

www.e-rara.ch

Biblia sacrosancta Testamenti Veteris & Novi

Pellicanus, Conrad

Tiguri, anno 1543

Zentralbibliothek Zürich

Shelf Mark: Bibl 34: b

Persistent Link: <https://doi.org/10.3931/e-rara-1844>

www.e-rara.ch

Die Plattform e-rara.ch macht die in Schweizer Bibliotheken vorhandenen Drucke online verfügbar. Das Spektrum reicht von Büchern über Karten bis zu illustrierten Materialien – von den Anfängen des Buchdrucks bis ins 20. Jahrhundert.

e-rara.ch provides online access to rare books available in Swiss libraries. The holdings extend from books and maps to illustrated material – from the beginnings of printing to the 20th century.

e-rara.ch met en ligne des reproductions numériques d'imprimés conservés dans les bibliothèques de Suisse. L'éventail va des livres aux documents iconographiques en passant par les cartes – des débuts de l'imprimerie jusqu'au 20e siècle.

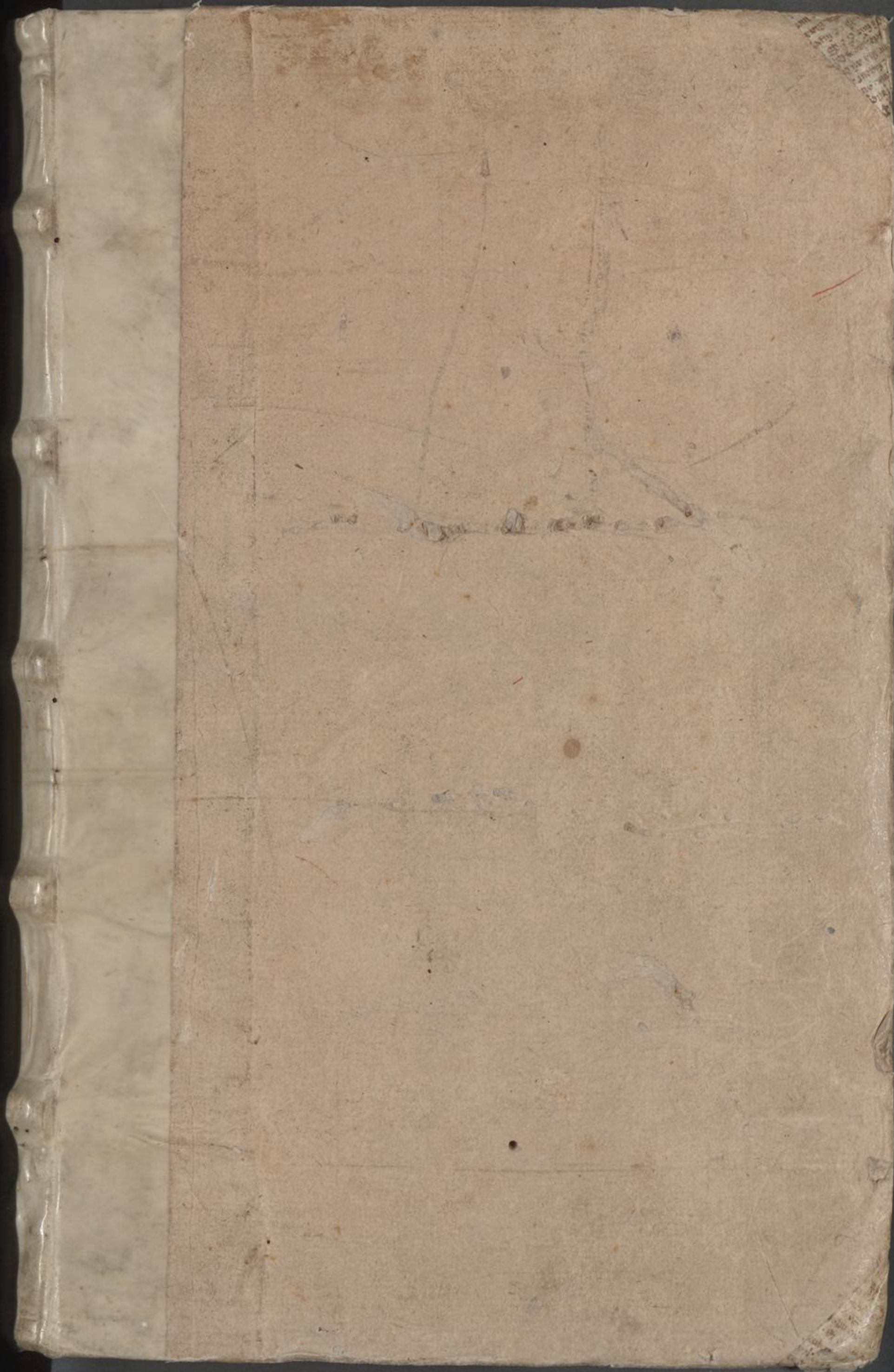
e-rara.ch mette a disposizione in rete le edizioni antiche conservate nelle biblioteche svizzere. La collezione comprende libri, carte geografiche e materiale illustrato che risalgono agli inizi della tipografia fino ad arrivare al XX secolo.

Nutzungsbedingungen Dieses Digitalisat kann kostenfrei heruntergeladen werden. Die Lizenzierungsart und die Nutzungsbedingungen sind individuell zu jedem Dokument in den Titelinformationen angegeben. Für weitere Informationen siehe auch [Link]

Terms of Use This digital copy can be downloaded free of charge. The type of licensing and the terms of use are indicated in the title information for each document individually. For further information please refer to the terms of use on [Link]

Conditions d'utilisation Ce document numérique peut être téléchargé gratuitement. Son statut juridique et ses conditions d'utilisation sont précisés dans sa notice détaillée. Pour de plus amples informations, voir [Link]

Condizioni di utilizzo Questo documento può essere scaricato gratuitamente. Il tipo di licenza e le condizioni di utilizzo sono indicate nella notizia bibliografica del singolo documento. Per ulteriori informazioni vedi anche [Link]

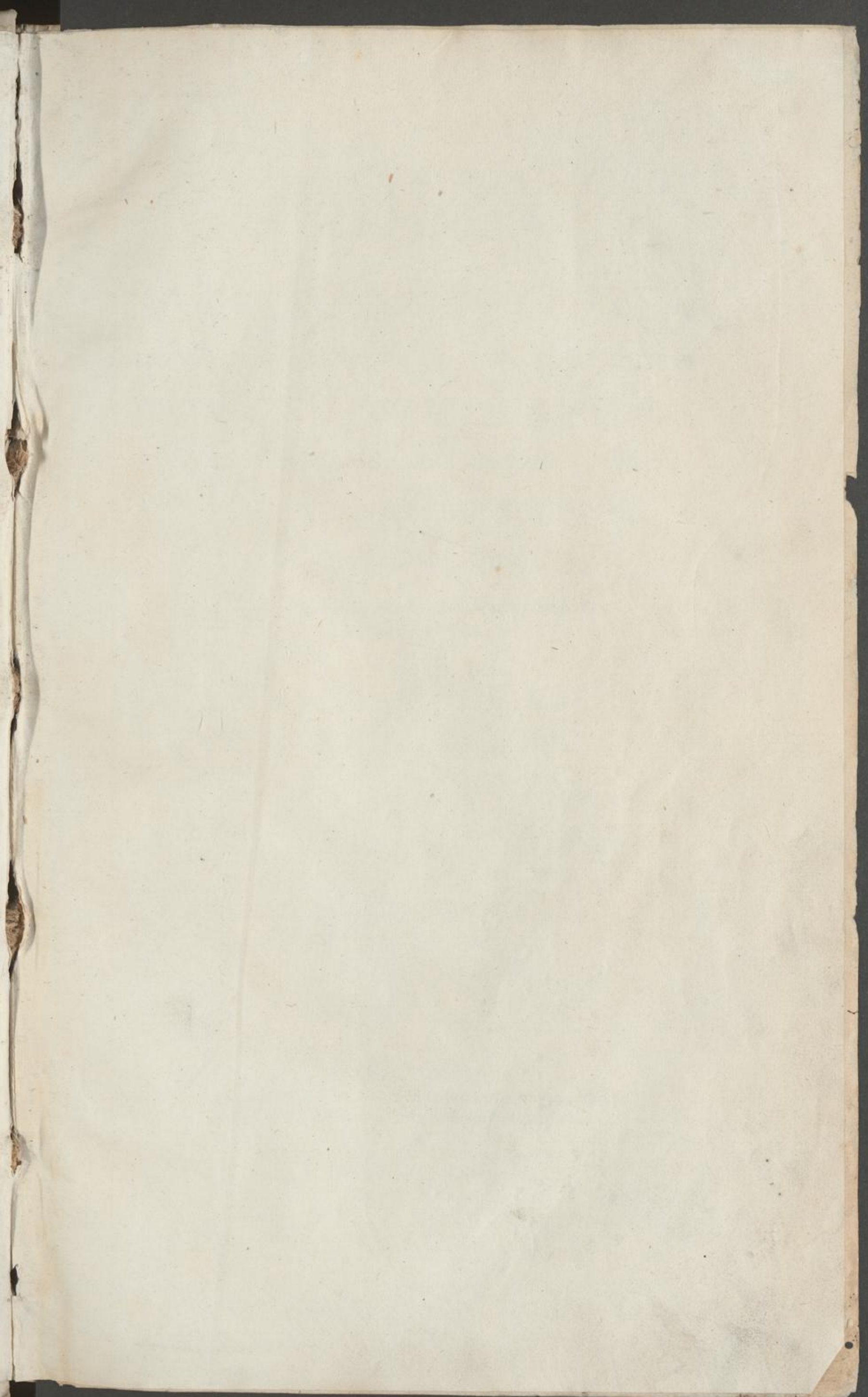

Bib. 135

Bib 346

Rudolphi 294.

Kat. 1. 79. 25

BIBLIA

SACROSANCTA TESTA
mēti Veteris & Noui, è sacra Hebræo
rum lingua Græcorumque fontibus,
consultis simul orthodoxis inter
pretib. religiosissime translata
in sermonem Latinum.

Authores omnem totius operis rationem ex subiecta
intelliges Præfatione.

PAVLVS ROM. XV.

Quæcunq; scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per pa
tientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.

TIGVRI EXCVDEBAT C. FROSCHOVERVS
ANNO M. D. XLIII.

125. Bib

Encomium Scripturæ sanctæ, quæ uerbum dei est.

Deuteronomij 4.

SCISCITARE idēq; à priscis temporibus quæ ante fuerunt, ex eo die quo creauit deus hominem super terram, ab extremitate cœli usq; ad extremitatē eius, si unquam facta sit huiusmodi res magna, aut audita sit similis huic. Num audiuit unquam populus uocem dei loquentis de medio ignis, & uiuus māsit? Tu per apparitiones edoctus es Dominum ipsum esse deum, nec esse alium præter eum. De cœlis fecit te audire uocem suam, ut erudiret te, & in terra ostēdit tibi ignem suum magnum, & uerba eius audisti ē medio ignis.

Deuteronomij 13.

INCEDITE post dominum deum uestrū, illum timete, illius præcepta custodite, illius uocem audite, illi seruite, atq; illi adhærete.

Psalmo 12. & 19. et 119.

ELOQVIA domini eloquia mūda, argentum excoctum in catino terreo, septies depuratum. Lex domini integra est, conuertens animam: testimonium domini uerum, imperitis sapientiam suppeditans. Decreta domini recta sunt, cor exhilarantia: præceptum domini repurgatum, illuminans oculos. Timor domini mundus, perstans perpetuò: iudicia domini uera simulq; iusta. Magis expetibilia quàm sit aurum uel præstantissimum atq; plurimum, & dulciora melle & fauo stilantibus.

Luce 16.

HABENT Mosen & prophetas, audiāt illos. Si Mosen & prophetas non audiunt, neq; si quis ex mortuis surrexerit, credent.

2. Timoth. 3.

TV persistito in his quæ didicisti, & quæ tibi concredita sunt, cum scias à quo didiceris, & q; à puero sacras literas noueris, quæ te possunt eruditū reddere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Iesu. Omnis enim scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad doctrinā, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quæ est in iustitia, ut integer sit dei homo, ad omne opus bonum apparatus.

DE OPERIS HUIUS INSTI- tuto & ratione ad Christianum Le- ctorem Præfatio.

BEATVS Hieronymus ad Damasum scribens episco-
pum & de sua Noui testamenti noua è Græco uersione
loquens, Pius est labor, inquit, quem suscepi, sed pericu-
losa præsumptio iudicare de cæteris ipsum ab omnibus
iudicandum, senis mutare linguam, & canescentem iam
mūdum ad initia retrahere paruulorum. Quis enim do-
ctus pariter uel indoctus, cū in manus uolumen sumpse-
rit, & à salua quā semel imbibit, uiderit discrepare quod
legit, non statim erumpat in uocem me falsarium, me cla-

mitans esse sacrilegum: qui audeam aliquid in ueteribus libris addere, mutare, cor-
rigere. Hoc ipsum & nobis in hac nostra editione utriusq; testamenti ad Hebrai-
cam & Græcam ueritatem facta euenturū certissime expectamus, præsertim in no-
stro illo crasso, exulcerato, ingrato & calumnioso sæculo, cui nihil quantumuis re-
ligiosum, sanctum & utile, summa quoq; fide & diligentia elaboratum, profertur,
quod non impetat, calumniatur, & rabiose laceret. Verum consolabatur sese uir
ille magnus contra inuidiam & calumniam hostium iuorū hisce rationibus, quod
Damasus primi nominis episcopus, uir doctus et sanctus hoc facere iusserat quod
fecerat: quod eo in opere bona fide & magna usus fuerat diligentia, nil sacris ad-
dens, detrahens, uel etiam inuertens: & quod Nouum testamentum citra contro-
uersiam Græce scriptum esse constet, unde lectionis ueritatem non è diuersis exem-
plaribus Latinis petere, sed ad Græcā originem reuerti oporteat, id quod pro uiri
li sua præstiterit. Iisdem uero illis causis cōfirmati sunt hæcenus animi nostri con-
tra calumniatorum sycphantias, qui huc nulla priuata libidine delati, sed fratrum
precibus improbis, cōpuli, hoc laboris & hanc nouam editionem nostram ægre
incepimus, & tandem deo iuuante perfecimus. Neq; uero unus & alter episcopus,
non unus & alter uir pius, sed complures ecclesiarum domini antistites, uiri pijs iu-
xta & docti, confertim & indefinenter postularūt, ut quod hoc opere perficere co-
nati sumus, tentaremus tandem. Inīo quidem operam nostram hac in re negaba-
mus omnibus, non tam quod illud quod à nobis postulabat non esset in nostra fa-
cultate, uidereturq; requirere in linguis exercitiores, & per omnia eruditiores, q̃
quod sæculum nostrum egregia, ac ueluti his rebus nata haberet ingenia, à quibus
illud uideatur & postulandum esse & expectandum. Præterea extare hodie non
unam Bibliorum ex Hebræorum & Græcorum fontibus depromptam trāslatio-
nem Latinam. Nec aliud esse scribendi genus magis obnoxium calumnijs, quā
translationes: præsertim cum non tanta uultuum, quantā sententiarum diuersitas
sit, non apud mediocriter tantum doctos, sed etiam apud peritos & doctissimos
quosdam, quibus nihil, nisi quod ipsi faciunt, placet, & quibus nihil satis doctum,
maturum, expensum, exactum, exornatum, elegans, sublime deniq; & numeris o-
mnibus absolutum esse uidetur. Quibus isti obijciebant, nemini sanè mortaliū
concessa esse omnia, neminem nouisse omnia, neq; expectandum cuiquam donec
absolutus reddatur artifex. Cognitionem hominū esse imperfectam, iuxta illud
Apostoli, Ex parte cognoscimus, ex parte prophetamus, in primis dona concedi ho-
minibus ut prosint: proinde donis concessis pro tempore & loco utendū esse ad
utilitatem ecclesiarum. Florere quidem multa ingenia eaq; præstantissima, quæ si
uellent, hac in re atq; alijs plurimum præstare possent: sed in tanta studiosorum ac

*Ecclesia Tigurina pro
veritate Biblica zelus
ardens!*

*Causæ & oc-
caliones huius
operis.*

Ad Lectorem

eruditorum turba, alios quidem alijs intētos, uel sacra prorsus negligere, uel sacris non unice incumbere: alios rursus toto uitae cursu Ciceronianam uenari eloquentiam, uel linguarum exactissimam peritiā, uel certe omnium disciplinarum absolutissimā cognitionem: esse praeterea alios qui prius multas adire gentes & regiones, & ex his multiplicia nō modo Hebraica, sed Chaldaica quoq̃, Arabica, & per uetusta Græca & Latina exemplaria colligere cogitent: quæ priusq̃ assequantur, aut sibi satisfaciant, & in his quicquā tentandum esse putent, uel senio uel nimis & intempestiuis studijs conficiātur, uel sero nimis incipientes nihil ad iustum finem perducant, ut ex huiusmodi ingenijs parum aut nihil iusti fructus perueniat ad ecclesiam. Imò istos ecclesiæ hoc quoq̃ damni dare, q̃ non infelicia & satis alioqui instructa ingenia, suo exemplo territant, quo & ipsi nihil tentent: itaq̃ istorū affectatione nimia, & horū pusillanimitate admirationeq̃ immodica, fieri, ut ecclesiæ carendū sit non tam præcellentium ingeniorum, q̃ mediocrium fructibus. Iam uero præstitisse quosdā uiros doctos & sanctos operam in uertendis sacris ex Hebræo libris non pœnitendā, maximeq̃ ab omnibus pijs & doctis laudandā. Horum tamen alios ita Græcæ uersioni addictos, alios Veteris interpretis religione sic obstrictos, & alios rursus Hebraicę phrasi adeo fuisse deditos & affixos, ut uersio Latina uel nō usq̃ quaq̃ ad Hebraicā ueritatē sit emēdata, uel nimis Hebraica facta, ppter Hebraismos relictos impedita, & in ea lingua nunq̃ uersatis, obscurissima. Addebant id scribendi genus satis certe periculosum esse, nec minus laboriosum, sed audendū tentandumq̃ aliquid, & sustinendū propter fratrum utilitatē & ecclesiæ commoditatē ineptientium opprobriū. Doctos qui maligne obstrepunt & carpunt fratrum pie susceptos labores non plus metuendos esse q̃ indoctos nō intellecti operis contēptores: cum constet utrosq̃ affectibus non sana duci ratione. Doctos fortassis hoc opere excitari posse, ut & ipsi ingenij sui faciant periculū, & meliora, exactiora & doctiora exhibeant. Sed & neminē placere omnibus, satis esse prudētibus si placeant bonis & æquis. His & alijs æque ualidis arietibus nō cessarunt animos nostros concutere, donec **LEO** **I** **V** **D** **A** **E** inter Tigurinæ ecclesiæ pastores & ministros non postremus, tandē illud **D.** Hierony. proferret, In templo dei offert unusquisq̃ quod potest, alij aurū, alij argentū, & lapides pretiosos, alij byssum & purpurā & coccū offerunt, & hyacinthū: nobiscū bene agitur si obtulerimus pelles & caprarū pilos. Et iterū, Diuersa sunt dei dona & talēta, maledictus qui non gnauiter talēto sibi credito negotiatur: ego itaq̃ mea paupertate deprompta si quid lucrari queam, experiar. Itaq̃ pio zelo ausus est hic uir dei aliquid, priusq̃ inter nos Latinā uersionem Bibliorū moliri cœpit. Ab initio autem si quid parasset, mox illud doctis aliquot exhibebat, explorans quid de eius conatu & laboribus alij quoq̃ sentirent: imò rogabat illos impense, ne quid dissimularēt, sed ingenue qd uideretur indicarēt. At placuit hic conatus optimis quibusq̃: & adeo placuit successus, ut sedulò inhortarent in opere cœpto pgeret, absolutūq̃ ederet in lucem. In trāsferendo aut̃ usus est Leo Hebraico exēplari, eoq̃ emendatissimo, quod religiosissime sequutus est, id ubiq̃ spectās & sequens, ceu unicā cynosuram, & æternæ infallibilisq̃ ueritatis regulā. Interim consuluit etiā alia exemplaria Hebræa, præsertim in locis difficilioribus & ambiguis. Et quanq̃ neq̃ ex Græcis neq̃ ex uarijs Latinorū editionibus lectionis ueritatem putauit esse petendā, consuluit tamen illas non infrequenter, neq̃ neglexit quæ de genuina lectione & germano sensu passim tradiderūt orthodoxi ecclesiæ interpretes. Adiutus est autem plurimū opera & diligentia clarissimorū uirorum, qui linguarum & rerū peritissimi, ab annis iam **XV** **III.** & amplius, Vetus testamentum ex ueritate Hebraica & e linguarum collatione, e doctissimorū item interpretū traditionib. in ecclesia Tigurina fidelissime exposuerunt. Horum iste auditor assiduus & diligentissimus

ex ore

Leoludæ epi-
scopus Tiguri-
nus.

Vetus testamen-
tum uersum ad
ueritatem He-
braicam.

Præfatio.

ex ore ipsorum excepit, quæcunq; ex proprietate & ingenio Hebraicæ linguæ, ex Hebræorū Rabinis seu interpretibus, ex ecclesiasticorū uirorum ueterum & neoteritorum enarratione, è collatione exemplariū & diuersa lectione, incredibili eruditione & industria, protulerunt: quæ demum domi recolligens, & cum ipsis authoribus librisq; authenticis conferens, diuina haud dubie prouidentia sic præordinante, ueluti syluam futuro huic operi præparauit. His inquam omnibus adiutus, his deniq; consultis omnibus, Latinam suam translationem sincere ad ueritatem Hebraicam formauit atq; cōposuit: non alium sibi hoc labore suo finem proponens, quàm ecclesiæ utilitatem, cui pro uirili sua prodesse uoluit. Proinde nulli bi mente præsentē uel iota omisit, nullibi quicquā malitiose detorsit, nullibi sciens & uolens tantillum corripit aut deprauauit, nihil usquam alieni in-far-sit, nihil impie detrūcauit, sed quod reperit uertit, & ita ut potuit ac optimum simplicissimum maximeq; genuinum esse putauit, uertit, optima ubiq; fide utēs, & aliter ac melius interpretaturus, si meliora doctus fuisset. Ipse enim in præfatiuncula sua quā Pro uerbis Solomonis, uiuens adhuc, præposuit atq; uulgauit, Mihi hoc unicum (ait) semper in omnibus studiis meis propositum fuit, hic unicus scopus, ad quem collimaui, ut id quod ore dei proditum esset mihi *Βάσιλειον*, & ceu Lydiū lapidem sequendum proponerem, nēue transuersum pilum ab eo deflecterem. Deinde ut mihi & alijs ea quæ ex ore dei obseruassē ad uirtutem & ueram pietatem promouendam accommodarem, adeoq; multis prodessem. Hoc si assequor, satis mihi fuerit: sin minus, contentus ero conscientia recti, idq; fecisse quod dicat charitas, quæ nihil agit perperam. Hæc Leo hæctenus. Porro in uertendo non fuit superstitio sus. Sensus enim reddidit quàm fidelissime, uerbis non nimium affixus inhæsit. Rursus nō abusus est libertate interpretis, maiorem religionem in sacris adhibendam ratus quàm in prophanis. Vnde à uerbis, quoties ipsa res ferebat, quàm minime recessit. Interea uero orationis incommoda & salebras farsit & complanauit, hiatus expleuit, scabritiem expoliuit, breuitatēq; mediocri illustrauit copia. Curauit ubiq; ut oratio siue uersio esset simplex, & quantum potuit Latina, exceptis uerbis aliquot & idiomatis, quæ receptiora & notiora sunt, utpote & ab apostolis usurpata, quàm ut mutari conueniat aut necesse sit, cuius generis sunt Fides pro fiducia, Fidelis pro fidenti & ueraci, Benedictus pro laudandus, prædicandus aut laudatus, Benedicere pro fortunare, omnigenis bonis ditare, bene precari, laudare, prædicare, gratias agere & gratulari, Gratia pro fauore & beneficio gratuito siue condonatione, Confiteri pro libere fateri, laudare, uel cum laude prædicare, item cum gratiarum actione celebrare, Euangelizare pro lætum nūcium afferre: & quæ huius classis ac ordinis permulta alia sunt. Videntur enim nobis quidam nimis esse morosi, qui cum cōnibus professionibus siue facultatibus peculiaria quædam permittunt uocabula, solis id diuinis literis nō concedunt, & utentes ijs mire suggillāt. Quid quod quædam in sacris loquutiones sunt, quæ uix possunt in alienam linguam terse cōuer-ti, ut non simul pereat bonā pars gratiæ adeoq; mysterij, quod aliās ex relicta linguæ proprietate rectius faciliusq; agnoscit. At quis hic non uideat potio-rem rationem habere oportere religionis, quàm linguæ extræ auriumq; plus satis delicatarum? Iste noster ut in hoc opere non affectauit eloquentiam, ita munditiem, si qua in promptu fuit, non respuit. Sacræ enim literæ & à phaleris abesse uolunt, ne precarium quicquam habeant, & culta tersaq; simplicitate gaudent, non alio magis nomine, quàm quod sacræ, id est spiritalis & planè cœlestis doctrinæ sunt internunciæ. Odit deus superbam eloquentiam, sed idem quoq; abominatur superciliosam, arrogātem & rixosam infantiam: probat autem idoneam propriam & castam dicendi mediocritatem sancta cum religione coniunctam. Certe quo hic noster omnia ageret religiosissime, licubi unum atq;

Ad Lectorem

alterum uerbum pro explenda sententia adijcere oportuit, ne oratio esset hiulca & inabsoluta, mox illud suum supplementum notis huiusmodi [] inclusit, quo uidelicet sacrae scripturae sua constaret sanctitas integritasq̃. Verum hæc & his similia in ipso opere deprehendet quisquis legerit cū iudicio, fatebiturq̃ fidelē hunc interpretem nil temere uel malitiose egisse, sed omnia optima cum ratione, fide & religione.

Equidem labor hic uirum optimum magno constitit. Priusquam enim illū ad optatum finem perduxisset, mole grandis operis oppressus, in grauissimū incidit morbum. Super quo cum consuleret medicos, respondebant nihil uitæ uel sanitatis esse sperandum. Corpusculum enim senio debilitatum, tenerum alioqui, & fractum laboribus, deniq̃ cura & studijs immodicis, omnibus destitutum uiribus, nihil nisi lentam, sed eam tamen præsentissimam polliceri mortem. Nec admodum falsi sunt. Vbi enim mensibus aliquot decubisset, sensit ipse tandem omni succo uitali consumpto & uiribus semel omnibus exhaustis, nihil porro superesse nisi mortem certissimam. Vocat itaq̃ quadriduo antequam excederet ē uiuis nos omnes qui ecclesiae in urbe Tigurina ministramus, pastores uidelicet, professores & diaconos, ac breui, sed euidentī oratione exponit, quomodo hætenus in ecclesia Tigurina annos XIX. & amplius sit uersatus, quomodo uarijs sit exercitatus malis, quantaq̃ dominus erga ipsum usus sit gratia & misericordia: quid item & quomodo ecclesiam sibi creditam à domino docuerit, & quod ea in re (ut cūq̃ aliās se maximū peccatorem esse agnoscat, deoq̃ confiteatur, cum Apostolo dicens, Nullius fraudis mihi cōsciū sum, sed non in hoc iustificatus sum,) optime sibi cōsciū, traditę doctrinę & cōfessionē orthodoxæ omnibus modis nūc immori desideret.

Confitebatur autem indubitate & ex animo, se credere scripturae canonicæ & spiritui sancto, tam in illis quā in omnium fidelium cordibus per uniuersam ecclesiam testificantī, IESVM CHRISTVM uerum deum patri & spiritui sancto consubstantialem, uerum item hominem nobis consubstantialem, à deo patre in mundum, secundum promissiones, missum, ē spiritu sancto in utero & ex substantia intemeratae uirginis Mariæ conceptum, & ex eadem illa natū, uerum & expectatum esse Messiam, regem, pontificem & saluatorem mundi: qui innocens & absq̃ peccato pro peccatis nostris passus, à peccatis nostris nos pretioso suo sanguine lauerit, patri deniq̃ reconciliarit, deinde & uiuifica ueri sui corporis resurrectione uitā (natura nostra meritoq̃ nostro mortuis & damnatis) reduxerit restitueritq̃, fideles suos omnes donans, gratuito, uita æterna. Huic, inquit, Iesu Christo domino & liberatori meo, spei & saluti meæ, me totum anima & corpore dedo & offero, huius misericordiæ & gratiæ innitor, huius promissionibus & æternæ ueritati, meis omnibus diffidens, totus confido & secure in minorior, sperans firmiter ipsius me beatissimo illo & iam dāi alijs prædicatō, mihiq̃ desideratissimo fruiturū confortio, in quo est gaudium plenissimum & lætitia sempiterna. Hic gratias agebat deo patri per Iesum Christū amplissimas, pro beneficijs illis ingentibus sibi totiq̃ mortaliū generi collatis: ueniam precatus delictorū suorum & condonationē, primum quidē à deo, deinde à singulis nobis, si modo quenquā nostrum offendisset, condonans simul omnibus hominibus, qui ipsum uel uerbo uel facto conturbassent, pro ijs quoq̃ ardentissima intercessione interpellans apud clementissimum deum. Hinc omnes nos adhortabatur ad sobriam uigilantiā, ad diligens pacis studium, ad preces perpetuas, ad ueram constantiam in doctrina & fide euāgelica, ad sedulam sollicitudinē gregis à domino nobis commissi, ad Christianā deniq̃ charitatem mutuamq̃ concordiam, nostræ fidei insuper diligentissime ac denuo cōmendans in primis ecclesiam, Christi sanguine redemptam, hinc uxorem suam & liberos, mox uiduam & pupillos futuros. Quibus magna cum grauitate absolutis, precibus,

Mors authoris
huius editio-
nis.

Confessio au-
thoris.

Præfatio.

cibus & obsecrationibus ex ardētissimo impetu animi effusis, urbem Tigurinam Senatum populumq̃, ministros item ecclesiarū adeoq̃ totam ecclesiam, unā cum tota sua familia, deo patri per Iesum Christum commendauit, ualedicēs omnibus

Theodorus
Bibliander.

nobis, & amicis iubens benedicere. Postremo autē ad D. THEODORVM BIBLIANDRVM sacrarum literarum in ecclesia Tigurina fidelissimū interpretem conuersus, Te autem charissime mi Theodore, ait, per ipsum dominum Iesum, cui seruimus, & per charitatem fraternam, qua arctissime omnes in unum corpus conpulati sumus, adeoq̃ per ipsam ecclesiā, cui nos totos debemus, oro atq̃ obtestor, ut ea tu in nostra Bibliorum uersione absoluas, quæ morbo hoc meo interceptus, trāsferre absoluerēq̃ non potui. Octo uidelicet postrema capita Ezechielis, à qua dragesimo nimirum capite, Daniele totum, librum Iob integrum, Psalmos siue hymnos quadraginta octo ultimos, à 102 scilicet Psalmo, Libellos item Solomonis duos Ecclesiasten & Cantica canticorū, quos ob rerum & orationis difficultatem hætenus non attigi, uolēs illos ultimo reseruare conatui, ac singulari cum diligentiā, siquidem ita deo meo placuisset, transferre. Potuisses autem ab initio longe felicius, doctius, simplicius & melius uniuersa uertere Biblia: sed quoniam id à te hætenus impetrare non potuimus, sine modo ut moriens nunc hoc saltem à te impetrem.

Conradus Pellicanus.

His nos omnes nostram quoq̃ adiunximus adhortationem, rogātes ne se difficilem præberet morienti. Quibus tandem ille uictus, morientis præcipue precibus, suam hac in re operā sancte promissit: quanq̃ is tum quoq̃ afflictissima esset uale tudine, & tantū non quereretur onus sibi à nobis imponi, quod humeros requireret longe robustiores. Inter hæc clariss. uir D. CONRADVS PELLICANVS ecclesiæ Tigurinæ professor linguæ sanctæ, qua est facilitate & humanitate præditus, sua sponte, morienti omnem pollicetur operam. Cui ille mandabat ea fideliter reuideret quæ propter morbum nondū ipse recognouerat, curaretq̃ omnia è prælo q̃ castigatissima prodirent in lucem. Postq̃ uero ad dominum felicissime migrasset Leo, Bibliander ea quæ promiserat fide præsentissima diligentiaq̃ accuratissima præstitit, quemadmodū ipsi libri quos uertit abunde testabūtur. De quibus ideo pauca dicimus in præsentī, q̃ certò nouimus illos nulla opus habere cōmēdatione aliena: quippe quos nostra laus nō tantū extulerit, quantū ipsi seipsos.

Quibus dedicatum hoc opus.

Ac priusquā hinc soluamus, testamur ante omnia beatæ memoriæ Leonem hunc suum laborem dicatū uoluisse religiosissimis fidelissimisq̃ per agrū Tigurinum fratribus, pastoribus uerbi & ecclesiarū ministris, quibus nos in præsentī hac nostra Præfatione totum opus, sicut ille uoluit, ac D. Theodorus cōprobauit, dedicamus, obsecrantes ut in hoc libro sacrosancto, id quod uiri illi præstātissimi sua illa dedicatione unice spectarunt, diligentissime sese exerceant, quo aliquādo pastori summo Iesu Christo domino nostro redituro mox in iudiciū, pro ouibus sibi creditis, rationē reddere possint. Obsecramus item omnes alios per orbem Christianū uerbi ministros ecclesiarū præsides fratres & symmistas, deniq̃ omnes Christi Iesu religiosos cultores, quibus optimi illi uiri non minus q̃ nostris illis desudarunt, ut boni fidelem ipsorū laborem consulant, eoq̃ semper & ubiq̃ ad promouendam pietatem sancte utantur.

Ad calumnias & querelas.

Ex ijs autem quæ attulimus hætenus, intelligis amice Lector, institutū causas adeoq̃ omnem rationē huius nouæ editionis, præcipue autem qui sint eius auctores: porrò autem ad querelas quorūdam paucula hæc respondebimus, si fortē hos quoq̃ placare queamus, quo & ipsi affectu posito nostra hæc æquis animis legāt, lectaq̃ boni consulant. De ijs enim qui non ducūtur affectibus, bene nobis pollicemur, sperantes nos apud ipsos magnam inisse gratiā, tametsi non omnia assequuti fuerimus quæ alioqui strenue sumus sequuti. Clamant illi sacrosanctam & inuolabilem esse scripturæ sanctæ auctoritatem, quam nos concutiamus & apud

Ad Lectorem

simpliciores uertamus in dubium, dum præterita editione uulgari & recepta, qua hætenus usa est ecclesia, in diem uersiones ecclesiæ proferamus nouas, inter se uerbotim non congruentes. Quibus nos libere & ingenue fatemur scripturarum authoritatem inuiolabilem & oportere & debere esse in ecclesia. Quisquis enim has deprauat, inuertit, mutat aut detruncat, contumeliam facit spiritui sancto maximam: uerum hic addimus eam maiestatem in ipsis esse fontibus. Nam uersio semper fuit libera. Neque enim probari poterit Christi ecclesiam ulli unquam certæ translationi fuisse alligatam. Extat Canon in Decretis canonicis Distinct. 9. sic pronuncians, Veterum librorum fides de Hebræis uoluminibus examinanda est: ita nouorum ueritas Græci sermonis normam desiderat. Verba mutuata sunt ex S. August. ad D. Hieronymum epistola. Quod si ecclesiæ ad unam aliquam certam uersionem Latinā fuissent astrictæ, perperam Augustinus ad ueritatē Hebraicam & Græcam ceu ipsos fontes remisisset, cum breuiore compendio ad uulgatam illam receptamque Latinam potuisset relegare. Fatemur sanè fuisse aliquot Græcanicarum antistites ecclesiarum linguæ imperitos Hebraicæ, adeoque ipsum Origenem Hebraice, ut aiunt, doctum, qui uno ore Græcæ uersioni tribuerunt plurimum, utpote ex qua putarunt ueritatem lectionis esse petendam. Verū quis ignorat complures fuisse uersiones Græcas, de quibus ipsa LXX. interpretum uersione inter ueteres diuersissimas fuisse sententias? Certe horum translationem non ubique conuenire cum ueritate Hebraica pluribus ipsius manifestissimis argumentis euincit S. Hierony. in suis operibus. Quibus illud accedit quod uulgaris ista nostra Latina, neque Hebraicæ neque Græcæ linguæ per omnia respondet. In Nouo testamento, quod certò constat Græce scriptum esse ab apostolis, cuius quidem linguæ antistites illi & Latinorum quoque non pauci ecclesiarum præsidēs peritissimi fuere, longe rectius & syncerius iudicarunt. Semper enim Græco uel exemplo, quisque prout linguæ doctus erat, ecclesiæque maxime intelligibile uidebatur, interpretans, transferebat. Vnde nimirum apud nos uel hodie remanet uaria illa Noui testamenti lectio siue uersio. Nam multis in locis aliter interpretatur Augustinus, aliter Cyprianus, aliter Hieronymus. Id quod beatæ memoriæ D. Eras. Roterodamus in suis illis ad Nouum testamentum annotationibus copiosissime euidentissimeque demonstrat. Eodem uero iure in testamento Veteri ad ipsos Hebræos fontes, quo in Nouo testamento ad Græcos, recurrere licet. Præterea certum est occidentalem ecclesiam S. Hieronymi sæculo usam fuisse Latina uersione incertis quanquam translata interpretibus, cuius tamen non tanta fuit authoritas, ut non auderet D. Hierony. translationem moliri nouam, ueteris quidem testamenti ad Hebraicam, Noui ad Græcā ueritatem castigati. De seipso enim scribens in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum, Nouum testamentum, inquit, Græcæ fidei reddidi, uetus iuxta Hebraicam transtuli. An uero illa uersio, quæ hodie uulgaris & recepta est Hieronymianaque dicitur illa ipsa uersio sit, cuius ille meminit, nostrum non est pronunciare. Reclamant quidem non parum eius libri, maxime uero Quæstiones eius siue Traditiones Hebraicæ. Imò quo certius colliguescat ecclesias, ne ad ipsam quidem S. Hierony. editionem uulgatam fuisse astrictas ceu authenticam, uerum ipsæ suam libertatem in translationibus recipiendis aut repudiandis mansisse intactam, ipsius S. Hierony. testimonia subiugam, perstringentia interim & nostrorum morosorum morositatem. In præfatione Pentateuchi ad Desiderium scribens, Quid igitur, inquit, damnamus ueteres? Minime, sed post priorum studia in domo domini quod possumus laboramus, proque nostra portione uirili in tabernaculo dei offerimus quod possumus, scientes opes alterius aliorum paupertate non cedere. Rursus idem in Præfatione ad Iob, Habeant, ait, qui uolunt ueteres libros uel in membranis purpureis auro argentoque descriptos,

Authoritas scripturarum inuiolabilis.

Versio libera.

Versio Hieronymiana.

Præfatio.

Varia ueteri-
bus fuisse exem-
plaria, uarias
translationes.

ptos, uel uncialibus, ut uulgo aiunt, literis onera magis exarata quam codices, dum-
modo mihi meisque permittant pauperes habere schedulas, & non tam pulchros co-
dices quam emendatos. Item in Præfatione Ezræ & Nehemiæ ad Domnionē &
Rogatianum, Obsecro uos, ut priuata lectione contēti, libros non efferatis in pu-
blicum, nec fastidiosos cibos ingeratis, uitetisque eorum superciliū, qui iudicare tan-
tum de alijs, & ipsi facere nihil nouerūt. Si qui autem fratrum sunt, quibus nostra
non displicent, his tribuatis exemplar. Hactenus Hieronymus. Iam quod aiunt
plurima eaque diuersa exemplaria, uersiones denique illas nouas & multiplices non
uerbotim consentientes suspectam reddere ueritatem canonicā, apud ignaros ue-
tustatis & historiarum locum habet, apud peritos non habet. Certissimum enim
est ueteres Orientis & Occidentis ecclesias pluribus ijsque diuersis cum exemplari-
bus tum translationibus fuisse usos, quas ecclesijs nihil obesse, prodesse autem plu-
rimum sancte & crediderunt & asseuerauerunt. Neque extat ullus in orbe liber, in
quo describendo, reddēdo uertendoque plura laborarint egregia ingenia, quam in
Codice Bibliorum sancto. Nam ut in præfatione nihil dicam de Hebræorum inter-
pretibus, de libris Chaldaicis & Arabicis, quorum alicubi meminit S. Hierony. an
non magna fuit interpretum uarietas nascente iam ecclesia & Origenis sæculo?
Hic certe famosissimos illos codices cōposuit, in quibus per columnellas singulas
ē regione separatim collocatas cuiusque interpretis opus (quemadmodum apud Eu-
sebiū legitur) descripsit: ita ut primo omnium ipsa Hebræa uerba Hebraicis lite-
ris poneret, secūdo in loco per ordinem Græcis literis ē regione Hebræa uerba de-
scriberet, tertiam Aquilæ editionem subiungeret, quartam Symmachi, quintā Se-
ptuaginta interpretum, sextam Theodotionis collocaret. Et propter huiusmodi
compositionem exemplaria ipsa nominauit *ἑξάμυλα*, id est, sex ordinibus multiplica-
ta conscriptaque. Post istas uersiones dicuntur fuisse adhuc plures, Sexta uidelicet
& Septima, & quæ dicebatur Cōmunis editio. Testatur præterea Origenes præ-
ter istas adhuc alias se reperisse in Actiaco littore apud Nicopolim, in Hiericho, ac
alijs quibusdam locis, quibus interpretum nomina non fuerint præfixa. De S.
Hieronymi sæculo & conatibus iam diximus abunde satis. Post Hierony. testatur
Augustinus plurimos in ecclesia scripturarū esse interpretes, Noui testamenti ma-
xime. Nam libro de Doctrina Christiana 2. cap. 11. Qui, inquit, scripturas ex He-
bræa lingua in Græcam uerterunt linguam numerari possunt, Latini autem inter-
pretes nullo modo. Ut enim cuique primis fidei temporibus in manus uenit codex
Græcus, & aliquantulum facultatis sibi met utriusque linguæ habere uidebatur, au-
sus est interpretari. Et in cap. 12. eiusdem libri addit, Quæ quidem res plus adiu-
uit intelligentiam quam impediuit, si modo legentes non sint negligentes. Nam
nonnullas obscuriores sententias plurium codicum sæpe manifestauit inspectio.
Hæc hactenus August. Proinde antiquarū rerum scriptorumque ecclesiasticorum
uel obliti uel ignari sunt, qui hodie tantopere obstrepunt pijs sanctorum & erudi-
torum interpretum laboribus. Nam quod queruntur uersiones non uerbotim &
per omnia consentire, ineptum est. Sufficit enim si in sententia fideliter reddenda
præsertim autem in dogmatum & religionis nostræ ueritate non dissentiant.

Qua ratione
proponatur ec-
clesiæ hæc editio.

Vt cunque uero illud habeat, nos D. Hieronymi exemplo docti, nolumus cum
quoquam propter uersionem uel editionem nostram digladiari, aut imperiosius
a quoquam postulare nostram ut recipiat, ueterem conspuat. Quibus enim hæc
nostra displicet, ijs manet integra & intacta uetus uulgaris & recepta illa sua, quā
nos hac nostra minime damnamus: etsi interim aperte fateamur ipsam non ubique
& semper cum Hebraica & Græca ueritate cōgruere. Imò nemini præiudicamus,
neque contemnimus in hoc uel alio scripti genere ullius pijs & docti uiri labores &
uigilias, quin potius probamus omnium sanctorum sanctam & sedulam diligen-

Ad Lectorem

*Protestatio.
Ecl. fig.*

*Versio hac non dam-
nat Vulgarem.*

*sed
Ex mandato DES, oibus
Eclesijs imposito,
Veritatis promovenda
studio suscepta.*

nam, scientes optimum quēq; interpretem, fide optima, id doni quod coelitus si-
bi concessit munificus dominus, ad ecclesiarum protulisse utilitatem: quo nomine
laudem certe merentur eximiam, non malignum uituperium, tametsi non omnia
ubiq; sint assequuti. Interim nō arbitramur nos assequutos hac editione omnia.
Per omnia enim cum illustrissimo literarum antistite D. Eras. Rot. consentientes,
ingenue poscimus ut quiq; conferant atq; expendant quod allatum est, atq; ita de-
mum probent si attigimus scopum: emendent amice si quid ut homines aberrau-
mus à uia, & minus assequuti sumus, quod sedulo sumus sequuti. A quibus autem
id non impetramus, hoc saltem donent nobis, ut credant nos simplici pioq; iuuan-
di studio quicquid hoc laboris est suscepisse. Quod si parum alicubi successit, er-
ror est, non scelus: & corrigi meremur, non damnari. Nihil enim magis agnoscimus
quàm nos homines esse, & parum aut nihil scire quàm Iesum, & hunc crucifi-
xum. Profiteantur ac polliceantur alij quantumuis ingentia, nos pro nostra tenui-
tate nihil iactantes profiteremur, semper parati discere meliora. Iccirco si quis felicius,
doctius & tersius sacra Biblia post illos nostros interpretes uerterit ex Hebræo in
Latinum, nō inuidebimus, non calumniabimur, sed probabimus potius illorum
fidem & diligentiam, domino agentes gratias, qui ecclesiæ suæ fidelia & felicia do-
nat ingenia. His placuimus fortasse querulos illos, si modo apud ipsos quicquid
ualet ueritas, æquitas, humanitas. Quod si nihilo minus calumniari, latrare, & fi-
deles nostrorum uigilias lacerare perrexerint, iudicium iusto iudici committimus,
freti bonitate causæ, & quod nostro hoc labore omnibus prodesse, nemini ob-
esse uoluimus. Interea si è re ueritatis & ecclesiarū uidebitur, respondebimus isto-
rum etiam rabiosæ calumniæ. Verum pacem magis quàm bellum amamus.

Restat ut iam paucis alia quædam quæ & ipsa ad hoc opus pertinere uidentur
perstringamus. Principio in dispositione librorum sacrorū, eo ferè usi sumus or-
dine, quem Cyprianus in Expositione symboli contexit. Coniunximus enim li-
bros historiarum omnes à condito orbe ultra instauratā urbem, à captiuitate Ba-
bylonica, quos alij ferè disiungunt. His subiunximus Prophetas maiores & mi-
nores XVI. quibus demum appendimus reliquos uarie cōtextos libros, librum
uidelicet Iob, librum Hymnorum, & Solomonis libros tres. Porro libri ecclesiasti-
ci omnes soli in unū uolumen sunt redacti, quos Lector Veteris testamenti libris
canonicis coniungere, uel post canonem Noui testamenti collocare potest. De or-
dine autem Canoniorum utriusq; testamenti librorum, dicetur copiosius in Ex-
positione instituta de Omnibus sanctæ scripturæ libris eorumq; præstantia.

Deinde quod contra omnium typographorum consuetudinem nullas libris
sacris Præfationes præfiximus, hisce de causis factū est. Præmissimus libris sacris,
mox ab hac præfatione, Expositionem de omnibus sanctæ scripturæ libris, nō in
felici breuitate cōprehendentem occasiones & cōsilia singulorum totius operis li-
brorum. Reperientur item per uniuersum opus singulis capitibus sua esse apposi-
ta argumenta, semel adumbrantia non tam scopum q̃ cōtextum ferè eorum quæ
dicuntur. Etenim potuit cōsiliū authorum & orationis structura cōmodius fe-
rè sic adumbrari, quàm prolixis & operosis præfationibus. Et quo suauius dele-
ctaremus Lectorem, appendimus uniuerso operi argumenta singulorū capitum,
carmine comprehēsa, & à doctiss. uiro D. Rod. Gualthero in usum studiosorum
cōscripta. Porro argumenta quæ ijs librorum capitibus adiuncta reperies, quo-
rum D. Leo translator est, Leonis quoq; industria sunt composita: aliorū author
est D. Theodorus; qui suis quoq; libris suas annotationes apposuit, quemadmo-
dum Leo suæ uersioni sua adiecit.

Annotationes enim quas sparsim uides adiectas in margine, nō tam diuersita-
tem lectionis uersionisq; indicant quàm sensum aperiunt authorum, occasionem
submini-

De ordine ti-
brorum Bibli-
corum.

Præfationes li-
brorum.

De Annotatio-
nibus.

Argumenta capitum.

Præfatio.

subministrantes ampliora cogitandi inuestigandiq̃, rationem nonnunquam red-
dunt uersionis. Polliceri autem audemus paucula ista annotata per frequenter fu-
tura uice prolixissimi commentarij. Sed offendet nonnullos fortassis quod non
raro res annotantur Grammaticæ, quas nō oporteat misceri theologiæ, in primis
sacris literis. Verum si non licet annotationes grammaticas, linguæ idiotismos,
schemata, tropos, loquutionesue, & quæ alia sunt huius generis, in loco affigere sa-
cris literis, cur August. in lib. de Doct. Christiana grammaticā recte loquendi ma-
gistrā ponit inter artes necessarias ad sacrorum uoluminū intelligentiā? Opor-
tuit certe lectionis immutatae causam aliquoties annotari, quo uideant calumnia-
tores malitiose non peccatū ab interpretibus nihil ab his temere positum esse atq̃
mutatum. Quasi non idem ante nos fecerint maximi quicq̃ probatissimiq̃ docto-
res ecclesiæ, Origenes, Chrysostomus, Hieronymus & Ambrosius. Augustinus
certe demonstrat hypostigmas, digerit cola, cōmata & periodos, indicat tropos
grammatistarum. Idem non unum librum condidit de loquutionibus, in quibus
non puduit iam grandæuum & episcopum etiam puerilia tractare, quæ uidelicet
in scholis puerorū docentur. Interim multa præterierunt prudentes, omiserūtq̃
nostri interpretes, ne uolumen nimium excresceret, & sumptus plus nimio auge-
retur. His uero Annotationibus adiecit præstātissimus pietate & eruditione uir
D. Conradus Pellicanus alterius generis annotata per opus integrum, Locos ui-
delicet cōmunes, & quæ in singulis capitibus memorabilia & in primis obseruan-
da uidentur, mirifice Lectoris memoriam adiuvantia: locos item similes & dissimi-
les, ac qui hic obscuriores uel breuiiores, alibi uero illustriores copiosioresq̃ inue-
niuntur. Hos uulgo appellant Concordantias, quarum usum indicans S. Au-
gustinus in libro de Doct. Christiana, docet scripturam per seipsam esse interpre-
tandam siue exponendam. Nam nullum in his locum uspiam tam obscure poni,
qui non alibi apertius significantiusq̃ legatur expressus.

ANNOTATA.

*non male consulitur
grammatica*

concordantia

Interpretatio-
nes nominū He-
braicorum.

Porro interpretationem Hebraicorum nominum, Chaldaicorum & Arabico-
rum, Græcorum item, his nostris non apposuimus, præcipue quod sparsim in uer-
sione ipsa & annotationibus nostrorum, ea satis dilucide exposita sunt uocabula,
quæ ignorata efficiunt sanæ intelligentiæ scripturarum: extra quem usum non ui-
demus quam utilitatem, aut quem locum habeant exoticarum uocum interpreta-
tiones, quæ uidentur rectius commodiusq̃ tradi in Lexicis.

Index Biblio-
rum.

Sed & Indicem dictionum & rerum in Biblijs contentarū nullum posuimus.
Nam extant Concordantiæ, quas uocant maiores: extat & copiosus D. Pellicani
in Biblia index, libri ad res multas perutiles. Noluimus ergo grandem alioqui co-
dicem libris & additionibus non usq̃ adeo necessarijs reddere uastiores.

Libri Ecclesi-
astici.

Hactenus uero Ecclesiasticorum librorum ideo nullam mentionem fecimus,
q̃ n̄ peculiarem habeant appositā ab authore suo Præfationem, de omnibus ijs sa-
tis perspicue & copiose differentem quæ de eo opere fuerunt dicenda. Hoc adijci-
mus authorem eius operis D. PETRUM CHOLINVM eo ipso die concessisse
ad superos, lue extinctum pestifera, quo ipsam opus suum typis descriptum est ac
absolutum. Fuit hic uir quinq̃ linguarū peritus, egregie doctus, pius, sanctimo-
nia uitæ præclarus, generis patritij, fortis, constans & temperans: ac ut admodum
laboriosus ita mire facilis, & minime arrogans: cuius mors uitæ per omnia respon-
dit. Nam ut hæc fuit innocentissima, ita illa minimum habuit acerbis, consolae-
tionis & suauitatis plurimum. Obdormire suauiter in domino non mori uideba-
tur assistentibus.

Petrus Cholin-
us.

De editione
Noui testamen-
ti.

TESTAMENTVM NOVVM doctissime & fidelissime uertit beatissimæ
memoriæ magnus ille Erasmus Roterodamus, qui ne unquam corrumpi posset
emendata eius lectio, illustrauit ipsum omni pietate & eruditione refertissimis, nec

Ad Lect. Prefatio.

Unquam satis laudatis Annotationibus, nihilominus collata est hæc nostra Noui testamenti editio cum ipsa ueritate Græca, è qua lectionis emendationem unice petendam esse omnes fatentur: consultis interim aliquot peruetustis exemplaribus & uersionibus, editione Hispaniensi siue Toletana, Gallicana siue Parisiensi. Anglicana denique & reliquis quibusdā codicibus. Speramus autem diligentes & æquos Lectores, qui hanc editionem cum alijs conferent, istam minime improbaturos. Potissimā uero in hac operam præstiterè optimi & doctissimi uiri D. Petrus Cholinus & D. RODOLPHVS GUALTHERVS, felicitis memoriæ Leonis in ministerio ecclesiastico successor, qui, quod illum præmatura mors abripuisset, maximam huius laboris partem sustinuit. Nam argumenta Noui testamenti omnia, & ea quoque quæ à 14. cap. Actuum apostolorū elaborata ac annotata sunt, ad finem usque operis, solus ferè confecit: reliqua cum illo ac alijs communia habet. Complures enim fratres suam operam huic operi Biblico fidelem collocarunt.

Rodolphus
Gualtherus.

Quæ autem prius de editione Testamenti ueteris inculcauimus, eadem repetimus in præsentī, manere uidelicet ueterem uulgatamque editionem suis admiratoribus per nos omnino integram atque intactā, quippe quam nos hac nostra neque mutamus neque damnamus. Legatur illa in Theologorum scholis, canatur publice in templis, citetur sola in concionibus sacris, nullus obstat, nos nostra probanda tantum & iuuandi studio studiosis sacrarum literarum proponimus, quos non ingratos nobis fore speramus. Quid uero ingratius, ut egregie ille dicebat, quam pro tot immensis laboribus uigiliisque, quas tantū iuuandi studio suscepis, & quibus nulla par gratia referri queat, rependi rixas, conuitia atque calumniam, idque potissimum ab ijs ad quos maxime operis utilitas sit reditura? Cum ubique fœda est ingratitudo, tum in nullos æque par est gratos esse, atque in eos qui dispēdio rei pecuniariæ, iactura uoluptatū, multoque ualetudinis, ipsiusque uitæ & periculo & detrimento, in hoc totis uiribus, remis & uelis, incumbunt, ut ingenij sui monumentis ecclesiæ consulant. Attamen nihil dubitamus multos odio nominis nostri, non res (quod & Hieronymus queritur,) sed personas consideraturos, magisque aliorum silentium quàm nostrum studium probaturos, in eo disertos se arbitantes & doctos, si alieno magis operi detrahant, quàm quid ipsi possint diiudicent. Verum committimus hoc iudicio dei & posterorum. Dum uiuimus, & in uase fragili continemur, uidentur amicorum prodesse studia, & nocere æmulorum opprobria: postquam autem reuerfa fuerit terra in terram suam, & tam eos qui scribunt, quàm illos qui de scriptis iudicant, pallida mors subtraxerit, & alia uenerit generatio, primisque caderentibus folijs, uirens sylua succreuerit, tunc sine nominum dignitate aut respectu sola iudicantur ingenia, nec considerat Lector cuius, sed quale sit quod legit, siue ille episcopus siue sit laicus, aut purpura, serico, uel uilissimo panno iaceat, non honorum diuersitate, sed operū merito iudicabitur. Domino IESU CHRISTO seruatori nostro in sæcula benedicto, omnium donorum munifico largitori, & sponso ecclesiæ suæ amabilissimo, sit laus & gratiarum actio semper.

Qua ratione
proposita edi-
tio Noui test.

DE

De omnibus sanctę scripturę libris, eo- rumque præstantia & dignitate,

Heinrychi Bullingeri Expositio, ad Lectorem
Christianum.

SAPIENTIA dei clamat apud sapientissimum mortalium Solomonem in Pro-
uerbijs ad omnes omnium ordinum ætatumq; homines, ac dicit, Audite, loquar
enim authentica ac insignia, & pronunciata mea recta sunt. Veritatem enim me-
ditatur guttur meum, & labia mea abominantur iniquitatem. Omnes sermones
mei iusti sunt, nec est in eis incuruum aut peruersum. Credenti sunt plani, & recti ijs qui in-
uestigant scientiam. Apud me est consilium & conseruatio, apud me inquam est iudicium
& magnificentia. Quæ cū ita habeant, miror quis malus genius illos agat, qui BIBLIA sa-
cra, sapientiæ huius ueræ fontem unicum & copiarum cornu ditissimum atq; inexhaustum fasti-
diunt, in falsam uero & fucatam sapientiam insaniunt. Inuenias enim hodie inter studiosos
nō paucos, qui toti & per omnem uitam fucis & imposturis philosophicis addicti, ad Biblio-
rum nomen & nausea afficiantur & horrore quodam concutiantur. Nimirum eloquentiam
& eruditionem in illis desiderant, barbariem & crassam rusticitatem oderunt.

*Majestas scribendi
Divina.*

Biblica elo-
quentia.

Atqui mirum profecto est, si Eloquentiam sibi ceu uitæ scopum præfixerunt, ad quem
omnia studia uitæ suæ referant. Aliud uero spectandū esse sapientibus in hac uita ipsi quoq;
eorum testati sunt philosophi. M. Cicero eloquentiæ princeps à philosopho non requirit elo-
quentiam. Nam libro de Finibus bon. & mal. primo de Epicuro uerba faciens, Oratio me
istius philosophi, inquit, non offendit. Nam & complectitur uerbis quod uult, & dicit planē
quod intelligam; & tamen à philosopho si afferat eloquentiā non asperner, si non habet, non
admodum flagitem. Igitur cur isti nobis Cicerone iniquiores sunt? An uero nesciunt in Bi-
blijs nostris cœlestem philosophiam ad uulgariū etiam hominum captum esse traditam?
Et Cicero disertè docet eloquentiam sine sapientia uenementer esse perniciosam. Oporte-
bat ergo sapientiam magis quàm eloquentiam expetere, præsertim cum idem ille in Oratorijs
partitionibus eloquentiam finiat non aliud esse quàm copiose loquentem sapientiam: quis
quis ergo sapientia destituitur, licet linguam habeat disertam & instructam ad dicendum, lo-
quens non eloquens appellabitur. Non enim idem est dicere & bene dicere, loquentia & elo-
quentia. Possunt quidem insani & uecordes uerba profundere, & faciunt plerumq; largiter,
& præter rem omnino, & ei quod decet quodq; expedit aduersantia. Vir sapiēter eloquens
uerborum non est prodigus, sed dicit quæ prosint, quæq; ad destinatum finem pertineant,
& ita dicit quemadmodū oportet, cum multis, cum paucis, cum eruditis, cum rudibus, cum
pari, cum inferiori, cum maiori, seruato semper temporis & loci decoro. Atq; his finibus ipsi
eloquentiæ magistri gentiles eloquentiam ueram circūscripserunt. Cæterū cum nulli scripto-
res authoribus sacris uerborum minus prodigi fuerint, utilia tantum, & omnia ad certum fi-
nem, ad beatitudinem uidelicet consequendam, & ad tranquille, iuste & honeste uiuendum,
destinarint, eaq; plano & perspicuo dicendi genere, obseruato ubiq; personarū, temporum
& locorum decoro, proposuerint, audacter & uere dico solos scriptores Biblicos uera ufos
esse eloquentia. Id quod non reuellent seductricis philosophiæ uani admiratores, nisi subuer-
terint prius eloquentiæ descriptionem, quàm ex suis ipsorū authoribus protulimus: aut eui-
cerint scriptores nostros tales non esse quales prædicamus. Quod ut iustis argumentis nun-
quam efficient, ita simul atq; istud uelle cœperint, blasphemiam, sacrilegiū, & crimine læsæ di-
uinæ maiestatis non absoluentur.

*potius est sapientia
quàm eloquentia.*

Iam & D. Aurelius Augustinus lib. de Doctr. Christ. 4. cap. 6. Audeo dicere, ait, omnes
qui recte intelligunt quod ipsi loquuntur scriptores sacri, simul intelligere non eos aliter lo-
qui debuisse. Sicut enim quædam eloquentia est quæ magis ætatem iuuenilem decet, est quæ
senilem; nec iam dicenda est eloquentia, si personæ non congruat eloquentis: ita est quædam
quæ uiros summa authoritate dignissimos planeq; diuinos decet. Hac illi loquuti sunt, nec
ipso decet alia, nec alios ipsa, ipsis enim congruit: alios autem quanto uidetur humilior, tan-
to altius non uentositate, sed soliditate transcendit.

Biblicæ loquu-
tiones.

Sed offendunt molliculas eruditorum æstorum aures loquutiones Hebræorum, Latinis
hoc est delicatis auribus insolitæ, barbaræ, præduræ, & prorsus intolerabiles. Scilicet quia
expolita, mollis, & suauiter ubiq; cadens, & dulci harmonia oblectans dictio, supremū illud
bonum est quod appetant omnes, quod unice respiciant omnes, & sine quo optima etiā cre-
datur esse pessima, obsoleta ac barbara. Imò prodit se hic maxime iniquitas & malitia nostra.
Etenim nō sola Hebræorum lingua loquutiones suas habet, habent & Græci & Latini suos

β

De libris sacris & eorum

idiotissimos, quos nemo hactenus uituperauit, aut parum elegantes dixit. Præterea scribere nec pauci nec paucis de constructionibus & idiotismis linguæ Græcicæ & Latinæ: scripserunt multi de tropis, metaplasms & schematibus. In quibus uersari & exerceri, quæ scire & ediscere, quibus denique orationem uariiegare pulchrum uidetur esse & elegans. Nemo queritur de insolentia & loquutionibus istarum linguarum: sola diuina & cœlestis lingua propter suos loquendi modos, propter sua schemata insolita nostris auribus, scabra, horrida & barbara esse uidetur. Sordet enim Adamo ueteri quicquid purum & diuinum, adlubescit & probatur quicquid terrenum, lutulentum, affectatum ac impurum est. Versus est in Latinā linguā Plato, uersus est Aristoteles, uersus est Lucianus, uersus est Plutarchus & Isocrates, uersa sunt infinita Græcorum epigrammata, aspera in illis complanata sunt, dura emollita, hiantia commissa, cōfusa digesta, & Latinis auribus insueta, ad Latinam reducta formam: igitur si tantopere offendit forma loquendi dicendique Hebraica, quare non paratis nobis Biblia Latina? quia gentilitia magis adlubescunt. Quid quod facultatum augendarum gratia liberos nostros mittimus in Gallias, in Italiam, & extimas Hispanie oras, ut earum gentium linguas ad unguem ediscant, quo rectius ac expeditius mercari liceat cum Gallis, Italis & Hispanis? Nullis hic laboribus, nullis parcitur sumptibus, omnia suauia & utilia esse putantur, solam linguam sacram discere aut illius loquendi formis paulò insuetioribus asuescere, amarum, inutile, & quā alienissimum à liberalibus ingenijs esse creditur. Ita uero prodit se malitia nostra. Certe si uel dimidium temporis ac diligentia eius, cuius non piget rebus impendere nihili, daremus rebus sacris, sacrum eloquium sorderet nobis minus, magisque adlubescerent loquutiones, & si raræ, eruditæ tamen.

Iam quod ad eruditionem attinet sacrarum literarum, non uideo quid aliud sit eruditio uera, quæ sapientia uera: & sapientia uera aliud, quæ philosophia uera. Cicero enim ipse in libro Officiorum 2. Qui appetunt sapientiam, inquit, philosophi nominantur, nec quicquā aliud est philosophia, si interpretari uelis, quæ studium sapientiæ. Sapientia autem est, ut à ueteribus philosophis definitum est, rerum diuinarum & humanarum causarumque quibus ea res continentur scientia. Ad quem modum & Plato in libro quem de philosophia scripsit, ostendit philosophi officium esse diuina nosse & gubernare humana: in illo contemplatiuam, in hoc actiuam philosophiam comprehendens. Nam Platonici totam philosophiam partiuntur in Speculatiuam, Actiuam, & Sermocinalem: ad Speculatiuam retulere Metaphysicam, Physicam & Mathematicam: ad Actiuam, Ethicā, Politicam & Oeconomiam: ad Sermocinalem uero Grammaticam, Logicam & Rhetoricam. Putauerunt autem Sermocinali uiam sterni ad Actiuam & Contemplatiuam philosophiam, in qua sapientiæ ueræ uersetur exercitatio & uis. Meminit horum & Cicero Academicarum quaest. libro 1. Iam si sacris deest eruditio, caret & sapientia, hoc est, rerum diuinarum humanarumque scientia. Rursus si sacra Biblia scientiam tradunt rerum diuinarum humanarumque, sapientiam tradunt, ergo & philosophiam uerā. Sed ut deamus quid tractetur doceaturque in Biblijs, hoc est in cœlesti philosophia, ut simul etiam per compendium, & ueluti per transennam Lectori appareat quid è cognitione Bibliorum expectet, & quid in his omnis sapientiæ copia cornu mūdo propoluerit diuina bonitas,

BIBLIA pluratiuo numero tantum, libri dicuntur & uolumina. Nam Græcis Biblos siue Biblion uolumen est ac libellus, itaque à Græcis mutuata & scripturæ sanctæ data est appellatio, quæ perinde ualeat ac si tu dicas, Libri aut Volumina sacra, siue Codex rerum sacrarum. Idem ille sacer codex **TESTAMENTVM** appellatur, adeoque & **Vetus & Nouum Testamentum**. Accipitur autem Testamentum aliquando in sacris pro ordinatione aliqua, metaphora sumpta à morientibus, qui testamenta condunt, id est animi sui sententiā ordinatis rebus suis ut uolūt testantur, & per metalepsin accipitur testamentum pro ipsa re testata: ita enim peccatorum remissio testamentum esse dicitur. Usurpatur testamentum & pro fœdere ac pacto. Nam deus fœdere quodam se nobis obstrinxit, expositis conditionibus quid expectemus ab eo, & quid faciamus. Conditiones sunt, Deus uerus uult esse deus, hoc est, omnisufficiencia pater & copia cornu mortalibus. At huiusmodi illi pro deo suo uenerari & colere debent, fide, innocentia & charitate. Huc autem pertinent omnes promissiones, Ego sum deus tuus & seminis tui post te. Semen mulieris conteret caput serpentis. In semine tuo benedicentur omnes tribus terræ. Rursus pertinet huc omnia instituta uitæ, ipse presertim decalogus. Non habebis deos alienos coram facie mea, &c. Sancti estote, quia & ego sanctus sum. Dilige proximum tuum sicut teipsum. Hoc autem testamentum & fœdus, hæc ordinatio & obtestatio dei incommutabilis unica & sempiterna est. Nam una est omnium sæculorum ecclesia, una est sanctorum uera fides & religio. Vnde ergo nobis Veteris & Noui testamenti nomina existunt? Nimirum è tradendi modo: quod enim ad ipsam attinet substantiam unicum est, Expendenti enim quæ res ueteribus sint traditæ, apparebit quod nihil aliud tradiderint nobis apostoli Christi. Veteribus traditum est unum esse deum, hunc solum esse colendum, colendum autem

Biblica eruditio.

Biblia.

Testamentum.

Scopus sacrarum bibliorum.

Dignitate & prestantia.

autem spiritu innocentia & fide: item unicam esse orbis iustitiam & redemptionem, unicum esse sacerdotem & sacrificium uerum Iesum Christum dei & hominis filium. Sperandam quoque à deo animarum perpetuitatem & resurrectionem corporum. At quid aliud tradiderunt nobis apostoli domini: ergo quod ad fidei testamentique substantiam attinet, idem prorsus traditum est utrisque. Iam uero quod modum attinet quo illud nobis idemque istis traditum est, Paulus, Veteribus, inquit, omnia contingebant in figura: nobis autem illa euenire citra figuram. Christum enim, qui legis perfectio est, dedit nobis deus, ut nunc ueluti præsens præteritumque hoc est completum ueneremur, quod isti complendum adhuc uelatum in typo habebant, imò uerius expectabant. Atque hunc ad modum tradendi ratio diuersa cernitur. Illi habebant figuras, nos ipsam rem: illi externis & ceremonialibus gaudebant, nos spiritualibus significatisque rebus citra typos exultamus. Eò autem pertinet sacerdotium Aaronicum & sacrificiorum cruentæ formæ uariæ, typi sacerdotij & sacrificij Christi. Atque ex hac diuersa traditione existit iam Veteris & Noui testamenti uoces. Siquidem ea traditio qua per typos & figuras religio tradita est ueteribus, appellatur Testamentum uetus: sed ea quæ citra figuras Christum legis perfectionem nobis describit & exhibet, Nouum testamentum dicitur: non ideo nouum quod ueteres Christum nescierint, sed collatione ad uetus, & quod nouum populum Gentium scilicet ecclesiam, in hoc fœdus per Christum & prædicationem euangelicam constat esse receptam. Ex quibus nunc rectius intelliges quomodo Biblia nominentur Testamentum Vetus & Nouum. Neque enim ipsi Bibliorum scripti libri magis sunt ipsum testamentum, quam tabulæ siue literæ testamentales ac fœderum ipsum testamentum & fœdus sunt: interim ab omnibus Testamentum & Fœdus dicuntur: igitur ex eo quod describunt hoc nominis sortiuntur. Quia itaque prioribus Bibliorum libris describuntur præcepta, promissiones, facta, ritus, traditiones, & modi uarij, quibus deus mortalium genus in testamento fœdereque suo & in religione uera instituit & deduxit, ideo inquam Testamentum uetus appellari cœpere. Et quia libri posteriores describunt quomodo in Christo omnia impleta & in nouata adeoque restituta sint, quomodo ite nouus populus ex Iudæis & Gentibus collectus in unum corpus coierit, fideque & charitate dei in Christo coluerit, ideo inquam Testamentum nouum cognominati sunt. Hæc in genere de inscriptione & instituto philosophiæ nostræ cœlestis diximus, iam singulorum librorum argumenta consiliaque breuiter constricta subiiciemus, ubi tamen prius nonnihil de librorum ueteris & noui testamenti ordine & distinctione dixerò.

D. Hieronymus in Præfatione lib. Regum & Danielis indicat scripturam ueteris testamenti apud Hebræos distinguere in tres partes, in Legem uidelicet, in Prophetas, & in Hagiographa. Legis libros, ex illorum traditione, quinque numerat, Genesim, Exodum, Leuiticum, Numeros, Deuteronomium: atque hunc facit primum sacrorum librorum ordinem. In secundo ordine, quem prophetarum appellauit, octo ponit libros, nempe librum Iosue, Iudicum, cui coniungit libellum Ruth, Samuelis, Malachim, Isaia, Ieremiæ cum Threnis, Ezechielis, & librum XII. prophetarum. Idem annotauit XII. hosce prophetas non eodem ordine numerari ab Hebræis & LXX. interpretibus. Hos enim hunc ordinem sequi, Oseas, Amos, Micheas, Ioel, Abdias, Ionas, Nahum, Abacuc, Sophonias, Haggeus, Zacharias, Malachias. Illos uero hunc ordinem seruare, Oseas, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Nahum, Abacuc, Sophonias, Haggeus, Zacharias, Malachias. In Hagiographorum ordine, qui tertius est, recenset libros nouem, uidelicet librum Iob, librum Psalmorum, qui inscriptionibus siue distinctionibus quinque, & uno uolumine comprehenditur, librum Parabolarum Solomonis: eiusdem Ecclesiasten, Cantica canticorum, librum Danielis, Verba dierum, quæ significationibus siue appellauerimus, siue Annales, librum Ezræ, cui connectitur Nehemias, & librum Esther. His autem omnibus collatis existimat Veteris legis libros colligi 22. Admonet tamen esse qui librum Ruth & Lamentationes Ieremiæ numerent inter hagiographa, iuxta quorum supputationem colligantur ueteris testamenti 24. libri. Alij enim ex Hebræorum sententia hagiographos libros numerant undecim, quos hoc ordine collocant. Primo loco ponunt librum Paralipomenon siue Præteritorum, qui apud nos in duos diuiditur: deinde numerant Psalmos: his subiungunt Prouerbia Solomonis, quibus apponunt Iob: quinto loco sequitur Ruth, sexto Ecclesiastes, septimo subduntur Threni siue Lamentationes Ieremiæ, octauum locum tenent Cantica canticorum, nonum Hester, decimum Daniel, ultimum uero Ezras cum suo Nehemia. Caterum Hagiographa nuncuparunt opinor, sancta siue sanctorum scripta, quæ uidelicet proximæ sunt authoritatis. Primi enim & secundi ordinis libros ipsi deo tribuunt authori, hos ascribunt sanctis. Ego uero, ut libere quod sentio dicam, non uideo quomodo hi quoque libri non possint eadem ratione & eodem iure deo authori attribui, quo superiores: nec uideo cur non isti quoque, hoc est primi & secundi ordinis libri, uocari queant hagiographi, id est sancti libri à sanctis scripti. De omnibus enim prophetis, Dauide etiam, Daniele & Solomone loquens S. Petrus, Omnis, inquit, prophetica scriptura non est

Testamentum uetus & nouum.

Ordo & numerus librorum Veteris testamenti.

Libri Legis

Prophetarum

hagiographa

Hagiographa.

De libris sacris & eorum

privatae interpretationis. Non enim uoluntate hominis allata est olim prophetia, sed à spiritu sancto impulsu loquuti sunt sancti dei homines. Certè hos cum illis parem obtinere auctoritatem, cum alijs multis argumētis euincitur, tum illo potissimum quod dominus Iesus ac apostoli Psalmorum, Danielis ac quorundam aliorum librorum inter Hagíographos positorū testimonijs perinde usi sunt in docenda & confirmanda religione sana, ac Mosis, Isaiae & reliquorum. Sunt alij qui ex argumento & materia uoluminum omnes testamenti ueteris libros partiuntur in quatuor partes, in libros uidelicet Legales, Historiales, (illorū uerborū) Sapiētiales & Prophetales. Legis libros quinq; numerant omnibus cognitissimos, historiam tradentes XIII. nempe Iosue, Iudicum, Ruth, Regum IIII. Paralipomenon II. Ezram, Nehemiam, Hester & Iob. Porro libros sapientiam docentes recensent 3. illos Solomonis sapientissimi mortalium sapientissimos libellos. In prophetarum ordinem coniungunt Psalmos, Prophetas item maiores IIII. & minores XII.

Non dissimulabo hic & Iosephi de libris testamenti ueteris iudiciū. Nam contra Apionem disputans, Neq; innumera, inquit, apud nos habentur uolumina inter se inuicem discordantia, sed duo tantum & uiginti libri sunt, qui omnium temporum seriem continent, qui & iuste creduntur diuinitus inspirati. Ex quibus quinq; sunt Mosis, continentes leges uitae, & successionis humanae profapiam usq; ad ipsius Mosis terminum pertēdentem. A morte uero Mosis usq; ad Artaxerxen, qui post Xerxen regnauit apud Persas, quae gesta sunt Prophetarū, quiq; per ea tempora uixere, tredecim uoluminibus conscripserunt. Reliqui uero quatuor libri hymnos in deum & uitae instituta ac monita mortalibus tradunt. Ab Artaxerxe autem usq; ad nostrum tempus scripta sunt omnia, fide tamen non eadem quae primis habetur digna ducuntur, ideo quod non extiterit prophetarum iugis & explorata successio. His protinus addit quod uehementer authoritatem commendat scripturarum, Rebus igitur his constat quā nos uenerabiliter utamur scripturis nostris. Nam cum tot saecula intercesserint, neq; addere quis unquam, neq; auferre, neq; permutare quid ausus est, sed omnibus gentis nostrae hominibus insita haec quodammo, atq; ingenua fides est, CREDERE HAEC DEI ESSE CONSULTA, & his iugiter inherere, & pro his (si ita res poposcerit) libenter & animam ponere. Haec Iosephus. Admodum uero probatur mihi hoc Iosephi de diuinis libris iudiciū, quod ferè imitatus Cyprianus, siue is Rufinus est (quod Ioanni Cassiano libro de Incarnatione unigeniti 7. uidetur) in expositione symboli, huiusmodi contexuit sacrorum librorum ordinem, qui mihi semper & optimus & simplicissimus esse uisus est. Coniungit autem libros historicos continuo ordine omnes: deinde prophetarum quoq; scripta omnia connectit, ita ferè, Primo loco ponit Pentateuchum, id est quinq; libros Mosis, quibus mox adiungit prophetas, quos alij priores nuncupant, nempe librum Iosue, Iudicum, cum libello Ruth, Samuelis lib. 2. quos alij uocant primum & secundum Regum, & duos Regum libros, quos nos appellamus tertium & quartum lib. Regum. His protinus compingit reliquos historiarum libros, duos uidelicet Præteritorum siue Paralipomenon, Hester, Ezræ 2. Nehemias enim hic pro altero computatur, qui alibi cum Ezra pro uno ponitur. Post hos collocat prophetas quos uocamus maiores, Isaia, Ieremiam, Ezechielem & Danielelem, quibus coniungit lib. XII. prophetarum, eorum inquam quos cognominamus minores, quorum nomina superius sunt recensita. Tandem uero & reliquos collocat insignes & omnigena sapientia coelesti refertissimos libros, librum uidelicet Iob, Psalmos, & 3. Solomonis libellos. Huic autem numero certo & luculento includit omnes canonicos testamenti ueteris libros. Nec plures numerarunt Melito antiquissimae Sardenis ecclesiae episcopus, & Origenes ille Alexandrinus scholae apostolicae doctor. Illius meminit Eusebius Ecclesiasticae historiae lib. 4. cap. 25. huius autem lib. 6. cap. 18. non tamen eodem utuntur in ijs collocandis recensendisq; ordine. Quemadmodum nihil dubito pro diuersitate exemplarium uoluntateq; & sententia librariorum adhuc alios & nouos librorum sacrorum ordines reperiri, dum hic praepōnit librum aliquem, quem alius posteriori loco collocandum existimat, non tam ratione certa quā beneplacito suo commotus. Verum hic non erit curiose sollicitus Lector cordatus, qui nouit rei non ordinis potissimam haberi oportere curam. Neq; ego tot uerbis hac de re disseruissē, nisi intellexissem quosdam anxie huiusmodi tractationem postulare.

Noui testamenti coder: absoluitur libris XXVII. Est enim Euangelica historia quatuor & libris & authoribus descripta. Vnico libro continentur Acta apostolorum. S. Pauli epistolae numerantur XIII. nempe una quae Romanis inscripta est, II. Corinthijs, singulae Galatis, Ephesijs, Philippensibus, Colossensibus, II. rursus Thessalonicen. & totidē Timotheo, una ad Titum, una ad Philemonem, & una ad Hebraeos scribitur. Sequuntur illas epistolae Canonicae VII. nempe una Iacobi, Petri II. Ioannis apostoli III. & Iudae una. Postremū lo cum occupat Apocalypsis siue reuelatio facta Ioanni apostolo, & edita ab eodem. His uero libris

Iosephus de libris Test. ueteris.

Simplicissimus librorum ordo.

Ordo & numerus lib. Noui testamenti.

Authoritas

Dignitate & præstantia.

libris Noui testamenti canonē absolui uno ore testatur uniuersa uetustas, testantur sanctissimi quique ecclesiarum doctores, S. Hieronymus in suis illis Præfationibus, August. de Doctr. Christ. lib. 2. cap. 8. Cyprianus item in expositione symboli. Nihil ab ijs uariat Origenes, nisi quod indicat esse in hoc canone libros aliquot de quibus nonnihil aliqui ueterum addubitarint. Nam de epistola Pauli ad Hebræos, Dico, inquit, sicut mihi à maioribus traditum est, quia manifestissime Pauli est, & semper omnes antiqui maiores nostri ita eam ut Pauli epistolam susceperunt. Author Eusebius Ecclesiast. hist. lib. 6. cap. 18. Origenem quoque imitatus idem ille Eusebius, Vt omnem (inquit) Noui testamēti canonem designemus, primo nobis omnium Euangeliorum cœlestis quadriga iungatur: his Acta apostolorum copulentur: post hos Pauli epistolæ sociantur, quas manifeste XIII. esse constat, quæ in autoritate habentur. Licet non nesciam apud Latinos de epistola quæ ad Hebræos scribitur, haberi dubitationem. Consequatur uero has prima Ioannis epistola, similiter & Petri prima. Hæc sunt de quibus nulla unquam prorsus extitit dubitatio. Sequenti loco iam sunt illa, de quibus à nonnullis dubitatum est, Reuelatio siue Apocalypsis Ioannis, & epistola Iacobi, sed & Iudæ, Petri quoque secunda, & item Ioannis secunda & tertia, siue hæ ipsius euangelistæ, siue etiam alterius eius nominis fuerint. Hactenus ille lib. 3. cap. 3. & 25. Docui uero alias quorundam hominum hæitatione non labefactari auctoritatem scripturarū, quæ non confirmatur hominum testimonijs iudicijsue, sed diuina & cœlesti comprobatione. Extat in Bibliotheca ecclesiæ Tigurinae in collegio superiori uetustissimum & emendatissimum exemplum manu scriptum Bibliorum, quod in Epistolis apostolorum primo loco collocat septem epistolas canonicas, ea tamen serie qua apud nos ordinatur, ut primo ponatur Iacobi, inde Petri, postea Ioannis, hinc Iudæ: ijs demum subiunguntur epistolæ Pauli 14. quarum postremum locum obtinet epistola ad Hebræos. Euangelistæ in eo primas tenent, succedunt Acta: postremas post omnes uidelicet epistolas obtinet Apocalypsis. Sed hæc hactenus de numero, ordine & distinctione librorum Codicis sacrosancti, redimus modo ad argumenta & consilia singulorum utriusque testamenti librorum.

Moses & libri eius quinque.

MOSES omnium sacrorum scriptorum ueluti parens & canalis aureus, per quem cœlestis doctrina à deo translata est ad homines, omnem pietatem & ueram sapientiam quinque libris complexus, mira diligentia & fide admirabili sanctissimaque, toti mundo tradidit. Quæ ab exordio mundi usque ad ætatem suam descripsit, ita descripsit, ut per manus & sancti spiritus inspirationem acceperat: legem uero ministerio dei edidit: cui gesta quadraginta annorum, quibus oberrauit Israel in deserto, quandoquidem istorum maxima pars fuerat, omniaque & uiderat & gesserat, adiecit. Continent autem libri illi historiam annorum 2570. Nam Genesis annos habet 2390. Ab Adam enim ad diluuium sunt anni 1656. à diluuiio uero ad exitum Abrahamæ à Chaldaea 363. inde uero ad mortem Iosephi 290. Exodus habet annos afflictionis residuos 140. primi quoque exitus anni gesta: reliqui tres libri absoluunt 40. annorum spatium, quibus oberrarunt in deserto: qui omnes collati efficiunt annos 2570.

Genesis.

Primus liber exponit originem & causas omnium rerum, præsertim hominis ortum, qualis fuerit ab initio, quomodo lapsus & restitutus sit, quomodo ab uno nati sint omnes, perque terras sparsi, flagitijs enormibus diluuium in se ab irato deo deriuarint: rursus qui in illo seruati omnibus regnis dederint principium, postremo Abrahami, Isaaci, Iacobi & Iosephi sanctorum patriarcharum qui ante legem tabularem fixerunt, uitæ describuntur, mores, illustria dicta & facta, religio, & quomodo à terra Chanaan descenderint in Aegyptum. Et ob hos aliosque uiros beatos dictus est à quibusdam hic Moysis liber primus, Liber iustorum: obtinuit tamen apud nos & maiores nostros illorum appellatio qui uocauerunt Genesim, haud dubie ab origine & generatione omnium rerum à qua librum Moses auspicatur.

Exodus.

Secundus liber indicat, quomodo Israelitæ in Aegypto per Pharaonem oppressi, duce Mose liberati, atque per mare rubrum in desertum abducti sint, quomodo contra Amalechitas pugnarint, cœlitus depluto pane pasti sint, quomodo magistratum, iubente deo, crearint, postremo & leges acceperint, ueram religionem, mores sanctos, ceremonias & ritus, denique iustam politiam describentes ac præcipientes, ubi etiam peccatum ipsorum circa uitulum factum de designatum perstringitur. Ab exitu uero, quem præcipue exponit, totus liber dictus est Exodus.

Leuiticus.

Huic pulchre subnectitur liber tertius, qui à Leuiticis ministerijs quæ instituit, nomen obtinuit, & appellatus est Leuiticus. Præcipit enim de Sacrificiorum speciebus, de uotis, de pollutionibus & contagione, de generali expiatione scelerum, de licito & nephario concubitu, de sanctimonijs, & his rebus similibus. Spargit quaedam de politia, præcipue tamen tradit ritus sacros, ut appellare liceat Ius pontificium. In hoc uidere licet quod deceat sanctos, doctos & integros esse sacerdotes. In hoc item omnia euangelij mysteria, licet typis inuoluta, ipsum Christi sacerdotium & sacrificium, adeoque tota redemptio, & omnes Christi uirtutes continentur.

De libris sacris & eorum

Quartus liber Numerorū dictus est, ideo fortassis quod in eo agitur census populi Israeli tici. Describit gesta à secundo anno egressionis ad mortem usq; Moſis. Referuntur in eo egregia uariorum motuum tumultuumq; in republica & populo rebelli exempla: indicatur quæ fors aut quis euentus obueniat ſeditioſis: ostenditur & mira fors eorum qui præſunt reipub. Intoleranda & à ſuis & ab exteris illata ferocius patitur patiētiſſimus & conſtantiſſimus hominum Moſes, qui tamen & ipſe non caret ſuo uitio. Multa ponuntur in hoc libro quæ ad politiā pertinent & religionem, illud maxime, quod ostenditur pontifices à reipublica negotijs non abhorreſcere, neq; reipublicæ præfectum magiſtratū à religione alienum eſſe debere. Ad finem propè deſcribuntur grauia bella, & leges quædam copioſius explicatæ in campis Moabiticis.

Numerorum.

Quintus & ultimus liber Deuteronomion, id eſt lex ſecundaria dicitur, quaſi quis dicat ſecundum iam expoſita. Hic additur ſuperioribus à Moſe ueluti Enchiridion & Compendium totius philoſophiæ cœleſtis, in quo continentur omnia quæ ad beate uiuendum pertinere uidentur. Commendatur breuitate, & eſt quaſi Commentarius ac explicatio Decalogi. Voluit autem dominus hunc librum ſemper ſuorum atteri manibus. Nam in ipſo ita attemperauit omnia, ut omnibus ætatibus conueniant & ordinibus.

Deuteronomium.

Iosue liber oſtēdit præcipue diuinæ promiſſionis ueritatem, nempe quomodo poſt mortem Moſis Iſraeliticus populus in terram promiſſam duce Iosue, unde & nomen obtinuit, ut à primaria eius drammatiſ persona, inductus ſit, exciſis ac deletis Chanaanæorum principibus ac populis, in ultionem maximorum ſclerum. Suppeditat & geographiam quandā terræ ſanctæ, & exhibet exemplum optimi principis & populi obſequentiſſimi. Hiſtoriam textit annorum fortè 26. aut 27.

Iosue.

Iudicum liber nomen accepit à Iudicibus populi Iſraelitici, quorum res geſtas & reipublicæ adminiſtrationem præclare deſcribit. Fuere aut in populo iudices xiii. ſi ipſum quoq; Iosue numeres. Et iudices illi non erant principes & monarchæ, ſed populi liberi paſtores præſides & conſules. Depingitur ergo liberi populi adeoq; libertatis ſtatus, uices, uictoria, clades, oppreſſiones, liberationes, iudicia & uarij moris. Pinguntur uarij caſus, pingitur uulgi ingenium mutabile, & ad peſſima quæq; procliuē: pingitur ueræ religionis cum ſuperſtitione mirabile certamen. Adiungitur præterea exemplum ac ſtatus reipublicæ in qua nullus eſt magiſtratus, ſed quiſq; quod ſibi bonum uidetur ſequitur, & quem finem nimia illa licentia fortiatur, funeſtiſſimum. Sequuntur enim bella ciuilia, & inteſtina perniciēs, miræq; rerum conturbatio confundit omnia. Textitur hiſtoria annorum 336. ſi uidelicet huc referas annos Iosue, & è Heli adminiſtratione priores annos 20.

Iudicum.

Ruth libellus à potiſſima persona nomen inuenit. Argumentum planè comicum eſt. Habet graues tentationes, caſus difficiles, ſed finem ſortitur lætiſſimum. Docet ergo uirtutibus ſua parata eſſe præmia, & deum caſibus triſtibus lætiſſimū dare finem, modo pergamus eſſe honeſti, nullumq; laborem fugiamus ſanctum. Textit item catalogū Dauidici adeoq; Meſſiæ generis, ad conſequentem hiſtoriam & cognitionem promiſſionum dei opidò utilem. Pertinet hiſtoria ad tempora Iudicum.

Ruth.

Sequuntur deinde duo libri Samuelis, & duo libri Melachim ſiue Regum. Opus hoc uarium eſt & multiplex, ſalutari & multiſuga eruditione refertum. Conſirmanur, & explicantur illuſtriſſimis exemplis & diuinæ leges & promiſſiones. Ducuntur ex his Pſalmi & ſermones ſiue homelię prophetarum. Breuiter inter optimos, ueniſſiſſimos, doctiſſimos & maxime neceſſarios Bibliorum libros, hi non poſtremi ſunt. Iudicum liber pinxit ſtatum Democratiæ, ſiue malis Ariſtocratiæ, Samuelis & Regum hiſtoria Monarchiam ſuis coloribus delineat: ergo non tantum perſona regis deſcribitur, ſed aulæ quoq; & totius regni forma, boni & mali. Reperiuntur in his inſignia exempla omnium ordinum, ſacra & prophana, mira legum uariatio, religionē multiplex obſeruatio & neglectus, egregia exēpla fidei, perfidiæ, prudentiæ, iuſtitia, fortitudinis, deniq; omnium partium uitæ: item qui boni & fideles ſacerdotes, qui peruerſi: qui principes boni, qui tyranni. Verū nemo poteſt obiter & in argumento immenſam rerum auguſtiſſimarum materiam & utilitatem ampliſſimam iſtorū librorum complecti. Primus tantum præcipue deſcribit Samuelis & Saulis regnum: ſecundus Dauidis: tertius Solomonis gloriam pingit, & mox demonſtrat quomodo præclara regna dilabantur, niſi ſeruentur ſtudio ueræ pietatis, religionis, uirtutis & concordia: ergo poſteriori parte oſtenditur quomodo reges Iſraelitarum & Iudæorum mutuis ceciderint uulneribus, quomodo reges Aegyptiorum & Aſſyriorum ſibi in auxilium magnis ſumptibus conduxerint, adeoq; & occaſionem dederint inuadendi regnum Iſraelitarum: id quod quartus liber copioſe perſequitur: addens & Iudæorum fata ac excidium, quod anteceſſit principium captiuitatis, quæ incepit à Iechonia, & incidit in ænnum à condito mundo 3430. Hiſtoria enim Samuelis complectitur annos 100. uidelicet Heli poſteriores 20, Samuelis & Saulis 40.

Libri Regum
Illi.

Acto

Dignitate & prestantia.

Acto. 13. & Davidis 40. at duo libri Regum ad captiuitatem usq; habent annos 423. menses 6. quibus si addideris annos historię Mosaicę & Iudicum, reperies 3430. annos. His adde captiuitatis Babylonicę 70. annos, & habebis à 20. Heli anno, 493. menses 6. Cæterum in numerum 70. annorum captiuitatis uenit libellus siue historia Hester.

Hester. Quæ enim scribuntur de Hester, uidentur facta esse sub Astyage, cui fortassis permiserat potētissimus uictoriosissimī regis Nabuchodonozoris filius & princeps monarcha Euilmerodach imperium in eas gentes quas primum caput Hester recenset. Idem dictus uidetur (quantum ex 9. Danielis cap. coniectari ferè licet) Assuerus regiæ dignitatis uocabulo qui reuera appellabatur Astyages: is uidelicet qui Cyri fuit auus maternus, pater Darij, non Hytaspis, sed prisci illius ac Medi, à Xenophonte Cyaxares cognominati, qui secum in Mediā abduxit Danielem, tum quoq; satrapias possidens 120. Septem enim quas pater Assuerus, sicut Hester 1. dicitur, possederat, tunc cesserant haud dubie Persis, quibus tandem & reliquæ subiiciebantur, post mortem uidelicet Darij Medi, cuius filiam uxorem duxerat Cyrus, uictor dominus & monarcha Babyloniæ, Mediæ & Persiæ. Verum utcunq; id habeat, describitur isto libello uita aulica, stulta, insana & perniciosa. Splendent ibi, luxuq; dissoluta ac perditæ sunt omnia. Sunt ibidem & casus tristes, anxietates, pericula, proditioes. Conferuntur inter se Vasthi superba ac rebellis & Hester humilis, pia, obsequens & pudica. Aman exemplum præfert ambitiosi, iniusti & crudelis tyranni, qui ex modicis iniurijs effertur in summum dignitatis fastigium, & protinus deijcitur, ac suspendio finit uitam, exemplum instabilis fortunæ, & quid maneat crudelia consilia omnibus in aula uersantibus relinquens. Contra uero Mardocheus typus est principis optimi, omnibusq; uirtutibus exornatissimi, ergo stabilis est eius fortuna, seruatq; uirtutibus suis & se & populum suum, sed & studijs suis plurimum prodest regi extero. Quemadmodum autem libellus Ruth, ita hic quoq; ex præcipua persona nomen accepit.

Esdra. Sequuntur libri, qui quid à captiuitate populo dei euenerit, exponunt. Et initio quidem liber Esdræ ueritatem promissionis dei prædicat. Clamat enim populus Israeliticus ad dominum in Babylonica captiuitate, & exaudivit à domino. Completis ergo annis septuaginta, fauore Cyri regis libertate donati redeunt in Iudæā, non sine auro & regijs muneribus quæ templo reparato inferrent. Extruunt ergo aram, & ad templi extructionem accinguntur: uerum impediuntur 42. annis. Demum sub Dario iuniore extructum & dedicatum est. Post quæ uenit Esdras, qui leges & iudicia restaurans, corrigit magna quædam ecclesiæ procerumq; ecclesiæ uitia.

Nehemias. Post hunc uenit & Nehemias à captiuitate in terram sanctam, qui urbem Hierosolymorum restaurat & munit, populum præterea iniquis quorundam exactionibus oneribus usurisq; leuat, mira solertia & constantia ciues asserit, & quædam in ecclesiâ corrigit. In his mira energia depinguntur artes & insidiæ satellitum Antichristi impredientium ecclesiæ ædificium ne procedat, docetur item quanta opus sit uigilantia & prudentia, ut hostes populi dei fallamus atq; uincamus. Continet hæc historia annos 70. A primo enim anno Cyri ad 20. Darij colliguntur 58. hinc ad 32. Darij 12. anni, quibus muri urbis restituti sunt.

Paralipomenon libri. Restat adhuc liber Annalium, quem Græci & Latini in duos diuiserunt, ac Paralipomenon uocarunt, id est, præteritorum aut omissorum. In his enim quædam quæ ommissa sunt in superiori Regum maxime historia plenius referuntur. Certum tamen est, hos non illos esse Annales regum Iuda aut Israelis, quorum mentio non raro fit in libris Regum. Fuerunt isti haud dubie copiosissimi rerum gestarum regum Iuda & Israelis Commentarij, qui iniuria temporum perierunt. Alijs sanè uidentur illi libri compendium quoddam & epitome esse historiæ diuinæ, Iudæ regum præcipue. Conferunt maxime ad expositionem prophetarum. Et hæcenus quidem recensuimus omnes libros diuinæ historiæ quæ ab initio mundi ad reparatam usq; Hierosolymorum urbem, hoc est, usq; ad tricesimum secundum annum Darij, comprehendit annos 3488. menses 6. Tot reperiet quisquis sacram historiā diligenter euoluerit. Nos enim hanc supputationem ex annis patriarcharum, iudicum, regum ac ducum subduximus. Nec refert quod & Iosephus & Eusebius aliq; multi aliud sequuntur, nos scriptores sacros adeoq; ipsam ueritatem sequuti sumus. Venimus iam ad alios quoq; libros diuinæ scripturæ.

Iob. Iob præcipue docet sacrosanctæ crucis sustentiam, nec id philosophicis præceptiunculis, sed admirabili tractatione considerationeq; diuinæ prouidentię. Initio quidem ipsa historia, afflictio scilicet uiri iustissimi, rarumq; dei iudicium præmittitur. Deinde uero hoc iudicium siue dei negotiū multiplici disputatione discutitur. Postremo sequitur uictoris corona & triumphus. Atq; in hoc libro plus synceræ philosophiæ traditur, quàm in omnibus libris

chronologia uera

De libris sacris & eorum

omnium philosophorum: quorum nulli de hoc negotio quicquam puri tradiderūt. Epicurei enim à cruce uocāt ad delicias, Peripatetici inter summa mala morbos egestatem & ignominiam numerant. Stoici quidam periculis circumuentos uel præcipitio sibi uel laqueo aut si ca uiolentaq; morte cōsulere, ac sese malis subducere suadēt. Alij uero alijs stultiora docent.

Liber Psalmorum opus est planè diuinum, uarium, mire elegans, iucundum, utile & eruditum. Voluit autem sapientia dei quæ omnes disciplinas perstrinxit & musicam attingere, pureq; tractare, si fortè à musica impuriore ac planè lasciuia homines abstrahere posset. Ergo quæcunq; Dauid ceteriq; eius gentis uiri philosophi, poetæ, sacerdotes, uiri docti, pii sanctiq; sancta & erudita cantica conscripsere de uarijs rebus per tempora uaria & diuersa, ea omnia uoluit in hoc libro semel exhibere mundo sanctissimus deus. Continent enim Psalmi laudes diuinas rerumq; diuinarum, uaria exempla inuocationis, supplicationis, querelarū, gratiarum actionis, poenitentia. Scripti sunt alijs de uarijs uitæ officijs, de egregijs dictis & factis, item de impijs dictis & factis: breuiter omnis generis formas uitæ hic liber suppeditat, docens quomodo in omnibus casibus uitæ oporteat esse animatos dei seruos. Significat autem Psalmus hymnum, carmen siue cantum, aut si mauis odam: perinde enim hæc inscriptio Liber psalmorū sonat, atq; si quis dicat, Liber odarum, siue liber Hymnorum.

Psalterium.

De Solomone legis 3. Reg. 4. capite. Et loquutus est Solomon tria millia parabolarum & carmina eius fuerunt quinq; & mille. Ceterum ista omnia non peruenerunt ad nos. Habuit autem in aula familiares sibi uiros sanctos ac doctos, qui ex omnibus optima quæq; & quantum nobis satis erat, sic prospiciente mundo dei prouidentia ac bonitate, collegerunt, & tribus libellis nobis tradiderunt. Primus dicitur Prouerbiorum siue Sententiarum Solomonis. Ponit enim gnomas, id est communes sententias: breues quidem, sed acutas & certas, ualentes communiter ad res multas, & pro multis. His pronūciat quid uerum sit, quid falsum: quid bonum, quid malum: quid expetendum sit, quid fugiendum: spargit alicubi & paræneses. Prouerbiū alioqui finierunt nonnulli apud Græcos, sermonem esse ad uitæ rationem conducibilem, moderata quadam obscuritate, multam in sese continentem utilitatem. Erasmus putauit prouerbiū esse celebre dictum, scita quæpiam nouitate insigne.

Solomon.

Prouerbia.

Secundus appellatur Ecclesiastes. Est autem Ecclesia Græcis id quod nobis concio, populus inquam euocatus ad audiendum de reipublicæ negotijs. Et Ecclesiastin est apud concionem uerba facere, Ecclesiastes uero qui publicitus orat, siue differit apud ecclesiam multitudinemq;. Fingitur ergo in eo libello magna ex toto orbe astare populi concio, inter se de summo bono concertans, prodire autem concionatorem Solomonem, ac omnium damnare sententias, ac dicere, Vanitas uanitatū, & omnia uanitas. Siquidem in prima illa libelli parte tractat famosam illam de summo bono quæstionem, quod utiq; est coniungi cum deo, & hoc in perpetuum frui. Refutat itaq; eorum opiniones, qui summum bonum constituerunt in scientia siue peritia multarum rerum, in uoluptatibus, in gloria siue excellentia, aut in diuitijs: ubi interim de iusto & moderato usu uoluptatum & facultatum præcipit. In posterioribus capitibus informat iudicium de bonis & malis, expetendis & fugiendis, idq; per huiusmodi sententias quales posuit in Prouerbijs.

Ecclesiastes.

Tertius est Canticum canticorum libellus, planè allegoricus. Figurato enim sermone docet quale & quantum bonum sit coniungi cum deo: id quod summum bonum est. Fingitur sponsus deus & sponsa fidelis anima. Multa mentio amorum, complexuum, osculorum, pulchritudinis & formæ. Quibus adumbravit diuini amoris ac coniunctionis diuinæ ingenium iucunditatem ac uim. Ita enim uoluit nobiscum balbutire diuina bonitas, id est, sese nobis loquendo attemperare: quando in rebus humanis amoribus nihil est suauius, admirabilius & efficacius. Nemo ergo scdum amorem sibi aut lasciuie obscenitue quicquam concipiet. Sacra, casta & pudica hic sunt omnia. Canticum canticorum dicitur, id quod perinde est ac si dicas, Canticum excellentissimum, seu carmen præstantissimum. Ea enim est euidentia & significatio geminationis Hebraicæ: ita dicunt Sanctum sanctorum, id est, sanctum sacratissimum.

Cantica canticorum.

Sequuntur iam libri siue Orationes, Sermones aut Homeliæ, Declamationesue prophetarū. Fuerunt prophetae uates & oratores diuini, uiri philosophi seu sapientes, concionatores sacri, sacerdotes, aut alioqui e plebe selecti homines, uitæ morumq; magistri, pietate uitæ, rerum peritia, spiritu, seruire, animi constantia & dexteritate, eloquentia deniq; uberrima efficacissimaq; illustres & prorsus admirabiles. Et apud priscum illud sæculum mediæq; ætatis homines q; plures floruisse prophetas clarissimos constat, inter quos fuere Samuel, Helias, Nathan, Heliseus, Micheas filius Iemla, quorum sermones ex integro ad nos non peruenerunt, nisi quatenus eorum dicta & facta describuntur in historia sacra: interim quantum nobis necesse & satis est, ueluti per manus acceptimus, orationes scilicet ac lucubrationes xvi, maxime illustriū prophetarum. Hi omnes omnia sua dicta & facta ad communē Bibliorum scopum

Prophetæ.

Dignitate & præstantia.

Scopus pro-
phetarum.

scopum dirigunt. Partim uero historias contexunt, partim orationes componunt. In histo-
rijs exempla proponunt uitæ fidei ac uirtutum, pingunt diuinam potentiam, ueritatem ac
bonitatem. In orationibus pulchre docent quale sit ingenium dei, quæ eius uoluntas, quibus
oblectetur uel offendatur, quomodo illi seruiendum sit, in fide, ueritate, iustitia, integritate
ac charitate. Hortantur, dehortantur, & consolantur. Grauiissime accusant scelera, in primis
neglectum fœderis, idololatriam & perfidiam, homicidia, periuria, fraudes, dolos, usuram, pau-
perum oppressionem, iniurias, stupra, luxum, adulteria, & id genus alia flagitia. Omnibus
modis uocant ad poenitentiam, proponunt promissiones & beneficia dei, præmia amplissi-
ma, minantur iram & dira dei supplicia. Rursus de semine Abraham, Christo domino uero
deo & homine ac benedictione eius, de redemptione, iustificatione, deq; regno & uniuerso
mysterio eius, item de Gentium uocatione, Iudæorum repudio, & de gloria ecclesiæ ac uir-
tutibus adeo clare aperteq; differunt, ut historiam euangelicam rerum præteritarum non fu-
turarum contexuisse uideantur. Atq; hic ille communis est scopus omnium sanctorum dei
prophetarum, de quorum libris sigillatim nunc pauca subiiciam.

Isaias.

Isaias liberalibus institutus artibus, prophetauit ad minimū annos 60. Floruit enim sub
Ozia, Iothan, Ezechia, & Manasse, cæterū ut ex Ozia & Manassis regno nihil accipiamus,
imperium trium aliorum regum prorogatur in 61. annum. Quinq; primis capitibus sui sæcu-
li corruptissimū statum accusat, & reuocat ad poenitentiam. Deinde subiicit uisionem quan-
dam sibi temporibus Iothan exhibitā. Hinc collocat orationes temporibus Ahas habitas.
Denunciat & peregrinis quibusdam gentibus sua fata. Præterea bellum illud Assyriacū me-
morabile, grauissimum & reuera admirandum diligenter describit, & quas ante hoc bellum
orationes habuit ad regem & plebem. A 40. uero capite de liberatione per Cyrum & Babylo-
nica captiuitate prophetat, consolans populum domini afflictū, & ubiq; ueram religionem
defendens, falsam oppugnans. Postremo à cap. 49. in finem usq; libri uaticinatur de Christo
& ecclesiā, adeo aperte ut S. Hierony. censuerit eum non tam prophetam dicendum esse q̃
euangelistam. Ita enim uniuersa, inquit, Christi ecclesiæq; mysteria ad liquidum prosequu-
tus est, ut non putes eum de futuro uaticinari, sed de præteritis historiam contexere. Idem in
præfatione i. lib. Comment. ad Isaiam, Nullus putet me, ait, uoluminis istius argumentū bre-
uī cupere sermone comprehendere, cum uniuersa domini sacramēta præsens scriptura con-
tineat, & tam natus de uirgine Immanuel, quā illustrium patrator operum atq; signorum,
mortuus ac sepultus, & resurgens ab inferis, & saluator uniuersarum gentium prædicetur.
Quid loquar de physica, ethica & logica? Quicquid sanctarum est scripturarum, quicquid
potest humana lingua proferre, & mortaliū sensus accipere, isto uolumine continetur. Hæc
Hieronymus.

Ieremias.

Ieremias propheta eloquio ad Isaiæ urbanitatem non accessit, nonnihil habens durioris
stili, imò facilioris, & magis ad uulgarem captū inclinantis, sed sensibus par est. Fuit è uiculo
Anathot, qui ab urbe tribus distabat miliaribus, sacerdos ex sacerdotibus, & in matris utero
sanctificatus. Iuuenis admodum prophetico fungi officio cœpit, & quod ipse testatur 13. Isaiæ
anno docere orsus est, & post subuersam etiam urbem, id est post 40. annos nondum pro-
phetare cessauit, imò prophetans ob parrhesiam nimbo lapidum obiectus spiritum domino
contradidisse dicitur. Accusauit peccata sæculi sui, idololatriam, perfidiam, auaritiam, frau-
des, crudelitatem, luxum, uocauit item ad poenitentiam & uirtutes. Nam fidem in deum di-
ligenter docuit, & uitæ officia præscripsit. Differuit & de captiuitate, captiuos cōsolatus est,
& uicinis Gentibus excidium prædixit. Non semel autem de Christo prophetauit & regno
eius. Idem composuit & Threnodiam, elegiam siue carmen lugubre, quo luget inclytæ ur-
bis & clarissimi regni interitum. In eo tamen scripti genere mira apparent diuinæ iustitiæ &
bonitatis argumenta.

Ezechiel.

Ezechiel ortus & ipse è sacerdotibus, raptus est cum Iechonia in captiuitatem Babylo-
nicam. Eadem uero docuit in Babylone, quæ in Iudæa sanctus Ieremias. Inserit ubiq; pro mu-
nere prophetico locos cōmunes de Christo & regno eius. Idem prophetat & contra Tyrum
& alias gentes etiam his annuncians dei iudicia. Cæterum plurimus est in descriptione resti-
tuendi templi & urbis nouæ, mysteria haud dubie ecclesiæ inuolucro quodam inuoluta pro-
ponens.

Daniel.

Daniel iuuenis admodum cum Iechonia abductus est in Babylonem. Hic aliquot utiles
& illustres sui temporis historias mira elegantia descripsit, cuius generis sunt ueræ & falsæ sa-
pientiæ pugna, & religionis & superstitionis certamen. Vixit ad tēpora usq; Cyri regis Per-
sici octogenarius iam & grandioris nimirum ætatis. Fuit hic tantæ sapientiæ uir, ut locū de-
derit prouerbio, Daniele sapiētiōr. Eo enim usus est Ezechiel in cap. 28. Datum est ei & po-
lyhistoris nomen ab omnibus sapientibus. Nam ut omnium regnorum fata recenset, ita bre-
uī historia uel prophetia uerius complectitur & absoluit, quod logodedali gentiū uix multis

De libris facris & eorum

incipiunt libris. Solus uere pingit res Babyloniorum, Persarum, Macedonum & Romanorum. Idem ille pingit res Christi, regnum Christi, Antichristi ortum, conſclerationem & interitum, ſed & urbis & orbis excidium, iudicem Chriſtum, iudicium extremum, corporum reſurrectionem, & uitam ſempiternam.

Sequuntur prophetae duodecim, quos appellat minores, ſane non propter exilitatem argumenti aut operis ac eruditionis, ſed propter breuitatem, & quod ſuperioribus quatuor, quos maiores appellant, magnitudine, prolixitate & copia ſunt diſpares. Primum locum obtinet Oſeas, terſi ingenij & eloquij uir, niſi quod ſuccinctior paulo eſt & ideo obſcurior. Prophetauit maxime contra decem tribus, id eſt contra regnum Iſraeliticum, quanquam & tribum Iuda alicubi etiam perſtringat. Increpat ſcclera ſacerdotum, principum & populi. Fuit enim acer idololatriæ & ſclerum infectator, religionisq; & iuſtitiae uerae conſtans & fortis defenſor. Suadet illis poenitentiam ni ſemel perire malint. Diſſerit & de uocatione omnium gentium. Minores prophetae.

Ioel uidetur prophetiſſe temporibus Ezechiae una cum Iſaia poſt excidium decem tribuum. Hortatur regnum Iuda ad poenitentiam, proponit horredam diem domini, miſeriam interim pingens, quam poenitenti uita effugere poſſint. Deinde latiora promittit, diſſerens de chariſmatibus eccleſiae, cuius interpretem habemus Petrum in Actis. Ioel.

Amos neq; propheta neq; prophetae filius, id eſt, nullis liberalibus artibus inſtitutus, ſed idiota & ruſticus fuit, nihilominus culta acri & conciſa oratione decem tribubus praedicat ut reliqui prophetae inculcans poenitentiam. Mox in uicinas quaſda gentes ei aculatur ſententias compactas ex domini iuſto ſupplicio & hominum peccato. Infeſtus admodum ſe it religionibus Ieroboamiticis & molli ſacerdotum catui. Prophetauit & de uocatione gentium. Vixit & docuit regnante in Iſraele Ieroboam iuniore, & in Iuda ſiue Ieruſalem rege Ozia. Amos.

Abdias diſſerit contra Idumaeam temporibus Achab regis Iſrael; & quamuis omniu breuiſſimus ſit, ſummatim tamen omnia religionis uerae capita comprehendit, Deum ſcilicet colendum eſſe, & charitate quidem colendum, hoc eſt, fratri nullam omnino irrogandam eſſe iniuriam. Dominum enim iniurias uindicare. Praeterea oſtendit ſalutem eſſe in Zion, in ipſo uidelicet Chriſto & ſideli eccleſia. Praecipue tamen praedicat Idumaeis interitum, cauſas excidij oſtendit, & indicat nihil eſſe quod malo imminente poſſit liberare. Abdias.

Ionas typum geſſit Chriſti morientis ac reſurgentis, id quod ipſe dominus apud Matthaeum tradidit. Reliquit nobis hitoriã eleganter deſcriptam, quae depingit nobis naturam dei, quam potens, bonus & iuſtus ſit, quod & Gentium deus ſit: quam uana ſint hominum conſilia, inſtituta contra dominum: quae ſit uera poenitentia, quae hominum imbecillitas, & quod tumida caro etiam in ſanctis hominibus ſuam exiſtimationem cupiat eſſe ſaluam, licet id cum multorum detrimento coniunctum ſit maximo. Vixit ſub rege Iſraelis Ioram, propheta & apoſtolus Gentium, licet & ſuis hominibus praedicarit, ceu ſcribitur 4. lib. Reg. 14. cap. Ionas.

Micheas uidetur fuiſſe imitator Iſaiae, certe iſſe temporibus uixit, & eodem uſus eſt mecenate rege Ezechiae ſanctiſſimo. Declamauit praecipue contra duas tribus, deinde contra decem. Minatur illis exitium ob peccata, reuocat eos ad poenitentiam. Inuehitur in pseudo prophetas. Prophetat de reſtitutione per Chriſtum, de regno Chriſti, de Gentium uocatione. Docet euidenter ſalutem obtingere per Chriſtum credentibus, & ueram pietatem uerum eſſe dei cultum. Micheas.

Nahum clauit & ipſe ſub Ezechia, & docuit poſt Ionam. Perorauit contra regnum Aſſyriorum & eius metropolim Niniuem. Pingit autem a deo foeciales literas ſcribi & mitti Aſſyrijs quibus bellum indicatur oſtendaturq; quid & quam potens ſit deus ille Niniuitarum hoſtis, quas ob cauſas delere ſtatuat urbem tantam & regnum uetuiſſimum, & hypotypoſi ſubijcit quomodo perditurus ſit. Quibus ſane exhibuit egregium ſed horrendum exemplum omnibus antiquis potentibusq; ſed ſanguinarijs regnis: rurſus conſolationem eximiam iſis qui aliqua iniuſta premuntur tyrannide. Nahum.

Abacuk probabile eſt floruiſſe ſaeculo Manaffis poſt captam Niniuem, & circa principium monarchiae Babylonicae. Caterum ſub Manaffe nephario & conſcleratiffimo rege ſub uertebatur omnis religio uera, exultabant autem ſcclera & impia ſuperſtitio, caedebantur multi, effundebatur ſanguis innoxius, exulabatq; omnis probitas. Videbatur autem quibusdam deus in utranq; dormire aurem, ideoq; acerbius expoſtulabant cum eo pij. Hic ergo prodit inſignis propheta Abacuk, & conſolatur afflictoſ, territat contra tyrannos. Hortatur enim pios, ne deſperent in afflictionibus. Deum enim breui uindicem affuturum, qui per Chaldaeos peccata & tyrannidem ſit puniturus: ſed addit & hos fore inſolentes, ut excedant modum, ualſtandos itaq; & ipſos praedicat, Iudeos uero reducendos, & tum quidẽ Meſſiam orbis fore praetandum, ſub quo aurea ſaecula ſint futura. Abacuk.

Sophonias temporibus Ioſiae regis cum Ieremia prophetauit. Cum autem iuſta reformatione Sophonias.

Dignitate & præstantia.

tionem religionem restituisset rex, erant inter principes & e plebe non pauci qui maluissent suam perditionem, ideoque meliora subinde, hoc est, superstitioniora, expectabant tempora, quibus scilicet uera religio iterum excinderetur. Horum ergo perfidiam impietatem hic accusat, hortaturque ad poenitentiam, prædicens poenam infligendam per Babylonium, ad quem tamen & malum hoc aliquando etiam peruenturum sit, ut ex deuictio dei populo non adeo magnam habeat exultandi materiam. In fine dicit Zion restituendam, & uaticinatur de temporibus Christi.

Haggeus.

Haggeus sub Dario Histaspæ restituti populi ingratitude accusat, ignauiam eorum increpat quod segnius restituant templum, restitutionem ergo urget, monens ne hostium formidine perculsi deficient ab opere. Ad finem manifesta ponit uaticinia de Christo & ecclesia.

Zacharias.

Zacharias eodem tempore floruit quo Haggeus, idemque argumentum tractauit, inhortans populum & duces maxime ad templi ædificium. Hic tamen peculiariter populi Israelitici fata uidet, plurima cum Daniele communia habet. Instituit item mores & ad uirtutes incitat, Texitque plurima & aperta de Christo & ecclesia eius uaticinia, in qua re admirabilis & in primis euangelicus est. Differit præterea de postremis quæ post Christi ascensionem sequuta sunt temporibus.

Malachias.

Malachias, qui ultimum locum occupat, siue is idem ille Zacharias siue Esdras (quod & S. Hieronymo uisum est) sit, siue alius quispiam scriptor diuinus, acerbè admodum accusat sacerdotes, ipsorum taxans auaritiam inexplebilem, ignauiam socordem, & libidinem foedissimam. Accusat item murmur populi, & leuium quorundam hominum blasphemæ contra deum susceptum. Postremo subiicit quædam de temporibus Christi, & de iudicio extremo, in quo cuique rependetur iuxta studia & opera sua. Videtur autem etiam hic propheta docuisse sub Dario.

Supputatio temporum usque ad aduentum Christi.

Cæterum à 32. Darij anno, qui incidit in 3. annum Olympiadis 72. nihil habemus ueteris ac canonicæ scripturæ usque ad tempora Christi, nisi ea quæ propheta Daniel cum Zacharia euidenter adumbrauit, nempe imperium à Persis transferendum ad Macedones, ab his rursum ad tetram illam multorumque regnorum uasatricem belluam Romam & principes Romanos; at sub his oriturum Christum dominum, qui peccata mundi expiet, iustitiam sempiternam adducat, gentibusque sibi adiunctis, Iudaicam gentem repudiet, subuerso simul templo, & urbe per Romanos radicitus excisa. Atque harum quidem stupendarum profecto rerum supputationem, hoc est annorum numerum adijciens, ait, Numerabis ab extructa siue restaurata urbe, hoc est, ab Darij 32. anno hebdomadas 69. id est, annos 483. (totidem enim annos efficiet 69. per septenarium numerum multiplicata) & habebis annos Christi, aduentus inquam in carnem. Et cum hac supputatione congruunt etiam gentium olympiades. Olympias apud illos habuit annos quatuor. Incidit ergo Darij 32. annus in olympiadis 72. annum 3. porro Octauij Augusti Cæsaris 42. annus, in quo constat Christum dominum in carnem uenisse, incidit in olympiadis 194. annum 3. iam ergo si à 194. subducas superiores 72. remanebunt 122. olympiades, quas si multiplices per quaternarium numerum, colliges annos 488. tempus uidelicet 69. hebdomadam, quinque duntaxat annis superantibus. Dixi enim 69. hebdomades conficere annos 483. Atqui exiguus hic 5. annorum numerus tantæ luci nullas offundit tenebras. Habemus ergo in Biblijs nostris certam & continuam ab exordio mundi ad Christum usque historiam. Et haud dubie dedisset scriptores ecclesiæ plures diuina sapientia, nisi iudicasset has notas & compendium illud Danielis sufficere pijs. Præterea non uidebantur istorum temporum gesta magnopere pertinere ad institutionem sanctorum. Fuere enim ut turbulentissima sic corruptissima quoque. Certè quæ Iosephus in Antiquitatibus suis biblicæ historiæ adiecit non adeo multum conducunt industrijs ac pijs lectoribus. Pluraque enim scripta sunt de dolis, mendacijs, perfidia, parricidijs & nephandis crudelibusue dictis & factis Iudaicorum pontificum, & Herodis uiri in omni scelere & impietate trismegisti. Videntur itaque certo, utili & sancto dei optimi consilio corruptissimi illius sæculi gesta non ad plenum esse perscripta, sed à Daniele & Zacharia perstricta tantum. Hoc enim necessarium & ita nobis utile erat. Hæc autem diximus de Veteris testamēti libris canonicis, copiosius fortassis, quamuis non sine fructu & consilio certo. Subijciemus his argumenta librorum Testamenti noui.

Euangelium.

Inter scriptores Testamenti noui primum locum occupant Euangelistæ, id est euangelicæ historiæ scriptores. Est autem EVANGELIUM uox huius significationis noua, nouæ rei indita. Veteres enim τὰ εὐαγγέλια appellauerunt præmia quæ dabantur fausta nuntiatis. Nam Cicero ad Atticum, O suaues epistolæ, ait, quibus euangelium deberi fateor. Nos uero usurpamus non pro ipso præmio, sed pro ipso nuncio læto, id est, pro prædicatione rei beatæ & felicitis, quod uidelicet datus est nobis à patre cœlesti filius, & in hoc omnia quæ ad beatæ uiuendum pertinent. Angelus enim domini apud Lucam ad pastores clamat, Ne metuat, ecce enim euangelizo uobis gaudium magnum, quod obueniet toti populo.

483 anni

De libris sacris & eorum

quoniam natus est uobis hodie saluator, qui est Christus Iesus. Euangelium ergo prae-dicat nobis gaudium & animi tranquillitatem, quae existit ex eo quod filium suum misit deus propi-
tiationem & redemptionem totius mundi. Quo nomine & Paulus Euangelium esse finiuit
potentiam dei ad salutem omni credenti. Nam potentia dei, siue brachium dei, filius dei est Ie-
sus Christus dominus noster, qui omnibus credentibus ad iustitiam & salutem consequen-
dam satis est. Proinde qui hoc negotium salutis ac iustitiae, quomodo uidelicet in mundum ue-
nerit Christus, fidem & poenitentiam docuerit, & mundum redemerit a diabolo & omni ini-
quitate, describunt, Euangelistae appellantur. Horum autem numerantur quatuor, quan-
quam ipsa denominatio ad multo plures extendi possit.

Euangelistae.

Inter illos primi duo oculati & auriti testes sunt: quae enim referunt ea uiderunt, magnae
gestarum rerum pars fuerunt, Matthaeus & Ioannes. Nam ab ipso domino Iesu inter prae-
cipuos allekti sunt in collegium apostolicum. Et Matthaeus quidem apostolus prior scripsit &
edidit historiam de euangelico negotio contextam, nono demum ab ascensione domini, ut
quibusdam uisum est, anno. Indicat autem pulchro & historico ordine, & mira rerum dige-
stione & luce, natales Christi, & quae praecesserunt reuelationem ac publicam functionem
eius. Deinde uero ubi iam officio suo fungi inciperet, quomodo & quales delegerit discipu-
los, quod docendi genus sequutus sit, quid & quomodo docuerit: rursus quanta miracula de-
signarit, quantaeue beneficia contulerit populo: item quid egerit publice, quid priuatim, quid
cum aduersariis, quid cum amicis, quid cum infirmis & peccatoribus, quid cum obstinatis
& contemptoribus. Explicat praeterea quibus claruerit uirtutibus, quomodo exemplum prae-
tulerit uitae, quanta polluerit autoritate. Postremo quomodo a discipulo Iudaeis proditus,
ab his gentibus traditus, indignissime tractatus, tandem & in cruce adactus, mortuus sit & se-
pultus, tertia uero die resurrexerit, rediit uisum se suis exhibuerit, hinc coelos ascenderit, missis
in orbem terrae apostolis, qui omnibus salutem per mortem Christi partem nunciarent, & cre-
dentes deo totos consecrarent.

Matthaeus.

Ioannes sero tandem suam historiam de incarnato uerbo scripsisse atque euulgasse dicitur.
Viderat haud dubie quae scripserat Matthaeus, cogitauit ergo ei adiacere coronidem, doctri-
narum ac sermonum Christi maxime, earumque rerum quae ille uidebatur aut praeterisse aut
breuius perstrinxisse. Vnde duabus his mutuo sibi nexis historiis plenissima & absolutissi-
ma habetur omnium rerum gestarum & praeclare dictorum Christi historia.

Ioannes.

Marcum aiunt fuisse discipulum S. Petri apostoli, quisquis autem fuerit, uirum certe prae-
stitit eruditione, fide & diligentia admirabilem. Nam compendio quodam Euangelium do-
cta quadam breuitate constringit, & nobis ceu epitomen euangelicae historiae reliquit. Sunt
qui dicant illum ita descripsisse Euangelium sicuti acceperat a Petro. Incertum autem est
quando ediderit.

Marcus.

Lucas non fuit apostolus sed apostolicus, apostolorum inquam discipulus, & comes indi-
uiduus, Pauli praesertim. Hic duos conscripsit de Euangelica historia libros. Priore comple-
xus est dicta & facta Christi, quemadmodum & Matthaeus & Marcus, nisi quod quadam co-
piosius explicat. Posteriore exponit quibus modis Christus reliquerit terras, ubi, quo lo-
co, quibus modis aduenerit promissus ille spiritus, quibus initijs coeperit ecclesia, quae fuerit
eius infantia, qui auctus, quae ecclesiae iustae facies, quae doctrina apostolorum, qui ueteris ec-
clesiae ritus, quae studia, quae religio, fides, quae doctrina falsa, quinam falsi prophetae, qui ue-
ri, qualia utrorumque ingenia, quae artes, qui mores: qualia sint mundi studia, quales persequen-
tium animi, successus qualiaue fata, item quomodo receperit mundus Euangelium. Pluri-
ma enim scribuntur de Petri & aliorum apostolorum concionibus & factis, de Pauli aposto-
li praedicatione & profectionibus. Vnde & libro nomen inditum, & Acta apostolorum ap-
pellatus est. Continet autem uniuersa Euangelica & apostolica historia annos circiter 60.
Nam Christus uidetur natus fuisse annos 33. cum numeraretur 18. annus Tiberij Caesaris, eo-
dem autem sublatus est in crucem: inde uero ad 4. Neronis annum supputantur anni 18. Et
Paulus secundo Neronis anno Romam uinctus uenit, & biennium in libera custodia exe-
git. Haec uero historiam suam texuit Lucas, qui uixit annis 84. & bona pace excedens,
sepultus est in Bithynia.

Lucas.

Acta apostolo-
rum.

Supputatio tem-
porum Noui
testamenti.

Iam quod quidam nescio quorum Euangeliorum Nicodemi, Thomae, Barptolemaei &
nonnullorum aliorum neminerunt, ad ipsam Canonice librorum absolutionem plane
nihil pertinet. Nam ipse Ioannes testatur ea quae de Christo tradidit sufficere ad fidem facien-
dam quae saluet. Vnde & beatus pater Cyrillus, Non omnia, inquit, quae fecit dominus con-
scripta sunt, sed quae scribentes tam ad mores quam ad dogmata putauerunt sufficere: ut recta fi-
de & operibus ac uirtute rutilantes, ad regnum coelorum perueniamus, per Christum do-
minum nostrum. Praeterea dubium non est quin ceteri apostoli uiderint quae de Christo qua-
tuor isti prodiderant: ergo cum agnoscerent omnia plane esse tradita quae ad pietatem perti-
nent,

Historia euangeli-
ca & apo-
stolica absolu-
ta est.

Dignitate & prestantia.

nent, non putarunt uel necessarium uel operæpretium fore, ut quicquam ipsi uel adderent, uel de nouo scriberent. Quod si scripsissent, non aliud scribere potuissent, q̃ quod priores euulgarant. Et hoc quidem in ijs quibus utimur uidere licet. Nam quantula quæso illa diuersitas est, quæ in tribus primis apparet. Fortassis uoluerunt antiqui quatuor eiusdē argumenti scriptores extare, duos scilicet apostolos, & duos apostolicos, ut collatis omnibus, collique sceret de euangelica historia non posse neq; ampliorem, neq; aliam ab hac traditionem commendari scripto, etiamsi centum huius generis prodeant scriptores, cum constet quatuor illos autores authenticos & ueritatis testes ueracissimos, eadem prorsus de eodem scripsisse negotio. Igitur qui uerum fateri uoluisset, eadem nimirum dixisset quæ quatuor illi priores dixerant. At quorsum pertinebat eandem rem infinitis libris cōmendare ecclesijs, quæ abun- de potuit quatuor testimonijs & narratione explicari. Eodem consilio uidetur & Lucas nec omnia nec omnium apostolorum acta descripsisse. Alij enim apostoli non aliam sequuti sunt rationem neq; in docendo, neq; in ratione uitæ. Possunt ergo ex unius & alterius apostoli ge- stis omnium aliorum gesta æstimari. Igitur prudentiæ non defectui ascribendum est, quod hæcenus modo progreditur euangelica & apostolica historia.

Scopus aposto-
lorum.

Ad Romanos.

Sequuntur nunc Epistolæ apostolorū ad diuersas ecclesias scriptæ, de fide in Christū, de poenitentia uera uitæq; innocentia, quem quidem scopū omnes communem habent. Occa- siones epistolarū diuersæ sunt, & argumēta diuersa. Prima ordine & nobilissima erudita pie- tate Romanis inscribitur ab apostolo Paulo, in qua Euangelium ita descripsit, sicut hoc Iudæis & Gentibus prædicaui. Ergo ante omnia disputat de peccato, & euincit omnes homines peccato esse obnoxios. Deinde differit de iustitia, & ostendit sola Christi gratia per fidem, & non per opera uel per merita ulla iustificari credentes. Mox effectū gratiæ & fidei explicat, docens iustificatos poenitentem uiuere uitam, cauere sibi à sceleribus, uiuere sancte & mo- derate. Præterea disputat de lege & legis ui, de pugna & ingenio renati hominis, de uocatio- ne gentium, & repudio restitutione quoq; Iudæorum. Postremo uitam salutaribus & uarijs instituit præceptis.

Ad Galatas.

Iam ea quam Galatis scripsit, ueluti compendium ac epitome est eius quæ ad Romanos ex- tat. In ea enim disputat de iustificatione per fidem in Christum contra iustificationem legis & operum; format item uitam iustificatorū fide. Ab initio epistolæ multis agit de uocatione sua, ut auctoritatem sibi asserat apostolicam, quam hostes gratiæ collapsam cupiebant.

Ad Hebræos.

Epistola ad Hebræos elegans & doctum exemplū est, qua ratione & quibus modis præ- dicari genti Iudaicæ Christum. Ab initio ergo protinus claris scripturæ testimonijs demon- strat Iesum Christū uerum esse deum & hominem, unde non oporteat doctrinam eius conte- mnere, uerum item ac unicū esse sacerdotem hostiamq; perpetuam, ut ad expiationē & pur- gationē nullis opus sit Aaronicis uel sacerdotibus uel sacrificijs. Nam absolutā iustificatio- nem possidere quisquis Christū in fide possideat. Et fide omnes testamēti ueteris sanctos pla- cuisse deo, seruasse ei patientia, charitate & innocentia uitæ, ad quas ille uirtutes adhortatur. Ad finem adiicit quasdam institutiones uitæ.

Ad Ephes.

Epistola ad Ephesios breue & illustre exemplū est, quomodo Gentibus prædicari Chris- tum. Docet aut sola gratia in Christo per fidē iustificari credētes. In Christo enim omnē esse plenitudinē, & p̃ hūc gentes recōciliari deo. Deinde uarias subiicit de officijs uitæ parēneses.

Ad Coloss.

Epistola ad Colossen. illius ueluti compendium est. Idem enim argumētum tractatur, & breuius quidem, nisi quod in hac seuerius increpat pseudapostolos Iudaismum miscentes Euangelio.

Ad Philip.

Philippenses hortatur ex urbe missio epistolio, ne uinculis suis offendantur, sed pergāt in ueritate recepta; hortatur item ut unanimēs sint, & caueant à pseudoapostolis, merita & le- gem cū Euangelio inculcantibus. Ad finē tradit salutaria quædā, ut aliās sæpe, præcepta uitæ.

2. ad Cor.

In prima epistola ad Corinthios uaria tractat, corrigit tamen præcipue uitia eius ecclesiæ. Differit contra philosophiā sæcularem pro simplicitate euangelij, de ministerio uerbi & pro- uentu siue gloria quæ inde existit ad unicū deum referenda; differit etiam cōtra infamem Corinthiorū luxum & libidinem; item de coniugio, diuortio, digamia & uirginitate. Dispu- tat de fugiēdis sacris peregrinis, de iustis Christianorū sacris rite celebrandis restituendisq;, de charismatibus ecclesiæ uarijs & concordia siue charitate, de linguis & usu prophetiæ, de resurrectione mortuorum, & alijs quibusdam rebus utilibus.

2. ad Cor.

Posterior ad Corinth. epistola propemodum apologetica est. Cōfert in hac tamen legem cum Euangelio, ostendit quanta puritate euangelium prædicari, quantis cum periculis, & quanto cum successu. Differit item de beneficentia in pauperes. Postremo plurima congerit de rebus suis, pro asserenda auctoritate sua contra pseudoapostolos.

3. ad Theff.

In priore ad Theffalonicen. laudat Theffalonicen. fidem & constantiam, quam & confir- mans hortatur ut perseuerent in fide, & ut uitam puram Christoq; dignam uiuant, utq; mor-

De libris sacris & eorum

tuos gentili planctu non lugeant: ubi interim disputat de resurrectione mortuorum, de iudicio uenturo, de uigilia & sanctimonia Christianorum.

In posteriore præcipue pingit Antichristum & regnum eius, & fucos ignauum pecus à præsepibus arcer.

In prima ad Timotheum epistola proponit absolutissimum exemplar pastoris siue episcopi euangelici. Nam disputat de uera siue sana & falsa peruersaq; doctrina, de uita, moribus & familia episcopi, de studio eius & cura rei ecclesiasticæ, de uitandis quæstionibus inutilibus, rixis & auaritiæ uinculis inexplicabilibus.

In epistola ad Titum eadem ferè repetit, sed succinctius. Nam indicat qui nam diligendi sint ad munus pastorale. Hinc personarum & ætatum officia informat. Inculcat mysterium gratiæ & iustificationis fidei: sed & quæstiones sophisticas & hæreticos insanabiles uitare præcipit.

In 2. ad Timoth. epistola commendat Timotheo & doctrinam sanam & ecclesiam, admonet eum officij sui, & ne ullis terreatur malis, prophetatq; de apostasia sæculi postremi.

Philemoni autem breui, sed mire euidenti, docto, & charitatis Christianæ referto epistolio fugitiuum seruum Onesimum diligenter commendat, è uinculis scribens ex urbe Roma. Atq; hoc est compendium cœlestis illius philosophiæ quam Paulus apostolus didicit in terra cœlo, & 14. epistolis nobis reliquit.

Quæ restant apostolorum epistolæ septem breues & sanctissimæ, appellatur à ueteribus & Canonice & Catholice. Canonice, quia maxime pertinet ad canonem scripturæ: Catholice autem, quia scriptæ sunt non ad certas quasdam ecclesias, sed ad uniuersas. Et Petrus quidem apostolus binas scripsit. In priore hortatur ad patientiam & fidei constantiam, & obiter explicat mysteria quædam fidei. Instituit præterea uitam sanctam, coniuges, afflictos, seruos, & presbyteros siue populi pastores. In posteriore prophetat de postremis illis infelicibus, hoc est, nostris Antichristianis temporibus, monens ut sinceritatem doctrinæ euangelicæ amplectamur, & mordicus retineamus. Cui quidem argumento per omnia respondet epistola Iudæ apostoli.

Iacobus apostolus sui temporis mores ac peccata uulgaria grauiter accusat, docens religionem ueram non uersari circa garrulitatem & inanem fidei iactationem, sed circa pietatem, quæ uere bonorum operum ferax sit. Tradit idem plurima, eaq; maxime necessaria & salutaria uitæ præcepta.

Ioannes apostolus & euangelista, dilectus domini discipulus, ternas scripsit epistolas. In prima inculcat charitatem & puritatem uitæ, ueræ fidei fructus. In secunda quoq; ac tertia eandem charitatem ac ueritatem commendat, monens cauendum esse ab hæreticis.

Vltimus liber ab eodem conscriptus apostolo, Græcum præfert titulum, nam dicitur Apocalypsis, id quod reuelationem significat. In eo enim libro prophetico dicendi genere pingit quæ sibi reuelarat dominus, fata ecclesiæ, & quæ ei obuentura sint ad finem usq; sæculi. Plurima in eo ex Ezechiele, Daniele, Zacharia, & alijs prophetis mutuata reperies. Ita autem placuit diuinæ bonitati, mature & in tempore ecclesiam suam futurorum admonere malorum, quo sibi caueat prudentius, & deum oret ardentius.

Plures libros non habet noui testamenti Canon. Nec magnopere curandum existimo quod à quibusdam traditur quosdam ueterum dubitasse de epistola ad Hebræos, de epistola posteriore Petri & Iudæ, de epistola Iacobi & Apocalypsi. Quid enim ad nos quod pauci aliquot suis affectibus corrupti de rebus certis & authenticis authoribus dubitarunt? Credendum est planè, hos quos recensuimus libros testamenti utriusq; è spiritu dei profectos, & à prophetis apostolisq; domini ecclesiæ dei esse traditos: atq; in his doceri omnem ueritatem certam, nihil ijs uel erroris misceri uel mendacij. Hæc dicta est ueteribus Canonica, id est regularis scriptura, quod à deo nobis data sit uitæ & ueritatis regula, qua omnia probemus, & iuxta quam uiuamus. Hebræi appellant legem thora, quod nominis generaliter uerbo dei, adeoq; toti scripturæ sanctæ attribuunt. Significat autem thora directorium: unde & Græci uidentur mutasse suum illud uocabulum Canon, qd & ipsum interpretari potes Directorium, lex & regula.

Reliquum est, ut non nihil dicam de libris Ecclesiasticis, quos nonnulli appellarunt Apocryphos, uocabulo rei fortè non per omnia idoneo congruoue. S. Hiero. in prologo quæ nuncupauit Galeatū, postq; Canonicos lib. 22. enumerasset, consequentia appendit, Quicquid extra hos est, inter apocrypha est ponendum. Igitur Sapientia, quæ uulgo Salomonis inscribitur, & Iesu filij Sirach liber, & Iudith, & Tobias, & Pater, non sunt in canone. Machabæorum primum librum Hebraicum reperi. Secundus Græcus est, quod ex ipsa quidē phrasi probari potest. Et reliqua. Porro S. August. lib. de Ciuitate dei 18. cap. 36. Machabæorum libros dicit haberi pro canonicis ab ecclesiâ. Atq; idem rursus non tantum ipsis tribuit, quantum ijs qui extra controuerfiam sunt canonici: quemadmodum uidere licet in lib. eius 2. contra Gaudentij epist. cap. 23. rursus de Doct. Christ. lib. 2. cap. 8. Caterum D. Hierony. prologo in Prouer. Solomonis, Machabæorum

Dignitate & præstantia.

bæorum libros, ait, legit quidem ecclesia, sed eos inter canonicas scripturas non recipit. Atque idem ille Hierony. de Baruch propheta & Ieremiæ epistola, huic subiecta, scribens, attestatur ipsa in canone Hebræo non contineri, sed in uulgata modo editione. Et in prologo Danieli præfixo testatur nec Susannæ historiã, nec Hymnũ trium puerorũ, nec Belis Draconisq; fabulas (illius uxor uerbis) apud Hebræos inueniri. Verũ de Susannæ historia longe aliud uisum est Origeni, qui plurimũ fidei ei tribuit, quanq; non neget apud Hebræos non inueniri. Hactenus quid alij senserint de libris Ecclesiasticis retuli. Ego uero arbitror, saluo interim omnium aliorum iudicio, istos libros rectissime Haglographa dici posse, nimirũ a sanctis uiris de rebus scriptos sacris: post canonicos tamen libros collocandos, quippe cum quibus non parem obinent authoritatem. Nam omnino discernendũ puto inter libros Apocryphos & Ecclesiasticos. Significat ἀποκρύφω occulto aut abscondo. Sunt igitur Apocrypha occulta siue latentia scripta, quæ domi quidem aut priuatim pro suo cuiq; animo phas esset legere, cæterũ in publicis conuentibus, præsertim autem in templis sacris, non recitentur, neq; quisquã illorum authoritate premeret. Cuius generis est Euangelium Nicodemĩ, & Thomæ, & Barptolemæi, alijq; huius notæ q̃plures, quorum catalogus cõtextitur in Decretis canonicis, Dist. 15. Ecclesiastici libri dicti uidentur illi, quos, quanq; non sint in canone Hebræo, ecclesia tamen quia sancta tradunt, & canonicis non contradicunt, recipit, ac in sanctorum cõtibus legit. Nec prius hæc profero, docuit hoc ipsum ante me Cyprianus siue Ruffinus in expositione Symboli, cuius uerba, si quis requirat, hæc sunt, Sciendũ est quod & alij post canonicos libri sunt, qui non canonici, sed Ecclesiastici a maioribus appellatur, ut est Sapientia Solomonis, & alia Sapientia, quæ dicitur Iesu filij Sirach, qui liber apud Latinos hoc ipso generali uocabulo Ecclesiasticus appellatur, quo uocabulo non author libelli, sed scripturæ qualitas cognominata est. Eiusdem ordinis est libellus Tobia & Iudith & Machabæorum libri: quæ omnia legi quidem in ecclesijs uoluerunt, non tamen proferri ad authoritatẽ ex his fidei confirmandã. Cæteras uero scripturas Apocryphas nominauerunt, quas in ecclesijs legi noluerunt. Tantum ille. Ex istis porro libris Ecclesiasticis alij tradunt historiam, alij uero sunt prophetici, uitæ tradentes præcepta, quorum argumenta nunc paucis & obiter perstringemus.

Tobias. Inter historias in plerisque exemplaribus primum locum tenet liber Tobia, qui mea quidem sententia multo felicius Xenophonte & Aristotele Oeconomiam tradit. Nam & exemplis uiuis omnia demonstrat, & præceptis saluberrimis, nec minus perspicuis, instituit. Tobias enim senior paterfamilias aduersam experitur fortunam & secundã, tam in corpore q̃ in fortunis, attamen in illa rerum uicissitudine nihil bono paterfamilias indignũ committit. In summa paupertate & afflictione integrã retinet religionem, & innocentiam, & iustitiam, nullibi confugiens ad fraudes, aut dolos, quibus farciat inopiam, imò in maxima egestate beneficia præstat, dum in eo quod potest, officium faciens, sepelit mortuos. Dictis & factis, id est exemplo sanctissimo uersatur in domo sua, imperiũ æquum retinens in uxorem, filium, familiam. Præterea cõdit testamentũ, instituit filiũ plenissime, posteritati cõsulit, gratũ sese erga deũ & homines exhibet, & ubiq; boni patris familias munere defungit. Ceterũ Tobias iunior senioris filius, pietatis in parentes exemplũ præferens, religiosus est, & sancte parentibus obsequitur, quos in omnibus colit & reueretur. Idem laboriosus est, sedulus, humanus, sobrius, castus, & in omnibus religiosus. Præterea celebratur hoc libro nuptiarum honestas: docetur q̃ sancte oporteat contrahere matrimonia, & seruare contracta: item q̃ male cedat si nuptias non dextro & religioso pede accedamus. Docet noxia e domibus & familijs nullo presentiore remedio q̃ studio pietatis depelli: crucem quoq; sanctorum felicissimum fortiri euentum: impios perpetuò in sua impietate perire: ac his sanctissimis similia multa.

Iudith. Historia Iudith, sicut & Tobia, a potissima persona nomen habet, mirificis coloribus pingit impiorum crudelem tyrannidem, superbiam & fastum arrogantem, & luxum perditissimum, interim maxima quæq; de suis, id est humanis, præsumptem uiribus. Amplificatur ergo Holofernis regis ducis maiestas, potentia, uirtus militaris & luxuria plus q̃ Persica. Ei opponitur uidua humilis, imbellis ac fragilis, sed pia & casta, fide & precibus, humilitate et prudentia pugnans contra insuperabilem illam potentiã. Fide enim uera in deum & precibus se armans, deinde crapula ducis, cupiditate & arrogantia, sancte & prudenter utens, impiũ in suo ipsius impietatis laqueo capit, ac suo ipsum gladio iugulat. In his apparet mirum dei consilium, suos cruce exercentis, & non protinus liberantis, tandem uero omnem impiorum potentiam citra negotium, & non sine risu dissipantis. Exerit ergo illẽ semper uires suas, & liberat omnes in se sperantes. Iudith uero celebrans dei beneficium, docet nos gratitudinem, deumq; solum in bello uictoriam, & in pace felicitatem conferentem, inuocandum esse & colendum.

Susanna. Susannæ historia elegantissimum exemplum est coniugalis fidei probitatisq; matronalis. Traditur eadem deum iustos asserere innocentiamq; tueri, iniustos autem, fornicarios,

De libris sacris & eorum

adulteros, & in primis iudices iniquos punire, & mirum in modum pudefacere.

Danielis & sacerdotum Belis certamen super cultu externo deorum ac idolorum, incredibile cum iucunditate pingit ueræ ac falsæ religionis ingenium, huius uidelicet pudendas artes & confusionem probrosissimam, illius uero probam simplicitatem & gloriam ac uictoriam splendidissimam. Viderint autem qui eam historiam pro fabula damnant, quibus nitantur authoribus: ego uideo historiam refertissimam esse multiplici fructu & eruditione. Ita uidetur non alienum esse à calumnia quod dicitur, uix tot orti pueris in fornace fuisse, ut carmine potuerint ludere. Nam parè ratione multa possent etiam in canonicis libris eleuari. In Iona certè legitur, Et orauit Ionas ad dominum deum suum de uisceribus piscis. Non incredibile uidetur hoc, confortare Ionam domino, & de otio puerorum in fornace disputatur ab otiosis hominibus. Hymnus ipse elegantissimus est dei præconium ac operum eius, & inuitatio ad laudem eius.

Belis & Draconis historia.

Hymnus trium puerorum.

Ezræ tertius repetit quædam ex quarto libro Regum, & retexit plaræque quæ per librum Ezræ ac Nehemiæ exponuntur, nonnulla tamen copiosius explicans, multa & egregia pietatis exempla suppeditans.

Ezræ 3.

Porro Fragmenta Hester suppeditant elegantia precum exempla, & alia quædam utilia.

Fragmenta Hester.

Machabæorum liber primus simplicitate & puritate stili nonnihil resipit ueteris phraeos, id est canonicæ scripturæ, selectissima exhibens fidei exempla. Nam fidei in deum fortitudinis, magnanimitatis, temperantiæ, constantiæ ac pietatis in deum & patriam uiuacissima exempla sunt, cum illustriss. heroe Matthatia patre filij clarissimi. Pugnant hi pro patria & sanctis legibus contra impios, incredibili fortuna utentes, & felicitate tamen sua non abutuntur. Nam in primis & religiose religionem & cultum dei collapsum restaurant, & rempublicam scissimè laceratam restituunt & ornant. Discant hinc iustam & religiosam militandi contra infideles rationem, quibus id muneris per legitimam dei uocationem est impositum. Casus in hoc libro uarij & admirandi eueniunt, in quibus ubique eluceat dei ueritas, bonitas, sanctitas, æquitas, misericordia, iustitia, & cætera quæ in deo celebrat scriptura, asserentis suos, & punientis aduersarios. Ac tantus omnino hic liber est, ut boni illo non possent citra iacturam carere.

Machabæorum primus.

Secundus liber Machabæorum stilo dissimilis est omnibus alijs libris, planè Græcus, & Græcæ eloquentiæ plurimum habens, cui ueteres non tantum tribuerunt, quantum primo. Multas retexit historias quæ primo libro puriore simplicitate sunt expositæ. Continet tamen per celebre illud septem fratrum martyrium, & Eleazari senis omnibus pijs imitandam constantiam ac fidem: quæ Cæcilius Cyprianus in Exhortatione ad martyrium copiose producit.

Secundus Machabæorum.

Manassis confessio formulam nobis exhibet ueræ poenitentiae & iustæ confessionis peccatorum apud deum faciendæ. Hanc aiunt Græce repertam esse in Bibliotheca Victoriana Parisijs. Hactenus enim Latine tantum scripta extitit.

Confessio Manassis.

Inter reliquos libros qui uitæ instituta tradunt, merito apud pluresque primum locum habet liber Sapientiæ. Nam reuera hoc est quod audit, Sapientia, fortassis Solomonis à primis appellata authoribus: non quod putarint Solomonem illius esse authorem, sed quod sapientia quæ in eo tradita est, Solomone uideatur digna. Scriptus est stilo elegantissimo. Continet sapientiæ encomium, quid sit & quanta, quis eius effectus, quantopere pro ipsa consequenda laborandum & orandum sit omnibus. In his deum sanctissime celebrat, quem recte nouisse, ipsissima est sapientia. Rursus persequitur falsam sapientiam, ipsiusque ueræ sapientiæ pestem funestissimam, cultum idolorum siue simulachrorum. De quo & Lactantius dixit, ibi nullam esse religionem, ubicunque sit simulachrorum cultus. Præterea alia quæ plurima doctissime tradit, quæ ad ueram uidentur pertinere sapientiam. Huc ergo accedant, quicunque ueræ philosophiæ discendæ cupidi sunt.

Liber Sapientiæ.

Ecclesiasticus, qui Iesu filio Sirach inscribitur, plaræque cum Prouerbijs Solomonis habet cõmunia, nisi quod hic noster copiosior est, & minus difficultatis habet. Ex eo rectius & minore cum periculo discant moralem philosophiam studiosi, quam ex uilo Platone aut Aristotele. Ad finem ferè attexit præclaram sanctorum patrũ, eorumque fidei laudem, quò fortassis respexit apostolus Paulus, cum 11. cap. epistolæ ad Hebræos conscriberet: in quo fidẽ quoque antiquorum celebrauit, non tam ut cognosceremus, quam ut imitari anniteremur. Religiosissime autem totum opus suum oratione ad deum effusa conclusit.

Ecclesiasticus.

Baruch propheta sanctæ ecclesiæ doctoribus per frequentem in usu fuit. Scripsit libellum in captiuitate Babyloica. Ideo tribuit deo iustitiam, qui meritum Iudæis supplicium irrogarit, adeoque confitetur peccatum, accusatque Gentis suæ ceruicosam inobedientiam atque perfidiam. Præterea ueniam orat delictorũ, & ut deus sui populi miseretur, tandem reducat in patriam.

Baruch.

Dignitate & præstantia.

triam. Iam quo fidem in cordibus illorum excitet, promittit restitutionem Israelis.

Epistola Ieremie.

Epistola Ieremie inscripta & adiecta libello Baruch, admonitio est docta & euidēs, ne uideat capiti in Babylone, à deo uero auersi, deos reuerantur Babyloniorum. Iccirco grauiissime inuehitur in idololatriam, suadens ut uerum deum adorent, & ei soli seruiant.

Ezra 4.

Quartus liber Ezræ uisiones siue reuelationes habet, uaria populi dei fata continens. Cui tamen inter hæc recensitos minimum semper tribuerint uetusti, tamen non prorsus damnarunt. Habet enim suum usum & fructum.

Tēpora librorum Ecclesiasticorum.

His omnibus placuit iam appendere quæ præcellentiss. eruditione uir D. Theodorus Bibliander de Ecclesiasticis libris nō sine eximio lectorum fructu disseruit de Optimo genere explicandi Hebraica, in quibus & summam quoque librorum attingit, & tempora, quæ nos non apposuius, perstringit. Verba eius hæc sunt, Ecclesiasticos libros etiam Hagiographa nominant & sancta scripta, quæ & si non habent idoneam authoritatem roborandi ea quæ in contentionem ueniūt, ut canonici scriptores, non tamen reiiciuntur ut Apocrypha, quæ lis fuit prophetia Eldad & Medad, Ascensio Moysi, Apocalypsis Heliae, & multa id genus magni spiritus commenta. Ecclesiastici autem libri etiam in scholam & auditoria fidelis populi admissi sunt, & tam uenerandi multis, ut Iudith etiam in ordinem canonice scripturæ à quibusdam reponatur. Eos ordine temporū seruato enumerare placet. Pars eorum librorum continet historias à temporibus Ezechiae usque ad ortum Pompei, qui primus Iudæis abstulit regnum. Tobias à D. Hieronymo ex Chaldaeo sermone translatus in Latinum, sicut & Iudith, memorat res gestas in Assyrijs post abductas x. tribus in seruitutem, insigni exemplo docens pietatem mutuam parentum & liberorum & coniugum. Iudith fidei & constantiae naturam ostendens, refert Bethuliam à duce Nabuchodonozor patris magni Nabuchodonozor, qui Zedechiam & Ioachim & Iechoniam cepit, obsessam, opera uero sanctissimæ foemine Iudith liberatam. Dubium uero mihi est, an eo bello factum sit, quo & Manasses rex Iudæ in Assyrios deportatus, sed mox remissus est domum. Nam illo regnate in Medis Diores, qui & Arphaxat cognominatur, Ecbatana condidit. Quanquā non me latet Iosephum hæc ad Cambysem traicere. Habet Daniel appendicem de Susanna & Beli Dracone. Habet Hester quædam addititia. Ezræ tertius liber repetit de phasie Iosiae, quod in Regum libris habetur, & post reditum à Babylonia quæ in Ezra & Nehemia, interposito certamine ingeniorum atque sapientiae, in quo uictor euasit Zorobabel. Machabæorum libri afflictionem Israelis per Antiochum Epiphanem & Macedonas memorant, in quibus luculentissimus typus Antichristi geritur. Pars Ecclesiasticorum librorum de pietate atque morum institutione disputat. Baruch enim colligens sententias Isaiae & Ieremiae quæ ad idolorum faciunt, idololatriam infectatur grauissima uituperatione. Ezræ quartus liber habet uarias prophetias, & plurimus est in uisis, ut Ezechiel, Zacharias, Daniel. Iesus filius Sirach circa Olympiadem 138. Ecclesiasticum librum edidit, quem & Sapientiam nominant, & Hieronymus apud Hebræos titulo Parabolarum inscriptum reperit. Tradit autem philosophiam gnomis, qui mos uetus admodum est, & plerumque in Ecclesiaste & Prouerbijs Solomonis ante dicta sunt. Liber Sapientiae, qui tribuitur Philoni Iudæorum eloquentissimo & alteri Platoni, ut Critici dicunt, copiosius prosequitur & Græca eloquentia quæ in Prouerbiorum initio ad laudes ueræ sapientiae pertinent. Oratio Manassis, quæ in Græcis exemplaribus desideratur, planè phrasim Hebraicam redolet. Tantum Theodorus noster. Nos ad institutum nostrum nunc reuertimur.

Obscuritas & errores philosophorum.

Habetis Lectores quantum per argumenta & periochas complecti & proponere licuit philosophiæ nostræ celestis opes & eruditionem amplissimam. Dicite nunc aduersarij quid nobis deesse uideatur, aut quid à philosophia illa uestrate putetis nobis esse emendicandum? Profecto si uerum fateri uolueritis, dicetis nulla nos destitui parte ueræ eruditionis & sapientie. Fateor sanè nihil tradi in Biblijs de Sermocionali philosophiæ parte, uel de Physicis rebus & Mathematica. Hæc autem uelut ancillulæ quædam sunt quæ ad illam reginam omnium artium ac disciplinarum perducunt, informantque ut cum ipsa colloqui & ex ipsa diuinarum humanarumque peritiā ueram haurire queamus, sermocionalis præsertim. Neque damnamus studia sobria & moderata istarum partium: imò scimus illa omnino necessaria & sobrie cognoscenda esse feliciter uolenti in studio ueræ sapientiae uersari. Neque succensemus si omnes philosophiæ partes diligenter cognoscantur, sed ut adsit tamen modus. Siquidem habet id quoque & usum & fructum suum. Hoc ergo dicimus ueram illam sapientiam quæ tractat metaphysica, id est, quæ scire conuenit de deo rebusque intellectualibus supernaturalibusque, & de ethica, id est, moribus aut uirtutibus uiuendiue normis, & de politica ac œconomia, id est de publicis & priuatis siue domesticis rebus rite administrandis gerendisue, non modo tradere Biblia nostra, sed melius etiā, certius, planius pleniusque tradere. Philosophi enim uestri de his obscura & falsa multa prodiderunt. Nā Aristoteles, qui in hac parte apud uos regnat,

De libris sacris & eorum

Novi Philosophorum

Arist.

et.

Platon.

Chronicorum opinio

De anima

De

Summo bono

Querela de

Neglectu Bibliorum

in

Doctrina scholastica.

Adhortatio

ad

SS. Biblia legenda

VERA SAPIENTIA

Obstaculo redigita.

& tantū nō pro deo adoratur, illa quæ tradit de moribus, imō & de natura, obscuravit de industria. Præterea sententijs usus est de ambiguis & in utroq; latus flexibilibus. Nā ut omnes scriptores q ante ipsum fuerāt carpsent, ita talionē ueritus semper timuit oriturū aliquē qui ipsius dicta etiam laceraret, ergo cauit sibi semper uia qua elabi deprehensus posset, ne teneretur. Idem ipse ad Alexandrū regem testatus est, neminem cōmentarios suos intellecturū, nisi qui ab se domi audiūisset. Affectauit item quoddam dicendi genus pressum & astrictum Attico etiam breuius & contractius, ut interdū non tam eloqui uideatur q; res indicare. Id quod acerrimi iudiciū uir Io. Lodo. Viues in ipso obseruauit. In Moralibus suis tradit multa impia, sanæ rationi & religioni nostræ prorsus aduersa. Plato uero qui Aristotele in multis syncerior est, circa æterni numinis maiestatem designauit quod merito omnem eius philosophiā rationem reddit suspectam. Quod enim de deo uerū cognouit, metu impeditus libere profiteri non est ausus. Habeo hic testem Iustinū philosophum & martyrem, qui in Admonitorio ad Gentes, Plato, inquit, Mosis aliorumq; prophetarū de uno deo demonstraturus doctrinam, quā dum esset in Aegypto percepit, ueritus tamen quæ Socrati acciderant, ne in se Anytum quendā & Meletum excitaret, quibus apud Athenien. læsæ diuinæ maiestatis accusaretur, metu uidelicet cicute, uarium quendā & rectum inuolucris sermonē de dñs molitus est, quo eorū posset opinio stare, qui plures deos autumarēt, eodemq; pariter ijs assentiri qui contraria illis arbitrantur, sicuti facile est deprehendere ex ijs quæ scripta reliquit. Hæc scilicet designarunt duo illi inter philosophos uiri principes & quasi dñi, ergo quid expectet uir bonus ē uulgo illo & turba philosophorū, si uidelicet tantæ tenebræ deprehenduntur in istis luminibus? Nemo ignorat opinor quid cæci iudicarint de anima, quantas de hac excarant turbas, quamq; fatuas omniq; sale carentes effutuerint sententias. De summo bono tot prope modū inuexerunt opiniones quorū sunt in anni curriculo dies. Breuiter de nulla ferē re ad ueram beatitudinem uirtutemq; pertinente recte iudicarunt: & tamen illos duces cæcos sequimur, illis addicti sumus, illos adoramus & admiramur plus q; uniuersa Biblia, imō neminem uere eruditū arbitramur, nisi in istis errorū & sordidū lacunis probe sit uolutatus. Quanto rectius consultiusq; fecere magni illi quondā in ecclesia uiri, qui deserto philosophiæ studio, in quo tamen hætenus omniū philosophantiū calculo fuerant excellentissimi, totos sese contulere ad studia Bibliorū, id est philosophiæ nostræ, ueluti ex enormibus mendacijs & imposturis tenebrisq; Cymerijs transeuntes ad illustrissimū ueritatis solem? Origenē dico, Iustinum, Pantænum, Cyprianū, & innumeros alios philosophos & oratores clarissimos, quorū spiritus nunc uiuunt apud dominū. Igitur non iubeo quenq; ad cæcos illos magistros aut ad erroneos illorum senticososq; libros accedere, quasi in his aliquid synceri & certi sit reperturus. Ad sacra Biblia omnes quanta uoce & spiritu possum uoco. Vna enim spes homini, una salus in hac doctrina, quā nobis tradunt Biblia, posita est. Omnis sapientia hominis iusta in hoc uno est, ut quisq; deum in Christo pro suo deo cognoscat, de quo omnes omniū philosophorū libri ne uerbū quidem prodiderunt; ut cognito fide uera & spe infracta adhæreant, utq; dominū hunc potentissimū & patrem beneficentissimum charitate & uitæ innocentia colat. Hoc nostrū dogma, hæc sententia est. Quanta itaq; uoce possum testificor, proclamo, denuncio. Hoc est illud quod philosophi omnes in tota uita sua quæsierunt, nec unq; tamen cōprehendere ac tenere potuerūt, quia non recte illud quærentes aut prauā religionē tenuerunt, aut totam penitus sustulerunt. Facebant igitur illi omnes qui humanā uitam non instruunt, sed turbant. Quid enim docent? aut quem instruunt qui seipsos non instruxerūt? Quem sanare agroti, quem regere cæci possunt? An expectabimus donec Socrates aliquid sciat? aut Anaxagoras lumen in tenebris inueniat? aut Democritus ueritatem de puteo extrahat? aut Empedocles dilatet animi sui semitas? aut Arcefilas & Carneades uideant, sentiant, percipiant? Ecce uox DE COELO ueritatem docens, & nobis sole ipso clarius lumen ostendens, aperte, diserte, certe & indubitate in Biblijs loquitur. Huc ergo nos omnes, quibus est cura ueræ sapientiæ, cōferamus. Quid nobis iniqui sumus? & sapientiam suscipere cunctamur? Qui uult sapiens & beatus esse, audiat de uocem, discat Iesum Christū dei iustitiā & sapientiam, in quo omnes thesauri sapientiæ dei & scientiæ reconditi sunt, sacramentū fidei & natiuitatis suæ norit, mundana contemnat, cœlestia suscipiat, ut post hanc miserabilem & calamitosam uitam summum illud bonum, ad quod natus est, possit adipisci.

Verū oblectat & mire afficit in prophanis scriptoribus iucunda uarietas & tradendū modus eruditus. Age ergo, explicent nobis, si libet, modos illos tradendū pulchre & erudite uariēgatos. Tradiderunt illi nobis sapientiā, inquit, pulcherrimis & acutissimis disputationibus, iucundissimis dialogis, epistolisq; elegantibus, ut uidere licet in Platone, Aristotele & Seneca: deinde orationibus disertissimis atq; doctissimis, ut Isocrates, Cicero & Demosthenes: amoenissimis præterea fabulis ac allegorijs, ut Homerus & Maro: sed & Sententijs, apophthegmatis, chrjs atq; prouerbijs, ut breuib; ita omni eruditione insignibus, ceu fecerūt sapientes

Aristoteles.

Plato.

Collatio sacrorum cum prophanis.

Dignitate & præstantia.

sapientes illi Græcorum septem, Chrysippus & Diogenianus: historijs quoque euidētibus & picturatissimis, qd fecit Herodotus Halicarnasseus, Diodorus Siculus & Livijs Patavinus. Cæterū si largi isti gentiliū authorum prædicatores sacris ut prophanis essent assueti, inuenissent iam olim & in Biblijs illos tradendi modos uarietate iucundos & amabiles, quos ita mirantur in fucatis, fallacibus & perditis illis magistris errorū. Prædicant acutas philosophorum disputationes editas de sapientia. At Cic. lib. de Oratore i. non ueretur dicere, Fremant omnes licet, dicā quod sentio, Bibliothecas me Hercle omnium philosophorum unus mihi uidetur XII. tabularū libellus, si quis legum fontes & capita uiderit, & authoritatis pondere & utilitatis ubertate superare. Porro quis nesciat Decalogū diuinæ legis leges XII. tabularum multis post se parasangis relinquere: Fremant ergo licet & nostri illi admiratores uanarum disputationū philosophicarum præposterī, dicam & ego quod sentio & quod longe uerissimū esse credo, Bibliothecas omnium philosophorum unus decalogus, uel unus Deuteronomij libellus, si quis legum fontes capita finesq; excusserit, & authoritatis pondere & utilitatis ubertate certo & multo superare. In libro Iob disputant methodo planē philosophica uiri sapientia religioneq; admirabiles: quibus si conferas disputatores uel Platonicos uel Ciceronianos præ illis planē sordescere uidebis. Quod & Hiero. agnoscēs, Omnes leges, ait, diælectica propositione, assumptione, cōfirmatione, conclusione determinat. Singula in eo uerba plena sunt sensibus. Iam una uel eloquentissimi Pauli, uel Petri facundissimi, uel Ioannis disertissimi epistola, plus ueræ sapiētiæ sanctæ, eruditionis & iustæ elegantiæ habet, q̃ omnes omnium philosophorū epistolæ. Neq; desunt nobis oratores clarissimi, Isaias, Micheas, Ioel, Osea, & infiniti alij, qui de rebus utilissimis eruditissimas cultissimasq; nullo prorsus exornationis genere carentes orationes nobis reliquerūt. Miramini omnes Periclis tonitrua, Demosthenis ac Ciceronis in dicendo energiā: dicuntur hi mire auditorū animos commouisse, & quō uoluerunt impulsisse. Hoc uero si tantam laudem meretur, quid de Paulo nostro dicatis, qui lato ac intrepido uultu, licet in catenis staret, corā potētissimo eodemq; eruditissimo regi Agrippa, coram principibus Syriæ, & coram ipso præside Iudææ Festo, causam suam propriam & capitalem quidem religionisq; omnibus gentibus inuisæ, adeo doctē & euidenter egit, ut ipse rex Agrippa sibi ipsi ereptus clamaret, Paululū abest ut non mihi persuadeas fieri Christianū: imō ipse Festus euidentissima oratione euictus, & in stuporē abductus magna uoce clamabat, Insanis Paule, multæ te literæ ad insaniam conuertūt. Erat hic alioqui non incultus, nec indoctus, neq; philosophiæ studijs infestus Festus. Quid hic obsecro in tantorum hominū corona, in tanto omnium hominum odio, in tantis accusatorū calumnijs, præterea in causā capitali, adeoq; in ipsis catenis fecisset princeps eloquentiæ uestre Cicero? Non potuisset haud dubie metu intercluso spiritu uel uerbum singultire. Quondam enim, ceu Plutarchus de eo refert, non catenis uinctus & abductus, sed lectica molli in forū deportatus, ut causam non suam uel sui capitis, sed Milonis ageret, uisis armis Pompeianis, quæ undiq; fulgebant, stupore cōfusus est, tandemq; tremens, ac uoce uix faucibus euulsa, trepidē sermonē incepit non dicere, sed singultire. Præterea habemus sapientiā ueram, uenustissimis quoque allegorijs ac figmentis oblectā, in typicis uidelicet illis ceremonijs, in multis parabolis, inq; canticorū canticis: in quibus certo plura inuenies mysteria siue arcana sapiētiæ uenusta, casta & utilia, q̃ in omnibus omnium epicorū, lyricorū ac dithyrambicorū poetarum fabulis ac carminibus prophanis. Expoliunt hi sanē suauiter uerborum lenocinio fabulas suas, interim uero melle litum offerunt gladiū. Pluræq; enim horū prodita sunt de stupris, adulterijs, libidinibus, fraude & dolo, de crudelitate & cædibus, de inani gloria & rebus nephandissimis: nostrū poema purum est, salutare, de rebus proditū honestissimis, ergo & omnis periculi exors. Quis uero Solomone nostro breuior, acrior, aptior & certior protulit omnis generis sententijs? De eodem legimus 3. lib. Reg. 4. cap. Et deit deus sapientiā Solomonī atq; intelligentiā supra modum eximiā, & latitudinem cordis quasi arenā maris. Et excelsiuit sapientiā Solomonis sapientiā omnium filiorū Orientis, atq; omnem sapientiā Aegypti. Erat enim omnium mortalium sapientissimus. Et uenerunt ex cunctis populis qui audirent sapientiam Solomonis, imō & ex omnibus terræ regibus qui audierant de sapientia eius. Venit ad ipsum & regina Sabæ regio apparatu mirifice instructa, & sapientiā ad miraculū usq; pollens: quæ cum de omnibus rebus cum ipso contulisset, & politianæ economiamq; eius diligenter perspexisset, dixisse fertur, Vera est fama quam audiui in terra mea de eloquio tuo & sapientia. Nolui autem credere, donec ipsa ueni & oculis meis omnia uidi: & ecce non est mihi nunciata uel mediā pars rerum tuarum, adeo excellis sapientiā, & ipsam de te famam superas. Beatissimi ergo serui tui, qui stant in conspectu tuo quotidie, & audiunt sapientiam tuam. Hæc scilicet indubitata & longe maxima sapientiæ nostræ encomia nemo miratur: miramur autem fabulas quasdam & res inanes, quas de ineptissimis philosophis, de Apollonio præsertim, uanissimi homines tradiderunt, quomodo is intrauit Persas, per-

De libris sacris & eorum dig.

transiit Caucasum, Albanos, Schytas, Massagetas, opulentissima India regna penetrauit, & ad extremum latissimo Physon amne transmissio peruenit ad Brachmanas, ut Iarcham in throno sedentem aureo, & de Tantalii fonte potantem inter paucos de natura rerum audiret disputantem. Miramur potius Pythagoræ & Platonis studia, quorum hic Aegyptum adijisse, ille Memphyticos uates accessisse periculoso itinere dicitur. Subsistite hic paululum, & ut cum ratione insanietis expēdite. Laudibus & admiratione dignos existimatis qui longinquas ad nescio quos Sophos peregrinationes susceperunt ut discerent: nostros uero illos negligitis & contemnitis ad quos totus orbis ut disceret accelerauit, utpote intelligens numen supremum inter nostros absolutissimæ eruditionis & sapientiæ thronum ac cathedram erexisse. Qui ergo fit ut idē & uos nō agnoscatis qui eos hoc agnouisse cernitis, quos tantopere admiramini? Iam uero tantum abest ut careamus historia, ut nostra sit antiquior, liberior & certior de rebus prodita & maioribus & utilioribus. Et M. Tullius Cicero quid sit historia describens in Oratore suo, Historia, inquit, est testis temporum, lux ueritatis, uita memoria, magistra uitæ, nuncia uetustatis. Quæ si recte dixit, uere ego dixero, Christianos duntaxat uerā habere historiam. In supputatione enim & notatione temporū nihil certi inuenias, præsertim ante repertas olympiades, quæ demū Isaiæ sæculo sub rege Iothan dicuntur inuentæ, pleræque ergo istorum confusa sunt, & indigesta nonnunquam & fabulis interrupta, maxime apud Græcos historicos, qui magis gentem suam euehere, quā ueritatem proferre studuerūt. Hinc enim Græca historia ab ipso Cicerone, Quintiliano & Iuuenali mendaciorum damnata est. Et Ioan. Lodo. Viues diserte, Quidā quo minus, inquit, possent redargui, non ausi sunt de rebus Græcorum mentiri, longe ergo petierūt historiam in qua tutius mentiri gentur; res Persicas, res Aegyptiacas, res Chaldaicas desumpserunt sibi, ut Herodotus, quem uerius mendaciorum patrem dixeris quā quomodo illum uocant nonnulli parentem historiæ, & Diodorus Siculus, quem nescio cur Plinius dicat desijisse primum apud Græcos nugari, cum nihil sit eo nugacius. Præterea frequenter de rebus leuibus & nihili scribunt, in quibus nihil est neque fructus neque utilitatis. Creberrime descriptionibus otiosis ac curiosis nimis quæ superstitiose occupati loquentiam suam ostentant, uitam hominū non erudiunt. Nostra uero paucis describit ea quæ sunt utilia, & libere quidem ac uere describit, apponit ubique temporum notas, regna pulchre discriminat, in omnibus erudit, nihil præter rationem dicit. Sed & sola & præ omnibus alijs uetustatis nuncia uocari meretur. Nam ab initio mundi exorsa, progreditur in ipsam usque monarchiam Persicam ad Xerxis usque tempora. At Iosephus contra Apionem Alexandrinū, qui historias, ait, apud Græcos conscribere tentauerunt, id est, hi qui circa Cadmum Milesium ut Acusilaus Argiūus, & post hunc quicumque alij fuisse referuntur, paululum tempus Persicam, ut uidere est apud Hellanicū, militiam præcessere. Proinde ibi Græcorum historici inceperunt historiam scribere, ubi nostri desierunt. Latinorum uero historici Græcis multo iuniores sunt. Claret itaque nostra an illorum uerius & melius dicatur uetustatis nuncia. Postremo quemadmodum eruditione & iucunda uarietate sacri prophetis authoribus adeo nō impares sunt, ut merito superiores habeantur, ita gloria & illustri nominis fama in omnibus ab exordio mundi regnis excelluerunt, ut nihil agant qui aiunt uel hoc nomine commendabile esse studium philosophiæ, quod ab omnibus semper summo habitum fuerit in pretio. Vetustissima enim in orbe regna fuisse perhibentur Aegyptiacum & Assyriū. Porro quanto in pretio habiti sint in illo Ioseph & Moses omnibus est notissimum. In hoc autem philosophiæ nostræ ueritas præcipue enituit, cum iuxta Isaiæ uaticiniū ad moenia Hierosolymorum nocte una caderent Assyriorum centena octogintaquinque millia. Quid quod nostræ philosophiæ sectatoribus adeoque nostris philosophis ipsum numen æternum & sapientissimū regnum concessit amplissimum, uictorijs clarum, in toto orbe illustrissimum, & super æthera notum? Certe ut de Samuelis, Iosue, Dauidis imperio nihil dicam, nonne de Solomone legimus, Magnificatus est rex Solomon super omnes reges terræ, tam in diuitijs quæ in sapientiâ. Et ut in monarchia Babylonica summa potestas Danieli nostro legitur contradita, ita totum Medorum regnum administrauit Mardocheus noster. Apud Persarum reges potentissimos Cyrum & Dariū maxima quædam philosophis nostris concessa sunt. Claret hoc in Iosua, Esdra & Nehemia, quorum opera, fauore tamen Persicorum principum, & templum & urbs Hierosolymorum reparatur. Sub Macedonico imperio transfertur lex nostra in linguam Græcam, idque postulante & iubente gloriosissimo rege Aegypti Ptolemæo Philadelpho, qui etiam incomparabilis pretij munera ad templum Hierosolomiticum misit. At sub Romanorum monarchia per uniuersum orbem philosophia biblica sparsa, atque adeo promptis animis recepta est à toto mundo, ut peritiores sua sponte ualedicerent impostrici uestre philosophiæ. Quid ergo uictam & sepultam denuo ab inferis reuocare conamini? aut quid restat aliud quæ ut desertis mendacijs totos nos astriquissimæ, certissimæ & saluberrimæ philosophiæ Biblicæ instituendos tradamus?

Gloria authorum factorum.

Ptolom. Philadelph.

COM.

COMPENDIVM . ET SCO pus totius sacræ Scripturæ utriusque Testamenti.

Docent nos libri Veteris testamenti,

Deum illum, quem coluerunt Adam, Noë, Abraham, & reliqui patres nostri, so-
lum uerum esse deum, eumq; omnipotentem & æternum, qui propter bonitatem
suam, Verbo suo coelum & terrā & quæ in eis sunt, uisibilia & inuisibilia, creauit,
Spiritu autem suo omnia uiuificat atq; conseruat: à quo omnia procedūt, sine quo
nihil quicquam est: iustum & misericordem, quiq; omnia operetur in omnibus, se-
cundum uoluntatem suam æquam, iustam, bonam: quem merito reuereantur &
adorent omnes creaturæ.

Ad hæc ipsum hunc deum creasse

Adam primum hominem ad imaginem & similitudinem suam, dominumq; eum
constituisse omnium creatorum in terra. Qui quidem Adam, inuidia & fraude
diaboli, creatoris sui præcepto non obediens, suo peccato, peccatum in hunc mun-
dum inuexit tale tantumq; ut nos secundum carnem ab ipso progeniti, natura filij
iræ simus, & ob id morti, dānationi, iugo & tyrannidi diaboli obnoxij reddamur.

Porro autem promissum fuisse à deo

patre semen illud benedictum Iesum Christum filium suum saluatorem nostrum
ipsi Adæ, Abraham, Isaac, Iacob, Dauidi & reliquis patribus, qui à peccatis & ty-
rannide diaboli liberaret eos, qui uiua fide huic promissioni crederent, ipsiq; Iesu
Christo fiderent, liberationem hanc ab ipso & per ipsum sperantes. Est autem hæc
promissio sæpissime repetita in libris Veteris testamenti.

Interea autem dum à patribus expec-

tabatur promissa salus & liberatio, quod ea est hominū natura, tam superba atq;
adeo corrupta, ut nō libēter ipsi uelint se agnoscere peccatores, quibus promisso
Salutari sit opus, Legem scriptam in tabulis lapideis datā fuisse à deo per Mo-
sen, ut per eam agnito peccato & cordis humani malitia, ardentius sitirent homines
Christi aduentum, qui ipsos à peccatis redimeret, quod lex ipsa & legis sacrificia ac
hostiæ non præstabant. Erant enim umbræ & figuræ uerę oblationis Christi, qua
peccata omnia obliteranda erant & abolenda.

Noui autem testamenti libris doce-

mur CHRISTVM illum promissum (qui est super omnia Deus benedictus in
sæcula) & in libris ueteris testamenti adumbratum sacrificijs ac figuratum, missum
tandem à patre fuisse, eo tempore, quod apud se constituerat & in prophetis præ-
dixerat, eo inquam tempore quo abundabat omnis iniquitas. Missum autem &
incarnatum, mortuum & ex mortuis resuscitatū, non ex bonis cuiusquā operibus
(nam omnes erant peccatores) sed ut uerax, abundantes gratiæ suæ diuitias, quas
promiserat, exhiberet, & secundum misericordiam suam nos saluos faceret.

In Nouo igitur testamēto planissime

DEVS trinus
& unus.

Homo.

Peccatum. lapsus

Ira, mors &
damnatio.

Gratia.
Promissio seu
euangelium.

Fides antiquorum.

Lex.

Sacrificia ue-
terum.

IESVS Chris-
tus saluator
mundi mittitur.

Quæ & quanta
nobis data in
Christo.

Exod. 3.
Deut. 6.

Gene. 17.

Gene. 1.
Psal. 33.
Colos. 1.
Isaie. 40.

1. Cor. 12.
Psal. 145.
Psal. 95.

Gene. 1. & 2.

Psal. 8.
Gene. 3.
Ioan. 8.
Roma. 5.
Ephes. 2.
Heb. 2.

Gene. 3. & 22.

2. Sam. 7.

Isaie. 53.
Iere. 23.
Daniel. 9.
Zach. 3.

Iere. 17.
Rom. 3.

Exo. 19. & 20.

2. Cor. 3.
Rom. 3. & 4.
Galat. 3.
Rom. 8.
Hebr. 7.
Hebr. 9. & 10.

Rom. 9.

1. Cor. 10.

Galat. 4.

Luce. 12. 23.
& 24.

Rom. 3.
Tuum 3.

Compendium

ostenditur, quod Iesus Christus uerus agnus, & uera mundi hostia, uenit, ut nobis pacem cum patre conciliaret (ipse est enim pax nostra) lauando nos à peccatis nostris in sanguine suo, & liberaret à seruitute diaboli (cui peccando seruebamus) in filiosq; dei adoptaremur per ipsum, cohæredesq; eius efficeremur.

Ioan. 1.
1. Cor. 5.
Eph. 2.
Col. 1.
1. Pet. 1.
1. Ioan. 1.
Rom. 6.
Ioan. 1.
Rom. 8.

Vt autem singulare hoc & maximū

optimi dei beneficiū erga nos agnoscamus, dat nobis deus spiritū suum sanctum, cuius fructus & donum est fides in deum & Christū eius. Nam sine spiritu sancto, quo signamur, neq; credere possumus deum patrem misisse Messiam, neq; Iesum esse Christū. Nullus enim (inquit Paulus) dicere potest Dominus Iesus, nisi in spiritu sancto. Idem spiritus testatur spiritui nostro quod sumus filij dei, & diffundit in uiscera nostra eam charitatē, quam describit Paulus Corinthijs: præterea spem, quæ est certa uitæ æternæ expectatio, cuius idem ipse arrabo est & pignus, nobis impertitur, & alia spiritualia dona, de quibus Paulus ad Galatas.

Ioan. 16. & 14.
Ioan. 6.
Eph. 4.
Heb. 11.
1. Cor. 12.
Roma. 8.
Roma. 5.
1. Cor. 13.
2. Cor. 1.
Eph. 1.
Gal. 5.

Fides.

Obsecratio &
securitas.

Charitas.
Spes.

Iustificatio &
sanctificatio.

Per hanc itaque in Christum fiduciam

& fidē, quæ per charitatē operatur & se charitatis operibus exerit, ad ea hominem mouēs, iustificamur & sanctificamur, id est Deus & pater domini nostri Iesu Christi (qui & pater noster effectus est per ipsum fratrem nostrū) nos pro iustis & sanctis habet, sua gratia (nempe propter Christi meritum ac satisfactionem, cui soli hæc gloria debetur, non ullis nostris uel meritis uel operibus) non imputans nobis ad gehennam delicta nostra.

Gal. 5.
Iacob. 2.
Rom. 3.
1. Cor. 1.
Ioan. 20.
Roma. 4.
Eph. 2.
Gal. 2.
1. Cor. 5.

Venit denique Christus ipse ut nos

per ipsum sanctificati & purificati à peccatis, uoluntatem eius, operibus bonis sectantes, quæ carnis sunt abnegemus, ac libere seruiamus ei in iustitia & sanctitate omnibus diebus nostris: & ut per bona opera (quæ præparauit deus, ut ambulare mus in illis) nos ostendamus ad hanc gratiam uocatos: quæ quidem bona opera, qui non habet, testatur se fidem in Christū non habere, qualē ille in nobis requirit.

Titum 2.
Matth. 7.
Coloss. 3.
Luc. 1.
Eph. 2.
2. Cor. 6.
2. Pet. 1.
1. Ioan. 1. 2. 3.

Bona opera.

Fides inanis.

Ad eum oportet nos accedere, & ala

cri animo ipsum sequi, ut nos doceat et perficiat. Est enim caput corporis sui, quod est ecclesia, sanctorum communio. Est magister noster mitis & humilis corde: exemplar nostrum, à quo discere oportet innocentiam, patientiam, humilitatem, sobrietatem, fortitudinem, constantiam, omnes deniq; uirtutes & iustā recte uiuendi normam. Noster præterea episcopus & summus pontifex, unus mediator dei et hominum, qui nunc ad dexteram dei patris sedet, nobis aduocatus factus, orans interpellansq; pro nobis: qui proculdubio impetrabit, quod uel ab ipso, uel ipsius nomine à patre petierimus: si modo petētes ita illum facturum esse crediderimus. Sic enim promisit. Et qui in Christo sunt, pro beneficijs sibi collatis perpetuas agunt gratias.

1. Pet. 2.
Eph. 1. & 5.
Matth. 23. & 11.
Ioan. 13.
Matth. 5.
Luc. 6.
1. Pet. 2.
Hebr. 5.
1. Timoth. 2.
Roma. 8.
1. Ioan. 2.
Ioan. 15. & 16.
Matth. 7.
Iac. 1.
Phil. 4.

Christus solus
omnia sue ecclesie.

Oratio & Gratiarum actio.

Pœnitentia.

Ne igitur dubitemus, si quando pec

cauerimus, cum pœnitentia (ad quam nos initio statim suæ prædicationis inuitat & incitat) cumq; fiducia accedere ad thronum gratiæ eius: credentes quod misericordiam consequuturi sumus. Nā ideo uenit ut peccatores sua gratia saluos faceret.

1. Ioan. 1.
Marc. 1.
Matth. 4.
Luc. 24.
Heb. 4.
1. Timoth. 1.
Matth. 9.

Venia peccatorum & indulgentiæ.

Hic

Scripturæ.

Hic nimirum est Christus Iesus, qui

2. Theff. 2.
Matth. 24.

1. Cor. 15.
2. Cor. 5.
Ioan. 5.

Matth. 25.

1. Cor. 15.
Isaie 66.
1. Theff. 4.

post interfectum spiritu oris sui hominem peccati, sedebit in maiestate sua, omnes iudicaturus, uniuersa prius omnium qui mortui fuerunt hominum carne è mortuis resuscitata, & redditurus unicuique propria corporis prout gessit, siue bonum siue malum: dicturusque est ijs qui à dextris erunt, qui in hoc mundo futura bona expectauerint, Venite benedicti patris mei, possidete paratum uobis regnum à constitutione mundi. Iis autem qui à sinistris, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius. Tunc uero finis erit, cum regnū deo & patri tradiderit filius, cum quo regnabunt sancti sine fine in sæcula sæculorum.

Antichristus.

Iudicium.

Vita æterna, &
mors siue damnatio
æterna.

Hæc ut cognoscamus, bonitate dei

2. Pet. 1.
Matth. 16.
Ioan. 20.
Marc. ult.
Ephe. 4.
Rom. 4.
Ephe. 5.
1. Cor. 11.
Ioan. 17.
Ioan. 20.
1. Ioan. 3.

per spiritum eius sanctum tradita sunt nobis sacra hæc Biblia, creditæ clauēs regni cœlorum, ipsumque diuinitus institutum est ministerium uerbi dei seu prædicationis euangelicæ: instituta sunt sacramenta, beneuolentiæ dei, nostræque redemptionis signacula siue testimonia, & arcanorum dei ac ecclesiæ mystica sacra, ut cognoscamus inquam & credamus unum solum esse deum uerum, & quem misit Iesum Christum, utque credentes uitam habeamus in nomine eius.

Scriptura.

Ministeriū uerbi
& sacramentorum.

Finis ad quem
omnia dirigamus.

Præter hoc fundamentū nemo aliud

1. Cor. 9.
Galat. 1.

poteſt ponere, optatque Paulus eum anathema esse, qui aliam fidem & salutem annuntiaret quam per Iesum Christum, etiam si fuerit angelus de cœlo. Domino Iesu Christo regi & liberatori orbis sit cū patre & spiritu sancto honor, laus & gloria in sæcula sæculorum. Amen.

Anathema.

scribitur

Hic nunciat Christus

Antiphona
Veni
Gloria
Kyrie
Gloria
Kyrie
Gloria
Kyrie

post interea...
inducitur...
revelata...
magnitudo...
Gloria...
cunctis...
num...
et par...

1. Th. 1.
2. Th. 1.
1. Cor. 1.
2. Cor. 1.
1. Th. 1.
2. Th. 1.
1. Cor. 1.
2. Cor. 1.

Hac ut cognoscamus, bonitate dei

1. Th. 1.
2. Th. 1.
1. Cor. 1.
2. Cor. 1.
1. Th. 1.
2. Th. 1.
1. Cor. 1.
2. Cor. 1.

per spiritum...
ceterum...
nisi evangelica...
his...
fides...
Christum...

1. Th. 1.
2. Th. 1.
1. Cor. 1.
2. Cor. 1.
1. Th. 1.
2. Th. 1.
1. Cor. 1.
2. Cor. 1.

Peter hoc dicit

Antiphona

postea...
nunciat...
in Christo...

1. Th. 1.
2. Th. 1.

Creatio mundi.

LIBER GENESIS

Hebraice Beresith.

CAPVT PRIMVM.

AA. 14. c. 17. f.
Psal. 32. a. 135.
2. Eccli. 18. a

Hebr. 11. a

Psal. 135. a
148. a. 149. 10. b

N PRINCIPIO CREAVIT DEVS COELVM A

& terram. Terra autem inculta erat ac uacua, tenebraeque supra abyssum: et spiritus dei motabat supra aquas. Dixitque deus, Fiat lux: factaque est lux. [†] Viditque deus lucem quod bona esset: & diuisit deus inter lucem & tenebras, appellauitque deus lucem, diem, & tenebras appellauit noctem: fuitque uespera & mane dies ²unus. Et dixit deus, Fiat [†]expansio in medio aquarum, & diuidat inter aquas & aquas. Et fecit deus expansionem istam, & diuisit in-

De creatione coeli & terrae, adeoque rerum omnium: de mundi opificio, ordineque pulcherrimo creaturarum per sex dies absoluto, maxime uero de homine, cuius gratia caetera omnia creata sunt.

² Vel dies primus.

ter aquas sub expansione, & inter aquas supra expansionem: & fiebat ita. Appellauitque deus expansionem, coelum: & fuit uespera & mane dies secundus. Et dixit deus,

Psal. 32. b. &
83. b. 135. b
Iob. 38. a
Prouer. 8. c

[†] Congregentur aquae sub coelis unum in locum, ut adpareat continens: fiebatque sic. Et appellauit deus continetem, terram, collectionem uero aquarum appellauit maria: uiditque deus quod esset bonum. Et dixit deus, Progerminet terra germen her-

B

bam seminificantem semen: lignum frugiferum, ferens fructum iuxta speciem suam, cuius semen sit in semetipso super terram: & fiebat ita. Et protulit terra germen herbam seminificantem semen iuxta speciem suam: & lignum ferens fructum, quod semen [habuit] in semetipso secundum speciem suam: & uidit deus quod esset bonum: factaque est uespera & mane dies tertius. Dixitque deus, [†] Fiant luminaria in expansione coelorum, ut distinguant inter diem & noctem, [†] sintque in signa, & stata tempora, in dies & annos. Et sint in luminaria in expansione coelorum, ut lumen praebant super terram: fiebatque ita. [†] Et fecit deus duo magna luminaria, luminare [uidelicet] maius, quod dominaretur inter diu: & luminare minus, quod dominaretur noctu, tum etiam stellas. Posuitque ea deus in expansione coelorum, ut lucem praerberet super terram. Et ut dominarentur die ac nocte, distinguerentque inter lucem & tenebras. Viditque deus quod esset bonum. Et fuit uespera & mane dies quartus. Et dixit

Psal. 135. b

Deut. 4. c

Iere. 32. f

4. Esai. 6. c

deus, [†] Scaturiant aquae reptile animae uiuentis, & uolatile quod uolitet super terram ante expansionem coelorum. Et creauit deus cetos magnos, & omnem animam ^buiuentem reptantem, quam aquae scaturierant iuxta species suas, & omne uolatile penatum, [quodque] secundum speciem suam: & uidit deus quod esset bonum. Benedixitque illis deus dicens, Fructum edite & augefcite, & implete aquas in maribus, & uolucris multiplicetur super terram. Et fuit uespera, fuitque mane dies quintus. Et dixit deus, Producat terra animans uiuens secundum speciem suam, iumentum, & reptile, & bestiam terrae, secundum speciem suam: & fiebat ita. Fecitque deus bestiam terrae secundum speciem suam, & iumentum secundum speciem suam, & omne quod reptat super terram secundum speciem suam: & uidit deus quod esset bonum. Et di-

^b Anima uiuens, pro animante, aut animato, aut uiuente.

Trinitatis nota.
Homini creatio.
Math. 19. a
Eccli. 17. a
Sap. 2. d

Homini subijciuntur omnia.
infra. 9. a. Psal. 8. b. 103. b

xit deus, Faciemus hominem in imagine nostra, secundum simulacrum nostrum, & dominantur in piscem maris, & in uolucrum coeli, & in iumentum, & in omnem terram, & in omne reptile quod reptat super terram. [†] Creauit itaque deus hominem in imagine sua, in imagine dei creauit eum, marem & foemina ^a creauit eos. Et benedixit illis deus, dixitque ad eos deus, Fructum edite & augefcite, & implete terram, & subijcite eam, [†] & dominamini in piscem maris, & in uolucrum coeli, & in omnem bestiam quae reptat super terram. Et dixit deus, Ecce, dedi uobis omnem herbam seminificantem semen, quae est in superficie uniuersae terrae, & omne lignum in quo est fructus, lignum [uidelicet] quod semen seminificat, uobis in cibum erit. At omni bestiae terrae, & cunctis uolucris coeli, & omni ei quod reptat super terram in quo

D

est anima uiuens sit omne uiride olus in cibū: & fiebat ita. Et uidit deus omne quod fecerat, & ecce, erat ualde bonū. Et facta est uespera & mane dies sextus. **CA. II.**

De sanctificatione Sab-
bati ac requie, de hortis
deliciarum quibus ex-
colendis homo prefigi-
tur, deq. creatione He-
uæ, atque institutione
coniugij.

* Creauerat scilicet
deus.

* Quidam legunt
hortos in Eden.

* Schoham, ut quidā
uolunt, Onyx est.
* Kusch Aethiopiam
quidam interpretan-
tur.

* Potest etiam legi,
certissime morieris.

* Vira dici posset, si
uir hoc foemininum
apud Latinos reci-
peret.

De lapsu hominis ad
quem serpens impulit,
de poenā utriusq., &
consolatione seu pro-
missione homini facta.

A Perfecti sunt itaq. cœli & terra, & omnis exercitus illorū. Et absoluit deus die se-
ptimo opus suū quod fecerat, & quieuit die septimo ab omni opere suo quod
fecerat. Et benedixit deus diei septimo, & sanctificauit eū: nā eodē die ab omni ope-
re suo quieuerat, quod faciēdo deus creauerat. Istæ sunt generationes cœlorū & ter-
ræ, quæ creata erant in die quo fecerat **DOMINVS** deus terrā & cœlos. Et omne uir-
gultum agri antequā esset in terra, & omnem herbā agri antequā germinaret, quo-
niam nō pluuerat **DOMINVS** deus super terram, nec erat homo qui coleret terram.

B Et uapor ascendebat ē terra, & irrigabat uniuersam superficiem terræ. & Finxit igitur
DOMINVS deus hominem puluerē de humo, & inflauit in nares eius spiritum
uitalem, & factusq. est homo in animā uiuentem. Et plantauit **DOMINVS** deus hōr-
tos delicatissimos ab Oriēte, & collocauit illuc hominē quem finxerat. Fecit etiam
germinare **DOMINVS** deus de humo omnem arborem uisu delectabilem & in ci-
bum commodam: & arborem uitæ in medio hortorum, arborem quoq. scientiæ
boni et mali. Et fluuius egrediebatur de delitijs ut irrigaret hortos, ut inde dilapsus
fieret in quatuor capita. & Nomen unius Pison: is circuit totam terram Hauisā, ubi

C est aurum: & aurum terræ illius bonū est: est quoq. illic Bdelliū, & lapis Schoham.
Nomen uero fluuij secundi Gihon, is circumit totam terram Kusch. Porro nomen
tertij fluuij est Hidekel, is cursum suum agit ad oriētalem plagā Assyriæ. Et fluuius
quartus est Euphrates. Tulit itaq. **DOMINVS** deus ipsum Adam, & posuit eum in
hortos delicatos, ut coleret & custodiret illos. & Præcepitq. **DOMINVS** deus homi-
ni dicens, De omni ligno hortorum comede, de arbore uero scientiæ boni & mali,
de ea [inquam] haudquaquam comedas: nam quacuncq. die ex ea comedes, morte
morieris. Et dixit **DOMINVS** deus, Non est commodum ut homo solus sit, faciam
illi adiutoriū, quod coram eo sit. Finxerat enim **DOMINVS** deus de humo omnem
bestiam agri, & omnem uolucrum cœli, & adduxerat [ea] ad hominem, ut uideret

D quomodo appellaret ea. (Quodcuncq. enim nomen Adam uiuentibus indidit, hoc
nomine nominabantur.) Indidit itaq. Adā nomina cuiq. iumento, & uolatili cœli,
omniq. bestię agri: Adq. uero non inueniebatur adiutorium quod coram eo esset.
Immisit igitur **DOMINVS** deus soporem in Adam, & obdormiuit, tulitq. unam ex
costis eius, carnem illius loco claudens. & Et edificauit **DOMINVS** deus costā quam
tulerat de homine in mulierem, & adduxit eam ad hominem. Et dixit homo, Hoc
nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea, propter hoc uocabitur uirago, eo
quod de uiro sumpta sit hæc. & Propterea deseret uir patrem & matrem suam, & hæ-
rebit uxori suæ, eruntq. in carnem unam. & Erant autem uterq. nudus Adam & u-
xor eius, nec erubescabant.

CAPVT III.

A Serpens uero callidior erat omni bestia agri, quam fecerat **DOMINVS** deus, qui
dixit ad mulierem: Ne: dixit deus, Non comedetis de omni ligno hortorum.
Et dixit mulier ad serpentem, De fructu ligni hortorum comedemus, de fructu ue-
ro arboris, quæ est in medio hortorum, dixit deus, Ne comedatis ex ea, neq. contin-
gatis eam, ne forte moriamini. Et dixit serpens ad mulierem, & Haudquaquam mo-
riemini. Verum deus nouit, quod ipso die quando comederitis ex ipsa, aperientur

B oculi uestri, eritisq. sicut dii, scientes bonum & malum. Et uidit mulier quod arbor
illa esui commoda esset, & oculis desiderabilis, iucundaq. arbor illa ad erudiendum,
tulit de fructu eius, & comedit, dedit deniq. & uiro suo secū, qui & ipse comedit.
& Et aperti sunt oculi amborum: cognitoq. quod nudi essent, cōsuerunt folia ficus,
feceruntq. sibi cinctoria. Audiuerūt autē uocem **DOMINI** dei deambulantis in hor-
tis ad auram diei: absconditq. se Adam & uxor illius à facie **DOMINI** dei inter ar-
busta hortorū. Vocauit ergo **DOMINVS** deus ipsum Adam, & dixit ad eum, Vbi
es tu?

Deut. 32. a
Ecclesi. 39. a

Exod. 20. b
Hebr. 4. b

Sap. 10. a
Tob. 3. b

1. Cor. 15. b

Prou. 9. b
Apoc. 2. b

Ecclesi. 24. c

Ecclesi. 17. d

Adam nomen
imponit ante
mantibus.

Institutio
sancti matris
monij.
1. Cor. 11. b
Malach. 2. c

Math. 19. a
Mar. 10. a
Ephe. 5. c
1. Cor. 6. c
* Gen. 3. b

Sap. 2. d
Ecclesi. 25. d
2. Cor. 11. a

Iohan. 8. d
2. Cor. 11. a

Transgressio
mandati.
Ecclesi. 25. d

1. Tim. 2. d

Gene. 2. d

Peccantes deū
fugunt & pec-
catū excusant.

es tu? Qui ait, Vocem tuā audiui in hortis, & extimui quod nudus essem, & abscon-
di me. Et dixit, Quis indicauit tibi quod nudus esses? Nimirum de ipsa arbore,
de qua praeceperā tibi ne comederes ex ipsa, comedisti. Et dixit Adam, Mulier ipsa
quam dedisti ut mecum esset, ipsa dedit mihi de arbore, & comedi. Et dixit DOMI-
NVS deus ad mulierem, Quare hoc fecisti? Et dixit mulier, †Serpēs seduxit me, & co-
medi. Et dixit DOMINVS deus ad serpētem, Quoniam hoc fecisti, execratus es prae
omni iumēto, & prae omni bestia agri, super uentrem tuum gradieris, & puluerem
comedes cunctis diebus uitae tuae. †Ponamq; inimicitias inter te, & inter ipsam mu-
lierem, inter semen deniq; tuum & inter semen illius. * Ipsum cōculcabit tibi caput,
& tu cōculcabis ei^a calcaneum. Ad mulierem dixit, Dolorem tuum & conceptum
tuum cumulatissime multiplicabo, in dolore paries filios, & ad uirū tuum erit desi-
derium tuum, † ipseq; dominabitur tibi. Ad Adam uero dixit, Quandoquidem
audisti uocem uxoris tuae, & comedisti de arbore, de qua praecepi tibi, dicens, Non
comedes ex ea, execrata est humus propter te, in dolore comedes eam cunctis die-
bus uitae tuae: spinam atq; tribulū progerminabit tibi, & manducabis herbam agri.
In sudore uultus tui uelceris pane, donec reuertaris in humū, ex ea em̄ sumptus es:
† quōdem puluis es, & in puluerem reuersurus. Et appellauit Adā nomen uxoris
suae Heua, eo quod sit mater omnis uiuentis. Fecit quoq; DOMINVS deus ipsi A-
dam & uxori eius tunicas pelliceas, & induit eos. Et dixit DOMINVS deus, Ecce,
homo iste factus est quasi unus ex nobis, ut sciret bonum & malum, & nunc [peri-
culum est] ne fortē mittat manū suam, & accipiat etiam de arbore uitae, & comedat,
& uiuat perpetuū. Et emisit eum DOMINVS deus ex hortis delicatissimis, ad colen-
dam humum de qua sumptus fuerat. Expulit itaq; hominem, & collocauit à plaga
Orientali hortorum delicatorum Cherubim, & laminam gladij micantem & sese
uertentem, ad custodiendum iter arboris uitae.

CAPVT III.

PORRò Adam cognouit Heuā uxorem suam, quae cōcepit, & peperit Cain, dicēs,
Adquisui uirum cum DOMINO. Rursumq; peperit fratrem eius †Habel, & fuit
Habel pastor ouium, Cain uero fuit agricola. Exactis autē aliquot diebus, factum
est ut adferret Cain de fructu telluris munus DOMINO. Sed & Habel adduxit de
primogenitis ouium suarum, & de adipe illarū: & †respexit DOMINVS ad Habel,
& ad munus eius, ad Cain uero & ad munus eius non respexit. Iratus itaq; Cain ue-
hementer, & cōcudit uultus eius. Et dixit DOMINVS ad Cain, Quare succensus es
tu? & quare cōcudit uultus tuus? Nōne si bene egeris, feres? & si non bene egeris,
ad fores peccatum cubat? & ad te desiderium^b illius, & tu dominaberis ei. Et lo-
quutus est Cain ad Habel fratrem suum. Factumq; est quū essent in agro, †insurre-
xit Cain aduersus Habel fratrē suum, & occidit eum. Et dixit DOMINVS ad Cain,
Vbi est Habel frater tuus? Et dixit [Cain,] Nescio, nunquid custōs fratris mei ego
sum? Dixit ergo [DOMINVS,] Quid fecisti? †Vox sanguinis fratris tui clamat ad me
de humo. Nūc itaq; execratus tu ē terra, quae aperuit os suū, ut exciperet sangui-
nem fratris tui de manu tua. Quum humum excolueris, amplius non dabit tibi ro-
bur suum, tu agus & profugus eris in terra. Et dixit Cain ad DOMINVM, Iniquitas
mea maior est quā ut remittatur. En eiecisti me hodie ē terra, & à facie tua abscon-
dar, ut sim uagus & profugus in terra: fiet itaq; ut quicquid me inuenerit, interfici-
at me. Et dixit ad eum DOMINVS, Propterea quidquid interfecerit Cainū, septu-
plo uindicabitur. Et posuit DOMINVS signum in Cain, ne interficeret eum quid-
quid inueniret illum. Egressus itaq; Cain à facie DOMINI, habitauit profugus in
terra ab Oriente deliciarū. Et cognouit Cain uxorem suam, quae concepit & pe-
perit Hanoth: extruensq; ciuitatem, uocauit nomen illius ciuitatis iuxta nomen fi-
lij sui Hanoth. Porro ipsi Hanoth natus est Irad, Irad autem genuit Mehuiael, &
Mehuiael genuit Methusael, Methusael uero genuit Lamech, Et Lamech duxit

* Alij legunt pro cal-
canco uestigium.

A Describitur egdes Cal-
ni cruentia, adeoq; cru-
dele parricidium, deus
de qua sit poena multas-
tus. Recensetur genealo-
gia eiusdem ad Lamech
usq;.

B Nisi malis legere se-
ret, cedit ad utilita-
tem: nā infinitū est.
illius uidetur ad
peccatum referen-
dum esse: sic de Eire-
latino intelligo.

* Hic legunt quidam
in terra Nod, ut Nod
sit proprium loci.

Apoc. 12. 6.

Semē saluator
mūdi promit-
tunt.
Euangelium.
Matth. 4. 2.
* Col. 2. b.
Mulieris erum-
ne ob peccatū.
2. Cor. 14. f.

Homo labori
adducitur.

Eccl. 40. b.

Homo de Para-
diso eijcitur.

Cain.

Abel.
Ado. 17. 6.

Hebr. 12. 8.

Sap. 10. 3.
2. Iohan. 3. b.
* Sap. 10. 2.
Matth. 23. e.
2. Iohan. 3. b.
Iud. 1. d.
† Hebr. 12. d.

Cain maledi-
citur.Pro. 28. e.
Desperat Cain.Hanoth.
Prima ciuitas.

Methusael.

^o Potest etiam legi,
qui expoliebat cun-
cta, opifex æris &
ferri.

^D sibi duas uxores, nomen unius erat Ada, & nomen alterius Zilla. Genuitq; Ada ipsum labal, qui fuit pater eorum qui habitant in tentorijs, & peculij. Nomen uero fratris sui lubal, qui fuit pater omnium qui tractant citharam & fides. Et Zilla quoq; genuit Tubalkain, qui expoliebat quodcunq; opificium tum æris tum ferri: soror uero Tubalkain Naëma. Et dixit Lamech ad uxores suas Adam & Zillam, Audite uocem meam uxores Lamech, auscultate sermonem meum, quoniam uirum occidi in uulnus meum, & puerum in liuorem meum. Si septuplo tuindigabitur Cain, certe Lamech septuagies septies. Cognouit autem Adam rursus uxorem suam, & ipsa peperit filium, appellauitq; nomen eius Seth, quia posuit mihi [inquit] deus semen aliud pro Habel quem interfecit Cain. Et ipsi Seth natus est filius, & uocauit nomen eius Enos: tum coëptum est inuocari nomen D O M I-

Lamech bigamus.
Pastores.

Musica.

Artifices.

Homicidium
Lamech.
Gen. 4. c

Seth.

Religio.

N I.

CAPVT V.

Recensetur generatio
humani generis ab
initio ad Noam usq;.

Epilogus bre-
uis superioris.
Sap. 1. d
Eccl. 17. 2
Supra 1. d
Adā hominem
sonat.
* 1. Par. 1. 2
Adæ uitas.

^A Hic est liber generationū hominis, in die quo creauit deus hominem, in simulo-
lacho dei fecit illum, marem & feminam creauit eos: & benedixit illis, uoca-
uitq; nomen illorum Adam, in die quo sunt creati. * Vixit autem Adam centū tri-
ginta annis, genuitq; in simulachro suo, iuxta imaginem suam [filium,] & uocauit
nomen illius Seth. Factiq; sunt dies Adam postquā genuerat Seth, octingenti an-
ni, & genuit filios & filias. Fuerunt itaq; cuncti dies Adam quos uixit, nongenti an-
ni, & triginta anni, & mortuus est. Et uixit Seth quinque annis & centum annis, &
genuit Enos. Et uixit Seth postquam genuerat Enos, septem annis, & octingen-
tis annis, & genuit filios & filias. Factiq; sunt cuncti dies Seth duodecim anni, &
nongenti anni, & mortuus est. Enos uixit nonaginta annis, & genuit Kenan.
Vixitq; Enos postquā genuerat Kenan, quindecim annis, & octingentis annis, &
genuit filios & filias. Fueruntq; cuncti dies Enos quinque anni & nongenti anni, &
mortuus est. Kenan uero uixit septuaginta annis, & genuit Mahalaleel. Vixit
deinde Kenan postquā genuerat Mahalaleel, quadraginta annis & octingentis an-
nis, & genuit filios & filias. Fueruntq; cuncti dies Kenan decem anni & nongenti
anni, & mortuus est. Mahalaleel uero uixit quinque annis, & sexaginta annis, &
genuit Jared. Vixit quoq; Mahalaleel postquam Jared genuerat, triginta annis &
octingentis annis, & genuit filios & filias. Factiq; sunt cuncti dies Mahalaleel no-
nagintaquinque anni & octingenti anni, & mortuus est. Porro Jared uixit sexagin-
taduobus annis & centū annis, & genuit Henoch. Deinde uixit Jared postquam
genuerat Henoch, octingentis annis, & genuit filios & filias. Fueruntq; cuncti dies
Jared sexagintaduobus anni & nongenti anni, & mortuus est. Henoch autem uixit
sexagintaquinque annis, & genuit Mathusalah. Et ambulauit Henoch cū deo post-
quam genuit Mathusalah trecentis annis, & genuit filios atq; filias. Fueruntq; cun-
cti dies Henoch sexagintaquinque anni & trecenti anni. Et ambulauit Henoch cum
deo, & non ipse, quia tulit eum deus. Vixit autem Mathusalah octoginta septem
annis, & centum annis, & genuit Lamech. Et uixit Mathusalah postquam genu-
erat ipse Lamech octogintaduobus annis, & septingentis annis, & genuit filios &
filias. Et fuerunt cuncti dies Mathusalah nouem & sexaginta anni atq; nongenti an-
ni, & mortuus est. Lamech uero uixit octogintaduobus annis & centum annis, &
genuit filium. Appellauitq; nomen eius Noah, dicens, Iste consolabitur nos ab
opere nostro, & à dolore manuum nostrarū de terra, cui maledixit DOMINVS.
Et uixit Lamech postquam ipse genuerat Noah, nonagintaquinque annis, & quin-
gentis annis, & genuit filios & filias. Fueruntq; cuncti dies Lamech septuaginta
septem anni, & septingenti anni, & mortuus est. Noah uero fuit natus annos
quingentos, & genuit Noah Sem, Ham, & Iapheth.

Enos.

Cainan.

Mahalaleel.

Jared.

Enoch.
Eccl. 4. 4.
Hebr. 11. 2

4. Reg. 2. 2
Mathusalah.

Lamech.

Noe.

Gene. 3. 8

Filij Noe.

Causa diluuij.

Discedo hic de indu-
stria à regula Gram-
maticorū, qui supra cen-
tum maiorem nume-
rum præponunt, &
cum copula & sine
copula. Nam nec Pli-
nius adeo religiose su-
pra centum obserua-
uit, interposita con-
iunctione. In summa,
uolui sequi Ebraicā:
peto ergo ueniā à de-
licatis auribus, &
quod toties annos
contra Latinum mo-
rem repeto.

* Ebr. Fuit filius quin-
gentorum annorum.
Describitur malitia et
consecratio humani
generis, ob quam dilu-
uium uenit, in quo serua-
tur Noah per arcē, pro-
uidente hoc domino: &
de structura arcis.

CAPVT VI.

^A ET factum est, quum coëpissent homines multiplicari super terram, nataq; es-
sent illis filiae. Viderunt filij dei filias hominum, quod elegantes essent, & du-
xerunt

1. Pet. 3. c

Circum viginti
anni dari ad co
uersionem.Cordis malitia
deum irritat.
Infra 8. d

1. Reg. 15. c

Ambulare cum
deo.

Forma arcæ.

1. Pet. 2. b

Leuit. 11.

Matth. 24. d
Luc 12. f
1. Pet. 3. d

2. Pet. 2. d

xerunt sibi uxores ex omnibus quas elegerant. Dixitq; DOMINVS, Non contendet spiritus meus perpetuò cū homine, eo quod caro est, et erūtq; dies illius centum & uiginti anni. Fuerūt uero in diebus illis Nephilim in terra, & etiam posteaquā filij dei ad filias hominum uenissent, & illæ genuissent eis, isti [facti sunt] robusti à sæculo, uiri celebres. Videns autem DOMINVS quod multa esset malitia hominum in terra: & [quod] omne figmentum cogitationum cordis humani duntaxat malū esset, idq; omni tempore, poenituit DOMINVM quod fecisset hominem in terra, & contristauit sese in corde suo. Et dixit DOMINVS, Delebo hominem quem creauī, à superficie terræ, tam homines quàm iumenta, tam reptilia quàm uolatilia cœli, poenitet enim me quod fecerim eos. Noah autē nactus est gratiam in oculis DOMINI. Istæ sunt generationes Noah. Noah uir fuit iustus & integer suo sæculo, cum deo ambulauit Noah. Genuitq; Noah tres filios, Sem, Ham, & Iapheth. Corrupta erat autem terra corā deo, & impleta uiolētia. Et uidit deus terram, & ecce corrupta fuit, nam omnis caro corruperat uiam suam super terram. Dixit itaq; deus ad Noah, Finis uniuersæ carnis uenit coram me, nam repleta est terra uolentia corā illis, & ecce, ego perdā eos cum ipsa terra. Fac tibi arcam de lignis Gopher, in mansiones interstingues arcā, & bituminabis eam intus & extra bitumine. Et hoc [modo] facies eam, trecentorū cubitorum erit longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo eius, & triginta cubitorum altitudo eius. Fenestram facies arcæ, & ad cubitum eam superne consummabis: ostium uero arcæ in latere eius pones, infimis, secundarijs, & tertiarijs [interstitijs] facies eam. Et ecce ego, ego [inquam] adduco defluxū aquarum super terram, ad perdendum omnem carnem in qua est spiritus uitalis sub cœlis, quidquid est in terra expirabit. Et cōfirmabo fœdus meū tecum, ueniesq; in arcam tuā & filij tui, uxor tua, & uxores filiorum tuorum tecum. Et ex omni animāti, omniq; carne bina de singulis duces in arcam, ut uiua seruentur tecū, mas autem & foemina erūt. De uolucres quoq; iuxta speciem suam, & de iumēto iuxta speciem suam, & de omni reptili terræ iuxta speciem suam, bina ex omnibus uenient ad te, ut cōseruentur. Et tu tolle tecum ex omni cibo qui comeditur, & colliges ad te, ut sit tibi & illis in escā. Quod fecit Noah, iuxta omnia quæ præcepit ei deus sic fecit.

CAPVT VII.

Dixitq; DOMINVS ad Noah, Ingredere tu & omnis domus tua in arcam, quia uidi te iustū coram me in generatione ista. Ex omni iumento mundo accipies tibi septena, marem & foemellam eius, de iumento uero immundo bina, marem & foemellam eius. De uolucres quoq; cœli septena, marem & foeminam, ad seruandū semen super uniuersam terram. Quoniam intra septem adhuc dies ego pluam super terram quadraginta dies, & quadraginta noctes, & delebo e terra omnem substantiam quam feci. Fecit itaq; Noah iuxta omnia quæ præceperat illi deus. Noah autem natus erat sexcentos annos, quando defluxus aquarū factus est super terrā. Venit itaq; Noah & filij eius, uxor eius & uxores filiorū suorum cū eo ad arcā, propter aquas diluuij. De iumento mundo, & de iumento immundo, & de uolucres, deq; omni eo quod reptat super terrā, bina uenerūt ad Noah in arcā, mas & foemina, quemadmodū deus mādauerat ipsi Noah. Et factū est [post] septē dies, uenerunt aquæ diluuij super terrā. In anno sexcentesimo uitæ Noah, mense secūdo, decimo septimo die mensis, eodē scilicet die, rapti sunt omnes fontes abyssi magnæ, & fenestræ cœli apertæ sunt. Et fuit pluuia super terrā quadraginta dies, & quadraginta noctes. Ipso eodē die ingressus est Noah, Sem, Ham, & Iapheth filij Noah, & uxor Noah, tresq; uxores filiorū eius cū eis in arcā. Ipsi & omne animās iuxta speciem suam, & omne iumentū iuxta speciem suā, omneq; reptile quod reptat super terrā iuxta speciem suam, & omne uolatile iuxta speciem suam, omne deniq; uolatile, omneq; pennatum. Veneruntq; ad Noah in arcam

^a Quidam pro filijs dei legunt filij principum, alij filij Elohim.

^b Pro contendet alij dicunt, iudicabit, litigabit.

^c Nephilim à cadendo nomen habent, ego dicerem Deos sectores, alij gigantes.

^d Gopher, quidam pinum, quidā cedrum, quidam cupressum exponunt.

^e Ebr. Nidos facies ipsam arcam.

^f Ebr. Faciā stare, seu erigam fœdus.

^g Ingreditur Noah arcam iuxta præceptū domini: uenit diluuium, et pereunt omnia præter Noah & quæ cum eo sunt.

^h Ebr. Septem & septem.

ⁱ Ebr. Ad uiuificandū semen super faciem uniuersæ.

^k Ebr. Filius sexcentorum annorum.

bina ex omni carne in qua fuit spiritus uitalis. Et introeuntes mas & foeminae ex omni carne uenerunt, quemadmodum praeceperat illi deus, & clausit DOMINVS post eum. Stagnauitq; diluuiū quadraginta dies super terrā, & auctae sunt aquae, fustuleruntq; arcam, ut eleuaretur supra terram. Inualuerunt itaq; aquae, auctaeq; sunt uehementer super terrā, incessitq; arca super aquas. Inualuerunt autem aquae supra modum in terra, apertiq; sunt omnes montes excelsi, qui fuerunt sub uniuerso caelo. Quindecim cubitis inualuerunt aquae superne, ut operirentur montes. Et expirauit omnis caro quae reptabat super terram, uolucrū, iumentorum, bestiarum, omniumq; reptilium quae repunt super terram. Vniuersi deniq; homines, & quidquid erat in cuius naribus spirabat flatus uitae, de omnibus quae in sicco [degūt] mortua sunt. Deletumq; est omne quod subsistebat, quodq; erat in superficie humi tam homines quam iumenta, reptilia, uolucres deniq; caeli: deleti inquam sunt de terra, ut solus Noah superstes maneret, & quae cum eo erant in arca. Auctae sunt itaq; aquae super terrā centū quinquaginta diebus. CAP. VIII.

Moses aquarum diluuij.

Sap. 10. 2
Eccli 39. 6
Diluuiū perit omnia.

Quomodo remiserint aquae, & quid post egressum Noah ex arca deinceps factum sit.
Ebr. Pertransire fecit.
Ebr. Eundo & redeundo.

Ararat Armeniam ferē exponunt.

Ebr. Exhibat & redibat.

Imminuitae aquae rursus.

Arca requiescit.

ET recordatus est deus ipsius Noah, cunctorumq; animantium, & omnium iumentorum quae erant cum eo in arca, & adduxit deus uentum super terram, & remiserunt aquae. Et obstruēti sunt fontes abyssi, atq; fenestrae caeli, & cohibita est pluuia de caelo. Et reuersae sunt aquae de terra, magis magisque decrescentes, imminutaeq; sunt aquae post centum quinquaginta dies. Septimo uero mense decima septima mensis resedit arca super montes Ararat. Et aquae quidē magis magisque decrescebant usq; ad decimum mensem, decimo enim mēse prima [die] mensis uisa sunt cacumina montium. Factū est autē post quadraginta dies, ut Noah aperta fenestra arcae quā fecerat, coruum emitteret, qui egressus ultro citroq; uolabat, donec siccarentur aquae super terram. Emisit quoq; columbam à se, ut uideret, si imminutae essent aquae à superficie humi, at columba non inueniens quod pedem reponeret, reuersa est ad eum in arcam, erant enim aquae in superficie uniuersae terrae. Ille uero exerta manu recepit eam, introduxitq; eam ad se in arcam. Porro quum expectasset adhuc alios septem dies, rursus emisit columbā ex arca, quae ueniens ad eum sub uesperam, folium oleae decerptum in ore suo [gestabat.] Cognouit ergo Noah quod aquae imminutae essent super terram. Expectatis autem adhuc septem diebus alijs, rursus emisit columbam, quae ultra non est reuersa ad eum. Factumq; est sexcentesimo primo anno, [mense] primo eiusdemq; primo [die] exiccatae sunt aquae de terra, amouitq; Noah operculum arcae, & prospexit, & ecce superficies terrae erat siccata. Porro in mense secūdo, uigesimo septimo die mēsis, arefacta est terra. Loquutus est autem DOMINVS ad Noah, dicēs, Egre dere ex arca, tu & uxor tua, filij tui & uxores filiorum tuorum tecum, cuncta animantia quae tecum sunt, ex omni carne, tam in uolatili, quam in iumēto, tum etiam omni reptili quod reptat super terram, educ tecum, ut repant in terra, & fructum edant atq; augecant. Egressus est itaq; Noah, & filij eius, & uxor eius, uxores deniq; filiorum eius cum eo, sed & omnia animantia, & reptilia, deniq; & uolatilia omnia, imò quidquid repit super terrā, egressa inquam sunt ex arca iuxta familias suas. Aedificauit autem Noah aram DOMINO, & accepit ex omni pecore mundo, & ex omni uolucris mundo, & obtulit holocausta super aram. Odoratusq; est DOMINVS odorem suauem, & dixit DOMINVS ad cor suum, Posthac non amplius execrabor terram propter hominem, & figmentū enim humani cordis malum est ab adolescentia sua, neq; percutiā ultra omne uiuens quemadmodum feci. Adhuc [erunt] omnes dies terrae, sementis & messis, frigus & aestus, aestas & hyems: dies & nox non cessabunt.

Gene. 1. 4

Leuit. 17.

Cor hominis malum. Prouer. 22. 3.

Gene. 45. 2. Ieremias 33. 4.

Confirmatio coniugij. Supra 1. c. 2. 2.

Ebr. Odorem quietis aut tranquillitatis, q. tranquillaret dominum.

Foedus inquit deus cum Noah, & quaedam praecpta ei praescribit: describitur quoq; eius ebrietas & nuditas, filiorum deniq; execratio et benedictio.

CAPVT IX.

ET benedixit deus Noah & filiis eius, dixitq; ad eos, Fructū ferte & multi fiat, repleteq; terrā. Pauor & tremor uester erit super omne animas terrae, & super

Concessio cibo-
rum.
Gene. 1. d
*Leuit. 7. c.
27. d
†Exod. 21. c

ius gladij.
Matth. 26. e
Apoc. 13. c
*Gene. 1. d

Isaie 54. c

Signu fœderis
iris in nubibus.
Eccli 43. b

Patris irrisor
maledicitur.

Aetas Noe.

Filij lapheth.
1. Par. 1. 2

Diuise regio-
nes.

Filij Cham.

Nemrod tyran-
nus, prouer-
bium.
Gene. 11. b
Babylon.
Assur.
Niniue ædifi-
catur.

per omne uolatile cœli, quidquid mouetur aut repit in terra, quidquid est in pisci-
bus maris, traditum est in manus uestras. Quidquid [†]mouet, quidquid uiuit, sit uo-
bis in escam, quasi herbam uiurentem dedi uobis omnia. Veruntamen ^{*}carnem
in anima sua sanguine [scilicet] suo non comedetis. Etenim [†]sanguinem uestrum
animarum uestrarum requiram, de manu [inquam] cunctorum animantium requi-
ram eum, tum etiam de manu hominis, & de manu uiri fratris eius requiram ani-
mam hominis. [†]Qui effundit sanguinem hominis, huius sanguis per hominem ^B
effundetur, quoniam ^{*}in imagine dei fecit hominem. Vos autem fructum edite,
augefcite, prolificate in terra, & multi fiat in ea. Dixit quoque deus ad Noah & ad
filios eius qui cum eo erant, nempe sic, Ecce confirmo fœdus meum uobiscum, &
cum semine uestro post uos, & cum omni anima uiuente quę uobiscum est, tam in
uolatili quàm in pecore, & in omni bestia terrę quę est uobiscum, ex cunctis quę
ex arca egressa sunt, iuxta cuncta animantia terrę. [†]Confirmavi autem fœdus meum
uobiscum, ut non excindatur ultra omnis caro aquis diluuij, neque erit amplius dilu-
uium ad dissipandum terram. Et dixit deus, Hoc erit signum fœderis, quod ego
do inter me & inter uos, & inter omnem animam uiuentem quę uobiscum est, in ge-
nerationes perpetuas. Arcum meum posui in nube, eritque signum fœderis inter me
& terram. [†]Eritque quum obnubam nubem super terram, tum conspicietur arcus
in ipsa nube. Tum recordabor fœderis mei, quod est inter me & uos, deinde etiā
inter omnem animam uiuentem in omni carne, nec erunt ultra aquę in diluuium,
ut dissipent uniuersam carnem. Quin arcus in nube erit, quem cum uidero, recorda-
bor fœderis perpetui, [quod est] inter deum et inter omnem animam uiuentem in
omni carne, quę est super terram. Dixitque deus ad Noah, Hoc est signum fœderis
quod constitui inter me & omnem carnem quę est super terram. Erant autem filij
Noah qui egressi erant ex arca, Sem, Ham, & lapheth. Porro Ham pater fuit Cha-
naan. Tres isti, filij sunt Noah, & ab his dispersa est uniuersa terra. [†]Ccepit autem ^D
Noah uir agricola plantare uineam. Quumque de uino biberet, inebriatusque esset,
nudauit sese in ^atentorio. Porro Ham pater Chanaan, quum uideret uerenda pa-
tris sui, indicauit [hoc] duobus fratribus suis, qui erant foris. Et sumpto Sem atque
lapheth uestimento suo, posuerunt illud super humerum amborum, & acceden-
tes retrorsum, operuerunt uerenda patris sui, auersis scilicet faciebus suis, ne ui-
derent uerenda patris sui. Quumque euigilasset Noah à uino suo, & rescuisset quę
fecerat ei filius suus minor natus, dixit, Execratus Chanaan, ^binfinus seruus sit fra-
trum suorum. Dixitque, Laudandus DOMINVS deus Sem, sitque Chanaan illi seruus.
Dilatet deus lapheth, ut habitet in tentorijs Sem, Chanaan uero sit eorum seruus.
Vixit autem Noah post diluuium annis trecentis & quinquaginta, fueruntque cun-
cti dies Noah nongenti anni & quinquaginta, & mortuus est. CAP. X.

Hæ sunt generationes filiorum Noah, Sem, Ham, & lapheth, natique sunt illis
filij post diluuium. [†]Filij lapheth, Gomer, & Magog, & Madai, & lauan, atque
Tubal, & Mesech, & Thiras. Filij uero Gomer Aschkenan, Riphath, Thogar
ma, Porro filij lauan Aelifcha, Tharsis, Cithim & Dodanim. Ab istis diuise sunt
insulę gentium in regionibus suis, quęque iuxta linguam suam, iuxtaque familias suas
in nationibus suis. Filij uero Ham, Chus, Mitzraim, Phut, atque Chanaan. Porro
filij Chus, Seba, Hauila, Sabta, Raema, & Sabthecha. Filij autem Raema, Scheba ^B
& Dedan. Chus genuit Nimrod, is cepit esse heros uiolentus in terra. Fuit enim
robustus uenator coram DOMINO. Idcirco dicitur, Quasi Nimrod robustus ue-
nator coram DOMINO. Fuit autem principium regni illius [†]Rabel, Erech, Acad,
atque Kalne in terra Sinear. De terra illa egressus est Assur, & ædificauit Niniuen:
& plateas ciuitatis, atque Calah. Resen quoque inter Niniuen & Kalah, quę est ciui-
tas magna. Porro Mitzraim genuit Ludim, Ananim, Lechabim, & Naphtuim.

^aEbr. In medio ten-
torij sui.

^bEbr. Seruus seruorum
sit fratribus.
^cAnni Ebræis subin-
de ad singulos nume-
ros repetuntur, quod
quia Latinis auribus
ingratum est, omisi-
mus.

^A De propagatione ge-
neris humani ex Noah
& filiis eius, de quibus
ignotum & Monarchia
rum in orbe potentissis
morum latijis.

Patrusim quoque & Casluhim, e quibus egressi sunt Philistim & Caphthorim. Palæstini.
 Chanaan autem genuit Zidon primogenitum suum, & Heth. Item Iebuſi, Amorri, Chanaaniti.
 Girgasi, Hiui, Haarki & Hafini. Sed & Aruadi, Zemori, Hemati, & postea diffuſe
 patre sunt familiae Chanaanæ. Fuit autem terminus Chanaanæ à Zidon uenien
 te te in Gerar, usque ad Gazan, & eunte te in Sodomam & Gomorram, & Adma
 & Zeboim usque ad Lesa. Hi sunt filij Ham in cognationibus, linguis suis, terris &
 nationibus suis. Ipsi quoque Sem, qui pater est omnium filiorum Eber, & frater ma
 ior natu ipsius Iapheth, nati sunt [filij]. Filij ergo Sem [fuerunt] Elam, Assur, Arpha
 chsad, Lud atque Aram. Filij Aram, Vtz, Hul, Gether & Mas. Porro Arphachsad
 genuit Selah, Selah autem genuit Eber. Eber quoque nati sunt duo filij, nomen unius
 Peleg: nam in diebus suis diuisa est terra, & nomen fratris sui Iactan. Porro Iactan Phaleg diuisio.
 genuit Almodad, Saleph, Hazarmaueth & Iarah. Sed & Hadoram, Vzal, Dikla,
 Obal, Abimael & Scheba. Item Ophir & Hauila & Iobab, omnes isti filij Iactan.
 Et erat habitatio à Mesa pergente te in Sephar montem Orientis. Isti sunt filij Sem Terræ à qui-
bus diuisæ post
diluuium.
 secundum familias & linguas suas, in terris & nationibus suis. Hæ itaque familiae
 sunt filiorum Noah iuxta cognationes suas in populis suis. Et ab illis diuisæ sunt
 gentes in terra post diluuium.

CAPVT. XI.

Deſtructura turris
 Babilonicæ, deſc
 lin
 guarum confuſione, à ſi
 ne reſtrictur generatio
 nes à Sem uſq; ad Abra
 ham.
 Ebr. Dixerunt unus
 quiſq; ad proximum
 ſuum.
 Quidam legunt bi
 tuum.

AERat autem uniuersa terra unius labij, sermonumque eorundem. Et factum est Sermo in terra
unus.
Sap. 10. a
 Equum proficiscerentur ab Oriente, inuenerunt campum planum in terra Si
 near, & habitauerunt ibi. Dixeruntque alter ad alterum, Agite, ducamus lateres, & in
 cendamus incendium. Fuitque illis later pro lapide, & argilla pro cemento. Dixe
 runtque, Agite, ædificemus nobis ciuitatem & turrem, cuius caput [pertingat] ad cœ
 los usque, faciamusque nobis nomen, ne forte dispergamur in uniuersam terram.
 Descendit autem DOMINVS ut uideret ciuitatem & turrem, quam ædificabant fi
 lij hominum. Dixitque DOMINVS, En populus unus est, idemque labium istis omni
 bus, & hoc cum cœperunt facere, posthac nihil prohibebit eos, quin sic pergant con
 summare omnia quaecumque temere apud se statuerunt. Agitedum, descendamus, &
 confundamus ibi labium ipsorum, ne alter alterius labium percipiat. Trinitatis no.
12.
Deut. 32. a
 Disperſit itaque eos DOMINVS ex illo loco in uniuersam terram, cessaueruntque ab extru
 ctione ciuitatis illius. Idcirco nomen eius uocatum est Babel, quod ibi confudisset DOMI
 NVS labium uniuersæ terræ, & inde disperſisset eos in uniuersam terram. Babel confu
ſio, permixtio.
1. Par. 1. b
 Hæ sunt generationes Sem. Sem quum esset natus annos centum, genuit Arphachsad,
 biennio post diluuium. Vixitque Sem postquam genuerat Arphachsad quingen
 tis annis, genuitque filios & filias. Arphachsad uero uixit trigintaquinque annis, &
 genuit Sela. Vixitque Arphachsad postquam genuit Sela quadringentis tribus an
 nis, genuitque filios & filias. Porro Sela uixit triginta annis, & genuit Eber. Aetas Sem.
Arphachsad.
Sale.
 Vixitque Sela postquam genuit Eber annis quadringentis & tribus, genuitque filios &
 filias. Eber uixit trigintaquatuor annis, & genuit Peleg. Vixitque Eber postquam
 Peleg genuit, quadringentis annis & triginta, genuitque filios & filias. Peleg uero
 uixit triginta annis, & genuit Reu. Vixitque Peleg postquam Reu genuit, nouem
 annis & ducentis, genuitque filios & filias. Porro Reu uixit annis trigintaduobus,
 & genuit Serug. Vixitque Reu postquam Serug genuit septem annis ac ducentis,
 & genuit filios atque filias. Serug uixit triginta annis, & genuit Nahor. Vixitque Se
 rug postquam Nahor genuit ducentis annis, genuitque filios ac filias. Et uixit Na
 hor uigintinouem annis, & genuit Thare. Vixitque Nahor postquam genuit Tha
 re decem & nouem annis atque centum annis, genuitque filios & filias. Thare uero Thare.
Eber.
Phaleg.
1. Par. 1. b
Reu.
Sarug.
Nachor.
 uixit septuaginta annis, & genuit Abram, Nahor atque Haran. Istæ itaque sunt ge
 nerationes Thare. Thare genuit Abram, Nahor & Haran. Haran uero genuit
 Lot. Et mortuus est coram patre suo in patrio solo, nempe in Vr Chaldaeorum.
 Duxerunt autem Abram & Nahor sibi uxores. Nomen uxoris Abram fuit Sarai,
 nomen

nomē uero uxoris Nahor, Milca, filia fuit Haran patris Milca & patris Iesca. Fuit autem Sarai sterilis, nec erat illi proles. Et tulit Thare filium suum Abram, & Lot filium Haran, filium scilicet filij sui, & Sarai nurum suam, uxorem Abram filij sui: & egressi sunt simul de Vr Chaldaeorum, ut commigrarent in terram Chanaan, ueneruntq; usq; ad Charan, habitaueruntq; ibi. Fuerunt autem dies Thare anni ducenti & quinque. Mortuusq; est Thare in Charan.

CAP. XII.

Dixit autem DOMINVS ad Abram, [†]Exi ē^a terra tua, de patria tua, & de domo patris tui, ad terram quam ostēdam tibi. Faciamq; te in gentem magnam, & benedicā tibi, & magnificabo nomen tuum, tuq; sis benedictio. Benedicā quoq; eis qui tibi benedicunt: maledicentibus uero tibi, maledicam & ego: [†]benedicenturq; in te uniuersae familiae terrae. Egressus est itaq; Abram sicut praeceperat ei DOMINVS, iuitq; cū eo Lot. [†]Septuagintaquinque annos natus erat Abram quum egrederetur ex Charan. Et tulit Abram Sarai uxorem suam, & Lot filium fratris sui, uniuersamq; [†]substantiam suam quam comparauerant, sed & animas ^bquas adquisierāt in Charan, egressiq; sunt ut irent in terram Chanaan. Et cum uenissent in regionem Chanaan, pertransiuit Abram regionem usq; ad locum Sichem, & usq; ad ^aquercetum Moreh. [†]Chananaeus autem tum erat in ea regione. * Apparuī autem DOMINVS Abram, & dixit, Semini tuo dabo terram istam. Et aedificauit ibidem aram DOMINO qui ei adparuerat. Soluensq; illinc, uersus montem qui erat ab Oriente ipsi Bethel, tetendit tentoriū suum, [ut haberet] Bethel ab Occidente, & Hai ab Oriente, extruensq; aram DOMINO, inuocauit in nomine DOMINI. Soluēs rursus Abram iuit, & uenit uersus Meridiem. Orta autē fame in ea regione, descendit Abrā in Aegyptū, ut ibidē [aliquādiu] habitaret, grauis enim fames erat in terra. Factumq; est, quum propius accessisset, uelletq; iam introire Aegyptum, dixit ad Sarai [†]uxorem suam, En scio te esse mulierem pulchro aspectu: erit itaq; quum uiderint te Aegyptij, dicēt, Haec illius est uxor, & interficient me, te uero uiuā seruabunt. Dic obsecro, quod soror mea sis, ut benefiat mihi propter te, uiuatq; anima mea gratia tui. Factū est itaq; quum uenisset Abram in Aegyptum, quod Aegyptij contemplerentur mulierem, erat enim supra modū formosa. Quumq; uiderent eam principes Pharaonis, laudauerunt eam apud Pharaonem, raptaq; est mulier in aulam Pharaonis. Et is quidem benigne fecit ipsi Abram propter illam, fueruntq; ei oues, boues, & asini, serui & ancillae, ^aasinae & cameli. Adflixit autem DOMINVS Pharaonem & domū eius plagis magnis propter Sarai uxorem Abram. Vocauit igitur Pharaon Abram, & dixit, Quare fecisti mihi hoc? quare nō indicasti mihi, quod uxor tua esset? Quare dixisti, Soror mea est? Et [ferē] acceperissem eam mihi in uxorem. En igitur uxorem tuam, tolle eam & uade. Praecepitq; Pharaon super eo uiris, ut deducerent eum cū uxore sua, omnibusq; quae habuit.

CAPVT XIII.

Ascendit itaq; Abram de Aegypto, ipse & uxor eius, & omnia quae habebat, atq; Lot cum eo Austrum uersus. Erat autem Abrā grauis ualde, nempe pecore, argento & auro. Iuit autem ad profectioes suas ab Austro ad Bethel, [†]usq; ad locum ubi fuerat tentorium eius ab initio, inter Bethel scilicet & Hai, ad locum nempe argillius quā initio fecerat, [†]& inuocabat illic Abram nomen DOMINI. Quin & ipsi Lot, qui comes erat Abram, erant greges & armenta, & tentoria, nec cepit eos terra ut simul habitarent, [†]fuit enim possessio eorum multa, nec potuerunt simul habitare. Exorta itaq; est lis inter pastores pecoris Abram, & inter pastores pecoris Lot. [†]Habitabat autem tum Chananaeus atq; Phereſaeus in terra. Dixit ergo Abram ad Lot, Ne quaeso sitiurgium inter me & te, & inter pastores meos atq; pastores tuos, (^bfratres enim sumus.) [†]An non uniuersa terra coram te est? Separare quaeso à me, si tu [†]ad leuam, ego ad dexteram concedam; si uero tu

^a Transiit Abrā ex Charan euocatus à domino, cui benedixit dominus. Deinde fame exorta, descendit in Aegyptum: rapitur uxor eius in aulam Pharaonis, qui admonitus penitus, uiro uxorem reddidit.

^b Ebr. Vade tibi.

^b Ebr. Quas fecerāt.

^c Ebr. Terram Chanaan.

^d Quidam conallena interpretantur. More uidetur uiri nomen esse.

^e Quidam mulas intelligunt.

^a Reuerſus Abram & Lot in Chananaicā regionē, lis inter pastores eorum orta est, & quod nā ea regio pecoribus utriusq; non sufficit, separatus est alter ab altero.

^b Ebr. Vocabat in nomine domini.

^c Potest etiā legi, ubi inuocauerat nomen domini.

^d Ebr. Viri fratres sumus nos.

^e Ebr. Si tu sinistra bis, ego dextrabo (scilicet ita licet) infiniti tamen sunt.

Thare mortuus.

Act. 7. 2

Christus Gal. 3. b
Infra 18. c. 22.
d. 16. a

Heb. 11. b

Gene. 14. e

Gene. 10. d. 13. b
Gene. 17. a
24. a

Gene. 20. a
26. a

Infra 20. e

Gene. 12. b

Supra 12. a

Gene. 36. a

Gene. 12. b

Eccl. 25. a

Leu. 40. 3

dexteram, ego sinistra eligam. Sublatis igitur Lot oculis suis, uidit omnia æquora campi Iordanis, quæ uniuersa irrigua erant. Nam priusquam uastaret DOMINVS Sodomam & Gomorram, ea pars quæ circa Zoar est, erat sicut hortus DOMINI, & sicut terra Aegypti. Elegit itaq; sibi Lot uniuersa æquora campi Iordanis, profectusq; est Lot ab Oriente, & secessitq; alter ab altero. Abram habitauit in terra Chanaan, Lot uero habitauit in ciuitatibus æquoris aperti, & pertendit tentoria Sodomam usq;.

Lot in Sodomis.

Aegyptus ferulifera regio.

Sodomitæ mali. Ezech. 16. 6

Promissio repetita Abram.

Sup. 12. b
Infra 15. b
26. a

Act. 7. 2
Altare domus non extruitur.

Hebr. Separatus est uir à fratre suo.

Alij conuallem interpretantur. Mamre uiri nomen est.

De bello regis in quo abducitur Lot cum suis. Abram persequens hostes, nepotem suum reducit. Melchizedek rederunt in bello humaniter excipit, cui dat Abram primitias.

Siddim qui tam cinerum interpretantur, quidam camporum.

Hæc propria quidam appellatiui faciunt.

Porro Sodomitæ ualde mali erant, & peccatores coram DOMINO. Dixitq; DOMINVS ad Abram postquam separatus est Lot ab eo, Attolle quæso oculos tuos, & uide à loco ubi tu es, ad Aquilonem & Meridiem, ad Orientem & Occasum. Nam omnem terram quam tu uides, eandem tibi dabo, & semini tuo usq; in sempiternum. Ponam quoq; semen tuum quasi puluerem terræ: si poterit homo numerare puluerem terræ, numerabitur & semen tuum. Surge, perambula terram in longitudine & latitudine sua, tibi enim dabo eam. Mouens igitur Abram tentorium, uenit & habitauit iuxta quercetum Mamre, quod est in Hebron, extruxitq; illic aram DOMINO.

CAP. XIII.

Factum est autem [hisce] diebus, ut Amraphel rex Sinear, Arioch rex Aelasar, Kedorlaomar rex Elam, & Tideal rex gentium, bellum inirent contra Bearam regem Sodomorum, & contra Girsam regem Gomorrae, contra Sineab regem Adama, & contra Semeber regem Zeboim & regem Bela (hæc est Zoar.) Omnes isti coniunxerunt [copias] in ualle Siddim, quæ nunc est mare salsum. Duodecim enim annis seruierant ipsi Kedarlaomar, tertio uero decimo anno rebellauerunt. Quartodecimo igitur anno uenit Kedarlaomar socijque reges cum eo, & percusserunt Rephaim in Astheroth Karnaim, atq; Sulim in Ham, & Emim in planicie Kiriathaim. Et Horæum in montanis suis Seir, usq; ad campestria Paran, quæ sunt iuxta desertum. Reuersiq; uenerunt ad En Mispat, hæc est Kades, & percusserunt omnem regionem Amalek, sed & Amorream habitantem in Hazazon Thamar.

Et egressus est rex Sodomæ, rex Gomorrae, rex Adama, rex Zeboim, & rex Bela, ipsa est Zoar, & aciem instruxerunt aduersus illos in ualle Siddim, [nempe] aduersus Kedarlaomar regem Elam, & Thideal regem gentium, & Amraphel regem Sinear, & Arioch regem Aelasar, quatuor reges aduersus quinque. Porro uallis Siddim abundabat foueis argillosis. Fugerunt autem rex Sodomæ atq; Gomorrae, & ceciderunt ibi: qui uero remanserant, fugerunt uersus montes. Et accipientes omnem substantiam Sodomorum, & Gomorraeorum, & omnem commeatum eorum, abierunt. Lot quoq; nepotem Abram ex fratre abduxerunt, & substantiam eius, & recesserunt, habitabat enim Sodomæ. Et uenit quidam qui euaserat, & indicauit [hoc] Abram Hebræo, qui [tum] habitabat in quercetis Mamre Amorraei, fratris Aescol, & fratris Aner, qui fœdus habebant cum Abram. Audiens uero Abram quod captus esset frater suus, exercitatos ac instructos suos, uernas scilicet, numero trecentos, decem & octo expediuit, & insequutus est illos usq; ad Dan. Et diuisis copijs, ipse & serui eius [irruerunt] super eos noctu, percusserunt eos, & insecuti sunt eos usque Hobab, quæ est ad leuam Damasci. Reduxitq; omnem substantiam, sed & Lot fratrem suum substantiamq; eius reduxit, deinde & mulieres & populum. Egressus itaque rex Sodomorum obuiam ei (posteaquam reuersus est à cæde Kedarlaomar, & regum qui cum eo fuerant) in uallem planam, quæ uallis regum dicta est. Et Melchizedek rex Salem protulit panem & uinum, & hic sacerdos erat dei altissimi. Benedixitq; ei, & ait, Benedictus Abram deo excelsus, qui possidet cælum & terram. Et benedictus deus excelsus, qui tradidit hostes tuos in manum tuam: dedit itaque illi decimas ex omnibus. Et dixit rex Sodomæ ad Abram, Da mihi animas, substantiam tolle tibi. Respondit Abram regi Sodomorum, Leuaui manum ad DOMINVM deum excelsum possessorem

Sodoma diripitur.

Abram eripit Lot.

Heb. 7. 2

Quidam legunt Abram ibi, hoc est qui flumen transferat: ac si diceret, Transfluvianus.

Vel conuallibus.

Vel socij erant & fœderati Abram.

Benedixit, hoc est, laudauit, et uirtutem eius commendauit. Alij aliter exponunt.

Leuare manum geus est iurantium.

possessor

possessorem coeli & terrae, ne quidquam accipiam ex omnibus quæ tua sunt, ne filium quidem aut calceamenti corrigiam, ne dicas scilicet, Ego ditavi Abram: his tantum exceptis quæ insumpserunt pueri, deinde & portione uirorum illorum Aner, Aescol & Mamre, qui mecum profecti sunt, isti accipiant partem suam.

CAPVT XV.

Deus prote-
ctor & merces
boni.

Abram promit-
titur filius.
†Deut. 10. d
*Roma. 4. d
Abram fidei
filius.
Roma. 4. c
Gal. 3. a
Iacob. 2.
Supra 11. d
*Gene. 11. d

Israelitæ serui-
turi & liberan-
di prædicatur.
Exod. 12. f
Act. 7. a

Infra 26. a
Deut. 34. b
*Gene. 24. a
Reg. 4. b

Post hæc gesta, factum est uerbum DOMINI ad Abram in uisione [quadam] in hunc modum, Ne timeas Abram, ego clypeus tuus sum, & merces tua admodum ampla. Et dixit Abram, DOMINE deus, Quid dabis mihi, quum ego incedam sterilis? & dispensator domus meæ est hic Damascenus Eliezer. Et ultra loquutus est Abram, En, mihi non dedisti semen, & ecce filius domus meæ hæres meus est. Et ecce uerbum DOMINI factum est ad eum in hunc modum, Hic non erit hæres tuus, sed qui egredietur de utero tuo, is erit hæres tuus. Eduxitque eum foras, & dixit, †Suspice quæso coelum, & numera (si potes) stellas: & dixit illi, *Sic erit semen tuum. †Crediditque Abram DOMINO, imputataque est ei hæc [fides] ad iustitiam. Et dixit ad eum, Ego sum DOMINVS qui eduxi te de *Vr Chaldaeorum, ut darem tibi terram istam, ut possideres eam. Et ait, DOMINE deus, Vnde scire possum quod possessurus sim eam? Respondit ei, Tolle mihi buculam triennem, & capram triennem, atque arietem triennem, turturem quoque & pullum columbarum. Hæc omnia sibi accipiens, secuit ea per medium, posuitque unamquamque partem e regione comparis sui, cæterum aues non dissecuit. Descenderuntque uolatilia super cadauera illa, Abram uero ea proturbabat. Cumque sol occuberet, irruit sopor super Abram, & ecce horror tenebrosus & magnus irruit in eum. Et dixit ad Abram, †Hoc tibi persuasissimum sit, semen tuum peregrinum fore in terra non sua, & subijcient eos seruituti, adfligentque eos quadringentis annis. Veruntamen gentem cui seruituri sunt, ego iudicabo, & post hæc egredientur cum magna possessione. Tu autem ibis ad patres tuos in pace, & sepelieris in senectute bona. Sæculo autem quarto reuertetur huc. Hactenus enim nondum completa est iniquitas Amorrhæorum. Factumque est occidente sole, ut caligo fieret, & ecce furnus fumans, pertransijtque fax ardens inter particulas illas. Eodem die †pepigit DOMINVS foedus cum Abram his articulis, *Semini tuo dedi terram istam, à fluuio Aegypti usque ad fluuium magnum, nempe Euphratem. Cinæum, Kenizæum, Cadmonæum, Hethæum, Pheræum, & Rephaim. Sed & Amorrhæum, Chananæum, Gergesæum atque Iebusæum.

CAP. XVI.

Sarai itaque uxor Abram nihil peperit ei: habuit autem ancillam Aegyptiam, Hagar nomine. Dixit ergo Sarai ad Abram, En amabo, constrinxit me DOMINVS ne parerem, ingredere quæso ad ancillam meam, si forte ex ea ædificer. Obedijt autem Abræ uoci Sarai. Tulitque Sarai uxor Abram, Hagar Aegyptiam ancillam suam, à fine decem annorum, quibus habitauerat Abram in terra Chanaan, & dedit eam Abræ marito suo uxorem. Et quum ingressus esset ad Hagar, concepit illa. Cumque intelligeret se concepisse, uiluit domina eius in oculis Hagar. Et dixit Sarai ad Abram, Iniuriam meam tibi acceptam refero, ego dedi ancillam meam in gremium tuum, quæ intelligens se gravidam, uilis sum coram ea. DOMINVS iudicet inter me & te. Dixit autem Abram ad Sarai, En ancilla tua in manu tua est, fac illi quod tibi uisum fuerit. Quum ergo Sarai eam adfligeret, fugit Hagar à facie eius. Inuenit autem eam angelus DOMINI iuxta fontem aque in deserto, iuxta fontem [inquam] qui est in uia Sur. Dixitque Hagar ancilla Sarai, unde uenisti, & quo uadis? Illa dixit, A facie Sarai dominae meæ ego fugio. Dixitque ad eam angelus DOMINI, Reuerte ad heram tuam, & te sub manus eius subde. Porro loquutus est ad eam angelus DOMINI, †Multiplicabo semen tuum uehementer, ut præ multitudinem numerari non possit. Et rursum dixit ad eam angelus

^bEb. Si à filo usque ad corrigiam calceamenti, & si ex omnibus tuis quidquam accipero.

^a Nouæ promissiones sūt Abram uetulo & sterili, de prole scilicet & numerosa posteritate, quæ ut adfligenda sit in terra aliena, ita expleto tempore sit magno cum cumulo restituenda & amplificanda.

^aEbr. dicendo.

^b Clypeus, protectio, defensio.

^c Potest & sic legi, et filius sterilitatis meæ in domo mea est hic Eliezer Damascenus, adoptatus scilicet in filium à me.

Hæc lectio magis quadrat sequentibus.

^bEbr. Credidit in domino seu in dominum.

^cEbr. ei legunt, Et reputauit hanc ei ad iustitiam. Ego malui Paulum interpretem se-

qui post septuaginta.

^a Alij legunt Meschus Ieseth, non triennem, sed sexennem in tres partes, ut ternarius numerus non ad tempus, sed ad partes animalium referatur.

^bEbr. Cognoscendo cognosces.

^c Potest etiam legi, Et operabuntur in eis.

^aEbr. Dicendo.

^b Ingredi seu uenire ad aliquam honestam circuloquutio est maritalis congressus, aut cuiuscunque concubitus.

^c Aedificandi uerbo Ebraei pro instaurandi aut conseruandi utuntur.

^bEb. Quum uideret, uideret pro intelligere.

^c Authorem facit maritalis iniuriæ: q. d. Iniquæ mecum agis.

^a honeste maritalis societate circuloquatur.

Abraham

Genesis.

^sEbr. In oculis eius, qui Ebraismus frequens est in scripturis
^vAn manu esse, est in potestate esse, in ere tuo.

ⁱEbr. Quod bonum est in oculis tuis.

^kEbr. Multiplicando multiplicabo.

^lEbr. Homo onager.

^mAd faciem omnium fratrum.

ⁿEbr. Dicendo.

^oEbr. Filius erat octoginta sex annorum.

^pMutantur nomina Abraham & uxori, confirmantur promissiones, init foedus cum Abraham dñs, ad iuncto symbolo circumcissionis, & obsequatur foedus interposito iuramento.

^qEl, fortis deus. Schaddai, omnisufficiens deus, qui non solum diues sit & opulentus ut omnia possit, sed & tam benignus ut abunde omnia in omnes largissime transfundat.

^rAmbulare pro conuersari.

^sEbr. Cecidit in faciem suam.

^tEbr. Dicens uel dicendo.

^uEbr. Eris in patrem multitudini gentium.

^vEbr. Ut sim tibi in decem.

^wEbr. Terram peregrinationis tue, id est, quam incolis, aut in qua aduena habitas.

^xEbr. Circuncidi uobis, Himol passius infinitius.

^yEbr. Circuncidendo circuncidatur.

^zEi scilicet Saræ.

^{aa}Ebr. Erunt.

^{ab}Ebr. In facie suam.

^{ac}Ebr. Dixit in corde

^{ad}Filio centum annorum, sic de Sara, filia nonaginta annorum.

^{ae}Ebr. Dabo.

^{af}Ebr. Geri domus.

DOMINI, Ecce tu prægna es, pariesq; filium, & uocabis nomen eius Ismaelem, audiuit enim DOMINVS afflictionē tuam. Hic erit homo ferus, manus eius contra omnes, & manus omnium contra eum; corā omnibus fratribus suis habitabit.

^DVocauitq; Hagar nomen DOMINI loquentis ad eam, Tu deus qui uides me: sic enim cogitauerat, An non etiā hic uidi post uidentem me? Idcirco uocatus est puteus ille, puteus uiuentis uidentis me, qui est inter Kades & Bared. ^{Gal. 4.6}Peperit autem Hagar ipsi Abram filium, appellauitq; Abrā nomen filij sui, quem pepererat illi Hagar, Ismaelem. ^oOctoginta sex annorum erat Abram, quādo Hagar peperit ei Ismaelem.

CAPVT XVII.

^AQuum Abram natus iam esset annos nonagintanouem, ^{Gene. 12. b}apparuit ei DOMINVS, & dixit ad eum, Ego sum El^sSchadai, ambula coram me, & esto integer, ponamq; foedus meum inter me & inter te, & multiplicabo te uehementer nimis. ^{Eccl. 4.4. c}Prociditq; Abram pronus, & loquutus est cum eo deus, in hanc sententiam, En tēgo [ferio] tecum foedus meum, erisq; pater multarū gentium. Nec uocabitur ultra nomen tuum Abram, quin potius Abraham erit nomen tuum,

^Bquoniam te patrem multis gentibus constitui. Ego crescere te faciam uehementer nimis, ponamq; te in gentes, sed & reges ex te prodibunt. Et confirmabo foedus meum inter me & inter te, interq; semen tuum post te in generationibus suis foedere perpetuo, ut sim scilicet tibi deus, & semini tuo post te. Daboq; tibi & semini tuo post te, ^{Rom. 4. c}terram hanc in qua tu peregrinus es, nempe totā terram Chanaan, in possessionem perpetuam, eroq; illis deus. Rursumq; dixit deus ad Abraham, Et tu custodies foedus meum, tu [inquam] & semen tuum post te in generationibus suis. Hoc autē est foedus meum, quod obseruabitis inter me & uos, de

^Cniq; inter semen tuum post te, ^{Circumcissio signum foederis, Act. 7. a}Circuncidatur uobis omnis mas. Circūcidetis uero carnem præputij uestri, quod erit signum foederis inter me & uos. ^{Rom. 4. b}* Omnis mas qui fuerit in generationibus uestris dierū octo, circuncidetur uobis, siue uerna fuerit, siue ære comparatus seruus à quocūq; extraneo, qui non est de semine tuo. ^{Luc. 2. c}* Omnis uerna, & emptitijs ære tuo comparatus, circūcidi debent, ut sit foedus meū in carne uestra foedere sempiterno. Porro mas præputiatus, cuius præputium carnis circuncisum non fuerit, huius anima excindatur è populo suo, foedus [enim] meū irritū fecit. ^{Leuit. 12. 2}Dixit quoq; deus ad Abraham, Sarai uxorē tuam non appellabis Sarai, sed Sarah erit nomen eius. Et benedicā ei, etenim dedi tibi filiū ex ea: benedicā ei, eritq; in gentes, & reges populorū ex ea nascentur. ^{Gene. 21. a}Procidit Abraham pronus, & gauisus est, cogitauitq; in corde suo, Cētenariōne nascetur [proles?] Et Sarah nonagenaria pariturāne est. Dixitq; Abraham ad deū, Vtinā Ismael uiuat corā te. Ad quem dixit deus, Profecto Sara uxor tua pariet tibi filiū, uocabisq; nomen eius Isaac, & ego confirmabo foedus meū cū eo, ut sit foedus sempiternū semini quoq; eius post eum. ^{Math. 1. a}Audiui quoq; te, quod ad Ismaelē attinet, en

^Cbenedixi ei, & faciam illum crescere, multiplicaboq; eum uehementer nimis, duo decim duces generabit, & faciam illum in gentem magnam. Foedus uero meum confirmabo cum Isaac, quem pariet tibi Sara ad præstitutum tempus istud, anno altero. Et desijt loqui cum eo, ascēditq; deus ab Abraham. Et accepit Abraham Ismaelem filium suum, & omnes uernas, & omnes eos quos ære suo comparaue

^Drat, omnes scilicet mares inter uiros qui erant in domo Abraham, & circūcidit carnem præputij illorum ipso eodem die, quemadmodū loquutus fuerat deus cum eo. Porro Abraham natus erat nonagintanouem annos, quum circūcidebatur caro præputij sui. Ismael uero filius eius natus erat tredecim annos, quādo circūcisus est ipse in carne præputij sui. Vno eodemq; die circūcisus est Abraham & Ismael filius eius, sed & omnes domestici eius, uernæ, & qui ab alienigenis pecunia comparati erant, circūcisi sunt cum eo.

CAPVT XVIII.

Adparuit

Gal. 4.6

Gene. 12. b

Eccl. 4.4. c

Rom. 4. c

Circumcissio signum foederis, Act. 7. a

Rom. 4. b
Luc. 2. c
Leuit. 12. 2
Gene. 21. a

Math. 1. a

Gene. 21. a

Benedicitur Ismael.

Gene. 19. 2
* Trinitatis no
ta.
Abraham hos
spitalis excipit
angelos.
Heb. 13. 2

Psal. 105. b

Infra 21. 2
Rom. 9. b

Dei ad Abra-
ham familiaris
tas.

Predicatur Sos-
domorum inter-
itus.

Perseuerantia in
oratione.

ADparuit autē ei D O M I N V S in querceto Mamre, ipse uero sedebat in ostio A
tabernaculi in ipso seruire diei. Quōq; sublati oculis respexisset, ecce tres
uiri stabant iuxta eum, quos cum uidisset, occurrit eis de ostio tabernaculi, & in-
curuauit se uersus terram, & dixit, Amabo domine, si hanc gratiam à te impetra-
re possum, ne quaeso pretereas seruum tuum. Adferatur quaeso pauxillum aquae,
ut lauentur pedes uestri, recumbite sub arbore, ego uero adferam frustum panis,
& reficite cor uestrum, deinde transite, idcirco enim ad seruum uestrum diuertis-
tis. Illi autem dixerunt, Fac quemadmodum es loquutus. Festinauit itaq; Abra-
ham in tabernaculum ad Saram, & dixit, Accelera, commisce tres modios farinae
purgatissimae, & fac placetas. Abraham uero currens ad armenta, & accepto iu-
uenco pingui ac bono, dedit [eum] puero, qui festinauit, & parauit illū. Butyrum
quoq; tulit & lac, & iuuecum quem parauerat, & apposuit eis, ipse uero iuxta eos
sub arbore, ipsis comedētib; stabat. Dixerunt autē ad eum, Vbi est Sarah uxor
tua? Respondit, En in tabernaculo est. Et dixit, Certissime reuertar ad te circiter
tempus uiuentis, & ecce Saræ uxori tuæ filius erit. Sarah uero audiebat hoc in
ostio tabernaculi, quod erat post illum. Equidem Abraham & Sarah senes erant,
prouectaq; ætatis, ut menses desinissent Saræ iuxta morem foeminarū. Risit itaq;
Sarah apud sese, dicens, Posteaquam cōsenui, herusq; meus grandi est ætate, num
uoluptati indulgebo? Dixitq; D O M I N V S ad Abraham, Cur sic risit Sarah, dicēs,
Num uere paritura sum, quum sim uetula? An ergo deo quidquā est difficile? ad
tempus definitum circiter tempus uiuentis reuertar ad te, & Sarah habebit filium.
Negauit autem Sarah, & dixit, Non risi: timuit enim. Et ille dixit, Nihil, imò risi-
sti. Consurgentes ergo uiri isti illinc, respexerunt Sodoma uersus. Abraham ue-
ro ibat cum eis, ut eos deduceret. Dixit autem D O M I N V S, Num celabo Abraha-
mum quæ ego gesturus sum? quum Abraham omnino futurus sit in gentem ma-
gnam & robustam, benedicendaq; sint in eo omnes nationes terræ? Hoc quoq;
scio, quod mandaturus sit filiis suis, & domui suæ post se, ut custodiant uiam D O
MINI, faciantq; iustitiam & iudicium, in hoc, ut adducat D O M I N V S super Abra-
hamum quæ loquutus est ad eum. Ait itaq; D O M I N V S, Fama Sodomorum &
Gomorraeorum multa est, & peccatum eorum supra modum graue, descendam
nunc, & uidebo, num ita habeat quemadmodum regionis illius fama ad me per-
uenit: si fecerunt, actum de illis est: sin minus, ut sciam. Diuerteruntq; inde uiri il-
li, & abierunt Sodoma, Abraham uero stabat adhuc coram D O M I N O. Et acce-
dens Abraham dixit, Num iustum cum impio perdes? Fortassis fuerint quinqu-
ginta iusti intra urbem, num etiam perdes, & loco non parces propter quinqu-
ginta iustos, qui illic sunt? Absit à te ut rem hanc facias, & interficias iustū cum im-
pio, fiatq; ut impio sicut iusto: absit inquā à te, num is qui iudex est uniuersæ terræ,
æquitatem non seruabit? Et dixit D O M I N V S, Si Sodomis intra mœnia quinqu-
ginta iustos inuenero, uniuerso huic loco illorum gratia pascam. Et respondens
Abraham, dixit, En obsecro, induxi animum, ut loquerer cum domino meo, qui
pulis sum & cinis. Quid? si quinquaginta iustis, quinque defecerint: nū ob quinque
totam illam ciuitatem uastabis? Et dixit, Si illic inuenero quadragintaquinque, nō
uastabo. Rursumq; loquutus est cū eo, hisce uerbis, Quid si inueniantur illic qua-
draginta? Respondit, Nihil faciam propter quadraginta. Et dixit, Ne quaeso iram
moueat domino meo, si loquar, inuenientur fortasse illic triginta. Et dixit, Si in-
uenero ibi triginta, nihil faciam. Dixitq; iterum ille, En obsecro, obsequutus sum
animo meo ausus loqui ad dominum meum, fieri poterit, ut inueniātur fortassis
ibi uiginti. Et dixit, Ob uiginti nō uastabo. Et dixit, Ne quaeso iram moueat dño
meo, si uel iam loquutus fuero, quid si inueniātur ibi decem? Et dixit, Non uastabo
ob decem. Postquā uero cessasset D O M I N V S loqui ad Abraham, abiit, & Abraham

Apparet dñs Abra-
& tempus parus Saræ
desinit. Deinde iudicij
domini in Sodomitis
Abrahe manifestatur, q
serijs precibus pro ipsis
interpellat.

Alij in conuallibus.

Ebr. Secundum cam-
lorem dici.

Ebr. Si inueni gra-
tia in oculis tuis, ne
quaeso transcas à ser-
uo tuo.

Ebr. Immitimini.

Passiuis Imperat.

Scim, mensuræ ge-
nus fuit, forte qua-
drantalit.

Ebr. Et tulit filiū bo-
uis tenerū et bonum,
&c. & festinauit ut
faceret eum, &c.

Ebr. Reuertendo re-
uertar.

Potest etiam legi,
iuxta tempus uite.

Ebr. Venerat in dies,
cessauit ut esset Sa-
ræ uia sicut mulieri-
bus.

Seu circa tempus
uite.

Ebr. Non faciet iudē
ciuit?

reuerfus est ad locum suum.

^aHospitio excipit Lot angelos, puniuntur scelerati, educitur pius Lot cum suis, & quum unum periculū effugit, incidit in alterum.

Veneruntque duo angeli Sodoma sub uesperam, & Lot sedebat in porta Sodomorum, uidensque Lot, assurgit, itaque eis obuiam, inclinat pronus facie terram uersus demissa, & ait, En obsecro domini mei, diuertite quaeso ad domū serui uestri, pernoctate, lauate etiam pedes uestros, & mane confurgentes proficiscimini uiam uestram. At illi dixerunt, Non, sed in platea pernoctabimus. Ille uero efflagitabat uehementius, ut ad se diuerterent. Ingressi itaque sunt domū eius, qui instruxit eis cenam, & pinxit placentas in fermentatas, & comederunt. Prius autem quam irent cubitum, ciues urbis, ciues scilicet Sodomorum, undique cinxerunt domum, a puero ad senem usque, quin uniuersa plebs ab extremis locis urbis. Vocauerunt autem Lot, & dixerunt ei, Vbi sunt uiri illi qui ad te hac nocte ingressi

Libido Sodomitarum.

B sunt: educ illos ad nos, ut cognoscamus eos. Egressus autem Lot ad eos foras, clausit post se ianuam, & dixit, Ne quaeso fratres mei malum hoc committatis, en, sunt mihi duae filiae, quae uiros nondum sunt expertae, quas ad uos educam, agite cum illis quod collibitū fuerit, modo uiris illis nihil faciatis, in hoc enim sub umbram tabulati mei introierunt. Et dixerunt, Concede huc. Et rursus dixerunt, Vnus ille ut incola uenit, & plane ius [nobis] dicet: te igitur plus quam illos infestabimus.

2. Pet. 2. b

[†]Uehementi igitur impetu irruentes in uirum (nempe Lot) accesserunt ut fores effringerent. Exerentes autem uiri illi manus suas introduxerunt ad se Lot in domum, clauseruntque ianuam. Caeterum uiris illis qui erant iuxta fores domus a minimo ad maximum usque oculos praestrinxerunt, ut hallucinarentur, [†]nec fatigati

Sap. 19. c

^aEb. Percusserunt eos caecitibus, aut caecitientia.

^bEbr. coram facie domini.

C quidem inuenirent ostium. Et dixerunt uiri illi ad Lot, Habes adhuc quempiam hic, generum, filios tuos, & filias tuas, & quaecumque habes in ciuitate educ de loco isto. Nam nos perdemus locū istum, eo quod ingens sit clamor illorum ^bcoram

^aEb. Fuit quasi ludēs in oculis generorum suorum.

^bEbr. Quae inuentae sunt.

DOMINO, misitque nos **DOMINVS** ut perdamus illum. Egressus est itaque Lot, & loquutus est ad generos suos, qui ducturi erant filias suas, dixitque [ad eos,] Surgite, egredimini de loco isto, quoniam subuertet **DOMINVS** ciuitatem istam: fuit autem

hic sermo ludicrus generis suis. Exoriente autem aurora, instabant angeli Lot, & dixerunt, Surge, accipe uxorem tuam, & duas filias tuas ^bquae supersunt, ne forte perdaris in iniquitate ciuitatis. Quumque moram neciteret, uiri illi apprehensa manu eius, manuque uxoris eius, sed & manu duarum filiarum eius, (uolebat enim

D parcere ei **DOMINVS**) eduxerunt eum, collocaruntque eum extra ciuitatem. Quumque eduxissent eum extra ciuitatem, dixit, Serua uitā tuam, neque respectes post te, neque consistas in tota ista planicie, effuge montem uersus, ne forte absumaris. Dixitque

Lot ad eos, Ne quaeso mi domine, en gratiam a te impetraui, magnificaque bonitate tua me prosequutus es, ut in uita me seruares, ego non potero effugere uersus montem, ne forte me insequatur hoc malum, & peream. En oppidulum hoc

uicinum, ut illuc confugiam, paruulū enim est, [permitte] quaeso ut ibidem seruer: (an non paruulum est) ut uiuat anima mea. Et dixit ad eum, En in hac quoque re

Domini paritas poenae retinet propter unum piū. Sap. 10. a

^aEbr. Suscepi faciem tuam.

E exaudiui te, ut nolim subuertere oppidulum illud de quo loquutus es, [†]festina, & illic seruare: neque enim facere possum quidquam, donec tu illuc uenias: & hanc ob causam appellatum est nomen oppiduli illius Zoar. Porro sol ortus iam erat super

Sodomorum exitum. Isa. 13. d. Ierem. 50. a. Ezech. 16. f. Amos 4. d. Osce 11. c. Luc. 17. f. Iudae 1. c. Vxor Lot fuit statua salis. Luc. 17. g.

terram, quum Lot ueniret Zoar. Pluit igitur **DOMINVS** super Sodomam & Gomorram sulphure & igni a **DOMINO** de coelis, & subuertit ciuitates illas, & totam illam planiciem, omnes quoque habitatores illarū urbium, simulque germen

terre. Vxor uero Lot retrospectauit post illum, & facta est statua salis. Abraham uero summo mane confurgens, [properat] ad eum locum, ubi steterat coram **DOMINO**, & prospiciens uersus Sodomam & Gomorram, & uersus uniuersam terram istius planicie, & en uapor illius terrae ascendebat, quemadmodū uapor fornacis calcariae. Cumque perderet deus ciuitates illius planicie, recordatus est deus

Lot propter Abraham liberatus.

Abrahæ,

Abrahæ, ut eximeret Lot ex ipsa subuersione, qua subuertit ciuitates illas, in quibus Lot habitabat. Ascendit uero Lot de Zoar, habitauitque in monte, una cum duabus filiabus suis, timuit enim habitare in Zoar, habitauit ergo in spelunca ipse & duæ filiae eius. Dixit autem primogenita ad natum minorem, Pater noster senuit, neque uir superest in terra, qui nos ducat more uniuersæ terræ, adesto, dabis uinum bibere patri nostro, dormiemusque cum eo, ut seruemus semen è patre nostro. Nocte itaque illa dederunt uinum bibere patri suo, ingressaque est primogenita, & dormiuit cum patre suo: ille uero non animaduertit, neque dum filia accumberet, neque dum surgeret. Postera die dicebat maior natu ad minorem, En ego dormiui heri cum patre meo, dabimus ei uinum & hac nocte, & ueni tu, & dormi cum eo, ut seruemus semen è patre nostro. Dederunt ergo uinum patri suo etiam illa nocte, surgensque minor natu dormiuit cum eo: at ipse non aduertit neque quando illa accubuit, neque quando surrexit. Et conceperunt duæ filiae Lot ex patre suo. Peperit autem primogenita filium, & appellauit nomen eius Moab, is est pater Moabitum usque in hunc diem. Sed & minor natu peperit filium, appellauitque nomen eius Ben Ami, is est author filiorum Amon usque in presentem diem. CAP. XX.

Profectus Abraham illinc in terram australem, confedit inter Cades, & inter Sur, incolaque fuit in Gerar. Dixitque Abraham de uxore sua, quod soror eius esset. Misit ergo rex Gerar Abimelech, & tulit Saram. Venit autem deus ad Abimelech per somnium noctu, & dixit ad eum, En tu morieris propter mulierem quam tulisti, marito enim iuncta est. Abimelech uero non accesserat ad eam, & ait, Domine, num gentem iustam quoque interficies? an non ipse dixit, Soror mea est? sed & ipsa dixit, Frater meus est: in integritate cordis mei, & innocentia manuum mearum hoc feci. Dixitque ad eum deus per somnium, Et hoc noui, quod in integritate cordis tui hoc feceris, atque ideo cohibui te quo minus peccares in me, nec permisi ut eam attingeres. Nunc igitur restitue uiro uxorem, est enim propheta, is pro te orabit, ut superstes uiuas. Quod si non restitueris, hoc scito, certissime te moriturum, nec te solum, sed & omnia quæ habes. Summo itaque mane surrexit Abimelech, & conuocauit omnes seruos suos, & loquutus est omnes hosce sermones coram auribus illorum, & timuerunt uehementer. Post hoc uocauit Abimelech Abrahamum, & dixit ei, Quid fecisti nobis? quid uero in te peccaui, quod adduxisti super me, & regnum meum peccatum tam grande? Commisisti aduersum me, quæ committere minime conueniebat. Et dixit Abimelech ad Abraham, Quid spectasti, ut rem istam designares? Respondit Abraham, Cogitauimus, fortassis non uiget timor dei in isto loco, fiet ergo, ut me propter uxorem meam interficiant. Atqui reuera soror mea est, nam filia est patris mei, tametsi filia matris meæ non sit, factaque est mihi uxor. Cumque errare me faceret deus à domo patris mei, dixi ad eam, Hoc in me beneficiū colloca, in omni loco ad quem sumus peruenturi, dic de me quod frater sim tuus. Tulit itaque Abimelech oues & boues, seruos & ancillas, & dedit ea Abraham, reddiditque illi Sarā uxorem suam. Dixitque Abimelech, Ecce, terra mea tibi patet, habita ubi tibi uisum fuerit. Ad Saram autem dixit, En dedi fratri tuo mille argenteos, idque pro uelamento erit oculis tuis, & euident argumentum coram omnibus qui tecum sunt. Orauit itaque Abraham ad deum, & sanauit deus Abimelech & uxorem eius, atque ancillas eius, & pepererunt. Concluserat enim DOMINVS omnem uulnam domus Abimelech propter Sarah uxorem Abrahami.

CAPVT XXI.

Visitauit autem DOMINVS Saram, quemadmodum promiserat, prestititque DOMINVS Saræ quemadmodum fuerat loquutus. Nam concepit & peperit Sarah ipsi Abraham filium in senectute sua, idque ad tempus definitum quod prædixerat ei deus. Et Abraham appellauit nomen filij sui qui sibi natus erat, & quem ei

^f Ebr. De medio subuersionis.

^g Ebr. Sedit.

^h Ebr. i minorem & maiorem dicunt.

ⁱ Ebr. Qui ad nos ueniat.

Profectus patris cum filiabus ex ebrictate.

Moab.

Amon.

^A Quum esset incola Abraham in terra Gerar, rapta est Sara in aulam regis, credebatur enim soror eius esse. Rex oraculo admonitus, reddit uiro uxorem non sine muneribus, precibusque Abraham à multa liberatur.

^g Ebr. Opera fecisti quæ fieri non oportebat. Sensus, Non equum fecisti.

^h Ebr. Frater meus est.

ⁱ Ebr. Coram te est.

^g Ebr. Concludendo concluderat.

^h Concludere uulua est sterilem reddere.

^A Natus Isaac circumciditur & ablaclatur. Bis citur Hagar cum filio suo: initur foras inter Abimelech & Abrahamum.

Sara neptis Thare ex filio, & neptis Abraham ex fratre.

Gen. 17. c. 18. b Gal. 4. c Heb. 11. e

Abraham

Genesis.

*Potest et sic legi.
Rasui me exposuit
dominus, omnis qui
audierit ridebit me.

Lasciuire, est impro-
bius et petulantius
ludere.

*Eb. Malum fuit hoc
uerbum in oculis A-
brahe.

*Eb. Sedit sibi.

*Ebr. Si mentitus
fueris mihi.

Tentatur Abrahæ
des, quum Isaac unigeni-
tum & dilectissimum
filium iugulare iubetur,
at ex tam graui pericu-
lo liberatur. In fine sunt
quædam de Nahor &
Milca.

genuerat Sarah, Isaac. Circuncidit quoque Abraham filium suum, quum esset na-
tus dies octo, quemadmodum præceperat illi deus. Porro Abraham ipse natus
erat centum annos, cum nasceretur ei Isaac filius suus. Sarah uero dixit, Deus fe-
cit mihi gaudium, ut omnis qui audierit, cōgratuletur mihi. Dixitque, Quis diceret
Abrahæ, Sara lactat filios, & quod genuerim filiū in senectute sua? Creuit itaque
puer, & ablactatus est, instruxitque Abraham conuiuium magnū eodem die quo
ablactabatur Isaac. Vidit autem Sarah filium Hagar Aegyptiæ, quem genuerat
Abrahæ, lasciuientem. Et dixit ad Abrahamum, Ejice ancillam hanc, simulque fi-
lium eius, filius enim istius ancillæ nō erit hæres cum filio meo, nempe cum Isaac.
Doluit autem hic sermo Abrahamo uehementer, idque filij sui causa. Dixitque deus
ad Abrahā, Ne doleat tibi de puero & de ancilla tua, obtempera uoci Saræ in o-
mnibus quæ dixerit tibi, in Isaac enim uocabitur tibi semen. Quin & filium an-
cillæ faciam in gentem, siquidem semen tuum est. Surrexit itaque Abraham dilu-
culo, & tulit panem ac urceum aquæ, deditque Hagar, imponens humero eius, pue-
rum quoque ei dedit, & amandauit eam, quæ abiens errauit in deserto Beer Seba.
Cumque iam consumptæ essent aquæ urcei, proiecit puerū sub uirgultū quoddā.
Ipsa uero abiens, confedit ē regione procul, quantū est teli iactus: dixit enim, Non
possum uidere mortem pueri: sedensque ē regione, sustulit uocem suam & fleuit.
C Audiuit autem deus eiulatum pueri, uocauitque angelus dei Hagar de cœlo, & di-
xit ad eam, Quid est tibi Hagar? Ne metuas, quoniam exaudiuit deus eiulatū pue-
ri, eodem loci ubi est. Surge, tolle puerū, & manu tua eum apprehende, quoniam
faciam eum in gentem magnam. Et aperuit deus oculos eius, ut uideret fontem
aquarum, abiit ergo & impleuit urceum aqua, deditque potū puero. Adfuit autem
deus puero, & creuit, habitauitque in solitudine, fuitque iaculandi peritus. Habitauit
autem in deserto Pharan, & accepit illi mater sua uxorem ex Aegypto. Eodem
tempore conuenerunt Abrahamum Abimelech [rex] & Phichol summus impera-
tor eius, hisce uerbis, Deus adest tibi in cunctis quæ tu facis: iura igitur mihi hoc,
ne dolo malo tecum, cum prole ac posteris meis agas, iuxta beneficentiam qua
tecum egi, tu quoque tecum agas, & cum terra in qua tu incola fuisti. Dixitque A-
braham, Ego iurabo. Arguit autem Abraham regem Abimelech de causa putei
aquæ, quem ui eripuerāt serui Abimelech. Et dixit Abimelech, Nescio quis istam
rem fecerit, neque tu mihi indicasti, neque ego unquā de hac re audiui quidquam ni-
si hodie. Accepit uero Abraham oues & boues, deditque Abimelech, sanxeruntque
ambo isti fœdus. Et Abraham statuit septem agnas ouium seorsum. Dixit au-
tem Abimelech ad Abrahamum, Quid sibi uolunt septem istæ agnæ quas seor-
sum statuisti? Respondit, Septem istas agnas accipies de manu mea, ut sint mihi tes-
tes, quod istum puteum foderim. Idcirco loco illi nomen inditum est Beer Seba,
quod uterque illic iurasset. Sācito itaque fœdere in Beer Seba, surrexit Abimelech &
summus imperator eius Phichol, & reuertitur in terram Palestinorum. Consequit
autem [Abraham] arboretum in Beer Seba, inuocauitque ibidem nomen dei æter-
ni. Incola itaque fuit Abraham in Palestina diebus multis.

CAP. XXII.

P^Ost hæc gesta tentauit deus Abrahamum, dicebatque ad eum, Abraham. Et re-
spondit, En præsto sum. Et ait, Tolle nunc filium tuum, unicum illum tuum,
quem unice amas, Isaac inquam, & uade in terram Moria, & sacrifica eum ibidem
holocaustum super unum montium, quem tibi indicaro. Surgens itaque Abra-
ham diluculo, instrato asino, accepit secum duos pueros, & Isaac filium suum, de-
inde diffindit ligna ad holocaustum, surgit, & abit ad locum de quo dixerat illi
deus. Tertio die sublati oculis suis Abrahā, uidit locum illum à longe. Dixitque
Abraham ad pueros suos, Vos manete hic cum asino, ego uero & puer ibimus il-
luc adoraturi, deinde reuertemur ad uos. Accepit itaque Abraham ligna holocau-
sti, &

Supra 17. d
Matth. 1. 3

Gal. 4. d

Veri filij A-
brahe ex Isaac.
Rom. 9. b
Heb. 11. d

Agar est Ismael
le eijciunt.

Judith 9. a
Eccli 44. e
Heb. 11. d

Obedientia ad
uerbum dei.

Typus Christi
Isaac.

Immolat Isaac
filium suum.

Timet deum.

Psal. 104. 2
Eccli 4. 4. d
2. Mach. 2. f
Luc 1. g
Heb. 6. c

Christus.
Sup. 12. 2. 18. c
Infra 26. 2
Eccli 4. 4. d
Act 3. d

Nachor.

Bethuel.
Rebecca.

sti, & imposuit ea Isaac filio suo, ipse uero manu sua ignem gestabat & cultrū, pro
fectiq; sunt duo illi simul. Dixit ergo Isaac ad patrem suum, Pater mi. Qui respon
dit, Præsto sum fili mi. Et dixit, En ignis & ligna, ubi uero pecus est pro holocau
sto? Respondit Abrahā, Deus prouidebit sibi pecus in holocaustum mi fili. Per
rexerunt autem ambo illi unā. Quumq; uenissent ad locum de quo deus illi di
xerat, extruit ibi Abraham aram, rogum struit, Isaac filium suum colligat, impo
nitq; illum rogo qui erat in ara: extenta deinde manu Abraham, apprehendit cul
trum ut mactet filium suum. Angelus autem DOMINI clamauit ad eum ē coelo c
hisce uerbis, Abraham, Abraham. Qui respondit, En adsum. Angelus autem ait,
Ne extendas manum tuam in puerū, neq; facias illi quidquam, iam enim cogno
ui quod timeas deum, quum & filio tuo unico illo tuo propter me nihil peperc
ris. Sublatis itaq; oculis suis Abraham, respexit, & en aries retro implicitus erat
uepreto cornibus suis. Et abiit Abraham, tulitq; arietem illum, & immolauit eum
holocaustum pro filio suo. Nominauit autem Abraham nomen illius loci, DO
MINVS uidebit: quemadmodum etiamnum hodie dicitur, In monte DOMINVS
uidebitur. Angelus autem DOMINI uocauit Abrahamum secundo de coelo, di
xitq; Per memetipsum iuravi (dicit DOMINVS) quandoquidem rem hanc fe
cisti, nec pepercisti filio tuo, unico illo tuo, certissime ^abenedicam tibi, & multi
plicabo uehementer semen tuum quemadmodum stellas coeli, & arenam quæ est
in littore maris, possidebit semen tuum portam hostium tuorum. Benedictas de
niq; ducent se in ^tsemine tuo omnes gentes orbis, eo quod uocē meam audiuiisti.
Reuersus est itaq; Abrahā ad pueros suos, & surgentes uenerunt pariter in Beer
Seba, habitabatq; Abrahā in Beer Seba. Factū est autē post hæc negotia, ut Abra
hæ nunciaretur tale nuncium, En & ipsa Milcha peperit filios fratri tuo Nahor,
nempe ipsum Vtz primogenitum suum, Butz fratrem eius, Kemuel patrem Sy
rorū, Chesed, Hazo, Pildas, Idlafatq; Bethuel. Porro Bethuel genuit Rebeccam.
Octo istos genuit Milcha Nahor fratri Abraham. Sed & concubina eius nomi
ne Reuma genuit Tebah, Gaham, Tahas & Maacha. CAP. XXIII.

Vixit autem Sarah centum uigintiseptem annis, tot fuerūt anni totius uitæ Sa
ræ. Et mortua est Sarah in Kiriath ^aArba: hæc eadē est Hebron, in terra Cha
naan: uenitq; Abraham ut lugeret Saram, defleretq; eam. Surgēs itaq; Abraham
à funere suo, loquutus est ad ^bHethæos in hanc sententiam, Peregrinus & inco
la sum apud uos, date mihi possessionem sepulchralem apud uos, ut sepeliam fu
nus meum corā me. Responderunt autem ^cHethæi Abrahæ, & dixerunt ad eum,
Audito nos domine, princeps ^ddiuinus es tu inter nos, in selectissimis monumen
tis sepeli funus tuum, nemo ex nobis prohibebit [tibi] sepulchrum suum, quo mi
nus sepelias funus tuum. Surgens autem Abraham, incuruauit se coram populo ^B
istius regionis, nempe coram Hethæis. Porro loquutus est cum eis hisce uerbis, Si
uobis ^ecordi est, ut sepeliam funus meum coram me, audite me, & conuenite mihi
Ephronem filium Zohar, ut det mihi speluncam duplicem quam habet, quæ scili
cet est in extremitate agri sui, & eam det mihi pro iusto ^fpretio, ut sit possessio se
pulchralis. Ephron uero habitabat inter Hethæos. Ephron ergo Hethæus Abra
hamo respondit, audientibus ^ghoc Hethæis, uniuersis scilicet qui ingrediebantur
portam oppidi sui, & dixit, Nequaquā mi domine, audi me potius, do tibi agrū,
do quoq; tibi speluncā, & eam do tibi ^hcorā populo meo, ut sepelias funus tuum.
Incuruauit se Abraham corā populo regionis, & loquutus est ad Ephronem au
diente hoc populo istius regionis, in hanc sententiam, Tantum si tu mihi auscul
tares, ego do pretiū agri, hoc accipe à me, & tum sepeliam funus meum illò. Rur
sum respondit Ephron Abrahamo & dixit, Mihi auscultra mi domine, terra hæc
quadringentorum siclorum argenti est: quid hoc autem est inter me & te? funus

^a Benedicere est locu
pletare, fortunare, de
tare, felicē reddere:
sed ob mysterium no
lui quidquā mutare.

^A De morte & sepultura
Saræ.

^b Kiriath Arbe ciui
tas quatuor: quidam
Arba nomen gigantis
faciunt.

^c Eb filios Heth.

^e Eb. De facie mea.

^f Eb. Filij Heth.

^g Eb. Princeps dei.

^h Ebr. In animabus ue
stris.

ⁱ Eb. Pleno argento.

^j Ebr. In auribus filio
rum Heth.

^k Eb. In oculis filiorū
populi mei.

^a Ebr. Ad mercatorē transeuntis.

^b Accedit uerbum sonense, quo utitur Columella 1. lib. 7. cap. Ebraeus habet surrexit.

^c Ebr. In oculis filiorū Heth.

^d Ebr. Surrexit.

Describitur hoc capite qualiter Isaac prouidentia patris & cura seruū uxoris electa sit et ad dūctā.

^e Ebr. Venitq; in dies.

^f Ebr. Benedixerat.

D ergo tuum sepeli. Obtemperat igitur Abraham Ephroni, expenso argento quod indicarat Ephron, idq; audientibus Hethæis, quadringentis nempe siclis argenti, publicæ & probatæ monetæ. Ager itaq; Ephronis, in quo duplex spelunca erat, ē regione Mamre, ager inquam & spelunca quæ est in eo, sed & omnia ligna in agro & uniuerfis finibus circunquaq; Abrahæ in possessionem accedit, præsentibus Hethæis, uniuerfis scilicet qui portam oppidi illius ingrediuntur. Post hæc sepeliuit Abraham Saram uxorem suam in speluncam agri duplicem, ē regione Mamre, hæc est Hebron in terra Chanaan. Accessit itaq; ager & spelunca quæ in eo erat, ipsi Abrahæ in possessionē sepulchralē ab Hethæis. **CAP. XXIII.**

Sara sepeliuitur.

Mambre quæ & Hebron.

A Brahā senex iam erat & prouectæ ætatis, & **DOMINVS** fortunauerat Abrahamum in cunctis. Dixit ergo Abraham ad seruum suum, seniore domus suæ, qui præerat omnibus quæ habebat, Pone quæso manū tuam subtus fœmur meum, iuramentoq; te per deum cœli & terræ adigam, ne accipias uxorem filio meo de filiabus Chanaan, inter quos ego habito, sed petas terram meam nataleq; meum solū, & isthinc uxorem filio meo Isaac adducas. Dixit uero seruus ad eum, Fortassis mulier illa me sequi nolit, ut ueniat in hanc regionem, reducāne filium tuum in terrā de qua tu egressus es? Cui respondit Abraham, Caue filiū meum illuc reducas. **DOMINVS** deus cœli, qui tulit me de domo patris mei, & de patrio meo solo, & qui loquutus est ad me, quiq; iurauit mihi, dicens, Semini tuo dabo istam terram, is mittet angelum suum ante te, ut adducas inde uxorem filio meo. Quod si mulier te sequi nolit, liber eris ab hoc meo iuramento, modo ne filiū meum isthuc reducas. Admouit igitur seruus manum suam subtus fœmur Abrahami domini sui, & ei hac de re iurauit. Et accipiens seruus decem camelos de camelis domini sui, abiit: (erat enim omne bonum domini sui in potestate sua,) & surgēs abiit in Aram naharaim ad urbem Nahor. Porro camelos fecit accubare extra urbem iuxta puteum aquæ sub tempus uespertinum, eo scilicet tempore quo solent egredi haurientes [puellæ.] Dixitq; **DOMINE** deus heri mei Abraham, fac obsecro, auspiciatum sit quod cœpi hodie, bonitate tua prosequere herum meum Abraham. En ego asto ad fontem aquæ, egrediunturq; puellæ huius ciuitatis ut hauriant aquam: puella itaq; ad quam dixerō, Inclina quæso cadum tuum ut bibam, illaq; dixerit, Bibe, quin & camelis tuis potum dabo: eam ipsam certissime explorasti seruo tuo Isaac, atq; in hac ipsa sciam, quod beneficio prosequutus sis herum meum. Priusquam uero finem loquendi faceret, an Rebecca egrediebatur: hæc nata erat Bethueli filio Milcha uxoris Nahor fratris Abrahæ, ferebatq; cadum suum super humero suo. Erat autem puella hæc specie peruenusta, deinde & uirgo, quippe quam uir nullus cognouerat. Hæc descendit ad fontem, impleuitq; cadum suum, & ascendit. Seruus autem accurrens dixit, Potum præbe mihi quæso, nempe paulum aquæ ex cado tuo. Quæ ait, Bibe mi domine: moxq; deposito cado suo super manum suam, dedit illi potum. Cumq; dedisset illi potū, dixit, Quin & camelis tuis hauriam, donēc abūde satis biberint. Porro festinanter effudit cadū suum in canalem potoriū, & cucurrit iterum ad puteum ut hauriret, hausitq; omnibus camelis illius. Vir autem admiratione puellæ attonitus, tacite secū expendit, fortunari **DOMINVS** iter suum nec ne. Quumq; cameli satis abunde iam poti erant, protulit uir in aurem auream dimidij sicli, & duas armillas super manus eius, quarum pondus erat decem [siclorum] auri. Dixitq; Filia cuius es? indica quæso mihi, estne locus nobis in domo patris tui adpernoctandum? Respondit ei, Filia sum Bethuelis filij Milcha, quem peperit ipsi Nahor. Dixitq; ad eum, Et stramentum & pabulum abunde est nobis, quin & locus adpernoctandum. Inclinans uir ille uerticem adorauit **DOMINVM**, dixitq; Laudandus **DOMINVS** deus domini mei Abrahæ, qui non intermisit, quin bonitatē suam & fidem erga herū meum ostenderet:

Mos iurandi patribus sanctis. Infra 47. g.

Fides Abraham in dei promissiones. Supra. 12. b.

^a Aram naharaim, quidam Mesopotamiam, aut Syriam in terramne intelligunt.

^b Ebr. Hakre, Fac occurrere, id est bene fortunato, faue, annue uotis, da bonum euentum.

^c Ebr. Filia hominum aut uirorum.

Rebecca mox desia.

^d Adorare pro gratias agere.

deret: me enim, quū in uia essem, ad domum fratrum domini mei deduxit DOMINVS. Puella interim currens nunciauit hæc in domo matris suæ. Rebecca autem^D frater erat nomine Laban, qui cucurrit ad uirū foras ad fontem: (uiderat enim in aurem & armillas in manibus sororis suæ, audieratq; uerba Rebecca sororis suæ dicentis, Sic loquutus est ad me uir ille:) & uenit ad uirum stantem apud fontem iuxta camelos, & dixit, Veni benedicte DOMINI, cur foris stas? ego præparauī in tus locū pro camelis tuis. Intrauit itaq; uir ille domū, & camelis clitellas^d detraxit, dabatq; [Laban] stramētum ac pabulū pro camelis, & aquā ut lauaret pedes suos, pedesq; uirorum qui cum illo uenerant. Deinde apposuit ei cibum. Dixit autem [seruus,] Non comedā donec negotia mea confecero. Qui dixit, Loquere. Dixit ergo, Seruus sum Abrahæ, locupletauit autem DOMINVS herum meum insigniter, ut potens sit, deditq; illi greges & armenta, argentum & aurum, seruos & ancillas, camelos & asinos. Porro Sarah uxor heri mei peperit filium hero meo, idq; quum iam uetula esset, cui dedit omnia quæ habet. Adegitq; me herus meus iuramento, & dixit, Non accipias filio meo uxorem de filiabus Chanaan, in cuius regione ego habito, sed uade ad domū patris mei, & ad cognationem meam, illinc adferas filio meo uxorem. Dixi autem ad herum meum, Fortassis nolit me sequi^E uxor. Ad quod respondit mihi, DOMINVS in cuius conspectu [hactenus] uersatus sum, mittet angelū suum tecum, & prosperabit iter tuum, ut adferas filio meo coniugem de cognatione mea, & de domo patris mei. Tunc absolutus eris à iuramento quo te adégi, si ieris ad cognationem meam, & ipsi tibi non dederint, iuramento quo te adégi liberaberis. Ego itaq; ueni hodie ad fontem, & dixi, DOMINE deus heri mei Abrahæ, si tu iter meum, quo proficiscor, prosperum fecisti, eni ego sto ad fontem aquæ, sic ergo fiat, puella quæ exierit aquam haustura, ad quam dixero, Potum præbe mihi, nempe pauculum aquæ ex cado tuo: illaq; responderit mihi, Et tu bibe, & camelis tuis hauriam: hæc eadem sit coniunx quam certissime destinauit DOMINVS filio heri mei. Priusquam uero finiuissem sic uoluere in corde meo, en Rebecca egressa est, ferens cadum suum in humero suo, descenditq; in fontem & hausit aquam, dixitq; ad eam, Potū præbe mihi, obsecro. Illa uero confestim, cado suo à se posito, dixit, Bibe, quin et camelis tuis potū dabo. Bibi ego, camelis quoq; ipsa potum dedit. Interrogās autem eam dixi, Filia, cuius es tu? Respondit, Filia sum Bethuelis filij Nahor, quem illi peperit Milcha. Tum admoūi^F faciei eius inaurē, & manibus eius armillas, inclinatoq; uertice^g gratias egī DOMINO, & lauī laui DOMINVM deum heri mei Abrahæ, qui me recto itinere deduxit, ut caperem filiam fratris heri mei filio eius. Iam uero si uultis herum meum beneficijs & summa fide prosequi, significate: si uero non uultis, iterum significate mihi, ut uertam^h me aliorum. Respondit Laban atq; Bethuel, & dixerunt, Hoc negotium à DOMINO egressum est, non possumus quidquāⁱ contra te loqui. Ecce Rebecca coram te adest, accipe, & abi, sitq; uxor filio heri tui, quemadmodum DOMINVS loquutus est. Factum est autem, ut audiret seruus Abrahæ uerba illorum, inclinauit pronus ad terram, & gratias egit DOMINO. Protulit autem seruus uasa argentea & aurea, atq; uestimenta, & dedit [ea] Rebecca, fratri autem eius ac matri dedit^j dulces fructus. Comederunt ergo & biberūt, ipse & uiri qui cum ipso erant, & pernoctarūt. Mane cum surrexissent, dixit ille, Amandate me ad herum meum. Respondit frater puellæ & mater eius, Maneat puella nobiscum^k aliquot diebus, postea eat. Dixit illis seruus, Nolite me remorari, quandoquidem DOMINVS iter meum fortunauit, dimittite ergo ut abeam ad herum meum. Illi autem dixerunt, Vocabimus puellam, & interrogabimus ex ore eius. Vocarunt ergo Rebeccam, & dixerunt ad eam, Vis ire cum uiro illo? Et respondit, Ibo. Amandarunt itaq; Rebeccam sororem suam atq; nutricem eius, seruum quoq; Abrahæ &

^dHeb. Aperuit.^eHeb. Benedixit.^fHeb. Loqui in corde.^gHeb. Adorauit & benedixit.^hHeb. Siue ad dexterā siue ad sinistram.ⁱHeb. Non possumus loqui aduersum te malum siue bonum.^jQuidam munera dicunt.^kHeb. Dies autem decem.

Rogatur puellæ consensus.

Abraham

Genesis.

*¶ Benedicere est uas
ledicere, simulq; fau
sta omnia imprecari.*

comites eius. *¶* Benedixerunt autem Rebecca, dixeruntq; ad eam, Soror nostra es, sis in mille millia, semenq; tuum possideat portas hostiu suorum. Surrexit itaq; Rebecca & puellae eius, & conscensis camelis sequutae sunt uirum. Tulit itaq; seruus ille Rebeccam, & abiit. Isaac autem ueniebat ea uia qua itur ad puteu uiuentis & uidentis me, (hoc enim erat nomen putei,) habitabat enim in terra australi. Egressus autem erat Isaac sub uesperam in campum ad meditandum: qui cum attolleret oculos suos, uidit aduentantes camelos. Rebecca quoq; sustulit oculos suos, & uiso Isaac, decidit de camelo. Dixit ergo ad seruū, Quis est uir ille qui deambulat in cāpo nobis obuiā? Respondit seruus, Is est herus meus. Arrepto itaq; peplo, operuit se. Seruus narrauit Isaac omnia ea quae gesserat. Introduxit ergo eā Isaac in tentorium Sarae matris suae, & duxit Rebeccam ut esset ei uxor, & amauit eam, consolationemq; accepit Isaac post matrem suam.

CAP. XXV.

*Abraham ducit aliam
uxorē, plures procreat
liberos: describuntur in
terim mors Abrahāe, ge
nerationes Ismaelis &
Isaac, partus Rebeckae.
Vendit Esau primogeni
tura.*

Abraham uero duxit rursus uxorem, cui nomen Keturā, quae peperit ei Zimran, Iakfan, Medan, Midian, Iisbak & Sua. Iakfan uero genuit Seba & Dedan. Filij Dedan fuerunt Assurim, Letusim & Leumim. Porro filij Midian Ephā, Ephē, Henoch, Abida & Heldaah: omnes hi fuerunt filij Keturae. Deditq; Abraham quidquid habebat ipsi Isaac. Filijs uero pallacarum quas habuit Abraham, dedit Abraham munera, & amādauit eos ab Isaac filio suo dum adhuc uiueret, ad Orientem ad terram Kedem. Et isti sunt dies annorum uitae Abraham, quibus uiuit, centū & septuagintaquinque anni. Defecit autem Abraham, & mortuus est in senectute bona, senex & [uitae] satur, collectusq; est ad populos suos. Isaac uero & Ismael filij eius sepelierunt eum in spelunca duplici, in agro Ephronis filij Zohar Hethaei, qui erat e regione Mamre, quem agrum emerat Abraham ab Hethaeis: illic sepultus est Abraham & Sarah uxor eius. Post mortem Abraham deus benedixit Isaac filio eius, habitauitq; Isaac ad puteum uiuentis & uidentis me.

*Filij Cethurae.
1. Par. 1. c.*

Hae sunt generationes Ismaelis filij Abraham, quem pepererat Hagar Aegyptia, ancilla Sarae ipsi Abraham. Et haec sunt nomina filiorum Ismaelis in nominibus suis secundū generationes suas. Primogenitus Ismaelis Nebaioth, deinde Kedar, Adbeel, Mibsam, Misma, Duma, Massa, Hedar, Thema, Ietur, Naphis, & Kedma. Hi sunt filij Ismaelis, & haec eorum nomina, per uillas suas & castella, duodecim principes populoru suorum. Hi uero sunt anni uitae Ismael, centum anni & triginta septem: defecitq; & mortuus est, collectusq; ad populos suos. Habitarunt autem ab Heuilah usq; ad Sur, quae est e regione Aegypti, itinere Assur uersus, coram facie omniu fratrum suoru cecidit. Hae uero sunt generationes Isaac filij Abraham. Abraham genuit Isaac. Natus autem erat Isaac quadraginta annos, quum duceret sibi uxorem Rebeccam filiam Bethuelis Syri de Padan Aram, sororem Laban Syri. Et orauit Isaac DOMINVM pro uxore sua, sterilis enim erat. Et exoratus est ab eo DOMINVS, concepitq; Rebecca uxor eius. Et collidebant se se filij in utero eius, dixitq; Rebecca, Si sic, cur ego hoc? Abijt igitur inquisitura DOMINVM. DOMINVS uero dixit ad eam, Duae gentes sunt in utero tuo, & duo populi ex uisceribus tuis diuidentur: alter autem altero erit robustior, & maior seruiet minori. Impletis uero diebus eius ut pareret, en gemini in utero eius.

*Genealogia
Ismaelis.
1. Par. 1. b.*

Egressusq; prior rufus ueluti gauisapina uillosa totus hispidus: uocauerunt ergo nomen eius Esau. Deinde prodijt & frater eius, manusq; eius prehendit calcem Esau, uocatumq; est nomen eius Iacob. Porro Isaac natus erat sexaginta annos cum illi nascerentur. Creuerunt itaq; parui, & fuit Esau uir gnarus uenandi, & amans campi: Iacob uero uir fuit integer, habitans in tentorijs. Isaac dilexit Esau, quod ferina gustui eius [grata esset:] Rebecca uero Iacob diligebat. Coxit autē Iacob pultem quandam, & ueniebat Esau ex agro, eratq; lassus. Et dixit Esau ad Iacob, Ingere mihi de rufo, de rufo inquam isto, lassus enim sum: & hinc uocatum est

*Hec Paulus ex
ponit ad Roma
nos 9. c.
Esau Osee 12. a
Iacob Mat. 1. a*

*Mesopotamiam uo
cant.*

*¶ Eb. eo quod uenatio
in ore eius.
¶ Ebr. Coctionem.*

est nomen eius Edom. Dixitque Iacob, Vende mihi hodie ius tuum primogenitorum. Et dixit Esau, En uado ut moriar, quid ergo mihi ius hoc primogenitorum? Respondit Iacob, Iura mihi hodie: & iurauit ei, uenditque ipsi Iacob ius suum, quod ei ut primogenito debebatur. Iacob ergo dedit Esau panem, & quod ex lentibus coxerat: ille uero comedit & bibit, surgensque abiit, uilipenditque Esau ius primogenitorum.

CAPVT XXVI.

ORta autem fame in terra ultra famem priorem que fuerat in diebus Abraham, commigrauit Isaac ad Abimelech regem Palestinorum in Gerar. Apparuit autem ei DOMINVS, & ait, Ne descendas in Aegyptum, sed habita in terra quam in dicaro tibi. Incola sis in hac regione, & ego ero tecum, benedicamque tibi: nam tibi & femini tuo dabo omnes terras istas, & confirmabo iuramentum quod iuravi Abraham patri tuo, & multiplicabo semen tuum sicut stellas coeli, & dabo semini tuo omnes terras istas, benedicenturque in semine tuo omnes gentes terrae, eo quod obtemperauit Abraham uoci meae, & obseruauerit obseruationem meam, precepta mea, statuta mea, & leges meas. Habitauit itaque Isaac in Gerar. Cumque uiri loci illius interrogarent de uxore sua, respondit, Soror mea est: ueritus dicere, Vxor mea est: [cogitans,] forte habitatores illius loci occident me propter Rebeccam, quae uenusta erat aspectu. Cumque moram traheret eodem loci diebus aliquot, contigit ut Palestinorum rex Abimelech per fenestram prospiciens, uideret Isaac ludentem cum Rebecca uxore sua. Abimelech ergo accersito Isaac, dixit, Nimirum uxor tua est, cur ergo dixisti quod soror tua sit? Respondit Isaac, Hoc nempe consilio, ne forte morerer illius gratia. Abimelech ait, Cur hoc fecisti nobis? In proclui [fuit,] ut aliquis e populo dormisset cum uxore tua, & adduxisses super nos culpam. Mandauit itaque Abimelech omni populo, dicens, Qui uirum illum & uxorem eius tetigerit, confestim occidatur. Seminans autem Isaac in terra illa, adquisiuit eodem anno centum modios, locupletauitque eum DOMINVS. Auctus itaque uir ille promouit subinde, donec supra modum eueheretur. Habuit enim possessionem gregum & armentorum, & famulitium multum. Inuidebant ergo ei Palestini, & omnes puteos quos foderant serui patris sui in diebus Abraham, obruerunt Palestini, opplentes eos humo. Dixit itaque Abimelech ad Isaac, Secede a nobis, nam potentior es nobis plus satis. Soluens ergo isthinc Isaac, castrametatus est in ualle Gerar, illicque habitauit. Refodit autem Isaac puteos aquae, quos foderant in diebus Abraham patris sui, quosque obstruxerant Palestini post mortem Abraham, & uocauit eos nominibus, iuxta ea nomina quae pater eis indiderat. Foderunt itaque serui Isaac in ualle, & inuenerunt ibi puteum aquarum uiuarum. Rixati autem sunt pastores Gerar cum pastoribus Isaac, dicentes, Nostra est aqua: uocatumque est nomen putei illius Esek, quod pro eo contenderant. Et foderunt alium puteum, & pro illo quoque rixabantur, & uocauit nomen eius Sitna. Soluens illinc, fodit alium puteum, de quo non contenderunt, uocauitque nomen eius Rehoboth: quia dixit, Quoniam nunc dilatauit nos DOMINVS, ut crescamus in terra. Ascenditque inde in Beer Seba, & apparuit ei DOMINVS eadem nocte, & dixit, Ego sum deus Abraham patris tui, ne metuas, quoniam ego tecum sum, & benedicam tibi, atque multiplicabo semen tuum propter Abraham seruum meum. Extruens autem illic aram, inuocauit nomen DOMINI, extenditque tentorium suum, & foderunt serui Isaac ibi puteum. Venit autem ad eum Abimelech de Gerar, coetusque amicorum eius, & Philchol summus imperator. Et dixit ad eos Isaac, Quare uenistis ad me, cum tamen odio me habeatis, & ieieceritis me a uobis? Qui responderunt, Omnia uidimus DOMINVM tibi adesse, & tu fortunatus DOMINI, et diximus, Sit iuramentum inter nos, inter nos inquam & inter te, feriemusque foedus tecum, ut non adicias nos malo, quemadmodum & nos te non attigimus, nec fecimus tibi quidquam nisi bonum, &

Primogenita
uendit Esau.
Abd. 1.

Pascit deus
suos in medio
familiis.

Promissio dei
ad Isaac de
Chanaan.
Supra 12. b
13. d. 15. d.

Supra 12. a.
18. c. 22. d
* Christo.

Isaac uxorem
nominat foro-
rem.

Foedus cum Abi-
melech.

A Isaac fame compulso
cola sit in Gerar, confir-
matur foedus istum cum
Abraham, rapitur uxor
in ualam, & quo magis
locupletatur a domino,
hoc magis est inuitus
Palestinus.

* Felices se ducent.

B * Eb, Custodierit cu-
stoditionem meam.

* Eb, Benedixit.

E * Esek contentio seu
iurgium, uolentia.

* Sitna odium seu ini-
micitie.

* Rehoboth latitudi-
nes.

* Benedicite.

^{Heb.} De negotio p^utei.
ⁱ Sibe a septem signi-
cat, aut iuramentum.

ⁱ Jacob matris consilio
benedictionem praecepit
fratri, indignabundus
Esau de interficiendo
fratre consultat. Hoc cū
mater resciret, Iacob a
se amandat.

^{Heb.} Benedicat tibi
anima mea.

^{Heb.} Fecit occurrere
ante faciem meam.

^{Heb.} Benedixit ei.

^{Heb.} Benedixit.

^{Heb.} Maledicens tibi
fit maledictus: bene-
dicens tibi, fit benedi-
ctus.

Beer Seba
urbs.
Digamia
Esau.
Infra 27. 18

& diuitemus te in pace. Instruxit itaq; eis conuiuium, & comederunt atq; bibe-
runt. Mane autem surgentes iurauit alter alteri, dimisitq; eos Isaac, illi uero recesserunt
ab eo in pace. Hoc ipso die uenerunt serui Isaac, & nunciarunt ei de puteo
quem foderant, dixeruntq; ei, Inuenimus aquam. Et uocauit illum Sibe a: ob hanc
causam nomen ciuitatis illius est Beer Seba, usq; in hodiernum diem. Cumq; Esau
natus iam esset quadraginta annos, duxit uxorem nomine lehudith, filiā Beerī He-
thæi, & Basmath filiam Elon Hethæi. Quæ res excruciatum animum non solum
Isaac, sed & Rebeccæ.

CAPVT XXVII.

A Cumq; iam senio confectus esset Isaac, ita ut oculi eius caliginosi cæcutirent, uo-
cavit Esau filium suum natu maiorem, & dixit ad eum, Fili mi. Is respondit illi,
Adsum pater. Et dixit, En ego iam senui, & nescio diem mortis meæ, cape ergo in-
strumenta tua, pharetram tuam & arcum tuum, & egredere in agrū, ut ueneris mi-
hi uenationem, paresq; mihi cibos delicatos quos appeto, hos adfer mihi ut come-
dam, & tibi ex animo fausta ac felicia imprecer antequam moriar. Rebecca uero
audiuit Isaac loquentem cum filio suo Esau. Abijt ergo Esau in agrum, ut uenare-
tur uenationem, & eam adferret. Dixitq; Rebecca ad Iacob filium suum, En audiui
patrem tuum loquentem cum fratre tuo Esau, dicentemq; Adfer mihi ferinam, &
para mihi cibos delicatos, ut comedam, & fausta ac felicia tibi imprecabor coram
B DOMINO ante mortem meam. Audi ergo uocem meam mi fili, in his quæ tibi man-
dauero. Vade quæso ad gregem, & adfer mihi isthinc duos hœdos caprarum bo-
nos, ut coquā eos cibos patri tuo gratos, quos tu inferes ad patrem tuum ut edat,
impreceturq; tibi fausta & felicia antequam moriatur. Dixit autem Iacob ad Rebec-
cam matrem suam, En Esau frater meus uir hispidus est, ego uero læuis & glaber,
quid si pater meus me attrectet, & uidear ei insidias struere, accersamq; mihi execra-
tionem & non faustam imprecationem? Rursus mater ad eum, Mihi (inquit) eue-
niat hæc execratio tua mi fili, modo uoci meæ auscultes, & uadas atq; adferas mihi.
Abiens itaq; tulit, & attulit matri suæ, & parauit mater eius cibos delicatos gratos
patri suo. Accepit autem Rebecca uestimenta cōcupita Esau filij sui maioris natu,
quæ secum in domo habebat, & induit ea Iacob filium suum natu minorem. Sed
& hœdōrū pellibus uestiuit manus eius, & leuorē colli eius, tradiditq; cibos quos
C parauerat, panemq; in manus Iacob filij sui. Qui quū uenisset ad patrem suum, ait,
Pater mi. Is uero respōdit, Adsum. Quis es tu fili mi? Dixitq; Iacob ad patrē suum,
Ego sum Esau primogenitus tuus, feci quod mandaueras mihi: surge quæso, sede
& comede de uenatione mea, ut ex animo mihi fausta ac felicia impreceris. Et re-
spondit Isaac filio suo, Quid isthuc mi fili, quod tam cito inuenisti? Qui ait, Quod
DOMINVS deus tuus coram me bene fortunauit. Dixitq; Isaac ad Iacob, Accede
quæso ut tangā te fili mi, filius meus Esau an sis, an minus. Et accessit Iacob ad patrē
suum Isaac, illeq; attrectans eum, dixit, Vox Iacob, manus uero manus sunt Esau.
D Atqui non cognouit eum, eo quod manus eius essent sicut manus Esau fratris sui
hispidæ. Et imprecatus est ei omnia felicia & fausta, & dixit, Tūne es filius meus
Esau? Respondit, Ego idem. Et dixit, Adfer mihi de uenatione fili mi, ut comedā,
utq; tibi ex animo fausta ac felicia imprecer. Et apposuit ei, & comedit: intulit quo-
que uinum, & bibijt. Dixit autem ad eum Isaac pater eius, Accede quæso, & oscu-
lare me fili mi. Accessit ille, & osculatus est eum, olfecitq; fragrantiam uestimento-
rum eius, imprecatusq; est ei fausta ac felicia, & ait, En odor filij mei quēadmodum
odor agri, quem uberem & lætum fecit deus. Det itaq; tibi deus de rore cœli, uber-
tatemq; terræ, & copiam frumenti ac musti. Seruiant tibi populi, & incuruēt se tibi
nationes, sis dñs fratrum tuorum, ut se inclinent tibi filij matris tuæ. Qui tibi mala
fuerit imprecatus, huic mala imprecatio obueniat: qui uero bona tibi fuerit impre-
catus, is felix & faustus sit. Cumq; iam Isaac compleisset imprecationem faustam,
uixq;

uixq̃ egresso Iacob à patre suo Isaac, uenatu uenit frater eius Esau. Et is quoq̃ para-
uit cibos delictos, quos intulit ad patrē suum, dixitq̃ patri suo, Surgat pater meus
& edat de uenatione filij sui, ut mihi ex animo bene imprecetur. Et dixit illi Isaac pa-
ter suus, Quis es tu? Ait ille, Ego sum filius tuus, primogenitus tuus Esau. Et ex-
pauit Isaac ingenti pauore, idq̃ supra modum, & ait, Quis? Vbi ergo ille qui uenatus
est uenationem, & intulit mihi, & ego comedi ex omnibus priusquam tu uenires,
& imprecatus sum ei fausta & felicia, eritq̃ faustus & felix? Cū Esau audiret uerba
patris sui, eiulauit eiulatu magno & uehementer amaro, & dixit patri suo, Et mihi
bene precare pater mi. Qui respondit, Venit frater tuus fraudulenter, & præripuit
imprecationē tuam faustā. Et dixit, An nō uere uocatū est nomen eius Iacob? Sup-
plantauit enim me iam secundo, ius primogenitum meum tulit, & en nunc quoq̃
præripuit mihi faustā imprecationem. Et addidit, An non & mihi imprecationem
bonam retinuisti? Respondit Isaac & dixit ad Esau, En præfeci illum tibi dominū,
omnesq̃ fratres eius constitui illi seruos, frumēto & musto suffulsi eum, & tibi hic
quid faciam fili mi? Et dixit Esau ad patrem suum, Mi pater, an unicā duntaxat im-
precationem faustā habes? Imprecare & mihi felicia: sublataq̃ uoce sua fleuit Esau.
Respondit ei Isaac pater suus, & dixit, In ubere solo sit habitatio tua, & de rore cœ-
li desuper. Gladio tuo uiues, & fratri tuo seruiēs: futurum est autem cum humili-
aris, ut frāgas iugum eius de collo tuo. Odit ergo Esau Iacob propter faustam illam
imprecationē, quam imprecatus ei fuerat pater eius, cogitauitq̃ Esau in corde suo,
Appropinquabunt dies luctus patris mei, occidamq̃ Iacob fratrem meum. Nun-
ciata uero sunt Rebeckæ uerba Esau filij sui natu maioris, misit ergo & accersuit Ia-
cob filium minorem natu, dixitq̃ ad eum, En frater tuus Esau hoc uno se solatur, ut
te interficiat. Nunc igitur me audies fili mi, surge & fuge ad Laban fratrem meum
in Charan, habitaq̃ cum eo paucis diebus, donec fratris tui furor remittat, donec
inquam ira fratris tui à te auertatur, & obliuiscatur eorū quæ tu aduersus eum com-
misisti. Tum mittā, & accersam te illinc, cur orbarer utroq̃ uestrum uno eodemq̃
die? Et dixit Rebecca ad Isaac, Tædet me uitæ meæ, idq̃ propter filias Hethæas, si
Iacob uxorem duxerit de filiabus Hethæis quales istæ sunt, de filiabus inquā istius
regionis, ad quid mihi uita?

CAPVT XXVIII.

VOcans itaq̃ Isaac Iacob, ualedixit & bene precatur ei, mandatq̃ ei, dicens, Ne
ducas uxorem de filiabus Chanaan. Surge, uade in Padan Aram, ad domum
Bethuelis, qui auus tuus est maternus, isthinc duc tibi uxorem de filiabus Laban
auunculi tui. Deus autem omnipotēs benedicat tibi, & faciat te crescere, atq̃ mul-
tiplicet te, ut fias in cœtum populorum. Det quoq̃ tibi benedictionem Abraham, ti-
bi & semini tuo tecum, ut hæreditate accipias terrā quam incolis, quam dedit deus
Abrahæ. Amandauit itaq̃ Isaac Iacob, & ille abiit in Padan Aram ad Laban filium
Bethuelis Syri fratrem Rebeckæ, matris Iacob & Esau. Animaduertens autē Esau
quod Isaac benedixisset Iacob, & quod misisset eum in Padan Aram, ut isthinc sibi
duceret uxorem, præcepissetq̃ ei cum ualediceret, dicens, Non ducas uxorem de fi-
liabus Chanaan, & quod Iacob obtemperasset patri suo & matri suæ, abiissetq̃ in
Padan Aram. Intelligens etiam Esau quod filia Chanaan displicerent Isaac patri
suo, abiit ipse ad Ismaelē, & duxit sibi uxorem Mahalath filiam Ismaelis filij Abra-
ham, sororem Nebaioth, ultra uxores suas. Egressus itaq̃ Iacob de Beer Seba, pro-
fectus est Charan. Incidit autem fortē fortuna in quendā locum, ubi pernoctauit,
nam sol occiderat, & tollens de lapidibus illius loci, fecit sibi ceruicalia, & dormiuit
in eodem loco. Et habuit somnium, & en scala erat posita in tergam, cuius culmen
pertingebat usq̃ in cœlum, angeliq̃ dei ascendeabant & descendeabant per eam.
Deus autem innitebatur scalæ, dixitq̃ ad eum, Ego sum DOMINVS deus Abraham
patris tui, & deus Isaac, terrā in qua tu dormis tibi dabo & semini tuo. Eritq̃ semen

Benedictio
Esau.
Heb. 11. d

Alij legunt, Quum
abieceris: alij, cū do-
minaberis.

Legunt quidā, Bre-
uiam in uita mea.

Duci uxor pro-
hibetur ex infi-
deli natione.

Gen 12. d

Amandatur Iacob à pa-
tre ad Laban, & quid
in uia ei contigerit.
Mesopotamiam in-
terpretatur.
Schadai omnisuffi-
ciens.
Benedicat, id est fe-
licitet, & saluum fa-
ciat te.

Esau Quod male es-
sent in oculis Isaac.

^a Benedicentur, id est felicitabuntur, saluæ fient.

tuum sicut puluis terræ, & tu erumpes usque ad mare occidentale, ad Orientem, ad Septentrionem, & ad Meridiem: benedicenturque in te & in semine tuo omnes familie terræ. En ego adsum tibi, & custodiam te quocumque fueris profectus, & reducam te in terram istam, neque deseram te, donec fecero quaecumque ad te loquutus sum. Euigilans autem Iacob est somno suo, ait, Reuera DOMINVS est in isto loco, & ego non noueram. Et timuit ac dixit, Quam terrificus est locus iste, non est hic nisi domus dei & porta coeli. Consurgens autem Iacob diluculo, tulit lapidem quem sibi cervical capitis sui posuerat, & erexit illum in statuam, fuditque oleum super summmitatem eius, & uocauit nomen loci illius Bethel (etenim nomen illius ciuitatis antea Lus erat.) Vouit & uotum hisce uerbis, Quandoquidē deus mihi adfuit, & custodiet me in uia ista qua proficiscor, & dabit mihi panem ad comedendum, & uestimentum ad induendum, reuersurus quoque fuero incolumis & saluus ad domum patris mei, erit mihi DOMINVS in deum. Et lapis iste quem posui in statuam, erit domus dei: & quodcumque dederis mihi, de hoc decimam tibi dabo.

Christus promittitur. Supra 16. a Consolatio de uina.

Domus dei.

Bethel, Luza.

Visus & amicus petiur.

CAPVT XXIX.

Aduentus Iacob in Charan, qualiterque excepit a Laban: item de uxoribus eius Rahel & Lea.

^a Eor. Filiorum Orientis.

^b Eb. Super os putei.

A Euauit itaque Iacob pedes suos, & perrexit ad terram eorum qui ad Orientem habitant. Et uidit puteum in campo, iuxta quem cubabant tres greges ouium: nam ex puteo isto adaquabant greges istos, eratque ingens lapis super puteo. Collectique sunt illuc omnes greges, uolutoque lapide ab ore putei, adaquabant oues, & reuoluebant lapidem super puteum in locum suum. Dixitque ad eos Iacob, Fratres mei unde estis? Qui responderunt, De Charan sumus. Et dixit ad eos, Nostisne Laban filium Nahor? Illi uero dixerunt, Nouimus. Dixitque rursus ad eos, Rectene habet? Responderunt, Recte, en Rahel filia eius uenit iam cum grege. Et dixit, Multum adhuc diei superest, adeoque nec tempus pecora cogendi, potum ergo prebete ouibus, euntesque pascite. Qui responderunt, Non possumus donec congregentur omnes greges, & uolubatur lapis a puteo, ut potum demus ouibus. Cum adhuc loqueretur cum eis, uenit Rahel cum grege patris sui quem ipsa pascebat. Cumque uidisset Iacob Rahel filiam Laban auunculi sui, gregemque eius, accessit & reuoluit lapidem a puteo, & adaquabat gregem Laban auunculi sui. Osculatus quoque est Iacob Rahelem, sublataque uoce sua fleuit. Nunciauitque Iacob Raheli quod ipse esset frater patris eius, & filius Rebeckæ. Illa uero currens nunciauit hæc patri suo. Cum uero Laban audisset rumorem de Iacob filio sororis suæ, currens ei obuiam, amplexatus est eum atque osculatus, & introduxit eum in domum suam, & ille narrauit ipsi Laban negotia ista cuncta. Ad quem Laban ait, Profecto os meum & caro mea es tu, & mansit cum eo mensem totum. Dixit uero Laban ad Iacob, An quia frater meus es, gratis mihi seruires? Indica mihi quæ sit merces tua. Erant autem ipsi Laban duæ filiae: nomen maioris natu erat Lea, minoris uero nomen Rahel. Porro Lea habebat oculos debiles, Rahel uero erat pulchra forma & uenusta facie. Dilixit autem Iacob Rahelem, & ait, Seruiam tibi septem annis pro Rahele filia tua natu minori. Laban respondit, Satius est ut eam tibi dem quam alij uiro: mane apud me. Seruiuit itaque Iacob pro Rahele septem annis, qui uisi sunt ei dies pauci, eo quod eam deamaret. Dixit autem Iacob ad Laban, Cedo [mihi] uxorem meam, quoniam dies mei exacti sunt, & ueniam ad eam. Congregauit ergo Laban omnes uiros illius loci, & instruxit conuiuium. Aduentate uespera, accepit Leam filiam suam, & introduxit eam ad Iacob, & ingressus est ad eam. Dedit ad hæc Laban ipsi Leæ filiae suæ Zilpam ancillam suam ut famula esset. Cumque iam mane esset, en ea erat Lea. Dixit ergo Iacob ad Laban, Cur fecisti mihi hoc? an non pro Rahele seruiui tibi? cur ergo imposuisti mihi? Respondit Laban, Non est hic mos nostri loci, ut minor natu elegetur ante maiorem natu. Absolue hanc hebdomadam, locabiturque tibi & ista pro seruitio, quod adhuc alijs septem annis mihi seruiturus es. Hoc fecit Iacob,

Fratres dicuntur cognati.

Osculum putum.

^a Frater pro sobrinis, consanguineis, nepote ex sorore.

^b Eb. Per dies menses.

^c Eb. Fuerunt in oculis suis quasi uni dies.

^d Venire ad aliquam, periphrasis est maritalis congressus. Sic ingredi, posset etiam legi, Ad eam eam.

Iacob, & absoluit istam hebdomadem, & dedit ei Rahelem filiam suam uxorem. Dedit & Laban Raheli filiae suae Bilham ancillam suam ut esset famula. Ingressus ergo Iacob ad Rahelem quoque, & amauit Rahelem praeter Lea, seruiuitque illi adhuc alijs septem annis. Videns autem DOMINVS quod exosa esset Lea, reddidit eam secundam, mansitque Rahel sterilis. Lea igitur concepit, & peperit filium, uocauitque nomen eius Ruben: sic enim cogitabat, Vidit DOMINVS afflictionem meam, nunc igitur diliget me maritus meus. Rursum concipiens peperit filium, & ait, Quandoquidem DOMINVS audiuit me odio haberi, dedit mihi & istum, uocauitque nomen eius Simeon. Rursumque concepit, & peperit filium, & dixit, Et nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, quandoquidem peperit ei tres filios: & ob hanc causam uocatum est nomen eius Leui. Denuo concepit & peperit filium, dicens, Et nunc gratias agam DOMINO: & idcirco uocauit nomen eius Iuda: destititque parere.

CAPVT XXX.

Cernens uero Rahel quod nihil pareret ipsi Iacob, æmulata est sororem suam, A dixitque ad Iacob, Da mihi liberos: si id minus, morior. Iacob autem ira incensus aduersus Rahel, dixit, Num dei loco sum ego, qui prohibet quo minus parias? Rahel ait, En ancilla mea Bilha, ingredi ad eam, ut pariat super genua mea, ut ego ex ea ædificer. Dedit itaque Bilha ancillam suam ipsi Iacob uxorem, & Iacob ingressus est ad eam. Concipiens itaque Bilha, peperit ipsi Iacob filium. Et ait Rahel, Causam meam egit deus, & exaudiuit uocem meam, dans mihi filium: & ob id uocatum est nomen eius Dan. Rursum concipiens Bilha ancilla Rahelis, peperit filium secundum ipsi Iacob. Et dixit Rahel, Vicissitudinibus dei paria feci cum B sorore mea, ut etiam praeualeam: uocauitque nomen eius Naphtali. Videns autem Lea quod destitisset parere, accepit Zilpam ancillam suam, deditque eam Iacob uxorem. Peperit itaque Zilpa ancilla Leae ipsi Iacob filium, & ait Lea, Auspicato: uocauitque nomen eius Gad. Zilpa ancilla Leae peperit Iacob filium secundum. Dixitque Lea, In beatitudine mea, nam beatam me ducet filiae: uocauitque nomen eius Aser. Egressus Ruben in diebus messis triticeae, inuenit mandragoras in agro, attulitque eas ad Leam matrem suam, & dixit Rahel ad Leam, Da mihi quæso de mandragoris filij tui. Cui illa respondit, An parum est quod accipis uirum meum, insuper et mandragoras filij mei accipies? Dixit Rahel, Dormiat igitur tecum hac nocte pro C mandragoris filij tui. Venit igitur Iacob ex rure sub uesperam, & egressa est Lea ei obuiam, & ait, Ad me uenies, conduxisti enim te mandragoris filij mei: & dormiuit cum ea nocte illa. Exaudiuit autem deus Leam ut conciperet, & pareret ipsi Iacob filium quintum. Et dixit Lea, Reddidit [mihi] deus mercedem meam, eo quod de derim ancillam meam marito meo: uocauitque nomen eius Issachar. Rursum concepit Lea, & peperit ipsi Iacob sextum filium. Et dixit Lea, Donauit me deus bona dote, nunc cohabitabit mihi maritus meus, quoniam peperit ei sex filios: uocauitque nomen eius Zebulon. Post hæc peperit filiam, cuius nomen uocauit Dina. Et recordatus est deus Rahelis, exaudiuitque eam deus, & reddidit eam secundam. D Quæ concipiens peperit filium, dicens, Sustulit deus opprobrium meum: uocauitque nomen eius Ioseph, dicens, Adiciat mihi DOMINVS filium alterum. Cumque peperisset Rahel Ioseph, contigit ut Iacob diceret ad Laban, Dimitte me, ut uadam ad locum meum, & ad terram meam: da mihi uxores meas, & liberos meos, pro quibus seruiui tibi, ut abeam: tu nosti seruitium meum quod tibi seruiui. Respondit ei Laban, Si nunc gratiam hanc à te impetrare possum, indica mihi mercedem tuam, & dabo: obseruaui enim hoc quod DOMINVS me propter te fortunauit. Et dixit ad eum, Tu nosti quomodo seruiuerim tibi, & quale pecus fuerit tibi me pastore. Nam modicum quod tibi fuit antequam ad te uenirem, uehementer augmentum est, & quod DOMINVS te fortunarit mei causa, nunc uero quando tandem E

^{Hebr.} Aperuit uulua eius.
^{Hebr.} Dicendo.

^A Recensentur alij liberos qui nati sunt Iacob. Reditu parat in patriam, perinde cum eo agit, facit. Dominus uero, uirum locupletat & fortunat.
^{Hebr.} Num pro deo sum.

^B ^{Hebr.} Qui priuat te fructu uentris.

^C ^{Hebr.} Iudicauit, ius dixit, uindicauit.

^D ^{Hebr.} Aperuit uulua eius.

^E Si inueni gratiam in oculis tuis.

^F ^{Hebr.} Ad pedem meum.

Ruben.

Simeon.

Leui.

Iuda.

Dan.

Naphtali.

Gad.

Aser.

Mandragoræ
uenduntur pro
pter prolem.

Issachar.

Zebulon.
Dina.Dominus bene
facit propter
pios.

domui meae prospiciam? Qui ait, Quid dabo tibi? Respondit Iacob, Nihil dabis mihi, si feceris mihi istam rem, iterum pascam & custodiam oues tuas. Transibo hodie per omnes greges tuos, separa tu illinc omne pecus punctis respersum & maculis uarieatum, & quidquid fuluum erit in agnis, punctis respersum, & maculis uarieatum in capris, merces mea fuerit, & respondebit pro me iustitia mea postero

Hebr. Crastino die.

tempore, ueniet enim ad mercedem meam coram te. Quidquid ergo in capris aut punctis respersum, aut maculis uarieatum, in agnis uero fuluum non fuerit, furtum hoc esto apud me. Dixit ergo Laban, Age, modo fiat quod dixisti. Relegauit igitur eadem die hircos circulos, & maculis uariatos, omnesque capras punctatas & maculosas; omnes inquam, in quibus albedinis aliquid fuit; deinde quicquid in agnis fuluum fuit, & dedit eas sub manus filiorum suorum. Interstinxit uero inter se & Iacob iter trium dierum. Et Iacob pascebat oues Laban reliquas. Porro Iacob accepit uirgas uirides de populo, auellana & castanea, & deglubit eas ut albedo appareret, denudans scilicet quod album erat in uirgis. Et posuit uirgas, quas degluberat, in canales aquarios in quos decurrebant aquae, illuc enim conueniebant oues ad bibendum. [Posuit autem uirgas] e regione ouium, ut potum uenientes in ardescerent conciperentque. In ardore ergo oues concipiebant ad uirgas, & pariebant circulos, punctis respersas, & maculis uariatas. Iacob autem separauit agnos, & direxit faciem gregis aduersus circulos & cunctas fuluas quae erant in grege Laban: posuit enim sibi greges seorsim, non ad oues Laban. In omni igitur admissura ouium robustiorum posuit Iacob uirgas in canales ante oculos ouium, hoc scilicet agens, ut in admissura conspectis uirgis conciperent. In [admissura] autem debiliu ouium non ponebat. Erant ergo debiliores Laban, robustiores uero ipsius Iacob. Auctus est ergo uir in iumentum, ut esset ei magnus grex, ancillae, serui, camelus & asini.

Quidam pro robustis primitiua legunt, pro debilib. serotina.

Simultate faceri intellexit, Iacob reditum in patriam meditatur. Absentem cum uxoribus & rebus suis Laban insequutus, duriter reprehendit, atque cum eo de furto ex postulat, tandem inito foedere uterque iter suum conficit.

CAPVT XXXI.

ET audiuit uerba filiorum Laban, qui sic loquebantur, Rapuit Iacob quidquid est patris nostri, & ex his quae patris nostri sunt, omnem istam gloriam parauit. Vidit quoque Iacob faciem Laban, animaduertitque eam non esse erga se quemadmodum fuerat heri & nudiustertius. Et dixit DOMINVS ad Iacob, Reuerte ad terram patrum tuorum, & ad natale solum, ego tibi adero. Mittens igitur Iacob, accersit Rahel & Leam in agrum ad gregem suum. Et dixit ad eas, Video faciem patris uestri non esse erga me quemadmodum heri & nudiustertius, ueruntamen deus patris mei mihi adfuit. Et uos quidem nostis, quod toto robore meo seruiui patri uestro, pater autem uester dolo malo egit mecum, & immutauit mercedem meam decies, neque tamen permisit deus ut me laederet. Quum diceret, Quae punctis respersae sunt, sint merces tua, nascebantur omnes oues punctis respersae: si uero diceret, Circulis obuinctae erunt merces tua, nascebantur omnes oues circulate. Erripuit igitur deus peculium patri uestro, & mihi dedit. Et hoc quoque factum est, in ouium admissura sustuli oculos meos, uidique per somnium hircos obuinctos circulis, punctis respersos, & albis maculis notatos, qui inibant gregem. Tum dixit ad me angelus dei per somnium, Iacob. Et respondi, Praesto sum. Et dixit, Attolle quiesce oculos tuos, & obserua omnes hircos obuinctos circulis, punctis respersos, & albis maculis notatos qui ineunt gregem: uidi enim quaecumque in te commisit Laban, Ego sum deus Beth El, cui illic statuam erexisti, quoque loci mihi uotum uouisti: surge igitur, & egredere ex ista terra, & redi in patriam tuam. Respondit Rahel simulque Lea, & dixerunt ad eum, Num pars aut haereditas adhuc nobis est in domo patris nostri? An non extraneae ab eo reputatae sumus? Vendidit enim nos, deinde & argentum nostrum insumpsit: quandoquidem ergo omnes opes quas eripuit deus patri nostro, nostrae sunt liberorumque nostrorum, fac quidquid deus tibi mandauit. Surrexit itaque Iacob, & imposuit filios suos & uxores suas camelis, abduxitque omnes

Dicitur ad Iacob.

Deus seruat suos & defendit.

Furari cor.

Coram dei pro
Iacobo & suis.

omnes greges suos, & omnes facultates suas quas parauerat, omnes opes possessionis suae, quas adquisierat in Padan Aram, ut remearet ad Isaac patrem suum in terram Chanaan. Laban autem abierat ut tonderet oves suas, furata est interim Rachel simulachra patris sui: Iacob uero furatus est cor Laban Syri, eo quod abitum suum illi non indicasset. Fugit itaque ipse & omnia quae illius erant, surrexitque & traiecit fluuium, dirigens faciem suam uersus montem Gilead. Die tertio nuntiatum est ipsi Laban quod Iacob fugisset. Et sumens secum fratres suos, insequutus est illum itinere septem dierum, & apprehendit eum in monte Gilead. Venerat autem deus in somno nocturno ad Laban Syrum, & dixit ad eum, Caue quidquam loquaris cum Iacob. Assequutus est itaque Laban Iacob: fixerat autem tabernacula sua Iacob in monte, sed & Laban cum fratribus suis tetendit [tentoria sua] in monte Gilead. Ait itaque Laban ad Iacob, Quid fecisti quod furatus es cor meum, & abduxisti filias meas ueluti bello captas? Cur me clam & inscio fugam capeffere uoluisti? Quin mihi indicasti, ut te cum gaudio amandassem, deduxissemque cum canticis, tympanis & cithara? Insper non permisisti ut oscularer filios meos & filias meas. Stulte quidem egisti. Et satis potens essem uobis malefacere, at deus patris uestri heri ad me dixit, Caue loquaris cum Iacob quidquam. Quod si omnino abire collibitum fuit, utpote desiderio paternae domus flagranti, continuatione deos meos furari oportuit? Respondit Iacob & dixit ad Laban, Eo quod timui, cogitavique te ui rapturum esse filias tuas mihi. Caeterum is apud quem deos tuos inuenieris, non uiuat coram fratribus nostris: recognosce tibi, si quid apud me est, & cape tibi. Nesciebat autem Iacob quod Rachel eos esset furata. Ingressus ergo est Laban tabernaculum Iacob, tabernaculum Leae, tabernaculumque duarum ancillarum, & non inuenit. Egressusque tabernaculum Leae, uenit in tabernaculum Rachelis. Porro Rachel simulachra illa acceperat, & posuerat ea sub stratum cameli, inseditque eis: & cum Laban contrectasset totum tabernaculum, nihil tamen inuenit. Rachel autem dixit ad patrem suum, Ne succenseat dominus meus quod non possum assurgere tibi, quia iuxta consuetudinem foeminarum mihi accidit. Perscrutans itaque, non inuenit simulachra. Hoc iram mouit ipsi Iacob, ut litigaret cum Laban, & diceret, Quae praeuaricatio mea? aut quod denique peccatum meum, quod sic inardescens me insequeris? Contrectasti omnem suppellectilem meam, quid ex uniuersa suppellectili domus tuae deprehendisti? Profer huc coram fratribus meis & fratribus tuis, ut isti inter nos duos disceptent. En uiginti istis annis fui tecum, oves tuae & caprae tuae non sunt abortae, sed neque arietes gregis tui comedi. A feris laceratum tibi non attuli: ego, si quid peccatum, poenas dedi. E manu mea requirebas si quid uel interdiu, uel noctu furto surreptum fuerat. Interdiu consumpsit me aestus, nocturno uero tempore gelu, fugitque somnus meus ab oculis meis. Viginti istis annis inquam seruiui tibi in domo tua, quatuordecim annis pro duabus filiabus tuis, & sex annis pro ouibus tuis, & immutasti mercedem meam iam decies. Et nisi deus patris mei, deus Abraham, & paupor Isaac adfuisset mihi, nunc quoque uacuum me amandasses: sed afflictionem meam, & laborem manuum mearum respexit deus, & redarguit [te] heri. Laban respondit, & dixit ad Iacob, An non filiae istae meae sunt, & filii isti filii mei, sed & greges isti greges mei, imò quidquid tu uides an non meum est? & filiabus istis quid facerem hodie, aut filiis earum quos pepererunt? Veni igitur, feriemus ego & tu foedus, quod testis loco sit inter me & te. Accepto itaque lapide Iacob statuam erexit, dixitque ad fratres suos, Legite lapides. Qui adferentes lapides, tumulum excitarunt, & ibi super eum comederunt. Vocauitque eum Laban elegar Schahadutha, Iacob uero uocauit eum Galeed. Dixitque Laban, Tumulus iste testis est hodie inter me & inter te: & idcirco uocatum est nomen eius Galeed. Et Mitzpa, quoniam dixit, Speculetur DOMINVS inter

Ebr. Ne loquaris & bono usque ad malum.

Ebr. Captiuas gladio. Ebr. Cur absconditus es ad fugiendum, & furatus es me? Ebr. Effet ad deum manus mea. Ebr. A bono usque ad malum.

Ebr. Ne iram moueat in oculis domini mei quod non surgo ante faciem tuam, quia uis mulierum mihi.

Pactum inter Laban & Iacob.

G. Vtraque uox tumulum testimonij sonat. Mitzpa specula.

me & inter te, quando fuerimus separati alter ab altero. Si adfluxeris filias meas, & si duxeris uxores ad filias meas, nemo nobiscum est: en deus testis est inter me & inter te. Rursumque dixit Laban ad Iacob, En iste tumulus, & en statua quam erexi inter me & te: testis esto tumulus iste, & testis quoque hæc statua, quod ego tumulum istum non transibo ad te, nec tu tumulum istum & statuam istam ad me ad malum. Deus Abraham, & deus Nahor, deus quoque patris illorum, iudicent inter nos. Et iurauit Iacob per pauorem patris sui Isaac. Mactauit quoque Iacob uictimam in monte, inuitauitque fratres suos ut manducarent panem. Et comederunt panem, pernoctaruntque in monte illo. Confurgensque Laban diluculo, osculatus est filios suos & filias suas, & imprecatus est eis felicia. Valedicensque Laban, abiit reuersus ad locum suum.

CAP. XXXII.

Proficiscens Iacob obuia sunt angeli, legatos ante se mittit ut placet fratrum Esau, a quo sibi uehementer metuit. Muna ergo adornat, quibus eum demulceat. Luatur Iacob cum angelo, superiorque euadit, & sit ex Iacob Israel.
Mahanaïm, castra aut turmas.

A Iacob uero profectus est itinere suo, cui obuiam facti sunt angeli dei. Quos cum uidisset Iacob, dixit, Castra sunt hæc dei: & uocauit nomen loci illius Mahanaïm. Iacob autem nuncios ante se premisit ad Esau fratrem suum in terram Seir, in regionem Edom. Mandauitque eis dicens, Sic dicetis domino meo Esau, Sic dicit seruus tuus Iacob, Apud Laban aduena fui, illicque moram traxi hætenus. Et sunt mihi boues, asini & ques, serui & ancillæ, misi que nunciatum hæc domino meo, ut impetrem gratiam apud te. Reuersi sunt nuncij ad Iacob, dicentes, Venimus ad fratrem tuum, nempe ad Esau, qui tibi obuiam uenit, habetque secum quadringentos uiros. Timuit uero Iacob uehementer, anxiusque fuit: distribuit ergo populum qui secum erat, oues quoque & boues & camelos in duas turmas, aitque, Si uenerit Esau ad unam turmam, & trucidauerit eam, euadet altera, reliquaque manebit. Et dixit Iacob, Deus patris mei Abraham, & deus patris mei Isaac, DOMINE qui dixisti ad me, Reuertere in terram tuam, & in patriam tuam, & omnino benefaciam tibi, inferior sum omni beneficentia omni que fide quam seruo tuo exhibuisti: quoniam baculo meo transiui Iordanem istum, & nunc creui in duas turmas: eripe me quæso è manu fratris mei, de manu Esau, nam timeo eum, ne ueniat & trucidat matrem simul cum filiis. Et tu quidem promissisti, quod uelis mihi benefacere, reddereque semen meum ueluti harenam maris, quæ præ multitudine numerari non potest. Pernoctauit itaque illic nocte illa, & accepit de ijs quæ sibi in manum ueniebant, munus ipsi Esau fratri suo. Nempe capras ducentas, hircos uiginti, oues ducetas, & arietes uiginti, camelas lactantes cum pullis earum triginta, uaccas quadraginta, & tauros decem, asinas uiginti, & pullos decem. Tradiditque [isthæc] in manum seruorum suorum, quemlibet gregem seorsim, & ait ad seruos suos, Transite ante me, & facite spatium inter gregem & gregem. Præcepitque priori dicens, Si occurrerit tibi Esau frater meus, & interrogauerit te hisce uerbis, Cuius es tu, quò uadis, & cuius ista, quæ te præcedunt? Dices, Hæc sunt Iacob serui tui, munus hoc missum domino meo Esau, & en ipse subsequitur nos. Huiusmodi mandata dedit secundo & tertio, omnibus denique qui greges sequebantur, nempe ut sic loquerentur ad Esau, sicubi inuenirent eum, dicerentque quod Iacob seruus eius sequeretur eos. Sic enim cogitabat, Placabo eum munere quod me antecedit, deinde uidebo faciem eius, fortasse me exaudiet. Præcessit itaque munus faciem eius, ipse uero eadem nocte mansit in castris. Nocte uero confurgens, tulit duas uxores suas, & duas ancillas suas, undecim quoque natos suos, & traiecit uadum Iabok. Accipiens ergo eos, transmisit eos ultra torrentem, transmisit quoque quidquid habuit: & mansit Iacob solus, descenditque cum eo uir in harenam donec aurora oriretur: qui uidens quod non posset ei præualere, tetigit uolam femoris eius, & uola femoris Iacob luxata est, dum ille luctaretur cum eo. Dixitque, Dimitte me, exorta est enim aurora. Et dixit, Non dimittam te, nisi bona mihi fueris imprecatus. Et dixit ad eum, Quod est nomen tuum? Respondit, Iacob. Ait, Nomen tuum ultra non uocabitur

Consolationem accipit à deo per angelos.

In periculis erat deus ex fide.

Ebr. Suscipiet faciem meam.

Iacob nominatur
novo Israelis
nomine.

uocabitur Iacob, sed Israel: nam & Elohim & hominibus tanquā princeps superior euasisti. Iacob interrogans dixit, Indica quæso nomen tuum. Et dixit, Cur sic interrogas de nomine meo? Fausta quæ imprecatus est ei ibidem. Et uocauit nomen loci illius Pniel: quoniā uidi [inquit] Elohim facie ad faciem, & erepta est anima mea. Ortusque est eis sol cum pertrāsisset Pniel, & ipse claudus erat foemore suo: ob id filij Israel etiamnum hodie non comedunt neruum obstupefactum in concauitate foemoris, eo quod tetigerit concauitatem foemoris Iacob neruo obstupefacto.

CAPVT XXXIII.

Prudētia Iacob
occurrens fra-
tri.

AT tollens Iacob oculos suos uidit, & ecce Esau uenit quadringenti uiri cum eo. Distribuit itaque filios ad Leam, Rahelem, atque duas ancillas: collocauit autem ancillas & filios illarum in primo ordine, deinde Leam & liberos eius, Rahelem tamen & Ioseph postremo. Ipse uero ante illos præcedens, septies pronus terram uersus inclinat, quousque fratri appropinquaret. Esau uero obuiam illi currens, amplexatus est eum, ruitque in collum eius, & osculatus est eum, fleueruntque. Attollens autem oculos suos, uidit mulieres & pueros, dixitque, Qui tibi isti? Et respondit, Pueri sunt quos benignitate sua deus donauit seruo tuo. Accedentes itaque ancillæ & nati earum, inclinarunt. Appropinquauit & Lea cum filiis suis inclinantibus. Post hæc adductus est Ioseph & Rahel, & incuruati inclinant. Dixit autem [Esau,] Quæ tibi uniuersa hæc turma, cui obuiam ueni? Respondit, Vt gratiam ac fauorem impetrarem coram domino meo. Et dixit Esau, Abūde satis mihi adest mi frater, maneat tibi quod tuum est. Ad quem ait Iacob, Ne quæso, si impetro gratiam corā te, accipe hoc munus meum de manu mea: nam in hoc uidi faciem tuam, quemadmodū uidetur facies Elohim: gratum ergo mihi fac, cape quæso honorarium munus meum quod tibi allatum est, benigne enim mihi fecit deus, & satis habeo. Flagitate autem illo, accepit [Esau,] & ait, Moue castra, & proficiscamur, ego te præcedam. Respondit illi [Iacob,] Dominus meus nouit nimirum quod pueri teneri sunt, deinde sunt mihi oues & boues foetæ, quas si impulero uno die, morientur omnes oues. Trāseat quæso dominus meus ante seruum suum, ego sensim incedam, quatenus ferunt pecora ante me, & quatenus pueri ferre possunt, donec peruenero ad dominū meum in Seir. Dixit ergo Esau, Constituam quæso quosdam de ijs qui mecum sunt, qui tecum maneant. Iacob respondit, Cur istud? [Satis est] si gratiam impetro coram domino meo. Reuersus est itaque Esau eadem die itinere suo uersus Seir: Iacob uero profectus in Suchoth, extruxit sibi domū tentoriaque suis pecoribus: hinc uocatum est nomen loci illius Suchoth. Venitque Iacob incolumis in Sichem, quæ est in terra Chanaan, dum rediret ex Padan Aram, & habitauit e regione illius ciuitatis. Emit quoque partem agri, ubi tenderet tabernaculum suum, de manu filiorum Hemor patris Sichem, centum probatis nummis: ibique constituit arā, & inuocauitque ibi fortē deum Israelis.

Altare extruit,
et deū inuocat.

Curiositas Dis-
ce.

DIna filia Leæ, quam pepererat ipsi Iacob, egressa est ut filias illius regionis uideret: quam ut uidit Sichem filius Hemor Hiuei principis illius regionis, rapuit eam & dormiens cum ea, constuprauit eam. Adhæserat enim animus eius Dinæ filię Iacob, amauit puellam, & pellexitque eam uerbis. Et dixit Sichem ad Hemor patrem suum, Cura ut hæc puella detur mihi uxor. Audiuit autem Iacob quod [Sichem] polluisset Dinam filiam suam, filij autem eius erant in agro apud pecora sua, & dissimulauit donec uenirent. Porro Hemor pater Sichem egressus est ad Iacob, ut cum eo loqueretur. Venientes autem filij Iacob e rure, atque audientes, sese discruciarunt uiri illi, & commouit eos uehementer, quod is rem tam nephariam designasset in Israele, dormiendo scilicet cum filia Iacob, quod factū minime conueniebat. Loquutus est ergo Hemor cum eis in hanc sententiam, Sichem natus meus deperit filiam uestram, obsecro igitur ut detis eam ei uxorem. Iungite no-

Elohim uocē Ebraicam reliqui, quia uarie eam exponūt, quidam pro deo, quidam pro angelo. Pniel, facies dei.

Quo pacto exceptus sit Iacob ab Esau, & quod inita gratia quisque ad sua redierit. Ebr. Dimidiavit.

Ebr. Vt inuenirem gratiā in oculis domini mei.

Vel, Redi mecum in gratiam. Ebr. Benedictionem.

Quidam legunt, Latentes, ut de pullis intelligatur.

Suchoth, tentoria, tabernacula.

Alij legunt, Vocauit arā fortem deum Israelis.

Raptus Dinæ, stuprator eius quo a Sichem fuerat oppressa, ex qua re grauissimū latrocinium deinde sequutum est.

Ebr. Loquutus est in cor puellæ.

Ebr. Anima filij mei concupiscit filiam uestram.

^{Ebr.} Inueniam gratiam oculis uestris.

biscum affinitatem, collocate nobis filias uestras, & nostras filias uobis ducite. Habitabitiscum nobiscum, regio ipsa uobis patebit, ut in ea habitetis, negotiemini, atque etiam contineamini. Sichem quoque dixit ad patrem puellae & ad fratres eius, Sinite ut impetrem hoc a uobis, quidquid dixeritis ad me, dabo, auctionem facite uel in immensum, idque erga me, cum donationis propter nuptias, tum dotis, dabo quidquid indicaueritis mihi, modo detis mihi puellam hanc uxorem. Responderunt filij Iacob ipsi Sichem & Hemor patri eius dolose, exostulantes super eo quod sororem ipsorum Dinam polluisset. Dixerunt ergo ad eos, Rem istam facere haudquaquam possumus, ut collocemus sororem nostram uiro praeputium habenti, id enim probrosum nobis esset. Veruntamen in hoc obsignati securi erimus de uobis, si fueritis sicut nos sumus, ut circuncidantur uobis omnes mares. Tum collocabimus filias nostras uobis, ducemusque nobis filias uestras, habitabimusque uobiscum, & erimus uobiscum unus populus. Quod si nos non audieritis, ut scilicet circuncidamini, recipiemus filiam nostram & abibimus. Placuerunt uero uerba illorum cum ipsi Hemor, tum Sichem filio eius. Et iuuenis quidem nihil cunctatus est facere rem istam, deperibat enim filiam Iacob, eratque honoratior omnibus qui in domo patris erant. Venit itaque Hemor & Sichem filius eius ad portam ciuitatis suae, loquunturque sunt cum ciuibus suis in hunc modum, Viri isti pacem nobis offerunt, ut habitare eis liceat in nostra regione, in eaque negotiari. Et terra quidem satis ampla est coram eis, ducemus ergo nobis filias eorum uxores, collocabimusque filias nostras eis; attamen hac in re obsignantur erga nos uiri illi ut nobiscum habitent, coeantque nobiscum in unum populum, si cuncti mares nobis circuncidantur, quemadmodum ipsi circuncisi sunt. Pecora illorum, facultatesque illorum, & iumenta illorum, an non nostra futura sunt, si illis hoc signo obstringemur, ut nobiscum habitent? Vniuersi itaque ciues illius urbis obsequuti sunt ipsi Hemor et Sichem filio eius, omnesque mares illius urbis circuncisi sunt. Tertio itaque die, quum essent in dolore ciues, duo filij Iacob Simeon & Leui, fratres Dinæ, arreptis gladijs suis, urbem introierunt confidenter, interfeceruntque omnem marem, quin & Hemor atque Sichem filium eius trucidarunt gladio, tuleruntque Dinam ex domo Sichem, & abierunt. Filij uero Iacob uenientes super occisos, despoliarunt ciuitatem, eo quod polluerant sororem suam. Oues quoque & boues atque asinos illorum, & quicquid erat in urbe & in agro, rapuerunt, sed & cunctam substantiam omnemque pubem, atque uxores illorum ceperunt, atque praedam abegerunt, cum omnibus quae intus erant. Dixit uero Iacob ad Simeon & Leui, Conturbastis me, putidumque me reddidistis coram habitatoribus istius regionis, nempe coram Chanaanæo & Pherisæo, & ego quidem paruo sum numero, congregabuntur ergo illi aduersum me, & trucidabunt me, uastaborque ego & domus mea. Illi uero responderunt, An ergo ut scorto abuti sorore nostra debuit?

In portis erant iudicia. Priuata libido sit commune exitium.

Iniquos aures duorum fratrum, quem adiuuant ceteri.

CAPVT XXXV.

Iacob emigrans iubet ut simulachra abijciant sui. Moritur Rahel. Ruben polluit sororem patris sui.

Dixit autem deus ad Iacob, Surge ascende in Beth El, & habita ibi, faciesque ibi aram deo, qui apparuit tibi quum coram Esau fratre tuo fugeres. Tum dixit Iacob ad domum suam, & ad omnes qui secum erant, Abijcite deos alienos qui sunt inter uos, mundamini, & immutate uestimenta uestra. Nam surgentes ascendemus in Beth El, & ibi faciam aram deo, qui respondit mihi in die afflictionis meae, & adfuit mihi in uia quam ambulauimus. Dederunt itaque ipsi Iacob omnes deos alienos quos habuerunt, in aures quoque quae erant in auribus illorum, & defodit eos Iacob subter quercum quae erat iuxta Sichem. Et quum emigrarent, fuit terror dei super ciuitates illas quae erant per circuitum illorum, ut filios Iacob non insequerentur. Venit itaque Iacob Luzam, quae est in terra Chanaan, ipsa est Beth El, ipse & cunctus populus qui cum ipso erat. Et extruxit illic aram, appellauitque locum illum, Deus Beth El: nam eodem loci apparuerat ei deus quum fugeret fratrem suum. Mortua uero est Debora

Terror inopijs, ne pijs inuicem commodent.

Potest etiam legi, in uocauit deus Bethel.

Deborah nutrix
Rebecca mori-
tur.

Secundo nomi-
natur Israel a
deo.

Schadai omni-
potens, omnis
sufficiens.
Promissiones
amplae dei.

Bethel domus
dei.

Filij Iacob.

Moritur Isaac.

Vxores Esau.
Gen. 36. 2.
1. Par. 1. 6

Domus patriar-
charum.

Esau habitat in
montibus Seir.

Generationes
Idumaeorum ex
Esau.

Amalechitae.

Deborah nutrix Rebecca, & sepulta est sub Beth El sub quercu: & uocatum est no-
men [loci] illius Quercus fletus. Rursus apparuit deus ipsi Iacob quum redisset
e Padan Aram, & benedixit ei. Et dixit ad eum deus, Nomen tuum est Iacob, ul-
tra non uocabitur nomen tuum Iacob, sed Israel erit nomen tuum: uocatumque est
nomen eius Israel. Dixit uero ad eum deus, Ego sum deus Schadai, cresce & au-
gesce, gens, imò congregatio gentium ex te prodibit, quin & reges e lumbis tuis
egredientur. Et terram illam quam dedi Abrahamo & Isaac, tibi dabo, & semini c
tuo post te terram istam. Ascendit itaque deus ab eo, in loco ubi loquutus fuerat
eum eo. Posuit autem Iacob statuam lapideam in eodem loco in quo cum eo lo-
quutus fuerat, libans super eam libamen, & fundens super eam oleum: uocauit no-
men loci illius, in quo deus fuerat cum eo loquutus, Beth El. Cumque proficisce-
rentur de Beth El, abessentque iugerum arui ab Ephrata, parturit Rahel, inque parien-
do difficulter habuit. Cumque sic graueret in partu suo, dixit ad eam obste-
trix, Ne timeas, nam & hunc habebis filium. Cumque efflaret animam, morieba-
tur enim) uocauit nomen eius Benoni, pater uero eius uocauit eum Benjamin.
Mortua itaque est Rahel, & sepulta in uia qua itur Ephrata: haec est Beth Lehe. Et
collocauit Iacob statuam ad sepulchrum eius. Haec est statua monumenti Rahel
usque in praesentem diem. Profectus ergo Israel tetendit tabernaculum suum ul-
tra turrin Eder. Cum itaque Israel habitaret in ea regione, iuit Ruben & dormiuit
cum Bilha concubina patris sui, quod audiuit Israel. Filiorum autem Iacob fuerunt
duodecim. Filij Leae, primogenitus Iacob Ruben, Simeon, Leui, Iuda, Isachar &
Zebulon. Filij Rahelis, Ioseph & Benjamin. Filij autem Bilha ancillae Rahel, Dan
& Naphtali. Et filij Zilpa ancillae Leae, Gad & Aser. Hi sunt filij Iacob, qui nati
sunt ei in Padan Aram. Et uenit Iacob ad Isaac patrem suum in Mamre in Kiriath
Arba, quae est Hebron, ubi incolae fuerant Abraham & Isaac. Fuerunt autem dies
Isaac centum anni & octoginta. Deficiens autem Isaac mortuus est, collectusque ad
populos suos senex & satur dierum: filij autem eius Esau & Iacob eum sepelie-
runt.

CAPVT XXXVI.

HAe autem sunt generationes Esau, qui & Edom. Esau duxerat uxores suas de
filiabus Chanaan, nempe Ada filiam Elon Hithaei, & Aholibama filiam Ana
filiae Zibeon Hiuari. Sed & Basmath filiam Ismael sororem Nebaioth. Ada pe-
perit ipsi Esau Eliphas, & Basmath peperit Rehuel. At Aholibama peperit Iehus,
Ialam atque Corah. Et hi sunt filij Esau, qui nati sunt ei in terra Chanaan. Tulit au-
tem Esau uxores suas, filios suos & filias suas, & omnes animas domus suae, peco-
ra sua, iumenta sua, cunctamque possessionem suam quam comparauerat in terra
Chanaan, & abiit in terram e regione fratris sui Iacob. Plurimae enim facultates
erant illis, nec poterant habitare simul, sed nec terra quam incoluerant ferre eos po-
tuit propter pecora quae habebant. Habitauit ergo Esau in monte Seir, Esau au-
tem est Edom. Istae autem sunt generationes Esau patris Edom in monte Seir.
Et ista sunt nomina filiorum Esau, Eliphas filius Ada uxoris Esau, Rehuel filius
Basmath uxoris Esau. Filij Eliphas fuerunt Theman, Omar, Zepho, Gatham &
Kenas. Porro Thimna fuit pellex ipsius Eliphas filij Esau, & peperit ipsi Eliphas
Amalek: & hi sunt filij Ada uxoris Esau. Isti uero fuerunt filij Rehuel, Nahath,
Zera, Samma & Miza: isti fuerunt filij Basmath uxoris Esau. Isti fuerunt filij Aho-
libama filiae Ana, filiae Zibeon uxoris Esau, peperitque ipsi Esau Iehus, Ialam & Ko-
ra. Isti sunt duces filiorum Esau, & hi filij Eliphas primogeniti Esau. Dux The-
man, dux Omar, dux Zepho, dux Kenas, dux Korah, dux Gatha, dux Amalek.
Isti sunt duces ex Eliphas in terra Edom, & hi sunt filij Ada. Hi quoque sunt filij Re-
huel filij Esau. Dux Nahath, dux Zera, dux Samma, dux Mirah: isti sunt duces ex
Rehuel in terra Edom, & hi sunt filij Basmath uxoris Esau. Porro isti sunt filij

Benoni filius doloris
mei.
Benjamin filius dex-
tere.

Recesserunt duces qui
ex Esau fuerunt, & mis-
eratio eius a Iacob.

^c Aholibama uxoris Esau, dux Iehus, dux Ialā, dux Korah: isti sunt duces ex Aholibama filia Ana uxore Esau. Isti itaq; sunt filij Esau, & hi duces eorū, is est Edō. Isti uero sunt filij Seir Horēi, qui habitauerāt in terra, Lotā, Sobal, Zibeō, & Ana. Itē ^{2. Par. 1. 6} Dison, Ezer atq; Disan. Et hi sunt duces Horēi filij Seir in terra Edom. Fuerūtq; filij Lotan, Hori & Heman, Soror uero Lotan Thimna. Et isti filij Sobal, Aluan & Manahath, Ebal, Sepho, atq; Onam. Isti sunt filij Zibeon & Aiah atq; Ana. Hic est Ana qui inuenit mulos in deserto, quū pasceret asinos patris sui Zibeon. Et isti sunt filij Ana, Dison: & Aholibama filia Ana. Hi uero sunt filij Disan, Hembdan, Esban, lithran atq; Cheran. Isti sunt filij Ezer, Bilhan, Zaheuan & Akan. Et hi filij Disan, Vtz & Aran. Hi duces Horēi, dux Lotan, dux Sobal, dux Zibeon, dux Anah, dux Dison, dux Ezer, dux Disan: isti sunt duces Horēi secundum duces eorum in terra Seir.

^d Isti uero sunt reges qui regnauerant in terra Edom, antequam regnaret rex super filios Israel. Regnauit autem in terra Edom, Bela filius Beor, & nomen ciuitatis suae Dinhaba. Mortuo Bela, regnauit pro eo Iobab filius Zerah de Botzra. Cumq; mortuus esset Iobab, regnauit pro eo Husam de terra Theman. Mortuo Husam regnauit pro eo Hadad filius Bedad, qui percussit Midian in campo Moab: & nomen ciuitatis suae Auith. Hadad mortuo, regnauit pro eo Samla de Masreka. Mortuo Samla, regnauit pro eo Saul de Rehoboth fluuiō. Mortuus uero est Saul, & regnauit pro eo Baal Hanan filius Achbor. Sed & Baal Hanan filius Achbor mortuus est, & regnauit pro eo Haddar: & nomen ciuitatis suae Pahu, nomen uero uxoris suae Mehetabeel, quae fuit filia Matred filiae Mezahab. Haec ergo sunt nomina ducum Esau iuxta familias suas, & iuxta loca sua secundum nomina sua. Dux Thimna, dux Aluah, dux Ietheth, dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon, dux Kenatz, dux Theman, dux Mibzar, dux Magdiel, dux Iram. Isti inquam sunt duces Edom iuxta habitationes suas in terra possessionis eorum. Ipse est Esau pater Edumaeorum. Iacob autē habitauit in terra in qua pater eius incola fuerat, nēpe in terra Chanaan. CA. XXXVII.

Incipit historia de Ioseph, qui ut à patre unico dilectus erat, ita fratribus est exosus, idq; propter somnia quaedā. Vēditus fuit à fratribus Ismaelitis, & in Aegyptum abductus. ^aEb. Eo q; filius esset senectutis. ^bAlij legunt, tessellatam.

^a Istae sunt generationes Iacob. Ioseph quum esset natus annos decem & septem, Ipsecebat oues cum fratribus suis, & ipse puer [agebat] cum filiis Bilha, atq; cum filiis Zilpa uxorum patris sui, & deferebat Ioseph infamiam eorum malam ad patrem eorum. Israel autem diligebat Ioseph super omnes filios suos, quod natus esset ei in senectute sua, & fecit ei tunicam ^buariam. Fratres autem eius quum animaduernerent quod pater eorum amaret eum prae cunctis fratribus suis, odio prosequuti sunt eum, nec poterāt cum eo pacate loqui. Et Ioseph somniatuit somniū, quod cum fratribus narrasset, plus odisse eum coeperunt. Dixit enim ad eos, Audite quaeso somnium istud quod somniaui. En colligabamus in agro mergites, & ecce merges meus erectus stabat, mergites uero uestri tanquā in gyro meum mergitem proni uenerabantur. Cui dixerunt fratres eius, An ergo tu rex regnabis super nos, & dominus nobis imperitabis? Hinc maius odium conceperunt aduersus eum, idq; propter infomnia sua, atq; huiusmodi sermones. Rursus uero aliud somnium somniauit, quod narrans fratribus suis, ait, En & hoc somnium somniaui, Sol & Luna unā cum undecim stellis me proni uenerabantur. Cumq; hoc retulisset patri suo, fratribusq; suis, increpauit eum pater suus, dixitq; ei, Quid hoc somnii quod somniaſti? An ego & mater tua fratresq; tui ueniemus, & corā te proni procidemus? Aemulati sunt itaq; eum fratres sui, pater uero obseruabat negotium istud. Abierunt autē fratres eius, ut pascerent gregem patris sui in Sichem. Dixitq; Israel ad Ioseph, An non fratres tui pascunt in Sichem? agedum mittam te ad eos. Respondit, En praesto sum. Dixitq; ad eum, Vade quaeso, & uide si recte habeant fratres tui, & si grex recte ualeat, idq; ad me refer. Misit itaq; eum de ualle Hebron, & uenit in Sichem. Reperit autē eum uir quidam errantem in campo,

Iosephi zelus contra fratres peccantes.

Somnium primum.

Alterum somnium.

po,

Cōspiratio fratrum in necem Ioseph.

Iudas uendendum non occidendum consultat.

Sap. 10. c
Psal. 104. b

Tunica filij agnoscitur, non flagitium.

Coniugium Iudas.
1. Par. 2. a

po, interrogabatq̃ eū, Quid quæris? Respondit, Fratres meos quæro, indica quæso mihi ubi pascant. Et dixit uir ille, Profecti sunt hinc, audiui eos dicentes, Abeamus in Dothain. Insequutus est ergo Ioseph fratres suos, & inuenit eos in Dothan. Videntes autem eum procul, antequam accessisset eos, machinati sunt ei necem, & dixitq̃ alter ad alterum, En magister iste somniorū uenit, adeste, occidamus eum, & demittamus eum in puteum aliquem, dicemusq̃, Bestia mala eum deuorauit, & uidebimus qualiter cadāt somnia eius. Audiens hoc Ruben, conatus est eum liberare ex eorum manu, & dixit, Ne uitam ei eripiamus. Et rursus dixit ad eos Ruben, Ne sanguinem effuderitis, sed demittite eum in hanc cisternam, quæ est in solitudine, & manum ne inferatis ei: [hoc nempe cōsilio] ut eriperet eum ex illorū manu, & restitueret eum patri suo. Cumq̃ uenisset Ioseph ad fratres suos, nudauerūt eum tunica sua, tunica illa uaria qua erat indutus. Et arripientes eum, demiserunt eum in cisternam uacuam in qua non erat aqua. Ipsi uero confidūt ad edendum cibum: & cum attollerent oculos, uiderunt in uia Ismaëlitas uenientes ē Gilead, quorum cameli ferebant aromata, resinam & stacten: ibant autem ut de portarent hæc in Aegyptum. Et dixit Iuda ad fratres suos, Quid lucri, si fratrem nostrum occiderimus, & sanguinem eius obtexerimus? Adeste, uendamus eum Ismaëlitis, nec inferamus nos ei manus, frater enim noster est & caro nostra. Et audierunt eum fratres eius. Cumq̃ præterirent Madianitæ negotiatores, extracto & sublato Ioseph ē cisterna, uendiderūt eum Ismaëlitis uiginti [siclis] argenti, qui duxerunt eum in Aegyptum. Et reuersus est Ruben ad cisternam, & ecce Ioseph non erat in cisterna: conscidit ergo uestem suam, & reuersus ad fratres suos, dixit, Puer nuspian comparet, & ego quò ibo? Tulery itaq̃ tunicam Ioseph, & macantes hoedum ex capris, tinxerunt tunicam sanguine. Miserunt autem tunicam illam uariam, tuleruntq̃ eam ad patrem suum, dicentes, Hoc inuenimus, dignosce quæso, tunica filij tui sit, an nō. Et agnouit eam, dixitq̃, Tunica filij mei est, bestia mala deuorauit eū, omnino laceratus est Ioseph: conscissisq̃ uestimētis suis, imposuit saccū lumbis suis, seq̃ discrucias filij sui causa, idq̃ multis diebus. Surrexerūt uero omnes filij eius cūctæq̃ filia eius, ut eum cōsolarētur, at noluit consolationē admittē: dixitq̃, Quin lugens descēdam ad filium meum in sepulchrū: fleuitq̃ super eum pater suus. Porro Madianitæ uendiderunt eum in Aegyptum Potiphari cubiculario Pharaonis, capitaliū rerum præfecto. **CAP. XXXVIII.**

Contigit illo tempore, ut Iuda descenderet à fratribus, & diuerteret ad quen-
dam Adulamitem, Hiram nomine. Vidit ibidem Iuda filiam cuiusdam negotiatoris qui uocabatur Sua, & ducens eam, ingressus est ad eam. Concipiens illa peperit filium, uocatumq̃ est nomen eius Er. Rursus uero concipiens peperit filium, uocauitq̃ nomen eius Onan. Peperit ultra filiū, quem uocauit Sela, & fuit ipse in Cherib cum illa hunc pareret. Accepit autem Iuda uxorem primogenito suo Er, nomine Thamar. Et fuit Er primogenitus Iuda malus coram oculis DOMINI, & interfecit eum DOMINVS. Dixit ergo Iuda ad Onan, Ingredere ad uxorem fratris tui, & duc eam uxore, ut exuscites semen fratri tuo. Sciens uero Onan quod semen non esset ei futurum si ingrederetur ad uxorem fratris sui, disperdit ad terram, ne daret semen fratri suo. Displicuit hæc res quam fecerat DOMINO, idcirco & hunc occidit. Dixit itaq̃ Iuda ad Thamar nurum suam, Mane uidua in domo patris tui, donec Sela filius meus adolescat: idq̃ eo cōsilio, ne & iste, quem admodum fratres sui, moreretur. Abijt ergo Thamar, & mansit in domo patris sui. Cumq̃ multi dies præterissent, moritur filia Sua uxor Iuda: qui consolatione accepta, ascendit ad tonfores ouium suarum in Thimnath, ipse & Hiram amicus eius Adulamites. Nunciatum uero est ipsi Thamar, in hanc formam, Socer tuus ascendit in Thimnath, ut tondeat oues suas. Illa uero à se positis uestimentis ui-

ⁱEb. Dixit uir ad fratrem suum.

ⁱEb. Ne percutiamus eum in anima.

ⁱForte Lotum fuit.

ⁱAlij legunt, præfecto cocorū: alij, præfecto prætorio, &c. Abrūpitur narratio Iosephi, & interseritur de Iuda, qui compressa nuru sua Thamar, ex ea sūstulit duos filios. Pertinent autem hæc ad seminis benedicti seriem.
ⁱQuidam legunt, hominis Chananei.
ⁱQuidam legunt, & fuit in mendacio, hoc est, amplius non peperit.

duitis suae, obtexit atq; obduxit se peplo, & confedit ad biuium, in propatulo qua itur Thimnatah. Viderat enim adoleuisse Selam, neq; se datam illi uxorem. Quam quum uidisset Iuda, existimauit eam esse meretricem, operuerat enim faciem suam. Declinans ergo ad eam e uia, dixit, Age, sine quaeso ad te ingrediar (nesciebat enim quod nurus sua esset.) Illa uero respondit, Quid dabis mihi, si ad me uis ingredi? Qui dixit, Mittam ex grege hoedum caprarum. Ait illa, An non pignus mihi dabis donec mittas? Qui ait, Quale nam pignus darem tibi? Illa respondit, Annulum tuum, fasciam tuam, atq; baculum quem manu gestas. Dans itaq; ei, ingressus est ad eam, & cocepit ex eo. Et surgens abiit, positoq; peplo suo, induit uestimenta uiduitatis suae. Misit autem Iuda hoedum ex capris per manum amici sui Adulamitae, ut reciperet pignus de manu mulieris, at ille non inuenit eam. Interrogauit ergo homines loci illius hisce uerbis, Vbi est illa meretrix, quae [sedebat] in propatulo ad uiam? Illi responderunt, Nulla fuit hic meretrix. Reuersus est igitur ad Iudam, dixitq; illi, Non inueni eam, sed & homines istius loci dixerunt nullam fuisse illic meretricem. Et dixit Iudas, Sibi seruet, ne & nos pudefiamus: en mihi hoedum hunc, & non inuenisti eam. Post tres menses ferme nunciatum est Iudae tale nuncium, Thamar nurus tua scortata est, & ex scortatione cocepit etiam. Iudas ait, Educite eam, ut comburatur. Cumq; educeretur, misit ad socerum suum hisce uerbis, E uiro cuius haec sunt, grauida sum: addiditq; Dignosce quaeso cuius sit hic annulus, haec fascia, & baculus iste. Et agnouit Iudas, & dixit, Iustior me est, eo quod non dederim eam filio meo Sela: neq; ultra cognouit eam. Cumq; aduenisset tempus ut pareret ipsa, gemelli erant in utero eius, & in pariendo unus matrum exeruit, qua arrepta obretrix, coccino filo circumligabat, dicens, Is primus egressus est. Contigit autem ut is manum suam retraheret, & egrederetur frater eius, dixitq; illa, Cur rupisti tibi rupturam? Et uocatum est nomen eius Paretz. Postea egressus est frater eius, in cuius manu filum coccinum erat, & uocatum est nomen eius Zarah.

CAPVT XXXIX.

Resumitur historia Ioseph, qui quum esset charus hero suo, sollicitatur ab uxore de stupro: cui dom non consentit, ac si reus esset, in carcerem conijciunt.

PORRO Ioseph deductus est in Aegyptum, emitq; eum Potiphar cubicularius Pharaonis, praefectus rerum capitalium, uir Aegyptiacus: emit eum inquam, de manu Ismaelitarum, qui abduxerant eum illuc. Et DOMINVS adfuit ipsi Ioseph, ut esset uir, cui omnia prospere caderent, eratq; in domo domini sui Aegyptij. Cumq; uideret herus eius quod DOMINVS adesset ei, quodq; DOMINVS cuncta quae gerebat Ioseph, sub manu eius fortunaret, nactus est Ioseph gratiam coram domino suo, seruiuitq; ei: praefecitq; eum domui suae, tradens sub manu eius quae cunq; habebat. Ab eo tempore ergo, quo eum domui suae & omnibus rebus suis praefecerat, DOMINVS domum Aegyptij propter Ioseph fortunauit, quin quidquid habebat, siue domi siue ruri, fecundum reddidit DOMINVS. Reliquit ergo quaecunq; habebat in manu Ioseph, nec quidquam cum eo nouit, nisi cibum quem edebat. Erat autem Ioseph eleganti forma & pulchro aspectu. Factum est autem post haec, ut uxor heri sui iniectis in Ioseph oculis, diceret, Dormi mecum. Qui reuens ait ad uxorem heri sui, En herus meus mecum nihil nouit earum rerum quae in domo geruntur, quin cuncta quae habet in manum meam credidit. Non est maior me quispiam in hac domo, nec excepit a me quidquam praeter te, eo quod tu uxor illius es: quomodo igitur designarem ingens hoc flagitium, ut peccem & in deum? Cumq; sic quotidie cum Ioseph loqueretur, ipse tamen eam non audit, nec dormire uult cum ea, imò nec cum ea esse. Contigit ergo quodam die, ut domum ueniret, faceretq; opus suum, nec esset quispiam ex familiaribus in domo. Illa apprehendit eum ueste eius, dicens, Dormi mecum: qui relicta ueste sua in manu illius, fugit, & egressus est foras. Cum uero illa uidisset quod reliquisset uestem suam in manu eius, fugissetq; foras, uocauit domesticos suos, dixitq; ad eos, En in-

troductus

Math. 1. 8

Phares.

Zara.

Venditur Ioseph Phutiphar.

Ex deo prosperitas iusto.

Benedictio domini propter iustum.

introduxit ad nos uirum Hebræum, ut nobis illuderet, nam uenit ad me ut mecum dormiret, ego uero sublata uoce clamaui. Cumq[ue] is audiret me attollere uocem & clamare, ueste sua apud me relicta fugit, & egressus est. Et collocauit uestem eius apud sese, donec ueniret herus eius domum. Tunc loquuta est ad eum hisce uerbis, Venit ad me seruus Hebræus, quem adduxisti nobis ut illuderet mihi, quum uero sustulisssem uocem meam & clamarem, relicta ueste sua apud me, fugit foras. Audiens uero dominus eius uerba uxoris suæ, quæ ad illum erat loquuta, nempe, Sic fecit mihi seruus tuus, excāduit ira eius. Tollensq[ue] herus Ioseph, coniecit eum in³ carcerem, in eum locum ubi uincti regis conclusi tenebantur. Et Ioseph fuit illic in carcere. At DOMINVS aderat ipsi Ioseph, & inclinauit ad eum beneficentiam, & dedit illi ut fauore eum prosequeretur ergastularius. Et tradidit præfectus carceris uniuersos uinctos qui in carcere erant sub manum Ioseph, & quidquid ibidem faciebāt, ipse faciebat. Nihil curæ gerebat præfectus carceris manu sua, quandoquidē DOMINVS aderat ipsi Ioseph. Et quidquid faciebat ipse, fortunauit DOMINVS.

CAPVT XL.

POST hæc gesta contigit, ut regis Aegyptij pocillator & pistor peccarent aduersus dominū suum, regem scilicet Aegypti. Iratusq[ue] est Pharaon aduersus duos præfectos, nempe aduersus præfectum pocillatorum, & aduersus præfectum pistorum. Et cōiecit eos in carcerem, in domum uidelicet magistri suppliciorum, in eum carcerem in quo Ioseph uinctus tenebatur. Et præfectus rerum capitaliū præfecit illis Ioseph, qui & ministrabat eis, fueruntq[ue] aliquot dies in carcere. Somniarunt uero uterq[ue] somnium, quisq[ue] suum somnium eadem nocte, & quisq[ue] iuxta interpretationē somnii sui, pocillator scilicet & pistor regis Aegyptij, qui uincti tenebantur in carcere. Et ueniens ad eos Ioseph mane, contemplatus est eos, & en erant consternati. Percunctatus est itaq[ue] præfectos Pharaonis, qui secum erant in carcere domini sui, hisce uerbis, Cur tristis est uultus uester hodie? Qui responderunt ei, Somnium somniauimus, nec est qui interpretetur. Dixitq[ue] ad eos Ioseph, An non dei sunt interpretationes? Narrate quæso mihi. Recēsuit itaq[ue] præfectus pocillatorum somniū suum ipsi Ioseph, dixitq[ue] ei, Quum somniarem, en uitis erat coram me, & in ipsa uite tres palmites, uitis uero quasi germinabat ex oriente flore eius, & maturantibus botris in flagellis eius. Sed & crater Pharaonis erat in manu mea, & accipiens uuas expressi eas in craterem Pharaonis, dediq[ue] craterem in manum Pharaonis. Dixit uero ad eum Ioseph, Hæc est interpretatio eius, tres palmites, tres dies sunt. Intra tres dies Pharaon extollet caput tuum, & te in gradū tuum reponet, ut præbeas craterem Pharaoni in manum eius, iuxta pristinum morem quum esses à caliculis [regis,] tu modo sis apud te mei memor quum tibi bene fuerit, ut mihi uel hoc beneficiū præstes, ut mei mentionem facias apud Pharaonem, & cures ut extrahar ex hac domo, quia furtim sublatus sum è terra Hebræorum, neq[ue] hic quidquam designaui, ob quod me in hanc foueam conijcerēt. Intelligens autem pistorum præfectus expositionem hanc esse faustam, ait ad Ioseph, Et ego somnium habui. Erant tria canistra alba super caput meum. Porro in superiori canistro erāt uarij generis cibi Pharaonis, opere pistorio parati, & aues comedebāt ex canistro quod erat super caput meum. Responditq[ue] Ioseph, & dixit, Hæc est interpretatio eius, tria canistra sunt tres dies, intra tridūū tollet Pharaon caput tuum à te, agetq[ue] te in crucem, ut aues comedant carnes tuas. Factum itaq[ue] est die tertio, qui erat dies natalitius Pharaonis, ut instrueret conuiuium omnibus seruis suis, & recensuit caput præfecti pocillatorum, atq[ue] caput præfecti pistorum, inter seruos suos. Et præfectum quidem pocillatorū restituit, ut esset pocillator suus, qui & præbuit craterem in manum Pharaonis. Præfectum uero pistorum suspendit, quemadmodum coniecerat eis Ioseph. At præfectus pocillatorum Iosephi non

^a Eb. In domo carceris uel putei.

Miseriordia dei in carcere cum innocēte. Psal. 104. b

Somnia diuinitus immissa.

Interpretator somniorum Ioseph.

Natalitij Pharaonis conuiuium.

Ingratus pistor æterna.

^a Quum esset in carcere Ioseph, interpretatus est somnia uinctis, & prædixit quid esset euenturum.

^a Quidam legunt, corum, seu archimagirum.

^A *Somnia quædā habet
Pharao, quæ dū Ioseph
exponit, dominus fit to-
tius Aegypti.*

est recordatus, sed tradidit eum obliuioni.

^A Post duos annos somnians erat Pharao. Stabat ad riuum, & ascendebant ē riuo septem uaccæ aspectu pulchræ, & carne pingues, pascentes in loco palustri. Post illas ascendebant aliæ septem uaccæ de riuo, deformes illæ & tenui carne, stabantq; iuxta illas uaccas in littore riuī. Et uaccæ illæ quæ deformes erant atq; macilentæ, deuorabant septem uaccas quæ erant eleganti forma & pingues: & euigilauit Pharao. Rursum uero dormiens, somniauit secundo. Septem spicæ pullulabant in culmo uno, plenæ quidem & bonæ. Et rursus septem spicæ tenues & Euro exhaustæ germinabant post illas. Deuorabantq; spicæ tenuiores, septem spicas crassas & plenas. Euigilauitq; Pharao, & ecce somnium erat. Mane factō palpitabat^a cor eius, mittensq; conuocauit omnes magos Aegypti, & cunctos sapientes eius, narrauitq; Pharao somnium suum eis, nec erat coniectō qui ea Pharaoni interpretaretur.

^B *Et. Spiritus eius.*

^B Loquutus est ergo præfectus pocillatorum ad Pharaonem in hanc sententiam, Subeunt mihi hodie peccata mea. Pharao iratus aduersus seruos suos, coniecerat me in carcerem in domum præfecti suppliciorū, me inquam & præfectum pistorum. Somniabamus autem somnium ego & ille eadem nocte, uterq; iuxta somnī sui interpretationē somniabamus. Erat autem ibidem nobiscū puer quidam Hebræus, seruus præfecti capitalium rerum, cui cum recenseremus, interpretatus est nobis somnia nostra, utriq; uidelicet iuxta suum somnium. Quemadmodum uero coniecit nobis, sic euenit: me restituit loco meo, illum uero in crucem egit.

*Exaltatur pius
ē carcere in au-
lam.
Psalm. 104. b*

Mittens ergo Pharao uocauit Ioseph, & ilico eduxerunt eum ē fouea, de tonsus uero, mutatis uestibus uenit ad Pharaonem. Et dixit Pharao ad Ioseph, Somniaui somnium, & coniectō non est qui explicet, ego uero de te audiui loqui, quod possis somnia quæ audieris interpretari. Respondit Ioseph Pharaoni, & dixit, Deus uel absq; me prospera respōdebit Pharaoni. Loquutusq; est Pharao ad Ioseph, Quum somniarem uisus sum mihi stare super ripam fluuij, & en de fluuio septem uaccæ pingues carne ascendebant, formæq; eleganti, pascentes in loco palustri: rursus ascenderunt post illas septem aliæ uaccæ, tenues quidem & deformissimæ, macilentæ, quales non uidi in tota terra Aegypti. Et deuorauerunt uaccæ illæ macilentæ & deformes, septem priores uaccas pingues. Et tametsi essent ingressæ in uiscera illarum, animaduerti tamen non poterat illas in uiscera istarum introisse, nam aspectus istarum erat, ut prius, deformis. Et euigilans, rursus uidi per somnium meum septem spicas pullulantes, ex uno culmo plenas et pulchras: fuerunt rursus aliæ septem spicæ exiccatae, tenues, & Euro exhaustæ, quæ pullularunt post priores. Deuoraueruntq; spicæ illæ tenues, septem spicas bonas. Hæc narraui Magis, & non fuit qui mihi interpretaretur. Et respondit Ioseph Pharaoni, Somnium Pharaonis idem est, & quæ deus

^D facturus est, nota facit Pharaoni. Septem uaccæ elegantes, sunt septem anni: & septem spicæ bonæ itidem septem anni sunt, unum idemq; est somnium. Septem ergo uaccæ macilentæ & tenues, quæ post priores ascenderunt, septem sunt anni: & septem spicæ uacuæ & Euro exhaustæ, etiā septem anni sunt famis. Hoc est uerbum quod loquutus sum ad Pharaonem, & hoc facturus est deus, & ostēdit id Pharaoni. Ecce ueniunt septem anni fertilissimi per totam terram Aegypti: & rursus, dein de uenient post illos septem anni famis, & obliuioni tradetur cuncta abundantia per terram Aegypti, & fames conficiet terram ipsam. Nec cognoscetur ubertas in terra ob famem illam superuenientem, nam grauissima erit. Quod uero iteratum est somnium bis super Pharaonem, [significat] quod firmiter decretum est hoc à deo, festinaturumq; deum, ut id perficiat. Nunc ergo prouideat sibi rex uirum aliquem industrium & sapientem, quem præficiat super terram Aegypti. Faciat & hoc Pharao, constituat præfectos super terram, & accipiat partem quintam de terra Aegypti per septem annos ubertatis. Congregent quoq; omne alimentū per annos bo-

nos

nos sequentes, & conuehāt frumentum sub manum Pharaonis, & annonam per ciuitates conseruent, eritq; alimētum hoc ad reſeruationem ipſi terræ pro ſeptem annis famis, qui futuri ſunt ſuper terrā Aegypti, ne terra fame conficiatur. Placuit hic ſermo Pharaoni & cūctis miniſtris eius: & dixit Pharaon ad ſeruos ſuos, Num inueniri poteſt uir qui huic poſſit cōparari, in quo nempe ſit ſpiritus dei? Dixitq; Pharaon ad Ioseph, Quandoquidem deus hæc omnia tibi nota fecit, nullus eſt qui te prudentia & ſapientia æquet, tu igitur ſis ſuper domum meam, & ad tuum imperium uniuerſus populus meus cibum capiet, ſolio duntaxat honoratior te ero. Et rurſum dixit Pharaon ad Ioseph, En conſtitui te ſuper totam terram Aegypti. Et auferens Pharaon anulum ſuum de manu ſua, inſeruit illum manui Ioseph, ueſtiuitq; eum ueſtimentis byſſinis, & impoſuit torquem aureum in collum eius. Iuſſit quoq; eum uehi in curru ſecundo quem habebat, & clamauerunt coram eo Abrech, & conſtituit eum ſuper totam terram Aegypti. Et dixit Pharaon ad Ioseph, Ego ſum Pharaon, ſine nutu tuo non ſuſtollet quiſpiam manum ſuam aut pedem ſuum per totam terram Aegypti. Vocauitq; Pharaon nomen Ioseph Zaphnat Paeneah, & dedit ei Aſnath filiam Potipharis, ſacerdotis in On, uxorem. Egreſſus eſt itaq; Ioseph in terram Aegypti. Erat uero Ioseph natus annos triginta, quādo ſtetit coram Pharaone rege Aegypti. Et egrediens Ioseph à Pharaone, pertranſiit totam terram Aegypti. Septem annis autem fertilibus protulit terra aceruos, ille uero conuexit omnem prouentum ſeptem annorum, qui fuit per totam terram Aegypti, & reſoſuit alimentū in urbibus, cuiuslibet agri prouentum conuexit in eam urbem quam ambiebat [ager.] Et conuexit Ioseph frumentū uehementer multum, tanquam arenam maris, ut à numero ceſſaret, innumerum enim erat. Natiq; ſunt Ioseph duo filij antequā ueniret annus famis, quos illi pepererat Aſnath filia Potipharis ſacerdotis in On. Vocauitq; Ioseph nomen primogeniti Manaffe, [ac ſi diceret,] Quoniam effecit deus ut cuncti laboris mei, & uniuerſæ domus patris mei obliuiſcerer. Nomen uero ſecundi uocauit Ephraim, [ac ſi diceret,] Quoniam effecit deus ut fructū haberem in terra adſtictionis meæ. Exactis itaq; ſeptem annis fertilibus qui fuerunt in terra Aegypti, uenire cœperūt ſeptem anni famis, quemadmodum prædixerat Ioseph. Fuit itaq; fames in omnibus regionibus, in cuncta autem terra Aegypti fuit annona. Cumq; fames graſſari inciperet etiam in tota terra Aegypti, clamauit populus ad Pharaonem pro cibo. Et dixit Pharaon ad omnes Aegyptios, Ite ad Ioseph, & quod ille dixerit uobis, facite. Fuit itaq; fames illa in uniuerſa terra. Aperuit ergo Ioseph omnia [horrea] in quibus erat [annona,] & diſtraxit Aegyptijs. Inualuerat em fames per terram Aegypti. Omnes quoq; regiones uenerunt in Aegyptum, frumentatum à Ioseph, inualuerat enim fames per uniuerſam terram.

CAP. XLII.

Intelligens autem Iacob annonam eſſe in Aegypto, dixit ad filios ſuos, Cur ſic A deſides cunctamini? Addiditq; En audiui quod annona ſit in Aegypto, deſcendite illuc, & emite nobis illinc frumenta, ut in uita ſuperſtites maneamus, nec moriamur. Deſcenderunt ergo decem fratres Ioseph, ut frumentum emerent ab Aegyptijs. Benjamin uero, fratrem Ioseph, non miſit Iacob cum fratribus ſuis, dixit enim, Fortè accidet ei perniciēs. Venerunt itaq; filij Iſraël ad coemendū ſimul cum alijs qui ueniebāt: fuit enim fames in terra Chanaan. Ioseph autem dominus erat ſuper terram, ut ipſe uenderet omni populo terræ. Accedentes itaq; fratres Ioseph, proni uerſus terram inclinant. Videns autem Ioseph fratres ſuos, cognouit eos, ſed alienum ſe ſimulat erga eos, loquiturq; cum eis dure, & dixit ad eos, Unde ueniſtis? Reſponderūt, De terra Chanaan, ut emamus alimenta. Ioseph autem B cognouit fratres ſuos, ipſi uero non cognouerunt eum. Recordatusq; Ioseph ſomniorum quæ de eis ſomniauerat, ait ad eos, Exploratores eſtis, ueniſtisq; ut nu-

Pſal. 104. b
1. Mach. 2. f
A. 7. b

Vxorem ducit
Ioseph.

Filij Ioseph.
Manasses.

Ephraim.

A. 7. b

Agnoscit fra-
tres Ioseph, &
diſſimulat.

Quidam legunt, Ar-
mabitur, quidā oſcu-
latur.

Abrech quidam te-
nerum patrem inter-
pretantur: quidā ge-
nuculabor tibi, quidā
faustam acclamationem
putant.
Zaphnat Paeneah,
penetrator arcanorum.

Fratres Ioseph in Aegypto
deſcendunt frum-
entatum, tentantur &
adſtigitur aliquoſq; à
fratre: & catastropha
eſt quaſi ſomniorum.

ditatem terræ obseruetis. Ad quem illi dixerunt, Non domine, sed serui tui escam emptum uenerunt. Nos omnes filij sumus unius uiri, probi sumus, nec exploratores, serui tui. Quibus rursum ait, Minime, sed uenistis ut nuditatem terræ exploretis. Illi rursum dixerunt, Duodecim fratres serui tui sumus nos, filij unius uiri in terra Chanaan, & minor natu etiamnum hodie cum patre nostro manet, unus uero nō extat. Et dixit ad eos Ioseph, Hoc est quod loquutus sum ad uos, quum dicerem, Exploratores estis, in hoc [quasi experimento] probemini (uiuít Pharaó:) hinc nō exhibitis, nisi ueniat huc frater uester minor natu. Mittite ex uobis unum, qui adducat fratrem uestrum, uos interim uincti eritis, ut probetur uerba uestra, num ueritas sit uobiscum: quod si minus, uiuít Pharaó, exploratores estis. Copulat itaq; eos in carcerem tribus diebus. Tertio demū die dixit ad eos Ioseph, Hoc facite ut uiuatis (deum enim metuo) si probi estis, frater uester unus uinciatur in carcere uestro, uos autem ite, & uehite frumētum domibus uestris [ut occurratur] fami, fratrem uero uestrum natu minorem adducite ad me, ut explorentur uerba uestra, uerane sint, ne pereatis. Et fecerunt sic. Dixitq; alter ad alterum, Profecto scelerati fuimus, idq; erga fratrem nostrū, quum uideremus animi sui anxietatem, neq; exaudiremus eum, etiam dum magnopere nos precaretur, idcirco uenit hæc afflictio super nos. Respondit eis Ruben, dicens, An non dicebam uobis, ne

Supra 37. 4

Nesciebant autem quod Ioseph intelligeret, erat enim interpret inter eos. Et auersus ab eis Ioseph, fleuit, reuersusq; ad eos, loquutus est cum eis: tulit autem ex eis Simeonem, uinxitq; eum ipsis cernētibus. Porro præcepit Ioseph, ut impletis uas illorum frumēto, restituerent pecuniam illorum, cuiusq; scilicet in saccū suum, darentq; eis uiaticum pro itinere: factumq; est eis sic. Imposito ergo frumento suo asinis suis, recesserunt illinc. Et aperiens unus saccum suum, ut daret pabulum asino suo in diuersorio, uidit pecuniam suam in sacco suo. Qui dixit ad fratres suos, Reddita est pecunia mea, en est in sacco meo. Exanimati ergo sunt, & obstupescerunt.

Commiseratio ad poenitentes.

*Eb. Exiit cor illorum.

Acti dixerūt inter se mutuo, Cur hoc fecit nobis deus? Venerunt itaq; ad Iacob patrem suum in terram Chanaan, & indicauerunt ei omnia quæ illis acciderant, dicentes, Vir ille dominus terræ acerbè loquutus est nobiscum, tractauitq; nos ac si fuisset exploratores terræ. Cui diximus, Probi sumus, non exploratores: sumus enim duodecim fratres, filij patris nostri, unus autem non extat, minor natu etiamnum hodie est apud patrem nostrum in terra Chanaan. Et rursum dixit ad nos dominus terræ, In hoc experiat, probine sitis, relinquite apud nre unum alium quem ex fratribus uestris, & annonam tollite pro domibus uestris, & abite, adduciteq; fratrem uestrū natu minorem ad me, ut sciam uos non speculatores, sed probos esse: tum dabo uobis fratrem uestrum, & in hac terra negotiari potestis.

Respectus ad periculum.

Cumq; saccos suos effunderēt, quisq; reperit fasciculum pecuniæ suæ in sacco suo. Videntes autem ipsi, & pater illorum fasciculos pecuniarum suarū, metu perculsi sunt. Dixitq; ad eos Iacob pater illorum, Orbastis me, Ioseph non extat, nec Simeon adest, & Benjamin quoq; tollitis, ego solus hæc omnia patiar. Dixit ergo Ruben ad patrē suum, Si hunc tibi non reduxero, interfice duos filios meos: commenda illum fidei meæ, & ego tibi eum restituiam. Et ait, Filius meus non descendet uobiscum, nam frater eius est mortuus, & ipse solus reliquus est: si illi accideret perniciēs in itinere quo proficiscimini, deduceretis senium meum cum dolore in foueam.

Parentū angustia ex filiorum improbitate enata.

*Ebr. In me hæc omnia.

*Eb. Da eum in manum meam.

Misericordia ex filijs.

CAPVT XLIII.

Reuertitur filij Iacob in Aegyptum, ducentes secum Benjamin, & in grauiore tentatione incidunt.
*Eb. Ne uideatis faciem meam.

INualuerat autem fames in terra, quumq; absumpissent in cibo annonā quam Aegyptus aduexerat, dixit pater eorum ad eos, Reuertimini, & emite nobis paululum alimenti. Iuda respondit ei, & dixit, Sancte obtestatus est nos uir ille, & dixit, Ne ueniat in cōspectum meum, nisi frater uester ueniat uobiscum: si ergo

miseris

Additione premente mutatur institutum.

Supra 42. d

Angor Iacob
ex filijs.

Schadal.

Emendati tra-
duntur amicus.Officiū ad ho-
spites.Pietas in paren-
tes.Fraternus affec-
tus & pietas.Superstitio Ae-
gyptiaca.

miseris fratrem nostrum nobiscum, descendemus, & ememus tibi alimentū: si ue-
ro non miseris, non descendemus: nam uir ille dixit ad nos, Ne ueniat in conspe-
ctum meum, nisi frater uester fuerit uobiscum. Dixit ergo Israel, Cur tam inique
mecū egistis, ut indicaretis uiro illi, quod superesset uobis adhuc frater? Respon-
derunt, Diligenter percunctatus est uir ille nos de progenie nostra, dicens, Viuit
ne adhuc pater uester? estne uobis frater? Et secundum huiusmodi sermones re-
spondimus ei: num prescire poteramus eum dicturū, Adducite fratrem uestrum?
Dixitq; Iudas ad Israel patrem suum, Mitte puerum mecum, ut surgamus & abea-
mus, uiuamusq; & non moriamur nos & tu, ac pubes nostra. Ego spondeo pro
eo, de manu mea require eum: si eum non reduxero ad te, & ante conspectū tuum
collocauero eum, ero peccati reus in te omnibus diebus. Etenim nisi moram tra-
xissimus, iam secundo reuerſi essemus. Et dixit ad eos Israel pater eorum, Si qui-
dem omnino ita fieri oportet, facite hoc, & accipite de nobilissimis [fructibus] ter-
ræ in uasa uestra, & deferte uiro illi munus, paululum resinæ, & paululū mellis,
aromata & bstaeten, iuglādes & amygdala, & pecuniam aliam accipite in manum
uestram, deinde & pecuniā quæ reposita est in saccos uestros, deferte in manu ue-
stra, forrasse erratum est. Capite & fratrem uestrum, surgite, reuertiminiq; ad ui-
rum. Deus omnipotens det, ut gratiam impetretis coram uiro illo, ut remittat uo-
biscum fratrem uestrū alium, & hunc quoq; Benjamin: ego interim quemadmo-
dum orbatus sum, orbatus ero. Acceperunt itaq; uiri illi munus illud, & dupli-
cem pecuniam in manum suam, & ipsum Benjamin, & surgentes descenderūt in
Aegyptum. Cumq; starent coram Ioseph, & Ioseph uideret Benjamin cum illis, d
dicebat præfecto domus suæ, Introduc uiros illos in domum, & maſta tu ac para,
uiri enim illi mecum prandebunt. Fecit uir ille quemadmodū præceperat Ioseph,
introduxitq; uiros illos in domum Ioseph. Timuerunt autem uiri, quum essent
introducti in domum Ioseph, dicebantq; Propter pecuniam ipsam quæ in saccos
nostros ab initio reposita est, introducti sumus, ut deuoluat [hoc] in nos, irruatq;
in nos, & capiat nos atq; asinos nostros, seruitutiq; subijciat. Et accesserūt uirum
illum qui dispensator erat domus Ioseph, loquutiq; sunt ad eum ad ostiū domus,
& dixerunt, Mi domine, descendimus primum ut emeremus alimentum, quumq; B
uenissemus in diuerſorium, aperuimus saccos nostros, & en cuiusq; pecunia erat
in sacco suo, pecunia inquam nostra iuxta pondus suum, quam reportauimus in
manu nostra, sed & aliam pecuniam portauimus in manu nostra, ut emamus ali-
mentum, nescij quis nam pecuniā reposerit in saccos nostros. Qui ait, Este bō-
no animo, ne metuatis, deus uester, & deus patris ueſtri dedit uobis thesaurum in
saccos uestros, pecunia uestra peruenit ad me: eduxitq; ad eos Simeonem. Dein-
de introduxit uir ille uiros illos in domum Ioseph, & dedit eis aquam ut lauarent
pedes suos, deditq; pabulum asinis eorum. Et illi instruxerūt munus interim, do-
nec ueniret Ioseph meridie, audierant enim se illic pransuros. Ingresso uero Ioseph
domum, intulerunt ei munus, quod habebant, in donum, procideruntq; co-
ram illo in terram. Interrogauit autem eos, num recte haberent omnia, & dixit,
Pater uester senex, de quo mihi dixeratis, recte ne ualet? uiuitne adhuc? Responde-
runt, Pater noster seruus tuus recte ualet, & uiuit adhuc, & proni inclinabant.
Sublatis autem oculis suis, uidit Benjamin fratrem suum, filiū matris suæ, dixitq;
Estne iste frater uester minor natus, de quo mihi dixeratis? Et ait, Deus misereatur
tui fili mi. Festinauitq; Ioseph (incaluerunt enim uiscera eius erga fratrem suum,) G
& quasiuit ut fleret, ingressusq; penetrāle, fleuit ibi. Et lauās faciē suam exiuit, &
continuit se, & ait, Apponite panem. Et posuerunt ei seorsim, illisq; seorsim, Ae-
gyptijs quoq; qui cum eo comedebant, seorsim: quia non possunt Aegyptij co-
medere cibum cum Hebræis, siquidem abominandum est hoc Aegyptijs. Sede-

Quidam proſacte
balsamū legunt, qui-
dam lotum.Batnim, quidam nu-
ces, quidā pineas in-
terpretātur, quidam
poma palmarum.

Ebr. Pax uobis.

runt itaq; e regione ipsius, primogenitus iuxta primogenituram suam, & minores natu iuxta aetatem suam; miratiq; sunt uiri illi quisq; cum proximo suo. Et tulit a se fercula ad illos, auctumq; est ferculum Benjamin prae omniu aliorum ferculis, idq; quintuplo: & bibentes cum eo, uino sunt exhilarati.

CAP. XLIIII.

Rursus tentantur fratres Ioseph, & in gravissima pericula conjiciuntur, ubi elucet amor eorum in patrem & Benjamin.

Ioseph autem praecepit magistro domus suae, & dixit, Imple saccos uirorum illorum frumento quantum capere possunt, & repone cuiusq; pecuniā in saccum suum. Scyphum praeterea meum, scyphum inquam argenteum, pone in saccum natu minoris, unā cum pecunia frumenti sui. Et fecit is iuxta mandatum Ioseph quod mandauerat. Mane quum illucesceret, emissi sunt uiri illi cum asinis suis. Cumq; urbem essent egressi, & haud longe abessent, ait Ioseph ad magistrū domus suae, Surge, & insequere uiros illos, & quum apprehenderis eos, dic ad eos, Quare reddidistis malum pro bono? An non hoc est e quo potat dominus meus, & quo augurijs scrutatur? male fecistis hac in re. Apprehendēs ergo illos, loquutus est cum illis uerba ista. Et responderunt illi, Quare loquitur dominus meus talia uerba, absit hoc ut serui tui rem istam designent. En pecuniam quam inuenimus in saccis nostris, re portauimus ad te ex terra Chanaan, & quomodo furaremur aurum uel argentum e domo domini tui? Apud quemcunq; ex seruis tuis hoc inuentum fuerit, is moriatur, & nos quoq; serui erimus domini mei. Qui ait, Etiam. Fiat ergo iuxta uerba uestra, apud quem inuentus fuerit [scyphus], is sit seruus meus, & uos innocentes eritis. Festinantes itaq; deposuerunt quisq; saccū suum in terram, & aperuit unusquisq; saccum suum. Et incepit scrutari a maiore natu, desinēq; in minore, & inuentus est scyphus in sacco Benjamin. Illi uero conscissis uestibus suis, rursus onerarūt asinos suos, & redierunt in terram. Veniensq; Iuda & fratres eius in domum Ioseph, qui adhuc ibi aderat, corruerūt coram eo super terram. Quibus dixit Ioseph, Quidnam hoc est quod fecistis? an non scitis quod certissime augurari potest uir talis, qualis ego sum? Et dixit Iuda, Quid dicemus ad dominum meum? quid loquimur? aut qua ratione excusabimus nos ipsos? Deus inuenit iniquitatem seruorum tuorum, en serui sumus domini nostri, nos inquam, & is in cuius manu inuentus est scyphus. Qui respondit, Hoc procul sit a me, ut istud faciā: is in cuius manu inuentus est scyphus, erit seruus meus, uos autem ascendite in pace ad patrem uestrum.

Et cum accessit eum Iuda, & dixit, Mi domine, liceat mihi quaeso seruo tuo loqui coram domino meo, & ne succenseat ira tua aduersus seruū tuum, tu enim es perinde ac ipse Pharaon. Interrogauit t̄ dñs meus seruos suos hisce uerbis, Estne uobis pater aut frater? Et diximus ad dominū meum, Est nobis pater senex, & puer paruus qui natus est ei in senectute, cuius frater mortuus est, relictusq; ipse solus ex matre sua, quem & pater suus unice diligit, t̄ & dixisti ad seruos tuos, Adducite eum ad me, ut

Ponam oculos super eum. Diximus uero ad dominum meum, Non poterit puer deferre patrem suum: nam si defereret patrē suum, moreretur ille. Et dixisti ad seruos tuos, Si non descēderit frater uester minor natu uobiscum, ne ueniat amplius in conspectum meum. Factum ergo est ut ascenderemus ad seruum tuum patrem meū, & indicaremus ei uerba domini mei. Dixit autē pater noster, Redite & emite nobis parum alimenti. Et respondimus, Non possumus descendere, si uero frater noster minor nobiscum fuerit, descendemus: nam non audebimus uidere faciem uiri illius, si frater noster minor non fuerit nobiscū. Et dixit seruus tuus pater meus ad nos, t̄ Vos scitis quod uxor mea duos mihi peperit, unus quidem egressus est a me, de quo dixi, omnino laceratus est, & non uidi eum hactenus, & tollitis quoque istum a me: si quae ei pernicies accadat, deducetis senium meum in afflictione in foueam. Nunc igitur quum uenero ad seruum tuum patrem meum, & puer ille nobiscum non fuerit (quandoquidem animus patris cum animo illius colligatus est,) uideritq; puerum non adesse, morietur, deducētq; serui tui caniciem serui tui patris nostri

Tentatio amica quidem, sed dura.

Malū non pro bono reddendum.

Conscientiae seductio.

Sententia praecipua.

Inter prauos non tuta innocentia.

Iudas pius, prudens & eloquens.

Supra 42. c.

Supra 43. a.

Supra 37. e.

nostri cum dolore ad sepulchrum. Etenim seruus tuus spondit pro puero coram patre meo, dicens, Si non reduxero eum ad te, peccauero in patrem meum perpetuo. Nunc igitur remaneat quæso seruus tuus pro puero illo, ut sit seruus domini mei, & puer ascendat cum fratribus suis. Nam quomodo possem ascendere ad patrem meum, si puer non fuerit mecum? nisi forte uidere uellem malum quod accidet patri meo.

CAPVT XLV.

Consolatio in
aduersis.

AA.7.b

Christi typus.

Culpa hominū
deo seruit ad iu-
sticiam.

Providētia dei
circa pios &
impios.

Beniamin pro
mœrore consola-
tur.

Conciliantur
fratres Iosepho.

Dona charitatē
eis fraternæ.

Pacem cōmen-
dat in itinere.

Spiritus Iacob
reuiuiscit ex
euangelio.

Non potuit autem Ioseph se continere coram omnibus qui stabant iuxta illum, A quin clamaret, Submouete omnes uiros à me: & non mansit uir ullus cum eo, dum se cognoscendum præberet Ioseph fratribus suis. Emittebatque uocem suam cum fletu, & audierunt hoc Aegyptij, audiit quoque domus Pharaonis. Et dixit Ioseph ad fratres suos, Ego sum Ioseph, uiuite adhuc pater uester: Et non poterant fratres sui ei respondere, adeo terrore erant obstupescit coram illo. Dixit ergo B Ioseph ad fratres suos, Accedite quæso ad me: & accesserunt, & dixit, Ego sum Ioseph frater uester, quem uendidistis in Aegyptum. Nunc igitur nolite in mœrore confici, neque commouemini intra uos, quod me huc uendidistis, quoniam ad conseruationem misit me deus ante uos. Et quidem hoc biennio fames fuit in terra, restant autem adhuc quinque anni, in quibus neque agros colent neque metent. Misit ergo me deus ante uos, ut ponerem uobis reliquias in terra, & uitam uestram seruarem, ad magnam euasione. Itaque uos non misistis me huc, sed deus, qui & posuit me patrem Pharaoni, & dominum totius domus suæ, & dominatorem per totam terram Aegypti. Festinate ergo & ascendite ad patrem meum, & sic dicetis illi, Filius tuus Ioseph sic loquutus est, Constituit me deus dominum totius Aegypti, descende igitur ad me, ne differas. Habitabis in terra Gosen, erisque penes me, tu & filij tui, & nepotes tui, greges tui & armenta tua, & quaecumque habes. Ego tibi illic cibum administrabo, (quoniam [restant] adhuc quinque anni famis,) ne forte inopia labores tu & domus tua, & cuncta quæ habes. Ecce oculi uestri uident, simulque oculi fratris mei Benjamin, quod os meum loquitur ad uos. Referetis ergo patri meo omnem gloriam meam in Aegypto, & omnia quæ uidistis. Accelerate & adducite patrem meum huc. Etruit in collum Benjamin, fleuitque super collum eius: sed & Benjamin fleuit super collum illius. Et osculans omnes fratres suos, fleuit super eos, & postea loquuti sunt fratres eius cum eo. Et fama ipsa audita est E in domo Pharaonis, ut dicerent, Venerunt fratres Ioseph: & placuit Pharaoni & seruis eius. Dixitque Pharaon ad Ioseph, Dic ad fratres tuos, Hoc facite, onus imponent iumentis uestris, & euntes pergite in terram Chanaan, & adducite patrem uestrum, & domos uestras, & uenite ad me, & dabo uobis bonum terræ Aegypti, & comedite pinguedinem terræ. Et tu quidem iussus es, Facite hoc, accipite uobiscum plaustra e terra Aegypti pro pube uestra, & pro uxoribus uestris, & aduehite patrem uestrum, & uenite. Ne poeniteat uos, si suppellectilem uestram post uos F relinqueris, quia bonum uniuersæ terræ Aegypti uestrum erit. Fecerunt autem sic filij Israel, deditque eis Ioseph currus iuxta mandatum Pharaonis: dedit etiam eis commeatum pro itinere, dedit in super singulis uestes mutatorias. Ipsi Benjamin autem dedit trecentos argenteos, & quinque mutatorias uestes. Patri autem suo misit in hunc modum, Decem asinos ferentes de bonis Aegypti, & decem asinas ferentes frumentum, panem, & cibum pro patre suo ad iter. Mandauitque fratres G suos ut abirent, & dixit ad eos, Ne tumultuemini in uia. Ascenderunt itaque ex Aegypto, & uenerunt in terram Chanaan, ad Iacob patrem suum. Et nuntiauerunt ei dicentes, Ioseph adhuc uiuit, quin dominatur per totam terram Aegypti. Vacillabat autem cor eius, non enim credebatur illis. Et loquuti sunt ad eum cuncta uerba Ioseph quæ loquutus fuerat ad ipsos, cernensque quadrigas quas miserat Ioseph ad ferendum eum, reuiuiscit spiritus Iacob patris eorum. Dixitque Israel, Sat superque quod

Postquam satis tæti et se,
cognoscendum se præbet
Ioseph fratribus suis, &
luctuosa catastropha
tragedia grauissima se-
nitur.

*Eb. Non urat in oculis
uestris, aut ne flagret
in oculis uestris,
scilicet ira, ob id quod
me uendidistis.

*Eb. Non pareat oculis
uester uasis uestris.
Quod alij sic exponunt,
Nihil suppellectilis illic relin-
quatis, sed omnia ad-
ducite.

*Alij legunt, Defluxit
cor illius.

Jacob parat se ad iter, & ascendit in Aegyptum, & honorifice à filio excipitur.

Ioseph filius meus adhuc uiuit, ibo & uidebo eum priusquam moriar. CA. XLVI.

Profectus itaque Israel cum omnibus quæ habebat, uenit in Beer Seba, & sacrificauit sacrificia deo patris sui Isaac. Et dixit deus ad Israel in apparitione nocturna, in hunc modum, Iacob Iacob. Et respondit, En præsto sum. Et dixit, Ego sum deus, deus patris tui, ne metuas descendere in Aegyptum, quoniam in gentem magnam faciam te ibidem. Ego descendam tecum in Aegyptum, & reducam te, & Ioseph ponet manum suam super oculos tuos. [†]Et surrexit Iacob de Beer Seba, tu

Promissiones renouate ad Israel.

Ad. 7. b

Beruntque filij Israel Iacob patrem suum, & paruulos suos atque uxores suas in plaustris, quæ miserat Pharaon ad ferendum eum. Et tollentes pecora sua, & omnes facultates suas, quas parauerant in terra Chanaan, uenerunt in Aegyptum, Iacob & uniuersum semen eius cum eo. Filij eius, & nepotes eius cum ipso, sed & neptes ex filijs, omne denique semen suum duxit secum in Aegyptum. Hæc sunt autem nomina filiorum Israel qui uenerunt in Aegyptum. Iacob cum filijs suis, primogenitus Iacob, Ruben. Filij uero Ruben, Hanoth, Phallu, Hetzron, & Charmi. Filij Simeon, Iemuel, Iamin, Ohad, Iachin atque Zohar, & Saul filius Chananitidis. Filij Leui, Gerson, Kahath, & Merari. Filij Iehuda, Er, Onan, Sela, Peretz atque Zerah. Mortuus uero est Er & Onan in terra Chanaan. Filij Peretz fuerunt Hetzron atque Hamul. Porro filij [†]Isaschar, Thola, Phua, Iob & Simron. Filij uero Zebulon, Sered, Elon & Iachleel. Hi filij Lea, quos genuit ipsi Iacob in Padan Aram, una cum Dina filia sua, omnes animæ filiorum eius & filiarum eius, trigintatres. Filij autem Gad, Ziphion, Haggi, Suni & Ezbon, Eri, & Arodi, atque Areli. [†]Filij A-

Filij Iacob in Aegyptum descendentes. Exod. 1. a. 6. b

1. Par. 7. a

1. Par. 7. f

Cser, Iimna, Iisua, Iisui, & Bria, atque Serah sorores eorum. Filij autem Bria, Heber & Malkiel. Isti filij Zilpa, quæ dedit Laban Lea filia suæ, peperitque istos ipsi Iacob: sedecim nempe animæ. Filij Rahel uxoris Iacob erant Ioseph & Benjamin. [†]Natique sunt ipsi Ioseph in terra Aegypti, Manasses & Ephraim, quos peperit ei Asenath filia Potipharis sacerdotis in On. [†]Filij Benjamin, Bela, Becher, Asbel, Gera, Naaman, Ehi & Rosch, Muphim, Huphim & Ard. Hi filij Rahel, quos peperit ipsi Iacob: omnes animæ quatuordecim. Filij Dan, Husim. Filij Naphtali, Iachzeel, Guni, Jezer & Sillem. Hi filij Bilha, quam dedit Laban Raheli filia suæ, peperitque istos Iacob: omnes animæ septem. Itaque omnes animæ quæ uenerunt cum Iacob in Aegyptum, egressæ de femore eius, (præter uxores filiorum Iacob) omnes inquam animæ sunt sexaginta sex. Filij uero Ioseph, qui nati sunt ei in Aegypto, duæ animæ. Omnes itaque animæ domus Iacob quæ uenerunt in Aegyptum, sunt septuaginta. Præmisit autem Iudam ante se ad Ioseph, ut dirigeret ante se ad Gosen, ueneruntque in Gosen. Et apparans Ioseph currum suum, ascendit

Supra 41. f

1. Par. 7. b. 6. a

Septuaginta ingressi Aegyptum.

Dte se ad Gosen, ueneruntque in Gosen. Et apparans Ioseph currum suum, ascendit obuiam Israeli patri suo in Gosen. Et ut uisus est ab eo, ruit in collum eius, fleuitque super collum eius uehementer. Et dixit Israel ad Ioseph, Iam moriar, posteaquam uidi faciem tuam, & quod tu adhuc uiuis. Dixitque Ioseph ad fratres suos, & ad domum patris sui, Ascendam & indicabo Pharaoni, dicamque ei, Fratres mei, & domus patris mei qui fuerunt in terra Chanaan, uenerunt ad me, sunt autem pastores gregum, (fuerunt enim homines pecuarij) adduxeruntque greges suos, armenta sua, & omnia quæ habent. Et si fieret, ut Pharaon uos uocet, & dixerit, Quod est opus uestrum? Respondebitis, Viri pecuarij sunt serui tui à pueritia nostra usque in præsens: non solum nos, sed & patres nostri: ut scilicet habitare possitis in terra Gosen, quoniã abominandi sunt Aegyptijs cuncti pastores ouium. CA. XLVII.

Receptis filiis Israel in terram Gosen, famæ grassatur per totam Aegyptum, ut & pecora et agros pro uictu cogantur uendere. Iacob mortuus adigit filium Ioseph iuramento, ut funus suum sepeliat in terra Chanaan.

AUenit itaque Ioseph & indicauit Pharaoni, dixitque, Pater meus, et fratres mei, greges eorum atque armenta eorum, una cum omnibus quæ habent, uenerunt in terram Chanaan, & en sunt in terra Gosen. Accipiens autem quosdam ex fratribus suis, nempe quinque uiros, statuit eos coram Pharaone. Dixit autem Pharaon ad fratres Ioseph, Quod est opus uestrum? Et responderunt Pharaoni, Pastores ouium sunt

sunt

sunt serui tui, tam nos quam patres nostri. Dixeruntque ad Pharaonem, Vt incolamus hanc regionem uenimus, non enim sunt pascua gregibus quos habent serui tui, quoniam grassatur fames in terra Chanaan: liceat igitur quesumus, seruis tuis ut habitent in terra Gosen. Et dixit Pharaos ad Ioseph, Pater tuus & fratres tui uenerunt ad te, terra Aegypti tibi patet, cura ut pater tuus & fratres tui habitent in melioribus [locis] terrae, habitent inquam in terra Gosen: & si deprehenderis inter eos uiros aliquos industrios, praefice eos pecori meo. Adduxit quoque Ioseph patrem suum Iacob, & statuit eum coram Pharaone. Et Iacob salutabat Pharaonem. Dixit autem Pharaos ad Iacob, Quot sunt dies annorum uitae tuae? Iacob respondit Pharaoni, Dies annorum quibus peregrinus fui, triginta sunt & centum anni: pauci quidem & mali fuerunt dies annorum uitae meae, nec attigerunt dies annorum uitae patrum meorum, quibus ipsi fuerunt peregrini. Agens itaque gratias Iacob Pharaoni, egressus est a conspectu eius. Assignauit itaque Ioseph patri suo & fratribus suis ubi habitarent, & dedit eis possessiones in terra Aegypti, in optimis locis regionis, nempe in terra Raemes, quemadmodum mandauerat Pharaos. Porro Ioseph administrauit cibum patri suo & fratribus suis, & toti domui patris sui, sicut solet pubi [fieri.] Non fuit panis per uniuersam terram Aegypti, quoniam grassabatur fames adeo, ut non solum Aegyptus, sed & regio Chanaan praecaritate annonae contabesceret. Ioseph igitur collegit omnem pecuniam quae inueniebatur in terra Aegypti, & in terra Chanaan, pro frumento quod illi coebant, & intulit Ioseph illam pecuniam in domum Pharaonis. Cumque iam consumpta esset pecunia de terra Aegypti, atque de terra Chanaan, uenerunt omnes Aegyptii ad Ioseph, & dixerunt, Da nobis panem, cur morimur coram te, quum pecunia defecerit? Respondit Ioseph, Date pecora uestra, & quandoquidem defecit pecunia, dabo uobis pro pecoribus uestris. Adduxerunt igitur pecora sua ad Ioseph, & dedit Ioseph illis frumentum pro equis, atque pro pecudibus ouium, & pro armentis, & pro asinis, & sustentauit illos cibo illo anno pro omnibus pecoribus suis. Exacto illo anno, uenerunt ad eum secundo anno, dixeruntque ad illum, Non caelabimus hoc dominum meum, exhaustam esse pecuniam, deinde & possessiones pecorum esse apud dominum meum, nec reliquum est coram domino meo, nisi corpora nostra, & humus nostra: cur morimur te id cernente? non solum autem nos, sed & agri nostri: eme nos & terram nostram pro cibo, erimusque & nos & terra nostra serui Pharaoni, modo da semen ut uiuamus, & non moriamur, neue terra in solitudinem redigatur. Emit ergo Ioseph totam humum Aegypti ipsi Pharaoni, quoniam uendiderunt Aegyptii quisque agrum suum, eo quod fames grauis erat super eos, factaque est humus Pharaonis. Populum uero ipsum transtulit in ciuitates ab extremis finibus Aegypti. Attamen terram sacerdotum non emit, quoniam demensum erat certum constitutum a Pharaone sacerdotibus, ut comederent demensum quod largitus erat eis Pharaos, & ideo non uendiderunt terram suam. Et dixit Ioseph ad populum, Ecce emi uos hodie, simulque terram uestram Pharaoni, en uobis semen ut seminetis terram, ex prouentu uero eius quintam dabitis Pharaoni, quatuor partes uestrae erunt pro semine agri, atque ut uos comedatis, & qui sunt in domibus uestris, & pubes uestra. Qui responderunt, Tu seruaisti nos in uita, nos erimus serui Pharaonis, modo nanciscamur gratiam in oculis domini mei. Fecit autem Ioseph hoc decretum super terram Aegypti usque in hunc diem, ut quinta pars esset Pharaonis: nisi quod terra sacerdotum, atque ea sola, non facta est Pharaonis. Habitauit itaque Israel in terra Aegypti, nempe in Gosen, & detenti in ea creuerunt atque multiplicati sunt uehementer. Vixitque Iacob in terra Aegypti decem & septem annis: fueruntque dies Iacob, & anni uitae suae, centum & quadraginta septem anni. Appropinquarunt autem dies Israel ut moreretur, &

Iacob nunc 130
annorum peregrinus.

Fame Aegyptii
flagellantur.

Seruitus ex
peccato & fame.

Sacerdoti pro
uicio et immuni
tas.

Quintam Aegyptii
regibus
pendunt.

^aEb. Terra Aegypti
est ante faciem tuam.

^bAlij aliter. Ebr. Ad
os pubis.

Mors Iacob

Genesis.

uocauit filium suum Ioseph, dixitque ei, Si hanc à te impetro gratiam, obsecro, pone nunc manum tuam subter fœmur meum, & fac mihi hoc beneficium, idque bona fide, ne me sepelias in Aegypto, iacebo cum patribus meis: transferas ergo me ex Aegypto, atque sepelias me in sepulchro illorum. Et respondit, Ego faciã iuxta mandatum tuum. Et ille ait, Iura mihi. Et iurauit ei. Inclinauit ergo Israel uersus caput lecti.

Mos iurandi patriarchis.

Iacob uult sepeliri cum maioribus.

CAP. XLVIII.

Iacob ægrotus benedixit & fausta imprecatur filiis Ioseph.

Post hæc gesta nunciatum est ipsi Ioseph, En pater tuus ægrotat. Et tulit secum duos filios suos Manasse & Ephraim. Et nunciatum est ipsi Iacob tale nuncium, Ecce filius tuus Ioseph uenit ad te. Et confortauit sese Israel, & resedit super lectum. Dixitque Iacob ad Ioseph, Deus omnipotens tuus est mihi in Lusa in terra Chanaan, benedixitque mihi, & dixit ad me, Ecce ego faciam te crescere, & multiplicabo te, daboque te ut sis cœtus populorum, & tradam terram hanc semini tuo post te, ut possideant eam perpetuo. Et nunc duo filij tui, qui nati sunt tibi in terra Aegypti priusquam ad te uenirem in Aegyptum, mei futuri sunt, Ephraim scilicet & Manasse, sicut Ruben & Simeon. Filij autem tui, si qui post hos tibi nascentur, tui erunt, iuxta nomen fratrum suorum appellationem accipient in possessione sua. Equidem quum redirem ex Padan Aram, mortua est iuxta me Rahel in terra Chanaan in uia, quum adhuc iugero arui abessem ab Ephrata, sepeliuique eam ibidem in uia Ephrat, quæ est Beth Lehem. Et uidens Israel filios Ioseph, dixit, Qui sunt isti? Respondit Ioseph patri suo, Filij mei sunt quos dedit mihi deus in hoc [loco.] Et dixit, Adduc quæso eos ad me, ut fausta illis imprecer. Erant autem oculi Israel graues præ senio, nec poterat uidere. Et adduxit illos ad eum, qui osculum dedit eis, & eos est complexus. Dixitque Israel ad Ioseph, Quod faciem tuam uiderem,

Visitare ægrotos.

Gen. 28. 6
Gen. 37.

Adoptatur duo filij Ioseph Israel in filios, ut sit eius portio duplex. Iosue 13. b. d. 16. 17. 2

Supra 35. 6

Ioseph in filiis benedictus.

nunquam apud me cogitarem, & ecce deus ostendit mihi etiam semen tuum. Et eduxit Ioseph eos de gremio eius, & pronus inclinauit ad terram. Accepit autem Ioseph utrumque, Ephraim dextera sua ad sinistram Israelis, & Manasse sinistra sua ad dexteram Israelis, & duxit ad illum. Extendens autem Israel dexteram suam, posuit super caput Ephraim, qui erat minor natu: & sinistram suam super caput Manasse, sciens ac prudens dirigens manus suas, tametsi Manasse esset primogenitus. Et fausta imprecatus est ipsi Ioseph, & ait, Deus, in cuius conspectu ambulauerunt patres mei, Abraham & Isaac: deus qui pascit me tota uita mea in hunc usque diem: angelus quoque ipse, qui tutatus est me ab omni malo, summa felicitate fortunet pueros istos, uocentur nomine meo, nomineque patrum meorum Abraham & Isaac, & augetur in immensum in ipsa terra. Videns autem Ioseph quod poneret pater suus manum suam dexteram super caput Ephraim, ægre tulit, & apprehensa manu patris sui, transferre eam uoluit de capite Ephraim super caput Manassis. Et dixit Ioseph ad patrem suum, Non sic mi pater, nam iste est primogenitus, pone dexteram super caput eius. Sed pater eius renuit, & dixit, Scio fili mi, scio, ipse quoque in populum euadet, & magnus erit, ueruntamen frater eius natu minor, erit illo maior, & semen eius erit impletio gentium. Imprecatus est itaque eis fausta eodem die, & ait, In te fausta imprecabitur Israel, ut dicat, Ponat te deus sicut Ephraim, & sicut Manassen. Et præposuit Ephraim ipsi Manasse. Dixit uero Israel ad Ioseph, En ego morior, & deus erit uobiscum, reducetque uos ad terram patrum uestrorum. Et ego dedi tibi portionem unam supra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi gladio meo ac arcu meo.

Heb. 11. d

Supra 32. a
31. d
Math. 13. b

Iacob prophetar moriturus.

Iosue 13. a. 16. a

Iosue 24. b
Testamentum propheticum Israelis.

Ruben. Supra 35. d. 1. Par. 5. a

CAP. XLIX.

Vocans autem Iacob filios suos, ait illis, Congregamini, ut prædicam uobis quid euenturum sit uobis posteris temporibus. Congregamini, & audite filij Iacob, audite Israellem patrem uestrum. Ruben primogenitus meus tu es, robustior quidem meum, at principium doloris mei, præcipuus ferendo, præcipuus robore, diffluens ueluti aqua: non excelles [prærogatiua,] quoniam ascendisti lectum patris

Quidam legunt, Pro ni inclinarunt ad terram: ut de filiis intel ligatur.

Eb. Vocetur nomen meum in eis.

Quidam legunt, erit plenum gentibus. Potest etiam legi, de di tibi Sichem: nam illic sepultus est Ioseph. Potest etiam legi, iuxta fratres tuos.

Iacob moriens filiis suis fausta imprecatur, faraque ipsis futura prædicat, deique altissimis mysterijs uaticinatur.

Simeon.
Leui.
Supra 34. d

Iof. 19. a. 21. 2.
b.
Iudas, unde
Christus nasci-
tus, expecta-
tio gentium.
Ioh. 1. g. 7. d
Matth. 2. a

Zabulon.

Issachar.

Dan.

Christus salus.
Gad.

Aser.
Nephthali.
Ioseph.
1. Par. 5. a

Beniamin.

Supra 23. d

Iacob expirat.

patris tui, tum stratum meum prophanasti ascendēdo. Simeon & Leui fratres, arma uiolenta macheræ^a eorum, in arcanum eorum non ueniat anima mea, non in unum conueniat gloria mea cum coetu illorum, quoniam in furore suo occiderunt uirum, & pro libidine sua suffoderunt^b murum. Maledictus æstus ipso- rum, quoniam uehemens est: & indignatio eorum, quia dura: dispartiar eos in Iacob, & ^ddispergam eos in Israel. Iehuda, tu es, te laudabunt fratres tui, manus tua ^B in ceruice hostium tuorum, genuflectent tibi filij patris tui. Catulus leonis Iehuda, de præda fili mi ascendisti: demisit se & accubuit ueluti leo, & ueluti læna, quis excitabit eum? Non recedet sceptrū de Iehuda, & legislator de pedibus eius, donec ueniat Schilo, & ad illum gentes confluent. Ligans ad uitē pullū suum, & ad^c Sorek filius meus asinam suam. Eluet in uino uestimentum suum, & in sanguine uuarum operimentum suum. Rubicundi oculi à uino, & dentes candidi à lacte. Zabulon ad portum maris habitabit, & ad stationem nauium, latere suo ad Zidonē pertinet. Issachar asinus^d osseus, accubans inter duos fines. Videns requiem quod esset bona, & terram quod esset amœna: inclinauit humerū suum ad baiulandum, factusq; est^e uectigalis. Dan iudicabit populum suum, quemadmodum alia tribus Israel. Futurus est Dan serpens in uia, & aspis in semita, mordens calcaneos equi, ceciditq; eques eius retrorsum: expectabo salutē tuam o D O MINE. Cuneus latronum grassabitur in Gad, at ipse tandem uictoria potietur. ^C

De Aser pinguis panis illius, ipseq; dabit delicias regibus. Naphtali cerua celestis, edens uerba elegantia. Ioseph filius fructum edens, filius ad^b fontem fructum edens, filia incedentes super murū. Irritarunt eum, contenderunt cum eo, & odio prosequuti sunt eum periti sagittandi, māsīt tamen arcus eius firmus, roborataq; sunt brachia manuum eius, idq; per fortem Iacobi, hinc pastor lapis Israel. A deo patris tui qui adiuuit te, & cum omnipotente qui benedixit te. Benedictionibus cœli desuper, benedictionibus abyssi cubantis infra, benedictionibus uberum & uteri. Benedictiones patris tui ampliores sunt, quā benedictiones maiorū meorum, usq; ad^d desiderabiles colles qui iam olim fuerūt, eruntq; super caput Ioseph, & in uertice^e Nazargi fratrum suorum. Beniamin lupus diripiens, mane comedet prædam, & ad uesperam diuidet spoliū. Omnes istæ sunt duodecim tribus Israel, & hoc est quod loquutus est pater eorum ad illos, & bene præcatus est eis, cuiq; iuxta suam imprecationē. Præcepit præterea eis, & ait ad eos, Cū ego ad populum meum collectus fuero, sepelīte me ad patres meos, in spelunca quæ est in agro Ephronis Hithæi, ^din spelunca inquam duplici in agro, qui est è regione Mamre in terra Chanaan, quem agrum emit Abraham ab Ephrone Hithæo in possessionem sepulchralem. Vbi scilicet sepulti sunt Abraham & Sara uxor eius, illic etiam sepulti Isaac & Rebecca uxor eius, ibi etiam sepeliui ego Leam. Emptus est uero ager & spelunca quæ in eo est ab Hethitis. Cumq; iam finem faceret Iacob præcipiendi filiis suis, collegit pedes suos ad lectum, & expirans, collectus est ad populos suos. Ruitq; Ioseph in faciē patris sui, & fleuit super eum, osculatusq; est eum.

CAPVT L.

Porrò Ioseph seruis suis medicis mandauit, ut aromatibus condirent patrem suum. Et exacti sunt ei quadraginta dies (nam sic implentur dies eorū qui con- diuntur,) & luxerunt eum Aegyptij septuaginta diebus. Transactis autem diebus luctus eius, loquutus est Ioseph ad domū Pharaonis, in hæc uerba, Impetrem quæso hanc gratiam à uobis, ut loquamini ad Pharaonem huiusmodi uerba, Iuramento adegit me pater meus, dicens, En ego morior, sepeli me in sepulchro meo quod mihi fodi in terra Chanaan: nunc igitur ascendā & sepeliā patrem meum, atq; reuertar. Et dixit Pharaon, Ascende & sepeli patrem tuum quemadmodum te sacramento adegit. Quum igitur Ioseph ascēderet ad sepeliendum patrem suum, ^B

^a Quidam legunt ha-
bitatio eorum.

^b Potest etiā legi, sub-
neruauerunt taurum.

^c Schilo, felicitator.

^d Sorek, uitis nobilissi-
mi generis.

^e Quidam legunt, Ru-
bicundiores oculi ui-
no, & dentes candi-
diores lacte.

^f Osseus habet Ebrai-
ca, pro præduro, ro-
busto, aut lacertofo.

^g Eb. tributo seruies.

^h Alij legunt, iuxta
oculum fructum e-
dens.

ⁱ Quidam legunt, usq;
ad terminos collium,
uel circuitus.

^k Nezir, segregatus.

^A Magna cura ac pietas
te mortuum patrem se-
peli Ioseph, moritur de
inde & ipse, quā antea
mandatum dedisset fra-
tribus de transferendis
ossibus suis.

ascenderunt cum eo omnes serui Pharaonis, seniores domus eius, & cuncti senes terræ Aegypti. Sed et uniuersa domus Ioseph & fratres eius, atq; domus patris sui, duntaxat pubem suam, greges suos atq; armenta sua reliquerunt in terra Gosen.

Exequiæ Aegyptiorum pro Iacob.

Atad spina.

^a Abel Mitzraim, latus Aegyptiorum.
^b Alij legendum putant, ultra Iordanem.

^c Pro animaduertentes alij legunt, & timuerunt.

^d Loqui in cor, est ad mater loqui, & sic, ut cor persuadeas, et tranquillum reddas, exēpto omni metu.

Ascenderunt quoq; cum eo currus & equites, & facta est turma magna nimis. Et uenerunt ad aream Atad, quæ est cis Iordanem, & planxerunt ibi planctu magno ac acerbissimo, luxitq; patrem suum septem diebus. Habitatores autem illius regionis, nempe Chananæi, quum uiderent luctum in area Atad, dixerunt, Luctum ingentem habent Aegyptij: & ob hanc causam uocatum est nomen illius [loci] Abel Mitzraim, qui^b est cis Iordanem. Fecerunt ergo ei filij eius quemadmodum mandauerat illis. Nam abduxerunt eum filij eius in terram Chanaan, & sepelierunt in spelunca duplici agri, quam emerat Abraham cum agro in possessionem sepulchrali, ab Ephron Hithæo, è regione Mamre. Reuersusq; est Ioseph in Aegyptum postquam sepelierat patrem suum, ipse & fratres eius, atq; omnes qui ascenderant cum eo, ad sepeliendū patrem eius. Fratres autem Ioseph animaduertentes quod pater eorum mortuus esset, dixerūt, Quid si odio nos prosequatur Ioseph, planeq; rependat nobis uniuersum malum quod in eum designauimus? Significabant ergo [ei] in hanc sententiam, Pater tuus priusquam moreretur sic mandauit, Sic dicetis Ioseph, Ignosce quæso fratribus tuis in iniquitate & peccato eorū, nam malefecerunt tibi: & nunc ignosce quæso iniquitati seruorum dei patris tui. Ioseph autem fleuit quum illi loquerentur cum eo. (Venerant enim fratres sui ad eum, & proni prociderant in terram coram eo, dicentes, Ecce, nos sumus serui tui.) Quibus dixit Ioseph, Ne metuatis, num dei loco ego sum? Equidem uos cogitastis aduersus me malum, at deus cogitauit idipsum in bonum, ut faceret quemadmodum hodie apparet, ut scilicet seruaret in uita populum multum. Ne igitur metuatis, ego administabo cibum uobis, & publi uestre: consolatusq; est eos, & loquutus est^d in cor eorum. Habitauit itaq; Ioseph in Aegypto ipse & domus patris sui, uixitq; centū & decem annis. Vidit etiam Ioseph ex Ephraim tertios filios. ^f Sed & filij Machir filij Manasse nati sunt super genua Ioseph. Dixit uero Ioseph ad fratres suos, ^g Me mortuo, deus certissime uisitat uos, & reducet uos è terra ista, ad terram quam iurauit Abraham, Isaac & Iacob. Et Ioseph ad egit filios Israel tali sacramento, Quum deus uos uisitat, asportate ossa mea hinc. Mortuus itaq; est Ioseph, quum esset natus centum & decem annos, & condierunt eum aromatibus, posueruntq; [eum] in arcam in Aegypto.

Supra. 75. d
Aa. 7. b.

Prouidētia dei
confilia mala in
bonum uertit.

Num. 32. g

Heb. 11. d

Ioseph mortuus

Liber Exodus, Hebr. Velle femoth.

CAPVT I.

Cum augeteretur numerus filiorū Israel, tyrannus seruitute graui eos premit, & crudelissime in eos sequit.

AE C sunt nomina filiorum Israel, qui uenerunt in Aegyptum cum Iacob, quisq; cum domo sua ingressus est: Ruben, Simeon, Leui & Iehuda, Isaschar, Zebulō & Benjamin, Dan, Naphtali, Gad & Aser. Fuerūt aut omnes animæ egressæ de foemore Iacob, septuaginta: Ioseph uero fuit in Aegypto. Mortuusq; est Ioseph, & omnes fratres eius atq; totū hoc seculū. Et creuerunt filij Israel, uermiūq; more scaturiebant, aucti in immensum, & roborati supra modū, ut terra ipsis impleretur. Exorīt interim rex nouus super Aegyptū, qui Ioseph nō nouerat, qui dixit ad populū suū, En populus filiorum Israel maior est & fortior nobis, agite, callide circūueniamus eū, ne augetur: fiet

Gen. 46. a
Ingressi Aegyptū filij Iacob.

Aa. 7. c

Nouus rex, mos nouus.

ret

ret enim, si nobis bellum ingruat, ut iunctus hostibus contra nos pugnaret, atque ex terra emigraret. Constituerunt ergo super [populum Israel] praefectos qui tributa exigent, adfligerentque eum oneribus suis, extruxeruntque urbes Pharaoni, quae essent repositoria, nempe Pithom & Raemeses. Quo uero magis eum adflixerunt, hoc magis augefcebat & erumpebat, ut nauis conciperent à filiis Israel. In seruitutem itaque redegerunt Aegyptii filios Israel, idque cum saeuitia. Hinc facta est illis uita amara, in seruitute illa graui ac dura, nempe luto & lateribus, omnique seruitio ruris. [In summa,] omnis seruitus, qua illos premebant, saeuissima erat. Dixit praeterea rex Aegypti obstetricibus Hebraeis, quarum una uocabatur Siphra, altera Pua: dixit inquam, Quando in partu adfueritis Hebraeis mulieribus, uideritisque eas in partu filium parturire, interficite eum: si filia fuerit, uiuat. Timuerunt uero obstetrices deum, & non fecerunt quod praeceperat eis rex Aegypti, seruaueruntque filios uiuos. Rex ergo Aegypti uocauit obstetrices, dixitque ad eas, Cur fecistis rem istam, ut seruaretis filios uiuos? Responderunt obstetrices Pharaoni, Quoniam Hebraeae mulieres non sunt sicut mulieres Aegyptiae, sunt enim uegetae, & priusquam ueniat ad eas obstetrix, pariunt. Et benefecit deus obstetricibus, & multiplicatus est populus, & roborati sunt uehementer. Quandoquidem uero obstetrices deum timuerant, fecit eis domos. Praecepit autem Pharaon omni populo suo, dicens, Omnem prolem masculam in flumen deijcite, omnem foeminam uero seruate uiuam.

CAPVT II.

A Bijt uir de domo Leui, & duxit filiam Leui. Et concipiens mulier illa, peperit filium, & uidens eum esse elegantem, abscondit eum tribus mensibus. Et quum illum amplius abscondere non posset, accepit ei arculam arundineam, quam bitumine atque pice obleuit, & posuit in eam infantem illum, exposuitque in carecto ad litus fluminis. Statuebat autem se soror eius procul, ut resciret quid futurum esset illi. Porro filia Pharaonis descendit lotum in flumine, & puellae eius deambulabant in littore fluminis, & uisa arcula in carecto, misit famulam suam ut tollet eam. Cumque aperuisset, uidit esse infantem, & ecce puer fleuit, & miserta illius, dixit, De Hebraeorum pueris est hic. Dixit autem soror eius ad filiam Pharaonis, Vadamne ut uocem tibi mulierem nutricem ex Hebraeis, quae tibi puellum lactet? Respondit filia Pharaonis, Vade. Abijt ergo puella, & aduocauit matrem pueri. Ad quam ait filia Pharaonis, Cape puerum istum, & lacta mihi eum, ego dabo tibi mercedem. Et mulier accepit puerum, & nutriuit eum. Adoleuit autem puer, & adduxit eum ad filiam Pharaonis, factusque est ei loco filii, & uocauit nomen eius Mose: dixit enim, Ex aquis traxi eum. Contigit uero quodam tempore quum iam adoleuisset Mose, ut egrederetur ad fratres suos, et uideret quod onera baiularent. Cumque uidisset uirum Aegyptium percutientem quendam Hebraeum, qui erat ex fratribus suis, cumque quaqua uersum circumspexisset, uidissetque neminem adesse, feriit Aegyptium, & abscondit eum in harenam. Egressus deinde altera die, cum contenderent duo uiri Hebraei, dixit ad uiolentum, Quare tu percutis proximum tuum? Qui respondit, Quis constituit te principem & iudicem super nos? An ista loqueris tu, ut me occidas, quemadmodum occidisti Aegyptium? Moses ergo timuit, dixitque, Profecto hoc negotium palam factum est. Audiens Pharaon sermonem istum, querebat ut occideret Mosen. Moses autem fugiens à conspectu Pharaonis, habitauit in terra Midian, seditque iuxta puteum. Erant autem sacerdotes in Midian septem filiae, quae uenerunt haustum, ut implerent canales, ad aquarentque oues patris sui. Et uenerunt pastores & eiecerunt eas. Tum surrexit Moses & adfuit eis, potumque dedit ouibus illarum. Cumque uenissent ad Rehuel patrem suum, dixit ille, Quare hodie tam festinanter uenistis? Responderunt, Vir Aegyptius asseruit nos de manu pastorum, deinde hausit nobis, & ad aquauit oues. Et dixit ad filias suas, Et ubi is

^a Quidam legunt, ut excitaretur propter Israel.

^b Eis apud Hebraeos masculinum est lahema, sed refertur ad obstetrices.

^a Moses infans exponitur in ripa fluminis, extrahitur à filia Pharaonis, in aula educatur, quum uero percussisset quendam, fuga elapsus in Midian uenit, pastor ouium factus, Zipporam filiam sacerdotis uxorem ducit, torquetur intermis Israelitae, & anxie ad deum clamant.

Barbarica seguitur.

Dirum edictum obstetricibus. Sap. 18. b. Foemina uirtus.

Pietatis merces.

Salus nascitur in media perditione.

Arcula Moysis.

A. 7. c. Heb. 11. d.

Providentia dei per homines agit.

Moyses nomen & adoptio.

Fides Moysis in fratres.

Defendit ab iniuria puellas.

D est, quare sic dimisistis uirum illum? uocate eum ut comedat cibum. Et cōsensit Mo-
ses habitare cum uiro illo, deditq; ille Ziporam filiam suam Mosi, † Quæ quum pe-
perisset filiū, uocauit ille nomen eius Gersom: dicebat nempe, Peregrinus fui in ter-
ra aliena. Cumq; multi dies essent exacti, mortuus est rex Aegypti, suspiraruntq; fi-
lij Israel propter seruitutem, & clamauerunt, ascenditq; clamor illorum ad deum ex
seruitute. Audiuitq; deus planctum illorū, & recordatus est deus fœderis sui cum
Abrahā, Isaac & Iacob. Aspexitq; deus filios Israel, & cognouit deus. **CAP. III.**

Infra 18. a
1. Par. 23. b

Apparens deus Mosi
pascendi gregem soceri
sui, amandat eum ad re-
gem Pharaonem.

A PAscebat autē Moses oues Iethro soceri sui sacerdotis Midian, duxitq; oues post
desertum, & uenit ad Horeb montem dei. Visusq; est illi angelus **DOMINI** in
flamma ignis de medio rubi. Et respexit, & ecce rubus ardebat igne, nec tamen con-
sumebatur. Dixit ergo Moses, Concedam quæso, & uidebo uisionem istam ma-
gnam quare rubus non comburatur. Videns autem **DOMINVS** quod abiret spe-
B cētū, uocauit eum deus de medio rubi, & dixit, Moses Moses. Qui respondit, Ad-
sum. Et ait, Ne huc accedas propius, solue calceamēta de pedibus tuis, quoniam lo-
cus in quo tu stas, terra sancta est. Et dixit, † Ego deus patris tui, deus Abrahā, deus
Isaac, & deus Iacob. Moses operuit faciem suam, quoniā ueritus est aspicere deum.
Et dixit **DOMINVS**, Omnino uidi afflictionem populi mei qui est in Aegypto, &
audiui clamorem eorum [qui sit] propter exactores quos habent, quoniam scio do-
C lores eorum: descēdi quoq; ut liberem eos de manu Aegyptiorum, educamq; eos
de terra ista ad terram bonam & spatiosam, ad terram fluentem lacte & melle, ad lo-
ca Chananæi, Hithæi, Amorrhæi, Pheresæi, Hiuaï atq; Iebusæi. Clamor ergo filio-
rum Israel uenit ad me, uidiq; oppressiōem illam qua Aegyptij opprimunt eos.

Moses pastor.

Matth. 22. 6
Mar. 12. c
Lucæ 20. f

Nūc ergo age, te mittam ad Pharaonem, ut educas populum meum filios Israel ex
Aegypto. Dixit autem Moses ad deum, Quis sum ego, ut adeam Pharaonem, &

Vocatur Mos-
ses ad ardua.

D educā filios Israel ex Aegypto? Et respondit, Ego enim ero tecum, & hoc tibi esto
signum quod ego miserim te, postquam eduxeris populum istum de Aegypto, ser-
uietis deo super monte isto. Et ait Moses ad deum, En, si ueniens ad filios Israel, di-
xero eis, Deus patrum uestrorū misit me ad uos: ipsiq; interrogauerint me, Quod
est nomen eius? quid respondebo eis? Et respondit deus Mosi, † Sum qui sum. Et

Consolatur uo-
catus.

*Ebræi ad uerbū ha-
bent, Ero qui ero: &
Erit misit me ad uos:
uel, Eram qui eram.

Essentiale del
nomen.

E ait, Sic dices filijs Israel, **SVM** misit me ad uos. Et rursus dixit deus ad Mosē, Sic
dices filijs Israel, **DOMINVS** deus patrum uestrorum, deus Abraham, deus Isaac, &
deus Iacob, misit me ad uos: hoc est nomen meum in perpetuum, & hoc memora-
culum meum in omnia sæcula. Vade & congrega seniores Israel, dicesq; ad eos,

DOMINVS deus patrum uestrorum uisus est mihi, deus Abrahā, Isaac & Iacob, di-
F cens, Omnino uisitaui uos, & quod factū est uobis in Aegypto [scio,] & dixi, Edu-
cam uos de afflictione Aegyptiorū ad terram Chananæi, Hithæi, Amorrhæi, Phe-
resæi, Hiuaï atq; Iebusæi, ad terram fluentem lacte & melle. Postquam uero uocem
tuam audierint, ibis tu & seniores Israel ad regem Aegypti, dicetisq; ad illum, **DO-**
MINVS deus Hebræorū obuiam factus est nobis, liceat igitur nobis, ut eamus iter
trium dierum in desertum, & sacrificemus **DOMINO** deo nostro. Et ego quidē scio
quod rex Aegypti non permissurus est uobis ut abeatis, & ne ualida manu quidē.

Præcisiua del.

G Ego uero extendam manum meam, & percutiam Aegyptum cunctis mirabilibus
meis quæ facturum sum in ea, tum demū emittet uos. Daboq; populo huic gratiam
apud Aegyptios, fietq; quum abieritis, nō abeatis uacui, sed postulabit mulier à ui-
cina sua, & ab incola domus suæ uasa argentea, & uasa aurea, & uestimenta, quæ im-
ponetis filijs uestris, & filiabus uestris, & auferetis Aegyptū. **CAP. IIII.**

*Potest etiā legi, &
eripiēmini ex Aegy-
pto.

Moses post longam ex-
cusationem, à deo mira-
culis & mādatis instru-
tus, legationem obit.

A R Espondit uero Moses, & ait, En nō credēt mihi, neq; audient uocē meā, sed di-
cent, **DOMINVS** nō apparuit tibi. Et ait ad eū **DOMINVS**, Quid hoc est quod
manu tua [gestas?] Respondit, Baculus. Et dixit, Abijce eum ad terram: & abi-
ecit eum ad terram, & factus est coluber. Et Moses fugit à conspectu eius. Et dixit **DO-**

Miracula pro
non credētib;
sunt à dño.

Primum.

MINVS

Secundum.

Tertium.

Moses lingue
impedioris.

Matth. 10. c

Infra 7. a
Eccli 43. aSacramentorū
dei necessitas.
Mulier circum
cidit.Signis credunt
Israelitæ.

MINVS ad Mosen, Extende manum tuam, & apprehende caudam eius. Et exten-
sa manu sua apprehendit eum, factusq̃ est baculus in manu eius. Vt credant [scili-
cet] quod DOMINVS deus patrum suorum uisus sit tibi, deus [uidelicet] Abrahā,
deus Isaac, & deus Iacob. Rursus dixit DOMINVS ad eum, Insere quæso manum
tuam in sinum tuum: & inseruit manum suam in sinum suum, & quum exeuisset
eam, ecce manus eius leprosa erat ueluti nix. Et dixit, Reduc manū tuam in sinum
tuum: & rursus inseruit manum suam in sinum suum, proferensq̃ eam ē sinu suo,
& ecce restituta erat quemadmodū caro eius. Erit itaq̃, si non fidem habuerint ti-
bi, neq̃ audierint uocem prioris signi, credēt tamen uoci posterioris signi. Quod
si nec duobus istis signis crediderint, nec uocem tuam audierint, accipies de aquis
fluminis, & effundes in siccam [humum,] eruntq̃ aquæ illæ quas de flumine acce-
peris, erunt inquam sanguis in ipsa sicca [humo.] Et dixit Moses ad DOMINVM, C
Mi domine, ego non sum eloquens ab heri & nudius tertius, etiam ex eo tempo-
re quo loquutus es ad seruum tuum, sum enim graui ore, & graui lingua. Et dixit
DOMINVS ad eum, Quis dedit homini os? aut quis facit mutum aut surdum, ui-
dentem aut cæcum? an non ego DOMINVS? Vade ergo, & ego adero ori tuo, do-
ceboq̃ te quæ loquaris. Qui ait, Obsecro DOMINE, mitte nunc per manum [eius
quē] mittes. Et iratus est furor DOMINI aduersus Mosen, & dixit, An non Aha-
ron frater tuus Leuita? scio quod is omnino eloquens est, & ecce is etiam egredi-
tur tibi obuiam, & uiso te, lætabitur corde suo. Tu loqueris ad eum, & pones uer-
ba ista in os eius, & ego adero ori tuo, & ori ipsius, doceboq̃ uos quid agere de-
beatis. Et ipse loquetur pro te ad populum, ipseq̃ erit tibi uice oris, tu autem eris
ipsi uice dei. Baculum istum cape in manū tuam, quæ signa edes. Abijt itaq̃ Mo-
ses, & reuersus est ad Iether socerum suum, & dixit ad eum, Liceat mihi quæso ut
uadam & reuertar ad fratres meos qui sunt in Aegypto, & uideam uiuantne ad-
huc. Et dixit Iethro ad Mosen, Vade in pace. Dixit quoq̃ DOMINVS ad Mosen E
in Midian, Vade, reuertere in Aegyptum, quoniā mortui sunt omnes uiri illi qui
quærebant animam tuam. Accepit itaq̃ Moses uxorem suam & filios suos, & ue-
xit eos super asino, reuersusq̃ est in terram Aegypti: accepit quoq̃ Moses bacu-
lum dei in manum suam. Et dixit DOMINVS ad Mosen, Quum ingressus atq̃ re-
uersus fueris in Aegyptum, uide ut facias in cōspectu Pharaonis omnia prodigia
quæ ego posui in manum tuam, ego uero retinebo cor illius, ut non dimittat po-
pulum. Dicesq̃ ad Pharaonem, Sic dicit DOMINVS, Israel est filius meus primo-
genitus, & ego quidem dixi ad te, ut dimitteres filium meum, ut seruiat mihi: quan-
doquidem uero tu renuis dimittere, ecce ego occidam filium tuum, [nempe] pri-
mogenitum tuum. Contigit autem in itinere, in ipso diuersorio, ut occurreret ei
DOMINVS, uolebatq̃ eum occidere. Zipora autem arrepto acuto filice, abscidit
præputium filij sui, applicuitq̃ pedibus eius, dicens, Quoniam sponsus sanguinis
tu mihi. Destititq̃ ab eo. Tunc dixit illa, Sponsus sanguinis ob circumcisionē. Di-
xit autem DOMINVS ad Aharonem, Vade Mosi obuiam in desertum: & abiens,
obuiā factus est illi ad montem dei, osculatusq̃ est eum. Et exposuit Moses Aha-
roni uniuersa uerba DOMINI qui miserat eum, & cuncta signa quæ ei mandaue-
rat. Moses ergo & Aharon abierunt, & congregauerūt omnes seniores filiorum
Israel. Et Aharon loquutus est omnia uerba quæ loquutus erat DOMINVS ad Mo-
sen, fecitq̃ signa coram oculis populi. Et populus credidit, & audientes quod uisi-
tasset DOMINVS filios Israel, aspexissetq̃ ad afflictionē eorum, uertice inclinato ado-
rarunt.

CAPVT V.

POSTea ingressi sunt Moses & Aharon, & dixerunt ad Pharaonē, Sic dicit DO-
MINVS deus Israel, Dimitte populum meum, ut festum diem mihi celebrent in
deserto. Dixit autē Pharaō, Quis est DOMINVS, ut audiam uocem eius, & dimit-

*Ebr. Vir uerborum.

*Ebr. Quod loquēdo
loquitur ipse.*Ebr. Ipse erit tibi pro
ore, tu autem eris ei
pro deo.Adeunt Pharaonem
Moses & Aharon, man-
datumq̃ dñi proponūt,
rex crudelior factus,
atrocius furit in israeli-
tas.

^a Alij legūt, occurrit nobis.

tam Israelē: Nescio DOMINVM, nec Israelē dimittam. Et dixerunt, Deus Hebræorum ^auocauit nos, liceat nobis quæso, ut eamus iter trium dierū in desertum, & sacrificemus DOMINO deo nostro, ne fortē accidat nobis pestilentia aut gladius. Et ait rex Aegypti ad eos, Tu Moses & Aharon cur abstrahitis populum ab operibus suis: Ite ad onera uestra. Dixit quoq; Pharaō, En multus est nunc populus terræ, & uos facitis ut cessent ab oneribus suis. Et præcepit Pharaō eodem die exactoribus qui erant in populo, atq; præfectis eius, in hanc sententiam, Post hac non dabitis paleas populo ad ducendos lateres, quemadmodum heri & nudiustertius, ipsi eant & colligant sibi paleas, at demensum laterum quod antea fecerunt imponentis eis, nec minuetis ex eo, otio enim torpent ipsi, & ideo clamāt dicentes, Ibimus & sacrificabimus deo nostro. Aggrauetur seruitus super uiros, ut faciant [aliquid] in ea, neq; respiciant ad res uanas. Egressi itaq; exactores populi & præfecti eius, dixerunt ad populum hisce uerbis, Sic dixit Pharaō, Ego nō dabo uobis paleas, uos ipsi ite, & tollite uobis paleas ubicunq; inueneritis, nec immineatur de opere uestro quicquam. Et dispersus est populus per totā terram Aegypti, ut colligerent stipulas pro paleis. Exactores autem urgebant, dicentes, Perficite opus uestrum, cuiusq; diei demensum suum, perinde ac dum erant uobis paleæ. Et uapulabant præfecti filiorum Israel quos constituerant exactores Pharaonis super eos, dicebaturq; [eis,] Quare non complectis demensum uestrum lateritium, quemadmodum antea, ne heri nec hodie? Venerūt itaq; præfecti filiorum Israel, & expostularunt apud Pharaonem hisce uerbis, Cur sic facis seruis tuis? Palea non datur seruis tuis, interim dicunt nobis, Ducite lateres, & ecce serui tui uapulāt, & peccatū populo tuo ^aimputatur. Qui ait, Vacatis uos, uacatis [inquam,] & ob id dicitis, Ibimus & sacrificabimus DOMINO. Ite ergo & operamini, palea non dabitur uobis, demensum tamen laterum uos reddetis. Viderunt ergo præfecti filiorum Israel sese esse in afflictione, quum diceretur, Non minuetur de lateribus uestris, demensum scilicet uniuscuiusq; diei. Et obuiam facti Mosi & Aharoni, quum egredierentur à Pharaone, stantes aduersum eos, dixerunt ad eos, Videat DOMINVS super uos, & iudicet, qui foetere fecistis odorem nostrum coram Pharaone, & coram seruis eius, dando scilicet gladium in manum eorum, ut nos interficiat. Reuersus est itaq; Moses ad DOMINVM, & ait, Domine, quare tam iniue agis cum hoc populo? cur nam misisti me? Ex eo enim tempore, quo ueni ad Pharaonem ut loquerer tuo nomine, afflixit populū istum, nec tu populū tuum liberaisti. Et dixit DOMINVS ad Mosē, Iam uidebis quæ facturū sim Pharaoni, quoniam per manū ualidam dimittet eos, & per manū robustam ē terra sua eos eijciat.

Impij admoniti sunt peiores.

Tentatio fidei in aduersis.

Pharaonis impietas iam summa.

Impatientia uulgi aduersus patres.

Oratio ad deū, asylū ultimum.

Promissiones dei cōfirmatio.

Clarius instruit dñs Mosē, quē rursū ad populum mittit. Recensetur genealogia Israelitarum, potissimū Mosi & Aharonis. Per epilogum refricantur superiora.
Iehoua, essentia immutabilis, eterna, præsens.

CAPVT VI.
ET loquutus est deus ad Mosē, & dixit ad eum, Ego DOMINVS. Et apparui Abraham, Isaac & Iacob, in deo Schadai, & in nomine meo IEHOVA nō sum eis notus factus. Erexi quoq; fœdus meū cum eis, ut darē eis terrā Chanaan, terrā in qua peregrini ipsi fuerūt, & in qua incolæ fuerūt: audiui quoq; planctū filiorū Israel, quos Aegyptij seruitute premūt, & recordatus sum fœderis mei. Dic ergo filiis Israel, Ego DOMINVS, & educā uos de oneribus Aegypti, & eruā uos de seruitute eorū, & afferā uos brachio exerto, & iudicijs magnis. Assumā quoq; uos mihi in populū, ergoq; deus uester, & scietis quod ego DOMINVS deus uester, qui educo uos de oneribus Aegypti. Introducam quoq; uos ad terram pro qua leuaui manū meā ut darem eam Abraham, Isaac & Iacob, daboq; uobis eam ut eam possideatis, ego DOMINVS. Mosēs ergo in hunc modum loquutus est cum filiis Israel, uerum ipsi nō audierūt Mosē præ angore spiritus, & propter seruitutem grauissimā. Et loquutus est DOMINVS ad Mosē, dicēs, Ingredere & loquere ad Pharaonē regē Aegypti, ut dimittat filios Israel ē terra sua. Et loquutus est Mosēs coram

Inobedientia
uult.Genealogie
Ruben & Simeon.

Leuitæ.

Familia Moſis.

Aharonis familia.

Core familia.
Num. 3. 2
Eleazar.Phinees.
Epilogus ſuper
riorum.Moſes uocatus
toties reculat
offitium.

Iudicia dei ſua.

Ætas Moſis et
Aharonis.Baculus in co-
ludrum.Magorum præ-
ſtigia.

coram DOMINO, dicens, Ecce filij Israel non audiunt me, quomodo ergo Pharaon me audiret, qui sum incircuncisus labijs? Et loquutus est DOMINVS ad Moſen & Aharonem, & mandatū dedit eis ad filios Israel, & ad Pharaonē regem Aegypti, ut filios Israel de terra Aegypti educerēt. Hæc sunt capita domus patrū ſuorum, c filij Ruben primogeniti Israel, Henoch, Pallu, Hetzron & Charmi: hæc familie Ruben. Et filij Simeon, Iemuel, Iamin, Ohad, Iachin, Zohar & Saul filius Chanani tidis: hæc familie Simeon. Et hæc sunt nomina filiorū Leui ad generationes ſuas, Gerſon, Kahat, & Merari. Anni autem uitæ Leui centum anni & trigintaſeptem. Filij Gerſon, Libni & Simehi per familias ſuas. Et filij Kahath, Amram, Iitzhar, Hebron & Vſiel. Anni autem uitæ Kahath, centum & trigintatres. Et filij Merari, Mahali & Muſi: hæc familie Leui per generationes ſuas. Et Amrā duxit ſibi uxorem Ichebed amitam ſuam [maioſrem,] quæ peperit ei Aharonem & Moſen. Et anni uitæ Amram centum & trigintaſeptem anni. Filij Iitzhar, Korah, Nepheg, & Zichri. Et filij Vziel, Miſaël, & Elzaphan, & Sithri. Et Aharon duxit ſibi uxorem Eliſaba filiam Aminadab ſororem Nahafon, quæ peperit ei Nadab, Abihu, Eleazar, & Ithamar. Filij uero Korah, Aſſir, Elkana, & Abiaſaph: hæc familie Koritarum. Porrò Eleazar filius Aharonis duxit ſibi uxorem de filiabus Putiel, quæ peperit ei Pinhas: & hæc sunt capita patrum Leuitarum iuxta familias ſuas. Hic eſt Aharon & Moſes, ad quos dixit DOMINVS, Educite filios Israel è terra Aegypti ſecundum exercitus ſuos. Ipli ſunt qui loquebantur ad Pharaonem regem Aegypti, ut educerent filios Israel ex Aegypto. Is eſt Moſes & Aharon. Factumq; eſt in die quo loqueretur DOMINVS ad Moſen in terra Aegypti, loquebatur ad Moſen in hunc modum, Ego DOMINVS, loquere ad Pharaonem regem Aegypti omnia quæ ego loquor ad te. Et dixit Moſes coram DOMINO, En ego incircuncisus ſum labijs, & quomodo audiet me Pharaon? CAP. VII.

ET dixit DOMINVS ad Moſen, Ecce cōſtitui te deum Pharaoni, eritq; Aharon frater tuus propheta tuus. Tu loqueris omnia quæ ego tibi mando, Aharon autem frater tuus loquetur ad Pharaonē, ut dimittat filios Israel è terra ſua. Et ego indurabo cor Pharaonis, & ſigna mea atq; portēta mea multa faciam in terra Aegypti, & non audiet uos Pharaon, & extendam manum meam ſuper Aegyptum, et educam exercitus meos & populum meum, [nempe] filios Israel, è terra Aegypti in iudicijs magnis. Et ſcient Aegyptij quod ego ſum DOMINVS, quum extendero manum meam ſuper Aegyptum, & eduxero filios Israel de medio eorum. Fecit itaq; Moſes & Aharon quemadmodum præcepit eis DOMINVS, ſic inquam fecerunt. Fuit autem Moſes natus octoginta annos, & Aharon natus annos octogintatres, quū loquerentur ad Pharaonem. Et dixit DOMINVS ad Moſen & Aharon in hūc modum, Si loquutus fuerit ad uos Pharaon hiſce uerbis, ^aOſtēdite potentum, dices ad Aharonem, Tolle baculum tuum, & abiſce coram Pharaone, ut fiat ſerpens. Venit itaq; Moſes & Aharon ad Pharaonē, & fecerunt ita ſicut iuſſerat DOMINVS, abiicitq; Aharon baculū ſuum corā Pharaone & corā ſeruis eius, & factus eſt coluber. Vocauit autem Pharaon etiam ſapientes & incantatores, & fecerunt quoq; ſic, ipſi magi Aegypti incantationibus ſuis. Proiecerunt nempe ſinguli ſuas uirgas, & factæ ſunt dracones, at baculus Aharonis deuorauit uirgas illorum. Et induruit cor Pharaonis, & non audiebat eos, quemadmodum loquutus fuerat DOMINVS. Et dixit DOMINVS ad Moſen, Ingrauatum eſt cor Pharaonis, renuit dimittere populum, uade ad Pharaonem diluculo, ecce egreditur ad aquas, & ſtabis in ripa fluminis obuiam ei, tollesq; baculum qui eſt in colubrū uerſus, in manum tuam, & dices ad eum, DOMINVS deus Hebræorum miſit me ad te hiſce mādatis, Dimitte populum meum, ut ſeruiant mihi in deſerto, & ecce hæcenus audire noluiſti, ſic ergo dixit DOMINVS, In hoc cognosces quod ego DOMI-

Ichebed ſoror aui Amram: alij legūt, Putielē ſuam.

A Moſes & Aharon exequuntur mandatum domini, ſigna edunt coram Pharaone, ſed nequicquam, magis enim magisq; cor eius induratur.

B Ebr. Date pro uobis.

Plagæ Aegypti

Exodus.

NVS, en ego percutiam baculo quem manu gesto super aquam quæ est in flumine, & uertetur in sanguinem. Pisces uero qui sunt in flumine morietur, & computrescet flumen, & delassabuntur Aegyptij, [ut non possint] bibere aquas de flumine. Et dixit DOMINVS ad Moysen, Dic ad Aharonem, Tolle baculum tuum, & extende manum tuam super aquas Aegypti, super flumina eorum, super riuos eorum, & super stagna eorum, & super cunctas collectiones aquarum quas habent, ut fiant sanguis, sitque sanguis per totam regionem Aegypti, tam in ligneis quam lapideis [uasibus.] Moyses & Aharon fecerunt quemadmodum mandarat DOMINVS. Et eleuato baculo percussit aquas quæ erant in riuo coram oculis Pharaonis, & coram oculis seruum eius, uersaque sunt omnes aquæ quæ erant in riuo in sanguinem. Pisces quoque qui erant in riuo mortui sunt, & computruit riuus, ut non potuerint Aegyptij bibere de riuo, fuitque sanguis per totam terram Aegypti. Et fecerunt quoque sic incantatores Aegypti susurrationibus suis, & induruit cor Pharaonis, ut non audiret eos, quemadmodum loquutus fuerat DOMINVS. Reuersus Pharaon rediit in domum suam, nec corde suo hoc expendit. Foderunt autem omnes Aegyptij circum flumen, aquas ut biberent, quoniam non potuerunt bibere de aquis riuui. Et exacti sunt septem dies postquam percussit DOMINVS riuum.

CAP. VIII.

Computruit, id est
foetuit.

Signum I.
Aquam in sanguinem uertio.

Sap. 17. b

Quo maiora eduntur
signa, hoc magis indure
scit tyrannus, etiam si alia
quando respicientiam
præ se ferat.

It. Ranarum.

Potest etiam legi, in
reliqua: uel in recc-
ptacula reliquiarum
tuarum.

Potest et legi, Sis
me præstantior: uel,
Dum agis dich des
rûmen: uel, vertröst
dich des gû mir.

Potest etiam legi, de
uillis.
Computruit pro fo-
etuit.

Quidam culices aut
ciniphes legunt.

Orant pro
pio.

Ranarum aceru-

III.
Ciniphes uel
pediculi in ho-
minibus & iu-
mentis.

Digitus, id est
potentia dei.

IIII.
Animalia nos-
xia.

A Dixit autem DOMINVS ad Moysen, Ingredere ad Pharaonem, & dic ad eum, Sic dicit DOMINVS, Dimitte populum meum, ut seruiant mihi. Quod si tu dimittere renueris, en ego percutiam omnes terminos tuos ranis. Et ebulliet fluuius ranas, quæ ascendent, & uenient in domum tuam, & in cōclauē cubilis tui, & super stratum tuum, & in domum seruorum tuorum, & in populum tuum, in furnos tuos, & in farinam tuam aquis cōspersam. Sed & in te atque in populum tuum, & in omnes seruos tuos ascendent ranæ. Et dixit DOMINVS ad Moysen, Dic ad Aharonem, Extende manum tuam cum baculo tuo super fluuios, riuos ac stagna, ut adducas ranas super terram Aegypti. Et extendit Aharon manum suam super aquas Aegypti, & ascenderunt ranæ, & operuerunt terram Aegypti. Et fecerunt quoque sic magi incantationibus suis, & adduxerunt ranas super terram Aegypti. Et uocans Pharaon Moysen & Aharonem, ait, Orate ad DOMINVM, ut auferat ranas à me & à populo meo, & dimittam populum ut sacrificent DOMINO. Et dixit Moyses ad Pharaonem, Gloriare de me, quando orabo: pro te, pro seruis tuis, & pro populo tuo, ut exterminentur ranæ à te, & à domibus tuis, & duntaxat in flumine super sint. Qui ait, Cras. Et ille dixit, Iuxta uerbum tuum [fiat,] ut cognoscas quod non est sicut DOMINVS deus noster. Recedent itaque ranæ à te, & à domibus tuis, à seruis tuis, & à populo tuo, duntaxat in flumina reliquæ erunt. Et exiuit Moyses & Aharon à Pharaone, & clamauit Moyses ad DOMINVM propter ranas quas posuerat Pharaoni. Et fecit DOMINVS iuxta uerbum Moysis, & mortuæ sunt ranæ de domibus, de atrijs, & de agris. Et collegerunt eas aceruatim, & computruit terra. Videns autem Pharaon quod facta esset respiratio, aggrauauit cor suum, & non audiuit eos, quemadmodum dixerat DOMINVS. Et dixit DOMINVS ad Moysen, Dic ad Aharonem, Extende baculum tuum, & percutite puluerem terræ, ut uertatur in pediculos per totam terram Aegypti. Et fecit sic. Et extendit Aharon manum suam cum baculo suo, & percussit puluerem terræ, & redactus est in pediculos, tam in hominibus quam in iumentis. Omnis puluis terræ uersus est in pediculos in tota terra Aegypti. Et fecerunt quoque sic magi incantationibus suis, ut producerent pediculos, sed non potuerunt. Fuerunt itaque pediculi in hominibus & in iumentis. Dixerunt ergo magi ad Pharaonem, Digitus dei hic est. Et induruit cor Pharaonis, & non audiuit eos, quemadmodum loquutus fuerat DOMINVS. Dixit ergo DOMINVS ad Moysen, Confurge mane, & colloca te ante Pharaonem, en egredietur ad aquas, & dic ad eum, Sic dixit DOMINVS, Dimitte populum meum ut seruiat

feruiant mihi. Alioqui non dimiseris populum meum, en ego mittam in te, in seruos tuos, in populum tuum, & in domos tuas uarij generis insecta, & implebuntur domus Aegyptiorū uarij generis insectis, deinde & terra ipsa in qua ipsi sunt. Et separabo in die illa terram Gosen, in qua populus meus habitat, ut in ea nulla sint insecta, ut intelligas quod ego sum DOMINVS in medio terræ. Et ponam redemptionem inter populum meum, & inter populum tuum, cras erit signū illud.

¹Arob à commixtione nomen habet.

Musca grauiissima.
Sup. 16. b

Pro se cupit orari impius.

Fecitq̃ DOMINVS sic, & uenerunt uarij generis insecta, atq̃ ea grauiā, in domum Pharaonis, & in domum seruorum eius, & in omnem terram Aegypti, & corrupta est terra ab insectis illis. Et aduocauit Pharao Mosē atq̃ Aharonem, & ait, Ite, sacrificate deo uestro in ipsa terra. Et respondit Mosēs, Non conuenit ut ita faciamus, quoniam abominationem Aegyptiorum sacrificaremus DOMINO deo nostro: en si abominationem Aegyptiorum sacrificaremus ipsis cernentibus, an non lapidibus nos obruerent? Ibimus uiam trium dierum in desertum, & sacrificabimus DOMINO deo nostro, quemadmodum nobis dixerit. Et ait Pharao, Dimittam uos ut sacrificetis DOMINO deo uestro in deserto, modo ne longius abeat, orateq̃ pro me. Et dixit Mosēs, Ecce ego egrediēs à te, rogabo ad DOMINVM ut recedant insecta hæc à Pharaone, à seruis eius, & à populo eius cras, modo Pharao ultra ne fallat, ac populum sacrificatum DOMINO non dimittat. Et exiit Mosēs à Pharaone, & orauit ad DOMINVM. Et fecit DOMINVS iuxta uerbum Mosēs, & abstulit insecta illa à Pharaone, à seruis eius, & à populo eius, ut ne unū quidem ex eis superesset. Et adgrauauit Pharao cor suum etiam tum, & non dimisit populum.

CAP. IX.

V. Mors pecorū.

Dixit autem DOMINVS ad Mosē, Ingredere ad Pharaonē, & loquere ad eum, Sic ait DOMINVS deus Hebræorum, Dimitte populū meum ut feruiant mihi: si uero renueris tu dimittere, & adhuc retinueris eos, ecce manus DOMINI erit super pecora tua quæ sunt in agro, in equis, in asinis, in camelis, in armentis & gregibus, pestilentia [erit] grauiissima. Et separabit DOMINVS inter pecora Israel, & inter pecora Aegypti, ut non moriatur ex omnibus quæ sunt filiorum Israel quidquam. Et posuit DOMINVS certum tempus, dicens, Cras faciet DOMINVS rem hanc in terra. Fecit igitur DOMINVS postero die rem hanc, & mortuum est omne pecus Aegypti, & de pecore filiorum Israel ne unum quidem mortuum est. Et misit Pharao, & ecce de pecore Israelis ne unum quidem mortuum fuit. Et ingratum est cor Pharaonis, ut non dimitteret populum. Et ait DOMINVS ad Mosē

A. Pestis grassatur in pecus, ulcera in homines & iumenta, sed & grando in totam Aegypti, indurefcit autem magis magisq̃ tyrannus.

VI. Vesicæ ulcera.

& Aharonē, Accipite uobis uolas uestras plenas fauilla fornacis calcariæ, & spargat eam Mosēs cœlum uersus corā Pharaone. Eritq̃ puluis super uniuersam terram Aegypti, ut fiat in hominē & iumento apostema germinans ulcera in uniuersa terra Aegypti. Et tulerunt fauillam de fornace calcaria, steteruntq̃ coram Pharaone, & sparsit eam Mosēs cœlum uersus, & facta sunt apostemata germinantia ulcera tā in hominibus quā in iumentis. Magi non poterant consistere corā Pharaone propter apostemata, quoniam fuerūt apostemata in magis, & in omnibus Aegyptijs. Et retinuit DOMINVS cor Pharaonis, ut non audiret eos, quemadmodum loquutus fuerat DOMINVS ad Mosē. Et dixit DOMINVS ad Mosē, Surgito mane, & colloca te in conspectum Pharaonis, & dic ad eum, Sic dicit DOMINVS deus Hebræorum, Dimitte populum meum ut feruiant mihi, iam enim ego mittam omnes plagas meas in cor tuum, & in seruos tuos, & in populum tuum, ut intelligas quod non sit mei similis in uniuersa terra. Iam enim extendi manum meam, ut percutiam te & populū tuum peste, & excinderis ē terra. Equidem ob id te constitui, ut ostenderem tibi potentiam meam, & ut enarraretur nomen meum in uniuersa terra. Adhuc tu te aggerē opponis populo meo, ut non dimittas eos? Ecce ego depluam cras hoc ipso tempore grandinem grauiissimam, qualis nō fuit

²Ebr. Hac uice.

Hunc locum exponit Paulus ad Rom. 9. d.

Plagæ Aegypti

Exodus.

in Aegypto, ab eo die quo fundata est usque in præsens. Mitte igitur & coge pecus tuum, & quidquid ruri habes: quidquid uel hominum uel iumentorum inuentum ruri fuerit, nec in domum collectum, super illos descendet grando, & morientur.

E Qui itaque ex seruis Pharaonis uerbum DOMINI metuit, curauit ut serui sui & pecus suum domum fugerent: qui uero cor suum ad uerbum DOMINI non adcommodauit, reliquit seruos suos & pecora sua in agro. Et ait DOMINVS ad Moſen, Extende manum tuam uersus cælum, ut sit grando in tota terra Aegypti super homines, super iumenta, & super uniuersam herbam agri in terra Aegypti. Et extendit Moſes baculum suum uersus cælum, & DOMINVS edidit tonitrua & gradinem, discurritque ignis per terram, & depluit DOMINVS grandinem super terram Aegypti. Et fuit grando, & ignis sese recipiens intra grandinem, grauissima quidem, & qualis non fuerat per totam terram Aegypti, ex eo tempore quo facta est gens.

Sap. 16. c
& 19. d

F Et percussit grando illa in uniuersa terra Aegypti, omne quod fuit in agro, tam homines quam iumenta, sed & omnem herbam agri percussit grando, & omnia ligna campi confregit. Duntaxat in terra Gosen, in qua erant filij Israel, non fuit grando. Mittens ergo Pharaos, uocauit Moſen & Aharonem, dixitque ad eos, Percussi etiam nunc, DOMINVS iustus est, ego uero & populus meus impij. Orate DOMINVM, & abunde sat, si non fuerint tonitrua dei & grando, dimittam uos, nec est quod ultra maneatis. Et dixit Moſes ad eum, Egrediens urbem, expandam manus meas ad DOMINVM, cessabuntque tonitrua, & grando ultra non erit, ut scias quod DOMINI sit terra. Et scio, quod, priusquam tu & serui tui timeretis in conspectu dei, & linum & hordeum percussa sunt, hordeum enim maturuerat, & linum in calamos iuerat: triticum uero & far non percussa sunt, eo quod adhuc latuerant.

Confessio peccati hypocritarum.

^b Alij legunt, plus tonitruorum quam esse consuevit: ac si diceret, Satis est.

^c Quidam legunt, scio quod antequam oro timeatis deum: alij, scio quod nondum timeatis.

Egressus autem Moſes à Pharaone ex urbe, expandit manus suas ad DOMINVM, cessaruntque tonitrua, nec pluuia fusa est in terram. Videns autem Pharaos quod pluuia cessasset, & grando atque tonitrua, perrexit peccare, & aggrauauit cor suum ipse & serui eius. Et obriguit cor Pharaonis, nec dimisit filios Israel, quemadmodum dixerat DOMINVS per Moſen.

Orationis uirtus.

^d Eb. In manu Moſis.

^e Sequuntur alia quedam ligna, locustarum nempe & tenebrarum, et de pertinacia Pharaonis.

CAPVT X.

A ET dixit DOMINVS ad Moſen, Ingredere ad Pharaonem, nam ego aggrauaui cor eius, & cor seruorum eius, ut ponerem signa mea hæc inter eos, & ut narrares ante aures filij tui, & nepotis tui, quæ ego tentauerim in Aegypto, & signa mea quæ posui inter eos, & ut sciatis quod ego DOMINVS. Venit itaque Moſes & Aharon ad Pharaonem, & dixerunt ad eum, Sic dixit DOMINVS deus Hebræorum, Quousque renuis humilis esse coram me? dimitte populum meum ut mihi seruiant: alioqui si recusas dimittere populum meum, ecce adducam cras locustas in fines tuos. Et operient superficiem terræ, ut terra uideri non possit, depascentque residuum quod seruatum est, quodque relictum est uobis à grandine, comedent etiam omnem arborem germinantem uobis in agro. Insuper domos tuas implebunt, & domos omnium seruatorum tuorum, & domos omnium Aegyptiorum, quales non uiderunt patres aut aui tui, à die quo ipsi fuerunt super terram, usque in hunc diem: & respiciens exiuit à Pharaone. Dixerunt uero serui Pharaonis ad eum, Quam diu erit hoc nobis offendiculo? dimitte homines illos ut DOMINO deo suo seruiant, uisne prius experiri Aegyptum esse perditum? Et retracti sunt Moſes atque Aharon ad Pharaonem, dixitque ad eos, Ite & seruite DOMINO deo uestro. Qui uero sunt qui abibunt? Et dixit Moſes, Cum pueris nostris, & cum senibus nostris ibimus, cum filiis nostris atque filiabus nostris, cum gregibus & armentis nostris ibimus, quoniam dies festus DOMINI nobis est. Et ait ad eos, Ita fiet, DOMINVS uobiscum, quum dimittam uos & pubem uestram, uidete, an non malum moliamini? Non sic, uiri eant & seruiant DOMINO, nam & hoc uos ipsi postulastis: & eiecit eos à facie Pharaonis.

VIII. Locustarum.

Sap. 16. b

^f Potest etiam legi, sit ita dominus uobiscum, quemadmodum ego dimittam uos.

D Ait ergo DOMINVS ad Moſen, Extende manum tuam super terram Aegypti pro locusta,

locusta, ut ascendat super terram Aegypti, & depascat omnem herbam terræ, & omne quod grando reliquum fecit. Extendit itaq; Moses baculum suum super terram Aegypti, adduxitq; DOMINVS uentū orientalem super terrā toto illo die & tota nocte. Mane facto, attulit Eurus locustam, ascenditq; locusta super totā terram Aegypti, & demisit se in omnibus finibus Aegypti, eaq; uehementer grauis: ante illam nō fuit talis locusta, nec talis post illam uentura est. Operuit enim superficiem totius terræ, ut terra obscuraretur, & comedit omnem herbam terræ, atq; omnem fructum arborum quem reliquum fecerat grando: nō relictum est aliquid uiroris, tam in arboribus quā in herba agri per totam terram Aegypti. Pharaon itaq; illico uocauit Mosē & Aharonem, dixitq; Peccaui in DOMINVM deum uestrum, & in uos. Ignosce igitur quæso peccato uel nunc, & rogate DOMINVM deum uestrū, ut auferat à me duntaxat istam mortem. Exiuit ergo à Pharaone, & orauit DOMINVM. Et uertit DOMINVS uentum occidentalem fortissimum, & sustulit locustas, defixitq; eas in mare carectosum, ut in omnibus finibus Aegypti ne una quidem superesset. Et retinuit DOMINVS cor Pharaonis, ut non dimitteret filios Israel. Dixitq; DOMINVS ad Mosē, Extende manum tuam uersus cælum, ut sint tenebræ super terram Aegypti, & tenebræ quidem quas palpet aliquis. Et extendit Mosē manum suam uersus cælum, factæq; sunt tenebræ obscurissimæ in uniuersa terra Aegypti tribus diebus, non uidit quispiam proximum suum, nec surrexit quis de loco suo tribus diebus, omnibus filiis Israel autem lux fuit in suis habitationibus. Vocauit itaq; Pharaon Mosē, & dixit, Abite, seruite DOMINO, uerū tamen greges uestri & armenta uestra maneant, etiam pubes uestra eat uobiscum. Et dixit Mosēs, Tu etiā dabis in manus nostras sacrificia & holocausta, ut sacrificemus ea DOMINO deo nostro, etiam pecora nostra ibunt nobiscum, nō relinquetur uel ungula, ex illis enim accipiemus ut seruiamus DOMINO deo nostro. Et nos quidē nondum scimus quid sacrificaturi simus DOMINO, donec illuc uenerimus. Et retinuit DOMINVS cor Pharaonis, ut non uellet eos dimittere. Et dixit ei Pharaon, Recede à me, caue ne ultra uideas faciem meam, nam quacūq; die uidebis conspectū meum, morieris. Et dixit Mosēs, Quemadmodum loquutus es, non uidebo ultra conspectum tuum.

CAP. XI.

ET dixit DOMINVS ad Mosē, Adhuc unam plagam adducam super Pharaonem & super Aegyptum, tum tandem uos hinc dimittet: quumq; plene dimittet, omnino expellet uos hinc. Loquere quæso audiente populo, ut quisq; à proximo suo, & quæq; à proxima sua uasa argentea & aurea postulet, conciliabitq; DOMINVS gratiam populo coram Aegyptiis. Quin & uir ille Mosēs excellentissimus erat in terra Aegypti coram seruis Pharaonis, & coram populo. Et dixit Mosēs, Sic dixit DOMINVS, Circa medium noctis ego exhibo in ipsam Aegyptum, morieturq; omne primogenitū in terra Aegypti, à primogenito Pharaonis, qui sedet in solio eius, usq; ad primogenitum ancillæ, quæ est post molam, atq; omne primogenitum iumentorum. Et erit clamor magnus per totam terrā Aegypti, qualis nunquam fuit, & qualis nunquam futurus est. Apud cunctos autē filios Israel non mutiet canis lingua sua, neq; in hominibus neq; iumentis, ut cognoscatis quale discrimen habeat DOMINVS inter Aegyptios & inter Israelitas. Descendentq; omnes serui tui isti ad me, & proni procumbent mihi, dicentes, Egredere tu & cunctus populus qui sub te est, & tum tandem egrediar. Et exiuit à Pharaone iratus. Dixit autem DOMINVS ad Mosē, Pharaon uos non audiet, ut multa fiant prodigia mea in terra Aegypti. Mosēs itaq; & Aharon fecerunt omnia hæc prodigia coram Pharaone, & DOMINVS retinuit cor Pharaonis, ut non dimitteret filios Israel e terra sua.

CAPVT XII.

c. 4

Simulata poeni
tentiā.IX.
Tenebræ pal-
pabiles.

Sap. 17. a

Sap. 18. a

Ebr. De subtus se.

Ebr. Ut faciamus.

Ebr. In quo seruiamus.

Supra. 3. g
Infra. 12. c

Eccli. 47. a

X.
Mors primoge-
nitorum.Gratiā adhuc mis-
natur dominus per Mo-
sen, primogenitorum uel
delictis interfectionē, &
iubet ut Aegyptiis mu-
tuata auferant.
Ebr. Quū dimissio
consummata erit.Quidam legunt, nō
exeret linguā canis.Ebr. Sub pedibus
tuis.

Traditur ritus edendi
agni pascalis: interfici-
untur primogenita, po-
pulus ejcitur.

^aDomus pro fami-
lia.

^bIntegra, quæ omni
nitio caret.

^cNa, crudum intelli-
ge, quod nondum plene
assumest.

^dPasa, transitus uel
preteritio, transilitio.

^eEb. Trahite & acci-
pite, ut Germanus di-
cit, Ziehend hin.

^fVel, adoravit.

A ET dixit DOMINVS ad Moſen & ad Aharonem in terra Aegypti in hanc ſen-
tentiam, Menſis iſte erit uobis principium menſium, iſ erit uobis primus in
menſibus anni, loquimini ad omnem cœtum Iſrael, dicentes, Decimo huius men-
ſis tollant ſinguli ſibi pecudem iuxta ^adomos patrum, pecudem pro domo. Si ue-
ro domus minor fuerit quàm ut edendo agno [ſufficiat,] ſumat iſ & uicinus eius,
propinquus ſcilicet domui eius, pro numero animarũ, numerabit ad pecudem,
quãtum ſinguli edant. Pecus ſit ^bintegra, maſcula, annicula, quam ex ouibus aut
capris accipietis. Et hanc quidem ſeruabitis uſq; ad decimumquartum diem hu-
B ius menſis, maſtabitq; eam omnis cœtus cōgregationis Iſrael inter ueſperas. Tol-
lant inſuper de ſanguine, ponẽtq; in duobus poſtibus, & in ſuperis liminibus do-
morum, in quibus eam edent. Et comedẽt carnem illam eadem nocte, aſſam igni,
& placentas infermentatas, cum amariſ [herbiſ] comedent eam. Non comedetis
ex ea ^ccrudum, aut quod coctione coctum ſit aqua, ſed igni aſſum, caput eius cum
cruribus atq; interioribus, ne reſeruetis ex ea quidquam uſq; mane: quod uero ex
ea uſq; mane relictum fuerit, igni comburetis. Sic autem comedetis illam, Lum-
bi ueſtri ſint accincti, calceamẽta ueſtra in pedibus ueſtris, & baculus ueſter in ma-
nu ueſtra, & comedetis eam cum feſtinatione, ^dpæſa hoc DOMINO. Et tranſibo in
terra Aegypti nocte illa, & cædam omne primogenitum in terra Aegypti, tam in
hominibus quàm iumentis, & in cunctis dijs Aegypti edam iudicia, ego D O-
MINVS. Et ſanguis ille erit uobis ſignũ in domibus in quibus uos fueritis, cumq;
ſanguinem illũ uidero, preteribo uos, nec erit in uobis plaga internecionis, quum
C cecidero in terra Aegypti. Eritq; uobis dies ille monumentũ, & celebrabitis eum,
feſtũ DOMINO in poſteritate ueſtra, ſtatuto perpetuo celebrabitis eum. Septem
diebus comedetis placentas infermentatas, ueruntamen primo die abolebitis fer-
mentum è domibus ueſtris: quicumq; enim fermentatum comederit, à primo die
ad ſeptimum uſq; excindatur anima huiuſmodi ex Iſraele. Et primo quidem die
conuocatio ſancta, & die ſeptimo conuocatio ſancta erit uobis, nullum opus fiet
in eis, duntaxat quod editur ab omni anima, hoc ſolum fiet à uobis. Et obſeruabi-
tis infermentata, nam hoc ipſo die eduxi exercitus ueſtros de terra Aegypti. Ob-
ſeruabitis igitur hunc diem apud poſteros ueſtros ritu perpetuo. In primo, ^edeci-
moquarto die illius menſis ſub ueſperam comedetis placentas infermentatas, uſq;
ad uigeſimumprimum diem menſis ad ueſperam. Septem diebus non inuenie-
tur fermentum in domibus ueſtris, nam quicumq; fermentatum ederit, ſiue inco-
D la iſ ſit, ſiue indigena terræ, excindetur anima illa de cœtu Iſraelis. Nihil fermenta-
tum comedetis, ſed in omnibus habitationibus ueſtris infermentatas placẽtas co-
medetis. Conuocauit autem Moſes omnes ſeniores Iſrael, & dixit ad eos, ^fIte
& tollite uobis ouiculã pro familijs ueſtris, & maſtate Paſa. Accipite quoq; ^gfa-
ſciculum hyſopi, & tingite in ſanguine qui fuerit in pelui, & contingite ſupera li-
mina & duos poſtes ſanguine qui eſt in pelui, nulluſq; ex uobis fores domus ſue
egrediatur uſq; mane. Tranſibit enim DOMINVS ut cædat Aegyptios, quũq; ſan-
guinem in ſuperis liminibus, & in duobus poſtibus uiderit, tranſiliet DOMINVS
ianuam illam, neq; permittet uafſtorem ingredi domos ueſtras ut cædat. Obſer-
uabitis itaq; uerbum iſtud, ut ſit & tibi & filijs tuis perpetuus ritus. Fietq; quum
introieritis terram, quam DOMINVS uobis iuxta pollicitationem ſuam daturus
eſt, hunc cultum ſeruabitis. Deinde ſi filij ueſtri ad uos dixerint, Quis hic cultus
ueſter? Reſpondebitis, Maſtatio Paſa hæc DOMINO, qui præterijt domos filio-
rum Iſrael in Aegypto, quum cæderet Aegyptios, & domos noſtras liberauit.
E Populus uero inclinato uertice, gratias ^hegit. Abierunt itaq; filij Iſrael, & fecerũt
quemadmodum præceperat DOMINVS Moſi & Aharoni, ſic inquam fecerunt.
Et factum eſt media nocte, quod DOMINVS cæderet omne primogenitũ in terra
Aegypti,

Leui. 17. a
Num. 19. c

Heb. 11. e

Aegypti, à primogenito Pharaonis sedentis super solium eius, usque ad primogenitum captiui qui est in carcere, deinde & omne primogenitum iumentorum. Et sur-
 rexit Pharaon noctu, ipse & omnes serui eius, atque cuncti Aegyptij, & factus est cla-
 mor magnus in Aegypto, quoniam non erat domus in qua non esset mortuum ali-
 quid. Et uocauit Moysen & Aharonem noctu, & dixit, Surgite, exite de populo meo,
 tam uos quam filij Israel, & ite sacrificatum DOMINO iuxta uerbum uestrum: quia
 & greges uestros, armenta quoque uestra tollite, quemadmodum loquuti estis, & abite,
 atque fausta mihi imprecamini. Et instabant Aegyptij populo, ut festinater eos ex-
 pellerent de terra: dicebant enim, Omnes morimur. Et tulit populus massam fari-
 naceam aqua subactam antequam fermentaretur, reliquias suas in uestibus ligatas
 super humerum suum. Et filij Israel fecerunt iuxta mandatum Moysi, postulantes
 uidelicet ab Aegyptijs uasa argentea, & uasa aurea, & uestes. Et DOMINVS conci-
 liauit gratiam populo coram Aegyptijs, ut petita darent eis, & abstulerunt Aegy-
 ptijs. Profecti sunt itaque filij Israel de Raemes in Suchoth circiter sexcenta millia pe-
 ditum fortium uirorum, praeter pubem. Sed & promiscuum [uulgus] plurimum
 ascendit cum eis, oues quoque & boues & pecora admodum multa. Coxerunt er-
 go massam farinaceam, quam extulerant ex Aegypto, placentas infermentatas, quo-
 niam non fermentauerant: eieci enim ab Aegyptijs non potuerunt moram facere,
 nec etiam uaticum sibi parare. Habitationis uero tempus, quo filij Israel in Aegy-
 pto habitauerunt, fuerunt anni quadringenti triginta. Exactis uero quadringentis
 triginta annis, ipso eodem die egressi sunt omnes exercitus DOMINI de terra Aegy-
 pti. Nox haec obseruabilis DOMINO, qua eduxit eos de terra Aegypti. Haec inquam
 nox illa DOMINI est, quam obseruare debent omnes filij Israel per posteritates suas.

Et dixit DOMINVS ad Moysen & Aharonem, Hic ritus sit Paschah, nullus extraneus
 edat ex eo. Et omnis seruus aere emptus, postquam circumcideris eum, comedet ex
 eo. Incola & mercenarius ex eo non comedant. In una domo comedatur, non ex-
 portabis de domo de carne illa foras, nec os confringetis in eo. Vniuersus coetus Is-
 rael facient ipsum. Et si aduena apud te incola fuerit, & fecerit Paschah DOMINO, cir-
 cuncidatur ei omnis mas, & tunc accedat, ut faciat ipsum, & sit ut indigena terrae, nul-
 lus enim incircuncisus ex eo comedat. Eadem lex erit indigenae & incolae qui inter
 uos habitat. Fecerunt autem omnes filij Israel, quemadmodum praeceperat DOMI-
 NVS Moysi & Aharoni: sic [inquam] fecerunt. Eodem ergo ipso die eduxit DOMI-
 NVS filios Israel de terra Aegypti cum exercitibus suis.

CAP. XIII.

Loquutusque est DOMINVS ad Moysen in hanc sententiam, Consecra mihi omne
 primogenitum aperturam omnis uuluae in filiis Israel, tam in homine quam in
 iumento, meum enim est. Et dixit Moyses ad populum, Meminisse [oportet] diei hu-
 ius, in quo egressi estis de Aegypto, de domo seruorum, quoniam potenti manu edu-
 xit uos DOMINVS isthinc, ne comedatur fermentatum. Vos hodie egredimini in
 mense Abib. Cumque DOMINVS introduxerit te in terram Chanaanai, Hithai, A-
 morraei, Hiuai & lebusai, quam iurauit patribus tuis, ut tibi daret, terram fluentem
 lacte & melle, praestabis in hoc mense huiusmodi obsequium, septem diebus come-
 des infermentata, septimo die festus dies DOMINI est. Placentae infermentatae co-
 medentur septem diebus, ut ne uideatur quidem apud te, neque fermentatum, neque
 fermentum in cunctis finibus tuis. Indicabis autem illo die filio tuo, dicens, Propter
 ream hoc fecit mihi DOMINVS, quum educeret me ex Aegypto. Eritque tibi signum su-
 per manum tuam, & monumētum inter oculos tuos, ut scilicet sit lex DOMINI in ore
 tuo, quoniam manu ualida eduxit te DOMINVS de Aegypto. Custodies igitur hunc
 ritum statuto tempore, idque iugiter. Cumque introduxerit te DOMINVS in terram Cha-
 nanai, quam iurauit tibi & patribus tuis, dederitque tibi eam, mancipi facies omne
 primogenitum DOMINO, & omne primogenitum foetus iumenti, quod tibi fuerit,

Heb. in domo putei
 uel foueae.

Egrediuntur fi-
 lij Israel.

430. annos ha-
 bitauerunt in
 Aegypto.

Ritus celebra-
 ti Phasae.

Num. 9. b
 Iohan. 19. f

Infra. 34. c
 Num. 8. c
 Luc. 2. d
 Leui. 27. c

Memoria libe-
 rationis cele-
 branda.

Heb. Omnis seruus
 uir.

A Consecrantur primoge-
 nita domino: reficitur
 praeceptum de azymis,
 & iubetur ut liberis be-
 neficia domini inculcentur,
 ducit autem Israel non re-
 sta, sed per desertum, trans-
 ferunt ossa Ioseph. Do-
 minus praecedat inter
 diu columna nubis, uox
 aut columna ignis.

B Heb. A dieb. in die,
 id est, quotannis, ut
 quidam uolunt.

Heb. Transire facias
 scilicet ex tuo domi-
 nio ad domini cultum.

Exitus Israel

Exodus.

*Apertura uulue seu
matricis, est primoge
nitum.

mares DOMINI [sunt.] Omne primogenitum autem asini pecudem redimes : si
uero non redemeris, frange ei ceruicem : & omne primogenitum hominis de filiis
c tuis redimes. Cumq[ue] interrogauerit te cras filius tuus, dicens, Quid hoc? Dices ad
eum, DOMINVS eduxit nos potenti manu ex Aegypto, e domo seruorum, cumq[ue]
Pharao grauatim dimitteret nos, interfecit DOMINVS omne primogenitum in ter
ra Aegypti, a primogenito hominis usq[ue] ad primogenitum iumentum, & hac causa
ego sacrifico DOMINO omne primogenitum masculinum, atq[ue] omne primogeni
tum filiorum meorum redimo. Sit itaq[ue] signum super manum tuam, & monumen
tum inter oculos tuos, quod DOMINVS eduxerit nos ualida manu ex Aegypto.
Factum est autem quum Pharao dimitteret populū, non duxit eos deus per uiam
d terrae Palestinorū, quæ propior erat, quoniam ait deus, Ne forte poenitudine du
catur populus quum uiderint praelium, & reuertantur in Aegyptum : sed circun
duxit deus populum, uia deserti maris carectosi, & armati ascenderunt filij Israel
e terra Aegypti. Tulit quoq[ue] Moses secum ossa Ioseph, sacramento enim adege
rat [Ioseph] filios Israel, dicēs, Deus certissime uisitat uos, tum abducetis hinc uo
biscum ossa mea. Profecti itaq[ue] de Suchoth, castrametati sunt in Etham a fine de
serti. Et præcedebat eos DOMINVS interdiu per columnā nubis, ut deduceret eos
per uiam, noctu uero per columnam ignis, ut luceret eis, quo incederent die no
ctuq[ue]. Interdiu columna nubis non recessit a conspectu populi, nec ignis colum
na noctu.

Institutio filio
rum in religio
ne.

Gen. 50. d
Num. 14. c
1. Cor. 10. a

Nem. 9. d

CAPVT XIII.

A ET loquutus est DOMINVS ad Moysen, dicens, Loquere ad filios Israel, ut refle
ctentes maneant ante Pi Hahiroth inter ^aterrim & mare, e regione Baal Ze
phon, coram eo castrametentur ad mare. Nam Pharao dicet de filiis Israel, Perple
xi sunt in terra, desertum eos concludit. Et ego roborabo cor Pharaonis, ut perse
quatur uos, & gloriosus ero in Pharaone, & in cuncto exercitu eius, scientq[ue] Ae
gyptij quod ego sum DOMINVS. Et fecerunt sic. Nunciatum est autem Aegy
ptio regi quod populus fugeret, & uersum est cor Pharaonis & seruorū eius con
tra populum, ut dicerent, Cur hoc fecimus, ut dimitteremus Israelem, ne nobis ser
uiret? Et accingens currum suum, tulit secum populum suum. Accepitq[ue] sexcētos
electos currus, & omnes currus Aegypti, & [duces] ^btrarios super quenquam il
lorum. Et roborauit DOMINVS cor Pharaonis regis Aegypti, persequutusq[ue] est
filios Israel. Filij autem Israel egressi erant excelsa manu. Et Aegyptij persequuti
sunt illos, & apprehenderunt eos castrametantes ad mare. Omnis equitatus cur
ruum Pharaonis atq[ue] equites eius, & copiae eius iuxta Pi Hahiroth e regione Baal
c Zephon. Cumq[ue] Pharao applicuisset, sustulerūt filij Israel oculos suos, & ecce Ae
gyptij proficiscebantur post eos, timueruntq[ue] uehementer, & clamauerunt filij Is
rael ad DOMINVM, & dixerunt ad Moysen, An nulla erant sepulchra in Aegypto,
ut educeres nos, ut moreremur in deserto? Cur hoc fecisti nobis, ut educeres nos
ex Aegypto? An nō hoc est quod loquuti sumus ad te in Aegypto, dicentes, Sine
nos ut seruiamus Aegyptijs? satius enim nobis fuerat seruire Aegyptijs, quā ut
moreremur in deserto. Et dixit Moyses ad populum, Ne timueritis, cōsistite, & ui
dete salutem DOMINI, quam uobis hodie feret : nam quos hodie uidistis Aegy
ptios, posthac ultra perpetuō nō uidebitis. DOMINVS bellum geret pro uobis, &
uos tacebitis. Et dixit DOMINVS ad Moysen, Quid clamas ad me? Loquere ad fi
lios Israel, ut proficiscantur, tu uero tolle in sublime baculum tuum, & extende ma
num tuam super mare, & diffeca illud, ingredianturq[ue] filij Israel per medium ma
ris in sicco. Et ecce ego firmabo cor Aegyptiorum, ut illos insequantur, & glorio
sus ero in Pharaone, & in uniuerso exercitu eius, in curribus eius, & in equitibus
eius. Et cognoscent Aegyptij quia ego DOMINVS, quum gloriosus fuero factus
in Pharaone, in quadrigis eius, & equitibus eius. Et soluens angelus dei qui præ
cedebat

*Hamuschim, quidā
exponit quinto secu
lo, alij quinquagena
ti, si ita licet, uel quin
quageni.

Pharao populum per
sequitur, dominus autē
populum suum asserit e
manu eius & hostē per
dit.

*Quidam Migdal
proprium relinquūt.

*Equites uidentur su
isse cataphracti.

*Ebr. addūt, An non
hoc est uerbū : quod
respuit Latinitas.

1. Mach. 4. a

Desperandi
murmurant.

Clamor cor
dis.

Transitus mar
is.

cedebat castra Israelis, ibat post eos. Migravit quoque columna nubis quae erat ante eos, & stetit à tergo illorum. Venitque inter castra Aegyptiorum, & inter castra Israelitarum, & fuit nubes & tenebrae [Aegyptijs,] illustravit uero noctem [Israelitis,] ut alter ad alterum tota ista nocte non accederet. Et extendit Moses manum suam super mare, & DOMINVS effecit ut decurreret mare per orientalem uentum uehementem tota illa nocte, & fecit mare ut esset siccum, & discissae sunt aquae. Et ingressi sunt filij Israel in medium maris in sicco, & aquae [fuerunt] illis murus à dextra eorum, & à sinistra eorum. Et insequuti Aegyptij, ingressi sunt post eos ad medium maris, totus [scilicet] equitatus Pharaonis, currus eius, & equites eius. Fa-

Sap. 18. b

ctumque est in custodia matutina, ut respiceret DOMINVS ad castra Aegyptiorum in columna ignis & nube, & castra Aegyptiorum conturbauit, & constrinxit rotas curruum eius, atque difficulter duxit eum, ut diceret Aegyptius, Fugiam à conspectu Israelis, DOMINVS enim pugnavit pro eis contra Aegyptios. Et dixit DOMINVS ad Moysen, Extende manum tuam super mare, ut reuertantur aquae super Aegyptium, super currus eius, & super equites eius. Et extendit Moses manum suam super mare, & reuersum est mare in alueum suum ante lucem, fugeruntque Aegyptij obuiam illi. Et praecipitavit DOMINVS Aegyptios in medium maris, & re-

Potest etiā legi, amouit rotas.

Quidam legunt, in robur suum.

fluiebant aquae, operueruntque quadrigas & equites, atque totum exercitum Pharaonis, qui mare ingressi fuerant post illos, ut ne unus quidem ex eis superesset. Filij autem Israel iuerunt per medium maris in sicco, & aquae fuerunt eis uice muri à dextra eorum, & à sinistra eorum. Seruauit itaque DOMINVS illo die Israellem de manu Aegyptiorum, ut Israelitae uiderent Aegyptios mortuos ad littus maris. Vidit quoque Israel manum illam potentem, quam exuerat DOMINVS contra Aegyptios: & timuit populus DOMINVM, credideruntque DOMINO & Moysi seruo eius. CA. XV.

Sap. 10. d

Isa. 12. a

Psal. 117. c

Tunc cecinit Moses & filij Israel canticum istud DOMINO, & cecinerunt in hunc modum, Cantabo DOMINO, quia magnifice magnificētiam suam exeruit, equum & currus eius sublatos in altum deiecit in mare. Dominus est robur & carmen meum, qui fuit seruator meus: iste [inquam dominus] est deus meus, hunc decorabo: deus patris mei, hunc extollam. DOMINVS uir bellator, DOMINVS nomen eius. Quadrigas Pharaonis & copias eius deiecit in mare, & electi triarii eius demersi sunt in mari carectoso. Abyssi eos operuerunt, descenderunt in profunditates ueluti lapis. Dexterā tuā ō DOMINE, excellenti uirtute emiuit, dexterā tuā ō DOMINE hostem confregit. Et in multitudine magnificētiae tuae subuertisti insurgentes contra te, misisti furorē tuum, qui deuorauit eos tanquam stipulam. In flatu narium tuarum coaceruatae sunt aquae, flumina constiterunt ut cumulus, abyssi coagulatae sunt in medio mari. Hostis dixit, Persequar, apprehendam, diuidam spolia, implebitur eis anima mea: exeram gladium meum, perdet eos manus mea. Vento tuo flauisti, mare eos operuit, demersi sunt ueluti plumbum in aquis uehementibus. Quis tui similis in dijs ō DOMINE? Quis sicut tu magnificus sanctitate? formidabilis laudibus, faciens admiranda? Extendente te dexterā tuam deglutiuit eos terra. Duxisti tuā bonitate populum istum, quem asseruisti, duxisti tuā fortitudine ad habitaculum sanctuarij tui. Audientes [hoc] populi contremuerunt, dolor apprehendit habitatores Palestinae. Tunc perterriti sunt duces Edom, robusti Moab, apprehendit eos tremor, defluerunt omnes habitatores Chanaan. Cadat super eos tremor & pauor, in magnitudine brachij tui obstupescant quasi lapis, donec pertransierit populus tuus ō DOMINE, donec pertransierit populus iste quem adquisiisti. Introduces eos, & plantabis eos in monte hereditatis tuae, [ad] habitaculum mansionis tuae, quod tu paraisti DOMINE [ad] sanctuarium domini, quod manus tuae firmauerunt. Dominus regnabit in saeculum, & in perpetuum. Quoniam ingressus eques

Canunt domino epinacium & graues agunt pro beneficijs, uenit populus in Marah ubi dulcescunt aquae.

Potest etiam legi, equi & equites eius. Ebr. Exaltauit.

Ebr. In corde maris.

^o Quidam legunt, ti-
bijs.

^o Mara amarū sonat.

Murmuranti populo
coturnices mittit domi-
nus, & manna depluit.

^o Ebr. Quis det ut
mortui essemus.

^o Ebr. Proiectio roris
quæ projectio cum
ascenderet.

Pharao cum curribus suis & equitibus suis mare, & reduxit DOMINVS super eos
aquas maris: filij autem Israel profecti sunt per siccum in medio mari. Et sum-
psit Maria prophetis soror Aharonis tympanū in manum suam, & egressæ sunt
omnes mulieres post eam cum tympanis & choris. Et Maria [uicissim] respon-
dit eis, Cantate DOMINO, quia magnifice magnificentiam suam exeruit, equos &
currus eius sublatos in altum deiecit in mare. Mandauit itaq; Moses, ut Israelite
soluerent à mari carectoso: egressi ergo in desertum Sur, profecti sunt tribus die-
bus per desertum, & non inuenerunt aquam. Et uenerunt in Mara, nec poterant
aquas Mara bibere, eo quod amaræ essent: & ob hoc appellauit nomen eius Ma-
ra. Et murmurās populus aduersus Mosen, dixit, Quid bibemus? Et clamauit ad
DOMINVM. Et DOMINVS ostēdit ei lignū, quod cū immisisset in aquas, dulces
factæ sunt aquæ. Ibi dedit ei statuta & iudicium, & ibi tentauit eum. Et ait, Si dili-
genter audieris uocem DOMINI dei tui, & quod rectum in oculis eius est feceris, et
auscultaueris præceptis eius, custodierisq; omnia statuta eius, nullum languorem
quē Aegyptijs immisi, tibi immittā, quia ego DOMINVS te sanās. CAP. XVI.

A ET uenerunt in Elim, ubi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta pal-
mæ, & castrametati sunt ibi iuxta aquas. Soluentes autem de Elim, uenerunt
omnis cœtus filiorum Israel ad desertum Sin, quod est inter Elim & Sina, quinto
decimo die mensis secundi post egressum eorum ē terra Aegypti. Et omnis cœ-
tus filiorum Israel murmurabat cōtra Mosen & Aharonem in deserto. Et filij Is-
rael dixerunt ad eos, Vtinam mortui essemus per manum DOMINI in terra Ae-
gypti, quando sedebamus nos ad ollas carniū, & quādo comedebamus panem
ad satietatem, quoniam eduxistis nos in desertum istud, ut omnem congregatio-
nem istam fame conficeretis. Et ait DOMINVS ad Mosen, En ego depluam uo-
bis panē de cœlo, & egredietur populus, ut colligant demensum in singulos dies,
ut probem eum, ambulētne in lege mea nec ne. Die uero sexto parent quod infe-
rant, eritq; illud duplum, huius respectu quod collegerunt in singulos dies. Di-
xitq; Moses & Aharon ad uniuersos filios Israel, Vesperī scietis quod DOMINVS
eduxit uos de terra Aegypti, mane autē uidebitis gloriā DOMINI, eo quod au-
dierit ipse murmuratiōē uestram cōtra DOMINVM: nos enim quid sumus, quod
aduersum nos murmurastis? Et ait Moses, Quum DOMINVS dederit uobis ad
uesperam carnes ad edēdum, & panem mane ad satietatem, [testabitur] se audisse
querimonias uestras, quibus mussitatis aduersus eum. Quid enim nos sumus? nō
cōtra nos sunt querimoniæ uestre, sed contra DOMINVM. Et dixit Moses ad A-
haronem, Dic ad omnem cœtum filiorum Israel, Accedite in conspectū DOMINI,
quoniam audiuit querimonias uestras. Contigit autem, quum loqueretur Aha-
ron ad omnem cœtum filiorum Israel, ut respicerent ad desertum, & ecce gloria
DOMINI uisa est in nube. Loquutusq; est DOMINVS ad Mosen, dicens, Audiui
querimonias filiorum Israel, loquere ergo ad eos in hanc sententiam, Inter uespe-
ras comedetis carnes, & mane saturi eritis panibus, scietisq; quod ego sum DOMI-
NVS deus uester. Factumq; est uesperī, ascendit coturnix operuitq; castra, & ma-
ne proiectus fuit ros circum castra: quo abscedente, ecce in superficie deserti minu-
tum quiddam & orbiculare, minutum tanquam pruina super terram. Et uidentes
filij Israel, dixerunt quisq; ad proximum suum, Hoc est Man, nesciebāt enim quid
esset. Et ait Moses ad eos, Hic est panis, quem dedit uobis DOMINVS in cibum.
Hoc est uerbum quod præcepit DOMINVS, colligite ex eo, quisq; quantum edat,
Gomer pro capite iuxta numerum animarum uestRARUM, quisq; pro his qui sunt
in tentorio suo accipite. Et filij Israel fecerūt sic, & collegerūt, alij plus, alij minus.
Et quum metirentur per Gomer, nihil super fuit ei qui plus, nihil defuit ei qui mi-
nus collegerat: quisq; collegit quantum ad uescendum [satis fuit.] Et ait Moses
ad

Murmuranti ob
aqua amaræ.
Iudith. 5. c
Eccli. 38. a

Fontes in Elim
& palmæ.

Sin desertum.
Sap. 11. a

Querimonia cō-
tra dei minis-
tros uindicat
tur à domino.

Eccli. 45. a

Pluit coturni-
ces & manna.
Num. 11. b
Psalm. 77. c
Sap. 16. c
Iohan. 6. d

Seruatim Man
compustescit.

ad eos, Nemo quidquam residuum faciat ex eo usque mane. Qui non audierunt Mo-
sen, sed quidam reſeruarunt ex eo usque mane, & produxit uermes & computruit,
& iratus est aduersus eos Moſes. Collegerunt autem illud mane per ſingulos dies,
quiſque quantum ad ueſcendum [ſatis fuit,] quumque ſol incaleſceret, liqueſcebat. In
die ſexto collegerunt panem duplicem, duo ſcilicet Gomer pro uno. Et uenerunt
omnes primores congregationis, & retulerunt Moſi, & dixit ad eos, Hoc eſt quod
DOMINVS loquutus eſt, Quies ſabbati ſancti cras eſt DOMINO, quod pinſere uo-
lueritis, pinſite: & quod coquere uultis, coquite, atque omne quod ſupereſt, repo-
nite uobis ut ſeruetur usque mane. Et reſoſuerunt illud usque mane, quemadmo-
dum praeceperat Moſes, & non cõputruit, neque uermis natus eſt in eo. Et ait Mo-
ſes, Comedite ipſum hodie, quoniam ſabbatum eſt hodie DOMINO, hodie nõ in-
uenietis in campo. Sex diebus colligetiſ, & in die ſeptimo ſabbatum eſt, quo die
nõ erit. Contigit autem ut quidam eſt populo ſeptimo quoque die exirent ad colligendũ,
& non inuenerunt. Et ait DOMINVS ad Moſen, Quamdiu renuitis obſeruare prae-

Sabbatum do-
mini obſeruan-
dum.

Man.

Man reſeruatũ
pro poſteris.

cepta mea & leges meas? Videte, DOMINVS dedit uobis ſabbatum, & ob id dat
uobis ſexto die panem pro duobus diebus, maneat igitur quiſque in loco ſuo, & non
egredietur ullus de loco ſuo ſeptimo die. Qui euit itaque populus die ſeptimo. Do-
mus Iſrael autem appellauit nomen illius Man, & erat ueluti ſemen coriandri al-
bum, & guſtus eiſ ut placenta mellita. Dixitque Moſes, Hoc eſt uerbum quod prae-
cepit DOMINVS, Imple Gomer ex eo, quod ſeruetur apud poſteros ueſtros, ut ui-
deant panem, quem uobis edendũ dedi in deſerto, quando eduxi uos de terra Ae-
gypti. Et ait Moſes ad Aharonem, Accipe uasculum, & pone in eo Gomer ple-
num Man, & reſone illud coram DOMINO, ut ſeruetur pro poſteris ueſtris. Et
Aharon reſoſuit illud coram teſtimonio ut ſeruaretur, quemadmodum praecepe-
rat DOMINVS Moſi. Et comederunt filij Iſrael Man annis quadraginta, donec ue-
nirent ad terram habitandam. Man inquam comederunt donec uenirent ad ter-
minum terrae Chanaan. Porro Gomer eſt tertia pars Epha. CAP. XVII.

Neem. 9. d
Iudith. 5. c

Gomer.

In Raphidim ca-
ſtra.

Nam. 20. a

ſep. 14. e
Pſal. 77. b
1. Cor. 10. a

Tentare deum.

Amalek orans
do quoque uinci-
tur.
Iudith. 4. b
ſap. 11. a
Deut. 25. d

Proſectus itaque uniuerſus cõtus filiorũ Iſrael de deſerto Sin, per proſectiones
ſuas iuxta praeceptum DOMINI, & caſtrametati ſunt in Raphidim, ubi non e-
rat aqua ut biberet populus. Et expoſtulauit populus cum Moſe, & dixerunt, Da-
te nobis aquam ut bibamus. Quibus ait Moſes, Cur mecum expoſtulatĩs? cur ten-
tatĩs DOMINVM? Sitiuit ergo illic populus aquam, & querebatur aduersus Mo-
ſen, dicens, Quare effeciſti tu ut aſcenderemus de Aegypto, ut me & filios meos
atque pecora mea ſiti interficeret? Et clamauit Moſes ad DOMINVM, dicens, Quid
faciam populo huic? parũ abeſt quin me lapidibus obruant. Et dixit DOMINVS
ad Moſen, Tranſi coram populo, & tolle tecum de ſenioribus Iſrael, & baculum
tuum quo fluuium percuffiſti, tolle in manum tuam, & uade. Ecce ego ſto ante
te illic ſuper petram quae eſt in Horeb, & tu percuties petram, & egredientur ex ea
aquae ut bibat populus. Et Moſes fecit ſic coram oculis ſeniorum Iſrael. Vocauitque
nomen loci illius Maſſa & Meriba, propter contentionem filiorũ Iſrael, & quod
tentaffent DOMINVM hiſce uerbis, Eſt ne DOMINVS in medio noſtri, an non?
C Venit Amalek, & pugnabat cum Iſraele in Raphidim. Et dixit Moſes ad Iehoſua,
Elige nobis uiros, & egrediens pugna contra Amalek, & cras ego ſtabo in uerti-
ce collis, & baculus dei in manu mea. Et Iehoſua fecit quemadmodum praeceperat
ei Moſes, pugnauitque contra Amalek. Moſes autem, Aharon & Hur aſcenderunt
in uerticem collis. Factumque eſt, cum in ſublime attolleret manus ſuas Moſes, Iſ-
rael ſuperior fuit: quando uero manus remittebat, ſuperior fuit Amalek. Manus
uero Moſis graues fuerunt, tulerunt ergo lapidem, & ſuppoſuerunt [eum] illi, &
ſedit ſuper eo. Aharon uero & Hur fulcierunt manus eiſ, unus hinc, alter iſthinc:
& fuit firmus manibus ſuis usque ad ſolis occaſum. Debilitauit itaque Iehoſua Ama-

Ebr. Vaſculũ unum.

A Datur aqua eſt petra
querulanti populo, pro-
litum ſic cum Amalek.
Ebr. Os domini.

B Maſſa tentatio.
Meriba contentio
apud Iſ.

Ebr. Fuit firmitas
manibus ſuis: niſi ma-
lis legere, Fides man-
ſit manibus eiſ.

^bEb. In ore gladij.

^cNisi interpretatur vexillum meum.

Iethro focer Mosi ge-
nero uxorem & liberos
adducit, consilioq; dano
de constituendo magis-
tratu super populum,
domum reuertitur.
^a Vel. post dimissio-
nem eius.

^bPotest etiam sic le-
gi. Quoniam ea res
qua illi insolentebat,
super eos scilicet ir-
ruit.

^cEb. Sis tu populo e-
regione dei.

^bEbr. Et pone ad uel
super eos.

^cEbr. Abijt sibi.

Constituto magistratu,
rogantur leges: prae-
mititur autem preparatio
quedam, & colloqui-
tio Mosi cum deo in
monte Sinai.

lek, atq; populum eius ^bgladio. Dixitq; DOMINVS ad Mosen, Consigna hoc in li-
brum ad monumentum, & commenda auribus ipsius Iehosua, quoniã plane de-
lebo memoriam Amalek de sub cœlo. Et extruxit Moses aram, uocauitq; nomen
eius DOMINVS ^cNissi. Et dixit, [sublata] manu super solium dei, [iuro] quod præ-
lium DOMINI [futurũ sit] contra Amalek per omnia sæcula. CAP. XVIII.

ET audiuit Iethro sacerdos Midian, focer Mosi, omnia quæ fecit deus Mosi
& Israeli populo suo, quod eduxisset DOMINVS Israel ex Aegypto. Tulit
itaq; Iethro focer Mosi Ziporam uxorem Mosi postquam ^aremiserat eam, &
duos filios eius, quorum unius nomen erat Gersom, quoniã dixerat, Aduena fui
in terra aliena: nomen uero alterius Eliezer, quoniam [dixerat,] Deus patris mei
in auxilio meo, qui eripuit me de gladio Pharaonis. Venit itaq; Iethro focer Mo-
si, & filij eius, & uxor eius ad Mosen in desertum, ubi scilicet ipse ad montem dei
castra fixerat. Et dixit ad Mosen, Ego Iethro focer tuus uenio ad te, sed & uxor
tua, atq; duo filij eius cum ea. Et egressus Moses obuiã socero suo, incuruauit se,
& osculatus est eum, & interrogauit alter alterum num recte haberent [omnia,] in-
^bgressiq; sunt tentorium. Et recensuit Moses socero suo omnia quæcunq; fecerat
DOMINVS Pharaoni & Aegyptijs propter Israel, omnem deniq; molestiã quæ
eis in itinere contigerat, & [quomodo] liberasset eos DOMINVS. Et Iethro læta-
tus est super omni bonitate qua prosequutus est DOMINVS Israel, quodq; libe-
rasset eum de manu Aegyptiorum. Et ait Iethro, Laudandus DOMINVS, qui libe-
rauit uos de manu Aegyptiorum, & de manu Pharaonis, quiq; eripuit populum
istum à manu Aegyptiorum. Nunc cognoui quod magnus est DOMINVS præ
omnibus dijs, quoniam in ea re ^bqua illi insolenter egerunt contra illos, [perierunt.]
Et accepit Iethro focer Mosi holocaustum & sacrificia deo. Venitq; Aharon &
omnes seniores Israel, ad comedendum panem cum socero Mosi coram deo.

^cPostero die sedit Moses ad iudicandum populum, stabatq; populus coram Mo-
se à mane usq; ad uesperam. Et uidens focer Mosi omnia quæ ille faciebat popu-
lo, ait, Quid hoc est quod facis populo? Quare tu solus sedes, & cunctus populus
stat iuxta te à mane usq; ad uesperam? Et respondit Moses socero suo, Quoniam
uenit populus ad me, ut consulat deum. Quũ fuerit illis causa aliqua, uenit ad me,
& ego ius dico inter uirum & proximũ suum, & ostendo statuta dei & leges eius.
Et ait focer Mosi ad eum, Res quam tu facis non est bona, omnino marcesces, &
tu & populus iste qui tecum est: nam grauius est negotium, quàm ut tu hoc solus
conficias. Audi igitur uocem meam, consulam tibi, & erit deus tecum. Tu gere

^dcuram populi coram deo, & refer causas ad deum, & doce eos statuta & leges, &
uiam eis ostende in qua ambulent, atq; opus quod faciant. Porro ex omni popu-
lo tu prospice uiros fortes, timentes deum, uiros ueraces, odientes auaritiã, & pre-
fice illos tribunos, centuriones, quinquagenarios atq; decuriones. Illi iudicent po-
pulum omni tempore: omnem rem uero grauem quæ inciderit, ad te referent, ipsi
uero uniuersas res paruas iudicent, leuabuntq; te quum ferent tecum. Si hoc fece-
ris, [in his quæ] deus præcipiet subsistere poteris: deniq; omnis populus iste redi-
re [poterit] ad locum suum in pace. Obediuit itaq; Moses uoci soceri sui, & fecit
omnia quæ ille dixerat. Et elegit Moses uiros fortes ex omni Israele, & constituit
eos capita super populu[m], [nempe] tribunos, centuriones, quinquagenarios & de-
curiones. Illiq; iudicauerunt populum omni tempore, causas uero difficiles refe-
rebant ad Mosen, cunctas uero res paruas ipsi iudicarunt. Dimisit autem Moses
socerum suum, abijtq; ^cis in regionem suam.

CAPVT XIX.

^a**M**ense tertio quum egressi essent filij Israel ex terra Aegypti, ipsa die uenerunt
in desertum Sinai. Soluentes enim ex Raphidim, uenerunt in desertum Si-
nai, & castrametati sunt in ipso deserto, mansitq; illic Israel e regione montis. Mo-
ses

Mosis filij.

Magnifica fas-
ta dei prædicã-
tur gentili.

Iethro dominũ
confiteatur.

Moses populu[m]
iudicas solus,
iuxta legẽ dei.

Deut. 1. b

Typus eligendi
magistratus.

Num. 33. 6

Act. 7. e
Electio Israelis
tam addita con-
ditione.

Deut. 29. 2
Psal. 13. a
Sacerdotale re-
gnum.
1. Pet. 2. b

Moses propos-
uit uerbu dei.

Parandus po-
pulus ad uerbu
domini.

Metuendus do-
minus factus do-
cet.

Deut. 4. b

Sacerdotes san-
tificandi.

Deut. 5. a. c
Psal. 80. c. 96. b
113. b
Leuit. 26. a

Deut. 7. b
Infra 31. b
Ezech. 20. b

ses uero ascendit ad deum, & uocauit eum DOMINVS de monte, dicens, Sic dices do-
mui Iacob, & annuncia filiis Israel, Vos uidistis quæ feci Aegyptijs, & gestaui uos
super alis aquilarum, & duxi uos ad me: si ergo diligenter audieritis uocem meam,
& foedus meum custodieritis, eritis mihi peculium præ omnibus populis: mea [qui-
dem] est omnis terra, uos autem eritis mihi regnum sacerdotale, & gens sancta. Hæc
sunt uerba quæ loqueris ad filios Israel. Venit itaque Moses & uocauit seniores po-
puli, & proposuit illis omnia uerba ista quæ præceperat ei DOMINVS. Et respon-
derunt omnis populus pariter, & dixerunt, Quæcunque loquutus est DOMINVS fa-
ciemus: & retulit Moses uerba populi ad DOMINVM. Et dixit DOMINVS ad Mo-
sen, Ecce ego ueniam ad te in densa nube, ut populus audiat me tecum loquentem,
& etiam credant tibi perpetuo. Et nunciauit Moses uerba populi DOMINO. Et ait
DOMINVS ad Mozen, Vade ad populū, & consecra eos hodie & cras, lauentque ue-
stimenta sua, ut sint parati in diem tertium, quoniam in die tertio descendet DOMI-
NVS in oculis totius populi in montem Sinai. Et circūscribe termino populum cir-
cunquaque, dicens, Cauete uobis, ne ascendatis in montem, neque extremitatem eius at-
tingatis: quicumque montem attigerit, morte moriatur: non feriet eum manus, sed
lapidibus obruatur, aut telo petatur, siue iumentum fuerit, siue homo, non uiuat.
Quum protractus fuerit sonitus ^blobel, ipsi ascendent in montem. Et descendit Mo-
ses de monte ad populum, & consecrauit populum, & lauerunt uestimenta sua. Et
dixit ad populum, Sitis parati in diem tertium, neque accesseritis ad uxores. Factumque
est die tertio quum esset mane, facta sunt tonitrua & fulgura, & nubes graues super
montem, & uox cornu uehementissima, & expauit uniuersus populus qui erat in
castris. Et Moses populum obuiam deo e castris eduxit, & constituerunt ad imam ra-
dicem montis. Mons autem Sinai totus fumabat, eo quod descendisset super eum
DOMINVS in igne, & ascendit fumus eius tanquam fumus fornacis calcariæ, & to-
tus mons uehementer contremuit. Cumque uox cornu incenderetur, & fieret uehe-
menter fortis, loquebatur Moses, & deus respondebat ei in uoce. Descendit itaque
DOMINVS in montem Sinai, in uerticem montis. Et quum uocasset DOMINVS Mo-
sen in uerticem montis, ascendit Moses. Et dixit DOMINVS ad Mozen, Descende,
obtestare populum, ne forte prorumpant ad DOMINVM ut contemplentur, cor-
ruantque ex eis multi. Quin & sacerdotes, qui accedunt ad DOMINVM, se consecrēt,
ne forte DOMINVS eos dissipet. Et ait Moses ad DOMINVM, Populus non poterit
ascendere montem Sinai, tu enim obtestatus es nos, dicens, Limita montem, & con-
secra eum. Et dixit ei DOMINVS, Vade, descende, & ascende tu & Aharon tecum,
sacerdotes autem & populus non prorumpant, ut ascendant ad DOMINVM, ne in
illos irrumpat. Descendit itaque Moses ad populū, et loquutus est cum eis. CA. XX.

Loquutusque est deus omnia uerba ista, dicens, Ego DOMINVS deus tuus, qui edu-
xi te ex terra Aegypti, de domo seruorum. Ne sint tibi dii alij coram me. Ne
feceris tibi statuam, nec ullū simulachrū [eius] quod est in cœlis superne, nec quod
est in terra subtus, nec quod in aquis est sub terra: non adorabis ea, neque coles ea,
quia ego DOMINVS deus tuus fortis, ^bindignabundus, persequens iniquitatem pa-
trum in filiis, in tertijs & in quartis, odientibus [scilicet] me, & prosequens bonita-
te in mille, his qui diligunt me, & præcepta mea obseruant. Ne sumas nomen DO-
MINI dei tui uane, quoniam neutiquam impunitum dimittet DOMINVS eum qui
nomen suum uane sumpserit. Memineris diei sabbati, ut sancte colas illum. Sex
diebus operaberis, & omnia negotia tua conficies, septimo autem die sabbatū est
DOMINI dei tui: non facies ullum opus, neque tu, neque filius tuus, neque filia tua, neque
seruus tuus, neque ancilla tua, neque iumentum tuum, neque aduersarius tuus qui est intra
portas tuas. Quoniam sex diebus fecit DOMINVS cœlum & terrā, mare & omnia
quæ in eis sunt, septimo autem die quieuit, idcirco DOMINVS diem sabbati celebrem

^B Ebr. Posuit ante fa-
ciem.

^blobel cornu est aut
buccina, aut sonus il-
lis editus.

^A Decalogi leges pro-
ponuntur a domino, po-
pulus in solito spectaculo
terretur.

^aPotest etiam legi, non
incurues te eis.

^bKana indignabun-
dum transtuli, non
emulatore: ea enim

^B uox non solum affectum
significat qui inter
amantes est, & non
fert corrualem, sed
eū quo animus com-
mouetur & suis &
suorum contumelijs
& iniurijs: quæ si-
gnificatio huc qua-
drare uidetur.

fecit, & eum cōsecrauit. Cole patrem tuum & matrem tūam, ut longius prorogentur dies tui in terra, quam DOMINVS deus tuus dat tibi. Ne occidas. Ne sis mœchus. Ne fureris. Ne respondeas contra proximum tuum falso testimonio.

Ne concupiscas domum proximi tui, ne concupiscas uxorem proximi tui, nec seruum eius, nec ancillā eius, nec bouem eius, nec asinum eius, nihil [deniq̃] quod est proximi tui. Omnis itaq̃ populus uidit tonitrua & lampades, & uocem bucinae, & montem fumantem: quod quum uideret populus, uacillabat, & stetit procul. Et dixerunt ad Moſen, Loquere tu nobiscum, & audiemus: & ne loquatur nobiscum deus, ne fortē moriamur. Et ait Moſes ad populū, Ne timueritis, quoniam deus uenit ut uos tentaret, & ut metus eius sit coram uobis, ne peccetis. Et populus stetit procul, Moſes uero appropinquauit ad caliginem, in qua erat deus. Et dixit

DOMINVS ad Moſen, Sic dices filiis Iſrael, Vos uidistis quod de cœlo loquutus sim uobiscū: non facietis me, deos argenteos, nec deos aureos facietis uobis. Aram de terra mihi extrues, & super eam sacrificabis holocausta tua & salutare tuas hostias, oues tuas, & boues tuos, in omni loco in quo meminisse fecero nominis mei, ueniam ad te, & benedicam tibi. Et si aram de lapidibus extruxeris mihi, ne extruas ex ijs qui expoliti sunt: si enim cultrum tuum ei admoueris, contaminabis eam. Ne per gradus ad arā meā ascendas, ne uerenda tua iuxta eam retegatur. CA. XXI.

A Hæc autem sunt iudicia quæ propones eis. Si seruum Ebræum emeris, sex annis seruiet, septimo uero exeat liber, [idq̃] gratis. Si solutus uenit, solutus exeat: si uero uxorem habuerit, uxor eius cum eo exeat. Si herus eius dederit ei uxorem, & hæc pepererit ei filios aut filias, uxor & liberi eius erūt heri sui, ipse uero exhibit solus. Quod si seruus ille constāter dixerit, Diligo herū meum, uxorem meam & liberos meos, non egrediar liber: adducet illum herus eius ad deos, & admouebit eum ad ostiū uel ad postem, perforabitq̃ herus eius aurem eius subula, seruietq̃

B ei perpetuo. Et si quispiam uendiderit filiam suam ut sit ancilla, non exhibit ut serui exeunt. Si displicuerit oculis heri sui quod nō despondet eam, sinat eam redimi, populo alieno uendendi eam potestatem non habet, quando quidem ipse eam despexit. Si autem filio suo desponderit eam, iure filiarum aget cum ea. Si alteram sibi duxerit, cibum eius, operimentum eius, & ius coniugale, quo ei respondere debet, non minuet. Quod si ista tria ei non præstiterit, egredietur illa gratis absq̃ pecunia.

C Qui hominem percusserit ut moriatur, morte plectatur. Et qui non tendit insidias, sed deus destinauit [illum] in manum eius, constituam tibi locum, quo confugiat. Si uero aliquis uolens & callide machinatur proximo suo necem, ab ara mea illum rapias, ut interficiatur. Percutiens patrem suum & matrem suam, morte multetur. Qui furatus fuerit hominē, & uendiderit eum, & deprehensus fuerit in manu eius, morte multetur. Qui patri suo & matri suæ maledicit, morte multetur. Si rixati fuerint uiri, & alter alterum uel lapide uel pugno cæ-

D ciderit, ut [tamen] non moriatur, sed lecto decumbat: si surrexerit, & egressus fuerit foras baculo suo [innixus,] absoluator percussor, attamen [damnū] uacationis illius, & impensas in medicos præstabit. Et si uerberauerit quispiam seruum suum aut ancillam suam uirga, ut moriatur sub manu eius, de illo omnino sumatur ultio: ueruntamen si uno die aut per duos perstat, ultio de eo nō sumatur, argentū enim ipsius est. Si contulerint uiri, & pulsauerint mulierem ferentem uterum, ut abortiat, nec tamen exitialis fuerit noxa, omnino multetur talis iuxta æstimationē quam

E imponit ei maritus mulieris, quam dabit pro arbitrorum sententiā. Quod si noxa fuerit exitialis, dabis animā pro anima. Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, aduſionem pro aduſtione, uulnus pro uulnere, liuorem pro liuore. Et si quispiam ferit oculum serui sui, uel oculum ancillæ suæ, ut pereat, manumittet eum pro oculo suo. Et si dentem seruo suo aut ancillæ suæ excusserit,

Deut. 5. b
Math. 15. a
Ephes. 6. a

Rom. 7. b. 13. c

Tentat ut metuatur dominus.
Heb. 12. c
Deut. 19. c

Infra 27. b
38. a

Deut. 27. a
Iosue 8. f

Deut. 15. a
Ierem. 34. c
De seruis emendis.

Filia uendita in ancillam.

Homicidium.
Leuit. 24. c
Deut. 19. a
Num. 35.

Maledicens parenti.
Leuit. 20. b
Prover. 20. c
Math. 15. a
Marc. 7. b
Rixantes.

Seruum percussorem.

Pregnantem percussorem.

Pœna talionis.
Math. 5. f
Leuit. 24. d
Deut. 19. d

^c Alij legūt, mihi: alij mecum.

^a Feruntur leges quædam iudiciales, ut de feruitutibus, de homicidijs & alijs rebus, & constituantur pœnæ transgressoribus.

^b Ebr. Si cum corpore aut ueste uenit.

^b Scriptura indices deos uocat.

Bos cornupeta.

cusserit, manumittet illum pro dente suo. Et si bos impegerit in uirum uel in mulierem, ut moriantur, bos ille omnino lapidibus obrui debet, nec comedatur caro eius, dominus autem botis insons sit. Quod si bos cornupeta fuit ab heri & nudius tertius, & denunciatum est domino eius, & non custodierit eum, & is uirum aut mulierem interfecerit, lapidibus obruatur bos ille, & dominus eius interficiatur. Et si pretium piaculari ei fuerit impositum, quidquid ei imponitur det, ut animam suam redimat. Si uero filium aut filiam petierit cornu, idem iudicium fiet illi. Si seruum aut ancillam bos cornu petierit, dabit domino eius triginta sidos argenti, bosque lapidibus obruatur. Si quis foueam aperuerit, aut si quispiam fodet foueam, & eam non obruerit, & ceciderit in eam bos aut asinus, dominus foueae rependet, argentum restituet domino eius, & quod mortuum est, eius erit. Si aliquis bos bouem proximi sui cornu petierit, & ille mortuus fuerit, uendant bouem uiuum, & diuidant pretium eius, sed & mortuum diuidant. At si constiterit bouem fuisse cornupetam ab heri & nudius tertius, & dominus eius non custodiuit eum, omnino bouem pro boue reddet, & mortuus ei cedit.

Bos bouem lacerans.

Furti poena.

2. Reg. 12. b

Damnum restitueudum.

Depositum custodiendum.

De reddendo deposito.

Gen. 31. f

Concuprata uirgo. Deut. 22. d

Malefica.

Idololatria. Leuit. 19. g Aduena.

Vidua. Zach. 7. c

Pecunia mutuo data.

CAP. XXII.

Si quis furatus fuerit bouem uel pecudem, & haec maculauerit aut uendiderit, reddet quinque boues pro boue illo, & quatuor oues pro una pecude. Si deprehensus fuerit fur cum instrumento perforatorio, & uerberatus mortuus fuerit, aduersus percussorem non dabitur capitalis actio. Si sol fuerit ortus super eum, capitalis erit in eum actio, omnino reddet: & si non habet, pro furto suo uendatur. Si uero furtum manifeste in manu eius deprehendit, siue bos fuerit siue asinus aut pecus, illaque uiua fuerint, duplum reddat. Si quispiam depasci fecerit agrum aut uineam, & immiserit iumentum suum, ut depascatur agrum alterius, [ex] praestantibus agri sui, & praestantibus uinae suae rependet. Si egressus fuerit ignis, apprehenderitque spinas, ut uel acerui, uel stantes segetes, uel ager absumatur: qui incendit, omnino rependet quod exustum est. Si quispiam dederit custodienda proximo suo pecuniam, aut uasa, & surrepta fuerint de domo uiri illius, si fur fuerit deprehensus, reddat duplum: si uero fur non fuerit deprehensus, adducetur dominus domus ad deos, quod non extenderit manum suam in rem proximi sui. Quidquid tandem praearicationis [inciderit] propter bouem, propter asinum, propter pecudem, propter uestem, imò propter omnem rem perditam, quum quispiam dicit hoc sic esse, causa amborum ueniet ad deos, & quem dii damnauerint, is reddat duplum proximo suo. Si quis dederit proximo suo asinum, uel bouem, uel pecudem, aut quodcumque iumentum ad custodiendum, & illud fuerit mortuum, aut confractum, aut ui abactum nemine uidente, iusiurandum DOMINI inter utrosque interueniat, quod non extenderit manum suam in rem proximi sui: quod recipiet dominus eius, & [alter] non restituet. Si uero furto surreptum ei fuerit, domino eius rependat. Si a feris laceratum est, adducat eum testem, & laceratum non rependet. Si quis postulauerit a proximo suo, & id confractum fuerit uel mortuum, domino eius non praesente, omnino rependet: si uero dominus eius fuerit cum eo, non rependet, quandoquidem mercede conductus pro mercede sua uenit. Si quis pellexerit uirginem nondum desponsam, concubueritque cum ea, donatione donabit eam, [eritque] ei uxor. Quod si pater puellae renuerit ei dare illam, argentum dependet iuxta donationem uirginum. Malefica mulier non uiuat. Quicumque cum iumento concubabit, morte multetur. Qui sacrificat dijs, praeterquam DOMINO soli, excindatur. Aduenae ne uim inferas, neque opprimas eum, nam & uos aduenae fuistis in terra Aegypti. Nullam uiduam nec pupillum adfligitis: si uero omnino adfligere eos pergartis, indubie ad me clamabunt, & ego certissime exaudiam eos, & excandescet natus meus, atque interficiam uos gladio, & erunt uxores uestrae uiduae, & filij uestri orbi. Si mutuo dederis pecuniam populo meo pauperi, [nempe] qui tecum est, non

Leges de furto, de deposito ac comdato, de locato ac mutuo, et alie de illata iniuria, &c.

Per bouem armata, per pecudem greges intellige.

Quidam legunt, in effringendo.

Ebr. Non illi sanguines.

Ebr. Sanguines ei.

Ebr. Qui incedit in censionem.

Ebr. Argentum.

Sub argento omnia argentea & aurea intellege, sub uasis omnem suppellectilem.

Dij sunt iudices.

Ebr. Propter omnem perditionem.

Iudicia

Exodus.

^kPer morsum fœnus
intellige.

^lAlij legunt, quo nu-
ditatē suam cōtegat.

^mPlenitudo arida, la-
chryma liquida.

Varie sunt leges, qua-
rum quedam ad fora,
quedam ad ceremonias
attinent, quedam uero
internum formant homi-
nem.

^aPotest etiam legi, ne
magnificas, uel ne
feras.

^bEbr. Ne ponas ma-
num tuam cum im-
pio.

^cEbr. Non eris.

^dRabbim, non tātum
multos, sed etiam pri-
mores significat &
præcipuos.

^eAlij legūt, relinque
do relinqueris cū eo.

^fPotest etiam legi, a
re falsa longe absis.

^gPotest etiam legi, ne
gotia iustorum, aut
res iustas.

^hEbr. Vultus mei nō
uidebuntur inaniter.

ⁱQuidā legunt, non
sacrificabis.

^jEbr. Custodire à sa-
cie eius.

^kEbr. In medio illius.

^lEbr. Qui benedicet.

^mEbr. Crabronem.

ⁿEbr. Bestia agri.

eris ei tanquam exactor, neque inferes ei morsum. Si pignus acceperis uestimen-
tum proximi tui, sub occasum solis illud ei restitues: hoc enim est tegumentum eius:
unicum, hoc est uestimentum eius quo cutem suam [cōtegat,] in quo dormit: fiet
autem, si ad me clamauerit, ut ego eum exaudiam, quoniam misericors sum. Dñs
non maledices, & principem in populo tuo ne execreris. ^mPlenitudinem tuam &
lachrymā tuam ne differas. ^tPrimogenitum filiorum tuorum mihi dabis, sic quoque
facies cum boue tuo, & cum ouibus tuis: septem diebus erit cum matre sua, octa-
uo die mihi ipsum dabis. Et eritis mihi sancti homines, neque comedetis carnem la-
cerati in campo, sed cani proijcietis ipsam.

CAPVT XXIII.

ANE ^arecipias rumorem uanum, neque ^bpaciscaris cum impio, ut sis testis iniquus.
^cNe ^dsequaris ^emultos ad malefaciendū, neque respondeas in iudicio, declinan-
do post multos, ut peruersum quid committas. Ne ornes pauperem in causa sua.
Si occurreris boui inimici tui, aut asino eius erranti, mox reduces eum illi. Si uide-
ris asinum eius qui te odit succumbentem sub onere suo, num cessabis: [&] ^adere-
linques eum? Num desertum deferes? Ne flectas iudicium pauperis tui in causa
sua. A ^cuerbo mendaci longissime absis, innocentem & iustum ne occidas, nec e-
nim ^bimpium iustum censebo. Munus ne recipias, quoniam munus excæcat oculo-
s, & peruertit uerba iustorum. Aduenam ne premas, uos enim nouistis ani-
mus aduenarum [qualiter affectus sit,] quandoquidem aduenæ fuistis in terra Ae-
gypti. Sex annis seminabis terram tuam, & colliges prouentum eius: in septimo
uero relinques eam, atque deferes eam, ut comedant pauperes populi tui, & de resi-
Cduo eorum comedent bestię agri: sic quoque facies uineto tuo, & oliueto tuo. Sex
diebus facies opera tua, septimo autem die quiesces, ut quiescat bos tuus, & asinus
tuus, & respiret filius ancillæ tuæ, & peregrinus. Omnia quæcūque dixi uobis, fer-
uate, & nominis aliorum deorum ne mentionem quidem feceritis, ne audiat ex
ore tuo. Ter in anno celebrabitis mihi dies festos. Solennem diem azymorum
seruabis, septem diebus comedes placentas infermentatas, quemadmodum præ-
cepi tibi, statim scilicet tempore mensis Abib, quoniam eodem egressus es ex Ae-
gypto. Coram me ^enemo appareat uacuuus. Et [seruabis etiam] diem festum messis
præcocium fructuum operis tui, quos seminasti in agro. Et diem festum collectio-
Dnis, qui fit in exitu anni, quum opera tua ex agro collegeris. Omnis mas tuus ter
in anno appareat in conspectu DOMINI dei. Non ^bmactabis sanguinem sacrifi-
cij mei cum fermento, neque pernoctabit adeps celebritatis meæ usque mane. Prin-
cipium primitiuorum fructuum telluris tuæ inferes in domum DOMINI dei tui.
Ne coquas hœdum in lacte matris suę. Ecce ego mitto angelum ante faciem tuam,
ut custodiat te in uia, & introducat te ad locum quem paraui. ⁱObseruans sis illius,
audiq; uocem eius, ne sis illi rebellis, neque enim [impune] feret præuaricationes ue-
Estras, quoniam nomen meum est in eo. Si uero diligenter audieris uocem eius,
& feceris omnia quæ loquar, hostis ero hostibus tuis, & adfligentes te adfligam.
Nam præcedet te angelus meus, & introducet te ad Amorrhæum, Hithæum, Pheri-
sæum, Chananæum, Hiuæum atque Iebusæum, illos autem excindam. Ne adores
illorum deos, neque coles illos, neque facias iuxta opera illorum, sed funditus diruas
Feos, & statuas eorum minutim confringas. Et seruietis DOMINO deo uestro, qui
cibum tuum & aquas tuas ⁱfortunabit, & auferam à te morbos. Non erit in terra
tua abortiens aut sterile [quidpiam,] numerum dierum tuorum implebo. Terro-
rem meum mittā ante te, & tumultuari faciam omnes populos ad quos tu uenies,
efficiamq; ut cuncti hostes tui terga uertant coram te. Mittā quoque ante te ^mcrabro-
nes, qui Hiuæum, Chananæum & Hithæum ante te expellāt. Nec tamen uno an-
no eiiciam eum, ante te, ne forte terra uasta fiat, & ⁿbestię agrestes contra te multi-
plicentur. Paulatim eiiciā eum ante te, donec crescas, & hæreditate capias terram.

Terminum

Pignus ut red-
dendum.

Magistratus et
principes.
Aa. 23. a
Decimæ.
Leuit. 22. b
Ezech. 44. g

Caro lacerata.

Mendacium.

Aequitas iudi-
cium.
Inimicus quoque
benefaciendū.
Deut. 22. a

Munera.
Deut. 16. d
Eccli. 20. d

Gen. 45. a
Sabbatum ter-
tiæ.
De statis feriis.

Sabbatum diei.

Festum azymo-
rum.
Supra. 13. a
Infra. 34. c
Deut. 16. d
Eccli. 35. a
Pentecostes.

Tabernacu-
lorum.

Sanguis.

Primitiæ.
Deut. 14. c
Infra. 34. c

Angelus ducis
populum.

Infra. 33. a
Iosue. 24. e
Deut. 7. c
Dij & statuae.

Seruire deo.

Deut. 7. e

Chananæus
paulatim ei-
cius.

Fluvius est Eu-
phrates.
Deut. 7. 2
Infra 34. b

Terminum tuum ponam à mari carectoso, usq; ad mare Palestinorum, & à deser-
to usq; ad fluuium, nam tradam habitatores terræ in manus uestras, & tu expelles
eos ante te. [†]Ne ferias cum eis & cum dijs eorum fœdus: nec habitent in terra tua,
ne fortè peccare te faciant contra me: si enim colueris deos eorum, tibi offendiculo
erit.

CAP. XXIII.

Lex dei scripta
populo legens
da.

AD Mosen quoq; dixit, Ascende ad DOMINVM tu & Aharon, Nadab & Abi-
hu, & septuaginta ex senioribus Israel, & adorabitis procul. Moses uero so-
lus penetrabit ad DOMINVM, ipsi uero non accedant, nec populus ascendat cum
eo. Venit itaq; Moses, & narrauit populo omnia uerba DOMINI, & omnia iudicia:
responditq; cunctus populus una uoce, & dixerunt, Omnia uerba quæ loquutus
est DOMINVS, faciemus. Et scripsit Moses omnia uerba DOMINI, surgensq; mane
extruxit aram infra ad montem, & duodecim columnas secundum duodecim tri-
bus Israel. Misitq; iuuenes filiorū Israel, qui adduxerunt holocausta, & sacrificarunt
uictimas salutare DOMINO, nempe boues. Et Moses accepto dimidio sanguinis,
fudit in crateres, dimidium uero sanguinis sparsit super aram. Et accepto libro fœ-
deris, legit audiente ^apopulo. Qui dixerunt, Cuncta quæ loquutus est DOMINVS,
faciemus, & obtemperabimus. Tulit quoq; Moses sanguinem, & sparsit super po-
pulum hisce uerbis, En sanguis fœderis quod pepigit DOMINVS uobiscum super
cunctis hisce sermonibus. Ascenditq; Moses, Aharon, Nadab & Abihu, & septua-
ginta ex senioribus Israel. Et uiderunt deum Israelis, eratq; sub pedibus eius quasi
opus quoddam lapideum Sapphirinum, & quasi ipsum coelū clarum. Selectis au-
tem ex filijs Israel non intulit manum suam, etiamsi uiderent deum. Et comederunt
atq; biberunt. Et ait DOMINVS ad Mosen, Ascende ad me in montem, & esto ibi,
daboq; tibi tabulas lapideas, & legem atq; præcepta, quæ scripsi ut eos dirigant. Et
surgens Moses & minister eius Iehosua, ascendit Moses in montem dei. Dixitq; ad
seniores, Expectate nos hic, quousq; ad uos reuertamur: ecce Aharon & Hur uo-
biscum sunt, qui habuerit causas, accedat eos. Ascenditq; Moses montem, & nubes
montem obtexit. Habitauit autem gloria DOMINI super montē Sinai, & obtexit
eum nubes sex diebus, uocauitq; Mosen die septimo de medio nubis. Et aspectus
gloriæ DOMINI, quasi ignis lambens in uertice montis in oculis filiorum Israel. Et
ingressus est Moses in ^bipsam nubem, ascenditq; montem. Et fuit Moses in monte
quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.

CAP. XXV.

Voluntaria do-
na pro templo.
Infra 35. a

LOQUUTUSQ; EST DOMINVS AD MOSEN huiusmodi uerba, Loquere ad filios Israel,
ut accipiant mihi ^aThruma: ab omni uiro, qui cor suum ex munificētia [ad hanc
rem] appulerit, accipietis mihi Thruma. Hæc autem sit Thruma, quam accipietis
ab eis, aurum, argentum & æs, byacinthinum [sericum,] purpureum, coccinum bis-
tinctum, byssum & [pilos] caprarum. Pelles deniq; arietum rubras, & pelles ^bme-
lium, & ligna Sitim. Oleum ad luminare, odoramenta ad oleum unctionis, & aro-
mata ad suffitum. Lapidēs Schoham, & lapides ^cqui includuntur ad Ephod & ad
pectorale. Et faciant mihi sanctuarium, ut habitem inter eos. Iuxta omnia quæ ego
ostendo tibi, tam iuxta exemplar tabernaculi, quàm iuxta exemplar cunctorum ua-
forum eius, sic facietis. Facient etiam arcam ex lignis Sitim, cuius longitudo sit duo-
rum cubitorum & dimidij: latitudo autem eius cubitum [habeat] & dimidium, &
altitudo eius cubitum & dimidium. Obducesq; eam auro mūdo, intus & foris ob-
duces eam, & facies super eam in circuitu coronam auream. Fundes quoq; ei qua-
tuor circulos aureos, quos ponas in quatuor angulis eius: duo circuli erunt in uno
illius latere, & duo circuli in altero illius latere. Et facies uectes ex lignis Sitim, & au-
ro eos obduces, inferesq; uectes illos in circulos qui sunt ad latera arcæ, ut illis fera-
tur arca. Eruntq; uectes in circulis arcæ, nec ab ea tollētur. Et in arcam repones ^dte-
stimonium quod tibi dabo. Et facies ^epropitiatorium ex auro mūdo, duorum cu-

Heb. 9. a

Arca fœderis.

Propitiatoriū.

^aReficiantur leges latæ
et promulgatæ, & ostē-
ditur quo ritu sanctus
fœdus.

^aEbr. in auribus po-
puli.

^bEbr. in mediū nu-
bis.

^aAliæ leges ceremonia-
les planæ & futurorum
umbræ, de externo cul-
tu dei quem præscrip-
tum iudicis, de extructio-
ne arcæ & altarū rerū.

^bThruma hoc in lo-
co quarumcunq; re-
rum munificum &
liberale donum signi-
ficat quod domino se-
paratur.

^cQuidam legunt, pel-
les lanthinas.

^dMelis animal quod
uulgo Taxo uoca-
tur.

^eSchohā quidam in-
terpretatur pro ony-
che.

^fEbr. Lapidēs imple-
tionis.

^gQuidam legunt, te-
stificationem.

^hOperculū arcæ est,
quod propitiatoriū
alijs, alijs oraculum sa-
ciunt.

bitorum & dimidij erit longitudo eius, & cubiti ac dimidij latitudo eius. Facies quoque duos Cherubim aureos, solidos facies eos, in duabus extremitatibus propitiatorij. Cherub unum fac ab extremitate ista, & Cherub unum ab extremitate alia,

Cherubim
duo.

¶ Potest etiā legi, ibi
testificabor tibi, aut
contestabor te.

Eruntque Cherubim expandentes alas superne, tegentes alis suis propitiatorium, seque mutuo intueantur Cherubim, faciebus ad propitiatorium uersis. Pones autem propitiatorium superne super arcam, & intra arcam pones testimoniū quod ego dabo tibi. Illic te conueniam, & colloquar tecum ē propitiatorio inter duos Cherubim, qui sunt super arca testimoniū, de hisce rebus omnibus quæ tibi mandatus sum ad filios Israel. Mensam quoque facies de lignis Sitim, duorum cubitorum

Mensa propo-
tionis.

¶ Et facies ei clausuram.

erit longitudo eius, latitudo eius unius cubiti, cubiti & dimidij altitudo eius. Et obduces eam auro mundo, faciesque ei coronam auream per circuitum: sed & limbo palmario eam circundudas, & huic limbo addas per ambitum auream coronam. Et fac ei quatuor annulos aureos, & pone annulos illos in quatuor angulos, qui sunt in quatuor pedibus eius. Sub limbo erunt annuli pro oculis uectium, ad gestandum mensam. Facies autem uectes ipsos ex lignis Sitim, & obduces eos auro, ut illis mensa gestetur. Facies quoque acetabula eius, & cochlearia eius, dimidiatas fistulas eius, & instrumenta quibus purgantur, quibusque funditur, hæc [inquam]

Vasa sacra.

¶ Panes facierum, qui
alias panes propo-
tionis uocantur: hoc
est, propositi ad spe-
ctandum in conspectu
dei & hominum.

facies ex auro mundo. Et pones super mensam panes facierum coram me iugiter. Facies & candelabrum ex auro mundo, ductile fiat candelabrum, scapus eius, calami eius, calices eius, sphaerulae eius, et flores eius ex ipso fiant. Et sex calami prodebunt de lateribus eius, tres calami candelabri ex uno latere eius, & tres calami ex altero latere eius. Tres calices in formam amygdali facti in calamo uno, cum sphaerula & flore, & tres calices amygdali formam habentes in altero calamo cum sphaerula & flore, sic sex calamis qui ex candelabro prodeunt. In ipso candelabro autem quatuor sint calices amygdali formam habentes cum sphaerulis & floribus suis.

Candelabrum.

Sensus est redditus,
uerba Ebraea aliter
numerantur.

Eritque [semper] sub duobus [quibusque] calamis, quæ ex ipso [candelabro] prodeunt, sphaerula una: sunt autem calamorum sex qui ex candelabro prodeunt. Sphaerulae eorum & calami eorum ex ipso erunt, totumque ipsum [opus] unum erit solidum ex auro mundo. Facies quoque lampades eius septem, & collocabis lampades eius in sublimi, ut illuminet [quæque] ē regione. Emunctoria quoque eius & uascula eius [in quibus emuncta excipiuntur,] ex auro mundo [fiant.] Talentum auri mundi faciet illud, cum uniuersis uasis istis. Et uide ut facias ad exemplar eorum quæ tibi in monte demonstrata sunt.

Heb. 8. b
A. 7. f

CAPVT XXVI.

¶ Eb. Quod tu factus
es uidere.

De tabernaculo & ijs
quæ ab tabernaculo
pertinent extruendū &
ornandum.

¶ Quidam legunt, ope-
re artificioso, quidā
polymito.

A Tabernaculum facies, decem aulæa [ex] bysso torta, hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, Cherubim facies in eis opere textorio. Longitudo unius aulæi erit uigintiocto cubitorum, & latitudo aulæi unius erit quatuor cubitorum, eandem mensurā habebunt singula aulæa. Quinque aulæa coniuncta erunt, alterum ad alterum, & [reliqua] quinque aulæa coniuncta erunt, alterum ad alterum. Facies quoque ansulas hyacinthinas in oris uniuscuiusque aulæi, ut extremis suis alterum alteri consocietur. Vnicuique [scilicet] aulæo facies quinquaginta ansulas in oris, ut extremis suis alterum alteri consocietur, excipientibus sese mutuo ansulis.

B Facies & quinquaginta fibulas aureas, & consocia fibulis illis aulæum cum aulæo, ut sit tabernaculum unum. Facies & aulæa de pilis caprarum, ad tentorium super tabernaculū, facies autem undecim aulæa. Longitudo aulæi unius sit triginta cubitorum, & latitudo aulæi unius quatuor cubitorum, eandem mensuram habeant undecim aulæa. Et consociabis quinque aulæa inter se, & sex aulæa inter se, & duplicabis aulæum sextum ē regione prospectus tabernaculi. Et facies quinquaginta ansulas in oris uniuscuiusque aulæi, ut finibus suis altera alteri consocietur. Facies deinde quinquaginta fibulas æneas, & inferes fibulas in ansulas, iungesque tentorium

Hebraica hic aliter
habent, sed sensus est
integer.

rium illud, ut fiat unum. Et quod excedit abundatq̃ in aulae tentorii, [nempe] dimidium aulae quod abundat, excedet in posterioribus tabernaculi, ut [scilicet] cubitus hinc, & cubitus illinc in longitudine aulae tentorii abundet, sitq̃ excessus in lateribus tabernaculi hinc & illinc, ut ipsum operiat. Facias & tegumentum ipsi tentorio ex pellibus arietum rubris, & summum operimentum ex pellibus mesilium. Facies quoq̃ asseres pro tabernaculo de lignis Sitim, quae stent erectae. Longitudo asseris erit cubitorum decem, latitudo unius asseris cubiti & dimidij. Duo denticuli fiant in unoquoq̃ asseri incisi alter è regione alterius: sic facias omnibus asseribus tabernaculi. Et facies asseres pro tabernaculo, uiginti asseres in angulo uersus Meridiem. Et quadraginta bases argenteas sub uiginti illis asseribus, duas bases sub uno asseri pro duobus dentibus, & duas bases sub asseri altero pro duobus denticulis eius. Pro alio latere tabernaculi quod est ad plagam aquilonarem uiginti asseres erunt, & quadraginta bases illorum argenteae, duae scilicet bases sub asseri uno, & duae bases sub asseri alio. In latere uero occidentali tabernaculi facies sex asseres. Facies etiam duos asseres in angulis tabernaculi in duobus lateribus, qui^b gemini erunt infra, sic gemini erunt in capite suo ad annulum unum: sic erit utriusq̃ ipsis, in duobus angulis erunt. Et erunt octo asseres, & eorum bases argenteae, bases uidelicet sedecim, duae bases sub asseri uno, & duae bases sub asseri alio. Et facies uectes de lignis Sitim, quinque pro asseribus tabernaculi in latere uno. Et quinque uectes pro asseribus tabernaculi in latere altero, & quinque uectes pro asseribus tabernaculi in latere angulorum Occidentis. Medius autem uectis per medium asserum [transiens,] contignet à fine ad finem. Asseres autem obduces auro, & annulos eorum facies aureos, ut sint receptacula uectium, uectesq̃ ipsos auro obduces. Et eriges tabernaculum ipsum iuxta ordinem suum, qui tibi in monte monstratus est. Facies & uelum ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta, Cherubim facies in eo opere textorio. Affigasq̃ illud super quatuor columnas argenteas, quae sunt factae ex lignis Sitim, auroq̃ obductae, unciniq̃ earum aurei super quatuor basibus argenteis. Affigasq̃ uelum illud sub fibulis, ut illic intra uelum reponas arcam testimonij, & separabit uobis uelum illud sanctum à sancto sanctorum. Et pones propitiatorium super arcam testimonij in sancto sanctorum. Mensam uero pones extra uelum, & candelabrum è regione mensae, ad latus scilicet tabernaculi australe, & mensam pones in latere aquilonari. Et facies uelum ostio tentorii ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta opere acupictoris. Et illi uelo facies quinque columnas [ex lignis] Sitim, & obduces eas auro, & uncini earum erunt aurei, fundesq̃ pro eis quinque bases aereas.

CAP. XXVII.

Facies & aram ex lignis Sitim, quinque cubitorum in longitudine, & quinque cubitorum in latitudine: quadrata fiat ara: altitudo eius erit trium cubitorum. Et facies ei cornua in quatuor angulis eius, sintq̃ cornua eius ex ipsa, & obduces eam aere. Facies quoq̃ ollas eius ad cineres [excipiendos,] & scopas eius, pelues eius sparsorios, fuscinas eius, ignis receptacula, atq̃ cuncta uasa eius ex aere facies. Facies quoq̃ illi cancellulos aereos opere reticulato, & ad rete illud facies quatuor annulos aereos in quatuor extremitatibus eius, ponesq̃ ipsum [reticulatum opus] sub ambitum arae, ut sit rete hoc inferne usq̃ ad medium arae. Facies & uectes arae, uectes [de lignis] Sitim, quos aere obduces, & inferentur uectes eius in annulos. Eruntq̃ uectes in duobus lateribus arae ad gestandum eam. Facies autem aram ex tabulis, ut sit [intus] inanis aut caua: quemadmodum ostendit tibi in monte, sic facient. Et facies atrium tabernaculi in angulo meridionali, tapetes ipsi atrio ex torta bysso, longitudine centum cubitorum pro uno latere. Columnae eius erunt uiginti, & bases earum aeneae uiginti, uncini autem columnarum & cincturae earum ar-

^bVel geminati inferne.

^cQuidam legunt, artificioso, uel ingenioso.

Sup. 24. c

Velum.

Forma altaris
holocausti.
Infra 38. a. b

^A De ara, atrio, & ostio
sacro, &c.

^aVel palas ut alij legunt, batilla.

Supra. 20. d

Atrium tabernaculi.

gentea. Sic quoque uersus angulum septentrionalem, secundum longitudinem habebunt tapetes centum cubitorum longitudinem, & columnæ illius uiginti, & bases earum æneæ uiginti, uncini autem columnarum & cincturæ earum argenteæ. Porro latitudo atrij ad angulum occidentalem [habebit] tapetes quinquaginta cubitorum, & columnæ earum erunt decem, & bases earum decem. Latitudo uero atrij ad orientalem plagam, [habebit] quinquaginta cubitos. Quindecim cubitorum tapetes ad latus, & columnæ earum tres, & bases earum tres. In altero latere erunt tapetes quindecim, columnæ earum tres, & bases earum tres. In porta atrij erit uelum uiginti cubitorum, ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta opere acupictorio, columnæ earum quatuor, & bases earum quatuor. Omnes columnæ atrij circumquaque cincturas habebunt argenteas, uncini earum erunt argentei, & bases earum æneæ. Longitudo atrij centum cubitorum, & latitudo quinquaginta in quinquaginta: altitudo uero quinque cubitorum, ex bysso torta, & bases earum æneæ. Omnia instrumenta tabernaculi, in omni ministerio eius, & omnes clauis eius, atque omnes clauis atrij, ænei erunt. Præcipies quoque tu filiis Israel, ut adferant tibi oleum oleæ, purum & contusum, ad luminare, ad accendendum lucernam iugiter. In tentorio constituto extra uelum, quod est iuxta testimonium, ordinabit eam Aharon & filij eius, à uespera usque mane coram DOMINO. Ritus hic perpetuus erit filiis Israel, etiam apud posteros illorum.

Oleum lucernæ.

CAP. XXVIII.

De uestibus sacerdotum, & consecratione sacerdotum.

Ephod Ebraice, Græce Epomis, chlamys est humeralis.

Schohā ferē onychi- nos interpretantur.

Ephod humerale.

ET tu adhibe tibi Aharonem fratrem tuum, filiosque eius cum eo, è medio filiorum Israel, ut sacerdotio mihi fungatur Aharon, Nadab, Abihu, Eleazar atque Ithamar filij Aharonis. Et facies uestes sanctas Aharoni fratri tuo ad gloriam & decorem. Et tu loqueris ad omnes qui sapienti sunt corde, quos repleui spiritu sapientiæ, ut uestes Aharoni faciant ad consecrandum se, & ut mihi sit sacerdos. Hæ autem sunt uestes quas facient, pectorale, humerale, interula sinuosior, & tunica stricta, tiara & zona: has sanctas uestes facient Aharoni fratri tuo & filiis eius, ut sacerdotio fungatur mihi. Et hi accipient aurum, & hyacinthinum [sericum,] & purpureum, & coccinum bis tinctum, & byssum. Humerale facient ex auro, hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, atque bysso torta opere textorio polymito. Duo humeri sibi coherentes erunt, atque duas extremitates committentur. Textura polymita limbi eius quæ est superne in eo, sit quemadmodum opus eius, quin ex ipso sit, nempe ex auro, hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta. Accipies quoque duos lapides Schoham, & exculpes in eis nomina filiorum Israel, sex nomina illorum in lapide uno, & sex nomina reliqua in lapide altero, secundum generationes illorum. Opere artificis, qui gemmas scalpit, & signa cælat, duos illos lapides exculpes, nominibus filiorum Israel, curabisque ut aureis spintribus circumdati includantur. Ponesque duas illas gemmas in humeris Ephod, ut sint gemmæ monumenti pro filiis Israel. Aharon autem portabit nomina eorum coram DOMINO, in utroque humero suo ad monumentum. Facies & aurea sp intra, & duas catenulas ex auro mundo, easque in extremitatibus opere complicato facies, & inferes catenulas istas aureas complicatas spintribus fibulatis. Facies deinde pectorale iudicii opere textili polymito, quemadmodum opus humeralis, facies illud, nempe ex auro, hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta, facies illud. Quadratum erit & duplicatum, palmum habens in longitudine sua, & palmum in latitudine sua, quod implebis gemmarum insitione, quatuor uidelicet ordinibus gemmarum. Ordo Sardonychis, Topasij, & Smaragdi ordo unus. Secundus ordo Carbunculi, Sapphiri & Adamantis. In tertio ordine Lyncurius, Achates, & Amethystus. In quarto ordine Hyacinthus, Onyx, & Iaspis, auro erunt inclusi palis suis. Et gemmæ istæ erunt cum nominibus filiorum Israel, duodecim scilicet pro nominibus illorum exculptæ, ut signa cælari solent,

Humerale.

Sap. 18. d

Pectorale.

lent, singulæ nominibus suis iuxta duodecim tribus. Facies quoque pectorali cate-
nulas complicato opere ex auro mundo quæ sint in extremitate. Et ipsi pectorali
facies duos annulos aureos, & pones eosdem duos annulos in duabus extrema-
tibus pectoralis. Et inferes duas aurcas catenas complicatas in duos annulos qui
sunt in extremitatibus pectoralis. Et alias duas extremitates duarum catenularum
complicatarum inferes in duo spintra fibulata, ponesque in humeris Ephod est regio-
ne ipsius. Facies & duos alios annulos aureos, quos pones in duabus extremitati-
bus pectoralis in ora eius, quæ est uersus Ephod intus. Et facies duos annulos au-
reos, & pones eos in duobus lateribus Ephod inferne est regione iuxta commissu-
ras eius, supra texturam polymitam ipsius Ephod. Connectentque pectorale annu-
lis suis ad annulos Ephod fascia hyacinthina, ut sit supra texturam polymitam ipsius
Ephod, & non separetur pectorale ab ipso Ephod. Et gestabit Aharon nomina
filiorum Israel semper in pectorali iudicii super cor suum quum ingreditur sanctum,
pro monumento coram DOMINO. Pones quoque in pectorali iudicii Vrim &
Thumim, eruntque super cor Aharonis quum ingreditur coram DOMINO, & ge-
stabit Aharon iudicium filiorum Israel super cor suum iugiter coram DOMINO.
Facies quoque interulam laxiorem ad Ephod, quæ sit tota hyacinthina. In summo
eius circa medium eius sit foramen, & circum foramen limbus opere textorio fiat
illi, quemadmodum limbus lorice, ne dirumpatur. Et facies in fimbrijs eius [infe-
rioribus] mala punica ex hyacinthino [serico,] purpureo, & coccino bis tincto,
ideque per ambitum fimbriarum eius, & tintinnabula inter illa per ambitum. Tin-
tinnabulum aureum, & malum punicum: tintinnabulum aureum & malum puni-
cum sit in fimbrijs interulæ laxioris per ambitum. Hac uestietur Aharon quum
ministrat, ut audiatur sonus eius, quum ingreditur in sanctum in conspectum DO-
MINI, & quum egreditur, ut non moriatur. Facies & laminam ex auro mundo,
& scalpes in ea cælaturas, ut solent sigilla [cælari,] sanctum DOMINO. Et pones il-
lam super fasciam hyacinthinam, ut sit super tiara in anteriori parte tiaræ. Et hæc
erit in fronte Aharonis, ut ferat iniquitatem confessorum, quæ consecrant filij
Israel cunctis donis suis sanctis, manebitque iugiter in fronte eius pro reconciliatio-
ne eorum coram DOMINO. Facies quoque strictam tunicam byssinam, & tiamam
byssinam, & zonam facies opere Phrygio. Et filijs Aharonis facies tunicas, facies
& cincturas, & pileolos etiam facies eis in gloriam & decus. Et uesties ijs Aharo-
nem fratrem tuum, & filios eius, & unges eos, & implebis manus eorum, & conse-
crabis eos, ut sacerdotio mihi fungantur. Facies quoque illis femoralia linea, ut te-
gant carnem uerendorum, quæ pertingant a lumbis usque ad femora. Et ijs indu-
entur Aharon & filij eius, quum ueniunt in tentorium constitutum: uel quum ac-
cedunt ad aram ad ministrandum in sancto, ne ferant iniquitatem, & moriantur.
Statutum perpetuum hoc sit illi, & semini eius post ipsum. CAP. XXIX.

ET hoc quoque facies eis ad consecrandum eos, ut mihi sacerdotio fungantur, Tol-
le iuuenecum unum ex bubus, & arietes duos integros. Panes quoque azymos,
& placentas infermentatas oleo permixtas, & lagana infermentata oleo uncta: hæc
facies ex similagine triticea, ponesque ea in canistrum unum, & offeres ea in canistro,
unà cum iuueneco & duobus arietibus. Aharonem uero & filios eius adduces ad
ostium tentorii constitutionis, & aqua eos lauabis. Tollesque uestes, & indues Aha-
ronem tunicam strictam, & interulam laxiorem, Ephod & pectorale, & cinges eum
textura quæ est in ipso Ephod. Pones etiam tiaram super caput eius, & coronam
sanctam pones super tiaram. Accepto deinde oleo unctionis, fundes super caput
eius, & unges eum. Deinde & filios eius adduces, & indues eos tunicis: cinges
quoque eos cinctura, Aharonem uidelicet & filios eius, & obuincies eos pileolis,
eritque eis sacerdotium in statutum perpetuum. Implebis quoque manum Aharonis,

Ephod humerale.

Ephod est, quod alijs
humerale dixi.

Vrim, claritas, illu-
stratio.
Thumim, innocentia,
integritas.

Posset etiam dici, sto-
la, poderis.

Alij intelligunt exen-
ptum in ea fuisse san-
ctum nomen

Impletio manuum sym-
bolum initiationis.

De Tentorii consti-
tutionis.

Initiantur ara & sacer-
dotes.

Eccl. 45. b

Leuit. 9. a

^B & manum filiorum eius. Post hæc [†]adduci facias iuuenem ante tentoriū consti- ^{Leuit. 1. b}
tutionis, & admovebit Aharon & filij eius manus suas super caput iuueni. Et ma-
ctabis iuuenem illum coram DOMINO, ad ostium tentorii constituti. Et tollens de
sanguine iuueni, pones super cornua aræ digito tuo, & omnem sanguinem fun-
des ad basim aræ. [†]Accipies quoque uniuersum adipem qui obteg^a intestinum, & ^{Leuit. 9. a}
reticulum quod est circa epar, & duos renes, & adipem qui est super eos, & incen-
des super aram. Carnem uero iuueni, & cutem eius, & fimū eius, extra castra igne
combures, ^bpeccatum est. Accipies deinde alterū arietem, & Aharon atque filij eius
manus suas super caput arietis ponent. Et ubi arietem mactaueris, accipies de san-
guine eius, & sparges per ambitum aræ, arietem autem ipsum incidis iuxta incisi-
^C nes suas, & lauabis intestinum eius, atque crura eius, ponesque ad incisiones eius, &
ad caput eius. Deinde incendes totum arietem super aram, holocaustum hoc DO-
MINO, odor gratissimus & suaueolens, sacrificium igne confectum DOMINO.
Alterum uero arietem tolles, & admovebit Aharon & filij eius manus suas super
caput arietis illius, et mactato ariete, fumes de sanguine eius, ponesque super auricu-
lam molliorem auris Aharonis, & super auriculam molliorem auris filiorum suo-
rum dexteram, & super pollicem manus ipsorum dexterum, & super pollicem pe-
dis eorum dexterum, & sparges sanguinem super aram per ambitum. Et accipies
de sanguine qui est super arā, & de oleo unctionis, & sparges super Aharonem,
& super uestes eius, & super filios eius, & super uestes filiorum eius cum ipso, &
consecrabitur ipse, & uestimenta eius, atque filij eius, & uestimenta filiorum eius cum
^D eo. Tolles quoque adipem de ariete, & caudam, & adipem qui intestinum obteg^a,
& reticulū iecoris, & duos renes, & adipem qui circa ipsos est, & armū dextrum,
est enim aries ^cimpletionis. Sed & globum panis unum, placentam unam panis
oleo permixtam, & laganum unum de canistro azymorum quod est coram DO-
MINO. Et omnia hæc pones super manus Aharonis, & super manus filiorum eius,
& facias ea motari ^oTenupha coram DOMINO. Et deinde tolles ea de manu illo-
rum, & incendes super aram ad holocaustum, in odorem suaueolentem coram DO-
MINO, sacrificium igne confectum est DOMINO. Tolles etiam pectusculum de
^E ariete cōsecrationis Aharon, & motabis ipsum ^cThruma coram DOMINO, eritque
pars tua. Consecrabis itaque pectusculū Tenupha, & armum eleuationis quod mo-
tum, & qui in altum sublatus est, de ariete cōsecrationis, propter Aharonem &
propter filios eius. Et erit Aharonis & filiorum eius statuto perpetuo de filiis Israel,
quoniam Thruma est, Thruma inquam à filiis Israel, & à sacrificijs eorum ^fpacifi-
cis, Thruma eorum DOMINO. Porro uestes sanctæ quas habet Aharon, erunt filio-
rum eius post ipsum, ut ungant in eis, & impleant manū suam in eis. Septem die-
bus induet eas sacerdos successor eius, qui est de filiis eius, quando uenerit ad tento-
rium constitutū, ut ministret in sancto. Tolles autem arietem cōsecrationis, & co-
ques carnem eius in loco sancto, comedetque Aharon & filij eius carnem arietis, &
[†]panes qui sunt in canistro iuxta ostiū tentorii constitutionis. Vescentur inquam ^{Leuit. 8. f}
illis, eo quod propitiatio per ea facta sit, ad implendum manus illorum, & ad cōse-
^F crandum eos. Alienus autem non edet, quia sancta sunt. Si quid de carne cōse-
crationis aut de panibus superfuerit usque mane, cōbures hoc residuum igne, non
comedetur, quoniam sanctum est. Sic facies Aharoni & filiis eius, iuxta omnia quæ
præcepi tibi, septem diebus implebis manum illorum. Et ^ciuuenem peccati facies
per ^bsingulos dies pro ⁱexpiationibus, & ^hexpiabis aram, quum super ea expiaue-
ris, & unges eam, ut consecres eam. Septem diebus expiabis super arā, & cōse-
crabis eam, eritque arā sanctum sanctorum: quicumque tetigerit aram, ^msacer esto. Hoc
est autem quod facies super aram, duos agnos anniculos iugiter per singulos dies.
Vnum agnum mane facies, & alterum facies inter uesperas. ⁿDecimā quoque [par-
tem]

^a Quidam uentrem
legunt.

^b Peccatum, id est, sa-
crificium quo pecca-
tum expiatur.

^c Impletionis, id est,
consecrationis, initia-
tionis.

^d Tenupha sacrificij
est, quod dextrorsum
et sinistrorsum mo-
tatur aut uentilatur.

^e Thruma uero ge-
nus est sacrificij,
quod ab imis ad su-
perna eleuatur, quod
interpretatur eleua-
tionem. Aliquando re-
linquimus Ebraicas
uoces.

^f Scholomim aliquan-
do pacifica trāsfero,
aliquando gratulato-
ria, aliquando saluta-
ria. Sunt autem sacri-
ficia, quibus pro reb.
bene gestis et felici-
bus gratiæ aguntur.
^g Iuuenis peccati,
qui pro peccato im-
molatur.

^h Ebr. Per diem.

ⁱ Vel, pro propitia-
tis.

^k Ebr. De peccabis.

^l Sanctissima, sacros-
sancta, sanctiorque ca-
teris.

^m Potest etiam legi,
Quidquid aram con-
tigerit, sanctum erit.

ⁿ Mensuræ nomē ob-
missū apud Ebraeos.

tem] similaginis mixtam oleo cōtuso, quartam partem Hin, & libamen uini quartam partem Hin ad agnum unum. Agnum autem alterum facies inter uesperas, quemadmodum sacrificium cibarium matutinū, & quemadmodum libationem eius facies ei, ut sit odor suaueolens & sacrificium igne confectum DOMINO. Hoc holocaustum iuge sit etiam posteris uestris ad ostium tentorii constituti corā DOMINO, ubi conueniam uos ut tecum loquar. Illic paciscar cum filiis Israel, & consecrabitur [locus] in gloria mea. Et ego sanctum reddam tabernaculum constitutionis, & aram, sed & Aharonem atq; filios eius consecrabo, ut mihi sacerdotio fungantur. Habitaboq; in medio filiorum Israel, & ero deus illorum. Et scient quod ego sum DOMINVS deus eorū, qui eduxi eos ē terra Aegypti, ut habitarem in medio illorum, Ego DOMINVS deus eorum.

CAP. XXX.

A Ram quoq; facies ad incendendum suffimentum, de lignis Sitim facies eam.

Cubitus habebit longitudo eius, cubitusq; latitudo eius: quadrata erit: cuius altitudo duos habebit cubitos, cornuaq; eius ex ipsa erūt. Et obduces eam auro mundo, nempe tectum eius, parietes eius per ambitum, & cornua eius, & facies ei coronam auream per ambitum. Facies ei & duos annulos aureos sub corona, & facies in duobus angulis eius, in utroq; latere eius, ut sint loculi ipsis uestibus, ut eis ipsa gestetur. Facies autē uestes ex lignis Sitim, & obduces eos auro. Et pones eam [foris] ante uelum, quod est iuxta arcam testimonij, coram propitiatorio quod est super testimonium, ubi tibi paciscar. Et Aharon adolebit super ea incensum aromatum singulis mane, quādo scilicet instruxerit lucernas, adolebit incensum. Similiter inter uesperas, quum promouet Aharon lucernas, adolebit ipsum, eritq; hoc suffimentum iuge coram DOMINO in posteritatibus uestris. Ne adferatis super eam incensum alienum, aut holocaustum, aut cibarium sacrificij, sed nec libamen fundetis super eam. Semel in anno expiabit Aharon super cornua eius, idq; per sanguinem hostiæ peccati, [quæ sit] pro his qui expiantur: semel inquam in anno expiabit super eam in posteritatibus uestris, sacrosancta est DOMINO.

Loquutusq; est DOMINVS ad Moisen hisce uerbis, Quum censum egeris secundum capita filiorum Israel, iuxta censum eorum, dabunt singuli expiationem animæ suæ DOMINO, quando eos censueris, ut non sit in eis plaga, quum ipsi censentur. Quicumq; ergo in censum uenit, hoc dabit, dimidium siculum iuxta siculum sanctuarij: sculus autē habet uiginti Gera, unus ergo DOMINO erit dimidius sculus. Quicumq; in censum transit, ab eo qui natus est uiginti annos, & supra, dabit munus DOMINO. Qui diues est, nihil plus dabit: nec qui pauper est, minus dabit dimidio siculo, ad dandum munus DOMINO, ad expiandum animas uestras. Hanc expiatorum pecuniam à filiis Israel acceptam, tradas in cultum tentorii cōstitutionis, ut sit filiis Israel ad monumētum coram DOMINO, ut propitiū sit animabus uestris. Et loquutus est DOMINVS ad Moisen, dicens, Facies & labrum æneum, & basim eius æneam ad lauandum, & pones ipsum inter tentoriū constitutionis, & inter aram, & fundes in ipsum aquam, ut Aharon & filij eius manus suas & pedes suos ex eo lauent. Quando enim ingressuri sunt tentoriū conuentionis, aqua se lauabunt, ne moriātur: aut cum accessuri sunt ad aram, ut ministrēt, & adoleant sacrificium quod igne confit, lauabunt inquam manus suas & pedes suos, ne moriantur. Hic ritus perpetuus sit eis, tam Aharoni quā semini eius per posteritates suas. Et loquutus est DOMINVS ad Moisen, dicens, Sume tibi odoramenta præstantissima, myrrhæ sponse fluentis quingentos, cinamomi aromatici dimidium eius, nempe ducentos quinquaginta, & calami aromatici ducētos quinquaginta, casia uero quingentos secundum siculum sanctuarij, & Hin olei de olea. Ex hoc conficies oleum unctionis sanctum, unguentum cōfectum opere unguentarij, eritq; oleum unctionis sanctæ. Vnges autem eodem tentorium conuentionis,

^A De ara in qua incendantur odores, de censu capitū, de labro æneo, & cōsecratione olei & odorum. Eius repetitur in Ebraeo.

^a Testimoniū pro arca testimonij ponitur. ^b Lucernæ lampades sunt aut clychnia.

^c Sanctum sanctorum est. ^d Ebr. Quum receperis caput filiorum.

^e Thruma hic donum aut munus significat quod domino separatur, ut supra 25. cap.

^f Sculus ad singulas species uidetur esse referendus.

Iuge sacrificij.

Leuit. 16. g
Ebr. 9. a

Sculus.
Leuit. 27. c
Num. 3. g
Ezech. 45. d

Labrum æneum.
Exod. 40. d

Confectio olei sancti.

& arcam testimonij, & mensam, & omnia instrumenta eius, candelabrū & instrumenta eius, arcam quoque incensi: sed & arcam holocausti, & omnia instrumenta eius, labrum & basim eius. Hæc inquam consecrabis, ut sint sacrosancta: quicumque hæc contigerit, sacer esto. Unges quoque Aharonem & filios eius, & consecrabis eos, ut mihi sacerdotio fungantur. Ad filios uero Israel loqueris in hunc modum, Hoc oleum unctionis sanctæ meum erit per posteritates uestras, super carnem hominis nō fundetur, nec talem compositionem facietis qualis hæc est, sancta enim est, & sancta uobis esto. Quicumque tale confecerit, aut qui posuerit de hoc super alienum, excindetur e populo suo. Et dixit DOMINVS ad Moysen, Sume tibi aromata, balsamum, unguam [caballinam,] galbanū, aromata ista unā cum thure mundo, quodque seorsim æqualique pondere sit. Ex ijs facies suffimentum, unguentum uidelicet opere unguentarij commixtum, mundum & sanctum. Et contundes ex illo puluerem, ponesque ex eo coram testimonio in tentorio conuentionis, ubi tibi paciscar, sacrosanctum erit uobis. Et si suffimentū uultis uobis facere, talem compositionem, qualis illa est, ne feceritis, sanctum enim DOMINO erit. Quicumque talem fecerit, ut eam olfaciat, excindetur e populo suo.

Confectio thymiamatis.

CAP. XXXI.

De sanctuarij structoribus, de obseruandis fabricis, & lapideis tabulis.

LOQUITURque est DOMINVS ad Moysen, dicens, En ego nominatim uocaui Bezaeleum filium Uri, filij Hur de tribu Iehuda, & impleui eum spiritu dei, sapientia, iudicio, peritia, & omni opere, ad texendum polymita, ad operandum in auro, argento & ære. In artificio quoque gemmas inferendi, & fabrefactione lignorum, ad operandum denique in omni opere. Et ecce, adiunxi ei Ahaliab filium Ahisamach ex tribu Dan, & in cor uniuscuiusque, qui sapienter est corde, ego dedi sapientiam, ut faciant quaecumque præcepi tibi. Nempe, tentorium conuentionis, & arcam testificationis, & propitiatorium quod super illam est, & cuncta uasa tentorii. Sed & mensam & uasa eius, candelabrum mundum cum omnibus instrumentis suis, & arcam incensi, & arcam holocausti, & omnia instrumenta eius, labrum cum basi sua, & uestimenta quibus quæ supersunt [inuoluuntur,] & uestimenta sancta pro Aharon sacerdote, & uestimenta sacerdotalia filiorum eius. Oleum quoque unctionis, & suffimentum aromaticum pro sanctuario, secundum omnia quæ præcepi tibi facient. Et dixit DOMINVS ad Moysen in hunc modum, Et tu loquere ad filios Israel hisce uerbis, Veruntamen sabbata mea obseruabitis, quoniam signum est inter me & inter uos in posteritates uestras, ut sciaſs quod ego DOMINVS qui sanctos uos reddo. Obseruabitis igitur sabbatum, quoniam sanctum est uobis: prophanans ipsum, morte multetur. Quicumque enim opus in eo fecerit, excindetur anima illa e populo suo. Sex diebus fiet opus, die septimo sabbatum est, quies sancta DOMINO. Quicumque fecerit opus in sabbato, morte multetur. Obseruabunt igitur filij Israel sabbatum, ut faciant sabbatum per posteritates suas foedere perpetuo. Inter me enim & inter filios Israel signum hoc est perpetuum, quoniam sex diebus fecit DOMINVS cælum & terram, septimo autem die quieuit & refocillatus est. Dedit autem DOMINVS Moysi, posteaquam cessasset loqui cum eo in monte Sinai, duas tabulas testimonij, tabulas lapideas scriptas digito dei.

Supra 20. b
Ezech. 20. b

Ezech. 20. b

Exod. 20. b

Gen. 1. d

CAPVT XXXII.

Populus morā neglente Moysē, murmurat, & grauiſsimū idololatriæ scelus designat fabricato & erecto iuueno. Suppliciumque sumitur de sceleratis, ad radicem montis fractis tabulis.

Ebr. Quid ei sit factum.

UIDENS autem populus quod morā faceret Moyses descendendi de monte, congregatus est populus ad Aharonē, & dixerunt ad eum, Surge, fac nobis deos qui nos præcedant, Moysi enim uiro isti, qui effecit ut nos ascēderemus e terra Aegypti, nescimus quid acciderit. Et dixit Aharon ad eos, Abrumpite inaures aureas, quæ pendent in auribus uxorū uestrarum, filiorū uestrorum, & filiarū uestrarū, & afferte ad me. Abruperunt ergo populus inaures aureas omnes quæ pependant in auribus suis, & attulerunt ad Aharonem. Qui sumens de manu illorum, finxit illud stilo, & fecit hoc ipsum, uitulum fustum. Et dixerunt, Isti sunt dii tui, o Israel, qui effecerunt ut ascenderes a terra Aegypti. Quod uidens Aharon,

Vitulus aureus.
Psalm. 105. b
Act. 7. c

ron,

ron, extruxit aram coram eo. Et clamauit Aharon, & dixit, Cras erit festus dies DOMINO. Postero die summo mane consurgentes, immolauerunt holocausta, & adduxerunt gratulatoria. Et sedit populus ut manducaret & biberet, & surrexerunt ad ludendum. Loquutus est autem DOMINVS ad Moſen, Vade, descende, quoniam populus tuus quem adduxisti ex Aegypto, corripit [uiam suam,] deflexerunt illico à uia quam praeceperam eis, fecerunt sibi uitulum fufum, & adorarunt eum, atq; sacrificarunt ei, dixeruntq; Iſti sunt dii tui, ô Iſrael, qui fecerunt te ascendere è terra Aegypti. Et dixit DOMINVS ad Moſen, Vidi populũ iſtum, & en populus est praeſractae ceruicis: adquiesce ergo mihi, ut excandescat furor meus in eos, confundamq; eos, te autem faciam in gentem magnam. Et precatus est Moſes coram DOMINO deo ſuo, & dixit, Cur excandesceret, ô DOMINE, furor tuus in populũ tuum, quem eduxisti è terra Aegypti magna uirtute, & manu forti? Cur ſic dicerent Aegyptij, Ad malum eduxit eos, nempe ut occideret eos in montibus, utq; cõficeret eos è terra? Reuertere ab ira furoris tui, poeniteatq; te mali huius contra populũ tuum. Memineris Abraham, Iſaac & Iſraelis ſeruorum tuorum, quibus per temetiſum iuraſti, & loquutus es ad eos, Augebo ſemen ueſtrum quemadmodum ſtellas cœli, & uniuerſam terram hanc de qua dixi, dabo ſemini ueſtro, quam perpetua hæreditate poſſidebunt. Poenituit itaq; DOMINVM mali, quod loquutus fuerat ſe facturũ D populo ſuo. Et uertens ſe Moſes descendit de monte, habebatq; duas tabulas teſtimoniũ in manu ſua, quæ tabulæ ſcriptæ erant ab utraq; facie. Erantq; tabulæ illæ opus dei, & ſcriptum hoc fuit ſcriptum dei, ſculptum in tabulis. Audiens autem Iehoſua uocẽ populi cum iubilo, ait ad Moſen, Vox bellica eſt in caſtris. Et dixit, Vox hæc non eſt eorum qui respondeant fortiter, nec uox eſt eorum qui respondeant infirmè, quin uocem cantantium uiciſſim audio. Quumq; iam ad caſtra appropinquaffet, uidit uitulum & choros. Et excanduit naſus Moſis, & abiiciens tabulas è manu ſua, eas infra ad montem confregit. Et tollens uitulum quem fecerant, & combuſſit [eum] igne, & comminuit eum in puluerem, & ſpargens in aquam, potum dedit filiis Iſrael. Et ait Moſes ad Aharonem, Quid fecit tibi populus ille, ut induceres ſuper eum tam grande peccatum? Et reſpondit Aharon, Ne commoueat iram domino meo, tu noſti quod populus iſte in moleſtia fuerit, dixerunt enim mihi, Fac nobis deos qui nos præcedant, neſcimus enim quid Moſi uiro iſti, qui nos è terra Aegypti eduxit, acciderit: & dixit ad eos, Qui aurum habent, abrumpant, & dent mihi. Hoc abiecti in ignem, exiuitq; uitulus ille. Et uidit Moſes populũ quod nudatus eſſet, quodq; Aharon nudaffet eum ad ignominiam coram eis qui cõtra eos inſurrecturi erant. Et ſtans Moſes in porta caſtrorum, ait, Qui DOMINI eſt, ad me [accedat.] Et congregati ſunt ad eum omnes filij Leui, quibus ait, Sic dicit DOMINVS deus Iſrael, Ponite quiſq; gladium ſuum ſuper femur ſuum, tranſite & redite de porta ad portam in caſtris, & trucidet quiſq; fratrem ſuum, & quiſq; proximum ſuum, quiſq; inquam propinquũ ſuum. Fecerunt autem filij Leui iuxta uerbum Moſis, & ceciderunt eodem die è populo circiter tria millia uiroꝝ. Et ait Moſes, Conſecrate hodie manus ueſtras DOMINO, quiſq; in filio ſuo, & in fratre ſuo, ut detur uobis hodie fauſta imprecatio. Postero die dixit Moſes ad populũ, Vos peccaſtis peccatum magnũ, nunc igitur ascendam ad DOMINVM, ſi quo modo propitiari queam peccatũ ueſtrum. Reuerſus eſt igitur Moſes ad DOMINVM, & ait, Obſecro, peccauit populus iſte peccatũ grande, & fecerunt ſibi deos aureos. Nunc igitur remitte peccatum hoc eorum: aut ſi non uiſ [remittere,] expunge me quaſo ex libro tuo quem ſcripſiſti. Et reſpondit DOMINVS Moſi, Qui mihi peccauit, hunc expungam è libro meo. Vade igitur, duc populũ ad eum [locum] de quo loquutus ſum tecũ, ecce angelus meus ibit ante te, in die autẽ uiſitationis meæ uiſitabo hoc eorum peccatum in eis, Et plagam intulit DOMINVS populo, quod fe

2. Cor. 10. b

3. Reg. 12. g

Pſal. 105. b
Oratio Moſis
pro populo.
Num. 14. c

Gen. 12. b. 15. b
48. c

Tabulæ à deo
ſcriptæ.

Obiurgat fra-
trem.

Idololatæ in-
terficiuntur à le-
uitis.

Ebr. Et infirmauit
Moſes faciem dei.

Ebr. De ſuperficie
terræ.

Ebr. Implete manus
ueſtras.

CAPVT XXXIII.

cissent uitulum, quem fecerat Aharon.

Populus territus do-
let. Moses extruit taber-
naculū, loquitur domi-
nus cum eo in nube.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosē, Vade & ascende hinc, tu & populus, quem eduxisti ē terra Aegypti, ad terram (quam iuravi Abrahamo, Isaac & Iacob, dicens, [†]Semini tuo dabo eam. Et mittam ante te angelum, & eijciam Chananaeum, Amorraeum, Hithaeum, Pherisaeum, Hiuaeum atq; Iebusaeum,) ad terram scilicet fluentem lacte & melle: ego enim non ascendam in medio tui, eo quod populus sis praefractae ceruicis, ne forte te in uia conficiam. Audiens autem populus uerbum istud malum, luxerunt, nec ullus ornamentum suum sibi adhibuit. Et dixit DOMINVS ad Mosē, Dic ad filios Israel, Vos estis populus durae ceruicis, se-

Gen. 12. b
Exod. 23. c
Iosue. 24. c
Deut. 7. c

^aEbr. Vno momento.

mel ^asubito irruam in medium tui, & conficiam te: pone igitur ornamentum tuum a te, ut sciam quid faciam tibi. Et spoliarunt se filij Israel ornamentis suis ad montem Horeb. Et Mosēs tollens tentoriū, tetendit sibi extra castra procul a castris,

Supra 32. a

^bConstitutionis seu
conuentionis taber-
naculū ē: tētorium
appellatur, q. cōstitu-
isset dominus conue-
nissetq; cum Moſe, se
illic uisibili signo af-
futurum responsaq;
daturum.

^bEt uocauit ipsum tentorium ^bconuentionis. Hinc factum est, ut quicumq; querere uellet DOMINVM, exiret ad tentorium conuentionis, quod erat extra castra. Et hoc quoq; fiebat, quoties exiret Mosēs ad tentoriū, surgebat uniuersus populus, stabantq; singuli ad ostium tentorii sui, & uiderūt post Mosē, donec tentorium esset ingressus. Quumq; ingressus esset Mosēs tentorium, descendit columna nubis, & stetit ad ostium tentorii, & loquutus est cum Moſe. Et uidit cunctus populus columnā nubis stantem ad ostium tentorii, & surgebat cunctus populus, pro-

^cEbr. Facies mea
ibunt.

^cniq; incuruabāt, quisq; in ostio tentorii sui. Loquebatur autē DOMINVS ad Mosē facie ad faciem, quemadmodum quis cum amico suo loquitur. Cumq; rediret in castra, minister eius Iehosua filius Nun puer, non recedebat ē tentorio. Et dixit Mosēs ad DOMINVM, Ecce tu dicis ad me, Duc populum istum, tu uero nō ostendisti mihi quem missurus sis mecum: dixisti autem, Noui te ex nomine, sed & gratiam coram me nactus es. Si igitur hanc gratiam apud te impetraui, ostende quaeso mihi uiam tuam ut te cognoscam, & ut gratiam coram te impetrem, & attende quod populus tuus gens ista sit. Et ait, Facies mea ibit, & requiem tibi prestabo. Dixit ad eum, Si facies tua non ierit, ne ducas nos hinc: in quo enim cognoscetur nunc quod impetrarim coram te gratiam, ego & populus tuus? An non [tum]

Gratiam inue-
nire corā deo.

quum tu nobiscum ieris, tum scilicet eximij erimus cum ego tum populus, pra omnibus populis qui habitāt in superficie terrae? Et ait DOMINVS ad Mosē, Et hoc quoq; faciam quod loquutus es, consiliaſti enim tibi fauorem apud me, teq; ex nomine noui. Qui ait, Ostende mihi quaeso gloriam tuam, Et respondit, Ego efficiam ut coram te trāseat omne bonum meum, & exclamabo nomen DOMINI coram te, & miserebor cuius miserebor, & uisceribus commouebor super quem uisceribus commouebor. Dixitq; Non poteris uidere faciem meam, non enim uidebit me homo, & uiuet. Et ait DOMINVS, Ecce locus est apud me, & statues te super petram. Quumq; gloria mea trāſierit, ponam te in fissuram petrae, & tegam manum meam super te, donec transiero. Et rursum auferam manum meam, tum tu post me uidebis, facies uero meae non uidebuntur.

Optat uidere
gloriam dei.

Rom. 9. c

CAP. XXXIII.

^aAlij sic exponunt,
Nō uidebit me homo
dū uiuit: hoc est, Nō
dabitur homini in
hac uita ut plene deū
uideat.
Et pro ut.

Alijs tabulis a domi-
no acceptis, Mosēs ad
populum reuertitur qui
fulgore uultus eius ter-
retur.

^bVel, ē regione mon-
tis.

^cEbr. In nomine do-
mini.

^dPro deus quidam le-
gunt fortis: est enim
El.

^eEbr. Longis naribus,
uel patiens.

ET ait DOMINVS ad Mosē, Scalpe tibi duas tabulas lapideas priorum instar, & scribe super eas tabulas uerba quae fuerunt in tabulis prioribus quas fregisti. Esto ergo paratus mane, ut mane ascendas in montem Sinai, & stes mihi illic in cacumine montis. Nemo ascendat tecum, nec ullus uideatur in toto monte, nec oues nec boues pascantur ad ^amontem istum. Scalpsit igitur duas tabulas lapideas instar priorum, & mane confurgens Mosēs, ascēdit in montem Sinai, quem admodum praeparat ei DOMINVS, tulitq; in manu sua duas tabulas lapideas.

Et descēdens DOMINVS per nubem, stetit ibidem cum eo, & exclamauit ^bnomen DOMINI. Et transiens DOMINVS coram eo, clamauit, DOMINVS, DOMINVS, ^cdeus, misericors, beneficus, leni ^danimo, immēsa bonitatis ac ueritatis [aut fidei,]

Totā naturam
suā hīce uocis
bus exprimit
deus, nā hīc totū
sermo dei
est, nō Moſis.

tenax

Psal. 142. a
Jerem. 32. c
Deut. 5. a.

Supra 27. d
Deut. 7. a

3. Reg. 11. a

Azymorum so-
lennitas.

De primogeni-
tis.
Supra. 13. a. 22.
23.

Sabbatum.

Festū penteco-
stes & taberna-
culorum.

Supra 23. c

Supra 23. c
Deut. 14. c

Verba decem.
Deut. 4. b

Velamen super
faciem Moysi.
2. Cor. 3. c

tenax bonitatis in mille, condonans iniquitatem, transgressionem & peccatum: at impunita minime dimittens, uisitans iniquitatem patrum in filiis & nepotibus, in tertijs & quartis. Et festinans Moses inclinauit se terram uersus, & adorauit. Dixitq; Sine quaeso, ut hanc apud te gratiam impetrem, o domine, ut dominus meus eat in medio nostri: & quandoquidem populus est præfractæ ceruicis, tu propitius sis iniquitati nostræ & peccato nostro, & in hæreditatē nos accipias. Qui dixit, Ecce ego excindam fœdus coram uniuerso populo tuo, faciam rara quædam, quæ creata non sunt in uniuersa terra, neq; in ulla natione, & uidebit omnis populus, in cuius medio tu es, opus DOMINI, nam terribile erit hoc quod faciam tecum. Obserua ergo tu quæcūq; ego tibi hodie præcipio, en ego eijcio ante te Amorrhæum, Chananæum, Hithæum, Pheresæum, Hiuæum & lebusæum. † Caue ne ferias fœdus cum habitatore terræ, ad quam tu uenis, ne fortè cedat hoc in ruinam in medio tui. Quin aras eorum diruite, & statuas eorum confringite, atq; lucos eorum succi-
dite. Ne adores deum alienū, (quia DOMINVS indigne fert [iniurias,] nomen eius est deus indigne ferens [iniurias,]) ne fortè, si fœdus ineas cum habitatore terræ, il-
li post deos suos scortātes, & dijs suis sacrificantes, te quoq; uocent, comedasq; de
† sacrificio eorum: † ducas insuper filiis tuis illorū filias, quæ post deos suos scortan-
tes, filios quoq; tuos scortari faciant post deos suos. Deos suos ne feceris tibi. C
Azymorum solennitatem custodies, septem diebus comedes placentas infermen-
tatas, id quod tibi præcepi ad statum tempus, mensis scilicet Abib, nam in mense
Abib egressus es ex Aegypto. Omnem primogenitū meum est, & omne primo-
genitum pecus tuum masculum meum est, siue ex armēto sit, siue ex grege. Asini au-
tem primogenitū redimes pecude: si uero non redemeris, frāge ei ceruicem: omne
quoq; primogenitum filiorum tuorū redimes. Corā me nemo appareat uacuuus.
Sex diebus operaberis, septimo autem die quiesces, tam in semente quā in messe
sabbatum ages. Solennitatem hebdomadū facies tibi, quum præcoces fruges de-
metuntur, & solennitatem collectionis uertente anno. Ter in anno appareat o-
mnis mas tuus ante conspectū dominatoris DOMINI dei Israelis, quoniam eijciam
gentes ante te, & dilatabo terminos tuos, ut nemo terram tuam desideret, quum tu
ter in anno ascēdis, ut appareas coram DOMINO deo tuo. Non mactabis sangui-
nem uictimæ meæ cum fermento, neq; pernoctabit usq; mane mactatio solennita-
tis Passah. Principium primitiuorum fructuum terræ tuæ inferes in domum DO-
MINI dei tui. Ne coquas hæc dū in lacte matris suæ. Et dixit DOMINVS ad Mo-
sen, Scribe tibi uerba ista, quoniam iuxta istorum uerborum rationem sanciu fœ-
dus tecum, & cum Israele. Fuit autem illic cum DOMINO quadraginta dies, & qua-
draginta noctes, nec panem edens, nec aquam bibens, † scripsitq; super tabulas uer-
ba fœderis, nempe decem uerba. Factumq; est, quum descenderet Moses de mon-
te Sinai, erant duæ tabulæ testimoniij in manu Moysi, quum descenderet [inquam]
de monte. Moses autem nesciebat quod radios eiacularetur cutis faciei eius ex col-
loquio diuino. Aharon uero & omnes filij Israel uiderūt Mosem, & ecce radios eia-
culabatur cutis faciei eius, ut ad eum accedere formidarent. Et quum uocasset eos
Moses, reuersi sunt ad eum Aharon, & omnes primores qui erant in cœtu, loquu-
tusq; est Moses ad eos. Deinde accesserunt quoq; omnes filij Israel, & præcepit eis
cuncta quæ loquutus fuerat cum eo DOMINVS in monte Sinai. Quumq; cessasset
loqui Moses cum eis, posuit uelamen super faciem suam. Rursum quum ingrede-
retur Moses in conspectum DOMINI, ut cum eo loqueretur, auferabat uelum, do-
nec egrederetur. Et egressus loquebatur cum filiis Israel quæ iussus erat. Vide-
bantq; filij Israel faciem Moysi, quod radios eiacularetur cutis faciei Moysi, tum re-
duxit Moses uelamen super faciem suam, donec ingrederetur ad loquendum cum
eo.

† Ebr. De sacrificio
eius.

† Ebr. Quicquid uul-
uam aperit: seu, Oma-
nis apertura uulue
uel matricis.

† Dominus scripsit
in tabulas, ut ab ini-
tio huius capitis pa-
tet.

† Ebr. Quum loque-
retur cum eo.

† Quidā sic, Quum
Moses pergeret lo-
qui cum eis.

• CAP. XXXV.

3 3

Reficantur leges quæ
dñi, & maxime quæ ad
structuram tabernaculi
attinent definitur. Po-
pulus largiter contri-
buit, conducuntur stu-
diores tabernaculi, con-
tracta materie.

^aThruma uolunta-
rium & munificum
donum, ut supra 25.
cap.

Moses coacto uniuerso cœtu filiorum Israel, dixit ad eos, Hec sunt uerba quæ
præcepit DOMINVS, ut ea faciatis. [†]Sex diebus fiet opus, dies septimus sit
uobis sanctus, sabbatum quietis est DOMINO: quicumq; opus in eo fecerit, morte
multetur. Ne accedatis ignem in die sabbati in omnibus habitationibus uestris.
Et ait Moses ad omnem cœtum filiorum Israel, dicens, Hoc est uerbum quod præ-
cepit DOMINVS deus, dicens, Capite ex uobis ^aThruma DOMINO, quicumq; cor
suum ex munificentia [ad hanc] rem appulerit, is adferat Thruma DOMINO, nem-
pe aurum, argentum atq; æs, hyacinthinum [sericum,] purpureum, coccinum bis
tinctum, byssum, & [pilos] caprarum. Pelles quoq; arietum rubras, & pelles me-
lium, unâ cum lignis Sitim. Et oleum ad luminare, odorama ad oleum unctio-
nis, & aromata ad suffitum. Lapides quoq; Schoham, & lapides qui includantur
in Ephod, & in pectorali. Quicumq; uero inter uos sunt corde sapienti, hi ueniant,
& faciant quodcūq; imperauit DOMINVS. Nempe tabernaculum, tentoriū eius,
operimentū eius, fibulas eius, asseres eius, uectes eius, columnas eius, et bases eius.
Arcam quoq; & uectes eius, & propitiatorium, atq; uelum obtentionis, Mensam
& uectes eius, & omnia uasa eius, & panem facierum. Candelabrum luminaris, et
instrumenta eius, & lampades eius, & oleum ad luminare. Aram incensi, & uectes
eius, oleum unctiois, & aromata ad suffitum, uelum quoq; ostij ad ingressum ta-
bernaculi. Aram holocausti, & æreum reticulū quod habet, uectes eius, & omnia
uasa eius. Labrum & basim eius. Tapetes atrij, columnas eius, & bases eius, & ue-
lum in portam atrij. Clauos tabernaculi, & clauos atrij cum funibus eorum, & ue-
stimenta quibus quæ supersunt [inuoluuntur] ad ministerium in sanctuario, & ue-
stimenta sancta Aharoni sacerdoti, & uestimenta filiorum eius, ut sacerdotio fun-
gantur. Et egressus est uniuersus cœtus filiorum Israel à conspectu Moses. Et ue-
nit quisq; quem cor suum ferebat, & quicumq; spiritu fuit prompto ac uoluntario,
& obtulerunt Thruma DOMINO ad opus tentorij constitutionis, & ad omne mi-
nisterium eius, & pro uestibus sanctis. Et uenerunt uiri cum mulieribus, quicumq;
uoluntario erant corde, & obtulerunt fibulas, & in aures, annulos, & ornāmēta:
omnia illa instrumēta aurea erant, & quicumq; motabat Tenupha auri DOMINO.
Quicumq; habebant hyacinthum, purpuram, coccum bis tinctum, byssum, & pi-
los caprinos, & pelles arietum rubras, & pelles melium, hæc attulerunt. Quicumq;
in sublime tollebant Thruma argenti & æris, obtulerunt Thruma DOMINO.
Quicumq; habebant ligna Sitim pro uniuerso opere ministerij, ea obtulerunt.
Omnes quoq; mulieres quæ erant sapienti corde, manibus suis nebant, & quod
nendo operatæ erant, attulerunt: nempe hyacinthinū [sericum,] purpureum, coc-
cinum bis tinctū, & byssum. Sed & omnes mulieres quas incitabat cor suum, ne-
uerunt industrie pilos caprinos. Principes quoq; attulerunt lapides Schoham, &
gemmas inferendas in Ephod & pectorale. Odorama quoq; & oleum pro
luminari, & pro oleo unctiois, & aromata ad suffitū. Omnis uir & mulier qui
promptum cor habuerunt offerendi, pro cuncto opere, quod iusserat DOMINVS
fieri per manum Moses, offerebant filij Israel uoluntarium DOMINO. Et ait Mo-
ses ad filios Israel, Videte, DOMINVS ex nomine destinauit Bezaleel filium Uri, [†]si
lij Hur de tribu Iuda. Et impleuit eum spiritu dei, sapientia, intelligentia, sciētia
& omni artificio. Qui polymitarius est artifex ad operādum in auro, & in argen-
to, & in ære. Deinde artifex gemmarius, qui gemmas includit, in artificio quoq; li-
gni, ut quodcūq; opus ingeniosum fabrefaciat. Dedit insuper in cor eius ut do-
cere possit, ipse & Ahaliab filius Ahimafach de tribu Dan. Impleuitq; eos sapien-
tia cordis, ut facere possint omne opus fabrilē polymitum, & Phrygium, hyacin-
tho, purpura, cocco bis tincto, & bysso, textorioq; opere, factores omnium ope-
rum, & polymiti ingeniosi.

Exod. 26. b
23. b. 34. c

Promptitudo
offerentium.

Exod. 31. a

CAPVT XXXVI.
Fecit

Fecit itaq; Bezaleel & Ahaliab, & quicumq; sapienterant corde, quibus **DOMINVS** dedit sapientiam & iudiciū, ut scirent facere omne opus pro cultu sanctuarij, atq; omnia quæ præcepit **DOMINVS**. Et uocauit Moses Bezaleel & Ahaliab, & omnem uirum qui industrio erat corde, quibus **DOMINVS** sapientiam in cor indidit, atq; omnem eum qui sponte sua ad hoc ferebatur, ut accederet ad opus hoc perficiendum. Acceperunt itaq; à Mose omnem contributionem, quam contulerāt filiij Israel ad opus ministerij sanctuarij, ut ipsum perficerent. Et illi quidem quotidie mane plura adhuc uoluntaria dona ad eum conferebant. Et uenerunt omnes sapientes, qui uniuersum opus sanctuarij faciebant, quisq; ab opere suo cui faciendo insistebat, & loquuti sunt ad Mosē, dicētes, Populus plus adfert, quàm opus sit pro cultu & opere quod **DOMINVS** fieri præcepit. Præcepit ergo Moses, ut uoce [præconum] per castra euulgari iuberent, in hanc sententiam, Nec uir nec mulier ultra quidquam doni adferat ad opus sanctuarij. Prohibitum itaq; est populus, ne quid amplius adferret, nam satis erat materiæ ad uniuersum opus perficiendum, ita ut superesset. Fecerūt itaq; omnes qui sapienti erant corde, per hos qui faciebant opus tabernaculi, decem aulæa ex bysso torta, hyacinthino [serico,] purpureo, & coccino bis tincto, Cherubim fecit in eis opere polymito. Longitudo unius aulæi erat uigintiocto cubitorum, & latitudo aulæi unius quatuor cubitorum, eadem mensura erant omnia aulæa. Et cōsociauit quinq; aulæa, unum ad alterum: & rursus cōsociauit quinq; aulæa, unum ad alterum. Fecit etiam ansulas ex hyacintho in oris uniuscuiusq; aulæi, ut extremis suis alterum alteri cōsociaretur. Et fecit quinquaginta fibulas aureas, & coniunxit aulæa unum ad alterum illis fibulis, factumq; est tabernaculum unum. Fecit & aulæa de pilis caprarum pro tentorio tabernaculi, undecim aulæa fecit. Longitudo unius aulæi habuit triginta cubitos, & latitudo unius aulæi habuit quatuor cubitos, eandem mensuram habebāt undecim aulæa. Et cōsociauit quinq; aulæa seorsim, & rursus sex seorsim. Fecit quoque ansulas quinquaginta unicuiq; aulæo in oris, ut extremis suis alterum alteri cōsociaretur, excipiētib; sese mūtuo ansulis. Fecit deinde quinquaginta fibulas æneas, ad coniungendum tentorium illud in unum. Et fecit tegumentū super illud tentorium ex pellibus arietum rubris, & tegumentum ex pellibus melium super illud. Fecit & asseres pro tabernaculo ex lignis Sitim, stantes. Decem cubitorum erat longitudo asseris, latitudo uero asseris cubitus unius & dimidij. Duos denticulos habebat unusquisq; asser, qui incisi erant alter è regione alterius: sic fecit omnibus asseribus tabernaculi. Fecit [inquam] asseres pro tabernaculo, nempe uiginti asseres uersus plagam meridionalem, & quadraginta bases argenteas fecit sub uiginti asseres, duas bases sub unū asserem pro duobus denticulis eius, & duas bases sub alio asserem pro duobus denticulis eius. Alteri lateri tabernaculi, quod est ad angulum aquilonarem, fecit uiginti asseres, & quadraginta bases argenteas, duas bases sub unoquoq; asserem. Ad latus uero tabernaculi occidentale fecit sex asseres. Et duos asseres fecit in angulis tabernaculi pro utroq; latere, qui gemini erant infra, sic gemini erant in capite suo ad annulū unum: sic fecit pro duobus illis, pro duobus [inquam] angularibus. Et fuerunt octo asseres, bases autem eorum argenteæ sedecim erant, sub unoquoq; asserem duæ bases. Fecit & uectes ex lignis Sitim, quinq; pro asseribus tabernaculi in latere uno: & quinq; uectes pro asseribus tabernaculi in latere altero, & quinq; uectes pro asseribus tabernaculi ad duo latera Occidentis. Fecit & uectem intermedium, qui per medium asserū [transiens,] cōtignet à fine ad finem. Et asseres ipsos obduxit auro, eorumq; annulos fecit aureos, qui essent loculi, ipsis uectibus, obduxitq; uectes auro. Fecit & uelum ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta, Cherubim fecit in ipsis opere polymito. Fecit quoq; illi quatuor columnas de lignis Sitim, easq; auro obduxit: uncinis autem

Populus liberaliter confert. Artifices & structores omnia faciunt iuxta præscriptum domini.

earum aurei erant, & fudit pro eis quatuor bases argenteas. Fecit quoque uelamen in ostium tabernaculi ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta opere Phrygio. Et columnas eius quinque cum uncinis earum, obduxitque capita illarum & ambitus illarum auro, bases autem earum erant aeneae.

CAPVT XXXVII.

De arca & propitiato-
rio. De Cherubim, men-
sa, candelabro, & ceteris.

Fecit quoque Bezaleel arcam de lignis Sitim, longitudo eius fuit duorum cubito-
rum & dimidij, latitudo eius cubiti unius & dimidij: sic quoque altitudo eius cu-
biti & dimidij. Et obduxit eam auro mundo intus & foris, fecitque illi coronam au-
ream per ambitum. Fudit pro ea quatuor annulos aureos pro quatuor angulis
eius, duos uidelicet annulos pro uno eius latere, duos annulos pro altero eius la-
tere. Fecit & uestes de lignis Sitim, & obduxiteos auro. Et inseruit uestes in an-
nulos in lateribus arcae ad gestandum arcam. Fecit & propitiatorium de auro mun-
do, longitudo eius fuit duorum cubitorum & dimidij, latitudo autem eius unius
cubiti atque dimidij. Fecit & duos Cherubim aureos, solidos fecit eos à duabus ex-
tremis propitiatorii. Cherub unum ab extremitate hac, & Cherub alterum
ab extremitate ista: ex ipso propitiatorio fecit ipsos Cherubim, in extremitatibus
scilicet eius. Et expandebant Cherubim alas superne, obtegentes alis suis propi-
tatorium: facies uero eorum erant, ut alter alterum respiceret, faciebus Cherubim
ad propitiatorium uersis. Et fecit mensam ex lignis Sitim, longitudo eius erat duo-
rum cubitorum, latitudo eius unius cubiti, altitudo eius cubiti unius atque dimidij.
Et obduxit eam auro mundo, & fecit ei coronam auream per ambitum. Et fecit ei
limbum palmarium per ambitum, limbo autem addidit per ambitum coronam
auream. Et fudit quatuor annulos aureos, & posuit annulos illos ad quatuor an-
gulos qui sunt in quatuor pedibus eius. Sub limbo erant annuli illi, loculi scilicet
pro uestibus ad gestandum mensam. Et fecit uestes de lignis Sitim, & obduxit eos
auro ad gestandum mensam. Fecit & uasa pro ipsa mensa ex auro mundo, nempe
acetabula eius, cochlearia eius, dimidiatas fistulas eius, & instrumenta quibus
purgantur, quibusque funditur. Fecit & candelabrum ex auro mundo, solidum (in-
quam) fecit candelabrum, scapus eius, calami eius, calices eius, sphaerulae eius, & flo-
res eius ex ipso erant. Sex calami prodibant de lateribus eius, tres calami candelab-
ri ex latere uno, & tres calami candelabri ex latere altero. Tres calices in formam
amygdali in uno calamo, cum sphaerula & flore, & tres calices in amygdali formam
in altero calamo cum sphaerula & flore: sic erat in sex calamis, qui ex ipso candelab-
bro prodibant. Et in ipso candelabro quatuor erant calices formam amygdali ha-
bentes cum sphaerulis & floribus suis. Eratque [semper] sub duobus [quibusque] cala-
mis, quae ex ipso [candelabro] prodeunt, sphaerula una: erant autem calamorum,
qui ex ipso candelabro prodeunt, sex. Sphaerulae eorum, & calami eorum ex ipso
erant, totumque ipsum [opus] unum erat solidum ex auro mundo. Fecit & lampa-
des septem cum emunctorijs eius, & uasis [in quibus emuncta excipiuntur,] ex au-
ro mundo. Ex talento auri mundi fecit ipsum cum omnibus uasis eius. Fecit &
aram suffitus ex lignis Sitim, longitudo eius erat unius cubiti, & latitudo eius cu-
biti unius: quadrata erat: altitudo eius erat duorum cubitorum, ex ipso quoque pro-
dibant cornua eius. Et obduxit ipsam auro, tectum uidelicet eius, & parietes eius
circumque, atque cornua eius. Et fecit ei coronam auream per ambitum. Et fecit ei
duos annulos aureos sub corona eius in duobus angulis eius, & in duobus lateri-
bus eius, pro receptaculis uestium, ut gestaretur ipsis. Et fecit uestes ipsos ex lignis
Sitim, obduxitque eos auro. Fecit & oleum unctionis sanctum, & suffimentum aro-
maticum mundum opere unguentatum.

CAP. XXXVIII.

De ara holocausti, & A
absolutione sanctorum.

Fecit quoque aram holocausti ex lignis Sitim, quinque cubitorum erat longitudo
eius, & quinque cubitorum latitudo eius: quadrata erat: & trium cubitorum erat
altitudo

Exod. 20. d

Labrū æneum.

Atrium.

Supputatio
pretij.
Exod. 30. b

altitudo eius. Et fecit quatuor cornua eius in quatuor angulis eius: ex ipsa erant cornua eius, & obduxit eam ære. Fecit quoque omnia instrumenta aræ, ollas, & scopas, & pelues sparforias, & fuscinulas, et ignis receptacula: omnia instrumenta eius fecit ænea. Et aræ fecit cancellulos æreos opere reticulato, sub ambitum aræ inferne usque ad medium aræ. Et fudit quatuor annulos ex ære ad extremitates reticulati operis, ut sint loculi uectium. Et fecit uectes ex lignis Sitim, & obduxit eos ære, & inseruit uectes in annulos ad latera aræ, ut ara illis gestetur, ex asseribus cauam eam fecit. Fecit & labrum æneum, & basim eius æneam cum speculis excubantium, quæ ad ostium tentorii constitutionis excubabant. Atrium quoque fecit in angulo qui est uersus meridionalem plagam, & tapetes atrij erant ex bysso torta centum cubitorum. Columnæ earum erant uiginti, & bases earum æneæ uiginti: uncini autem columnarum, & cincturæ earum argenteæ. Versus angulum aquilonarem [tapetes] centum cubitorum, columnæ earum uiginti æreæ: uncini columnarum, & cincturæ earum erant ex argento. Ad angulum occidentalem erant tapetes quinquaginta cubitorum, columnæ earum decem, & bases earum decem: uncini uero columnarum & cincturæ earum erant ex argento. Ad angulum orientalem [tapetes] quinquaginta cubitorum. Erant autem tapetes quindecim cubitorum ad latus, columnæ earum tres, & bases earum tres. Ex alio deinde latere hinc & hinc ad portam atrij tapetes quindecim cubitorum, cum columnis suis tribus, & basibus earum tribus. Omnes tapetes atrij per ambitum erant ex bysso torta. Bases uero columnarum æneæ erant, & uncini columnarum & cincturæ earum argenteæ, capita uero earum obducta erant argento, & cingebantur cingulis argenteis omnes columnæ atrij. Velum uero quod erat in porta atrij, erat opus Phrygium, ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta, habens uiginti cubitos in longitudine, & in altitudine ac latitudine quinque cubitos secundum proportionem tapetium atrij. Columnæ earum erant quatuor, & bases earum quatuor æneæ, uncini autem earum argentei, & obductio capitum earum atque cincturæ earum ex argento. Omnes quoque clauis tabernaculi & atrij per circuitum erant ænei. Hæc est summa tabernaculi, tabernaculi inquam testimonij, quæ ratione subducta est iuxta præceptum Moysis, ministerium Leuitarum in manu Ithamar filij Aharonis sacerdotis. Et Bezaleel quidem filius Uri filij Hur de tribu Iehuda, fecit quidquid DOMINVS præceperat Moysi. Cum illo autem erat Ahaliab filius Ahisamach de tribu Dan, faber, & artifex, & acupictor, in hyacintho, purpura, cocco bis tincto & bysso. Omne aurum factum ad opus, in omni opere sanctuarij, & auri [quod datum fuit ad] Tenupha, fuit uigintinouem talenta, & septingenti triginta sicli, secundum solum sanctuarij. Argenti uero quod ex censu coetus [collectum] erat centum talenta, mille & septuagintaquinque sicli, secundum solum sanctuarij. Semissis pro capite, dimidium sicli iuxta solum sanctuarij, pro omni eo qui transibat in numerum, ab eo qui natus erat uiginti annos, & supra, pro sexcentis millibus & tribus millibus, & quingentis quinquaginta. Et fuerunt centum talenta argenti ad fusionem basium sanctuarij, & basium ueli, ex centum inquam talentis centum bases, talentum pro base. Sed & mille septingentos, & septuagintaquinque uncinos fecit columnis, & obduxit capitella earum, & fecit cincturas earum. Aeris uero quod ad Tenupha [oblatum erat,] septuaginta talenta, & bis mille quadringenti sicli. Fecit autem ex eo bases ad ostium tentorii constitutionis, & aram æneam, & reticulum æneum pro ea cum omnibus instrumentis aræ. Sed & bases atrij per ambitum, & bases pro porta atrij, & omnes clauos tabernaculi, & omnes clauos atrij per circuitum.

CAP. XXXIX.

DE hyacinthino uero [serico,] purpureo, & coccino bis tincto fecerunt uestes inuolutionis quæ seruirent sanctuario. Fecerunt & uestes sanctas Aharoni

De uestibus sacerdotum talibus.
A^a Quidam dicunt ministerij: posset etiam dici inuolucra.

quemadmodum præceperat DOMINVS ipsi Mosi. Et fecit Ephod ex auro, hyacin^{Ephod.} tho, purpura, cocco bis tincto, & bysso torta. Et diduxerunt bracteas aureas ut ab^{Exod. 28.} scinderentur fasciæ, quæ texebantur inter hyacinthum, purpuram, & coccum bis tinctum, & byssum, opere scilicet polymito. Humeros fecerunt ei coherentes, ut ad duas extremitates eius committantur. Textura polymita limbi eius quæ erat superne in eo, erat quemadmodum opus eius, quin ex ipso fuit, nempe ex auro, hyacintho, purpura, cocco bis tincto, & bysso torta, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Fecerunt quoque lapides Schoham, circumdatos aureis spintribus, scalptos cælaturis eius qui signa cælat, cum nominibus filiorum Israel. Et posuit eos in humeris Ephod, ut essent lapides monumenti pro filiis Israel, sicut præceperat DOMINVS Mosi. Fecit & pectorale opere textili polymito, quemadmodum opus^{Pectorale.} humeralis, ex auro, hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta. Quadratum fuit, atque duplicatum fecerunt pectorale illud, cuius longitudo palmum habebat, & latitudo palmum, duplicatum. Et impleuerunt ipsum quatuor ordinibus gemmarum. Ordo Sardonychis, Topasij & Smaragdi ordo unus. Secundus ordo Carbunculi, Sapphiri & Adamantis. In tertio ordine Lyncurii, Achates & Amethystus. In quarto ordine Hyacinthus, Onyx & Iaspis, circumdati palis aureis, quibus erant inserti. Et gemmæ istæ erant cum nominibus filiorum Israel, nempe duodecim, pro nominibus illorum, exculptæ ut signa exculpi solent, singulæ nominibus suis iuxta duodecim tribus. Fecerunt quoque pectorali catenulas complicato opere ex auro mundo in extremitatibus. Fecerunt & duo spintra aurea, & duos annulos aureos, & posuerunt duos annulos in duabus extremitatibus pectoralis, & inseruerunt duas aureas catenulas, complicatas in duobus annulis, in extremitatibus pectoralis. Sed & alias duas extremitates duarum [catenularum] complicatarum, inseruerunt in duo spintra fibulata, posueruntque ea in humeros Ephod è regione ipsius. Fecerunt & duos annulos aureos, quos posuerunt in duobus humeris Ephod inferne, è regione iuxta commissuras eius, supra texturam polymitam ipsius Ephod. Et consociarunt pectorale annulis suis ad annulos Ephod fascia hyacinthina, ut esset supra texturam polymitam ipsius Ephod, ut non separaretur pectorale ab ipso Ephod. Ad Ephod fecit interulam laxiorem opere textili, quæ fuit tota hyacinthina. Et foramen erat in medio interulæ, instar foraminis lorice, & circa foramen limbus per ambitum, ne dirumperetur. Feceruntque in fimbrijs interulæ mala punica ex hyacinthino [serico,] purpureo, coccino bis tincto, & bysso torta. Fecerunt & tintinabula ex auro mundo, posueruntque tintinabula^{Laxior tunica.} inter mala punica in fimbrijs interulæ per ambitum, inter mala punica. Tintinabulum & malum punicum, [& rursus] tintinabulum & malum punicum in fimbrijs interulæ per ambitum ad ministrandum, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Fecerunt quoque tunicas byssinas opere textili pro Aharone & filiis suis. Et tiam byssinam, & pileolos byssinos decoros, & femoralia linea ex torta bysso. Et zonam ex bysso torta, hyacinthino [serico,] purpureo, & coccino bis tincto opere Phrygio, quemadmodum DOMINVS Mosi præceperat. Et fecerunt laminam coronam sanctam ex auro mundo, & scripserunt super eam scripturam, ut signa cæleri [solent,] Sanctum DOMINO. Et adhibuerunt ei fasciam hyacinthinam, qua alligaretur tiaræ sursum, quemadmodum DOMINVS Mosi præceperat. Absolutum est itaque uniuersum opus tabernaculi tentoriique constitutionis, & fecerunt filij Israel iuxta omnia quæ præceperat DOMINVS Mosi, sic fecerunt. Et attulerunt tabernaculum ad Mosén, tentorium & omnia instrumenta eius, fibulas eius, & asseres eius, & uectes eius, & columnas eius, & bases eius. Et tegumentum ex pellibus arctinis rubris, & tegumentum ex pellibus melium, & uelum obtentionis. Arcam testimonij, & uectes eius, atque propitiatorium. Et mensam omniaque^{Lamina sacra.} eius

^{Hebr. In impletionibus suis.}

eius instrumenta, & panem facierum. Luminare mundum, lampades eius, lampades dispositas, & omnia instrumenta eius, & oleum ad luminare. Et aram auream, & oleum unctionis, & suffimentum aromaticum, & uelum ad ostium tentorii.

Aram quoque æneam, & reticulum eius æneum, uestes eius, & omnia instrumenta eius, labrum & basim eius. Tapetes atrij, & columnas eius, & bases eius. Et uelum pro porta atrij, & clauos eius, atque funes eius, sed & cuncta instrumenta cultus tabernaculi ad tentorium constitutionis. Vestes quibus inuoluuntur res quæ pertinent ad ministerium sanctuarij, uestes sanctas pro Aharone sacerdote, & uestes filiorum eius, in quibus sacerdotio fungerentur. Iuxta omnia quæ præceperat DOMINVS Moysi, sic fecerunt filij Israel pro uniuerso ministerio. Et uidit Moses uniuersum opus, & ecce absoluerant hoc, sicut præceperat DOMINVS sic inquam fecerant. Et laudauit eos Moses.

^a Alij dicunt, Vestes ministerij.

CAPVT XL.

^b Ebr. Benedixit eos Moses.

LOquutusque est DOMINVS ad Moysen, dicens, In die mensis primi, in primo mensis, eriges tabernaculum tentorii constitutionis. Et pones in eo arcam testimonij, & obteges arcam uelo. Inferasque mensam, & ordinabis eam iuxta dispositionem suam: inferes & candelabrum, & in sublimi collocabis lampades eius. Pones deinde aram auream incensi coram arca testimonij, & pones uelum ad ostium tabernaculi. Aram uero holocausti pones ante ostium tabernaculi tentorii constitutionis. Labrum ipsum pones inter tabernaculum constitutionis, & inter aram, & pones illuc aquas. Pones & atrium per circuitum, & expandes uelum ad portam atrij. Tolles & oleum unctionis, & unges tabernaculum, & quidquid in eo est, & consecrabis illud cum uniuersis instrumentis suis, ut sit sanctum. Unges & aram holocausti, atque omnia instrumenta eius, & consecrabis aram, ut sit ara sacrosancta.

^a Erigitur tabernaculum à Moysi, & disponuntur omnia ordine pulcherrimo.

Unges & labrum atque basim eius, & consecrabis ipsum. Et adduces Aharonem & filios eius ad ostium tentorii constitutionis, & lauabis eos aqua. Indues quoque Aharoni uestes sanctas, & unges eum, consecrabisque eum, ut sacerdotio mihi fungatur. Sed & filios eius adduces, & indues eos tunicis. Et unges eos quemadmodum unxisti patrem eorum, ut sacerdotio mihi fungantur: futurum enim est, ut sit illis unctio eorum in sacerdotium perpetuum in posteritatibus suis. Fecit autem Moyses iuxta omnia quæ præcepit ei DOMINVS, sic inquam fecit. Et factum est, mense primo, anno secundo, primo mensis erectum est tabernaculum. Erexit autem Moyses tabernaculum illud, ponens bases eius, & ponens asseres eius, & ponens uestes eius, & erigens columnas eius. Extenditque tentorium super tabernaculum, & posuit tegumentum tentorii super illud superne, sicut præceperat DOMINVS Moysi. Tulit quoque testimonium, & reposuit illud in arcam, addiditque uestes arcæ, & posuit propitiatorium super arcam. Et inferens arcam in tabernaculum, obtendit uelum obtentionis, operiens eo arcam testimonij, quemadmodum præceperat DOMINVS Moysi. Posuit & mensam intra tentorium constitutionis ad latus tabernaculi septentrionale, extra tamen uelum. Et disposuit super eam ordinem panis in conspectu DOMINI, sicut præceperat DOMINVS Moysi. Posuit & candelabrum in tentorium constitutionis, e regione mensæ, ad latus tabernaculi meridionale. Erexit & lampades coram DOMINO, quemadmodum DOMINVS ipsi Moysi præceperat. Et aram auream posuit in tentorium constitutionis ante uelum. Et adoleuit super ea suffimentum aromaticum, quemadmodum præceperat DOMINVS Moysi. Suspēdit & uelamen ad ostium tabernaculi. Et aram holocausti posuit ad ostium tabernaculi tentorii constitutionis, & sacrificauit super ipsam holocaustum, & cibarium sacrificium, quemadmodum præcepit DOMINVS Moysi. Posuit & labrum inter tentorium constitutionis, & inter aram, & immisit in illud aquam ad lauandum. Et lauerunt ex eo Moyses, & Aharon & filij eius manus suas & pedes suos quum introiret in tentorium constitutionis, & quum appropinqua-

Exod. 30. c

Exod. 29. a

Num. 7. a

rent ad aram, lauerunt, sicut DOMINVS Mosi præceperat. Erex[it] quoq[ue] atriũ per circuitum tabernaculi & aræ, & posuit uelamen ad portam atriũ, & absoluit Mo-
ses opus illud. Et nubes obtexit tentorium constitutionis, & gloria DOMINI im-
pleuit tabernaculum. Et Moses non potuit introire in tentorium constitutionis,
eo quod nubes habitaret super ipsum, & quod gloria DOMINI imple[re]t taberna-
culum. Quumq[ue] nubes in altum tolleretur à tabernaculo, proficiscebantur filij
Israel per cunctas profectiones suas. Quando uero nubes non tolleretur in altũ,
non proficiscebantur, usq[ue] ad diem quo sustolleretur. Nam nubes DOMINI erat
super tabernaculum interdiu, & ignis erat in eo noctu coram oculis uniuersæ do-
mus Israel, in omnibus profectionibus suis.

3. Reg. 8. b
Num 9. c
Ezech. 9. a

Liber Leuiticus, Hebraice Vaicra.

CAPVT I.

De ritu holocaustorũ
quæ sunt uel de armen-
to uel de grege.

^a Maclabit scilicet
Leuita aut sacerdos.

^b Quidam pro extis
truncum legunt.

OCAVIT autẽ Mosẽ, & loquutus est DOMINVS
ad eum è tentorio constitutionis in hanc sententiam:
Loquere ad filios Israel, & dic ad eos, Si quispiam ex uo-
bis adduxerit sacrificium DOMINO, ex animalibus his,
nempe de bobus & ouibus, adducetis sacrificia uestra.
Si holocaustum fuerit sacrificium eius ex armento, adfe-
rat [uitulũ] marem integrũ, & adducat eum ad ostium
tentoriũ constitutionis, ut acceptus sit ipse coram DO-
MINO. Et admovebit manum suam super caput holo-
causti, & acceptũ erit pro eo, ut expiatio pro eo fiat. Et ^amaclabit uitulũ coram
DOMINO, & adducent filij Aharonis sacerdotes sanguinem, spargentq[ue] illum su-
per aram per ambitum, quæ [ara] est ad ostium tentoriũ cõstitutionis. Deinde de-
tracta pelle, incidat holocaustum iuxta incisiones suas. Ponentq[ue] filij Aharonis sa-
cerdotis ignem super aram, & struent ligna super ignem. Et construant filij Aha-
ronis sacerdotes incisiones, caput uidelicet & ^bexta super ligna, quæ sunt in ara
super ignem. Ventrem autem eius & ^ccrura eius aqua lauabit, & incēdet sacerdos
omnia in ara holocausti, sacrificium hoc igne confectum, odor suaueolens DOMI-
NO. Si uero de grege fuerit sacrificiũ eius, de ouibus scilicet aut capris holocau-
stum, adducat marem integrũ. Et maclat ipsum ad latus aquilonare ipsius aræ co-
ram DOMINO, spargantq[ue] filij Aharonis sacerdotes sanguinem eius super aram
per circuitum. Et incidant ipsum incisionibus suis, nempe caput suum & exta, con-
struetq[ue] sacerdos ea super ligna quæ sunt in ara super ignem. Ventrẽ uero & cru-
ra aqua lauabit, & adducet sacerdos uniuersa, & incendet in ara holocaustum, sa-
crificium hoc igne cõfectum odor suaueolens DOMINO. Si uero holocaustum
quis DOMINO offerre uoluerit ex auibus, adducat de turturibus aut pullis colum-
barum sacrificium suum. Sacerdos adferet ipsum ad aram, cõtorquebitq[ue] caput
eius, & incendet in ara, sanguis uero eius iuxta parietem aræ guttatim effundatur.
Et tollet uentriculum eius cum pluma, & projiciat eam iuxta aram ad Orientem,
ad locum cineris. Et findet ipsum cum alis suis, sed non separet, incendetq[ue] ipsum
sacerdos in ara super ligna quæ sunt super ignem, ut sit holocaustum igne confe-
ctum odor suaueolens DOMINO.

Ola.
Holocaustũ ex
armento aut bo-
bus.

Exod. 19. b

Holocaustũ ex
gregibus.

Holocaustũ ex
auibus

De cibarijs sacrificijs.

ANima quæ DOMINO cibariũ sacrificiũ offerre uoluerit, sit eius oblatio de
similagine. Et fundat super eam oleum, & ponat super eam thus. Adferatq[ue]
eam ad filios Aharon sacerdotes, & apprehendat inde uolam suam plenam de si-
mila

Minha.
Sacrificium ci-
bariũ, uel Mo-
la.

Ecdi 7. d

mila eius, & de oleo eius, cū uniuerso thure eius, & incendet sacerdos monumen-
tum eius super aram, sacrificium hoc igne confit in odorem suaueolentem DOMI-
NO. Residuum uero illius cibarij sacrificij erit Aharonis & filiorum eius, sacrosan-
ctum de sacrificijs DOMINI. Et si attuleris oblationem, cibarium scilicet sacrifi-
cium ex ijs quæ in fornace coquuntur, sit placenta similaginea, azyma oleo consper-
sa, & lagana infermentata deuncta oleo. Si uero munus tuum oblatum fuerit de
fartagine, erit simila infermentata oleo subacta. Comminues autem eam minutim,
& fundes super eam oleum, sacrificium cibarium est hoc. Si sacrificium cibarium,
quod adfers, est de frixorio, fiat de similagine cum oleo. Et inferes sacrificium hoc
cibarium, quod factum est ex illis, ad DOMINVM, & adferes illud sacerdoti, ut ad-
ducat illud ad arā. Et sacerdos tollat separatim de sacrificio isto cibario monumen-
tum eius, & adolebit [illud] in ara, ut sit sacrificium igne confectū ad odorem sua-
ueolentem DOMINO. Et quod residuum fuerit de sacrificio isto cibario, erit Aha-
ronis & filiorum eius, sacrosanctum est de sacrificijs quæ igne fiunt DOMINO.

Infermentata
sint sacrificia.

Sale condita.
Matth. 5. b
Marc. 9. c
Col. 4. a

Omne donum quod DOMINO adfertis, infermentatum sit, nullum enim fermen-
tum nullumq; mel incendere debetis in sacrificijs DOMINI quæ igne fiunt. Ex pri-
mitiuis quidem [fructibus] adferetis munus DOMINO, super aram uero nō ascen-
dent ad odorem suaueolentem. Omne munus sacrificij tui cibarij sale condias,
ne unquam desit sal foederis dei tui in cibarijs tuis sacrificijs, sed in omni munere
tuo sal adhibebis. Si uolueris sacrificiū cibarium adferre DOMINO ex primitijs, D
adferas cibarium sacrificium ē primitijs tuis, nempe fruges maturescentes igne to-
stas, quas profudit fertilissimus ager. Ponas etiam super illud oleum & thus: sacri-
ficiū hoc cibarium. Et sacerdos adolebit monumentum eius, [nempe] illius pro-
fusionis, & illius olei, unā cum uniuerso thure, sacrificium hoc quod igne confit
DOMINO.

CAP. III.

Exod. 29. b

Si uero sacrificium eius fuerit sacrificium gratiarum actionis, attuleritq; illud de
Samento marem aut foeminam, integrum adferat coram DOMINO. Et ponet
manum suam super caput sacrificij sui, iugulabitq; illud ad ostium tentorij consti-
tutionis, & spargēt filij Aharonis sacerdotes sanguinē super aram per ambitum.
Et offeret de sacrificio gratulatorio, quod igne confiat DOMINO, nempe adipem
qui operit uentrem, & omnem pinguedinem quæ est circa uentrem. Et duos re-
nes, & adipem qui est circum eos, & super omentum iliorū, & reticulum quod est
super iecur, unā cum renibus tollet. Et incendet illud filij Aharonis in ara super
holocausto, quod est super ligna, ut fiat sacrificiū igne DOMINO ad odorem sua-
ueolentem. Si uero de grege fuerit munus eius ad sacrificium gratulatorium DO-
MINO, offerat marem aut foeminam, sed integrum. Vt si ouem attulerit pro sacri-
ficio, adducat illam in conspectum DOMINI. Deinde ponat manum suam super
caput sacrificij sui, & mactet ipsum ante tentorium constitutionis, spargantq; filij
Aharonis sanguinem eius super aram per circuitum. Et sacrificet de uictima gra-
tulatoria sacrificium, quod igne confit DOMINO, nempe adipem eius, integrā cau-
dam, quæ iuncta est spinæ dorsi, tollet, adipem quoq; qui obtegit uentrem, & o-
mnem adipem qui est super intestina. Duos quoq; renes, & adipem qui est circa
eos, & super abdomen iliorum, & reticulū quod est super iecur, cum renibus tol-
let. Sacerdosq; illud incendet in ara, ut sit cibarium sacrificium igne confectū DO-
MINO. Si autem capra fuerit munus eius, adducat hanc in conspectum DOMINI,
& imponat manum suam super caput eius, mactabitq; illam ante tentorium con-
stitutionis, & spargant filij Aharonis sanguinem eius super aram per circuitum.
Et offeret de illo sacrificium suum, sacrificium, quod igne confit DOMINO, nem-
pe adipem qui obtegit uentrem, & omnē adipem qui est super uentrem. Et duos
renes, & adipem qui est super eos, & super ilijs, & reticulum super iecur, unā cum

^a Alij sic legunt, Fru-
ges maturescentes
igne tostas, spicas in-
quam in sar cōtusas.
^b Eb. illius contusio-
nis.

^A De uictimis, & gratia-
torijs aut salutaribus
sacrificijs.
^a Schelamim hostie
sunt quæ offeruntur
rebus bene gestis, gra-
tulatoriæ, et pro gra-
tiarum actione, saluta-
res, pacificæ, &c. re-
pensionum.

^b Alij legunt, cum ho-
locausto.

^c Eb. Tollet eam.

^d Eb. Tollet ea, ea om-
nia abundāt Latinis,
quā interim illis deni-
ptis, sensui nihil dece-
dat.

renibus tollet. Et adolebit ea sacerdos in ara, cibarium sacrificium quod igne consumatur, ut sit ad odorem suauolentem DOMINO omnis adeps. Ritus hic perpetuus sit ad posteros uestros, per cunctas habitationes uestras, ut nullum adipem nullumque sanguinem edatis.

CAP. III.

A De sacrificio pro peccatis, quod sacerdos sacrificat pro omni coetu uel pro priuatis.

^a Schagag, peccatum est, in quod ex incontinentia, imprudentia & errore, impellente scilicet affectu mole ac impetu, animus perplexus precipitatur, quo minus rationis ac spiritus iudicium audiat.

^b Vnctus sacerdotem pro summo intelligunt.

ET loquutus est DOMINVS ad Moysen, dicens, Loquere ad filios Israel in hanc sententiam, Anima si peccauerit per errorem in cunctis prohibitionibus DOMINI, quæ fieri non debebant, ipse uero unum ex illis fecerit. Vt si sacerdos unctus peccauerit ad delictum populi, adducat pro peccato suo quod peccauit, iuuenem ex bubus integrum DOMINO ad sacrificium pro peccato. Et adducat iuuenem illum ad ostium tentorii constitutionis in conspectum DOMINI, ponetque super caput iuueni manum suam, & mactet iuuenem coram DOMINO. Et sacerdos unctus capiat de sanguine iuueni, & inferat eum in tentorium constitutionis. Intingatque sacerdos digitum suum in sanguinem, & spargat de illo sanguine septies coram DOMINO ante uelum sanctuarii. Ponetque sacerdos de isto sanguine super cornua aræ incensi aromatici coram DOMINO, quæ ara est in tentorio constitutionis, & cunctum sanguinem iuueni, fundet ad basim aræ holocausti, quod est ad ostium tentorii constitutionis. Et omnem adipem iuueni, qui est sacrificium pro peccato, tollendo separabit ex eo, nempe adipem qui obtegit uentrem, & omnem adipem qui est circa intestinum. Sed & duos renes, & adipem qui est super eos, & super ilia, & reticulum iecoris cum renibus tollet, quemadmodum separando tollitur in boue qui fit pro sacrificio gratulatorio. Et incendet ea sacerdos in ara holocausti. Pellem uero iuueni, & omnem carnem eius, cum capite eius, & cruribus eius, & cum intestinis eius, & fimo eius. [Breuiter,] totum iuuenem extra castra efferet, ad locum mundum ubi cineres effunduntur, & comburet illum ibi super ligna in igne, iuxta locum ubi cineres effunduntur, comburetur. Quod si totus coetus Israel errore peccauerit, res uero hæc coetum latuerit, & fecerint quidpiam ex omnibus prohibitionibus DOMINI, quæ facere non debebant, atque deliquerint, quum notum fuerit factum peccatum quod peccarunt, adducet coetus iuuenem ex bubus pro peccato, & adducet illum ante tentorium constitutionis. Et seniores coetus admoue bunt manus suas super caput iuueni coram DOMINO, & mactabitur iuuenis in conspectu DOMINI. Inferetque sacerdos unctus de sanguine iuueni ad tentorium constitutionis. Et intingat sacerdos digitum suum in sanguinem, & sparget septies coram DOMINO ante uelum. Ponat deinde de sanguine illo super cornua aræ, quæ est in conspectu DOMINI in tentorio constitutionis, & totum sanguinem fundet ad basim aræ holocausti, quæ est ante ostium tentorii constitutionis. Et cunctum adipem separando tollet ab eo, & incendet super ara. Facietque cum iuueno isto, quem admodum fecit cum iuueno pro peccatis: sic inquam faciet cum isto, & expiabit pro eis sacerdos, & propitiabitur ipsis. Efferet autem iuuenem istum extra castra, & comburet eum, sicut combussit iuuenem primum, peccatum est coetus. Si princeps peccauerit per errorem, ac deliquerit, & fecerit quidpiam ex omnibus prohibitionibus DOMINI dei sui, quas facere non debebat, si illi constiterit de peccato suo quod commisit, adferat munus suum, nempe hircum caprarum marem integrum. Et applicet manum suam super caput hirci, mactabitque eum in loco ubi mactari solet holocaustum in conspectu DOMINI. Peccatum enim est. Tolletp sacerdos de sanguine sacrificij quod fit pro peccato digito suo, & ponat super cornua aræ holocausti, & sanguinem eius fundet ad basim aræ holocausti. Totum autem adipem eius adolebit in ara instar adipis sacrificij gratulatorij. Et expiabit pro eo sacerdos, ut a peccato suo [liberetur,] & propitiabitur ei. Et si anima aliqua peccauerit per errorem e populo terræ, feceritque unum ex prohibitionibus DOMINI, quas facere non debebat, atque sic deliquerit, Si innotuerit ei peccatum suum quod peccauit, adducet munus

^a Peccatum, id est sacrificium pro peccato.

^b Peccatum, id est sacrificium pro peccato.

Leuit. 7. 6

Gen. 9. a

Leuit. 9. b

Exod. 29. b
Num. 19. a

Leuit. 9. c
Num. 15. c

nus suum hircum caprarum integrum, aut capram pro peccato suo quod peccauit. Et admoueat manum suam super caput peccati, & mactet peccatum in eo loco ubi holocausta mactari solent. Tunc accipiet sacerdos de sanguine eius digito suo, & ponat super cornua aræ holocausti, & omnem sanguinem eius effundet ad basim aræ. Separandoque tollet omnem eius adipem, quemadmodum separando tollitur de sacrificio gratulatorio, & incendat sacerdos super ara, ut sit odor suaueolens DOMINO, & expiet pro eo sacerdos, & propitiabitur ei. Et si ouem adduxerit pro sacrificio peccati sui, adducat foemellam integram. Ponetque manum suam super caput sacrificij pro peccatis, & iugulabit eam in hostiam pro peccato in loco ubi mactantur holocausta. Et tollet sacerdos digito suo de sanguine hostiæ pro peccato, ponetque super cornua aræ holocausti, & cunctum sanguinem fundet ad basim aræ. Et uniuersum adipem eius tollet, quemadmodum tollitur adeps ab oue in sacrificio gratulatorio, & incendet sacerdos ea in ara, ut fiat DOMINO sacrificium igne confectum, expiabitque sacerdos illum à peccato suo quod commisit, & remittetur ei. CAP. V.

Si peccauerit anima, audieritque uocem execrationis, testisque fuerit ipse, siue uiderit, siue cognitum habuerit, si non indicauerit, iniquitatem suam feret. Aut si anima tetigerit rem aliquam immundam, siue cadauer fuerit bestiae immundæ, siue cadauer iumentum immundi, siue cadauer reptilis immundi, idque eum latuerit, is immundus est, & deliquit. Aut si tetigerit immunditiam hominis, quaecumque tandem immunditia eius fuerit, qua pollui posset, idque eum latuerit, posteaquam ei constiterit, delictum incurrit. Aut si anima iurauerit effutiendo labijs ut malefaciat aut benefaciat, iuxta omnia quæ temere effutire solet homo iurando, idque latuerit eum, ipseque rescierit se deliquisse in aliquo horum. Si sic in aliquo horum deliquerit, confiteatur quod ea re peccauit, & adducat DOMINO sacrificium pro delicto suo, pro peccato inquam suo quod peccauit, foeminam ex grege, ouem aut capram ad sacrificium pro peccato, & expiabit eum sacerdos à peccato suo. Si uero facultas adferendæ ouis aut capræ defuerit ei, adferat DOMINO pro delicto suo quod commisit, duos turtures, aut duos pullos columbinos: alterum pro peccato, alterum ad holocaustum. Adferat autem eos sacerdoti, qui sacrificet primum illum qui est pro peccato, contorquendo scilicet caput eius, iuxta ceruicem eius, ita tamen ut non separet. Et sparget de sanguine illius hostiæ pro peccato ad parietem aræ, reliquum uero sanguinem guttatim ad basim aræ effundat: peccatum est. Alterum uero faciet pro holocausto, iuxta ritum, & expiabit illum sacerdos à peccato suo quod peccauerat, & remittetur ei. Si uero facultas adferendi duos turtures aut duos columbinos pullos ei defuerit, adferat munus suum is qui peccauit, decimam scilicet partem similaginis Ephra pro sacrificio peccati: at oleum non ponet super illud, neque etiam thus addat, est enim sacrificium pro peccato. Offerat autem eam [similaginem] sacerdos, apprehendatque sacerdos de ea uolam suam plenam, monumentum scilicet eius, & incendet in ara, ut sit DOMINO sacrificium igne confectum, sacrificium scilicet pro peccato. Et expiabit eum sacerdos à peccato suo quod commisit in aliquo scilicet horum, & remittetur ei, eritque sacerdotis, quemadmodum cibarium sacrificium. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen, dicens, Anima si fuerit aliqua prauaricatione prauaricata, & peccauerit per errorem in his quæ DOMINO sunt consecrata, adducat DOMINO pro delicto suo, arietem integrum ex grege iuxta aestimationem tuam argenti ponderosi, iuxta solum sanctuarij, ut sit pro sacrificio delicti. Eam uero rem consecratam, in qua peccauit, restituet, addita ad eam quinta eius parte, quam tradat sacerdoti, sacerdos uero expiabit pro eo, ariete scilicet qui pro delicto sacrificatur, & remittetur ei. Quod si anima peccauerit, & fecerit quiddam ex prohibitionibus DOMINI, quæ fieri non debent, nesciueritque, & ita deliquerit, feret iniquitatem suam. Is adferat ad sacerdotem pro hostia delicti arietem integrum ex grege, iuxta aestimatio-

^cPeccatum, id est hostiam pro peccato.

^A De sacrificijs quæ fiunt pro execratione aut per iurio, & pro errore ac ignorantia.

^a Quidam legunt, iuramenti, quidam blasphemiae, aut periu-rij.

^b Et si non attigerit manus eius sufficientiam pecudis.

^c Peccatum, id est sacrificium pro peccato.

^d Et. Peccatum est.

Agg. 2. b
1. Cor. 6. c

Leuit. 12. d

Exod. 30. b

h. 2

nem tuam, & sacerdos expiabit eum ab errore suo in quo errauit ignorauitq̃, & remittetur ei. Sacrificium hoc est pro delicto, quo expiat [quis] delictum coram DOMINO. Loquutusq̃ est DOMINVS ad Moſen, dicens, Anima ſi peccauerit, & ſcelus designarit contra DOMINVM, negando uidelicet proximo ſuo depositum, uel datum in manum ſuam, aut rapiendo, calumniamq̃ faciendo proximo. Aut ſi rem perditam inuenit, & eam negauerit, iuraueritq̃ falſo ſuper quapiam re, ex omnibus his quę facere ſolet homo, inq̃ his peccare. Si itaq̃ peccauerit & deliquerit, reſtituat raptū quod rapuit, aut quod per calumniam extorſit, aut depositum quod illi fuit cōmiſſum, aut rem perditam quam inuenit, quin totum illud ſuper quo peierauit, reddet ſortem, addita ei quinta eius parte, reddat inquā ei cuius eſt, in die quo expiat delictum ſuum. Sacrificiū uero pro delicto ſuo adducat DOMINO, arietem nempe integrum ex grege, iuxta tuam æſtimationem, ad ſacrificium delicti ipſi ſacerdoti. Et expiet pro eo ſacerdos coram DOMINO, & remittetur ei, quidquid illud fuerit quod fecit, & in quo deliquit.

CAPVT VI.

De holocauſtis quotidianis, alijsq̃ ſacrificijs, & quid ſacrificare debeat ſacerdos quum inungitur.

ET loquutus eſt DOMINVS ad Moſen, dicēs, Præcipe Aharoni & filijs eius in hanc ſententiam, Hęc eſt lex holocauſti. Holocauſtum ſit in pyra arę tota nocte uſq̃ mane, & ignis ipſius arę incenſus ſit in ea. Induetq̃ ſacerdos ueſtimētum ſuum lineum, & lineis femoralibus induet carnē ſuam, leuet cineres quos abſumpſit ignis holocauſti in ara, ponetq̃ eos iuxta aram. Et exuens ueſtes ſuas, induet alias ueſtes, efferetq̃ cineres extra caſtra ad locum mūdum. Ignis uero in ara incenſus maneat, nec unquam extingatur, quin ſacerdos per ſingulos dies mane ligna in ara incendat, & aptet ſuper eam holocauſtū, adolebitq̃ ſuper eam adipēs ſacrificiorum pacificorum. Ignis ſemper accenſus ſit in ara, nec unquam extingatur. Hęc uero lex eſt ſacrificij cibarij. Adferent illud filij Aharonis coram DOMINO ante aram, ſeparandoq̃ tollet ex illo uola ſua, ex ſimilagine ſcilicet ipſius ſacrificij cibarij, & de oleo eius, totumq̃ thus, quod eſt ſuper ſacrificium cibarium, incendetq̃ in ara monumentum eius, in odorem ſuaueolentem DOMINO. Quod uero ex eo ſuperfuerit, comedent Aharon & filij eius: placētæ infermentatæ comedentur in loco ſancto, in atrio tentorij conſtitutionis comedent illud, non coquetur fermentatum. Hoc ipſum dedi eis, ut ſit pars eorum ex ſacrificijs meis quę igne fiunt, ſacroſanctum eſt, quemadmodum ſacrificium pro peccato, & ſacrificiū pro delicto. Omnis mas ex filijs Aharonis comedet ex eo: ritus hic perpetuus ſit in poſteritatibus ueſtris, de ſacrificijs quę igne cōſiunt DOMINO. Quicumq̃ contingit ea, ſacer eſto. Loquutusq̃ eſt DOMINVS ad Moſen, dicens, Hoc ſit munus Aharonis & filiorum, quod adferent DOMINO, ab eo die quo fuerit unctus. Decima pars Ephę ſimilaginis pro iugi ſacrificio, dimidium eius mane, & dimidium eius ueſpere. In ſartagine cum oleo fiet, maceratam adferas eam, cocta ſcilicet fruſta cibarij ſacrificij adferas, odorem ſuaueolentem DOMINO. Et ſacerdos qui pro eo unctus fuerit de filijs eius, faciet iſtud: ritus hic perpetuus ſit, DOMINO totū incendatur. Omne ſacrificium cibarium ſacerdotis totū [incenſum] erit, nec comedetur. Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiā, Loquere ad Aharonem, & ad filios eius hiſce uerbis, Hęc eſt lex hoſtię pro peccato. In loco ubi maſtatur holocauſtum, maſtabitur & hoſtia pro peccato coram DOMINO, ſacroſancta enim eſt. Sacerdos qui ſacrificat hoſtiam pro peccato, eam comedet, in loco ſancto comedetur, nempe in atrio tentorij cōſtitutionis. Quicumq̃ contigerit carnem eius, ſacer eſto. Et ſi de ſanguine eius ſparſum fuerit ſuper aliquam ueſtem, quod aſperſum fuerit lauabis in loco ſancto. Vas autē fictile in quo cocta fuerit, frangetur: & ſi in uaſe æneo cocta fuerit, defricabitur, & aqua lauabitur. Omnis mas ex ſacerdotibus comedet illam, ſacroſancta enim eſt. Et omnis hoſtia peccati, de cuius ſanguine inferitur in tentoriū conſtitutionis, ad expiandum in ſanctuario,

Holocauſtum.

luge ſacrificiū.

Ignis perpetuus.
Sacrificium cibarium, quod dicitur Minha.

Quidam legunt, rotulas ſciſſas.

Hoſtia pro peccato.

Heb. 13. b

non

non comedetur, sed igne cremabitur.

CAP. VII.

Hostia pro delicto.

HAec uero lex est hostiæ pro delicto, sacrosancta est. In loco ubi maculant holocaustum, ibi quoque macent hostiam pro delicto, & sanguinem eius sparget super aram per circuitum. Omnem adipem eius adferet de eo, caudam, & adipem eius qui obtegit intestina. Duos quoque renes, & adipem qui super eos est, & qui est super ilijs, & reticulum quod est super iecur cum renibus tollet. Et incendet ea sacerdos super ara, ut sit sacrificium quod igne confit DOMINO. Est enim hostia pro delicto. Omnis mas de sacerdotibus ex ea comedet, in loco sancto comedetur, est enim sacrosancta. Sicut hostia pro peccato, sic hostia pro delicto, eadem illis lex est, & erit sacerdotis qui per eam expiat. Sacerdos qui adfert alicuius holocaustum, illius erit pellis holocausti quod sacrificauit. Et omne sacrificium cibarium quod coctum est in fornace, & quodcunque fit in frixorio, & in sartagine, sacerdotis illius erit qui illud sacrificat. Et omne sacrificium cibarium quod permixtum est oleo, quin & aridum, erit omnium filiorum Aharonis, unius ut alterius. Hæc est lex

Hostia pacificorum.

sacrificij pacificorum, cum offertur DOMINO. Si pro gratiarum actione obtulerit ipsum, offerat pro sacrificio illo gratiarum actionis placentas azymas oleo permixtas, & extenuatas placentas infermentatas oleo unctas, & similaginem maceratam, lagana oleo subacta. Cum placentis panis fermentati, adducet sacrificium suum, pro hostia gratiarum actionis pacificorum suorum. Et adferet ex eo unum, ex uniuerso sacrificio Thruma DOMINO, quæ erit sacerdotis spargentis sanguinem pacificorum. Porro caro sacrificij gratiarum actionis pacificorum suorum, eodem die quo adfertur edi debet, nec reponat ex eo quidquam usque mane. Si autem ex uoto uel sponte attulerit sacrificium suum, comedetur eodem die quo adfert sacrificium suum: postero uero die si quid residuum manserit, edi potest. Quod autem manserit de carne sacrificij in diem tertium, igne comburetur. Quod si omnino quidpiam comestum fuerit de carne pacificorum suorum die tertio, fauorem non consequetur offerens illud, nec reputabitur ei, quin abominatio erit, & anima quæ comederit, feret iniquitatem suam. Caro quæ tetigerit quancunque immunditiam, non comedetur, sed igne comburetur. Munda sit omnis caro, & qui carnem comederit. Anima quæ comederit carnem de hostia pacificorum quæ DOMINI sunt, & habuerit in se immunditiam suam, excindetur anima eiusmodi de populis suis. Anima uero quæ tetigerit aliquid immundum, siue sit hominis immunditia, siue immundum animal, aut immunditia reptilis, & comedet de carne sacrificij pacificorum, quod DOMINI est, excindetur anima huiusmodi de populis suis. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen, dicens, Loquere ad filios Israel hisce uerbis,

Vota & uoluntaria munera.

Omnem adipem bouis, & ouis, atque capræ non comedetis. Adipis cadaueris, & adipis discerpti à bestia usus esse potest ad omnia opera, modo huiusmodi non edatis. Omnis enim qui adipem animalis, quod adducitur ad sacrificium quod igne confit DOMINO, comederit, anima illa edens excindetur de populis suis. Et omnem sanguinem ne edatis, in cunctis habitationibus uestris, siue auis sit, siue iumentum. Quæcunque anima sanguinem aliquem comederit, huiusmodi anima excindatur de populo suo. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen in hanc sententiam, Loquere ad filios Israel huiusmodi uerba, Qui adducit sacrificium pacificorum suorum DOMINO, adducat suam illam oblationem DOMINO, de sacrificio pacificorum. Manus eius adducat sacrificium quod igne confiat DOMINO, adipem cum pectuscullo adferet ipse, pectus quidem ut agitur ad Tenupha coram DOMINO. Adipem uero incendet sacerdos in ara, eritque pectus Aharonis & filiorum eius. Armum quoque dextrum dabitis Thruma sacerdoti, ex sacrificijs pacificorum uestrorum. Qui ex filijs Aharonis obtulerit sanguinem pacificorum atque adipem, is habebit armum dextrum pro portione. Nam pectus Tenupha, & armus Thruma accedet

Adips & sanguis non comedenda.

^A De sacrificijs pro delicto. De sacrificijs gratiarum seu gratiarum actionis, quæ pacifica dicuntur, de adipe & sanguine, de unctioe sacerdotis tali.

^B Quidam dicunt, laudis, quidam confessionis.

Thruma separatim quoddam munus, quod DOMINO in sublimem tollitur.

^C Alij legunt, Qui carne sunt munda, carnem edent.

^D Tenupha quod dextrorsum & sinistrorsum agitur. Thruma quod sursum & deorsum agitur.

pi à filijs Israel, de sacrificijs pacificorum ipsorum, & dedi ea Aharoni sacerdoti & filijs eius, statuto perpetuo à filijs Israel. Hæc est unctio Aharonis & filiorum eius de sacrificijs DOMINI, à die quo attulit eos, ut sacerdotio fungeretur coram DOMINO, quæ præcepit eis DOMINVS dari, in die unctionis eorum à filijs Israel, statuto perpetuo in posteritatibus suis. Hæc est lex holocausti, & sacrificij cibarij, & hostiæ pro peccato, & hostiæ pro delicto, pro initiatione, & pro sacrificio pacificorum. Quam scilicet præcepit DOMINVS Mosi in monte Sinai, quum mandaret filijs Israel in deserto Sinai, ut adferrent sacrificia sua DOMINO. Epilogus.

CAP. VIII.

De unctione & initiatione Aharonis & filiorum eius, atque tabernaculi.

A Loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicēs, Accipe Aharonem & filios eius cum Leo, & uestes, atque oleum unctionis, & iuencum pro peccato, & duos arietes, atque canistrum placetarum infermentatarum. Et congrega uniuersum coetum ad ostium tentorii constitutionis. Et Moses fecit quemadmodum præceperat ei DOMINVS, congregatusque est coetus ad ostium tentorii constitutionis. Et dixit Moses ad coetum, Hoc est uerbum quod præcepit DOMINVS, ut fiat. Et adduxit Moses Aharonem & filios eius, & lauit eos aqua, & induit eum tunicam strictam, & cinxit eum zona, sed & interulam laxiorem induit eum, & induit eum humerale, & cinxit illud textura polymita quæ erat in humerali, cingens scilicet illum eo. Posuit & pectorale super eum, reponens in pectorali Vrim & Thumim. Deinde posuit tiaram in capite eius, ponens super tiaram in anteriori parte eius, laminam auream coronam sanctam, sicut præceperat DOMINVS Mosi. Exod. 28. 2. Accepit quoque Moses oleum unctionis, & unxit tabernaculum & quidquid fuit in eo, & consecrauit ea. Et spargens de illo super aram septies, unxit aram & omnia instrumenta eius, labrum & basim eius ut consecraret ea. Exod. 30. 6 Fundens autem de oleo unctionis super caput Aharonis, unxit eum, ut eum consecraret. Et applicans Moses filios Aharonis, induit eos tunicis, atque acinxit eos cinctura, & adhibuit eis pileolos, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Eccli. 45. 6 Adduxit quoque iuencum pro peccato, & posuit Aharon atque filij eius manus suas super caput iuenci, qui fuit sacrificium pro peccato. Quo mactato, Moses accepit sanguinem, quem digito suo posuit super cornua aræ per ambitum, & expiauit aram, & sanguinem fudit ad basim aræ, consecrauitque ipsam, & expiauit pro ea. Et tollens uniuersum adipem, qui erat super uentrem, & reticulum iecoris, & duos renes, atque adipem eorum, incendit Moses in ara. Iuencum uero & pellem eius, carnem eius, & excrementum eius extra castra igne combussit, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Et adducto ariete pro holocausto, imposuerunt Aharon & filij eius manus suas super caput arietis. Quo mactato, Moses sparsit sanguinem super aram circunquaque. Et incidens arietem in suas incisiones, incendit Moses caput, & alias incisiones cum extis. Ventrem uero & crura lauit aqua. Et incendit Moses totum arietem super ara in holocaustum, ut fieret odor suaueolens, & sacrificium quod igne confit DOMINO, quemadmodum DOMINVS Mosi præceperat. Exod. 29. 6 Adduxit deinde arietem alterum, arietem scilicet consecrationis, & imposuerunt Aharon & filij eius manus suas super caput arietis. Quem mactans Moses, tulit de sanguine eius, & posuit super auriculam molliorem auris Aharonis dextræ, & super pollicem manus eius dextræ, & super pollicem pedis eius dextri. Et adducens Moses filios Aharonis, posuit de sanguine super teneriorem partem auris eorum dextræ, & super pollicem manus eorum dextræ, & super pollicem pedis eorum dextri, sparsitque Moses sanguinem super aram per circuitum. Exod. 29. 8 Tulit deinde adipem atque caudam, & omnem adipem qui erat super uentrem, reticulum iecoris, & duos renes cum adipe eorum, & armum dextrum. De canistro quoque azymorum quæ erant coram DOMINO, tulit placentam unam infermentatam, & placentam panis delibuti unam, & laganum unum, & posuit super adipem, & super armum dextrum. Et hæc omnia posuit super manus Aharonis, & super manus filiorum eius, & agitauit

Exod. 29. c

Exod. 29. f

Exod. 29. a

Heb. 5. b. 7. d

Aharon popu-
lo benedicit.

tavit ea Tenupha coram DOMINO. Deinde tulit Moses ea de manibus eorum, et
adoleuit in ara ^asuper holocaustum, fuit enim hoc sacrificium ^bconsecrationis igne
confectum DOMINO in odorem suaueolentem. Et accipiens Moses pectus, agita-
uit ipsum Tenupha coram DOMINO, fuit enim de ariete consecrationis ipsi Mosi
pars hæc, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Tulit etiam Moses de
oleo unctionis, & de sanguine qui erat in ara, & sparsit super Aharonem, & super
uestimenta eius, & filios eius, atq; uestimenta filiorum eius cum eo, consecrauitq;
Aharonem, uestimenta eius, & filios eius, atq; uestimenta filiorum eius cum eo.
Et dixit Moses ad Aharonem, & ad filios eius, Coquite carnem in ostio tentorii con-
stitutionis, ibidemq; comedite eam unâ cū pane, qui est in canistro cōsecrationis,
quemadmodum ^cpræcepi hisce uerbis, ^dAharon & filij eius comedent eam.
Quod uero de carne & pane reliquum fuerit, igne comburetis. De ostio quoq;
tentorii constitutionis septem diebus non exhibitis, ad eum usq; diem quo impleti
fuerint dies consecrationis uestre: septem enim diebus implebit manum uestram,
sicut fecit hac die, sic præcepit DOMINVS fieri ad expiandum uos. Porro die no-
ctuq; sedebitis in ostio tentorii constitutionis septem diebus, & obseruabitis ob-
seruationem DOMINO, ut nō moriamini, sic enim iussus sum. Fecit itaq; Aharon
& filij eius omnia uerba quæ DOMINVS ^eper Mosen præceperat. CAP. IX.
FActum est autem octauo die, ut uocaret Moses Aharonem atq; filios eius, se-
nioresq; Israelis. Dixit autem ad Aharonem, ^fTolle tibi uitulum ^giuuenem ex
armēto ad hostiam pro peccato, & arietem in holocaustum, integros [utrosq;] &
adduc in cōspectum DOMINI. Ad filios uero Israel dices hisce uerbis, Tollite hir-
cum ex capris pro hostia peccati, & uitulum, & agnū, anniculos, integros pro ho-
locausto. Bouem quoq; & arietem pro pacificis, ad sacrificandum coram DOMI-
NO, & oblationem ^hMinha oleo cōpersam, hodie enim DOMINVS apparebit uo-
bis. Tulerunt itaq; quæ præcepit Moses, ante tentorium cōstitutionis, & accessit
uniuersus cœtus, steterūtq; corā DOMINO. Et ait Moses, Hoc est uerbum quod
præcepit DOMINVS ut faciatis, & apparebit uobis gloria DOMINI. Et ait Moses
ad Aharonem, ⁱAccede ad aram, & fac ^jsacrificium tuum pro peccato, & holocau-
stum tuum, & fac expiationem pro te, & pro populo, & fac etiam sacrificium po-
puli, ut expies eos, quemadmodū præcepit DOMINVS. Accessit igitur Aharon
ad aram, & maclauit uitulum quem ha-^kbuit pro peccato. Et attulerunt filij Aharo-
nis sanguinem ad eum, & intingens digitum suum in sanguine, posuit super cor-
nua aræ, fuditq; sanguinem ad basim aræ. Adipem uero & renes, & reticulum ie-
coris de illa hostia peccati, incendit in ara, quemadmodum præceperat DOMINVS
Mosi. Porro carnem & pellem igne combussit extra castra. Maclauit & holo-
caustum, & porrexerunt Aharoni filij eius sanguinem, quem sparsit super aram
per circuitum. Sed & holocaustum ipsum administrarūt ei, cum incisionibus suis,
& capite, quæ incendit super arā. Lauit quoq; uentrē & crurē, & incendit cum ho-
locausto in ara. Deinde adduxit sacrificium populi, accipiens caprum, quem ha-
buit populus hostiam peccati, & maclans eum, confecit eum pro hostia peccati,
quemadmodum priorem. Et sacrificauit holocaustum, & fecit illud iuxta ritum.
Adduxit & cibarium sacrificium, implens manum suam ex eo, & incendēs in ara
præter holocaustum matutinum. Maclauit & bouem, & arietem, sacrificium scili-
cet gratulatorium, quod populus habuit. Et filij Aharonis porrexerunt ei sangui-
nem, quem sparsit super aram per ambitū. Et adipēs de boue, & ariete, & caudam,
& obtegentem [adipem,] & renes atq; reticulum iecoris. Et posuerunt adipēs su-
per pectusculum, & incendit adipēs in ara. Pectuscula uero & armum dexterum
mouit Aharon Tenupha coram DOMINO, quemadmodum præceperat Moses.
Et leuans Aharon manum suam super populum, fausta est eis imprecatus, tum de

Quid sit Tenupha,
uide cap. 29. Exodi,
& supra 7. cap.
^a Alij legunt, cum ho-
locausto: alij, post ho-
locaustum.
^b Ebr. impletionum.

^c Quidā legūt, iussus
sum.

^d Ebr. In manu Mosi.
Octauo die pro se pri-
mū Aharon, deinde pro
populo sacrificat, igne
cœlesti omnia deuorans
te.
^e Ebr. Vitulum filium
bonis.

^f Minha est cibarium
sacrificium.

^g Ebr. Fac peccatum
tuum.

^h Potest etiam legi, su-
per holocausto, aut
post.

scendit [ab ara,] ubi fecerat hostiam pro peccato, & holocaustum, atq; gratulatoria. Et ueniens Moses atq; Aharon in tentorium constitutionis, egressi bene precati sunt populo, uisaq; est gloria DOMINI uniuerso populo. Et egressus est ignis à facie DOMINI, deuorauitq; in ara holocaustum, & adipēs: quod uidens uniuersus populus, lātis uocibus exclamans, ceciderunt in facies suas.

CAP. X.

Num. 3. a. 26. g
1. Par. 24. a

Nadab & Abihu infērentes ignem alienum, igne absumuntur. Interdicitur uini potus sacerdotibus, definitur illis pars ex sacrificijs. De hirco pro peccatis qui combustus fuit.

A ET accipientes filij Aharonis Nadab & Abihu quiscq; acerram suam, [†]imposuerunt to igne, miserunt in eas incensum, & attulerunt coram DOMINO ignem alienum, de quo nihil eis praeceperat DOMINVS. Et egressus ignis à facie DOMINI, deuorauit eos, mortuiq; sunt in cōspectu DOMINI. Et ait Moses ad Aharonem, Hoc est quod loquutus est DOMINVS, quum diceret, In his qui mihi appropinquant sanctus ero, & in conspectu uniuersi populi gloriosus. Et Aharon tacuit.

Exod. 19.

B Et ait Moses ad Aharonem, & ad Eleazarum atq; Ithamarū filios eius, Capita uestra ne nudetis, nec uestimenta uestra discindatis, ne moriamini, & ne indignatio cadat super uniuersum cōtū, sed fratres uestri, nempe tota domus Israel, defleant deflagrationem quam incendit DOMINVS. Et de ostio tentoriij constitutionis ne egredimini, ne fortē moriamini, quoniā oleum unctionis DOMINI est in uobis.

Officiū sacerdotum.

Et fecerunt iuxta uerbum Mosi. Et loquutus est DOMINVS ad Aharonem hisce uerbis, Vinum & siceram non bibes, tu & filij tui qui tecum sunt, quum ingressi fueritis tentorium cōstitutionis, ne moriamini: statutum hoc sit sempiternum per posteritates uestras. Et ut discernatis inter sanctum & inter prophanum, inter im-

*Eb. in manu Mosi.

C mundum & mūdum. Vtq; doceatis filios Israel omnia statuta quae DOMINVS ad eos [†]per Mosē loquutus est. Et loquutus est Moses ad Aharonem, & ad Eleazarum, & Ithamarum filios eius residuos, Tollite cibarium sacrificiū quod superest ex eis sacrificijs, quae igne confiunt DOMINO, & comedite illud infermētatum iuxta aram, quoniā sacrosanctum est. Comedētis illud, inquam, in loco sacro: est enim demensum tuum, & demensum filiorum tuorum, de eis sacrificijs quae igne confiunt DOMINO, quoniam sic iussus sum. Et pectusculum Tenupha, armumq; Thruma comedētis in loco mundo, tu & filij tui, atq; filiae tuae tecum, siquidē pro iure tuo, & pro iure filiorum tuorum datū sunt [ista] de sacrificijs pacificorum filiorum Israel. Armum Thruma, & pectusculū Tenupha cum sacrificijs adipum

De Tenupha & Thruma uide Exodi cap. 29.

D quae igne fiunt, inferent, ut motitent Tenupha coram DOMINO. Hoc erit tibi, & filijs tuis tecum, statutum perpetuum, quemadmodum praecepit DOMINVS. Hircum [†]quoq; pro peccato diligenter quæsiuit Moses, & ecce erat combustus. Iratus est ergo cōtra Eleazar atq; Ithamar filios Aharonis superstites, & ait, Quare non comedistis hostiam pro peccato in loco sacro, quum sit sacrosancta, illamq; uobis dederit, ut auferatis iniquitatem cōtūs, ad expiandum eos in cōspectu DOMINI? En sanguis eius non est illatus intra sanctuarium interius, omnino debueratis comedere eam in sanctuario, quemadmodum praeceperam. Aharon autem respondit Mosi, En attulerunt hodie hostiam suam pro peccato, & holocaustum suum coram DOMINO, taliaq; mihi acciderunt, & si comedissem hostiam pro peccato hodie, num hoc benefactum esset in oculis DOMINI? Quod quum audisset Moses, boni consuluit.

2. Mach. 2. 6

CAP. XI.

De discrimine mundum & immundorū animalium.

A ET loquutus est DOMINVS ad Mosē & Aharonem, dicens, Loquimini ad filios Israel in hanc sentētiā, [†]Hoc est animal quod comedētis ex omni iumento quod est super terram. Quidquid ex iumētis ungulam separat, & ungulas fissura findit, ruminationem sursum reuocans, hoc comedētis. Verū tamen hoc non comedētis ex his quae ruminationem sursum reuocāt, & ex his quae ungulam separant,

Deut. 14. a

parant, camelus, qui sursum quidem ruminationem reuocat, at ungulam non separat, & ob id immundus sit uobis. ^aCuniculus, qui & ipse ruminat, sed ungulam non separat, immundus sit uobis. Et lepus, qui ruminationem reuocat sursum, at ungulam non separat, immundus sit uobis. Et sus, quū ungulam separet, findatq; fissura ungulam, ruminationem tamen non reuocat, immundus sit uobis. De carne eorum ne edatis, & cadauer illorum ne tangatis, sed immunda sint uobis. Ex omnibus uero quæ in aquis sunt, hoc comedetis: quæcunq; in aquis pinnulas habent & squamas, tam in mari quā in fluminibus, ea comedetis. Et quidquid pinnulas non habet ac squamas, in mari & fluminibus, ex omnibus reptilibus aquaticis, & ex cuncta anima uiuente quæ in aquis est, abominandum sit uobis. Abominanda inquam sint uobis, de carne eorum ne comedatis, & cadauer illorum horreatis. Quidquid in aquis pinnulas & squamas non habet, sit uobis abominandum. In auibus hæc sunt, à quibus horrere nec ea comedere debetis, abominanda enim sunt, Aquila, accipiter, aquila marina, uultur & miluus iuxta speciem suam. Omnis coruus iuxta speciem suā. Struthio, ^bnoctua, cuculus, nifus iuxta speciem suam: nycticorax, mergulus, bubo, ^cporphyrio, ibis, pelecanus, ciconia, & graculus iuxta speciem suam, upupa & uespertilio. Quidquid ex uolucris repit & uadit super quatuor, abominandum uobis esto. Veruntamen istud comedetis ex omni reptili pennato, quod graditur super quatuor, cui scilicet sunt suffragines super pedes eius, quibus saltare potest super terram. Ex quibus hæc ^dcomedetis, Arbe iuxta speciem suam, & Saleam iuxta speciem suam, & Hargol iuxta speciem suam, & Hagab iuxta speciem suam. Omne uero reptile alarū quod quatuor pedes habet, abominandum esto uobis. In istis polluemini, & quicunq; cadauer illorum tetigerit, immundus sit usq; ad uesperam. Omne animal quod separat ungulam, sed fissuram non findit, nec ruminationem sursum reuocat, immunda hæc sint uobis: quicunq; tetigerit ea, immundus erit. Et quidquid graditur super manus suas, in omni animali quod ambulat super quatuor, immunda sint uobis talia: & quicunq; tetigerit cadauer illorum, ad uesperam usq; sit immundus. Et qui portauerit cadauer illorum, lauet uestimenta sua, eritq; immundus usq; ad uesperam: immunda hæc sint uobis. Et in reptili quod reptat super terrā, hoc uobis immundum sit, Mustela & mus, crocodilus iuxta speciem suam. Erius, limax, stellio, lacerta & chamæleon: hæc immunda sint uobis in omni reptili: quicunq; tetigerit ea mortua, immundus erit usq; ad uesperam. Et super quodcunq; ceciderit cadauer eorum, immundum erit, siue fuerit uas ligneum, siue uestis, siue pellis, siue faccus, siue quodcunq; uas in quo sit aliquod opus, per aquam traducatur, sitq; immundum usq; ad uesperam, & cum mundabitur. Omne quoq; uas fictile, in quod aliquid ex his inciderit, immundum erit quidquid intra ipsum fuerit, uasq; ipsum confringetis. Sed & omnis cibus qui comedi solet, super quem uenerit aqua [huiusmodi,] immundus erit: & omnis potus qui bibi solet, in quocunq; fuerit uase, immundus erit. Et omne super quod ceciderit cadauer illorum, immundum erit, ^efurnus & ollæ diruantur, quia immunda sunt, eruntq; uobis immunda. At fons, puteus, & aquarum collectio munda erit: & qui cadauer illorum tetigerit, immundus erit. Quod si cadauer illorum ceciderit super quodcunq; ^fsemen quod seminat aut seminari possit, mundum erit. Sin aqua fusa fuerit super semen, & ceciderit super illud cadauer illorum, immundum erit uobis. Si fuerit mortuum aliquod iumentum, quod à uobis edi potest, & aliquis tetigerit cadauer eius, is immundus erit usq; ad uesperam. Qui comederit de morticino eius, lauet uestimenta sua, & erit immundus usq; ad uesperam: sic qui portauerit cadauer eius, lauabit uestimenta sua, & immundus erit usq; ad uesperam. Deniq; omne reptile quod reptat ^gsuper terram, abominandum sit uobis, nec comedatur. Quidquid incedit super

^aPro cuniculo quidā legūt, mus mōtanus.

^bQuidā accipitrem putant.

^cPro porphyriōe alij legunt, uespertilio.

^dHæc quatuor nomina ideo reliqui, q. uarie ab interpretibus traducta sunt. Significant autem fere locustarum, cicadarū, ac brucorū species, Graeci uocant attelabos.

^eQuidam per semen legumina intelligūt.

2. Mach. 6. d

Immunda in aquis.

Aues immundæ.

Animalia immunda.

Cibus.

Potus.

Fontes.

Sementis.

Reptile.

pectus, & quidquid ambulat super quatuor, aut quod plures habet pedes, in omni reptili quod reptat super terram, ea non comedetis, quoniã abominanda sunt. Ne reddatis abominandas animas uestras in ullo reptili, neq; polluetis uos in eis, ut immundi fiatis in eis, quoniã ego sum DOMINVS deus uester: sanctos ergo uos seruate, & sancti estote, quoniam ego sanctus sum, & ne polluatís animas uestras in ullo reptili quod reptat super terram: Ego enim sum DOMINVS, qui eduxi uos de terra Aegypti, ut essem deus uester: sancti ergo sitis, quia ego sanctus sum. Hæc est lex iumentorũ, & uolucrum, omnisq; animæ uiuētis quæ reptat in aquis, & omnis animæ quæ reptat super terram. Vt scilicet discrimen fiat inter immundum & inter mundũ: inter animal quod edi potest, & inter animal quod edi non debet.

CAP. XII.

Qua lege quoq; ritu enixæ à partu purificetur.
Ebr. Si seminificauerit.
Vel semen fecerit.

A Loquutusq; est DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Loquere ad filios Iſrael, & dic, Mulier ſi ſuſcepto ſemine marem pepererit, ſeptem diebus immũda erit, iuxta dies ſeparationis menſtruorum ſuorum erit immunda, * octauo die circumcidetur caro præputij [pueri,] deinde maneat trigintatribus diebus in ſanguine purificationis ſuæ: nihil ſanctum tangat, in ſanctuarium non ingrediatur, donec fuerint exacti dies purgationis ſuæ. Si uero ſceminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ſeparationem ſuam, & ſexagintaſex diebus manebit in ſanguine purificationis ſuæ. Quumq; exacti fuerint dies purgationis ſuæ, pro filio uel filia, adducet agnum anniculum in holocauſtum, & pullum columbinum, aut turturem pro hoſtia peccati, ad oſtium tentorij conſtitutionis, & ad ſacerdotem. Qui adducto illo in conſpectum DOMINI, expiabit pro ea, mundabiturq; à fonte ſanguinis ſui. Et hæc eſt lex pro pariente marem uel ſceminam. Si uero facultas adferendi agni ei defuerit, accipiat duos turtures, aut duos pullos columbinos, unum pro holocauſto, & alterum pro hoſtia peccati, et expiabit pro ea ſacerdos, & munda erit.

CAP. XIII.

De lepra, & leproſorũ purificatione.

A ET loquutus eſt DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Si fuerit in cute carnis alicuius hominis tumor, ſeu ſcabies ſerpens fuerit, ſiue candidã macula, ut ſit in cute carnis eiſ macula lepræ, ducetur ad Aharonem ſacerdotem, uel ad aliquem ex filiis eiſ ſacerdotibus. Tum inſpiciet ſacerdos maculam in cute carnis: ſi pilus in ipſa macula uerſus eſt in candorẽ, & aſpectus maculæ ſubſidet profundior ſcilicet quàm ſit cutis carnis eiſ, macula hæc lepra erit, & inſpiciet eum ſacerdos, & immundũ eum pronuntiabit. Si uero candidã macula fuerit in cute carnis eiſ, & aſpectus eiſ nõ fuerit profundior ipſa cute, nec pilus eiſ uerſus fuerit in candorem, occludet ſacerdos maculã ſeptem diebus, tum inſpiciet eum ſacerdos die ſeptimo, & ſi macula ſteterit ſpecie ſua, nec creuit macula in cute, occludet eum ſacerdos ſecũdo ſeptem diebus. Et tum inſpiciet eum ſacerdos ſeptimo die ruruſ, & ſi obſcurior fuerit macula, nec creuit macula in cute, mundũ pronuntiabit eum ſacerdos, ſcabies eſt ſerpens, lauabit igitur uestimenta ſua, & mundus erit. Quod ſi ſcabies hæc ſerpens omnino creuerit in cute poſtquã à ſacerdote inſpectus eſt, & mũdus iudicatus, debet denuo inſpici à ſacerdote. Vidẽs igitur ſacerdos quod ſcabies illa ſerpens creuerit in cute, immundum pronũciabit illum ſacerdos, quoniam lepra eſt. Quum macula lepræ fuerit in homine, adducatur ad ſacerdotem, ſacerdoſq; ipſe inſpiciat, & ſi tuberculum candidum fuerit in cute, mutaueritq; pilum in candorem, uiuacitas quoq; carnis recētis fuerit in tuberculo illo, lepra erit inueterata in cute carnis eiſ, immundumq; pronuntiabit eum ſacerdos, & non includet eum, ſiquidem immundus eſt. Si uero omnino floruerit lepra in cute, & operuerit lepra ipſa uniuerſam cutẽ maculæ, à capite eiſ uſq; ad pedes eiſ, quid quid cadiſ ſub obtutum oculorum ſacerdotis, inſpiciet eum ſacerdos: & en ſi operuerit lepra ipſa totam carnem eiſ, mũdam iudicabit hanc maculã, eo quod tota uerſa

Hoc eſt, eum in quo macula apparet.

Per recētẽ carnem aut uiuã, uidetur intelligere carnẽ putidam.

1. Pet. 1.6

Epilogus.

Luc. 2. d
Iohan. 7. c
* Luc. 2. c

Luc. 2. d

uerſa ſit in candorem, eritq̃ ille mundus. In die uero illa, quando uiſa fuerit in eo ^c uiua caro, immundus erit, inſpicietq̃ ſacerdos carnem illam uiuam, & immū dum eum pronuntiabit, caro enim illa uiua immunda eſt, lepra eſt. Aut ſi reuerſa fuerit caro uiua, & mutata eſt in candorem, ueniet ille ad ſacerdotem, & inſpiciet eum ſacerdos: & ſi macula uerſa fuerit in candorem, mundam pronūciabit ſacerdos maculam illam, mūdus enim eſt. Et caro in cuius cute fuerit ulcus, illudq̃ fuerit ſanatum, ſi enatus fuerit in loco illius ulceris tumor albicans, aut macula candicās, ſubrufa tamen, inſpicietur à ſacerdote: & quum inſpexerit ſacerdos, fueritq̃ aſpectus eius profundior ipſa cute, & pilus eius mutatus fuerit in albedinem, immundum pronuntiabit eum ſacerdos, macula lepræ eſt ex ulcere germinans. Et ſi eam inſpexerit ſacerdos, nec fuerit in ea pilus albicans, nec ea fuerit humilior ipſa cute, ipſa tamen obſcura eſt, includet eum ſacerdos ſeptē diebus. Et ſi omnino dilatata fuerit in ipſa cute, immundum pronuntiabit eum ſacerdos, macula eſt. Si uero in ſeſe ſteterit macula illa, & non fuerit dilatata, cicatrix eſt ulceris, & mundum pronūciabit eum ſacerdos. Quod ſi caro aliqua fuerit, in cuius cute fuerit aduſtio ignis, & uiuum illud aduſtionis habuerit maculam candicantem, ſubruſam, aut albam, ^D inſpiciet eam ſacerdos, & ſi uerſus fuerit pilus in alborem in candicante illa macula, & aſpectus eius fuerit profundior ipſa cute, lepra eſt in ipſa aduſtione efflorefcens, & ideo immundum pronuntiabit illum ſacerdos, macula enim eſt lepræ. Si autem, quum inſpexerit eam ſacerdos, non fuerit in macula illa pilus ſubalbicans, neq̃ ea fuerit profundior cætera cute, ſed fuerit ſubobſcurior, includet eum ſacerdos ſeptem diebus, inſpicietq̃ eum ſacerdos die ſeptimo, & ſi omnino dilatata fuerit in ipſa cute, immundum pronuntiabit eum ſacerdos, eſt enim macula lepræ. Et ſi in ſeſe ſteterit macula illa candicans, nec dilatata fuerit in cute, ſed fuerit ſubobſcura, tumor eſt aduſtionis, & ſacerdos pronuntiabit eum mundum, eſt enim cicatrix aduſtionis. Vir ſiue mulier ſi habuerit maculam in capite uel barba, inſpiciet ſacerdos maculam illam, & ſi aſpectus eius profundior fuerit cute ipſa, fueritq̃ in ea pilus ſubfuluus, iudicabit illum ſacerdos immū dum, eſt enim pſora ^c ſceda, & lepra capitis aut barbæ. Si uero ſacerdos inſpexerit maculā iſtius pſoræ, & aſpectus eius non fuerit profundior reliqua cute, nec fuerit in ea pilus niger, includat ſacerdos [eum qui habet] maculam pſorę ſeptem diebus, ſeptimo die inſpiciat ſacerdos maculam: ſi non creuerit pſora, nec fuerit in ea pilus fuluus, & aſpectus ^E pſoræ illius non fuerit profundior ipſa cute, faciet ſe tonderi: ita tamen ut pſora non tondeatur, & includat ſacerdos [eum qui habet] pſoram ſeptem diebus, idq̃ ſecundo, & ſeptimo die inſpiciat ſacerdos pſoram illam: ſi pſora ipſa non creuerit in cute, neq̃ aſpectus eius fuerit profundior cute, mundum pronuntiabit eum ſacerdos, lauabitq̃ uestimenta ſua, & erit mundus. Quod ſi pſora in ipſa cute creuerit poſt eius emū dationem, inſpiciat ſacerdos, & ſi macula ipſa in cute creuit, non inquirat ſacerdos de fuluo pilo, immundus eſt. Si autem pſora in ſpecie ſua perſiterit, & pilus niger in ea pullulauerit, ſanata eſt pſora, & ille mūdus erit, mundū q̃ pronuntiabit eum ſacerdos. Vir ſiue mulier, ſi in cute carnis eorum maculæ fuerint, maculæ inquam candicantes, inſpiciet ſacerdos: & ſi in cute carnis eorum fuerint maculæ albicantes ſubobſcuræ, lentigo eſt in cute germinans, mundus eſt. Si è capite alicuius pili fuerint euulſi, caluus iſ & mūdus eſt: ſi defluerint pili à fronte capitis ſui, recaluaſter eſt & mundus. Si uero in recaluaſtri loco aut occipite cal ^F uo macula fuerit alba ſubrufa, lepra germinās eſt in caluitie eius anteriori ſeu caluitie poſteriori eius. Inſpiciet autem eum ſacerdos, & ſi tumor maculæ albus ſubrufus fuerit in caluitie eius anteriori, uel poſteriori caluitie eius, cutisq̃ carnis fuerit ſecundum aſpectum lepræ, iſ leproſus eſt, & immundus, omnino immundum pronuntiabit eum ſacerdos, macula eius eſt in capite eius. Leproſus in quo fuerit

^cEbr. Pilus aureus
nuiſ.

^DEbræi per albū
ruſum, purpureū ac
permixtum colorem
ſignificant, qui ex al
bo & ruſo ſit, quidā
dicunt luteus.

*Quidam pro lurida
liuida aut uiridis le-
gunt.*

macula, huius uestimenta lacera sint, & caput eius nudum, mentum superum sit in uolutum, pollutus & immundus clamabit. Omnibus diebus quibus macula fuerit in eo, contaminatus & immundus erit, seorsim habitabit, extra castra sit mansio eius. Vestis in qua fuerit macula lepræ, siue lanea fuerit uestis, siue linea, siue fuerit in stamine uel subtegmine lineo aut laneo, siue in pelle, siue in opere pelliceo. Si inquam macula huiusmodi *lurida* fuerit uel subrufa, in ueste aut in pelle, aut in stamine aut subtegmine, aut in quocunq; instrumento pelliceo, macula lepræ est, demonstrabiturq; sacerdoti. Sacerdos igitur inspiciet maculam illam, & includet [eum qui habet] maculam, septem diebus, septimo die inspiciet maculam, quæ si dilatata fuerit in ueste, aut in stamine, aut subtegmine, aut in pelle, aut in quocunq; eo quod conficitur ex pelle, lepra est corrodens, & macula immunda. Comburet itaq; uestem, aut stamen, aut subtegmen, siue laneum fuerit, siue lineum, aut quodcunq; instrumentum pelliceum in quo fuerit macula, quia lepra corrodens est, igne comburetur. Quod si sacerdos uiderit maculam non creuisse in ueste, aut in stamine, aut subtegmine, aut in quocunq; instrumento pelliceo, præcipiet sacerdos, ut lauent id in quo est macula, includetq; illud denuo septem diebus: posteaquæ uero lotum fuerit, inspiciet sacerdos maculam ipsam, & si macula speciem suam non mutauerit, nec ipsa macula creuit, immunda est, igne combures eam, corrosio est in caluitio occipitis, aut in recaluastris loco. Et si uiderit sacerdos maculam obscuriorem redditam postquam lota est, scindat eam à ueste, aut à pelle, aut à stamine, aut à subtegmine. Et si adhuc apparuerit in ueste, aut in stamine, aut subtegmine, aut in quocunq; instrumento pelliceo, [lepra] repullulascens est, igne exures maculam quæ est in ea. Et uestis siue stamen sit, siue subtegmen, siue quodcunq; instrumentum pelliceum, quæ laueris, si recesserit macula ab eis, lauabitur secundo, & tunc mundum erit. Ista est lex plagæ lepræ, in ueste lanea uel linea, stamine uel subtegmine, & in omni instrumento pelliceo, ad emundandum uel contaminandum ipsum.

CAP. XIII.

*Præscribitur quo ritu
ac quibus sacrificijs le-
pra purgetur, & coetui
restituatur leprosus.*

ET loquutus est DOMINVS ad Moysen hisce uerbis, Hæc lex est leprosi, in die emundationis suæ. Adducetur ad sacerdotem, egredieturq; sacerdos extra castra, & inspiciet sacerdos, si sanata est macula lepræ à leproso, præcipiet sacerdos, ut tollat is qui mundandus est duas auiculas uiuas & mundas, & lignum cedrinum, & coccum bis tinctum, atq; hyssopum. Et præcipiet sacerdos mactari unam auem super uase fictili, super aquis uiuis. Auiculam uero uiuam accipiat cum ligno cedri- no, cocco bis tincto, & hyssopo, & intinget ea cum aue uiua in sanguine auis iugulatae ad aquas uiuas. Et asperget super mundandum à lepra septies, & emunda- bit eum, dimittetq; auem uiuam in superficiem campi. Et mundatus lauabit uesti- menta sua, & radet omnes pilos suos, lauabit inquam in aqua, ut mundus sit, post hoc ueniat in castra, & manebit extra tentorium suum septem diebus. Septimo die radet omnes pilos suos, nempe caput suum, barbam suam, & supercilia oculorum suorum: in summa, omnes pilos suos radet, & lauabit uestimenta sua, lauabit quoq; carnem suam aqua, & mundus sit. Octauo die accipiat duos agnos integros, & ouiculam unam anniculam integram, & tres decimas similaginis pro cibario sacrificio, quod permixtum sit oleo, & unum Log olei. Sacerdos autem purificans col- locabit uirum mundandum & ista coram DOMINO ante ostium tentorii consti- tutionis. Et tollat sacerdos agnum unum, & sacrificet eum pro delicto, & Log olei, & moueat ea Tenupha coram DOMINO. Agnum mactabit in eo loco, ubi macta- tur hostia pro peccato, & holocaustum, in loco scilicet sacro. Nam sicut hostia pro peccato, sic hostia pro delicto sacerdotis est, sacrosanctum est. Et tollet sacerdos de sanguine hostiæ pro delicto, quem ponet sacerdos super teneriorem auriculam auris dextræ eius qui purificatur, & super pollicem manus eius dextræ, & super pol- licem

*Mundabit, id est, mun-
dum pronuntiabit: ex
terna scilicet ceremo-
nia mundum declara-
bit qui prius mundus
est.*

*Integra pecus dici-
tur, quæ omni uitio
caret.*

*Log mensura no-
men.*

cem pedis eius dextri. Accipiat quoque sacerdos de Log olei, & fundat super manum sacerdotis sinistra. Deinde intingat sacerdos digitum suum dextrum in oleo, quod est in manu sua sinistra, & de oleo septies digito suo coram DOMINO aspergat. De residuo uero oleo quod est in manu sua, ponet sacerdos super molliorem auriculam auris dextre eius qui purificatur, & super pollicem manus eius dextre, & super pollicem pedis eius dextri, supra sanguinem hostiæ pro delicto. Et residuum olei quod est in manu sacerdotis, ponet super caput mundandi, expiabitque eum sacerdos coram DOMINO. Faciet quoque sacerdos hostiam pro peccato, & expiabit mundandum ab immunditia sua, & postea mactet holocaustum. Et sacrificabit sacerdos holocaustum & sacrificium cibarium in ara, & expiabit eum sacerdos, eritque mundus. Si uero is pauper fuerit, ut hæc non sint in facultate eius, sumat agnum unum pro hostia delicti ad Tenupha, ut expietur pro eo, & unam de cimam similaginis mixtā oleo pro sacrificio cibario, & Log olei. Sed & duos turtures, aut duos pullos columbinos, ut fuerit in facultate eius, quorum unus erit pro hostia peccati, & alter pro holocausto. Adducet autem eos die octauo ad sacerdotem pro emundatione sui, ad ostium tentorii constitutionis coram DOMINO. Tum accipiat sacerdos agnum pro hostia delicti, & Log olei, motabitque ea sacerdos Tenupha coram DOMINO. Mactabitque agnum pro hostia delicti, & sumet sacerdos de sanguine hostiæ pro delicto, & ponet super teneriorem auriculam auris dextre eius qui purificatur, & super pollicem manus eius dextre, atque super pollicem pedis eius dextri. De oleo quoque fundet sacerdos super uolam sacerdotis sinistra. Et sparget sacerdos digito suo dextro de oleo quod est in uola sua sinistra, septies coram DOMINO. Ponetque idem sacerdos de oleo quod est in uola sua super teneriorem auriculam auris dextre purificandi, & super pollicem manus eius dextre, atque super pollicem pedis eius dextri, ad eum scilicet locum ubi sanguis hostiæ pro delicto [fuerat positus.] Residuum uero olei quod est in manu sacerdotis, ponet super caput mundandi, ut expiet eum coram DOMINO. Faciet quoque unum ex turturibus, aut pullis columbinis, de ijs scilicet quos apprehendit manus eius, de ijs inquam quos apprehenderit manus eius, unum [paret] pro hostia peccati, & alterum in holocaustum, cum sacrificio cibario, expiabitque sacerdos emundandum coram DOMINO. Hæc lex sit eius in quo est macula lepræ, & in cuius facultate non sunt [hæc] pro sui emundatione. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen & Aharonem in hanc sententiam, Quum ueneritis in terram Chanaan, quam ego do uobis possidendam, & dederō maculam lepræ in domo terræ possessionis uestre. Veniet is, cuius est domus, & indicabit sacerdoti hisce uerbis, Quasi macula [lepræ] uidetur mihi esse in domo. Et iubebit sacerdos ut domum illam expurgent, priusquam sacerdos eam ingrediatur ad inspiciendum maculam, ne immundum fiat quidquid est in domo illa: post hoc debet ingredi sacerdos ad inspiciendum domum, & ut inspiciat maculam. Si macula fuerit in parietibus domus, foueæ scilicet luridæ aut subrufæ, & aspectus earum profundior erit ipso pariete, exhibit sacerdos e domo ad ostium domus, & occludet domum septem diebus, die septimo reuertetur sacerdos, & si uiderit creuisse maculam in parietibus domus, præcipiat sacerdos ut eruant lapides in quibus est macula, & proiciant eos extra ciuitatem ad locum immundum. Et domum illam radant intus circūque, effundentque puluerem quem abraferint, extra ciuitatem ad locum immundum. Et accipiant lapides alios, quos in locum istorum lapidum substituant, accipiatque alium puluerem, cum quo domui tectorium obducatur. Et si macula redierit, & pululauerit in domo postquam eruti fuerint lapides, & postquam abraferint domum atque tectorium obduxerint, ueniet sacerdos, & si uiderit creuisse maculam in illa domo, lepra corrodens est in domo illa, immunda est. Diruet ergo domum illam, la-

Leuit. 5. b. 12. d

Lepra domus.

pides eius, ligna eius, & cunctum puluerem illius domus efferet extra ciuitatem ad locum immundum. Et qui ingressus fuerit domum illam omnibus diebus quibus clausit eam [sacerdos,] immundus erit usque ad uesperam. Qui iacuerit in domo illa, lauabit uestimenta sua: & qui comederit in domo illa, eluet uestimenta sua. Et si sacerdos uenerit, uideritque non creuisse plagam in domo postquam oblita est domus, mundam pronuncabit sacerdos domum illam, quoniam sanata est plaga illa. Accipiat autem ad expiandam domum istam duas auiculas, & lignum cedrinum, & coccum bis tinctum, & hyssopum, unam auiculam macetabit super uase fictili & super aqua uiua. Deinde sumat lignum cedrinum, & hyssopum atque coccum bis tinctum cum auicula uiua, intinget ea in sanguine auis macetata, & in aquis uiuis, aspergatque domum septies. Et expiabit domum illam sanguine auis, & cum aquis uiuis, & aue uiuente, ligno cedrino, hyssopo, atque cocco bis tincto. Auiculam autem uiuentem dimittet extra ciuitatem in superficiem campi, expiabitque domum illam, & munda erit. Hæc est lex pro quacunque plaga lepræ & psoræ. Pro lepra Epilogus. quoque uestis & domus, pro tumore, pro scabie serpente, & pro macula candicante, ad docendum scilicet, quo die inquinari, & quo die mundari debeat. Hæc est lex de lepra.

CAPVT XV.

De uariis fluxibus im-
mundis, siue in uiro fue-
rint, siue in muliere, inte-
rim etiam de eorum lau-
stratione.
*Pro Quicunque, E-
braice est, uir uir.

AET loquutus est DOMINVS ad Moysen & Aharonem in hanc sententiam, Lo-
quimini ad filios Israel, & dicite ad eos, *Quicunque fluxum habuerit è carne sua,
fluxu suo immundus erit. Hæc uero erit immunditia eius in fluxu suo, si caro eius
fluxum suum expuit, aut si caro eius obstructa fuerit à fluxu suo, hæc immunditia
eius est. Omne stratum super quo iacuerit sic fluens, immundum erit, & omnis res
super qua sederit, immunda est. Et quicunque stratum eius tetigerit, lauabit uestimen-
ta sua in aquis, & immundus erit usque ad uesperam. Et qui sederit super aliquo, su-
per quo fluens sedit, eluet uestimenta sua, & lotus aqua immundus erit ad uespe-
ram usque. Qui tetigerit carnem eius qui fluit, eluet uestimenta sua, & lauabit aqua,
eritque immundus usque ad uesperam. Et si conspuerit is qui fluxum habet in mun-
dum aliquem, eluet ille uestimenta sua, & lotus aqua, immundus erit usque ad uespe-
ram. Quidquid ad equitatum aut uecturam pertinet, si is qui fluxum habet illud
in scenderit, immundum erit. Et quicunque tetigerit rem quamlibet quæ sub eo est,
immundus erit usque ad uesperam: & qui gestauerit ista, eluet uestimenta sua, & la-
uabit aqua, & immundus erit usque ad uesperam. Et quemcunque tetigerit is qui flu-
xum patitur, & manus suas aqua non abluit, eluet uestimenta sua, & lotus aqua, im-
mundus erit usque ad uesperam. Vas testaceum, quod tetigerit fluens, confringetur,
& omne uas ligneum aqua abluatur. Posteaquam uero fluens à fluxu suo munda Leuit. 6. 8
tus fuerit, numerabit sibi septem dies pro sui emundatione, & lotis uestimentis suis,
lauabit & carnem suam aquis uiuis, & sic mundus erit. Die octauo accipiat sibi duos
turtures, aut duos pullos columbinos, & ueniat in conspectum DOMINI, nempe
ad ostium tentorii constitutionis, & tradet illos sacerdoti. Sacerdos autem faciet
illos, alterum pro hostia peccati, alterum pro holocausto, expiabitque eum sacerdos
coram DOMINO à fluxu eius. Vir de quo egreditur ^bproiectio seminis, lauabit to-
tam carnem suam aqua, & immundus erit usque ad uesperam. Omnis uestis, atque o-
mnis pellis in qua fuerit ^cproiectio seminis, eluetur aqua, & immunda erit usque ad
uesperam. Et mulier cum qua dormierit uir qui habet projectionem seminis, la-
uabunt [uterque] aqua, & immundi erunt usque ad uesperam. Mulier uero quæ flu-
xum habuerit, fugitque fluxus eius sanguis de carne eius, manebit septem dies in
mensibus suis: quicunque eam tetigerit, immundus erit usque ad uesperam. Et omne
super quo illa iacuerit tempore separationis suæ, immundum erit: & omne super
quo sederit, immundum erit. Quicunque tetigerit lectum eius, eluet uestimenta sua,
& lotus aqua, immundus erit usque ad uesperam. Et quicunque rem ullam tetigerit super
qua

^bQuidam legunt, so-
minale semen, hoc
est, quod somno ef-
fluit.

^cEbr. In separatione
sua.

Leuit. 18. c

qua illa sederit, eluet uestimenta sua, lotusq; aqua, immundus erit usq; ad uesperam.

Et si quispiam stratum aut instrumentū aliquod tetigerit super quo illa sederit, immundus erit usq; ad uesperam. Et si omnino iacuerit uir cum ea quæ menses suos habet, immundus erit septem diebus, & omne stratum super quo iacuerit, immundum erit.

Mulier si multis diebus fluxu sanguinis sui effluerit, quum non sit tempus profluuij sui, aut si fluit supra profluuium suum, omnes dies fluxus immundi iudicentur, quemadmodum dies separationis suæ, eritq; ipsa immunda. Omne stratum super quo iacuerit omnibus diebus fluxus sui, sit ei quemadmodum stratū separationis suæ, & omne instrumentum super quo sederit, immundum erit, quemadmodum immunditia separationis suæ.

Et quicumq; aliquid istorū tetigerit, immundus erit, is eluet uestimenta sua, & lotus aqua, immundus sit usq; ad uesperam. Et si fuerit mundata à fluxu suo, numerabit sibi septem dies, deinde mundabitur. Die octauo accipiat sibi duos turtures, aut duos pullos columbinos, & ferat eos ad sacerdotem ad ostium tentorij constitutionis. Et faciet sacerdos alterum pro hostia peccati, alterum pro holocausto, expiabitq; eam sacerdos coram DOMINO à fluxu immunditiæ suæ.

Religiose ergo prohibeatis filios Israel ab immunditijs suis, ne in immunditijs suis moriantur, si polluerint tabernaculum meum quod est inter eos. Ista est lex eius qui fluxū patitur, & de quo egreditur proiectio seminis, in quo poluitur. Item eius quæ ob profluuium separatur, aut qui fluit fluxu suo, siue mas sit, siue fœmina, & eius qui cum immunda iacuerit.

CAP. XVI.

Epilogus.

Supra 10. a

Exod. 30. b
Heb. 9. b

ET loquutus est DOMINVS ad Moysen post mortem duorum filiorum Aharonis, quando appropinquarunt coram DOMINO, & mortui sunt. Dixitq; DOMINVS ad Moysen, Loquere ad Aharonem fratrem tuum, ne omni tempore introeat in sanctuarium, intra scilicet uelum coram propitiatorio quod super arcam est, ne moriatur, quoniam in nube apparebo super propitiatorium. In hoc ingredietur Aharon sanctuarium, nempe cum iuuenco bouis, qui sit pro peccato, & cum ariete pro holocausto. Tunica stricta linea sancta uestietur, & femoralia linea sint super carnē eius, & zona linea accingatur, & tiara linea amiciatur; hæc sancta sunt uestimenta, & lauabit aqua carnem suam cum induerit ea. Accipiat autem à coetu

filiorum Israel duos hircos caprarum pro peccato, & arietem unū in holocaustum. Et adducet Aharon iuuenicum suum pro peccato, & expiabit pro se & pro domo sua. Deinde accipiet & duos hircos, & collocabit eos coram DOMINO ad ostium tentorij cōstitutionis. Et sortietur Aharon super duos hircos, fors una erit pro DOMINO, altera fors pro capro sacro qui amandatur. Et adducet Aharon hircum illum super quem ducta est fors DOMINI, & faciet eum pro peccato. Alter uero hircus, super quem ducta est fors ut amandetur, statuetur uiuus coram DOMINO, ut isto expiet, ut amādet illum, caprum scilicet emissarium, in desertum. Et iuuenicum quē habet adducat pro hostia peccati, & expiet pro se & pro domo sua, mactabitq; iuuenicum suum pro peccato. Accipiat quoq; acerram plenam ignitis carbonibus ex ara quæ est coram DOMINO, & uolam suam plenam incenso aromatico contu-

Hircus emissarius.

Expiatio sanctuarij.

Heb. 9. d. & 10. a

so, & inferat intra uelum. Ponetq; incensum super ignem coram DOMINO, ut fumus suffitus obtegat propitiatorium quod est super testimonium, ne moriatur. Deinde accipiat de sanguine iuuenici, & spargat digito suo corā propitiatorio Orientem uersus, & coram propitiatorio spargat digito suo de sanguine illo septies. Et mactet hircum pro peccato, qui est pro populo, & inferat sanguinem eius intra uelum, faciatq; cum sanguine illo, quemadmodū fecit cum sanguine iuuenici, spargens scilicet eum uersus propitiatorium, & coram propitiatorio. Et expiabit super sanctuarium ab immunditia filiorum Israel, & à transgressionibus eorum, pro cunctis peccatis eorū; & sic quoq; faciet tentorio constitutionis, quod habitat cum eis inter immunditias eorum. Nullus aut homo sit in tentorio constitutionis, quum

Separatio, dies aut tempus separationis, periphrasis est mensium muliebriū, nam tum separatæ habitabant.

Alij legunt, Separetis filios Israel.

A Quo tempore, quoq; ritu summus sacerdos sanctuarium ingredi debeat. De duobus hircis, & ieiunio septimi mensis.

In hoc, id est, isto patet & ritu.
Ebr. Filio bouis.

Emissariū alij uocant. Azazel uarie exponitur.

Nubes pro fumo.
Arca dicitur testimonium, q. testimoniū in ea seruaretur.

ille ingreditur ad expiandum in sanctuario, donec egrediatur, & expiauerit pro se & pro domo sua, atque pro uniuerso cœtu Israelitico. Et egressus ad aram quæ est coram DOMINO, expiationem faciet super eam, fumetque de sanguine iuueni, & de sanguine hirci, & ponat super cornua aræ per circuitum. Spargetque super eam digito suo de sanguine septies, & emundabit ipsam, atque eam sanctificabit ab immunditijs filiorum Israel. Et quum cessauerit ab expiando sanctuarium, & tentorium constitutionis, & aram, tum adferat hircum uiuum. Imponetque Aharon utranque manum suam super caput hirci uiuentis, & confitebitur super ipsum cunctas iniquitates filiorum Israel, & omnes transgressiones eorum, omniaque peccata eorum, ponens scilicet eas super caput hirci, & amandet [eum] per manum uiri tempestiui in desertum. Et feret hircus ille super se omnes iniquitates illorum in terram separatam, amandabitque hircum in desertum. Et ueniet Aharon ad tentorium constitutionis, & exutis uestimentis lineis, quibus indutus fuit dum introiret sanctuarium, reponat ea isthic, lotaque carne sua aqua in loco sancto, induet uestimenta sua, & egressus faciat holocaustum suum, & holocaustum populi, & expiet pro se & pro populo. Adipem hostiæ pro peccato incendat in ara. Porro, is qui amandauit hircum in campum caprarum, eluet uestimenta sua, lotaque carne sua in aqua, ingreditur post hoc in castra. Iuuenem uero qui est pro peccato, & hircum qui est pro peccato, quorum sanguis illatus est ad expiandum sanctuarium, efferat foras extra castra, ut comburantur igne cum pelibus, carne & excremento eorum. Et is qui comburit ea, eluet uestimenta sua, & lota carne sua, tum tandem castra ingreditur. Erit & hoc statutum uobis perpetuum, ut mense septimo, decimo mensis deiciatis animas uestras, nec ullum opus faciatis, siue indigena sit, siue incola, qui incolit inter uos. Quoniam eodem die expiabitur pro uobis, ut mundi fiatis, & mundi sitis ab omnibus peccatis uestris coram DOMINO. Sabbatum sabbatorum hoc uobis, & deiciatis animas uestras ritu perpetuo. Expiabit autem sacerdos qui unctus fuerit, & cuius manus fuerit consecrata, ut sacerdotio fungatur pro patre suo, indueturque uestimentis lineis atque sanctis. Expiabit uero sanctuariū sanctum, & tentorium constitutionis, expiabit & aram, & sacerdotes, & uniuersum populum cœtus expiabit. Sitque uobis hoc statutum perpetuum, ut expiet filios Israel ab omni peccato eorum semel in anno. Et fecit quemadmodum precepit DOMINVS Mosi.

CAP. XVII.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosē hisce uerbis, Loquere ad Aharonem & filios eius, atque ad cunctos filios Israel, & dices ad eos, Hoc est uerbum quod precepit DOMINVS, dicens, Quicumque ē domo Israel mactauerit bouem, aut ouem, aut capram in castris, aut qui mactauerit extra castra, & ad ostium tentorii constitutionis non attulerit, ut sacrificet sacrificium DOMINO ante tabernaculum DOMINI, sanguis imputabitur uiro illi, sanguinem fudit, excindeturque uir ille ē medio populi sui. Proinde quando filij Israel adducunt sua sacrificia, quæ sacrificare uolunt in planitie campi, adducant talia ad DOMINVM, nempe ad ostiū tentorii constitutionis, ad sacerdotem, ut ea DOMINO sacrificet sacrificia gratulatoria. Et sparget sacerdos sanguinem super aram DOMINI, quæ est ad ostium tentorii constitutionis, & adolebit adipem DOMINO in odorem suaueolentem. Nec ultra facient sacrificia sua satyris, post quos scortati sunt. Ritus hic erit perpetuus eis, etiā apud posteros suos. Dices autem ad eos, Quicumque ē domo Israel, aut ex incolis qui inter uos habitāt, holocaustum aut sacrificium attulerit, nec adduxerit hoc ad ostium tentorii constitutionis, ut DOMINO illud faciat, is excindetur de populis suis. Et quicumque ē domo Israel, aut incola qui inter uos habitat, ullum sanguinem comederit, ponam faciem meam contra animam talem quæ comederit sanguinem, & excindā eam de medio populi sui. Nam anima carnis est in sanguine, & ego

^f Azazel quidā loci nomen esse putant, quidam campū quo abeunt capræ pastū.

^g Quidam legunt, ad fugatis.

^a Quo in loco sacrificia mactanda sint, interdicitur eius sanguinis, quod spectent ceremonie, & quantum illis tribuendum.

^b Hæc nō de mactatione animalium, quæ ad esum fit, intelligenda sunt, sed de mactatione sacrificiorum.

^c Quidā legūt, imputabitur uiro illi sanguis, ac si sanguinem fudisset.

^d Ratio institutionis sacrificiorū apud ludæos.

^e Scirim pilosi sunt & capri, quales satyros fingunt: intelligit autem demones, qui istis speciebus illuserunt hominibus, & quos in syluis ac nemoribus coluerūt.

Cessatio peccatorum.

Heb. 13. b

Leuit. 23. e
Festum expiationum.

Vniuersale sacrificium.

Sanguine sit ex
piato peccato
rum.

Gen. 9. b

Rom. 10. a
Ezech. 20. b
Gal. 3. b

4. Reg. 23. c

Gentiu opera
non imitanda.

2. Pet. 3. c

& ego dedi illum uobis super aram, ad expiandum animas uestras, sanguis enim animam expiabit. Et ob id dixi filiis Israel, Nulla anima ex uobis sanguinem edat, deinde nullus incola qui habitat inter uos sanguinem edat. Quicumque ex filiis Israel, & incola qui habitat inter uos, uenatus fuerit uenationem feram aut uolucris, quae commedi potest, effundat sanguinem eius, & obruat eum puluere. Nam anima omnis carnis sanguis eius est, pro anima eius est: ob id dixi filiis Israel, Nullius carnis sanguinem comedetis, quia anima omnis carnis sanguis eius est: quicumque comederit, excindetur. Omnis quoque anima (siue indigena sit, siue incola,) quae cadauer aut discriptum a feris comederit, lauabit uestimenta sua aquis, & immundus sit usque ad uesperam, & tunc mundus erit. Et si non eluerit, carnemque suam non lauerit, feret noxam suam.

CAP. XVIII.

ET loquutus est DOMINVS ad Moysen in hanc sententiam, Loquere ad filios Israel, & dices ad eos, Ego DOMINVS deus uester. Secundum opera terrae Aegypti, in qua habitastis, ne feceritis: & secundum opera Chananaicae terrae, in qua ego uos introduco, ne feceritis, in ritibus eorum ne incedatis. Iudicia mea facietis, ritus meos obseruabitis, ut in illis incedatis: ego DOMINVS deus uester. Custodietis ergo ritus meos, & iudicia mea, quae faciens homo, in eis uiuet: ego DOMINVS. Nullus ad quascunque reliquias carnis suae accedat, ad retegendum uerenda: ego DOMINVS. Verenda patris tui, & uerenda matris tuae ne retegas: mater tua est, ne retegas uerenda eius. Verenda uxoris patris tui ne retegas, turpitudine enim patris tui est. Verenda sororis tuae, quae filia est patris tui, aut filia matris tuae, siue domi sit genita, siue foris, ne retegas turpitudinem earum. Verenda neptis ex filio tuo, aut neptis ex filia tua, ne retegas turpitudinem earum, quia turpitudine tua est. Verenda filiae uxoris patris tui, quae genita est a patre tuo, soror tua est, ne retegas turpitudinem eius. Verenda amitae tuae ne retegas, quoniam reliquiarum est patris tui. Verenda materterae tuae ne retegas, reliquiarum enim matris tuae est. Verenda patruui tui ne retegas, ad uxorem eius ne accedas, uxor est patruui tui. Verenda nurus tuae ne retegas, est enim uxor filij tui, idcirco ne retegas uerenda eius. Verenda fratriae tuae ne retegas, ignominia enim est fratri tuo. Verenda uxoris & filiae eius ne retegas: neptem ex filio eius, & neptem ex filia eius ne ducas, ad retegendum turpitudinem eius, reliquiae sunt ipsae, & nephas est. Vxorē ad sororem suam ne ducas ad laecessendum, ut scilicet retegas turpitudinem eius, uiuente adhuc illa. Ad mulierem quae mensibus suis impolluta est, ne accedas, ad retegendum uerenda eius. Vxorē proximi tui proiectione seminis tui ne contamines. De semine tuo ne des, ut ipsi Molech traducatur, neque prophanes nomen dei tui: ego DOMINVS. Cum matre ne concumbas eo concubitu quo cum foemina solet, abominanda res est. Ne concumbas cum ullo iumento, ut polluaris eo: neque mulier stabit coram iumento, ut se illi prostituat, quia confusio est. In his omnibus ne polluarini, nam in hisce omnibus gentes polluantur, quas ego eiicio ante uos. Et hinc contaminata est terra, & ego uisitaui iniquitatem eius super eam, & terra ipsa euomit habitatores suos. Vos igitur custodietis statuta mea & iudicia mea, & ex omnibus istis abominandis rebus nullam designabitis, siue indigena quis fuerit, siue incola qui inter uos habitat. Quoniam omnes istas abominationes fecerunt homines terrae illius qui fuerunt ante uos, ut polluta sit terra. An ergo terra uos non euomet, si pollueritis eam, sicut euomit gentem quae fuit ante uos? Nam quicumque fecerit quidpiam ex cunctis istis abominationibus, excidentur animae sic facientes e medio populi sui. Obseruabitis itaque obseruationem meam, ne quidpiam designetis ex ritibus illis abominandis qui facti sunt ante uos, ne polluarini in eis: ego DOMINVS deus uester. CA. XIX.

ET loquutus est DOMINVS ad Moysen in hanc sententiam, Loquere ad uniuersum coetum filiorum Israel, & dices ad eos, Sancti estote, quia ego sanctus sum

^D Quidam legunt, in anima eius est: sic habent Ebraei.

^A Quatenus inter consanguineos & affines matrimonia coeant, & quantum ab omni turpitudine abstinendum.

^a Hukoth ritus significat, mores, consuetudines, statuta, legumina, decreta, ceremonias, praescriptiones.

^b Per reliquias consanguineos & propinquos intelligit. Sunt enim reliquiae carnis, quae ad unitatem totam trahuntur.

^c Potest & sic legi ex Ebraeo, Nullus ad reliquias carnis suae accedat, ut obuiuat turpitudinem, &c. Sic ne obuiuas turpitudinem patri tuo.

^C Quidam Moledeth exponunt, quae adoptata est in filiam. Ebraei. Sunt.

^e Potest etiam legi, ad copulandum, seu ad amulandum.

^f Ebraei. Ad uxorem proximi tui ne des proiectionem tuam seminis, ut eam polluas.

^g Alii legunt, quia scelus est.

^A Miscellanea quaedam praeceptorum, quae partim ad rationem honestatis, partim ad morum formationem pertinent.

DOMINVS deus uester. Quisq; matrem suam & patrem suum reueremini, & sab-
bata mea custodite: ego DOMINVS deus uester. Ne respiciatis ad idola, neq; deos
fufiles uobis faciatis: ego DOMINVS deus uester. Si sacrificaueritis sacrificium pa-
cificorum DOMINO, ut gratum sit sacrificabit illud. Eodem die & postero come-
detur sacrificium uestrum, & si quid residuum manserit in diem tertium, igne com-
buretur. Quod si omnino die tertio comedetur, execrabile est, & non acceptum.
Qui comederit ipsum, feret iniquitatem suam, eo quod sanctum DOMINI propheta-
uit, & excindatur anima huiusmodi e populis suis. Quum messem terre uestre
messueritis, ne tam exacte angulum agri tui metendo deseces, & spicilegium messis
tuæ ne colligas. Ne facias racemationem uineæ tuæ, & acinorū reliquias in uinea
tua ne collegeris, sed eas pauperi & incolæ relinquant: ego DOMINVS deus uester.

Non furabimini, ne mentiamini, nemo dolo malo agat cum proximo suo. Ne iu-
retis per nomen meū nequiter, neq; prophanabis nomen dei tui: ego DOMINVS.
Ne uim facias proximo tuo, nec depræderis [ipsum:] opus mercenarij ne perno-
ctet apud te usq; mane. Ne maledicas furdo, neq; offendiculum ponas coram cæ-
co, quin potius timebis deum tuum: ego DOMINVS. Ne feceritis iniquum quid
in iudicio, ne suscipias faciem pauperis, nec reuerearis faciem potentis, iuste iudi-
cabis proximo tuo. Ne incedas mercator in populo tuo, neq; stes contra sangui-

nem proximi tui: ego DOMINVS. Ne oderis in corde tuo fratrem tuum, at pla-
ne reprehendas proximū tuum, ne feras propter eum peccatum. Ne ulciscaris,
ne sis iniuriarum memor erga filios populi tui, sed diliges proximum tuum ut te
ipsum: ego DOMINVS. Ritus meos seruabitis. Ne facias coire iumentum tuum
mixtim, neq; agrum tuum mixtim feras, uesteq; ex lana & lino contexta ne indua-
ris. Vir qui dormierit cum muliere proiectione seminis, quæ ancilla est, sed uiro

desponsa, uerū tamen redempta omnino non est nec manumissa, inquisitio fiat,
non morientur, quia non fuit libera. Adducet insuper ipse DOMINO pro delicto
suo ad ostium tentorij constitutionis, arietem, qui sit hostia pro delicto, & expia-
bit pro eo sacerdos corā DOMINO per arietem qui hostia est pro delicto, pro pec-
cato suo quod commisit. Et quum ueneritis in terram, & omnigenas arbores esui

aptas plantaueritis, fructus earum ac si præputium haberent censebitis. Tribus
annis erunt uobis ac si præputium haberent præputiati, nec edentur: quarto an-
no cuncti fructus earum sancti erunt & laudabiles DOMINO: in quinto demū an-

no comedetis fructus earū, ut uberior sit uobis prouentus earum: ego DOMINVS
deus uester. Ne edatis cum sanguine, nec magicam exerceatis, neq; tempora ob-
seruabitis. Ne in gyrum attondebitis angulū capitis uestri, neq; uitias angulum
barbæ tuæ. Incisionē mortui gratia ne ponatis in carne uestra, neq; scripturæ no-
tam uobis imprimatis: ego DOMINVS. Ne prostituas filiam tuā, ut scortari eam
facias, ne & terra scortetur, impleaturq; terra scelere. Sabbata mea obseruabitis,
& sanctuarium meū reuerebimini: ego DOMINVS. Nolite uerti ad pythones,

& harios ne inquiratis, ut in eis polluamini: ego DOMINVS deus uester. Corā
canicie assurgas, & honora faciem senis, metuasq; deum tuum: ego DOMINVS. Si
comoratur aduena in terra uestra, ne afficiatis eum molestia, sed sit apud uos in-
cola qui commoratur uobiscum, quemadmodū indigena ex uobis, diligasq; eum
sicut te ipsum, quia & uos incolæ fuistis in terra Aegypti: ego DOMINVS deus ue-
ster. Ne feceritis quidpiam iniqui in iudicio, in dimensione, in pondere, & in men-
sura. Bilanx iusta, lapides iusti, Ephā iustum, & Hīn iustum sit uobis: ego DOMI-
NVS deus uester, qui eduxi uos e terra Aegypti, custodietis itaq; omnes ritus meos,
& cuncta iudicia mea, ut faciatis ea: ego DOMINVS.

CAP. XX.

ET loquutus est DOMINVS ad Moysen, dicēs, Sic dices ad filios Israel, Quicumq;
e filijs Israel, aut ex incolis qui commorantur in Israele, de semine suo dederit
ipsi

^aOpus pro mercede
operis.

^bEbr. Timebis a deo
tuo.

Rachil.

^cMercator metapho-
rice ponitur pro im-
postore, nā frequen-
ter technis & artib.
homines circūueni-
unt. Alij susurrone-
m intelligūt, significan-
tur homines dolosi,
subdoli, qui rem suā
cum iactura proximi
augent, sycophantæ,
delatores, qui nisi
mentiantur, lucri ni-
hil habent.

^dEbr. Non ascendat
super te.

^eExamen, cognitio.

^fFructus arborum tri-
bus primis annis in-
circumcisi, adeoq; im-
mundi censebantur.
Ebr. Præputiabit
præputium eius fru-
ctum eius.

^gVel, super.

^hIudei sic legūt, Nec
in gyro attondebitis
angulū. Sed uidetur
nō uetare tonsionē,
sed potius calamistra-
tos crines & barbæ
deformitatem, quod
effeminatum est.

Reperitur hic quædā
leges, & sancuntur po-
næ.

Parentes.
Sabbata.
Idola.

Messis.

Furtum.
Mendacium.
Periurium.
Exod. 20. b
Deut. 5. b
Eccli 10. a
Deut. 24. c
Tob. 4. c
Surdus.
Aequitas.
Acceptio perso-
narum.

Odium.
1. Ioan. 2. b, 3. c
Eccli 19. b
Vitiō.
* Matth. 18. b
Luc. 17. 2
Dilectio amicī.
† Matth. 5. g.
22. d
Rom. 13. c
Gal. 5. c
Iac. 2. b
Ager.
Vestis.

Fructus primi.

Magica.

Comæ.

Barba.

Mortuus.

Stigmata.

Sabbatum.

Pythones.

Senes.

Aduena.

Exod. 21. e

Iudicium.

Regula.

Pondus.

Mensura.

Leuit. 18. c

ipſi Molech, morte multabitur, populus terræ lapidibus eum opprīmet. Et ego ſtatuum faciem meam cōtra uirum huiusmodi, & eum de medio populi ſui excindam, eo quod dederit de ſemine ſuo ipſi Molech, ut cōtaminaret ſanctuariū meū, & prophanaret nomen meum ſanctū. Et ſi omnino populi regionis oculos ſuos abſconderint à uiro iſto, qui de ſemine ſuo Molech dederit, & eum non interfece-
rint, ſtatuum ego faciem meam contra uirum huiusmodi, & contra cognationem eius, & excindam eum, & omnes qui ſcortantur poſt eum, ut ſcortentur poſt Molech, è medio populi ſui. Et anima quæ reſpexerit poſt pythones, & poſt harios, ut poſt eos ſcortetur, ponam faciem meam contra animam illam, & excindam eam de medio populi ſui. Sanctificamini igitur, & eſtote ſancti, quia ego ſum D O M I N U S deus ueſter. Seruate ritus meos ut faciatis eos: ego D O M I N U S ſanctificās uos. Quicumq; patri ſuo, aut matri ſuæ maledixerit, morte multetur, patri enim ſuo & matri ſuæ maledixit, capitali pœna dignus eſt. Et uir qui adulterium com-
mittit cum uxore alicuius, qui adulterium inquam committit cum uxore proximi ſui, omnino moriatur adulter & adultera. Qui dormierit cum uxore patris ſui, & uerenda patris ſui retexerit, morte multetur uterq; capitali pœna plectantur. Qui dormierit cum nuru ſua, ambo morte multentur, ſcelus designarunt, ultimo ſup-
plicio ſunt digni. Et ſi quis dormierit cum mare concubitu ſceminæ, abominan-
dam rem ambo fecerunt, morte multentur, digni enim ſunt morte. Si quis duxe-
rit uxorem & matrem eius, nephas hoc eſt, eum & ipſas igne comburent, ut nō ſit nephas in medio ueſtri. Si quis concumbit cū iumento, morte multetur, & iumen-
tum quoq; interficiatis. Mulier quæ ad pecus accedit, ut ei ſe prostituat, occidas mulierem atq; iumentum, morte multentur, ultimo ſupplicio digni ſunt. Vir qui acceperit ſororem ſuam, filiam patris ſui, aut filiam matris ſue, & intuitus fuerit ue-
renda eius, ipſaq; intuita fuerit uerenda illius, ignominia eſt, excindantur coram populo [ſuo,] uerenda ſororis ſuæ retexit, iniquitatem ſuam feret. Et uir qui dor-
mierit cum muliere habente menſes, & retexerit uerenda eius, denudaueritq; ue-
nam eius, & ipſa retexerit fontem ſanguinis ſui, excindantur ambo è medio popu-
li ſui. Verenda ſororis matris tuæ, atq; ſororis patris tui, ne retegās, quoniam reliquias ſuas denudauit, peccatum ſuum ferent. Vir qui dormierit cum uxore pa-
trui ſui, & ignominiam patrui ſui retexerit, ferent iniquitatem ſuam, orbi morien-
tur. Vir ſi acceperit uxorem fratris ſui, abominanda res eſt, turpitudinem fratris ſui retexit, orbi erunt. Custodietis itaq; omnia ſtatuta mea, & omnia iudicia mea, ut faciatis ea, ne euomat uos terra in quam ego uos introduco, ut in ea habitetis. Ne incedatis iuxta ritus gentis huius, quam ego eiſcio ante uos, quoniam omnia iſta fecerūt, ideo eos cum ſaſtidiō repulī. Vobis autem dixi, Vos hæreditate poſſi-
debitis hanc terram, & ego dabo uobis eam, ut eam poſſideatis, terram fluentem lacte & melle: ego D O M I N U S deus ueſter, qui ſegregauī uos à populis. Vos igitur diſcrimen facite inter iumentum mundum & immundum, inter auem immun-
dam & mundam, ne contaminetis animas ueſtras in iumentis & auibus, atq; in ſomni eo quod reptans ſcaturit terra, quod ſegregauī à uobis ut immundum. Eri-
tis itaq; mihi ſancti, quia ego D O M I N U S ſanctus ſum, & ſegregauī uos de popu-
lis, ut eſſetis mei. Vir aut mulier, in quibus python uel ſpiritus hariolandi fuerit, omīno interficiant, lapidib. obruēt eos, capitali ſupplicio digni ſunt. CA. XXI.
E T dixit D O M I N U S ad Moſen, Loquere ad ſacerdotes filios Aharonis, & dic
ad eos, Propter funus nemo funeſtetur in populis ſuis, at ſuper cognato ſuo, qui propinquus eſt eius, pro patre ſcilicet ſuo, & pro matre ſua, pro filio ſuo, & pro filia ſua, & pro fratre ſuo, ſuper ſore ſua uirgine, quæ ei iuncta eſt, quæ uirū
nondum habet, contaminari poteſt. Non polluet ſe, qui uir eſt [magnus] in popu-
lo ſuo, ut ſeſe prophanet. Me caluitiem inducant capitibus ſuis, angulum barbæ

^aHoc eſt, ſi diſſimula-
rint & cōiuerint.

^bEbr. Sanguis eius ſit
ſuper eum.

^cHæſed hic pro in-
genti ponitur ſcele-
re, quod commiſera-
tione magna dignum
eſt.
^dEbr. Excindatur in
oculis filiorum popu-
li.
^eReliquias ſuas, id
eſt, cognatam ſuam.
^fNidab ſcelus, ac ſi
quis adiret mulierē
quæ menſes habet.

^gVel in omni reptill.

^hQua puritate pollere
debeant ſacerdotes, telli-
gionis anſtiſtes.
ⁱEbr. Super reliquijs
ſuis.

Superſtitio.

1. Pet. 1. c

Parentes.
Exod. 21. c
Prover. 20. c
Math. 15. a
Mar. 7. b
Molechus.
Adultera.
Iohan. 8. a
Deut. 22. d

Sancti.

Pythonici mori-
antur.
Deut. 18. b
1. Reg. 28. b

suæ ne attondeant, & in carne sua incisuras ne faciant. Sancti erunt deo suo, & non polluent nomen dei sui, quoniam sacrificia quæ igne confiunt DOMINO, panes uidelicet dei, ipsi sacrificant, ideo sancti erunt. Scortum ne ducant uxorem, neque prophanam, neque ducant mulierem repudiatam à marito suo, quia [talis] sanctus est deo suo. Sanctificabis itaque eum, quia panes dei tui sacrificat ipse, ideo sanctus erit tibi, quia sanctus ego DOMINVS qui uos sanctifico. Et si filia sacerdotis coeperit scortari, patrem suum hæc prophanat, igne exuratur. Sacerdos uero magnus inter fratres suos, super cuius caput fustum est oleum unctionis, & qui consecrauit manum suam ut uestibus indueretur, is caput suum non nudabit, nec uestes suas laceret. Propter nullius mortui animas ingreditur, sed nec super patre suo aut super matre sua polluetur. E sanctuario non egreditur, nec prophanabit sanctuariū dei sui, quia super eum est corona olei unctionis dei sui: ego DOMINVS.

^b Prophanat semen, qui alienigena, non Israeliticam ducit.

^c Pro gibboso, quidam legunt, qui habet supercilium: Gab enim supercilium significat etiam.
^d Pro dak minuto, quidam legunt, pellem in oculo habens.
^e Herniosi aut rupti obligatos habent testiculos.

^f Quales debeant esse sacerdotes, qualis eorum familia, & qualia debeant esse sacrificia.

^g Sanctificare, est rem aliquā deo dedicare, consecrare & offerre.

^h Panis Ebreis cibum significat.

Vxorem in uirginitate eius ducet, uiduam uero, repudiatam, prophanam & meretricem, illas inquam, non ducet, sed uirginem de populis suis ducet uxorem. Nec prophanabit semen suum in populis suis, quia ego DOMINVS sanctifico eum. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen in hanc sententiam, Loquere ad Aharonem, dicens, Quicumque de semine tuo in generationibus suis habuerit uitium, ne appropinquet ut offerat panem deo suo, quoniam quicumque uitium habuerit, non debet appropinquare: si uidelicet sit cæcus, aut claudus, aut nasum habens depressum, aut si monstrosus sit membris, aut qui contritum habet pedem, aut manum confractam, aut gibbosus, aut minutus, aut uitiato oculo, qui scabiem habet purulentā, aut aridam mordicantem, aut qui est testiculo obligato. Quicumque uitium aliquod habuerit, & est de semine Aharonis sacerdotis, non accedat ut sacrificet sacrificia quæ igne fiunt DOMINO. Nam quandoquidem uitium habet, non accedere debet ut panem dei sui offerat. Panem quidem dei sui de sacrosanctis ac consecratis edat, modo ad uelum ne accedat, neque ad aram, quum uitium habeat, ne prophanet sanctuarium meum: ego enim sum DOMINVS sanctificans eos. Loquutus est itaque Moyses ad Aharonem & filios eius, & ad cunctos filios Israel. CA. XXII.

Loquutus est DOMINVS ad Moysen hisce uerbis, Loquere ad Aharonem & ad filios eius, ut abstineant à consecratis filiorum Israel, & non polluant nomen meum sanctum, in his quæ sanctificant mihi: ego DOMINVS. Dic ad eos, etiam ad posteros eorum, Quicumque accesserit de uniuerso semine uestro ad sancta, quæ sanctificant filij Israel DOMINO, qui in se habet immunditiā suam, excindetur anima illa à conspectu meo: ego DOMINVS. Quicumque de semine Aharonis leprosus fuerit, aut fluxum patiens, de sanctificatis non comedat, donec mundetur: & qui tetigerit quemcumque qui super mortuo immunditiam contraxit, uel [qui contigerit] aliquem cui exierit, aut qui proiecerit semen, aut qui contigerit quodcumque reptile quod eum contaminat, aut hominē à quo contaminari potest, iuxta omnem illius immunditiam: Anima inquam quæ tale quid contigerit, immunda erit usque ad uesperam, neque comedat de sanctificatis, donec lauerit aqua carnem suam, sole occidente, mundus erit, & tum demum edat de consecratis, quia panis illius est. Ca. XXII. d

Obseruauerit igitur obseruationem meam, ne accersant sibi noxam, & moriantur in ea, si prophanauerint illam: ego DOMINVS sanctificans eos. Nullus alienigena sanctum comedat, nec inquilinus sacerdotis, neque mercenarius edat sanctum. Quod si sacerdos emerit aliquem suo ære, is comedet ex eo, & natus in domo eius, hi inquam comedent de pane eius. Et si filia sacerdotis nupserit uiro extraneo, hæc eadem de Thruma consecratorum non edat. Filia sacerdotis si fuerit uidua, aut repudiata, & semen non habuerit, sed redierit ad domum patris sui, comedet de pane patris sui, quemadmodum in pueritia sua: at nullus extraneus uescetur ex eo. Et si quispiam

Ezech. 44. f

Exod. 22. d
Ezech. 44. g

Oblatibz qua
les sunt.Deut. 15. d
Eccli 35. b

quispiam ex consecrato ederit ignorans, addat super illud quintam partem suam, & det sacerdoti cum consecrato. Et ne prophanent sancta filiorum Israel, quæ in sublime tollunt DOMINO, ne sibi asciscant iniquitatem, quum comederint sancti ficata illorum: quia ego DOMINVS sanctificans eos. Et loquutus est DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiam, Loquere ad Aharonem, & ad filios eius, & ad cunctos filios Israel, & dices ad eos, Quicumq; e domo Israel, & de incola in Israel, attulerit donum ſuum, de cunctis uotis ſuis, atq; de cunctis uoluntarijs ſuis, quæ adduxerint DOMINO in holocauſtum, [adferatis hoc] ut grati ſitis, nempe marem integrum e bobus, ex ouibus, aut capris. Quidquid uero uitium aliquod habet, illud ne adducatis, neq; enim gratos uos redderet. Quicumq; adduxerit ſacrificiũ pacificorum DOMINO, ut ſeparet uel uotum, uel uoluntarium munus, in quo placare uult, boue aut oue illud faciat, qui ſint ſine uitio, nec ſit aliquod uitium in eis. Cæcum, aut confractum, aut labijs ſciſſum, aut uerrucoſum, quod ſcabiem habet purulentam, aut impetiginem: iſta ne offeratis DOMINO, nec ignitum ſacrificiũ ponetis de illis ſuper aram DOMINI. Bouem & pecudem enormibus aut contractis membris, facere poteris pro uoluntario dono, at pro uoto non erit acceptum. Quod impulſu fractum eſt, aut contuſum, aut ruptum, aut exectum, ne ſacrificetis DOMINO, & in terra ueſtra ne feceritis. Sed neq; de manu alienigenæ offeretis panem deo ueſtro de omnibus iſtis, eo quod corruptio eorũ ſit in eis, habeantq; uitium in ſeipſis, & ideo non grata erunt pro uobis. Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen, dicens, Quum bos, aut ouis, aut capra nata fuerit, ſeptem diebus maneat ſub matre ſua, die uero octauo & deinceps grata erit DOMINO, pro ſacrificio quod igne conſit. Bouem aut pecudem unã cum foetu ſuo ne mactetis eodem die. Et ſi uolueritis ſacrificare DOMINO ſacrificiũ laudis, ſacrificabitis ut grati ſitis. Eodem die comedetur, ne reliquum faciatis ex eo quidquam uſq; mane: ego DOMINVS. Custodietis itaq; præcepta mea, & facietis ea: ego DOMINVS. Neq; prophanabitis nomen ſanctum meum, ut ſanctificer in medio filiorum Israel: ego DOMINVS ſanctificans uos. Qui eduxi uos e terra Aegypti, ut eſſem deus ueſter: ego DOMINVS.

CAP. XXIII.

Exod. 23. b
Deut. 5. b

Dies feſtus primus paſcha.

Exod. 23.

Spicarum primus mizu.

Secundus dies feſtus eſt hebdomadam ſeu pentecoste.

ET loquutus eſt DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Loquere ad filios Israel, & dices ad eos, Statẽ feriæ DOMINI, quas uocabitis conuocationes ſanctas: hæ ſunt ſtatæ feriæ meæ. Sex diebus fiet opus, die uero ſeptimo ſabbatum eſt quietis conuocatio ſancta, nullum facietis opus, ſabbatum enim eſt DOMINO in cunctis habitationibus ueſtris. Iſtæ ſunt ſtatæ feriæ DOMINI conuocationes ſanctę, quas indicetis temporibus ſuis. Primo menſe, decimoquarto menſis, inter ueſperas Paſa eſt DOMINO. Et in quindecimo die menſis iſtius, feſtus eſt dies azymorum DOMINI, ſeptem diebus inſermentatas placentas edetis. Primo die ſancta conuocatio erit uobis, nullum opus ſeruile facietis. Sed offeretis ſacrificiũ quod igne conſit DOMINO, per ſeptem illos dies, ſeptimo quoq; die conuocatio ſancta eſt, nullum opus ſeruile facietis. Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiã, Loquere ad filios Israel, & dices ad eos, Quum ueneritis in terrã quam ego do uobis, & meſſueritis meſſem eius, inferetis Gomer de primitiuis fructibus meſſis ueſtræ, ad ſacerdotem, qui motabit Gomer coram DOMINO ad placationem ueſtri, poſtridie ſabbati motabit illud ſacerdos. Eodem autem die quo motaueritis Gomer, facietis ouem integrã, marem, anniculam holocauſtũ DOMINO. Cibarium autem ſacrificiũ eius, fiet ex duabus decimis ſimilaginis, quod commixtũ ſit oleo, ut fiat ſacrificiũ igne DOMINO in odorem ſuaueolentem, & libatio eius ſit de uino, nempe quarta pars Hin. Panem, & molam, & ſpicas toſtas ne edatis in eum uſq; diem quo attuleritis ſacrificiũ deo ueſtro, ſtatutũ ſit hoc perpetuum etiam poſteris ueſtris in cunctis habitationibus ueſtris. Numerabitis autem ubbis à cra

Vel, iſtud enim non fiet in placationem ueſtri.

Pacifica diuiduntur in uota & uoluntaria.

Quæ ſint uitia aut maculæ.

Panis pro omni ſacrificio quod eſui eſt aptum.

De ferijs & ſtatis feſtis.

Conuocationes pro conuocationibus & comitijs, nam in diebus feſtis populus conuocabatur.

Paſa tranſitus eſt, aut feſtus dies paſchatis.

Gomer Ebraicis omer, menſura eſt.

Integrum eſt quod omni uitio caret.

Vel, Far toſtum.

^cQuidam legunt heb domades plenas.

ftino die sabbati, à die inquam, qua obtuleritis Gomer Tenuphà, septem sabbata quæ integra sint, usq; ad crastinum septimi sabbati numerabitis quinquaginta dies, & adferetis DOMINO sacrificium cibarium nouum. Ex habitationibus uestris adferetis panes Tenupha duos ex duabus decimis similaginis, quiq; sint cum fermento cocti ex primitiis DOMINO. Cum panibus adferetis septem agnos integros anniculos, & iuuenicum ex bobus unum, atq; arietes duos qui sint holocaustum DOMINO, cum sacrificiis cibariis, & cum libamētis suis, ut sint sacrificia quæ igne confiant DOMINO in odorem suaueolentem. Deinde facietis hircum ex capris unū pro hostia peccati, & duos agnos anniculos pro sacrificio pacificorum.

Panes primitiarum.

^fPotest etiam legi, Et legetis eodem die lectionem sacram, uel proclamabitis.

^D Motabitq; ea sacerdos cum panibus primitiarū, agitando coram DOMINO, cum duobus agnis, eruntq; hæc sancta DOMINI, sacerdotis. Et uocabitis hunc ipsum diem ut sit uobis conuocatio sancta, nullum opus seruale facietis: ritus perpetuus sit in cunctis habitationibus uestris, etiā apud posteros uestros. Et quum messueritis messem terræ uestræ, ne tam exacte angulum agri tui in messe tua deseces, & spicilegium messis tuæ ne colligas, pauperi & aduenæ relinques illud: ego DOMINVS deus uester. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen in hanc sententiam, Lo-

Num. 19. b
Deut. 24. b

Festū tubarum.

^sVel sabbatum.

^bThrua clangor est iobels seu buccinæ, iubilus, aut classicum.

quere ad filios Israel, & dic, Mese septimo, primo die mensis erit uobis ^squies, monumentum ^bclangoris, conuocatio sancta. Nullum opus seruale facietis, nisi quod adferetis sacrificium quod igne confit DOMINO. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen in hanc sententiā, Veruntamen in decimo septimi mensis huius, dies erit

Expiationis dies.
Supra 16. g
Num. 29. b

^fVel humiliabitis.

^E expiationum, is sit uobis sancta conuocatio, & ^aaffligetis animas uestras, & adferetis sacrificium quod igne confit DOMINO. Nullum opus hoc ipso die facietis, quia dies expiationum est, ad expiandum uos coram DOMINO deo uestro. Quoniam omnis anima quæ non afflicta fuerit hoc ipso die, excindetur e populis suis. Et omnis anima quæ fecerit quodcunq; opus hoc ipso die, perdam animam talem e medio populi sui. Nullū opus facietis, ritus sit perpetuus apud posteros uestros in omnibus habitationibus uestris. Sabbatū quietis sit uobis, affligetisq; animas uestras in nono mensis sub uesperam, à uespera in uesperam quiescetis in sabbato uestro. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen hisce uerbis, Loquere ad filios

Tabernaculorum festum.

Iohan. 7. f

^F Israel, & dices, In quindecimo die mensis huius septimi, festus dies est tabernaculorum septem diebus DOMINO. Die primo cōuocatio sancta est, nullum opus seruale facietis, septem diebus adferetis sacrificia quæ igne confiunt DOMINO, ^toctauo autem die conuocatio sancta erit uobis, adferetisq; sacrificia quæ igne confiunt DOMINO, ^cconcio erit hoc [die,] nullum opus seruale facietis. Hæ sunt statæ feriæ DOMINO, quas uocabitis cōuocationes sanctas, ut adferatis sacrificia quæ igne confiunt DOMINO, holocausta, cibaria sacrificia, uictimas & libamina, singulis diebus suum demensum. Præter sabbata DOMINI, & præter dona uestra, præter omnia uota uestra, & præter omnia uoluntaria munera uestra quæ tribuitis DOMINO. Veruntamen in decimo quinto die septimi mensis, cum collegeritis prouentum terræ, celebrabitis diem festū DOMINO septem dies. Primo die requies erit, & dies octauus requies. Die primo accipite uobis fructū ligni speciosi, ramos palmarum, & ramos arboris densæ, & salices torrentis, lætabiminiq; corā DOMINO deo uestro septem dies. Et celebrabitis diem istum festum DOMINO septem diebus in anno. Statutum hoc perpetuum sit ad posteros uestros, ut mense septimo celebretis hunc diem festum. In tabernaculis manebitis septem diebus, omnes indigenæ de Israel sedebūt in tabernaculis, ut posterius uestri sciant quod ego fecerim habitare in tabernaculis filios Israel, quum educerem eos e terra Aegypti: ego DOMINVS deus uester. Et Moyses loquutus est ad filios Israel de statis feriis DOMINI.

CAPVT XXIII.

Loquutusq;

^aAzereth uarie exponitur, quidam dicunt concio, quidam collecta, quidam reuentio. Nam hoc die conueniebat populus & conferebat ali quid de frugibus ad usus necessarios, & diutius retinebatur. Ebr. Manus pro frōdibus aut ramis.

Loquutusque est DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Præcipe filiis Iſrael, ut adferant ad te oleum oleæ purum & contuſum ad luminare, ad incendendum lucernam iugiter. Aharon concinnabit eam coram DOMINO in tentorio conſtitutionis extra uelum teſtimonii, à ueſpera uſque mane, idque iugiter, ſtatutum ſit perpetuum etiam poſteris ueſtris. Super candelabrum mundum concinnabit lucernas coram DOMINO iugiter. Tolles quoque ſimilaginem, & pinſes ex ea duodecim placentas, duæ decimæ erunt in una placentâ. Ponesque eas duobus ordinibus, ſex ſcilicet ordine [uno] ſuper menſam mundam coram DOMINO. Pones etiam thus purum ſuper ordine illo, ut ſint panes ad monumētum, atque ad ſacrificium quod igne conſit DOMINO. Singulis ſabbatis concinnabit illos coram DOMINO iugiter, à filiis Iſrael ſœdere perpetuo. Eruntque Aharonis & filiorum eius, qui comedent eos in loco ſacro, nam ſancti ſunt ei, de ſacrificiis quæ igne conſunt DOMINO, ſtatuto perpetuo. Egreſſus eſt autem filius mulieris Iſraelitidis, qui filius erat uiri Aegyptij inter filios Iſrael, iurgatiſque ſunt in caſtris, filius Iſraelitidis, & quidam Iſraelita. Et filius Iſraelitidis diſerte expreſſit in ſigne illud nomen, & uilipendit. Adduxeruntque eum ad Moſen. Nomen autem matris eius erat Selomith, quæ erat filia Dibri ex tribu Dan. Et poſuerunt eum in carcerē, ut exponeretur eis ſententia DOMINI. Loquutus eſt ergo DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiā, Educ blaſphemum extra caſtra, & quicumque audierunt ponant manus ſuas ſuper caput eius, lapidibusque obruat eum uniuerſus cœtus. Et ad filios Iſrael ſic loqueris, Quicumque blaſphemauerit deum ſuum, feret peccatū ſuum. Et qui diſerte expreſſerit nomen DOMINI, morte multetur, omnino lapidibus obruet eum uniuerſus cœtus, ſiue indigena fuerit, ſiue incola, quum diſerte expreſſerit nomen [illud,] interficiatur. Et qui percuſſerit ullam animam hominis, morte multetur. Et qui animam iumentum percuſſerit, reſtituat ipſum, animam ſcilicet pro anima. Et qui detrimento affecerit proximum ſuum, huic fiet quemadmodum ipſe fecit. Fracturam pro fractura, oculum pro oculo, dentem pro dente: quidquid homini uitæ aut detrimenti inferat, hoc idem ei inferatur. Et qui percuſſerit iumentū, reddat ipſum: qui uero hominem percuſſerit, interficiatur. Idem iudiciū erit uobis, ſicut aduenæ, ita & indigenæ, quia ego DOMINVS deus ueſter. Et loquutus eſt Moſes ad filios Iſrael, eduxeruntque blaſphemum extra caſtra, & obruerunt eum lapidibus. Et filij Iſrael fecerunt quemadmodum DOMINVS Moſi præcepit.

CAP. XXV.

Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen in monte Sinai in hanc ſententiā, Loquere ad filios Iſrael, & dices ad eos, Quum ueneritis in terram quam ego do uobis, quieſcet terra, & habebit ſabbatum DOMINI. Sex annis ſeminabis, & ſex annis putabis uineam tuam, & fructum eius colliges, ſeptimo uero anno ſabbatum quietis erit terræ, ſabbatum [inquam] DOMINI, agrum tuum non ſeminabis, nec uineam tuam putabis. Quod ex deciduo meſſis tuæ ſponte naſcitur, ne metas: & uitas quas tibi ſeparare uolebas, ne uindemies, annus enim quietis erit terræ, eritque ſabbatum terræ uobis in cibum, tibi, ſeruo tuo, ancillæ tuæ, mercenario tuo, & inquilino tuo qui tecum commoratur, ſed & iumento tuo, & beſtiæ quæ eſt in terra tua, erit cunctus prouentus terræ in cibum. Numerabis quoque tibi ſeptem ſabbata annorum, ſeptem ſcilicet annos ſepties, eruntque tibi ſeptem annorum ſabbata quadragintanouem anni. Et circummittes clangorem buccinæ in menſe ſeptimo, decimo [die] menſis, in die inquam expiationum circummittetis cornu per uniuerſam terram ueſtram. Et cōſecrabitis annum illum, annum uidelicet quinquageſimum, & proclamabitis libertatē in terra omnibus habitatoribus eius, ubiſque enim erit hic [annus] uobis, & redibitis quiſque ad poſſeſſionem ſuam, & quiſque ad cognationem reuertimini. Annus ille quinquageſimus iubiſcus erit uobis annus, ne ſemineſtis, neque ea quæ ex deciduo ſponte naſcuntur metatis, neque religioſe conſecrata uin

A De oleo ad lucernas, de panibus propoſitionis aut facierū, & de poena quorundam ſcelorum.

B Ebr. Ad aſcendendum, uel ad faciendum aſcendere.

C iugiter, tota ſcilicet nocte, à ueſpera uſque in auroram.

Quidam legunt, blaſphemauit.

Anima pro uita ponitur aut uiuente.

A De ſeptimo anno, & ſabbato ſeptem annorum, libertateque quinquageſimi anni.

B Alij Saphiah exponunt pro ijs quæ reponuntur, ut eſt in Eſaiâ cap. 37.

C Aut religioſe conſecrare.

Duodecim placentæ.

Matth. 12. a

Pœna talionis. Exod. 21. b Lex talionis.

Matth. 5. f Exod. 21. c Deut. 19. d

Aequi iudicium. Blaſphemus lapidatur.

Exod. 23. b

De ſeptimo anno.

De anno quinquageſimo. Sabbata annorum.

De anno iubilæo.

Iudicia

Leuiticus.

Mutatio personarum
frequens apud Ebræ-
os.
Venditio pro re que
uenditur.

Madare pro mitte
re.

Benedictio est multi-
plicatio annonæ.

Depulsio seu deie-
ctio est, ubi sic uendi-
tur, ut possessor in
uniuersum & posses-
sione sua, & redimen-
di iure deiciatur.

Redemptio pro iu-
re redimendi.

Vindex qui ius ha-
bet uendicandi aut re-
dimendi.

Ebræi habent Sur-
gere, uerbum forense
significat in domini-
um alterius uenire.

Ad depulsionem ce-
det, id est, sic eius erit
ut alius ex eius posses-
sione depellat. Ebræ-
us dicit, surget.

Ebr. In iubileo exit.

Exit, id est, libera e-
rit, redibit ad uendi-
torem.

Frater pro proxi-
mo, sed Ebræo.

Manus pro faculta-
te: manus nutat, quia
facultas deest.

Ebr. Excessum.

Vel, ne ad seruitutem
eo utaris.

Seruus lybeigen.

Mercenarius qui
pro mercede seruit.
Hic proprie ponitur,
sed alius seruus ali-
quando pro mercena-
rio aut famulo repe-
ritur.

Ebr. Seruorum uen-
ditiōe.

demietis. Iubileus enim ille sanctus sit uobis, de agro comedetis, prouentum scilicet eius. In anno iubilei istius, redibitis quisque ad possessionem suam. Et si uendideritis uenditionem proximo tuo, aut comparas [aliquid] de manu proximi tui, ne decipiat quisque fratrem suum, iuxta numerum annorum post iubileum compares à proximo tuo, & pro ratione annuorum prouentuum uendat tibi, iuxta multitudinem annorum augebis pretium eius, & iuxta paucitatem annorum minues pretium eius, quoniam numerum prouentuum ipse uendit tibi. Ne affligatis quisque proximum, sed time deum tuum, quia ego DOMINVS deus uester. Obseruate itaque statuta mea, & iudicia mea seruate, ut ea faciatis, tunc tuti habitabitis in terra, tumque dabit terra fructum suum, comedetisque dum saturi sitis, securique sedebitis in ea. Et si dixeritis, Quid edemus anno septimo, cum neque seminemus, neque annonam nostram congregemus? Ego mandabo benedictionem meam uobis anno sexto, & edet annonam pro tribus annis. Seminabitis quidem in anno octauo, sed comedetis de annona ueteri usque ad annum nonum, donec uenerit prouentus eius comedetis uetera. Terra non uendetur ad depulsionem, mea enim est terra, uos autem incolæ & inquilini estis apud me. In omni autem terra possessionis uestre redemptionem permittetis terræ. Si tenuis factus fuerit frater tuus, & uendiderit de possessione sua, ueneritque uindex eius qui propinquus est illi, is redimat uenditionem fratris sui. Qui autem uindicem non habuerit, apprehendat manus eius quidquid inuenit, quod satis sit pro redemptione sua, subducaturque annos uenditionis suæ, & restituat quod superest ei cui uendidit, & reuertatur ad possessionem suam. Quod si in facultate eius non tantum fuerit ut reddat illi, erit uenditio eius [rei] in manu ementis eam usque ad iubileum, in iubileo uero exit & reuertitur ad possessionem eius. Et si quis uendiderit domum habitabilem in urbe quæ muro cingitur, redemptio eius sit usque ad finem anni in quo uenditur: isti sint dies redemptionis eius. Si uero non redemerit, fueritque ei finitus annus integer, cedet domus huiusmodi quæ est in urbe muris cincta, ei qui eam emit ad depulsionem, etiam posteris suis: nec exit, ne in iubileo quidem. At domus pagana, quæ muro per ambitum non fuerint cinctæ, reputantur quemadmodum ager terræ, ideoque habent ius uendicationis, & in iubileo redeunt. Ciuitates uero Leuitarum, & domus ciuitatum possessionis eorum perpetuo iure redimi possunt à Leuitis. Et si quis emerit à Leuitis, domus uendita, & oppidum possessionis suæ in iubileo exit, eo quod domus Leuitarum urbium possessio eorum sunt inter filios Israel. Ager uero suburbanus qui est iuxta urbes eorum, non potest uendi, nam is perpetuo ab eis possidetur. Si ad inopiam fuerit redactus frater tuus, nutaueritque manus eius tecum, siue aduena fuerit, siue inquilinus, corrobora eum, ut tecum uiuat. Ne acceperis ab eo foenus, neque plus æquo, sed time deum tuum, ut tecum uiuere possit frater tuus. Ne des illi pecuniam tuam ad foenus, neque des illi alimentum tuum ad excessum: ego DOMINVS deus uester, qui eduxi uos ex terra Aegypti, ut darem uobis terram Chanaan, & essem uobis deus. Si ad inopiam redactus fuerit frater tuus apud te, & uenditus fuerit tibi, ne in seruitutem eum redigas, quemadmodum seruos [solemus,] sed sit tibi quemadmodum mercenarius & inquilinus, seruieturque tibi usque ad annum iubilei, tum egredietur à te, ipse & filij eius cum eo, reuerteturque ad familiam suam, & ad possessionem patrum suorum reuertatur. Nam serui mei sunt, quos eduxi ex terra Aegypti, ideoque non uendentur quemadmodum serui. Ne domineris ei in seruitutem, sed time deum tuum. Seruus tuus & ancilla tua, quos tu habebis, ex gentibus erunt, quæ sunt circum uos, ab illis inquam emas seruos & ancillas. Sed & de filiis inquilinorum qui commorantur apud uos, ab illis inquam comparare poteritis, denique à familia eorum qui uobiscum sunt, & quos genuerunt in terra uestra, hi erunt quos uos possideatis. Hos ueluti hæreditario iure possidebitis etiam

Solitudinem
tollit.

Terræ uendi-
tio.

Redemptio agros-
rum.

Domus uendi-
tio.

Leuitarum uen-
ditiōes.

etiam filijs uestris post uos, ut possideant possessionem perpetuo, illis ad seruitium utimini. Fratribus uero uestris filijs Israel, fratri inquam suo nullus imperitabit sæuiter. Quod si aduena aut inquilinus apud te ditescit, & frater tuus iuxta eum ad inopiam redigitur, ut uendatur aduenæ aut inquilino apud te, aut stirpi quæ est de familia aduenæ, postquã is fuerit uenditus, uendicatio ei erit, aliquis ex fratribus eius uendicare eum poterit. Siue is sit patruus eius, siue filius patruus eius, redimere eum poterit, aut reliquæ carnis eius, qui scilicet sit de familia eius, redimere eum poterit, aut si ipse tantum adquisierit, redimatur. Subducatur enim cum emptore suo, ab anno quo uenditus illi fuit, usque ad annum iubilei, æstimabiturque pecunia uenditionis eius pro ratione annorum, secundum dies mercenarij agetur cum eo. Si adhuc multi restiterint anni, secundum illos restituat redemptionem suam de pecunia scilicet qua emptus est: & si pauci anni restiterint ad annum iubileum, subducatur sibi, iuxta annos suos restituat redemptionem suam. Agetur cum eo quemadmodum cum mercenario per singulos annos, nec dominetur ei sæuiter te uidente. Quod si ad hunc modum redemptus non fuerit, anno iubilei exeat, & ipse, & filij eius cum eo. Filij enim Israel mei sunt serui, mei inquam sunt serui, quos eduxi e terra Aegypti: ego DOMINVS deus uester.

CAP. XXVI.

Nec feceritis uobis idola, nec sculptum simulacrum, neque statuam erigatis uobis, sed nec lapidem figuratum ponatis in terra uestra, ut adoretis ad eum, quia ego DOMINVS deus uester. Sabbata mea custodietis, & sanctuarium meum reuerberimini: ego DOMINVS. Si in statutis meis inceseritis, & præcepta mea custodieritis, feceritisque ea, dabo pluias uestras suo tempore, & terra dabit annonam suam, & arbor agri dabit fructum suum. Et apprehendet apud uos tritura uindemiam, & uindemia apprehendet sementem, & comedetis panem uestrum in satietate, habitabitisque tuti in terra uestra. Et dabo pacem in terra, dormietis, & nemo terrebit. Efficiam ut cesset nocens bestia in terra, nec gladius grassabitur per terram uestram. Vos persequemini hostes uestros, qui cadent ante uos gladio: quinque ex uobis persequentur centum, & centum ex uobis persequetur decem millia. Et cadent hostes uestri ante uos gladio. Ego enim respiciam ad uos, & faciam uos crescere, augeboque uos, & firmiter seruabo fœdus meum uobiscum. Comedetis uetus inueteratum, & uetus propter nouum efferetis. Et ego ponam tabernaculum meum in medio uestri, & animus meus uos non fastidiet. Ego ambulabo inter uos, & ero deus uester, uosque eritis populus meus. Ego DOMINVS deus uester, qui eduxi uos e terra Aegypti, ne efferis illorum serui, & lora iugi uestri confregi, & effeci ut erecti incederetis. Quod si non audieritis me, neque feceritis omnia præcepta ista: & si auersati fueritis statuta mea, & iudicia mea animus uester fastidierit, ut non faciatis cuncta præcepta mea, quin potius fœdus meum irritum facitis, ego quoque hoc faciam uobis, cuius uisus habet uos terrore, tumore, & febri ardente, quæ oculos consumant, & animum contabescere faciant. Semen uestrum frustra seminabitis, quia hostes uestri ipsum comedent. Ponam præterea faciem meam aduersum uos, ut corruatis coram hostibus uestris, dominabunturque uobis hi qui uos oderunt, quin fugietis quando nemo uos persequitur. Et si nec inter illa mihi obtemperaueritis, addam uobis septuplo plus castigationis propter peccata uestra. Et frangam superbiam roboris uestri, faciamque cœlum uestrum ueluti ferrum, & terram uestram ueluti æs. Et consumetur robur uestrum frustra, nam terra uestra non dabit annonam suam, & arbores terræ non dabunt fructum suum. Et si contumaciter aduersum me perrexeritis, neque me audire uolueritis, septuplo augebo uobis poenam iuxta peccata uestra. Immitamque in uos bestiam agri, quæ uos orbos rediget, & excinet iumenta uestra, & imminuet uos, deuastabunturque uiae uestræ. Et si nec illis castigari poteritis, quin potius aduersum me contumaciter perrexeritis, incedam & ego contra uos contuma-

^a Quidam perpetuo ad sequentia referunt.

^G Pro ditescit Ebraei legunt, Si manus eius apprehenderit.

^a Reliquæ carnis, id est, aliquis de stirpe eius.

^x Ebr. Si manus eius apprehenderit.

^y Ad iubileum scilicet.

^A Refrigrantur quædam leges externæ quidem, sed quæ ad pietatem & sanctimoniam pertinent, quibus excusantur animi. Promittitur ingens felicitas observantibus legibus, statuitur poenæ grauissime transgressoribus. ^a Quidam legunt, lapide imaginationis, id est, qui imaginationem uiuet.

^b Ebr. Praeficiam uobis terrorem.

^c Robur pro contumacia.

^d Robur pro conatu.

Israelitæ serui dei.

Exod. 20. 2
Deut. 5. 2
Psalm. 95. b

Deut. 28. a

Iob 1. d

1. Cor. 6. d

Deut. 28. b
Thren. 2. f
Malach. 2. a

^aBaculus corporis
fulcrum, sic panis cor-
pus sustentat.

citer, & percutiam uos adhuc septuplo propter peccata uestra. Et inducam super uos gladium, qui ulciscatur ultionem foederis. Et quum collecti fueritis intra ciuitates uestras, mittam pestilentiam inter uos, trademiniq; in manus inimici. Et cum confregero uobis baculum panis, pinsent decem mulieres panem uestrum in fur-

Et si nec in hoc me audieritis, sed contumaciter aduersum me perrexeritis, incedam & ego aduersum uos contumaciter in furore meo, & castigabo uos septuplo plus propter peccata uestra. Comedetiſq; carnem filiorum uestrorum, & carnem filiarum uestrarum deuorabitis. Ego uastabo excelsa uestra, & excindam solaria [ido-
la] uestra, ponamq; cadauera uestra super cadauera idolorum uestrorum, & auer-
sabitur uos anima mea. Redigam quoq; urbes uestras in solitudinem, & deuasta-
bo facella uestra, nec odorabo odorem uestrum suauolentem. Redigam & terram
in solitudinem, ut hostes uestri, qui eam incolunt, super hac obstupescant. Vos au-
tem disijciam in gentes, distringamq; post uos gladium, & erit terra uestra uasta-
ta, & urbes uestrae desertae. Tum tandem fruetur terra sabbatis suis cunctis diebus
desolationis suae, quum uos estis in terra hostium uestrorum, tum inquam terra
quiescet, & sabbatis suis pro uoto fruetur, cunctis diebus desolationis quiescet, eo

^bVel, Eam uastent.

^cEbr. Dabo mollici-
em in cor illorum.

F quod non quieuit in sabbatis uestris, quum habitaretis in ea. Porro qui ex uobis
superstitēs fuerint, iſs indam animi consternationem in terra hostium suorum, per-
sequeturq; eos strepitus folij quod mouetur, & cum declinarint fuga gladium, cor-
ruent nemine persequente. Impingent quisq; in fratrem suum, ac si gladius adesset,
quum tamen nemo persequatur, nec consistere poteritis coram hostibus uestris.
Et peribitis inter gentes, deuorabitq; uos terra hostium uestrorum. Et si qui ex uo-
bis residui fuerint, contabescant in iniquitate sua in terra hostium uestrorum, atq;
in iniquitatibus patrum suorum cum eis contabescant. Tum confitebuntur ini-
quitatem suam, & iniquitatem patrum suorum, in praeuaricatione sua qua in me
sunt praeuaricati, quodq; contumaciter aduersum me perrexerint. Hinc & ego in-
cedam cum eis aduersus, & inferam eos in terram hostium suorum, ut uel tum cor-
g illorum incircuncisum se submittat, & tum expiabunt iniquitatem suam. Et recor-
dabor foederis mei cum Iacob, & etiam foederis mei cum Isaac, & foederis mei cum
Abraham memor ero, etiam terrae memor ero. Et terra deserta ab eis, sabbatis suis
fruetur, quum scilicet ipsis destituetur, tum expiabunt iniquitatem suam, quod iu-
dicia mea spreuerint, & statuta mea fastidierit anima illorum. Sed & hoc, quum
fuerint in terra hostium suorum non auerſabor eos, neq; eos fastidiam, ut penitus
consumere eos, aut foedus meum cum eis irritum facere uelim: ego enim sum DO-
MINVS deus eorum. Ego recordabor propter eos, pristini foederis, quum educa-
rem eos e terra Aegypti spectantibus gentibus, ut essem illorum deus: ego DOMINVS.
Haec sunt statuta, & iudicia, & leges, quas dedit DOMINVS inter se, & inter filios
Israel in monte Sinai tradente Mose.

Confessio pec-
catorum.

Clementia dei.

^dEbr. Foederis prio-
rum.

^eEbr. Per manū Mo-
sis.
De uotis, & uotorum
redemptione.

Epilogus.

CAP. XXVII.

AET loquutus est DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Loquere ad filios Israel, &
dic ad eos, Homo qui eximium aliquod uotum nuncuparit, animas scilicet DO-
MINO, iuxta aestimationem tuam [fiat.] Erit autem haec aestimatio tua, maris a ui-
cesimo anno usq; ad sexagesimum, aestimatio tua sit quinquaginta sicle argenti, iux-
ta siculum sanctuarij. Si uero foemina fuerit, sit aestimatio tua triginta sicle. Et si fue-
rit quinque annorum usq; ad uiginti annos, erit aestimatio tua, maris uiginti sicle, fœ-
minae decem sicle. Ab eo uero qui est unius mensis, usq; ad annos quinque, erit aesti-
matio tua pro mae quinque sicle argentei, pro foemina aestimatio tua tres sicle argen-
tei. Porro qui est sexaginta annorum, & supra, fueritq; mas, erit aestimatio tua quin-
decim sicle, pro foemina uero decem sicle. Quod si tenuior fuerit tua aestimatio,
collocabit se coram sacerdote, & sacerdos aestimabit eum iuxta facultatem uouen-
tis,

^fAutores quidā clas-
fici, existimationem
non aestimationem,
in hoc significatu le-
gendum putant.

^gQuidam legunt, se-
cundum pondus.

^hQuidam ad aestima-
tionem non addunt tuam,
qui Caph postremum
superfluum censent.

tis, sic æstimabit eum sacerdos. Si uero pecus fuerit de quo adferunt DOMINO munus, quicunque dederit ex eo DOMINO, sanctum sit, nec ipsum immutet, nec commutet, nec bonum malo, nec malum bono. Quod si omnino animal animal commutauerit, erit tam illud, quam quod commutatum est eo, sacrum. Omne uero pecus immundum, de quo DOMINO sacrificium non adfertur, collocent huiusmodi pecus coram sacerdote, quod sacerdos æstimet, siue bonum sit siue malum, iuxta æstimationem sacerdotis, sic erit. Quod si omnino redimere uelit ipsum, adiiciat quintam eius partem ad æstimationem. Si uero quispiam domum suam cōsecrauerit, ut cōsecratum sit DOMINO, hanc æstimabit sacerdos siue bona sit, siue mala, & ut eam sacerdos æstimauerit, ita sit ratum. Si uero is qui consecrauit domum, uoluerit redimere eam, addat quintam partem pecuniæ ad æstimationem, & erit eius. Si quis agrum possessionis suæ consecrauerit DOMINO, æstimabitur ille iuxta sementem eius, sementis Homer ordeï quinquaginta siclis argenteis. Si ab anno iubileo consecrauit agrum suum, secundum æstimationem ratum erit. Si uero post iubileum consecrauerit agrum suum, supputabit ei sacerdos pecuniā, iuxta numerum annorum, qui adhuc restant usque ad annum iubilei, & subtrahetur ab ipsa æstimatione. Quod si is qui consecrauit agrum, ipsum omnino redemerit, superaddat æstimato pretio quintam partem, & confirmabitur ei. Et si non redemerit agrum, sed uendiderit eum alteri, non poterit eum amplius redimere, sed erit ager ille, in anno iubileo quum exierit liber, consecratus DOMINO, sicut ager qui omnino deuotus est, eritque possessio eius sacerdotis. Et si quis agrum à se emptum, & qui non est ex agris possessionis suæ, consecrauerit DOMINO, supputabit ei sacerdos summam æstimationis usque ad annum iubileum, dabitque illi æstimationem in die illo, consecrata est DOMINO. In anno uero iubileo reuertetur ager ad eum à quo iste eum emit, & ad eum inquam cuius est terræ proprietas. Omnis uero taxatio fiat iuxta solum sanctuarij: habet autem siclus uiginti Gera. At primogenitum, quod ex pecoribus iure primogenitorum dictum est DOMINO, non potest quispiam illud consecrare, siue bos sit, siue pecus, DOMINI est. Si uero fuerit ex animali immundo, redimet iuxta æstimationem & addat super illud quintam eius partem: & si non redemptum fuerit, uendatur iuxta æstimationem tuam. Veruntamen nullum Hærem (quod quispiam DOMINO deuouerit ex omnibus quæ habet ab homine ad iumentum usque, & usque ad agrum possessionis suæ) uendi potest, nec etiam redimi, nam omne Hærem sacrosanctum est DOMINO. Nullum Hærem, quod deuotum est ab homine, redimatur, sed omnino interficiatur. Omnis decima terræ, que fit de semine terræ, aut de fructu arborum, DOMINI est, & consecrata DOMINO. Quod si quispiam omnino redimere aliquid uoluerit ex decimis suis, superaddat illis quintam eorum partem. Et omnis decima armenti & gregis, & omnium quæ sub uirga transeunt, decimum quodque consecratum erit DOMINO. Ne disquirat inter bonum & malum, nec commutet ipsum: quod si omnino commutauerit ipsum, erit tam hoc quam illud quo commutatum est, cōsecratum DOMINO, nec redimi poterit. Hæc sunt præcepta, quæ mandauit DOMINVS Moysi ad filios Israel in monte Sinai.

^aEx mundis animalibus licebat adducere sacrificium domino, ex immundis non item.

^aAd pro supra uel ultra.

^aEbr. ita stabit.

Siclus.
Exod. 30. b
Num. 3. g
Ezech. 45. d

Iosu. 6. c. d

^aAlij legunt, ad eum qui emit eum.
^bGera fere obolum interpretantur.

^aHærem, quod fere anathema transferunt, omnis res que deuota est domino deo, uel ad usum sacrum, uel ad interfectionem.

^aSub uirga transire, est esse sub cura pastoris.

k 2

Ceremoniæ

Liber Numeri, Hebr. Vaicdabber.

CAPVT I.

^aTertius iam cñsus agi-
tur populi israelitici, &
delectus habetur eorum
qui ad militiam idonei
erāt. Tribu Leuitica ad
sacerdotium & ministe-
rium sacrum allecā.
^bEb. Tollite caput.

^bEb. Qui exeunt ad
exercitum.

^cEbr. Viri uocati seu
nominati.

^dPotest etiam legi,
capita χιλιάδων.

^eVel, Nomina dede-
runt ex natalib. suis.

T LOQVVTVS est **DOMINVS** ad Moſen in de-
ſerto Sinai, in tentorio cōſtitutionis, in prima menſis ſe-
cundi, in anno ſecundo poſteaquam egreſſi eſſent ē ter-
ra Aegypti, in hanc ſententiam, ^aAgite cenſum uniuerſi
cœtus filiorum Iſrael iuxta familias ſuas, iuxtaq; domum
patrum ſuorum cum numero nominum, omnes mares
[recenſete] iuxta capita ſua. Tu & Aharon agite delectū
per exercitus ſuos, eorum qui uiginti ſunt annorum, &
ſupra, quicūq; uidelicet ^bapti ſunt ad militiam in Iſraele:
eruntq; uobiſcum uiri de ſingulis tribubus, quorū quiſq; caput ſit domus patrum
ſuorum. Ethæc ſunt nomina uirorū qui ſtabunt uobiſcum. De Ruben, Elizur
filius Sedeur. De Simeon, Schelumiel filius Zuri Schadai. De Iehuda, Nahafon fi-
lius Amminadab. De Iſaſchar, Nathaneel filius Zuar. De Zebulon, Eliab filius
Helon. De filijs Ioseph & Ephraim, Eliſama filius Ammihud. De Manaffe, Ga-
maliel filius Pedazur. De Benjamin, Abidan filius Gedeoni. De Dan, Ahieſer fi-
lius Ammiſchadai. De Aſer, Pagiſel filius Achran. De Gad, Eliaſaph filius De-
huel. De Naphtali, Ahira filius Enan. Hi magni ^cnominis erāt in cœtu, primores
tribuum patrum ſuorum, capita [nempe] ^dtribuni militum in Iſraele. Viris iſtis,
qui nominibus ſuis diſerte expreſſi ſunt, acceptis, Moſes & Aharon uniuerſum
cœtum conuocari iuſſerunt, in primo [die] menſis ſecundi. Et ^eprofreſſi ſunt nata-
les ſuos per familias ſuas, & per domos patrum ſuorum, iuxta nomina ab his qui
nati erant uiginti annos & ſupra, iuxta capita ſua. Quemadmodum præcepit **DO-**
MINVS Moſi, ſic recensuit eos in deſerto Sinai. Fuerunt itaq; filij Ruben primo
geniti Iſraelis, per generationes ſuas, & per familias ſuas, perq; domos patrū ſuo-
rum, iuxta numerum nominum, iuxtaq; capita ſua, omnes mares ab eo qui uigin-
ti annos natus erat & ſupra, quicūq; ad bellum apti erant, cenſus inquam eorum
qui de tribu erant Ruben, fuit quadragintaſex millia & quingenti. De filijs Si-
meon per generationes ſuas, per familias ſuas, atq; per domos patrū ſuorum, cen-
ſus eorum iuxta numerum nominum, iuxtaq; capita ſua, omnes mares ab eo qui
uiginti erat annorum & ſupra, quicūq; bello apti erant, cenſus inquam eorū qui
erant ē tribu Simeonis, fuit quinquaginta nouem millia, & trecēti. De filijs Gad
per generationes ſuas, per familias ſuas, atq; per domos patrum ſuorum, iuxta nu-
merum nominum, ab his qui uiginti erant annorum & ſupra, quicūq; erant ad
militiam apti, cenſus inquam eorū qui erāt de tribu Gad, fuit quadragintaquin-
q; millia, ſexcenti & quinquaginta. De filijs Iehuda per generationes ſuas, & per fa-
milias ſuas, atq; per domos patrum ſuorum, iuxta numerum nominū, ab his qui
uiginti annos nati erant & ſupra, omnes qui ad bellum apti erant, cenſus inquam
eorum qui erant de tribu Iehuda, fuit ſeptuaginta quatuor millia, & ſexcenti. De
filijs Iſaſchar per generationes ſuas, & per familias ſuas, atq; per domos patrū ſuo-
rum, iuxta numerum nominum ab his qui uiginti erant annorum & ſupra, qui-
cūq; ad bellum erāt idonei, cenſus inquam eorum qui erant ē tribu Iſaſchar, fuit
quinquaginta quatuor millia, & quadringenti. De filijs Zebulon per generatio-
nes ſuas, per familias ſuas, & per domos patrum ſuorum, iuxta numerum nomi-
num ab his qui uiginti erant annorum & ſupra, quicūq; apti erant bello, cenſus
inquam eorū qui erant ē tribu Zebulon, fuit quinquaginta ſeptem millia, & qua-
dringenti. De filijs Ioseph, nempe de filijs Ephraim per generationes ſuas, & fa-
milias

Exod. 30. b
Num. 26. a

milias suas, atq; per domos patrum suorum, iuxta numerum nominū, ab his qui uiginti erant annorum & supra, omnes qui bello apti erāt, census inquam eorum qui erant ē tribu Ephraim, fuit quadraginta millia & quingenti. De filiis Manasse per generationes suas, & per familias suas, atq; domos patrū suorum, iuxta numerum nominum ab his qui uiginti erāt annorum & supra, omnes bello apti, census inquam eorum qui erant ē tribu Manasse, trigintaduo millia & ducenti. De filiis Benjamin per generationes suas, per familias suas, atq; per domos patrū suorum, iuxta numerum nominum ab his qui uiginti erant annorū & supra, quicunq; ad bellum erant idonei, census inquam eorum qui erant ē tribu Benjamin, trigintaquinq; millia, & quadringenti. De filiis Dan per generationes suas, per familias suas, atq; per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum ab his qui uiginti erant annorum & supra, quicunq; apti erāt ad bellum, census inquam eorum qui erant ē tribu Dan, sexagintaduo millia & septingenti. De filiis Aser per generationes suas, per familias suas, atq; per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum ab his qui uiginti erant annorum & supra, quicunq; ad bellum erant apti, census inquam eorum qui erant de tribu Aser, quadraginta millia, mille, & quingenti. De filiis Naphtali per generationes suas, per familias suas, & per domos patrum suorum, iuxta numerum nominum ab his qui uiginti erant annorum & supra, omnes bello apti, census inquam eorum qui erant ē tribu Naphtali, quinquagintatria, millia & quadringenti. Iste est census quē egit Moses & Aharon cum principibus Israel, uiris scilicet duodecim, qui ē domo patrum suorū [selecti erāt.] Fuerunt aut omnes censi ex filiis Israel iuxta domos patrū suorū, ex his qui uiginti annos & supra nati, & qui ex Israele ad bellū apti erant, omnes inquā censi, sexcēta millia, atq; triginta millia, quingenti & quinquaginta. Leuitæ uero iuxta tribus patrū suorum, inter illos non sunt censi: loquutus enim erat dominus in hanc sententiam, Veruntamen tribum Leui non censebis, & illorum ne agas cēsum inter filios Israel, sed præficies Leuitas tabernaculo testimonij, & omnibus instrumentis eius, & omnibus quæ in eo sunt, portabunt arcam, & omnia instrumenta eius, & in eo ministrabunt, & circa tabernaculum manebunt. Et quum tabernaculum transferendum est, deponent Leuitæ illud: cumq; figendum est tabernaculum, Leuitæ erigent ipsum: si alienus quispiam accesserit, interficiatur. Mansiones autem facient filij Israel, unusquisq; in turma sua, et quisq; sub uexillo suo per exercitus suos. Leuitæ uero castra [sua] ponent circum tabernaculum testimonij, ne indignatio ueniat super cœtum filiorum Israel. Excubabunt itaq; Leuitæ in custodia tabernaculi testimonij. Et fecerūt filij Israel iuxta omnia quæ præcepit DOMINVS Mosi, sic inquam fecerunt.

CAP. II.

Loquutusq; est DOMINVS ad Mosē & ad Aharonem in hanc sententiam, A Quisq; ex filiis Israel castra figat sub uexillo suo, & sub signis domus patrum suorum, ē regione circum tentorium constitutionis castra figant. Ponent autem castra Orientem uersus ad exorientem solem, qui sunt sub uexillo castrorum Iehuda per exercitus suos, & princeps filiorum Iehuda fuit Nahafon filius Aminadab. Exercitus autem eius, & census eorum, septuagintaquatuor millia & sexcenti. Iuxta hunc castra ponent qui sunt de tribu Isaschar, fuitq; princeps filiorum Isaschar Nethaneel filius Zuar, exercitus eius atq; census eius quinquagintaquatuor millia & quadringenti. Tribus Zebulon, & princeps filiorum Zebulon, Eliab filius Helon: porrò exercitus eius & cēsus eius, quinquagintaseptem millia, & quadringenti. Vniuersi autem census castrorum Iehuda centum millia, octoginta millia, & sex millia atq; quadringenti, per exercitus suos, & primi ipsi proficiscantur. Vexillum castrorum Ruben uersus Austrum sit per exercitus suos, princeps autem filiorum Ruben fuit Elizur filius Zedeur. Porrò exercitus eius & census eius

Exod. 12. f
Num. 11. c

1. Par. 24. d

Vel, non se censuerunt.

Vel, in castris suis.

A Instituitur ordo militaris, et singulis tribus sua loca assignantur: ubi tabernaculū, ubi castra locanda præcipitur.

k 3

quadraginta sex millia & quingenti. Et iuxta eum castrametabuntur tribus Simeon, princeps uero filiorum Simeon Selumiel, filius Zuri Sadai: porro exercitus eius & census eorum quinquaginta nouem millia atque trecenti. Tribus quoque Gad, & princeps filiorum Gad fuit Elíasaph filius Rehuel: porro exercitus eius & census eorum quadraginta quinque millia, sexcenti & quinquaginta. Vniuersi qui censi sunt ex castris Ruben, centum millia atque quinquaginta quinque millia, mille & quadringenti quinquaginta per exercitus suos, & hi secundo loco proficiscantur. Tentorium uero constitutionis proficiscetur cum turba Leuitarum in medio castrorum, & sicut castrametantur, sic etiam proficiscantur, unusquisque in loco suo sub uexillo suo.

^c Vexillum castrorum Ephraim cum exercitibus suis ad Occidentem [castrametantur,] & princeps filiorum Ephraim, Elischama filius Amihud, exercitus eius & census eorum quadraginta millia & quingenti. Iuxta hunc erit tribus Manasse, & princeps filiorum Manasse, Gamaliel filius Pedazur, exercitus eius & census eorum triginta duo millia & ducēti. Tribus quoque Benjamin, & princeps filiorum Benjamin, Abidan filius Gideon, exercitus eius & census eorum triginta quinque millia & quadringenti. Vniuersi qui censi sunt ex castris Ephraim, centum millia & octo millia, atque centum per exercitus suos, & hi tertio loco proficiscantur. Vexillum uero castrorum Dan cum exercitibus suis Aquilonem [tenebit,] fuitque princeps filiorum Dan Ahiezer filius Ami Sadai, exercitus eius & census eorum sexaginta duo millia &

^d septingenti. Iuxta eum castrametabuntur tribus Aser, & princeps filiorum Aser, Pagiel filius Achran, exercitus eius & census eorum quadraginta unum millia & quingenti. Tribus quoque Naphtali, & princeps filiorum Naphtali, Ahira filius Enan, & exercitus eius atque census eorum quinquaginta tria millia & quadringenti. Vniuersi qui censi sunt ex castris Dan, centum millia, & quinquaginta septem millia & sexcenti, & postremo loco proficiscantur cum uexillis suis. Hic est census filiorum Israel iuxta domos patrum suorum, uniuersi scilicet qui censi sunt castrametantes iuxta exercitus suos, sexcenta millia, tria millia, quingenti & quinquaginta. Leuitæ uero non sunt censi inter filios Israel, sicut præceperat DOMINVS Moysi. Et fecerunt filij Israel iuxta omnia quæ mandauerat DOMINVS Moysi, sic enim castra fixerunt cum uexillis suis, & sic profecti sunt iuxta familias suas, & iuxta domos patrum suorum.

CAPVT III.

^a **E**T hæc sunt generationes Aharonis & Moysi eo die quo loquutus est DOMINVS cum Moysi in monte Sinai. Et sunt nomina filiorum Aharonis, primogenitus Nadab, Abihu, Eleazar, & Ithamar. Hæc sunt nomina filiorum Aharonis sacerdotum, qui uncti erant, quorum manus ^aconsecratæ erant, ut sacerdotio fungerentur. ^bMortuusque est Nadab & Abihu coram DOMINO quum offerrent ignem alienum coram DOMINO in deserto Sinai, ne habuerunt filios, & sacerdotio functus est Eleazar & Ithamar ^bcoram patre suo Aharone. Loquutus est DOMINVS ad Moysen, dicens, Adde tibi tribum Leui, & constitue eam coram Aharon sacerdote, ut ei ministrent. Et ipsi custodiāt obseruationem eius, & obseruationem uniuersi cœtus ante tentorium constitutionis, ut obeant ministerium tabernaculi. Ipsi custodient omnia instrumēta tentorii constitutionis, & obseruationem filiorum Israel, ut obeant ministerium tabernaculi. Et dabis Leuitas Aharoni et filijs eius, dedititij enim sunt ei ex filijs Israel. Aharon uero & filios eius præficias, ut custodiant sacerdotiū suum: ^calienus si accesserit, interficiatur. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen in hanc sententiā, Ecce ego tuli Leuitas de medio filiorum Israel pro omni primogenito quod uoluam aperit in filijs Israel, & Leuitæ erunt mei, meum enim est omne primogenitū, à die quo percussit omne primogenitū ^din terra Aegypti, consecraui mihi omne primogenitum in Israele, tam in hominibus quam in iumentis, mea inquam erunt: ego DOMINVS. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen in deserto

Psal. 79. a

Num. 1. g

^a Recensetur generatio Aharonis & Moysi, & destinantur officia leuitarum, & cultus dei instituitur.

^a Ebr. implete.

^b Hoc est, superstiti adhuc patre.

^c Alienus, qui ex alia est tribu quam Leui, nec ad hoc electus.

Exod. 6. d

Leuit. 10. a
1. Par. 24. a

Exod. 13.

ferto Sinai hisce uerbis, Recense filios Leuitarum, iuxta domos patrum suorum, iuxta familias suas, omnem marem ab eo qui unius est mensis & supra recensebis eos. Recensuit itaq; eos Moses iuxta præceptum DOMINI, quemadmodū mandauerat. Fueruntq; isti filij Leui iuxta nomina sua, Gerson, Kahath & Merari. Et hæc sunt nomina filiorum Gerson iuxta familias suas, Libni & Simeï. Filij uero Kahath in familijs suis, Amram, Izhar, Hebron & Vziel. Et filij Merari in familijs suis, Maheli & Musi. Hæ sunt familiæ Leuitarum iuxta domos patrum suorum. Ipsi Gerson familia Libni & familia Simeï, istæ sunt familiæ Gersonicæ. Census eorum ab eo qui erat unius mēsis & supra, census inquam eorum septem millia & quingenti. Porro familiæ Gersonicæ post tabernaculum castrametentur ad Occidentem. Princeps autem domus patriæ Gersonitarum Eliafaph filius Lael, Et filiorum Gerson custodia erit in tentorio constitutionis, [obseruabūt inquam] tabernaculum & tentorium, tegumentum eius, & uelum quod erat ad ostium tentorij cōstitutionis, item aulæum atrij, & uelum ad ostium atrij, quod est iuxta tabernaculum, & aram circunquaq; & funes eius, ad omne ministeriū eius. Ipsius Kahath erat familia Amram, & familia Izhar, & familia Hebron, & familia Vziel: & hæc sunt familiæ Kahatitarum. Numerus omnium marium ab eo qui unius erat mensis & supra, octo millia & sexcenti, & hi excubabūt in custodia sanctuarij. Familiæ autem Kahatitarum castra figent ad latus tabernaculi meridionale. Primarius patriæ domus familiarum Kahatitarum fuit Elizaphan filius Vziel, & illi custodient arcam, mensam, candelabrū, aras & uasa sanctuarij, in quibus ministrāt, uelum quoq; & quidquid ad ministerium eius [pertinet.] Summus autem princeps Leuitarum fuit Eleazar filius Aharonis sacerdotis, episcopus eorū qui excubāt in custodijs sanctuarij. Ipsius Merari familia Maheli, & familia Musi: hæc sunt familiæ Meraritarum. Census eorum iuxta numerum omnium marium ab eo qui erat unius mensis & supra, sex millia & ducenti. Princeps autem patriæ domus in familijs Merari erat Zuriel filius Abihail, & hi castra ponēt in latere tabernaculi septentrionali. Et functio custodiæ filiorum Merari, afferes tabernaculi, & uectes eius, columnæ eius, & bases eius, & omnia instrumēta eius, & quidquid est ministerij eius. Columnæ quoq; atrij per circuitum, cum basibus earum, clauis earum, & funes earum. Porro ante tabernaculum ad plagam orientalem ante tentorium constitutionis castra ponent Moses & Aharon atq; filij eius, obseruantes custodiam sanctuarij, & custodiam filiorum Israel: & alienus si accesserit, interficietur. Omnis autem census Leuitarum quos recēsuit Moses & Aharon iuxta iussu-
tionem DOMINI per familias suas, omnes mares ab eo qui unius fuit mensis & supra, fuerunt uigintiduo millia. Et dixit DOMINVS ad Mosē, Recense omne primogenitum masculinum de filijs Israel, ab eo qui est unius mensis & supra, & accipe numerum nominum eorum, tollesq; Leuitas mihi. Ego enim sum DOMINVS, pro omni primogenito filiorum Israel, & iumenta Leuitarum pro omnibus primogenitis filiorum Israel. Recensuit itaq; Moses quemadmodum præceperat ei DOMINVS, omnia primogenita filiorum Israel. Fuerūtq; omnia primogenita mascula iuxta numerum nominum, ab eo qui erat unius mensis & supra, iuxta censum eorum, uigintiduo millia, ducenta & septuagintatρία. Loquutusq; est DOMINVS ad Mosē, dicens, Tolle Leuitas pro omnibus primogenitis filiorum Israel, & pecora Leuitarum pro pecoribus eorum, eruntq; Leuitæ mei: ego DOMINVS. Pro redimendis uero ducentis & septuagintatribus, qui ex primogenitis inter filios Israel Leuitas excedunt, accipies quinos siclos ad singula capita, siclum scilicet sanctuarij accipies, (habet autem siclus uiginti Gera) dabisq; pretium Aharoni & filijs eius, redemptitios scilicet qui supersunt in eis. Tulit itaq; Moses pretium redemptionis ab his qui superfuerunt ultra redemptos Leuitarum, à primogenitis

^oEbr. Ad mare.

^oQuidam legūt, dexterum.

Leuitarum numerus.

Leuitæ loco primogenitorū Israelis.

^aEb. iuxta os domini.

^bKahatit sua officia assignantur.
^cEb. Tolle caput.

^dSuper humeros scilicet, ad ferendam arcam: uel, in annulos.
^eMensa facierum dicitur, q. in ea ponebantur panes facierum, ut in Exod. 25.

filiorum Israel accepit pecuniam istam, nempe mille, trecentos & sexaginta quinque siclos, iuxta siclum sanctuarij. Deditq; Moses pecuniam redemptorum Aharoni & filijs eius iuxta uerbum DOMINI, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi.

Exod. 30. b
Leuit. 27. c
Ezech. 45. d

CAP. IIII.

AET loquutus est DOMINVS ad Mosē & ad Aharonem hisce uerbis, ^aCollige summam filiorum Kahat de medio filiorum Leui, iuxta familias suas, iuxtaq; domos patrum suorum, ab eo qui natus est ^btriginta annos & supra, usq; ad eum qui quinquaginta est annorum, quicumq; militis aptus est, ut exequantur opus in tentorio constitutionis. Hoc uero munus erit filiorum Kahat in tentorio constitutionis, [nempe in] sancto sanctorum. Quum igitur castra soluunt, ingreditur Aharon & filij eius, & deponant uelum tegumenti, inuoluentq; in eo arcam testimonij: super hoc uero ponant operimentum ex pellibus melium, expādantq; de super pallium totum hyacinthinum, & ^bponant uectes eius. ^cMensam facierū ob uoluent panno, qui totus sit hyacinthinus, ponantq; super eam acetabula, cochlearia, & instrumenta purgatoria, & dimidiatas fistulas in quibus funditur, eruntq; super eam panes iugiter. Expandentq; super hanc tegumētum coccinum dibaphon, operientq; illud uelo ex pellibus melium, & ponent uectes eius. Tollāt etiam tegumentum hyacinthinum, & obuoluant candelabrū luminaris & lampades eius, & emunctoria eius, & uascula eius [in quibus emuncta excipiuntur,] atq; cūcta uasa olearia, quibus illi ministeria sua exequuntur. Ponantq; tam ipsum quā omnia instrumenta eius in tegumentum ex pellibus melium, & collocent super uectes. Deinde expandāt hyacinthinum tegumentū super aram auream, & tegant ipsam **B** tegumento ex pelle melium, & inserant uectes eius. Tollantq; omnia instrumenta, quibus ministerium explent in sanctuario, & inuoluāt in panno hyacinthino, operiantq; ea tegumento ex pellibus melium, & ponant super uectes. Repurgent aram cineribus, & expandant super eam tegumentum purpureum. Ponantq; super eam omnia uasa eius, quibus ministrant in ea, nempe ignis receptacula, & fuscinulas, & scopas, & pelues sparsorias, omnia deniq; aræ instrumenta, & expandant super ea tegumentum ex pellibus melium, inserantq; uectes eius. Quumq; Aharon & filij eius absoluerintq; [hoc], obtexerintq; sanctuariū, & omnia instrumenta sanctuarij, quando iam transferenda sunt castra, post hanc accedant filij Kahat, ut [ista] ferant, neq; tamen attingant sancta, ^dne moriantur. Hoc est onus filiorum Kahat in tentorio constitutionis. ^ePræfectura autem Eleazar filij Aharonis sacerdotis [hæc est,] Oleum luminaris, incensum aromaticum, iuge sacrificium cibarium, oleum unctionis, cura quoq; totius tabernaculi, & omniū quæ in eo sunt, in sanctuario scilicet & omnibus uasis eius. Et loquutus est DOMINVS ad Mosē & ad Aharonem, dicens, Non excindatis tribum familiæ Kahat è medio Leuitarum. Hoc uero facite eis, ut uiuant & non moriantur, si accesserint ad sanctum sanctorum, Aharon & filij eius ingrediantur & deponāt ea, unicuiq; pro officio suo, atq; pro onere suo, ipsi uero non introeant, ut cōtemplentur quum inuoluuntur **C** sancta, ne moriantur. Et loquutus est DOMINVS ad Mosē in hanc sententiam, Collige etiam summam filiorum Gerson per domus patrum suorum, & per familias suas, recense autem eos ab eo qui uiginti est annorum, usq; ad eum qui natus est quinquaginta annos, quicumq; aptus est militiæ, ut illi in tentorio constitutionis ministrent. Hoc uero sit officium familiæ Gersonicæ, ut seruiant & baiulent. Baiulabunt (inquam) aulæ tabernaculi, & tentorij constitutionis, tegumentum eius, & tegumētum ex pellibus melium, quod est super illud supremum, uelamen quoq; ostij tentorij cōstitutionis. Tapetes quoq; atrij, & uelū quod est ad ostium portæ atrij, quod [atrium] circuit tabernaculum & aram, & funes, & omnia instrumenta ministerij ipsorum, omnia deniq; quæ illis obueniunt, exequentur. Secundo

1. Par. 24. a

2. Reg. 6. b

Gersonitarum officium.

dum

Officium Mer-
rariarum,
Num. 9. d

dum uerbum Aharonis & filiorum eius fiet omne ministerium filiorum Gerson, in omni onere eorum, & in cuncto ministerio eorū, & recensere eis omnia onera eorum quæ obseruent. Hoc itaq; officium est familiarū filiorum Gerson in tentorio constitutionis, & custodia illorum erit sub manu Ithamar filij Aharonis sacerdotis. Porro filios Merari recensere iuxta familias suas, & domos patrū suorum, numerabis autem eos ab eo qui triginta est annorum, usq; ad eum qui natus est quinquaginta annos, quicumq; ad militiam aptus est, ut seruiant in ministerio tentorii constitutionis. Hæc autem erit obseruatio oneris eorum ad omne ministerium eorum in tentorio cōstitutionis. Asseres tabernaculi, & uectes eius, & columnæ eius, & bases eius. Columnæ quoq; quæ sunt circum atrium, & bases eius, & clauis eius, cum funibus earum, & omnibus instrumentis earum, & quidquid ad ministerium eorum [pertinet,] numerabitis nominatim instrumenta, quæ custodient & ferent. Hoc est officium familiarum filiorum Merari, iuxta omne ministerium in tentorio constitutionis, sub manu Ithamar filij Aharonis sacerdotis. Numerauit itaq; Moses & Aharon & primores cœtus filios Kahat iuxta familias suas, & iuxta domos patrum suorum, ab eo qui triginta erat annorum & supra, usq; ad eum qui quinquaginta annos natus erat, quicumq; scilicet militiæ aptus erat, ut ministrarent in tentorio constitutionis. Fueruntq; numeri eorum per familias suas duo millia, septingenti & quinquaginta. Hic census est familiarū Kahat, quicumq; scilicet ministrare poterant in tentorio cōstitutionis, quos recensuit Moses & Aharon iuxta uerbum DOMINI in manu Mosi. Numeri autem filiorum Gerson per familias suas, & domos patrum suorum sunt, ab eo qui triginta fuit annorum & supra, usq; ad eum qui quinquaginta natus est annos, quicumq; ad bellum apti fuerunt, ad seruiendum in tentorio constitutionis, fuerunt inquam numeri eorum iuxta familias suas & domos patrum suorum, duo millia, sexcēti atq; triginta. Iste est census familiarum filiorum Gerson, quicumq; in tentorio constitutionis ministrare poterat, quem recensuit Moses & Aharon iuxta os DOMINI. Numeri autem familiarum filiorum Merari per familias suas, & per domos patrum suorum sunt, ab eo qui triginta erat annorū & supra, usq; ad eum qui natus erat quinquaginta annos, quicumq; ad bellum apti erant, ad seruiendum in tentorio cōstitutionis, fuerunt inquam numeri eorum iuxta familias suas, tria millia, ducēti. Hæc est summa familiarum filiorum Merari, quos numerauit Moses & Aharon iuxta os DOMINI per manum Mosi. Omnes itaq; numeri Leuitarū quos recensuit Moses & Aharon atq; principes Israel iuxta familias suas & domos patrum suorum, ab eo qui triginta fuit annorum & supra, usq; ad eum qui natus erat quinquaginta annos, quicumq; ueniebat ut ministraret in ministerio, & inseruiret oneri gestando in tentorio constitutionis, fuerunt inquam quum recenserentur ipsi, octo millia, quingenti, octoginta. Iuxta os DOMINI numerauit eos per manum Mosi, unumquemq; iuxta ministerium suum, & onus suum, & præfecturam suam, quem admodum præceperat DOMINVS Mosi.

CAP. V.

Leuit. 13. g

ET loquutus est DOMINVS ad Mosē in hanc sententiam, Præcipe filiis Israel, ut eiiciant e castris ^tomnem leprosum, & omnem qui fluit, & quicumq; ^amortui contactu contaminatus est, & marem & foeminā eiiciatis: extra castra inquam eiiciatis eos, ne contaminent castra sua, in quorum medio ego habito. Et filij Israel fecerunt sic, eieceruntq; eos extra castra, quemadmodū loquutus fuerat DOMINVS ad Mosē, sic fecerunt filij Israel. Et loquutus est DOMINVS ad Mosē hisce uerbis, Loquere ad filios Israel, Vir aut mulier si fecerint ex omnibus peccatis [cōtra] hominem, ut scilicet præuariatione præuaricentur aduersus DOMINVM, deliqueritq; anima huiusmodi, confiteantur peccatū suum quod fecerunt, & restituat ^bculpam suam in sorte sua, quintamq; partem illi superaddat, detq; illi in quem deli-

Confessio peccati.
Leuit. 5. c
Exod. 22.

^a Quomodo cœtus populi dei repurgatus esse debeat à sceleratis hominibus, qui sint excludendi e castris, & de lege zelotypiæ.
^b Super anima pollui, est contactu mortui pollui.

^b Delictum aut culpa hic pro re ponitur quæ ablata est.

quit. Quod si uiro illi uindex nullus fuerit cui delictum restituatur, delictum DOMINO restituatur, sacerdoti uidelicet, supra arietem expiationum, per quem expiatio pro illo fit. Et omnis Thruma, quæ fit ex omnibus sanctis filiorum Israel, quam adferunt sacerdoti, ipsius erit. Sancta quoque uniuscuiusque ipsius erunt, & quidquid homo sacerdoti dederit, ipsius sit. Loquutus est DOMINVS ad Moysen in hac sententiam, Loquere ad filios Israel, & dic ad eos, Cuiuscunque uxor defecerit, & designauerit contra eum scelus, dormieritque uir cum ea projectione seminis, idque latet maritum eius, cglaturque eum quod immunda ipsa sit facta, neque testis est aduersus eam, neque ipsa deprehensa. Si hunc inuasit uehemens zelus, ut indignetur zelo quodam aduersus uxorem suam, ipsa polluta existente: aut si inuasit eum uehemens zelus, ut indignetur zelo quodam aduersus uxorem suam, tametsi non fuerit polluta: adducat uir talis uxorem suam ad sacerdotem, adferatque simul donum illius pro ea, nempe decimam partem Ephraï farinae hordeaceæ, at oleum non fundet super eam, neque ponat thus super eam, quoniam sacrificium cibarium est zeli, donum inquam memoriale, quod meminisse sceleris facit. Sacerdos uero sacrificium illud sacrificet, & statuatur illud coram DOMINO. Sumat insuper sacerdos aquas sacras in uase fictili, & de puluere qui fuerit in pauimento tabernaculi tollat sacerdos, & ponat in aqua. Statuat præterea sacerdos mulierem ante DOMINVM, & nudet caput mulieris, & det in manus eius sacrificium illud memoriale, quod sacrificium est zeli, habeatque sacerdos in manu sua aquas amaras execrationis. Et obtestetur eam sacerdos, & dicat ad mulierem illam, Si non dormiuit uir tecum, si non defecisti ad immunditiam sub marito tuo, libera euades ab aquis istis amaris & execratis. Si uero defecisti sub marito tuo, & polluta es, concubuitque tecum uir alius quam maritus tuus. Obtesteturque sacerdos mulierem talem direque deuoeat, & dicat sacerdos mulieri, Det te DOMINVS in execrationem & iuramentum in medio populi tui, quum scilicet effecerit DOMINVS, ut femur tuum deiciatur, & uterus tuus intumescat. Ingrediantur aquae istae execrantes in uiscera tua, ut intumescat uterus tuus, faciantque deici femur tuum: dicatque mulier, Amen, amen. Scribat insuper sacerdos execrationes illas in librum, & abradat [eas] in aquas amaricantes. Iubeatque [sacerdos] ut mulier bibat aquas illas amaricantes & execrantes. Et accipiat sacerdos sacrificium cibarium zeli e manu mulieris, & moueat illud ante DOMINVM, & adducat illud ad aram. Apprehendat quoque sacerdos ex isto sacrificio cibario uolam plenam ad monumentum eius, incendetque in ara, & post hoc det mulieri potum illius aquae. Quum uero aquas potauerit, si fuerit polluta & scelus designauerit aduersus maritum suum, ingredientur in eam aquae istae execrantes ut amaricent, & intumescet uenter eius, cadetque femur eius, erit mulier illa execrata in medio populi sui. Si uero polluta non fuerit mulier huiusmodi, sed munda, noxae eximetur, & foecunda reddetur. Hæc lex est zelotypiæ, quando mulier a marito suo defecerit, & polluta fuerit. Aut quum maritum inuasit spiritus amarus, ut æmuletur zelo erga uxorem suam, & statuerit uxorem coram DOMINO, & fecerit sacerdos iuxta uniuersam legem istam. Eritque uir innocens ab iniquitate, mulier uero ipsa feret noxam suam.

CAP. VI.

ET loquutus est DOMINVS ad Moysen in hæc uerba, Loquere ad filios Israel, & edices ad eos, Vir siue mulier si diserte uouerint uotum Nasir, ut separent DOMINO, a uino & sicera abstineat, acetum uini & sicera non bibat, imò quidquid reliquum est ex uuis non bibat, præterea nec recentes uuas, nec passas comedet, idque toto tempore quo ipse Nasir est. Nihil denique edat quod fit e uite uinifera, siue acini sint, siue uinacea. Porro toto tempore quo durat uotum eius Nasir, non uacula nulla admoueri debet capiti eius, quin sacer sit, donec expleat dies quibus se DOMINO segregauit, nutriendo scilicet comam capillorum capitis sui. Toto denique

Deut. 22. b

Aquæ amarissimæ.

^a Quidam legunt, aquas amaricantes execrantes.

Amen, Sic omnino si Deus

^b Ebr. Seminabitur semine.

De uoto & ritu Naziræorum & benedictione Israelis.

^c Nasir separatus, consecratus, segregatus.

^d Miscebrat, Quicquid exprimitur ex uuis aut uuas respicit.

Iud. 13. a
Amos. 2. e

deniq; tempore quo se DOMINO segregauit, ad mortuum non ingrediatur, imò ne in patris quidem sui, aut matris sue, aut fratris sui, aut sororis sue morte polluat, eo quod Næser dei sui est super caput eius. Cunctis diebus separationis sue facer est DOMINO. Quod si quispiam mortuus fuerit apud eum subito & repentino casu, contaminabitur caput comæ sue, radat ergo caput suum in die purgationis sue, nempe in die septimo radet illud. Die uero octauo adferat duos turtures, aut duos pullos columbinos ad sacerdotem, ad ostium tentori; constitutionis. Facietq; sacerdos unum pro peccato, alterū pro holocausto, & expiabit illum ab eo quod peccauit aduersus animam suam, & consecrabit caput eius in die illo. Et separabit se DOMINO dies illos quibus est Nasir, adducetq; agnum anniculum pro delicto, dies uero priores irriti sint, quoniam polluit Næser separationis sue. Hec autem est lex Nazaræi, quando absoluerit dies separationis sue, eodem die applicet sese ad ostium tentori; constitutionis, adferatq; donum suum DOMINO, nempe agnum unum anniculum integrum ad holocaustum, & ouiculam unam anniculam integram pro peccato, & arietem unum, eumq; integrum pro sacrificio gratiarumactionis. Canistrum quoq; infermentatorum, nempe placentas similagineas, placentas unctas oleo, & lagana infermentata oleo delibuta, cum sacrificio eorum cibario, & cum libaminibus eorum. Adferat [ea] sacerdos corā DOMINO, & faciat hostiam eius pro peccato, atq; holocaustum eius. Arietem uero faciet pro sacrificio gratiarumactionis DOMINO, cum canistro infermentatorum, facietq; sacerdos sacrificium eius cibarium, & libationem eius. Et radet Nazaræum in ostio tentori; cōstitutionis, nempe caput Næser eius, tollatq; pilos capitis Næser eius, ponatq; in ignē, qui est sub sacrificio gratulatorio. Tollat quoq; sacerdos armum coctum de ariete, & placentam unam infermentatam ē canistro, laganum quoq; infermentatū unum, & ponat super manus Nazaræi postquam raserit comā suam. Et moueat ea sacerdos Tenupha coram DOMINO, consecrata hæc erunt sacerdoti, præter pectusculū Tenupha, & præter armum Thruma. Post hæc poterit Nasir uinum bibere. Hæc lex est Nazaræi, qui uouerit donum suum DOMINO pro consecratione sua, exceptis his quæ apprehenderit manus eius iuxta rationem uoti sui quod uouit, sic faciat iuxta præscriptum separationis sue. Loquutusq; est DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Loquere ad Aharonem & ad filios eius in hæc ſententiam, Sic bene precemini filijs Iſrael, dicetisq; ad eos, Benedicat tibi DOMINVS, & custodiat te, illuſtret DOMINVS faciem ſuam ſuper te, & miſereatur tui. Attollat DOMINVS faciem ſuam ſuper te, & det tibi tranquillitatem. Ponent itaq; nomen meum ſuper filios Iſrael, & ego benedicam eis.

CAP. VII.

FACTUM est autem eo die, quum abſoluiffet Moſes tabernaculi erectionem, tunc exiſſetq; ipſum, confeſſaſſetq; ipſum & cuncta uafa eius, aram quoq; & uniuerſa inſtrumēta eius: quum talia, inquam, unxiſſet & confeſſaſſet, ut adferrent principes Iſraelis, capita ſcilicet per domos patrum ſuorū, qui principes erāt tribuum, qui præerant cenſibus, quod adferrent, inquam, dona ſua corā DOMINO ſex curruſ tectos, & duodecim boues, curruſ unum pro duobus principibus, & bouem unum pro uno, adduxeruntq; ea ante tabernaculum. Et dixit DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Cape [hæc] ab eis, ut ſint in miniſterium cultus tentori; cōſtitutionis, tradesq; ea Leuitis, unicuiq; iuxta miniſterium ſuum. Accipiens itaq; Moſes curruſ & boues, tradidit eos Leuitis. Duos curruſ et quatuor boues dedit filijs Gerſon iuxta miniſterium eorum. Et quatuor curruſ atq; octo boues dedit filijs Merari, iuxta miniſterium eorum, ſub manu Ithamar filij Aharonis ſacerdotis. Filij uero Kahat nihil dedit, nam miniſterium rerum ſacrarum illis iniūctum erat, quas humeris [ſuis] geſtabant. Adferebant inſuper principes ad aræ initiationē eo die quo inungebatur, adferebant, inquam, principes dona ſua ante aram. Et ait

^B Næſer, Ornamentum quoddā & corona: alij pro Næſer uoti ſeparationis legunt.

^D Næſer uarie exponunt, quidam pro eſſarie aut coma, quidā pro ſeparatione, quidā pro confeſſatione: ſynecdocha autem coma pro confeſſatione ponitur, q; ea domino cōſecrata erat, & is qui eam nutriebat domino ſegregatus certis diebus.

^A Quid munerum poſt tabernaculi erectionem à principibus Iſraelis allatum ſit.

^B Alij pro Karban ſacrificia legunt.

^C Quidam legūt, ſanctuarij.

Ad. 21. d. e

Leuit. 9.
Eccli. 36. c

Exod. 40. b

Ceremoniæ

Numeri.

**Eb. iuuenus unus fi-
lius bouis.*

B DOMINVS ad Moſen, Singulis diebus ſinguli principes ſua dona adferant ad aræ initiationem. Attulit itaq; primo die donum ſuum Nahafon filius Aminadab de tribu lehuda. Eratq; donum ipſius catinus argenteus unus, centum & triginta ſiclorum, phiala una argētea ſeptuaginta ſiclorum iuxta pondus ſanctuarij, utrunq; ex his plenum fuit ſimilagine oleo permixta pro ſacrificio cibario. Cochleare unum aureum decem [ſiclorum,] plenum ſuffitu. *Iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus ad holocauſtum, hircus caprarum unus ad hoſtiam pro peccato.* Pro ſacrificio uero gratulatorio, boues duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Hoc fuit donum Nahafon filij Aminadab. *Iſaſchar.* Secūdo die attulit Nathaneel filius Zuar princeps [tribus] Iſaſchar, attulit inquam donum ſuum, catinum unum argenteum centum & triginta ſiclorum, phialam argenteam unam ſeptuaginta ſiclorum iuxta ſiclum ſanctuarij, utraq; plena ſimilagine oleo commixta pro ſacrificio Minha. Cochleare unum aureum decem [ſiclorum,] plenum ſuffitu, iuuenum ex bobus unum, arietem unum, agnum anniculum unum in holocauſtum, hircum caprarum unum pro hoſtia peccati. Et pro ſacrificio gratulatorio boues duos, arietes quinque, agnos anniculos quinque. Hoc fuit donum Nathaneelis filij Zuar. *Zabulon.* Ter-
c tio die princeps filiorum Zebulon Eliab filius Helon, cuius donum fuit catinus unus argenteus centum & triginta ſiclorum, phiala una argentea ſeptuaginta ſiclorum iuxta ſiclum ſanctuarij: utrunq; ex his plenum fuit ſimilagine oleo conſperſa pro ſacrificio cibario. Cochleare unum aureum decem [ſiclorum] plenum ſuffitu. *Ruben.* Iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocauſtum, hircus ex capris unus pro hoſtia peccati, & pro ſacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Hoc donum fuit Eliab filij Helon. Quarto die princeps filiorum Ruben Elizur filius Sedeur, cuius donum fuit catinus argenteus unus centum triginta ſiclorum, phiala una ſeptuaginta ſiclorum iuxta ſiclum ſanctuarij: utrunq; ex his plenum fuit ſimilagine oleo permixta pro ſacrificio cibario. Cochleare unum aureum decem [ſiclorum] plenum ſuffitu: iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus, ad holocauſtum ſcilicet, hircus caprarum unus ad hoſtiam pro peccato, pro ſacrificio autem gratulatorio boues duo, arietes quinque, hirci quinque, & agni anniculi quinque. Hoc donum fuit Elizur filij Sedeur. *Simeon.* Quin-
d to die princeps filiorum Simeon, Selumiel filius Zuri Saddai, cuius donum fuit catinus argenteus unus centum & triginta ſiclorum, phiala argētea una ſeptuaginta ſiclorum iuxta pondus ſanctuarij: utraq; plena ſimilagine oleo conſperſa pro ſacrificio cibario: cochleare aureum unum decem [ſiclorum] plenum ſuffitu, iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocauſtū, hircus caprarum unus pro hoſtia peccati, & pro ſacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Hoc fuit donum Selumiel filij Zuri Saddai. *Gad.* Sexto die princeps filiorum Gad Eliaſaph filius Dehuel, cuius donum fuit catinus unus argēteus centum & triginta ſiclorum, phiala una argentea ſeptuaginta ſiclorum iuxta ſiclum ſanctuarij: utraq; plena ſimila conſperſa oleo pro ſacrificio cibario: cochleare aureum unum decem [ſiclorum] plenum ſuffitu, iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocauſtum, hircus caprarum unus pro hoſtia peccati, & pro ſacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Hoc fuit donum Eliaſaph filij Dehuel. *Ephraim.* Septimo die princeps filiorum Ephraim, Eliſama filius Ammihud, cuius donum fuit catinus argenteus unus centum triginta ſiclorum, phiala una argentea ſeptuaginta ſiclorū iuxta ſiclum ſanctuarij: utraq; plena ſimilagine oleo conſperſa pro ſacrificio cibario, cochleare aureum unum decem [ſiclorum] plenum ſuffitu, iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocauſtum, hircus ex capris unus pro hoſtia peccati, pro ſacrificio uero gratulatorio boues duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Hoc fuit do-
num

Manasse. num Elisama filij Ammihud. Octauo die princeps filiorum Manasse, Gamliel filius Pedazur, cuius donum fuit catinus argenteus unus centum & triginta siclorum, phiala una argentea septuaginta siclorum, iuxta siclum sanctuarij: utraq; plena similagine oleo conspersa pro sacrificio cibario, cochleare aureum unum decem [siclorum] plenum suffitu, iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocaustum, hircus ex capris unus pro hostia peccati, & pro sacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Hoc fuit donum Gamlielis filij Pedazur.

Beniamin. In die nona princeps filiorum Beniamin, Abidan filius Gideoni, fuitq; donum eius catinus unus argenteus centum & triginta siclorum, phiala argentea una septuaginta siclorum iuxta siclum sanctuarij: utraq; plena similagine oleo permixta pro sacrificio cibario, cochleare unum aureum decem [siclorum] plenum suffitu, iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocaustum, hircus caprarum unus pro hostia peccati, & pro sacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Hoc fuit donum Abidan filij Gideoni.

Dan. Decimo die princeps filiorum Dan, Ahiezer filius Ammi Saddai, cuius munus fuit catinus unus argenteus centum & triginta siclorum, phiala una argentea septuaginta siclorum, iuxta siclum sanctuarij: utraq; plena similagine oleo permixta pro sacrificio cibario, cochleare unum aureum decem [siclorum] plenum suffitu, iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocaustum, & hircus ex capris unus pro hostia peccati, & pro sacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Hoc donum fuit Ahiezer filij Ammi Saddai.

Aser. Vndecimo die princeps filiorum Aser, Pagieli filius Ochran, cuius donum fuit catinus argenteus unus centum & triginta siclorum, phiala argentea una septuaginta siclorum, iuxta siclum sanctuarij: utraq; plena similagine oleo permixta pro sacrificio cibario, cochleare unum aureum decem [siclorum] plenum suffitu, iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocaustum, hircus ex capris unus pro hostia peccati, & pro sacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Hoc fuit donum Pagielis filij Ochran.

Nephthali. Porro duodecimo die princeps filiorum Naphtali, Ahira filius Enan, cuius donum fuit catinus argenteus unus centum & triginta siclorum, phiala argentea una septuaginta siclorum iuxta siclum sanctuarij: utraq; plena similagine oleo permixta pro sacrificio cibario, cochleare aureum unum decem [siclorum] plenum suffitu, iuuenus unus, aries unus, agnus anniculus unus in holocaustum, hircus ex capris pro hostia peccati, & pro sacrificio gratulatorio boues duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque. Hoc fuit donum Ahira filij Enan.

Hæc fuit initiatio aræ in die quo fuit inuncta, à principibus scilicet Israelis, catini argentei duodecim, phialæ argenteæ duodecim, cochlearia aurea duodecim. Centum & triginta [siclos habuit] catinus unus, phiala uero una septuaginta, omniaq; uasa argentea bis mille & quadringentos, iuxta siclum sanctuarij. Cochleariorum uero aureorum duodecim fuerunt plena suffitus, singula uero decem [fuerunt siclorum] iuxta siclum sanctuarij. Porro uniuersum aurum cochlearium fuit centum & uiginti [siclorum.] Iuuenorum uero ex bobus uniuersorum pro holocausto fuerunt duodecim, arietum duodecim, agnorum anniculorum duodecim, cum sacrificio eorum cibario, & hircorum ex capris, qui pro hostia peccati [fuerunt] duodecim, omnium bouum pro sacrificio gratulatorio uiginti quatuor, arietum sexaginta, hircorum sexaginta, agnorum anniculorum sexaginta. Hæc fuit initiatio aræ quum inungeretur. Quumq; ueniret Moses in tentorium constitutionis ut loqueretur cum eo, audiuit uocem colloquentis ad eum è propitiatorio, quod erat super arcam testimonij inter duos Cherubim, & loquebatur ad eum.

CAP. VIII.

^oLoqueretur quidam passim exponit, uel impersonaliter, Man redt.

De situ candelabri & lucernarū, de Leuitarū lustratione, sacrificijs, & ætate Leuitarū, &c.

^aAque peccati sunt B expiatoria & lustrales, quia immisus fuit cinis ruse uaccæ quæ pro peccato sacrificabatur, Inf. 19. cap.

^bEbr. Qui uterū aperiuunt.

De festo passah, et qua liter celebrandum sit ab immundis, item de nube super tentorium.

^aEbr. Immundi super animum hominis.
^bEbr. In conspectum Moysi.

ET loquutus est DOMINVS ad Moſen in hac ſententia, Loquere ad Aharonem, & dic ad eum, Quum collocas tu in ſublimi lampades, ſeptem illæ lampades uerſus candelabrum lucere debent. Fecit ſic Aharon, collocauitq; lampades eius uerſus candelabrum, quemadmodum præceperat DOMINVS Moſi. Erat autem opus candelabri ex auro ſolido tam ſcapus eius quàm flores eius, ſolidū erat, iuxta uisionem quam oſtendit DOMINVS Moſi ſic fecit candelabrum. Loquutusq; eſt DOMINVS ad Moſen hiſce uerbis, Tolle Leuitas è medio filiorum Iſrael, & purifica eos. Sic autem facies eis, Quum purificas eos, ſparge ſuper eos ^aaquas peccati, & traducāt nouaculam per omnem carnem ſuam, eluantq; ueſtimēta ſua, & ſeſe purificent. Deinde ſumant iuuenicum è bobus cum ſacrificio ſuo cibario, nempe ſimilaginem oleo commixtā, & alium iuuenicum è bobus accipies pro hoſtia peccati. Et quum adduxeris Leuitas ante tentorium conſtitutionis, congregabis uniuerſum cœtum filiorū Iſrael. Et adduces Leuitas in conſpectum DOMINI, componētq; filij Iſrael manus ſuas ſuper Leuitas. Et motabit Aharon Leuitas motatione coram DOMINO à filijs Iſrael, ut ſcilicet miniſtrent in cultu DOMINI. Leuitæ uero ponent manus ſuas ſuper caput iuuenicorum, & facies unum pro peccato, & alterum in holocauſtum DOMINO, ut expies Leuitas. Collocabis uero Leuitas ante Aharonem, & ante filios eius, & motabis eos Tenupha DOMINO. Separabisq; Leuitas à filijs Iſrael, eruntq; Leuitæ mei. Poſt hoc ingredientur Leuitæ, ut miniſtrent in tentorio cōſtitutionis, purificabisq; eos, & agitādo agitabis eos. Quoniam donatiij ſunt ipſi mihi donati à filijs Iſrael, pro omnibus ^bprimogenitis, pro primogenitis inquam omnium filiorum Iſrael aſſumpſi eos mihi. Meum enim eſt omne ^cprimogenitum filiorum Iſrael, tam in hominibus quàm in iumentis, à die quo percuffi omne primogenitum in terra Aegypti, cōſecraui eos mihi. Tuliq; Leuitas pro omnibus primogenitis filiorū Iſrael. Dedi autem Leuitas donatitios Aharoni & filijs eius de medio filiorum Iſrael, ut exequātur miniſterium filiorum Iſrael in tentorio conſtitutionis, utq; expient pro filijs Iſrael, ne ſit inter filios Iſrael plaga, ſi accedant filij Iſrael ad ſancta. Fecitq; Moſes & Aharon, & uniuerſus cœtus filiorum Iſrael cum Leuitis iuxta omnia quæ præceperat DOMINVS Moſi de Leuitis, ſic inquā fecerunt filij Iſrael. Expiarūt ergo ſe Leuitæ, elueruntq; ueſtimēta ſua, & motauit eos Aharon Tenupha corā DOMINO, expiauitq; pro eis Aharon ut eos purificaret. Poſtea ingreſſi ſunt Leuitæ, ut exequerentur miniſterium ſuum in tentorio cōſtitutionis, coram Aharone coramq; filijs eius, quem admodum præceperat DOMINVS Moſi de Leuitis, ſic fecerunt eis. Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen, dicēs, Hoc quoq; ad Leuitas [pertinet,] ab eo qui natus eſt uigintiquinque annos & ſupra, ingreditur [quiſq;] ut exercēdo [ſe] exerceat in miniſterio tentorij conſtitutionis: quum uero quinquaginta fuerit annorum, reuertatur ab exercitio miniſterij, neq; ultra ſeruiat, ſed cum fratribus ſuis ſeruiat in tentorio conſtitutionis, ut obſeruet cuſtodiam, nihil autem [grauis] ſeruitij faciet. Sic ages cum Leuitis in obſeruatione eorum.

CAP. IX.

LOquutusq; eſt DOMINVS ad Moſen in deſerto Sinai, in anno ſecundo egreſſus eorum è terra Aegypti in menſe primo, hiſce uerbis, Faciant filij Iſrael Paſſah ſtato ſuo tempore. Quartodecimo die huius menſis inter ueſperas faciant ipſum ſtato ſuo tempore, iuxta omnes ceremonias eius, & iuxta omnes ritus eius faciant ipſum. Et loquutus eſt Moſes ad filios Iſrael ut facerent Paſſah. Fecerunt itaq; Paſſah in primo [menſe,] quartadecima die menſis inter ueſperas in deſerto Sinai, iuxta omnia quæ mandauerat DOMINVS Moſi, ſic fecerunt filij Iſrael. Fuerunt autem quidam ^acontaminati mortuo quodam, qui eodem die Paſſah facere non poterant acceſſerunt ergo ad ^bMoſen & Aharonem eodem die, dixeruntq; uiri illi ad eum, Nos mortuo quodam contaminati ſumus, cur prohibemur quominus

Exod. 25. d

Exod. 13. a
Supra 3. cap.
Luc. 2. d

Exod. 12. a
Leuit. 23. a
Deut. 16. a

minus adferamus DOMINO donum stato suo tempore inter cæteros filios Israel:

B ^{Ebr. In medio filiorum Israel.}

Respondit illis Moses, Subsistite, ut audiam quid uestri causa præcipiat DOMI-

Ritus passæ scribitur Exod. 12.

NVS. Loquutus est ergo DOMINVS ad Mosén in hanc sententiam, Loquere ad filios Israel, dicendo, Quicumq; contaminatus fuerit mortuo aliquo, aut in uia pere-

Exod. 12. g
Iohan. 19. f

gre à uobis, aut posteris uestris, is faciet DOMINO Passah: at facient illud in mense secundo, decimo quarto die mensis inter uesperas: comedant autem illud cum in- fermentatis placentis, & herbis amaris. Nihil relinquât ex eo usq; mane, nec os ex eo cõfringant, iuxta omnes ritus Passah faciant ipsum. Qui mundus fuerit, nec in itinere, cessatq; à celebrando Passah, huius anima excindatur de populis suis, eo quod munus DOMINI non attulit stato suo tempore, & is peccatum suum feret.

Exod. 40. b

Quod si aduena quispiam apud uos cõmoratur, uolueritq; facere DOMINO Pas-

^{Vel, quo die erectum est tabernaculum.}

sa, faciat illud iuxta ritus & ceremonias eius. Eadem lex tam uobis sit quàm adue-

næ & indigenæ terræ. Porro quo die erexit [Moses] tabernaculū, nubes obtexit ipsum tabernaculum tentoriij testimonij: aduentante autem uespera, apparebat su-

per tabernaculo ueluti species ignis usq; mane. Sic fiebat iugiter, ut nubes ipsum obtegeret, & noctu species ignis. Quumq; nubes sustolleretur ab ipso tentorio,

tum demum proficiscebantur filij Israel, eodem uero loci ubi nubes ista resedit, il-

lic castrametati sunt filij Israel. Iuxta os DOMINI soluerūt filij Israel, & iuxta os DO-

MINI castra fixerunt, cunctis diebus quibus mansit nubes super tabernaculum, &

ipsi in castris resederunt. Quod si nubes aliquot diebus super tabernaculum mo-

ram traheret, obseruabant filij Israel custodiam DOMINI, nec soluerunt. Cumq;

nubes certis aliquot diebus maneret super tabernaculum, iuxta os DOMINI rese-

derunt, & iuxta os DOMINI soluerunt. Fiebat & hoc, quum nubes maneret à ue-

spera ad mane usq;, nubesq; mane ascenderet, soluerunt: aut si nubes per diem &

noctem mansisset, & deinde ascenderet, soluerūt. Si uero nubes moram traheret

super tabernaculum duobus diebus, aut mensem, aut annum, manendo scilicet su-

per ipsum, manserunt & filij Israel, nec soluerunt: mox ut ascendebat, soluerunt.

Iuxta os DOMINI in castris resederunt, & iuxta os DOMINI castra mouerunt, cu-

stodiā DOMINI obseruantes iuxta præceptū DOMINI per manū Mosi. CA. X.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosén hisce mandatis, Fac tibi duas tubas ar-

gentes, ductiles facies eas, quas in hoc habebis, ut conuoces cœtum, & [indi-

ces illis] quando mouenda sint castra. Quum ergo clangeris istis [tubis,] conuoca-

buntur ad te uniuersus cœtus ante ostium tentoriij cõstitutionis. Si uero una dun-

taxat clangerint, congregabuntur ad te principes, tribuni Israelis. Si uero sonitu

inciso clangeritis, soluent castra, ea scilicet quæ ad Orientem posita sunt. Quum se-

cundo clangeritis sonitu inciso, soluent castra quæ sita sunt ad Meridiem, sonitu

inciso clangerint quum soluere uolunt. Quando uero cœtus fuerit congregandus,

clangeritis duntaxat, nec edetis clangorem incisum. Filij autem Aharonis sacerdo-

tes tubis clangerint. Et hic ritus sit uobis posterisq; uestris perpetuus. Et si ingressi

fueritis bellum in terra uestra contra hostem qui uos oppugnat, classicum canetis

tubis, & fiet uestri memoria corā DOMINO deo uestro, ut seruemini ab hostibus

uestris. In die quoq; lætitiæ uestræ, in statis ferijs uestris, ac in initijs mensium ue-

strorum clangeritis tubis super holocaustis uestris atq; sacrificijs gratulatorijs ue-

stris, ut uobis sint monumentum coram deo uestro: ego DOMINVS deus uester.

Factum est autem anno secundo, mense secundo, uigesimo mensis, sublata est nu-

bes à tabernaculo testimonij. Et profecti sunt filij Israel profectioibus suis ex de-

serto Sinai, demisitq; se nubes in deserto Paran. Prima fuit hæc profectio iuxta

os DOMINI per manum Mosi. Vexillum autem castrorum filiorum Iuda, pro-

fectum est primo ordine cum copijs suis, eratq; super exercitum eus Nahafon fi-

lius Aminadab, Super exercitum tribus filiorum Isachar, Nathaneel filius Zuar,

^{De tubis argenteis & profectioe filiorum Israel, & ordinibus eorum.}

<sup>Ebr. Capita milium. Trua sonitus est tu-
be incisus & inae-
qualis, ut cum classi-
cum aut receptui ca-
nitur. Theka uero
clangor est æquabilis
eodemq; tenore.</sup>

Num. 33. 0
Deut. 1. 2

Et super exercitum tribus filiorum Zebulon fuit Eliab filius Helon. Detractumque est tabernaculum, & profecti sunt filij Gerson, & filij Merari portantes ipsum tabernaculum. Profecta quoque sunt castra Ruben cum uexillo & copijs suis, eratque super exercitum eius Elizur filius Sedehur. Super exercitum uero tribus filiorum Simeon fuit Selumiel filius Zuri Saddai. Et super copias tribus filiorum Gad, Eliasapha filius Deuel. Profectique sunt & Kahathitae ferentes sanctuarium, & illi erexerunt tabernaculum, donec isti uenirent. Profectum est deinde uexillum castrorum filiorum Ephraim cum copijs suis, & super exercitum eius Elischama filius Ammihud, super exercitum uero tribus filiorum Manasse Gamliel filius Pedazur. Et exercitui tribus filiorum Benjamin praefuit Abidan filius Gideoni. Profectum est & uexillum castrorum filiorum Dan, colligens omnia agmina cum copijs suis, & super exercitum eius Ahieser filius Ammischadai. Super copias autem tribus filiorum Aser, Pagiel filius Achran. Et super copias tribus filiorum Naphtali, Ahira filius Enan. Haec sunt profectioes filiorum Israel cum copijs suis quum proficiscebantur. Et dixit Moses ad Hobab filium Reguel Madianitae, qui affinis fuit Moysi, Nos proficiscimur ad locum de quo DOMINVS dixit, Dabo eum uobis: proficiscere ergo nobiscum, & benefaciemus tibi, quoniam bonum loquutus est DOMINVS super Israel. Qui respondit ei, Non ibo, sed ad terram meam, & ad patriam meam reuertar. At ille ait, Ne quaeso nos deseras, quoniam tu nosti mansiones nostras in deserto, & eris nobis uice oculorum. Et hoc quoque fiet si nobiscum proficisceris, de bono illo quo afficiet nos DOMINVS, tibi quoque benefaciemus. Profecti sunt itaque de monte DOMINI itinere trium dierum, & praecedebat eos arca foederis DOMINI itinere trium dierum, ad inuestigandum eis locum quietis. Et umbram faciebat eis DOMINVS nube interdiu, quum e castris proficisceretur. Quumque proficisceretur arca, dixit Moyses, Surge DOMINE, & dissipentur hostes tui, & fugiant qui te oderunt a facie tua. Quum uero resideret, dixit, Reuertere DOMINE ad decies millia Israelis. CAP. XI.

**Hoc est, Dux noster eris, habebis locum, quem habet oculus in corpore.*

Impatiens populus & mannae pertaxus, murmurat & carnes postulat, quas dat eis dominus, sed non sine poena.

Tabernaculi incendium sonat.

**Bedola quidam pro crystallo, quidam pro margarita exponunt.*

**Ebr. Malum fuit in oculis eius.*

A Contigit autem quum populus molestiam & dolorem quendam causaretur, ut ea res displiceret in auribus DOMINI. Quumque DOMINVS audiret, exarsit furor eius, & incensus est ignis DOMINI in eos, deuorauitque partem castrorum. Et clamauit populus ad Moysen: orante autem Moysi ad DOMINVM, resedit ignis. Et uocatum est nomen illius loci Tabera, eo quod ignis DOMINI in eos deflagrasset. Porro uulgus promiscuum quod erat inter eos, concupiscentia exarserant, fleueruntque denuo, quin & filij Israel [concupierunt & fleuerunt] dicentes, Quis pascet nos carnis? In memoriam nobis redeunt pisces quos comedebamus in Aegypto gratis, deinde & cucumeres, & pepones, porrum, cepe, & allia. Et nunc animus noster aret, nihilque praeter Man oculi nostri [uident.] Erat autem Man quasi semen coriandri, & species eius quasi species Bdellij. Diffundebanturque populi colligentes & molentes in mola, aut conterentes in mortario, aut coquentes in olla, & facientes ex eo placentas, & erat sapor eius quemadmodum sapor placentarum oleo delibutarum. Et quum noctu ros descenderet super castra, descendebat Man quoque cum ipso. Moyses uero audiuit populum secundum familias suas flentem, quoniam scilicet in ostio tabernaculi sui, & ira DOMINI exarsit uehementer, sed & Moysi displicuit. Dixit ergo Moyses ad DOMINVM, Cur malo hoc multasti seruum tuum? Cur uero coram te gratiam non impetro? quod onus uniuersi huius populi super me ponis. Num ego concepi uniuersum populum istum? num ego peperim eum? ut dicas ad me, Fer eum in sinu tuo, quemadmodum gestat nutritius infantem, in terram quam iurasti patribus eius? Vnde mihi caro ut dem uniuerso populo huic, qui flent coram me, & dicunt, Da nobis carnes ut manducemus? Ego non potero solus ferre hunc populum, nimis grauis est mihi. Quod si omnino sic mecum agere [statuisti,] quaeso ut occisione me occidas. (si quidem gratiam apud te impetraui,) ne cogar uidere malum

Exod. 2. c.

Psal. 57. a

1. Cor. 10. a

Exod. 16. c
Sap. 16. c
Psal. 77. c
Iohan. 6. d

Onus Moses
partitur in mul-
tos.

lum meum. Et ait DOMINVS ad Moſen, Congrega mihi ſeptuaginta uiros ex ſe-
nioribus Iſraelis, quos tu noſti eſſe ſenes in populo, deinde & præfectos eius, &
adduc eos ad tentorium conſtitutionis, ut ſtent ibi tecum. Ego uero deſcendam, &
& loquar illic tecum, & de ſpiritu qui in te eſt, quadantenus ſegregabo, & ponam
ſuper eos, ut ferant onus populi tecum, ne tu ſolus ſeras. Ad populum uero di-
ces, Sanctificamini in craſtinū diem, & comedetis carnes, quia ſletus ueſter [uenit]
ad aures DOMINI, nempe quod dixiſtis, Quis paſcet nos carnibus? bene fuit no-
bis in Aegypto: DOMINVS ergo dabit uobis carnes, & comedetis. Non die uno
comedetis, neq; duobus diebus, non quinque diebus, neq; decem diebus, ſed neque
uiginti diebus. Quin totum meſem, donec exeat [caro] ē naribus ueſtris, ut ſit uo-
bis nauſea, eo quod reſpueritis DOMINVM qui eſt in medio ueſtri, & fleueritis co-
ram eo, dicentes, Cur ſic egreſſi ſumus ex Aegypto? Et ait Moſes, Populus, in cu-
ius medio ego ſum, ſexcenta millia peditum habet, & tu dicis, Carnes dabo eis, ut
toto menſe comedant. Num oues & boues maſtabuntur eis, ut ſufficiat eis? Aut
[fortaſſe] omnes piſces maris congregabuntur eis, qui ſufficiant eis? Et loquutus
eſt DOMINVS ad Moſen, Num manus DOMINI breuis facta eſt? Videbis igitur
an ſermo meus eueniat, an minus. Egreſſus ergo Moſes, loquutus eſt ad populū
uerba DOMINI, cōgregauitq; ſeptuaginta uiros de ſenioribus populi, & colloca-
uit eos per ambitū tentoriū. Et deſcēdit DOMINVS in nube, & loquutus eſt ad eū,
& quadantenus ſegregauit de ſpiritu qui erat ſuper eum, deditq; ſeptuaginta ſenio-
ribus uiris: & cōtigat, quū ſpiritus requieſceret ſuper eos, ut prophetarent & non ceſ-
ſarent. Remanſerāt autē duo uiri in caſtris, quorum prioris nomen erat Eldad,
& alterius nomen Medad, requieuitq; & ſuper iſtos ſpiritus: hi inter ſcriptos qui-
dem erant, at non exierant ad tentoriū, ſed prophetarunt in caſtris. Puer ergo cur-
rens, nunciauit Moſi, dicens, Eldad & Medad prophetāt in caſtris. Et reſpondit
Iehoſua filius Nun miniſter Moſis, unus ex iuuenibus eius, & dixit, Mi domine

^{Ebr.} Menſem dierū.

^{Ebr.} Ut inueniat eis.

Prophetæ in ca-
ſtris.

Optandum ut
omnes prophetæ
tent.

Pſal. 77. c

Moſes, coërce illos. Moſes autem reſpondit ei, An tu zelaris pro me? ^Etinā uni-
uerſus populus DOMINI prophetent, & det DOMINVS ſpiritu ſuū ſuper eos. In-
greſſus eſt itaq; Moſes in caſtra, ipſe & ſeniores Iſrael. Et profeſtus eſt tuentus à
DOMINO, qui abripiens coturnices à mari, diſecit eos ad caſtra circunquaq; ſpa-
tio itineris diurni, ferē duobus cubitis in ſuperficie terræ. Et ſurgens populus, col-
legerūt toto illo die & tota nocte, toto deniq; ſequenti die coturnices: quiq; parū
collegit, collegit decem Homer: expanderuntq; ſibi expansiones circum caſtra.

^{Ebr.} Quis det ut uni-
uerſus, &c.
^{Ebr.} Et collectus eſt.

^{Ebr.} Proſtrauit in
caſtra quaſi itinere
diei hinc, & quaſi
itinere diei iſthinc.
Homer meſura eſt.

Pſal. 77. c

Carne autem adhuc exiſtēte inter dentes eorum, necdum cōtrita, exarſit furor DO-
MINI aduerſus populum, & percuffit DOMINVS populum clade admodum ma-
gna. Et uocatum eſt nomen loci illius Kibroth Hataaſa, eo quod ſepelierant illic
populum cupiditate flagrantem. Porrò de Kibroth Hataaſa ſoluit populus, &
[uenit] in Hazeroth, manſeruntq; in Hazeroth.

CAP. XII.

Loquuta autem eſt Maria ſimulq; Aharon contra Moſen propter mulierem il-
lam ^aKuſchitam quam duxerat, nam uxorem Kuſchitam duxerat. Dixerūt au-
tem, Num uero duntaxat per Moſen loquutus eſt DOMINVS? An non etiam per
nos loquutus eſt? Et audiuit DOMINVS. (Fuit autem Moſes ^bmodetiſſimus uir,
ſupra omnes mortales qui fuerunt in orbe.) Dixit ergo illico DOMINVS ad Mo-
ſen, Aharonem & Mariam, Exite uos tres ad tentorium conſtitutionis: & illi tres
egreſſi ſunt. Deſcenditq; DOMINVS in columna nubis, & ſtetit in oſtio tentoriū,
& uocauit Aharonem & Mariam, exieruntq; ambo illi. Et ait, Audite quæ ſo uer-
ba mea, Si fuerit propheta DOMINI inter uos, per uiſum me ei manifeſtabo, per
ſomnium loquar ei. At nō ſic ſeruo meo Moſi, ^cqui in tota domo mea fidelis eſt.
Ore ad os loquar ei & uiſione, ſed non in ænigmatibus & ſimulacris intuetur DO-
MINVM: & cur non ueriti eſtis loqui contra ſeruum meum Moſen? Et excanduit

Kibroth Hataaſa ſe-
pulchra concupiſcen-
tiæ uel cupiditatis: lo-
co nomen ex euentu
dedit.

^aMurmurat Aharon et
Maria contra Moſen.
Maria lepra punitur.
^bEthiopiffam quidā
exponunt.

^cLegi etiā poteſt, mi-
tiſſimus, manſuetiſi-
mus.

^{Ebr.} Qui ſuerunt
in ſuperficie terræ.

nasus DOMINI aduersus eos, & abiit. Et nubes recessit à tentorio, & ecce Maria leprosa fuit ueluti nix, respexitq; Aharon Mariam, & ecce erat leprosa. Dixit ergo Aharon ad Mosen, Obsecro domine, ne obtrudas nobis peccatum hoc, quod imprudenter ausi sumus, & quod commisimus: quæso ne ista fiat quasi mortuum ^D quod egreditur de utero matris suæ, & cuius caro ferè consumpta est. Clamauit itaq; Moses ad DOMINVM, dicens, O deus, quæso ut sanes eam. Et ait DOMINVS ad Mosen, Si pater eius serio spuiisset in faciem eius, an non septem diebus pudore suffundi deberet? Concludatur septem diebus extra castra, & postea in cœtum recipiatur. Conclufa igitur fuit Maria septem dies extra castra, & populus nō proficiscebatur, donec Maria in ecclesiam recolligeretur. Post hoc profectus est populus de Hazeroth, & castrametati sunt in deserto Paran.

Leuit. 15. 14.

Num. 33. 9

CAP. XIII.

^A De exploratoribus qui missi in terrā Chanaan, quorum quidam redeunt, quidā uero animarunt. ^{Ebr.} Virum unum & uirum unum ex tribu.

^E T loquutus est DOMINVS ad Mosen, dicens, Mitte tibi uiros qui explorent terram Chanaan, quam ego daturus sum filiis Israel, ex singulis tribubus patrum suorum uirum unum mittetis, nempe præcipuum quenq; inter eos. Misit itaq; eos Moses de deserto Paran iuxta os DOMINI, omnes illi primores fuerunt inter filios Israel. Hæc autem sunt nomina eorum. De tribu Ruben, Sammua filius Zakkur. De tribu Siimeon, Saphat filius Hori. De tribu Iuda, Caleb filius Iephunæ. De tribu Issachar, Igeal filius Ioseph. De tribu Ephraim, Hosea filius Nun. De tribu Benjamin, Palti filius Raphu. De tribu Zebulon, Gaddiel filius Sodi. De tribu Ioseph, ex tribu scilicet Manasse, Gaddi filius Susi. De tribu Dan, Ammiel filius Gemalli. De tribu Aser, Sethur filius Michael. De tribu Naphthali, Nahbi filius Vophsi. De tribu Gad, Gehuel filius Machi. Hæc sunt nomina uirorum quos misit Moses ut explorarent terram. Appellauitq; Moses Hosea ^C filium Nun Iehosua. Et amandans eos Moses, ut terram Chanaan explorarent, dixit ad eos, Ascendite hac Meridiem uersus, ut transcendatis montes. Considerabitur autem terram qualis sit, & populum qui in ea habitat, fortisne sit an debilis, exiguusne sit an multus. Qualis [inquam] sit terra in qua ille habitat, bona an mala: quales deinde ciuitates in quibus ille [populus] habitat, in castrisne, an in munitis locis [habitent.] Qualis inquam sit terra, pinguisne an macilenta: arbores sint in ea an non. Estote igitur fortes, & adferre de fructu illius regionis (erat enim ^D tum tempus quum præcoces essent uuæ.) Ascenderunt itaq; & explorauerunt terram à deserto Zin usq; ad Rehob, ubi itur in Hamath. Et ascendentes Meridiem uersus, & uenit ad Hebron, ubi erant Ahiman, Sefai & Talmi, filij Anak. Hebron autem extructa erat septem annis ante Zoan [urbem] Aegypti. † Venerunt deniq; usq; ad torrentem Eschol, inde decerpserunt termitem & botrum uuarum unum, quem duo gestarunt uecte, [acceperunt] quoq; de malogranatis & de ficibus. Vocatus autem est locus ille torrēs Eschol, propter botrum illum, quem inde decerpserant filij Israel. Reuersi sunt postquam terrā explorassent quadraginta diebus exactis. Et euntes uenerunt ad Mosen & ad Aharonem, atq; ad uniuersum cœtum filiorum Israel in deserto Paran in Kades, & retulerunt negotium, & uniuersum testimonium, ostendentes eis fructum illius regionis. Recēdentesq; ^E ei dixerunt, Venimus in regionem in quam nos misisti, & certe fluit lacte & melle, & hic est fructus eius: cæterum populus qui habitat in ea regione robustus est, & urbes munitæ & maximæ: quin & posteros Anak uidimus illic. Amalek habitat in ea regione ad Austrum, deinde & Hithæus, Iebusæus atq; Amorrhæus habitat in montibus, Chananæus uero habitat ad mare, & ad littus Iordanis. Caleb autem compescuit populum erga Mosen, & dixit, Omnino ascendemus, & occupabimus eam, nam omnino obtinere eam poterimus. Viri autem qui cum eo ascenderant dixerunt, † Nequaquam poterimus ascendere ad populum istum, quoniam ^G robustior est nobis. Et euulgarunt infamiam illius regionis quam explorauerāt, dixe-

^B De Calebo hoc quidam intelligunt, sed potest esse numeri enallage & exponi. Et uenerūt. Hoc enim Ebræis familiare est, præsertim in collocatione, ut uerbo plurali singularem nominatum & contra subiiciant pluralem singularem.

Osee, qui & Ioseph.

Deut. 1. 2

Eschol botrus ein hānkel.

Iud. 8. c

Num. 14. 8

dixeruntque ad filios Israel, Regio illa quam ad explorandam pertransiimus, regio est quæ deuorat habitatores suos, præterea uniuersus populus quem uidimus in ea, homines sunt monstrosæ magnitudinis. Vidimus quoque illic Nephilim posteros Anak de Nephilim, fuimusque, nostro quidem iudicio, ueluti locustæ, quin sic quoque fuimus illorum iudicio.

De Nephilim
uide Gen. 6.

CAP. XIII.

Sublata itaque ac edita uoce sua uniuersus coetus populi fleuerunt nocte illa. Et murmurantes aduersum Moysen & Aharonem uniuersi filij Israel, dixerunt ad eos uniuersi scilicet de multitudine, Vtinam mortui essemus in terra Aegypti, aut in solitudine ista mortui essemus. Cur uero induxit nos DOMINVS in hanc terram, ut gladio occuberemus, fierentque uxores nostræ & pubes nostra præda? An non præstaret, ut reuerteremur in Aegyptum? Et dixerunt alter ad alterum, Eligemus ducem, & reuertemur in Aegyptum. Ceciderunt autem Moyses & Aharon in facies suas coram uniuerso coetu congregationis filiorum Israel. Porro Iehosua filius Nun, & Caleb filius Iephunæ, qui fuerunt ex his qui terram explorauerant, scissis uestimentis suis, dixerunt ad uniuersum coetum filiorum Israel in hanc sententiam, Regio ista quam inuestigandam pertransiimus, supra modum bona regio est. Si DOMINVS uoluerit nobis esse propitius, inducet nos in regionem illam, & dabit eam nobis, quæ regio affluit lacte & melle, modo contra DOMINVM nescitis perfidi. Vos uero ne formidetis populū illius regionis, quoniam cibus noster erit, umbra eorum recessit ab eis, nobiscum uero est DOMINVS, ne igitur timueritis eos. Dixerunt uero omnes qui erant in coetu illo, Obruantur hi lapidibus.

Ecclesi. 4. 6. b
1. Mach. 2. f

Apparuit autem gloria DOMINI in tentorio constitutionis coram omnibus filiis Israel. Et ait DOMINVS ad Moysen, Quousque populus iste me blasphemat? Quandiu non credent mihi in cunctis signis quæ feci inter eos? Percutiam eum peste, & excindam eum, faciamque te in gentem maiorem & robustiorem quam sit illa. Et dixit Moyses ad DOMINVM, At audient [hoc] Aegyptij, (nam in robore tuo eduxisti populū istum ex medio eorum) diceturque hoc habitatoribus huius terræ, (audierunt enim quod tu DOMINVS sis in medio huius populi, & quod tu, ô DOMINE, oculo ad oculum appares, & quod nubes tua steterit supra eos, & quod in columna nubis præcesseris eos interdiu, in columna ignis autem noctu.) Quod si istum populū ueluti hominē aliquem unū interfeceris, dicent gentes, quæ famam tuam audierunt, sic, Non potuit DOMINVS populum istum introducere in istam regionem, quam iuramento pollicitus est eis, idcirco mactauit eos in deserto. Magnificetur ergo (quæso) robur domini mei, quemadmodum loquutus es, dicens, DOMINVS longanimis est, & immensæ bonitatis, condonans iniquitatem & transgressionem, at impunita minime dimittens, uisitans iniquitatem patrum in filiis & nepotibus in tertijs & quartis. Propitius esto quæso iniquitati populi huius, iuxta magnitudinem bonitatis tuæ, sicut condonasti populo huic ex Aegypto usque huc. Et ait DOMINVS, Propitius factus sum iuxta uerbum tuum. Verumtamen uiuo ego, uniuersa terra implebitur gloria DOMINI. Etenim omnes uiri qui uiderunt gloriam meam & signa mea quæ feci in Aegypto, & in solitudine, & iam decies me tentauerunt, neque audierunt uocem meam, non uidebunt terram quam iuraui patribus eorum, sed & omnes qui me irritant, non uidebunt eam. Seruus autem meus Caleb cum quo alius fuit spiritus, qui post me impleuit, illum introducam in terram in quam ipse uenit, & semen eius hæreditate capiet eam. Quin & Amalek & Chanaanæum, qui habitat in ualle [hæreditate capiet.] Cras ergo uersi, proficiscimini in desertū uia maris carectosi. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen & ad Aharonem in hanc sententiam, Quousque tandem [feram] congregationem hanc pessimam, quæ murmurat aduersum me? Murmurationes filiorum Israel quibus ipsi murmurant contra me, audiui. Dic ad eos, Viue ego, dicit DOMINVS,

Exod. 13. d

Exod. 14.
Psal. 102. b
Exod. 20.

Ios. 14. b

^aEbr. Viri mensuratum.

^bIn oculis nostris, in oculis illorum.

^AMurmurat populus contra ducem. Iosue & Caleb prædicantes bonitatem regionis, compescunt murmur, & animant populum. Ira dei deus in ingratos.

^B^aEbr. Bona est ualde ualde.

Vmbra pro defensione.

^bPotest etiam legi, irritat aut prouocat.

Possit etiam legi, ad unum usque.

^cEbr. Longis naribus aut tardus ira.

^dEbr. Si uiderint.

^E^aEbr. Proficiscimini uobis, pleonasmus Ebraico.

Murmuratio

Numeri.

si non, ut loquuti estis corā auribus meis, sic facturus sum uobis. In solitudine ista corruent corpora uestra, & omnes censi uestri iuxta omnem numerum uestrum, ab eo qui uiginti natus est annos & supra, quicumque contra me murmuraſtis. Nequaquam introibitis in terram cuius gratia manum meam leuaui, ut collocarem uos in ea, præter Caleb filium Iephunæ, & Iehosua filium Nun. Pubem quoque ueſtram, de qua dixistis quod prædæ futura sit, hanc introducā, ipsi quoque agnoscent terram quam uos respiciſtis. Et cadauera ueſtra corruent in solitudine ista. Porro filij ueſtri paſcent in deserto quadraginta annis, & ipsi ferent ſcortationes ueſtras, donec consumantur corpora ueſtra in deserto. Pro numero dierum quibus explorastis terram, nempe quadraginta diebus, (diem pro anno [reputabo]) feretis iniquitatem ueſtram quadraginta annis, ut intelligatis prohibitionem meam. Ego DOMINVS loquutus sum, si non fecero istud uniuerſæ huic multitudini malæ, quo conspirant aduerſum me, in deserto isto confumentur, & illic morientur. Et uiri quos miſit Moſes ad explorandum terram, qui reuerſi occasionem queritandi contra eum uniuerſæ multitudini præbuerunt, in hoc quod infamiam terræ euulgantes obtruserunt: uiri, inquam, tales qui euulgarunt infamiam malam huius terræ coram DOMINO subita internecione morientur. Iehosua uero filius Nun, & Caleb filius Iephunæ, qui ex uiris illis sunt qui ierant exploratum terram, uiuent. Et Moſes loquutus est uerba ista ad uniuerſos filios Iſrael, & luxit populus ualde. Mane uero conſurgentes aſcenderunt in cacumen montis, dicentes, En præſto ſumus, aſcendemusque ad eum locum de quo dixit DOMINVS, nam peccauimus. Et ait Moſes, Quare ſic transgredimini uerbum DOMINI? non bene cedet. Ne aſcendatis, DOMINVS enim non eſt in medio ueſtri, ne corruatis corā hoſtibus ueſtris. Nam Amalek & Chananeus ſunt illic ante uos, corruetisque gladio, eo quod ſic à DOMINO defeceritis, nec aderit uobis DOMINVS. At illi corroborantes ſe, aſcenderunt in cacumen montis, arca uero fœderis DOMINI & Moſes non mouerunt à medio caſtrorum. Deſcendens autem Amalek & Chananeus, qui habitabant in monte illo, percufferunt eos, atque contriuerunt eos uſque in Horma.

CAPVT XV.

ET loquutus eſt DOMINVS ad Moſen in hanc ſententiā, Loquere ad filios Iſrael, & dic ad eos, Quum ueneritis in terrā in qua habitabitis uos, quam ego do uobis, uolueritisque DOMINO facere ſacrificium quod igne conſit, holocauſtum aut uiſtimam ſingulare quoddam uotum aut uoluntariū, aut ſtatas ferias ueſtras, ut faciatis ſcilicet odorem ſuaueolentem DOMINO de armentis aut pecoribus, adferat DOMINO, is qui adducit donum ſuum ſacrificiū cibarium, nempe decimam partem ſimilaginis commixtā quarta parte Hin olei, ſed & uinum pro libamine, quartam ſcilicet partem Hin facias cum holocauſto aut uiſtima, pro agno uno. Aut ad arietem facies ſacrificium cibarium duas decimas ſimilaginis, quæ conſperſæ ſint tertia parte Hin olei. Vini uero pro libamine tertiā partem Hin, adferasque odorem ſuaueolentem DOMINO. Quando uero iuuenicum feceris pro holocauſto, aut pro ſingulari quodam uoto, aut pro gratulatorijs DOMINO, adferat cum iuuenico ſacrificium cibarium tres decimas ſimilaginis conſperſas oleo, dimidium uidelicet Hin. Vinum quoque adferas pro libamine, nempe dimidium Hin, pro ſacrificio quod igne conſit in odorem ſuaueolentem DOMINO. Sic etiam fiet pro boe quolibet, aut pro agno ouium aut [hædo] caprarum, iuxta numerum quem in [ſacrificijs] feceritis, iuxta eundem & in his facere debetis. Omnis indigena faciat iſta ſic, ut adferat ſacrificiū quod igne conſit in odorem ſuaueolentem DOMINO. Quod ſi quiſpiam aduena apud uos commoratur, aut quicumque inter uos fuerit, etiam apud poſteros ueſtros, qui facere uoluerit ſacrificium quod igne conſit, in odorem ſuaueolentem DOMINO, is facere debet quemadmodū uos facitis. Congregationi

⁶ Vel, ſecundum numerum dierum.

⁸ Ebr. bis ponitur.

⁹ Hoc eſt, ut intelligatis quid ſit transgredi quæ ego prohibeo.

¹⁰ Si non fecero, hoc eſt, certiſſime faciā: eſt aſſeueratio.

¹¹ Iſchubai Vaialinu, quidam interpretantur, Qui denuo murmurare fecerūt, poſt quam ſcilicet admoniti eſſent à pijs.

¹² Quidam hanc ſententiā totam in præterito legūt, ut illi mortui fuerint, hi uero ſuperſtites manſerint.

Horma loci nomen ex euentu, ut infra cap. 21.

De ritu ſacrificiorum quædā reſtrictantur. Quæ poena, multatus ſit qui ſabbatum uiolauit. Iuſſet Moſes ut monimenta diuinæ legis ueſtibis aſſuant.

¹³ In his, ſcilicet cibarijs & libaminibus.

Deut. 1. f
Iof. 3. c. d
Pſalm. 105. c

ſcortatio.

Pſal. 94. d

1. Cor. 10. b
Hebr. 3. d
Iudæ 1. b

gregationi ritus idem, & uobis & aduenæ qui commoratur [uobiscum,] ritus perpetuus posteris uestris fuerit coram DOMINO, idem scilicet & uobis & aduenæ.

Lex eadem & ritus idem sit uobis & aduenæ qui uobiscum commoratur. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen hisce uerbis, Loquere ad filios Israel, & dic ad eos,

Exod. 23. c. &
34.
Deut. 9. c.
De Thruma ui
de Exodi 25. c.
30. d

¶ Quum ueneritis in terram in quam ego uos introduco, quum comederitis de panibus terræ, tollendo in altum separabitis DOMINO Thruma, primam uidelicet præcipuamque [partem] ex farina uestra aquis conspersa, & subacta in altum tollendo separabitis Thruma, placentam nempe, quemadmodum ex area separando tollitis, sic & illam separabitis, de prima præcipuaque [parte] farinae uestre aquis conspersa dabitis Thruma DOMINO apud posteros uestros. Quod si per incogitantiam aut errorem omnia ista præcepta non feceritis quæ DOMINVS ad Moysen loquutus est, omnia inquam quæ præcepit uobis DOMINVS per manum Moysi, ab eo scilicet die quo præcepit DOMINVS Moysi, & deinceps per posteritates uestras, si inquam contingat quod à congregatione aliquid per incogitantiam aut errorem fieret, debet tota congregatio facere iuuenicum unum ad holocaustum in odorem suauolentem DOMINO, similiter & sacrificium eius cibarium, & libamen eius iuxta ritum, & hircum ex capris unum pro peccati hostia. Expiabitque sacerdos uniuersum coetum filiorum Israel, & remittetur eis, quia ignorantia est, & ipsi adducent sacrificium suum quod scilicet igne confit DOMINO, hostiam quoque pro peccato ante conspectum DOMINI pro ignorantia sua. Et remittetur toti coetui filiorum Israel, & etiam aduenæ qui inter uos commoratur, quandoquidem totus populus in errore & incogitantia [inuoluitur.] Si autem anima aliqua una peccauerit per ignorantiam erroremque, adducere debet capram anniculam pro hostia peccati, & expiabit sacerdos animam talem, quæ errauit per ignorantiam, hostia peccati quam [sacrificat] pro ignorantia coram DOMINO, ut expiet eam, & remittetur ei. Eadem lex erit uobis, si quid per ignorantiam aut errorem committitur, tam indigenæ qui de filiis est Israel, quam aduenæ qui commoratur inter uos.

Hoc peccatum non est ad mortem.

Heb. 10. c

Anima uero quæ aliquid fecerit elata manu, siue ex indigenis fuerit, siue ex aduenis, excindetur anima huiusmodi è medio populi sui, quia blasphemauit DOMINVM. Nam uerbum DOMINI spreuit, & præceptum eius irritum fecit, omnino ergo excindi debet huiusmodi anima, manebitque iniquitas eius super eam. Quum uero filii Israel essent in deserto, inuenerunt uirum quendam colligentem ligna die sabbati. Qui uero eum ligna colligentem inuenerunt, duxerunt eum ad Moysen & Aharonem, atque ad uniuersum coetum. Et posuerunt eum in carcerem, quoniam non erat expressum quid faciendum esset ei. Dixit ergo DOMINVS ad Moysen, Morte multetur uir talis, obruatque eum uniuersus coetus filiorum Israel lapidibus extra castra. Eduxit itaque eum uniuersa multitudo extra castra, & obruerunt eum lapidibus, & mortuus est, quemadmodum præceperat DOMINVS Moysi. Et ait DOMINVS ad Moysen, dicens, Loquere ad filios Israel, & dic ad eos, ut faciant sibi fimbriam in alis uestimentorum suorum apud posteros suos, ponantque super alarum fimbriam uitam hyacinthinam, eritque in fimbria, & uidebitis eam, & memores eritis omnium præceptorum DOMINI, & facietis ea, neque peruestigietis postcor uestrum, aut post oculos uestros post quos scortari soletis. Quin memores sitis, & facietis omnia præcepta mea, eritisque sancti deo uestro. Ego DOMINVS deus uester, qui eduxi uos de terra Aegypti, ut essem uobis deus. Ego DOMINVS deus uester.

Leuit. 24. c

Deut. 22. b
Matth. 23. a

CAPVT XVI.

Ecclesi. 45. c
Iudæ 1. d
1. Cor. 10. b

Korah autem filius Ietzhar filij Kahath filij Leui, & Dathan atque Abiram filij Eliab, sed & On filius Peleth de filiis Ruben, insurrexerunt contra Moysen, una cum alijs uiris de filiis Israel ducentis & quinquaginta, qui principes erant synagogæ, uiri nobiles, qui statim [temporibus in concionem] uocabantur. Congregati sunt aduersus Moysen & aduersus Aharonem, & dixerunt ad eos, Sat super uos

Quidam non de farina conspersa & subacta tantum, sed de omni primitiuo fructu intelligunt, & maxime esculento, ex quo farina aquis conspersa fit, ut primaria quæque domino autori & largitori consentiant, tu enim omnia reliqua sancta fore, Rom. 9.
Ebr. Ab oculis congregationis, iudicio, scilicet, sed erroneo.
Vel adduxerunt.

Anima pro homine.

Elata aut excelsa manu peccare, est ex destinata malitia peccare, adeoque ad mortem. Alludit autem ad morem superbiorum, qui manus iactant, nec patiuntur ut aliquis eos à proposito auocet.

De seditione quæ fuit concitata per Core, Dathan & Abiram, de qua etiam poena qui tumultus excitant, aut cum authoribus conspirant.
Ebr. Tulit Korah, & insurrexerunt: ut Germanismo, Er nam vñ wilscht vñ. Vel legatur, adsumpsit, scilicet ad se ceteros.

Core, Dathan

Numeri.

^bEbr. Multum uobis, subintelligitur autē, sumitis, nimium uobis sumitis.

^cVel, receptacula ignis, kolpfannen.

^dEbr. A sinum unum.

^eQuidam legunt, Facite circumquaq; ascendere ad tabernaculū, Korah, Dathan & Abiram.

bis, quoniā uniuerſi in cœtu ſancti ſunt, & DOMINVS eſt in medio eorum, cur effe
remini ſuper congregationem DOMINI? Audiens [hoc] Moſes, cecidit in faciem
ſuam, & loquutus eſt ad Kora & ad omnem cœtum eius, dicens, Mane notū faciet
DOMINVS, qui ſint eius, quis ſanctus ſit, & quis ad eum accedere debeat, quemq; ſi
bi elegerit, qui ad ipſum accedat. Hoc facite, accipite uobis acerras, tam Kora quā
uniuerſus cœtus eius, & ponite in eas ignem, imponiteq; eis cras ſuffitum aromati
cum coram DOMINO, eritq; uir ille quem elegerit DOMINVS, ſanctus, nimium uo
bis [ſumitis] filij Leui. Et dixit Moſes ad Kora, Auſcultate quæſo filij Leui, an pa
rum hoc uobis eſt, quod deus Iſrael ſegregauit uos ē congregatione Iſrael, ut adiun
geret uos ſibi, ut exequeremini miniſterium tabernaculi DOMINI, & ut ſtaretis co
ram cœtu, & miniſtraretis eis? Adiunxit (inquam) te & omnes fratres tuos Leui te
cum, inſuper & ſacerdotium affectatis? Ob hanc enim cauſam tu & omnis cœtus
tuus cōſpiratis aduerſus DOMINVM, Aharon uero quis eſt, quod contra eum mur
muratis? Miſit autem Moſes, & uocauit Dathan & Abiram filios Eliab, qui dixe
runt, Non aſcendemus. An parum eſt, quod effeciſti ut aſcenderemus nos ē terra,
quæ affluit lacte & melle, ut interficeres nos in deſerto, niſi & imperium ac tyranni
dem tibi in nos ſumeres? Præterea num induxiſti nos in terram quæ lacte & melle
affluit? num dediſti nobis hæreditatem agrorū & uinearum? an uiris illis oculos
excæcabis? non aſcendemus. Excanduit autē Moſes ualde, & dixit ad DOMINVM,
Ne reſpicias ad eorum ſacrificium cibarium, ne aſinum quidem ab eis accepi, nec
quenquam illorū læſi. Et dixit Moſes ad Kora, Tu & omnis congregatio tua ade
ſte coram DOMINO, tu inquam & illi, atq; Aharon, idq; cras, & accipite quiſq; acer
ram ſuam, & imponite eis incenſum, & offerte coram DOMINO, quiſq; ex ducētis
& quinquaginta acerra ſua, tu quoq; Aharon, quiſq; habeat ſuam acerram. Et acce
perunt quiſq; acerram ſuam, & impoſuerunt eis ignem, deinde & incenſum eis im
poſuerunt, & ſteterunt ad oſtium tentoriij cōſtitutionis, unā cum Moſe & Aharon.
Congregauit quoq; ad eos Korah omnem cœtum ad oſtium tentoriij cōſtitu
tionis, uiſa q; eſt gloria DOMINI uniuerſæ multitudini. Loquutus eſt autem DOMI
NVS ad Moſen & ad Aharonem hiſce uerbis, Separamini ē medio cōgregationis
huius, ut conſumam eos illico. Qui procidentes in facies ſuas dixerunt, Fortis deus
ſpirituum uniuerſæ carnis, num ſi unus aliquis peccauerit, aduerſus totum cœtum
indignaberis? Et loquutus eſt DOMINVS ad Moſen, dicens, Loquere ad multitu
dinem, & dic, Agite procul circumquaq; à tabernaculo Kora, Dathan & Abiram.
Surgens itaq; Moſes, iuit ad Dathan & Abiram, eumq; ſequuti ſunt ſeniores Iſrae
lis, loquutusq; eſt ad cœtum, dicens, Recedite quæſo à tentorijs uiroꝝ iſtorum
impiorum, & nolite tangere quidquam quod eorū eſt, ne fortē conſumamini in
uniuerſo peccato eorum. Separati itaq; ſunt de tabernaculo Kora, Dathan & Abi
ram circumquaq;. Dathan uero & Abiram egreſſi, ſteterunt in oſtio tentoriorum
ſuorū, cum uxoribus ſuis, liberis ſuis, & pube ſua. Et dixit Moſes, In hoc cognoſce
tis quod DOMINVS miſerit me, ut facerem cuncta iſta opera, neq; ex corde meo. Si
morientur iſti morte qua ſolent uniuerſi homines, uiſitanturq; uiſitatione uniuer
ſorum hominū, non miſit me DOMINVS. Si uero DOMINVS omnino [noui quid
quā] creauerit, aperueritq; humus os ſuum, & deuorauerit eos unā cum omnibus
quæ habent, deſcenderintq; uiui ad inferos, noſſe debetis, quod uiri iſti irritarint
DOMINVM. Contigit autem quum perfeciſſet [Moſes] omnia uerba iſta, quod
tellus ſub illis dehiſceret. Aperuitq; tellus os ſuum, & deglutijt eos, atq; domos eo
rum, & omnes homines qui cum Korah erant, cum uniuerſa ſuppelleſtile. Et de
ſcenderunt ipſi cum omnibus quæ habuerunt uiui ad inferos, operuitq; eos terra,
& perierunt de medio congregationis. Omnis autem Iſrael qui circum eos fuerāt,
fugerunt ad clamorem illorum, dixeruntq;, Ne fortē & nos terra deglutiat. Sed &
ignis

Exod. 19. a

Num. 9. a

Num. 13. d

Pſal. 105. b
Deut. 11. a
Num. 26. b

ignis egressus est à DOMINO, qui deuorauit ducētos & quinquaginta illos uiros qui suffitum faciebant. Porro DOMINVS loquutus est ad Mosē, dicens, Dic Eleazar filio Aharonis sacerdotis, ut leuet acerras è medio incēdij, & spargat ignem ultra, quoniam sacræ sunt, acerrę istæ peccatorum sint pro animabus eorum, fiant ex eis laminæ diductæ, eisq; obducatur ara, nam attulerunt eas coram DOMINO, & sacræ sunt, eruntq; in signum filijs Israel. Accepit itaq; Eleazar sacerdos acerras istas æreas quas attulerant combusti, & extenuarunt eas pro obductione aræ, monumentum scilicet filijs Israel, ne quis alienus accedat, qui scilicet non est de semine Aharonis, ad incendēdum suffitum coram DOMINO, ne accidat illi quod Korah & coetui eius, quemadmodum loquutus fuerat DOMINVS de eo, per manum Mosē. Postero die murmurauerunt contra Mosē & contra Aharonem uniuerfa multitudo filiorum Israel, hisce uerbis, Vos interfecistis populū DOMINI. Cumq; congregaretur multitudo aduersus Mosē & aduersus Aharonem, respexerūt ad tentorium constitutionis, & ecce nubes operuit ipsum, uisāq; est gloria DOMINI. Venitq; Mosēs & Aharon ante tentorium cōstitutionis. Et loquutus est DOMINVS ad Mosē in hanc sententiam, Separemini è medio congregationis istius, ut consumam eos subito. Illi autem prociderūt in facies suas. Et dixit Mosēs ad Aharonem, Tolle acerram, & pone in eam ignem ex ara: impone & incensum, & illico ad cōgregationem profer, & propitiare pro eis, egressa enim est ira à facie DOMINI, & clades iam cœpit. Tulit itaq; Aharon quemadmodum loquutus fuerat Mosēs, & cucurrit in mediam concionem, & ecce clades cœperat in populo, imponentesq; incensum, expiauit populum. Et quum staret inter mortuos & uiuos, cohibita est clades. Fuerunt autem eorum qui mortui sunt in clade ista, quatuordecim millia & septingenti, præter eos qui mortui erant in negotio Korah. Reuersusq; est Aharon ad Mosē ad ostium tentorij constitutionis, & cohibita est clades.

CAPVT XVII.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosē, dicens, Loquere ad filios Israel, & cape ab eis singulas uirgas iuxta patrias domos, à cunctis scilicet primoribus eorū iuxta domos patrum suorū, duodecim nempe uirgas, scribesq; super cuiusq; uirgam nomen eius. Nomen uero Aharonis scribes super uirgā Leui, singulæ enim uirgæ ad caput domus patrum suorum pertinet. Repone autem eas in tentorium constitutionis coram testimonio, eo locū ubi uobiscum paciscar. Fiet autem ut uirga illius uiri quem elegero germinatura sit, ut auertam à me querimonias filiorum Israel, quibus aduersum uos murmurant. Et loquutus est Mosēs ad filios Israel, dederuntq; ei omnes primores illorum singuli principes singulas uirgas iuxta domos patrum suorū, duodecim uidelicet uirgas, fuitq; uirga Aharonis inter uirgas illas. Et reposuit Mosēs uirgas illas coram DOMINO in tentorio testimonij. Factum est autem postero die, quum ueniret Mosēs in tentorium testimonij, en uirga Aharonis pro domo Leui floruit, proferens germen, & prorūpens in florem, reddidit amygdala. Mosēs protulit omnes uirgas à cōspectu DOMINI ad uniuerfos filios Israel: quas quum uidissent, accepit quisq; suam uirgam. Et dixit DOMINVS ad Mosē, Restitue uirgam Aharonis ante testimonium, ut reseruetur in signum filiorum rebellium, & cesset murmuratio eorum à me, ne moriantur. Fecit itaq; Mosēs quemadmodum præceperat ei DOMINVS, sic inquam fecit. Et dixerunt filij Israel ad Mosē, dicentes, Ecce expiramur, perimus, actum est de nobis omnibus. Quicūq; ad tabernaculum DOMINI accesserit, morietur: num finem facimus expirando?

CAP. XVIII.

Dixit uero DOMINVS ad Aharonem, Tu et filij tui, & domus patrum tuorum tecum feretis iniquitatem sanctuarij, tu quoq; & filij tui tecum feretis iniquitatem sacerdotij uestri. Fratres quoq; tuos de tribu Leui, de tribu patris tui adiun-

A Miraculo quod ostenditur Aharonē cum suis ad munus sacerdotale electum esse.

B Ebr. Accedendo accesserit.

C Reficitur Levitarū & sacerdotum officia, & quid pro his premiij capiant deserviat.

8p. 19. d

Heb. 9. a

Ecc. 1. 25. c

Heb. 9. b

ges tibi, ut iungantur tibi, tibiq; ministrent, tu inquam & filij tui tecum coram tentorio testimonij. Ipsi custodient custodiam tuam, & custodiam uniuersi tentorij, ueruntamen ad uasa sanctuarij & ad aram non accedant, ne moriantur tam ipsi quam uos. Addentur quidem tibi, & custodient custodiam tentorij constitutionis pro cuncto ministerio tentorij, alienus autem ad uos non accedet. Custodietis itaq; custodiam sanctuarij, et custodiam arae, ut amplius nulla sit indignatio super filios Israel. Ego siquidem tuli [†]fratres uestros Leuitas ē filijs Israel, qui donū uobis sint dediti DOMINO, ut exequatur ministerium in tentorio constitutionis.

Num. 13. a

Tu igitur & filij tui tecum custodietis sacerdotiū uestrum, in cunctis quæ ad aram pertinent, & in his quæ intra uelum sunt ministerium exequētes, dedi enim uobis officium sacerdotale tanquam munus: si alienus accesserit, morietur. Et loquutus est DOMINVS ad Aharonem, Ecce ego dedi tibi custodiam Thrumæ meæ de cunctis sanctificatis filiorum Israel, tibi inquam dedi ea ad unctionem, & filijs tuis statuto perpetuo. Istud uero tuum erit de sancto ^asanctorum de igne, omne sacrificium eorum, omne sacrificium cibarium eorum, omnis hostia eorum quæ sit pro peccato, omnis deniq; hostia quæ sit pro delicto eorum, quas mihi adferunt, hæc tibi & filijs tuis sacrosancta esto. In sacrosancto [loco] comedes illud, omnisq; mas comedet de eo, sanctū sit tibi. Et hoc quoq; tuum erit, Thruma quam dono dant ipsi, & omnis Tenupha filiorum Israel, ea tradidi tibi, filijs tuis, & filiabus tuis tecum, idq; statuto perpetuo, omnisq; qui mundus fuerit in domo tua, ex eo comedet. Omnem pinguedinem olei, omnem quoq; pinguedinem musti & frumenti, quā ipsi ex primitiuis fructibus DOMINO adferunt, hæc inquam tibi tradidi. Præcocia insuper & quæcunq; primo maturuerint in terra eorum, quæ attulerint DOMINO, tua erunt, de quibus uescantur omnes qui in domo tua mundi fuerint.

Deut. 18. a

De igne erant holocausta quæ tota, & uiscerum quæ pars cremabantur.

^aPosset etiam legi, de sacrosanctis quæ igne conficiunt.

Pinguedo pro prestantissimo optimo ac sincerissimo.

^bHerem quid sit, uide in cap. ultimo Leuiticorum.^cEbr. Omnis apertura matricis.

Omne quoq; ^bHerem in Israele tuum sit. [†]Omne deniq; ^cprimogenitum cuiuscunq; carnis, quod attulerint DOMINO, siue ex hominibus fuerit, siue ex animalibus, tuum erit: hominis tamen primogenitū omnino redimes: sic quoq; redimes primogenitum iumentum immundi. (Redemptiones uero eius [sic sint,] redimes quum sunt unius mensis, iuxta æstimationem argenti, nempe quinque siclis iuxta solum sanctuarij, qui habet uiginti Gera.) Veruntamen primogenitum bouis, aut primogenitum ouis, aut primogenitū capræ non redimes, hæc enim sancta sunt, ideo sanguinem eorum sparges super aram, & adipem eorum incendes pro sacrificio quod igne confit, odorem suaueolentem DOMINO. Caro autem eorum tua est, quemadmodū pectusculum Tenupha, & armus dexter, hæc tua sunt. Omnem Thruma sanctificatorū, quam adferunt filij Israel DOMINO, tibi dedi, & filijs tuis atq; filiabus tuis tecū statuto perpetuo, foedus salis perpetuum sit hoc coram DOMINO tibi & semini tuo tecum. Dixit DOMINVS ad Aharonem, In terra eorum nihil possidebis, nec pars ulla erit tibi inter eos, ego sum pars tua, & hæreditas tua inter filios Israel. Filij uero Leui dedi cunctas decimas Israelitarū, ut scilicet possideant eas, pro ministerio eorum quod ipsi exequuntur in tentorio constitutionis. Filij uero Israel ultra non accedēt ad tentorium constitutionis, ne ferant peccatum,

Exod. 34. c

Exod. 30. b
Leuit. 27. c
Ezech. 45. bDeut. 18. a
Ezech. 44. d

& moriantur. Leuitæ exequantur ministeriū in tentorio constitutionis, & illi ipsi ferent iniquitatē suam, ritus hic perpetuus erit etiam posteris uestris. [†]Inter filios Israel nullam obtinebunt hæreditatem, sed decimas filiorum Israel, quas illi leuando in altum separāt Thruma DOMINO, eas scilicet dedi Leuitis, ut sit eorum hæreditas, idcirco dixi eis, Inter filios Israel nullam habebitis hæreditatem. Loquutusq; est DOMINVS ad Mosē in hanc sententiam, Et ad Leuitas loqueris, & dices ad eos, Quum acceperitis decimas a filijs Israel, quas ego de ipsis uobis dedi, ut sit hæreditas uestra, leuando in altum separabitis ex ipsis Thruma DOMINO, nempe decimā partem de decimis. Et reputabitur uobis Thruma uestra, ac si fieret de frumento

Ios. 13. b
Act. 4. d

frumento areæ, aut de plenitudine torcularis. Sic & uos leuando in altum separabitis Thruma DOMINO, de cunctis decimis uestris quas acceperitis à filiis Israel, & dabitis de eis Thruma DOMINO, quæ erit Aharonis sacerdotis. De cunctis muneribus uestris leuando in altum separabitis omnem Thruma DOMINO, nempe de omni pinguedine eius sanctificationem eius de ea. Et dices ad eos, Cum uos leuando in altum separabitis pinguedinem eius de ea, reputabitur Leuitis quemadmodum prouentus areæ, aut prouentus torcularis. Comedetisq; ipsam [decimam] in omni loco, uos & filij uestri, quoniam hæc est merces uestra pro ministerio uestro in tentorio constitutionis. Ne feratis super ea peccatum quum separaueritis de pinguedine eius de ea, & sanctuarium filiorum Israel non prophanabitis, ne moriamini.

CAP. XIX.

LOQUITUR EST DOMINVS ad Moſen & ad Aharonem in hanc ſententiam, Hæc eſt ceremonia legalis quam dominus præcepit hiſce uerbis, Loquere ad filios Iſrael, ut adducant ad te bucculam ruſam, ſine uitio, in qua nihil poſſit reprehendi, cui iugum non fuit impoſitum, tradetisq; eam Eleazar ſacerdoti, ut educat eam foras extra caſtra, curetq; ut macretur coram ſe. Et tollat Eleazar ſacerdos de ſanguine eius digito ſuo, ſpargetq; e regione tentorii conſtitutionis de ſanguine eius ſepties. Comburat quoq; ante oculos ſuos bucculam illam cum pelle eius, carne eius, & ſanguine eius, ſed & excrementum eius comburet. Tollat etiam ſacerdos lignum cedrinum, & hyſopum, & coccinum bis tinctum, & proſiciat ea in medium cõuſtionis illius bucculæ, Eluet deinde ſacerdos uestimenta ſua, & lauet carnem ſuam aquis, poſt hoc ingrediatur caſtra, & immundus erit ſacerdos uſq; ad ueſperam. Et qui comburit illam, eluat uestes ſuas, & carnem ſuam aquis, & immundus ſit uſq; ad ueſperam. Colliget autem uir mundus cineres illius bucculæ, & reponat extra caſtra ad locum mundum, ut reſeruetur à congregatione filiorum Iſrael ad aquas ſparſorias, peccatum enim eſt. Eluet quoq; & is qui cineres bucculæ colligit uestes ſuas, & immundus erit uſq; ad ueſperam. Hoc filiis Iſrael, & peregrinis qui inter eos commorantur, eſto perpetuum ſtatutum. Qui tetigerit mortuum cuiuſcunq; animæ humanæ, immundus erit ſeptē diebus. Et is expiabit ſe hac [aqua] tertio die & ſeptimo die & mundabitur: ſi uero ſe tertio atq; ſeptimo die non expiauerit, non mundabitur. Quicunq; tetigerit mortuum humanæ animæ quod mortuum fuerit, & ſe non expiauerit, polluit tabernaculum DOMINI, excindeturq; anima huiusmodi ex Iſraele, eo quod aqua ſparſoria non eſt ſparſa ſuper eam, unde & immundus erit, manebitq; deinceps in eo immunditia eius. Hæc lex eſt hominis qui moritur in tentorio. Omnis qui ingreſſus fuerit tentorium, & omnis qui fuerit in tentorio, immundus erit ſeptem diebus. Omne quoq; uas apertum ſuper quo operculum alligatum non eſt, immundum erit. Et quicunq; in agro cadauer gladio caſum tetigerit, aut alioqui mortuum, aut oſſa hominis, aut ſepulchrum, immundus erit ſeptem diebus. Accipiant igitur pro immundo iſto de cinere cõuſtionis peccati, & infundatur ſuper illum aquæ uiuæ in uas aliquod, & accipiat mundus aliquis hyſopum, & intingat in aquam, & ſpargat ſuper tentorium, & ſuper omnia uafa, atq; ſuper animas quæ fuerint illic, & ſuper eum qui tetigit oſſa, aut interfectum, aut mortuum, aut ſepulchrum. Spargetq; mundus ſuper immundum die tertio & ſeptimo, & expiabit eum die ſeptimo, & eluet uestimenta ſua, & lauet aquis, & mundus ſit ad ueſperam. Qui uero pollutus fuerit, & ſe non expiauerit, excindatur anima huiusmodi ex congregatione, eo quod ſanctuarium DOMINI polluit, & quod aqua ſparſoria nõ fuit ſparſa ſuper eum, immundus ipſe. Erit igitur eis hoc ſtatutum perpetuum, ut quæ aſperſus fuerit aqua luſtrali, & uestimenta ſua eluat: & qui tetigerit aquam luſtralem, immundus ſit aſq; ad ueſperam. Et quodcunq; immundus tetigerit, immundus erit, & anima quam tetigerit,

^A De uacca ruſa, de cinere eius & aqua luſtrationis.

^B Ebr. Bis aquis ponitur.

^C Quidam legunt, aquas ſeparationis, hoc eſt, quibus ſeparati reſtituuntur, aſperguntur, & luſtrantur.

^D Alij legunt, ſi ſe tertio die non depeccauerit, ſeptimo die nõ mundabitur, poteſt ergo dici aqua luſtralis.

^E Ebr. Depeccauerit.

^F Alij ſic legunt, quicunq; tetigerit immundum, immundus erit, & anima tangens immunda erit.

Heb. 9. b

Exod. 29. b
Leuit. 4. c

Peccatum pro
expiatione pec
cati.

Lex tangens
immundum.

Maria moritur in Kades, murmurat populus sibiundus, cui aqua ex petra profuit. Labitur & Moses cum Aharon. Edomitæ transitum negant. Aharon moritur et in monte sepelitur.

immunda erit usque ad uesperam.

A **V**enerunt autem filii Israel, uniuersus scilicet coetus, in desertum Zin, primo mensis, mansitque populus in Kades: mortua autem est ibi Maria, sepultaque eodem loci. Multitudo autem non habebat aquam, congregatique sunt aduersus Moysen & aduersus Aharonem. Et populus disceptans cum Moysen in hanc sententiam loquitur, Vtinam & nos expirassemus dum expiraret frater nostri coram DOMINO, cur induxistis congregationem DOMINI in desertum istud, ut in eo moriamur & nos & iumenta nostra? Cur effecistis ut ascenderemus nos ex Aegypto, ut introduceretis nos in locum istum malum, ubi nec semen est, nec ficus, nec uites, nec mala punica, nec aqua etiam quam bibamus? Venit itaque Moyses & Aharon a conspectu congregationis ad ostium tentorii constitutionis, & prociderunt in facies suas, uisaque est eis gloria DOMINI. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen in hanc sententiam, Tolle baculum, & congrega coetum, tu & Aharon frater tuus, & loquimini ad petram ipsis cernentibus, quæ dabit aquas suas, educesque illis aquam e petra, ut potum des coetui, & iumentis eorum. Tulit itaque Moyses baculum ante DOMINVM ut ille iusserat. Et congregauerunt Moyses atque Aharon coetum ante petram, & dixit eis, Audite quæso uos rebelles, num de petra ista educemus uobis aquas? Leuataque manu sua Moyses, percussit petram baculo suo bis, & profluxerunt aquæ multæ, bibitque coetus, & iumenta eorum. Et ait DOMINVS ad Moysen & ad Aharonem, Quandoquidem non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, non introducetis coetum istum in terram quam dedi eis. Hæ sunt aquæ contentionis, ubi contenderunt filii Israel aduersus DOMINVM, & sanctificatus est in eis.

Exod. 17. b

Sap. 11. a

Psal. 77. b
1. Cor. 10. a

Deut. 1. f

Aquæ contra
dictionis.

^aEbr. Quæ nos inuenit.

^bVel uia publica.

^cAlij legunt, rebelles fuistis ori meo.

Describuntur grauissima & cruentissima bella: pugnat populus cum Chananeo & uincit: re crudescit murmur, punitur populus serpentibus, Vincit Og regem Basan & Sihonem regem Amorrhæorum.

C Misit uero Moyses nuncios ex Kades ad regem Edom [hiscem mandatis], Sic ait frater tuus Israel, tu nosti omnem molestiam quam sumus affecti, descenderant patres nostri in Aegyptum, & nos quoque uersati fuimus in Aegypto multis diebus, Aegyptij uero & nos & patres nostros adflixerunt, quumque clamaremus ad DOMINVM, exaudiuit querelam nostram, missoque angelo eduxit nos ex Aegypto, & en sumus in Kades urbe extrema finium tuorum, liceat nobis quæso ut transeamus terram tuam, neque tamen transire uolumus per agros aut uineas, sed nec aquam de puteis bibemus, proficiscemur uia regia, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinantes, donec fines tuos transierimus. Respondit ei Edom, Nequaquam transibis per me, ne tibi gladio occurram. Cui dixerunt filii Israel, Ascendemus itinere trito, & si aquas tuas biberimus ego & pecora mea, dabo pretium pro eis, modo ne negotium [faceffas nobis] pedes transibo. Et dixit, Ne transeas. Et egressus Edom occurrit eis cum populo graui, & manu robusta. Noluit itaque Edom permittere Israeli ut transiret per fines suos. Deflexit ergo Israel ab eo, & profecti de Kades uenerunt filii Israel cum uniuersa multitudine in montem Hor. Et ait DOMINVS ad Moysen & ad Aharonem in monte Hor iuxta terminum terre Edom, in hanc sententiam, Colligatur Aharon ad populos suos, non enim ueniet in terram quam dedi filiis Israel, eo quod exacerbastis os meum iuxta aquas contentionis. Tolle Aharonem & Eleazar filium eius, & duce eos in montem Hor, exuesque Aharonem uestibus suis, induesque eas Eleazar filium eius. Aharon uero colligetur, & morietur illic. Fecit itaque Moyses quemadmodum præceperat DOMINVS. Et ascenderunt in montem Hor, uidente tota congregatione. Et exiit Moyses Aharonem uestibus suis, & induit eas Eleazar filium eius, mortuusque est Aharon illic in uertice montis, & descendit Moyses atque Eleazar de monte. Videns autem uniuersus coetus, quod expirasset Aharon, fleuerunt Aharonem triginta diebus uniuersa domus Israel.

Eleazarus substituitur.
Deut. 10. b

A **Q**uoniam Chananeus rex Arad, qui habitabat ad Meridiem, audisset quod ueniret Israel per uiam exploratorum, pugnavit contra Israelem, & abduxit quosdam

quosdam ex eis captiuos. Vouit autem Israel uotum DOMINO, dicens, Si omnino tradideris populum istum in manum meam, deuouebo urbes eorum Hærem. Et exaudiens DOMINVS uocem Israelis, tradidit ei Chananæum, & [Israel] deuouit eos Hærem, sic etiam urbes eorum, & uocauit nomen loci Horma. Et profecti sunt de monte Hor per uiam maris carectosi, ut circuirent terram Edom, & in uia^a animus populi tædio affectus est. Loquutusq; est populus contra deum & contra Mosén, Cur effecistis ut ascenderemus ex Aegypto, ut moreremur in solitudine: quia nec panem habemus, nec aquas, & animus noster cibum hunc uilem fastidit. DOMINVS igitur misit in populum serpentes urentes, qui populū mordebāt: & mortuus est ex Israele populus multus. Veniēs igitur populus ad Mosén, dixerūt, Peccauimus, quia loquuti sumus contra DOMINVM & contra te, ora DOMINVM, ut auferat à nobis serpentes istos. Et orauit Mosés pro populo. Dixitq; DOMINVS ad Mosén, Fac tibi [serpentē] urentē, & pone eum super palū in sublimē sublatū, fietq; si serpēs aliquem momorderit, intueatur eum, & incolumis erit. C Fecit itaq; Mosés serpētem æneū, et posuit eum super palū erectū, fiebatq; si quem momordisset serpens, intuens serpentem æneum, sanabatur. Filij Israel soluētes castra fixerunt in Oboth. Soluētesq; ex Oboth, castra fixerunt in le Abarim in deserto ad faciem Moab ad orientem solem. Hinc soluētes castrametati sunt in ualle Zared. Et hinc soluētes castra fixerunt ultra Arnonem, qui [fluuius] est in deserto, profluēs à finibus Amorrhæi. Est enim Arnon limes Moab, inter Moab & Amorrhæum. Hinc dicitur in libro prælitorum DOMINI, quæ gessit in [mar]i carectoso, & quæ in torrentibus Arnon. Et impetus scaturiens torrētium, qui tendit ad habitationem Ar, incumbitq; in limitem Moab. Et illinc in Beer. Hic est Beer de quo dixit DOMINVS ad Mosén, Cōgrega populū, & dabo eis aquam. Tum canebat Israel canticum istud, Ascende Beer, alternis canite ei. Beer istum foderunt principes, duces populi effoderunt eum, cum legislatore & baculis suis. Porro ex deserto [uenerūt] in Mathana. De Mathana uero in Nahaliel. Et de Nahaliel in Bamoth. De Bamoth uero in uallē que est in campo Moab, ad uerticem collis, & uertitur ad faciem deserti. Et misit legatos ad Sihon regem Amorrhæorum hisce mandatis, Transire mihi liceat per terram tuam, non declinabimus neq; in agros, neq; in uineas, nec bibemus aquas de puteis, sed regia uia incedemus, donec fines tuos transierimus. At Sihon Israeli non permisit ut fines suos pertransiret, quin cōgregauit Sihon omnem populum suum, & egressus occurrit Israeli in desertū, & uenit in lahza, & pugnauit contra Israelem. Et Israel sferijt eum gladio, & occupauit terram eius ab Arnone ad labok usq; & usq; ad filios Ammon, quoniam Arnon fortis limes erat filiorum Ammon. Et occupauit Israel omnes ciuitates istas, & habitauit Israel in omnibus ciuitatibus Amorrhæorū, in Hesbon & in omnibus filiabus eius. Fuerat siquidem Hesbon urbs Sihonis regis Amorrhæorum, qui prius pugnauerat contra regem Moab, & tulerat uniuersam terrā eius de manu eius usq; ad Arnonem. Hinc fit, ut qui prouerbijs utūtur, dicant, Venite in Hesbon, ædificetur & appareatur urbs Sihoni. Quoniam ignis erūpet ex Hesbon, & flamma ex urbe Sihon: deuorauit Ar in Moab, possessores excelsorū Arnon. Væ tibi Moab, periisti popule Chemosch. Fusi sunt fugitiui filij eius, & filia eius in præda abductæ sunt Sihoni regi Amorrhæorum. Lucerna eorum Hesbon [scilicet] periit usq; ad Dibon, & uastauimus usq; ad Nopha, quæ [pertingit] ad Medeba. Habitauit itaq; Israel in terra Amorrhæorum. Et Mosés misit ad explorandum Iaafer, coeperuntq; uiculus eius, & eiecit Amorrhæum qui erat illic. Et uersi ascenderunt uiam Basan, & egressus Og rex Basan, occurrit eis, ipse & uniuersus populus eius, ut præliaretur in Edrei. Et dixit DOMINVS ad Mosén, Ne metuas eum, in manum enim tuam dedi eum, & uniuersum populum eius, atq; re

De Hærem Leuitici ultimo.

Sap. 16. a
1. Cor. 10. bChristi domini
figura.
Iohan. 3. b

Iud. 11. c

Deut. 2. f
Iud. 11. dPsal. 134. c
Amos 2. e

Iud. 11. c

Deut. 3. a. 19. b

Ebr. Anima populi breuis facta est: quod fit laboratibus & ijs qui spirare uix possunt.

le Abarim, acervi solitudinum.

Quidam legunt, in torrente.

Meeber, alij cis Arnonem legūt, non enim transierant: quidam, ex opposito Arnois. Aug. legit trās. Vabef, quidā onus, molem, aut excidium interpretatur. Aug. legit inflammauit. Beer, puteus.

Quidā sic, & iuxta puteum alternis ei canebant.

Quidam legunt in uerticem Pisga.

Ebr. in ore gladij.

Filia oppidula sunt & uici qui sunt sub metropoli.

Quidam legunt, qui pugnauerat aduersus primum regem.

gionem eius, fac ei quemadmodum fecisti Sihoni regi Amorrhæorum, qui habitauit in Hesbon. Percusserunt igitur eum, & filios eius, & uniuersum populū eius, ut nullus ei superesset, occupaueruntq; regionem eius.

CAP. XXII.

^aDe Balak rege Moabitico, & pseudopropheta Balaam.

^aPatz, alij legūt, horruit: alij, fastidiū cepit.

^bSeniores pro legatis, quos Græci πρεσβυτεροι aut πρεσβυτοι uocant, uidentur poni.

^cElohim quidam pro angelo exponunt.

ET proficiscētes filij Israel castrametati sunt in uastis locis Moab, cis Iordanem [ex opposito] Hiericho. Balak autem filius Zipor uidit omnia quæ fecerat Israel Amorrhæis. Metuitq; sibi Moab ualde à populo illo, multus em̃ erat. Et per uigil fuit Moab propter filios Israel. Dixit ergo Moab ad seniores Midian, Depascet nunc exercitus ille quidquid circum nos est, quemadmodū bos uiridia campi depascit. Imperitabat autem Moabitis tunc temporis Balak filius Zipor. Misit ergo legatos ad Bileam filium Beor in Pethor, quæ est iuxta fluuium in terra filiorum populi sui, qui uocarent eum huiusmodi uerbis, En populus egressus est ex Aegypto, qui operit superficiem terræ, habitatq; cōtra me. Veni igitur quæso, & execrare mihi populum istum, potentior enim me est, si quo modo eum cedere atq; eijcere è terra possim: nam certo noui eum felicem fore, cui tu bona precatus: eum rursus execratum, cui tu mala imprecatus fueris. Abierunt itaq; ^bseniores Moab, & seniores Midian, eratq; præmium diuinationis in manu eorum: qui uenientes ad Bileam, recensuerunt ei mandata Balak. Is autem respondit eis, Manete hic noctem istam, & referam uobis sermonem quem DOMINVS loquutus ad me fuerit. Manserunt itaq; principes Moab apud Bileam. Et ueniens ^cdeus ad Bileam, dixit, Qui sunt uiri isti qui tecum [sunt:] Respondit Bileam deo, Balak filius Zipor rex Moab misit ad me, En populus egressus est ex Aegypto, qui operuit faciem terræ, ueni igitur & execrare mihi illum, si quo pacto eum debellare atq; eijcere queam. Ait autē deus ad Bileam, Ne eas cum eis, neq; execreris populū hunc, quoniam faustus est. Et surgēs Bileam sub lucem, dixit ad principes Balak, Ite in terram uestrā, DOMINVS enim non permittit ut uobiscū uadam. Surgentes itaq; principes Moab, uenerunt ad Balak, sic renunciantes, Noluit Bileam ire nobiscū. Rursus ergo misit Balak plures principes & honoratiores prioribus. Qui uenientes ad Bileam dixerunt ei, Sic dicit Balak filius Zipor, Ne quæso recuses, quin uenias ad me, magnificentissime enim te tractabo, & faciam quæcunq; dixeris mihi: ^dadepto obsecro, & execrare mihi populum istum. Et respondens Bileam, dixit ad seruos Balak, Si daret mihi Balak domum suam argento & auro plenam, non tamen transgredi possum uerbum DOMINI dei mei, ut uel paruum uel magnum faciam. Nunc igitur manete hic quæso & istam noctem, ut intelligam quid DOMINVS porro loquuturus sit mecum. Veniens igitur deus nocte ista ad Bileam, dixit, Si uiri illi uenerunt te uocatum, surgens uade cum eis, attamen uerbum quod ad te fuero loquutus, hoc facias. Surrexit itaq; Bileam mane, & strauit asinā suam, & abiit cum principibus Moab. Et excāduiuit ira dei quod proficisceretur ipse, collocauitq; se angelus DOMINI in uiam, ut impediret eum. Ipse autē sedit super asinā suā, habebatq; secū duos pueros suos. Videns autē asina angelū DOMINI stantem in uia, districtumq; gladiū eius in manu eius, decessit asina de uia, iuitq; in agrum: ^e& Bileam uerberauit asinam, ut rediret in uiam. Stetit autem angelus DOMINI in angusta semita uinearum, eratq; ex utraq; parte maceria. Viso autem angelo DOMINI asina, ad maceriam coacta, pressit pedem Bileam ad maceriam: is autem rursus uerberauit eam. Angelus autem DOMINI perrexit, & in loco angusto stetit, ut nulla esset uia declinandi, neq; ad dexteram, neq; ad sinistram. Cernens igitur asina angelū DOMINI, succubuit sub Bileam, & iratus Bileam uirga percussit asinam. Et aperuit DOMINVS os asinæ, & dixit ad Bileam, Quid feci tibi quod ^fme iam ter uerberasti? Et ait Bileam ad asinam, Quod mihi illudis, si gladium manu haberem, iam te interficerem. Et ait asina ad Bileam, An nō ego sum asina tua, qua ueheris ab eo tempore in hodiernum usq; diem? num tale quidpiam facere tibi solita

Ios. 24. b

Balaam nō potest maledicere contra dominā uoluntatem.

2. Pet. 2. c
Iud. 1. d

Asina loquitur.

bi solita sum: Et dixit [Bileam,] Non. Retexit autem DOMINVS oculos Bileam, ut uideret angelum DOMINI stantem in uia, gladiumq; districtum in manu eius, inclinata ergo uertice procidit in faciem suam. Et dixit ad eum angelus DOMINI, Cur iam ter uerberasti asinā tuam? En ego egressus sum ut te impedirem, aberrat enim uia tua coram me, & uidens me asina, declinauit iam ter: quē si non declinaisset corā me, te interfecto, ipsam incolumem seruasssem. Et ait Bileam ad angelum DOMINI, Peccaui, quoniam non noui quod tu aduersum me in uia stares: quod si tibi displicet, reuertar. Ait angelus DOMINI ad Bileam, Vade cum uiris illis, at uerbū quod ego fuero ad te loquutus, loqueris. Profectus est itaq; Bileam cum principibus Balak. Audiēs autem Balak uenisse Bileam, obuiam ei egreditur ad ciuitatem Moab, quæ est in termino Arnon in extremis finibus. Et ait Balak ad Bileam, An non misi ad te, ut te accersem, cur ergo non uenisti ad me? nimirum quod te non satis honorifice possim tractare? Et respondit Bileam ipsi Balak, En ueni nunc ad te, num uero loqui quidquam potero? uerbum quod posuerit deus in ore meo, hoc loquar. Et abiens Bileam cum Balak, & uenerūt in ciuitatem platearum. Et mactās Balak boues & oues, misit ipsi Bileam & principibus qui cum eo erant.

CAP. XXIII.

SEquenti luce Balak assumpto Bileam, duxit eum in excelsa Baal, ut isthinc uideret partem extremā populi. Et ait Bileam ad Balak, Extrue mihi hic septē aras, & para mihi septem boues, & septem arietes. Fecit ergo Balak quemadmodū Bileam iusserat, sacrificauitq; Balak & Bileam bouem & arietem in ara. Et dixit Bileam ad Balak, Sta tu iuxta holocaustum tuum, & ego uadam, si fortē DOMINVS mihi obuiam fiat, & quidquid mihi ostenderit, id indicabo tibi. Et ascendit in excelsa. Quum uero ipsi Bileam obuiam factus fuisset deus, ait [Bileam] ad eum, Septem aras instruxi, & sacrificauī in unaquaq; bouem & arietem. DOMINVS uero indidit sermonem ori Bileam, & ait, Reuertere ad Balak, & sic loquere. Quumq; redisset ad eum, en stabat ille iuxta holocaustum suum, ipse & omnes principes Moab. Is aut sumpta parabola dixit, De Aram duxit me Balak rex Moabitarum, de montibus orientalibus ueni execrare mihi Iacob, & ueni inquā detestare Irael. Quomodo mala imprecabor ei cui nō mala imprecatur deus? aut quomodo detestabor eum quem nō detestatur DOMINVS? Quoniam de summitate silicum uideo eum, atq; de collibus intueor eum. Ecce populus seorsim habitabit, & inter gentes sese non reputabit. Quis numeret puluerem Iacob? & numerum quartæ partis Iraelis? Moriatur anima mea morte iustorum, & sit extremū meum quem admodum illius. Dixit uero Balak ad Bileam, Quid facis mihi? accersiui te ut mala imprecareris hostibus meis, tu uero strenue fausta imprecaris. Qui respondēs, ait, An non obseruare debeo, ut loquar istud quod DOMINVS ori meo indidit? Et ait ad eum Balak, Veni quæso mecum ad alium quempiā locum, unde [populum] istum uidere possis, uel partem duntaxat, totum uero non uideas, ut isthinc execreris mihi eum. Adduxit ergo eum in agrum speculatorum, in uerticem collis, & extruxit septem aras, sacrificans in singulis singulos boues & arietes. Dixit autem ad Balak, Sta hic iuxta holocaustum tuum, ego isthic si mihi occurratur [expectabo.] Obuiam itaq; factus est DOMINVS ipsi Bileam, & indidit ei sermonem in os eius, & dixit, Reuertere ad Balak, & loquere ad hunc modum. Et quum uenisset ad eum, ecce is stabat iuxta holocaustum suum, & principes Moab cum eo. Et dixit ad eum Balak, Quid loquutus est DOMINVS? Qui sumpto sermone ænigmatico, respondit, Surge Balak & audi, ausculta me fili Zipor, Deus non uir est ut mentiatur, aut filius hominis ut pcenitet: num ipse dicit, & non facit? num loquitur, & non ratum facit? En cœpi bona ac fausta imprecari, fausta inquā imprecari, nec uertam illa. Nihil uanitatis uidetur in Iacob, neq; quidquā molestiæ

^bEb. Reuertar mihi.

^A Bileam obsequitur regi impio contra præceptum domini. & tentat execrare populum Irael: uertit autē dominus sermonem eius ut bona & fausta ei imprecetur. ^aSuper singulis aris singulos boues & arietes uidentur sacrificasse. ^bAliqui legunt solus.

Aram Syriā dicunt.

^cVel solitarius, solus.

^bAlij reputabitur.

^cAlij legunt, posteritas mea.

^fAlijs placet, ut Pifga appellatum sit pro colle, in uertice collis: alijs ut sit proprium Pifga.

^gEbr. Fili eius Ziporis.

^hVel non recātabo.

¹Alij, fortitudo, alij ce-
leritas.
²Alij, monocerotis.

D in Israele, DOMINVS deus eius est cum eo, & iubilus regis in eo. Deus, qui eduxit eos ex Aegypto, est ei ueluti ¹robur ²rhinocerotis. Nō est incātatō in laacob, neq̃ diuinatio in Israele. Quum fuerit opportunū dicitur ipsi laacob & Israele quid deus operetur. En populus [ille] confurget ut leāna, & ueluti leo sese eriget: nō accubabit, donec comedat prādam, & sanguinem occisorum bibat. Et dixit Balak ad Bileam, Nec execreris eum, neq̃ fausta ei impreceris. Et respondens Bileam, dixit ad Balak, An nō loquutus sum ad te, Quidquid DOMINVS loquutus fuerit, idipsum faciam? Et dixit Balak ad Bileam, Veni quāso, ducam te in alium locum, si fortasse deo uisum fuerit, ut inde execreris mihi populū. Adsumpto igitur Balak Bileam in uerticem Peor, qui uisitur ē regione deserti. Et dixit Bileam ad Balak, Extrue mihi hic septem aras, & para mihi hic septem boues, atq̃ septem arietes. Et fecit Balak quemadmodum iusserat Bileam, sacrificauitq̃ singulos boues & arietes in singulis aris.

CAP. XXIII.

Pergit impius propheta execrare populum, at deus uertit sermonem eius in ore eius, ut cōtra animi sententiam fausta imprecetur.

¹Alij, augurijs.
²Ebr. Spiritus dei fa-
ctus est super eū &
adsumpsit parabolā.
³Schaddai.

¹Alij, ualles.
²Ahalim alij expo-
nunt pro tabernacu-
lis, sed uidetur arbor
odorifera.
³Vel, eleuabitur rex
eius super Agag, hoc
est, plus quā Agag.
⁴Alij, celeritas aut
fortitudo monocero-
tis.
⁵Alij, cōfringet, com-
moliet, Græci eme-
dullabit, si ita liceat,
hoc est, exhauriet
omne robur.
⁶Ebr. Fuge tibi.
⁷Ebr. Dixeram.

Videns autem Bileam quod placeret in oculis DOMINI ut fausta imprecaretur Israeli, non profectus est ut antea ut occurreret ¹incātatōnibus, sed uersa facie sua uersus desertum Bileam, subleuatisq̃ oculis suis, uidit Israelem habitantem secundum tribus suas, & spiritus dei ²instigauit eum, ut instituto sermone ænigmati- co sic loqueretur, Dixit Bileam filius Beor, dixitq̃ uir obscuratus oculo. Dixit audi- tor eloquiorum dei, qui uisum ³omnipotentis uidit, cui cadenti oculi reuelati sunt. Quā pulchra sunt tentoria tua o laacob, habitationes tuæ o Israel. Quemadmo- dum ⁴torrentes extenduntur, & sicut horti ad flumina, sicut ⁵Aloe quam plantauit DOMINVS, & sicut cedri iuxta aquas. Stillat aqua de situla eius, et semen eius erit ue- luti aquæ multæ. Altus erit rex ⁶eius ab Agag, magnificabiturq̃ regnū eius. Deus eduxit eū ex Aegypto, robur ⁷eius ut rhinocerotis, deuorabitq̃ gētes hostes suos, & ossa eorum ⁸arrodet, sagittasq̃ suas confringet. Accubat, iacetq̃ ut leo, & quasi leāna: quis excitaret eum? Qui tibi fausta imprecabitur, fausta imprecabuntur ei- dem: qui uero te execratur, erit & is execratus. Et incaluit nasus Balak aduersus Bileam, complicatisq̃ manibus dixit Balak ad Bileam, Vocauit te ut hostibus meis mala imprecareris, & en iam ter illis sedulo fausta es imprecatus, ⁹fuge igitur ad lo- cum tuum, ¹⁰statueram quidem omnino, ut magno te honore afficerem, at DOMI-

NVS obstitit, quo minus te honorem. Respondit Bileam ipsi Balak, An non lega- tis tuis, quos ad me miseras, dixeram, Si Balak dederit mihi domum suam argento & auro plenam, non possum transgredi imperium domini, ut faciam uel bonū uel malum ex corde meo, sed quod DOMINVS fuerit loquutus, hoc loquar strenue. Nunc igitur proficiscor ad gentem meam, adesto igitur consulam tibi, quid factu- rus sit populus iste populo tuo, idq̃ nouissimis diebus. Sūpto itaq̃ sermone æni- gmatico, dixit, Dixit Bileam filius Beor, & dixit uir obscuratus oculo. Dixit audi- tor eloquiorum dei, & qui nouit scientiam altissimi, qui uisum uidit omnipotētis, cui cadenti reuēti sunt oculi. Videbo eum, sed non modo: intuebor eum, sed non cominus. Incedet stella ex laacob, & surget sceptrum ex Israele, & confringet proce- res Moab, & diruet omnes ¹¹filios Seth. Et erit Idumæa ¹²possessa, & Seir cedet ho- stibus suis in possessionem, & Israel fortiter aget. Qui dominatur erit ex laacob, & perdet reliquias ex ciuitate. Cumq̃ uidisset Amalek, sumpto sermone ænigmati- co, dixit, Principium gentium Amalek, ¹³at postremum eius prorsus peribit. Ke- næum uero uidens, sumpto sermone ænigmatico, dixit, Robusta est habitatio tua, & ¹⁴ponis in petra nidum suum. Etenim Kenæus comburetur, donec Assur capti- uum te abduxerit. Institutoq̃ sermone ænigmatico suo, ait, Heu quis uiuet quum deus id fecerit? Et naues ex partibus Chitim adfligent Assur, deinde adfligent & Eber, qui ¹⁵& ipse perpetuo peribit. Surgens autem Bileam, abiit, & reuersus est in locum suum. Sed & Balak abiit uiam suam.

CAP. XXV.

Habitauit

¹Quidam intelligunt
quotquot sese ei op-
ponūt. Seth enim po-
nere est.
²Alij legūt, posses-
sio.
³Vel, primus Ama-
lek tandem peribit.
⁴Ebr. Ponere.

⁵Vel & is tandē pe-
ribit.

Christi aduent-
us prædicitur.
Matth. 2. 2

De Romano im-
perio.

HAbitauit autem Israel in Sitim, & cepit populus scortari cum filiabus Moab: quæ quum populum ad sacrificia deorum suorum inuitarent, edixit populus, & adorarunt deos earum. Et coniugatus est Israel ipsi Baal Peor, & incanduit ira DOMINI aduersus Israelem. Et dixit DOMINVS ad Moysen, Tolle omnia capita populi, & suspende eos DOMINO aduersus solem, ut recedat furor DOMINI ab Israele. Tunc dixit Moyses ad iudices Israelis, Trucidate quisque viros suos qui sese coniugarunt Baal Peor. Et ecce uir quidam ex Israelitis uenit, & adduxit ad fratres suos Madianitidem quandam, idque in oculis Moysi, atque uniuersæ multitudinis filiorum Israel, qui flebant ante ostium tentorii constitutionis. Cumque [hoc] uideret Pinhas filius Eleazaris sacerdotis, surrexit e medio concionis, & accepta hasta in manu suam, sequutus uirum Israelitam in fornicem, utrosque & Israelitam & ipsam Madianitidem transiit per ilia eius, & cohibita est clades a filiis Israel. Perierunt autem in clade ista uiginti quatuor millia. Loquutus est autem DOMINVS ad Moysen in hanc sententiam, Pinhas filius Eleazaris filij Aharonis sacerdotis amolitus est furorem meum a filiis Israel, eo quod zelo quodam [ultus est] indignationem meam inter eos, ut non absumerem filios Israel in mea indignatione. Dic igitur, En ego feriã cum eo fœdus meum, pacem, habebitque tam ipse quam semen eius post eum, fœdus sacerdotij perpetui, eo quod zelum habuit pro deo suo, & perlitauit pro filiis Israel. Porro nomen uiri Israelitæ occisi, qui cum Madianitide occisus est, fuit Zimri filius Salu, qui fuit princeps in domo patria [tribus] Simeonis. Nomen uero mulieris Madianitis interfectæ erat Cosbi, quæ fuit filia Zur, qui caput fuit populorum in domo patria Madianitarum. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen in hanc sententiam, Hostiliter impetere Madianitas [cõuenit,] trucidate ergo eos, nam & illi hostiliter egerunt uobiscum insidijs suis, quas insidiosè tetenderunt uobis in negotio Peor, & in negotio Cosbi filia principis Madianitarum sororis suæ, quæ interfecta est in die cladis, [quæ facta est] propter negotium Peor.

CAPVT XXVI.

Post cladem istam loquutus est DOMINVS ad Moysen & ad Eleazar filium Aharonis sacerdotis in hanc sententiam, Agite censum uniuersi cœtus filiorum Israel, ab ijs qui uiginti sunt annorum & supra, iuxta domos patrum suorum, omnem scilicet qui aptus est in Israele ad militiam. Et loquutus est ad eos Moyses & Eleazar sacerdos in uastis campis Moab, iuxta Iordanem Iericho, hisce uerbis. [Cum his scilicet loquuti sunt] qui erant uiginti annorum & supra, quemadmodum præceperat DOMINVS Moysi. Et filij Israel, qui egressi sunt ex terra Aegypti [hi sunt,] Ruben primogenitus Israelis: filij uero Ruben, Hanoth, hinc familia Hanothitarum: & Pallu, unde familia Palluitarum. De Hetzron familia Hetzronitarum. De Charmi familia Charmitarum. Hæ sunt familiae Rubenitarum, fueruntque in censu suo quadraginta tria millia, septingenti & triginta. Porro filij Pallu, Eliab. Filij autem Eliab, Nemuel, Dathan & Abiram: is est Dathan & Abiram nobiles in cœtu, qui aduersus Moysen & Aharonem eiocabantur [uerba contentiosa] in cœtu Korah, quum eiacularentur [uerba contentiosa] aduersus DOMINVM, & tellus aperiebat os suum, & deglutit eos. Deinde & Korah, [qui perijt] in morte congregationis, quum ignis deuoraret ducentos & quinquaginta uiros, ut fierent exemplum. Filij autem Korah non sunt mortui. Filij Simeon iuxta familias suas. Ipsi Nemueli fuit familia Nemuelitarum. De lamin familia laminitarum. Iachin, unde familia Iachinitarum. De Zerah familia Zarhitarum. Et de Saul familia Saulitarum. Istæ sunt familiae Simeonis, uigintiduo millia ducenti. Filij Gad iuxta familias suas. Zephon, unde familia Zephonitarum. Haggi, unde familia Haggitarum. Schuni, unde familia Schunitarum. Osni, unde familia Osnitarum. Eri, unde familia Eritarum. Arod, unde familia Aroditarum. De Arheli familia Arhelitarum. Istæ sunt familiae filiorum Gad iuxta census suos, quadraginta millia & quingenti. Filij lehyda, Er & Onan, mor-

A Scortantur filij Israel cum Moabiticis mulieribus, inaugurantur Baalim, puniuntur populus.

Ebr. Furor nasi domini.

B Ebr. Per fossam eius, id est, genitale membrum: alij aliter per maledictionem idem sentientes.

Ebr. Ego do illi fœdus.

A Denuo censetur populus bello aptus, numerus est 601730.

Ebr. Tollite caput.

Ebr. Qui ad bellum egredi potest.

Alij legunt, Quem admodum præceperat dominus Moysi & filiis Israel cum egressi essent, &c. Si mili modo recensete eos ut antea.

B Ebr. Facti sunt in signum.

Ios. 22. d
Deut. 4. 2

Phinees occidit impios.
2. Mach. 2. c
Psal. 105. c
1. Cor. 10. b

Patris dei cum Phinees.

2 Mach. 2. f
Eccli. 45. d

Gen. 46. b
Exod. 6. b
1. Par. 5. a

Supra 16. cap.

2. Par. 17. a

tuusque est Er & Onan in terra Chanaan. Fuerunt autem filij lehuda iuxta familias suas, Sela, unde familia Selanitarum. Peretz, unde familia Parzitarum. Zerah, unde familia Zerahitarum. Porro filij Peretz fuerunt Hetzron, unde familia Hetzronitarum. Hamul, unde familia Hamulitarum. Istæ sunt familiae lehuda iuxta census suos, septuaginta sex millia & quingenti. Filij Isachar iuxta familias suas. Thola, unde familia Tholitarum. Pua, unde familia Puitarum. Iasub, unde familia Iasubitarum. Simron, unde familia Simronitarum. Istæ sunt familiae Isachar iuxta census suos, sexaginta quatuor millia & trecenti. Filij Zebulon iuxta familias suas. Sered, unde familia Sarditarum. Elon, unde familia Elonitarum. Iahleel, unde familia Iahleelitarum. Istæ sunt familie Zebulonitarum per census suos, sexaginta millia & quingenti. Filij Ioseph per familias suas Manasse & Ephraim. Filij Manasse, Machir, unde familia Machiritarum. Machir uero genuit Gilead, & à Gilead familia Gileaditarum. Isti sunt filij Gilead, Ihezer, unde familia Ihezeritarum. Helek, unde familia Helekitarum. Afriel, unde familia Afrielitarum. Sechem, unde familia Sichimitarum. Semida, unde familia Semidahitarum. Hepher, unde cognatio Hepheritarum. Zelaphead uero filius Hepher non habuit filios, sed filias. Et nomina filiarum Zelaphead, Mahla, Noa, Hagla, Milca & Thirza. Istæ sunt familie Manasse & census eorum, quinquaginta duo millia & septingenti. Isti uero sunt filij Ephraim iuxta familias suas, Suthela, unde familia Suthelitarum. Becher, unde familia Bechritarum. Tahan, unde familia Tahanitarum. Hi uero sunt filij Suthela, Eran, unde familia Eranitarum. Istæ sunt familiae Ephraim iuxta census suos, triginta duo millia & quingenti, & hi sunt filij Ioseph secundum familias suas. Filij uero Benjamin iuxta familias suas, Bela, unde familia Balhitarum. Asbel, unde familia Asbelitarum. Ahiham, unde familia Ahihamitarum. Sephupham, unde familia Sephuphamitarum. Hupham, unde familia Huphamitarum. Fuerunt autem filij Bela, Ard & Naëman, unde familia Arditarum, & de Naëman familia Naëmanitarum. Isti sunt filij Benjamin iuxta familias suas, & secundum census suos, quadraginta quinque millia & sexcenti. Isti sunt filij Dan secundum familias suas, Suham, unde familia Suhamitarum. Istæ inquam sunt familiae Dan iuxta familias suas. Omnes familiae Suhamitarum iuxta census suos, sexaginta quatuor millia & quadringenti. Filij Aser secundum familias suas, Limna, unde familia Limnitarum. Lisui, unde familia Lisuitarum. Beriah, unde familia Berihitarum. Heber, unde familia Heberitarum. Malkiel, unde familia Malkielitarum. Nomen uero filiae Aser, Serah. Istæ sunt familiae filiorum Aser iuxta census suos, quinquaginta tria millia & quadringenti. Filij Naphthali secundum familias suas, Iachzeel, unde familia Iachzeelitarum. Guni, unde familia Gunitarum. Iezer, unde familia Iezritarum. Sillem, unde familia Sillemitarum. Istæ sunt familiae Naphthali secundum familias suas & census eorum, quadraginta quinque millia & quadringenti. Isti sunt census filiorum Israel, sexcenta millia, mille, septingenti & triginta. Et loquutus est DOMINUS ad Moysen, dicens, Istis distribuatur terra in hereditatem iuxta numerum nominum. Quorum multi sunt, his augeris hereditatem suam: qui uero pauciores, ijs minorem dabis hereditatem: cuique dabitur hereditas iuxta censum suum. Veruntamen sorte diuidatur terra, & secundum nomina tribuum patrum suorum hereditatem accipiant. Per sortem diuidatur hereditas eius inter multos & paucos. Porro isti sunt census Leuitarum iuxta familias suas, Gerson, unde familia Gersonitarum. Kahath, unde familia Kahathitarum. Merari, unde familia Meraritarum. Istæ sunt familiae Leuitarum, familia Libnitarum, familia Hebronitarum, familia Mahlitarum, familia Musitarum, familia Korhitarum. Kahat uero genuit Amram. Porro nomen uxoris Amram lochebed filia Leui, quam peperit ipsi Leui in Aegypto. Et peperit ipsi Amram Aharonem, & Moysen, & Mariam sororem eorum. Aharoni uero natus est Nadab et Abihu, Eleazar

Gen. 38. a. b

Iosue 17. 2

Eccl. 10. b

Num. 32. f
Ios. 11. d

Exod. 6. c

Leuit. 10. 2
Num. 3. a

Ebr. iuxta os sortis.

Uxor scilicet.

Eleazar & Ithamar. Mortuus autem eſt Nadab & Abihu quum adferrent ignem alienum coram DOMINO. ^{Num. 3. f} Fuerunt autem cenſus eorū uiginti tria millia, omnes ſcilicet mares ab eo qui menſem erat natus & ſupra, non enim cenſi erant inter filios Iſrael, eo quod non eſſet illis data hæreditas inter filios Iſrael. Hi ſunt cenſus quando Moſes & Eleazar ſacerdos recensuerunt filios Iſrael in uastiſ cāpis Moab ad Iordanem Iericho. Et inter iſtos nullus fuit ex hiſ, quos recensuerunt Moſes & Aharon ſacerdos, quando recensuerunt filios Iſrael in deſerto Sinai. Dixerat enim de eiſ DOMINVS, Omnino morientur in deſerto, ne unus quidem ex eiſ reliquus fuit, niſi Caleb filius Iephunæ, & Iehoſua filius Nun. ^{Supra 14. cap.}

CAP. XXVII.

^{Num. 26. d}
^{36. a}
^{Iof. 17. a}
ACceſſerunt autem filiae Zelaphead filij Hepher, filij Gilead, filij Machir, filij Manaſſe, de familia Manaſſe filij Ioseph: ſuntq; hæc nomina filiarum eiſ, Mahla, Noa, Hagla, Milcha & Thirza. Stantes uero ante Moſen & ante Eleazar ſacerdotem, atq; ante principes eorum, & uniuerſum cœtum, iuxta oſtiū tentoriij conſtitutionis, dicebant, Pater noſter mortuus eſt in deſerto, nec tamen fuit in cœtu conſpiratorum aduerſus DOMINVM, in cœtu ſcilicet Korah, ſed mortuus eſt in peccato ſuo, nec habuit filios. Cur ergo aboleretur nomē patris noſtri ē medio familie ſuæ, propterea quod nō habet filium? Da igitur nobiſ poſſeſſionem inter fratres patris noſtri. Retulit autem Moſes cauſam illarum ad DOMINVM. ^B Et DOMINVS loquutus eſt ad Moſen hiſce uerbis, Probe loquutæ ſunt filiae Zelaphead, omnino dabiſ illiſ poſſeſſionem hæreditatiſ inter fratres patris ſui, & transferes hæreditatē patris ſui ad eaſ. Ad filios autem Iſrael loqueriſ ſic, Si quiſpiam mortuus fuerit abſq; filiſ, transferetiſ hæreditatem eiſ ad filiaſ eiſ. Si uero nec filiam habuerit, dabitis hæreditatem eiſ fratribuſ eiſ. Et ſi nec fratres ei fuerint, dabitis hæreditatem eiſ fratribuſ patris eiſ. Quod ſi pater eiſ fratres nullos habuerit, dabitis hæreditatem conſanguineo eiſ propinquiore qui fuerit de familia eiſ, iſ poſſidebit eam: & ſit hoc filiſ Iſrael ſtatutum legitimū, quemadmodum præcepit DOMINVS Moſi. Et dixit DOMINVS ad Moſen, Aſcende in montem iſtum Abarim, & contemplare terram quam dedi filiſ Iſrael. Poſtquam uero contēplatuſ eam fueriſ, colligēriſ ad populoſ tuos etiā tu, quemadmodū collectuſ eſt Aharon frater tuuſ, eo quod exacerbaſtiſ oſ meum in deſerto Zin, in contentione multitudiniſ, ne ſanctificaretis me in aquis coram oculiſ eorum. Hæ ſunt aquæ contentioniſ in Kadeſ in deſerto Zin. Et Moſes loquutuſ eſt ad DOMINVM, dicens, Præficiat DOMINVS deuſ ſpirituum uniuerſe carniſ uirum ſuper hunc cœtum, qui egrediatur ante eoſ, quiq; ingrediatur ante eoſ, qui educat eoſ, & qui introducat eoſ, ut non ſit cœtuſ DOMINI ueluti oueſ quæ paſtorem nō habent. Et dixit DOMINVS ad Moſen, Aſſume tibi ipſum Iehoſua filium Nun, uirum in quo eſt ſpirituſ, & impone manum tuam ſuper eum, & ſtatue eum coram Eleazar ſacerdote, & coram uniuerſa multitudine, & da illi mandata illiſ ſpectantibuſ. Dabiſ quoq; ei de decore tuo, ut omneſ in cœtu filiorum Iſrael audiant. Et ſtabit ante Eleazarū ſacerdotem, qui interrogabit pro ipſo ſecunduſ ritū Vrim, idq; coram DOMINO, & iuxta uerbum eiſ egredientur, iuxtaq; uerbum eiſ ingrediētur, tam ipſe quā uniuerſi filij Iſrael, & uniuerſuſ cœtuſ cum eo. Fecit autem Moſeſ quemadmodū præceperat ei DOMINVS, tulitq; Iehoſua, & ſtatuit eum ante Eleazarū ſacerdotem, atq; ante uniuerſum cœtum. Et impoſitiſ ei manibuſ ſuiſ, mandata deditei, quemadmodum DOMINVS loquutuſ fuerat per Moſen.

CAPVT XXVIII.

^{Sacrificium iugac cōtinuū.}
LOquutuſq; eſt DOMINVS ad Moſen, dicēſ, Precipe filiſ Iſrael, & diceſ ad eoſ, Sacrificiuſ meum panis mei quod ſit ad sacrificiuſ ignituſ in odorem ſuaueolentem, cuſtodietis, ut ſacrificetiſ mihi [ea] ſtato ſuo tempore. Diceſq; ad eoſ, Hoc eſt sacrificiuſ quod igne conſit, quod ſacrificabitiſ DOMINO, agnoſ annicuſ

^A Quid ſtatuiſ deſet & filiſ nulli ſuperſint Inauguratur loco Moſiſ Iehoſua imperator & dux populi.

^B Alij legunt, rebelleſ fuiſtiſ ori meo.

^B Transferaſ in eum gloriā tuā, ornando & commendādo eum uerbiſ, oſtēdaſq; eum diuinituſ inauguratuſ, ut authoritatē habeat, ut ipſi pareant quemadmodum tibi.
^{Ebr.} Per manū Moſiſ.

^A Reſtrictor leges quædam, quæ religionem & cultum dei reſpiciunt, quæ ut ſeruentur magiſtratuſ eſt curare.

los integros duos quoque die in holocaustum continuum: agnum unum facies mane, alterum agnum autem facies inter uesperas. Decimam quoque partem Ephraim similaginis pro sacrificio cibario, quæ mixta sit oleo contuso, quarta scilicet parte Hin. Holocaustum hoc iuge, quale factum est in monte Sinai, in odorem suaueolentem, sacrificium quod igne confit DOMINO. Libatio uero eius sit quarta pars Hin pro agno uno, in sanctuario fac libari siceram DOMINO. Agnum uero alterum facies inter uesperas (cuius sacrificium cibarium & libamen sit quemadmodum eius qui mane fuit sacrificatus,) sacrificium quod igne confit in odorem suaueolentem DOMINO. Die autem sabbati duos agnos anniculos integros, & duas decimas similaginis pro sacrificio cibario, quæ commixta sit oleo, cum libamine suo. Holocaustum hoc sabbati, quod singulis sabbatis fieri debet, supra holocaustum continuum & libamen eius. In initijs quoque mensium uestrorum sacrificabitis DOMINO holocaustum, nempe duos iuuenos ex bobus, & arietem unum, agnos anniculos integros septem, tres etiam decimas similaginis in sacrificium cibarium, quæ cōspersa sit oleo, pro iuueno uno: & duas item decimas similaginis in sacrificium cibarium, quæ sit oleo conspersa, pro ariete uno. Et pro singulis agnis singulas decimas similaginis oleo conspersas in sacrificium cibarium, holocaustum in odorem suaueolentem, & sacrificium quod igne cōfit DOMINO. Libamina uero eorum medium Hin pro iuueno, tertia pars Hin pro ariete, & quarta pars Hin uini pro agno. Hoc sit holocaustum singulis mensibus, in mensibus anni. Sed & hircus ex capris unus pro hostia peccati fiet DOMINO, supra holocaustum iuge, cum libamine suo. In mense primo decimoquarto die mensis est Passah DOMINI, & in quintodecimo die mensis eiusdem festus dies est, per septem dies placetæ infermentatæ edentur. Primo die conuocatio sancta sit, nullum opus seruile facietis, sed adferetis sacrificium quod igne cōfit DOMINO in holocaustum, nempe iuuenos ex bobus duos, arietem unum, & septem agnos anniculos, qui integri uobis fuerint. Cibarium autem sacrificium eorum fiat ex similagine oleo conspersa, & facietis tres decimas pro iuueno uno, & duas decimas pro ariete uno. Singulas quoque decimas pro singulis agnis, quorum sunt septem. Caprum denique pro peccato unum, ad expiandum pro uobis. Ista facietis præter holocaustum matutinum, quod sit in iuge holocaustum. Ad hunc modum per singulos dies septem die rum facietis, panis sacrificij est quod igne confit DOMINO in odorem suaueolentem, ultra iuge holocaustum cum libamine suo, fiat. Septimo die conuocationem sanctam habebitis, nullum opus seruile facietis. In die porro primitiuorum fructuum, quum attuleritis DOMINO cibarium sacrificium nouum in hebdomadibus uestris, debet uobis esse sancta conuocatio, nec ullum opus seruile in eo facietis. Et adferetis holocaustum in odorem suaueolentem DOMINO, iuuenos ex bobus duos, arietem unum, & septem agnos anniculos. Cibarium sacrificium eorum fiat de similagine oleo cōspersa, nempe tres decimæ pro iuueno uno, & duæ decimæ pro ariete uno, pro singulis autem agnis, quorum sunt septem, singulæ decimæ. Hircus ex capris unus pro expiatione uestri. Hæc facietis, excepto iugi holocausto, & sacrificio suo cibario, eruntque uobis integra cum libaminibus suis. CA. XXIX.

IN mense uero septimo, in prima die mensis erit uobis conuocatio sancta, nullum opus seruile facietis, dies clāgoris erit uobis. Et facietis holocaustum DOMINO in odorem suaueolentem, iuuenum unum ex bobus, arietem unum, agnos anniculos integros septem. Cibarium sacrificium eorum fiat de similagine oleo conspersa, nempe tres decimæ pro iuueno uno, & duæ decimæ pro ariete, & pro singulis agnis, quorum sunt septem, decima una: & hircus caprarum unus pro peccati hostia, ad uestri expiationem. Præter holocaustum mensis, & eius sacrificium cibarium, & præter holocaustum iuge & eius sacrificium cibarium & libamina eorum,

De festis diebus septimi mensis, & eorum sacrificijs.

Num. 15.

Exod. 29.

De holocausto sabbati ultra iuge sacrificium. Math. 2.2

De sacrificijs neomeniarum.

De ferijs paschalibus. Exod. 12. c. Leuit. 23. a

Ferix nouarum frugum.

Septimus mensis.

Leuit. 16. g. &
23. e

rum, quæ ritu suo fiant DOMINO, in odorem suaueolentē sacrificij quod igne confit. Decima die huius mensis septimi, erit uobis cōuocatio sancta, affligetisq; animas uestras, & nullum opus facietis. Adferatis autem DOMINO holocaustum in odorem suaueolentem, iuuenicum ex bobus unum, arietem unum, agnos anniculos septem, qui integri erunt uobis. Cibarium eorum sacrificium erit de similagine oleo cōspersa, nempe tres decimæ pro iuuenico, & duæ decimæ pro ariete uno, pro singulis agnis, quorum sunt septem, singulæ decimæ. Hircus ex capris unus pro hostia peccati, præter hostiam peccati quæ fit pro expiatione, & præter iuge holocaustum, & sacrificium eius cibarium, & libamina eorum. Decimoquinto die mensis septimi erit uobis conuocatio sancta, nullum opus seruile facietis, & festum diem agetis DOMINO septem diebus, & adferetis DOMINO holocaustum quod igne confit in odorem suaueolentem, iuuenicos è bobus tredecim, duos arietes, agnos anniculos, qui sint integri, quatuordecim. Sacrificium uero eorum cibarium erit de similagine oleo permixta, nempe tres decimæ pro singulis ex tredecim iuuenicis, duæ decimæ pro ariete uno, ex duobus arietibus. Singulæ decimæ pro singulis agnis qui sunt quatuordecim. Hircus ex capris unus pro hostia peccati, præter holocaustum iuge, & eius sacrificium cibarium, & libamen eius. Die secundo duodecim iuuenicos ex bobus, arietes duos, agnos anniculos integros quatuordecim. Porro sacrificia eorum cibaria, & libamina eorum, pro iuuenicis scilicet, arietibus & agnis, fiant pro numero eorum, & pro ritu suo. Hircum quoq; ex capris unum pro hostia peccati, præter iuge holocaustum, & cibarium eius sacrificium, & libamina eorum. Tertio die undecim iuuenicos, duos arietes, agnos anniculos integros quatuordecim, cibarium sacrificium eorum, & libamina eorum pro iuuenicis, arietibus & agnis fiat iuxta numerum eorum, ut conuenit. Fiat & hircus pro peccato unus, præter iuge holocaustum, & sacrificium eius cibarium & libamen eius. Die quarto iuuenicos decem, arietes duos, agnos anniculos integros quatuordecim, sacrificium eorum cibarium, & libamina eorum pro iuuenicis, arietibus & agnis fiat secundum numerum eorum, ut ritus habet. Fiat & hircus ex capris unus pro hostia peccati, præter holocaustum iuge, & cibarium eius sacrificium, & libamen eius. Quinto die iuuenicos nouem, arietes duos, agnos anniculos integros quatuordecim, sacrificium eorum cibarium & libamina eorum pro iuuenicis, arietibus & agnis fiat iuxta numerum eorum, & pro ritu. Fiat & hircus pro peccato unus, præter holocaustum iuge, & cibarium eius sacrificium & libamen eius. Sexto die iuuenicos octo, arietes duos, agnos anniculos integros quatuordecim, & sacrificium eorum cibarium, & libamina eorum pro iuuenicis, arietibus & agnis pro numero illorum, & ut mos habet. Hircus deniq; pro peccato unus fiat, præter holocaustum iuge, & sacrificium eius cibarium, & libamen eius. Septimo die septem iuuenicos, duos arietes, agnos anniculos integros quatuordecim, & sacrificia eorum cibaria, & libamina eorum pro iuuenicis, arietibus & agnis, iuxta numerum eorum & pro ritu. Et hircus pro peccato unus fiat, præter holocaustum iuge, & sacrificium eius cibarium, & libamen eius. Octauo demum die sit uobis concio, nullum opus seruile in eo facietis, adferatis autem holocaustum quod igne confit DOMINO in odorem suaueolentem, nempe iuuenicum unum, arietem unum, agnos anniculos integros septem, sacrificia eorum cibaria, & eorum libamina pro iuuenico, ariete & agnis, iuxta numerum eorum ut conuenit. Et hircus fiat pro peccato unus, præter holocaustum iuge, & sacrificium eius cibarium, & libamen eius. Hæc facietis DOMINO in statis uestris ferijs, (præter uota uestra, & uoluntaria uestra sacrificia,) pro holocaustis uestris, & pro cibarijs sacrificijs uestris, & pro libaminibus uestris, & pacificis uestris. Et narrauit Moses filijs Israel omnia quæ præcepit DOMINVS Moysi.

CAPVT XXX.

Azereth quid
sit uide Leuit.
23.

Camp. Moab

Numeri.

De uotis, qualiter fieri, aut non fieri: seruari, aut non seruari debeant.

^aEbr. Si effendo fuerit uiro.

^bAnimā pro ipso homine capi non ignoro, uolui tamen uerba Ebraica adnuntiare, ne quid temere & irreligiosius uerteretur. Et uas vss sich nemmen, est aliquid ligare super animā. Super animam ergo aliquid ligare, est se ad aliquid obstringere, idq; seueriter, ut uoto aut iuramento.

^cAdfligere animam, est castigationem aliquam aut abstinentiam suscipere.
^dEb. De die in diem.

Describitur bellum contra Madianitas, & uictoria Israelitarum, deinde & praeuium militum, ac praedae distributio.

^aUlcisci pro punire. Sic Ebraei ulciscere ultionem, id est, persequere iniurias.

^bAlij, ex chiliarchis, ducibus, praefectis Israelis. Forte Ebraei suo alphe pro innu-mera quoq; multitudine, quemadmodum Graeci μυρίον πλῆθος utuntur.

^cEbraei repetunt, ad praelium.

^dAlij legunt, uasa sancta.

^eQuidam legunt, omnem substantiam eorum.

^fQuidam pro mancipijs exponunt.

A Loquutus est Moses cum primoribus tribuum filiorum Israel hisce uerbis, Hoc est uerbum quod precepit DOMINVS. Si uouerit quispiam uotum DOMINO, aut omnino iuramento aliquo animam suam obstrinxerit, is uerbum suum non infirmet, sed quodcumq; egressum est ex ore eius, hoc faciet. Mulier uero si uouerit uotum DOMINO, obstringendo se in domo patris sui, idq; in adolescentia sua, si pater eius uotum eius audiuerit, aut uinculum eius quo animam suam obstrinxit, illudq; dissimularit, rata erunt omnia uota illius, ratumq; erit quidquid illud tandem sit quo animam suam obstrinxit. Quod si pater eius renuerit illud eodem die, quo ipse omnia uota eius, & uincula eius quibus animam suam obstrinxit, audierit, non ratum erit, & DOMINVS propitius erit ei, quod pater illud renuerit. Si uero [mulier] marito [desponsa] fuerit, quae super se uota aliqua habet, aut quid incautius labijs eius excidit, quo animam suam obstrinxit, audieritq; [hoc] maritus eius, & eodem die quo audit dissimularit hoc tacendo, uota eius rata erunt, sed & obligationes eius, quibus animam suam obligauit, firmabuntur. Quod si eodem die quo maritus eius renuerit illud, irritumq; fecerit uotum eius quod super se habet, & id quod incautius labijs eius excidit, quo animam suam obligauit, propitius erit ei DOMINVS. Uotum uero uiduae aut repudiatæ, quodcumq; tandem illud fuerit quo animam suam obstringit, ratum sit super eam. Quod si familia alicuius uouerit, aut omnino animam suam iuramento obstrinxerit, illeq; audiens tacuerit, nec illud prohibuerit, rata erunt omnia uota eius, deinde & obligationes eius, quibus animam suam obstrinxit, firmabuntur. Si uero paterfamilias plane [uota] ista resciderit, eo scilicet die quo audierit omne illud, quod incautius labijs familiae suae exciderit, & uota eius, & obligationem anime eius, haudquaquam firma erunt, paterfamilias irrita ea fecit, & DOMINVS propitius erit familiae. [Breuiter,] omne uotum atq; omne iuramentum, quod obligat ut adfligatur anima, hoc potest paterfamilias uel confirmare, uel irritum facere, [sic uidelicet,] si omnino tacendo dissimularit diebus aliquot paterfamilias, rata habet omnia uota familiae: deinde & omnes obligationes eius quas habet super se, quum scilicet tacuerit eodem die quo audiuit illud. Sin posteaquam audiuerit, omnino irrita ista facit, feret ipse culpam familiae. Hæc sunt statuta quæ præcepit DOMINVS Mosi, inter maritum & uxorem eius, atq; inter patrem & filiam eius, quæ in puellari adhuc ætate est, & in domo patris sui.

CAP. XXXI.

ET loquutus est DOMINVS ad Mosē in hanc sententiam, Persequere iniurias filiorum Israel de Madianitis, post hoc colligēris ad populos tuos. Loquutus est igitur Moses ad populum hisce uerbis, Instruite uiros & uobis ad praelium, qui pugnent aduersus Madianitas, sumantq; ultionem DOMINI de eis. De singulis tribubus [deligantur] mille, ut ex omnibus tribubus Israel mittatis ad praelium. Delecti sunt itaq; ex singulis tribubus mille ex millibus Israel, duodecim uidelicet millia instructi ad praelium. Misit ergo Moses eos ad praelium, nempe ex singulis tribubus mille, eos inquam, & Pinhas filium Eleazaris sacerdotis, unā cum uasis sanctuarij, [erantq;] tubæ quibus classicum canitur, in manu eius. Pugnarunt itaq; contra Madianitas, quemadmodum præcepit DOMINVS Mosi, & trucidarunt omnē marem, & reges quoq; Madian interfecerunt cum uulneratis suis, nempe Eui, Rekem, Zur, Hur atq; Reba, quinque reges Madian, & Bileam filium Beor trucidarunt gladio. Captiuas quoq; duxerunt filij Israel mulieres Madian, atque pubem eorum, & cuncta iumenta eorum, omnia pecora eorū, & omnem substantiam eorum diripuerunt. Sed & cunctas urbes eorum in quibus fuerunt habitationes eorum, & arces eorum exusserunt igne. Acceptis itaq; uniuersis spolijs, & cuncta præda tam hominum quam iumentorum, abduxerunt captiuos, prædam & spolia ad Mosē & ad Eleazar sacerdotem, & ad multitudinem filiorum Israel in castra

Deut. 23. d

Lex generalis.

Epilogus.

Num. 25. c

Iosue 13. c

Num. 25. c
Balaam occidit.

in castra quæ erant in cãpis Moab iuxta Iordanem [è regione] Hiericho. Egressi sunt itaq; Moses & Eleazar sacerdos atq; omnes principes multitudinis [†]extra castra illis obuiam. Et Moses iratus est contra præfectos exercitus, nempe contra tribunos, & ceturiones qui uenerãt è prælio belli. Dixitq; ad eos Moses, Omnes ^c foeminas uos uiuas seruaſtis: En istæ fuerunt filijs Israel, iuxta [†]consilium Bileam, occasio, ut præuaricarentur aduersus DOMINVM in negotio Peor, ut fieret clades in cœtu DOMINI. [†]Interficite igitur omnem marem è pube, interficite quoq; omnem foeminam quæ uirum concubitu experta est. Ex pube autem quæcunq; puel læ uiri concubitu expertæ non sunt, seruentur uobis uiuæ. Vos uero manete extra castra septem diebus, quicunq; animam interfecit, & qui tetigerit cadauer, purificetur die tertio, & septimo, tam uos quàm captiui uestri: omnis quoq; uestis, & ^squidquid est pelliceum, omne quoq; opus ex pellibus caprinis, & omne uas ligneum ^bexpiabitis. Et ait Eleazar sacerdos ad uiros exercitus qui [†]ad præliũ profecti erant, Hoc est decretum legis, quod [†]præcepit DOMINVS Mosi. Verũtamen aurum, argentum, ^bæs, ferrum, stannum & plumbũ, quidquid [†]deniq; ignem fert, per ignem traducatis, ut mũdetur, ueruntamen in aquis sparſorijs expietur. Quid ^d quid uero ignem non fert, traducatis per aquas. Eluetis insuper uestimenta uestra septimo die, & mundabimini, & tum demum in castra ingrediemini. Ait uero DOMINVS ad Mosen in hæc uerba, Age censum captæ prædæ tam in hominibus quàm in iumentis, tu & Eleazar sacerdos, & præcipui patres multitudinis, & diu de ^mprædam inter eos qui in prælium profecti bellum gesserunt, & inter totã multitudinem. Leuãdo autem tolles DOMINO ^mportionem de militibus qui profecti sunt in prælium, nempe animam unam ex quingentesima quoq;, tam in hominibus quàm in armentis, asinis & gregibus. Tolletisq; de portione eorum, ut des Eleazaro sacerdoti Thruma DOMINO. De portione uero dimidia filiorum Israel accipies ^oportionem unam de quinquagesimo quoq;, tam ex hominibus quàm ex armentis, asinis, gregibus, & cunctis iumentis, & dabis illa Leuitis, qui obseruant custodias tabernaculi DOMINI. Fecitq; Moses & Eleazar sacerdos quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Fuitq; præda talis, præterquàm quod diripuit populus exercitus, ouium sexcenta millia, & septuagintaquinq; millia: bouum septuagintaduo millia, asinorũ unum & sexaginta millia: animæ autem humanæ ex mulieribus quæ uiros concubitu expertæ non erant, omnium inquam animarum trigintaduo millia. Dimidia pars uero eorum qui in bellum profecti erant in numero ouium trecenta millia, & trigintaseptem millia, & quingentæ. Portio uero DOMINI de ouibus illis sexcentæ, & septuagintaquinq;. Porro bouum trigintafex millia, & portio de illis DOMINO septuagintaduo. Asinorum triginta millia quingenti, de quibus portio DOMINI sexaginta unus. Animarum uero humanarum sedecim millia, de quibus portio DOMINI erat trigintadue animæ. Dedit ergo Moses portionem Thruma DOMINI Eleazaro sacerdoti, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Porro dimidia pars filiorum Israel, quam segregauerat Moses de militibus, dimidia scilicet pars multitudinis habuit ouium trecenta millia, & trigintaseptem millia & quingenta. Bouum trigintafex millia, asinorum triginta millia quingenta: animarum uero hominum sedecim millia. De ista dimidia parte filiorũ Israel accepit Moses portionem unam de quinquagesimo quoq;, tam ex hominibus quàm ex iumentis, & dedit eam Leuitis, qui obseruabãt custodiam tabernaculi DOMINI, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Accedentes autem ad Mosen hi qui præfecti erant super millia exercitus, nempe tribuni & centuriones, dixerunt ad Mosen, Serui tui egerunt censum militum qui sunt sub manu nostra, nec desideratur ex eis ne unus quidem: offerimus itaq; donum DOMINO, quod quisq; adquisiuit ornamentorum aureorum, tibialia, armillas,

^sEb. Vas pelliceum.
^bEbr. Depeccabitis.
[†]Alij legũt, qui è prælio redierant.
^bAlij dicũt chalybẽ.
[†]Ebr. In ignem uenit uel ingreditur: schema Ebraicum est.

^mMalkoa, si Rabinis credimus, præda est hominum & animalium, nõ aliarũ rerũ.
^oAlij legunt, cẽsum.

^oEbr. Vnum adprehensum.

Numerus prædæ.

, n'

Ruben, Gad

Numeri.

^eEbr. In singulari ponuntur.

pannulos, in aures, & torques, ut expiemus animas nostras coram DOMINO. Accipit itaq; Moses & Eleazar sacerdos aurum istud ab eis, ornamentaq; omnia ex eo facta. Vniuersi autem auri, quod Thruma DOMINO separarunt à tribunis & centurionibus, sedecim mille, septingenti, & quinquaginta sicli. Militū autem qui fuerant in exercitu rapuerat quisq; pro se. Accipiens igitur Moses Eleazar sacerdos aurum à tribunis & centurionibus, intulit illud in tentorium constitutionis in monumentum filijs Israel coram DOMINO.

CAP. XXXII.

^aRubenitis, Gaditis & dimidijs tribui Manasse possessiones cis Iordanem definiuntur.

Porro filijs Ruben fuerunt pecora multa, & filijs Gad copia admodū multa, qui uiderunt terram lahzer atq; terram Gilead, & en locus commodus pecori. Venerunt ergo filij Ruben, & filij Gad, dixeruntq; ad Mosē, & ad Eleazarum sacerdotē, atq; ad principes multitudinis, Ataroth, & Dibon, lahzer, & Nimrath, Heshbon, & Eleale, Sebam, Nebo, & Beon, regio scilicet, quam percussit DOMINVS ante cœtum Israelis, regio est commoda pecoribus, & serui tui habent pecora. Et addiderunt, Si impetramus fauorem coram te, detur regio ista seruis tuis ut eam possideant, neq; ducas nos ultra Iordanem. Respondit autem Moses filijs Gad, & filijs

Ruben, Num ergo fratres uestri ad pugnam ibunt, & uos hic sedebitis? Cur retrahitis cor filiorum Israel, quo minus transeant in terram quam dedit eis DOMINVS? Sic quoq; fecerunt patres uestri, quū mitterem eos ex Kadesbarnea ut perlustrarēt terram. Ascenderant enim usq; ad torrentem Eschol lustrantes terram, sed retraxerunt cor filiorum Israel, ut renuerent ingredi terram quam dedit eis DOMINVS.

Num. 13. 6

Et exarsit ira DOMINI eodem die, ut iuraret hisce uerbis, Non uidebūt uiri illi qui ascenderunt ex Aegypto, ab eo qui uiginti natus est annos & supra, terram quam iuraui Abrahamo, Isaac & Iacob, eo quod non perfecterunt post me, præter Caleb

Num. 14. 6

^aHoc est, non sunt me perfecte sequuti, aut non perfecterunt negotiū à me coeptum.

CMINVM. Et exarsit ira DOMINI aduersum Israel, ut circūduceret eos in deserto annis quadraginta, donec consumeretur totum hoc sæculum quod peccauerat coram DOMINO. Et en uos loco patrum uestrorum surrexistis, additamētum scilicet hominum peccatorum, ut adderetis amplius ad furorem DOMINI aduersus Israelem. Si post eum auersi fueritis, permittet ut hi quoq; diutius in deserto maneāt, sicq; totum populum istum perdetis. Et accedentes ad eum dixerunt, Septa ouium extruemus hic pecoribus nostris, & oppida pro pube nostra, nos autem armati festinabi-

^bAlij, multiplicatio.

Dmus ante filios Israel, donec introduxerimus eos in locū suum, pubes uero nostra manebit in oppidis munitis, ut tuti sint à habitatoribus terræ. Non reuertemur ad domos nostras, donec quisq; ex filijs Israel occupet suam hæreditatē. Nam nos nullam recipiemus hæreditatem trans Iordanem & ultra, quandoquidem ad nos peruenit hæreditas nostra cis Iordanem ad orientem solem. Moses ergo dixit ad eos, Si rem istam feceritis, ut proficiscamini antepilani coram DOMINO in bellū, transieritq; quisq; ex uobis armis instructus Iordanem coram DOMINO, tantisper dum ipse expulerit hostes suos ante se, terraq; subacta fuerit coram DOMINO, tum tandem reuerti potestis, eritisq; innoxij apud DOMINVM, & apud Israelem, eritq; terra

Ios. 1. a

^eEbr. A facie habitatorum terræ.

Era ista in possessionem uobis coram DOMINO. Si uero nō sic feceritis, en peccastis in DOMINVM, & intelligetis peccatum uestrum quum apprehēderit uos. Extruite uobis oppida publi uestre, & septa gregibus uestris, quodq; ex ore uestro prodijt, facite. Responderunt ergo Gaditæ & Rubenitæ Mosi, & dixerunt, Serui tui faciēt quemadmodū dominus meus iubet. Pubes nostra, uxores nostræ, pecora nostra, & cuncta iumenta nostra manebunt hic in urbibus Gilead, serui autem tui transibunt omnes armati ad pugnam ac bellum coram DOMINO, quemadmodum dominus meus loquitur. Et præcepit eis Moses, nempe Eleazaro sacerdoti, Iehosua filio Nun, & præcipuis patribus tribuum filiorum Israel. Dixitq; Moses ad eos, Si transierint filij Gad & filij Ruben uobiscum Iordanem, omnes scilicet ad bellum accincti

^eEbr. Quum inueniet uos.

Ios. 4. 6

cincti coram DOMINO, ut terra coram uobis subiiciatur, dabit is eis terram Gilead^E in possessionem. Si uero non transierint uobiscum armati, capient hereditatem in medio uestri in terra Chanaan. Et responderunt filij Gad & filij Ruben in hunc modum, Quod loquutus est DOMINVS seruis suis, sic faciemus. Transibimus armati coram DOMINO in terram Chanaan, ut nobis maneat possessio hereditatis nostrae cis Iordanem. Dedit itaque illis Moses scilicet Gaditis, Rubenitis, & dimidia tribui Manasse filij Ioseph, regnum Sihonis regis Amorrhæorum, & regnum Og regis Basan, terram cum ciuitatibus eius in finibus, & ciuitates istius terrae circunquaque. Et ædificauerunt filij Gad, Dibon & Ataroth atque Aroër. Item Atroth, Sophan, Iahzer, Iogbeha, Bethnimra, & Betharan ciuitates munitas, & septa gregum. Filij uero Ruben extruxerunt Hesbon, Eleale, Kiriathaim, Nebo & Baalmeon, mutantes nomen, & Sibma, & uocarunt nominibus nomina urbiu quas extruxerant. Et abeuntes filij Machir filij Manasse in Gilead, ceperunt eam, expellentes Amorrhæum qui in ea habitabat. Deditque Moses Gilead ipsi Machir filio Manasse, & habitauit in ea. Iair uero filius Manasse abiit, & cepit uiculus eorum, uocauitque eos Hauoth Iair. Nobah quoque abiit, & cepit Kenath & uiculus eius, uocauitque eam Nobah ex nomine suo.

CAPVT XXXIII.

Iste sunt profectioes filiorum Israel, qui egressi sunt de terra Aegypti iuxta copias suas sub manu Moysi & Aharonis. Et scripsit Moses egressus eorum, eorumque profectioes iuxta os DOMINI. Et sunt istae profectioes eorum iuxta egressus eorum. Profecti itaque sunt de Raemes in primo mense quintadecima die primi mensis, postridie Passah egressi sunt filij Israel manu excelsa, coram oculis cunctorum Aegyptiorum, quum Aegyptij sepelirent eos quos percusserat DOMINVS in eis, nempe omnia primogenita, & in dijs eorum ediderat iudicia DOMINVS. Soluentes itaque filij Israel de Raemes, castra fixerunt in Sucoth. Et profecti de Sucoth, mouerunt castra in Etham, quae est in extremitate deserti. Et de Etham profecti, reflectunt ad Pihahiroth quae est in regione Baalzephon, posueruntque castra ante turrim. Et proficiscentes de Pihahiroth, transierunt per medium maris in desertum, & euntes iter trium dierum in deserto Etham, castrametati sunt in Mara. Soluentes uero de Mara, uenerunt in Helim. Porro in Helim fuerunt duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmae, & ibi castra fixerunt. Et profecti ex Elim, castrametati sunt ad mare caecum. Soluentes autem a mari caecum, castra fixerunt in deserto Sin. De Sin profecti, castrametati sunt in Daphka. Et proficiscentes de Daphka, posuerunt castra in Alus. De Alus autem profecti, castrametati sunt in Raphidim, ubi nulla fuit aqua ut populus biberet. Proficiscentes autem ex Raphidim, castrametati sunt in deserto Sinai. De deserto Sinai soluerunt, & castra fixerunt in Kibroth Hataafa. Et proficiscentes de Kibroth Hataafa, castra posuerunt in Hazeroth. Proficiscentes de Hazeroth, castra posuerunt in Rithma. Et de Rithma proficiscentes, castrametati sunt in Rimmon Paritz. Profecti de Rimmon Paritz, castrametati sunt in Libna. De Libna profecti, castrametati sunt in Rissa. De Rissa soluentes, castra fixerunt in Kehelatha. Profecti autem de Kehelatha, castrametati sunt in monte Sepher. Et proficiscentes de monte Sepher, castra fixerunt in Harada. Et proficiscentes de Harada, castra fixerunt in Makheloth. Profecti de Makheloth, castrametati sunt in Thahath. Et proficiscentes de Thahath, castra fixerunt in Thara. De Thara soluerunt, & castra mouerunt in Mithka. Proficiscentes de Mithka, castrametati sunt in Hasmona. Et profecti de Hasmona, castra fixerunt in Moseroth. De Moseroth profecti, castrametati sunt in Bene laakon. Et soluentes de Bene laakon, castra fixerunt in Hor Gidgad. Profectique de Hor Gidgad, castra fixerunt in Iathatha. De Iathatha soluentes, castrametati sunt in Abrona. Proficiscentes de Abrona, castra fixerunt in Ezion Gaber. Et proficiscentes de Ezion Gaber, castrametati sunt in deserto Zin,

^A Recensentur mansiones filiorum Israel, refricantur praecipua quaedam de exterminandis Chanaanitis, & demolienda omni idololatria.

^B Quidam Migdal primum legunt.

quæ est Kades. De^t Kades soluentes, castra posuerunt in monte Hor, qui est in fini^{Num. 20. a}
E bus terræ Edom. In quem montem^t Hor Aharon ascenderat iuxta os DOMINI,^{Num. 20. d}
 ibiq³ mortuus erat, anno quadagesimo exitus filiorum Israel de terra Aegypti, in^{Deut. 32. g}
 mense quinto, primo die mensis. Fuitq³ Aharon natus centū & uigintitres annos,
 quū moreretur in mōte Hor. Et audiuit Chanaanæus rex^t Arad, qui habitabat uer^{Num. 21. a}
 fus Meridiem in terra Chanaan, aduentū filiorum Israel. Et profecti sunt de mon^t
 te Hor, castrametatiq³ sunt in Zalmona. De Zalmona profecti sunt, & fixerunt ca^{Num. 21. e}
 stra in Phunon. De^t Phunon profecti, castra fixerūt in Oboth. De Oboth soluen^t
F tes, castrametati sunt in le Abarim, & in termino Moab. Profecti de lim, castrame^t
 tati sunt in Dibon Gad. Et profecti de Dibon Gad, castra fixerunt in Almon Di^b
 blataim. Soluentes autē de Almon Diblataim, castrametati sunt in montibus Abarim
 coram Nebo. Et proficiscentes de montibus Abarim, castrametati sunt in cam^p
 pis Moabiticis ad Iordanem Iericho. Posuerunt autem castra ad Iordanem à Beth
 lesimoth usq³ ad Abel Sittim in campis Moabiticis. Porrò in campis Moabiticis
 ad Iordanem scilicet Iericho, loquutus est DOMINVS ad Moysen in hanc sentētiā,
G Loquere ad filios Israel, & dices ad eos, Quandoquidem iam Iordane transmissio,^{Exod. 23. 34.}
 terram Chanaan introibitis, expelletis omnes habitatores regionis illius ante uos,
 & perdetis omnia simulachra eorum, & omnes fusiles imagines eorum confringe^{tis}
 tis, & omnia excelsa eorum diruetis. Accepta autem terra in hæreditatem, habitabi^{tis}
 tis in ea, nam ego dedi uobis illam terrā, ut eam possideatis. Distribuetis autem ter^{ram}
 ram in hæreditatem, idq³ sorte secundum familias uestras: quorū multi sunt, ijs au^{ge}
 gebitis hæreditatem suam, & quorū sunt pauci, ijs minorem dabitis hæreditatem,
 ut cuiq³ illic sorseducta fuerit, sic maneat ei, & diuidetis hæreditatem secundum tri^b
 bus patrum uestrorum. Quod si habitatores illius terræ non eieceritis ante uos, fu^t
 turum est, ut hi quos residuos ex eis feceritis, sint sudes præacuti in oculis uestris, &
 lanceæ lateribus uestris, adfligentq³ uos in terra quam incoletis. Tum fiet, ut uobis
 faciam quæ illis facere decreueram.

CAP. XXXIII.

A **E**T loquutus est DOMINVS ad Moysen, dicens, Præcipe filiis Israel, & dices ad
 eos, Quum uos ueneritis in terram Chanaan, sit hæc terra quæ cedit uobis in^{Isaie 15. a}
 hæreditatem, terra scilicet Chanaan cum limitibus suis. Sit^t autē latus meridianum
 à deserto Zin secundum Edom, & sit uobis limes meridianus à fine maris salsi ad
 Orientem. Et circumeat uobis limes à Meridie ad ascensum Akrahim, & transeat
 usq³ ad Zin, sintq³ exitus eius ab Austro in Kades Barnea, exeatq³ in Hazar Adar,
 & transeat in Azmon. Reflecat iam limes ab Azmon ad torrentem Aegypti, ter^{minetq³}
B minetq³ mari. Porrò occiduus limes sit uobis mare magnum, is sit uobis limes occi^{duus}
 duus. Hic uero erit uobis limes septentrionalis, à mari magno signabitis uobis mon^{tem}
 tem Hor, de monte uero Hor describetis ubi itur in Hamath, eruntq³ exitus limitis
 Zedad. Et exibat limes ad Ziphron, termineturq³ Hazar Enan, is sit uobis limes
 septentrionalis. Signabitis deinde uobis limitem Orientis, ab Hazar Enan in Sep^{ham}
 pham. Et descendet limes de Sepham in Ribla ab Oriente Ain, & descēdat limes,
C pertingatq³ ad latus maris Cinereth ad Orientem. Et rursus descendet limes ad Ior^{danem}
 danem, terminetq³ ad mare salsum, atq³ hæc sit uobis terra cū limitibus suis circun^{quaq³}
 quaq³. Precepit itaq³ Moyses filiis Israel, dicens, Hæc est terra quam sorte distribue^{tis}
 tis, quam iussit DOMINVS dari nouem tribubus, atq³ dimidiæ tribui. Nam accepe^{rant}
 rant tribus filiorum Ruben iuxta domos patrum suorum, & tribus filiorum Gad
 iuxta domos patrum suorum, atq³ dimidia tribus Manasse, acceperant inquam hæ^{reditatem}
 reditatem suam. Duæ tribus & dimidia inquam tribus acceperāt hæreditatē suam
 cis Iordanē Iericho ad orientem solem. Loquutusq³ est DOMINVS ad Moysen his
 sce uerbis, Hæc sunt nomina uirorum qui distribuent uobis terram, Eleazar sacra^{dos}
 dos, & Iehosua filius Nun. Singulos quoq³ principes ex singulis tribubus accipie^{tis}
 tis

Definitur limites ter^{re}
 re Chanaan, & hi qui
 terram diuidere debent.

Iof. 24. a

tis ad distribuendam terram. Hec uero sunt nomina uiro-
rum. De tribu Iuda, Ca-
leb filius Iephunæ. De tribu filiorum Simeon, Samuel filius Amihud. De tribu Ben-
iamin, Elidad filius Cislou. De tribu filiorum Dan, princeps Buki filius Iagli. De
filijs Ioseph pro tribu filiorum Manasse, princeps Haniel filius Ephod. De tribu
uero filiorum Ephraim, princeps Kemuel filius Siphtan. De tribu filiorum Zebu-
lon, princeps Elizaphan filius Parnach. De tribu filiorum Issachar, princeps Paltiel
filius Azon. De tribu filiorum Aser, princeps Ahihud filius Schlomi. De tribu fi-
liorum Naphtali, princeps Pedahel filius Amihud. Isti sunt quibus præcepit DO-
MINVS, ut hæreditatē diuiderent filijs Israel in terra Chanaan. CAP. XXXV.

Iof. 21. a

LOQUUTUS EST DOMINVS ad Mosē in campis Moabiticis iuxta Iordanem le-
richo in hanc sententiam, Præcipe filijs Israel, ut dent hæreditate possessionis
suæ Leuitis oppida ad habitadum, & agros suburbanos ad oppida per ambitum
eorum dabitur Leuitis. Oppida ista habebunt, ut in eis habitent: suburbanos ue-
ro eorum agros habebunt pro iumentis suis, pro familia sua, & pro cunctis anima-
libus suis. Suburbani uero agri quæ Leuitis dabitur iuxta oppida, [porrigentur] à
muro oppidi extra mille cubitis circunquaq. Dimetiimini autem foris extra op-
pidum orientale latus bis mille cubitos, & latus meridionale bis mille cubitos, &
latus occidentale bis mille cubitos, & latus septentrionale bis mille cubitos: oppi-
dum uero ipsum sit in medio. Hi erunt suburbani agri ipsis ad oppida. De oppi-
dis autem quæ Leuitis dabitur, erunt sex oppida refugij, quas constituetis, ut illuc
confugiat homicidia, & ultra hæc dabitur quadraginta duo oppida, ut scilicet cun-
cta oppida quæ Leuitis dabitur, sint quadraginta octo oppida, ipsa & suburbani
agri eorum. Et oppida quæ dabitur, erunt de possessione filiorum Israel: qui mul-
ta habent, multa dabunt: ab his autem qui pauca habent, pauca accipietis, quisque
iuxta hæreditatem suam quam hæreditate accepit, dabit Leuitis de oppidis suis.

Iof. 21. a
Deut. 4. g

Et loquutus est DOMINVS ad Mosē, dicēs, Loquere ad filios Israel, & dic ad eos,
Quum uos transmissi Iordane ueneritis in terram Chanaan, constituetis uobis ci-
uitates, quæ sint uobis ciuitates refugij, ut illuc confugiat omnis homicida qui in-
terfecerit animam per imprudentiam. Et erunt uobis ciuitates illæ asyla à uindice,
ut non interficiatur homicida, donec stare possit coram coetu ad iudicium. Ciuita-
tum autem quas dabitur pro asylis, sint uobis sex. Tres ciuitates dabitur cis Iorda-
nem, & tres ciuitates dabitur in terra Chanaan, & hæc ciuitates asyla erunt. Sex istæ
ciuitates asyla erunt, tam filijs Israel, quàm incolis & inquilinis qui inter eos habi-
tant, ut illuc confugiat quicumq. cædem animæ perpetrauerit per imprudentiam.
Si quispiam ferit aliquem telo ferreo ut moriatur, is homicida est, morte multetur
homicida talis. Et si ferit illū lapide manuário, quo quis mori potest, ut moriatur, c
is est homicida, debetq. homicida talis morte multari. Aut si telo ligneo, quo quis
mori potest, illum ferierit ut moriatur, homicida est, & morte multetur homicida
talis. Vindex sanguinis ipse interficiet homicidam illum, quum scilicet in eum in-
currit interficiet eum. Quod si odio eum pulsauerit, aut [quidpiam] in eum iecerit
ex insidijs, & is mortuus fuerit, aut ex inimicitia manu sua percusserit eum ut
moriatur, morte multetur homicida, homicida enim est, uindex sanguinis interfi-
ciat homicidam illum ubicunq. deprehenderit eum. Si uero subito absq. inimici-
tia pulsauerit eum, aut quodcunq. telum super eum iecerit absq. insidijs, aut iecerit
in eum quemcunq. lapidem, ipso non uidente, (quo quis mori possit,) ut fuerit
mortuus, nec fuit inimicus eius, nec malum fuit ei machinatus, iudicabit coetus in-
ter homicidam & uindicem sanguinis super huiusmodi causis, eruetq. coetus ho-
micidam è manu uindicis sanguinis, & reducet eum coetus ad ciuitatē refugij sui,
ad quam perfugerat, in qua manebit usq. ad mortem summi sacerdotis, qui oleo
sancto inunctus est. Quod si omnino homicida talis limitem ciuitatis asyli sui quo d

Deut. 19. a
Iof. 20. a

Deut. 19. c

A Que sit Leuitarum
pars. Vrbes refugij des-
niantur, & de homici-
diorum differentia.

confugerat egressus fuerit, & inuenerit eum uindex sanguinis extra litem ciuitatis asyli sui, & trucidauerit eum uindex sanguinis, reus sanguinis non agetur. Quoniā manere debebat in ciuitate asyli sui, donec moreretur sacerdos magnus, & post mortem magni sacerdotis tum demum homicida in terram possessionis suae reuerſi. Hæc statuta debent uobis esse legitima, etiam ad posteros uestros, in cunctis habitationibus uestris. Quicumque percusserit animam, per testes debet interfici homicida talis, at unus testis non debet testificari ut interficiatur aliquis. Neque recipiatis pretium redemptionis pro uita homicidæ, qui ad mortem condemnatus est, sed omnino interfici debet. Neque recipere debetis pretium redemptionis ab eo qui confugit ad ciuitatem asyli, ut liceat ei redire in terrā, antequam moriatur magnus sacerdos. Ne faciatis ut terra in qua habitatis fallat, sanguis enim facit ut terra fallat, nec potest terra à sanguine, qui in ea effusus est, expiari, nisi per sanguinem illius qui sanguinem fudit. Ne igitur contaminetis terram in qua habitabitis, in cuius medio ego habito. Ego enim DOMINVS qui habito in medio filiorum Israel.

Unus testis nio nemo conſ. demandus.

•Ebr. Ne faciatis terram hypocritam: alii qui legunt, ne polluat.

Ne hæreditates et possessiones permisceantur, conciliatur Antinomia seu Antilogia.

CAP. XXXVI.

Accesserunt autem capita patrum de familia filiorum Gilead filij Machir, filij Manasse, de familia filiorum Ioseph, & loquuti sunt coram Mose, & coram principibus & præcipuis patribus filiorum Israel, & dixerunt, DOMINVS præcepit domino meo, ut daretur filiis Israel terra in hæreditatem, idque per sortem. Ad hæc domino meo præceptum est à DOMINO, ut detur hæreditas fratris nostri Zalphead filiabus suis, quas si aliquis ex filiis tribuum filiorum Israel duxerit uxores, auferetur hæreditas earum ab hæreditate patrum nostrorum, adijcieturque hæreditati illius tribus, in quam peruenerunt, & à sorte hæreditatis nostræ separabitur. Deinde quum aduenerit annus iubileus filiis Israel, accedet hæreditas earum ad hæreditatem illius tribus in quam ille perueniunt, & sic separabitur illarum hæreditas ab hæreditate patrum nostrorum. Et præcepit Moses filiis Israel secundum imperium DOMINI, dicens, Recte loquuntur filij de tribu Ioseph, hoc ergo uerbum est quod præcepit DOMINVS filiabus Zalphead, dicens, Nubant quibus uoluerint, modo familiæ tribus patris sui nubant, sic enim hæreditas filiorum Israel de tribu in tribum non transferetur, quum scilicet quisque ex filiis Israel in hæreditate tribus patrum suorum hæserit. Quin quæcunque filia hæreditatem aliquam possiderit in tribu filiorum Israel, nubat uni ex familia tribus patris sui, ut filij Israel quisque possideat hæreditatem patrum suorum, & non transferatur hæreditas de tribu una in aliam, sed quisque adhæreat hæreditati suæ [quam habet] in tribubus filiorum Israel. Quemadmodum itaque DOMINVS præcepit Mosi, sic fecerunt filiae Zalphead. Nupseruntque Mahla, Thirza, Hagla, Milcha & Noa filiae Zalphead filijs patruorum suorum, his uidelicet qui erant de familia filiorum Manasse filij Ioseph nupserunt, mansitque hæreditas earum apud tribum familiæ patris earum. Hæc sunt præcepta & iudicia quæ præcepit DOMINVS per manum Mosi filiis Israel in campis Moabiticis iuxta Iordanem [è regione] Hiericho.

Num. 27. a

Iubileus.

Lex specialis.

Tob. 7. d

Lex generalis ex priuata.

Epilogus.

Liber

Liber Deuteronomij, Hebraice Elle haddebarim.

CAPVT I.

Titulus.

Num. 21.

AE C sunt uerba quæ loquutus est Moses ad omnem A
Israelem cis Iordanem, in deserto in locis uastis & regio-
ne maris carectosi, inter Paran, & inter Tophel, Laban,
Hazereth atq; Dizahab, itinere undecim dierum à Ho-
reb, uia montis Seir ad Kades Barnea. Et factum est in
quadagesimo anno, mense undecimo, primo die men-
sis, quod loqueretur Moses ad filios Israel, iuxta omnia
quæ DOMINVS per ipsum mandauit ad eos. Postquam
percussisset Sihon regem Amorrhæorum, qui habitauit

rat in Hesbon, & Og regem Basan, qui habitauerat in Ashtaroth in Edrei. Cis
Iordanem in terra Moab statuit Moses apud se explanare legem hanc, & dixit, DO-
MINVS DEVS noster loquutus est ad nos in Horeb in hanc sententiam, Sat^b su-
perq; mansistis apud montem istum, cõuersi soluite, & proficiscimini ad montem
Amorrhæorū, & ad loca illi uicina, siue sint in planitie, siue in montanis, siue in ual-
libus, siue in locis sterilibus, siue in littore maris, ad terram Chananæorum, & ad
Libanū, & ad fluuium illum, fluuium inquam Euphratem. En tradidi in conspe-
ctu uestro terram, uenite & occupate terrā, quam iurauit DOMINVS patribus ue-
stris Abraham, Isaac & Iacob, ut daret [eam] ipsis, & semini eorum post eos. Tum
dicebam ad uos hæc uerba, Non possum uos solus sustinere. Iam DOMINVS deus
uester auxit uos, nam estis hodie aucti ut stellæ cœli, (DOMINVS deus patrum ue-
strorum auctiores uos reddat, ut sitis millicuplo plures quàm nunc, & bona im-
precetur uobis, quemadmodum pollicitus est uobis,) & nunc quomodo ferrem
solus molestiam uestrā, onus uestrum, & lites uestras? Adhibete ex uobis sapien-
tes, prudentes, & spectatæ [integritatis] uiros, secundum tribus uestras, & consti-
tutam eos ut præsent uobis. Tum respondistis mihi & dixistis, Placet sermo iste
quem loquutus es ut faciamus. Tuli itaq; capita ex tribubus uestris sapientes, &
spectatæ [integritatis] uiros, & cõstitui eos ut essent principes super uos, tribuni,
centuriones, quinquagenarij, decuriones ac præfecti, secundum tribus uestras.

Exod. 19. e

Principes quæ
les esse debeat.Leuit. 19. c
Deut. 16. d
Prouer. 24. c
Eccli. 42. a
Ioh. 7. d
Iac. 2. a

Num. 13. a

Ad hæc præcepi iudicibus uestris tunc temporis, & dixi, Audite [causas] inter fra-
tres uestros, & iudicate iuste inter uirum & fratrem eius, & inter peregrinū eius.
Non agnoscetis facies in iudicio, ut magnū sic & paruum audiat, nec quenquam
mortalem formidetis, iudicium enim hoc dei est, omnem uero causam difficilem
ad me referatis, quam ego audiam. Eodem quoq; tempore præcepi uobis omnia
uerba quæ facere debebatis. Profecti itaq; de Horeb, per uniuersum desertū ua-
stum & horridum transiimus, (quod uidistis) per uiam montis Amorrhæi, sicut
præcepit nobis DOMINVS deus noster, & uenimus in Kades Barnea. Tum dixi,
Venistis ad montem Amorrhæi, quem DOMINVS deus noster nobis daturus est.
Ecce DOMINVS deus tuus dedit coram te terrā istam, ascende & occupa, sicut pol-
licitus est tibi DOMINVS deus patrum tuorū, ne timeas neq; terrearis. Accessistis
autem ad me omnes, & dixistis, Mittemus ante nos uiros qui explorent nobis ter-
ram, qui nobis renuncient per quod iter ascendamus, & ciuitates ad quas uenie-
mus. Placuit hoc mihi, & tuli ex uobis duodecim uiros, ex quaq; tribu unum, qui
uersi ascenderunt in montem, ueneruntq; ad torrentem Eschol, & explorauerunt
eam, Et accipientes in manus suas de fructibus terræ illius, attulerunt ad nos, renun-

A Reficit Moses quæ
dā, & ob oculos ponit
eis beneficia dei, simulq;
eorum ingratitude &
pertinaciam taxat.

Alij sic, Undecim
dierū iter est ab Ho-
reb per montem Seir
usq; ad Kades Bar-
nea.

B Eb. Multum sedere
uos.

C Nāgeph alij pro me-
ridie exponunt.

Alij, eruditos aut
peritos, gnaros.

Eb. Audire inter fra-
tres, suple conuenit
aut oportet.

ciaruntque nobis responsum tale, Bona est terra quam DOMINVS deus noster dat nobis: at uos nolulistis ascendere, sed exacerbastis os DOMINI dei uestri, & murmurantes in tentorijs uestris, dixistis, Quandoquidem DOMINVS nos odit, ideo edu- Num. 13. 14.
xit nos de terra Aegypti, ut traderet nos in manū Amorrhæi, & perderet nos: quò ascendemus nos? Fratres nostri liquefecerunt cor nostrum, in hoc quod dixerūt, Populus ille maior & excelsior nobis est, habens urbes magnas, & in cœlum usque munitas, & uidimus quoque illic filios Enakim. Tum dixi uobis, Ne sitis animo

cōsternato, neque timeatis ab illis, DOMINVS deus uester, qui incedit ante uos, ipse pugnabit pro uobis, secundum omnia ea quæ fecit uobiscum in Aegypto uobis spectantibus. Quin & in deserto quoque uidisti, quomodo gestarit te DOMINVS deus tuus, quemadmodū gestat homo filium suum, in omni uia quam iuistis, do-

nec ueniretis ad locum istum. Et hac in re nō credebatis DOMINO deo uestro, qui præcessit uos in uia, ut exploraret uobis locum ubi quiesceretis: † nocte quidem Exod. 13. d
[præcessit] in igne ut uideretis uiam in qua incederetis, interdiu autem in nube.

Audiuit itaque DOMINVS uocem uerborum uestrorum, & indignatione commo- Num. 14. d
tus, iurauit in hanc formam, Nemo ex istis uiris, & ex hac praua generatione uidebit terram istam bonam, quam iuraui me daturum patribus uestris, præter Caleb

filiū Iephung, is uidebit eam, atque ei dabo terrā quā calcauit, atque filijs suis, eo quod perfecte impleuit post DOMINVM. Sed & contra me sese commouit DOMINVS Num. 20. b
uestri causa, ut diceret, Neque tu illuc uenies. Iehosua uero filius Nun, qui coram te

stat, is introibit in eam, hunc corrobora, nam is distribuet hanc terram Israelitis.

Et pubes uestra quam dixistis prædam fore, & liberi uestri qui hodie inter bonum

& malum nihil discernunt, in ingredientur illuc, & illis dabo eam, ipsique eam occu- Num. 20. b
pabunt. Vos autem conuersi proficiscimini uersus desertū uiam maris carectosi,

& respondentes dixistis mihi, Peccauimus DOMINO, ascendemus & pugnabimus

iuxta omnia quæ præcepit nobis DOMINVS deus noster: & accinctus est quisque ar- Num. 20. b
mis suis bellicis, mutuoque adhortati estis ad ascendendū in montem. Et dixit DO-

MINVS ad me, Dic eis, ne ascendatis, neue pugnetis, ego enim non sum in medio

uestri, ne adfligimini ante hostes uestros. Loquebar igitur uobis, at uos non au- Num. 20. b
diebatis, sed exacerbantes os DOMINI, insolentes ascendebatis in montem: egres-

susque Amorrhæus, qui habitabat in monte illo, obuiam uobis, persequutus est uos

quemadmodum apes facere solent, & percussit uos in Seir usque Horma. Et reuer- Num. 20. b
si fleuistis coram DOMINO, & DOMINVS non audiuit uocem uestram, & non at-

tendit uos. Sedistis itaque in Kades diebus multis, secundum dies uidelicet quibus mansistis.

CAPVT II.

Versi igitur profecti sumus in desertū uiam maris carectosi, quemadmodum Mons Seir.
DOMINVS loquutus erat ad me, & circuiimus montem Seir diebus multis.

Et loquebatur DOMINVS ad me, dicens, Satis circuiistis montem istum, uertite ad

Aquilonem, & populo præcipe dicens, Vos transibitis limitem fratrum uestrorum

filiorum Esau, qui habitant in Seir, qui timebunt à uobis, cauete igitur diligenter,

ne ostendatis uos feroces contra eos, quoniam nihil dabo uobis de terra eorum,

ne uestigium quidem pedis, quoniam dedi montem Seir ipsi Esau possidendum.

Cibum emetis ab eis pecunia ut comedatis, quin & aquam emetis ab eis argento Mons Seir.
ut bibatis: nam DOMINVS deus tuus fausta tibi est imprecatus in omni opere ma-

nuum tuarum, nouit proficisci tuum in deserto isto uasto his quadraginta annis,

fuitque tecum DOMINVS deus tuus, ut tibi nihil defuerit. Transeuntes uero à fratri- Moabitæ.
bus nostris filijs Esau habitantibus in Seir à uia plana, ab Elath, & Ezion Gaber,

defleximus & transiimus uiam deserti Moab. Dixitque DOMINVS ad me, Moa- Moabitæ.
bitas non primas hostiliter, neque ferocias in eos bello, quoniam non dabo tibi de

terra eius possessionem, quandoquidem filijs Lot dedi Ar possidendam.

Emim

*Eb. Si uidebit.

A Excipiuntur gentes ali-
quot, contra quos pugna-
re non debebant. Sihon
uero traditus fuit eis.

*Ar oppidi & regio
nis nomen.

^bEmim antea in ea habitarunt, populus magnus & multus, tum etiam procerus ut
^cAnakim, quos Moabitæ uocant Emim, ^dgigantes reputati sunt quemadmodum
 Enakim. In Seir uero olim habitarunt Horæi, quorum possessionem occuparunt
 filij Esau, & uastarunt eos ante se, habitaruntq; in loco eorum, sicut fecit Israel ter-
 ræ possessionis sue, quæ eis DOMINVS dedit. [Dixi itaq;] Surgite igitur & transi-
 te torrentem Zæred, & trāsiuimus torrentem Zæred. Et dierum quidem quibus
 profecti sumus à Kades Barnea, donec transiremus torrentem Zæred, fuerunt tri-
 ginta octo anni, donec uniuersa ætas uirorum qui bello apti erant, consumeretur
 de medio castrorum, quemadmodū iurauerat eis DOMINVS. Quin & manus DO-
 MINI fuit contra eos, ut perderet eos ē medio castrorum, donec plane consumpti
 essent. Quumq; iam omnes uiri bello apti confecti essent, interijissentq; ē populo,
 loquutus est DOMINVS ad me in hanc sententiā, Tu trāsis hodie limitem Moab,
 nempe Ar: & quum appropinquaueris filijs Ammon, ne premas eos hostiliter,
 neq; ferocias in eos bello, de terra em filiorū Ammō nihil dabo tibi ut possideas,
 filijs enim Lot dedi eam possidendā. Terra Rephaim & ipsa reputatur, federūtq;
 in ea iam olim Rephaim quos Ammonitæ uocant Zamzumim, populus fuit ma-
 gnus & multus, tum etiam procerus quemadmodū Enakim, quos DOMINVS ex-
 cidit ante eos, & occuparunt eos, habitaruntq; [illic] pro ipsis, quemadmodum fe-
 cit filijs Esau habitantibus in Seir, quum extirparet Horæos à facie eorum, ut ipsi
 possiderēt eos, habitarentq; [illic] illorum loco in hunc usq; diem. Hauæos quoq;
 habitantes in Hazerim usq; Gaza, Caphthorim egressi ex Caphthor exciderūt eos,
 & habitarūt ipsi loco illorum. Surgite itaq; soluite & trāscite torrentem Arnon,
 ecce dedi in manum tuam Sihon regem Hesbon Amorrhæorum atq; terram eius,
 incipe possidere, & capeffe aduersus eum prælium, incipiam hoc ipso die immit-
 tere pauorem tuum, & timorem tuum super populos qui ubiq; sub cœlo sunt, ut
 qui uel famam de te audierint contremiscant, & coram te infirmentur. Misi ergo
 nuncios à deserto Kedemoth ad Sihon regē Hesbon cum mādatis pacificis, nem-
 pe huiusmodi, Liceat quæso ut transeam per regionem tuam, uia recta ibo, non
 declinabo neq; ad dexteram, neq; ad sinistram, commeatum pecunia uendes mihi
 ut comedam, & aquam pecunia dabis mihi ut bibam, licet saltem ut pedes tran-
 seam, quemadmodum fecerunt mihi filij Esau qui habitant in Seir, & Moabitæ ha-
 bitantes in Ar, quousq; traiecero Iordanem, in terram quam DOMINVS deus no-
 ster tradidit nobis. Sihon autem rex Hesbon non permisit ut trāfiremus per sua,
 nam indurauerat DOMINVS deus tuus animum eius, & corroborauerat cor eius,
 ut traderet eum in manum tuam, quemadmodum hodiernus dies [declarat.] Et di-
 xit DOMINVS ad me, ^fEcce cœpi gradere coram te Sihon & terram eius, incipe oc-
 cupare, ut possideas terram eius. Egressus itaq; obuiam nobis Sihon, ipse & uni-
 uersus populus eius, ut congregaretur [nobiscum] in laza, quem tradidit DOMI-
 NVS deus noster coram nobis, & percussimus eum, & filios eius, atq; cunctum po-
 pulū eius. Cepimus quoq; eodem tempore omnes ciuitates eius, & excidimus ad
 internationem usq; omnes ciuitates, uiros, mulieres, & pubem, neminem reliqui-
 mus superstitem, cæterum iumenta diripuimus nobis, & prædam ciuitatum quas
 ceperamus. Ab Aroër quæ est ad littus torrentis Arnon, & à ciuitate quæ est in
 torrēte usq; ad Gilead, non fuit ciuitas quæ superior esset nobis, DOMINVS deus
 noster tradidit eas omnes ante nos, duntaxat ad terram filiorum Ammon non ac-
 cessisti, ad omnem limitem torrentis Iabok, & ad ciuitates montanas, & ad omnia
 quæ præcepit DOMINVS deus noster.

CAP. III.

Versi autem ascendimus per iter Basan. Etegressus rex Basan occurrit nobis,
 ipse & uniuersus populus eius, ut congregaretur nobiscum in Edrei. Tum
 dixit DOMINVS ad me, Ne timeas eum, tradidi enim in manū tuam eum; & cun-

^bEmim horribiles et
 formidandi homines.

^cAnak proprium gi-
 gantis nomen, deinde
 Enakim generali uo-
 cabulo dicitur.

^dPro gigantibus alijs
 Rephaim legūt. Sūt
 autem Rephaim ualē-
 di & maximis uiri-
 bus homines.

Num. 14.

Filij Ammon.

Heuzel.

Kedemoth op-
 pidum.
 Num. 21. c

Amos. 2. c

Infra 29. b
 Num. 21. g

^eEbr. Viam uia ibo.

^fEbr. Ciuitas alta.

Ogrege Basan inter-
 sectio, regio ipsius capi-
 tur & uastatur, quā Ru-
 ben, Gad & dimidia tri-
 bus Manasse occupat.
 Inauguratur Iehosua Ie-
 so Moysi.

Præcepta & iud. Deuteronom.

etum populum eius, atque terram eius, tu facies ei [†]quemadmodum fecisti Sihon regi Amorrhæorum, qui habitauit in Hesbon. [†]Tradidit itaque DOMINVS deus noster in manum nostram etiam Og ipsum, regem Basan, & uniuersum populum eius, percussimusque eum, ut non superesset ei reliquus, & cepimus eodem tempore omnes ciuitates eius, nec fuit ciuitas ulla quam non caperemus ab eis, sexaginta ciuitates per uniuersum tractum Argob regni Og in Basan. Erantque omnes istæ urbes altis muris, foribus & repagulis munitæ, præter ciuitates quæ muros non habebant, quarum erant admodum multæ. Has ad internecionem usque excidimus, sicut feceramus Sihon regi Hesbon, uastando funditus omnes urbes, uiros, mulieres & pubem. Cuncta tamen iumenta, & spolia ciuitatum diripuimus nobis.

^a Alij legunt, omnes uiros urbium.

B Ademimus itaque eodem tempore terram istam de manu duorum regum Amorrhæorum quæ erat cis Iordanem, à torrente Arnon usque ad montem Hermon. (Porro Sidonij uocant [montem] Hermon Sirion, & Amorrhæi uocant eum Senir) omnes ciuitates in planitie sitas, & uniuersam Gilead, atque omnem Basan, usque ad Salcha & Edrei, quæ erant ciuitates regni Og in Basan. Solus enim Og rex Basan remanserat ex reliquijs Rephaim, & ^ben lectus eius erat lectus ferreus, qui adhuc uisitur in Rabbath filiorum Ammon, nouem cubitos habet longitudo eius, & quatuor cubitos latitudo eius iuxta cubitum uirilem. Et hanc quidem terram occupauimus tum, ab Aroer quæ est ad torrentem Arnon, & dimidium montis Gilead, & ciuitates eius [†]dedi Rubenitis & Gaditis, reliquam uero partem Gilead, & uniuersam Basan, regnum uidelicet Og, dedi dimidiæ tribui Manasse, omnem scilicet

^b Ebr. Arnon ipse est in Rabbath.

C tractum Argob cum tota Basan, quæ & ipsa uocabatur terra Rephaim. Iair filius Manasse occupauit omnem tractum Argob usque ad limitem Gesuri & Maachati, & nominauit ea [loca] iuxta nomen suum, Basan Hauoth Iair usque in hodiernum diem. Ipsi Machir uero dedi Gilead. Porro Rubenitis & Gaditis dedi de Gilead, usque ad torrentem Arnon, medium torrentis, & limitem, usque ad labok torrentem, qui limes est filiorum Ammon. Vasta quoque loca & ipsum Iordanem atque limitem à Cinereth usque ad mare solitudinis, mare uidelicet salis, sub scatebris ^ccollis ad Orientem. Eodem tempore præcepi uobis, dicens, DOMINVS deus uester dedit uobis terram istam, ut possideatis eam, in primo pilo transibitis ante fratres uestros filios Israel, omnes scilicet ^equi uiri estis: tantum uxores uestre, pubes uestra, & pecora uestra (scio enim quod multum pecoris uobis est) manebunt in ciuitatibus uestris quas dedi uobis, donec dominus requiẽ dederit fratribus uestris, sicut uobis, & occupauerint ipsi quoque terram, quam DOMINVS deus uester dedit eis ultra

^c Hauoth uille aut pagi.

^d Pisga quidam proprium relinquunt.

^e Ebr. Filij roboris.

D Iordanem, tum reuertemini quisque ad possessionem suam quam dedi uobis. Et ipsi [†]Iehosua præcepi eodem tempore hisce uerbis, **V**iderunt oculi tui cuncta quæ fecit DOMINVS deus uester duobus istis regibus, sic faciet omnibus regnis ad quæ tu iam transis. Ne timueritis eos, quia DOMINVS deus uester ipse pugnabit pro uobis. Oraui autem illo tempore ad DOMINVM, dicens, Domine deus tu cœpisti ostendere seruo tuo magnitudinem tuam, & manum tuam robustam, (quis enim est deus in cœlis aut in terra, qui faciat secundum opera tua, & potentiam tuam?) liceat quæso ut & ego transeam & uideam terram istam bonam quæ est ultra Iordanem, montemque illum bonum & Libanum. At DOMINVS [†]commotus aduersum me uestri causa, non exaudiuit me, sed dixit ad me DOMINVS, Sat tibi sit, ne quid amplius hac de re ad me loquaris: ascende in uerticem ^fcollis, & sublati oculis tuis ad mare ad Septentrionem, ad Meridiem, & ad Orientem, circumspice oculis tuis, quia non transies Iordanem istum. Et præcipe ipsi Iehosua, robora & anima eum, quoniam ipse præcedet populum istum, & ipse sorte diuidet eis terram istam quam uides. Mansimus uero in ualle e regione domus Peor.

^f Quidam Pisga montis nomen putat: alij collē interpretantur. Mare pro occidente ponunt Ebraei.

CAPVT IIII.
Audi

A Vdi igitur Israel statuta & iudicia quæ ego doceo uos, ut faciatis, utq̃ uiuat^Ais, introeat^Ais, & possideatis terram quam DOMINVS deus patrū uestrorum dat uobis. Ad uerbū meum quod ego præcipio uobis, nihil adiicietis, nihil item ei detrahetis, ut obseruetis præcepta DOMINI dei uestri, quæ ego præcipio uobis.

[†]Oculi uestri uiderunt quæ fecit DOMINVS in Baal Peor, nam omnem uirum qui incessit post Baal Peor, hunc perdidit DOMINVS deus tuus è medio tui. Vos contra qui adhæsistis DOMINO deo uestro omnes, etiamnum hodie, uiuitis. Ecce docui uos statuta & iudicia, sicut præcepit mihi DOMINVS deus meus, ut sic faciatis in medio terræ ad quā uos uenitis ut eam occupetis. Custodietis itaq̃ & facietis, hæc em̃ est sapientia & intelligētia uestra corā populis qui audiēt omnia statuta ista, ut dicāt, Duntaxat populus sapiens & intelligēs est gens hæc magna. Quæ em̃ gens magna est, quæ sic habeat deum suū sibi amicū & familiarē, quemadmodū DOMINVS deus noster est in om̃ibus quibus inuocamus eū. Et quæ gens magna est, cui sint statuta & iudicia iusta, secundū uniuersam legem istam quā ego propono uobis hodie. Modo caue tibi, & custodi animū tuum diligenter, ne unquā obliuiscaris eorū quæ uiderunt oculi tui, & ne fortē recedāt à corde tuo cunctis diebus uitæ tuæ, sed [†]nota facias ea filiis tuis, & nepotibus tuis. Diem præsertim quo stetisti coram DOMINO deo tuo in Horeb, quum diceret DOMINVS ad me, Congrega mihi populum, & faciam ut audiant uerba mea, quæ discant, ut timeant me cūctis diebus quibus ipsi uicturi sunt super terram, & filios suos doceant. Accessistis autem & stetistis sub monte, mons autem ardebat igne ad [†]mediū cœli usq̃, in quo erant tenebræ, nubes & caligo, loquebaturq̃ DOMINVS ad uos de medio ignis, & quidem uocem uerborum uos audiebatis, at simulachrum nullum uidebatis, ultra uocem. Tum promulgabat uobis fœdus suum quod præceperat uobis ut faceretis, decem uerba nēpe, quæ scripsit super tabulas duas lapideas. Mihi uero eodē tempore præcipiebat DOMINVS, ut docerē uos statuta & iudicia, ut faceretis ea in terra, in quam transitis ut eam possideatis. Cauete ergo accurate, quā chara uobis est anima uestra (quandoquidē nullum omnino simulachrum eodem die, quo loquutus est uobiscū DOMINVS in Horeb è medio ignis, uidistis) ne ^bfortē peruerse quid agatis, faciendo scilicet uobis sculptile simulachrum cuiuscūq̃ figuræ, formam maris aut fœminæ, formam cuiuscūq̃ animantis quæ est in terra, formam cuiuscūq̃ uolucris pennatæ quæ uolat in cœlo, formam cuiuscūq̃ reptantis super terram, formam cuiuscūq̃ piscis qui est in aquis sub terra. Et ne fortē attollas oculos tuos in cœlos, & uisis sole, luna, stellis cum uniuerso exercitu cœlorum, prosternaris, & adores colasq̃ ea, quæ distribuit DOMINVS deus tuus omnibus populis sub uniuerso cœlo. Vo^o autem assumpsit DOMINVS, atq̃ eduxit uos de fornace ferrea, de Aegypto scilicet, ut essetis ei in populū & hæreditatem, ut hæc dies [declarat.] Cōmouitq̃ se DOMINVS aduersum me uestri causa, ut iuraret ne transirem Iordanem, neq̃ introirem in terrā illam bonam, quam DOMINVS deus tuus dat tibi in hæreditatem, sed morerer in hac terra, & non trāsirem Iordanem, uos autem transibitis & possidebitis terram istam bonam. Cauete ergo ne quando obliuiscamini fœderis DOMINI dei uestri quod pepigit uobiscū, ut faciatis uobis sculptile, aut simulachrum cuiuscūq̃ rei quod prohibuit tibi DOMINVS deus tuus, quia DOMINVS deus tuus ignis consumens est, & deus indigne ferens. Si genueris filios & nepotes, & ^ocommorantes in terra peruerse egeritis, faciendo scilicet quancūq̃ sculptam imaginem, feceritisq̃ malum in oculis dei tui, ut ad iram prouoces eum: obtestor contra uos hodie cœlum & terram, quod subito peribitis de terra, ad quam uos traiecto Iordane transitis, ut eam possideatis, nec prolongabitis dies super eam, sed omnino exterminabimini. Disijciat uos DOMINVS in populos, & reliqui eritis pauci numero in gētibus, ad quas uos DOMINVS ductu

Num. 25. a
Recens factum
allegat.

Adherere domi
no.

Vera sapientia
ex obseruatio
ne diuinæ legi
s.

Quid docendi
filiis.
Exod. 19, c

Simulachrum
nō uenerandū.

Simulachrum
ne fiat ut adore
tur.

^A Post refractionem di
uinorum beneficiorum,
legem dei eis reficit &
commendat. Definunt
tur Asyla.
Addere aut detrahe
re uerbo dei, est illud
peruerrere.

^oEbr. Cor cœli.

^bEbr. Ne corrumpat
tis.

^oFornax ferrea, pro
miserrima ac grauissi
ma seruitute.

^oVehemens numeri
heterosis seu enalla
ge.

Præcepta & iud.

Deuteronom.

^cEnallage numeri.

^aEb. In postremis diebus.
^sEbr. Viscerosus.

^bAlij legunt apparitiones.
ⁱEb. Tu factus es uidere.

^aEnallage personarum.

ⁱEbr. Ab heri & nunc diuertius.

Beth Peor, fatium Peor.

Reficitur Moses leges dei, & populum ut fers uent religiosissime obteatur.

^aEb. De domo seruum.

Erus est. Seruietisq̃ ibi dijs, qui sunt opus manuum hominis, nempe ligno & lapidi, qui non uident, neq̃ audiunt, neq̃ comedunt, neq̃ odorantur. Inde tum quæres DOMINVM deum tuum, atq̃ inuenies, si quidem eum inuestigaueris toto corde tuo, atq̃ toto animo tuo. Quum fueris in afflictione, & deprehenderint te omnia quæ hic dicuntur, tum tandem reuerteris ad DOMINVM deum tuum, & obediens uoci eius, nam deus misericors, est DOMINVS deus tuus, non faciet te langui re, neq̃ disperdet te, neq̃ obliuiscetur fœderis patrum tuorum quod illis iurauit. Etenim sciscitare, idq̃ à priscis temporibus quæ ante fuerunt, ex eo die quo creauit deus hominem super terram, & [percurrere] ab extremitate cœli usq̃ ad extremitatem cœli, si unquã facta sit huiusmodi res magna, aut audita sit similis huic. Num audiuit unquam populus uocem dei loquentis de medio ignis, (sicut tu audiuisti,) & uiuus mansit. Aut tentauit ne deus, ut ingrederetur & tolleretur sibi gentem e medio gentis, per tentationes, signa, prodigia, bella, manum ualidam, brachium exercitum, perq̃ terrores magnos, iuxta quæ omnia fecit uobis DOMINVS deus uester in Aegypto, spectantibus id oculis tuis. Tu per apparitiones edoctus es DOMINVM ipsum esse deum, nec esse alium præter eum. De cœlis fecit te audire uocem suam, ut erudiret te, & in terra ostendit tibi ignem suum magnũ, & uerba eius audiuiisti e medio ignis. Et quoniam dilexit patres tuos, elegit semen eorũ post eos, & eduxit te in facie sua uirtute sua magna ex Aegypto, ut gētes magnas & te robustiores ante te eijceret, atq̃ te introduceret, & daret tibi terram illarum in hæreditatem, id quod hæc [probat] dies. Agnoscas igitur hodie, & in cor tuum reuoca quod DOMINVS ipse est deus in cœlis superne, & in terra inferne, nec est alius: & custodi statuta eius, & præcepta eius quæ ego mando tibi hodie, ut bene tibi sit, & filijs tuis post te, ut proroges dies super terram, quam DOMINVS deus tuus dat tibi cunctis diebus. Tum segregauit Moses tria oppida cis Iordanem ad solem orientem, ut illuc confugeret homicida, qui per imprudentiam proximum suum occideret, neq̃ odio eum fuerit prosequutus antea, fugeritq̃ ad unam ex ijs oppidis, ut uiuat, nempe Bezer in deserto in terra plana Rubenitis, & Ramoth in Gilead Gaditis, & Golan in Basan Manassitis. Hæc itaq̃ lex est, quam proposuit Moses in conspectu Israelis, hæc sunt testimonia, statuta & iudicia quæ loquutus est Moses ad filios Israel, quum exissent ex Aegypto, cis Iordanem in ualle iuxta Beth Peor in terra Sihonis regis Amorrhæorũ, qui habitauerat in Hesbon, quem percusserat Moses & filij Israel, quum exissent ex Aegypto, & occupauerant terram eius, & terram Og regis Basan, duos reges Amorrhæorum, qui erant cis Iordanem ad exorientem solem, ab Aroer quæ est ad ripam torrentis Arnon, usq̃ ad montem Sion, qui & Hermon, & omnem planitiem cis Iordanem ad orientem usq̃ ad mare, quod est in planitie sub scatebris collis.

CAP. V.

Vocauitq̃ Moses uniuersum Israelem, & dixit ad eos, Audi Israel ritus & iudicia quæ ego hodie loquor in auribus uestris, ut discatis ea, & in hoc seruetis ut faciatis. DOMINVS deus noster pepigit nobiscũ fœdus in Horeb, non cum patribus nostris excidit DOMINVS fœdus hoc, sed nobiscum, qui omnes etiamnum hodie hic uiuimus. Facie ad faciem loquutus est DOMINVS nobiscũ in monte de medio ignis, & ego stans inter DOMINVM & inter uos eodem tempore, annũciaui uobis uerbum DOMINI, uos enim timuistis ab igne, nec montem ascēdistis: sic autē dixit, Ego DOMINVS deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis. Non erunt tibi dii alij corā me. Ne feceris tibi statuam cuiuscunq̃ effigiei [eius] quod est in cœlo desuper, & quod est in terra subtus, & quod in aquis est sub terra: nō adorabis ea, neq̃ coles ea, quia ego sum DOMINVS deus tuus, fortis indignabundus, persequens iniquitatem patrũ in filijs, in tertijs & quartis, odientibus [scilicet] me, & prosequens bonitatem in mille, his qui me diligunt, & præcepta mea

Exod. 13. d

Iosue 20. c

Epilogus seu potius parafrase ad sequens caput.

Discenda & facienda præcepta dei. Exod. 19. b. c

Solus deus adorandus. Exod. 20. a. Leuit. 26. a. Psal. 96. b

Exod. 34. a

Exod. 20. b. Leuit. 19. c. Ezech. 20. b. Matth. 5. c

Præcepta & iud. Deuteronom. 79

Sabbatum.
Exod. 20. b
Gen. 2. a
Heb. 4. b

Parentes hono-
randi.
Exod. 20. c
Eccli. 3. b
Matth. 15. a
Mar. 7. b
Ephes. 6. a
Matth. 5. c. d
Rom. 7. b

Ingenium legis
terrere matrem.

Verbo dei ad-
herendum.

Regula omniū
actionū uerbū
dei.

Expositio pri-
mi præcepti.

Matth. 22. d
Marc. 12. c
Luc. 10. e

Initia & fines
omniū operum
nostrorum sunt
in uerbo dei.

mea obseruant. Non fumes nomen DOMINI dei tui uane, quia neuiquam impu-
nitū dimittet DOMINVS eum qui nomen eius uane sumpserit. Obseruare diem
sabbati [oportet] ut eum sanctifices, quemadmodū præcepit tibi DOMINVS deus
tuus. Sex diebus operaberis, & cōficies omnia negotia tua, septimo autem die sab-
batum est DOMINI dei tui: non facies ullū opus, neq; tu neq; filius tuus, filia tua, fa-
mulus tuus atq; ancilla tua, bos tuus, asinus tuus, atq; omnia iumēta tua, sed & pe-
regrinus tuus qui est intra portas tuas, ut quiescat seruus tuus, & ancilla tua sicut
& tu. Et memineris quod & tu seruus fueris in terra Aegypti, & eduxerit te DO-
MINVS deus tuus illinc per manum ualidam, & brachium exertum, idcirco præ-
cepit tibi DOMINVS deus tuus, ut obserues diem sabbati. Honora patrem tuum
& matrem tuam, sicut præcepit tibi DOMINVS deus tuus, ut prorogētur dies tui,
utq; bene tibi sit in terra quam DOMINVS deus tuus dat tibi. Ne occidas. Ne sis
mœchus. Ne fureris. Ne respondeas cōtra proximum tuum falso testimonio.
Ne concupiscas uxorem proximi tui, neue domum proximi tui desideres, nec a-
grum eius, nec seruum eius, nec ancillam eius, nec bouem eius, nec asinū eius, nec
quidquam quod est proximi tui. Verba hæc loquutus est DOMINVS ad cun-
ctam congregationem uestram in monte, de medio ignis, nubis ac caliginis, uoce
magna, nec quidquam adiecit, scribens ea in duas tabulas lapideas, tradensq; eas
mihi. Quumq; audissetis uocem de medio tenebrarum, monte ipso igne arden-
te, accessistis ad me, unā cum principibus tribuum uestrarum, & seniorum uestro-
rum, & dixistis, Ecce ostendit nobis DOMINVS gloriam suam, & magnificentiam
suam, & uocem eius audiuius de medio ignis: hoc ipso die uidimus quod deus
cum homine loquitur, illo uiuo manente. Cur igitur moriemur, ut deuoret nos
ignis ille magnus? Si iterū audierimus uocē DOMINI dei nostri, moriemur. Quæ
enim unquā caro fuit, quæ audierit uocem dei uiuentis, loquentis de medio ignis
ut nos, & uiua māserit? Accede tu & audi omnia quæ dicturus est DOMINVS deus
noster, & tu loqueris ad nos omnia quæ loquutus est DOMINVS deus noster ad
te, & nos audiemus & faciemus. Audiuit autem DOMINVS uocem uerborū ue-
strorum quum loqueremini ad me. Et dixit DOMINVS ad me, Audiui uocem uer-
borum populi huius quæ sunt ad te loquuti, recte senserunt in omnibus quæ sunt
loquuti, utinam sit tale cor in eis, ut timeant me, & ut seruēt omnia præcepta mea
cunctis diebus, ut bene sit illis & filiis eorum perpetuò. Vade dic eis, Reuertimini
in tentoria uestra, tu uero asta hic iuxta me, & loquar ad te omnia præcepta, ritus,
iudicia quæ doceas illos, ut faciant [ea] in terra quā ego do eis possidendam. Ob-
seruabitis igit, ut opere exequamini sicut præcepit uobis DOMINVS deus uester,
ne recedatis neq; ad dexteram, neq; ad sinistram. Per uniuersum iter quod præce-
pit DOMINVS deus uester incedetis, ut uiuatis, & bene sit uobis, prorogētisq; dies
in terra quam possidebitis.

CAP. VI.

HAec autem sunt præcepta, ritus, iudicia, quæ præcepit DOMINVS deus uester, A
ut [ea] uos docerem, ut faciatis ea in terra ad quam uos trāsitis & possideatis.
Ut scilicet timeas DOMINVM deum tuum, & custodias omnes ritus eius atq; præ-
cepta eius quæ ego tibi præcipio, tu & filius tuus, atq; nepos tuus cunctis diebus
uitæ tuæ, ut prorogentur dies tui. Audies igitur Israel, & seruabis ut facias, ut be-
ne tibi sit, & ut augeascatis ualde, sicut pollicitus est DOMINVS deus patrū tuorum
tibi, terram fluentem lacte & melle. Audi Israel, DOMINVS deus noster DOMI-
NVS unus est, diliges itaq; DOMINVM deū tuum ex toto corde tuo, & tota anima
tua, & pro omni uirili tua. Sint uerba ista quæ ego tibi hodie præcipio in corde
tuo, & inculces ea filiis tuis, & loqueris de eis quum domi tuæ resides, & quum in
uia incedis, quum cubitū uadis, & quum surgis, ligabis deniq; ea in lignum ad ma-
num tuam, eruntq; monumenta inter oculos tuos, scribes quoq; ea super postes

^b Quidam legunt, ut
obserues domino deo
tuo diem sabbati, uel
ut agas.

^e Ebr. Quis det.

^A Idem facit quod super-
iori capite, ad observa-
tionē mandatorum dei
adhortatur, filiosq; suos
ea doceant.

^d Diligere nō est sim-
pliciter affectu in eū
ferri, sed simul studi-
um quoddam signifi-
cat deo gratificandi,
& gloriam eius am-
pliandi.

^e Seu, ex omni facul-
tate tua.

^f Ebr. Acies.

^g Totaphoth fascie
frontales, in quibus præ-
cepta scripta erant.

Præcepta & iud. Deuteronom.

domus tuæ, & in portis tuis. Quū introduxerit te DOMINVS deus tuus in terrā quam iuravit patribus tuis Abrahā, Isaac & Iacob, & dederit tibi ciuitates magnas & bonas quas tu nō ædificasti, domos quoq; plenas omnibus bonis quas tu non impleuisti, & puteos excisos quos tu nō effodisti, uineas & oleas quas tu nō plantasti, comederisq; & satiatus fueris, caue ne obliuiscaris DOMINI, qui te eduxit de terra Aegypti, de domo seruorum. DOMINVM deum tuum timebis, & illum co-
C les, iurabisq; per nomen eius. Ne sequamini deos alienos, deos uidelicet populo-
rum qui circum uos habitāt, quoniam DOMINVS deus tuus, qui in medio tui est, deus est indigne ferēs, ne fortē indignetur uultus DOMINI dei tui contra te, & ex-
terminet te de terra. Ne tentetis DOMINVM deum uestrū, sicut tentastis in Mas-
sa. Diligentissime custodietis præcepta DOMINI dei uestri, atq; testimonia eius, & ritus eius quæ præcepit tibi, faciesq; quod rectum & bonū est ante oculos DO-
MINI, ut bene tibi sit, ut introeas & possideas terram illam bonam, quam iurauit DOMINVS patribus tuis, ut pellere possis ante te omnes hostes tuos, quemadmo-
dum loquutus est DOMINVS. Quumq; interrogauerit te posteris temporibus filius tuus, dicens, Quid sibi uolunt hæc testimonia, ritus & iudicia quæ præcepit
D DOMINVS deus noster uobis? Respondebis filio tuo, Serui fuimus Pharaonis in Aegypto, & eduxit nos DOMINVS ex Aegypto manu ualida, ediditq; DOMINVS signa & portenta magna & noxia in Aegypto, in Pharaone & in cuncta familia eius, idq; nobis spectantibus, nos uero eduxit illinc, ut introduceret nos, & daret nobis terram quam iurauit patribus nostris, præcepitq; nobis DOMINVS ut face-
remus omnia statuta ista, & timeremus DOMINVM deum nostrum, idq; bono no-
stro, cunctis diebus, ut uiuamus, quemadmodum est hodie. Eritq; iustitia nobis, si custodierimus & fecerimus omnia præcepta ista in cōspectu DOMINI dei nostri, sicut præcepit nobis.

CAPVT VII.

A Vetatur commercium cum impijs, quin potius iubetur ut eos persequatur & eijciant.

B Ebr. Eius enmallage numeri.

C Alij legunt, in facie sua, id est, manifeste.

C Alij legunt, benedict.

C Alij, benedictus.

Quum introduxerit te DOMINVS deus tuus in terram ad quam tu proficisce-
ris ut eam possideas, & eiecerit gentes multas ante te, nempe Hithæum, Ger-
gesæum, Amoræum, Chananæum, Pherizæum, Hiuxæum, & Iebusæum, septem
gentes maiores & robustiores te, tradideritq; eas DOMINVS deus tuus ante te, fe-
ries eas, & omnino exterminabis, nec feries cum eis pactū, neq; miserearis earum,
ne iungas cum eis affinitatem, filiam tuam ne des filio earum, neq; filiam earum
despondeas filio tuo, quoniam auocabit filium tuum à me, seruientq; dijs alijs, &
cōmouebitur furor DOMINI contra uos, ut cito te delect. Sic autē facies eis, Aras
eorum diruetis, statuas eorum confringetis, lucos eorum succidatis, & scalp-
ta eo-
B rum simulachra igne cōburentis. Nam populus sanctus es tu DOMINO deo tuo, te
elegit DOMINVS deus tuus, ut sis ei populus peculiaris præ omnibus populis qui
sunt super faciem terræ. Neq; ob id uos tam ardentem dilexit ac elegit DOMINVS
quod plures sitis alijs populis, (quum sitis pauciores omnibus populis,) sed quia
dilexit uos & seruare uoluit iuramētum, quod iurauit patribus uestris, eduxit uos
DOMINVS ualida manu, & redemit te de domo seruitutis, de manu Pharaonis re-
gis Aegypti. Scias itaq; quod DOMINVS deus tuus ipse est deus, deus fidelis, ser-
uans fœdus illud, & misericordiam diligentibus se, & seruantibus præcepta eius
in mille sæcula: rependit deniq; ijs qui odiunt eum in facies suas, ut perdat eos, nec
tardat, quin ijs qui eum odiunt in facies suas rependat. Custodies itaq; præcepta,
ritus & iudicia, quæ ego præcipio tibi hodie, ut facias ea. Quod si audieritis iudi-
cia ista, et custodieritis atq; feceritis ea, seruabit & tibi DOMINVS deus tuus fœdus
& beneficentiam, sicut iurauit patribus tuis. Diliget te, fortunabit te, atq; multipli-
cabit te, fortunabit quoq; fructum uentris tui, & fructum terræ tuæ, frumentum
tuum, uinum tuum & oleum tuum, fœtus bouum tuorū, & greges pecorum tuo-
rum, in terra quam iurauit patribus tuis ut daret tibi. Fortunatus eris præ omni-
bus

Deus timendus,
Soli seruendus,
Matth. 4. b
Luc. 4. b

Num. 21. b

Præcepta dei
lij inculcanda.

Exod. 22. d
34. b

Statue subuer-
tendæ.

Dent. 14. e
26. d

Præcepta & iud. Deuteronom. 80

Exod. 23. d bus populis, non erit in te [†]sterilis, neq; in iumentis tuis. Auferet quoq; DOMINVS à te omnem languorem, & cunctas ægritudines Aegypti malas (de quibus tu scis,) non inferet tibi, sed ponet eas super uniuersos hostes tuos. Tu deuorabis omnes D
populos, quos DOMINVS deus tradet tibi: oculus tuus non parcat eis, neq; colas
Idolatriæ oc-
cidendi, deos eorū, nam id tibi in laqueum foret. Si dixeris in corde tuo, Plures sunt gen-
tes istæ quàm ego, quomodo possem eiicere eas? Ne timueris eas, sed diligenter
recole quæ fecerit DOMINVS deus tuus Pharaoni, & toti Aegypto. Tentationes
magnas quas uiderunt oculi tui, & signa atq; prodigia, & manum ualidam, atque
brachium extensum, per quæ eduxit te DOMINVS deus tuus: sic faciet DOMINVS
deus tuus cunctis populis, à quibus tu metuis. Sed & crabrones mittet DOMINVS
deus tuus in eos, donec pereant hi qui reliqui sunt, quiq; absconditi fuerunt metu
tui. Ne cōsternaris metu illorum, quoniam DOMINVS deus tuus est in medio tui,
Exod. 23. c
33. a
Ios. 24. c deus fortis & terribilis. Eiiciet autem DOMINVS deus tuus gentes istas paulatim E
ante te, nec poteris eas subito excindere, ne fortè multiplicentur contra te bestiae
agrestes: sed DOMINVS deus tuus tradet eas coram te, & tumultu magno perdet
eas, donec deleuerit eas. Sed & reges earum tradet in manū tuam, & abolebis no-
men earum sub cœlo, nec quisquam consistere poterit corā conspectu tuo, donec
uastaueris eas. Sculptilia deorum ipsarū igne combures, argentum & aurū quod
Sculptilia con-
burenda. 2. Mach. 12. g in illis est ne concupiscas, ut tibi tollas, ne fortè impingas in eo, quoniam abomi-
nanda res est DOMINO deo tuo. Ne ergo inferas abominationem in domū tuam,
De Hærem Le-
uit. ultimo. ne fias Hærem quemadmodū illud est: omnino execreris illud, planeq; ab eo hor-
reas, Hærem enim est.

CAPVT VIII.

OMne præceptum quod ego tibi præcipio hodie, custodietis ut faciatis, ut ui-
uat is & multi fiat is, ut introeatis & possideatis terram, quam iurauit DOMI-
NVS patribus uestris. Recorderis cūcti itineris per quod duxit te DOMINVS deus
tuus his quadraginta annis per desertū, ut affligeret te, & tentaret te, ut experimen-
to quodā innotesceret quid esset in corde tuo, num scilicet seruares præcepta eius
an minus. Adflixit itaq; te, & passus est te fame laborare, aluitq; te manna, quod
nec tu nec patres tui nouerunt, ut scilicet ostenderet tibi, quod [†]non in solo pane
uiuīt homo, sed in omni eo quod prodit ex ore DOMINI homo uiuet. Vestimen-
tum tuum super te uetustate non est deperitum, nec pes tuus intumuit hisce quadra-
ginta annis. Sed & hoc expendas tecum in corde tuo, ut sicut quis castigat filium
suū, sic castigat te DOMINVS deus tuus. Custodi igitur præcepta DOMINI dei tui,
ut incedas in uis eius, & ut timeas eum. Quoniam DOMINVS deus tuus introdu-
cet te in terrā bonam: terram in qua sunt torrētes aquarum, fontes & abyssi erum-
pentes ex uallibus & montibus. Terram in qua est triticum, & hordeum, uinex, fi-
cus, & mala punica, terram in qua est oleum olearum & mel. Terram in qua absq;
penuria panem comedes, nec quoquam egebis in ea: terram cuius lapides ferrum,
& de cuius montibus chalybem effodies. Quum igitur comederis, & satur factus
fueris, age gratias DOMINO deo tuo in terra illa bona quam dedit tibi. Caue ne
fortè obliuiscaris DOMINI dei tui, & nō custodias præcepta eius atq; iudicia eius,
& ritus eius, quæ ego præcipio tibi hodie, ne fortè comedas, & satur factus domos
pulchras extruas & inhabites. Armenta tua & greges tui augescant tibi, aurum &
argentum multum sit tibi, & quidquid deniq; habes augescat, & hinc eleuetur cor
tuum, & obliuiscaris DOMINI dei tui, qui te eduxit de terra Aegypti, de domo ser-
uitutis, qui dux tuus fuit in deserto magno & horribili, [in quo fuerunt] serpentes
urentes, scorpiones, & siccitas absq; ulla aqua. Ipse uero prolicuit tibi aquam ē pe-
tra durissima. Ipse te aluit manna in deserto, quod nescierunt patres tui, ut scilicet
adfligeret & tentaret te, atq; sic tibi tandem beneficeret. Ne dices in corde tuo,
Virtus mea & robur manus meæ parauit mihi hanc opulētiam. Memineris itaq;

Dicere in corde, E=braismus est, pro cogitare intra se.
Forte tentationes pro conatibus.

Sollicitudinem uictus
anxiam eximit, ostēdens
ex præteritis beneficijs
& futuris, quantam curam
gerat dominus pro
suis, modo præcepta
eius custodiant.

Vel, postea.

Exod. 23. d

Idolatriæ oc-
cidendi,

Exod. 23. c
33. a
Ios. 24. c

Sculptilia con-
burenda.
2. Mach. 12. g

De Hærem Le-
uit. ultimo.

Matth. 4. a
Luc. 4. a

Num. 20. b
21. b
Exod. 16. d
17. a

Præcepta & iud. Deuteronom.

dei tui, quia ipse est qui dat tibi uirtutem ut opes tibi pares, ut scilicet confirmet fœdus suum quod iurauit patribus tuis, ut testatur dies hæc. Si uero omnino oblitus fueris DOMINI dei tui, atq; sequutus fueris deos alios, & colueris eos, adoraue-
risq; eos, certissime (quod & testor uobis hodie) peribitis, quemadmodum gen-
tes quas DOMINVS perdidit ante uos, sic peribitis & uos, eo quod non obedieris-
tis uoci DOMINI dei uestri.

CAPVT IX.

^A Nihil esse uirū huma-
rum, nihil ergo nobis
arrogandum, quum sint
unius dei omnia. Das-
minat Moses eos qui ir-
religiose de dei iudicijs
pronunciant.
^a Prouerbij uice id
statum.

^b Vos pro nam, uel
sed, sic & ki.

^c Eb. Secundū omnia
uerba.

^d Eb. Corrupt.

^e Eb. Desiste à me.

^f Ebr. Prostravi ergo
me.

Locorum nomina ex
euētu. Tabera, incen-
dium. Massa, tētatio.
Kibroth Hataaba, se-
pulchra concupiscen-
tie.

^A Vdi Israel, tu transis hodie Iordanem, ut ingrediaris, & possideas gentes ma-
gnas & robustiores te, ciuitates magnas & munitas in cœlū usq; , populum
magnum & procerū, filios Enakim, de quibus tu nosti & audisti, Quis istaret co-
ram filijs Anak? Scias itaq; hodie, quod DOMINVS deus tuus ipse est qui præcedit
te, ignis deuorās, ipse delebit eos, & ipse prosternet eos ante te, ipse exterminabit
eos, atq; cito perdet eos, quemadmodū pollicitus est tibi DOMINVS. Ne in corde
tuo, cū expulerit eos DOMINVS deus tuus ante te, sic cogites, Propter iustitiā meā
introduxit me DOMINVS ut possiderem terrā hanc, nā propter impietate gentiū
istarū DOMINVS expellet eas ante te. Non propter iustitiā tuam, & propter recti-
tudinem cordis tui, tu uenis ut possideas terram earum, sed propter impietatem
gentium istarum DOMINVS deus expellit eas ante te, ut scilicet uerbum quod iu-
rauerat patribus tuis, Abrahamo, Isaac & Iacob, inconcussum seruet. Scias igitur
quod non propter iustitiā tuam dat tibi DOMINVS deus tuus terram istam bo-
^B nam possidendam, quum sis populus præfractæ ceruicis. Reuoca in mentem, &
ne obliuiscaris quomodo irritaueris DOMINVM deum tuum in deserto, ab eo die
quo egressus es de terra Aegypti, & uenisti ad locū istum, quā fueritis rebelles
aduersus DOMINVM. Sed & in Horeb ad iram cōcitastis DOMINVM, & iratus
DOMINVS contra uos, uoluit uos excindere, quum scilicet ascēderem in montem,
ut acciperem tabulas lapideas, tabulas fœderis quod DOMINVS ferijt uobiscum,
& manerem in monte quadraginta dies & quadraginta noctes, quādo nec panem
comedi, nec aquam bibi. Et dedit quidem mihi DOMINVS duas tabulas lapideas,
scriptas digito dei, erantq; in eis omnia uerba quæ loquutus erat DOMINVS uo-
biscum in monte de medio ignis, in die conuentionum. Exactis quadraginta diebus
& quadraginta noctibus, dedit mihi DOMINVS duas tabulas lapideas, tabulas fœ-
deris. Dixitq; mihi DOMINVS, Surge, & festinanter hinc descende, quoniam per-
peram egit populus tuus quem eduxisti de Aegypto, recesserunt cito de uia quam
^C præscripseram eis, fecerunt enim sibi simulachrum fustum. Et rursum dixit DO MI-
NVS ad me in hæc uerba, Vidi populum istum, & en populus est præfractæ cerui-
cis, sine ut excindā eos & deleam nomen eorum sub cœlo, & faciam te in gentem
robustiore & maiorem quā sint illi. Vertere itaq; descendi de monte, mons
autem igne ardebat, erantq; tabulæ fœderis in ambabus manibus meis; & uidi, &
ecce peccaueratis in DOMINVM deum uestrum, & feceratis uobis uitulum fustum,
recesseratis cito de uia quam uobis præscripserat. Et apprehensis duabus tabulis,
abieci eas de ambabus manibus meis, atq; confregi eas uobis spectantibus. Pro-
stratus ergo coram DOMINO (ut antea) quadraginta dies & quadraginta noctes,
nec panem comedi, nec aquam bibi, propter omnia peccata uestra quæ perpetra-
ueratis, faciendo malum in oculis DOMINI, ut eum ad iram prouocaretis. Expau-
i enim à naso & calore DOMINI quo indignabatur DOMINVS cōtra uos, ut etiam
statuerit uos perdere, sed exaudiuit me DOMINVS etiam tunc. Et aduersum Aha-
ronem quoq; exarsit DOMINVS ualde, uolens delere eum, tum supplicabā & pro
Aharone illo ipso tempore. Peccatum quoq; uestrum quod fecistis, nempe uitu-
lum, tuli, & igne illum combussi, & contudi eum molendo, idq; bene, donec pul-
uis fieret tenuis, abieciq; puluerem eius in torrētem qui ē monte defluit. Et in Ta-
bera quoq; in Massa, & in Kibroth Hataaba irritastis DOMINVM, & quum DO
MINVS

Exod. 17. 19.
31. 32.

Exod. 24. 32.
34.

Exo. 17. b. 21. a
Num. 11. 8

Num. 13. 14.

MINVS mitteret uos de Kades Barnea, huiusmodi mandatis, Ascēdite & occupa-
te terram quam dedi uobis, exacerbastis os DOMINI dei uestri, & non credidistis
ei, neq̃ auscultastis uoci eius. Amari fuistis in DOMINVM à die quo uos cognoui.
Procidi itaq̃ corā DOMINO per quadraginta dies & quadraginta noctes, quibus
me ipsum prostrauī, quoniam decreuerat DOMINVS quod uellet uos delere. Ora-
ui igitur ad DOMINVM, & dixi, Domine deus, ne perdas populum tuum & hære-
ditatem tuam, quā redemisti magnitudine tua, atq̃ de Aegypto manu ualida edu-
xisti. Recordare seruorum tuorum Abraham, Isaac & Iacob, & ne respicias ad du-
ritiam huius populi, ad impietatem eius, & ad peccatū eius. Ne fortē dicant in ter-
ra de qua eduxisti nos, Non potest eos DOMINVS introducere in terram quā pol-
licitus est eis, odio habuit eos, & ob hoc eduxit eos, ut interficeret eos in deserto.
En ipsi, populus tuus & hæreditas tua, quos uirtute magna & brachio exerto edu-
xisti.

CAPVT X.

IN illo tempore dixit DOMINVS ad me, Scalpe tibi duas tabulas lapideas instar
priorum, & ascende ad me in montem, faciesq̃ tibi arcam ligneam. Et scribam
in tabulas illas uerba illa quę fuerant in prioribus tabulis quas cōfregisti, ponesq̃
eas in arcam. Feci igitur arcam de lignis Sitim, & scalpī duas tabulas lapideas in-
star priorum, ascendiq̃ in montem, habens duas tabulas in manu mea. Et scripsit
in tabulis secundum priorem scripturam, decem uerba quę loquutus fuerat DO-
MINVS ad uos in monte de medio ignis in die comitiorū, deditq̃ eas DOMINVS
mihi. Et conuersus descendi de monte, & posui tabulas in arcā quam extruxeram,
& sunt ibi, quemadmodū præceperat mihi DOMINVS. [†]Filij autem Israel pro-
ficiscebantur de Beeroth filiorū laekan in Mosera, ubi mortuus est [†]Aharon atq̃
sepultus, & functus est sacerdotio pro eo Eleazar filius eius. Hinc proficiscebātur
in Gudgoda, & de Gudgoda in Iotbata terram quę torrentes habet aquarum.

Num. 33. d

Num. 20. d

Officia Leuita-
rum.

Tunc temporis separauit DOMINVS tribum Leui, ut portaret arcam fœderis DO-
MINI, & ut astaret coram DOMINO ad ministrandū ei, beneq̃ imprecaretur in no-
mine eius usq̃ in præsentem diem. Et ob hanc causam nō cessit Leuitis pars & hæ-
reditas cū fratribus suis, sed DOMINVS est hæreditas illorū, sicut DOMINVS deus
tuus illis loquutus est. Ego autem steti in monte iuxta priores dies, quadraginta
dies & quadraginta noctes, exaudiuitq̃ me DOMINVS etiam tum, & noluit te DO-
MINVS perdere. Et dixit DOMINVS ad me, Surge & præcede in profectione po-
pulum istum, ut ingrediantur & possideant terram quam iuraui patribus eorum,
ut traderem eis. Et nūc Israel, quid DOMINVS deus tuus petit à te, nisi ut timeas
DOMINVM deum tuum, & ut incedas in cunctis uijs eius, diligas eum, & seruias
DOMINO deo tuo toto corde tuo, & tota anima tua, ut scilicet custodias præce-
pta & statuta eius, quę ego præcipio tibi hodie bono tuo. En DOMINI dei tui cœ-
lum est, & cœli cœlorum, terra quoq̃ & quidquid in ea est, duntaxat tamen in pa-
tres tuos amorem effudit DOMINVS, ut eos diligeret, & eligeret semen eorū post
eos, nempe uos, præ omnibus populis, ut hodie [uidere licet.] Circuncidite igitur
præputium cordis uestri, & ceruicem uestram amplius ne induretis, quia DO-
MINVS deus uester ipse est deus deorum, & dominus dominorū, deus magnus, for-
tis & metuendus, qui [†]personam non recipit, neq̃ accipit munus. Ipse ius dicit pu-
pillo & uiduę, atq̃ amat peregrinū, ut det illi uictum & uestitum. Diligite igitur
& uos peregrinū, quia peregrini fuistis in terra Aegypti. DOMINVM deum tuum
time, & ei serui, adhere ei, & iura per nomen eius. Ipse est laus tua, et deus tuus, qui
fecit tecum magnalia hæc, & terribilia illa quę uiderūt oculi tui. [†]Cum septuagin-
ta animabus descenderūt patres tui in Aegyptū, & nūc posuit te DOMINVS deus
tuus, & multiplicauit te ueluti stellas cœli.

CAP. XI.

A Pergit in recensione
scelerum eorum, ut eos
ad resipiscentiā & gra-
titudinē adducat, recon-
ciliationis interim men-
tionem faciens & pacis.

1. Par. 19. c
Iob 34. b
Sap. 6. b
Ecclesi 35. b
Rom. 2. b
Gal. 2. b
Epilogus.
Deut. 6. e
Matth. 4. b
Luc. 4. b
† Gen. 46. c
Exod. 1.

Præcepta & iud. Deuteronom.

Exhortatio est ad mandatorum dei obseruationem: argumēta ducuntur à facili, utili, honesto, ut fortius moueat & excitet.
^aEclipsis hic esse potest, ut subintelligatur, loquor. Aut, quod melius uidetur, sic, Cognoscite hodie quod filij uestri non uiderūt hi, pro quod & planus erit sensus.

^bSub pedibus esse, loquutio est, id est, in alicuius potestate esse.

^cDiscurrēdo scilicet, & per elices ac riuos ex Nilo deriuando.

^dEbr. Querit, id est, dominus custos & uigil est terræ, ut Act. 4.

^eAlij legunt, Ne cor uestrum dilatetur, per arrogantiam scilicet & fastum. Sed melius uidetur, Ne sitis tam stulti ut persuasione aliqua finatis uobis imponi, ut Ephes. 4. nam omnis idololatia ex uana persuasione nascitur.

^fTotaphoth, fasciæ sunt frōtales quibus inscripta sunt præcepta dei.

^gAlij sic legunt, ut loquantur in eis, id est, mox ut balbutiūt, discant loqui in præceptis domini: & forte melius.

^hEbr. Non statuet se quis in faciē uestrā.

ⁱEbr. ei cum interrogatione legunt, An non isti sunt trās iordanem: & hac uehementer affirmant.

Dilige itaq; DOMINVM deum tuum, & obserua custoditionē eius, ritus eius, iudicia eius, & præcepta eius, idq; cunctis diebus. Cognoscite hodie (quoniam non cum filiis uestris, qui non cognouerunt neq; uiderunt disciplinam DOMINI dei uestri,) magnalia eius, manum eius ualidam, & brachium eius extensum, signa eius & opera eius, quæ fecit inter Aegyptios, Pharaoni regi Aegypti, & uniuerse regioni eius: quæ deniq; fecit copijs Aegypti, equis eius, atq; curribus eius, quomodo reduxerit aquas maris carectosi super eos, dum illi insectarētur uos à tergo, perdiditq; eos usq; in præsentem diem: sed & quæ fecit uobis in deserto, donec ueniretis ad locum istum: item quæ fecit ipsi [†]Dathan & Abiram, & filiis Eliab filij Ruben, dum terra os suum aperiret, & deuoraret eos, simulq; domus eorū, & tentoria eorum, & cunctam substantiam eorum ^bquam habebant in medio uniuerſi Israelis. Etenim oculi uestri uiderunt uniuerſum opus DOMINI magnum quod fecit. Custodite igitur omnia præcepta, quæ ego præcipio tibi hodie, ut corroborati introeatis & possideatis terram, ad quam uos trāsitis possidendam, & ut proarogetis dies super terram quam iurauit DOMINVS patribus uestris, ut daret illis atq; semini eorum terram fluentem lacte & melle. Quoniam terra ista ad quam tu iam proficisceris ut occupes eam, non est sicut terra Aegypti de qua egressi estis, ubi seminabas semen tuum, & rigabas ^cpedibus tuis quemadmodum hortum oleum. Terra autem ista ad quam tu trāsīs ut eam possideas, montes habet & ualles, & ex aquis cœlestibus irrigatur. Hanc terram DOMINVS deus tuus ^dinuisit, suntq; oculi DOMINI dei tui iugiter super eam, ab initio anni ad finem usq;. Si itaq; diligenter audieritis præcepta mea, quæ ego præcipio uobis hodie, ut diligatis DOMINVM deum uestrum, & seruiueritis ei toto corde uestro, & toto animo uestro, dabo pluuiam terræ uestre suo quoq; tempore, pluuiam tempestiuam & serotinam, ut colligas frumētum tuum, uinum tuum, & oleum tuum. Dabo insuper herbam in agro tuo pro iumentis tuis, ut & tu comedas & satieris. Cauete autem, ne cor uestrum seducatur, ut recedatis & seruiatis dijs alijs, adoretisq; eos, & exardescat ira DOMINI contra uos, claudatq; cœlum ne ueniat pluuiā, & terra non det prouentum suum, pereatisq; cito de terra ista bona, quam DOMINVS dat uobis. Reponite itaq; uerba ista mea in cor uestrum, & in animum uestrum, eaq; ut signum ligate ad manum uestram, ut sint ueluti ^emonimentum inter oculos uestros. Docete etiā ea filios uestros, ut serio ^floquātur de eis, quū desides domus tuæ, & quum es in itinere, quum cubitum uadis, quum surgis: scribes quoq; ea super postes domus tuæ, & in portis tuis, ut prorogentur dies uestri, & dies filiorum uestrorum super terram, quam iurauit DOMINVS patribus uestris, ut daret eis, tantisper dum dies cœlorum sunt super terram. Si diligenter ^gcustodieritis omnia præcepta illa quæ ego præcipio uobis, ut faciatis ea, nepe ut diligatis DOMINVM deum uestrū, & ambuletis in omnijs uijs eius, adhæreatisq; ei, exterminabit DOMINVS cunctas gentes istas à facie uestra, & uos occupabitis gentes magnas, & quæ robustiores sunt uobis. [†]Omnis locus quem planta pedis uestri calcauerit, uester erit, à deserto & Libano, à fluuiio inquam Euphratis, usq; ad mare ultimū erunt limites uestri. Nemo ^huidebit uobis resistere, quoniam pauorem uestrum & timorem uestrum dabit DOMINVS deus uester super faciem totius terræ quam calcaturi estis, sicut loquutus est uobis. En ego pono hodie in cōspectu tuo benedictionem & execrationem. Benedictionem, si obtēperaueritis præceptis DOMINI dei uestri, quæ ego præcipio uobis hodie: execrationē uero, si nō obedieritis præceptis DOMINI dei uestri, & recesseritis à uia quā ego præcipio uobis hodie, ut sequamini deos alios, quos non nouistis. Quum itaq; DOMINVS deus tuus introduxerit te in terram, ad quam tu proficisceris ut eam possideas, pones benedictionem super montem Garizim, & execrationem super montem Ebal, qui sunt trās Iordanem post uiam

Num. 16. e

Idololatia: spicienda.

Omnia ad uerbum dei instituta & publica & priuata.

tor. 1. 1.

Benedictio obediētijs uestris boni dei.

Deut. 27. b. c. d.

uiam occasus solis in terra Chananæi, qui habitat in planitie è regione Gilgal, iuxta querceta More. Vos transibitis Iordanem, ut introeuntes possideatis terram, quã DOMINVS deus uester dat uobis, hæreditate accipietis eam, & habitabitis in ea. Obseruate ergo ut faciatis omnia statuta & iudicia quæ ego hodie uobis propono.

CAP. XII.

HAec sunt statuta & iudicia, quæ custodietis ut faciatis in terra quã DOMINVS A patrum tuorum tibi dedit, ut illam possideas cunctis diebus quibus uiicturus es super terrã. Omnino ^auastabitis omnia loca in quibus coluerunt gentes, quas uos occupabitis, deos suos, super montes excelsos, super colles, & sub omni arbore frondosa. Diruetis aras eorum, & statuas eorum cõfringetis, atq; lucos eorum igne comburetis, & sculptilia deorũ quos habent concidetis, & abolebitis nomen eorũ de loco illo. Vos nõ sic facietis DOMINO deo uestro, sed eum locum (quem elegerit DOMINVS uester ex cunctis tribubus uestris, ut ponat nomen suum ibi, habitetq; illic) quæretis, atq; illò uenietis. Illuc adferetis holocausta uestra, uiictimas uestras, decimas uestras, ^bmunus liberale manus uestre, uota uestra, uoluntaria uestra munera, atq; primogenita armentorum & gregum uestrorum, ibiq; epulabimini corã DOMINO deo uestro, & lætabimini in omnibus (ad quæ admoliti estis manum uestram) uos & domus uestræ, in quibus benedixit te DOMINVS deus tuus. Ne feceritis iuxta omnia quæ nos hodie hic facimus, unusquisq; scilicet quod sibi uisum fuerit. Nec enim adhuc uenistis ad requiem & hæreditatem, quam DOMINVS deus tuus daturus est tibi. Quum uero transmissio Iordane in terra habitab B ueritis, quam DOMINVS deus uester tradidit uobis possidendam (& requiem uobis dederit de cunctis hostibus uestris qui circumquaq; sunt, federitisq; securi) ad locum quem elegerit DOMINVS deus uester, ut in eo ponat nomen suum, adducetis omnia quæ ego præcipio uobis, nempe holocausta uestra, sacrificia uestra, decimas uestras, munus liberale manus uestre, omnia uota uestra selecta quæ uoueritis DOMINO. Et lætabimini coram DOMINO deo uestro, uos & filij uestri, filie uestræ, & ancillæ uestræ, sed & Leuita qui est intra portas uestras, quoniã is nec partem nec hæreditatem habet uobiscum. Caue, ne fortè sacrifices holocausta tua in omni loco quem uideris, sed in loco quem elegerit DOMINVS in una tribuum tuarum, ibi inquam sacrifices holocausta tua, & illic fac quæcunq; ego præcipio tibi. Verũtamen pro omni animi tui desiderio mactabis, & comedes carnem, iuxta benedictionem DOMINI dei tui quã dedi tibi, in omnibus portis tuis: tam immũdus D quàm mũdus ex ea comedet quemadmodũ capream aut ceruũ: modo sanguinem ne edatis, sed in terram effundatis ueluti aquam. Non poteris comedere in portis tuis decimã frumenti tui, nec mucti tui, nec olei tui, nec primogenita armentorum tuorum, & gregum tuorum, sed nec omnia uota tua quæ tu uoueris, nec uoluntaria tua, nec munus magnificũ manus tuæ, sed coram DOMINO deo tuo comedes ea, in loco quem elegerit DOMINVS deus tuus, tu & filius tuus, atq; filia tua, seruus tuus & ancilla tua, atq; Leuita qui est intra portas tuas, lætaberisq; coram DOMINO deo tuo in cunctis, ad quæ admoueris manum tuam. Caue ne fortè de feras Leuitam cunctis diebus tuis super terram tuam. Quum dilatauerit DOMINVS deus tuus limitem tuum quemadmodũ pollicitus est tibi, [†]& dixeris, Comedam carnes, (habet enim animus tuus desiderium edendi carnem) poteris pro omni desiderio animi tui carnes edere. Si uero procul à te fuerit locus quem elegerit DOMINVS deus tuus, ut illuc ponat nomen suum, mactabis de armentis tuis & gregibus tuis quæ dederit tibi DOMINVS, quemadmodum præcepi tibi, & comedes in portis tuis pro omni desiderio animi tui, & sicut caprea comeditur atq; ceruus, sic comedes illa: munda & immũda pariter uescuntur illis, modo in hoc sis firmus, ne sanguinẽ edas (nam sanguis est ipsa anima,) ne ergo comedas animam

Idololatria fugienda.

Præcepta dei seruanda.

A sanguine abstinentum.

Leuita alidus. Gen. 28. c Deut. 19. c

Explicatur leges diuinae latius, & ostenditur effectus religionis, quæ se eternis fructibus declarat.

^a Aliqui legunt, uastabitis loca cum dijs eorum.

^b Thruma.

^c Thruma.

cum ipsa carne: nō inquam comedas ipsum, sed eum in terram ut aquam effunde. Ne comedas ipsum, ut bene tibi sit, & filiis tuis post te, sed fac quod rectū est in oculis DOMINI. Attamen sancta tua quæ fuerint tibi, & uota tua tolles, & uenies ad locum quem elegerit DOMINVS, faciesq; holocausta tua, carnem & sanguinem super aram DOMINI dei tui, sanguis uero sacrificiorum tuorum effundetur iuxta arā DOMINI dei tui, & carnē ipsam comedes. Obserua & audi omnia uerba ista quæ ego præcipio tibi, ut bene tibi sit, atq; filiis tuis post te perpetuo: [idq; fiet] si feceris quod bonum & rectum est in oculis DOMINI dei tui. Quando succiderit DOMINVS deus tuus ante te gētes ad quas tu uenies ut eas possideas, tuq; eas occupas, & in terra earū habitas, caue tibi ne quando (quū iam deuastatæ sunt) sectādo eas illaqueeris: ne scilicet requiras deos earum, dicens, Quemadmodū gentes illæ deos suos coluerunt, sic ego quoq; faciam. Nequaquam sic facies DOMINO deo tuo, nam quidquid abominandum est DOMINO, quodq; odit, fecerunt dijs suis, etenim & filios suos & filias suas igne dijs suis combusserūt. Quidquid ego uobis præcipio, id obseruabitis ut faciatis: ad hoc nihil addes, ab eo nihil detrahes. CAP. XIII.

Idololatria fugienda.

Proponitur hic iudicium doctrinæ & prophetiæ, & qua poena plebs falli prophetæ. Alij sic legunt, edideritq; signū aut portētum, qui loquutus ad te dixerit, Eamus, &c.

Relatiua ista omnia emphatikoteros intelligenda sunt, illi, scilicet soli deo, & nulli alij.

Alij legūt, aduersus B Dominū, sed in idem recidit.

SI surrexerit in medio tui propheta, aut qui somnium somniet, dederitq; tibi aut signum aut portentum, eueneritq; signum & portētum quod prædixit tibi, atq; is dixerit, Eamus post deos alios (quos non nouisti,) & seruiemus eis: non audies uerba prophetæ illius, aut eius qui somniauerit huiusmodi somniū, quia tentat uos DOMINVS deus uester, num sitis amantes DOMINI dei uestri in toto corde uestro, & in tota anima uestra. Incedite post DOMINVM deum uestrum, illum timete, illius præcepta custodite, illius uocem audite, illi seruite, atq; illi adhærete. Propheta autem talis, aut somniorū somniator interfici debet, eo quod defectionem loquutus sit à DOMINO deo uestro (qui eduxit uos de terra Aegypti, & redemit te de domo seruitutis) utq; te depelleret à uia quā præscripsit tibi DOMINVS deus tuus, ut in ea ambulares, & ideo exterminabis malum ē medio tui. Si te clanculum sollicitauerit frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, aut filia tua, aut uxor gremij tui, aut proximus quem ut propriam uitam [amas,] dicēdo, Eamus & seruiamus dijs alijs, quos nec tu nouisti, nec patres tui, fuerintq; ex dijs populorū qui circum uos sunt, siue prope fuerint tecum, siue procul à te, ab una extremitate terre, ad aliam extremitatem terræ: ne adquiescas ei, neq; audies eum, nec parcat ei oculus tuus, neq; indulgeas, neq; abscondas eum, sed omnino occidas eum, & manus tua prima sit in eo ut occidatur talis, deinde & manus totius populi. Obrue eum lapidibus donec moriatur, hoc em̄ molitus est, ut depelleret te à DOMINO deo tuo, qui te eduxit de terra Aegypti, de domo seruitutis. Hoc omnes Israelitæ audiant & timeant, ne ultra designent rem tam nephandam in medio tui. Si in aliqua urbium tuarū, quas DOMINVS deus tuus dat tibi ut in eis habites, audieris hanc famam, Egressi sunt uiri filij Belial ē medio tui, & sollicitarūt ciues urbis suæ hisce uerbis, Eamus & seruiamus dijs alijs quos non nouistis: inquiras, inuestiges & interroges diligēter, & si uerum est & certum uerbū illud quod istiusmodi abominatio facta sit in medio tui, omni

Tentatur fides nostra miraculis.

Deut. 17. b

Eb, in ore gladij.

No feries inhabitatores illius ciuitatis gladio, & uastato eam gladio, & quidquid in ea est, etiā iumēta eius. Vniuersa autē spolia eius comportabis in mediū fori eius, & succendes urbem igne, & in uniuersum omnia spolia eius DOMINO deo tuo, ut sit perpetuo acruus, nec reædificetur amplius. Nec hærebit in manu tua quidquā de illo Hærem, ut reuertatur DOMINVS à furore iræ suæ, & intimo affectu erga te commoueatur, misereaturq; tui, & multiplicet te, quemadmodum iurauit patribus tuis. Audies itaq; uocē DOMINI dei tui, ut custodias omnia præcepta eius quæ ego præcipio tibi hodie, ut quod rectū est in oculis DOMINI dei tui facias. CA. XIII.

Præcipitur populo dei, ne se prophanis gētiū ritibus contaminent, & de ciborum discrimine, quod præceptum temporarium fuit.

Filij estis uos DOMINI dei uestri, ne ergo laceretis uos ipsos, neq; ponetis caluitiū inter oculos uestros propter mortuum, nam populus sanctus es DOMINO deo tuo,

Præcepta & iud. Deuteronom. 83

Leuit. 11. a tuo, & te elegit DOMINVS, ut sis ei populus peculiaris præ omnibus populis qui sunt super superficiem terræ. Nihil ergo quod abominandum est comedas. Hoc est pecus quod comedetis, bouem, pecudem ouium, et pecudem caprarum, ceruum, capream, ibicem, hircoceruum, unicornem, urum, & tarandum. Et omne animal quod separat ungulam, & findit fissuram utriusque ungulæ, ruminacionem sursum reuocans in pecoribus, hoc comedetis. Hoc tamen non comedetis ex his qui ruminacionem sursum reuocant, & ex his qui ungulam separant ac fissuram, nempe camelum, leporem, & cuniculum, quæ quidem ruminacionem reuocant, at ungulam non separant, immunda ergo erunt uobis. Et fus tametsi ungulam separat, non tamen ruminat, ideo immundus sit uobis. De carne talium non comedetis, & cadauer eorum non tægetis. Hoc uero comedetis ex omnibus quæ in aqua sunt. Quid quid pinnulas habet & squamas, comedetis: quidquid uero pinnulas & squamas non habet, non comedetis, immundum sit uobis. Omnem auem mundam comedetis. Hæc uero sunt de quibus non comedetis, Aquila, accipiter, aquila marina, uultur, pica, & miluus iuxta speciem suam. Omnis quoque coruus iuxta speciem suam. Struthio, noctua, cuculus, nifus iuxta speciem suam. Nycticorax, bubo, porphyrio, ibis, pelecanus, & mergulus, ciconia, graculus iuxta speciem suam. Vpupa, et uespertilio. Quidquid ex uolucris repit, immundum sit uobis, nec comedatur. Omnem uero uolucrum mundam edere potestis. Ne edatis ullum morticinum, sed peregrino qui est intra portas tuas dabis illud, ut ipsum comedat, aut uendas ipsum alieno, quia tu populus sanctus es DOMINO deo tuo. Ne coquas haec dum in lacte matris suæ. Exacte decimabis cunctos proventus sementis tuæ, quos ager singulis annis profundit. Et comedes coram DOMINO deo tuo (in loco quem elegerit ut nomen suum illic ponat) decimam frumenti tui, uini tui, & olei tui, atque primogenita armentorum tuorum, & gregum tuorum, ut discas timere DOMINUM deum tuum cunctis diebus. Quod si longior fuerit uia quam tu sis ferendo, quandoquidē procul est à te locus ille quem elegerit DOMINVS deus tuus ut ponat nomen suum illic, fortunari quoque te DOMINVS deus tuus, dabis pro pecunia, & colligata pecunia in fasciculum in manum tuam, ibis ad locum quem elegerit DOMINVS deus tuus, & exponas pecuniā pro omnibus quæ desiderat animus tuus, pro bobus & pro ouibus, pro uino & sicera, pro cunctis denique quæ auct animus tuus, & comedes ibi coram DOMINO deo tuo, & letaberis tu atque domus tua. Et Leuitam qui est intra portas tuas ne deseras, quia nec partem nec hæreditatem tecum habet.

A fine tertijs anni selige omnes decimas annonæ tuæ illius anni, & reponas intra portas tuas, uenietque Leuita, qui non habet partem & hæreditatem tecum, & peregrinus, pupillus atque uidua, qui sunt intra portas tuas, & comedent atque saturabuntur, ut locupletet te DOMINVS deus tuus in cuncto opere manus tuæ quod feceris.

CAPVT XV.

Leuit. 25. A Principio septimi anni facias remissionem. Hæc uero sit ratio remissionis. Omnis creditor remittere debet manum suam, is scilicet qui mutuo dedit proximo suo, neque urgeat proximum suum aut fratrem suum, nam indicta est remissio DOMINI. Ab alieno poteris exigere: qui uero frater tuus est, hunc requiescere sinat manus tua. Ommino non sit in te inops, quoniam ubertim locupletabit te DOMINVS in terra quam DOMINVS deus tuus dat tibi ut eam hæreditate possideas, modo diligenter audias uocem DOMINI dei tui, ut custodias et facias totum istud præceptum quod ego tibi hodie præcipio. Quandoquidem DOMINVS deus tuus te locupletauit quemadmodum pollicitus est tibi: mutuo dabis multis gentibus, tu uero mutuo nihil accipies: dominaberis gentibus multis, ipsæ uero tibi non dominabuntur. Si fuerit in te pauper aliquis, scilicet ex fratribus tuis, intra unam portarum tuarum, in terra tua, quam DOMINVS deus tuus dabit tibi: ne obfirmes cor tuum, neque contrahas

^a Alij legunt bubalum aut boue syluestrem.
^b Tragelaphum.

^d Decimas uidelicet quæ uendi debent.

^e Ebr. Ne deseras eum.

^f Alij legunt à principio, alij post finem trium annorum.

^g De septimo anno, & qualiter affectos esse eos ueniat erga pauperes et seruos.

^h Ketz finem aut extremitatem significat, quod non solum de exitu rei, sed et de initio intelligi uolunt Rabini.

ⁱ Remissionem uocem receptam uulgo nomen mutare, per hanc uero non omnimodam donationem, sed intermissionem aut cessationem intelligi uolo.

^k Ebr. Vir mutui.

^l Ebr. Benedicens benedicet.

Præcepta & iud. Deuteronom.

manum tuam à fratre tuo paupere, sed liberaliter aperias illi manum tuam, & des illi mutuum quod satis sit penuriæ eius qua laborat. Caue ne fortè subeat cor tuum cogitatio impia, talis scilicet, Accelerat annus septimus, annus uidelicet remissio-
nis, & ob hoc malignus sit oculus tuus erga fratrem tuum pauperem, ita ut nō des ei, & ille clamet contra te ad DOMINVM, fiatq; tibi peccatum. Omnino dabis ei, & non sit pectus tuum malignū quum tu das ei, nam huius rei gratia DOMINVS deus tuus locupletabit ac fortunabit te in cūctis operibus tuis, & in cūctis ad quæ admoueris manum tuam. Quoniam nunquam deerunt pauperes in terra, proinde præcipio tibi, dicens, Liberaliter aperi manū tuam fratri tuo, pauperi tuo atq; inopi tuo in terra tua. Si uenditus fuerit tibi frater tuus Ebræus aut Ebræa, seruietq; tibi sex annis, anno septimo manumittes eum à te. Quum eum à te manumittis, ne amādes eum uacuum, sed munifice eum circūcingas de gregibus tuis, de horreo tuo, atq; de torculari tuo, quibus te locupletauit DOMINVS deus tuus ut des illi. Reuoca in memoriā quod & tu seruus fuisti in terra Aegypti, & quod te liberauerit DOMINVS deus tuus, ob quā causam ego tibi hoc præcipio hodie. Quod si dixerit ad te, Non egrediar à te, diligo enim te & familiam tuam, eo quod fuerit ei bene apud te, sumes subulam, & transfigas ea aurem ad ostium, seruietq; tibi perpetuo, quin & famulæ tuæ sic facies. Ne graueris eum manumittere à te, quoniā duplex est merces mercenarij sex illis annis quib. tibi seruiuit, & DOMINVS deus tuus dedit tibi rerum successum & felicitatem in omnibus quæ feceris. Omne primogenitum quod natum fuerit in armēto tuo, & in grege tuo quod masculum est, consecrabis DOMINO deo tuo, neq; operaberis primogenito bouis tui, neq; tondebis primogenitum gregis tui. In conspectu DOMINI dei tui comedes illud per singulos annos, in loco quem elegerit DOMINVS, tu & domus tua. Quod si uitium ali- quod fuerit in eo, nempe si fuerit claudum, uel cæcum, uel habuerit aliud malum uitium, nō mactabis illud DOMINO deo tuo, sed intra portas tuas comedes illud, tam immundus quā mūdus pariter, ut capream & ceruum, modo ne sanguinem eius edas, sed in terram eum ut aquam fundes.

CAP. XVI.

Obserua mensem Abib, ut facias Passah DOMINO deo tuo, quoniam in mēse Abib DOMINVS deus tuus de Aegypto noctu te eduxit. Sacrificabis igitur Passah DOMINO deo tuo, oues & boues in loco quem elegerit DOMINVS, ut illic nomen suum ponat. Non comedas in eo fermentatum, sed septem diebus placetas infermentatas comedes, panes afflictionis, eo quod festinanter egressus sis de terra Aegypti, ut recorderis diei exitus tui de terra Aegypti cūctis diebus uitæ tuæ. Nec uidebitur tibi fermentum in omnibus sinibus tuis septem diebus, neq; pernoctet ad lucem usq; de carne quam mactasti in uespera prioris diei. Non poteris mactare Passah intra unam portarum tuarum quas DOMINVS deus tuus dederit tibi, sed duntaxat in loco quem elegerit DOMINVS deus tuus ut collocet nomen suum, illic mactabis Passah ad uesperam, quū sol occidit stato tempore quo egressus es ex Aegypto. Coques itaq; & comedes in loco quem elegerit DOMINVS deus tuus, mane reuerteris & ibis ad tentoria tua. Sex diebus comedes infermentatas placentas, die uero septimo sit coetus DOMINO deo tuo, nullum opus facies. Numerabis deinde tibi septem hebdomades, postquam coeperis falcem [mittere] in segetem incipies numerare septem hebdomades. Faciesq; festū diem hebdomadum DOMINO deo tuo: uoluntarium munus dabit manus tua, quemadmodum fortunarit te DOMINVS deus tuus. Et lætaberis coram DOMINO deo tuo, tu & filius tuus, filia tua, seruus tuus, ancilla tua, atq; Leuites qui est intra portas tuas, sed & peregrinus, pupillus & uidua qui tecum uersantur, in loco quem elegit DOMINVS deus tuus, ut habitet nomen suum illic. Memineris quod & tu seruus fuisti in Aegypto, ideo custodi & fac ritus illos. Facies deinde tibi festum diem tabernaculorum septem dies, quum

^{Hebr.} Benedicet.

^{Hebr.} Verbum istud.

^{Hebr.} Ne graue sit in oculis tuis.

^{Hebr.} Benedixit.

De statis aut annuis ferijs.
Abib mensis aut tempus, quum fruges propendent ad maturitatem: etiam pro spicis aut frugibus accipitur: aliquādo pro uero tempore: apud Ebræos Iulius est.

^{Hebr.} Qui in medio tui sunt.

Matth. 5. 8
Luc. 6. 6

Matth. 25. 1

Exod. 21. 2
Lev. 24. 6

Leuit. 22. 6
Eccli. 35. b

Exod. 13.

Phase festum.

Pentecostes.

Exod. 23.
Leuit. 23.

Tabernaculo
rum festum.Exod. 23. b
34. c
Eccli. 10. dHic incipiunt
quidam capit.
17.Exod. 23. a
Leuit. 19. c
Supra 1. c
Eccli. 20. d

quum collegeris de area tua, atq; de torculari tuo. Lætaberisq; in die festo tuo, tu & filius tuus, filia tua, seruus tuus, atq; ancilla tua, Leuita, peregrinus, pupillus atq; uidua, qui sunt intra portas tuas. Septem diebus festum diem ages DOMINO deo tuo, in loco quem elegerit DOMINVS, quoniam felicem rerum successum dedit tibi DOMINVS deus tuus in cunctis prouentibus tuis, & in omni opere manuum tuarum, omnino igitur sis lätus. Ter in anno apparebit omnis mas tuus coram DOMINO deo tuo, in loco quem elegerit, nempe in die festo infermentatorum, in die festo hebdomadum, & in die festo tabernaculorū, nec apparebit in conspectu DOMINI uacuu. Quisq; iuxta donum manus suæ, & iuxta benedictionem DOMINI dei tui, quod dedit tibi. Iudices & apparitores constitues tibi secundum tribus tuas in omnibus ciuitatibus tuis, quas DOMINVS deus tuus dat tibi, qui iudicent populum iusto iudicio. Ne flectas iudicium, neq; agnoscas personas, neq; accipias munus, quoniam munus excæcat oculos sapiētum, & peruertit^b causas iustas. Iustitiam iustitia persequaris, ut uiuas & possideas terram quam DOMINVS deus tuus dat tibi. Non plantabis tibi lucum ex ullis arboribus iuxta aram DOMINI dei tui quam facies ibi. Neq; eriges tibi statuam quam odit DOMINVS deus tuus.

CAPVT XVII.

Pœna idololat
iæ.

Non sacrificabis DOMINO deo tuo bouem aut pecudē in quibus sit uitiū aut nullum malum, quoniam abominatur hoc DOMINVS deus tuus. Quādo inuentus fuerit in medio tui intra unam portarū tuarum quas DOMINVS deus tuus dat tibi, uir siue mulier, qui fecerit quod malū est in oculis DOMINI dei tui, ut trāsgrediatur fœdus eius, iueritq; & coluerit deos alios, & adorauerit eos, ueluti solem aut lunam, aut quemcunq; exercitum cœlorum, de quo non præcepi: illudq; indicatur tibi, & tu audieris, diligenter inquire, & en si uerum & certū est, factam esse istam abominationem in Israel, educes uirum huiusmodi aut mulierem talem qui perpetrarūt rem istam malam, ad portas tuas, uirum aut mulierem, & obrues eos lapidibus, & moriantur. Iuxta os duorum aut trium testium morte multetur, B iuxta os unius testis non interficiatur. Manus testiū prima erit contra eum ad interficiendū eum, deinde manus totius populi, exterminabisq; malum ē medio tui. Si causa aliqua insolita & difficilior, quā ut te ex ea explicare possis, in iudicio suborta fuerit inter sanguinem & sanguinē, inter litem & litem, & inter plagam & plagam in actionibus iudicialibus in portis tuis, surge & ascende ad locū quem elegerit DOMINVS deus tuus, ueniesq; ad sacerdotes Leuitici generis, & ad iudicem qui in diebus illis fuerit, & inquire, illiq; indicabūt tibi quod æquum est & iustum, tuq; ages iuxta præscriptum quod tibi indicarunt de loco illo quem elegit DOMINVS, & obserua ut facias secundum omnia quæ te docuerint. Iuxta legem C quam tibi præscribent, & iuxta sententiam quam dicent tibi, ages, nec declinabis à uerbo quod tibi annunciant, neq; ad dexteram, neq; ad sinistram. Si quis contumaciter & superbe egerit, ita ut nolit audire sacerdotem qui^b astat coram DOMINO deo tuo ut ibi ministret, aut iudicem, uir talis morietur, & exterminabis malum ex Israele, idq; audiant omnes in populo, timeantq; ne ultra contumaciter agant. Quum ueneris in terrā quam DOMINVS deus tuus dat tibi, possederisq; eam, & in ea habitaueris, & dicturus es, Constituam super me regem, quemadmodum omnes gentes quæ circum me sunt: omnino regem super te pones quem elegerit DOMINVS deus tuus, de medio fratrum tuorum constitues super te regem: non autem præficere tibi potes hominem alienum, qui non est frater tuus. Modo D ne sibi talis equos multos paret, neq; populum in Aegyptū reducat ut equos multiplicet, nam DOMINVS dixit uobis, Ne ultra redeatis per uiam istā. Deinde ne sibi multas mulieres paret, ne recedat cor eius, neq; multiplicet sibi mltum auri & argenti. Quum sederit in solio regni sui, describet sibi exemplar huius legis in li-

^b Alij legunt, uerba iustorum.A Præscribuntur iudiciis
bus quædā leges secundum
quas iudicent.Deut. 19. d. 13. c
Math. 18. b
2. Cor. 13. a^a Per sanguinem cap
tales res intelligit.

2. Par. 19. c

^b Stare coram domi
no, est ministrum esse
domini.

Institutio regis.

^c Videtur potius per
missio esse quā lex.^d Ebr. Et erit cum se
derit.

Præcepta & iud. Deuteronom.

bro coram sacerdotibus Leuitici generis, eritque illud penes eum, ut legat in eo cunctis diebus uitæ suæ, ut scilicet discat timere DOMINUM deum suum, & seruare omnia uerba legis huius atque statuta ista, ut faciat ea. Et ne extollat cor suum super fratres suos, neque recedat à præcepto neque ad dexteram, neque ad sinistram, ut prouideat dies in regno suo, ipse & filij eius in medio Israelis.

CAP. XVIII.

Sacerdotibus & Leuitis definitur pars ex sacrificijs & ministerio. Damnat omnibus superitionibus, promittitur magnus ille et uerus propheta, simulque falsus propheta qui sit indicatur.

^aEb. Ei, scilicet tribui Leui.

Sacerdotes Leuitici generis, & tota tribus Leui nec partem nec hæreditatem habebunt cum Israelitis, sed sacrificia quæ igne consumuntur DOMINO, & hæreditatem eius comedent, & ob id nullam hæreditatem habebunt in medio fratrum suorum, sed DOMINVS est hæreditas eorum, sicut pollicitus est eis. Porro ius sacerdotum, quod eis à populo, nempe ab his qui sacrificant sacrificia, siue bos sit, siue pecus, debetur, hoc est, Dabunt sacerdoti armum, & utranque maxillam atque uentriculum. Primitias quoque frumenti tui, uini tui, & olei tui, atque primitias uelleris ouium tuarum dabis ei. Nam illum elegit DOMINVS deus tuus ex cunctis tribubus tuis, ut stet ad

Epitomen aut compendium diuine legis rex descriptum habet.

Num. 18. c. d
Deut. 10. b
1. Cor. 9. b

Bministrandum in nomine DOMINI, ipse & filij eius cunctis diebus. Et si uenerit Leuita ex una ciuitatum tuarum ex uniuerso Israele, ubicunque ipse commoretur, uenerit inquam ex omni desiderio animi sui ad locum quem elegerit DOMINVS, ministrabit in nomine DOMINI dei sui, quemadmodum omnes fratres sui Leuitæ, qui illic

De aduentibus Leuitis, qui a liunde commigrant Hierosolyma.

^bStare pro ministrare ponitur, sed emphasi quadam indicat, magnam obseruationem diligentiamque esse debere in ministris dei.

^cVenditio pro re uendita, aut pretio rei uendite.

^dVel habes spiritum familiarem.

stant in conspectu DOMINI: æquales portiones comedent, præter uenditiones suas [quas habent] à patribus. Quum tu ueneris in terram quam DOMINVS deus datus tibi, ne asuescas facere iuxta abominandos ritus gentium istarum. Non inueniatur in te qui traducat filium suum aut filiam suam per ignem, nec diuinus qui diuinando futura prædicit, nec mathematicus, nec ueneficus, nec maleficus, nec incantator,

Idololatris omnis fugienda.

Leuit. 20. d

1. Reg. 18. a

nec consulens pythonem, nec magus, nec à mortuis sciscitans. Abominatur enim DOMINVS quicunque ista facit, & ob istas abominationes excindit eos DOMINVS deus tuus ante te. Sis igitur integer cum DOMINO deo tuo, nam gentes istæ, quas tu iam occupabis, audiunt mathematicos & diuinos, tibi uero sic facere non permittit DOMINVS deus tuus. Prophetam de medio tui, ex fratribus tuis sicuti me, excitabit tibi DOMINVS deus tuus, illum audietis, iuxta omnia quæ postulasti à DOMINO deo tuo in Horeb in die congregationis, quando dicebas, Non ultra audiam uocem DOMINI dei mei, & magnum illum ignem non uidebo amplius, ne moriar. Dixitque DOMINVS ad me, Bene egerunt in hoc quod loquuti sunt, prophetam te

Christus propheta promittitur.
Exod. 20. d
Ioh. 1. g
Act. 3. d. 7. c

Ioh. 1. g

Dcitabo eis de medio fratrum suorum, sicut te, ponamque uerba mea in os eius, & loquetur ad eos quaecunque mandauero illi. Et homo qui non audierit uerba mea, quæ loquetur in nomine meo, in illum ego inquiram. Propheta autem qui præsumpserit loqui uerbum in nomine meo, quod ut loqueretur ego non præcepi, aut qui loquitur in nomine aliorum deorum, morietur propheta talis. Quod si in corde tuo dixeris, Quomodo scire poterimus uerbum quod non loquutus est DOMINVS? Quando scilicet propheta talis loquitur in nomine DOMINI, & non factum fuerit uerbum, neque uenerit: hoc uerbum est quod non loquutus est DOMINVS, sed propheta ille temere loquutus est, ne igitur metuas ab eo.

CAP. XIX.

Repetit de asyllis quædam, & de homicidarum damnatione ac poena.

Quam exciderit DOMINVS deus tuus gentes, quarum terram DOMINVS deus tuus daturus est tibi, & possederis eas, habitauerisque in ciuitatibus earum, atque in domibus earum, separabis tibi tria oppida in medio terræ tuæ, quæ DOMINVS deus tibi possidendam dabit. Muniesque tibi uiam, & in tres partes diuides litem terræ tuæ, quam DOMINVS deus tuus dat tibi in hæreditatem, ut scilicet illuc confugiat omnis homicida. Hac uero causa homicida illuc confugiat, ut uitam seruet, is scilicet, qui percusserit proximum suum per imprudentiam, nec odio prosequutus est eum antea. Ut quum quis cum proximo suo proficiscitur in syluam, ut ligna cædat, & fugiente manu eius cum securi ut succidat arborem, elabatur ferrum è capulo, & feriens proximum eius ut moriatur, is iam confugiat ad unum ex his oppidis, ut seruet

Num. 35. b
Ios. 20. a

uet uitam, ne fortè uindex sanguinis insequens homicidam, quum incaluerit cor eius, eum apprehendat, & quia uia longa est, uitā illius tollat: qui tamen iudicium mortis non [commeruit], eo quod non est eum prosequutus odio antea. Proinde ego præcipio tibi, dicens, Tria oppida separabis tibi. Quod si DOMINVS deus limitem tuum dilatauerit, quemadmodum iurauit patribus tuis, dederitq; tibi uniuersam terram quam pollicitus est se daturum patribus tuis, tu custodies uniuersum præceptum istud, ut facias ipsum quod ego tibi hodie præcipio, ut scilicet diligas DOMINVM deū tuum, & ambules in uis eius cunctis diebus, addasq; tibi adhuc tria oppida præter tria ista, ne scilicet effundatur sanguis innoxius in medio terræ tuæ, quam DOMINVS deus tuus daturus est tibi in hæreditatem, & ne sit super te sanguis. Quod si quispiam oderit proximum suum, & insidians illi, insurrexerit aduersus eum, percusseritq; animam eius ut mortuus fuerit, ac deinde confugerit ad unum istorum oppidorū, mittent seniores oppidi illius, & abripiāt eum illinc, tradantq; eum in manum uindicis sanguinis, ut moriatur. Ne parcat ei oculus tuus, sed excindas sanguinem innoxium ex Israele, ut bene sit tibi. Ne transferas limitem proximi tui quem limitarunt priores, in hæreditate tua quam tu occupabis in terra quam DOMINVS deus tuus dat tibi possidendam. Ne surgat testis unus contra aliquem in quacunq; iniquitate, in quocunq; peccato, & in quacunq; noxa in qua peccatum fuerit, sed in ore duorum testium, aut in ore trium testium actio confirmabitur. Si surrexerit testis iniquus contra aliquem respondēdo contra illum defectionem, stabunt ambo illi homines quibus lis est, in conspectu DOMINI coram sacerdotibus, & iudicibus qui fuerint illis diebus, & inuestigabūt iudices diligenter, & en, si testis huiusmodi testis mendax fuerit, mendacium respondens contra fratrem suum, facietis ei quemadmodum ipse scelerate cogitauerat facere fratri suo, & exures malum ē medio tui, ut reliqui id audiant & timeant, neq; audeant amplius designare rem hanc malā in te. Nec parcat oculus tuus, animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede.

CAPVT XX.

Quum egressus fueris ad bellum cōtra hostes tuos, & uideris equos, currus, & populum te maiorem, ne metuas ab eis, DOMINVS deus tuus tecum est, qui eduxit te de terra Aegypti. Quum estis in procinctu ad pugnam, accedet sacerdos, & loquetur ad populum, & dicet ad eos, Audi Israel, uos hodie congregimini cum hostibus uestris in pugna, ne ergo mollescat cor uestrum, neq; timeatis, ne festinetis, neq; pauceatis à facie eorum, quoniam DOMINVS deus uester profici scitur uobiscum, ut pugnet pro uobis contra hostes uestros, & seruet uos. Præcones quoq; loquātur ad populum, dicentes, Qui extruxit domum nouam, nec eam initiauit, abeat & reuertatur in domum suam, ne fortè in prælio occumbat, & alius quispiam initiet eam. Qui plantauit uineam, & nondum prophanauit eam, abeat & reuertatur in domū suam, ne fortè in bello cadat, & alius quispiam prophanet eam. Qui sibi uxorem despondit, & nondum accepit eam, abeat & reuertatur in domum suam, ne fortè in bello cadat, & alius quispiam accipiat eam. Addāt præterea præcones, loquanturq; ad populū huiusmodi uerba, Qui formidolosus est & pusillanimis, abeat & reuertatur in domū suam, ne liquefaciat cor fratrum suorum, quemadmodum est cor suum. Quum præcones cessauerint loqui ad populum, constituant principes exercitus in caput populi. Quum autem accesseris ad ciuitatē ut illam oppugnes, offeras ei pacem, si pacate responderit tibi, aperueritq; tibi, omnis populus qui in ea inuentus fuerit, sint tibi tributarij, seruiantq; tibi. Quod si nullam tecū fecerit pacem, sed pugnauerit contra te, oppugnabis eam, & quum DOMINVS deus tuus tradiderit eam in manum tuam, feries in ea gladio omnem marem, duntaxat mulieres, pubem, iumēta, & quidquid fuerit in ciuitate,

^aPercutere animam, est letale uulnus infligere, ut moriatur.

^A Quibus rationibus bella sint gerenda à populo dei, & obiter de causis bellorum.

^B Nondum duxit eam in domum suam.

^C Potest etiam legi, Et uisitabunt uel recensebunt principes exercitū, uel deletū facient in exercitu.

Gen. 28. c

Ios. 20. c

Num. 35. c

Deut. 17. b
Matth. 18. b
Iohan. 8. c2. Cor. 13. a
Heb. 10. c
Dan. 13. gLex talionis.
Matth. 5. f
Exod. 21. c
Leuit. 24. a

1. Mach. 3. g

Quid sit prophanare uineā, uide Leuit. 19. c

Iud. 7. g

sed & omnia spolia eius tibi diripiēs, & frueris spolijs hostium tuorum, quos tradidit tibi DOMINVS deus tuus. Sic facies omnibus ciuitatibus quæ procul à te sunt, quæ non sunt de urbibus istarū gentium. Veruntamen de ciuitatibus istorum populorum, quos DOMINVS tibi dedit in hæreditatem, nihil uiuum permittas quod spirat, sed omnino uastabis eos ad internationem usq̃, nempe Hithæum, Amoræum, Chananæum, Pherisæum, Hiuaum & Iebusæum, quemadmodum præcepit tibi DOMINVS deus tuus, ne scilicet doceant uos facere secūdm cunctas suas abominations, quas ipsi fecerunt dñs suis, & peccetis in DOMINVM deum uestrum. Quum obsederis ciuitatē diebus multis, & pugnaueris cōtra eam ut occupes eam, ne perdas arbores eius ut impellas securim in eas, sed comedas ex eis, & non succidas: num enim arbor campi homo est, ut ueniat coram te in obsidionem? Duntaxat illam arborem, quam nosti esse arborem quæ fructū non ferat, nec esui aptam, illam inquam perdes & succides, atq̃ extrues propugnaculum contra istam ciuitatem quæ contra te belligerat, donec subijcies eam.

CAP. XXI.

De caudis aut tollendis homicidijs, ut purgata & tota sint oppida & itinera, traduntur bellica quedā præcepta, & alia plerq̃ ualde utilia.

SI in terra quam DOMINVS deus tuus dat tibi possidendam, interfectus inuentus fuerit iacens in campo, neq̃ scitur quis eum occiderit, egredientur seniores tui atq̃ iudices tui, & metientur usq̃ ad ciuitates quæ sunt circum interfectum: ciuitas quæ propior fuerit interfecto, illius ciuitatis seniores uitulam ex armento accipiant, cum qua adhuc nihil operis factum est, quæq̃ iugum non traxit, & deducant seniores illius ciuitatis uitulam illam in uallem solidam, quæ nec colitur, nec feritur, & illic incidant ei ceruicem in ualle. Accedentq̃ sacerdotes filij Leui, (quos elegit DOMINVS deus tuus ut ministrent ei, & benedicant in nomine DOMINI, & iuxta quorum os omnis forensis actio & plaga finitur) & omnes seniores ciuitatis illius, qui accesserint ad interfectū illum, lauabunt manus suas super uitulam cui incisa est ceruix, respondebuntq̃ dicentes, Manus nostræ non fuderunt sanguinem istum, nec oculi nostri uiderunt, propitius esto populo tuo Israel, quem redemisti DOMINE, & ne imputes sanguinem innoxium in medio populi tui Israel, ut expientur à sanguine. Et tu expurgabis sanguinem innocentē de medio tui, si uolueris facere quod rectum est in oculis DOMINI. Quando egressus fueris in bellū contra hostes tuos, tradideritq̃ eos DOMINVS deus tuus in manum tuam, ut ducas eos captiuos, uiderisq̃ inter captiuos mulierem forma uenustam, deperisq̃ eam, poteris eam tibi accipere in uxorem. Introduces ergo eam in domum tuam, illaq̃ radet caput suum, aptabitq̃ ungues suos, auferet quoq̃ uestimentum captiuitatis suæ à se, & sedebit in domo tua, deplorabitq̃ patrem suum & matrem suam integrum mēsem, & tandem introibis ad eam, & eris maritus eius, ipsaq̃ erit tibi uxor. Sin tibi non placuerit, patiaris eam abire pro uoto suo, neq̃ tamen eam pecunia uendere, neque ad opus uti ea poteris, eo quod oppressisti eam. Si uiro alicui fuerint duæ uxores, altera dilecta, altera odiosa, genuerintq̃ ei filios tam dilecta quàm odiosa, & filius odiosæ fuerit primogenitus, adueneritq̃ dies quo diuisurus est filijs suis quos habet hæreditatem suam, non poterit primogenitum facere filium dilectæ, donec superstes est primogenitus filius odiosæ: sed filium odiosæ agnoscet primogenitum, dabitq̃ ei portionem duplicem de omnibus quæ possidet, quandoquidem is principium est uirtutis eius, & ob hoc debetur ei ius primogenitum. Si quispiā filium habuerit defectorem & rebellem, qui uocem patris sui & uocem matris suæ audire noluerit, quumq̃ castigauerint eum, noluerit eis obtemperare, apprehendent eum pater eius & mater eius, educētq̃ eum ad seniores ciuitatis illius, & ad portam eius loci, dicentq̃ ad seniores ciuitatis illius, Filius hic noster defector est & rebellis, nec uult audire uocem nostram, comesator est & potator: lapidibusq̃ eum obruent omnes ciues illius ciuitatis, donec moriatur, & expurgabis malum de medio tui, ut omnes Israelitæ audientes timeant. Quando fuerit in aliquo peccatum morte dignum,

Sub Chananeo Gergoæus intelligi potest.

^aEbr. Ne des.

^bVariant hic interpretes, quidā dicunt, refecet ungues, quidā crescere sinat: sed potest intelligi, amputet ungues eaq̃ sectione aptet.

^cEbr. Per mensem dierum.

^dAlij legunt, neq̃ negotiari ea potes.

^eEbr. Corā facie primogeniti.

Quid sit ius primogenitum. 1. Par. 5. a

Gal. 3. b

gnum, & interfectus fuerit, age eum in crucem, cadauer uero eius non pernox erit in ligno, sed mox sepelies illud illo eodem die, quoniam maledictio dei est suspensus, & non pollues terram tuam quam DOMINVS deus tuus dat tibi in hæreditatem.

CAP. XXII.

Exod. 25. a

SI *uideris bouem aut pecudē fratris tui fugatos, ne dissimules occultādo te ab eis, sed plane reduces eos ad fratrem tuum. Quod si frater tuus non est prope apud te, nec nosti eum, adsume *illos in domum tuam, ut sint ^ttecum donec quæsierit eos frater tuus, restituasq̃ eos illi. Sic quoq̃ facies asino eius, & sicāges cum uestimēto eius, sic quoq̃ facies cum omni eo quod amisit frater tuus, quod perdidit, & tu inuenisti illud, neq̃ enim id dissimulare aut cælare poteris. Si uideris asinum fratris tui aut bouem eius cadentes in itinere, ne dissimules abscondēdo te ab eis, quin subleuando subleues eos. Mulier ne gerat arma uirilia, nec uir induatur uestimento muliebri, quoniam abominandus est DOMINO deo tuo quisquis illa fecerit. Quando occurrerit conspectui tuo in itinere nidus auium, in quacunq̃ arbore, aut in terra, in quo sunt pulli aut oua, matre incubante aut pullis ipsis, aut ouis, non tollas matrem cum pullis, sed omnino dimittas matrē, pullos uero capies tibi, ut scilicet bene tibi sit, & proroges dies. Quum extruis domum nouam, facias loricam tecto tuo, ne ponas sanguinem in domum tuam, quum quispiam caderet ex ea. Ne conferas uineam tuam diuersis generibus, ne fortē ^bsanctifices uniuersum semen quod conferis, atq̃ uineæ prouētum. Non arabis cum boue & asino simul. Ne induas uestē quæ ex lano & lino simul contexta est. Fimbriolas crassiores facito tibi in quatuor alis uestimenti tui quo te operis. Si quispiam uxorem duxerit, accesseritq̃ ad eam, & odisse eam cœperit, obtruseritq̃ ei technas uerborū, diuulgans de ea famam malam, ut si dicat, Duxi hanc mulierem, & quum essem ad eam ingressus, nō inueni in ea signa uirginitatis: tollēt pater puellæ & mater eius, & proferēt signa uirginitatis puellæ ad seniores ciuitatis qui sunt in porta, dicetq̃ pater puellæ ad seniores, Hanc filiam meam dederam uiro uxorem, cœpitq̃ eam odisse, & en obtrudit ei commenta uerborum, & dicit, Non inueni in filia tua uirginitates, hæc uero sunt signa uirginitatis filię meæ, & expandent uestimentum coram senioribus ciuitatis. Tollenťq̃ seniores ciuitatis illius uirum illum, & castigabunt eum, damnabuntq̃ eum centum [siclis] argenti, quos dabunt patri puellę, eo quod sparsit famam malam de uirgine Israelitica, habebitq̃ is eam in uxorem, nec poterit eam dimittere cunctis diebus suis. Quod si uerum est uerbum illud, & signa uirginitatis in puella non fuerint inuenta, ducēt puellam ad ostium domus patris sui, obruentq̃ eam ciues illius ciuitatis lapidibus, ut moriatur, quia fecit nephas in Israel, scortādo in domo patris sui, & exures malum ē medio tui. Si deprehenditur quispiam qui dormierit cum muliere quę habet maritum, morientur ambo illi, tam uir qui iacuit cum muliere, quā mulier ipsa, & exures malū ex Israele. Si fuerit alicui desponsa puella uirgo, inueneritq̃ eam quispiam in ciuitate, & dormierit cum ea, educetis utrūq̃ ad portam ciuitatis illius, & obruetis eos lapidibus ut moriantur: puella quidem, quod non clamauit in ciuitate: uir autem quod oppressit uxorem proximi sui, exuresq̃ malum ē medio tui. Si in agro deprehenderit uir puellam desponsam, & uim illi intulerit, dormieritq̃ cum ea, morietur uir qui dormiuit cum ea, solus: puellæ nihil facies, quum culpam mortis non habeat: quoniam sicut confurgit quis contra proximum suum, & interficit animam eius, sic se habet res ista. Nam in agro inuenit eam, clamauitq̃ puella desponsa, & non fuit qui eam liberaret. Si inuenerit uir puellam uirginem quę nondum desponsa est, apprehensa q̃ ea dormierit cum ea, & deprehensi fuerint, dabit uir ille qui cum ea concubuit, patri puellæ quinquaginta argēteos, habebitq̃ eam uxorē, eo quod oppressit eam, nec poterit eam dimittere cunctis diebus suis. Nemo ducet uxore

Num. 15. d

Exod. 32. c

^A Ponuntur hoc capite præcepta quædam miscelanea, spectant tamen maxime furtum, falsum testimonium, & adulterium ut ista caueamus, & charitati studeamus.

*Ebraica uerba aliter habent, sed sensui nihil decedit.

^aEbr. illum, mutauit numerum, ut sensus esset clarior.

^bQuidam legunt, ne forte prophanes uniuersum semen.

Præcepta & iud. Deuteronom.

CAP. XXIII.

rem patris sui, neque aliam patris sui reteget.

Qui sunt apud ut ingre-
diantur in cœtum domi-
ni, officia publica ge-
rant, definiuntur.

Introire aut uenire,
hic non simpliciter pu-
to intelligendum esse,
quum se quis alijs im-
miscet, sed dignitate
aliqua aut honesto
officio fungi in cœtu
Domini.

*Potest etiam legi,
occurrerunt.

Non introibit qui laceratis est [testiculis] attritus, aut execto ueretro, in cœ-
tum DOMINI. Mamfer non ingreditur in cœtum DOMINI, ne decima qui-
dem generatione introibit sibi in cœtum DOMINI. Ammonites & Moabites in
congregatione DOMINI non introibit, ne decima quidem generatione quispiam
ex ipsis ingreditur in cœtum DOMINI, idque perpetuo. Causa, quod non anteuer-
terunt uos pane & aqua in uia quum exiretis ex Aegypto, & quod conduxerit ad
uersum te Bileam filiū Beor de Pethor Arā Naharaim, ut te execraretur. At noluit
DOMINVS deus audire Bileam, quin potius cōuertit DOMINVS deus tuus execra-
tionem tibi in benedictionem, nam diligit te DOMINVS deus tuus. Ne quæras
quod ad eorū pacem ac salutē pertineat cunctis diebus tuis in sæculū. Edumæum
ne abomineris, quia frater tuus est: nec abomineris Aegyptium, quandoquidē pe-
regrinus fuisti in terra eius. Filij qui ex eis nati fuerint, tertia tandem generatione
in cœtum DOMINI uenient. Quum egressus fueris exercitu contra hostes tuos,
custodies te ab omni re mala. Si fuerit in te uir, qui non sit mundus ex euentu ali-
quo nocturno, is egrediatur extra castra, nec reuertatur in castra, sed sub uesperā
lauet se aqua, & post solis occasum ingrediatur iterum in castra. Locus quoque sit
tibi extra castra, ad quem foras egrediaris, lignumque præacutum in baltheo, cum
quo foris sedens fodias, conuersusque operias excrementū tuum. Nam DOMINVS
deus tuus uersatur in medio castrorum tuorum, ut te eripiat, & tradat hostes tuos
ante te, & ob hanc causam castra tua sancta sint, ne quam rem obscenam uideat,
& se à te auertat. Ne includas seruū hero suo, qui ereptus ad te [uenit] ab hero
suo, tecum habitabit in medio tui, ubicūque elegerit locum in una ciuitatū tuarum,
ut sibi fuerit uisum, nec inferas ei uim. Ne sit scortum de filiabus Israel, neque
paphiticus sit de filiis Israel. Ne inferas mercedem meretricis aut pretium canis in do-
mum DOMINI dei tui in quocunque uoto, quoniam abominatio est DOMINO deo
tuo utrunque. Ne morsum inferas fratri tuo scœnore pecuniæ, aut scœnore alicuius
esculenti, imò scœnore cuiuscunque rei qua morderi possit. Alienū mordebis scœ-
nore, fratrem autē tuum non mordebis, ut felicitet ac fortunet te DOMINVS deus
tuus in omni re, ad quam extendis manum tuam, in terra ad quam tu proficisceris
ut eam possideas. Quum uotum uoueris DOMINO deo tuo, ne differas prestare
illud, nam DOMINVS deus tuus omnino requiret hoc à te, ne fiat tibi peccatum.
Si uero à uouēdo cessas, non erit in te peccatum. Si quid egressum est è labijs tuis,
fac ut serues & prestes, sicut uouisti DOMINO deo tuo sponte, & quemadmodum
loquutus es ore tuo. Quum ueneris in uineam proximi tui, uuas comedere pro ani-
mi tui desiderio, quantum satis est, at in uas tuum, nihil reponas. Si ueneris in sege
tem proximi tui, spicas manu tua decerpas, falcem autem segeti proximi tui ne ad-
moueas.

Num. 13. 8
22. 2

Bellum.

Scortum.

Vfura.

Votum.

Vinea.

CAPVT XXIII.

Quam quispiā ducit uxorem, maritaueritque eam [sibi,] euenit autem ut hæc
nihil gratiæ in oculis eius impetret, ut si inueniat in ea rem aliquam scœdam,
scribat ei libellum scissionis, quem det ei in manum, & eiiciat eam è domo sua.
Quæ exiens è domo eius, si abiens alijs uiro nupserit, ac is posterior maritus cœpe-
rit eam odisse, scripseritque & ipse ei libellum scissionis, tradideritque ei in manum
eius, amādaueritque eam de domo sua, aut si uir ille posterior, qui illam uxorem du-
xerat, mortuus fuerit, non poterit eam maritus prior, qui illam à se repudiarat, rur-
sus ducere sibi uxorem, quandoquidem polluta est. Nam abominatio hæc est co-
ram DOMINO, & ne feceris peccare terram, quam DOMINVS deus tibi dat, ut hæ-
reditate eam possideas. Quum duxerit quispiam uxorem nouam, ne egrediatur
in militiam, nec quidquam aliud ei iniungatur, sed immunis sit pro domo sua an-
no uno, læteturque cum uxore sua quam duxit. Nemo pignoris loco accipiat infe-
riorem

Matth. 5. 31
19. 2
Mar. 10. 2

De libello repudiij, de
priuilegio noui mariti,
ceterisque charitatis præ-
ceptis.

*Libellus repudiij uul-
go dictus, Ebraeis ex-
cisionis aut extermi-
nij dicitur, q. is libel-
lus semel datus, redi-
tionē omnē uiro adi-
meret ad repudiatā,
ceu resecis ac radici-
tus euulsis rationib.
reconciliandi.

*Pollutio hæc aut cō-
taminatio non crimi-
nalis est aut flagitio-
sa, sed legalis & reli-
giosa, uir enim prior
qui eā abiecerat, pol-
lutam iudicauerat.

riorem & superiorem molarem, nam is uitam oppignorauit. Si deprehensus fuerit quispiam qui fuerit furatus animam ex fratribus suis de filiis Israel, & ad opus suum fuerit eo usus, & uēdiderit eum, morietur fur talis, exuresq; malum ē medio tui. Sis cautus in macula lepræ, obseruaq; diligenter, facietisq; iuxta omnia quæ docuerint uos sacerdotes Leuitici generis: quemadmodū præscripsi eis, sic obseruabitis & facietis. Meminisse oportet quid DOMINVS deus tuus fecerit Mariæ in itinere cum egredere mini ex Aegypto. Quum mutuo dederis aliquid proximo tuo, ne intro eas domū eius, ut pignus illinc tollas, sed sta foris, & uir ille cui tu mutuo dedisti, proferat ad te pignus foras. Quod si uir huiusmodi pauper est, nō dormies in pignore eius, omnino reddes ei pignus quum sol occidit, ut is dormiat in uestimento suo, beneq; tibi ac fausta imprecetur, atq; id iustitia tibi erit coram DOMINO deo tuo. Ne neges aut ui retineas mercenario pauperi & inopi, siue sit de fratribus tuis, siue de peregrinis tuis qui sunt in terra tua atq; intra portas tuas, die suo dabis ei mercedem suam, neq; sol occidat super eum, quoniam pauper est, & ad eam [mercedem] attollit animum suum, ne cōtra te ad DOMINVM clamet, & cedat tibi in peccatum. Non interficientur patres pro filiis, nec filij occidantur pro patribus, sed quisq; pro peccato suo interficiatur. Ne declines iudicium peregrini, & pupilli, neq; pignoris loco uestem uiduę accipias, quin potius memineris quod & tu seruus fuisti in Aegypto, et redemit te DOMINVS deus tuus inde, idcirco præcipio tibi ut hanc rem facias. Quum messueris messē tuam in agro tuo, & oblitus fueris manipuli in agro, ne reuertaris ut illum tollas, sed erit peregrini, pupilli & uiduę, ut felicitet & locupletet te DOMINVS deus tuus in omni opere manus tuę. Quum strinxeris oleam tuam, ne diligētius stringas post te, peregrini, pupilli & uiduę erit. Quum uindemiaueris uineam tuam, ne racemationem facias post te, erit peregrini, pupilli & uiduę. Et memineris te quoq; seruū fuisse in terra Aegypti, idcirco ego præcipio tibi ut hanc rem facias.

CAP. XXV.

SI fuerit obortalis inter aliquos, uenient ad iudicium, & iudicent eos, iustumq; A pronuncient eum qui iustus est, impium uero condemnent. Quid si impius cædendus est, prosternat eum iudex, & iubeat eum cædi in cōspectu suo iuxta impietatem eius, idq; [certo] numero. Quadragenis [plagis] uerberet eum, nec ultra addet, ne fortē si uerberando plura hisce uerbera addita fuerint, frater tuus uilis redatur in oculis tuis. Ne obuincias [os] bouis in tritura sua. Si habitauerint unā fratres, mortuusq; fuerit alter eorum absq; filio, ne nubat uxor demortui alieno uiro foris, sed leuir eius ingrediatur ad eam, & ducat eam sibi uxore, cognationisq; B iure erga eam utat. Et primogenitus quem illa pepererit, succedet in nomē fratris sui defuncti, ut nō deleatur nomen eius ex Israele. Quod si uir ille uxore fratris sui ducere noluerit, ascēdat fratria eius ad portā, dicatq; senioribus, Leuir meus recusat fratri suo suscitare semen in Israele, nec uult me iure propinquitatis ducere. Quē uocabunt seniores ciuitatis suę, & loquentur cum eo. Quod si perstat dicendo, Non placet mihi ut eam ducā, accedat fratria eius ad eum in conspectu seniorum, & detracto calceo leuiri sui de pede eius, spuat coram eo, conceptisq; uerbis dicat, C Sic fiat uiro qui non ædificat domū fratris sui. Vocabiturq; nomen eius in Israele domus spoliati calceo. Si rixati fuerint uiri inter se, alter scilicet cum altero, accesseritq; alterius uxor ut eripiat maritū suum de manu percutiētis eum, missaq; manu sua uerenda eius apprehenderit, abscindas manū eius, nec parcat oculus tuus. Ne sint tibi in sacculo tuo diuersi lapides, magnus scilicet & paruus. Ne sint tibi in domo tua diuersa Ephā, magnū scilicet & paruum. Quin pondus æquū et iustum sit tibi, & Ephā æquum & iustū sit tibi, ut prorogētur dies tui super terram quam DOMINVS deus daturus est tibi. Nam abominatio DOMINO deo tuo est quicūq; ista facit, & quicūq; iniquitatem perpetrat. Memineris quæ fecerit tibi Amalek

Leuitatē istam & inconstantiam in re pudicandis uxoribus dominus auersatur. Ebr. Trāssibit super eum.

Capitur autem anima pro uita, & uita pro uictu quo uita sustentatur.

Vel, Nā hoc pignus uita eius est.

Rursus anima pro homine.

SA causis lepræ potissimū cauere iubet dominus, a murmure, impatientia & inobedientia.

In pignore eius dormire, est manere pignus eius apud te dū dormis, aut tecū per noctare.

Attollere animā ad aliquā rem, est eam desiderare, et inhiare ad eam.

Varia & multa præcepta, quæ hac spectant, ut nihil agatur affectu priuato, nihil crudeliter, omnia suo modo & certo ordine iuris, omnia suo loco & tempore.

Iudices scilicet.

Ascendere ad portā, loquutione Ebraica est ire in forum, seu ad tribunal, ad iudices.

Ebr. Vir & frater eius.

Ebr. Cōfusiones eius ut Germanice sin scham.

Ebr. Ne sit tibi in sacculo tuo lapis & lapis.

Lapis pro pondere, Ephā pro mensura.

Præcepta & iud.

Deuteronom.

in uia quum exiretis ex Aegypto, quomodo occurrerit tibi in itinere, & detrūcarit in extremo agmine tuo lassos quosq̃, & qui erant in extrema parte exercitus tui, cū tu esses lassus & defessus, & non timuerit deum. Quū igitur DOMINVS deus tuus tibi requiem dederit de omnibus hostibus tuis qui circū te sunt, in terra quam DOMINVS deus tuus dat tibi hæreditatem, ut possideas eam, delebis memoriam Amalek sub coelis, ne obliuiscaris.

Exod. 17. 6

CAPVT XXVI.

De primitiis fructibus & decimis, quibus gratitudinem pro innumerabilibus beneficiis dei ostendere deberent, iisq̃ animati ad præceptorum obseruationem.

^aEb. Annunciaui: ponitur autem annunciare pro profiteri, cōfiteri, agnoscere, ut 1. Cor. 11. annunciare moriē domini, laudare, celebrare, &c.

^bQuidam legunt, Syrus pater meus.

^cPossit etiam legi, quos. ^dQui perdidit legūt, sensum reddunt, nam quæ in immunditiam dantur, perduntur, ut in scurras, balas, thrones, &c.

^eQuidā codices non habent domine.

^fAlij, baton, intelligunt pro eo die, quo dominus se populo, & populus se deo obstrinxit & addixit, Exod. 19. & 20. & sic legunt, Tu eodem die addixisti te domino deo tuo, ut esset deus tuus: rursum, Deus addixit se tibi eodem die, ut tu sis ei populus peculiaris: sensus in idem recidit, Deus enim addixit se nobis fœdere perpetuo se fore deū nobis, nos addiximus nos ei, nos fore populum: aut contra, nos petimus ut sit deus noster, ipse petit ut simus populus eius, omnia tamē ex ipso sunt, ipso dicente & efficiēte omnia fuit ex amore scilicet eius erga nos.

Ad obseruationem legis populus obstrinxit, quæ poena transgressionibus, quæ præmia legis obseruatoribus sit constituta.

Præceptum de lapidibus, & præceptum de ara uidetur idem esse.

QUum ingressus fueris in terram quam DOMINVS deus tuus daturus est tibi hæreditatem, possederisq̃ eam, inhabitauerisq̃ eam, tolles de primitiis cunctorum fructuum telluris, quos inuehis de terra tua, quā DOMINVS deus tuus dat tibi, & ponens in sporta, proficisceris ad locum quem eliget DOMINVS deus tuus, ut collocet nomen suum illic, ueniensq̃ ad sacerdotē qui in diebus illis fuerit, dices ad eum, ^aAgnosco hodie DOMINO deo tuo, quod ueni in terram quā DOMINVS patribus nostris daturum se nobis iurauit. Accipietq̃ sacerdos sportam de manu tua, & reponet eam coram ara DOMINI dei tui, & tu conceptis uerbis perges dicere coram DOMINO deo tuo, Syrus pater meus ^bperiturus erat, & descendit in Aegyptū, ibiq̃ peregrinus fuit cum ualde paucis hominibus, at auctus est illic in gentem amplissimam, fortem & multam, afflixeruntq̃ nos Aegyptij, & subiugarunt nos, posueruntq̃ super nos durissimam seruitutem: & quum clamassemus ad DOMINVM deum patrum nostrorum, exaudiuit DOMINVS uocem nostram, uiditq̃ afflictionem nostram, laborem nostrū & oppressionem nostram. Et eduxit nos DOMINVS de Aegypto robusta manu, extētoq̃ brachio & terrore magno, signis & prodigijs, & introducēs nos in locum istum, dedit nobis terram hanc fluentem lacte & melle. Nunc igitur adfero primitiuos fructus telluris, quā dedisti mihi DOMINE. Tu uero dimissis illis coram DOMINO deo tuo, adorabis corā DOMINO deo tuo, lætaberis in omni bono, quod dedit DOMINVS deus tuus tibi & domui tuæ, tu & Leuita atq̃ peregrinus qui est in medio tui. Quumq̃ compleueris dare decimas, omnes scilicet decimas prouentus tui, in anno tertio, qui est annus decimarum, dabis Leuitis, peregrinis, pupillis & uiduis, ut comedant intra portas tuas, & saturentur. Dicesq̃ coram DOMINO deo tuo, Sustuli sanctum de domo, dedi q̃ ipsum Leuitis, peregrinis, pupillis & uiduis, iuxta uniuersa præcepta tua quæ præcepisti mihi: non sum transgressus præcepta tua, nec obliuioni tradidi. Non comedi in dolore meo ex eo, nec ^csustuli quidquam ex eo in immunditiam, neq̃ dedi ex eo quid mortuis, sed audiui uocem DOMINI dei mei, & feci iuxta omnia quæ præcepisti mihi DOMINE. ^dAspice de habitaculo sancto tuo de coelis, & benedic populum tuum Israel, atq̃ terrē quam dedisti nobis, quemadmodum iurasti patribus nostris terram lacte & melle manentem. Hodie DOMINVS deus tuus præcipit tibi, ut facias statuta ista atq̃ iudicia, ut serues & facias ea toto corde tuo, & tota anima tua. Tu hodie fecisti dicere DOMINVM quod uelit esse deus tuus, utq̃ ambules in uijs eius, obserues statuta eius, præcepta eius atq̃ iudicia eius, audiasq̃ uocē eius. Dominus rursum te fecit dicere hodie, ut esses ei populus peculiaris, sicut loquutus est tibi, & custodias omnia mandata eius, & ut ponat te excelsiorem cunctis gentibus quas fecit, ut sis in laudem, & celebre nomen, & in gloriam, & sis populus sanctus DOMINO deo tuo, sicut loquutus est.

Frequens mutatio personarum obseruanda.

Isa. 63. 8 Baruch, 3. 8

Deut. 7. 8

Alludit ad uerba fœderis Gen. 17. & Exodi 20. Exod. 24. 19.

CAP. XXVII.

PRæcepitq̃ Moses & seniores Israel populo, dicētes, Custodite omnia præcepta quæ ego præcipio uobis hodie. Hoc uero fiet, quum traieceritis Iordanem, [ueneritisq̃] in terram quam DOMINVS deus tuus dat tibi, erige tibi lapides magnos, & obduc eos calce, scribeq̃ super eos omnia uerba legis huius quando transieris, eo quod ueneris in terram quam DOMINVS deus tuus dat tibi, terram fluentem lacte & melle, sicut loquutus DOMINVS deus patrum tuorum tibi. Quādo itaq̃ Iordanem traieceritis, erigetis lapides istos, quos ego hodie uobis præcipio, in monte Ebal, & obducetis

Exod. 20. 6 Ios. 8. 6

obducentis eos calce. Aedificabis quoque ibi aram DOMINO deo tuo, aram de lapidibus, super quos ferrum non leuabis, de lapidibus integris aedificabis aram DOMINI dei tui, & sacrificabis super eam holocaustum DOMINO deo tuo. Sacrificabis quoque pacifica sacrificia, & comedes ibi, lætaberisque coram DOMINO deo tuo. Et scribes super lapides omnia uerba legis huius, idque luculenter & clare. Loquutusque est Moyses & sacerdotes Leuitici generis ad uniuersum Israel in hunc modum, Israel ausculta & audi, Hodie factus es populus DOMINI dei tui, audies igitur uocem DOMINI dei tui, & facies præcepta eius, atque statuta eius quæ ego præcipio tibi hodie. Præcepitque Moyses populo illo die, dicens, Hi stabunt ad benedicendum populo super montem Garizim cum transieritis Iordanem, Simeon, Levi, Iehuda, Isachar, Ioseph & Benjamin. Et isti stabunt ad execrandum in monte Ebal, Ruben, Gad, Aser, Zebulon, Dan & Naphtali. Leuite quoque conceptis uerbis dicent ad cunctos Israelitas sublata uoce, Execratus uir ille quicumque fecerit sculptile aut fusile simulachrum, abominationem DOMINI, opus manuum artificis, posueritque illud in abscondito. Et respondebunt uniuersi de populo, & dicent, Amen.

Deut. 9. e

Execratus est qui maledicit patri suo aut matri sue, & dicet omnis populus, Amen.

Execratus qui mouet limitem proximi sui, & dicet omnis populus, Amen. Execratus qui cæcum errare aut impingere facit in itinere, & dicet uniuersus populus, Amen.

Execratus qui declinare facit iudicium peregrini, pupilli & uiduæ, & dicet uniuersus populus, Amen. Execratus qui dormit cum uxore patris sui, quoniam retegat alam patris sui, & dicet omnis populus, Amen.

Execratus qui cubat cum ullo iumento, & dicet omnis populus, Amen. Execratus qui concubitat cum

forore sua, filia patris sui, aut filia matris suæ, & dicet uniuersus populus, Amen.

Execratus qui dormit cum socru sua, & dicet uniuersus populus, Amen. Execratus qui proximum suum clam percussit, & dicet omnis populus, Amen.

Execratus qui accipit munus, ut percussit animam sanguinis innocentis, & dicet uniuersus populus, Amen.

Execratus qui non perfecte præstat uerba huius legis ut faciatis ea, & dicet uniuersus populus, Amen.

CAPVT XXVIII.

Si diligenter audieris uocem DOMINI dei tui, & custodieris fecerisque omnia præcepta mea quæ ego præcipio tibi hodie, ponet te DOMINVS deus tuus excelsio

rem cunctis nationibus terræ. Venientque super te omnes benedictiones istæ, & apprehendent te, si audieris uocem DOMINI dei tui.

Faustus eris in urbe, faustus in agro. Faustus fructus uentris tui, fructus telluris tuæ, atque foetus iumentorum tuorum, foetus bouum tuorum, & gregum ouium tuarum. Fausta sporta tua, atque reliquiae tuæ.

Faustus eris quum ingrederis, faustus quum exieris. Efficiet DOMINVS ut hostes tui qui aduersum te insurgunt, ante te corruant. Per iter unum egredientur aduersum te, & per septem uias fugient ante faciem tuam. Mandabit DOMINVS ut super te [ueniat] benedictio in promptuaria tua, atque in omnia ad quæ admolitus fueris manum tuam, fortunabitque te in terra quam DOMINVS deus tuus dabit tibi.

Eriget te DOMINVS sibi in populum sanctum, sicut iurauit tibi, si mandata dei tui custodieris, & in uis eius incesseris. Omnes populi terræ uidebunt quod nomen DOMINI inuocatum sit super te, & timebunt à te. DOMINVS quoque te relinquet, idque bono [tuo] in fructu uentris tui, in foetu iumentorum tuorum, & in prouentu telluris tuæ, in terra quam iurauit DOMINVS patribus tuis, ut daret [eam] tibi.

Aperiet tibi DOMINVS thesaurum suum bonum, nempe cælum, ut det pluuiam terræ tuæ suo tempore, & ut benedicat uniuerso operi manus tuæ, ut possis mutuo dare gentibus multis, tu uero nihil mutuo accipias.

Ponet quoque te DOMINVS in caput, & non in caudam, erisque duntaxat supra, neque unquam eris infra, si audieris præcepta DOMINI dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie, ut custodias & faciatis.

Ne deflectas à cunctis sermonibus quos ego præcipio uobis hodie, neque ad

^aPotest etiā legi, qui contemptui habet.

^bPossit etiam dici in faustus, infelix, nam Arur & Baruch opponuntur, alterum in faustum significat & infelicem, alterum suum & felicem.

^aPotest etiā legi, Qui non erigit aut rata habet.

^bIncitatur & impellitur animi ad legis observationem, partim utilitatis & premij specie propolita, partim metu suppliciorum.

^aSi cui libet, uulgata uoce (Benedictus,) utatur, nempe qui à nostra abhorret.

^bBenedictio pro omni felicitate & prosperitate ponitur, in corpore, animo, fortunis. Execratio pro omni calamitate & miseria.

^aHæc spiritualis est benedictio ac promissio.

^bAlij legunt, abundare faciet.

^aPromissio potius est quam permissio aut præceptio.

Benedict. & mal. Deuteronom.

dexteram neque ad sinistram, ut eas post deos alios, & eos colas. Quod si uocem DOMINI dei tui non audieris, ut custodias & facias cuncta praecepta eius & statuta eius quae ego tibi praecipio hodie, uenient super te omnes execrationes istae, & apprehendent te. Execratus eris tu in urbe, execratus in agro. Execrata erit sporta tua, & reliquiae tuae. Execratus fructus uentris tui, & fructus telluris tuae, foetus bouum tuorum, & greges ouium tuarum. Execratus in introitu tuo, execratus in exitu tuo. Mittet DOMINVS in te egestatem, conturbationem & increpationem, in omnia quae institueris & quae feceris, donec deleat te, & perdat te subito, propter malitiam studiorum tuorum, quibus me deseruisti. Adhaerescere faciat tibi DOMINVS pestem, donec consumat te de superficie terrae, in quam tu uenis ut eam possideas. Percutiet te DOMINVS tumore, ardore, inflammatione, aestu consumente, siccitate, robigine, aurigine, & insequentur te donec pereas. Erunt tibi coeli super caput tuum aerei, & tellus quae sub te est ferrea. Dabit DOMINVS terrae tuae pluuiam arenam & puluerem, de coelis descendet super te donec fueris deletus. Dabit quoque te DOMINVS prostratum ante hostes tuos, ad quos uno itinere egredieris, & per septem itinera coram eis fugies, erisque ut caput [super te] commoueant omnia regna terrae. Erit praeterea cadauer tuum cibus omni uolucris coeli & bestiae terrae, nec erit qui absterreat. Percutiet quoque te DOMINVS ulcere Aegyptiaco, siccu, scabie fluida, & scabie sicca, ita ut sanari non possis. Percutiet te DOMINVS amentia, caecitate & subita conturbatione cordis. Et eris palps in meridie, quem admodum palpat caecus in tenebris, neque prosper eris in uis tuis: & omnino talis eris, qui uim & iniuriam patiat, quique diripiat, idque cunctis diebus, nec erit qui eripere possit. Vxorem [tibi] desponsabis, & alius cum ea concubet: domum extrues, & non habitabis in ea: uineam quoque plantabis, & non prophanabis eam. Bos tuus macabitur spectantibus id oculis tuis, & tu non comedes ex eo: asinus tuus rapietur a conspectu tuo, nec reuertetur ad te. Oues tuae tradentur hostibus tuis, nec erit qui tibi auxilium ferat. Filii tui & filiae tuae tradentur populo alij, & oculi tui spectantes hoc tabescent super his tota die, nec erit tantum uirum ut sis ferendo. Fructum terrae tuae, & uniuersum laborem tuum comedet populus quem tu non nouisti, erisque omnino talis qui uim & iniuriam patiat, ac conquassetur omnibus diebus. Vafanus quoque eris propter ea quae oculis tuis uidere cogeris. Percutiet te DOMINVS ulcere noxio in gribus & cruribus, quod curari haudquaquam poterit, a planta pedis tui usque in uerticem tuum. Ducet te DOMINVS regemque tuum, quem constitues super te, ad gentem, quam nec tu nouisti, nec patres tui, & seruias illic dijs alijs, nepe lapidi & ligno. Erisque ut a te stupeant, te exemplo utentur, de te linguam acuant omnes populi ad quos te DOMINVS duxerit. Multum seminis proferes in agrum, parum colliges, uastabit illud locusta. Vinas plantabis & coles, sed uinum non bibes neque colliges, eo quod uermis sit illud absumpturus. Oleae erunt tibi per cunctos fines tuos, & tamen non unges te oleo, quia excutietur olea tua. Filios & filias generabis, & nullos habebis, quia abibunt in captiuitatem. Omnes arbores tuas, & fructus terrae tuae perdet aerugo. Peregrinus qui tecum habitat, ascendet, & te sublimior erit, & tu longe infra desidebis. Ipse tibi mutuo dabit, & tu illi nihil dabis mutuo: ipse erit in caput, & tu eris in caudam. Venient denique in te omnes execrationes istae, quae & insequentur te, & apprehendent te, donec consumaris, eo quod non audiuisti uocem DOMINI dei tui, ut custodires praecepta eius atque statuta eius quae praecipit. Erunt in signum & in portentum in te & in semine tuo perpetuo, eo quod non seruias DOMINO deo tuo in laetitia & bonitate cordis tui, quum tamen tibi omnia affluerent: seruias igitur hosti tuo quem immittet DOMINVS tibi, in fame, siti, nuditate, & omnium rerum penuria. Et ponet iugum ferrum super collum tuum, donec te deleat. Excitabit contra te

DOMINVS

^a Alij legunt maledictionem.

^s Alij legunt perditionem.

^b Eb. Ad quae miseris manum tuam: uel, in omnem missionem manus tuae.

^c Pestis est frugum, quae alij ueretur, alij carunculum nominatur.

^d Alij legunt, pallore, alij erugine.

^e Prophanare, est communi facere: sensus est, non uesceris fructu uineae.

^f Zilzal Graeci eryo sibi translulerunt, quod Theophrastus eruginem interpretatur, uitium est segeti: alij magis placet rubigo uel robigo. Quidam genus locustae dicunt zilzal. ^g Poena scilicet istae signa sunt irati dei.

Leuit. 26. b
Thren. 2. f
Mal. 2. a
Baruch 1. d

Mich. 6. d
Aggei 1. b

DOMINVS gentē ē lōginquo ab extremitate terrae, quae inuolabit ut aquila, gentē cuius linguam tu non capies, gentem impudentem facie, quae faciem senis non reuerēbitur, nec miserebitur adulescentis. Hæc comedet foetum iumentorum tuorum, & fructum telluris tuæ, donec te debeat, ut nihil reliquum faciat tibi, neq̃ frumenti, neq̃ uini, neq̃ olei, neq̃ foetus bouum tuorum, neq̃ gregis ouium tuarum, donec te perdat. Et premet te in omnibus portis tuis, donec deiecerit muros tuos sublimes, & munitiones in quas tu per totam terrā tuam fidutiam collocas, & premet te in omnibus urbibus tuis per uniuersam terram tuam, quam dedit tibi DOMINVS deus tuus. Et in hac obsidione & afflictione, quibus te affliget hostis tuus in cunctis urbibus tuis, comedes fructum uentris tui, carnem filiorum tuorum, & filiarum tuarum, quos dedit tibi DOMINVS deus tuus. Oculi uiri teneri & ualde delicatuli qui in te est, inuidebit fratri suo, atq̃ uxori gremij sui, & his qui ex filiis eius reliqui sunt, ne scilicet det alicui eorum de carnibus filiorum suorum quos comedet, quādoquidem ex omnibus sibi nihil aliud reliquum est, in obsidione & afflictione, quibus te affliget hostis tuus in cunctis urbibus tuis. [Mulier] quoq̃ tenera & delicatula, quae in te est, quae præ delicijs & teneritudine nunquam tentauit plantam pedis sui super terram collocare, inuidebit oculo suo uiro gremij sui, filio suo & filiae suae, felicitati quoq̃ suae recēs à se editæ, & filiis suis quos gignet, quoniam comedet eos in secreto, quum iam omnia defunt, in obsidione & afflictione, quibus te affliget hostis tuus in portis tuis. Si non seruaueris ut facias omnia uerba legis huius, quae scripta sunt in libro isto, & nō timueris nomen hoc gloriosum & tremendum, DOMINVM deum tuum, noua quædam, rara & magna atq̃ durabilia uerba, tum etiam infirmitates malas & durabiles, infliget DOMINVS tibi & semini tuo, reducetq̃ in te omnem morbum Aegypti, à quibus tu metuisti, & adhærescent tibi. Omnem quoq̃ languorem, & omnes afflictiones quae non sunt scriptae in libro legis huius, adducet DOMINVS super te, donec te debeat. Et pauci numero [ex uobis] reliqui erunt, quum essetis antea multi ut stellae coeli, quod non audiuiisti uocem DOMINI dei tui. Fietq̃, ut sicut DOMINVS lætatus est de uobis ut uobis beneficeret, & uos multiplicaret, sic lætabitur DOMINVS de uobis ut perdat uos, & ut debeat uos, atq̃ euellemini à superficie terrae in quam tu uenis ut eam possideas. Disijciet quoq̃ te DOMINVS in omnes populos, à fine terrae usq̃ ad finem terrae, ibi seruiēs dijs alijs, quos neq̃ tu neq̃ patres tui nouerunt, ligno nempe & lapidi. Et apud gentes huiusmodi requiem non inuenies, neq̃ erit quo plantam pedis tui colloques, & dabit tibi DOMINVS cor palpitans, cōsumptionem oculorum, & mœrorem animi. Et pendebit uita tua ante te, pauebis nocte & interdiu, nec fidere potes uitæ tuæ. Mane dices, Quis dabit uesperum? Vespero dices, Quis dabit mane? propter pauorem cordis tui, quo pauebis, & propter uisum oculorum quod uidebis. Et reducet te DOMINVS in Aegyptū nauibus, per uiam quam dixi tibi, Non uidebis eam amplius, & uenum exponēris ibidem hostibus tuis in seruos & ancillas, & non erit qui emat. Hæc sunt uerba fœderis quod præcepit DOMINVS Moysi, ut feriret cum filiis Israhel in terra Moab, præter fœdus illud quod ferijt cum eis in Horeb.

CAP. XXIX.

Vocato autem omni Israhel Moyses, dixit ad eos, Vos uidistis omnia quae fecit DOMINVS uobis spectantibus in terra Aegypti, Pharaoni & omnibus seruis eius, atq̃ uniuersae terrae eius, tentationes magnas quas uiderunt oculi tui, signaq̃ illa magna atq̃ portenta. Nec dedit uobis DOMINVS cor ad intelligendū, & oculos ad uidendum, atq̃ aures ad audiendum usq̃ in præsentem diem. Ego quidem duxi uos quadraginta annis per desertum, neosunt uetustate attrita uestimenta uestra super uos, nec calceamentum tuum uetustate consumptum est in pede tuo. Panem non edistis, nec uinū aut siceram bibistis, ut sciretis quod ego sum DOMINVS

^oEbr. Robusta facie, quae non feret uel si scipect faciem senis.

^F Porta pro urbibus.

^oPro inuidebit, legi potest, machinabitur malum.

^oPro felicitate aliflegunt, secundine quae egreditur inter pedes. Sed uidetur de filia recens edita intelligi debere, quae est felicitas matris, aut de filio.

Ebraica uerba hic paulo aliter habent, sed sensus est integer.

^oAlij Israhel ab olim exponunt, & seculis faciet transire super te, ut perpetuae sint poenae, nec statim recedant.

Epilogus.

Exod. 19. a

Deut. 8. a

Enallage numeri & personae.

^A Exaetius quædam ex superioribus refricat, ut eos ad obseruationem legis obliget, ne propter ingratitude in terra pellantur.

deus uester. Et uenistis ad locum istum, egressusq[ue] obuiam nobis Sihon rex Hese-^{Deut. 3. a}
bon, & Og rex Basan congressus est [nobiscum,] quos percussimus. Accipientes
autem terram eorum, dedimus eam in hæreditatem Rubenitis & Gaditis, & dimi-
dia tribui Manasse. Custodietis itaq[ue] uerba fœderis huius, ut faciatis ea, ut pruden-
ter agatis omnia quæ facturī estis. Vos omnes hodie statis coram DOMINO deo
uestro, capita uestra, tribus uestre, seniores uestri, & præcones uestri, atq[ue] omnes
uiri Israelitæ, pubes uestra, uxores uestre, & peregrinus tuus qui est in castris tuis,
à lignatore tuo usq[ue] ad aquatores tuos, ut trāseas in fœdus DOMINI dei tui, & in
iuramentum eius, quod DOMINVS deus tuus hodie ferit tecum, ut erigat te hodie
sibi in populum, & ipse sit tibi deus quemadmodum pollicitus est tibi, & quemad-
modum iurauit patribus tuis, Abrahamo scilicet, Isaac & Iacob. Non autem uobis
solum duntaxat ego ferio pactum istud & iuramentum istud, sed & cum omni eo
qui hodie apud nos hic stat corā DOMINO deo nostro, & cum eo qui hodie non
est hic nobiscum. Vos enim scitis qualiter habitauerimus in terra Aegypti, & quo
modo transierimus per medias gentes per quas transistis. Vidistis quoq[ue] abomi-
nationes earum, & idola earum, lignum & lapidem, argentū & aurum, quæ apud
illos erāt. Ne fortē sit in uobis uir aut mulier, familia aut tribus aliqua, cuius cor se
auertat hodie à DOMINO deo nostro, ut abeat & seruiat dñs gentium istarū, & ne
fortē sit in uobis radix germinans fel & absynthium. Sed & quum audierit uerba
execrationis huius, felicitatē sibi promittat in corde suo, dicēs, Pax erit mihi, etiam
si incesse- ro iuxta libidinem cordis mei, ut finiatu-
r ebria cum sitiēte. Non uult DO-
MINVS huic propitiu- s esse, sed tum fumabit furor DOMINI, & indignatio eius ad
uersus uirum talem, & cubabit super eum omnis execratio quæ scripta est in hoc li-
bro, delebitq[ue] DOMINVS nomen eius sub cœlo. Separabitq[ue] DOMINVS eum ad
malum ex omnibus tribubus Israel, iuxta omnes execrationes fœderis, quod scri-
ptū est in libro huius legis. Et dicet generatio posterior, scilicet filij uestri, qui post
uos exorientur, & alienus qui ueniet de terra remota, quum uisuri sunt uerba hu-
ius terræ, & languores quibus DOMINVS illā languere facit, sulphure & sale exu-
rentibus uniuersam terram eius, ut seminari non possit, non germinante neq[ue] exo-
riēte in ea ulla herba, sicut in loco subuersionis † Sodomæ & Aemoræ, Admæ &^{Gen. 19. e}
Zeboim, quas subuertit DOMINVS in ira sua atq[ue] in furore suo, dicent inquam om-
nes gentes, Cur DOMINVS huic terræ sic fecit? Quæ est ira furoris tam immēsi?
Et respondebūt, Quod fœdus DOMINI dei patrum suorum deseruerint, quod pe-
pigit cum eis quum educeret eos de terra Aegypti, nam abierunt & serui-
erunt dñs alijs, adoraueruntq[ue] eos, deos quos non cognouerunt, & quos non diuisit eis, &
exarsit furor DOMINI contra terram istam, ut induceret super eam omnem execra-
tionem quæ scripta est in libro isto: & euulsit eos DOMINVS de terra eorum in ira,
furore & indignatione magna, disiecitq[ue] eos in terram aliam, ut testatur hæc dies.
† Abscondita DOMINO deo nostro, reuelata uero ad nos & ad filios nostros [atti-
nent] dum durat sæculum, ut faciamus omnia uerba legis huius. **CAP. XXX.**
QUum itaq[ue] uenerint super te omnia ista, nempe benedictio & execratio, quæ
ego posui ante faciem tuam, † & reuocabis ad cor tuum, apud cunctas gen-
tes ad quas te propulerit DOMINVS deus tuus, conuersusq[ue] fueris ad DOMINVM
deum tuum, uociq[ue] eius obedieris iuxta omnia quæ ego præcipio tibi hodie, tu &
filij tui, toto corde tuo atq[ue] tota anima tua, conuertet quoq[ue] DOMINVS deus tuus
captiuitatem tuam, & intimis uisceribus miserationis afficietur erga te, & conuer-
sus colliget te de cunctis populis, in quos te dispersit DOMINVS deus tuus. Etiam si
fueris eiectus tu usq[ue] ad fines cœlorum, illinc te colliget DOMINVS deus tuus, atq[ue]
inde te tollet. Et introducet te DOMINVS deus tuus in terram quam possederunt
patres tui, & possidebis eam, benefacietq[ue] tibi, & multiplicabit te magis quā pa-
tres

^a Alij legūt, præfecti.

^b Alij legūt, Calones
& luxas.

^c Alij pro iuramento
execrationē legunt.

^c Alij legunt, fœdita-
tes & excrementa.

^c Alij legunt, ut adda-
tur ebria sitiēti: alij,
ut addatur madidus
sicco.

^c Alij sic legunt, Ar-
cana domini dei no-
stri nobis reuelata
sunt.

^a Ostendit peccantibus
esse reditum per poen-
itentiam ad dei misericor-
diam.

Gen. 19. e

Reg. 9. b
Ierc. 22. c.

Doctrina con-
tra desperatio-
nem.
Plal. 105. d

2. Mach. 1. 6

tres tuos. Et circuncidet DOMINVS deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, ut diligas DOMINVM deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, ut uiuas. Poneret quoque DOMINVS deus tuus omnes execrationes istas super hostes tuos, & super eos qui te oderunt, & qui te persequuntur, siquidem tu reuersus audieris uocem DOMINI, atque feceris omnia praecepta eius quae ego mando tibi hodie. Et eximium te faciet DOMINVS deus tuus in omni opere manus tuae, in fructu uentris tui, & in foetu iumentorum tuorum, & in fructu terrae tuae ad bonum, quoniam reuertetur DOMINVS, ut letetur super te bono [tuo,] sicut letatus est super patres tuos, si modo audieris uocem DOMINI dei tui, ut custodias praecepta eius, & statuta eius quae scripta sunt in libro legis huius, & si conuersus fueris ad DOMINVM deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua. Etenim praeceptum istud quod ego tibi praecipio hodie, non est absconditum a te, nec tam remotum. Non est in coelis, ut dicas, Quis ascendet nobis in coelos, ut ipsum nobis adferat, annuncietque nobis illud, ut faciamus ipsum. Nec est ultra mare, ut dicas, Quis transiat nobis mare, & adferet nobis, & annunciet nobis ut ipsum faciamus. Sed ualde propinquum est tibi uerbum, in ore tuo, & in corde tuo, ut facias [illud.] Ecce posui hodie ante te uitam atque bonum, mortem denique & malum. Nam ego praecipio tibi ut diligas DOMINVM deum tuum, ut incedas in uis eius, atque custodias praecepta eius, statuta eius atque iudicia eius, ut uiuas & multipliceris, fortuneturque te DOMINVS deus tuus in terra, ad quam tu iam uenis ut eam possideas. Sin retrospexerit cor tuum, & non obedieris, sed impulsus adoraueris deos alios, seruiuerisque eis, denuncio uobis hodie quod certissime peribitis, nec prorogabitis dies super terram, ad quam tu transmissio lordanis iam uenis ut eam possideas. Obtestor hodie aduersum uos coelum & terram, uitam & mortem proposui uobis, benedictionem & execrationem: elige igitur uitam, ut uiuas tu & semen tuum, ut scilicet diligas DOMINVM deum tuum, & obedias uoci eius, adhaereasque ei, quoniam ipse est uita tua, & longitudo dierum tuorum, ut habites super terram, quam iurauit DOMINVS patribus tuis, Abrahamo, Isaac & Iacob, ut [ipsis] eam daret.

CAPVT XXXI.

Abiens itaque Moses, loquutus est uerba ista ad omnem Israel. Et dixit ad eos, Ego hodie sum natus centum & uiginti annos, nec possum ultra egredi & ingredi, & dixit DOMINVS ad me, Tu non transibis Iordanem istum, DOMINVS deus tuus ipse transibit ante te, & delebit gentes istas ante te, tu uero possidebos eas. Iehosua quoque ille praecedet te, quemadmodum loquutus est DOMINVS. Et faciet DOMINVS eis quemadmodum fecit Sihon & Og regibus Amorrhæorum, atque terrae eorum quos ipse exterminauit. Tradeturque eos DOMINVS ante faciem uestram, ut faciatis eis iuxta totum hoc praeceptum quod mandauit uobis. Fortes igitur estote & agite gnauiter, ne timeatis neque terremini ab ipsis, quia DOMINVS deus tuus ipse comitatur te, non faciet te remissum, neque deseret te. Vocauit autem Moses Iehosua, & dixit ad eum in oculis totius Israel, Fortis esto, & gnauiter age, quoniam tu ingredieris cum populo isto in terram, quam iurauit DOMINVS patribus eorum, ut daret eis, & tu diuides eis eam in hereditatem. Sed & DOMINVS ipse praecedet te, & ipse aderit tibi, nec remissum te faciet, nec te deseret: ne ergo timeas, ne animo fragaris. Et scripsit Moses legem istam, & tradidit eam sacerdotibus filiis Leui, qui portabant arcam foederis DOMINI, atque cunctis senioribus Israel, praecipitque Moses eis hisce uerbis, A fine septem annorum in statum festum anni remissionis in solennitate tabernaculorum, quando conuenit cunctus Israel, ut appareat in conspectu DOMINI dei tui, in loco quem sibi elegerit, leges hanc legem coram uniuerso Israele ipsis audientibus. Congregabis autem populum, uiros, mulieres, & pubem, sed & peregrinum tuum qui est intra portas tuas, ut audiant, & ut discant, timeantque DOMINVM deum uestrum, custodiantque & obseruent omnia uerba legis

^a Alij legunt, abundante te faciet.

^b Alij legunt, impossibile aut difficile, obscurum, mirabile, mirificum, rarum, inusitatum, innotum, nam uox Ebraea haec omnia significat.

Rom. 10. b
Dilutio cauiti
quod ignorans
tam praecit.

Moses moritur.

Deut. 3. d
Num. 27. e

Num. 31. e

Deut. 7. a

Num. 27.

^A Consolatur eos, ne concidant ob mortem eius, successorem instituit Iosua, & legem eis commendat.

^a Alij legunt, expelles eas.

^b Aliqui legunt, a principio, ut supra 15. cap. annotatum est.

Moses moritur. Deuteronom.

huius. Filij quoque eorum qui nihil nouerunt, audiant & discant, ut timeant DOMINUM deum uestrum cunctis diebus quibus uiuetis super terram, in quam uos tradito Iordane introitis ut eam possideatis. Et dixit DOMINVS ad Moſen, Ecce appropinquarunt dies tui ut moriaris, uoca igitur Iehosua, & collocate uos in tentorium constitutionis, ut dem ei mandata. Abijt ergo Moſes & Iehosua, & statuerunt se in tentorium constitutionis. Et apparuit DOMINVS in tentorio in columna nubis, stetitque columna nubis super ostio tentorii. Et dixit DOMINVS ad Moſen, Ecce tu dormies cum patribus tuis, & surget populus & scortabitur [sequendo] deos alios, huius terrae scilicet in quam ueniet, deseret me, & irritum faciet foedus meum quod pepigi cum eo. Et irascetur furor meus in eum in die illo, deseramque eos, & abscondam faciem meam ab eis, eritque in deuoratione, & apprehendent eum multa mala, & afflictiones, ut dicturus sit illo die, An non ideo me ista mala apprehendunt, quod deus non est in medio mei? Eodem die ego omnino abscondam faciem meam propter uniuersum malum quod facit, nempe quod se conuertit ad deos alios. Nunc igitur scribite uobis canticum istud, & doce ipsum filios Israel, & infer hoc ori ipsorum, ut sit mihi canticum istud in testem contra filios Israel. Nam introducam eum in terram quam iuraui patribus eius, fluentem lacte & melle, & comedens satiabitur & pinguescet, conuertetque se ad deos alios, & seruiet eis, & irritabunt me, & irritum facient foedus meum. Cumque acciderint ei multa mala atque afflictiones, respondebit ei canticum istud coram eo tanquam testis, quoniam nunquam excidet semini eius ex ore. Nam cognoui figmentum cordis eius, quod ipse hodie facit, antequam introducam eum in terram quam iuraui. Scripsit igitur Moſes canticum istud eadem die, & docuit ipsum filios Israel. Praecepitque Iehosua filio Nun, dicens, Corroborare & esto robustus, quoniam tu introduces filios Israel in terram quam iuraui eis, & ego ero tecum. Factumque est ut cessasset Moſes scribere uerba legis huius in libro, & consummasset ea, praecipit Moſes Leuitis portantibus arcam foederis DOMINI, dicens, Accipite librum legis huius, & reponite eum in latere arcae foederis DOMINI dei uestri, ut sit ibi contra te in testimonium. Ego enim noui rebellionem tuam, & ceruicem tuam prefractam, etenim etiamnum hodie quum adhuc sum uobiscum uiuens, estis rebelles DOMINO, quanto ergo magis post mortem meam? Congregate ad me omnes seniores tribuum ueststrarum, & praefectos uestros, ut loquar in auribus eorum uerba ista, & obtester aduersum eos coelum & terram. Noui enim quod post mortem meam certissime perperam agetis, & deficietis de uia quam praeci uobis, occurretque uobis tandem malum, quoniam perperam agetis in oculis DOMINI, ut prouocetis eum per opus manus uestrae. Loquutusque est Moſes in auribus totius coetus Israelitici uerba cantici huius, donec compleisset ea.

CAPVT XXXII.

Avdite coeli nam loquar, audiatque terra uerba oris mei. Stillabit ueluti pluuia doctrina mea, fluet ut ros eloquium meum, sicut imber pluuius super herbam, & sicut stillae super plantulas. Quoniam inuocabo nomen DOMINI, tribuite magnificentiam deo nostro. Opus petre illius solidum est, quoniam omnes uiae eius sunt iudicium, deus uerax, absque uanitate, iustus & rectus est. Peruersa haec & detorta generatio corrumpit sibi, non filij eius in maculis suis. Hoccine repeditis DOMINO? popule stulte & non sapiens: an non ipse est pater tuus qui te comparauit? qui te fecit? qui te firmauit? Memineris dierum priscorum, expendite animo annos priorum saeculorum; interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi: senes tuos, & dicent tibi. Quum altissimus possessiones distribueret gentibus, quumque dispergeret filios hominum, constituit limites populorum pro numero filiorum Israel. Quoniam pars DOMINI populus eius, & Iacob funiculus hereditatis eius. Inuenit eum in terra solitudinis, in uasto [loco] ululatus & deserto. Circumduxit eum, & erudiuit

*Alij, blasphemabit.

*Alij legunt, morosi, molesti.

*Ebr. Corrumpendo corrupetis.

Recitat Moſes carmen coram populo, & procul spectat terram quam non ingreditur.

*Aliqui legunt pro inuenit satisfecit uel suffecit.

Enallage personarum.

Dominus praecipit Iehosua.

Doctrina.

Opera dei.

Gene. 12.

Gene. 9. Exod. 17.

Exod. 19.

Ingratitudo.

Rom. 10. d
Ierem. 17. c1. Reg. 2. b
Tob. 13. a
Sap. 16. b

2. Mach. 7. b

erudiuit eum, custodiuitque eum perinde ac pupillam oculi sui. Quemadmodum aquila excitans nidum suum, & super pullos suos uolitans, expandensque alas suas tollit illum, & portat eum super alas suas. Solus DOMINVS duxit eum, & non fuit cum eo deus alienus. Inuexit eum in sublimitatibus terrae, ut comederet prouentus agrorum, deditque ei ut sugeret mel de petra, oleumque est durissimo saxo, butyrum bouum, & lac ouium, cum adipe arietum pinguium, & hircorum, cum adipe delictissimi tritici, & sanguinem uuae biberet meracum. Et pinguis factus rectus calcitrauit: crassus factus es, obesus, & adipe obductus. Dereliquit deum factorem suum, & ingratus fuit petrae salutis suae. Ad indignationem eum alienis [dijs] prouocauerunt, abominationibus eum ad iracundiam concitarunt. Sacrificauerunt caecodæmonibus, non deo, dijs quos non nouerunt, nouis qui nuper exorti sunt, quos patres uestri nihil reueriti sunt. Petra quae te genuit oblitus es, excidit tibi deus qui te parturit. Et uidit DOMINVS, & irritatus est, propter prouocationem filiorum suorum & filiarum suarum. Et dixit, Abscondam faciem meam ab eis, spectabo quid tandem [facturi sint] illi. Quonia generatio est peruerfa, filij in quibus nulla est fides. Ipsi prouocauerunt me ad indignationem in eo qui non est deus, ad iracundiam me concitarunt uanitatibus suis, & ego quoque prouocabo eos in eo qui non est populus, in gente stulta irritabo eos. Quoniam ignis succensus est in furore meo, & exardescet ad infimos inferos usque, deuorabitque terram cum fructu eius, & inflammabit fundamenta montium. Congregabo super eos mala, sagittas meas euacuabo in eos. Adusti fame, consumpti ardenti lue, & amara aegritudine, quin & dentes bestiarum immittam in eos, cum furore serpentium in puluere. Foris orbabit gladius, in penetralibus terror, tam iuuenem quam uirginem, lactentem cum uiro cano. Statueram quidem quod disjungere uellem eos per angulos [terrae,] tollereque memoriam eorum est mortalibus, nisi ferociam hostium uertus essem, ne forte hostes eorum sibi id arrogarent, ne forte dicerent, Manus nostra excelsa, & non DOMINVS, operatus est uniuersum hoc. Quoniam gens est quae perdit consilia, neque est eis intelligentia aliqua. O si saperent intelligerentque hoc, expenderentque quid tandem futurum sit ipsis. Quomodo persequeretur unus mille, & duo fugarent decem millia, nisi petra eorum uendidisset eos, & DOMINVS concludisset eos? Nam petra eorum non est ut petra nostra, [huiusque rei] & hostes nostri iudices sunt. Quoniam de uinea Sodomorum uitis eorum, atque de aruis Amorrae. Vua eorum uua fellis, botrus amarissimus eis. Virus draconum uinum eorum, & fel aspidum saeuum. An non hoc repositum est apud me, & obsignatum in thesauris meis? Ultio mihi est & repensio ad tempus, labetur pes eorum, appropinquat dies quo perdantur ipsi, & festinant quae imminet eis. Quoniam iudicabit DOMINVS populum suum, & in seruis suis se solabitur, nam uidebit uires eorum abiisse, & in nihilum abiisse conclusum & derelictum. Et dicet, Vbi sunt dii eorum, petra in quem sperauerunt? Quorum adipem ex sacrificijs comederunt, & quorum uinum in libaminibus biberunt. Surgant & opitulentur uobis, sint uobis in latibulum. Videte igitur quod ego, ego inquam ipse sum DOMINVS, & non est deus praeter me: ego occido, & rursus uiuifico: ego uulnus infligo, & ego medebor, nec est qui est manibus meis eripere possit. Quonia sublata manu mea in coelum, dicam, Vivo ego in aeternum. Quum exacuero fulgorem gladii mei, tum manus mea apprehendet iudicium, rependamque ultionem hostibus meis, simulque odiatibus me rependa. Imbuam sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes, propter sanguinem occisorum, propterque captiuos, ut hosti summatim ultiones [rependam.] Excitate o gentes ad iubilum populum eius, quoniam sanguinem seruorum suorum ulciscetur, & uindictam rependet hostibus suis, & propitius erit terrae suae & populo suo. Veniens itaque Moses, loquutus est

^b Alij legunt, arietum Basan, quae regio est fecundissima.

^c Ebr. Cum adipe renum frumenti: alij reserunt adipem & renes ad hircos, sed simpliciter est, similitudine praestantissima & optima.

^d Ebr. Biberes, sed nolui mutare personam tam subito, sunt creberrimae heteros personarum, quas ad claritatem moderatus sum sententiae.

^e Alij legunt, stulte egit cum petra salutis suae.

^f Venenū serpentum intelligit.

^g Alij, absynthij.

^h Solari est explere cupidinem ulciscendi.

ⁱ Alij poenitudine dicitur, uel miserebitur.

^k Comederunt alij ad deos, alij ad ludaeos reserunt.

^l Ebr. inebriabo.

^m Aliqui legunt, a capite nudatorum: alij, a capite ultionum hostis.

Moses moritur Deuteronom.

G omnia uerba cantici huius in auribus populi, ipse & Hosea filius Nun. Et quum finem fecisset Moses, quumq; loquutus esset omnia uerba hæc ad uniuersum populum Israel, dixit ad eos, Ponite cor uestrum ad omnia uerba quæ ego testificor uobis hodie, præcipientisq; ea filiis uestris, ut custodiant & faciant omnia uerba legis huius: nec sit uobis hic sermo uanus, quoniam est uita uestra, & in hoc uerbo prolongabitis dies super terram, ad quam uos transmissio lordane proficiscimini ut eam possideatis. Et loquutus est DOMINVS ad Moysen eodē die in hæc uerba, Ascēde montem istum Abarim, montem Nebo, qui est in terra Moab ē regio ne Hiericho, & contemplare terram Chanaan quam do filiis Israel possidendam, & morere in monte in quem tu ascendis, colligerisq; ad populos tuos, quemadmodum mortuus est Aharon frater tuus in monte Hor, & collectus est ad populos suos, eo quod præuaricati estis cōtra me in medio filiorum Israel iuxta aquas Meruba in Kades deserti Zin, quod me non sanctificastis in medio filiorū Israel. E regione spectabis terram hanc, illuc autem nō uenies, ad terram inquam quam ego do filiis Israel.

CAP. XXXIII.

Benedicte iā moriens populo, eiq; iusta imprecatur ualedicens, si muti sāt illorū prænuntia.

Ebr. Et fuit in rectitudine rex, quod Ebr. i pro Israele exponunt.

A Hæc est benedictio qua benedixit Moyses uir dei filios Israel ante mortē suam, dixitq; DOMINVS de Sina uenit, & ortus est eis ex Seir, illuxit de monte Pharan, & uenit cum decem millibus sanctorum, à dextris ignea lex ad eos. Et uehementer diligit populos, omnes sancti eius sunt in manibus tuis. Et ipsi inserti in tra pedes tuos, accipient ex uerbis tuis. Legem præcepit nobis Moyses hæreditariam cœtui Iacob. Et fuit æquabilis rex, quum se cōgregarent capita populi, simulq; tribus Israel. Viuat Ruben, & nō moriatur, sintq; homines illius pauci numero. Et hæc est [benedictio] Iuda. Et dixit, Audi DOMINE uocē Iuda, & ad populum suum duc eum: manus eius multæ erunt ei, tu opem ei feres contra hostes suos. Et ad Leui sic dixit, Thumim sunt tui, tui sunt Vrim, uiroq; qui in te pius fuerit, quem tentasti in Massa, & quem ad cōtentionem prouocasti ad aquas Meriba. Qui dicit patri suo & matri suæ, Non uidi eum, & fratres suos non cognouit, neq; filios suos agnoscit, quoniā custodiuerūt eloquia tua, & fœdus tuum tenaciter seruabunt. Docebunt ipsum Iacob iudicia tua, & Israelem legem tuam. Incensum ponent coram naribus tuis, & holocaustum in aram tuam. Benedic DOMINE opibus eius, & opus manuum eius tibi probetur. Contūde lumbos eorum qui insurgunt aduersus eum, & eorum qui odio eum habent ne insurgant. Ad Benjamin dixit, Dilectus DOMINI securus habitabit iuxta eum, inumbrabit super eum tota die, & inter humeros eius habitabit. Ad Ioseph dixit, Benedicta est à DOMINO terra eius à delicatissimis et dulcissimis fructibus cœli, à rore, & ab abyssu inferne cubatē, à delicatissimis & dulcissimis fructibus solis, & à delicatissimis ac delicatissimis fructibus mensium, & à capitibus montium orientalium, & à delicatissimis fructibus collium qui iam olim fuerunt, à fructu delicatissimo terræ, & à copia eius. Et fauor habitantis in rubo, ueniat in caput Ioseph, & in uerticem Nazaræi inter fratres suos. Decor eius ut primogeniti bouis illius, & cornua illius ut cornua unicornis, quibus populos deturbabit pariter usq; ad fines terræ, atq; hæc sunt decē millia Ephraim, & ista millia Manasse. Ad Zebulon ait, Lætare Zebulon in exitu tuo, & Isachar in tabernaculis tuis. Populos ad montem uocabunt, ubi sacrificabunt sacrificia iustitiæ, quoniam inundationem marium fugent, & reconditos thesauros arenæ. Et ad Gad dixit, Benedictus qui dilatat Gad, ut leo moratur, qui lacerat brachium cum uertice. Primū sibi prospexit, quod illic esset portio legislatoris laqueati, & ueniet cum principibus populi, & faciet iustitiam DOMINI, atq; iudicia eius cum Israele. Ad Dan ait, Dan catulus leonis, desilit à Basan. Et ad Naphtali dixit, Naphtali satur est [diuino] beneplacito, atq; plenus benedictione DOMINI, Occidentem & Meridiē occupabit. Ad Aser quoq; ait,

Num. 20. d 37. e

Exod. 17. e Num. 20. g 27. c

Enallage personæ subtra, & multū numeri.

De Vrim & Thumim uide Exod. 28. Exod. 17.

Benedicta, fertilissima, feracissima.

Exod. 9. a

Fauor in rubo, pro deo ipso qui in rubo apparuit.

Ebr. Eiectione lunæ, eiectionem autem matorum est fructus, lunæ cursu menses cōstant, in quibus fruges maturefcunt.

ait, Aser benedictus ob filios, gratus fratribus suis, in oleo tingeret pedē suum. Ferrum & æs sub calceamentis tuis, & longæuus eris in senectute tua. Non est deus ut [deus] Israelis, qui cœlos inequitat, auxiliator tuus, & magnificentia eius æther est, qui iam olim habitatio dei est, & inferne brachia in mundo [extendit]. Et expellet ante faciem tuam hostem, & dicit, Vastato. Habitabit itaq; solus Israel securus, & oculus Iacob ad terram frumenti & uini, quin & cœli eius stillabūt rorem. Beatus es tu ô Israel, qui tui similis ô popule? saluus in DOMINO, qui est clypeus auxilij tui, & gladius gloriationis tuæ. Et mentientur tibi inimici tui, & tu calcabis in excelsis eorum.

CAP. XXXIII.

A Scendit itaq; Moses ex campis planis Moab in montē Nebo, & in uerticem collis qui est e regione Iericho, ostenditq; illi DOMINVS uniuersam terram Gilead usq; Dan, & omnē Naphtali, & terram Ephraim atq; Manasse, & omnem terrā Iuda usq; ad mare nouissimum. Meridiem deniq; & campestrem planitiem Iericho, quæ est ciuitas palmarum, usq; Zoar. Et ait DOMINVS ad eum, Hæc est terra quam iuraui Abrahamo, Isaac & Iacob, & dixi, Semini tuo dabo eam, ostendi tibi eam ut oculis tuis uideres, illuc uero nō introires. Mortuus igitur est Moses seruus DOMINI in terra Moab iuxta os DOMINI. Et sepeliuit eum in ualle in terra Moab contra domum Peor, & nullus hominum cognouit sepulchrum eius in hunc usq; diem. Erat autem Moses natus centum & uiginti annos quum moreretur, oculi eius non caligabant, maxillæ eius nihil defecerant. Deflerunt itaq; filij Israel Mosē in planitie campestri Moab triginta diebus, & cōpleti sunt dies fletus & luctus Mosi. Iehosua uero filius Nun repletus est spiritu sapientiæ, eo quod posuerit Moses manus suas super eum, obediuntq; filij Israel ei, & fecerūt sicut præceperat DOMINVS Mosi. Et non surrexit propheta amplius in Israel sicut Moses, quem nosset DOMINVS facie ad faciem, secundum omnia signa & prodigia, propter quæ miserat eum DOMINVS, ut faceret in terra Aegypti, corā Pharaone & omnibus seruis eius, atq; coram uniuersa terra eius, & secundū cunctam manum robustam, & omnem terrorem magnū quem fecit Moses in oculis totius Israelis.

^a Alij legunt, in fortitudine tua. Ebr. secundum dies tuos senium tuum.

^A Moses ascenso monte moritur, sit in morte publicus luctus.

Occiduum scilicet.

^a Vel, uiror eius non fugerat.

Liber Iosue, Hebraice Iehosua.

CAPVT I.

ACTV Muero est post mortē Mosi serui DOMINI, ut loqueretur DOMINVS ad Iosua filiū Nun ministrū Mosi in hanc sententiam, Moses seruus meus mortuus est, surge itaq; & trañce Iordanem istum, tu & omnis populus iste, in terram quam ego do eis, nempe filijs Israel. Omnem locum quem calcauerit planta pedis uestri, tradidi uobis, quemadmodū loquutus sum ad Mosē, A deserto & Libano isto, usq; ad fluuium magnū, fluuium inquam Euphraten, omnis terra Hithæorum usq; ad mare magnum contra occasum solis erit limes uester. Non se statuet quisq; cōtra faciem tuam cūctis diebus uitæ tuæ: quemadmodum fui cum Mose, [sic] ero tecum, non faciam te remissum, neq; deferam te. Sis igitur fortis & robustus, tu enim diuides in hæreditatem populo huic terram quam iuraui patribus eorum, ut darem [eam] illis, modo tu sis fortis & admodū robustus, ut custodias & agas secundum uniuersam legem quam præcepit tibi Moses seruus meus. Nerecedas ab ea neq;

^A Post mortē Mosi imperator fit Iehosua, qui mandata à deo accipit.

Deut. 33. b

Heb. 13. a

Lesio Deuteronomij.

ad dexteram, neque ad sinistram, ut prudenter agas in omnibus in quibus incedis. Non recedet liber legis huius ab ore tuo, sed meditaberis in eo die noctuque, ut custodias & agas iuxta omne illud quod scriptum est in eo, tunc enim prosperum reddes iter tuum, tunc prudenter ages. An non precepi tibi, Sis fortis & robustus, ne formides, neque animo fragaris: quoniam ego DOMINVS deus tuus adsum tibi in omnibus ad quæ tu proficisceris. Præcepit igitur Iehosua præfectis populi, dicens, Transite per media castra, & præcipite populo in hanc sententiam, Parate uobis uaticum, adhuc enim intra tres dies transietis Iordanem hunc, ut ueniat in terram, eamque occupetis, quam DOMINVS deus uester daturus est uobis ut possideatis eam. Ad Rubenitas quoque & Gaditas, atque ad dimidiam tribum Manasse loquutus est Iehosua, dicens, Meminisse [oportet] uerbi quod præcepit uobis Moses seruus DOMINI hisce uerbis, DOMINVS deus uester quietem dedit uobis, deditque uobis terram hanc, uxores uestræ, pubes uestra, & pecora uestra manebunt in terra quam dedit uobis Moses cis Iordanem, uos autem quicumque uiri sunt fortes, transibitis in primipilari ordine ante fratres uestros, auxiliumque illis feretis, donec

^a Aliqui legunt, quin quageni: aliqui ac cincti.

DOMINVS requiem dederit fratribus uestris sicut uobis, & possideant quoque ipsi terram quam DOMINVS deus uester dat eis, & tunc redibitis ad terram hereditatis uestræ, possidebitisque eam, quā dedit uobis Moses seruus DOMINI cis Iordanem ad solem orientem. Et responderunt ipsi Iehosue dicentes, Omnia quæ præcepti sunt nobis faciemus, & ad omnia ad quæ miseris nos ibimus, sicut obediuimus in omnibus Mosi, sic quoque obediemus tibi, modo sit DOMINVS deus tuus tecum sicut fuit cum Mose. Quicumque rebellis fuerit ori tuo, & uerbis tuis non obedierit in omnibus quæ ei mandaueris, interficiatur, modo age fortiter & strenue. CAP. II.

Mittuntur exploratores, qui à Rahab excesserunt, salui redierunt.

Misit itaque Iehosua filius Nun de Sittim duos uiros, qui arte quadam & occulte explorarent, hisce mandatis, Ite & perspicite terram atque Iericho. Qui abeuntes diuerterunt in domum cuiusdam mulieris quæ erat caupona meritoria, cui nomen fuit Rahab, & quieuertunt illic. Annunciatum est autem regi Iericho hisce uerbis, En uenerunt huc uiri ista nocte de filiis Israel, ut terram explorent. Misit itaque rex Iericho ad Rahab huiusmodi mandatis, Profer uiros qui tecum diuerterunt, quique ingressi sunt domum tuam, uenerunt enim ut uniuersam terram explorent. Tollens autem mulier duos illos uiros, abscondit eos, dixitque, Sic est, uenerunt quidam uiri ad me, sed ignorauit unde nam essent: quumque iam tenebresceret, claudendaque iam esset porta, egressi sunt uiri, nec scio quò abierint uiri illi, insequimini eos festinanter, apprehendetis nimirum eos. At ipsa duxit eos sursum super tectum, absconditque eos sub cauliculis lini qui structi erant ei sub tecto. Ciues uero insequuti sunt eos per uiam Iordanis ad uada usque. Porta autem clausa est posteaquam egressi sunt qui eos insequabantur. Porro antequam quieti se dedissent uiri illi, [mulier] ascendit ad eos supra tectum, dixitque ad uiros, Noui quod DOMINVS tradiderit uobis hanc terram, inuit enim terror uester super nos, omnesque terre huius habitatores consternati sunt metu uestri. Siquidem audiuius qualiter exicauerit DOMINVS aquas maris carectosi ante uos quum exiretis ex Aegypto, & quæ feceritis duobus regibus Amorrhæorum, qui ultra Iordanem fuerunt, nempe ipsi Sihon & Og quos omnino excidistis: quo audito, liquefactum est cor nostrum, neque perstat amplius spiritus in quoquam metu uestri, quoniam DOMINVS deus uester ipse est deus in cælis superne, & subtus in terra. Nunc igitur iurate mihi quæso per DOMINVM, quandoquidem ego in uos benigna fui, uos quoque beneficium sitis præstituri domui patris mei, [uiusque rei] detis mihi symbolum haud fallax. Conseruate in uita patrem meum & matrem meam, fratres meos & sorores meas, & quidquid illi habent, eripite animas nostras à morte. Viri uero illi responderunt ei, Animas nostras pro uobis morti [deuouemus] præstituros nos & beneficium & fidem tibi,

^a Alij legunt, meretrix.
^b Eb. Tacuerunt.

^c Eb. legunt eum.

^d Eb. Liquefacti sunt à facie uestra, seu dissoluti.

Num. 32. 6

Iacob. 2. 8
Hebr. 11. 6

Num. 21. 6
Fides Rahab

quum

quum DOMINVS tradiderit nobis terram istam, modo ne prodatis negotium nostrum. Demisit itaq; eos fune per fenestram, quandoquidem domus eius erat iuxta moenia urbis, habitabat enim ipsa propter murum. Dixit autem ad eos, Ite montem uersus, ne forte obuiam uobis fiant qui uos sunt insequuti, ibiq; absconsi latitate tres dies, donec persequutores redierint, tum demum persequemini iter uestrum. Viri uero illi dixerunt ad eam, Nos fidem nostram liberabimus ab hoc iuramento quo nos adegisti, si ingressis nobis in regionem, coccinum istum funem ligaueris in fenestra per quam nos demittis, inq; domum tuam congregaueris ad te patrem tuum, matrem tuam, & fratres tuos, quin & totam familiam patris tui. Quicumq; egressus fuerit foras extra ostia domus tue, huius sanguis sit super caput eius, & nos innoxij erimus: quicumq; uero tecum fuerit in domo, si huic uis inferatur, sanguis eius sit super caput nostrum. Quod si hoc negotium nostrum prodis, liberati erimus ab hoc iuramento tuo, quo nos adegisti. Et respondit, Quemadmodum loquuti estis, sic fiat. Et dimisit eos, abieruntq; ipsa uero ligauit funem coccinum in fenestra. Abeuntes autem peruenerunt in montem, ibiq; delituerunt tres dies, donec redissent persequutores. Quæsierat autem eos persequutores per omnem uiam, nec inuenerant. Conuersi ergo duo illi uiri, descenderunt de monte, traicientesq; uenerunt ad Iehosua filium Nun, & narrauerunt ei omnia quæ eis acciderant. Dixerunt autem ad Iehosua, DOMINVS tradidit uniuersam hanc terram in manum nostram, metu nostri omnes habitatores terræ istius diffluxerunt. CA. III.

Surgente uero diluculo Iehosua, mouerunt e Sittim, perueneruntq; ad Iordanem, A Ipsi & cuncti filij Israel, pernoctaruntq; ibi priusquam traicerent. Post tertium diem transibant præcones per media castra, præceperuntq; populo hisce uerbis, Quum uideritis arcam fœderis DOMINI dei uestri, & sacerdotes Leuitas illam ferentes, soluetis & uos e loco uestro, proficisceminiq; post illam: sic tamen, ut spatium sit inter uos & illam, circiter duo millia cubitorum, ne ad eam appropinquetis, ut sciatis qua uia uobis sit incedendum, nam hac uia antea non incessistis. Dixitq; Iehosua ad populum, B Consecrate uosipso, nam cras faciet DOMINVS in medio uestri admiranda quædam. Loquutus est deinde Iehosua ad sacerdotes hisce uerbis, Tollite arcam fœderis, & transite ante populum. Hi autem tollentes arcam fœderis, præcesserunt populum. Et dixit DOMINVS ad Iehosua, Hodie incipiam te magnificare in oculis totius Israelis, ut intelligant me tecum fore quemadmodum fui cum Mose, & tu præcipies sacerdotibus ferentibus arcam fœderis, in hanc sententiam, Cum ueneritis ad primam partem aquarum Iordanis, consistetis in ipso Iordane. Dixitq; Iehosua ad filios Israel, Huc adeste, & audite uerba DOMINI dei uestri, & addidit Iehosua, In hoc cognoscetis quod deus uiuens sit in medio uestri, C & omnino expellat ante uos Chanaanem, & Hithæum, & Hiuaem, & Pherizæum, & Girgæum, & Amorraem, & Iebusæum. Ecce arca fœderis dominatoris totius terræ transit ante uos in Iordanem. Nunc igitur tollite uobis duodecim uiros ex tribubus Israel, ex singulis tribubus singulos uiros: & quum constiterint plantæ pedum sacerdotum qui portant arcam DOMINI dominatoris uniuersæ terræ intra aquas Iordanis, aquæ Iordanis scindentur, & aquæ illæ quæ superne defluunt, consistant instar muri. Factum est autem quum proficisceretur populus e tabernaculis suis ut transiret Iordanem, [ibant] ante populum sacerdotes qui portabant arcam fœderis. Quumq; hi, qui arcam [fœderis] portabant, ingrederentur Iordanem, pedesq; sacerdotum qui arcam ferebant, tincti essent in prima parte aquarum, (solet enim Iordanis super omnes ripas suas cunctis diebus messis effundi) constiterunt aquæ quæ superne defluebant instar muri, ualde procul à ciuitate Adam, quæ erat à latere Zarthan: quæ uero infra erant [aquæ] defluebant ad mare solitudinis, mare scilicet salis, separatæ defecerunt, transijtq; populus e regione Iericho. Stabant

^d Quidquid eos inueniat.

^A Iehosua cum exercitu ad Iordanem proficiscitur, Leuitis cum arca præcedentibus. Iordanis partim constitit: partim defluxit, donec populus dei sicco pede transiret.

^B Vel sanctificamini.

Religio sit in militibus.

Psalm. 113. a
Act. 7. f

Ecclesi. 24. c

^bAlij, firmi.^aEriguntur duodecim lapides in monumentum.^cEbr. Sub statione.

Terror inuadit reges ultra Iordanem, circumciditur populus in Gilgal, & celebrat Passah, nouo cibo uescuntur de feno manna, apparet lehosue angelus.

^aAlij legunt, lapides acutos, aut cultros lapideos.

autem sacerdotes, qui portabant arcam foederis DOMINI, in sicco in medio Iordane ^bpræparati, & cunctus Israel transibat in sicco, donec uniuersus populus perfecte transisset Iordanem.

CAP. IIII.

^aContigit autem posteaquam uniuersa multitudo plene Iordanem transisset, ut loqueretur DOMINVS ad Iehosua, dicens, Tollite ex populo duodecim uiros, de singulis tribubus unū, & præcipite illis in hanc sententiam, Tollite uobis hinc de medio Iordanis, à loco ubi stant pedes sacerdotum præparatorum, duodecim lapides, quos trāsferetis uobiscū, & relinquantis eos eo loci, ubi hac nocte estis permanfuri. Vocauitq; Iehosua duodecim uiros, quos ordinauerat de filijs Israel, singulos de singulis tribubus. Et dixit eis Iehosua, Transite ante arcā DOMINI dei uestri per mediū Iordanis, & tollat quisq; uestrū lapidem unum super humerum suum, iuxta numerum tribuum filiorū Israel, ut sit hoc inter uos signum, ut quum interrogauerint filij uestri cras patres suos, dicentes, Quid sibi uolunt hi lapides apud uos? Respōdebitis eis, quomodo intercissæ fuerint aquæ Iordanis ante arcam foederis DOMINI. Quum enim illa transiret Iordanem, scissæ sunt aquæ Iordanis, factiq; sunt lapides isti in monumentum filijs Israel perpetuū. Fecerunt autem filij Israel sic, quemadmodum præceperat Iehosua, & sustulerunt duodecim lapides de medio Iordanis, sicut DOMINVS loquutus fuerat ad Iehosua, iuxta numerū tribuum filiorum Israel, transtuleruntq; illos secum ad locum ubi pernoctarūt, & reposerunt eos illic. Duodecim quoq; lapides erexit Iehosua in medio Iordane, eo ^aloci ubi steterant pedes sacerdotum qui portabant arcam foederis, ubi manent in hunc usq; diem. Sacerdotes uero ferentes arcam consistebāt in medio Iordane, donec perficeretur quidquid præceperat DOMINVS Iehosua, ut loqueretur ad populum, iuxta omnia quæ præceperat Moses Iehosua, & festinātes populi transierūt. Quumq; iam transisset omnis populus, transiuit & arca DOMINI & sacerdotes ante populum. Transierūt autem filij ^aRuben, filij Gad, dimidiaq; tribus Manasse ^{Num. 32, d}primipilares ante filios Israel, quemadmodum præceperat eis Moses: circiter quadraginta millia accincti ad bellum, transierunt ante DOMINVM ad pugnam ad planitiem Iericho. Eodē die illustrem fecit DOMINVS Iehosua in oculis totius Israel, timueruntq; eum sicut timuerant Mosē cunctis diebus uitæ eius. Et dixit DOMINVS ad Iehosua hisce uerbis, Præcipe sacerdotibus portātib; arcam testimonij, ut ascendant ē Iordane. Præcepit ergo Iehosua sacerdotibus dicens, Ascendite ē Iordane. Factumq; est cum ascēdissent sacerdotes ferentes arcam DOMINI ē medio Iordanis, extractæq; essent plātæ pedum sacerdotum in siccum, reuersæ sunt aquæ Iordanis in locum suum, inundaruntq; super omnes ripas eius sicuti heri & ^Dnudiustertius. Ascenderūt uero populi ē Iordane decima die mensis primi, posueruntq; castra in Gilgal in extremitate orientali Iericho. Et duodecim istos lapides, quos tulerant de Iordane, erexit Iehosua in Gilgal, loquutusq; est ad filios Israel hisce uerbis, Quum interrogauerint cras filij uestri patres suos, & dixerint, Quid [sibi uolunt] lapides isti? Declarabitis filijs uestris dicentes, Israel in isto Iordane per siccum trāsiiuit. Nam exiccauit DOMINVS deus uester aquas Iordanis ante uos donec transiretis, quemadmodum prius ^afecerat DOMINVS deus uester in mari care ^{Exod. 14, d}ctofo, quod exiccauit ante nos donec transiremus, ut cognoscerent omnes populi terræ manum DOMINI, quæ tam ualida est, & ut timeretis DOMINVM deum uestrum cunctis diebus.

CAP. V.

^aQuumq; omnes reges Amorræorum, qui erāt trans Iordanem ad Occidentem, omnesq; reges Chananæorum qui erant ad mare, audissent, quod exicasset DOMINVS aquas Iordanis ante filios Israel, donec trāsissent, liquefactum est cor eorum, nec fuit amplius spiritus in eis metu filiorum Israel. Tunc temporis dixit DOMINVS ad Iehosua, Fac tibi ^acultros acutos, & effice denuo ut filij Israel secundo

Num. 14.

Galgala.

Man deficit.

Exod. 23. 6

secundo circuncidantur. Et Iehosua fecit sibi cultros acutos, & circuncidit filios Israel in colle præputiorum. Hæc uero causa est cur circuncidit Iehosua uniuersum populum qui egressus fuerat ex Aegypto, mares uidelicet, quod omnes uiri bello apti mortui erant in deserto, in itinere cum egrederentur ex Aegypto. Circuncisi enim erant omnes de populo qui egressi erant, cunctus autem populus qui nati fuerant in deserto, in ipso itinere quum ex Aegypto egrederentur, non erant circuncisi. Nam filij Israel quadraginta annos oberrarunt in deserto, donec tota gens uirorum bello aptorum qui ex Aegypto egressi fuerant consumpta esset, eo quod non audierant uocem DOMINI, & quod DOMINVS iurauerat illis, se non ostensurum illis terram quam iurauerat patribus eorum, ut daret nobis terram fluentem lacte & melle. Filios itaque illorum, quos suscitauit pro eis, circuncidit Iehosua, quoniam habebant adhuc præputia, nec fuerant in itinere circuncisi. Factum est autem cum iam tota natio plene circuncisa esset, manserunt in eodem loco in castris donec sanarentur. Et ait DOMINVS ad Iehosua, Deuolui hodie à uobis probrum Aegypti. Hinc loci illius nomen appellatum est Gilgal in hunc usque diem. Manserunt itaque filij Israel in Gilgal, & celebrarunt Passah decimoquarto die mensis ad uesperam, in planis campis Iericho. Comederunt quoque de frumento superioris anni huius terræ, idque postridie paschatis, placentas in fermentatas, & spicas nouas tostas, ipso eodem die. Et desijt Man postridie eius diei, quo coeperat comedere de frumento terræ, nec habuerunt ultra filij Israel Man, sed de prouentu terræ Chanaan anno illo comederunt. Contigit autem, quum esset Iehosua prope Iericho, ut sub latissimis oculis suis uideret uirum stantem contra se, habentem gladium districtum in manu sua. Abijt autem Iehosua ad eum, & dixit ei, Nobisne [aduenisti] an aduersarijs nostris? Et dixit, Non. Etenim ego dux exercitus DOMINI nunc adueni. Et procidens Iehosua pronus in terram adorauit, dixitque ad eum, Quid dominus meus loquitur ad seruum suum? Respondit dux exercitus DOMINI Iehosua, Tolle calcamentum tuum de pede tuo, locus enim in quo stas sanctuarium est. Fecitque sic Iehosua.

CAPVT VI.

ERat autem Iericho clausa, probe inquam clausa erat metu filiorum Israel, ita ut nemo nec egredi nec ingredi posset. Et dixit DOMINVS ad Iehosua, En Iericho & regem eius uiros fortissimos in manum tuam tradidi. Circundabitur autem urbem omnes qui bello apti sunt, circumeundo scilicet urbem semel, idque facietis sex diebus, & septem sacerdotes ferant septem cornua arietina ante arcam. Septimo uero die circuibitis ciuitatem septies, classicumque canant sacerdotes cornibus. Cumque cornu arietino sonum incenderint, uosque sonum cornu audieritis, uociferetur uniuersus populus magno classico, tunc corruet murus urbis subtus se, ascendantque populus, quisque ante se. Vocans igitur Iehosua filius Nun sacerdotes, dixit ad eos, Tollite arcam foederis, & septem sacerdotes ferant septem cornua arietina ante arcam DOMINI. Ad populum autem dixit, Transite & circundate ciuitatem, primipilaris autem ordo transeat ante arcam. Posteaquam autem Iehosua loquutus esset ad populum, tulerunt septem sacerdotes septem cornua arietina, & transeuntes ante arcam DOMINI clangerunt cornibus, sequebaturque eos arca foederis DOMINI. Et primipilares præcedebant sacerdotes, qui classicum canebant cornibus, extremum autem agmen ibat post arcam, eundo & clangendo cornibus. Et præcepit Iehosua populo hisce mandatis, Ne iubilum aliquem, aut sonum uoce edatis, neque egrediatur uel uerbum ex ore uestro, usque ad eum diem quo dixerò uobis, Vociferamini: tum iubilum edite. Circuduxit itaque arcam DOMINI circumeundo ciuitatem semel, & redeuntes in castra, pernoctarunt in castris. Sub lucem surrexit Iehosua, tuleruntque sacerdotes arcam DOMINI: septem quoque sacerdotes ferentes septem cornua arietina, præcedebant arcam DOMINI, & classicum canebant cor-

Gilgal deuolutio.

D^b Alij legunt, anni illius.C^a Alij, sanctus est.A Quo pacto Iericho à filiis Israel capitur & occupetur.
E^b Claudebat Iericho, & clausa erat.

B In ordine primipilari aut acie prima, fuerunt Rubenite, Gadite & dimidia tribus Manasse, ut patet Num. 32.

Hoc est, uastitati ad-
dicatur.

EB. A uiro ad mulie-
rem.

Punetur qui ex deo
his domino clam fur-
tur.

EB. Surge tibi.

nibus, primipilares uero præcedebant eos, & extremum agmen arcam DOMINI sequebatur, quæ præcedebat cum clangore cornuum. Circuierunt ergo urbem & altero die semel, & reuersi sunt in castra. Feceruntque sic sex diebus. Illucescente se-
c primo die, mane surrexerunt quum aurora exoriretur, & circumierunt ciuitatem (ut constitutum erat) septies, duntaxat uidelicet hoc die circumierunt ciuitatem se-
pries. Quumque iam septimo fieret, clangebant sacerdotes cornibus, dixerat enim Iehosua ad populum, Vociferamini, quia tradidit DOMINVS uobis ciuitatem. Sit uero urbs Hærem DOMINO, ipsa urbs scilicet, & omnia quæ in ea sunt, duntaxat Rahab caupona meritoria in uita seruetur, ipsa uidelicet & omnes qui sunt cum ea in domo, nam abscondit nuncios quos miseramus. Veruntamen uos cauete ab Hærem, ne forte uastantes capiatis de Hærem, faciatisque castra Israelitica Hærem, turbetisque ea. Quidquid est argenti, auri, æreorum atque ferreorum uasorum, conse-
cratum sit DOMINO, atque in thesaurum DOMINI ueniat. Iubilans igitur populus claxerunt cornibus. Quumque audisset populus sonum cornu, uociferabatur & ipse populus iubilo magno, & corruit murus subter se, ascenditque populus in ur-
bem, quisque suo loco, & ceperunt ciuitatem. Trucidarunt quoque gladio omnia quæ erant in ciuitate, tam uiros quam mulieres, tam pueros quam senes, boues, pecu-
des & asinos. Duobus autem uiris qui terram explorauerant, præcepit Iehosua, Introite domum mulieris meritoriae, educateque illinc mulierem ipsam, & omnia quæ habet, quemadmodum ei iureiurando affirmastis. Ingressi itaque iuuenes illi explo-
ratores, eduxerunt Rahab & patrem eius, matrem eius, fratres eius, & omnia quæ habebat, sed & omnes familias eius eduxerunt, & reposuerunt eos extra castra Israe-
litica. Porro ciuitatem ipsam succenderunt igni, cum omnibus quæ fuerunt in ea, duntaxat argentum & aurum, uasa ænea & ferrea posuerunt in thesaurum domus DOMINI. Rahab uero cauponam & domum patris eius, & omnia quæ habebat, seruauit Iehosua, habitauitque ipsa inter Israelitas in hunc usque diem, eo quod abscon-
disset nuncios, quos miserat Iehosua ad explorandum Iericho. Tunc temporis iu-
rauit Iehosua hisce uerbis, Execratus uir coram DOMINO, qui surrexerit & reædi-
ficauerit urbem hanc, nempe Iericho: in primogenito suo fundamentum eius iaciet, & in minimo natu suo collocabit portas eius. Fuit itaque DOMINVS cum Iehosua, & fama eius euulgata est per uniuersam terram.

CAP. VII.

PRæuaricati sunt autem filij Israel præuaricatione, idque in Hærem. Achan enim filius Charmi, filij Zabdi, filij Zerah de tribu Iuda abstulit de Hærem, & exarsit ira DOMINI contra filios Israel. Misitque Iehosua uiros de Iericho ad Hai, quæ erat iuxta Bethauen ab Oriente ipsi Beth El, & dixit ad eos hæc uerba, Ascendite & explore terram. Ascenderunt ergo uiri illi, & explorauerunt Hai, & reuersi ad Iehosua, dixerunt ei, Ne ascendat uniuersus populus, sed ascendat circiter duo aut tria millia uirorum, qui ferient Hai, ne fatiges populum uniuersum usque illuc, quia illorum pauci sunt. Ascenderunt itaque illuc de populo circiter tria millia uirorum, & fugerunt à facie uirorum Hai, percusseruntque ciues Hai ex illis circiter triginta sex uiros, persequutique sunt eos à porta usque Sebarim, trucidaruntque eos in descen-
su. Cor ergo populi liquefactum est, factumque quasi aqua. Et Iehosua scindens ue-
stimenta sua, procidit in faciem suam super terram coram arca DOMINI usque ad ue-
speram, ipse & seniores Israelis, & sparserunt puluerem super capita sua. Dixitque Iehosua, Ah DOMINE deus, cur sic traduxisti populum tuum istum ultra Iordanem, ut traderes nos in manum Amorrhæi, & perderes nos? O si libuisset nobis manere cis Iordanem. Quid dicam mi domine, posteaquam Israel coram hostibus suis terga uertit? Ut audient Chananæi & omnes habitatores terræ, circumuallabunt nos, & excindunt nomen nostrum de terra, & quid facies nomini tuo magno? Et di-
xit DOMINVS ad Iehosua, Surge, cur sic cadis super faciem tuam? Israel peccauit, foedusque

Ios. 2. b

Heb. 11. f

2. Mach. 12. c

Supra 2. c

Heb. 11. f

3. Reg. 16. g

Ios. 22. d

foedusque meum quod precepi eis transgressi sunt, & acceperunt de Hærem, & furati sunt, & mentiti, reponentes in suppellectili sua, & ideo non poterunt stare filij Israel coram hostibus suis, sed terga uertent ante inimicos suos, eo quod Hærem facti sunt, nec amplius ero posthac uobiscum, si non excideritis Hærem de medio uestri. Surge sanctifica populum, & dic, Sanctificate uos in crastinum diem, quoniam sicut iussit DOMINVS deus Israel. Hærem est in medio tui o Israel, idcirco stare aduersum hostes tuos nequaquam poteris, donec abstuleritis Hærem de medio uestri. Accedite ergo mane secundum tribus uestras, & tribus quam deprehenderit DOMINVS accedet secundum familias suas, & familia quam deprehenderit DOMINVS accedet secundum domos, & domus quam deprehenderit DOMINVS accedet uiritim. Et qui deprehensus fuerit in Hærem, igni comburetur tam ipse quam omnia quæ habet, eo quod transgressus est foedus DOMINI, & quod perpetraverit scelus in Israele. Mane igitur confurgens Iehosua, applicuit Israellem secundum tribus suas, & deprehensa est tribus Iuda. Deinde quum applicaret familias Iuda, deprehendit familiam Zarhitarum. Rursum applicans familiam Zarhitarum uiritim, deprehensus est Zabdi. Et applicans domum eius uiritim, deprehensus est Achan filius Charmi filij Zabdi, filij Zerah de tribu Iuda. Et dixit Iehosua ad Achan, Fili mi, da quæso gloriam DOMINO deo Israelis, & da illi confessionem, indicamque mihi quid feceris, ne cales me. Respondens Achan dixit ad Iehosua in hanc sententiam, Reuera ego peccaui contra DOMINVM deum Israelis, sic enim & sic feci. Vidi inter spolia chlamydem Babylonicam unam eamque pretiosam, ducentos siclos argenti, & linguam auream unam, cuius pondus erat quinquaginta siclorum: hæc concupiscens rapui, & ecce abscondita sunt sub terra in medio tentorii mei, & pecunia est sub illis. Misit itaque Iehosua nuncios, qui quum cucurrissent ad tentorium eius, ecce abscondita iacebant in tentorio eius, & pecunia sub illis. Tollentes igitur ea ex tentorio, attulerunt ad Iehosua, & ad cunctos filios Israel, ponentes ante DOMINVM. Tollens igitur Iehosua Achan filium Zerah, & pecuniam, & chlamydem, & linguam auream, filios quoque eius & filias eius, boues eius, & asinos eius, & oues eius, tentorium quoque eius, quin omnia quæ habuit, unam cum uniuerso Israele, deduxerunt ea in uallem Achor. Et ait Iehosua, Quandoquidem conturbasti nos, conturbabit te DOMINVS in die isto. Lapidibusque eos obruentes cuncti Israelitæ exusserunt eos igni: & quum eos lapidibus adobruissent, erexerunt super eos acruum lapidum magnum, [qui durat] in hunc usque diem. Et reuersus est DOMINVS ab ira furoris sui, & ob hoc uocatum est nomen loci illius Vallis Achor in hunc usque diem.

CAPVT VIII.

AIt autem DOMINVS ad Iehosua, Ne metuas, neque animo frangaris, tolle te cum omnem populum militie aptum, & confurgens ascende ad Hai, tradidi in manum tuam regem Hai, atque populum eius, ciuitatem eius, atque terram eius, tu fac Hai atque regi eius, quemadmodum Iericho & regi eius fecisti, prædam tamen eius, & iumenta eius diripietis uobis, pones quoque insidias ciuitati post eam. Surrexit itaque Iehosua & omnis populus qui bello aptus erat, ut ascenderet in Hai, & delegit Iehosua triginta millia uirorum fortium, dimisitque eos noctu, precepitque eis dicens, En collocabitis insidias urbi, sed post urbem, nec tamen nimis remote ab urbe, sitisque omnes parati, ego uero & cunctus populus qui mecum est, appropinquabimus urbi: quumque illi exierint ut occurrant nobis, quemadmodum antea fecerunt, fugiemus nos coram eis, illi autem exhibunt nosque insequentur, nosque eliciemus illos ex urbe, nam dicturi sunt, Fugiunt a facie nostra sicut antea: nam nos fugiemus coram eis, uos uero interim confurgentes ex insidijs occupabitis urbem, tradet enim eam DOMINVS deus uester in manum uestram. Quumque obtinueritis urbem, incendetis eam igne, iuxta uerbum DOMINI facietis: ecce, precepi uos.

^b Alij, landem.

^A Caput Hai, uasatur & igni traditur. Ara in Hebal extruitur, leguntur execrationes & benedictiones, de quibus Deut. 27.

^B Signum succederunt in parte aliqua urbis non ut uasarent sed ut signum suis darent.

Achan.

Ios. 8. 8

bis. Misit igitur illos Iehosua, qui abeuntes ad locum insidiarum, ibique manserunt inter Beth El & inter Hai, ab Occidente urbis Hai. Iehosua uero mansit nocte illa in medio populi. Et confurgens summo mane Iehosua, recensuit populum, ascenditque ipse & seniores Israel ante populum contra Hai. Omnes quoque ex populo qui bello apti erant, qui scilicet cum eo erant, ascenderunt, accedentesque uenerunt ad urbem, castra ponentes ab Aquilone Hai, ut esset uallis inter eos & inter Hai. Et accepit ferme uirorum quoniam millia, collocauitque eos in insidijs inter Beth El & inter Hai ab occidua plaga urbis. Et populi collocarunt omnia castra quae erant ab Aquilone urbi, & insidias suas [quae erant] ab Occidente, contra urbem, & profectus est Iehosua eadem nocte in medium uallem. Quumque id uideret rex Hai, festinater confurrexerunt, idque mane, & ciues illius urbis erumpentes, occurrerunt Israeli ut pugnarent, tam ipse quam omnis populus eius, ad praestitutum tempus ante planitiem, ignorans quod insidiae ei essent collocatae post urbem. Iehosua uero & uniuersus Israel simularunt se caesos ante illos, fugeruntque per uiam solitudinis. Et conuocati sunt omnes populi qui erant in ciuitate, ut insequerentur eos, insequuti sunt Iehosua, pellecti scilicet ex urbe, ut non reliquus esset uir, ne unus quidem, in Hai & Beth El, qui non egressus esset post Israelem, dimiseruntque ciuitatem, & insequuti sunt Israelem. Et ait DOMINVS ad Iehosuam, Extende telum quod est in manu tua contra Hai, quoniam in manum tuam tradam eam. Et extendit Iehosua telum quod habebat manu sua contra urbem, & ilico confurgentes qui in insidijs erant de loco suo, prouolaruntque quum extenderet ille manum suam, ueneruntque in urbem, occuparunt eam, & ilico incenderunt eam igne. Porro ciues Hai retrospectantes uiderunt fumum ciuitatis in caelum usque ascendentem, neque facultas fuit illis fugiendi neque huc neque illuc. Et populus qui fugiebat uersus solitudinem, conuersus est in persequentes. Iehosua uero & omnis Israel animaduertentes quod insidiae cepissent ciuitatem, & quod fumus ciuitatis in sublime iret, conuersi sunt, & percusserunt uiros Hai. Et illi egressi sunt ex urbe obuiam illis, ut essent [hostes] inter Israelitas, illis hinc, illis uero isthinc existentibus. Et percusserunt eos donec nullus ex eis superesset, neque effugeret. Regem uero Hai uiuum ceperunt, & adduxerunt eum ad Iehosuam. Quumque iam cessarent Israelitae trucidare cunctos ciues Hai in planitie solitudinis, ubi persequuti erant eos, & cecidissent uniuersi gladio ad internecionem usque, reuersi sunt omnes Israelitae in Hai, & percusserunt eam quoque gladio. Cunctorum uero qui eo die ceciderunt, tam uirorum quam mulierum, fuerunt duodecim millia, & illi homines omnes fuerunt ex Hai. Iehosua uero non reduxit manum suam quam cum telo extenderat donec funditus uastasset omnes habitatores Hai. Veruntamen iumenta & spolia ciuitatis illius diripuerunt Israelitae sibi, iuxta uerbum DOMINI quod mandauerat Iehosuae. Et exussit Iehosua Hai, rededitque eam in aceruum perpetuum, & in solitudinem in hunc usque diem. Regem uero Hai in arborem suspendit usque ad tempus uespertinum. Quumque sol occideret, iussit Iehosua ut cadauer eius deponeretur de arbore, & proijceretur ipsum ad fores portae urbis, excitarentque super ipsum aceruum magnus lapidum, qui [manet] usque in praesentem diem. Tum extruxit Iehosua aram DOMINO deo Israelis in monte Ebal, sicut praeceperat Moses seruus DOMINI filiis Israel, & sicut scriptum est in libro legis Moysi, aram uidelicet de lapidibus integris, super quos nemo ferrum leuauit, sacrificaueruntque super eam holocausta DOMINO, & sacrificauerunt hostias gratulatorias. Scripsit quoque super lapides ^bsecundariam legem Moysi, ^cquam scripserat ante filios Israel. Et omnis Israel atque seniores eius, praefecti & iudices, stabant utrinque circa arcam coram sacerdotibus Leuitici generis portantibus arcam foederis DOMINI, aduenae quoque & indigenae. Dimidia pars illorum [stabat] uersus montem Gerizim, & dimidia pars illorum uersus montem Ebal, quemad-

^aAlij legunt, non fuit illis locus.

^bAlij, repetitionem legis, aut summam, & melius, aut descriptum uel epitomen.

^cAlij ad Iehosuam hoc referunt, alij ad Moysen: qui ad Iehosua referunt legunt scripsit.

Deut. 27. 2
Exod. 20. 8

quemadmodum Moses seruis DOMINI antea præceperat, nempe ut benediceret populo Israel. Postea legit omnia uerba legis, benedictiones & execrationes, iuxta omnia quæ scripta sunt in libro legis. Nec fuit ullum uerbum ex omnibus quæ præceperat Moses, quod non legerit Iehosua coram tota cōgregatione Israelis, [stantibus] mulieribus & paruulis atq; peregrinis aduenientibus in medio eorum.

CAP. IX.

FActumq; est ut audirent hæc cuncti reges qui erant trans Iordanem, in montanis & locis planis, atq; in uniuerso littore maris magni è regione Libani, nempe Hithæi, Amorraei, Chanaanæi, Pherezæi, Hiuaei & lebusæi, cōgregati sunt una, ut pugnarent contra Iehosua & contra Israelem uno consensu. Gibeonitæ uero quum audissent quæ fecerat Iehosua ipsi Iericho & Hai, egerunt & ipsi uafricie quadam, abierunt enim præ se ferentes ac si peregre missi uenissent, ferentes saccos ueteres in asinis suis, utresq; uini ueteres, laceros & refarctos, calceamenta quoq; uetera & commaculata in pedibus suis, uestimenta deniq; habebant uetera super se, & omnis panis, quem pro uiatico suo acceperant, aridus erat & mucidus. Venerunt ergo ad Iehosua in castris Gilgal, dixeruntq; ad eum, & ad uiros Israel, Venimus ex terra admodum remota, pangite ergo nobiscū fœdus. Respondit^b quispiam ex Israelitis ipsi Hiuaeo, Fortè tu habitas in medio mei, quomodo ergo fœdus tecum ferirem? Et dixerunt ad Iehosua, Nos serui tui sumus. Quibus rursum ait Iehosua, Quinā estis uos? & unde uenitis? Responderunt ei, Serui tui uenerunt de remotis terris propter famam DOMINI dei tui, siquidem famā eius audiuius, & quæcunq; in Aegypto fecit, sed & cūcta quæ fecit^c duobus regibus Amorraeorum, & qui fuerunt ultra Iordanem, Sihon regi Hesbon, & Og regi Basan qui fuit in Astaroth, unde dixerunt nobis seniores nostri, & omnes inhabitatores terræ nostræ in hanc sententiam, Tollite in manu uestra uiaticum ad iter, & ite illis obuiam, diciteq; illis, Serui uestri sumus, pangite ergo nobiscū fœdus. Hic panis noster quo aluimus nos ipsos interim dum absumus à domibus nostris, calidus fuit eo die quo egrediebamur ut proficisceremur ad uos, & ecce nunc aridus est & mucidus. Isti quoq; utres uini quos nouos impleuimus, ecce rupti sunt, sed & uestimenta hæc nostra atq; calceamenta nostra uetustate detrita sunt ob iter tam longū & immensum. Et acceperunt uiri illi [Israelitæ] de uiatico illorum^d incōsulto DOMINO. Fecit itaq; Iehosua cum eis pacem, & ferijt cum eis fœdus, ut seruaret eos uiuos, & principes cœtus iurauerunt eis. Exactis tribus diebus posteaquam fœdus icerant, audierunt illos esse uicinos suos, habitareq; in medio ipsorum. Et profecti filij Israel, peruenerunt tertio die ad ciuitates illorū, (erant autem ciuitates eorum, Gibeon, Kephira, Beeroth & Kiriath Iearim,) nec percusserunt eos filij Israel, eo quod eis principes cœtus per DOMINVM deum Israelis iurassent. Et murmura bat totus cœtus contra principes. Dixerunt uero cuncti principes ad uniuersum cœtum, Nos iurauimus illis per DOMINVM deum Israelis, idcirco non possumus in eos irruere: hoc uero faciemus eis, seruabimus eos uiuos, ne ueniat super nos indignatio propter iuramentū quod iurauimus eis. Dixeruntq; rursus ad eos principes, Viuant, & sint calones & lixæ pro toto cœtu, quemadmodum loquuti sunt eis principes. Et uocatis eis Iehosua, loquutus est ad eos in hanc sententiam, Quare imposuistis nobis hisce uerbis, Valde remoti habitamus à uobis, quum tamen in medio nostri habitetis? Execrati igitur eritis uos, nec excindetur è uobis seruus & qui ligna cædant, & aquam hauriant domui dei. Qui respondentes Iehosua, dixerunt, Quoniam certissime indicatū est seruis tuis quod præcepisset DOMINVS deus tuus Mosi seruo suo, quod daturus esset uobis uniuersam hanc terram, & q; excisurus esset cunctos habitatores terræ ante uos, ob hoc timuimus uehementer animabus nostris à uobis, & fecimus rem istam, en sumus in manu tua, quod tibi

^A Gentium reges contra Israelitas conspirant; Gabaonitæ dolis efficiunt ut in fœdus recipiantur.

^B Ebr. Vno ore.

^b Vel quisq; ex Israelitis.

^c In medio mei, id est, in hac terra quā dominus mihi possidentiam dedit.

^d Ebr. Et os domini nō interrogauerunt.

Num. 21.8

2. Reg. 21.2

^aAlij legunt, & fecit rectum.

Gibeonā regibus obfessa, à lehofua feruatur, obrenta uictoria reges quinque suspenduntur, & alie urbes à lehofua capiuntur.

uidetur bonum & rectum nobis facere, hoc facito. Et fecit eis sic, liberauitque eos e manu filiorum Israel ut non occiderent eos. Et constituit eos lehofua eodem die ut essent lignatores & aquatores in coetu, & pro ara DOMINI in hunc usque diem, in loco quem elegerit.

CAPVT X.

QUum uero Adonizedek rex Hierosolymorum audisset quod lehofua obtinisset Hai, & eam uastasset, & ut fecisset Iericho & regi eius, ita quoque Hai & regi eius fecisset, quodque pacem inisset ciues Gibeon cum Israelitis, & essent inter eos, timuerunt ualde, quoniam Gibeon urbs fuit magna, sicut una ex regalibus urbibus, maior Hai, & ciues eius omnes uiri erant fortissimi. Misit ergo Adonizedek rex Hierosolymorum ad Hoham regem Hebron, & ad Pircam regem Iarmuth, & ad Iaphiam regem Lachis, & ad Debir regem Eglon, huiusmodi mandatis, Ascendite ad me & auxilio mihi sitis, ut percutiamus Gibeon, quoniam pacem inierunt cum lehofua & cum filiis Israel. Congregati igitur ascenderunt quinque reges Amorraeorum, rex Hierosolymorum, rex Hebron, rex Iarmuth, rex Lachis, rex Eglon, isti cum uniuerfis castris suis castrametati sunt contra Gibeon ut oppugnant eam. Miserunt ergo ciues Gibeon ad lehofuam in castra quae erant in Gilgal, hisce mandatis, Ne retrahas manum tuam a seruis tuis, ascende ilico ad nos, & serua nos, opemque fer nobis, quoniam congregati sunt contra nos omnes reges Amorraeorum qui habitant in montibus. Et ascendit lehofua ex Gilgal, ipse & totus populus qui bello aptus erat cum eo, & cuncti uiri fortes. Et ait DOMINVS ad lehofuam, Ne timeas ab eis, quoniam tradidi eos in manum tuam, nec stabit quispiam ex eis coram te. Venit autem lehofua subito ad illos, nam ascenderat tota nocte ex Gilgal. Et conturbauit eos DOMINVS ante Israelitas, percussitque eos caede magna in Gibeon, & insequutus est eos per uiam ascensus Bethoron, percussitque eos usque in Azeka & Makeda. Quumque fugerent ante Israelitas, & essent in descensu Bethoron, deiecit DOMINVS super eos lapides grandes de caelo, usque in Aseka, mortuique sunt multo plures eorum qui lapidibus grandinis interierunt, quam fuerint illorum quos interfecerant filij Israel gladio. Tum loquutus est lehofua ad DOMINVM eo scilicet die quo DOMINVS tradidit Amorraeam ante Israelitas, & ait praesentibus Israelitis, Sol siste gradum in Gibeon, & luna in ualle Aialon. Constitit itaque sol, & luna stetit, donec se gens de hostibus suis ulcisceretur. An non hoc in libro iusti scriptum est? Constitit itaque sol in medio caeli, nec festinauit ad occasum ferè integro die. Nec fuit talis dies ante illum nec post illum, ut exaudiret DOMINVS uocem hominis, quoniam DOMINVS pugnauit pro Israele. Reuersusque est lehofua & omnis Israel cum eo ad castra in Gilgal. Fugerunt autem quinque reges isti, & absconditi delituerunt in quadam spelunca in Makeda. Et nunciatum est lehofuae hisce uerbis, Inuenti sunt quinque reges absconditi in spelunca in Makeda. Et ait lehofua, Voluite lapides grandes ad os speluncae, & constituite uiros circa eam qui eos custodiant, uos uero ne consistatis, sed insequimini hostes uestros, & caedite extremum agmen, neque permittatis ut ingrediantur ciuitates suas, quia tradidit eos DOMINVS deus uester in manum uestram. Et factum est quum cessasset lehofua atque filij Israel a cedendo illos ualde ingenti caede ad internationem usque, ut reliqui qui ex illis supererant, ingrederentur in urbes munitas. Et reuersus est uniuerfus populus saluus in castra ad lehofuam in Makeda, ut nemo uel mutierit lingua sua contra filios Israel. Dixit autem lehofua, Aperite os speluncae, & educite ad me ex spelunca quinque istos reges. Et fecerunt sic, eduxeruntque ad eum ex spelunca quinque istos reges, nempe regem Hierosolymorum, regem Hebron, regem Iarmuth, regem Lachis, & regem Eglon. Quumque educerent reges istos ad lehofuam, uocauit lehofua cunctos uiros Israel, dixitque ad principes qui praerant bello, qui cum eo profecti erant, Huc adeste, & ponite pedes uestros super colla regum istorum. Illi ergo

^aEbr. In oculis Israel.

Isa. 28. f
Eccli 46. a

ergo accedentes restiterunt pedibus suis in ceruicibus regū istorum. Et ait ad eos Iehosua, Ne metuatis, neq̃ paueatis, quin uiriliter & fortiter agatis, quoniam sic faciet DOMINVS cunctis inimicis uestris contra quos pugnatis. Post hæc trucidauit eos Iehosua, & interfectos suspendit in quinque arboribus, & manserunt suspensi in arboribus usq̃ ad uesperam. Quum tempus appeteret ut sol occideret, iussit Iehosua ut depositos de arboribus proijcerent eos in speluncam in qua delituerāt, & posuerunt lapides grandes ad os speluncæ, qui [manent] in hunc usq̃ diem. Et Makeda cepit Iehosua eodem die, & percussit eam gladio, regemq̃ eius interfecit, cum omni eo quod in ea uiuebat: nihil fecit reliquum, sed fecit regi Makeda quemadmodum fecerat regi Iericho. Transiuit deinde Iehosua & cunctus Israel cum eo à Makeda in Libna, pugnavitq̃ contra Libna. Et DOMINVS tradidit eam & regem eius in manum Israelis, quam percussit gladio, simulq̃ quidquid in ea uitam habebat: nihil fecit in ea reliquum, sed fecit regi eius quemadmodum regi Iericho fecerat. Transiit deinde Iehosua & omnis Israel cū eo à Libna in Lachis, castraq̃ fixit cōtra eam, & oppugnauit eam. Et tradidit DOMINVS Lachis in manum Israelis, qui capiens eam postero die, percussit eam gladio, & quidquid uiuum in ea erat, quemadmodum fecerat in Libna. Tunc ascendit Horam rex Gæser ut suppetias ferret ipsi Lachis, quem percussit Iehosua & populum eius, ut nemo ex eis reliquus esset. De Lachis transiuit Iehosua & omnis Israel cum eo ad Eglon, positisq̃ castris contra eam, oppugnarunt eam, & expugnata ea eodem die, percusserūt eam gladio, atq̃ omne illud quod in ea uitam habebat interemit eodem die, quemadmodum fecerat in Lachis. Ascendens autem Iehosua & omnis Israel cum eo de Eglon in Hebron, oppugnarunt eam, captamq̃ percusserunt gladio, regem scilicet eius, & cunctas ciuitates eius, quidquid deniq̃ in ea uiuebat, nec fecit quidquam reliquum, sed fecit ei iuxta omnia quæ fecerat Eglon. Et proruit eam, & quidquid fuit in ea uiuum. Et reuersus Iehosua atq̃ omnis Israel cum eo in Debir, oppugnauit eam, quumq̃ eam cepisset, & regem eius, atq̃ cuncta oppida eius, percusserunt eos gladio, & internationi dedit quidquid in ea uiuum fuit: nihil fecit reliquum, quemadmodum fecerat Hebron, sic faciebat & Debir, & regi eius, & quemadmodum fecerat Libna & regi eius. Et percussit Iehosua uniuersam regionem montanam, & meridianam, & ualles fluuiales, & cunctos reges eorum: nihil fecit ex eis reliquum, quidquid spirauit dedit internationi, quemadmodum præceperat DOMINVS deus Israeli. Percussit autem eos Iehosua à Kades Barnea usq̃ ad Asam, & uniuersam terrā Gosen usq̃ Gibeon. Cunctos hos reges & terrā eorum cepit Iehosua semel, quoniam DOMINVS deus Israelis pugnavit pro Israele. Et reuersus est Iehosua atq̃ omnis Israel in castra quæ erant in Gilgal.

CAPVT XI.

Quum hæc audisset Iabin rex Hazor, misit ad Iobab regem Madon, & ad regem Simron, & ad regem Achsaph, sed & ad reges qui erant ad Aquilonem in montanis & loco campestri contra Meridiem Cineroth, & in locis planis, atq̃ in regionibus Dor ab Occidente, & ad Chananæum qui erat ab Oriente & Occidente, & ad Amorræum, Hithæum, Pherizæum & Iebusæum in montanis, & ad Hiuaū qui erat sub Hermon in terra Mitzpa. Illi egressi sunt atq̃ uniuersa castra cum eis, populus multus nimis, ut arena quæ est in littore maris, equites & currus ualde multi. Isti reges omnes congregati sunt, & uenientes iunxerunt castra apud aquas Merom, ut congredierentur cum Israelitis. Et ait DOMINVS ad Iehosua, Ne metuas ab illis, quoniam cras iuxta hoc tempus ego tradam eos omnes saucios coram Israele, equis eorum neruos incides, & currus eorum igni combures. Venit itaq̃ Iehosua & cūctus populus bello aptus cum eo, aduersum illos iuxta aquas Merom repente irruentes in eos, & tradidit eos DOMINVS in manum Israelis, percusseruntq̃ eos, & insequuti sunt eos usq̃ Zidonē maiorem, & usq̃ ad calefactionē,

^bEbr. Omne animā que in ea erat.

^A Grauiſſimum bellum describitur, in quo contra plures reges Iehosua pugnans uictor euadit.

^aVel à mari.

^bAlij, equos.

^BVel interfectos.

^cAlij combustiones.

Reges expugnati

Iosue.

nes aquarum, & usque ad uallem Mitzpa, quæ est ad Orientem, percutientes eos, ut neminem ex eis reliquum facerent. Fecitque eis Iehosua quemadmodum præceperat ei DOMINVS, equis eorum neruos incidit, & currus eorum igne combussit.

Et reuersus Iehosua eodem tempore cepit Hazor, & regem eius ferijt gladio. Ete- Hazor.

Cnim Hazor ante fuerat caput omnium istorum regnorum. Percusserunt insuper gladio quidquid in ipsa uitam habebat, [cuncta] uastantes: nihil reliquum facientes quod spirabat, Hazor quoque ipsam igne succendit. Omnes quoque ciuitates regum istorum, & uniuersos reges earum cepit Iehosua, & percussit eos gladio, & internationi dedit eos, quemadmodum præceperat Moses seruus DOMINI: uerum Deut. 7. a

tamen omnes urbes quæ stabant in tumultis suis non combussit Israel, præter Hazor solam quam incēdit Iehosua. Et uniuersa spolia ciuitatum istarum atque iumenta diripuerunt sibi filij Israel, omnes tamen homines percusserunt gladio, donec excinderent eos, nec quidquam quod spirabat reliquum fecerunt. Quemadmodum DOMINVS præceperat Mosi seruo suo, sic Moses præceperat Iehosua, & Iehosua sic fecit, ut non dempserit quidquam ex omnibus quæ præceperat DOMINVS Mosi. Occupauit itaque Iehosua uniuersam terram illam, montanam & uniuersam meridionalem, atque omnem terram Gosen, decliuiam atque capestraria loca, montem quoque Israel & loca eius humiliora. A monte diuisionis, qui ascendit in Seir, usque ad Baal Exod. 34. b
Deut. 7. a

** Quidam legunt, monte nudo uel caluo.*

DGad in conualle Libani infra ad montem Hermon: cunctos quoque reges earum cepit, percussit eos atque trucidauit eos. Diebus multis bellum gessit Iehosua cum omnibus regibus istis, nec fuit ulla ciuitas quæ pacem inierit cum filiis Israel, exceptis Hiuaeis qui habitabant in Gibeon, sed bello omnes [ciuitates] obtinuerunt. Siquidem à DOMINO hoc fuit, qui confortabat cor illorum, ut bello resisterent Israeli, utque illi eos internationi darent, nec ulla eis misericordia exhiberetur, sed exciderentur, quemadmodum præceperat DOMINVS Mosi. Eodem uero tempore uenit Iehosua, & excidit Enakim ex montibus, à Hebron, Debir, Anab, & de cunctis montanis Iehuda, & de cunctis montanis Israel, uastauit inquam [eos] Iehosua cum ciuitatibus eorum. Nullus ex Enakim relictus est in terra filiorum Israel, duntaxat in Afa, Gath, & in Asdod relictus sunt. Cepit itaque Iehosua uniuersam terram, iuxta omnia quæ loquutus fuerat DOMINVS ipsi Mosi. Et Iehosua tradidit eam Israeli in hæreditate iuxta diuisiones & tribus eorum, quieuitque terra à bellis. **CA. XII.**

Enakim excis.

Recensentur regum nomina qui ab Israelitis occisi sunt.

His sunt reges terræ illius quos percusserunt filij Israel, & possederunt terram eorum cis Iordanem ad exorientem solem, à torrente Arnon usque ad montem Hermon, & ad omnem planitiem orientalem. Sihon rex Amorraeorum qui habitabat in Hesbon, & imperitabat ab Aroer, quæ est iuxta ripam torrentis Arnon, & à medio torrentis, & dimidia Gilead usque ad Iabok torrentem, qui est limes filiorum Ammon. A planitie quoque usque ad mare Cineroth ad Orientem, & usque ad mare solitudinis, mare inquam salis ad Orientem, uia Beth Iesimoth, & à Meridie subter scatebras collium. Et limitem Og regis Basan, qui reliquus erat ex Rephaim, habitabatque in Astaroth & Edrai, & imperitabat in monte Hermon, & in Salcha, atque in uniuersa Basan, usque ad limitem Gessuri & Maachati, & dimidio [monte] Gilead, qui limes erat Sihon regis Hesbon. Hos percusserunt Moses seruus DOMINI & filij Israel, tradiditque illam [terram] Moses seruus DOMINI possidendam Rubenitis, Gaditis, & dimidiæ tribui Manasse. Isti uero sunt reges terræ quos percussit Iehosua & filij Israel ultra Iordanem ad Occidentem, à Baal Gad quæ est in ualle Libani usque ad montem diuisionis, qui ascendit in Seir, quæ dedit Iehosua Israeli possidendam per portiones suas. In montibus & conuallibus, in planitie, & fluuijs, in deserto, & in Meridie, Hithæus, Amorraeus, Chananeus, Pherizæus, Hiuaus & Iebusæus. Rex Iericho unus, rex Hai, quæ est à latere Beth El, unus, rex Reges occisi

DHierosolymorum unus, rex Hebron unus, rex Iarmuth unus, rex Lachis unus, rex Eglon

Og rex Basan.

31.

Eglon unus, rex Gæzer unus, rex Debir unus, rex Geder unus, rex Horma unus, rex Arad unus, rex Libna unus, rex Adullā unus, rex Makda unus, rex Beth El unus, rex Tapua unus, rex Hephher unus, rex Aphék unus, rex^a Sarō unus, rex Ma don unus, rex Hazor unus, rex Simron Meron unus, rex Achsaph unus, rex Taa nach unus, rex Megido unus, rex Kedesch unus, rex Iakneam de Charmel unus, rex Dor de regione Dor unus, rex Goim in Gilgal unus, rex Thirza unus. Om-
nium regum triginta unus.

CAPVT XIII.

QUUMQ; iam Iehosua consenuisset, ^aproiectæq; esset ætatis, dixit DOMINVS **A** ad eum, Tu iam senex factus es proiecteq; ætatis, restatq; adhuc admodum multa terra quam occupetis. Hæc uero est terra quæ adhuc restat, ^bOmnes limites Philistinorum, & uniuerſa Gessuri, de Schihor qui est coram Aegypto, usq; ad li mitem Aekron ad Aquilonem, quæ inter Chananæos reputantur, quinq; scilicet satrapia Palestinorum, nempe Asathæa, Asdodæa, Ascalonæa, Gethæa, Aekro-
næa & Auxæa. Ab australi quoq; parte tota terra Chananæorum, & ^cdecliue latus ad Zidonios usq; Aphék, ad limitem Amorrhæi. Et terra Giblæorum, & uniuer-
sus Libanus ad orientem solem, à Baal Gad subtus ad montem Hermon, donec uentum est ad Hemath. Omnes habitantes in montanis à Libano usq; ad caleſa-
ctiones aquarum, & Zidonios, ego exterminabo à facie filiorum Israël, modo tu forte eam diuidas Israelitis, ut hæreditate [accipiant] quemadmodum præcepi ti-
bi. Tu itaq; diuide terram istam in hæreditatem nouem tribubus, & dimidiæ tri-
bui Manasse, cum ^eea enim Rubenitæ & Gaditæ acceperunt hæreditatem suam
quam dedit eis Moſes cis Iordanem ad Orientem, quemadmodum tradidit eis Mo-
ſes ſeruus DOMINI. Ab Aroër quæ est ad ripam torrentis Arnon, & ab urbe quæ
est in medio torrētis, & uniuerſam planitiem Medeba usq; Dibon. Omnes quoq;
ciuitates Sihon regis Amorrhæorum qui regnauit in Hesbon, usq; ad limitem filio-
rum Ammon, Gilead quoq; & limitem Gessuri atq; Maachati, & omnē montem
Hermon, cum uniuerſa Baſan usq; ad Salcha, totum regnum Og in Baſan, qui re-
gnauit in Aſtaroth & Edrai, quiq; superfuit ex reliquijs Rephaim, hos inquā per-
cuſſit Moſes & expulit eos. Gessuri autem & Maachati non expulerūt filij Israël,
sed habitauit Gessur & Maachat inter Israelitas in hunc usq; diem. Tribui uero
Leui non dedit hæreditatem, sed sacrificia DOMINI dei Israëlitis quæ igne confunt
hæreditas eius est, sicut loquutus est illi. Dedit autem Moſes tribui filiorū Ruben
iuxta familias suas, ut eſſet limes eorum ab Aroër, quæ ſita est ad ripam torrentis
Arnon, & ab urbe quæ est in medio torrentis, & tota planities usq; Medeba, Heſ-
bon cū uniuerſis oppidis ſuis quæ ſunt in planitie, Dibon, & Bamoth Baal, Beth
Baal Meon, Iaza, Kedemoth, Mephaath, Kiriathaim, Sibma, & Zereth Sahar in
monte uallis, domū^f Peor, & ſcatebras collis, sed & Beth Ieſimoth. Omnes quoq;
ciuitates planitiei, & uniuerſum regnum Sihon regis Amorrhæi, qui regnauit in
Hesbon, quæ percuſſerat Moſes cum principibus Midian Elui, & Rekem, Zur,
Hur atq; Reba, qui principes fuerunt Sihonis, habitantes in terra. Bileam quoque
filium Beor diuinatorem occiderunt filij Israël gladio cum interfectis eorum. Et
fuit limes filiorum Ruben Iordanis cum termino ſuo. Hæc fuit hæreditas filiorum
Ruben ſecundum familias ſuas, ciuitates & uillæ earum. Dedit in ſuper Moſes tri-
bui Gad, nempe filijs Gad, per familias ſuas. Fuit autem limes eorū Iazer, & omnes
ciuitates Gilead, & dimidia pars terræ filiorū Ammon, usq; ad Aroër quæ est co-
ram Rabba. Et ab Hesbon usq; Ramath, Mitzpe, & Bethonim, & à Mahanaim
usq; ad limitem Debir. In ualle quoq; Beth Haram, & Beth Nimra, Succoth, &
Zaphon reliquie regni Sihon regis in Hesbon, ad Iordanem & limitem eius, usq;
ad extremitatem maris Cinnereth cis Iordanem ad Orientem. Hæc eſt hæreditas
filiorum Gad per familias ſuas, ciuitates & uillæ earum. Dedit in ſuper Moſes

^aAlij Laſaron legūt.

^bQuidam legunt rex gentium.

^cRecententur reliqua loca quæ ultra Iordanē adhuc erāt occupanda.

^dEbr. Veneratq; in dies.

^eVenire in dies Ebraiſmus eſt pro confeſſione aut ſenio eſſe conſectum.

^fAlij legunt, Galilea Palestinorum.

^gSchihor alij turbidum, alij Nilum inter pretantur.

^hPro Meara alij ſpe- luncam legūt, alij Me ara relinquunt.

ⁱCum ea, id eſt, cum altera dimidia tribu Manasse.

^jAlij Bamoth appella- tum legunt, excelſa Baal: ſic eſt domus Baal.

^kAlij legunt Beth Pe or.

Num. 32. f

Gessuri,
Maachati.
Num. 19. c

Posſeſſio Rubenitarum.

Num. 31. a

Balaam occiſus.

Posſeſſio tribus Gad.

Dimidia tribus Manasse posſeſſio.

dimidiæ tribui Manaffe, & fuit dimidiæ tribui filiorū Manaffe per familias fuas. Limes eorum fuit à Mahanaim, uniuerfa Bafan, totum regnum Og regis Bafan, omnesq; uici Iair, qui funt in Bafan, fexaginta ciuitates. Dimidia quoq; Gilead, Aftaroth, & Edrai ciuitates regni Og in Bafan filiorum Machir, filij Manaffe, dimidiæ fcilicet partis filijs Machir iuxta familias fuas. Hæc funt quæ hæreditate diftribuit Mofes in campeftribus locis Moab cis Iordanem [è regione] Iericho ad Orientem. Tribui uero Leui non dedit Mofes hæreditatem, (quoniam) DOMINVS deus Ifrael eft hæreditas eorum, ut pollicitus eft eis.

CAP. XIII.

^aRefricatur terræ diuifio, & quid præ alijs Calebo celferit.

A Hæc uero funt quæ hæreditate acceperunt filij Ifrael in terra Chanaan, quæ diftribuerūt illis Eleazar facerdos, & Iehofua filius Nun, atq; capita patrum de tribubus filiorum Ifrael. Sorte autem hæreditatem illam fuam acceperunt, quem

Num. 34. d

^aEbr. In manu Mofis.

admodū præceperat DOMINVS per Mofen, ut daret nouem tribubus atq; dimidiæ tribui. Nam duabus tribubus & dimidiæ tribui dederat Mofes hæreditatem cis Iordanem. Leuitis autem nullam dedit hæreditatem inter illos, etenim filij Ioseph facti funt duæ tribus, nempe Manaffe & Ephraim, ideo non dederūt partem

B Leuitis in terra, nifi ciuitates ad habitandum, cum agris earum suburbanis pro pecoribus & poffeffione eorum. Quemadmodum præceperat DOMINVS Mofi, fic fecerunt filij Ifrael diuidentes terram. Accedentibus autem filijs Iehuda ad Iehofua in Gilgal, Caleb filius Iephunæ Kenifæus dixit ad eum, Tu nofti sermonem quem loquutus eft DOMINVS ad Mofen uirū dei, mei & tui gratia in Kades Barnea. Natus eram quadraginta annos quū mitteret me Mofes feruus DOMINI ex Kades Barnea ad explorandum terram, & retuli rem ipfam ficut erat in corde meo.

Num. 14. d

^bEbr. e. Impleui poffe dominum.

C Fratres autem mei qui afcenderant mecum, liquefecerūt cor populi, ego uero perfecte fequutus DOMINVM deum meum, iurauitq; Mofes eodē tempore hisce uerbis, Certè terra quam calcauit pes tuus, tibi & filijs tuis cedit in hæreditatem perpetuam, eo quod perfecte fequutus es DOMINVM deum. Et en feruauit me DOMINVS in uita, ficut loquutus eft, iftis quadragintaquinque annis, ex eo tempore quo loquutus eft DOMINVS sermonem hunc ad Mofen, quo profectus eft Ifrael in deserto. Nūc igitur hodie fum natus octogintaquinque annos, hætenus tam ualidus,

Supra 1. a

^cEbr. Si non terrati bierit.

quàm fui eo die quo mifit me Mofes: ut fuit robur meum tum, ita & nūc eft robur meum, fiue belligerandum, fiue egrediendum, fiue etiam ingrediendum fit. Nunc igitur da mihi montem iftum, de quo loquutus eft DOMINVS die illa. Tu enim au-

Eccle. 46. b

^dBenedicere hic pro collaudare poni uide tur.

D difti eodem die, q; Anakim funt ibi, & ciuitates magnæ & munitæ, fi forte DOMINVS mihi adfuerit, ut poffim eos expellere, quemadmodū DOMINVS pollicitus eft. Benedixit uero ei Iehofua, & dedit Calebo filio Iephunæ Hebron in hæreditatem. Atq; hinc Hebron celfit ipfi Caleb filio Iephunæ Kenifæo in hæreditatem in hunc ufq; diem, eo q; perfecte fequutus fit DOMINVM deum Ifraelis. Porro nomen Hebron antea fuit Kiriath Arba. Fuit em̃ [Arba] homo magnus inter Anakim. Et terra quietem habuit à bellis.

1. Mach. 2. f

^eAnak uir fuit gigantis, hic omnes gigantes Anakim dicti. Describitur fors Iuda.

E Hæc uero fuit fors tribus filiorum Iehuda per familias fuas, nempe uerfus Ierimem Edom deferti Zin ad Meridiem, ab extremitate australi. Fuitq; limes eorū meridianus, ab extremitate maris falſi, à petra refpiciente Meridiem. Et egreditur ad [locum] qui fuit à Meridie ad afcenſum Akrabim, pertrāſiens ufq; Zin, afcendensq; à Meridie ad Kades Barnea, tranſiens Hetzron, atq; afcendens ad Adar, refleſtens ad Karkaa. Hinc tranſit in Azmon, exitq; ad torrentem Aegypti, & fuerunt exitus huius limitis in occidua plaga, atq; hic fit (uobis) limes meridionalis. Limes uero oriētalis eft mare falſum ufque ad extremitatem Iordanis, & limes

2. Mach. 1. f

^fEbr. Lingua, alij dicunt à littore uel extremitate.

F in angulo aquilonari à lingua maris & ab extremitate Iordanis. Afcenditq; limes ille in Beth Hogla, & tranſit ab Aquilone ad Betharaba, & hinc afcendit limes ille ad lapidem Bohan filij Ruben. Rurfus afcēdit hic limes in Debir à ualle Achor,

Num. 34. a

^gAkrabim montana quæ fe in modū ſcorpionum incuruant, legunt alij ad afcenſum ſcorpionum.

^hRabini Iudeorum pro uobis cis exponunt.

G CAPVT XV.

Hæc uero fuit fors tribus filiorum Iehuda per familias fuas, nempe uerfus Ierimem Edom deferti Zin ad Meridiem, ab extremitate australi. Fuitq; limes eorū meridianus, ab extremitate maris falſi, à petra refpiciente Meridiem. Et egreditur ad [locum] qui fuit à Meridie ad afcenſum Akrabim, pertrāſiens ufq; Zin, afcendensq; à Meridie ad Kades Barnea, tranſiens Hetzron, atq; afcendens ad Adar, refleſtens ad Karkaa. Hinc tranſit in Azmon, exitq; ad torrentem Aegypti, & fuerunt exitus huius limitis in occidua plaga, atq; hic fit (uobis) limes meridionalis. Limes uero oriētalis eft mare falſum ufque ad extremitatem Iordanis, & limes

Bohan polle

&

& uerfus Aquilonem respicit Gilgal, quæ est iuxta ascensum Adumim, quæ est ab Austro torrēti, pertransitq̃ limes ille ad aquas ^oEnfchemes, & fines eius sunt iuxta fontem Rogel. Ascenditq̃ hic limes per uallem filij Hinnom, iuxta latus lebusæi à Meridie, hæc est Hierosolyma. Rursum ascendit hic limes in uerticem montis qui est è regione uallis Hinnom ad Occidentē, quiq̃ est in extremitate uallis Rephaim ad Aquilonem. Defleat autem limes ille à uertice montis ad fontem aquæ Neph^c toah, egrediturq̃ ad ciuitates mōtis Ephron, & hinc uergit limes ille in Baala quæ est Kiriath Iearim. Et circuit limes ille à Baala uerfus Occidentē usque ad montem Seir, & transit ad latus montis Iearim ab Aquilone, quæ est Chesalon, descenditq̃ in Betschemes, trāsītq̃ in Thimna. Et rursum egreditur limes ille ad latus Ekron uerfus Aquilonem, & defleat idem limes in Siceron, pertransitq̃ montem Baala, exiens in Iabneel, desinuntq̃ fines huius limitis ad mare occidentale. Limes uero occidentalis est mare magnum, isq̃ limes limes est filiorū Iehuda per circuitum in familijs suis. Porro Calebo filio Iephunæ dedit (Iehosua) partem in medio filiorum Iehuda iuxta os DOMINI ad Iehosuam, nempe Kiriath Arba patris Anak, quæ est Hebron. Et [†]Caleb eiecit inde tres filios Anak, scilicet Sefai, Ahiman atq̃ ^DThalmay, qui filij fuerūt Anak. Hinc ascendit ad habitatores Debir, & fuit nomen Debir antea Kiriath Sepher. Et ait Caleb, Qui percusserit Kiriath Sepher, & eam ceperit, huic dabo Achsam filiam meam uxorem. Cepitq̃ eam Othoniel filius Kenas [†]fratris Caleb, & dedit ei uxorem filiam suam Achsam. Factum est autē quum ingrederetur ipsa, persuasit ei ut postularet à [†]patre suo agrum, & demisit [se] ex asino. Dixitq̃ ad eam Caleb, Quid [†]tibi? Et respōdit illa, Da mihi ^odonū aliquod, quandoquidem terrā mihi [†]siccaneam dedisti, da mihi quoq̃ irriguam aquis. Et de ^Edite ei irrigua superiora, & irrigua inferiora. Hæc itaq̃ est hæreditas tribus filiorum Iehuda per familias suas. Fuerunt autem ciuitates in extremitatibus ipsi tribui filiorum Iehuda. Ad limitem Edom ad Austrum Kabzeel, Eder, Iagur, Kina, Dimōa, Adada, Kedes, Hazor, Iithnan, Ziph, Telem, Bealoth, Hazor, Hadatha, Kerioth, Hetzrō quæ est Hazor, Amam, Sema, Molada, Hazar Gadda, Hesmon, Bethpalet, Hazar Sual, Beer Seba, Bisothia, Baala, Hijm, Azem, Eltholad, Chesil, Horma, Ziglag, Madmana, Sansanna, Lebaoth, Schilhim, Ain & Rimon. Omnium citatum uigintinouem cum uillis earum. In campestribus uero locis Estaol, ^FZarea, Asna, Zanoa, Enganim, Tapua, Enam, Iarmuth, Adulam, Socho, Aska, Saaraim, Adithaim, Gadara, & Gedorothaim, ciuitates quatuordecim cum uillis earum. Zenan, Hadasa, Migdalga, Dilean, Mitzpa, Iackteel, Lachis, Botzkath, Eglon, Chabbon, Lachmam, Chitlisch, Gederoth, Bethdagon, Naëma, & Make^o da, sedecim ciuitates cum uillis earū. Libna, Aether, Asan, Iiphtah, Asna, Nezib, Kehila, Achsib, & Marefa, ciuitates nouem cum uillis earū. Aekron cum [†]filiabus suis & uillis suis. Ab Aekron & Occidente omnes quæ sunt ad latus Asdod cum uillis suis. Asdod cū filiabus suis et uillis suis. Asa cū filiabus suis, & uillis suis usq̃ ad torrentem Aegypti, & mare magnum limes est. In montanis porro Samir, Iathir, Socho, Danna, Kiriathfanna, quæ est Debir, Anab, Esthemo, Anim, Gosen, Holon & Gilo, undecim ciuitates cum uillis earum. Arab, Duma, Essean, Ianum, ^GBethtappuah, Apheka, Humta, & Kiriath Arba, quæ est Hebron, atque Zior, ciuitates nouem cum uillis earū. Maon, Charmel, Ziph, Iutah, Iisreel, Iokdeam, Zanoah, Cain, Gibeā & Thimna, ciuitates decem cum uillis earū. Halhul, Bethzur, & Gedor, Maëra, Beth Anoth, & Eltekon, ciuitates sex cum uillis earū. Kiriath Baal, ipsa est Kiriath Iearim & Rabba, ciuitates duæ cum uillis earum. In deserto Betharaba, Middin, Sechacha, & Nibsan, ciuitas salis, & Engedi, ciuitates sex cum uillis earum. Iebusæos uero habitatores Hierosolymorum non potuerunt filij Iehuda exterminare, sed mansit Iebusæus cum filijs Iehuda Hierosolymis usque in

^oAlij fontem solis interpretantur.

Sors Caleb.

Iud. 1. b

Catalogus urbium Iuda.

[†]Alij legūt, frater Calebi.

[†]Alij patre eius.

^oEclipsis est, omittitur enim uel est, uel uis, Germani dicunt, was ist dir?

[†]Ebr. Benedictionē.

[†]Alij legunt australe.

[†]Filias uocant Ebraei oppidula aut castella.

præfentem diem.

Descriptio foris Ephraim.

A Ducta quoque fors est pro filiis Ioseph, à Iordane Iericho usque ad aquas Iericho ad Orientem, & desertum quod ascendit de Iericho in montem Beth El. Egrediturque à Beth El ad Lufam, & transit ad terminum Arki in Ataroth. Et rursus descendit uersus mare ad terminum Iaphleti ad terminum Beth Horon inferioris, & usque ad Gaser, & fines eius desinunt ad mare. Acceperunt igitur hereditatem filii Ioseph Manasse & Ephraim, fuitque limes filiorum Ephraim secundum familias suas, fuit inquam limes hereditatis eorum ab orientali plaga Ataroth, Addar, usque ad Beth Horon superiorem. Et exit limes ille ad mare, & ad Michmat à Septentrione, reflectitque idem limes in orientem ad Taenath Silo, & hinc transit ab Oriente in Ianoah. Et descendens à Ianoah in Ataroth atque Naërath, pertingit ad Iericho, & exit ad Iordanem. De Tappuah uero uergit limes ille contra mare ad torrentem Kanna, suntque exitus eius uersus mare. Et hæc est hereditas tribus filiorum Ephraim secundum familias suas. Ciuitates uero segregatae pro filiis Ephraim fuerunt in medio hereditatis filiorum Manasse, omnes ciuitates cum uillis suis. Et non expulerunt Chananæum habitantem in Gaser, sed mansit Chananæus in medio Ephraim usque in hunc diem, fuitque uectigalis.

Mare hic ferè pro occidente ponitur.

De portione & sorte tribus Manasse.

Sors scilicet.

Dimidiæ tribui Manasse cis Iordanem data fors erat, reliquæ dimidiæ ultra Iordanem hi funiculi cadunt.

Quidam legunt, torrentem arundinis, alij Nahalkanna.

Ebr. Filiabus uel filiis.

Scilicet nouas sedes.

Ebr. Nō inuenietur nobis mons iste.

CAP. XVII.

A Hæc fuit fors tribus Manasse, qui fuit primogenitus Ioseph, Machir primogenitus Manasse, & pater Gilead, qui fuit strenuus miles, & possedit Gilead & Basan. Obtigit quoque reliquis filiis Manasse secundum familias suas, nempe filiis Abiæfer, filij Helek, filijs Afriel, filijs Sechem, filijs Hepher, filijs Semida, hi enim fuerunt filij Manasse filij Ioseph mares per familias suas. Porro Zelaphead filius Hepher, filij Gilead, filij Machir, filij Manasse, non habuit filios, sed filias, quarum nomina hæc sunt, Mahla, Noa, Hagla, Milca, Thirza. Accesserunt autem in conspectum Eleazaris sacerdotis, atque in conspectum Iehosue filij Nun, & in conspectum principum, dicentes, DOMINVS præcepit Moysi, ut daret nobis hereditatem inter fratres nostros. Dedit ergo eis iuxta os DOMINI hereditatem inter fratres patris earum. Et ceciderunt funiculi Manasse decem, præter terram Gilead & Basan quæ est cis Iordanem. Nam filiae Manasse possederunt hereditatem inter filios eius, fuitque terra Gilead reliquorum filiorum Manasse. Fuit autem limes Manasse ab Afer ad Michmethath, è regione Sechem, uergitque limes ille uersus dextram ad habitatores En Tappuah. Fuit autem ipsius Manasse terra Tappuah, est enim Tappuah iuxta terminum Manasse filijs Ephraim. Et hinc descendit limes ad torrentem Kanna uersus Meridiem ad torrentem ciuitatum istarum Ephraim, & inter ciuitates Manasse, & limes Manasse ab Aquilone ad torrentem, exitus autem eius ad mare, ipsi Ephraim ad Meridiem, & Manasse ad Aquilonem, mare uero est limes eius, & in Afer contingunt [se] ab Aquilone, in Isachar autem ab Oriente. Et habuit Manasse in Isachar & in Afer, Bethsean & uicos eius, libeam & uicos eius, habitatores Dor & uicos eius, habitatores En Dor & uicos eius, habitatores Thaënach & uiculos eius, habitatores Megiddo & uicos eius, tres regiones. Et filij Manasse non potuerunt occupare has ciuitates, quum tamen Chananæus animum hanc terram inhabitandi despondisset. Contigit tamen quum uires fumerent filij Israel, ut Chananæum uectigalem facerent, sed funditus non exciderunt eum. Loquutique sunt filij Ioseph ad Iehosua dicentes, Quare dedisti mihi possidendam unam tantum sortem & unum funiculum, quum sim populus tam multus, & DOMINVS me hætenus tam ubertim locupletauerit? Respondit illis Iehosua, Quandoquidem tu multus es populus, ascende ergo in syluam, & para tibi illic in terra Pherizæi atque Rephaim, quandoquidem mons Ephraim tibi angustior est. Dixerunt autem filij Ioseph, Non possumus montem istum assequi, quandoquidem ferreos currus habent omnes Chananæi habitantes in terra conuallium, & hi qui sunt

Num. 26. d

Num. 27. a. & 36. a

sunt in Bethsean atq; in oppidulis eius, & hi qui sunt in ualle Isreel. Et dixit Iehosua ad domum Ioseph, nempe ad Ephraim & Manasse, Populus quidem multus es, & robur habes magnum, idcirco nō habebis unam [tantum] sortem, sed mons ille tuus erit in quo est sylua, hunc para, eruntq; fines eius tui, siquidē Chananæi istū eieceris, licet ferreos currus habeat ipse, & ualde robustus sit. CA. XVIII.

Congregata est uniuersa contio filiorum Israhel in Silo, illicq; collocarunt tentorium constitutionis, quandoquidem terra subacta erat coram eis. Remanserant autem ex filiis Israhel reliqui, quibus hæreditatem suam nondum distribuerant, nempe septem tribus. Et ait Iehosua ad filios Israhel, Quousq; estis cessatores, quo minus eatis & occupetis terrā quam dedit uobis DOMINVS deus patrum uestrorum? Date tres uiros ex^b quacq; tribu, ut mittam eos, qui surgant & perambulent terram, & describant eam iuxta hæreditatem suam, reuertanturq; ad me, diuidatq; eam in septem partes, stabitq; Iehuda in limite suo à Meridie, & qui sunt de domo Ioseph stabūt in limite suo à Septentrione. Vos itaq; describetis terram in septem partes, & referetis huc ad me, & iaciam uobis sortem hic coram DOMINO deo nostro. Leuitæ autem nullam partem habēt inter uos, quoniam sacerdotium DOMINI est hæreditas eorum. Gad quoq; & Ruben, & dimidia tribus Manasse iam acceperūt hæreditatem suam cis Iordanem ad Orientem, quam dedit illis Moses seruus DOMINI. Surgentes itaq; uiri abierunt, præcepitq; Iehosua abeuntibus, ut describerēt terram, dicens, Ite & perambulate terram & deformate eam, & reuertimini ad me, ut hic proiciā uobis sortem coram DOMINO in Silo. Abeuntes ergo uiri illi, pertransierūt terram, deformantes eam in libro, facientes septem partes oppidatim, reuersiq; sunt ad Iehosua in castra quæ erant in Silo. Et iecit eis Iehosua sortem in Silo coram DOMINO, distribuitq; ibi Iehosua terram pro filiis Israhel secundum portiones suas. Et ascendit fors tribus filiorum Benjamin per familias suas, exijtq; limes sortis eorum inter filios Iehuda, & inter filios Ioseph. Factus est autem limes eorum ad angulum aquilonarem à Iordane, & ascendit limes ad latus Iericho ab Aquilone, & ascendit in montem contra Occidentem, extremitates eius fuerunt ad desertū Bethauen. Et hinc transit terminus ille in Lusam, ad latus Lusæ uersus Meridiem, ipsa est Beth El; & rursus descēdit idem limes in Athrotadar, ad montē qui est ad Meridiem Beth Horon inferioris. Et hinc uergit limes ille, circuitq; angulū maris ad Meridiem, à monte qui est contra Beth Horon ad Meridiem, desinuntq; fines eius ad Kiriath Baal, ipsa est Kiriath Iearim, ciuitas filiorum Iehuda, hic est angulus occidentalis. Angulus uero meridianus est ab extremitate Kiriath Iearim, exitq; terminus ille ad Occidentē, & exit ad fontem aque Nephtoah. Et descendit terminus ille ad extremitatem montis qui est coram ualle filij Hinnom, in ualle Rephaim ad Aquilonem, & descēdit in uallem Hinnom ad latus Iebusæi ad Meridiem, descendens ad fontem Rogel. Reflecit uero ab Aquilone, & egreditur ad En Semes, & inde egreditur [ad loca] Geliloth, quæ sunt iuxta ascensum Adumim, descendens ad lapidem Bohan filij Ruben. Et pertrāsens ad latus è regione Araba septentrionalis, descendit in campestria. Et rursus transiens idem limes uersus latus Beth Hagla ad Aquilonē, desinunt fines limitis eiusdem ad linguā maris falsi contra Aquilonem, ad extremitatem Iordanis meridionalem, & hic est limes meridianus. Iordanis uero terminat hunc litem in angulo orientali. Atq; hæc est hæreditas filiorum Benjamin, iuxta limites suos in circuitu per familias suas. Fuerunt autem ciuitates tribus filiorum Benjamin per familias suas, Iericho, Beth Hagla, & uallis Kezitz, Betharaba, Zemaraim, Bethel, Auiim, Parah & Ophrah, Kephrah Amonai, Ophni & Geba, ciuitates duodecim cum uillis earū. Gibeon, Rama, Beeroth, Mitzpa, Kephira, Moza, Rekem, Iirpeel, Taraela, Zela, Eleph, & Iebusi, ipsa est Ierusalem, Gibeath, Kiriath, ciuitates quatuor.

^a Alij, hanc succide.
^b Ebr. Exitus ipsius,
id est, quā longe mōs
extenditur.

Arca cum tētorio repō
nitur in Silo, mittuntur
exploratores, iterum sic
diuisio, describitur fors
Beniamin.

^a Ebr. Date uobis.
^b Ebr. Ex una tribu.

Lusa quæ &
Bethel.

Cariat Baal.

^a Alij legūt, planitici.

Terræ diuisio

Iosue

decim cum uillis earum. Hæc est hæreditas filiorum Beniamin secundum familias suas.

CAP. XIX.

^a De fortibus Simeonis, Zabulō, Isachar, Aser, Naphtali, Dan.

Egressa est fors alia pro Simeone, pro tribu inquam filiorum Simeon per familias suas, fuitq; hæreditas eorum inter hæreditatem filiorum Iehuda. Et habuerunt illi in hæreditate sua Beerseba, Seba, Molada, Hazarsual, Bala, Azem, Eltholad, Bethul Horma, Ziklag, Beth Markaboth, Hazar Susa, Beth Lebaoth, & Saruhen, ciuitates tredecim cum uillis earum. Ain, Rimmon, Ether, Asan, ciuitates quatuor cum uillis earum. Et omnes uillæ quæ erant per circuitum ciuitatum istarum usq; ad Baalath, Beer, & Ramath ad Austrum. Hæc est hæreditas tribus filiorum Simeon iuxta familias suas. De funiculo filiorum Iehuda fuit hæreditas filiorum Simeon, nam pars filiorum Iehuda maior fuit quam illorum, ut hæreditatem caperent filij Simeon in hæreditate ipsorum. Educta est fors tertia filiis Zebulon per familias suas, fuitq; limes hereditatis eorum usq; ad Sarid, & ascendit limes eorum uersus mare occidentale, & ad Mareala, pertingitq; Dabeseh, & inde pertingit ad torrentem qui est in regione lakneam. Et reflectens de Sarid uersus exorientem solem ad limitem Kisloth Thabor, exit in Dabrath, ascendens Iaphia. Et hinc transiens ad plagam orientalem in Githa Heber, Itakazin, exit in Rimmon Metoar, & hinc in Nea. Et idem limes circuit ab Aquilone in Nathon, ut sint exitus eius uallis Iephthai El, Katath, Nahalal, & Simron, Iidala, & Beth Lehem, ciuitates duodecim cum pagis earum. Hæc est hæreditas filiorum Zebulon per familias suas, atq; hæ sunt ciuitates cum pagis earum. Porro pro Isachar educa fors est quarta, filiis inquam Isachar pro familiis suis. Fuit autem limes eorum, Iisreela, Kesuloth, Sunem, Hapharaim, Sion, Anaharath, Harabith, Kision, Abetz, Remeth, Engannim, Enhadda & Beth Pazetz. Pertingitq; limes ille Thabor, & Sahazima, atq; Beth Semes, & desinunt fines limitis eorum in Iordanem, ciuitates sedecim cum uillis earum. Hæc est hæreditas tribus filiorum Isachar per familias suas, & hæ sunt ciuitates cum pagis earum. Et educa fors quinta pro tribu filiorum Aser per familias suas. Fuit autem limes eorum, Helkath, Hali, Beten, Achsaph, Alamelech, Ameid, Misfeal, pertingitq; in Charnel ad Occidentem, & in Sihor Libnath. Et reflectens ad exortum solis in Beth Dagon, pertingit Zebulon & uallem Iephthael ad Septentrio nem Beth Emek & Nehiel, egrediturq; in Kabul ad sinistram. Ad Hebron quoq; Rehob, Hammon & Kana usq; ad Zidonem magnam. Reflectit deinde limes hic in Rama, & usq; ad ciuitatem munitam Zor. Rursus reflectit hic limes in Hofa, exitusq; eius sunt uersus mare à funiculo Achsiba, Vma quoq; Aphek, et Rehob, ciuitates uigintidue cum pagis earum. Hæc est hæreditas tribus filiorum Aser per familias suas, & hæ sunt ciuitates cum pagis earum. Pro filiis Naphtali educa fors est sexta, pro filiis inquam Naphtali per familias suas. Fuitq; limes eorum ab Heleph, Elon in Zaenannim, Adami, Nekeb et Iabneel, usq; Lakum, exitusq; eius uersus Iordanem. Reflectens inde limes ille uersus Occidentem in Asnoth Thabor, uergit illinc in Hukok, pertingitq; Zebulon à Meridie, Aser uero pertingit ab Occidente, Iehudam ad Iordanem ab ortu solis. Ciuitates uero munitæ sunt Ziddim, Zer, Hammath, Rakath, & Chinnareth, Adama, Harama, Hazor, Kades, Edrehi, Enhazor, Iireon, Migdael, Horem, Beth Hanath, & Beth Semes, ciuitates undeuiginti cum uillis earum. Hæc est hæreditas tribus filiorum Naphtali per familias suas, & hæ ciuitates atq; uillæ earum. Pro tribu uero filiorum Dan per familias suas, educa fors septima. Fuitq; limes hereditatis eorum Zoreah, Estaol, & Ir Semes, Saalabin, Aialon, Iithla, Elon, Thimnatha, Ekron, Eltheke, Gibthon, Baalath, Iehud, Bneberak, Gath Rimmon, Meiarcon, & Harakon, cum termino qui est in regione Iapho, & ab his exit limes filiorum Dan. Et ascenderunt filij Dan, & oppugnarunt Laish, capientesq; eam, percusserunt eam gladio, atq; possederunt

^a Alij legunt, perturbatio aquarum.

^b Quidam renes legunt aut medium.

^c Alij legunt, Methoar appellati de formans lineam in Nea.

Simeon.

Zabulon.

Isachar.

Aser.

Naphtalim.

Dan.

^d Alij legunt, occurrit.

^e Alij legunt, Hazidim.

^f Potest et sic legi, Et ab his egressi terminum filij Dan ascenderunt.

runt eam, incolentes eam, appellaueruntq; eam Læsem Dan, iuxta nomen Dan patris sui. Hæc est hæreditas tribus filiorum Dan per familias suas, & hæc ciuitates & uillæ earum. Cessauerunt itaq; sorte diuidere terram per limites eius, dederuntq; filij Israel hæreditatem ipsi Iehosua filio Nun in medio eorum. Iuxta os DOMINI dederunt ei ciuitatem quam postulauerat, nempe Timnath Sarah in monte Ephraim, & instaurans ciuitatem illam, habitauit in ea. Istæ igitur sunt hæreditates, quas sorte diuiserunt Eleazar sacerdos, & Iehosua filius Nun, & capita patrum ex tribubus filiorum Israel in Silo coram DOMINIO ad ostium tentorii cõstitutionis, cessaueruntq; diuidere terram.

CAPVT XX.

Exod. 21. c
Num. 35. a
Deut. 19. a

ET loquutus est DOMINVS ad Iehosua, dicens, Loquere ad filios Israel hisce uerbis, Date ex uobis ciuitates confugij, de quibus loquutus sum ad uos per Mosē, ut illuc scilicet confugiat homicida, qui hominem cædit in perplexitate, & per imprudentiam, erunt [hæc ciuitates] uobis cõfugia à uindice sanguinis. Qui ergo confugerit ad aliquam ex his ciuitatibus, stabit ad ostium portæ ciuitatis, loqueturq; audientibus senioribus ciuitatis illius causas suas, illiq; recipiāt eum ad se intra ciuitatem, & dent ei locum ut cum eis habitet. Quod si uindex sanguinis eum insequitur, ne tradant homicidam in manum eius, quoniam per imprudentiam percussit proximum suum, nec odio est eum prosequutus antea. Manebit itaq; in ciuitate illa, donec se iudicio sistat coram coetu, & usq; ad mortem summi sacerdotis qui tum fuerit, tum tandem reuertatur homicida talis, & ueniat in ciuitatem suam & ad domum suam, & ad ciuitatem ex qua fugerat. Et consecrarunt Kædes in Galilæa in monte Naphtali, & Sechem in monte Ephraim, atq; Kiriath Arba, quæ est Hebron, in monte Iehuda. Cis Iordanem uero è regione Iericho ad Orientem, constituerunt Bæzer in deserto in planitie de tribu Ruben, & Ramoth in Gilead de tribu Gad, atq; Golan in Basan de tribu Manasse. Istæ fuerunt urbes constitutæ pro omnibus filiis Israel, & pro peregrino qui commoratur inter eos, ut ad eas confugeret quicumq; hominem percussisset per imprudentiam, neq; moreret per manū uindictis sanguinis donec sisteretur corā comitijs. CA. XXI.

Deut. 4. g

Num. 35. a

Sors Caathitarum.

Gersonitarum.

Meraritarum.

1. Par. 6. d

Supra 14. d

Accesserunt autem capita patrum Leuitarum ad Eleazarum sacerdotem, & ad Iehosua filium Nun, & ad capita patrum qui erant super tribus filiorum Israel, loquutiq; sunt ad eos in Silo in terra Chanaan, hisce uerbis, DOMINVS precepit per Mosē, ut darentur nobis oppida ad habitandum cum agris suburbanis earū pro iumentis nostris. Dederunt itaq; filij Israel Leuitis de possessionibus suis, iuxta os DOMINI oppida ista cum suburbanis agris suis. Educta est itaq; sors pro familia Kahathitarum. Fueruntq; per sortem [data] filiis Aharonis sacerdotis qui erant de Leuitis, à tribu Iehuda, à tribu Simeon, & à tribu Biniamin tredecim oppida. Et reliquis filiis Kahath, à familijs tribus Ephraim, & à tribu Dan, atq; dimidia tribu Manasse sorte data sunt decem oppida. Porro filijs Gerson, à familijs tribus Isachar, & à tribu Aser, & à tribu Naphtali, atq; à dimidia tribu Manasse in Basan data sunt per sortem tredecim oppida. Filijs Merari per familias suas à tribu Ruben, & à tribu Gad, atq; à tribu Zebulon data sunt duodecim oppida. Dederunt itaq; filij Israel Leuitis oppida ista cum suburbanis agris eorum per sortem, ut præceperat DOMINVS per Mosē. Dederunt uero filij de tribu Iehuda, & filij de tribu Simeon oppida ista, quæ nominatim sic uocantur. Filiorū uero Aharonis de familia Kahath, qui erant de filiis Leui prima sors fuit, quibus dederunt Kiriath Arba patris Anok, ipsa est Hebron in monte Iuda cū suburbanis agris eius per circuitum eius. Agrum uero illius ciuitatis & uillas eius dederunt Caleb filio Iephunæ pro sua possessione. Filijs autē Aharonis sacerdotis dederunt oppidum cõfugij pro homicidis, Hebron & agros eius suburbanos, Libna quoq; & agros eius suburbanos, Iathir et agros eius suburbanos, Este Moa et agros eius suburba

A Desinantur asyla iuxta præceptum domini.

a Ebr. Per manū Mo-

sis.

b Ebr. Qui animam.

B c Ebr. In aures seniorum.

d Ebr. Colligant.

e Ebr. Ab heri & nu diutertius.

f Ebr. Galil.

A Desinantur oppida & agri suburban pro Leuitis.

nos, Holon & agros eius suburbanos, Debir & agros eius suburbanos, Ain & agros eius suburbanos, Iuta & agros eius suburbanos, Beth Sames & agros eius suburbanos, oppida nouē à duabus tribubus istis. De tribu uero Benjamin, Gibeon & agros eius suburbanos, Geba & agros eius suburbanos, Anathoth & agros eius suburbanos, Almon & agros eius suburbanos, oppida quatuor. Omnia oppida filiorum Aharonis sacerdotum tredecim oppida sunt cum agris suis suburbanis. Familijs uero filiorum Kahath Leuitarum, qui residui erant ex filijs Kahath, sortem suam oppidorū habuerunt à tribu Ephraim. Dederunt eis oppidum cōfugij pro homicida Sechem, & agros eius suburbanos in monte Ephraim, Gæser & agros eius suburbanos, Kibzaim & agros eius suburbanos, Beth Horon & agros eius suburbanos, oppida quatuor. De tribu uero Dan, Eltheke & agros eius suburbanos, Gibethon & agros eius suburbanos, Aialon & agros eius suburbanos, Gath Rimmon & agros eius suburbanos, oppida quatuor. De dimidia tribu Manasse, Thanach & agros eius suburbanos, & Gath Rimmon cū suburbanis prædijs suis, oppida duo. Omnia oppida decem cum prædijs suis suburbanis pro familijs reliquis filiorum Kahath. Porro filijs Gerson, qui & ipsi erant de familijs Leuitarum, à tribu Manasse dimidia [obuenit] oppidum cōfugij pro homicida Golan in Basan cum prædijs suis suburbanis, & Beesthera cum suis prædijs suburbanis, oppida duo. Et de tribu Issachar, Kisfion & agri eius suburbani, Dabrath & agri eius suburbani, Iarmuth & agri eius suburbani, Engannim & agri eius suburbani, oppida quatuor. Et de tribu Aser, Mifcal & agri eius suburbani, Abdon & agri eius suburbani, Helkat & agri eius suburbani, Rehob & agri eius suburbani, oppida quatuor. De tribu Naphtali, oppidum cōfugij pro homicida, Kedes in Galil & prædia eius suburbana, Hamoth Dor & prædia eius suburbana, Karthan & agri eius suburbani, oppida tria. Omnium oppidorum Gersonitarum per familias suas, tredecim oppida cum prædijs suis suburbanis. Reliquis familijs filiorum Merari, qui & ipsi Leuitæ erāt, à tribu Zebulon [data sunt] oppida quatuor. De tribu Ruben, Bæzer & agri eius suburbani, Iaza & agri eius suburbani, Kedemoth & agri eius suburbani, Mephaath & agri eius suburbani, oppida quatuor. De tribu quoque Gad oppidum cōfugij pro homicida, Ramoth in Gilead & agri eius suburbani, Mahanaim & agri eius suburbani, Hesbon & agri eius suburbani, Iaazer & agri eius suburbani, omnium oppidorum quatuor. Omnium itaque oppidorum filiorum Merari per familias suas, qui residui erant ex familijs Leuitarum, fuerūt iuxta sortem eorum oppida duodecim. Vniuersorum autem oppidorum Leuitarum in possessionibus filiorum Israel, fuerunt oppida quadraginta octo cum prædijs suis suburbanis. Fuerūtque hæc oppida singula seorsim posita, circum uero illa agri suburbani, idque de singulis his oppidis [intellige.] Dedit itaque DOMINVS Israeli omnem terram quam iurauerat se daturum patribus eorum, possederuntque eam, & habitauerunt in ea. Et DOMINVS dedit eis requiem circunquaque, iuxta omnia quae iurauerat patribus eorum, & non restitit eis quispiam in faciem ex omnibus inimicis eorum, omnes hostes eorum tradidit DOMINVS in manus eorum. Non cecidit uel unum uerbum de omni uerbo bono quod loquutus fuerat DOMINVS ad domum Israel, uniuersa euenerunt.

CAPVT XXII.

Remittuntur Rubenitas, Gaditas, & dimidia tribus Manasse, extruuntur ara ab eis, oritur dissidium, sed satisfactione audita sopitur.

TVM uocabat lehosua Rubenitas, Gaditas, & dimidiā tribum Manasse, dixitque ad eos, Vos custodiistis omnia quae præcepit uobis Moses famulus DOMINI, & obediistis uoci meae in omnibus quae præcepi uobis, nō reliquistis fratres uestros istis multis diebus in hunc usque diem, sed custodiistis diligenter præceptum DOMINI dei uestri. Quandoquidē igitur DOMINVS deus uester requiem dedit fratribus

Num. 32. f

Altare extru-
tur.

Num. 25. a

Supra 7. a

fratribus uestris, quemadmodū pollicitus erat eis, reuertimini ^a& redite ad uestra, ad tentoria uestra, ad terrā possessionis uestre, quam [†]dedit uobis Moses seruus DOMINI ultra Iordanem, modo diligenter custodiatis & faciatis præceptum & legem quam Moses seruus DOMINI uobis præcepit, ut diligatis DOMINVM deum uestrum, & eatis in omnibus uis eius, ut custodiatis præcepta eius, & ut adhæreatis ei, seruiatisq; ei ex toto corde uestro, & ex tota anima uestra. Quumq; eos le^b hofua ^bcollaudasset, dimisit eos, abieruntq; ad tentoria sua. Et dimidiæ tribui Manasse dederat Moses in Basan, & alteri dimidiæ dedit Iehofua inter fratres suos citra Iordanem ad occiduam plagam; proin & hos dimisit Iehofua ad tentoria sua, [posteaquam] eis ualedixisset. Et ait ad eos hæc uerba, Vos reuertimini ad tentoria uestra cum opibus multis, & cum ingenti copia pecoris, [onuisti] argēto, auro, ære, ferro, uestimentisq; multis, diuidite prædam hostium uestrorū cum fratribus uestris. Versi igitur filij Ruben, filij Gad, & dimidia tribus Manasse abierunt à filiis Israel de Silo quæ est in terra Chanaan, ut uenirent in terram Gilead, ad terram possessionis suæ, quam obtinuerant iuxta os DOMINI ^oper Mosen. Et uenerūt ^c ad limites Iordanis qui est in terra Chanaan, extruxeruntq; filij Ruben, filij Gad, & dimidia tribus Manasse ibidem aram iuxta Iordanem, aram magnificam & spectabilem. Et audierunt filij Israel quod diceretur, Ecce ædificauerunt filij Ruben, filij Gad, & dimidia tribus Manasse aram ^e regione terræ Chanaan in limitibus Iordanis ^e regione filiorum Israel. Quod cum audissent filij Israel, cōgregati sunt uniuersa multitudo filiorum Israel in Silo, ut ascenderent contra eos & belligeraret. Et miserūt filij Israel ad filios Ruben, ad filios Gad, & ad dimidiam tribū Manasse in terram Gilead, Pinhas filium Eleazar sacerdotis, sed & decem principes cū eo, de quaq; tribu Israel unum principem iuxta domos patrum, qui singuli capita erāt secundum familias patrū suorum in millibus Israel. Venientes itaq; ad filios Ruben, ad filios Gad, & ad filios dimidiæ tribus Manasse in terram Gilead, loquuti sunt cum eis in hæc uerba, Sic dixerūt uniuersus cœtus DOMINI, Quæ est ista perfidia, qua perfidi estis in deum Israelis, ut recederetis hodie à DOMINO, quum extruxistis uobis aram, ut rebelles essetis contra DOMINVM. Num parui ducitur nobis iniquitas [†]Peor, à qua nondū purificati sumus in hūc usq; diem, propter quam facta est clades magna in cœtu dei? Et uos quidem auersi estis hodie à DOMINO, fietq; ut quum uos hodie rebelles fueritis aduersus DOMINVM, ipse cras cōtra uniuersam multitudinem Israelis irascatur. Porro si terra possessionis uestre immunda est, transite ad terram possessionis DOMINI, in qua manet tabernaculum DOMINI, & possessionē occupate inter nos, & ne rebelles sitis aduersus DOMINVM, neq; contra nos rebelles sitis, ut extruatis uobis arā, præter aram DOMINI dei nostri. An non Achan filius Zærab præuaricationem præuaricatus est in Hærem, & ira defæuit in uniuersum cœtū Israelis? qui tametsi esset uir unus, nō tamen [solus] periit in iniquitate sua. Responderunt filij Ruben, filij Gad, & filij dimidiæ tribus Manasse, & loquuti sunt ad capita millium Israel, Deus ^edeorum DOMINVS, deus deorum DOMINVS ipse nouit, & Israel quoq; cognoscet, si per rebellionē, aut per præuaricationem contra DOMINVM [hoc factum est,] ^ftu nō serues nos hodie, ut scilicet extrueremus nobis aram ad recedendum à DOMINO, aut ad sacrificādum super ea holocaustum & sacrificium cibarium, aut ut faceremus super ea sacrificia pacificorum. DOMINVS ipse requirat, si nō magis ex solitudine ac cura huius rei fecimus, quod scilicet dixerimus, Dicent aliquando filij uestri ad filios nostros hisce uerbis, Quid ^guobis cū DOMINO deo Israelis? Limitem posuit DOMINVS inter nos & inter uos, o filij Ruben & filij Gad, nōpe Iordanem, atq; idcirco nō est uobis pars in DOMINO: & sic filij uestri occasionem dabunt filiis nostris, quo minus timeant DOMINVM, idcirco diximus, Age extruemus nunc nobis arā, non

^aEbr. lte uobis.^bEbr. Benedixit eos, id est, collaudauit seu ualedixit.
^cEbr. Ad mare.^cEbr. In manu Mo-
sis.^eAlij legunt, fortis de-
orū, alij fortis deus.^fApostropha ad deū.^gEbraismus est pro,
Quid uobis commer-
tij cum deo?

^bEbr. Cras.

pro holocausto neque pro sacrificio, sed ut sit testis inter nos & uos, atque inter posteritates nostras post nos, ut exequamur cultum DOMINI coram eo in holocaustis nostris, in sacrificiis nostris, atque in pacificis nostris, & non dicant aliquando filii uestri filiiis nostris, Non est uobis pars in DOMINO. Diximus igitur, Si futurum est ut sic dicant aliquando ad nos & ad posteritates nostras, dicamus, Videte exemplar aræ DOMINI, quod fecerunt patres nostri, non ut ibi sacrificent holocausta aut sacrificia, sed ut esset testis inter nos & inter uos: absit longe à nobis ut rebelles simus aduersus DOMINVM, & ut auertamur hodie à DOMINO, ut ædificemus aram pro holocaustis, pro sacrificiis cibarijs, aut alijs hostijs, aliam ab ara DOMINI dei nostri quæ est coram tabernaculo eius. Audiens uero Pinhas sacerdos, & principes multitudinis & capita milliū Israelis, qui cum eo erant, uerba ista quæ loquuti fuerant filii Ruben, filii Gad, & filii Manasse, placuit eis. Dixitque Pinhas filius Eleazar sacerdotis ad filios Ruben, ad filios Gad, & ad filios Manasse, Iam cognoscimus quod DOMINVS sit inter nos, quandoquidem non designastis præuarcicationem istam aduersus DOMINVM, nunc liberaſtis filios Israel de manu DOMINI. Reuersus est itaque Pinhas filius Eleazar sacerdotis & principes à filiis Ruben, à filiis Gad de terra Gilead ad terram Chanaan ad filios Israel, & retulerunt illis responsum. Placuit hæc res filiis Israel, & gratias egerunt deo filii Israel, nihilque [amplius] dixerunt de ascendendo contra eos ad prælium, & de uastando terram quam inhabitabant filii Ruben atque filii Gad. Et uocauerunt filii Ruben & filii Gad aram istam Testimonium nostrum, quod DOMINVS sit deus.

CAP. XXIII.

Iosue senex & moriturus, monet populum ut diligenter persistent in mandatis dei, inque uera religione.
^aEbr. Venerat in dies.

ET factum est post dies multos, posteaquam DOMINVS requiem præstiuisset Israeli ab omnibus hostibus eorum circumquaque, ut Iehosua consenesceret senioque grauaretur. Vocans ergo Iehosua uniuersum Israelem, seniores eius, principes eius, iudices eius & præfectos eius, dixitque ad eos, Ego senex iam sum & pro uectæ ætatis, & uos uidistis omnia quæ fecit DOMINVS deus uester cunctis gentibus istis in conspectu uestro, quomodo DOMINVS deus uester pugnauerit pro uobis, en ego prostravi uobis gentes istas reliquas, ut accipiat is eas hæreditate tribubus uestris, à lordane, & omnes gentes quas excidi, & mari magno ad solis occasum. Et DOMINVS deus uester expellet eas ante uos, atque exterminabit eas à conspectu uestro, & uos possidebitis terram illarum, quemadmodum pollicitus est DOMINVS deus uester uobis. Estote ergo uehementer fortes, ut custodiat is & faciat is omne quod scriptum est in libro legis Moſis, ne recedatis ab eo neque ad dexteram, neque ad sinistram, ne quum ueneritis inter gentes istas, istas inquam quæ uobiscum supersunt, commemoretis aut iuretis per nomen deorum earum, & ne colatis eos, neque adoretis eos, sed adhæreatis DOMINO deo uestro, sicuti fecistis in hunc usque diem. Et expellet DOMINVS ante uos gentes multas atque fortes, quemadmodum & in hunc usque diem nemo potuit stare coram facie uestra. Vir unus ex uobis persequetur mille, quoniam DOMINVS deus uester ipse pugnabit pro uobis, sicut pollicitus est uobis. Obseruate ergo quàm chara est uobis anima uestra, ut diligatis DOMINVM deum uestrum. Etenim si auersi fueritis, & reliquijs istarum gentium quæ uobiscum sunt adhæseritis, si iunxeritis cum eis connubia, si ingressi fueritis ad eas, & ipsæ ad uos, certo experiemini quod DOMINVS deus uester amplius non expellet gentes istas à facie uestra, sed erunt uobis in laqueum & offendiculum, & stimuli lateribus uestris, & spinæ in oculis uestris, donec pereatis de terra hac bona quæ dedit uobis DOMINVS deus uester. Et ecce ego hodie ingredior uiam uniuersæ terræ, & uos scitis in toto corde uestro atque tota anima uestra, quod non irritum fuit uel uerbum unum de cunctis sermonibus bonis, quos loquutus est DOMINVS deus uester de uobis, sed quod omnia euenerunt uobis, non cecidit ex eo uerbum ullum. Quemadmodum uero omne uerbum bonum, quod loquutus

Non iurandum per nomina idolorum.

Deus diligendus.

Via uniuersæ terræ.

^bAliqui legunt scrupula.

^cPro spinis alij legunt lanceas.

^dEbr. Non cecidit.

loquutus est DOMINVS deus uester ad uos, uenit super uos: sic adducet quoq; DOMINVS super uos omne uerbū malum, donec deleat uos de terra hac bona quam dedit uobis DOMINVS deus uester, quum perfide transgressi fueritis, præuaricati fueritis foedus DOMINI dei uestri quod præcepit uobis, si scilicet iueritis atq; colueritis deos alios adoraueritisq; eos, irascetur furor DOMINI contra uos, & peribitis ilico de terra hac bona quam dedit uobis.

CAP. XXIII.

Congregās autem Iehosua uniuerſas tribus Iſrael in Sechem, uocauit ſeniores

Iſraelis, & principes eius, iudices eius atq; præfectos eius, ſteterūtq; corā deo. Et ait Iehosua ad uniuerſum populum, Sic dixit DOMINVS deus Iſrael, Trans fluuium habitauerunt olim patres uestri, nempe Thærah pater Abraham, & pater Na-

Gen. 11. d

hor, ſeruiueruntq; dijs alijs, & ego tuli patrem ueſtrum Abraham trans fluuium, & duxi illum in uniuerſam terram Chanaan, & auxi ſemen eius, & dedi ei Iſaac. Sed

Gen. 21. 2. 25. d

Gen. 36. 2

Gen. 46. 2

Exod. 3. c

& ipſi Iſaac dedi Iacob atq; Eſau, & tradidi ipſi Eſau montem Seir, ut poſſideret eum, Iacob autem & filij eius deſcenderunt in Aegyptū, miſiſq; Moſen & Aha-

Exod. 12. f

Exod. 14. 2

ronem, & adſixi Aegyptum quemadmodum feci in medio eius, & tandem edu- xi uos. Eduxi inquam patres ueſtros ex Aegypto, & quum ueniſſent ad mare, inſequuti ſunt Aegyptij patres ueſtros uſq; ad mare carectofum cum curribus & equitatu. Et quum clamarent ad DOMINVM, poſuit caliginem inter uos & Aegyptios, & adduxit ſuper eos mare, & operuit eos, & oculi ueſtri uiderunt quæ fe-

Num. 21. 2

cerim in Aegypto. Vos manſiſtis in deſerto diebus multis, & introduxi uos in

Num. 22. 2

terram Amorrhæorum qui habitant trans Iordanem, qui & pugnaverunt contra

uos, tradidiſq; eos in manum ueſtrā, ut occuparetis terram eorum, exterminauitq; eos à facie ueſtra. Surgens deinde Balak filius Zippor rex Moabitarū, pugna-

Supra 3. d. 6. 2

11. 2

uit contra Iſraelem, & mittēs uocauit Bileam filium Beor, ut diris uos deuoueret, sed ego nolui audire Bileam, quin benedicēdo benedixit uobis, & ego eripui uos

Supra 11. d

de manu eius. Transmiſſo uero Iordane ueniſtis ad Iericho, & pugnauerūt con-

tra uos domini Iericho, Amorrhæi nempe, Pherizæi, Chananæi, Hithæi, Girgeſæi,

Hiuæi & Iebuſæi, tradidiſq; eos in manum ueſtram. Miſi inſuper crabrones ante

faciem ueſtram, qui expulerunt eos ante conſpectum ueſtrum, nempe duos reges

Amorrhæorum: nō autem gladio tuo, aut arcu tuo. Et dedi uobis terram pro qua

nihil laboraſti, & urbes quas nō extruxiſti, in quibus uos habitatis: uineas & oleas

quoq; quas non plantaſtis, de quibus uos ueſcimini. Nunc igitur timete DOMI-

NVM, & ſeruite illi in integritate & fide, & tollite deos quos coluerunt patres ue-

ſtri trans fluuium & in Aegypto, & ſeruite DOMINO. Quod ſi uobis ſeruire DO-

MINO diſplicuerit, eligite uobis hodie cui ſeruiatis, diisne quibus ſeruiuerūt patres

ueſtri qui fuerunt trans fluuium, an dijs Amorrhæorum in quorum terra uos habi-

tatis, ego quidem & domus mea ſeruiemus DOMINO. Reſpondit populus &

ait, Abſit à nobis, ut relinquamus DOMINVM, & ſeruiamus dijs alijs, quoniā DO-

MINVS deus noſter ipſe duxit nos & patres noſtros ex terra Aegypti, & de domo

ſeruitutis, qui & in oculis noſtris fecit hæc ſigna magna, cuſtodies nos in omni uia

per quam proſecti ſumus, & in omnibus populis per quos tranſiuimus. Eiecit

quoq; DOMINVS ante nos omnes populos, & Amorrhæum habitantem in terra:

ſeruiemus ergo & nos DOMINO, quoniam ipſe eſt deus noſter. Et ait Iehosua

ad populum, Non poteritis ſeruire DOMINO, deus enim ſanctus eſt ipſe, & deus

uindex, ut non ferat præuaricationem ueſtram, & peccata ueſtra. Si deſerueritis

DOMINVM, atq; dijs alienis ſeruiueritis, cōuerſus adſliget uos, exterminabitq; uos,

poſteaquam uobis benefecit. Et ait populus ad Iehosua, Minime, quin DOMI-

NO ſeruiemus. Et ait Iehosua ad populum, Teſtes eſtis contra uoſipſos quod ele-

geritis uobis DOMINVM ut illi ſeruiatis. Et dixerūt, Teſtes utiq;. Auferte igitur

deos alienos qui ſunt inter uos, & inclinate cor ueſtrū ad DOMINVM deum Iſrae-

A Describuntur comitia, in quibus Iehosua longa oratione beneficiis dei ipsis recenset & foedus cum deo renouat, obligat iureiurando populum ad obseruationem religionis unius dei, describitur etiam mors Iehosue & Eleasari.

Alij legunt, antiquitus.

Vel post hoc eduxi.

Vel in Aegyptios.

Vel in qua nihil laboraſtis.

Vel ueritate.

Fœdus populi cum domino.

Ilis. Dixit populus ad Iehosua, DOMINO deo nostro seruiemus, & uoci eius obediamus. Fecit itaque Iehosua foedus cum populo eodem die, & proposuit ei ceremonias & iudicia in Sechem. Scripsit quoque Iehosua uerba ista in libro legis dei, & accipiens lapidem magnum, erexit eum ibidem subter quercum, quæ erat in sanctuario DOMINI. Et ait Iehosua ad uniuersum populum, Ecce lapis iste erit nobis testis, quoniã audiuit omnia uerba DOMINI quæ loquutus est nobiscum, eritque testis contra uos, ne forte abnegetis deum uestrum. Dimisit itaque Iehosua populum, queng ad hæreditatem suam. Posteaquã uero hæc gesta essent, mortuus est Iehosua filius Nun seruus DOMINI, quum esset natus centum & decem annos, & sepelieruntque eum intra terminum possessionis suæ in Thimnath Særah, quæ sita est in monte Ephraim, à Septentrione montis Gaas. Et seruiuit Israel DOMINO cunctis diebus Iehosua, & cunctis diebus seniorum qui post Iehosua dies suos prorogarunt, & qui nouerant omnia opera DOMINI quæ fecerat Israeli. Sed & ossa Ioseph, quæ tulerat filij Israel ex Aegypto, sepelierunt in Sechem in parte agri quem emerat Iacob à filijs Hemor patris Sechem centum nummis. Et fuerunt filij Ioseph in hæreditatem. Eleazar quoque filius Aharonis mortuus est, quem sepelierunt in colle Pinhas filij eius, qui datus est ei in monte Ephraim.

Lapis in testimonium.

Mortuus Iosue.

Ossa Ioseph sepeliuntur. Gen. 30. d

Gen. 33. d

Eleazar mortuus.

Liber Iudicum, Hebr. Sophtim.

CAPVT I.

Post mortem Iehosue Iudas rebus præficitur, qui Chananæis subiugatis Hierosolyma occupat.
Ebr. Quis ab initio pugnabit.

^bDominus Beseck.

ACTVM est post mortem Iehosua, ut interrogaret filij Israel DOMINVM hisce uerbis, Quis ascendet nobis, quo duce geramus bellum contra Chananæos? Et respondit DOMINVS, Iehuda ascendet, et tradidi terram in manum eius. Et dixit Iehuda ad Simeonem fratrem suum, Ascende mecum in sorte mea, ut bellum geramus contra Chananæum, & ego quoque tecum ibo in sorte tua. Et abiit cum eo Simeon. Ascendit itaque Iehuda, & tradidit DOMINVS Chananæum & Pherizæum in manus eorum, & percusserunt ex eis in Beseck decem millia uirorum. Et inuenientes Adoni Beseck in Beseck, pugnaverunt contra eum, percusseruntque Chananæum & Pherizæum. Fugit autem Adoni Beseck, quem persequuti sunt, & apprehendentes eum, resecuerunt pollices manuum eius atque pedum eius. Et ait Adoni Beseck, Septuaginta reges amputatis pollicibus manuum atque pedum eorum collegerunt sub mensa mea: quemadmodum feci, sic mihi deus rependit: & introducentes eum in Ierusalem, ibidem mortuus est. Quumque Hierosolyma oppugnarent filij Iehuda, ceperunt eam, percusseruntque eam gladio, & iniecerunt ignem in ciuitatem. Postea descenderunt filij Iehuda, ut oppugnarent Chananæum habitantem in montanis & ad Meridiem, & in campestribus. Profectus est autem Iehuda contra Chananæum habitantem in Hebron (nomen autem Hebron antea fuit Kiriath Arba) & percusserunt Sefai, Ahiman atque Thalmi. Hinc profectus ad habitatores Debir. Nomen autem Debir antea fuit Kiriath Sepher. Et ait Caleb, Qui percusserit Kiriath Sepher, ceperitque eam, huic dabo Achsam filiam meam uxorem. Cepit uero eam Othoniel filius Kenas fratris Calebi qui natus illo minor erat, & dedit ei Achsam filiam suam uxorem. Quum uero illa ingrederetur, persuasit ei ut postularet à patre suo agrum. Et quum dmitteret se ex asino, dixit ei Caleb, Quid tibi? Ipsa uero dixit

^aAlij legunt, frater Calebi minor natus.
^bAlij legunt patre eius.

Othoniel. Caleb.

ro dixit ei, Da mihi donum aliquod, quoniā terram siccaneam dedisti mihi, da mihi etiam irrigua. Et dedit ei Caleb irrigua superiora & inferiora. Filij autem Ke^D nei affinis Moſis, aſcenderunt de ciuitate Palmarum cum filijs Iehuda in deſertum Iehuda, quod eſt in Meridie Arad, abeuntesq; habitauerunt cum populo. Sed & Iehuda abiit cum Simeone fratre ſuo, & percufferunt Chanangum habitantem in Zephath, uaftarūtq; eam, & appellauit nomen eius Horma. Cepit inſuper Iehuda Gazam atq; limitem eius, & Askalon limitemq; eius, Accaron & limitem eius. Et DOMINVS adfuit Iudæ ut expelleret montanos, qui uero in uallibus habitabāt non potuit expellere, quod ferratos habebāt currus. Ipſi Caleb dederūt Hebron, ^E quemadmodum loquutus fuerat Moſes, qui & illinc expulit tres filios Anak. Ie- buſæum uero qui Hieroſolymis habitabat, non expulerūt filij Benjamin, quin Ie- buſæus habitat cum filijs Benjamin in Ieruſalem in hunc uſq; diem. Qui de domo Ioseph erant aſcenderūt in Beth El, & fuit DOMINVS cum eis. Hi uero qui de do- mo Ioseph erāt, explorauerūt Beth El (cuius urbis nomen antea erat Luſa:) quiq; obſeruabant, uiderunt uirum quendam egredientem ex urbe, ad quem dixerunt, Oſtende nobis quæſo aditū ad hanc urbem, & beneficio te afficiemus. Qui quum aditum eis ad urbem indicaffet, percufferūt urbem gladio, uirum autem illum & omnem familiam eius ablegarunt. Abiens uero uir ille in terram Hithæorum, ex- ^F truxit ciuitatē, uocauitq; nomen eius Luſ, & hoc eſt nomen eius in hūc uſq; diem. Manaffe quoq; non uastaui Bethſean & filias eius, Thaēnach & filias eius, habi- tadores Dor & filias eius, habitadores libeam & filias eius, & habitadores Megid- do & filias eius, licet animū Chananeus in terra iſta habitandi deſpondiſſet. Hoc tamen factum eſt ut Iſrael quum inualuiſſet, Chananeō tributum imponeret, ſed funditus non excidit eum. Sed & Ephraim non expulit Chananeum habitantem in Gazer, ſed habitauit Chananeus in medio eius, nempe in Gazer. Zebulon quoq; nō expulit habitadores Kitron, & habitadores Nahelol, ſed Chananeus ha- bitauit in medio eius, tributumq; ferre ſunt coacti. Sic Aſer non expulit habitato- res Acco, & habitadores Zidon, & Achlab, Achſib atq; Helba, Aphik & Rehob: ^G & Aſaræus habitauit inter Chananeos habitantes in terra, quoniā non potuit eiicere eum. Naphtali non expulit habitadores Beth Sæmes, & habitadores Beth Aenath, ſed habitauit inter Chananeos habitantes in terra, factiq; ſunt habitato- res Beth Sæmes & Beth Aenath illis tributarij. Amorrai adflixerunt filios Dan uſq; in montem, nec permiſerunt illi ut deſcenderet in uallem, tametiſi Amorreus habitādi in monte Hæres, in Aialon, & in Saalbim animum deſponderat. Inuale- ſcente autem manu domus Ioseph, [Amorrai] tributum ferre coacti ſunt. Porro limes Amorrai fuit ab aſcenſu ſcorpionum, à petra iſpa & ſupra. CAP. II.

A Scendit autem angelus DOMINI de Gilgal in Bochim, & ait, Adduxerā uos ^A ex Aegypto, & introduxeram uos in terram quam iuraui patribus ueſtris, di- xeramq; Nunquam faciam irritum ſœdus meum [quod pepigi] uobiſcum, modo uos ne feriatis ſœdus cum habitatoribus huius terræ, quin potius aras eorum di- ruatis. At uos non audiftis uocem meam. Cur ergo hoc feciſtis? Ego quoq; dixi, Non eiiciam eos ante uos, ſed erunt uobis in ſpinas, & dij eorum offendiculo. Factumq; eſt quum loqueretur angelus DOMINI uerba iſta ad omnes filios Iſrael, ut populus ſublata uoce flerent. Vocaueruntq; nomen illius loci Bochim, & ſacri- ficauerunt ibidem DOMINO. Nam quum dimiſiſſet Iehoſua populum, abierunt ^B filij Iſrael quiſq; in hæreditatem ſuam, ut occuparent terram. Et ſeruiuit populus DOMINO cunctis diebus Iehoſuæ, atq; cunctis diebus ſeniorum, qui prorogarūt dies poſt Iehoſuam, qui ſcilicet uiderāt uniuerſum opus DOMINI magnum quod fecerat Iſraeli. Et mortuus eſt Iehoſua filius Nun ſeruus DOMINI, quum eſſet na- tus centū & decem annos, ſepelieruntq; eum in termino hæreditatis ſuæ in Thim

Horma.
Gaza.
Askalon.
Accaron.

Num. 14. d

Beth El.
Luſa.

^G Alij legunt Helka.

^A Alij legunt Akra-
bim.

Angelus domini appa-
ret admonetq; ut ſœdes
tis memores reliſcāt,
quoties dominum offen-
dunt graues dāt poenas.
Bochim loci nomen à
flendo dictum eſt.

^B Alij ſcrutinia.

Deut. 7.

Bochim flen-
tes.
Iosue. 24. g

nath Hæres in monte Ephraim à Septentrione monti Gaas. Sed & cunctum hoc sæculum collectum est ad patres suos, surrexitq; alia generatio post illos, quæ DOMINVM & opus quod fecerat Israël, non cognouit. Fecerunt ergo filij Israël malum in oculis DOMINI, seruiueruntq; Baalim. Et deferentes DOMINVM deum patrum suorum qui eduxit eos de terra Aegypti, abierunt post deos alios, post deos populorum qui erant circum eos, & adorauerunt eos, atq; ad iram concitauerunt DOMINVM, & derelicto DOMINO, coluerunt Baal atq; Astaroth. Et incaluit furor DOMINI aduersus Israël, tradiditq; eos in manum diripientium eos, qui diripuerunt eos, & uendidit eos in manum hostium eorum qui circum eos erant, nec potuerunt amplius stare coram hostibus suis, quin quocunq; egrederentur, manus DOMINI fuit contra eos ad malum, quemadmodum minatus fuerat DOMINVS, sicutq; iurauerat eis DOMINVS. [In summa] adflixit eos grauiter. Suscitauit autem DOMINVS iudices qui liberarent eos de manu diripientium eos: sed & iudices suos audire renuerunt, quin potius scortati sunt post deos alios, & adorauerunt eos, defeceruntq; cito à uia qua incesserant patres eorum, ut obedirent mandatis DOMINI, sed non fecerunt sic. Quumq; DOMINVS iudices eis excitasset, adfuit DOMINVS iudici, seruauitq; eos de manu hostium eorum cunctis diebus illius iudicis. Nam pcenitudine ducebatur DOMINVS propter suspiria illorum [quæ emittebant] metu opprimetium & affliantium eos. Mox ut iudex moreretur, resilierunt, & corruptiores erant quam patres eorum, sectantes alios deos, quos coluerunt, quosq; adorarunt, nihilq; diminuerunt de studiis suis, deq; uia sua dura. Tum rursus exarsit uis DOMINI aduersus Israël, ut diceret, Quandoquidē gens ista transgreditur fœdus meum quod madaui patribus eorum, nec audierunt uocem meam, nec ego ultra expellam aliquem ante eos, ex his gentibus quas moriens Iehosua reliquit, ut Israël istis tentetur, custodiāntne uiam DOMINI, incedantq; in ea, sicut patres eorum custodierunt, nec ne. Reliquit ergo DOMINVS gentes illas, nec cito exterminauit eos, neq; tradidit eas in manum Iehosuae.

CAPVT III.

A Hæc autem sunt gentes quas reliquit DOMINVS, ut tentaret illis Israël, nempe omnes qui non nouerant uniuersa praelia Chanaan, tantum in hoc, ut generatio filiorum Israël nosset, utq; docerent eos belligerare, eos dūtaxat qui antea non norunt. Quinq; nempe satrapæ Palestinorum, & cuncti Chanaanæi, atq; Zidonij, & Hiuæi, qui scilicet habitabant in monte Libano à monte Baal Hermon, usq; dum uenias in Hemath. Fuerunt hi inquam, per quos tentabat [DOMINVS] Israël ut manifestum fieret, audirēntne mandatum DOMINI quod præceperat patribus eorum per Moysen. Quumq; sic habitarent filij Israël inter Chananaeos, Hithæos, Amorraeos, Pherizæos, Hiuaeos & Iebusæos, duxerunt sibi filias eorum uxores, filiasq; suas dederunt filiis eorum, seruiueruntq; dijs eorum. Et fecerunt filij Israël malum in oculis DOMINI, oblitq; DOMINI dei sui, coluerunt Baalim & Aseroth. Et exarsit ira DOMINI aduersus Israelitas, ut uenderet eos in manus Chusian Rifeathaim regis Aram Naharaim, seruiueruntq; filij Israël ipsi Chusan Rifeathaim octo annis. Et quum clamassent filij Israël ad DOMINVM, excitauit DOMINVS seruatorem filijs Israël, atq; liberauit eos, nempe Othonielem filium Kenas fratris Caleb, qui illo minor natu erat. Factusq; est super eum spiritus DOMINI, & iudicauit Israël, & egressus est in praelium, tradiditq; DOMINVS in manum eius Chusan Rifeathaim regem Syriæ, præualuitq; manus eius contra Chusan Rifeathaim. Et quieuit terra quadraginta annis, & mortuus est Othoniel filius Kenas. Rursus fecerunt filij Israël malum in oculis DOMINI, roborauitq; DOMINVS Eglon regem Moabitarum contra Israël, eo quod fecissent malum in oculis DOMINI. Congregauit autem ille ad se filios Ammon atq; Amalek, & abiens percussit Israël, & occupauerunt ciuitatem palmarum. Seruiuerunt ergo filij Israël Eglon regi

^bEbr. Nasus.

^cQuocunq; se uertent, quidquid adgrederentur.

^dIudices hic sunt ad ministri iustitiæ, uindictæ libertatis & religionis.

^eQuemadmodum scilicet patres fecerunt.

^aRecesserunt gētes quædam quæ reliquæ sunt ut ipsi Israëlites tententur excercerenturq; cum quibus cum se iungunt Israëlites, puniuntur à domino, cum rursus resipiscunt clamant, seruauerunt.

^aHoc est, dominus excitauit animum eius, donauit eum fortitudine.

^bHoc est, asseruit, liberauit.

Aodliberat.

regi Moabitico decem & octo annis. Quumq̃ clamarēt filij Israel ad DOMINVM, excitauit eis DOMINVS seruatore[m] Ehud filium Gera, filij Iemini, qui uir erat clausa manu dextera. Miseruntq̃ filij Israel per ipsum munus ipsi Eglon regi Moab. Fecerat autem Ehud sibi gladiū utrinq̃ acutum longitudine cubitali, accinctusq̃ eo sub tunica sua stricta in dextro femore, obtulit munus ipsi Eglon regi Moab. Fuit autem Eglon homo ualde obesus. Quumq̃ iam obtulisset munus, ablegauit populum, nempe eos qui munus portauerant. Ipse uero reuersus à simulachris in Gilgal, dixit, Est mihi uerbum quoddā secretum ad te o rex. Is autem silentium iussit. Egressi ergo sunt ab eo omnes qui stabāt coram eo. Ehud uero introiuit ad eum, sedebatq̃ ille solus in coenaculo cōtabulato. Et dixit Ehud, Est mihi uerbum dei ad te. Et surrexit ē solio. Ehud uero missa manu sua sinistra, prahēdit sicam de dextro femore suo, defixitq̃ eam in uentrem eius, adeo ut capulus laminā sequeretur, adepsq̃ laminā concluderet, neq̃ enim sicam extraxit ē uentre eius. Et egressus Ehud prætorium uersus, uenit ad subsellia, clausisq̃ post se foribus coenaculi obserauit. Quo egresso, uenerunt serui eius, uidentesq̃ fores coenaculi obseratas, dixerunt, Certe tegit pedes suos in cōclauī cōtabulati. Quumq̃ iam expectassent donec eos puderet, nec ipse fores coenaculi aperiret, sumpta claue aperuerūt: & ecce herus eorum mortuus iacebat in terra. Interim uero dum illi cunctantur, euadit Ehud, & transiens sculptilia, seruatus est inter condensa ueprium. Contigit autem quum ingrederetur, ut cornu clasticum caneret in monte Ephraim, descenderūtq̃ cum eo filij Israel de monte, proficiscebaturq̃ ipse ante eos. Et ait ad eos, Sequimini me, nam tradidit DOMINVS hostes uestros, nempe Moabitas, in manū uestrā. Qui descendētes post ipsum, uada Iordanis, ubi trañcitur ad Moabitas, occupant, nec quenquam trañcere sinunt. Percusserūt itaq̃ eodem tempore ex Moabitis uirorum circiter decem millia, qui omnes fuerunt obesi omnesq̃ strenui milites, ne unus quidem euasit. Subactus est itaq̃ Moab in die illo sub manu Israel, quieuitq̃ terra octoginta annis. Post hunc fuit Samgar filius Anath, qui in Palestina percussit sexcentos uiros stimulo boum, qui & ipse Israelem seruauit. CA. III.

Moabite occi-
duntur.

Samgar.

Filij uero Israel porrò fecerunt malum in oculis DOMINI. Et mortuo Ehud uen-
didit eos DOMINVS in manum Iabin regis Chanaan, qui regnauit in Hazor, qui habuit imperatorem exercitus nomine Sisera, & is habitabat in Haroscheth gentium. Clamabant autem filij Israel ad DOMINVM, nam habuit ille nongentos currus ferratos, adflixitq̃ filios Israel uehementer, idq̃ annis uiginti. Iudicabat autem Israelem tunc temporis mulier, Debora nempe, prophetis, uxor Lapidoth: & ipsa quidē Debora habitabat sub palma inter Rama et Beth El in mōte Ephraim, ascendebantq̃ ad eam filij Israel ut iudicium [peterent.] Quæ mittens accersiuit Barak filium Abinoam de Kædes Naphtali, dixitq̃ ad eum, An non præcepit tibi DOMINVS deus Israel, Vade & contrahe [exercitum] in monte Thabor, & accipias tecum decem millia uirorum de filijs Naphtali, atq̃ de filijs Zebulon? Ego uero contraham ad te ad torrentem Kisson Sisera ducem exercitus Iabin, cum curribus eius & copijs eius, tradamq̃ eum in manus tuas. Dixit uero Barak ad eam, Si mecum ieris, proficiscar: si uero non profecta fueris mecum, non ibo. Quæ ait, Ibo tecū certissime, ueruntamen gloria non erit tua hac profectio[n]e qua iam proficisceris, quoniam in manum mulieris uendet DOMINVS Sisera. Surgens itaq̃ Debora, profecta est cum Barak in Kædes. Vocans autem Barak Zebulon & Naphtali in Kædes, & ascendit pedes cum decem millibus uirorū, ascenditq̃ cum eo Debora. Heber autē Kenæus de filijs Hobab affinis Moysi, abscesserat de Kain, tetenderatq̃ tentorium propter quercetū in Zgnaim quæ est iuxta Kædes. Nunciatumq̃ est Sisere q̃ ascendisset Barak filius Abinoam in montē Thabor. Tunc congregauit Sisera omnes currus suos, nempe nongentos currus ferratos, & uni-

Quidā dicunt clau-
da: alij legunt, ambi-
dexter erat.

Ebr. Per manū eius.

Quidā legunt, pal-
mi longitudine.Alij legunt, lapicidi-
nis.Ebr. Et ait, tace. Ger-
manice, still.Alij legunt, exiuit
stercus.Potest etiam legi, ad
exedras.Tegere pedes, Ebra-
ismus est, quo rem ob-
scenam honeste cir-
cumloquuntur, id est,
exonerat uentrem.Alia liberatio populi
Israelitici per Deborah
& Barak.Iudicabat mulier, id
est, diuina legis gna-
ra populo petentis
sponsa ex oraculis
dei dabat, sy gab jnen
bscheid.Interrogatio est cer-
ta asseueratio quæ
probatione nō eget.Alij legunt, trahere in
montem, id est, profi-
ciscere, sic Germani
zück uff den berg.Vel, ascendit, & post
eum decem millia ui-
rorum, seu abduxit
post se decem, &c.

Debora

Iudicum.

uerfum populum quem habebat, ab Haroscheth gentium ad torrentem Kiffon.

^aInterrogatio uehementer affirmat.

^c Tum dixit Debora ad Barak, Surge, quoniam hæc est dies in qua DOMINVS tradidit Siferam in manum tuam, an non DOMINVS egressus est ante te? Et descendit Barak de monte Thabor, decemq; millia uirorum sequebantur eum. Et conturbauit DOMINVS Siferam & omnes currus eius, & uniuersum exercitū eius gladio coram Barak, ut descenderet Sifera de quadriga, & pedes effugeret. At Barak insequutus est currus & exercitum usq; ad Haroscheth gentium, ceciditq; uniuersus exercitus Sifaræ gladio, ut ne unus quidē superesset. Porro Sifera pedes effugerat ad tentoriū laël uxoris Heber Kenæi, quod pax esset inter labin regem Haror, & inter domum Heber Kenæi. Egressa laël obuiam ipsi Siferæ, ait ad eum, Concede mi domine, concede ad me, nec metuas. Qui quum ad eam in tentorium concessisset, illa operuit eum quodam tegumento. Et [Sifera] dixit ad eam, Potum

Psal. 82. 6

ⁱPax pro societate & amicitia.

lael occidit Siferam.

^d mihi præbe, aque paululum, quoniam sitio. Illa uero aperiens utrem lactis, dedit illi potum, rursusq; operuit eum. Ille autem ad eam dixit, Sta in ostio tentorij, & si quispiam uenerit, teq; hisce uerbis interrogauerit, Est ne hic quispiam? Dicas, Nemo. Porro laël uxor Heber accepit clauum tentorij, ponensq; malleum in manu sua, uenit ad eum tacite, transfixitq; clauum per tempora eius, atq; in terram depegit. Ipse uero sopore oppressus & lassus, mortuus est. Quumq; Barak Siferam insequeretur, egressa est laël obuiam ei, & dixit ad eum, Veni, & ostendā tibi uirum quem tu quæris. Qui quum ingressus esset ad eam, ecce iacebat Sifera mortuus, eratq; clauus in tempore eius. Subegit itaq; deus illo die labin regem Chanaan coram filiis Israel, & manus Israelitarum promouit fortiter, & inualuit contra labin regem Chanaan, donec labin regem Chanaan excinderent. CAP. V.

^aEpiticion pro uisoria, quam dedit dominus Debora & Barak.

^a ^c Ecinit uero Debora atq; Barak filius Abinoam eodē die tale canticū, Quandoquidem persequutus est iniurias Israeli illatas, conuenit ut uos qui uoluntarij estis in populo gratias agatis DOMINO. Audite reges, auribus percipite principes, ego DOMINO canam, psallam DOMINO deo Israelis. Quum exires o DOMINE ex Seir, quum incederes de agro Edom, terra contremuit, & cœli stillarunt, adeoq; & nubes ipsæ stillarunt aquas. Montes fluxerunt a facie DOMINI, Sinai iste ante DOMINVM deum Israelis. In diebus Samgar filij Anath, in diebus laël erant uiæ desolatæ: qui iter faciebant, declinabant per semitas obliquas. Defecerant pagani: in Israele inquam defecerant, donec ego Debora surgerem, surgerem mater in Israele. Simul ac deos nouos ^aeliebat, bellū in portis [erat,] nec tamen dypeus nechasta uisa sunt in quadraginta millibus Israelis. Cor meum ad præsidēs legum qui sunt in Israele, uos qui uoluntarij estis in populo gratias agite DOMINO. Vehentes mulis nitidis, qui præsidetis iudicijs, quiq; per itinera inceditis [hæc] ^benarrate. A uoce iaculatorum inter haurientes, ibi acute different de iustitijs DOMINI, de iustitijs inquam DOMINI rusticani homines eius in Israele, tūc descēdet populus DOMINI in portas. Expergiscere expergiscere Debora, expergiscere expergiscere, cane canticum, surge Barak, & captos duc captiuos tuos fili Abinoam. Tūc dominabitur qui reliquus fuerit magnificis populi, quin DOMINVS dominabitur mihi per gigantes. De Ephraim radix illorum cōtra Amalek, post te Benjamin in populis tuis, ex Machir descenderunt legislatores, & ex Zebulon trahentes in baculo scribæ. Principes quoq; mei in Isachar cum Debora, sed & Isachar quemadmodum Barak in ualle missus pedes, in diuisionibus Ruben [uiri] magni decretarij cordis. Cur sedisti inter duos limites, ut audires scilicet boatus gregum, ad diuisiones Ruben magnorum [uirorum] qui erāt decretarij cordis.

^aEliebat, Israel scilicet, uel quisq; in Israele: alij legunt, deus elegit noua, tunc eis [hostis] in portis.

^bVel, de ijs loquimini.

^aPeriphrasis est eruditōrum & sapientum qui eloquentia persuadere potuerunt.

^c Gilead citra Jordanem quieuit, & Dan cur apud naues degit? Aser sedit in statione nauium apud maria, & in rupturis suis manet. Populus Zebulon deuouit uitam suam in mortem, sic & Naphtali in excelsis campi. Venerūt reges & pugnauerunt,

uerunt, tunc pugnaverunt reges Chanaan in Taēnach ad aquas Megiddo, at lucrum pecuniæ nullum abstulerunt. De cœlis pugnatum est, stellæ inquam è stationibus suis pugnarunt cum Sisera. Torrens Kison deuoluit illos, torrens Kedumim torrens Kison: calcabas fortiter ô anima mea. Tunc concussæ sunt ungulæ equorum propter uehementem impetum fortium eius. Maledicite Meros, dixit angelus DOMINI, omnino maledicite habitatoribus eius, quoniam non adfuerunt auxilio DOMINO, auxilio inquam DOMINO cum fortibus. Laudetur supra mulieres Iaël uxor Heber Kenai, supra mulieres in tentorio laudetur. Aquâ quum ille peteret, lac illa dedit, in phiala magnatum obtulit butyrum. Manum suam abstulit clauo, & dexteram suam malleo laborum, percutiens Sisera, amouit caput eius, uulnerauit & perfodit tēpora eius. Inter pedes eius incuruatus corruit & iacuit: inter pedes eius inquam incuruatus corruit, quo loco recubuerat, illic corruit interemptus. Mater Sisera per fenestram prospiciens eiulat, per cancellos inquam: cur frustratur [me] currus eius quo minus ueniat? cur tardant rotæ quadrigarum eius? Sapientes quæq; ex præcipuis mulieribus, quæ erant apud ipsam, respondebant illi, quin & ipsa sibi ipsi reddebat uerba. An non inueniunt & diuidunt spolia, cuiq; militi forti amicam unam uel duas, prædam uestium uariolorum Sisera: prædam inquam uariolorum uestium & acupictorū, sed & prædam uestis uarioloris utrinq; acupictæ ad colla. Sic pereant omnes hostes tui, ô DOMINE: qui uero diligunt eum, sint sicut sol quum oritur in fortitudine sua. Porro terra ipsa secura & tranquilla fuit quadraginta annis.

CAP. VI.

Filij autē Israel male egerunt in oculis DOMINI, tradiditq; eos DOMINVS in manum Midian septem annis. Inualuit ergo manus Madianitarum contra Israelitas, ut facerent sibi filij Israel metu Madianitarum in montibus receptus quo confluerent, siros quoq; & arces. Nam quum seminasset Israel, ascenderunt Madianitæ & Amalekitæ orientales quoq;, pariter inquam ascenderunt aduersus Israel, castraq; ponentes contra Israelitas, uastarunt prouentum telluris usq; dum uenias Afa, nullum uictum fecerunt reliquum Israelitis, neq; in pecudibus, neq; in bobus, neq; in asinis. Nam ascendebant & ipsi, & pecora eorum, ueniebantq; cum tentorijs suis, idq; magna multitudine instar locustarum, ut nō esset numerus ipsorum & camelorum ipsorum, ueniebantq; in terram, ut uastarent eam. Et attenuatus est Israel uehementer à Madianitis, clamaueruntq; filij Israel ad DOMINVM. Factum ergo est quum clamarent filij Israel ad DOMINVM propter Madianitas, misit DOMINVS prophetam quendam ad filios Israel, qui ait ad eos, Sic dicit DOMINVS deus Israel, Ego eduxi uos de Aegypto, & eduxi uos de domo seruitutis, ego liberaui uos de manu Aegyptiorum, & de manu omnium qui uos afflixerunt, & eieci eos ante faciem uestram, dedi q; uobis terram eorum. Et dixi ad uos, Ego DOMINVS deus uester, ne metuatis deos Amorrhæorum, in quorum terra uos habitatis: sed non obediistis uoci meæ. Venit autem & angelus DOMINI, & sedit sub ulmo quæ est in Ophra, quæq; erat loas patris Esri, cuius filius Gedeon, qui triticum in torculari exterebat, ut absconderet à Madianitis. Apparensq; illi angelus DOMINI, dixit ad eum, Sit DOMINVS tecum uir fortissime. Cui respondit Gedeon, Mi domine, si DOMINVS est nobiscū, cur nobis uniuersum istud accidit? & ubi sunt omnia miracula eius, quæ narrauerunt nobis patres nostri hisce uerbis, An nō ex Aegypto duxit nos DOMINVS? Nunc uero dereliquit nos DOMINVS, & tradidit nos in manum Madianitarum. Et respiciens ad eum DOMINVS, dixit, Vade in hac uirtute tua, & seruabis Israel de manu Madianitarū: an non ego misi te? Qui respondit ei, Mi domine, quo seruabo Israel, tribus mea chilienaria tenuis est in Manasse, & ego quoq; paruus sum in domo patris mei. Et dixit ad eum DOMINVS, Ego ero tecum, percutiesq; Madianitas tanquam uirum unum. Cui ille

^aId est, nullā prædam sunt assequeuti, quod sperauerant.

^bKedumim, id est, qui iā olim à priscis temporibus fuit.

^cVel non uenerunt in auxilium domini in fortibus.

^dEbr. Vices.

^eQuidam exponunt singulis capitibus uel præcipuo cuiq;.

^fQuum essent sub Madianitis, liberantur per Gedeonem.

^gEbr. Contra eum et contra eos.

^hAlij sub quercu.

ⁱAut chilienaria.

respondit, Quæso si impetraui gratiam coram te, ede mihi signum quod tu loquutus sis mecum, ne recedas quæso hinc donec ad te rediero, & eduxero sacrificium meum cibarium, & ponam illud ante te. Qui ait, Ego manebo donec redieris. Ingressus itaq; Gedeon parauit hœdũ ex capris, & Ephra farinae, placentas infermentatas cum carne posuit in canistro, ius uero carniũ in olla. Quumq; hæc ad illum extulisset, obtulit ei sub ulmo. Et dixit ad illum angelus dei, Tolle carnem & placentas infermentatas, & repone ea super petram istam, & effunde ius: & ille sic fecit. Et mittens angelus DOMINI extremitatem baculi quem manu tenebat, tetigit carnem & panes infermentatos, ascenditq; ignis de petra, & absumpsit carnem & placentas infermentatas. Angelusq; DOMINI abiit à conspectu eius. Et uidens Gedeon quod angelus DOMINI esset, ait, Ah domine deus, uidi angelum DOMINI facie ad faciem. Et dixit ad eum DOMINVS, Pax tibi, ne timeas, non morieris.

^oEbr. Nã ideo uidi.

Et ædificans ibi Gedeon aram DOMINO, uocauit eam, DOMINVS pax, quæ durat in hũc usq; diem in Oprath patris Esri. Factumq; est eadem nocte ut DOMINVS diceret ad eum, Accipe iuuenctum ex armẽtis patris tui, & alium iuuenctum septem annorum, & dirue aram Baal quam habet pater tuus, lucum quoq; qui est iuxta eam succide, & extrue aram DOMINO deo tuo in uertice huius rupis in loco apto, tollensq; iuuenctum alium, sacrificia eum in holocaustũ super ligna luci, quem succides. Accepit itaq; Gedeon decẽ uiros ex seruis suis, & fecit quemadmodũ iusserat eum DOMINVS. Metuens autem id facere ob domum patris sui, & ob homines illius ciuitatis, fecit nocte. Mane quum surrexissent homines illius ciuitatis, ecce ara Baal erat diruta, lucusq; iuxta ipsam succisus, iuuenctus quoq; secundus in holocaustum sacrificatus super ara extructa. Dixerũt ergo alter ad alterum, Quis fecit rem istam? Et quũ inquirerent & interrogarent, dixerunt, Gedeon filius loas fecit hanc rem. Ciues ergo illius ciuitatis dixerunt ad loas, Educ filium tuum, ut interficiatur, quoniam destruxit aram Baal, & lucum qui fuit iuxta eam succidit. Respondit loas omnibus illis qui iuxta se stabant, Num uos agetis causam Baal? uos ne seruabitis ipsum? Quicumq; egerit causam Baal, antequam luceat, moriatur.

Ara Gedeonis.

^oIerubaal uindex Baal.

^oIsreel locus est in tribu Manasse.

Si deus est, uindictet sese de eo qui diruit aram eius. Vocatus est itaq; illo die Ierubaal, eo quod dixisset, Vindictet sese Baal de eo qui diruit aram eius. Vniuersi autem Madianitæ, Amalekitæ & orientales congregati sunt pariter, & transeuntes castra posuerũt in ualle Isreel. Spiritus autem DOMINI induit Gedeonem, & cum cornu classicum cecinisset, uocatus est Abieser ut sequeretur eum. Misit preterea nuncios ad uniuersum Manassen, qui & ipse uocatus, sequutus est eum. Deinde misit nuncios ad Aser, Zebulon & Naphtali, qui ascenderunt illis obuiam. Et dixit Gedeon ad deum, Seruabisne Israelem per manum meam? sicut loquutus es. En ego ponam uellus lanigerum in area, quod si ros fuerit duntaxat in uellere, reliqua humo sicca manente, cognoscã Israelem liberandum esse per manũ meam quemadmodum loquutus es. Atq; ita factũ est: nam quum postero die mane surgeret, excutens uellus illud, expressit rorem ex uellere phialam plenam aqua. Ait autem Gedeon rursus ad deum, Ne quæso excandescat ira tua aduersum me, si adhuc semel loquar, nam tẽtabo adhuc semel illo uellere: sit quæso siccitas in solo uellere, & super uniuersam terram sit ros. Fecitq; deus sic nocte ista, nam fuit siccitas in solo uellere, & in omni terra fuit ros.

Fides Gedeonis.

CAP. VII.

Sumpto exercitu & diuiso, Madianitas adgredditur & uincit.
^oEn Harod fons meus.

MANE confurgens Ierubaal, qui idem & Gedeon, & omnis populus qui erat cum eo, castrametati sunt iuxta En Harod, castra autem Madianitarũ erant illis à Septentrione à colle More in ualle. Dixitq; DOMINVS ad Gedeonem, Populus qui tecum est, maior est quàm ut tradam Madianitas in manum corũ, ne forte gloriatur Israhel contra me, dicatq; Manus mea liberauit me: clama igitur audiente populo, & dic, Qui timidus est aut formidolosus, reuertatur, summoq; mane

Deut. 20. b
1. Mach. 3. g

abeat

^aabeat à monte Gilead. Et reflexerunt ex populo uiginti duo millia, relictis decem millibus. Et dixit DOMINVS ad Gedeonem, Adhuc populus multus est, deduc eos ad aquas, & illic separabo tibi: de quocūq; dixero tibi, Is tecum ibit, tecum eat: de quocūq; uero dixero, Is non proficiscetur tecum, non proficiscatur. Deduxit itaq; populū ad aquas, & ait DOMINVS ad Gedeonem, Quicūq; lingua sua lamberit aquas quemadmodū canis lambit, eum seorsum statues: & omnem qui procumbit pronus super genua sua ut bibat. Fuerunt ergo lambentium aquam manu ad os admota numero trecenti uiri, totus uero reliquus populus curuatis genibus suis aquam bibebat. Et ait DOMINVS ad Gedeonem, Trecentis istis uiris qui lamberunt seruabo uos, tradamq; Madianitas in manum tuam, omnis autem populus abeat quisq; ad locum suum. Sumpserūt itaq; populus uiaticum in manus suas, & cornua sua, dimisitq; omnes Israelitas, quenq; ad tētoria sua, & retinuit ^btrecentos illos uiros, castra autem Madianitarum erant ei infra in ualle. Factumq; est nocte illa ut DOMINVS ei diceret, Surge, descende in castra, quoniam tradidi ea in manum tuam. Quod si descendere times, descende tu & Pura puer tuus ad castra, audies enim quid isti loquantur, & tum ^ccorroborabūtur manus tuæ, ut in castra descendas. Descendit itaq; ipse & Pura puer eius ad ^darmatos qui erant in finibus castrorum [excubantes.] Midian autem & Amalek, & omnes orientales iacebant in ualle instar locustarum multi, & cameli eorum innumeri erant, & multi ueluti harena quæ est in littore marino. Quumq; accessisset Gedeon, uir quidam recenscebat proximo suo in somnium, & dixit, Ecce somnium somniaui, strepitus panis ordeacei sese uoluentis ad castra Madianitarum, uenitq; ad ^etentorium, & percussit illud ut caderet, & subuertit illud superne, & cecidit tentorium. Respondit proximus eius, & dixit, Nihil hoc aliud est nisi gladius Gedeonis filij Ioas Israelitæ: tradidit namq; deus Madianitas in manum eius, & omnia castra. Quum uero Gedeon audisset ^fenarrationem somni, simulq; interpretationem eius, adorauit, reuersusq; in castra Israelitarum, ait, Surgite, quoniam tradidit DOMINVS castra Madianitarum in manum uestram. Et distributis trecentis uiris in tres ^gordines, tradidit cornua in manus singulorum, & uacuos cados, in cadorum autem medio faces. Dixit autem ad eos, Me spectetis & sic agite, quum uenero ad ^hprimam partem castrorum, quod fecero, hoc idem & uos facite. Quumq; cornu classicum cecinerit ego, omnesq; qui mecum sunt, & uos cornibus classicū canetis per ambitum omnium castrorum, dicetisq; DOMINO & Gedeoni. Venit itaq; Gedeon, & cum eo centum uiri ad ⁱprimam castrorum partem ab initio medie uigiliæ, subito excitantes uigiles, clangentesq; cornibus, collidentesq; cados quos manu sua [gestabant.] Clanxerunt itaq; tres isti ordines cornibus, & confringebant cados, tenentes sinistra sua manu faces, dextra uero manu sua cornua quibus clangebant, & clamabant, Gladius DOMINI & Gedeonis. Stabāt autem ^jquisq; suo loco per ambitum castrorum. Concurrerunt autem omnia castra uociferātes & fugientes. Trecenti autem illi clangebant cornibus, direxitq; DOMINVS cuiusq; gladium in proximum suum, idq; per omnia castra. Et fugit turma usq; ad Beth Sita in Zere-rath, usq; ad limitem Abel^k Mehola, & usq; in Tabbath. Euocati itaq; Israelitæ de Naphtalim, & de Aser, & de omni Manasse persequuti sunt Madianitas. Misit quoq; Gedeon nuncios ad uniuersum montem Ephraim hisce mandatis, Descēdite, præuertite Madianitas, & præripite eis aquas usq; ad Beth Bara & Iordanem. Et conuocati omnes ex Ephraim, ceperunt aquas usq; ad Beth Bara & Iordanem. ^lApprehenderunt autem duos principes Madianitarum Oreb & Zeeb, & occiderūt Oreb in petra Oreb, & Zeeb interfecerūt in torculari Zeeb. Insequuti sunt autem Madianitas, allatis capitibus Oreb & Zeeb ad Gedeonem trans Iordanem.

CAP. VIII.

^aAlij, uelociter abeat.^bRepetendū per zeugma, seorsum statuas, nam eclipsis est.^cVel, & intrecentis istis fortiter egit, uel uictoriam obtinuit.^dVel, strenue gnauiterq; agent manus tuæ.^eVel ad quinquagenos.^fTentorium pro omnibus castris, genus pro numero.^gEbr. Fractionem eius.^hId est, gratias egit.ⁱEbr. In tria capita uel tria principia.^jEbr. Extremam.^kDubium an ad tempus an ad locum pertineat, sed uidetur ad locum referendum esse, ut per fractis primis excubijs, irruerint in medias: alij ad tempus trahunt.^lEbr. Quisq; sub se.^mQuidam legunt, ad limitem planitie.ⁿLoca ab euentu à e. de principium nominare recipiunt, est autem anticipatio.

Gedeon

Iudicum.

^aAggreferens Ephraim se neglectum, expositum cum Gedeone, lorde ne transmissio persequitur Sebah & Zalmuna, Cives Succoth & Pnuel digna poena multans, premium rependitur Gedeoni, demum moritur.

^aSpiritus pro ira & stomacho.

^bAlij antequam sol occubisset.

^cDocuit uel erudit eos: schema Ebraicum simile Germanico, Er lart sy, hoc est castigabat aut puniebat.

^dSiclus aut aliud ponderis nomen frequenter omittitur ab Ebraeis, quod & Latinis familiare est.

EPhraimitae autem dixerunt ad eum, Quid hoc est quod nobis fecisti, ut nos non euocares quum proficisceris in praelium contra Madianitas? & uehementer expostularunt cum eo. Quibus ille respondit, Quid ego nunc feci quod uestro facto aequari possit? An non racematio Ephraim praestantior est uindemiae Abieser? Deus tradidit in manus uestras Oreb & Zeeb principes Madian, quid uero ego facere potuissem quod huic facto uestro simile esset? Tunc remisit spiritus illorum ab illo quum loqueretur hoc uerbum. Venit itaque Gedeon ad Iordanem, ut transiret ipse & trecenti uiri qui erant cum eo, fatigati quidem & insequentes. Et dixit ad ciues Succoth, Date quaeso populo qui comitatur me globos panum, lassi enim sunt, ut ego persequar Zebah & Zalmuna reges Madianitarum. Responderunt autem primores urbis Succoth, Num uola Sebah & Zalmuna iam est in manu tua, ut demus exercitui tuo panes? Gedeon ait, Quum igitur DOMINVS traderit Sebah & Zalmuna in manum meam, atteram carnem uestram spinis ac tribulis deserti. Ascendit autem illinc in Pnuel, loquutusque est ad eos eisdem uerbis. Et responderunt ei ciues Pnuel, quemadmodum responderant ciues Succoth. Dixit autem & ad ciues Pnuel in hanc sententiam, Quum reuersus fuero saluus, diruam turrim istam. Fuerunt autem Sebah & Zalmuna in Karkor, habentes secum castra sua circiter quindecim millia [uiorum], qui omnes reliqui fuerunt ex uniuersis castris orientaliu, quum cecidissent centum & uiginti millia uiuorum, stringentium gladium. ¹Et ascendens Gedeon per uiam eorum qui degebant in tentorijs ab orientali plaga Noba & Iagbeha, percussit exercitum, erat enim exercitus securus. Et quum fugerent Sebah & Zalmuna, insequutus est eos, apprehensusque duobus regibus Madianitarum Sebah & Zalmuna, disturbauit uniuersum exercitum. Et reuersus est Gedeon filius Ioas ex praelio a loco accliu ad orientalem plagam. Cepit autem puerum quendam ex ciuibus Succoth, & interrogans eum, annotauit primores Succoth & seniores eius, nempe septuaginta septem uiros. Ingrediens autem ad ciues Succoth, dixit, En [uobis] Sebah & Zalmuna, qui mihi insultando dixistis, Num uola Sebah & Zalmuna nunc est in manu tua, ut demus panes socijs tuis defatigatis? Accepit itaque seniores ciuitatis, spinas atque tribulos deserti, & docuit illis ciues Succoth. Turrim quoque Pnuel diruit, & interfecit ciues urbis. Dixit autem ad Sebah & Zalmuna, Quales fuerunt uiri illi quos interfecistis in Thabor? Et responderunt, Tibi similes erant illi, unus forma similis regis filijs. Et dixit, Fratres mei fuerunt, & filij matris meae, uiuit DOMINVS, si uiuos seruassetis eos, non trucidarem uos. Dixit ergo ad lether primogenitum suum, Surge, truida eos. Puer autem non distrinxit gladium suum, meticulous nepe, quia puer. Et ait Sebah & Zalmuna, Surge tu & irruere in nos: ut enim uir est, sic est fortitudo eius. Surgens itaque Gedeon, interfecit Sebah & Zalmuna, tulitque oreas bullatas quae erant in collis camelorum eorum. Dixerunt uero Israelitae ad Gedeonem, Imperita nobis, & tu & filius tuus atque nepos tuus, quoniam liberaisti nos de manu Madianitarum. Gedeon autem respondit illis, Non imperitabo super uos, neque filius meus imperitabit uobis, DOMINVS imperitabit uobis. Et dixit ad eos Gedeon, Postulationem a uobis postulo, ut detis mihi quisque in aurem ex spolio suo: (habebant enim in aures aureas quum essent Ismaelitae.) Et responderunt, Omnino dabimus. Et expandentes uestem, proiecerunt illuc quisque in aurem ex spolio suo. Fuitque pondus inaurium aurearum quas postulauerat, mille & septingentorum aureorum, praeter bullas & collaria, uestesque purpureas, quas habuerant reges Madian, & praeter torques quae fuerunt in collis camelorum ipsorum. Fecit autem Gedeon ex illis Ephod, & reposuit illud in ciuitate sua Ophra. Scottatique sunt post ipsum omnes Israelitae in loco isto, & factum est ipsi Gedeoni & domui eius in offendiculum. Subactus est itaque Madian coram filijs Israel, nec amplius erexerunt caput suum, quieuitque terra

Ironia,

Osce. 10. d

Psal. 81. c

Ephod offendiculum,

Gedeonis 70. ff.
lij.

Abimelech.

Gedeonis mors.

terra quadraginta annis in diebus Gedeonis. Abiens igitur Ierubaal filius Ioas, habitauit in domo sua. Habuit autem Gedeon septuaginta filios, qui egressi erant ex femore eius, habuerat enim plures uxores. Et concubina eius quæ erat in Sichem peperit ei quoque filium, & imposuit ei nomen Abimelech. Mortuus uero est Gedeon filius Ioas in senectute bona, sepultusque in sepulchro Ioas patris sui in Ophra quæ fuit patris Esritarum. Contigit autem post mortem Gedeonis, ut auerterentur filij Israel, & scortarentur post Baalim, posueruntque sibi Baal Berith in deum, nec recordati sunt amplius Israelitæ domini dei sui, qui liberauerat eos de manu cunctorum hostium suorum qui erant circum ipsos, nec præstiterunt beneficia in domum Ierubaal Gedeonis, iuxta omne bonum quod ipse præstiterat Israelitis.

CAPVT IX.

A Biens autem Abimelech filius Ierubaal in Sichem ad fratres matris suæ, loquutus est cum eis, & cum uniuerfa familia domus patris matris suæ in hæc uerba, Loquimini quæso audientibus cunctis ciuibus Sichem, Quid uobis præstabilius, an ut dominentur uobis septuaginta uiri omnes filij Ierubaal, an ut imperet uobis uir unus? Memineritis me esse os uestrum, carnemque uestram. Loquuti sunt itaque auunculi eius de eo in aures omnium ciuium Sichem uniuerfos sermones istos: inclinatumque est cor eorum post Abimelech, ut dicerent, Frater noster est. Dederunt in super ei septuaginta argenteos ex phano Baal Berith, quibus cōduxit Abimelech perditos & uagos homines, qui eum sequuti sunt. Et ueniens in domum patris sui in Ophrath, trucidauit fratres suos filios Ierubaal, septuaginta nempe uiros super lapide uno. Reliquus uero factus est Iotham filius Ierubaal minimus natus, qui absconditus fuit. Collectis autem omnibus ciuibus Sichem, uniuerfaque domo Millo, abierunt elegeruntque Abimelech regem sub ^aquercu prope Sichem sita. Quod quum Iotham nunciassent, abiit, & stans in uertice montis Garizim, sublata uoce sua clamauit, dixitque ad eos, Audite me, o uiri Sichem, audiatque uos deus, Ibant aliquid quando arbores, ut regem super se inungerent: dixerunt ergo ad oleam, Imperita nobis. Olea autem respondit eis, Num relicta pinguedine mea, quam in me & dij & homines magnificiunt, ibo & fatagam super arbores? Dixerunt ergo arbores ad ficum, Age tu imperita super nos. Quibus ficus respondit, Num deserta dulcedine mea & fructu meo bono, ibo ut fatagam super arbores? Arbores ergo ad uineam dixerunt, Age tu, imperita nobis. Quibus dixit uinea, Num deserto musto meo quo exilaro & deos & homines, uadam ut fatagam super arbores? Dixerunt ergo uniuerse arbores ad ^bdumum, Veni tu & imperita nobis. Respondit dumus arboribus, Si bona fide ungitis me uobis regem, uenite & cōfidite sub umbra mea: quod si minus, exeat ignis ex dumo, & deuoret cedros Libani. Nunc igitur si bona fide & candide agitis in constituendo Abimelech regem, & si bene egistis cum Ierubaal & cum domo eius: & si pro merito suo rependitis ei, quando quidem pater meus pro uobis pugnaui, & obiecit animam suam ex opposito, eripuitque uos de manu ^cMadianitarum. Et uos insurrexistis contra domum patris mei hodie, trucidastisque filios eius, uiros nempe septuaginta super uno lapide, & præfecistis super ciues Sichem regem Abimelech filium ancille eius, eo quod frater uester est. Si inquam bona fide & candide cum Ierubaal & cum domo eius hodie egistis, lætami-
ni cum Abimelech, læteturque ipse uobiscum: sin minus, egrediatur ignis ab Abimelech, & deuoret ciues Sichem, atque domum Millo: egrediatur rursus ignis de uiris Sichem & de domo Millo, & deuoret Abimelech. Discedens igitur Iotham fugit, & abiit Beera, mansitque ibi metu Abimelech fratris sui. Quumque Abimelech iam tribus annis dominium exercuisset in Israelitis, ^emisit deus spiritum malum inter Abimelech & inter ciues Sichem, ut ciues Sichem deficerent ab Abimelech, ut scilicet iniuria [illata] septuaginta filiis Ierubaal ueniret, & ut sanguinem eorum de-

^A Abimelech ambitio-
perum, interfectus septu-
aginta fratribus suis, oc-
cupat Sichem & The-
bes.

Baal Berith dominus
foederis.

^B Alij legunt in plani-
tie statuæ iuxta Sichem.

^b Quidam legunt,
rhamnus, alij cornu.

^c Ebr. Si iuxta retrin-
butionem manuum
eius egistis cum eo.
^d Eclipsis est, subin-
telligitur bene, aut
uos iudicate, &c.

^e Misit spiritum ma-
lum, Ebraismus est, id
est, simultatē & o-
dium in seuit eis caco-
demon, domino iusto
iudicio permittente.

millo

Abimelech

Iudicum.

⁶Potest etiam legi, si-
bi, ut referatur ad Si-
chimitas.

⁸Alij legunt, uineas
cornu, scilicet Abime-
lech et suorum, quos
pro hostibus ducebāt
iam.

⁹Alij laudes, uel gau-
dia, uel choros insti-
tuebant.

¹⁰Ebr. Quis det ut iste
populus sit sub manu
mea: pro, O si contin-
geret mihi imperiū
super istū populum.

¹¹Absenti scilicet in-
sultando.

¹²Alij legunt, in dolo,
alij proprium loci no-
men esse uolūt Thar-
ma.

¹³Ebr. Sicut inuene-
rit manus tua, Ebra-
ismus est.

¹⁴Ebr. Ex umbilico
terræ, quidam collem
dicūt, alij planitiem.

¹⁵Sale seminare, est in-
cultam & inhabitā-
bilem reddere.

Gaal contra
Abimelech.

Turris Sichem.

uolueret [deus] super Abimelech fratrem eorū qui eos occiderat, adeoq̃ & super
ciues Sichem, qui manus eius roborauerant ut occideret fratres suos. Collocarūt
autem ei Sichimitæ insidias in uerticibus montium, diripientes eos omnes qui il-
lac apud eos transirent. Nunciatum est autem hoc ipsi Abimelech. Et uenit Gaal
filius Aebed cū fratribus suis, transieruntq̃ in Sichem, quo uiro ciues Sichem con-
fidebant. Egressi ergo in agrum, uindemiauerunt uineas suas, atq̃ calcarunt, hy-
mnosq̃ concinebant, ingressiq̃ phanum deorum suorum [publicis epulis insti-
tutis] comederunt & biberunt, & maledixerunt ipsi Abimelech. Gaal autem filius
Aebed dixit, Quis est Abimelech? & quis est Sichem ut seruiamus ei? an non est fi-
lius Ierubaal & Sebul præfectus eius? Seruite potius uiris Hemor patris Sichem:
cur enim seruiremus illi? Vtinam detur populus iste sub meam potestatem, mox
tollam Abimelech. Et dixit ipsi Abimelech, ¹⁰Auge copias tuas, & egredere. Au-
diens autem Sebul præfectus urbis uerba Gaal filij Aebed, incaluit nasus eius, &
clam missis nūcijs ad Abimelech, huiusmodi ei significauit, En Gaal filius Aebed
& fratres eius uenerunt in Sichem, & occupāt ciuitatem contra te, surge igitur no-
ctu, tu & populus qui tecum est, & colloca insidias in campo, quumq̃ mane sol il-
luxerit, diluculo confurgas, & ad urbem tendas, ipse uero & populus quem secum
habet egredientur contra te, facias ¹¹ergo ut usus feret. Surgens itaq̃ Abimelech
& omnis populus qui cū ipso fuit, noctu, collocarunt insidias contra Sichem qua-
tuor ordinibus. Egressus ergo Gaal filius Aebed, stetit in foribus portæ ciuita-
tis, surrexitq̃ Abimelech & populus qui cū eo erat, ex insidijs. Et uidens Gaal po-
pulū, dixit ad Sebul, En populus descendit de uerticibus montium. Sebul autem
dixit ad eum, Vmbrā montium tu uides quasi homines. Gaal uero rursus loquu-
tus est, & dixit, En populus descendit ¹²ē medio terræ, ad hæc acies una uenit de uia
querceti augurū. Cui respondit Sebul, Vbi nunc est os tuum, quo dicebas, Quis
est Abimelech, ut seruiamus ipsi? An non hic populus est quem contēplisti? Egre-
dere nūc, & pugna aduersus eum. Egressus itaq̃ Gaal ante uiros Sichem, pugna-
uit cōtra Abimelech, & persequutus est eū Abimelech, fugitq̃ ante eum, & cecide-
runt multi uulnerati usq̃ ad fores portæ. Et habitauit Abimelech in Aruma, & Se-
bul eiecit Gaal & fratres eius, ne habitarent in Sichem. Contigit postero die, ut
populus egrederetur in campum, idq̃ nunciarunt Abimelech. Qui tollens popu-
lum, distribuit eum in tres turmas, & collocauit insidias in campo: & quum uide-
ret, en populus egrediebatur ē ciuitate, confurgensq̃ contra eos, percussit eos. Et
Abimelech quidem & turmæ quæ cum ipso erant, extenderūt se, steteruntq̃ in fo-
ribus portæ ciuitatis: aliæ uero duæ turmæ irruerunt super omnes qui in campo
erant, & percusserunt eos. Et Abimelech quum toto illo die oppugnasset ciuita-
tem, cepit eam, trucidauitq̃ populum qui in ea erat, ciuitatemq̃ ipsam diruit, & sa-
le eam ¹⁵seminauit. Quod audientes cuncti ciues qui erāt in turri Sichem, ingressi
sunt arcem phani dei Berith. Nunciatumq̃ est Abimelech, omnes ciues turris Si-
chem congregatos esse: ascēdit ergo Abimelech montem Zalmon, ipse & omnis
populus qui cum eo erat, accepitq̃ Abimelech secures in manum suam, & succidit
arborum ramos, quos sublato imposuit humeris suis. Dixitq̃ populo qui cum
eo erat, Quod me uidistis facere, uos festini facite quemadmodum ego feci. Succi-
dentes igitur cuncti illi uiri qui erant in populo, ramos, sequuti sunt Abimelech,
& admouerunt ad arcem, incēderuntq̃ hisce ramis arcem igni, ut morerentur o-
mnes uiri qui erant in turri Sichem, ferme uirorum & mulierum mille. Abijt er-
go Abimelech ad Thebetz, & posuit castra contra Thebetz, & expugnauit eam.
Erat autem in medio illius urbis turris fortissima, quō confugerunt omnes uiri &
mulieres, & omnes ciues urbis, clausisq̃ post se ostijs, ascenderunt tectum turris.
Veniens autem Abimelech ad turrim oppugnabat eam: & quum accessisset ad
ostium

2. Reg. 11. c.
Abimelech a
muliere occidit
tur.

ostium turris, ut eam igni incenderet, deiecit mulier quædam fragmen lapidis mo-
laris in caput Abimelech, confregitq; illi caluariam. Qui mox accersito puero suo
armigero, dixit ad eum, Distingue gladium tuum, & interfice me, ne forte dicat de
me, Mulier interfecit eum. Perfodit itaq; eum puer eius, & mortuus est. Videtes
autem Israelitæ mortuum esse Abimelech, abierunt, quisq; ad locum suum. Repen-
dit itaq; deus Abimelech malum quod contra patrem suum designarat, interficien-
do septuaginta fratres suos, sed & cunctum malum ciuium Sichem reddidit deus
in caput eorum, uenitq; super eos execratio Iotham filij Ierubaal. CAP. X.

Surrexit autem post Abimelech Thola filius Puah, filius Dodo, uir de Isachar
ad seruandum Israel, habitauitq; in Samir in monte Ephraim, & iudicauit Is-
raelem uigintitribus annis, & mortuus, sepultus est in Samir. Post hunc surrexit
Iair Gileadites, qui iudicauit Israel uigintiduobus annis. Hic habuit triginta fi-
lios, uehentes super triginta pullis: habuerunt & triginta oppida, quæ uocantur
Hauoth Iair in hunc usq; diem, & sunt in terra Gilead. Mortuus est autem Iair,
& sepultus in Kamon. Filij autem Israel rursus fecerunt malum in oculis DOMI-
NI, colueruntq; Baalim, & Astaroth, & deos Aram, deos Zidon, & deos Moabi-
tarum, & deos filiorum Ammon, deos deniq; Palestinorum, deserueruntq; DOMI-
NUM, & non seruiuerunt ei. Et incaluit nasus DOMINI aduersus Israel, ut uen-
deret eos in manum Palestinorum, & in manum filiorum Ammon. Et attriuerunt
ac confregerunt filios Israel illo anno, idq; decem & octo annis, cunctos scilicet fi-
lios Israel qui erant cis Iordanem, in terra Amorrhæi quæ est in Gilead. Sed & filij
Ammon traiecerunt Iordanem ut dimicaret contra Iudam, Beniamin, & domum
Ephraim. [Res] itaq; Israelitarum supra modum angustæ fuerunt. Et clamauerunt
filij Israel ad DOMINUM hisce uerbis, Peccauimus tibi, & sane deseruimus deum no-
strum, coluimusq; Baalim. Dixit itaq; DOMINVS ad filios Israel, An non Aegy-
ptij, Amorrhæi, filij Ammon, & Palestini, sed & Zidonij, Amalek & Maon affli-
xerunt uos, & liberaui uos de manu eorum quum ad me clamarëtis? At uos me de-
reliquistis, & coluistis deos alios, hac de causa uos ultra non eripiam, ite & clamate
ad deos quos elegistis, ij uos seruent in tempore afflictionis uestre. Et filij Israel
dixerunt ad DOMINUM, Peccauimus, fac tu nobis quidquid tibi uisum fuerit, mo-
do eripias nos de presenti periculo. Abstulerunt uero à se deos alienos, & ser-
uierunt DOMINO, ut animus eius iram remitteret propter afflictionem Israelis.
Conuocati autem filij Ammon castrametati sunt in Gilead, sed & filij Israel cõgre-
gati castrametati sunt in Mizpa. Et dixerunt primores populi de Gilead, quisq; ad
proximum suum, Quicumq; bellum contra Ammonitas auspicabitur, is caput erit
super cunctos habitatores Gilead. CAP. XI.

Iephthe Gileadites heros fuit fortis, filius cuiusdam mulieris meretricis, suscepit
hunc Iephthe Gilead, sed & uxor Gilead filios ei pepererat, qui quum adoleuissent,
Iephthe eiecerunt, dixeruntq; ad eum, Non eris hæres in domo patris nostri, filius
enim es ex aliena muliere. Fugiens igitur Iephthe metu fratrum suorum, habitauit
in terra Tob, collectiq; sunt ad eum homines perdit qui cum eo egrediebantur.
Factumq; est ut post dies [aliquot] Ammonitæ pugnarent contra Israelitas. Quumq;
pugnarent Ammonitæ aduersus Israel, profecti sunt seniores Gilead, ut addu-
cerent Iephthe de terra Tob, dixeruntq; ad Iephthe, Veni, & sis dux noster, ut bellum
geramus contra Ammonitas. Iephthe respondit senioribus Gilead, An non uos
estis qui me odistis, adeoq; me è domo patris mei eieistis, quid ergo nunc ad me
uenitis quum in afflictione estis? Dixerunt seniores Gilead ad Iephthe, Et hanc ob
causam iam reuersi sumus ad te, ut eas nobiscum, & bellum geras contra Ammo-
nitas, sisq; nobis caput, omnibus scilicet qui in Gilead habitamus. Respondit Ieph-
the senioribus Gilead, Si me reducit ut bellum geram contra Ammonitas, tradi-

^A Surgunt alij seruator
res Israelis, Thola &
Iair, sed peccatis Isra-
elitis, puniuntur à domi-
no.

^a Alij legunt, patrum
eius, ad Abimelech
referentes.

^b Hauoth Iair, uille
seu oppida Iair.

^c Aram Syriam inter-
pretantur.

^d Primo scilicet post
mortem Iair.

^e Ebraice sunt ablati-
ui, illi de Aegyptijs,
de Amorrhæis, id est,
ipsi Aegyptij, &c.
^f Ebr. Secundum om-
ne quod bonum est in
oculis tuis.

^g Ebr. De die isto, di-
es pro malis & peri-
culis quæ instant ex
ira dei ob peccata.

^h Ebr. Et anima eius
breuis facta est in la-
bore Israelis, ut scili-
cet uoluntatem suam
extendere iam non pos-
set ad puniendum Isra-
elem, cum uideret eo-
rum afflictionem.

ⁱ Eligitur dux belli
Iephthe, qui uincit Am-
monitas in Mizpa.
^k Ebr. Fecit parere,
sed masculinum est &
ad patrem refertur.

^l Egrediendi uerbo
Ebrei pro militandi
utuntur ut Germani,
vßziehen uel reisen.

Deut. 3.

Idolatritia Isra-
elitarum.

^B

Iephthe

Iudicum.

^aEbr. Quid mihi est tibi.

^bEbr. Locum meum.

^cAlij legūt, fecit possidere, id est, tradidit, & in idem recidit, tradidit hanc terram israelitis eiecit Amorrhæos.

^dEbraismus est, id est, incitauit, commouit eum.

^eAbel Keramim plantæ uincarum.
^fEbr. Nec filium nec filiam habuit.
^gAperire os non sine schemate et emphasi dicitur, significat autē stulte, temere, & imprudenter uerba profundere aut uouere, ut Germanus, das mul & wyt vffihū.

deritque eos DOMINVS coram me, egone ero caput uestrum? Dixerunt ergo seniores Gilead ad Iephthe, Audiat DOMINVS inter nos, si non fecerimus iuxta sermonem tuum. Abijt itaque Iephthe cum senioribus Gilead, præfecitque eum populus sibi in caput & in principem. Loquutusque est Iephthe omnes sermones suos coram DOMINO in Mizpa.

Misit itaque Iephthe legatos ad regem Ammonitarum hisce mandatis, ^aQuid mihi est negotij tecum quod ad me uenisti, & belligeras in terra mea? Rex autem Ammonitarum respondit legatis Iephthe, Quoniam ¹Israel occupauit terram meam quum ex Aegypto ascenderet, ab Arnone scilicet usque ad labok, & usque ad Iordanem, nunc ergo restitue eas in pace. Iephthe rursus misit alios legatos ad regem Ammoniticum, dixitque illi, Sic dixit Iephthe, Israel non accepit terram Moab, nec terram filiorum Ammon, sed quum ipsi ascenderent ex Aegypto, proficiscereturque Israel per desertum ad mare carectosum, uenit in Kades. Tum Israel legatos ²misit ad regem Edom, qui dicerent, Liceat mihi quæso transire per regionem tuam: sed noluit audire rex Edom. Misit quoque [legatos] ad regem Moab, neque is uoluit. Mansit itaque Israel in Kades. Cumque proficisceretur per desertum, circumiuit terram Edom, & terram Moab, ueniens ab exortu solis ad terram Moab, castrametatus

est cis Arnonem, nec uoluit ³ingredi limitem Moab (siquidem Arnon limes est Moab.) Misit itaque Israel legatos ad Sihon regem Amorrhæorum, regem Hesbon, significauitque illi Israel hisce uerbis, Liceat quæso nobis transire per regionem tuam, donec uenerimus ad ⁴locum nostrum. At Sihon non fudit Israeli, ut daret ei transitum per limitem suum: quin Sihon congregans uniuersum populum suum, castrametatus est in Iahza, & pugnauit contra Israelem. DOMINVS ergo deus Israelis tradidit Sihonem & uniuersum populum eius in manum Israeli. Israel itaque percussit eos, & occupauit uniuersam terram Amorrhæi, qui terram illam incoluit. Occuparunt insuper omnem limitem Amorrhæi, ab Arnon usque ad labok, & à deserto usque

ad Iordanem. DOMINVS ergo deus Israel ⁵eiecit Amorrhæos ante populum suum Israel, & tu conaris possidere eum? Quod si daret tibi aliquid possidendum Chamos deus tuus, an tu id non possideres? Possidebimus ergo & nos quæ nobis possidenda tradidit DOMINVS deus noster coram nobis. An uero tu plus iuris habes quam ⁶Balak filius Zipor rex Moab? Num litem habuit is cum Israele? num pugnauit contra eos? Ad hæc Israel trecentis annis inhabitauit Hesbon & uiculos eius, Aroer & uiculos eius, omnes denique ciuitates quæ sunt ad ripas Arnonis, curtum non asseruistis eas? Ego itaque in te nihil peccaui, tu uero inique mecum agis pugnando contra me, iudicet DOMINVS, qui iudex est, hodie inter filios Israel, & inter filios Ammon. At rex Ammonitarum non audiuit uerba Iephthe, quæ [per legatos] ei mandauerat.

Factus uero est super Iephthe spiritus DOMINI, ut transiret ad Gilead atque ad Manasse, & hinc transijt ad Mizpa Gilead, à Mizpe Gilead transiuit ad Ammonitas. Vouit autem Iephthe uotum DOMINO, & ait, Si omnino tradideris Ammonitas in manum meam, quodcumque egressum fuerit mihi obuiam è foribus domus meæ, quum ab Ammonitis saluus rediero, DOMINI erit, sacrificaboque illud holocaustum. Transiuit itaque Iephthe ad filios Ammon, ut bellum contra eos institueret, tradiditque DOMINVS eos in manum eius, & percussit eos caede admodum magna, ab Aroer usque dum uenias in Minnith uiginti ciuitates, & usque Abel ⁷Keramim, subactique sunt Ammonitæ coram filiis Israel. Veniens autem Iephthe in Mizpa ad domum suam, en filia eius egreditur ei obuiam cum tympanis & choris, quam unicam & dilectam habebat, nec enim habuit alios liberos. Quum hanc uidisset, scidit uestimenta sua, & dixit, Heu mi filia, omnino prosterne me & perturba me. Etenim ⁸aperui os meum ad DOMINVM, neque recantare possum. Quæ respondit illi, Mi pater, si aperuisti os tuum ad DOMINVM, fac mihi iuxta id quod egressum est de ore tuo, quandoquidē DOMINVS ultus est te de hostibus

Num. 21.1

Num. 20.9

Num. 21.6 & 7

Num. 22.8

Votum Iephthe.

hostibus tuis, nempe de Ammonitis. Dixitque ad patrem suum, Fiat mihi hæeres, sed abstine à me duobus mensibus, ut eam, descendamque ad montes, deplemque uirginitatem meam, ego scilicet cum sodalibus meis. Qui ait, Vade. Dimisitque eam duobus mensibus. Abijt igitur illa cum sodalibus suis, & deplorauit uirginitatem suam in montibus. Exactis duobus mensibus, reuersa est ad patrem suum, qui fecit ei iuxta uotum suum quod uouerat. Et ipsa uirum non cognouit, & facta est consuetudo in Israele, ut annua uice uenirent filiae Israele ut dislicerent cum filia Iephthe Gileaditæ, quatuor scilicet diebus in anno.

CAP. XII.

Conuocati uiri Ephraim, transierunt uersus Aquilonem, & dixerunt ad Iephthe, Quare profectus es in prælium contra Ammonitas, nos uero non appellasti, ut proficisceremur tecum: incendemus domum tuam tecum igne. Quibus respondit Iephthe, Grauis disceptatio fuit mihi & populo meo cum Ammonitis, & quum uocarem uos, non asseruistis me de manu eorum. Videns uero quod tu seruator non esses, posui animam meam in manum meam, & transiui contra filios Ammon, tradiditque eos DOMINVS in manum meam. Cur ergo hodie contra me ascendistis, ut bellum mihi inferatis? Congregas ergo Iephthe uniuersos uiros Gilead, pugnauit contra Ephraim, percusseruntque uiri Gilead Ephraim, quod dixissent, Vos fugitiui estis Ephraim, uos inquam Gileaditæ inter Ephraim et inter Manasse. Ceperuntque Gileaditæ uada Iordanis ante Ephraim, & fiebat quum dicerent hi qui ex Ephraim effugissent, Traiam: dixerunt ei uiri Gilead, Es ne Ephrataeus? Dicebatque is, Non: tunc dicebant ad eum, Profer quæso Schiboleth, tunc dixit, Siboleth: non enim recte enunciare poterat. Tum apprehenso eo, trucidabant eum apud uada Iordanis, cecideruntque ex Ephraim eodem tempore quadragintaduo millia. Iudicauit autem Iephthe Israel sex annis, mortuusque est Iephthe Gileadites, et sepultus in ciuitatibus Gilead. Post hunc iudicauit Ibzan de Beth Lehem Israele, habuitque triginta filios, & triginta filias, quas elocauit foras, & ab exteris triginta filias filijs suis accersiu, iudicauitque Israel septem annis. Et mortuus Ibzan, sepultus est in Beth Lehe. Post eum iudicauit Israel Elon Zebulonites, iudicauitque Israel septem annis. Et mortuus est Elon Zebulonites, atque sepultus in Aialon in terra Zebulon. Post hunc iudicauit Israel Abdon filius Hillel Pirhathonites. Hic habuit quadraginta filios, & triginta nepotes, uehentes super septuaginta pullos, iudicauitque Israel octo annis. Mortuus est autem Abdon filius Hillel Pirhathonites, & sepultus est in Pirhathon in terra Ephraim in monte Amalek. CA. XIII.

Filij Israel rursus designarunt malum in oculis DOMINI, tradiditque eos DOMINVS in manus Palestinorum quadraginta annis. Erat autem uir quidam de Zareah, de familia Dan, nomen eius erat Manoah, cuius uxor sterilis fuit, nec peperit. Huic mulieri apparuit angelus DOMINI, dixitque ad eam, Ecce tu sterilis es, nec paries, concipies uero & paries filium: caue ergo ne uinum bibas aut siceram, & nihil quod immundum est comedas, quoniã tu imprægnata paries filium, cuius capiti nouacula nulla admoueatur, nam puer ille Nasir dei erit ex ipso utero, is incipiet seruare Israel de manu Palestinorum. Veniens autem mulier illa narrauit [hæc] marito suo eiusmodi uerbis, Vir dei uenit ad me, cuius aspectus erat quemadmodum aspectus angeli dei admodum uenerandus, nec interrogauit eum unde nam esset, nec ipse nomen suum indicauit mihi. Is dixit mihi, Ecce tu concipies & paries filium, ne ergo bibas uinum aut siceram, & nihil immundi comedas, quoniam puer iste ex utero Nasir erit dei, usque ad diem mortis suæ. Precatus est itaque Manoah DOMINVM, & dixit, Mi domine, uir dei quem misisti rursum quæso ueniat ad nos, doceatque nos quid faciamus puero nato. Exaudiuit autem DOMINVS uocem Manoah, uenit enim angelus dei denuo ad mulierem illam dum esset in agro, Manoah marito eius absente, Festinans ergo mulier cucurrit & nunciauit marito

¹Ebr. De diebus in diem.

²Alij legunt, ad plangendum: alij, ad consolandum. Nam solitaria uirgo degebat.

³Grauius bellum exoritur inter Israelitas & tribum Ephraim.

⁴Ebr. Vir contentio- nis sui.

⁵Animam in manus ponere, est certum & inuitabile discrimen, & ultima quæque experiri & in se recipere, deuouere sese uel uitam suam, sicut laben wagen.

Iephthe moritur.

Abefan.

Elon.

Abdon.

De Nasir Nasir
uiri G.

⁶Incipit historia de Samfone, qualiter patri & matri se prænu- tciatus ab angelo.

^aEbr. Iudicum.

fuo, dicens ad eum, En uir ille qui hodie ad me uenerat, apparuit mihi. Et surgens Manoah, sequutus est uxorem suam, ueniensq; ad uirum illum, ait illi, Es tu uir ille qui loquutus es ad hanc mulierem? Is ait, Ego sum. Dixit Manoah, Fiat igitur quod dixisti. Sed quod erit ^apræscriptum pueri & opus eius? Respondit angelus DOMINI ipsi Manoah, Cauebit uxor ab omnibus de quibus loquutus sum ei. Quidquid de uite uinifera exit, ipsa non edet: uinum & siceram nō bibet, nihil im mundi comedet: [in summa,] quidquid præcepi ei, obseruabit. Manoah dixit ad angelum DOMINI, Sine quæso ut te detineamus, interim parabimus coram te hœdum ex capris. Angelus autem DOMINI respondit Manoah, Etiam si detineas me nō tamen comedam de pane tuo: quod si holocaustum facere uolueris, DOMINO sacrificia illud. Nesciebat autem Manoah ipsum esse angelum DOMINI. Dixit ergo Manoah rursum ad angelum DOMINI, Quod est nomen tuum? ut honorare te possimus quum euenierit quod dixisti. Respondit angelus DOMINI, Quir hoc quæris de nomine meo, quū ipsum sit reconditum? Tulit itaq; Manoah hœdum ex capris, & sacrificium cibarium, & sacrificauit super petram DOMINO, & mirifice egit, uidentibus Manoah & uxore eius. Factum est enim quum flamma ascenderet ex ara coelum uersus, ut angelus DOMINI in flamma aræ ascenderet, uidentibus [id] Manoah & uxore eius, qui & in faciem suam corruerūt super terram. Angelus autem DOMINI denuo non apparuit Manoah & uxori eius. Tunc cognouit Manoah quod angelus dei fuisset. Et dixit Manoah ad uxorem suam, Certissime moriemur, nam deū uidimus. Cui uxor sua respondit, Si uoluisset DOMINVS nos occidere, nō accepisset de manu nostra holocaustum & cibarium sacrificium, neq; ostendisset nobis ista omnia, neq; secundum tempus nunciasset nobis hoc. Peperit itaq; mulier illa filium, & uocauit nomen eius Samson. Creuitq; puer, & benedixit eum DOMINVS. Et cepit spiritus DOMINI per uices eum agitare in castris Dan, inter Zarea & Esthaol.

Angelis non sacrificandum.

Samson nascitur.

CAP. XIII.

^aQuæ fecerit Samson adules iam, & de contugio eius.

A Samson descēdit in Thimnath, uidensq; in Thimnath mulierem de filiabus Palestinorum, ascendit & indicauit patri suo atq; matri suæ hisce uerbis, Vidi in Thimnath de filiabus Palestinorum, quam [precor] mihi adiungatis uxorem. Ad quem ait pater suus & mater sua, An nulla est inter filias fratrum tuorum, & in uniuerso populo meo mulier, ut tu uadas accipere uxorem de Palestinis incircuncisis istis? Respondit Samson patri suo, Adiunge mihi illam, ^aquoniam placet mihi. Pater autem eius & mater eius non sciebant, quod hoc esset à DOMINO, & quod occasionem ipse quæreret à Palestinis. Nam eo tempore Palestini imperitabāt Israelitis. Descēdit itaq; Samson cum patre suo & matre sua in Thimnath, quumq; uenissent ad uineta Thimnath, en catulus leonis adultior rugiebat occurrens ei. **B** Et spiritus DOMINI prospere egit in eo, ut discerperet eum, uti solet discerpi hœdus, nec quidquam habebat in manu sua. Et non indicauit neq; patri suo, neq; matri suæ quod fecerat. Descendens autem loquutus est cum muliere, placuit enim Samsoni. Reuersus autem post aliquot dies, ut illam acciperet, declinauit ut uideret cadauer leonis, & ecce examen apū erat in corpore leonis & mel, quod accipiens in manus suas abiit, edens inter eundū, & perueniēs ad patrē suum & matrem suam dedit eis ut & ipsi comederēt, nec indicauit eis quod accepisset mel ex corpore leonis. Et descendit pater eius ad mulierem, & Samson parauit ibi conuiuium, **C** sic enim iuuenes facere solebant. Factumq; est quum illi uidissent eum, acceperunt triginta sodales qui essent cum eo. Et dixit ad eos Samson, Proponiam uobis quæso ænigma, si plane ipsum mihi septem diebus conuiuij aperueritis, & inueneritis, dabo uobis triginta sindones, & triginta uestes mutatorias: si uero explicare mihi nō poteritis, dabit is uos mihi triginta sindones, & triginta uestes mutatorias. Qui responderunt ei, Propone nobis ænigma tuum, ut audiamus ipsum. Et ait ad eos,

Nuptiæ Samsonis.

De

^aEbr. Quoniam ipsa recta in oculis meis.

De comedente exiuit cibus, & de forti egressa est dulcedo: nec potuerunt explicare ænigma illud tribus diebus. Septimo ergo die dixerunt ad uxorem Samsonis, Induc maritum tuum, ut nobis ænigma istud aperiat, ne igne te & domum patris tui incendamus: an uero nos huc uocastis ut ad inopiam nos redigeretis? Et fleuit uxor Samsonis apud eum, & dixit, Duntaxat odis me, nec diligis me, quandoquidem ænigma propositum ^bpopulo meo, mihi nō explicas. Qui ait, Ecce patri meo & matri meæ nō indicaui, & tibi indicarē. Fleuit itaq; apud eum septē diebus, quibus conuiuium durabat, septimo uero die indicauit ei, quandoquidem urfit eum. Ipsa uero enarrauit ænigma populo suo. Septimo ergo die antequam sol occideret, ciues urbis dixerunt ad illum, Quid dulcius melle, quid leone fortius? Qui ait ad eos, Nisi uitula mea arassetis, non inuenissetis ænigma meum. Et spiritus DOMINI prospere egit in eo, ut descenderet in Askalon, & caderet ex eis uiros triginta, exuiuasq; eorum tollens, mutatorias uestes his qui ænigma explicuerāt dedit. Et incaluit nasus eius, ascenditq; in domum patris sui. Vxor uero Samsonis data est alij ex æqualibus suis, quem sodalem sibi habuerat.

CAPVT XV.

Contigit post dies aliquot in diebus triticeæ messis, ut Samson inuideret uxorem suam cum hædo caprarum, diceretq; Ingrediar ad uxorem meam in cubiculum. At pater uxoris non permisit ei ut ingrederetur. Dixit autem pater uxoris, Omnino mihi ^apersuaseram, te illam certo odisse, dedi ergo eam sodali tuo: soror uero eius minor natu an non pulchrior ista est? habebas ergo eam loco illius. Samson dixit ad eos, ^bInnocentior sum semel Palestinis, ut eis malū inferam. Abijt ergo Samson & cepit trecentas uulpes, acceptisq; facibus, & coniunctis earum caudis, posuit facem unam inter duas caudas, accensisq; facibus igni, misit [uulpes] in stantes segetes Palestinorum, & incendit non acruos modo, sed & stantem segetem, & uineas & oleas. Et dixerunt Palestini, Quis hoc fecit? Et dixerūt, Samson gener Thimnei, quod abstulerit uxorem eius, deditq; eam sodali suo. Ascēdentes itaq; Palestini, combusserunt eam & patrem eius igne. Quibus ait Samson, Quandoquidem hoc fecistis, uindictam de uobis sumam, & tandem cessabo. Et percussit eos ab armo ad femur usq; cæde magna. Et descendēs sedit in prærupta petra Etham. Ascenderunt ergo Palestini, & castrametati sunt in Iuda, sparsi in Lehi. Et dixerunt uiri Iehuda, Quare ascendistis ad nos? Responderunt, Vt ligemus Samsonem ascendimus, & ut faciamus illi quemadmodū ipse nobis fecit. Descenderunt ergo tria millia uirorum de Iehuda ad prærupta petreæ Etham, & dixerunt ad Samsonem, An non scis quod Palestini nobis dominantur? cur igitur nobis id fecisti? Respondit eis, Sicut fecerunt mihi, sic ego feci eis. Ad quem illi dixerunt, Nos descendimus ut te ligemus, & tradamus te in manum Palestinorum. Respondit eis Samson, Iurate mihi q; uos non sitis irruituri in me. Et dixerūt ei, Non. Sed omnino ligabimus te, & trademus te in manum eorum, at te plane non interficiemus. Ligaueruntq; eum duobus nouis funibus, educētes eum de petra. Cūq; ipse uenisset usq; ad Lehi, & Palestini iubilarent ei obuiam ueniētes, spiritus DOMINI prospere egit in ipso, factiq; sunt funes qui erāt in brachijs eius, ut lina igne cōbusta, & difflexerūt uincula eius à manibus suis. Et inueniēs maxillā asini putrescentem, missaq; manu sustulit illam, & percussit eam mille uiros. Et ait Samson, ^cMaxilla asini [trucidau] acruum [hostium,] imò duos acruos, asini maxilla cæcidi mille uiros. Cumq; finisset sermones, abiecit mandibulam e manu sua, & uocauit locum illum ^dRamath Lehi. Quum autem uehementer sitiret, clamauit ad DOMINUM, & ait, Tu effecisti magnā hanc salutem per manum serui tui, & nunc siti enecor, & incido in manum incircuncisorum istorum. Tum dissecuit DOMINVS molarem qui erat in Lehi, ut profluerent ex eo aquæ, quas dum biberet, refo cillatus est, & reuixit. Et hinc uocatum est nomen eius, Fons inuocantis, qui in Le

^bEbr. Filijs populi mei.

^a Quo pacto Samson sese de Palestinis ulciscatur.

^bEbr. Dixi dicendo quod odiendo odisses eam.

^cEbr. Mundus aut innocens sum à Philistinis. Loquitur est, id est, testor meam innocentiam, quod quidquid facturus sum posthac Palestinis, id iure fecisse uidear, nempe ab his le sus.

Maxilla asini.

^dLudit in uoce Hamor (quod asinū & acruum significat) per anacrisim, q. d. Maxilla asini acruum prostrauit hostes hic & illic.

^eRamath Lehi, eleuatio maxille.

^fEbr. Reuersus est spiritus eius.

hi est usque in hunc diem. Iudicauitque Israel in diebus Palestinorum viginti annis.

CAPVT XVI.

Samson cum esset fortissimus, & mira per uirum dei efficeret, per mulierem dementatus & infirmatus hostibus traditur ludendus.

A Biens Samson in Gasa, uidit illic mulierem meretricem, ingressusque est ad eam. Asotheis autem dictum est, Venit Samson huc. Circumeuntes ergo, in fidiis ei struentes tota illa nocte in portis ciuitatis, simularunt se mutos & surdos tota illa nocte, hoc consilio, ut eum mane sub lucem occiderent. Dormiens itaque Samson ad medium usque noctis, media nocte surrexit, & apprehendens fores portae ciuitatis cum duobus postibus, amouit eas una cum uecte, impositasque humeris suis, portauit eas in cacumen montis, qui est e regione Hebron. Contigit post haec, ut amaret mulierem quandam iuxta torrentem Sorek, cuius nomen erat Dalila. Ad quam quum ascendissent principes Palestinorum, dixerunt ad eam, Illece eum uerbis, & experire in quo sit robur eius tam magnum, & qua in re possimus ei esse superiores, ut ligatum adfligamus, dabitque tibi quisque nostrum mille & centum argenteos. Dixit ergo Dalila ad Samsonem, Indica mihi quaeso in quo sit robur tuum tam magnum? & quo possis ligari atque subigi? Respondit ei Samson, Si ligauerint me septem funibus recentibus qui nondum sicci sunt, ero debilis sicut caeteri homines. Attulerunt ergo ad eam principes Palestinorum septem recentes restes, qui nondum sicci erant, illaque ligauit eum hisce [restibus]. Insidiantes interim sedebant ipsi Dalilae in cubiculo. Dixit ergo [Dalila] ad eum, Palestini imminet tibi o Samson. Qui illico rupit funes illos, ut rumpi solet funiculus stuppeus dum ignem sentit, neque cognitum est robur eius. Dixitque Dalila ad Samsonem, En fefellisti me, & loquutus es mihi mendacia, indica ergo mihi quo possis uinciari. Et dixit ad eam, Si me fortiter uinciant rudetibus nouis, quibus nihil operis ad huc factum sit, ero infirmus, & sicut alius quispiam. Accepit igitur Dalila rudetes nouos, & uinxit eum illis, dixitque ad eum, Palestini imminet tibi o Samson: (erat autem insidia in conclau) & abrupit eos a brachijs suis tanquam filum. Dixitque Dalila ad Samsonem, Haecenus fallis me, & mendacijs mecum agis, indica mihi quo possis uinciari. At ille ait ad eam, Si septem cincinnos capitis mei iugo textorio intexueris. Infigens illa clauum, dixit ad eum, Palestini imminet tibi o Samson. Et expergiscens e somno suo, clauum texturae cum iugo extraxit. Dixitque rursum ad eum, Quomodo dicis, Amo te, quum cor tuum non sit mecum, iam ter me fefellisti, nec indicasti mihi in quo sit robur tuum ingens. Factumque est, quum illa uerbis suis singulis diebus urgeret eum, negotiumque ei faceretur, ut anima eius tantum non enecaretur. Indicans ergo ei totum cor suum, dixit ei, Nouacula nunquam admota est capiti meo, sum enim Nasir dei ab utero matris meae: si fuero rarus, recedet a me robur meum, infirmatusque ero similis omnibus caeteris hominibus. Animaduertens autem Dalila, quod ei totum cor suum indicasset, misit accersitum principes Palestinorum hisce uerbis, Ascendite adhuc semel, quoniam indicauit mihi totum cor suum. Ascenderunt igitur principes Palestinorum, ferentes pecuniam in manu sua. Effecit autem [Dalila] ut dormiret super genua eius, & uocato uiro, detondet septem cincinnos capitis eius, cepitque adfligere eum, & recessit robur eius ab eo. Et ait, Palestini imminet tibi o Samson. Qui e somno suo expergiscens, cogitauit, Egrediar etiam nunc sicut alias, ut excutiam [me], ignorans quod DOMINVS recessisset ab eo. Apprehendentes autem eum Palestini, effoderunt oculos eius. Duxeruntque eum in Gasa, & uinxerunt eum duabus aeneis catenis, ut mole-ret in loco uinctorum. Ccepit uero capillus capitis sui renasci, ut rarus fuerat. Sa-trapae autem Palestinorum congregati, ut sacrificium magnum sacrificarent deo suo Dagon, & ut laetarentur, dixerunt, Tradidit deus noster in manus nostras Samsonem hostem nostrum. Et populus quoque quem uidissent eum, laudauerunt deum suum, dicentes, Deus noster tradidit hostem nostrum in manum nostram, & uastatorem

*Omittitur scilus.

*Ebr. Sicut unus ex hominibus.

*Ebr. Dum olfacit ignem, uel cum ignis eum afflat, incendio afflatus.

*Ebr. Ut anima eius mutilaretur ad mortem.

*Ebr. Non ascendit super caput.

*Ebr. Videns.

*Ebr. Dixit.

*Ebr. Excutiar.

Samsoni deficit fortitudo.

Samsonis ex-
cecatio.

Dagon idolum.

ftatorem terræ nostræ, qui ex nobis multos interfecit. Cōtigīt autem, quum cor eorum lætum esset, ut dicerent, Vocate Samsonem, ut risum nobis exhibeat. Vocarunt ergo Samsonem ē carcere, & ludebat coram eis. Collocaruntq̃ eum inter columnas. Et ait Samson ad puerum qui ducebat eum manu sua, Duc me ut attingam columnas quibus domus sustinetur, ut innitar eis. Porro domus ipsa referta erat uiris & mulieribus, aderantq̃ omnes satrapæ Palestinorum, quin & super tectum erant ferē tria millia uirorum & mulierum spectantiū ludentem Samsonem. Samson autem clamans ad DOMINVM, dixit, DOMINE deus, memento mei quæso, & corrobora me quæso uel nunc o deus, ut unam ultionem sumā de Palestinis pro duobus oculis meis. Complexus itaq̃ est Samson duas columnas intermediās, quibus domus ipsa nitebatur, & quibus fulciebatur, alteram dextera sua, alterā sinistra sua, simulq̃ dixit Samson, Morietur anima mea cum Palestinis. Et quū toto robore inclinaret, cecidit domus ipsa super satrapas, superq̃ omnem populum qui erant in ea. Fueruntq̃ eorum plures quos moriens interfecit, quā quos in uita sua occiderat. Descenderuntq̃ fratres eius, & uniuerſa domus patris eius, & tulerunt eum, ducentesq̃ eum sepelierunt inter Zarea & inter Esthaol in sepulchro Manoah patris sui. Et ipse quidem iudicauerat Israellem uiginti annis.

CAPVT XVII.

Vlr fuit de monte Ephraim, cuius nomen Micha, qui dixit ad matrē suam, Mille & centum argentei qui surrepti sunt tibi, & tu diris deuouebas, loquebarisq̃ me audiente: en inquam ea pecunia apud me est, ego surripui eam. Et ait mater eius, Benedictus sis DOMINO mi fili. Quumq̃ restituiſſet mille & cētum illos argenteos matri suæ, ait mater eius, Consecraui hanc pecuniam DOMINO de manu mea tibi filio meo, ut facias sculptile & fusile [simulachrum,] nūc igitur eam tibi restituo. Quum uero ille matri suæ pecuniā denuo restituiſſet, accepit mater eius ducentos argenteos, & dedit eos fusori, qui fecit ex eis sculptile [simulachrum] & fusile, fuitq̃ illud in domo Micha. Fuit & apud uirū illum Micha ædes sacra dei: fecit quoq̃ Ephod & Theraphim, & consecrauit manum unius ex filijs suis, qui factus est ei sacerdos. In istis diebus non erat magistratus legitimus in Israele, sed quisq̃ quod sibi rectum uidebatur, faciebat. Fuit autem adolescens de Beth Lehem Iuda, de familia quoq̃ Iuda, & hic Leuita erat, commorabaturq̃ ibi. Hic abiit de ciuitate Beth Lehem Iuda, ut commoraretur ubi [locum] inueniret: & uenit in montem Ephraim ad domum Micha, ut pergeret uia sua. Ad quem dixit Micha, Vnde uenis? Cui respondit Leuites, Ego sum de Beth Lehem Iuda, & uado ut commorer ubicunq̃ possim. Ad quem Micha ait, Mane apud me, & esto mihi pater & sacerdos, ego uero dabo tibi decem argenteos cum fuerit opus, & demensum uestimentorum, & alimoniam tuam: & iuit Leuita. Et Leuita constituit in animo suo q̃ uellet manere cum uiro illo, factusq̃ est ei puer ille ac si fuisset quispiam ex filijs suis. Et cōsecrauit Micha manum Leuitæ, factusq̃ est ei adolescens ille sacerdos, & fuit in domo Micha. Dixit autem Micha, Nunc scio q̃ benefaciet mihi DOMINVS, q̃ Leuita factus est sacerdos meus.

CAP. XVIII.

Illis diebus (inquam) non erat magistratus legitimus in Israele, & tribus Dan ejusdem diebus quærebat sibi possessionem in qua habitaret, nam hætenus sibi fors hæreditatis non ceciderat inter tribus Israel. Miserunt ergo filij Dan ex familia sua quinque uiros ē finibus suis, uiros inquam fortes ac strenuos, de Zarea & de Esthaol, qui terram explorarēt atq̃ peruestigarēt eam: dixeruntq̃ ad eos, Ite & explorete terram. Qui quum ueniſſent ad montem Ephraim, ad domū Micha, pernoctarunt illic. Quumq̃ ueniſſent ad domum Micha, agnouerunt uocem adolescentis Leuitæ: quumq̃ illuc diuertissent, dixerunt ad eum, Quis te huc adduxit? quid hic agis? quid tibi hic [negotij]? Respondit eis, Sic & sic fecit mihi Micha,

¹Ebr. Qui auxit interfectos nostros.

Oratio Samsonis.

Samson moritur.

Leuita sacerdos.

De Micha, & eius superstitione.

^a Omittitur Sici.

^b Potest etiam intelligi ut hanc pecuniam deo consecrarit aut uouerit antequā eam amisset.

De Ephod Exodi 28. Therapim imagines sunt Gen. 31. Potest autem hic intelligi omne instrumentum istius religionis falsæ.

^c Ebr. Ad dies.

Danite quum sedes nouas quærerent, diuertit apud Micham, cui & idolum & sacerdotem abstrahunt.

^a Ebr. Melech rex, & consulendo dictus, significat autē omnem legitimū magistratum.

^bEbraica hic ualde obscura sunt & uarie tractata ab interpretibus, ego hūc puto esse sensum, pudebat facere pro increpare & arguere: nisi uelis legere, neminem pudebat alicuius rei, sed Machlim hisseil est.

^cNegotium pro sedere aut societate uidetur poni.

^dEclipsis est, egistis scilicet: aut, quid refertis.

^eAlij sic legunt, uos ergo festinate.

^fEbr. Interrogant ad pacem, Ebraica loquutio est, significat aut salutare aliquem aut interrogare quo modo ualeat.

^gAlij legūt, reliquam substantiam.

^hEbr. Ne facias audire uocem tuam: hoc est, tace, ne quid amplius quiriteris.

mercedeque me conduxit, ut sim ei sacerdos. Et illi dixerunt ad eum, Interroga quæso deum, ut intelligamus an prosperum sit iter nostrum quo proficiscimur. Respondit eis sacerdos, Ite in pace, DOMINVS præsens est itineri uestro in quo proficiscimini. Abierunt ergo quinque illi uiri, & uenerunt in Laïs, uideruntque populū qui in ea erat secure habitantem, iuxta morem Zidoniorum, otiosum ac securum, nemo erat in ea regione qui pudefaceret [quenquā aliqua] in re, nec erat apud quem esset rerum summa: deinde erant dirempti à Zidonijis, nec erat eis negotium cum quoquam hominum. Venientes itaque [exploratores] ad fratres suos in Zareah ac Esthaol, dixerunt ad eos fratres eorum, Quid uos? Illi dixerunt, Surgite, ascendeamus contra eos, contemplati sumus istam regionem, & ecce admodum bona est, uos autem desidetis, ne sitis ignaui, quin proficiscamini, ut ueniat is & occupetis istam terram. Quum fueritis profecti, uenietis ad populum securum, & regio ipsa spatiosa est utrinque, & hanc dabit DOMINVS in manus uestras, locus est in quo nihil desideratur quod est in terra. Soluentes itaque ex Danitis illinc de Zareah & Esthaol uiri sexcenti, accincti armis bellicis, ascenderunt castrametantes in Kiriath Iearim, quæ est in Iuda, unde & locus ille nomen accepit, Castra Dan, ad hunc usque diem, post Kiriath Iearim. Illinc transeuntes in montem Ephraim, uenerunt usque ad domum Micha. Responderunt uero quinque illi uiri qui ierant ad explorandum terram Laïs, & dixerunt ad fratres suos, Nostis quod in domibus istis est Ephod, Theraphim, sculptile & fusile simulachrum? Deliberate ergo quid faciatis. Et concedentes illuc uenerunt in domum adolescentis Leuitæ, nempe in domum Micha, & interrogauerunt eum, num recte haberent [omnia.] Porro sexcenti illi uiri Danitæ accincti armis bellicis consistebant ad ostium portæ. Et ascendentes quinque illi uiri, qui ierant exploratum terram, uenerunt illuc, & acceperunt sculptile, Ephod, Theraphim & fusile simulachrum, stante sacerdote in ostio portæ, iuxta sexcentos illos uiros qui erant instructi armis bellicis. Introeuntes igitur illi domū Micha, tulerunt sculptile, Ephod, Theraphim, & fusile. Ad quos ait sacerdos, Quid uos facitis? Cui responderunt, Tace, impone manum ori tuo, & ueni nobiscum, ut sis pater & sacerdos noster: num melius est ut sis sacerdos domus unius hominis, an ut sacerdos sis tribus & familiæ Israeliticæ? Collibuit ergo animo sacerdotis, & accipiens Ephod, Theraphim & simulachrum, profectus est cum populo. Conuersi uero abierunt, ordinaruntque pubem, pecora & impedimenta ante se. Quumque iam procul à domo Micha uenissent, conuocati sunt uiri qui fuerant in domibus quæ fuerunt prope domū Micha, & in sequebantur Danitas. Clamantibus igitur eis post Danitas, uertentes illi facies suas, dixerunt ad Micha, Quid tibi uis, quod sic quiritaris? Et respondit, Deos meos quos feci abducitis unam cum sacerdote, & abitis, quid uero mihi ultra est? & quid hoc quod dicitis mihi, Quid tibi uis? Ad quem dixerunt Danitæ, Caue ne quis audiat uocem tuam post nos, ne forte milites qui sunt animo amarulento irruant in uos, & perdas simul uitam tuam & uitam familiæ tuæ. Quumque Danitæ proficiscerentur itinere suo, & Micha uideret quod fortiores se essent, conuersus redibat domū suam. Illi igitur auferentes ea quæ fecerat Micha, unam cum sacerdote quem ille habuerat, uenerunt in Laïs, ad populum otiosum & securum, percusseruntque eos gladio, ciuitatemque exusserunt igni, nec erat qui eos liberaret, quoniam longe aberant à Zidone, nec fuit ei negotium cum quoquam hominū, sitaque erat in ualle quæ protenditur ad Beth Rehob. Et instaurantes ibidem ciuitatem, habitarunt in ea. Vocarunt autem nomen ciuitatis illius Dan, iuxta nomen Dan patris eorum, qui natus fuerat ipsi Israeli, quum antea nomen ciuitatis illius Laïs fuerit. Filij autem Dan erexerunt sibi simulachrum sculptile. Jonathan autem filius Gersom, filij Manasse, atque filij eius fuerunt sacerdotes in tribu Dan, usque ad diem transmigrationis terræ. Erexerunt inquam sibi simulachrum Micha, quod ipse

Idolū Michæ.

Laïs incenditur.

ipse fecerat, cunctis diebus quibus domus dei fuit in Silo.

CAP. XIX.

IN diebus quibus nullus legitimus magistratus erat in Israele, fuit Leuites quidā A
qui commorabatur aduena in lateribus montis Ephraim, duxitq; uxorem con-
cubinam de Beth Lehem Iuda. Et scortata est concubina eius contra eum, disces-
sitq; ab eo ad domum patris sui in Beth Lehem Iuda, mansitq; illic dies aliquot, nem-
pe quatuor menses. Surgens itaq; uir eius, sequutus est eam, ut amice loqueretur
ad eam, eamq; reduceret, habens secum puerum suum, & duos asinos. Illa ergo in-
trodixit eum in domum patris sui: uidensq; eum pater puellæ, lætus ei occurrit, &
retinuit eum focer eius, pater scilicet puellæ, mansitq; cum eo tres dies, comedentes,
bibentes, ac ibidem pernoctantes. Die tertio quum mane surrexissent, surrexit Le-
uita ut abiret. Pater autem puellæ dixit ad generū suum, Corroborā cor tuum buc-
cella panis, & tum demum ibitis. Confedentes igitur, comederunt & biberūt duo
illi simul: dixitq; pater puellæ ad uirum illum, Assenti quæso, ut hic pernoctes, iu-
cundumq; sit cor tuum. Quū uero uir ille surgeret ut abiret, coegit eum focer eius,
ut reuersus, illic ea nocte maneret. Quinto die mane confurgēs ut abiret, ait pater
puellæ, Corroborā quæso cor tuum. Moram itaq; nectunt donec inclinaret dies,
simulq; ederunt duo isti. Confurgit autē uir ille, ut abiret ipse & concubina eius,
atq; puer eius. Dixit itaq; pater puellæ focer eius ad eum, En dies remisit, [uergitq;]
ad uesperam, pernoctate quæso: en dies occumbit, pernocta hic, ut lætum sit cor
tuum, cras surgetis mane, ut prosequamini iter uestrum, utq; eas in tentoria tua.
At uir ille noluit pernoctare, sed surgens abiit, uenitq; prope Iebus, quæ est Hiero-
solyma, & cum eo erant bījuges asini, & concubina eius. Quumq; essent apud Ie-
bus, dies descenderat ualde. Dixitq; puer ad dominum suum, Veni quæso diuer-
temus ad ciuitatem istam Iebusæorum, & pernoctabimus in ea. Respondit ei domi-
nus eius, Non diuertemus in urbem alienam, [eorum] qui non sunt ex filiis Israel,
sed transibimus usq; Gibeā. Et dixit puero suo, Age, accedemus ad alterū istorum
locorum, ut pernoctemus in Gibeā, aut in Rama. Transeuntes igitur iuerunt, &
occubuit eis sol iuxta Gibeā, quæ est Beniamitarū. Diuertentes ergo illuc, ingressi
sunt, ut in Gibeā pernoctarēt. Et introiens sedit in platea ciuitatis, nec erat qui re-
ciperet eos in domum in qua pernoctarent. Et ecce uir quidā senex ueniebat sub
uesperā ab opere suo ē rure, qui & ipse erat de monte Ephraim, peregrinusq; com-
morabatur in Gibeā. Ciues autem illius loci filij lemini erant. Is itaq; sublati oculis
suis, uidit uirum istum qui de uia uenerat, in platea ciuitatis. Dixitq; senex ille,
Quo uadis? & unde uenis? Respondit ei, Transimus de Beth Lehem Iuda ad late-
ra montis Ephraim, unde ego sum, & profectus sum in Beth Lehem Iuda: nūc ue-
ro ad domum DOMINI uado, neq; est qui me hospitio accipiat: habemus nos & pa-
leas & pabulum pro asinis nostris, deinde panis & uinum est mihi & ancillæ tuæ,
& puero qui est cū seruo tuo, nihilq; deest. Vir ille senex dixit, Bono sis animo,
ego sarcinā quidquid tibi deest, modo ne in platea pernoctes. Introducēs igitur eum
in domum suam, præbuit pabulum asinis, & lauantes pedes suos, comederūt atq;
biberunt. Quumq; exhilararent cor suum, ecce uiri ciuitatis, qui erant filij Belial,
circūdantes domū, impetu ferebantur ad ostium, dixeruntq; ad uirū illum senem,
ad patrem familias scilicet, hisce uerbis, Profer uirum istum qui ingressus est in do-
mum tuam, ut cognoscamus eum. Et egressus uir ille, pater nempe familias, & di-
xit ad eos, Ne quæso fratres, ne hoc malū designetis, quandoquidē uir ille ingres-
sus est domum meam, ne designetis scelus hoc horrendum. En filia mea uirgo, &
concubina eius, educam nunc eas, has humiliatē, & facite eis quod uobis uidetur,
modo in uirum hunc ne tam horrendum scelus designetis. At uiri illi audire eum
noluerunt. Apprehendens itaq; uir ille concubinam suam, eduxit [eam] foras ad
eos: qui cognoscentes eam, illuserunt ei tota nocte usq; mane, cum aurora exori-

Sequentibus hisce tri-
bus capitulis grauius
mum & memorabile deli-
tum describitur, & quæ
fuerit illius causa simul
indicatur.

Alij legūt, mulierē
concubinam: nā Ebra-
ica uox ischa & mu-
lierem & uxorem si-
gnificat.

Quidam uerbum
scortati pro deserendi
aut recedendi per-
ectam intelligunt,
hinc Chaldaeus dicit,
contempsit eum.

Alij legunt, præter
ipsum, uel apud
ipsum.

Ebr. ut loqueretur
in cor eius.

Ebraica uox signifi-
cat animum despon-
dere, uel ad faciendum
aliquid uel nō facien-
dū. q. d. deponere ani-
mū abeundi & adijce
ut maneas.

Alij legūt, en requi-
es dici uel mansio di-
ci.

Slugum asinorum, id
est, par asinorum,

Ebr. Colligeret.

Ebr. Pax tibi, descen-
sus tuus super me
sit.

Humiliandi uerbo
Ebraei pro consupra-
di utuntur & adfli-
gendi.

Aliqui legunt, tene-
bat eā, quasi non tra-
diturus.

Verbum cognosce-
di quod aduocem
ipsam attinet hōne-
ste sonat, at ratio ipsa
loquendi praua est
corrupta & nephæ-
ria, ut uerbum aman-
di in Germanica &
κίω Græcum.

retur eam dimittentes. Sub lucem uenit mulier, & cecidit ante ostium domus uiri illius in qua erat maritus eius, donec illucesceret. Mane itaq; confurgēs herus eius, aperuit fores domus, egressusq; est, ut proficisceretur itinere suo, & en uxor cōcubina eius iacebat ante ostium domus, manusq; eius super inferum limen. Dixitq; ad eam, Surge, ut eamus. Quæ non respondit. Vir ergo ille sublata ea super asino, surrexit, & abiit in locū suum. Veniens autem in domū suam, accepto cultro, præhensaq; concubina suā, in frustra conscidit cum ossibus suis, nempe in duodecim
2. Reg. 12. b

^aEbr. Ponite uobis super eare, cor scilicet.

^bDe poena nepharii illius sceleris.

^cEbr. Tanquam uir unus, uel ut consenserint, ac si unus fuisset: aut ad unum omnes, ut nemo deesset.

^dEbr. Qui gladium euaginare possunt.

CAPVT XX.
A Gressi sunt itaq; omnes filij Israel, & cōtio ad unū coacta est, à Dan usq; Beer Seba usq; ad terram Gilead, ad DOMINVM in Mizpa. Et statuerunt se anguli totius populi, omniū scilicet tribuum Israel, in contionem populi dei, nempe quadringenta millia peditum bello aptorum. (Audierunt autem Beniamitæ quod filij Israel ascendissent in Mizpa.) Dixerūtq; filij Israel, Dicite quomodo factum sit malū illud. Et respondens uir Leuita, maritus mulieris interfectæ, ait, Ego ueni in Gibeā Beniamitarum unā cum concubina mea, ut illic pernoctarem: insurgētesq; aduersus me ciues Gibeā, cinxerunt me & domum noctu, præ se ferentes ac si uellent me interficere, quin concubinam meam oppresserunt ut mortua sit: arripiens itaq; concubinam meam, conscidi eam in frustra, circumisq; eam in omnem regionem possessionis Israel, quoniam fecerūt scelus & nephandū flagitium in Israele: ecce uos omnes filij estis Israel, curate negotium hoc, & deliberate in rem præsentem. Surrexit itaq; ad unū uniuersus populus, & dixerunt, Non ibimus quisq; in tentorium suum, nec recedemus hinc quisq; in domū suam, quin hoc faciemus, contra Gibeā [ascendemus] contra eam per sortem. Accipiemus decimum quēq; ex centum per singulas tribus Israel, & ex mille centesimum quēq; ex decem millibus millesimū quēq; qui accipiant com meatū pro populo qui hoc facturū est, qui ueniat contra Gibeā Beniamitarū propter uniuersum hoc scelus quod patrauit in Israele. Et congregati sunt omnes Israelitæ contra urbem, ad unū confociati. Miserunt autem tribus Israel uiros per uniuersam tribum Beniamin, qui dicerent, Quod est hoc malū quod factū est in uobis, tradite igitur uiros illos filios Belial, qui sunt in Gibeā, ut occidamus eos, & excindamus malū ex Israele. At Beniamitæ noluerunt audire uocem fratrum suorum filiorum Israel. Quin congregati sunt Beniamitæ ex ciuitatibus in Gibeā, ut egressi pugnarent contra filios Israel.

^aAlij, ambidextros exponunt, alij capiti dextra uel clausa dextra.

^bQuidam Bethel proprium faciunt, sed uidetur appellatiuum esse, nam domus dei tum erat in Silo.

^cOrdo hoc in capite perturbatus est, nempe artificialis, nō naturalis. Primū enim Ebraico more summatim res proponitur, deinde per egesim particulatim explicatur, & digeritur. Hoc si obseruatur clara erunt que obscura uidentur.

C Recensiti ergo sunt eodem die filij Beniamin ex ciuitatibus, uigintisex millia uiro-
rum, qui bello fuerūt apti, exceptis habitatoribus Gibeā, quorum censi sunt septingenti uiri electi. In uniuerso autem populo illo selecto, fuerūt septingenti uiri, quorum dextra manus inepta erat, & illi omnes iaculando è funda lapidem, pilum capitis ferire potuissent, nec aberrassent. Seorsim deinde recēsi sunt Israelitarū, præter Beniamin, quadringenta millia uiro-
rum, qui gladiū distingere poterant: hi omnes milites fuerūt bellorum gnari. Confurgētes itaq; ascenderunt domū dei, consulueruntq; deum, & dixerunt filij Israel, Quis ascendet nobis, quo duce geramus bellum contra Beniamitas? Et respondit DOMINVS, Iehuda erit in primo pillo. Surgentes igitur filij Israel mane, posuerunt castra contra Gibeā, egressi enim erant filij Israel ut pugnaret cum Beniamin: & Israelitæ instruxerunt aciem bellicam contra eos iuxta Gibeā. Egressi uero Beniamitæ de Gibeā, ex Israelitis eo die ui-
2. Reg. 12. b
rorum uigintiduo millia ad terram prostrauerunt. Et corroborans sese populus Israeliticus, rursus instruunt aciem in eo loco, quo primo die aciem instruxerant. Ascenderant autem filij Israel, & fleuerant coram DOMINO usq; ad uesperam, & confus-

consuluerant DOMINVM hisce uerbis, An rursus congregiar cum fratre meo, nempe filijs Beniamin? Et dixerat DOMINVS, Ascendite contra eum. Congressi sunt ergo Israelitæ cum Beniamitis postero die, egressis Beniamitis obuiam illis de Gibebea postero die, & ex filijs Israel adhuc decem & octo millia uirorum in terram prostrauerunt, qui omnes ¹distringere gladium potuerunt. Ascenderunt igitur omnes filij Israel, atq; uniuerfus populus, & uenerunt ²in domum dei flentes & sedentes illic coram DOMINO, ieiunauerunt deniq; die illo usque ad uesperam, sacrificarunt quoq; holocausta & pacifica in conspectu DOMINI. Et interrogauerunt Israelitæ DOMINVM (erat enim illis diebus illic arca foederis DOMINI dei. Et Pinhas filius Eleazar filij Aharonis ³stabat in cōspectu eius illis diebus,) hisce uerbis, Rursusne egrediar in prælium aduersus fratrem meum, filios nempe Beniamin, an cessabo? DOMINVS ait, Ascendite, quoniam cras tradam eum in manum tuam. Collocauit itaq; Israel insidias per circuitum Gibebea. Et ascendentes filij Israel contra filios Beniamin die tertio, aciem instruxerunt contra Gibebea quemadmodum semel atq; iterum. Et egressi filij Beniamin obuiam populo, extracti scilicet ex urbe, coeperuntq; populum ferire atq; uulnerare sicut semel atq; iterum fecerant in semitis, quarū una ascendit Beth El, & altera in Gibebea per agrum, circiter triginta uiros de Israel. Nam dixerāt filij Beniamin, Corruent ante nos ut antea. Et filij Israel dixerāt, Fugiemus & proritabimus eos ex urbe in semitas. Surgentes itaq; omnes Israelitæ de loco suo, aciem instruxerunt in Baal Thamar, sed & insidiæ Israelitarum egressæ sunt de loco suo, nempe de ⁴uireto Gaba. Venerunt itaq; contra Gibebea decem millia uirorum electorum ex omni Israele, & prælium incendebatur, nec norant illi tantum sibi imminere periculū. Percussit itaq; DOMINVS Beniamitas ante Israelitas, & trucidarunt filij Israel de Beniamin in die illa uirorum uiginti quinque millia & centum, qui omnes apti erant bello. Quū igitur uidissent filij Beniamin quod corruissent [Israelitæ,] (dederant enim Israelitæ Beniamitis ⁵locum, nam fisi sunt insidijs quas collocauerant prope Gibebea: & qui in insidijs fuerunt, festinantes extenderunt se uersus Gibebea, extracti scilicet ex insidijs, & trucidarunt totam urbem gladio. Symbolum enim constitutum fuerat inter Israelitas, & inter eos qui collocati erant in loco insidiarum, ut ipsi [interficerent] gladio, quum illi excitarent eleuationem fumi ab urbe. Versi em sunt filij Israel in pugna,) coepit Beniamin trucidare uulneratos ex Israelitis circiter triginta uiros, dixeruntq; Profecto corruunt ante nos ut antea. Cū uero ⁶fumus coepisset ascendere ex urbe, columna scilicet fumi, respiciebat Beniamin post se, & ecce ⁷uniuersa ciuitas ascendebat coelum uersus. Quumq; uerterentur Israelitæ, territi sunt Beniamitæ, uidentes sibi imminere periculum. Versis ergo coram Israelitis uersus uiam deserti, prælium insequutū est eum grauiter: & qui de urbibus exierant, trucidabant eos in medio ⁸ipsius, circundederant enim Beniamitas, strenue eos insequentes, uiam ⁹præripientes eis, ne tutū locum inuenirent, usq; ad Gibebea ab exortu solis. Ceciderunt uero ex Beniamitis decem & octo millia uirorum, qui omnes fuerant strenui milites. Versi ergo fugerunt desertum uersus ad petram Rimon. Et racemationem fecernut ex ipsis in semitis, uirorum quinque millia, & adhæserunt illis usq; in Gideom, percutientes ex ipsis duo millia uirorum. Omnium autem uirorū qui ceciderunt ex Beniamitis ea die, fuerunt uiginti quinque millia, qui stringere gladium potuerunt, quicq; omnes strenui fuerunt milites. Versi itaq; fugerunt in desertum ad petram Rimon, sexcenti scilicet uiri, manseruntq; in petra Rimon quatuor mēsis. Porro Israelitæ reuersi sunt ad filios Beniamin, & percusserunt eos gladio, tam homines in urbibus quā iumenta, quidquid demū inueniebatur, & in omnes ciuitates inuentas immiserunt ignem. CA. XXI.

Itrauerunt autem Israelitæ in Mizpa hisce uerbis, Nemo ex nobis elocet filiam suam Beniamitis uxorem. Venitq; populus in ¹⁰domum dei, & fleuerunt illic usq;

¹Distringere aut educere gladiū, periphrasis eorum qui bellandi sunt gnari, aut bello apti.

²Alij legūt, uenerūt in Bethel.

³Standi uerbum prominiſtrandi.

⁴Alij legunt, à latere, alij à decliui loco.

⁵Fugiendo scilicet.

⁶Ebr. Eleuatio.

⁷Ebr. Vniuersitas ciuitatis.

⁸Ipsius scilicet Israelis, erant enim ab Israelitis undiq; circumdati.

⁹Alij legunt, conculcantes eos in loco quo se tutos fore putabant: alij, conculcantes eos in quiete, id est, sine periculo. Alij Menuah proprium faciunt.

¹⁰Alij legūt Bethel.

Haecenus summa proposita, iam incipit digere per partes, & eadem repetit.

ad uesperam coram deo, sublataq; uoce sua fleuerunt fletu magno, & dixerunt, O DOMINE deus Israel, quid factum est istud in Israel, ut desideretur hodie de Israel una tribus? Postero die mane surrexerunt populi, ut extruerent aram illic, sacrificarentq; holocausta & gratulatoria. Et dixerunt filij Israel, Quis est qui non ascendit in comitia ad DOMINUM ex omnibus tribubus Israel? (Erat enim factum iuramentum magnum illi qui non ascenderet ad DOMINUM in Mizpa, nempe, q; is morte multaretur.) Et poenitudine ducti sunt Israelitae propter Beniamin fratrem suum, & dixerunt, Excisa est hodie tribus una de Israel. Quid faciemus eis qui relictii sunt, ut uxores habeant? Nos iurauimus per DOMINUM, ne demus illis filias nostras uxores. Et dixerunt, Est ne aliquis de tribubus Israel qui non ascendit ad DOMINUM in Mizpa? Et ecce ex labes Gilead ne uir quidē uenerat in castra & in comitia (numeratus enim est populus, & en ne uir quidē aderat ex habitatoribus labes Gilead.) Miserunt ergo illuc exercitum, nempe duodecim millia uirorum, qui erant strenui milites, praeceperuntq; eis, dicētes, Ite & trucidate habitatores labes Gilead gladio, tam mulieres q; pubem. Sic autem facietis, Omnem marem, atq; omnem mulierem quae experta est concubitum uiri, excindetis. Inuenerunt autem de habitatoribus labes Gilead quadringentas puellas uirgines, quae non cognouerant uirum concubitu maris, has adduxerunt ad castra in Silo, quae est in terra Chanaan. Miserunt itaq; tota contio, loquuti ad filios Beniamin qui erant in petra Rimon, reuocaueruntq; eos in pace. Reuersi sunt igitur Beniamitae in tempore illo, & dederunt eis uxores, quas uiuas seruauerāt ex mulieribus labes Gilead, sed non suffecerunt eis. Et doluit populus propter Beniamin, q; DOMINVS rupturam fecisset in tribubus Israel. Dixerunt itaq; seniores multitudinis, Quid faciemus reliquis, ut & ipsi uxores habeant? Muliebris enim sexus in Beniamin uastatus erat. Et dixerunt, Haereditas in Beniamin eorum erit qui euaserunt, & non delebitur tribus ex Israele. Porro nos non poterimus eis dare uxores de filiabus nostris, (iurauerant enim filij Israel hisce uerbis, Execratus qui dederit Beniamitae uxorem) dixerunt ergo, Ecce quotannis solennitas DOMINI est in Silo, quae est ab Aquilone ipsi Beth El, & ad exortu solis ad uiam quae ascendit de Beth El in Sichem, & a Meridie Lebona. Praeceperunt ergo filijs Beniamin hisce uerbis, Ite & ponite insidias in uineis, & quum uideritis filias egredientes Silo, & choros ducentes, exhibitis uos eis, & rapietis uobis, quisq; scilicet sibi uxorem de filiabus Silo, ibitisq; in terram Beniamin. Et cum uenerint patres earū, aut fratres earū nobiscum expostulaturi, dicemus ad eos, Impartite eis hanc gratiam, quandoquidem nos in praelio non accepimus unicuiq; uxorem, nec uos dedistis eis, ut hoc tempore delinquatis. Fecerunt ergo sic filij Beniamin, acceperuntq; uxores iuxta numerum suum, rapientes ex his quae choros ducebant, & abeuntes, reuersi sunt ad haereditatem suam, & instaurantes ciuitates, habitarunt in illis. Abierunt quoq; inde eodem tempore filij Israel, quisq; ad tribum suam, & ad familiam suam, singuli exeuntes illinc, quisq; ad suam haereditatē. Istis diebus non erat legitimus magistratus in Israele, quisq; quod sibi uidebatur rectum, faciebat.

Liber

^bPotest etiam legi,
Congregatio miserunt
duodecim, ut sit sylle
psis, ut infra.

^cVel, euasione Benia
min erit fors.

Liber Ruth.

CAPVT I.

IN diebus ludicū fames exorta est in terra. Abijt uir quidam de Beth Lehem Iehuda, ut peregre habitaret in regiones Moab, ipse & uxor eius atq; duo filij eius. Erat autē nomen uiri illius Elimelech, & nomen uxoris suae Naëmi, nomina duorum filiorum Mahlon, & Chilion: Ephrataei erant de Beth Lehem Iehuda: uenientesq; in regiones Moab, degebāt illic. Et mortuo Elimelech marito Naëmi, superstes mansit ipsa, & duo filij eius. Et duxerunt sibi uxores Moabitidas: nomen unius erat Orpha, & nomen alterius Ruth, habitaueruntq; illic ferme decē annis. Mortui sunt & duo illi Mahlō & Chilion, relictaq; fuit uidua illa post duos filios suos, & post maritū suum. Consurgens ergo cū nuribus suis, reuersa est ē regionibus Moab, ^B audierat em̄ in regionibus Moab, q̄ DOMINVS inuississet populū suum, cibumq; eis dedisset. Egressa est itaq; ē loco in quo degerat, duāq; nurus eius cum ea profectae in uia, ut redirent ad terram Iehuda. Dixit autem Naëmi duabus nuribus suis, Ite, reuertimini, quāq; in domum matris suae, DOMINVS benefaciat uobis, quemadmodū uos pietatem exhibuistis & mortuis & mihi, det uobis DOMINVS ut requiem inueniatis, quāq; in domo mariti sui: & osculata est eas. Illae uero sublata uoce sua fleuerunt, dixeruntq; ad eam, Reuertemur tecum ad populum tuum. Et ait Naëmi, Reuertimini filiae meae, cur mecum iretis? Num filij mihi sunt in utero ultra, qui uobis esse possint mariti? Reuertimini filiae meae, & abite, quoniā senior sum quā ut uxor fiam marito. Et si maxime dicerē, Spes mihi est ut hac nocte nubam uiro, simulq; filios pariam, num uos expectabitis eos donec adolescant? Num uos superstitēs manebitis propter eos, quo minus nubatis uiris? Minime, filiae meae, ^anam alioqui plus satis doleo uestri gratia, q̄ manus DOMINI me diuexauit. Illae autem sublata uoce rursum fleuerunt, & Orpha osculata est socrū suam, Ruth uero hāsit ei. Et [socrus] ait, En fratria tua reuersa est ad populū suum, & ad deos suos, sequere & tu fratriam tuam. Et respondit Ruth, Ne obstes mihi, ut te deserta reuertar, quin quocunq; ieris, ego quoq; ibo: & ubicunq; deges, ego quoque degā: populus tuus populus meus, & deus tuus deus meus: ubi tu mortua fueris, ibi & ego moriar, ibiq; sepeliar: (siquidem DOMINVS sic mihi fecerit, porroq; ^b facturus est) sola mors me à te separabit. Videns itaq; illam firmiter apud sese stauisse q̄ uellet ire cum ea, destitit loquendo ei obstrepere. Ibant ergo duae illae donec ueniret Beth Lehem. Factumq; est, ut introeuntibus eis Beth Lehem, urbs tota strepitu quodam illarum gratia cōmoueretur, ut dicerent, An non haec est Naëmi? Quae respondit eis, Ne uocetis me Naëmi, quin potius Maram me uocetis, q̄ supra modum omnipotens me diuexauerit. Ego opulenta abibam, uacuam me reduxit DOMINVS, quid ergo me Naëmi uocatis, quum DOMINVS me deiecerit, & omnipotens me diuexauerit? Sic ergo reuersa est Naëmi & Ruth Moabitis nurus eius cum ea, reuersa inquā ex regione Moab, ueneruntq; Beth Lehem quū messis ordeacea inciperet.

CAPVT II.

HAbuit autem maritus Naëmi consanguineum quendā fortem opulentumq; ^A qui scilicet erat de familia Elimelech, cuius nomen erat Boas. Et dixit Ruth Moabitis ad Naëmi, Liceat mihi quāso ut eam rus, & colligam spicas, post eum scilicet in cuius oculis grātiā impetrarim? Et illa respondit ei, Vade mi filia. Ab-

^A Elimelech peregre profectus famis tempore cum uxore & duobus filiis in terram Moab, uidua Naëmi reuertitur cum Ruth.

^a Alij legunt, plus mihi doleat quā uobis, quia manus domini exiuit contra me.

^b Alij, non sub forma conditionis haec, sed iuramenti legunt, sic faciat mihi deus, & sic addat, si mors separabit inter me & te.

^c Potest & legi enuntiatue non interrogatiue. Haec est illa Naëmi honestissima matrona, ut haec sit emphaticum. Naëmi pulchra aut iucunda. Mara amara afflicta.

^A Colligit Ruth in agro Boas affinis sui

Ruth.

iens igitur peruenit in agrum, & collegit post messores, forteq; fortuna in agrum Boas inciderat qui erat de familia Elimelech. Et ecce Boas ueniens e Beth Lehem, dixit ad messores, DOMINVS uobiscum. Et responderunt ei, Benedicat tibi DOMINVS. Boas rursum dixit ad puerum suum, qui stabat iuxta messores, Cuius est hæc puella? Respondit puer qui astabat messoribus, & ait, Puella est Moabitica, quæ reuerfa est cū Naëmi ex regione Moab, dixitq; Liceat quæso mihi colligere & congregare spicas post messores, & ingressa perstat adhuc à mane usq; nunc, quod sedet in tuguriolo perpusillum est. Dixit autem Boas ad Ruth, Audisne filia mea? Ne uadas ut colligas in alio agro, neq; hinc transeas, quin potius hic hæreas puellis meis, oculi tui sint ad agrum quem demetunt, sequeris eas, præcepi enim pueris ne te lædant: proinde si sitieris, uade ad uasa & bibe quod hauserint pueri. Illa autem procidens in faciem suam prona inclinat, dixitq; ad eum, Cur gratiam impetraui in oculis tuis, q; tu me agnoscis, quū sim aliena? Et respondens Boas, dixit ad eam, Indicatum est mihi, indicatum est, totum illud, quod fecisti socruī tuæ post obitum mariti tui, q; scilicet patre tuo & matre tua, quin & patrio solo tuo desertis, concesseris ad populū quem non cognouisti antea: rependat DOMINVS operi tuo, & fiat merces tua solida à DOMINO deo Israelis, quæ uenisti ut sub alas eius confugeres. Illa uero dixit, Impetrem gratiam coram te, mi domine, qui consolatus es me, & loquutus es in cor ancillæ tuæ, quū ego ne quidem sim ut una ex ancillis tuis. Et dixit ei Boas, Quū tempus est edendi, cōcede huc, & comede de pane, & intingito buccellam tuam in acetum. Sedit itaq; illa à latere messorū, & porrexit ei far tostum: quæ comedit ad satietatem, & reliquum fecit. Et rursus surrexit ut colligeret. Boas autem præcepit pueris suis hisce uerbis, Et inter manipulos ipsos ei colligere liceat, neq; eam pudefaciatis, quin & de industria ei transmittite ex manipulis, & relinquire ut colligat, neq; eam increpetis. Collegit igitur illa in agro usq; ad uesperam, & extriuit id quod collegerat, fuitq; ferè Ephæ ordeī. Et baiulans ingressa est ciuitatem. Quūq; socrus eius uidisset quod collegerat, protulit [Ruth] & id quoq; quod refecta reliquum fecerat, & dedit ei. Socrus autem eius dixit ad eam, Vbi collegisti hodie? & ubi operata es? sit ille qui te agnouit benedictus. Indicauit autem illa socruī suæ, quo pacto se gessisset erga eum, dixitq; Nomen uiri apud quem hodie opus feci, est Boas. Et ait Naëmi ad nurum suam, Sit ille benedictus à DOMINO, qui non desistit à pietate sua neq; erga uiuos, neq; erga mortuos. Et rursum dixit ad eam Naëmi, Propinquus noster est uir ille, & ex his qui uindices sunt nostri. Dixit ergo Ruth Moabitis, Loquutus est insuper ad me, hæreas pueris meis quos habeo, donec plene messuerint totam messē meam. Et respondit Naëmi Ruth nurui suæ, Placet filia mea q; cum puellis eius egrederis, ne quis tibi in alio agro obstet. Hæsit itaq; [Ruth] puellis Boas colligendo spicas, donec messis hordeacea & messis triticea plene perficeretur. Caterum apud socrum suam uersabatur.

CAPVT III.

A ET dixit ad eam Naëmi socrus eius, Quæram tibi o mea filia requiem, ut bene sit tibi. An ergo non Boas propinquus noster est, cum cuius puellis tu fuisti? En is uentilat in area ordeum hac nocte, lauabis igitur, & te inunges, amicerisq; uestimentis tuis, & descendes in horreū, ut nemo sentiat te [adesse,] donec ille plene ederit & biberit. Quūq; ille quieti se dat, animaduerte locum in quo recūbit, & accedes, discooperiesq; locum pedum eius, & ibi iacebis, ipse uero indicabit tibi quid facias. Ad quam illa dixit, Quæcūq; mihi mandaueris faciam. Descēdens itaq; in aream, fecit quæcūq; præceperat illi socrus eius. Et cum comedisset Boas & bibisset, exhilarassetq; cor suum, & ingressus esset ut dormiret in extrema parte acerui, uenit illa clam, & retexit circa pedes eius, accubuitq;. Et factum est circa medium noctis, ut expauesceret uir ille: & quū contrectasset, ecce mulier iacebat ad

^aVel, quod redierit domum perpusillum est, uix paululum domum redijt.

^bEbr. An non præcepi, interrogatio uehementer asseuerat, id est, certissime præcepi.

^cSub alas confugere est sub tutelam & defensionem dei confugere.

^dIn cor loqui, est amice cōpellare & consolari.

^ePorrexit ei, qui spicam scilicet ex messoribus.

^fPudefacere pro prohibere, q; enim prohibent aut negant, faciunt ut petentes rubore suffundantur.

^aOccasio scribitur per quam Ruth uxor Boas facta sit.

^aVel nemo te norit.

ad pedes eius. Dixitq; Quis es tu? Respondit illa, Ego sum Ruth ancilla tua, ^bexpande alam tuam super ancillam tuam, quia uindex es. At ille ait, Benedicta tu filia mea DOMINO, ampliasti pietatem tuam posteriorem supra priorem, quum non sequuta es adolescentes, siue pauperes fuerint siue diuites: ne ergo metuas filia mea, quæ cunq; dixeris, faciam tibi, siquidem totum forū populi mei nouit quod mulier sis uirtute prædita. Nunc itaq; uerū est quod ego sum uindex, est tamen & alius me propinquior. Pernocta igitur [hic] hac nocte, quum illucescet, si is tibi ius uindicis præstiterit, bene, præstet: si uero ei nō placuerit ut tibi ius uindicis præstet, ego ius uindicis præstabo, uiuit DOMINVS: quiesce igitur usq; mane. Quieuit itaq; iuxta pedes eius usq; mane, & surrexit antequam quisquam alium nosse posset. Dixit autem ille, Ne palam fiat mulierē uenisse in horreum: & addidit, Adhibe pallium ^d quod super te est, & tene illud. Et quū illud teneret [Ruth, Boas] demensus est sex [Epha] ordei, & imponens ei, ingressus est ciuitatem. Quumq; illa uenisset ad focrum suam, dixit [socrus eius,] Quid tibi ^e filia mea? Et hæc exposuit ei quæcunq; fecerat ei uir ille, & dixit, Sex [Epha] hordei ista dedit mihi: nam dixit ad me, Non uenies uacua ad focrum tuam. Tum illa ait, ^e Sede filia mea, dum resciscas quomodo cadat hæc res, siquidem uir ille haudquaquam conquiescet, donec hoc ipso die negotium effecerit.

CAP. III.

A Scendens autem Boas ad portam, confedit illic, & ecce præterijt uindex ille ^a de quo Boas dixerat, cui ait, Accede, quisquis tandē sis, & sede hic. Qui concedens sedit. Et acceptis decē uiris ex senioribus urbis, dixit, Confedete hic: & confederūt. Dixitq; ad uindicem, Partem agri quā habuit frater noster Elimelech, uendere [cogitur] Naēmi, quæ redijt de regione Moab: ego uero cogitaui ut hæc tibi significarem, diceremq; ut uendicares: si ergo uendicare uolueris, ^a uendica coram ^b sedentibus illis, & coram senioribus populi mei: si uero uendicare nolueris, indica mihi ut sciam: nō est enim præter te qui uendicet, & ego post te. Et dixit, Vendicabo. Addidit Boas, Eodem die quo agellū possederis de manu Naēmi, possidebis & Ruth Moabitidem uxorem defuncti, ut exuscites nomen demortui in hæreditate sua. Respondit uindex, Non possum mihi uēdicare, ne forte uastem hæreditatem meam, uendica tu tibi ius propinquitatis meæ, quoniam ego uendicare non potero. Erat autem iam olim hæc [consuetudo] in Israele, in uendicatione, & in commutatione ad firmandum negotium quodcunq;, ut aliquis detraheret calceum suum, daretq; proximo suo: & hæc fuit obtestatio in Israele. Dixit igitur propinquus ad Boas, Posside tibi: simulq; detraxit calceamentum suum. Et ait Boas ad seniores, & ad cūctum populum, Testes uos estis hodie, q; possederim omnia quæ fuerunt Elimelech, & omnia, quæ fuerunt Chilion & Mahlon de manu Naemi, sed & Ruth Moabitidē uxorem Mahlon adquisiui mihi uxorem, ut suscitarem nomen defuncti in hæreditate sua, ut non excindatur nomen demortui de fratribus suis, & de porta loci eius: testes (inquam) uos estis hodie. Et dixerūt omnes qui ex populo erant in porta cum senioribus, ^c Testes. DOMINVS faciat huic mulieri quæ ingreditur domum tuam, sicut Raheli & Leæ, quæ duæ ædificauerūt domum Israel, & tu strenue age in Ephrata, & fias magni nominis in Beth Lehem. Fiat domus tua ut domus Parez (quē peperit Thamar ipsi Iudæ) de semine quod tibi DOMINVS ex hac puella dederit. Duxit itaq; Boas Ruth, & facta est ei uxor. Et quum ingressus esset ad eam, dedit ei DOMINVS ut cōciperet, pareretq; filium. Et dixerunt mulieres ad Naemi, Laudandus DOMINVS, qui non permisit ut deficeret tibi hodie uindex, quo minus uocaretur nomen eius in Israele. Qui sit tibi reductor animæ tuæ, & qui sustētet senectutem tuam, quoniam nurus tua quæ te dilexit, genuit ei, & hæc ipsa melior est tibi quā septem filij. Accipiēs autem Naemi filium, posuit eum in gremium suum, fuitq; nutrix eius. Et uicinæ imponebant

^b Alam expandere super aliquē, metaphora est sumpta à uolucris, est aliquē in tutelam suscipere.

^c Ebr. Omnis porta, in portis autē erant iudicia & fora, seu porta pro tota urbe per synecdocham.

^d Vel, quæ tu.

^e Sede pro sis quæta.

^a Boas iure propinquitatis sit maritus Ruth, ex qua Obed sustulit auum Dauidis.

^b Tertia persona pro secunda.

^c Sedentes hic uidentur capi pro iudicibus legitimis. Alij legunt, coram habitatoribus.

^d Subintellige sumus.

Dent. 25. b

Gen. 38. g

ei nomen, dicentes, Natus est Naemi filius: uocaueruntque nomen eius Obed. Ipse est pater Isai patris Dauidis. Sunt autem istae generationes Parez. Parez genuit Hezron. Hezron autem genuit Ram. Ram autem genuit Amminadab. Amminadab uero genuit Nahasson. Nahasson autem genuit Salma. Salma genuit Boas. Boas genuit Obed. Porro Obed genuit Isai, & Isai genuit Dauid.

Matth. 1.2

Liber primus Samuelis, quem nos primum Regum dicimus.

CAPVT I.

^A Elkana duas uxores habet, altera eum Samuelis parit & consecrat cum domino.

VIT uir quidam ex Ramathaim Zophim, ex monte Ephraim, cuius nomen ^{1. Par. 7. b} Elkana, filius Ierothan, filij Elihu, filij Tohu, filij Zuph, Ephratæus. Et is duas habuit uxores, nomen unius fuit Hanna, alterius nomen Peninna. Peninna filios habuit, Hannæ nulli fuerunt liberi. Ascendit uir ille quotannis de ciuitate sua, ut adoraret & sacrificaret DOMINO exercituum in Silo, ubi erant duo filij Eli, Hophni & Pinhas sacerdotes DOMINI. Et quum esset dies ille [festus,] immolauit Elkana, deditque Penin-

Exod. 23. b
Deut. 16. a

^B Concludere uterum periphrasis est sterilitatis.

næ uxori suæ & cunctis filiis eius, atque filiabus eius partes, Hannæ uero unam duntaxat partem dabat demisso uultu, nam diligebat Hannam, DOMINVS autem con-

Gen. 29. 1. 40. a

^B Ebr. Amara anima flendo fleuit.

^B Ebr. Si uidendo uideris in afflictionem.

^B Ebr. Semen uirile.

^B Ebr. Nouacula non ascendet.

cluserat uterum eius. Porro diuexatrix eius etiam ad iram concitauit eam, propterea quod DOMINVS clauserat uterum eius. Quumque is annua uice sic faceret, quum ista quoque ascenderet ad domum DOMINI, illam quoque diuexabat: quæ flebat, nihilque comedebat. Dixit autem ad eam Elkana maritus eius, Hanna cur fles? & quare non edis? quid uero turbatur cor tuum? An non ego apud te potior sum quam decem filij? Surrexit itaque Hanna postquam comedisset in Silo, & postquam bibisset, & Eli sacerdos sedebat super solium iuxta postem templi DOMINI, ipsa uero quum esset mæsto animo, precata est DOMINVM, abundeque fleuit, uotum deinde uouit, dicens, DOMINE exercituum, si respexeris afflictionem ancillæ tuæ, & recordatus fueris mei, neque fueris oblitus ancillæ tuæ, sed dederis ancillæ tuæ filium, dedicabo eum DOMINO cunctis diebus uitæ suæ, neque nouacula admouebitur capiti eius. Quumque constanter oraret coram DOMINO, Eli obseruabat os eius. Hanna autem loquebatur in corde suo, & duntaxat labia eius mouebantur, uox autem eius non audiebatur. Eli ergo eam temulentam esse iudicabat, dixitque ad eam Eli, Quo usque ebria eris? depone uinum tuum à te. Respondit Hanna, & ait, Minime, mi domine, ego mulier sum ægro animo, uinum & siceram non bibi, sed effudi animum meum coram DOMINO, ne connumereres me ancillam tuam inter filias Belial, nam ex multitudine meditationis meæ & turbationis meæ hætenus loquuta sum. Cui Eli respondens, ait, Vade in pace, deus Israel præstet tibi petitionem tuam quam petisti. Quæ ait, Impetret ancilla tua gratiam apud te. Abiens ergo mulier itinere suo, comedit, neque fuit amplius mæsta. Confurgentes igitur mane, adorauerunt coram DOMINO, & reuersi uenerunt in domum suam in Ramatha. Cognouit itaque Elkana Hannam uxorem suam, & DOMINVS recordatus est eius. Nam factum est, ut reuolutis aliquot diebus, conciperet Hanna, & filium pareret, cuius nomen uocauit Samuel, [dicens nempe,] Quoniam à DOMINO postulaui eum. Ascen-

Anne oratio.

^C Ebr. Duro spiritu.

^C Ebr. Ne des famulatum coram filiabus Belial.

^C Ebr. Vultus non fuerunt amplius ei, super ple, tristes uel collapsi.

Samuel nascitur.

dit

dit autem uir ille Elkana, & tota familia eius, ut sacrificaret DOMINO sacrificium die-
rum, & uotum suum. Hanna uero non ascendit, sed dixit marito suo, Quum puer
fuerit ablactatus, tunc ducam eum, ut appareat coram DOMINO, & maneat ibi per-
petuo. Respondit ei Elkana maritus eius, Fac quod tibi uidetur, mane, donec ab-
lactes eum, modo DOMINVS firmet uerbum suum. Mansit itaque mulier, & lacta-
uit filium suum, donec eum ablactaret. Quumque ablactasset eum, duxit illum se-
cum, cum tribus iuuentis, & Ephra farinae, atque utre uini, & introduxit eum in do-
mum DOMINI in Silo, eratque admodum puer. Mactantes autem iuuentum, addu-
xerunt puerum ad Eli, ipsaque dixit, Mi domine, uiuit anima tua mi domine, ego sum
mulier illa, quae hic stabam coram te, ut orarem ad DOMINVM: pro puero isto ora-
ui, deditque mihi DOMINVS petitionem meam, quam ab eo petieram, & ego quoque
mancipavi eum DOMINO cunctis diebus quibus ipse mancipatus erit DOMINO.
Et gratias egit DOMINO.

CAP. II.

O Rauit ergo Hanna, & ait, Exultat cor meum in DOMINO, cornu meum exal-
tatur in DOMINO. Dilatum est os meum super inimicos meos, quoniam
laetata sum in salute tua. Non est sanctus ut est DOMINVS, quoniam nihil est prae-
ter te, & non est petra ut deus noster. Ne sitis multi in loquendo magnifica ac su-
perba, cesset asperior sermo ex ore uestro, quia deus scientiarum DOMINVS est, &
conatus eius perficiuntur. Arcus fortium contritus est, & qui impingebant accin-
xerunt robur. Saturi cibo, coacti sunt pro mercede seruire: & famelici cessarunt,
donec sterilis peperit septem, & quae aucta erat liberis, infirmaretur. DOMINVS ne-
ci dat, & uitae restituit: deijcit in [extremum] barathrum, [rursusque] euehit. DOMI-
NVS pauperem facit, & locupletat: deijcit & sublimem facit. Excitat e puluere te-
nuem, & inopem e stercore extollit, ut collocet cum principibus, facitque ut haeredi-
tate capiant solium gloriae. Quoniam DOMINI sunt columnae terrae, & posuit su-
per eas orbem. Pedes bonorum suorum seruabit, impij uero in tenebris compe-
scentur, quoniam non in robore ualidus erit quispiam. Hostes DOMINI conteren-
tur, & super ipsos in coelis tonabit. DOMINVS iudicat fines terrae, & dabit robur
regi suo, exaltabitque cornu Christi sui. Abijt itaque Elkana in Ramath ad domum
suam. Puer uero ministrabat DOMINO coram Eli sacerdote. Porro filij Eli filij
serant Belial, nec cognouerunt DOMINVM, nec ius quod sacerdotes habuerunt er-
ga populum. Quicumque sacrificabat sacrificium, mox aderat puer sacerdotis quum
caro adhuc coquebatur, fuscinulam tridentem manu sua gestans, quam incutiebat
in lebetem aut ahenum, in cacabum aut ollam, quidquid ergo fuscinula educebat,
accepit sacerdos sibi. Ad hunc modum faciebant omnibus Israelitis qui ueniebant
in Silo. Etiam antequam adolerent adipem, ueniebat puer sacerdotis, & dicebat
sacrificanti, Da carnem ut coquam sacerdoti, neque enim accipiet a te carnem co-
ctam, sed crudam. Vir immolans respondebat ei, Omnino incendent adipem,
iuxta hoc quod hac die solet, & tunc accipe tibi iuxta animi tui desiderium. Qui re-
spondit, Quin iam dabis: sin minus, ui tollam. Fuit itaque peccatum puerorum gran-
de nimis coram DOMINO, quod homines despiciatui haberent sacrificia DOMINI. Sa-
muel uero puer ministrabat coram DOMINO, amictus Ephod lineo. Faciebatque ei
mater eius interulam paruam, & singulis annis adferebat quum ascenderet cum ui-
ro suo, ut immolaret uictimam dierum. Eli autem bona imprecatus est Elkanae &
uxori eius hisce uerbis, Det tibi DOMINVS semen de ista uxore pro ista petitione
quam postulauit a DOMINO. Abieruntque ad locum suum. Etenim DOMINVS ui-
sitauit Hannam, ut conciperet & pareret tres filios & duas filias, creuitque puer Sa-
muel coram DOMINO. Eli autem erat ualde senex, audiuitque omnia quae facie-
bant filij sui uniuerso Israeli, & quod dormirent cum mulieribus quae excubabant ad
ostium tentorii constitutionis, dixitque ad eos, Quamobrem facitis res istas: nam ego

^d Sacrificium dierum
forte dicitur, quod
diebus festis & solen-
nibus fiebat.

^h Quod scilicet per
Eli loquutus est.

ⁱ Aetate scilicet te-
ner.

^A Carmen gratulatorium
Hannae. Heli cum filiis
suis non seueriter casti-
gat, ipse & filij uno die
pereunt.

^o Orare pro laudare
& gratias agere.

^b Dilatare os, est face-
re copiam loquendi ac
canendi.

^c Atak uetus & du-
rum significat.

^B Quidam legunt, cona-
tus (hominum) non per-
ficiuntur: sed sensus
uidetur esse, quod de-
creta dei rata sint.

^c Quidam panem ad
mercedem iungunt.

^f Scilicet fame labora-
re, diuites iam facti.

^f Filij Belial dicuntur
qui destituti sunt reli-
gione, pietate & om-
ni probitate.

^h Alij legunt, hoc
iure agebant sacerdo-
tes cum populo.

Deut. 32. f
Tob. 13. a
Sap. 16. b

Regnum Christi.

Peccata facer-
dotum.

Samuel mini-
strat.

Exod. 39.

¹ Alij legunt, quā trāsfundit populus domini.

audio ab uniuerso populo isto negotia uestra mala. Ne filij mei, nō enim bona est fama quam audio, q̄ transgredi facitis populum DOMINI. Si peccauerit homo in hominem, iudices de hoc iudicant: quod si quis contra DOMINVM peccat, quis sese arbitrum interponet? Sed non audiuerūt uocem patris sui, quia DOMINVS uoluit eos interficere.

Puer autem Samuel proficiendo crescebat, meliorq̄ euadebat, tam apud deum quā apud homines.

¶ Venit autem uir dei ad Eli, & ait ad eum, Sic dicit DOMINVS, An non domui patris tui manifeste reuelatus sum quum essent in Aegypto, in domo Pharaonis? Eligendo scilicet eum ex omnibus tribubus Israel mihi in sacerdotem, ut offerret super ara mea, & adoleret incensum, atq̄ portaret Ephod coram me, & dedi domui patris tui omnia sacrificia filiorum Israel quae igne confiunt: quare conculcatis sacrificium meum, & sacrificium meum cibariū, quae praecepi in habitaculo, & honorasti filios tuos plus quā me, ut saginaretis uos de primitijs omnium sacrificiorum populi mei Israel? Propterea

² Ebr. Dixerā dicendo. Dicere dei, est discernere.

dicit DOMINVS deus Israel, Omnino ita decreueram, q̄ domus tua & domus pa-

1. Reg. 2. 4

³ Brachiū pro potentia, robore, uirtute.

tris tui incederet coram me perpetuō. Iam uero dicit DOMINVS, Absit à me, quin honore prosequar eos qui me honore prosequuntur: & qui me contemnūt, igno-

minia afficientur. Ecce dies uenient, ut succidam brachium tuum, & brachium patris tui, ut non sit senex in domo tua. Et aspicies æmulum in habitaculo, in omni-

bus in quibus benefecerit Israeli, nec erit senex in domo tua cunctis diebus. Nec tamen uirum tibi de ara mea excindam, ut deficiāt oculi tui, animusq̄ tuus tabescat,

& omnes qui in domo tua multiplicantur, uiri morientur. Et hoc erit tibi signum quod eueniet duobus filijs tuis, Hophni & Pinhas, uno die morientur ambo, susci-

taboq̄ mihi sacerdotem fidum, qui iuxta cor meum, & iuxta animum meum agat, & ædificabo ei domum fidelem, incedetq̄ coram Christo meo cunctis diebus.

Et erit, ut quicumq̄ residuus māserit in domo tua, ueniat ut sese illi prosternat pro obolo argēteo, & globo panis, dicatq̄, Coopta me quēso uni alicui ex sacerdotijs,

ut comedam buccellam panis.

CAPVT III.

Oraculū sit ad Samuelem de Heli.

⁴ Pretiosus pro uero.

⁵ Visio pro reuelatio.

⁶ Hechal media pars templi aut sanctuarij ante sanctū sanctorū.

⁷ Nondum nouerat dominum, id est, nondum nouit morē domini, quo utitur cum alloquitur suos prophetas.

⁸ Aurēs tinniant, pro uerbialiter dicitur, pro consternari, & obstupefieri in re graui & horrenda.

⁹ Ebr. Incipiendo & perficiendo. Hoc est, praeſtabo re quod uerbis minitor.

¹⁰ Iudicare pro uindicare & punire.

¹¹ Alij legunt, propter iniquitatē, q̄ ipse nouit q̄ filij eius cōtemptos se faciebāt: alij, Labem ad ceremonias referunt, quod filij eius despicabiles fecerunt ceremonias.

¹² Vel, haec iniquitas quā admisērūt in sacrificijs nō expiabitur.

¶ Ver autem Samuel ministrabat DOMINO coram Eli, & sermo DOMINI pretiosus erat in diebus illis, neq̄ uisio uulgaris. Factum est autem quodam tem-

pore, ut Eli iaceret in loco suo, (oculi autem eius incipiebāt caliginosi esse, ut uidere non posset,) & Samuel iaceret in templo DOMINI in quo fuit arca, antequam lucerna dei extingueretur. Vocauit itaq̄ DOMINVS Samuelem. Qui ait, Ecce ad-

sum. Et currens ad Eli, dixit, Ecce adsum, quoniam uocasti me. Qui dixit, Non uocaui, reuere, quiesce. Qui abiit & quieti se dedit. Rursum uocauit DOMINVS Samuelem, & confurgens Samuel abiit ad Eli, dixitq̄, En praeſto sum, uocasti enim

me. Qui dixit, Non uocaui fili mi, reuere & dormi. Samuel autem nōdum nouerat DOMINVM, nec adhuc reuelatum fuerat ei uerbum DOMINI. Et DOMINVS

tertio uocauit Samuelem, qui surgens abiit ad Eli, & ait, En adsum, uocasti enim me. Et intellexit Eli q̄ DOMINVS uocasset puerū. Dixit igitur Eli ad Samuelem,

Vade & quiesce: quod si denuo uocauerit te, dices, Loquere DOMINE, quoniam audit seruus tuus. Abiit ergo Samuel, & quieuit in loco suo. Venit itaq̄ DOMINVS & stetit, & uocauit ut semel atq̄ iterum, Samuel, Samuel. Respondit Samuel,

Loquere DOMINE, quoniam audit seruus tuus. Et ait DOMINVS ad Samuelem, En ego faciam rem in Israele, ut quicumq̄ audierit, ambae aures eius tinniant. In illa die suscitabo contra Eli omnia quae loquutus sum super domum eius ab initio incipiam & perficiam. Indicaui autem ei quod iudicaturus sim domum eius per-

petuō, propter iniquitatem quam ipse non ignorauit, q̄ scilicet filij eius contemptores fuerunt, nec ipse mœrore eos affecit. Et hanc ob causam iuraui domui Eli, quod iniquitas domus Eli nō sit expianda perpetuō, neq̄ uictimis, neq̄ sacrificio cibario. Dormiuit autē Samuel usq̄ mane, aperuit quoq̄ ostia domus DOMINI.

¶ Et

Et Samuel quidem ueritus est indicare uisionem ipsi Eli. Vocans ergo Eli Samuelem, dixit, Samuel fili mi. Qui respondit, Præsto sum. Dixit ille, Quod est uerbum quod loquutus est ad te? Ne quæso me cæles, sic faciat tibi deus, & sic addat, si cæles me uel uerbū ex omni sermone quem loquutus est ad te. Indicauit itaq; Samuel ei omnia uerba, & nihil celandum eum. Qui ait, Ipse est DOMINVS, quod sibi bonum uidetur, faciat. Creuit autem Samuel, & DOMINVS fuit cum eo, neq; proiecit in terram ex omnibus uerbis suis. Cognouit autem omnis populus à Dan usq; ad Beer Seba, qd Samuel fidelis esset propheta DOMINI. DOMINVS porrò apparuit in Silo, quoniam reuelatus est DOMINVS Samueli in Silo per uerbum DOMINI.

CAPVT IIII.

FVit autem uerbū Samuelis ad omnem Israel. Et egressus est Israel obuiam Palestinis in præliū, castraq; metati sunt prope Aeben^a Aeser, Palestini autem castrametati sunt in Aphek. Et aciem instruxerūt Palestini contra Israel: exten-
toq; prælio, corruit Israel coram Palestinis, percusseruntq; in acie per campum circiter quatuor millia uirorum. Et ueniente populo in castra, dixerunt seniores Israelis, Quare strauit nos hodie DOMINVS coram Palestinis? Adducemus ad nos de Silo arcam fœderis DOMINI, ut illa ueniēs inter nos, seruet nos de manu hostis nostri. Misit itaq; populus in Silo, & attulerunt illinc arcā fœderis DOMINI exercituum, sedentis inter Cherubim. Erāt quoq; ibi duo filij Eli iuxta arcam fœderis dei, Hophni scilicet & Pinhas. Factumq; est quum uenisset arca fœderis DOMINI in castra, uociferatus est cunctus Israel magno iubilo, ut terra tremere. Audientes autem Palestini uocem iubili, dixerūt, Quæ nam est uox istius magnæ uociferationis in castris Ebræorū? Et innotuit eis quod arca DOMINI uenisset in castra. Metuentesq; Palestini dixerunt, Venit deus in castra. Rursumq; dixerūt, Væ nobis, quoniam nō erit sicut heri & nudius tertius: uæ nobis, quis eruet nos e manu deorum istorum fortium? Isti sunt dñj, qui percusserunt Aegyptum tot plagis in deserto. Confirmamini, esteq; uiri, ô Palestini, ne quando seruire cogamini Ebræis, quemadmodum ipsi seruiuerunt uobis: este ergo uiri, & pugnate. Pugnaverunt itaq; Palestini, & Israelitæ cæsi sunt, fugeruntq; singuli in tentoria sua, & cædes facta est uehementer magna, ut caderent ex Israele triginta millia peditum. Sed & arca dei capta fuit, & duo filij Eli mortui, Hophni scilicet & Pinhas. Currēs autem quidam ex Benjamin de acie, uenit eodem die in Silo, cuius uestes scissæ erāt, & terra super caput eius: quumq; ueniret, ecce Eli sedebat super sellam respiciens uersus uiam, cor enim eius erat cōsternatum propter arcam dei. Et ubi uir ille uenisset in ciuitatem & nunciasset, uociferata est tota ciuitas. Et audiens Eli uocem clamoris, dixit, Quæ est uox huius tumultus? Vir autē ille festinanter uenit & indicauit Eli. Erat autem Eli natus nonaginta & octo annos, stabantq; oculi eius, ut nō posset uidere. Et ait uir ille ad Eli, Ego uenio de acie, ego inquā hodie fugi ex acie. Et ait ille, Quid rei fuit fili mi? Respondit nuncius ille, & ait, Fugit Israel coram Palestinis, & cædes magna facta est in populo, sed & duo filij tui Hophni & Pinhas mortui sunt, & arca dei capta est. Et factum est simul ac ille arcæ dei mentionem faceret, ut caderet retrorsum e sella pone portam, fractaq; ceruice moreretur: erat enim uir senex & grauis, iudicaueratq; Israel quodraginta annis. Nurus autem eius uxor Pinhas, quæ ad partum grauida erat, audiens rumorem qd & arca dei capta esset, quodq; mortuus esset focer suus & maritus suus, incurauit se & peperit, uersi em̄ erant in eam anxij dolores eius. Quumq; adesset tempus ut moreretur ipsa, dicebant quæ ei astabant, Ne metuas, quoniā peperisti filium. Sed non respondit, nec apposuit cor suum. Et uocauit puerum Ichabod, dicens, Transmigrabit gloria de Israele ob captam arcam dei, ob focerū eius, & maritū eius. Et rursum ait, Trāsmigrabit gloria de Israele, quoniam capta est arca dei.

CAP. V.

u 4 ,

^aFormula est adiurandi & obtestandi. Sensus est, Ita te tractet ut me erat tractaturus, quin grauius puniat si me cæles. ^bHoc est, nihil irritū fecit, aut impediuit. ^cSynecdocha comprehendit uniuersum populum.

^APugnāt Palestini cum Israelitis & uictores euadunt, capitur arca à Palestinis. Filij Eli ambo cadunt cum patre. ^aAeben. Aeser, lapis adiutorij: loci nomen ex euentu, per anticipationem.

Heli moritur.

Iud. 19

Arca dei à Palestinis
capta circumfertur &
irreligiolis grauem poe-
nam minatur.
Dagon Palestinorū
deus.

Epolim uarie expo-
nūt. Hic uero uide-
tur significare aut in-
testinū præcipuum,
quod Græci colon uo-
cant, aut morbū qui
in eo est, qui & ficus
dicitur: alij dissenterī-
am fuisse putant.

Alij legunt, in omni
ciuitate, ac si morbus
fuiſſet in omnibus ur-
bibus Palestinorum.

Remittunt Palestini ar-
cam Israelitis non sine
muneribus & sacrifi-
cijs.

Ebr. Leuem faciat
manum suam: uel, le-
uis fiat manus eius.
Indurare cor est per-
tinacē esse, contuma-
cem, & præſtatum,
& contumaciter re-
ſiſtere.

Alij legunt, ascēden-
tes: sic enim Ebr. ei
habēt ad uerbum, id
est lactantes, die yerz
angond, vsq; angond, a-
dulescentes scilicet.

Scilicet dominus de-
us Israelis.

Ebr. tehōrim. Teho-
rim et Epolim de quo
supra dixi idem sunt,
nam serē omnes Epo-
lim per Tehōrim ex-
ponunt.

PORRÒ Palestini accepta arca dei, duxerunt illam ab Aeben Aeser Asotum. Rur-
sum sumpserunt Palestini arcā dei, & introduxerunt eam in domum Dagon,
collocaueruntq; eam iuxta Dagon. Et quum Asotij postero die mane surrexissent,
ecce Dagon iacebat ante eam in terra, nempe ante arcam DOMINI, tollentesq; Da-
gon restituerunt eum in locum suum. Et quum postera luce iterum mane surrexis-
sent, ecce iacebat Dagon coram ea in terra, corā arca scilicet DOMINI, & caput Da-
gon atq; duæ palmæ manuum eius recisæ erant super limen, duntaxat Dagon reli-
ctus erat in eo. Hinc sacerdotes Dagon, & omnes qui ingrediuntur phanum Da-
gon, non calcāt limen Dagon in Asoto, in præsentem usq; diem. Manus autem
DOMINI grauis fuit in Asotios, & perdidit eos, percussitq; eos in podicibus, nō
Asotum duntaxat, sed & limites eius. Et uidentes ciues Asoti sic fieri, dixerunt, Ne
maneat arca dei Israelis nobiscum, quoniam dura est manus eius super nos, & su-
per Dagon deum nostrum. Mittentes itaq; congregauerunt omnes satrapas Pa-
lestinorū ad se, dixeruntq; Quid faciemus arcæ dei Israelis? Responderunt, Trans-
cat arca dei Israelis in Gath. Circunduxerunt ergo arcam dei Israelis. Et factum
est quum eam transtulissent, ut manus DOMINI immineret urbi admodum uehe-
menti impetu, percuteretq; homines urbis illius, non obscuros modo & humiles,
sed & magnos, ut laterent eis morbi. Miserunt ergo arcā dei in Accaron. Cumq;
arca dei uenisset Accaron, clamarunt ciues Accaron hisce uerbis, Circunduxerunt
arcam dei Israelis ad me, ut me & populum meum interficiant. Miserunt ergo &
congregarunt omnes satrapas Palestinorum, dicentes, Amandate arcam dei Israe-
lis, ut redeat in locum suum, neq; perdat me & populum meum. (Fuit enim grassa-
tio mortis in tota ciuitate, nimisq; illic inualuerat manus dei.) Porro uiri qui non
moriebantur, multati sunt in podicibus, ut clamor ciuitatis in ccelos usq; ascende-
ret.

CAP. VI.

FVit ergo arca DOMINI in agro Palestinorū septem mensibus. Et uocantes Pa-
lestini sacerdotes & diuinos, dixerunt, Quid faciemus arcæ DOMINI? indicate
nobis quo cum remittamus illam ad locum suum. Qui dixerunt, Si remittitis arcam
dei Israelis, ne uacuam eam remittatis, sed omnino reddetis ei sacrificium expiato-
rium pro delicto, tum demū sanabimini, notumq; fiet uobis cur manus eius non
recesserit à uobis. Et dixerunt, Quod uero sacrificium illud expiatoriū erit quod
illi reddemus? Responderunt, Iuxta numerum satraparum Palestinorum quinque
podices aureos, & quinque mures aureos: eadem enim plaga est omnibus & princi-
pibus uestris. Facietis igitur imagines anorum uestrorū, & imagines murium ue-
strorum qui uastāt terram, & dabitis gloriam deo Israelis, si forte remittat manus
eius à uobis, à dijs uestris, & à terra uestra. Cur induratis cor uestrū, quemadmo-
dum Aegyptij & Pharaō ipse indurarunt cor suum? an non quum illuſſet eis,
[tandem] dimiserunt eos ut abirent? Capite igitur & facite plaustro unum no-
uum, & bucculas duas lactantes, quibus iugum nondum est impositum: iungite
bucculas plaustro, reduciteq; uitulos earū ab eis domum. Tolletis deinde arcam
DOMINI, & imponentis illā plaustro, simulq; uasa aurea, quæ redditis ei sacrificium
expiatorium, ponite in arculam ad latus eius, & dimittetis eam ut abeat. Et uidete,
si uia termini sui ascenderit Beth Semes, ipse nos malo hoc ingenti affecit: sin mi-
nus, certi sumus manum eius nos non multasse, sed casu nobis hoc accidisse. Fe-
cerunt ergo uiri illi sic, tollentes duas bucculas lactantes, iunxeruntq; eas plaustro,
uitulosq; earum domi incluserunt. Porro arcam DOMINI imposuerunt plaustro,
arculam quoq; cum muribus aureis, atq; cum imaginibus colorum suorum. Buc-
culæ ergo rectā per uiam incedebāt, per uia scilicet uersus Beth Semes, & quidem
eadē semita incedebant, eundo & mugiendo, ut neq; ad dexterā neq; ad sinistram
deflecterent. Sed & satrapæ Palestinorum sequebantur eas usq; ad limitem Beth
Semis.

Psal. 77. d

Podices aurei.

Exod. 12. d

Semes. Bethsemesitæ uero demetebāt messē tritici in ualle, sublatiſq; oculis ſuis uiderunt arcam, gauiſq; ſunt quum uidiffent. Venit itaq; plauſtrum in agrum lehoſuæ Bethſemeſitæ, & illic conſtitit, fuit enim illic lapis magnus. Et concidentē ligna plauftri atq; bucculas, obtulerunt holocauſtum DOMINO. Porro Leuitæ depoſuerūt arcam DOMINI, & arculam quæ penes eam erat, in qua erant aurea illa inſtrumenta, poſueruntq; ſuper lapidem magnum. Ciues autem Beth Semes ſacrificarunt holocauſta, & immolauerunt uiſtīmas DOMINO eodem die. Quod uidentes quinq; principes Paleſtinorum, Accaron eodem die reuerſi ſunt. Et illi ſunt anī aurei quos reſtituerunt Paleſtini DOMINO pro ſacrificiō expiatorio delicti. Pro Afoto unum, pro Gaſa unum, pro Askalon unum, pro Gath unū, & pro Accaron unum. Et mures in ſuper aureos iuxta numerum omnium ciuitatum Paleſtinorum, nempe ſecundum quinq; ſatrapas, tam urbium quæ munitæ fuerunt, quàm pagorum qui non fuerunt muniti, ad [lapidem] uſq; luſtus magnus, ſuper quem repoſuerant arcam DOMINI uſq; in præſentem diem in agro lehoſuæ Beth ſemeſitæ. Porro ciues Beth Semes percuffit [DOMINVS:] q; introſpexiffent in arcam DOMINI, percuffit inquā in populo ſeptuaginta uiros, & quinquaginta milia uiroꝝ. Populus uero luxit, q; DOMINVS populum tanta clade percuffiffet. Dixerunt ergo ciues Beth Semes, Quis ſtare poterit coram DOMINO deo iſto ſancto? & ad quem aſcendet à nobis? Et miſſis nuncijs ad ciues Kiriath learim dixerunt, Paleſtini reduxerunt arcam DOMINI, deſcendite ergo, & deducite eam ad uos.

CAP. VII.

Venerunt itaq; ciues Kiriath learim, & reducentes arcam DOMINI, introduxerunt eam in domum Abinadab in Gibeā, & Eleazar filium eius conſecrarūt, ut cuſtodiret arcam DOMINI. Et factum eſt à die quo māſit arca in Kiriath learim, ut multi tranſirent dies, uiginti nempe anni, & lamentatione quadam poſt DOMINVM uniuerſa domus Iſrael anhelat fuit. Et dixit Samuel ad uniuerſam domum Iſrael hiſce uerbis, Si toto corde ueſtro reuertimini ad DOMINVM, auferte deos alienos & Aſtharoth ē medio ueſtri, & preparate cor ueſtrum ad DOMINVM, & ei ſoli ſeruīte, tum liberabit uos ē manu Paleſtinorum. Abſtulerunt ergo filij Iſrael Baalim & Aſtharoth, & ſoli DOMINO ſeruierunt. Dixit uero Samuel, Congregate uniuerſum Iſrael in Mizpa, & orabo pro uobis ad DOMINVM. Qui quum conueniffent in Mizpa, hauſerunt aquam, & effuderunt [eam] coram DOMINO, ieiunauerūtq; die illo, & dixerunt ibi, Peccauiſmus DOMINO. Et iudicauit Samuel filios Iſrael in Mizpa. Audientes autem Paleſtini quod congregati eſſent filij Iſrael in Mizpa, aſcenderunt principes Paleſtinorum ad Iſrael. Quod quum audirent Iſraelitæ, timuerunt à Paleſtinis. Dixeruntq; filij Iſrael ad Samuelem, Ne ſileas quo minus clames pro nobis ad DOMINVM deum noſtrum, ut ſeruet nōs de manu Paleſtinorum. Et Samuel accepto agno lactenti uno, ſacrificauit illum DOMINO, holocauſtum integrum: clamauitq; Samuel ad DOMINVM pro Iſraele, & exaudiuit eum DOMINVS. Factumq; eſt quum Samuel ſacrificaret holocauſtum, ut Paleſtini appropinquarent cōgreſſuri cum Iſraelitis. At DOMINVS ingenti ſonitu illo die ſuper Paleſtinos intonuit, & cōturbauit eos, ut caderentur coram Iſrael. Egreſſi igitur filij Iſrael de Mizpa, inſequuti ſunt Paleſtinos, & percuffērūt eos uſq; ad locum qui eſt ſub Bethcar. Samuel autem accepit lapidem quendam, & poſuit eum inter Mizpa & inter ſchen, & uocauit nomen eius Aeben Aeſer, dicens, Huc uſq; auxiliatus eſt nobis DOMINVS. Et humiliati ſunt Paleſtini, nec uenerūt amplius in limitem Iſraelis. Fuitq; manus DOMINI contra Paleſtinos cunctis diebus Samuelis. Reſtitutæ quoq; ſunt Iſraelitis ciuitates quas abſtulerāt Paleſtini Iſraelitis, ab Accaron uſq; Gath cum terminis earum, aſſeruitq; eas Iſrael de manu Paleſtinorum. Et fuit pax inter Iſraelem & Amorraeum. Iudicauit autem

Numerus eſt multatus.

Ebr. vſq; ad Abel magnum. Quidā Abel planitiem dicunt, quidam luſtum.

Lapis luſtus ex eue tu & clade dicitur.

Arca uidelicet.

Excipitur arca honoriſce à ciuib; Kiriath learim, & in domū Abinadab reponitur. Admonetur populus à Samuele ut reſpiciant & uero corde ad dominum reuertis idolis cōuertantur, hoc ſi fiat ſalutē & propitium deum promittit.

Baalim maſculinum eſt, Aſtharoth ſcēminū, & uidentur iſs uocibus ſignificari dij deoꝝ gentium.

Vel, lapidē unum. ſchen quidam præruptam petram interpretantur.

Aeben Aeſer, lapis auxiliij ſeu auxiliariſ.

Amorrhæi nomen generale eſt & pro omnibus Paleſtinis hic poni uidetur. Iudicare pro ius dicere.

Samuel

Samuelis

Samuel Israelē cunctis diebus uite suae. Ibat uero singulis annis, & circuibat Beth El, Gilgal & Mizpa, iudicauitq; Israelē in cūctis hisce locis. Redibatq; in Rama, quoniā illic erat domus eius, & ibi quoq; iudicauit Israelē, & aedificauit ibi aram DOMINO.

CAP. VIII.

Populus pertesus liberratis regē petis, occa-
sione praeuit eis tyrann-
is filiorum Samuelis.
Samuel praedicat quan-
tum molestiarum sub re-
ge sit eis deuorandum.

^aEbr. Malus fuit in
oculis Samuelis.

^bEbr. Bonos.

^cEbr. A facie regis
uestri.

^dEbr. Non responde-
bit uobis.

Saul querens asinas
patris sui, a Samuele ex-
iussu domini in regem
ungitur.
^eAlij legunt, electus
est bonus, nec erat
melior eo.

^fEbr. Panis abiit.

^a Factum est autem ut Samuel posteaquam iam senuisset, filios suos iudices con-
stitueret super Israelē: fuitq; nomen primogeniti filij sui Ioel, & nomen secun-
di Abia. Hi erant iudices in Beer Seba, nec inceserunt in uis eius, sed declinarunt
post auaritiam, accipientes munus, & peruertentes iudicium. Cōgregati sunt igitur
cuncti seniores Israel, & accesserunt ad Samuelē in Rama. Dixeruntq; ad eum,
En tu senuisti, & filij tui non incedunt in uis tuis, [†]constitue igitur nobis regē, qui
nos iudicet, iuxta morem omniū gentium. ^aDisplicuit autem sermo iste Samueli,
quod dixissent, Da nobis regem qui nos iudicet. Et precatus est Samuel DOMI-
NUM. Dixitq; DOMINVS ad Samuelem, Audi uocem populi in omnibus quae di-
cunt tibi, non enim te reprobant, sed me reprobarūt ne regnem super eos. Secun-
dum omnia opera quae fecerunt ab eo die quo eduxi eos ex Aegypto in hunc usq;
diem, quum scilicet me dereliquerent, & dijs alijs seruiret, ita tibi quoq; faciunt.
Audi igitur uocem illorū, ueruntamen sancte obtesteris eos, iusq; regis qui regna-
turus est super illos, indicato illis. Et dixit Samuel cuncta uerba DOMINI populo,
qui regem ab eo postulauerat. Et dixit, Hoc erit ius regis qui regnabit super uos.

Osee 9.b.13.c
Act. 13.c

Regum iura.

^c Filios uestros accipiet, & ponet eos sibi in currum suum, ut sint equites eius, & cur-
rant ante currū eius. Ponet quoq; eos sibi in tribunos, & quinquagenarios, & qui
arent agros suos, & metant messē suam, atq; qui conficiāt arma bellica, & instru-
menta currus eius. Filias deinde uestras tollet, ut sint unguentariae, cupedinariae
& pistrices. Agros quoq; uestros, uineta uestra, & oliueta uestra optima tollet, &
tradet seruis suis. Semina uestra, & uineas uestras decimabit, dabitq; eunuchis suis
ac seruis suis. Seruos uestros, & ancillas uestras, iuuenes quoq; uestros ^belegantes,
& asinos uestros accipiet, illisq; sua opera conficiet. Quin & gregem uestrum deci-
mabit, eritisq; ei serui. Et clamabitis eo die ^cpropter regem uestrū quem elegistis
uobis, & DOMINVS ^dnon exaudiet uos illo die. Populus uero noluit audire uo-
cem Samuelis, sed dixerūt, Minime, sed regē habebimus nos, & erimus nos quoq;
ut [reliquae] omnes gentes, ut ius dicat nobis rex noster, & exeat ante nos, & bella
nostra gerat. Audiuit itaq; Samuel cunctos sermones populi, retulitq; eos ad au-
res DOMINI. Et ait DOMINVS ad Samuelem, Audi uocem eorum, & praefice eis
regem. Et dixit Samuel ad Israelitas, Ite quisq; ad ciuitatem suam. CAP. IX.

2. Par. 9.a
2. Reg. 14.g

^a Vlr quidam erat de Beniamin, cuius nomen Kis, filius Abiel, filij Zeror, filij Be-
corath, filij Aphiah, filij uiri lemini, heros fortis, qui filiū habebat cui nomen
Saul, iuuenis erat & pulcher, nec ^eerat inter filios Israel illo pulchrior, nā ab hume-
ro suo & supra praeior erat omni populo. Perierant autem asinae Kis patris
Saul, dixitq; Kis ad Saul filium suum, Adsume quaeso tecum aliquem ē pueris, &
confurgens uade ac quare asinas. Trāsiuit ergo montem Ephraim, deinde transi-
uit per terram Saliffa, & non inuenerunt. Transierūt igitur per terram Schaalim,
& non [erant:] & transierunt per terram lemini, nec inuenerunt. Quum uero ue-
nissent in terram Zuph, dixit Saul puero suo quem secum habebat, Veni, reuerte
mur, ne fortē pater meus relicta [cura] asinarum, de nobis sit sollicitus. Qui dixit ei,
En uir dei est in ista ciuitate, & uir est honorabilis, quidquid loquitur, certissime
euenit: ibimus ergo isthuc, si fortē indicet nobis uiam nostram quam eamus. Re-
spondit Saul puero suo, Ibimus ergo, quid uero feremus uiro? Panis ^benim nullus
est amplius in uasis nostris, nec munus est quod feramus uiro dei: quid enim ha-
bemus? Rursum ergo respondit puer Sauli hisce uerbis, En inuenta est in manu
mea quarta [pars] sili argēti, quam dabo uiro dei, ut indicet nobis uiam nostram;

Sic

Propheta uidentis.

A. A. 13. c.

A. A. 13. c.
Osee. 9. d.Spiritus dei
corda innouat.

Sic dicebat olim quisque in Israele, qui inquisiturus deum proficiscebatur, Venite, ibimus ad uidentem. Qui enim hodie propheta dicitur, antea [dictus est] uidens. Dixit ergo Saul ad puerum suum, Recte loqueris, age, ibimus. Profecti sunt itaque in ciuitatem in qua erat uir dei. Commodum ascenderant clium urbis, quum inuenerent puellas egredientes ad hauriendum aquam, quibus dixerunt, Est ne hoc in loco uidens? Quae respondentes eis, dixerunt, Est, en ante te est: festina ergo, quoniam hodie uenit in ciuitatem, siquidem sacrificium est hodie populo in excello: quumque ueneritis in ciuitatem, ilico inuenietis eum antequam ascendat ad excelsum, ubi comedet: neque enim comedit populus donec ipse ueniat. Ipse enim consecrat sacrificium, & post hoc comedunt inuitati: nunc igitur ascendite, quoniam hodie inuenietis eum. Ascenderunt ergo ad ciuitatem, ueneruntque in medium urbis, & ecce Samuel exiit eis obuiam ascensurus in excelsum. (Porro pridie quam uenisset Saul, indicauerat DOMINVS Samueli adhuc modum, Cras iuxta istud tempus mittam ad te uirum de terra Benjamin, quem unges in principem super populum meum Israel, ut liberet populum meum de manu Palestinorum, quoniam respexi populum meum, quandoquidem clamor eorum uenit ad me.) Quumque Samuel uidisset Saulem, suggestit ei DOMINVS, En hic est uir de quo tibi dixeram, is continebit populum meum. Accedens ergo Saul ad Samuelem in media porta, dixit, Indica quae so mihi ubi sit domus uidentis. Samuel respondit Sauli, & dixit, Ego sum uidens, ascende mecum in excelsum, & epulamini hodie mecum, cras dimittam te, & quid quid est in corde tuo, indicabo tibi. De asinabus uero perditis tibi die ab hinc tertio, ne sis anxius in corde tuo, nam sunt inuentae. Ad quem uero [attinet] quid quid expetibile est in Israele: an non tibi & toti domui patris tui? Respondit autem Saul, & dixit, An non filius Iemini ego sum, de minima tribu Israel: sed & familia mea minor est omnibus familijs tribus Benjamin, cur igitur talia mecum loqueris? Apprehendens itaque Samuel Saulem & puerum eius, introduxit eos in cameram, deditque eis locum precipuum inter eos qui inuitati erant, quorum ferme erant triginta uiri. Dixit autem Samuel ad coquum, Da partem quam dedi tibi, & de qua dixeram ut eam apud te reponeres. Sustollens itaque coquus armum et quod super ipsum erat, & apposuit Sauli. Et ait [Samuel,] Ecce quod reliquum est, pone ante te & comede, nam ad tempus constitutum seruatum est tibi, quum dicerem, Inuitaui populum. Epulatus est igitur Saul eo die cum Samuele. Et quum descenderent de excello in ciuitatem, loquutus est cum Saule super tectum. Mane quum surrexissent, aurora exoriente, uocauit Samuel Saulem super tectum, & dixit, Surge, dimittam te. Et Saul surrexit, egressique sunt ambo ipse & Samuel foras. Et descendentibus ipsis parte aliqua ciuitatis, dixit Samuel ad Saul, Loquere ad puerum ut antecedit nos. Et praeterijt. Et tu consiste ad tempus ut indicem tibi uerbum dei.

CAP. X.

Accipiens uero Samuel uasculum olearium, fudit super caput eius, & osculatus est eum, dixitque, An non DOMINVS unxit te ducem super haereditatem suam? Hodie, simul atque a me discesseris, reperies duos uiros ad sepulchrum Rahel, in limite Benjamin in Zelzal, qui dicent ad te, Asinae sunt inuentae quas tu quaesitum ieras, paterque tuus abiecta asinarum ratione, sollicitus est pro uobis, ut dicat, Quid faciam filio meo? Isthinc progressus porro, uenies ad quercetum Thabor, ubi incidunt in te tres uiri ascendentes ad deum Beth El, unus portans tres haedos, alius ferens tres globos panis, tertius gestans lagenam uini, qui te salutato, dabunt tibi duos panes, quos accipies de manu eorum. Post hec uenies ad collem dei, ubi sunt stationes Palestinorum. Quumque ingressus fueris isthic urbem, obuium habebis chorum prophetarum descendentium de excello, antequam eos psalterium, tympanum, tibia & cithara, & hi prophetabunt. Et spiritus DOMINI prompte te inuadet, ut prophetes & tu cum eis, muterisque in uirum alium. Quum itaque tibi haec signa eue-

Ebr. Bonus est sermo tuus.

Sacrificium hic pro publicis epulis uidetur accipi, quae ex sacrificijs populo dabantur.

Ebr. Quoniam secundum diem inuenietis eum.

Ebr. Vno die antequam ueniret Saul dominus reuelauerat aurem Samueli.

Ebr. Respondit. Vel, dux erit populi mei.

Ebr. De eis ne ponas in cor tuum.

Ebr. De minimis tribubus.

Saul inuenit a propheta populo filius in comitijs.

Viri fuerunt ex Ephrata in tribu Iuda ubi sepulchrum est Rahel, sed obuij facti sunt Sauli in Benjamin.

Quidam legunt, plantum Thabor, quidam quercetum umbilici. Sed uidetur Thabor proprium esse non motis quidem illius nominati, sed querceti illius: nam saepe idem nomen uaria loca obtinent.

Ebr. Te interrogabunt ad pacem.

Alij Gibeas proprium relinquunt.

^cEbr. Quidquid inuenerit manus tua.

^cProphetare hic est canere deo laudes et hymnos, & de rebus diuinis loqui.

^AOccupata labes à rege Ammonitarū à Saul le asseritur.

^BEgredi hic cum emphasi dicitur, facere deditionem: relictis Israelitis cōcedere ad partes Ammon.

^cEbr. Quasi unus uir.

nerint, fac tibi quaecumque in manum tuam inciderint, quoniam deus est tecum. Descendes quoque ante me in Gilgal, & ecce ego descendam ad te, ut sacrificem holocausta, & ut immolem sacrificia gratulatoria. Septem dies expectabis, donec ego uenerim ad te, ostēderimque tibi quid facias. Factum est itaque quum ille uertisset humerum suum, abissetque à Samuele, ut deus cor eius aliter immutaret, ueniretque omnia signa illa in die illo. Et quum uenisset illuc, nempe ad collē, ecce chorus prophetarum uenit ei obuiā, prompteque eum inuasit spiritus dei, ut prophetaret inter eos. Factumque est ut omnes qui eum ab heri & nudius tertius nouerint aspicerent eum, & ecce prophetabat cum prophetis. Dixit ergo populus, nempe quisque ad proximum suum, Quid est hoc, quod factum est filio Kis? Num & Saul inter prophetas? Et quidam isthinc respondēs dixit, Et quis est pater eorum? Propterea cessit in prouerbiū, Num & Saul est inter prophetas? Cessauit autē prophetare, & uenit ad excelsum. Et patruus Saulis dixit ad eum & ad puerum eius, Quò abieratis? Respondit, Quæsitum a sinas: quumque uidissemus quod non [essent,] uenimus ad Samuelem. Et ait patruus Saulis, Indica quæso mihi quid dixit uobis Samuel. Respondit Saul patruo suo, Constanter affirmabat nobis a sinas esse inuētas. Cæterum de negotio regni, de quo loquutus fuerat Samuel, nihil indicauit ei. Et cōuocauit Samuel populum ad DOMINVM in Mizpa, dixitque ad filios Israel, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Ego adduxi Israelem de Aegypto, & liberaui uos de manu Aegyptiorum, & de manu omnium regnorum qui uexarunt uos, uos autem reprobastis hodie deum uestrum, qui uos seruauit ex cunctis afflictionibus uestris, & pressuris uestris, & dixistis ei, Prefice nobis regem. Nunc ergo stete coram DOMINO secundum tribus uestras, & secundum chiliades uestras. Et quum Samuel applicasset cunctas tribus Israel, deprehensa est tribus Benjamin. Et quum rursus applicasset tribum Benjamin iuxta familias suas, deprehensa est familia Matri, deprehensusque Saul filius Kis. Quumque illum quæsisset, non est inuentus. Interrogauerunt igitur rursus DOMINVM, an adhuc uir [ille] uenturus esset isthuc? Et respondit DOMINVS, Ecce inter arma latitat. Currentes igitur, tulerunt eum inde, & constitutus in medio populi, super omnem populum ab humero & supra eminebat. Dixitque Samuel ad uniuersum populum, Videtis quem elegit DOMINVS, & quod ei nō sit similis in omni populo? Et iubilans uniuersus populus, dixerunt, Viuat rex. Et loquutus est Samuel ad populum ius regni, & scripsit in libro, reposuitque coram DOMINO, & dimisit Samuel uniuersum populum, quenque ad domum suam. Sed & Saul abiit in domum suam in Gibeā, & comitati sunt eum ex exercitu, ij quorum deus cor tetigerat. Porro filij Belial dixerunt, Quid? iste nos seruaret? Et contemnentes eum, non obtulerunt ei munus. Is uero fuit tanquam dissimulans.

CAP. XI.

^AAscenderat autem Nahas Ammonites, & castra fixit contra labes Gilead. Dixerunt ergo omnes ciues labes ad Nahas, Feri nobiscum fœdus, seruiemusque tibi. Respondit eis Nahas Ammonites, Hac lege fœdus uobiscum feriam, si omnium uestrum oculum dextrum effodero, probrumque hoc uniuerso Israeli impegero. Ad quem seniores labes dixerunt, Inducias da nobis septem dies, & mittemus nuncios in omnes limites Israelis, & si nemo fuerit qui asserat nos, egrediemur ad te. Venientes igitur nuncij in Gibeā Saulis, loquuti sunt hæc uerba in auribus populi, omnisque populus sublata uoce sua fleuit. Et ecce Saul ueniebat ex agro post pecus, & ait Saul, Quid est populo quod [sic] flent? Et recensuerunt ei uerba uirorum labes. Prompte ergo inuasit spiritus dei Saulem, quum huiusmodi uerba audisset, & incaluit nasus eius uehemēter, assumensque par boum, in frustra conscidit eos, & misit per omnes limites Israelis per manum nunciorum, dicens, Quicumque non fuerit egressus post Saulem & post Samuelem, sic fiet bobus eius. Et cecidit pauor DOMINI super populum, egressique sunt ad unum usque. Et recensuit eos in Besek, fueruntque

Supra 10. d

Proverbum.

runtque filiorum Israel trecenta millia, & uirorum Iehuda triginta millia. Dixeruntque ad nuncios qui uenerant, Sic dicetis ciuibus Iabes Gilead, Cras cum sol incaluerit, erit uobis salus. Et uenerunt nuncij, indicaueruntque ciuibus Iabes, & gauisi sunt. Et dixerunt ciues Iabes, Cras egrediemur ad uos, & facietis nobis iuxta omnia quae uobis bona uidentur. Postero die factum est, ut Saul ordinaret populum in tria capita, uenientesque in media castra in uigilia matutina, percusserunt Ammonitas, donec incalereset dies, quique reliqui fuerunt adeo sparsi sunt, ut ne duo quidem ex eis simul relinquerentur. Dixitque populus ad Samuelem, Quis est qui dixit, Regna-
 retne Saul super nos? Date uiros illos, & interficiemus eos. Et dixit Saul, Non interficietur quisquam hoc die, quoniam hodie salutem operatus est DOMINVS in Israele. Dixit autem Samuel ad populum, Venite, eamus in Gilgal, & innouemus ibi regnum. Et uiuit uniuersus populus in Gilgal, & inaugurarunt isthic Saulem regem coram DOMINO in Gilgal, sacrificaruntque ibi sacrificia gratulatoria coram DOMINO, & laetati sunt ibi admodum Saul & cuncti Israelitae.

CAP. XII.

SAMUEL uero dixit ad uniuersum Israelem, Ecce auscultauit uoci uestrae in omni-
 bus quae loquuti estis ad me, & praefeci uobis regem, nunc igitur ecce rex ipse in-
 cedit ante uos. Etenim ego senex sum & canus, (filij uero mei uobiscum sunt,) &
 uersatus sum coram uobis a pueritia mea in hunc usque diem. En ego, testificabi-
 mini de me coram DOMINO, & coram uncto eius, cuius bouem accepi: cuius ue-
 ro asinum accepi: cui uim intuli: aut quem cotriui: de cuius uero manu accepi mu-
 nus expiatorium, ut ei oculis meis conuierem: & restituam uobis. Dixerunt,
 Non intulisti nobis uim, nec confregisti nos, nec accepisti quidquam de manu ul-
 lius hominis. Et dixit ad eos, Testis est DOMINVS contra uos, & testis est unctus
 eius in die hac, quod non inuenistis in manu quidquam. Et ait [populus,] Testis.
 Dixitque Samuel ad populum, DOMINVS, qui fecit Moysen & Aharonem, & qui edu-
 xit patres uestros ex terra Aegypti. Nunc igitur stete, sistamque me iudicio uobiscum
 coram DOMINO de omnibus iustitijs DOMINI quas fecit uobiscum, & cum patri-
 bus uestris. Quum Iacob ingressus esset Aegyptum, & clamassent patres uestri
 ad DOMINVM, misit DOMINVS Moysen & Aharonem, qui eduxerunt patres ue-
 stros ex Aegypto, collocaruntque eos in istum locum. Et quum obliti essent DOMI-
 NI dei sui, uendidit eos in manum Sisarae ducis exercitus Hazor, & in manum Pa-
 lestinorum, & in manum regis Moab, qui bellum gesserunt cum eis. Et clamaue-
 runt ad DOMINVM, dixeruntque, Peccauimus, deseruimus DOMINVM, & coluimus
 Baalim & Astharoth, nunc ergo eripe nos de manu hostium nostrorum, & serui-
 mus tibi. Tunc misit DOMINVS Ierubaal, & Bedan, Iephthae, & Samuel, & eripuit
 uos de manu hostium uestrorum qui circum uos erant, ut tuto habitaretis. Sed & uidi-
 stis quod Nahas rex filiorum Ammon uenit contra uos, & dixistis ad me, Non, sed rex
 imperitabit nobis, quum tamen DOMINVS deus uester rex uester esset. Nunc igi-
 tur en rex uester, quem elegistis, quem postulastis, en DOMINVS constituit super
 uos regem. Si timueritis DOMINVM, & serueritis ei, atque uocem eius audieritis,
 neque rebelles fueritis ori DOMINI, tam uos quam rex qui imperat uobis, eritis post
 DOMINVM deum uestrum. Quod si uocem DOMINI non audieritis, ori DOMINI
 rebelles fueritis, erit manus DOMINI contra uos, & contra patres uestros. Sed &
 nunc consistite, & spectate rem istam grandem, quam DOMINVS facit coram oculis
 uestris. An non hodie messis fuerit triticea? Clamabo ad DOMINVM, & edet bito-
 nitrua & pluuiam, ut cognoscatis & uideatis quod malitia uestra magna sit, quam
 fecistis in oculis DOMINI, postulando uobis regem. Et clamauit Samuel ad DOMI-
 NVM, & edidit DOMINVS tonitrua & pluuiam in die illa, uniuersusque populus ue-
 hementer timuit DOMINVM & Samuelem. Et dixit uniuersus populus ad Samue-
 lem, Precare pro seruis tuis ad DOMINVM deum tuum, ne moriamur, quoniam omni

^cQuidam legunt, ui-
 timas & pacifica.

^A Samuel innocentia sua
 asserta, cuius testimoniū
 a populo extorquet, os-
 tendit israelitis longa
 beneficiorum dei recen-
 sione, quam grauius de-
 um, postulando regem,
 offenderint, monens ni-
 hilominus, ut adhuc
 (quandoquidem res fa-
 cta infecta reddi non pos-
 sit) bona fide & cōstante
 ter tanto benefactori haere-
 rant, nec unquam ab eo
 desciscant, interim ut re-
 gi electo obediant.

^cEn ego, exhibentis
 est, & subintelligi-
 tur asto uel praesto
 sum.

^BEbr. Respondeatis
 contra me.

^cEbr. Ut abscederem
 oculos meos super
 eo.

^cEclipsis est, domi-
 nus scilicet est testis,
 qui fecit, &c.

^cAlij legunt, filium Dauid.

^cEbr. Et dominus deus
 rex uester.

^cEritis post deum, hoc
 est, respicietis in omni-
 bus deum, eum se-
 quemini.

^cEbr. Voces.

Supra 10. d

Eccli 46. d

Gen. 46. a

Iudicum 4. a

Lea.

Oratio.

bus peccatis nostris hoc adiecimus, ut peteremus nobis regem. Et ait Samuel ad populum, Ne metuatis, uos quidem uniuersum hoc malum designastis, ueruntamen ne recedatis à DOMINO, quin potius seruite DOMINO in toto corde uestro. Ne recedatis [inquam] præsertim post uana, quæ nil proderunt, nec eripient, quandoquidem uana sunt. Etenim DOMINVS non deferet populū suum, idq̃ propter nomen suum magnū, quandoquidem animū adiecit [ad hoc] DOMINVS, ut uos sibi faciat in populum. Et à me quoq̃ procul absit, ut peccem cōtra DOMINVM, cessēq̃ pro uobis supplicare: quin potius dirigā uos in uia bona & recta, modo timeatis DOMINVM, & seruiatis ei in ueritate, in toto corde uestro. Etenim considerate quā magnifica uobis fecerit. Quod si pergitis malefacere, & uos & rex uester peribitis.

CAP. XIII.

^a Initia regni Saulis describuntur, & bellum quod cum Palestinis gerit Saul. Saul propter inobedientiam à domino reijcitur.

^a Varie expōitur hic locus, sed uidetur ad innocentiam referri debere. Ebraei notam similitudinis frequenter omittunt, quæ apposita, lucem reddit orationi.

^b Alij legunt, Percussit præsidē in Geba: alij præsidium exponunt nezib.

^c Alij legunt, audient hoc transiordanes, scilicet Manassis dimidia pars, Gad, & Ruben.

^d Vel, ad orientem Bethauen.

^e Ibrim alij exponunt Ebraei, sed uidentur esse duæ tribus & dimidia. Nā ibrim sunt ulteriores.

^f Alij legunt, mouit se post eum.

^g Ebr. Ut benediceret eum.

^h Ebr. Et faciē domini nō rogauī. Faciē domini rogare, est dominum consulere loco & ritu à deo præscripto.

ⁱ Ebr. Roborauī me, & obtuli holocaustum.

^k Ebr. Qui inuentus erat cum eis.

^l Vastatorem uocat Philistæum, qui exercitum educit ut uastaret regionem Israelitarum.

^m Ebr. Cum tribus capitibus. Vnū caput, &c.

ⁿ Alij legunt, lima.

A Saul fuit in regno suo [quemadmodū] puer^a unius anni, sicq̃ regnauit duobus annis super Israelem. Elegit autem sibi Saul tria millia ex Israele, duo millia fuerunt cum Saule in Michmas, & in monte Beth El, mille uero fuerunt cum Ionathan in Gibeā Benjamin: reliquum uero populū amandauit, quēq̃ ad tentoria sua. Et Ionathan percussit^b stationem Palestinorū quæ erat in colle, audieruntq̃ id Palestini: & Saul cornu classicū canebat per uniuersam terram, dicens, Audient [hoc] Ebraei. Et omnes Israelitæ audieruntq̃ diceretur, Percussit Saul stationem Palestinorū, & etiam q̃ feceretur Israel apud Palestinos: cōuocatus est itaq̃ populus post Saulem in Gilgal. Et Palestini quidem congregati sunt, ut pugnarent cum Israelitis, triginta scilicet millia currum, sex millia equitum, & populus multus quasi harena quæ est in littore maris, ascenderuntq̃ & castrametati sunt in Michmas^c ex opposito Bethauen. Viri autem Israelitæ uidentes sese in angustias redactos, (populus enim pressus erat,) abscondit se populus in speluncas, in spineta, in petras, in arces, atq̃ in foueas. Porro^d transiordanes traiecerunt Iordanem in terram Gad & Gilead, Saul autem adhuc erat in Gilgal, omnisq̃ populus^e sequutus eum territorius est. Et expectauit septem dies usq̃ ad tempus constitutū à Samuele, sed non uenit Samuel in Gilgal, diffluxitq̃ populus ab eo. Et dixit Saul, Adfer te ad me holocaustum & pacifica sacrificia, & sacrificauit holocaustum. Quumq̃ iam confecisset holocausta, Samuel uenit, & egressus est Saul ei obuiam, ut^f gratularetur aduentui eius. Samuel ergo ait, Quid fecisti? Respondit Saul, Quandoquidē uidi q̃ populus à me dilaberetur, neq̃ tu ueniebas ad tempus dierū præstitutum, & q̃ Palestini congregati essent in Michmas, cogitauī, Descendent nūc Palestini ad me in Gilgal,^g necdum DOMINVM consulueram, ausus ergo sum [uel inuitus] sacrificare holocaustum. Et ait Samuel ad Saul, Stultus factus es, non obseruasti præceptū DOMINI dei tui quod ille tibi præcepit. Equidem parauerat DOMINVS regnū tuum super Israelem perpetuū, sed iam non firmum erit regnum tuum, quæsiuit DOMINVS sibi uirum iuxta cor suum, cui præcepit DOMINVS ut dux sit super populum suum, quoniā tu nō obseruasti quæ præcepit tibi DOMINVS. Et surgens Samuel ascendit de Gilgal in Gibeā Benjamin, & Saul recensuit populū (qui [adhuc] inueniebatur apud eum,) ferē sexcentos uiros. Manserunt ergo Saul & Ionathan filius eius, atq̃ populus^h qui sibi erat, habitātes in colle Benjamin. Palestini uero castrametati sunt in Michmas. Et egressus estⁱ uastator ille ex castris Palestinorum cum tribus^j agminibus. Vnum agmen uergebat uersus Aphra ad terram Sual. Aliud agmen uergebat itinere Beth Horon. Porro tertium agmen uertebat ad uiam terminī qui conspicitur supra uallem Zeboim uersus desertū. Nec inueniebatur per totam terram Israel faber, dixerāt enim Palestini, Ne fortē faciant Ebraei gladium aut lanceam. Quin omnes Israelitæ descenderunt ad Palestinos, quisq̃ scilicet ad reficiēdum cultrum suum [aratri,] uomerem suum, securim suam, & ferculū suum fossorium, (quandoquidē^k acies cultrorum [aratri,] uomerum, furcarum tridentium,

tium, & securum obtusæ erāt,) & ad reficiendum stimulum. Quando igitur imminabat dies praelij, non inueniebatur nec gladius nec lancea in manu totius populi qui fuit cum Saule & cum Ionathan, Sauli tamen & Ionathan filio eius inueniebatur. Et egressa est statio Palestinorum ad transitum Michmas. **CAP. XIII.**

Accidit uero quodam die, ut diceret Ionathan filius Saul ad puerum suum qui ferebat arma sua, Veni, penetrabimus praesidium Palestinorum, quod est in regione huius [loci.] Hoc uero patri suo non indicauit. Saul autem habitabat in extremitate Gibeae sub Rimō quæ est in Migron, & populus qui cum eo, erat circiter sexcentos uiros. Et Ahias filius Ahitob frater Ichabod filij Pinhas, filij Eli, erat sacerdos DOMINI in Silo, ferebatq; Ephod, nec sciebat populus quod abisset Ionathan. Erat autem inter transitus, ubi Ionathan conabatur penetrare ad praesidium Palestinorum, prærupta petra in transitu hinc, & petra prærupta in transitu isthinc: nomen unius erat Bozez, nomen alterius Sene. Scopulus unus stabat ab Aquilone in regione Michmas, alter uero à Meridie in regione Gaba. Dixit itaq; Ionathan ad adolescentem armigerum suum, Age, penetrabimus in praesidium in circuncisorum istorum, si forte DOMINVS faciat pro nobis, quoniam non fuerit DOMINO difficile seruare in multitudine aut paucitate. Respondit ei armiger eius, Fac quidquid est in corde tuo, indulge tibi, en adsum tibi pro uoto tuo. Et dixit Ionathan, Ecce, nos transibimus ad uiros istos, reuelabimurq; eis: q; si dixerint nobis, Consistite donec uenerimus ad uos, consistemus in loco nostro, nec ascendemus ad eos: si autem dixerint, Ascendite ad nos, ascendemus, quoniam tradidit eos DOMINVS in manus nostras, sitq; hoc nobis signum. Ambo ergo illi reuelati sunt stationi Palestinorum. Dixeruntq; Palestini, En Ebraei prorepunt in cauernis in quibus sese abdiderant. Responderunt itaq; uiri qui erant in statione ipsi Ionathan & armigero eius, dixeruntq; Ascendite ad nos, & ostendemus uobis rem. Aitq; Ionathan ad armigerum suum, Ascende post me, quoniam DOMINVS tradidit eos in manum Israelis. Ascendit itaq; Ionathan manibus suis & pedibus suis, sequebaturq; eum armiger eius: quiq; coram Ionathan ceciderunt, hos armiger eius trucidabat post eum. Fuit hæc prima strages, in qua Ionathan una cum armigero suo percussit circiter uiginti uiros, idq; ferme dimidio sulco iugeri in agro. Factus est autem pauor in castris, tum in agro, tum in omni populo qui erat in praesidio, quin & hi qui grassabantur territi sunt, terraq; ipsa tremuit, & incidit pauor dei. Speculatores autem Saulis uiderunt in Gibeae Benjamin, & ecce diffluit multitudo, ultro citroq; discurrens. Dixit ergo Saul ad populum quem secum habebat, Recedete quæso, & dispicite, quis nam ex nobis abierit. Quumq; recensuissent, en aberat Ionathan & armiger eius. Aitq; Saul ad Ahiam, Applica arcam dei: (fuit enim eodem die arca dei cum filiis Israel) factumq; est, loquente adhuc Saule cum sacerdote, ut tumultus qui erat in castris Palestinorum, augesceret, increpesceretq; uehementer. Dicebat ergo Saul ad sacerdotem, Reduc manus tuas. Clamore itaq; conuocatus est Saul & omnis populus qui cum eo erat, ueneruntq; in praelium, & ecce gladius cuiusq; stringebatur in proximum suum, eratq; tumultus ualde magnus. Porro Ebraei qui cum Palestinis erant, nempe qui heri & nudius tertius undequaq; ascenderant cum eis in castra, & hi etiam [reuertebantur] ut essent cum Israelitis qui fuerant cum Saule & Ionathan. Omnes quoq; Israelitæ qui sese absconderant in monte Ephraim, audientes q; Palestini fugerent, insequuti sunt & ipsi eos in praelio illo. Et seruauit DOMINVS Israel in die illa, pertransijtq; pugna [usq;] Bethauen. Coactis eodem die Israelitis, ausus est Saul populum iuramento adstringere hisce uerbis, Quicumq; panem comederit usq; ad uesperam, donec ultionem sumpsero de inimicis meis, sit execratus. Populus itaq; uniuersus non gustauit panem. Et uniuersa terra uenit in syluam, & erat mel in superficie campi, & uenit populus in syl-

^a Alij legunt, ad infingendum.

^b Hoc est, Saul alicum de adeptus est gladium.

^c Statio pro militibus stationarijs.

^d Est enim transitus de Michmas in Gaba.

Ionathan irruit clamore in hostes, & ex eis quosdam perdit. Contra præceptum patris mel edidit, pater uolens eum occidere, à populo prohibetur. Saul hostibus grauis est.

^e Quidam Rimō & Migron appellatiua interpretantur. Rimō malum punicum, Migron agrum.

^f Ebr. Dens petrae, id est, acutus scopulus.

^g Ebr. Constrictio.

^h Ebr. Declina tibi, ecce ego tecum iuxta cor tuum.

ⁱ Ebr. Stabimus subtus nos.

^k Vel, docebimus uos, ut sitis sacrasmos.

^l Mazab milites stationarij esse uidetur, qui in praesidio erant aut acie ordinata. Maschith uero, qui per regionem grassabatur, agmē prædando & perdendo uastantes.

^m Alij legunt, & eundem conuocabat.

ⁿ Ebr. Et filij Israel.

^o Vel, collige manus tuas.

^p Panis pro omni cibo intelligitur.

Supra 4. d

Victoria dei est.

2. Par. 14. c

1. Reg. 26. d

uam, & ecce fluxus mellis, nullus autem reducebat manum suam ad os suum, reue-
rebatur enim populus iuramentum. Ionathan autem non audierat quum pater eius
populum sacramento iurandi adstrinxerat: extendit itaque extremitatem uirgæ
quā manu gestabat, intingens eam in fauam mellis, admouitque manum suam ori suo,
clarioreque redditi sunt oculi eius. Respondens autem quidam ex populo, dixit, Omni-
no iureiurando obstrinxit pater tuus populum, dicens, Execratus sit uir qui come-
derit cibum hodie. (Populus autem labore delassatus erat.) Et dixit Ionathan, Pa-
ter meus turbauit terram, uidete quaeso, ut illustrati sint oculi mei, quod parum mellis
istius gustauerim, quanto uero magis si comedendo comedisset populus hodie de
præda hostium suorum quam inuenit? An uero non maior strages edita esset in Pale-
stinis? Percusserunt itaque eodem die Palestinos à Michmas usque Aialon, defatiga-
tusque est populus uehementer. Et irruit populus in prædam, acceperuntque oues, &
boues, & uitulos, mactaueruntque in terram, comeditque populus cum sanguine. Et
annunciantes Sauli dixerunt, Ecce populus peccat DOMINO, comedens cum san-
guine. Qui ait, Præuaricati estis, uoluite ad me iam lapidem magnum. Et rursum
dixit Saul, Dispergimini in populum, & dicite eis, Adducite ad me quisque bouem
suum, & quisque pecudem suam, & mactate hic, & comedite, ne peccetis contra DO-
MINUM, comedendo cum sanguine. Et adduxerunt uniuersus scilicet populus, quisque
bouem suum manu sua, idque nocte ista, & mactarunt ibi. Extruxit quoque Saul aram
DOMINO, & eam quidem cepit ædificare ut esset ara DOMINI. Et ait Saul, De-
scendamus noctu post Palestinos, prædabimurque eos usque ad lucem matutinam, ne
quenquam faciamus ex eis reliquum. Et dixerunt, Quod tibi uidetur facito. Et ait
sacerdos, Accedamus hic ad deum. Et interrogauit Saul deum, An non descen-
dam post Palestinos? Tradēsne eos in manus Israelis? At DOMINVS eo die nihil
respondit ei. Dixitque Saul, Adeste huc omnes anguli populi, cognoscite & uidete
per quem hodie hoc peccatum commissum sit. Viuit enim DOMINVS, qui seruat
Israelem, si fuerit in Ionathan filio meo, certissime morietur: nemoque erat in uniuers-
so populo qui responderet ei. Dixit itaque ad omnem Israelem, Vos eritis in latere
uno, ego uero & Ionathan filius meus erimus in altero latere. Dixerunt ergo popu-
lus ad Saulem, Quod bonum tibi uisum fuerit facito. Et dixit Saul ad DOMINUM
deum Israelis, Decerne integritatem. Et deprehensus est Ionathan atque Saul, popu-
lus uero euasit. Saul ergo ait, Iacite inter me & inter Ionathan filium meum, depre-
hensusque est Ionathan. Dixit ergo Saul ad Ionathan, Indica mihi quid feceris. Et in-
dicauit ei Ionathan, & dixit, Gustans gustauimus cum extrema parte uirgæ quam ma-
nu mea gestaui parum mellis, & en moriar. Respondit Saul, Sic faciat mihi deus, sicque
addat, quia certissime morieris Ionathan. Et ait populus ad Saulem, Num Ionathan
moreretur, qui fecit salutem hanc magnam in Israele? Absit, uiuit DOMINVS, si ce-
derit de pilo capitis sui in terram, quandoquidem cum deo egit hodie. Liberauit
itaque populus Ionathan ut non interficeretur. Ascendit autem Saul posteaquam
insequutus esset Palestinos, abieruntque Palestini in locum suum. Porro Saul na-
ctus regnum Israel, bella gessit aduersus omnes hostes suos circum circa, contra
Moab, contra Ammonitas, contra Edom, contra reges Zoba, & contra Palesti-
nos, & in omni ad quod se uertebat, præfracte agebat. Parauit quoque exercitum,
& percussit Amalek, uindicauitque Israelem ex manu diripiētium eum. Fuerunt au-
tem filii Saul, Ionathan, Iisui, & Malchi Sua. Nomina uero duarum filiarum eius, no-
men primogenitæ Merab, nomen uero minoris natu Michal: nomen uxoris Saul
Ahinoam, quæ erat filia Ahimaaz. Nomen uero imperatoris exercitus sui Abner,
filius fuit Ner patris Saulis. Porro Kis pater Saulis, & Ner pater Abner, filii fue-
runt Abiel. Erat autem bellum gratie contra Palestinos cunctis diebus Saulis. Et
quæcunque uidisset Saul uirum fortem & militiæ aptum, hunc sibi adiungebat. CA. XV.
Dixit

^mProuocatio est su-
perba, nec satis pia
ad exactam dei iusti-
tiam.
ⁿEbr. Populus exiue-
runt.

^oSi pro non, formu-
la est iurandi Ebrai-
ca.

^pEbr. Contra filios
Ammon.

1. Reg. 9. a
1. Par. 9. a

Dixit autem Samuel ad Saulem, DOMINVS misit me ut ungerem te regem super A per populum suum Israel, audi ergo uocem uerborum DOMINI, sic dicit DOMINVS exercituum, Recensui quid fecerit Amalek Israeli, & quid posuerit ei in uia quum ascenderet ex Aegypto, uade ergo & caede Amalek, & excindetis quaecumque habet, nec misericordia erga eum mouearis, interfice tam uirum quam mulierem, infantem & fugentem, bouem & pecudem, camelum & asinum. Et conuocans populum Saul, recensuit eos in Telaim, ducenta millia peditum, & decem millia uirorum Iehuda. Et ueniens Saul ad ciuitatem Amalek, duxit exercitum in uallem. Dixit quoque Saul ad Kenæum, Ite, recedite & descendite e medio Amalekitarum, ne forte te cum illo perdam, tu enim beneficentiam exercuisti cum omnibus filiis Israel quum ascenderent ex Aegypto. Recessit itaque Kenæus ab Amalekitis. Et Saul percussit Amalek ab Hauila petente te Sur quæ est e regione Aegypti. Agag quoque regem Amalek uiuum apprehendit, cunctum populum autem interfecit gladio. Saul autem pepercit cum populo ipsi Agag, & præstantioribus gregibus, pinguioribusque armentis atque agnis, & cunctis quæ præstantia fuerunt, nec uoluerunt ea excindere: uniuersum uero quod contemptum erat & flaccidum, exciderunt. Factum est itaque uerbum DOMINI ad Samuelem in hanc sententiam, Pœnitet me quod regem constituerim Saulem, quoniam auersus est a me, nec uerba mea rata habuit. Samuel autem exæstuans dolore, clamauit ad DOMINVM tota illa nocte. Quumque diluculo surrexisset Samuel, ut mane obuiam iret Sauli, nuntiatus est Samueli in hanc sententiam, Saul uenit in Carmel, & ecce statuit sibi trophæum, & uersus transiit in Gilgal. Venit ergo Samuel ad Saulem, dixitque ei Saul, Benedictus tu DOMINO, ratum habui uerbum DOMINI. Samuel ait, Et quis balatus gregum istorum in auribus meis, & armentorum boatus quem ego audio? Respondit Saul, De Amalek adduxerunt ea, quoniam populus pepercit præstantissimis ouibus & bobus, ut ea immolent DOMINO deo tuo, reliqua uero excidimus. Ait ergo Samuel ad Saul, Sine, indicabo tibi id quod loquutus est DOMINVS ad me hac nocte. Et dixit ei, Loquere. Dixit ergo Samuel, An non quum paruus esses in oculis tuis, caput factus es tu tribubus Israel, unxitque te DOMINVS regem super Israel? Et misit te DOMINVS in expeditionem, & ait, Vade, & excinde peccatores Amalek, & bellum gere contra eos, donec eos conficias: cur ergo non audisti uocem DOMINI? quin ad prædā uersus, designasti quod malum est in oculis DOMINI. Et dixit Saul ad Samuel, Imò, audiui uocem DOMINI, iuique ea uia qua me miserat DOMINVS, adduxi autem Agag regem Amalek, Amalekitas autem excidi. Porro populus accepit de præda oues & boues, præcipua ipsius Hærem, ut sacrificet ea DOMINO deo tuo in Gilgal. Et dixit Samuel, Num tam uolupte est DOMINO in holocaustis & uictimis, quam quum auditur uox DOMINI? Ecce obedire præstat sacrificijs, & auscultare præstat arietum adipi. Quoniam contumacia peccatum est magis: & obfirmare animum, peccatum est idololatriæ. Quandoquidem ergo tu abiecisti uerbum DOMINI, abiecit & ipse te, ne sis rex. Et dixit Saul ad Samuelem, Peccaui, quod transgressus sum os DOMINI, & uerba tua, quoniam timui populum, acquieuique uoci eorum: fer itaque quæso peccatum meum, & reuerte mecum, ut adorem DOMINVM. Et ait Samuel ad Saulem, Non reuertar tecum, quoniam reprobasti uerbum DOMINI, & DOMINVS te reprobauit, ne sis rex super Israel. Quumque uerteret se Samuel ut abiret, tenuit ille alam pallij sui, & scindebatur. Et dixit ad eum Samuel, Scidit DOMINVS hodie regnum Israel a te, & dedit illud proximo tuo qui te melior est, neque faller uictor Israelis, neque pœnitentia ducetur, quandoquidem non est homo, ut pœnitentia ducatur. Ait ille, Peccaui, sed nunc id honoris mihi exhibe quæso coram senioribus populi mei, & coram Israele, & reuerte mecum, ut adorem DOMINVM deum tuum. Versus itaque

^A Saul iubetur præcepto domini excindere Amalekitas, cui dum non pareretur, regno deiecitur.

^B Ebr. Et fecit audire, scilicet per præcōes. Quidam Telaim pro agnis exponunt.

^C Ebr. In ore gladij.

^D Ebr. Versus est de post me.

^E Ebr. Manum.

^F Ebr. In uia.

Exod. 18.

Sopra 13.2

Quæ sit uera obedientia.

Eccl. 4. d
Osee 6. c
Matth. 9. b

Saul

⁸Ebr. Agag delicatus.
rum.
⁹Præ se ferre uidetur
hoc sermone contem-
ptum mortis.

Samuel Saulem iugit
donec à domino repre-
henditur, & David eligi
iuberetur. Caceret autem ue-
rat Saul, David citha-
ra mitigat furorem.

⁸Ebr. An pax uenire
te.

⁸Ebr. Sunt ne pueri
consumati, aut finiti:
uel, defecerunt ne pue-
ri.
⁹Ebr. Accipe eum.
¹⁰Ebr. Circudabimus:
sedebant enim in co-
rona ad mensam.
¹¹Ebr. Bona.

⁸Aliqui Canoram in-
terpretantur, Ebraeis
est Kinor.

⁸Quidam Nebon da-
bar exponunt pro bo-
no rhetore, ac eloque-
te.
⁹Ebr. Dicendo.

⁸Standi uerbo pro mi-
nistriandi utuntur E-
braei.

Monomachia inter
Goliath & Dauidem de-
scribitur, quæ iacobuni-
dū Antagonistam, præ-
dio dei feliciter, nec sine
gloria Dauid uicit.

Samuelis

Samuel post Saulem, adorauitque Saul DOMINUM. Dixit autem Samuel, Addu-
cite ad me Agag regem Amalek: uenitque ad eum Agag delicatus. Et dixit Agag,
Profecto recessit amaror mortis. Et dixit Samuel, Quemadmodum gladius tuus
orbauit mulieres, sic orba erit mater tua pre mulieribus. Et dissecuit Samuel ipsum
Agag coram DOMINO in Gilgal. Abijt uero Samuel in Rama, Saul uero ascen-
dit in domum suam in Gibeasaul. Neque post hac uidit Samuel Saulem usque ad
diem mortis suæ, quoniam lugendo se conficiebat Samuel propter Saulem, quod
DOMINUM pcenituisse quod constituisse Saul regem super Israel. CAP. XVI.

Dixit uero DOMINVS ad Samuel, Quousque tu luges Saulem, quum ego repro-
bauerim eum ne regnet super Israel. Imple cornu tuum oleo, & uade, mit-
tam te ad Isai Bethlehemitam, quoniam in filiis eius prouidi mihi regem. Et dixit
Samuel, Quomodo irem? Si Saul audierit, interficiet me. Respondit DOMINVS,
Accipe bucculam in manus tuas, & dic, Ad sacrificandum DOMINO ueni, & uoca
Isai ad sacrificium, ego ostendam tibi quid facias, ungesque mihi quem ego dixerò
tibi. Samuel itaque fecit sicut loquutus est DOMINVS. Quumque uenisset Beth Le-
hem, obstupuerunt seniores urbis obuiam ei facti. Et ait [quispiam ex eis], Sal-
uusne aduenis? Respondit, Saluus, uenio sacrificatum DOMINO, sanctificamini igitur,
& uenite mecum ad uictimam: sanctificansque Isai & filios eius, uocauit eos ad
sacrificium. Factum est autem quum illi uenissent, ut ipse uideret Eliab, diceretque,
Certe coram DOMINO est Christus eius. Et ait DOMINVS ad Samuelem, Ne re-
spicias ad formam eius, & ad proceritatem staturæ eius, quoniam reprobaui: hunc non
enim quod uidet homo: homo enim uidet quod oculis obuersatur, sed DOMINVS
intuetur cor. Vocauit igitur Isai Abinadab, & traduxit eum coram Samuele, qui
dixit, Nec hunc elegit DOMINVS. Post hoc traduxit Isai Samma, & ait, Etiam hunc
non elegit DOMINVS. Curauit itaque Isai ut transirent septem filij sui coram Samuele.
Et dixit Samuel ad Isai, DOMINVS non elegit istos. Rursusque dixit Samuel ad Isai,
Ad suntne omnes pueri? Qui ait, Est adhuc reliquus minimus natus, qui pascit
oues. Et ait Samuel ad Isai, Mitte, & adduc eum, non enim discumbemus donec
iste huc uenerit. Misit ergo & adduxit eum: eratque ille rufus, pulchra forma, & læ-
ta facie. Et ait DOMINVS, Surge & unge eum, hic enim est. Accepit igitur Samuel
cornu olei, & unxit eum in medio fratrum eius. Ab illo die & deinceps spiritus
DOMINI agitare cepit Dauidem. Surgens uero Samuel abiijt in Rama. Porro
à Saule recessit spiritus DOMINI, turbauitque eum spiritus malus à DOMINO. Et di-
xerunt serui Saulis ad eum, En spiritus dei malus turbat te, dicat quæso dominus
noster seruis tuis qui coram te sunt, ut quærant aliquem qui norit cithara canere, ut
quum fuerit super te spiritus dei malus, ille ludat manu sua, & bene sit tibi. Respon-
dit Saul seruis suis, Dispicite ergo mihi aliquem qui egregie moduletur, & adferre
[eum] ad me. Respondit autem unus ex pueris, dicens, En uidi filium Isai Bethle-
hemitam, qui psallendi peritus est, ad hæc uir fortis, uirtute præditus, strenuusque
bellator, prudens in [gerendis] rebus, uir denique formosus, & cum quo est DOMI-
NVS. Misit igitur Saul nuncios ad Isai hisce mandatis, Mitte ad me Dauidem fi-
lium tuum, qui cum ouibus est. Accipiens ergo Isai asinum, panem, & lagenam uini,
hoc eumque unum ex capris, misit ad Saul per manum Dauidis filij sui. Veniens au-
tem Dauid ad Saul, stetit coram eo, & dilexit eum ualde, factusque est armiger eius.
Mittens autem Saul ad Isai, ait, Stet quæso Dauid coram me, inuenit enim gratiam in
oculis meis. Factum ergo est, quoties spiritus dei erat super Saul, Dauid accepta
cithara, pulsauit manu sua, et tum refrigerium fiebat Sauli, meliusque habuit, recessitque
ab eo spiritus malus.

Psalm. 7. c.

2. Reg. 7. b
Psalm. 77. d.
88. b
Act. 7. 43. d

Congregantes Palestini copias suas ad prælium, collecti sunt in Socho, quæ est
in Iuda, posueruntque castra inter Socho, & inter Aseka in termino Dammim.
Sed

Sed & Saul & uiri Israelitici congregati sunt, castrametatiq[ue] sunt in ualle quercus, & instruxerunt aciem aduersus Palestinos. Et Palestini quidē stabant super montem hinc, Israelitæ super montem stabant isthinc, eratq[ue] uallis inter eos. Egressus autem est uir^a inter duas acies ex castris Palestinorū, Goliath erat nomen eius, de Gath: altitudo eius erat sex cubitorum & palmi, galea chalybæa erat in capite eius, & lorica squamata induebatur: pondus autē lorice habuit quinq[ue] millia siclorum chalybis, ocreas chalybæas habuit in pedibus suis, clypeus chalybæus erat inter scapulas eius, contus lanceæ eius ut iugum textētiū, lamina uero lanceæ eius habuit sexcētos siclos ferri, præcedebatq[ue] ante eum ferens hastam. Qui stans prouocabat ordines Israeliticos, & dixit eis, Cur egressi estis? congregari scilicet prælio? An non ego sum Palestinus, & uos serui Saulis? Eligite uobis uirum qui ad me descēdat, si poterit pugnā inire mecū, & me trucidare, erimus serui uestri: si autem ego^b superaro eum percusseroq[ue] eum, eritis uos serui nostri, seruietisq[ue] nobis. Addiditq[ue] Palestinus, Ego hodie probro affeci castra Israelitica, [dicēs,] Date mihi uirum, ut pugnam simul ineamus. Audiens autem Saul cunctiq[ue] Israelitæ uerba ista Palestini, perculsi sunt pauore, timueruntq[ue] uehementer. Dauid autē erat filius cuiusdam Ephratæi de Beth Lehem Iuda, cuius nomen erat Isai, qui habuit octo filios, eratq[ue] hic uir in diebus Saulis senex, & ueniebat inter^c homines. Profecti autem erant tres filij Isai maiores [natu] sequuti Saulem in militiam, & nomina trium filiorum eius, qui ad bellum profecti erāt, Eliab primogenitus, secundus Abinadab, tertius uero Samma. Dauid autem erat minimus [natu,] profecti itaq[ue] erant tres maiores post Saulem. Porro Dauid iuerat & redierat à Saule, ut pasceret oues patris sui in Beth Lehem. Accessit itaq[ue] Palestinus ille mane quū illucesceret dies, simulq[ue] sub uesperā, statuebatq[ue] se [sic] dies quadraginta. Dixit autem Isai ad Dauidem filium suum, Cape quæso fratribus tuis Ephra tosti huius frumenti, decemq[ue] panes istos, & defer cito in castra ad fratres tuos. Decem insuper istos lacteos caseos fer tribu^c no militū, inuiseq[ue] fratres tuos, nū recte ualeant: accipe deniq[ue] diuersi generis quædam, quæ illis [adferas.] Porro Saul, ipsi & omnes Israelitæ erāt in ualle quercus belligerantes cum Palestinis. Confurgens autem Dauid mane, dimisit oues custodi, & acceptis [his,] abiit, quemadmodū Isai præceperat ei, uenitq[ue] in uallum castrorum. Egressus enim erat exercitus ut acies instruerēt, classicumq[ue] canebant ad pugnam. Instruxerant inquā tam Israelitæ quā Palestini aciem, ut esset acies contra aciem. Dauid ergo abiectis armis à se in manum cuiusdā custodientis arma, currit in aciem, ueniensq[ue] interrogat de fratribus suis num salui sint. Loquente autem illo cum eis, ecce uir ille intermedius (nomen eius erat Goliath Palestinus de Gath) ascendebat ex ordinibus Palestinorū, loquebaturq[ue] huiusmodi uerba, quæ audiebat Dauid. Quicunq[ue] autem ex Israelitis uirum illum uidissent, fugerunt à facie eius, timueruntq[ue] uehementer. Et dixit quisq[ue] ex Israelitis, An non uidistis uirū illum ascendentem? nempe q[uod] ascendit ut probrum obijciat Israeli? Et rex quidem ditabit eum magnis opibus, qui istum trucidarit, tradetq[ue] ei filiam suam, tum & domum patris sui libertate donabit. Dixit ergo Dauid ad uiros qui stabāt cum eo^d in hanc sententiā, Quid fiet uiro illi qui percussit istum Palestinū, probrumq[ue] abstulerit ab Israele? Nam quis Palestinus iste incircūcisus, qui contumelijs afficit ordines dei uiuentis? Respondit ei populus secundū istud uerbum, Sic fiet tali uiro qui eum percussit. Audiens autē Eliab frater eius maior natu illum loquentem cum uiris, succensuit ira Eliab in Dauidem, & dixit, Cur huc descendisti? & apud quem abiicisti paucas illas oues in deserto? ego noui arrogantiam tuam, malitiamq[ue] cordis tui, q[uod] in hoc scilicet descēdisti ut præliū spectares. Et dixit Dauid, Quid igitur feci? An non is sermo est? Versus igitur ab illo obuiā fit alijs, & loquutus est ut antea. Responderuntq[ue] ei [quidā] è populo iuxta priorem sermonē. Auditaq[ue]

^aBenaim quidam intermedium, quidam monstroſæ magnitudinis exponūt: poſſet etiam dici, inter duos montes.

^bEbr. Si potuero ei.

^cVenire hic aut ingredi, administratio nem aliquam ſignificare uidetur, ut ſupra Deut. 23. dictum eſt. Fuit uir primarius, in officio aliquo & gradu.

^dVel, inter uiros.

^eEbr. Cōmixtionem eorum: ſed uarie exponi poteſt, uaria, promiſcua, cōmixta. Ebr. Abiecit.

^fScilicet qui in ore omnium uertitur, & quem omnes iactant. Ebr. Secundum uerbum iſtud.

David

Samuelis

ⁱEbr. Tulit cum.

^hVel, propter ipsum,
uel propter istā rem.

ⁱEbr. De manu.

^hEbr. Quod ei.

^hAlij legunt, maledi-
xit ei in deo suo, scili-
cet, deo Davidis.

ⁱEbr. Cadauer.

ⁱEbr. Vt sciant omnis
terra.

^hPotest et sic legi,
Effecit David ut cur-
reret acies, scilicet
spectatum pugnam.

^hQuidam Gaie pro-
prium esse putāt ual-
lis alicuius.

sunt uerba quæ loquebatur David, quæ relata sunt coram Saule, qui & accersiu-
it eum. Et ait David ad Saulem, Ne concidat ullius hominis cor in sese, seruus tuus
ibit & depugnabit cum Palestino isto. Et dixit Saul ad Dauidem, Non poteris ire
aduersus Palestinum illum, ut cum eo congregiaris, quoniā adolescens es tu, ipse
autē uir est bellandi gnarus, idē ab adolescentia sua. Respondit David ipsi Sauli,
E Seruus tuus pascebat oues patris sui, irruit autē leo & ursus, abripuitq; pecudem
de grege, egressus ego post illum, trucidauī eum, eripuiq; ex ore eius: quumq; in-
surgeret aduersum me, apprehendi eum fortiter barba cum mandibula, percussi
eum, & interfeci eum. Non leonem ergo duntaxat, sed & ursum interfecit seruus
tuus: erit itaq; Palestinus iste incircuncisus tanquā unus ex illis, quoniā contume-
liosē insultauit ordinibus uiuentis dei. Addiditq; David, DOMINVS qui liberauit
me de uiolētia leonis, & de ferocia ursi, is eripiet quoq; me ē manu Palestini istius.
Et dixit Saul ad Dauidem, Vade, & DOMINVS sit tecum. Et induit Saul Dau-
idem uestimentis suis, imposuitq; capiti eius galeam chalybæam, induitq; eum lori-
ca. Cinxit quoq; David gladium eius super uestimēta sua, conatusq; est incedere,
quandoquidē periculum nunquam fecerat. Et dixit David ad Saulem, Non pos-
sum in istis incedere, quandoquidē periculum nunquam feci. Abiecit ergo David
à se ista, & accepto baculo suo in manū suam, elegit sibi quinque leues lapides ē tor-
rente, posuitq; eos in instrumentum pastorale quod habuit, inq; peram, & funda
eius erat in manu eius, accessitq; ad Palestinum. Ibat & Palestinus, incedens & ap-
propinquans ad Dauidem, uirq; ferens hastam præcedebat eum. Quumq; Pale-
stinus intuitus esset, uidissetq; Dauidem, despexit eum: fuit enim iuuenis & rubi-
cundus cum formæ elegantia: aitq; Palestinus ad Dauidem, Num ego canis sum,
quod tu uenis ad me cum baculis? Deuouitq; Palestinus Dauidem dijs suis. Di-
xitq; Palestinus ad Dauidē, Accede ad me, & dabo carnē tuam uolatili cœli, & be-
stiae agrī. Dixit David ad Palestinum, Tu uenis ad me cum gladio, lancea & cly-
peo, ego autē uenio ad te in nomine DOMINI exercituum, qui deus est ordinum
Israeliticorū, cui tu insultasti. Concludet te DOMINVS hoc die in manū meam, per-
cutiamq; te, atq; auferā caput tuum à te, et tradā cadauera castrorū Palestinorū ho-
die uolucris cœli, & feris terræ, ut sciant omnes qui sunt super terrā, q; deus est
in Israele: sciet insuper uniuersa congregatio ista, q; DOMINVS non seruat gladio
& hasta, etenim DOMINI est prælium hoc, isq; tradet uos in manus nostras. Fa-
ctumq; est quum consurrexisset Palestinus ut proficisceretur, cōgredereturq; cum
Dauid, festinauit & David & cucurrit in conflictum obuiā Palestino. Mittens
ergo David manum suam in perā, tulit inde lapidem, fundamq; contorsit, ferijtq;
Palestinum in fronte eius, infeditq; lapis in fronte eius, conciditq; in faciem suam
super terrā. Superiorq; euasit David Palestino funda & lapide, ferijtq; Palestinū,
interfecitq; eum, quum non esset gladius in manu Davidis. Currrens præterea Da-
uid, stetit super Palestinum, & accipiens gladium illius, extrahensq; ipsum ē uagi-
na sua, interfecit eum, eodemq; caput eius abscidit. Videntes autē Palestini q;
mortuus esset gigas eorum, fugerunt. Surgentes itaq; uiri Israel & Iuda, clamore
bellico insequuti sunt Palestinos, donec uenias in uallem, & usq; ad portas Acca-
ron, cecideruntq; uulnerati ex Palestinis in uia Saaraim, usq; ad Gath & Accaron.
Et reuersi filij Israel ab insequutione Palestinorum, uastarunt castra eorum. Tol-
lens itaq; David caput Palestini, portauit illud in Ierusalem, arma uero eius posuit
in tabernaculo suo. Quumq; Saul uidisset Dauidem prodire obuiam Palestino,
dixerat ad Abner imperatorem exercitus, Cuius filius est adolescēs ille o Abner?
Respondit Abner, Viuit anima tua o rex, si noui. Dixitq; rex, Interroga tu cuius fi-
lius sit adolescens ille. Quum uero reuerteretur David à cæde Palestini, tulit eum
Abner, & duxit eum in cōspectum Saulis, habentem caput Palestini in manu sua.

Et

Bccll 47.8

Psal. 77. d
1. Mach. 4. d

Et ait ad eum Saul, Cuius filius es tu adolescens? Respondit David, Filius sum serui tui Isai Bethlehemitarum.

CAP. XVIII.

Posteaquam cessasset [David] loqui ad Saulem, animus Ionathan cōglutinator animi Davidis, ut diligeret eum Ionathan ut animam propriam. Accepitque eum Saul eodem die, neque permisit eum redire in domum patris sui. Fecit itaque Ionathan & David fœdus, quum diligeret eum ut propriam animam. Exiit autem Ionathan tunicam qua erat indutus, & dedit eam Davidi, sed & interiorem uestem suam deinde, & gladium suum & arcum suum cum baltheo suo. Et egressus David, quocumque illum mittebat Saul, prudenter [rem] gessit, & præfecit eum Saul militibus, eratque acceptus in oculis totius populi, simulque in oculis seruorum Saulis.

Factum autem est, quum ipsi uenirent, rediretque David à cæde Palestini, egressæ sunt mulieres ex cunctis ciuitatibus Israel cum canticis & tibijs obuiam Sauli regi, cum tympanis, cum lætitiis & fidibus. Alternis autem canebant mulieres ludentes, & dixerunt, Percussit Saul suos mille, & David suos decem mille. Hoc Sauli uehementer iram commouit, displicuitque hoc uerbum in oculis eius, ut diceret, Dederunt Davidi decem millia, mihi autem dederunt millia, & porro profecto illi regnum. Saul

ergo maligne intuebatur Dauidem ex hoc die, & deinceps. Postero die contigit ut spiritus dei malus Saulem inuaderet, utque prophetaret intra domum, David autem psalleret manu sua, sicut cæteris diebus, & esset lancea in manu Saulis. Tollens igitur Saul lanceam, cogitauit, Traiecto Dauide infigam lanceam parieti. Declinauit autem David à facie eius bis: timuitque sibi Saul à Dauide, quod DOMINVS esset cum eo, recessissetque à Saule. Amandauit igitur Saul eum à se, constituitque eum tribunum militum, ut egrederetur & ingrederetur coram populo. David autem in omnibus uis suis prudenter agebat, DOMINVSque erat cum ipso. Quumque uidisset Saul quod supra modum prudens esset, metuit sibi ab eo. Vniuersus autem Israel & Iuda diligebat Dauidem, quoniam ipse egrediebatur & ingrediebatur ante eos.

Et ait Saul ad Dauidem, Ecce dabo Merob filiam meam maiorem natu tibi uxorem, modo sis mihi uir fortis, belligeresque bella DOMINI. Saul tamen cogitabat, Non erit manus mea contra eum, sed manus Palestinorum erit contra eum. Et ait David ad Saulem, Quis sum ego, & quæ uita mea, aut familia patris mei in Israele, ut gener fiam regis?

Factumque est in tempore quo danda erat Merab filia Saulis ipsi Davidi, ut daretur Adrieli Meholathitæ uxor. Amauit autem Dauidem Michal filia Saulis, indicaruntque id Sauli: quæ res placuit Sauli. Dixit ergo Saul, Dabo eam illi, ut sit ei in laqueum, utque sit contra eum manus Palestinorum. Dixitque Saul ad Dauidem, In alterutra eris mihi gener hodie. Mandauitque Saul seruis suis, Loquimini clam ad Dauidem in hanc sententiam, En fauet tibi rex, omnesque serui eius amant te, fias ergo gener regis. Et loquuti sunt serui Saulis uerba ista in auribus Davidis. Dixitque David, Num uero leue uobis uidetur, generum fieri regis?

quum ego sim uir pauper & obscurus. Et renunciarunt serui Saulis ipsi, dicentes, Iuxta hæc uerba loquutus est David. Et ait Saul, Sic dicetis Dauidi, Rex non delectatur donatione propter nuptias, nisi centum præputijs Palestinorum, ut uindicta sumatur de hostibus regis. Saul autem cogitabat hoc effectum ut David per manum Palestinorum prosterneretur. Quumque serui eius indicassent uerba ista Davidi, placuit hæc res in oculis Davidis, ut gener fieret regis. Necdum exacti erant dies, David surrexit & abiit unum cum uiris suis, & percussit ex Palestinis du-

centos uiros, quorum præputia David attulit: & impleuerunt ea regi, ut scilicet gener fieret regi: deditque Saul Michal filiam suam ei uxorem. Videns autem Saul, animaduertensque quod DOMINVS esset cum Dauide, quodque Michal filia Saulis eum diligeret, plus metuit sibi Saul à Dauide, fuitque Saul hostis Davidi cunctis diebus. Et egressi sunt principes Palestinorum, quumque egrederentur ipsi, David pruden-

A Coenit inter se Ionathan & David firmissima amicitia, David prudenter omnia gerens, rebus præfinitur, sed non caret inuidia eius gloria, quin ei à rege iniuria struantur.

B Anima pro toto homine: anima Ionathan: id est, ipse Ionathan: dilexit eum ut animam suam, id est, ut seipsum.

C Ebr. Non dabat. Ebr. Quæ super eum. Quidam legunt, choris.

Ebr. Legunt in millibus.

Supple dabunt.

Ebr. Dixit. Ebr. Percutiam in Dauide & in parietem.

Egredi & ingredi ante populum, significat omnia populi negotia transacta esse & perpendisse à Dauide.

Ebr. Filius fortitudinis.

Ebr. Et rectum fuit uerbum istud in oculis Saulis.

Ebr. In duabus, subintelligitur autem filiabus, uel, ut alij uolunt, uicibus.

^aEbr. Preciosum.

De insidijs & atroci odio quibus crudelissimus rex Saul innocētem Dauidē persequitur, & quibus medijs manus eius effugiat Dauid.

^bEbr. Complacuit ad modum in Dauidē.

^cFormula iurandi Ebraica: si pro non.

^dAlij dicūt, cervical, alij pellē caprinam, alij comā factitiam, alij utrē, uel lagenā, alij uillosū aut pilosū pilcolum.

^eQuidā Naioth & Rama appellatiua exponūt, pro domibus aut scholis in excelso, & sic esset Naioth.

^fQuidam Sechu appellatiuum faciunt in sede.

Jonathan fugitiuū Dauidē in extremo periculo positum consolatur: uerbis amicis erigit, & summa fide amico adest.

^gEbr. Quod itueni gratiā in oculis tuis.

tius egit q̄ omnes serui Saulis, ut fieret nomē eius ualde illustre. **CAP. XIX.**
ET loquutus est Saul ad Jonathan filium suum, & ad cunctos seruos suos, ut occiderent Dauidem, sed Jonathan filius Saulis egregio fauore Dauidem prosequatur. Nunciauit itaq̄ Jonathan Dauidi, dicens, Saul pater meus quærit [occasionem] ut te interficiat, caue igitur quæso usq̄ mane, sedensq̄ in occulto abscondente te: ego uero egrediar, & stabo ad manum patri meo in agro in quo tu fueris, loquarq̄ pro te ad patrem meum, & si quid uidero, indicabo tibi. Loquutusq̄ est Jonathan bonum pro Dauidē ad Saulem patrem suum, & dixit ad eum, Ne peccet rex in seruū suum Dauidem, quoniam nihil designauit aduersus te, sed opera eius ualde utilia tibi fuerunt, posuit enim animam suam in manū suam, & percussit Palestinum, & fecit DOMINVS salutem magnā uniuerso Israeli: tu uidisti & gauisus es, cur ergo peccares contra sanguinem innocētem, ut interficeres Dauidem absq̄ causa? Audiens autem Saul uocem Jonathan, iurauit, ^bViuit DOMINVS, si interficiatur. Et Jonathan uocans Dauidem, indicauit ei cuncta uerba ista, introduxitq̄ Dauidem ad Saulem, ut esset coram eo sicut heri & nudiustertius. Factum est autem rursus bellum, & egressus Dauid pugnauit contra Palestinos, percussitq̄ eos cæde magna, fugeruntq̄ coram eo. Factus est autem spiritus DOMINI malus in Saule, sedebatq̄ in domo sua, habens lanceam in manu sua, Dauid uero ludebat manu. Et conatus est Saul traiecto Dauidē lanceam defigere in parietē: at ille subduxit se corā eo, & defixit lanceam in parietem, & Dauid fugiēs, ereptus est eadem nocte. Misit ergo Saul nuncios ad domum Dauidis, qui eum obseruarent, atq̄ mane eum interficerent. Indicauit [hoc] Dauidi Michal uxor eius hisce uerbis, Nisi tu serues animam tuam hac nocte, cras interfectus eris. Demisit ergo Michal Dauidem per fenestram, qui abiens effugit, atq̄ ereptus est. Tollens autem Michal imagines, posuit super lectum, & uittam ex pellibus caprinis ad capita ipsarū, operuitq̄ ueste. Et quum Saul misisset nuncios ut tollerent Dauidem, dicebat illa, Agrotus est. Rursum misit Saul nuncios ut uiderent Dauidem, dicēs, Afferte eum ad me in lecto, ut eum interficiam. Quumq̄ nunciū essent ingressi, ecce imagines iacebāt in lecto, & uitta ex pellibus caprinis ad capita ipsarum. Ait autem Saul ad Michal, Cur mihi sic imposuisti? & dimisisti inimicū meum ut euaderet. Respondit Michal Sauli, Quoniam ipse dixit mihi, Omitte me, ne fortē te interficiam. Dauid igitur fugiens ereptus est, & uenit ad Samuelē in Rama, indicauitq̄ ei omnia quæ fecerat sibi Saul: & abiit ipse & Samuel, & habitauerunt in Naioth. Nuncia tumq̄ est Sauli hisce uerbis, Ecce Dauid est in Naioth in Rama. Et misit Saul nuncios qui adducerent Dauidem. Et uidit cuneum prophetarum prophetantium, & Samuelem stantem antistitem super eos, factusq̄ est spiritus dei super nuncios Saulis, ut & ipsi prophetarent. Et nunciaunt [hoc] Sauli. Is misit alios nuncios, qui & ipsi prophetarunt. Saul autem rursus misit tertios nuncios, & hi quoq̄ prophetarunt. Abiens ergo & ipse in Rama, uenit ad puteum magnum qui est in Sechu, & interrogās ait, Vbi sunt Samuel & Dauid? Et respondit [quidam,] Ecce in Naioth in Rama: & uenit super ipsum quoq̄ spiritus dei, & eundo ibat atq̄ prophetabat, donec ueniret in Naioth in Rama. Ipse quoq̄ exutis uestibus suis, coram Samuele prophetauit, & procidit nudus tota illa die, & tota nocte. Hinc dicitur, Est ne Saul inter prophetas?

Proverbiū.
Supra 10.6

CAP. XX.
EVgiens uero Dauid de Naioth in Rama, uenit & dixit coram Jonathan, Quid feci? quæ iniquitas mea? aut quod peccatum meum corā patre tuo, quod quærit animā meam? Qui dixit ei, Absit, nequaquā morieris, en pater meus nihil facit siue magnum sit siue paruum, quod auri meæ nō reuelet, quomodo ergo clām haberet me pater meus hanc rem? nequaquā hoc. Et Dauid rursus iurauit, dicēs, Scit plane pater tuus q̄ gratus sum tibi, ideo cogitat, Ne resciscat hoc Jonathan, ne fortē dolore

tē dolore afficiatur. Et profecto ut uiuit DOMINVS, & uiuit anima tua, uix passus inter me & mortem intercessit. Et ait Ionathan ad Dauidem, Quidquid pro uoto desideras, faciam tibi. Respondit Dauid ipsi Ionathan, Ecce cras neomeniæ erunt, quum omnino deberem cum rege ad mēsam discumbere, tu uero dimittas me, ut abscondar in agro usq; ad uesperam tertiæ diei. Si pater tuus accurate de me perquisierit, dicas, 'Obnixē precatus est à me, ut ei liceat festinato ire in Beth Lehem ciuitatem suam, quoniam sacrificium gentilitium est ibi solenne toti familiæ. Si sic dixerit, Bene est, recte habent res serui tui. Quod si ira fuerit concitatus, plane non ueris apud ipsum consummatam esse malitiam. Hoc ergo beneficium præsta seruo tuo, quoniam in foedere DOMINI adduxisti seruum tuum ad te. Quod si est aliqua iniquitas in me, interfice tu me, quid enim ad patrem tuum me introduceres? Et dixit Ionathan, Absit à te, quoniam si cognouero consummatam esse malitiam patris mei, ut super te ueniat, an non [putas] q̃ tibi sim indicaturus? Et dixit Dauid ad Ionathan, Quis mihi 'indicabit? aut si dure responderit tibi pater tuus? Et ait Ionathan ad Dauidem, Age, egrediamur in agrum. Egressi q̃ sunt ambo in agrum: & dixit Ionathan ad Dauidē, DOMINVS deus Israel (si explorauero patrem meum cras iuxta hoc tempus, aut perendie, is q̃ beneuolum se erga Dauidem [ostēderit,] 'si non tum misero ad te, 'reuelaro q̃ tibi,) DOMINVS inquam faciat sic Ionathan, sic q̃ addat. Quod si uisum fuerit patri meo, ut te malis [afficiat,] id quoq; tibi reuelabo, dimittam q̃ te ut in pace abeas, sit q̃ DOMINVS tecum quemadmodum fuit cum patre meo. Si id non [præstitero,] 'nec mihi uiuo, nec mortuo beneficiū DOMINI præstiteris. Et si non [fecero] hoc, succidas beneficentiam tuam à domo mea perpetuò. Si inquam non [fecero] hoc, quum DOMINVS exciderit hostes Dauidis ē terra, excindat & Dauid Ionathan unā cū domo [sua,] requirat q̃ [id] DOMINVS de manu hostium Dauidis. Ad hæc iurauit Ionathan Dauidi, per dilectionē nēpe qua illum diligebat, (diligebat autem eum ut propriam animam,) & dixit ei Ionathan, Cras sunt neomeniæ, tu q̃ desideraberis, (uacabit enim locus in quo tu accumbere soles,) tertio autem die descendes continuo, uenies q̃ in locum ubi latita ueras die profecto, sedebis q̃ pone lapidem Asel, iaciam q̃ tres sagittas ad latus, iaciendo scilicet mihi ad scopum. Mittā deinde puerum, Vade 'quære iacula. Si igitur dixero ad puerū, En sagittæ à te [iacent] huc uersus, cape eum, & ueni, res enim tuæ saluæ sunt, & nihil est negotij, uiuit DOMINVS. Quod si sic dixero adolescētī, En sagittæ à te & ultra [promissæ iacent,] uade, quoniā amandauit te DOMINVS. Porro, uerbi quod ego & tu loquuti sumus, sit DOMINVS inter me & inter te [testis] perpetuò. Latuit ergo Dauid in agro, & factæ sunt neomeniæ, discubuit q̃ rex ut ederet panem. Sedebat autē rex in solio suo, quemadmodum aliās, in solio scilicet ad parietē, & surrexit Ionathan, sedebat q̃ Abner ad latus Sauli, uacauit q̃ locus Dauidis. Illo die nihil loquutus est Saul, cogitabat em̃, Fortē accidit ei quidpiam, ut non sit mūdus. Contigit autem crastino, hoc est, altero die post nouam lunam, ut uacaret locus Dauidis, diceret q̃ Saul ad Ionathan filium suum, Quare nō uenit filius Isai, nec heri ne hodie ad panem? Et respondit Ionathan Sauli, Obnixē precatus est à me Dauid, ut liceret ei ire in Beth Lehē, dixit enim, Dimitte me quæso, habet enim sacrificium familia nostra in ciuitate, & hoc ipsum mādauit mihi frater meus: si igitur hanc gratiam impetro apud te, sine quæso ut abeam, inuisam q̃ fratres meos: & hæc causa est cur non uenerit ad mensam regis. Incaluit autem natus Saulis contra Ionathan, dixit q̃ ad eum, Fili mulieris rebellis, an non id intelligo, te filium Isai elegisse, ut & te & matrem tuam ignominiose pudefacias? Nam cunctis diebus quibus filius Isai super terra uiuit, neq; tu firmaberis, neq; regnum tuum. Mitte igitur & adfer eum ad me, quoniam 'morti est obnoxius. Respondit autē Ionathan Sauli patri suo, & dixit ad eum, Cur occides? Quid fecit? lecit

^bEbr. Quid dixerit anima tua.

^cEbr. Postulando postulatus est.

^dEbr. Currere.

^eSi scilicet recte habeat, (est enim defunctiua oratio) aut si mansuete responderit.

^fFormula iurandi Ebraica.

^gEbr. Reuelauero auribus tuis.

^hQuidam enunciatim legunt, Non negabis mihi beneficentiam, siue dum uiuo, siue dum mortuus fuero, neq; excidas beneficentiam tuam à domo mea in eternū, etiam tum quum dominus hostes tuos exciderit, &c.

ⁱAlij, Adicit Ionathan adiurare Dauidem.

^kEbr. Inueni sagittas.

^lEbr. geminant hoc.

^mEbr. Si inueni gratiam in oculis tuis, clabar quæso.

ⁿEbr. Filius est mortis.

^oEbr. In ira furoris,
uel in calore nasi.

ergo Saul contra eum lanceā, ut eum transfigeret: animaduertitq; Ionathan quod omnino constitutum esset à patre suo, interficere Dauidem. Surrexit ergo Iona-
than à mensa uehementer iratus, neq; comedit panem altera die post nouam lus-
nam, erat enim dolore affectus propter Dauidē, et q; pater suus pudefecisset eum.
Mane factō egressus est Ionathan in agrum ad locum quem Dauidi constituerat,
eratq; puer paruus cum eo. Et ait ad puerum suum, Curre, & quære sagittas quas
ei aculor. Quumq; curreret puer, ipse sagittas traiebat ultra puerū. Veniente au-
tem puero ad locum sagittæ quā torquebat Ionathan, clamauit Ionathan post pue-
rum, & dixit, An nō sagitta ultra te est? Et rursum clamauit Ionathan post puerū,
Festina celeriter, ne stes. Colligēs ergo puer Ionathan sagittas, uenit ad dominum
suum. Porro puer nihil huius nouit, duntaxat Ionathan & Dauid rem nouerant.
Tradidit itaq; Ionathan arma sua puero qui cum eo erat, dixitq; ei, Vade, & fer in
ciuitatem. Et quum abiisset puer, surrexit Dauid à parte meridionali, cadēs q; pro-
nus in terrā, ter inclinat: & mutuo osculātes, fleuerunt quisq; corā altero, quousq;
Dauid plus fleret. Dixit ergo Ionathan ad Dauidē, Vade in pace, & quæ nos am-
bo iurauimus per nomen DOMINI hisce uerbis, DOMINVS sit inter me & inter te,
inter semen meum, & inter semen tuum, [firma sint] perpetuò. Surgēs igitur [Da-
uid] abiit, Ionathan uero ingressus est ciuitatem.

CAP. XXI.

David fuga elapsus
uenit in Nob, receptus
ab Ahimelech sacerdo-
te, postquam comedis-
set de panibus propo-
sitis, ad regem Achis transi-
git.

ET uenit Dauid in Nob ad Ahimelech sacerdotē. Ahimelech autem occurrens
Dauidi, obstupuit, dixitq; ad eum, Cur solus es tu, nemoq; tecū? Et ait Dauid
ad Ahimelech sacerdotem, Rex mādauit mihi quoddam negotium, dixitq; mihi,
Nemo quidquam rescīat huius rei, ob quam te amando, & quam tibi mandauī, ad
hæc pueris indicaui locum quendam certum. Nunc igitur quid habes in potestate
tua? Da mihi panes quinq; in manum meam, uel quidquid inuentum fuerit. Et re-
spondēs sacerdos Dauidi, ait, Non est panis laicus sub manu mea, sed duntaxat sa-
crum habeo panem: si seruati sunt pueri, præsertim à mulieribus. Respondit Da-
uid sacerdoti, & ait ad eum, Mulieres quidē reclusæ nobis fuerunt, tam heri quā
nudiustertius quum exirem, fueruntq; uasa puerorū sancta, & hic publicus mos
est, quanto uero magis hodie sanctificatur [panis] in uase? Dedit itaq; sacerdos sa-
crum [panem:] nec enim erat ibi panis alius quā panes facierum, qui erant amo-
ti à conspectu DOMINI, ut ponerentur panes recentes eo die quo illi amoueban-
tur. Erat autem ibidem quidam ex seruis Saulis eodem die detentus coram DO-

Leuit. 24.

^aVasa corpora intel-
ligit.

^bObscurus est locus,
alij aliter interpre-
tatur. Et hæc uia pol-
luta est, dicunt qui-
dam.

^cEbr. Calidi.

^dAlij legūt, in tibijs.

^eEbr. Posuit.

^fEbr. Gustum: capitur
autē pro habitu aut
gestibus corporis.

^gDefluo in actiua uo-
ce, ac transitiue usus
sum: est enim Ebr. eis
hiffel, ac si dixissent
deriuans.

Quū effugisset Dauid
in Adullā, uenit ad eū
fratres & cognati, qui-
bus Moabitico regi cō-
mēdatis, redit in Iudæā,
colligens ad se quadrin-
gentos uiros. Doeg pro-
dit et trucidat Iussu Sau-
lis Ahimelech cū ceteris
sacerdotibus. Abia-
thar seruatus ad Dauid
dem concedit.

^hEbr. Et collegerūt se.

MINO, cuius nomen erat Doeg, Aedomæus, præfectus præpotēs pastorum quos
habebat Saul. Ait autem Dauid ad Ahimelech, An nō est hic in manu tua lancea
aut gladius? gladium enim meum & arma mea non accepi in manum meam, nam
uerbis regis festinatum erat. Et dixit sacerdos, Gladius quidē Goliath Palestini,
quem tu trucidasti in ualle quercus, en inuolutus est uelo quodam post Ephod, si
illum uis tibi accipere, accipe, quia præter illum nullus alius hic est. Et ait Dauid,
Non est huic similis, da eum mihi. Et surgēs Dauid die illa, fugit à facie Saulis, ue-
nitq; ad Achis regem Gath. Dixerunt autem serui Achis ad eum, An non hic est
Dauid rex terræ? An nō huic canebāt in choris, huiusmodi uerbis, Percussit Saul
suos mille, & Dauid suos decē mille? Voluebat autem Dauid hæc uerba in cor-
de suo, & timuit ualde à facie Achis regis Gath. Et immutauit habitū suum in ocu-
lis eorum, simulauitq; se furere inter manus eorum, exarauitq; [unguibus] in ual-
uis portarum, defluens saliuam suam in barbam suam. Dixit itaq; Achis ad ser-
uos suos, En uidetis hominem uesane moris sese affliçantem, cur ergo indu-
xistis eum ad me? Num furiosis ego careo? ut adduceretis istum quoq; ut uesano-
rum more sese affliçaret? Num is ueniet in domum meam? CAP. XXII.

De panibus fa-
cierū uide Exo-
di 25. & Le-
uit. 24.
Matth. 12. 2

DAuid ergo inde abiens, effugit in speluncam Adullam. Audientes id fratres
eius, & uniuersa domus patris eius, illuc ad eū descenderunt, Confluxerūtq;
ad

ad eum omnes uiri afflicti, & quicunq; obæratî erant alieno ære, cuncti deniq; qui amaro erant animo, factusq; est eorum princeps. Habuit itaq; secum circiter quadringentos uiros. Et abiens inde Dauid in Mizpe Moab, dixit ad regem Moab, Egrediatûr quæso pater meus & mater mea ad uos, donec sciam quid facturus sit mihi deus. Et duxit eos in conspectum regis Moabitici, habitaueruntq; cum eo cunctis diebus quibus Dauid fuit in arce. Dixit uero Gad propheta ad Dauidem, Noli desiderare in arce, age, proficiscere in terram Iuda. Abiens ergo Dauid, uenit in syluam Hareth. Audiuit autem Saul^b prodissse Dauidem, uirosq; qui cum eo erant. Saul autem sedebat in Gibeâ subter arborem in Rama, habens lanceam suam in manu sua, & cuncti serui sui stabant iuxta eum, dixitq; Saul ad seruos suos qui eum circumstant, Auscultate obsecro filij Iemini, num dabit filius Isai omnibus uobis agros & uineas, & constituet omnes uos tribunos & centuriones? Quandoquidē cōspirastis uos omnes cōtra me, nec est qui reuelet^c auribus meis q; & filius meus [scelus] pepigerit cum filio Isai: nemo insuper ex uobis est quem id mecum male habeat, quicq; indicet mihi q; filius meus excitauit seruum meum contra me, ut struat insidias, quemadmodum hodie [uidere est.] Respondens Doëg Aedumæus, (qui & ipse stabat inter seruos Saulis,) dixit, Vidi filiū Isai uenientem in Nob ad Ahimelech filium Ahitob, qui consuluit pro eo DOMINVM, deditq; ei com meatū, dedit ei insuper gladium Goliath Palestini. Mittens autem rex, ut accerferent Ahimelech filium Ahitob sacerdotem, & omnem domū patris eius, sacerdotes uidelicet, qui erant in Nob: ueneruntq; omnes ad regem. Tunc dixit Saul, Audi quæso fili Ahitob. Et dixit, En^d adsum domine. Et ait ad eum Saul, Quare conspirastis aduersum me, tu & filius Isai, in hoc q; dedisti ei panem & gladium, consuluistiq; pro eo deum, ut insurgeret aduersum me, strueretq; insidias, ut hodie [est uidere.] Respōdit Ahimelech regi, & ait, Et quis est inter omnes seruos tuos fidelis ut Dauid, qui & gener regis est, qui ad iussa^e tua recessit, indytusq; est in domo tua? Nū hodie [primum] cœpi pro eo consulere deum? Absit hoc à me, ne imputet rex rem [hanc] seruo tuo in uniuersa domo patris mei, nihil enim sciuit seruus tuus de toto isto negotio nec paruum nec magnum. Et ait rex, Omnino morieris Ahimelech, tu & omnis domus patris tui. Dixitq; rex ad^f emissarios qui stabant iuxta eum, Circundate [illos,] & interficite sacerdotes DOMINI, quoniam & illorum^g manus est cum Dauide, & quum cognoscerent ipsum fugisse, non reuelarunt id^h mihi. At serui regis noluerunt inferre manus suas, ut irruerent in sacerdotes DOMINI. Tunc ait rex ad Doëg, Verte tu, & irruere in sacerdotes. Et uersus Doëg Aedumæus, irruit in sacerdotes, interfecitq; eodem die octogintaquinque uiros, ferentes Ephod lineum. Ipsam quoq; Nob percussit gladio, tam uiros quàm mulieres, infantes quoq; & lactentes, boues & asinos, p̄cudes quoq; gladio. Seruatus est autem filius unus Ahimelech filij Ahitob, Abiathar, fugitq; post Dauidē. Et nunciavit Abiathar Dauidi quomodo Saul occidisset sacerdotes DOMINI. Et ait Dauid ad Abiathar, Sciebam eo die quum illic esset Doëg Aedumæus, q; certissime esset nunciaturus Sauli, egoⁱ occasio fui omnium interfectoꝝ ex domo patris tui, mane apud me, ne metuas, quicunq; enim animā meam quæsierit, animam quoq; tuam quæret, nam apud me custoditus eris.

CAPVT XXIII.

Nunciauerunt autem Dauidi dicentes, En Palestini oppugnant Keilam, & diripiunt horrea. Consuluit ergo Dauid DOMINVM, dicens, Vadāme & percutiam Palestinos istos? Et DOMINVS respondit Dauidi, Vade, tu percuties Palestinos, liberabisq; Keilam. Et dixerūt uiri qui erant cum Dauide ad eum, Ecce nos hic in Iuda metuimus, quanto magis si Keilam profecti fuerimus ad exercitum Palestinorū? Dauid secundo consuluit DOMINVM. Responditq; ei DOMINVS, & dixit, Surge, descende in Keilam, dabo enim Palestinos in manum tuam. Abijt ergo

^bEb. Quod notus est factus.

^cEbr. Etiam.

^dEbr. Auri meæ.

^eEb. Reuelet aurē meæ.

^fEbr. Ecce ego domine.

^gEbr. De auditu tuo.

^hEbr. Cursores.

ⁱManus pro consilio, auxilio.

^jEbr. Auri meæ.

^kNon quod tum ferrent cū interficerentur, sed quod esset in ea etate, eoq; ordine ut ferre possent, hoc est, ut ministraret in sacerdotio domini.

^lEbr. Ego circuiui in omni anima domus patris tui.

^mDavid cum seruasset Keilam, ipse quoq; per dominū ē manu Saulis liberatur. Ionathan eum consolatur & cōfortat, Ziphæi produnt.

^aEbr. Viri.

David & milites eius in Keilam, pugnavitq; cōtra Palestinos, & abegit pecora eorum, & percussit eos cæde magna, servavitq; David ciues Keila. Quum autem Abiathar filius Ahimelech fugisset ad Davidem in Keilam, contigit ut & Ephod in manu eius descenderet. Nūciatū est ergo Sauli Davidem uenisse in Keilam,

^bEbr. Fecit audire.

& ait Saul, Tradidit eum deus in manu mea, quoniam conclusus est, quum scilicet uenit in ciuitatem ualuis & uectibus [munitam.] Saul ergo [per præcones] ^bconuocauit uniuersum populū ad præliū, ut descenderent in Keilam, obsidioneq; cingerent Davidē militesq; eius. Animaduertens autem David q; Saul contra eum meditaretur malū, dixit ad Abiathar sacerdotem, Applica Ephod. Aitq; David,

^cEbr. Querat.

DOMINE deus Israelis, seruus tuus certo audiuit q; Saul conetur uenire cōtra Keilam, ut perdat ciuitatem propter me, tradētnē ciues Keilæ me in manum eius: Descendētnē Saul, quemadmodum audiuit seruus tuus: DOMINE deus Israel, indica quæso seruo tuo. Et dixit DOMINVS, Descēdet. Dixitq; David, Tradētnē ciues Keilæ me & milites meos in manū Saulis: Et respondit DOMINVS, Tradent. Surrexit ergo David & milites eius ferme sexcenti uiri, & egressi sunt de Keila, profectiq; sunt quocunq; proficiscebantur. Quumq; nūciatū esset Sauli Davidē ē Keila effugisse, ^ddestitit ab expeditione. Manebat autē David in deserto in arcibus,

^eEbr. Cessauit exire.

habituatq; in monte in deserto Ziph, & quærebat eum Saul cunctis diebus, sed non tradidit eum deus in manū eius. Videns itaq; David q; egressus esset Saul, quærereturq; animam eius, manebat ipse David in deserto Ziph in sylua. Confurgens autem Ionathan filius Saulis, profectus est ad Davidem in syluam, confirmauitq; manum eius in deo, dixitq; ad eum, Ne metuas, quoniam non deprehendet te manus Saulis patris mei, & tu quidem regnabis super Israele, & ego ero à te secundus, & hoc certū esse nouit pater meus. Pepigeruntq; ambo isti fœdus coram DOMINO. David autem mansit in sylua, & Ionathan rediit in domū suam. Ascenderunt autem Ziphæi ad Saulem in Gibeā, dicentes, An non David sese occultat apud nos in arcibus in sylua, quæ est iuxta collem Achila, qui est à dextra deserti?

^fEbr. iuxta omne desiderii anime tue.^gEbr. Benedicēti.

Descende igitur o rex, poteris enim pro omni uoto tuo descendere, nos uero trademus eum in manū regis. Dixitq; Saul, Laudandi uos à DOMINO, q; uos mei miseret: ite quæso, & adhuc apparate, animaduertite & uidete locū eius in quo fuerit pes eius, & quis uiderit eum ibi, mihi enim dictū est, eum esse uehementer callidum. Considerate ergo, & rescite omnia latibula in quibus sese abscondit, tunc redite ad me, ad scertū [tempus,] & ibo uobiscū: si in terra fuerit, scrutabor eum per omnia ^hmillia Iuda. Surgentes illi abierunt in Ziph ante Saulem, David uero & milites eius erant in deserto Maon, in planitie quæ est ad dexteram Iesimon. Profectus est & Saul cum uiris suis ad quærendum: & nunciauerunt Dauidi, hinc descendit in petram, habituatq; in deserto Maon. Quod cum audisset Saul, insequutus est Davidem in desertū Maon. Ibat itaq; Saul ex latere montis uno, & David cum uiris suis in latere montis altero, festinauitq; David præcipitanter ut effugeret ante Saul, sed Saul & uiri eius cingebant Davidem & milites eius ut eos apprehenderent. Venit autem nuncius ad Saulem, dicens, Illico ueni, quoniam impetu quodam irruerūt Palestini in terram. Versus ergo Saul ab insequutione Davidis, profectus est obuiam Palestinis: ob hoc nomen adeptus est locus ille Sæla Hamahelekoth. Tunc ascēdit David, & habitauit in arcibus En Gedi. CA. XXIII.

ⁱAlij legunt, cum certo responso, hoc est, quū res firma est certa.

^kErant tribus in chiliades sub tribunis distributæ.

^lPetra diuisionis.

David cum posset Saulem occidere, uita eum donat, exemplū est quo modo cū hostibus agendum, & quanta potētia deus suos seruet.

^mEbr. Virorum.

ⁿEbr. Ut tegetet pedes suos, quæ periphrasi Ebræi honeste opus naturæ circumloquuntur.

^aContigit uero quū Saul reuerteretur ab insequutione Palestinorū, ut nunciant [quidam] ei, dicentes, En David est in deserto En Gedi. Assumptis igitur tribus millibus delectorū ^omilitum ex omni Israele, Saul abiit, ut inuestigaret Davidem & uiros eius in summitatibus rupium quas conscendunt rupicaprae. Veniens itaq; ad septa ouium in itinere, ubi est spelunca, quam ingressus est Saul ^pexonerandi uentris gratia, David autem & milites sui in lateribus speluncæ sedebant.

bant. Dixerunt ergo uiri Davidis ad eum, En hic est dies de quo loquutus est ad te DOMINVS, Ecce ego trado hostes tuos in manus tuas, faciesque ei quod uisum fuerit tibi. Surgens autem David, clam abscondit alam paludamenti quod habebat Saul. Post hoc reprehendit Dauidem cor suum, quod abscondisset alam [paludamenti] Saulis, dixitque ad uiros suos, Seruet me DOMINVS, ne rem istam designem contra dominum meum Messiam DOMINI, ut scilicet inferam ei manum, est enim unctus DOMINI. Auulsit itaque David milites suos uerbis, nec permisit ut insurgerent contra Saulem. Porro Saul surgens est spelunca, abiit itinere [suo.] Post haec surrexit & David, & egressus est spelunca, clamauit post Saulem hisce uerbis, Domine mi rex. Et quum Saul respexisset, David inclinato uertice pronus sese incuruat. Dixitque David ad Saulem, Cur audis uerba hominum qui ita loquuntur, ecce David quaerit malum contra te? En hodie uiderunt oculi tui, quod DOMINVS hodie te in manum meam in ipsa spelunca tradiderit: & fuerunt quidem qui dicerent ut te occiderem, at parcitum est tibi: dixi enim, Non inferam manum meam domino meo, quandoque quidem unctus DOMINI est. Vide pater mi, uide quoque alam paludamenti tui in manu mea, abscondi enim alam paludamenti tui, nec tamen te occidi: cognosce igitur & uide quod nihil mali molior, nihil prauaricationis, nihil in te pecco: tu uero uenaris animam meam, ut tollas eam: iudicet DOMINVS inter me & te, uindictamque me DOMINVS a te, ut manus mea in te non sit. Quemadmodum ueteri prouerbio dicitur, Ab impijs egreditur impietas: manus itaque mea non sit in te. Post quem egressus est rex Israelis: aut quem demum persequitur? [nimirum] mortuum canem, & spulicem aliquem. Sit igitur arbiter DOMINVS, & iudicet inter me & te, ipse inspiciat, & agat causam meam, liberetque me e manu tua. Factum est autem quum David compleisset loqui haec uerba ad Saulem, ut Saul diceret, An non haec uox tua fili mi David? Sublataque uoce sua Saul fleuit, & dixit ad Dauidem, Tu es me iustior, retribuisti enim mihi bonum, quum ego te malis affecerim: & tu quidem hodie satis indicasti quanta bonitate sis me prosequutus, quod me, quum DOMINVS me in manum tuam conclusisset, non interfeceris. Etenim, quis deprehenso hoste suo, incolumem eum abire permittit? DOMINVS rependat tibi bonum pro isto die, quo mihi benefeceris. Equidem scio quod certissime regnaturus sis, quodque firmum futurum sit regnum Israelis in manu tua: iura igitur mihi per DOMINVM, ne excindas semen meum post me, neque deleas nomen meum de domo patris mei. Iurauit itaque David Sauli, abiit Saul in domum suam, sed & David atque milites sui ascenderunt in arcem. CA. XXV.

Mortuus est autem Samuel, & congregati sunt omnes Israelitae, & planxerunt eum, sepelientes eum in domo sua in Rama. Surgens autem David abiit in desertum Paran. Eterat uir quidam in Maon, cuius operae fuerunt in Carmelo, eratque uir ille praepotens, habens ouium tria millia, milleque capras. Factumque est ut oues suas tonderet in Carmel. Porro nomen illius uiri erat Nabal, & nomen uxoris suae Abigail: fuitque mulier illa claro ingenio, & uenusta forma. Uir autem erat durus, & malis studiis praeditus, eratque Calebiter. Audiuit itaque David in deserto, quod Nabal tonderet oues suas, misit ergo David decem pueros, & ait ad pueros ipsos, Ascendite in Carmel, & uenientes ad Nabal, salutabitis eum meo nomine, dicitisque, Vitam, pacem & incolumitatem [optamus] & tibi & domui tuae, omnibusque quae habes. Audiui igitur quod tonfores habeas, nunc autem pastores quos habes fuerunt apud nos, quos nunquam ignominia affecimus, neque illis quidquam defuit cum etis diebus quibus fuerunt in Carmel, interroga pueros tuos, qui id indicabunt tibi, inueniant hi pueri gratiam in oculis tuis, quandoquidem opportuno tempore uenimus, da obsecro, quidquid deprehenderit manus tua, seruis tuis, & filio tuo Dauidi. Quumque uenissent pueri Davidis, loquuti sunt ad Nabal omnia uerba ista nomine Davidis, & siluerunt. Et respondens Nabal seruis Davidis, ait, Quis est David?

^aEbr. Factum est post
sic, ut cor ipsum Da
uidem percuteret.
^bEbr. Absit mihi a do
mino ut faciam.

^aEbr. Hominis loque
tis.

^aEbr. Quod in manu
mea non est malum &
prauaricatio.

^aEbr. Pulicem unum.

^aEbr. Bonam uiam ire
permittit.

Describitur mors Sa
muelis, & historia de
Nabal & Abigail.
^aVel, cuius opus fuit
in Carmelo, sin ge
w arb. Potest etiam lee
gi, Opus eius in ferti
litate agri, aut cultu
ra. Nam Carmel cul
tum agrum significat.
^bCarmel uidetur hic
esse nomen oppiduli
in Iudea, non montis
in Galilea.

^bEbr. Valde magnus.

^aEbr. Queretis nomi
ne meo ad pacem, &
dicitis, Sic ad uita et
tibi pacem, & domui
tuae pacem, & omni
bus quae tibi pacem.

^bEbr. Quonia ueni
mus bono die: uel, ue
nimus auspicio.

^aEbr. Et quiescerunt.

Messias, Chris
tus, unctus.

Proverbia.

Eccl 45. d

y 2

^aAqua in genere pro
omni potu: species
pro genere.
^bEbr. Maſtatū meū.

^bEbr. Et aſcenderūt
poſt Dauidem.

^cEb. Boni fuerunt no
bis ualde.
^dVel, nihil amiſi-
mus.

^eEb. Filius eſt Belial,
de loquendo ad eum.

^fEbr. Factas.

^gSaim meſuræ ſpe-
cies, Latini ſata dice-
re cogūtur: niſi Saim
Ebraicā uocem ſerua-
re malis.

^hEbr. Ego uenio poſt
uōs.

ⁱHæc uerba uidetur
indignabūdas Dauid
loquutus eſſe legatis
reuerſis, uel ſortas
in itinere ad ſeruos,
ut ipſa Abigail audie-
rit.

^jEbr. Ad mēdacium.

^kEb. Vt nomen eius,
ſic ipſe.

^lEbr. Ne uenires in
ſanguine.

^mAlij legunt, manus
tua ſaluē adfert tibi.

ⁿEb. Qui ambulāt ad
pedes domini mei.

^oEbr. A diebus tuis.

^pEb. Benediſtus gu-
ſtus tuus, & benedi-
ſta tu. Capiūt autem
guſtum pro habitu to-
tius corporis in ſer-
mone, forma, dexteri-
tate, &c.

^qEb. Quo minus ue-
nire in ſanguine.

& quis eſt filius Iſai? multi ſunt hodie ſerui qui ſeſe ab heris ſuis abrumpunt, num
acciperem panem meum, aquas meas, & obſonium meum quod maſtaui tonſo-
ribus meis, & darem uiris qui unde ſunt nesciam? Verſi igitur pueri Dauidis itine-
nere ſuo, redierunt, & uenientes indicarunt ei omnia uerba iſta. Et ait Dauid ad ui-
ros ſuos, Accingat quiſq; gladium ſuum. Et accincti ſunt ſinguli gladio ſuo, ſed &
Dauid accinctus eſt gladio ſuo, & ſequuti ſunt Dauidem ferme quadringenti ui-
ri, ducenti autem manſerunt apud impedimenta. Porro puer quidam ex [reli-
quis] pueris indicauit Abigail uxori Nabal hiſce uerbis, En miſit Dauid nuncios
ex deſerto ſalutatum herum noſtrū, qui inuectus eſt in eos. Homines uero illi ma-
gno uſui nobis fuerunt, nec nos pudefecerunt, neq; defuit nobis quidquam cun-
ctis diebus quibus conuerſati ſumus cum eis: dum fuimus in agro, fuerunt nobis
uice muri & nocte & interdiu, cūctis diebus quibus cum eis oues pauimus. Nunc
igitur delibera & deſpice quid facias, nam malum plene conceptū eſt cōtra herum
noſtrum, & contra uniuerſam domū eius. Et ipſe perditus homo eſt, nec ſana ra-
tione præditus, ita ut nemo cum illo uel loqui audeat. Feſtinās ergo Abigail, ac-
cepit ducētos panes, duos utres uini, quinque oues paratas, & quinque ſata toſti far-
ris, centum denique ligaturas uuarum paſſarum, & ducentas maſſas ficuum, & im-
poſuit [illa] aſinis, & ait ad pueros ſuos, Præcedite faciem meam, en ego uos ſe-
quar: marito autem ſuo Nabal non indicabat. Et conſcenſo aſino, deſcendit clām
per montem: & en Dauid & milites eius deſcendebant ei obuiam, ipſaq; obuia fa-
cta eſt illis. Dixerat autē Dauid, Profecto uanū eſt q̄ cuſtodiui omnia quæ ha-
bet ille in deſerto, ut nihil deſideratū ſit ex omnibus quæ habet, & is rependit mihi
malum pro bono: ſic faciat deus hoſtibus Dauidis, ſicq; addat, ſi ad maututā uſq;
mingentem ad parietem reliquū fecero ex omnibus quæ habet. Quūq; Abigail
uidiſſet Dauidem, ilico deſcendit ab aſino, procidensq; prona corā Dauide, incur-
uauit ſe ad terram: procidens inquā ad pedes eius, dixit, Mi domine, in me ſit hæc
iniquitas, ſine loquatur famula tua in auribus tuis, & audi uerba ancillæ tuæ. Ne
ponat quæſo dominus meus cor ſuum contra uirū iſtum Belial, contra Nabal in-
quam, nam nomini ſuo reſpondet: Nabal eſt nomen eius, & ſtultitia eſt cum eo:
ego uero ancilla tua non uiderā pueros domini mei quos miſeras. Nunc ergo mi
domine, uiuit DOMINVS, & uiuit anima tua, en prohibuit te DOMINVS, ne eoſq;
erumperes, ut ſanguinem funderes, ſeruauitq; tibi manū tuam. Sint igitur quem-
admodū Nabal hoſtes tui, & quicunq; machinantur domino meo malum. Nunc
igitur donū hoc quod attulit famula tua domino meo, detur pueris qui a pedibus
ſunt domini mei: remitte obſecro tranſgreſſionem famulæ tuæ, nam omnino do-
mum firmā faciet DOMINVS domino meo, nam dominus meus bella gerit DOMI-
NI, nihil mali hætenus dum uixiſti, inuentum eſt in te. Inſurgat licet homo ut te
perſequatur, inſidieturq; uitæ tuæ, erit tamen anima domini mei ligata in faſciculo
uiuentiū cum DOMINO deo tuo, animā uero hoſtium tuorum ei aculabitur in me-
dia uola fundæ. Quumq; DOMINVS proſequutus fuerit dominū meum omni bo-
nitate, quemadmodū tibi pollicitus eſt, præceperitq; ut dux ſis ſuper Iſraelem, non
erit tibi domino meo hoc in uacillationē, & offendiculum cordis, ut ſcilicet effun-
deres ſanguinē abſq; cauſa, ut dominus meus ſe ſeruet: quumq; benefecerit DOMI-
NVS domino meo, memineris ancillæ tuæ. Et ait Dauid ad Abigail, Laudan-
dus DOMINVS deus Iſrael, qui effecit ut mihi hodie obuiam uenires. Gratiam ha-
beo moribus tuis [feſtiuiſſimis,] tibiq; beneficium debeo, quæ me hodie coërcuiſti
quo minus ſanguinē funderem, liberaremq; me manu mea. Etenim, uiuit DOMI-
NVS deus Iſrael, qui prohibuit me ne malo te afficerem: nam ſi non feſtināſſes, ue-
niſſesq; mihi obuiam, uſq; ad maritima non factus fuiſſet reliquus ipſi Nabal min-
gens ad parietem. Suſcepit ergo Dauid de manu eius quod attulerat ei, ſimulq;
dixit

dixit ei, Ascende in pace in domū tuam, en exaudiui uocem tuam, suscepiq; faciem tuam. Venit itaq; Abigail ad Nabal, & en habebat is conuiuiū in domo sua ueluti conuiuium regium, & cor ipsius Nabal erat hilare in ipso, eratq; satis ebrius: ipsa uero non indicabat ei quidquam, nec paruum nec magnū usq; ad lucem posterī diei. Factum est igitur mane, quum Nabal uinum[†] cōcoxisset, retulit ei uxor eius negotium illud, emortuumq; est cor eius in ipso, ut fieret tanquam lapis. Post decē deinde dies percussit DOMINVS ipsum Nabal, ut moreretur. David autem quum audiret mortuum esse Nabal, ait, Laudāus DOMINVS, qui uindicauit causam opprobrii mei de manu Nabal, & seruū suum prohibuit à malo, rependitq; malitiam Nabal DOMINVS in caput ipsius. Misit insuper David, loquutusq; est cum Abigail, ut acciperet eam sibi in uxorem. Venientes itaq; serui Davidis ad Abigail in Carmel, loquuti sunt cum ea in hanc sententiam, David misit nos ad te, ut ducat te sibi uxorem. Quæ surgens pronā sese incuruat, dicens, Ecce sit ancilla tua famula, ut lauet pedes seruorum domini mei. Illico ergo surgens Abigail, inscendit asinum, sequutæq; sunt uestigiū eius quinq; puellæ eius, ipsa autem sequuta est nūcios Davidis, & facta est ei uxor. Sed & Ahinoam duxit David de Iesreel, fueruntq; ambæ uxores eius. Saul enim dederat Michal filiam suam Davidis uxorem, Phalti filio Laïs, qui fuit de Gallim.

CAP. XXVI.

Ziphæi uenerunt ad Saulem in Gibeā, dicentes, An non David abdidit sese in colle Hachila, quæ est è regione deserti? Surgens igitur Saul, descendit in desertum Ziph, habens secum tria millia uirorum delectorum ex Israele, ut quæreretur Davidem in deserto Ziph. Et castrametatus est Saul in colle Hachila, qui est è regione deserti iuxta uiam. David autē manebat in deserto, uiditq; q; Saul insequeretur eum in desertū. Misit igitur David exploratores, intellexitq; Saulem ad certum [negotium] uenisse. Et surgens David, uenit ad locum ubi Saul castra posuerat, uiditq; David locū in quo dormiuit Saul & Abner filius Ner imperator exercitus eius. Saul autem dormiebat intra uallum, populus uero in castris erāt circum eum. Et respondens David, ait ad Ahimelech Hithæum, & ad Abisai filium Zeruiā fratrem Ioab in hæc uerba, Quis descendet mecum ad Saulem in castra? Et dixit Abisai, Ego descendā tecum. Venit itaq; David & Abisai ad populū noctu, & ecce Saul dormiēs iacebat intra uallum, & lancea eius fixa erat in terra ad caput eius, Abner autem & populus iacebant circū eum. Ait ergo Abisai ad Davidem, Tradidit deus hodie hostem tuum in manum tuam, sine obsecro ut uno ictu defigam eum lancea in terram, nec iterem. Dixit autem David ad Abisai, Ne interficias eum, quis enim impune manū suam inferret unctō DOMINI? Addiditq; David, Viuit DOMINVS, nisi DOMINVS percutiat eum, aut dies eius ueniat ut obeat, aut in prælium descendens intereat, seruet me DOMINVS, ne manum meam inferam unctō DOMINI: quin lanceam quæ ad caput eius est accipe, & urceum aquarium, & abibimus. Tulit itaq; David lanceam & urceū aquarium de capite Saulis, & abierunt illi, nemine uidente, nemine id aduertēte, nemineq; euigilante, quoniam omnes dormiebant, nam grauissimus sopor à DOMINO in eos irruerat. Et transiens David in ulteriorem locū, stetit in uertice montis eminus, existente multo spatio inter eos, & clamauit David ad populum, & ad Abner filiū Ner, in hæc uerba, Nihil respondes Abner? Respondit Abner, & dixit, Quis es tu, qui clamas ad regem? Et dixit David ad Abner, An nō uir es tu? & quis similis tui in Israele? Cur igitur non custodiuiisti dominum tuum regem? ingressus enim est quispiam ex populo, ut perderet dominum tuum regem: hoc omnino bonum nō est quod fecisti: uiuit DOMINVS, digni estis extremo supplicio, q; non custodiuiisti dominum uestrū, nempe unctum DOMINI. Nunc igitur uide ubi sit lancea regis, & uas aquarium, quæ ad caput eius erant. Et cognoscens Saul uocem Davidis, ait, An

[†]Ebr. Cū uinum exisset à Nabal.

^A Ziphæi prodant Davidem Sauli. David uenit in castra Saulis, quæ potuisset eum occidere, parcat ei & accepta lancea eius ac scypho, abiit.

^B Ebr. Absit mihi coram domino.

^C Ebr. Ibinus nobis.

^E Ebr. Filij estis mortui.

non hæc uox tua est fili mi David? Et dixit David, Vox mea est domine mi rex. Et ait, Quare dominus meus sic persequitur seruū suum? quid enim designauit? quid uero mali est in manu mea? Nunc ergo audiat queso dominus meus rex uerba serui sui. Si DOMINVS incitat te contra me, odoretur sacrificiū placatorium: si autem filij hominum, execrati sint in conspectu DOMINI, nam eijciunt me hodie, ne confociare me possim hæreditati DOMINI, in hoc quod dicunt, Vade cole deos alios. **D** Ne itaq; cadat sanguis meus in terrā coram DOMINO, quoniam egressus est rex Israelis, ut pulicem unum querat, perinde ac si quis perdicem in montibus persequatur. Et dixit Saul, Peccaui, reuere te fili mi David, nihil mali tibi ultra inferam, eo q; anima mea pretiosa hodie fuerit in oculis tuis, en stulte egi, & erraui admodum ualde. Et respondens David, ait, En lancea regis, transeat unus ex pueris & tollat eam, DOMINVS autē rependat unicuiq; iuxta iustitiā suam, & iuxta fidē suam, quoniam tradiderat te DOMINVS hodie in manū meam, ego uero nolui manum meam inferre uncto DOMINI: & ecce quemadmodum anima tua hodie magnifica fuit in oculis meis, sic magnifica sit anima mea in oculis DOMINI, qui eripiat me ex omni afflictione. Et dixit Saul ad Davidē, Laude dignus es tu fili mi David. Et facies, & omnino perficies. David autem abiit itinere suo, & Saul in locum suum reuersus est.

^oEbr. Benedictus.

^oDavidi, quum uenisset ad Achis regē, Sicelek traditur.

CAP. XXVII.

COGITAUIT autem David in corde suo, Incidam una dierum in manum Saulis, ideo nihil mihi consultius, quā ut fuga euadam in terram Palestinorum, ut Saul à me absistat, neq; ultra me per omnes terminos Israelis inuestiget, effugiāq; manus eius. Surgens itaq; David, transiit ipse & sexcenti uiri qui cum ipso erant, ad Achis filiū Maach regem Gath. Et habitauit David apud Achis in Gath, ipse & milites eius, quisq; cum domo sua: sed & duæ uxores eius, Ahinoam Iesreelitidis, & Abigail Carmelitis, uxor scilicet ipsius Nabal. Nūciatumq; est Sauli q; David fugisset in Gath, nec ultra inuestigauit eum. Dixit autē David ad Achis, Si nunc inueni fauorem in oculis tuis, detur mihi locus in aliqua urbe in agro, ut ibidē habitem: cur enim habitaret seruus tuus tecum in urbe regia? Dedit itaq; ei Achis in die illa Ziklag, hinc Ziklag facta est regum Iuda usq; in hunc diem. Fuit uero numerus dierum quibus cōmorabatur David in agro Palestinorum, quatuor ^omens ses & dies aliquot. Ascendit autem David & milites eius, & irruperunt in Gessuræos, Girsæos, & Amalekitas: hæ enim [gentes] iam olim regionē istam incoluerant, ubi itur in Sur usq; ad terram Aegypti. Et percussit David regionē, non permisit uiuere nec uirum, nec mulierē: abegit quoq; oues & boues, asinos atq; camelos & uestes, & reuersus uenit ad Achis. Et ait Achis, Vbi fecistis hodie ^oimpressionem? Et dixit David, Ad Meridiem Iuda, & ad Meridiem Ierahmeel, & ad Meridiem Kenai. Nec uirū, nec mulierē uiuos seruabat David, ut induceret in Gath: hoc nempe consilio, Fortē annuntiarent de nobis [aliquid,] dicendo, Sic fecit David, & hic mos eius erat omnibus diebus quibus cōmorabatur in regione Palestinorum. Et credidit Achis ipsi Davidi, cogitans, Omnino sordet illi gens sua Israelitica, eritq; seruus meus perpetuū.

^oQuidā tamim dies pro annis exponunt, & sic legūt, anno & quatuor mensibus.

^oAlij legūt, hodie ne fecistis impressionē?

^oEbr. Dicendo.

David ab Achis exercitui præficitur, Samuel ab impio rege incantamentis euocatur.

CAP. XXVIII.

CONTIGIT ut in diebus illis Palestini congregarent turmas suas, exercitūq; [conscriberent,] ut pugnarent contra Israelitas. Dixit ergo Achis ad Davidē, Persuasissimum hoc tibi esto, quod mecum egressurus sis in prælium, tu & uiri tui. Et ait David ad Achis, Cognosces ergo & tu quid facturus sit seruus tuus. Rursumq; dixit Achis ad Davidem, Ponam igitur te custodem capitis mei cunctis diebus. Porro Samuel mortuus erat, planxerantq; eum omnes Israelitæ, sepelierantq; eum in Rama ciuitate sua. Et Saul eiecerat ē terra pythones & diuinos. Cōgregati igitur Palestini, uenerunt & castrametati sunt in Sunem, cōgregauitq; & Saul uniuersum Israelem, & castrametati sunt in Gilboa. Videns autem Saul castra Palestinorum,

rum timuit, & expauit cor eius supra modū. Quūq̃ Saul cōsulisset DOMINVM, nō respondit ei DOMINVS, neq̃ per somnia, neq̃ per Vrim, neq̃ per prophetas. Dixit ergo Saul ad seruos suos, Quærite mihi mulierem quæ habeat pythonem, ut uadam ad eam, scisciterq̃ ex ea. Et dixerūt serui eius ad eum, Ecce est mulier in Endor, quæ spiritū habet pythonis. Saul ergo cōmutato habitu, indutus est alijs uestimentis, abijtq̃ ipse & duo uiri cum eo, ueneruntq̃ ad mulierem illam noctu. Et ait, Diuina mihi quæso in pythone, & fac mihi ascendere quem dixero tibi. Et ait mulier ad eum, En tu nosti quid fecerit Saul, quomodo exciderit e terra pythones & diuinos, cur ergo tullaqueum tendis uitæ meæ, ut me mortis periculo exponas? Et iurauit ei Saul per DOMINVM, dicēs, Viuit DOMINVS, si quid culpæ tibi hac ex re imputetur. Et dixit mulier, Quem euocabo tibi? Respōdit, Euoca mihi Samuelem. Et uidens mulier Samuelem sublata uoce clamauit, dixitq̃ mulier illa ad Saulem hæc uerba, Cur fefellisti me? tu em̃ es Saul. Et ait ad eam rex, Ne metuas: quid uidisti? Dixit mulier ad Saulem, Deos uidi ascendētes de terra. Qui dixit ei, Quæ est forma eius? Et dixit illa, Vir senex ascendit, isq̃ amictus est pallio. Intellexit autem Saul q̃ Samuel esset, inclinauitq̃ pronus, & procidit. Dixit autē Samuel ad Saulem, Cur inquietū me reddidisti ut me reduceres? Et dixit Saul, Valde sum anxius, nam Palestini pugnāt contra me, & deus recessit à me, nec ultra respondet mihi, neq̃ per manus prophetarum, neq̃ per somnia, & euocaui te, ut ostendas mihi quid sim factururus. Et ait Samuel, Et quare me interrogas, quum DOMINVS à te recesserit, factusq̃ sit hostis tuus? Et DOMINVS quidem fecit quemadmodū loquutus est in manu mea, & scidit DOMINVS regnum de manu tua, deditq̃ illud proximo tuo Dauidi. Quandoquidem enim non obediisti uoci DOMINI, nec perfecisti iram furoris eius in Amalek, idcirco fecit tibi DOMINVS hodie rem istam. Tradetq̃ DOMINVS Israelem tecum in manum Palestinorum, & cras tu & filij tui mecum erunt: sed & castra Israelitica tradet DOMINVS in manum Palestinorum. Et ilico corruit Saul in terram quantus quantus erat, timuitq̃ uehemēter à uerbis Samuelis, ut nullum robur esset amplius in eo, tota enim die totaq̃ nocte nihil comederat. Veniens autē mulier ad Saul, uidensq̃ eum uehemēter territum, ait ad eum, Ecce obediuit famula tua uoci tuæ, & deuoui uita meam, audiuiq̃ uerba tua quæ ad me loquutus es, audi igitur & tu obsecro uocem ancillæ tuæ, proponā tibi buccellam panis, ut comedas, ut sit in te robur, ut uia tua proficiscaris. Qui renuēs ait, Non edam. At serui eius simul cum muliere flagitando effecerunt ut obtemperaret eis. Surgens itaq̃ de terra, sedit super lectum. Habuit autē mulier illa domiuitulum pinguem, quem ilico mactauit, acceptaq̃ farina, subegit, coxitq̃ ex ea azymos panes, attulitq̃ ante Saul & ante seruos eius. Et quum comedissent, surrexerūt, & profecti sunt nocte illa.

CAP. XXIX.

Congregatis itaq̃ Palestinis cū uniuersis copijs suis in Aphek, Israelitæ castra metati sunt in Ain, quæ est in Iesreel. Porrò principes Palestinorum incedebāt per centurias & chiliades. Dauid & milites eius incedebāt in posteriori [agmine] cum Achis. Dixerunt ergo principes Palestinorum, Qui sunt Ebraei isti? Respondit Achis principibus Palestinorum, An non hic Dauid est seruus Saulis regis Israel, qui mecum fuit hisce diebus aut hisce annis? non deprehendi in eo quidquam, ab eo die quo defecit, usq̃ in hunc diem. Et irati sunt contra eum satrapæ Palestinorum, dixeruntq̃ ad eum satrapæ Palestinorum, Remitte uirum istum, ut redeat ad locum suum quem illi destinasti, nec descēdat nobiscum in prælium, ne sit nobis in prælio aduersarius. Qua enim re sese gratum exhiberet domino suo? an non capitibus uirorum istorum? An non hic est Dauid, de quo alternis canebant in choris huiusmodi uerbis, Percussit Saul millia sua, & Dauid decem millia sua? Vocauit itaq̃ Achis Dauidem, & ait ad eum, Viuit DOMINVS, quoniam rectus c

^aEbr. Fac ascendere^bElohim deos significat, angelos, & iudices.^cEbr. Fecit sibi.^dEbr. Plenitudine stature sue.^eEbr. Nō comederat panem.^fEbr. Posui animam meam in manum meam.^A Principes Palestinorum cogunt regem, ut uel inuitus Dauidē, quē bello præfecerat, domū remittat, non enim satis ei fidebant.

David

Samuelis

^aEbr. In oculis meis.

^bPotest etiā legi, ne offendas oculos principum.

fuiſti tu & bonus ^acoram me, ſiue exires, ſiue ingredereris mecum in caſtris, nec deprehendi in te malum, à die quo ueniſti ad me, uſq; in hunc diem: at in oculis principum tu non es bonus. Reuertere igitur, & abi in pace, ne mali quidpiam ^bdesignes in oculis principum Paleſtinorum. Et ait Dauid ad Achis, Quid feci: quid deprehendiſti in ſeruo tuo, à die quo uerſatus ſum tecum, in præſentem uſq; diem: ut non proficiſcar & bella geram aduerſus hoſtes domini mei regis. Et reſpondens Achis ait ad Dauidem, Scio quod bonus es, & es in oculis meis perinde ac angelus dei, at principes Paleſtinorum dixerunt, Non aſcendet iſ nobiſcum in prælium: ſurge igitur ſummo mane, & ſerui domini tui qui uenerunt tecum, & mane conſurgentes quum illuxerit, abite. Surrexit igitur Dauid mane, ipſe & milites ei, ut abiret, reuenterenturq; in terram Paleſtinorum. Paleſtini autem aſcenderunt in Iſreel.

CAPVT XXX.

^aAmalekitæ occupant Ziklag, præda autem à Dauid rursus aſſeritur.
^bPercutere pro uſu ſtare, diruere.

QVum autem ueniſſet Dauid & milites ei in Ziklag tertio die, Amalekitæ irrupuerant in Meridiē, & ad Ziklag, ^apercufferantq; Ziklag, & incenderant eam igni. Porro mulieres quæ in ea erant abduxerāt captiuas, à parua ad grandem uſq;, neminem tamen occiderant, ſed abegerant, iterq; ſuum proſecti erant. Venit itaq; Dauid & milites ei ad oppidum, & ecce erat igne exuſtum, uxores uero eorum, filij eorum, atq; filiæ eorum erant abactæ. Dauid itaq; & populus qui cum eo erat, uoce ſua ſublata adeò fleuerunt, ut nullum eſſet amplius in eis robur flendi. Duæ quoq; uxores Dauidis captæ erant, nempe Ahinoam Iſreelit, & Abigail uxor Nabal Carmelitæ. Et Dauid fuit ualde anxius, nam populus cogitabat quomodo eum lapidibus obruerent, erat enim populus uniuerſus animo exacerbato, quiſq; propter filios ſuos, & propter filias ſuas. Dauid autem corroborauit ſe in DOMINO deo ſuo, aitq; Dauid ad Abiathar ſacerdotem filium Ahimelech, Applica quæſo mihi Ephod. Et Abiathar applicuit Ephod ad Dauidem. Et Dauid interrogat DOMINUM, dicens, Inſequarne turbam iſtam militarem: aſſequine eam poſſum: Et dixit ei, Inſequere, nam certiffime apprehendes, & plane aſſeres. Proſectus itaq; eſt Dauid, ipſe & ſexcenti uiri qui cum eo erant, & uenerunt uſq; ad torrentem Beſor, reliqui autem conſtiterūt. Inſequutus eſt itaq; Dauid cum quadringentis uiris, ducenti autem uiri conſtiterunt, nempe qui reſederunt ne tranſiret torrentem Beſor. Et deprehendentes uirum Aegyptium in campo, quem captum adduxerunt ad Dauidem, dederuntq; ei panem ut comederet, dederuntq; ei bibere aquam. Dederunt ei inſuper fragmentum maſſæ ficuum, & duas ligaturas uuarum paſſarum. Quūq; comediſſet, ^brediit ad ſe: nam neq; panem ederat, nec aquam biberat tribus diebus & tribus noctibus. Et ait ad eū Dauid, Cuius es tu: & unde tu: Reſponditq; iuuenis Aegyptius, Seruus ſum cuiuſdā Amalekitæ, & dereliquit me herus meus, q; tribus diebus ægrotavi. Vaſtatores nos irrupimus ad Meridiem, & ad eam partem quæ eſt Iuda, & ad Meridiem Caleb, incēdimusq; Ziklag igni. Et ait ad eum Dauid, Potēsne me deducere ad turmā illam militarem: Et ait, Iura mihi per deum ne me interficias, neue me tradas in manū heri mei, & deducam te ad turmam illam. Deduxit ergo eum, & ecce diſiecti iacebāt ſuper uniuerſam terram, comedentes & bibentes, atq; feſtū agentes diem propter uniuerſam illam prædam ingentem, quam abduxerant è terra Paleſtinorum, & è terra Iehuda. Et percuffit eos Dauid à crepuſculo uſq; ad ueſperam poſterioris [diei,] ut ne unus quidem ex eis elaberetur, præter quadringentos iuuenes, qui camelos conſcēderant & effugerant. Et aſſeruit Dauid omnia quæ abduxerant Amalekitæ, ſed & duas uxores ſuas liberauit Dauid, ut nihil deſideraretur eis neq; paruum neq; magnum, tam de filiis quàm de filiabus, de præda ac omnibus quæ eis abſtulerāt, omnia iſta reduxit Dauid. Et tulit Dauid omnes greges & armenta, duxeruntq; ea ^cante res illas, et dixerunt, Hæc eſt præda Dauidis. Venit autem Dauid ad ducentos uiros, qui reſederant

^bEb. Reuerſus eſt ſpiritus ei ad eum.

^cAlij legunt, Irrupimus ad Meridiē Cereſi, id eſt in Paleſtinis.

^cVel, ante res ipſas.

derant ne sequerentur Dauidem, quos manere iusserant ad torrentem Besor, qui egressi obuiam Dauidi, obuiamque populo qui cum illo erat. Accessit ergo Dauid^F ad populum, salutauitque illos. Iniqui autem & perditii inter milites qui cum Dauid de profecti erant, respondentes dixerunt, Quandoquidem hi nobiscum non sunt profecti, nihil dabimus eis de praeda quam asseruimus, nisi cuique uxorem suam, & filios suos, quos abducant & abeant. Et ait Dauid, Ne sic feceritis fratres mei cum his quae dedit nobis DOMINVS, qui seruatis nobis, militarem istam turbam quae in nos irruit, tradidit in manus nostras. Quis uero audiret uos hac in re? Etenim aequa debet esse pars & eorum qui descendunt in praelium, & eorum qui manent ad impedimenta, simul partiantur: fuit enim ab hoc die & iam olim constitutus hic mos & ritus in Israele usque in praesentem diem. Veniens autem Dauid in Ziklag, misit de praeda senioribus Iuda, nempe amicis suis, huiusmodi mandatis, En uobis donum de praeda hostium DOMINI. His uidelicet in Beth El, & in Ramoth ad Meridiam, & ijs qui erant in Iathir. His quoque qui erant in Aroer, & qui in Sip Hemoth, & in Esthemoa. His denique qui sunt in Rachal, & qui in ciuitatibus Ierahmeel, & qui in ciuitatibus Kenai. Sed & his qui erant in Horma, & qui in Bor Asan, & qui in Athach, & his qui in Hebron, & in omnibus locis in quibus erat uersatus Dauid & milites eius.

CAP. XXXI.

Palestini autem congressi sunt cum Israelitis, fugeruntque uiri Israelitae coram Palestinis, & corruerunt uulnerati in monte Gilboa. Palestini autem secuti Saulem & filios eius, percusserunt Palestini Ionathan, Abinadab atque Malki Sui filios Saulis. Inualecebat autem praelium contra Saulem, & deprehenderunt eum iaculatores, hi scilicet qui arcu ualebant, uulneratusque grauiter est a sagittarijs. Dixit ergo Saul ad armigerum suum, Distringe gladium tuum, & eo me transfodias, ne praepiati isti uenientes, me transfodiant, mihique cum probro illudant. Armiger autem eius nolebat, quoniam uehementer metuebat. Accepto igitur gladio Saul, irruit in eum. Videns autem armiger eius Saulem mortuum, ruit & ipse in enssem suum, & obijt cum eo. Mortuus itaque est Saul & tres filij eius, armiger eius, omnes denique uiri eius eodem die simul. Et uidetes Israelitae qui erant citra uallem, quique erant citra Iordanem, quod fugissent Israelitae, quodque mortui essent Saul & filij eius, relictis urbibus, fugerunt. Venientes igitur Palestini inhabitauerunt eas. Contigit uero postero die, ut uenirent Palestini ad exuendum interfectos. Inuenerunt ergo Saule & tres filios eius, iacentes in monte Gilboa, & praecidentes caput eius, exuentesque arma eius, miserunt ad terram Palestinorum circunquaque, ut nunciaret in phano idolorum suorum, atque in populo. Et reponentes arma eius in phanum Astharoth, corpus eius in muro Bethsan suspenderunt. Audiētes hoc ciues Iabes in Gilead quod fecerant Palestini Sauli, surrexerunt omnes uiri fortes, profectique sunt tota illa nocte, & abstulerunt corpus Saulis, atque corpora filiorum eius de muro Bethsan, & uenientes in Iabes combusserunt ea ibi. Accipientesque ossa eorum, sepelierunt subter arborem in Iabes, & ieiunauerunt septem diebus.

^F Alij uolunt esse uerba historici, ego Dauidis feci citantis legem. Sunt qui sic legant, Contigit ut ex hoc die & deinceps constitueretur hoc institutum & morem, &c.

^A Congregiuntur Palestini cum Israelitis, & superiores euadunt, cadunt Ionathan & alij filij regis in Gilboa, Saul uidens se non posse effugere, mori sibi gladio suo constituit.

^B Alij legunt, & uehementer timuit, aut morore & dolore consternatus est.

1. Par. 10. 8

2. Reg. 2. 2

Sepultura.

Ieiunium.

Liber secundus Samuelis, quem nos secundum Regum dicimus.

CAPVT I.

Nōciatur Dauidi mors
Saulis, nuncius infausti
nuncij graue tulit prae-
miū. Luget Dauid Sau-
lem.

A CONTIGIT autem, ut post mortem Saulis Dauid re-
uerteretur de caede Amalek, mansitq̃ duos dies in Zi-
klag. Contigit ergo die tertio, ut ueniret quidā ex castris
ab ipso Saule, cuius uestimenta scissa erant, terraq̃ super
caput eius: quumq̃ ueniret ad Dauidem, procidit in ter-
ram, & honorem exhibuit. Dixit autem ad eum Dauid,
Vnde uenis? Qui ait ad eum, Euasi ex castris Israeliticis.
Dixit ergo Dauid ad eum, Quid uero rei fuit, indica ob-
secro mihi. Is respondit, Populus fugit ē praelio, multiq̃
ex populo ceciderunt, & mortui sunt: adhuc mortuus est Saul & Ionathan filius
eius. Ait ergo Dauid ad adulescentē illum qui hāc ei nunciabat, Qui scire potes q̃
Saul mortuus sit, Ionathanq̃ filius eius? Respondit adulescēs qui nunciabat ei, For-
tē fortuna delatus sum in montē Gilboa, & ecce Saul innixus erat hastae suae, inse-
quentibus eum curribus & equitum praefectis: quumq̃ uersus retrospectasset, ui-
dens me, uocauit me, dixitq̃, Ecce praesto sum. Et dixit mihi, Quis es tu? Dixi q̃ ad
eum, Ego sum Amalekita. Rursusq̃ dixit ad me, Insiste mihi quāso, & trucidā me,
apprehendit enim me corona, enim uero tota adhuc anima mea est in me. Institi
ergo ei, & trucidāui eum, sciebam enim q̃ non esset uicturus postea quā cecidisset.
Et accepi coronam quae erat in capite eius, & armillam quae fuit in brachio eius, &
adportāui ea huc ad dominum meum. Dauid autem apprehēsis uestimentis suis,
scidit ea, simulq̃ omnes uiri qui cum ipso erant. Luxerūt ergo & fleuerunt, ieiuna-
ueruntq̃ usq̃ ad uesperam propter Saulem, & propter Ionathan filium eius, pro-
pter populum deniq̃ DOMINI, & propter domum Israel, q̃ gladio corruissent.
Et dixit Dauid ad adulescentem qui ei [hāc] nunciabat, Vnde es tu? Et respondit,
Ego sum filius exteri cuiusdam, nempe Amalekitae. Dixitq̃ ad eum Dauid, Quo-
modo uero non ueritus es inferre manum tuam ad perdendum Christum DOMI-
NI? Dauid ergo uocato uno ex iuuenibus, dixit, Adesto, & impetum fac in illum.
Percussit ergo eum, & mortuus est. Et dixit ad eum Dauid, Sit sanguis tuus super
caput tuum, quando quidem os tuum testatum est contra te, dicens, Ego interfeci
Christum DOMINI. Lamentatus est autem Dauid huiusmodi lamentatione Saul
lem & Ionathan filium eius. Et dixit, ut docerēt filios Iuda arcu, ecce scriptum est
in libro iusti, Decus Israelis in excelsis tuis uulneratum est, quomodo corruerūt
heroes? Ne nuncietis [ista] in Gath, ne praedicetis in plateis Askalon, ne fortē lae-
tentur filiae Palestiporum, ne fortē exultent filiae incircuncisorum. Montes Gil-
boa, ne [ueniat] super uos ros, neq̃ pluuia, neq̃ agri oblationum, quoniam illic cly-
peus heroum ignominiose abiectus est, clypeus Saulis, ac si non esset unctus oleo.
A sanguine uulneratorū, à pinguedine heroū, arcus Ionathan nunq̃ reflexit, neq̃
gladius Saulis redijt uacuuus. Saul & Ionathan amabiles & iucundi in uita sua, in
morte quoq̃ sua nō sunt separati: uelociōres fuerūt aquilis, fortioresq̃ leonibus.
Filiae Israel flete Saulem, qui uos uestiebat coccino, idq̃ delicate, quiq̃ uestimentis
uestris inducebat aurea ornamenta. Quomodo ceciderunt heroes in medio prae-
lio, Ionathan in excelsis tuis uulneratus [cadit.] Doleo tui causa frater mi Iona-
than, fuisti mihi supra modum iucundus, mihi praestātor fuit amor tuus, q̃ amor
mulierum. Quomodo ceciderunt heroes, & perierunt arma bellica? **CAP. II.**
Post hāc factum est, ut Dauid cōsuleret DOMINVM hisce uerbis, Ascēdā mne
in unam ex ciuitatibus Iuda: Et ait DOMINVS ad eum, Ascende. Rursusq̃ ait
Dauid

^aEquitū scilicet, qui
me inluserunt. Alij
dicunt terror, alij an-
gustiae.

^bEbr. Super Saulem.
^cVt affacerent fi-
lios Iuda in usu ar-
cus, hoc est, exerce-
rent eos in rebus mi-
litaribus.

^dLiber iusti uidetur
esse liber legis, quasi
dicat, liber iuris in
quo equū & iustum
discitur.

^eDecus Israelis, intel-
ligit Saulem, ut uide-
tur: alloquitur autē
terrā aut montes per
prosopopoeiā. Ebr.
Est caprea aut hūnu-
lus Israelis.

De initijs regni Dau-
idi in Hebron, ubi &
partium inter se dissen-
suum affectus pulchre de-
scribuntur in Abner &
Ioab.

Fletus.
ieiunium.

Psal. 104. b

1. Mach. 2. f.

1. Reg. 31. d.

Anni regni Da-
uidis.

David, Quò ascendam? Et dixit, In Hebron. Ascēdit igitur illuc David, & etiam duæ uxores eius, Ahinoam Iesreelitidis, & Abigail quæ fuerat uxor Nabal Carmelitæ. Adduxit quoque David uiros qui cum eo fuerāt, singulos cum familia sua, & habitauerunt in ciuitatibus Hebron. Et uenientes [†]uiros Iuda unxerunt Dauidem in regem super domum Iuda. Nunciaruntque [†]Dauidi hisce uerbis, Viri Iabes Gilead sunt qui sepelierunt Saulem. Misit ergo David legatos ad ciues Iabes Gilead, dixitque ad eos, Laudati uos DOMINO, qui hanc pietatem exhibuistis domino uestro, nempe Sauli, & sepelīstis eum. DOMINVS igitur & uos beneficio & ueritate prosequatur: sed & ego beneficium tale præstabo uobis qui hanc rem fecistis: confirmentur ergo manus uestre, sitisque filij fortes, quando quidē mortuus est dominus uester Saul, meque unxerunt super se regem hi qui de domo Iuda sunt. Abner autem filius Ner imperator exercitus quem habuerat Saul, tulit Isboseth filium Saulis, & transtulit illum in Mahanaim, cōstituitque eum regem super Gilead, & super Afuri, & super Iesreel, Ephraim, Benjamin, & super totum Israel. Quadraginta annos natus fuit Isboseth filius Saulis, cum regnare inciperet super Israel, regnauitque duobus annis, duntaxat domus Iuda sequebatur Dauidem. Fuit autem c numerus dierum quibus David rex fuit in Hebron super domum Iuda, septem annorum & sex mensium. Egressusque Abner filius Ner, & serui Isboseth filij Saulis de Mahanaim in Gibeon, Ioab uero filius Zeruia seruique Davidis egressi obuiam facti sunt illis iuxta piscinam Gibeon pariter, cōstitueruntque hi ad piscinam hinc, & illi ad piscinam illinc. Dixitque Abner ad Ioab, Confurgant quæso adolescentes, & ludant coram nobis. Et dixit Ioab, Confurgant [sanē.] Confurrexerunt ergo & transierunt numero duodecim de Benjamin & de Isboseth filio Saulis, rursus duodecim ex seruis Davidis. Apprehendit autem quisque caput proximi sui, [fixitque] ens suum in latus comparis sui, concideruntque pariter: uocatusque est locus ille Hel d kat [†]Hazurim, qui est in Gibeon. Factumque est prælium satis acre eodem die, nam inferior fuit Abner & milites Israelis coram seruis Davidis. Fuerunt illic tres filij Zeruia, nempe Ioab, Abisai & Asaël. Asaël autem erat uelox pedibus suis, quem admodum caprea in aperto campo. Et insequutus est Asaël ipsum Abner, nec declinabat eundo, neque ad dexteram, neque ad sinistram, quin Abner hæreret. Abner autem uersus respexit, & ait, An non tu es Asaël? Respondit, Ego plane. Ait ad eum Abner, Declina siue ad dextram tuam, siue ad sinistram tuam, & apprehēde tibi aliquem ex adolescentibus, ut capias tibi armaturam eius. Et Asaël noluit desistere à persequendo eum. Rursusque dixit Abner ad Asaëlem, Recede à me, quid enim te humi sternā? quomodo uero attollerē faciem meam corā fratre tuo Ioab? Quū uero nollet abire, feriit eum Abner posteriore parte lanceæ ad uiscera uitalia, ut exiret lancea à tergo eius. Cecidit ergo [†]ibi, locoque suo mortuus est. Fiebat aut, ut quicunque uenirent ad locū illū ubi ceciderat, mortuusque fuerat Asaël, consisterent. Ioab autem & Abisai insequuti sunt ipsum Abner, occubuitque sol quum uenissent ad collem [†]Ama qui est e regione Giah, iuxta uiam deserti Gibeon. Congregatique sunt filij Benjamin post Abner conglobati in agmen unum, steteruntque in uertice cuiusdam collis. Clamans uero Abner ad Ioab, dixit, An perpetuò deuorabit gladius? ignoras amaritudinem tandem sequuturam? Quousque non dices populo, ut reuertatur ab insequendo fratres suos? Et ait Ioab, Viuit deus, nisi loquutus fuisses, iam dudum subductus fuisset populus quisque ab insequutione fratris sui. Receptui ergo cecinit Ioab cornu, & constitit uniuersus populus, nec ultra insequutus est Israelitas, nec ultra pugnauit. Porro Abner & milites eius abierunt per campū planum tota illa nocte, traieceruntque Iordanē, & profecti sunt per uniuersam Bithron, ueneruntque Mahanaim. Ioab quoque reuersus ab insequendo ipsum Abner, Et cum congregasset cunctum populum, desiderati sunt ex seruis

[†]Velitationem tam
seriam ludum uocat.[†]Ager cultorum, seu
ager heroum.[†]Ebr. Quæ admodum
una ex capreis quæ
sunt in agro.[†]Ebr. Declina tibi.[†]Potest etiā legi, per-
cussit eum tandē lan-
cea: uel percussit eū
retro se lancea.[†]Ebr. Sub quintam scē
licet costam, ubi uul-
nus letale fuit. Visce-
rum autem uitalium
quinq; sunt, cor, pul-
mo, iecur, lien, fel.[†]Quidam hæc duo
appellatiua expo-
nunt. Ama pro fron-
te metaphorice, &
Giah pro incilibus.[†]Alij legunt, O si lo-
quutus fuisses.[†]Ebr. Quoniam tunc
de mane.

David

Samuelis

Davidis undeviginti uiri, & Afael. Serui autem Davidis trucidarant ex Beniaminis & militibus Abner trecentos uiros & sexaginta, qui mortui erant. Et tollentes Afaelem, sepelierunt eum in sepulchro patris sui in Beth Lehem. Et profecti sunt tota nocte loab & uiri eius, & diluculabat eis [quum uenissent] in Hebron. CA. III.

Quum iam annis aliis A
quor inter domum Saulis
tis & Davidis, qui in
Hebron regnabat, con-
certatum esset, Abner af-
fectu libidinis superas-
tus, perfidus sit in domi-
num suum, & regnum Da-
uidi, sed non impune, tra-
dit.

Dlutinum itaque bellum fuit inter domum Saulis, & inter domum Davidis. Pro-
mouit interim David & confortabatur, domus Saulis autem magis magisque
attenuabatur. Porro ^{1. Par. 3. a}†Davidi nati sunt filij in Hebron, primogenitus eius fuit

Ammon ex Ahinoam Isepreelitide. Secundus [filius] eius fuit Chileab ex Abigail,
quæ fuerat uxor Nabal Carmelitæ. Tertius Absolom filius Maacha filiae Thal-
mai regis Gessur. Quartus Adonia filius Haggith. Quintus Sephatia filius Abi-
tal, & sextus Ithream de Eglâ uxore Davidis. Isti nati sunt Davidi in Hebron.

Quumque esset bellum inter domum Saulis, & inter domum Davidis, factum est ut
Abner confortaret sese in domo Saulis. Habuerat autem Saul pellicem nomine

B Rizpa, quæ fuit filia Aia, dixit ergo [Isboseth] ad Abner, Quare ingressus es ad
pellicem patris mei? Abner autem uehementer commotus est propter uerba Isboseth,
& dixit, Num caput canis ego sum, qui contra Iuda hodie beneficijs prosequor do-
mum Saulis patris tui, fratres eius & amicos eius? neque tradidi in manum Davidis,
& tu inquiris hodie in me iniquitatem huius mulieris: sic faciat deus ipsi Abner, si-
cut addat ei, quoniam sicut iurauit **DOMINVS** Davidi, sic faciam ei, ut transferatur re-
gnum de domo Saulis, firmeturque solium Davidis super Iseprelem & super Iuda, à
Dan usque Beer Seba. Et ne uerbum quidem potuit ultra respondere ipsi Abner,

* Alij legunt, secreto:
alij, e loco suo in quo
erat.

quando quidem eum metuebat. Misit itaque Abner nuncios ad Dauidem ^{pro se}
hisce mandatis, Cuius est terra? quique dicerent, Feri foedus tuum mecum, & ecce ma-
nus mea erit tecum, & reducam ad te uniuersum Iseprelem. Qui ait, Bene, feriam te-
cum foedus, ueruntamen rem unam postulo ego à te, nempe, Ne uideas faciem meam,

ni prius adducas Michol filiam Saulis, cum ueneris uidere faciem meam. Misit præ-
terea David nuncios ad Isboseth filium Saulis hisce mandatis, Redde uxorem meam
Michol, quam mihi centum præputijs Palestinorum despondi. Misit ergo Isbo-
seth, & tulit eam à marito, nempe à Paltiel filio Laïs. Maritus autem eius profectus
est cum ea, eundo uidelicet flens post eam usque Bahurim. Et ait ad eum Abner, Va-
de, reuere: & reuersus est. Porro Abner sermonem habuit cum senioribus Ise-
rael in hanc sententiam, Tam heri quam ^{nudius tertius} hoc agebatis, ut David esset rex

* Heri & nudius tertius
tius, id est, hæcenus.

uester, nunc igitur satagite, quoniam **DOMINVS** loquutus est ad Dauidem hisce uer-

D bis, Per manum serui mei Davidis seruabo populum meum Iseprelem de manu Palesti-
norum, & de manu omnium inimicorum eius. Neque solum loquutus est Abner [hæc]
in auribus Benjamin, sed & abiit Abner ut loqueretur in auribus David in Hebron,
quidquid uisum fuerat Iseprelitibus, & ut iueret domui Benjamin. Et uenit Abner
ad Dauidem in Hebron, & cum eo uiginti uiri. David autem apparauit ipsi Abner
& uiris qui cum eo uenerant conuiuium. Dixitque Abner ad Dauidem, Surgam, ibo
& congregabo ad dominum meum regem cunctum Iseprelem, ut tecum foedus fe-
riant, & tu omnibus pro omni animi tui uoto imperes. Et amandauit David ipsum
Abner, abiitque in pace. Et ecce serui Davidis & ipse loab ueniebat ab excursione,

adferentes secum magnam prædam. Et Abner non erat cum Dauide in Hebron,
nam amandauerat eum, abieratque in pace. Quumque ^{1. Reg. 2. a}†loab atque omnis exercitus qui

E cum eo erat uenissent, nunciarunt ipsi loab dicentes, Venit Abner filius Ner ad re-
gem, & dimisit eum, abiitque saluus. Veniens ergo loab ad regem, dixit, Quid feci-
sti? ecce uenit Abner ad te, cur ergo dimisisti eum ut abiret? Tu nosti Abner filium
Ner, quod iccirco uenerit ut tibi imponat, resciatque exitum tuum & introitum tuum,
omniaque quæ tu agis expiscetur. Egressus itaque loab à Dauide, misit nuncios post
Abner, qui reducerunt eum de puteo Sira, ignorante Dauide. Quumque Abner
reuersus

reuerfus effec in Hebron, abduxit eum loab ad medium portæ ut cum eo infidio-
se loqueretur, feriitq; eum in uitalia uiscera, & mortuus est propter sanguinem
Asael fratris eius. Hoc quum David postea resciret, dixit, Innocens ego sum, & re-
gnum meum à DOMINO in perpetuum, à sanguine Abner filij Ner, recidat in ca-
put loab, & super uniuersam domū patris sui, ut non excindatur ē domo loab flus-
xum patiens, leprofus, & qui baculo innitatur, cadens gladio, & pane deficiens.

loab igitur & Abisai frater eius occiderūt Abner, q; is occidisset fratrem eorum in
Gibeon in prælio. Dixit autem David ad loab & ad cunctum populum qui se-
cum erat, Discindite uestimenta uestra, & accingite uos saccis, & plangite Abner:
rex uero David ibat post feretrū, & sepelierunt Abner in Hebron, attollensq; uo-
cem suam rex, fleuit ad sepulchrum Abner, fleuitq; omnis populus. Et lamentaba-
tur rex ipsum Abner, & ait, Num Abner mortē stultorum morietur? Manus tuę
non sunt uinctę, nec pedes tui compedibus contracti, sed sicut quis cadit ante ini-
quos homines, sic cecidisti. Et uniuersus populus rursum deplorauit ipsum. Cūq;
uniuersus populus uenisset ut comederet panem cum Dauide, clara adhuc die iu-
rauit David, dicens, Sic faciat mihi deus, & sic addat, si ante occasum solis gustem
panem, uel aliud quidquam. Vniuersus ergo populus cognouit, & placuit [hoc]
in oculis eorum: & quidquid rex faciebat, bonū uidebatur in oculis totius popu-
li. Nam omnis populus atq; uniuersus Israel cognouerūt eodem die, non esse à re-
ge q; Abner filius Ner occisus sit. Et ait rex ad seruos suos, An non cognoscitis q;
imperator & quidem magnus cecidit hodie in Israele? Ego autem etiam nū tener
sum, & rex unctus, & uiri illi filij Zeruia mihi satis duri sunt, repēdat DOMINVS
facienti malum iuxta malitiam suam.

CAPVT III.

Q Vumq; audisset filius Saulis mortuum esse Abner in Hebron, remiserunt
manus eius, omnesq; Israelitę territi sunt. Habuit autem filius Saulis duos
uiros qui erant præfecti latronum: unius fuit nomen Baana, alterius uero nomen
erat Rechab: filij erant Rimmon Beerothitę, de filijs Benjamin, siquidem & Bee-
rothitę censi sunt ad Benjamin. Fugerant autem Beerothitę illi in Githaim, com-
moratiq; sunt illic usq; in hunc diem. Habuit quoq; Ionathan filius Saulis filium
claudum pedibus, quinq; natum annos quum fama Saulis & Ionathan uenisset ex
Iesreel, tollēs q; eum nutrix sua fugit: in fuga autem quum festinaret, cecidit [puer,]
claudus effectus: huius nomen erat Mephiboseth. Profecti autem filij Rimmon
Beerothitę, nempe Rechab & Baana, ingressi sunt, quum serueret dies, domū Is-
boseth, qui super lectum suum meridie quiescebat. Venerunt autem ad medium
domus accepturi triticum, & percusserunt eum in uiscera uitalia. Rechab autem
& Baana frater eius fuga elapsi sunt. Quum enim ingressi fuissent domum, iace-
bat ille super lecto suo in cubiculo ubi cubare solebat, & trucidantes illum interfe-
cerunt, abscideruntq; caput eius, & capite accepto, abierunt tota nocte per uia cam-
pestrem, attuleruntq; caput Isboseth ad David in Hebron, dicentes ad regem, Ec-
ce caput Isboseth filij Saulis inimici tui, qui infidiatus est uitę tuę, equidē deus ul-
tus est hodie dominum meum regem de Saule & de semine eius. Respondēs au-
tem David Rechab & Baana fratri eius filijs Rimmon Beerothitę, dixit ad eos, Vi-
uit DOMINVS, qui redemit animam meam de omni afflictione, quoniam quum
quidā nunciaret mihi & diceret, En Saul mortuus est, & is quidem sibi uidebatur
faustum quiddam nunciare, hunc apprehensum trucidauit in Ziklag, ut darem ei
præmium pro nuncio, quanto magis quum uiri impij occiderint iustum in domo
sua, & super lectum suum? An non requirerem sanguinem eius de manu uestra, et
uos ē terra excinderem? Præcepit itaq; David iuuenibus qui interfecerunt eos, ab-
scideruntq; manus eorum atq; pedes, & suspenderunt super piscinam in Hebron,
caput uero Isboseth acceperunt, & sepelierunt in sepulchro Abner in Hebron.

^a Alij legūt, per teme-
ritatem.

^b Vel, sub quintam scē
licet costam.

^c Ebr. In sanguine.

^d Ebr. A sanguinibus.

^e Ebr. Recidant scilicet
et sanguines.

^f Stultus pro ignauo
uidetur poni, alij pro
impio exponunt &
nequam.

^g Ebr. Ante filios ini-
quitatis.

^h Ebr. Ad scindendum
uel frangendum pa-
nem.

ⁱ Gustare pro edere.

^m Ebr. Me duriores
uel duriores à me.

^A Proditores trucidant
regem Isboseth, in quos
animaduertit David.

^B Latrones Latinis
olim dicti, qui nunc
milites mercenarij,
qui in cede & ex ca-
de uiuunt, maleficijs
& scelere pascuntur,
Ebrajs gedudim,
Blutharj.

^b Alij legunt, in lecto
meridiano.

^c Vel sub quintam.

David regno inangu-
ratus, Palestinos uincit.
Arctissimam amici-
tia & cognationem
significant.
Hoc est, tu eras prin-
ceps super Israel.
Solemne est Græcis
regē uocare πομπή-
να ἀρχόν.
Alij pro senioribus
senatores legunt.

Conditionem omit-
tit.

Zor Tirum expo-
nunt.

Querere hic cum
emphasi dicitur.
Querit hostem, qui
impetu quodam ado-
ritur.

Alij legunt, planici-
es Perazim.

Vallis heroum.

Alij legunt, pyrorū.

Alij legunt, ciuites:
alij, te mouebis.

Alij legunt, omnem
iuuentutem seu om-
nes iuuenes.

Alij legunt, ex ciui-
bus aut uiris Iuda. Vi-
detur autē proprium
esse loci in tribu lu-
da.

Alij legunt, super
quam inuocatum est
nomen: uel potest es-
se palilogia, ut oratio
sit augustior, quæ uo-
catur nomen nomen
domini, &c.

De reductione arcæ, &
punitioe Vsa.

Gibea, quidam col-
lē interpretatur edi-
torem, in qua fuerit
domus Abinadab, &
uerisimilius uidetur.
Nam Abinadab habi-
tabat in Kiriat lea-
rim, ut patet septimo
capite prioris libri.

Alij, Gibe propi-
um uolunt.

Quidam legunt, Vsa
& frater eius pro
Abio.

Alij, cedrimus: alij, ex
buxo.

Venerunt itaq; omnes tribus Israel ad Dauidem in Hebron, dicentes, Ecce nos
sumus os tuum, & caro tua, sed & heri & nudiustertius, quum Saul regnaret
super nos, tu eras educens & introducens Israel, aitq; DOMINVS ad te, Tu pa-
sces populum meum Israel, & tu eris princeps super Israel. Venerunt ergo o-
mnes seniores Israel ad regem in Hebron, & pepigit rex Dauid foedus cū eis co-
ram DOMINO, & unxerunt Dauidem regem super Israel. Dauid erat natus
triginta annos quū rex fieret, regnauitq; quadraginta annis. In Hebron regna-
uit super Iudam septem annis & sex mensibus: Hierosolymis autē regnauit trigin-
tatibus annis super uniuersum Israel & Iudam. Abijt autem rex & uiri eius in
Ierusalem ad Iebusæum habitatorem eius regionis, qui loquutus est ad Dauidem
dicens, Non ingredieris huc, nisi abstuleris cæcos & claudos, qui dicunt, Non ue-
niet huc Dauid. Cepit ergo Dauid arcē Zion, quæ ciuitas est Davidis. Et ait Da-
uid eodem die, Quicumq; percusserit Iebusæum, & accesserit ad imbrices, & clau-
dos ac cæcos [percusserit] odiosos animæ Davidis: & ob hoc dixerunt, Cæcus &
claudus non introibit domū. Habitauit autem Dauid in arce illa, uocauitq; ipsam
ciuitatem Davidis. Et edificauit per circuitū à Millo & intra. Promouit itaq; Da-
uid, & promouendo magnus fit, & DOMINVS exercituum erat cum eo. Misit
quoq; Hiram rex Zor ad Dauidē legatos, simulq; ligna cedrina, fabros lignarios,
& latomos ac murarios fabros, qui extruxerunt domum Davidi. Et cognoscens
Dauid qd DOMINVS cōfirmasset eum regem super Israel, & qd exaltatū esset re-
gnum eius propter populū eius Israel, duxit Dauid adhuc cōcubinas & uxores de
Ierusalem, postquā uenerat de Hebron, natiq; sunt Davidi adhuc filij & filiae. Et
hæc sunt nomina eorū qui nati sunt ei in Ierusalē, Sammua, Sobab, Nathan, & So-
lomon, Gibhar, Elisua, Næphek, Iaphia, Elisama, Eliada & Eliphalet. Audientes
autem Palestini qd unxissent Dauidem regem super Israel, ascenderunt cuncti
Palestini ut squærent Dauidem. Quod quū audisset Dauid, descendit in arcem.
Venerunt autem Palestini, & diffuderunt se in ualle Rephaim. Consuluit igitur
Dauid DOMINVM, dicens, Ascendāme contra Palestinos: Tradēsne eos in ma-
num meam? DOMINVS autem respondit ipsi Davidi, Ascende, quoniā certissime
tradam Palestinos in manus tuas. Veniens itaq; Dauid in Baal Perazim, per-
cussit eos ibi Dauid, & dixit, Dissipauit DOMINVS hostes meos coram me instar
aquarū quæ dissipantur: ideo nomē loci illius uocatū est Baal Perazim. Et reli-
querunt ibi sculptilia sua, quæ tulit Dauid & uiri eius. Rursum ascenderūt Pale-
stini, diffuderuntq; se in uallem Rephaim. Et quū Dauid consulisset DOMI-
NVM, respondit, Non ascendes, sed circumeas post eos, ueniesq; ad eos ē regione
mororum: quumq; audieris sonitū incessus in picibus mororum, tum gnauiter
rem geras: nam tunc DOMINVS egressus est ante conspectū tuum, ut percutiat ca-
stra Palestinorum. Et Dauid fecit sic quemadmodū ei præceperat DOMINVS, &
percussit Palestinos à Gaba, usq; dum uenias in Gaser.

CAP. VI.

Dauid autem congregauit rursum omnem delectum [militem] in Israele, nem-
pe triginta millia. Et exurgens Dauid abijt unā cū omni populo quem secum
habebat ex Baale Iuda, ut trāsferret illinc arcā dei, cuius nomen uocat nomen DO-
MINI exercituū, habitantis super ipsam inter Cherubim. Vexerunt ergo arcam dei
super plaustro nouo, & tulerunt eam de domo Abinadab, quæ erat in colle. Vsa
autem & Ahio filij Abinadab deducebant plaustrum illud nouum. Quumq; duce-
rent illud cum arca dei de domo Abinadab quæ erat in colle, præcedebat Ahio ar-
cam ipsam, Dauid uero & uniuersa domus Israelitica ludebāt coram DOMINO ua-
rijs [instrumentis] ligneis abiegnis, citharis, nablīs, tympanis, sistris, & cymbalis.
Quumq; uenissent in aream paratā, misit Vsa [manū] ad arcam dei, tenuitq; eam,
declinabant

1. Par. 11.2

Infra 9.
Reg. 2.8

1. Par. 14.2

1. Par. 13.8

1. Par. 14. b. 6. d

1. 2. 8. f

1. Par. 13. b

1. Reg. 7.3

1. Par. 15. b

declinabant enim boues. Et incanduit furor DOMINI in Vsa, percussitque eum

^B Alij Nachon proprium faciunt, arcam Nachon.

ibi deus propter temeritatem istam precipitem, & mortuus est ibi coram arca dei. Et exaestuauit David dolore quod DOMINVS dirupisset rupturam in Vsa, & uocauit locum illum Perez Vsa usque in hunc diem. Et timens David DOMINVM in die illa, dixit, Quomodo ad me ueniret arca DOMINI? Nolu itaque David deducere ad se arcam DOMINI in ciuitatem Davidis, sed abduxit eam David in domum Obed Edom Githæi. Et mansit arca DOMINI in domo Obed Edom Githæi tribus mensibus, ^bfortunauitque DOMINVS Obed Edom, & uniuersam domum eius. Nūcia-

Perez ruptura.

2. Par. 15. d

tumque ^test regi Davidi in hæc uerba, DOMINVS fortunauit domum Obed Edom & omnia quæ habet, propter arcam dei. Et abiens David, adduxit arcam dei de domo Obed Edom, in ciuitatem Davidis cum lætitia. Et factum est quum progressi essent illi qui ferebant arcam DOMINI sex passibus, sacrificauit bouem, & pecus pingue. David autem saltauit toto robore coram DOMINO, eratque David amicus Ephod lineo. David igitur & omnis domus Israel ducebant arcam DOMINI cum iubilo & uoce tubæ. Contigit autem quum arca DOMINI ueniret in ciuitatem Davidis, ut Michol filia Saulis prospiceret per fenestram, & uideret regem Dauidem gnauiter saltantem coram DOMINO, uilipenditque eum in corde suo. Et introducetes arcam DOMINI, collocauerunt eam in locum suum, in medio tentorii, quod tetenderat ei David, & sacrificauit David holocausta & gratulatoria sacrificia coram DOMINO. Quumque David absoluisset holocausta & sacrificia gratulatoria, bene ⁱimprecatus est populo in nomine DOMINI exercituum. Et distribuit

^bEbr. Benedixit.

Visceratio principis.

uniuerso populo, & uniuersæ multitudini Israelis, tam uiris quam mulieribus, singulis placentam panis unam, & frustum carnis unum, & ^bpultem unam, & abiit omnis populus, quisque in domum suam. Reuersus est autem David ut saluaret domum suam, & egressa Michol obuiam Davidi, ait, Quam gloriosus fuit hodie rex Israel, qui hodie nudus incessit coram ancillis seruorum suorum, ac si leuissimus quisque nudus incederet. Et ait David ad Michol, Coram DOMINO [scilicet] ludam, qui me elegit preter patrem tuum atque uniuersam domum eius, quicquid mihi madauit ut essem princeps super populum DOMINI, nempe super Israel. Quin & uilior ero quam nunc, eroque humilis in oculis meis, & cum ancillis de quibus dixisti, cum illis inquam gloriosus ero. Ipsi Michol ergo non fuit filius usque in diem mortis suæ. CAP. VII.

^bEbr. Et benedixit.

^bAlij legunt lagenam scilicet uini.

2. Par. 17. a

Factum est autem ut rex federet in domo sua, dederatque illi DOMINVS requiem ^A circūquaque ab uniuersis inimicis eius. Ait ergo rex ad prophetam Nathan, Ego nunc habito in domo cedrina, arca autem DOMINI manet intra aulæum. Et dixit Nathan ad regem, Vade, & fac quidquid est in corde tuo, quoniam DOMINVS est tecum. Factum est autem eadem nocte, ut fieret uerbum DOMINI ad Nathan in hanc sententiam, Vade & dic seruo meo Davidi, Sic ait DOMINVS, Num tu extrues mihi domum ut ego [illic] habitem? Etenim non habitauim in domo ab ea die qua ^eeduxi filios Israel ex Aegypto, in hunc usque diem, sed fui deambulans in tentorio & tabernaculo. Et in omnibus in quibus ambulauimus cum omnibus filiis Israel, num loquutus sum uerbum unum cum aliqua tribuum Israelis, cui præcepi ut pasceret populum meum Israel, ut dicerem, Quare non ædificastis mihi domum cedrinam? Nunc ergo dices ad seruum meum Dauidem, Sic ait DOMINVS exercituum, Ego tuli te ^bde septo quum sequereris oues, ut esses princeps super populum meum, nempe super Israel, & fui tecum in omnibus quocumque ambulasti, excidi in super omnes hostes tuos ante te, fecique tibi nomen celebre, ut nomen [habet] celeberrimi in terra. Constituam quoque locum populo meo Israel, & plantabo eum, ut habitet in loco suo: neque tumultuabitur amplius, filij quoque iniqui ultra eum non adfligent ut antea, ab ea scilicet die qua constitueram iudices super populum meum Israel. Requiem in super tibi dabo ab omnibus hostibus tuis. Præterea DOMINVS tibi

^A David statuit apud se, ut domino domum extrueret, aliud uero à domino per prophetam suggeritur. Colloquitur David cum domino, & gratias agit.

^bEbr. Feci ascendere.

1. Reg. 16. c

^B Ebr. De post ouibus.

^cFacere nomen magnum, est celebrare facere, illustrem, famigeratum, gloriosum.

David

^bFacere domū, Ebrai
ca loquutione est da
re sobolē, & amplia
re familiam.

^cVaria hic dicūt, alij
interrogatiue legūt,
Est ne hæc lex homi
nis?

^dEbr. Cuius dii ierent.
^ePonat sibi nomen,
id est, celebris fiat &
gloriosus.
^fAlij legūt, cum dijs
suis: sic habent Ebrai
ca.

^gInuenit cor suum, au
sus est.

^ADe bellis quæ felicissi
me gessit David præsi
dio domini contra exte
ras gentes, quas uicit,
subegit, & uectigales fe
cit.
^BVaria de hoc freno
dicunt, uidetur autē si
gnificari metaphori
ce imperiū quod Phi
listei in Israelitis ha
bitus habuerāt, per
Davidē sublatū esse
à fronte Israelitarū.
Alij legunt, frenū ser
uitutis, & in idem re
cidit.
^CVel, solo eos æ
quans.
^DAlij legūt, subnerua
uit.
^EAram pro Syria ex
ponunt aut Celosy
ria.
^FHemath Antiochiā
dicunt.

Samuelis

nunciat, quod & tibi quoque facere domū uelit DOMINVS. ¹Quum exacti fuerint dies tui, dormierisque cū patribus tuis, excitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, regnūque eius firmabo. Is ²extruet domū nomini meo, & ego confirmabo soliū regni eius perpetuū: ego ³* ero ei pater, & ipse erit mihi filius: quem, quum inique egerit, castigabo uirga uirorū, & uerberibus filiorū hominum, beneficentia autem mea non recedet ab eo, quemadmodū abstuli à Saule, quem sustuli à facie tua. Et firmabitur domus tua & regnum tuum perpetuū coram facie tua, firmumque erit soliū tuum perpetuū. Iuxta omnia hæc uerba, & iuxta omnem hanc uisionem, sic loquutus est Nathan ad Dauidem. Ingressus itaque Dauid, sedit coram DOMINO, & dixit, Quis sum ego DOMINE deus, & quæ domus mea, quæ me tantopere euehis? Quin hoc tibi parū adhuc uisum est DOMINE deus, nisi & porro in longinquum pollicitationem facias ad domum serui tui, & hæc est directio ipsius Adæ DOMINE deus. Quid uero ultra addere potest Dauid ut ad te loquatur? tu cognouisti seruum tuum DOMINE deus. Omnia ista magnifica fecisti propter uerbum tuum, & iuxta cor tuum, ut nota faceres ea seruo tuo. Idcirco magnificatus es DOMINE deus, quoniā non est similis tui, & non est deus præter te, iuxta omnia quæ audiuius auribus nostris. Quæ uero gens est in terra, quemadmodū populus tuus Israel, cuius deus ⁴iret ut sibi populū redimeret, sibique nomen ⁵poneret, faceretque uobis magnifica & stupēda opera in terra tua, propter populū tuum quem redemisti tibi ex Aegypto, gentem cum ⁶iudicibus eius? Firmasti tibi populum tuū Israel, ut esset populus tuus perpetuū, & tu DOMINE factus es eorū deus. Nunc igitur DOMINE deus, uerbū quod loquutus es ad seruum tuum, & ad domum eius, excita in sæculū, & fac quod loquutus es: sic enim magnificabitur nomen tuum perpetuū, ut dicatur, DOMINVS exercituum est deus super Israelē, & domus serui tui Dauidis firma erit ante faciem tuam. Tu enim DOMINE exercituum deus Israel, reuelasti auri serui tui hæc uerba, domū extruam tibi. Et ob hanc causam seruus tuus inuenit corde suo, ut oraret ad te istā precationem. Nūc ergo DOMINE deus, tu es deus, & uerba tua erunt uera, qui loquutus es ad seruū tuum bonū hoc. Et nūc adijce animū, & benedic domui serui tui, ut perpetuū sit ante faciem tuam, quoniam tu DOMINE deus loquutus es, & benedictione tua benedicetur domus serui tui perpetuū.

CAP. VIII.

¹Post hæc percussit Dauid Palestinos, & subegit eos, ademitque Dauid ²frenum frontis de manu Palestinorū. Percussit quoque Moabitas, mensusque est eos fune, prostrauitque eos in terram, & mensus est eos duobus funiculis ad interficiendum scilicet, & integrū funem ad seruandum in uita, factique sunt Moabitarum Dauidi serui pendentes uectigal. Ad hæc percussit Dauid Hadaræser filiū Rehob regem Zoba, quum proficisceretur ut reduceret potentiā suam ad Euphratem. Cepit autem Dauid ex eis mille & septingentos equites, & uiginti millia uirorū peditum. Ad hæc inutiles reddidit Dauid omnes currus, centū tamen currus ex eis reliquos fecit. Quumque uenisset ³Aram Damasci, ut opem ferret ipsi Hadaræser regi Zoba, percussit Dauid ex Syris uigintiduo millia uirorū. Et constituit Dauid præfectos in Syria Damasci, factique sunt Syri serui Dauidi, tributaque ei penderunt. Et seruauit DOMINVS Dauidem in omnibus ad quæ profectus est. Accepit quoque Dauid clypeos aureos quos habuerant serui Hadaræser, & intulit eos Hierosolyma. De Betha autē & Berothai ciuitatibus Hadaræser, tulit rex Dauid æs admodum multum. Audiens autem Thoi rex Hemath quod Dauid percussisset omnes copias Hadaræser, misit Thoi Ioram filium suum ad regē Dauidem pro ambienda pace, gratulatūque quod bello adortus esset Hadaræser, quodque trucidasset eum: quoniā Thoi hostis erat infensus ipsi Hadaræser, erantque in manu eius uasa argentea, uasa aurea, & uasa ænea, quæ dedicauit Dauid rex DOMINO, cum auro & argento quod dedicauerat

Exod. 1.
4. Reg. 3. e

3. Reg. 5. a
1. Par. 22. c
* Heb. 1. b

Gen. 9.

1. Par. 18. a

dicauerat ex omnibus gentibus quas subegerat, nempe de Syris, de Moabitis, de Ammonitis, de Palestinis, de Amalekitis, & de præda Hadaræser filij Rehob regis Zoba. Quumq; David reuerteretur, percussissetq; ex Syris decem & octo milia in ualle salis, illustrauit [sibi] nomen. Constituit deniq; David præfectos, per totam Aedom inquam præfectos constituit, ut omnes Aedomitæ serui essent Davidis. Et seruauit DOMINVS Dauidem in omnibus ad quæ proficiscebatur. Regnauitq; David super uniuersum Israel, dicebatq; David ius, & administrauit iustitiam uniuerso populo. Porro Ioab filius Zeruia imperator erat exercitus, Iosaphat autem filius Ahilud erat à commētarijs, Zadok filius Ahitub, & Ahimelech filius Abiathar erant sacerdotes, Seraia scriba, Benaia filius Iehoiada erat sup Chrethi & Pleti, & filij Davidis erant primores.

CAPVT IX.

Dixit autem David, Est ne quispiam adhuc reliquus de domo Saulis: ut beneficentiam illi propter Ionathan. Erat uero in domo Saulis seruus quidā, cuius nomen Ziba: quem quū uocassent ad Dauidem, ait rex ad eum, Tūne es Ziba? Qui ait, Seruus tuus est. Et dixit rex, Nemōne amplius reliquus est ex domo Saulis, cui exhibeam beneficentiā dei? Dixitq; Ziba ad regem, Restat adhuc filius Ionathan, claudus pedibus. Dixit ergo ad eum rex, Vbi uero is est? Dixit Ziba ad regē, En est in domo Machir filij Ammiel de Lodebar. Misit itaq; rex David, & tulit eū de domo Machir filij Ammiel de Lodebar. Veniens autem Mephiboseth filius Ionathan filij Saulis ad Dauidem, procidit in faciem suam incuruatus. Et ait rex, Mephiboseth. Qui respondit, En præsto sum ego seruus tuus. Ait ad eum David, Ne metuas, omnino enim benefaciā tibi propter Ionathan patrem tuum, restituiamq; tibi cunctos agros Saulis patris tui, tuq; comedes panem ad mensam meam perpetuū. Et reuerēter se inclinans dixit, Quis est seruus tuus: q̄ respicis ad canem mortuum, qualis ego sum. Vocauit itaq; rex Zibam seruum Saulis, & dixit ad eum, Quaecunq; Saulis fuerunt, totiusq; domus eius, tradidi filio domini tui. Coles igitur fundum illius, tu, filij tui, & serui tui, colligesq; [prouentus,] ut cedant filio domini tui in cibum de quo edat: cæterum Mephiboseth filius domini tui perpetuū edet panem in mensa mea. Erant autem ipsi Ziba quindecim filij, & uiginti serui. Aitq; Ziba ad regem, Iuxta omnia quæ præceperit dominus meus rex seruo suo, sic faciet seruus tuus. [Dixit rex,] Mephiboseth edet in mensa mea, quemadmodum [quispiam] ex filijs regis. Habebat insuper Mephiboseth filium paruum nomine Micha: quidquid uero habitabat in domo Ziba, mancipatū erat seruitio Mephiboseth. Porro Mephiboseth habitabat in Ierusalem, quoniam comedebat iugiter super mensam regis, & erat claudus utroq; pede.

CAP. X.

Contigit post hæc ut moreretur rex Ammonitarum, regnauitq; Hanun filius eius pro eo, aitq; David, Beneficentia prosequar Hanonem filium Nahas, quemadmodum pater eius me prosequutus est beneficentia. Misit itaq; David legatos suos, ut consolarentur [eum] propter [mortem] patris sui. Venerunt itaq; legati Davidis in regionem Ammonitarum. Dixerunt ergo principes Ammonitarum ad Hanonem herum suum, Num David cōsolatores ad te misit, ut patrem tuum honoret coram te: an non magis misit David seruos suos ad te in hoc, ut exploret atq; perscrutetur urbem, subuertatq; eam? Tulit itaq; Hanon seruos Davidis, rasitq; partem quandam barbæ eorum, & præscidit indumenta eorum partim ad nates eorum usq; & amandauit eos. Quod quum nunciassent Dauidi, misit obuiam eis: erant enim uiri illi magna ignominia affecti: dixitq; rex, Manete in Iericho, donec repullulet barba uestra, tum reuertimini. Animaduertentes autem Ammonitæ inuisos se esse Dauidi, miserunt iñdem Ammonitæ, & mercede conduxerunt Syros de domo Rehob & Syros Zoba uiginti millia peditum, & à rege Maacha mille uiros, & ab Istob duodecim millia uiroꝝ. Quod quum au-

^aEbr. Fecit iudicium & iustitiam.

^bAlij legunt, sacerdotes, uel discipuli sacerdotū & prophetarū.

^cFide seruauit David ijs qui ex familia Saulis erant reliqui, propter iuramentum quo se Saul & Ionathan obstrinxerat.

^aDavid cum extēderet beneficia sua in externos, ignominia affliguntur eius legati à rege Ammonitarum, ex quo deinde grauiora bella oriuntur.

^bEbr. Misit ad consolandū per manus seruorum suorum.

^cEbr. Quod scitidi facti essent corā Dauid.

^aEbr. Quod esset cōtra eum facies belli.

^bLatinus diceret, pro focis & aris.

^cEbr. Quod bonū est in oculis suis.

diffet David, misit Ioab & uniuersum exercitum strenuorum bellatorum. Egressi autem Ammonitæ, aciem instruxerunt ad ostium portæ, erantq; Syri de Zoba & Rehob, Istob, & Maacha seorsim in campo. Videns autē Ioab prælium & à fronte & à tergo sibi imminere, delegit ex omni iuuentute quæ erat in Israhel, & instruxit aciem contra Syros, reliquum uero populum tradidit sub manum Abisai fratris sui, eumq; instruxit contra Ammonitas, aitq; Si fuerint Syri me ualidiores, opem mihi ferēs: sin filij Ammon tibi præualuerint, adero ego tibi auxiliū laturus. Sis ergo fortis, quin & nos fortes simus ^bpro populo nostro, & pro ciuitatibus dei nostri: cæterum DOMINVS faciat ^cquod sibi bonum uideatur. Accessit itaq; Ioab & populus quem secum habebat, ut manum confereret cum Syris, illi autem conspecto eo fugerunt. Porro Ammonitæ uidentes q; Syri fugissent, fugerūt & ipsi à facie Abisai, ueneruntq; in ciuitatem. Reuersus ergo Ioab à filijs Ammon, uenit Hierosolyma. Et uidētes Syri sese coram Israhelitis corruisse, rursus collecti sunt. Mittensq; Hadaræser, eduxit Syros qui erant trans fluuium, & uenerunt cum corpīs suis, præcedente eos Sobach, qui erat imperator exercitus Hadaræser. Hoc quum nunciatum esset Dauidi, congregauit uniuersum Israhel, & traiecto Iordane uenit in Helam. Syri autem instruētes aciem aduersus Dauidem, pugnam iniē runt cum eo. Syrus autem fugit coram Israhel, percussitq; Dauid ex Syris septingentos currus, & quadraginta millia equitum, ipsum quoq; Sobach imperatorem exercitus eius percussit, qui & ibi mortuus est. Videntes autem uniuersi reges, serui scilicet Hadaræser, q; corruissent corā Israhel, pace inita cum Israhelitis, seruiērunt eis, ueritq; Syri opem ferre amplius Ammonitis.

CAP. XI.

^aDe adulterio Dauidis cum Bethsaba, & interfectione mariti Vriæ.

FActum est autem anno uertente, sub id tempus quo solent reges egredi, ut mitteret Dauid Ioab atq; seruos suos cum eo, quin & uniuersum Israhel, ut uasterent Ammonitas, oppugnarentq; Rabba. Dauid uero remāsit in Ierusalem. Contigit autem sub tempus uespertinū, ut surgeret Dauid de lecto suo, deambaretq; super tectum domus regiæ, & uideret de tecto mulierem quandā forma supra modum uenusta. Et misit Dauid, sciscitans de muliere illa, dicens, Est ne hæc Bathsaba filia Eliham, uxor Vriæ Hithæi? Et missis nuncijs Dauid, tulit eam: quæ quum ingressa esset ad eum, dormiuit ille cum ea: ipsa autem sanctificauerat se ab immūditia sua, reuersaq; est in domum suam. Hæc mulier concepit, & mittens indicauit [hoc] Dauidi hisce uerbis, Grauida facta sum. Et misit Dauid ad Ioab [hisce mandatis,] Mitte ad me Vriam Hithæum. Misit itaq; Ioab Vriam ad Dauidem. Veniens autē Vrias ad eum, interrogauit eum Dauid quomodo ualeret Ioab populusq;, & num recte haberet bellum? Et ait Dauid ad Vriam, Descende in domum tuam, & laua pedes tuos. Egresso autem Vria de domo regis, sequutum est eum donum regis. Dormiuitq; Vrias iuxta hostium domus regiæ, cum omnibus seruis domini sui, neq; descendit in domum suam. Hoc quum nunciaissent Dauidi, dicentes, Vrias non descendit in domum suam, ait Dauid ad Vriam, An non ex itinere uenisti? cur ergo non descendisti in domum tuam? Respondit Vrias Dauidi, Arca, Israhel, & Iuda sunt sub tētorijs, & dominus meus Ioab atq; serui domini mei [iacent] in superficie campi, & ego ingrederer domum meam, ut comedam & bibam, atq; dormiā cum uxore mea? Per uitam tuam, & per uitam animæ meæ, rem istam non faciam. Et ait Dauid ad Vriam, Mane hic etiam hunc diem, cras amandabo te. Et mansit Vrias in Ierusalem eodem die & crastino. Et quum uocasset eum Dauid, comedit coram eo, & bibit, inebriauitq; eum. Et egressus uespere, ut dormiret in strato suo cum seruis domini sui, domum uero suam non descendit. Mane facto, scripsit Dauid epistolam ad Ioab, quam misit per manum Vriæ. Scripsit autē in epistola huiusmodi uerba, Constituite Vriam è regione imminētis ualidæ pugnæ, uosq; recedite post eum, ut trucidetur, & moriatur. Factum ergo est, quum

^aPar. 20. a

^bLeuit. 15. 6

^cAlij legunt, seruulū.

^dEpistola Vriæ,

quum loab obseruaret ciuitatem, ut poneret Vriam in eum locum, ubi persuasum haberet uiros esse fortissimos. Egressi ergo ciues illius urbis, pugnauerunt cum loab, cecideruntq; de populo & de seruis Davidis, mortuus est etiam Vrias Hithæus. Et mittens loab nunciauit Dauidi de omnibus negotijs belli, præcipiens nuncio dicens, Quum cessaueris loqui ad regem de cunctis negotijs belli, si con- tingat regem uehementi ira commoueri, dixeritq; tibi, Cur pugnando tam prope ad urbem accessistis? an non exploratum habuistis iaculatu- ros eos è muro? Quis ferijt Abimelech filium Ierubefeth, an non mulier deiecit fragmentum lapidis molaris è muro, & interibat in Thebez? Cur accessistis ad murum? dices, Etiã seruus tuus Vrias Hithæus mortuus est. Abijt ergo nuncius, & ueniens nunciauit Dauidi omnia, propter quæ illum miserat loab. Et dixit nuncius ad Dauidem, Ve- hementi impressione in nos irruerunt hostes, egressi ad nos in campum, nos uero illos [insequuti] sumus usq; ad fores portarum, & deiecerunt iaculatores in seruos tuos è muro, mortuiq; sunt de seruis regis, mortuusq; est seruus tuus Vrias Hithæus. Et ait Dauid ad nuncium, Sic dices ad loab, Ne tibi displiceat hæc res, sic enim, & sic deuorat gladius, intende bellum tuum contra urbem ut eam subruas, & corrobora eum. Audiens autem uxor Vriæ quod mortuus esset Vrias maritus eius, luxit maritum suum. Quumq; luctus transisset, misit Dauid, & transtulitq; eam in domum suam, factaq; est ei uxor, & peperit ei filium. At hæc res quam de signauit Dauid, displicuit DOMINO.

CAP. XII.

Misit autem DOMINVS Nathan ad Dauidem, qui ueniens ad eum, dixit ei, Erant duo uiri in ciuitate eadem, alter diues, alter autem pauper. Diues habebat oues & boues admodum multos. Pauper uero nihil habebat omnino, præter unicam ouiculam, quam emerat, quamq; nutrierat, adoleueratq; hæc cum eo, simulq; cum liberis suis, comedit de buccella eius, & de poculo eius bibit, sed & dormiebat in gremio eius, eratq; ei instar filiae. Quumq; ueniret quispiam iter faciens ad uirum diuitem, percipit ille ouibus & bobus suis, ne caperet de his ad mactandū peregre uenienti ad se, quin rapuit ouiculā uiri illius pauperis, & præparauit eam uiro qui peregre uenerat ad se. Exæstuaui autem nasus Davidis uehementer aduersus hunc uirū, et dixit ad Nathan, Viuit DOMINVS, is qui hoc designauit morte dignus est, reddatq; ouiculam quadruplo, q; hanc tantam rem designauit, quodq; non absti- nuit. Dixit autem Nathan ad Dauidem, Tu es uir talis: sic dixit DOMINVS deus Israelis, Ego unxeram te regem super Israel, eripueramq; te de manu Saulis, ego dederam tibi domum domini tui, & uxores domini tui in gremiū tuum: dederam insuper tibi domū Israel & Iehuda: hoc si parum fuerit, adiecissim tibi multo plu- ra, cur ergo tam leue æstimasti uerbū DOMINI, ut coram eo malū faceres? Vriam Hithæum gladio trucidasti, & uxore illius auxisti tibi uxorem: interfecisti autem eum gladio Ammonitarum: nō igitur recedet gladius de domo tua perpetuò, eo q; non digne æstimaueris me, & rapueris uxorem Vriæ Hithæi, ut esset tibi uxor. Sic dicit DOMINVS, Ecce ego exuscito super te malū de domo tua, accipiamq; uxores tuas te uidēte, & dabo [eas] amico tuo, qui dormiet cum uxoribus tuis in conspectu solis huius. Tu quidem clam [hoc] designasti, ego uero faciā rem istam coram toto Israele, & coram sole hoc. Dixit ergo Dauid ad Nathan, Peccaui DOMINO. Et ait Nathan ad Dauidem, Et DOMINVS transtulit peccatum tuum, non morieris, quandoquidem uero re ista omnino hostibus DOMINI occasionem dedisti blasphemandi, morietur etiam certissime filius qui natus est tibi. Abijt uero Nathan in domum suam, & DOMINVS percussit puerum quem pepererat uxor Vriæ Dauidi, ut de eo actum esset. Dauid autem flagitauit deum pro puero, ieiunauitq; Dauid ieiunium, & ingressus pernoctauit dormiens in terra. Consurrexerunt autem seniores domus suæ ad eum ut erigerent eum è terra: at ipse noluit, nec

^bEbr. Et fiet si ascens-
derit furor regis.

^cAlij legūt, ut hunc,
sic illum.

^dEbr. Collegit eam.

^eEbr. Mala uisa est in
oculis domini.

Mittitur propheta a
domino ad Dauidem, ut
eum sceleris sui admo-
net. Dauid cum agnoscat
peccatum, gratiam im-
petrat. Filius ex adulte-
rio natus, moritur.

^fEbr. Res est non per-
sona, capitur tamen
pro persona, ut patet
in fine sermonis.

^gEbr. Filius est mori-
tis.

^hEbr. Sicut illa, sicut
illa.

Iud 9.g

Exod. 22. a

Infra 16. d

Eccli 47. b

uoluit cibum cum eis capere. Septimo autem die puer moritur, nec audebant serui
E ei nunciare quod puer esset mortuus: dicebant enim, Quum puer adhuc uiueret loquuti sumus ad eum, nec uoluit audire uocem nostram, quomodo ergo si dixerimus ad eum, Puer mortuus est: quin grauius feret. Animaduertens autem Dauid quod serui sui [inter se] mussitarent, intellexit infantem esse mortuum, dixitque Dauid ad seruos suos, Mortuus est ne puer? Illi autem dixerunt, Mortuus est. Surgens ergo Dauid e terra, lauit, & unxit se, commutata ueste sua, & ingressus domum DOMINI, adorauit. Veniens deinde in domum suam, poposcit: & apposuerunt ei panem, & comedit. Tunc dixerunt ad eum serui eius, Quid hoc est quod fecisti? Propter infantem, quum adhuc uiuus esset, ieiunasti & fletui te dedisti: quo mortuo, surgis & comedis panem. Qui ait, Viuente adhuc puero ieiunavi & fleui, sic cogitans, Quis scit, si misereatur mei deus ut puer uiuus maneat: nunc autem quum sit mortuus, quid ieiunarem: num potero eum reuocare ultra: ego uado ad eum, is non redibit ad me. Et consolatus est Dauid Bathsabam uxorem suam, ingressusque ad eam, dormiuit cum ea, quae peperit filium, uocauitque nomen eius Solomo, & DOMINVS dilexit eum, misitque per manum Nathan prophetae, & uocauit nomen eius Iedidia propter DOMINVM. Porro Iobab pugnabat contra Rabba filiorum Ammon, obtinuitque urbem regni. Et misit Iobab nuncios ad Dauidem hisce uerbis, Pugnauit contra Rabba, & cepi urbem aquarum, nunc igitur congrega reliquum populum, & pone castra ad urbem ipsam, ut tu capias eam, ne ego capiam urbem, uoceturque meo nomine. Congregauit igitur Dauid cunctum populum, profectusque est contra Rabba, oppugnavitque eam, & cepit eam. Et tulit coronam regis eorum de capite eius, cuius pondus erat talentum auri, erantque in ea lapides pretiosi, impositaque fuit capiti Dauidis: quin & praedam ualde ingentem e ciuitate asportauit. Populum uero qui in ea erat eduxit, & posuit sub ferras, & sub tribulas ferreas, sub ferreas secures, coniecitque eos in fornacem calcariam. Sic fecit uniuersis ciuitatibus Ammonitarum, reuersusque est Dauid cum uniuerso populo Hierosolyma. CA. XIII.

Post haec contigit, ut Amnon filius Dauidis deperiret sororem Absolomis filij Dauidis uenustam, nomine Thamar: [quae res] ita cruciabat Amnonem, ut sororis suae Thamar gratia sese in morbum conijceret: erat enim uirgo, impossibileque uidebatur Ammoni ut faceret ei quidquam. Habebat autem Amnon amicum nomine Ionadab, filium Simea fratris Dauidis, eratque Ionadab uir ualde uaser, is dixit ei, Cur tu o fili regis sic macilentus es, idque singulis [diebus] manes: an non indicabis mihi? Respondit ei Amnon, Ego amore Thamar sororis Absolomis fratris mei captus sum. Dixit ergo ad eum Ionadab, Recumbe super lectum tuum, & assimula te aegrotum, quumque uenerit pater tuus ut te inuisat, dic ad eum, Veniat quae-so Thamar soror mea, ut me cibo reficiat, faciatque me spectante iusculum, ut quum uidero, edam e manu eius. Decubuit ergo Amnon & morbum simulauit, uenitque rex ut eum inuiseret. Ait autem Amnon ad regem, Veniat quae-so Thamar soror mea, & coquat me spectante duo liba, quae comedam e manu eius. Misit ergo Dauid ad Thamar in domum eius, & ait, Vade quae-so in domum Ammonis fratris tui, & para ei iusculum. Abijt ergo Thamar in domum Ammonis fratris sui, qui decubuit: & accepta farina subegit, & coxit eo uidente, coxit inquam liba. Et tollens sartaginem, effudit coram eo, ipse uero nolebat edere. Dixitque Amnon, Expellite omnes uiros a me: & egressi sunt omnes uiri ab eo. Et dixit Amnon ad Thamar, Infer iusculum in cubiculum, ut edam e manu tua. Acceptis igitur libis quae coxerat Thamar, intulit Ammoni fratri suo in cubiculum. Et quum ea illi ad-moueret ut ederet, apprehendit ille eam, aitque ad eam, Veni, dormi mecum soror mea. Illa autem respondit ei, Nequaquam frater mi, ne opprimas me, quoniam sic non fit in Israele: ne scelestum hoc facinus designes: quod enim confugerem cum pro-bro

^{Heb.} Et uocetur nomen meum super eam.
^{Quidam legunt, coronam Malcham, idoli scilicet Ammonitarum.}

^{Deperit Amnon sororem Thamar, qua concuprata ab Absolome fratre interficitur.}

^{Vel, uidebatur ei satis magna res esse, si ei quidquam faceret.}
^{Heb. Sapiens.}

Solomon nascitur.
 Math. 1.2

1. Par. 20.2

1. Par. 13.1

1. Par. 13.1

1. Par. 13.1

bro meo: quin & tu fieres quemadmodum scelestorum aliquis in Israele: loquere quaeso ad regem, non negabit me tibi. At ille noluit audire uocem eius, quin ea apprehensa oppressit eam, atque concubuit cum ea. Et exosam habuit eam Amnon uehementi & ingenti odio, ut odium quo eam prosequeretur maius esset amore quo eam amauerat. Dixit ergo Amnon ad eam, Surge, & abi. Quae respondit ei, Quamobrem? Hoc malum maius est altero quod in me admisisti, quod me expellis. At ille noluit illi auscultare, sed accersito puero suo, qui ei ministrabat, ait, Amanda istam a me foras, & obserato ostium post eam. Habebat autem [Thamar] tunicam uariam super se, talibus enim pallijs indutae erant filiae regis uirgines. Et expellens eam minister eius foras, obserauit ostium post eam. Thamar uero accepto cinere, posuit super caput suum, & tunicam illam uariam, qua erat induta, scidit, & posita manu sua super caput suum, celeriter ibat & uociferabatur. Et ait ad eam Absolom frater eius, An non Aminon frater tuus fuit tecum? Tace ergo soror mea, frater tuus est, ne magnopere crucies te propter hanc rem. Et mansit Thamar desolata in domo Absolomis fratris sui. Rex uero David audiens ista omnia, uehementer indignatus est. Absolom autem neque mali quidpiam, neque boni loquutus est cum Amnone, odio enim prosequeretur Amnonem, propterea quod Thamar sororem suam compressisset. Post duos annos contigit, ut Absolom haberet tonsores in Baal Hazor, quae est iuxta Ephraim, inuitaretque Absolom omnes filios regis. Venit quoque Absolom ad regem ipsum, & ait, En seruus tuus habet tonsores, eat quaeso rex & serui eius cum seruo tuo. Respondit rex Absolomi, Non filii mei, non ibimus omnes, ne grauemus te. Quumque ille flagitando ei instaret, neque uellet ire, Absolom ualedixit ei, & dixit, An ergo non iret nobiscum Amnon frater meus? Et respondit ei rex, Cur iret tecum? Et quum instaret ei Absolom, dimisit cum eo Amnonem, & cunctos filios regis. Praecepit autem Absolom pueris suis, dicens, Obseruate quaeso quum Amnon a uino hilari fuerit animo, quumque ego uobis dixero, Percutite Amnonem, ut interficiatis eum: neque metuatis, an non ego praeecepi uobis? Confortamini ergo, & estote uiri fortes. Fecerunt ergo pueri Absolomis Amnoni sicut praeeceperat Absolom. Surgentes itaque omnes filii regis, inscenderunt quisque mulum suum & fugerunt. Quumque essent adhuc in itinere, rumor peruenit ad Dauidem, hisce uerbis, Percussit Absolom omnes filios regis, ut ne unus quidem ex eis sit reliquus. Surgens itaque David discidit uestimenta sua, & iacuit in terra, astabantque ei omnes serui eius discissis uestibus. Respondens autem Ionadab filius Simeah fratris Dauidis, ait, Ne dicat dominus meus quod omnes filios regis interfecerint, nam solus Amnon mortuus est: nam ad preceptum Absolomis constitutum fuit, ab eadem die quo Amnon oppressit Thamar sororem eius: ne sit igitur rex sollicitus de hoc, ut dicat, Omnes filii regis mortui sunt, nam solus Amnon periit. Et Absolom fugit. Sublatis autem oculis suis puer qui erat in specula, circumspect, & ecce turba multa ueniebat in uia post eum de latere montis. Et ait Ionadab ad regem, Ecce filii regis ueniunt, sic enim habet res quemadmodum seruus tuus dixit. Quumque cessasset loqui, ecce filii regis uenerunt, & sublata uoce sua fleuerunt: sed & rex ipse, cunctique serui eius fleuerunt fletu admodum magno. Porro Absolom fugit, & abiit ad Thalmi filium Ammihur regem Gessur. Et [David] luxit propter filium suum cunctis diebus. Absolom uero quum fugisset, uenissetque in Gessur, fuit ibi tribus annis. Et cessauit [ira] Dauidis, ne ultra educeret exercitum ad quaerendum Absolom, consolationem enim acceperat suam per Amnone qui mortuus erat.

CAP. XIII.

A Nimaduertit autem Ioab cor regis [prorum] esse ad Absolom, mittens igitur Ioab in Thekoa, tulit inde mulierem uafra, dixitque ad eam, Simula quaeso te lugentem, deinde & uestibus lugubribus induere, nec oleo ungaris, quin potius si-

^a Alij, tessellatam.

^b Ebr. Ne ponas cor tuum ad hanc rem.
^c Ebr. ista omnia uerba.

^d Ebr. Estote filii roboris aut uirtutis.

^e Astare dicuntur regi, quicumque in aula sunt. Nam Nizabim etiam praesides significat.

^f Ebr. Ne ponat rex hoc negotium super cor.

^g Et cessauit David egredi ad Absolom. Licet uerbum sit foemini, sed hic sunt uariae sententiae.

^h Quibus artibus Absolom per Ioab reuocatus sit.

David

Samuelis

^aEbr. Posuit loab uerba in ore eius.

^bEbr. Quid tibi?

^cEbr. Ut interficiamus eum in anima fratris sui.

^dEbr. Ne ponatur nomen uiro meo.

^eEbr. Mentionem faciat rex domini dei tui: mentionem autem facere nominis dei, periphrasis iuramenti.

^fHæc formula est iurandi Ebraica, id est, per deum uiuentem, non cadet quidpiam ex capillo capitis, id est, non perdetur, ut Matth. 10.

^gEbr. Moriendi morimur.

^hAlij legunt, non parat: alij, non respicit.

ⁱEbr. Verbum.

^kEbr. An non manus loab tecum est in omni hoc.

^lEbr. Viuit anima tua domine mi rex, si est uir ad dexteram uel ad sinistram ex omnibus quæ loquutus est dominus meus rex, nisi seruus tuus loab.

^mLatinus diceret, ipse figurauit os ancille tuæ.

ⁿAlij benedixit regi, alij bene precatus est regi.

^oEbr. Siquidem rex fecit uerbum serui sui.

^pEbr. Ad laudandum ualde.

^qVel, non fuit in eo macula, aut uitium.

milis sis mulieri, quæ se pro mortuo diebus multis luctu confecit, ingressa autem ad regem, loquaris cum eo in hanc formam, (^apræiuit autem loab uerbis quæ loqueretur.) Loquuta est ergo mulier illa Thekoitis ad regem, procidens scilicet super faciem suam in terram, & reuerentiam exhibens regi, ait, Serua ô rex. Ad quam rex ait, ^bQuid tibi uis? Respondit illa, Equidē mulier uidua ego sum, & maritus meus obiit, habuit autem ancilla tua duos filios, hiq̃ duo rixati inter sese in agro sunt, ne mineq̃ præsentē qui [litem] inter eos dirimeret, percussit alter alterum, & interfecit eum. Et ecce insurrexit uniuersa familia aduersus ancillam tuam, & dicunt, Tra de illum qui interfecit fratrem suum, ut supplicium de eo ^csumamus, pro uita fratris sui quem trucidauit, insuper excindamus etiam hæredem. Sic extinguere [conantur] scintillam meam quæ reliqua est, ne supersint marito meo ^dnomen & reliquæ super terram. Et ait rex ad mulierem, Vade in domum tuam, ego causa tui mandabo. Dixitq̃ mulier illa Thekoitis ad regem, Domine mi rex, scelus hoc mihi imminet domuiq̃ patris mei, rex & thronus eius sine culpa erunt. Et ait rex, Si quis uel uerbo contra te egerit, duc illum ad me, [efficiam] ne quid te amplius lædat. Quæ ait, ^eluret quæso rex per DOMINVM deum tuum (siquidem multi sunt uindices sanguinis, qui perdere [tentant]) ne excindant filium meum. Et respondit [rex,] ^fViuit DOMINVS, si ceciderit de capillo filij tui in terram. Ait mulier, Liceat quæso ancille tuæ uerbum loqui ad dominum meum regem. Et ait, Loquere. Dixit mulier, Cur ergo cogitasti huiusmodi aduersus populum dei? an nō rex delinquit quum loquitur tale uerbum, ne reducat rex expulsum suum? Siquidem ^gcertissime morimur, & instar aquæ quæ in terram defluunt, quæ colligi non possunt, nec aufert deus animam, sed omnino cogitat, ut ^hnon reiiciat à se qui reiectus est. Veni itaq̃ ut loquerer ad regem dominum meum sermonem hunc, etiamsi deterruerint me quidam è populo, at ancilla tua dixit, Loquar nūc ad regem, si fortē faciat rex hoc quod postulat ancilla tua, quoniā exaudiet rex, ut liberet ancillam suam de manu illius uiri, qui excindere uult me & filium meum simul ex hæreditate dei: dixitq̃ ancilla tua, Sit quæso uerbum domini mei regis ad tranquillitatem, quoniā sicut angelus dei, sic est dominus meus rex, ut audiat bonū & malū, & erit DOMINVS deus tuus tecum. Et respondit rex, & dixit ad mulierem, Ne quæso cæles à me ⁱquidquam quod ego te interrogo. Et ait mulier, Loquatur dominus meus rex. Et dixit rex, An non ^khæc omnia agis auspicio ac consilio loab? Respondens mulier ait, Per uitam animæ tuæ ^ldomine mi rex, non est quispiam nisi loab seruus tuus, per omnia quemadmodum loquutus est dominus meus rex, ipse præcepit mihi, ipseq̃ posuit ^min os ancillæ tuæ omnes sermones istos, utq̃ sic circuirem schemate istius orationis, hoc effecit loab seruus tuus. Et dominus meus sapiens est iuxta sapientiam angelus dei, ut sciat omnia quæ sunt in terra. Et dixit rex ad loab, En feci rem hanc, uade & reuoca puerū Absolom. Procidit loab super faciem suam in terrā, & gratijs actis ⁿualedixit regi. Dixitq̃ loab, Hodie cognouit seruus tuus, q̃ impetrarim fauorem in oculis tuis domine mi rex, ^osiquidem præstitit rex petitionē seruo suo. Surgens itaq̃ loab abiit in Gesur, & abduxit Absolom in Ierusalem. Et ait rex, Abeat in domū suam, neq̃ uideat faciem meam. Reuersusq̃ est Absolom in domum suam, neq̃ uidit faciem regis. Non fuit uir tam elegans ut Absolom in omni Israele, qui [sic] ^plaudaretur supra modū. A plāta pedis sui in uerticē usq̃ non fuit quidquā ^qreprehensibile in eo. Quum tonderet caput suum, (quod fiebat singulis annis ad finem anni, q̃ scilicet tonderet, eo q̃ [capillitium] grauaret ipsum,) quum (inquā) tonderet [comam,] pendebat capillitium capitis sui ducentis siclis, pondere regio. Natiq̃ sunt Absolom tres filij, & filia una, cuius nomen erat Thamar: fuit hæc mulier pulchro aspectu. Mansit itaq̃ Absolom in Ierusalē duobus annis, ut faciem regis non uideret. Misit ergo Absolom ad loab, ut mitteret eum ad

Ezech. 18. g
33. c

ad regem: at [loab] noluit uenire ad eum, neque quum secundo [ad eum] misisset, uenire uoluit. Dixit ergo [Absolom] ad seruos suos, En agrum loab quem habet p^enes me in quo est ordeum, ite & succendite eum igne. Succenderunt ergo serui Absolomis agrum igne. Surgens itaque loab uenit ad Absolom in domum eius, dixitque ad eum, Quare succenderunt serui tui agrum meum igni? Respondit Absolom ipsi loab, En misi ad te, dicēs, Veni huc, ut mittam te ad regem: dixi enim, Cur ueni de Gesur: satius esset me adhuc illic esse, [effice] igitur ut uideam faciem regis: quod si est in me iniquitas, interfice me. Venit igitur loab ad regem, & indicabat ei [hoc.] Vocauit itaque [rex] Absolom, & is uenit ad regem, inclinatusque facie sua terram uersus coram rege, rex osculatus est Absolom.

CAP. XV.

Post hæc contigit, ut Absolom pararet sibi currum & equitatum, & quinqua-^A ginta celeres qui eum stiparent. Ante lucem uero surgens Absolom, stabat ad latus uiae quo itur ad portas, omnemque uirum qui causam habebat, ueniebatque ad ad regem ut disceptaret, accersuit Absolom ad se, & dixit, E qua ciuitate es tu? Cuique is responderet, Ex aliqua tribuum Israel est seruus tuus, ait ad eum Absolom, En, tu habes bonam & iustam causam, at nemo est à rege [constitutus] qui te audiat. Dixitque Absolom, O si ego essem iudex in terra, ut ad me ueniat quicumque litē habet & ius petit, ut pro eo sententiā dicam. Ad hæc, quum quis adiret [eum] & inclinaret se ei, exerta manu præhensabat eum, osculabaturque eum. Ad hunc modum fecit Absolom cunctis Israelitis, qui ueniebant ad regem disceptandi gratia, furatusque est Absolom cor uirorum Israel. Contigit autem appetente anno quadagesimo, ut diceret Absolom ad regem, Liceat quaeso mihi, ut eam & persoluam uotum meum in Hebron, quod DOMINO uoui: uouit enim seruus tuus uotum quum degerem in Gesur in Syria, hisce uerbis, Si DOMINVS me omnino reduxerit in Ierusalem, cultum exhibebo DOMINO. Dixitque ad eum rex, Vade in pace. Qui surgens, profectus est in Hebron. Misit autem Absolom exploratores per omnes tribus Israel hisce mandatis, Quum audieritis sonum buccinae, dicetis, Regnat Absolom in Hebron. Porro cum Absolom abierant de Ierusalem ducem uiri [ab eo] uocati, ierantque in simplicitate sua, nihil omnino scientes. Accersuit quoque Absolom Ahio-^Ctophel Gilonitam, qui erat à consilijs Dauidi, è ciuitate sua Gilo, interim dum ipse sacrificabat sacrificia, factaque est conspiratio ualida, populus enim confluit ad Absolom, auctusque est. Venit quidam qui [hæc] nuntiaret Dauidi, hisce uerbis, Cor Israelitarum inclinatur post Absolom. Tum ait Dauid cunctis seruis suis qui erant cum eo in Ierusalem, Surgite, fugiamus, nam nullus nostrum euadet si expectauerimus Absolom: properate ut abeamus, ne forte ipse properans nos apprehendat, periculoque nos inuoluat, feriatque urbem gladio. Dixerunt ergo serui regis ad regem, En serui tui præsto sunt ad cuncta quae domino regi placent. Egressus est ergo rex cum tota domo sua, & quidem pedibus suis. Et reliquit rex decem mulieres concubinas, ut custodirent domum. Egressus itaque rex & omnis populus pedibus suis, steterunt procul à domo, cuncti autem serui eius transibant ad manum eius, si cut & omnes Chreti, atque omnes Plethi, & omnes Githæi, uiri nempe sexcenti, qui uenerant pedites de Gath, qui præcedebant faciem regis. Dixitque rex ad Ithai Githæum, Cur & tu proficisceris nobiscum: reuertere, & mane cum rege, es enim aduenæ, simulque exul extra patriam tuam. Heri aduenisti, cur te ut nobiscum proficisceris hodie excirem? Ego quidem proficiscor, quocumque tandem profectus fuero, tu reuertere, & reduc fratres tuos, tecum bonitas & fides. Ithai respondit regi, dicens, Viuit deus, & uiuit dominus meus rex, ubicumque fuerit dominus meus rex, siue hoc e-^Bad mortem siue ad uitam [fuerit], illic erit & seruus tuus. Tum dixit Dauid ad Ithai, Veni igitur, & transito. Transiit itaque Ithai Githæus omnesque milites eius, omnisque pubes quae cum ipso erat. Et fleuit tota terra uoce magna, omnisque populus transi-

^A Absolom defectionem meditatur, ambit regnum, è quo pelli patrem, Dauid cum suis fugit.

^B Ebraicū schema ita habet, quinquaginta uiros qui ante eum currerent: ego malui dicere celeres, nā sic olim uocati sunt, quos iam satellites dicunt.

^C Ebr. Quis me constituit iudicem?

^D Ebr. Et factum est.

^E Ebr. Mikez à fine quadraginta annorum. Obseruandum hic, quod annotauimus in caput 15. Deut.

^F Ebr. Et misit.

^G Ebr. Non erit euasio nobis à facie Absolomis.

^H Ebr. Impellat super nos malum, percutiatque urbem in ore gladii.

^I Ebr. Iuxta omnia quae elegerit dominus meus rex, en serui tui.

^K Ebr. Pede suo: alij legunt, cum eo, hoc est, eum secuti.

^L Ebr. Migrans de loco tuo: alij exponunt, uagus es & instabilis loco: alij, redi in locum tuum.

bat, deinde & rex ipse transiuit torrentem Kidron, & omnis populus transibat uia quæ ducit ad desertum. Et ecce Zadok & omnes Leuitæ cum eo ferebant arcam fœderis dei, collocaruntq; arcam fœderis dei. Ascendit autem Abiathar, donec cunctus populus plene transisset ex urbe. Et ait rex ad Zadok, Reducarcam dei in urbem, si nactus fuero fauorem coram DOMINO, me restituet, ostendetq; mihi & se & habitaculum suum: quod si dixerit, Nihil te delector, præsto sum, faciat mecum quod sibi bonum uisum fuerit. Et dixit rex ad Zadok sacerdotem, An non es tu uidens? Reuertere tu incolumis in urbem, sintq; duo filij uestri uobiscum, nempe Ahimaaz filius tuus, & Ionathan filius Abiathar: dispicite, ego moram neco in campis deserti, donec nuncium a uobis uenerit, quod me certior reddat. Reduxit ergo Zadok & Abiathar arcam dei in Ierusalem, & manserunt illic. Porro Dauid ascendit cliuū olearum, ascendens uidelicet & flens, incedens operto capite & nudis pedibus, quin & omnis populus quem secum habebat, operuerunt quisq; caput suum & ascenderunt, ascendendo flentes. Nunciauit autem [quispiam] Dauidi, dicens, Ahitophel quoq; est cum his qui conspirarunt cum Absolom. Tum ait Dauid, Irritum fac o DOMINE consilium Ahitophel. Quumq; peruenisset Dauid ad uerticem, ut illic adoraret deum, uenit ei obuiam Hufai Archites, discissaq; fuit eius uestis, humum habens super caput suum. Ad quem ait Dauid, Si mecum transmiseris, eris mihi oneri: si uero redieris in urbem, dixerisq; ad Absolom, Seruus tuus ero o rex, quemadmodum hactenus seruus fui patris tui, sic ero nunc seruus tuus: hac ratione irritum facies mihi consilium Ahitophel. An non illic tecum erit Zadok & Abiathar sacerdotes? quidquid ergo est domo regis audieris, nunciabis Zadok & Abiathar sacerdotibus: cum his quoq; illic sunt duo filij eorum, Ahimaaz, qui est ipsius Zadok, & Ionathan, qui est ipsius Abiathar, per illorum manus mittetis ad me quidquid audieritis. Venit itaq; Hufai amicus Dauidis in ciuitatem. Venit & Absolom in Ierusalem. CA. XVI.

¹Eb. Ad uada uel ad transitiones deserti, sed per metathesin uocem Ebraicam exponunt Rabini.

Verba Ebraica paulo aliter numerantur.

²Affueratio per interrogationem.

Donatur Ziba bonis Mephiboseth, Semei regi maledicit, Absolom rem habet cum concubinis patris sui.

³Eb. In oculis tuis.

⁴Eb. Vir sanguinum.

⁵Ebr. Quid mihi est uobis, loquutio est, pro, Quid mihi uobiscum negotij?

⁶Alij legunt, in oculum meum.

QUum uero Dauid paululum transisset e uertice, en Ziba puer Mephiboseth uenit ei obuiam, simulq; par asinorum stratorum, super quos erant ducenti panes, centum ligaturæ uuarum passerum, & centum [massæ] fructuum æstiuorum, & lagena uini. Et ait rex ad Ziba, Quid tibi hæc? Respondit Ziba, Asini sunt pro domo regis, ut eis uehantur, panes uero & fructus æstiuus sunt pro pueris ut edant, uinum ut bibant qui fatigati sunt in deserto. Aitq; rex, ¹Vbi est filius domini tui? Respondit Ziba regi, En sedet in Ierusalem, quoniam dixit, Hodie restituent mihi Israelitæ regnum patris mei. Dixit ergo rex ad Ziba, En tua sint quaecumq; habet Mephiboseth. Et ait Ziba, Gratias ago, nanciscar fauorem in oculis domini mei regis. Venit itaq; rex Dauid Bahurim usq;, illinc egrediebatur quidam de familia domus Sauliticæ, nomine Semei, filius Gera, is egrediendo egrediebatur, & maledixit, ad hæc lapidibus petijt Dauidem, omnesq; seruos regis Dauidis, omnem populum, heroesq; omnes, qui erant ei a dextra & a sinistra. Sic autem dicebat Semei quum malediceret ei, Egredere, egredere sanguinarie, tu uir Belial, DOMINVS repedit tibi uersum sanguinem domus Sauliticæ, cuius loco tu regnasti, tradiditq; DOMINVS regnum in manum filij tui Absolomis, idq; tuo malo, quoniam sanguinarius es. Ait autem Abisai filius Zeruiæ ad regem, Cur maledicit canis iste mortuus domino meo regi: sine ut abeam, & tollam caput eius. Et ait rex, Quid mihi uobiscum negotij filij Zeruiæ? maledicit sic, quoniam DOMINVS iussit eum, ut Dauidi maledicat: quis igitur dicat, Cur sic fecisti? Dixitq; Dauid ad Abisai & ad omnes seruos suos, Ecce filius meus qui egressus est e uisceribus meis insidiatur uitæ meæ, quanto igitur magis filius iste lemini? Permittite ei ut maledicat, quoniam DOMINVS præcepit ei, fortasse DOMINVS respiciet afflictionem meam, rependetq; mihi DOMINVS bonum pro maledictis illius hoc eodē die. Quumq; Dauid & uiri eius per uiam incederent, ibat Semei in latere montis e regione illius, ibat inquam & maledicebat, iaciebatq; lapides

Abnegatio sui.

Infra 19 e

3. Reg. 2. b

pides contra eum, simulque spargebat puluerem. Venerunt autem rex & cunctus populus qui erat cum eo fatigati, & ibi refecit sese. Absolom autem & omnis populus Israeliticus uenerunt in Ierusalem, cumque eo Ahitophel. Quumque uenisset Hufai Archites amicus Dauidis ad Absolom, dixit Hufai ad Absolom, Viuat rex, uiuat rex. Dixit autem Absolom ad Hufai, Hoccine beneficium tuum amico tuo [rependis:] cur non profectus es cum amico tuo? Respondit Hufai ipsi Absolom, Nequaquam, sed quem elegerit DOMINVS & populus iste, nempe uniuersus Israel, illeus ero, & cum illo manebo. Ad haec cui ego inferuirem, an non coram filio eius? quemadmodum seruiui coram patre tuo, sic ero coram te. Et dixit Absolom ad Ahitophel, Agitedum proferte consilium, quid faciamus. Et dixit Ahitophel ad Absolom, Ingredere ad concubinas patris tui, quas reliquit ut domum custodirent, audietque uniuersus Israel, quod odiosus sis factus patri tuo: sic roborabuntur manus omnium qui tecum sunt. Tetenderunt ergo ipsi Absolom tentorium super tectum, & ingressus est Absolom ad concubinas patris sui in oculis totius Israelis. Etenim consilium quod dedit Ahitophel illis diebus fuit, ac si quis consulisset oraculum dei: sic fuit omne consilium Ahitophelis, tam apud Dauidem, quam apud Absolom.

CAP. XVII.

It uero Ahitophel ad Absolom, Deligam nunc duodecim millia uirorum, & confurgens persequar Dauidem noctu, irruamque in eum quum ipse sit lassus & remissis manibus, terreboque eum, ut fugiat omnis populus qui cum eo est, feriamque solum regem, populum uero uniuersum reducam ad te: quumque omnes uiri quos tu cupis ad te reducti fuerint, pax erit uniuerso populo. Is sermo uisus est rectus in oculis ipsius Absolom, & in oculis omnium seniorum Israelis. Dixit autem Absolom, Voca quæso & ipsum Hufai Architen, ut audiamus ipsum quoque quid dicat. Quumque uenisset Hufai ad Absolom, loquutus est Absolom ad eum, dicens, Sic loquutus Ahitophel, obsequemur ne consilio eius? Sin minus, dic tu. Tum dixit Hufai ad Absolom, Consilium quod in praesens dedit Ahitophel, non est bonum. Addiditque Hufai, Tu nosti quod pater tuus militesque eius uiri sint strenui & fortes, ad haec amaro animo, non secus ac ursus in campo [catulis suis] orbatus. Iam pater tuus uir est bellandi gnarus, nec pernoctat cum populo. En ipse iam latitat, siue in aliqua spelunca, siue in alio quopiam loco, si iam ad primum congressum ex eis cadat aliqui, omnino fama haec spargetur, & dicetur cladem factam esse in exercitu Absolomis, hinc fiet, ut & hi qui fortes alioqui sunt, & qui pectora habent leonina, mollescant ac liquefiant: nam hoc Israelitis omnibus exploratissimum est, patrem tuum uirum esse fortem, militesque eius uiros bellicosos. Etenim ego consulo, ut ad te citissime congregetur uniuersus Israel, à Dan usque ad Beer Seba, qui multitudinem arenam maris aequat: deinde, ut tu ipse praesens adsis in conflictu, tum irruemus in eum, ubicumque tandem locorum fuerit inuentus: irruemus inquam in eum, quemadmodum ros cadit super terram, nec unum quidem, neque ex eo, neque ex his qui cum eo sunt, faciemus reliquum. Quod si se receperit in urbem aliquam, admouebunt omnes Israelitae funes illi urbi, & trahemus eam usque ad torrentem, ut ne lapillus ibi inueniatur. Ait itaque Absolom & omnes Israelitae, Consilium Hufai Arachitae melius est quam consilium Ahitophelis. Siquidem DOMINVS ordinauerat, ut consilium Ahitophelis bonum irritum fieret, ut DOMINVS induceret malum super Absolom. Dixit uero Hufai ad Zadok & Abiathar sacerdotes, Sic & sic consuluit Ahitophel ipsi Absolom & senioribus Israel: tale uero consilium ego dedi, ilico ergo per nuncios indicate Dauidi huiusmodi uerba, Ne pernoctes hac nocte in campestribus locis deserti, sed mox traice, ne forte absorbeat & rex, & uniuersus populus qui cum ipso est. Porro Ionathan & Ahimaaz stabant iuxta fontem Rogel, abiit ergo ancilla quaedam & indicauit eis, ipsique abeuntes indica-

^aEbr. Adverte uobis consilium.

^bEbr. Quod foetidus sis factus.

^aProponuntur consilia, & deliberatur quomodo opprimatur Dauid. Consilium Ahitophel consilio Hufai irritum fit, domino ita providente ad negotium temperante.

^aEbr. Quid in ore eius etiam ipse.

^bEbr. Secundum hunc sermonem loquutus est, Faciemus ne uerbum eius.

Hic Ebr. ea uerba aliter habent, sed sensus nihil decedit.

^aRogel quidam appellat latine pro fullone transferunt.

A

^dEbr. Super facie pu
tei.

^eAlij triticum.

^fAlij legunt sic, quum
paululi aque [degu-
ssassent] prætérie-
runt.

^gIngressus ad illam,
id est, coniugem seu
uxorem eam habuit.

Committuntur exerci-
tus utriusq[ue], Davidis su-
perior euadit. Absolom
spiculis traiectus in ara-
bore perit, non sine dolo-
re patris.

^aEbr. Nō ponent cor
super nos.

^bAlij legunt, Quoni-
am tu aquas nostras
decem millia. Vel eti-
am si nostrum decem
millia interficiantur,
non magnopere scili-
cet curabunt.

^cEbr. Datusq[ue] est in-
ter.

^dEbr. Et mulus qui
sub eo transibat.

^eEbr. Cur nō percuss-
isti eum in terram.
^fAlij Siclos intelli-
gunt.

uerunt regi Dauid, illi enim palam urbem ingredi non audebāt. Videns autem
E eos puer, nunciauit ipsi Absolom: atq[ue] illi duo properanter abierunt, ueneruntq[ue]
in domū cuiusdam uiri in Bahurim, qui puteum habebat in atrio suo, in quem de-
scenderunt: tollensq[ue] uelum quoddam mulier, expandit^d super puteum, & sparsit
super ipsum^e ordeum contusum, ne res hæc innotesceret. Et uenientes serui Abso-
lom in domum ad mulierem, dixerunt, Vbi est Ahimaaz & Ionathan? Respondit
eis^f mulier, Traiecerunt uadum aquarum. Quumq[ue] quæsiuissent, & non inuenis-
sent, reuersi sunt in Ierusalem. Factum ergo est, postquam illi abiissent, ut ascen-
derent hi de puteo, irentq[ue] & nunciarent regi Dauidi, dicerentq[ue] ad Dauidem, Sur-
gite & propere traicite aquas, quoniam sic consuluit contra uos Ahitophel. Sur-
F rexit itaq[ue] Dauid & omnis populus qui erat cum eo, & traiecerunt Iordanem ante-
quam aurora exoriretur, ut ne unus quidem desideraretur qui non transisset Ior-
danem. Porro Ahitophel uidens nō successisse consilium suum, strauit asinum,
& confurgens abiit in domum suam, & ad ciuitatem suam, & disposita domo sua,
stragulatus est, & mortuus, sepultus est in sepulchro patris sui. Dauid uero ue-
nit in Mahanaim, & Absolom Iordanem transmisit, ipse & cum eo omnes Israelitæ.
Et constituit Absolom Amasam pro Iob super exercitum. Fuit autem Ama-
sa filius cuiusdam uiri Israelitæ nomine lithra, qui ingressus erat ad Abigail filiam
G Nahas sororem Zeruia matris Iob. Castrametatus est itaq[ue] Israel & Absolom
in terra Gilead. Cūq[ue] uenisset Dauid in Mahanaim, [attulerunt] Sobi filius Nahas
de Rabba Ammonitarum, Machir filius Ammiel de Lodebar, & Barfillai Gilea-
dites de Roglim, lectos, pelues, uasa fictilia, triticum, & ordeum, farinam & spicas
tostas, fabas, lentem atq[ue] far tostum, mel, butyrum, oues, & caseos uaccinos, quæ at-
tulerunt Dauidi & populo qui cum eo erat, ut comederent. Dixerant enim, Popu-
lus ille famelicus est, & delassatus, & sitim patitur in deserto. CA. XVIII.

A Dauid recensuit populum quem secum habebat, & constituit super eos tribu-
nos & centuriones. Porro tertiam populi partem misit sub manum Iob, rur-
sus tertiam partem sub manum Abisai filij Zeruia fratris Iob, & tertiam deinde
partem sub manum Ithai Githæi. Et ait rex ad populū, Omnino & ego uobiscum
egrediar. Populus uero dixit, Nequaquā egredieris, nam etiamsi nos fugerimus,
nullam nostrum habebunt rationem: quin si ex nobis dimidia pars perierit, non
multum pensi habebunt. Etenim nostrum^b ferme sunt decem millia, & melius est
ut tu nobis ex urbe opem feras. Dixit ergo ad eos rex, Quod uobis uidetur faciā.
Constitit itaq[ue] rex apud portam, egrediente uniuerso populo per centurias & chi-
liades. Et præcepit rex ipsi Iob, Abisai & Ithai, dicens, Leniter [agatis] mihi cum
puero Absolom. Audiuit hoc omnis populus q[ui] rex præciperet omnibus duci-
bus de Absolom. Egressus est itaq[ue] populus in campum congressurus cum Israe-
litis, factumq[ue] est prælium in sylua Ephraim. Corruit autem illic populus Israel
coram seruis Dauidis, & facta est illic clades magna eodem die, nempe uiginti mil-
lium, disperso prælio illic super faciem uniuersæ terre: pluresq[ue] e populo sylua per-
didit eo die, quā uorarit gladius. Datus est autem Absolom conspectui ser-
uorum Dauidis, qui Absolom uehebat super mulū, mulusq[ue] ipse uenit subter den-
sam quercum, eamq[ue] magnam: qua quercu caput eius retentū est, ut penderet ipse
inter coelum & inter terram, transeunte mulo cui infederat. Quod quum quidam
uidisset, nunciauit ipsi Iob, & dixit, Ecce uidi Absolom pendentem ad quercum.
Dixit ergo Iob ad uirum qui [hoc] nunciauerat, Si uidisti, cur non illic ad terram
cum prostrauisti? ego dedissem tibi decem^c argenteos [nūmos,] & balthum unum.
Vir autem ille dixit ad Iob, Nequaquam ego, si penderes in manus meas mille ar-
genteos [siclos,] non inquam inferrem manum meam filio regis: nobis enim au-
diētibus rex præcepit tibi, Abisai, & Ithai, hisce uerbis, Cauete, ne quis [lædat] pue-
rum
rum

Monimentum
Absolomis.

rum Absolom. Aut si fecissem, cur mentirer cum periculo uitæ meæ, quum regem nihil cæleri possit, an uero tu ex^oposito te collocares? Et dixit loab, Non sic expectabo^b corā te: & tollens tria spicula manu sua, defixit ea in cor Absolom, quum adhuc uiueret in medio quercus. Et circundantes decem adolescentes, armigeri scilicet loab, percusserunt Absolom, & interfecerunt eum. Quumq; buccina receptui^d cecinisset loab, reuersus est populus ne insequeretur Israel, quoniam pepercit loab populo. Accepto autem Absolom, abiecerunt eum in foueam magnam in sylua, & posuerunt super eum acruum lapidum ingentem, fugeruntq; omnes Israelitæ in tabernacula sua. Et Absolom dum adhuc uiueret, accepta¹ pyramide, collocauit eam sibi, quæ est in ualle regis: dixerat enim, Nō est mihi filius, ut relinquam memoriam nominis mei, uocauitq; pyramidem illam suo nomine: uocata enim est² monumentum Absolomis in hunc usq; diem. Ahimaaz autem filius Zadok dixit, Liceat mihi quæso ut currā & nunciem regi, q; DOMINVS eum asseruit de manu hostiū eius. Et ait ad eum loab, Hodie non³ eris faustus nuncius, nunciabis alio die: hac die non nunciabis, quandoquidem filius regis mortuus est. Et ait loab ad Chusi, Vade tu, & significa regi quæ uideris. Incuruans ergo se Chusi coram loab, cucurrit. Ahimaaz filius Zadok rursus dixit ad loab, Quid uero fieret, si & ego post Chusi currerem? Ait loab, Fili mi cur tu curreres? nihil⁴ præmij de isto nūcio referes. [Rursus dixit,] Quid uero si curram? Ait ad eum, Curre. Cucurrit igitur Ahimaaz per iter campestre, & anteuortit ipsum Chusi. Porro Dauid cōsidebat inter duas portas, & ierat speculator super tectum portæ in muro, attollens autem oculos suos uidit, & ecce quidā currebat solus. Clamauit ergo speculator, & nunciavit regi. Dixitq; rex, Si solus est, faustum nuncium est in ore eius. Is uero celerissime ibat, & cominus appropinquabat. Speculator uidit alium quendā currentem, & clamauitq; speculator ad portæ custodem, dicens, Ecce uir quidam solus currit. Et dixit rex, Et hic nuncius est. Addidit speculator, Video cursum prioris ac si esset cursus Ahimaaz filij Zadok. Rex ait, Hic bonus uir est, uenitq; ut fausta nunciet. Clamans itaq; Ahimaaz dixit ad regem, Salus, simulq; pronus procidit coram rege in terram, dixitq; Laudandus DOMINVS deus tuus, qui cōclufit uiros illos, qui manus suas contra dominum meum regem sustulerunt. Dixitq; rex, Saluusne est puer Absolom? Respondit Ahimaaz, Vidi magnum tumultū quum loab seruus⁵ regis mitteret seruum tuum, nec scio quid fuerit. Dixit autem rex, Circumi & colloca te illuc. Circumuit ergo & constitit. Et ecce uenit Chusi, dixitq; Chusi, Gaudeat dominus meus rex de fausto nuncio, quoniam DOMINVS hodie uindicauit te de manu omnium qui contra te insurrexerant. Dixit ergo rex ad Chusi, Saluusne est puer Absolom? Respondit Chusi, Fiant quemadmodū puer ille hostes domini mei regis, omnesq; qui insurgunt aduersum te ut noceant. Tum rex commotus ascendit in coenaculum portæ, & fleuit, eundoq; sic dicebat, O fili mi Absolom, fili mi, fili mi Absolom, utinam pro te mortuus essem, Absolom fili mi, fili mi.

CAPVT XIX.

NVnciatum est autem ipsi loab, Ecce rex flet & luctu se conficit propter Absolom. Conuersa itaq; est salus illius diei in luctum uniuerso populo. Audiuit enim populus eodem die ut diceretur, Dolo afficitur rex ob filium suum. Subduxit⁶ ergo se furtim populus eo die ingrediendo urbem, perinde ac populus subducere se solet, qui pudore afficitur quum terga uertit in prælio. Porro rex obuioluta facie clamauit, idq; magna uoce, Fili mi Absolom, Absolom fili mi, fili mi. Ingressus ergo loab domum ad regem, ait, Pudefecisti hodie uultus omnium seruorum tuorum, qui hodie eripuerunt animam tuam, & animam filiorum tuorum, & filiarum tuarum: deinde animam uxorū tuarum, & animam concubinarum tuarum, diligendo uidelicet eos qui te odio prosequuti sunt, & odiendo eos qui te

⁵Varie hic exponit interpretes, Alij legunt sine interrogatione, Tu te ex aduerso collocares. ⁶Alij sic: Non sic adgrediar eū te uidete.

¹Fornicē aut tropheum sibi constituit.

²Ebr. Manus Absolom.

³Ebr. Vir boni nūcij.

Chusi quidā pro Aethiope legunt.

⁴Ebr. Et tibi nō merces exiens, Es wirt dir kein lon druff gon.

⁵Ebr. Quum mitteret seruum regis loab, & seruum tuum, me scilicet.

⁶Ebr. Quis det ut pro te.

David dolens ob mortem filij, a loab dure increpatur, tandem sibi restitutus, a cunctis Israelitis reducitur.

⁷Hoc est, urbem sunt ingressi, non enim triumpho ut uictores solent, sed ut ij qui fugati elapsi sunt & uicti. Alij legunt, quod se subduxerint alius alio, non in urbem.

^bEb. Tunc rectū esse
in oculis tuis.
^cEbr. Loquere in cor
seruorum.

^dEb. Iudicatus est po-
pulus, hoc est, quisq;
alterū obiurgans, cul-
pam hanc in aliū re-
iecit: alij legūt, popu-
lus ambiguus fuit, su-
spēsus: alij, certabat.
^eEbr. Cur tacetis aut
dissimulatis.

^fQuum intelligeret
rex animū Israelita-
rum pronū in se, ad-
monet ludam ut ante
uortat Israelitas.
^gFormula iuradi aut
promittendi.
^hSermo scilicet sacer-
dotum seu regis.

ⁱEbr. Quod bonum
esset in oculis eius.

^kEb. Vt rex ponat su-
per cor.

^lEbr. Non fecerat pe-
des, neq; fecerat bar-
bam, superius scilicet
labium.

^mEbr. Quod bonum
est in oculis tuis.
ⁿEbr. Viri mortis.

^oEbr. Quid loqueris
amplius uerba tua?
Dixi, Tu & Ziba di-
uidite agros.

diligunt, etenim declaras hodie nihili tibi esse principes & seruos. Equidem intelli-
go hodie, si Absolom modo uiueret, etiam si nos omnes hodie interfecti essemus,
tum demum tuo iudicio ^brem recte habere. Surge igitur, egredere, & ^cdemulce uer-
bis cor seruorum tuorum: nam id tibi iuro per DOMINVM, si non egressus fueris,
ne unus quidem hac nocte tecum hærebit, atq; hoc malum plus incommodabit, q̃
omnia mala quæ tibi euenerūt à iuuentute tua in hunc usq; diem. Surrexit itaq;
rex, & confedit in porta: quod indicatū est uniuerso populo hisce uerbis, En sedet
rex in porta. Venit itaq; cunctus populus ad regem. Israel autem fugerat quisq;
in tentoria sua. Factum est autem ut omnis populus ^ddisceptaret in omnibus tri-
bubus Israel, diceretq; Rex liberauit nos è manu hostium nostrorum, idemq; asse-
ruit nos de manu Palestinorum, iam uero cogitur fugere è terra metu Absolomis,
& Absolom quem unxeramus super nos, mortuus est in prælio: cur igitur ^ecessa-
tis, quo minus regem restituatis? Rex uero Dauid misit ad Zadok, & ad Abia-
thar sacerdotes, hisce mandatis, Loquimini ad seniores Iuda in hanc sententiam,
^fQuare uos estis postremi ad reducendum regem in domum suam? (siquidem ser-
mo totius Israelis uenit ad regem in domum suam) fratres ^gmei uos estis, os meum
& caro mea uos estis, quare ergo estis uos postremi in reducendo regē? Cæterum
ad Amasam dicite, An non tu quoq; es de osse meo, & de carne mea? ^hSic faciat mi-
hi deus, & sic addat, si non imperator exercitus sis futurus coram me loco Ioab cun-
ctis diebus. Et ⁱflexit cor omnium uirorum Iuda, ueluti uiri unius, ut mitterent ad
regem [hisce mādatis,] Reuertere tu, & omnes serui tui. Reuersus est ^jigitur rex, ^{3. Reg. 1. b}
& uenit ad Iordanem usq;, Iuda autem uenit in Gilgal, ut descēderet obuiam regi,
traduceretq; regem per Iordanem. Porro Semei filius Gera, filij Iemini, qui erat
de Bahurim, propere descendit cum uiris Iuda obuiam regi Dauidi, cumq; eo mil-
le uiri ex Benjamin. Iam Ziba puer domus Sauliticæ, atq; quindecim filij eius, &
^kuiginti serui eius cum eo prospere traiecerunt Iordanem ante regem. Transiuit
deinde nauis, ut traduceret familiam regis, utq; faceret ^lquod ei placeret. Semei ue-
ro filius Gera procidit corā rege quum ille traiceret Iordanem, & dixit ad regem,
Ne imputet mihi dominus meus iniquitatem, neq; memineris eorū quæ peruerse ^{Supra 16. c}
egit seruus tuus eo die quo egressus est dominus meus rex de Ierusalē, ut rex hoc
corde ^muoluit: etenim ego seruus tuus agnosco me peccasse, & hodie primus ue-
ni ex omni domo Ioseph, ut descenderem obuiam domino meo regi. Abisai au-
tem filius Zeruiā respondens dixit, An ob hanc rem Semei non interficeretur, q̃
scilicet maledixit Christo domini? Dauid ait, Quid mihi uobiscum filij Zeruiā?
estis enim mihi hodie impedimēto, num hodie quispiam in Israele interficeretur?
an non agnosco me hodie esse regem in Israele? Dixitq; rex ad Semei, Non morie-
ⁿris: & iurauit ei rex. Porro Mephiboseth filius Saulis descendit obuiam regi,
non ^olauerat pedes suos, neq; raserat barbā suā, sed & uestes suas non eluerat,
ab eo uidelicet die qua egressus erat rex, usq; in eum diem quo rex saluus rediret.
Quumq; uenisset Hierosolyma obuiam regi, dixit rex ad eum, Quare non profe-
ctus es mecum Mephiboseth? Respondit, Domine mi rex, seruus meus dolo me-
cum egit, quoniam dixerat seruus tuus, Sternam mihi asinū, & equitabo illo, iboq;
ad regem, (nam claudus est seruus tuus,) sed falsō traduxit [me] seruū tuum coram
domino meo rege. Equidem dominus meus rex est quemadmodum angelus dei:
fac igitur quod ^ptibi uidetur, nam uniuersa domus patris mei ^qobnoxia fuit morti
corā domino meo rege, tu uero posuisti seruū tuum inter conuiuas mensę tuę:
quid igitur iuris ultra habeo, ut cōquerar amplius aduersus regem? Et dixit ei rex,
^rQuid opus est pluribus uerbis? Pronunciaui, ut tu & Ziba agros diuidatis. Et ait ^{Supra 16. a}
Mephiboseth ad regem, Quin ipse uniuersos accipiat, posteaquā dominus meus,
^srex incolumis redijt in domum suā. Sed & Barilai Gileadites descenderat de
Roglim,

3. Reg. 2. b

Roglim, & trāſierat cum rege ad Iordanem, ut eum per Iordanē deduceret. Eratq̃ Barſilai admodum ſenex, nempe octoginta natus annos, qui cibos adminiſtrauerat regi quum maneret in Mahanaim, erat enim uir præpotens. Dixit itaq̃ rex ad Barſilai, Tu tranſi mecum, & aliam te apud me in Ieruſalem. Et ait Barſilai ad regem, Quales ſunt dies annorum uitæ meæ, ut aſcēderem cum rege Hieroſolyma? natus ſum hodie annos octoginta, num diſcernere poſſum inter bonū & malum? num ſeruus tuus guſtare poterit quæ comedo & quæ bibo? num audirem ampliùs uocem cantorum & cantatricum? cur uero ſeruus tuus domino meo regi poſthac oneri eſſet? ſeruus tuus tranſibit paululum Iordanem cum domino meo rege, cur enim tantam retributionē mihi rependeret rex? liceat quæſo ſeruo tuo ut redeam, utq̃ moriar in ciuitate mea apud ſepulchrum patris mei & matris meæ: en eſt ſeruus tuus Chimham, iſ tranſeat cum domino meo rege, huic fac quod tibi uiſum fuerit. Dixit itaq̃ rex, Tranſeat ergo Chimham mecum, & ego faciam ei quod mihi uiſum fuerit: quidquid uero tu poſtulaueris à me, faciam tibi. Tranſiuit itaq̃ uniuerſus populus Iordanem, ſed & rex tranſiuit atq̃ oſculatus eſt rex ipſe Barſilai, & ualedixit eum: iſq̃ reuerſus eſt ad locū ſuum. Tranſiit ergo rex in Gilgal, & Chimham tranſiit cum eo, atq̃ cunctus populus Iuda, & deduxerunt regem, ſimulq̃ dimidia pars populi Iſrael. Et ecce omnes uiri Iſrael ueniebant ad regem, dixeruntq̃ ad regem, Quare uiri Iuda fratres noſtri furtim te ſubduxerunt, traduxeruntq̃ regem & familiam eius ultra Iordanem, & omnes uiros Dauidis cum eo? Reſpondit quiſq̃ ex Iuda Iſraelitis, Rex eſt mihi arctiori amicitia iunctus, cur uero hæc res Bilem tibi mouit? Num cibos à rege accepimus nos? Num uero donatiuū aliquod nobis accepimus? Dixerūt uero Iſraelitæ ad Iudæos huiusmodi uerba, Ego habeo in rege decem portiones, & in ipſo quoq̃ Dauide te ſupero, cur igitur me ſpreuiſti? an non ego prior uerba feci de reducēdo rege meo? At ſermo uirorum Iuda uehementior fuit q̃ ſermo Iſraelitarum.

CAP. XX.

Ibi oblatus fortē fortuna uir quidā Beli Ial, cuius nomen Seba, qui fuit filius Bichri, uir Iemini, iſ clauicū cecinit tuba, ſimulq̃ ait, Non eſt nobis pars in Dauide, neq̃ hæreditas in filio Iſai, [recipiat] ſe quiſq̃ ex Iſrael in tentoria ſua. Aſcendit itaq̃ omnis Iſrael ab ipſo Dauide, & ſequebatur Seba filium Bichri. Qui autem erant ex Iuda adhærebant regi ſuo à Iordane uſq̃ Ieruſalem. Venit itaq̃ Dauid in domum ſuam in Ieruſalem, accepitq̃ rex decem mulieres concubinas, quas ad cuſtodendam domum reliquerat, & tradidit eas in domum quandam cuſtodiedas, cibumq̃ adminiſtrauit eis, ſed non eſt ingreſſus ad eas, manebantq̃ conclufæ uſq̃ ad diem mortis ſuæ, uiuentes uiduæ. Ait autem rex ad Amasam, Conuoca mihi uiros Iuda in diem tertium, & tu quoq̃ hic adſis. Abiit igitur Amasa ut conuocaret Iuda, diſtulitq̃ ultra tempus quod ei conſtitutū erat. Tunc dixit Dauid ad Abiſai, Seba filius Bichri magis nunc incommodabit q̃ Abſolom, tu igitur accipe ſeruos domini tui, & eum inſequere, ne occupet ciuitates munitas, & ſubducatur ſe cōſpectui noſtro. Egreſſi ſunt itaq̃ poſt eum uiri Iobab, & Chreti & Phlethi, & fortiffimi quiq̃: egreſſi ſunt autem à Ieruſalem, ut inſequerentur Seba filium Bichri. Quumq̃ eſſent apud lapidem magnum qui eſt in Gibeon, & Amasa præcederet eos, erat Iobab accinctus tunica ſua qua erat indutus, ſuper quā ſuccinctus erat gladio, qui in uagina iugi in modū ad lumbos eius pendebat, ſic ut facile exiret & excideret. Erat Iobab ad Amasam, Num recte uales frater mi? & tenuit dextera ipſius Iobab barbā Amasæ ut oſcularetur eum, Amasa uero non obſeruabat gladium, quem manu tenebat Iobab, & feriit eum gladio in uitalia uiſcera, & effudit uiſcera eius in terram, neq̃ iterauit in eo [ictum,] & concidit. Porro Iobab & Abiſai frater eius inſequuti ſunt ipſum Seba filium Bichri. Conſtitit autem quidam ex pueris Iobab apud interfectum, & dixit, Qui fauet ipſi Iobab, quiq̃ Dauidi, ſequatur.

¹Ebr. Secundum quid ſunt dies annorum uitarum mearum?

²Ebr. Benedixit.

³Ebr. Furati ſunt.

⁴Ebr. Propinquus eſt ad ad me rex, ut Germani, Er iſt mir naach, id eſt, geſchwindet, uerwandt.

⁵Ebr. Portando portatum.

⁶Conſpirat Seba aduerſus regem, quo ſit ut bona pars Iſraelitarum à rege deſiciat. Amasa trucidatur à Iobab, q̃ & Seba inſequens interficit.

⁷Quidam legunt, uiri Iemini.

⁸Ebr. Omnis uir Iſrael.

⁹Ebr. Ne inueniat ſibi.

¹⁰Vel, Amasa non cauit, quia niſchmar aſtute ſeu neutraliter exponitur.

¹¹Alij, ſub quintam ſci licet coſtam.

¹²Ebr. Apud eum.

tur ipsum loab. Amasa autem uolutabatur in sanguine in media uia. Videns autem quidam quod omnis populus consisteret, amoto Amasa ex itinere in agrum, proiecit super eum uestimentum, quando quidem uidebat quod omnes uenientes iuxta illum consisterent. Cumque iam e uia amotus esset, praeterijt quisque sequutus loab ad insequendum Seba filium Bichri. Et pertransijt omnes tribus Israel, Abel & Beth Maacha, & omnia loca Berim, isti uero congregati insequuti sunt eum. Venientes igitur obsederunt eum in Abel Beth Maacha, & affuderunt aggerem ad urbem. Et stetit mulier sapiens in propugnaculo, (omnis autem populus qui cum loab erat uolebant uastare & deicere murum,) & clamauit ex urbe, Audite, audite, dicite quod so ad loab, Accede huc propius ut loquar tecum. Qui quum accessisset ad eam, dixit mulier, Es ne tu loab? Respondit, Ego sum. Quae dixit ad eum, Audi uerba ancillae tuae. Et respondit, Audio. Illa rursum loquuta est in hanc sententiam, Omni-
no primum loquendum erat cum Abel, de quo repetundis agendum, sicque peragen-
da postulatio. Ego sum ex pacificis & fidelibus Israel, tuque quæris interficere ciuita-
tem & matrem in Israele. Cur [moliris] deuorare hæreditatem DOMINI? Respon-
dit loab, dicens, Absit absit procul à me, ut uel deuorem, uel uastem, negotium non
sic habet, sed homo quidam de monte Ephraim, cuius nomen est Seba, filius Bichri,
sustulit manum suam aduersus regem, nempe contra Dauidem, hunc unum date,
& abscedam ab urbe. Ait ergo mulier ad loab, En caput eius deicietur ad te è mu-
ro. Et uenit mulier illa ad cunctum populum cum sapientia sua, illi ergo abscisso ca-
pite Seba filij Bichri, deiecerunt ad loab: qui cum buccina receptui caneret, [milites]
diuulsi sunt ab urbe, quisque in tentorium suum, loab Hierosolyma ad regem reuer-
so. Praefectus autem fuit loab uniuerso exercitui Israelitico, Benaia autem filius Ieho-
iada super Chereti & Phlethi, Adoram fuit quaestor aëriarius, Iehosaphat filius Ahi-
lud fuit à commensarijs, Seua autem scriba, Zadok atque Abiathar sacerdotes, & etiam
Ira Iairæus fuit sacerdos Dauidis.

CAP. XXI.

Dauidis temporibus oborta est fames, idque annos tres continuos. Consuluit autem Dauid DOMINUM. Dixitque DOMINVS, Propter Saulem, & propter do-
mum [eius] sanguinariam, eo quod interfecit Gibeonitas. Vocatis itaque Gibeoni-
tis rex, loquutus est cum eis. Gibeonitæ uero non fuerunt de filiis Israel, sed de reli-
quijs Amorrhæorum, quibus filij Israel iurauerant, Saul autem molitus est eos oc-
cidere, zelo uidelicet quodam quem habuit pro filiis Israel & Iuda. Dixit autem Da-
uid ad Gibeonitas, Quid faciam uobis, & qua re expiabo, ut fausta imprecantur
hæreditati DOMINI. Responderunt ei Gibeonitæ, Non [poscimus] nobis aurum
aut argentum à Saule & à domo eius, neque hoc urgemus, ut aliquis ex Israele inter-
ficiatur. Ait ille, Quid ergo dicitis quod faciā uobis? Responderunt regi, Virum
illū qui perdidit nos, & cogitauit insidiosè contra nos, perdemus, ne extet in omni-
bus terminis Israel: dentur nobis septem uiri de filiis eius, quos agemus in crucem
DOMINO in Gibeath Saulis, electi DOMINI. Dixit rex, Ego dabo. Pepercit autem
rex Mephiboseth filio Ionathan filij Saulis, propter iuramentum DOMINI quod
fuit inter eos, inter Dauid scilicet & Ionathan filium Saulis: sed accepit rex duos fi-
lios Rizpæ filiae Aia, quos pepererat Saul, nempe Armoni & Mephiboseth, deinde
& quinque filios Michol filie Saulis, quos pepererat Adrieli filio Barfillai Meho-
lothitæ, tradiditque eos in manum Gibeonitarum, egerunt eos in crucem in monte
coram DOMINO, cecideruntque septem illi pariter, occidebanturque in diebus messis
ab initio, quum primū meteretur hordea. Tollens autem Rizpa filia Aia faccum,
expandit eum sibi super petram ab initio messis, donec stillauit aqua super eos de
coelo, nec permisit uolucrum coeli super eos desidere interdium, aut bestias agri noc-
tū. Nunciatumque est Dauidi quid faceret Rizpa filia Aia concubina Saulis. Abijt
ergo Dauid, & tulit ossa Saulis, atque ossa Ionathan filij eius à ciuibus Iabes Gilead,
qui

¹ Alij legunt, omnes
ciues Beerim.
² Alij, stabat referunt
ad aggerem, alij ad bel-
lum seu exercitū, alij
ad urbem.

³ Clarigatio fuit Ro-
manis, quum iniecta
hasta in fines hostis,
res repetebat, & bel-
lum per feciale indi-
cebant, de qua hic di-
cere uidetur.

⁴ Ebr. Super tributū.

⁵ Oborta fame filij Sau-
lis Gibeonitis traditur,
Dauid pugnat contra Pa-
lestinos.
⁶ Ebr. Quæsiuit faci-
em domini.

⁷ Ebr. Ut benedicat:
alij in secunda perso-
na legunt, ut benedi-
catur.

⁸ Alij, non est nobis
causa pecuniaria cum
Saule.

⁹ Alij legunt, qui co-
gitauit contra nos ut
excinderemur, ne ex-
taremur.

Deut. 20. c

Supra 3. d

Iosue 9. c

1. Reg. 19. a

1. Reg. 31.6

qui clam tulerant eos de platea Betan, in qua suspenderāt eos Palestini eo tēpore quo Palestini percusserant Saulem in Gilboa, fustulit inquam ossa Saulis & ossa Ionathan filij eius, & ossa eorū qui suffixi erant collegerūt, sepelieruntq; ossa Saulis & Ionathan filij eius, in terra Benjamin in Zela in sepulchro Kis patris eius, & fecerunt omnia quæ præceperat rex: post hæc deus propitius factus est terræ.

*Alij legūt, in latere.

*Ebr. Exoratus est.

Bella quatuor.

Rursus factum est prælium Palestinorum contra Israelitas, descenditq; David & serui eius cum eo, & bellum gesserunt cum Palestinis, David autem fatigatus est. Et Isbi in Nob, qui natus fuit ex Rephaim, (pondus lanceæ eius habebat trecetos fidos chalybis, ipseq; nouo [gladio] accinctus erat:) is dixerat se occisurum Davidem, sed Abisai filius Zeruia tulit ei opem, percussitq; Palestinum, eumq; interfecit. Tunc uiri Davidis iurantes dixerūt, Nunquam posthac egredieris nobiscum in pugnam, ne extinguas lucernam Israelis. Post hæc contigit ut instauraretur bellum in Nob cum Palestinis, tūc trucidauit Sibbechai Hufathites ipsum Saph, qui erat ex Rephaim. Factum deinde & aliud prælium in Gob cum Palestinis, ubi Elhanan filius Iaaræ Orgim Bethleemites, Goliath quendam Githæum trucidauit, cuius hastæ lignum erat instar iugi textori. Aliud deinde fuit prælium in Gath, fuit illic uir quidam monstrosa magnitudine, qui digitos manuum habuit duodecim, & pedū digitos item duodecim, numero uidelicet uigintiquatuor, qui & ipse natus erat ex Rephaim in Gath, is cum probra iaceret in Israelitas, trucidauit eum Ionathan filius Simea fratris Davidis. Quatuor isti nati sunt ipsi Rapha in Gath, cecideruntq; per manum Davidis, & per manū seruorū eius. CAP. XXII.

*Ebr. Digiiti manuū eius & digiti pedum eius, sex & sex.

Psal. 17.4

Porrò David loquutus est ad DOMINVM uerba huius cantici, eo tempore quo eripuerat eum DOMINVS è manu omnium hostium eius, et de manu Saulis, & dixit, DOMINVS petra mea, propugnaculum meum, & ereptor meus. Deus rupes mea, illo nitar, clypeus meus, & cornu salutis meæ, arx mea, & asylum meum, seruator meus à uiolētia asseres me. DOMINVM laude dignum inuocabo, absq; inimicis meis seruabor. Quum circundedissent me mortales contritiones, torrētesq; Beli laal terruissent me. [Quū] me funes foueæ cinxissent, laqueiq; mortis me præuertissent. [Quum] angustum esset mihi, inuocabam DOMINVM, atq; ad deum meum clamabam, & exaudiuit de templo suo uocem meam, ut primum clamor meus ad aures eius [peruenit.] Commouebatur & contremiscebat terra, fundamenta cœlorum fremebant & conuassabantur, quoniam ipse irascebatur.

*Carmē gratulatorium quod canit David domino, qui eum è manu Saulis, & omnium hostium eripuerat.

*Ebr. Contritiones mortis, seu cōfractiōnes.

*Beli laal pro perditis hominibus utuntur Ebræi.

*Tempora sunt mutata, nā id res ipsa & carminis ratio postulat.

Ascēdebat fumus è naribus ipsius, & uorans ignis ex ore eius, ita ut de eo carbonēs incenderentur. Flecebat cœlos ac descēdebat, sub pedibus eius caligo. Vehabatur super Cherub, & uolabat, ferriq; uidebatur alis pernicibus. Circūquaq; iuxta se tenebras posuerat instar tabernaculorum, aquas atras, & densissimas nubes. De fulgore qui coram eo erat, prunæ ardentes incendebantur. Tonabat è cœlis DOMINVS, altissimusq; edebat uocem suam. Sagittas eiacularatur, disijciēbatq; eos, fulgur mittebat, & consternatos reddidit eos. Tum apparebant profundissima aquarum receptacula, retegebantur orbis fundamēta ab increpatione DOMINI, à respiratione flatus nasi sui. E sublimi demissa [manu] arripiebat me, atq; extrahebat ex aquis uehemētibus. Eripiebat me ab hostibus potētibus, nempe de osoribus meis, qui me superiores erant. Qui me tempore calamitatis meæ præuerterāt, at DOMINVS fuit mihi fulcrum. Educebat me in locū spatiosum, eripiebat me, fauebat enim mihi. Rependebat mihi DOMINVS iuxta iustitiā meam, & iuxta puritatem manuum mearū retribuebat mihi. Obseruaueram enim uias DOMINI, neq; impie defecerā à deo meo. Ante oculos enim cūcta instituta eius teneo, & mores eius à me non abiicio. Integre & cādide uersor coram illo, & seruo me ne quid prauī designem. Rependit itaq; mihi DOMINVS iuxta iustitiā meam, iuxta puritatem meam coram oculis eius. Qui bonitati studet, ei benigne

*Ebr. Super alas uentii.

*Relatiuum eōs ad hostes Davidis retulit: alij ad sagittas & fulgura.

*Aliqui legunt, nunquam contumax fui erga deum meum.

David

^{Ebr.} Repurgato.

^{Alij sic legunt, in te expeditus miles curro.}

^{Ebr. Filij alienigenae mentiebantur, ad auditum auris audiebantur mihi.}

^{Alij, qui magnam salutem dedit regi suo: alij, quia in immensum auges salutifera dona regi tuo, &c. Sed Ebr. Migdal adiectiuum faciunt.}

^{Persona mutata. Enumerantur hic Davidis ultima uerba, nominaq; herou suorum, qui egregijs factis clari fuerunt.}

^{Similitudo est partim, partim dissimilitudo.}

^{Regnum meum seu domus mea est ut lux clarissima, quae subinde augetur, nec ullas habet tenebras.}

^{Ebr. Posuit mihi.}

^{Ebr. Beli taal.}

^{Obscurissimus est hic locus, & uarie distractus ab interpretibus. Quidam legunt, Iaschbeam Hachmoni (na sic appellatur in lib. 1. Paralip. cap. 11.) alij, sedens in solio sapientiae, referunt ad illum praecipuum inter tres, quem uocant Adino Haezni.}

Samuelis

facies, & erga uirum simpliciter integrum, integrum te exhibes. Cum candido candida agis: cum eo uero qui prauus & incuruus incedit, tu quoque peruerse incedis. Etenim populum afflictum tu seruas, oculi uero tui super elatos ut eos deprimas. Tu siquidem lucerna mea es **DOMINE**, tenebras meas illustrat **DOMINVS**. Quoniam in te cuneos militares perrumpo, & in deo meo transilio murum. Dei uia integra est, eloquium **DOMINI** repurgatum, scutum est omnium in se sperantium. Quis enim deus praeter **DOMINVM**? aut quis est petra praeter deum nostrum? Deus est qui me uirtute roborat, & facit uiam meam expeditam. Pedes meos pares facit [pedibus] ceruarum, & in editis meis collocat me. Instruit manus meas ad pugnam, datque ut arcum chalybæum brachijs meis confringam. Tu protedis mihi clypeum salutis tuae, & ex mansuetudine tua augustum me facis. Dilatas passum meum sub tus me, ne uacillent uertebrae meae. Persequebar hostes meos, & excindebam eos, nec reuertebam donec eos internecioni darem. Funditus perdebam eos, ac uulnerabam [adeo,] ut subsistere non possent, caderentque subtus pedes meos. Virtute heroica me ad bellum instruis, & prosternis sub me quotquot contra me insurgunt. Efficis ut terga mihi uertant hostes mei, & ut perdam ofores meos. Quocumque se uertunt, non est qui seruet eos: ad **DOMINVM**, nec respondet eis. Contundo eos ut puluerem terrae, ut lutum platearum continuo eos, atteroque eos. Tu eripis me de contentione populi mei, seruas me ut sim caput gentium, populi quos non noueram seruiunt mihi. Exteri mendaciter sese mihi [subijciebant,] mox ut auri bus percipiebant, seruiliter mihi supplices fiebant. Alienigenae marcescebant, pauebantque in penetralibus suis. Viuat **DOMINVS**, & laudatus sit qui est petra mea, altus uehatur deus, qui est petra salutis meae. Is inquam deus, qui donat mihi ultionem fumam, & subijcit mihi populos. Qui educit me ex hostibus meis, tu [**DOMINE**] in sublime ducis me ab his qui contra me insurgunt, eripis me ab eo uiro qui mihi uim & iniuriam intentat. Hanc ob causam gratias tibi agam inter gentes **DOMINE**, & nomini tuo psallam. Propter magnitudinem salutis qua regem tuum [ditas,] & quod beneficijs prosequeris Christum tuum David, & semen eius in perpetuum.

CAP. XXIII.

HAec sunt uerba quae David postremis temporibus loquutus est, Dixit David filius Isai, & ait uir ille, qui constitutus erat ut esset unctus dei Iacob, gratissimus psalter in Israele. Spiritus **DOMINI** loquutus est per me, & eloquium eius fuit in lingua mea. Deus Israel dixit mihi, loquutus est petra Israelis, dominator super homines iustus sit, dominator [habeat] timorem dei. Et sicut lux matutae quum sol oritur, matuta inquam quae non habet nubes praefulgore suo, propter pluuiam uidelicet quae herbam e terra [elicit.] Non inquam sicerit domus mea cum deo, quoniam foedus perpetuum pepigit mecum, quod per omnia ordinatum est & seruatum: quandoquidem omnis salus mea & omnis uoluntas [firma est,] neque ut [germen] crescit. Contra uir perditus erit ut spina in uniuersum euulsa, quam nemo manu attrectat. Quod si quis eas attingere [cogatur,] armet [manum suam] ferro, aut ligno hastae, aut certe igne quo eas in stirpe sua exurat. Haec sunt nomina heroum, quos habuit David quum sederet in solio sapientiae. Praecipuus inter tres hic fuit, qui excitabat hastam suam semel super octingentos uulneratos. Huic succedit Eleasar filius Dodi filij Ahohi inter tres heroes [qui fuerunt] cum Dauide, quum probris lacefferet Palestinos, collecti scilicet illic ad praelium ascendentes Israelitis. Is exurgens percussit Palestinos, donec defatigaretur manus eius, obrigesceretque manus eius ad gladium. Atque illo ipso die **DOMINVS** magnam salutem edidit, reuersusque est populus ipsum sequutus, duntaxat ad praedam excurrentes. Post hunc Samma filius Age Hararites, congregatis Palestinis in globum, fuit ibi ager lentium plenus, fugitque populus metu Palestinorum. Tum is constitit in medio

Rom. 15. b

Habet speciem carminis.

1. Par. 11. b

dio

dio agro, & eripuit populum, trucidauitq; Palestinos, edente DOMINO ingentem salutem. Descenderunt uero tres isti principes, qui erant ex triginta præcipuis du-
cibus, tempore messis ad Dauidem in spelūcam Adullam, agmen uero Palestino-
rum castra sua habuit in ualle Rephaim. Dauid tum erat in arce, & præsidium Pa-
lestinorū in Beth Lehem. Accēsus ergo Dauid desiderio quodam dixit, Utinam
quispiam mihi ex aqua fontis illius qui est in Beth Lehem ad portam potum ferat.
Tum tres illi heroes penetrarunt castra Palestinorum, haurientesq; aquam ē fon-
te Bethlehemitico qui erat ad portā, ferebant illam & attulerunt ad Dauidem: ipse
uero noluit eam bibere, sed libauit eam DOMINO, dicens, Procul sit hoc à me DO-
MINO adiuuante, ne istud committā: an non hic sanguis est uirorum, qui cum pe-
riculo uitæ suæ [illuc] profecti sunt? Nec uolebat eam bibere. Et hæc quidem fece-
runt hi tres heroes. Porro Abisai frater ipsius loab filius Zeruia caput ternarij, is
excitauit lanceam suam super trecentos, quos strauit, & in ista triade [præcipuum]
habuit nomen: in triade ista excelluit inquam gloria, at non pertigit ad tres [prio-
res.] Benaia deinde filius Iehoiada filius cuiusdam strenui hominis, inclytus rebus
gestis, de Kabzeel, is percussit duos leones Moab, is ipse descendit atq; percussit
leonem in media fouea, quum esset tempus niuis. Et is idem percussit Aegyptium
quendam præstanti forma uirum: erat autem in manu Aegyptij hasta, is autem de-
scendit ad eum baculo, & ui rapta hasta de manu Aegyptij, feriit eum hasta ipsius.
Hæc patrauit Benaia filius Iehoiada, habuitq; nomen inter tres heroēs. Ex triginta
ta præstantissimus fuit, ad tres autē non peruenit. Hunc constituit Dauid sicut esset
audiens ei. Asael quoq; frater ipsius loab inter triarios [recēsetur:] Elhanan filius
Dodo Bethlehemites, Samma Harodæus, Elika Harodæus, Hælez Paltites, Ira fi-
lius Ikesch Thekoites, Abiæser Anethotites, Mebunnai Hufatites, Zalmon de
Ahoha, Maharai Netophatites, Heleb filius Baana Netophatites, Ithai filius Ri-
bai de Gibeath filiorum Benjamin, Benaia Pirathonites, Hiddai de torrentibus
Gaas, Abialbon Arbatites, Asmaueth Barhumæus, Eliahba Saalbonæus, filij Ia-
sen Iehonatan, Samma Hararites, Ahia filius Sarar Hararites, Eliphelet filius A-
hasbai, filij Maachati, Eliam filius Ahitophel Gilonites, Hezrai Carmelites, Paa-
rai Arbites, Igal filius Nathan de Zoba, Bani Gadites, Zalek Ammonites, Naha-
rai Beerothites, q armiger fuit loab filij Zeruia, Ira lithrites, Gareb lithrites, Vria
Hithæus, uniuersi triginta septem.

CAPVT XXIII.

FVror DOMINI rursus concitatus est aduersus Israel, & incitauit Dauidem
in eis, ut diceret, Vade numera Israel & Iuda. Ait itaq; rex ad loab imperato-
rem exercitus quem habuit, Circumi Israel à Dan usq; ad Beer Seba, & recēsete
populum, ut sciam numerum populi. Et dixit loab ad regem, Adijciat DOMINVS
deus tuus ad populum aliquot centurias, quas oculi domini mei regis uideāt: cur
uero dominus meus rex illius rei cupidine flagrat? At regis imperium erga loab &
duces exercitus præualebat. Egressus itaq; est loab una cum ducibus exercitus à
conspectu regis, ut recenserent populum Israel. Et transeuntes Iordanem, manse-
runt in Aroër, ad dexteram ciuitatis quæ est in medio torrente Gad, & ad Iaafer.
Deinde uenerunt in Gilead & in terram inferiorem Hadfchi: tum uenerunt in
Dan Iaan, & circum Zidon: ueneruntq; ad munitionem Tyri, & ad cunctas ciui-
tates Hiuaeorum & Chanaanæorum, egressi ad Meridiem Iehuda in Beer Seba.
Quumq; peragressent uniuersam terrā, reuersi sunt Ierusalem exactis nouem men-
sibus & uiginti diebus. Deditq; loab numerum & summam populi ipsi regi. Fuit
autem [summa] Israelis octingenta millia uirorum fortium bello aptorum: uiro-
rum autem Iuda fuerunt quingenta millia uirorum. Posteaquam autem Dauid
populum sic numerasset, doluit corde suo, aitq; Dauid ad DOMINVM, Insigniter
peccaui in hoc quod feci, transfer quæso ô DOMINE, iniquitatē serui tui, quoniam

^{Ebr.} Qui in animas
bus suis uerunt.

^Sut præsto scilicet
adstaret, & audiret
ac auscultaret iussis
regijs.
^Alij legūt, inter tri-
ginta: sed Schalisch
& schalischim non
numeri, sed dignita-
tis & officij esse ui-
detur.

^A Dauid numerat popu-
lū, quæ re dominū offend-
it, & grauius ab eo pu-
nitur.

^{Ebr.} Sicut hos sicut
illos ceterum, uicibus.

^Alij, Hadfchi inter-
pretantur nouam, ut
sit appellativum.

^{Ebr.} Educentiū gla-
dium.

^{Ebr.} Percussit Dauid
idem cor suum.

^cVidentes olim propheta dicti, ut patet
1. Samuelis 9.

uehementer stulte egi. Quumq; mane surrexisset Dauid, factum est uerbum DOMINI ad Gad prophetam, qui erat^c Videns ipse Dauidis, in hanc sententia, Vade, & loquere ad Dauidem hisce uerbis, Sic dicit DOMINVS, Tria tibi defero, tu ex his unum tibi eligito, quod tibi faciam. Veniens igitur Gad ad Dauidem, nunciauit ei, dixitq; ad eum, Visne ut ueniant tibi septem anni famis in terra tua? aut uis ut fugias tribus mensibus coram hostibus tuis ut te persequantur? aut ut sit pestis c tribus diebus in terra tua? Delibera nunc, & dispice, quid referam ei qui me misit. Ait ergo Dauid ad Gad, Supra modum angor, incidamus quaeso in manum DOMINI, (quoniam multae sunt miserationes eius,) in manus hominum ne cadam. Misit itaq; DOMINVS pestilentiam in Israel a mane usq; ad tempus definitum, & mortui sunt ex populo a Dan usq; Beer Seba septuaginta millia uirorum. Et quum extedisset angelus manum suam super Ierusalem, ut illam quoq; affligeret, pœnitentia ductus est DOMINVS super malo, & dixit ad angelum uastantem populum, Sat iam, remitte manum tuam. Et angelus DOMINI fuit iuxta horreum Arafna lebusæi. Dixitq; Dauid ad DOMINVM quum uidisset angelum percutientem populum, & dixit, Ego peccaui, ego inique egi, oues autem istae quid fecerunt? sit quaeso manus tua contra me, & contra domum patris mei. Et uenit Gad ad Dauidem in die illa, & ait ad eum, Ascende, excita aram DOMINO in area Arafna lebusæi. Et ascendit Dauid iuxta uerbum Gad quod præceperat DOMINVS. Respicensq; Arafna, uidit regem & seruos eius transeuntes ad se, & egressus Arafna incurauit se coram rege pronus in terram. Et dixit Arafna, Cur uenit dominus meus rex ad seruum suum? Respondit Dauid, ut emam a te horreum, ut extruam aram DOMINO, & arceatur clades a populo. Tunc dixit Arafna ad Dauidem, Accipiat & sacrificet dominus meus rex quod ei uidetur: en boues in holocaustum, & instrumenta bouum in ligna. Omnia dedit rex Arafna regi. Dixitq; Arafna ad regem, DOMINVS deus sit tibi propitius. Et dixit rex ad Arafnam, Nequaquam, omnino emam a te pretio, nec sacrificabo DOMINO deo meo holocausta gratis. Emit itaq; Dauid horreum & bouem quinquaginta siclis argenteis. Et extruens ibi aram DOMINO Dauid, sacrificauit holocausta & gratulatoria, propitiusq; factus est DOMINVS terrae, & cohibita est clades ab Israele.

Fames.
Bellum.
Pestis.

Liber Regum primus, quem nos tertium Regum dicimus.

CAPVT I.

Dauid senio confectus fouetur a iuuenula. Adonias ambit regnum. Solomon regno inauguratur.
^aEbr. Venit in dies.
^bSotheneth uarie exponunt, fotrix, cubicularia, thesauraria, apta, utilis, &c.

VVM Dauid iam senex esset^a prouectaq; ætatis, texerunt eum uestimentis, at non potuit calefieri. Dixerunt igitur ei serui sui, Querant domino meo regi puellam uirginē, quæ astet regi, & cum^b foueat, dormiatq; in gremio tuo, ut calefiat dominus meus rex. Querētes itaq; puellam pulchrā in omnibus terminis Israel, inuenerunt Abisag Sunamitidem, & adduxerunt eam ad regem. Erat hæc puella admodum uenusta, fuitq; fotrix regis, & ministravit ei, & rex non cognouit eam. Porro^a Adonias filius Hagith sese efferens dixit, Ego regnabo: fecitq; sibi currus & equites, & quinquaginta uiros celeres ante se. Pater uero ipse noluit eum mœrore afficere toto

2. Reg. 15. a

toto æuo suo, ut diceret, Cur sic facis? Erat autem ualde pulchro aspectu, genue-
 ratq; eum post Absalom. Communicabat autem res suas cum Ioab filio Zeruia^B
 & cum Abiathar sacerdote, qui opem suam tulerunt ipsi Adoniae. Zadok autem
 sacerdos, & Benaïas filius Iehoiada, Nathan propheta, Simei atq; Rei, & procures
 quos habuit Dauid non steterunt ab Adoniah. ¹⁰Mañans autem Adonias oues
 & boues, & pingua [pecora] iuxta lapidem Soheleth, qui situs erat pone fontem
 Rogel, inuitauit omnes fratres suos, filios scilicet regis, atq; cunctos uiros Iehu-
 da seruos regis. Nathan uero propheta, & Benaïam & alios procures, & Solomo-
 nem fratrem suum nō inuitauit. Dixit igitur Nathan ad Bathsebam matrem So-
 lomonis in hanc sententiam, An non audiuiſti q̄ regnat Adonias filius Hagith,
 ignorante id domino nostro Dauid? Adis ergo, & dabo tibi cōsiliū, ut serues
 animam tuam, & animam filij tui Solomonis. Vade & ingredere ad regem Daui-
 dem, & dic ad eum, Domine mi rex, an non iurasti famulæ tuæ hisce uerbis, Solo-
 mon filius tuus regnabit post me, & ipse sedebit super solium meum? Cur ergo re-
 gnat Adonias? Ecce te adhuc loquente ibi ad regem, ingrediar ego post te, & colo-
 phonem addā uerbis tuis. Ingressa est itaq; Bathseba ad regem in cōclaue, eratq;
 rex ualde senex, & Abisag Sunamitis ministrabat regi. Bathseba inclinato uertice
 procumbit regi: dixitq; rex, Quid tibi [petis?]. Respondit ei, Domine mi, tu iurasti
 per DOMINVM deum tuum famulæ tuæ, Solomon filius tuus regnabit post me,
 ipseq; sedebit super solium meum, & en Adonias occupat nunc regnum, & nunc
 domine mi rex [hæc] ignoras: nam mañauit boues, saginatum pecus, & oues mul-
 tas, inuitauitq; omnes filios regis, Abiathar sacerdotē, & Ioab imperatorem exer-
 citus, Solomonem autem seruum tuum non inuitauit: ad te autem domine mi rex
 oculi omnium Israelitarum intenti sunt, ut indices eis quis sedere debeat super so-
 lium domini mei regis post ipsum, alioqui futurum est, quum dormierit dominus
 meus rex cū patribus suis, ut & ego & filius meus Solomon peccatores reputabi-
 mur. Quūq; adhuc loqueretur illa cum rege, en Nathan propheta uenit, & nun-
 ciauerunt regi, dicentes, En propheta Nathan adest. Et quum ad regem ingredere
 tur, procubuit ante regem pronus facie sua uersus terram. Aitq; Nathan, Domine
 mi rex, tūne dixisti, Adonias regnabit post me, ipseq; sedebit super solium meum? ^D
 descendit enim hodie & mañauit boues, & saginatum pecus, & oues multas, inui-
 tauitq; omnes filios regis, & duces exercitus, sed & Abiathar sacerdotē, & ecce epu-
 lantur & bibunt coram eo, dixerūtq; Viuat rex Adonias: me uero seruum tuum,
 & Zadok sacerdotem, Benaïam filium Iehoiada, & Solomonem seruū tuum non
 inuitauit: num à domino meo rege negotium hoc mandatum est? nec indicaſti ser-
 uo tuo quis sessurus sit super solium domini mei regis post eum. Et respondēs
 rex Dauid, ait, Vocate mihi Bathsebam. Quæ ingressa in conspectum regis, stetit
 ante regem. Et iurauit rex, dicens, Viuit DOMINVS, qui redemit animā meam ab
 omni afflictione, q̄ sicut iuraui tibi per DOMINVM deum Israelis, dicendo, Filius
 tuus Solomon regnabit post me, ipseq; sedebit super solium meum loco mei, sic fa-
 ciam hodierno die. Inclinauit ergo se Bathseba facie uersus terram, & quum genu
 flexisset regi, dixit, Viuat dominus meus rex Dauid in sæculum. Et ait rex Da-
 uid, Vocate mihi ipsum Zadok sacerdotem, Nathan prophetam, & Benaïam fi-
 lium Iehoiada. Et quum uenissent ad regem, dixit rex eis, Sumite uobiscū seruos
 domini uestri, & uehite Solomonem filium meum mula mea, & deducite eum ad
 Gihon, illicq; ungat eum Zadok sacerdos & Nathan propheta regem super Israe-
 lem, clangentisq; cornu, dicentes, Viuat rex Solomon. Vos autem ascendetis post
 eum, ut ueniat & sedeat in solio meo, nam ipse regnabit pro me: nam de illo man-
 do, ut sit princeps super Israëlē, & super Iudā. Respondit ergo Benaïas filius Iehoi-
 ada ipsi regi, & dixit, Amen, sic dixit DOMINVS deus domini mei regis: Quem

^{Ebr.} A diebus suis.<sup>Alij legunt, sacrificia
cans.</sup>^{Eb.} Quod Solomon
filius tuus regnatu-
rus sit post me.
<sup>Imitatur Bathseba
uerba regis.</sup>^{Amen fiat, ratū sit.}

admodum DOMINVS fuit cū domino meo rege, sic sit cū Solomone, augustiusq̃ faciat solium eius, q̃ fuerit solium domini mei regis Dauidis. Descendit itaq̃ Zadok sacerdos, Nathan propheta, Benaías filius Iehoiada, Chrethi atq̃ Pleti, & uexerunt Solomonem super mula regis Dauidis, duxeruntq̃ eum ^{1. Par. 31. f} ad Gihon. Et tollens Zadok sacerdos cornu olei ex tentorio, unxit Solomonem, clangeruntq̃ cornu, omnisq̃ populus clamauit, Viuat rex Solomon. Ascenditq̃ post ipsum omnis populus, & populi canebant tibijs, lætabanturq̃ gaudio magno, ut terra præ clamore illorum dehisceret. Et audiuit Adonias omnesq̃ inuitati qui erant cum eo, (qui iam edendi finem fecerāt,) audiuit & Ioab sonitum cornu, & ait, Cur urbs sic strepitu tumultuatur? Adhuc eo loquente, en Ionathan filius Abiathar sacerdotis uenit, ad quem dixit Adonias, Ingredere, quoniam ^{1. Par. 31. f} uir es frugi, & nimirum fausta nuncias. Respondens Ionathan dixit Adoniæ, ^{1. Par. 31. f} Profecto dominus noster rex David constituit regem Solomonem, misitq̃ cum eo rex Zadok sacerdotem, & Nathan prophetam, atq̃ Benaíam filium Iehoiada, sed & Cerethi & Pelethi, & uexerunt eum mula regia, unxerunt deniq̃ eum in Gihon Zadok sacerdos & Nathan propheta, ut sit rex, & ascenderunt inde lætantes, & cōmota est ciuitas: & hic strepitus est quem audistis. Sedit insuper Solomon super solium regni. Quin & ^{1. Par. 31. f} serui regis uenerunt, ut ^{1. Par. 31. f} gratularentur domino nostro regi Dauidi, dicētes, Decorat deus tuus nomen Solomonis supra nomen tuum, & augustius reddat solium eius, q̃ fuerit solium tuum. Et procubuit rex ad lectū, sicq̃ loquutus est rex, Laudandus DOMINVS deus Israelis, qui dedit hodie [aliquem] qui sedeat in solio meo uidentibus oculis meis. Illi uero territi sunt, & surrexerunt omnes inuitati qui cū Adonia erant, abieruntq̃ quisq̃ sua uia. Porro Adonias metuens faciem Solomonis, surrexit & abiit, tenuitq̃ cornua aræ. Nunciatumq̃ est Solomoni hisce uerbis, En Adonias metuit regem Solomonem, nam tenet cornua aræ, dicens, luret mihi hac ipsa die rex Solomon, q̃ non trucidet seruum suum gladio. Et dixit Solomon, Si fuerit homo frugi, nihil cadet de capillitio eius in terram: si uero malum fuerit in eo deprehensum, morietur. Misit itaq̃ rex Solomon, & abduxerunt eum ab ara: & ueniens gratias egit regi Solomoni. Dixitq̃ ad eum Solomon, Vade in domum tuam. 3. Reg. 2. 2

CAPVT II.

David mortis uicinus, Solomonē ut in uia dei pergeret adhortatur, et de quibusdam supplicium sumere præcipit. ^{1. Par. 31. f} Ire uia uniuersæ carnis, loquutione Ebraica significat mori, et eam uiam ire, quam omnes mortales eunt.

Appropinquauerunt autem dies Dauidis ut moreretur, præcepitq̃ Solomoni filio suo, dicens, Ego uado uiam ^{1. Par. 31. f} uniuersæ terræ, fortis esto, & sis uir. Obserua observationē DOMINI dei tui, ut ambules in uijs eius, & custodias statuta atq̃ præcepta eius, iudicia eius, atq̃ testimonia eius, quemadmodum scriptum est in lege ^{Deut. 17. d} Moſis, ut prudenter agas quæcunq̃ acturus es, & ad quæcunq̃ te illic uerteris, & ut DOMINVS raturum habeat uerbum suum, quod loquutus est ad me hisce uerbis, Si custodierint filij tui uiam suam, ut coram me ambulēt bona fide, toto scilicet pectore & toto animo, hoc affirmo, q̃ tibi non excindetur uir de solio Israelis. Iam tu nosti quid Ioab filius Zeruia mihi fecerit, quæ scilicet fecerit duobus imperatoribus exercituum Israel, nempe ipsi ^{1. Par. 31. f} Abner filio Ner, & ^{1. Par. 31. f} Amasæ filio Iether, quos occidit, sanguinem bellicum fundens in pace, ponensq̃ sanguinem bellicū in baltheo suo qui erat super lumbos eius, atq̃ in calceamento suo quod erat in pedibus eius. Tu facies pro sapientia tua, ne deducas canos eius in foueam in pace. Porro filijs Barſillai Gileaditæ benefacias, ut sint conuiuæ mensæ tuæ, illi enim ad me uenerunt quum fugerem præ metu Absolom fratris tui. Deinde tecum est Simeï filius Gera filij Iemini de Bahurim, ^{1. Par. 31. f} qui maledixit mihi acerbissima maledictione, eo die quo proficiscebar Mahanaïm, descendit tamen obuiam mihi ad Iordanem, & iuraui ei per DOMINVM, dicens, Non interficiam te gladio. Verum ne illi finas hoc impune abire, quandoquidem uir sapiens es tu, non ignarus qualiter illi face-
re debeas, ut deducas canos eius in sepulchrum in sanguine. Dormiuit itaq̃ David

^{1. Par. 31. f} Ebr. A facie.

^{1. Par. 31. f} 2. Reg. 16. b
^{1. Par. 31. f} 2. Reg. 19. d

1. Par. 29. f
2. Reg. 5. a
Ad. 2. c. & 13. c

David cum patribus suis, sepultusque est in ciuitate Dauidis. Porro dies quibus regnauit Dauid super Israel, fuerunt quadraginta anni: septem annis regnauit in Hebron, in Ierusalem autem regnauit triginta tribus annis. Sedit igitur Solomon in solio Dauidis patris sui, & firmatum est regnum eius uehementer. Venit autem Adonias filius Hagith ad Bathseba matrem Solomonis, dixitque illa, Venisne pacatus? Qui respondit, Pacatus: simulque dixit, Est mihi aliquid quod loquar tecum. Ipsa ait, Loquere. Et dixit, Tu nosti quod regnum mihi debebatur, hucque respexisse cunctos Israelitas, ut ego regno inaugurarer, at regnum translatum est, obuenitque fratri meo, (nam a DOMINO ordinatum est ei,) peto ergo a te petitionem quandam, ne mihi eam neges. Quae ait ad eum, Loquere. Et dixit, Loquere quae so cum Solomone rege, qui tibi nihil negat, ut det mihi Abisag Sunamitidem uxorem. Et ait Bathseba, Bene, loquar pro te cum rege. Venit ergo Bathseba ad regem Solomonem, ut loqueretur ei pro Adonia. Rex surgit ut ei obuiam iret, & honoris gratia se ei inclinaturus. Rursusque confedit in solium suum, & positum est solium pro matre regis, confeditque ad dexteram ei. Quae ait, Petitionem quandam paruulam ego peto a te, quam ne neges mihi obsecro. Dixitque rex ei, Postula mater mea, neque enim negare possum. Quae dixit, Detur quae so Abisag Sunamitis uxor fratri tuo Adoniae. Et respondit rex Solomon, dixitque ad matrem suam, Cur postulas Abisag Sunamitidem Adoniae? Postula ei & regnum, nam ipse est frater meus natu maior me, & habet a se Abiathar sacerdotem, atque Ioab filium Zeruia. Iurauitque rex Solomon per DOMINUM, dicens, Sic faciat mihi deus, & sic addat, quonia contra animam suam loquutus est Adonias uerbum istud. Nunc igitur uiuit DOMINVS, qui ordinauit me, atque collocauit me super solium Dauidis patris mei, & qui fecit mihi domum, quemadmodum pollicitus est, interficietur hodie Adonias. Misit igitur rex Solomon per manum Benaiae filij Iehoiada, & irruit in eum, atque mortuus est. Porro ad Abiathar sacerdotem dixit rex, Vade in Anathoth ad agros tuos, es enim morti obnoxius: uerum hodie non interficiam te, quoniam portasti arcam DOMINI coram Dauide patre meo, deinde afflictus es in omnibus quibus afflictus est pater meus. Eiecit ergo Solomon Abiathar ne esset sacerdos DOMINI, ut perficeretur uerbum DOMINI, quod loquutus fuerat super domum Eli in Silo. Venit autem rumor ad Ioab, nam & Ioab declinauerat post Adoniam, licet post Absolon non declinaret. Fugitque Ioab ad tentorium DOMINI, & tenuit cornua sae. Nunciatumque est regi Solomoni, quod fugisset Ioab ad tentorium DOMINI, & quod esset pone aram: misitque Solomon Benaiam filium Iehoiada hisce mandatis, Vade, & impetum fac in eum. Ingressus igitur Benaias templum DOMINI, dixit ad eum, Sic praecipit rex, egredere. Qui ait, Non, sed hic moriar. Benaias retulit regi hoc uerbum, dicens, Sic loquutus est Ioab, & sic respondit mihi. Dixitque ei rex, Fac sicut loquutus est, impetu irruere in eum, atque sepeli eum, & amoue sanguinem a me & a domo patris mei, quem temere ac sine causa effudit Ioab, reddetque DOMINVS sanguinem eius super caput eius, qui impetu facto irruit in duos uiros, qui eo iustiores & meliores erant, feriens eos gladio, ignorante Dauide patre meo, nempe ipsum Abner filium Ner imperatorem exercitus Israelis, & Amasa filium Iether imperatorem exercitus Iuda. Reuertetur itaque sanguis eorum in caput Ioab, & in caput feminis sui perpetui. Super Dauidem autem, & super semen eius, atque super solium eius erit perpetuo pax a DOMINO. Ascendens igitur Benaias filius Iehoiada, irruit in eum, atque interfecit eum, & sepultus est in domo sua in deserto. Constituitque rex Benaiam filium Iehoiada loco eius super exercitum, & Zadok sacerdotem constituit rex pro Abiathar. Et mittens rex accersiuit Simeam, dixitque ad eum, Aedifica tibi domum in Ierusalem, & habita ibi, nec egrediaris illinc siue huc, siue illuc: quacumque enim die egressus fueris, transierisque torrentem Kidron, id certissime scias quod

Ebr. Ne reueri facias faciem meam.

1. Samu. 7.

Domum facere, Ebraico tropo significat familiam augere & posteritatem, seu ut alij uolunt regno inaugurari.

1. Samu. 22. f

Ebr. Loquutus est. Ebr. Vir mortis.

1. Samu. 2.

Ad aram confugere diceret Latinus, sed nolui omittere cornua.

1. Samu. 3. c

Ebr. Sanguines.

2. Reg. 10. c

1. Samu. 20.

occidione occideris, eritque sanguis tuus super caput tuum. Et ait Simei ad regem, Recte habet res, quemadmodum loquutus est dominus meus rex, sic faciet seruus tuus. Habitauit itaque Simei Hierosolymis multis diebus. Contigit autem post tres annos, ut aufugerent ipsi Simei duo serui, ad Achis filium Maacha regem Gath, quod nunciarunt [quidam] Simei, dicentes, En serui tui sunt in Gath. Et surgens Simei instrato asino suo, profectus est in Gath ad Achis, ut quareret seruos suos. Profectus est itaque Simei, & reduxit seruos suos ex Gath. Nunciatum est autem Solomoni quod abiisset Simei ex Ierusalem in Gath, rediissetque. Tum rex misit & accersit ipsum Simei, & dixit ad eum, An non iureiurando te adstrinxi per DOMINUM, obtestatusque sum te, dicens, Quacumque die egressus fueris, & huc seu illuc ieris, certo certius scias quod occidione occideris. Et dixisti ad me, Bene habet res, audiui. Cur igitur non seruaisti iuramentum DOMINI, & preceptum quod tibi precepi? Et dixit rex ad Simei, Tu nosti omne malum, cuius conscius est cor tuum, quod commisisti in patrem meum Dauidem, rependet igitur DOMINVS malum in caput tuum, rex autem Solomon benedictus, & solium Dauidis erit firmum in conspectu DOMINI perpetuo. Precepit itaque rex ipsi Benaia filio Iehoiada, qui egressus irruit in eum, ut moreretur. Et confirmatum est regnum in manu Solomonis. CA. III.

Solomon sapientiam a deo postulat, quia uberrime donatus, causam inter duas mulieres dirimit.
* Alij exponunt Rak pro attamen.

Solomon autem affinitatem contrahit cum Pharaone rege Aegypti: duxit enim filiam Pharaonis, & introduxit eam in ciuitatem Dauidis, donec plene aedificaret domum suam & domum DOMINI, atque muros Ierusalem circumquaque, tantum populus sacrificabat in excelsis, quoniam nondum erat extructa domus nomini DOMINI usque ad dies illos. Solomon autem dilexit DOMINUM, ambulans in institutis Dauid patris sui, duntaxat in excelsis sacrificabat & adolebat. Ibat autem rex in Gibeon, (illud enim erat precipuum excelsum,) & sacrificabat illic, mille holocausta sacrificabat Solomon super illa ara. DOMINVS autem uisus est Solomoni in Gibeon per somnium in ipsa nocte, dixitque deus, Postula quod dem tibi. Et dixit Solomon, Tu ingentibus beneficijs prosequutus es seruum tuum Dauidem patrem meum, quemadmodum & ipse ambulauit coram te in ueritate, in iustitia & rectitudine cordis tecum, & seruaisti illi magnam hanc beneficentiam, ut dares illi filium qui sederet in solio eius, ut haec dies [declarat.] Nunc igitur DOMINE deus meus, tu constituisti seruum tuum regem pro Dauide patre meo, ego uero puer sum paruus, ignorans egredi & introire. Et seruus tuus est in medio populi tui quem elegisti, & quidem populus est multus, qui numerari non potest, nec recenseri praemultitudine, Da igitur seruo tuo cor audiens, ad iudicandum populum tuum, ut discernam inter bonum & malum: quis enim populum hunc tuum tam precellentem & amplum iudicare posset? Placuit haec res coram DOMINO, quod Solomon postulasset rem huiusmodi. Et dixit deus ad eum, Quandoquidem postulasti rem talem, & non postulasti tibi uires multos, neque petisti tibi diuitias, neque petiisti animam hostium tuorum, sed postulasti tibi ut intelligeres, ut audire posses iudicium, en ego feci iuxta uerba tua, en ego dedi tibi cor sapiens & intelligens, ut similis tui ante te non fuerit, neque post te talis surrecturus sit qualis tu es. Quin & quae non postulasti dedi tibi, nempe diuitias & gloriam, adeo ut tui similis nullus fuerit inter reges cunctis diebus tuis. Quod si in uis meis ambulaueris, custodierisque statuta & precepta mea, quemadmodum ambulauit pater tuus Dauid, prorogabo dies tuos. Quumque Solomon euigilasset, & en fuit somnium, uenitque Hierosolyma, & stetit coram arca foederis DOMINI, sacrificans holocausta, & faciens hostias pacificas, instruxitque conuiuium cunctis seruis suis. Tunc uenerunt duae mulieres meretrices ad regem, steteruntque coram eo, aitque una ex his mulieribus, Domine mi rex, ego & ista haec mulier ipsdem aedibus cohabitabamus, peperique apud eam domi: contigit autem tertio die quod ego peperissem, ut & haec eadem etiam pareret: habitabamusque simul nos, nec
alius

* Alij legunt, intelligens.

* Ebr. Grauem, sed in bonam partem, ideo amphibolum susuli.
* Ebr. Bonum uisum est hoc uerbum in oculis domini.

Sapientia postulanda.

Primum quod regnum dei.

alius quispiam nobiscum erat in domo, utrisque nobis exceptis. Mortuus est autem filius mulieris huius noctu, quum ipsa incubuisset super eum: hæc autem nocte media confurgens, tulit filium meum de me, ancilla tua dormiente, posuitque eum in gremium suum, filium autem suum mortuum posuit in gremium meum. Quumque surrexisssem ut filium meum lactarem, en mortuus erat: quumque mane illuceret, diligenter eo considerato, intellexi meum non esse filium quem ego pepereram. Porro altera mulier dixit, Non, sed filius meus uiuit, & filius tuus mortuus est. Rursum uero illa ait, Non, sed filius tuus mortuus est, meus autem filius uiuit: sicque altercabantur coram rege. Rex uero ait, Hæc dicit, Is filius meus uiuit, & filius tuus mortuus est: illa dicit, Haudquaquam, sed filius tuus mortuus est, meus autem filius uiuit. Dixit ergo rex, Adferre mihi gladium. Et attulerunt gladium ad regem. Tum rex ait, Diffecate puerum uiuum in duas [partes,] & date dimidium uni, & dimidium alteri. Et dixit mulier ea, cuius filius erat uiuus, ad regem, (miseratione enim incaluerant uiscera eius ob filium suum,) dixit inquam, Obsecro mi domine, date huic puerum uiuum, occidione ne occidatis eum: contra altera dixit, Neque mihi, neque tibi detur, sed diffecetur. Et rex respondens, dixit, Date illi natum uiuum, neque occidione occidatis eum, hæc enim est mater eius. Audierunt itaque omnes Israelitæ iudicium illud quod iudicauerat rex, & timuerunt à rege, quod uiderent sapientiam dei in eo in iudicando.

CAP. III.

Factus est itaque rex Solomon rex super omnem Israel. Hi uero fuerunt principes eius, Azarias filius Zadok sacerdotis, Eli Horeph & Ahiha filij Sisa, scribae. Iehosaphat filius Ahilud à commentarijs, Benaïas filius Iehoiada erat super exercitum, & Zadok atque Abiathar sacerdotes. Azarias filius Nathan erat super præfectos, & Zabud filius Nathan sacerdos familiaris regis. Porro Ahisar erat præfectus prætorio, & Adoniram filius Abda erat super tributa. Habuit autem Solomon duodecim præfectos super cunctum Israel, qui annonam parabant pro rege & domo eius, singuli uidelicet singulis mensibus anni, annonam pro uictu administrabant. Hæc autem sunt nomina eorum, filius Hur in monte Ephraim, filius Dæker in Makaz, & in Saalbim, atque Bethsemes, Elon & Beth Hanan. Filius Hæsed in Aruboth, cuius erat & Socho, atque uniuerfa terra Hopher. Filius Abinadab in uniuerso termino Dor, qui Taphath filiam Solomonis habuit uxorem. Baana filius Ahilud erat super Taanach & Megiddo, & super totam Bethsan, quæ est iuxta Zarthanam subter Iesreel, à Bethsan usque ad planitiem Mehola, usque ad locum qui est cis lakmeam. Filius Gæber in Ramoth Gilead, cuius erant & oppida Iair filij Manasse, quæ sunt in Gilead: ad eum quoque pertinebat tractus Argob, quæ est in Basan, sexaginta ciuitates magnæ, muris, repagulis & seris [munitæ.] Ahinadab filius Hiddo [præfectus erat] Mahanaim. Ahimaaz in Naphtali, qui duxit Basmath filiam Solomonis uxorem. Baana filius Hufai fuit in Aser atque Aloth. Et Iehosaphat filius Paruah in Isachar. Simei filius Ela in Benjamin. Gæber filius Vri in terra Gilead, terra Sihon regis Amorrhæorum, & Og regis Basan. Ad hæc erat præses unus super [uniuersam] terram. Erant enim Iuda & Israel multi aucti uidelicet ut arena maris, comedentes, bibentes, & lætantes. Dominabatur itaque Solomon super uniuerfa regna, à fluuiio illo, usque ad terram Palestinorum, & ad limitem Aegypti, & ferebant munera, seruebantque Solomoni cunctis diebus uitæ eius. Fuit autem cibus Solomonis pro die uno, triginta Cori similaginis, & sexaginta Cori farinæ, decem boues saginati, & uiginti boues pascales, centumque oues, præter ceruos, capreas, ibices, saginata & altilia. Quoniam ipse imperitabat in omni regione trans fluuium, à Tipla usque ad Asa, super omnes reges trans fluuium, pacemque habuit cum omnibus seruis suis per circuitum. Degebat quoque Iuda & Israel in tuto, quisque uidelicet sub uite sua, atque sub ficu sua, à Dan usque Beer Seba, cuncto tem-

^{Hebr.} Loquebantur.

^A Regnum Solomonis describitur, quo ordine dispositum, quamque magnificum fuerit, & quanta sapientia præcellerit.

^a Posset etiam dici, præfectus aule uel curia.

^b Euphratem intelligit.

^c Alij legunt, bubalum & boue syluestrem. ^d Pro trans alij legunt cis, & forte melius.

^aAlij equites cataphractos intelligunt.

^bAlij legūt stramēta.

^cLatitudinem cordis pro innumerarum cognitione intelligunt.

^dSi uis Latine loqui, dic amplum cor uel ingenium.

^eAlij legūt, omnium qui ad Orientem habitauerunt.

Paratur materies ad templi ædificationem, quæ omnia pulcherrimo ordine & mira breuitate describuntur, ex quo & opes ac magnificentia imperij Solomonici intelligi potest.

^fPosset etiā dici, Hiram charus fuit Dauidi.

^gAlij legūt, abiegnis: alij, lignis.

^hEbr. Fecit ascendere.

ⁱAlij tributum exponunt.

^jAut cesorum, aut latomorum.

^kGiblim quidam exponunt λατῦντες seu scalptores: quidā à Gebal deducunt.

pore quo uixit Solomon. Habuit insup Solomon quadraginta millia septa equorum ad rem suam curulem, & duodecim millia equorum kataphractorum. Atq; hi præfecti com meatum aut annonam suppeditarunt regi Solomoni, & omnibus qui ueniebāt ad mensam regis Solomonis, quisq; suo mense, ut nihil deesset. Hordeum quoq; & paleas equis & iumentis aduehebant ad locū ubi erat [rex,] quisq; iuxta demensum suum. Concessit deus Solomoni sapientiam & prudentiā amplam satis, & latitudinem cordis, perinde ac arenam quæ est in littore maris, ut excelleret sapientia Solomonis omnium qui eum antecesserant sapientiam, simulq; omnem sapientiam Aegypti: quin cunctis hominibus sapientior fuit, etiam ipso Ethan Efraita, & ipso Heman, & Chalcol, atq; Darda filijs Mahol: fuitq; nomen eius in omnibus gentibus circumquaq;. Loquutus quoq; est ter mille parabolas, & carminum eius fuerunt quinq; supra mille. Differuit etiam sapienter de lignis, à cedro quæ est in Libano, usq; ad hyssopū quæ progeminat ex pariete: simulq; differuit de animantibus, de uolucris, de reptilibus atq; piscibus, ut uenirent ex cunctis populis auditum sapiētiam Solomonis, ex omnibus etiam regibus orbis, ad quos fama sapientiæ eius peruenerat.

CAP. V.

Misit quoq; Hiram rex Tyri seruos suos ad Solomonē, audiuerat enim quod unxissent eum regem pro patre eius: etenim Hiram dilexerat Dauidē cunctis diebus. Tum misit Solomon ad Hirā hisce mādatis, Tu nosti q̄modo Dauid pater meus nō potuit ædificare ædē nomini DOMINI dei sui ob bella quæ eum undiq; cinxerant, donec DOMINVS hostes eius pedibus eius subegerit, nunc uero requiem præstitit mihi DOMINVS deus meus circumquaq;, ut non sit qui se mihi opponat, aut malū obijciat. Et en ego statui q̄ uelim ædificare ædē DOMINI dei mei, quemadmodū loquutus est DOMINVS ad Dauidem patrem meum, hisce uerbis, Filius tuus quem pro te collocabo in solium tuum, ipse ædificabit ædem nomini meo. Iube igitur ut succidant mihi cedros ex Libano, erunt autem serui mei seruis tuis iuncti, daboq; ego tibi mercedem pro seruis tuis quidquid tu ipse dixeris, tu enim haud ignarus es, neminem inter nos esse, qui cædendorum lignorum gnarus sit quemadmodum Zidonij. Quum igitur Hiram uerba Solomonis audisset, uehementer gauisus est, dixitq; Laudandus DOMINVS hodie, qui dedit Dauidi filium sapientem, ut præsit populo huic tam ingēti: misitq; Hiram ad Solomonem huiusmodi mandatis, Intellexi ea quæ ad me misisti, ego faciam quæcunq; tibi grata sunt, cum lignis scilicet cedrinis, & lignis piceis, serui mei deuehent [ea] ex Libano ad mare, tum componā ea in rates, [uehēs] ea in mari ad eum usq; locum quem tu mihi significaueris, illic ea exponam, tuq; tolles. Tu rursus facies quæ mihi grata sunt, si com meatū mihi dederis. Factū itaq; est, ut Hiram daret Solomoni ligna cedrina, & ligna picea pro omni uoto eius: Solomon uero daret Hiram uiginti mille Coros tritici in cibū pro domo eius, & uiginti Coros olei confusi: hæc dabat Solomon ipsi Hiram singulis annis. Dedit quoq; DOMINVS sapientiā Solomoni, quemadmodū ei pollicitus fuerat. Fuit etiam pax inter Hirā & inter Solomonem, pepigeruntq; duo illi fœdus inter se. Extraxit quoq; Solomon summam ex omni Iſraele, fuitq; summa illa triginta millia uirorū, quos misit in Libanum, decem millia uidelicet per mensem alternatim: quum per mensem fuissent in Libano, manebant duobus mēsis domi suæ: Adoniram autē huic summæ præerat. Habuit insuper Solomon septuaginta millia eorū qui baiulabant onera, & octoginta millia fabrorū in monte: præter eos quos Solomon habuit præfectos operi, nempe tria millia & trecenti, qui præerant multitudini quæ faciebat opus. Præcepitq; rex ut adueherēt lapides magnos, lapides pretiosos, lapides deniq; politos pro fundamento ædis, quos scalpserunt ædificatores Solomonis, & ædificatores Hirā, & Giblim, parabātq; ligna & lapides ad ædificandū ædem. CA. VI.

Factum

2. Par. 9. f

Eccell. 47. 6

Parabolæ.

Carminā.

2. Reg. 7. b

1. Par. 22. c

Gentilis agnoscat nomen dei.

Supra 3. b

2. Par. 3. 2

FActum itaq[ue] est in anno octogesimo super quadringentesimum ab egressu filiorum Israel de terra Aegypti, anno quarto, mense Sif, is est mensis secundus, quo Solomon regnavit super Israel, ædificare cœpit ædem DOMINI. Et ea quidem ædes quam ædificavit rex Solomon DOMINO, habuit sexaginta cubitos sua l[ong]itudine, uiginti latitudine sua, atq[ue] triginta cubitos altitudine sua. Porticus erat ante structuram ædis, cuius longitudo uiginti cubitorum erat secundum latitudinem ædis, latitudo autem eius decem fuit cubitorum ante ædem. Fecit insuper ædi fenestras a lumina uidelicet ualuata. Extruxit deinde ad parietem ædis ambitus circunqua[que] cum parietibus ædis circunqua[que], tam ipsi templo quàm ipsi adyto, & fecit latera circunqua[que]. Ambitus infimus quin[que] fuit cubitorum latitudine sua, medij latitudo sex habuit cubitos: tertius uero latitudine sua septem habuit cubitos, nam foris deflectiones ædi fecerat per ambitum, ne apprehenderent parietes ædis. Cæterum ipsa ædes quum extrueretur, extruebatur lapide integro ut erat aduectus, ut in extruenda ea, neq[ue] mallei, neq[ue] secures in æde audirentur, nihil deniq[ue] ferreorum instrumentorum. Ostium lateris intermedij erat in dextro ædis latere, ascendebaturq[ue] per cochleas ad intermedium, & ab intermedio in tabulata superiora. Extruxit itaq[ue] ædem, absoluitq[ue] eam, cōcameravitq[ue] ædem fornicis in modum ordinibus [asserum] cedrinorum. Aedificauit quoq[ue] ad totam illam ædem ambitus, altitudine quin[que] cubitorum hærentes ædi lignis cedrinis. Et factum est uerbum DOMINI ad Solomonem in hanc sententiam, Hæc ædes quam extruisti, si ambulaueris in institutis meis, & iusta mea feceris, seruauerisq[ue] præcepta mea, incedendo uidelicet in eis, firmabo ego uerbum meum tecum, quod loquutus sum ad Dauidem patrem tuum, habitaboq[ue] in medio filiorum Israel, neq[ue] deferam populū meum Israel. Extruxit itaq[ue] Solomon ædē, & absoluit eam, & extruxit parietes ædis intus tabulis cedrinis, à pauimento ædis ad contignationē usq[ue] laquearem obduxit ligna intus, ipsum pauimentum obduxit intus lignis piceis. Aedificauit uiginti cubitis à lateribus ædis asseribus cedrinis à pauimento ad parietes, interius ad adytum sancti sanctorum. Aedes ipsa habuit quadraginta cubitos, nempe ipsum sanctum per se. Porro [asser]es ipsi cedrini qui erant intus in æde extrudebāt nodos prominulos, floresq[ue] apertos: omnia ex cedro erant, ut lapis nullus uideretur. Iam adytum ipsum intra ædem interius præparauit, ut illic poneret arcam fœderis DOMINI, quod adytum per se habuit uiginti cubitos longitudinis, uiginti cubitos latitudinis, & uiginti cubitos altitudinis, quod obduxit auro optimo, & aram obduxit cedro. Obduxit etiam Solomon ædem ipsam ab intus auro optimo, traducens repagula auro obducta ante adytum, & obduxit [parietem] illum auro, quin totam ædem auro obduxit, donec totā ædem absolueret: sed & totam aram quæ erat pone adytum obduxit auro. Fecit insuper in ipso adyto duos Cherubim ex lignis pineis, altitudo utriusq[ue] decem fuit cubitorum. Vna ala ipsius Cherub habuit quin[que] cubitos, altera quoq[ue] ala ipsius Cherub quin[que] cubitos, ut essent decem cubiti ab extremitate alarū eius, ad extremitatem alarū eius. Sic & alter Cherub decem habuit cubitos, erat enim utriq[ue] Cherubim eadē statura, eademq[ue] forma, nam altitudo unius erat decem cubitorum, sicq[ue] alterius Cherub. Collocauit autem ipsos Cherubim intra domū interiorem, expanderuntq[ue] Cherubim alas, unius ala attigit parietem, alterius deinde Cherub ala attigit alterū parietem, alæq[ue] eorū altera alteram attigit in medio ædis. Obduxit insuper Cherubim auro, & omnes parietes ædis circunducens exculpfit sculpturis extantibus, nempe Cherubim, & palmis, floribusq[ue] apertis, & intus & foris. Quin & pauimentum ædis auro obduxit intus scilicet & foris. Porro ad ostiū adyti fecit fores de lignis pineis, limine & postibus quinquangulis. Duæ ianuæ erant de lignis pineis, exculpfitq[ue] in eis extātes Cherubim & palmas, apertos flores, obduxitq[ue] auro, et obduxit Cherubim & pal-

B 3

A Quo tēpore ædes edificari cœpta sit, quæq[ue] magnificentia extructa.

* Vel, prospectiones clatratas, uel fenestras diductas & contractas. Nam quæ lucis plurimum dare debent, foris contractæ intus diductæ esse debent. Rursus quæ plurimum aeris, foris diductæ intus contractæ esse debent.

Quidam legunt fenestras obliquas.

B Quidam laxia exponunt thalamos, qui dam tabulata.

* Ebr. In tertia.

* Vel, cōtignationem ac laquear fecit incis ualleculis in striatioribus tabulis ordinibus cedrinis infusis.

* Alij, abiegnis aut larignis.

* Adytum sanctū sanctorū est: aut oraculum, ante quod ara fuit incensū.

C Hechal palatium est, ædes magnifica, basilica, hic pro media parte templi puto accepi quod sanctum dicitur.

* Ebr. Auro concluso ad uerbum.

* Alij ex lignis oleæ: alij ex larignis.

* Hoc intelligunt de adyto et de basilica, Alij, oleaginis, alij, larignis.

1. Reg. 7. 6

1. Par. 22. b. 6

Oraculum.

^m Quidam legūt, abi
egnis.
ⁿ Bisores uidētur fuis
se, unaqueq; duabus
ualuis.

De domo ipsius Solo
monis: & regia æde.
^a Alij uolunt ordinis
esse numerū, legūtq;
tredecimo anno.

^b Eb. Tribus nicibus.

Hec uidentur facta
esse ab initio ut est i.
Reg. 5.
^c Ebr. Tulit.

^d Huius linea est circū
metiens columnam.

^e Opus lilij legūt alij.

^f Mare significat hic
lacū, nepe uas quod
dam magnum & ca
pacissimum.

mas bracteis aureis tenuibus. Sic quoq; fecit ad ostium basilicæ, nempe postes de
lignis ^m pineis, sed quadrangulos. Duæ ianuæ erant de lignis piceis, duo latera uo
lubilia unius ianuæ, & duo latera uolubilia ⁿ alterius ianuæ, in his exculpfit Cheru
bim, palmas, flores apertos, obduxitq; antepagmenta auro iustificato. Extruxit in
super atriū interius tribus ordinibus lapidum politorū, & uno ordine cedrorum
dedolatarū. Quarto anno in mense Sif, fundata est ædes DOMINI, & in anno una
decimo in mense Bul, (is est mensis octauus,) absoluta est ædes secundū omnes ra
tiones suas, & secundum omnia quæ ad eam pertinebant, ædificauitq; eam septem
annis.

CAPVT VII.

Solomon extruxit etiam suam domū, idq; ^a tredecim annis, absoluens totā do
mum suam. Extruxit quoq; domū saltus Libani, cuius longitudo centū fuit cu
bitorum, latitudo uero eius quinq; cubitorū, altitudo eius triginta cubitorū, super
quatuor ordines columnarū cedrinarum, erantq; cedrinæ trabes dedolatae super
columnas. Contabulatumq; fecit cedrinū superne ad illas trabes quæ fuerunt po
site super columnas quadragintaquinq;, nam unusquisq; ordo habuit quindecim.
Lumina deinde erant triplici ordine, ut fenestra fenestræ esset iuncta, idq; tribus
^b parietibus. Omnia foramina fenestrarū postesq; quadrata erant, fenestraq; fene
stræ uicinæ iuncta tribus parietibus. Et fecit porticū columnarum, cuius longitu
do fuit quinquaginta cubitorū, latitudo uero eius triginta cubitorum, & porticus
erat ante ipsas, columnæq; & trabes crassæ ante eas. Et porticū fecit solij, ubi ius
diceret, nempe porticū iudicij, & contignauit eam cedro à pauimento ad pauimen
tum. Domus uero eius in qua habitabat, aliud atriū habuit à domo ad porticū si
mili opere. Domum quoq; ædificauit filiæ Pharaonis ^a quam duxerat Solomon,
quemadmodū porticum illam. Omnia illa fuerūt ex lapidibus pretiosis, & ad nor
mam ueluti expolitīs seu quadratis, serraq; sectis, tam intus q; foris, à fundamento
usq; ad suggrundia, sic extra usq; ad atrium magnū. Fuit uero fundatum lapidibus
pretiosis lapidibusq; magnis, è quibus quidam lapides decem erant cubitorū, qui
dam octo cubitorū. Superne erant lapides pretiosi, & ad quandā normam quadra
ti, atq; cedri. Atrium quoq; magnū circunquaq; triplici ordine quadratorum lapi
dum, ordineq; uno dolatarū cedrorum: sic erat & atrium ædis DOMINI interius,
& porticus ædis. Misitq; rex Solomon, accersiuitq; Hiram de Tyro, qui erat
filius uiduæ de tribu Naphtali, (pater eius fuit uir Tyrius,) fabrum ærariū, imbu
tum sapientia, intelligētia & scientia in faciundo omni opere ex ære, is uenit ad So
lomonem regem, & fecit uniuersum opus eius. Finxit is duas columnas æneas, al
titudo columnæ unius erat decem & octo cubitorū, & utranq; columnā ^a ambie
bat ^b circulus duodecim cubitorū. Fecit & duo epistylia sphærica, quæ ponerentur
super capita columnarū quæ fusa erant ex ære: quinq; cubitorū erat altitudo unius
epistylii, quinq; cubitorū altitudo alterius epistylii. [Fecit in super] cancellos opere
reticulato, & zonas opere concathenato ad epistylia quæ erant in cono columna
rum, septenas uidelicet utriq; epistylio. Quumq; fecisset columnas, addidit operi
reticulato alterius [columnæ] duos ordines malorū puniceorum, quæ ambirent &
tegerent epistylia quæ erant in summo [columnarum:] simili ratione fecit episty
lio alterius [columnæ.] Epistylia quæ erant in cono columnarum, opus habebant
florulentum, quale fuit in porticu, quatuor cubitis. Habuerunt & epistylia quæ
erant supra duas columnas desuper è regione uentris citra opus reticulatum ordi
nes ducentorum malorum puniceorum, idq; per ambitum utriusq; epistylii. Erexit
deinde columnas illas ante porticum basilicæ: quumq; erigeret columnam dexte
ram, uocauit nomen eius lachin: erigēs uero columnam sinistram, uocauit nomen
eius Boas. In fastigio columnarum erat opus florulentum: sicq; absolutū est opus
columnarum. Porro ^c mare fecit fufum, decem cubitorū à labio eius ad labium eius
rotundum

Atrium interius.

Infra p. b

Supra p. a

Atrium maius.

Atrium interius.

Columnæ.
Ierem. 52. a

Mare fufum.

Bases æneæ.

Lutescentes decem
venerunt.

s. Pat. s. a

rotundum per ambitum, altitudo eius erat quinque cubitorum, & linea triginta cubitorum cingebat ipsum per ambitum. Sub labio eius erant nodi per ambitum qui cingebant ipsum mare, decem uno cubito, duo scilicet ordines nodorum, qui erant fusi cum ipso mari. Stabat super duodecim boues, tres respiciebant ad Aquilonem, tres respiciebant uersus mare, tres item uerterunt facies ad Meridiem, & tres respiciebant ad Orientem: super his stabat mare desuper, posteriora autem eorum omnia erant introrsus. Crassities eius palmum habebat, & labium eius erat fabrefactum ut labium crateris germinante lilio, capiebatque duo millia Batorum. Et fecit decem machinas æneas, cuiusque machinæ longitudo quatuor fuit cubitorum, latitudo eius quatuor cubitorum, & altitudo eius trium cubitorum. Sic uero fabrefactæ fuerunt machinæ. Abacos habuerunt intra limbos conclusos, atque in abacis illis intra limbos inclusis, leones erant, boues, & Cherubim. Supra limbos pes erat superne, ad cuius infimam partem item leones erant & boues, tum etiam additamenta quædam opere bracteato. Singulæ machinæ habebant rotas æneas quatuor, & tabulas æneas: deinde erant in quatuor angulis eius humeri sub labro ipso ad latera uniuscuiusque, qui humeri fusi erant, quisque regione alterius pone additamentum. Os eius intra coronamentum & supra cubitum habebat, osque eius rotundum erat ut opus pedis, habens sesquicubitum. Et supra os eius erant extantes noduli, quorum abaci quadrati erant non rotundi. Quatuor rotæ erant sub abacis, axesque rotarum in machina ipsa, altitudo rotæ erat sesquicubiti. Erat autem factura rotarum ut factura currus, axes earum, modioli earum, radii earum, & canthi earum: omnia hæc fusa erant. Quatuor in super humeri ad quatuor angulos machinæ cuiuslibet, atque hi humeri eius ex machina procedebant. Et supra machinam altitudo erat sesquicubiti rotunda circumquaque, & in summo machinæ limbi eius & abaci eius ex ipsa. Exculpserat enim super tabulas limbos, & super abacos eius Cherubim, leones & palmas, quemadmodum in abaco quolibet & additamento circumquaque. Ad hunc modum fecerat decem machinas, eodem modo fusas, eadem mensura, eademque formatura omnibus. Fecit præterea decem labra ærea, singula labra capiebant quadraginta Batos, singulaque labra quatuor erant cubitorum, singulisque machinis singula labra imposita sunt. Et collocavit quinque machinas ad latus ædis dextrum, & quinque ad latus ædis sinistrum. Lacum uero posuit à latere ædis, dextro ad Orientem, Meridie uersus. Fecit quoque Hirā lebetes, scopas, pelues sparsorios, & absoluit uniuersum opus, quod ipsi Solomoni fecit pro æde DOMINI, nempe columnas duas & epistylia rotunda cum coronamentis super capita columnarum duarum, retia duo quæ tegerent duos globos coronatos in summo columnarum. Mala quoque punica quadringenta super duo retia, duos scilicet ordines malorum punicorum in quolibet reti, ut tegerent globos duos coronatos in summo columnarum. Machinas item decem, & labra decem super machinas, mare unum, & boues duodecim sub mari. Lebetes quoque, & scopas, pelues sparsorios, & omnia uasa huiusmodi quæ fecit Hiram regi Solomoni pro æde DOMINI ex ære polito. In æquore plano Iordanis fudit ea rex, in argilla densa inter Succoth & Zarthan. Et reliquit Solomon omnia uasa, quæ uehementer multa essent, nec æris pondus inuestigari potuerit. Fecit itaque Solomon omnia uasa quæ pertinebant in ædem DOMINI, aram auream, & mensam super quam erant panes facierum, ex auro. Candelabra quinque ad dexteram, & quinque ad sinistram ex auro purissimo ante adytum: & flores, lampades, & emunctoria ex auro: crateres, falces, pelues sparsorios, cochlearia, & ignis receptacula ex auro purissimo: cardines quoque ianuarum ædis interioris, sancti scilicet sanctorum, & pro ualuis ædis basilicæ, ex auro [fecit.] Absoluit itaque uniuersum opus quod fecit rex Solomon in æde DOMINI, & intulit ea Solomon quæ dedicauerat pater eius, argentum scilicet, aurum, atque uasa, reposuitque ea in thesauros ædis DOMINI.

Mare pro occasu
ponitur.Abacos uoco spacia
aut campos latos in-
ter limbos laterales,
qui quoniam limbis
clauduntur & circū
septi sunt, Ebraice
clausuræ uocantur.Alij gab pro cathis
legunt, & hischuk
pro modioli, uel hu-
schuk pro annulis
ferreis quæ continēt
modiolos.Ebraice uerba paulo
aliter habent, sed sen-
sus est integer.
Ebr. Sinistrum eius.
Lacum uoco mare
futum.
Scopas alij palas uo-
cant.Alij dicunt chaldæa
ria.
Pro scopis alij palas
habent.
Pro pelues sparsor-
ios alij legunt asper-
soria uel aspergilla.
Reliqui scilicet, ut
non quæreret pon-
dus.

Inferitur arca in templū
non sine honore & gau-
dio. Solomon orat &
gratias agit, & dedicat
templū festū agit diem.

Tabernaculum aut
tentoriū usq; ad tem-
pora Solomonis suc-
rat in Gibeon.

A Tunc conuocauit Solomon seniores Israelis, omnia capita tribuum, & eos qui primores erant patrum filiorum Israel ad regem Solomonem Hierosolyma, ut adducerent arcam fœderis DOMINI, de ciuitate Dauid, ea est Zion. Congregatiq; sunt ad regem Solomonē omnes uiri Israelis in mense Ethanim in die festo: is est mensis septimus. Veneruntq; cūcti seniores Israelis, & sacerdotes tulerūt arcā. Et adduxerunt arcā DOMINI, & tentoriū constitutionis, & omnia uasa sacra quæ erant in tentorio, adduxerunt inquam ea sacerdotes & Leuitæ. Et rex Solomon atq; uniuerfus cœtus Israelis, qui ad eum conuenerant cum eo ante arcā, sacrificantes oues & boues, qui præ multitudine nec numerari nec recenseri potuerunt. Intuleruntq; sacerdotes arcam fœderis DOMINI in locum suum, in adytum ædis, in sanctum sanctorum subter alas Cherubim. Nam Cherubim expandebant alas super locū arcæ, circundabantq; Cherubim tam arcam q̃ uestes eius ē supernis. Effecerunt quoq; ut prominerent uestes, ut uiderentur capita uestium de sancto ante adytum, foris autem non uidebantur, fueruntq; ibi in hunc usq; diem. In arca nihil erat nisi duæ tabulæ lapideæ, quas illic reposuerat Moses in Horeb, quas exciderat DOMINVS cum filiis Israel, quum ipsi exirent ē terra Aegypti. Quumq; egredierentur sacerdotes ex sancto, nubes impleuit domum DOMINI, nec potuerunt sacerdotes stare ac ministrare propter nubem, nam impleuerat gloria DOMINI domum DOMINI. Tum dixit Solomon, DOMINVS dixit se habitaturum in caliginē, Omnino ædificaui domum habitationem tibi, ut habites [ibi] perpetuō. Et uersa facie sua rex, collaudauit, bonaq; imprecatus est uniuerse cōgregationi Israelis, totaq; congregatio Israel stetit: dixitq; Laudandus DOMINVS deus Israel, qui ore suo loquutus est ad Dauidem patrem meum, manuq; sua exequutus est, dicēs, Ab eo die quo eduxi populum meum Israelem ex Aegypto, nō elegi ciuitatem ex omnibus tribubus Israelis ad ædificādum domum, in qua esset nomen meum, sed Dauidem elegi, ut præesset populo meo Israel. Equidem pater meus Dauid corde suo conceperat extruere scilicet ædem pro nomine DOMINI dei Israel, sed DOMINVS deus Israelis dixit ad Dauidem patrem meum, Quandoquidem statueras in corde tuo extruere ædem nomini meo, bene quidē fecisti quod hoc corde tuo statueras, attamen tu non extrues ædem, sed filius tuus qui de lumbis tuis egredietur, is extruet ædem nomini meo. Confirmauit itaq; DOMINVS uerbum suum quod loquutus est, & surrexi ego pro Dauide patre meo, sedens in solio Israel, quemadmodum loquutus est DOMINVS, & ædificaui domum nomini DOMINI dei Israelis. Posui quoq; ibi locum pro arca, in qua est fœdus DOMINI, quod pepigit cum patribus nostris, quum ipse educeret eos ex Aegypto. Constitit autem Solomon ante aram DOMINI, coram uniuerfo cœtu Israelis, & expandēs manus suas in cœlum, dixit, DOMINE deus Israelis, non est tibi similis deus neq; in cœlis superne, neq; in terra inferne, qui seruas fœdus & beneficentiam seruis tuis ambulantibus coram te toto corde suo, qui seruasti seruo tuo Dauidi patri meo quæ pollicitus es ei, quæ loquutus es ore tuo, manu tua præstitisti, ut [testatur] hæc dies: nunc igitur DOMINE deus Israelis, serua Dauidi patri meo seruo tuo, quæ pollicitus es ei, hisce uerbis, Non excindetur tibi uir coram me, qui sedeat in solio Israelis, si modo filij tui obseruauerint uiam suam, ut ambulent coram me, quemadmodum tu ambulasti in conspectu meo. Nunc igitur o deus Israelis, firmum quæso sit uerbum tuum quod loquutus es ad seruum tuum Dauidem patrem meum. Itāne uere deus habitat in terra? En cœli, cœliq; cœlorum te non capiūt, quanto minus ædes ista quam extruxi. At tu respicies ad orationē serui tui, & ad precationē eius DOMINE deus meus, ut audias uotum & orationē, quam seruus tuus orat hodie coram te, ut sint oculi tui aperti ad domum istam nocte & die, ad locum scilicet hūc de quo dixisti, Erit

2. Par. 5. a

Heb. 9. a
Exod. 34. d

2. Par. 6. a

1. Reg. 7. a

2. Mach. 2. b

2. Reg. 7. b. 6

*Capiunt, id est, cir-
cumscribunt.

Deut. 12. b

Iuramentum.

Exod. 22. b
2. Par. 6. b

Bellum.

Pluuia.

Fames.
Pestis.Corda deus no-
uit solus.

Nomen dei.

Bellatores or-
rant pro uictoria.Peccatores om-
nes.
2. Par. 6. g
Eccl. 7. c
1. Iohan. 1. d

Confessio.

Erit ^{*}nomen meū illic: ut audias orationē quam orat seruus tuus in loco isto. Audies quoque precationem serui tui, & populi tui Israel, quum orauerint in loco isto, exaudiesque in loco habitationis tuæ in cœlis: neque exaudies tantū, sed & propitius eris. Quum peccauerit quispiam aduersus proximum suum, susceperitque super se ^Diuramentum, quo sese obstringit, ueneritque iuramentum coram ara tua in hac domo, tu audies in cœlo, & facies atque ius dices seruis tuis, ut impiū ostendas eum qui impius est, dando scilicet uiam eius in caput eius: utque iustum pronuncies iustum, dando scilicet ei iuxta iustitiam eius. Quum corruerit populus tuus Israel coram hoste, eo quod peccauerint in te, reuersi aut fuerint ad te, & laudauerint nomen tuum, orauerint atque suppliciter rogauerint te in domo ista, tu exaudies in cœlis, propitiusque eris peccato populi tui Israel, & reduces eos in terrā quam dedisti patribus eorum. Quum cœlum fuerit clausum ut non sint pluuiae, eo quod in te peccauerint, si precati fuerint hoc in loco, confessique fuerint nomini tuo, reuersi scilicet a peccatis suis quandoquidem eos adfligis, tu exaudies in cœlis, propitiusque eris peccato feruorū tuorum, atque populo tuo Israel, dirigens eos in uiam bonam qua incedāt, dabisque pluias super terram tuam, quam dedisti populo tuo hæreditatem. Porro si fames fuerit in terra, aut pestilentia, aut si fuerit robigo, aurigo, locusta, aut bruchus si fuerit, aut si hostis eius eum obsederit in terra portarum suarum. [In summa] quaecunque tandem afflictio, aut quicunque morbus [inciderit,] omnem orationem omnemque supplicationē quæ facta fuerit à quocunque homine ex uniuerso populo tuo Israel, (ut quisque norit afflictionē corde suo,) si expāderit manus suas ad domū istam, tu exaudies in cœlis, in habitaculo mansionis tuæ, propitiusque eris, & facies, & dabis unicuique iuxta omnes uias suas, (quandoquidē tu cor eius nosti:) tu enim solus nouisti cor omnium filiorum hominum, ut scilicet timeant te cunctis diebus quibus ipsi uiuunt in superficie terræ quā dedisti patribus nostris. Sed & alienum qui nō est de populo tuo Israel, qui ē longinqua regione propter nomen tuum uenerit, (audient enim nomen tuum magnum, manū tuam robustam, atque brachium tuum extentum, uenientque oraturi in domo ista,) audies tu in cœlis in habitaculo mansionis tuæ, faciesque omnia pro quibus alienigena clamauerit ad te, ut cognoscant uniuersi populi terræ nomen tuum, & timeāt te sicut populus tuus Israel, sciāntque quod nomen tuum inuocatū est super domum istam quam ædificaui. Si egressus fuerit populus tuus Israel ad bellum contra hostem suum, ea scilicet uia qua tu eos mittis, orauerintque ad DOMINVM uersus urbem quam tu elegisti, & uersus domum quam ædificaui nomini tuo, tu in cœlis exaudies orationem eorum, & supplicationem eorum, ^{*}dicesque eis ius. Si peccauerint in te, (quandoquidem non est homo qui non peccet,) & iratus fueris contra eos, tradiderisque eos coram hostibus, ut abducant eos qui eos capiunt, in terram hostium, siue id procul fuerit, siue prope, reuocauerintque ad cor suum, in terra in quam captiui abducti sunt: si in quā resipuerint, supplicauerintque tibi in terra eorū qui eos captiuos tenent, dixerintque, Peccauimus, peruerse egimus, impie fecimus: conuersique fuerint ad te toto corde suo, totoque animo suo in terra hostium suorū, qui eos captiuos abduxerunt, orauerint ad te uersus terram suam quam dedisti patribus eorum, uersus ciuitatem quam elegisti, & uersus ædem quam ædificaui nomini tuo, tu exaudies in cœlis, in habitaculo firmo mansionis tuæ orationem eorum, atque supplicationem eorum, & ius reddes eis, propitiusque eris populo tuo, qui peccauerat contra te, & omnibus præuaricationibus eorum, quibus præuaricati sunt contra te, & conciliabis eis gratiā coram illis qui eos captiuos tenent, ut misericordia erga eos moueantur: ipsi enim sunt populus tuus & hæreditas tua, quos eduxisti ex Aegypto ē medio fornacis ferreae: sint ergo oculi tui aperti ad precationem serui tui, atque ad precationem populi tui Israel, ut exaudias eos in omnibus pro quibus ad te clamauerint, quoniā tu segre-

^bAla etiā execrationem potest significare.

^cVia Ebraico schemate pro actione & opere, hic pro crimine & scelere. Viam dare in caput, est mulcare, aut in aliquem animaduertere, punire pro merito.

Hinc Robigus deus & Robigalia.

[†]Vel, afferes eos.

^dPosset etiam legi,
præ omnibus.

Iudiciū apud Ebræos
repetitur.

Apparet Dominus So-
lomon, magnifica polli-
cens, si præcepta eius ser-
uauerint.

^aEbr. Que posui an-
te faciem uestram.

gasti eos tibi in hæreditatem ^dex omnibus populis terræ, quemadmodum loquutus es per manum serui tui Moysi, quādo eduxisti patres nostros de Aegypto DOMINE deus. Quumq̃ Solomon cessasset orare ad DOMINVM uniuersam orationem & precationem istam, surrexit ante aram DOMINI, nec ultra flexit genua sua, nec manus suas expandit in cælum, sed stans beneprecatus est uniuersæ ecclesiæ Israelis magna uoce, dicens, Laudandus DOMINVS, qui dedit requiem populo suo Israel, iuxta omnia quæ loquutus est, non cecidit uerbū ullum ex omni sermone eius bono, quem loquutus est per Moysen seruū suum. Sit DOMINVS deus noster nobiscum, quemadmodum fuit cum patribus nostris, ne derelinquat nos, neq̃ deserat nos, ut inclinet cor nostrum ad se, ut ambulemus in uis eius, & custodiamus præcepta eius, statuta eius atq̃ iudicia eius, quæ præcepit patribus nostris, ueniantq̃ uerba mea quibus precatus sum coram DOMINO ad DOMINVM deum nostrum die ac nocte, ut ius dicat seruo suo, & populo suo Israeli, singulis diebus iuxta rationem suam, ut sciant uniuersi populi terræ, q̃ DOMINVS est deus, & non alius. Sit igitur cor uestrum perfectum cum DOMINO deo nostro, ut ambuletis in statutis eius, & custodiatis præcepta eius, ut hodierno die. Porro rex & omnis Israel cum eo immolabant hostias coram DOMINO, & sacrificauit Solomon sacrificium gratulatoriū quod sacrificauit DOMINO, nēpe duo & uiginti millia bouum, & centum atq̃ uiginti millia ouium, & iniitauerunt domum DOMINI rex, & cuncti filij Israel. Eodem die sanctificauit rex medium atrij quod erat ante ædem DOMINI, quoniam fecit illic holocausta & cibarium sacrificium, & adipēs pacificorum, eo q̃ ara ærea quæ erat coram DOMINO, minor erat q̃ ut caperet holocausta, & sacrificia cibaria, atq̃ adipēs pacificorum. Et fecit Solomon eodem tempore solennitatē, omnisq̃ Israel cum eo, cœtus magnus, ab eo quo itur in Hemath usq̃ ad torrentem Aegypti, coram DOMINO deo nostro septenis diebus, nempe quatuordecim diebus. Octauo uero die dimisit populum, ipsiq̃ gratulantes regi, abierunt in tentoria sua lætantes & hilari corde, pro uniuersis beneficijs quæ cōtulerat DOMINVS Dauidi seruo suo, & Israeli populo suo.

CAP. IX.

QUumq̃ Solomon absoluisset ædificiū ædis DOMINI, & ædes regias, uniuersumq̃ quod Solomon facere uoluit, uisus est DOMINVS Solomoni secundo, quemadmodū apparuerat ei in Gibeon. Dixitq̃ DOMINVS ad eum, Exaudiui orationem tuam & precationem tuam, quam precatus es in cōspectu meo, sanctificaui enim domum istam quam ædificasti, ut ponerem nomen meum ibi in æternum, eruntq̃ ibi oculi mei & cor meum cūctis diebus. Et tu si ambulaueris coram me, quemadmodum ambulauit Dauid pater tuus in integritate cordis & in æquitate, & feceris omnia quæ præcepi tibi, seruauerisq̃ statuta mea, & iudicia mea, confirmabo solium regni tui super Israelem perpetuū, quemadmodum pollicitus sum Dauidi patri tuo hisce uerbis, Nō succidetur ex te uir de solio Israelis. Quod si omnino auersi fueritis uos & filij uestri à me, & non custodieritis præcepta mea & statuta mea quæ proposui uobis, sed abieritis & colueritis deos alios, eosq̃ adoraueritis, succidam ego Israelem è superficie terræ, quam tradidi eis, & domū hanc quam sanctificaui nomini meo, abijciam à cōspectu meo, eritq̃ Israel prouerbium & fabula apud omnes populos, & domus ista quæ excelsa erat: quicumq̃ eam præterierit, obstupefcet & sibilabit, dicentq̃, Cur DOMINVS huic terræ & huic domui sic fecit: Respondebiturq̃, Eo q̃ dereliquerunt DOMINVM deum suum, qui eduxit patres eorum de terra Aegypti, & apprehenderunt deos alios, adoraueruntq̃ eos, propterea inquam induxit DOMINVS super eos uniuersum malum istud. Et post uiginti annos, quum Solomon absoluisset extructionem utriusq̃ ædis, nempe ædis DOMINI & ædis regię, Hiramq̃ rex Tyri attulisset Solomoni ligna cedrina, ligna picca, aurum, & quidquid ille desiderabat, tunc Solomon rex dedit ipsi Hiram

2. Par. 7. c

Supra 3. a

1. Reg. 7. b
2. Par. 22. b. c

Deut. 29. d
Ierem. 22. c

2. Par. 8. a

Hiram uiginti ciuitates in terra Galilææ. Et egressus est Hiram de Tyro ut uideret ciuitates quas dederat ei Solomon, nec placuerunt ei. Dixitq; Quæ sunt istæ ciuitates quas dedisti mihi frater? Vocauitq; eas terram Cabul in hunc usq; diem. Misitq; rex Hiram regi centum & uiginti talenta auri. Et hæc summa est uectigalis quod Solomon rex exegit quum ædificaret ædem DOMINI, & ædes suas, de inde & Millo, & murum Ierusalem, Hazor, & Megiddo, atq; Gazer. Pharaon enim rex Aegypti ascenderat, & ceperat Gazer, igniq; eam succenderat, Chananæu preterea, qui inhabitator erat urbis, interfecerat, tradideratq; eam nomine dotis filiae suæ uxori Solomonis. Solomon itaq; rursus extruxit Gazer, & Beth Horon inferiorem, Baalath quoq; & Thadmor in deserto in terra. Ad hæc omnes ciuitates thesaurorū quas habuit Solomon, sed & ciuitates curruum, & ciuitates equitum, quidquid deniq; pro uoto suo Solomon ædificare uoluit in Ierusalem, in Libano, & in uniuersa terra imperij sui. Omnibus quoq; qui reliqui fuerūt ex Amorrhæis, Hithæis, Pherizæis, Hiuæis, Iebusæis, qui non fuerunt ex filiis Israel, filiis in quā eorum qui reliqui facti sunt in terra post eos, quos uastare ac excindere filij Israel nō potuerant, his Solomon tributum ac seruitutē imperauit in hunc usq; diem. Porro ex filiis Israel Solomon neminem in seruitutē redegit, quin potius milites erāt, ministri eius, principes eius, duces triarij eius, principes curruum eius, & equites eius. Et hi præfecti erant & præpositi à Solomone super opus, quingenti nempe & quinquaginta, qui regebāt populum, & operas imperabant. Cæterum filia Pharaonis ascēdit de ciuitate Dauid, in ædes suas quas ædificauerat ei [Solomon]: ædificauit etiam tunc Millo. Et sacrificauit Solomon ter in anno holocausta & pacifica super aram quam extruxerat DOMINO, & adoleuit præter ista suffimenta quæ erant coram DOMINO [posteaquam] absoluisse ædem. Parauit insuper rex Solomon naues in Ezeon Gæber, quæ est iuxta Eloth ad littus maris carectosi, in terra Edom, quibus Hiram seruos suos misit nautas, & gnaros maris, cum seruis Solomonis, qui proficiscentes in Ophir, tulerunt illinc auri talenta quadringenta & uiginti, aduexeruntq; ad regem Solomonem.

CAP. X.

PORRò regina Saba posteaquam audisset famam Solomonis ex nomine DOMINI, uenit ut tentaret eum acutis questionibus. Venit autem Hierosolyma cum exercitu maximo, cum camelis portantibus odores, & magnam uim auri, lapides quoq; pretiosos. Quumq; uenisset ad Solomonem, loquuta est cum eo quidquid corde suo cōceperat. Et exposuit ei Solomon omnia uerba eius: nihil omnino fuit absconditum regi, quod ei nō explicaret. Quumq; regina Saba uidisset omnem sapientiam Solomonis, & domum quam ædificauerat, sed & cibum mensæ eius, mansionem seruorum eius, & statum eorum qui ei ministrabāt, & uestes eorum, & potum eius, & holocausta eius quæ sacrificabat in æde DOMINI, nō erat ultra spiritus in ea: dixitq; ad regem, Vera fuit fama quam audiui in terra mea, de rebus tuis, atq; de sapientia tua, nec fidem habui, donec uenirem, uiderentq; oculi mei, & ne dimidium quidem mihi nunciatum est, ad eò excellis sapientia & elegātia ultra famam quam audieram. Beati uiri tui, & beati serui illi tui qui astant corā te, & audiunt sapientiam tuam. Sit DOMINVS deus tuus laudandus, qui te fauore completus est, ut poneret te super solū Israelis, certe q; DOMINVS dilexit Israelē in perpetuum, & constituit te regem, ut ius diceres, & iustitiam administrares. Ad hæc dedit regina illa regi centum & uiginti talenta auri, & odoramentorum magnam uim, lapides quoq; pretiosos: huiusmodi odores tantaq; copia quales dedit regina Saba regi Solomoni, ultra nunq; uenerūt. Porro classis Hiram quæ portabat aurum de Ophir, aduehebat & ligna Almugim ualde multa ex Ophir, simulq; lapides pretiosos. Rex autem fecit ex lignis Almugim fulcra pro æde DOMINI, proq; ædibus regijs, citharas quoq; & Nabla cantoribus: non uenerūt unquam huius-

^dEbr. Non fuerūt re-
ctæ in oculis eius.
^eKabul conclusum dī-
citur, forte ob sterili-
tatem.

^dAlij legūt, equitum
eius.

Ebr. est singularis
numeri.

^A De aduētu reginæ Sa-
ba ad Solomonē, ad fa-
mam magnificentiæ eius
& sapientiæ concitæ.
^aAlij exponunt Hail
pro pompa fastuosa
& regia, alij pro co-
pia rerum.

^bAlij legūt gradum.
^cAlij, poculum eius.
^dExtra se rapta præ
admiratione & stu-
pore.

^eEbr. Ad faciendū in-
dicium & iustitiam.

^fQuidam uolūt esse
Thina ligna.
^gLaurentius Nabla
uult: instrumenta sunt
musica. Nabla quā-
dam Chelim uolunt
esse, aut Barbiton.

2. Par. 9. b. c

2. Par. 9. a
Matth. 12. d
Luc. 41. d

Salomon

Regum

^hEbr. Secundum manum regis, hoc est, utro, uel ut regem de-

^lTharim quidā pro legatis exponūt, qui inquirendi gratia regem adibant.
^hAerab alij pro Occidente exponunt.

^hEbr. Manus.

Argentum non erat in uasis scilicet.
^mAlij Tharsis pro loco exponunt.

^hEbr. Exitus equorum qui fuerunt Solomonis.

De amore Solomonis, quo contra praeceptum domini in mulieres excidit, ob quam rem dominus iratus, aduersarium ei dedit. De morte & sepultura eius.

^hEbr. In diebus tuis.

modi ligna Almugim, nec uisa sunt usque in hunc diem. Iam rex Solomon reginae Saba dedit quodcunque pro uoto suo expetisset, & quidquid postulasset, praeterquam quod donauit ei Solomon pro regia ^hmunificentia ac liberalitate. Versa igitur abiit in regionem suam, ipsa uidelicet & serui eius. Porro pondus auri quod uenit Solomoni singulis annis, fuit sexcena & sexagena sex talenta auri: excepto eo quod [accepit] a ^lmercatoribus, a negotiatoribus atque aromatariis, ab omnibus regibus ^hArabiae, & principibus terrarum. Fecit quoque Solomon ducentas hastas ex auro ductili, singulae hastae habebant sexcenas [minas] auri, & trecenta scuta ex auro ductili, ternas minas auri ad singula scuta, quae reposuit in domum saltus Libani. Fecit deinde rex solium magnum eburneum, obduxitque illud auro optimo: sex gradibus [ascendebatur] ad solium, & summum solij rotundum erat a tergo, utrinque ad locum sedis ^hreclinatoria erant, & bini leones stabant pone reclinatoria, stabant quoque duodeni leones illic in sex gradibus utrinque, huiusmodi factum non est in uniuersis regnis. Omnia denique pocula regis Solomonis aurea erant, sic & cuncta uasa domus saltus Libani ex auro erant puro, nam temporibus Solomonis non erat argentum, quippe nihili pensum, siquidem classis marina regi erat in ^mmaricum classe Hiram: ternis annis semel ueniebat classis in mari, ferens aurum, argentum, ebur, simias & pauones. Et praecelluit rex Solomon omnes reges orbis cum diuitijs tum sapientia. Vniuersa terra querebat uultum Solomonis, ut audiret sapientiam eius, quam indiderat DOMINVS cordi eius. Et hi quidem adferebant quisque munus suum, nempe uasa argentea, uasa aurea, uestimenta, arma bellica, odores, equos & mulos, idque singulis annis. Congregauit Solomon currus & equites, ut essent ei mille & quadringenti currus, & duodecim millia equitum, quos posuit in ciuitates curruum, & cum rege in Ierusalem. Et aduexit rex argentum Hierosolyma ut lapides, & cedros aduexit ut moros, quae in planis campis abundant. Porro equi ^mSolomoni educa sunt ex Aegypto, nam societas mercatorum regionum accipiebat byssum per commutationem. Ascendit itaque & exiuit quadriga ex Aegypto sexcentis argenteis, & celes centum & quinquaginta, sic educebant manibus suis omnibus regibus Hithaeorum, & regibus Aram.

CAP. XI.

^A Damauit uero rex Solomon mulieres ^halienigenas multas, & filiam Pharaonis, Moabitidas, Ammonitidas, Zidonias, & Hithaeas, de gentibus scilicet de quibus praeceperat DOMINVS filiis Israel, Ne ingredimini ad eas, & haec non ingredientur ^had uos: profecto inclinabunt corda uestra post deos suos: ijs inquam adhaesit Solomon amore. Habuitque uxores regias septingentas, & concubinas trecentas: itaque uxores eius cor eius auerterunt. Nam quum iam senio confectus esset Solomon, uxores eius inclinarunt cor eius post deos alios, ut cor eius non esset syncerum cum DOMINO deo suo, sicut cor Dauid patris eius. Nam abiit Solomon post Asthoreth deum Zidoniorum, & post Milcom abominationem Ammonitarum. Designauitque Solomon quod displicuit DOMINO, neque perfecte sequutus est DOMINVM, quemadmodum pater eius Dauid. Tunc aedificauit Solomon excelsum ipsi Chamos abominationi Moab, in monte qui est e regione Ierusalem, & Molech abominationi filiorum Ammon. Et in hunc modum fecit uniuersis uxoribus suis alienigenis, quae adolebant, & sacrificabant dijs suis. Iratus ergo est DOMINVS contra Solomonem, quod auersum esset cor eius a DOMINO deo Israelis, qui ^hei bis apparuerat, de qua hac re ei praeceperat, ne sequeretur deos alios, & non seruauerat quod mandauerat ei DOMINVS. Dixit itaque DOMINVS ad Solomonem, Quandoquidem hoc apud te fuit, nec seruasti foedus meum, & statuta mea quae tibi praecepi, omnino ^hrescindam a te regnum, & tradam illud seruo tuo. Veruntamen te ^huiuente illud non faciam, propter Dauid patrem tuum, at de manu filij tui scindam illud. Nec tamen totum regnum scindam, sed tribum unam dabo filio tuo propter Dauid seruum

Thronus Solomonis.

Deut. 17. d
Eccli 17. d

Exod. 34. b

Supra 9. 2. 5. 2

Isaia 12. d

uum meum, & propter Ierusalem quam elegi. Et excitauit DOMINVS Solomoni aduersarium, nempe Hadad Edomæum, qui erat de regio semine, qui erat in Edom. ^{2. Reg. 9. d} Quum enim Dauid esset in Edom, & ascēderet Ioab imperator exercitus, ut sepeliret interfectos, percussit ille omnes mares in Edom. (Nam sex mēlibus habitauit ibi Ioab & omnis Israel, donec excinderet omnem marem in Edom.) Et fugerat Hadad, ipse & uiri Edomgi de seruis patris eius cum eo, ut uenirent in Aegyptum, eratq; Hadad puer paruus. Et surgentes de Midian, uenerūt in Paran, tol-
^{Hadad.} lentesq; secum uiros de Paran, uenerunt in Aegyptum ad Pharaonem regem Aegypti, qui dedit ei domum, & constituit ei cibum, insuper & regionem assignauit ei. Nactus est ergo Hadad plurimū fauoris corā Pharaone, adeo ut daret ei sororē uxoris suæ uxorem, sororem inquam Thaphenes reginæ. Peperit autem ei soror Thaphenes Genubath filium suum, quem educauit Thaphenes intra domū Pharaonis, eratq; Genubath de familia Pharaonis inter filios Pharaonis. Quumq; au-
^{Rafon.} diffet Hadad in Aegypto, q̄ dormisset Dauid cū patribus suis, quodq; mortuus esset Ioab imperator exercitus, dixit Hadad ad Pharaonem, Dimitte me ut uadam ad terram meam. Cui dixit Pharaon, Quid uero defuit tibi apud me? Et en [ocasio-
^{2. Sam. 10.} nem] quæris eundi in terrā tuam. Qui respondit, Nihil, uerum omnino me dimittas. Excitauit ei insuper deus aduersarium Rafon filium Eliada, qui fugerat ab he-
^{Ieroboam.} ro suo Hadad Aeser rege Zoba, collectisq; ad se uiris, factus est dux turmę militaris, quum Dauid percuteret eos, abieruntq; Damascum, habitaruntq; illic, regnaruntq; in Damasco. Fuit is aduersarius Israeli cunctis diebus Solomonis, cum ea
^{Ahias.} afflictione quam [ei intulit] Hadad, qui multauit Israëlē, regnauitq; super Aram. Ieroboam quoq; filius Nebat Ephratęus de Zareda, cuius matris nomen erat Zeruha, (mulier fuit uidua) seruus Solomonis, leuauit manum suam contra regem. Et hæc fuit causa, quod manum sustulit contra regem. Solomon ædificabat Millo, claudens rupturam ciuitatis Dauidis patris sui. Et uir iste Ieroboam robustus erat & strenuus, uidensq; Solomon adolescentem, q̄ is faciundo operi [instaret,] præfecit eum uniuerso oneri domus Ioseph. Factū est illo tempore ut Ieroboam egrederetur Hierosolymis, inueniretq; eum Ahia Silonites propheta in ipsa uia, & erat is opertus pallio nouo, erantq; ambo illi soli in agro. Et apprehēdens Ahia
^{Ahias.} pallium illud nouum quo erat amictus, discidit illud in duodecim frustra, dicēs ad Ieroboam, Cape tibi decem partes, quonā sic ait DOMINVS deus Israelis, Ecce ego scindo regnū de manu Solomonis, & dabo tibi decem tribus, habebitq; ille unam duntaxat tribum, idq; propter Dauidem seruum meum, & propter Ierusalem ciui-
^{Ahias.} tatem quā ex om̄ibus tribubus Israelis elegi, eo q̄ me deserto, adorauerint Astoreth deum Zidoniorum, & Chamōs deum Moab, atq; Malchom deum Ammonitarum, neque ambulauerint in uis meis, ut facerent quod rectum esset in oculis meis, nempe statuta mea & iudicia mea, sicut Dauid pater eius. Non tollam totum regnum de manu eius, sed ducem ponā eum cunctis diebus uitæ eius, propter Dauidem seruum meum quem elegi, qui custodiuit præcepta mea atq; statuta mea. Tollam autem regnū de manu filij eius, & dabo ipsum tibi, nempe decem tribus. Et filio eius dabo tribum unam, ut sit lucerna Dauidi seruo meo cūctis diebus ante faciem meam in Ierusalem, ciuitate quam elegi mihi, ut ponerem nomen meum illic. Porrò te assumam, & regnabis iuxta omnia quæ desiderat anima tua, & eris rex super Israelem. Quod si audieris omnia quæ præcepero tibi, & ambulaueris in uis meis, fecerisq; quod rectum est in oculis meis, ut custodias statuta mea & præcepta mea, quemadmodum fecit Dauid seruus meus, ero tecum, & ædificabo tibi domum firmam, quemadmodum Dauidi ædificaui, & tradam tibi Israelem, & ad-
^{Ahias.} fligam semen Dauidis propter hoc, attamen non cunctis diebus. Quæsiuit ergo Solomon ut interficeret Ieroboā. Surgens itaq; Ieroboam, fugit in Aegyptum.

^b Quidam legunt, cōtra eum, nēpe, domi-
 num suum Hadad Ae-
 ser in quem perfidus
 erat, & transfuga.

ad Sisak regem Aegypti, mansitque in Aegypto usque ad mortem Solomonis. Reliqua autem uerborum ac gestorum Solomonis, & omnia quae fecit, & sapientia eius, an non scripta sunt in libro rerum Solomonis? Porro dies quibus Solomon regnauit in Ierusalem super omnem Israel, fuerunt quadraginta anni. Dormiuitque Solomon cum patribus suis, & sepultus est in ciuitate Dauidis patris sui. Regnauitque Rehabeam filius eius pro eo.

Salomonis
mors.

CAPVT XII.

Ob quas causas regnum scissum sit, & de impietate ac idololatria Ieroboam.

A Profectus est autem Rehabeam in Sichem, quoniam uniuersus Israel ueniebat in Sichem, ut eum regno inaugurarent. Et factum est, quum id audiret Ieroboam filius Nebat, qui adhuc erat in Aegypto, (fugerat enim metu Solomonis regis, habitabatque in Aegypto,) miserunt & accerferunt eum. Venerunt ergo Ieroboam & omnis coetus Israelis, & loquuti sunt ad Rehabeam in hunc modum, Pa-

Roboam.

2. Par. 10. 3

*Eb De seruitute patris tui dura, et de iugo eius graui quod dedit super nos.

ter tuus adgrauauit iugum nostrum, tu itaque remitte aliquid de praedura illa seruitute, & de iugo illo graui quibus nos pressit pater tuus, tibi que seruiemus. Qui ait ad eos, Ite adhuc tres dies, & reuertimini ad me. Abijt ergo populus. Inijt autem

Standi uerbo promissu mandandi.

B consilium rex Rehabeam cum senioribus qui coram Solomone patre suo, quum adhuc uiueret, ministrauerant, & ait, Quid consulitis uos, quod respondeam huic populo? Et loquuti sunt ad eum, dicentes, Si hodie morem gesseris isti populo, ei que inseruietis, & respondendo eis, uerba bona eis fueris loquutus, inseruiet tibi cunctis diebus. At is derelicto consilio seniorum quod ei dederant, inijt consilium cum iuuenibus qui cum eo adoleuerant, qui que coram eo ministrabant, aitque ad eos, Quid uos consulitis quod respondeam huic populo? quandoquidem dixerunt ad me haec uerba, Remitte quidpiam de iugo quod pater tuus posuit super nos. Iu-

Consilium iuue-
num.

Ecc 11. 4. 6

C adgrauauit iugum nostrum, tu uero remitte nobis aliquid: sic inquam loqueris ad eos, Exiguum meum crassius erit lumbis patris mei: pater itaque meus pressit uos onere, & imposuit uobis graue iugum, ego quiddam adijciam iugo uestro: praeterea pater meus castigauit uos flagellis, ego autem castigabo uos flagris aculeatis. Venit itaque Ieroboam & uniuersus populus ad Rehabeam die tertio, quemadmodum loquutus fuerat rex, dicens, Reuertimini ad me die tertio. Et respondit rex populo aspere, relicto consilio senum quod ei dederant: loquutus est autem ad eos iuxta consilium iuuenum, dicens, Pater meus aggrauauit iugum uestrum, ego uero adijciam iugo uestro: pater meus castigauit uos flagellis, ego autem castigabo uos flagris aculeatis.

*Versio uel rotatio dicunt alij causa quoque.

*Ebr. in uel per manum.

D Neque auscultauit rex populo, quoniam fuit reuolutio a DOMINO, ut confirmaret uerbum suum, quod loquutus fuerat DOMINVS ministerio Ahia Silonitae ad Ieroboam filium Nebat. Videns itaque uniuersus populus quod rex eis non adqueuisset, respondit populus regi sermonem dicentes, Quae pars nobis in Dauid? Non est haereditas in filio Isai: ad tentoria tua o Israel: prouide domui tuae Dauid. Et abiijt Israel in tentoria sua. Porro Rehabeam regnauit super filios Israel qui habitabant in ciuitatibus Iuda. Misit autem rex Rehabeam Adoram qui erat [constitutus] super uectigal, quem cuncti Israelitae lapidibus obruerunt, ut moreretur.

Supra 11. 8

Regni Israel
scissio.

E Rex autem Rehabeam sategit ut conscenderet currum, & fugeret Hierosolyma. Defecerunt ergo Israelitae a domo Dauidis in hunc usque diem. Et factum est quum audisset uniuersus Israel quod reuersus esset Ieroboam, mittentes acciuerunt eum in coetum, constitueruntque eum regem super uniuersum Israel, nec fuit ulla tribus quae sequeretur domum Dauidis, praeter solam tribum Iuda. Quumque uenisset Rehabeam Hierosolyma, congregauit uniuersam domum Iuda, & tribum Benjamin, centum scilicet & octoginta millia electorum qui bellum gerere potuerunt, ut pugnaret contra domum Israel, & reduceret regnum ad Rehabeam filium Solomonis.

2. Par. 11. 2

Rehabeam

Rehabeam filium Solomonis regem Iuda, & ad cunctam domum Iuda atq; Beniamin, & ad reliquum populum huiusmodi uerba, Sic dicit DOMINVS, Ne ascenda-^F tis, neq; pugnetis contra fratres uestros filios Israel, reuertimini quisq; in domum suam, hæc enim res à me facta est. Audierunt ergo uerbum DOMINI, & reuerſi sunt, ut abiret iuxta uerbum DOMINI. Aedificauit autem Ieroboam Sichem in monte Ephraim, habitauitq; in ea, & egressus illinc aedificauit Peniel. ^oCogitauit autem Ieroboam in corde suo, Reuertetur nunc [†]regnum ad domū Dauidis, si populus iste ascenderit sacrificatum in domo DOMINI in Ierusalem, reuerteturq; cor populi istius ad dominum suum, ad Rehabeam regem Iuda, & occident me, reuertenturq; ad Rehabeam regem Iuda. Cōsilio ergo inito rex, fecit duos uitulos aureos: dixitq; ad eos, Satis iam ascendistis Hierosolyma, en dii tui qui te ascendere fecerunt de terra Aegypti. Posuit autem unum in Beth El, & alterū posuit in Dan, ^G deditq; hæc res occasionem peccato, nam populus abiit coram uno usq; in Dan. Fecit etiam domum excelsorum, & fecit sacerdotes de [†]fece populi, qui non fuerūt de filiis Leui. Instituit quoq; Ieroboam solennitatem in mense octauo, nempe de cimoquinto die mensis, iuxta solennitatē quæ est in Iuda, & sacrificabat super ara: sic fecit in Beth El, ut sacrificaret uitulis quos fecerat, constituitq; in Beth El sacerdotes excelsorum quæ fecerat. Sacrificabat insuper holocausta super ara quam fecerat in Beth El decimoquinto die mensis octauī, in mense uidelicet quem ipse in corde suo excogitauerat, fecitq; solennitatem filiis Israel, & sacrificauit in ara, adoleuitq; incensum.

CAP. XIII.

ET ecce uir dei iussu DOMINI uenit de Iuda in Beth El, stanteq; Ieroboam ad aram ut adoleret, clamauit contra aram ex mandato DOMINI, & ait, Ara, ara, sic dicit DOMINVS, Ecce [†]filius nascit̃ domui Dauidis, Iosias nomine, qui super te sacrificabit sacerdotes excelsorū, qui thura super te adolent, & humana ossa super te comburent. Dedit insuper eodem die portentum, dicens, Hoc est portentum quod loquutus est DOMINVS, ecce ara findetur, effundeturq; cinis qui super ea est. Quum ergo rex audisset uerbum uiri dei, qui clamauerat contra aram in Beth El, exerta manu sua Ieroboam de ara, dixit, Apprehendite eum: & manus eius quam ^B contra eum extenderat, arescebat, ut eam ad se retrahere non posset. Ara insuper fissā est, & effusus cinis ex ara iuxta portentum quod dederat uir dei secundū uerbum DOMINI. Respondēs autem rex, dixit ad uirum dei, Precare obsecro faciem DOMINI dei tui, & supplica p me, ut restituat mihi manus mea. Et precatus est uir dei faciem DOMINI, reuersaq; est manus regis ad eum, & facta est ut antea. Et loquutus est rex ad uirum dei, Veni mecum domū ut reficiaris, munusq; tibi dabo. Et dixit uir dei ad regem, Si dares mihi dimidium domus tug, non irem tecum, nec ederem panem, nec aquam biberem in loco isto, quoniam sic præceptum est mihi per uerbum DOMINI in hanc sententiam, Ne comedas panem, neq; bibas aquam, neq; reuertaris per uiam qua uenisti. Abiit itaq; per aliam uiam, nec est reuersus ^C uia qua uenerat in Beth El. Habituauit autem in Beth El senex quidam propheta, cuius filius uenit, & narrauit totum negotiū quod fecerat uir dei eo die in Beth El, deinde & uerba quæ loquutus fuerat ad regem, hæc narrarunt patri suo. Dixit ergo pater eorum ad eos, Qua uia abiit? Et ostenderūt ei filij sui uiam qua abierat uir dei qui uenerat de Iuda. Qui ait ad filios suos, Sternite mihi asinum: & strauerunt ei asinum, inscenditq; eum. Sequutus ergo uirum dei, inuenit eum sedentem sub quercu, dixitq; ad eum, Es tu uir dei qui uenisti de Iuda? Qui dixit, Ego. Et dixit ad eum, Proficiscere mecum domum, & ede panem. Respondit, Non est [†]mihi

^oEbr. Dixit.^oEbr. Facta est hæc res in peccatum. [†]Vel de extremis populi: quod uarie exponunt.^A Admonetur Ieroboam per prophetam, sed nec punitus respicit. Propheta rediens quum facit contra præceptū domini, à leone interficitur.^D ^oEbr. Non possum.

uenisti. Qui dixit ad eum, Et ego propheta sum sicut tu, loquutusque est ad me angelus iussu DOMINI in hanc sententiam, Reduc eum tecum in domum tuam, ut comedat panem, & bibat aquam. At mentitus est ei. Reuersus est itaque cum eo, & comedit panem in domo eius, atque bibit aquam. Quumque sederent ad mensam, factum est uerbum DOMINI ad prophetam qui reduxerat eum. Et clamauit ad uirum dei qui uenerat de Iuda, Sic dicit DOMINVS, Quandoquidem rebellis fuisti ori DOMINI, neque custodiisti praeceptum quod praecepit tibi DOMINVS deus tuus, sed reuersus es, & comedisti panem, atque bibisti aquam in loco de quo DOMINVS tibi dixerat, ne ederes panem, neque aquam biberes, non ueniet funus tuum in sepulchrum patrum tuorum. Posteaquam igitur comedisset panem, bibissetque aquam ille, strauit ei asinum propheta ille qui reduxerat eum. Quumque abiisset, inuenit eum leo in uia, & interfecit eum. Contigit ergo quum esset funus eius stratum in uia, asinusque astaret iuxta ipsum, astaretque & leo iuxta funus, ut uiri transirent, uiderentque funus stratum in uia, & leonem astantem iuxta funus: qui uenientes, dixerunt [haec] in ciuitate in qua propheta senex habitabat. Audiens autem propheta qui eum de uia reduxerat, dixit, Hic uir dei rebellis fuit sermoni DOMINI, ideo tradidit eum DOMINVS leoni, qui discerpens eum interfecit eum, iuxta uerbum DOMINI quod loquutus est ad eum. Loquutusque ad filios suos, dixit, Sternite mihi asinum. Qui strauerunt. Ille uero abiens, inuenit funus eius stratum in uia, asinus autem & leo astant iuxta funus, ut leo neque funus deuoraret, nec asinum discerpserit. Tollens ergo propheta funus uiri dei, imposuit illud asino, & reduxit illud. Et uenit senex ille propheta in ciuitatem, ut lugeret & sepeliret eum. Posuit autem corpus eius in sepulchrum suum, & planxerunt eum, Heu frater mi. Quumque sepelisset eum, loquutus est cum filiis suis, dicens, Quum ego mortuus fuero, sepelite me in sepulchrum in quo uir dei sepultus est, reponite ossa mea iuxta ossa illius. Nam certissime eueniet hoc ipsum quod clamauit in sermone DOMINI contra aram quae est in Beth El, & contra omnes domos excelsorum quae sunt in urbibus Samariae. Post hoc negotium Ieroboam non recessit a uia sua mala, sed conuersus fecit sacerdotes excelsorum de fece plebis, & qui ei placebat, illum consecrabat ut fieret sacerdos excelsorum. Quae res cessit in peccatum domui Ieroboam, ut excinderet & deleret [eam] e terra.

^{Hebr.} Impleuit eius manum. Nam quod Graecis est finitio, Hebraeis est impletio, Latinis initiatio.

Ieroboam consulit prophetam de morbo filij, filius moritur cum patre, cui succedit Nadab. Quaedam de Rehabeam.

CAP. XIII.

Eodem tempore aegrotabat Abiah filius Ieroboam. Tum dixit Ieroboam ad uxorem suam, Surge quaeso tecum aliam simulam, ne cognoscant te esse uxorem Ieroboam, proficiscereque in Silo, illic enim est Ahia propheta, qui loquutus est mihi quod futurus essem rex super populum istum. Accipe autem in manu tua panes decem, & placentas, atque uasculum mellis, & uade ad eum, ut indicet tibi quid euenturum sit puero. Vxor Ieroboam sic fecit, surrexit enim & abiit in Silo, uenitque in domum Ahia. Ahia autem non poterat uidere, quoniam obriguerant oculi eius praesenectione eius. Dixerat autem DOMINVS ad Ahiam, Ecce uxor Ieroboam ueniet ut sciscitetur a te uerbum pro filio suo, (aegrotat enim,) tu igitur sic & sic loquaris ad eam. Contigit ergo quum ingrederetur ipsa, ut alienam se simularet: quum uero Ahia audisset strepitum pedum eius quae ingrediebatur per ostium, ait, Ingredere uxor Ieroboam, quare te simulas alienam? Ego uero asperam legationem adfero, uade dic ad Ieroboam, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Quandoquidem euexit te e medio populi, & constitui principem super populum meum Israel, scidique regnum de domo Dauidis, & tibi tradidi, tu uero non fuisti sicut Dauid seruus meus, qui custodiuit praecepta mea, quique ambulauit post me toto corde suo, ut faceret duntaxat quod rectum erat in oculis meis, tu uero malum designasti super omnes qui fuerunt ante te, (iuxisti enim ac fecisti tibi deos alios, & fusiles, ut irritares me, & proiecasti me post tergum tuum:) ob hoc eni ego adduco afflictionem super domum

Prouidetia dei.

Sepultura,
Planctus.

Supra 11.8

mum Ieroboam, & excindam ipsi Ieroboam mingentem ad parietem, clausum & derelictum in Israele, & expurgabo posteros domus Ieroboam, quemadmodum stercus expurgatur, donec plene consumetur. Qui mortuus fuerit ipsi Ieroboam in ciuitate, hunc comedēt canes: & qui mortuus fuerit in agro, hunc comedēt aues cœli, quoniam DOMINVS loquutus est. Tu itaq; surge, & uade in domū tuam: quum ingressus fuerit pes tuus in ciuitatē, morietur puer, & lugebunt eum omnes Israelitæ, & sepelient eum: solus enim ille de Ieroboam in sepulchrū ueniet, quod boni aliquid in eo inuētum sit erga DOMINVM deum Israelis in domo Ieroboam. Suscitabit in super DOMINVS sibi regem super Israelē, qui excinet domum Ieroboam quæ hodie est: quid uero si iam? Percutiet enim DOMINVS Israelē, ut si arūdo agitur in aquis, & euellet Israelē de terra hāc bona quam dedit patribus eorum, & disperget eos ultra fluuium, eo q̄ fecerint sibi lucos, qui ad iram prouocauerunt DOMINVM. Tradetq; Israelē propter peccata Ieroboam, qui peccauit, & qui peccare fecit Israelē. Surrexit itaq; uxor Ieroboam, abiit & uenit in Thirza: quumq; uenisset ad limen domus, mortuus est puer. Et sepelientes eum, planxerunt eum omnes Israelitæ, iuxta uerbum DOMINI, quod loquutus fuerat per Ahiam prophetam. Reliqua gesta Ieroboam, nēpe qualiter bella gesserit, quomodoq; regnauerit, en hęc scripta sunt in libro annalium regum Israelis. Porro dies quibus regnauit Ieroboam, sunt uigintiduo anni. Quum obdormiuiſſet cum patribus suis, regnauit pro eo Nadab filius eius. Rehabeam autē filius Solomonis regnauit in Iuda: quadraginta unum annos fuit Rehabeam natus quum esset rex factus, regnauitq; septendecim annis in Ierusalem, ciuitate quam elegit DOMINVS, ut ibi poneret nomen suū prae omnibus tribubus Israel. Nomen matris eius fuit Naama Ammonitis. Et fecit Iuda malum in oculis DOMINI, & irritauerunt eum super omnia quæ designauerant patres eorum in peccatis suis quæ peccauerunt. Nam extruxerunt etiam ipsi sibi excelsa, statuas & lucos in omni colle alto, et subter omnem frondosam arborem. Fuerunt etiam katamiti in terra, feceruntq; iuxta omnes abominationes gentiū, quas profligauit DOMINVS ante filios Israel. Factum est autem anno quinto regis Rehabeam, ut ascenderet Sisak rex Aegypti contra Ierusalem, tulitq; thesauros ædis DOMINI, & thesauros domus regis, & uniuersa diripuit. Accepit deniq; omnia scuta aurea quæ fecerat Solomoni. Rex autem Rehabeam fecit illorum loco scuta chalybæa, commisitq; manibus eorum, qui præerant satellitibus obseruantibus ostium domus regis. Et factum est, ut satellites ea portarent quoties rex ingrederetur in ædem DOMINI, & tum reponebant ea in thalamum satellitum. Reliquum gestorum Rehabeam, & omnia quæ fecit, an non hęc scripta sunt in annalibus regum Iuda: Fuit autem bellum inter Rehabeam & inter Ieroboam cunctis diebus. Dormiuitq; Rehabeam cū patribus suis, & sepultus est cum patribus suis in ciuitate Dauid. Nomen matris eius fuit Naama, quæ fuit Ammonitis. Regnauitq; pro eo filius eius Abiam. **CAP. XV.**
ANno decimo octauo regis Ieroboam filij Nebat regnauit Abiam super Iuda. Abiam regnauit tribus annis Hierosolymis. Nomen matris eius fuit Maacha, filia fuit Abisalom. Ambulauit autem [Abiam] in omnibus peccatis patris sui quæ fecerat ante eum, nec fuit cor eius perfectum cum DOMINO deo suo, sicut cor Dauid patris sui. At propter Dauidem dedit ei DOMINVS deus eius lucernam in Ierusalem, ut suscicaret filiū eius post eum, utq; firmaret Ierusalē, q̄ Dauid fecisset quod rectum erat in oculis DOMINI, à nulloq; deflexisset quod ei præceperat, idq; omnibus diebus uitæ suæ, præterquā in facinore quod commisit aduersum Uriam Hithæum. Fuit autem bellum inter Rehabeam, & inter Ieroboam cunctis diebus uitæ suæ. Reliquum rerum Abiam, & omnia quæ fecit, an non hęc scripta sunt in libro annalium regum Iuda: Fuitq; bellum inter Abiam & inter Ieroboam.

^aEbr. in manu Abiæ.

^bNisi malimus dicere diarij: nam Ebraei habēt uerborum diarium.

^aRecensentur quorundam regum facia, nēpe, Abiam, Asa, Baasa, Iosaphat.

^aEbr. in sermone Urias Hithæi.

^b Videtur mater hic
poni pro Aua, quem
admodum pater sepe
pro auo aut proauo.

^c Miplazæth quidam
Priapi simulachrum
uolunt fuisse, nota est
scdita idoli.
^d Alij legunt, excelsa
non abierunt.

^e Ebr. Ut non daret
excurrentem & ingre-
dientem.

miuit autē Abiam cum patribus suis, sepelieruntq̃ eum in ciuitate Dauidis, regna-
uitq̃ Afa filius eius pro eo. Anno itaq̃ uigesimo ipsius Ieroboam, regnauit Afa
super Iuda, regnauit autem annis quadraginta uno in Ierusalem. ^b Nomen matris
eius Maacha filia Abisalom. Afa autem fecit quod rectum fuit in oculis DOMINI,
quemadmodum pater eius. Sustulit enim katamitos ē terra, & amouit cunctas fœ-
ditates quas fecerant patres eius. Sed & Maacha matrem suam loco mouit, ne do-
mina esset, eo quod fecerat lucum ipsi ^c Miplæzæth, & excidit Afa Miplæzæth ma-
tris suæ, & exussit iuxta torrentem Kidron. Veruntamen excelsa ^d non sustulerūt,
duntaxat cor Afa perfectū fuit cum DOMINO omnibus diebus suis. Intulit quoq̃
sanctificata patris sui, & sanctificata sua in ædem DOMINI, aurum, argentū, & ua-
sa. Fuit autē bellum inter Afa, & inter Baasa regem Israelis cunctis diebus eorum.
Ascendit autem Baasa rex Israel contra Iuda, & muniuit Rama, nec dedit ^e com-
meatum ad Asam regem Iuda. Et tollēs Afa omne argentū & aurum, quod reliquum
erat in thesauris ædis DOMINI, & thesauros domus regiae, tradiditq̃ ea in manus
^d seruorum suorum, misitq̃ eos rex Afa ad Benhadad filium Tabrimmon, filij He-
zion, regem Syriæ, qui habitabat in Damasco, hisce mādatis, Fœdus esto inter me
& inter te, ut inter patrem meum, & inter patrem tuum: & en mitto ad te munus
argenti atq̃ auri, ut uenias irritumq̃ facias fœdus tuum cum Baasa rege Israelis, ut
is a me abscedat. Morē itaq̃ gessit Benhadad regi Afa, & misit imperatores exer-
cituū quos habuit, contra ciuitates Israeliticas, & percussit Hion, & Dan, atque
Abel, Bethmaacha, & uniuersam [regionem] Cineroth, cum omni terra Naphta-
li. Quumq̃ hoc audisset Baasa, cessauit munire Rama, mansitq̃ in Thirza. Porro
rex Afa diuulgauit [hoc] per uniuersum Iuda, nemo exemptus fuit, & sustulerūt la-
pides atq̃ ligna de Rama, quibus muniatur Baasa, & ædificauit cū eis rex Afa col-
lem Benjamin & Mizpa. Reliquum omnium gestorum Afa, & uniuersa ma-
gnificētia eius, atq̃ omnia quæ fecit, & ciuitates quas ædificauit, an non hæc scri-
pta sunt in libro annalium regum Iuda? Veruntamen tempore senectæ suæ ægro-
tauit pedibus suis. Dormiuitq̃ Afa cū patribus suis, & sepultus est cum patribus
suis in ciuitate Dauidis patris sui, regnoq̃ inauguratus p̃ eo Iehosaphat filius eius.
^f Nadab uero filius Ieroboam regnauit super Israel secūdo anno Afa regis Iuda,
regnauitq̃ super Israel annis duobus. Et fecit malum in oculis DOMINI, am-
bulans in uia patris sui atq̃ in peccato eius, quo peccare fecit Israel. Cōtra eum
conspirationem fecit Baasa filius Ahia, qui erat de domo Isachar, percussitq̃ eum
Baasa in Gibethon quæ est Palestinorum, quoniam Nadab & omnis Israel obsi-
debant Gibethon. Interfecit autē eum Baasa anno tertio Afa regis Iuda, & regnum
occupauit pro eo. Factumq̃ est quum ipse regnaret, ut percuteret uniuersam do-
mum Ieroboam, ut nihil spirās de Ieroboam faceret reliquum, donec deleret eum,
^g iuxta uerbū DOMINI quod loquutus fuerat per Ahiam Silonitam seruum suum,
propter peccata scilicet Ieroboam quæ ipse fecerat, & quibus peccare fecerat Israe-
lem, propterq̃ irritationem suam qua irritauerat DOMINVM deum Israelis. Reli-
quum gestorum Nadab & omnia quæ fecit, an non hæc scripta sunt in libro anna-
lium regū Israelis? Fuitq̃ bellum inter Afa & inter Baasa regem Israelis cūctis die-
bus eorum. Anno igitur tertio Afa regis Iuda regnauit Baasa filius Ahia super o-
mnem Israel in Thirza uigintiquatuor annis. Et fecit malū in oculis DOMINI,
ambulans in uia Ieroboam & in peccato eius quo peccare fecerat Israel.

Abis moritur.

Afa pius.
2. Par. 14. 8

Afa moritur.

Iosaphat.

Nadab impius.

Domus Ierobo-
am destruitur.

Supra 14. 6

De regno Elia, Simri,
& Ahab.

CAP. XVI.
F Actum est autem uerbū DOMINI ad Iehu filium Hanani contra Baasa in hunc
modum, Quandoquidem euexi te de cœno, & posui te principem super popu-
lum meum Israel, tu autem ambulasti in uia Ieroboam, & fecisti peccare populum
meum Israel, ut prouocares me in peccatis eorum, en ego excindā posteros Baasa,
&

Supra 15. g. & posteros domus eius, & ponam domū tuam sicut domū Ieroboam filij Nebat. Qui de Basa mortuus fuerit in ciuitate, hūc comedent canes: & qui ei mortuus fuerit in agro, hunc comedent uolucres cœli. Reliquum rerum Baasa, & quæ fecit, atq; uirtus eius, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Israel? Dormiuit itaq; Baasa cū patribus suis, & sepultus est in Thirza, regnauitq; Ela filius eius loco eius. Porro uerbū DOMINI per lehu filij Hanani prophetæ fuit super Baasa, & super domum eius, atq; super omne malum quod fecit in oculis DOMINI, ut irritaret eum opere manuum suarum, ut fieret sicut domus Ieroboam, & quoniam occiderat eum. Anno uigesimo sexto Afa regis Iuda regnauit Ela filius Baasa super Israel in Thirza, duobus uidelicet annis. Et fecit coniurationē contra eum seruus eius Simri princeps super mediam partem curruum, eratq; [Ela] in Thirza bibens, & inebriatus est in domo Arza, qui præfectus erat prætorio in Thirza. Veniensq; Simri percutiens eum interfecit eum anno uigesimo septimo Afa regis Iuda, & regnum occupauit illius loco. Et factum est quum ipse regnaret, sederetq; in solio eius, ut percuteret omnem domum Baasa, nec reliquum ex ea faceret mingentem ad parietem, propinquos quoq; eius & amicos eius. Deleuit itaq; Simri omnem domum Baasa, iuxta uerbum DOMINI quod loquutus fuerat contra Baasa per lehu prophetam, propter uniuersa scilicet peccata Baasa, & peccata Ela filij eius, quæ peccauerant, quibusq; peccare fecerant Israel, ut irritaret DOMINUM deum Israelis in uanitatibus suis. Reliquæ res Ela, & omnia quæ fecit, an nō hæc scripta sunt in libro annalium regum Israel? Anno uigesimo septimo Afa regis Iuda, regnauit Simri septem diebus in Thirza, populus interea castra fixerat oppugnando Gibethon Palestinorum. Audiuit autem populus in castris huiusmodi uerba, Simri fecit coniurationem, & trucidauit regem, ob id constituerunt omnes Israelitæ ipsum Amri imperatorem exercitus, regem super Israel eodem die in castris. Ascendit ergo Amri & omnis Israel cum eo de Gibethon, & obsidebāt Thirzam. Quumq; Simri uideret captam ciuitatem, ingressus est palatium domus regiae, & combussit se & domum regiam igni, & mortuus est, propter peccata scilicet sua quæ peccauit, faciendo malum in oculis DOMINI, & ambulando in uia Ieroboam, atq; peccatis eius quæ fecit, & quibus peccare fecerat Israel. Reliqua gesta Simri, & conspiratio eius quam excitauit, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Israel? Tunc diuisus est populus Israel in duas partes, dimidium populi sequebatur Thibni filium Ginath, constituens eum regem: & aliud dimidium iuit post Amri: at præualuit populus qui sequebatur Amri, præ alio qui sequebatur Thibni filium Ginath: mortuoq; Thibni, regnauit Amri. Anno trigesimo primo Afa regis Iuda, regnauit Amri super Israel duodecim annis, in Thirza regnauit sex annis. Hic emit montem Schomron ab quodam Schæmer duobus talentis argenti, ædificansq; montem, & uocauit nomen ciuitatis quam ædificauit, iuxta nomen Schæmer, qui dominus fuerat montis Schomron. Fecit autem Amri qd displicuit DOMINO, peiorq; fuit omnibus qui eum præcesserant. Nam ambulauit in omni uia Ieroboam filij Nebat, & in peccatis eius quibus peccare fecerat Israel, ut ad iracundiam incitaret DOMINUM deum Israelis in uanitatibus suis. Reliqua rerum Amri, & omnia quæ fecit, ac fortitudo eius quam ostendit, an nō hæc scripta sunt in libro annalium regum Israel? Dormiuit itaq; Amri cum patribus suis, & sepultus est in Schomron, regnauitq; Ahab filius eius pro eo. Regnauit ergo Ahab filius Amri super Israel anno trigesimo octauo Afa regis Iuda. Regnauit inquam Ahab filius Amri super Israel in Schomron uigintiduobus annis. Et fecit Ahab filius Amri quod displicuit oculis DOMINI, super omnes qui ante eum fuerant. Nam leue ducebat incedere in peccatis Ieroboam filij Nebat, accepit in super uxorem Isæbel filiam Eth Baal regis Zidoniorum, iuitq; & coluit Baal, &

^aEbr. Per manum Isæbel.

Amri eligitur.

Zambri comburit.

Thebol.

Samaritanæ mons.

^bÆdificauit montem, id est, urbem in monte.

^cEbr. Quam fecit.

Amri moritur.

Ahab rex.

Isabel.

adorauit eum. Erexit etiā ipsi Baal arā in phano Baal, quod extruxerat in Schomron. Fecit insuper Ahab lucos: adiecit quoq; Ahab facere ea quibus irritaret DOMINVM deum Israelis, plus omnibus regibus Israelis qui ante eum fuerant. In diebus eius extruxit Hiel Bethelites Iericho, in Abiram primogenito suo fundat eā, & in Segub minimo natu eius ponit fores eius, iuxta [†]uerbum DOMINI, quod loquutus fuerat per Iehosua filium Nun.

CAP. XVII.

De fame & gestis sub
Heliā propheta.
*Ebr. In cuius conspe
ctu steti.

*Ebr. Diuerte tibi.
*Quidam putāt esse
torrentem Kanna, de
quo Iosue 16. & 17.

Dixit autem Elias Thisbites ex inquilinis Gilead ad Ahab, [†]Viuit DOMINVS deus Israelis, coram quo [†]ministro, si fuerit hīsce annis ros & pluuia, nisi iuxta os meum. Factumq; est uerbum DOMINI ad eum in hanc sententiā, Vade hinc, & [†]diuerte ad plagā orientalem, & abscondere in torrente Chrith, qui est [†]regio ne Iordanis. Eritq; ut bibas de torrente, ego uero coruis mandauit ut te illic pascāt. Abiit itaq; & fecit iuxta uerbum DOMINI: abiit inquam, & sedit iuxta torrentem Chrith, qui est [†]regio ne Iordanis. Corui uero attulerunt ei panem & carnem mane, similiter panem & carnem uespere, & bibebat de torrente. Post aliquot dies exiccato torrente, (nam nihil pluebat super terram,) factum est uerbum DOMINI ad eum in hanc sententiā, Surge, [†]& uade in Sareptam quæ est Zidonis, & illic commorare, en præcepi ibi mulieri uiduæ ut te alat. Surgens itaq; abiit in Sareptam, quūq; uenisset ad portam ciuitatis, en erat illic mulier uidua colligans ligna, & uocans eam, dixit, Adfer mihi obsecro paululum aquæ in uase, ut bibam. Illa autem abeunte ut ferret, clamauit ille post eam, dicens, Fer quæso mihi & buccellam panis in manu tua. Quæ dixit, Viuit DOMINVS deus tuus, si est mihi panis coctus, duntaxat pugillum plenum farina habeo in cado, & parū olei in lecytho, & en colligo ligna duo, ut ingrediar & apparem ipsum mihi atq; filio meo, comedamusq; ipsum, deinde moriamur. Dixitq; ad eam Elias, Ne timeas, uade & fac iuxta uerbum tuum, ueruntamen fac mihi prius inde paruum subcinericiū panem, & ex porta ad me, tibi uero & filio pares postea. Quoniā sic dicit DOMINVS deus Israelis, Farina cadi non deficiet, & oleum lecythi non minuetur, usq; ad eum diem quo DOMINVS pluuiam dederit super faciem terræ. Abiit itaq; illa, & fecit secundum uerbum Elię, comeditq; ipsa & ipse, & domus eius [†]multo tempore. Neq; cessauit farina cadi, nec oleum lecythi defecit iuxta uerbum DOMINI quod loquutus fuerat per Eliam. Post hæc gesta contigit ut ægrotaret filius mulieris illius quæ erat domina domus, fuitq; morbus eius tam grauis, ut ne flatus quidem in eo reliquus esset. Dixitq; illa ad Eliam, Quid mihi tecum est uir dei? uenisti ad me ut reuocares ad memoriā iniquitatem meam, interficeresq; filium meum? Dixit ad eam, Da mihi filium tuum. Et ipse tulit eum de gremio eius, portauitq; eum in coenaculū, ubi ipse solitus erat habitare, posuitq; eum in lectum suum, clamansq; ad DOMINVM, ait, DOMINE deus meus, tu etiā uidiuam illam, apud quam aduena maneo, affligis interficiendo filium eius? Et admensus est sese ad puerū ter, clamauitq; ad DOMINVM, & dixit, DOMINE deus meus, redeat quæso anima pueri huius intra uisce ra eius. Et exaudiuit DOMINVS uocem Elię, reuersaq; est anima pueri in eum, reuixitq;. Et tollens Elias puerum, detulit eum de coenaculo in domum inferiorem, & tradidit eum matri eius, simulq; dixit Elias, En uiuit filius tuus. Et ait mulier ad Eliam, Nunc noui quod uir dei es, & uerbum DOMINI in ore tuo uerum est.

CAPVT XVIII.

Speſtantum hic mira
bile & pulcherrimū pro
ponitur: disputat Eliā
contra Baalitas, & occi
dit eos.

Multis diebus elapsis, tertio demū anno factum est uerbū DOMINI ad Eliam in hanc sententiā, Vade, & te ipsi Ahab trade conspicendum, dabo enim pluuiam super terram. Abiit itaq; Elias, ut se conspiciendū daret ipsi Ahab, nam uehemens fames erat in Schomron. Vocauit autē Ahab Abdiam, qui erat præfectus prætorio. (Abdias autem uehementer timens fuit DOMINI, nam quum Iſa-
bel excinderet prophetas DOMINI, tulit Abdias centum prophetas, absconditq; eos

Iericho reedifi
catur.

Iosue 6. d

Ecclesi 4. 8. a
Iaco. 5. d

A coruis Eliā
pascitur.

Luc. 4. d

Filius resuscita
tur hospite.

Abdias.

eos quinquagenos uiros in speluncis, aluitque eos pane & aqua.) Et dixit Ahab ad Abdiam, Vade per regionem, ad cunctos fontes aquarum, & ad omnes torrētes, si fortē inueniamus gramen, ut uiuos conseruemus equos & mulos, ne nos destituamur iumentis. Diuiserunt ergo sibi regionem, ut eam peragrarent. Ahab solus ibat una uia, altera uia ibat solus Abdias. Quūq; Abdias esset in itinere, obuium habuit sibi Eliā: quumq; agnouisset eum, procidit super faciem suam, & dixit, An non tu es dominus meus Eliā? Respondit ei, Sum: uade & dic hero tuo, En Elias [adest.] Qui ait, Quid commerui, qd tradis seruum tuum in manū Ahab, ut me interficiat? Viuit DOMINVS deus tuus, si gens sit aut regnum, quō non miserit dominus meus te quæsitum. Quumq; dixissent, Non [adest,] regnum & gentem iuramento obstrinxit, qd te non inuenisset: nūc uero dicis, Vade, & dic hero tuo, En adest Elias. Quumq; ego à te recessero, spiritus DOMINI te tollet ad locū aliquem quem ego ignoro, ego uero ueniens & nuncians ipsi Ahab: quum ille te non inuenit, occidet me, ego autē seruus tuus metuo DOMINVM à pueritia mea. An non indicatum est [tibi] domino meo quid ego fecerim, quum Isābel occideret prophetas DOMINI, qd absconderim de prophetis DOMINI centū uiros, quinquagenos in spelūcis, & eos pane & aqua aluerim? Nunc dicis tu, Vade & loquere ad herum tuum, En Elias adest, ut scilicet occidat me. Et dixit Elias, Viuit DOMINVS exercituum, coram quo ministro, hodie uidebor illi. Abijt igitur Abdias obuiam ipsi Ahab, & indicauit ei: uenitq; Ahab obuiam Eliæ. Quumq; Ahab uideret Eliam, dixit Ahab ad eum, An non tu es ille qui conturbat Israhēlem? Qui respondit, Ego non turbo Israhēlem, sed tu & domus patris tui, quum deserueritis præcepta DOMINI, & tu incedis post Baalim. Mitte igitur & congrega ad me omnem Israhēlem in montem Charmelum, & prophetas Baal quadringētos & quinquaginta: prophetas quoq; lucorum quadringētos, qui edunt de mensa Isābel. Misit igitur Ahab ad omnes filios Israhēl, & congregauit prophetas in montem Charmelum. Et accedens Elias ad omnem populum, ait, Quousq; claudicatis uos in duas partes? Si DOMINVS est deus, sequimini eum: sin Baal, ite post ipsum. Populus autem ne uerbum quidem respondit. Dixit ergo Elias rursum ad populum, Solus ego reliquus sum propheta DOMINI, prophetarū autem Baal sunt quadringenti & quinquaginta, dentur itaq; nobis duo boues, eligāt uero illi sibi bouem unū, secentq; eum in frustra, ponantq; super ligna, at ignem nullum supponant: alterum bouem ego parabo, ponamq; [eum] super ligna, & ignem nullum supponam. Tum inuocabitis nomen deorum uestrorum, & ego inuocabo nomen DOMINI, hac conditione, ut deus sit ille qui per ignem responderit. Et respondit uniuersus populus, dicens, Recte habet res. Dixit ergo Elias ad prophetas Baal, Eligite uobis bouem unum, & facite primum, uestrum enim plures sunt, & inuocate nomen deorum uestrorum, sed ignem ne supponatis. Acceperunt ergo bouem unum, quem dedit eis, & parauerunt, inuocaueruntq; nomen Baal, à summa luce ad meridiem usq;, dicentes, O Baal exaudi nos. Sed nec uox erat, neq; qui responderet. Porro ipsi ad aram quam fecerant, saltitabant. Adueniente meridie, Elias illisit eis, dicens, Clamate sublate uoce, quando quidem deus est, fortassis colloquium habet, aut negotium aliquod, aut est in profecione, aut dormit, & expergetur. Clamauerunt itaq; ingenti uoce, & incidebant sese cultris & lanceolis suo more, donec sanguinē effunderēt super se. Factum ergo est, quū transisset meridies, ut prophetarent usq; ad tempus sacrificij uespertini, & non erat uox, neq; respondens, neq; auscultans. Tum dixit Elias ad uniuersum populum, Accedite ad me. Et accesserunt omnis populus ad eum. Is uero refecit aram DOMINI quæ diruta erat. Elias autem acceptis duodecim lapidibus iuxta numerum tribuum filiorum Iacob, (ad quem factus erat sermo DOMINI hisce uerbis, Israhēli erit tibi nomen,) & extruxit ex lapidi-

Elias arguit
Achab.

Si pro nom.

Ebr. In cuius conspectu steti.

Ebr. th. duos palmites: fluctuat enim & uacillat palmites uento agitati, est ergo prouerbialis sermo.

Ebr. Adijcitur uiri, quod Latinis pleonasmus facit.

Ebr. Dent actiue, sed impersonaliter nos protulimus.

Possit etiā legi, dei uestri.

Ebr. In nomine.

Ebr. Et erit, deus qui per ignem responderit is sit deus.

Ebr. Bonus est sermo.

Ebr. Responde nobis.

Prophetare hic capitur pro sacra facere, sacros ritus peragere, carmina sacra canere.

^mEbr. Fecit fossam secundum domum duorum satorum seminis.

bus aram in nomine domini. Fecit ^min super elices circum aram qui capiebant duo fata seminis: struxit deinde ligna, & in frustra concidit bouem, imposuitque lignis, et ait, Implete quatuor cados aqua, & fundite super holocaustum, atque super ligna. Et dixit, Denuo hoc facite: & denuo fecerunt. Et dixit, Facite hoc tertio: feceruntque tertio. Currebant itaque aquae circum aram, impleuitque aqua elices. Factumque est, quum adesset tempus ut sacrificaretur holocaustum, accessit Elias propheta, & ait, DOMINE deus Abraham, Isaac & Israelis, fiat hodie manifestum quod tu sis deus in Israele, et quod ego sim seruus tuus, & quod tuo iussu haec omnia fecerim. Exaudi me DOMINE, exaudi me, ut populus iste cognoscat te solum esse DOMINUM deum, quodque tu tandem reduxisti cor eorum. Tum decidit ignis DOMINI, & deuoratum holocaustum, ligna, lapides, & puluerem: sed & aquas quae erant in elicibus lambit. Hoc quum uidisset uniuersus populus, prociderunt in facies suas, & dixerunt, DOMINVS ipse est deus, DOMINVS ipse est deus. Et ait Elias ad eos, Comprehendite prophetas Baal, ut nullus ex eis euadat. Et apprehenderunt eos, duxitque eos Elias ad torrentem Kison, & trucidauit eos ibi. Tum dixit Elias ad Ahab, Ascende, comede, & bibe, quoniam impetum ingentis pluuiæ [audio.] Ascendit itaque Ahab ut comederet & biberet, Elias autem ascendit in uerticem Carmeli, & prosternens se in terram, posuit faciem suam inter genua. Dixitque ad puerum suum, Ascende quaeso, & specta uersus mare. Et ascendens spectauit, dixitque, Nihil est. Qui rursus ait, Redito septies. Factum est autem, quum septimo [iret] ut diceret, En parua nubecula, ac si esset hominis manus, ascendit de mari. Qui dixit, Ascende, & dic ipsi Ahab, "Iunge equos curru, & descende, ne te cohibeat pluuia. Interea coeli tenebrescebant nubibus & uento, & facta est pluuia magna. Ascendensque Ahab uenit in Iesreel. Et manus DOMINI facta est super Eliam, ut accinctis lumbis suis praecurreret Ahab, quousque ueniret in Iesreel.

Oratio Eliae.

Elias occidit prophetas Baal.

^mEbr. Liga.

^mEbr. Et factum est domus sic & sic, &c.

Elias ad minas Isabae
lis fugit metu perculsus,
ab angelo. alitur & con-
fortatur alloquente eum
domino. Helisus ab eo
uocatur.

^mEbr. Ad animam suam.

^mEbr. Vnam iuniperum.

^mEbr. Nam multa &
te uia.

CAP. XIX.
A Hab indicauit Isabae omnia quae fecerat Elias, & uniuersum id, quod omnes prophetas ense interfecerat. Misso igitur nuncio ad Eliam, dixit, Sic faciunt dii, sicque addant, si non cras iuxta id tempus posuero animam tuam sicut animam alicuius ex illis. Quod quum uidisset, surrexit, & abiit quocumque eum animus [ferebat,] & uenit Beerseba, quae est in Iuda, ubi puerum suum reliquit. Ipse uero ibat in desertum itinere diei, & ueniens sedit ^msubter iuniperum, cupiuitque animae suae ut moreretur, & dixit, Satis iam o DOMINE, tolle animam meam, quoniam non sum melior patribus meis. Iacens autem subter iuniperum, obdormiuit, & ecce angelus tetigit eum, simulque dixit ei, Surge & comede. Quumque respexisset, ecce erat ad caput eius placetula super prunas cocta, & uas aquae: edit itaque & bibit, & rursus obdormiuit. Reuersusque angelus DOMINI secundo tetigit eum, dicens, Surge, ede, nam multum itineris tibi reliquum est. Surge ^mergo edit & bibit, profectus uirtute illius cibi quadraginta diebus & quadraginta noctibus usque in montem dei Horeb. Quumque illuc peruenisset in speluncam, pernoctauit illic, factumque est uerbum DOMINI ad eum, & dixit ei, Quid hic tibi Elia? Qui dixit, Zelo quodam zelatus sum pro DOMINO deo exercituum, quod filii Israel foedus tuum dereliquerunt, aras tuas diruerunt, & prophetas tuos gladio occiderunt, & ego solus reliquus sum, quaeruntque animam meam, ut eam tollant. Dixitque, Egrede, & sta in monte coram DOMINO, & en DOMINVS transiens, & uentus ingens ac fortis diffundens montes, & confringens petras coram DOMINO, at DOMINVS non est in uento: post uentum illum commotio, sed non in commotione DOMINVS. Post commotionem ignis, neque in igne DOMINVS: post ignem autem sibilus tranquillius & tenuis. Quem quum audisset Elias, operuit faciem suam pallio suo, & egressus stetit ad ostium speluncae, & ecce uox facta est ad eum in hunc modum, Quid hic tibi Elia? Respondit, Zelo quodam zelatus sum pro DOMINO deo exercituum, quod filii Israel relicto foedere tuo

Elias fugit.

Elias pascitur.

Elias ieiunium.

Rom. 11. 2

Signa dei.

aras

4 Reg. 9. a
Eccli 48. a
Rom. 11. a

Eliseus prophe-
ta ex agricola.

aras diruerunt, & prophetas tuos gladio occiderunt, et ego solus reliquus sum, quæ-
runtque animam meam ut tollant eam. Et dixit DOMINVS ad eum, Vade, & reuer-
tere per uiam tuam, & per desertum in Damascum, & ingredere ut ungas Hazaëlem
regem super Syriam, & Iehu filium Nimsi unge regem super Israel, Eliseum au-
tem filium Saphat de Abel Mehola unge, ut sit propheta pro te. Erit autem qui ser-
uatus fuerit à gladio Hazaëlis, hunc interficiet Iehu: & qui euaserit gladium Iehu,
hunc interficiet Eliseus. Porro in Israele seruabo reliquos septem millia, quorum
omnium neque genua incuruata sunt ante Baal, neque os osculatum est eum. Abiens
itaque illinc, inuenit Eliseum filium Saphat agrum colentem, habentemque ante se duo
decim iuga, ipse quoque ex duodecim erat. Transiens autem Elias coram eo, proiecit
pallium suum super eum. Qui dimissis bobus, cucurrit post Eliam, dixitque, Liceat
quæso mihi osculari patrem meum, & matrem meam, tum te sequar. Ad quem ille
dixit, Vade, & reuere, quid enim facerem tibi? Qui quum discessisset ab eo, tu-
lit par boum, & mactauit illud, cum instrumentis uero boum coxit eorum carnes,
deditque populo ut comederent. Tum surrexit, & sequutus est Eliam, & ministra-
uit ei.

CAP. XX.

PORRO Benhadad rex Syriæ congregauit omnes copias suas, cumque eo triginta
duo reges cum equis & curribus: sic ascendens obsedit Samariam, bellumque in-
dixit ei. Et missis nuncijs ad Ahab regem Israelis in ciuitate, dixit ei, Sic dixit Ben-
hadad, Argentum tuum, & aurum tuum meum est, sed & uxores tuæ, & liberi tui
elegantiores mei sunt, Et respondens rex Israelis, dixit, Iuxta uerbum tuum domine mi
rex, tuus sum ego, & quidquid habeo. Legati autem reuersi sunt, & dixerunt, Sic
dicit Benhadad, dicens, Miseram ad te istiusmodi mandata, ut argentum tuum, &
aurum tuum, uxores tuas & liberos tuos dares mihi, uerumtamen cras iuxta id tem-
pus mittam ad te seruos meos, qui scrutabuntur domum tuam, domosque seruorum
tuorum, & quidquid desiderabile est in oculis tuis, accipient in manus suas, & tol-
lent. Conuocatis igitur omnibus senioribus Israelis, rex dixit, Cognoscite & ui-
dete quæso, quod malum is quærat, quandoquidem ad me miserat pro uxoribus meis,
pro liberis meis, pro argento meo & pro auro meo, neque negaui ei. Et dixerunt ad
eum omnes seniores & uniuersus populus, Ne audias eum, neque adquiescas ei. Di-
xit ergo ad legatos Benhadad, Dicite domino meo regi, Quidquid missis legatis
à seruo tuo primum postulaueras, facturis eram, istam autem rem facere nequaquam
possum. Abierunt itaque nuncijs, retuleruntque responsum. Benhadad rursus mi-
sit ad eum, & dixit, Sic faciant mihi dii, & sic addant, si suffecerit puluis Samarie, ut
ex uniuerso populo qui me sequitur, quisque uel pugillum capiat. Respondens autem
rex Israel, dixit, Dicite, Ne glorietur, qui accingit [baltheum,] ut qui soluit. Factum
est autem quum audisset sermonem istum, perstaretque cum regibus in tentorijs, ut
diceret ad seruos suos, Insistite. Et institerunt aduersus ciuitatem. Et en prophe-
ta quidam accessit ad Ahab regem Israelis hisce mandatis, Sicut DOMINVS, Vidi
sti turbam hanc maximam: En ego tradam eam in manum tuam hoc die, ut scias me
esse DOMINVM. Et dixit Ahab, Per quem? Qui ait, Sic dicit DOMINVS, Per adole-
scentes principum prouinciarum. Qui rursus dixit, Quis instruet prælium? Et re-
spondit, Tu. Recensuit ergo adolescentes principum prouinciarum, quorum fue-
runt ducenti trigintaduo. Post hos recensuit quoque uniuersum populum,
omnes filios Israel, septem scilicet millia: egressique sunt meridie. Porro Benhadad
potans ebrietati indulgit in tentorijs, ipse uidelicet & reges, nempe trigintaduo re-
ges, qui ei auxilio uenerant. Egressi sunt itaque adolescentes principum prouincia-
rum primi. Miseratque Benhadad: qui renunciarunt ei, dicentes, Egressi sunt uiri de
Samaria. Qui ait, Seu ad pacem sint egressi, seu ad pugnandum, apprehendite eos
uiuos. Hi autem egrediebantur, nempe adolescentes principum prouinciarum,

Pugnat Benhadad rex
Syriæ contra Samaritanos
et Israel, sed uincitur.

Deus promittit
bona Achab
malo.

Alij legunt, ne glori-
etur gibbosus, ut re-
ctus uel aptus. Sensus
uidetur talis, non ca-
nendum esse epinicia
um ante uictoriam.
Ebr. Ponite.

Ebr. Viuos adprehē-
dite, bis ponunt.

^oVel, Percusserunt al
ter alterum.

^aAlij legunt, parui gre
ges. Sunt autē denu
dati, qui sparsim pa
lantes in motibus ob
errant.

^fEbr. Si forte uiuam
seruet animā tuam.

^gEbr. Viuat quæso
anima mea.

^hDixit, scilicet Ben
hadad.

ⁱQuidam Apher pro
uitta, tenia, aut tegu
mento exponunt.

^kEbr. Virum anathe
matis mei.

& exercitus post eos. Tum percussit quisque uirum suum, Syriique fugerunt, perse
quentibus Israelitis, euasitque rex Syriæ Benhadad cum equis & equitibus. Rex ue
ro Israel egressus est, et percussit equos & currus, percussit quoque Syros magna cla
de. Accedens autem propheta ad regem Israelis, dixit ad eum, Vade, & corrobo
rare, scito ac uide quid facturus sis, quoniam anno reuertente ascendet rex Syriæ
contra te. Etenim serui regis Syriæ dixerant ad eum, Dij montium sunt dij eorum,
ideo nobis facti sunt superiores: o si pugnandum nobis sit cum eis in æquore pla
no, certe superiores illis erimus: sic igitur facies, deme reges, quenque è suo loco, suf
ficeque pro eis duces, recensetque tibi exercitum qualis fuit exercitus qui tibi cecidit,
equos ut [priores] equos: sic & currus quemadmodum [priores] currus, & dimica
bimus cum eis in patenti campo, nimirum illis erimus superiores. Is autem audi
ta eorum uoce, fecit sic. Vertente anno Benhadad Syros recenset, ascenditque in
E Apher dimicaturus contra Israel. Sed & filij Israelis recessit sunt, & sumpto com
meatu, profecti sunt illis obuiam, posueruntque filij Israel castra contra eos, ac si essent
duo denudati greges caprarum, Syri autem replent terram. Et accedens uir dei, di
xit ad regem Israelis, Sic dicit DOMINVS, Quandoquidem Syri dixerunt, DOMI
NVS est deus montium, non deus uallium, tradam uniuersam istam multitudinem
ingentem in manum tuam, ut cognoscatis me esse DOMINVM. Posuerunt autem
illi castra pone istos septem diebus, septimoque die manus prælio conseruerunt, per
cusseruntque filij Israel ex Syris uno die peditum centum millia, reliqui fugerunt in
Apher in urbem, corruitque murus super septem & uiginti millia uirorum, qui reli
qui facti fuerant. Benhadad autem fugiens uenit in ciuitatem de penetrali in pene
trale. Dixerunt autem ad eum serui eius, En audiuius de regibus Israelis quod sint fa
ciles reges, accingamus igitur lumbis nostris faggos, & capita nostra restibus inse
remus, egrediemurque ad regem Israelis, si forte te uita donet. Accinxerunt itaque
lumbos suos faggis, inserueruntque capita sua restibus, uenientesque ad regem Israelis,
dixerunt, Seruus tuus Benhadad dicit, Vita quæso donetur mihi. Qui ait, Viuitne
adhuc frater meus est. At uiri illi faustum omen interpretati, arripuerunt confestim
hoc ab eo, dixeruntque, Frater tuus Benhadad. Et ait, Ite, adducite eum. Et egressus
est ad eum Benhadad: iussitque ascendere eum in currum, dixitque ad eum, Vrbes
quas pater meus patri tuo ademit, restituam, ponasque tibi plateas in Damasco, quem
admodum pater meus posuit in Samaria, teque pacto dimittam. Et pepigit cum eo
foedus, dimittens eum. Vir quidam de filiis prophetarum dixit ad proximum
suum, idque iussu DOMINI, Cæde me obsecro. Vir autem ille nolebat eum cedere.
Tum dixit ad eum, Quandoquidem uocem DOMINI non audiisti, en ut primum
g à me abieris, feriet te leo. Factumque est quum ab eo discessisset, offendit eum leo,
& ferijt eum. Inuenit deinde uirum alium, ad quem dixit, Cæde me quæso. Vir
autem ille cecidit eum, & uulnus cædendo inflixit. Abiens igitur propheta, statuit
se ante regem in itinere, immutauitque sese puluere quem aspererat faciei suæ. Quumque
transiret rex, clamauit ad regem, & dixit, Seruus tuus egressus est in prælium, & en
recesserat uir quem quidam ad me duxit, dicens, Custodi uirum istum: si fuerit amissus,
erit anima tua pro anima illius, aut talentum argenti pendes: quumque seruus
tuus huc & illuc se uerteret, is nusquam fuit. Et dixit ad eum rex Israelis, Sic erit iu
diciū tuum, tu pronunciaſti. Is autem extemplo absterſit puluerem à facie sua,
quæ rex Israelis agnouit, quod scilicet ex prophetis esset. Et dixit ad eum, Sic dicit DO
MINVS, Quandoquidem dimisisti e manu tua uirum quem ego excindere iusse
ram, erit anima tua loco animæ illius, & populus tuus loco populi eius. Abijt ue
ro rex Israel in domum suam, abalienatus & indignabundus, uenitque Samariam.

Bisphemites
deum cadunt.

Achab inobediens.

Infra 22. f

Post hæc gesta Naboth Iesreelita uineam habebat pone palatiū Ahab regis Samariæ: loquutusque est Ahab cum Naboth, dicens, Da mihi uineam tuam, ut sit mihi hortus olerum, quandoquidem uicina est ædibus meis, daboque tibi illius loco uineam ista meliorem: aut si mauis, dabo tibi pecuniæ pretiū pro ea. Et ait Naboth ad Ahab, Seruet me DOMINVS, ne dem tibi hæreditatem patrum meorum. Venit ergo Ahab domum suam abalienatus & indignabundus, propter sermonem quem ei responderat Naboth Iesreelites, quod dixisset, Non dabo tibi hæreditatem patrum meorum: decumbensque in lecto suo, uertit faciem suam, neque comedit panem. Veniens autem ad eum Isabel uxor eius, dixit ad eum, Cur animus tuus sic abalienatus est, curque cibum non uis sumere? Ad quam ille ait, [Hac de causa,] quod loquutus sum cum Naboth Iesreelita, & dixi ad eum, Da mihi uineam tuam pro pecunia: aut si mauis, dabo tibi uineam pro ea: is uero respondit, Non dabo tibi uineam meam. Dixitque ad eum Isabel uxor eius, Tu nunc exerceres regnum super Israel: Surge, ede cibum, hilare sit cor tuum, ego dabo tibi uineam Naboth Iesreelitæ. Scripsit itaque literas nomine Ahab, & consignauit eas annulo eius signatorio, & misit literas illas ad seniores & uiros generosos qui erant in ciuitate eius habitantes cum Naboth. Scripsit autem literas huiusmodi uerbis, Indicite ieiunium, & collocate ipsum Naboth primo loco in populo: collocate insuper duos uiros perditos aduersus eum, qui testes sint, sicque loquantur, Blasphemasti deum & regem: & tum educate eum, atque lapidibus eum petite, ut moriatur. Fecerunt ergo ciues urbis suæ, nempe senes & generosi qui habitabant in urbe eius, quemadmodum miserat ad eos Isabel, & quemadmodum scriptum erat in literis quas miserat ad eos. Indixerunt ergo ieiunium, collocaruntque Naboth inter primores populi. Venientes deinde duo uiri perditissimi, sederunt e regione ipsius: tuleruntque uiri illi perditissimi testimonium contra Naboth coram populo, dicentes, Naboth blasphemauit deum & regem. Educentes ergo eum foras extra ciuitatem, lapidibus eum obruerunt, & mortuus est. Deinde miserunt ad Isabelem, dicentes, Lapidibus obrutus est Naboth, atque mortuus. Ut autem Isabel audiuit Naboth lapidibus interemptum esse, dixit eadem Isabel ad Ahab, Surge, posside uineam ipsius Naboth Iesreelitæ, quem tibi pro pecunia dare noluit, quoniam Naboth non uiuit, sed mortuus est. Audiens Ahab mortuum esse Naboth, surrexit Ahab ut descenderet in uineam Naboth Iesreelitæ, & possideret illam. Factum est autem uerbum DOMINI ad Eliam Thesbiten in hanc sententiam, Surge, descende obuiam Ahab regi Israelis qui est in Samaria, en in uinea est Naboth, in quam descendit ut eam possideat, & loquere ad eum hisce uerbis, Sic dicit DOMINVS, Interfecistine, & possidebis etiam? Tum rursus loqueris ad eum hisce uerbis, Sic dicit DOMINVS, Eodem loci quo linxerunt canes sanguinem Naboth, lingent quoque canes sanguinem tuum, tuum inquam. Et ait Ahab ad Eliam, Deprehendisti me hostis meus? Qui ait, Deprehendi, quandoquidem te ipsum uendidisti malum designare in oculis DOMINI, en ego adducam super te malum, & expurgabo post te, & excindam ipsi Ahab mingentem ad parietem, reclusum & derelictum in Israele. Et tradam domum tuam tui domum Ieroboam filij Nebat, & sicut domum Baasa filij Ahia, propter irrationem qua irritasti, & effecisti ut peccaret Israel. Sed & de Isabele loquutus est DOMINVS in hanc sententiam, Canes comedent Isabelem in propugnaculo Iesreel. Qui ipsi Ahab mortuus fuerit in ciuitate, hunc canes comedent: qui uero in agro fuerit mortuus, hunc comedent aues cœli. Veruntamen nullus fuit Ahab similis, qui sese uenderet malum designare in oculis DOMINI, eo quod incitaret eum Isabel uxor sua. Is enim fecit supra modum res abominandas, qui impura stercora sequutus est, iuxta omnia quæ fecerunt Amorrei, quos eiecit DOMINVS ante filios Israel. Factum est autem quum audiret Ahab uerba ista, ut scissis uestibus suis, & carni suæ

^A Naboth quum regi potenti uinetum negat, Isabelis consilio interficitur.

^B Potest etiā legi, inter primores populi.
^C Ebr. Filij Belial.

^D Venditum esse aut uenundatum peccatis, est sese totū dedere ac deuouere sceleribus.

^E Stercora uocat idola.

D

^eAlij legūt, demissus
incederet.

Ahab & Iosaphat con-
fusus cepit bellum pa-
rant contra Ramoth Gile-
ad, quūq; prophetæ Mi-
cheas non obsequuntur,
ambo periclitantur.

sacco imposito ieiunaret, dormiretq; in sacco, & nudis pedibus incederet. Tum factus est sermo DOMINI ad Eliam Thisbiten in hunc modum, An non uidisti qd Ahab humilis sit factus coram me? Quandoquidem ergo humilis factus est coram me, non inducam afflictionem illam suis diebus, sed in diebus filiorum suorum ad ducam afflictionem super domum eius.

4-Reg. 9.1

CAPVT XXII.

AS Ederuntergo tribus annis, ut nullū esset bellum inter Syros & inter Israelem. Anno autem tertio factum est ut Iosaphat rex Iuda descenderet ad regem Israe-
lis. Tum dixit rex Israel ad seruos suos, Scitisne quod nostra sit Ramoth Gilead? Nos autem socordes sumus, qd non tollimus eam de manu regis Syriae. Et ait ad Iosaphat, Visne proficisci mecū bellaturus contra Ramoth Gilead? Iosaphat respon-
dit regi Israelis, Quemadmodum ego, sic & tu: quemadmodum populus meus, sic & populus tuus: quemadmodū equi mei, sic & equi tui. Dixitq; Iosaphat ad regē Israelis, Consule quæso hodie uerbum DOMINI. Congregās ergo rex Israel pro-
phetas ferē quadringentos uiros, dixit ad eos, Proficiscāne in bellum contra Ra-
moth Gilead, an omittam? Illi dixerunt, Ascende, nam tradet [eam] DOMINVS in
manum regis. Et ait Iosaphat, Est ne adhuc hic propheta DOMINI, ut per eum in-
quiramus? Et ait rex Israel ad Iosaphat, Est adhuc uir quidam per quem possemus

2-Par. 18.3

B DOMINVM quærere, at ego prosequor eum odio, quoniam nunquam prophetat mihi bonum, sed duntaxat malum, nempe Micheas filius Iemla. Dixitq; Iosaphat, Ne loquatur rex sic. Vocauit itaq; rex Israelis quendā ex cubicularijs, & dixit, Ad-
duc confestim Micheam filium Iemla. Cæterum rex Israel & rex Iosaphat rex Iuda
confidebant uterq; in folio suo, induti uestibus, in area iuxta ostium portæ Sama-
riae, uniuersiq; prophetæ prophetabant in conspectu eorum. Fecerat autem Ze-
dekias filius Chnaana sibi cornua ferrea, et ait, Sic dicit DOMINVS, Istis feries tu Sy-
ros, donec in uniuersum eos conficias. Omnes quoq; prophetæ ad hunc modum
prophetabant, dicentes, Ascendito in Ramoth Gilead, & feliciter ages, quoniam
tradet [eam] DOMINVS in manū tuam. Porro nuncius qui ierat Micheam uo-
catum, loquutus est ad eum, dicens, En uaticinia prophetarum uno ore fausta re-
gi [prædicunt,] sit quæso uerbum tuum consonum illorum uerbis, uaticinare &
tu fausta. Micheas dixit, Viuit DOMINVS, quodcunq; dixerit DOMINVS ad me,
hoc loquar. Et uenit ad regem, dixitq; rex ad eum, Michea, proficiscamūne bella-

Propheta uer-
bum dei loqua-
tur.

C turi contra Ramoth Gilead, an omittamus? Is uero dixit ad eum, Ascende, feliciter
rem gerēs, tradet enim DOMINVS [eam] in manū regis. Dixitq; ad eum rex, Quo-
ties te iureiurādo adigam, ut non loquaris ad me præter ueritatem in nomine DO-
MINI? Tum dixit [Micheas,] Vidi uniuersum Israelem dispersum in montibus
ueluti oues quibus non est pastor, dixitq; DOMINVS, Illi non habēt dominum, re-
uertatur quisq; domum suam incolumis. Et ait rex Israel ad Iosaphat, An non di-
xeram tibi, Is nihil boni uaticinatur mihi, sed malum duntaxat? Tum dixit, Audi
ergo uerbum DOMINI, Vidi DOMINVM sedentē in folio suo, & omnis exercitus
cœlorum stabat iuxta eum ad dexteram eius, & ad sinistram eius, dicebatq; DOMI-
NVS, Quis persuadebit Ahab ut ascendat & cadat in Ramoth Gilead? Quumq;
alius aliud diceret, egrediebatur spiritus quidā, & stans coram DOMINO, ait, Ego
persuadebo ei. Aitq; DOMINVS ad eum, Qua in re? Is ait, egrediar, eroq; spiritus
mendax in ore omnium prophetarum eius. Dixit ergo, Persuadebis, simulq; effi-
cies: egredere itaq; & fac sic. Et nunc, en DOMINVS dedit spiritum mendacem in
os omnium prophetarum istorum, loquutusq; est DOMINVS super te malum.

Ironia.

Pseudoproe-
tarum seductio.

^eEbr. Dixit is in sic
is in sic.

Accedens autem Zedekias filius Chnaana, percussit Micheam in maxillam, & ait,
Vbi nam transiit spiritus DOMINI à me, ut tibi loqueretur? Et ait Micheas, Ecce
tu uidebis ipso eodem die, quando de penetrāli in penetrāle fugeris ut absconda-
ris. Ait itaq; rex Israel, Tolle Micheam, & reduce eum ad Amon præfectum ciui-
tatis,

Micheas percu-
tatur à pseudo-
propheta.

tatis, & ad Ioas filium regis, dicesq̃, Sic ait rex, Conijcite hunc in carcerem, & date ei cibum, panem & aquam, ut solet adflctis, donec ego incolumis rediero. Tum dixit Micheas, Si reuerfus fueris incolumis & saluus, DOMINVS non est loquutus per me. Et simul dixit, Audite omnes populi. Ascendit itaq̃ rex Israel, & Iosaphat rex Iuda in Ramoth Gilead, dixitq̃ rex Israel ad Iosaphat, Mutandus est habitus, & eundem in bellum, tu uero induc uestimenta tua. Immutauitq̃ se rex Israel, & ingressus est bellum. Rex uero Syriae praeceperat ducibus curruum, quos habebat triginta duos, dicens, Ne conferatis manus neq̃ cum magno, neq̃ cum paruo, praeterquam cum solo rege Israelis. Quum igitur duces curruum uiderent Iosaphat, dixerunt, Profecto is est rex Israel: & concesserunt ad eum, ut cum eo pugnarent, clamauitq̃ Iosaphat. Quum uero duces curruum uiderent q̃ non esset rex Israel, diuerterunt ab eo. Quidam autem intendens arcum quam maxime potuit, ferijt regem Israelis inter iuncturas [thoracis,] & inter loricam. Et dixit aurigae suo, Versa manu tua, educ me ex castris, quoniam uulneratus sum. Et desijt praelium eo ipso die. Porro rex suffultus stabat in curru prope Syros, & mortuus est uespere, effluxitq̃ sanguis ex uulnere in sinu currus. Transijt autem iubilus per castra, sub occasum solis, in hunc modum, Quisq̃ in ciuitatem suam, & quisq̃ in terram suam. Rex autem mortuus est, uenitq̃ Samariam, sepelieruntq̃ regem in Samaria. Quidam autem perfudit currum in piscina Samaria, linxeruntq̃ canes sanguinem eius, meretricesq̃ lauerunt [currum,] iuxta uerbum DOMINI quod loquutus erat. Reliquum gestorum Ahab, & quaecunq̃ fecit, domus quoq̃ eburnea quam extruxit, & omnes ciuitates quas aedificauit, an non haec scripta sunt in libro annalium regum Israelis? Dormiuit itaq̃ Ahab cum patribus suis, & regnauit Ahasias filius eius pro eo. Porro Iosaphat filius Asa regnare coepit super Iuda quarto anno Ahab regis Israelis, fuitq̃ Iosaphat natus trigintaquinque annos quum regnare coepisset, & regnauit uigintiquinque annis Hierosolymis. Nomen matris eius fuit Azuba filia Silhi. Ambulauit autem in omni uia Asa patris sui, nec declinauit ab ea, faciens quod rectum erat in oculis DOMINI: ueruntamen excelsa non sunt demolita, adhuc enim populus sacrificabat & adolebat in excelsis. Pacem quoq̃ fecit Iosaphat cum rege Israelis. Reliquum gestorum Iosaphat, & fortitudo eius qua praeditus fuit, & bella quae gessit, an non haec scripta sunt in libro annalium regum Iuda? Reliquias quoq̃ katamitorum, qui remanserant in diebus Asa patris sui, ipse sustulit e terra. Tunc non fuit rex in Aedom, qui praefectus esset regno. Iosaphat fecit quoq̃ decem naues, quae per mare ueniebant in Ophir, ut aurum [adueherent:] sed non profectae sunt, quoniam fractae sunt naues illae in Ezion Gaber. Tunc ait Ahasias filius Ahab ad Iosaphat, Eant serui mei cum seruis tuis in nauibus: at Iosaphat noluit. Dormiuit itaq̃ Iosaphat cum patribus suis, & sepultus est cum patribus suis in ciuitate Dauidis patris sui, regnauitq̃ Ioram filius eius pro eo.

D 2

*Ebr. In domum carceris.

*Ebr. Cibate cum pane afflictionis, & aqua afflictionis.

*Alij intelligunt Ioram ubi committebatur loricam.

*Ebr. Et ascendit pugna: sic utuntur Germani ascendere, Es gaat uff, hoc est, nihil superest.

¶ Vel arma bellica.

Supra 21. e

Iosaphat rex.

Iosaphat mortuus.

Liber Regum secundus, quem nos quartum Regum dicimus.

CAPVT I.

De regno Ahasie &
Ioram fratris sui.

*Ascendere lectū, est
egrotare: descendere
ē lecto, est conuale-
scere.

^bEbr. Rex dixit, De-
scende.

A HASIAS filius Ahab regno Israelitico in Samaria in-
auguratus est anno decimo septimo Iosaphat regis Iuda,
regnavitq; duobus annis super Israel. Designavit au-
tem malum in cōspectu DOMINI, ambulavitq; in uia pa-
tris sui, in uia matris sue, atq; in uia Ieroboam filij Nebar,
qui effecerat ut scelerate ageret Israel. Nam coluit Baal, et
adorauit eum, irritauitq; DOMINVM deum Israelis, iuxta
omnia quæ designauerat pater eius. Defecit autē Moab
ab Israele post mortem Ahab, ceciditq; Ahasias per can-

Ochofias eg-
rotat.

cellos coenaculi sui quod habuit in Samaria. Quumq; ægrotaret, misit nuncios,
mandauitq; eis, Ite & consulite Baal Sebul deum Ekron, si ne conualiturus ab
hoc morbo meo? Angelus autē DOMINI loquutus est ad Eliam Thisbiten, Sur-
ge, ascende obuiam nuncijs regis Samariæ, & loquere ad eos, An non est deus in
Israele, quod uos proficiscimini consultum Baal Sebul deum Ekron? Atq; ob id
sic dicit DOMINVS, De lecto quem ^aascendisti, non descēdes, sed moriendo morie-
ris: simulq; abiit Elias. Quūq; reuersi essent nuncijs ad eum, dixit ad eos, Quid ita
reuertimini? Responderunt ei, Ascēdit uir quidam obuiam nobis, dixitq; ad nos,
Ite & reuertimini ad regē qui misit uos, & loquimini ad eum, Sic dicit DOMINVS,
An non est deus in Israele, q; tu mittis consultum Baal Sebul deum Ekron? Idcir-
co de lecto quem ascendisti non descēdes, sed moriendo morieris. Qui dixit ad
eos, Quis habitus uiri illius qui uobis obuiā factus, taliaq; uerba loquutus est? Et
responderūt ei, Vir ille pilosus fuit, & lumbis suis accinctus zona coriacea. Tum
ait, Elias est Thisbiten. Misitq; ad eum principē super quinquaginta, & quinquā-
ginta quos habuit sub se. Is ascendit ad eum, & ecce sedebat in uertice montis: lo-
quutusq; est ad eum, O uir dei, rex ^bmandauit ut descendas. Respondit Elias, & di-
xit ad principem super quinquaginta, Si uir sum dei ego, descendat ignis de cœlo,
deuoretq; te & quinquaginta tuos. Tum descendebat ignis de cœlo, deuorauitq;
eum & quinquaginta eius. Rex rursus misit ad eum aliū principem quinquagenā-
rium cū quinquaginta uiris quos sub se habuit: is quoq; respondit & dixit ad eum,
O uir dei, sic dixit rex, Descende confestim. Quibus respondens Elias dixit, Si uir
dei ego sum, descēdat ignis de cœlo, & deuoret te atq; quinquaginta tuos. Descen-
debat autem ignis dei de cœlo, & deuorabat eum cum quinquaginta suis. Rursus
misit [rex] tertiu principem quinquagenarium cum quinquaginta quos sub se ha-
buit. Et ascendēs quinquagenarius ille princeps tertius, incuruauit se super genua
sua ante Eliam, obsecrauitq; eum, & dixit, O uir dei, pretiosa sit quæso anima mea,
& anima seruorum tuorum, nempe quinquaginta istorum, in oculis tuis, ecce de-
scendit ignis de cœlo, & deuorauit duos principes quinquagenarios priores cum
quinquagenis eorum, sit itaq; anima mea in pretio ante oculos tuos. Et loquutus
est angelus DOMINI ad Eliam, Descende cum eo, ne formides ab eo. Qui consur-
gens descēdit cum eo ad regem, loquutusq; est ad eum, Sic dicit DOMINVS, Quan-
doquidem misisti nūcios ad consulendū Baal Sebul deum Ekron, ac si non esset
deus in Israele: de lecto quē ascendisti, non descēdes, sed moriendo morieris. Mor-
tuus est itaq; iuxta uerbū DOMINI qd Elias loquutus fuerat, & regno inauguratus

Eliæ uertitur.

Ochofias mori-
tur.

Ioram rex.

est eius loco Ioram, anno scilicet secundo Ioram filij Iosaphat regis Iuda, quoniam non habuit filium. Reliquum gestorū Ahaziae quæ fecit, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Israel:

CAP. II.

FActum est autem quum DOMINVS subuehere uellet Eliam turbine in coelum, ut iret Elias cū Elisæo de Gilgal, diceretq̃ Elias ad Elisæum, Mane quæso hic, quoniam DOMINVS misit me in Beth El. Dixit ergo Elisæus, Viuit DOMINVS, uiuitq̃ anima tua, si deseram te: descenderuntq̃ Beth El. Et egressi filij prophetarum qui erant in Beth El ad Elisæum, dixerunt ei, Nostine q̃ DOMINVS hodie tollet dominum tuum, ne sit posthac magister tuus? Et ait, Etiam, noui ego, tacete.

Dixit rursus ad eum Elias, Elisæe, mane hic quæso, quoniam misit me DOMINVS in Iericho. Qui ait, Viuit DOMINVS, uiuitq̃ anima tua, si deseram te: ueneruntq̃ Iericho. Accesseruntq̃ filij prophetarū qui erant in Iericho ad Elisæum, & dixerunt ad eum, Nostine q̃ DOMINVS hodie tollet à te dominum tuum? Qui respondit, Etiam, ego noui, tacete. Dixit Elias ad eum, Mane quæso hic, quoniam DOMINVS misit me ad Iordanem. Qui ait, Viuit DOMINVS, & uiuit anima tua, si deseram te:

ibantq̃ duo illi. Porro quinquaginta uiri ex filiis prophetarum uenerunt, & steterunt à longe è regione, duo autem illi steterunt iuxta Iordanem. Et sumens Elias palliū suum, & inuoluēs illud, percussit aquas, diuisæq̃ sunt huc & illuc, ut ambo transirent in sicco. Quumq̃ transissent, dixit Elias ad Elisæum, Postula quod tibi faciam, antequam tollar à te. Et ait Elisæus, Sit quæso duplex portio tui spiritus super me. Qui dixit, Rem difficile postulasti, si uideris me tolli à te, fiet tibi sic: si minus, non erit. Factum itaq̃ est quum ita proficiscerentur & confabularentur, ut

Elias pallio a
quas diuidit.Elias rapitur.
Eccli 48.2

currus igneus atq̃ equi ignei utrosq̃ diuellerent, ascenderetq̃ Elias turbine in coelum, Elisæus uero uidēs clamabat, Pater mi, pater mi, currus Israelis & equites eius: neq̃ uidit eum amplius: apprehensis autem uestimentis suis, scidit eas in duas partes, leuatoq̃ pallio Eliæ quod ceciderat ab illo, reuersus est, & stetit ad ripam Iordanis, tollensq̃ palliū Eliæ qd ceciderat ab illo, percussit aquā, ac dixit, Vbi est DOMINVS deus Eliæ, etiam ipse? Quūq̃ ferisset aquas, diuisæ sunt huc atq̃ illuc, & transijt Elisæus. Videntes autem eum filij prophetarum qui erant in Iericho à longe, dixerunt, Spiritus Eliæ quiescit super Elisæo: ueneruntq̃ ei obuiam, procideruntq̃ in terram coram eo. Dixeruntq̃ ad eum, Ecce sunt cum seruis tuis quinquaginta uiri fortes, eant quæso illi & quærant dominum tuum, fortassis sustulit eum spiritus DOMINI, proiecitq̃ eum in aliquem montem, aut in uallem aliquam. Qui ait, Ne mittatis. At illi flagitarūt eum donec pudore perpelleretur, ut diceret, Mittite. Miserunt ergo quinquaginta uiros, qui quæsierūt eum tribus diebus, sed non inuenerunt eum. Quumq̃ reuersi essent ad eum, (qui manserat in Iericho,) dixit ad eos, An non dixerā uobis, Ne eatis? Porro uiri ciuitatis dixerūt ad Elisæum, D

A quæsalubres
sunt.Irrifores pro
phete.

En habitatio ciuitatis huius commoda est, ut dominus meus uideat, at aquæ malæ sunt, & terra sterilis. Tum dixit, Adferre mihi phialā nouam, & ponite in eam sal. Et attulerunt ad eum. Egressus autem ad scaturiginem aquarum, proiecit illuc sal, & ait, Sic dicit DOMINVS, Sanauit aquas istas, ut post hac ex illis neq̃ mors sit, neq̃ sterilitas. Sanatæ itaq̃ sunt aquæ usq̃ in diem hunc, iuxta uerbum Eliæ quod loquutus est. Ascendit deinde in Beth El, quumq̃ per uiam ascenderet, exierūt pueruli ex urbe, illudentes ei, dicentesq̃ ad eum, Ascende calue, ascende calue. Et respiciens post se, uidit eos, & execratus est eos in nomine DOMINI. Egressæ ergo ex sylua duæ ursæ, discerpsērunt ex eis quadragintaduos pueros. Abijt inde in montem Carmelum, & inde reuersus est in Samariam.

CAP. III.

Ioram filius Ahab rex factus est super Israel in Samaria, anno decimo octauo Iosaphat regis Iuda, regnauitq̃ duodecim annis. Fecit autem malum in oculis DOMINI, attamen non sicut pater eius, & sicut mater eius, nā abstulit statuas Baal,

D

A De ascensu Eliæ, in cuius locum Elisæus successit.

B Eb. A capite tuo, potest simpliciter Ebraismus esse, id est, à te: uel ad caput esse est magistrum esse, ut ad pedes esse, discipulū.

A De bellis Ioram & Iosaphat cōtra Moabitas.

Ioram impius.

quas fecerat pater eius. Veruntamen hæsit in peccatis Ieroboam filij Nebat, qui effecit ut scelerate ageret Israel, nec recessit ab eis. Porro Mesa rex Moabitarum armamentarius erat, pendebatque [uectigal] regi Israelitico, nempe centum millia agnorum, & centum millia arietum cum lana. Mortuo autem Ahab, rex Moabitarum defecit à rege Israelis. Egressus ergo rex Ioram quodam die de Samaria, recensuit uniuersum Israel, & abiens misit ad Iosaphat regem Iuda hisce mandatis, Rex Moabitarum perfide defecit à me, proficiscerisne mecum contra Moabitas in prælium? Respondit, Ascendam, ut enim ego sum, sic tu es: & sicut populus meus, sic & populus tuus: sicut equi mei, sic equi tui. Et ait, Qua uia ascēdemus? At ille respondit, Via deserti Edom. Profectus est itaque rex Israel, & rex Iuda, atque rex Edom: quūque circumissent in itinere septem diebus, non habuerunt aquam exercitui & iumentis quæ eos sequebātur. Dixitque rex Israel, Acha, nimirum DOMINVS uocauit tres istos reges, ut tradat eos in manus Moabitarum. Dixit uero Iosaphat, An nō est hic propheta DOMINI, ut sciscitemur DOMINVM per eum? Respondit quidam ex seruis regis Israelis, & ait, Est hic Elisæus filius Saphat, qui aquas fudit super manus Eliæ. Dixitque Iosaphat, Apud hunc est uerbum DOMINI. Descenderunt ergo ad eum rex Israel, Iosaphat, atque rex Edom. Tum ait Elisæus ad regē Israelis, Quid mihi tecū: uade ad prophetas patris tui, & ad prophetas matris tuæ. Aitque ad eum rex Israel, Ne sic, quādoquidem inuitauit DOMINVS tres istos reges, ut tradat eos in manus Moabitarum. Elisæus ait, Viuit DOMINVS exercituum, in cuius conspectu sto, nisi faciem Iosaphat regis Iuda reuererem, non dignarer ut te uel aspicerem, nunc uero psalten mihi adhibete. Quumque caneret psaltes, facta est super eum manus DOMINI. Et ait, Sic dicit DOMINVS, Facite iuxta hunc alueum multos delices, quoniam sic dicit DOMINVS, Non uidebitis uentum, neque pluuiam uidebitis, nihil tamen minus alueus iste aquis inūdabit, ut & uos bibatis, & pecora uestra, atque iumenta uestra, idque leue erit in oculis DOMINI: dabit insuper Moabitas in manū uestram, ferietisque omnem ciuitatem munitam, & omnem urbem electam, atque uniuersas arbores electas deiicietis, omnes fontes aquarum obturabitis, & omnem agrum fertilem lapidibus inutilem reddetis. Factum autem est mane iuxta id tempus, quo solebat sacrificari sacrificium cibarium, ut aquæ uenirēt per uiam Edom, terraque ipsa inundaret aquis. Cuncti autem Moabitæ audientes quod ascēdissent reges ut pugnarent contra eos, conuocarunt omnes qui expediti erant, & supra, steteruntque ad fines: & mane quum sol oriretur super aquas, uiderunt Moabitæ e regione aquas rubras ueluti sanguinem. Et dixerunt, Sanguis est, uastando uastati sunt reges, mutuo sese confecerunt, ad prædam igitur o Moab. Quumque peruenissent ad castra Israelis, insurrexerunt Israelitæ, & percusserunt Moabitas, ut fugerent coram eis: at isti insequuti eos percusserunt Moabitas, & subuerterunt urbes, & in singulos agros fertiles singuli proiecerunt lapides suos, & impleuerunt eos, omnes fontes aquarum obstruxerunt, & omnem arborem bonam deiecerunt, duntaxat in Kirhæresch reliquos fecerunt lapides eius, funditores uero circumierunt [eam,] & percusserunt eam. Videns autem rex Moabitarum quod bellum grauius esset quæ quod ipse sustinere posset, tulit secum septingentos, qui gladio uti poterant, ut irrumperent aduersus regem Edom, sed non potuerunt. Arripiens igitur primogenitum suum, qui regnaturus erat pro eo, sacrificauit eum holocaustum super murum, factaque est magna indignatio contra Israel. Soluerunt ergo ab eo, & reuersi sunt in terram suam.

CAP. III.

AVLIER quædam de uxoribus filiorum prophetarum clamauit ad Elisæum, dicens, Seruus tuus uir meus mortuus est, tu uero nosti quod seruus tuus metuens fuit dei. Iam uero uenit creditor ut tollat duos filios meos sibi in seruos. Ad quam dixit Elisæus, Quid faciam tibi, indica mihi quid habes domi? Quæ dixit, Ancilla tua

^a Quasi dicat, offero mea omnia, quibus sit uis pro arbitrio uti potes.

^b Periphrasis est mini stri, hoc est, qui minister fuit Eliæ: quoniam uero nō dicitur sine emphasi & significatione ad præsens negotium, reliqui, ne mutarem quidpiam.

^c Eb. Nisi susceperem aut ferrem faciem Iosaphat: hoc est, nisi facerem hoc in gratiam eius.

^d Ebr. Foucas foucas.

^e Ebr. Quod bellum fortius esset ipso.

^f Ebr. Educentes gladium.

De miraculis aliquot Elisæi.

Elisæus in castris.

Elisæus aquas impetrat.

Moabitæ siniscuntur.

Filius regis sacrificatur.

Olei doni per prophetam.

tua nihil habet domi quæ lecythum olei. Cui ait, Vade & posce tibi uasa foris ab omnibus uicinis tuis, uacua uasa, ea quæ non pauca: quumque fueris ingressa, claude post te, postque filios tuos ianuam, & funde in omnia uasa ista: quodque fuerit repletum, se-
pone. Abijt itaque mulier ab eo, & clausit ianuam post se & post filios suos, qui adhi-
bebant ei [uasa,] ipsa quoque infundebat. Quumque iam uasa impleta essent, dixit ad filium
suum, Adhibe mihi adhuc [aliud] uas. Is autem ait ad eam, Nullum est amplius uas:
constititque oleum. Venit hæc, & nuntiavit uiro dei. Qui ait, Vade & uende oleum, **B**

Hospitalitas.

& redde creditori, tu & filij tui cum eo quod superest uitam sustinete. Contigit
quodam tempore, ut Elisæus transiret Sunem, illic erat mulier quædam insignis,
quæ retinuit eum ut ederet cibum, unde factum est, ut quoties transiret, diuerteret
illò, ut ederet cibum. Tum ait illa ad maritum suum, En quæso, noui quod is qui
subinde apud nos præterit, uir dei sanctus est, faciamus quæso coenaculum paruo
pariete, & ponamus ei in eo lectum, mensam, solium atque candelabrum, ut quum ad
nos uenerit, illuc diuertat. Factum ergo est quodam die, ut ueniret illuc, & diuerte-
ret in coenaculum, dormiretque in eo. Tum dixit [Elisæus] ad puerum suum, Voca
Sunamitidem illam: quumque eam uocasset, stetit ipsa coram eo. Rursumque ait ille ad
eum, Dic ad eam, Inseruisti nobis omni studio isto ac diligetia, quid facimus tibi?
est ne tibi negotium aliquod apud regem, aut imperatorem? Quæ respondit, Ego **C**
habito in medio populi mei. Dixit ille, Quid ergo ei faciendum? Respondit Gehe-
si, Profecto non habet filium, & maritus eius senex est. Dixit [Elisæus,] Voca eam.
Et is uocauit eam, & [mulier] stetit ad ostium. Dixitque ille, Ad tempus hoc constitu-
tum iuxta tempus animantis, tu amplexaberis filium. At illa dixit, Ne illudas famu-
læ tuæ mi domine uir dei. Concepit ergo mulier, & peperit filium ad tempus hoc
præstitutum iuxta tempus animantis quod definierat ei Elisæus. Cumque puer ado-
leuisset, factum est quodam die ut egrederetur ad patrem suum, & ad messores, di-
ceretque ad patrem suum, Caput meum, caput meum [doleo.] Et ille ait ad puerum
quendam, Fer eum ad matrem suam. Qui cum tulisset eum, adduxissetque eum ad ma-
trem suam, sedit super genua eius usque ad meridiem, & mortuus est. Illa uero ascen-
dens, posuit eum super lectum uiri dei, & obseratis [foribus] circa eum, exijt. Et uo-
cato marito suo, ait, Mitte quæso mecum aliquem ex pueris, & asinam, nam pro-
pere proficiscar ad uirum dei, & reuertar. Qui ait, Cur proficisceris ad eum hodie,
quum nec sit noua luna, nec sabbatum? Respondit illa, Vale. Strato asino dixit ad
puerum, Duc & proficiscere, ne moram nectas mihi, quo minus uehar, nisi quum di-
xero tibi. Profecta itaque uenit ad uirum dei in montem Carmelum. Quumque uir
dei eam uidisset procul, dixit ad Gehesi puerum suum, En Sunamitis ista, curre quæ-
so ei obuiam, & dic ad eam, Valésne tu: ualéne maritus tuus: ualéne puer? Quæ
respondit, Valent recte. Venit autem ad uirum dei in montem, & apprehendit
pedes eius. Accessitque Gehasi, ut eam depelleret. Et dixit uir dei, Sine eam, quado-
quidem mœsto est animo, quod **DOMINVS** me celauit, neque reuelauit mihi. At il-
la dixit, Postulauine ego filium à domino meo: an non dicebam, Ne fallas me? Et
dixit [Elisæus] ad Gehasi, Accinge lumbos tuos, & tolle baculum meum in manum
tuam, & uade. Quod si quispiam obuius tibi factus fuerit, ne eum salute impartias:
si quispiam te salutauerit, ne respondeas ei, & pone baculum meum super faciem
pueri. Tum dixit mater pueri, Viuit **DOMINVS**, & uiuit anima tua, si dimisero te.
Surgens ergo sequutus est eam. Porro Gehasi præcesserat eos, & posuerat baculum
super faciem pueri, sed nec uox erat, nec sensus: reuersus est ergo ei obuiam, indica-
uitque ei, dicens, Puer non euigilauit. Quumque Elisæus uenisset in domum, ecce puer
dormientis in morem iacebat positus super lectum eius. Ingressus ergo clausit
ostium post utrumque, & precatus est **DOMINVM**, & ascendens iacuit super puerum, po-
nens os suum super os eius, & oculos suos super oculos eius, manusque suas super ma-
D 4

Filius generans
dus promissi-
tur.

Filius moritur.

^a Vel, Absiste ab ea.

^b Ebr. Si inueneris ui-
rum.

^c Ebr. Factus cubare
super lectum eius.

Elisæi oratione
puer resuscita-
tur à mortuis.

^a Alij, oscitauit.
Puer repetitur, quod
Latinis infrequens
est.

nus eius. Quumq[ue] sic prostratus incumberet ei, calefacta est caro pueri. Et rediens deambulabat in domo, iam huc, iam illuc, deinde ascendit, & rursus incubuit ei. Tum puer ^bsternutauit septies, aperuitq[ue] oculos suos. [Elisæus] autem uocato Gehasi ait, Voca Sunamitidem hanc. Vocauit igitur eam. Quæ quum ingressa esset ad eum, dixit ille ad eam, Tolle filium tuum. Ingressa itaq[ue] procidit ad pedes eius incuruata terram uersus: tollensq[ue] filium suum, egressa est. Elisæus autem reuersus ^cest in Gilgal, fuitq[ue] fames in terra, & filij prophetarū uersabantur apud eum. Tum dixit ad puerum suum, Apponito ollam magnam, & coque pultem filijs prophetarum. Egressus ergo unus in agrum ut colligeret herbas uirides, inueniensq[ue] frusticem agrestem, collegit ab ea coloquintidas agrestes, impleuitq[ue] uestem suam, & rediens incidit in ollam pultem, neq[ue] enim compertum habebat, & effudit uiris ut comederent: quumq[ue] de coctione illa ederent, clamabant dicentes, Mors est in olla, ^do uir dei: nec potuerūt comedere. At ille ait, Adferite farinam, quam insperfit in ollā, & ait, Effunde populo ut comedant: tum nihil mali amplius fuit in olla. Porro uir quidam ueniebat de Baal Salisa, ferēs panes primitiarum, nempe uiginti panes ordeaceos, & frumentum recens in folliculis suis, dixitq[ue], Da populo ut comedat. Et respondit minister eius, Quid uero dabo istud centum uiris? Rursum ait ille, Da populo ut comedat, nam sic ait DOMINVS, Comedent, & supererit. Posuit itaq[ue] ante eos, & illi comedētes, reliquū fecerūt iuxta uerbū DOMINI. CA. V.

Mors in olla.

Panis multipl
catur.

^e Quidam legunt, in
ueste sua.

Naaman Syrus à lepra
mundatur, Gehasi
seruus Elisæi lepra punitur.

^f Ebr. Que fuit corā
uxore, uel in conspectu
uxoris Naaman.
^g Ebr. Colligeret. Colligere
autem pulchra metalepsi
dicitur pro restituere aut sanare:
nam qui à lepra curantur,
iterum restituitur societati
reliquorum hominum.

^h Ebr. Ire, supple oportet,
uel eundem est.

ⁱ Ebr. Benedictionem.

NAAMAN imperator exercitus regis Syriæ fuit uir clarus ac spectatissimus in conspectu domini sui, nam DOMINVS dederat salutem Syriæ per eum, fuitq[ue] uir strenuus, sed leprofus. Egressi autē erant Syri grassatores, & captiuam duxerant de terra Israel paruam quandam puellam, quæ ministrabat uxori ipsius Naaman, hæc dicebat a dominam suam, Utinam herus meus esset apud prophetam qui est in Samaria, tum enim ^bsanaret eum à lepra sua. Et ingressus exposuit [hæc] domino suo, dicens, Sic & sic loquuta est puella quæ est ex terra Israel. Tū dixit rex Syriæ, Vade & ingredere, mittamq[ue] literas ad regem Israelis. Is autem profectus accepit in manum suam decem argenti talenta, & auri sex millia, decem insuper uestes mutatorias, tulitq[ue] literas ad regem Israelis in hanc sententiā, Quum peruenerint literę istæ ad te, eni ego misi ad te Naaman seruum meum, ut cures eum à lepra sua. Contigit autem ut rex Israel perlecta [epistola], sciderit uestimenta sua, dixeritq[ue], Egone deus sum, ut interficiam, & rursus uitæ restituam? Is mittit ad me, ut curem hominem à lepra sua: enim uero aduertite quæso & uidete, quā ansam capiet contra me. Quū uero Elisæus uir dei audiisset q[uo]d rex Israel conscidisset uestem suam, ^cmisit ad regē huiusmodi uerbis, Quare conscidisti uestes tuas? ueniat igitur ad me, experietur certe prophetā esse in Israele. Venit itaq[ue] Naaman cum equitatu suo, & curru suo, & constitit ad fores domus Elisæi: misitq[ue] Elisæus nuncium ad eum hisce mādatis, ^dVale, & laua septies in Iordane, & restituetur tibi caro tua, adeoq[ue] munda erit. Naaman indignatione commotus, abiit & dixit, En, cogitaram apud me, Omnino exhibet, & stans inuocabit nomen DOMINI dei sui, motabitq[ue] manū suam ad locum, & curabit lepram: an non præstāt Abana & Parpar fluuij Damascus omnibus aquis Israelis? an non si lauero in eis, mundus ero? Versus itaq[ue], abiit indignabundus. Accedentes autem serui eius, loquuti sunt ad eum, & dixerūt, Mi pater, si propheta magnā rem tibi mandasset, an non faceres? quanto magis quum dixit ad te, Laua, & mundus eris? Descendit igitur, & tinxit [se] septies in Iordane ^eiuxta uerbū uiri dei, mutataq[ue] est caro eius sicut caro pueri parui, & mundatus est. Rediens igitur ad uirum dei ipse & omnis comitatus eius, stetit ante eum, & dixit, ^fEn obsecro, noui q[uo]d non sit deus in uniuersa terra, nisi in Israele, cape quæso ^gmunus à seruo tuo. Ille autē dixit, Viuit DOMINVS, ante quem sto, si accepero. Cūq[ue] is flagitasset, reuinit ille. Tum dixit Naaman, An non dari poterit seruo tuo de humo ^h

Lucæ 4. c

Confessio dei.

mo illa onus, quantum par mulorum [fertur] siquidem seruus tuus post hac non sacrificabit holocaustum aut sacrificium dijs alijs, sed soli DOMINO: hac in re propitius sit DOMINVS seruo tuo, quum ingressus fuerit dominus meus phanum Rimmon, ibique adoraturus, innixus fuerit super manum meam, si & ego procidero in phano Rimmon: si inquam & me procidere contigerit in phano Rimmon, hac in re propitius sit DOMINVS seruo tuo. Ad quem ille ait, Vade in pace. Quumque profectus esset ab eo iugerum arui, dixit Gehasi famulus Elisæi uiri dei [intra se], En dominus meus pepercit [rebus] huius Syri Naaman, quo minus acciperet de manu eius quæ attulerat, uiuit DOMINVS, si non cucurrero post ipsum, & accipero aliquid ab eo. Sequutus est ergo Gehasi ipsum Naaman, quæ Naaman uidens post se currentem, ilico desiliit de quadriga, occurrēs ei & dicens, Rectene [omnia?] Respondit ille, Recte: en dominus meus misit me, dicens, En uenerunt modo ad me duo adolescentes de monte Ephraim, qui sunt ex filijs prophetarum, da quæso eis talentum argenti, & duas uestes mutatorias. Et ait Naaman, Bono sis animo, cape duo talenta: coëgitque eum, ut ligaret duo talenta argenti in duos sacculos, simulque duas uestes mutatorias, & imposuit [illa] duobus pueris suis, ut portarent ante ipsum. Veniens autem in locum quendam secretum, acceptis his de manu ipsorum, reposuit in domo, & uiros amandauit ut abirent. Porro ipse ingressus stetit coram domino suo: dixitque ad eum Elisæus, Gehasi unde? Qui ait, Nusquam abiit seruus tuus. Ille uero dixit ad eum, An non cor meum iuit, quum reuersus est homo de curru suo tibi obuiam? Num tempus est corradendi uestes, oliueta, uineas, oues & boues, seruos & ancillas? Adhærebit igitur lepra ipsius Naaman tibi & semini tuo semper. Et egressus est à conspectu eius leprosus sicut nix.

CAP. VI.

Dixerunt autem filij prophetarum ad Elisæum, Ecce locus in quo tecum habitamus angustior est quam ut nos capiat, liceat ergo nobis quæso, ut eamus ad Iordanem, & tollamus inde singuli trabem unam, faciamusque nobis locum in quo habitemus. Et respondit, Ite. Dixit autem unus, Adijce animum quæso ut eas cum seruis tuis. Et respondit, Ego ibo. Et profectus est cum eis: qui uenientes ad Iordanem, secuerunt ligna. Contigit autem quum unus [ex ijs] arborem deiceret, ut securis caderet in aquam, clamaretque & diceret, Heu mi domine, hæc [securis] mutuo accepta est. Vir dei ait, Quò cecidit? Is ostendit ei locum. Qui præcidens lignum, proiecit illuc, & natauit securis. Dixit ergo, Tolle. Qui extensa manu sua, extraxit eam. Rex Syriæ gessit bellum contra Iſraelem, & inito consilio cum seruis suis, dixit, Alicubi ad certum locum castra mea erunt. Misit ergo uir dei ad regem Iſraelis, & dixit, Caue transeas hunc locum, nam Syri illic demissi [latitant.] Tum misit rex Iſraelis ad eum locum de quo dixerat uir dei, & dispositis custodijs, obseruari eum iussit, idque sæpius. Turbatum igitur est cor regis Syriæ huius rei gratia, uocatisque seruis suis, dixit ad eos, An igitur mihi non indicaretis, quis ex nobis regis Iſraelis [esset?] Tum dixit unus ex seruis eius, Nequaquam domine mi rex, sed Elisæus propheta qui est in Iſraele, is indicat regi Iſraelitico uerba quæ tu loqueris in penetrali cubiculi tui. Qui ait, Ite & uidete ubi nam sit, ut mittam & tollam eum. Indicatum est ergo ei his uerbis, En est in Dothan. Misit igitur illuc equos & currus, & exercitum grauem, qui nocte uenientes circumfederunt ciuitatem. Consurgens autem mane minister uiri dei ut egrederetur, en exercitus circumfedeat ciuitatem cum equis & curribus. Tum dixit puer eius ad eum, Heu domine mi, quid faciemus? Qui respondit, Ne metuas, nam eorum qui nobiscum, plures sunt quam eorum qui cum illis. Oravitque Elisæus & ait, Aperi quæso DOMINE oculos eius ut uideat. Et aperuit DOMINVS oculos pueri, uiditque, & ecce mons plenus erat equis & curribus igneis circum Elisæum. Cumque illi descenderent ad eum, orauit Elisæus ad DOMINVM, & dixit, Feri quæso gentē istam cæcutientia: & feri eos cæcutientia iuxta

^aDixit pro cogitatione.

^bEb. Lapsus est senecæ.

^aDe miraculis aliquot quæ dominus per Elisæum Iſraelitis præstuit.
^bEb. Angustus est a nobis.

^bEb. Ferrum.

^bEb. Nō semel neque bis.

Auaritia Giezi.

Giezi leprosus.

Ferrum natauit.

Beneficium prophetae.

Oculorum apertio.

uerbum Elifæi. Dixit ergo ad eos Elifæus, Hæc nō est uia, neq; hæc urbs est, sequi
mini me, ducamq; uos ad uirum quem quæritis: duxit autem eos in Samariam. Fa
ctumq; est quum uenissent in Samariā, ut diceret Elifæus, DOMINE aperi oculos
istorum ut uideant: aperuitq; DOMINVS oculos eorum, uideruntq;, & ecce erāt in
E medio Samariæ. Dixit autem rex Israel ad Elifæum quum eos uidisset, An nō tru
cidando trucidabo pater mi? Respondit, Ne tricides, quos uero tu gladio tuo &
arcu tuo ceperis, hos truida, quin appone eis panem & aquam, ut comedant & bi
bant, abeantq; ad dominum suum. Apparauit itaq; eis splendidum apparatus: Hostes conul
uio excipiunt.
quumq; comedissent & bibissent, dimisit eos. Illi uero abierunt ad dominū suum,
nec ultra uenerunt grassatores Syri in terram Israeliticā. Post hæc contigit, ut Ben
hadad rex Syriæ congregato uniuerso exercitu suo, ascenderet, oppugnaretq; Sa
mariam. Fuit uero fames magna in Samaria, & ecce illi obsederunt eam donec ca
put asini ueniret octoginta^a argenteis, & quarta pars Cabi farraginis columbinæ
quinq; argenteis. Quumq; rex Israel transfret ad murū, clamauit mulier quedam
ad eum, & dixit, Fer opem domine mi rex. Qui ait, Quandoquidem DOMINVS ti
bi non fert opem, unde ego tibi ferrē opem? de horreōne, an de torculari? Dixitq;
D ad eam rex, Quid tibi [uis?]. Respondit, Ista mulier dixit ad me, Da filium tuum ut
comedamus eum hodie, filium autē meum cras comedemus: coximus igitur filium
meum, & comedimus eum, postero die dixi ad eam, Da filiū tuum ut comedamus
eum, illa uero abscondit filiū suum. Quum ergo rex audisset uerba mulieris illius,
scidit uestimenta sua, transibatq; per murum, uidente hoc populo: porrō penitus
G super carnem suam saccū habebat, dixitq;, Sic faciat mihi deus, sicq; addat, si caput
Elifæi filij Saphat steterit hodie super eo. Porrō Elifæus sedebat domi suæ, sede
bantq; cum eo seniores. Et præmisit [rex] quendā ante se: qui nuncius antequam
ueniret ad eum, dixit [Elifæus] ad seniores, An non uidistis q; latro iste miserit,
ut tollat caput meum? Obseruate, quum uenerit nuncius claudite ostium, & pre
mite eum ostio: an nō strepitus pedum heri fui sequitur eum? Adhuc eo cum illis
loquente, ecce nuncius descendit ad eum, & dixit, En hæc afflictio à DOMINO est,
quid ultra expectarem DOMINVM?

CAP. VII.

Dixit autem Elifæus, Audite uerbum DOMINI, sic dicit DOMINVS, Cras iuxta
hoc tempus satum similaginis siculo [emetur,] & duo fata hordei uno siculo in
porta Samariæ. Respondit triarius quidam, à quo pendebat rex, uiro dei, & di
xit, Ecce si DOMINVS faceret fenestras in cœlo, num fieret res ista? [Elifæus] dixit,
En tu uidebis [id] oculis tuis, sed ex eo non comedes. Fuerunt autem quatuor ui
ri leprosi ad ostium portæ, qui dixerunt inter se, Quid hic sedemus donec moria
mur? Si statuerimus urbem hanc ingredi, quandoquidē fames est in urbe, morie
mur in ea: si uero hic manebimus, itidem moriemur: agite igitur^b deficiamus ad co
pias Syrorum, si nos uita donabunt, uiuemus: sin interficient, moriemur. Surrexe
runt ergo in crepusculo, ut irent in castra Syrorum, & uenientes ad prima castra
Syrorum, ne uir quidē illic erat, (effecerat enim DOMINVS, ut in castris Syrorum
audiretur strepitus curruum, sonitus equorum, & strepitus ingentis exercitus, ut
diceret quisq; ad alium, En rex Israel conduxit aduersum nos reges Hithæorum,
& reges Aegyptiorum, ut ueniant contra nos: & surgentes fugerunt in crepuscu
lo, relinquentes tentoria sua, equos suos, asinos suos, & castra ipsa ut erant, fuge
runtq; quò uoluntas tulit.) Quū igitur leprosi ad prima castra uenissent, ingressi
tentorium unum, comederunt & biberunt, tuleruntq; illinc argentum, aurum, &
uestes, & abeuntē absconderunt: & reuersi ingressi sunt aliud tentorium, et illinc
quoq; tulerunt, & abeuntē absconderunt. Dixerunt autem quisq; ad proximum
suum, Non recte facimus, hodie dies est fausti nunci, & nos dissimulamus, si expe
ctauerimus ad aurore usq;, deprehēdet nos iniquitas: agite igitur, ingrediamur,
&

Fames in Sama
ria.Dux incredu
lus.Samaria libera
tur.

^aQuidam siclum sub
intelligunt.
^bCabus mensuræ spe
cies est.

^aEbr. Filius latronis
iste uel istius, sed uide
tur loquutio esse, ut
filij Achiuorum pro
Achiuis.

^bAlij legunt, quid ul
tra expectabo à do
mino? Sed uidetur
diffidentis esse uox.

Miraculum grande de
scribitur qua ratione fa
mes subito cessauit.

^aEb. Super cuius ma
nu rex innitebatur
aut fulciebatur, sorte
molliciem regis indi
cat.

^bEbr. Vir ad proxi
mum suum.

^cEb. Si dixerimus, in
grediamur urbem.

^dEbr. Cadamus.

^eEbr. Ad extrema
tem castrorum, extre
mum autē de ultimo
et primo dici potest.
Nec enim uerisimile
est, leprosos omnia
castra usq; ad extre
ma penetrasse.

^fEb. Ad animā suam:
quod uarie intelligi
potest, Vel, ubi animā
suā seruare possent:
Vel, quo ferebat ani
mus.

^gIniquitas pro poe
na quæ iniquitati de
betur.

Leprosi Euan-
gelistae.

& annunciemus domui regis. Venientes igitur clamauerunt ad custodes portae ciuitatis, indicaueruntque illis dicentes, Venimus in castra Syrorum, & ecce ne uir quidem ullus illic erat, nec uox hominis, sed equi ligati, & asini ligati, caeterum castra ipsa ut erant. Custodes itaque portarum clamauerunt, & indicauerunt hoc intus domui regis. Rex ergo noctu surgens ait seruis suis, Indicabo uobis quid fecerint nobis Syri, sciunt quod fame laboramus, egressi ergo sunt e castris, ut alicubi in agro sese abscondant, hoc consilio, ut nos (si urbem egressi fuerimus,) uiuos capiant, urbemque ipsi occupent. Tum respondens unus ex seruis eius, dixit, Accipiantur quinque equi qui reliqui sunt in urbe, (hi enim tantum efficient quantum uniuersa multitudo Israelitica, si seruentur: rursus perinde erunt ut tota multitudo Israelitica, si pereunt,) quos mittemus, & explorabimus. Acceperunt ergo equos ad duos currus, quos misit rex ut sequerentur castra Syrorum, haec mandans, Ite & explore. Abeuntes

^bEbr. Dicentes, qui egressi fuerint de ciuitate adprehendemus eos uiuos, & ciuitatem ingrediemur.
ⁱVerba Ebraea aliter habet, sed periphrasti clariore sensum reddidi.

Incredulus conculcatur.

constituit triarium illum principem, cuius humeris innitebatur ad portam, conculcavitque eum populus in porta, & moriebatur, iuxta uerbum quod loquutus fuerat uir dei cum rex descenderet ad eum. Factum inquam est quemadmodum loquutus erat uir dei ad regem in hunc modum, Duo sata hordei siclo [uendentur,] & similaginis satum siclo cras iuxta id tempus in porta Samariae: ad quod responderat princeps ille uiro dei, & dixerat, Si DOMINVS faceret fenestras in caelis, num res illa fieret? Dixeratque ille, En tu uidebis oculis tuis, sed inde non comedes. Factum est ergo ei sic, conculcavitque eum populus in porta, & mortuus est. CAP. VIII.

Supra 4. f.

LOquutus est autem Elisaeus ad mulierem illam, cuius filium uitae restituerat, hinc uerbis, Surge & uade, tu & domus tua, & peregre commorare ubicunque commorari potes, quoniam uocauit DOMINVS famem quae hisce septem annis ueniet super terram. Surrexit itaque mulier illa, & fecit iuxta uerbum uiri dei, abiitque tam ipsa quam domus eius, & peregre commorata est in terra Palestina septem annis. Quumque exacti essent septem anni, reuersa est mulier e terra Palestina, egressa que ut postularet apud regem domum suam & agrum suum. Rex autem loquutus est cum Gehasi ministro uiri dei in haec uerba, Narra quae so mihi egregie gesta quaecunque fecit Elisaeus. Narrabat ergo ille regi, quomodo uitae restituisset mortuum, interim autem mulier cuius filium uitae restituerat, postulauit apud regem domum suam & agrum suum: dixitque Gehasi, Domine mi rex, haec est mulier, atque hic est filius eius quem uitae restituit Elisaeus. Quumque rex interrogasset mulierem, recedebat illa ei: deditque ei rex cubicularium quendam, dicens, Restitue ei omnia quae sua sunt, atque cunctos prouentus agri, a die quo dereliquit terram, usque in praesens [tempus.] Porro Elisaeus profectus est in Damascum, aegrotante Benhadad rege Syriae, quod cunctis nuntiatus est regi his uerbis, Vir dei uenit huc. Tum dixit rex ad Hasaelem, Tolle in manu tua munus, & uade obuiam uiro dei, ut consulas DOMINVM per eum hisce uerbis, Conualiturusne sum ab hoc morbo meo? Profectus est Hasael ei obuiam, accepto munere in manu suam, omni que bono Damasci, onere scilicet, quod quadraginta [ferrent] cameli, & ueniens stetit ante eum, dixitque, Filius tuus Benhadad rex Syriae misit me ad te hisce mandatis, Conualiturusne sum ab hac infirmitate mea? Elisaeus dixit ad eum, Vade & dice ei, Certissime conualesces: ostendit tamen mihi DOMINVS quod certissime moriturus sit. Porro uir dei firmata facie sua stetit donec pudesceret, nam fleuit. Tum dixit Hasael, Quare flet dominus meus? Qui respondit, Quoniam noui quae tu factururus sis mala filiis Israel, nam munitiones eorum igne combures, & iuuenes eorum gladio trucidabis, infantes eorum allides,

^A Incidit alia famis quae durauit septem annis. De Benhadad & Hasael, & de regno Ioram.

^bEbr. Ei.

Quod Elisaeus a domino praeceptum erat 1. Reg. 19. per Elisaeum hic perficitur.

^bEbr. Mittes in ignem.

& pręgnātes eorum diffecabis. Dixit ergo Hafaēl, Quid nam? canisne est seruus tuus, ut designet scelus istud tam grande? Respondit Elifaeus, DOMINVS ostendit mihi te futurum regem super Syriam. Abijt itaq; ille ab Elifaeo, & uenit ad DOMINVM suum. Ad quem ille dixit, Quid dixit Elifaeus? Respōdit, Dixit mihi q; certissime sis cōualiturus. Postero die accepit [Hafaēl] stragulum, & immersum aquae expandit super faciem eius ut moreretur: regnavitq; Hafaēl pro eo. Anno quinto Ioram filij Ahab regis Israelis, & Iosaphat regis Iuda, regnum accepit Ioram filius Iosaphat regis Iuda: trigintaduos annos natus erat quū inauguraretur regno, regnavitq; octo annis Hierosolymis. Ambulauit in uia regum Israel, sicut fecerūt hi qui fuerūt de domo Ahab. Nam filia Ahab erat uxor eius, fecitq; malum in oculis DOMINI: sed DOMINVS noluit excindere Iudam propter Dauidē seruū suū, sicut ^{2. Reg. 7. b} promiserat ei, q; daturus esset ei lucernam de filijs suis cūctis diebus. Eodem tempore defecit Edom, quum esset sub manu Iuda, nam constituerunt super se regem. Transiuit ergo Ioram Zair, ipse & omnes currus eius secum, consurgensq; noctu percussit Edomaeos qui eum circūfederant, unā cum principibus curruum, & fugit populus in tentoria sua. Sic defecit Edom quo minus esset sub potestate Iuda usq; in hunc diem. Tunc etiam defecit Libna eodem uidelicet tempore. Reliquum gestorum Ioram, & omnia quae fecit, an non haec scripta sunt in libro annalium regū Iuda? Dormiuit itaq; Ioram cum patribus suis, & sepultus est iuxta patres suos in ciuitate Dauidis, regnumq; obtinuit pro eo Ahasias filius eius. Anno duodecimo Iorā filij Ahab regis Israel regno inauguratus est Ahasias filius Ioram regis Iuda: natus erat uigintiduos annos Ahasias quum regnare cōpisset, regnavitq; anno uno Hierosolymis. Nomen matris eius erat Athalia, quae fuit filia Amri regis Israelis. Ambulauit autem in uia domus Ahab, fecitq; malum in oculis DOMINI sicut domus Ahab, erat enim affinitate iunctus domui Ahab. Profectus est quoq; Ioram filius Ahab in bellum contra Hafaēlem regem Syriae in Ramoth Gilead, percusseruntq; Syri ipsū Ioram. Reuersusq; est Ioram rex ut mederetur in Iesreel uulneribus quae inflixerāt Syri ante Ramoth (Gilead,) quum bellū gesserat contra Hafaēlem regem Syriae, descenditq; Ahasias filius Ioram rex Iuda, ut inuideret Ioram filium Ahab in Iesreel, nam illi cōgrotabat.

CAP. IX.

Iehu inauguratus regno stirpem Achab funditus excindit.

ELifaeus propheta uocato quodam ex filijs prophetarum, ait illi, Accinge ^{3. Reg. 19. c} tūm bos tuos, & accipe uasculū illud olearium in manū tuam, & uade in Ramoth Gilead, & quū illuc ueneris, dispice illic ubi sit Iehu filius Iosaphat filij Nimsi. Ceterum ingressus, iube ut surgat ē medio fratrum suorū, & introduce eum in abscurissimum aliquem locum, deinde accipe uasculum olei, et effunde super caput eius, & dic, Sic ait DOMINVS, Vnxi te regem super Israelē, apertoq; ostio fuge, nec moram nectas. Abijt itaq; minister prophetae in Ramoth Gilead, & quum esset ingressus, ecce imperatores exercitus confedebant, & dixit, Habeo aliquid quod tecum loquar o imperator. Tum dixit Iehu, Ad quem ex omnibus nobis? Qui dixit, Ad te imperator. Et surgens ingressus est in ^{1. Reg. 19. c} cubiculum, fuditq; ille oleum super caput eius, & dixit ad eum, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Vnxi te regem super populum DOMINI, nempe super Israelē: tu trucidabis domum Ahab domini tui, ut ulciscar sanguines seruorum meorum prophetarū, & sanguines cūctorum seruorū DOMINI de manu ^{3. Reg. 21. f} Isabelis, interibit namq; uniuersa domus Ahab, excindam enim ipsi Ahab mingentem ad parietem, cōclusum & derelictum in Israelē, ponamq; domum Ahab sicut domū Ieroboam filij Nebat, & sicut domum ^{3. Reg. 16. a} Baasa filij Ahia. Porrò Isabelem comedent canes in agro Iesreel, nec erit qui sepe liet. Aperuit ostium & fugit. Iehu uero egressus est ad seruos domini sui, & dixit [quidam] ei, Rectēne res habent? quam ob causam ingressus est ad te uersanus ille? Qui ait eis, Nouistis hominem illū, & quae sit loquacitas eius. Dixērunt illi, ^{3. Reg. 16. a} Mentiris,

*Ebr. in domum, scilicet in interiora domus.

*Ebr. falsum, mendacium.

tiris, indica nobis. At ille ait, Sic & sic loquutus est ad me, dicēs, Sic ait D O M I N V S, ^c Ego unxi te regem super Israel. Mox acceperunt quisq; uestem suam, & posuerunt subter eum ad tumulum quo ascenderet, clauferuntq; cornu, & dixerunt, Iehu regnat. Coniurationem itaq; fecit Iehu filius Iosaphat filij Nimfi contra Ioram, quum Ioram obsideret Ramoth Gilead, ipse & uniuersus Israel coram Hazaale rege Syriae, reuersusq; esset rex Ioram ut mederetur in Isreel uulneribus quę inflixerāt ei Syri. Dixit ergo Iehu, Si uobis cordi est, nemo exhibet nec euadet ex urbe, qui uadat & nunciet in Isreel. Ascendens itaq; Iehu currum, abiit in Isreel ubi Ioram decumbebat. Descenderat quoq; Ahasias rex Iuda illuc, ut inuiseret Ioram. Porro ^d speculator qui stabat in turri Isreel, uidit globū Iehu incedentem, & dixit, Ego uideo globum. Erat Ioram, Accipe equitem, & mitte eis obuiā, qui experiatur num recte habeant res. Profectus est itaq; eques obuiam ei, & dixit, Rex quærit, num pax sit. Et dixit Iehu, Quid tibi cum pace? reflecte post me. Speculator autem nunciavit dicens, Nuncius uenit usq; ad illos, nec reuertitur. Misit igitur aliū equitem, qui ueniens ad eos ait, Sic dicit rex, Est ne pax? Respondit Iehu, Quid tibi & paci? retrocede post me. Rursus nunciavit speculator, dicens, Et is ad eos uenit, nec reuertitur: incessus est ut incessus ipsius Iehu filij Nimfi, nam insane incedit. Dixit Iorā, ^e Iunge equos. Et iunxit equos currui suo, egressusq; Iorā rex Israel, & Ahasias rex Iuda, quisq; suo curru: exierūt inquam obuiam ipsi Iehu, deprehendentes eum in agro Naboth Isreelitæ. Et factum est, quum uidisset Ioram ipsum Iehu, dixit, Est ne pax Iehu? Qui respondit, Quæ pax, quum adhuc [super sint] Isabelis matris tuæ artes meretriciæ, & ueneficia eius tam multa? Tum Ioram manibus suis uersis, fugit, & simul ad Ahasiam dixit, Proditio est o Ahasia. Iehu autem præhenso arcu manu sua, ferijt Iorā inter scapulas, ut penetraret sagitta cor eius, concideretq; ipse incuruus in currum suum. Tum dixit [Iehu] ad Bidkar triariū suum, Tolle, & deijce eum in partem agri Naboth Isreelitæ: memini enim (quum ego & tu simul curru uecti sequeremur Ahab patrem eius,) D O M I N V M sustulisse onus hoc super eū, ^f (quum diceret D O M I N V S,) Nimirum sanguines Naboth, & sanguines filiorum eius, quos heri uidi, (ait D O M I N V S,) rependā tibi in prædio isto. Tolle igitur eum, & abiice eum in agrum iuxta uerbum D O M I N I. Porro Ahasias rex Iuda hoc uidens, fugit per uiam domus horti, quem insequutus Iehu, dixit, Ferite & hunc in quadriga, in cliuo Gur iuxta libeam, qui fugiens Megiddo, ibidem defunctus est. Serui autem eius uexerūt eum curru Hierosolyma, sepelieruntq; eum illic cum patribus suis in sepulchro suo in ciuitate Dauidis. Anno undecimo, anno scilicet Iorā filij Ahab, regnauerat Ahasias super Iudam. Quumq; proficisceretur Iehu ad Isreel, audiuit hoc Isabel, fucosq; pinxit faciem suam, & ornauit caput suū, prospiciens e fenestra: & ingrediente Iehu portam, dixit illa, Num prospere cessit hoc ^g Simri, q; trucidauit herum suum? Ille uero sublata facie sua uersus fenestram, dixit, Quis est apud me, quis? Hoc attenderunt duo uel tres eunuchi, quibus dixit, Præcipitate eam: & præcipitarūt eam, ut de sanguine eius spargeretur ad parietē, & ad equos, & cōculcauit eam. Ingressus uero comedit & bibit, dixitq; Inuisite execratam hanc, & sepelite eam, quia filia regis est. Abeuntes itaq; ut eam sepelirēt, nihil inuenerunt de ea, nisi caluariam, & pedes, atq; uolas ambarum manuum. Reuersi igitur nunciauerunt ei. Qui ait, Verbum D O M I N I hoc est, quod loquutus est per seruum suum Eliam Thisbiten, dicens, In agro Isreel comedent canes carnem Isabelis. Fuit itaq; cadauer Isabelis quasi stercus super faciem agri in prædio Isreel, ut nemo dicere posset, Hæc est Isabel.

CAPVT X.

H Abuit uero Ahab septuaginta filios in Samaria, scripsitq; Iehu literas, & misit in Samariam ad primores Isreel, ad seniores, & ad nutritios Ahab huiusmodi mandatis, Mox quum uenerit hæc epistola ad uos penes quos sunt filij do-

E

^c Alij legunt, ad fastigium graduum: alij, in similitudinem tribunalis: alij, iuxta horarium graduum, aut solare.

^d Ramoth Gilead quidam putat fuisse tum Syrorum. Alij cōtra putat regis Israel fuisse, & sic uidetur uerba sonare: Custodiebat rex Ioram urbem metu regis Syriae, ne is eam caperet.

^e Ebr. Et dicat, pax nescit.

^f Ebr. Liga.

^g Ebr. Impleuit manū suam arcu: quidā sic exponunt, tetedit arcum pro uirili.

De Simri quomodo trucidarit Baasa herum suum, est 1. Regū 16, atq; illud impune non abiit ei. Alludit ergo sortassis Isabel ad facinus illud, & minatur similem exitum Iehu. Alij uolunt quod per impotentiam muliebrem uocauit Iehu Simri paritidā scilicet heri sui: & tunc sic legēdum erit, Num prospere cedit hoc Simri q; trucidarit herū suū? ^h Ebr. Per manū seruū.

Qualiter trucidarit Iehu filios Ahab, & Ahasie fratres, deinde etiam sacerdotes Baal.

mini uestri, item currus atque equi sunt apud uos, habetis insuper urbem munitam & arma. Dispicite quis sit melior & æquior ex filiis domini uestri, hunc ponite in solium patris sui, & pugnate pro domo domini uestri. Timuerunt ergo illi admodum uehementer, & dixerunt, Ecce duo reges non potuerunt stare coram eo, quomodo nos staremus? Misit ergo præfectus prætorio, & qui ciuitati præerat, & nutritij ad Iehu huiusmodi mandatis, Serui tui sumus, quidquid mandaueris nobis, faciemus, neque regem eligemus, tu quod tibi uidetur, facito. Scripsit ergo secundo literas ad eos huiusmodi uerbis, Si mei estis, sique uoci meæ uultis obtemperare, tolle capita uiroꝝ qui sunt filij domini uestri, & uenite cras iuxta id tempus ad me in Iesreel. Erant autem filij regis septuaginta uiri, erantque apud magnates urbis qui eos educabant. Quumque epistola uenisset ad eos, tulerunt filios regis, & trucidarunt septuaginta uiros, posueruntque capita eorum in sportis, & miserunt ad eum in Iesreel. Veniens itaque nuncius, indicauit ei, dicens, Attulerunt capita filiorum regis. Qui ait, Ponite ea in duos aceruos in introitu portæ usque mane. Mane facto egressus est, & stans dixit ad uniuersum populum, Vos estis iusti, ecce ego conspiraui

contra dominum meum, occidi eum, quis uero illos omnes trucidauit? Hic discite, quod sermo DOMINI quem loquutus est super domum Ahab, non irritus sit, quandoquidem DOMINVS fecit quæ loquutus est per seruum suum Eliam. Percussit itaque Iehu omnes qui reliqui erant de domo Ahab in Iesreel, omnes magnates eius, omnes notos eius, & sacerdotes eius, ut nemo reliquus ei superesset. Surgens deinde, profectus est, & uenit in Samariam: erat ibi in itinere casa pastoralis, ubi deprehendit Iehu fratres Ahasiæ regis Iuda, aitque, Qui estis uos? Et dixerunt, Fratres sumus Ahasiæ, descendimusque ut salutemus filios regis, & filios reginæ. Qui ait, Præhendite eos uiuos. Quos quum cepissent uiuos, trucidarunt eos iuxta puteum casæ pastoralis, nempe quadraginta uiros, nec fecit quenquam ex eis reliquum. Discedens inde, inuenit Ionadab filium Rechab sibi obuium, salutatoque eo, dixit ad eum,

Est ne cor tuum rectum, sicut cor meum rectum est cum corde tuo? Respondit Ionadab, Omnino est. Cedo igitur [inquit,] manum tuam. Et præbuit ei manum suam. Tum iussit eum ascendere ad se in currum, & dixit, Veni mecum, & uide zelum meum pro DOMINO: uexeruntque eum in curru suo. Quumque uenisset Samariam, trucidauit omnes qui de Ahab reliqui erant in Samaria, donec deleret eum, iuxta uerbum DOMINI quod loquutus fuerat ad Eliam. Congregans uero Iehu uniuersum populum, dixit ad eos, Ahab parum coluit ipsum Baal, Iehu autem augustinus eum colet: uocate igitur mox ad me omnes prophetas Baal, omnes cultores eius, atque cunctos sacerdotes eius, ne quisquam desit, quoniam magnum est mihi sacrificium [peragendum] ipsi Baal: quicumque igitur defuerit, non uiuet. Hoc autem astu fecit Iehu, ut perderet cultores Baal. Dixitque Iehu, Indicite coetum ipsi Baal: & conuocarunt. Misit deinde Iehu in omnem Israel, & uenerunt omnes cultores Baal, nec defuit quisquam qui non ueniret: ingressique sunt phanum Baal, & repletum est phanum Baal undique. Tum dixit ad eum qui præfectus erat sacris uestibus, Profer uestes omnibus cultoribus Baal. Et protulit eis uestes. Ingressus itaque Iehu & Ionadab filius Rechab phanum Baal, dixit ad cultores Baal, Dispicite & uidete ne forte hic sit inter uos quispiam ex cultoribus DOMINI, sed soli cultores ipsius Baal. Cumque ingressi essent ut facerent sacrificia & holocausta, collocauit Iehu foris octoginta uiros, quibus dixit, Quicumque euaserit de uiris illis quos ego adduxi in manus uestras, erit anima illius pro anima eius. Quum uero absoluisset sacrificia holocaustorum, dixit Iehu satellitibus & ducibus, Ingredimini & trucidate eos, ne quis euadat: & percusserunt eos gladio, abieceruntque [cadauera eorum] satellites & duces, & abierunt in ciuitates [alias, ubi erant] templa Baal, & efferentes statuas ædis Baal, cōbuserunt eas. Confregerunt quoque statuam Baal, & diruerunt ædem

Baal,

^aEb. Quod de sermone nihil cecidit in terram.

^bFilij Ahasiæ dicuntur qui fuerunt nepotes ex fratrib. ut patet ex Par. 2. Par. 22. d

^cEbr. Est et est: qui dam uero posterius (est) ad Iehu referunt.

^dEbr. Sanctificate.

^eEbr. Ab ore ad os.

^fQuidam Beth Baal proprium uolunt esse.

^gEbr. In ore gladij.

^hEbr. Est ciuitatem, singulare, sed uidetur pluraliter posse dici.

Baal confringitur.

Baal, & fecerunt eam latrinam usque hodie. Sic deleuit Iehu ipsum Baal de Israele, ueruntamen à peccatis Ieroboam filij Nebat, qui effecit ut Israele scelerate ageret, non recessit Iehu quo minus ea sequeretur, nempe uitulos aureos qui erant in Beth El & in Dan. Dixit ergo DOMINVS ad Iehu, Quandoquidē studio quodam rectum fecisti in oculis meis, & iuxta omnia quæ fuerunt in corde meo, fecisti domui Ahab, sedebunt tibi filij super solium Israele in quartam usque generationem. Cæterum Iehu non obseruauit, ut ambularet in lege DOMINI dei Israele toto corde suo, nec recessit à peccatis Ieroboam, (qui effecit ut scelerate ageret Israele.) Sub id tempus cepit DOMINVS trūcare Ieralem, percussitque eos Hasael in omnibus terminis Israele, à Iordane ad exortum solis, omnem terram Gilead, Gaditas, Rubenitas, & qui erant de Manasse, ab Aroer usque ad torrentem Arnonem, Gilead nempe & Baſan. Reliquum gestorū Iehu, & omnia quæ fecit, atque robur eius, an non hæc scripta sunt in libro annalium Israele? Dormiuitque Iehu cum patribus suis, & sepelierunt eum in Samaria, & regnauit Iehoahas filius eius pro eo. Porro dies quibus regnauit Iehu super Ieralem in Samaria, uiginti & octo sunt anni.

CAP. XI.

Porro Athalia mater Ahasiæ uidens quod mortuus esset filius suus, surrexit & perdidit omne semen regium. Tollens autē Iehoseba filia regis Ioram, soror Ahasiæ, ipsum Ioas filium Ahasiæ, clam surripit eum ē medio filiorum regis qui occisi erant, ipsum scilicet & nutricem eius in cubiculo lectorum, & absconderunt eum metu Athaliæ, itaque non est occisus. Fuit autē apud eam absconditus in domo DOMINI sex annis, regnante Athalia super terram. Anno deinde septimo misit Iehoiada, & accersiuit centuriones ut milites essent & celeres, & introductis ijs ad se in domū DOMINI, inijt cum eis fœdus, iureque iurando eos adstringens in domo DOMINI, ostendit eis filium regis, præcepitque eis dicens, Hoc est quod facere debetis, tertia pars uestrum ingredientur sabbato, & excubabunt excubias ædis DOMINI, & tertia pars erit in porta Sur, tertia deinde pars ad portā posteriorem quæ est celerum, & custodietis custodiā domus Massa. Duæ uero partes, omnes scilicet qui sabbato exeunt, obseruabitis custodiam domus DOMINI iuxta regem. Et circundabitis regem circūquaque, quisque habeat arma manu sua: quicumque uero intra septa fuerit ingressus, trucidetur: ut sitis cum rege siue fuerit egressus siue ingressus. Fecerunt ergo centuriones iuxta omnia quæ præceperat Iehoiada sacerdos, acceperuntque singuli uiros suos qui sabbato ingressuri erant, cum his qui sabbato exituri erant, & uenerunt ad Iehoiada sacerdotem. Dedit autem sacerdos centurionibus hastas & scuta regis Dauidis quæ erant in domo DOMINI. Steteruntque celeres, & habuit quisque arma sua in manu sua, à latere domus dextero, usque ad latus domus sinistrum, iuxta altare circum regem. Educens autem filium regis, imposuit ei coronam, & [dedit ei] testimoniū, & regem eum constituerunt, ungentes eum, & complotis manibus dixerunt, Viuat rex. Audiens autem Athalia uocem currentis populi, ingressa est ad populum in templum DOMINI. Quumque uidisset, ecce rex stabat pro more prope columnam, cantores uero & tubæ iuxta regem, & cunctus populus terræ lætabatur & clangebat tubis. Tum Athalia scissis uestimentis suis, clamauit, Coniuratio, coniuratio. Præcepit ergo Iehoiada sacerdos centurionibus qui præfecti erant exercitui, & dixit ad eos, Educite eam extra templum ad septa, & si quis eam fuerit sequutus, interficiatur gladio: præceperat enim sacerdos ne interficeretur in templo DOMINI. Fecerunt ergo ei spatium, & uenit in uiam per quam equi ingrediebantur in domum regis, illic est interfecta. Pepigit autem Iehoiada fœdus inter DOMINVM & inter regem atque inter populum, ut scilicet esset populus DOMINI, deinde & inter regem & populum. Et ingressus est uniuersus populus in phanum Baal, & diruerunt illud, altaria quoque eius, & imagines eius frustillatim confregerunt. Mathan quoque sacrificum Baal occiderunt coram altaribus, &

ⁱ Quidam sic legunt, ueruntamen peccata Ieroboam nō tulit nē pe uitulos, etc.

Merces in templo.

2. Par. 22. d

Ioas rex.
2. Par. 23. a

^A Athalia regis filios interficiente, seruatur Ioas, qui educatus à Iohā de in regem ungitur trucidata Athalia.

^B Eb. Additur uerbū.

^b Massa uarie interpretatur, quidam dicunt domū mactationis.

Athalia occidit.

^D Alij legunt, imposuerunt ei manus.

Mathan occidit.

posuit sacerdos custodiam super domum DOMINI. Tulit deinde centuriones, duces & satellites, atque cunctum populum terrae, & deduxerunt regem de domo DOMINI, & uenerunt per uiam portae satellitum ad domum regis, seditque super solium regum. Et lætatus est cunctus populus terrae, conquieuitque ciuitas, interfecta Athalia gladio iuxta domum regis. Iehoas quum regno inauguraretur, natus erat septem annos. Anno septimo ipsius Iehu inauguratus est Iehoas regno, quadraginta annis regnauit in Ierusalem. Nomen matris eius fuit Zibia de Beer Seba. Fecit autem Iehoas rectum in oculis DOMINI cunctis diebus suis quibus eum direxit Iehoiada sacerdos: attamen excelsa non recedebat, populus enim adhuc immolabat & adolebat in excelsis.

CAPVT XII.

Qualiter regnauerit Iehoas sub Iehoiada, quas liter ipso defuncto.
*Potest etiam legi, sanctorum.
*Ebr. Argentum transeruntis uiri.
*Ebr. Omnem pecuniam quam quisque ascendere facit super cor.

A Dixit autem Iehoas ad sacerdotes, Omnem pecuniam sanctificationum quae illata est in domum DOMINI, nempe pecuniam uirorum qui in censum transerunt, pecuniam animarum [quam quisque dat] pro æstimatione sua, omnem pecuniam denique quam singuli sponte conferunt in domum DOMINI, accipiant sibi sacerdotes quisque de noto suo, & hi instaurent farta tecta ædis, ubicunque inuenitur aliqua ruina. Factum est autem, ut in anno uigesimo tertio regis Iehoas sacerdotes farta tecta ædis non instaurassent: uocans igitur rex Iehoas Iehoiadam pontificem & sacerdotes, dixit ad eos, Cur non instaurastis farta tecta ædis? Ne igitur accipiat is uos pecuniam de notis uestris, sed ad farta tecta ædis conseruanda date eam. Ob signatum itaque est sacerdotibus, ne acciperent pecuniam a populo, neque instaurarent farta tecta ædis, sed sacerdos Iehoiada accepta arcula, in operculo eius foramen perforat, posuitque eam iuxta aram ad dexteram ubi ingressus est in templum DOMINI, posueruntque illuc sacerdotes, qui limen obseruabant, omnem pecuniam quae illata erat in ædem DOMINI. Contigit autem ut quum pecuniam uiderent multam esse in arcula, ascenderet scriba regius & summus sacerdos, qui numeratam pecuniam inuentam in æde DOMINI, colligarunt, pecuniamque certam dederunt in manus eorum qui faciebant opus, & eorum qui inspectores erant ædis DOMINI, qui expendebant eam fabris lignarijs, & structoribus qui reficiebant ædem DOMINI, murarijs quoque fabris, lapicidis, & his qui comparabant ligna, & lapidum sculptoribus, quibus conseruarentur farta tecta ædis DOMINI. [In summa,] ad omne quod pertinebat ad instauracionem templi. Veruntamen de pecunia illa illata in ædem DOMINI non fiebant phialæ argenteæ, nec musica instrumenta, nec pelues sparsorii, nec tubæ: nullum inquam uas neque aureum neque argenteum fiebat pro templo DOMINI, quoniam niam dabant eam [pecuniam] his qui faciebant opus, & qui ea reficiebant ædem DOMINI. Nec ratio exigebatur a uiris huiusmodi, in quorum manus pecuniæ illæ datæ erant, ut ipsi darent eam his qui faciebant opus, nam bona fide agebant. Cæterum pecunia pro delicto, & pecunia pro peccatis, non inferebatur in ædem DOMINI, quod sacerdotum esset. Tunc ascendit Hasael rex Syriæ, & bellum gessit contra Gath, cepitque eam, statuitque apud se Hasael ascendere contra Ierusalem. Tum Iehoas rex Iuda tulit omnia sanctificata quæ consecrauerant Iosaphat, Iorã, & Ahazias patres eius reges Iuda, quæque ipse consecrauerat, atque omne aurum quod repperit in thesauris ædis DOMINI, & in domo regis, misitque Hasaeli regi Syriæ, & recessit a Ierusalem. Reliquum gestorum Iehoas, & omnia quæ fecit, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Iuda? Insurrexerunt autem serui eius, & coniurantes conspirarunt, trucidaruntque Iehoas in Beth Millo, quum descenderet in Silla. Iosabar filius Simeath, & Iehosabad filius Somer serui eius trucidarunt eum, & mortuus est, sepelieruntque eum cum patribus suis in ciuitate Dauidis, regnauitque pro eo filius eius Amazias.

CAP. XIII.

Gesta Iosachas, Iosar, Ieroboam, & de miraculo Elisei.

A Anno uicesimo tertio Iosar filij Ahazias regis Iuda, Iehoahas filius Iehu super Ierusalem in Samaria regnauit decem & septem annis, designauitque malum in oculis

Tres species pecuniarum.

Instauratio populi.

*Alij legunt, formarunt.

*Ebr. Quod exibat, ut Germani loquuntur, was vssgieng, id est, quidquid incidere potuit.

*Ebr. Statuit faciem suam, loquutio est.

*Alij legunt, in domo Millo.

Sanctificata dantur pro peccato.

Iosar interficitur a seruis.

oculis DOMINI incedens post peccata Ieroboam filij Nebat, (qui effecit ut scelerate ageret Israel,) nec destitit ab eis. Et iratus furor DOMINI contra Israelitas, tradidit eos in manum Haseel regis Syriae, & in manum Benhadad filij Haseelis cunctis diebus. Precatus est ergo Iehoahas faciem DOMINI, & exaudiuit eum DOMINVS, quoniam aspexit afflictionē Israelis qua rex Syriae afflixit eos, deditq; DOMINVS Israelī seruatore, ne plus subessent a manui Syrorum, habitaueruntq; Israelitae in tentorijs suis, quemadmodum retro temporibus. Veruntamen non recesserunt a peccatis domus Ieroboam, qui effecit ut scelerate ageret Israel, sed ambularunt in eis. Ad hęc perseuerauit Iocus in Samaria. Non fecit reliquum ipsi Iehoahas populum, nisi quinquaginta equites, & decem currus & decem millia peditum, quando quidem rex Syriae perdidit eos, & reddidit eos uelut puluerem exterendo. Reliquum gestorum Iehoahas, & quidquid fecit, deinde & robur eius, an non hęc scripta sunt in libro annalium regum Israel? Dormiuit ergo Iehoahas cum patribus suis, sepelieruntq; eum in Samaria, & regnauit pro eo Ios filius eius. Anno tricesimo septimo Ios regis Iuda regnauit Iehoas filius Iehoahas super Israelē in Samaria sedecim annis, & designauit malum in oculis DOMINI, nō recessit ab omnibus peccatis Ieroboam filij Nebat, qui effecit ut scelerate ageret Israel, sed in his ambulauit. Reliquum gestorum Ios, & quaecunq; fecit, ac robur eius quo bellum gessit contra Amasiam regem Iuda, an non hęc scripta sunt in libro annalium regum Israel? Dormiuit itaq; Ios cum patribus suis, occupauitq; Ieroboam sedem eius, & sepultus est Ios in Samaria cum regibus Israelis. Porro Eliseus laborabat morbo suo, quo & mortuus est, descenditq; ad eum Ios rex Israel, & flens coram eo, dixit, Pater mi, pater mi, currus & equites eius. Tum dixit ad eum Eliseus, Accipe arcum & sagittas. Et accepit sibi arcum & sagittas. Dixit ergo ad regem Israelis, Dirige arcum manu tua: direxitq; manu sua. Eliseus autem positis manibus suis super manus regis, ait, Aperi fenestram ortum uersus. Quumq; aperuisset, dixit Eliseus, Eiacularē. Et iaciente eo [sagittam,] dixit [Eliseus,] Sagitta salutis DOMINI, & sagitta salutis contra Syros, tu percuties Syros in Aphek, donec eos penitus perdas. Rursus ait, Accipe sagittas: & quum caperet, dixit ad regem Israelis, Feri terrā: feri tēter, & tum destitit. Tum uir dei indignatus ei, dixit, Si feris ses quinques aut sexies, percussisses Syros ad internecionem usq; nunc uero ter percuties Syros. Mortuo Eliseo sepelierunt eum: eodem ipso anno grassatores Moabites irruerunt in terram. Contigit aut, quum quidam sepelirent hominem, uiderentq; globum grassatorum, ut projicerent hominem illum in sepulchrum Elisei, qui de uoluntate attigit ossa Elisei, & reuixit erectus in pedes suos. Porro Haseel rex Syriae afflixit Israelitas cunctis diebus Iehoahas. Dominus autem benigne fecit eis, misertusq; illorū respexit eos, idq; propter fœdus suum cum Abrahamo, Isaac & Iacob, neq; uoluit eos excindere, neq; abijcere eos a facie sua usq; nunc. Mortuus est autem Haseel rex Syriae, regnauitq; Benhadad filius eius pro eo. Et uersus Iehoas filius Iehoahas, tulit urbes de manu Benhadad filij Haseelis, quas ille acceperat de manu Iehoahas patris sui in bello, nam ter percussit eum Ios, & restituit ciuitates Israelis.

CAP. XIII.

Amasias. Anno secundo Ios filij Iehoahas regis Israel, inauguratus est regno Amasias filius Ios regis Iuda. Viginti quinque annos fuit natus quum cœpisset regnare, & regnauit uigintinouem annis in Ierusalem. Nomen matris eius Ihoadam de Ierusalem. Is fecit quod rectum erat in oculis DOMINI, at non ut Dauid pater eius: iuxta omnia quae fecerat Ios pater eius, fecit. Duntaxat excelsa non recesserant, nam populus adhuc sacrificabat & adolebat in excelsis. Quumq; regnū firmatum esset in manu eius, percussit seruos suos qui trucidauerāt regem patrem suum, ceterum filios homicidarum non interfecit, quemadmodum scriptum est in libro le

^aEbr. Et exierunt de sub manu.

^bEbr. In ea, scilicet uia, uel in isto peccato.

^cEbr. Fac equitare arcum: alij legunt, Tene de arcum.

^dAlij legunt, anno inuente.

^ADe regno Ios, Amasias, Ieroboam, & Amasias.

^aAliqui Sela propriam faciunt.

gis Moſis, in quo præcepit DOMINVS hiſce uerbis, Ne interficiantur patres pro filiis, neque interficiantur filij pro patribus, ſed quiſque ob peccatum ſuum moriatur. Is etiam percuffit Idumæorum decem millia in ualle Salis, & obtinuit petram in bello, & uocauit nomen eius laſteel uſque in hunc diem. Tunc miſit Amasias legatos ad Iehoas filium Iehoahas filij Iehu regem Iſraelis, hiſce mandatis, Age ſpectemus nos mutuo coram. Tum miſit Iehoas rex Iſrael ad Amasiam regem Iuda huiusmodi reſponſionem, An non carduus qui eſt in Libano, miſit ad cedrum quæ eſt in Libano huiusmodi uerbis, Da filiam tuam filio meo uxorem? & præterijt fera agri quæ in Libano fuit, & conculcauit carduum. Cædens cæcidifti Edom, hinc eleuatum eſt cor tuum: gloriare itaque, & mane domi tuæ, cur enim tuo malo præ te fers tantam ferociam, ut cadas tu & Iuda tecum? Non obtemperauit Amasias: aſcendit ergo Iehoas rex Iſrael, & ſeſe mutuo coram ſpectarunt, ipſe & Amasias rex Iuda, in Beth Semes quæ eſt in Iuda. Corruit autem Iuda coram Iſraele, fugeruntque quiſque in tentorium ſuum. Sed & Amasiam regem Iuda apprehendit Iehoas rex Iſraelis in Beth Semes. Poſt hæc uenit Hieroſolyma, & rupit murum Hieroſolymorum à porta Ephraim uſque ad portam anguli, quadringentis cubitis. Et accepit omne aurum & argentum, omnia uafa quæ inueniebantur in domo DOMINI, & in theſauris domus regis, filios quoque obſides, & reuerſus eſt in Samariam. Reliqua geſtorum Iehoas quæ egit, & fortitudo eius, & qualiter bellum geſſerit contra Amasiam regem Iuda, an non hæc ſcripta ſunt in libro annalium regum Iſrael? Dormiuitque Iehoas cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in Samaria iuxta reges Iſraelis, regnauitque Ieroboam filius eius pro eo. Vixit autem Amasias filius Iehoas rex Iuda poſt mortem Iehoas filij Iehoahas regis Iſrael quindecim annis. Reliqua geſtorum Amasie an non hæc ſcripta ſunt in libro annalium regum Iuda? Fecerunt autem contra eum conſpirationem in Ieruſalem, & quum confugeret Lachis, miſerunt poſt eum in Lachis, & illic trucidarunt eum, tollentesque eum ſuper equis, ſepultus eſt in Ieruſalem ciuitate Dauidis cum patribus ſuis. Vniuerſus itaque populus Iuda accepit Aſariam qui natus erat ſedecim annos, & conſtituerunt eum regem pro Amasia patre ſuo. Is ædificauit Elath, & reduxit eam ad Iudam poſteaquam rex dormiſſet cum patribus ſuis. Anno decimo quinto Amasie filij Iehoas regis Iuda, regnauit Ieroboam filius Iehoas ſuper Iſraelem in Samaria quadraginta annos. Et deſignauit malum in oculis DOMINI, nec reſceſſit ab omnibus peccatis Ieroboam filij Nebat, qui effecit ut ſclerate ageret Iſrael. Is reſtituit terminum Iſrael, ab eo quo itur Hamath, uſque ad mare ſolitudinis, iuxta ſermonem DOMINI quem loquutus eſt per ſeruum ſuum Ionam filium Amithai, qui fuit de Gath Hopher. Siquidem DOMINVS uidet rat ad afflictionem Iſraelitarum ualde acerbam, & quod peſſum iſſent reclusi & derelicti, quodque nemo eſſet qui auxilium ferret Iſraeli. Nec loquutus erat DOMINVS quod uellet delere nomen Iſraelis ſub cælo, ideo ſeruauit eos per manum Ieroboam filij Iehoas. Porro reliqua geſtorum Ieroboam, & omnia quæ fecit, atque fortitudo eius qua belligeratus eſt, deinde qualiter reſtituerit Iudæ & Iſraeli Damascum & Hama, an non hæc ſcripta ſunt in libro annalium regum Iſraelis? Dormiuitque Ieroboam cum patribus ſuis, cum regibus Iſraelis, regnauitque Zacharias filius pro eo.

CAPVT XV.

^bDe geſtis quorundam regum, Aſarie ſcilicet aliorumque. Aſarias & Oſias idem.

ANNO uiceſimo ſeptimo Ieroboam regis Iſraelis regno inauguratus eſt Aſarias filius Amasie regis Iuda: ſedecim annos natus quum regnum capeſſeret, regnauitque in Ieruſalẽ quinquagintaduobus annis: nomen matris eius lecholeia de Ieruſalem. Hic fecit quod rectum erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecerat Amasias pater eius: ueruntamen excelsa non recedebant, quin adhuc populus ſacrificaret & adoleret in excelsis. DOMINVS autem adflixit regem lepra, fuitque leproſus uſque ad diem obitus ſui, habitans in domo libera. Cæterum Iotham filius regis præfectus

Deut. 24. 6
Ezech. 18. 6

Diripitur templum.

Ieroboam moritur.

Aſarias.

2. Par. 26. 6

præfectus erat prætorio, iusq; dicebat populo terræ. Reliquum gestorum Asa-^B riae, & omnia quæ fecit, an non hæc scripta sunt in libro annaliū regum Iuda? Dormiuit itaq; Asarias cum patribus suis, sepelieruntq; eum ad patres suos in ciuitate Dauidis, regnauitq; Iotham filius eius pro eo. Anno tricesimooctauo Asariae regis Iuda, regnauit Zacharias filius Ieroboam super Israel in Samaria sex mensibus. Et designauit malum in oculis DOMINI, sicut fecerāt patres eius: non recessit à peccatis Ieroboam filij Nebat, qui occasio scelerate agendi fuit Israelitis. Contra hunc coniurauit Sallum filius Iabes, & percutiens eum præsentē populo interfecit eum, regnumq; loco eius occupauit. Reliquum gestorum Zachariae, en hæc scripta sunt in libro annalium regum Israelis. Et hoc est uerbum DOMINI quod lo-^C quutus erat ad Iehu, dicens, "Sedebunt tibi filij in solio Israelis in quartam usq; generationem: & ita factum est. Porro Sallum filius Iabes regnum occupauit anno tricesimonono Asariae regis Iuda, & regnauit mensem dierum in Samaria. Ascendens uero Menahem filius Gadi de Thirza, uenit Samariam, & percussit Sallum filium Iabes in Samaria, & interfecit eum, occupauitq; regnum pro eo. Reliquum gestorum Sallum, & coniuratio eius qua coniurauit, ecce hæc scripta sunt in libro annalium regū Israelis. Tunc percussit Menahem Thipsa, & omnes qui erant in ea, etiam limites eius à Thirza: percussit autem eam, eo quod non aperiebant [ei,] & omnes grauidas eius dissecauit. Anno tricesimonono Asariae regis Iuda regnauit Menahem filius Gadi super Israel decem annis in Samaria, & fecit malum in oculis DOMINI: non recessit à peccatis Ieroboam filij Nebat, (qui peccandi occasio fuit Israelitis,) cunctis diebus suis. Venit autem Phul rex Assur in terram, & dedit Menahem ipsi Phul argenti mille talenta, ut ei suppetias ferret, ut confirmaret regnum in manu eius. Emulgebat autem Menahem hoc argētum ex Israele, ex omnibus opulentis, ex singulis capitibus quinquaginta siclos argenti, quod daret regi Assyrio: reuersusq; est rex Assyrius, nec mansit illic in terra. Reliquum gestorum Menahem, & quæcunq; fecit, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Israelis? Dormiuit itaq; Menahem cum patribus suis, & successit ei in regno^B Pekahia filius eius. Anno quinquagesimo Asariae regis Iuda, regnauit Pekahia filius Menahem super Israel in Samaria duobus annis. Et designauit malum coram oculis DOMINI, non recessit à peccatis Ieroboam filij Nebat, qui peccandi occasio fuit Israelitis. Coniurauit autem aduersus eum Pæka filius Romeligi, qui erat triarius princeps eius, is percussit eum in Samaria in palatio ædis regiae cū Argob & Ariae, & cum eo erant quinquaginta uiri ex filiis Gileaditarū, & interfecit eum, regnauitq; pro eo. Reliqua gestorum Pekahiae, & omnia quæ fecit, ecce hæc scripta sunt in libro annalium regum Israel. Anno quinquagesimosecundo Asariae^B regis Iuda regnauit Pæka filius Romeliae super Israel in Samaria uiginti annis, & designauit malū in oculis DOMINI: non recessit à peccatis Ieroboam, qui Israelitis occasio peccandi fuerat. In diebus Pæka regis Israel uenit Tiglat Pileser rex Assyriorum, & cepit Iion, Abel, Beth Maacha, Ianoah, Kædes, Hazor, Gilead, & Galilam, atq; uniuersam terram Naphtali, & trāstulit eos in Assyrios. Et fecit coniurationem Hosea filius Ela aduersus Pæka filium Romeliae, & percutiens eum, interfecit eum, regnauitq; ipse pro eo, anno uidelicet uicesimo Iotham filij Uſia. Reliquum gestorum Pæka, & omnia quæ fecit, ecce hæc scripta sunt in libro annalium regum Israelis. Anno secundo Pæka filij Romeliae regis Israel regnare cœpit Iotham filius Uſia regis Iuda: uiginti quinque annos fuit natus quū cœpisset regnare, & regnauit sedecim annis Hierosolymis: nomē matris eius fuit Ierusa filia Zadok, Is fecit quod rectum erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecerat Uſias pater eius, ipse quoq; fecit: ueruntamen excelsa non recesserant, quin populus adhuc in excelsis sacrificaret & adoleret, Is quoq; ædificauit portam domus DOMINI super

riorem. Reliquum gestorum Iotham, & omnia quæ fecit, an nō hæc scripta sunt in libro annalium regum Iuda? Sub idem tempus cœpit DOMINVS mittere in Iudam Rezin regem Syriæ, atq; Peka filium Romeliæ. Dormiuit uero Iotham cum patribus suis, & sepultus est iuxta patres suos in ciuitate Dauidis patris sui, regna- uitq; pro eo filius eius Ahas.

Iotham mort-
tur.

CAP. XVI.

De regno Ahas, & co-
nari regum qui cōtra Iu-
dam bella moliebantur.

ANno decimosextimo Peka filij Romeliæ regno inauguratus est Ahas filius Iotham regis Iuda: uiginti annos fuit natus Ahas quum regnare cœpisset, & regnauit sedecim annis in Ierusalem, & nihil fecit quod rectū esset in oculis DOMINI dei sui, quemadmodum [rectum fecerat] Dauid pater eius, sed ambulauit in uia regum Israelis: quin & filium suum traduxit per ignem iuxta abominationes gen- tium, quas excidit DOMINVS ante filios Israel. Sacrificauit præterea & adoleuit in excelsis & super colles, & sub omni arbore frondosa. Tunc ascendit Rezin rex Syriæ, & Peka filius Romeliæ rex Israel Hierosolyma, ut bellum gererent & obsi- derent Ahas, sed non potuerunt eum expugnare. Eodem tempore recuperauit

Ahas rex.
2. Par. 28. a

Ierusalem obsi-
derur.
Isa. 7. a

B Rezin rex Syriæ Elath ipsis Assyrijs, & expulit Iudæos ex Elath, quin Syri uenien- tes in Elath, habitauerunt illic usq; ad hæc tempora. Tum Ahas legatos misit ad Tiglat Pileser regem Assyriorū hisce mādatis, Seruus tuus & filius tuus ego sum, ascende & asserere me de manu regis Syriæ, & de manu regis Israelis, qui insurgunt contra me. Tollensq; Ahas argentum & aurum quod inueniebatur in æde DOMINI, & in thesauris domus regiæ, misit regi Assyriæ munus. Obsequutus est ergo ei rex Assyrius, & ascendit rex Assyrius cōtra Damascum: & quum eam cepisset, transtulit eam in Kir, & interfecit ipsum Rezin. Profectus est autē rex Ahas ob- uiam ipsi Tiglat Pileser regi Assyrio in Damascum, illic uisa ara quæ erat in Da- masco, misit rex Ahas ad Vriam sacerdotem similitudinem & deformationem il-

Ahas auxilia
petit Assyrio-
rum.

Translatio rei
gni Syriaci in
Assyrios.
Damascus ca-
piunt.

C lius aræ iuxta omnem fabrefactionem eius. Vrias autem sacerdos extruxit aram iuxta omnia quæ miserat rex Ahas ex Damasco: sicut inquam fecit Vrias sacerdos, donec ueniret rex Ahas ex Damasco. Veniens itaque rex de Damasco, uidit aram, sacrificauitq; in ea. Incendit holocaustum suum, & cibarium sacrificiū suum, fudit libamen suū, sparsitq; sanguinem gratulatoriorū sacrificiorum iuxta aram.

Ahas idolola-
tra.

*Quidam legunt, su-
pra aram: quidam, ad
aram.

Altare quoq; æneum quod coram DOMINO erat, admouit extra faciem ædis inter altare & inter templum DOMINI, posuitq; illud ad latus aræ uersus Aquilonem. Et præcipiens rex Ahas ipsi Vriæ sacerdoti, dixit, In ara magna incende holocau- stum matutinum, & cibarium sacrificium uespertinum, holocaustum quoq; regis, & cibarium eius sacrificium, unā cum holocausto totius populi terræ, & cum ciba- rio eorum sacrificio, & cum libaminibus eorum, & omnem sanguinem holocau- sti, atq; omnem sanguinem hostiæ sparges iuxta aram illam: de altari uero æneo ego curabo. Fecit autē Vrias sacerdos iuxta omnia quæ præceperat ei rex Ahas. Resecuit etiam rex Ahas abacos machinarum, & amouit ab eis labra, deinde depo- suit lacum à bobus æneis qui erant subter ipsum, posuitq; ipsum super pauimen- tum lapideum. Pulpitum quoq; sabbati, quod ædificauerant in æde, & transitum regis exteriorem conuertit ad domum DOMINI in gratiam regis Assyrij. Reli- quum gestorum Ahas quæ fecit, an nō hæc scripta sunt in libro annalium regum Iuda? Dormiuitq; Ahas cum patribus suis, & sepultus est iuxta patres suos in ciui- tate Dauidis, regnoq; inauguratus est Ezechias filius eius pro eo. CA. XVII.

Ahas mort-
tur.

Capta Samaria à Sal-
manasar, Israel captiuus
abducitur in Assyrios.

ANno duodecimo Ahas regis Iuda regnauit Hoseas filius Ela in Samaria su- per Israel nouem annis, & designauit malum in oculis DOMINI, sed non si- cut reges Israelis qui fuerunt ante eum. Contra hunc ascēdit Salmanasar rex Assy- riorum, factusq; est ei Hoseas seruus, & pendit ei tributum. Deprehendit autē rex Assyrius coniurationē in Hosea, nam miserat legatos ad So regem Aegypti, nec pende- bat quotannis tributū regi Assyrio: obsedit eum rex Assyrius, & uinctum eum

Osee tributa-
rius Assyrij.

eum coniecit in carcerem. Ascenditque rex contra omnem terram, & ascendens contra Samariam, oppugnauit eam tribus annis. Anno nono Hofeæ cepit rex Assyrius Samariam, & transtulit Israel in Assyrios, collocans eos in Hala & Habor iuxta fluuium Gofan, & in ciuitatibus Medorum. Nam quum filij Israel peccaret ^B DOMINO deo suo, qui eduxerat eos de terra Aegypti, de manu Pharaonis regis Aegypti, & timerent deos alios, ambularent insuper in ceremonijs statutis ac moribus gentium, quas eiecerat DOMINVS à facie filiorum Israel, [& in institutis] regum Israelis quæ ipsi fecerant: quumque filij Israel clam uersarent animo res prauas contra DOMINVM deum suum, ut ædificarent sibi excelsa in omnibus ciuitatibus suis, siue turres essent quibus custodes adhibentur, siue urbes munitæ. Erigerent denique sibi statuas & lucos in omni colle excelsio, & subter omnem arborem frondosam, adolentes illic suffitum in omnibus excelsis ritu gentium quas DOMINVS transtulerat ante eos. [In summa,] designarent res pessimas ad prouocandum DOMINVM, seruientes [scilicet] idolis, de quibus DOMINVS dixerat eis, Ne committatis rem tam nephariam. Quumque DOMINVS sancte obtestaretur Israel & Iudam per omnes prophetas, per omnes [inquam] uidentes, huiusmodi uerbis, Reuertimini à uis uestris malis, & custodite præcepta mea, & instituta mea, iuxta omnem legem quæ præcepi patribus uestris, & quam misi ad uos per seruos meos prophetas, noluerunt audire, sed indurarunt ceruicem suam, quemadmodum patres eorum ceruicem [indurauerant,] qui nunquã crediderunt DOMINO deo suo. Auerfati enim sunt statuta eius, & fœdus eius quod pepigerat cum patribus eorum, & contestationes eius, quibus contestatus est erga illos, sectantes uanitatem, unde & ipsi uani facti sunt, sectantes gentes quæ circa ipsos undique erant, quum DOMINVS uetuisset, ne illarum ritu facerent, derelinquentes omnia præcepta DOMINI dei sui, facientes sibi fuisse, [nempe] duos uitulos, facientes & lucum, adorantes cunctam militiam cœlorum, seruientesque ipsi Baal, traduentes insuper filios suos & filias suas per ignem, usque diuinationibus & ueneficijs, mancipantes se sceleribus perpetrandis in oculis DOMINI, ut ipsum ad iram prouocarēt: iratus uehementer DOMINVS contra Israelitas, eiecit eos à facie sua: nihil reliquum fuit præter solam tribum Iuda. Sed & Iuda non seruauit præcepta DOMINI dei sui, sed ambulauerunt in moribus & institutis Israelitarum, quas illi fecerant. Fastidiuit ergo DOMINVS uniuersum semen Israelis, & afflixit eos, tradiditque eos in manus diripientium, donec abijceret eos à conspectu suo. Abscidit [scilicet] Israel à domo Dauidis, & constituerunt sibi regem Ieroboam filium Nebat, abstraxit autem Ieroboam Israel, quominus sequeretur DOMINVM, & fecit eos peccare peccatum grande, & filij Israel ambulauerunt in omnibus peccatis Ieroboam quæ ille fecerat, nec recesserunt ab eis, donec amoueret DOMINVS Israel à conspectu suo, quemadmodum minitatus fuerat per omnes seruos suos prophetas, translatusque est Israel de terra sua in Assyrios usque in hodiernum diem. Præterea adduxit rex Assyriorum [homines] de Babel, de Chutta, de Aua, de Hemath, & de Sepharuaim, & collocauit eos in ciuitatibus Samariæ loco filiorum Israel qui possederunt Samariam, & habitauerunt in ciuitatibus eius. Factum est autem principio quum illic habitare cœpissent, ut non timerent DOMINVM, mitteretque DOMINVS leones in eos, qui eos occidebant. Dixerunt ergo ad regem Assyrium, Gentes illæ quas transtulisti & collocasti in ciuitatibus Samariæ, non nouerunt ritum deorum huius terræ: & immisit in eos leones, & interficiunt eos, eo quod ignorant ritum deorum huius terræ. Præcepit ergo rex Assyrius hisce mādatis, Adducite illuc aliquem ex sacerdotibus quos inde transtulistis, qui ueniant & habitent illic, & doceant eos ritum deorum huius terræ. Venit itaque quidam ex sacerdotibus quos transtulerant de Samaria, & habitauit in Beth El, docebatque eos qualiter timerent DOMINVM. Fecerunt uero sin-

Samaria capis
tur.
Insa 18.6

Ierem. 25. b

Vituli aurei.

Consecratio fi
liorum.
Diuinationes.

3 Reg. 12. c

Ieroboam.

Iere. 25. b

^aHukoth hæc omnia
significat.

^bvel, absconderunt
res prauas quæ rectæ
& firmæ non erant,
ac si deus nō uideret
omnia.

^cGillulim sordes sunt
stercora, hic & alijs.
sæpe pro idolis ponit
tur.

^dEb. Rem istam.

^eEbr. in manu pro
phetarum.

^{Ebr.} Viri Babel.

gulae gentes sibi deos suos, & reposuerunt in templis excelsorum quae fecerant Samaritae, singulae gentes in ciuitatibus suis in quibus habitabant. Qui ex Babel erant, [fecerunt sibi] Succoth Benoth, & uiri qui ex Chut uenerant fecerunt Nergal, uiri ex Hemath fecerunt Asima, Auitae fecerunt Nibhaz & Tharthak, & Sepharuitae comburebant filios suos igne ipsi Adramelech & Anamelech dijs Sepharuaim. Timebant itaque DOMINVM, & ordinarunt sibi ex obscuris hominibus qui inter eos erant sacerdotes excelsorum, qui illis in phanis excelsorum sacrificaret. Et DOMINVM quidem metuebant, deos uero suos coluerunt iuxta ritum gentium quae illos illinc transtulerant. Vnde etiamnum hodie iuxta pristinos ritus faciunt, ut neque DOMINVM timeant, neque suos ipsorum ritus & ceremonias obseruent, neque agant secundum legem & praeccepta, quae mandauerat DOMINVS filijs Iacob, cui nomen dedit Israel. Pepigerat quidem DOMINVS cum eis foedus, praeeperatque eis dicens, Ne timueritis alios deos, neque adoretis eos, ne colatis eos, neque sacrificetis eis, sed DOMINVM, qui eduxit uos de terra Aegypti magna uirtute & brachio extento, hunc timete, hunc adorate, huic sacrificate. Statuta, iudicia, legem & praeccepta quae praescripsit uobis seruate, ut faciatis [ea] cunctis diebus, neque timueritis deos alios. Insuper & foedus quod excidi uobiscum, ne obliuiscamini, neque deos alios timueritis, quin DOMINVM deum uestrum timete, ipse liberabit uos de manu omnium inimicorum uestrorum. At illi non obtemperarunt, sed iuxta pristinam consuetudinem suam egerunt. Gentes itaque illae timuerunt DOMINVM, & simul seruiuerunt sculptilibus suis, filij eorum & nepotes eorum haud secus fecerunt quam patres eorum, sic quoque faciunt in hunc usque diem.

CAP. XVIII.

De regno Ezechie, de Senharib quomodo oppugnat urbem, & de impia legatione eius oratione.

F Actum est autem anno tertio Hoseae filij Ela regis Israelis, ut regno inauguraretur Ezechias filius Ahas regis Iuda: uiginti quinque annos natus erat qui coepisset regnare, regnauitque uigintinouem annis in Ierusalem. Nomen matris eius fuit Abi, quae filia fuit Zachariae. Fecit autem quod rectum erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quae fecerat Dauid pater eius. Is sustulit excelsa, confregit statuas, succidit lucos, contriuit denique serpentem aeneum quem fecerat Moyses, nam ad haec usque tempora adolebant ei filij Israelis, & uocatum fuit nomen eius Nehustan. Fidentiam collocauit in DOMINO deo Israelis: non fuit eius similis ante eum nec post eum in omnibus regibus Iuda. Adhaerebat enim DOMINO, nec deflexit ab eo, seruans praeccepta quae mandauit DOMINVS Moysi. Et fuit DOMINVS cum eo, ut prospere ageret in omnibus ad quae egrediebatur. Rebells fuit regi Assyrio, & non seruiuit ei. Percussit quoque Palestinos usque Gasa & terminos eius, siue tures essent quibus custodes adhibentur, siue urbes munitae. Factum est ergo anno quarto regis Ezechiae, is est annus septimus Hoseae filij Ela regis Israel, ut ascenderet Salmanasar rex Assyriorum contra Samariam, & oppugnaret eam, ceperuntque eam, exactis tribus annis: anno scilicet sexto Ezechiae, qui nonus est annus Hoseae regis Israelis, capta est Samaria. Transtulit autem rex Assyrius Israelem in Assyrios, collocauitque eos in Hala & Habor iuxta fluuium Gofan, et in ciuitates Medorum, eo quod non audierant uocem DOMINI dei sui, sed transgressi sunt foedus eius, & cuncta quae praecipit Moyses famulus DOMINI nec audierunt, nec fecerunt. Anno igitur decimo quarto regis Ezechiae ascendit Sanherib rex Assyrius contra omnes ciuitates munitas, & cepit eas. Misitque Ezechias rex Iuda ad regem Assyrium in Lachis huiusmodi mandatis, Peccaui, reuertere a me, & quaecumque mihi imposueris, feram. Imposuit ergo rex Assyriorum Ezechiae regi Iuda trecenta talenta argenti, & auri triginta talenta. Dedit itaque Ezechias omne argentum quod inueniebatur in aede DOMINI, & in thesauris domus regis. Eodem tempore expoliauit Ezechias ianuas templi DOMINI & postes, quos obduxerat Ezechias rex Iuda, & dedit ea regi Assyriorum. Tum misit rex Assyrius Thartan, Rab Saris, & Rab

^{Alij legunt, superlaminaria: alij, laminae.}

Gentium dii multi.

Deo & demonibus seruiunt.

Gene 32.1

Deus solus adorandus.

Foedus dei cogitandum.

Ezechias rex. 2. Par. 29.1

Num. 21.6

Ezechias rex.

Sup. 17.2

Translatio Israelis in Assyrios.

2. Par. 32.2
Isa. 36.2
Eccli 48.6

Mix Senachib.

Sake

fake de Lachiis ad regem Ezechiam cum exercitu graui cōtra Ierusalem: qui ascen-
dentes, uenerunt Hierosolyma. Ascendentes autem uenerunt & constiterunt ad
aquæductum piscinæ superioris, qui est in uia agri fullonis. Et quum clamassent
ad regem, egressus est ad eos Eliakim filius Hilkia, qui erat præfectus prætorio,
Sobna scriba, atq; loah filius Asaph à commentarijs. Tum dixit ad eos Rabshake,
Dicite quæso Ezechia, Sic dicit rex magnus, rex nempe Assyriorū, Quæ tandem
est hæc fiducia qua tu fidis? Dicis, certe uerbis labiorum, at consilio & fortitudine
[opus erit] gerendo bello: quo itaq; nunc confidis q̃ à me defecisti? An niteris ful-
cro isto arundineo confracto, nempe Aegypto: cui si quispiam innixus fuerit, ma-
num eius penetrat, & eam perforat. Talis est Pharaon rex Aegypti omnibus qui il-
lo nituntur. Quod si mihi dixeritis, Nos fidimus DOMINO deo nostro. An nō is
est, cuius excelsa atq; aras sustulit Ezechias? & dixit ad ludam & ad Ierusalem, Co-
ram altari isto adorabitis Hierosolymis. Sed nūc quæso obsides da dño meo regi
Assyrio, daboq; ego tibi equorum duo millia, num tu illis equites imponere pote-
ris? Quomodo ergo retundes faciem unius ducis uel minimi inter seruos domini
mei, ut fidas Aegyptijs propter currus & equites? Num uero ^bcitra consilium &
iussu DOMINI hunc in locum, ut eum uastem, ascēdi? Quin DOMINVS dixit ad
me, Ascēde in hanc terram, & uasta eam. Tum dixit Eliakim filius Hilkia, Sob-
na, & loah ad Rabshake, Loquere quæso ad seruos tuos Syriace, nā callemus nos,
nec loquaris nobiscum Iudaice, ut populus iste audiat qui in muris est. Dixitq; ad
eos Rabshake, Num ad dominū tuum & ad te misit me dominus meus, ut hæc uer-
ba loquerer? an non potius ad miseros istos qui in muris excubāt, quo minus ster-
cora sua edere, & urinam suam uobiscum bibere cogantur? Stans itaq; Rabshake,
clamauit uoce magna Iudaice, loquutusq; est hisce uerbis, Audite uerbū regis ma-
gni, regis Assyrij: sic dicit rex, Ne imponat uobis Ezechias, quoniam non poterit
uos asserere de manu mea: nec est ut uos Ezechias fidere iubeat DOMINO, dicēs,
Indubie liberabit nos DOMINVS, ne tradatur urbs ista in potestatem regis Assy-
rij: nolite audire Ezechia, quoniā sic pollicetur rex Assur, Si mihi ^bobsequuti fueri-
tis, ut exeatis ad me, comedet quisq; de uite sua, & de ficu sua, & bibet quisq; aquas
putei sui, donec ueniam & abducam uos ad terram quæ uestre terræ similis est, ter-
ram quæ habet frumentum & uinum, terram quæ habet panem & uineas, terram
quæ habet oleas, oleum & mel, ut uiuatis & non moriamini. Ne audiat Ezechia,
quoniam seducit uos quum dicit, DOMINVS liberabit nos. Num liberando libe-
rauerunt dii gentium, quisq; terram suam de manu regis Assyrij? Vbi est deus Ha-
math & Arphad? Vbi est deus Sepharuaim, Hena, & Iua? potueruntne isti libera-
re Samaria de manu mea? Aut quis est ex omnibus dijs nationum, qui regionem
suā de manu mea asserere potuerit, q̃ DOMINVS liberaret Ierusalē de manu mea?
Tacuit autem populus, nec responderunt ei uerbum: præceptum enim regis erat,
qui dixerat, Ne respondeatis ei. Venit autem Eliakim filius Hilkia, qui erat præ-
fectus prætorio, Sobna scriba, & loah filius Asaph à commentarijs ad Ezechiam,
scissis uestibus, & commemorarunt ei uerba Rabshake.

CAP. XIX.

ET factum est, ut rex Ezechias, audito [hoc sermone,] scinderet uestimenta sua,
& operiret se sacco, ingredereturq; ædem DOMINI. Misit interim Eliakim qui
erat præfectus prætorio, Sobnam scribam, & seniores sacerdotum indutos saccis
ad Iesaiam prophetam filium Amoz, qui dicerent ad eum, Sic dicit Ezechias, Hæc
dies est dies angustiae, correptionis & irritationis, ut quum foetus ad procinctum
partus uenit, & parientem uis enitendi deficit. Nimirum audiuit DOMINVS deus
tuus uerba Rabshake, quem rex Assyriorum, dominus eius, misit, ut probra iaceret
in deum uiuentem, & criminaretur uerbis, quæ audiuit DOMINVS deus tuus. Tu
ergo intendes orationem pro reliquijs quæ adhuc supersunt. Venerunt ergo ser-

Blasphemiae.

^bEbr. Nunc nū absq;
domino ascendi.^cEbr. Nam audimus
nos. Audire pro in-
telligere.^dEbr. Facite mecum
benedictionem, &
exite.Blasphemiae in
deum.

[6:37.2]

^A Qualiter se gesserit E-
zechias in ista obsessio-
ne, & quomodo solus
sit.

Ezechias

Regum

^a Alij legunt, spiritū.

Mutata sunt hic quædam, sed citra sensus iacturam.

^b Alij hæc uerba ad regē referūt, sed uerba sunt fœminina.
^c Ebr. Altitudinē oculorum.

^B ui regis Ezechiae ad Iesaiam. Quibus Iesaias respondit, Sic dicetis ad dominū uestrum, Sic dicit DOMINVS, Ne timeas propter uerba quæ audiuiſti, quibus cōtra me serui regis Assyrii contumeliose loquuti sunt. Ecce ego mittam in eum^a uentū, cuius sonitum protinus ut audierit, reuertetur in terram suam: ego uero curabo ut in terra sua gladio corruat. Rabfices autem reuersus, offendebat regem Assyriorum oppugnantem Lobnam, rescuerat enim q̄ à Lachis profectus esset. Rumor enim erat de Tharhaka rege Aethiopum, q̄ profectus esset ad pugnandum cōtra eum: quem quum audisset, misit alios legatos ad Ezechiam cum hisce mādatis, Sic referetis Ezechiae regi Iudæ, Ne te seducat deus tuus, quo tu fidis, ut dicas, Ierusalē non tradetur in potestatem Assyriorum, tu enim audiuiſti quæ nam fecerint reges Assyriorum omnibus nationibus eas excindendo, & tu euaderes: Num liberarūt dñi gentium eas quas expugnauerunt maiores mei: Gofan, Haran, Rezeph, & filios Eden qui erāt in Thalassar: Vbi est rex Hamath, rex Arphad, rex ciuitatis Sepharuaim, Hena, & Aua: Accepit ergo Ezechias epistolam de manu legatorum, & quum legisset eam, ascendit in ædem DOMINI, & expādit eam Ezechias coram DOMINO, orauitq̄ Ezechias coram DOMINO in hūc modum, DOMINE deus Israelis, qui Cherubim inhabitas, tu solus deus es omnium regnorum terre, tu enim fecisti cœlum & terrā, præbe DOMINE aurem tuam & ausculta, aperi oculos tuos & inspicere, & expende uerba Sanherib, qui legatione missa probra iecit in deum uiuentem. Equidē uerum esse agnosco DOMINE, q̄ reges Assyrii uastauerint gentes & regiones earum, quodq̄ deos eorū igni tradiderint: quandoquidem isti non erant dñi, sed opus manuum humanarum ē ligno aut lapide, unde & perdiderunt deos. Nunc ergo DOMINE deus noster, serua nos quæſo de manu Sanherib, ut cognoscant omnia regna terræ te solum esse DOMINVM deum. Misit autem Iesaias filius Amoz ad Ezechia[n] cum huiusmodi mandato, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Ea quæ orando petiuiſti à me super Sanherib rege Assyriorum, audiui: & hoc est uerbum quod DOMINVS contra eum respondet, ^b Contempſit ac subfannauit te [ô rex] uirgo filia Zion, post te caput mouit filia Ierusalē. Tu uero cui opprobraſti: cui maledixiſti: in quem edidiſti uocem: contra quem sustuliſti fœstum oculorum tuorum: contra sanctum Israelis. Missis enim legatis tuis cōtumelias ieciſti in dominum, & dixiſti, Copia equitatus mei in iuga montiū ascendam, ad latera uidelicet Libani, & succidam excelsa cedrorum eius, electas pinus eius, in troibo in habitaculum summitatis eius, ad saltum agrorum eius cultorum. Ego fodiam & bibam aquas alienas, & exiccabo plantis pedum meorū omnes riuos qui pro munitione sunt. An non audiuiſti q̄ hoc [negotiū] iam olim fecerim, retroq̄ temporibus formauerim illud: iam uero adducto illud, nempe ut uastem urbes multas, & redigam eas in acruos & rūinas, quarū habitatores ut manci trepidabūt, ac erubescant, similes erunt gramini agri, oleri uiridi, & fœno tectorum, quod antequam enascatur, plerunq̄ exaret. Ego cōuersationem tuam, ego profectionem tuam, & reditum tuum noui, æque furorem tuum contra me. Quandoquidem ergo furis contra me, ascendit secuta opulencia tua in aures meas, & ob id inferā hamum naribus tuis, & lupatum meum in labra tua, quo te retro agam ea uia qua ueniſti. Et hoc sit tibi [ô Ezechia] signum, hoc anno comedes reposita, proximo anno quæ sponte nascētur, tertio uero anno sementē facietis & metetis, uineas quoq̄ plantabitis, & fructum earum edetis. Rursumq̄ in unū coibit quod euadet de domo Iuda, iactaq̄ deorsum radice quod reliquum est fructum sursum reddet. Quoniam prōdibūt reliquiae de Ierusalem, & seruati de monte Zion. Hæc faciet zelus DOMINI exercituum. Propterea sic promittit DOMINVS de rege Assyriorum, Nequaquam ingredietur in urbem istam, neq̄ spiculū huc iaculabitur, non occurret ei clypeus, neq̄ excitabitur contra eam agger: ea uia qua uenit, redibit, & in istam urbem

Blasphemia Sanherib.

Consolatio regis per prophetam.

Signum uisionis.

Occisorum nu-
merus.
Iſa. 37. g.
Eccli. 48. d.
1. Mach. 7. f.
2. Mach. 9. e.
Senacherib à ſi-
lijs occiditur.

urbem nō introibit, dicit DOMINVS. Propugnabo enim ut ſeruem urbem iſtam, propter meipſum, & propter Dauid ſeruum meum. Egreſſus itaq; eadem nocte angelus DOMINI, percuffit in caſtris Aſſyriorū centena octogintaquinque millia: quumq; mane ſurgerent, ecce omnes iacebant mortui. Soluit ergo iſthinc, & abiit Sanherib rex Aſſyriorum, & manſit in Niniue. Factum eſt autem, quum aliquando adoraret in æde Niſroch dei ſui, ut Adramelech, & Saræzer filij eius ipſum trucidarent gladio, & confugerēt in terram Ararat, regnaretq; Eſarhadon filius eius pro eo.

CAP. XX.

2. Par. 32. f.
Iſa. 38. a.
Eccli. 48. d.

Oratio Eze-
chias.

QUodā tempore ægrotabat Ezechias letaliter, ueniebat ergo ad eum leſaias filius Amoz propheta, & dicebat ad eum, Sic dicit DOMINVS, Manda domui tuæ, morieris enim & nō uiues. Verte bat ergo [Ezechias] faciem ſuam ad parietem, & orans ad DOMINVM, dixit, Memento quæſo DOMINE q̄ ambulauī coram te in fide, & integro corde, & quæ tibi placent feci. Fleuitq; Ezechias magno fletu. Antequam uero leſaias egreſſus eſſet ^amedium atrij, factus eſt ſermo DOMINI ad leſaiam in hunc modum, Reuerte te, & dicito ad Ezechiam principem populi mei, Sic dicit DOMINVS deus Dauid patris tui, Exaudiui precationem tuam, uidi lachrymas tuas, ecce ego te ſanabo, ut tertio die aſcēſurus ſis in ædem DOMINI. Addam ad dies tuos quindecim annos, & de manu regis Aſſyriorum liberabo te & urbem hanc, & protegā urbem iſtam propter me, & propter Dauidem ſeruum meum. Et ait leſaias, Accipite maſſam ficuum: quam captam poſuerunt ſuper ulcus, & conualuit. Dixit autem Ezechias ad leſaiam, Quod nam ſignum erit q̄ DOMINVS ſanaturus ſit me? & q̄ ſim tertio die aſcēſurus in ædem DOMINI? Reſpondit leſaias, Hoc erit tibi ſignū à DOMINO, quod facturſus ſit rem iſtam DOMINVS quam promiſit, ^bViſne ut umbra decem gradibus progrediatur, an ut decem gradibus retrogrediatur? Reſpondit Ezechias, Facile ſit ut declinet umbra decem gradibus, at nō ut retrocedat decem gradibus. Clamauit itaq; leſaias propheta ad DOMINVM, & retraxit umbram per gradus quibus deſcenderat in hora Achaſ. Eodem tempore miſit Merodach Baladan filius Baladan rex Babyloñie literas & donarium ad Ezechiam, audierat enim q̄ ægrotaret Ezechias. Et lætatus eſt Ezechias ſuper illis, & oſtendit eis omnes cellas aromatum, argenti, auri, odorum, ungentorum optimorum, uniuerſum armamentarium ſuum, & quidquid erat in theſauris ſuis: nihil erat quod non oſtenderet eis Ezechias, cum domi ſue, tum per omne regnum ſuum. Venit autem leſaias propheta ad regem Ezechiam, dixitq; ad eum, Quid dixerunt uiri illi? aut unde uenerunt ad te? Cui reſpondit Ezechias, De terra longinqua uenerunt ad me à Babyloñe. Tum ille rurſum dixit, Quid inſpexerunt domi tuæ? Reſpondit Ezechias, Quidquid eſt domi meæ inſpexerunt, nihil eſt in theſauris meis quod non oſtēderim eis. Tunc dixit leſaias ad Ezechiam, Audi uerbum DOMINI, Ecce uenient dies, ut Babyloñem auferatur quidquid eſt domi tuæ, & quidquid repoſuerunt patres tui uſq; ad hunc diem, nec quidquā fiet reliquum, ait DOMINVS. Quin & ex filijs tuis qui ex te prodibunt, quosq; generabis, auferent, & erunt eunuchi in aula regis Babyloñij. Dixit autem Ezechias ad leſaiam, Bene uertat cōſilium DOMINI quod expoſuiſti, & dixit, Modo pacatæ ſint atq; tutæ res diebus meis. Reliquum geſtorum Ezechia, & omne robur eius, & quod fecerit piſcinam & aquæductum, introduxeritq; aquas in ciuitatem, an non hæc ſcripta ſunt in libro annalium regum Iuda? Dormiuitq; Ezechias cum patribus ſuis, & regnauit Manaffes filius eius pro eo.

CAP. XXI.

Ezechias ab
Eſaiā increpa-
tur.

Ezechias mori-
tur.

2. Par. 33. a.

DUodecim annos natus fuit Manaffes quū inauguraretur regno, regnauitq; quinquaſaginta annis in Ieruſalem. Nomen matris eius fuit Hephziba. Deſignauit autem quod diſplicuit DOMINO iuxta abominationes gentium, quas eiecerat DOMINVS ante filios Iſrael. Nam uerſus extruxit excella quæ demolitus fue-

^A Ezechias letali morbo correpto uita prorogatur, oſtendit gentili regi theſauros, & oſtendit dominum.

^aEbr. Medium urbis.

^bPoteſt etiam ſic legi, Umbra progreſſa eſt decem gradibus, uis ne ut retrocedat.

^cEbr. ad uerbum habent, Et audiuit eos Ezechias, obſequens ſcilicet eis, & plauſibiliter excipiens.

^A De regno impij regis Manaffæ.

rat Ezechias pater eius, & erexit aras ipsi Baal, fecit lucum quemadmodum fecerat Ahab rex Israelis, adorauit omnem exercitū cœli, & coluit illa. Aedificauit quoque altaria in eade DOMINI, de qua dixerat DOMINVS, In Ierusalem ponā nomen meū. ^{2. Reg. 7. b} Extruxit insuper aras pro omni militia cœli in duobus atrijs domus DOMINI, traduxit filium suum per ignem, uacabat arti arioladi & augurijs, instituit pythones & diuinos, & ingentia mala designauit in oculis DOMINI, ut illum ad iram concitaret. ^{2. Reg. 7. b} ^{3. Reg. 8. b} Posuit sculptile luci quem fecerat, in domo de qua dixerat DOMINVS ad Dauidem, & ad Salomonem filiū eius, In domo ista & in Ierusalem quam elegi ex omnibus tribubus Israelis, ponam nomen meum perpetuū. Nec ultra sinā ut Israel emigret ex hac terra quam tradidi patribus eorū, modo custodiant & faciant iuxta omnia ea quæ præcepi eis, & iuxta uniuersam legem quā mādauit eis seruus meus Moses. At illi non audierunt, nam seduxit eos Manasses, ut facerent peiora quam gentes quas deleuit DOMINVS à facie filiorum Israel. Et loquutus est DOMINVS per seruos suos prophetas in hanc sententiam, Eo quod Manasses rex Iuda fecit abominaciones istas, & in his omnibus malitia superauit Amorreos qui ante eum fuerunt, quodque effecit ut Iuda peccaret idolis suis, idcirco sic dicit DOMINVS deus Israelis, Ecce ego adduco malum super Ierusalem & Iudā, ut ei qui illud audierit, ambæ aures eius tinniant. Et extendam super Ierusalem regulam Samarie, & pondus domus Ahab, & detergam Ierusalem, quemadmodum quis patinam detergit, & eam uertit. Deferam reliquias hæreditatis meæ, & tradam eas in manum hostium ipsorum, & patebunt direptioni & depopulationi omnium hostium suorum, eo quod malū designarint in oculis meis, & quod irritauerint me, ab eo die quo egressi sunt patres eorum de Aegypto usque in hunc diem. Sed & sanguinis innoxij plurimum fudit Manasses, donec impleret Ierusalem ad summum usque, supra peccatum quod peccare fecit Iudam, ut faceret malum in oculis DOMINI. Reliqua gestorum Manassis, & omnia quæ fecit, & peccatum eius quod peccauit, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Iudæ? Dormiuitque Manasses cum patribus suis, & sepultus est in horto domus suæ, in horto Vsa, regnoque inauguratus est Amon filius eius pro eo. ^{Manasses mort.} Vigintiduos annos natus erat Amon quū regno fuit inauguratus, ^{Amon regnat.} & regnauit duobus annis in Ierusalem: fuitque nomen matris eius Mesullameth filia Haruz de Iotba. Designauit autem malitiā in oculis DOMINI, sicut fecerat Manasses pater eius. Ambulauitque in omni uia in qua ambulauit pater eius, colēs idola quæ & pater eius coluerat adoraueratque. Et dereliquit DOMINVM deum patrum suorum, & non ambulauit in uia DOMINI. Conspirantesque contra eum serui Amon, ^{Amon occiditur.} interfecerunt regem in domo sua. Et percussit populus terræ omnes qui coniurauerant contra regem Amon, & constituit populus regem Iosiam filiū eius pro eo. Reliquum gestorum Amon quæ fecit, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Iudæ? Sepeluit autem eum [populus] in sepulchro suo in horto Vsa, & regnauit Iosias filius eius pro eo.

CAPVT XXII.

^{De regno pijsimi & integerrimi regis Iosie.}

^{Iosias rex.} ^{2. Par. 34. a} **A**cto annos natus fuit Iosias quum regno inauguraretur, regnauitque triginta annis & uno in Ierusalem. Nomen matris eius fuit Iedida, quæ filia fuit Adaia de Bozkath. Hic fecit quod rectum erat in oculis DOMINI, ambulauitque in omni uia David patris sui: non recessit neque ad dextram neque ad sinistram. Factumque est in anno decimo octauo regis Iosie, ut mitteret rex Saphan filium Azalie filij Mesullam scribam in domo DOMINI huiusmodi mandato, Ascende ad Hilkiam sacerdotem magnum, ut in summam redigant pecuniam quæ illata est in domum DOMINI, quam collegerunt custodes liminis à populo, dentque eam in manus eorum qui opus faciunt, quique constituti sunt super domum DOMINI, tradantque eam ijs qui faciunt opus in domo DOMINI, ad instauranda facta tecta templi, fabris nempe [lignarijs,] structoribus, & murarijs, ad comparandū ligna & lapides scalptos, ad

^{Templi instauratio.}

Deuterono-
mion inueni-
tur.

Hulda propheta.

Iofias fidelis
exauditur.

3. Par. 34. f

Eccli 49. a

Baal.
Sol.
Luna.
Lucas.

Excella.

ad instaurandum templum. Veruntamen non exigatur ratio ab illis, in quorum^B manus pecunię illę dantur, sed bona fide agant. Dixit autē Hilkias sacerdos sum-
mus ad Saphan scribam, Codicē legis inueni in domo DOMINI. Tradiditq; Hil-
kias codicem illum ipsi Saphan, ut eum legeret. Veniens autem Saphan scriba ad
regem, retulit ad regem hoc negotium, & ait, Ordinarunt serui tui pecuniam quę
inuenta est in templo, & tradiderunt eam in manum eorum qui opus faciunt prę-
fectis ædi DOMINI: indicauit quoq; Saphan scriba regi, dicēs, Hilkia sacerdos de-
dit mihi codicem, legitq; in eo Saphan coram rege. Et factum est, quum audisset
rex uerba codicis legis, scidit uestimenta sua. Et mandauit rex ipsi Hilkie sacerdo-
ti, Ahikam filio Saphan, Achbor filio Micheę, & Saphan scribę, atq; Afaie mini-
stro regio, dicēs, Ite, & sciscitami DOMINVM pro me, pro populo, & pro uniuersa^C
Iuda de uerbis huius codicis inuenti, quoniam furor DOMINI magnus succen-
sus est in nos, qđ patres nostri non audierint uerba codicis huius, ut facerent iuxta
omne illud quod scriptū est nobis. Abijt itaq; Hilkias sacerdos, Ahikam, Ach-
bor, Saphan, atq; Afaia ad Huldam prophetissam uxorem Sullam filij Tikua, filij
Harham custodis uestium, quę habitabat Hierosolymis in altera parte, & loquuti
sunt cū ea. Quę dixit ad eos, Sic dixit DOMINVS deus Israelis, Dicite uiro qui uos
ad me misit, Sic dixit DOMINVS, Ecce ego adduco calamitatem super locū istum,
& super eos qui eum inhabitant, nempe omnia uerba huius codicis quem legit rex
Iuda, eo qđ dereliquerūt me, & thus incenderunt dijs alijs, ut irritarent me in omni
opere manuum suarum, & accendetur furor meus contra locum istum, & non ex-
tinguetur. Porro ad regem Iuda, qui misit uos ut consuleretis DOMINVM, sic^D di-
cetis, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Quandoquidem propter uerba quę audisti
emollitum est cor tuum, & humilis factus es coram DOMINO, quando audiisti
quę minatus sum contra locum istum, & contra habitatores eius, ut fierent in de-
solationem & execrationem, & concidisti uestimenta tua, fleuistiq; corā facie mea,
en & ego exaudiui, dicit DOMINVS. Idcirco ecce ego colligam te ad patres tuos, &
tu colligēris ad sepulchra tua in pace, ut oculi tui non uideant uniuersum malum
quod ego adduco super locum istum. Hi uero hanc responsionem retulerunt re-
gi.

CAPVT XXIII.

QUumq; rex misisset, congregati sunt ad eum omnes seniores Iuda & Ierusa-
lem. Ascendit autem rex in ædem DOMINI, unā cum omnibus uiris Iuda,
& cunctis habitatoribus Ierusalem, cum sacerdotibus & cū prophetis & omni po-
pulo, à minore ad maiorem usq; legitq; audientibus ipsis omnia uerba libri fœde-
ris, qui repertus fuerat in æde DOMINI. Et rex stans iuxta columnam, pepigit fœ-
dus coram DOMINO, nempe ut ambularent post DOMINVM, & obseruarent prę-
cepta eius, testimonia eius, atq; statuta eius, toto corde, totaq; anima, ut rata habe-
rent uerba fœderis huius quę scripta erant in libro illo, stabatq; uniuersus popu-
lus in fœdus illud. Pręcepit insuper rex Hilkie sacerdoti magno, & sacerdotibus
posterioris ordinis, atq; custodibus liminis, ut efferrent^E ex templo DOMINI cun-
cta uasa quę facta fuerant ipsi Baal, lucis, & uniuersę militię cœli, & combussit ea
foris extra in campis Kidron, tulitq; puluerem eorū in Beth El. Aboleuit quoq;
Kamurim quos fundauerant reges Iuda, ut thura incenderent in excelsis & ciuita-
tibus Iuda circumeuntes Ierusalem: simulq; eos qui adolebant ipsi Baal, soli, lunę,
influentijs, & omni militię cœli. Eiecit quoq; lucum de domo DOMINI extra Ie-
rusalem ad torrentem Kidron, & combussit eum ibi ad torrentem Kidron, cōmi-
nuitq; in puluerem, & proiecit puluerem eius super sepulchra filiorum populi. Di-
ruit deinde domos catamitorum quę erant iuxta domum DOMINI, ubi mulieres
texebant domunculas ipsi luco. Et adduxit omnes sacerdotes ex ciuitatibus Iuda,
& contaminauit excelsa ubi sacerdotes adoleuerant, à Geba usq; ad Beer Seba, &

^BExtinguetur cōmo
de dixi, licet Ebr. ei
neutrum habeant, ut
Germani, wirt nit lö-
schen.

^CEbr. Ad eum: quod
omisi propter caco-
phoniam uitandam.

^ACurat rex Iofias ut li-
ber fœderis legatur &
omnibus innotescat, utq;
uera religio & uerus
dei cultus instauretur.

^ESeu, steterunt in fœ-
dere.

^BKamurim ab ardo-
re uidetur habere no-
men, à deuotione
mentis: ut si dicas, Sa-
raphici.

diruit excelsa portarum, quæ erant ad ostium portæ Iehosua præfecti urbis, quæ ad sinistram erant cuius in porta ciuitatis. Veruntamen non ascenderant sacerdotes excelsorum ad aram DOMINI in Ierusalem, sed comedebant placentas infermentatas inter fratres suos. Porro & Tophet prophanauit quod est in ualle filiorum Hinnom, ne quis traduceret filium suum aut filiam suam per ignem ipsi Moloch. Aboleuit denique equos quos dederant reges Iuda soli in introitu templi DOMINI, iuxta coenaculum Neth Anmelech eunuchi qui erat in Paruarim: etiam quadrigas solis igne combussit. Sed & altaria quæ erant super tectum coenaculi Ahas, quæ fecerant reges Iuda, & altaria quæ fecerat Manasses in duobus atrijs domus DOMINI confregit rex, & currens inde proiecit puluerem in torrentem Kidron. Excelsa quoque quæ erant in regione Ierusalem ad dextram montis uastationis, quæ ædificauerat Solomon rex Israelis ipsi Asthoreth idolo Zidoniorum, et ipsi Chamos idolo Moab, & ipsi Milchom idolo filiorum Ammon prophanauit rex, confregitque statuas, & succidit lucos, & impleuit locum eorum ossibus humanis. Sed & altare quod erat in Beth El, & excelsum quod fecerat Ieroboam filius Nebat, qui Israelitis occasio peccandi fuit: altare inquam illud & excelsum confregit, & combussit excelsum, comminuitque in puluerem, & succendit lucum. Versus autem Iosias uidit sepulchra quæ illic erant in monte, mittensque tulit ossa de sepulchris, & concremauit [ea] super altari, ut prophanaret illud iuxta uerbum DOMINI quod prædixerat uir dei, qui uerba illa prædicauerat. Dixit enim, Quæ hæc statua quæ ego uideo? Responderunt ei ciues urbis, Sepulchrum est uiri dei, qui uenit de Iuda, & prædicauit hæc uerba quæ fecisti super aram Beth El. Qui ait, Sinite eum quiescere, nemo loco moueat ossa eius. Ita seruata sunt ossa eius cum ossibus prophetæ qui de Samaria uenerat. Omnes denique domos excelsorum quæ erant in ciuitatibus Samariæ, quas fecerant reges Israelis, ad irritandum [DOMINUM], abstulit Iosias, fecitque eis quemadmodum fecerat omnibus in Beth El. Et mactauit cunctos sacerdotes excelsorum qui erant ibidem super altaribus, atque combussit ossa humana super illis, reuersusque est Hierosolyma. Et præcepit rex uniuerso populo, dicens, Celebrate Passah DOMINO deo uestro, secundum quod scriptum est in libro foederis huius. Nec fuit tale Passah à diebus Iudicum qui iudicauerunt Israel, & cunctis diebus regum Israelis, atque regum Iuda. Anno decimo octauo regis Iosias factum est Passah illud DOMINO in Ierusalem. Sed & pythones, magos, idola, atque cunctas abominaciones quæ conspiciebantur in terra Iuda & in Ierusalem expurgauit Iosias, ut rata haberet uerba legis quæ scripta erant in codice, quem reppererat Hilcias sacerdos in domo DOMINI. Ante eum non fuit talis rex, qui conuersus fuerit ad DOMINUM toto corde suo, tota anima sua, totisque uiribus suis iuxta uniuersam legem Moysi, nec exortus est post eum talis. Veruntamen DOMINUS non est auersus ab æstu uehementi furoris sui, quo concitatus erat furor eius aduersus Iudam, propter cunctas irritationes quibus prouocauerat eum Manasses. Dixitque DOMINUS, Iudam quoque auferam à conspectu meo, quemadmodum abstuli Israel, & auersabor ciuitatem istam quam elegeram, nempe Ierusalem, & ædem de qua dixeram, Nomen meum erit illic. Reliquum rerum Iosias, & omnia quæ gessit, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Iuda? In diebus suis ascendit Pharao Necho rex Aegypti contra regem Assyriorum ad fluuium Euphratem, cui dum obuiam proficiscitur rex Iosias, eo conspecto occidit eum in Megiddo. Serui eius deuehentes eum mortuum de Megiddo, uexerunt eum Hierosolyma, & sepelierunt eum in sepulchro suo. Porro populus terræ accepit filium Iosias ipsum Iehoahas, quem unctum constituerunt regem pro patre suo. Vigintitres annos natus fuit Iehoahas quum regno inauguraretur, regnauitque tribus mensibus in Ierusalem. Nomen matris suæ fuit Hamuel, filia fuit Ieremiæ de Libna. Is designauit malum in oculis DOMINI, iuxta

^cQuidam paruarim
appellatum uolūt,
in uillis aut subar-
bjs.

^dPro idolo Hebraice
ponitur abominatio,
& ea quidem fœda.

Tophet.

Solis currus.
Arg. idolorum.

3. Reg. 11. b

1. Reg. 13.

Ossa mortuorum.

3. Reg. 13. a

Occidit sacerdotes excelsorum.

Phase celebratur.
2. Par. 35. a
3. Esd. 1. a

Pythones.
Arioli.

Iosias laus.

Infra 24. a

Iosias occiditur.
2. Par. 36. e

Ieoahas rex.

Eliakim rex
uel ioachim.

iuxta omnia quæ designauerant patres sui. Vinxit autem eum Pharaon Necho in Ribla in regione Hamath, quod regnum occupasset Hierosolymis. Imposuit in super mulctam super terram, argenti centum talenta, auri unum. Tum constituit Pharaon Necho regem ipsum Eliakim filium Iosiae pro Iosia patre eius, mutauitque ei nomen Iehoiakim. Porro ipsum Iehoahas tulit, qui ueniens in Aegyptum, illic moritur. Iehoiakim autem pendit Pharaoni argentum hoc & aurum, indicto tamen stipendio regioni, ut daretur pecunia iuxta imperium Pharaonis, à quoque iuxta aestimationem exigens argentum & aurum, idque ab [uniuerso] populo terræ, ut daret [hoc] Pharaoni Necho. Viginti quinque annos natus fuit Iehoiakim quum inauguraretur regno, regnauitque undecim annis Hierosolymis. Nomen matris eius fuit Sebuda, quæ fuit filia Pedaia de Ruma. Et is designauit malum in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ designauerant patres eius.

CAP. XXIII.

Ascendit in diebus eius Nebukad Næzar rex Babyloniorum, cui seruus est factus Iehoiakim tribus annis, sed uersus defecit ab eo. Misit autem in eum DOMINVS grassatores Chaldaeos, grassatores Syros, grassatores Moabitas, & grassatores ex Ammonitis, quos misit in Iudam ut eum perderent, iuxta uerbum DOMINI quod loquutus erat per seruos suos prophetas. Veruntamen iuxta os DOMINI hoc factum est contra Iudam, ut tolleretur [eum] à facie sua, cum propter peccata Manassis, iuxta omnia quæ designauerat, tum etiam propter sanguinem innocentem quem effuderat, repleueratque Ierusalem sanguine innoxio, ideo DOMINVS noluit propitius esse. Reliquum gestorum Iehoiakim, & omnia quæ fecit, an non hæc

Ioachim moritur.
Ioachim rex.

scripta sunt in libro annalium regum Iuda. Dormiuit itaque Iehoiakim cum patribus suis, & regnauit Iehoiachin filius eius pro eo. Porro rex Aegypti amplius non egressus est terram suam, quoniam rex Babylonis occupauerat omnia quæ erant regis Aegypti, à fluuius Aegypti, usque ad fluuium Euphraten. Iehoiachin natus erat decem & octo annos quum coepisset regnare, regnauitque tribus mensibus Hierosolymis. Nomen matris eius Nehusta, quæ filia fuit Elnathan de Ierusalem. Designauit & is malum in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecerat pater eius. Sub idem tempus ascenderunt serui Nebukad Næzar regis Babylonij contra Ierusalem, uenitque ciuitas in obsidionem. Sed & Nebukad Næzar rex Babel uenit contra urbem, & oppugnabant eam serui eius. Egressus est ergo Iehoiachin rex Iuda ad regem Babylonium, ipse & mater eius, serui eius, principes eius, atque eunuchi eius. Et tulit eum rex Babylonie anno octauo regni sui. Et extulit illinc omnes thesauros domus DOMINI, & thesauros domus regis, & concidit omnia uasa aurea quæ fecerat Solomoni rex Israelis in æde DOMINI, sicut loquutus fuerat DOMINVS. Transtulit deinde omnem Hierosolymam, omnes proceres, & omnes heroes fortes, nempe decem millia, in captiuitatem, omnes artifices atque inclusores: nihil fuit reliquum præter inopem plebem terræ. Transtulit & Iehoiachin in Babylonem, matrem regis, uxores regis, eunuchos eius atque potentes terræ, hos abduxit in captiuitatem de Ierusalem in Babylonem. Omnes denique uiros bello aptos, nempe septem millia: item artifices & inclusores mille, & quidquid roboris erat bello aptum duxit rex Babylonis in captiuitatem Babylonem. Constituit autem regem rex Babylonis Mathaniam patrum eius pro eo, & mutauit ei nomen Zedekias. Viginti unum annos natus erat Zedekias quum inauguraretur regno, regnauitque undecim annis in Ierusalem. Nomen matris eius fuit Hamital, quæ filia fuit Ieremiae de Libna. Designauit autem malum in oculis DOMINI iuxta omnia quæ fecerat Iehoiakim. Etenim iuxta furorem DOMINI actum est contra Ierusalem & Iudam, donec projiceret eos à conspectu suo, & rebellis fuit Zedekias aduersus regem Babylonis.

CAPVT XXV.

F 3

A Nebukad Næzar obsidet urbem, & capto Iehoiachin, spoliatoque templo, Mathanian regem creat.

*Egredi hic pro dedere se ponitur, & in potestatem uictoris uenire.

Dan. 1.2

Esther 2.2

Mathanias uel
Zedekias rex.
Iere. 37.2
& 52.2

Sedechias

Regum II.

Obsidetur Ierusalem à
Babyloniis, capitur &
exuritur.

^aEbr. Vrbs uenit in
obsidionem.

^bEbr. Loquuti sunt
cum eo iudicia.

^cAlij legunt, prae-
fectus praetorio: alij,
magister supplicio-
rum. De quo Gen. 37.

^dAlij dicunt, bases.

^eMortariola dicunt
alij.
^fAlij dicunt, asperso-
ria.

^gVel, secundi ordi-
nis.
^hAlij legunt, gazo-
phylatij: alij, sacro-
rum.
ⁱEbr. Qui uidebant
faciem regis, appari-
tores scilicet, qui ad
nutum regis aspicien-
tes stabant, seu consi-
liarij.

^kVel, benefaciet uo-
bis.

AET factum est anno nono quum regnaret [Zedekias,] mense decimo, decima
[die] mensis, ut ueniret Nebukad Næzar rex Babylonis, ipse & omnis exerci-
tus eius cōtra Ierusalem. Is obsedit eam, & excitauit aduersus eam munitiones, ob-
fessaq; est urbs usq; in undecimum annum Zedekiae regis. Nona mensis inualuit
fames in urbe, [adeo] ut non esset cibus populo terrae. Scissa igitur urbe, [fugerunt]
noctu omnes uiri bellatores, ea uia quae est ad portam inter duos muros iuxta hor-
Btos regiones, Chaldaeis urbem circumfredientibus, abieruntq; uersus campestria. Inse-
quutus autem exercitus Chaldaeorum, apprehendit regem [Zedekiam] in campis
Iericho, quum uniuersus exercitus eius dissipatus esset ab eo. Comprehensum ex-
go regem, adduxerunt eum in Reblam ad regem Babylonium, ubi iure damnaue-
runt eum. Porro filios Zedekiae trucidarunt in conspectu eius, & oculos Zedekiae
caecos reddidit, uinxitq; eum duabus catenis, & perduxit eum Babylonem. Men-
se quinto, septima die mensis, (is est annus decimus nonus regis Nebukad Næzar
regis Babyloniae,) uenit Nebusar Adan praefectus rerum capitalium, seruus regis
Babyloniae Hierosolyma, & incendit aedem DOMINI, & domum regis, omnes de-
niq; domus Hierosolymitanas, & cunctas aedes magnificas incendit igne. Muros
insuper Hierosolymorum qui ambiebant [urbem,] diruit uniuersus exercitus Chal-
Cdæorum, qui fuit cum praefecto rerum capitalium. Qui uero reliqui de populo in
urbe facti erant, quiq; profugerant ad regem Babylonis, & qui reliqui facti erant
ex uulgo, hos inquam transportauit Nebusar Adan praefectus rerum capitalium.
Pauperes autem terrae reliquit Nebusar Adan praefectus capitalium rerum, ut ui-
Dneas & agros colerent. Porro columnas aereas quae erant in aede DOMINI, machi-
nas, & mare aeneum quod erat in aede DOMINI, comminuerunt Chaldaei, & omne
aes ex illis tulerunt Babylonem. Lebetes, scopas, cultros, cochlearia, & omnia uasa
aenea quibus ministrabatur, tulerunt, receptacula ignis, pelues sparforias, quarum
alia aurea erant, alia uero argentea, tulit praefectus rerum capitalium. Columnarum
ambarum, maris autem unius, & machinarum omniumq; uasorum illorum quae fe-
cerat Solomon pro aede DOMINI, pondus aeris rationem superabat. Erat enim co-
lumnæ unius altitudo decem & octo cubitorum, eratq; epistylium aeneum super
ipsam, & altitudo epistylii trium erat cubitorum, super epistylio erat reticulatum
opus, & mala punica per ambitum: omnia erant aenea. Ad hunc modum erat & al-
tera columna cum reti. Tulit quoq; Nebusar Adan praefectus capitalium rerum
Sariam primum sacerdotem, & Zephoniam sacerdotem secundum ab eo, tresq;
custodes liminis. Ex urbe autem tulit eunuchum unum, qui erat magister mili-
Etum, & quinque uiros ministros regis, qui inueniebantur in urbe. Scribam deniq;
exercitus, ex populo terrae in militiam conscribendi officio praefectum, cum sexa-
ginta uiris de populo terrae inuentis in urbe. Tulit hos inquam Nebusar Adan prae-
fectus rerum capitalium, & adduxit eos in Reblam ad regem Babylonis. Et percussit
eos rex Babylonis & occidit eos in Rebla in terra Hamath. Sic abduxit Iudam ca-
ptiuum e terra sua. Reliquo autem populo, quem reliquum fecit Nebukad Næzar
rex Babylonis in terra Iuda, praefecit Godoliam filium Ahikam filij Saphan. Au-
dientes autem omnes procures exercitus, ipsi scilicet & [caeteri] uiri q; praefecisset
Frex Babylonis Godoliam, uenerunt ad Godoliam in Mizpa. Nempe Ismael filius
Nethaniae, Iohanan filius Kareae, Seraia filius Tanhumet Netophathites, & Iasania
filius Maachathi, hi cum militibus suis. Iurauitq; illis Godolias & militibus eo-
rum, & dixit ad eos, Ne metuatis à seruis Chaldaeorum, habitate in terra, & seruite
regi Babylonis, & bene erit uobis. Factum est autem mense septimo, ut ueniret
Ismael filius Nethaniae filij Elisama de semine regio, & decem uiri cum eo, qui tru-
cidabant Godoliam ut moreretur. Iudaeos quoq; & Chaldaeos qui fuerant cum eo in
Mizpa, Confurgensq; omnis populus, à minori ad maximum usq; cum ducibus exer-
citus,

Ierem. 39. a
& 52. a

Sedechias captus.

Psalm. 97. b

Ierem. 27. d

3. Reg. 7. b
Ierem. 52. e
2. Par. 3. d

Godolias.
Ierem. 40. b, c

citius, profecti sunt in Aegyptū, metuerunt enim à Chaldeis. Factū uero est in trice-
 simo septimo anno captiuitatis lehoiachin regis Iuda, mense duodecimo, uicesima
 septima die mēsis, ut Euilmerodach rex Babylonis ipso anno regni sui restitueret
 capitis diminutionē lehoiachin regis Iudæ, & educeret eum de carcere. Loquutus
 quoq; est cum eo humaniter, & constituit solium eius super solium [reliquorum]
 regum qui cum eo erant in Babylone. Mutauit & uestem captiuitatis eius. Cibum
 quoq; sumebat apud eum perpetuò cunctis diebus uitæ eius. Victus quoq; perpe-
 tuus dabatur ei à rege certo demenso in singulos dies uitæ eius.

Joachim exalta-
 tur.

Liber Paralipomenon primus. He- braice, Dibre haiamim.

CAPVT I.

Gene. 2. b. 4. d.
 5. b
 Gene. 10. a

Gene. 10. b

Sem.
 Gen. 10. d. 11. b

Abraham.
 Gene. 11. d
 Ismael.
 Gene. 25. b

Isaac.
 Gene. 36. b

Edom.
 Gene. 36. b

DAM, Seth, Enos, Kenan, Mahalaleel, Jared, Hanoth, A Recensetur genealogia & familiae.
 Metusala, Lamech, Noë, Sem, Ham, & Iaphet. Filij Iaphet, Gomer, Magog, Madai, Iauan, Thubal, Masech, Thiras. Filij Gomer, Askenan, Diphath, & Thogarma. Filij Iauan, Elischa, Tharsisa, Kithim, & Dodanim. Filij Ham, Kusch, Mizraim, Put & Kanaan. Filij Kusch, Seba, Hauila, Sabtha, Raëma, & Sabthecha. Filij Raëma, Seba & Dedan. Porro Chusch genuit Nimrod: hic cœpit esse heros uiolentus in terra. Mizraim genuit Ludim, Anamim, Lehabim, Naphtuhim, Patrusim, & Chasluhim, è quibus egressi sunt Palestini & Capthorim. Chanaan genuit Zidon primogenitum suum, & Heth, & Iebusæum, Amorræum, Girgesæum, Hiuræum, Arkæum, atq; Sinæum. B Deniq; Aruadæum, Zemaræum, & Hamathæum. Filij Sem [fuerunt] Elam, Assur, Arphachsad, Lud, Aram, Uz, Hul, Gether atq; Masech. Arphachsad genuit Schala, Schala genuit Eber. Porro ipsi Eber geniti sunt duo filij, nomē unius erat Pæleg, q; in diebus eius diuisa fuisset terra: nomen uero fratris sui erat Iaktan. Iaktan genuit Almodad, Saleph, Hazarmaueth, Iera, Hadoram, Ufal, Dikla, Ebal, Abimael, Seba, Ophir, Hauila, & Iobab: hi omnes fuerunt filij Iaktan. Sem, Arphachsad, Sala, Euer, Peleg, Reu, Serug, Nahor, Tharah, Abram, qui & Abraham. Filij Abraham, Isaac & Ismael. Et hæc sunt generationes eorū, Primogenitus Ismael, Nebaioth, Kedar, Adbeel, Mibsam, Misma, Duma, Masa, Haddad, Thema, Ietur, C Naphis & Kedma. Isti sunt filij Ismaelis. Filij autem Keturæ cōcubinæ Abraham, hæc genuit Zimram, Iakfan, Medan, Midian, Iisbak & Sua. Filij Iakfan [fuerunt] Seba & Dedan. Filij Midian, Ephra, Ephraim, Hanoth, Abida, Eldaah: isti omnes fuerunt filij Ketura. Abraham autem genuit Isaac. Porro filij ipsius Isaac, Esau & Israel. Filij Esau, Eliphas, Rehuel, Iehus, Iaelam, Korah. Filij Eliphas, Theman, Omar, Zephi, Gaetham, Kenan, Thimna, & Amalek. Filij Rehuelis, Nahath, Sara, Sama, & Misa. Filij Seir, Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, Dison, Ezer, & Disan. Filij autem Lotan, Hori, Homam: soror uero Lotan, Thimna. Filij Sobal, Alian, Manahath, Ebal, Sebi, & Onam. Filij Zibeon, Aia & Ana. Filij Ana, Dison. Filij Dison, Hamran, Aesban, Iithran & Cheran. Filij Ezer, Bilhan, Saauan, & Iækan. Filij Dison, Uz & Aran. Isti uero sunt reges qui regnauerunt in terra Edom, ante-
 tequā regnaret rex aliquis super filios Israelis. Bela filius Beor, nomenq; ciuitatis

eius fuit Dinhaba. Mortuo Bela, regnavit pro eo Iobab filius Sera de Bozra. Mortuus autem est Iobab, regnavitque pro eo Hufam, de terra Themanorum. Et mortuus est Hufam, regnavitque pro eo Hadad filius Bedad, qui percussit Madianitas in terra Moabitarum: nomen civitatis eius erat Auith. Mortuo Hadad successit ei in regno Samla de Masreka. Mortuus quoque Samla, & regnavit pro eo Saul de Rehoboth fluminis. Mortuo Saul, regnavit pro eo Baal Hanan filius Achbor. Mortuus est & Baal Hanan, regnavitque pro eo Hadad, cuius urbis nomen Pahi: nomen vero uxoris eius Mehetabel filia Matred, filij Mesaba. Mortuo Hadad, duces facti sunt in Edom. Dux Thimna, dux Alia, dux Iethet, dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon, dux Kenas, dux Theman, dux Mibzar, dux Magdiel, dux Iram. Hi fuerunt duces Edom.

CAP. II.

Asti sunt filij Israel, Ruben, Simeon, Levi, Iuda, Isachar, Zebulon, Dan, Ioseph, Benjamin, Naphtali, Gad & Aser. Filij Iuda, Er, Onan & Sela: tres illi nati sunt ei ex filia sua Chananitide. Fuit autem Er primogenitus Iuda, malus coram DOMINO, ob id occidit eum. Porro Thamar nurus eius peperit ei Perez & Sara, ut omnes filij Iuda essent quinque. Filij Perez, Hezro & Hamul: filij vero Sara, Simri, Ethan, Heman, Chalchal & Dara: omnium fuerunt quinque. Filij Charmi, Achar, qui turbaverat Israel, quum praevaricaretur in Harem. Filij vero Ethan, Asarias. Filij deinde Hezron qui nati sunt ei, Ierahmeel, Ram, & Chelubai. Porro Ram genuit Aminadab, Aminadab genuit Naason principem filiorum Iuda. Naason autem genuit Salma, Salma vero genuit Boas, Boas genuit Obed, & Obed genuit Isai. Isai genuit primogenitum suum Eliab, secundum Aminadab, tertium Simeam, quartum Nethaneelem, & Raddai quintum, sextum Ozem, septimum Davidem. Sorores autem eorum erant Zeruia & Abigail. Filij Zeruia, Abisai, Ioab, & Asahel, tres nempe. Porro Abigail genuit Amasam, pater autem Amasae Iether Ismaelites. Chaleb autem filius Hezron genuit Asubam ex uxore, & Ierihoth: suntque hi filij eius, Ieser, Sobab, Ardon. Mortua Asuba duxit Chaleb ipsam Ephrath, quae peperit ei Hur. Caeterum Hur genuit Uri. Uri autem genuit Bezaleel. Postea venit Hezron ad filiam Machir patris Gilead, duxitque eam quum esset ipse natus sexaginta annos, illaque peperit ei Segub. Segub autem genuit Iair, qui habuit viginti tres civitates in terra Gilead. Cepitque Gesur & Aram uiculos Iair ab eis. Kenath quoque & filias eius, oppida sexaginta. Omnes isti fuerunt filij Machir patris Gilead. Quumque mortuus esset Hezron, apud Chaleb in Ephratha, genuit ei uxor Hezron Abia, Assur, patrem Thekoa. Fuerunt autem filij Ierahmeelis primogeniti Hezron, primogenitus Ram, Buna, Oren, Ozem, & Ahia. Obtigit autem ipsi Ierahmeeli uxor alia nomine Atara, quae fuit mater Onam. Et filij Ram primogeniti Ierahmeelis fuerunt Maaz, Iamin & Eker. Filij autem Onam fuerunt Sammai & Iada: filij Sammai Nadab atque Abisur. Porro nomen uxoris Abisur Abihail, peperitque ei Aliban, & Molid. Filij Nadab, Saëd & Appaim. Mortuusque est Saëd absque liberis, & filij Appaim Iisai, & filij Iisai, Sefan, & filij Sefan, Ahlai. Filij autem Iada fratris Sammai, Iether, & Ionathan, mortuusque est Iether absque filiis. Porro filij Ionathan, Peleth & Sasa: hi fuerunt filij Ierahmeelis. Sefan non habuit filios, sed filias. Habuit quoque Sefan servum Aegyptium nomine Iarha: deditque Sefan filiam suam servo suo Iarha uxorem, quae peperit ei Athai. Athai autem genuit Nathan, Nathan genuit Sabad, Sabad genuit Eplal, Eplal genuit Obed. Obed vero genuit Iehu, Iehu genuit Asaria, Asarias genuit Halez, Halez genuit Eleasa, Eleasa genuit Sismai, Sismai genuit Salum. Porro Salum genuit Iekamiam, Iekamias vero genuit Elisama. Filij autem Chaleb fratris Ierahmiel, Mesa primogenitus eius, quia pater fuit Siph, & filij Marefa patris Hebron. Filij Hebron, Kora, Tapua, Rekem, & Sama. Sama genuit Raham patrem Iarkam, Rekem vero genuit Samai. Caeterum filius Samai,

Fortasse pro Simri
Charmi scribendum
fuerat, aut infra pro
Charmi Simri.
Harem quid sit vide
ultimo Leviticorum.

Filij Iacob
Gen. 29. g. &
30. a. 35. c. d
Gen. 38. a
Gen. 46. b
Infra 4. a
Matth. 1. a

Iosue 7. a

Ruth 4. d

Isai uel Iesse.
1. Reg. 16. b

Filij Saruiae.

Iair.

Sasa.

Caleb.

mai, Maon. Maon deinde fuit pater Bethzur. Porro Epha concubina Chaleb genuit Haran, Moza & Gases. Haran autem genuit Gases. Filij autem Iahdai, Regem, Iotham, Geschan, Pelet, Epha & Saaph. Concubina Chaleb Maacha, de qua genuit Saëber & Thirhana. Peperit quoque eadem Saaph patrem Madmana, & Seua patrem Machbena, & patrem Gibeä. Filia autem Chaleb fuit Achsa. Isti fuerunt filij Chaleb filij Hur primogeniti Ephratæ, Sobal pater Kiriath Iearim, Salma pater Bethlehë, & Hareph pater Beth Gader. Fuerunt quoque ipsi Sobal patri Kiriath Iearim filij, qui uidebat dimidiū Manahitarum. Familiæ autem Kiriath Iearim sunt Iethritæ, Haputhitæ, Hassumathitæ, & Hamisraitæ, ex quibus egressi sunt Zarathitæ & Estaulitæ. Filij Salma Bethlehemitæ, & Netophatitæ coronæ domus Iosab, & dimidium Manahitarum Zareitarum. Familiæ porro scribarum inhabitantium Iahbez Tirathæi, Simathæi, Suchathæi. Hi sunt Kenæi, ueniētes ab Hamath patre domus Rechab.

CAP. III.

HI fuerunt filij Dauidis, qui nati sunt ei in Hebron. Amnon primogenitus ex Ahinoam Iesreelitide. Secundus erat Daniel ex Abigail Carmelitide. Tertius Absolom filius Maacha filiæ Thalmai regis Gessur. Quartus Adonias filius Hagith. Quintus Sephatia ex Abital. Sextus Iithream ex Aegla uxore sua. Sex illi nati sunt ei in Hebron, regnauitque illic septem annis & sex mensibus, in Ierusalem uero regnauit trigintatribus annis. Porro in Ierusalē nati sunt ei isti, Simeia, Sobab, Nathan, & Solomon, quatuor ex Bath Sua filia Ammiel. Ibhār quoque et Elisama, Eliphalet, Noga, Nepheg, Iaphia, Elisama, Eliada, & Elipheled, nouem: omnes filij Dauidis, exceptis filiis concubinarū, eratque Thamar soror eorum. Filius autem Solomonis Rehabeam, cuius filius fuit Abias, & huius filius Afa, cuius filius Iosaphat, is habuit filium Ioram, huius filius Ahasias, deinde Iosaphat filius illius, huius filius Amasias, huius filius Asarias, huius filius Iotham, huius filius Ahas, huius filius Ezechias, huius filius Manasses, huius filius Amon, huius filius Iosias. Porro filij Iosias, primogenitus Iohanan, secundus Iehoiakim, tertius Zedekias, & quartus Sellum. Filij autem Iehoiakim, Iechonias filius eius, & Zedekias filius eius. Filij Iechonias, Affir & Sealthiel filius eius, Malkiram quoque & Pedaia, Senazar, Iekamia, Hofama, & Nedabaiā. Filij autem Pedaia, Serubabel & Semei. Filius Serubabel, Mesullam, Hanania, & Selomith soror eorum, Hafuba quoque, Ohel, Berechias, Hafadia, & Iusahefed, quinque. Filius uero Hanania Pelatia & Esaiā. Filij Rephaia, filij Arnan, filij Obadia, filij Sechania. Filij deinde Sechania, Semaia: & filij Semaia, Hatus, Igeal, Bariah, Nearia & Saphat, sex. Filius Nearia, Eliohenai, Hiskia, Afrikam, tres. Filij autem Eliohenai, Hodias, Eliaschib, Pelaia, Accub, Iohanan, Delaia, & Anani, septem.

CAPVT IIII.

Filij Iuda, Perez, Hezron, Charmi, Hur & Sobal. Reaia uero filius Sobal genuit Iahath, Iahath genuit Ahumai atque Lahad. Et hæ sunt familiæ Zareathitarum. Ele pater Etham Iisreel, Iisma, & Iidbas: nomen sororis eorū Hazlelponi. Penuel pater fuit Gedor, Eser pater Hufa, & hi filij Hur primogeniti Ephratæ patris Bethlehem. Assur uero pater Tekoe duas habuit uxores, Helea & Naara. Peperitque ei Naara Ahuzam, Hephher, Themni & Ahasthari: isti sunt filij Naara. Filij uero Helea, Zæreth, Iezohar & Ethnan. Porro Koz genuit Anub & Zobeba, & familiam Aharhel filij Harum. Et fuit Iabez honorabilior fratribus suis, uocauitque mater eius nomen eius Iabez, dicens, Quia in dolore peperī eum. Et inuocauit Iabez deum Israelis, dicens, Si benedicendo benedixeris mihi, & dilataueris terminum meum, fueritque manus tua mecum, fecerisque me [liberum] à malo, ut nō noceat mihi. Dedit itaque deus quæ postulauerat. Chelub autem frater Sua genuit Mehir, qui fuit pater Esthon. Esthon genuit Bethrapha, Paseah, & Thehinna patrem ciuitatis Nahas: hi sunt uiri Recha. Filij autem Kenas, Othniel & Seraia, & filij Othniel,

*Ataroth quidā primum faciunt nō coronæ, quia Num. 32. recensetur inter urbes.

*Quidam codices habent Ibhār.

*Alij legunt, hæc est paterna successio Estham.

Dauid filij.
2 Reg. 3. 2

2. Reg. 5. c

Reges Iuda
usque ad Sedechiam.

Matth. 1. b

Genealogia filiorum Iuda.
Supra 2. a
Gen 38. d. &
46. b

Assur.

Oratio Iabes.

^bGeharaim quidam
appellatiue exponit
uallis fabrorum.

^cQuidam propria re
linquunt Hadbarim
Athikim.

^dAlij Nataim planta
tionum, & Gadera
sepium exponunt.

Hathath. Porro Meonothai genuit Ophram, & Seraia genuit loab patrem ^bGeharaim, fuerunt enim fabri. Filij autem Chaleb, filij Iephune, Iru, Ela, & Naam. Filij ^{Caleb.} Ela, Kenas: filij autem lehalelel, Siph & Sipa, Thiria, & Afarel. Filij Esra, Iæther & Mæred, Ephher & Ialon, peperitq; Miriam & Sammai, atq; Iisbah patrem Esthemoa. Et uxor eius lehudia peperit Iæred patrem Gedor, & Heber patrem Socho, atq; Iekuthiel patrem Sanoah: & isti sunt filij Bithiah, filia Pharaonis, quam duxerat Mæred. Et filij uxoris Hodia sororis Naham patris Kehila, Garmi & Esthemoa Maachathites. Filij uero Simon, Ammon & Rinna, Ben Hanan & Thilon. Filij uero Iishi & Ben Soeth. Filij Sela, filij Iuda, & pater Lecha, & Laada pater ^{Filij Sela. Gene. 38. a} Marefa, & familiae operationis lini in domo Asbea, Iokim quoq; & uiri Chozeba, Ioas & Saraph, qui dominati sunt in Moab, & Iasubi Lahem: & uerba ista uetera sunt. Isti sunt figuli habitantes ^dNetaim & Gadera cum rege in opere suo ibidem commorantes. Filij Simeon, Nemuel, Iamin, Iarib, Zæra & Saul, Sallum ^{Simeon. Gene. 46. b} filius eius, Mibsam filius eius, & Misma filius eius. Porro filij Misma, Hamuel filius eius, Sachur filius eius, Simei filius eius. Habuit autem Simei sedecim filios, & sex filias: fratres autem eius non habuerunt filios multos, sed & uniuersa familia eorum non est aucta usq; ad [numerum] Iuda. Habitarunt autem in Bersabea, Molada & Hazar Sual, in Bilha, in Ezem, in Tholad, in Bethuel, in Horma, in Ziklag, in Beth Marcaboth, in Hazar Susim, in Beth Birei, atq; in Sarraim: istae sunt ciuitates eorum, usq; dum Dauid regnauit. Et uillae eorum, Etham & Ain, Rimmon, Thochen, & Asan, oppida quinque. Et uniuersi uiculi eorum qui fuerunt circum istas ciuitates usq; ad Baal. Hæc est habitatio eorum, atq; propagatio ipsorum Mesobab, & Iamlech atq; Iosa filius Amazig. Et Ioel, atq; Iehu filius Iosibia, filij Seraia, filij Asiel, Elioenai, Iacoba, Iesohaia, & Asaia, Adiel, Iesimeel, & Benaia. Et Sisa filius Sipheri, filij Allon, filij Iedaia, filij Simri, filij Semaia. Isti sunt incliti principes per familias suas, qui uehementer instaurarunt domum patrum suorum. Et abierunt dum itur Gedor usq; ad orientalem plagam uallis, quæsitum pascua gregi suo. Inuenerunt autem pingua & bona pascua, & terram utrinq; spatiosam, quietam in super & felicem, quoniam ex Ham antea illic habitauerant. Veneruntq; isti qui ^{Cham stirps deleta.} nominatim scripti sunt in diebus Ezechiae regis Iuda, & attriuerunt tentoria atq; habitacula eorum quæ inuenta sunt illic, excideruntq; eos usq; in presentem diem, habitaruntq; ipsi [illic] illorum loco, q; illic essent pascua pro gregibus suis. Ad hæc profecti sunt quidam ex filiis Simeon ad montem Seir, uiri nempe quingenti, qui bus præfuerunt Pelatia, Nearia, Rephaia, Vsiel, & filij Iishi. Percusseruntq; reliquias quæ euaserant ex Amalek, & habitauerunt illic in hunc usq; diem. CA. V.

^A Porro filij Ruben primogeniti Israelis sunt: (is quum esset primogenitus, uiolassetq; lectum patris sui, datum est ius primogenitorum filiis Ioseph filij Israelis: nec tamen iuxta hoc ius primogenitum censa est familia, quoniam Iuda præuoluit fratribus, & princeps fuit ex hac [tribu,] licet ius primogenitum [maneret] ipsi Ioseph.) Filij inquam Ruben primogeniti Israelis, Hanoth & Pallu, Hezron & Charmi. Filij Ioel, Semaia filius eius, Gog filius eius, Simei filius eius, Micha filius eius, Reaia filius eius, Baal filius eius, Beera filius eius, quem abduxit Teglat Phalassar rex Assyriorum: is fuit princeps inter Rubenitas. Et fratres eius per familias suas, quando genus suum censebant, erat princeps Iehiel & Zacharias. Porro Bela filius Asan, filij Sema, filij Ioel: ipse habitauit in Aroer usque ad Nebo & Baal ^{Habitatio Ruben.} Meon. Ab Oriente quoq; habitauit usq; dum uenitur in desertum à fluuio Euphrate, habuerunt enim pecora multa in terra Gilead. Et in diebus Saulis bellum gesserunt cum Hagaræis, cecideruntq; illi in manus eorum, & habitauerunt in tentorijs eorum in uniuersa superficie orientalis plagæ Gilgal. Filij uero Gad regione eorum habitarunt in terra Basan usq; ad Salcha. Eratq; Ioel caput, & Saphan secundus

Amalechites
percuss.

Cognatio Ruben.
Gene. 35. d
49. a
Iudæ datum regnum.
Ioseph duplex portio.
Gene. 48. b
Exod. 6. c
Num. 26. a

Habitatio Ruben.

Agareni occisi.

Gad habitatio.

duſ [ab eo,] Ianai uero & Saphat in Baſan. Porrò fratres eorū pro domo patrum ſuorum, Michael, Meſullam, Seba, Iorai, Iakan, Sia atq; Eber, ſeptem. Iſti ſunt filij Abihail, filij Huri, filij Iaroah, filij Gilead, filij Michael, filij Ieſifai, filij Iahdo, Buſ. Ahi filius Abdiel, filij Guni princeps fuit domus patrum ſuorum. Habitauerūtq; c in Gilead, in Baſan, & in uiculis eius, atq; in omnibus ſuburbanis locis Saron, iuxta exitus eorum. Omnes hi reſenſiti ſunt per familias ſuas in diebus Iotham regis Iuda, & in diebus Ieroboam regis Iſraelis. Fuerūt autem Rubenitæ, Gaditæ, atq; dimidia tribus Manaffis fortes uiri, qui poterant geſtare ſcutum & gladiū, & tenere arcum, aſuetiq; bellis: erant eorum quadragintaquatuor millia, ſeptingēti & ſexaginta bello apti. Bellum quoq; geſſerunt cum Haggaræis, Iethur, Naphis, & Nodab. Et adiuti ſunt aduerſum illos, datiq; ſunt Haggaræi in manus eorū, om-

Praelia cū ora-
tione.

nesq; qui cum illis erant, quoniam clamauerant ad deum in bello, exaudiuitq; eos, quoniam fiſi ſunt illi. Et ceperunt pecora eorum, & camelos eorum, quinquaginta millia, ouium ducenta & quinquaginta millia, aſinorū duo millia, & hominum uiuentium centum millia, multi in ſuper uulnerati ceciderunt: praelium enim iſtud d erat à deo, habitaueruntq; in locis eorum uſq; ad tranſmigrationem. Et filij dimidia tribus Manaffis habitauerūt in terra à Baſan uſq; ad Baal Hermon, & Senir, atq; montem Hermon, uehemēter enim creuerant. Iſtiq; fuerunt principes domus patrum eorum, Ephē & Iſſi, Eliel, Aſriel, Ieremias, Hodaiaſ atq; Iahdiel uiri heroes & bellicoſi, ad hæc uiri inclyti, & principes domus patrum ſuorum. Præuari- catores autem fuerunt aduerſus deum patrum ſuorum, ſcortantes poſt deos po- pulorum terræ, quos exterminauerat deus à facie eorum. Excitauit autē deus Iſ- raelis ſpiritum Phul regis Aſſyriorum, & ſpiritum Tiglath Pilnæſer regis Aſſy- rij, qui tranſduxit eos, nempe Rubenitaſ, Gaditaſ, & dimidiam tribum Manaffe, & duxit eos in Hala, Habor, Hara, & ad fluuiū Goſan uſq; in hūc diem. CA. VI.

Iſraelitæ ob ido-
latriā capti
ſunt ab Aſſyrijs.

Cognatio Le-
uitarum.
Gen. 4.6. b.
Infra 23. b.
Filij Aharon.

Filij Leui, Gerſon, Kahath & Merari. Filij autem Kahath, Amram, Iſſi, He- bron & Vſiel. Filij Amram, Aharon & Moſes, atq; Maria. Filij Aharonis au- tem, Nadab, Abihu, Eleaſar, & Ithamar. Eleaſar uero genuit Pinhaſ, Pinhaſ ge- nuit Abiſua, Abiſua genuit Buki, Buki genuit Vſi, Vſi autem genuit Seraia, Se- raia genuit Meraioth, Meraioth genuit Amariam, Amariaſ genuit Ahitub, Ahi- tub genuit Zadok, Zadok genuit Ahimaaz, Ahimaaz genuit Aſaria, Aſariaſ genuit Iohannan, Iohannan genuit Aſaria. Iſ ſacerdotio functus eſt in domo quam extruxit Solomon in Ieruſalem. Genuit autem Aſariaſ Amariam, & Ama- riaſ genuit Ahitub, Ahitub genuit Zadok, Zadok autem genuit Sallum, Sallum b genuit Hilkiā, Hilkiā genuit Aſaria, Aſariaſ genuit Seraia, Seraia genuit Ie- hozadek, Iehozadek autem abiit, quū DOMINVS captiuos abduceret Iuda & Ie- ruſalem per manum Nebukad Næzar. Filij Leui, Gerſon, Kahath, & Merari.

Exod. 6. c.
Gerſon.
Kath.

Hæc uero ſunt nomina filiorum Gerſon, Libni & Sime. Filij autē Kahath, Am- ram, Iſſi, Hebron & Vſiel. Filij Merari, Maheli & Muſi. Iſtæ ergo ſunt fami- liae Leui iuxta patres eorum, Ipſius Gerſon, Libni filius eius, filius eius Zimma, Ioah filius eius, Iddo filius eius, Sera filius eius, Ieatrai filius eius. Filij ipſius Ka- hath, Aminadab filius eius, Kora filius eius, Aſſir filius eius, Elkana filius eius, Ebi- aſaph filius eius, & Aſſir filius eius, Thahath filius eius, Vſiel filius eius, Vſia filius eius, & Saul filius eius. Filij Elkana, Amaſai & Ahimoth. Elkana: filij Elkana, Zo- phai filius eius, & Nahath filius eius, Eliab filius eius, Ieroham filius eius, Elkana fi- lius eius. Porrò filij Samuelis, primogenitus Vaſni & Abia. Filij Merari, c Mahali huius filius Libni, huius filius Simhi, huius filius Vſa, huius filius Simha, huius filius Haggia, huius filius Aſaia. Eſti ſunt quos conſtituit Dauid ſuper can- tica ædis DOMINI, poſtquam requiem habuit arca. Miniſtrabant autem coram tabernaculo tentoriij conſtitutionis canticis, donec Solomon extrueret ædem D.

Merari.

Cantores.

* Alij legūt, primoge-
nitus & ſecūduſ: qui
dam legunt & ſenb.

MINI Hierosolymis, steteruntque in ministerio suo iuxta ritum eis [præscriptum.]
 Hi autem assistebant cum filiis suis, de filiis Kahathitarum, Heman cantor filius loel, Heman.
 filius Samuel, filius Elkana, filius Ieroham, filius Eliel, filius Thoa, filius Zuph, filius Elkana, fi-
 lius Mahath, filius Amasai, filius Elkana, filius loel, filius Asaria, filius Zeponia, filius Tha-
 hath, filius Assir, filius Ebiasaph, filius Kora, filius Iizhar, filius Kahath, filius Levi, filius Israel.
 Et frater eius Asaph stabat ad dexteram eius, & fuit Asaph filius Berechiae, filius Sim- Asaph.
 ha, filius Michaelis, filius Baaseia, filius Malkia, filius Ethni, filius Særa, filius Adaia, filius E-
 than, filius Sima, filius Simeï, filius Iahath, filius Gersom, filius Levi. Porro filii Merari fra- Ethan.
 tres eorum erant ad sinistram, nempe Ethan filius Kisi, filius Abdi, filius Malluch, filius Leui.
 Hasabiae, filius Amasie, filius Hilkiae, filius Amzi, filius Bani, filius Samer, filius Mahli, filius Leui.
 Musi, filius Merari, filius Levi. Et fratres eorum Leuitæ^b donatitij ad omne ministe-
 rium tabernaculi ædis dei. Aharon uero & filii eius adolebāt incensum super al-
 tare holocausti, atque super altare incensi, ad omne opus sanctificationum, & ad ex-
 piandū pro Israelitis, iuxta omnia quæ præceperat Moses famulus dei. Isti autem Aharonis filij.
 sunt filii Aharonis, Eleasar, cuius filius Pinhas, & huius filius Abisua, huius filius
 Buki, huius filius Vsi, huius filius Seraia, huius filius Meraioth, huius filius Ama- Habitationes Aharonitarum.
 ria, huius filius Ahitub, huius filius Zadok, huius filius Ahimaas. Et istæ sunt ha-
 bitationes eorum per castella eorum, atque terminos eorum, filiorum scilicet Aha-
 ron per familiam Kahathitarum, nam illis fuit hæc fors. Dederunt enim eis He-
 bron in terra Iuda & suburbanos agros eius circum illam. Agrum autem ciuitatis
 & uillas eius dederunt Chaleb filio Iephune, filius uero Aharonis dederunt ciuita- Caleb. Ios. 21. b
 tes refugij, Hebron uidelicet, & Libna cum suburbanis suis, Iathir & Estemoa cum
 suburbanis suis, Hilen quoque cum suburbanis eius, Debir cum suburbanis eius,
 Asan & suburbana eius, Bethseme & suburbana eius. De tribu uero Benjamin,
 Geba cum suburbanis eius, Allemeth cum suburbanis eius, Anathoth & suburba-
 na eius: omnes ciuitates eorum tredecim ciuitates, per cognationes suas. Reliquis
 filiis Kahath, de familia tribus, de dimidia tribu dimidij Manasse, in sorte ciuitates Cath.
 decem. Et filii Gersom per familias suas, ex tribu Issachar, ex tribu Aser, ex tribu Na- Merari.
 phtali, & ex tribu Manasse in Basan ciuitates tredecim. Et filii Merari per fami-
 lias suas, ex tribu Ruben, & ex tribu Gad, & ex tribu Sebulon in sorte duodecim
 ciuitates. Dederuntque filii Israel Leuitis ciuitates & suburbana eorum loca. Dede-
 runt inquam per sortem ex tribu filiorum Iuda, & ex tribu filiorum Simeon, atque
 ex tribu filiorum Benjamin ciuitates istas quas nominibus uocauerunt. Et his
 qui erant ex filiis filiorum Kahath, fuerunt ciuitates & terminus eorum ex tri-
 bu Ephraim. Dederuntque eis ciuitates refugij, Sichem & suburbana eius in monte Urbes refugij. Ios. 21. b
 Ephraim, Geser & suburbana eius, Beth Horon & suburbana eius, Aialon & sub-
 urbana eius, Gath Rimmon & suburbana eius. Ex dimidia autem tribu Manasse,
 Aner & suburbana eius, Bileam & suburbana eius pro familia filiorum Cahath, Cath.
 qui residui erant. Filii autem Gersom ex familia dimidiæ tribus Manasse, Go- Gersom.
 lan in Basan & suburbana eius, Astharoth & suburbana eius. Ex tribu Issachar,
 Kedes & suburbana eius, Dabrat et suburbana eius, Ramoth & suburbana eius,
 Anem & suburbana eius. Ex tribu Aser, Masal & suburbana eius, Abdon &
 suburbana eius, Hukok & suburbana eius, Rehob & suburbana eius loca. Ex
 tribu autem Naphtali, Kedes in Galilæa & suburbana eius, Hammon & suburba- Merari.
 na eius, Kiriathaim & suburbana eius. Filii uero Merari residui [dederunt] ex
 tribu Zebulon, Rimmono & suburbana eius, Thabor & suburbana eius, & ul-
 tra Iordanem Iericho ad Orientem Iordanis ex tribu Ruben, & Bezer in deserto
 cum suburbanis eius, Iahza cum suburbanis eius, Kedemoth cum suburbanis eius,
 Mephaath cum suburbanis eius. Ex tribu Gad, Ramoth in Gilead cum subur-
 banis eius, Mahanaim cum suburbanis eius, Hesbon cum suburbanis eius, & Ias-
 ser

^b Alij legunt, consti-
tuti erant uel assigna-
ti.

ser cum suburbanis eius.

CAPVT VII.

De cognatione
Isachar.
Gen. 46. b

Filij uero Isachar, Thola, Phua, Iasub, Simron, quatuor. Et filij Thola, Vsi, Re-
phaia, Ieriel, Iahmai, libsam atq; Samuel, capita in familia patrum suorum à Tho-
la, uiri fortes per generationes suas: numerus eorum in diebus Dauidis uigintiduo
millia & sexceti. Filij Vsi, Iisraia: filij Iisraia, Michael, Obadia, Ioel, & Ischia, quinque,
omnes principes. Erantq; cum eis in generationibus suis secundum familiam patrum
suorum cunei militares bello apti triginta sex millia, q; multiplicassent uxores & fi-
lios. Fratres quoq; eorum secundum omnes familias Isachar uiri fortes erant & mi-

Beniamin filij.
Gen. 46. c

lites numero octoginta & septem millia recensiti in uniuersum. Beniamin, Bæla,
Bæcher & Iediel, tres. Filij Bæla, Ezbon, Vsi, Vsiel, Ierimoth & Iri, quinque princi-
pes familie patrum, uirorum fortium recensitorum per genealogias fuerunt uigin-
tiduo millia triginta quatuor. Filij uero Bæcher, Semira, Ioas, Elieser, Elioenai,
Omri, Ieremoth, Abia, Anathoth & Alamech, hi omnes filij Bæcher. Numerus au-
tem secundum genealogiam generationesq; suas, & principes familiarum patrum
suorum uirorum fortium erant uiginti millia & ducenti. Porro filij Iediel, Bilhan,
& filij Bilhan, Iehus, Beniamin, Ehud, Chanaëna, Setan, Tharsis & Ahisahar. Om-

Nephtali filij.

nes isti fuerunt filij Iediel, principes patrum & uiri bello apti, quorum erant de-
cem & septem millia atq; ducenti, qui ad bellum proficisci poterant. Suppim quoq;
& Huppim filij Hir, & Husim filij Aher. Filij autem Naphtali, Iahziel, Guni, Ie-
zer, & Salum filij Bilha. Filij Manasse, Afriel quem peperit ipsa: concubina eius
Aramia peperit Machir patrem Gilead. Machir autem accepit uxores ipsi Huppim
& ipsi Suppim: nomen sororis eius Maacha, nomen autem secundi Zelophead,
habuitq; Zelophead filias. Peperit autem Maacha uxor Machir filium, & nomi-

^a Afriel uidetur esse
ex uxore, Machir
ex concubina.

Ephraim filij.

nauit nomen eius Pæres, nomen autem fratris eius Sares: filij autem eius Vlam &
Rækem. Et filij Vlam Bedan. Et hi sunt filij Gilead filij Machir, filij Manasse. So-
ror uero eius Moleched peperit Ishud, Abieser & Mahela. Porro filij Semida fue-
runt Ahian, Sechem, Likhi & Aniham. Filij autem Ephraim, Sutalah, huius fi-
lius Bared, huius filius Tahath, huius filius Eleada, huius filius Thahath, huius fi-
lius Sabad, huius filius Sutela, huius filius Aeser, & Elead. Et occiderunt eos uiri
Gath nati in illa terra, eo q; descenderant ut acciperent pecora eorum. Et mœrore affe-

ctus est Ephraim pater eorum multis diebus, ueneruntq; fratres eius ut eum consolaren-
tur. Et quum ingressus esset ad uxorem suam, concepit illa & peperit, & uocauit no-
men eius Beria, q; calamitas hæc contigisset domui eius. Filia autem eius fuit See-
ra, quæ ædificauit Beth Horon inferiorem atq; superiorem, & Vsen Seera. Huius
filius fuit Ræpha, huius filius Ræscheph, huius filius Thæla, huius filius Thahan,
huius filius Laedan, huius filius Amihud, huius filius Elisama, huius filius Non,
huius filius Iehosua. Possessio eorum & habitationes ipsorum Beth El, & uiculi
eius, ad Orientem Naaran, ad Occidentem Gæser & uiculi eius, Sichem & uiculi
eius, Adaia & uiculi eius, Et ad partes filiorum Manasse, Beth Sean & uiculi eius,
Thaanach & uiculi eius, Megiddo & uiculi eius, Dor & uiculi eius: in istis habita-
uerunt filij Ioseph filij Israel. Filij Aser, Iimna, Iisua, Iisuai, & Beria atq; Særa so-
ror eorum. Filij Beria, Heber & Malkiel: is est pater Birsai. Heber autem genuit
Iaphlet, Somer, Hotham, Suaq; sororem eorum. Filij Iaphlet, Pasach, Bimhal, A-

^b Pro uiculis Ebraei
habent filias.

Aser filij.
Gen. 46. d

uath: isti sunt filij Iaphlet. Filij Somer, Ahi, Roga, Iehuba & Aram, & filius Helem
fratris eius, Zophah, Iimna, Sæles & Amal. Porro filij Zophah, Sua, Harnepher,
Sual, Beri & Iimra, Bæzer, Iahod, Sama, Silsa, lithran & Beera. Filij uero Iæther, Ie-
phune, Pispa, & Ara. Filij autem Vlla, Ara, Hanniel, & Ricia. Omnes isti filij Aser,
capita domorum patriarum, clari heroes ac bellatores duces præcipui, qui sese in-
nuarunt iuxta genus suum apti bello iuxta numerum suum, uirorum nempe uigin-
tis sex millia.

CAP. VIII.

G

A Beniamin uero genuit Bæla primogenitum suum, Asbel secundū, Ahrah tertium, Noah quartum, & Rapha quintum. Fueruntque filij Bæla, Addar, Gera, Abihud, Abisua, Naaman & Ahoah, Gera, Sephuphan & Huram. Isti autē sunt filij Ehud, & hi sunt capita patrum habitantium in Gæba, & transtulerunt eos in Manahath. Et Naaman, Ahia & Gera, is transtulit eos, genuitque Vsam & Ahihud, Saharaim quoque genuit in campo Moab, posteaquam dimiserat illos, erantque uxor **B** res eius Husim & Baara. Et sustulit ex uxore sua Hodes, Iobab, Zibiam, Mesam, Malkam, Ieuz, Sachiam atque Mirmam: hi fuerunt filij eius capita patrum. Porro ex Husim genuit Abitub & Elpaal. Filij autem Elpaal, Eber, Misham & Samed: is ædificauit Ono, Lod & uiculos eius. Beria uero & Sema fuerunt præcipui patres habitantium Aialon: ipsi effugarunt habitatores Gath. Et Ahio, Safak, & Ieremoth, Zebadia, Arad, Ader, Michael, Iispa, Ioha, filij Beria, Zebadia, Mesullam, Hiski, Heber, Iismerai, Iisla & Iobab filij Elpaal, Iakim, Sichri, Sabdi, Elienai, Zilthai, Eliel, Adaia, Beraia, Simrath filij Simhi, Iispa, Eber, Eliel, Abdon, Sichri, Hanan, Hanania, Elam & Anthothia, Iiphdeia, & Pnuel filij Safak, Samserai, Sesarai, Athalia, Iaresia, Elia, & Sichri filij Ieroam. Isti sunt præcipui patres & principes in familijs suis: & isti habitauerunt Hierosolymis. In Gibeon autem habitauerunt, Abi Gibeon: & nomen uxoris eius Maacha, & filius eius primogenitus Abdon, Zur, Kis, Baal, Nadab, Gedor, Ahio & Sachar. Porro Mikloth genuit Simeam, qui & ipsi habitauerunt e regione fratrum suorum in Ierusalem cum fratribus suis. **D** Ner genuit Kis, Kis genuit Saulem, Saul genuit Iehonathan, Malkisua, Abinadab & Esbal. Filius Iehonathan fuit Merib Baal, Merib Baal genuit Micham: filij autem Michæ, Pithon, Melech, Tharea & Ahas, Ahas genuit Iehoadam, & Iehoiada genuit Alemeth, Azarmeueh atque Simri, Simri autem genuit Moza, Moza genuit Bineam, cuius filius Rapha, cuius filius Elasa, cuius filius Azel. Porro Azel habuit sex filios, quorum nomina sunt, Afrikam, Bochri, Ismael, Searia, Obadia & Hanan: omnes isti filij Azel. Filij autem Essek fratris eius, Vlam primogenitus eius, Iehus secundus, Eliphelet tertius. Fueruntque filij Vlam uiri & heroes fortes, periti sagittandi, qui genuerunt multos filios & nepotes, eorum centū & quinquaginta. Omnes isti de filijs Beniamin.

CAPVT IX.

A Omnes itaque Israelitæ iuxta genus censi scripti sunt in libro regum Israelis & Iuda, translatique sunt in Babylonem propter præuaricationem suam. Habitatores primi, qui fuerunt in possessione sua in ciuitatibus suis, Israelitæ, sacerdotes, Leuitæ & Nethinæi. In Ierusalem quidem habitauerunt ex filijs Iuda, ex filijs Beniamin, ex filijs Ephraim & Manasse. Vthai filius Amihud, filij Omri, filij Imri, filij Bani, ex filijs Perez filij Iuda. Et de Siloni Asaia primogenitus, & filij eius. Et de filijs Særah, Iehuel atque fratres eorum sexceti nonaginta. De filijs uero Beniamin, Sallu filius Mesullam filij Hodauia, filij Senua. Et libneia filius Ieroam, atque Elia filius Vsi, filij Michri, & Mesullam filius Sephatia filij Rehuel filij libnia. Fratres autem eorum secundum cognationes suas, nongenti & quinquaginta sex: omnes isti uiri primarij patresque iuxta domus patrum suorum. Ex sacerdotibus quoque Iedaia, Iehoiarib & Iachin, Afarias filius Hilkiæ, filij Mesullam, filij Zadok, filij Meraioth, filij Ahitub principis domus dei. Et Adaia filius Ieroam, filij Phashur, filij Malkia, & Maasai filius Adiel filij Iachsera, filij Mesullam, filij Mesillemith, filij Imer. Et fratres eorum capita domus patrum suorum mille & septingenti atque sexaginta, uiri strenui in opere ministerij domus dei. Et de Leuitis, Semaia filius Hasub filij Abrikam, filij Hasabia de filijs Merari. Bakbakar quoque, & Hæres, atque Galal, sed & Mathania filius Michæ, filij Sichri, filij Asaph, & Obadia filius Semaia, filij Galal, filij Ieduthun, & Berechia filius Asa, filij Elkana, qui habitabat in uillis Netophati. Porro ianitores, Sallum, Accub, Talmon, & Ahiman, & frater eorum

Beniamin filij
Gen. 46. e
Supra 7. b

Infra 9. d

Genus Saul.
1. Reg. 14. g
Infra 9. g

Vlam filij.

De officijs sacerdotum ac
Leuitarum.

Sallum.

Pinhas.

Zacharias.

David.

Samuel uidēs.

Leuit. 6.

Panēs propo-
siti.

Sup. 8. c.

Saulis familia.
Supra 8. d.Saul & Philis-
tis superatur.
1. Reg. 31. a.Saul occi-
dit.

eorum Sallum præcipuus. Et usq̃ huc in porta regis, quæ erat ad Orientem illi ianitores fuerunt per mansiones filiorum Leui. Et Sallum filius Koræ, filij Ebiasaph, filij Korah, & fratres eius de domo patris sui Korahitæ super opus ministerij, cum studentes limina tentorij, & patres eorum erant super castra DOMINI, custodientes introitum. Et Pinhas filius Eleasar dux fuit super eos, q̃ antea DOMINVS fuerat cum eo. Porro Zacharias filius Meselemiæ excubias agebat ad portam tabernaculi cōstitutionis. Omnes isti clari erant ad portas & limina, nempe ducenti & duodecim, recensiti per genealogias suas in uillis suis, quos constituerat Dauid & Samuel uidēs, propter fidem eorū. Ipsi igitur & filij eorū ad portas domus DOMINI, & domus tabernaculi ianitores erant per custodias suas. Erant aut̃ ianitores illi ad quatuor uentos, ad Orientem, ad Occidentem, ad Septentrionem, & ad Meridiem. Et fratres eorum [manebant] in uillis, ut uenirent septimo quoq̃ die singulis temporibus cum illis. Erant illi sub fide quatuor insignium ianitorum, nempe Leuitæ, qui cōstituti erant super gazophylatiam, & super thesauros domus dei. Per noctabant quoq̃ circa domum dei, nam illis commissæ erant custodia, erantq̃ super clauēs [constituti,] ut singulis diebus mane aperirent. Quidam ex eis erant super uasa ministerij, nam numerata inferebant ea, & numerata exportabant. Quidam deinde erant cōstituti super uasa, & super omnia uasa sanctuarij, super similam & uinum, super oleum & thus, atq̃ odores. Ex filijs porro sacerdotum quidam conficiebant unguenta ex odoramentis. Cæterum Mathathias ex Leuitis, qui primo genitus erat Sallum Korita, bona fide [cōstitutus] erat super ea quæ fiebant in sartagine. Quidam ex filijs Kahath & de fratribus eorum erant super panes ordinandos, quos scilicet pararent per singula sabbata. Porro isti sunt cantores præcipui patres Leuitarum in exedris prominentibus, quibus die noctuq̃ incumberebat opus. Isti sunt præcipui patres Leuitarum, & capita secundum generationes suas habitantes in Ierusalem. In Gibeon autem habitauerunt Abi Gibeon, & Iehiel: nomen uxoris eius Maacha. Filius eius primogenitus erat Abdon, Zur, Kis, Baal, Ner, Nadab, Gedar, Ahio, Zacharias, Mikloth. Porro Mikloth genuit Simeam: qui & ipsi habitauerunt coram fratribus suis in Ierusalem, cum fratribus inquam. Ner genuit Kis, Kis genuit Saulem, Saul genuit Ionathan, Malchisua, Abinadab, & Esbal. Filius Ionathan fuit Merib Baal, Merib Baal genuit Micham. Filij Michæ fuerunt Pithon, Mælech, & Thaherea. Porro Ahas genuit Iara, Iara genuit Alæmeth, Asmaueth & Simri, Simri genuit Mozam, Moza genuit Bineam, cuius filius fuit Rephaia, & huius filius Elasa, huius filius Azel. Azel uero sex habuit filios, quorum nomina sunt Afrikam, Bochrus, Ismael, Saria, Obadia, atque Hanan. Hi filij Azel.

CAP. X.

Palestini prælium inierunt cum Israelitis, fugeruntq̃ Israelitæ metu Palestino-
rum, ut caderēt uulnerati in monte Gelboa. Insequuti autem Palestini Saulem urgendo eum & filios eius: trucidarunt Palestini Ionathan, Abinadab, atq̃ Malchisuam filios Saulis. Inualecebat autem prælium contra Saulem, & deprehenderunt eum iaculatores, hi scilicet qui arcu ualebant, grauiusq̃ uulneratus est à sagittarijs. Dixit ergo Saul ad armigerum suum, Distringere gladiū tuum, & eo me transodias, ne præputiati isti uenientes, mihi cum probro illudant. Armiger autē eius nolebat, quoniā metuebat uehementer. Arrepto igitur gladio Saul, irruit in eum. Videns ergo armiger eius q̃ mortuus esset Saul, ruit & ipse in ensem, & moritur. Mortuus est itaq̃ Saul & tres filij eius, & uniuersa domus eius simul cum eo moriuntur. Quod quum uidissent omnes Israelitæ qui erant in ualle, q̃ fugissent, & q̃ obijissent Saul & filij eius, relictis urbibus suis, fugerunt. Veneruntq̃ Palestini & inhabitauerunt eas. Contigit uero postero die, ut uenirent Palestini ad exuendū interfectos, inuenerunt ergo Saulem & filios eius iacētes in monte Gelboa, & exu-

^a Videns pro propheta ponitur, ut 1. Samuel. 9.

^b Fides significat hoc in loco triu, ut Cicero utitur in lib. Off.

^c Alij legūt, panes ordinatos.

^d Alij, in gazophylatijs aut cameris.

^e Argumentum idem est cum 31. cap. 1. Samuelis.

^f Ebr. Fugit uir Israel à facie Philistinum.

^g Ebr. Viri Israel.

to eo, tulerunt caput eius & arma eius, & miserunt [ea] in terram Palestinam circum
quaque, ut faustum illud nuncium esset idolis eorum & populo. Posuerunt deinde
arma in phano Dagon dei sui, capite eius suspenso in phano Dagon. Audientes
autem omnes [ciues] labes Gilead, quod fecerant Palestini ipsi Sauli, surrexerunt
omnes uiri fortes, & tulerunt corpus Saulis, & corpora filiorum eius, & intulerunt
ea in labes, sepelientes ossa eorum subter quercum in labes, ieiunantesque septem die
bus. Mortuus est itaque Saul in transgressionem suam, qua transgressus erat contra DO
MINVM, nempe contra uerbum DOMINI quod non custodiuit, & quod pythonem
consultuit interrogando, neque requisituit DOMINVM, ob hoc interfecit eum, transu
litque regnum ad Dauidem filium Isai.

^aPotest etiam legi,
propter transgressio
nem.

Palestinorum
opima spolia
ex Saul.
Galaaditae
Saul sepeliunt.

Ieiunium.

Saul quare occi
sus.
2. Reg. 19. e
1. Reg. 28. b

CAP. XI.

A Congregatae sunt autem omnes Israelitae ad Dauidem in Hebron, dicentes,
Ecce os tuum, & caro tua nos sumus, sed & heri & nudiustertius, quum Saul
adhuc regnaret, tu educebas & introducebas Israel, aitque DOMINVS deus tuus
ad te, Tu pascere populum Israel, tuque princeps eris super populum meum
Israel. Venerunt quoque omnes seniores Israelis ad regem in Hebron, pepigitque
rex Dauid foedus cum eis in Hebron coram DOMINO, & unxerunt Dauidem re
gem super Israel iuxta promissionem DOMINI [factam] per Samuelem. Profe
ctus est autem Dauid & uniuersus Israel in Ierusalem, ipsa est Iebus, habitaueruntque il
lic Iebusitae in terra. Dixerunt ergo ciues Iebus ad Dauidem, Non ingredieris huc.

^aEbr. Per manum Sa
muelis.

Dauid in re
gem inungitur.
2. Reg. 5. a

Pascere popu
lum.

Iebus & Iero
salem.

B lic Iebusitae in terra. Dixitque Dauid, Quicumque
primus percusserit Iebusaeum, is caput erit & princeps. Ascendit ergo in primis
Ioab filius Zeruia, factusque est princeps. Et habitauit Dauid in arce, ob hoc uoca
runt eam ciuitatem Dauidis. Aedificauit quoque ciuitatem illam per circuitum a
Millo usque ad circuitum, Ioab uero reliquum urbis instaurauit. Promouit ergo
Dauid, & promouendo magnus fit, & DOMINVS exercituum cum eo. Haec sunt
capita heroum quos habuit Dauid, & qui strenue egerunt cum eo in regno eius, &
cum uniuerso Israele, ut regem illum constituerent iuxta uerbum DOMINI super
Israel. Et hic numerus est heroum quos habuit Dauid, Ischabeam filius Hacha
moni praestantissimus inter triarios, is excitabat semel hastam suam contra trecen
tos uulneratos. Post hunc fuit Eleasar filius Dodo Ahohites, qui erat inter tres
heroes. Hic fuit cum Dauide in Pas Damim, collectis illic Palestinis in praedium,
fuitque pars campi plena hordeo, & fugiente populo metu Palestinorum, statueruntque
se in medium agri, & tutati sunt eum, percusseruntque Palestinos. Et salutem praesti
tit DOMINVS, & quidem magnam salutem. Descenderunt autem tres de triginta
principibus super petram ad Dauidem in speluncam Adullam, castra autem Pale
stinorum erant in ualle Rephaim, existente tum Dauide in praesidio, & statione Pa
lestinorum in Beth Lehem. Accensus ergo Dauid desiderio quodam, dixit, Quis
potum dabit mihi, quis ex puteo Beth Lehem qui est ad portam? Tum tres illi pe
netrarunt castra Palestinorum, haurientes aquam e fonte Bethlehemitico qui est ad
portam, & tollentes [eam,] attulerunt ad Dauidem: at Dauid nolebat eam bibere, sed
libauit eam DOMINO, dixitque, Procul sit hoc a me DOMINO adiuuante, ne commit
tam istud. Num ego sanguinem uirorum istorum biberem cum uitae ipsorum pe
riculo, qui cum periculo uitae suae hanc attulerunt? Noluit ergo eam bibere. Et haec
quidem fecerunt tres illi heroes. Porro Abisai frater Ioab caput ternarii, is excita
uit lanceam suam super trecentos uulneratos, & in ista triade [praecipuum] nomen
habuit, quin in ista triade inter duos gloria excelluit, fuitque illis princeps: at ad tres
[priores] non pertigit. Benaia filius Iehoiada, filius cuiusdam strenui hominis, in
clutus rebus gestis de Kabzeel, is percussit duos leones Moab. Is ipse descendit, &
percussit leonem in media fouea, quum esset tempus niuis. Et is idem percussit Ae
gyptium quendam, uirum monstrosum magnitudinis, cubitis erat quinque. Habebat
autem

^bAlij legunt, inter tri
ginta. Vide 2. Sa
muelis 23.
^cAlij legunt, filius pa
trui eius.

Sion caput.

Catalogus her
oum Dauid.
2. Reg. 23. a

Victoria domi
ni est.

Dauidis ralle
gio in aqua po
tu.

Banaias.

autem Aegyptius ille lanceam instar liciatorij [quo utuntur] textores, descenditq[ue]
[Benaia] ad eum cum uirga, & rapuit lanceam e manu Aegyptij, interficiens eum
sua ipsius lancea. Hæc fecit Benaia filius Iehoiada, habuitq[ue] [præclarum] nomen in
ter tres heroes, quin & inter triginta gloria præcelluit ipse, tametsi ad tres non per
tingeret: hunc constituit Dauid ut esset audiens ei. Fuerunt & illi heroes fortissi
mi, Afael frater Ioab, Elhanan filius Dodo de Bethlehem, Samoth Harodites, He
lez Pelonites, Ira filius Ikes Iekuites, Abiafer Anthotites, Sibchai Hufathites, Iai
Ahohites, Maharai Netophathites, Heled filius Baana Netophathites, Ithai filius
Ribai de Gibeath filiorum Benjamin, Benaia Pirathonites, Hurai de torrentibus
Gaas, Abiel Arbathites, Asmaueth Baharumites, Eliaba Saalbonites. Filij Ha
sem Gifonites, Ionathan filius Sage Hararites, Ahiam filius Sachar Hararites, Eli
phal filius Vr, Hepher Mecherathites, Ahia Pelonites, Hezro Carmelites, Naari fi
lius Asbai, Ioel frater Nathan, Mibhar filius Hagri, Zælek Ammonites, Naharai
Berothites armiger Ioab filij Zerua, Ira lethrites, Gareb lethrites, Vrias Hithæ
us, Sabad filius Ahelai, Adina filius Sisa Rubenita, princeps Rubenitarum, & cum
eo triginta. Hanan filius Maacha, & Iosaphat Mithnites, Vrias Asterathites, Sa
ma & Iehiel filij Hotam Aroerites, Iediheel filius Simri, & Ioha frater eius Hatizi
thes, Eliel Mahauimes, Ieribai atq[ue] Iosauia filij Elnaam, & lithma Moabites, Eliel
& Obed, atq[ue] Iasael Mezobaiatites.

CAPVT XII.

Comites Dau
dis in fuga.

Huenerunt ad Dauidem in Ziklag, quum adhuc conclusus esset metu Saulis
filij Kis, erantq[ue] ex heroibus qui auxiliares [ei] fuerunt in rebus bellicis. Instru
cti autem erant arcu, utraq[ue] ualentes manu, lapidibus, iaculis, & arcu. De fratribus
Saulis ex Benjamin præcipuus erat Ahieser & Ioas filij Semaa Gibeathitæ, Iesiel
atq[ue] Pelet filij Asmaueth, Beracha & Iehu Antothites, Iismaia Gibeonites fortis
inter triginta, & super triginta, Iirmeia, Iahasiel, Iohanan, & Iosabad Gederathites,
Elhusi, Ierimoth, Bealia, Semarias, & Sephatias Haruphites, Elkana, Iisia, Afreel,
Ioæfer, Iasabeam, Hakorhim, Ioela, Sebadia, filij Ieroham de Gedud. De Gaditis
quoq[ue] segregati sunt quidam ad Dauidem [cū esset] in præsidio deserti, heroes fortes,
& uiri militares bello apti, instructi lancea & conto, quorum facies leonum facies
referebant, & celeritate capreas in montibus. Eser præcipuus, Obadia secundus,
Eliab tertius, quartus Masmana, Ieremias quintus, Athai sextus, Eliel septimus, Io
hanan octauus, Elfabad nonus, Ieremias decimus, Machbonai undecimus. Hi fue
runt ex filijs Gad principes exercitus, minor super centum, maior super mille. Hi
sunt qui traiecerunt Iordanem mense primo quum exundaret omnibus ripis suis,
& fugarunt omnes [habitatores] uallium ad ortum & ad occasum. Venerunt quoq[ue]
ex filijs Benjamin atq[ue] Iuda ad præsidium Dauidis. Et Dauid obuiam eis egressus,
respondit & dixit ad eos, Si ad salutem & ad auxilium ferendum uenistis ad me, erit
& cor meum unitum uobiscum: si uero ut circumueniatis me, hostibusq[ue] meis [tra
datis,] (quum sim iniuriæ expers,) inspiciat deus patrum nostrorum, atq[ue] [id] aper
te prodat. Tum spiritus induit ipsum Amasai ducem inter triginta, [ut diceret,] Ti
bi [uenimus] o Dauid, & tecum [erimus] o fili Isai. Pacem [optamus,] pacem inquam
tibi, & pacem auxiliaribus tuis, quandoquidem & deus tuus auxilio tibi est. Susce
pit ergo eos Dauid, & constituit eos capita manipulorum. Ceciderunt & quidam
de Manasse ad Dauidem, quum ueniret cum Palestinis in prælium contra Saulem,
tametsi opem illis non ferrent, quia satrapæ Palestinorum consulto eum remitte
bant, dicentes, [Periculo] capitum nostrorum deficiet ad dominum suum Saulem.
Ergo ex Manassitis ad eum defecerunt quum proficisceretur in Ziklag, Adna, Io
sabad, Iediael, Michael, Iosabad, Aeliu, & Zilthai tribuni Manassitarum. Et hi
opem tulerunt Dauidi contra grassatores, quandoquidem omnes illi heroes for
tes fuerunt, factiq[ue] imperatores exercitus. Et tum singulis diebus ueniebant ad Da

Alij legunt, patrum
eius.

Possset hic legi, Kor
hite.
Possset legi, de grassa
toribus.

Ebr. Vnus ad centum
paruus, & magnus
ad mille: quæ uarie
exponitur. Quidam
unum persequutum
esse centum. Alij alia
ter.
Alij legunt, ut præse
dio essent Dauidi.

Adiutor Dau
dis deus.

1 Reg. 29. b

uidem qui ei suppetias ferrent, donec fieret exercitus ingens instar exercitus dei.

Atque hic est numerus principum qui instructi erant ad praelium, qui uenerunt ad Dauidem in Hebron, ut reducerent regnum Saulis ad eum iuxta imperium DOMINI. Filiorum Iuda qui ferebant lanceam & contum, sex millia & octingenti, accincti ad praelium. Filiorum Simeon heroum fortium ad pugnam, septem millia centum. De filiis Leui, quatuor millia sexcenti, Ioiada quoque princeps [de stirpe] Aharonis, & cum eo tria millia septingenti. Et Zadok iuuenis heros fortis, & domus patris eius principes uigintiduo. De filiis Benjamin fratribus Saulis, tria millia, & usque ad illud tempus multi ex eis obseruabant custodiam domus Saulis. Porro de filiis Ephraim, uiginti millia & octingenti heroum fortissimorum, qui insignes fuerunt in domo patrum suorum. Ex dimidia tribu Manasse, decem & octo millia [uiorum,] qui recensiti nominibus uenerunt ad inaugurandum Dauidem regem. Ex filiis Issachar item ducenti principes gnari temporum, & periti quid faciendum esset Israel, a quorum ore omnes fratres eorum [pendebant.] De Sabulon uero quinquaginta millia, eorum qui ad bellum egredi [poterant,] & instructi erant omni armorum bellicorum genere, ad congressum, idque haud duplici corde. De Naphtali principes mille, cumque eis triginta septem millia cum lancea & hasta. Ex Danitis eorum qui instructi erant ad bellum, uigintiocto millia, & sexcenti. De Aser uero, eorum qui apti erant bello, & instructi in aciem, quadraginta millia. Porro trans Iordanem de Rubenitis, Gaditis, atque dimidia tribu Manasse, centum & uiginti millia, omni armorum bellicorum genere [instructa.] Hi omnes uiri bellicosi & instruentes aciem, corde integro uenerunt in Hebron, ut constituerent Dauidem regem super omnem Israel. Quin & cuncti reliqui Israelitae [uenerunt] uno corde, ut constituerent Dauidem regem. Fueruntque illic apud Dauidem tribus diebus, edentes & bibentes: praeparauerant enim eis fratres eorum. Sed & qui illis uicini erant usque ad Issachar, Sebulon & Naphtali, adferebant panem asinis, camelis, mulis & bobus, cibum farinaceum, massas ficuum, & ligaturas uuarum passerum, uinum & oleum, boues & oues abunde satis. Erat enim gaudium in Israele.

Numerus principum.

Numerus exercitus Davidis 322922.

CAPVT XIII.

De reductione arcae.

*Ebr. Si bonum uobis scilicet, & a domino deo nostro, dispergemus, mittemus.

DAUID autem iniit consilium cum tribunis & centurionibus, & cum omnibus principibus. Dixitque Dauid ad omnem coetum Israelis, Si uobis uidetur, a quo DOMINO deo nostro [est,] passim mittemus ad fratres nostros qui reliqui sunt in omnibus terris Israeliticis, & cum his ad sacerdotes & Leuitas qui sunt in ciuitatibus suis suburbanis, ut congregentur ad nos, reducemusque arcam dei nostri ad nos, quoniam non requisuimus eam a diebus Saulis. Dixerunt autem omnes qui erant in coetu, ut faceret sic, nam id uidebatur uniuerso populo. Conuocauit ergo Dauid uniuersum Israel a Sihor Aegypti, usque dum uenitur Hamath, ut adducerent arcam dei de Kiriath Iearim. Ascendit ergo Dauid & omnis domus Israel in ascensu Kiriath Iearim, quae est in Iuda, ut illinc transferrent arcam DOMINI dei habitantis inter Cherubim, ubi nomen [eius] inuocatur. Vexerunt autem arcam dei super plaustro nouo de domo Abinadab, Vsa uero & Ahio duxerunt plastrum. Porro Dauid & uniuersus Israel ludebant coram deo totis uiribus, canticis, citharis, naulis, tympanis, cymbalis atque tubis. Quumque uenissent in arcam Chidon, misit Vsa manum suam ad arcam ut teneret eam, (declinabant enim boues,) & incaduit furor DOMINI in Vsam, percussitque eum, quod misisset manum suam in arcam, mortuusque est ibi coram deo. Et exaestuauit Dauid dolore, quod DOMINVS dirupisset rupturam in Vsa, & uocauit locum eundem Perez Vsa in hunc usque diem. Et timens Dauid DOMINVM eodem die, dixit, Quomodo introducerem ad me arcam dei? Et non deduxit Dauid arcam ad se in ciuitatem Davidis, sed abduxit eam ad domum Obed Edom Githi. Et mansit arca dei in domo Obed Edom, nempe in domo eius tribus mensibus,

2 Sam. 6. a

*Alij legunt, Vsa & frater eius.

*Ebr. Ut teneret arcam.

Vsa occisus a domino. Num. 4. b

sibus, & fortunauit DOMINVS domum Obed Edom, & omnia quæ habebat.

CAPVT XIII.

2. Reg. 5. b

Misit autem Hiram rex Zor legatos ad Dauidē, simulq; ligna cedrina, fabros
murarios, & fabros lignarios, ad ædificandum ei domum. Et cognoscēs Da
uid qđ DOMINVS confirmasset eum regem super Israelem, quodq; exaltatum esset
regnum eius propter populum suum Israelem, duxit Dauid adhuc uxores in Ieru
salem, & genuit Dauid plures filios & filias. Et hæc sunt nomina natorum quos
habuit in Ierusalem, Sammua, Sobab, Nathan, & Solomon, Gibhar, Elisua, Elpa

2. Reg. 5. c. d

let, Noga, Negeph, Iaphia, Elisama, Beeliada & Eliphalet. Audientes autem Pale
stini qđ unctus esset Dauid rex super uniuersum Israelem, ascenderunt cuncti Pale
stini ut quærerēt Dauidem. Hoc quum audisset Dauid, egressus est ante eos. Ve
nerunt ergo Palestini, & diffuderūt se in ualle Rephaim. Consuluit igitur Dauid
DOMINVM, dicens, Ascendāme cōtra Palestinos? tradēsne eos in manū meam? c
Tum DOMINVS dixit ei, Ascende, dabo eos in manus tuas. Ascēdit itaq; Dauid
in Baal Perazim, & illic percussit eos Dauid: et dixit Dauid, Dissipauit DOMINVS
hostes meos per manum meam quemadmodum aquæ dissipantur: ob hoc uoca
runt nomen illius loci Baal Perazim. Reliquerunt autem illic deos suos, dixitq;
Dauid, ut comburerent eos igni. Rursum autem quum facerent irruptionem Pa
lestini in uallem, consuluit & Dauid rursus deum. Tum dixit ei deus, Ne ascēdas d
post eos, reflecte ab eis, ut uenias ad eos ē regione mororum. Quumq; audieris so
nitum incessus in apicibus mororū, tum erumpe in prælium, nam [tum] egressus
est deus ante te, ut percutiat castra Palestinorū. Dauid ergo fecit quemadmodum
præceperat ei deus, & percusserunt castra Palestinorum à Gibeon usq; Gafra. bCe
lebre itaq; factum est nomen Dauidis in omnibus terris, deditq; DOMINVS pau
rem eius super omnes gentes.

Dauidis no
men & terror.

Num. 4. a. b

Fecit autem sibi domos in ciuitate Dauidis, & parauit locum arcæ dei, & teten
dit ei tentorium. Tunc dixit Dauid, Arca dei portari non debet nisi à Leuitis,
illos enim elegit DOMINVS ut portent arcam DOMINI, & ministrent ei perpetuò.
Et congregauit Dauid uniuersum Israelem Hierosolyma, ut trāsferret arcam DO
MINI ad locum suum quem præparauerat ei. Collegit quoq; Dauid filios Aharō
nis & Leuitas. Ex filijs Kahath [erat] Vriel princeps & fratres eius, centum atq; ui
ginti. Ex filijs Merari, Afaia princeps & fratres eius, ducenti atq; uiginti. Ex filijs
Gersom, loel princeps & fratres eius, centum & triginta. Ex filijs Elizaphan, Se
maia princeps & fratres eius, ducenti. De filijs Hebron, Eliel princeps & fratres
eius, octoginta. De filijs Vsiel, Aminadab princeps & fratres eius, centū atq; duo
decim. Porrò Dauid uocauit Zadok & Abiathar sacerdotes, atq; Leuitas, Vriel,
Afaiam, loel, Semaia, Eliel atq; Aminadab, & dixit ad eos, Vos qui estis præci
pui patres inter Leuitas, sanctificate uosipso atq; fratres uestros, & transferte ar
cam DOMINI dei Israelis ad [locum] quem ei præparauit. Quandoquidē enim hoc
tab initio non [fecistis,] rupturam in nobis fecit DOMINVS deus noster, quia non
[solicite] requisuimus eum quemadmodum oportuit. Sanctificati igitur sunt sa
cerdotes & Leuitæ, ut adducerent arcam DOMINI dei Israelis. Portaruntq; filij Le
uitarum arcam dei, sicut præceperat Moses iuxta uerbum DOMINI, humeris suis
impositis uectibus. Præcepit insuper Dauid principibus Leuitarum, ut constitue
rent de fratribus suis qui cantarent instrumentis musicis, nablīs scilicet, citharis &
cymbalis, sonitum ederent, attollerentq; uocem in lætitia. Constituerunt autē Le
uitæ ipsum Heman filium loel, & de fratribus eius Asaph filium Berechiæ, & de fi
lijs Merari & fratribus eorū Ethan filium Kusaia. Ercum eis fratres eorum secun
di ordinis Sachariam filiū Iaasielis, Semiramoth, Iehiel, Vnni, Eliab, Benaia, Maa
seia, Mathitia, Eliphale, Mikneia, Obed Edom, & Iehiel ianitores. Cantores igit

Sup. 13. d

Nume. 4.

Num. 4. b

A Dauid parat materiam
futuro tēplo & ædibus
suis, ducit plures uxores,
Palestinos uincit.

*Legunt alij, pirorū.

*Ebr. Exijt non tēt.

A Paratur arcæ taberna
culum, & quo ritu ferat
tur à Leuitis.

^aSuper alamothe qui
dam appellatiue le-
gunt in abscondito.

^bAlij legunt, super
Hafchminith, & in-
telligunt instrumen-
tum musicum.

^cAlij legunt, ad uin-
cendum.

^dLatio hic capitur
pro tota pompa in
qua arca ferebatur.

Arca reponitur in lo-
cum suum cum sacrifi-
cijs & gratulatione.

^eEbr. Benedixit, pro
gratias egit, uel sau-
sta imprecatus est.

^fAlij legunt, lagenam
uini scilicet.

^gVel, Tum primū in
stituit David ut lau-
daretur dominus, nā
ante eum nullus sic
instituerat cantores.

^hFuniculus pro sorte
aut portione ponitur,
q. terra Chanaan p
funes Israelitis distri-
buita sit, ut patet in li-
bro Iosue.

ⁱPersona mutatur su-
bita enallage.

tur, Heman, Asaph, & Ethan resonabant cymbalis æneis. Sacharias autem, Asiel, Semiramoth, Iehiel, Vnni, Eliab, Maaseia, & Benaia, in nablīs super^a Alamothe.

Porro Mathitias, Eliphale, Mikneia, Obed Edom, Iehiel & Asafia [Iudebāt] citha-
ris^b super octaua ad incitādum. Kenania princeps erat Leuitarum in latione: ipse
enim moderabatur^c lationem, quoniam prudens erat. Berechias autem & Elkana
erant ianitores arcæ. Et Sechanias, Iehosaphat, Nethaneel, Amasai, Sacharias, Be-
naia & Elieser sacerdotes caneant tubis corā arca dei. Obed Edom & Iehia erant

^d ianitores arcæ. David autem & seniores Israelis atq; tribuni profecti sunt ut addu-
cerēt arcam fœderis DOMINI de domo Obed Edom cum lætitiā. Quumq; deus
adiuuisset Leuitas portantes arcam fœderis DOMINI, immolauerunt septem bo-
ues & septem arietes. Porro David indutus erat lineā ueste, omnes quoq; Leuitæ
portātes arcam, cantores deinde, & Chenania princeps lationis cum cantoribus:
super Dauide insuper Ephod erat lineum. Vniuersi itaq; Israelitæ deducebant ar-
cam fœderis DOMINI cum clangore, & uoce buccinæ atq; tubarum, cymbalis, na-
blis atq; citharis concrepātes. Quumq; arca fœderis DOMINI ueniret in ciuitatem
Dauidis, Michal filia Saulis prospiciens per fenestram, uidit regem Dauidem sal-
tantem & ludentem, & despexit eum in corde suo.

CAP. XVI.

^a Introducta igitur arca dei, collocarunt eam in medio tentoriū quod David pro
ea tetenderat, & obtulerunt holocausta & gratulatoria sacrificia coram deo.

Quumq; David finem faceret offerendi holocausta & sacrificia gratulatoria,^b bo-
na imprecatus est populo in nomine DOMINI. Distribuit præterea uniuersis Israe-
litis tam uiris q̃ mulieribus, cuiq; libum unum panis, frustum carnis, & pul-
tem.

Et constituit ante arcam DOMINI ministros ex Leuitis, qui recolerent, confiteren-
tur & laudarent DOMINVM deum Israelis. Asaph precipuus erat, post eum Sacha-
rias, Iehiel, Semiramoth, Iehiel, Mathitia, Eliab, Benaia, Obed Edom, & Iehiel, [hi
Iudebant] instrumentis musicis, nablīs & citharis. Asaph concrepabat cymbalis,

Benaia, Iahasiel sacerdotes iugiter [clangebant] tubis corā arca fœderis dei. Hoc
autem in primis cōstituit eodem tempore David, ut per Asaph & fratres eius lau-

^b daretur DOMINVS. Celebrate DOMINVM, inuocate nomen eius, uulgate inter po-
pulos studia eius. Canite ei, psallite ei, differite de omnibus admirandis gestis il-
lius. Gloriamini in nomine sancto eius, lætetur cor eorum qui studiose inquirūt

DOMINVM. Quærite DOMINVM & robur eius, inquirete faciem eius assidue.

Memores estote admirandorum operum eius quæ patrauit: prodigiorum eius, &
iudiciorum, quæ ore suo [pronunciauit.] O semen Abrahamæ serui eius, ô filij Iacob

electi eius. Ille est DOMINVS deus noster, iudicia eius [sunt] in uniuerſa terra.

Memores estote per omne æuum fœderis sui, & uerbi quod præcepit in mille sæ-
cula. Quod excidit cum Abrahamo, & iurisiurandi sui cum Isaac. Quod confir-

mauit ipsi Iacob statuto, & Israeli fœdere sempiterno. Tibi inquires dabo terram

Chanaan, funiculum hæreditatis uestre. Quum essetis homunculi admodum

exiguo numero, & in ea [terra] aduenæ. Et migrarent ex una natione in aliam, ex

uno regno ad populum alterius [regni.] Nunquam tamen permisit ut quisquam

uim illis faceret, quin potius illorū gratia reges castigauit. Ne attigeritis [inquires]

unctos meos, & prophetis meis nolite quicquam mali facere. Canite DOMINO

omnis terra, euangelizate indies salutem eius. Enarrate in gentibus gloriā eius,

apud omnes populos stupenda opera eius. Quoniam magnus est DOMINVS, &

uehementer laudandus: & is etiam tremendus est præ omnibus dijs. Nam cūcti

dijs populorum nihili sunt, DOMINVS autem cœlos condidit. Celebritas & ma-

gnificētia est coram ipso, potentia & hilaritas in loco eius. Tribuite DOMINO

ô familiæ populorum, tribuite DOMINO gloriā & potētiam. Tribuite DOMINO

gloriā quæ respondet nomini ipsius, ferte munus, & uenite in conspectum

eius.

Cantores, He-
man, Asaph, Es-
than.

2. Reg. 6. c

David à Mi-
chal despici-
tur.

2. Reg. 6. d

Laudate domi-
num.

Psal. 104. b
Ista. 12. a

Promissiones.

Gen. 17. 22.

Incipit comme-
morare benefi-
cia dei.

Psal. 95. a

Laus deo.

eius. Prosterne uos coram DOMINO in magnifico & splendido sanctuario, metuite ab ipso quotquot habitatis in terra, & orbis firmatus est, ut nutare nequeat. Lætentur coeli, & gestiat terra, dicantque in exteris nationibus, DOMINVS regnat. Reboet mare & quidquid in eo est, exultet ager & quidquid in eo continetur. Tunc iubilum edent arbores sylue coram DOMINO, quoniam uenit ut iudicet terram. Celebrate DOMINVM, quoniam bonus est, quoniam bonitas eius perpetua est. Et dicite, Serua nos o deus salus nostra, congrega nos & libera nos ex gentibus, ut celebremus nomen tuum sanctum, & gloriemur in laude tua. Laudandus DOMINVS deus Israelis ab æterno usque in sempiternum, & dicat omnis populus, Amen, & laudet DOMINVM. Dimisit itaque ibi coram arca fœderis DOMINI Asaph & fratres eius, ut coram arca assidue ministrarent, iuxta eum morem [quem constituerat] de die in diem. Cæteræ Obed Edom & fratres eorum sexaginta octo erant. Et Obed Edom filius Iedithun, & Hofa ianitores erant. Zadok autem sacerdos & fratres eius sacerdotes erant in cōspectu tabernaculi DOMINI, in excelsis quod erat in Gibeon, ut sacrificarēt holocausta DOMINO in ara holocausti, idque iugiter & mane & uespere, iuxta omne quod scriptum est in lege DOMINI quam præcepit Israeli. Erantque cum eis Heman & Iedithun, & reliqui electi quorum nomina expressa sunt, ad celebrandū DOMINVM, quia sempiterna sit eius bonitas. Et iuxta eos Heman & Iedithun [canentes] tubis & cymbalis, concentum facientes musicis instrumentis & canticis diuinis, filij uero Iedithun ianitores erant. Et abierunt cunctus populus, quisque domum suam, & uersus est David ut bona imprecaretur domui suæ.

CAP. XVII.

2. Sam. 7, a

Contigit autem quum habitaret David in domo sua, ut diceret David ad Nathan prophetam, En ego habito in domo cedrina, arca autem fœderis DOMINI sub auleis. Dixit ergo Nathan ad David, Fac quidquid est in corde tuo, quoniam deus tecum est. Eadem nocte fiebat uerbum dei ad Nathan in hunc modum, Vade & dic ad Dauidem seruum meum, Sic ait DOMINVS, Tu non ædificabis mihi domum ut [illic] habitem. Etenim non habitauī in domo ab eo die quo eduxi filios Israel usque in hunc diem, sed fui [transiens] de tentorio in tentorium, & de tabernaculo in omnibus in quibus ambulauī cum omni Israele. Num uerbum loquutus sum ad aliquem ex iudicibus Israelis, quibus præcepi ut pascere populum meum, ut dixissem, Quare non extruxistis mihi domum cedrinam? Nunc ergo dic es ad seruum meum Dauidem, Sic dicit DOMINVS exercituum, Ego tuli te de septo quum oues sequereris, ut esses princeps super populum meum Israel, & fui tecum in omnibus quocumque ambulasti, excidi in super omnes hostes tuos ante te, fecique tibi nomen celebre, ut nomen [habent] celeberrimi in terra: constituam quoque locum populo meo Israeli, & plantabo eum, ut habitet in loco suo: neque tumultuabitur amplius, filij quoque iniqui ultra eum non adfligent ut antea, ab eo scilicet tempore quo constitueram iudices super populum meum Israelem. Humiliabo in super cunctos hostes tuos, & indicabo tibi quia DOMINVS ædificaturus est tibi domum. Quin & hoc erit, quum exacti fuerint dies tui, ut uadas cum patribus tuis, excitabo semen tuum, quod erit ex filiis tuis post te, regnumque eius firmabo, is extruet mihi domum, & ego confirmabo solium eius perpetuo: ego ero ei pater, & ipse erit mihi filius: bonitatem quoque meam non adimam ei, quemadmodum ademi ab eo qui c fuit ante te, sed firmabo eum in domo mea, atque in regno meo perpetuo, firmumque erit solium eius in sempiternum. Iuxta omnia hæc uerba, & iuxta omnem hanc uisionem, sic loquutus est Nathan ad Dauidem. Ingressus itaque David rex sedit coram DOMINO, & dixit, Quis sum ego DOMINE deus, & quæ domus mea, quæ me tantopere euehis? Quin hoc tibi parum uisum est o deus, nisi & porrò in longinquum pollicitationem facias ad domum serui tui, & respicias me ut respici solent

Sine uerbo dei
deus nihil uult
agi.Omnia præstat
omnibus deus.Christus promittit
ædificaturus eccle-
siam.Proponit David ex-
trudere ædē domino, sed
dominus aliud iubet.*Visio pro reuelatio-
ne, nam prophetis re-
uelauit dominus uo-
luntatē suam: qui ex-
uidetes dicti sunt aut
contemplatores.

^aEbr. additur una
gēs, ut Germani, vō
ist ein volck: sed Latī
ni istis articulis non
utuntur.

^aEbr. Reuelasti aurē
serui tui.
^bEbr. Seruus tuus in
uenit.

David bella gerit con
tra exterās nationes,
quas auxilio domini de
vicit & uestigales fecit.

^aAlij, subneruauit,
intelligūt enim equo
rū neruis incisīs inu-
tiles factos currus.

^aIn libris Regum est
Abimelech.

^aQua ignominia affe-
cit Hanon rex Ammoni-
tarum seruos Davidis.

homines praestantes DOMINE deus. Quid uero ultra addere potest David [ut lo-
quatur] ad te quod accedat ad gloriā serui tui? & tu cognouisti seruum tuum. Do-
mine propter seruum tuum, & secundum cor tuum fecisti omnem hanc magnifi-
centiam, ut nota faceres cunctas magnificentias. DOMINE non est similis tui, neq[ue]
est deus praeter te, iuxta omnia quae audiuius auribus nostris. Quae uero gens
est in terra quemadmodū populus tuus Israel, cuius deus iret sibi redimere popu-
lum, ut poneret tibi nomen magnum & tremendum, eijciendo gentes ante popu-
lum tuum quem redemisti ex Aegypto? Tu posuisti populum tuum Israelē ti-
bi in populum usq[ue] in sempiternum, & tu DOMINE fuisti eorum deus. Nunc igitur
DOMINE, uerbū tuum quod loquutus es de seruo tuo, & de domo eius ratum
sit perpetuū, ut facias quod pollicitus es: ratum inquā fiat, ut magnificetur nomen
tuum in sempiternum, ut dicatur, DOMINVS exercituum est deus Israelis, deus in-
quam est Israelis, domusq[ue] serui tui Davidis firma erit coram te. Quandoquidem
tu deus meus indidisti seruo tuo, ut extrueret ei domum, idcirco ausus fuit seruus
tuus orationem instituere in conspectu tuo. Nunc igitur DOMINE, tu es deus, qui
loquutus de seruo tuo bonum hoc, adijce igitur animum ut benedicas domui ser-
ui tui, ut perpetuū duret ante faciem tuam: cui enim tu benedixeris DOMINE, is in
aeternum benedictus est.

CAP. XVIII.

Post haec gesta percussit David Palestinos, & subegit eos, cepitq[ue] Gath & filias
eius de manu Palestinorum. Percussit & Moabitas, & facti sunt Moabitarū ser-
ui Davidi qui penderēt uestigal. Ad haec percussit David Hadaer ser regem Zo-
ba ad Hamath, quum proficisceretur ut statueret potentiam suam ad fluuium Eu-
phratem. Cepit autem David ex eis mille currus, septem millia equitū, atq[ue] uiginti
millia uiroꝝ peditum. Reddidit praeterea David inutiles omnes currus, centum
tamen currus ex eis reliquos fecit. Quūq[ue] uenisset Syria Darmasce, ut opem ferret
Hadaer regi Zoba, percussit David ex Syris uiroꝝ uigintiduo millia. Et con-
stituit David [praefectos] in Syria Darmasce, factiq[ue] sunt Syri serui Davidi uesti-
gal pendentes. Seruauit enim DOMINVS Davidem in omnibus ad quae profectus
est. Porro David accepit clypeos aureos quos habuerant serui Hadaer, & intu-
lit eos Hierosolyma. De Tibhath uero, & de Chun ciuitatibus Hadaer tulit aēs
admodum multum, de quo Solomon fecit aeneum mare, columnas & uasa aenea.
Audiens autem Thohu rex Hamath, q[uod] David percussisset omnes copias Hada-
er regis Zoba, misit Hadoram filium suum ad regem Davidem, pro ambiēda
pace, gratulatumq[ue] q[uod] bello adortus esset Hadaer, quodq[ue] illū percussisset, quo-
niam Thohu hostis erat infensus ipsi Hadaer. Omnia uero uasa aurea, argētea,
& aerea dedicauit David rex DOMINO, cū aurū & argento, q[uod] tulerat ex omnibus
gentibus, nēpe de Edom, de Moab, de filiis Ammon, de Palestinis & Amalekitis.
Porro Abisai filius Zerua percussit Edom in ualle salis, decem & octo uidelicet
millia. Constituit praeterea praefectos in Edom, factiq[ue] sunt omnes Edomaei serui
Davidi, seruauit enim DOMINVS Davidem in omnibus ad quae profectus est. Re-
gnauitq[ue] David super uniuersum Israelē, dicebatq[ue] ius, & administrauit iustitiam
uniuerso populo suo. Porro Ioab filius Zerua imperator erat exercitus, Iehosa-
phat filius Ahilud erat a commētarijs, Zadok filius Ahitub, & Abimelech filius
Abiathar erant sacerdotes, Sauea scriba, Benaia filius Iehoiadae fuit super Chereti
& Peleti, & filij Davidis erant primores ad manum regis.

CAP. XIX.

Contigit post haec ut moreretur rex Ammonitarum Nahas, regnauitq[ue] loco
eius Hanun filius eius, aitq[ue] David, Beneficentia prosequar Hannonē filium
Nahas, quoniam pater eius me quoq[ue] prosequutus est beneficentia. Misit itaq[ue] Da-
uid legatos qui consolarentur eum super patre suo. Venerunt itaq[ue] legati Davidis
in terram Ammonitarum ad Hannonem, ut eum consolarentur, Dixerunt au-
tem

Ex gratia sit
Israel dei popu-
lus.

Oratio ut pro-
missio dei praes-
tetur.

2. Samu. 8. a

Moabitarū tribu-
tarij.

Syria tributaria.

1. Reg. 7.
Hamathia pa-
cem petiit.

Edomitarū serui
unt.

2. Reg. 10. a

Miserecordia
consolari.

tem procures filiorum Ammon ad Hannonem, Num David cōsolatores ad te mi-
sit, ut honoret patrem tuum coram te, an non magis uenerūt ad te serui eius, ut per-
scrutentur & explorent terram, subuertantq̃ eam. Tollēs igitur Hannon seruos
Dauidis, rasit eos, & præcidit indumenta eorum partim ad nates usq̃, & amanda-
uit eos, illiq̃ abierunt. Nunciarūt autem Dauidi de uiris illis, qui misit eis obuiā,
(erant enim uiri illi magna ignominia affecti,) dixitq̃ rex, Manete Iericho, donec
repullulet barba uestra, tum reuertimini. Animaduertentes autem Ammonitæ
inuisos se esse Dauidi, misit Hanon & filij Ammon argēti mille talenta, ut condu-
cerent sibi de Mesopotamia, & de Syria Maacha, atq̃ de Zoba currus & equites,
conducentes sibi trigintaduo millia curruum, & regem Maacha atq̃ populū eius:
qui uenientes castrametati sunt ante Medaba: quin & Ammonitæ cōgregati sunt
de ciuitatibus suis, & uenerunt ad bellandum. David [hæc] audiens, misit Ioab
atq̃ omnem exercitum strenuorum militum. Egressiq̃ Ammonitæ aciem instru-
xerunt ad ostium portæ: reges uero qui uenerant, seorsim erant in campo. Vidēs
autem Ioab sibi imminere prælium & à fronte & à tergo, delegit ex omni iuuetute
quæ erat in Israele, & instruxit aciem contra Syros: reliquum uero populum tradi-
dit sub manum Abisai fratris sui, instructa acie cōtra Ammonitas, aitq̃, Si fuerint
Syri me ualidiores, opem mihi feres: sin Ammonitæ tibi præualuerint, adero ego
tibi auxilium laturus. Sis ergo fortis, quin & nos fortes simus pro populo nostro,
atq̃ pro ciuitatibus dei nostri: cæterum DOMINVS faciat quod sibi bonum uideat-
ur. Accessit itaq̃ Ioab, & populus quem secū habebat, ut manus confereret cum
Syris, illi autem conspecto eo, fugerunt. Porrò Ammonitæ uidentes q̃ Syri fu-
gissent, fugerūt & ipsi à facie Abisai, ueneruntq̃ in ciuitatem, Ioab uero uenit Hie-
rosolyma. Videntes autem Syri sese coram Israelitis corruisse, missis legatis eduxe-
runt Syros qui erant trans fluuiū, precedente eos Sobach, qui erat imperator exer-
citus Hadaræfer. Hoc quum nunciatum esset Dauidi, congregauit uniuersum Is-
raelem, & traiecto Iordane uenit ad eos, & instruxit aciem cōtra eos. Quumq̃ Da-
uid instruxisset aciem contra Syros, inierunt & ipsi prælium cum eo. At Syrus fu-
git à facie Israelis, interfecitq̃ Dauid ex Syris septem millia curruum, & quadragin-
ta millia uirorum peditum: trucidauit quoq̃ Sophach imperatorem exercitus. Vi-
dentes itaq̃ serui Hadaræfer, quod corruissent ante Israelitas, pace inita cū Dau-
de, facti sunt serui eius: nec uoluit Syrus opē ferre amplius Ammonitis. CA. XX.
F Actum autem uertente anno sub id tempus quo solēt reges egredi, duxit Ioab
copias exercitus, & deuastauit terram Ammonitarum. Veniēs autem circum-
fedit Rabba, manente Dauide Hierosolymis, Ioab autem percussa Rabba subruit
eam. Porrò Dauid accepit coronā regis eorum de capite eius, & inuenit eam ha-
bentem pondus talenti auri, erātq̃ in ea lapidēs pretiosi, impositaq̃ fuit capiti Da-
uidis: quin & prædam ualde ingentem ē ciuitate asportauit. Populū uero qui erat
in ea, eduxit & adflixit eos serra, & rastris ferreis, ferrisq̃. Eodē modo fecit Dauid
omnibus ciuitatibus filiorum Ammon, reuersusq̃ est Dauid & omnis populus
Hierosolyma. Post hæc factum est ut exurgeret bellum in Gaser cum Palestinis, c
& percuteret Sibechai Hufathites Sippai, qui erat de filijs Rephaïm, qui fuerūt sub
acti. Rursum factum est bellū cum Palestinis, & percussit Elhanan filius Iair Lah-
mi fratrem Goliath Gethæum, cuius hastæ lignum instar iugi erat quo utūtur tex-
tores. Rursum factū est bellum in Gath, fuitq̃ uir monstrosa magnitudine, qui ha-
bebat digitos sex & sex, uigintiquatuor, & hic natus erat ipsi Rapha: quum autem
probra iaceret in Israëlē, percussit eum Ionathan filius Semeia fratris Dauidis. Hi
nati sunt ipsi Rapha in Gath, cecideruntq̃ per manum Dauidis, & per manum ser-
uorum eius.

CAPVT XXI.

Ammonitæ cō-
tra Dauid.Ioab ducis reli-
gio.Domino omnia
committenda.Dux occiditur
Syrorum.Syri seruiunt
Dauidi.
2. Sam. 11. 2Rabba destrui-
tur.
2. Reg. 12. 4Palestini uin-
cuntur.
2. Reg. 21. 4Gigas duode-
cim digitorum.De alijs bellis, in quib-
us uictor fuit Dauid.Alij legunt Malchā,
Malcham enim ido-
lum fuit Ammonita-
rum.

David numerat popu-
lum, qua re dominum
offendit & grauius pu-
nitur.

^aEbr. Educentiū gla-
dium.

^bVidens pro propheta.

^cEbr. In pleno argen-
to.

SUperexit autem satan contra Israel, & incitauit Dauidem ut numeraret Israel. ^{2. Sam. 24. 2}
Salem, dixitque Dauid ad Ioab & ad primores populi, Ite, numerate Israel a Be-
er Seba usque ad Dan, & adferte mihi, ut sciam numerum eorum. Et ait Ioab, Ad-
iiciat DOMINVS ad populum suum aliquot centurias, an non domine mi rex hi om-
nes serui sunt domini mei? Cur quaerit hoc dominus meus? cur [recidet] hoc de-
lictum in Israel? At regis imperium erga Ioab praeualebat. Egressus ergo Ioab
profectus est per uniuersum Israel, rediitque Hierosolyma, deditque Ioab numerum
& censum populi ipsi Dauidi. Fuit autem [summa] omnium Israelitarum uirorum
bello aptorum, undecies centena millia, & de Iuda quadringenta atque septuaginta
millia uirorum bello aptorum. Inter hos in censum non uenerunt Leuitae & filii
Beniamin, abominabatur enim Ioab imperium regis. Displicuit autem haec res
oculis dei, percussitque Israel. Dixit autem Dauid ad deum, Insigniter peccaui, <sup>Poenitentis con-
fessio.</sup>
& designaui hanc rem, transfer igitur quaeso iniquitatem serui tui, quoniam uehemen-
ter stulte egi. Loquutus est itaque DOMINVS ad Gad uidentem Dauidis in hanc sen-
tentiam, Vade & loquere ad Dauidem in haec uerba, Sic dicit DOMINVS, Tria in-
clinabo super te, ex his tu unum elige quod faciam tibi. Et ueniens Gad ad Dau-
dem, dixit ad eum, Sic dicit DOMINVS, Recipe tibi, aut tribus annis famem, aut ut <sup>Poenarum tria
genera.</sup>
tribus mensibus deficias metu aduersariorum tuorum, teque apprehendat gladius ho-
stium tuorum, aut tribus diebus gladium DOMINI, & pestilentiam in terra, & an-
gelum DOMINI grassantem per omnes terminos Israelis: dispice igitur quid refe-
ram ei qui misit me. Tum dixit Dauid ad Gad, Supra modum angor, incidam quae-
so in manum DOMINI, (quoniam miserationes eius uehementer multae sunt,) in
manum autem hominum non cadam. Misit igitur DOMINVS pestilentiam in Is-
raelem, & ceciderunt ex Israelitis septuaginta millia uirorum. Misitque DOMINVS
angelum in Ierusalem ut uastaret eam: quumque sic uastaret, uidit DOMINVS, & poe-
nitudo ductus est super hoc malo, dixitque ad angelum uastantem, Satiam, remitte
manum tuam. Angelus autem DOMINI constitit iuxta horreum Arnan lebusae.
Sublatis autem oculis suis Dauid, uidit angelum DOMINI stantem inter coe-
lum & inter terram, habentem gladium districtum manu sua, directum contra Ie-
rusalem, prociditque Dauid & seniores saccis tecti in facies suas, dixitque Dauid ad deum,
An non ego sum qui iussi numerari populum? Ego ipse sum qui peccaui, & omni-
no male egi, oves uero istae quid fecerunt? DOMINE deus meus, sit quaeso manus
tua contra me, & contra domum patris mei, in populum autem tuum ne plaga [sa-
uiat.] Dixit ergo angelus DOMINI ad Gad, ut diceret Dauidi, ut Dauid ascende-
ret, & erigeret aram DOMINO in horreo Arnan lebusae. Ascendit ergo Dauid
iuxta mandatum ipsius Gad, quod mandauerat ei nomine DOMINI. Conuersus
autem Arnan, uidit angelum, erantque cum eo quatuor filii eius, qui absconderunt
se, Arnan uero exterebat triticum. Et quum uenisset Dauid ad Arnan, respiciens
Arnan uidit Dauidem, & egressus de horreo, procidit pronus in terram ipsi Da-
uidi. Ait ergo Dauid ad Arnan, Da mihi locum horrei in quo extruam aram DO-
MINO, daque eundem mihi pro pecunia quae plene satisfaciat, ut coerceatur clades
a populo. Dixitque Arnan ad Dauidem, Cape tibi, & faciat dominus meus rex quod
sibi uideatur: en & boues do in holocausta, & plaustrum dentatum in ligna, triti-
cum deinde in sacrificium cibarium, omnia do. Tum dixit rex Dauid ad Arnan,
Haudquaquam, quin emendo emam, idque pecunia quae plene satisfaciat: non enim
rapiam DOMINO ea quae tua sunt, nec sacrificia holocausti gratis. Dedit itaque Da-
uid ipsi Arnan pro loco illo siclos auri pondere sexcentos: edificauitque Dauid illic
altare DOMINO, in quo sacrificauit holocausta & sacrificia salutaria, & inuocauit
DOMINUM, qui respondit ei per ignem de caelis in ara holocausti. Et quum loquu-
tus esset DOMINVS ad angelum, reduxit ille gladium suum in uaginam suam.

Eodem

^dRex non acci-
pit gratuito.

Tabernaculū
& arca in Ga-
baon.
2. Par. 2. 2

Eodem tempore quū uideret Dauid q̄ exaudisset eum DOMINVS in horreo Ar-
nan lebusæi, sacrificauit illic. Porro tabernaculum DOMINI quod fecerat Moses
in deserto, & altare holocausti, erāt tum in colle Gibeon, ut nō potuerit Dauid [il-
lō] ire in conspectum eius ut consuleret deum, quod territus esset ob gladium an-
geli DOMINI. Et ait Dauid, Hæc est domus DOMINI dei, & hæc ara ad holocau-
stum Israelis.

CAPVT XXII.

Salomoni in-
itur templi ex-
tructio.

Salomonis no-
men.
2. Reg. 7. b
3. Reg. 5. a
Heb. 1. a

Intelligentia dei
cum timore &
cultu.

PRæcepit autem Dauid ut congregarentur aduenæ qui erant in terra Israel, &
constituit latomos qui excinderēt lapides politos, ad extruendum ædem dei.
Deinde & ferri multum parauit ipse Dauid ad seras & ianuas portarum & ad iuni-
cturas, ad hæc & multū æris sine pondere, ligna quoq̄ cedrina innumera, nam ad-
duxerāt Zidonij & Tyrj innumera ligna cedrina ad Dauidem. Tum ait Dauid,
Filius meus Solomon puer est & tener, domus autem quæ ædificanda est DOMI-
NO magnifica, quæ sublimitatem, nomen [excellens,] decusq̄ habeat in uniuersis
nationibus, apparabo igitur ei. Preparauit itaq̄ Dauid multa ante mortem suam.
Vocauit autē Solomonem filium suum, præcepitq̄ ei ut extrueret ædem DOMINO
deo Israelis, aitq̄ Dauid ad Solomonem, Ego uolui mi fili, ædificare ædem nomi-
ni DOMINI dei mei, ut apud me statueram, at uerbum DOMINI factum est ad me
in hanc sententiam, Fudisti multum sanguinis, & prælia magna gessisti, non ædi-
ficabis nomini meo ædem, sanguinis enim multum fudisti in terram coram me, ec-
ce filius qui tibi nascitur, hic uir erit tranquillus, (ego enim dabo ei tranquillitatem
ab omnibus hostibus eius circumquaq̄: siquidem Solomon erit nomen eius: da-
boq̄ pacem & tranquillitatē super Israel in diebus eius,) ille ædificabit domum
nomini meo: & is erit mihi filius, egoq̄ ero ei pater, & firmabo solium regni eius
super Israel in sempiternum. Nunc igitur fili mi, sit DOMINVS tecū, ut prosper-
c rime tibi cedat, tu ædificabis ædē DOMINO deo tuo, sicut loquutus est de te. Quin-
dabit tibi DOMINVS intelligentiam & prudentiam, dabitq̄ tibi præcepta ad Israe-
lem, ut custodias legem DOMINI dei tui: tum prospere cedit tibi, quum obseruaue-
ris & feceris statuta & iudicia quæ præcepit DOMINVS Mosi ad Israel. Sis igitur
fortis & robustus, ne timeas, ne paeas. En ego pro paupertate mea parauī
pro æde DOMINI auri centum millia talentorum, argenti mille millia talentorum,
porro æris & ferri non est pondus, multum enim est: ligna quoq̄ & lapides præ-
parauī, quibus tu adijcere [poteris.] Habes iam multos apud te qui opus perfici-
ant, latomos & scalptores lapidū, ac fabros lignarios, multos deniq̄ qui industrij
sunt in omni opere. Auri, argenti, æris & ferri nullus numerus: surge & fac, eritq̄
DOMINVS tecum. Præcepit præterea Dauid cunctis proceribus Israelis, ut au-
xilium essent filio suo Solomoni: an nō [inquit] DOMINVS deus uester est uobiscū,
& dedit uobis tranquillitatem circumquaq̄, quādoquidem sub manum meam tra-
didit habitatores terræ, & subacta est terra corā DOMINO, & coram populo eius.
Præbete ergo cor uestrum & animum uestrum, ut quæratīs DOMINVM deum uest-
rum: surgite & ædificate sanctuārium DOMINI dei, ut adducatis arcam fœderis
DOMINI, & uasa dei sancta in ædē nomini DOMINI extructā.

CA. XXIII.

Corā domino
præbenda.

Septa 6. a

DAuid quum senio iam esset confectus, dierumq̄ satur, præfecit Solomonem
filium suum regem super Israel. Congregauit itaq̄ omnes proceres Israe-
lis, sacerdotes & Leuitas, & numerati sunt Leuitæ ab eo qui triginta natus erat an-
nos & supra: fuitq̄ numerus eorum qui per capita & uiritim [censi erant,] triginta
& octo millia fortium uirorum. Ex his erant uigintiquatuor millia qui urgebant
opus domus DOMINI: præfectorum autem & iudicum sex millia, quatuor millia
ianitorum, quatuor millia eorū qui laudant DOMINVM in instrumentis, quæ ego
feci ad laudandum. Distribuit autem eos Dauid in ordines ex filijs Leui, Gerson,
Kathath & Merari. De Gersonitis, Laëdan, & Simeci. Filij Laëdan, præcipuus le-
H

A Materiam cōstruēti-
onē ad extruendū ædis
dei.

A Dauid iam senex, mini-
steria domus dei consti-
tuit.

^aFortè olim fuit Sina, ut supra.

^B hiel, Setham, & Ioël, tres. Filij Simeï, Selomith, Hasiel, & Haran, tres: hi fuerunt capita patrum ex Laadan. Filij uero Simeï, lahath, Sina, leus & Beria: isti sunt filij Simeï, nempe quatuor. Fuit autem lahath præcipuus, & ^aSisa secundus: leus uero & Beria non fuerunt aucti liberis, sed fuerunt iuxta paternam familiam in eodem censu. Filij Kahath, Amram, Aharon & Moses: segregatus est Aharon ut sanctis præesset in sancto sanctorum, ipse & filij eius in sempiternum, adoleret incensum coram DOMINO, ministraret ei, atq; benediceret in nomine eius in sempiternum. Moses quoq; & filij eius appellati sunt iuxta tribu Leui. Filij Moïsis, Gersom & Eliafer. Filij Gersom, Sebul præcipuus. Filij autem Eliafer fuerunt Rehabia præcipuus, nec fuerunt filij alij ipsi Eliafer: filiorum autem Rehabia fuerunt supra modum plures. Filij Izzar, Selomith præcipuus. Filij Hebron, Ieria primus, Amaria secundus, Iohasiel tertius, Iekamiam quartus. Filij Vziel, Micha primus, Iesia secundus. Filij Merari, Mahli & Musi. Filij Mahli, Eleasar & Kis. Mortuus est autem Eleasar sine liberis, filias tamen habuit, quas duxerunt filij Kis fratres earum. Filij Musi, Mahli, Eder & Ieremoth, tres. Hi sunt filij Leui secundum domum patrum suorum, capita patrum iuxta officia sua, & iuxta numerum nominu, & secundum capita eorū qui faciebant opus in ministerio domus DOMINI, ab eo qui natus erat uiginti annos & supra. Dixit enim Dauid, Requiem dedit DOMINVS populo suo Israël, ut habitet in Ierusalem in sempiternum. Et etiam Leuitis, ne portent tabernaculum, & omnia uasa eius pro ministerio eius. Quoniam iuxta uerba Dauidis nouissima, erat numerus filioru Leui ab eo qui natus erat uiginti annos & supra. Et illorum statio erat ad iussu filiorum Aharonis, pro ministerio domus DOMINI, super atria, exedras, & purificationem in omnibus quæ sancta erant, & in opere ministerij domus dei. Deinde ad panes ordinatos, similā, molam, ad lagana in fermentata in sartagine, in frixorio, & ad omnem mensuram & censum. Et ut starent mane singulis diebus ad confitendum atq; laudandum DOMINVM, sic etiam uespere, & ad offerendu cuncta holocausta DOMINO sabbatis, neomenijs, & statis ferijs, numero & ritu qui erat eis [præscriptus,] idq; iugiter ante conspectu DOMINI, utq; obseruarent custodiam tentorij cōstitutionis, custodiamq; sanctuarij, & custodiam filiorum Aharonis fratrum suorum in ministerio domus DOMINI.

Caath familia.
Exod. 2.2. 6. c
Heb. 5. b

Moïsis familia.
Exod. 2. d

Merari familia.

CAPVT XXIII.

De eodem.

^aAlij legunt, ante patrem eorum.

^bVel, iuxta capita uirorum.

^A Filiorum autem Aharonis hæ sunt distributiones: filij Aharonis, Nadab, Abihu, Eleasar & Ithamar. Mortuus autem est Nadab & Abihu ^acoram patre eorum, nec habuerunt liberos, functi ergo sacerdotio sunt Eleasar & Ithamar. Diuisi q; sunt per Dauidē, & erat Zadok ex filijs Eleasar, Ahimelech uero ex filijs Ithamar, secundum officia sua in ministerio suo. ^B Et inuenti sunt filij Eleasar plures iuxta ^bcapita uirum q; filij Ithamar, & diuisit eos. In filijs Eleasar erāt primores iuxta domos patrias sedecim, & in filijs Ithamar iuxta domos patrum suorum, octo. Diuisit autem eos per sortem hos ab illis, quoniam fuerunt principes sanctuarij, & principes dei de filijs Eleasar atq; de filijs Ithamar. Et descripsit eos Semahia filius Nethaneel scriba ex tribu Leui, coram rege & principibus, & Zadok sacerdote, atq; Ahimelech filio Abiathar, & præcipuis patribus, sacerdotibus atq; Leuitis. Domus patria una possessa fuit ab Eleasar, & altera possessa ab Ithamar. Egressa autem sors prior pro Iehoiarib, secūda ipsi Iedaia, tertia ipsi Harim, quarta pro Sehorim, quinta pro Malkia, sexta p Miamin, septima pro Hakoz, octaua pro Abia, nona pro Iesua, decima pro Sechania, undecima pro Eliasib, duodecima pro Iakim, decimatertia pro Huppa, decimaquarta p Iesebead, decimaquinta pro Bilga, decimasexta pro Immer, decimasextima p Hesir, decima octaua pro Hapizez, decimanona pro Pethahia, uicesima pro Ieheskel, uicesima prima pro Iachin, uicesima secunda pro Gamul, uicesimatertia pro Delaia, & uicesimaquarta pro Maasia.

Leuit. 10. a
Num. 3. a

Sorte diuisit ministerium.

Hæ

Hæ sunt ordinationes eorū iuxta ministeria sua, quando ingrediebantur domum DOMINI secundum ritum eorum, sub manu Aharonis patris eorum, quemadmodum præceperat ei DOMINVS deus Israelis. Porro filij Leui residui sunt, de filijs Amram Subaël, de filijs Subaël Iedia: de Rehabia, fuitq; de filijs Rehabia primus Isiah. De Iizhari, Selomoth, & de filijs Selomoth Iahath. Filij Ieria, Amaria secundus, Iahasiel tertius, & Iekameam quartus. Filij Vsiel, Micha: de filijs Micha, Samir. Frater Michæ Issia, & de filijs Issiæ Zacharias. Filij Merari, Mahli & Musi: filij Iahzia, Beno. Filij Merari de Iahzia, Beno, Soham, Zaccur & Ibri. De Mahli, Eleasar, & hic nō habuit filios. De Kis: filij Kis, Ierahmeel. Filij autem Musi, Mahli, Eder, & Ierimoth. Hi sunt filij Leuitarum iuxta domus patrū suorum. Iecerunt & isti sortes è regione fratrum suorum filiorum Aharonis coram Dauide rege, & Zadok & Ahimelech, & præcipuis patribus, sacerdotibus & Leuitis, præcipui scilicet patres è regione fratrum suorum minorum.

CAP. XXV.

S Egregauerunt itaq; Dauid & principes exercitus in ministerium filios Asaph, Heman, atq; Ieduthun, quū prophetarēt in citharis, nablīs & cymbalis: fuitq; numerus illorum uirorum qui [præfecti erant] operi ministerij. De filijs Asaph, Zaccur, Ioseph, Nethania, & Asarela filij Asaph, qui erant ipsi Asaph ad manum prophetanti iuxta regem. De Ieduthun: filij Ieduthun, Gedalia, Zeri, Esaias, Hasabias, Mathitias, sex sub manu patris eorum Ieduthun prophetantis in cithara, in cōfessionibus & laudibus DOMINI. De Heman. Filij Heman, Bukia, Mathania, Vsiel, Sebucl, Ierimoth, Hanania, Hanani, Eliatha, Giddalhi, Romamthi, Eser, Iosbekasa, Mallothi, Hothir, & Mahasioth. Omnes isti filij erant Heman, qui regis erat uidens in uerbis diuinis, ut erigeretur cornu. Deditq; deus ipsi Heman quatuordecim filios, & tres filias: & hi omnes erant patri suo ad manum, canētes in domo DOMINI, in cymbalis, nablīs & canoris, quando ministerium [exquebantur] in domo dei, ad iussu regis, Asaph scilicet, Ieduthun, & Heman. Et fuit numerus eorum cum fratribus suis qui instituti erant in canticis DOMINI, omnium eorum qui [in his] pollebant, ducenti octoginta octo. Et iecerunt sortes custodiæ uicissim ut minoris, sic maioris: ut intelligentis, sic discipuli. Sors primaeducta est ipsi Asaph pro Ioseph: secunda pro Gedalia ipse & fratres sui ac filij sui, [nēpe] duodecim: tertia pro Zaccur & filijs eius ac fratribus eius, duodecim. Quarta pro Iizhari, filijs eius ac fratribus eius, duodecim. Quinta pro Nethania, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Sexta pro Bokia, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Septima pro Iesarela, filijs eius, & fratribus eius, duodecim. Octaua pro Iesaias, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Nona pro Mathania, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decima pro Simeï, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Undecima pro Asreel, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Duodecima pro Hasabia, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decimatertia pro Subael, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decimaquarta pro Mathitia, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decimaquinta pro Ieremoth, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decimasexta pro Hanania, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decimasextima pro Iosbekasa, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decima octaua pro Hanani, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Decimanona pro Mallothi, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Vicesima pro Eliatha, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Vicesima prima pro Hothir, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Vicesimasecunda Giddalhi, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Vicesimatertia pro Mahasioth, filijs eius & fratribus eius, duodecim. Vicesimaquarta pro Romamthi, Aser, filijs eius & fratribus eius, duodecim.

CAPVT XXVI.

P Artes uero ianitorum. De Koritis, Meselemia filius Kore, ex filijs Asaph. Porro Meselemiæ filij [erant,] Sacharia primogenitus, Iediel secundus, Sabadia ter-

H 2

Asaph.

Ieduthun.

Heman.

A De officio filiorum Asaph, Heman & Ieduthun.

B Potest etiam dici, in negotijs diuinis.

C Ebr. Ad manus.

A De officio & ministerio ianitorum.

tius, Iathniel quartus, Elam quintus, Iehohanan sextus, & Eliehonai septimus. Filij Obed Edom, Semaia primogenitus, Iehosabad secundus, Ioab tertius, Sachar quartus, Nethaniel quintus, Ammiel sextus, Isachar septimus, Peultai octauus, quoniam benedixit ei deus. De Semaia quoque filio eius nati sunt filij habentes dominiū in domo patris sui, erant enim heroes strenui. Filij Semaia, Othni, Raphaël, Obed, & Elfabad fratres eius, filij fortes Elihu & Semachia: omnes isti de filiis Obed Edom, ipsi & filij eorum atque fratres eorum, uiri strenui & fortes in ministerio, sexaginta duo de Obed Edom. Filij quoque Meselemia & fratres filij strenui, decem & octo. Filij Hofa de filiis Merari, Simri præcipuus: licet non fuerit primogenitus, posuit tamen eum pater eius ut caput esset: Hilkia secundus, Tebalia tertius, & Sacharias quartus: omnes filij & fratres Hofa, tredecim. Ad hos facta est distributio ianitorum ut essent capita heroum qui custodirent e regione fratrum suorum, ad ministrandum in domo DOMINI. Et iecerunt sortes tam paruo quam magno iuxta domum patrum suorum pro singulis portis. Ceciditque fors ab Oriente super Selmiam & Sachariam filium eius qui consilio & intelligentia ualebat, iecerunt sortes, exiuitque fors eius ad Septentrionem. Pro Obed Edom uero ad Meridiem & pro filiis eius domus Asuppim. Pro Suppim & Hofa ad Occidentem cum porta quæ uergit ad semitam superiorem, custodia e regione custodia. Ad Orientem Leuitæ sex, ad Aquilonem interdiu quatuor, ad Meridiem interdiu quatuor, & ad Asuppim bini & bini. Pro Pharbar ad Occidentem, quatuor in ascensu, & duo in Pharbar. Istæ sunt ordines ianitorum inter filios Kora, & inter filios Merari. Porro Leuitæ, Ahia erat super thesauros domus dei, & super thesauros sacrorum. Filij Leadan, filij Gersunitarum de Laëdan præcipui patres, de Laëdan inquam, Gersuni & Iehieli. Filij Iehieli, Zetam & Ioel frater eius super thesauros domus DOMINI. De Amramitis quoque, Iizharitis, Hebronitis, & Asielitis, Sebucl filius Gersom filij Moysi erat princeps super thesauros, & fratres eius de Eliafer, cuius filius Rehabia, cuius filius Iesaia, cuius filius Ioram, cuius filius Sichri, cuius filius Selomith. Iste Selomith atque fratres eius erant super omnes thesauros sacrorum, quæ consecrauerat Dauid rex & præcipui patres, & tribuni, cæturiones, & imperatores exercitus, quæ de bellis ac spolijs consecrauerant ad facta tecta domus DOMINI. Sed & cuncta quæ consecrauerat Samuel uidens, & Saul filius Kis, & Abner filius Ner, atque Ioab filius Zeruia: quicumque aliquid sanctificauerat, erat hoc sub potestate Selomith & fratrum eius. De Iizhari erat Chenanias & filij eius [præpositi] operi externo super Israel, erant enim præfecti & iudices. De Hebronitis erant Hasabias & fratres eius filij strenui, mille & septingenti in præfectura Israelitarum ultra Iordanem ad Occidentem in omni opere DOMINI & ministerio regis. Inter Hebronitas præcipuus erat Iedia, princeps inter Hebronitas iuxta generationes suas & patres. Anno quadragesimo regni Dauidis, quæsi sunt & inuenti in eis heroes strenui. In Iaser Gilead. Et fratres eius filij strenui, duo millia atque septingenti, patres præcipui quos Dauid rex constituit super Rubenitas, Gaditas, & super dimidiam tribum Manasse pro omni negotio dei & negotio regis. CA. XXVII.

De ordinibus imperatorum, A Porro filiorum Israel iuxta numerum suum qui erant capita patrum, tribuni, cæturiones & præfecti eorum, qui ministrabant regi ordinibus in omnibus negotijs, qui ingrediebantur & egrediebantur per singulos menses in omnibus anni mensibus, singulisque ordinibus erant uigintiquatuor millia. Super ordinem primum pro mense primo erat Iasabeam filius Sabdielis, erantque in ordine suo uigintiquatuor millia. De filiis Parez princeps super omnes imperatores exercitus pro mense primo. Super ordinem mensis secundi erat Dodai Ahohites, & in ordine illius erat Mikloth princeps, & in ordine eius quoque erant uigintiquatuor millia. Imperator exercitus tertij pro mense tertio, Benaias filius Ioiaðæ summi sacerdotis,

dotis, & in ordine eius uigintiquatuor millia. Is est Benaías, heros inter triginta, & super triginta, & in ordine eius erat Ammisabad filius eius. Quartus pro mense quarto fuit Afaél frater Ioab, & Sabadia filius eius post eum, erantq; in ordine eius uigintiquatuor millia. Quintus pro mense quinto erat princeps Samhud Israhites, & in ordine eius uigintiquatuor millia. Sextus pro mense sexto Ira filius Ikes Tekoites, & in ordine eius uigintiquatuor millia. Septimus pro mense septimo Halez Pelonites de filiis Ephraim, & in ordine eius uigintiquatuor millia. Octauus pro mense octauo Sibbechai Hufathites ipsius Sarhi, & in ordine eius uigintiquatuor millia. Nonus pro mense nono Abiafer Anathotites ex filiis Gemini, & in ordine eius uigintiquatuor millia. Decimus pro mense decimo Maharai Netophathites de [stirpe] Sarhi, & in ordine eius erant uigintiquatuor millia. Undecimus pro mense undecimo Benaías Pirhathonites de filiis Ephraim, & in ordine eius uigintiquatuor millia. Duodecimus pro mense duodecimo Heldai Netophathites ex [familia] Othonielis, & in ordine eius uigintiquatuor millia. Erant præterea super tribus Israelis. Super Rubenitas princeps Eliafer filius Sichri. Super Simeonitas Saphatías filius Maacha. Super Leuitas Hasabías filius Kemuel. Super Aharonitas Zadok. Super Iudæos Elihu de fratribus Dauidis. Super eos qui erant ex Isachar Omri filius Michaelis. Super eos qui erant ex Sebulon Ismaías filius Obadia. Super eos qui erant ex Naphtali Ierimoth filius Afrielis. Super filios Ephraim Hoseas filius Asaf. Super tribum dimidiam Manasse Ioel filius Pedaia, & super [aliam] dimidiam tribum Manasse in Gilead Iddo filius Sacharia. Super eos qui erant ex Benjamin Iaasiel filius Abner. Super Danitas Afariel filius Ieroam. Illi sunt imperatores tribuum Israelitarum. Et non leuaui Dauid numerum eorum ab eo qui natus erat uiginti annos & infra, eo qd DOMINVS dixerat, Israellem multiplicandum ut stellas cœli. Cœperat quidem Ioab filius Zeruia numerare, at non compleuit, qd ob id indignatio [dei] uenisset super Israellem, nec relatus est numerus ad numerum annalium regis Dauidis. Super thesauros regis erat Asmaueth filius Adielis, & super thesauros agrorum in urbibus, uillis atq; castellis Ionathan filius Ufia. Et super eos qui faciebant opus agrorum in cultura telluris, erat Esri filius Kelub. Super uineas uero Simeí Ramathæus. Et super ea quæ in uineis, super cellas uinarias, Sabdi Siphmites. Porro super oleas & sycomoros quæ erant in campestribus, Baal Hanan Gederæus, & super cellas olei Ioas. Super boues qui pascebant in Saron, Sitar Saronites: & super boues qui erant in uallibus, Saphat filius Adlai. Super camelos Obil Isimeelita, & super asinas Iehedias Meronotites: super oues Iasis Haggeræus. Hi omnes principes fuerunt super possessionem Dauidis regis. Ionathan autem patruus Dauidis uir ualens consilio & prudētia, scriba erat, & Iehiel filius Hachmoni erat cum filiis regis. Ahitophel erat regi a cōsilijs, & Hufai Archites amicus regis. Post Ahitophel fuit Ioíada filius Benaia, & Abiathar, imperator exercitus regis erat Ioab. CAP. XXVIII.

Congregauit autem Dauid omnes proceres Israelis, principes tribuum, principes ordinum qui ministrabant regi, tribunos, centuriones cum principibus omnis substantiæ & possessionis Dauidis, filios suos cum eunuchis, heroes, & omnes uiros strenuos Hierosolyma. Surgensq; Dauid rex in pedes suos, ait, Audite me fratres mei, & popule mi, ego statueram corde meo ædificare ædem, ut illic requiesceret arca fœderis DOMINI, & pro scabello pedum dei nostri, parauerãq; ut ædificarem, sed deus dixit mihi, [†] Nō ædificabis ædem nomini meo, es enim uir bellator, & effudisti sanguines, elegitq; me DOMINVS deus Israelis præ omnibus qui fuerunt in domo patris mei, ut perpetuò rex essem super Israellem: siquidem in Iuda uoluit eligere ducem, & in domo Iuda quidem, domum patris mei, inter filios autem patris mei uoluit me regem constituere super uniuersum Israellem. Porro

H 3

Sopra 21. a

Præfati subli
tæ Dauidis.Officiarij Da
uidis.

2. Reg. 7. b

Oratio Dauidis ad pro
ceres regni sui de stru
ctura ædis domini, quæ
absoluturus erat Solo
mon.

B ex omnibus filiis meis, (nam multos filios dederat mihi DOMINVS,) elegit Solomonem filium meum, ut is sederet in solio regni DOMINI super Israel, dixitque mihi, Solomon filius tuus ipse ædificabit domum meam & atria mea, nam hunc elegi mihi filium, egoque ero ei pater, confirmaboque regnum eius perpetuo, si gnauiter fecerit precepta mea atque iudicia mea, ut est hodie. Nunc igitur [propono hæc] in oculis omnis Israelis, congregationis DOMINI, & in auribus dei nostri, custodite & quaerite omnia precepta DOMINI dei uestri, ut possideatis terram bonam, & hæreditatem relinquatis filiis uestris post uos perpetuo. Et tu Solomon fili mi, cognosce deum patris tui, & cole eum corde integro, animoque beneuolo, DOMINVS enim scrutatur omnium corda, omneque figmentum cogitationum intelligit: si stultiose quaesieris eum, inuenietur a te: si uero eum dereliqueris, abiciet te perpetuo. Vide ergo, quandoquidem DOMINVS te elegit ut ædifices domum in sanctuarium, ut fortis sis & facias. Dedit autem David filio suo Solomoni deformationem porticus, & domuncularum eius, repositiorum eius, coenaculorum eius, penetralium eius, atque domus propitiationis, deformationem quoque omnium quæ secum habebat in animo pro atrijs domus DOMINI, & pro omnibus gazophylatijs quæ erant circunquaque, pro thesauris domus dei, & pro thesauris consecratorum, pro ordinibus quoque sacerdotum & Leuitarum, & pro cuncto opere ministerij domus DOMINI, sed & pro uniuersis uasis cultus domus DOMINI. Pro auro in pondere, pro auro ad omnia uasa diuersorum ministeriorum, ad omnia uasa argentum in pondere, ad omnia uasa diuersorum ministeriorum. Pondus auri ad candelabra, aurum quoque ad lucernas eorum: aurum hoc erat in pondere pro singulis candelabris & lucernis eius: argentum quoque in pondere pro candelabro & lucernis eius, ut singulorum candelaborum ministerium exigebat. Deinde aurum certo pondere ad mensas dispositionis, pro singulis scilicet mensis: sic argentum pro mensis argenteis. Item aurum mundum pro fuscinulis, pro peluibus sparsorijs, & dimidiatis fistulis, & pro crateris aureis, quoniam suo pondere: deinde pro crateris argenteis, quoniam suo pondere. Pro ara deinde incensi aurum purificatum pondere, deformationem quoque quadrigæ Cherubim aureorum qui expandebant [alas,] uelabantque arcam foederis DOMINI. Omnia in deformatione ex manu DOMINI, qui me intelligentem reddidit in omni opere deformato. Dixit quoque David Solomoni filio suo, Age fortiter & strenue, ne timeas, neque animo fragaris, quia DOMINVS deus meus tecum est: non faciet te remissum, neque te deseret, donec perficias uniuersum opus ministerij domus DOMINI. En ordines sacerdotum & Leuitarum (pro cuncto ministerio domus dei [ordinati,]) tecum sunt in omni opere, una cum omni qui uoluntarius est sapientia & omni ministerio: deinde & principes & uniuersus populus ad omnia ea quæ præcipies.

CAP. XXIX.

Persequitur de ædificio ædis dominicæ, & quid ad hoc polliceantur principes.

Dixit præterea David rex ad uniuersum cœtum, Solomonem filium meum unicum cum elegit deus, puer est & tener, opus autem arduum, quoniam ædes illa non hominis est, sed DOMINI dei. Ego quidem quæ maxime potui præparauim pro domo dei mei aurum ad ea quæ aurea esse debent, argentum ad ea quæ argentea, æs ad ea quæ ærea, ferrum ad ea quæ ferrea, lignum ad ea quæ lignea: sed & lapides onychinos & [alios] qui inserantur, lapides rubros, [uariaque] pigmenta: deinde omnis [generis] lapides pretiosos, lapidesque marmoreos abunde multos. Præter hæc uero (quo sum propensus animo ad domum dei mei,) est mihi peculiare quoddam aurum & argentum, quod contuli ad domum dei mei, ultra omnia quæ præparauim pro æde sanctuarij, nempe tria millia talentorum auri, auri inquam de Ophir, & septem millia talentorum argenti depurati, ad obducendum parietes domorum. Porro aurum ad ea quæ aurea esse debent, & argentum ad ea quæ argentea, atque pro cuncto opere [tradidi] in manum artificum: & quis hodie sua sponte consecrat manum

*Ebr. implebit.

Sap. 9. b
Seruendū deo
corde perfectio.
Cordium scrutator deus.
Psal. 7.
Deum quaerite.

Exempla templa
piti a deo David
di.

Gratiarum actio
Davidis.

Accepta de ore
ferenda.
Sap. 2. b.

Cor simplex
deus aspicit.

Recta mens per
tenda à domi
no.

Comedere cor
ram deo.
Salomon secun
do ungitur.
3. Reg. 2. c.

Mors Davi
dis.

Libri Nathan
& Gad.

manum suam DOMINO: Principes ergo patrum, & principes tribuum Israelis, tri
buni, centuriones, unà cum principibus qui praeerant operi regis sua sponte obtu
lerunt, dederuntque pro ministerio domus dei auri talenta quinque millia, solidorum
decem millia, argenti talenta decem millia, aeris decem & octo millia talenta, & fer
ri centum millia talenta. Apud quencunque uero inuenti sunt lapides, dederunt [eos]
in thesaurum ædis DOMINI per manum Iehiel Gersunitæ. Gaudius quoque est po
pulus quum sua sponte tribuerent, quoniam integro ac perfecto corde sponte sua
dederunt DOMINO: quin & rex David gaudius est ingenti gaudio. Et gratias egit
David DOMINO in oculis totius coetus, dixitque David, Benedictus tu DOMINE
deus Israelis patris nostri à sæculo usque in sæculum: tua DOMINE est magnificen
tia, & robur, gloria, uictoria, & honor, quoniam omnia quæ sunt in coelis & in
terra, [tua sunt:] tuum DOMINE est regnum, tu te extollis super omnia ut sis caput.
Diuitiæ & gloria coram te, & tu dominaris omnibus, in manu tua est uirtus & ro
bur, in manu inquam tua, ad magnificandum & ad roborandum omnia. Nunc igitur
deus noster, nos confitemur tibi, & laudamus nomen magnificentiæ tuæ. Quis
enim ego sum, & quis est populus meus, ut exprimeremus hanc uim ad libere do
nandum ista, quum omnia à te sint, atque de manu tua ea tribuamus tibi? Siquidem
aduenimus coram te, & inquilini sicut omnes patres nostri, ueluti umbra sunt
dies nostri super terram, neque est ut [aliud] expectemus. DOMINE deus noster, om
nis hæc copia quam præparauimus ut ædificemus tibi domum nomini sanctita
tis tuæ, è manu tua est, tuumque est uniuersum. Et noui o deus, quod tu cor probas,
& quod recti [tibi] placent: ego quidem in rectitudine cordis mei sponte obtuli om
nia ista, & populum tuum qui nunc hic inuentus est, uidi contribuere tibi propen
so animo, idque cum gaudio. DOMINE deus Abraham, Isaac & Israelis, patrum nostro
rum, conserua istud in æternum, signum cogitationum cordis populi tui, & di
rige cor eorum ad te. Sed & Solomoni filio meo da cor perfectum, ut custodiat
præcepta tua, testimonia tua, & statuta tua, ut faciat ea omnia, ædificetque ædem ad
quam ego præparauimus. Et ait David ad uniuersum coetum, Gratias agite nunc DO
MINO deo uestro. Et gratias egerunt tota congregatio DOMINO deo patrum suo
rum, & inclinato uertice prociderunt coram DOMINO & rege. Immolauerunt
quoque DOMINO uictimas, obtuleruntque DOMINO holocausta postero die post
diem illum, iuuenos mille, arietes mille, oues mille cum libaminibus suis: multa sa
crificia [obtulit] uniuersus Israel. Comederunt præterea atque biberunt coram DO
MINO eodem die, idque cum magno gaudio. Inauguraruntque iam secundo Solomo
nem regem filium Davidis, ungentes eum coram DOMINO in principem, & Za
dok in sacerdotem. Seditque Solomon in solio DOMINI rex pro Davide patre suo,
& prospere egit, & obedierunt ei omnes Israelitæ. Sed & omnes principes & po
tentes, cunctique filii regis dederunt manus suas sub Solomonem regem. Magnifi
cauit autem DOMINUS Solomonem excellenter in oculis omnium Israelitarum, de
ditque ei gloriam regni, qualis non fuit ulli regi ante eum in Israele. Regnauit itaque
David filius Isai super omnem Israel, & dies quibus regnauit super Israel, [fue
runt] quadraginta anni: in Hebron regnauit septem annis, in Ierusalē uero regna
uit triginta tribus. Mortuus est itaque in senectute bona, satur dierum, diuitiarum
& gloriæ, & regnauit Solomon filius eius pro eo. Porro res gestæ à Davide rege,
prioris & posteriores, en illæ scriptæ sunt in libro annaliū Samuelis uidentis, atque
in rebus Nathan prophætæ, & in rebus Gad uidentis, unà cum uniuerso regno eius,
& potentia eius, atque temporibus quæ transierunt super ipsum & super Israel, &
super cuncta regna terrarum.

Liber Paralipomenon secundus.

Hebraice, Dibre haiamim.

CAPVT I.

De regno Solomonis
& eius oratione.

ORROBORATVS est ergo Solomon filius Dauid in regno suo, fuitq; DOMINVS deus eius cum eo, & extulit eum uehemēter. Dixitq; Solomon ad uniuersum

1. Reg. 3. a

Israelem, ad tribunos, ad centuriones, ad iudices, & ad omnes qui excellentes fuerunt in omni Israele, & ad capita patrum. Abieruntq; Solomon & omnis cœtus cum eo in excelsum quod erat in Gibeon, nam illic erat tentoriū constitutionis dei, quod fecerat Moses seruus DOMINI in deserto. Equidem arcam dei adduxerat Dauid de Ki-

Tabernaculum
in Gabaon.

2. Sam. 6. b

riath leirim ad eum [locum] quem parauerat ei Dauid, ipse enim tetenderat ei tentoriū Hierosolymis. Altare quoq; æneum quod fecerat Bezaleel filius Uri filij Hur, erat ibi coram tabernaculo DOMINI, quod quæsiuit Solomon & cœtus. Et ascēdit Solomon ibi ad aram æneam in conspectu DOMINI, quæ erat coram tentorio constitutionis, & sacrificauit super illam mille holocausta. Apparuit autem deus eadem nocte Solomoni, & dixit ad eum, Postula quod tibi dem. Et dixit Solomon deo, Tu exhibuisti patri meo Dauidi magnam beneficentiā, constituistiq; me regem loco eius. Ratum ergo nunc sit uerbum ō DOMINE deus, [quod loquutus es] ad patrem meum Dauidem, quia tu constituisti me regem super populum, qui tam multus est q̄ pulvis terræ, da mihi ergo sapientiam & scientiam, ut egredi & ingredi possim coram populo isto: nam quis iudicaret populum istum tuum tam ingentem? Et dixit deus ad Solomonem, Quādoquidem istud fuit in corde tuo, ut non postularēs diuitias, opes & gloriā, neq; animam inimicorū tuorum, sed nec dies multos postulares, postulares autem tibi sapientiā & scientiam, ut iudicare posses populum meum, super quem te regem constitui, sapientia & scientia data est tibi, diuitias quoq; opes & gloriā dabo tibi, qualis non fuit in regibus

Deus horatur
ad se precans
dum.Sapientia peti-
tur à Salomo-
ne.
1. Par. 28. b
Sap. 9. b

1. Reg. 4.

qui fuerunt ante te, neq; post te fiet talis. Venit itaq; Solomon ab excelsu quod erat in Gibeon Hierosolyma à conspectu tentoriū cōstitutionis, & regnauit super Israelem. Congregauitq; Solomon currus & equites, habuitq; currus mille & quadringentos, duodecimq; millia equitum, quos collocauit in urbibus curruum, & cum rege in Ierusalem. Aduexit itaq; rex argentum & aurum in Ierusalem quasi lapides: sic quoq; ligna cedrina aduexit ueluti sycomoros, quorū magna copia [creuit] in campestribus. Porro equi Solomoni educti sunt ex Aegypto, nam societas mercatorum quos habebat rex, accipiebat byssum per cōmutationem. Ascenderunt itaq; & exiuerunt ex Aegypto quadriga quæq; sexcentis argenteis, & celescentum & quinquaginta: sic educebant manibus suis omnibus regibus Hithæorum, & regibus Aram.

3. Reg. 10. d

1. Reg. 10. d

CAP. II.

*Ebr. Exitus equorū.
*Mikua uarie expo-
suerūt, Hieronymus
legit kōa, ego pro cō-
gregatione puto ac-
cipi, tum mercatorū,
dixi ergo societas, tū
pro filiorū collectio-
ne, pro quo dixi bys-
sum quā Aegyptus
abundat.

Propositum Solomo-
nis de extruendo tem-
plo.

*Defectiua oratio:
potest enim subintel-
ligi, Sic age mecum
quoq;.

STATUIT autem [apud sese] Solomon extruere ædem nomini DOMINI, deinde & domū pro regno suo. Numerauitq; Solomon septuaginta millia uiro-
rum qui baiularent, & octoginta millia uiro-
rum cæforum in monte, & tria millia ac sex-
centos eorum qui illis instarent. Misit itaq; Solomon ad Huram regem Zor hisce
mandatis, Quomodo egisti cum Dauide patre meo, cui misisti cedros, ex qui-
bus ædificaret sibi domum in qua habitaret. En ego extruam ædem nomini DO-
MINI dei mei, quam ei consecrem, incensumq; adoleam coram eo aromaticum, &

Artifices Salo-
monis.

1. Reg. 5. a

ut

ut ordinentur [panes] perpetuo, utq[ue] fiat holocaustum mane & uespere, sabbatis, neomenijs & statis ferijs DOMINI dei nostri, utq[ue] hoc perpetuo sit in Israele. Dominus uero quam ego edificabo magna erit, quia magnus est deus noster supra omnes deos. Quis uero tanta præditus est uirtute, ut ædificet ei domum, cum coeli,

Orandum in templo.

De lignis.

Hiram gentilis promittit Salomoni materiam pro templo.

Rex sapiens.

Artificum numerus.

1. Reg. 6. a
2. Reg. 24.
1. Par. 21. d

Sed ad offerendum incensum coram eo: mitte igitur mihi uirum industrium, qui sciat operari in auro & argento, in ære & ferro, in purpura, coccino & hyacintho, quiq[ue] sciat scalpere sculpturas, unâ cum sapientibus qui sunt mecum in Iuda & Ierusalem, quos præparauit pater meus. Mitte quoq[ue] mihi ligna cedrina, pinea, & balgumim de Libano, scio enim seruos tuos gnaros esse cædendorum lignorum in Libano, & ecce serui mei erunt cum seruis tuis, ut præparæt mihi ligna multa, quoniam domus quam ego ædifico magna erit & præcipua. Ecce uero pro sectoribus & cæforibus lignorum dedi tritici contusi seruis tuis cororum uiginti millia, hordei cororum uiginti millia, uini batorum uiginti millia, & olei batorum uiginti millia. Respondit autem Hiram rex Zor per scriptum quod misit Solomoni, Quandoquidem DOMINVS dilexit populum suum, posuit te regem super eos. Dixitq[ue] rursus Hiram, Laudandus DOMINVS deus Israelis, qui fecit celum & terram, quiq[ue] dedit Dauid regi filium sapientem, scientem, intelligentem & prudentem, qui extruat domum DOMINO, & domum pro regno suo. Mitto igitur uirum sapientem & intelligentia præditum, [quo usus est] pater meus Hiram, filium mulieris de filiabus Dan, cuius pater fuit Tyrius, qui operari scit in auro & argento, in ære & ferro, in lapidibus & lignis, in purpura & hyacintho, in bysso & coccino, [sciens q[ue]q[ue]] scalpere sculpturas uarias, & ingeniose excogitare omnis generis opus ingeniosum, quod proponetur ei à sapientibus tuis, atq[ue] à sapientibus domini mei Dauidis patris tui. Nunc ergo triticum & hordeum, oleum & uinum, de quo dixit dominus meus, mittat seruis suis, nos uero secabimus ligna in Libano, quotquot tibi necessaria fuerint, adducemusq[ue] ea tibi in ratibus per mare ad Iapho, tuq[ue] feres ea Hierosolyma. Et numerauit Solomon omnes uiros aduenas qui erant in terra Israel, post numerum illor[um] quos numerauerat pater eius, inuentiq[ue] sunt centum & quinquaginta millia, tria millia & sexcenti. Et fecit ex eis septuaginta millia oneribus ferendis, & octoginta millia qui cæderent in monte, tria deinde millia atq[ue] sexcetos exactores, qui populum ad laborem urgerent.

CAP. III.

Cœpit itaq[ue] Solomon ædificare domum DOMINI Hierosolymis in monte Mo^A ria, ubi apparuerat [DOMINVS] Dauidi patri eius, in loco quæ parauerat Dauid in horreo Ornan Iebusæi. Cœpit autem ædificare mense secundo, in^A secundo [inquam] anno quarto regni sui. Hæc autem sunt in quibus Solomon edo^B ctus fuit ut ædificaret domum dei, longitudo cubitorum fuit prima mensura, cubitorum inquam sexaginta, latitudo uero cubitorum uiginti. Porticus quæ erat ante faciem longitudinis, secundum latitudinem ædis uiginti erat cubitorum, altitudo eius centum & uiginti, obduxitq[ue] intus auro mundo. Domum uero maiorem^B obduxit lignis abiegnis, quæ textit auro bono, & addidit illis palmas & catenas. Operuit præterea ædem lapidibus pretiosis ad decorem, aurum uero erat aurum de Paruaïm: obduxit inquam domum, trabes, postes, parietes eius & ostia eius auro, sculpsitq[ue] Cherubim in parietibus. Fecit & domum sancti sanctorum, cuius longitudo erat in facie latitudinis ædis cubitorum uiginti, & latitudo eius erat cubitorum uiginti, obduxitq[ue] ipsum auro bono, talentis scilicet sexcētis. Porro portus clauorum habuit quinquaginta siclos auri, obduxit & cœnacula auro. Fecit præterea intra sanctum sanctorum duos Cherubim opere artificioso, & obduxit eos auro. Longitudo alarum Cherubim erat uiginti cubitorum, una enim ala erat^C quinque cubitorum, pertingens ad parietem ædis, & altera ala similiter erat quinque

^B Algumim seu abnugim. 1. Reg. 10.

^A Describitur extractio templi.

^B Aliqui intelligunt secundum diem mensis.

cubitorū, pertingens ad alam alterius Cherub : sic ala Cherub alterius quinque erat cubitorum, pertingens ad parietem domus, & ala altera quinque cubitorum, adhærens alæ alterius Cherub. Alæ itaque Cherubim istorum erant extensæ cubitis uiginti, ipsi autem stabant pedibus suis, erantque facies eorum intro [uersæ.] Fecit quoque tuelum ex hyacintho, purpura, coccino & bysso, & induxit ei Cherubim : ante ædem fecit duas columnas longitudine cubitorum trigintaquinque, quod uero obductum fuit capiti eius cubitorum quinque. Fecit insuper catenas iuxta rationem, & posuit in conum columnarum : fecitque mala punica centū, & posuit in catenis. Erexit autem columnas in prospectu templi, unam à dextera, alteram à sinistra : uocās nomen dexteræ lachin, sinistrae Boas.

CAPVT IIII.

De hallis templi.

AET fecit altare æneum, cuius longitudo erat uiginti cubitorum, latitudo eius uiginti cubitorum, altitudo uero eius cubitorum decem. Fecit quoque mare fustum, habens decem cubitos à labio suo ad labium suum, rotundum circumquaque : altitudo eius quinque cubitorum, & linea triginta cubitorū cingebat ipsum per ambitum. Effigies quoque boum erat subter ipsum per ambitū qui ambiebant ipsum, decem cubitis circumibant mare per ambitum. Duo ordines erant boum fusi in suffura eius. Stabat super duodecim boues, tres uertebant faciem ad Septentrionem, tres respiciebant ad Occidentem, tres uersi erant ad Meridiem, & tres respiciebant ad Orientem, eratque mare illis supra impositum : posteriora autem eorum omnia

Matth. 27. f

Iere. 52. c. f
1. Reg. 7.Altare.
1. Reg. 7. c. d. e
Mare fustum.

Boues XII.

Conchæ X.

Candelabra.

Mense X.
Phialæ.
Atrium sacerdotum.
Atrium maius.

Epilogus.

Ara aurea thymiamalis.

erant introrsus. Crassities eius palmum habebat, & labium eius erat fabrefactum ut labium crateris germinante lilio, capiebatque batorum tria millia. Fecit insuper decem labra, & posuit quinque à dextera, & quinque à sinistra, ut lauarent & abluerent in eis opus holocausti, mare autē ut in eo lauarent sacerdotes. Fecit quoque decem aurea candelabra iuxta normam eorum, & posuit in templum, quinque à dextris, & quinque à sinistris. Fecit deinde decem mensas, posuitque in templum, quinque à dextris, & quinque à sinistris : fecit pelues quoque sparsorias aureas centū. Fecit & atrium sacerdotum, & atrium magnum, addens atrio ianuas, ianuasque eorum obduxit ære.

* Alij cancellos aut gradus exponunt.

C Porro mare posuit à latere dextro ad Orientem, ex aduerso Meridiei. Fecit quoque Hiram lebetes, scopas, & pelues sparsorias, absoluitque Hirā opus quod fecerat regi Solomoni in æde dei. Columnas duas, & epistylia rotunda cum coronamentis super capita columnarum duarum, & reticula duo ad tegendum epistylia duo rotunda, & coronamenta quæ erant super capita columnarum, mala punica quadringenta in duobus retibus, duos nempe ordines malorum punicorum unicuique reti, ut tegerent duo epistylia & coronamenta quæ erant in summitate columnarum. Fecit & machinas, posuitque labra super machinas, mare unum, & boues duodecim subter ipsum, lebetes quoque & scopas, fuscinulas, & omnia instrumenta eorum fecit Hiram pater eius regi Solomoni pro æde DOMINI ex ære purificato. In capis planis ad Iordanē fudit ea rex, in argilla densa inter Succoth & Zeredatha. Fecit Solomon uasa ista omnia, eaque multa admodū, non potuit enim pondus aeris inuestigari. Fecit inquā Solomon omnia uasa quæ [pertinebant] ad domū dei, & arā auream, mēsas, & super eas panes facierū, candelabra quoque, & lucernas eorum ex auro puro, ut lucerent pro more coram adyto. Et florulenta, lucernæque, atque emunctoria aurea erant, idque ex perfectissimo auro. Falces quoque & pelues sparsorij, & cochlearia, ignis receptacula ex auro puro. Ostiū quoque ædis & fores eius interiores, sancti sanctorum, & fores ædis basilicæ aureæ.

CAP. V.

Quæ intulerit Solomon in templum.

ABsolutum est itaque uniuersum opus quod fecit Solomon in æde DOMINI, intulitque Solomon ea quæ consecrauerat Dauid pater eius, unā cum argento & auro, atque omnibus uasis, & posuit ea in thesauris domus dei. Tunc conuocauit Solomon seniores Israelis, & omnia capita tribuum, & præcipuos patres filiorum Israelis Hierosolyma, ut adducerent arcam fœderis DOMINI de ciuitate Davidis,

1. Reg. 7. g

1. Reg. 9. a

ea

Arca in sancta
sanctorum.

ea est Zion. Congregati igitur sunt ad regem omnes uiri Israelitæ in solennitate, nempe mense septimo. Veneruntque omnes seniores Israelis, portaueruntque Leuitæ arcam. Deduxerunt autem arcam & tentorium constitutionis, atque cuncta uasa sancta quæ fuerant in tentorio, & deduxerunt ea sacerdotes Leuitici. Rex autem Solomon & omnis cœtus Israelitarum, qui conuenerant ad ipsum coram arca, sacrificarunt oues & boues, qui præ multitudine nec narrari nec numerari possunt. Intuleruntque sacerdotes arcam fœderis DOMINI in locum suum, in adytum ædis intra sanctum sanctorum sub alas Cherubim. Expandebant autem Cherubim alas duas super locum arcæ, operueruntque Cherubim superne tam arcam quam uestes eius. Effecerunt quoque ut prominerent uestes, ut uiderentur capita uestium de arca ante

Quid in arca.

adytum, foris autem non uidebantur, fueruntque ibi in hunc usque diem. In arca nihil erat nisi duæ tabulæ^a quas reposuerat Moyses [huc] in Horeb, quas exciderat DOMINVS cum filiis Israel, quum exirent ipsi ex Aegypto. Et factum est quum egredierentur sacerdotes ex sanctuario, (siquidem omnes sacerdotes qui inueniebantur sanctificati erant, nec erat ut seruarent ordines. Leuitæ quoque & cantores^b uniuersi sub Asaph, Heman, & Ieduthun, unâ cum filiis eorum & fratribus eorum, induti bysso, in cymbalis, & nablis, & canoris [psallentes] stantes ad Orientem arcæ, & iuxta eos sacerdotes centum & uiginti canentes tubis. Quumque sic pariter tubis clangerent cantarentque, & personaret uox eorum unâ in laude & confessione DOMINI, extollerentque uocem cum tubis & cymbalis, aliisque^c musicis instrumentis: quumque laudarent DOMINVM quod bonus, & quod bonitas eius perpetua esset,) impleta est domus nube, domus nempe dei, nec poterant sacerdotes stare ad ministrandum propter nubem, nam gloria DOMINI domum dei impleuerat.

Templum plenum gloria domini.

1. Reg. 8. b

Gratiarum actio.

Tunc ait Solomon, DOMINVS dixit se habitaturum in caligine. Et ego ædificavi tui domum habitationem tibi, & habitaculum ut habites [illic] perpetuo. Et uersa facie sua rex, collaudauit, bonaque imprecatus est uniuersæ congregationi Israelis, totaque congregatio Israelis stetit, dixitque, Laudandus DOMINVS deus Israelis, qui ore suo loquutus est ad Dauidem patrem meum, manuque sua exequutus est, dicens, Ab eo die quo eduxi populum meum de terra Aegypti, non elegi ullam ciuitatem ex cunctis tribubus Israelis, ad ædificandum domum, ubi esset nomen meum, nec elegi uirum qui esset princeps super populum meum Israel, Ierusalem uero elegi, ut sit nomen meum illic, & Dauidem elegi ut esset super populum meum Israel. Etenim Dauid pater meus corde suo conceperat, extruere scilicet ædem nomini DOMINI dei Israelis: sed DOMINVS dixit ad Dauidem patrem meum, Quandoquidem^b statueras in corde tuo ædificare ædem nomini meo, bene quidem fecisti quod hoc corde tuo statueras, attamen tu non extrues ædem, sed filius tuus qui egredietur ex lumbis tuis, is ædificabit ædem nomini meo. Confirmauit itaque DOMINVS uerbum suum quod loquutus est, & surrexi ego pro Dauide patre meo, & sedi in solio Israelis, quemadmodum loquutus est DOMINVS, ædificauique domum nomini DOMINI dei Israelis. Et posui illuc arcam in qua est fœdus DOMINI quod pepigit cum filiis Israel. Constitit autem ante arcam DOMINI, coram uniuerso cœtu Israelis, & expandit manus suas, quoniam fecerat Solomon labrum æneum, posueratque illud in medio atrij, cuius longitudo quinque erat cubitorum, & latitudo eius quinque cubitorum, & altitudo eius tres cubitos habebat: ad illud stabat & incuruabat se super genua sua in conspectu totius cœtus Israelis, & expansis manibus in cœlum, dixit, DOMINE deus Israel, non est tui similis o deus, neque in cœlo neque in terra, qui custodis pactum & bonitatem seruis tuis ambulantibus coram te toto corde suo, qui seruaasti seruo tuo Dauidi patri meo quæ pollicitus es ei: quæ loquutus es ore tuo, manu tua præstitisti, ut [testatur] hæc dies. Nunc igitur DOMINE deus Israelis, serua Dauidi seruo tuo patri meo quæ pollicitus es ei hisce uerbis, Non excina-

Basis ænea.
Basilica.

2. Mach. 2. b

^a Alij legunt, quas dederat Moysi in Horeb, scilicet dominus.^b Alij legunt, ad omnia.^c Oratio Solomonis ad populum & ad deum.^a Vel, non est deus ut tu.

detur tibi uir coram me qui sedeat in solio Israelis, si modo filij tui obseruauerint uiam meam, ut ambulent in lege mea, quemadmodum tu ambulasti coram me. Nunc ergo, o DOMINE deus Israelis, ratum sit uerbum tuum quod loquutus es ad seruum tuum Dauidem. Itane uere deus habitat cum homine in terra? En coeli coeliq; coelorum te non capiunt, quanto minus aedes ista quam aedificaui? At tu respicies ad orationem serui tui, & ad precationem eius DOMINE deus meus, ut audias uotum & orationem quam seruus tuus orat coram te, ut sint oculi tui aperti ad domum istam die ac nocte, ad locum scilicet hunc de quo dixisti, Erit nomen meum illic, ut audias orationem quam seruus tuus orat in loco isto. Exaudies quoq; precationem serui tui, & populi tui Israel, quum orauerint in loco isto, exaudiesq; tu de loco habitationis tuae de caelis: neq; exaudies tantum, sed propitius eris. Quum ^{iuramentum.} peccauerit quispiam aduersus proximum suum, susceperitq; super se iuramentum quo sese obstringit, ueneritq; iuramentum coram ara tua in hac domo, tu audies de caelo, & facies, atq; ius dices seruis tuis, ut rependas impio, dando scilicet uiam eius in caput eius, utq; iustum pronuncies iustum, dando scilicet ei iuxta iustitiam eius. Quumq; ^{Bellum.} corruerit populus tuus Israel coram hoste, eo q; peccauerint in te, reuerfi autem fuerint, & laudauerint nomen tuum, orauerint & precati fuerint coram te in domo ista, tu exaudies de caelis, & propitius eris peccato populi tui Israel, & ^{Pluuia.} re-
Educes eos in terram quam dedisti eis & patribus eorum. Quum coelum fuerit clausum ut non sint pluuiae, eo q; in te peccauerint, si precati fuerint in loco isto, confessiq; fuerint nomini tuo, reuerfi scilicet a peccatis suis, quandoquidem eos affligis, tu exaudies in caelis, propitiusq; eris peccato seruorum tuorum atq; populi tui Israel, quoniam diriges eos in uiam bonam ut in ea ambulent, dabisq; ^{Doctus deus.} pluuiam super terram tuam quam haereditatem dedisti populo tuo. Porro si fames fuerit in ^{Fames, Pestilentia, Intra 20. b} terra, aut pestilentia, aut si fuerit ^{robigo, aurigo, locusta,} aut brucus si fuerit, aut si hostis eius eum obsederit in terra portarum suarum. [In summa,] quaecunq; tandem ^{Adversitas.} afflictio, aut quicunq; morbus [inciderit,] omnem orationem, omnemq; supplicationem quae facta fuerit a quocunq; homine, & ab uniuerso populo tuo Israel, (ut quisq; cognorit afflictionem & morbum suum corde suo,) si expandit manus suas ad domum istam, tu exaudies de caelis, de loco scilicet habitationis tuae, propitiusq; eris, & dabis unicuiq; iuxta omnes uias suas, (quandoquidem tu cor eius ^{Corda nouit solus deus.} non **F**sti,) tu enim solus nouisti cor filiorum hominum, ut scilicet timeant te cunctis diebus quibus uiuunt in superficie terrae quam dedisti patribus nostris. Sed & ^{Alienigena.} alienigenum qui non est de populo tuo Israel, qui uenerit e longinqua regione propter nomen tuum magnum, manum tuam robustam, & brachium tuum extensum, uenerint inquam & orauerint in domo ista, tu exaudies de caelis, de habitaculo mansionis tuae, & facies iuxta omnia pro quibus alienigena ad te clamauerit, ut cognoscant uniuersi populi terrae nomen tuum, & timeant te quemadmodum populus tuus Israel, sciaturq; q; nomen tuum inuocatum est super domum istam quam aedificaui. Si egressus fuerit populus tuus ad bellum contra hostes suos, ea scilicet uia quia tu eos mittis, orauerintq; ad te uersus urbem hanc quam tu elegisti, uersus domum quam aedificaui nomini tuo, tu de caelis exaudies orationem eorum & supplicationem eorum, afferesq; eos. Si peccauerint in te, (quandoquidem non est homo qui ^{3. Reg. 8. e Eccles 7. c 1. Ioh. 1. d} non peccet,) & iratus fueris contra eos, tradiderisq; eos coram hostibus, ut abducant eos qui eos ceperunt in terram hostium, siue id procul fuerit, siue prope, reuocauerintq; ad cor suum in terra in quam captiui sunt abducti, si inquam resipuerint, supplicauerintq; tibi in terra eorum qui eos captiuos abduxerunt, dixerintq; ^{Confessio.} Peccauimus, peruerse egimus, impie fecimus, conuersiq; fuerint ad te toto corde suo, totoq; animo suo, in terra captiuitatis suae ubi captos eos tenent, orauerint uersus terram suam quam dedisti patribus eorum, uersus ciuitatem quam elegisti, & uersus
aedem

^{Alij carbunculum ponunt.}

^{iuramentum.}

^{Bellum.}

^{Pluuia.}

^{Doctus deus.}

^{Fames, Pestilentia, Intra 20. b}

^{Corda nouit solus deus.}

^{Alienigena.}

^{Bellatores orantes pro uisitoria.}

^{3. Reg. 8. e Eccles 7. c 1. Ioh. 1. d}

^{Confessio.}

ædem quam extruxi nomini tuo, tu exaudies de cœlis de habitaculo firmo mansio-
nis tuæ, orationem eorum atq; supplicationem eorū, & ius reddes eis, propitiusq;
eris populo tuo qui peccauerunt contra te. Nunc ergo, ô deus meus, sint oculi tui
aperti, & aures tuæ intentæ ad orationem [quæ fit] in loco isto. Nunc exurge D O
MINE deus in requiem tuam, tu & arca fortitudinis tuæ: sacerdotes tui, ô D O M I-
NE deus, induantur salute, & boni tui gaudeant bono. D O M I N E deus ne auertas
faciem uncti tui, recordare bonitatum serui tui Dauidis.

CAP. VII.

QUUMq; Solomon finem fecisset orandi, ignis descendit de cœlis, & deuora-
uit holocaustum & uictimas, & gloria D O M I N I impleuit domum, nec pote-
rant sacerdotes ingredi domū D O M I N I, quia impleuerat gloria D O M I N I domum
D O M I N I. Omnes autem filij Israel uidentes descendere ignem, & gloriam D O M I-
N I super domum, prociderunt faciebus in terram super pauimentū, & adorarunt,
confitentes D O M I N O q; bonus esset, & bonitas eius perpetua. Rex autem & cun-
ctus populus sacrificabant uictimas coram D O M I N O. Sacrificauitq; rex Solomon
uictimam uigintiduorum millium boum, & centum atq; uiginti millium ouium,
& initiarunt domum dei rex & cunctus populus, sacerdotes uero stabant in custo-
dijs suis, atq; Leuitæ habebant instrumēta musica D O M I N I quæ fecerat Dauid rex
ad confitendum D O M I N O q; bonitas eius perpetua esset, quū laudaret Dauid per
manum eorum. Porrò sacerdotes clangebant tubis ē regione ipsorum astantibus
omnibus Israelitis. Sanctificauit præterea Solomon medium atrij quod erat an-
te ædem D O M I N I, fecerat enim ibi holocausta & adipēs pacificorum, eo q; altare
æneum quod fecerat Solomon capere non posset holocausta, sacrificiū cibarium
& adipēs. Fecit ergo eodem tempore Solomon festum diem septem diebus, &
omnes Israelitæ cum eo, coetus magnus, ab eo quo itur in Hemath usq; ad torren-
tem Aegypti. Octauo die fecerunt cōtentionem, quia initiationem aræ fecerunt se-
ptem diebus, & diem festum septem diebus. In die uero uicesimatertia mensis se-
ptimi dimisit populum in tentoria sua, lætantes & hilari corde, pro uniuersis bene-
ficijs quæ cōtulerat D O M I N V S Dauidi, Solomoni & Israeli populo suo. Quumq;
Solomon absoluisset ædem D O M I N I, & domū regis, uniuersumq; quod in men-
tem uenit Solomoni ut faceret in æde D O M I N I & in domo sua, idq; prospere, ui-
sus est D O M I N V S Solomoni noctu, & dixit ei, Exaudiui orationem tuam, & elegi
mihi locum istum, ut sit domus in qua sacrificetur. Si constrinxero cœlum ut non
sit pluuia, & si mādauero locustæ ut absumat terram, aut si misero pestilentiam in
populum meum, humiliatiq; fuerint hi qui sunt populus meus super quos inuo-
catur nomen meum, precati q; fuerint, & requisierint faciem meam, & conuersi fue-
rint à uijs suis malis, ego exaudiam de cœlis, propitiusq; ero peccatis eorum, sana-
boq; terram eorum. Erunt igitur oculi mei aperti, & aures meæ intentæ ad oratio-
nem quæ fit in loco isto. Nunc itaq; elegi & sanctificauī domū istā, ut illic sit no-
men meum in æternum, eruntq; ibi oculi mei & cor meum cunctis diebus. Et tu si
ambulaueris coram me, quemadmodū ambulauit Dauid pater tuus, & feceris o-
mnia quæ præcepi tibi, custodierisq; statuta mea & iudicia mea, confirmabo soliū
regni tui, quemadmodum excidi cum Dauide patre tuo, hisce cōditionibus, Non
succidetur tibi uir imperans in Israele. Quod si uos auersi fueritis, & dereliqueritis
statuta mea & præcepta mea quæ proposui uobis, atq; abeuntes colueritis deos a-
lios, & eos adoraueritis, euellam eos de terra mea quam dedi eis, & domum istam
quā sanctificauī nomini meo abijciā à facie mea, ponamq; eam ut sit prouerbium
& fabula apud cunctos populos. Et super hanc domum quæ excelsa fuit, obstupe-
scet quicumq; præterierit, dicetq;, Quam ob causam fecit D O M I N V S sic huic terræ,
atq; huic domui? Et respondebitur, Eo q; dereliquerūt D O M I N V M deum patrum
suorū, qui eduxit eos ē terra Aegypti, & apprehenderunt deos alios, adorauerunt

A Descendente igne de
cœlo, sacrificia grata
fuisse domino ostendi-
tur, & quid porro factū
sit.

B Azareth quod cont-
entionē uertit, quid sit
uide Leuit. 23.

C Vel, qui uocantur
nomine meo, popu-
lus scilicet dei.

Psal. 131.6

Salus.

3. Reg. 9.8

2. Mach. 2.6

3. Reg. 9.8

Misericordia
dei.Ingens solenni-
tas.

3. Reg. 9.2

Pluuia.
Locusta.
Pestilentia.

Poenitentia.

Sanare terram.

Conuersi ad
idola.

cos, & coluerunt eos, idcirco induxit super eos malum istud. **CAP. VIII.**

De ciuitatibus quas
ædificat Solomon & ubi
bi subigit, & de alijs
quæ fecit.

^a Alij legunt, obtinuit
eam: alij, præcualuit
ei.

^b Alij pro reposito-
rijs legunt thesauro-
rum: Græci apothecæ
cas uocant: licet se-
ptuaginta fere
ὄρυγες transtule-
runt, forte per meta-
lepsin.

A Post uiginti annos, quum Solomon ædificasset domum DOMINI & domum suam, contigit ut Solomon extrueret ciuitates illas quas dederat Hiram Solomoni, collocaretque in eas filios Israel. Et abiēs Solomon in Hamath Zoba, ^ainstaurauit eam, ædificauitque Thadmor in deserto, & cunctas ciuitates quæ erant in Hamath ædificauit ut essent ^brepositoria. Sed & Beth Horon superiorem ædificauit, atque Beth Horon inferiorem ciuitates munitas muris, portis & uectibus. Balaath quoque & omnia oppida quæ erant repositoria quæ Solomon habebat, etiā omnes ciuitates curruum, & ciuitates equitum: quidquid denique pro uoto suo Solomon ædificare uoluit in Ierusalem, in Libano, & in uniuersa terra imperij sui. Omni denique populo qui reliquus fuit ex Hithæis, Amorrhæis, Pherefæis, Hiuæis, Iebusæis, qui non fuerunt Israelitæ, sed de filiis eorum qui reliqui facti sunt in terra post eos, quos filij Israel non perdiderunt, his Solomon tributum ac seruitutem imperauit in hunc usque diem. Porro ex filiis Israel (quos Solomon non redegit in seruitutem & opus suum,) fuerunt milites qui belligerabāt, duces triarij eius, & principes curruum eius, atque equites eius. Et hi præfecti erant quos habuit Solomon, quinquaginta & ducenti qui præerant populo. Transtulit quoque filiam Pharaonis ex ciuitate Dauidis in domum quam ei ædificauerat: dixit enim, Non habitabit uxor mea in domo Dauidis regis Israelis, nam sacrosancta sunt illa ad quæ uenit arca DOMINI. Tum obtulit Solomon holocausta DOMINO super aram DOMINI quam extruxerat ante porticum, singulis diebus sacrificans iuxta præceptum Moysi, sabbatis, nouilunijs, & statis ferijs, ter scilicet in anno, nempe in festo die infermentatorum, in festo die hebdomadum, & in festo die tabernaculorum. Et constituit iuxta ordinationem Dauidis patris sui ordines sacerdotum, ut suo officio [inuigilarēt,] Leuitas ad suas custodias, ad laudandum & ministrandum coram sacerdotibus, ut quæque dies [expostulabat,] & ianitores in suis ordinibus ad singulas portas: sic enim erat præceptum Dauidis uiri dei. Nec recesserunt à præcepto regis de sacerdotibus & Leuitis, ad omnem rem & thesauros. Nam omne opus Solomonis paratum erat à die quādo fundata est domus DOMINI, usque ad absolutionem eius, quando absoluta est domus DOMINI. Tunc profectus est Solomon in Ezion Gaber, & in Eloth in littore maris in terra Edom. Miserat enim ei Hiram per manum seruorum suorum naues, & famulos qui gnari erant maris, ueneruntque cum seruis Solomonis in Ophir, & tulerunt illinc auri talenta quadringenta & quinquaginta, & aduexerunt ad regem Solomonem.

Populi tributa
eij Salomoni.

Dauid homo
dei.

Regina Saba uenit ad
Solomonem audita eius
fama.

A Regina quoque Saba audita fama Solomonis, uenit Hierosolyma ut tentaret Solomonem acutis quæstionibus, [uenit inquam] exercitu ualde magno, cum camelis portantibus odores, & aurum in copia, lapidesque pretiosos. Veniensque ad Solomonem, loquutus est cum eo quidquid fuit in corde eius. Solomon autem enarrauit ei omnia uerba eius, nihil omnino absconditum fuit Solomoni quod ei non explicaret. Videns igitur regina Saba sapientiam Solomonis, & domum quam extruxerat, sed & cibum mensæ eius, & habitationem seruorum eius, & stationem ministrorum eius, & uestes eorum, & potum eius, & uestes eorum, & cœnaculum eius per quod ascendebat in domum DOMINI, non erat amplius spiritus in ea, dixitque ad regem, Vera fuit fama quam audiui in terra mea de rebus tuis, atque de sapientia tua, nec fidem habui uerbis eorum, donec uenirem uiderentque oculi mei, & ecce ne dimidium quidem excellentis sapientiæ tuæ mihi nunciatum est, tu addis famæ quam audieram. Beati uiri tui, & beati serui tui illi, qui stant coram te semper, & audiunt sapientiam tuam: sit DOMINVS deus tuus laudandus, qui te fauore complexus est, ut poneret te super solium suum, ut esses rex DOMINI dei tui, eo quod deus tuus dilexit Israel, ut firmaret eum perpetuò, deditque te regem super eos, ut ad-
ministros

3 Reg. 10. 2
Matth. 12. d
Luc. 11. d

Rex sapiens po-
pulo donū dei.

Regina Saba
dat munera Sa
lomoni.

ministres ius & iustitiam. Dedit præterea regi centum & uiginti talenta auri, & odoramentorum magnam uim, lapides quoque pretiosos: huiusmodi odores, quales attulerat regina Saba regi Solomoni, non fuerunt. Ad hæc serui Hiram & serui Solomonis, qui adferebant aurum ex Ophir, aduexerunt quoque ligna Algumim, & lapides pretiosos. Et fecit rex ex lignis Algumim gradus in æde DOMINI atque in ædibus regijs, & citharas, & nabla pro cantoribus: nec antea uisa sunt illis similia in terra Iuda. Porro rex Solomon dedit reginæ Saba quodcumque pro uoto suo expetisset, præter id quod ipsa attulerat ad regem. Versa igitur abiit in regionem suam cum seruis suis. Iam pondus auri quod uenit Solomoni singulis annis, fuit sexcenta & sexagenasex talenta auri, excepto eo quod [accepit] à mercatoribus & negotiatoribus quæ ipsi adferebant. Sed & omnes reges Arabiæ, & præfecti prouinciarum aduexerunt aurum & argentum Solomoni. Fecit quoque Solomon duas hastas ex auro ductili: singulæ hastæ habebant sexcentas [minas] auri ductilis: & trecenta scuta ex auro ductili trecentas [minas] auri singulis scutis, reposuitque ea rex in domo saltus Libani. Fecit deinde rex solium magnum eburneum, obduxitque illud auro mundo, & folio sex gradus, & aureum scabellum, quæ folio adfixa erant, reclinatoria quoque utrinque eo loco quo sedebatur, & bini leones stantes pone reclinatoria: duodeni insuper leones stabant illic super sex gradus utrinque. Huiusmodi factum non fuit in omnibus regnis. Omnia pocula regis Solomonis aurea erant, & omnia uasa saltus Libani ex auro erant puro. Temporibus Solomonis argentum nihili pensum erat, siquidem classis regis ibat in mari cum seruis Hiram: ternis annis semel ueniebat classis marina adferens aurum, argentum, ebur, simias atque pauones. Et præcelluit Solomon rex omnes reges nationum opibus & sapientia, & uniuersi reges terræ quærebant uultum Solomonis, ut audirent sapientiam eius quam dederat deus in cor eius. Et hi quidem adferebant quisque munus suum, nempe uasa argentea, uasa aurea, uestes, arma, odores, equos & mulos, idque singulis annis. Habuit præterea Solomon quatuor millia septorū pro equis & curribus, & duodecim millia equitum, quos collocauit in ciuitates curruum, & cum rege in Ierusalem. Imperitauit autem super omnes reges, à fluuio usque ad terram Palestinorum, & ad limitem Aegypti. Et aduexit rex argentum in Ierusalem ut lapides, & cedros aduexit ut sycomoros quæ in planitie abundant. Educebant quoque equos ex Aegypto Solomoni, atque ex omnibus regionibus. Reliquum gestorum Solomonis priorum & posteriorum, an non hæc scripta sunt in sermonibus Nathan prophetae, & in prophetia Ahia Silonitæ, atque in uisionibus Iedo uidentis contra Ieroboam filium Nebat? Regnauitque Solomon in Ierusalem super omnem Israël quadraginta annis. Dormiuitque Solomon cum patribus suis, sepelieruntque eum in ciuitate Dauidis patris sui, regnauitque pro eo Rehabeam filius eius.

Scuta aurea.

Vasa aurea.

Argentum uile.

Equi & equites Salomonis.

Omittit ponderis nomen, oportet ergo aliquid intelligere, siue mina sit, siue talentum, siue siclus.

CAPVT X.

Abiit autem Rehabeam in Sichem: in Sichem enim conuenerant omnes Israelitæ, ut eum regno inauguraret. Et factum est, quum Ieroboam filius Nebat, qui fuit in Aegypto, [hoc] audisset, (fugerat enim metu regis Solomonis,) reuersus est Ieroboam ex Aegypto. Mittentes ergo acciuerunt eum: uenitque Ieroboam & omnes Israelitæ, & loquuti sunt ad Rehabeam in hæc uerba, Pater tuus aggrauauit iugum nostrum, tu igitur remitte aliquid de prædura illa seruitute, & de iugo illo graui quibus nos pressit pater tuus, tibi que seruiemus. Qui ait ad eos, Intra triduum reuertimini ad me. Abiit itaque populus, rex Rehabeam autem inijt consiliū cum senibus, qui coram Solomone patre suo quum adhuc uiueret, ministrauerant, & ait, Quid consulitis uos quod respondeam huic populo? Et loquuti sunt ad eum, dicentes, Si hodie comem te præstiteris huic populo, moremque eis gesseris, loquutusque fueris ad eos uerba lenia, inseruient tibi cunctis diebus. At is derelicto con-

Remissio oratur a populo.

Consilium senum.

A Ob quas causas regnum scissum sit.

B Ebr. Si fueris in bonum populo.

filio seniorum quod ei dederant, inijt consilium cum iuuenibus qui cum eo adoleuerant, quiq; coram eo stabant, aitq; ad eos, Quid uos consulitis, quod respondeamus huic populo, qui loquuti sunt ad me, dicētes, Remitte quidpiā de iugo quod posuit pater tuus super nos? Tum iuuenes qui cum eo adoleuerāt loquuti sunt ad eum hisce uerbis, Sic dices ad populū qui loquuti sunt ad te hæc uerba, Pater tuus aggrauauit iugum nostrum, tu ergo remitte quidpiam de iugo nostro: sic dices ad eos, Exiguum meum crassius erit lumbis patris mei. Pater itaq; meus pressit uos iugo graui, ego uero adiiciam iugo uestro: pater meus castigauit uos flagellis, ego autem castigabo uos flagris aculeatis. Venit itaq; Ieroboam & uniuersus populus ad Rehabeam die tertio, sicut rex loquutus fuerat, dicēs, Reuertimini ad me die tertio. Et respondit rex populo aspere, reliquitq; rex Rehabeam consilium senum, loquutus est autē ad eos iuxta consiliū iuuenū, dicens, Pater meus aggrauauit iugū uestrum, ego uero adiiciam illi: pater meus castigauit uos flagellis, ego autem castigabo uos flagris aculeatis. Neq; auscultauit rex populo, quoniam fuit ^breuolutio a deo, ut confirmaret DOMINVS uerbum suum, quod loquutus fuerat ministerio Ahia Silonitæ ad Ieroboam filium Nebat. Quumq; uniuersi Israelitæ uidissent qd rex non adqueuisset eis, respondit populus regi hisce uerbis, Quæ pars nobis in Dauide? Non est hæreditas in filio Isai: ad tentoria tua o Israel, prouide itaq; domui tuæ Dauid. Et abiit uniuersus Israel in tentoria sua. Super filios autem Israel qui habitabant in ciuitatibus Iuda, regnauit Rehabeam. Misit autem rex Rehabeam Hadoram, qui erat [constitutus] super uectigal, quem Israelitæ lapidibus obruerunt ut moreretur. Rehabeam autem rex fategit, ut conscenso curru fugeret Hierosolyma, Defecerunt itaq; Israelitæ a domo Dauidis usq; in hunc diem.

Consilium iuuenum.

Dura responsio ad populū.

Scissio regni.

Aduram lapidatur.

CAPVT XI.

De regno Rehabeam quod obrinuit super Iuda & Benjamin.

A Quumq; uenisset Rehabeam Hierosolyma, cōgregauit domum Iuda & Benjamin, centum uidelicet & octoginta millia electorum qui bellum gerere poterant, ut pugnaret contra Israelitas, & reduceret regnum ad Rehabeam. Et factum est uerbum DOMINI ad Semeiam uirum dei in hanc sententiam, Dic ad Rehabeam filium Solomonis regem Iuda, & ad omnes Israelitas qui sunt in Iuda & Benjamin, hæc uerba, Sic dicit DOMINVS, Ne ascendatis, neq; pugnetis contra fratres uestros, reuertimini quisq; domum suam, quoniam a me facta est hæc res. Audierunt ergo uerba DOMINI, & reuersi sunt, quo minus proficiscerentur contra Ieroboam. Mansit autem Rehabeam Hierosolymis, ædificauitq; ciuitates munitas in Iuda, ædificauit Beth Lehem, & Etam atq; Tekoam, Bethzur, Socho, Adullam, Gath, Maresam, Ziph, Adoraim, Lachis, Asoka, Zarea, Aialon, & Hebron, quæ [erant] in Iuda & Benjamin, ciuitates munitas. Roborauit quoq; præsidia, & collocauit in ea duces & thesauros ciborū, uinum quoq; & oleum, & in omnibus ciuitatibus scuta & lanceas, & roborauit eas supra modū, erantq; sub eo Iuda & Benjamin. Sacerdotes quoq; & Leuitæ qui erant in uniuerso Israele collegerūt se ad illū ex omni termino eorum. Relinquebant enim Leuitæ suburbanos suos agros atq; possessiones suas, concesseruntq; ad Iuda & Ierusalem, abiecerat enim eos Ieroboam & filij eius, ne sacerdotio fungerentur coram DOMINO. Constituitq; sibi sacerdotes pro excelsis, & pro dæmonijs, & pro uitulis quos fecerat. Sequuti quoq; sunt ipsos [Leuitas] ex omnibus tribubus Israelis, hi scilicet qui dederāt cor suum, ut quærerent DOMINVM deum Israelis, uenientes in Ierusalem, ut sacrificarent DOMINO deo patrum suorum. Roborauerunt itaq; regnum Iuda, & confirmauerunt Rehabeam filium Solomonis tres annos, quoniam ambulauerūt in uia Dauidis & Solomonis tribus annis. Duxit autem sibi Rehabeam uxorem Mahalath filiam Ierimoth, filij Dauidis, & Abihail filiam Eliab, filij Isai, quæ peperit ei filios, ipsum Iehus, & Semariam, & Saham. Post illam duxit Maacham filiam Abso-
lom,

3. Reg. 12. 6

Retrahuntur a pugna.

Ædificia regis.

Regni Iuda & Benjamin.

Sacerdotes dæmoniorum.

Quætere dominum.

Vxores Ro-
boam.

3. Reg. 14. f

Prophetia con-
tra peccantes.Humiliatio sa-
lutaris.Sefac templum
diripit.

3. Reg. 14. f

Roboam mori-
tur.

3. Reg. 15. a

Fiducia Abia
in dominum.
3. Reg. 11. c

Iom, quæ peperit ei Abiam, Athai, Sifam & Selomith. Dilexit autem Rehabeam Maacham filiam Absolom supra omnes uxores & concubinas suas, quoniam decem & octo duxerat uxores, & sexaginta concubinas, genuitque uigintiocto filios, & sexaginta filias. Et constituit Rehabeam Abiam filium Maacham, ut caput esset & princeps inter fratres suos, utque regno præesset. Prudenter itaque egit, erupitque præ omnibus filiis suis in omnibus terris, Iuda & Benjamin, & in omnibus urbibus munitis, & dedit eis commeatū in copia, & petijt multas uxores. **CA. XII.**

F Actum est autem quum Rehabeam ordinasset regnum, roborassetque illud, quod dereliqueret legem DOMINI, omnisque Israel cum eo. Anno ergo quinto regis Rehabeam ascendit Sefak rex Aegypti contra Ierusalem, eo quod præuaricati essent contra DOMINUM. [Ascendit] autem cum mille & ducentis curribus, cumque sexaginta millibus equitum: porro populi qui uenerant cum eo ex Aegypto, non fuit numerus, Lubim, Sukim & Aethiopes. Ceperunt autem urbes munitas in Iuda, perueneruntque usque ad Ierusalem. Venit itaque Semaia propheta ad Rehabeam & ad principes Iuda, qui collecti erant intra Ierusalem metu Sefak, dixitque ad eos, Sic ait DOMINVS, Vos dereliquistis me, & ego uos quoque dereliqui in manu Sefak. **B**

Submissi ergo facti principes Israelis & rex, dixerunt, Iustus est DOMINVS. Cumque uideret DOMINVS eos esse factos submissos, fit uerbum DOMINI ad Semaia in hanc sententiā, Submissi sunt, non ergo perdam eos, sed utcunque seruabo eos, nec conflabitur furor meus contra Ierusalem per manum Sefak, serui tamen eius erunt

ut experiantur quid sit mihi seruire, & quid seruire regnis nationum. Ascendit ergo Sefak rex Aegypti Hierosolyma, accepitque thesauros domus DOMINI, & thesauros domus regis, omnia tulit: accepit & scuta aurea quæ Solomon fecerat. Fecitque rex Rehabeam illorum loco scuta chalybea, & commisit [ea] manibus principum qui cursoribus præerant, & qui custodiebant introitum domus regis. Quotiescunque rex introiuit domū DOMINI, uenerunt celeres & tulerunt ea, referebantque ea in cōclauē celerum. Quumque submissior factus esset, auersa est ira DOMINI ab eo, ut non perderet eum in uniuersum, etenim in Iuda res bonæ erant. Corroboratus itaque rex Rehabeam, regnauit in Ierusalem: fuit autem Rehabeam natus quadragintaunum annos quum inauguraretur regno, regnauitque decem & septem annis in Ierusalem ciuitate quā elegit DOMINVS, ut collocaret illic nomen suum præ cunctis tribubus Israelis. Nomen matris eius erat Naama quæ fuit Ammonitis. Designauit autem malū, eo quod non præpararet cor suum ut studiose quæreretur DOMINUM. Et res Rehabeam priores & posteriores, an nō hæ scriptæ sunt in sermonibus Semaie prophete, & Iddo uidentis, dum recensent generationum seriem.

Fuerunt etiam bella inter Rehabeam & Ieroboam cunctis diebus. Dormiuit autem Rehabeam cum patribus suis, & sepultus est in ciuitate Dauidis, regnauitque eius loco filius eius Abia. **CAP. XIII.**

A Nno decimo octauo regis Ieroboam, regnum accepit Abia super Iudam, regnauitque tribus annis in Ierusalem: fuit nomen matris eius Michaia, quæ fuit filia Vriel de Gibeā: fuitque bellum inter Abiam & Ieroboam. Congregauit autem Abia ad prælium uiros strenuos & heroes aptos ad bellum, [nempe] quadringenta millia electorum uirorum. Ieroboam autem instruxit aciem contra eum cum octingentis millibus uirorum electorum qui erant strenui & fortes. Et consurgens Abia [ascendit] montem Zemaraim, qui est in montibus Ephraim, & dixit, Audite me Ieroboam & omnis Israel, An uobis est ignotū, DOMINUM deum Israelis dedisse regnū ipsi Dauidi super Israelitas, idque perpetuū, ei & filiis eius fœdere salis? Surrexit autem Ieroboam filius Nebat seruus Solomonis filij Dauidis, & rebellauit contra dominū suum: ad hunc conglobati sunt uiri perditij Beliaal, & inualuerunt contra Rehabeam filium Solomonis, quum Rehabeam esset puer & tenero corde, **B**

Ebr. Postulauit multitudinem uxorum.

Confirmato regno Rehabeam, dereliquit legem domini, unde traditur in manum regis Aegyptij, sed humilis factus, seruatur.

Alij legunt, stillabit.

Hebraica uerba duplicem continere sensum possunt, uel quod res bene haberent in Iuda, uel quod aliquid boni in Iuda adhuc superesset, propter quod dominus parceret. Ad uerbum sic, Etiam in Iuda fuit res, uel sermones boni.

De Abia & Ieroboam bellis quæ inter ipsos fuerunt.

Fœdus salis dicitur firmissimum.

qui coram illis se tueri non posset: nunc ergo dicitis uos, fortiores uos esse contra regnū DOMINI, quod est in manu filiorū Dauidis, & uestrum quidem magna copia est, habetisq; uobiscū uitulos aureos, deos scilicet quos uobis fecit Ieroboam. An non expulistis sacerdotes DOMINI, filios scilicet Aharonis, & Leuitas, & fecistis uobis sacerdotes quemadmodum & gentes nationum, ut omnis quicumq; uenit & cōsecrat manum suam iuuenco filio bouis, & septem arietibus, fiat sacerdos eorū qui non sunt dii: Nos uero sumus DOMINI dei nostri, & hunc non deseruimus, & sacerdotes qui ministrant coram DOMINO, filij sunt Aharonis, & Leuitae in opere. Qui incendunt DOMINO holocausta singulis [diebus] mane & uespere, deinde incensum aromaticum [adolent,] ordinantq; panes mensae mundaē, & candelabrū aureum [aptant] cum lucernis eius, ut ardeāt semper in uespera, quoniam nos obseruamus obseruationes DOMINI dei nostri, quas uos dereliquistis. Et ecce nobiscum deus caput, & sacerdotes, & tubae, & classicum, ut insonet cōtra uos. O filij Israel, ne pugnetis cōtra DOMINVM deum patrum uestrorum, nam id non prospere uobis cedit. Ieroboam autem circūduxit insidias, ut ueniret post eos, fuerunt itaq; ante Iudam, & insidiæ à tergo eius. Et quum circumspexissent Iudaei, ecce [imminebat] eis praelium à fronte & à tergo, clamabantq; ad DOMINVM, & sacerdotes clangebant tubis. Et classicum cecinerunt Iudaei: quumq; sic classicum canerent Iudaei, cōtiguit ut deus funderet Ieroboam & omnem Israel coram Abia & Iuda. Fugeruntq; filij Israel coram Iuda, & tradidit eos DOMINVS in manū eorum. Et cædebant eos Abia & populus eius cæde magna, & ceciderunt uulnerati ex Israele uirorum electorum quingenta millia. Adflīcti igitur sunt filij Israel illo tempore, inualueruntq; filij Iuda, eo q; innixi essent super DOMINVM deū patrum suorum. Et persequutus est Abia Ieroboam, & cepit ciuitates eius, Beth El & uiculus eius, Iesanam & uicos eius, Ephraim & uicos eius. Nec retinuit Ieroboam amplius robur in diebus Abiae, percussitq; eum DOMINVS, & mortuus est. Abia autem corroboratus est, & duxit uxores quatuordecim, genuitq; uigintiduos filios, & sedecim filias. Reliquum gestorum Abiae, uiae eius, uerbaq; eius scripta sunt in historia Iddo prophetae. Dormiuit autē Abia cum patribus suis, & sepelierunt eum in ciuitate Dauidis, regnauitq; Afa filius eius pro eo, & trāquilla fuit terra decem annis.

CAPVT XIII.

^a Alij legunt, in com-
mentario.

De regno Afa.

^a Alij legunt, terra ad
huc est queta coram
nobis.

A Fecit autem Afa quod bonum & rectum fuit in oculis DOMINI dei sui, abstulit enim altaria aliena & excelsa, confregit statuas, & succidit lucos. Et dixit ad Iudam, ut inquirerent DOMINVM deum patrum suorum, facerentq; legem & praecepta. Abstulit praeterea de omnibus urbibus Iuda excelsa & simulachra, fuitq; regnum tranquillū coram eo. Aedificauit autem urbes in unitas in Iuda, eo q; pacem haberet terra, nec esset contra eum bellum in illis diebus, siquidem DOMINVS dederat ei requiem. Dixit igitur ad Iudā, Aedificemus ciuitates istas, & circumducamus muros, turres, portas, & uectes, superest enim nobis terra, eo q; quæsierimus DOMINVM deum nostrum: quæsiuimus, & ille dedit nobis requiem circumquaq;: aedificauerunt ergo, & prospere eis cessit. Habuit quoq; Afa exercitum qui ferebat scuta & hastas, de Iuda [uirorum] trecēta millia, & de Beniamin qui portabant scuta, & tendebāt arcus, ducenta & octoginta millia: hi omnes uiri erant strenui. Egredusq; est contra eos Særa Aethiops cum exercitu mille millium, & trecentis curribus, & peruenit in Marefa. Exiuit & Afa contra eum, & aciem instruxerunt in ualle Zephatha ad Marefa. Clamauit autē Afa ad DOMINVM deum suum, & dixit, DOMINE, nihil [refert] apud te ut auxilium feras uel multis, uel his quibus non est robur: fer opem nobis ô DOMINE deus noster, quoniam te nitimur, & in tuo nomine aggredimur multitudinem istam, tu es DOMINVS deus noster, ne praeualeat tecum mortalis. Fudit itaq; DOMINVS Aethiopes coram Afa & coram Iuda, fugeruntq;

Sacerdotes Ie-
roboam qua-
les.
3. Reg. 12. g

Oratione uin-
cuntur hostes.

Ieroboam occi-
sus à domino.
Abiae uxores.

3. Reg. 15. b
Officiū regis.

Pax quærenti-
bus dominum.

Exercitus
Afa.

Rex Aethiop.

Oratio regis à
deist.
1. Reg. 14. a

Dño praeliante
uincuntur Aethiopes.

runtq̃ Aethiopes, quos insequutus est Afa & populus qui cum eo erat, usq̃ in Gerar, corrueruntq̃ Aethiopes ut nullus ex eis uiuus superesset, quoniam confracti sunt coram DOMINO & coram exercitu eius, tuleruntq̃ prædam ualde ingentem. Percusserunt itaq̃ omnes ciuitates circum Gerar, quoniam pauor DOMINI erat super eos, diripueruntq̃ omnes urbes, eratq̃ præda magna in eis. Percusserunt etiam tentoria pecorum, & abduxerunt oues multas, & camelos, reuersiq̃ sunt Hierosolyma.

CAPVT XV.

EVitq̃ spiritus dei super Asariam filium Oded, qui egressus obuiam Afa, dixit ad eum, Audite me Afa & omnis Iuda atq̃ Benjamin, DOMINVS uobiscū est, si uos fueritis cū eo: & si quæsieritis eum, inuenietur uobis: si uero reliqueritis eum, relinquet & uos. Et quidē multis diebus in Israele non [quæsierunt] deum uerum, non sacerdotē docentem, non legem. Quum uero in angustijs suis cōuersi essent ad DOMINVM deum Israelis, quærerentq̃ eum, inuentus est ab eis. Et temporibus illis non erat pax neq̃ exeunti neq̃ ingrediēti, sed tumultus ingentes super omnes habitantes terrarum, & conteritur gens à gente, & urbs ab urbe, quoniam DOMINVS commouet eos omnis generis calamitatibus. Vos igitur estote fortes, ne remissæ fiant manus uestre, est enim merces operi uestro. Quum ergo Afa uerba ista atq̃ prophetiam Oded prophetae audisset, confortatus est, & aboleuit abominanda idola ex omni terra Iuda & Benjamin, atq̃ ex omnibus ciuitatibus quas ceperat in monte Ephraim. Et instaurauit altare DOMINI quod erat ante porticum DOMINI. Congregauit quoq̃ omnem Iudam & Benjamin, aduenas cum eis ex Ephraim, & Manasse, & Simeone: nam multi ex Israelitis defecerunt ad eum, uidentes q̃ DOMINVS deus eius esset cum eo. Congregati itaq̃ sunt in Ierusalem mense tertio, anno decimoquinto regni Afa, immolaueruntq̃ DOMINO eodem die de spolijs quæ adduxerant boum septingēta, ouium septem millia. Inieruntq̃ fœdus ut quærent DOMINVM deum patrū suorum in toto corde suo, & in tota anima sua. Et quicūq̃ non quæreret DOMINVM deum Israelis, interficeretur, siue paruus esset siue magnus, uir uel mulier. Et iurauerunt DOMINO uoce magna, atq̃ cum iubilo, clangentes tubis & buccinis. De huiusmodi iuramento omnes Iudæi lætati sunt, nam toto corde suo iurauerant, & quæsierunt [eum] tota uoluntate, inuentusq̃ est ab eis, & dedit eis DOMINVS requiem circunquaq̃. Sed & Maacham matrem Afa regis hanc amouit ne esset domina, quæ fecerat Miplæzeth in luco, & excidit Afa Miplæzeth eius, cōminuit & combussit in torrente Kidron. Nec tamen recesserunt excelsa, ueruntamen cor Afa integrum fuit quandiu uixit. Intulit præterea ea quæ pater suus consecrauerat, & quæ ipse consecrauerat in domum dei, argentum scilicet & aurum atq̃ uasa, nec fuit bellum usq̃ ad trigessimū quintum annum regni Afa.

CAP. XVI.

ANno trigesimo sexto regni Afa, ascēdit Baasa rex Israelis contra Iudā, & ædificauit Rama, ne permitteret quenquā uel egredi, uel ingredi ad Asam regem Iuda. Et protulit Afa aurum ex thesauris ædis DOMINI & domus regiae. Et misit ad Benhadad regem Syriæ in Damascum hisce mādatis, Fœdus est inter me & inter te: inter patrem meum, & inter patrem tuum: en misi ad te argentum & aurum, ut uenias & irritum facias fœdus tuum quod habes cum Baasa rege Israelis, ut is à me recedat. Et adqueiuit Benhadad regi Afa, misitq̃ imperatores exercituū quos habuit ad ciuitates Israeliticas, atq̃ hi percusserunt lion, Dan, & Abelmaim atq̃ multiora oppida Naphtali. Quumq̃ audisset Baasa, destitit ab extructione Rama, intermisitq̃ opus. Afa autem rex accepit uniuersam Iudā, & tollētes lapides de Rama atq̃ ligna eius quibus ædificare uolebat Baasa, ædificauitq̃ cum illis Gæba & Mizba. Sub id temporis uenit Hanani uidēs ad Asam regē Iuda, & dixit ad eum, Quandoquidem filius es regi Syriæ, nec innixus es DOMINO deo tuo, ideo euasit

^A Sequuntur reliqua ex regno Afa.

^B Numerus mutatus.

Regni Israelis fara.

Tumultus regnorum non quærentium dominum.

Merces.

Idola auferuntur, & deus queritur.

Fœdus populi & regis cum domino.

Idololatram matrem abiicit rex pius.

Israel percussit.

Humano auxilio non fidendum, sed diuino. Supra 14. & 2. Mach. 9. a

^A De bello inter Baasa & Afa.

^B Aedificare pro munire, ut Germanice, Die stett buywend, id est munitiones faciunt.

^b Senim ad uerbum
esset meretricijs, sed
uidetur hac uoce hic
uti pro condimentis
peregrinis, quibus su-
periores reges usi ha-
bent non erant, et
quasi meretriciū ali-
quid habentibus per
metalepsim, nam hu-
iusmodi pigmentis se-
re utuntur meretri-
ces, et qui meretri-
cios animos habent
ac molles.
^c Impleuerat, scilicet
sepeliens, uel imper-
sonaliter.
De regno Iosaphat.

^c exercitus regis Syriæ manum tuam. An non Aethiopes & Lubim habebant ualē-
dissimū exercitum in curribus & multis equitibus, sed quoniam nitebaris DOMI-
NO, tradidit ille eos in manum tuam. Nam oculi DOMINI discurrent per uniuersū
orbem, ut robores hos qui erga eum sunt integro corde. Stulte egisti in hoc,
quoniam porrò bella contra te erunt. Et iratus Asa contra uidentem, tradidit eum
in carcerem, erat enim secum hac de re cōmotus. Oppressit etiam Asa eodem tem-
pore quosdā ē populo. Et ecce res gestæ Asæ priores & posteriores scriptæ sunt
in libro regum Iuda & Israel. Aegrotauit autem Asa anno regni sui trigesimo
no pedibus suis, donec morbus suus ualde incretueret, & in morbo suo non quæ-
siuit DOMINVM, sed medicos. Dormiuit ergo Asa cum patribus suis, mortuusq̃
est anno regni sui quadragesimo primo. Et sepelierūt eum in sepulchris eius, quæ
pro se exciderat in ciuitate Dauidis, & posuerunt eum in lecticam quam odoribus
^b delicatissimis & peregrinis arte pigmentaria conditis impleuerat, & bustum ei fe-
cerunt, idq̃ magna admodum combustione.

CAP. XVII.

^a Regnauit autem Iosaphat filius eius pro eo, & inualuit cōtra Israel, & posuit
exercitum in omnibus ciuitatibus Iuda munitis, & in terra Iuda præfectos col-
locauit: sic in ciuitatibus Ephraim quas ceperat pater eius Asa. Fuit ergo DOMI-
NVS cum Iosaphat, quoniam ambulauit in uis Dauidis patris sui primis, nec quæ-
siuit Baalim, sed deum patris sui quæsiuit, & in præceptis eius ambulauit, & nō iux-
ta opera Israelis. Firmauitq̃ DOMINVS regnum in manu eius, & dederunt
omnes Iudæi munera ipsi Iosaphat, ut haberet insigniter opes & gloriam. Extulit
cor suum in uis DOMINI, insuper amouit excelsa & lucos ex Iuda. Anno tertio re-
gni sui misit proceres suos, [nempe] Benhail, Obadiā, Sachariam, Nethaneel, Mi-
cheam, ut docerent in ciuitatibus Iuda, & cum eis Leuitas, Semeiam, Nethaniam,
Sebadiam, Asahelem, Semiramoth, Ionathan, Adoniam, Tobiam, & Tob Ado-
niam Leuitas, & cum eis Elisama & Iehoram sacerdotes, qui docuerunt in Iuda, ha-
bebantq̃ secum librum legis DOMINI. Circumierunt autem per omnes ciuitates
Iuda, & docuerunt populum. Irruit ergo pavor DOMINI super omnia regna na-
tionum quæ circumquaq̃ erant Iuda, ut non belligerarent contra Iosaphat. Attule-
runt & de Palestinis munera & pondera argenti ipsi Iosaphat. Arabes quoq̃ ad-
ducebant ei pecudes, [nempe] arietum septem millia & septingentos, & hircorum
septem millia & septingentos. Promouit itaq̃ Iosaphat & creuit in immensum,
& ædificauit in Iuda arces & urbes ad repositoria. Fecit præclara opera in urbi-
bus Iuda, & habuit milites fortissimos heroes in Ierusalem. Porrò istæ sunt præ-
fecturæ eorum secundum domos patrum suorum. In Iuda tribuni [fuerunt] Adna
princeps, & cum eo heroes fortissimi ter centum mille. Ad manum eius fuit Ieho-
hānan princeps, & cum eo ducēta & octoginta millia. Ad manū quoq̃ eius Ama-
sias filius Sichri, qui sponte se DOMINO dederat, & cum eo ducēta millia heroum
fortium. Ex filijs Benjamin fortissimus heros Eliada, & cum eo armatorum arcu
& clypeo ducēta millia. Ad manum eius Iehosabad, cumq̃ eo centum & octogin-
ta millia eorum qui expediti erant ad militiam. Illi ministri erant regis, præter eos
quos collocauerat rex in ciuitatibus munitis per totā Iudæam.

CA. XVIII.

^a Quumq̃ Iosaphat abūdaret opibus & gloria, affinitate iūctus est ipsi Ahab.
Expletis autem [aliquot] annis, descēdit ad Ahab in Samariam, mactauitq̃
ei Ahab multas oues & boues, simulq̃ populo quem secum habuit, persuasitq̃ illi
ut cum eo ascenderet in Ramoth Gilead. Ait enim Ahab rex Israel ad Iosaphat
regem Iuda, Visne mecum proficisci in Ramoth Gilead? Respondit ei, Quemad-
modum ego, sic & tu: quemadmodum populus tuus, populus meus, tecumq̃ [pro-
ficiscemur] in bellum. Dixit insuper Iosaphat ad regem Israelis, Consule quæso ho-
die uerbū DOMINI, Cōgregans ergo rex Israelis prophetas, quadringētos nempe
uiros,

Cor fidele ad
dominum.
Ioh. 7. f

Fides in deum,
non in medicos
habenda.

Asa mortuus
cum pompa se-
peliuit.

1. Reg. 15.

Fidit domino.

Disiuit timen-
tibus dominū.

Rex mittit præ-
dicatores uerbi
dei ad subdis-
tos.

^b Ebr. Et opus multū
fuit ei. Hoc sic expo-
sit Latino more, &
rabba pro insigni &
præclaro, ut uisum
est in 23. cap. Exod.

Iosaphat iungit se im-
pio regi Ahab cōtra do-
minum.

3. Reg. 22. a

Propheta falsi
400.

Verbum dei querendum bonis regibus.

Micheas solus dei propheta.

Propheta uerus solus dei uerbum loquitur.

Ironia Micheas.

Veritas propheta.

Spiritus erroris seducit uerbum domini non audientes.

Percutitur falsus propheta.

Sanctus propheta in carcerem.

Consilio tentat dei uoluntatem eludere, sed non procedit.

Clamor ad dominum in prelio.

uiros, dixit ad eos, Proficiscamur in bellum contra Ramoth Gilead, an omittam? Illi dixerunt, Ascende, nam tradet deus in manum regis. Dixit autem Iosaphat, Estne adhuc hic propheta DOMINI, ut ab eo quaeramus? Respondit rex Israelis ipsi Iosaphat, Est adhuc uir quidam per quem DOMINUM possemus interrogare, at ego odio eum prosequor, quoniam nihil boni mihi prophetat, sed cunctis diebus suis malum; is est Micheas filius Iemla. Dixitque Iosaphat, Ne loquatur rex sic. Vocauit itaque rex Israel cubicularium quendam, & dixit, Confestim accerse Micheam filium Iemla. Caeterum rex Israelis, & Iosaphat rex Iuda sedebant uterque in solio suo, induti uestibus, sedebant autem in area iuxta ostium portae Samariae, omnesque prophetae uaticinabantur coram eis. Fecerat autem Zedekias filius Chnaana sibi cornua ferrea, & aiebat, Sic dicit DOMINVS, Istis feries tu Syros, donec eos in uniuersum perdas. Ad hunc modum omnes prophetae uaticinabantur, dicentes, Ascende in Ramoth Gilead, & feliciter ages, tradet DOMINVS in manum regis. Porro nuncius qui uocatum ierat Micheam, loquutus est ad eum, dicens, En uaticinia prophetarum uno ore fausta [praedicunt] regi, sit quae so sermo tuus consonus illorum sermonibus, ut & tu fausta loquaris. Micheas dixit, Viuit DOMINVS, quodcumque dixerit DOMINVS ad me, hoc loquar. Et quum uenisset ad regem, dixit rex ad eum, Proficiscamur Michea bellaturi contra Ramoth Gilead, an omittamus? Is uero dixit, Ascendite, res prospere cedet uobis, tradentur in manum uestram. Dixitque ad eum rex, Quoties te iureiurando adigam, ne loquaris ad me nisi ueritatem in nomine DOMINI? Tum dixit [Micheas,] Vidi uniuersum Israel dispersum in montibus ueluti oues quibus non est pastor, dixitque DOMINVS, Illi non habent dominum, reuertatur quisque domum suam incolumis. Ait ergo rex Israel ad Iosaphat, An non dixeram tibi, Is nihil boni uaticinatur mihi, sed malum duntaxat? Tum dixit [Micheas,] Audite ergo uerbum DOMINI, Vidi DOMINUM sedentem in solio suo, & omnis exercitus coelorum stabat ad dexteram eius, & ad sinistram eius, dicebatque DOMINVS, Quis persuadebit Ahab regem Israelis, ut ascendat & corruat in Ramoth Gilead? Quumque alius aliud dixisset, egrediebatur spiritus quidam, qui stans coram DOMINO, dixit, Ego persuadebo ei. Aitque DOMINVS ad eum, Qua in re? Qui dixit, Egrediar, eroque spiritus mendax in ore omnium prophetarum eius. Dixit ergo, Persuadebis, simulque efficies: egredere, & fac sic: & nunc, en DOMINVS dedit spiritum mendacem in os illorum tuorum prophetarum, loquutusque est DOMINVS super te malum. Accedens autem Zedekias filius Chnaana, percussit Micheam in maxillam, & dixit, Quia nam uia secessit spiritus DOMINI a me, ut tibi loqueretur? Et ait Micheas, En tu uidebis ipso eodem die, quando e penetrali in penetrale fugeris, ut abscondaris. Ait autem rex Israelis, Tollite Micheam, & reducite eum ad Amon praefectum ciuitatis, & ad Iosabab filium regis, dicetisque, Sic ait rex, Ponite hunc in carcerem, & date ei cibum, panem scilicet & aquam, (ut solet afflicti,) donec ego incolumis reuersus fuero. Tum ait Micheas, Si reuersus fueris incolumis & saluus, DOMINVS non est loquutus per me. Simulque dixit, Audite omnes populi. Ascendit itaque rex Israelis, & Iosaphat rex Iuda in Ramoth Gilead, dixitque rex Israelis ad ipsum Iosaphat, Mutandus est habitus, & eundem in praelium, tu uero indue uestimenta tua: immutauitque habitum rex Israelis, & ingressus est praelium. Porro rex Syriae praeceperat ducibus curruum, quos penes se habebat, dicens, Ne conferatis manus neque cum magno, neque cum paruo, praeterquam cum solo rege Israelis. Quum autem duces curruum uiderent ipsum Iosaphat, dixerunt, Is est rex Israelis: & concesserunt ad eum ut pugnarent. Tum clamauit Iosaphat, & DOMINVS auxiliabatur ei, abegitque illos deus ab eo. Quumque duces curruum uidissent quod non esset rex Israelis, diuerterunt ab eo. Quidam autem intendens arcum quod maxime potuit, ferijt regem Israelis inter iuncturas [thoracis,] & inter loricam,

^a Alij legunt, fecit stare currum.

Post increpationē quę fiebat à domino per prophetā, Iosaphat cautius & magis sollicitē coram deo ambulat.

^a Ebr. Acceptio personarū, & receptio munerum. Est autem recipere personas, mirari, suspicere, ut in eorum gratiam aliquid facias. Expende significationē distinctionis Nasa & Mafa.

^b Alij legunt, & reuersi sunt in Ierusalem.

Numerus est mutatus.

In bello quod mouent cōtra eum Moabitæ & Ammonitæ, dominus opem fert Iosaphat.

^a Alij ex Ammonim legunt, ac si esset separati populi ab Ammonitis, uel ex eis nati.

^b Ebr. e. Dedit faciem suam ut quæreretur.

^a Ebr. Super quem factus est.

Is autem dixit aurigę, Versa manu tua, educ me ex castris, quoniā uulneratus sum. Desijt itaq; prælium eo ipso die. Porro rex Israelis suffultus stabat in curru prope Syros usq; ad uesperam, & mortuus est sole occidente.

CAP. XIX.

Ahab moritur.

Societas malorum periculosissima.

Rex populum conuertit ad deum.

Exhortatio ad iudices.

Deut. 10. d
Rom. 2. b
Gal. 2. b
Eph. 6. b
Col. 3. d
Act. 10. d
1. Pet. 1. e
Exhortatio regis ad Leuitas.

^A R Euerfus est autem Iosaphat rex Iuda incolumis domum suam in Ierusalem, egressusq; obuiam ei Iehu filius Hanani uidens, dixit regi Iosaphat, Tūne impio auxilium ferre, & diligere eos [uoluisti] qui DOMINVM oderūt? Ob hanc rem [uenit] super te indignatio à DOMINO, ueruntamen res bonę inuentę sunt in te, quoniam excidisti lucos de terra, & pręparasti cor tuum, ut quæreretur deus. Habi-
tauit itaq; Iosaphat Hierosolymis, conuersusq; egressus est ad populum à Beer Seba usq; ad montem Ephraim, reduxitq; eos ad DOMINVM deum patrū suorum.

^B Cōstituitq; iudices in terra in omnibus ciuitatibus Iuda munitis, idq; oppidatim. Aitq; ad iudices, Dispiciate quid agatis, nō enim homini iudicabitis, sed DOMINO, qui uobiscum est in causis quas iudicatis, sit ergo metus DOMINI uobiscum: cauti ergo sitis & satagite, quoniam non est ulla peruersitas apud DOMINVM deum nostrum, ut uel ^a personas suspiciat, uel munera recipiat. Sed & Hierosolymis constituit Iosaphat ipsi Israeli quosdam ex Leuitis & sacerdotibus, & ex pręcipuis patribus ad iudicium DOMINI, & ad lites, ^b qui habitarent Hierosolymis. Pręcepit autem illis huiusmodi mandatis, Sic facietis in timore DOMINI, in fide, [ueritate,] & candido corde. Quęcunq; causa aduenerit de fratribus uestris habitantibus in ciuitatibus suis, inter sanguinem & sanguinem, inter legem & pręceptum, inter statuta & iudicia, moneatis eos ne delinquāt contra DOMINVM, ne ira [DOMINI] ueniat super uos, & super fratres uestros: hoc si feceritis, non delinquetis. Et ecce habetis uobiscum Amariam summū sacerdotem in omni negotio DOMINI, ad hęc Sebadiam filium Ismaelis principem domus Iuda in omnibus negotiis regis, [habetis] deniq; Leuitas executores corā uobis: fortes igitur estote, & satagite, eritq; DOMINVS cum eo qui bene [egerit].

CAPVT XX.

^A C Ontigit post hęc ut proficiscerentur Moabitæ & Ammonitę, cumq; eis alijs ex Ammonitis contra Iosaphat in prælium. Venerunt ergo qui nunciarent ipsi Iosaphat huiusmodi uerbis, Venit cōtra te ingens exercitus transmarinorum & Syrorum, & ecce ipsi sunt in Hazazon Thamar, quę est Engadi. Metuit ergo Iosaphat, & ^b proposuit querere DOMINVM, indixitq; ieiunium uniuerso Iuda. Congregati etiā sunt qui erant in Iuda, ut quærerent à DOMINO, quin & ex omnibus ciuitatibus Iuda uenerunt interrogare DOMINVM. Stetit itaq; Iosaphat in cœtu Iuda & Ierusalem in æde DOMINI ante atrium nouum, & ait, DOMINE deus patrum nostrorū, an non tu es deus in cœlis? an non tu imperitas in omnibus regnis gentiū? an non in manu tua robur est & potētia, nec est qui sese contra te statuat? An non tu deus noster expulisti habitantes huius terrę coram populo tuo Israel, dedistiq; eam semini Abrahamę amici tui perpetuō? Qui habitauerunt in ea, ædificaueruntq; tibi in ea sanctuariū nomini tuo, dicentes, Si irruerit super nos malum, gladius uindicans, pestilentia aut fames, stabimus in cōspectu domus istius & coram te, (siquidem nomen tuum est in domo ista,) & clamabimus ad te de tribulatione nostra, tu uero exaudies & opem feres. Nunc ergo Ammonitæ & Moabitæ & mons Seir, (per quos non permisisti transire Israelitas quum uenirent de terra Aegypti, sed diuerterunt ab eis, & non deleuerunt eos,) en illi rependūt nobis, ut uenientes exturbent nos de possessione tua, quam nobis possidēdam dedisti, Deus noster an non iudicabis eos? In nobis quidem non est robur cōtra tam ingentem multitudinem quę uenit contra nos, ignoramus quid nobis sit faciendum, sed ad te sunt oculi nostri. Omnis autem Iuda stabat coram DOMINO, unā cum pube sua, uxoribus suis, & liberis suis. Erat autē [ibi] Iahasiel filius Sacharię, filij Benaia, filij Iehiel, filij Mathania, Leuita de filiis Asaph, super quē uenit spiritus DOMINI

Oratio cum ieiunio. Regis est implorare dominum in bello.

Oratio Iosaphat.

Supra 6. e

Deut. 2. 2

Diffidere humanis uiribus, deo confidere.

Propheta mittitur regi sancto ad solatium.

in

in medio coetu, qui dixit, Aduertite omnis Iuda, & habitatores Ierusalem, & tu rex Iosaphat, sic dicit DOMINVS uobis, Vos ne timueritis, neq; animo frāgimini me-
tu huius tantæ multitudinis, non enim uestrum est prælium, sed dei, cras descēdite
contra eos, en ipsi ascendunt per diuum Ziz, inuenietis eos in fine torrentis ante
desertum Ieruel: nec est ut uos pugnetis in hoc [prælio,] consistite, state, & uidete
salutem DOMINI uobiscum. O Iuda & Ierusalem, nolite timere, neq; animo fran-

Credendum pro
missibus dei.

In prælio laudā
dus dominus.

Tādē ad spo
lia.

Vallis benedis
ctionis.

Gratiarū actio
pro uictoria.

Timor dei con
tra inimicos.

Excelsa nō ab
lata.

Societates per
niciose.

Mors Iosa
phat.

gi, cras exite cōtra eos, & DOMINVS erit uobiscum. Inclinauit ergo Iosaphat facie
[sua] terram uersus, sed & omnis Iuda, & habitatores Ierusalem prociderunt ante
DOMINVM, adorantes DOMINVM. Surrexerunt autem Leuitæ de filijs Kahathi
tarum, atq; de filijs Korhitarum, ut laudarent DOMINVM deum Israelis magna uo
ce, idq; cebriter. Quumq; mane surrexissent, egressi sunt in desertū Thekoa,
& illis egredientibus stetit Iosaphat, & ait, Audite me Iuda & habitatores Ierusalē,
Credite in DOMINVM deum nostrum, & fides seruabitur uobis: credite prophe
tis eius, & prospere uobis cedet. Consilio autē inito cum populo, collocauit quos
dam qui cantarent DOMINO, & laudarent magnificentiam sanctitatis, egrederen
turq; ante armatum exercitum, & dicerent, Confitemini DOMINO, quoniam bo
nitas eius est perpetua. Eo uero tempore quo inciperent canticum & laudem, exci
tauit DOMINVS eos qui erant in insidijs super Ammonitas, Moabitas & habitato
res montis Seir, qui uenerant contra Iudā, ut sese mutuo prosternerent. Nam Am
monitæ & Moabitæ steterunt contra habitatores montis Seir, ut perderent ac de
lerent eos. Quumq; in uniuersum perdidissent habitatores Seir, iuuit quisq; pro
ximum suum ad [mutuum] interitum. Venit autem Iuda ad Mizpe deserti, respe
xeruntq; ad multitudinem, & ecce illi iacebant mortui in terra, nec ullus euaserat.
Veniens ergo Iosaphat & populus eius, ut diriperent spolia eorum, inuenerūt in
eis multum suppellectilis & uestium, insuper & uasa delectabilia quæ diripiebant
sibi, ut ferre non possent: tribus diebus spolia distribuebant, multa enim erant.

Quarto deinde die cōgregati sunt in uallem gratiarum actionis, quoniam illic gra
tias egerunt DOMINO, atq; hac de causa uocarunt nomen eius loci uallis 'gratia
rum actionis usq; in hunc diem. Porro omnis Iuda & uiri Hierosolomitæ cum ca
pite suo Iosaphat uersi sunt ut redirent Hierosolyma cum gaudio, nam DOMINVS
exhilarauerat eos de hostibus suis. Venerunt ergo Hierosolyma cum nablīs, citha
ris & buccinis ad ædem DOMINI. Venitq; pauor dei super omnia regna natio
num, quum audissent DOMINVM pugnasse contra hostes Israelis. Tranquillum
itaq; fuit regnum Iosaphat, & dedit ei deus tranquillitatem circunquaq;. Et regna
uit Iosaphat super Iudā: trigintaquinq; annos natus erat quum inauguraretur re
gno, & regnauit uigintiquinq; annos in Ierusalem. A suba fuit nomen matris suæ,
quæ fuit filia Silhi. Et incessit in uia Asæ patris sui, nec declinauit faciens quod re

ctum erat in oculis DOMINI: ueruntamen non recesserant excelsa, & populus ad
huc non præparauerat cor suum ad deum patrum suorum. Reliqua gestorū Iosa
phat & priora & postrema, en ea scripta sunt in rebus Iehu filij Hannani, qui trās
tulit [ea] in librum regum Israel. Posthæc societatem iniit Iosaphat rex Iuda cum
Ahasia rege Israel, qui impietati studuit: in hoc uero cōuenit cum eo, ut pararent
naues quæ irent in mari, & fecerunt naues in Ezion Gaber. Prophetauit autem
Elieser filius Dodaua de Marefa contra Iosaphat hisce uerbis, Eo q; societatem in
iisti cum Ahasia, disiecit DOMINVS opera tua: contractæq; sunt naues, neq; potue
runt uenire in mare.

CAPVT XXI.

Dormiuit autem Iosaphat cum patribus suis, sepultusq; est ad patres suos in ci
uitate Dauidis, regnoq; inauguratus est pro eo Ioram filius eius. Habuit au
tem fratres qui filij erant Iosaphat, nempe Afariam, Iehielem, Sachariam, Afariam,
Michaëlem, & Sephatiam; hi omnes filij fuerunt ipsius Iosaphat regis Israel. Dede

Posset etiā legi, ex
firmi eritis, uel cerna
ti.

Alij legunt, Mizpe
appellatiui pro spe
cula.

Legunt alij uallis be
nedictionis.

Alij referūt hoc ad
Iosaphat, quod impie
fecerit se iugēdo A
hasie.

Pro mari alij legūt
Tharsis: alij legunt,
ut irent in Tharsis.

Succedit pio regi im
pius filius Ioram, sub
quo Edom à Iuda desi
cit, & punitur Ioram ob
impietatem.

ratq; eis pater eorum multa munera auri & argenti, deinde & delicata quædam, & ciuitates munitas in Iuda, regnū autem dederat ipsi Ioram, nam ille erat primogenitus. Insurrexit autem Ioram aduersus regnum patris sui, & quum inualuisset, occidit omnes fratres suos gladio, simulq; [quosdam] ex principibus Israelis. Cum inauguraretur regno Ioram, natus erat trigintaduos annos, regnauitq; octo annis in Ierusalem. Ambulauit in uia regū Israelis, sicut fecerat domus Ahabis, nam habebat filiam Ahabis uxorem, designauitq; malum in oculis DOMINI. Nolu it autem DOMINVS uastare domum Dauidis, propter fœdus quod inierat cum Dauid, & quod promiserat se daturum lucernam illi & filiis suis cunctis diebus. In diebus eius defecit Edom, ne subesset sub manu Iuda, constitueruntq; super se regem. Transiuit itaq; Ioram cum principibus suis, habuitq; secum omnes currus suos, factumq; est ut noctu confurgeret & percuteret Edomæum qui eum circumfederat, simulq; principes curruū. Defecit itaq; Edom ne esset sub manu Iuda usq; in hunc diem. Quin & Libna eodem tempore defecit, ne esset sub manu eius, dereliquerat enim [Ioram] DOMINVM deum patrum suorum. Fecit excelsa in ciuitatibus Iuda, & fecit scortari habitatores Ierusalem, & seduxit Iudam. Venit autem ad eum scriptum quoddam ab Elia propheta in hanc sententiā, Sic dicit DOMINVS deus Dauidis patris tui, Quādoquidem non ambulasti in uis Iosaphat patris tui, & in uis Asæ regis Iuda, sed ambulasti in uia regum Israelis, effecistiq; ut scortarentur Iuda & habitatores Ierusalem iuxta scortationes domus Ahabis: in super et fratres tuos (domum patris tui,) qui te meliores fuerūt, occidisti, ecce DOMINVS percutiet plagam magnam populum tuum, filios tuos, & uxores tuas, & cunctam substantiā tuam. Porrò te [percutiet] doloribus magnis, morbo uiscerū tuorum, donec effluant uiscera tua præ dolore qui indies [crescet.] Excitauit ergo DOMINVS contra Ioram spiritum Palestinorum & Arabum qui erant ad latus Aethiopum. Qui ascenden tes in Iudam, peruaferunt eam, & captiuam abduxerunt omnem substantiam, que inueniebatur in domo regis, filios quoq; eius & uxores eius, & non est relictus ei filius, nisi Iehoahas, qui inter filios eius minimus natus erat. Post hæc omnia ferijt eum DOMINVS in uisceribus eius morbo incurabili. Factum autem est post dies aliquot, quum tempus esset exactum post finem annorum duorum, effluerūt uiscera eius in ipso morbo eius, mortuusq; est pessimis morbis, nec fecerunt ei bustum quemadmodum busta fecerant patribus suis. Trigintaduos [annos] natus erat quum cœpisset regnare, regnauitq; Hierosolymis octo annis, uixitq; illaude te, sepelierunt tamen eum in ciuitate Dauidis, sed non in sepulchris regum.

^{Hebr.} Iuit absq; desiderio, hoc est, ut nemo eum desideraret.

De regno Ahasiæ.

CAPVT XXII.
A Iues autem Hierosolymitani inaugurarunt regem Ahasiam filium eius natum in minore loco eius, quoniam grassatores qui uenerāt cum Arabibus bellandi causa, occiderant omnes maiores natu. Regnum itaq; obtinuit Ahasias filius Ioram regis Iuda. Quadragintaduos annos natus erat Ahasias quū cœpisset regnare, regnauitq; anno uno Hierosolymis. Nomen matris eius fuit Athalia filia Amari. Et hic ambulauit in uis domus Ahab, nam mater eius cōsultrix ei fuit ut impeeret. Designauit igitur malum in oculis DOMINI, quemadmodum domus Ahabis, nam illi consultores ei fuerunt post mortem patris sui ad perditionem eius. Quin ipse iuxta eorum consilia ambulauit, profectusq; est cum Ioram filio Ahab regis Israelitici in præliū contra Hasaelem regem Syriæ in Ramoth Gilead, & percusserunt Syri ipsum Ioram, reuersusq; est ut sanaretur in Iesreel, quoniam uulnera habuit quæ inflixerāt ei in Rama, quum pugnaret cum Hasaele rege Syrorum. Descendit autem Asarias filius Ioram regis Iuda, ut inuideret Ioram filium Ahabis in Iesreel, ibi enim ægrotabat. Erat autem hoc à deo, ut cōculcetur Ahasias, dum ueniret ad Ioram. Nam quum uenisset, ipse egressus est cum Ioram obuiam Iehoas filio

Ioram fratres occidit filios regis. 2. Reg. 8.

Vxor impia sed ducit maritum.

2. Reg. 7. b

Edom rebellis percutitur.

Lobna rebellis.

Litteræ Eliæ ad Ioram.

Excitat dominus hostes.

Ioram aui tan guore interit.

4. Reg. 8. f

Ochias impius.

A deo uindicta mali.

2. Reg. 9.

lio Nimsi, quem unxerat DOMINVS, ut excinderet domum Ahab. Factum est ergo quum Iehu iudicium exequeretur contra domum Ahab, ut deprehenderet primores Iuda atque filios fratrum Ahasiae, qui ministrabant Ahasiae, & interficeret eos.

Ochozias occiditur.

Quaesiuit & Ahasiam, qui sese absconderat in Samaria, quem captum adduxerunt ad Iehu, interfecerunt eum atque sepelierunt eum: dixerunt enim, Filius Iosaphat is est, qui quaesiuerat DOMINVM in toto corde suo: nec erat domui Ahasiae robur ut retineret regnum. Porro Athalia mater Ahasiae uidens quod mortuus esset filius suus, surrexit, & perdidit omne semen regium in domo Iuda: tulit autem Iehosabeath filia regis ipsum Ioas filium Ahasiae, & clam surripuit eum e medio filiorum regis qui occisi erant, reposuitque eum & nutricem eius in cubiculo lectorum, & abscondit eum Iehosabeath filia regis Iorae uxor Iehoiadae sacerdotis, & soror Ahasiae metu Athaliae, ut non occideret eum. Fuit itaque cum eis in domo dei absconditus sex annis.

Athalia semen regium occidit. 4. Reg. 11. 2. Ioas absconditur.

Athalia autem regnabat in terra.

CAP. XXIII.

2. Reg. 11. 2.

Septimo deinde anno Iehoiada sumpto animo, adsumpsit centuriones, Asariam filium Ieroam, & Ismaelem filium Iehohanan, Asariam filium Obed, Maasiam filium Adaiae, & Elisaphat filium Sichri, secum in foedus. Circumeuntes uero Iudam, congregauerunt Leuitas ex cunctis urbibus Iuda, & praecipuos patres Israelis, & uenerunt Hierosolyma.

2. Sam. 7.

Vniuersus autem coetus in domo dei foedus pepigit cum rege: dixitque ad eos, Ecce filius regis regnabit, sicut loquutus est DOMINVS de filiis Dauidis, hoc ergo est quod facere debetis, tertia pars uestrum ingreditur sabbato ad sacerdotes & Leuitas & custodes portarum & liminum, tertia deinde pars in domo regis, & tertia pars ad portam fundamenti, omnis denique populus erit in atrijs aedis DOMINI. Nemo autem ingreditur aedem DOMINI, nisi sacerdotes & qui ministrant Leuitis, hi ingredientur, quia sancti sunt, omnis autem populus obseruabit custodiam DOMINI. Et circundabunt Leuitae regem circumquaque, & habebit quisque arma sua manu sua: quicumque uenerit in aedem, trucidetur: & hi sint cum rege dum ingreditur & dum egreditur. Fecerunt autem Leuitae & omnis Iuda iuxta omnia quae preceperat Iehoiada sacerdos, adsumpseruntque quisque uiros suos qui sabbato ingrediebantur, cum his qui sabbato egrediebantur, quia non dissoluit sacerdos Iehoiada ordines. Dedit praeterea Iehoiada sacerdos centurionibus hastas, clypeos, & scuta quae fuerant regis Dauidis, fuerantque in domo dei. Et collocauit cunctum populum, ut quisque haberet gladium manu sua, a latere templi dextro, ad latus templi sinistrum iuxta altare & templum, ut regem circumquaque circumstarent. Tum eduxerunt filium regis, & imposuerunt ei coronam, & [dederunt] ei testimonium, & regem eum constituerunt, unxeruntque eum Iehoiada & filij eius, dicentes, Viuat rex. Audiens autem Athalia uocem currentis populi, & eorum qui laudabant regem, uenit ad populum in aedem DOMINI. Quumque circumspexisset, ecce rex stabat ad columnam suam in introitu, cantores uero & tubae iuxta regem, & cunctus populus terrae laetabatur, & clangebant buccinis, & concinebant musicis instrumentis docentes laudare. Athalia autem conscidit uestimenta sua, dixitque, Coniuratio, coniuratio. Et egressus Iehoiada sacerdos ad centuriones qui erant copijs praefecti, dixit ad eos, Educite eam extra aedem ad sepra: si quis eam sequitur, trucidetur gladio: preceperat enim sacerdos, Ne interfeceritis eam in aede DOMINI. Fecerunt ergo ei spatium utrinque, & uenit ad portam per quam equi ingrediebantur in domum regis, illic interfecerunt eam. Pepigit autem Iehoiada foedus inter se & inter cunctum populum, interque regem, ut essent populus DOMINI. Deinde ingressus est uniuersus populus in phanum Baal, & demoliti sunt illud, aras quoque eius, & imagines eius confregerunt, sed & Mathan sacrificum Baal coram altaribus trucidarunt. Constituit deinde Iehoiada officia domui DOMINI sub manu sacerdotum & Leuitarum, quemadmodum distribueraat Dauid in aede DOMINI,

Athalia occiditur.

Populus destruit idola.

A Ioas auxilio & consilio Ioiadae regno inauguratur, interfecta Athalia.

B Pro cantoribus alij legunt principes: sed facilis est lapsus in smol & iamin.

qui sacrificaret holocausta DOMINO, sicut scriptum est in lege Moysi, cum gaudio & cantico iuxta ordinationem Davidis. Constituit quoque ianitores iuxta portas domus DOMINI, ne quis ingrederetur qui quacunque ratione immundus esset. Accepit praeterea centuriones & insignes quosque, & qui in populo aliquid domini habuerunt, & cunctum populum terrae, & deduxit regem de domo DOMINI, & venientes in medium portae superioris domus regis, collocaverunt regem super solium regni. Et laetatus est cunctus populus terrae, & urbs quieuit, postquam Athaliaam gladio occiderunt.

CAP. XXIII.

De regno Ioas, qualiter vivo adhuc Ioiada, qualiter eo mortuo regnavit.

A Septem annos erat natus Ioas quum regnum caperet, regnavitque quadraginta annis Hierosolymis: nomen matris eius fuit Zibia de Beer Seba. Fecit autem Ioas rectum in oculis DOMINI donec Iehoiada sacerdos viveret. Accepit autem Iehoiada ei duas uxores, genuitque filios & filias. Post haec contigit ut Ioas corde volueret de instauratione aedis DOMINI, congregavitque sacerdotes & Levitas, & dixit ad eos, Exite ad civitates Iuda, & congregate ex omni Israele pecuniam, ut instaretur quotannis domus dei vestri, & vos accelerate hoc negotium. At Levitae non accelerabant: vocans ergo rex Iehoiadam summum [sacerdotem,] dixit ei, Cur non perquiris a Levitis, ut inferant a Iuda & Ierusalem in tentorium testimonii uestigial, quod [constituit] Moyses servus DOMINI, & congregatio Israelis? (Athalia enim impia [mulier] & filii eius diruperant aedem dei, quin & omnia quae erant consecrata pro aede DOMINI, impenderunt ipsis Baalim:) praecipitque rex ut facerent arculam, quam posuerunt foris ad portam aedis DOMINI. Euulgarunt autem voce [praconis] in Iuda & Ierusalem, ut adferrent DOMINO uestigial, quod Moyses servus dei [constituerat] Israeli in deserto. Et laetati sunt cuncti principes atque omnis populus, & adferentes iniecerunt in arculam donec impleretur. Quumque veniret tempus ut ferrent arculam ad officia regis per manum Levitarum, (nempe quum viderent pecuniam esse multam,) venit scriba regis, & qui constitutus erat a summo sacerdote, qui euacuata arcula tulerunt eam, & reportarunt eam in locum suum, idque fecerunt suo quoque die, collegeruntque pecuniam multam, quam dedit rex & Iehoiada sacerdos facientibus opus ministerii in domo DOMINI, qui conduxerunt latomos & artifices, qui reficerent aedem DOMINI: fabros quoque ferrarios & aenarios, qui instaurarent aedem DOMINI: & hi operarii fecerunt opus, ascenditque operis dispositio per illorum manus, qui collocarunt domum dei iuxta preparationem suam, eamque firmarunt. Quumque absolvisset, reliquum pecuniae adferebant ad regem & Iehoiadam, qui fecit ex ea vasa aedi DOMINI, vasa ministerii, phialas, cochlearia, vasa aurea & argentea, sacrificabantque holocausta in aede DOMINI iugiter cunctis diebus Ioiadae. Senuit autem Iehoiada, saturque dierum mortuus est: fuit autem dum moreretur natus annos centum & viginti, & sepelierunt eum in civitate Davidis iuxta reges, quoniam benefecerat Israeli, & cum deo & domo eius. Mortuo Iehoiada, venerunt principes Iuda, & inclinarunt se regi, audiitque eos rex. Et deferentes domum DOMINI dei patrum suorum, servierunt lucis & idolis, factaque est indignatio [dei] super Iudam & Ierusalem propter hanc culpam eorum. Misitque ad eos prophetas, qui eos reducerent ad DOMINUM, qui obtestati sunt eos, sed auribus non perceperunt. Induit autem spiritus dei Sachariam filium Iehoiadae sacerdotis, qui stans in populo ait ad eos, Sic dicit deus, Cur transgressi estis vos precepta DOMINI: non cedit vobis prospere, quando quidem enim vos dereliquistis DOMINUM, derelinquet & vos. Illi autem conspiratione contra eum facta, lapidibus eum obruerunt, iubente hoc rege, in atrio aedis DOMINI: neque recordatus est Ioas rex beneficentiae eius qua eum affecerat Iehoiada pater eius, quin filium eius occideret. Dixit autem ille in morte sua, DOMINUS inspiciat & inquirat. Vertente anno ascendit contra eum exercitus Syriae, veneruntque contra Iudam & Ierusalem, & perdidit

4. Reg. 11. 2

Ioas instaurat dei cultum.

Exod. 24.

Exod. 30. 8

Ioiada mortuus.

Ioas depraevius.

Filius Ioiadae occiditur a Ioas.

Matth. 23. 4

*Ebr. Et dederunt vocem in Iuda.

*Supplendum aliquid, ut fidus fuit, vel tale aliquid.

Pauci hostes
vincunt plures
impios.

Ioas interimis
tur à feruis.

4. Reg. 14. 2

Dent. 24. c
4. Reg. 4. b
Ezech. 18. c

Viribus homi-
nis non fidens
dum.

Idumæi percus-
tiuntur.

Idololatria
Amazie.

Corripitur A-
masias.

Amasias puni-
tur.

diderunt de populo omnes primores populi, & omnia spolia eorum miserunt regi Damasci. Venerat autem exercitus Syrorum cum paucis hominibus, tradiditque DOMINVS in manum eorum exercitum ualidissimum, quod DOMINVM deum patrum suorum deseruissent: cum Ioas quoque iudicium exequuti sunt. Abeuntibus autem illis ab eo, reliquerunt eum in languoribus multis, conspiraruntque contra eum serui sui propter sanguines filiorum Iehoiadæ sacerdotis, & trucidarunt eum in lecto suo ut moreretur, sepelieruntque eum in ciuitate Dauidis, nec sepelierunt eum in sepulchris regum. Isti uero sunt qui contra eum coniurarunt, Sabad filius Simeath Ammonites, & Iehosabad filius Simrith Moabites. Porro de filiis eius & ingenti uectigali contra eum, deque fundatione domus dei, en scripta sunt ea in inuentario libri regum: regnauit autem loco eius Amazias filius eius. CAP. XXV.

A Mazias quum regno inauguraretur, natus erat uiginti quinque annos, regnauitque Hierosolymis annis uigintinouem: nomen matris sue fuit Iehoadan de Ierusalem. Is fecit quod rectum erat in oculis DOMINI, sed non integro corde. Quum enim regnum eius iam firmatum esset, interfecit seruos suos qui trucidarent regem patrem suum: filios autem eorum non interfecit, quia sic scriptum est in lege in libro Moysi, ubi precepit DOMINVS in hanc sententiam, Non morientur patres propter filios, nec filii morientur propter patres, sed unusquisque morietur in peccato suo. Congregauit autem Amazias Iudam, & constituit eos iuxta domos patrias, tribunos & centuriones per uniuersum Iudam & Beniamin. Et recensuit eos ab eo qui natus erat uiginti annos & supra, inuenitque eorum trecenta millia electorum & qui bello apti erant, quique ferre potuerunt hastam & clypeum. De Israele quoque conduxit uirorum fortium centum millia, idque centum talentis argenti. Venit autem ad eum uir dei, dicens, Ne proficiscatur tecum o rex, exercitus Israelis, quia DOMINVS non est cum Israele, [nempe] cum omnibus filiis Ephraim: quod si profectus fueris in praelium strenue agendo, precipitabit te deus coram hoste, quoniam in deo est robur uel ut opem ferat, uel ut prosternat. Dixit autem Amazias uiro dei, Quid uero fiet cum centum talentis quæ dedi exercitui Israelitico? Respondit uir dei, Habet DOMINVS ut det tibi his plura. Separauit igitur Amazias turmam militum quæ uenerat ad eum de Ephraim, ut abirent in locum suum, & æstuauit nasus eorum uehementer contra Iudam, reuersique sunt ad locum suum in æstu nasi. Amazias uero corroboratus, duxit populum suum, & profectus est in uallem salis, percussitque de filiis Seir decem millia: deinde ceperunt filii Iuda uiuorum decem millia, & adduxerunt eos in uerticem cuiusdam rupis, deieceruntque eos e uertice rupis, dissilieruntque omnes. Porro milites quos remiserat Amazias ne proficiscerentur cum eo in praelium, irruerunt in ciuitates Iuda, à Samaria usque ad Beth Horon, & percusserunt ex eis tria millia, diripueruntque ingentem prædā. Quum uero Amazias redisset à cæde Edumæorum, adduxit quoque deos filiorum Seir, constituitque eos sibi deos, procubuitque ante eos, & adoleuit eis. Irritatus est autem furor DOMINI contra Amaziam, misitque ad eum prophetā qui diceret ei, Cur quæsiuisti deos populi, qui non eripuerunt populum suum de manu tua? Contigit autem quum loqueretur ipse ad eum, ut diceret ei, Num constituerunt te consiliarium regi, cessa tibi, cur enim te cædant? Propheta uero cessans dixit, Scio quod consilium inierit deus, ut perdat te quod hoc fecisti, neque adqueuisti consilio meo. Amazias uero rex Iuda consilio inito misit ad Ioas filium Iehoahas filii Iehu regem Israelis huiusmodi mandata, Age spectemus nos mutuo coram. Tum misit Ioas rex Israelis ad Amaziam regem Iuda huiusmodi mandata, Carduus qui est in Libano misit ad cedrum quæ est in Libano, dicens, Da filiam tuam filio meo uxorem, & præterijt fera quæ erat in Libano, & concubauit carduum: dicis, En tu percussisti Edom, & extollit te cor tuum ut gloriatur: mane igitur domi tuæ, cur prouocas malum, ut tu cadas & Iuda tecum? At

* Alij in foeminino
genere exponūt, Am-
monitidis, &c. &c.
Hebræa ita habere
uidentur.

A De regno Amazie fi-
lij Ioas.

* Quasi diceret, Cæ-
ue ne uapules.

Amazias nō audiuit, quoniam à deo erat, ut traderet eos in manum [hostis,] eo q̃ quæsierant deos Edom. Ascendit itaq̃ Ioas rex Israelis, & sese mutuo coram spectarunt, ipse & Amazias rex Iuda in Beth Semes quæ est in Iuda. Corruit autē Iuda coram Israele, & fugerunt quisq̃ in tentorium suum, Amaziam uero regem Iuda filium Ioas filij Iehoahas apprehēdit Ioas rex Israelis in Beth Semes, & introduxit eum in Ierusalem, & dirupit murū Ierusalem à porta Ephraim usq̃ ad portam anguli quadringentis cubitis. Omne quoq̃ aurum & argentū & omnia uasa quæ inueniebātur in domo dei apud Obed Edom, & thesauros domus regis, & filios obsidum, reduxit in Samariam. Vixit autem Amazias filius Ioas rex Iuda post mortem Ioas filij Iehoahas regis Israelis, quindecim annis. Reliquum gestorum Amaziae priora & postrema, an non hæc scripta sunt in libro regum Iuda & Israel? Ab eo tempore autem quo defecit Amazias à DOMINO, conspirarunt cōtra eum conspirationem in Ierusalem: quumq̃ is fugisset in Lachis, miserūt post eum in Lachis, & interfecerūt eum illic, uexeruntq̃ eum equis, & sepelierunt eum cum patribus suis in ciuitate Iuda.

CAPVT XXVI.

De regno Vsiæ, & p̃e A
na qua multatus est ob
facinus quod irreligiose
tentat.

Acceperunt autem omnis Iuda Vsiam, qui natus erat sedecim annos, & con-
stituerunt eum regem loco patris sui Amaziae. Is ædificauit Eloth, & reduxit
eam ad Iudam postquam dormiuit rex cum patribus suis. Quū regno inaugurare
tur Vsiæ, natus erat sedecim annos, regnauitq̃ Hierosolymis quinquagintaduobus
annis: nomen matris eius fuit lecholia de Ierusalem. Fecit autem quod rectum
erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecit Amazias pater eius. Et factum est ut
quæreretur deum in diebus Zachariae, qui intelligens erat in uidendo deum, & in
istis diebus in quibus quærebat DOMINVM, dedit ei deus prosperum successum.
Nam egressus pugnauit cōtra Palestinos, & rupit murum Gath, atq̃ murum Iab-
nae, & murum Azoti, & ædificauit ciuitates in Azoto, & in Palestina. Con-
tulit quoq̃ ei deus auxilium aduersus Palestinos, & contra Arabes habitantes in
Gur Baal & Hameunim. Dederunt etiam Ammonitæ munus Vsiæ, & diuulga-
tum est nomen eius donec ueniret ad Aegyptum usq̃, nam supra modum fortiter
egit. Aedificauit quoq̃ Vsiæ turre in Ierusalem iuxta portā anguli, & iuxta por-
tam uallis, & iuxta angulos, & firmavit eas. Aedificauit turre in deserto, & effo-
dit puteos multos, quia habuit pecora multa tam in uallibus quā in planis locis:
agricolas & uinitores non solū in montibus, sed & locis planis fertilibus, studio-
sus enim fuit agriculturæ. Habuit quoq̃ Vsiæ copias quæ belligerabant, & quæ
turmatim in prælium egrediebantur iuxta numerum præfecturæ eorum, sub ma-
nu Iehiel scribæ, & Maasie præfecti, & sub manu Hananie qui erat ex principibus
regis. Omnis numerus præcipuorum patrum & fortissimorū heroum duo mil-
lia sexcenti. Et sub manu eorum fuit exercitus militaris trecentorum millium, atq̃
septem millium & quingentorum qui belligerabant strenua uirtute, ut auxilio es-
sent regi contra hostes. Preparauit quoq̃ eis Vsiæ omni scilicet exercitui clypeos,
hastas, galeas, loricas, arcus & fundas pro lapidibus. Et fecit in Ierusalem ingenio-
se excogitata quædā tormenta aut machinas, quæ essent in turribus & mœnijs ad
eiaculandū sagittas & lapides magnos. Exiit ergo nomen eius ad remota [loca,]
eo q̃ mirifice sibi auxilia parauit, donec fortissimus fieret. At in fortitudine sua ela-
tum est cor eius, donec [omnia] perderet: nam transgressus est contra DOMINVM
deum suum, ingressus in templum DOMINI, ut adoleret suffitum in ara incensi.
Ingressus est autē post eum Asarias sacerdos, cumq̃ eo sacerdotes DOMINI, [nem-
pe] uirorum strenuorum octoginta, steteruntq̃ iuxta Vsiam regem, & dixerūt ad
eum, Non [licet] tibi ô Vsiæ, ut suffitum facias DOMINO, sed sacerdotum [est] qui
filijs sunt Aharonis, qui consecrati sunt ad adolendum: egredere igitur ex sanctua-
rio, transgressus enim es, quod tibi ad gloriam non [cedet] à DOMINO deo. Iratus
ergo

Deficit Am-
sias.

4. Reg. 14. e

Domini quæ-
tere.

Pugna contra
Philistinos.

Agricola O-
sias.

*Alij legūt, in timen-
do deum.

*Ebr. iuit nomen
eius.

*Alij legunt, Chara-
mel.

*Ebr. vsq̃ dum uas
stare.

ergo Vſias, (habuit autē in manu ſua incenſum ut illud adoleret,) & in hac ira ſua contra ſacerdotes exorta eſt lepra in fronte eius coram ſacerdotibus in domo DOMINI iuxta aram incenſi. Et reſpexit eum Aſarias ſummus ſacerdos & omnes ſacerdotes, & ecce leproſus erat fronte ſua, & deturbarunt eum ex illo loco, cōpuſusq; ut egrederetur, quoniam DOMINVS percufferat eum. Fuit itaq; Vſias rex leproſus uſq; ad diē mortis ſuæ, habitauitq; in domo libera, leproſus, quia ſecluſus erat à domo DOMINI. Porro Ioatham filius eius erat ſuper domū regis, ius dicens populo terræ. Reliquum geſtorum Vſiæ priora & poſteriora, ſcripſit Eſaias filius Amoz propheta. Dormiuitq; Vſias cum patribus ſuis, & ſepelierūt eum cum patribus ſuis in agro ſepulture, qui [paratus erat] regibus. Dixerunt enim, Leproſus eſt. Et regnauit Ioatham filius eius loco ipſius.

CAPVT XXVII.

Ioatham quum regno inauguraretur natus erat uiginti quinque annos, regnauitq; ſedecim annis Hieroſolymis. Nomen matris eius erat Ieruſa, quæ filia fuit Zedok. Fecit autem quod rectum erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecerat pater eius Vſias, excepto qd non ingreſſus eſt templum DOMINI: populus quoq; adhuc peruerſe agebat. Is ædificauit portam domus DOMINI ſuperiorem, & in muri propugnaculis multa ædificauit. Aedificauit præterea ciuitates in montanis Iuda, & in nemoribus extruxit arces & turres. Is etiam bellum geſſit cum rege Ammonitarū, quibus etiam ſuperior factus eſt, ut darent ei Ammonitæ eodem anno centum talenta argenti, & decem mille coros tritici, atq; hordei decem mille. Hæc tribuerunt ei Ammonitæ, & deinceps anno ſecundo & tertio. Roboratus eſt ergo Ioatham, quoniam præparauit uias ſuas coram DOMINO deo ſuo. Reliquum geſtorū Ioatham, & omnia bella eius, & uiæ eius, ecce hæc ſcripta ſunt in libro regum Iſraelis & Iuda. Viginti quinque annos natus erat quum regnare cœpiſſet, & regnauit ſedecim annis Hieroſolymis. Et dormiuit Ioatham cum patribus ſuis, & ſepelierunt eū in ciuitate Dauidis, & regnauit Ahas filius eius pro eo.

CA. XXVIII.

Ahas natus erat uiginti annos quū regno inauguraretur, regnauitq; ſedecim annis Hieroſolymis, nec fecit quod rectū erat in oculis DOMINI quemadmodum Dauid pater eius, ambulauit enim in uijs regū Iſraelis, & fecit ſuſilia Baalim. Is etiam adoleuit incenſum in ualle Hinnam, & concremauit filios ſuos igne, iuxta abominationes gentium quas eiēcerat DOMINVS ante filios Iſrael. Sacrificauit quoq; & adoleuit in excelsis, & in collibus, atq; ſub omni arbore frondosa. Tradidit ergo eum DOMINVS in manum regis Syrorum, qui percufferūt eum, & duxerunt ab eo multos captiuos, duxeruntq; Damascum: traditus quoq; eſt in manum regis Iſraelitici, qui percuffit eum cæde magna. Occidit enim Peka filius Romeliæ in Iuda uno die [uirorum] centum & uiginti millia, qui omnes ſtrenui fuerunt belatores, eo qd deſeruiffent DOMINVM deum patrū ſuorum. Occidit deinde Sichri heros fortis Ephraita Maafiam filium regis, & Afrikam præfectū prætorio, & Elkana, qui ſecundus erat à rege. Ceperunt quoq; filij Iſrael de fratribus ſuis ducenta millia mulierum, filiorum & filiarum, diripueruntq; eis multam prædam, & aduexerunt prædā in Samariam. Fuit autem illic propheta DOMINI, cui nomen erat Oded, qui egreſſus in conſpectum exercitus introeuntis Samariam, dixit ad eos, EN DOMINVS deus patrum ueſtroꝝ in furore [quo concitus eſt] aduerſus Iudam, tradidit eos in manus ueſtras, quos in ira occidiſtis, [quæ res] ad cœlum uſq; peruenit: quin in ſuper ſtatuiffis ſubijcere uobis Iudam & Ieruſalem, ut ſerui ſint & ancillæ, an non obnoxios culpæ uos redditis apud DOMINVM deum ueſtrum? Audite ergo me, & remittite captiuos quos cepiſtis de fratribus ueſtris, quoniā DOMINVS iratus eſt uobis. Surrexerunt ergo uiri de primoribus filiorum Ephraim, Aſarias filius Iehohanan, Berechias filius Meſillemoth, Ezechias filius Sallum, & Amaſa filius Halai aduerſus eos qui e militia ueniebant, & dixerunt ad eos, Ne in

^a Alij legunt, regens populum terræ.

^a De regno Ioatham & eius geſtis.

^a De regno impij regis Ahas.

^a Pro ſtatuiffis Ebræ. dicit dixiſtis.

^b Ebr. Captiuitatem. Ponunt autem captiuitatem pro his qui captiui abducuntur.

troducatis captiuos huc, nam statuitis nobis culpam obtrudere coram DOMINO, ut adijciatis ad peccatum nostrum & ad culpam nostram, quum alioqui satis delicti sit nobis, & atrox ira contra Israelem. Dimisit igitur exercitus captiuos & prædam coram principibus & toto coetu. Et surrexerunt uiri nominibus expressi, & apprehensis captiuis, uestierunt eos qui nudi inter eos erant ex spolijs, uestierunt inquam eos, & induerunt eos calceos: cibum & potum dederunt eis, deinde unxerunt eos, & duxerunt a finis eos omnes qui debiles erant, & introduxerunt Iereho ciuitatem palmarum ad fratres eorum, reuersiq; sunt ipsi in Samariam. Sub id tempus misit rex Ahas ad reges Assur, ut ei auxilio essent, uenerunt enim rursus Edomæi, & stragem fecerunt in Iuda, abduxeruntq; captiuos, sed & Palestini irruerunt in ciuitates capestres, & ad Meridiem Iuda, ceperuntq; Beth Semes & Aialon, & Gederoth, atq; Socho & uiculus eius, Thimna & uiculus eius, Gimzo & uiculus eius, habitaueruntq; ibi. Humiliauerat enim DOMINVS ipsum Iuda propter Ahas regem Israel, quoniã denudauerat Iudam, & transgressionem transgressus erat aduersus DOMINVM. Venit autem contra eum Thilgat Pilnæser rex Assyrius, qui eum obsedit, necroboraui eum, tametsi Ahas partem de æde DOMINI, deq; domo regis & principum dederit regi Assyrio, non tamen tulit ei auxilium. Porro rex ipse Ahas eo tempore quo esset in angustijs, addidit & hoc, ut transgredetur contra DOMINVM, sacrificauit namq; dijs Damasci, qui eum percusserant, & dixit, Quandoquidem dii regum Syriæ auxilium eis ferunt, sacrificabo & ego eis, ut & mihi opem ferant: quum tamen hi ei & toti Israeli offendiculo fuerint. Collegit quoq; Ahas uasa domus dei, comminuit uasa domus dei, clausit ostia domus DOMINI, & fecit sibi altaria Hierosolymis in omni angulo, sed & in singulis urbibus Iuda fecit excelsa ad adolendū dijs alijs, irritās DOMINVM deum patrum suorum. Reliquum rerū eius, & omnes uiæ eius priores & posteriores, ecce hæc scripta sunt in libro regū Iuda & Israel. Dormiuitq; Ahas cum patribus suis, & sepelierunt eum in ciuitate Ierusalem: non aut intulerunt eum in sepulchra regum Israel, regnauitq; pro eo Ezechias filius eius.

CAPVT XXIX.

EZechias quum regno inauguraretur natus erat uiginti quinque annos, regnauitq; uigintinouem annis Hierosolymis. Nomen matris eius erat Abia, quæ erat filia Zachariæ. Is fecit quod rectum erat in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecerat Dauid pater eius. Ipse regni sui anno primo, mense primo aperuit ostia domus DOMINI, & reparauit ea. Et introduxit sacerdotes & Leuitas, colligēs eos in plateam orientalem, dixitq; ad eos, Audite me Leuitæ, & sanctificamini nunc, atq; sanctificate ædem DOMINI dei patrum uestrorum, & efferte de sanctuario immunditiam, nam patres nostri transgressi sunt, & malum designarūt in oculis DOMINI dei nostri, deseruerunt eum, & auerterunt facies suas à tabernaculo DOMINI, & præbuerunt [ei] tergum. Quin & ostia uestibuli clauserunt, & extinxerunt lucernas, incensum non adoleuerunt, ne holocaustum sacrificarunt in sanctuario deo Israelis, hinc uenit ira DOMINI super Iudam & Ierusalem, ut traderet eos commouendos & uexandos, utq; stupori & sibilo sint quemadmodum cernitis oculis uestris. Et ecce patres nostri corruerunt gladio, filij nostri, filia nostra, atq; uxores nostræ hanc ob causam in captiuitatem [abductæ sunt.] Nunc igitur [constitui] in corde meo pāgere fœdus cum DOMINO deo Israelis, ut auertat a nobis iram furoris sui. Filij mei, nolite molles esse, quia uos elegit DOMINVS ut stetis ante conspectum eius, & ministretis ei, ut sitis eius ministri, & qui adoleant incensum. Surrexerunt igitur Leuitæ, nempe Mahath filius Amasai, Ioel filius Asarie de filijs Kahathitarum: de filijs uero Merari, Kis filius Abdi, & Asarias filius Iehalelel: de filijs deniq; Gersunitarum, Ioah filius Zimma, & Edem filius Ioah: de filijs quoq; Elisaphan, Simri & Iehiel: de filijs Asaph, Zacharias & Mathanias: de filijs Heman, Iehiel

^cEbr. & filias eius.

^bPonitur hic Israel pro Iuda, quod sepe fit in hoc libro.

^cAlij legunt, quia uultionem sumpsit de Iuda q. transgressi.

^dAlij legunt, obsedit eum, sed non præualluit ei.

^eAlij legunt, fecit ei altaria, ut referatur ad dominum,

^aDe regno regis sanctissimi & piissimi Ezechias.

Iudæi capti dimissi sunt ab Ierachitis.

Iudas ab Idumæis & Palestinis affligitur.

Ahas idololatra.

Moriatur Ahas.

4. Reg. 18. 2

Templi & cultus diuini inauratio ab Ezechia. Ad Leuitas oratio regis.

Leuitæ mundant domū domini ab idololatria.

hiel, & Simei: de filiis Ieduthun, Semaia & Vziel: hi congregauerunt fratres suos, & sanctificauerunt se, ueneruntque iuxta praeceptum regis, & uerba DOMINI, ut mundarent domum DOMINI. Ingressi autem sacerdotes interiora aedis DOMINI ut eam mundarent, extulerunt omnem immunditiam quam inuenerunt in templo DOMINI in atrium domus DOMINI, quam receperunt Leuitae ut efferrent foras ad torrentem Kidron. Coeperunt autem prima mensis primi sanctificare, octauo die mensis uenerunt ad porticum DOMINI, sanctificaueruntque aedem DOMINI diebus octo, die autem decimasexta mensis primi perfecerunt. Introgressi autem ad regem Ezechiam, dixerunt, Mundauimus totam domum DOMINI, altare holocausti, & omnia uasa eius, atque mensam dispositionis, & omnia uasa eius, sed & cuncta uasa quae dimisit rex Ahas in regno suo quum esset preuaricatus, praeprauimus & sanctificauimus, & ecce ea sunt coram ara DOMINI. Confurgens ergo summo mane rex Ezechias, congregauit principes urbis, & ascendit in aedem DOMINI. Addu-

Rex & principes
orant & sa-
crificant.

xerunt autem iuuenos septem, arietes septem, oues septem, atque hircos ex capris septem in sacrificium pro peccato, pro regno, pro sanctuario, & pro Iuda, dixitque ad sacerdotes filios Aharonis, ut sacrificarent in ara DOMINI. Et mactantes boues, & sacerdotes exceperunt sanguinem, & sparserunt super aram, sic & arietes mactantes sparserunt sanguinem super aram, mactantes denique agnos, sparserunt sanguinem super aram. Quumque adduxissent hircos pro peccato coram rege & multitudine, imposuerunt eis manus suas, mactantesque eos sacerdotes, expiauerunt sanguine eorum altare, ut reconciliarent totum Israel, quia pro omni Israele iussit rex fieri holocaustum, & sacrificium peccati. Constituit praeterea Leuitas in domo DOMINI cum cymbalis, & nablis, atque citharis, iuxta praeceptum Dauidis & Gad uidentis regis, atque Nathan prophetae: nam hoc fuit praeceptum per manum DOMINI, & per manum prophetarum eius. Steteruntque Leuitae cum instrumentis Da-

^aEbr. Pro peccato.

^bEbr. Et peccatum.

Canere deo lau-
des.

uidis, & sacerdotes cum tubis. Iussit autem Ezechias sacrificare holocaustum in ara: & sub idem tempus quo coepit holocaustum, coepit & canticum DOMINI & tubae, atque instrumenta Dauidis regis Israel. Vniuersus uero coetus procidebat, canebant alij cantica, alij clangebant tubis, idque totum [durabat] donec absolueretur holocaustum. Quumque finem facerent sacrificandi, proni inclinarunt & rex & omnes qui aderant cum eo, & adorarunt. Dixit ergo rex Ezechias, & principes ad Leuitas, ut

Hymni Dauidis.

laudarent DOMINUM iuxta uerba Dauidis & Asaph uidentis. Et illi laudarunt donec gaudium [fieret], & inclinantes adorarunt. Ezechias respondens, dixit,

^cEbr. Implestis.

Nunc consecrastis manum uestram DOMINO, adeste ergo, & inferte sacrificia & gratiarum actiones in domum DOMINI: adduxitque coetus sacrificia & gratiarum actiones, & holocausta etiam quicumque liberali erant corde. Fuit autem numerus holocaustorum quae adduxerant multitudo, boues septuaginta, arietes centum, oues ducentae, quae omnia erant pro holocausto DOMINI. Porro sanctificatorum erant boues sexcenti, & ouium tria millia. Iam sacerdotes pauciores erant, quam qui possent omnium holocaustorum detrahere pelles, at fratres eorum Leuitae opem tulerunt illis donec opus perficerent, & donec sanctificarent se sacerdotes, nam Leuitae maiorem cordis integritatem habuerunt ad se sanctificandum quam sacerdotes. Fuerunt & holocaustorum ingens copia, cum adipibus pacificorum & libaminibus holocausti, & praepratum est ministerium domus DOMINI. Laetatus est itaque Ezechias & omnis populus, quod deus populum praepraret, & quod res ilico perfecta erat.

Holocaustorum
numerus.

CAPVT XXX.

Misit praeterea Ezechias ad uniuersum Israel & Iudam, & scripsit epistolas ad Ephraim & Manasse, ut uenirent Hierosolyma in aedem DOMINI, & facerent Pascha DOMINO deo Israelis. Et iniit rex consilium cum principibus suis, atque uniuerso coetu in Ierusalem, ut facerent Pascha in mense secundo, non enim tunc tem-

^A Ezechias reuocat populum ad dominum, & demolitur ea quae impij inoleuerant.

Phase celebra-
tio.

poris facere poterāt, eo q̄ sacerdotes non essent satis sanctificati, neq̄ populus congregatus in Ierusalem. Placuit hæc res in oculis regis, & in oculis totius multitudinis. Et constituerunt rem, ut edita uoce diuulgaretur per omnem Israel, à Beer Seba usq̄ Dan, ut uenientes facerēt Pæsa DOMINO deo Israelis in Ierusalem, quia non satis fecerant iuxta præscriptum. Abierūt ergo cursores cum epistolis quas [acceperant] à manu regis & principum eius per uniuersum Israel & Iudam, & iuxta præceptum regis dicebāt, Filij Israel, reuertimini ad DOMINVM deum Abraham, Isaac & Israelis, ipseq̄ reuertetur ad reliquias quæ residuæ uobis sunt de manu regum Assur. Nolite esse sicut patres uestri, & sicut fratres uestri, qui transgressi sunt contra DOMINVM deum patrum suorum, qui tradidit eos in desolationem quemadmodū uos cernitis. Nunc itaq̄ ne induretis ceruicem uestram sicut patres uestri, date manus DOMINO, & uenite in sanctuariū eius, q̄d sanctificauit in æternum, & seruite DOMINO deo uestro, ut recedat à uobis ira furoris sui. Si enim reuerſi fueritis ad DOMINVM, fratres uestri & filij uestri miserationes [inuenient] coram illis qui eos captiuos tenent, reuertenturq̄ in terram istam, quoniam clemens & misericors est DOMINVS deus uester, nec auertet faciem à uobis, si ad eum fueritis conuersi. Transibāt itaq̄ cursores de ciuitate in ciuitatem in terra Ephraim & Manasse usq̄ ad Zebulon, at isti deridebant eos & subsannabant eos. Veruntamen uiri quidā ex Aser, Manasse atq̄ Zebulon submissiores facti, uenerūt Hierosolyma. In Iuda quoq̄ fuit manus dei ut daret eis cor unum, ad exequendū præceptum regis & principum iuxta uerbum DOMINI. Et congregati sunt in Ierusalem populus multus, ut facerent solennitatem azymorum in mense secundo, aderatq̄ coetus maximus. Et surgentes abstulerunt altaria quæ erant in Ierusalem, & cuncta uasa quibus adolebatur tulerūt, & abiecerunt ea in torrentem Kidron. Et mactarunt Pæsa quartadecima mensis secundi, & sacerdotes & Leuitæ cum uerecundia se sanctificarunt, & intulerunt in ædē DOMINI holocausta. Stabant quoq̄ in stationibus suis, iuxta ritū suum, & iuxta legem Moſis uiri dei, sacerdotes etiam spargebant sanguinem [acceptum] à manu Leuitarum. Multi enim erant in coetu qui non erant sanctificati, & Leuitæ [insistebāt] mactationi Pæsa pro omni eo qui non erat mundus, ut sanctificarent eum DOMINO. Multi enim ex populo, & plures ex Ephraim, Manasse, Isachar & Zebulon non fuerūt purificati, qui tamen Pæsa comederunt, non secundum præscriptum, quoniam Ezechias orauit pro eis hæc uerbis, DOMINVS qui bonus est expiabit omnem qui cor suum præparauit ad quærendum deum, DOMINVM inquam deum patrum suorum, etiamsi non sit mundatus iuxta purificationē sanctuarij. Et DOMINVS exaudiuit Ezechiam, sanauitq̄ populum. Fecerunt itaq̄ filij Israel qui præſentes erant in Ierusalem solennitatem azymorum septem diebus cum magno gaudio, & laudabant DOMINVM singulis diebus, Leuitæ & sacerdotes instrumentis potentiam DOMINI [canebant.] Loquutusq̄ est Ezechias in cor omnium Leuitarum qui cordati erant, qui recte sentiebāt de DOMINO, ut ederent stata ista solennitate septem diebus, offerrentq̄ sacrificia gratulatoria, & laudarent DOMINVM deum patrū suorum. Inito autem consilio uniuersus coetus [statuit] ut & posteriores septem dies idem facerent, quod & fecerunt, idq̄ cum gaudio, quoniam Ezechias rex Iuda seorsim [ex munificentia] dedit coetui mille iuuenços, & septem millia ouium, quin & principes separarūt pro multitudine iuuenços mille, & ouium decem millia, & multi sacerdotum sanctificati sunt. Et lætata est uniuersa congregatio Iuda, sacerdotes & Leuitæ, insuper & uniuersa congregatio quæ ex Israele uenerat: sed & aduenæ qui uenerant de terra Israel, & qui habitabant in Iuda. Factaq̄ est lætitia magna in Ierusalem, quoniam à diebus Solomonis filij Dauidis regis Israelis non fuit tale [gaudiū] in Ierusalem. Et surgentes sacerdotes atq̄ Leuitæ bona imprecati sunt populo, auditaq̄ est uox eorum,

^aDare manus, est sese dedere.

^bHoc est, deus per gratiam suam & potentiam effecit & operatus est.

^cPudore & uerecundia moti se præpararunt, quum uiderent totum populum tam sedulum.

^dVel sic, Qui non erat mundus ad sanctificandum dominum, uel domino.

Reuersio ad dei cultum.

Iteratio religionis.

Deus conuertit corda.

Phase celebratur.

Oratio pro nobis sanctificatio populi.

Leuitæ populo benedicunt.

eorum, & oratio eorum peruenit ad firmum habitaculum sanctitatis eius in coelum.

CAPVT XXXI.

Demolitio idolorum
idolatriæ.

Rex sacerdotes
constituit ac Leuitas.

Confessio dei.
Num. 28.

Decimæ dandæ
cultoribus dei.

QUUMQ; hæc omnia absoluta essent, egressi sunt omnes Israelitæ qui præsen-
tes fuerant ex ciuitatibus Iuda, & confregerunt statuas, demoliti sunt lucos,
& diruerunt excelsa atq; altaria per totam [terram] Iuda & Benjamin, in Ephraim
quoq; & Manasse, donec omnia abolerent. Tum reuersi sunt omnes filij Israel,
quisq; ad possessionem suam & ciuitates suas. Porro Ezechias constituit ordines
sacerdotum & Leuitarum ad ordines suos quonq; pro officio suo & sacerdotes &
Leuitas, [nempe ut sacrificarent] holocaustum, gratulatoria sacrificia, ut ministra-
rent, ut confiterentur & laudarent in portis castrorum DOMINI. Portio uero re-
gis de substantia eius erant quotidiana holocausta mane & uespere, item holocau-
sta pro sabbatis, neomenijs & statis ferijs, ut scriptum est in lege DOMINI. Præce-
pit etiam populo qui habitabat Hierosolymis, ut darent partem sacerdotibus & Le-
uitis, ut tenaces essent in lege DOMINI. QUUMQ; hoc uerbum [regis] diuulgatum
esset, auxerunt filij Israel primitias frumenti, uini, olei, mellis, & omnis prouentus
agri, sed & cunctas decimas attulerunt, idq; affatim. Filij quoq; Israel & Iuda, qui ha-
bitabant in ciuitatibus Iuda, etiam ipsi decimas bouum & ouium, atq; decimas san-
ctas quæ erant consecratæ DOMINO deo suo attulerunt, & dederunt plures acer-
uos. Mense tertio cœperunt [dare] acruos ut fundamentum iacerent, & septimo
mense absoluerunt. Venientes autem Ezechias & principes uiderunt acruos, &
gratias egerunt DOMINO & populo eius Israel. Interrogauit etiam Ezechias à sa-
cerdotibus & Leuitis de acruis, cui respondens Asarias sacerdos summus de do-
mo Zadok, ait, Quando cœptum est adferri dona in domum DOMINI, comestum
est ad satietatem usq; multumq; superfuit, quoniam DOMINVS benedixit populo
suo, ut reliqua sit tanta copia. Iussit autem Ezechias ut pararet cellas in æde DOMINI, &
præparauerunt. Bona igitur fide intulerunt primitias & decimas, & quæ erant conse-
crata, constitutusq; est super ea Chonanias Leuita, & Semei frater eius secundus, & Ie-
hiel, Asafia, Nahath, Asael, Jerimoth, Iosabad, Eliel, Ismachias, Mahath, & Benaïas
præfecti erant per Chonaniam & Semeiam fratrem eius iussu Ezechie regis, Asarias
autem princeps erat in domo DOMINI. Kore filius Imna Leuita ianitor ad ortum,
erat [constitutus] super ea quæ sponte offerebantur deo, & super separata dona DO-
MINI, & super sancta sanctorum. Ad illius manum erant Eden, Miniamin, Iesua,
Semaia, Amarias, & Sechanias, in ciuitatibus sacerdotum sub fide [constituti,] ut da-
rent fratribus suis iuxta ordines, ut maiori, ita & minori. Exceptis quos recensue-
rat in maribus ab eo qui natus erat tres annos & supra, omni scilicet qui ingredie-
batur domum DOMINI, iuxta demensum cuiusq; diei, pro ministerio eorum, pro custo-
dijs eorum, & pro ordinibus eorum. Et his q; inter sacerdotes reputati erant per domos
patrum suorum, & Leuitis, ab eo qui natus erat annos uiginti & supra, per custodias
suas & ordines suos. Deinde his qui in pube eorum censebantur, uxoribus quoq;
eorum, filijs & filiabus eorum, pro omni multitudine, nam fide illorum sanctifica-
bantur sancta. Filijs quoq; Aharonis sacerdotibus qui erant in agris suburbanis ci-
uitatum suarum, per singulas ciuitates, uiri qui expressi sunt nominatim, ut darent
portiones omni mari in sacerdotibus, & omnibus qui censi erant inter Leuitas.
Ad hunc modum fecit Ezechias in omni Iuda, fecitq; quod bonum, rectum & ue-
rum erat coram DOMINO deo suo. In omni opere quod cœpit in ministerio do-
mus dei, in lege & præceptis, quærebat deum suum, fecitq; [illud] toto corde, & pro-
spere cessit.

CAPVT XXXII.

4. Reg. 19. c.
18. 36. a

POST illa gesta & fidem illam, uenit Sanherib rex Assyriorum, & ingressus Iu-
dam, castrametatus est aduersus ciuitates munitas, statuitq; illas abruptas sibi
[uendicare.] Videns ergo Ezechias quod Sanherib uenisset, & statuisset etiã ipsi

Quomodo præcepto
Ezechie populus rell-
igionem repurgatis.

*Ebr. Dederunt acer-
uos acruos: alij le-
gunt, dederunt singu-
li acruos: sed gemi-
natio dictionum uide-
tur excellentiã quan-
dam & exaggeratio-
nem significare.

*Potest etiam legi, se-
cundi ordinis.

*Ebr. A manu Cho-
nanæ.

*Potest esse uocum
translatio, & dixit
pro statuit, scilicet
apud se illas ad se
rapere, uel ruptas su-
as facere. Ebraica
uerba sic habent, &
dixit ad rumpendum
eas ad se. Quidam in-
telligunt eum uoluisse
serere dissidia in
urbibus, & sic scissis
urbibus eas sibi uen-
dicare.

*Ebr. Quod facies
eius ad bellum contra
Ierusalẽ. Potest etiã
sic reddi, Videns Eze-
chias quod Sanherib
ueniret Hierosolyma
bellaturus: ut sit tra-
iectio uocum, quæ huic
authori familiaris
est.

De obsidione quæ præ-
fuit Senacherib Ierusalẽ,
& de ægritudine Eze-
chie.

^aHoc scilicet consilio obstruxerunt fontes, ne rex Assyrius ueniret, aquas inueniret: sic diceret Latinus, quod Ebr. eius per interrogationem effert. ^bVel sumpto animo. ^cEbr. Ascendit super turre, uel ascendere fecit.

^dAlij, Schelab pro missilibus interpretatur & forte melius, alij pro gladijs. ^eIn cor loqui, est familiariter & blande alloqui, commodum ratione compellere.

Ierusalem bellum inferre, iniit consiliū cum principibus suis & cum heroibus suis, ut obturarent aquas fontium, qui extra urbem erant, & hi auxilio ei fuerunt: congregatus enim est multus populus, & obstruxerunt omnes fontes, simulque torrentem qui inundat in medio terrae, dicentes, Cur uenirent reges Assyriae, & inuenirent aquas multas? ^aRoboratus itaque [Ezechias,] aedificauit omnes muros ruptos, & excitauit [munitiones] super turre, aliumque murum foris, roborauitque Millo in ciuitate Dauidis: fecit quoque multa tela & clypeos. Constituit praeterea imperatores super populum qui bellum gererent, congregauitque eos ad se in platea portae ciuitatis, loquutusque est in cor eorum huiusmodi uerbis, Fortes estote, & agite strenue: ne timueritis, neque animo frangamini metu Assyrii regis, aut metu totius multitudinis quae cum eo est, apud nos enim plures sunt quam cum illo. Cum illo est brachium carneum, nobiscum autem DOMINVS deus noster, ut auxilietur nobis, & pugnet nostras pugnas. Populus ergo nixus est uerbis Ezechiae regis Iuda. Post haec misit Sanherib rex Assyriorum legatos suos Hierosolyma, (nam ipse oppugnabat Lachis, cumque eo quidquid roboris habebat,) ad Ezechiam regem Iuda, & ad omnem Iuda, qui fuerunt Hierosolymis, huiusmodi mandatis, Sic dicit Sanherib rex Assyriorum, Quod nitimini uos, qui habitatis in obseffa Ierusalem? An uero Ezechias uobis persuadet, ut tradatis uos morti, fame & siti, his nempe sermonibus, DOMINVS deus noster liberabit nos de manu regis Assur? An non Ezechias is est qui abstulit excelsa eius atque aras eius, & ait ad Iudam & Ierusalem, dicens, Duntaxat coram hac una ara adorabitis, & super hac incensum adolebitis? An ignoratis quid ego fecerim & patres mei omnibus populis terrarum? Potueruntne, etiam si maxime se posse existimarint, dii gentium terrarum liberare terram eorum de manu mea? Quis uero est ex omnibus dijs gentium illarum quas exciderunt patres mei, qui liberare potuerit populum suum de manu mea, quod deus uester possit uos liberare de manu mea? Ne ergo seducat uos Ezechias, neque lactet uos sic, ne credatis ei, quoniam nullus est deus cuiuscunque nationis aut regni, qui potuerit asserere populum suum de manu mea, & de manu maiorum meorum, quanto minus deus uester asserere poterit uos de manu mea? Et alia quaedam loquuti sunt legati eius contra DOMINVM deum, atque contra Ezechiam seruum eius. Ad haec scripsit epistolas, in quibus blasphemauit DOMINVM deum Israelis, loquutusque est contra eum, dicens, Sicut dii gentium terrarum non potuerunt liberare populum suum de manu mea, sic deus Ezechiae non asseret populum suum de manu mea. Clamauerunt etiam Iudaeae contra populum Hierosolymitanum qui in muris [excubabant,] ut terrerent eos, & pauidosque redderent, sicque urbem caperent. Loquutique sunt contra deum Ierusalem, sicut contra deos populorum terrae, qui erant opus manuum hominum. Orauit ergo Ezechias rex & Esaias filius Amoz propheta gratia huius rei, & clamauerunt in coelum. Misit autem DOMINVS angelum, & perdidit omnes heroes bellatores, duces & principes in castris regis Assyrii, reuersusque est ipse cum uignominia in regionem suam, & ingressus phanum dei sui, ubi eum prostrauerunt gladio hi qui de uisceribus eius exierant. Seruauit itaque DOMINVS Ezechiam, & ciues Hierosolymitanos a manu Sanherib regis Assyrii, & a manu omnium, & tutatus est eos circunquaque. Multi etiam attulerunt Hierosolyma munera DOMINO, dona quoque pretiosa ipsi Ezechiae regi Iuda, & euectus est post haec coram omnibus gentibus. Quodam uero tempore aegrotabat Ezechias letaliter, & orauit ad DOMINVM, qui loquutus ei, dedit prodigium: at Ezechias non rependit iuxta hoc quod ei impensum erat, quin potius elatum est cor eius, ut indignatio excitaretur contra Iuda & Ierusalem. Veruntamen submissior factus est Ezechias quum elatum fuisset cor eius, ipse uidelicet & ciues Hierosolymitani, ut non ueniret super eos indignatio DOMINI in diebus Ezechiae. Erat autem Ezechias opulentus, cui etiam accessit in

Munis urbem & erat dominum rex.

Atticimus. Conatur impius auertere populum a deo uero.

Blasphemia in deum.

Angelus percussor.

Sennacherib occiditur a filiis.

Ezechias egrotus. 4. Reg. 20. a Isaiæ 38. a

^aEbr. Cum pudore faciei.

^bVel sustulit eos undique, scilicet hostes.

signis

signis gloria, parauerat enim sibi thesauros argenti, auri, lapidum pretiosorum, vidorum, clypeorum, omniumque vasorum ex quibus uoluptas capitur. Repositoria in super ad prouentum frumenti, uini & olei, septa quoque pro omnis generis pecoribus, & septa pro gregibus. Parauit quoque sibi ciuitates, & pecudes, & boues, eosque multos, quoniam deus dederat ei substantiam ualde multam. Is Ezechias obstruxit scaturigines aquarum Gihon superioris, & direxit eas deorsum ad Occidentem ciuitatis Dauidis, & prospere cessit Ezechiae in omni opere suo. Quumque principes Babylonis misissent ad eum oratores interrogatum de portento quod fuerat in terra, dereliquit eum deus, ut tentaret eum, notumque fieret quidquid fuit in corde eius. Reliquum rerum Ezechiae, & beneficentiae eius, en haec scripta sunt in prophetia Esaiæ filij Amoz prophetae, in libro regum Iuda & Israelis. Dormiuit itaque Ezechias cum patribus suis, & sepelierunt eum in insignioribus sepulchris filiorum Dauidis, gloriam ei exhibentes in morte sua omnis Iuda & ciues Hierosolymitani, regnauitque Manasses filius eius pro eo.

CAPVT XXXIII.

D Vodecim annos natus erat Manasses quum regnare coepisset, regnauitque annis quinquagintaquinque Hierosolymis. Designauit autem malum in oculis DOMINI iuxta abominandas res gentium, quas eiecerat DOMINVS ante filios Israelis. Reaedificauit enim excelsa quae diruerat Ezechias pater eius, & excitauit aras Baalim, & fecit lucos, adorauit omnem militiam caelorum, & coluit eam. Extruxit deinde aras in aede DOMINI, quum tamen DOMINVS dixisset, In Ierusalem erit nomen meum perpetuum. Aedificauit quoque altaria uniuersae militiae caelorum in duobus atrijs aedis DOMINI, & traduxit filios suos per ignem in ualle filiorum Hinnot: erat mathematicus, ueneficus, maleficus, pythonem consulebat, magiam exercebat. [In summa,] multa mala designauit in oculis DOMINI, quibus eum irritabat. Posuit insuper sculptile simulachrum quod fecerat in aedem dei, quum tamen deus dixisset ad Dauidem & ad Solomonem filium eius, In aede ista & in Ierusalem, quam elegi praeter omnibus tribubus Israelis, ponam nomen meum in aeternum, nec ultra auferam pedem Israelis de terra quam constitui patribus uestris, modo obseruent & faciant cuncta quae praecipi eis in uniuersa lege, ritibus atque iudicijs per Moysen. Manasses itaque in errorem abduxit Iudam & ciues Hierosolymitanos, ut malitia gentes superarent quas deleuit DOMINVS ante filios Israelis. Loquutus est autem DOMINVS ad Manassen, & ad populum eius, at non attenderunt: adduxit igitur DOMINVS contra eos principes exercitus regis Assyriorum, qui ceperunt Manassen compedibus, uinxeruntque eum catenis duabus, ducentes eum in Babyloniam.

Quum uero in angustias adductus esset, precatus est faciem DOMINI dei sui, admodum submissus factus in conspectu dei patrum suorum. Quumque orasset eum, exauditus est: exaudiuit enim supplicationem eius, & reduxit eum Hierosolyma in regnum suum, tum cognouit Manasses quod DOMINVS esset deus. Post haec aedificauit murum exteriori ciuitati Dauidis, ad Occidentem Gihon in ualle, & ubi itur ad portam piscium, & circum Ophel, & ualde altum fecit eum: posuit quoque duces exercitus in omnibus ciuitatibus munitis per Iudam. Abstulit etiam deos alienos, & simulachra ex aede DOMINI, & cuncta altaria quae extruxerat in monte aedis DOMINI, & in Ierusalem, proiecitque extra ciuitatem. Reparauit item altare DOMINI, & immolauit super ipsum sacrificia pacificorum & gratiarum actionis, precepitque ipsi Iuda, ut seruirent DOMINO deo Israelis. Veruntamen populus adhuc sacrificabat in excelsis, licet DOMINO deo suo. Reliquum gestorum Manassis, & oratio eius ad deum suum, & sermones uidentium qui ad eum sunt loquuti in nomine DOMINI dei Israelis, en haec scripta sunt in rebus regum Israelis. Oratio quoque eius, & quomodo exauditus sit, omnia peccata eius, transgressio eius, loca in quibus aedificauerat excelsa, & lucos constituerat atque simulachra antequam se submitteret, en ista scripta sunt

Ebr. in uisione.

De regno impij regis Manassis & conuersione eius.

Vel, si utrinque uerbum uis reddere, dic, Relapsus aedificauit. Vel, sacra fecit ei: nam omnia ista significat Abad.

Ebr. Fecit pythonem.

Ebr. Per manum Moysi.

Ebr. Exoratus est ei, scilicet deus.

Alij legunt, in uiam domino deo suo.

in uerbis uidentium. Dormiuit autem Manasses cum patribus suis, sepelieruntque ^{Moritur.} eum in domo sua, & regnauit Amon filius eius pro eo. Natus erat Amon uiginti duos annos quum regno esset inauguratus, regnauitque duobus annis Hierosolymis. Designauit autem malum in oculis DOMINI, quemadmodum designauerat pater eius. Nam omnibus sculptilibus quæ fecerat pater eius, sacrificauit Amon, ^{Amon idololatra occiditur.} & coluit ea. Sed non est submissior factus in conspectu DOMINI sicut Manasses pater eius submissus factus fuerat, quin Amon iste auxit delictum. Conspirarunt autem aduersus eum serui eius, interfeceruntque eum in domo sua, populus autem terræ percusserunt omnes illos qui conspirauerant contra regem Amon, & constituerunt regē idem populus terræ Iosiam filium eius pro eo. **CA. XXXIII.**

De regno Iosiae & egressijs eius factis.

^aLatinius erat, Ne tantillum aberrauit: sed nolui Ebraismum mutare certa ratione.

Octo annos natus erat Iosias quum inciperet regnare, regnauitque in Ierusalem annis trigintaunum. Is rectum fecit in oculis DOMINI, & incessit in uis Davidis patris sui: non recessit neque ad dexteram, neque ad sinistram. Octauo anno regni sui, quum adhuc puer esset, coepit quærere deum Davidis patris sui: anno uero duodecimo coepit expurgare Iudam & Ierusalem ab excelsis, lucis, sculptilibus & fusilibus. Dirueruntque coram eo altaria Baalim, & simulachra quæ superiori ætate super illa fuerunt, demolitus est: lucos etiam, & sculptilia, & fusilia contriuit atque ^{Demolitur altaria.} comminuit, & sparsit super sepulchra eorum qui sacrificauerant eis. Ossa quoque sacerdotum combussit in altaribus eorum, & mundauit Iudam & Ierusalem. Idem [fecit] in ciuitatibus Manasse, Ephraim, & Simeon usque in Naphtali in desolatis locis eorum circunquaque. Diruit altaria atque lucos, & sculptilia comminuit & contriuit, cunctaque simulachra confregit per uniuersam terram Israelis, reuersusque est Hierosolyma. Regni sui anno duo de uigesimo quum expurgasset terram atque ædem, misit Saphan filium Azaliæ, & Maasiam præfectum urbis, & Ioah filium Ioahas à memoria, ut instaurarent ædem DOMINI dei sui. Venientesque ad Hilkiam sacerdotem magnum, dederunt pecuniam quæ illata fuerat in ædem dei, quam collegerant ^{Instaurat delcultum Iosias rex.} Leuitæ custodes liminis de manu Manasse & Ephraim, atque ab uniuersis reliquis Israelis, & ab omni Iuda ac Benjamin, reuersique sunt Hierosolyma. Dederunt [inquā] in manum eorum qui faciundo operi in æde DOMINI inspectores constituti erant, quod dederant eam facientibus opus, laborantibus in æde DOMINI, instaurantibus facta tecta ædis. Dederunt inquam artificibus & structoribus, ut compararent lapides excisos, & ligna ad compages & axes domorum, quas uastauerant reges Iuda. Viri autem huiusmodi, faciebant opus bona fide: præpositique eis erant Iahath, Obadias: Leuitæ de filiis Merari, Zacharias & Mesullam de filiis Kahathitarum, qui sollicitarent opus: sed & Leuitæ omnes qui eruditi erant in instrumentis musicis. Super baiulos uero & sollicitatores omnium qui opus faciebant, & singula ministeria, ex Leuitis erant quidam & scribis, ex præfectis & ianitoribus. Quumque ^{Liber legis inuenitur in templo.} efferrent pecuniam illatam in ædem DOMINI, inuenit Hilkius sacerdos librum legis DOMINI, [qui] datus erat ministerio Moysi. Respondens autem Hilkius, dixit Saphan scribæ, Librum legis inueni in æde DOMINI. Deditque Hilkius librum ipsi Saphan, Saphan uero portauit librum ad regem: referens simul ad regem negotium hisce uerbis, Quidquid datum est in manum seruorum tuorum, ipsi perficiunt. Conflabant autem pecuniam inuentam in æde DOMINI, dederuntque eam in manum inspectorum, inque manum facientium opus. Indicauit præterea Saphan scriba regi, dicens, Librum dedit mihi Hilkius sacerdos: legitque in eo Saphan coram rege. Quum uero rex audisset uerba legis, discidit uestimenta sua. Præcepitque rex ^{Rex emendationem proposuit.} Hilkiæ, & Ahikam filio Saphan, atque Abdon filio Micheæ, & Saphan scribæ, & Asaiæ seruo regis huiusmodi mandatis, Ite, consulite DOMINUM pro me, & pro reliquis Israelis & Iuda, super uerbis libri qui est inuentus, quoniam magnus est furor DOMINI, qui conflatus est contra nos, eo quod patres nostri non custodierunt uerbum

^bEbr. In manu Moysi.

bum DOMINI, ut agerent iuxta omnia quæ scripta sunt in libro isto. Abijt itaq[ue]
Hulda propheta. Hilcias & quibus rex [mandauerat] ad Huldam prophetissam uxorem Sallum fi-
 lij Tokhath, filij Hasra custodis uestiũ, habitabat enim illa Hierosolymis in secun-
 da [parte,] & loquuti sunt ad hunc modum. Dixit autem illa, Sic dicit DOMINVS
 deus Israelis, Dicite uiro qui misit uos ad me, Sic dicit DOMINVS, Ecce ego addu-
 co malum super locũ istum, & super habitatores illius omnes maledictiones quæ
 sunt scriptæ in libro quem legerunt corã rege Iuda, eo q[uod] dereliquerunt me, & ad-
 leuerunt dijs alijs, ut me prouocarẽt in cunctis operibus manum suarum, unde &
 furor meus stillabit super locũ istum, nec residebit. Ad regem autem Iuda qui mi-
 sit uos ad consulẽdum DOMINVM, sic dicetis inquam ad eum, Sic dicit DOMINVS
Compunctio regis. deus Israelis, Quandoquidem [propter] uerba quæ audisti, cor tuum molle est fa-
 ctum, & submissior factus es in conspectu dei quum audiuisti uerba eius super lo-
 cum istum, & super habitatores eius, submissior factus es [inquam] coram me, &
 discidisti uestimenta tua, atq[ue] fleuisti in conspectu meo, audiui & ego, dicit DOMI-
 NVS. Ecce ego colligam te ad patres tuos, colligerisq[ue] intra sepulchra tua in pace,
 nec uidebunt oculi tui omne malum quod ego induco super locum istum, atq[ue] su-
4. Reg. 23. 2. per habitatores eius. Illi ergo retulerunt regi sermonem. Misit ergo rex & con-
 gregauit omnes seniores in Iuda & Ierusalem, ascenditq[ue] rex in ædem DOMINI, si-
 mulq[ue] omnes uiri Iuda & ciues Hierosolymitani, sed & sacerdotes & Leuitæ, & o[mn]i-
Lex domini te-
gitur corã po-
pulo. mnis populus à maiore ad minorem usq[ue], & legit in auribus eorũ omnia uerba li-
 bri fœderis huius inuenti in æde DOMINI. Stetitq[ue] rex in statione sua, & pepigit
 fœdus coram DOMINO, ut ambulant post DOMINVM, utq[ue] custodirent præce-
 pta eius, testimonia eius, & statuta eius in toto corde suo, atq[ue] in tota anima sua, &
Fœdus renoua-
tum cum dño. facerent uerba fœderis huius, quæ scripta erant in libro isto. Fecit etiam stare [pa-
 cto] quicunq[ue] Hierosolymis & in Benjamin erant, & fecerunt habitatores Hiero-
 solymitani fœdus dei, dei [inquam] patrũ suorum. Abstulit quoq[ue] Iosias omnes
 abominationes ex omnibus terris filiorum Israelis, & transtulit cunctos quos re-
 pererat in Israele, ut seruirent DOMINO deo suo: nec recesserunt à DOMINO deo
 patrum suorum cunctis diebus.

CAPVT XXXV.

4. Reg. 23. e
3. Bfd. 1. 2 Fecit autem Iosias Hierosolymis Pæsa DOMINO, mactarũtq[ue] Pæsa decimaquar-
 ta mensis primi. Et constituit sacerdotes in custodijs suis, confirmauitq[ue] eos in
 ministerio ædis DOMINI. Ait autem ad Leuitas qui erudiebant omnem Israelem,
 quiq[ue] sancti erant DOMINO, Ponite arcam sanctitatis in domo quam ædificauit So-
 lomon filius Dauidis rex Israelis, ne sit uobis onus in humeris, nunc seruite DOMI-
 NO deo uestro, & populo eius Israelitico. Præparate [uos] secundum domos pa-
 trum uestrorum in ordinibus uestris, iuxta præscriptum Dauidis regis Israelis, &
 secundum scriptum Solomonis filij eius. State in sanctitate secundum distinctio-
 nem domus patrum, iuxta fratres uestros filios populi, in ordine domus patrũ Le-
 uitarum, immolate Pæsa, sanctificamini atq[ue] præparate fratres uestros, ut faciant iux-
 ta uerbum DOMINI per Moysen. Segregauit autem [ex munificẽtia] Iosias filijs
 populi oues, agnos & hœdos caprarum, omnia ad Pæsa, pro omni eo qui præsens
 erat, numero triginta millia, bouum autem tria millia, atq[ue] de substantia regis. Prin-
 cipes quoq[ue] eius sponte populo & sacerdotibus atq[ue] Leuitis segregauerunt, Hil-
 kias, Zacharias atq[ue] Iehiel principes ædis dei, dederunt sacerdotibus ad paschales
 hostias duo millia & sexcenta [pecudum,] boues uero trecentos. Chonanas au-
 tem & Semaïas & Methaneel fratres eius, atq[ue] Hasabias, Iehiel, & Iosabad princi-
 pes Leuitarum segregauerunt pro Leuitis hostias paschales [pecudum] quinq[ue] mil-
 lia, & quingentos boues. Parato itaq[ue] ministerio, steterunt sacerdotes in statione
 sua, Leuitæ quoq[ue] in suis ordinibus iuxta mandatum regis. Et immolauerunt Pæ-
 sa, & sparserunt sacerdotes [sanguinem acceptum] de manu Leuitarũ, Leuitæ ue-

Ebr. In fœdere.

Iosias pascha celebrat,
& quum multa pie in re-
ligione constitisset, pre-
lio occumbit.Alij legunt, in san-
ctuario.Ebr. Per manũ Mo-
ysi.Ebraica sic habent,
sparserunt sacerdotes
de manu eorum: quæ
quoniã obscura sunt,
uolui ea clara redde-
re sensu expresso.

L.

^bHoc est, detrahebāt
pelles & coria ho-
stij & uictimis.

ro expoliabant. Sustulerunt autem holocaustum, ut darent ea ordinibus secun-
dum domos patrum ex filiis populi, adducerentq; DOMINO quemadmodum scri-
ptum est in libro Moysis, eodem modo cum bobus. Coxerunt quoq; Pæsa igne iux-
ta morem, quæ uero sanctificata fuerunt, coxerunt in ollis, ahenis & caldarijs, &
festinato [distribuerunt] omnibus filiis populi, deinde parauerūt sibi & sacerdoti-
bus, nā sacerdotes, filij scilicet Aharonis, in sacrificiis holocaustis & adipibus [oc-
cupati erāt] ad noctē usq;: parauerūt ergo Leuitæ sibi & sacerdotibus filiis Aharo-
nis. Cantores deniq; filij Asaph erāt in statione sua iuxta pceptū Dauidis, Asaph,
Heman & Ieduthun uidentis regis. Et ianitores erant ad singulas portas, nec lice-
bat eis recedere de ministerio suo, quoniam fratres eorum Leuitæ parauerunt eis.
Paratum itaq; est omne ministerium DOMINI in die illa, ut facerent Pæsa, & sacrifici-
carent holocausta super aram DOMINI, iuxta præceptum regis Iosiae. Fecerunt er-
go filij Israel qui præsentēs erant Pæsa tempore illo, & festum diem azymorum se-
ptem diebus. Et non est factum tale Pæsa in Israele, à diebus Samuelis prophete,
quin nullus regum Israelis tale Pæsa fecerat quale fecit Iosias, & sacerdotes, & Leui-
tæ, & omnis Iuda ac Israel qui præsentēs erāt, unā cum ciuibus Hierosolymitanis.

Anno decimo octauo regni Iosiae factum est Pæsa illud. Post omnia ista quum
Iosias præparasset domum, ascendit Necho rex Aegypti, ut bellū gereret in Char-
chemis ad Euphraten, egressusq; est Iosias obuiam ei. Qui mittēs ad eum legatos,

Iosias bellum
occidit.
4. Reg. 23. 1

^aAlij legunt, non con-
tra te hodie, scilicet
ueni, sed contra do-
mū: sed uocula atha
in causa fuit, quo mi-
nus sic legerim.
^fEbr. Cessa tibi.

ait, Quid negotij mihi tecum est rex Iuda? ne sis hodie contra te, nam contra do-
mum bellum meum, & deus dixit ut festinarem, caue tibi à deo, qui mihi adest, ne
te perdat. At nō reflexit Iosias faciem suam ab eo, quin potius prælio eum adgres-
sus mutauit habitum, nec obtemperauit sermonibus Necho ex ore dei, & profe-
ctus cum eo pugnaturus in campo Megiddo. Iaculatores autem petierunt regem
Iosiam sagitta, dixitq; rex seruis suis, Transferte me, quoniam uehementer saucius
sum. Translulerunt igitur eum serui sui de curru, & imposuerūt eum curruī secun-
do quem habebat, uexeruntq; eum Hierosolyma: mortuus autem est & sepultus
in sepulchris patrum suorum, omnisq; Iuda & Ierusalem luxerunt Iosiam. Com-
posuit autem Ieremias lugubre carmen de Iosia, quod cecinerunt omnes cantores
& cantatrices in lamentationibus suis propter Iosiam usq; hodie: quin & morem
hunc instituerunt in Israele, & scripta sunt hæc in lamentationibus. Reliquum re-
rum Iosiae, & beneficentiæ eius, secundum quod scriptum est in lege DOMINI, uer-
ba quoq; eius tum priora tum posteriora, ecce hæc scripta sunt in libro regū Israe-
lis & Iuda.

Zach. 12. 6

Lugetur Ios-
ias.

CAP. XXXVI.

De regno Iehoas, Elia-
kim, Iehoiakim, Iehoiachin & Zedechie, de
destructione regni Iuda
sui & urbis Hierosoly-
morum.

TVLit autem populus terræ Iehoahas filium Iosiae, constitueruntq; eum regem
pro patre suo in Ierusalem. Vigintitres annos natus erat Iehoahas quum cœ-
pisset regnare, & regnauit tribus mēlibus Hierosolymis, quem [regno] mouit rex
Aegypti in Ierusalem, & imposuit multam super terram, argenti centum talenta,
& auri unum. Cōstituit autem rex Aegypti ipsum Eliakim fratrem eius regem su-
per Iudā & Ierusalem, mutauitq; ei nomen Iehoiakim, Iehoahas autē fratrem eius tu-
lit Necho, & duxit eum in Aegyptum. Iehoiakim quum regno inauguraretur na-
tus erat uiginti quinque annos, regnauitq; Hierosolymis annis undecim, & designa-
uit malum in oculis DOMINI dei sui. Ascendit ergo contra eum Nebukad Næ-
zar rex Babylonis, uinxitq; eum catenis duabus, ut duceret eum in Babylonem.

4. Reg. 23. 1

Math. 1. 1

1. Reg. 2. 4

BDe uasis quoq; ædis DOMINI intulit Nebukad Næzar in Babylonē, & reposuit
ea in phano suo in Babylone. Porro reliqua gesta Iehoiakim, & abominationes
quas fecit, quodq; in eo inuentum est, ecce hæc scripta sunt in libro regum Israelis
& Iuda, regnauitq; Iehoiachin filius eius pro eo. Octo annos erat natus Iehoiachin
quum inauguraretur regno, regnauitq; tribus mensibus & decem diebus in Ieru-
salem, & designauit malum in oculis DOMINI. Vertēte anno misit rex Nebukad
Næzar

Næzar, & duxit eum in Babylonem, unâ cum desiderabilibus uasis domus DOMINI, constituitq; Zedekiam^a fratrem eius regem super ludam & Ierusalem. Erat autem Zedekias quum regno inauguraretur natus uigintiunum annos, regnavitq; in Ierusalem undecim annis. Et designauit malum in oculis DOMINI dei sui, nec se se submisit coram Ieremia propheta [qui loquebatur] ex ore dei. Quin & aduersus regem Nebukad Næzar rebellis fuit, qui eum sacramento dei adegerat: sed ille indurauit ceruicem suam, & obstinauit cor suum, ut nō reuerteretur ad DOMINUM deum Israelis. Sed & omnes principes, sacerdotes, & populus ipse auxerunt præuaricationem, præuaricantes iuxta cunctas abominationes gentium, & inquinantes domum DOMINI, quam sanctificauerat in Ierusalem. Misit autem DOMINVS deus patrum eorum ad eos mane surgēdo & nuncios suos mittendo, quoniā parere [cupiebat] populo suo, atq; habitaculo suo. At illi subsannabant nuncios dei, & contemnebant uerba eius, illudentes prophetis eius, donec ascēderet furor DOMINI aduersus populum suum, & donec nullum esset remedium. Adduxit enim contra eos regem Chaldæorū, qui occidit iuuenes eorum gladio in domo sanctuarij eorum, & nō pepercit ulli iuueni, nec uirgini, nec seni, nec decrepito, omnes tradidit in manus eius. Omnia deniq; uasa domus dei, magna & parua, thesauros domus DOMINI, thesaurosq; regis & principū eius, omnia tulit Babylonem. Et combusserunt domum dei, atq; confregerunt murum Ierusalem, & omnia palatia eius combusserunt igne, uastatis omnibus uasis eius desiderabilibus. Quod reliquum fuit à gladio, transtulit Babylonem, factiq; sunt ei & filijs eius serui, usq; dum Persa potiebatur regno, ut impleretur uerbum DOMINI in ore Ieremiæ, donec placitum esset terræ in sabbatis suis: cunctis enim annis desolationis quietem egit, donec implerentur septuaginta anni. Anno autem primo Cyri regis Persarum, quum consummatum esset uerbum DOMINI [prolatum] per os Ieremiæ, excitauit DOMINVS spiritū Cyri regis Persarum, qui edictū diuulgauit per totum regnum suum, idq; scripto, in hanc sententiā, Sic dicit Cyrus rex Persarum, Omnia regna terræ dedit mihi DOMINVS deus cœlorum, & ipse commisit mihi, ut ædificem ei ædem in Ierusalem quæ est in Iuda: quicumq; ergo in uobis est de uniuerso populo eius, sit DOMINVS deus eius cum eo, atq; ascendat.

^a 2. Regum 24. Zedechias patrus dicitur, hic frater: aparet ergo fratres utrie dici Ebreis, ut alijs sæpe est dictum.

Ierem. 25. c. &
29. c.
1. Efd. 1. a

Liber Ezræ.

CAPVT I.

ANNO primo Cyri regis Persarum (ut perficeretur uerbum DOMINI ex ore Ieremiæ,) excitauit DOMINVS spiritum Cyri regis Persarum, ut diuulgari faceret uocem in toto regno suo, idq; scripto in hanc sententiā, Sic dicit Cyrus rex Persarum, Omnia regna terræ dedit mihi DOMINVS deus cœli, ipseq; mādauit mihi, ut ædificet ei ædes in Ierusalē quæ est in Iuda. Quicumq; ergo ex uobis ex omni populo eius [fuerit,] sit deus eius cum eo, ascendatq; Hierosolyma quæ est in Iuda, & ædificet ædem DOMINI dei Israelis, ipse est deus qui est in Ierusalem. Et omnis qui reliquus fuerit in omnibus locis in quibus commoratus incola fuit, succurrant illi homines eius loci argento, auro, suppellectile, & iumētis, cum munere spontaneo ad ædem dei quæ est in Ierusalem. Surrexerunt ergo capita patrum Iuda & Benjamin, sacerdotes

Cyrus Persarū rex cōpiā abeūdi facit Iudeis in terrā suā, & reedificandi templum & urbem.

^a Eb. Ad ædificandū: alij ad Cyri referūt, ut ædificem.

^b Vel domino deo.

Ierem. 25. c. &
29. c.
1. Par. 36. d
3. Efd. 2. a

Reduct. captiuitatis

Liber

quoque & Leuitae, & omnes quorum spiritum deus excitarat ut ascenderent, & adificarent aedem DOMINI quae erat in Ierusalem. Omnes praeterea qui circum eos erant, corroborarunt manus eorum uasis argenteis & aureis, suppellectile, iumentis atque muneribus, praeter id quod sponte quisque offerebat. Rex insuper Cyrus deprompsit uasa aeris DOMINI, quae auexerat Nebukad Næzar Hierosolymis, postquam fueratque ea in phanum dei sui: deprompsit ea inquam Cyrus rex Persarum ad manum Mithridatis, qui fuit à thesauris, qui numerauit ea ipsi Sesbazar primario Iudae. Erat autem hic numerus eorum, Phialarum aurearum triginta, phialarum argentearum mille, cultrorum undeuiginti, peluium aurearum triginta, peluium argentearum alterius formae quadringentae decem, aliorum uasorum mille. Omnium [in summa] uasorum aureorum & argenteorum erant quinque millia & quadringenta. Haec omnia auexit Sesbazar una cum his qui captiui fuerant, & ascendeant e Babylone Hierosolyma.

CAP. II.

Catalogus eorum qui à Babylone Hierosolyma conscenderunt.
Prouincia uidetur Iudae dici, nam in prouinciam à Romanis redacta erat.

Alij legunt, Filij Pathath Moab.

Al autem filij sunt prouinciae, qui ascenderunt de captiuitate transmigrationis, quos transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis in Babylonem, & reuersi sunt Hierosolyma & in Iuda, quisque in ciuitatem suam. Qui uenerunt cum Seroba bele, Iesu, Nehemia, Seraia, Reeia, Mardocheo, Bilsan, Mispar, Biguai, Rehum, Baana. Numerus uirorum populi Israelis. Filiorum Pareos duo millia, centum & septuaginta duo. Filiorum Saphatae trecenti septuaginta duo. Filiorum Arah septuaginti, septuaginta quinque. Filiorum ducis Moab, de filiis Iesua & Ioab duo millia octingenti & duodecim. Filiorum Elam mille ducenti, quinquaginta quatuor. Filiorum Sathu nongenti quadraginta quinque. Filiorum Sachai septingenti & sexaginta. Filiorum Bani sexcenti quadraginta duo. Filiorum Bebai sexcenti uigintitres. Filiorum Afsad mille, ducenti & uiginti duo. Filiorum Adoniam, sexcenti & sexaginta sex. Filiorum Bikuai duo millia, quinquaginta sex. Filiorum Adin quadringenti & quinquaginta quatuor. Filiorum Ater de Ezechia, nonaginta octo. Filiorum Bezai trecenti uigintitres. Filiorum Iora centum & duodecim. Filiorum Haschum ducenti & uigintitres. Filiorum Gibbar nonaginta quinque. Filiorum Bethlehem centum & uigintitres. Virorum Netopha quinquaginta sex. Virorum Anathoth centum & uiginti octo. Filiorum Asmaueth quadraginta duo. Filiorum Kiriath Arim Kephira & Beeroth septingenti & quadraginta tres. Filiorum Harama & Gaba, sexcenti & uiginti unus. Virorum Michmas centum & uiginti duo. Virorum Bethel & Haai ducenti & uigintitres. Filiorum Nebo quinquaginta duo. Filiorum Magbis centum & quinquaginta sex. Filiorum Elam alterius, mille ducenti & quinquaginta quatuor. Filiorum Harim trecenti & uiginti. Filiorum Lod, Hadid & Ono septingenti & uiginti quinque. Filiorum Iericho, trecenti & quadraginta quinque. Filiorum Sanaa tria millia, sexcenti & triginta. Sacerdotes filiorum Jedaia de domo Iesua nongenti & septuaginta tres. Filiorum Imer mille quinquaginta duo. Filiorum Pashur mille, ducenti & quadraginta septem. Filiorum Harim mille, decem & septem. Leuitae. Filiorum Iesua & Kadmiel de filiis Hodauiae septuaginta quatuor. Cantores. Filiorum Asaph centum & uiginti octo. Filij ianitorum. Filij Sallum, filij Ater, filij Talmon, filij Akub, filij Hatita, filij Sobai: omnes hi centum triginta nouem. Nethinaei, filij Ziha, filij Hasupha, filij Tabbaoth, filij Keros, filij Siaha, filij Padon, filij Lebana, filij Hagaba, filij Akub, filij Hagab, filij Samlai, filij Hanan, filij Giddel, filij Gahar, filij Reaia, filij Rezin, filij Nekoda, filij Gasam, filij Vsa, filij Paseah, filij Besai, filij Asna, filij Meonim, filij Nephusim, filij Bakbuk, filij Hakupa, filij Harhur, filij Bazluth, filij Mehira, filij Harscha, filij Barkom, filij Sisera, filij Thamah, filij Nezia, filij Hatipha, filij seruum Solomonis, filij Sotai, filij Sophereth, filij Peruda, filij Iaala, filij Darkon, filij Giddel, filij Sephatia, filij Hattil, filij Pochereth, Hazbaim, filij Ami. Omnium Nethinaeorum

Donatitij.

Ad bonum ex-
citatus spiritus
domini.

2. Efd. 7. b
3. Efd. 5. a

Sacerdotes.

Leuitae.

Cantores.

Ianitores.

Nethinaei.

Genalogiæ. Nethinæorum & filiorum seruorum Solomonis trecenti & nonagintaduo. Isti uero ascenderunt de Thel Melah, & de Thel Harfa, Cherub, Addan & Immer, & non poterant indicare familiam patrum suorum, atq; semen suum, ex Israëlēne essent. Filij Dolaia, filij Tobia, filij Necoda, sexcēti & quinquagintaduo. Et de filiis sacerdotū, filij Habaia, filij Hakoz, filij Barsillai, qui duxit de filiabus Barsillai Gileaditæ uxorem, uocatusq; est iuxta nomen earum. Hi quæsierunt scriptum suum, ut sese in familiam [aliquam] infererent, at non sunt inuenti, ideo reiecti sunt à sacerdotio. Dixitq; Hathirschata eis, ne ederent de sancto sanctorū, donec sacerdos staret cum Vrim & Thumim. Vniuersæ multitudinis ad unum usq; quadragintaduo millia, trecēti & sexaginta, præter seruos eorum & ancillas eorum, quorum erant septem millia, trecēti & triginta septem, erantq; eis cantores & cantatrices ducenti. Equi eorum septingenti & triginta sex, muli eorum ducenti & quadraginta quinque, cameli eorum quadringenti triginta quinque, asinorum sex millia, septingenti & uiginti. Et ex præcipuis patribus quum uenissent ad ædem DOMINI quæ erat Hierosolymis, liberales se exhibuerunt pro domo dei, ut collocarent eam super basi sua. Pro uiribus suis dederunt ad thesaurum operis, aurearum drachmarum unam & sexaginta millia, & argenti minas quinque mille, & uestes sacerdotales centum. Confederuntq; sacerdotes, Leuitæ, & quidam ex populo, cantores & ianitores, atq; Nethinæi in ciuitatibus suis, & cunctus Israël in urbibus suis.

^b Alij legunt, auri
drachmas sexies dea-
cem millia & mille.
Hæc per anticipatio-
nem dicuntur.

CAPVT III.

QUUMQUE iam appeteret septimus mensis, essentque filij Israelis in ciuitatibus, congregatus est populus ad unum usque Hierosolymis. Tunc surrexit Iesua filius Iozadek, & fratres eius sacerdotes, atque Serobabel filius Sealtielis, & fratres eius, & extruxerunt altare dei Israelis, ut sacrificarent in eo holocausta, sicut scriptum est in lege Moysis uiri dei. Firmarunt autem altare super bases suas, quoniam terror populorum nationum erat super eos, & sacrificarunt in eo holocausta DOMINO, holocausta [inquam] matutina & uespertina. Celebrarunt etiam diem festum tabernaculorum sicut scriptum est, & holocausta singulis diebus pro numero & ritu & pro demenso cuiusque diei. Deinde & holocaustum iuge, in neomeniis, & in singulis statis feriis DOMINO consecratis, & in omnibus quae sponte & liberaliter offerebant DOMINO. A primo die mensis septimi coeperunt sacrificare holocausta DOMINO, templo DOMINI nondum fundato. Dederunt autem pecuniam latomis & artificibus, cibum, potum, & oleum Zidoniis & Tyriis, ut adducerent ligna cedrina, de Libano ad mare Iapho, quemadmodum Cyrus rex Persarum eis indulserat. Anno secundo quum uenissent ad aedem dei in Ierusalem, mense secundo coeperunt Serubabel filius Sealtielis, & Iesua filius Iozadek, & reliqui fratres eorum sacerdotes & Leuitae, atque omnes qui uenerant ex captiuitate Hierosolyma, & constituerunt Leuitas qui erant nati uiginti annos & plus, ut urgerent opus aedis DOMINI. Stetit ergo Iesua & filij eius atque fratres eius, Cadmiel quoque & filij eius, filij Iuda ad unum usque, urgentes eos qui faciebant opus in aede dei. Filij Henadad, filij eorum, atque fratres eorum Leuitae. Quumque structores fundamenta iacerent templi DOMINI, statuerunt sacerdotes indutos cum tubis, & Leuitas filios Asaph cum cymbalis laudantes DOMINUM, quemadmodum constituerat Dauid rex Israelis. Vicissim itaque canebant in laude & confessionibus DOMINI, [nempe] quod bonus esset, & quod in aeternum beneficentia eius super Israel. Porro uniuersus populus uociferabatur iubilo magno laudando DOMINUM quod fundaretur aedes DOMINI. Multi quoque ex sacerdotibus & Leuitis, atque praecipuis patribus & senioribus, qui uiderant domum priorem, quum ista domus coram oculis eorum fundaretur, flebant uoce magna: multi contra uocem extollebant cum iubilo & gaudio, ut populus non posset discernere uocem iubilii & gaudij a uoce fletus populi, nam populus iubilum

A Congregato populo Hierosolymis, sacerdot-
es aram extruunt, festos
dies celebrant, sacra faci-
unt, & templo extruunt
do sese accingunt.

^aEbr. Ad manus Davidis.

^cEbr. Infundari.

Templi ædificatio

Liber

CAP. IIII.

ingentem edebat, ut uox procul audiretur.

^aQuidam ex gentibus uolebant simul cum ludæis ædificare, hoc cum non permittuntur, impediant quo minus opus pergat.

^bEbr. Filij trāsmigra-
tionis.

^bPost Cyrum regna-
uit Cambyses, qui
Xerxes, hunc sequi-
tus Darius, qui
Artaxerxes: ita uide-
tur ordo habere, ut
sint appellatiua Xer-
ses & Artaxerxes:
Xerxes pugnator, Ar-
taxerxes fortis pu-
gnator.

^cQuidam Bisclam
intelligunt appellati-
ue in pace uel pacifi-
ce, bono scilicet re-
gis.

^cPotest etiā legi, Re-
hum à secretis, uel ab
epistolis, uel à com-
mentarijs.

^eAlij legunt, nunc er-
go omnes nos qui co-
ram sumus.

^fChald. Memorariū.

^gVel imperitarunt
super omnes qui
sunt trans fluuium.

^hSub prophetis Haggæo
& Zacharia, pous tem-
pli rursus impeditur.

AVdiuerūt autem hostes Iuda & Benjamin, q̄ hi^a qui ex captiuitate redierant, & accedētes ad Serubabelem & ad præcipuos patres, dixerunt ad eos, Aedificabimus uobiscum, quæremus enim perinde ac uos deum uestrum, & sacrificamus ei à diebus Esarhaddon regis Assyrii, qui nos huc transtulit. Dixit ergo eis Serubabel atq̄ Iesua, & reliqui præcipui patres Israelis, Non conuenit ut uos nobiscū ædificetis ædem deo nostro, sed nos simul ædificabimus DOMINO deo Israelis, quemadmodū præcepit nobis rex Cyrus, rex Persarum. Factum ergo est ut populus illius regionis infirmarent manus populi Iuda, & deterrent eos ab ædificando. Conduxerunt insuper contra eos consultores, qui irritum faciebant consilium eorum cunctis diebus Cyri regis Persarum, usq̄ ad^b regnum Darii regis Persarum. Et in regno Asueri, initio regni eius, scripserunt accusationem contra habitantes in Iuda & Ierusalem. In diebus uero Artaxerxis scripsit Bisclam, Mithridates, Tabeel, & reliqui eius consilij ad Artaxersem regem Persarum, eratq̄ scriptura exemplaris scripta Syriace, & explicatio quoq̄ Syriaca. ^eRehum author epistolæ, & Simsai scriba scripserunt epistolam quandam de Ierusalem ad Artaxersem regem isto tenore, Tunc Rehum author epistolæ & Simsai scriba, & reliqui complices eorum, Dinæi, Apharsathchæi, Tarpelæi, Apharsæi, Archauæi, Babylonij, Susanechæi, Dehauæ, Elamitæ, & reliqui populi quos transtulit Asnapar magnus & gloriosus, & collocauit illos in ciuitatibus Samariæ, unā cum alijs qui sunt trās flumen & ultra. Hoc est exemplar epistolæ quam miserunt ad Artaxersem regem, Serui tui, uiri scilicet trans flumen & ultra, Notum sit regi, q̄ ludæi qui ascenderunt à te ad nos, uenerūt in Ierusalem urbem rebellem & pessimā, quam ædificant, & muros eius è fundamentis ducunt, & fundamēta iaciunt. Nunc igitur notum sit regi, si ciuitas ista reædificatur, & muri eius fuerint instaurati, munus, tributum & uectigal minime dabunt, idq̄ regijs pensionibus incommodabit. Nunc ergo quum hæc omnia præsentia sunt, templum omnino destruximus, neq̄ potuimus ignominiā regis diutius uidere, & idcirco misimus, & regi indicauimus, ut inquirat in libro^f historiæ patrum tuorum, & inuenies in libro historiæ, cognoscesq̄ urbem hanc rebellem esse, & incommodantē regibus et prouincijs, quodq̄ in ea urbe retro temporibus fuerūt, qui ad defectionē sollicitarūt, quam ob causam & urbs hæc uastata est. Insuper & hoc indicamus regi, si urbs hæc fuerit reædificata, & muri ex fundamentis refectioni, nullam^d partem ultra flumen habebis. Misit autem rex mandatum ad Rehum qui erat à commentarijs, Simsai scribam, atq̄ reliquos eiusdem consilij qui habitabant in Samaria, & ad reliquos qui erant trans fluuium, Pacem & longæuitatem, Epistola quam ad nos misistis, explicata est lecta^g coram me, datum est autem à me decretum, & inquisierunt atq̄ inuenerunt, q̄ ciuitas ista retro temporibus sese eleuauit contra reges, quodq̄ in ea rebellio & defectio facta est. Ad hæc, fuerunt in Ierusalem reges præpotentes, qui imperium obtinuerunt in omni^h regione transfluuiā, datumq̄ est illis tributum, stipendium & uectigal. Interponite ergo mādātum, ut uiri isti cessent, neq̄ urbs ista reædificetur, donec à me mandetur. Cauti estote, ut istud fiat: cur enim [hinc] nasceretur damnum quod regibus incommodaret? Mox ut exēplar epistolæ Artaxerxis regis lectum est coram Rehum & Simsai scriba, atq̄ alijs eiusdem consilij complicibus, abierunt festinanter Hierosolyma ad Iudæos, & impedierunt eos brachio & ui. Tum impeditum est opus ædis dei in Ierusalem, cessatūq̄ est usq̄ ad secundum annū regni Darii regis Persarū. **CA. V.**

Prophetauit autem Haggæus propheta, & Zacharias filius Iddo, qui fuerunt prophetae ad Iudæos in Iudæa & Ierusalem, in nomine dei Israelis [prophetantes] eis, Tum surrexerunt Serubabel filius Sealtielis, & Iesua filius Iožadak, & coeperunt

¹Efd. 5. g

¹Efd. 2. d

Epistola ad Artaxersem.

¹Efd. 6. a
Hag. 1.

perunt ædificare ædem dei in Ierusalem, erantq; cum eis prophete dei, [eos] fulcien-
tes. Eodem tempore uenit ad eos ^aThathnai, qui præfectus erat trās fluuiū, & præ-
fectus militum, atq; complices eorum, & sic dixerūt ad eos, Quis dedit uobis man-
datum hanc domum ædificandi, murosq; eius à fundamentis reficiendi? Tum iux-
ta tenorem diximus eis quæ essent nomina uirorum qui hoc ædificiū reficerēt.
Atqui ^boculus dei eorum fuit super seniores Iudæorum, ut nō potuerint eos impe-
dire, donec causa perueniret ad Dariū, tum & [ipsi Iudæi] per epistolam respon-
derunt de hac re. Porro exemplar epistolæ quam misit Thathnai præfectus ultra
flumen, & dux militum complicesq; eius Apharsechæi, qui erāt trans fluuiū, ad
Dariū regem, & intra hoc scripta erat causa quā miserunt ad eum, Dario regi, Pax
integra. Notū sit regi q; profecti sumus ad prouinciā Iudæorum, ad domum dei
magni, quæ ædificatur lapidibus ingentibus, trabes quoq; ponuntur in parieti-
bus, opusq; ipsum sit mira celeritate, & feliciter succedit per manus eorū. Tunc in-
terrogauimus senes illorum, & hunc in modum diximus ad eos, Quis dedit uobis
mandatum reædificandi hanc domum, & muros istos ex fundamentis reficiendi?
Sed & nomina eorū interrogauimus ab eis, ut indicaremus tibi, & ut scriberemus
nomina uirorum qui capita sunt inter eos. Hi uero hoc modo responderunt, di-
centes, Nos sumus serui illius, qui deus est cœli & terræ, & ædificamus domū quæ
extructa retro temporibus erat ante multos annos, quam rex Israelis magnus ædi-
ficauerat & fundauerat. Quandoquidem uero patres nostri irritarunt deum cœli,
tradidit eos in manum Nabuchodonosoris regis Babylonici & Chaldæorum, qui
ædem hanc deuastauit, & populum eius transtulit captiuum in Babylonem. At
qui anno primo Cyri regis Babylonis rex Cyrus posuit edictum de hac domo dei
ut reædificaretur. Quin & uasa templi dei aurea & argentea, quæ Nabuchodono-
sor sustulerat è templo Hierosolymitano, & abduxerat ea in phanū quod erat in
Babylone, ea protulit Cyrus rex de phano Babylonis, quæ tradita sunt ei cui no-
men Sesbazar, quem ducem cōstituerat, dixitq; ad eum, Tolle uasa ista, & abi, atq;
repone ea in templo quod est Hierosolymis, domusq; dei ædificetur in basi sua.
Venit ergo tum Sesbazar, & iecit fundamēta ædis dei quæ est in Ierusalem: abq;
eodē tempore usq; in præsens ædificatur, neq; dum absoluta est. Nunc itaq; si regi
uidetur, perquiratur in repositorio thesaurorum regis, quod est isthic in Babylone,
sit ne hoc à rege Cyro constitutum, decretum, ut reædificetur ædes dei in Ierusa-
lem, atq; de hac re animum regis nobis mittat.

CAPVT VI.

Tum constituit Darius rex mandatum, ut quærent in bibliotheca, in eo loco
ubi thesauros reponebant in Babylone, inuentumq; est in ^aAhmatha, in arce
quæ est in regione Medorum, uolumen quoddam in quo sic memoriæ proditum
erat, Anno primo Cyri regis constituit Cyrus rex decretum de templo dei in Ieru-
salem, ut domus in loco ubi sacrificent ædificetur, & fundamēta eius perficiantur,
altitudine sexaginta cubitorum, & latitudine sexaginta cubitorum. Ordines lapi-
dum ingentium tres, ^bordo uero lignorum unus: & quidquid deest, ex domo ^cre-
gis suppeditetur. Sed & uasa templi dei aurea & argētea, quæ auexerat Nabucho-
donosor de templo quod fuit Hierosolymis, intuleratq; ea Babylonem, restituan-
tur, inferāturq; in templum Hierosolymitanum in locum suum, ^dcollocatoq; ea in
ædem dei. Nunc itaq; tu Thathnai præfectus trās fluuiū, tuq; imperator exerci-
tus & complices horum, uos Apharsechæi qui estis trans fluuiū, procul abstite
isthinc. Relinquite opus ædis dei huius, præfectus Iudæorū senesq; ipsi Iudæorum
ædificent ædem illam dei in loco suo. A me constitutum est decretum, quid facia-
tis cum senioribus Iudæorum illis in ædificādo ædem illam dei, nempe ut de uecti-
galibus regis, quas habet ex tributo trans flumen, diligentissime expensę suppedi-
tentur uiris istis, nec quisquam impediāt. Et quidquid necessarium fuerit, siue uitu-

Chald. Stharbofni.

^bOculus pro citta,
gratia, prouidentia.^cChald. Lapidē uolū-
bili, qui scilicet bai-
lari nō potest, sed dīe
taxat uoluitur aut
plaustris uehitur.^dAbcondere pro abo-
lere.^eChald. Fac uenire.^aDarius rex, reficatio
decreto Cyri copiam fa-
cit Iudæis reædificandū
templū & urbem.^bAhmatha Chaldæi-
cam uocem reliqui,
quod uideatur metro-
polis esse Medorum.
Plinius Ekbatana uo-
cat. Alij pro arcula
exponūt aut tablinū.^cPossēt & hic locus
dici grammatophy-
latiū, ubi literæ ser-
uantur.^dChald. Cohærescen-
tia pro ordine aut se-
rie.^eAlij legunt, sumptus
suppeditetur, aut ex-
pense.^fTu scilicet Serubas-
bel collocato.

Templi ædificatio

Liber

li sint, siue arietes, siue agni ad holocausta deo cœli, frumentum, sal, uinũ, & oleum iuxta quod dixerint sacerdotes qui sunt Hierosolymis: hæc dentur eis suo quoque die demensum suum, idq̃ absq̃ ulla cunctatione, ut habeant unde offerant sua uero lentia deo cœli, utq̃ orent pro uita regis & filiorum eius. Est præterea & à me tale cõstitutum decretum, ut quicumq̃ mortalium hoc edictum mutarit, tollatur trabs de domo eius, in quam erectam suspendatur, insuper & domus eius huius rei gratia in sterquilinum redigatur. Deus quoq̃, qui nomen suum illic collocauit, extirpet omnem regem & populũ, qui manum suam admolitus fuerit, ut uel mutet uel lædat domum istam dei quæ est Hierosolymis. Ego Darius hoc edictum statui, ut diligenter & exacte fiat. Tum Tathnai præfectus regionis transfluuianæ, imperator exercitus, & ceteri complices eorum, mox ut Darius rex huiusmodi miserat, exacte sunt exequuti. Seniores ergo Iudæorum ædificabant, & prospere illis successit, per prophetiam Haggei prophete, & Zacharię filij Iddo, ædificabant inquam, fundamentum iacentes ex decreto dei Israelis, & ex decreto Cyri & Darij, (qui & Artaxerxes,) regis Persarum. Absoluta est autem ædes ista die tertio mensis Adar, anno sexto regni Darij regis. Fecerunt itaq̃ filij Israel, sacerdotes & Leuitæ, reliquiq̃ qui ex captiuitate redierāt, initiationẽ ædis dei huius cum gaudio. Obtuleruntq̃ ad initiationem domus dei huius iuuenos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos, & hircos caprarum pro expiatione totius Israelis duodecim, iuxta numerum tribuum Israelis. Et sacerdotes statuerunt in ordinibus suis, & Leuitas in suis partitionibus pro ministerio dei qui [colitur] in Ierusalem, quemadmodum scriptum erat in libro Moysi. Celebrarunt quoq̃ qui ex captiuitate redierant Pæsa in quartadecima mensis primi, nam & sacerdotes & Leuitæ mundati erant, erantq̃ omnes pariter puri. Maçtarunt itaq̃ Pæsa omnibus qui è captiuitate redierant, & fratribus suis sacerdotibus, & sibiipsis. Comederunt ergo filij Israelis qui è captiuitate redierant, & quicumq̃ segregatus erat ab immunditia gentium terræ, [ueneratq̃] ad eos, ut quæreretur DOMINVM deum Israelis. Et fecerunt solennitatem azymorum septem diebus in gaudio, quandoquidem exhilarauerat eos DOMINVS, conuerteratq̃ cor regis Assur ad eos, ut cõfortaret manus eorum in opere ædis dei, dei uidelicet Israelis.

CAPVT VII.

POST hæc gesta [erat] in regno Artaxerxis regis Persarum Esras filius Seraig, filij Afariæ, filij Hilkig, filij Sallum, filij Zadok, filij Ahitub, filij Amarig, filij Asariæ, filij Meraioth, filij Seraheia, filij Vsi, filij Buki, filij Abisua, filij Pinhas, filij Eleasari, filij Aharonis sacerdotis summi. Hic Esra ascendit de Babylone, idẽq̃ scriba erat promptus in lege Moysi, quam dederat DOMINVS deus Israeli. Huic rex dedit (quandoquidẽ manus DOMINI dei sui erat cum eo,) quidquid ipse petebat. Ascenderuntq̃ de filiis Israelis, de sacerdotibus & Leuitis, cantoribus, ianitoribus & Nethingis in Ierusalẽ, anno septimo Artaxerxis regis. Venit autem Hierosolyma mense quinto, septimo anno regis. Prima enim [die] mensis primi inchoatus est ascensus è Babylone, & prima [die] mensis quinti uenit Hierosolyma, quando quidem manus dei sui bona erat cum eo. Siquidem Esras parauerat cor suum, ut inquireret legẽ DOMINI, & ut [eam] faceret, utq̃ doceret in Israele ceremonias & iudicium. Hoc est autem exemplar scripti quod dedit Artaxerxes Esræ sacerdoti & scribæ, scribẽ inquam uerborum & præceptorum DOMINI, atq̃ statutorum eius in Israele. Artaxerxes rex regum Esræ sacerdoti & scribẽ legis dei cœli, inco-lumitatem & diuturnitatem. Constitutum est à me decretum, ut quicumq̃ sponte uoluerit in regno meo de populo Israel, sacerdotibus & Leuitis proficisci Hierosolyma, is tecum proficiscatur, eo q̃ tu à rege, & septem consiliarijs eius missus sis, ut inuisas Iudam & Ierusalem in lege dei tui quæ est in manu tua. Et ut [tecum] feras argentum & aurum quod rex & consiliarij eius sponte offerunt deo Israelis, cuius

^eSub tribus regibus, Cyro, Cãbise & Darij, incipitur & absoluitur structura templi & urbis. ^fVos ante Artaxerxes est expositiua particula. ^gChald. Filij captiuitatis uel transmigrationis.

^hLeuitæ maçtarunt Pæsa.

ⁱPeriphrasis profectuarij & aduenarum, qui ad fidẽ Iudaicam concesserant.

^AEsras mittitur ab Artaxerse Hierosolyma cũ mandato ad præfectos trans fluium. ^BOmittitur hic quidam gradus, qui positi sunt in lib. Anna-lum 1. cap. 6. & 23.

^DFundamentũ uocat initium, quoniam Esras de reditu apud se cõstituit. ^EEncomium Esræ.

^GGemir absolutio omnium bonorum.

Templũ absoluitur. 3. Esd. 7. a

Dedicatur templum.

Num. 3. b. 8. b

3. Esd. 8. a

Esdras doctor legis.

Edictum Artaxerxis.

ius domicilium est in Ierusalem. Omne insuper argentum & aurum quod inueni-
ris in uniuersa prouincia Babyloniorum, cū his quę populus sponte dederit quęq;
sponte obtulerint sacerdotes ad ædem dei sui quę est in Ierusalem, ut ea pecunia
celeriter coēmas iuuenicos, arietes & agnos, deinde cibaria eorum sacrificia, & eo-
rum libamina, & adferas ea ad aram domus dei uestri quę est Hierosolymis: de re-
liquo argenti & auri agite quod tibi & fratribus tuis uisum fuerit, iuxta uolūtatem
dei uestri. Et uasa quę tradita sunt tibi ad cultū ædis dei tui, restitue in conspectum
dei in Ierusalem. Porro reliquum quod necessarium fuerit pro æde dei tui, quod
tibi expendendum acciderit, expendas ē thesauris regis. Equidem à me Artaxer-
se rege edictum promulgatum est ad omnes qui thesauris præfecti sunt trans flu-
uiū, ut quidquid postulauerit à uobis Esras sacerdos scriba legis dei cœli, ilico fiat,
usq; ad argenti talenta centum, & usq; ad tritici coros centū, ad uini batos centum,
& usq; ad olei batos centū, sal uero ne scribatur. Et quidquid deniq; est quod præ-
ceptum est à deo cœli, fiat diligenter domui dei cœli, ne irascatur super regnum, re-
gem & filios eius. Et id quoq; uobis notū facimus, ne uobis sumatis auctoritatem
imperandi eis tributum, stipendium aut uectigal, omnibus inquam sacerdotibus,
Leuitis, cantoribus, ianitoribus, nethinæis atq; ministris ædis dei huius. Et tu Esra
pro sapientia dei tui, quę est in manu tua, ex me [constitue] iudices & causidicos,
qui iudicent uniuersum populum transfluuium, omnes eos qui nouerunt leges
dei tui: qui uero non nouerunt, eos doceatis. Quicumq; autem facere noluerit le-
gem dei tui, atq; legem regis, de hoc ilico fiat iudicium, siue ad mortem, siue ad era-
dicationē, siue ut facultatibus multetur, siue ut uinciatur. Laudandus DOMINVS
deus patrum nostrorū, qui indidit hoc cordi regis, ut ornaret ædem DOMINI quę
est Hierosolymis, quiq; inclinauit ad me beneficentiā corā rege, consiliarijs eius,
atq; cunctis principibus & heroibus regis. Porro ego corroboratus sum, quan-
doquidem manus DOMINI dei fuit mecum, & congregaui de Israel præcipuos
quosq; qui ascenderent mecum.

CAPVT VIII.

H autem sunt præcipui patres eorum, & qui genealogiam suam indicarūt, qui
ascenderūt mecum in regno Artaxerxis regis de Babylone. Ex filijs Pinhas,
Gersom: de filijs Ithamar, Daniel: de filijs Dauidis, Hartus. De filijs Sechania, de
filijs Pharos, Zacharias, & cum eo qui recēsi sunt, uirorum centum quinquagin-
ta. De filijs ducis Moab, Eliehoenai filius Zerahia, & cum eo uiri ducēti. De filijs
Sechania filius lahesiel, & cum eo trecēti uiri. De filijs Adin, Ebed filius Ionathan,
& cum eo quinquaginta uiri. De filijs Elam, Esaias filius Athalia, & cū eo septua-
ginta uiri. De filijs Sephatia, Sabadias filius Michaelis, & cum eo octoginta uiri.
De filijs Ioab, Obadias filius Iehiel, & cum eo ducenti decem & octo uiri. De filijs
Selomith, filius Iosiphia, & cum eo centū & sexaginta uiri. De filijs Bebai, Zacha-
rias filius Bebai, & cum eo uigintiocto uiri. De filijs Asgad, Iohanan filius Haka-
tan, & cum eo centum & decem uiri. De filijs Adonikam, qui erāt nouissimi, quo-
rum nomina hæc sunt, Eliphælet, Iehiel, & Semeia, cumq; eis uiri sexaginta. De fi-
lijs Biguai, Vthai, & Sabud, & cum eo septuaginta uiri. Cōgregaui autem eos ad
fluuium qui uenit ad Ahaua, mansimusq; illic tribus diebus. Quumq; considera-
rem populum atq; sacerdotes, de filijs Leui nullum ibi reperi. Misi igitur Eliezer,
Arielem, Semeiam, Elnathan, Iarib, Elnathan, Nathan, Sachariam & Mesullā pri-
mores, deinde & Ioiarib & Elnathan prudentes. Et dedi eis mandatū ad Iddo pri-
morem in loco Caspio, posuiq; in os eorum uerba quę loquerentur ad Iddo, (&
ad) fratres eius Nethinæos in loco Caspio, ut adducerēt ad nos ministros ædis dei
nostri. Et adduxerunt nobis (ut manus dei nostri bona erat super nos) uirum in-
telligētem de filijs Mahali, filij Leui, filij Israelis, & Serebiam, filios eius atq; fratres
eius decem & octo, sed & Hasabiam, & cum eo Esaiam de filijs Merari, fratres eius

Gratiarū actio.

p. Ezr. 8. 4

A Recensentur quidam
qui cum Esra ascende-
runt, & quid portō tas-
sum.a Alij legunt, minor
natu.b Alij legunt, ad flu-
uium Haba ad Ahaua
us.

* Alij legunt, ut humiliaremus, nā ana u=trunq; significat.

* Eb, Exoratus est nobis.

* Pro solidis alij drachmas legunt.

* Potest etiā legi, eleuauerunt, erexerunt, promouerunt.

Quid cum his actū sit qui gentium commercio matrimonia commaculant.

D & filios eorū uiginti. Et de Nethinæis, quos instituerat Dauid & principes, ut ministrarent Leuitis, Nethinæos ducentos uiginti, qui omnes expressi erant nominibus. Indixi quoq; illicieiunium ad fluuium Ahaua, ut affligeremus nos coram deo nostro, & inquireremus ab eo uiam rectā, nobis, populi nostræ, & omnibus rebus nostris. Pudu it enim me postulare à rege exercitum & equites, qui tutarentur nos ab hostibus in itinere. Nam sic dixeramus regi, Manus dei nostri est super omnes qui quærunt eum in simplicitate, potentia uero & furor eius contra omnes qui derelinquunt eum. Ieiunauimus itaq; & inquisiimus à deo nostro hac de re, & exaudiuit nos. Tum separaui de principibus sacerdotū duodecim, Serebiam, Hasabiam, & decem cum eis de fratribus eorum, appendiq; eis argentū, & aurum, & uasa Thruma ædis dei nostri, quæ separatim contribuerunt rex, consiliarij eius, & principes eius, uniuersusq; Israel, qui tum inuenti erant. Et appendi in manum eorum argenti talenta sexcenta & quinquaginta, uasorum argenteorum centū talenta, auri centum talenta. Pelues aureas uiginti, habentes solidos millenos, & uasa ænea auricolaria elegātia duo expetibilia ut aurū. Dixiq; ad eos, Vos estis consecrati DOMINO, & uasa quoq; sanctificata sunt, aurum & argentum istud sponte data sunt DOMINO deo patrum uestrorum. Vigilate & custodite, quousq; appenderitis coram præcipuis sacerdotibus, Leuitis, & præcipuis patribus Israelis in Ierusalem, in gazophylarijs ædis DOMINI. Acceperunt itaq; sacerdotes & Leuitæ pondus argenti & auri, atq; uasa, ut ferrent Hierosolyma in ædem dei nostri. Profecti autem de flumine Ahaua duodecima mensis primi, ut iremus Hierosolyma, manusq; dei nostri fuit super nos, & eripuit nos de manu hostiū & insidiatorum in itinere. Quumq; uenissimus Hierosolyma, mansimus ibi tribus diebus, die uero quarto appensum est argentū & aurum, atq; uasa in æde dei nostri per manum Meremoth filij Uriæ sacerdotis, eratq; cum eo Eleasar filius Pinhas, atq; cum illis erant Iosabad filius Iesua, & Noadia filius Binnui Leuitæ. Iuxta numerū & pondus omnium scriptum est uniuersum pondus eodem tempore. Porro hi qui de captiuitate redierant, obtulerunt holocausta deo Israelis, iuuenos duodecim pro uniuerso Israele, arietes nonaginta sex, oues septuaginta septē, hircos pro peccato duodecim, omnia in holocaustum DOMINI. Dederunt autem edicta regis satrapis regis atq; præfectis qui erant trans fluuium, qui susceperunt populum & domum dei.

CAPVT IX.

Q Vum hæc essent absoluta, accesserunt ad me principes, dicentes, Populus Israel, sacerdotes & Leuitæ non sunt separati à populis nationum, [quin] iuxta earum abominationes [fecerunt,] nempe Chananæorum, Hithæorum, Pherizæorum, Iebusæorum, Ammonitarum, Moabitarū, Aegyptiorum, & Amorrhæorum, duxerunt enim sibi & filijs suis de filiabus eorum, & commixtū est semen sanctum cum populis nationum, & manus quidem principum & magistratuum prima fuit in hac præuaricatione. Quum uero audissem hanc rem, discidi uestem meam, & chlamydem meam, euulsi crines capitis mei atq; barbæ meæ, sediq; desolatus. Congregati sunt itaq; ad me omnes qui formidarunt ad uerba dei Israelis, ob transgressionem eorum qui captiui fuerant, sediq; ego desolatus usq; ad sacrificium uespertinū. Et in sacrificio uespertino surrexi ab afflictione mea, cum scissura uestis meæ atq; pallij mei, flexi genua mea, expandiq; manus meas ad DOMINUM deum meū, & dixi, Mi deus, pudore suffundor, & erubescō faciem meam attollere ad te deus meus, quoniam iniquitates nostræ caput nostrum transcendunt, & delictum nostrum increuit ad cœlos usq; à diebus patrum nostrorum sumus in magna culpa in hūc usq; diem, & in iniquitatibus nostris traditi sumus nos, reges nostri & sacerdotes nostri in potestatem regum nationum, in gladium, in captiuitatem, in despectionem, & ut pudefieremus facie, ut hæc dies [testatur.] Et nunc quidem

Nathanael.

Ieiunium.

Deus dux Iherusalem.

3. Reg. 9. 6

Confessio peccatorum.

dem nō adeo pridem subita miseratione dignatus est nos DOMINVS deus noster, ^c ut reliquias faceret nobis reliquias quasdam, & ut daret nobis clauum in loco suo sancto, ut illuminaret oculos nostros deus noster, utq̃ daret nobis uel modicam ^brespirationē in seruitute nostra. Serui enim sumus nos, & in seruitute nostra non deseruit nos deus noster, sed inclinauit super nos beneficentiam in conspectu regum Persarum, ut daret nobis uiuificationem ad erigendū ædem dei nostri, & ad instaurādum uastitates eius, & ut daret nobis murum in Iuda & Ierusalem. Quid uero nunc post hæc dicemus deus noster? Quandoquidem deseruimus mandata tua, quę mandasti per manum seruatorum tuorum prophetarū, dicens, Terra quam uos ingredimini ut eam possideatis, terra est immunda, propter impuritatem populorum regionum, propter abominationes inquam eorū quibus impuritatibus suis eam impleuerūt ad summum usq̃: ne ergo elocetis filias uestras filiis eorum, neq̃ filias eorum nuptui tradatis filiis uestris, neq̃ quæeratis pacem eorum aut bonum eorum perpetuò, ut roboremini, & comedatis bonum terræ, utq̃ illam hæreditate capiat filijs uestris in æternum. Posteaq̃ uero omnia super nos uenerunt propter opera nostra mala, & propter ingentia delicta nostra, tu tamen o deus noster pepercisti, ne [nos] deprimeres ob iniquitates nostras, quin dedisti nobis reliquias, quemadmodum hoc [declarat.] Num ergo relabi nos [conueniebat] ut irrita faceremus præcepta tua, & affinitatem contraheremus cum populis abominationum illarum? An non [merito] irasceris contra nos, donec [nos] consumas, ut neq̃ reliquiæ [super sint], nec qui euadant? DOMINE deus Israelis, tu iustus es, quoniam relicte sunt nobis reliquiæ quasdam, id quod hodierna dies [declarat.] ecce nos sumus coram te in delictis nostris, & ob id ne consistere quidem poterimus in conspectu tuo.

CAPVT X.

^{3. Efd. 3. g} **Q**Uum ergo Esras oraret, flens confiteretur, & prostratus iaceret ante ædem dei, congregati sunt ad eum ex Israelitis coetus ualde magnus uiro-^arum, mulierum & puerorum, quoniam populus fleuit magno fletu. Respondens autē Sechanias filius Iehiel de filiis Elam, dixit ad Esram, Nos præuaricati sumus contra deum nostrū, q̃ collocauimus [nobis] uxores exteras de populis terræ, at spes est Israel q̃ ad hanc rem attinet, ^aferiemus enim iam fœdus cum deo nostro, & ejcietur mus cunctas uxores, cumq̃ ipsis & prolem iuxta consiliū DOMINI & eorum qui tremunt ad præcepta dei nostri, fiatq̃ iuxta legem. Surge, quoniam hoc negotium tibi [incumbit], nosq̃ tibi aderimus, fortis ergo sis, & [rem] adgredere. Surrexit itaq̃ Esras, & sacramento adegit principes, sacerdotes, Leuitas & uniuersum Ierusalem, ut agerent iuxta hoc uerbum: & iurarunt. Surrexit itaq̃ Esras ante ædem dei, & ingressus est in camerā Iehohanan filij Eliashib: quumq̃ illuc esset ingressus, nec panem comedit, nec aquam bibit, q̃ moestus esset ob transgressionem eorum qui e captiuitate redierant. Proclamarunt autem uoce per Iudam & Ierusalem, ut congregarentur Hierosolymis cuncti qui abducti fuerant: quicumq̃ uero non ueniret intra triduum, iuxta consiliū principū atq̃ seniorum, publicaretur uniuersa substantia eius, ipseq̃ separaretur a coetu eorum qui e captiuitate redierunt. Congregati sunt itaq̃ omnes uiri Iuda & Benjamin Hierosolymis intra tres dies, mēse nono, uicesima mensis, sederuntq̃ uniuersus populus in platea domus dei, tremantes hac de re, & propter pluuias. Surgens autem Esras sacerdos, dixit ad eos, Vos præuaricati estis, collocastisq̃ [uobis] uxores exteras, ut adijceretis delicto Israelis, nūc igitur date ^blaudem DOMINO deo patrum uestrorum, & facite uolūtatem eius, & separemini a populis terræ, atq̃ ab uxoribus exteris. Responderunt autem cuncta multitudo, & dixerunt uoce magna, Omnino quemadmodū loquutus es ad nos, faciemus, at populus multus est, & tempus pluuium, nec potest (populus) stare in platea foris: ad hæc opus hoc non est diei unius aut duorum, nām hac re multum

^aVel, in loco sanctitatis sue.

^bViuiificatio pro respiratione.

^cSepe uel murus pro munitione urbis.

^dEbr. Ore ad os.

^aAlij legunt, tu declinasti infra de iniquitatibus nostris, hoc est, demersisti eas ne uiderentur, neue apparerent.

^aFœdus sancitur, ut relictiis uxoribus alienigenis, mundetur, & qui tales fuerint rectificentur.

^aFerire fœdus, pro instaurare fœdus et renouare.

^{3. Efd. 9. a} Confessio laudis.

^bAlij legunt, date confessionem, hoc est, fatemini uos peccasse, nec negate, nec extenuate crimen.

^c Eb. Stent quæso, sed stare hic super negotio, est præfectum esse negotio, utq; hoc frequens est q; stadi uerbum pro accinctum esse ad aliquod negotium ponitur & ministrandi.
^d Separati, id est selecti.
^e Alij legunt, uiri nominati, hoc est, illi sres.

^f Dare manus, significat sese dedere, & fieri uictum esse.

peccauimus. Præficiantur quæso principes nostri uice totius coetus, & quicumq; est in ciuitatibus nostris, qui collocauit uxores exterarum, ueniat is præfinitis temporibus, sintq; cum eis seniores cuiuslibet ciuitatis atq; iudices eius, quousq; auertant furem iræ dei nostri à nobis, quantum ad hoc negotium attinet. Præfecti sunt autem huic negotio Jonathan filius Asahelis, & Iahsiah filius Thikua: quibus auxilio erant Mesullam & Sabbetai Leuites. Fecerunt ergo sic qui è captiuitate redierant, & separati sunt Esras sacerdos, & uiri præcipui scilicet patres, iuxta domos patrum suorum, quisq; nomine [suo] federuntq; die prima mensis decimi, ut inquirerent rem. Exequuti autem sunt [negotium hoc] cum omnibus uiris qui collacauerant [sibi] uxores exterarum, usq; ad diem primum mensis primi. Et deprehensi sunt de filiis sacerdotum qui [sibi] collocauerant uxores exterarum. De filiis Iesua filij Iosedek, & de fratribus eius Maesia & Elieser, Iarib atq; Gedalia. Et dederunt manus suas ut eijcerent uxores suas, & expiarent delictum suum ariete ouium. Et de filiis Imer Honani & Sebadia. De filiis Harim, Maasias & Elias, Semaia, Iehiel & Vrias. De filiis Pashur, Elioenai, Maesia, Ismael, Nethaneel, Iosabad, Eleasa. De Leuitis autem Iosabad, Simej, Kelaia, qui & Kelita, Petahia, Iuda atq; Elieser. Et de cantoribus, Eliafib: & de ianitoribus, Sallum & Tælem atq; Vri. Ex Israele: de filiis Pharhos, Ramia, Iesia, Malkia, Miamin, Eleasar, Malkia, atq; Benaia. De filiis Elam, Mathania, Zacharias, Iehiel, Abdi, Ierimoth & Elias. De filiis Zattu, Elioenai, Eliafib, Mathanias, Ierimoth, Sabad, Afisa. Et de filiis Bebai, Iehohanan, Hanania, Sabai & Athlai. De filiis Bani, Mesullam, Malluch, Adaia, Iasub, Seal & Ieremoth. De filiis ducis Moab, Adna, & Chelal, Benaia, Maesia, Mathania, Bezaleel, Binnui & Manasse. Filij uero Harim, Elieser, Iisiah, Malkia, Semahia & Simeon, Biniamin, Malluch, & Semaria. De filiis Hasum, Mathenai, Mathatha, Sabad, Eliphelet, Ieremai, Manasse & Semei. De filiis Bani, Maedai, Amram, & Vel, Benaia, Bedia, & Cheluhu, Vania, Meremoth, Eliafib, Mathania, Mathenai & Iasai, Bani, Binnui, & Semei, Selemia, Nathan, & Adaia, Machnadbai, Safai, & Sarai, Afreel, Selemia & Semaria, Sallum, Amaria, & Ioseph. De filiis Nebo, Iehiel, Mathathias, Sabad, Sebina, Iaddai, Ioel & Benaia. Omnes isti duxerant uxores exterarum, & ex his quædam erant quæ liberos pepererant.

Liber Nehemiæ, qui & secundus Ezræ dicitur.

CAPVT I.

^A Luget Nehemias & deplorat captiuitatē populi.

^B Mutui personam non sine causa.

ERBA Nehemiæ filij Hachaliae. Et factum est in mense Kisleu, anno uicesimo, fui ego in Susan arce, uenitq; Hanani unus ex fratribus meis, ipse et uiri de Iuda, quos interrogauit de Iudeis qui reliqui erant ex captiuitate, & de Ierusalem. Dixerunt autem mihi, Qui reliqui sunt relictī de captiuis, sunt ibi per prouinciam in afflictione magna, & in opprobrio: ad hæc est murus Ierusalem interruptus, & portæ eius exustæ igne. Et factum est quum hæc audissem, sedi & fleui, & mcestus [aliquot] diebus, ieiunauit, & orauit coram deo cœli, & dixi, Obsecro DOMINE deus cœli, deus magnæ, & terribilis, seruans fœderis & beneficentiæ his qui te diligunt, & mandata tua

Ieiunium & oratio. Dan. p. 9.

tua obseruant: sit quæso auris tua attenta, & oculi tui aperti, ut audias orationem serui tui, quæ ego oro coram te hodie, die noctuque pro filiis Israelis seruis tuis, & confiteor peccata filiorum Israelis quæ peccauimus contra te, quin ego & domus patris mei peccauimus. Omnino dissoluti sumus tibi, neque custodiimus præcepta, ceremonias & iudicia quæ præcepisti Moysi seruo tuo. Memineris quæso uerbi quod mandasti Moysi seruo tuo, dicens, Vos quum perfide agetis, ego dispergam uos inter gentes: quod si reuersi fueritis ad me, & custodieritis præcepta mea, feceritisque ea, etiam si propulsi fueritis usque ad extremitatem cælorum, illinc congregabo eos, & adducam eos ad locum quem elegi, ut ibi collocem nomen meum. Et illi quidem serui tui sunt, & populus tuus, quem redemisti uirtute tua magna, & manu tua ualida. Obsecro domine, sit quæso auris tua intenta ad orationem serui tui, & ad precationem seruorum tuorum, qui cupiunt timere nomen tuum: & prospere age hodie quæso cum seruo tuo, & fac ut misericordiam inueniat coram uiro illo. Equidem ego eram regi à poculis.

CAP. II.

Contigit ergo in mense Nissan, uicesimo anno Artaxerxis regis, ut uinum esset ante eum, egoque leuato uino præberem illud regi, neque fueram [antea] tristis coram eo. Tum dixit rex ad me, Cur tristis est uultus tuus, quum non ægrotes? non potest id fieri quin corde habeas quod doleat. Ego uero uehementer timui, dixique ad regem, Rex uiuat in æternum, quum uero uultus meus tristis non esset, quum urbs & domus sepulchrorum patrum meorum uastatae sint, portæ uero eius igni exustae. Tum ait rex ad me, Quid ergo tu postulas? (ego [interim] orabam ad deum cæli.) Respondi ego regi, Si placet regi, sique seruus tuus gratiam nascitur in conspectu tuo, [peto] ut mittas me in Iudæam ad ciuitatem sepulchrorum patrum meorum, ut illam ædificem. Dixit ergo rex ad me sedente penes eum uxore, Quantum temporis sumet sibi profectio tua: aut quando tandem redibis? Placuit ergo regi, & dimisit me, & constitui ei certum tempus: dixique regi, Si uisum fuerit regi, dentur mihi literæ ad duces qui sunt ultra fluuium, qui me transducant donec ueniam in Iudæam. Deinde & epistola ad Asaph custodem regii saltus, ut det mihi ligna protignis ad portas palatii quod est iuxta templum, & ad muros ciuitatis, atque pro domo ad quam uenio. Dedit ergo rex mihi iuxta manum dei mei, quæ bona erat erga me. Quum autem uenirem ad præfectos trans fluuium, dedi illis epistolas regis: miserat autem rex mecum imperatores exercitus & equites. Quumque audisset Sanballat Horonites, & Tobias seruus Ammonites, admodum displicuit eis, quod uenisset homo qui studeret commodis Israelitarum. Veni ergo Hierosolyma, & mansi illic tres dies, surgensque noctu ego, & uiri pauci mecum, nec ulli hominum indicauimus quid deus meus indidisset cordi meo, ut facerem Hierosolymis: ne iumentum quidem mecum erat, nisi iumentum cui insidebam. Egressus autem portam uallis noctu coram fonte draconum, ad portam sterquiliniam, consideravi muros Ierusalem qui rupti erant, & portas quæ igne erant consumptæ. Transiui ad portam fontis atque piscinam regis, neque locus erat iumento subter me ut transiret. Ascendi autem noctu per torrentem, & rursus considerabam murum, reuersusque ueni per portam uallis, & redi. Porro magistratus nesciebant quod ego abissem, aut quid facerem: imò nec Iudæis, nec sacerdotibus, nec nobilibus, nec magistratibus, nec reliquis qui opus faciebant hæcenus indicaueram. Dixi ergo ad eos, Vos uidetis calamitatem in qua sumus, quomodo Ierusalem uastata sit, & portæ eius igni exustæ, adste igitur, ædificabimus murum Ierusalem, ne ultra simus probro. Indicaui præterea eis manum dei mei, quod hæc bona esset erga me, similiter & uerba regis quæ dixerat mihi. Illi autem dixerunt, Surgamus igitur, & ædificemus: roboraueruntque manus suas ad bonum. Audiens autem Sanballat Horonites, & Tobias seruus Ammonites, & Gæsem Arabs, subsannarunt nos, & illuserunt nobis, dicentes, Quæ est

M

Dent. 28. 30.

Misericordias dei.

Oratio.

Manus dei.

Consideratio ruinarum.

Muri Ierusalem ædificantur.

^A Nehemias impetrat copiam abundantiam suam qui erat Hierosolymis. ^B Alij legunt, fui ei tristis, hoc est, uidebar ei adstrictus. Vis est in lo & po: quidam legunt, non fui ingratus in conspectu eius. Potest & interrogari ut legi, an non essent tristes ante eum? ^C Ebr. Cur tristes sunt uultus.

^{Ebr.} Qui quereret bonum filijs Israel.

^B Alij legunt, dirui.

hæc res quam uos facitis: an non aduersus regem paratis defectionem? Ego uero respondens illis, dixi ad eos, Deus cœli dat nobis prosperum successum, & nos serui eius confurgentes ædificamus, uobis autem non est pars, neq; ius, neq; memoria in Ierusalem.

CAP. III.

Diligenter describit ædificium.

a Sanctificare Iudei exponit pro magnifice preparare: potest etiam intelligi pro ordini & fundamenta iacere. Sic firmare pro ædificare usurpant.

b Quidam kisse appellatum faciunt pro solo.

c Quidam Rakahim exponit pro aromatarijs.

d Iudei asab prorsus borarunt exponunt.

e Quidam Tanurim appellatiue exponunt, surnorū, & halohefch incantatoris.

f Quidam Silo exponunt.

g Pro parte alij uicū legunt uel confiniū.

S Vrrexit autem Eliasib sacerdos magnus atq; fratres eius sacerdotes, & ædificauerunt portam gregis, hi sanctificauerunt eam, & collocarunt ostia eius, & usq; ad turrim Mea sanctificauerunt eam, & usq; ad turrim Hananeel. Et ad manū eius ædificauerunt uiri Iereho, & ad manum eius ædificauit Sachur filius Imri. Portam autem piscium ædificauerunt filij Senaa, qui & trabes eius posuerunt, & collocauerunt ostia eius, seras eius, & repagula eius. Ad manum eorū firmauit Meremoth filius Vrie filij Hakoz: & ad manum illorum ædificauit Mesullam filius Berechig filij Mesefabeel: ad illorum manus firmauit Zadok filius Baana: ad quorū manum ædificauerunt Thekoitæ: magnates uero eorum non inseruerunt collum suum in opus domini sui. Portam uero ueterem instaurarunt Ioiada filius Pasea, & Mesullam filius Besodig, hi posuerunt trabes eius, & collocarunt ostia eius, seras eius, atq; uectes eius. Ad illorum manū ædificauit Melatia Gibeonites, & ladon Meronites uiri Gibeon & Mizpa, pro ^bKisse prefecto trans fluuium. Ad illorū manum ædificauit Vsiel filius Harhaia ex metallarijs, ad cuius manū ædificabat Hananias filius Harakahim, ^c& reliquerunt Ierusalem usq; ad murum latum. Porro ad manum istorum ædificauit Rephaia filius Hur, primarius dimidiæ partis Ierusalem, & iuxta illorum manū ædificauit Iedaia filius Harummaph, & iuxta domum eius: ad illius manum ædificauit Hattus filius Hasabnia. Alteram partem instaurauit Malkia filius Harim & Hassub filius ducis Moab, atq; turrim ^eTanurim. Ad manū huius ædificauit Sallū filius Halohefch primarius dimidiæ partis Ierusalē, ipse & filij eius. Portam uallis reparauit Hanun & habitatores Sanoah, ipsi ædificauerunt eam, & collocarunt ostia eius, seras eius, & uectes eius, & mille cubitos in muro usq; ad portam stercoris. Portam uero stercoris reparauit Malkia filius Rechab princeps collegij Bethcare, ipse instaurauit eam, & posuit ualuas eius, seras eius, atq; uectes eius. Portam fontis reparauit Sallun filius Chalhose, primarius collegij Mizpa: is inquam ædificauit eam, contexit eam, collocauit ostia eius, seras eius, & uectes eius: sed & murum piscine ^fSelah uersus hortum regis, & usq; ad gradus descendentes à ciuitate Dauidis. Post eum ædificauit Nehemias filius Asbuk, primarius dimidij collegij Beth Zur, usq; ad [locum] ^gregione sepulchrorum Dauidis, & usq; ad piscinam factam, & usq; ad domum fortium. Post hunc ædificauerunt Leuite, Rehum filius Bani, & ad eius manum ædificabat Hasabia primarius collegij Keila in collegio suo. Post hunc ædificabāt fratres eorum Bauai filius Henadad, primarius collegij Kehila: & ad huius manum ædificabat Eser filius Iesua, princeps Mizpa partem alteram ^gregione ascensus armamentarij angularis. Post hunc indignatione quadā motus ædificauit Baruch filius Sachai alteram ^gpartem ab angulo usq; ad ostium domus Eliasib sacerdotis magni. Post hunc ædificauit Meremoth filius Vrie filius Hakoz mensuram secundam ab ostio domus Eliasib, usq; ad finem domus Eliasib. Post illum ædificauerunt sacerdotes uiri planitie, & post illum ædificabat Benjamin & Hassub contra domum suam: post hunc ædificauit Asarias filius Maasig filij Ananig iuxta domum suam. Post hunc ædificabat Binnui filius Henadad mensuram secundam à domo Asarie usq; ad angulum & usq; ad flexuram. Palal deinde filius Vsai à conspectu anguli & turris prominentis à domo regis superiori, quæ erat iuxta atrium carceris: post eum Pedaiah filius Pareos. Porro Nethinæi habitabant in munitione usq; ad prospectū portæ aquarum ad Orientem, & turrim prominentem. Post illum ædificabant Tekoite alteram mensuram à prospectu turris magnæ prominentis, usq; ad murū munimenti.

Porro

Catalogus ædificantium mæmuram.

Porro à porta equorum ædificabant sacerdotes, quisq; è regione domus suæ. Post illum ædificabat Zadok filius Imer è regione domus suæ, & post eum ædificauit Semeias filius Sechania custos portæ orientalis. Post hunc ædificauit Hanania filius Selemia, & Hanum filius Zalaph sextus, mensuram alteram: post eum ædificauit Meschulam filius Berechia è regione cameræ suæ. Post illum ædificauit Malkia filius aurifabri usq; ad domum Nethinæorum & negotiatorum cōtra portam Miphkad usq; ad cœnaculum anguli flexi. Inter cœnaculum uero anguli flexi usq; ad portam gregis ædificauerunt aurifabri & negotiatores. CAP. III.

QUum uero audisset Sanballat quod ædificaremus murū, iram mouit ei, uerum hementerq; indignatus est: subsannans ergo Iudæos, dixit coram fratribus suis & militibus Samaria: sic autem dixit, Quid faciunt imbecilles Iudæi: num permittetur [hoc] eis: num sacrificabūt: num [uno] die perficient: num lapides ex acervis pulueris qui combusti sunt excitabūt. Erat autem Tobias Ammonites penes eum, & ait, Aedificent sanè, uulpes ascendet, & murū eorum lapideum dirumpet. Audi deus noster, despecti enim sumus, tu repende opprobrium eorum in caput eorum, & fac eos despectos in terra captiuitatis eorum, ne operias iniquitatem eorum, & peccatum eorum coram facie tua non deleatur, quia ad indignationem irritarunt ædificantes. Aedificauimus itaq; murum, & colligatus est totus murus usq; ad dimidiam partem eius, & populus animū habuit ad ædificandum. Factum uero est quum audisset Sanballat, & Tobias, Arabes, Ammonitæ & Azotij, quod murus Hierosolymitanus reparatus esset, q̄ cœpissent interruptiones obstrui, uerum hementer irati sunt. Conspirarunt itaq; pariter omnes, ut proficiscerentur & oppugnarēt Hierosolyma, negotiumq; ei facerent. At nos orauimus ad deum nostrum, & constituimus custodiam cōtra eos, die noctuq; propter eos. Dixit autem Iuda, Robur baiulorum elanguit, interim plurimum ruderis est, ut non possimus ædificare in muro. Ad hæc dixerūt hostes nostri, Non sciant neq; uideant, donec uenerimus inter eos, & interfecerimus eos, effecerimusq; ut cesset opus. Contigit quoq; ut uenientes Iudæi qui iuxta illos habitabāt, dicerent nobis decies, ex omnibus locis ex quibus ad nos diuerterent. Constitui ergo ab inferioribus locis post murū in loca munitiora, collocaui inquam populum per familias cum gladijs suis, cum lanceis suis, atq; arcibus suis. Quumq; uidissem, surrexi, & dixi ad nobiles & ad magnates, adq; reliquum populū, Ne timueritis ab illis, memineritis potius domini magni & terribilis, pugnatēq; pro fratribus uestris, filijs uestris, filiabus uestris, uxoribus uestris, atq; domibus uestris. Quum uero audissent hostes nostri rem nobis cognitam esse, irritum fecit deus consilium eorum, nosq; omnes reuersi sumus ad murum, quisq; ad opus suum. Ab eodem die pars iuuenū opus faciebant, pars eorum tenebāt lanceas, scuta, arcus & loricas, principes uero erant post uniuersam domum Iuda. Porro qui murum extruebant & baiulatores, ac qui onera imponebant, altera manu sua opus faciebāt, altera uero telum tenebant: & ædificantium singuli accincti erant gladijs suis super lumbos suos, simulq; ædificabant, clangor uero tubæ penes me erat. Dixi autē ad nobiles & ad magnates reliquumq; populum, Opus hoc ingens est & amplum, nos uero super muro dispersi sumus longius quisq; ab alio: quocunq; ergo loco sonitum cornu audieritis, illuc congregamini ad nos, & deus noster pugnabit pro nobis. Nos operi insistemus, cæterū pars illorum lanceas tenebit ab ascensu auroræ, donec stellæ oriātur. Tum quoq; dixi ad populū, Quisq; cum puero suo pernoctet in medio [urbis] Hierosolymæ, ut noctu sint nobis excubiæ, interdiu autē opus. Porro ego, fratres mei, pueri mei, uiriq; qui excubabant retro me, uestes nostras non exuebamus, ne meiendi quidam gratia.

CAPVT V.

M 2

^A Præfati genti conantur impedire opus, sed Iudæi pergunt consilii domino.

Oratio Nehemiæ.

^B Eb. Quod ascendisset cicatrix muri.

Armati ædificant muros Ierusalem.

^C Tachubus secundam personam mutauit in tertiam, quod simpliciter sic uideretur: alij aliter, sed sensus sine uerbo intellecto non constabit.

^E Alij legunt, nisi laudandi causa.

Oritur clamor in populo propter egestatem & caritatem.

^a Cogimur addidi, q^d mihi Ebraica uim hanc continere uidebatur: nisi malimus futura in præterita mutare, quod clario^re redderet sensum, & causam seditionis exprimeret.

Ortus autem est ingens clamor populi & uxorū eius contra fratres eorū ludæos. Erant enim qui dicerēt, Filiorum nostrorum, filiarum nostrarum, nostrumq^{ue} plures sunt, frumentum ergo accipere [^acogimur,] ut comedamus & uiuamus. Erant deinde qui dicerent, Agros nostros, uineas nostras, & domos nostras oppignorauimus, ut in fame frumentum acciperemus. Erant postremo qui dicerent, Mutuo accepimus pecuniam, ut tributū regi [pendere] super agros nostros & uineas nostras, & ecce caro nostra est sicut caro fratrum nostrorum, & filij nostri sicut filij eorum, & ecce in seruitutem redegerunt nos, filios nostros & filias nostras ut seruiant, suntq^{ue} quædam ex filiabus nostris seruituti subiectæ, neq^{ue} superpetit nobis facultas: deinde & agros nostros & uineta nostra alij habent. **D**oluit hoc mihi uehementer quum audirem clamorem eorū, & huiusmodi uerba, & consiliū cepi in corde meo, obiurgauiq^{ue} magnates & procures, dixiq^{ue} ad eos, Vos imponitis onus quisq^{ue} super fratrem suum: indixi etiam eis magna comitia, dixiq^{ue} ad eos, Nos redemimus fratres nostros ludæos, qui uenditi fuerunt gentibus, quantum quidem potuimus, & uos iterū uenditis fratres uestros qui à nobis redempti sunt: Illi uero tacuerunt, nec inuenerūt quid responderent. Et dixit [Nehemias,] Quod uos agitis, nō est bonum, an non in timore dei nostri ambularetis, propter probum gentium quæ nos odiunt: Et ego, & fratres mei, atq^{ue} pueri mei, commodato damus eis pecunias & frumentum, remittamus quæso hæc onera. Restituite quæso eis hodie agros suos, uineas suas, oliueta sua, & domos suas, & centesimam pecuniæ & frumenti, uini & olei, quam per usuram ab eis exegistis. Tum illi dixerunt, Restituemus, nec ab eis exigemus, faciemus quemadmodum dixisti. Aduocans autem sacerdotes, iuramentoq^{ue} illos adeg, ut facerēt iuxta uerbum istud. Ad hæc excussi gremiū meum, & dixi, Sic excutiat deus omnem uirum qui non ratum habuerit uerbum istud, de domo sua, & de labore suo, ut sic excussus sit & uacuis. Dixitq^{ue} tota concio, Amen, laudaueruntq^{ue} DOMINVM: & fecit populus iuxta uerbum istud. Quin ab ea die, qua me constituit ut dux essem in terra Iuda, ab anno uicesimo usq^{ue} ad annum tricesimum secundum Artaxerxis regis, annis nempe duo decim, ego cum fratribus meis cibum præfecto [debitum] non comedi: priores autem duces qui ante me fuerant, grauauerunt populum, acceperuntq^{ue} ab eis panem & uinum, tandem etiam argenti quadraginta siclos: quin & pueri eorum tyrānidem exercuerunt in populū, ego uero sic non feci propter timorem dei. Insuper & hunc murum operando instaurauī, nec agrum emimus, sed cuncti pueri mei congregati sunt ibi ad opus. Porro ludæi & magistratus centum & quinquaginta uiri, & qui ueniebant ad nos ex gentibus quæ circum nos sunt, [edebant] in mensa mea. Hinc factum est, ut singulis diebus pararetur bos unus, oues electæ sex: sed & aues parabantur mihi: decimo quoq^{ue} die dabatur omnibus uinum affatim: nec tamen hac in re panem præsidii [debitum] exegi, nam aggrauata erat seruitus super populum istum. Memineris mihi deus meus ad bonum, quodcunq^{ue} feci populo huic.

Vixit prohi-
bentur.

Ducis fides &
uirtus.

CAPVT VI.

De insidijs Sanballat & Tobie quas parant Nehemias.

Factum est præterea quum auditum esset à Sanballat & Tobia, à Gæsem Arabæ, reliquisq^{ue} hostibus nostris, q^{uod} murum ædificassem, ut nulla in eo superesset ruptura, licet ad hoc tempus usq^{ue} ualuas nondū collocauissem in portis, misit Sanballat & Gæsem ad me huiusmodi mandatis, Veni, & consultabimus inter nos in uiculis quæ sunt in planitie Ono. Hi autem moliebantur me afficere malo. Ego igitur misi nuncios ad eos, qui dicerent, Opus ingens ego facio, nec potero descendere: cur enim interquiesceret opus: [quod fieret,] si remitterem, & ad uos descenderem. Ad hunc modum quater ad me miserunt, ego uero eis iuxta hunc modum respondi. Tum rursus misit ad me Sanballat quinto puerū suum eisdem uerbis, qui epistolam apertam habebat in manu sua, in qua scriptum erat, Auditum est in gentibus,

Epistola ad Ne-
hemiam.

Responsio Nec
miz.

gentibus, atq; Gæsem hoc dixit, te cum ludæis defectionem meditari, & in hoc te extruere murum, ut rex eorum fias: [& alia] in hanc sententiam. Ad hæc institueris prophetas, q; prædicent de te in Ierusalē, dicentes, Rex est in Iuda: nūc uero huiusmodi sermones apud regem audientur, ueni igitur, ut inter nos cōsultemus. Tum misi ad eum, dicens, Non est factum secūdum uerba ista quæ tu dicis, quin tu ea ex corde tuo comminisceris. Omnes enim illi terrebant nos, dicentes, Dissoluantur manus eorum ab opere, ne absoluantur. Nūc igitur [ō deus,] corrobora manum meam. Ego quoq; ueni in domū Semaia filij Delaia, filij Mehetabel, qui erat clausus, & dixit, Conueniamus ad domum dei in medio templi, claudamusq; ostia templi, quoniā ueniunt ut te occidant, atq; noctu uenient te interfecturi. Tum respondi, Num uir qualis ego sum fugiet? num quispiam qualis ego sum templum ingreditur, ut uitam tueatur? Nequaquā ingrediar. Tum cognoui quod deus non misisset eum, ut ad me prophetaret, sed q; Tobias & Sanballat mercede eum conduxerant: atq; in hoc erat conductus iste, ut territus id facerem, peccaremq; ut famam [de me] malam haberent, quam mihi probro obijcerent. Memineris ō deus meus, Tobia & Sanballat, quemadmodum illa fecerint, sed & Noadia prophetissæ, & reliquis prophetis, qui me terruerūt. Absolutus est itaq; murus uigesima quinta [die] Elul, post quinquagesimum secundum diem. Postquam uero audissent omnes hostes nostri, uidissentq; omnes gentes quæ circum nos erant, cadebant ualde in oculis suis, cognoueruntq; à deo factum esse opus hoc. Etiam eisdem temporibus illustres quidam in Iuda frequenter missitabāt epistolas suas ad Tobiam, & rursum à Tobia uolitabant ad istos. Nam multi in Iuda confederati ei erant, q; gener esset Sechania filij Arah, deinde & filius eius Ionathan duxerat filiam Mesullam filij Berechia. Quin & bonitatem eius corā me prædicabant, & rursus uerba mea foris spargebant apud eum, ut mitteret Tobias epistolas ad me terrendum.

CAPVT VII.

Ecdl 49. d

Populi numeratio.
a. Ecdl. 2. a

ET factum est postquam extructus esset murus, collocaui & ostia, & constituti sunt ianitores, cantores atq; Leuitæ. Tum præcepi Hanani fratri meo, & Hanania principi arcis Hierosolymitanæ, (erat enim is uir fidelis & dei, præ multis, metuens,) dixi inquam ad eos, Ne aperiantur portæ Ierusalem donec sol incaluerit, donec uero steterint [in excubijs,] claudantur portæ firmenturque: erant enim constitutæ custodiæ ex ciuibus Hierosolymitanis, quisq; scilicet in custodia sua, & quisque è regione domus suæ. Nam ciuitas utrinq; ampla erat & magna, populusq; paucus in ea, & domus non erant extructæ. Dedit insuper deus meus in cor meum, ut conuocarem optimates, magnates, & populum, ut familias suas indicarent, inueniq; librum prosapia eorum qui primū ascenderant, inueniq; in eo scriptū, Hi sunt filij prouinciæ, qui ascenderunt de captiuitate transmigrationis, quos transtulerat Nabuchodonosor rex Babylonis, & reuersi sunt Hierosolyma & in Iudam, quisq; in ciuitatem suam. Qui uenerunt cum Serubabele, Iesua, Nehemias, Asarias, Raamias, Nahamani, Mardochai, Bilsan, Mispereth, Biguai, Nehum, Baana. Numerus uirorum populi Israel. Filiorum Pharos, duo millia, centum & septuagintaduo. Filiorum Sephatia, trecenti & septuagintaduo. Filiorum Arah, sexcenti & quinquagintaduo. Filiorum ducis Moab, filiorum leui sua & Ioab duo millia octingenti, decem & octo. Filiorum Elam, mille, ducenti, & quinquagintaquatuor. Filiorū Zathu octingenti quadragintaquinq;. Filiorum Sachai, septingenti & sexaginta. Filiorum Binnui, sexcenti quadraginta octo. Filiorum Bebai, sexcenti uiginti octo. Filiorum Afsad, duo millia, trecenti & uigintiduo. Filiorum Adonikam, sexcenti & sexaginta septem. Filiorū Biguai, duo millia sexcenti & septem. Filiorum Adin, sexcenti & quinquagintaquinq;. Filiorum Ater ex Hiskia, nonaginta octo. Filiorum Hasum, trecenti uiginti octo. Filiorum

^aEx ingenti affectu incidit in orationem ad deum.

^bQuidam pro uidissent legūt, timuerūt. ^cCadere in oculis, loquutio est pro timere, aut cōsilio esse destitutum, alij pro humiliatum esse expōnunt.

^AQuæ post extructionem murorum facta sint.

Bezai, trecenti uigintiquatuor. Filiorum Hariph, centum & duodecim. Filiorum Gibeon, nonagintaquinque. Virorum Bethlehem & Netopha, centum & octogintaduo. Virorum Anathoth, centum & uigintiocto. Virorum Beth Asmaueth, quadragintaduo. Virorum Kiriath Iearim, Kephira & Beeroth, septingenti & quadragintatres. Virorum Rama & Geba, sexcenti & uigintiunus. Virorum Michmas, centum & uigintiduo. Virorum Bethel & Hai, centum uigintitres. Virorum Nebo alterius, quinquagintaduo. Filiorum Elam alterius, mille ducenti & quinquagintiquatuor. Filiorum Harim, trecenti & uiginti. Filiorum Iericho, trecenti & quadragintaquinque. Filiorum Lod, Hadid, & Ono, septingenti & uigintiunus. Filiorum Senaa, tria millia, nongenti & triginta. Sacerdotes. Filiorum Iedaia de domo Iesua, nongenti & septuagintatres. Filiorum Immer, mille & quinquagintaduo. Filiorum Pashur, mille, ducenti & quadraginta septem. Filiorum Harim, mille atque decem & septem. Leuitae. Filiorum Iesua ex Kadmiel, & ex filiis Hodua, septuagintiquatuor. Cantores. Filiorum Asaph, centum & quadraginta octo. Ianitores. Filii Sallum, filii Ater, filii Talmon, filii Accub, filii Hatita, filii Sobai: [omnium illorum] centum triginta octo. Nethinæi. Filii Ziha, filii Hasupha, filii Tabaoth, filii Keros, filii Sia, filii Padon, filii Lebana, filii Hagaba, filii Salmai, filii Hanan, filii Giddel, filii Gahar, filii Rehaia, filii Rezin, filii Nekoda, filii Gasam, filii Vssa, filii Paseah, filii Besai, filii Meunim, filii Nephusim, filii Bakbuk, filii Hakupha, filii Harhur, filii Bazlith, filii Mehida, filii Harfa, filii Barkos, filii Sisera, filii Thamah, filii Nezia, filii Hatipha. Filii seruorum Solomonis, filii Sotai, filii Sophereth, filii Pherida, filii Iaala, filii Darkon, filii Giddel, filii Sephatia, filii Hattul, filii Pochereth ex Zebaim, filii Amon. Omnium Nethinæorum & filiorum seruorum Solomonis, trecenti & nonagintaduo. Isti uero qui ascenderunt de Thel Mela, Thel Harfa, Cherub, Addo & Immer, non potuerunt indicare domum patrum suorum atque semen suum, an scilicet ex Israele essent. Filii Delaia, filii Tobia, filii Nekoda, sexcenti & quadragintaduo. Et de sacerdotibus filii Habaia, filii Hakoz, filii Barsil, qui duxit uxorem de filiabus Barsillai Gileaditæ, & uocatus est nomine earum. Illi quæsiuerunt scripturam suam & lineam generationis, sed non sunt inuenti, ideo repudiati sunt à sacerdotio. Dixitque ad eos Hathirsatha, ne comederent de sancto sanctorum, donec confurgeret sacerdos Vrim & Thumim. Totius igitur multitudinis ad unum usque, quadragintaduo millia, trecenti & sexaginta, præter seruos eorum atque ancillas eorum, quorum fuerunt septem millia, trecenti triginta septem. Fuerunt & inter eos cantores & cantatrices, nempe ducenti & quadragintaquinque. Equi eorum erant septingenti triginta sex, & muli eorum ducenti quadragintaquinque, cameli quadringenti trigintaquinque, asinorum sex millia septingenti & uiginti. Pars autem præcipuorum patrum dederunt pro opere, Hathirsatha dedit in thesaurum auri solidos mille, pelues quinquaginta, tunicas sacerdotales quingentas & triginta. Et ex præcipuis patribus dederunt pro thesauro operis, auri solidos uiginti mille, & argenti minas bis mille ducentas. Quod autem reliqui ex populo dederunt, auri solidi uiginti mille, & argenti minæ bis mille, & tunicæ sacerdotales sexaginta septem. Habitaueruntque sacerdotes & Leuitæ, ianitores, cantores, & ex populo, Nethinæi quoque & omnis Israel in ciuitatibus suis, accessitque mensis septimus, & filii Israel erant in ciuitatibus suis.

CAP. VIII.

Congregatus est autem uniuersus populus ad unum usque in plateam, quæ erat ante portam aquarum, & dixerunt ad Efram scribam, ut afferret librum legis Moysi, quam præceperat deus Israeli. Attulit ergo sacerdos Esra legem coram multitudine [quæ erat] ex uiris & mulieribus, & quicumque intelligentes erant ut audirent in prima mensis septimi. Et legit in eo in platea quæ erat ante portam aquarum, à luce [matutina] usque ad meridiem, in conspectu uirorum & mulierum intelligentium,

Hucusque refertur
quid in Commētario
scriptū fuerit. Exin
Nehemiæ historia te
xitur.

Congregato populo in
festo die tabernaculorum,
Esdras legit librum legis.
Ebr. Vt uir unus.

ligentium, erantq̃ aures totius populi [intenti] in librum legis. Et stetit Esras scriba super ^bturriculam ligneam, quam ad hanc rem fecerant, stetitq̃ penes eum Mathathias, Sema, Anaia, Vrias, Hilkias, & Maasias ad dexterā eius, ad leuā uero eius B Pedaia, Misaël, Malkia, Hasum, Hasbaddana, Zacharias, & Mesullam. Et aperuit Esras scriba librum in conspectu totius populi, (eminebat enim supra uniuersum populum:) quumq̃ illum aperuisset, stetit uniuersus populus. Et laudauit Esra DOMINVM deum magnū: responditq̃ cunctus populus, Amen, amen: sublatiscq̃ manibus suis, inclinatoq̃ uertice & facie terrā uersus adorarunt DOMINVM. Porro Iesua, Bani, Serebia, Iamin, Accub, Sabethai, Hodia, Maasia, Kelita, Asaria, Iosabad, Hanan, Pelaia, atq̃ Leuitæ docebant populum in lege, & populus erat in statione sua. Et legerunt in libro, in lege ^ddei luculēter, explicātes sensum, & erudientes inter legēdum. Dixit autem Nehemias, qui & Hathirschatha, & Esras sacerdos ac scriba, & Leuitæ (qui erudiebāt populum,) ad omnem populum, Dies hodie-
Consolatio po- puli. nus sanctus est DOMINO deo uestro, ne ergo luctu uosipso conficiatis, neq̃ fleatis, (flebat enim omnis populus quum audirent uerba legis:) dixit ergo ad eos, Ite & comedite pinguia, & bibite dulcia, & mittite partes ei cui nihil est paratum, dies enim hodiernus sanctus est domino nostro: neq̃ doleatis, nam gaudiū DOMINI est robur uestrum. Porro Leuitæ compescebant omnem populum, dicentes, Silete, quoniam dies iste sanctus est: nolite tristes esse. Abijt itaq̃ cunctus populus, ut comederet & biberet, & mitteret partes, & faceret gaudium magnum, intellexerāt enim uerba quæ manifestauerāt eis. Postero die rursus collecta sunt capita patrum totius populi, sacerdotes & Leuitæ ad Esram scribam, ut erudiret [eos] in uerbis legis, inueneruntq̃ scriptum in lege quam DOMINVS præceperat per manum Mo-
Festum tabernaculorum. sis, ut filij Israelis sedeant in tentorijs in solennitate mensis septimi. Et ut diuulgēt edita uoce per cunctas ciuitates suas, & per Ierusalem, dicētes, Egredimini in montem, & afferte frondes oleæ, & frondes ligni pinguis, frondes Hadas, frondes palmarum, & frondes densæ arboris, ut fiant tentoria sicut scriptū est. Exierunt itaq̃ populi & attulerūt, feceruntq̃ sibi tabernacula, unusquisq̃ super tectum suum, & in atrijs suis, atq̃ in atrijs domus dei, & in platea portæ aquarum, & in platea portæ Ephraim. Fecerunt ergo omnis multitudo, qui reuersi fuerant ex captiuitate, tabernacula, sederuntq̃ sub tabernaculis, quoniam non fecerant sic à diebus Iosue filij Nun, filij Israelis, usq̃ in illum diem, fuitq̃ gaudium admodum magnum. Legit præterea [Esras] in libro legis dei singulis diebus, à die primo usq̃ ad diē ultimum, & fecerunt festū diem septē diebus, octauo diē erat concio pro more. **CA. IX.**
Rursum die uicesimaquarta huius mēsis congregati sunt filij Israel in ieiunio, & in faccis, pulueremq̃ super se [habebant,] separatiq̃ sunt qui erant de semine Israelis, à cunctis filijs extraneis, & stantes confessionē fecerunt de peccatis suis, & iniquitatibus patrum suorum. Et surrexerunt in stationibus suis, legeruntq̃ in libro legis DOMINI dei sui quater per diem, quaterq̃ cōfitebantur & adorabāt DOMINVM deum suum. Et surrexit super gradum Leuitarum Iesua, & Bani, Kadmiel & Sebania, Bunni & Serebia, Bani & Chenani, clamaueruntq̃ uoce magna ad DOMINVM deum suum. Et dixerunt Leuitæ, Iesua & Kadmiel, Bani & Hasabania, Serebia & Hodia, Sebania & Pethahia, Surgite & laudate DOMINVM deum uestrum à sæculo usq̃ in sæculum, & benedicant nomini maiestatis tuæ quod exaltatum est super omnem benedictionem & laudem. Tu solus es DOMINVS, tu fecisti cælum, & cælos cælorum, atq̃ omnem exercitum eorū, terram & omnia quæ sunt super eam, maria & quidquid in eis est, & tu uiuificas ista omnia, sed & exercitus cælorū te adorat. Tu es DOMINVS deus qui elegisti Abram, & eduxisti eum ex Vr Chaldæorum, & imposuisti ei nomen Abraham, inuenistiq̃ cor eius fidele coram te, ut ferires cum eo fœdus, ut dares ei terram Chananæorum, Hithæorum,
Gene. 12. d

^bTurris pro suggestu super catachresim.

^cEbr. Benedixit.

^dEbr. Fecerunt intelligere, hoc est, submonebant populū ut diligenter ausculturēt, & cum fructu.

^ePer lignum pingue balsamum quidam intelligunt, quidam cedrum.

^A Legitur lex, admonetur populus ut laudet dominum, & agnoscat beneficentiam eius.

^BSubita personamutatio.

Liber

Amorrhæorū, Pherisæorum, lebusæorū & Girgeseorū, ut traderes inquam [eam] se-
mini eius, & rata fecisti uerba tua, quoniā iustus es tu. Vidisti quoque afflictionem
patrū nostrorū in Aegypto, clamoremque eorū audisti iuxta mare carectosum. Edis-
disti insuper signa & portēta in Pharaone & in cūctis seruis eius, atque in omni po-
pulo terræ eius. Tu enim noueras quod petulanter cum eis agerēt, fecistique tibi nomen,
quemadmodū hęc dies [testat.] Dissecuisti mare ante faciem eorū, ut transirent per
mediū maris in sicco, persequutores autem eorū deiecisti in profundū, ueluti quī
c lapis [deijcitur] in ualidissimas aquas. Sed & per columnam nubis duxisti eos in-
terdiu, & per columnam igneam noctu, ut illustrares eis uiam in qua incedebant.
Descendisti in montem Sinai, loquens cum eis ē cœlo, & dedisti eis iudicia recta,
& leges ueras, ceremonias, & bona pręcepta. Ostendisti eis sabbatum tuum san-
ctum, & pręcepisti eis mandata, ceremonias, & leges per manum Moſis serui tui.
Dedisti insuper eis panem ē cœlo in fame eorum, & aquam eduxisti eis de petra in
siti eorum, & promisti eis ut ingrederentur & possiderent terram hanc, pro qua
leuasti manum tuam ut dares illis. Ipsi uero & patres nostri petulanter egerunt, & Ingratitudo.
indurarunt ceruicem suam, nec audierunt pręcepta tua. Quin audire renuerunt,
neque memores fuerunt mirabilium tuorum quę fecisti cum eis, sed indurauerunt
ceruicem suam, & elegerunt ducem, ut reuerterentur in seruitutem suam in contu-
macia sua. Sed tu o deus propitiationum, clemens, misericors, longanimis, & mul-
tę beneficentię, non deseruisti eos. Sed & quum fabricassent sibi uitulum fufilem,
dixissentque, Iſti sunt dii tui qui eduxerunt te de terra Aegypti, & designassent in-
gentes blasphemias, tu in miserationibus tuis multis non dereliquisti eos in deser-
to: nam columna nubis interdiu nō recessit ab eis, quo minus dirigeret eos in uia:
nec columna ignis noctu, quo minus luceret eis in uia per quam incedebant. Spi-
ritum quoque tuum bonum dedisti ad erudiendum eos, nec Man tuum prohibui-
sti ab ore eorum: quin & aquam dedisti eis, ut sitim suam [reſtinguerent.] Aluiſti
eos in deserto quadraginta annos, ut nihil eis deesset: uestimenta eorum non sunt
uetustate detrita, nec intumuerunt pedes eorum. Dedisti eis insuper regna & po-
pulos, & diuisti eis per terminos, ut possiderent terram Sihon, & terram regis
Hesbon, & terram Og regis Baſan. Filios eorum multiplicasti ut stellas cœli, &
introducisti eos in terram, de qua dixeras patribus eorum, quę essent ingressuri &
E occupaturi. Ingressi itaque sunt filij, & possederunt terrā, & tu subiecisti in conspe-
ctu eorum habitatores terrę, Chananæos, & tradidisti eos in manum eorum unā
cum regibus eorum & populis terrę, ut facerent cum eis pro uoto suo. Ceperunt
urbes munitas & humum pinguem, possederuntque domos omni bono plenas, pu-
teos excisos, uineas, oliueta, arbores frugiferas, idque in copia. Comederunt & sa-
turi, adeoque pingues facti, delicate uſxerūt in ista tua magna bonitate. Illi autem re-
belles facti defecerunt a te, & abiecerunt legem tuam post tergum suum, & occide-
runt prophetas tuos, qui eos obtestantes, conabantur eos ad te reducere. [In sum-
ma] insigniter [te] irritarunt. Tu igitur tradidisti eos in potestatem hostium suo-
rum, qui eos presserunt, & in tempore pressurę suę clamauerunt ad te, tuque eos ē
cœlo exaudisti, & in miserationibus tuis multis dedisti eis seruatores, qui eos asse-
F ruerunt de manu hostium suorum. Quumque [data esset] eis requies, rursus malum
designarunt in conspectu tuo, tu igitur dereliquisti eos in manu hostium suorum,
qui tyrannidem in eos exercuerunt: quumque iterum cōuersi ad te clamarent, exau-
disti eos de cœlo, liberaſtique eos iuxta miserationes tuas, idque multis temporibus.
Et obtestatus es eos, ut reduces eos ad legem tuam, ipsi autem superbe egerunt,
nec audierunt pręcepta tua, sed peccarunt in iudicia tua, in quibus homo, si faceret
ea, uiueret, prębueruntque humerū [suum] rebellem, & indurarunt ceruicem suam,
ne audirēt. Distulisti etiā cum eis annis multis, obtestans eos spiritu tuo per ma-
num

⁶Leuare manū, sym-
bolū est iurisiuran-
di: ac si diceret, quā
iureiurando promisi-
sti.

⁶Ebr. Dederunt eas
put.

⁶Ebr. Arbores esiles
seu esculentas.

⁶Ebr. Traxisti.

Spiritus dor-
tor.

Confessio laus
dia.

num prophetarum tuorum, sed non ausculta-
runt, ideo tradidisti eos in manū po-
pulorum nationum. At pro tua ingēti miseratione non perdidisti eos totos, neq̃
dereliquisti eos, quod deus es clemens & misericors. Nunc igitur deus noster,
deus magne, fortis & tremende, qui seruas fœdus & benignitatem, ne sit uulgaris
in conspectu tuo omnis hæc calamitas, quæ deprehendit & nos & reges nostros, &
principes nostros, sacerdotes nostros, prophetas nostros, patres nostros, & cun-
ctum populum tuum, à diebus regum Assyriacorum, in præsentem usq̃ diem. Equi-
dem tu iustus es in omni eo quod accidit nobis, quoniā fideliter egisti, nos autem
impie egimus. Reges nostri, principes nostri, sacerdotes nostri, & patres nostri
non fecerunt legem tuam, neq̃ attenderunt præcepta tua, & testimonia tua quæ
contestatus es eis. Et ipsi in regno suo, & in bonitate tua magnā quam exhibuisti
eis, & in terra lata atq̃ fertili quam dedisti coram eis, non seruiērūt tibi, neq̃ auer-
si sunt à studijs suis pessimis. En nos hodie serui sumus, & terra quam dedisti patri-
bus nostris, ut ederent fructum eius & bona eius, ecce nos serui sumus in ea. Hæc
prouentum suum regibus multum edit, quos posuisti super nos propter peccata
nostra, qui dominantur in corpora nostra, in pecora nostra pro sua libidine, ut si-
mus in magnis angustijs. Atq̃ in his omnibus serimus [fœdus] firmum, & scribi-
mus, idq̃ obsignatum [per] principes nostros, Leuitas nostros, & sacerdotes no-
stros.

CAPVT X.

ATq̃ hi [dati] sunt ad obsignandum. Nehemias Hathirsatha, filius Hachaliae A
& Zedekias, Seraias, Asarias, Ieremias, Pashur, Amaria, Malkia, Hattus, Se-
bania, Malluch, Harim, Meremoth, Obadias, Daniel, Ginthon, Baruch, Mesullā,
Abia, Mijamin, Maasias, Bilgai, & Semahia, hi sacerdotes. Leuitæ uero Iesua filius
Asanias, Binnui de filijs Henadat & Kadmiel, & fratres eorum, Sechania, Hodia,
Kelita, Pelaia, Hanan, Micha, Rehob, Hasabia, Sachur, Serebia, Sebania, Hodia,
Bani & Beninu. Capita autem populi fuerunt, Parhos dux Moab, Elam, Satu,
Bani, Bunni, Afsad, Bebai, Adonia, Biguai, Adin, Ater, Ezechias, Asur, Hodia,
Hasum, Bezai, Hariph, Anathoth, Nebai, Magpias, Mesullā, Hefir, Mesefabeel,
Zadok, Iaddua, Pelatia, Hanan, Anaia, Hosea, Hanania, Hassub, Halohes, Pilha,
Sobek, Rehum, Hasabna, Maasia, Ahia, Hanan, Anan & Malluch, Harim atque B
Baana, & reliqui de populo, sacerdotibus, Leuitis, ianitoribus, cantoribus & Ne-
thinæis, & quicunq̃ erat separatus à gentibus nationum ad legem dei, uxores eo-
rum, filij eorum, & filiae eorum, & quicunq̃ intelligentia ualebat. Hi ratum habe-
bant cum fratribus suis & optimatibus suis, ueniebantq̃ in execrationem & iura-
mentum, ut ambularent in lege dei, quæ data erat per manū Moysi serui dei, & cu-
stodirent atq̃ facerent cuncta præcepta DOMINI dei nostri, & iudicia eius, atq̃ sta-
tuta eius, & q̃ non elocaremus filias nostras populis terræ, neq̃ duceremus filias
eorum filijs nostris. Ad hæc si populi terræ adferrent merces, aut uenale quid in
die sabbati ad uendendum, ne acciperemus ab eis in sabbato & in die sancto. De-
inde ut remissionem faceremus septimo anno in omnis generis oneribus, item ut
constitueremus super nos præcepta, ut imponeretur nobis singulis annis tertia
pars sicli pro ministerio domus dei nostri, pro panibus qui ordinantur, pro iugi sa-
crificio, pro holocausto iugi, in sabbatis, neomenijs & statis ferijs, pro sanctificatis
& hostia pro peccato ad expiandum Israel, & [ad] omne opus domus dei nostri.
Iecimus & sortes sacerdotes, Leuitæ & populus de adductione lignorum, ut infer-
rentur in domum dei, iuxta domos patrum nostrorum, temporibus cōstitutis sin-
gulis annis, ad cremandum in altari DOMINI dei nostri, quemadmodum scriptum
est in lege, utq̃ afferremus primitiuos fructus telluris nostræ, primitiuos scilicet
fructus omnium fructuum cuiuscunq̃ arboris, idq̃ singulis annis in domum DO-
MINI. Primogenita quoq̃ filiorum nostrorum, & pecorum nostrorum, sicut scri-
bitur

Fœdus populi
cum deo.De remissione
hac Deut. 15.

Exod. 23. 34.

Renouant fœdus, &
obsignant, & qui tales
fuerint obsignatores, res
censentur.Iurijurando adiuna-
ta est execratio, cui
se deuouent, si pacti
non fuerint seruantes.
Venire in fœdus, ut
Germani dicunt in
pundt kummen, iure
iurando se asstringere.Ebr. Et onus omnis
manus, ut Germanus
dicit, aller hand be-
schwârd pro aller-
ley.Hactenus ex commen-
tario Ezra.

Liber

ptum est in lege. Primogenita boum nostrorum, & ouium nostrorum, ut ea scilicet inferremus in domum dei nostri pro sacerdotibus ministrantibus in domo dei nostri. Primitiua quoque esculentorum nostrorum, & munificarum separationum nostrorum, fructus cunctae arboris, uinum & oleum afferremus sacerdotibus in penuria domus dei nostri, & decimas telluris nostrae Leuitis, ut Leuitae decimas haberent in omnibus urbibus in quibus opus nostrum exercemus. Et ut sacerdos filius Aharonis cum Leuitis partem habeat in decimis Leuiticis. Et Leuitae ipsi adducant decimam partem decimae in domum dei nostri, in penuria & gazophylatia. Quoniam in penuria inferre debet filius Israel & filius Leui munificum donum quod separant de frumeto, uino & oleo, ubi uasa sunt sanctuarij, & sacerdotes ministrantes, ianitores & cantores, ne derelinquamus aedem dei nostri. **CAP XI.**

^aThruma hic habetur Ebraice, de quo uide Exod. 25. & 30.

^aDistinguntur habitationes pro populo, tam in urbe quam in agro.

^aEbr. Benedixit pro laudauit, uel gratias egit.

^bApud Ebraeos habitauerunt repetitur, utauit pleonasmus.

A Habitauerunt autem principes populi in Ierusalem, reliquus autem populus proiecit sortem, ut decimus quisque habitaret in Ierusalem ciuitate sancta, non uero autem partes in oppidis. ^aLaudabatque populus omnes uiros qui se spontaneos praebuerunt ut habitarent in Ierusalem. Isti autem sunt primores prouinciae qui habitauerunt in Ierusalem, & in ciuitatibus Iuda, quisque in possessione sua & in ciuitatibus suis, Israelitae, sacerdotes, Leuitae, Nethinaei, & filij seruorum Solomonis. In Ierusalem habitauerunt de filiis Iuda, de filiis Benjamin. De filiis Iuda, Athaia filius Ufia, filij Sachariae, filij Amariae, filij Sephatiae, filij Mahalaleel. De filiis Parez, Maasia filius Baruch, filij Chal Hose, filij Hafaig, filij Adaiae, filij Ioariib, filij Sachariae, filij Silonitae. Hi omnes filij erant Parez, habitantes in Ierusalem, eorum quaderingenti sexaginta octo fortes uiri. Isti autem sunt filij Benjamin, Sallu filius Mesullam, filij Ioed, filij Pedaiae, filij Kolaiae, filij Maasiae, filij Ithiel, filij Esaiae, & post eum Gabai, Sallai, nongenti & uigintio octo. Ioel uero filius Sichri praefectus erat illis, & Iudas filius Hasnua erat [praefectus] super alteram partem urbis. De sacerdotibus, Iedaia filius Ioariib, Iachin, Seraia filius Hilkiiae, filij Mesullam, filij Zadok, filij Meraioth, filij Ahitub princeps domus dei. Et fratres eorum facientes opus domus, octingenti & uigintiduo. Et Adaia filius Ieroham filij Pelalia, filij Amzi, filij Sachariae, filij Pashur, filij Malchia. Et fratres eorum praecipui patres, quorum erant ducenti & quadragintaduo. Amassai autem filius Asreel, filij Ahfai, filij Mesilemoth, filij Imer. Et fratres eorum heroes fortes centum & uigintio octo: super hos praefectus erat Sabdiel filius magnatum. De Leuitis, Semaia filius Hasub, filij Afrikam, filij Hasabiae, filij Buni: & Sabethai, Josabad, erant super opus externum domus dei ex capitibus Leuitarum. Mathanias filius Micha, filij Sabdi, filij Asaph, praecipuus erat qui praebat in confessione & oratione. Et Bakbukia secundus ex fratribus suis, & Abda filius Sammua filij Galal, filij Ieduthun. Omnium Leuitarum in ciuitate sancta, ducenti octoginta quatuor. Ianitores autem, Accub, Talmon & fratres eorum custodes pro portis, centum & septuagintaduo. Reliquorum autem Israelitarum, sacerdotum & Leuitarum in cunctis oppidis Iuda, quisque erat in hereditate sua. Porro Nethinaei habitabant in Ophel, & Ziha ac Gipsa erant super Nethinaeos. Praefectus Leuitarum in Ierusalem erat Ufi filius Bani, filij Hasabiae, filij Mathaniae, filij Micha. De filiis Asaph, cantores e regione operis domus dei. Erat enim preceptum regis de illis, & firma [constitutio] de cantoribus, cuiusque diei suum demensum. Ad haec erat Pethahia filius Mesefabeel de filiis Saera, filij Iuda ad manum regis in omni negotio quod cum populo [agendum erat.] Et ad uillas & agros eorum. De filiis Iuda habitauerunt in Kiriath Arbe & uiculis eius, & in Dibon & uiculis eius, in Iekabzeel & uiculis eius, in Iesua, in Molada, & in Beth Palet. In uilla Sual, in Beer Seba atque uiculis eius, in Ziklag & Mechona atque in uiculis eius. In En Rimon, in Zorha, in Iarmuth, in Zanoah, Adullam & uiculis earum, in Lachis & agris eius, in Aseka & uiculis eius, habitaueruntque a Beerseba usque ad uallem Hinnom.

^aRegem hunc quidam Darium intelligunt, sed uidetur de Dauid dici, qui talia ordinauerat, ut patet 2. Annalium 25.

nom. Et filij Benjamin à Gæba, Michmas, Aia, Bethel & filia eius, Anathoth, Nob, Anania, Hazor, Rama, Hithaim, Hadid, Zeboim, Nebalad, Lod & Ono ualle artificum. Leuitæ uero habebant possessionem tam in Iuda quàm in Benjamin.

CAPVT XII.

Isti sunt sacerdotes & Leuitę qui ascenderunt cum Serubabele filio Sealtielis, & Iesua: Seraia, Ieremias & Esras, Amaria, Malluch, Hattus, Sechania, Rehum, Meremoth, Iddo, Ginthoi, Abia, Mijamin, Maadia, Bilga, Semaia, Ioiarib, Iedaia, Salu, Amok, Hilkia & Iedaia. Isti fuerunt præcipui sacerdotes & fratres eorū in diebus Iesua. Leuitæ uero, Iesua, Binnui, Kadmiel, Serebia, Iehuda, Mathania super laudes ipse & fratres eius. Bakbukia & Hunni fratres eorū è regione ipsorum ad custodias. Iesua autem genuit Ioiakim, Ioiakim genuit Eliasib, & Eliasib genuit Ioiada, Ioiada genuit Ionathan, Ionathan genuit Iadua. In diebus Ioiakim fuerunt hi sacerdotes capita patrum. Ipsi Seraia, Meraia: ipsi Ieremia, Hanania: ipsi Esræ, Mesullam: ipsi Amaria, Iehohanan: ipsi Melichu, Ionathan. Sebania, Ioseph. Ipsi Harim, Adna. Ipsi Meraioth, Helkai. Ipsi Iddo, Zacharias. Ipsi Ginthon, Mesullam. Abia, Sichri. Ipsi Miniamin & Moadia, Piltai. Ipsi Bilga, Sammua. Ipsi Semaia, Iehonathan. Ipsi Ioiarib, Mathenai. Ipsi Iedaia, Vsi. Ipsi Sallai, Kallai. Ipsi Amok, Eber. Hilkia, Hasabia. Ipsi Iedaia, Nethaneel. Porro Leuitæ in diebus Eliasib, Ioiada, Iohanan, & Iadua conscripti præcipui patres & sacerdotes ad regnum Darij Persæ. Filij Leui præcipui patres conscripti in libro Annalium, & ad tempora Iohannan filij Eliasib. Capita Leuitarum, Hasabia, Serebia, & Iesua filius Kadmiel, & fratres eorum è regione ipsorum ad laudandum & confitendū iuxta præceptum Dauidis uiri dei, custodia è regione custodiæ. Mathania, Bakbukia, Obadia, Mesullam, Talmon, Accub, obseruantes portas, custodia [eorum] erat pro liminibus portarum. Hi fuerunt in diebus Ioiakim filij Iesua, filij Iozadak, & in diebus Nehemiae præfecti, atq; Esræ sacerdotis & scribæ. Et in dedicatione muri Ierusalem quæsiuerunt Leuitas de omnibus locis suis, ut adduceret eos Hierosolyma, ut facerent dedicationem, & gaudium, & in gratiarum actione & cantico, in cymbalis, nablis & citharis. Congregatiq; sunt filij cantorum, & ex planitie circum Ierusalē, & ex uillis Netophati, sed & de domo Gilgal, & de regionibus Gæba atq; Asmaueth, nam cantores extruxerant sibi uillas circum Ierusalem. Purificati etiam sunt sacerdotes & Leuitæ, & purificarunt etiam populum, portas & muros. Tum adduxi principes Iuda super murum, & constitui duos magnos [choros] laudantium, euntes ad dexteram super murum uersus portam sterquilini. Post eos ibat Hofaia & pars principū Iuda, Asaria quoq; Esras & Mesullā, Iuda & Benjamin, Semeia & Ieremia. Et de filiis sacerdotum cum tubis, Sacharias filius Ionathan, filij Semaia, filij Mathania, filij Michaig, filij Sacur, filij Asaph. Et fratres eius Semaia, Afreel, Milelai, Gilelai, Maai, Nethaneel, Iuda atq; Hanani cum instrumentis musicis Dauidis uiri dei, & Esræ scribæ ante eos. Iuxta portam fontis ascenderunt è regione ipsorū per gradus ciuitatis Dauidis in ascensu muri, ^bsuperne ad domum Dauidis, usq; ad portam aquarum ad Orientem. Alter iam cœtus laudantiū ibat ex aduerso quem ego sequebar, & pars populi super murum, ultra turrim furnorum usq; ad murum latiore, & ultra portam Ephraim, & ad portam ueterem, & ad portam piscium, & turrim Hananeel, & turrim Mea, usq; ad portam gregum, & constiterunt ad portam custodiæ. Steterunt itaq; duo chori laudantiū in domo dei, & ego & pars magnatum mecum. Sacerdotes quoq; Eliakim, Maasia, Miniamin, Michaia, Elieonai, Sacharia, & Hanania cū tubis. Et Maasia, Semaia, Eleasar, Vsi, Iehohanan, Malkia, Elam & Aser, & cantores resonauerunt, quibus erat præfectus Iizrahias. Obtulerunt ergo eodem die magna sacrificia, & lætati sunt, quoniam deus exhilararat eos magna lætitia: sed & mulieres & pueri gauisi sunt,

^A Nomina sacerdotū & Leuitarum, qui cum Serubabele ascenderunt, initiantur muri Ierusalem.

^B Filij cantorū dicuntur pro cantoribus: ut filij Achiuorum, pro Achiuis: sic filij prophetarū, pro his qui prophetiæ operam dabant.

Dedicatio muris.

^B Pro superne alij legunt ultra.

Liber

auditumque est procul gaudium Hierosolymorum. Constituti sunt denique illo die uiri super gazophylata, ad munifica dona, ad primitias & decimas, quas inferebant in eas ex agris ciuitatum, portiones scilicet legales sacerdotibus & Leuitis, quoniam gaudium iudae fuit sacerdotibus & Leuitis qui stabant. Et obseruabant custodiam dei sui, & custodiam puram, cantores & ianitores secundum praeceptum Dauidis & Solomonis filij eius. Quoniam temporibus Dauidis & Asaph retro temporibus [constituti fuerant] qui cantarent canticum laudis & confessionis deo. Et omnes Israelitae in diebus Serubabelis atque temporibus Nehemiae partes dabant cantoribus & ianitoribus quoque die suum demensum, & sanctificabant Leuitas, Leuitae uero sanctificabant filios Aharonis.

Custodes thesaurorum.

CAPVT XIII.

Deut. 23.

Separantur a populo dei alienigenas, faciunt cameras Leuitis, sabbati obseruatio innouatur.

Benedictio pro sua imprecatione.

Commixtio dicitur quidquid ex gentibus se israelitis immiscuerat, & cum eis e castitate ascenderat. Quid sit Thruma, Exod. 25. 30.

Eb. Postulatus sum, scilicet a iudaeis, ut ex Persia redire Hierosolyma: alij legunt, impetraui copiam ab eundi a rege.

Eodem die lectum est in libro Moysis audiente populo, & inuentum est scriptum in eo, quod Ammonites & Moabites non ingredi debeant in coetum dei perpetuum, quod non anteuerterent filios israelis pane & aqua, quin [populus ille] conduxit Bileam, ut execraretur [israelem.] Verum deus noster uertit execrationem istam in benedictionem. Factum ergo est quum illi audissent legem, separarunt omnem commixtionem ex israele. Ante uero istud Eliasib sacerdos positus erat in camera domus dei nostri, qui propinquus fuit ipsi Tobiae. Et fecit ei cameram magnam, ubi antea reponebant sacrificia cibaria, thus, uasa, decimas frumenti & uini & olei, quae ex praecepto erant Leuitarum, cantorum atque ianitorum, item Thruma sacerdotum. In his omnibus autem non fui Hierosolymis, quia anno tricesimo secundo Artaxerxis regis Babylonis ueni ad regem, & post dies exactos reuocatus sum a rege, & ueni Hierosolyma. Rediens autem Hierosolyma, intellexi malum quod designauerat Eliasib propter Tobiam, nempe quod fecisset ei cameram in atrijs domus dei. Et doluit mihi uehementer, eieci quoque omnia uasa domus Tobiae foras ex camera, praecepi quoque ut mundaretur camera, & restitui illuc uasa domus dei, una cum sacrificio cibario & thure. Rescui insuper quod partes Leuitarum non fuerant datae, & quod Leuitarum & cantorum, qui facere debebant opus, quisque fugisset in agrum suum. Increpans ergo magistratus, dixi, Cur derelinquitur domus dei? Congregauique eos, & collocaui eos in gradum suum, & omnis iuda adduxit decimas frumenti, uini & olei in repositoria. Constitui autem super thesauros, Selemiam sacerdotem, & Zadok scribam, & Pedaiam de Leuitis, & ad manum eorum Hanan filius Sachur, filij Mathaniae, fidei enim habiti sunt: in horum potestate erat distribuere partes fratribus suis. Memineris mei o deus meus hanc ob rem, nec finas aboleri beneficentiam meam quam exhibui in domo dei mei, & in obseruantijs eius. Sub idem tempus uidi iudaeos calcantes in torcularibus in sabbato, & inferentes manipulos [frugum,] onerantes quoque asinos, ingerentes denique die sabbati in [urbem] Ierusalem uinum, uuas, ficus, [breuiter] omne onus, quos ego [grauiter] obtestatus sum eodem ipso die quo uendebant ipsi uictum. Tyrii quoque habitabant in ea, qui inferebant pisces & omnis generis merces, & uendebant Hierosolymis filiis iuda in sabbato. Tum obiurgauit optimates iuda, & dixi ad eos, Quae est haec res mala quam designatis, prophanantes diem sabbati? An non idem fecerunt patres uestri, & adduxit deus noster omne malum illud super nos, & super ciuitatem istam? uos autem adijcitis iram super israelem, quum prophanatis sabbatum. Contigit deinde ut incidentibus umbris in portis Ierusalem ante sabbatum, iuberem ostia claudere, nec iussi referare ea usque post sabbatum: constitui praeterea ex pueris meis quosdam pro portis, ne inferretur onus die sabbati. Pernoctarunt itaque negotiatores, & qui omnia uenalia uenum exponebant, extra Ierusalem semel atque iterum. Obtestatus igitur eos, dixi eis, Cur uos pernoctatis ante moenia? si denuo feceritis, iniiciam uobis manus. Ab eo tempore non uenerunt in sabbato. Dixi quoque ad Leuitas ut se purificarent, & uenientes custodirent portas ad sanctificandum diem sabbati.

Leuitis partes dantur.

Contra sabbati transgressores.

Contra uxores
alienigenas.

3. Reg. 3. b

3. Reg. 11. a

Epilogus.

bat. Etiam huius memineris erga me deus meus, & parce mihi secundum multitudinem beneficentię tuę. Vidi pręterea in diebus illis Iudęos, qui collocauerant ^D [sibi] uxores Aſoticas, Ammoniticās & Moabiticās, quorum filij loquebātur partim Aſotice, nec Iudaice loqui norant, sed lingua populi ac populi. Obiurgauī igitur eos, & execratus sum eos, percussiq; quosdam ex eis, & depilauī eos, iureq; iurando astrinxi eos per deum, Ne inquam, dederitis filias uestras filijs eorū, nec duxeritis ex filiabus eorum filijs uestris & uobis. An non Solomon rex Israelis in illis peccauit? quum tamen in multis gentibus non esset rex ei similis, nempe qui dilectus erat deo suo, & quem constituerat deus regem super cunctū Israelē, nihil tamen secius extere mulieres in peccatū pertraxerunt. An uero uobis hoc nunq̄ est auditum, ut uniuersum istud tam grande malum designetis, & pręuaricemini contra deum nostrum ^aducendo uxores alienigenas? De filijs porrō Ioiadę filij Eliasib summi sacerdotis quidam gener factus est ipsi Sanballat Horonitę, quem ego à me fugauī. Memineris eorum o deus meus, qui polluant sacerdotium atq; pactum sacerdotij & Leuitarum. Purificaui igitur eos ab omnibus extraneis, & constitui custodias sacerdotum & Leuitarum, quenq; in suo opere. Et pro adductione lignorum temporibus constitutis, sic pro primitijs. Memento mei deus meus ad bonum.

^aVel, cohabitando
uxoribus alienis.

Liber Ester.

CAPVT I.

ACTVM est in diebus Asueri, (is est Asuerus qui ^A imperitabat ab India usq; ad Aethiopiam centum & uigintiseptem prouincijs,) in diebus inquam illis quū sederet rex Asuerus in solio regni sui quod erat in Susa metropoli. Anno tertio regni sui apparauit conuiuium cunctis principibus suis atq; seruis suis, robur Persarum atq; Medorū cum ducibus & pręsidentibus prouinciarum erat coram eo. Ipse uero ostentabat opes & gloriā regni sui, & rarum splendorem magnificentię suę, idq; diebus multis, nempe centum octoginta diebus. Exactis autem illis diebus, parauit rex populo quoq; omni scilicet q̄ inuentus fuit in Susa metropoli, siue summi essent siue infimi, conuiuium septem diebus in atrio hortorum domus regis. [Erant illic ^B aulę] cādidā, carbasina & hyacinthina, funibus byssinis & purpureis suspensa super ^aarcus argenteos [qui innitebantur] columnis marmoreis. Lectuli erant aurei & argentei super pauimento conſtrato lapide marmoris Pario & uaricolore. Postabant ex uasis aureis, ^bmutabantq; uasa alia post alia: uinum [dabatur] regiū, idq; copiosum iuxta ^cimperium regis. Erat & lex bibendi, ut neminem quis cogeret, nam sic ordinarat rex per omnes qui pręerant in domo sua, ut facerēt iuxta cuiusq; uoluntatem. Sed & Vasthi regina apparauit conuiuium fęminarum in domo regia quę erat regi Asuero. Die septimo quum cor regis à uino exhilaratum esset, dixit ad Mehuman, Biztham, Harbonam, Bigtham, Abagtham, Zethar & Charcas septem cubicularios, qui ministrabāt in conspectu regis Asueri, ut introducerent ^C Vasthi reginam in conspectum regis cum corona regia, ut ostenderet populis & principibus pulchritudinem eius, eleganti enim erat forma. At regina Vasthi renuit uenire iuxta imperium regis per ^dcubicularios, hinc rex uehemēter iratus est,

^A Asuerus insigni conuiuiis suis apparato, reginam Vasthi uocat, quę dū uenire tenuit regno exulit.

Veteres lectis ad conuiuium utebantur, iacentesq; cęnabant.

^a Alij gelile annulos intelligunt.

^b Ebr. Vasa ex uasis mutantes.

^c Alij legūt, iuxta munificentiam regis, est enim Ebraice iuxta manum regis.

^d Ebr. Per manum cubiculariorum.

N

Liber

^aPer peritos tempo-
rum quidam historia-
rum doctos, quidam
consuetudinū & mo-
rum gnaros intelli-
gunt.

ut exardesceret furor eius in eo. Tum ait rex ad sapientes ^aperitos temporū, (hunc enim morem habebat rex) ante omnes qui legum & iudiciorū gnari erant, (ex in-
timis autem [consiliariis] qui ei assidebant, tum erant Carschan, Sethar, Admatha,
Tarsis, Meres, Marsena & Memuchan, septem scilicet principes Persiæ & Mediæ,
intuentes uultum regis, qui primas obtinebāt in regno,) Quid fiet reginæ Vasthi
iuxta legem, q̄ non fecit imperiū regis Asueri, quod [imperauit] per cubicularios?
Respondit Memuchan coram rege & principibus, Regina Vasthi non in solum
regem peccauit, sed & contra omnes principes, & cōtra omnes populos qui sunt
in omnibus prouincijs regis Asueri, diuulgabitur enim factum reginæ apud om-
nes mulieres, ut contemnāt maritos suos in oculis suis, dicētes, Rex Asuerus iussit
introduci Vasthi reginam in conspectum suum, at illa non uenit, quin & hoc ipso
die uxores principum Persarum & Medorum, quæ factum reginæ audierunt, di-
cent cunctis principibus regis, & satis erit contemptus ac indignationis. Si igitur
uideatur regi, exeat edictum regium à conspectu eius, scribaturq̄ iuxta decreta Per-
sarum & Medorum, (quæ transgredi fas non est,) ut Vasthi in conspectum regis
Asueri nō ingrediatur, deinde dignitatem regiam quam ipsa habuit det rex sociæ
ipsius, quæ melior ipsa est. Audietur hæc sententia regis, quā edet per uniuersum
regnum suum, (quod magnum est,) & in pretio habebunt omnes mulieres mari-
tos suos, siue summæ fuerint siue infimæ. Placuit hoc uerbum ^atam regi quàm
principibus: fecitq̄ rex quemadmodum loquutus erat Memuchan, mittēs episto-
las per omnes prouincias regis, in singulas inquam prouincias secundum scriptu-
ram eius [prouinciæ:] ad singulos etiam populos iuxta linguam eorum, ut quisq̄
maritus imperitaret in domo sua. Loquutus itaque est iuxta linguam cuiusq̄ po-
puli.

^fEbr. Si ad regem bo-
num.

^sEbr. In oculis regis.

De imperio uir-
torū in uxores.

CAPVT II.

^aEster regi introducitur,
Mardocheus proditi-
onem indicat.

^qQuerāt, scilicet ser-
uit, uel queratur im-
personaliter, man-
sue: solent enim
tertijs personis abso-
lute uti.

^bEbr. Ornamenta ea-
rum uel sua.

Post hæc gesta, quū furor regis Asueri resedisset, mentionē fecit ipsius Vasthi,
& eorum quæ commiserat, & sententiæ quæ in eam lata erat, dixeruntq̄ pueri
regis qui ei ministrabant, ^aQuerant regi puellas uirgines formosas. Constituit
itaq̄ rex inspectores quosdam per omnes prouincias regni sui, qui congregarent
omnes puellas uirgines eleganti forma, ad Susan regiam arcem in gynæcium, sub
manū Hege eunuchi regis custodis mulierum, qui daret eis ^bmundū muliebrem:
quæ uero puella placeret oculis regis, regina fieret pro Vasthi. Placuit hæc res re-
gi, ut sic faceret. Erat tum Iudæus quispiā in Susan regia arce, cuius nomen Mar-
dochæus, filius Iair, filij Simej, filij Kis, uir Iemini, qui abductus fuerat Hierosoly-
mis cum transmigratione ea quæ abducta fuerat cum Iechonia rege Iuda, quem ca-
ptiuum abduxit Nabuchodonosor rex Babylonius. Is enutriebat Hadasa quæ &
Ester, filiam patris sui, quandoquidem nec patrem habuit nec matrem: erat autem
puella uenusta forma, & eleganti aspectu, quam Mardocheus post mortem patris
eius & matris eius sibi in filiam adoptauerat. Quum ergo præceptum regis & de-
cretum eius euulgatum esset, congregarenturq̄ puellæ multæ in Susan regiam ar-
cem sub manum Hegai, recepta est & Ester in ædes regias sub manū Hegai custo-
dis mulierum. Placuit hæc puella oculis eius, ^ccōciliavitq̄ sibi gratiam in conspe-
ctu eius, festinansq̄ dedit ei mundū eius & partes eius, atq̄ [curauit] ut ei darētur
septem puellæ accommodæ ex ædibus regijs, & in gynæcio mutauit eam & puel-
las eius, idq̄ bono [earum.] Porro Ester non indicabat populum suum, & natale
suum solum, quoniam Mardocheus præceperat ei ne indicaret. Singulis autem
diebus deambulabat Mardocheus ante atriū gynæcij, ut resciret ualerētne Ester,
& quid ei fieret. Quumq̄ appeteret tempus cuiusq̄ puellæ, ut ingrederetur ad
regem Asuerum, (exactis uidelicet duodecim mensibus,) quibus unicuiq̄ fiebat iux-
ta ritum mulierum, (nam sic absoluebantur dies quibus se comebant, sex menses
scilicet in unctione myrrhina, & sex menses odoribus & mundo muliebri:) cum
hac

^cEbr. Tulit benefi-
centiam.

Mardocheus
progenies.
2. Reg. 24. 4

Ester introduci
tur ad regem.

Insidia regis.

hac itaq[ue] [præparatione] ingrediebatur puella ad regem, & quancunq[ue] diceret, dabatur ei, ut cum ea ingrederetur e[ss]e gynecio in ædes regias. Vespere ingrediebatur, & mane reuertebatur ad gynecium aliud, sub manū Saafgas eunuchi regis custodis concubinarum: nec ingrediebatur ultra ad regem, nisi rex eam uellet, uocareturq[ue] nominatim. Quum itaq[ue] appeteret tempus Ester filiæ Abihail patruī Mardochei, (qui eam sibi filiam adoptauerat,) ut ingrederetur ad regem, nihil postulauit, nisi quod diceret Hegai eunuchus regis custos mulierum. Siquidem Ester gratiam conciliauit in oculis omnium qui eam intuebantur. Recepta est itaq[ue] Ester ad regem Asuerum in ædes eius regias mense decimo, is est mensis Tebeth, anno septimo regni eius. Admauit autem rex ipsam Ester præ cunctis mulieribus, namq[ue] est gratiam & beneficentiam in conspectu eius supra omnes uirgines, [adeo] ut imponeret capiti eius diadema regium, faceretq[ue] eam reginam loco Vasthi. Et apparauit rex conuiuium magnum cunctis principibus suis & seruis suis, nempe conuiuium Ester, remisitq[ue] prouincijs, & dedit fercula[regia] pro regia munificentia. Quumq[ue] denuo congregarentur uirgines, sedebat Mardocheus pro porta regis, Ester uero non indicauerat natale suum solum, nec populum suum, quemadmodum præceperat ei Mardocheus: quin & iussu Mardochei faciebat Ester, quemadmodum [ante] dum fuerat sub educatione eius. Sub idem tempus quum Mardocheus sederet pro porta regis, iratus est Bigthan & Thæres, duo eunuchi regis ex custodibus liminis, conantes manus inferre regi Asuero. Cognita est hæc res à Mardocheo, qui indicauit [hoc] Ester reginæ, Ester autem dixit [hoc] regi nomine Mardochei. Et inquisitione facta, inuentum est negotiū hoc, amboq[ue] in crucem acti sunt. Scriptum est hoc in libro annaliū coram rege. CAP. III.

Posteaquam hæc essent gesta, euexit rex Asuerus Haman filium Hamedatha Agageum, & extulit eum, posuitq[ue] soliū eius supra omnes principes quos habebat secum. Et omnes serui regis qui erant pro porta regis genuflectebāt & procidebāt coram Haman, (sic enim de eo præceperat rex,) Mardocheus uero nec genuflectebat, nec procidebat. Dixerunt ergo serui regis qui erant pro porta regis ad Mardocheum, Quur tu præteris præceptū regis? Quumq[ue] quotidie sic loquerentur ad eum, non audiebat eos: quod illi ipsi Haman indicauerunt, ut uideret num res Mardochei consisterent, indicauerat enim eis se ludæū esse. Videns itaq[ue] Haman q[uod] Mardocheus nō genuflecteret nec ante eum procumberet, repletus est furore, leueq[ue] ducebat inferre manus soli Mardocheo, (indicauerant enim ei populum Mardochei:) quin Haman conatus est omnes ludæos delere, qui in uniuerso regno Asueri erant, & qui erant de populo Mardochei. Mense primo, hic est mensis Nisan, anno duodecimo regis Asueri, curauit iacere Pur, hoc est sortem, coram Haman, idq[ue] quotidie & singulis mēsis, usq[ue] in mensem duodecimum, hic est mensis Adar. Dixit ergo Haman regi Asuero, Est populus quidam disiectus & dispersus inter populos per omnes prouincias regni tui, quorum leges uariant ab omnium populorum [legibus,] qui nec regis decreta faciunt, nec expedit regi ut illos sic dimittat: si ergo uidetur regi, scripto [edictū] promulgetur, ut hi perdantur, decemq[ue] millia talentorum argēti appendam per manus eorum qui opus hoc exequentur, ut inferantur in thesauros regis. Tulit rex annulū suum de manu sua, deditq[ue] eum Haman filio Hamedatha Agagæo hosti ludæorum: aitq[ue] rex ad Haman, Pecunia data sit tibi, simulq[ue] populus iste, ut agas cū illo quod tibi uisum fuerit. Scribæ igitur regis uocati sunt mense primo, decimatertia die eiusdem, & scriptum est sicut præcepit Haman ad omnes præfectos regis, & ad duces qui præerāt singulis prouincijs, & ad principes singulorum populorum, ad unamquanc[ue] prouinciam secundum scripturam eius, & ad quenq[ue] populum secundum linguā eius: scriptū autem est nomine regis Asueri, ob signatumq[ue] annulo regis. Missæ autem d

Potest legi, quod
cunq[ue] peteret.

Hanahā pro remisit
exposui, ut rex aliqd
scilicet de tributo
prouincijs remitte-
ret: alij exponūt, trā
quillitatem fecit in
prouincijs.

A Haman euectus apud
regem, odio Mardochei
ludæos omnes excinde-
re conatur.

B Repetitur Haman
in Ebraicis.

Sortibus ducendis
querit opportunita-
tem auspicandi tam
crudelē rem.

Alij legunt iuxta li-
teram Ebraicam, Est
unus populus: ac si
ostēderet facilitatem
negotij.

Liber

sunt literæ per manus cursorum ad omnes prouincias regis, ad delendum, occidendum & perdendum omnes ludæos, tam iuuenem quàm senem, pueros quoque & mulieres, idque uno eodemque die, nempe decimatertia die mēsis duodecimi, qui est mensis Adar, utque eorum facultates eorum prædæ paterent. Exemplar scripti erat, ut affigeretur edictum in omnibus & singulis prouincijs, uulgareturque uniuerfis populis, ut essent parati ad illum diem. Egressi itaque cursores impulsu imperio regis, & affixum est decretum in Susan arce regia. Porro rex & Haman sedebant & bibebant, quum interim ciuitas Susan perplexa esset.

CAP. IIII.

Ve in mœore graui sunt ludæi, consilio & sedulitate Mardochei & Ester insidie Haman infringuntur. a Alij legūt, nemo enim sacco indutus portas regis ingredi ausus fuit.

QUum uero Mardocheus cognouisset omnia quæ fiebant, discidit uestimenta sua, induitque saccum cum cinere, & egressus in medium urbis, clamauit clamore magno & amaro. Et peruenit usque ad portas regis, (non enim ingredi audebat portas regis quum sacco indutus esset.) Quin & in omni prouincia, regione & loco, quo uerbum regis & decretum eius peruenerat, luctus erat magnus apud ludæos, ieiunium, fletus, lamentum, saccus & puluis stratum [erat] multis. Venientes autem puellæ Ester & eunuchi eius, nunciauerunt ei, & consternata est regina uehemēter, & misit uestes quas indueret Mardocheus, deposito à se sacco suo, sed non accepit. Vocauit ergo Ester Hathach quendam ex eunuchis regis, quos rex constituerat, [ut ministrarent] ante eam, & dedit ei mandatum ad Mardocheum, ut resciret quid hoc negotij esset, aut cur hoc [faceret.] Exiuit igitur Hathach ad Mardocheum in plateam ciuitatis, quæ erat ante portam regis. Indicaui ergo ei Mardocheus quidquid sibi acciderat, explicationem quoque pecuniæ quam pollicitus erat Haman se appensurum in thesauros regios contra ludæos ut perderetur: sed & exemplar regij decreti, quod affixum erat in Susan ad perdendum eos, dedit ei, ut ostenderet ipsi Ester, indicaretque ei, & mandaret simul illi ut ingrederetur ad regem, obsecraretque coram eo pro populo suo. Ingressus ergo Hathach, nunciauit ipsi Ester uerba Mardochei. Dixitque Ester ipsi Hathach, deditque ei madata ad Mardocheum, Omnes serui regis, & populi prouinciarum regis sciūt, quod quicumque, uir sit siue mulier, introierit ad regem in atrium interius inuocatus, unam de eo sententiam esse ut interficiatur: is tantum uiuet, cui rex sceptrum aureum porrexerit, iam ego uocata nō sum hisce triginta diebus, ut regem adeam. Hæc uerba Ester, renunciarunt ipsi Mardocheo. Dixit autē Mardocheus, ut renunciarent ipsi Ester [ad hūc modum,] Ne putes te animam tuam seruaturam in domo regis præ omnibus ludæis: si enim omnino tacueris hoc tempore, aliunde oborietur ludæis respiratio & liberatio, tu uero & domus patris tui peribitis: & quis scit, si ad hanc opportunitatem ad regnum perueneris. Dixit autem Ester, ut nunciarent Mardocheo, Vade, & congrega omnes ludæos qui sunt in Susan, & ieiunate pro me, ne comedatis, neque bibatis tribus diebus & tribus noctibus, ego etiam cum ancillis meis ieiunabo sic, tum ingrediar ad regem, (quod tamen in more non est,) etiamsi mihi omnino pereundum fuerit. Abiens igitur Mardocheus, fecit iuxta omnia quæ præceperat ei Ester.

CAPVT V.

Ester quum inuissset regem & Haman, erumpit inuidia Haman in Mardocheum.

a Eb. Tulit gratiam.

b Ebr. si super regem bonum.

ACTum est autem die tertio, ut indueretur Ester regio [cultu,] stareque in atrio interiori domus regie ē regioneedium regiarum, sedente rege super solium regni sui in palatio regni contra ostiū domus. Quumque uideret rex Ester reginam stantem in atrio, conciliauit sibi gratiam in oculis eius, porrexitque rex aureum sceptrum quod manu sua tenebat ipsi Ester, & accedens Ester, attigit summitatem sceptri: aitque rex ad eam, Quid est tibi Ester regina, & quæ petitio tua, usque ad dimidiū regni, & dabitur tibi. Respondit Ester, Si regi uisum fuerit, ueniat rex & Haman hodie ad cōuiuium quod apparaui ei. Dixitque rex, Adducite cito Haman, ut faciat uerbum Ester. Venit igitur rex & Haman ad conuiuiū quod apparauerat Ester. Dixitque rex ad Ester in conuiuiuo uini, Quæ est postulatio tua, & dabitur tibi, & quæ

quæ petitio tua, usq[ue] ad dimidiū regni, & fiet. Respondens Ester, ait, Petitio mea & postulatio [hæc est,] Si na[sc]ta sum gratiam in oculis regis, & si regi uisum fuerit, ut annuat petitioni meæ & præstet quod peto, Veniat rex & Haman ad conuiuiū quod parabo eis, cras autem faciam iuxta uerbum regis. Egressus itaq[ue] Haman c eodem die lætus & hilari corde: quumq[ue] Haman uideret Mardocheum in porta regis q[ui] nec surgeret, nec terreret ab eo, impletus est Haman furore aduersus Mardocheum. Dissimulauit autem Haman, & ueniens domum suam, misit & aduocauit amicos suos, & Sares uxorem suam. Et recēsiuit Haman eis gloriam opum suarum, & multitudinem filiorum suorū, & cuncta in quibus rex cum euexerat, & q[ui] extulisset eum supra principes & ministros regis. Dixitq[ue] Haman, Etiam regina d Ester neminē introduxit cum rege ad cōuiuium quod parauerat, præter me: quin & cras inuitatus sum ab ea unā cum rege: at hoc totum haudquaquā commodum mihi est, quantisper Mardocheum ludæum uideo sedentem pro porta regis. Ait autem ad eum Sares uxor eius, atq[ue] omnes amici eius, Fiat lignum quod altitudine sit quinquaginta cubitorum, & facto mane loquere cum rege, ut suspendant Mardocheum in eo, tu uero lætus ingredi cum rege ad conuiuium. Placuitq[ue] hæc res ipsi Haman, & curauit ut pararetur lignum.

CAP. VI.

NOcte ista fugit somnus regem, iussitq[ue] ut afferrent librum rerum memorabilium atq[ue] annales, qui lecti fuerunt coram rege. Inuentū est autem scriptum, quomodo Mardocheus indicarit de Bighana & Thæres duobus eunuchis regis qui custodes erant liminis, q[ui] scilicet hi conati fuissent manus inferre regi Asuero. Dixitq[ue] rex, Qualis honor aut magnificētia Mardocheo exhibita est huius rei gratia? Responderunt pueri regis qui ei ministrabant, Ne tantillum quidem ei repensum est. Et dixit rex, Quis est in atrio? (Venerat autem Haman in atrium exterius B ædium regiarum, ut loqueretur cum rege de suspendēdo Mardocheo in lignum quod illi parauerat.) Dixerunt ergo pueri regis ad eum, Ecce Haman stat in atrio. Dixit ergo rex, Ingrediatur. Et quum Haman esset ingressus, dixit ad eum rex, Quid faciendū est uiro quem uoluerit rex honore afficere? Cogitauit autem Haman in corde suo, Quem uellet rex honore afficere q[uam] me? Respondit ergo Haman regi, Vir quem dignatur rex honore prosequi, hunc introducant, & regio uestitu uestiant quo rex solet indui, deinde & equo [uehatur] quo solet uehi rex, imponaturq[ue] corona regia in capite eius. Dent insuper uestimentum & equum in manum c alicuius, qui ex principibus est & satrapis regis, ut induant uirum illum quem rex honore uult prosequi, hunc imponant super equum in platea ciuitatis, & clament ante eum, Sic fiet ei quem rex honore uult prosequi. Tum dixit rex ad Haman, Ilico cape uestimentum & equum, & quemadmodum loquutus es, sic facias Mardocheo ludæo sedenti pro porta regis: ne sinas excidere uel uerbulum ex omnibus quæ loquutus es. Tum accepit Haman uestimentum & equum, & induit Mardocheum, & uexit eum equo per plateam urbis, & exclamauit coram eo, Sic fiet ei quem rex honore uult prosequi. Reuersus est autem Mardocheus ad portam d regis, & Haman impulsus ad domum suam, mœstus & cooperto capite. Narrauit autem Haman Sares uxori sue, & omnibus amicis suis omne quod ei acciderat: & dixerunt ad eum sapientes sui & Sares uxor eius, Si de semine ludæorum est Mardocheus coram quo cadere cœpisti, non poteris eum superare, sed cadendo cades ante conspectū eius. Quumq[ue] adhuc loqueretur cum eo, adfuerūt eunuchi regis, & sategerunt introducere Haman ad conuiuiū q[uo]d parauerat Ester.

CA. VII.

Ingressus est itaq[ue] rex & Haman ut biberent cū Ester regina. Et ait rex ad Ester A Etiam altera die in cōuiuiuo uini, Quæ est postulatio tua Ester regina, & detur tibi: quæ petitio tua, ad dimidium usq[ue] regni, & fiet. Respondēs Ester regina, dixit, Si na[sc]ta sum gratiā in oculis tuis o rex, siq[ue] uisum fuerit regi, detur mihi anima mea

N 3.

A Iubet rex ut minytra, hoc est indicij præmia, reddantur Mardocheo, idq[ue] per Haman intellisum hostem.

B Ebr. Dixit in corde suo.

A Quum essent in conuiuiuo rex & Haman, dēcuntur insidie quas parauerat Haman Mardocheo, & recidit fraus in auctorem suum.

Liber

B in petitione mea, & populus meus in petitione mea. Venditi enim sumus ego & populus meus, ut [nos] excindant, trucident & perdant: & utinā uenditi essemus in seruos & ancillas, tum enim tacuisssem, uerum hostis non supputat damnum regis. Respondens autem rex Asuerus, dixit ad Ester reginam, Quis est iste? & ubi est iste, qui corde suo plene statuerit hoc facere? Ester ait, Vir aduersarius & hostis

C est iste malus Haman. Territus est autem Haman coram rege & regina. Et surgens rex à potatione uini in furore suo, [abijt] in hortos iuxta palatium. Haman autem stans rogabat Ester pro uita sua, animaduvertebat enim sibi malum omnino definitum esse à rege. Quum uero rex ex hortis palatij redisset in locū in quo conuiuium uini fuerat, corruerat Haman super lectū super quo Ester [sedebat.] Tum

D ait rex, An uero & reginam comprimere uult in domo me præsente? Quum sermo iste exisset ex ore regis, faciem ipsius Haman operuerunt. Dixit autem Harbona, unus ex eunuchis regis coram rege, En lignum quoque quod parauit Haman Mardocho, (qui salutē regis curauit,) statim domo Haman, altitudine quinquaginta cubitorum. Dixit ergo rex, Suspendite eum in illo. Suspendunt ergo Haman in ligno quod parauerat Mardocho, reseditque furor regis. **CAP. VIII.**

** Alij legunt, facies Haman operte sunt, intelligentes Haman ad sermonē regis pudore territū, faciem obtexisse.
* Ebr. Qui loquutus est bonum super regem.*

Rescinditur editū Haman per Asuerum, & liberantur Iudæi.

A T Plo eodem die dedit Asuerus rex Ester reginæ domum Haman hostis Iudæorum. Uenitque Mardocheus in cōspectum regis, Ester enim indicauerat qualiter ei esset [iunctus.] Tulitque rex annulum suum quem ab Haman abstulerat, & tradidit eum Mardocho, & constituit Ester Mardocheum super domum Haman.

Rursum quoque Ester loquuta est coram rege, acciditque pedibus eius, flens & obsecrans eum ut tolleret malum Haman Agagæi, & machinationem eius quam excoGITauerat cōtra Iudæos. Porrexit autem rex sceptrum aureum ipsi Ester, surgensque Ester stabat coram rege, dixitque, Si regi placuerit, & si nacta sum gratiam in conspectu eius, sique hæc res commoda uidetur regi, & ego bona [iudicata fuerim] in oculis

B eius, scribatur, ut reuocentur literæ [quæ continent] machinationem Haman filij Hamedatha Agagæi, quas scripsit ad perdendum Iudæos qui sunt in uniuersis prouincijs regis. Quomodo enim potero [ferre] & uidere calamitatem quæ deprehendet populū meum? aut qui possum [ferre] & uidere perditionem gentis meæ?

Ait itaque rex Asuerus ad Ester reginam, & ad Mardocheū Iudæum, Ecce domum Haman dedi Ester, quem egerūt in crucem, eo quod intulit manum suam Iudæis, uos iam scribite ad Iudæos quod bonum uobis uidetur nomine regis, & obsignate annulo regis: scriptum enim quod exaratum est nomine regis, & obsignatum annulo regis, nemo audet refringere. Vocati sunt ergo eodem tempore scribæ regis, mense tertio, is est mensis Siuan, uicesimatertia eiusdem, & scriptū est iuxta omnia quæ præcepit Mardocheus, ad Iudæos & ad satrapas, præfectos & principes prouinciarum, quæ sunt ab India usque ad Aethiopiam, prouincijs centum atque uiginti

C septem, cuique prouinciæ secundum scripturam eius, & cuique populo secundum linguam eius, Iudæis etiam iuxta scripturam & linguam eorum. Scripsit autem nomine regis Asueri, & obsignauit annulo regis, misitque literas per manum cursorum, qui uehebantur equis uelocibus ueredis & iuuenibus mulis, quod rex daret Iudæis, qui in omnibus & singulis ciuitatibus essent, facultatē sese congregandi & standi pro uita sua, ad excindendum, ad trucidandū & perdendum omnes copias, populum, prouinciam, qui eos adfligunt, & pubem, & mulieres, prædamque eorum diripiendi. Idque uno eodemque die per omnes prouincias regis Asueri, nempe decimatertia

Adar Februarium dicunt.

D die mensis duodecimi, is est mensis Adar. Exemplar autem scripti erat, ut affigeretur edictum in omnibus & singulis prouincijs, uulgareturque omnibus populis, ut Iudæi parati essent in diem illum, ad sese asserendum ab hostibus suis. Porro cursores qui uehebantur uelocibus ueredis, festinanter egressi sunt impulsī præcepto regis. Edictum autem affixum est in Susan arce regia. Mardocheus quoque

Cursores pro ueredarijs.

egressus

egressus est à rege cultu regio ornatus, hyacinthino uidelicet & candido, coronia quoque aurea eaque magna, pallio deinde byssino atque purpureo, iubilate & exultante urbe Susan. Ortaque est lux ludæis, gaudium, exultatio & honor, in omnibus denique & singulis prouincijs, & in omnibus ac singulis ciuitatibus quò peruenerat uerbum regis & decretum eius, habebant ludæi gaudium & exultationem, conuiuium & diem bonum. Multi quoque ex populis terræ simulabant se ludæos, quandoquidem pavor ludæorum ceciderat super eos.

CAP. IX.

Mense duodecimo, qui est mensis Adar, decimatertia die eiusdem, quum iam appeteret [tempus] ut uerbum regis & decretum eius perficeretur, eo scilicet die quo hostes ludæorum sperabant se tyrannidem exercere in eos, uersæ sunt uices, ut ludæi dominarentur in hostes suos. Congregati enim erant ludæi in ciuitatibus suis in omnibus prouincijs regis Asueri, ut inferret manum in eos qui mala eis machinabantur, nec potuit quisquam coram eis consistere, quoniam pavor eorum inciderat super omnes populos. Sed & cuncti principes prouinciarum, satrapæ & duces, & qui exquebant opera [regia], honore prosequiebantur ludæos, eo quod pavor Mardochei inciderat super eos. Erat enim Mardocheus magnus in domo regis, & fama eius exierat per omnes prouincias, quia uir ille Mardocheus promouebat & magnus fiebat. Percusserunt itaque ludæi omnes hostes suos ictu gladij, [edentes] cædem & perditionem, agentes cum hostibus suis pro uoto suo. Porro in Susan arce regia interfecerunt ludæi & perdiderunt quingentos uiros. Super hæc Parfandatha, Dalphon, Asphata, Poratha, Adalia, Aridata, Parmasta, Arisai, Aridai, & Vaizatha decem filios Haman, filij Hamedatha hostis ludæorum interfecerunt, in prædam autem manum suam non iniecerunt. Illo eodem die peruenit numerus occisorum in Susan arce in conspectum regis. Dixitque rex ad Ester reginam, In arce Susan interfecerunt & perdiderunt ludæi quingentos uiros, atque decem filios Haman, quid fecerunt (putas) in reliquis prouincijs regis? Quæ uero est postulatio tua quæ detur tibi? aut quæ est adhuc petitio tua, & fiet? Respondit Ester, Si regi placet, [facultas] detur etiam cras ludæis qui sunt in Susan, ut faciant iuxta decretum huius diei, suspendantque decem filios Haman in ligno. Et annuit rex ut sic fieret, & affixum est decretum in Susan: & suspenderunt decem filios Haman. Congregati enim ludæi qui erant in Susan, decimaquarta die mensis Adar, interfecerunt trecentos uiros, at in prædam manum suam non iniecerunt. Reliqui quoque ludæi qui erant in prouincijs regis, congregati steterunt pro anima sua, & ut tranquilli essent ab hostibus suis, interfecerunt ex hostibus suis septuagintaquinque millia, nec tamen iniecerunt manum suam prædæ. Decimatertia die mensis Adar [hoc fiebat,] quieuerunt uero die decimaquarta eiusdem, celebrantes eum diem conuiuii & gaudij. At ludæi qui erant in Susan congregati fuerunt decimatertia eiusdem, atque decimaquarta eiusdem, decimaquinta uero eiusdem quieuerunt, & eodem die habuerunt conuiuium & gaudium. Ideo ludæi in rure & uicis habitantes celebrant decimumquartum diem mensis Adar cum gaudio & conuiuii, & festum agunt diem, ad hæc quisque portiones mittit proximo suo. Consignauit autem Mardocheus gesta illa, & misit literas ad omnes ludæos qui erant in uniuersis prouincijs regis Asueri, siue prope essent, siue procul, ut constitutionem facerent super se, ut celebrarent decimumquartum diem mensis Adar, atque decimumquintum eiusdem, idque singulis annis. Hos inquam dies quibus requiem sibi parauerant ludæi ab hostibus suis, & mensem illum qui uersus eis fuerat à tristitia in lætitiā, & à luctu in diem bonum, ut celebrarent illos dies conuiuii & gaudij, & mitteret quisque portiones proximo suo, & dona pauperibus. Susceperunt hoc ludæi, quod & ipsi ceperant facere, & quod Mardocheus scripserat ad eos, Quomodo Haman filius Hamedatha Agaggei hostis omnium ludæorum mo-

^A Afferunt se ludæi aut hostium, filij Haman aguntur in crucem, oboritur lætitia ludæis.

^{Eb.} Faciunt bonum diem.

^{Ebr.} Suscepit.

Liber Ester.

litus fuerit perdere Iudæos, & quomodo idem Pur, id est sortem, iecerit ad delendum eos, & ad perdendum eos: præterea quomodo [Ester] introierit in conspectum regis, dixeritque ut literis refringeretur machinatio eius mala quam excogitauerat contra Iudæos, [recideretque] in caput eius, ut suspenderent eum & filios eius in lignum. Hac de causa uocauerunt dies illos Purim, propter nomen sortis, & propter omnes sermones huius epistolæ, & quidquid ipsi uiderant in hoc negotio, & quidquid eis acciderat. Ratum ergo habuerunt & susceperunt Iudæi super se & super semen suum, atque super omnes qui eis iuncti fuerint, ut nemo negligat quin hos duos dies celebret, ut scripti sunt & destinati singulis annis. Dies enim memoriales sunt, celebresque in omnem posteritatem & generationem, per singulas prouincias & ciuitates. Dies Purim illi nunquam obliuioni tradentur inter Iudæos, memoriaque eorum nunquam recedat à semine ipsorum. Scripsit præterea Ester regina filia Abihail, & Mardocheus Iudæus summa diligētia, ut ratam haberent hanc secundam epistolam Purim. Misitque literas ad omnes Iudæos, & ad centum uigintiseptem prouincias regni Asueri, Pax [uobis] & firmitas. Firmiter seruandi sunt dies illi Purim suis temporibus, quemadmodum eos instituit illis Mardocheus Iudæus, & Ester regina: & quemadmodum ipsi obligarunt animas suas, & posteros suos ad ieiunia & preces: & ut Ester sermone confirmauit negotium istarum Purim, & in libro consignauit. Porro Asuerus rex uetigal imposuit terre & insulis marinis. Gesta quoque cuncta fortitudinis & roboris sui, deinde insignis claritas magnificentie Mardochei, qua eum euexerat rex, an non hæc scripta sunt in libro annalium regum Medorum & Persarum? Erat enim Mardocheus Iudæus secundus à rege Asuero, & magnus inter Iudæos, acceptus denique multitudini fratrum suorum, studens saluti populi sui, salutemque ac pacem curans omnibus posteris suis.

Iesaias

Iesaias propheta.

215

Titulus.

^a V I S V M Iesaiæ filij Amoz, quod contemplatus est super
Iudam & Ierusalem in diebus Vsiæ, lotham,
Ahas, & Ezechia regum Iuda.

CAPVT I.

V DITE cœli, ausculta tellus, quoniam **DOMI-**
NVS loquitur, Filios educaui & euexi, ipsi autem
perfide descuerunt à me. [†] Agnoscit bos domi-
num suum, & asinus præsepe ^bheri sui, [at] Israel non
agnoscit, populus meus sese non intelligit. Heu
gentem scelestam, populum iniquitate ^conustum,
^dsemen malitiosum, filios ^eperditissimos, deserue-
runt ipsum **DOMINVM**, ipsum sanctum Israelis ir-
ritauerunt, & à tergo defecerunt. Ad ^fquid per-
cuteremini ultra, addituri scilicet defectionem? Omne ^gcaput languet, &
omne cor mœret, à planta pedis ad uerticem usq; , nihil est integrum in ^heo,
uulnus, tumor, purulentaq; plaga. Non sunt fota, non obligata, neq; oleo
emollita. Terra uestra deuastata, urbes uestre igne succensæ sunt, terram
uestram, eam ipsam [inquam] alieni deuorant, [idq;] uobis aspicientibus, [ut
sit] uastatio, ⁱquemadmodum in euerfione hostili [sit.] Et relicta est filia Zion
sicut tuguriolum in uinea, sicut diuersoriolum nocturnum in cucumerario,
sicut ciuitas obsessa. Nisi **DOMINVS** exercituum reliquas fecisset nobis re-
liquias admodum paucas, sicut Sodoma essemus, & Gomorrhæ similes.
Audite ^kuerbum **DOMINI** tyrani Sodomorum, ausculta & tu Gomorrhæ
plebs legem dei nostri. Ad quid ^lmihi multitudo sacrificiorum uestrorum
(dicit **DOMINVS**?) Holocausta arietum, & adipem saginatorum ^mfastidio,
bouum cruorem, agnorum & hircorum non amo. Quum ueniretis ad com-
parandum coram me, quis postulat id à manu uestra, ut calcaretis atria mea?
Ne ultra afferatis frustraneum ⁿmunus, incensum res est mihi abominanda,
neomenias, sabbatum, ^opanegyres non possum, [nempe] uanitatem & con-
cursum. Neomenias uestras & statas ferias ex animo odi, lassum reddunt
me, defessus sum ferendo. Et quum expanderitis manus uestras, abscon-
dam oculos meos à uobis, etiam si multiplicaueritis orationem haudquaquam
exaudiam, ^pmanus uestre plenæ sunt ^qsanguinibus. ^rLauate, mundos fa-
cite, auferte malitiam studiorum uestrorum à conspectu oculorum meorum,
^scessate adfligere, discite beneficijs prosequi, ^tsciscitemini iudicium, dirigite
oppressum, ius dicite pupillo, causam uidue suscipite. Adeste quæso, & ^udi-
sputemus, dicit **DOMINVS**: si peccata uestra fuerint ut coccus, nunc reddun-
tur albiora: si rubent instar purpuræ, sicut natiua lana fiunt. Si uolueritis
& audieritis, bonis terræ fruemini: si uero renueritis, ac cõtumaces fueritis,
gladio deuorabimini, quoniam os **DOMINI** loquutum est. Quomodo ^v
meretrix facta est urbs fidelis: æquitatis plena, in qua iustitia uersabat, nunc
autem parricide? Argentum tuum scoria factum est, & merum tuum aqua
uitiatum, principes tui defectores, & partiarij sunt furum, quisq; eorum dili-
git munus, inhiat retributionibus, pupillo ius non reddunt, & causa uiduæ
nō peruenit ad eos. Propterea dicit dominus **DOMINVS** exercituum, for-
tis Israelis, Heu consolationem capiam de hostibus meis, & uindictam su-
mam de inimicis meis. Et admoliar manū meam tibi, & excoquam ad pu-
rum putum scoriam tuam, & auferam omne ^wstannum tuum, deinde resti-

^a Visum capitur pro prophetia
aut reuelatione: dicebantur eo-
nim prophete uidentes olim, i.
Sam. 9. ergo opus illorū uisum
uel uisio nominatur. Contem-
plantur enim prophete & in-
spiciunt acie mentis suæ dei cō-
silia super mortales, quæ &
eis nonnunquā spectris quibus-
dam obijciuntur.

Criminatio grauiſſima populi Iu-
daici, cum enumeratione diuinorū
beneficiorū, & denunciatione gra-
uissimarū poenarum, nisi respiciat.
Oratio uidetur esse continua
eiusdem argumenti usq; ad sex-
tū caput. sub Oſia & lotham.
Exclamatio cum graui obtesta-
tione, tū propter sceleris enor-
mitatem, tum ut intētos faciat
auditores.

[†] Amplificatio per comparatio-
nem.

^b Ebr. Dominorum suorum.

^c Ebr. Grauem seu deguatam.

^d Ebr. Semen malorum.

^e Ebr. Corruptores.

^f Apostropha ad populum.

^g Ebr. Omne caput ad morbum.

^h In eo, scilicet populo uel cor-
pore.

ⁱ Ebr. Secundum subuersionem
alienorum. Ponuntur autē alie
ni pro hostibus.

^k Alij legunt in rebus grauib;,
periculosis, aut dubijs.

^l Exordiolū parans attentio-
nem.

^m Occupatio.

ⁿ Ebr. Plenus sum aut satur.

^o Minha sacrificium est cibaria
um, aut munus.

^p Ebr. Cōuocare coetum: alij le-
gunt legere lectionem sacram,
nam Mikra biblia uocat Iudæi
& pro azereth legunt ieiuni-
um. Est autem azereth retētio
populi in ecclesia: posui pro
coetu aut strepitu populi.

^q Sanguines cū Ebræis dixi con-
tra regulas grāmaticas Latini
tatis, ut emphasim & uim E-
braicam exprimerem. Per san-
guinē enim Ebræi atrocissimā
quæq; scelera intelligunt, ut
sunt oppressio pauperū in cor-
pore, animo, fortunis, cædes,
fundere sanguinē innoxium,
uiolentia, corruptio iudiciorū,
iniusti contractus, &c. idq; uir-
tute synecdoches.

^r Consilium prophete, quo fu-
turum malū euadant, & quæ
sit uera pietas quæ deo probe-
tur.

^s Potest etiam legi, cessate mala
facere, discite benefacere.

^t Ebr. Arguamur.

^u Alij legunt, deus exercituum.

^v Alij plumbum legunt.

Infra 5. d

Rom. 9. f

Gene. 19. c

Iere. 6. e

Amos 5. f

Omnis exter-
nus cultus sine
cordis pietate,
deo displicet.

Infra 59. a
& 1. Pet. 3. b

Obiectio crimi-
num.

Iere. 5. g

Poenam inten-
tat propheta.

Prophetia

x Ebr. Dicent tibi, sed tertijs personis sepe impersonaliter utuntur.

Subita mutatio persone.

Sculptilia & idola intelligit, in quibus tanquam sortibus fie debant.

Digreditur propheta parū a proposito, describens augustissimum Christi regnū, idē in cōsolationem priorū, deinde redit ad propositum, Ebr. In postremo dierum.

Hortatur Iudeos, ut & ipsi hanc lucem non negligant. Apostropha subita ad deū, sese corrigit propheta. Mikadē alij exponunt, plus q̄ priores, uel olim, ab initio. Hoc est, magno & nimio studio harent gentibus. Eius, scilicet Iacob uel populi Iudaici. Indignitate rei & Zelo gloriæ diuinæ commotus propheta, imprecatur, seu uaticinatur peccatum hoc eorum nulla uenia dignum esse. Alij legunt, exaltabitur. Alij legunt, ut humilietur: uel ut humilis sit.

Mutatio numeri.

Redit propheta ad enumerationē pœnarum, quas iratus deus immit- surus sit, simulq̄ ostēdit quibus sceleribus deum prouocauerint, nō uiri modo, sed & foeminae. Latinius fuerat, omnem uim annonæ, sed nolui tam procul ab Ebraicis discedere. Ebr. Eleuati faciebus, uel spe stabilem uultu. Alij legunt, sapientem fabrorum, indistincte. Alij legunt, paruuli seu effœminati.

tuam iudices tuos quemadmodum olim fuerunt, & senatores tuos sicut antiquitus. Tum tandem ^xdicetur de te, Ciuitas iustitiæ, urbs fidelis. Zion iudicio redimetur, & captiuitas eius iustitia. Contritio autem præuaricatorum & peccatorum simul [ueniet,] & deferentes DOMINVM confumentur. Quoniam pudebunt ab idolis, quibus uos delectati estis, & erubescetis propter hortos quos elegistis. Quoniam eritis sicut quercus cuius folia defluunt, & sicut hortus quem nulla [irrigat] aqua. Redigeturq̄ insignis ille thesaurus [in quo fidutiam collocatis,] in stuppam, & fabricator eius in scintillam, flagrabuntq̄ ambo simul, nemine extinguente.

CAP. II.

Verbum quod uidit Iesaias filius Amoz super Iudam & Ierusalem. Et [†]erit [†]temporibus postremis, erit [inquam] mons domus DOMINI præparatus in uertice montium, & editior erit [cunctis] collibus, cōfluentq̄ ad eum omnes gentes, & proficiſcetur multi populi, dicentes, Adeste, & ascendemus ad montem DOMINI, ad domū deī Iacob, & docebit nos de uīs suis, ambulabimusq̄ in semitis eius: quoniā de Zion exhibet lex, & uerbum DOMINI de Ierusalem. Ius dicet inter gentes, arguetq̄ populos multos. Illi ergo concident gladios suos in ligones, & lanceas suas in falces, nec feret gens contra gentem gladium, necq̄ ultra bello afuescent. Venite o domus Iacob, & ambulabimus in luce DOMINI. At deseruisti populum tuum, domum Iacob, eo q̄ abundant [magica] plus q̄ ^borientales, & mathematicis ut Palestini, & in filiis alienigenarum ^csategerunt. Abundat terra ^deius argento & auro, & thesaurorum nullus est finis. Deinde & equis impleta est terra eius, & quadrigarū eius nullus est finis. Idolis quoq̄ plena est terra eius, operi manuum suarum geniculantur, & ei quod fecerūt digiti sui. Homo se incuruat, & uir sese demittit, ne ^eremittas eis. Abi in petram, & absconde te in terram, præ pauore DOMINI, & præ gloria magnificentiæ suæ. Sublimitas oculorum hominis humilis erit, & mortaliū altitudo ^fincuruabitur, atq̄ illo die DOMINVS solus superior erit. Quoniam dies DOMINI exercituum [erit] super omnem superbiam & altitudinem, superq̄ omnem elatum ac humilem. Deinde super omnes cedros Libani sublimes & eleuatas, & super omnes quercus Basan, super omnes montes excelsos, & super omnes editos colles, super omnem turrem altam, & super omnem murum munitum. Super uniuersas quoq̄ naues Tharsis, & super uniuersa quę uisu aut ^gspeculatione desiderabilia sunt. Et incuruabitur celsitudo hominis, & mortalium altitudo deprimetur, & DOMINVS solus superior erit in die illo.

Titulus, sed nō nouus. Mich. 4. a

Causa cur deus deseruerit.

Redit ad propositū, pœnam minant.

Osee 10. b Luc. 23. d Apoc. 9. b

Porro idola in uniuersum permutabit. Ingrediētur in specus petrarum, & in hiatus terræ præ formidinem DOMINI, & splendore maiestatis eius, cum exurrexerit ut concutiat terram. In illo die abiiciet homo idola sua argentea, & idola sua aurea, quæ sibi fecerant ut ea colerent, in foramina talparum & uespertilionum, quo [expeditius] subeant in cauernas rupium, & in cacumina petrarū præ formidine DOMINI, & præ splendore maiestatis eius, quum exurrexerit concutere terram. Cessate uobis ab homine, in cuius nare flatus est: in quo enim is reputatur?

CAPVT III.

Quoniam ecce DOMINVS deus exercituum aufert de Ierusalem, & de Iuda fulcientem [uirum,] & fulcientem [foeminam:] ^aomne fulcrū panis, & omne fulcrum aquę. Heroem & militem, iudicem & prophetā, coniectorem & senem, ducem quinquagenarium, & ^bauthoritate suspiciēdum, senatorem & sapientē, architectos & oratorem. Et dabo pueros [qui sint] principes eorum, & ^cinfantes imperitabunt eis. Vim facient, tum populus ipse, tum quisq̄ proximo suo. Insolescent, adolescens contra senem, & obscurus

fcurus contra nobilem. Etenim apprehendet quisque fratrem suum qui est de domo patris sui, [dicens,] Vestem habes, præfectus noster eris, ruina hæc sub manu tua. Deierabit ille eodē die, dicetq̃, Non ero obligās, sed & domi meæ neq̃ cibus est, neq̃ uestis, nolite ergo me præficere populo. Quoniam impegit Ierusalem, & Iuda corruit, quando quidem lingua eorum atq̃ studia eorum contra DOMINVM [sunt,] ut prouocarent oculos maiestatis eius. Habitus uultus eorum testatur contra eos, & peccatum suum prædicant sicut Sodoma, nec cælant. Væ animæ eorum, quoniam rependēt eis malum. Dicite iusto quod bonū, siquidem fructu studiorum suorum fruentur. Væ impio malo, quoniam secundum opera manuum suarū rependetur ei. Populū meum exactores sui racemando spoliānt, & sceminæ imperant ei. Popule mi, qui te dirigunt seductores sunt, & iter semitarū tuarum deprauant. Consistit ad litigādum DOMINVS, & stat ut iudicet populos, DOMINVS ueniet ad iudicio experiendū cum senioribus populi sui, ac principibus eius. Etenim uosipsi incendistis uineam illam, & spoliū pauperis [est] in domibus uestris. Cur ad egestatē redigitis populū meum, & facies pauperum commolitis? dicit dominator DOMINVS exercituum. Dixit & [hoc] DOMINVS, Quando quidem fastuosæ sunt filię Zion, & porrecto collo incedūt, ac fallaci oculorum nutu, incedendo molliter & fracte eunt, & pedibus suis ornamenta adhibēt: caluam reddet dominus uerticem filiarum Zion, & DOMINVS uerenda earū nudabit. In die illa adimet [eis] dominus decus ornamentorum pedum, fibulas & bullas, collaria, armillas, & mitras, uittas, tibialia, uestes strictas, fasciculos redolētes, in aures, annulos, frontales infulas, suppara, palliōla, pepla, acus, specula, sindones, calyptras, & theristra. Eritq̃ pro musco tabes, pro cinctura difflusus, pro opere calamistri caluitium, pro fascia pectorali faccus, & pro uenustate adustio. Viri tui gladio cadent, & robur tuum in bello. Moerebunt & lugebūt portæ eius, & desolata in terra sedebit.

CAPVT IIII.

Apprehendēt in illa die septem mulieres uirum unum, dicentes, Panem nostrum comedemus, & uestimētis nostris uestiemur, modo nomine tuo uocemur, tollasq̃ opprobrium nostrum. In die illa erit germen DOMINI in magnificentiā & gloriam, & fructus terræ in sublimitatem & decorem, his qui euaserint Israelitis. Et fiet, ut qui reliquus fuerit in Zion, & qui residuus māserit in Ierusalem, sanctus uocetur: omnis [scilicet] qui Hierosolymis inter uiuos scriptus fuerit. Posteaquā eluerit dominus sordes filiarū Zion, & sanguines Ierusalem expiauerit de medio eius, in spiritu iudici, & spiritu incēdi. Et creabit DOMINVS super omnem habitationem montis Zion, & super omnem coetum eius nubem & fenum interdiu, nocte autem splendorem ignis flammantis, quia super omnem gloriam [erit] protectio. Eritq̃ tabernaculum in umbram interdiu ab æstu, & in suffugium ac receptum à nimbo & pluuia.

CAPVT V.

Age canam dilecto meo, cantilenam patruo meo, uineæ eius. Vineam autem dilecto meo in cornu loco uberi, quam sepiuit, & elapidauit, conseruitq̃ eam nobilissimis uitibus, extruxit in ea turrim, sed & lacum in ea excidit, & expectauit ut ederet uuas, sed reddidit labruscas. Nunc igitur o habitator Ierusalem & uir Iuda, decernite quæso inter me & inter uineam meam. Quid ultra faciundum erat uineæ meæ quod non fecerim ei? Cur igitur me sperante uuas reddituram, labruscas protulit? Et nunc plane notum faciam uobis ipsis, quid nam factururus sim uineæ meæ, tollā sepem eius ut depascatur: rumpam maceriam eius, ut conculcetur, & reddam eam uas

B Metaphora sumpta à chirurgo, qui uulnera obligant, Iischa tollet aut renuet.

Ebr. Dispositio uultus eorum respondit eis, uel testatur contra eos, & hoc est prodere. Executores, scilicet diuine iustitiæ.

C Quod bonū, supple, sit ei futurum: uel, quod bonum agat: uel, quod bene habeat: uel, q̃ bene agat.

Ebr. Retributio manuum suarum fiet ei.

Ebr. Racemantur, sed est singulare: alij legūt, infantes sunt: quia uero racemationem facere pro expilare & spoliare ponitur, addidi, spoliānt.

Pro dirigunt quidam legunt, beatum dicunt.

Ebr. Deuorant.

Non ueniet cum principibus, sed contra eos.

Pro incendiis alij legunt, de pasti estis, seu euacuastis.

Ebr. Mentiētes oculis, uel uultu, uel mendacibus oculis.

Alij legunt, limbos cum foliis tremantibus.

Ebr. Domulos animæ, nos uocamus poma ambre uel musti.

A Prosequitur pœnā contumacium, simul gratiam diuinā post pœnam pollicetur.

Ebr. Vocetur nomen tuum super nos.

Ebr. In capream.

Ebr. Euasioni Israelis.

Ebr. Sanctus dicitur ei.

B Alij legunt, ad uitam accensi.

A Obiurgat eos, quod ingrati diuinis beneficijs contumaciter in sceleribus pergant, proponit autem hæc sub allegoria.

Ebraice, in cornu filio olei.

Ebr. Sorek.

Ebr. Facere uuas dicunt, & pro labruscis alij spinas legūt.

B Ebr. Auferatur uel auferre, sic rumpere infinite.

Vel ut incendatur.

Antipophora.

Apoc. 1. b

Apostropha est & actio domini contra principes.

Vice Tituli aut Exordij. Iere. 2. d. Manh. 21. d

Prophetia

^{Ebr.} Ascendet sentis & spina. Clavis allegoriae seu interpretatio.

Paranomasia Ebraica reddi cōmode non potest.

Epanodus, redit enim propheta ad obprobationē scelerum, & ostendit quae sint labruscae.

*Sicera omnis potus est inebrians.

Canora alij legunt.

^{Ebr.} Gloria eius uiri famis: ponitur autem gloria pro gloriosis & inclitis ipsius metonymi cos.

Quum deus exempla iustitiae suae edit, supplicij impiorum sacrosanctus fit.

Sanctus pro sublimi & inuoluto sacrosancto.

Alij legunt, iuxta morē suum.

Alij legunt, solitudinem pinguium aduenae comedent.

^{Ebr.} Ascendet, more Germanico, das huß gadt in rotem sühr vß, hoc est, euanescent & perit igne.

^{Ebr.} Excandescit nasus.

^{Ebr.} Cadauer.

Alij legunt, resectum uel lacrum.

^{Ebr.} Gentibus: quia uero sequētia omnia singularia sunt, mutauit numerum.

^{Ebr.} In ea scilicet gente.

^{Ebr.} Non aperitur baltheus.

^{Ebr.} Eius, scilicet gentis.

^{Ebr.} Rugitus ei sicut leoni.

^{Ebr.} Frenet hostis in populum ludicum.

Alij legunt, in anno mortis V: sic alij, in anno mori.

Malui dicere Latina forma q̄ Ebraica, sex ale, sex ale uni: de sensu tamen nihil imminui.

Qui duos seraphim fuisse tantum putant, utriq; dicunt.

Ostendit propheta uocationem & missionem suam, & populi ob ingratitudinem execrationem.

Alius ad alium dixi, quod plures credā, nā si duos, dixissem, alter ad alterum, Ebraeus dicit iste ad istum.

Quidam intelligunt Seraphim obtegisse faciē & pedes sedentis in throno: sed uidentur suas obtegisse facies & pedes.

stam, non putabitur, neq; fodietur, exorietur [in ea] sentis ac spina, nubibus quoq; interdicam, quo minus pluuiam in eam depluant. Porro uinea DOMINI exercituum domus Israel est, & uir Iuda plantula eius delicata, qui expectauit iudicium, & ecce conciliabulum: iustitiam, & ecce clamor. Vae his qui copulant domum domui, & agrum agro cōtinuant, donec locus deficiat. Num uos soli habitabitis in terra? In auribus DOMINI exercituum [obtestor,] si non domus multae magnae & pulchrae desolatae erūt, ut nemo inhabitet. Porro uinearū decem iugera reddent Batum unum, & Homer sementis reddet Ephā. Vae his qui mane se accingunt ut sectentur siceram, prorogantes id ad crepusculum usq; uino eos incendente, in quorum conuiujs scithara, & nablum, tympanum & tibia cum uino [iunguntur,] at interim opus DOMINI non contemplantur, nec opus manuum eius considerant. Ideo in captiuitatem abiit populus meus, q; cognitionem nullam habet, & gloria eius fame maceratur, & multitudo eius siti aret. Hinc & inferi in gluuiem suam dilatant, & ore suo praeter modum dehiscunt, ut [illō] descendat splendor eius, multitudo eius, & opulētia eius, & qui in his laetantur. [Hoc pacto] incuruatur homo, deprimitur uir, & oculi sublimium conacidunt. DOMINVS autem exercituum altus fit in iudicio, & deus sanctus sacrosanctus fit in iustitia. Tum pascentur agni iuxta demensum suum, & arietes palantes solitudines detondebunt. Vae his qui iniquitatem funibus uanis, & peccatum ueluti nexibus plaustri protendunt, qui dicunt, Acceleret, festinet opus eius ut uideamus: appropinquet & ueniat consiliū sancti Israelis, ut experiamur. Vae his qui dicunt malum esse bonum, & bonum malum: qui ponūt tenebras lucem, & lucem tenebras: amarum dulce, & dulce amarum. Vae qui in oculis suis sapientes sunt, & suo iudicio intelligentes. Vae qui gigantes sunt ad hauriendum uinum, & uiri strenui ad miscendam siceram. Qui impium ob munus iustum pronunciant, & iustitiam iustorum tollunt ab eis. Quapropter sicut lingua ignis stipulam deuorat, & culmus flamma residet, [sic] radix eorum putrefiet, & flos eorum ut puluis euanescet, quoniam repudiarunt legem DOMINI exercituum, & uerbum sancti Israelis contumeliose blasphemarunt. Ideo incensa est ira DOMINI in populū suum, ut extenta manu super eum, percuteret eum, ut contremiscerent montes, & cadauera eorum instar stercoris in medijs plateis [proiecta iacerent:] in his omnibus non est auersa ira eius, sed adhuc manus eius extēta. Et eriget signum genti quae procul [est,] & sibilo annuet ei ab extremitate terrae, quae cōfestim uelox & leuis aderit. Non est lassus, neq; impingens inter eos, nullus inopulētus aut somniculosus. Baltheum renum suorum nullus aperit, neq; soluit corrigiam calceamenti sui. Sagittae eorum acutae, & omnes arcus eorum extenti. Ungulae equorum eius sili-ci, & rotae eius turbini similes existimantur. Vox eius [gentis] par est leonis rugitui, rugitq; sicut leonū catuli. Frenet ergo, & praedam apprehendet: dimittet, nec tamen euadere sinit. Frenet in eum isto die sicut mare fremit. Intuebimur tunc terram, & en [nobis] tenebras, & angustiam, & lux obtenebrescet in caligine sua.

CAP. VI.

ANNO quo mortuus est rex Vſias, uidi dominum sedere in solio sublimi & aedito, & fimbriae eius replebant regiam. Seraphim autem superne imminebant ei, senae alae erant singulis, binis obuelabat faciem suā, binis obtegebat pedes suos, & binis uolabat. Clamabat quoq; alius ad alium, & dixit, Sanctus, sanctus, sanctus DOMINVS exercituum, plena est uersa tellus maiestate eius. Quin & a uoce clamantis commouebantur postes

Auaritia.

Ebrietas.

Cōtemptus dei & securitas in peccatis.

Reprobis sensus & peruersum iudicium.

Præsumptio & cōtemptus consiliorum dei.

Corruptio iudiciorum & neglectus iustitiae. Epilogus totius orationis.

Atrocitas hostis graphice descripta.

Apoc. 4. c.

Apoc. 14. c

stes cum liminibus, impletaque est domus ipsa fumo. Dicebam ergo, Væ mihi, quoniam ad silentium redactus sum, eo quod homo sim polluta habens labia, & quod habitem in medio populi habentis labia polluta, uiderunt oculi mei regem, & DOMINVM exercituum. Volauitque ad me unus ex Seraphim, habens in manu sua carbonem incensum correptum forcipe ex ara, & adhibens hunc ori meo, dixit, En tetigit hoc labia tua, ut recedat iniquitas tua, & expietur peccatum tuum. Vocem quoque domini audiebam dicentem, Quem nam mittam? aut quis ibit nobis? Respondebam ergo, En ego, mitte me. Dicebat ille, Vade, & dicito populo isti, Audiendo audite, & ne intelligatis: & uidendo uidete, neque cognoscatis, crassum reddito cor populi huius, & aures eius fac hebetes, & oculos eius obline, ne forte uel oculis suis uideat, uel auribus suis audiat, uel corde intelligat, quo conuersus saluti restitatur.

Matth. 13. b
Marc. 4. b
Luc. 8. b
Iohan. 12. f
Act. 2. f
Roma. 11. b

Tum ego dixi, Quousque domine? Donec, inquit, uastatae fuerint urbes, ut nemo sit qui inhabitet, & in domibus nullus sit homo, tellusque redigatur in solitudinem. Longissime autem ablegabit DOMINVS homines, eritque desolatio multa in terra. Erit tamen adhuc in ea decima, quæ capietur & diripietur, sicut ulmus & quercus quum fulcrum eis submittitur: semen sanctum fulcrum eius.

CAPVT VII.

2. Reg. 16. a

Factum est autem in diebus Ahas filij Iotham, filij Uiseregis Iuda, ut Rezin rex Syriae, & Pæka filius Romeliæ rex Israelis, ascenderent Ierusalem, ut eam expugnarent, quam tamen expugnare non potuerunt. Nunciatum itaque est domui Dauidis in hanc sententiam, Duxit [exercitum] Syrus ad Ephraim. Commotum ergo est cor eius, atque cor populi eius, ut quum arbores syluæ a uento commouentur. Dixit ergo DOMINVS ad Iesaiam, Age, egredere tu & Sear Iasub filius tuus obuiam ipsi Ahas, ad finem cliui piscinæ superioris, ad semitam agri fullonis, & dicito ei, Obserua & sis tranquillus, ne timeas, neque mollescat cor tuum a duabus caudis istorum titionum fumigantium, [hoc est,] ab æstu nasi Rezin, & Syri, atque filij Romeliæ, eo quod malum consilium contra te inierint Syrus, Ephraim, & filius Romeliæ, [sic] conspirando, Ascendemus in Iuda, & excitabimus eum, scindamusque eum ad nos, regem quoque in eo constituemus filium Tabeal. Sic dicit DOMINVS deus, Non fratru erit neque fiet. Etenim caput Syriae Damascus, caput uero Damascusi Rezin, sed adhuc intra sexaginta quinque annos supprimitur Ephraim, ut non sit populus. Et quidem caput Ephraim Samaria, Samariæ uero caput filius Romeliæ. Si non credideritis, non eritis firmi. Adiecit & [hoc] DOMINVS loqui ad Ahas, dicendo, Pete tibi signum a DOMINO deo tuo, de profundo pete, aut in altitudinē eius sursum? Dixitque Ahas, Non postulo, nec tentabo DOMINVM. Dixit ergo, Audite igitur domus Dauidis, An parum est, quod de uobis molestia hominibus [uenit,] nisi & deo meo molesti sitis? Idcirco daturus est uobis signum dominus ipse, Ecce uirgo illa concipiens & pariens est filium, & uocabis nomen eius Immanuel, butyro & melle uescetur, ut sciat auersari malum, & eligere bonum. Quia priusque puer iste sciat auersari malum, & eligere bonum, relinquetur terra quam tu detestaris, a duobus regibus eius. Adducet DOMINVS cum super te, tum super populum tuum, & super domum patris tui tempora, qualia non fuerunt ab ipso die, quo recessit Ephraim a Iuda, nempe regem Assyrium. Fiet eodem tempore, ut DOMINVS sibilo annuet muscæ, quæ est ad finem fluminis Aegypti, & api quæ est in terra Assyriorum. Hæ omnes uenient & confident in uallibus desertis, & cauernis petrarum, in omnibus casis, & in omnibus palatijs. Eo item tempore radet dominus nouacula mercede con-

* Quidā (multa) ad tempus referūt, quod desolatio aut desolatio diu sit duratura. Alij legunt, multa sit quæ relicta est, scilicet uidua orba.
* In medio terræ Ebraismus est.
* Pro decima alij legūt, decimatio: alij, decas.

A Ahas quū perculsus esset metu regum, a domino consolatio & robur offeratur, quæ dū spernit, a propheta corripitur.

Ab hoc capite usque in quindecimum orationes sunt sub Ahas, status partim suasorius, partim iudicialis.

* Ebr. Non potuit, prolepsi dicitur.

* Alij legunt, Naha. Societate inijt Syrus cum Ephraim.

* Eius, scilicet regis Ahas, uel domus Dauidis.

* Alij Sear appellatiuum faciunt, pro reliquo, nos Oecolampadium sequuti coniunximus, ut Sear Iasub proprium sit, idque propter mysterium.

* Ebr. Dicendo.

* Vel, non consistet, non stabit, non surget.

* Varie exponunt hanc sententiam, alij, si non credideritis [sit,] quia non fideles estis: alij, si non credideritis, fides uobis non seruabitur.

* Alij legunt, de profundis inferorum, siue superne, de excelsis.

* Potest etiam legi, an uobis parum est.

* Hieronymus legit, Ecce uirgo concipiet & pariet, Oecolampadius prægnans & pariens, Mysterium imprægnata pariet: alij legunt, Virgo grauida pariens est filium. Deinde Karath alij exponunt uocās est, uel uocabit: alij uoces, ut sit imperatius femininus.

* Alij legunt, in frutetis & foraminibus: alij, in spinetis & dumetis, &c.

Promittitur
Christus.

Matth. 1. d
Luc. 1. c

Status iudicialis.

4. Reg. 19. b

Prophetia

^mPotest etiam legi, bucculam, bouem & duas oues seruabit.

^aVel, siclis.

Accusantur Iudæi à propheta, quod de ferro deo, cum impijs idolo factis societate inuent, & eis nituntur. Promittunt tamen ab initio fidelibus salutem per Emmanuel, quem hic Maher Schalal uocat, &c.

^aHoc est stilo humano, quo scribere solent homines.

Maher Schalal, festinato prædam: Hasbas, accelera direptionem.

Abi, pater mi.

Imi, mater mea.

*Vel reciprocabit.

Apostrophæ ad hostes populi dei.

^bEbr. Timorem eius ne timueritis, quod mutauit, ne quis actiue intelligeret.

^cSanctuariū hic pro asylo & tutissimo loco ponitur. Ebr. Erit in lapidem, in petrâ, &c.

Videtur propheta hæc loqui.

^dAlij legunt, hæc per imperatuum, liga, obfigna.

^eEbr. in miracula & portenta pluratiuo numero.

Occupatio est cōtra curiosos.

^fIntellige, consilium queritur: uel sic lege, pro uiuis ne ad mortuos.

^gEbraica ad uerbū sic habent.

Ad legem & testimonium, si non iuxta hunc sermonem dixerint quod nō ei lux auroræ.

^aDominus scilicet uel hostis Teglath Phalsar 2. Reg. 16. 17. deinde Salmanasar.

Docet ex præteritis malis futura cauere: de regno Christi interfuerit, & tum ad eorum scelera arguenda redit.

^bHæc ad tempora Senaherib referunt, eloquitur autem propheta futura uerbis præteritis, propter certitudinem diuinorum promissionum.

^cEbr. Est populus q̄ ambulauit.

ducta, [nempe] trāsfluuianis, rege Assyrio, caput & pilum pedum, & etiam barbam detondebit. Futurum etiam est eo tempore, ut uir nutriet^m bucculam armenti, & duas oues. Fietq̄ ut ob lactis quod faciūt, copiam, butyrum edat, butyro enim & melle uescetur, quicumq̄ reliquus fuerit in terra. Erit quoq̄ illo tempore, ut omnis locus in quo fuerint mille uineæ, mille argenteisⁿ [nummis coemptæ,] in uepretum ac spinetum uertatur. Sagittis & arcu illuc ueniet, quoniam uepres & spinæ occupabunt uniuersam terram: sic & omnes montes qui sarculo sarriebantur, non uenies illò metu ueprium & spinarū, sed mittetur illò armentū, & pecus cōculcabit. CAP. VIII.

AET dixit ad me DOMINVS, Sume tibi paginam magnam, & scribe in eo stilo^a hominis Maher Schalal, Hasbas. Adhibui ergo mihi testes fide dignos, [nempe] Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Berechiæ: accessi deinde ad insignē illam prophetissam, quæ cōceperat & pepererat filiū. Dixitq̄ DOMINVS ad me, Voca nomen eius Maher Schalal, Habas, q̄a prius q̄ puer ille norit sonare Abi & Imi, tollet copias Damasci & spoliū Samariæ ante regem Assyriorū. Rursus loquutus est DOMINVS ad me, dicēs,

Suaforia & cōsolatoria oratio.

Iudicialis blasphemus.

BQuādoquidem abhorret populus iste ab aquis Siloe sensim defluentibus, ipso autem Rezin ac filio Romeliæ gaudet: idcirco ecce DOMINVS adducet super eum aquas fluuij fortes & ingentes, [uidelicet] regem Assyriorū cum omni potentia sua, qui superato undiq̄ alueo suo, & egressus ultra omnes ripas suas, *redūdabit in Iudam, refluens & transiens usq̄ dum collum pertingat. Futurumq̄ est, ut extensione alarum suarū impleat latitudinem terræ tuæ ō Immanu El. Societatem inite ō populi, at inferiores eritis: auscultate qui in remotis estis regionibus, accingamini, at inferiores eritis: accingamini [inquam,] at inferiores eritis: inite consilium, & fiet irritum: loquimini sermonem, sed non stabit, quoniam Immanu El [nobiscum deus.] Sic enim dixit DOMINVS ad me, Quum manu [me] apprehenderet, & me erudit, quo minus incedam in uia populi huius, dicens, Ne dicatis, Coniuratio: ad omnia quum populus iste dicit coniuratio, deinde à^b terrore eius ne formidetis, neq̄ [animo] frāgamini. Quin potius DOMINVM exercituum ipsum sanctificate, is sit timor uester, is sit pauor uester. Is erit sanctuarium, & lapis offendiculi, & petra ruinæ duabus domibus Israelis: in laqueū deinde, & in tendiculā ei qui habitat in Ierusalem. Ad quæ multi impingent, corruent, conterentur, irretientur & capientur. ^cColligatio testimonij, ob signatio legis [est] in discipulis meis, expectaboq̄ DOMINVM, qui abscondit faciē suam à domo Iacob, sed præstolabor eum. En ego & pueri quos

Luc. 2. e
Rom. 9. g
1. Pet. 2. b
Duæ domus sunt Israel & Iuda.

Heb. 2. d

dedit mihi DOMINVS, miraculo & portento [sumus] in Israele, à DOMINO exercituum habitante in monte Zion. Quod si dixerint uobis, Sciscitami à pythōnicis & diuinis, qui mussitant & dissertant. An non [quæq̄] gens suos deos consulit? Num pro uiuis apud mortuos? Ad legem & testimonium [accedant] quibus lux deest, an non secundum istum sermonem dicant. Quam qui neglexerit, indurabitur & esuriet. Quumq̄ esurierit, sese irritans, maledicet regi suo & deo suo. Suspiciet sursum, & terram spectabit, & ecce angustiae & tenebræ, circumuolans angustia, & nebula circumfusa. CAP. IX.

ET enim non expediet sese is qui se in angustias [huiusmodi] coniecit, quemadmodum superiori tempore [dum] leuiter^a affligebat terram Sebulon & terram Naphtali, postea uero grauius afflixit, uia maris ultra Iordanem, in finibus gentium. ^bPopuli qui ambulant in tenebris, uiderunt lucem magnam, & habitantibus in terra umbræ mortis, ijs affulsit lux.

Multi

Multiplacasti gentem, at non magnificasti letitiam. Lætati sunt coram te, quemadmodum in messe gaudium [est], & quemadmodum exultant in diuisione prædæ [uictores.] Quoniam iugum oneris eius, & uirgam humeri eius, & uirgam exactoris eius cōfregisti, sicut temporibus Madian. Equidem omnis 'profligatio profligantis [fit] strepitu tumultuoso, & uolutatio ne uestimēti in sanguine: [at hoc bellū] erit adustione & deuoratione ignis. Puer enim natus est nobis, filius [q̄] datus est nobis, cuius imperium erit super humero eius, & uocabitur nomen eius Admirabilis, Cōsiliarius, Deus, Heros fortis, Pater æternitatis, Princeps pacis. Ad proferendū imperium, & ad pacem quæ finem non habet, super solium Dauidis, & super regnum eius [sedebit], ut instauret illud & fulciat illud iudicio & iustitia, ab hinc usq̄ in æternum. Zelus DOMINI exercituum faciet hoc. Verbum misit DOMINVS in Iacob, & cecidit in Israele. Et norunt tum populus uniuersus Ephraim, tum 'habitatores Samariæ in fastu & magnitudine cordis sui, dicere, Lateritia corruerunt, sed quadro [lapide] ædificabimus: 'sycomori excisæ sunt, sed cedros sufficiemus. At DOMINVS roborabit hostes Rezin contra eum, & inimicos eius summam conglobabit, ut Syrus à fronte, & Palestini à tergo [adoriantur], & Israele 'toto rictu deuorent. Atq̄ in omni hoc non remittit ira eius, sed manus eius adhuc extēta est. Nam & populus iste non redit ad eum qui se percussit, & DONINVM exercituum non quærunt. Excindet ergo DOMINVS de Israele caput & caudam, ramum & iuncum die uno. Senex & authoritate suspiciendus, is est caput: propheta autem docens falso, hic cauda est. Et qui populum hunc 'dirigunt, seductores sunt: & qui diriguntur, deglutiuntur. Idcirco iuuenibus eorum non gaudet dominus, & pupillorum suorum ac uiduarum suarum nō miserebitur, quia simul omnes hypocritæ sunt & mala perpetrant, & 'omnium os loquitur nefaria. In omnibus istis non remittit ira eius, & manus eius adhuc extenta est. Quoniam ardet impietas, haud secus q̄ ignis, qui sentes & spinas deuorat, & qui exardet in uepretis condensis syluæ, sic 'conuoluentur super bigi fumi. In ira DOMINI exercituum obscurata est terra, & erit populus ueluti fomentum ignis: 'nemo enim cuiquam parcat. Rapiet ad dextram, & esuriet: ad sinistram comedet, sed non satiabitur: comedet quisq̄ carnē brachij sui. Manasse ipsum Ephraim, & Ephraim ipsum Manasse, simul illi 'ludam. In omni hoc non remittit ira eius, & manus eius adhuc est extenta.

CAPVT X.

Vae his qui decernunt decreta iniqua, & scribis qui scribunt molestiam, ut detrudāt tenues à causa, & rapiant iudicium pauperum populi mei, uiduas spoliant, & pupillos deprædantur. Quid enim facietis in die uisitationis & uastationis de longinquo uenientis? Ad quem confugietis pro auxilio? & ubi relinquetis gloriam uestram? nisi forte [quisquam ex uobis] incuruet se inter uinctos, & sub interfectis cadat. In omni isto nō est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta est. Heus Assur uirga furoris mei, is est baculus, in manu eorū indignatio mea, ad gentem hypocriticam mittam eum, & contra populum qui indignationem meam [commeruit] mandabo ei, ut auferat spolia, & diripiat prædam, ut redigat eum in concupiscen-
 cationem instar luti quod in plateis est. Ipse autem [rem] non sic perpēdet, neq̄ sic cogitat cor eius, sed in corde eius est, ut gētes nō 'paucas uastet atq̄ excindat. Dicit enim, 'An non principes mei simul [uniuersi] reges [sunt]? An non ut Charchemis, sic & Kalno? An nō Hamath ut Arphad? An non Samaria erit ut Damascus? Quandoquidē 'uirtute mea parauit regna idoli,

^bHec uerba quidam dicta putant ad Emmanuelē, alij ad Senaherib.

^cEbr. In die Madian.

^dEbr. Omne profligere: alij legunt omnis prædatio: alij, omnis uiolētia: alij, omne bellum.

^eTertius personis utuntur sæpe impersonaliter, ut uocatum est.

Alij aliter construunt hæc nomina.

Redit ad statum iudicialē, & ostendit eos esse perēdos, causas ostendens quod sceleribus scatant.

^fEbr. Habitator.

^gAlij legunt, sycamini.

Superbia & arrogantia quæ magnitudine cordis significatur.

^hEbr. Omni ore: posset & legi, pleno ore, hoc est, auide.

ⁱPotest & sic legi, qui hunc populum beatificant, id est, beatum & felicem pronunciant, seductores sunt, & qui beati pronunciantur, deglutiuntur.

^kPotest etiam legi, toto ore loquuntur nefaria: mutatur enim numerus non sine causa.

^lAlij, profliunt.

^mEbr. Vir ad fratrem suum non parcat.

ⁿSubintellige comedent per zeugma.

^oMinatur poenam incredulis: p̄d̄s consolatur.

^pAlij aliter, sine me incuruatus est sub compede, & subter interfectos cadent. Hieron. ne incuruamini sub uinculo, & cum interfectis cadatis.

Narratione hac argumentatur contra eos, qui spem ponebant in Assyrium, & ostendit eos stultos & impios esse.

^qLyptote.

^rHæc cogitauit aut loquutus est arrogans Senaherib anno 4. Ezechiae regis: introducit ergo loquēs iā per prolepsin, perstringit interim propheta idololatriam regum Israelis & populi Iudaici.

^sEbr. Manus mea inuenit.

^tIdoli regna, in quibus idola colebantur.

Iud. 7. f

Iohan. 3.

Regnum Christi
fuit pax.

Epiphonema.

Chalene A.
mos 6.

Prophetia

C quorum sculptilia [plura ac præstantiora fuerunt] quæ Ierusalem & Samariæ. An non quemadmodum feci Samariæ & idolis eius, Hierosolymis & simulachris eius facere potero? Futurum autem est, quum dominus perfecerit uniuersum opus suum in monte Zion & in Ierusalem, uisitato & fructum magnitudinis cordis regis Assur, & decorem celsitudinis oculorum eius. Sic enim dixit, In robore manus meæ feci [ista,] & in sapientia mea, intellectu enim præditus sum. Fines populorum sustuli, & penuaria eorum depredatus sum, & sedentes uelut gigas detraxi. Manus mea inuenit copias populorum ueluti nidum, & ut colliguntur oua derelicta, sic collegi ego uniuersam terram, nec fuit qui uel ala motitaret, aut aperto ore mussitaret. Num gloriabitur securis aduersus eum qui ea secat? aut serra magnificabitur aduersus eum qui se tractat? [Quod perinde esset,] ac si uirga sese eleuaret contra eum qui ipsam fert, & baculus sese extolleret quasi lignum non [esset.] Propterea mittet DOMINVS deus exercituum in pingues eius maciem, & sub gloriam eius incendium incendet, ut dum ignis incenditur. Erit autem lux Israelis ignis, & sanctus eius flamma, quæ incendet & deuorabit spinas ac uespres eius die uno: gloriâ quoque syluæ eius, & fertilissimi campi eius, & banima & carne consumabit, fietque ut puluis teredinis. Arbores quoque syluæ eius reliquæ, ad eum numerum redigentur, ut puer eas conscribere possit. Eo tempore non ultra nitentur reliquæ Israelis, & qui euaserunt de domo Iacob, eo qui se percussit, sed nitentur DOMINO sancto Israelis ex fide. Sear lasub residuum Iacob ad deum fortem. Quoniâ si fuerit, ô Israel, populus tuus sicut arena maris, residuum in eo reuertetur. Consummatio expolita affluens iustitia. Quoniam consummatam & expolitam [ecclesiam] faciet DOMINVS deus exercituum in medio totius terræ. Ideo sic dicit DOMINVS deus exercituum, Ne timeas popule meus qui in Zion habitas ab Assyrio, uirga quidem percutiet te, & baculum suum leuabit contra te in uia Aegypti: at post pusillum, minusque pusillo furor & indignatio mea finietur ad ignominiam eorum. Excitabit DOMINVS exercituum contra eum flagellum, quemadmodum in cæde Madianitarum in petra Oreb, & uirgam suam leuabit super mare in uia Aegypti. Tum quoque fiet ut recedat onus eius de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, quin præ pinguedine laxabitur iugum eius. Veniet ad Aiath, & transibit in Migron, apud Michmas recensabit arma sua. Transibunt uadum, Geba noctu diuertent. Formidabit Rama, Gibeath Saulis fugiet. Hinni uoce tua filia Gallim, fac ut attendat Laïsa, humilis Anathoth. Mota est Madmena, ciues Gebim confirmamini. Adhuc intra diem in Nob stabit, agitata manu sua [minitabitur] monti filiarum Zion, colli Ierusalem. Ecce DOMINVS deus exercituum amputabit pauore ramum [istum,] & proceræ staturæ [arbores] excidentur, & sublimes humiliabuntur. Attondebuntur uepreta syluæ ferro, & Libanus ipse per fortem cadet.

CAP. XI.

A T Vm prodibit furculus de stirpe Iesse, & flos de radicibus eius nascetur, super quo spiritus DOMINI requiescet, spiritus sapientiæ, & intelligentiæ, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & timoris DOMINI. Et faciet eum spirare timore DOMINI. Non ad aspectum oculorum suorum iudicabit, neque ad famam quæ ad aures eius [adfertur] arguet, sed iudicabit cum iustitia pauperes, & cum æquitate arguet pro mæfuetis terræ. Terram percutiet uirga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Erit autem iustitia cingulum lumborum eius, & fides baltheus sceminum eius.

B Comorabitur lupo cum agno, & pardus cum hædo accubabit, identidem iuuenius

* Magnitudo cordis, arrogantia est: celsitudo oculorum, fastus & supercilium.

* Aliter, & præparata, uel in futurum seposita.

* Sedentes, scilicet in solijs regis.

* Ebraica hic ualde obscura sunt, atque ob hoc difficilia: ad uerbum sic habent, Secundum mouitare uirgam, & qui eam leuat, secundum extollere baculum, non lignum.

* Ebr. Ab anima ad carnem, hoc est, penitus: & ultio diuina non in animam tantum seuit, sed & in corpore aliquando apparet.

* Euasio pro his qui euaserunt.

* Alij legunt, in ueritate.

Sear lasub, uide supra 7. cap.

Sear lasub, semper alludit ad nomen filij Iesæ, in quo reliquæ Iacob adumbrate sunt.

* Per consummationem similitudinem & medullam in populo intelligit, quæ relictæ est & seruata: sic quidē nos exponimus, non nescij quod alij aliter legunt, & per consummationem perditionem, ac per harum definitam ac destinatam intelligunt.

* Ebr. Quoniam adhuc parum, plus quam parum.

* In uia Aegypti, id est, quemadmodum olim in Aegypto: utuntur enim uia pro more aut consuetudine.

* Alij legunt, computrescet: sed uidetur dicere, mole sua ruet, & præ felicitate peribit.

* Alij legunt, collegerunt se: alij, colligimini: uel, colligite uos.

Post excisum regnum Senaherib, per Epanodū redit propheta ad descriptionem regni Christi, & quam feliciter pii sint habituri in isto regno.

* Alij legunt, de trunco.

* Spirare hic non pro flare accipitur, sed pro odorem emitte re, nam de flore dixit, tametsi & odor flatus sit.

* Auditū Ebraei pro re audita aut fama utuntur ut Latini: uolui autem clarius dare, ne esset obscuritas.

4. Reg. 19. 8
Infra 37. 8

Allegorici
sunt omnia.

Residuum re-
uertetur.
Infra 18. f

Cōsolatio pro-
prium.

Iud. 7. g
Exod. 14. 4

Describit expe-
ditionē ac pro-
fectionem Assy-
rij in Iudæam.

Allegoricus
sermo.

A. 11. d

2. Thess. 2. 9

Infra 55. d

iuuencus, leo & pecus pingue simul [erunt,] & puer paruus minabit ea. Vacca & ursus pascentur, simul accubabunt catuli eorum. Leo sicut bos paleas comedet. Delectabitur lactens aspidis antro, quumque fuerit ablactatus inseret manum suam in speluncam reguli. Non adficient malis, neque uastabunt per omnem sanctum montem meum, plena enim erit terra scientia DOMINI, perinde ac dum aquæ maris [omnia] tegunt. Tunc quoque usuiueniet, ut radicem lesse, (quæ stat in [†]signum populorum,) gentes quoque requirant, eritque requies ipsius gloria. Futurum quoque est, ut illa die dominus secundo manum suam admoliat, ut possideat reliquum populi sui, quod reliquum factum est ab Assyrio, ab Aegypto, à Pathros, à Kusch, ab Elam, à Sinear, ab Hamath, & ab insulis maris. Et attollet signum gentibus, & colliget eiectiones Israelis, & dispersos Iuda congregabit à quatuor plagis terræ. Abscedet zelus Ephraim, & hostes Iuda excidentur: Ephraim non æmularbitur Iudam, neque Ephraim hostiliter premet Ephraim, sed inuolabunt in humerum Palestinorum ad Occidentem, & simul deprædabuntur filios Orientis: Edom & Moab manus suas [illis] submittent, & filij Amon illis parebunt. Et funditus excinet DOMINVS linguam maris Aegyp̄ti, & agitat manum suam super flumen in fortitudine uenti sui, & percutiet illud in septem torrentes, & efficiet eum pedibus permeabilem. Eritque transitus reliquijs populi sui quæ reliquæ erunt ab Assyrijs, quemadmodum factum est Israeli eo tempore quo ascenderet ipse de terra Aegyp̄ti. CAP. XII.

Illo die dices, Gratias ago tibi ô DOMINE, quoniam iratus eras mihi, sed mutato uultu misertus es mei. Ecce deus salus mea est, fidam eo, & non timebo. Quia fortitudo mea, & canticum DOMINVS deus, & factus est salus mea. Haurietis aquas in gaudio de fontibus seruatoris, & dicetis in illa die, Confitemini DOMINO, & inuocate in nomine eius, prædicate in populis consilia eius, memoresque sitis, quoniam exaltatum est nomen eius. Psallite DOMINO, quoniam magnificum fecit: notum fit hoc in omni terra. Hinni & iubila habitatrix Zion, quoniam magnus est in medio tui sanctus Israelis.

CAPVT XIII.

DOMINVS Babylonis quod contemplatus est Iesaias filius Amoz.

Super montem excelsum tollite signum, eleuate uocem ad eos, annuite manu, ut ingrediantur portas principum. Ego præcepi sanctificatis meis, quin & heroes meos uocaui ad iram meam [exequendam,] qui quoque gloria mea lætantur. Vox multitudinis in montibus instar populi ingentis, uox fragoris, [ac si] regna gentium coiuisent, DOMINVS exercituum recenset exercitum bellicum. Veniunt de terra longinqua, de finibus cœlorum, DOMINVS & uasa indignationis eius, ad uastandum uniuersam terram.

Vlulate, quia prope est dies DOMINI, quæ tanquam uastatio ab omnipotente aderit. Idcirco omnes manus remittent, & omnium mortalium scoræ da liquefcent. Terre buntur compages, & dolores comprehendēt eos: dolebunt ut parturiens, quisque ad proximum suum obstupescet, facies eorum flammas referunt. Ecce dies DOMINI sæuus aderit, & excandescet atque æstus nati, ut redigat terram in solitudinē, & peccatores eius ex ea excindat. Nam stellæ cœlorum & sidera eorum non splendebunt lumine suo. Ob tenebrescet sol in ortu suo, & luna non lucebit lumine suo. Et uisitabo orbem ob malitiam, & impios ob iniquitatem eorum. Fastum superbiorum compescam, & tyrannorum elationem deiiciam. Pretiosorem faciam uirum auro purgatissimo, & hominem massa auri ex Ophir. Propterea concutiam cœlos, & terra loco suo mouebitur in excandescencia DOMINI exer-

^dDispersiones more suo pro di-
spersis dicunt.

^eEb. Edom & Moab missio ma-
nuum eorum. Significatur au-
tem obedientia.

^fEbr. Filij Amō auditio eorum,
uel obedientia.

^gPer linguam quidam Nilum
intelligi uolūt, sed uidetur ora
aut littus dici.

^hEbr. Et faciet ire calciamētis.
Gratiarum actio & laus est quam
pij & liberi domino canunt.

^aPotest etiam legi, inuocate no-
men eius: alij legūt, prædicate
nomen eius.

^bPotest etiam legi, studia eius,
morem eius.

Hactenus à 7. cap. continua ui-
detur esse oratio, deinceps de-
cem orationes sequuntur ad di-
uersas gentes.

Prædicit propheta & Babylonijs
suam poenam.

^cEbraei legunt onus Babylonis

quod uidit, &c. Admonui ab
initio huius prophete, deū re-
uelare prophetis suis quæ ipse
facturus sit mortalibus, ut in tē-
pore præmoneant. Graue ergo
excidium quod minatur Baby-
lonijs, Onus dicitur, quo illos
depressurus sit deus: & tituli
hæc oratio uicem habet: posset
dici graue uaticiniū, infaus-
tum, triste, acerbum.

^dPosset etiam dici, super mon-
tem uerticosum: alij, caligino-
sum aut tenebricosum.

^ePro principum alij legunt, mu-
nificorum aut beneficorum.

^fSanctificati dicuntur qui ad
hanc rem parati erāt, & sacra-
mento militari astricti.

^gVasa sunt instrumenta & me-
dia per quæ deus punit.

^hTerram uniuersam, id est, uni-
uersum orbem Babyloniorum.

ⁱEbr. Cor in singulari dicit.

^kEb. Facies flammæ facies eorū.
^lKesile alij pro hyadibus, alij,
pro orione legūt, sed hic in ge-
nere pro cōstellatione ponitur.

Rom. 15. c

Exod. 14. f

Gratulatorium
carmen est, sed
uicem habet Es-
pilogi magnis
ce instructi.
Exod. 15. a
Psal. 117. c

Titulus.

Apostropha ad
Babylonios.

Describit iram
dominum.

Ezech. 32. b
Joel. 3. c
Matth. 24. c
Marc. 13. c
Luc. 21. c
Ansam iræ offe-
dit.

Prophetia

^aEb. Visitabo super orbem malum, & super impios iniquitatem eorum.

^bOrbem Babylonicū intelligit.

^cErit, scilicet Babylon, aut qui in ea habitat.

^dA saphaph deduxi nispā: alij legūt collectus, uel q cōcurfat: & in eundē sensum redit, der sich zweer wil stellen.

^eAddidi natis, nam per fructus uentris intelligit fœtū in utero materno adhuc existentem.

^fEbr. Et erit Babel quæ caprea fuit regnorū, decus, fastus Chaldæorum, iuxta subuersionem.

^gSedere pro habitare Ebræis frequens est.

^hZijm uarie exponitur, reliqui ergo uocem Ebraicam, serā tamē sunt horrendæ & mōstro sē. Sic ohim, cercopitheci dicunt quidam, alij simiæ, &c.

ⁱPreparatur cōsolatio Iudaicę gen ti per digressiunculam, reditur dein de ad insultationē potēssimi regis.

^jZijm quidā putāt mantes, mar der uel iltys, uel ululas, ohim echo, hoc est, uocis reboatum.

^kAlij oneg pro uerbo legunt, in palatijs uoluptuantur.

^lAlij legunt, capient populos.

^mPro possidebit legūt quidam, hereditare facient eos.

ⁿMaschal latissime est significa

^otionis Ebræis: Septuaginta Threnum dicunt, alij parabo-

^plam & carmē lugubre quidem est, sed ironicum, dixi ergo dicterium, quo restituti Iudæi, ho sti insultarent.

^qQuidam (percutientem) refe runt ad deū, sed uidetur ad Ba bylonium esse referendum, qui baculus & uirga dei dicitur.

^rQui omnes uexauit, iam & ipse patitur.

^sEb. Pluraliter iubilauit iubilo.

^tEbr. Dixeris.

^uEbr. Assimilabo me.

^vArim quidam urbes exponūt, alij arces aut munitiones, alij hostes.

cituū, & in die caloris furoris eius. Et erit ceu caprea agitata, & ouis quam nemo colligit, quisq; ad populum suum respiciet, & quisq; ad terram suam confugiet. Quicumq; deprehendetur, cōfodietur: & qui sese defendere ^mpa rat, cadet gladio. Infantes eorum elidentur in conspectu eorum, domus eo rum diripientur, & uxores eorum uitiabuntur. Ecce ego Medos excitabo in eos, qui argentum nihili reputant, nec auro oblectantur. Arcus pueros ^pelident, & fructus uentris non miserebuntur, nec oculus eorum parcat [ⁿna tis] filijs. ^oEt subuertetur Babylon, regnorum ornamētum, & splendoris Chaldæorum decus, quemadmodum subuertit deus Sodomam & Gomor rham. ^pNon sedebit in perpetuum, neq; habitabit usq; in sæculum & sæcu lum. Non figet ibi tabernaculum Arabs, neq; pastores illic [greges] accu bare facient. Sed ibi ^qcubabūt Zijm, & implebunt domus eorum Ohim, habitabuntq; ibi iuuenes struthiones, & saltabunt ibi Satyri. Alternis ca nent bubones in magnificis ædibus eorū, & dracones in palatijs uoluptuo sis. Atq; tempus eius prope adest, neq; protrahent dies eius. CA. XIII.

Quia miserebitur DOMINVS Iacob, & eliget adhuc Israelē, & in terram eorum eos reducet, adiungenturq; illis aduenæ, iungenturq; domui Iacob. Tollent ^aeos populi, & introducent eos ad locum suum, ^bposside bitq; eos domus Israel in terra DOMINI in seruos & ancillas. Et captiuos ducent eos quorum captiui fuerāt, imperitabuntq; suis exactoribus. Et fiet die illa quum DOMINVS requiem tibi dederit ab eo qui te adfligit, à tremore tuo, & à seruitute ista graui, qua seruitum est à te, sumes hoc ^cdicterium su per rege Babylonis, ac dices, Quomodo cessat exactor, cessat aurum tribu tarium? ^dContriuit DOMINVS baculum impiorū, sceptrum dominantium. [Qui baculus] ^epercutit populos in indignatione plaga quę non recedit, im peritat gentibus in furore, ^fpersequutionē patitur absq; miseratione. Quie ta ergo ac tranquilla est omnis terra, iubilat læta uoce. Quin & abietes & cedri Libani de te lætātur, [dicentes,] Ab hinc quo tu iacuisti, nemo est qui ascendat ad incidendum nos. Inferi subtus commoti sunt, ut tibi aduenien ti occurrant, excitarūt tibi gigantes omnes hircos terræ, excitarūt [inquam] de solijs suis omnes reges gentium. Hi omnes alternis [te] celebrabunt, & dicent ad te, An & tu quoq; sicut nos uulneratus es, & nostri similis factus? ^gDetractus est ad inferos fastus tuus, strepitus naborū tuorum. Subter te sternetur tinea, & operimentum tuum [erunt] uermes. Quomodo decidi sti de cœlo Lucifer auroræ fili: ad terrā adflictus es, qui gentes uulnerabas? Quum tamen tu in corde tuo sic ^hcogitaueris, Cœlos conscendam, superne secundum stellas dei exaltabo solium meum, & sedebo in monte cōstituto, in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, altissimo ⁱbaequalis ero. Veruntamen ad inferos detractus es, ad latera laci. Viden tes te inclinabunt se ad te, ut [propius] te considerent, [dicentes,] An ne hic est uir iste qui tremefecit terram, & regna concussit: qui orbem deserto simi lem reddidit: urbes eius excidit, uinctus eius domum non aperuit? Omnes reges gentiū, omnes [inquam] iacent cum gloria quisq; domi suæ, tu autem abiectus es de sepulchro tuo, ut surculus abominandus, ueluti exuuiæ inter fectorum qui ferro confossi sunt, descendētium ad lapides laci tanquam ca dauer proculcatum. Non eris socius sepulturæ eorum, quoniam terram tuam uastasti, populum tuum occidisti, non uocabitur in æternum nomen facinorosorum. ^kPræparate filijs eius mac̄tationem propter parentum eo rum iniquitatem, ne [postliminio] surgant, & terram occupent, ac superfi ciem orbis ^larcibus compleant. Surgam contra eos, ait DOMINVS exerci tuum,

Psal. 136. b

Gene. 19. c

Adiicitur alio quid de uoca tione gentium ad ecclesiam.

tuum, & excindam nomen Babylonis, & reliquias cum filiis & nepotibus, ait DOMINVS. Ponam eam ut fibri occupent, & in stagna aquarum, scopa^F quoque uastatrice uerram eam, dicit DOMINVS exercituum. Quin & iurauit DOMINVS exercituum, dicens, Si^h non ut imaginatus sum ita sit futurum: & [si non] ut statui, ita sit firmum futurum, nempe ut & Assyrium coteram in terra mea, & in montibus meis conculem eum, & recedet iugum eius ab eis, & onus illius ab humero eius abscedet. Hoc est consilium quod decretum est super uniuersam terram, & hæc manus quæ extenta est super omnes gentes. DOMINO enim exercituum [aliquid] constituyente, quis ipsum faciet irritum? quumque extenderit manum suam, quis eam reflectet? * Anno quo mortuus est Ahas rex, fuit onus istud. Ne læteris tu Palestina uniuersa, quæ contracta est uirga eius qui te percussit, nam de radice colubri nascetur regulus, & foetus eius erit prester uolans. Et pauperes depascent primogenitos fructus, & egeni secure accubabunt. Porro radicem tuam fame enecabo, & reliquias tuas ipse occidet. ^m Vlula porta, clama ciuitas, liquefacta est Palestina, uniuersa scilicet tu, quoniam ab Aquilone fumus uenit, nec est qui se subducatur diebus festis eius. Quid tum respondebitur nuncijs gentis? Quod DOMINVS fundauit Zion, & in illa fidutiam habebunt pauperes populi eius.

CAPVT XV.

ONus Moab. Quoniam noctu uastata est Ar, Moab ad silentium redactus est. Quoniam in nocte uastata est Kir Moab, ad silentium reducta. ^a Ascendit in ^b Baith & Dibon ad excelsa ad flendum, super Nebo & super Mediba Moab ululabit, in omnibus capitibus eius est caluitium, omnis barba detonsa est. In compitis eius sacco sunt accincti, in tectis autem eius & plateis eius quisque ululabat, atque in fletum soluebantur. Vociferabatur Hesbon & Eleale, ut uox eorum usque ad lahaz audiretur, & ob id expediti Moab uociferabantur, animus eius doluit. Cor meum uociferabatur propter Moab, fugitiui eius ad Zoar uitulam trimam, quoniam per cliuum Luhith cum fletu ascendebant, ea enim uia quæ Horonaim [ducit] clamorem cladis excitabant. Quoniam aquæ Nimrim desolatæ erant, unde & uiride exaruit, defecit herba, olus nullum supererat. Ad eundem modum quidquid reliquum fecerant, & quod reposuerant, ^a Arabes super torrem deportabant. Quia clamor permeabat terminos Moab, ut ab Eglaim usque ad Beerelim omnia unus essent ululatus. Quoniam aquæ Dimon cruoris erant plenæ, quoniam ponam super Dimon additamenta, his qui euaserunt Moabitibus & reliquijs regionis leonem.

CAP. XVI.

Mittite agnū dominatori terræ de Sæla deserti ad montem filiæ Zion. ^A Etenim quemadmodum auis uaga nido eiecta, sic erunt filie Moab ad uada Arnonis. Aduocate consilium, facite decretum, ^a pone umbram tuam ueluti noctem in ipso meridie, absconde propulso, & uagos ne prodas. Habitent apud te profugi mei, Moab sis tu illis latibulum à facie uastatoris, quoniam cessauit emunctor, defecit uastator, consumptus est conculator de terra. Et solium ^b præparabitur in beneficentia, sedebitque super eo in ueritate in tentorio Dauidis, iudicans, inquirens iudicium, & accelerans iustitiam.

Audiuimus superbiam Moab quæ supra modum fastuosus sit, arrogantia eius, fastui eius & furori eius lacerti eius non respondent. Idcirco ululabit Moab ad Moab, uniuersus ipse ululabit, ad ^a dolia Kir Harascheth gemite, attamen percussi, quoniam arua suburbana Hesbon excisa sunt, uineas Sibma domini gentium conculcarunt, electissimæ propagines eius usque ad laaser pertigerunt, errarunt in deserto, palmites eius abiecti iacuerunt, mare trans-

^h Assueratio est, ac si diceret, omnino ita erit ut putauit, & quod consulti, firmiter stabit.

* Grauis prophetia contra Palestinos, qui ex morte Ahas non nihil spei conceperant perden di ludam: propheta eripit eis hoc gaudium, & dicit, Acriorem hostem habebitis, Ezechiam uidelicet, sub quo peius habebitis quam sub patre.

^{Regulum} diminutiuum posui pro primogenio rege, quod illud magis in usu sit pro serpente uenenatissimo.

^{Profopopæia}, & singularis numerus pro plurali, item porta pro iudicibus, & urbs pro ciuibus.

^{Es wirt sich keiner von der kilwyhe absünden: uel sic, nemo se subducet, ut inter eos conuentum est.}

^A Et gentibus quibusdam sua fata prædicat.

^a Ascendit, scilicet Moab, nam masculinum est uerbum.

^b Baith delubrum uidetur fuisse idoli.

^c Ebr. In fletum descendebant.

^d Pro doluit alij legunt, ignauus fuit & desperatus.

^e Alij legunt, uestes eius: intelligunt autem sortes & milites.

^f Pro pekuda: quod reposuerat posui, quæ enim reponuntur, sepe uisitantur & inspiciuntur.

^g Locus hic obscurus est propter Arabim, quod uarie exponunt, quidam pro salicibus quidam pro Arabibus, quidam uero Arabim relinquunt.

^A Persequitur poenā Moabitarum, & causas malorum enumerat.

^a Pone o Moab: numerus est mutatus, licet priora duo uerba etiam in quibusdam codicibus pluralia sint.

^b Alij legunt, firmabitur aut in staurabitur.

^c Ebr. Non sic brachia eius, uel uestes eius. Significatur autem Moabitis sibi plus sumpsisse, quam præstare potuerint.

^d Alij aliter legunt, ad fundamenta urbis cocti lapidis meditamentum, sed claudi.

Occupatio.

Titulus.

1. Reg. 18.

Titulus.

Jerem. 48. f
Ezech. 7. c

1. Reg. 3.

Jerem. 48. c

Prophetia

^aAestas pro fructibus aestiuis.
^bNō quidem iubilus calcantiū,
sed barbaricus clamor hostiū:
alii legūt, celeusma cecidit, id
est, perijt, defecit.

^cKir hāres urbs est in Moab,
quidam Ar putant esse, quod
collo lapide sit extructa.

^dAlij legunt, Meas tum uel ex
tunc.

^eVel, atq; hē non pretiose.

Canuntur fata Syriæ, simul & E-

phraim, hoc est Israelitis relictis.

^fEbr. Fit recedere.

^g(Mei) uarie exponūt, quidam
aceruum, quidam uiscera: ui-
scera autem ruinae lapides sunt
& rudera, seu ligna.

^hPro manipulis alij spicas le-
gunt.

Vallis Rephaim fertilissima.

ⁱAlij Septuaginta imitati sic

legunt, ut aratra & arboreta,

que dereliquerunt Chananei

metu filiorum Israel. Ebraei ad

uerbum sic habēt, Nulla die e-

runt ciuitates roboris eius, si-

cut derelictio uirgultū & pal-

mitis, quos dereliquerunt a fa-

cie filiorum Israel.

^kAlloquitur regionem adeoq;

homines in ea habitantes.

^lAliena dicitur, quod alieni eā

deuorant ac perduunt iuxta mi-

nas legis Deut. 28.

^mEbr. Moles messis in die here-

ditatis, & dolor afflictū homi-

nis.

ⁿEam, scilicet multitudinem:

uel eum scilicet populum aut

Assyrium.

^oPro trans alij eis legunt.

Aetiopum caput Meroe, quod

fluminibus undiq; circūdatum

formā nassæ præbet. Vide Stra-

bonē. Duo flūina duas alas præ-

bent, alij alas uela intelligunt.

^pRufch serē pro Aethiopibus

exponunt.

Fingit Tarrabā Aethiopicum

& Aegyptium regem poten-

tissimū legatos ad Iudeos, qui-

bus societate iunctus erat, mit-

tentē exhortantemq; eos, ut se

parēt cum eo cōtra Senaherib.

Legatione peracta, propheta

ostendit sententiam domini si-

bi reuelatam esse cōtra eorum

cōsilia, que uana sint futura,

domino non dante successum.

^qPerinde ac si sol desideret do-

mi, quū exiccare deberet post

pluuiā: aut si ros desideret do-

mi in aestu, tū enim fructus non

recte proueniunt, & rusticus

iratus palmites excindit: nota

similitudinem, sic deus faciet

Aetiopi, &c.

mittentes. Propterea in fletu meo deflebo Iaafer, uineta Sibme, irrigabo te lachrymis meis o Hesbon & Eleale, quoniā super aestiuos fructus tuos, & super messē tuam celeusma irruit. Sublatum est gaudium & exultatio tam de agro culto q̄ de uinea, ut neq; exultetur neq; iubiletur. Vinum in torcularibus non calcabit calcator, celeusma quiescere feci. Idcirco uiscera mea instar citharæ remurmurāt propter Moab, & uenter meus ob Kir Hares. Fiet autem, ut Moab uidens [frustra] laborare in excelsis, proficiscetur ad sanctuarium suum ad orandum, sed non poterit. Hic est sermo quem loquutus est haecenus DOMINVS super Moab. Nunc autem loquutus est DOMINVS hoc modo, In tribus annis, ueluti annis mercenarij, uilescet gloria Moab cum omni pompa eius quæ multa est, & reliquæ plus q̄ paucae erunt, atq; hæ inualidæ.

CAP. XVII.

ONus Damasci. Ecce Damascus sublatā est ne sit ciuitas, & erit uasta ruina. Vrbes Aroër derelictæ gregum erunt, accubabunt, & nemo exterrebit. Cessabit & munitio ab Ephraim, & regnum a Damasco, & reliquæ Syrorum similes erunt gloriæ filiorum Israelis, dicit DOMINVS exercituum. Erit quoq; eodem tempore, ut attenuetur gloria Iacob, & crassitudo carnis eius macrescat. Erit ac si quis messē adhuc stantem congreget, is brachio quidem suo manipulos demetit, contingit autem quum comprehendit manipulos: in ualle Rephaim ut spicilegium reliquum faciat in ea. Similis quoq; destringenti oleā, [qui reliquas facit] duas aut tres baccas in summo fastigio, quatuor autem uel quinque in ramis eius frugiferis, dicit DOMINVS deus Israelis. In tempore illo respiciet homo ad factorem suū, & oculi eius ad sanctum Israelis contuebuntur. Et non respiciet ad aras opus manuum eius, & ea quæ fecerunt digiti eius non intuebitur, neq; lucos, neq; simulachra. Illa die erunt ciuitates eius munitæ, ut dum derelinquitur uirgultum & fastigium arboris a facie filiorum Israelis, & eris desolata. Quandoquidem oblita es dei salutis tuæ, & fortis petrae tuæ non meministi, idcirco plantabis plantationes [tam] amœnas, & insitionem alienam conferes. Quo die tu plantabis, magno quidem studio satages: & mane quum conferis, curabis ut fructum edat: at quo die metendus & possidendus erit [fructus,] cumulatim [demetes] dolorem desperatum ac ærumnosum. Heus multitudo populorum multorum, instar maris tumultuantium, & strepitus populorum instar strepitus aquarum immanium frementium. Frement populi instar fremitus aquarum multarum, sed increpabit eam, & fugiet procul, & persecutionem sustinebit, ut puluis montium ante uentum, & sicut globus ante turbinem. Ad uesperam ecce turbatio, antequam uero aurora oriatur nequam [apparet.] Hæc est pars eorum qui nos depredantur, & fors eorum qui nos diripiunt.

CAP. XVIII.

VAe terræ nassæ alatae quæ est trans flumina Kusch, mittenti legatos per mare, & in uasis iunceis in superficie aquarum. Ite [inquirenti] nuncij ueloces, ad gentem distractam & expilatam, ad populum formidabilem ab eo [tempore] & deinceps, gentem auide expectantem & conculcatam, cuius terram flumina diripuerunt. Omnes uos qui orbem incolitis, incolæ scilicet terræ, [attenti estote,] ut quum signum sublatum fuerit in montibus uideatis, & quum cornu classicū canitur, audiatis. Quoniam sic dixit DOMINVS ad me, Quiescam & contemplanor in habitatione mea firma, perinde ac calor exiccans post pluuiam: & sicut nubes rorulenta in calore messis. Quoniam ante messē quum fructus maturi esse deberent, adhuc immaturus est: & dū maturefcere [deberet,] floret, tum [agricola] excindit malicolas

Iere. 48. c

Epilogus.

Caput Syriæ
Damascus: po-
nitur ergo pro
toto regno
urbis metropo-
lis.

De poena Ku-
schitarum qui-
bus nitebantur
Iudei.

leolos falcibus, & propagines reiectiles incidendo tollit. Relinquuntur [itaq] simul uolatili montium & bestijs terre, ut super eum auitium æstiuet, & cuncta bestia terræ super eum hyemet. In tempore isto adducetur munus DOMINO exercituum, populus distractus & expilatus, & à populo formidabili ab eo [tempore,] & deinceps, gens auidè expectans & conculcata, cuius terram flumina diripiunt, ad locū nominis DOMINI exercituum montem Zion.

CAP. XIX.

ONus Aegypti. Ecce DOMINVS uenit super nubem leuē, & ueniet in Aegyptum, uacillabūtq idola Aegypti à facie eius, & cor Aegypti in ipso liquecet. Et committā Aegyptios cum Aegyptijs, ut pugnet quisq cum fratre suo, & quisq cum proximo suo, ciuitas cōtra ciuitatem, regnum contra regnum. Et euacuabitur spiritus Aegypti intra ipsam, & consilium eius deglutiam, tum inquirent apud idola, & apud magos, & apud pythones, & apud diuinos. Et tradam Aegyptum in manum domini crudelis, & rex uiolentus imperitabit eis, dicit DOMINVS deus exercituum. Deficient aquæ à mari, & fluuius exiccabitur atq arefcet. Elongabuntur flumina, exhaurientur & exiccabuntur riui aggeris, marcescēt calamus & iuncus. Virentes herbæ ad riuos, & iuxta littus riui, atq omne quod seminatum fuit ad riuos, arefiet & propulsabitur ut non sit. Mœrebunt piscatores, lugebunt omnes qui hamum in riuum eijciunt, & labefactati erunt expandentes uerriculum super faciem aquarum. Erubescēt qui linum faciunt & sericum, & nassas plectentes. Et omnes qui faciunt stagna, nempe uiuaria, conterentur sagenæ eius. Atqui stulti sunt principes Zoan, sapientiū consiliariorum Pharaonis consilium stultum est. Quomodo [ergo] dicitis ad Pharaonem, Ego de sapientum, ego de priscorum regum stirpe prognatus sum? Vbi nam, ubi sapientes tui? Exponant quæso tibi, num sciant quid statuerit DOMINVS exercituum super Aegyptū. Desponderunt animum principes Zoan, seducti sunt principes Noph, seduxerunt Aegyptum, angulum baculos eius. Miscuit DOMINVS in medio eius spiritū diuaricantem, & errare fecerūt Aegyptum in omni opere suo, perinde ac dum ebrius errore circumagitur in uomitu suo. Nec erit Aegypto opus quod faciat siue caput, siue cauda, siue ramus, siue iuncus. Illa die erit Aegyptus sicut mulieres, horrebit ac pauebit à facie agitatæ manus DOMINI exercituum quam motitabit super ipsam. Terra quoq Iuda Aegyptijs terriculamētum erit, ut omnis qui meminerit eius, ab hac paueat propter consiliū DOMINI exercituum quod consultat super eam. In die illa erunt quinque ciuitates in terra Aegypti, quæ loquentur lingua Chananaica, & quæ iusiurandum præstent DOMINO exercituum. Vna [ex his] uocabitur Ier Hæres. In die illa erit altare DOMINO in medio terræ Aegyptiacæ, & statua DOMINO iuxta terminum eius, ut sit in signum & testimoniū DOMINO exercituum in terra Aegypti, quia clamabunt ad DOMINVM metu oppressorum, & mittet eis seruatore & magnatem, & liberabit eos. Cognoscetur DOMINVS ab Aegyptijs, [contra] cognoscent Aegyptij ipsum DOMINVM in illa die, & colent [eum] hostijs & muneribus, uouebuntq uotum DOMINO, & reddent. Percutiet itaq DOMINVS Aegyptum percutiendo & sanando, conuertenturq ad DOMINVM, & propitius erit eis, ac sanabit eos. In die illa tritū erit iter ex Aegypto in Assyriam, & commeabunt Assyrii ad Aegyptios, & Aegyptij ad Assyrios, & colent [DOMINVM] Aegyptij cum Assyrijs. In die illa erit Israel tertius Aegyptio & Assyrio, benedictio in medio terræ, cui benedixit DOMINVS exercituum, dicens, Benedictus populus meus Aegypti,

Tum offeretur populus Iudæus munus domino, quum eum solum redemptorem agnosceret, perditore rege Aethiopico, et interfecto Senaherib: populus erit munus, & à populo feretur munus.

A Poenam interminatur Aegyptijs, adumbrantur tempora Christi, & gentium uocatio.

Vel conglobabo.

Nilus scilicet.

Os pro littore.

Quidam semen pro legumine aut lente exponunt.

Serikoth quidam pro retibus uaricoloribus aut maculis interstinctis exponunt, quibus pisces alliciuntur.

Ebr. Stagna animæ.

Pro Noalu dixi animum desponderunt, ut inopes consilij: alij legunt, stulti facti sunt, dum scilicet sibi summe placent.

Alij legunt, tribuum eius: Hieronymus, populorum eius.

Ebr. ad uerbum, spiritum diuicantium.

Eius, scilicet terræ Iudæ.

Ebr. Labio Chananaico.

Ir Hæres uarie exponitur, reliqui ergo uocē Ebraicā. Quidam legunt, ciuitas solis: quidā, desolationis.

Ebr. Et exorabitur eis.

Alij legunt trias.

Idololatria & superstitio Aegyptiorum perentosa taxata.

Taxantur Aegyptij quod si bi sapientiā atrogarunt.

Prophetia

Tharthan dux quidā Assyrius primarius.

Sargō uidetur esse Senaherib.

Visum est, in quo propheta laudat ostendit, quā stulte faciunt, quod auxilium petāt ab ijs qui sese ē malo uenturo libera re haudquā possunt, tertio enim anno Aethiopes & Aegyptios, quibus ipsi nitantur, perdendos esse ab Assyrio. Hoc autem maxime urget propheta, ne carnis brachio fidat pīj, hoc enim peccatum magnopere displicere deo.

^aEbr. Aperi saccum, ut Latini aperire caput dicunt, adempto scilicet pileo.

^bCaptiuitas pro captiuis, & transmigratione pro abactis in exilium ponitur.

^cDiscoopertos natibus uerenda, appositio est.

^dPerterrescent, scilicet Iudei.

^eIn quos respiciunt dixi, pro respectu eorum, nam hoc amphibolus est. Mabat respectus est, id est ea res in qua respicimus aut fidimus. Sic dicitur gloria tio Iudeorum Aegyptus, quia Iudei de eis gloriabantur.

^fInsula pro Ierosolyma ponitur metaphoricis.

^gMare Babylonem uocat.

^hOrdo uerborum est inuersus, sed sine sensus detrimento.

Propheta uidetur ex admiratione uisi subito exclamare, ac si diceret, Omnia plena sunt prauaricatoribus & uastatoribus: hoc enim geminationem significare existimo: alij uero aliter interpretantur.

ⁱElam Persidis pars, pro Persa ponitur, et haec uox dei est summi imperatoris ad milites suos, quos cōtra Babilōios excitat.

^kGemitum eius, id est, quē ipsa Babylon eis expressit, quos si bi subdidit.

^lPro concidi Ebraei habent, factus sum uacillans aut diuaticus ingredi, quod ex metu fit, ut pedes concidant & omnia mēbra. Sunt autem uerba Balthasaris regis Babilonis, quae imitatur propheta.

^mPosuit, deus, uel hostis: uel impersonaliter, Man hat mirs gsetzt/gstelt.

Hac Brachilogia paucissimis uerbis mira arte, & uoluptuosum conuiuiū, & subitus metus ac urbis oppugnatio describit.

ⁿLeo exponunt pro quasi leo: alij leonem Cyrum intelligunt.

^oContriuit Persa.

^pBabylon uidetur tritura dñi esse, ut ex Ieremia colligitur.

^qAlij legunt, in sylua Arabiae.

^rQuod omnes duces dicit pro fugos, per synecdochā de perfidis intelligendū, ut de Sobna & alijs compluribus.

opus manuum mearū Assyrius, haereditas autem mea Israel. CA. XX.

ANno quo uenit Tharthan Asotum, (quum misisset eum Sargon rex Assyriae,) oppugnavit Asotum, cepissetq; eam, eo [inquam] tempore loquutus est DOMINVS per manum Iesaiæ filij Amoz in hanc sententiam, Vade, & adime^a saccum de lumbis tuis, & detrahe calceamentū tuum de pedibus tuis. Qui faciebat hoc, nudus & discalceatus incedens. Et dixit DOMINVS, Sicut incedit seruus meus Iesaias nudus & discalceatus, trium annorum signum & portentum super Aegyptum & super Aethiopiam: sic ager rex Assyriae^b captiuos Aegypti, & trāsmigrationem Aethiopiae, pueros & senes nudos & discalceatos, discoopertos natibus uerenda, [scilicet] Aegypti. Et^c perterrescent atq; pudore suffundētur ab Aethiopibus in quos^d respiciunt, & ab Aegyptijs de quibus gloriantur. Et dicet habitator^e insulae huius eadem die, Ecce tale est praesidium nostrum, quō confugimus auxilij causa, ut liberaremur a facie regis Assyrij, & quomodo euaderemus nos?

CAPVT XXI.

ONus deserti^a maris. Visum praedurum mihi indicatum est, non aliter quā quum procella ab Africo lata, a deserto terra horribili aduenit. ^bPræuaricator, præuaricator: uastator, uastator. Ascēde^c Elam, obside Medes, ego cessare faciam omnem gemitum^d eius. Idcirco impleti sunt consternatione lumbi mei, tormina inuaserunt me instar torminū parturientis, audiendo^e concidi, uidendo obstupui. Cor meum palpitāt, horror perterrescit me, crepusculum desiderij mei^f posuit mihi in horrorem. Adornare mensam, circumspicere lucernam, comedere, bibere. Surgite principes, ungite clypeum. Quoniam sic dixit DOMINVS ad me, I, cōstitue speculatorem, qui quod uiderit, nunciet. Ille ergo quum contemplatus esset contemplatione multa & diligenti, uidit par equitum, quorum alter asino, alter uero camelo uehebatur. Et^g clamabat^h leo, Ego ō here mi ad excubandū steti iugiter per diem, ego quoq; ad custodiam meam cōstiti per totam noctem, & ecce hic uenit eques quidā, par equitum [uidelicet,] & respondit, ac dixit, ⁱCecidit, cecidit Babylon, & omnia sculptilia deorum eius^j contriuit ad terram. ^kTritura mea & filius areae meae, quae audiui a DOMINO exercituum deo Israelis, nunciaui uobis. Onus Duma. Clamat [quispiam] ad me de Seir, Custos, quid de nocte? Custos, quid de nocte? Dixit custos, Venit mane, & etiam nox: si interrogaueritis, interrogate: reuertimini, uenite. Onus contra Arabiam. In^l saltu ad uesperam pernoctabitis, in uijs Dedanim, ō ciues Thema obuiam proferte aquas sitienti, pane suo occurrere pro fugo. Quia a facie gladiatorum profugi facti sunt, a facie gladij districti, & a facie arcus intenti, & a facie ingrauescentis praelij. Sic enim dixit ad me DOMINVS, Adhuc intra annum, iuxta annos mercenarij, deficiet omnis gloria Cedar. Et reliquus numerus iaculatorū fortium de filiis Cedar imminuetur, quoniam DOMINVS deus Israelis loquutus est.

CA. XXII.

ONus uallis uisionis. Quid tibi hic [negotij] est, ut uniuerſa conscēderis super tecta? Plena tumultuū, urbs tumultuosa, ciuitas [olim] exultans. Interfecti tui non occisi gladio, neq; bello mortui sunt. Omnes duces tui pariter^a profugi facti sunt ab arcu, uincti^b sunt, omnes deprehensi tui uincti sunt pariter, & longissime aufugerunt. Idcirco dixi, Auertite [oculos] a me, ut amaro fletui indulgeam: ne urgeatis ut me conſolemini super uastatione filiae populi mei. Haec enim dies est perturbationis, conculcationis, ac perplexitatis domino deo exercituum in ualle uisionis, murum diruente, ut fragor in montibus [reboet.] Elam fert pharetrā, currus cum equitibus [accingunt]

Interfatur malis Aethiopibus & Aegyptijs qd inferet Senaherib. Auctarium quasi 18. & 19. capitū.

Dura fata Babylonis, Dume & Arabiae, Babylonis propheta uastat & cladem per Medos & Persas futurā uiso quodam denunciat.

Abac. 2. a

Iere. 51. a
Apoc. 14. b

Inhumanitatem in eis taxat quod Israelitis fugiētibz non occurrerēt, sed eos potius malis afficerent.

Propheta urbi Hierosolymae imminens bellū Assyriacum ob oculos ponit. Videntur haec pertinere ad tēpora Ezechiae & Senaherib.

[accinguntur,] parietes ^bclypeis nudantur. Electissima uallium tuarum plena fuit curribus, & equites incunctanter portas adoriebantur. Reuelauit operimentum Iuda, & respexisti in die illa ad armamentarium domus saltus. Sed & rimas ciuitatis Dauidis uidistis quod multæ essent, collegistis aquas piscinæ inferioris. Domus quoque Ierusalē numerastis, & domus diruistis ut murū muniretis. Quin & lacum fecistis inter duos muros pro aquis piscinæ ueteris, non habita ratione eius qui eam fecit, neque respexistis ad eum qui eam iam olim finxit. Et uocauit DOMINVS deus exercituum in die illa ad fletum & planctum, ad caluitium & ad cincturā sacci, & enī lætitia & gaudium, cædendo boues, oues mactando, edendo carnes, & bibendo uinum, edere, bibere, cras enim moriemur. Et reuelatum est [id] in auribus DOMINI exercituum, non expietur uobis hæc iniquitas, donec moriamini, dicit DOMINVS deus exercituum. Sic quoque dixit DOMINVS deus exercituum, Ingredere ad præfectum istum super thesaurum, [nempe] ad Sobnam, qui præfectus est prætorio, [et dic ad eum,] Quid est tibi hic? & quis tibi hic? quod tibi sepulchrū hic excideris: (exciderat [nempe] sibi excelsum sepulchrum, & constituerat sibi in petra cubile,) ecce DOMINVS proijciat te ^bproiectione o tu heros, & amiciendo amiciet te, circumligando circumligabit te fascia, ueluti trochū in terram spatiosam [proijciat te:] isthic morieris, isthic [erit] pompa quadrigarum tuarum, tu o dedecus domus domini tui. Propulsabo te ^mde statione tua, atque de ordine tuo mouebo te. Fiet autē illa die, ut uocem seruū meum Eliakim filium Hilkia, & induam eum ueste tua, baltheoque tuo eum cingam, & magistratum tuum tradam in manus eius. Is erit pater tuum ciuium Hierosolymæ, tum domus Iudæ. Clauem domus Dauidis ponam super humerum eius, qui aperiet, & nemo claudet: claudet, & nemo aperiet. Et figam eum clauum in loco ⁿfideli, & erit in sedem gloriæ domui patris sui. Et pendebūt ab eo omnis gloria domus patris ipsius, stirpes, & ^oposteri, omnia uasa minora, tum crateres, tum uniuersa instrumenta musica. In die illa dicit DOMINVS exercituum, recedet clauus iste qui fixus fuit in loco ⁿfideli, euelletur & cadet, & pessum ibit onus quod ab eo [pendet,] quia DOMINVS loquutus est.

CAPVT XXIII.

ONus Tyri. Ululate naues ^aTharsis, quia uastata est, ut ne domus qui ^adem [super sit,] non ultra uenient de terra ^bKittim, reuelatum est eis. Silete habitatores insulæ, negotiator Zidonis, mare transmittens, te implebant. Et in aquis multis semen Sihor, & messis fluminis prouentus eius, fuitque emporium gentium. Erubescet Zidon, quoniam dixit mare, fortitudo maris, dicens, Non parturiui, non peperī, nec educaui adulescentes, nec euexi uirgines. Quum rumor ad Aegyptios [peruenerit,] perinde ad istum rumorem dolebit ut Tyrus. Transite in Tharsis, ululate habitatores insulæ. An non hæc gloriatio uestra est: cuius uetustas ab antiquis diebus est, ducent eam pedes eius, ut peregre proficiscatur habitatum. Quis consultauit hoc super Tyrum illam ^bcoronatam? cuius negotiatores principes sunt, cuius institores inclyti terræ. DOMINVS exercituum consultauit hoc, ut prophanaret factum omnis ^mmagnificentia, ut ignominiosos redderet omnes inclytos terræ. Transi terrā tuam instar fluminis filia ^aTharsis, non est cingulum amplius. ^bManum suam extendit super mare, concussit regna, DOMINVS mādauit aduersus ^bChanaan, ut uastaret robora eius, & ait, Non ultra luxu exultabis uim passa uirgo filia Zidon. Surge, transi ^bKittim, nec isthic requiem tibi dabit. * Ecce terra Chaldaeorū, talis populus non fuit, Assur fundauit eam eis qui uasta loca inhabitabant, erexerūt arces

^b Alij legūt, ab arcu ligati sunt, forte a iaculatoribus intercepti in fuga profugi.

Propheta graphice depingit futura mala, sequi fletui dat, non admittens consolationem, ut ceteros ad luctum & poenitentiam (qua imminet mala declinare possent) inuitet, & per mimesim ferociam hostis uoci bus exprimit: licet enim murus dirutus non sit, hostis tamen eum diruere in animo statuerat, ni dominus malum hoc auertisset. Ob oculos ergo ponit, quomodo hostis machinas admoceat, hinc clamor ciuium qui in motibus resonat, &c. Legunt alij, in curru hominis equites.

^b Kir alij pro kireo exponunt, kir nudat clypeum.

^c Ebr. Ponendo posuerunt portas: custodiā nimirum ad portas posuerunt ne quis elaberetur.

^c Ebr. Non intuiti estis.

^c Sic impij loquuntur, sic agunt securi diuinorum iudiciorum.

^b Ebr. Si expietur, formula iurā di Ebraica.

^f Quidā pro sochen cubiculum exponunt, alij cubiculariū, pro super domum posui præfectum prætorio, Sochen etiā pro scriba quidam intelligunt, alij pro præfecto annonæ. ^b Ebr. Viri.

^a Aliqui legunt, isthic finietur gloria curruum tuorum.

^m Ebr. Subuertet te: mutauit personam, ut priori mēbro respondet.

ⁿ Potest etiam legi, loco firmo, fixo, certo.

^b Ebr. Exitioes & excrementa. Tyrus urbs insignis Phœnicia, Ebraeis Zor.

^a Tharsis alij simpliciter mare interpretantur.

^b Cithijm Cyprios quidā intelligunt.

Uidetur alloqui Tyrios, quos frequentabant Zidonij mercatores: alij putant Insularis aut Cyprijs hoc dici.

Vertit sermonē ad matronam Zidonem.

Volunt quidā hunc sermonem dirigi ad omnes maritimas urbes & insulas.

^c Alij legunt, exultans uestra.

^b Aut quæ omnibus ornamenta fuit.

^c Respondet sibi per subiectionē.

^b Ebr. Omnis caprea.

^c Alij legunt, O filia maris, aut nympa maris.

^b Dominus scilicet.

^b Pro extendit alij legunt, inclinauit.

^b Pro Chanaan alij emporium legunt, intelligentes Tyrum & Zidonē: legunt quidā robur eius, supple terra Chanaan: cæ metropolim intelligentes.

^a Taxat fidutiā in munitiones, nō munitiones.

Sap. 2. b
1. Cor. 15. d

Iob 12. b
Apoc. 3. b

De fatiis Tyri
& reliquarum
insularum.

Prophetia

¹Ebr. Kihim surge transi.

*Zuinglius sic legit, En terra Chaldaeorum gens erat quae secundam non haberet: Affyrius condidit eam, sed Satyris.

²Pro destruxerunt quidam legunt excitarunt.

³Ebr. Ut canticum meretricis, uel meretrici cantici.

⁴Eb. Bene cane, multiplica carmen, ut in memoriam redeas.

⁵Ebr. Fornicabitur, sed perstat in metaphora, et utitur uocibus per antistias in contrario sensu.

⁶Alij legunt, robustum: alij, uetustum.

Vi singulis gentibus haecenus sua fata, ita iam omnibus omnium saeculorum gentibus sua praedicat, & est generalis prophetia de die domini quandoque puniturus adest. Videtur coherere ad 28. caput usque.

Indoles ac ingenium terra propter peccata mutatur, ut est Gen. 3. et ubique in prophetis. Dies dicitur omnibus praeuicatoribus legis.

Non erit respectus personarum, nec ullum discrimen.

*Vel qui exigit.

⁷Hypocrita est terra, cum specie pulchra multos promittit fructus, nullos uel paucos praebet.

⁸Thirosch omne poculentum.

⁹Significatur magna raritas hominum, et ingens penuria.

¹⁰Alij legunt, ciuitas inastitatis.

¹¹Ebr. Ut racemi consummata uindemia.

¹²Ebr. Hinnient.

¹³Ala terra, cardo est aut extremas: loquitur autem propheta in persona omnium piorum, gratulans iustis suum decus esse, interim dolet de paucitate iustorum.

Intermiscet consolationes, quas pij in omnibus afflictionibus semper habent. Nam qui sub cruce sunt, sublati capitibus, gaudent sua uidetes redemptionem.

¹⁴Ludit in uoce boged uenusta paranomasia. Significat autem ista uerborum geminatione, immanitatem quadam scelerum, et audaciam indicibilem.

*Quae supra uaticinatus est, iam forma orationis mutata canit, loquitur autem de impiorum poenis, et premio iustorum.

¹⁵Possit sic etiam legi, consilia procul uere amen.

Carmen gratulatorium piorum ac electorum dei, prophetia deinde contra Moab & omnes hostes fidelium.

eius, destruxerunt palatia eius, & redegit eam in ruinam. **U**lulate naues maris, quoniam uastatum est robur uestrum. Erit autem in die illa, ut obliuioni tradatur Tyrus annis septuaginta, iuxta dies unius regis: post septuaginta annos usuueniet Tyro, quod meretriculae psaltria, [cui dicitur,] Summe citharam, & circumi ciuitatem o scortum obliuioni traditu, argute pulsando, & omnigena carmina cantando, tui memoriam refrica. Exactis autem septuaginta annis, uisitabit DOMINVS Tyrum, reuerteturque ad mercedem suam, & exercebit commercia cum omnibus regnis quae sunt super faciem terrae: attamen negotiatio eius ac merces eius sacrosanctae erunt DOMINO: non reponetur negotiatio eius, nec recondetur, sed erit eorum qui habitant ante DOMINVM, ad comedendum ad saturitatem, & ad operimentum senum.

CAPVT XXIII.

Ecce DOMINVS euacuat terram, & discerpit eam, deprauat faciem eius, & dissipat habitatores eius. Et erit sicut populus, sic sacerdos: sicut seruus, sic dominus eius: sicut ancilla, sic domina eius: sicut emptor, sic uenditor: sicut fcenerator, sic fcenus accipiens: sicut debitor, sic qui ei dat fcenus. Euacuando euacuabitur terra, & direptione diripietur, quoniam DOMINVS loquutus est hunc sermonem. Luxit, defluxit terra, deformatus est & defluxit orbis, deformati sunt sublimes populi terrae. Terra hypocrita est sub habitatoribus suis, quoniam transgressi sunt leges, mores immutarunt, & fecerunt sempiternum irritum fecerunt. Idcirco execratio consumpsit terram, & deliquerunt habitantes in ea, propterea incaluerunt habitatores terre, paucique mortalium reliqui facti sunt. Luxit mustum, deformatae sunt uites, ad gemitum tracti quicumque laeto fuerant corde. Cessauit gaudium tympanorum, desijt strepitus laetantium, cessauit citharae iucunditas. Non bibent uinum cum cantico, sicera amara erit ijs qui eam bibent. Contrita est ciuitas uanitati [dedita,] clausa est omnis domus, ne quis ingrediatur. Clamor est in plateis super uini [penuria,] obtenebrescet omne gaudium, migrabit gaudium terrae. In urbibus relinquetur uastitas, & portae deuastatione percutientur. Quoniam sic erit in medio terrae, in medio populorum, ac si quis oleas [residuas] decutiat, aut faciat consummata uindemia, racemationem. Hi attollent uocem suam, iubilabunt, in magnificentia DOMINI uociferabuntur de mari. Proinde glorificate in uallibus DOMINVM, in insulis maris nomen DOMINI dei Israelis. Ab ala terre cantica audiuius, decus iusto. Et dixi, Macilentia mea mihi, macilentia mea mihi. Heu me, praeuicatorum praeuicati sunt, praeuicatione praeuicatorum praeuicati sunt. Pauor ergo & fouea, ac laqueus super te o habitator terrae, ut qui fugiat a uoce terrificae, incidat in foueam: & qui e fouea ascenderit, laqueo capiatur, quoniam fenestrae superne aperientur, & concutientur fundamenta terrae. Vehementer crepabit terra, grauiter rumpetur terra, atrociter commouebitur terra. Nutando nutabit terra sicut ebrius, & transferetur sicut tabernaculum nocturnum, ingrauescet super eam praeuicatio eius, cadet ut postea nunquam resurgat. Erit & [hoc] illa die, uisitabit DOMINVS exercitum suum in excelsis, & super reges terrae qui sunt super terram, & colligentur quemadmodum uincti solent colligi in lacum atque in carcerem includentur, & post multos dies uisitantur. Erubescet luna, pudefiet sol, quum regnabit DOMINVS exercituum in monte Zion & in Ierusalem, & [quum fuerit] gloriosus coram senioribus suis.

CAPVT XXV.

Domine deus meus es tu, exaltabo te, confitebor nomini tuo, quoniam designasti admiranda, consilia [tua sunt] procul uere & firmiter. Quoniam

AA. 21.

Psal. 45.

Verus diuitiarum usus.

Osee 4. b

Synthesis.

Supra 17.

Iere. 48. g

niam tu ^bciuitatem in aceruum redegeisti, urbem munitam in ruinam, palatium ^calienorum, ut non sit ciuitas, neq; in æternum restituatur. Quo fit ut populus robustus te glorificet, ciuitas gentium tyrannicarum te timeat. Tu enim fuisti forte præsidium pauperi, robustum præsidium egeno dum in angustijs esset, refugium à nymbo, umbraculum ab æstu, quoniam spiritus uiolentorum tyrannorum ^dnymbi instar est qui in murum [irruit:] [&] ut æstus in loco siticulis: strepitum alienorum humiliabis, æstum nube umbratili, ^epropaginem tyrannorum amputabis. Et faciet DOMINVS exercituum omnibus populis in monte isto, conuiuium pinguium, conuiuium fecium, de pinguibus medullatis, fecibus defecatis. Tolle quoq; [DOMINVS] in monte isto faciem inuolucris, quod inuolucrum est super omnes populos, & operimentum quod oppassum est omnibus gentibus. Mortem absorbet uiuendo, & absterget DOMINVS deus lachrymā à cunctis faciebus, & opprobrium populi sui auferet ab uniuersa terra, quoniam DOMINVS loquutus est. Et dicit in die ista, En hic est deus noster, ^fexpectauimus eum, & seruauit nos. Hic est DOMINVS quē expectauimus, exultabimus & lætabimur in salute eius. Quia manus DOMINI intenta est monti huic, & exteretur Moab sub ipso, quemadmodum exteritur collectio palearum in sterquilinum. Expandet nempe manus suas in medio eius, quemadmodum nator extendit ad natandum, & deprimet fastum eius sub axillis manuum suarum. Munitionem deniq; & altum præsidium murorum tuorum inclinabit, deprimet, ac ad terram in lutum usq; deiciet.

CAP. XXVI.

IN die illa cantabitur carmen hoc in terra Iuda, Vrbs fortis nobis est, salus ponet muros & propugnaculum. Aperite portas, ut ingrediatur gens iusta, ^gseruans fidei. ^hFigmento fulto seruabis pacem, ⁱpacem [inquam,] quia in te speratum est. Sperate in DOMINVM in sempiternum usq; quia in DOMINO deo est ^jpetra perpetua, quia humiliat habitatores excelsi, ciuitatem altam deiciet, prosternet eam ad terram, & deducet eam ad lutum usq; ut pes eam calcet, pedes pauperis, gressus tenuium. ^kSemita iusti recta est, ^ltu o recte uiam iusti ponderas. Quin & in uia iudiciorum tuorum o DOMINE te expectamus, ad nomen tuum, & ad memoriā tuam est desiderium animæ. Animo meo per noctem te desidero, & spiritu meo qui in me est ad te maturo. Nam quum iudicia tua [edita fuerint] in terra, discunt iustitiam qui orbem inhabitant. Impius etiam beneficijs ^maffectus non discit iustitiam, sed in ⁿterra plana inique agit, & non uidebit maiestatem DOMINI. O DOMINE [quum] exaltatur manus tua non ^ouident, sed uidebunt [aliquando,] & pudebunt æmulatione [quadā] populi [tui,] quin igne hostium tuorum deuorabis eos. DOMINE præparato nobis pacem, quandoquidem tu quoq; omnia opera nostra nobis operatus es. O DOMINE deus noster, [etiamsi] dominetur nobis domini præter te, duntaxat tamen tui nominisq; tui recordemur. ^pMortui non uiuent, & uiolenti tyranni non resurgent, id circo q; uisitasti & exterminasti eos, atq; perdidisti omnem memoriam eorum. Addidisti genti o DOMINE, addidisti genti, glorificatus es, prorogasti omnes terminos terræ. Visitarunt te o DOMINE in angustijs, clamor ^qmurmuris disciplina tua [est] eis. Quemadmodum quæ uterum fert, quum ad pariendū appropinquat, parturit, & clamat in doloribus suis: sic nos fuimus in conspectu tuo o DOMINE. Concepimus, parturiuimus, at uelutiuentum enixi fumus, salutes terræ non factæ ^rsunt, neq; cadent habitatores orbis. Mortui tui uiuent, & [quemadmodum] corpus meum resurgent. Expergiscimini & iubilate habitatores pulueris, quoniam ros herbarum ui-

^bEbr. Tu posuisti de urbe in aceruum: uel, ne sit ciuitas.

^cSingularis numerus pro plurali, uel numerus pro genere: non enim de una aliqua urbe dicit, sed de omni præsidio humano, in quo fidunt homines.

^dPer alienos, hostes populi dei intelligit, alienos ab institutis dei, moribus & uita.

^eExplicat allegoriam qui nymbi sint & æstus, animosi & audaces spiritus tyrannorum, qui omnia uastant.

^fSubita personæ mutatio, palmitem tyrannorum tollet.

^gIdem uerbum Billa perdere, tollere & deglutire significat.

^hAlij dicunt, funditus absorbebit, uel ad uictoriam, uel in æternum.

ⁱDicit, scilicet quisq; piorum, uel dicitur impersonaliter.

^jExpectare pro sperare aut fide, certa scilicet & indefessa fide.

^kPer Moab adumbratur omnes hostes populi dei.

^lAlij legunt, seruās ueritatem.

^mLæzer figmentum est, factura, plasma, cogitatio, &c. Ergo et sic posset legi, cogitatio fulta aut suffulta est, quod deus seruauit pacem his qui in se sperant.

ⁿPerstat propheta in eodem argumento, obolans & fulciens pios in adfessionibus, ne fluctent aut uacillent, sed certa spe ac fiducia patienter deo hæreant, certo fore ut liberentur. Mutantur subinde personæ.

^oRepetitio dictionis pax, ingentem pacē & firmā significat.

^pAlij legunt, in domino est fortitudo seculorum: alij, petra seculorum.

^qEbr. Semita iusto reſtitutiones: uel, semita reſtitutionum iusto.

^rVel, uia recta iusti tu appedis, uel, misericordiā affectus, supple a deo, unde merito se commendaret, peior tamen fit.

^sEbr. in terra reſtitutionum aut æquitatum.

^tLudit in uerbo uidēdi per antistefim aut anachisim: nō uidēt, hoc est, non considerant, sed uidebunt aliquando, ut sup. 5.

^uObseruandam de quibus mortuis hic loquitur, nempe de impijs & iniustis, qui dū uiuerēt scelerasti fuerunt, & oppressores pauperum: transiit ergo Rephaim, quod gigantes significat, in uiolentos tyrannos, hi nō uiuēt cum iustis, neq; resurgent ad uitā æternā cum electis Psal. i.

^vViuerē capitur hic pro beate & feliciter uiuere.

^wAlij legūt effuderūt murmur castigatione tua eruditi, discunt ad te querula uoce clamare.

^xAlij legunt, non fecimus terrā salutes.

Per antithesim
impiorū poenæ
& piorum præ
mia opponuntur.

Apo. 7. d. 21. b

Prou. 4. 5. 16.

Antithesis.
Alloquitur
mortuos.
Iterum alloquitur
deum.

Prophetia

^a Alij legunt, terra gigantes ei-
ciet.

rentium ros tuus, & terram uiolentorum tyrannorum tu dericies. I[ergo] popule mi, & ingredere in penetralia tua, & post te claude ostia tua, lateas paululum uel ad momentum, donec prætereat indignatio. Ecce enim DO-
MINVS egreditur de loco suo uisitatum iniquitatem habitatorum terræ, & proferet terra sanguines suos, neq; occulet ultra interfectos suos.

Propheta pre-
fatus alloquitur.

Patientia fan-
dorum.
Mich. 1. a

CAPVT XXVII.

Idem argumen-
tum cum super-
riori.

Sub persona Leuiathan serpentis
iuxta historiã Babylonij interitus,
iuxta catagogen demonis damna-
tio adumbratur similis omniũ im-
piorum, quocunq; die dominus uin-
dicaturus aderit. Simul est consola-
tio castigatorum, & nonnihil de uo-
catione gentium.

Vt quinto cap. uineam Sorek,
ita hic uinea ponit Hemer, an-
tithefi uenusta, ut uideamus
præstantiorem gratiã esse Iesu
Christi q̃ legē. Hemer aut ali-
j pro optimo et prælatissimo ui-
no, ali- pro rubro exponunt.

^a Ebr. Admomenta.

^b Visitet, scilicet hostis, nocen-
do, aut inuadendo.

^c Alij sic legunt, Quis det mihi
uepres & spinas, ut transcã in
ea, & eam incendam?

Gravior semper est poena qua
ferit hostes deus, q̃ sit afflictio
qua suos castigat, ut patet in
Pharaone & reliquis.

Ostendit ueterem uineam ob ste-
rilitatem repudiandam & ex-
cendendam, ut docet Christus
Matth. 21. Iohan. 15.

^d Alij legunt, & hic est uniuersus
fructus ablationis peccati
eius, sed est infinitus.

Ab Euphrate ad Nilũ, nam hi
fuerunt termini terræ Chana-
naicæ.

A IN die illa uisitabit DOMINVS gladio suo duro, grandi, & robusto Leuiathan serpentem uectem, & Leuiathan serpẽtem contortum, & trucidabit draconem qui in mari [est.] In die illa canite alternis uineæ Hemer. Ego DOMINVS custodio eam, ac tempestiue irrigo eam, ne forte uisitet eam, cu-
stodio eam die ac nocte. Iracundia non est mihi, Quis me reddat ut sim ue-
pris & spina in bello? ut iniquius quid cõtra eam designem, & eam simul in-
cendam? Aut [quis] compellat fortitudinem meam, ut pacem mihi faciat,
pacem mihi componat? Veniunt [dies in quibus] radices ager Iacob, pul-
lulabit & florebit Israel, ut prouentus [eius] faciem orbis impleat. Num iux-
ta percussorem percutientis eum percussit illum? Num iuxta cædem cæ-
dentium eum cæsus est? In mensura dum amandas eam, iudicio ages cum
ea, abstulit in uento suo graui in die Euri. Propterea in hoc expiabitur ini-
quitas Iacob, & hic omnis fructus quum aufert peccatum eius, quum ponit
ipse omnes lapides aræ ut lapides ruderis confractos, ut non resurgant luci
& imagines. Quum ciuitas munita solitaria erit, speciosa dimissa atq; dere-
lictã instar eremi, ut uitulus ibi pascat, ibi cubet, & palmites eius absumat.
Quum exaruerint palmites eius, confringentur, mulieres uenientes inflam-
mant eam, quoniam non est populus intelligẽs, idcirco is qui eum fecit non
commouebitur erga eum miseratione, nec miserebitur eius fictor eius. Erit
quoq; illa die, excutiet DOMINVS ab aluco fluminis, usq; ad flumen Aegy-
pti, & uos o filij Israel sigillatim congregabimini. Et erit in die illa, clange-
tur tuba magna, & ueniẽt qui perierat in terra Assyria, & qui profugi erant
in terram Aegypti, & adorabunt DOMINVM Hierosolymis in monte san-
cto.

CAP. XXVIII.

Redit propheta ad reliquias des-
cem tribuum Israel, similis ludgos,
taxans eorũ scelera, nempe luxum
& ebrietatem, simul poenam inten-
tã. Taxat etiam eos qui humanis
traditionibus populũ seducebant,
lege dei neglecta.

^a Qui quæ legunt, de corona in-
telligunt: Qui uero qui legunt,
de flore exponunt: & tunc le-
gunt, qui, scilicet flos, in uertice
est, &c.

^b Subintellige hostis uel dies do-
mini adest: ali- legunt, robur et
uirtus domini.

^c Quidam Beiad, quod nos uali-
de interpretamur, legunt undiq;
ali- legunt, dominus in manu ho-
stem demittet: quidam intelli-
gunt hostem deieciturum coro-
nam in terram.

^d Alij legunt, auersantibus bellũ
à porta.

^e Cum sanis excipiebãt uerbũ
dei per prophetas missum lu-
dei, & mimesi quadam uoces
eorum imitantur, sed cum con-
temptu & irrisione.

A V Ae coronæ superbix temulentorum Ephraim, & deciduo flori deco-
ris gloriæ eius, quæ super caput est uallis opimæ, percussorum uino.
Ecce fortis & robustus domini ueluti nymbus, grando & turbo confrin-
gens, ueluti nymbus aquarum ualidarum inundantium ualide in terram se-
demittet. Pedibus conculcabimini o corona superbix temulentorum E-
phraim. Vsuq; ueniet deciduo flori decoris gloriæ eius, quæ est in capite
uallis opimæ, quod præcoquo fructui antequam autumnus adest, quem si-
mul atq; uidit aliquis, dum adhuc in manu est eum deuorat. In die illa erit
DOMINVS exercituum ad coronam decoris, & diadema gloriæ reliquijs po-
puli sui. Et in spiritum iudicij sedenti super tribunal, & in robur transfe-
rentibus bellum ad portam. Et etiam illi in uino perplexi sunt, & in sicera
aberrarunt, sacerdos & propheta perplexi sunt ob siceram, obruti uino, er-
rant ob siceram, perplexi sunt in uidendo, uacillant in decernendo. Nam
omnes mēsæ ita oppletæ sunt uomitu & fordibus, ut nullus locus [super sit.]
Quem igitur docebit scientiam? & quem faciet intelligere auscultationem?
ablatos [nimirum,] & ab uberibus auulsos. Quia præcipe ad præce-
ptum, præcipe ad præceptum: expecta ad expectationem, expecta ad expe-
ctationem: pusillum hic, pusillum isthic. Quoniam labijs blefis, & lingua
alia loquetur ad populũ istum, qui loquutus ad eos fuerat, Hæc requies, refi-
cite lassum, & hoc refrigerium, sed noluerunt audire. Et fuit eis uerbũ DO-

Tribus capiti-
bus hũc sermo
nem absolutum.

1. Cor. 14. d

MINI

MINI præcipe ad præceptū, præcipe ad præceptum: expecta ad expectationem, expecta ad expectationem: pusillum hic, pusillum isthic. Idcirco ibūt & impingent retrorsum, & confringentur, irretientur & capientur. Audite ergo uerbū DOMINI uiri illusoires, qui imperitatis super populū istum qui est in Ierusalem. Quandoquidem dixistis, Pepigimus fœdus cum morte, & cum inferis pactum fecimus, ut quum inundans uastatio pertranseat, non perueniat ad nos, posuimus enim mendacium refugium nostrum, & mendacio abscondemur: idcirco sic dixit DOMINVS deus, †En ego †fundo in Zion lapidem, lapidem probatū, angularem, pretiosum, †solidissimum fundamentū, fidens non festinabit. Et iudicium ad perpēdulum exigam, & iustitiam ad trutinam. Grandinis procella scopæ instar uerret mendacium fidutiam [uestram,] & latibulum aquæ inundantes obruent. Et abolebitur fœdus uestrum cum morte, & pactum uestrū cum inferis non firmum erit: & quum exundans uastatio præterit, eritis ei in conculcationem. Mox ut pertransierit, rapiet uos, nam summo diluculo pertransibit nocte & die, & fiet ut duntaxat uexatio faciat intelligere †auscultationem. Angustior enim erit lectus, quā ut quis membra latius extendat: & operimentum strictius, quā ut se eo quisquam inuoluat. Quoniam DOMINVS exiliet sicut in monte Perazim, & fremet ut in ualle Gibeon, ut faciat opus suū, alienum opus suum, & ad operandū operationem suam, alienam operationē suam.

Nūc igitur ne uobis ipsis illudatis, ne fortē ualidiora fiant uincula uestra, quoniam consummatam & expolitam [ecclesiā] audiui à DOMINO deo exercituum super uniuersam terram. Auscultate & audite uocem meam, attendite & obtemperate sermoni meo. Num agricola omni tempore arat aperit & proscindit tellurem suam ad seminandum? Nōne ut æquauit superficie[m] eius, uitiā[m] spargit, ac cyminum dissipat, & ponit triticū serie sua, & hordeum signato [loco,] tum far in suo termino? Et ut hæc rite peragat, erudit ac dirigit eum deus suus. Neq[ue] enim tribula dentata exteritur uitiā, nec circumducitur rota plaustrī super cyminum, sed uirga excutitur uitiā, & cyminum baculo. Panis comminuitur, quandoquidem non perpetua tritura exteritur & strepitus rotæ plaustrī ipsius, & ungulæ ipsius non comminuent eum. Et hoc à DOMINO exercituum proditū est, qui miro agit cō filio, & magnifico institutō.

CAPVT XXIX.

Vae Arieli Arieli ciuitati arci Dauidis. Adjicite annum ad annum, festi dies †euertentur. In angustū redigam Arielem, ut sit micerens & tristis, tum erit mihi sicut Ariel. Nam castra cōtra te figam circunquaq[ue], & angustum tibi faciam munitione: aggeres quoq[ue] cōtra te excitabo, & humilis eris, loquerisq[ue] de terrā, & de puluere deiectæ ædes sermonē tuū: erit enim uox tua uelut pythons de terra [loquentis,] & de puluere eloquium tuum garriet. Et erit multitudo alienorum tuorum ut puluis tenuis, & multitudo tyrannorum, quemadmodum palea quæ momento ac subito fertur. A DOMINO exercituum †uiscabitur tonitru, terræmotu, & fragore magno, turbine, procella, & flāma ignis uoracis. Et erit uniuersa multitudo gentium, quæ aduersus Arielem copias eductura est, omnis inquam exercitus militās contra eum, & qui aggeres contra eum excitant, & qui eum obsidione cingunt, ut somnium nocturni uisi. Erit inquam ac si famelicus somniet q[uod] comedat, quumq[ue] euigilat, desiderium eius frustratur: & ac si quis siticulosus somniet se bibere, cæterum euigilās fessus est, & desiderium eius adhuc feruet: sic eueniet multitudini omnium gentium quæ cōtra montem Zion pugnaturæ sunt. Facite uos ipsos tardos, & obstupescite: oblinite uobis ipsis [ocu-

†Pro uastatione alij legunt flagellum.

†Ebr. Ego fundare, uel fundator.

†Ebr. Fundamentū, fundamētū.

†Ebr. Mane mane ut Germani frūy frūy.

†Auditio aut auscultatio capitur pro eo quod ipsi audiebāt, sed non credebant dicentibus prophetis.

Paucas fore reliquias prædicit, easq[ue] per ignē excōctas & expolitas, imo strenuas & expeditas ad opus domini.

†Panis hic ponitur pro tritico aut farre, ex quo cominuto fit panis: potest etiam legi, ad cibū cominuitur, ut subintelligat ut in lamed.

Post gentium fata redit ad Ierusalem, & imminetia ab Assyrijs mala uaticinatur, petstringens interim hypocrisim, & fidutiam quam colē locabant in exteros. Ariel leo est dei uel fortis, intelligit autem synekdochice urbē Ierusalem, Ezech. 43.

†Alij legunt, serie circūbunt, hoc est, finientur.

Alieni hostes sunt populi dei, ut supra 25.

Iam prædicit interitū regis Assyrij, nā hoc solēt prophetæ cū populo dei poenā nuntiāt, simul hostibus interitum denuntiare.

†uiscabitur lego in tertia persona, intelligoq[ue] de multitudine Assyrij: alij legunt, uiscabitur.

Diabus similitudinibus ostendit uanas fore spes hostium, qui prædē inhiabāt, & urbis potē undē desiderio atcēsi erant.

Psal. 117. d
Math. 21. d
Act. 4. b
Rom. 10. c
1. Pet. 1. a

Iosue 10. e
1. Reg. 5. d
1. Par. 14. a

Supra 20. de
hoc uide.

Metonymia.

Prophetia

los,] & estote obliti [oculis,] estote ebrii, sed non uino: uacillate, sed non si-
cera, quoniam miscuit uobis DOMINVS spiritum alti soporis, & cōstrinxit
oculos uestros, prophetas [uidelicet] uestros, & prācipuos uestros uidētes
D obtexit. Eritq; uobis uisio omniū perinde atq; uerba libri qui ob signatus
est: quem si offerat quis literarum perito, & dicat, Lege quēso istum: respon-
debit, Nequeo, quoniam ob signatus est. Quod si detur liber literarū rudi,
ac dicatur, Lege quāso istū: respondebit, Non noui literas. Et dixit DO-
MINVS, †Eo q; populus iste ore suo ad me accedit, & labijs suis me honorifi-
ce prēdicat, cor autem eius longe abest à me, & est timor eorum erga me do-
E ctus prācepto hominum, ideo en ipse quoq; addam, ut mirifice agam cum
populo isto, mira scilicet & portentosa, nempe, peribit sapientia sapientum
eius, & intelligentia prudentium eius sese abscondet. Vā his qui sese in
profundum abstrudunt, ut à DOMINO abscondant consilium, & ut opera
eorū sint in tenebris, quiq; dicunt, Quis uidet nos? & quis nouit nos? Quā
uestra †peruersitas: ut lutū figuli reputabitur: si dicat opus factori suo, Non
F fecit me, & figulinū ad figulum suum dicat, Non fecit intelligens. An non
adhuc breuissimo tempore Libanus redigetur in agrum planū, & ager pla-
nus in syluam? Tunc audient surdi uerba libri, & oculi cācorum ablatis ca-
ligine ac tenebris, uidebunt. Tum rursus gaudebunt mansueti in DOMI-
NO, & egeni homines in sancto Israelis exultabunt. Quoniam desinit ty-
rannus, & cessat illufor, excidenturq; omnes qui iniquitati inuigilāt. Qui
†peccare faciunt hominem uerbo, qui arguenti in porta laqueos tendunt, &
G declinant in uanitate iustum. Propterea sic dicit DOMINVS qui redemit
Abraham ad domum Iacob, Non pudeat modo Iacob, neq; nunc rubore
perfundantur facies eius, quum uiderit ipse natos suos, opus manuum mea-
rum in medio sui sanctificare nomen meum, & sanctificare sanctum Iacob,
& deum Israelis formidare. Et errantes spiritu scient intelligentiam, atque
muffitatores discent doctrinam.

CAP. XXX.

V Ae filijs defectōribus, dicit DOMINVS, qui audent cōsilium capere, sed
non ex me: quiq; fundunt fusionem, sed non ex spiritu meo, quo pecca-
tum peccato adcumulent. Proficiscuntur ut in Aegyptum descendant, os
autem meum non interrogarunt, ut roborentur robore Pharaonis, & fidāt
umbrā Aegypti. Vertetur itaq; uobis fortitudo Pharaonis in pudorem,
& fidutiā in umbram Aegypti in ignominiam. Nam principes eorum fue-
runt in Zoan, & legati eorum Hanes peruenerunt. Omnes †pudefient in
populo qui eis nō proderit, qui neq; auxilio erit, neq; prodesse poterit, sed
B qui cedit ad confusionem & ad opprobrium. †Baiularunt †iumenta onus
per uiam australem, per terram discriminis & angustiae [plenam,] ē quibus
[prodeunt] leones & leenae, regulus & prester urens ac uolitans: baiularūt
[inquam] in humeris pulli facultates illorum, & in gibbis cameli thesauros
eorum: ad populum qui prodesse non poterit, Aegyptij enim frustra & in-
utiliter auxiliabūtur. Propterea clamaui ad †hanc, Robur eorum quiesce-
re. Nunc ergo uade, & scribe †eam [rem] eis in tabulam, atq; in librum con-
cipe eam, ut duret ad dies posteros, & usq; in sempiternū. Quod populus
iste contumax est, filij mendaces, filij qui non uolūt audire legem DOMINI.
C Qui dicūt †uidentibus, Ne uideatis: & contemplantibus, Ne contemplemi-
ni nobis plana, loquimini nobis blanda, contemplamini [nobis] illusiones,
recedite à uia, declinate à semita, facite quiescere à facie nostra sanctum Israe-
lis. Propterea sic dicit Sanctus Israelis, Quandoquidem abhorretis à uer-
bo isto, & fiditis uiolentia & prauitate, illisq; innitimini, idcirco erit hāc ini-
quitas

†Ebr. Tinuere ipsorum me.

†Ebr. Peruerrere uestrum.

†Alij legunt, errare facientes hominē in re quapiā: sed uide-
tar taxare falsos doctores, nam
aliquot corruptorū hominum
species hic recenset.

Taxat Iudaeos quod auxiliū po-
stulāt ab Aegyptijs & idololatriis,
relicto uerbo dei.

Uideatur hāc pertinere ad tem-
pora Ezechiae.

†Alij legunt, omnes foetere faci-
ent.

* Traiectio uocum, describit
enim per hyperbatō horrorem
deserti.

†Alij legūt, onus iumentorum
Austri.

†Pro leena quidam leopardum
legunt.

†Ad hanc, scilicet urbem Ieru-
salem.

†Tum fortes erunt, si sederint
aut quicuerint, solida spe in de-
um coniecta: quidam tamen le-
gunt, superbia eorum cessabit.

†Uel eam prophetiā, uel illud
carmen: uel illud, absolute.

†Uidentes sunt prophetae, sic et
contemplantes qui spiritu reue-
lante futura contemplātur &
prādicūt, uiri diuinā rerum

prāscij: uoca eos si libet, specta-
tores, hasim, seu cōtēplatores.
Indicat eorum scelera, contem-
ptum uidelicet uerbi dei: non
q; hāc uerba palā effutirēt, sed
quod sic in cordibus suis cogi-
tarent.

Matth. 15. 2
Mar. 7. b

Abd. 1. 6

Ecclesi. 23. 4

Noua propheta,
oratio est in
genere, crimina
totio.

Sic Deut. 32.

Sequitur poe-
na adumbrata
duabus simili-
tudibus.

quitas uobis perinde ut ruptura cadens, quum in muro sublimi, cuius ruina & conquassatio subito ex improviso uenit. Cuius ruptura similis erit rupturæ uasis figulini, quod absq; commiseratione comminuitur, ut non inueniatur in cōminutione eius testula ad ignem de foco [exceptum] fouēdum, aut ad hauriēdum aquas ē puteo. Quoniam sic dixerat DOMINVS deus sanctus Israelis, ^bSedendo & quiescendo seruabimini, in uacando & fidentio [situm] erit robur uestrū, sed non uoluistis, quin dixistis, Nequaquam, sed equis effugiemus: fugietis igitur. ^cCelestes inscendemus: celeres ergo erunt qui uos insequentur. Mille [ueluti] unus à facie increpationis unius, à facie increpationis quinq; fugietis, donec relictī fueritis ut malus in uertice montis, & ut uexillum in colle. Et ob id expectare iubet uos DOMINVS, ut misereatur uestri, & [ictum] ^dsuspendit, ut sit uobis propitius, quoniam DOMINVS deus est iudicij, beati omnes qui eum expectant. Si populus in Zīon federit in Ierusalem, ^eomnino non flebis, miserēdo miserebitur tui, & ut primum audierit uocem clamoris tui, ^frespondebit tibi. Dabit quidem dominus uobis panem angustiae, & aquas molestiae, at nō ^gauolet ultra ^hdoctor tuus, sed oculi tui uidebunt doctorem tuum, sed & aures tuæ audient uerbum eius qui post te dicet, Hæc est uia, in hac incedite, siue ad dexteram, siue ad sinistram eat. Tunc prophābitis tectoriū sculptilium ex argento tuo, textile fusilis ex auro tuo, & semouebis ea, ueluti pannos menstruo imbutos, & ⁱapage dices ei. Dabit præterea pluuiā semini tuo, quo terram seminasti, & panem prouentus terræ, eritq; uber & pinguis. Depascet pecus tuum in illa die campum pascuum amplum. Tauri quoq; & pulli qui terram colunt, farraginem sapidissimā comedent, quæ uento & uanno euentilata est. In uniuersis mōtibus excelsis, & super omnes colles editos distincti uiuent aquarū in die cædis magnæ, quum turre corrueant. Sed & lux lunæ erit sicut lux solis, & lux solis septies clarior erit, ut tanta sit quanta est lux septem dierum. In die qua DOMINVS obligabit cōquassationem populi sui, & uulnus plagæ eius sanauerit. Ecce nomen DOMINI de longinquo uenit, cuius uultus ardet ut grauissimus sit ferēdo, labia eius plena sunt fremitu, & lingua eius sicut ignis deuorans. ^jFlatus eius uelut torrēs inundans mediumq; collum ambiens, ut euentilet gentes uentilatione nihili, & ut ^kfrenum errare faciat in maxillis populorum. Et erit uobis canticū quem admodum in nocte quum se ad diem festū sanctificant [solet,] & lætitia cordis, ut eius qui ad tibiam incedit, ut ueniat ad montem DOMINI, ad petram Israelis. Efficiet insuper DOMINVS, ut ^laudiat maiestas uocis suæ, & incussionem brachij sui ostēdet, cum furore uultus, & flamma ignis deuorantis, cum collisione [et dissipatione,] nymbo & lapide grādinis. Quia Assyrius à uoce DOMINI perterrefiet, in ^mbaculū incutiet. Et erit ut ⁿuersus trāsitus baculi ^ofundati, quem incutiet ei DOMINVS cum tympanis & citharis, & bellis motationis pugnabit ^pcōtra ea. Præparata est præterea iam olim To pheth, hæc etiam pro rege præparata est, quam profundam & amplam fecit: penetrabile eius ignis, uis lignorum ingens, quæ flatus DOMINI ceu sulphureus torrens incendit.

CAP. XXXI.

VAe his qui descendunt in Aegyptum pro auxilio, quiq; equis nituntur, & fidutiam habent in quadrigis q; multæ sint, & in equitibus propter ingens robur eorum, sed ad sanctum Israelis non respiciūt, & ipsum DOMINUM non querunt. Sed & is sapiens est, & adduxit malū, & uerba sua ^qnon abstulit, & insurget contra domum malitiosorū, & contra auxilium eorum qui uana operantur. Quin & Aegyptius homo est, & non deus: & equi eo-

Obicit interim illis uiolētiam & oppressionem pauperum, ex qua sibi thesauros corradebant.

^bAlij legunt, reuertendo.

^cEbr. Celeri uehemur. Celestes autem dixi, quod & hi ueloces equi sunt.

^dSuasoria est & admonitoria, ut ad dominum reuertantur, is enim obuijs ulnis sit eos recepturus.

^eNam supra dixerat, manum domini adhuc extētam.

^fLegunt quidam, ei flebis: sensus est, si uacares & sederes iuxta præceptum domini, non esset ut fletes: uel, si ita feceris, nunquā flebis: uel, plorans non plorabis, id est, etiamsi ploras, tamen deus consolabitur, &c.

^gRespondebit, id est, annuet petitioni tuæ, exaudiet.

^hEbr. Alabitur.

ⁱPro doctore alij pluuiā legūt.

^jEbr. Exi, apage, dixi quod exi non satis exprimit indignationis emphasim, quæ est in uoce Ebr. Ei autē dicitur & idolum intelligitur, numerus enim sub inde mutatur.

^kDescribit pulcherrimis allegorij & similitudinibus, formidabile iudiciū domini in Assyrios, adeoq; impios omnes.

^lPro statu alij spiritum legunt, intelligentes impetū quo feratur deus in impios.

^mAlij legūt, frenū seductiuum. Interfecto exercitu hostis, seruati electi gratulabuntur: idq; non uulgariter aut fiste, sed uere & ex animo, ut qui petre deo hereant.

ⁿAudire faciet, id est, celebrem reddet, dicunt alij.

^oNā baculus fuit Assyrius, sed dominus iam in illū percutiet: alij legunt, in baculo, uel, cum baculo.

^pFundati, id est, firmi: solent enim baculi aliquādo dum incutiuntur frangi, sed hic firmus erit leuiq; negotio hostem perdet, ut si quis cū tympanis & citharis rem perficeret, quasi per ludum, non tormentis bellicis, leui quadā, quasi uelitatione bellica.

^qCōtra ea, scilicet castra Assyriorum.

^rHæc contio eiusdē argumenti est cum concione superioris capitis.

^sNon abstulit, id est, non irrita fecit.

^tAegyptius auxilium ferre non potest, ergo impij & stulti qui eo fidunt.

Epiphonema.

inspirati dei.

Ela. 9.

Sperandum in dominum.

Prophetia

Dominus tueri potest, ergo illi fidendum: id ostendit duabus similitudinibus.

Supra 10. cap. rex Assyrius minabatur nidos cum auibus se perditurum, sed dominus hic promittit se defensurum suos, ut auis solet nidum suum.

^b Alij legunt, in dissolutionem erunt, ad tabe, ad consumptione. ^c Petra pro arce.

Scelere impiorum expiato, redituram esse faciem iustitiae & quietatis. Vt supra 22.

Ostenditur obiter quod sit officium regis, & pij principis Psal. 72.

^a Per uirum illum Ezechiam intelligunt regem pium: alij impersonaliter legunt, id erit homini uice latebra a uento.

^b Candida, id est elegancia.

^c Nabal homo dicitur durus, inhumanius, sordidus, auarus, stultus. Collatio aut pulchra ostendit reflorescere uirtutes omnes sub iusto et pio principe.

^d Vel, qui pauper iudicium loquitur: uel sic, ut perdat pauperes uerbis mendacibus, & in loquendo pauperis ius, supple perdat.

^e Surgit semper benefaciendo sese superare.

Hactenus de felicitate futura post bellum Assyriacum, iam malum attingit perferendum, quod tamen diuturnum non est. Vocat autem urbes mulieres, oppida aut pagos filias, figura per quam familiari omnibus linguis.

^f Ebr. Ascendet.

^g Ebr. In singulari dicuntur, palatium relictum, & multitudo urbis deserta.

^h Spiritus pro fauore & gratia dei.

ⁱ Potest & sic legi, feretis super aquas, propter mysterium.

Ostenditur & hos demum puniri, quibus ut uirga dominus puniendo suos utitur. Insultatur hosti, confortantur pii.

Quidam legunt hoc per interrogationem.

Varijs affectibus orationem inspirat propheta, nunc aduersarium increpando, nunc suos confortando, interdum precando, interdum gratias agendo.

rum caro sunt, & non spiritus: quumque DOMINVS extenderit manum suam, corruet qui fert auxilium: & qui auxilium expectat, concidet, atque omnes simul pessum ibunt. Quoniam sic dixit DOMINVS ad me, Quemadmodum leo aut catulus leonis ad praedam suam rugit, & nihil pauet ad examen pastorum qui ei occurrunt & uociferantur, neque ad tumultum eorum animum deijcit, sic descendet DOMINVS exercituum ad propugnandum pro monte Zion, & pro colle eius. Instar auis obuolantis proteget DOMINVS exercituum Ierusalem, protegendo, liberando, transiliendo atque seruando. Reuertimini o filij Israel, quantum defectione in profundum descendistis. Etenim abijciet in die illo quisque simulachra argentea sua, & simulachra aurea sua, quae fecerant uobis sceleratae manus uestrae. Et cadet Assyrius gladio, sed non uiri, & gladius non hominis deuorabit eum. Et fuga sibi consulat a gladio, & electi eius uectigales erunt. Arcem suam praemetu praeteribit, & pauebunt principes eius a signo, dicit DOMINVS, cui lucerna fouetur in Zion, & caminus in Ierusalem.

CAP. XXXII.

Ecce in iustitia regnabit rex ipse, & principes ipsi praerunt iudicio. Et erit uir [ille] uice latibuli a uento, & uice receptus a nymbo: sicut aquarum riui in arido loco, & sicut umbra immanis ac prominētis scopuli in terra ubi laboratur [siti]. Non hallucinabuntur oculi uidentium, & aures audientium auscultabunt. Cor praecipitanter agentium intelliget scientiam, & lingua balborum festinabit loqui candida. Sordidus non dicetur amplius liberalis, neque parcus dicetur magnificus. Quia sordidus sordida loquitur, & cor eius uanitatem concinnat, ut simulate agat, & ut loquatur contra DOMINVM errorem, animam esurientem exhauriendo, & potum sitienti subtrahendo. Equidem parci arma pessima sunt, scelerata in consilia, ut circumueniat simplices uerbis mendacibus, & tum etiam quum pauperius dicit. Liberalis autem liberalia consultat, perque liberalia facta clarus surgit.

Mulieres opulentae atque otio deditae, surgite, audite uocem meam, auscultate sermoni meo filiae confidentes. Diebus [aliquot] supra annum, turbabimini o securae, quia defecit uindemia, collector [frugum] uacuuus redibit. Obstupescite o opulentae ac otiosae, [imminet] confidentibus & securis turbare, expoliare, nudare & accingi lumbos. Plangentes ad ubera propter ardua desiderabilia, & propter frugiferam uitem. Super tellurem populi mei spina & uepris excrescet, quia in omnibus domibus laetitia [est], & in urbibus petulans exultatio. Quia palatia disiecta, & urbes frequentissimae desertae erunt. Turres & propugnacula in speluncas redigentur perpetuas, in onagrorum luxum, in pascua gregum. Donec effundatur super nos spiritus supernis, & redigatur desertum in agrum cultum, & ager cultus sylua repleatur. Et habitet iudicium in deserto, & iustitia in campo fertili sedeat. Et erit opus iustitiae pax, & cultus iustitiae tranquillitas atque securitas in perpetuum. Et sedebit populus meus in habitatione pacis, & in tabernaculis securis, & in mansionibus opulentissimis. Et grandinabit in descendendo in syluam, & in humili humilis erit ciuitas. O uos felices, qui ad omnes aquas biberetis, immittentes pedem bouis & asini.

CAP. XXXIII.

Va uastanti, & tu non es uastatus: & praeuaricanti, quum in te non sit praeuaricatum: quum uastare desieris, uastaberis & tu: & quum praeuaricari cessaueris, praeuaricabuntur in te quoque. DOMINE miserere nostri, te enim expectauimus, esto brachium eorum qui mane [ad te currunt], quis salus nostra in tempore angustiarum. A uoce fremitus [tui] fugerunt populi, ab exaltatione tua dissipatae sunt gentes. Et colligetur praeda uestra,

Hostis cadit non nostris, sed dei uiribus.

Sermo est celsior, quum essent undique angustiae.

Isaia 29. 6.

Insultat hostis.

Orat in persona populi.

Redit ad insultationem, Apostropha ad Assyrios.

ut

ut si quis ^abrucos colligat, ut est discursus locustarū in eo [loco] quo discursunt. Exaltatus est DOMINVS, quoniam habitat in excelsis, impleuit Zion iudicio & iustitia. Et erit ^bfides temporibus tuis, fortitudo, salutes, sapientia & scientia, timor DOMINI ipse thesaurus eius. Ecce nuncij eorum foris clamāt, & legati pacis amare flent. Desolatae sunt semitae, cessat uiator, ^cirritum fecit foedus, spreuit ciuitates, nullius reputat homines. Luxit uastata terra, pudesfactus est Libanus succisus. Saron facta est deserto similis, excus-
sus est Basan & Carmelus. Nunc igitur exurgam dicit DOMINVS, nunc exaltabor, nunc sublimis ero. Concipietis quisquiliās, & stipulas parietis, spiritus uester ignis, deuorabit uos. Et reddentur populi exusti sicut calx, & sicut spinæ recisæ igne exurentur. Audite qui longe abestis quid fecerim, & uicini agnoscite potētiam meam. Metuunt in Zion peccatores, tenet tremor hypocritas: quis ex nobis [inquiunt] habitabit cum igne deuorante? Quis nostrum habitabit cum ardoribus æternis? Qui ambulat in iustitijs, & loquitur quæ recta sunt: qui abhorret ab emolumento quod per uim & calumniam [extorquetur], excutiens manus suas, ne munus contrectent: qui aurem suam obturat, ne audiat ^dsanguines: & oculos suos cōprimit, ne intueantur malum. Hic in excelsis habitabit, propugnacula petrarum asylum eius, huic panis & aquæ fideles dabuntur. Regem in decore suo uidebunt oculi tui, uidebunt terram longinquarum [regionum.] Cor tuum meditabitur terrore, Vbi nam scriba: ubi appensor: ubi scriba turrium? Populum illum ^ebarbarum non uidebis, nec populum ^fabstrusi sermonis, quem non possis intelligere: aut balbutienti lingua, quem non possis capere. Contemplare Zionem urbē solennitatum nostrarum, uideant oculi tui Ierusalem, habitationem opulentam, tentorium quod non trāferetur, cuius clauis in perpetuum loco non mouebuntur, cuius funes uniuersi nunquam ^gseuellentur. Quin potius isthic magnificus DOMINVS nobis, [ueluti] locus ubi [circūfluunt] amplissimis utrinque ripis flumina & riuus, in quibus neque trimis grassatur, neque ea oneraria magna trāsit. DOMINVS enim iudex noster, DOMINVS legislator noster, DOMINVS rex noster, ipse seruabit nos. Rudentes tui laxati sunt, ut nec malum suum firmiter retinere, nec uelum expādere possint. Tum distributa sunt ornāmēta praeda ingentis, ut & claudi diripiant spoliū. Nec dicet ullus habitator, ægrotus sum: populo qui habitat in ea, remissa est iniquitas.

CAP. XXXIII.

ADdeste gentes ad audiendum, & populi ad aduertendum. Audiat telus, & quidquid ^ain ea est, orbis & omnia germina eius, quia ira DOMINI [erit] super omnes gentes, & furor super omnem exercitum earum, deuouit eas, & tradidit eas mactationi, ut interfecti earum abijciantur, & ex cadaueribus earum ascendat foetor eorum, cruoreque eorum montes colliquefiant. Contabescet quoque omnis exercitus coelorum, & conuoluentur coeli ut codex, & omnis exercitus eorum defluet, ut defluunt folia uitis & ficus. Quia inebriatus est in coelis gladius meus, ecce descēdet super Edom, & super ^bpopulū quem ultioni meae deuoui. Gladius DOMINI impletus est sanguine, & pinguis est adipe & sanguine agnorum & hircorum, adipe renū arietum, quia uictima DOMINO [est] in Bozra, & mactatio magna in terra Edom. Et descendunt unicornes cum eis, & tauri cum ^cmagnificis, & rigabitur terra eorum sanguine, & puluis eorum adipe impinguabitur. Nam dies est ultionis DOMINO, annus repensionum ^dad iudicium Zion. Et conuertentur torrentes eius in picem, & puluis eius in sulphur, & erit terra eius pix ardēs. Neque noctu, neque interdiu extinguetur, in æternum ascēdet fumus eius, à ge-

^aAlij gebim pro foueis exponunt, in quas bruci & locustae conijciuntur, & tunc discursus ad homines refertur.

^bPro fide alij legunt ueritas.

^cPro nuncijs quidā legunt, angelij eorum: sed uidentur intelligi de legatis Ezechiae, qui redeuntes à Rabface, tristia reserunt.

^dIrritū fecit foedus Senaherib, uide 2. Reg. 18. Alij intelligunt deum rupisse foedus, propterea quod populus in foedere nō steterat, ut supra 24.

Hec sunt uerba infidelium.

^ePer subiectionem respondet.

^fSanguines immania scelera sunt, ut supra 1. cap.

Sic gratulando pij loquentior, tato hoste liberati: sarcasum habet.

^gAlij impudentē uel robustum. Ebr. Populum profundū labij ab audiendo.

^dOmnium oculos in Zion intentos facit, ut opus dei contēplantes, confirmatiores hoc exemplo facti, soli deo hæcant.

^eAlij legunt, inueterascant.

Vertit sermonem ad Assyrios, sed perstat in priorī metaphora.

^aProbat iudiciū & ultionē dei imminere omnibus qui sunt hostes populi dei, sub personā Edom.

^bA speciali ad generale descēdit, ut supra 24.

^cEbr. Omnis plenitudo eius.

^dEbr. Populū anathematis mei ad iudicium.

Sub animalibus hostes ferocissimos intelligit & uoluptuari-
os.

^eAbirim quidam caballos intelligunt.

^fId est ut uindicetur ab hostibus suis Zion.

De ista exaltatione supra ca. 2.

Rursum inducit tristitia, & calamitatē populo nunciat.

Iam pollicetur adfore dominū contra tam atroce hōstem.

Inuitat ad speculaculum.

Imitatur Psal. 45.

2. Cor. 1. c.

Causam ponit tantæ felicitatis.

Dominū omnia sunt, nō nostrae iustitiae aut meriti.

Prefatione ac exordio attentionem parat.

Consolatur pios, quū dicat statim perditionem esse impios à quibus adliguntur.

Infra 63. a.

Prophetia

^eVbi nos ibis, alij onocrotalus habent, alij pelecus.

^fLapides intelligit quibus in bilance utimur.

^gEbr. Ascendet in palatij.

^hZijm & im uarie exponuntur. Vide supra cap. 14.

Sustuli figurā, & præposterum uerborum ordinem posui per spicuitatis gratia.

Consolatio est his qui uastati sunt, reparabunt enim aliquando, licet enim graua sint passi, lætiora tamen uidebunt. Per anagogam de uocatione gentium & temporibus Christi intelliguntur, ubi ea omnia locupletissime per Christum impleta sunt.

^eEbr. Et ipse eis, obscurum est quod referatur (ipse,) sed uideatur illud Hu referendū esse ad dominū, qui suis in hac uia ambulanti bus aderit, ipse cū eis: si athnacta non obsaret, legem, & ipse cum eis in hac uia incedens.

^fStultos capit pro simplicibus & incautis.

^gHistoria est quomodo Senaherib oppugnat urbem Ierusalem, & de factu regis impij ac seruorum eius.

^hRabsaken alij appellatiuum faciunt, magistrū pocillatorum. ⁱPro cliuo alij aquæductum legunt.

^eEbraica hic ualde obscura sūt, forte pro amarhi amatha scribendum erat, ut in libris Regum, & planior esset sensus. Verbum autem labiorum pro precibus capi puto, aut pro consolatione prophetica, quæ omnia impius hostis Ezechie eripere tentat.

^hVerbū hithcareb uarie exponitur: quidā dicunt, paciscere cum domino meo: quidam, cōmisce te cum eo: uel, congrede re cum domino meo.

neratione ad generationem uastabitur, in perennem æternitatem non erit qui per eam transeat. Quin possidebunt eam ibis & castor, bubo & coruus habitabunt in ea. Et extendet super eam regulam inanitatis, & lapides uacuitatis. Ingenuos eius uocabunt, & non erit ibi regnum, & omnes principes eius in nihilum erunt redacti. Succrescent in palatij eius spinæ, urtica, & carduus in munitionibus eius, eritque habitaculum draconū, & atrium pullorum struthionum. Occurrent spiritus horrendi ululis, & satyrus ad comparem suum clamabit: quin & Lamia isthic requiem sibi queret, & inueniet sibi requiem. Ibi nidificabit uultur atque pariet. In umbra ipsius fouebit oua, & exculpet. Milui quoque ibidem congregabuntur, quisque cum sodali suo. Sciscitami ex libro DOMINI, & legite, unum ex his non deerit, neque ullū cum sodali suo desiderabitur, quia os eius præcepit, & spiritus eius congregauit ea. Ipse proiecit eis sortes, & manus eius distribuit eis funiculo, usque in sæculum hereditate possidebunt eam, à generatione in generationem habitabunt in ea.

CAP. XXXV.

LAetabuntur desertum & solitudo, arida quoque terra exultabit, & floreat ut lilium. Florebit amenissime, exultabit magis ac magis, atque iubilabit, gloria Libani dabitur ei, splendor Carmeli & Saron. Hi uidebunt gloriam DOMINI, maiestatem dei nostri. Corroborate manus languidas, & genua labantia confirmate. Dicite præcipitibus corde, Fortes estote, ne timeatis, ecce deus uester [cum] uindicta & retributione ueniet, deus ipse ueniet & seruabit uos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum referabuntur. Tunc saliet claudus tanquam ceruus, & iubilabit lingua muti, quia excident aquæ in deserto, & torrentes in terra arida. Redigeturque torrida terra in stagnum, & terra siticulosa in scaturiginem aquarum. In eo domicilio ubi dracones cubabant, erit herba uirens calami & iunci. Isthic quoque erit semita & uia, & uocabitur uia sancta, pollutus non transibit per eam, & ipse cum eis incedens in uia, ut stulti non possint errare. Non erit isthic leo, neque irruptio ferarum ascendet in eam, nec inuenietur, sed redempti [in ea] proficiſcentur. Redempti [nempe] DOMINI redibunt, & ueniēt cum iubilo in Zion, & gaudiū perpetuum [erit] super caput eorum. Lætitia & gaudiū apprehendētur, fugientque labor & gemitus. CA. XXXVI.

FActum est autem quartodecimo anno regis Ezechie, ut Senaherib rex Assyriorum ascenderet contra omnes urbes Iuda munitas, & expugnet eas. Misit ergo rex Assyrius Rabsacen à Lachis Hierosolyma contra Ezechiam regem cum exercitu graui: qui quum constitisset ad cliuum piscinæ superioris in uia agri fullonis, egressus est ad eum Eliakim filius Hilkiæ, qui erat præfectus prætorio, Sobna scriba, & Ioah filius Asaph à commentarijs. Dixitque ad eos Rabsaces, Dicite quæso Ezechie, Sic dixit magnus rex, rex Assyriorum, Quæ confidentia hæc qua tu niteris? Dixi, certe in uerbo labiorum, consilio & robore bello gerendo [opus est.] Nunc igitur quo tandem fidis, quod contra me rebellare ausus es? Ecce tu fidis fulcro istius fractæ harundinis, [nempe] Aegypto, cui si quis innitatur, in manum eius penetrat, & eam perforat: talis est Pharao rex Aegypti omnibus qui illo nituntur. Quod si dicas mihi, In DOMINVM deum nostrum speramus. An non is est cuius excelsa & aras sustulit Ezechias? & ad Iudam atque Ierusalem dixit, Coram altari isto adorabitis. Sed nunc quæso obſides da domino meo regi Assyrio, daboque ego tibi equorum duo millia, num tu illis equites imponere poteris? Quomodo ergo retundes faciem unius ducis uel mini mi inter seruos domini mei, ut fidas tu Aegyptijs propter currus et equites?

Num

De cæcis & surdis supra 29. Matth. 15. c

4. Reg. 18. c 2. Par. 32. a

Num uero citra consilium & iussu DOMINI in hunc locū, ut eum uassem, ascendi? Quin DOMINVS dixit ad me, Ascende in hanc terrā & uasta eam. Tum dixit Eliakim & Sobna, & Ioah ad Rabfacen, Loquere quæso ad seruos tuos Syriace, nam callemus nos, nec loquaris nobiscū Iudaice, ut populus iste qui in muris est [†]audiat. Dixitq; Rabfacer, Num ad dominū tuum & ad te misit me herus meus ut hæc uerba loquerer? an non potius ad miseros istos qui in muris excubāt, quo minus stercora sua edere, & urinā suam uobiscum bibere cogantur? Perstabat igitur Rabfacer, ac uoce magna clamabat Iudaice, & dicebat, Audite uerba regis magni regis Assyriorum, Sic dicit rex, Ne imponat uobis Ezechias, quoniam non poterit uos liberare. Nec est ut uos Ezechias fidere iubeat DOMINO, dicendo, Indubie liberabit uos DOMINVS, ne tradatur urbs ista in potestatem regis Assyriorum. Nolite audire Ezechiam, nam sic pollicetur rex Assyriorum, Si hanc apud me [†]gratiam ineatis, ut [†]exeat ad me, fruetur quisq; uinea sua, quisq; ficu sua, & bibet quisq; aquas putei sui, donec ueniam & abducam uos ad terrā quæ uestræ terræ similis est, terram quæ habet frumētum & uinū, terrā quæ habet panem & uineas. Ne fortē seducat uos Ezechias, dicens, DOMINVS eripiet nos. Num liberarunt dii gentium quisq; terram suam de manu regis Assyriorum? Vbi est deus Hamath & Arphad? Vbi deus Sepharuaim, & quod assererēt Samariam de manu mea? Aut quis est ex omnibus dijs nationum, qui regionem suam de manu mea asserere potuerit, q̄ DOMINVS liberaret Ierusalem de manu mea? Tacuerūt [legati,] & ne uerbum quidem ei responderunt, præceptum enim regis erat, qui dixerat, Ne respondeatis. Venit itaq; Eliakim filius Hilkiæ præfectus prætorio, Sobna scriba, & Ioah filius Asaph à commentarijs, ad Ezechiam scissis uestibus, & commemorarunt ei uerba Rabfacis.

CAPVT XXXVII.

4. Reg. 19. a

FActum est autem, ut rex Ezechias audito [hoc sermone,] scinderet uestimenta, & operiret se sacco, ingredereturq; ædem DOMINI. Misit interim Eliakim, qui erat præfectus prætorio, Sobnam scribā, & seniores sacerdotum indutos saccis ad Esaïam prophetam filium Amoz, qui dicerent ad eum, Sic dicit Ezechias, Hæc dies est dies angustiae, correptionis & irritationis, ut quum foetus ad procinctum partus uenit, & parientem uis enitēdi destituit. Nimirū audiuit DOMINVS deus tuus uerba Rabfacis, quæ rex Assyriorum dominus eius misit, ut probra iaceret in deum uiuentem, & ut crimineretur uerbis quæ audiuit DOMINVS deus tuus. Tu ergo suscipias orationem pro reliquijs quæ adhuc supersunt. Venerūt itaq; serui regis Ezechiae ad Esaïam, quibus Esaïas respondit, Sic dicetis domino uestro, Sic dixit DOMINVS, Ne timeas propter uerba quæ audiuiisti, quibus me serui regis Assyrii contumeliose lacerarunt. Ecce ego mittam ^auentū contra eum, cuius sonitum protinus ut audierit, reuertetur in terram suam, quem & ego in terra sua gladio prosternam. Porro Rabfacer reuersus, offendeat regem Assyriū oppugnantem Lobnam, rescuerat enim q̄ à Lachis soluisset. Rumor enim erat de Tharhaka rege Aethiopum, q̄ profectus esset ad pugnandū contra eum: quem quum audisset, misit [alios] legatos ad Ezechiam cum hisce mandatis, Sic dicetis Ezechiae regi Iuda, Ne te seducat deus tuus, in quo tu confidis, ut dicas, Ierusalem non tradetur in potestatem Assyriorum, tu enim audiuiisti quæ nam fecerint reges Assyriorum omnibus nationibus, eas excindendo, & tu euaderes? Num liberarūt dii gentium eas quas deuastarunt maiores mei? Gofan, Haran, Rezeph, & filios Eden, qui erāt in Thalassar? Vbi est rex Hamath? rex Arphad? atque rex ciuitatis Sephar

[†] Audire pro intelligere.[†] Ebr. Facite mihi uel mecum benedictionem.
[†] Exire pro deficere, & sese dedere.

Quid rebus perturbatis rex Ezechias fecerit, quæ consolationem à domino per prophetam acceperit, & quomodo hostis per angelū p̄fectus sit.

^a Alij legunt, spiritum, nempe pro animo, immittam ei aliam mentem, idam aliū animum.

Prophetia

uaim, Hena & Aua? Accepit ergo Ezechias epistolam de manu legato-
rum, & quum legisset eam, ascendit in ædem DOMINI, & expādit eam Eze-
chias coram DOMINO, orauitq; Ezechias ad DOMINVM in hunc modum,
DOMINE exercituum, deus Israelis, qui Cherubim inhabitas, tu solus deus
es omnium regnorum terræ, tu enim fecisti coelum & terram, inclina DOMI-
NE aurem tuam, & ausculta: aperi DOMINE oculos tuos, & inspicere, & audi
cūcta uerba Senaherib, qui legatione missa probra iecit in deum uiuentem.
D Equidem uerum esse agnosco DOMINE, q; reges Assyrii uastauerint gen-
tes, & cunctas regiones earum, q; deos eorum igni tradiderint, quādo qui-
dem illi non erāt dii, sed opus manuum humanarum ē ligno aut lapide, un-
de & perdiderunt eos. Nunc ergo DOMINE deus noster, serua nos quæso
de manu eius, ut cognoscant omnia regna terræ te solum esse deum. Mi-
sit autem Iesaias filius Amoz ad Ezechiam [nuncios] cum huiusmodi man-
dato, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Ea quæ orando petiisti à me super
Senaherib rege Assyriorum, [audiui,] & hoc est uerbū quod respondit DO-
MINVS cōtra eum, Contēpsit te, ac subfannauit te [ō rex,] uirgo filia Zion,
filia Ierusalem mouit post te caput. Cui uero tu opprobrafti? cui maledixi-
sti? in quem edidisti uocem? cōtra quem sustulisti fastum oculorū tuorum?
E Contra Sanctum Israelis, missis enim legatis tuis contumelias iecisti in do-
minum, & dixisti, Copia equitatus mei, in iuga montium ascendi ego, ad la-
tera uidelicet Libani, & succidi excelsa cedrorum eius, electas pinus eius, &
introiui ad summitatem extremitatis eius, ad saltum agrorū eius cultorum.
Ego fodi & bibi aquas, & exiccaui plātis pedum meorum omnes riuos qui
pro munitione sunt. An non audiui q; hoc [negotium] iam olim fece-
rim, retroq; temporibus formauerim illud, iam uero adduco illud, nempe
ut uastem urbes munitas, & redigam eos in acruos & ruinas, quarum habi-
tatores ut manci trepidabunt ac erubescant, similes erunt gramini agri, oleri
uiridi, & sceno tectorum, quod antequam enascatur, plerunq; exaret. Ego
conuersationem tuam, ego profectionem tuam & reditū tuum noui, æque
furorem tuum contra me. Quandoquidem ergo furis contra me, ascendit
secura opulentia tua ad aures meas, & ob id iniiciam hamum naribus tuis,
& lupatum meum in labia tua, & retro agam te eā uia qua uenisti. Et hoc
fit tibi [ō Ezechia] signū, Hoc anno comedes reposita, proximo anno quæ
sponte nascētur, tertio uero anno seminabis & metetis, uineas quoq; plan-
tabitis, & fructum earum edetis. Rursumq; coibit in unum quod euadet de
domo Iuda, iactaq; deorsum radice quod reliquum est, fructum sursum red-
det. Quia prodibūt reliquiae de Ierusalem, & seruati de monte Zion: hæc
faciet zelus DOMINI exercituum. Propterea sic promittit DOMINVS de re-
ge Assyriorum, Nequaquam ingreditur in urbem istam, neq; spiculū huc
iaculabitur: non occurret ei clypeus, neq; excitabitur contra eam agger. Ea
uia qua uenit redibit, & in istam urbem non introibit, dicit DOMINVS. Pro-
pugnabo enim ut seruem urbem istam, propter meipsum, & propter Dau-
idem seruum meum. Egressus itaq; angelus DOMINI, percussit in castris
Assyriorum centena octogintaquinq; millia: quumq; mane surgerent, ecce
omnes iacebant mortui. Soluit ergo Senaherib rex Assyriorum, & abiēs
habitauit in Niniue. Factum est autem quum aliquando adoraret in æde
Nisroch dei sui, ut Adramelech & Sarezzer filij eius ipsum trucidarent gla-
dio, & confugerent in terram Ararat, & regnauit Esarhadon filius eius pro
eo.

^{Hebr.} In manu seruatorū tuorū.

Hosius populi dei impudenter
hæc iactat, ac si percussisset
quæ corde conceperat: aliās in
futuro hæc posuit.

<sup>Ex qua fere insolentia nasci-
tur, ergo quidam dicit insolentia.</sup>
Imperatiui pro futuris, per he-
terosin: uel, comedendum est.

^{Hebr.} Ipsi omnes cadauera mor-
tuorum.

Verba sunt ad
regem Assy-
rium.

Iam respondet
deus ad impia
cogitata Sane-
rib.

4. Reg. 19. g
Iob 1. d
Eccli 4. 8. d.
1. Mach. 7. f
2. Mach. 8. e

CAPVT XXXVIII.
Quodam

4. Reg. 20. a
2. Par. 32. f

QUodam tempore ægrotabat Ezechias letaliter, uenit ergo ad eum Iesaias filius Amoz propheta, & dicebat ad eum, Sic dicit DOMINVS, Manda domui tuæ, morieris enim tu, & non uiues. Verte bat ergo Ezechias faciem suam ad parietem, & orans ad DOMINVM, dixit, Mi DOMINE, memeto quæso quod ambulauerim coram te in fide, & integro corde, & q̃ fecerim quæ tibi placent. Fleuitq̃ Ezechias magno fletu. Factus est ergo sermo DOMINI ad Iesaiam in hunc modum, I, & dic ad Ezechiam, Sic dicit DOMINVS deus Dauidis patris tui, Exaudiui precatio nē tuam, uidi lachrymas tuas, ecce ego addo ad dies tuos quindecim annos, et de manu regis Assyriorum te liberabo, & urbem hanc, & protegā urbem istam. Et hoc esto tibi signum à DOMINO, q̃ DOMINVS facturum sit rem istam quam promissit. Ecce ego reducam umbrā gradibus quibus descēdit in hora Ahas cum sole retrorsum decem gradibus. Reuersus est ergo sol decem gradibus, quibus gradibus scilicet descenderat.

Titulus.

Scriptum Ezechiae regis Iuda, quum ægrotasset & conualuisset ab ægrotatione sua.

Ego dixi, in præcisione dierum meorum ibo ad portas inferorum, uisita tus sum quum adhuc superessent anni. Dixi, Non uidebo dominum, dominum inquam in terra uiuentium, non aspiciam ultra hominem cum habitatoribus huius sæculi. Vita mea translata est, & conuoluta à me instar tentorii pastoralis: præcidī ueluti textor uitam meam, à fastigio incidit me, à prima luce ad noctem usq̃ cōficiēs me. Supputabam usq̃ ad auroram, ut leo contriuit omnia ossa mea, à prima luce in noctem cōficiēs me. Garriebam non aliter quā grus, aut hirundo, gemebam ut columba, tendebāt oculi mei in sublime, [dicebam,] Vis mihi sit o domine, fideiube pro me. Quid loquar? & dixit mihi, & is idem fecit, mouitando [caput, concutiendo corpus, meditabor] omnibus annis meis, de amaritudine [hac] animi mei. Ultra eos uiuent domine, & in eis omnibus uita spiritus mei: tu me somno degrauas, & [rursum] uiuificas. Ecce ad incolumitatem [cedet] mihi amara hæc amaritudo, & tu dilexisti animam meam ut [eam erueres] ē fouea nihil, quoniā abiecisti post tergū tuum omnia peccata mea. Neq̃ enim aut inferi te canunt, aut mortui te laudant, neq̃ expectabunt descendentes in foueam fidem tuam. Viuus uiuus [inquam] canet te, quemadmodum & ego hodie, pater filijs notam faciet fidem tuam. DOMINVS ad seruandum me [adfuit,] & cantica mea celebrabimus omnibus diebus uitæ nostræ in æde DOMINI. Et ait Iesaias, Accipiant massam carycarum, & conficiant emplastrū super ulcus, & conualescet. Et dixit Ezechias, Quam admirandū, q̃ in domum DOMINI ascensurus sum. CAP. XXXIX.

4. Reg. 20. c

Eodem tēpore misit Merodach Baladan, filius Baladan, rex Babylonie, literas & donariū ad Ezechiam, audierat enim q̃ ægrotasset & conualuisset. Et lætatus est Ezechias super illis, & ostēdit illis cellam aromatū, argentū & aurū, odores, unguentū optimum, uniuersum armamentariū suū, & quidquid inueniebatur in thesauris suis: nihil erat quod non ostenderet eis Ezechias, cum domi suæ, tum per omne regnum suum. Venit autem Iesaias propheta ad regem Ezechiam, & dixit ad eum, Quid dixerunt uiri illi, & unde uenerunt ad te? Respondit Ezechias, De terra longinqua uenerunt ad me à Babylone. Tum ille rursum dixit, Quid inspexerunt domi tuæ? Respondit Ezechias, Quidquid est domi meæ inspexerunt, nec est quidquam in thesauris meis quod eis non ostēderim. Tunc dixit Iesaias ad Ezechiam, Audi uerbum DOMINI exercituum, Ecce dies uenient, ut au-

A Ezechiae letali morbo correpto uita prorogatur. Restitutus canit domino.

Carmen est gratulatoriū, quod domino gratias agit pro ingentibus beneficijs.

a Alij hadel pro orbe exponūt.

b Alij legūt, incolatus uel ætas.

c Vcl ab infirmitate.

d Vbi supputatio fit, fit & adequatio aut cōparatio, Man uer glycht eins gegen anderen.

e Quidam legunt in tertia persona, conficiet me, sed tunc ad morbum refertur: ego ad deum retuli, nam frequentes sunt heteroses personarum apud Ebræos.

f Ebr. Quia non fouea cōfite tur tibi, [neq̃] mors laudabit te.

A Ezechias ostendit legatis Babytonici regis omnia, ob quod à domo no increparat.

Prophetia

feratur Babylonem quidquid domi tuæ est, & quidquid reposuerunt patres tui usque in hunc diem, nec quidquam fiet reliquum, dicit DOMINVS. Quin & ex filiis tuis, qui ex te prodibunt, quosque generabis auferent, & erunt eunuchi in aula regis Babylonici. Dixit autem Ezechias ad Iesaiam, Beneuerat consilium DOMINI quod exposuisti: & dixit, Modo pacatae sint atque tutae res diebus meis.

CAPVT XL.

^aEbr. Bonus est sermo domini, quonia loquutus es, & dixit, quod erit pax & ueritas in diebus meis.

Capta occasione à captiuitate Babylonica, consolatur populum, & ad pietatem inuitat. Anagoga est de liberatione facta per Christum. Sermo hic consolatorius ad 49. caput usque durat, partim ad abductos: partim ad abducendos habitus. Eximia enim consolatione opus habebat, qui promissionibus dei non credentes, deum irritant, ut eos in grauissimam captiuitatem abduci sinebat inter gentes, ne in totum aut desperaret, aut à deo ac uera religione, exemplo gentium, deficerent.

^bPro militia legi potest, definitum tempus.

^cPingit propheta se audire uocem inuitantem homines ad excipiendum liberatorem.

Rationes adducit cur non despondere debeant animi, quantacumque enim potentia sit hominum qui eos captiuos tenent, potentiores esse deum, qui eos sit certissime liberaturus. Atque ut hoc persuadeat, uirtutem ac potentiam dei graphice describit, & multis uerbis exprimit.

^dAlij legunt uentum, alij mentem.

^eQuis ubique addidi, uirtute zeugmatis, ut clarior esset sensus.

Iudei habent uerum, uiuum, eternum, & omnipotentem deum, qui eis bene uult & fauet, licet iam puniat, ergo nihil est quod metuant. Gentes idola habent opera manuum hominum, ergo uani sunt.

^fEbr. Cuius opes in fiscum publicum rapti sunt.

^gFutura sunt apud Ebraeos. Monet ut ad se redeant, rationem subducant, & expendant potentiam dei sui, & uanitatem idolorum, ex rebus creatis, &c. Magnifice autem tractat locum de omnipotentia dei.

^hVerbo sermone ad Israelitas, monet, ne huiusmodi uanas cogitationes admittat, quod deus eorum obliuiscatur.

Confolamini consolamini populum meum, dicit deus uester: loquimini ad cor Ierusalem, & clamate ad eam, nam militia eius expleta est, & iniquitas eius remissa, dupla enim accepit de manu DOMINI pro omnibus peccatis suis. ^bVox clamans in deserto, Parate uiam DOMINO, in solitudine planam facite semitam deo nostro. Exaltetur omnis uallis, omnis autem mons & collis humilietur. Quod curuum est fiat rectum, & praerupta planities. Reuelabitur enim gloria DOMINI, uidebitque omnis caro pariter, quoniam os DOMINI loquutum est. Vox dicebat, Clama: & dixit, Quid clamabo? Omnis caro fenum, & omnis beneficentia eius sicut flos agri: fenum ubi exaruit, decidit flos, quia spiritus DOMINI flauit in ipsum: profecto fenum populus. Exaret fenum, defluit flos, uerbum autem dei nostri stabit in aeternum. Ascende tibi in montem excelsum, o Zion euangelizatrix, exalta fortiter uocem tuam o euangelizatrix Ierusalem, exalta [inquam,] ne metuas: dic ciuitatibus Iuda, Ecce deus uester. Ecce DOMINVS deus ueniet in robore, & brachium suum dominabitur per sese: ecce merces eius cum eo, & opus eius ante ipsum. Pascet ^cgregem suum ut pastor, & brachio suo congregabit agnos, inque gremio suo feret, foetas autem suauiter ducet. Quis mensus est uola sua aquas, & caelos palmo [quis] aestimauit: quis comprehendit tribus [digitis] puluerem terrae, & appendit montes in statera, & colles in bilace? Quis parauit ^dspiritum DOMINI: [quis] uero à consilijs ei fuit, & eum docuit? Cum quo inijt consiliu qui eum erudiret? [quis] docuit eum in semita iudicij? [quis] docuit eum scientiam, & iter intelligentiae [quis] declarauit ei? Ecce gentes [ad ipsum comparatae] tanquam gutta situlae, & ut momentum quod bilancem [propendet] reputantur, ecce insulas quasi minutissimum puluerem proijcet. Libanus non satis esset ad incendendum [ignem,] neque feræ eius sufficerent holocausto. Omnes gentes coram eo tanquam nihil sunt, & res inanes atque friuolae reputantur illi [comparatae.] Cui ergo similem facietis deum? aut quodnam simulachrum adorabitis ei? Simulachrum fudit artifex, & auri fusor diducit illud, & argenteis laminis fusor [obducit.] Qui opibus destitutus est, ut & is offerat, lignum eligit quod non putrescit, & artificem industrium sibi quaerit qui sculpsile praeparat, ne loco moueatur. ^eAn [horum] rudes estis? An [haec] non audiuiistis? An non à rerum primordio hoc nunciatum est uobis? An non docti estis à iactis terrae fundamentis? Qui sedet supra globum terrae, & qui habitant in ea, [sunt] ueluti locustae. Qui extendit caelos ut cortinam, & expandit eos instar tentorii, quod ad inhabitandum [figitur.] Qui redigit potentes in nihilum, & reddit iudices terrae ut sint inanes, quin ut neque plantentur neque fementur, neque radicem fundat in terra stirps eorum. Ad haec, protinus ut in eos fiat exarent, & turbo eos tollit ut stipulam. Cui ergo me similabitis? aut cui similis ero, ait sanctus? Attollite in sublime oculos uestros, & contemplamini quis creauerit ista, producens in numero exercitum eorum, singula suis nominibus uocans, à multitudine uirium, & robore uirtutis, ut ne unum quidem deesset. ^f*Cur ergo diceres, o Iacob, & tu Israel [cur sic] loquerere? Via mea abscondita est à DOMINO, & iudicium meum à deo

Cyrus typus gerit Christi, ideo haec ad Christi tempora referuntur.

Matth. 5. a
Marc. 1. a
Luc. 3. a
Iohan. 1. e

Eccli. 14. c
Iohan. 12. d
1. Pet. 1. d
Iacob. 1. b

Veritas sermonis ad urbem Ierusalem, ut caput gentis Iudaeae.

Ezech. 34. f
37. f
Iohan. 10. b

Sap. 9. c
Roma. 11. d
1. Cor. 2. d

Act. 17. d

à deo meo præterijt. An non scis? An non audisti q̃ sempiternus deus, & DOMINVS ille qui extremitates orbis condidit, non laborat, nec lassitudine fatigatur, neq; prudētia eius peruestigari potest? Ipse [potius] dat lassitudinē, & ei quem vires deficiunt, robur abunde suppeditat. Adulescentes fessi & anhelī redduntur, & iuuenes selectissimi omnino concidunt. Qui DOMINVM expectant, & nouas subinde vires recipiūt, sustollent alas ut aquilæ: current, nec fatigabūtur: ambulabūt, & non fessi erunt. CA. XLI.

^a Alij legunt, deus seculi.

Citat & in ius
uocat gentes.
Proponit deus
prior suam cau-
sam.

Gene. 14.

Infra 44. 2.
48. b
Apoc. 1. d. 22. c

Sillete mihi o insulæ, resumant populi nouas vires, accedāt, & tum loquantur, pariter accedamus ad iudiciū. Quis excitauit ab Oriente iustitiam, prædicabat eum^b quocunq; ueniebat, tradebat coram eo gentes, & imperitare faciebat eum regibus, ut daret [eos] ut puluerem gladio suo, & ueluti sti- pulā impulsam arcu suo. Persequebatur eos, & euasit incolumis, uia quam pedes eius ante nunquam fuerant ingressi. Quis operatus est, & fecit: uocans sæcula ab initio, ego DOMINVS primus, & cum nouissimis ego ipse.

^b Ebr. Mutant uirtutem.

* Viderunt insulæ, & timuerunt, extremi fines terræ expauerunt, accesserunt [tamen] & uenerunt. Quisq; proximo suo opem tulit, & fratri suo dixit, Sis fortis. Faber lignarius confirmauit cōflatorem qui expolit malleo, cum eo qui crebris uicibus incudē percutit, & dicit, Bonū hoc erit ad plumbaturā, firmauitq; [simulachrum] hoc clauis, ne loco moueretur. † Tu autem Israel seruus meus es, & tu Iacob quē elegi semen es Abraham amici mei.

^a Mutata figura orationis in sermō-
cinationem inter deum & homines,
in eadem argumentatione perstat,
probatq; non solum reducos lu-
dæos ex captiuitate, sed & hostes
eorum petendos esse.

^a Insule pro nationibus aut gen-
tibus insularibus.

Abrahā euocatus à deo ex Vr
Chalæeorum, primus iustitiam
prædicabat, qui fide iustus, deū
ubiq; quocunq; peruenerat præ-
dicabat. Quē deus utcunq; u-
nus esset, semper tutatus est, ut
eum potentiorē etiam regibus
faceret, cur igitur posteri eius
desperarent? exēplo ergo Abra-
hæ consolatur & ut sibi fidant
exhortatur.

^b Ebr. Ad pedem suum.

^c Ebr. Trāsiit in pace, semita in
pedibus suis non uenit.

* Iam tēpus est, ut pro se dicant
gentes, audito quod proposuit
deus. Vident autem infirmam
se habere causam, ideo timent:
ne tamē uideantur causa cessis-
se, præfracte accedūt, & idola
sua conātur defendere. Interim
mire extenuat propheta idolo-
rum uanitatem.

† Vides, o Israel, me uictorem
esse, ergo ne timeas.
Elegi te sine tuis meritis, cur
ergo non assererem?

Tu es quem apprehendi ab extremitatibus terræ, & ab eminentijs eius uocaui te, ac dixi tibi, Seruus meus eris tu, elegi te, neq; unquam te repudiaui. Ne timeas, quia ego tecum sum: neq; circūspēctes, quoniam ego deus tuus sum, qui te corrobore, qui & opem tibi fero, & te dextera iustitiæ meæ fulcio. Ecce pudefient & ignominiosi erunt omnes qui [ira] succendūtur contra te, redigentur in nihilum, & peribunt uiri qui litem contra te suscipiunt. Quæres eos, sed non inuenies eos. Viri qui tecum contendunt, & qui bellum contra te mouere audent, erunt sicut nihilum, & uelut quod non est. Ego enim sum DOMINVS deus tuus, qui te dextera tua apprehendo: ego dico tibi, Ne timeas, ego tibi auxilium feram. Ne timeas tu, o Iacob uermiculē, o Israel qui pauco es numero, ego auxilium tibi feram, dicit DOMINVS, & tu index tuus sanctus Israelis. En ego faciam te plaustrum, & tribulam no- uam dentatam, ut exterius montes atq; comminuas, & colles in scobem redigas. Ventilabis eos, & uentus tollet eos, & turbo sparget eos. Tu autem exultabis in DOMINO, in sancto Israelis te iactabis. Quum afflicti & egeni aquas quærunt, nec [inueniunt,] & lingua eorum siti exaret, ego DOMINVS exaudio eos, ego deus Israelis non deserō eos. Aperio in editissimis uerticibus flumina, & in medijs campis fontes: desertum uerto in stagnum aquarū, & terram torridam in scaturigines aquarum. Dabo in deserto cedrum, spinum, myrtum & oleam: ponam in solitudine abietem, ulmum & populum simul, ut uideant, cognoscant, & alta mente reponant, & perpēdant simul q̃ manus DOMINI fecit hoc, & sanctus Israelis ipsum creauerit.

Vrget gentes, ut causam suam
non deserāt, quin uicissim pro
se ducant, & ossa sua, id est fir-
missima argumenta sua, addu-
cant.

^f Alij legunt, & opus uestrum
ex clamore.

Obmutescentibus idololatriis,
deus denunciāt quid facturū
sit: & est manifesta prophetia
de Cyro. Hoc quum nesciāt di-
eorum, constat eos deos haud
quaquam esse.

Adeste causæ uestre, dixit DOMINVS, adferte firmamenta uestra dixit rex Iacob. Quin adferant [deos suos,] ut annuncient nobis quæ euentura sint, aut saltem quæ prius fuerunt indicent, ut reponamus in cor nostrum, ut sciamus nouissimum eorum, aut quæ in foribus sunt exponant nobis. Nunciāte quæ posthac euentura sunt, ut sciamus uos deos esse: quin benefacite aut malefacite, ut enarremus & uideamus pariter. Ecce uos estis ex nihilo, & factura uestra ex nihilo est, abominatio elegit uos. Excitavi ab Aquilone, & uenit: ab ortu solis uocabit in nomine meo, & ueniet [super] princi-

Apostrophā
ad deos eorū.

Pronunciāt
deus quid sint
idola.

Q

Prophetia

pes ueluti [super] lutum, & conculcabit quemadmodum figulus lutum.

^aEbr. Dicemus iustū, id est, pro nunciabimus eum iustam habere causam.

^bVel, ecce illi, filij scilicet tui, & captiuitate redeunt.

Prædicitur liberatio Iudeis per Cyrum facta, quæ typum habet liberationis omnium hominū per Christum, ut patet ex cap. 12. Matthæi. Multa enim sunt quæ in Cyro mini me cōpetunt, ad tēpora ergo Christi aptat illa fides pī peccatoris, prædicitur nihilominus poena cōtūmā cibis & incredulit.

^aAlij legūt, non obscurus erit: uel, non caligabit: alij, non erit tristis neq; turbulētus. Nō erit mœstus neq; fractus.

^bHu nomē dei est: uel potest legi, Hoc est nomen meum: nam hu significat hic uel ipse, Deus enim sui similis est ab æterno.

Propheta ex affectu in laudem dei prorūpit, & omnia ad laudandum deum inuitat, qui tāta potentia suos sit liberaturus.

^aDicat quis, Si liberare uult et potest, cur non iam pridem potentiam suam exeruit? Respondet huic obiectioni, Hactenus dissimulaui, usq; sum dormire, sed iam exurgam, &c.

^aAntithesis, Meos seruabo, id est, lolatras pudefaciam.

^aInstituit iam sermonem ad increpationem populi Iudaici, taxans eorum cæcitatem, quod uidētibus oculis uidere nolint: q. d. Cur tātis promissionibus increduli estis? Cur tot miracula non consideratis? At increduli uicissim prophetas per irrisionem cæcos & surdos uocāt.

^aRaboth alij pro sepe exponunt.

^aVoluit quidem dominus uobis bene, & declarauit suam uoluntatē erga uos ingentibus beneficijs, at uos contempta iustitia & lege dei, ob peccata uestra iam calamitosi estis, & in captiuitatē ducemini, quod malum uos uestro iumento uobis aduexistis. Nec adhuc est quispiam inter uos, qui huius mali causam expēdat, ut resipiscetis.

^aMutauī personam propter hanc tana.

^aSuper eum, id est, super populum suum.

^aImpetum aut robur belli, pro grauissimo bello.

^aQuis annunciauit [hæc] ab initio, ut sciremus, & porrò quid futurum sit, & dicemus eum habere causam potiore? Sed nullus est qui annūciarit, nullus est qui prædixerit, neq; est qui audierit sermones uestros. Ego primus sum qui [dico hæc] Zioni, Ecce, ecce ipsi, & ipsi Hierosolymæ dabo læta ac fausta nunciantem. Ego uidebor, & non uir, & de illis non est consultor: si scisciter ab ipsis, ne uerbo quidem respondēt. En uani sunt omnes illi, & opera eorū nihil, simulachra eorū uentus sunt & res informis. CA. XLII.

^aEcce seruus meus, quo nitar: electus meus, quo [unice] placatur anima mea: dedi spiritū meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit, neq; efferetur, non faciet audiri in platea uocem suam. Arundinem fractam non cōteret, & linum obscurum non extinguet, ad ueritatem iudicium proferet. Non hallucinabitur, nec præceps erit, donec ponat iudicium in terra, & ad legem eius insulæ expectabunt. Sic dicit DOMINVS deus creator cœlorum, & qui extendit eos, qui expandit terram & germina eius, qui respirandi uim tribuit populo eam [inhabitantī], & spiritū his qui uersantur in ea. Ego DOMINVS uocaui te in iustitia, & apprehendam [te] manu tua: custodiā te, & dabo te in fœdus populi, in lucem gentibus. Vt

Matth. 12. b
Supra 2.

^aaperias oculos cœcorum, ut educaſ e carcere uinctos, de domo carceris sedentes in tenebris. Ego DOMINVS, Hu est nomen meum, & gloriā meā alteri non dabo, nec laudem meā sculptilibus. Priora ecce uenerunt, & noua ego annuncio, quæ ego uobis nota facio antequam exoriantur.

Infra 49. b

Infra 48. b

Cantate DOMINO carmen nouum, laudem eius [canite] ad extrema terræ usq;. [Canant] qui in mare descendunt, & quidquid in eo est, insulæ & qui in eis habitant. Tollant [uocem] desertum & ciuitates eius, uillæ in quibus habitat Cedar, iubilent qui edita petrarum incolunt, de montium uerticibus plaudant. Tribuant DOMINO gloriā, & laudem eius in insulis annuncient. DOMINVS herois instar prodibit, & sicut miles [in procinctu stans] zelum excitabit, uociferabitur, clamabitq;, & hostibus suis superior erit. Hactenus diu silui, [num] igitur dissimulare? num me cōtinerem [perpetuò: quin] more parturientis clamabo, anhelus gemam, & simul suspiria ducam. Vastabo montes & colles, & omnem herbam eorū arefaciam, ponāq; flumina in insulas, & stagna exiccabo. Et ducā cæcos in uia quam ignorabant, & dirigam eos per semitam quam nesciebant. Conuertam te nebras coram eis in lucem, & obliqua in planum. Hæc faciam eis, nec dere linquam eos. A cti sunt retrorsum, pudore pudeſcent quicunq; sculptili

Allegoria est.

Aſſeueratio.

Hactenus carmen gratulatorium.

fidunt, & qui dicūt fusili, Vos estis dii nostri. Audite ô surdi, & aciem ad uidendum intendite ô cæci. Quis cæcus, nisi seruus meus? & surdus æque ac nuncius meus quem missurus sum? Quis [inquam] tam cæcus est ac perfectus, & cæcus perinde ac seruus DOMINI? Vidisti multa, at non obseruaſti: patulæ sunt aures, at nemo audit. Egregiam quidem uoluntatem erga uos habuit DOMINVS propter iustitiā suā, legem suā [inter uos] magnificā & augustā reddidit. At populus iste direptus est & proculcatus, illaqueans cūctos iuuenes suos, ut reuſi sint in carceres. Prædæ patuerūt nemine liberante: proculcati sunt, & nemo dixit, Restitue. Quis ex uobis hæc auribus capit? quis aduertit & attendit, ut in posterū [caueat?] Quis autem tradidit Iacob ut conculcetur? & Israelem direptoribus? Numne DOMINVS? Peccauimus ei, & nolimus incedere in uis eius, nec audiuius legem eius. Propterea effudit super eum iram furoris sui, & belli impetū, & inflammauit eum undiq;, sed nō animaduertit: exarsit contra ipsum, neq; corde

corde hoc expendit.

CAP. XLIII.

ET nunc sic dicit DOMINVS creator tuus ô Iacob, & formator tuus ô Israel, Ne timeas, ego enim redemi te, uocaui [te] nomine tuo, ut meus esses tu: quum transires aquas, ego tecum essem: quum uero flumina, non te obruerent: quum per ignem incederes, non comburereris, neque flamma te incenderet. Quia ego sum DOMINVS deus tuus, Sanctus Israelis, seruator tuus, tradidi Aegyptum ut esset pro te piaculum: [dedi insuper] Aethiopes & Sabæos pro te, eo quod pretiosus fueris in oculis meis, quod tanti esses, & quod te amare prosequer, imò [quod uis genus] hominum pro te expendi, & populos quos uis pro anima tua. Ne ergo timeas, quia ego tecum sum, ab Oriente ad ducam semen tuum, & ab Occidente colligam te. Dicam Aquiloni, Da: & Austro, Ne prohibeas, adduc filios meos de longinquo, & filias meas à finibus orbis. Quicumque uocatus est nomine meo, hunc enim creauit, finxit, & feci ad gloriam meam. [Omnino propositum est] educere populum cæcum, & cui sunt oculi, tam surdos quam eos qui aures habent. *Congregentur iam omnes gentes & populi, colliganturque in unum, quis ex eis istud annunciat: significant nobis priora, producant testes suos, & absoluentur: & audiant, & dicant, Verum est. Vos testes mei dicit DOMINVS, & seruus meus quem elegi, ut sciatis & credatis mihi, utque intelligatis, quod ego sum ille ipse: ante me non est formatus deus, neque post me erit. Ego Ego sum DOMINVS, & præter me non est seruator. Ego annunciaui, & saluaui, & nota feci, & non est in uobis alienus. Et uos testes mei estis, dicit DOMINVS, quod ego sum deus, quod ab æterno ego ille ipse, & quod nemo de manu mea eripit, quod nemo rescindit quod ego operor. Sic dicit DOMINVS assertor uester sanctus Israelis, Propter uos misi Babylonem, & detraxi uniuersos uectes, & Chaldaeos, quorum exultatio in nauibus est. Ego DOMINVS Sanctus uester, creator Israelis, rex uester. Sic dicit DOMINVS qui uiam per mare præbet, iter per aquas uehementes, qui educit currus & equos, exercitum & robur, ut simul iaceant, & non resurgant, extincti ut linamentum expirent. Sed priorum ne recordemini, & ueterum ne memineritis: en ego facio nouum quid, iam iam efflorescet, num & hoc cognoscetis? Ponam etiam uiam in deserto, & flumina in solitudine. *Gloriam meam prædicabunt agrestes bestig, dracones, & pulli struthionum, quod dederim aquas in deserto, et flumina in solitudine, ut potum habeat populus meus electus meus, populum istum quem finxit mihi, ut laudem meam enarrent. *Et tu Iacob non inuocasti me, ut mei gratia laboris aut molestiae aliquid insumeres ô Israel, non adduxisti mihi pecudem holocaustorum tuorum, nec sacrificijs tuis me celebraisti. Nec ego te coegi ut seruires oblatione Minha, neque negotium tibi feci thure. Non emisisti mihi pecunia calamum, neque adipe uictimarum tuarum imbuisisti me, quin potius me seruire fecisti in peccatis tuis, & negotium mihi fecisti iniquitatibus tuis. Ego Ego ille ipse sum, qui deleo transgressionem tuam, idque propter me, & peccatorum tuorum non recordabor. Reduc mihi in memoriam, iudicabimur simul, narrato tu uid, cuius causa absolutionem speres. Pater tuus iste primus [primo] peccauit, & interpretes tui perfide egerunt contra me, & principes sanctuarij prophanauit, Iacob deuoui interfectioni, & Israellem [obiec] opprobrantibus.

CAP. XLIII.

Nunc ergo audi ô Iacob serue meus, & Israel quem elegi. Sic dicit DOMINVS factor tuus & qui te finxit, qui ab utero auxilio tibi fuit, Ne timeas ô Iacob serue meus, & tu recte quem elegi. Quia effundam aquas super siticulosam, & flumina super aridam, effundam spiritum meum super

Perstat propheta in consolatione, docetque sublati causis, fore ut deus eos à captiuitate liberet. At in typo pertinent ad eam liberationem, quæ per Christum facta est.

*Ebr. Vocaui in nomine tuo. Quia meus sis, quomodo te deferere? Quin potius, ut te seruarem, nobilissimas gentes perderem, modo mihi obtemperes, tanti te facio.

Per tres gentes omnes intelligit. Sic amat deus suos, ut non dubitet etiam alias gentes adfligere ut suos seruet, quod in Aegyptijs et alijs uidere licet. Meriti quidem erant extrema suis flagitijs, sed pepercit deus, & liberauit eos.

*Finge deum stantem contra gentes, & idola in actione forent, ut supra.

*Pro absoluatur dici potest, ut si pronuntiatur uel iustificatur. Qui pudore obmutescunt, nec producere testimoniū possunt sue deitatis, deus producit testes, quod ipse unicus & uerus deus sit.

*Ab æterno dixi pro mihi, quod ad uerbum est de deo.

*Pro his dixi ille ipse, ipse idem scilicet, qui ab æterno deus est, semper sui similis, ac immutabilis. Dominus detraxit uectes, id est, omnia impedimenta, omnes fortes, &c. Alij exponunt barbarum fugitiuos.

Exempla quædam uetera refricat, ex quibus liquidum fiat, deum posse & uelle liberare eos à captiuitate Babylonica: exempla autem plurimam uim habent persuadendi. Sed transcaamus, inquit, uetera, noua faciam, ad quæ comparata uetera, nihil erunt utcumque maxima. Dicit autem de transitu per sinum Arabicum, & per Iordanem, de quo submersione Pharaonis, aut potius de extincto exercitu Senaberib, quem euocauit dominus, ut Esa. 5. & 7.

*Ebr. Honorabit me bestia agri. Putat quidam argumeto à minori taxari ingratitudinem populi Iudaici, Sic, Bestie me laudant, tu uero o popule meus, me non laudas quæ tam men ad hoc formauerat. Sed ut hunc sensum non damnamus, ita putamus hæc ad superiora sic annexi. Ostendit se liberaturum populum suum deus, non prouocatus ullis beneficijs eorum aut meritis, imò hæc apud se constituisse, quum ipsi de hoc ne cogitarent: ostendens salutem nostram pendere non ex meritis, sed à sola dei misericordia. Quod si homo quidpiam quod prior dederit deo, adferre conetur, tribunali se sistit deus, & iubet ut homo prior recedat, sed nihil potest homo, ergo deus ostendit patres omnes peccasse, nullumque etiam inter sanctissimos immunem à peccato fuisse. Ex sola ergo misericordia, & propter seferemittit peccata nobis deus.

*Relinquitur cultus externus sine fide, ut supra.

*Vel narra, ut absoluaris, & iustus pronunciaris.

Osee 13. b

1. Cor. 5. d
Apoc. 21. b

Profopopoeia, quæ hyperbolen habet. Tamen insolentia re dñs potētissimus faciet, ut etiā fere sint eū celebraturæ.

Gene. 3.
Gene. 12. 20.
Nume. 20.
Exod. 32.

Perstat propheta in cepto argumeto cōsolatōi Iudæos: in sultans interim idolis & dijs gentium.

Prophetia

^aPer rectum Israël intelligit, idem autē dicit alijs uerbis per interpretationem.
Allegorice promittit eis eximium beneficium, Felicitabo posteritatem tuam, ut cum pluuia uenit super terram siccam.

Monet Israelitas ne sibi metuāt à dijs gentium.

Conuerso sermone ad idola & idololatrias, antithesi quadam mire simulachra extenuat, & pulchre eis illudit.

^bVel, qui fingit idolū nihil illi proderit.

^cEius, scilicet idoli.

Instrumenta hæc alijs aliter interpretantur: pro forcipe alijs scalprū, pro scalpris alijs terebras legunt.

^dIllud scilicet idolū quod parat.

^eConatus fabrorum in fingendis idolis graphice describit, si mul uanitate eorū ostēdens. Si tam uani & infirmi sunt opifices, quā infirmū est opus eorum, idolum?

^fPro cedro alijs pinum legunt.

^gIllud, scilicet lignum, uel ex illo ligno.

svidi ignē, id est, sensi ignem. Quā stultum est, ne dicam impium, ut homo ad imaginē dei creatus, & omnibus creaturis præfectus, creatore suo neglecto, trūco operi manū suarū procumbit.

^hCinerem pascere prouerbiali sermone, est frustra & sine fructu laborare, rem uanam & nihili moliri.

ⁱillum, scilicet fabricatorem ac cultorem idolorum.

^kVt apud se sic reputet aut cogitet, forte erras, fieri potest ut erres, &c.

Inuitat omnes creaturas ad laudem dei hoc carmine propheta inanimatis sensum tribuēs per prosopopœiam.

Participia præsentis temporis in indicatiua præsentia uerti, idq; in prima persona ut dominus de se loquatur.

^lPro excito alijs erigo legūt, aut ratum facio. Seruus autem est Moyses, seu Esaias, seu etiā Christus.

^mPer abyssum aut profunditatem Babylonem intelligunt.

femen tuum, & benedictionem meam super germina tua, & crescent ut inter herbas, & sicut salices ad riuos aquarū. Alius dicit, Ego DOMINI sum: alius nomine iacob uocabit: alius autem manu sua scribendo DOMINO, nomine Israelis cognominabitur. Sic dicit DOMINVS rex Israelis, & uindex eius, DOMINVS exercituū, Ego sum primus, & ego sum nouissimus, & præter me non est deus. Et quis mei similis: uocet & annunciet illud, atq; hoc disponat mihi, ab eo quo posui populum sæculi, & imminētia ac futura annuncient eis. Ne pauceatis, & ne timeatis, an nō hætenus ego tibi [hæc] nota feci & prædixi: & uos quidē testes mei estis, num est deus præter me: num

formator quem ignorem? Formatores sculptilium omnes uani sunt, & expetibilia eorum non proderūt, & quidem testes eorum ipsi sunt, quod non uident, & non cognoscūt, propterea pudefient. Quis igitur fingat deum? aut fusile simulachrum, quod nihil prodest? En omnes partiarj eius pudefient, & fabri ipsi sunt ex hominibus, congregētur omnes, stent, pauebūt, & pudefient simul. Faber ferrarius forcipe [correpta,] operatur in prunis, & scalpris fingit illud, agit robusto brachio suo, quin esurit [interim] ut uires deficiant: neq; aquas bibens, ut lassus concidat. ⁿFaber lignarius regulam extēdit, designat illud rubrica, & format illud normis, et definit illud circino, & dat ei formam uiri atq; speciem hominis, ut in æde sedeat. [Accingit se] ad incidendum cedros, ut aduehat ilicem & quercum, & corroborat se in lignis saltus, plātat cedrum, atq; imbre auget. Fit [hæc] homini ad incendendum [ignem], (accipit enim ex his [lignis,] & calefit, quin & incenso [furno,] panem coquit,) deinde & deum [ex his] facit, & adorat: sculptile illud facit, & coram illo procumbit. Partem eius incēdit igni, parte eius carne [assa,] edit: assat assaturam, & satur fit: calefit etiam, & dicit, Euge, caleo, & signem uidi. Reliquum autem eius simulachrum sibi facit, cui procumbit, quod adorat & ante quod precatur, dicens, Libera me, deus enim meus es tu. Nihil neq; sentiunt neq; intelligunt, quia tectorium est super oculos eorū, quo minus uideant, aut cordibus suis intelligāt. Nullus ad cor suum reuocat, (neq; enim sensu pollēt aut intellectu,) ut diceret, Partem eius igni combussi, quin ad prunas eius panem coxi, assaui carnē & comedi, & ex reliquo eius abominandum [idolum] facerem? & ante truncum ligneum procumberem? Cinerem pascens, & cor errore seductū deuoluit illum, ut mentem suam non adferat, neq; dicat, An non dolus in dextera mea? Hæc meminere iacob & israel, tu enim es seruus meus, quem in hoc finxi, ut seruus meus esses tu o israel, neq; uenires unquam mihi in obliuionem. Ego deleui transgressionem tuam ut densas nebulas, & ut nubem peccata tua: reuerte re ad me, quia redemi te. Iubilate coeli, quia DOMINVS fecit, iubilum edite profundissima terre, prorumpite in lætas uoces o montes, sylua & omnia ligna eius, quia redemit DOMINVS iacob, & in Israele gloriam suam amplificabit. Sic enim loquutus est DOMINVS redemptor tuus, & qui te ab utero finxit. Ego DOMINVS faciens omnia, celos extendo solus, & mea uirtute terram expando, irrita facio signa mendaciū, & stultos ac insanos reddo diuinos, auerto sapientes retrorsum, & scientiam eorum stultam reddo. ^oExcito uerbum serui mei, & consilium nunciorū meorum perficio. Dico Hierosolymæ, Sis habitata: & ciuitatibus iuda, Aedificemini, cuius uastitates ego restitui. Qui mando abyssis, Aresce, & flumina tua arefacio. Qui dico Cyro, Pastor meus est, & omnem uolūtatem meam perficiet. Qui dico ierusalem, Aedificaberis: & templo, Fundaberis.

Supra 41. b
Infra 43. b
Apoc. 1. d.
22. c

Amplificatio
per diminutio-
nem.

Sap. 13. c

Ostendit quan-
ta sit potentia
dei.

CAPVT XLV.
Sic

Epanodus, res
dit enim ad Cy-
rum, de quo sus-
pra attigerat
duntaxat.

Iere. 18. a
Rom. 9. d

Propheta ver-
tit sermonem ad
deum.

Rom. 14. b
Phil. 2. b

Fideles & ver-
bo credentes, se-
men Israelis les-
gitimum.

Sic dicit DOMINVS Messia suo Cyro, cuius dexteram præhendi, ut sub-
ijciam ante faciem eius gentes, & lumbos regum aperiam, ad aperiendum
ante faciem eius ualuas [portarum,] ut portæ non claudantur. Ego ante te
procedam, & loca aspera æquabo, ostia ænea confringam, & uestes ferreos
demoliar. Dabo tibi thesauros in tenebris latentes, & quæ in occulto ab-
strusa sunt, ut cognoscas quod ego sum DOMINVS, qui te nomine tuo uoco,
Deus Israelis. Propter seruum meum Iacob, & Israel electum meum, uo-
caui te nomine tuo, & te cognominaui, quoniam nondum haberes mei notitiam.
Ego DOMINVS, & nullus ultra, præter me non est deus. Accinxi te, quum
adhuc ignarus esses mei, ut cognoscerent ab oriente sole, & ab occasu, quod
nihilum sit præter me, ego DOMINVS, & nullus ultra. Formans lucem, &
creans tenebras: faciens pacem, & creans malum, ego DOMINVS facio omnia
ista. Rorate cœli est supernis, & nubes stillent iustitiam: aperiatur terra, &
fructum edant salutem & iustitiam, [quas] progerminare simul faciet, ego DO-
MINVS creauit illam. Væ disceptanti cum factore suo, uas fictile cum figu-
lis lutis [scilicet,] Num enim dicit lutum figulo suo, Quid facis? & operi tuo
non sunt manus. Væ qui dicit patri, Quid generabis? & matri, Quid par-
turies? Sic dicit DOMINVS, Sanctus Israelis & formator eius, Sciscitami-
ni à me imminet filijs meis, & de opere manuum mearum mihi mandate.
Ego feci terram, & hominem super eam creauit. Ego [sum] cuius manus ex-
tenderunt cœlos, & omni militiæ eorum impero. Ego illum excitaui in iu-
stitia, & omnes uias eius dirigam. Is ædificabit ciuitatem meam, & captiui-
tatem meam dimittet: id autem neque pretio neque muneribus [adductus,] di-
cit DOMINVS exercituum. Sic dicit DOMINVS, Labor Aegypti, & negotiatio
Aethiopum, & Sebaïm uirorum magnorum ad te transibunt, & tui-
erunt, post te ibunt, in compedibus transibunt. Ante te flectentur, & sup-
plices te precabuntur, tantum in te est deus, præter quem nullus deus est.
Omnino es tu deus absconditus, deus & saluator Israelis. Erubescant, pu-
descent quoque omnes, cum ignominia abeant simul opifices idolorum. Israel
saluus est in DOMINO salute sempiterna, non erubescet, neque ignominia no-
tabuntur per æterna sæcula. Quoniam sic dixit DOMINVS, creans cœlos,
deus ille qui finxit terram, qui fecit eam, qui & parauit eam. Non creauit eam
ut uasta esset, sed finxi eam ut inhabitaretur, ego DOMINVS & nullus alius.
Neque in occulto loquutus sum, aut in obscuro terræ loco. Non dixi semi-
ni Iacob frustra, Querite me, ego DOMINVS loquens iustitiam, annuncians
quæ recta sunt. Congregamini & uenite, accedite simul qui euasistis ex
gentibus. Nihil norunt qui ligneum simulacrum extollunt, & qui ad deum
orant qui saluando non est. Annunciate & adducite, ut consilium pariter
ineant. Quis prodidit hoc olim? & hæcenus [quis] hoc annunciauit? An
non ego DOMINVS, & non est alius deus præter me solum, deus iustus &
saluans nullus præter me? Respicite ad me, & salui eritis omnes fines terræ,
ego sum deus, & nullus ultra. Per memetipsum iuraui, egressa est ex ore
meo iustitia, uerbum quod non retrocedet, Quod mihi incuruabitur omne
genu, & iurabit [mihi] omnis lingua. Duntaxat in DOMINO, dixit, sunt
mihi iustitiæ & robur, usque ad ipsum ueniet, & pudefient eum prouocantes.
In DOMINO iustificabuntur, & gloriabuntur omne semen Israelis.

CAPVT XLVI.

Concidit Bel, corruit Nebo, quorum idola bestiis & iumentis fuerunt
[imposita.] Oneribus uestris grauata pondere usque ad defatigationem,
pondus idque graue, corruerunt, conciderunt pariter, nec potuerunt seruare

Perstat propheta in eodem argu-
mento, quod 40. cap. coeperat, con-
solans populum in captiuitate. Quæ
de Cyro hic dicuntur, plenissime in
Christo sunt præfata.

Messias Cyrus dicitur, quod
Christi ueritatis typum gerit.
Messias Ebraice, Græce Chri-
stus, Latine unctus, per antono-
masiam autem regem Messias
significat.

Ubi nos legimus subiciam, alij
extendam legunt, seu attenuabo.

Aperire lumbos, symbolicus
& tropicus sermo, pro infir-
mare robur, exarmare, ut nihil
super sit uirum: in contraria si-
gnificatione, lumbos accingere,
robur & agilitatem dare in a-
gendis rebus.

Malum capitur pro aduersita-
te ac calamitate.

Videtur dominus hic responde-
re curiosis, qui ratione diuino-
rum consiliorum perscrutari
uolebant, Si dominus uult libe-
rare, cur non iam statim? cur non
per Israelitam?

Supplet quidam, adhibere.
Verso sermone alloquitur gen-
tes, monens ne apud diuinos &
ariolos, sed apud se solum futu-
ra inquirent, ipse enim solus sit
omnipotens, & omnium crea-
tor. Possent & hæc per inter-
rogationem legi, Vultis ne uos
seruari à me futura? uultis uos
mihi in operibus meis impera-
re?

Captiuitas pro his qui capti-
ui tenebantur.

Videtur alloqui Ierusalem, pro-
mittens ut gentes quoque sint in
cultum unius dei, qui in Ierusa-
lem colitur, accessurus.

Alij legunt, uiri tributarij.
Alij legunt, Duntaxat in te
est deus.

Vel, firmavit eam.

Ebr. Et non ultra.

Mutauit tertiam personam in
primam, quum de se loquatur
dominus, at sine detrimento
sensus.

Iterum conuocat gentes, ut pro
se dicant, aut dei potentiam co-
gnoscant.

Alij legunt, seruati ex genti-
bus: uel, reliquæ ex gentibus.

Alij legunt, iustitiæ uerbum.
Quidam hæc propheta tribu-
unt, alij iurantibus in domino.
Vel, Laudabunt.

Continuus est adhuc sermo con-
solatorius, explicat ueram religio-
nem & potentiam dei, contra falsam
religionem damnat, & idolis insultat.
Alloquitur idola, & eis in-
sultat, quæ sic infirma fuerunt,
ut nec se nec iumenta potuerint
liberare, quoniam anima ipsorum,
id est, ipsa met abierunt in capti-
uitatem, à Cyro scilicet auctore.

Prophetia

Contentione pulcherrima ostendit se uerum deum, illi portantur, ego uos porto, nutrico, alo tam in iuuenta quam in decrepita, libero & seruo.

^aEbr. A uulua, uel à matrice.

Hortatur israelitas ut firmi stent in domino, nec recipiant uanam gentium religionem, & si qui ceciderint, resurgant.

^bPer auxilium aut aux, Cyrum & exercitum eius intelligit.

Vaticinatur interitum & casum Babylonis, à quo nec dii eos liberare possunt.

^aEbr. Vindictam sumam.

^bNō occurram homo, hoc est, non humaniter, sed crudeliter ut leo, &c.

^cTacita dixi, tametsi masculinum sit dumam.

^dIllius, scilicet israelis, uel populi mei, non perpendisti quid tamen facere uelim cum populo meo, quod sim eos liberaturus, & te perditurus.

^eId est, dum fuerint absoluta, sicut est xyt uirt: uel pro tota uirili sua, in sua integritate.

^fVel, ut alij legunt stuncient, unde hæc noua ueniāt: alij sic, & qui ex lunctionibus aut neomenijs uaticinantur, ^gPro igne, alij lucernam, alij solem habent.

onus, & anima eorum in captiuitatem abiit. Audite me domus iacob, & omnes reliquæ domus israel, qui gestamini [à me] ab utero, & baiulamini [à me] à partu. Et usque ad senium ego ipse, & usque ad canitiem ego baiulabo: ego feci, & ego feram: & ego baiulabo, & eripiam. Cui [quæso] me ad similibitis, æquiparabitis, aut comparabitis me, ut [ei] similis sim? Prodigunt aurum ex marsupio, & argentum in bilance appendunt, mercede conducunt conflatores, & faciunt ex illo deum, cui procubunt, quem adorant, portant eum in humero, baiulant eum, & collocant eum in locum suum: [illic] stat, nec de loco suo mouetur: & si quispiam ad eum clamat, nihil respondet, de angustia sua non liberat eum. Memineritis huius, & corroboremur, redite ad cor & prauaricatores. Memineritis priorum quæ iam olim [facta sunt], quod ego sum deus, & nullus ultra deus, neque quidquam mihi simile est. Qui nunc à principio postrema, & ab exordio ea quæ nondum facta sunt, qui dico, & consilium meum ratum est, & quidquid uolo facio. Vococo ab Oriente uolucres, de terra remotissima uirum consilij mei, simul atque loquutus sum, ipsum adducam: protinus ut finxi, hoc idem faciam. Audite me qui contumaci estis corde, & alieni à iustitia, adduxi iustitiam meam, neque longe aberit, & salus mea non cunctabitur. Et dedi in Zion salutem, israeli magnificentiam meam.

CAPVT XLVII.

Descende, & sede in puluere uirgo filia Babel, sede in terra, non [in] folio filia Chaldaeorum, non amplius nominabunt te teneram & delicatam. Corripe molam, & mole farinam, dissolue cincinnos tuos, nudato plantam, & resectis cruribus transi flumina. Retegentur tuereda tua, & pudenda tua uidebuntur. Supplicium ^asumam, & non occurram [ut] ^bhomo. Redemptor noster **DOMINVS** exercituum nomen eius, sanctus israelis. Sedeto ^ctacita, & ingredere tenebras filia Chaldaeorum, nam ultra te non uocabunt dominam regnorum. Equidem [ita] iratus eram populo meo, ut prophanarem hereditatem meam, & traderem eam in manum tuam, tu uero affectu miserationis non commota es erga eos, quin supra senes degrauesti iugum tuum supra modum. Et dixisti, In perpetuum ero domina, hucusque non reposuisti illa in cor tuum, nec meministi postremi ^dillius. Nunc ergo audi hoc & delicata, quæ secunda sedes, quæque sic in corde tuo dicis, Ego [sola sum], & præter me nulla est: non sedebo uidua, nec experiar orbitatem, amen duo ista euenient tibi repente in uno die, [nempe] orbitas & uiduitas, in perfectione sua uenient super te, in multitudine ueneficorum tuorum, in multo robore incantatorum tuorum. Confisa enim in malitia tua, dixisti, Non uidet me. Sapietia tua & peritia tua, ipsa [inquam] te seducit: sic enim dixisti in corde tuo, Ego [sola sum], & præter me nulla est amplius: ueniet igitur super te malum, cuius ortum ignorabis, & incidet in te calamitas quam non poteris expiare: ueniet in super super te repente uastatio, quam ignorabis. Sta quæso cum incantatoribus tuis, cum copia ueneficorum tuorum, quibus cum negotium tibi fuit à pueritia tua, an forte iuuari possis ab eis, aut forte corroborari. Defatigata es multitudine consiliorum tuorum, stent quæso, & seruent te contemplatores cælorum, stellarum inspectores, qui quæ noua prædicunt, unde nam super te hæc ueniant. En similes fuerunt stipule, ignis eos incendet, non liberabunt animam suam à ui flammæ, nec [supererit] pruna ad calefaciendum, nec signis ut quispiam ad eum sedeat. Tales erunt tibi cum quibus te fatigasti, quin & negotiatores tui [qui tecum fuerunt] à pueritia tua, quisque ad transitum suum errat, nemo est qui te seruet.

CAPVT XLVIII.

Audite

Taxat illos qui idola sibi fingunt, ostendens interim quomodo sint idola, & quam sint infirma. Baruch 6. c.

Nam s. b

Ex affectu pio ac immo propheta orationem interponit, ad piorum consolationem. Redit ad Babylonem. Cause recitantur cur deus punierit israel, & cur perditus sit Babylonios. Infra 51. f. Apoc. 18. b

Sarcasms.

Exordiolu, huius
huius increpationem,
nem, & antiochiam
nem parans.

AVdite istud domus iacob, uocati nomine israelis, & qui egressi sunt de aquis iuda, quiq; iurant per nomen DOMINI, & memoriam facitis in deo israelis, at non ex fide neq; ex iustitia. Quoniam de ciuitate sancta uocati sunt, & deo israelis nituntur, cuius nomen est DOMINVS exercituum.

* An non priora quæ à primordio nunciaui, quum de ore meo exiret, & uobis exponerem, protinus ea feci, usq; uenerunt. Quamuis non ignorem qd durus sis, qd neruus ferreus ceruix tua, & qd ænea tibi frons sit. Attamen iam olim priusquam uenirent nunciaui & exposui tibi, ne forte diceres, Idolum meum fecit hæc, aut sculptile aut conflatile meum præcepit ea. Audi uisti, contemplare hoc totum, & uos an non annuntiabitis. Porro in futurum annunciaui tibi noua quædam atq; abstrusa, quæ tu ignorabas. Iam enim creata sunt recens, & non iam olim neq; ante diem, quæ tu nō audisti, ne forte diceres, Ecce noui ea. Omnino nō audiuiisti neq; nouisti, neq; iam olim patula fuit auris tua, sciebam enim qd omnino præuaricator esses, & qd ab utero transgressor uocatus sis. Propter nomen meū differam furorem meum, & propter laudem meam frenū iniiciam mihi tui causa, ne te omnino excindam. Ecce conflaui te, at non pro pecunia, elegi te in fornace afflictionis. Propter me, propter me faciam, quo minus prophane, & ne gloriam meā dem alteri. Audi me iacob, & israel uocatus meus, Ego idem c

Supra 42. b
Supra 41. b.
44. a

Hactenus ostendit
liberationem
esse opus meræ
gratiæ.

Deut. 28.

Epilogus cum
exhortatione
& figura.

Exod. 17.
Num. 20.

Messias.

Intra 51. a

Supra 42. b
A. 4. 13. g

ipse, ego primus, ego quoq; nouissimus. Et manus mea fundauit terram, & dextera mea palmo mensa est cælos: ego quū ea uocarem, [protinus] constituerunt simul. Congregemini ergo uos omnes, & audite, Quis de istis annunciauit ista? DOMINVS diligens eum, perficiet uoluntatem suam in Babylone, & brachium eius in Chaldaeis. Ego ego loquutus sum, ego quoq; uocaui eum, adduxi eum, qui prosperabitur in profectioe sua. Accedite ad me, & audite istud, Ab initio non loquutus sum in abscondito, à tēpore quo hoc esse cœpit, ibi fui, & nūc DOMINVS deus misit me & spiritus eius. Sic dicit DOMINVS redemptor tuus, Sanctus israelis, Ego DOMINVS deus tuus, docens te quæ profutura sunt, dirigens te in uia qua tibi est eundum. O si ad præcepta mea animum aduertisses, redundaret instar fluminis pax tua, & iustitia tua sicut fluctus maris. Fuisset quoq; ut arena semen tuum, & propagines uiscerum tuorum ut lapilli eius, non succideretur neq; aboleretur nomen eius è conspectu meo. Egredimini è Babylone, fugite à Chaldaeis cū uoce iubili, prædicate & diuulgate hoc, efferte illud usq; ad fines terræ, dicite, Redemit DOMINVS seruum suum iacob. Et non sitierunt [quū] per solitudines duceret, aquam enim eis de petra promanare fecit, scidit petra ut latices effluerent. Impiis, ait DOMINVS, nō est pax. CA. XLIX.

AVdite insulæ me, & populi qui procul abestis attendite. DOMINVS uocauit me ab utero, & de uisceribus matris meæ recordatus est nominis mei. Et posuit os meum ut gladium acutum, umbra manus meæ abscondit me, & posuit me ut sagittam extersam, abscondit me in pharetram suam. Et dixit mihi, Seruus meus es tu, israel tu es in quo gloriabor. Ego autem dixi, Frustra laboraui, inutiliter ac temere uirtutem meam cōsumpsi, ueruntamen iudicium meum cum DOMINO, & opus meum cum deo meo. Et nunc dicit DOMINVS qui formauit me ab utero seruum sibi, ut reducam ad se iacob, etiam si israel non colligatur, & gloriosus ero in oculis DOMINI, & deus meus fortitudo mea fuit. Et dixit, Leue sit quod seruus meus sis ad erigendas tribus iacob, & ad reducendas uastitates israelis, nisi te dederō ut lux sis gentium, ut sis salus mea usq; ad extremum terræ. Sic dixit DOMINVS, redemptor israelis & sanctus eius, ad eum qui contemptus est anima, & qui

Propheta consolatur populum
liberandum, simul recenset causas
cur dominus sit eos liberaturus, ne
populus calamitatibus uictus mur-
muret, uel saltem à deo non desiciat.
Mutatur persona subito.

Profitemini quidē nomē meū,
& religionē meā specie quā-
dam iactatis, uultis uideri ac si
mihi miteremini, sed omnia
sunt hypocrisis, quia cor ue-
strum longe est à me.

* Iam liberationem mihi soli
arogo, inquit deus, ne tu eam
tuis meritis uindices, scio enim
te contumacem & præuarica-
torem semper fuisse.

^aEbr. Ex tunc.

^bPropter posteriori mēbro ad-
posui per zeugma.

^cHu.

Epilogus per epanodum, pro-
pheta docet se à deo missum,
uult sibi haberi fidē, agitur e-
nim ratio ueritatis, & salus
populi, Non loquutus sum ob-
scure, non somnium.

^a Propheta in persona Christi lo-
quens, inuitat nō iudeos solum, sed
& gentes ad ecclesiam Christi.

Christus dicitur israel sine do-
chice, quod ex israel natus
est
^a Alij legunt, glorificabor.

Prophetia

abominandus est gentibus, & dominantium est seruus. Reges uidebunt, & consurgent principes, & adorabunt propter DOMINVM, qui fidelis est, sanctum Israelis, qui te elegit. Iterum sic dixit DOMINVS, In tempore placito exaudiui te, & in die salutis adiuui te: ego seruabo te, & dabo te in foedus populi, ut instaures terrā, & ut possideas hæreditates desolatas, ut dicas uinctis, Exite: & his qui in tenebris sunt, Reuelemine. Ad uias pascuntur, & in omnibus uerticibus eminentioribus erunt pascua eorum. Non esurient, neque sitient, non feriet eos neque æstus neque sol, quia qui eorum miseretur, diriget eos, & ad scaturigines aquarum ducet eos. Omnes montes meos reddam peruios, & semitæ meæ altæ erunt. Ecce isti à longe uenient, & ecce illi ab Aquilone & à mari, & illi à terra *Sinim. Iubilate cœli, & exulta terra: in iubilum prorumpite montes, quia cōsolatus est DOMINVS populum suum, & pauperū suorum miserebitur. Zion autem dixit, Dereliquit me DOMINVS, & dominus meus oblitus est mei. Num obliuioni tradit mulier infantē suum, quo minus misereatur filij uteri sui? Sed esto obliuiscantur illæ, ego tamen tui non obliuiscar. Ecce in manibus istis ambabus insculpsi te, muri tui perpetuò sunt coram me. Festinabunt ædificatores tui, qui te euertunt, & qui te uastant exhibunt ex te. Attolle circunquaque oculos tuos, & uide, omnes isti congregati uenerunt ad te. Viuo ego, ait DOMINVS, quoniam eis omnibus amiceris tanquam ornamento, & ut sponsa eos circumligabis. Siquidem desolationes tuæ, deuastationes tuæ, & terra tua euersa, iam iam angustior erit, quàm ut habitatores capere possit: & qui te deuorent, longe aberunt. Adhuc dicent filij qui tibi sterili nati sunt in aure tuas, Angustus est mihi locus, adijce mihi [aliquid,] ut sedeam. Et tu dic es in corde tuo, Quis genuit mihi istos, quum ego sim sterilis & solitaria, re legata & uaga? Quis educauit istos? En ego sola relicta sum, isti uero unde nam sunt? Sic dicit DOMINVS deus, Ecce tollam ad gentes manū meam, & ad populos signum meum erigam, & adferet tibi filios in gremio, & filiae tuæ in humeris portabuntur. Et erunt reges nutritij tui, & reginæ eorum nutrices tuæ, uultu ad terram demisso adorabunt te, & puluerem pedū tuorum lingent, & scies quod ego sum DOMINVS, & quod non pudebunt qui me expectant. Num uero auferetur heroi præda? & potestne iusto captiuitas eripi? Quoniam sic dixit DOMINVS, Et captiuitas heroi eripietur, & præda uiolenta recuperabitur, & cum eo qui tecum contendit, ego contendam, & filios tuos seruabo, hostes tuos pascā suis carnibus, & sanguine suo ceu multo inebriabuntur. Et sciet omnis caro, quod ego DOMINVS sum seruator tuus & redemptor tuus fortis Iacob.

CAP. L.

A Sic dicit DOMINVS, Vbi est libellus iste repudiij matris uestre, quo eam dimiserim? aut cui ex fceneratoribus meis uos uendidi? Ecce propter iniquitates uestras uenundati estis, & propter preuaricationes uestras dimissa est mater uestra. Cur quum ego uenirem, nemo [recipiebat:] quum uocarem, nemo respondebat? Num sic omnino præcisa erat manus mea, ut libe rando non esset? aut uirtus deerat mihi ad eripiendum? Ecce sola increpatione mea exsicco pelagus, flumina in desertum conuerto, ut pisces eorum aut aquæ penuria putrescant, aut siti pereant. Ego tristi caligine cœlos uestio, & sacco operio eos. Dedit DOMINVS deus mihi linguā eruditorum, ut sciam tempestiue uerbum cum adflicto loqui. Summo diluculo uellicauit, uellicauit inquam mihi aurem, (ut solent doctores,) ut auscultarem. DOMINVS deus aperuit mihi aurem, ego autem rebellis non fui, nec sum retroactus. Corpus meum præbui percutientibus, & genas meas uellicantibus,

*A plaga australi.

Querela ecclesie de sua paucitate & adflictione
Respondet dominus, & consolatur eam, eximens hanc cogitationem ex corde ecclesie.
Ecclesia nunquā excidit Christo, quia gerit eam manibus suis, ut obliuisci non possit. Semper parabit eos qui erigant ecclesiam, semper eijciet hypocritas.
Tam abest ut te derelinquam, ut te in immensum auctam & locupletatam reddam: ubi iam desolationes sunt, mox erunt frequentie, &c.

Alia cogitatio ecclesie, quā obijcere posset. Est ne possibile, ut qui uincti sunt à demone, qui uis habet in suos, ei eripiantur? Ad hoc respondet dominus.

Synagogam relictam & repudiā eam esse à domino, nulla malignitas aut morositas, quod ad deum atinet, sed sua ipsius culpa.

^aEbr. In mane in mane.
^bVel sic, ut audire ut eruditi.

2. Cor. 6. a

Apoc. 7. d

Ex affectu prorumpit propheta in laudem.

Infra 60. a

Exod. 14. c
Infra 19. a

Exod. 10. c

Psal. 40. b

Math. 26.

tibus, faciem meam non abscondi à contumelijs & sputo. DOMINVS enim C
deus auxilium mihi fert, idcirco non pudeo, idcirco faciem meam instar si-
licis obduro, sciens q̃ non pudeam. Prope adest qui me iustum pronun-
ciat, quis igitur litem mecum instituet? Stemus simul, quicūq̃ uelit iudicio
mecum contendere, accedat ad me. Ecce DOMINVS deus auxiliū mihi fert,
quis igitur me damnabit? Ecce omnes isti sicut uestimentum ueterascent, ti-
nea corrodet eos. Quicunq̃ ergo inter uos DOMINVM timet, audiat uos D
cem serui eius: & quicunq̃ in tenebris ambulat, nec splendorem habet, fidat
nomini DOMINI, & innitatur deo suo. Ecce uos omnes ignem incēdistis,
& scintillis cincti inceditis in fulgore & scintillis ignis uestri quem incendi-
stis. A manu mea factum est hoc uobis, in dolore iacebitis. CAP. LI.

Psal. 103.

Exordium.
Allegoria.Abrahā pater
fidei & omniū
credentium.Ad commodat
exemplum.Ex deo uera
ligio discitur.

Psal. 36. c

Exod. 14. c

Responsio dñi
ad preces pio-
rum.

Supra 49. a

Mutata est per
sona.

AVdite me qui sectamini iustitiā, & quæritis DOMINVM. Respicite ad A
petram, de qua excisi estis: & ad fossam laci, ex quo effossi estis. Respi-
cite ad Abrahamum patrem uestrum, & ad Saram quæ peperit uos, quomo-
do quū [solus &] unicus esset, uocauerim eum, locupletauerim eum, & mul-
tiplicauerim eum. Quomodo consolatus sit DOMINVS Zion, consolatus
sit omnes desolationes eius, desertumq̃ eius paradiso similem reddiderit, &
solitudinem eius quasi hortos DOMINI. Gaudium & lætitia inuenietur in B
ea, confessio, & uox cantici. Ad me igitur attendite ô popule meus, & au-
rem præbete mihi ô plebs mea, quoniam blex à me egredietur, & iudicium
meum ad lucem populorū proferam. Prope est iustitia mea, egressa est sa-
lus mea, & brachia mea populos iudicabunt, insulæ me expectabunt, & in
brachium meum sperabunt. Attollite oculos uestros in cœlum, & terram
subtus inspicite, quoniam cœli ut fumus corrumpentur, & terra ut uestis ue-
tustate peribit, & qui in ea habitant, ad eundem modum peribunt, salus au-
tem mea in æternū durabit, & iustitia mea non concidet. Audite me qui
cognouistis iustitiam, ô popule qui legem meam in corde tuo [tenes:] noli-
te timere opprobrium mortalis hominis, & propter contumelias eorum ne
animo frangamini, nam ueluti uestimentū sic eos corrodet tinea, & sicut la-
nam comedet eos uermiculus, iustitia autem mea æternum durabit, & salus
mea à sæculo in sæculum. Excitare excitare, ac robur indue ô *brachium
DOMINI, excitare quemadmodum retro temporibus per omnia sæcula.
An non tu illud es [brachium] quod concidit ferociam, & dolore confecit
†draconem? An non tu idipsum es, quod exiccabat mare aquas abyssi im-
mensæ, quodq̃ pelagi profunda peruia fecit, ut transirent redempti? Sic re-
dempti à DOMINO reuertentur, & uenient in Zion cum iubilo, gaudiū per-
petuum erit super caput eorum, gaudiū & lætitia sese contingent, fugiet do-
lor & mœror. Ego ego is sum qui uos consolor, tu uero quis es, ut homi-
nem mortalem aut filium hominis qui reddetur ut scœnū timeas? obliuiscas
autem DOMINI factoris tui, qui cœlos extendit, & terræ fundamenta iecit.
Hinc est ut iugiter omni tempore metuas à furore adfligentis, qui [te] E
uastare parat: ubi uero est furor illius adflictoris? Quin festinabit discur-
rens ut aperiatur, ut non moriatur [uinctus] in fouea, neq̃ deficiet eum com-
meatus. Ego autem DOMINVS deus tuus in crepo mare, ut tumultuentur
fluctus eius, DOMINVS exercituum nomen eius. Ego †posui uerba mea in
ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut plātem cœlos, & fundem ter-
ram, ut dicatur Zioni, Populus meus es tu. Expergiscere expergiscere, F
surge Ierusalem, quæ bibisti de manu DOMINI calicem furoris eius, quæ bi-
bisti & exuxisti uel cū †fece calicem †soporiferū, nec est qui prænensa manu
tua te ducat ex omnibus filijs quos peperisti, & ex omnibus filijs tuis quos

Offenso repudio incredulorum,
iam pios & credētes in Christo con-
solatur.

*Ebr. Benedixerim.

Domini bonitati fidere & ad
illum unicum respicere debent
fideles, non ad externā formā
ecclesiæ. Potest enim dominus
ex filicibus suscitare filios Ab-
rahæ.†Lex hic dicitur Euangelii, ut
apud Paulum, lex spiritus uita
quod Euangelium ex Zion eg-
ressum est.Si quis anxie quærat quando
hec fiant, aut metuit forsane
in longū differantur, dicit, iam
iam adest salus.*Nimhalu, ut sal liquefient, ut
mica salis dissipabuntur.Ne metuāt fideles, multis ratio-
nibus persuadet propheta, à po-
tentia autem dei hic argumen-
tatur & ab operibus editis,
sed mutat figuram orationis in
precationem, ut discamus inte-
rim quæ promissa sunt petere.*Brachium pro potentia.
†Draco rex est Aegyptius E-
zech. 29.

*Ebr. Parturire fecit.

*Quasi dicat, Euanesce subito,
ut uidisti in Senaherib: tā abest
ut hostis noceat, ut ipse liberta-
tem donet: alij ad deū referunt,
ut is festinet suos liberare.†Rogā per metathesim poni di-
cunt.Fructus adflitionū ostēditur,
dominus cum suos punit, & li-
berationem differt, interim uer-
bum suum in eorum corda po-
nit et plātat cœlos ac filios dei,
ut adpareat qui sit populus
dei: dominus uult angelicos &
celestes homines in terris plan-
tare.*Ecce ebibere & exugere, est
exantlata esse omnia mala.†Pro soporiferum, alij mortife-
rum legunt.

Prophetia

¹Duo dicit, & quatuor comme-
morat, sed posteriora duo, prio-
ribus continentur.

²Alij oryx legunt: alij bos syl-
uestris.

Quum dominus pro sua mise-
ricordia satis adflixit suos, trās
fert calicem ab eis, & propinat
eum hostibus, ut non solum pī
liberentur omnibus malis, sed
uideant perditionem eorum, a
quibus fuerunt adflicti.

Hortatur ecclesiam, ut libertatem
grato animo suscipiat, & se cū gra-
tiam actione ad hanc rite pareat.

Descēdit populus in Aegyptū
in iacob, ut est Gen. 46. ut illic
moraretur, sed rex postea op-
pressit eos, unde eos liberauit
dominus per Moysen. Deinde

adflixit eos Assyrius, ut est 2.
Reg. 19. Ex his duabus captiui-
tatibus eripuit eos dominus, in

tertia quæ lōge grauissima est,
adhuc tenentur. Comprehendi-
tur autē Babylonica sub Assy-
ria. Orandus dominus, ut eos

& ex tertia illa liberet per
Christum. Potest & sic intelli-
gi, liberaui uos ab Aegyptijs

& Assyrijs, cur a Babylonijs
non liberaui? Liberaui iude-
os ex omni captiuitate, cur nō

totum mundum ex tyrannide
liberarem per Christum?

³Ebr. Quid mihi hic? supple-
cerent.

Qui olim loquebatur p Moysen
& prophetas, iam ipse adest.

Clarissima erit redēptio orbis
per Christū, errorum & idolo-
rum extirpatio per apostolos

in uirtute signorum & operū.
Qui in libertatem filiorum dei

uocantur, & hac gaudent, exe-
unt ē cæno peccatorum et san-
cte uiuunt in domino.

⁴Ebr. Sicut obstupuerunt super
te, Subita est persone mutatio.

⁵Stillare pro loqui, Ebraice lin-
guæ familiare est: sensus ergo
est, ut super humilitate Christi

multi admirantur, quæ extre-
ma est, ita ipse sua exaltatione
multis abundantem copiam lo-

quendi de se præbebit.

Perstat propheta in descriptione
Christi fluxa assumptam naturam,
ab initio tamen præuidens paucos

fore, qui brachium dñi fide sint ex-
cepturi, ex affectu exclamat, Quis
credet? Ostendēs paucitatem cre-

dētium, præsertim inter iudeos, &
quāta sit res Christū fide amplecti.

In præterito omnia dicuntur,
propter certitudinē pphetiæ.

Queritur propheta paucos fo-
re qui dei potentiam in re tam

ardua considerent, aut pspēctū
habeant quæ nam factura sit.

⁶Ebr. Auditui nostro. Sed audi-
tus capitur illis pro eo quod

quis prædicat, & quod auri-
bus hauritur. Seu auditus pro

ea re quam audiuerunt prophe-
tæ & apostoli, reuelante spiri-
tu dei, quam deinde ipsi prædi-

cant, 1. Ioan. 1.

educaſti. ¹Duo ista sunt quæ tibi euenerūt, q̄s ex te effugiet: Vastitas, con-

Supra 47. b
Amplificatio
malorum.

quassatio, fames, & gladius, quare te consolabor? Filij tui defatigati iacent

in compitis omnium platearum, sicut ²ibex reti implexus, pleni furore DO-

MINI, increpatione dei tui. Idcirco audi hoc obsecro misera & ebria, tamen

si nō à uino, sic dicit herus tuus, DOMINVS & deus tuus, qui uindictam popu-

lum suum. Ecce abstuli de manu tua calicem soporiferum, & fecem calicis

furoris mei, ut ultra non bibas eum, & tradam eum in manum eorum qui te

adfligunt, qui dixerunt animæ tuæ, Sternere ut transeamus, & æqua terræ

corpus tuum, ut sis uicē plateæ transeuntibus.

CAP. LII.

¹EXurge, exurge, indue robur tuum Zion, indue uestes decoris tui o le-

rufalem, ciuitas sancta, quoniam ultra non ueniet in te incircuncisus &

pollutus. Excute te à puluere, confurge, sede Ierusalem, explica te de uincu-

lis colli tui, o captiua filia Zion. Sic enim loquitur DOMINVS, Gratis ue-

Gratuita est li-
beratio.
Venundati in
Adamo.
Gen. 46. a

nundati estis, & ideo absq; argento redimemini. Quia sic dixit DOMINVS

deus, Olim ²descēdit populus meus in Aegyptum, ut inquilinus illic esset,

Assyrius autem temere uim ei fecit. Et nunc quid mihi ³isthinc [usus est,]

Rom. 2. d
Ier. 36. c

ait DOMINVS, quū populus meus gratis abductus est, quum ⁴domini eius

ad eiulatum adigūt, & nomen meum iugiter omni tempore blasphematur,

dicit DOMINVS? Quapropter cognoscet populus meus nomen meū, pro-

Rom. 10. c
Num. 1. d

pterea in illa die, q̄ ego ipse, qui loquebar, Ecce adsum. O q̄ ⁵speciosi sunt

super montes pedes euangelizantis, prædicantis pacem, euangelizantis bo-

num, prædicantis salutem, dicentis Zioni, Regnat deus tuus. Vocem spe-

Psal. 97. a

culatores tui, uocem inquam tollunt, & pariter iubilant, quoniam oculo ad

2. Cor. 6. d

oculum uidebunt, quū reduxerit DOMINVS Zion. Erumpite in laudem,

iubilate pariter, solitudines Ierusalem, quoniam consolatus est DOMINVS

populum suum, redemit Ierusalem. Nudauit DOMINVS brachium suum

sanctum in oculis omnium gentium, & uiderūt ⁶omnes fines terræ salutem

Describitur aut
thor tante liber-
tatis solus Chri-
stus.

dei nostri. Discedite discedite, exite inde, ⁷immundū ne tetigeritis, exite de

Rom. 15. e

medio eius, mundamini qui fertis uasa DOMINI. Quoniam neq; cum festi-

nantia exhibitis, neq; fugitiuorum more ibitis, DOMINVS enim ante uos in-

cedet, & agmen uestrum colliget deus Israelis. Ecce prudēter geret rem ser-

uus meus, exaltabitur, euehetur, & supra modum sublimis erit. ⁸Quemad-

modū admirabundi obstupuerunt multi de eo, q̄ aspectus eius deformior

fuerit q̄ ⁹[ullius] uiri, & forma eius plus q̄ filiorum hominum, sic stillare fa-

ciet gentes multas, quin reges coram eo os suum compriment, quoniam ¹⁰tui

derunt quibus non narratum erat, & qui non audiuerunt, intellexerunt.

CAPVT LIII.

¹Q Vis ²credidit prædicationi nostræ, & brachium DOMINI cui reuela-

Marc. 9. b
Iohan. 12. f
Rom. 10. d

tum est? Ascendit enim sicut uirgultum coram eo, & sicut radix ē ter-

³ra siticulosa, cui nec forma est nec decor: quū uidemus illud, nihil habet pul-

chritudinis, ut cupiamus illud. Despectus est & cōtemptissimus uirorum,

Sam adaptat si-
militudinē uir-
gulti Christo.

uir [inquam] dolorum, & qui infirmitatem est expertus: erit ut is à quo ab-

sconderet [quis] faciem, nempe cōtemptus, ut eum nihili reputemus, quum

tamen ipse portet nostras infirmitates, & dolores nostros ipse baiulet. Nos

Math. 9. e
1. Pet. 2.
1. Cor. 15. a

autem existimabamus eum tactum percussione dei, & adflictum. Ipse ⁴ue-

ro uulneratus est propter transgressionem nostras, & attritus propter iniqui-

tates nostras. ⁵Mulcta enim correctionis nostræ ei imposita est, & in liuo-

re eius nobis medicatum est. Nos omnes tanquam ouis errauimus, quisq;

uiam suam sectatus, DOMINVS autē effecit ut incurreret in ipsum omnium

nostrum iniquitas. Multatus est & adflictus, nec tamen os suum aperuit.

Sicut

Matth. 26. f
Act. 8. f

1. Pet. 2. d
1. Iohan. 3. a

Vnde sit vera
iustitia & vera
iustificatio.

Luc. 23. d
Gal. 4. d

Luc. 1. e

Dñs etiam si ui
deatur nos de
serere, non ta
mē deserit, sed
semper adest.

Gen. 9. b

Cōfirmatio per
comparatiōē.

Iohan. 6. e

Epiphōnema.

In genere suo
rio.
Eccli. 5. d

Taxatur stulti
tia hominū, qui
relictio deo, aliō
spes suas locūt.

Sicut pecus ad mactationem ducetur, & sicut agnūs coram tonforibus suis mutus sit, [sic] is non aperuit os suum. Absq̃ dilatione citraq̃ iudicium rap-
tus est: & generationem eius quis enarrabit: quoniam succisus est de ter-
ra uiuentiū, quæ plaga ei propter transgressionem populi mei [inflicta est.]
Et dedit cum impijs sepulchrum eius, & cum diuite in mortibus eius: quan-
quam iniuriam nullam fecerit, & dolus non fuerit in ore eius. DOMINVS
tamen uoluit ipsum infirmando atterere, ut ubi posuerit animam suam ho-
stiam delicti, uideat semen, proroget dies, & uoluntas DOMINI prospere ce-
dat in manu eius. A labore anima eius uidebit, & satiabitur, & cognitio-
ne sui multos iustificabit iustus seruus meus, quorum iniquitates ipse baiu-
labit. Idcirco dispertiar ei in multis, & cū fortibus diuidet spolia, eo quod
in mortem effudit animam suam, & cum transgressoribus connumeratus,
qui tamen peccatum multorum tulit, & pro transgressoribus intercessit.

CAPVT LIIII.

I Vbila sterilis quæ non parit, prorumpe in iubilum & hinni quæ nō par-
turis, quoniam plures sunt filij desolatae q̃ filij eius quæ marito iuncta est,
dicit DOMINVS. Dilata locū tentoriorum tuorum, & cortinē tabernaculo-
rum tuorum extendantur: ne parcas, diduc q̃ longissime funes tuos, & cla-
uos tuos firma, quia tam ad dexteram q̃ ad leuam erumpes, & semen tuum
gentes possidebit, & urbes desolatas inhabitabunt. Ne timeas, quia nō pu-
defies, non afficeris ignominia, nec erubescas, sed confusionis adulescentiæ
tuæ obliuisceris, & opprobrii uiduitatis tuæ ultra non recordaberis. Quo-
niā maritus tuus factor tuus, cui nomen est DOMINO exercituum, redem-
ptor tuus sanctus Israelis, deus uniuersæ terræ uocabitur. DOMINVS enim
uocabit te ueluti sceminam dimissam, & spiritu afflicta, & ueluti sceminam
adulescentem quæ repudiata est, dicit deus tuus. Pusillo momento dereli-
qui te, at in miserationibus magnis colligam te. Per momētum quo irasce-
bar abscondi uultum meum à te, sed misericordia sempiterna misertus sum
tui, ait redēptor tuus DOMINVS. Nam istud erit mihi sicut aqua Noë.
Vt enim iuraueram, ne porrò aqua Noë pertransirent terram, sic iurauī ne
irascar tibi, aut te obiurgem. Citius enim & montes locum deserent, & col-
les nutabūt, q̃ uel bonitas mea te deserat, uel foedus pacis meæ nutet, ait DO-
MINVS, qui tui miseretur. En o paupercula, tempestatibus acta, & consola-
tione destituta, ego sternam ordine lapides tuos in fūco, & fundabo te sap-
phiris, fenestras tuas ē crystallo faciam, & portas tuas ex lapide carbunculo,
& omnes fines tuos lapidibus expetibilibus. Porrò uniuersi filij tui docti
erunt à DOMINO, paxq̃ multa filiis tuis. Iustitia firmaberis, longe aberis
à ui, quoniam non timebis: sic à pauore [aberis,] quia ad te non appropin-
quabit. Ecce congregādo congregabit [se globus,] sed absq̃ me: quicumq̃
congregabitur tecum contra te, cadet. En ego creauī fabrum, qui flatu car-
bones incendit, & instrumentum ad opus suum producit: ego quoq̃ uasta-
torem creauī ad perdendum. Omne uero instrumentum quod contra te
aptatum est, non promouebit: & omnis lingua quæ insurrexerit cōtra te,
hanc tu iure impiam esse conuincēs. Talis erit hæreditas seruorum DOMI-
NI, & iustitia eorum à me est, dicit DOMINVS.

CAP. LV.

O Vos omnes qui sititis, uenite ad aquas: & hi quibus non est pecunia,
adeste, cibum comparate, & comedite: adeste [inquam,] parate cibum
sine argento & sine pretio, uinum & lac. Cur expenditis pecuniam pro eo
quod cibus non est, & laborem uestrum pro eo quod non satiat. Quin po-
tius mihi diligenter auscultate, ut comedatis bonum, & in pinguedine oble-

Alij, disciplina pacis nostræ:
uel, castigatio quæ nobis debe-
batur: uel, castigatio pacis no-
stræ, ut nobis integra esset pax
& perfecta sanitas: alij legunt,
correctio super eum, ut nos ha-
beremus pacem.

Hieronymus, de angustia &
de iudicio sublatu, ut pertine-
at ad resurrectionē: posset etiā
dici, absq̃ cōitu scilicet iudiciū.
Pro generatione alij legūt æ-
tatem, sæculum, durationē tem-
poris: q. d. amplius nō moritur,
sed æternum durabit.

Vel sic, à transgressionē popu-
li mei plaga eis, id est, quæ pla-
ga eis debebatur ob transgressi-
ones, incidit in Christum: sed ui-
detur lamo pro lo legendum es-
se, nam mem sepe superfluit.

Rediit propheta ad consolationem
ecclesiæ, omnia tollens quæ eā mo-
stam & desperatā reddere possent:
eadem dicit quæ supra, sed alijs fi-
guris & uerbis, de felicitate, tran-
quillitate, exornatione ecclesiæ.

Obscurus est hic locus, quidam
hysteron proteron esse uolunt,
quum sepulchrū ante mortem
ponitur: alij bemothais non à
morte trahunt, sed excelsa ex-
ponunt: alij mausolea. Sensus uē
detur, Christus cum latronibus
interfectus est, sed honorifice
sepultus, & in morte exalta-
tus: potest enim sepulchrū pro
morte capi, synecdochice.

Potest etiam legi, sicut dicit
Noe, & idem erit sensus.

Facies ecclesiæ uidetur tristis,
sed istæ maculae non auferūt fe-
licitatem & salutem per Chri-
stum partam.

Fucus apud Plinium sanies
purpurea, uel purpurissa, cerus-
sa, uel gemma aliqua.

Varia habent nomina membra
ecclesiæ, dicūtur membra, filij,
lapides, &c.

Neq̃ hostes quidquā possunt
contra ecclesiam, neq̃ falsi fra-
tres.

Alij legunt, cadet ad te.

Lingua pro uoce.

Alij legunt, quæ iudicio sur-
get contra te.

Commendatio est uerbi dei, per
quod edificata est ecclesia.

Potest etiam legi, heus uenite.

Prophetia

Hec ad Christum pertinent.

Hec ad ecclesiam.

^bEbr. Homo uanitatis.

^cEb. Multus ad propitiandum, uel multus fit.

Prouocat ecclesiam ad penitentiam, ut aduenientem Messiam digne excipiat, & suis ornamentis sit ornata. Taxatur interim pseudoprophetae.

Penitentia opus perpetuum & magnae molis, nihil otij relinquit ciuibz coelestis regni.

Sub sabbato uniuersus cultus dei comprehenditur, sub alio membro charitas proximi uniuersa.

^bEbr. Filius alienigenae.

Duas species ponit, sub quibus omnes consolatur, qui sibi adiutum ad deum interclusum cau- sari possunt.

^bVel, Episcopi, praesides.

^cVel, dormituriunt.

^bEbr. Fortes animi.

^cVel, bibemus siceram.

^aQuidam legunt, Tollitur iustus ante malum, ut malus ille possit uiuere in pace, & quiescere in cubili suo, uiuereq; pro sua libidine.

^aAlij legunt, propter malum seu malitiam tollitur, quia increpat illam.

^bEbr. Collecti sunt: colligendi autem uerbum pro moriendi, aut sepeliendi.

Quandoquidem corrupti sunt proceres ecclesiae, sic ut multi pii interim pereant: hoc non ita offendat pios, quo minus domino haereant, & ad eum toto peccatore conuertantur: impij enim suam increpationem & poenam, pii sua gaudia, laudes & praemia sunt habituri.

^cCubilia pro sepulchris, ut

Psal. 145.

^bPræcedit eum, pax scilicet: alij, uadens coram deo.

Bet se anima uestra. Inclinate aurem uestram, & ad me uenite: audite, & uiuet anima uestra: feriam enim uobiscum foedus sempiternum, misericordias Dauidis fideles. Ecce dedi eum ^ttestem populis, principem ac praeceptorem populis. Ecce uocabis gentem quam non nouisti, & gentes quae te non nouerunt, ad te currunt, idque propter **DOMINVM** deum tuum, & Sanctum Israelis, qui te honorificum reddit. Quærite **DOMINVM** dum inuenitur, inuocate eum dum prope est. Derelinquat impius uiam suam, & quisque ^biniquus cogitationes suas, ac conuertatur ad **DOMINVM**, & miserebitur eius, atque ad deum nostrum, quoniam ^cpropensus est ad ignoscendum. Quoniam cogitationes meae non sunt cogitationes uestrae, neque uiae uestrae uiae meae, dicit **DOMINVS**. Sed quemadmodum coeli terra sublimiores sunt, ita excedunt uiae meae uias uestras, & cogitationes meae cogitationes uestras. Et perinde atque imber aut nix de coelo descendit, & illo non redit, sed irrigat terram, & parere atque germinare eam facit, ut det serenti semen, & panem ad edendum: ita erit uerbum meum quod exit de ore meo: non redibit ad me uacuum, sed faciet quaecumque uolo, & prosperabitur in his ad quae misi illud. Quoniam cum letitia egrediemini, & in pace deducemini: montes & colles prorumpent in iubilum coram uobis, & omnia ligna agri manu plaudent. Pro rubro spinoso ascendet abies, & pro urtica myrtus, & erit **DOMINO** in nomen, in signum perpetuum, quod nunquam excindetur.

CAP. LVI.

Sic dicit **DOMINVS**, Custodite iudicium, & facite iustitiam, quia properat salus mea ad ueniendum, & iustitia mea ut reueletur. Beatus homo qui fecerit hoc, & filius hominis qui hoc apprehenderit, custodiens scilicet sabbatum, ne prophanet illud: & custodiens manum suam, ne faciat quidquam mali. Ne dicat ^aalienigena, qui **DOMINO** adhæsurus erat, hoc modo, Ommino separauit me **DOMINVS** a populo suo: neque dicat eunuchus, En ego lignum aridum. Quia sic dicit **DOMINVS** eunuchis (qui custodiunt sabbata mea, & eligunt quae mihi placent, atque firmiter tenent foedus meum,) dabo eis in domo mea, & intra muros meos & partem & nomen melius quam filiorum & filiarum: nomen inquam sempiternum dabo huiusmodi, quod nunquam abolebitur. Porro alienigenis, (qui **DOMINO** cupiunt adhærere ut seruiant ei, & diligant nomen **DOMINI**, ut sint serui eius: quicumque custodierit sabbatum ne prophanet illud, & firmiter tenuerit foedus meum,) hos inquam adducam ad montem meum sanctum, & exhilarabo eos in aede mea oratoria, holocausta & sacrificia eorum accepta erunt in ara mea, quoniam ^taedes mea aedes orationis uocabitur cunctis populis. Dicit **DOMINVS** deus qui profugos Israelis colligit, Adhuc congregabo ad eum congregatos eius. **O**mnes bestiae agri uenite ut comedatis, uniuersae bestiae saltus. ^bSpeculatores eius omnes caeci sunt, omnes sunt ignari, ^tcanes muti, latrare non possunt, ^ctorpent, iacent, somno indulgent. Et canes illi uehementer ^aauidi factiari non possunt. Et pastores ipsi nihil norunt intelligere, quisque uiam suam spectat, quisque a termino suo ad emolumentum suum [propensus est.] ^tVenite [aiunt,] uinum adferam, ut ^cperpotemus ad ebrietatem usque, atque adeo si cut hodie, ita & cras, imò longe amplius.

CAP. LVII.

Iustus perit, neque quisquam hoc corde reponit: homines benefici tolluntur, & nemo expendit: tollitur autem ante malum iustus, uenit pax, ^brequiescunt in cubilibus suis, praeceditque ante illum. Et uos huc accedite filij ueneficae, semen adulteri & fornicariae. Qua re uos oblectatis? contra quem dilatastis os, & linguas exeruistis? An non uos filij estis perfidi, & semen mendax? Incalescitis apud quercus sub omni ligno frondoso, iugulantes

Christus ad se uocat, & obedientiam requirit. Act. 13. a

Hortatur ab occasione temporis.

Qui dominum inuocat, respiciat.

Efficacia & uis uerbi dei.

Sap. 1. a

Matth. 21. b
Marc. 11. c
Luc. 19. g

Inuehit in antis stites religiosi. Iere. 6. c

Sap. 2. b
imitatur propheta uoces praedicti remtentorum.

Taxat idololatram populi.

lantes liberos in uallibus subtus in cauernis petrarum. In læuibus torrētis B pars tua, illi illi ergo [sint] fors tua: quin & libamen illis fudisti, & munus cibarium obtulisti, num uero ista æquanimiter ferrem? In montibus excelsis & sublimibus posuisti lectisternia tua, atq; illuc ascendisti ut mactares uictimam. Post ostium & postes reliquisti monumentum tuum, quoniam præter me renudasti, ascendisti & dilatasti lectum tuum, & [scelus] tibi pepigisti [cum quibusdam] ex eis, dilexisti lectos eorum ubicunq; uideres. Recta quoque ungento & uarijs pigmentis tuis delibuta ad regem abiisti, legatos tuos in longinquū amandasti, & decidisti ad inferos. Laborasti copia uiarum tuarum, neq; unquam dixisti, [Expecto] ratum est. Vitam manus tue C inuenisti, idcirco nō languisti. Quem uero uerita es, aut timuisti: quando quidem mihi es mentita, neq; recordata es mei, neq; in cor tuum reuocas. Num me, quod hætenus feci, perpetuò dissimulaturum speras, ut me nihil metuas? Quin potius iustitiam tuam & opera tua prædicabo, neq; proderunt tibi. Quum clamaueris, liberent te collectitij tui, sed hos omnes abripit uentus, & tollet uanitas: qui autem in me sperat, is terram hæreditate accipiet, & montem sanctum meum possidebit. Et dicet, Munite munite uiam, complanate iter, tollite offendiculum ē uia populi mei. Quia sic dicit excelsus & sublimis, inhabitans æternitatem, & cuius nomen sanctum est. D Ego simul excelsus & sanctum inhabito, & cum contrito & submisso spiritu, ut uiuificem spiritum submissorum, & ut uiuificem cor contritorum. Non enim in perpetuum iurgor, neq; in æternū irascor, quia spiritus ante faciem meam deficiet, & flatus ego feci. Propter iniquitatem auaritiæ eius irascor, percutio eum, auersor & indignor, & quum abire oberrās in uia cordis sui. At [rursum] uias eius contemplatus, sano ipsum, reduco eum, reddo ei consolationes, & his qui lugent ipsum. Creo fructum labiorum, pacem pacem his qui procul, & his qui prope sunt, dicit DOMINVS, & sanabo eum. Impij autem Euripi instar fremunt, qui nescit quiescere cum aquæ eius limo & luto turbantur. Non est pax impijs, dicit deus meus. CAP. LVIII.

Clama ex gutture, ne parcas, exalta instar tubæ uocem tuam, & annuncia populo meo præuaricationem suam, & domui Iacob peccata sua. Etenim me quotidie quærent, & scire uias meas uolūt, uelut gens quæ operetur iustitiam, & iudicium dei sui non derelinquat, rogant me iudicia iustitiæ, ut deus appropinquet cupiunt. Quare [inquiunt] ieiunauimus, & tu non aspicias: adfligimus animas nostras, & tu ignoras? Ecce in die quo ieiunatis, inuenitis quod uultis, & omnes labores uestros exigitis. Ecce adlites & iurgia ieiunatis, & ut percutiatis pugno adiudicatum. Ne ieiunetis B ut hodie, ut audiri faciatis in excelsis uocem uestram. Num thuiusmodi ieiunium est quod ego elegi, ut [certo] die homo adfligat animā suam, aut reorqueat caput suum tanquam hamum: saccū & puluerem sternat? Num istud ieiunium & diem DOMINO gratū appellabis? An non [potius] hoc ieiunium eligo? Aperire nexus addicti [tibi], soluere fasciculos iugum, liberos dimittere oppressos, & ut omne iugum dirumpatis. An non, ut frangas esurienti panem tuum, adflictos, extorres, egenos introducas domum: si uideris nudum, ut tegas eum, & à carne tua ne te abscondas? Tunc erum C pet uelut aurora lux tua, & diuturnitas tua protinus germinabit, iustitia anteibit faciem tuam, & gloria DOMINI colliget te. Tunc inuocabis, & DOMINVS exaudiet: clamabis, & dicet, En me tibi: si abstuleris de medio tui iugum, exerere digitum, & loqui uanitatem. Si protuleris esurienti animam tuam, & animam adflictam satiaueris, iam orietur in tenebris lux tua, & erit

^B Alij legūt, in partibus torrentis aut uallis: alij, in diuisionibus.

^F Alij dicunt, alij quam mihi.

^S Alij legunt, ex eis scilicet dijs excidisti tibi quosdam, scilicet idola.

^D Dij, scilicet quos tibi collegisti, quos asciuisisti.

^I Dicet, scilicet dominus: uel impersonaliter, dicitur.

^P Pro auersor alij legūt, abscondo faciem.

^A Armatur & instruitur propheta a deo contra hypocritas, qui foris sanctitatem & cultum dei simulabant, intus uacui omni religione & timore dei. Reijciuntur opera hypocritarum, qui fidem suam iustitia, & suis operibus, uetis operibus uacant: ostenditur inierim quæ sint uere bona opera, quibus delectetur deus.

^E Ebr. Et scientiam uiarum mearum uolunt.

^Z Zom Ebraica uox latius patet quam ieiunij: comprehendit enim omne illud quo corpus castigatur, contrarium ei, quod est indulgere genio.

^A Azab labor est, ponitur autem hic pro facultatibus quæ ex labore adquiruntur.

^P Pugno percutere, genus est pro omni iniuria & uiolentiâ, aut immani tractatione, qua utuntur creditores in debitores sibi adiudicatos & iure condemnatos.

^P Pro hamo, alij iuncum interpretantur.

^A Alij legunt, nexus uiolentorum contractuum: alij, syngraphas.

^E Ebr. Impietatis.

Post comminationem iterum legem promittit si delibet.

Supra 48. d

Imitatur uoces hypocritarum, qui sua opera nimis exultant. Respondet dominus.

Zach. 7. b

Verū ieiunium & deo gratum.

zech. 18. b
Matth. 23. c

Prophetia

caligo tua sicut merities. Et deducet te DOMINVS semper, & saturam red-
det in siccitatibus animam tuam, & ossa tua faginabit, & eris ut hortus irrigu-
us, & sicut scaturigo aquarum, cuius aquae nunquam fallunt. Et aedifica-
bunt de te sempiternas solitudines, fundamenta saeculorum excitabis, uoca-
beris quoque rupturae reparator, reductor semitarum, ad [secure] habitandum.
Si auerteris pedem tuum sabbato, quo minus facias tuam uoluntatem in die
meo sancto, tum uocabis ad sabbatum delicatum, ut sanctificetur & honore-
tur DOMINVS: si inquam honoraueris ipsum ita, ut neque uias tuas feceris, neque
uoluntatem tuam inueneris, neque uerbum [tuum] loquaris, iam delectaberis
in DOMINO. Et ego ueham super excelsa terrae, & nutriam te haereditate
Iacob patris tui. Quia OS DOMINI loquutum est.

CAP. LIX.

Hypocritis respondet, qui quesi-
erant se non exauditos, indicat cau-
sas cur eorum preces non exaudierit.

Ecce manus DOMINI non est mutila, quo minus seruire possit, neque ad-
grauata auris eius, ut non exaudiat, sed iniquitates uestrae diuellunt in-
ter uos & inter deum uestrum, & peccata uestra abscondunt uultum [eius]
a uobis, ne exaudiat. Manus enim uestrae pollutae sunt sanguine, & digiti
uestri iniquitate: labia uestra loquuntur mendacium, & lingua uestra peruer-
sitate concinnat. Nemo est qui uocet in iustitia, nemo iudicatur ex fide
ac ueritate, credere rebus uanis, & loqui uana, concipere laborem, & par-
turire uanitatem. Oua reguli excludunt, & araneae telas texunt. Qui de-

Mutatur subitò
persona, ut lo-
quatur domi-
nus.
Num. 11. e
Supra 50. a

Supra 1. d

Hæc sunt in tri-
bunalibus &
foris.
Iob 15. d

*Alij legunt, haurire uentilatū.

Ostendit propheta iusto dei iu-
dicio eos non exaudiri, quum
sint sceleratissimi: connumerat
autem & se propheta ordini
sceleratorum per communica-
tionem.

Prouer. 1. b
Rom. 3. c

ouis eorum ederit, morietur: si uero quis conculcauerit, excludetur uipera.
E telis eorum non confit uestis, ut operibus suis sese tegant: opera enim eo-
rum opera sunt uana, & opus uolentiae in manibus eorum. Pedes tipforum
ad malum currunt, & properant ad effundendum innocentem sanguinem,
cogitationes eorum cogitationes sunt uanae, uastitas & contritio in uis eo-
rum. Viam pacis non cognoscunt, neque est iudicium in gressibus eorum,
femitas suas sic sibi deprauant, ut omnis qui per eas transit, nesciat pacem.
Idcirco longe exulat a nobis iudicium, ut iustitia ad nos non possit pertinge-
re. Expectabamus lucem, & ecce tenebrae: splendorē, in caligine uersamur.
Palpabamus sicut caeci ad parietem, & cōtrectabamus ut qui non habet ocu-
los. Impingebamus meridie tanquam in crepusculo, in locis neglectis ac for-
didis ut mortui. Fremebamus omnes ut ursi, & sicut columbae incessanter
gemebamus: expectabamus iudiciū, at nusquam erat: salutem, & longe ab-
stitit a nobis. Quia multiplicatae sunt prauaricationes nostrae coram te, &
peccata nostra respondent nobis: nam prauaricationes nostrae super nos
sunt, & iniquitates nostras agnoscimus, [uidelicet,] prauaricari & mentiri
aduersus DOMINVM, deficere post tergum a deo nostro, loqui calumniam
& defectionē, eiaculari & concinnare ex corde falsos sermones. Iudicium
retroactum est, & iustitia a longe stat, quia cōcidit in plateis ueritas, & aequi-
tas nequit prodire. Factumque est, ut ueritate exulante, quicumque a malo re-
cedit, praedae sese exponat. Haec quum uideret DOMINVS, displicuit in
oculis eius quod non esset iudicium: uidit quoque, (idque obstupescens & ad-
mirans,) quod nemo esset, nemo inquam esset, qui sese opponeret, & salutem
praestitit ei brachium suum, & iustitia sua fulciuit eum. Induit iustitiā tan-
quam lorica, & galeam salutis capiti suo [imposuit:] ultionem induit tan-
quam uestem, et indignatione amictus est uice pallij, ac omnino talis erat fer-
uor, qualis esse solet, quum redditur & rependitur hostibus suis & inimicis
suis, ut uicissitudinem redderet insulis. Timebunt ergo ab Occidente no-
men DOMINI, & ab ortu solis maiestatem eius, quoniam ueniet sicut fluuius
hostilis, quem uentus DOMINI impellit. Porro ipsi Zioni, & eis qui de
Iacob a perfida transgressione resipuerint, ueniet redemptor, dicit DOMI-

*Pro eiaculari alij concipere
legunt.

*Maphgia qui faciat occurre-
re, qui uel sceleribus obstat, uel
preces ad deū iratum fundat,
& intercedat inter deum ira-
tum & consceleratos.
Hypotyposis irati dei.
*Id est, satis uirum habet in se,
nullius opis externae indigus.

Ephes. 6. c
1. Thess. 5. b

Hic scita nunci-
antur ad consola-
tionem piorū.
Rom. 11. d

NVS.

NVS. Ego enim (ait DOMINVS) hoc fœdus meum cum eis [pangam,] spiritus meus qui super te est, & uerba mea quæ inserui ori tuo, nunquam excident de ore tuo, neq; de ore seminis tui, neq; de ore nepotũ ac pronepotum tuorum, dicit DOMINVS, porro in sempiternum.

CAP. LX.

SUrge [igitur,] lucida esto, quoniam uenit lux tua, & gloria DOMINI super te oritur. Ecce enim tenebræ operient terram, & caligo populos, super te autē orietur DOMINVS, & gloria eius super te apparebit. Venientq; gentes ad lucem tuam, & reges ad splendorē tibi exorientem. Attolle oculos tuos per circuitum, & uide, omnes isti congregantur uenientes tibi. [†]Filij tui de longinquo uenient, & filia tuæ ad latus fouebuntur. Tum uidebis & afflues, obstupefcet & latum erit cor tuum, q̃^a copia maris ad te conuerſa fuerit, & uenerint ad te opes gentium. Abundantia camelorum obruet te, & dromedarij Madian & Ephā. Omnes de Saba ueniēt, aurum & thus ferentes, & laudes DOMINO annunciantes. Omnes oues Cedar congregabuntur tibi, arietes Nebaioth ministrabunt tibi, & sacrificabūt super ara quæ mihi placet, & domum magnificentia^b meæ decorabo. Qui sunt isti qui ut nubes uolant, & tanquam columbæ ad fenestras suas? Quia insulae me expectant, & naues ^cmarinae ut ab initio, ut filios tuos de longinquo aduehant, cumq; ipsis argentum eorum & aurum eorum, ad nomen DOMINI dei tui, & ad Sanctum Israelis, qui te magnificum reddit. Et extruēt filij alieni muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi, quoniā in ira mea percussisti te, & in beneplacito meo misertus sum tui. Portæ tuæ apertæ erūt iugiter, nec die nec nocte claudētur, ut adducant ad te opes gentium, & reges eorum [ad te] ducantur. Porro gens & regnum quæ tibi seruire nolint, peribūt, talesq; gentes omnino uastabūtur. Gloria Libani ad te ueniet, abies, pinus & buxus pariter, ad ornandum locum sanctuarij mei, & ut glorioſe prædicem locum pedum meorum. Venient autem ad te incurui filij qui te adflixerūt, & procident ad plantas pedum tuorum quicunq; te blasphemauerūt, & uocabunt te ciuitatē DOMINI, Zion sancti Israelis. Pro eo quod fuisti derelicta & exosa, ut nemo [per te] transiret, claram te reddam in perpetuum, & lætam in omnem posteritatem. Et fuges lac gentiũ, atq; mammam regũ fuges, ac scies q̃ ego sum DOMINVS seruator tuus & redemptor tuus, fortis ipsius Iacob. Pro ære adducam aurum, & pro ferro adferam argentum: pro lignis æs, & pro lapide ferrum. Præfectos tuos cōstitutam pacem, & exactores tuos iustitiam. Rapina nō audietur ultra in regione tua, neq; uastitas & cōquassatio in finibus tuis, & uocabis salutem muros tuos, & portas tuas laudem. Sol non erit tibi ultra in lucem diurnam, & splendor lunæ non lucebit tibi, sed DOMINVS erit tibi lux perpetua, & deus tuus claritas tua. Non occidet ultra sol tuus, nec abscondetur luna tuā, quoniam DOMINVS erit sempiterna lux tua, & dies luctus tui compensabuntur. Populus tuus uniuersus iustus erit, in perpetuum possidebūt terram, flos plantationis ipsius opus manuum mearum ad gloriandum. Paruus soboleſcet in mille, & exiguus in gentem robustam. Ego DOMINVS accelerabo istud tempore suo.

CAPVT LXI.

SPIRITUS DOMINI dei super me est, eo q̃ unxit me DOMINVS, & misit me, ut læta nunciem mansuetis, ut obligem uulnera corde contritorũ, ut proclamem captiuis libertatem, uinctis apertionem, & [cæcis] uisum, ut proclamarem annum beneplaciti DOMINI, & diem ultionis dei nostri, & ut consolarer omnes qui lugēt, ut darem deniq; his qui in Zion lugent, darem inquam eis ornamentũ pro cinere, oleum lætitiæ pro luctu, stolam laudis pro

^A Rurſum, quoniam redemptor noster, alloquitur Hierosolymam, ut uenientium decore occurrat. Describitur ornatus & magnificentia ecclesie.

^a Heil & rerum & hominum copiam significare potest.

^b Vel, in domo glorie meæ quā decorauit.

^c Alij legunt, naues Tharsia

^A Describitur Christus iam iam adueniens qualis sit.

^a Cæcis apposui ex Luca & editione Septuaginta, & uideatur aliquando ita fuisse etiam Ebraeis, utcūq; factum sit quod pekah & koah coierint.

Prophetia

^b Alij legūt, arietes; alij, fortes iustitie.

^c Alij dicunt, robur gentium.

^b Alij, duplex ad ignominiam referunt seu confusionem.

^c Potest etiā legi, & dabo opus eorum in ueritate.

^c Alij legunt, ut sponsus.

^c Alij legunt, mundo suo.

spiritu mœsto, & ut uocarem eos ^b arbores iustitiæ, plantationem DOMINI ad glorificandum. Et ædificabunt desolationes perpetuas, priscas solitudines erigant, urbesq; uastatas reficiant, solitudines multorū sæculorum. Et stabunt alieni, & gregem uestrum pascent, & extranei erunt agricolæ uestri, & uinitores uestri. Vos autem sacerdotes DOMINI uocabimini, & ministri dei nostri dicetur uobis, opes gentium comedetis, & in gloria eorū oblectabitis uosipfos. Pro confusione uestra ^b duplex [erit præmium,] & pro ignominia uestra iubilabūt de portione sua, propterea in terra sua duplicia possidebunt, & sempiternū gaudium erit eis. Quia ego DOMINVS amans iudicij, odio rapinam in holocausto, & reddam opus eorum firmum, & fœdus sempiternū feriam cum eis. Et cognoscetur inter gentes semen eorum, & germina eorum in medio populorum: omnes qui uiderint eos, cognoscent qd semen sint cui benedixit DOMINVS. Gaudēs gaudebo in DOMINO, exultabit anima mea in deo meo, quoniam induit me uestimentis salutaris, & indumento iustitiæ circūdedit me, tanquam ^c sponsum sacerdotali more ornabit magnificentia, & ut sponsam ornatam ^c monilibus suis. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus satiuæ sua germinat, sic DOMINVS deus germinare faciet iustitiam & laudem corā uniueris gentibus.

Exultatio ecclesie.

CAPVT LXII.

Perstat deus in eodem argumēto, & pollicetur ecclesiæ, quæ superis us coeperat.

Azuba derelicta, Hebziba in qua domino complacet, grata: Schemama desolata, Beula quæ maritum habet, nupta.

^c Id est, per robustum suum brachium: uel, per robur brachij sui, id est, per uirtutem suam.

Propter Zionem non tacebo, & propter Ierusalem non uacabo, donec prodeat ut splendor iustitiæ eius, & salus eius ut lampas ardeat. Et uidebunt gentes iustitiam tuam, & omnes reges gloriam tuam, & uocabitur tibi nomen nouum, quod os DOMINI denūciabit. Et eris corona magnificentiae in manu DOMINI, & diadema regni in manu dei tui. Non dicetur tibi ultra, Derelicta: neq; terræ tuæ dicetur ultra, Desolata, sed uocabunt te Hebziba, & terram tuam Beula, quia DOMINVS propensus est tibi, & terra tua marito iuncta erit. [Sicut] enim adulescens uirginem sibi maritat, [sic] maritabūt tibi filij tui: & sicut sponsus gaudet super sponsa sua, ita gaudebit super te deus tuus. Super muros tuos o Ierusalem constituam excubitores perpetuò, neq; die neq; nocte tacebunt. [O uos] qui in memoriam reuocatis DOMINVM, nullo pacto silētis, ne detis ei silentiū, donec reparet, & donec ponat Ierusalem laudem in terra. Iurauit DOMINVS per dexterā suam, & per ^c brachium roboris sui, Non dabo ultra frumentum tuum in cibū hostibus tuis, nec bibent alieni mustum tuum pro quo tu sudasti, sed qui illud colligunt, etiā comedent, & laudabunt DOMINVM: & qui hoc congregant, ^d etiam bibent ipsum in atrijs sanctuarij mei. Transite trāsate in portis, complanate uiam populo, munite munite iter, atq; à saxis repurgate, erigite signum ad populos. Ecce DOMINVS diuulgat usq; ad fines terræ, ^d Dicite filiæ Zion, Ecce seruator tuus uenit, ecce merces eius cum eo, & opus eius coram eo. Et uocabūt eos, populum sanctum, redemptos DOMINI, & tu uocaberis requisita ciuitas, & non derelicta.

Promittit deus futurum se ecclesiam suam. Apostropha ad antistites religionis, ut inuigilēt, ut annunciet dominum, nec silēant.

Zach. 9. b
Math. 21. a

CAP. LXIII.

Quum essent excitati ad excipiendum saluatōrē, & uix essent muniti, introducit Christū aduenientem & triumphantem, debellantēq; hostes suos. Interrogatio ecclesie ex admiratione.

^c Responso seruatoris.

Quis hic est qui uenit de Edom, aspersus uestes de Bozra? Ille tam honorifice paludatus, ac tāto robore suo gradiēs? ^c Ego sum qui loquor in iustitia, & ad seruandum satis diues sum. Cur ergo rubra est uestis tua, & indumenta tua sicut eius qui calcet in torculari? Torcular [inquit] solus calcaui, & ex populis nemo mihi [adfuit.] Calcaui igitur eos in furore meo, & conculcaui eos in æstu meo, sparsusq; est sanguis eorū ad uestem meam, & omnem amictū meum inquinauī. Quia dies ultionis est in corde meo, & annus quo meos redimam uenit. Circūspiciebam, sed non erat auxilior: obstupefcebam, sed nō erat qui fulciret. Et salutem præstitit mihi brachium

chium meū, æstusq̃ meus me fulciebat. Calcaui igitur populos in ira mea, & inebriaui eos furore meo, ut sanguinem eorum in terram deriuarim.

Laus est & gratificatio cum oratione prophetæ.

Incipit recensere beneficia dei. Electio iudaice gentis præ omnibus.

Exod. 14. c.

Conuertit, multis personarum, orationem ad deum. Deut. 26. d. Baruch. 2. d.

Beneficentias DOMINI memorabo, laudes [inquam] DOMINI, ueluti super omnibus quæ nobis donauit DOMINVS, & de innumeris bonis domus Israelis, quæ pro miserationibus suis, & pro immensa bonitate sua largitus est eis. Et dixit, Vtiq̃ populus meus erunt isti, & filij qui nequaquam fallent, factusq̃ est seruator illorum. In omni afflictione eorum nō afflictus est, & angelus faciei eius seruauit eos, in dilectione sua & in indulgentia sua ipse redemit eos, baiulauit eos, portauit eos omnibus diebus sæculi. Porro ipsi quum rebellarent, & exasperarent spiritum eius sanctum, in hostem conuersus est eis, ut ipse pugnaret contra eos. Et recordatus est [Israel] retro temporum, Mosi & populi eius, [dicens,] Vbi est qui fecit eos ascendere de mari cum his qui pascebant gregem suum? Vbi est qui dedit in medium eius spiritum suum sanctum? Qui ducebat brachio suo magnifico Mosen, deprehensa dextera eius, findēdo mare ante eos, ut sibi nomen perpetuū compararet. Qui deducebat eos per abyssos, ueluti equum in deserto, quo minus impingerent. Quasi iumentum quod in campo graditur, spiritus DOMINI duxit eum, sic inquam duxisti populum tuum [ō deus,] ut faceres tibi nomen magnificum. [†]Respice igitur de cælo, & de habitatione sanctuarij tui & glorię tuę uide: ubi zelus tuus & robur tuum? multitudo uiscerū tuorum, & misericordiarum tuarum, [quomodo] se erga me continent? Quum tu sis pater noster, siquidem Abraham nos nō cognoscit, neq̃ Israel nos nouit, tu DOMINE pater noster es, redemptor noster, nomen tuum ab æterno. Cur abduxisti nos DOMINE à uijs tuis? [cur] indurasti cor nostrū, quo minus timeremus te? Redi [nobiscum in gratiam,] propter seruos tuos [qui sunt de] tribubus hæreditatis tuę. ^{*}Parum diu possedit populus tuus sanctus sanctuarium tuum, hostes enim nostri cōculcauerunt illud. Facti sumus ut olim quibus non dominaberis, & super quos non inuocabatur nomen tuum.

CAP. LXIII.

O Si cælum scindas [ac] descendas, quo montes à facie tua tanquam ab ignis incendio colliquescāt: ignis inquam, qui ebullit uiolentas aquas, ut innotescat nomen tuum hostibus tuis, & gentes à conspectu tuo contremiscant. [Vtinam inquam] descenderes, [ut olim] quum faceres terribilia quæ non expectabamus, & à conspectu tuo montes colliquebant. ^A [†]Sæculo non audierunt, neq̃ auribus perceperunt, oculus nullus uidit, ō deus, (uno te excepto,) talia quæ fecisti expectanti te. Occurristi lætanti & facienti iustitiam, atq̃ his qui in uijs tuis tui memores erant. Ecce autem iratus es q̃ peccauimus, & in his [peccatis] consenuimus, alioqui salus nobis contigisset. Et fuimus nos omnes ueluti immundum, & sicut uestis centonum abiectorū omnes iustitię nostrę: defluximus nos omnes tanquam folium, & iniquitates nostrę tanquā uenti nos tollunt. Et non est qui inuocet nomen tuum, aut qui sese incitet, ut te apprehendat, ob hoc uultum tuum à nobis auertisti, & cōtabescere nos sinis in manu iniquitatis nostrę. Nunc igitur ō DOMINE, [quum] tu sis pater noster, nos lutū, tu uero figulus noster, & nos omnes opus manus tuę sumus: ne irascaris DOMINE ultra modum, neq̃ uelis perpetuò iniquitatis meminisse: respice quæso, nos omnes populus tuus sumus. Vrbes sanctitatis tuę redactę sunt in solitudinem, Zion facta est eremus, & Ierusalem desolata. Aedes nostra sancta, & decus nostrum, ubi te laudarunt patres nostri, igne conflagrauit, & omnia expetibilia nostra redacta sunt in uastationem. Num in his te continebis ō DOMINE

1. Cor. 1. b.

Psalm. 78. b.

^a Potest etiam legi, ut robur eorum in terram adfligeret aut deijceret, est enim robur in sanguine.

In recessione beneficiorum dei, interim permiscet etiā iudicia eius, ut terreantur scelerati.

^b Lozar uarie exponit: quidā, non passus est eos adfligi: alij, quū populus adfligeretur, fuit & deo afflictio: alij, fuit ei, scilicet populo, petra: uidetur autem sensus esse, in omni afflictione tutatus est eos, ne nimium adfligerentur.

^c Alij referūt uerbum recordandi ad deum, sed uidetur populus admirari, se non ut olim sentire auxilium dei.

^d Alij legūt Mosē appellatiuū, educens populum suum, id est, quum deus educeret uel extraheret populum suum.

^e Eum, scilicet populum.

^f Alij legūt, hoc est nomen tuum ab æterno.

^g Ebr. Cur fecisti nos errare?

^h Verba sunt transposita sine detrimento sensus.

ⁱ Alij legunt, Et nos quidem à sæculo fuimus, illorum autē dominus non fuisti, neq̃ ipsi nomen tuū super se inuocarunt. Sed uidetur dicere, tales se iam esse quales olim ante Abraham, dum adhuc gentes erant, nec nomine dei uocati.

^k Perstat in oratione superiori capite cepta, ex affectu prorumpens. Alludit autem ad descensum olim in monte Sinai factum.

Vtinā te præberes populo tuo tam presentem, ut olim.

^l Alij legunt in præterito, ut olim facta.

^m Docet propheta quid in calamitatibus populus facere debeat, nempe beneficiorū dei præteritorum meminisse, & sese solari certa spe salutis. Deinde & ardentius ac intensius auxilium dei petere.

ⁿ Ebr. Quæ fecerit expectati se. Alij legūt, & facti sumus, alij & sumus.

Prophetia

NE: [nū] dissimulabis, & tam uehementer nos adfliges? CAP. LXV.

Respondet deus ad precationē quæ facta est à propheta in persona populi. De repudio iudeorum, & uocatione gentium.

^aEbr. Qui eunt.

^bPer lateres forte aras significat quæ cocto lapide contra legem constructæ erant.

^cAlij legunt, in desertis locis. Hieronymus addit, in delubris idolorum.

^dGad pro fortuna quidam exponunt, & Meni pro fato, alij aliter, est autē uocum allusio.

Antithesis cum uenusta uocum repetitione, ostendens quantā sit felicitas eorum qui in ecclesia dei sunt, & quanta infelicitas impiorum.

^eConquassatio seu cōtritio cordis hic in malā partē capitur.

^fIuramentū pro execratione.

^gAlij legūt, inimicitie priores.

Allegorica sunt, significant statum omnem immutari.

^hAlij legunt quos ego creo, alij in imperatiuo legunt.

ⁱAlij legunt cum Ierusalem.

^a Væsitus sum ab his qui non interrogauerunt, inuentus sum ab his qui me non quæsierunt: dixi, Ecce ego, ecce ego [adsum] ei genti quæ non uocabatur nomine meo. Expandi manus meas tota die ad populum desertorem, qui graditur in uia non bona, [nempe] post cogitationes suas, populum [inquam] qui me semper in conspectu meo ad iracundiam prouocat. Sacrificant in hortis, & super lateres suffitum faciunt, sedent in sepulchris, & in delubris pernoctant, edunt carnem suillam, & ius abominandum [in] uasis eorum [est.] Dicunt, Tibi appropinqua, ne accesseris ad me, quia sanctificaui te. Fumus illi [sunt] in furore meo, ignis ardens semper. Ecce scriptum est coram me, non dissimulabo, sed rependam, rependam inquam in sinum eorum, iniquitates uestras, & iniquitates patrū uestrorum pariter, dicit DOMINVS, qui adoleuerunt in montibus, & in collibus contumelia me adfecerunt, idcirco remetiar pristina facta eorum in sinum eorum.

^b Sic dicit DOMINVS, Quemadmodum quum acinus in botro reperitur quis dicit, Ne perdas eū, quia est in eo benedictio: sic faciā propter seruos meos, ne cunctos perdam. Et producam semen de Iacob, & hæredem montium meorum de Iuda, & possidebunt ipsum electi mei, & serui mei habitabunt ibi. Saron erit caula gregis, & uallis Achor ubi accubent boues, populo meo qui quæsiuerunt me. Porro uos qui relinquitis DOMINVM, & obliuiscimini montis sancti mei, ipsi ^c Gad mensam adornantes, & ipsi Meni libamen consecrantes, numerabo uos ad gladium, & ad mactationem uos uniuersi corruetis, eo quod cum uocarem non responderetis: & quum loquerer, non audiretis, sed faceretis malum in oculis meis, & quæ ego non uolebam eligeretis. Idcirco sic dixit DOMINVS deus, Ecce serui mei comedēt, & uos esurietis: ecce serui mei bibent, uos autem sitietis: ecce serui mei lætabuntur, uos autem erubescetis: ecce serui mei iubilabūt præ iucunditate cordis, uos autem præ dolore cordis clamabitis, & præ conquassatione spiritus ululabitis. Et relinquetis nomen uestrū in execrationem electis meis, interficiet enim te DOMINVS deus, & nomine alio uocabit seruos suos. Qui sibi benedicere uoluerit in terra, benedicet sibi in deo uero: & qui iurauerit, iurabit per deum uerum: in obliuionem enim uenient priores afflictiones, & abscondētur ab oculis meis. Ecce enim ego ^d creo cœlos nouos, & terram nouam, & ueterum nulla erit mentio, neque in cor uenient, quin potius gaudebunt & exultabunt in sempiternum in his quæ ego creo. Ecce enim ego condam Ierusalem, ut ipsa sit exultatio, & populum eius gaudium, & exultatio in Ierusalem, atque gaudebo in populo meo, neque audietur ultra in ea uox fletus aut uox clamoris. Inde non erit ultra uel infans ætate, uel senex, qui non impleat dies suos, quia puer centum annos natus morietur, & qui peccat centum annos natus, execrabitur. Aedificabunt domos, atque inhabitabunt: plantabunt uineas, atque fructum earum edent. Non aedificabunt, deinde alius inhabitabit: non plantabunt, deinde alius comedet: quin dies populi mei erunt ut dies arboris, & opera manuum eorum durabunt cum electis meis. Non laborabūt incassum, neque parient cum conturbatione, sunt enim semen benedictorū DOMINI, & germen eorū cum eis. ^e Futurumque est, ut priusquam inuocent, ego respondeam, & adhuc illis loquentibus, ego exaudiam. Lupus & agnus pascent simul, & leo sicut bos paleam comedet, serpentis autē cibus erit puluis. Non adfligent neque uastabunt in uniuerso monte meo sancto, dicit DOMINVS.

CAPVT LXVI.
Sic

Rom. 10. 4

Infra 66. b
Iere. 7. c
Prouer. 1. g

Subita personarum mutatio.

Apoc. 21. a

Psal. 31. b
Sup. 11. a

Aa.7.f

Sic dicit DOMINVS, [†]Coelum solium meum est, terra uero scabellum pedum meorum: ubi igitur erit domus ista quam ædificabitis mihi? & ubi locus iste in quo quiescam? Et hæc omnia fecit manus mea, & illa omnia facta sunt, dicit DOMINVS. Ad hunc autem respiciam, ad eum qui est ^ahumili & ^bfracto spiritu, & qui ad uerbum meum reuerentia quadam contremiscit. Qui bouem mactat, hominem occidit: qui pecudem cædit, canem iugulat: offerens molam, [offert] suillum sanguinem; qui thuris meminit, rem uanam laudat. Et ista elegerunt isti in uis suis, & animus eorum istis abominandis rebus delectatus est, unde & ego eligam illusiones eorum, & quæ metuunt adducam super eos, eo quod quum [†]uocarem, nemo responderet: & quum loquerer, nemo audiret, sed malum designarunt in oculis meis, & elegerunt quæ ego nolui. Audite uerbum DOMINI, qui ad sermonem eius reuerentia quadam contremiscitis, Dixerunt fratres uestri qui uos odio prosequuntur, & qui uos expellunt propter nomen meum, ^bGrauis est DOMINVS. Sed uidebitur in lætitia uestra, quum illi pudefient. Vox ^ctumultus ab urbe, uox de templo, uox DOMINI [auditur] retribuētis hostibus suis talionem. Priusquam parturiret, peperit: & antequam ueniret dolor illius, enixa est marem. Quis audiuit tale? aut quis uidit huic simile? Num terra condita est uno die? Num gens nascitur semel? quia parturiuit simulque genuit Zion filios suos. Num ego contererem, & non facerem parere, dicit DOMINVS? Num ego facio parere, & cohibeo, dicit deus tuus? Lætamini cum Ierusalem, & exultate in ea omnes qui diligitis eam. Gaudete cum ea gaudio omnes qui luctu conficimini propter ipsam, ut scilicet fugatis & faciemini ab ubere consolationum eius, ut exprimatis & delectationem capiat is à copia gloriæ ipsius. Quoniam sic dicit DOMINVS, Ecce ego extendo super eam pacem tanquam fluuium, & tanquam torrentem inundātem gloriam gentium, & sugetis, ad latus portabimini, & super genua oblectabimini. Perinde enim atque mater sua quempiam consolatur, sic ego uos consolabor, & in Ierusalem consolationem accipietis. Et uidebitis, & gaudebit cor uestrum, & ossa uestra ut gramen uirescēt, & cognoscetur manus DOMINI apud seruos eius, hostibus uero suis indignabitur. Quoniam ecce DOMINVS ^ein igne ueniet, & quadrigæ eius turbini similes erunt, ad reddendum cum furore iram suam, & increpationem suam in flammis ignis. Quia in igne & gladio suo ⁱiudicabit DOMINVS omnem carnem, & erunt interfectorum DOMINI multi. Qui se sanctificant, & qui se purificant in hortis post [†]unam in medio, comedentes carnem suillam, glirem, & huiusmodi abominanda, simul tollentur, dicit DOMINVS. Et ego [scio] opera eorum & cogitationes eorum, uenitque [tempus] ut congregem omnes gentes & linguas, tum uenient & uidebunt gloriam meam. Ponamque in eis signum, & mittam ex eis qui euaserunt ad gentes Tharsis, Pul, & Lud arcu ualentes, & ad Thubal & lauan, ad insulas remotas, quæ non audierunt [†]predicationem meam, neque uiderunt gloriam meam, & prædicabunt gloriam meam inter gentes. Et adferent omnes fratres uestros ex omnibus gentibus [†]sacrificium DOMINO, in equis & quadrigis, & lecticis, mulis ac carrucis ad montem sanctum meum Ierusalem, dicit DOMINVS, quemadmodum adferunt filij Israelis sacrificium cibarium in uasis mundis ad domum DOMINI. Et de eis sacerdotes quoque & Leuitas accipiam, dicit DOMINVS. Quoniam sicut cæli noui & terra noua quæ conditurus sum, stant coram me, dicit DOMINVS: sic stabit semen uestrum & nomen uestrum. Et erunt [†]perpetuæ neomeniæ, & perpetua sabbata: ueniet omnis caro, ut adoret coram me, dicit DOMINVS.

Proner. 1. c
Ier. 7. c
Supra 65. b

De subita creatione filiorum in ecclesia, ut supra saepe.

Apoc. 21. 2

A De uera felicitate piorum, quibus rationibus homo uere deo iungatur, quis sit uerus cultus dei. Reijciuntur interim omnia quibus pharisæi deū colere & sibi demereri studēt.

a Ani uarie exponūt, significat humilē, adflictum, pauperem.
b Ebr. ad uerbum, claudum spiritu.

Exhortatio & consolatio ad populum, ostendit enim quid illis ferendum hic à malis, adparebit autē aliquando qui sint.

c Fratres uestri, id est, qui fratres esse debebant, aut qui se tales simulant.

d Alij legunt, Gloriosus sit DOMINVS, prætexentes cupiditatibus suis & hypocrisis gloriam dei. At nos de ijs intelligimus, qui ex uerbo dei castigari se non serunt.

e Alij, uox uastitatis.

f Alij, cum igne.

g Alij legunt iuxta Ebraicam litteram, iudicabitur dominus.

h Obscura sunt hæc, dicunt post unam piscinam in medio horti.

i Ebr. Auditum meum.

k Alij, donum.

l Pro carrucis alij uelocibus animalibus legunt.

m Ebr. Erit de nouilunio in nouilunio suo.

Prophetia

Et egredientur & uidebunt cadauera uirorum qui perfide à me desciuerunt, quoniam uermis eorum non morietur, & ignis eorum non exstinguetur, ^{Marc. 9. g} & erunt fastidio omni carni.

Ieremias propheta.

A **SERMONES** Ieremiæ filij Helkiæ, ex sacerdotibus qui erant in Anathoth in terra Benjamin, facto ad eum sermone DOMINI, temporibus Iosie filij Amon regis Iuda, tertio decimo anno regni eius. Fuit & in diebus Iehoiakim filij Iosie regis Iuda, usque dum consumerentur undecim anni Zedekie filij Iosie regis Iuda, usque ad transmigrationem Ierusalem mense quinto. ^{Titulus.}

CAPVT I.

Vocationem suam & missionem propheta ostendit, & quid sibi de urbe Hierosolymorum ostensum sit.

ACTVS est sermo DOMINI ad me in hunc modum, Priusquam te formarem in uentre, cognoui te: & antequam prodires de utero, sanctificaui te, & prophetam gentibus constitui te. Tum dicebam ego, Ah DOMINE deus, en non noui loqui, quoniam puer sum. Tum dixit DOMINVS ad me, Ne dicas, Puer sum ego, quia ad omnia ad quæ te mittam, ibis: & quaecumque mandauero tibi, loqueris. Caue metuas uultus eorum, ego enim tecum

sum, ut te liberem, ait DOMINVS. Ac simul extendit manum suam DOMINVS, & tetigit os meum, dixitque DOMINVS ad me, Ecce ego posui uerba mea in os tuum, ecce ego constitui te hodie super gentes & super regna, ut euellas & extirpes, ut perdas & dissipes, ut ædifices & plantes. Factusque est sermo DOMINI ad me in hunc modum, Quid tu uides o Ieremias? Et dixi, Virgam imminuentem [ac uigilantem] uideo ego. Et ait DOMINVS ad me, Recte uidisti, quoniam ego uigilo [et incumbo] uerbo meo, ut illud perficiam.

Factus est autem sermo DOMINI ad me secundo, dicens, Quid tu uides? Ollam, inquam, ebullientem uideo, cuius facies est ab Aquilone. Et dicebat ad me DOMINVS, Ab Aquilone aperietur malum super omnes qui habitant terram. Quoniam ecce ego uocabo omnes regnorum Aquilonis familias, inquit DOMINVS, uenientque, & ponent quisque solium suum in ipso ostio portarum Ierusalem, & in omnibus eius per circuitum muris, & in cunctis urbibus Iuda. Et loquar iudicia mea cum eis super omnibus malis eorum qui me deseruerunt, & suffitum incenderunt dijs alijs, & adorauerunt opera manuum suarum. Tu ergo accinge lumbos tuos, & surge, ut loquaris ad eos omnia quæ ego præcipio tibi. Ne paueas à conspectu eorum, ne paucere te faciam à conspectu eorum. Ecce enim ego facio te hodie ciuitatem munitam, columnam ferream, & murum æneum contra omnem terram, contra reges Iuda, contra principes eius, contra sacerdotes, & contra uniuersum populum terræ. Pugnabunt contra te, sed non poterunt te [superare], ego enim tecum sum ut te liberem, dicit DOMINVS.

CAP. II.

Propheta accinctus inuehit in eos rum scelera, minatur poenā, promittit eis fauorem diuinum respicientibus. Ab initio autem recenset diuina beneficia, ut amplifcet eorum ingrati tudinem.

F Actum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Vade & clama in aures Ierusalem in hunc modum, Sic dicit DOMINVS, Recordatus sum tui, bonitatis adulescentiæ tuæ, dilectionis sponsaliorum tuorum, quum sequereris me

in

Exordium. Oratio est criminatoria, durat ad caput usque septimum.

in deserto in terra non seminata. Sacrosanctus erat Israel DOMINO, & frugū eius primitiæ: omnes qui deuorassent eum, delinquebant, mala ueniebant super eos, dicit DOMINVS. Audite ergo uerbum DOMINI, cum domus Iacob, tum omnes familiæ domus Israelis. Sic dicit DOMINVS, Quid nam iniquitatis deprehenderunt patres uestri in me, ut tam longe à me recederent, & sectarētur uanitatem, fierentq̃ uani? Neq̃ dixerūt, Vbi DOMINVS, qui eduxit nos de terra Aegypti, qui B traduxit nos per desertum, per terram uastam & inuiam, per terram siticulosam & umbram mortis, per terram per quam nemo transibat, in qua nec homines habitabant? Quum tamen ego uos introduxerim in terram cultam ac fertilem, ut frueremini & fructibus & bonis eius. Ingressi autem contaminastis terram meam, & hæreditatem meam reddidistis abominandam. Sacerdotes non dixerūt, Vbi est DOMINVS: qui legem tenere [deberent,] non cognouerūt me, sed & pastores per fide à me defecerunt. Prophetæ uaticinati sunt in Baal, & abierūt post ea quæ iu- uando non sunt. Ob id ego ultra iudicio uobiscum contendere cogor, ait DOMINVS, & cum filijs quoq̃ filiorum uestrorum disceptabo. Transite enim ad insu- las Chitim, & uidete: mittite in Kedar, & considerate diligēter, atq̃ inspicite, num simile quid factum sit. Num gens ulla mutauerit deos, qui tamen nō sunt dii? po- pulus autem meus mutauit gloriā suam in eo qui non prodest. Propter hoc ob- stupefcite cœli, exhorrescite, & uehementē exarefcite, ait DOMINVS, quoniam duo mala fecit populus meus, me deseruerunt fontem aquarum bperennium, ut effode- rent sibi puteos, puteos inquam pertufos, qui aquas [continere] non ualent. An seruus est Israel, an familiaris filius? cur ergo prædæ patet? Super ipsum rugiūt leo- nes emittentes uocem suam, & reddunt terram eorum desolatam, & ciuitates eius exustas ut nemo inhabitet. Sed & filij Noph & Taha Panhes uerticem tuū con- tundent. An nō tu tibi id fecisti? [eo q̃] deserueris DOMINVM deum tuum, tunc etiam quum te in uia dirigeret. Nunc quoq̃ quid [negotij] tibi est in uia Aegy- pti? [nimirum] ut bibas aquas Schihor? Aut quid rei tibi est in uia Assyriorum? [nimirum] ut bibas aquam fluuij? Ad afflictio tua te erudiet, & auersiones tuæ te ar- guent, ut cognoscas & intelligas, quā sit malum & amarum, q̃ deserueris DOMINVM deum tuum, & q̃ timor meus non fuerit apud te, dicit DOMINVS deus exer- cituum. Etenim à sæculo cōfregi iugum tuum, & dirupi uincula tua, tu autem di- xisti, Non transibo, quādoquidem super om̃nem collem sublimem, & sub omni ligno frondoso discurreis o meretrix. Ego autem te plātaueram, ut esses nobilissi- ma uitis, & totum fidele fseminarium, quomodo mutata es mihi ut sis uinea dege- ner & aliena? Etiam si laueris te nitro, & multū smigmati tibi adhibueris, altius tamen impressa est iniquitas tua coram me, ait DOMINVS deus. Quomodo ergo dicis, Non sum contaminata, neq̃ post Baalim abiij? Inspice uiam tuam, in ualle cognosce quid feceris. Camelopardali ueloci, quæ circumcursitat uias suas, [simi- lis est,] sed & Onagro desertis asueto, q̃ pro appetitu animi sui destinato suo tem- pore anhelitum haurit, quis reducet eum? Omnes qui eum quærunt, non fessi e- runt, in mense suo inuenient eum. Prohibe pedem à nuditate, & guttur tuum à si- ti. * Tu uero dicis, Expectoratū est: minime, quia alienos amo, & post illos abibo. Quemadmodum pudefit fur quum deprehenditur, sic pudefacta est domus Israel, ipsi, reges eorum, principes eorum, sacerdotes eorū & prophetæ eorum. Dicunt ligno, Pater meus es tu: & lapidi, Tu me genuisti. Quia aduerterunt mihi cerui- cem, & non facies, & in tempore afflictionis suæ, dicent, Surge, & serua nos. Et ubi sunt dii tui quos tibi fecisti? surgant, si seruent te in tempore afflictionis tuæ. Etenim iuxta numerum urbium tuarum fuerunt dii tui o Iuda. Cur contenditis mecum, dicit DOMINVS, quū omnes uos præuaricati sitis in me? Frustra percussi filios uestros, disciplinam non recipiunt. Gladius uester deuorauit prophetas ue-

* Alij legunt, qui le- gem præbent, sem captiuam tenent.

bEbr. Viuentium.

cSchihor Nihon: flu- uium Euphratem in- telligunt.

dAlij legūt, Malitia tua te castigabit.

eVel, nō transgrediat, ut uolunt alij.

fSeminarium fidele uel uerū, hoc est, ge- minum, germanum, uel seminarium ueri- tatis.

gSure reiectiles pal- mites.

hMutatur psona pro- pter similitudinem: nisi malis legere, si- milis es tu o Iuda.

iAppetetur deinde simi- litudo.

kDe scemina onagri loqui uidetur, in ge- nere epicoeno posui, sub articulo masculi- no.

* Sic dicūt propudio se mulieres, qui fron- te posita admonitio- nem nullā admittūt: frustra admones in- quiunt, despondi ani- mum, non faciā quæ mones, &c.

Occupatio.

Infra 3. d

Matth. 21. d
Esa. 5. a

Infra 22. c

Prophetia

¹Vel, O generatio.

²Alij legunt, domina mur.

³Alij legunt, ob hoc etiam doces malas esse uias tuas, sed est lima dei, non tha.

⁴Taxatis sceleribus ad penitentiam & conversionem hortatur, amplius cans misericordia dei.
⁵Vel, an non omnino terra ista polluta est?

⁶Alij legunt & polluta est terra, uel pollui sit terram.
Prescribit formulam, quomodo per penitentiam ad solium dei accurrendum.

⁷Taxat quod Iuda exemplo Israelis non commoueri potuerit.
⁸Auerfione aut perfidia uocat ipsum Israel, ut cum hominem scelus dicimus: reliqui ergo propter emphasim.

⁹Vel sic, ob samam scortationis terra saleret.

¹⁰Hoc est, ipse Israel qui se auertit.

¹¹Hoc est, iustior est Israel quam Iuda, habet aliquam excusationem, minusque peccauit.

¹²* Dialogismus est, hoc est, sermocinatio dei reuocantis ad penitentiam.

¹³Vel, ego maritus sum uester: uel, ego dominum in uos habui.

¹⁴Alij legunt, nec sacrificabitur ultra: Ebr. Non facietur: utitur autem facere pro sacrificare, more Latinorum, nonnumquam Ebraei.

¹⁵Alij legunt, cum domo Israel.

¹⁶Ebr. Hereditatem capree, id est, decoris.

¹⁷Stros, sicut leo uastans. O ¹⁸saeculum, uidete uos uerbum DOMINI, num solitudo factus sum Israeli, aut terra caliginosa? Cur ergo dicit populus meus, ¹⁹Defecimus, nec ultra accedemus ad te? Num obliuiscitur uirgo ornamentis suis? aut sponsa fasciae suae? Populus autem meus oblitus est mei diebus innumeris. Cur bonam fascis uiam tuam, ut ambias dilectionem? ob hoc etiam docebo uias tuas malas [esse]. Quin & sub alis tuis inuenitur sanguis animarum pauperum innocentium, quos non in foraminibus inuenisti, sed in his omnibus. Et dicis, Innocens sum, duntaxat recedat furor eius a me. Ecce ego iudico te, eo quod dicis, Non peccaui. Et quid tam crebro discurre, ut iteres uiam tuam? Ab Aegypto etiam confundere, perinde atque confusa es ab Assyrio. Hinc etiam demigrabis, manibus tuis super caput tuum [complicatis], quia spreuit DOMINVS praesidia tua, neque tibi cum eis prospere cedit.

CAPVT III.

¹Alunt, Si quis uxorem suam repudiat, illa autem abiens ab eo, alteri uiro nubit, ²Deut. 24. Anum reuertetur ad eam ultra? An ³non fallendo fallit terra illa? Tu autem scortata es cum amatoribus multis, attamen reuere ad me, dicit DOMINVS. Attolle oculos tuos in uertices, & uide sicubi non sis subagitata, iuxta uias sedisti illis instar Arabis in deserto, & effecisti ut falleret terra ob fornicationes tuas, & ob tuam malitiam. Hinc prohibentur pluuiae, & non fuit serotinus imber. Frons mulieris meretricis facta est tibi, renuisti erubescere. An non uel posthac ad me clamabis, Pater meus es tu, & dux adulescentiae meae? Num perpetuo [iniuriarum] memor erit? num in finem usque obseruans? Attulo quata es, & designasti mala, & potuisti. Dixitque DOMINVS ad me temporibus Iosiae regis, An ⁴non uidisti quid fecerit auersio Israel? quae abiit super omnem montem excelsum, & sub omnem arborem frondosam, & scortata est isthic. Quumque ista omnia fecisset, dixi, Reuere ad me, sed non est reuersa: hoc uidit praearicatrix soror eius Iuda, [uidelicet] quod ego uiderem, quod ob omnes illas causas quod adulteria commisisset auersio illa Israel, dimissem eam, atque libellos repudij dedissem ei, non tamen est reuerita praearicatrix Iuda soror eius, quin abiit & ipsa quoque scortata est. Factumque est, ut ob lubricitatem scortationis eius terra pollueretur, adulterium enim commisit cum lapide & ligno. Sed neque perfida ista soror eius Iuda post haec omnia reuersa est ad me in toto corde suo, sed falso, ait DOMINVS. Iterum dixit ad me DOMINVS, Auersio Israel iustificat animam suam plus quam praearicatrix Iuda. Vade igitur & exclama sermones istos uersus Aquilonem, & dicito, ⁵* Reuere tu auersatrix Israel, ait DOMINVS, non coniciam uultus meos contra uos, quia beneficus sum, ait DOMINVS, nec obseruo [iram] perpetuo, modo agnoscas iniquitatem tuam, quod in DOMINVM deum tuum praearicata es, & disperferis uias tuas alienis sub omni ligno frondoso, quod uocem meam non audieris, dicit DOMINVS. Reuertimini filij uagi, dicit DOMINVS, & ego connubium uobiscum conciliabo. Accipiam uos, unum ex urbe, & duos de cognatione, & inducam uos in Zion. Daboque uobis pastores iuxta cor meum, qui pascant uos peritia & intelligentia. Quumque multi fueritis & creueritis in terra in diebus illis, dicit DOMINVS, non dicent amplius, Arca foederis DOMINI, neque enim in cor ueniet, neque eius recordabuntur, neque [eam] inuisent, nec fiet ultra. Eodem tempore uocabunt Ierusalem solium DOMINI, & colligentur ad eam omnes gentes ad nomen DOMINI ad Ierusalem, neque sequentur ultra libidinem cordis sui malam. In diebus istis ibunt qui sunt de domo Iuda ad domum Israelis, & simul uenient a terra Aquilonis ad terram quam dedi hereditatem patribus uestris. Et ego dixi, quomodo te in filiorum numero cooptauerim, & dederim tibi terram expetibilem, hereditatem ornatissimam, exercitus gentium, & dixi, Patrem uocabis me, & ne post me diuertas. Veruntamen quemadmodum fidem frangit femina amanti suo, sic fidem fregistis mihi, o domus Israel, dicit

Metonymia. Supra 1. d

dicit DOMINVS. Vox in uerticibus audita est, fletus deprecationum filiorum Israel, quod deprauauerint uias suas, & oblitī sint DOMINI dei sui. Reuertimini filij uagi, & sanabo auersiones uestras: ecce uenimus tibi, tu enim es DOMINVS deus noster. Profecto uanitas ex collibus & multitudine gentium, profecto in DOMINO deo nostro est salus Israelis. Ignominia deuorauit laborem patrum nostrorum à pueritia nostra, oues eorum, boues eorum, filios atque filias eorum. Nos iacemus in impudentia nostra, & ignominia nostra operit nos, quia DOMINO deo nostro peccauimus, nos & patres nostri à pueritia nostra in hunc usque diem, nec uoci DOMINI dei nostri obediuimus.

CAPVT III.

Si reuerti uoles o Israel, ad me reuertere: & si amoueris abominationes tuas à conspectu meo, non eris extorris. Eriurabis, uiuit DOMINVS, in ueritate, in iudicio, in iustitia, & benedicent se gentes in eo, atque in eo sese iactabunt. Quoniam sic dicit DOMINVS ad uiros Iuda & Ierusalem, Nouate uobis nouelleta, neque in spinas seminate. Circuncidimini DOMINO, & auferte præputia cordis uestri quisque in Iuda & ciues Ierusalem, ne egrediatur ut ignis furor meus, & ardeat, neque sit qui extinguat propter peruersitatem studiorum uestrorum. Annunciate in Iuda, & prædicate in Ierusalem, & dicite, Clangite tuba in terra, clamate, implete, & dicite, Congregemini, & ingrediamur urbes munitas, extollite signum uersus Zion, intendite neruos, ne stetis, quia ego adduco malum ab Aquilone, & cladem magnam. Ascendit leo de septo suo, & uastator gentium, in expeditione est, egressus de loco suo, ut terram tuam desertam reddat, & urbes tuæ uastentur, ne quisquam inhabitet. Ob hoc accingite uos saccis, plangite & ululate, quoniam non auersus est furor iræ DOMINI à nobis. Et fiet in die illo, ait DOMINVS, ut concidat cor regis, & cor principum, obstupefiant sacerdotes, & prophetae consternentur. Ego autem dicebam, Eheu DOMINE deus, profecto tu seducendo seduxisti populum istum & ipsam Ierusalem, dicendo, Pax erit uobis: nunc uero gladius ad animam usque penetrat. In tempore illo dicetur populo isti & Ierusalem, Ventus exiccans per uertices [uenit] in deserto uia filiae populi mei, non ad uentilandum, neque ad repurgandum. Ab his ueniet mihi uentus plenus, tunc ego quoque iudicia loquar cum illis. Ecce ascendet sicut nubes, & currus eius procelle similes erunt, equi autem eius aquilis celeriores: uae nobis, quia uastamur. Ablue à malitia cor tuum, o Ierusalem, ut serueris, quousque differs in te cogitationes uanitatis tuæ. Quoniam uox à Dan annunciat, prædicatque à monte Ephraim uanitatem. Mentionem [horum] facite apud gentes, & prædicate in Ierusalem, obseruatores ueniunt de terra longinqua, & edunt uocem suam contra ciuitates Iuda, sicut custodes agrorum fuerunt contra eam circumquaque, quia exasperauit me, dicit DOMINVS. Via tua & studia tua fecerunt tibi ista: hæc est malitia tua, quæ quandoquidem amara est, cor penetrat. Viscera mea, uiscera mea doleo, parietes cordis mei, tumultuatur mihi cor meum: non tacebo, quia uocem tubæ audiui, o anima mea, classicum bellicum. Clades super cladem clamatur, siquidem tota terra uastata est, subito uastata sunt tentoria mea, & momento aulea mea. Quousque uidebo uexillum: [quousque] audiam uocem cornu. Quia populus meus stultus est, me non nouerunt, filij insipientes & non intelligentes sunt: sapientes quidem sunt, ut male agant, ad benefaciendum uero prorsus ignari. Vidi terram, & ecce inculta erat & uacua: cœlos, & non erat in eis lux. Vidi montes, & ecce mouebant, & omnes colles concutiebantur. Inspecxi, & ecce nihil est hominum, & omnes uolucres cœli recesserant. Inspecxi, & ecce locus pascuus & fertilis desertum erat, & omnes urbes eius dirutæ erant à facie DOMINI, atque à facie æstus nasi eius. Quoniam sic dixit DOMINVS, Deserta erit omnis terra, at consummationem non faciam. Idcirco lugebit terra, & cœli superne obtenebrescēt, quoniam eius quod loquutus sum & constitui, non me poenitebit,

Fingit propheta autem dire se uocem Israelitarum in Assyria poenitentium & culpam deprecantium. Verba sunt resipiscētiæ ex animo, & culpam agnoscentium.

A Hortatur ad ueram poenitentiam, ostendit malum uerturum & instans, patet ergo se & emendat uitam. Hactenus sermocinatio.

Vel gloriabuntur, Redit ad exhortationem.

Septuaginta, id est, latibulum.

Alij legunt, ab eo scilicet deo. Propheta malum imminens simulque uiam elabendi permiscet, graphice malum describens. Pulchris autem & pluribus allegorijs & similitudinibus omnia tegit, id est leoni, iam uento, iam alijs ualidisimis rebus Nabuchodonosorem comparans, & idem dicit alijs uerbis.

Possit sic legi, supra hæc, uel plus quam hæc.

Vel uirtutis tuæ, uel luctus tui.

Potest etiam dici laborem seu perniciem, uel iniquitatem, pro poena iniquitatis.

Malitia tua, id est, poena quam tibi malitia tua conciliaui, metonymia ostendit eos in culpa esse quod sic misere periantur.

Affectus prophetae condolētis: imitatur autem uoces eorum, qui malis ingentibus deprehensi sunt.

Alij legunt nikra, euenit, contingit, calamitas alia aliam excipit, sic amplificat malum.

Osee 10. d

Supra 1. c

Sap. 1. b

Respondet dominus, unde ueniunt mala.

Iterum reuertitur ad catalogum malorum.

Propheta futura mala ut præterita graphice ob oculos ponit, reuelante ea domino.

Prophetia

neq̃ ab eo recedam. A uoce equitis & eius qui arcu ferit, fugit uniuersa ciuitas: ingressi sunt nubes, & ad petras ascendunt: omnes urbes desertæ sunt, nec quisquā in eis habitat. Tu ergo uastata quid factura es? Si te indues coccino, si aureis monilibus ornabis te, si pinges fuco faciem tuam, frustra pulchram te reddes, spernēt enim te, qui [te hactenus] insane deperierunt, & animam tuam quærent [haurire.] Vocem enim ut parturientis audiui, angustiam quemadmodum eius qui primum puerperium experitur, uocem [scilicet] filiaē Zion magna in animo molientis, & spargentis manus suas. ^bVæ mihi, quoniam deficit anima mea propter interfectos.

CAPVT V.

^aAlij legunt, gementis aut suspirantis.
^bSic dicentis.

Per omnes omnium ordines descendens propheta, queritur se paucos inuenire, qui tantum malū expendant, & ex animo relinquant, adeoq̃ causæ malorum recensentur.

^aEmuna fidem & ueritatem significat.

^bVel fidem.

^bEi refertur ad urbē Ierusalē, non ad eum qui inuenitur.

^cAlij legunt, cōsumasti eos: uel, perdidisti in uniuersum.

^dEbr. Per non deos, uel in non dijs.

^eAlij legunt, satiaui eos.

^fAlij legunt, equi phalerati kataphracti, alij emissarii.

Alludit ad uineam quam dominus plantauit supra 2. et Esa.

^gNō est, deus scilicet, uel sui similis, &c.

^hVidere pro sentire.

ⁱQuidā de ueris prophetis intelligunt, quod uerba eorū contempta essent: sed uidetur de pseudoprophetis dici, quorum uaticinia in uentum abibant, quum nō fieret quod prædixerant.

^jEbr. Non audies.

^kPro excindet alij legunt, ad paupertatem rediget, uel ad inopiam.

^lQuidā hebdomadibus legunt, sed uidetur dicere de iuramento & pacto, de quo Gen. 9. & Leuit. 26.

A Ircuite per uicos Ierusalem, & uidete quæso, & cognoscite, & quærite per plateas eius an quenquam inueniatis qui faciat iudicium, aut quærat ueritatem, & propitiū ero ei. Et si dicāt, Viuit DOMINVS, mendaciter tamen iurant. DOMINE nōne oculi tui ad fidem [intenti sunt:] Percussisti eos, & non doluerunt: tu perfecisti eos, sed noluerunt recipere disciplinam, indurauerūt uultus suos magis q̃ saxum, noluerunt reuerti. Et ego dixi, Nimirum pauperes sunt isti, per imprudentiam stulti sunt, q̃ non cognouerunt uiam DOMINI, iudicium dei sui, ibo mihi ad magnates, & cum eis colloquar, quia isti cognoscunt uiam DOMINI, iudicia dei sui. At isti æque omnes iugum contriuerūt, & lora confregerūt, ideo percutiet eos leo de sylua, lupus solitudinum uastabit eos, pardus incumbens super ciuitates eorum, omnem isthinc exeuntem discerpet. Quia coaceruarunt transgressionem suam, auersiones eorum inualuerunt. Vbi in hac [re] propitiū tibi essem? Filij tui deseruerūt me, & iurauerunt per eos qui dñi non sunt: ⁱiureiurādo eos adstrinxerā, sed adulteri facti, in domo meretricis sese collegerunt. ^jFuerunt equi saginati mane educti, quisq̃ ad uxorem proximi sui adhinnit. An super his non uisitare, ait DOMINVS? & gentem quæ huic similis est, non ulcisceretur anima mea? Ascendite mœnia eius, & demolimini, at consummationem ne faciat: tollite propagines eius, quia DOMINI non sunt. Quoniam præuaticādo præuaticati sunt in me domus Israelis, & domus Iuda, dicit DOMINVS. Negauerunt DOMINVM, & dixerunt, Ipse non est, non eueniet nobis malum, gladiū & famem non uidebimus. Et prophete in uentū erunt, & qui loquatur non est inter eos, q̃ siceueniat eis. Idcirco sic dicit DOMINVS deus exercituum, Eo quod loquimini sermonem istum, ecce ego reddam uerba mea in ore tuo ignem, & populum istum ligna, & deuorabit eos. Ecce ego adduco super uos gentem de longinquo ^o domus Israel, dicit DOMINVS, gentem robustam, gentem antiquam, gentem cuius linguam ignorabis, nec intelliges quid loquatur. Pharetra eius ueluti sepulchrum apertum, uniuersi ipsi sunt fortissimi uiri. Et comedet [ea gens] messem tuam, & panem tuum, comedēt filijs tuos & filias tuas, comedet gregem tuum & armentum tuum, comedet uineam tuam & ficum tuam, ^pexcindet munitas urbes tuas, quibus tu fidebas, gladio. Attamen eo tempore non faciam uobiscum consummationem. Quumq̃ dixeritis, Quamobrē fecit nobis DOMINVS deus noster hæc omnia? Dices tu ad eos, Quemadmodum dereliquistis me, & seruistis dijs peregrinis in terra uestra, sic alienis seruietis in terra non uestra. Nunciate hoc in domo Iacob, & prædicate in Iuda, dicendo, Audite quæso hoc popule stulte & excors, quibus oculi sunt, sed non uident: aures habēt, sed non audiunt. An me non metuetis, ait DOMINVS? an à facie mea non contremiscetis? quum posuerim arenam terminum mari, idq̃ perpetuo decreto, ne transgrediatur eum: scuiū quidem fluctus eius, sed nihil possunt: tumultuantur, sed non transibunt ipsum. At populo isti fuit cor rebelle ac contumax, defecerūt & abierunt. Non dixerūt in corde suo, Timebimus saltem DOMINVM deum nostrū, qui dat nobis imbrem tempestiuam & serotinam suo tempore, iuramentis statutis messem seruat nobis.

Iniquitates

Ezech. 22. e

Frequēs est heterolis numeri.

Consolatio piorum. Infra 16. b

¹Iniquitates uestre auerterunt ista, & peccata uestra prohibuerunt bonum à uobis. In populo enim meo impij inueniuntur, qui obseruant, ut is qui laqueos ponit, fodiunt [foueat,] in quibus homines perdant ac capiant. Vt cors plena aui-
²bus, sic domus eorum plenæ sunt dolo, ad hunc modum magni fiunt illi & ditescunt, pinguescunt & nitidi sunt. Sunt etiam qui transgrediuntur malis rebus, lus non dicunt, nec pupilli causam, nec pauperum iudicium expediunt, & tamen res eorum prospere cadunt. An super his non uisitarem, ait DOMINVS, & gentem huic similem non ulcisceretur anima mea? Stupenda & horrenda fiunt in terra, prophetæ uaticinantur falsò, & sacerdotes applaudunt illis manibus suis, "populo autem meo placent ista. Quid uero tandem facietis?"

CAP. VI.

¹Fortes estote filij Benjamin de medio Ierusalem, & in Thekoa clangite cornu, & super Bethhakerem leuate signum, quoniam malum prospexit ab Aquilone, & ingens excidium. Speciosæ & delicatæ similem facio filiam Zion, uenient ad eam pastores & greges eorum, figent circum eam tentoria sua, idque circumquaque, pascet quisque quod manui suæ commissum est. ²Sanctificate contra eam praelium, surgite, ascendamus in meridie: uæ nobis, quia reflectit dies, & umbræ uespertinæ extenduntur: surgite, noctu ascendamus, & demoliamur palatia eius. Quoniam sic dicit DOMINVS exercituum, Succidite ligna, & fundite aggerem contra Ierusalem, hæc enim urbs est, de qua ultio capienda est, omnis enim uiolentia in ea est.

Quemadmodum puteus euomit aquas suas, sic ista ebullit malitiam suam. Rapina & oppressio auditur in ea iugiter in conspectu meo, ægritudo & cædes. Pate-
¹re ut erudiaris ô Ierusalem, ne forte abscedat anima mea à te, ne te desertâ reddam, terram non habitatam. Sic enim dicit DOMINVS exercituum, Racemando racemabunt reliquias Ierusalem ut uineam, reduc manum tuam in canistra instar uinde-
¹miatoris. Quem alloquar aut contestabor, ut audiant? Ecce auris eorum incircuncisa est, ut non possint aduertere, ecce uerbum DOMINI opprobrium illis est, non delectantur illo. Indignatione DOMINI repletus sum, fatigor continendo, effunde super infantes in platea, & super cœtum iuuenum pariter, ut etiam uir cum muliere capiatur, & senex cum decrepito. Domus quoque eorum transferentur ad alienos, agri pariter cum mulieribus, quoniam extendam manum meam super habitatores huius terræ, dicit DOMINVS. ²Quoniam à minimo eorum usque ad maximum eorum quisque auaritiæ & lucro inhiat, & à propheta usque ad sacerdotem quisque fraudulenter & perfide agit. Et ipsi quidem cladi filiarum populi mei medentur [rebus] ¹leuiculis, dicentes, Pax, pax, quum non sit pax. Pudefacti sunt, quia per-
¹petrarunt scelus abominandum, quin omnino nihil eos pudet, nec erubescere no-
¹uerunt. Propterea inter occumbentes cadent, & in eo articulo quo eos uisitabo corruent, dicit DOMINVS. Sic dicit DOMINVS, Insistite uis, & circumspicite, atque interrogate semitas antiquas, ubi nam illa bona uia sit, in ea incedite, ut inue-
¹niatis refectionem animabus uestris. Qui dixerunt, Non ibimus, Et constituam super uos speculatores, attendite [saltem] ad uocem tubæ. Et dixerunt, Non atten-
¹demus. Idcirco audite gentes, & tu ô concio scito, quid in eos [constituerim.] Tu quoque tellus audi, Ecce ego adduco malum super populum istum, fructum consilio-
¹rum suorum, eo quod uerba mea non attenderunt, nec legem meam, quin eam repro-
¹bauerunt. ²Ad quid hoc mihi, quod adfers thus de Saba, & calamum electum de terra longinqua? Holocausta uestra non sunt ut placeant, & sacrificia uestra non sunt mihi suauia. Propterea sic dicit DOMINVS, Ecce ego dabo in populum istum of-
¹fendicula, ut corruant in eis patres cum filiis, æque uicini cum proximis pereant. Sic dicit DOMINVS, Ecce populus uenit de terra aquilonari, & gens magna excita-
¹bitur à lateribus terræ. Apprehendent arcum & lanceam, scæua est ipsa [gens,] ni-
¹hil miseretur, uoce sua instar pelagi tumultuatur, quis uehitur, instructa, ut uir ad-

¹Ostendit scelera eorum in causa esse quod puniantur, simulque tria genera hominum, sceleratorum definit, opulētos, iudices ignauos & prophetas ac sacerdotes negligentes & mendaces.

¹Ebr. Populus meus diligit sic.

²Vel, quid post hoc facietis?

¹Perstat in proposito, minatur penas atrocissimas corumacibus, ostendit uiam elabendi, & poenitentibus gratiam promittit.

²Alij legunt, ad Bethhakerem.

¹Sanctificare pro decernere, instituire, parare, destinare.

¹Alij legunt, inite consilium: hæc lectio magis placet, quia ex lignum significat non ex ab, nolui autem à recepta lectione discedere.

²Ebr. Urbs uisitata, uel quæ facta est uisitari.

¹Ebr. Erudire in imperatiuo passiuo.

²Ebr. Preputiata.

¹Ebr. Pleno dierum.

¹Vel, leuitate quadam aut leuiter, quasi iocus esset aut ludus aliquis, nihil serio agentes in re tam seria.

²Quidam hoc legunt interrogatiue, Pudet ne eos sic abominanda perpetrare et per subiectionem respondent, omnino non pudet eos, quin erubescere nesciunt. Hieronymus.

¹Alij legunt, quid in istis, scilicet consilijs dei.

Isa. 1. f
Zach. 7. c

Sermo est dei
per prophetam.

Sermo est dei ad
horatilis hostes,
& mox hostium
sele incitantium.

Horatur ut ca-
sationem res-
cipiat.

Iterum enume-
rat mala.

Apôria.

Leuit. 26.

Isa. 56. d
Isa. 58. d

Math. 11. d

Obtestatio.

Isa. 1. d

Prophetia

¹Ad uerbum probato rem dicit Ebraeus, quando uero probator Latine uim Ebraicam & allegoriam à re metallica non satis exprimit, dixi excoctorem.

²Ebr. Incedentes mercator.

³Ebr. Corruptentes: sed uidetur adliuum poni pro passiuo.

⁴Incipit iam alia oratio prophetae fere eiusdem argumenti cum superioribus, durans per tria capita: recedat scelera eorum, poenam minatur, & omnia quibus fidebat è manibus eripit.

⁵Alij legunt, habitabo uobiscum.

⁶Alij legunt, hic estis alij, istuc.

⁷Via est institutum, aut genus uiuendi.

⁸Et hic legunt quidam, habitabo uobiscum: alij, efficiam ut maneat.

⁹Vobis festiuitatis causa appositum non est, hui demere.

praelium, contra te ô filia Zion. Audiuius rumorem eius, remiserunt mantus nostrae, angustia & dolor occuparunt nos ut parturientem. Ne exeatis in agrum, neque eatis uia [publica,] quia hostilis tum gladius tum pauor undique. Sacco igitur te accinge ô filia populi mei, atque in puluere te prouolue. Luctum unice amati filij tibi sumito, & plactum amarissimum, quoniam repente uastator super nos ueniet. Excoctorem posui te in populo meo, ac locum munitum, ut cognoscas & explores uiam eorum. Apostatae sunt omnes, apostatae inquam, incedunt fraudulentè, aes & ferrum, omnes corrupti sunt. Accensum est uas fusorium igne, integrum plumbum, frustra conflat excoctor, & mali non sunt expurgati. Argentum reprobum uocabunt eos, quoniam reprobauit eos DOMINVS.

CAP. VII.

Verbum quod factum est ad Ieremiam à DOMINO in hanc sententiam, Sta in porta domus DOMINI, & clama ibi uerbum istud, & dic, Audite uerbum DOMINI omnis Iuda, qui inceditis per portas istas, ut adoretis DOMINVM. Sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Emendate uias uestras & studia uestra, tum efficiam, ut habitetis in loco isto. Nolite fidere uerbis mendacibus, dicendo, Templum DOMINI, templum DOMINI, templum DOMINI sunt. Nam si emendando emendaueritis uias uestras, ac studia uestra, si ius reddideritis inter uirum & proximum eius, si aduenae, pupillo & uiduae uim non feceritis, si sanguinem innoxium non fuderitis in loco isto, & post deos alios non abieritis uestro malo, efficiam ut habitetis in loco isto, in terra quam dedi patribus uestris, à saeculo in saeculum. Sed ecce uos confiditis uobis in uerbis mendacibus, quae nihil profutura sunt. Num furando, occidendo, adulteria committendo, perfide iurando, suffitum ipsi Baal incendendo, deos alios, quos non nouistis, sequendo, [nihilominus] uenitis, & statis coram me in domo ista, cui nomen meum impositum est, & dicitis, Liberati sumus, etiam si cuncta haec abominanda fecimus? Num spelunca nebulonum facinororum facta est domus ista, quae nomine meo appellatur, in oculis uestris? En ego

Videtur sermo dei ad prophetam.

Infra 26. d

Matth. 23. b
Marc. 11. c
Luc. 19. g

C quoque uidi, dicit DOMINVS. Sed ite quæso ad locum meum qui est in Silo, ubi collocaueram nomen meum antea, & uidete quid fecerim ei propter malitiam populi mei Israel. Nunc ergo quoniam uos fecistis omnia opera ista, dicit DOMINVS, (etiam quum loquerer ad uos, mature surgens, & loquens, sed non audistis: tu uocaui, sed non respondistis) faciam domui, super quam inuocatum est nomen meum, in quam uos speratis, & loco huic, quem dedi uobis & patribus uestris, quemadmodum ipsi Silo feci. Et eiciam uos à conspectu meo, quemadmodum eieci omnes fratres uestros, uniuersum semen Ephraim. Et tu ne oraueris pro populo isto, neque attollas pro illis clamorem & deprecationem, neque interuenias apud me, quoniam nequaquam te exaudiam. An tu non uides, quid isti faciant in ciuitatibus Iuda, & in plateis Ierusalem? Filij colligunt ligna, & patres incendunt ignem, uxores autem farinam aqua conspersam subigunt, ut placentas faciant machinae caelorum, dijs alijs libant libamina, ut me ad iram prouocent. Num uero illi me irritant, dicit DOMINVS: an non sese, ut uultus eorum pudefiant? Idcirco sic dicit DOMINVS

Pro. 1. c

Isa. 65. b, c

1. Reg. 4. b
Infra 14. b

Infra 44. e

E deus, Ecce furor meus & æstus meus constitutus est contra locum istum, super homines & super iumenta, super arbores campi, & super fructus terrae, ardebitque & nemo extinguet. Sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Holocausta uestra addite uictimis uestris, & comedite carnem, quoniam nihil loquutus sum cum patribus uestris, neque precepi eis, eo tempore quo educerem eos de terra Aegypti, de ratione holocausti & sacrificij. Sed hoc uerbum precepi eis, dicendo, Audite uocem meam, & ero uester deus, uos autem eritis populus meus, & ambulate in omni uia quam precepi uobis, ut bene sit uobis. Illi autem non paruerunt, neque praeberunt aurem suam, sed ambulauerunt iuxta artes suas, & iuxta libidinem cordis sui mali, factique sunt saueri, non aduersi. [Id autem] ab eo die quo egressi sunt patres uestri

¹⁰Ebr. Extinguet neutrum est.

¹¹Ebr. Facti sunt retro, non ante.

uestri de terra Aegypti, usque ad hunc diem. Ego uero misi ad uos omnes ser-
uos meos prophetas, quotidie mane consurgendo & mittendo. Sed non
audierunt me, neque inclinarunt aurem suam, quin potius indurauerunt cer-
uicem suam, deteriores patribus suis facti. Tu quoque loqueris ad eos om-
nes sermones istos, sed non auscultabunt tibi: clamabis ad eos, sed non re-
spondebunt. Dic ergo ad eos, Hæc est gens quæ non audierunt uocem DO-
MINI dei sui, neque disciplinam recipit, perijt fides, & excisa est de ore ipsorum.
Tonde ergo capillitium tuum, & abijce, attollito lamentationem in uerti-
ces, quia reprobauit DOMINVS, & dissipauit generationem excandescentiæ
suæ. Filij enim Iuda perpetrarunt malum in oculis meis, dicit DOMINVS,
posuerunt abominationes suas in domo quæ uocata est nomine meo, ut
contaminarent eam. Et ædificauerunt excelsa Tophet, quæ est in ualle filij
Hinnom, ut incenderent filios suos & filias suas igni, quod nunquam præ-
ceperam, neque in cor meum ascenderat. Propterea ecce uenient dies, dicit DO-
MINVS, ut non dicatur amplius Tophet & uallis filij Hinnom, sed uallis oc-
cisionis, sepeliēt enim in Tophet, eo quod locus [alius] non sit. Et erit cadauer
populi huius esca uolucris coeli, & bestijs terræ, nec erit qui absterreat.
Ego quoque efficiam ut cesset in urbibus Iuda, & in uicis Ierusalem uox læti-
tiæ, & uox gaudij, uox sponsi, & uox sponsæ: redigetur enim terra in solitu-
dinem desolatam.

CAP. VIII.

IN tempore isto, dicit DOMINVS, proferent ossa regum Iuda, & ossa prin-
cipum eius, ossa sacerdotum, ossa prophetarum, atque ossa eorum qui ha-
bitant Hierosolymis, & sepulchris suis, exponētque ea ad solem & lunam, atque
ad omnem exercitum coelestem, eo quod dilexerint ista, & quod seruiuerint illis, quod
post ea abierint, ea inquisiuerint, quod ea adorauerint. Non colligētur, neque
sepelientur, sed uelut stercus erūt in superficie terræ. Omnes autem qui re-
fidui erunt ex reliquijs de generatione ista praua, mortem potius eligent quam
uitam, in quibuscumque tandem locis, in quæ eos impulero, reliqui fuerint, ait
DOMINVS exercituum. Dices itaque ad eos, Sic dicit DOMINVS, Num sic ca-
dunt [homines] ut non resurgāt? Num sic aliquis defleat, ut non redeat?
Qui fit igitur ut populus iste Hierosolymitanus auertat auersione tam per-
tinaciter? Pertinaciter dolo hærent, renuunt reuerti. Attendi & audiui, non
loquebantur rectum, nemo erat quem poeniteret mali sui, ut diceret, Quid
feci? Quisque illorum ad suum cursum tendit, perinde ac equus in præ-
lium effusus. Equidē ciconia in aëre nouit sua stata tempora, turtur, grus
& hirundo obseruāt tempus profectionis suæ, at populus meus nō cogno-
uit iudiciū DOMINI. Quomodo dicitis, Sapientes sumus, & lex DOMINI
apud nos est: profecto ecce uane fecit frustraneus stilus scribarum. Pude-
facti sunt sapientes, expauerunt & capti sunt. Ecce uerbum DOMINI repro-
barunt, quæ ergo illis sapientia reliqua esse poterit? Idcirco uxores eorum
alij dabo, agros eorum possessoribus [exteris], à minimo enim usque ad ma-
ximum quisque eorum auaritiæ & turpi lucro inhiat, & à propheta usque ad sa-
cerdotem quisque eorum mala fide agit. Et illi quidem conquassationi filiae
populi mei medentur [rebus] leuiculis, dicētes, Pax, pax, quum non sit pax.
Pudefacti sunt, quia perpetrarūt scelus abominandum, quin omnino nihil
eos pudet, nec erubescere nouerunt. Propterea inter occumbentes cadent,
& in eo articulo quo eos uisitabit corruent, dicit DOMINVS. Colligendo
colligam eos, dicit DOMINVS, uua non erit in uite, nec ficus in ficu, quin &
folium ipsum defluet, & quæ dederam eis transibunt ab eis. Ad quid se-
demus nos? congregamini, & ingrediamur urbes munitas, ut illic taciti si-

^b Videntur hæc dicta esse ad po-
pulum Iudaicum.

^c Hoc est, sæculū illud, quod de-
um ad iram prouocat: uel, cui
iratus est deus.

^A Taxat propheta eorum ingrati-
tudinē, reijcit eorum sapientiam, si-
mulque ad poenitentiam reuocat.

^B Alij legunt, perpetua auersio
ne.

^C Vel, cursu sudans.

^c Alij sis pro hirudine, & agur
pro grue legunt.

^B Alij legunt, profecto mendaci-
ter egit stilus mendax scribarū.

^E Alij legunt, uaslatoribus.

Quidam interrogatiue hoc le-
gunt, ut supra dixi.

^E Ebr. in tempore uisitationis
eorum, id est, non quo ipsi uisi-
tant, sed uisitantur.

^B Alij legunt, consumendo con-
sumam.

^b Vel, dabo eos ut ipsi transi-
eant. Videtur esse populi uerba, per-
sona mutata, deprehensus ma-
lis sic queritur.

Prophetia

¹Ebr. Expectando.

²Ebr. Terrā & plenitudinem eius.

³Alij legunt, consolationem accepi: alij, confortauit me ipsum in calamitate, licet cor in me doleat.

⁴Hec propheta loquitur in p[ro]f[und]a populi, uoces eius imitatus, & eius affectus exprimes. Dominus autem mox respondet, & questionem questione refellit.

⁵Vel, uanitatibus alieni, scilicet dei.

Iterum queritur propheta calamitatem populi sui, nec id sine ingenti dolore.

Persequitur propheta querelas superiorum capite coeptas, scelera eorum recenset, poenas intendit, & omnia eis eripit in quae fidebant.

⁶Optatiuo quoniam carent Ebraei, circumloquutione utuntur, Quis det quod diceremus nos, O si, utinam, caput meum aqua esset: Ebraice sic, Quis det caput meum aquas, & oculum meum uenam lachrymarum? Nō oportet capiti aquā, sed ut totum caput in aquas uertatur. Pertinent haec ad exaggerationem mali imminentis.

⁷Alij legunt, intendunt arcum ad mendacium, non ad ueritatem: ut ante gabru sit p[ro]p[ri]um.

⁸Ebr. Cauento.

⁹Rachil mercator aut negotiator proprie est, capitur pro fraudulento & impostore, quod fere negotiatores dolis & fraude agunt, & proximi iactura suum negotium conficiunt: potest ergo legi, incedit fraudulenter.

¹⁰Dicta sunt à domino ad prophetam querulantem.

¹¹Hoc est, sessio & habitatio tua. Vel tu habitas.

¹²Alij legunt, super montes leuabo fletum.

¹³Neoith etiam casas pastorales potest significare.

¹⁴Alij hoc per interrogationē legunt, Cur terra ipsa perijt: ut dominus mox respondeat.

¹⁵Pro Baalim quidā deos legunt.

mus, quia DOMINVS deus noster compescuit nos, & potum nobis dedit a-

quam fellitam, quia peccauimus in DOMINVM. Expectamus pacem, at ni-

hil boni: tempus sanationis, & ecce terror. Adan audietur ronchus equo-

rum eius, à uoce hinnituum fortium [caballorum] eius mouebit uniuersa ter-

ra. Venerunt enim & deuorarunt terram & quidquid in ea est, ciuitatem

& qui habitant in ea. Quia ecce immittam in uos serpentes regulos, qui in-

cantari nequeunt, mordebuntque uos, ait DOMINVS. Rictum flendo didu-

xi propter moerorē, cor meum in me dolore affectū est. Ecce uox clamo-

ris filiae populi mei de terra longinqua, An DOMINVS nō est in Zion? An

uero rex eius in ea non est? Quare ad iracundiam prouocarunt me sculpti-

libus suis, & uanitatibus exteris? Preterijt messis, finita est aestas, nec nos

sumus seruati. Contritus sum propter cladē filie populi mei, moestus sum,

stupor me tenet. Num resina nulla est in Galaad? Num medicus non est

isthic? Cur ergo non obducitur cicatrix filiae populi mei? CAP. IX.

Vis det ut caput meum aquae [sint], & oculus meus uena lachrymae,

ut nocte & die interfectos populi mei defleam? Quis det me diuer-

sorium uiatorum in deserto, ut deserto populo meo, abeam ab eis? Vniuer-

si enim ipsi adulteri sunt, & coetus praeuaricatorum. Intendunt linguam

suam [ueluti] arcum suum mendacem, praeualent in terra, sed non ad uerita-

tem, quoniam de malo ad malum exeunt, nec cognoscunt me, dicit DOMI-

NVS. Cuique à proximo suo cauendū est, & fratri suo nullus tuto fidit, nam

omnis frater supplantando supplantat, & omnis proximus mercator ince-

dit. Quisque proximo suo illudit, & uerum non dicunt, asuefecerunt linguas

suas loqui mendacium, peruerse agēdo laborant. Sedere tuum in me-

dio doli [est], prae dolo renuerunt me agnoscere, dicit DOMINVS. Idcirco

sic dicit DOMINVS exercituum, Ecce ego excoquam eos, & probabo eos.

Quid enim facerem propter filiam populi mei? Lingua eorum est sagitta

acuta, dolum loquitur, ore suo loquitur pacem cum proximo suo, sed intus

concinnat insidias suas. An super his non uisitarem eos, dicit DOMINVS,

aut gentem huic similem non ulcisceretur anima mea? Propter montes

fletum ordiar & eiulatum, & propter amcena loca deserti lamentationem,

quoniam exusta sunt, ut nemo [per ea] trāseat, nec uox pecoris auditur, tam

uolucres coeli quā iumenta emigrarunt, abierunt. Quin & ipsam Ierusa-

lem in acruos redigam, & lustra draconū, sed & ciuitates Iuda desertas red-

dam, ut sint sine habitatore. Qui sapiens est intelligit istud, & ad quem os

DOMINI loquutum est, annuntiabit istud, ob quam [causam] terra ipsa pe-

rrierit, & exusto deserto similis sit, ut nemo pertrāseat. Et dixit DOMINVS,

Eo quod deseruerunt legem meam quam proposueram eis, & non audierunt

uocem meam, neque ambulauerunt in ea, sed sequuti sunt peruersam libidi-

nem cordis sui, & post Baalim, quos docuerunt eos patres eorum. Propterea

sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Ecce ego cibabo populū istum

absynthio, & potaboque eos aquis fellitis. Dispergam eos in gentes quas nec

ipsi, nec patres eorum cognouerunt, mittamque post eos gladiū, donec con-

sumam eos. Sic dicit DOMINVS exercituum, Prospicite ut uocetis praefi-

cas, ut ueniant, & mittite ad mulieres sapientes, ut & istae ueniant, ut accele-

rent, & sumant super nos lugubre carmen, ut defluant oculi nostri lachry-

ma, & palpebrae nostrae stillēt aquas. Quoniam uox eiulatus audita est de

Zion, Quomodo uastati sumus? quia misere confusi: quoniam terram reliqui-

mus, & eiecerunt [nos] tabernacula nostra. Sed audite uos mulieres uer-

bum DOMINI, & percipiat auris uestra uerbum oris eius, atque docete filias

uestras

Iterum recenset
mala imminen-
tia.
Infra 14. d

Aporia.
Psal. 27. b

Taxat negli-
gentiam facien-
dorum.

Infra 23. c

uestras lugubre carmen, & quæq; uicinam suam lamētationem. Quoniam ascen-
dit mors per fenestras nostras, penetrauit in ædes nostras, ad excindendum infan-
tes de uicis, & adulescentes de plateis. Loquere, sic dicit DOMINVS, Cadauer ho-
minis cadet sicut stercus in superficie agri, & sicut scenum post metentem, quod ne-
mo colligit. Sic dicit DOMINVS, Ne gloriatur sapiens in sapiētia sua, neq; glorie-
tur robustus in robore suo, nec gloriatur diues in diuitijs suis: sed in hoc gloriatur
qui gloriatur q; intelligat & cognoscat me, quoniam ego sum DOMINVS, qui mi-
sericordiam, iudicium & iustitiam facio in terra, quapropter & his unice delector,
dicit DOMINVS. Ecce dies uenient dicit DOMINVS, ut uisitem omnem circuncis-
sum in præputio, Aegyptium quoq; & Iudæum, Idumæum, Ammonitas & Moa-
bitas, & cunctos qui in extremis oris habitant in deserto. Omnes enim gentes in
circuncisæ sunt, & uniuersa domus Israel incircuncisum habet cor. CAP. X.

AVDITE sermonem quem loquutus est DOMINVS ad uos, ô domus Israel. Sic
A dicit DOMINVS, Viam gentiũ ne discatis, & à cœli signis ne formidetis, nam
gentes ab illis formidāt. *Siquidem ceremoniæ gentium uanitas sunt, quia arbo-
rem quis de sylua excindit, opus manuum artificis ascia [fit.] Auro & argento or-
nat ipsum, clauis ac malleis firmant illud, ne uacillet. Instar palmæ rigent ipsa, &
non loquuntur: portando portabuntur, nec enim incedere possunt. Nemetua-
tis ab eis, quia non malefaciunt, quin & benefacere eorũ non est. Reuera ô DO-
MINE nemo est sicut tu, magnus es tu, & magnum est nomen tuum cum potentia.
Quis te non metuat, ô rex gentium: quia tibi est decor, quia inter omnes gentium
sapientes, & in omni regno eorum nemo est tibi similis. Et hoc uno brutescunt &
stulti fiunt, q; disciplina uanitatum lignum est. Argentũ ductile de Tharsis affer-
tur, & aurum purum putum, opus artificis & manibus [paratum,] hyacinthus &
purpura indumentum eorum: uniuersa illa opus sunt sapientum. DOMINVS au-
tem deus uerus [est,] deus uiuus, & rex sempiternus. Ab ira eius cõtemiscit ter-
ra, nec [sustinere] possunt gentes indignationem illius. (Sic dicetis eis, Dij qui cœ-
lum & terram non condiderunt, perdentur de terra & de sub cœlis ipsis.) Qui ter-
ram condit sua uirtute, sapientia sua orbem disponit, prudentia sua cœlos exten-
dit. Quum ille uocem dat, ingens aquarum uis in aëre [coit,] & eleuat nubes ab
extremitate terræ, fulgura in pluuiã uertit, atq; educit uentos de thesauris suis.
Stultus fit omnis homo præscientia, pudefit omnis conflator à sculptili, nam men-
dacium est fusile eius, quum non sit in eis spiritus. Vanitas [inquam] sunt, opus
errorum, in tempore uisitationis suæ peribunt. Pars Iacob non est ut istorum,
sed is est qui cuncta formauit, & Israel uirga est hæreditatis eius, DOMINVS exerci-
tuum est nomen eius. Congrega è terra substantiam tuam, tu quæ habitas in lo-
co munito. Quoniam sic dicit DOMINVS, Etce funda ei aculabor etiamnum ha-
bitatores terræ huius, & angustum faciam eis, ut inueniant. Væ mihi propter ru-
pturam meam, & ego dixi, Plaga mea dolorifica est, profecto hæc infirmitas mea
est, & hanc feram. Tentoriũ meum uastatum est, & omnes funes mei fracti sunt,
filij mei digressi sunt à me, & nusquam sunt, non est qui tendat tentorium meum,
& qui erigat cortinas meas. Quoniã stulti facti sunt pastores, & DOMINVM non
quæsierunt, unde nihil prudenter egerunt, & quidquid [in] pascuis eorum fuit di-
spersum est. En uox rumoris adest, & motus ingens de terra aquilonari, ut redi-
gat urbes Iuda in solitudinem, & lustra draconum. Scio ô DOMINE, q; hominis
non est uia sua, nec cuiusquam ut eat & gressus suos disponat. *Castiga me DO-
MINE, sed in iudicio, non in furore tuo, ne fortè imminuas me. *Effunde æstum
tuum super gentes quæ te non cognouerunt, & super familias quæ nomen tuum
non inuocarunt, quia comederunt Iacob, deuorauerunt eum, & consumpserunt eum,
& habitationem eius uastarunt.

CAPVT XI.

S 3

1. Cor. 1. d
2. Cor. 10. d

Idem Esa. 40.
usq; ad 49.
Exordio atten-
tos facit.

Sap. 14.

Ostensa uanitas
re idolorum, o-
stendit dei po-
tentia & uirtu-
tem.

Apoc. 15. b

Gen. 1. a
Infra 51. b

Hysteron pro-
teron.
Psalm. 134. b

Minatur illis q
in Iudæa sunt,
quod et illi sint
in captiuitatem
abducendi.

Pastores.

Psalm. 6. a

Psalm. 78. b

Alij legunt, circum-
cisum cum præputia
to: alij, circumcisum
præputiatum.

A Docet unum esse deum
uerum, hinc fide, amore,
& uite innocētia colen-
dū, deos gentium uanos
& eorum cultū uanum.
Aptata hæc oratio
captiuis in Babilōe,
& his qui adhuc e-
rāt in terra Iudaica.
In genere demonstra-
tione, habet suā forā
adiunctam.

*Antithesis. Vani
sunt dij gentium, ua-
na religio, uanus cul-
tus: at deus æternus
unus est, is solus po-
tens.

*Ebr. Ea, supple ido-
la, uel ligna. Frequen-
tes sunt heteroses &
Syntheses, quæ pro
Latini sermonis rati-
one molliui.

b Alij sic, aut quis re-
gum ex gentibus tibi
nō more gerat? alij,
tui est regnum: alij,
rex gentium ueniet
tibi.

*Vel, aurū repurga-
tū: alij dicūt aurū ex
Vphas uel Ophir.

*Vel, rex sæculi to-
tius.

*Ebr. Ventum.

*Alij, de thesauris.

*Poenam uidelicet in-
ueniet apud Chaldæ-
os, quam credere no-
lunt, præmium scele-
rum suorum.

Hæc est uox poenitē-
tiũ, & dorsum suum
uirgæ dei in patiētia
submittentium.

Prophetia

Hic sermo, qui per duo aut tria sequentia capita coheret, sermone eiusdem argumenti est cum superioribus, nisi quod in crepatio scelerum & idolo latræ in superioribus, uehementior est. Doctrina est sermo, ne confidat rebus externis, sed toto corde reuertantur ad dominum.

^a Audire pro obtemperare.

^b Amen, Fiat, uerum sit, ratum, firmum, iustissimum & sanctissimum est iudicium tuum domine.

^c Alij colligatio, alij defectio.

Quid facerent pii in cœtu impiorum: ut cum q; locus sacer sit, scelera tamen ingentia patrant, ut satius sit pios uel nihil cum illis comune habere, uel longissime ab eis secedere.

^d Alij legunt, dilecte mee in foemino, et ad congregationem referunt.

^e Vel, caro sanctuarij transibit à te: uel, carnem sanctuarij transire facient à te.

^f Sibi, id est, suo malo. Alij aliph interpretantur bouem uel iumentum.

^g Alij legunt, corrumpamus ligno cibum uel panem eius.

Animam alicuius querere, est eius uitæ & capiti insidiari.

Pia quedam expositio prophetæ cum deo, quare impijs in sanctos suos tantum permittat, & cur impij feliciter, pii hic infelicitate habeant.

A Sermo qui factus est ad Ieremiam à DOMINO in hunc modum, Audite uerba fœderis huius, & loquimini ea ad uiros Iuda, & ad habitantes Ierusalem: dices ad eos, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Execratus uir, qui non ^aaudierit uerba fœderis huius, quod præcepi patribus uestris, eo tempore quo eduxi eos de terra Aegypti, de fornace ferrea, dicendo, Audite uocem meam, & facite iuxta omnia quæ mando uobis, & eritis mihi populus, ego autem ero deus uester, ut confirmem iusurandum quod iuraui patribus uestris, ut dem scilicet eis terram lacte & melle manantem, ut hæc dies [testatur.] Tum ego respondebam atq; dicebam, ^bAmen DOMINE. Et dixit DOMINVS ad me, Prædica omnia uerba ista in ciuitatibus Iuda, & in plateis Ierusalem, dicens, Audite uerba fœderis huius, & facite ea, quoniã obtestando obtestatus sum patres uestros, ab eo tempore quo eduxi eos de terra Aegypti in hunc usq; diem, tempestiue surgendo, obtestando, & dicendo, Audite uocem meam: sed non audierunt, nec inclinauerunt aurem suam, quin magis inceserunt in praua libidine cordis sui mali, induxi ergo super eos omnia uerba fœderis huius, quæ præceperam ut facerent, & non fecerunt. Et dixit DOMINVS ad me, Deprehensa est cõiuratio in uiris Iuda, & in habitatoribus Ierusalem, relapsi sunt ad iniquitates patrum suorum priorum, qui renuerunt audire uerba mea, sed & isti sectati sunt deos alios, ut seruirent illis, domus Israel & domus Iuda irritum fecerunt fœdus meum quod pepigeram cum patribus eorum. Idcirco sic dicit DOMINVS, Ecce ego adducam super eos malum, de quo eluctari non poterunt, clamabuntq; ad me, & non exaudiam eos. Tum ibunt urbes Iuda, & ciues Ierusalem, & clamabunt ad deos quibus suffitum incenderunt, sed nullo pacto eos seruabunt in tempore calamitatis eorum. Siquidem secundum numerum urbium tuarum, ô Iuda, fuerunt ^cdij tui, & secundum numerum platearum Ierusalem posuistis aras, [uobis] ad ignominiam: aras [inquam,] in quibus incendistis suffitum ipsi Baal. Tu igitur ne ^dores pro populo isto, neq; pro eis suscipias clamorem & supplicationem, quia ego non exaudiam eo tempore quo ad me clamauerint, & quo afflicti fuerint. Quid [negotij] unice dilecto meo in domo mea, quum ipsa [congregatio] scelerate multa designat. Et caro sanctuarij transiret facere à te: quum exultas in malefaciendo. Oleam frondosam, pulchram & fructu speciosam uocauerat DOMINVS nomen tuum, sed ad uocem magni rumoris incēdit folia eius igni, & defracti sunt ramus eius. DOMINVS enim exercituum qui te plantauit, loquutus est contra te malum, propter malitiã domus Israelis & domus Iuda, quam sibi designarunt, quum me ad iracundiam prouocarunt, suffitum ipsi Baal incendendo. Et DOMINO me ^ehæc docente, intellexi, tum tu ostendisti mihi studia eorum. At ego sicut agnus asuefactus ductus ad lanienam, ignarus q; contra me huiusmodi cogitationes cogitassent, ^fCorrumpamus lignum in cibum eius, & excindamus eum à terra uiuentium, ut nominis eius nulla amplius fiat mentio. DOMINE exercituum iudex iuste, qui ^gexploras renes & cor, uideam uindictam tuam de eis [sumi,] quia tibi reuelasti causam meam. Idcirco sic dicit DOMINVS de uiris Anathoth, qui quærent animam tuam, & dicunt, Ne propheta in nomine DOMINI, ne moriaris in manibus nostris: idcirco sic dicit DOMINVS exercituum, Ecce ego uisitabo eos, iuuenes morientur gladio, filij autem & filiae eorum morientur fame, ut eis nulli fiant reliqui, quia adducam calamitatem super ciues Anathoth, annum uisitationis eorum.

CAPVT XII.

Iustus es tu ô DOMINE, si iudicio tecum contendam, attamen loquar tecum iudicia. ^aQui sit ut uia impiorum prosperetur, & feliciter agant omnes qui impudentissime præuaricantur. Plantasti eos, tum etiam radices iaciunt, proficiunt, quin & fructum edunt: prope es tu ori eorum, at à renibus eorum longe abes. Tu autem DOMINE qui me cognouisti, qui me uides, & exploras cor meum apud te, extrahe

Titulus. Exordium. In genere suo scripto. Deut. 27.

Gen. 17.

Supra 2. f

Infra 14. b

Offendit sibi nec esse parari à gente sua. Inf. 17. b. 20. c

Respondet dominus ad uerba prophetæ.

Parergon est, at à proposito alienum. Iob 21. a Habac. 1. a

Esa. 29.

extrahe eos sicut gregē ad lanienam, & cōsecra eos ad diem occidionis. Vsq̃quo lugebit terra, & herba uniuersi campi arefcet, propter malitiam habitātium in ea: Abeunt iumenta & uolucres, quia dixerunt, Non uidebit postrema nostra. Si

Responsio dñi
ad querelā pro
phetæ.

cum peditibus cucurristi, & illi te fessum reddiderunt, quomodo cum equis certare contendas? Et in terra pacis tu securus, quomodo uero facies in fremitu & fastu Iordanis? Quin fratres tui, & domus patris tui, hi etiam perfide tecum agent, hi etiam plena [uoce] clamāt post te, ne ergo credas eis, etiāsi bona tecum loquantur.

Redit ad p̃
causa.

Dereliqui domū meam, deserui hæreditatem meam, & tradidi dilectionem animæ meæ in manum hostium eius. Facta est mihi hæreditas mea sicut leo in ne more, edidit contra me uocem suam, unde & odio eam prosequor. Hæreditas mea auitium uaricolor est mihi, auitium per circuitum contra eam est. Ite, congre

Interpretatio.

Vastatio per
Nabuchodonosorem describitur,
sed deo auctore.
Distributio.

gate omnes feras agri, efficite ut ueniant & deuorent eam. Pastores multi deliti sunt uineam meam, conculcauerunt partem meam, partem meam expetibilem reddiderunt desertam ac desolatam, reddiderunt inquam eam uastatam, & nūc uastata ad me luget. Vastata est uniuersa terra, quia nemo est qui id ad cor reuocet.

Super omnes uertices in deserto uenerunt uastatores, quia gladius DOMINI deuorauit à termino terræ ad terminum terræ, nec pax est ulli carni. Seminarūt triticum, & messuerunt spinas: hæreditatem adierunt, at nihil profecerunt, & pudefietis à prouentibus uestris ab æstu furoris DOMINI. Sic dicit DOMINVS, Super omnes uicinos meos molestos qui contrectāt hæreditatem, quam hæreditario iure possideo, populū scilicet meum Israel.

*Ecce ego euellam eos de terra sua, & domum Iuda euellam è medio eorum. Fiet tamen, ut postquam euulsero eos, redeam [cum eis in gratiam,] miserear eorum, & reducam quenq̃ ad hæreditatem suam, & quenq̃ ad terram suam. Id quoq̃ erit, si illi discēdo didicerint uias populi mei, ut iurent scilicet per nomen meum, [nempe,] Viuit DOMINVS: quemadmodum populum meum docuerunt iurare per Baal, ædificabuntur in medio populi mei. Si autem non audierint, euellam gentem istam euellendo & perdendo, ait DOMINVS.

Locus deuotionis
genitum.
Sub iuramento
totā religio cō
prehenditur.

Id quoq̃ erit, si illi discēdo didicerint uias populi mei, ut iurent scilicet per nomen meum, [nempe,] Viuit DOMINVS: quemadmodum populum meum docuerunt iurare per Baal, ædificabuntur in medio populi mei. Si autem non audierint, euellam gentem istam euellendo & perdendo, ait DOMINVS.

CAP. XIII.

Sic dixit DOMINVS ad me, I & compara tibi baltheum [lumbarem] lineū, & ad-

commoda eum lumbis tuis, sed in aquam ne mergito eum. Comparauit ergo mihi baltheum iuxta uerbum DOMINI, & applicui lumbis meis. Factumq̃ est uerbum DOMINI ad me secundo in hanc sententiam, Accipe baltheum quem comparasti, qui est in lumbis tuis, & surge atq̃ abi ad Euphratem, & absconde ipsum isthic in foramine petrae. Abij itaq̃, & abscondi ipsum in Euphrate, quēadmodum DOMINVS mihi praeceperat. Factumq̃ est ut post dies multos diceret ad me DOMINVS, Surge, uade ad Euphratem, & tolle isthinc baltheum quem praeceperā isthic abscondi. Profectus ergo ad Euphratem, fodi ac sustuli baltheū de loco ubi eum absconderam. Et ecce corruptus erat baltheus, ita ut ad nihilum utilis esset. Factum est autem uerbum DOMINI ad me, dicens, Sic dixit DOMINVS, Ad hunc modum corrumpam factum Iuda, & ingentem istam superbiam Ierusalem. Populus iste malus renuit audire uerba mea, ambulāt in praua libidine cordis sui, euntq̃ post deos alios, ut illis seruiant, illosq̃ adorēt: erit ergo [populus iste] quemadmodum baltheus iste, qui ad nihilum utilis est. Quemadmodum enim baltheus lumbis uiri adhærescit, sic adglutinaui mihi omnem domū Israelis, & omnem domum Iuda, ait DOMINVS, ut essent populus meus, ad nomen, ad laudem, & ad decus, at ipsi non audierunt. Dices ergo eis sermonē hunc, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Omnis uter impletur uino. Ipsi uero dicent ad te, An ergo hoc nescimus, q̃ omnis uter uino impletur? Tum tu illis dices, Sic loquutus est DOMINVS, Ecce ego implebo ebrietate omnes habitatores terræ huius, & reges qui Dauidi sedent in solio eius, & sacerdotes atq̃ prophetas, & omnes habitatores Ierusalem, & col-

*Hæc uerba alij ad deum, alij ad propheta referunt.

*Alij legunt, cateruatim, turmatim.

*Dilectio anime, est urbs cum templo & uniuerso populo, quē unice & ex animo dilexit dominus, inuitus eos relinquēs sed malicia eorum coactus est in eos seuire.

Mutatur tempus & persona subito: boschu imperatiuus, cōfundimini.

*Alij legunt, infirmati sunt, cultu scilicet idolorū se cruciati sine fructu.

*Minatur finitimis gentibus hostibus populi dei captiuitatem, ex qua tamen sit eos liberaturus, si ueræ religioni accesserint.

Potest superioribus coherere. Ostendit populum Iudaicum uastatum & abiectū, idq̃ uarijs testimonijs probat.

Prophetia

Clidam eos quēq; ad proximum suum, patres quoq; & filios simul, ait **DOMINVS**, non parcam, non indulgebo, neq; miserebor, quo minus perdam eos. Audite & auscultate, & ne eleuimini, quoniā **DOMINVS** loquutus est. Date **DOMINO** deo uestro gloriam, priusquam tenebris obducatur, & priusquā pedes uestri impingant ad montes crepusculi, & expectetis lucem, & uertat in mortales umbras, & ponat in caliginē. Quod si istud audire nolueritis, in occultis flebit anima mea propter superbiam, & misere plorabo, & defluet oculus meus lachrymam, quoniam capti uus abducitur grex **DOMINI**. Dic regi & regine, Submisse uos geratis, & sedete, quia descendet ornamentum capitis uestri corona magnificentiae uestrae. Vrbes ad Meridiē clausae sunt, nec est qui aperiat: uniuersus Iuda captiuus abductus est, in uniuersum abductus est. Attollite oculos uestros, & contēplamini eos qui ueniunt ab Aquilone, ubi est grex qui datus est tibi: grex magnificentiae tuae. Quid dices quum te uisitat? Et tu quidem docuisti eos, ut contra te duces & capita essent. An non dolores te inuadent tanquam foeminam parturientem? Quod si dicas in corde tuo, Cur eueniunt mihi ista? Propter magnitudinem iniquitatis tuae reiectae sunt fimbriae tuae, & ui adflicti calcanei tui. Nū mutabit Aethiops cutem suam, & pardus maculas suas: etiā uos, qui malo asueti estis, poteritis benefacere. Ego dissipabo eos quemadmodum stipula transit ad uentum deserti. Hæc fors tua, & pars mēsuræ tuae à me, dicit **DOMINVS**, quæ oblita es mei, & confisa es mendacio. Et ego fimbriam tuam nudabo super faciem tuam, ut appareat ignominia tua, adulteria tua, & hinnitus tui, infandum scelus scortationis tuae, super colles & in campo uidi foeditates tuas. Væ tibi Ierusalē, non mundaberis tandem? Quo usq; ultra?

CAP. XIII.

Verbum **DOMINI** quod factum est ad Ieremiam de rebus retentionum.

A Vxit Iuda, & portae eius deformatae sunt, obscurae ad terram, & clamor Ierusalem ascendit. Magnates eorum miserunt minores suos ad aquas: qui quum ad fossas uenissent, & aquas non inuenissent, reuersi sunt uacuis suis uasis pudefacti, & prae pudore caput suum operuerunt, propterea qd tellus emarcuit, quia non descendit [in eam] pluuia, agricolae pudefacti caput suum obuelarunt. Quin & cerua, quem in agro [foetum] peperit, reliquit, qd non superesset herba. Et onagri steterunt in uerticibus [montium] uentum haurientes instar draconum, deficientibus oculis eorum fœni penuria. Si iniquitates nostrae responderint nobis, facit tu o **DOMINE** propter nomen tuum, quoniam auersionū nostrarum multae sunt, tibi peccauimus. Expectatio Israelis & saluator eius in tempore angustiae, cur fieres ut peregrinus in terra, & sicut uiator qui ad pernoctandum diuertit? Cur fieres sicut uir attonitus, & sicut fortis heros qui seruare nequit? Tu autē **DOMINE** in medio nostri es, & nomen tuum inuocatum est super nos, ne ergo derelinquas nos. Sic dicit **DOMINVS** populo huic, Profecto amant uacillare pedibus suis, neq; abstinent, ideo **DOMINO** non placent, quin nunc reuocaturus est in memoriam iniquitates eorū, & peccata eorum uisitaturus. Et ait **DOMINVS** ad me, Ne oraueris pro populo isto ad bonū, nam etsi ieiunent, non exaudiam clamorem eorum: & si holocaustum obtulerint, & molam, non delectabor eis, gladio enim, fame & peste consumā eos. Et dixi, Ah **DOMINE** deus, ecce prophetae dicunt eis, Ne timueritis gladiū, quin nec fames eueniet uobis, sed pacem firmā dabo uobis in loco isto. Dicebat ergo **DOMINVS** ad me, Prophetae isti mendaciū prophetāt in nomine meo, nō misi eos, nihil mādauī eis, neq; loquutus sum ad eos, uisionē mendacem, diuinationem, uanitatem, & dolum cordis sui prophetant ipsi uobis. Quapropter sic dicit **DOMINVS** de prophetis qui prophetāt in nomine meo, quum tamen non miserim eos, quiq; dicunt, Nec gladius nec fames erunt in terra ista, gladio & fame confumentur prophetae huiusmodi. Et populus cui ipsi uaticinatur, erunt

a Alij dicunt, mōtes caliginosos.

Domina aut potens per antonomasiam pro regina.
Ebr. Capital, uel capitalitates uestrae.

a Alij legunt, nō mundaberis posthac, quā diu ultra?

Vaticinatur populo Iudaico futuram calamitatem ob enormia scelera, nō esse aliquid effugij, nisi toto corde reuertantur ad dominum. Consoletur pios, docet orare, de se quēdā intermiscet. Videtur hæc oratio coherere usq; ad 18. caput: doctissima est, & locis utilissimis referta. Loquitur de futuris rebus, sed uerbis praeiudicatis. Hypotyposi enim clarissima futuram calamitatem depingit, & est quasi prognosticon quoddam.

Retentionem aquarum sequitur sterilitas, sterilitatem anno nā caritas & fames.

a Alij legunt, tellus timore percussa fuit.

Respondere hic capitur ut Latinis sepe, Esto eueniat nobis quod meriti sumus: tu tamen non secundū merita nostra nobiscū age, sed pro tua misericordia.

Expectatio, id est, spes: expectatio pro eo quē expectant, in quem sperant.

Hoc est, nos gerimus nomen tuum, uocamur nomine tuo, populus scilicet domini exercituum.

Thren. 1. a

Infra 30. c

Titulus.

Haecenus mali descriptio, sequuntur nunc preces prophetæ in persona totius populi.

Dominus queritur de populo, declinans à se culpam. Supra 7. c. Oratio. Ieiunium.

Verba prophetæ. Infra 23. d. 27. c & 29. b

erunt proiecti in plateis Ierusalem præ fame & gladio, nec erit qui sepeliat eos: ipsi [inquam,] uxores eorum, filij eorum, & filiae eorum, & effundam super eos malitiam suam. Dicesq; ad eos uerbum istud, Deducet oculi mei lachrymam die ac nocte, & non cessabunt, quia clade magna contrita est uirgo filia populi mei plaga admodum dolorifica. Si egressus fuero in agrum, ecce interfecti [iacent] gladio: si uero urbem fuero ingressus, ecce confecti fame, sed & prophetae & sacerdotes circumierunt in regionem quam non nouerunt. Num omnino ac prorsus abiecasti Iudam? aut anima tua Zionem abominatur? Quare nos percussisti, & nulla est nobis medela? Expectauimus pacem, & nihil est boni, tempus curationis, & ecce terror. Agnoscimus DOMINE impietatem nostram, & iniquitatem patrum nostrorum, quia peccauimus tibi. Tu uero noli exasperari propter nomen tuum, neq; proster nas solum gloriæ tuæ, recordare neq; irritum facias foedus tuum quod nobiscum habes. Num sunt in uanitatibus gentium qui pluer faciant? an cœli imbres dabunt? An non tu es DOMINVS deus noster? & te expectamus, nam tu fecisti omnia illa.

CAP. XV.

Dixit autem DOMINVS ad me, Si starent Moyses & Samuel coram me, non esset animus meus ad populum istum: eijce [eos] à facie mea, ut egrediantur. Quumq; ad te dicent, Quò egrediemur? dices ad eos, Sic dicit DOMINVS, * Qui ad mortem ad mortem: & qui ad gladium, ad gladium: & qui ad famem, ad famem: & qui ad captiuitatem, ad captiuitatem. Et uisitabo super eos quatuor familias, ait DOMINVS, gladium ad occidendum, canes ad dilacerandum, aues cœli & bestias terræ ad deuorandum & perdendum. Et dabo eos in diuexationem omnibus regnis terræ, propter Manassen filium Ezechiae regem Iuda, propter ea quæ designauit Hierosolymis. Quis tui miserebitur o Ierusalem? Quis tui causa iter suscipiet? & quis secedet, ut pacem tibi petat? Tu deseruisti me, dicit DOMINVS, & retro abiisti, extendi ergo manum meam super te, & disperdidi te, * fatigatus sum poenitendo. Disieci eos uentilabro in portas terræ. Orbem reddidi & perdidi populum meum, at à uijs suis non sunt reuersi. Multiplicatae sunt mihi uiduae eius super arenam maris. Adduxi eis super matrem iuuentutis uastatorem in Meridie. Obrui eam subito & hoste & terroribus. Deformata est quæ peperit septem, anhela fuit anima eius: occidit ei sol multa adhuc die, pudefacta est & erubuit, reliquias autem eorum gladio obijciam ante hostes eorum, dicit DOMINVS. Vae mihi, o mater mea, quæ me peperisti uirum litigatorem, & uirum controuersiae uniuersae terræ, non fecerai, neq; foenori obaeratus sum, attamen uniuersi me contemnunt, [ac conuictijs proscindunt.] DOMINVS respondit, An non reliquiae tuæ ad bonum? An non id efficiam, ut in tempore malo & in tempore afflictionis hostis pro te intercedat? Num ferrum atterit ferrum, aut æs ab Aquilone [æ?]? Opes tuas & thesauros tuos in prædam dabo, non pro pretio, sed pro omnibus peccatis tuis, & in omnibus terminis tuis, & transferam cum hoste uestro in terram quam non nouisti, quoniam ignis ardens in furore meo in uos incensus est. Tu DOMINE nosti, recordare mei & uisita me, & ulciscere me de persequentibus me: non ad longitudinem nasi tui suscipias me, cognosce q; propter te probrum fero. Inuenta sunt uerba tua, & deuorauit ea, factumq; est mihi uerbum tuum in lætitiā & gaudium cordis mei, quoniam inuocatum est nomen tuum super me DOMINE deus exercituum. Non sed i in concilio ludentium ut exultarem, sed propter manum tuam solus habito, quia impatiēti indignatione replesti me. Quare dolor meus factus est perpetuus, & plaga mea insanabilis, quæ renuit curari? & tu omnino es mihi ut aqua quæ salunt, & firmæ esse nesciūt. Propterea sic dixit DOMINVS, Si redieris, restituiam te ut stes coram me: & si eduxeris pretiosum à uili, meris ut os meum: ipsi ad te conuertentur, tu autem ad eos non conuerteris. Dabo enim te populo huic æneum

* Latinius fuerat, pars ad mortem, pars ad gladium: sed nolui discedere à uerbis textus.

* Hoc est, quatuor genera ultionum, punitionum, poenarum.

* Zauaa uel Zauaa, significat quum incertis sedibus quis uagatur & discurret, id est cum territa conscientia, ut Cain: quod cū unica dictione exprimere uolui, dixi diuexationem, alij commotionem.

* Alij legūt, tu me abiecasti.

* Vel, laboro dolendo.

* Portæ pro ostijs aut finibus, ingressibus terrarū ac regionū.

* Ur urbem significat, sed pro hoste hic exponitur.

* Hoc est, alij nihil mihi scenerunt.

* Im lo uehemēter affirmat, pfecto, omnino. Reliquiae pro posteris ponuntur, q. d.

Finis letus sequetur, faciam ut & hostis tibi benigne occurrat.

* Interrogat, & interrogando negat.

* Patitur qd humani propheta, rogans ne deus pro sua longanimitate cum hostibus agat, sed mox perdat eos.

* Amusch ærinosum & calamitosum significat, & quodammodo de quo desperatur, dixi ergo insaniabilis.

* Hoc est, restituiam te ministerio tuo, à quo animo non nihil defecisti.

* Eris ut ego promissi, firmus scilicet & inuincibilis: uel, uelut os meum, loqueris ut ego, & quod ego iussi: est enim propheta os domini.

Cohæret cum superiori cap.

Zach. 11. b

4. Reg. 22. a

Amoz 9. c

Conqueritur propheta de sua sorte.

Iterum recenset mala populi.

Deut. 32. c
Rom. 10. d

Infra 30. c

Responsio domini.

Prophetia

Idem argumentū cum su-
perioribus duobus cap.
nisi quod aliquid pecu-
liare pphete inūgitur.

^aMarſea uarie expo-
nunt, quidam pro lu-
ctu, quidā pro lugen-
te, quidam pro domo
cōiuij: alij, pro cho-
ro. In ſumma, Domi-
nus prohibet prophe-
tā ne illos adeat, ſiue
gaudeāt, ſiue doleāt,
nihil habeat cum eis
commune.

^bAlij legunt, caluitiū
fiet.

^cHoc diuidere alij ad
ſlipem, alij ad panem
(legunt enim labem
pro pane) reſerunt,
q̄a ſequitur poculi.

^dHoc eſt, uobis ſpe-
ſtantibus & adhuc
uiuentibus.

Excusat ſe malitia hu-
mana, ne peccatū a-
gnoſcere uideatur.

^eEbr. De ſuper terra.

^fHunc locum pleriq;
ad tēpora Chriſti &
uocationē gentium
reſerūt, ſed ut ex con-
textu patet, de pœnis
Iudeorum dictus eſt.

Significat enim talē
adfore hoſtem, quem
nemo poſſit uel late-
re uel effugere. Ve-
nator erit, ut qui ex-
ceſſiſſima penetret:

piſcator, ut qui pro-
fundiffima rimetur.

^gEbr. De ſuper.

^hDupliciter .i. ple-
ne, cumulatiffime,
abunde ſatis.

ⁱProphete collo-
quū cū dño, taxatur
interim contumacia
Iudeorum, qui ad do-
minum cōuerſi nolue-
runt, quum tamē gen-
tes dominum agno-
ſcant, & relicta ido-
latria, ſe ei addicāt.

^kEbr. Secundum me-
miniſſe filios.

^lMontē Zion appel-
lat pro populo Iudai
eo q̄ ad mōtē habitat.

Perſtat propheta in o-
ſtendendis eorum ſceles-
tibus, & nempe qualia
nam ſint, talia uidelicet
quæ ingēti poena ſint di-
gna, ut quæ non iudicio
tantū diuino ſed huma-
no quoq; manifeſta &
conuicta ſint.

Altas radices egit im-
pietas, ergo non eſt
ſpes reſipifcentiæ.

Vbiq; extant moni-
menta impietatis ue-
ſtræ, merito ergo pu-
niemini.

murum & munitum, pugnabunt contra te, at nihil poterunt [contra] te, quia ego
tecum ſum ut ſeruem te, & eruam te, dicit DOMINVS. Eripiam te de manu malo-
rum, & de manu tyrannorum te eximam.

CAPVT XVI.

FActum eſt uerbum DOMINI ad me, dicens, Ne ducas tibi uxorem, neq; erunt
tibi filij & filia in loco iſto. Quia ſic dicit DOMINVS de filiis & de filiabus in
loco iſto natis, & de matribus eorum quæ eos pepererunt, deq; patribus eorū qui
eos genuerunt in terra iſta. Mortibus ualitudinariorum moriētur, non plangen-
tur, neq; ſepelientur: ſederunt in ſtercus ſuper faciem terræ, gladio & fame conſu-
mentur, eritq; cadauer ipſorum ad eſcam uolucris cœli & beſtijs terræ. Quo-
niam ſic dicit DOMINVS, Ne ingrediaris domum cōiuij, & ne eas ad plangen-
dum, neq; circumcurſites illorum gratia, quia abſtuli pacem meam à populo iſto,
dicit DOMINVS, æque beneficentiam & miſerationes. Et morientur in terra iſta
magni & parui, neq; ſepelientur, non facient eis planctū, nemo ſe pro illis incidet
aut radet. Non diuident eis in luctu ut conſolentur eum ſuper mortuo, nec po-
tabunt eos poculo conſolatorio propter patrem eius, & propter matrem eius. Et
domum compotationis ne ingrediaris, ut ſedeas cum eis ad edendum & ad biben-
dum. Quia ſic dicit DOMINVS exercituum deus Iſraelis, Ecce ego efficiā ut ceſſet
in loco iſto corā oculis ueſtris, & in diebus ueſtris uox lætitiæ, & uox gaudiij, uox
ſponſi, & uox ſponſæ. Quumq; annunciaueris populo huic cūcta uerba iſta, fiet,
ut illi dicāt ad te, [†]Quare loquutus eſt DOMINVS ſuper nos omne ingens hoc ma-
lum: aut quæ eſt iniquitas noſtra, & quod peccatum noſtrum, quod peccaui-
mus DOMINO deo noſtro? Tu ergo dices ad eos, Eo q̄ dereliquerunt me patres ue-
ſtri, dicit DOMINVS, & ambulauerunt poſt deos alios, quibus ſerui-
erunt, & quos adorarunt, me autē dereliquerunt, & legem meam non cuſtodierunt. Sed & uos
peius egiftis quā patres ueſtri, ecce enim uos inceditis, quiſq; poſt prauam libidi-
nem cordis ſui mali, quo minus me audiat. [†]Eñciam ergo uos eſt terra iſta, in ter-
ram quam nec uos nouiſtis nec patres ueſtri, ubi ſeruietis dijs alijs die noctūq; ubi
nec clementiam uobis impartiar. Idcirco ecce dies uenient, ait DOMINVS, ut non
dicatur ultra, Viuit DOMINVS, qui aſcēdere fecit filios Iſrael de terra Aegypti: ſed,
Viuit DOMINVS, qui fecit aſcendere filios Iſrael de terra Aquilonis, & de uniuer-
ſis terris ad quas eiecerat eos, & reducam eos ad terrā ſuam, quam dederam patri-
bus eorum. Ecce ego mitto ad piſcatores multos, dicit DOMINVS, & piſcabun-
tur eos: poſt hæc mittam ad uenatores multos, qui uenabūtur eos de omni mon-
te, & de omni colle, & de petrarū cauernis. Quia oculi mei ſunt ſuper omnes uias
eorum [intenti,] & non abſconduntur à uultu meo, neq; cœlantur iniquitates eo-
rum à conſpectu oculorum meorum. Et rependam prius ^bduplum iniquitatibus
eorum & peccatis eorum, q̄ terram meam prophanarūt, cadaueribus nempe hor-
ribilium ſcēditatum ſuarum, & abominationibus ſuis impleuerunt hæreditatem
meam. ^aDOMINE robur meum, petra mea, & refugiū meum in die anguſtiæ,
ad te gentes uenient de finibus terre, & dicent, Proſecto mendacium & uanitatem
hæreditate poſſederunt patres noſtri, & ea in quibus nihil fuit utilitatis. Num e-
nim homo ſibi deos faceret? ſed illi non ſunt dii. Propterea ecce ego oſtendam
eis, notam inquam faciam eis ſemel manum meam & potētiam meam, ut ſciant q̄
nomen meum ſit DOMINVS.

CAPVT XVII.

Peccatum Iuda ſcriptum eſt ſtilo ferreo, ungueq; adamantino exaratum in tabu-
la cordis ueſtri, & in cornibus ararum ueſtrarum, ut filij eorum monimēta ha-
beant ararum eorum & lucorū eorum ad arbores frondofas, & in editis collibus.
O mons mi, in agro opes tuas & theſauros tuos omnes prædæ exponam, pro-
pter peccata excelforum tuorū in omnibus finibus tuis. Vacabis hæreditate tua
quam dedi tibi, idēq; tua culpa, efficiamq; ut tu ſeruias hoſtibus tuis in terra quam
ignoras,

Supra 5.e

Cauſæ irredui-
næ.
Supra 7.f

Infra 23.b

Dominus lo-
quitur.

ſenſus reddi-
tus, uerba pau-
lo aliter habet.

Infra 4.8.a

Psalm. 1.2

1. Reg. 16. b
Psalm. 7. c
Apoc. 1. f

ignoras, ignem enim incendistis in furore meo, qui ardebit perpetuo. Sic dicit DOMINVS, †Execratus uir qui confidit in hominem, & carnem ponit brachium suum, acq̃ DOMINO cor eius recedit. Erit is instar Myricæ in deserto, non uidens bonum quum uenit, sed inhabitabit torrida loca in deserto, in terra falsa & inhabitata. Benedictus uir qui fidit DOMINO, & cuius spes est DOMINVS. †Erit sicut arbor ad aquas plantata, radices suas ad riuum extendens, quæ uenientem æstum non sentit, cuius folium uiret, & in anno retentionis [pluuiæ] nō erit sollicita, nec à fructu ferendo cessat. *Vafrum cor super omnia & ærumnosum est, quis cognoscet illud? Ego DOMINVS & cor †perscrutor, & renes exploro, ut reddā cuiq̃ iuxta uiam suā, & iuxta fructum studiorū suorum. Perdix incubat, sed non parit [oua: sic] qui opes parat, sed præter æquum & iustum. In medio dierum suorum derelinquit eas, & tandem in extremo suo stultus & inops est consilij. †O soliū gloriæ excelsum ab initio, locus sanctuarij nostri. Tu o DOMINE sexpectatio Israelis, omnes qui te derelinquunt, pudefient: & qui à me recedūt, in terra scribentur: dereliquerunt enim uenam aquarum uiuentium, [nempe] ipsum DOMINVM. Sana me DOMINE, & sanabor: serua me, & serua bor, quoniam laus mea tu es. *En isti dicunt ad me, Vbi est uerbum DOMINI: ueniat quæso. Quum tamen ego te sequutus moram nō traxerim, quo minus pastor essem. Ad hæc diem calamitosum nunquam cōcupiui, id quod tu nosti, quod egressum est ex labijs meis, coram facie tua fuit. Ne sis ergo mihi formidini, tu es refugium meum in die afflictionis. Pudefient qui me persequuntur, ego uero non pudefiam: ipsi formidabūt, ego autem non formidabo. Induc super eos diem malum, & duplici contritione contere eos. Sic dixit DOMINVS ad me, Vade & sta in porta filiorum populi, per quam ingrediuntur & egrediuntur reges Iuda, atq̃ in omnibus portis Ierusalem, & dices ad eos, Audite uerbum DOMINI reges Iuda & omnis Iuda, cuncti quoq̃ habitatores Ierusalem, qui ingredimini per portas istas, sic dicit DOMINVS, †Cauete quā charæ sunt uobis animæ uestre, †ne tollatis onus die sabbati, ad inferendum [illud] per portas Ierusalem, neq̃ efferatis onus ē domibus uestris die sabbati, imò nihil operis faciatis, sed sanctificate diem sabbati, quemadmodum præcepi patribus uestris. At illi non audierunt, neq̃ inclinarunt aurem suam, sed potius indurarūt ceruicem suam, ne audirent, & ne reciperent disciplinam. Vos autem si me diligenter audieritis, dicit DOMINVS, ut nihil oneris inferatis per portas urbis huius die sabbati, sed sanctificaueritis diem sabbati, ut in eo nihil operis faciatis, transibūt per portas urbis huius reges & principes sedentes in solio Dauidis, uehentes curribus & equis, ipsi & principes eorū, quisq̃ in Iuda & habitatores Ierusalem, †sedebitq̃ ciuitas ista in perpetuum. De ciuitatibus quoq̃ Iuda, & his quæ circum Ierusalem sunt, ac de terra Benjamin, de campestribus & de montanis, & à Meridie, uenient, ferentes holocaustum, uictimam, cibarium sacrificium, & thus, laudem quoq̃ ferētes in domum DOMINI. Si uero me non audieritis, sanctificando diem sabbati, quo minus tollatis onus, & eatis per portas Ierusalem die sabbati, incendā ignem in portis eius, qui ædes magnificas in Ierusalem deuorabit, nec †extinguetur. CAP. XVIII.

Verbum quod factum est ad Ieremiam a DOMINO in hanc sententiam, Surge & descende in domū figuli, isthic efficiam ut audias uerba mea. Quum ergo descendissem ad domum figuli, en is faciebat opus supra rotam. Vas autem illud quod ipse faciebat ē luto, quod erat in manu figuli, contractum est: iterum ergo fecit illud aliud uas, quemadmodū †uiusum erat

Legunt quidā in priori membro Iree pro uidebit, in secundo pro timebit, uenusta uocum allusione.

Alij timebit.

Videte pro sentire.

*Obijcit quædā propheta in persona omnium, ad quæ deus respondet. Prima obiectio, Cor hominis perplexū est, quis ergo nobis certo dicet, q̃s deo uere fidat?

Respondet dominus.

Alia obiectio, Multi diuitijs et rebus fluxis inhiant, & ab illis toti pendent.

Respondet aī per similitudinem perdicis, sed nota sin illius dinis omīssa, Diues similis est p dīci, alienis diuis incubant.

*Sūt hic due uocule quæ cordi attribuitur, Akob & anusch, quæ uarie interpretatur: Akob contortum, contectū, conuolutum, perpl. xū, subdolu, peruersum, fallax, dolosum, supplantans, prauū: Anusch ærumnosum, calamitosum, infirmū, humanū, mortale, desperatū, magna & ardua præsumit, sed nihil potest.

†Propheta herēs soli dño, conuersus ad solum gloriæ, docet ubi sit asylum piorū quō cōfugiant, ubi tuti sint. Antithesi ostendēs quid illis eueniat, qui deserto deo, creaturis fidunt.

*Exprimit propheta cogitationem & sermonē impiorū, qui longanimitatē dei impunitatē scelerū interpretantes, ad eos qui mala prædicunt sic loquuntur, Quando uenit tandē quod uos prædicitis? falsi estis, &c. Contemnunt ac illudunt uerbū prophetarum. Coacti ergo propheta, quandoquidē uidēt eos esse incurabiles, & peccare in spiritu sanctū, orant, uel potius uaticinatur eis extrema mala.

In sabbati obseruatione tota religio comprehēsa uidetur. Qui enim diem sabbati non obseruabāt, uerbū dei ob lucrū aliquod uel negligebant uel contemnebant. Ad obseruationē ergo dī uinorum mandatorū spe utilitatis adhortatur.

†Nabal stultū significat, inopē cōsiliij: significat etiā flaccidū, marcidū, nihil succi habentem.

*Expectatio pro ipso deo, in quē sperāt omnes pīj, & quem fide expectant.

†Sic deus laus est iustorum, id est, is quem solum laudant.

A †Vel sic, Ego non festinaui à te pastore, sed secutus sum post te.

†Eb. Cauti sūt in animabus uestris. †Sedebit, i. manebit, inhabitabitur.

†Ebr. Neutrū est extinguet, ut Germanis, Es wirt nit löschet.

Titulus.

Oratio est, in qua admonetur abstinē: à sceleribus, ni funditus uelint excindi. Docet interim quomodo deus omnia & quissime admittit.

Prophetia

^aPro rota Ebraei habet, lapides duos. In Exodo cap. 1. pro sella capitur in qua pariunt mulieres, hic pro rota figulina aut figulari.

^bEbr. Secundum quod oculis figuli rectum uidebatur, ut faceret.

^cEs ist vß, es ist verloren: hæc cura excussa est e pectoribus nostris.

^dVel sic, Num nix Libani petram in agro destituit? Num deficiunt aliene aquae frigide fluentes? Num euelluntur aquae, &c. uel eruuntur?

^eVel, semitis seculi, semitis æternis.

^fAlij legunt, per uentum urentem, uel uentum uredinum.

^gLingua ferire, est aliquem accusare, aut per calumniam alius cuius nomen deferre.

^hFoveam fodere, est necesse struere, uitæ insidiari.

ⁱOstendit eos esse perdendos, deinde narrat quædam.

^jSubintelligi oportet uoculam aliquam quæ sensum compleat, ut, Cape tecum, uel uoca quosdam, uel duc tecum de senioribus, &c.

^kAlij harsith interpretatur ex cocto lapide.

^lEbr. Alienum fecerunt locum istum.

figulo facere. Factum est ergo uerbum DOMINI ad me, dicēs, An non ⁱⁿstar figuli huius potero uobis facere o domus Israel, ait DOMINVS? Ecce uos estis in manu mea, o domus Israel, perinde atq; lutum in manu figuli.

Momento, ut loquutus fuero de aliqua gente aut regno, ut euellā, extirpem & perdam, ^{et} redieritq; ea gens (contra quam loquutus eram) à malitia sua,

^B iam & me quoq; pœnitebit mali quod ei facere constitueram. Momento quoq; ut loquutus fuero de gente aliqua aut regno, ut ædificem & plātem, & malum fecerit ea gens in conspectu meo, neq; audierit uocem meam, iam & me quoq; pœnitebit boni, quo eam afficere constitueram. Tu ergo dic quæso ad uiros Iuda, & ad habitatores Ierusalem in hanc sententiam, Sic ait DOMINVS, Ecce ^{et} ego fingo contra uos malum, & cogito contra uos cogitationem: reuertimini igitur, quisq; à uia sua mala, bonas facite uias uestras, & studia uestra.

Et dixerunt, Expectoratum est, nos enim sequemur cogitationes nostras, & faciemus quisq; iuxta libidinem cordis sui. Propterea sic loquutus est DOMINVS, Inquirite quæso inter gentes, an quisquam similia audierit, qualia nimis horribilia commisit uirgo Israel. Num ^{ager} deserit niuem Libani, quæ de petra [fluit?]

^C Num deferentur aquæ alienæ frigidae fluentes? Etenim populus meus oblitus est mei, frustra suffitum incendunt, faciuntq; eos [prophetæ falsi] impingere in uis suis, [à] semitis antiquis, ut eant semitas uiae non munitæ, quo terrā suam perpetuò desolatam exhibilandamq; reddiderunt, ut omnis qui per eam transiturus sit, obstupe-

scat, caputq; suum moueat. Per ^{et} uentum orientalem dissipabo eos in conspectu hostis, in die calamitatis eorum tergum ipsis aduertam, non faciem.

Dixerunt autem, Adeste, cogitabimus contra Ieremiā cogitationes, quoniam non peribit lex à sacerdote, & consilium à sapiente, & uerbū à propheta: adeste, ^{et} feriemus eum lingua, nec attendemus omnes sermones suos.

Attende ad me DOMINE, & audi uocem aduersariorum meorum. Num redditur pro bono malum? quia ^{et} foderunt foveam animæ meæ: memineris ut steterim ante te, ut loquerer pro eis bonū, & auerterem iram tuam ab eis.

Idcirco trade filios eorū fami, & deuolue eos ad manus gladij, ut fiant uxores eorum orbæ ac uiduæ, uiri eorum occisione occidantur, & iuuenes eorum gladio feriātur in prælio.

^E Audiatur clamor à domibus eorum, quum repente induxeris super eos globum militarem, quia foderūt foveam ad me capiendum, & laqueos pedibus meis absconderunt. Tu autem DOMINE nouisti omne consilium eorum ad occidendum me in initum, ne sis propitius iniquitati eorum, & peccatum eorum ante conspectum tuum ne exolescat, ut impingant corā te, in tempore furoris tui age cōtra eos.

CA. XIX. Sic dixit DOMINVS, I, & cōme fideliā testaceā à figulo, & de senioribus populi, & de senioribus ^{et} sacerdotū, egredierisq; ad uallem filij Hinnom, quæ est [extra] ualuas portæ ^{et} Haharsith, & isthic prædica uerba quæ ego ad te loquar.

Dices autem, Audite uerbum DOMINI reges Iuda, & habitatores Ierusalē, Sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Ecce ego adducam afflictionem super locum istum, quam quicumq; audierit, aures eius tinnitum experientur, eo q; me dereliquerūt, & ^{et} prophanarunt locū istum, incendentes suffitum dijs alijs, quos nec ipsi nouerunt, nec patres eorū, neq; etiam reges Iuda, & impleuerunt locum istum sanguine innocentum.

^B Extruxerunt quoq; excelsa ipsi Baal, ad incendendum igni filios suos in holocaustum ipsi Baal, quod equidem nec præcepi, nec loquutus sum, nec in cor meum unquam ascendit. Idcirco ecce ueniēt dies, dicit DOMINVS, ut locus iste non uocetur ultra Topheth, aut uallis Ben Hinnom, sed uallis occisionis.

Iam uisum ad præterit. Efa. 45. b Rom. 9. d

Supra 1. b

Infra 25. b. 35. c Ionæ 3. d

Infra 19. c 24. e. 50. c

Ostenditur quomodo se impij gerant aduersus ueritatem.

Orat propheta ad dominum.

Continuis duobus istis capitibus actio quædam continetur.

nis. Et ego^d euacuabo cōsiliū Iuda & Ierusalem in loco isto, & prosternam eos gladio in conspectu hostium suorum, & per manum quærentium animam ipsorum, & tradam cadauer ipsorum escam uolucris cœli, & bestiis terræ. Et tredi gam ciuitatem istam in stuporem & sibilum, [sic ut] omnis qui prætereat eam, ob stupefcat, & sibilet super omnes plagas eius. Et cibabo eos carne filiorū suorum, atq; carne filiarum suarum, & comedet quisq; carnem proximi sui in obsidione & angustia, quibus eos constringēt hostes ipsorum, & eorum qui quærunt animam eorum. Et confringes fideliam in oculis uirorum qui tecum ierūt, dicesq; ad eos, Sic loquutus est DOMINVS exercituum, Ad hunc modum cōteram populū istum ac ciuitatem istam, quemadmodum [quis] confringit uas figulinum, quod refici ul tra non potest. Et in Topheth sepelientur, eo qd alium locum non habeant ad se peliendum. Sic [inquam] faciam loco isti, ait DOMINVS, & habitatoribus eius, ut reddam ciuitatem istam sicut Topheth. Et erunt ædes Ierusalem, & ædes regum Iuda perinde atq; locus Topheth, immundæ scilicet, cū omnibus domibus in qua rum tectis suffitum incenderunt uniuersæ militiæ cœlorum, libādo libamina dijs alijs. Venit itaq; Ieremias de Topheth, quò miserat eum DOMINVS ut illic pro phetaret, & stans in atrio domus DOMINI, dixit ad uniuersum populum, Sic dixit DOMINVS exercituum deus Israelis, Ecce ego adducam super urbem istam & su per omnes ciuitates eius omnem calamitatē quam loquutus sum super eam, quia indurarunt ceruicem suam ne audiant uerba mea.

CAP. XX.

Pashur autē sacerdos filius Immer primarius princeps in æde DOMINI, quum A audisset Ieremiam constanter prophetantem uerba ista, percussit Pashur Iere miam prophetam, & coniecit eum in^a neruum, qui erat ad portam Benjamin supe riorem, quæ fuit iuxta ædem DOMINI. Factum est autem, ut sequenti die Pashur educeret Ieremiam ē neruo. Dixitq; Ieremias ad eum, Non Pashur uocauit DOMI NVS nomen tuum, sed^b Magor circumquaq;. Sic enim dicit DOMINVS, Ecce ego reddam te pauorem & tibi, & omnibus amicis tuis, qui hostium suorum ferro ca dent in conspectu oculorum tuorum, sed & omnem Iudam tradam in manum re gis Babylonij, qui transferet eos captiuos Babylonem, & feriet eos gladio. Et tra B dam omnem thesaurum ciuitatis huius, atq; omnem laborem eius, & quidquid ha bet pretiosum, omnes thesauros regum Iuda, tradam in manum hostium suorum, atq; illi diripient eos, & tollent eos, & introducent eos Babylonem. Et tu Pashur cum omnibus domesticis tuis ibitis in captiuitatē, uenies Babylonem, & isthic mo rieris, & isthic sepelieris, tu & omnes amici tui, quibus tu mendacium propheta sti.

Illexisti me o DOMINE, & illectus sum, confortasti me, & potuisti, fui irrisioni omni tempore, quisq; me subsannat. Quoniam posteaquā loquor, uociferor in iuriam, & uastationem clamo. Quandoquidē ergo uerbum DOMINI mihi pro bro uertitur, & omnibus diebus uituperio, statui me eius mentionem ultra nō ha biturum, neq; ultra loquuturum me in nomine eius. At fiebat [uerbum domini] C in corde meo, & in ossibus meis tanquam cohibiti ignis incendium, ut sustentan do laborarem, nec possem. Porro audiui multorum infamiam, pauorem circum quaq;, ^dIndicate, & indicabimus illud, eorum etiam omnium qui mihi bene uole bant, quiq; latus meum obseruabant, [dicentium,] Si fortē persuaderi possit, ut ei superiores simus, & uindictam de eo sumamus. DOMINVS autem est mecum ut robustus heros, idcirco prosternentur persecutores mei, & nihil poterunt, ue hementer pudefient, nihil enim ^esua prudentia profecerunt, ^fperpetua ignominia [notabuntur,] quæ nunquam obliuioni tradetur. Et tu DOMINE ^gexercituum ^hexplorator iusti, uidens renes & cor, uideam ultionem tuam de eis [sumi,] quia ti bi reuelauī causam meam. Cantate DOMINO, laudate DOMINVM, quia libera D uit animam pauperis de manu malignorum. ⁱExecratus dies in quo natus sum,

^dEuacuabo, id est, inane & irritū reddā.

Supra 28. c. 49. c. & 50. c.

Quomodo im piy legerant er ga uerbum dei & ministros eius.

Narratio est historica, coherens partim cū su perioribus, partim con tinet orationem prophete.

^aMah pecheth rota uersutis uidetur, ut episcopis papistis schyben.

^bMagor significat pauorem.

^eAlij legunt, seduxisti me.

Verba Ebraea hic ob scura sunt & intrica ta, sic ad uerbū, Om nes uiri pacis meæ obseruāt latus meū, & c. Licet alij zela pro claudicatione ex ponant, Obseruāt ui ri mihi familiares, si claudicare alicubi ue lim.

^dIndicare pro tradu cere, deferre.

^eVel, quia nō pruden ter egerunt.

^fAlij legunt, explora tor uel p̄bator iuste.

Infra 23. g

Supra 11. d

Agit propheta gratias domi no. Iob 3. a

T

Prophetia

dies in quo peperit me mater mea, sit nefastus. Execratus uir qui nunciauit patri meo, dicendo, Natus est tibi filius mas, & lætitia eum exhilarauit. Eueniat isti homini quod ciuitatibus, quas DOMINVS subuertit, neq̃ pœnituit eum, audiuerat enim clamorem mane, & eiulatum tempore meridiano. Quod me non occidisti mox ab utero, fuisset enim mater mea sepulchrum mihi, & uterus eius conceptus perpetuus. Cur è uulua egressus sum, ut aspicerem laborem & dolorem, & perfererentur dies mei pudore?

CAP. XXI.

^aUrbe obfessa, propheta interrogatus responderet nihil illis tutum fore, nisi se dedant regi Babylonio.

^aAlius iā Pashur est.

^bEb. Quere uel sciscitare.

^cVt auertat à nobis hostem tantum.

A Verbum quod factum est ad Ieremiam à DOMINO, quando misit ad eum rex Zedechias ^aPashur filiū Malkiæ, & Zephoniam filium Maasæ sacerdotem cum huiusmodi mandatis, ^bConsule quæso DOMINVM nostri causa, quia Nabuchodonosor rex Babylonis pugnat contra nos, si fortè DOMINVS agat nobiscum iuxta omnia mirabilia sua, ut faciat [eum] à nobis ascendere. Dixit ergo Ieremias ad eos, Sic dicetis Zedechiæ, Sic dixit DOMINVS deus Israelis, Ecce arma bellica quæ in manu uestra sunt, & quibus uos pugnatistis contra regem Babylonium, & contra Chaldaeos qui uos foris extra muros oppugnant, reflectam, & colligam ea

B ad mediū ciuitatis huius, & pugnabo ego uobiscum exerta manu, & robusto brachio, in furore, in æstu, & indignatione magna. Et percutiā habitatores huius urbis, tam homines q̃ iumentā peste ingenti morientur. Post hæc, dicit DOMINVS, tradam Zedechiā regem Iuda, & seruos eius, & populū, residuos quoq̃ urbis huius, quos pestis, gladius & fames reliquos fecerunt, in potestatem Nabuchodonosor regis Babylonij, & in manū hostium suorum, & in manum eorum qui quæ-

^dEbr. in ore gladij.

C runt animam eorum, qui feriet ^eeos gladio, non ignoscet eis, non parcat, nec miseretur. Ad populū autem istum dices, Sic dixit DOMINVS, Ecce ego propono uobis uiam uitæ, & uiam mortis. Qui in ciuitate hac manserit, gladio interficietur, uel fame, uel peste. Qui uero egressus fuerit, & ad Chaldaeos, qui cingunt uos, defecerit, uitā seruabit, & erit ei anima sua ueluti parta præda. Ego enim posui faciem meam contra ciuitatem istam in malum, & non in bonum, dicit DOMINVS, in manum regis Babylonij tradetur, qui eam igni exuret. Porro domui Iuda [dices,] Audite uerbum DOMINI ò domus Dauidis, sic enim dixit DOMINVS,

infra 38. a

^eAlij legunt, in petra planitie.

D ^freddite mane, & adserite spoliātū de manu eius qui [ei] uim facit, ne fortè propter malitiā studiorū suorum egrediatur ut ignis furor meus, & exardescat, & nemo sit qui extinguat. En me tibi quæ habitas in ualle, in ^gpetra, in planitie, (dicit DOMINVS,) qui dicitis, Quis nos terret? aut quis perueniret ad habitationes nostras? Ego uisitabo uos iuxta fructum studiorum uestrorum, dicit DOMINVS, & iniiciā ignem in syluā eius, ut deuoret omnia quæ circū eam sunt. **CAP. XXII.**

infra 22. a

^hHortatur regiam ad obseruationem iustitiæ, argumento ducto ab utilitate.

ⁱRatio temporis non semper obseruatur in prophetarum sermonibus, nam ista oratio non sub Zedechia, sed longe antea dicta uidetur sub Iehoiakim.

^jIm lo, si non formula iurandi, uehementer asserit & affirmat.

^kEbr. Sanctificabo.

A Sic dixit DOMINVS, Descēde in domum regis Iuda, & isthic loquere sermonem istum, dicesq̃, Audi uerbum DOMINI ò rex Iuda, qui sedes in solio Dauidis, tu & serui tui, atq̃ populus tuus qui transitis per portas istas, Sic mādāt DOMINVS, ^lFacite iudicium & iustitiam, & adserite spoliātum è manu eius qui ei uim facit, aduenam, pupillum & uiduam ne contristetis, neq̃ iniuria adficiatis, & sanguinē innocentem ne effuderitis in loco isto. Nam si diligenter ista feceritis, ingredientur per portas huius domus, reges qui in solio Dauidis sedent, uecti curribus & equis ipse & serui eius, atq̃ populus eius. Quod si ista uerba ^mnon audieritis, per me iurauit, dicit DOMINVS, q̃ domus ista redigetur in solitudinem. Quoniam sic dixit DOMINVS super domū regis Iuda, Gilead tu mihi caput Libani, certe redigā te in solitudinem, & urbes non habitatas. ⁿDestinabo super te uastatores, quenq̃ cum armis suis, qui excident electas cedros tuas, & deiciant in ignem. Quumq̃ præteribunt gentes multæ urbem hanc, dicent, quisq̃ ad proximum suum, Quare sic fecit DOMINVS isti magnificæ urbi? Tum dicent, Eo quod dereliquerunt foedus DOMINI dei sui, & adorarūt deos alios, eisq̃ seruiērūt. Ne defleatis mortuum,

Hoc caput cū sequenti uidetur coherere.

Supra 21. d

Mutatur numerus.

Deut. 29. d
3. Reg. 9. b

neq̃

neq; circumcurratis propter eum, sed impense flete super abeunte, quia non reuertetur ultra, ut uideat natale suum solum. Quoniam sic dicit DOMINVS de Sallum filio Iosia rege Iuda, qui regno inauguratus fuerat pro patre suo Iosia, Qui emigravit de loco isto, ultra huc non reuertetur, sed in eo loco, quo eum captiuum abduxerunt, morietur, & terram hanc ultra non uidebit. Væ ædificanti domū suam non cum iustitia, & cœnacula sua non cum iudicio, qui utitur seruitio proximi sui gratis, & opus suum ei non reddit. Qui dicit, Extruam mihi domum amplam, & cœnacula uentis peruia, excindit sibi fenestras, laquearia arcuata ex cedro [facit,] & sinopide pingit. Num regnaturū te putas q̄ cum cedris contendis? An non & pater tuus edit & bibit, & exequutus est iudicium & iustitiam, & bene illi erat tunc? Iudicauit causam pauperis & egeni, & tunc bene [illi erat.] An nō hoc erat nosse me, dicit DOMINVS? Porro oculi tui & cor tuum nihil [spectant] q̄ emolumentum, ad effundendum sanguinem innocentem, ad faciendum iniuriam & oppressionem. Idcirco sic dicit DOMINVS de Iehoiakim filio Iosia rege Iuda, Non plangent eum [sic,] Eheu frater, eheu soror: non [inquam] plangent eum, Heu domine, heu gloria eius. Sepultura asini sepelietur, lacerus & abiectus extra portas Ierusalem. Conscende Libanum & clama, in Basan quoq; da uocem tuam, in clama transfluuianos, quoniam contriti sunt omnes amatores tui. Loquutus sum ad te rebus tuis adhuc integris, at tu dixisti, Non audiā. Hec fuit consuetudo tua à pueritia tua, ut nō audires uocem meam. Omnes pastores tuos uentus pascet, & amatores tui in captiuitatem abibunt. Tunc nimirū erubescas & pudefies propter omnem malitiam tuam. Sedisti in Libano, nidum posuisti in cedris, q̄ grata eris, quum uenerint tibi dolores, dolor [inquam] ut parturientis. Viuo ego dicit DOMINVS, etiamsi fuerit Chonias filius Iehoiakim regis Iuda annulus signatorius in manu mea dextera, tamen isthinc auellam te, tradamq; te in manum querentium animam tuam, & in manum eorum quorum cōspectum tu formidas, atq; in manum Nabuchodonosoris regis Babylonij, & in manū Chaldæorum. Trans-

portaboq; te & matrem tuam, quæ te peperit, in terram aliam, in qua nō estis nati, & isthic moriemini, in terram autem istam, ad quam ipsi animam suam attollunt ut istuc redeant, non redibunt. An truncus contemptus & dissipatus est uir iste Chonias? aut uas aliquod quod nemini placet? Quare abiecti sunt tam ipse quàm semen eius, & proiecti in terram quam non cognouerūt? O terra, terra, terra, audi uerbum DOMINI, sic dixit DOMINVS, Scribite uirum istum orbem, uirum qui nihil prospere aget in diebus suis, quoniā nullus de semine eius prosperabitur ut sedeat in folio Dauidis, & regnet posthac in Iuda.

CAP. XXIII.

Væ pastoribus qui perdūt & dissipant gregem pascue meæ, dicit DOMINVS. Propterea sic dicit DOMINVS deus Israelis de pastoribus qui pascunt populum meū, Vos dissipastis gregē meum, & extrulistis eum, & non uisitastis eū, ecce ego uisitabo super uos malitiā studiorum uestrorū, dicit DOMINVS. Et colligam ego reliquias gregis mei ex omnibus terris in quas expuleram eas, et reducā eas ad caulas suas, ut sobolescāt, & multiplicent. Ego cōstituam super eas pastores qui eas pascant, non timebunt ultra, neq; terrebutur, neq; desiderabitur aliquid ex eis, dicit DOMINVS. Ecce dies uenient, dicit DOMINVS, ut excitem germen iustum Dauidi, regnabitq; rex, & prudenter rem geret, & faciet iudiciū & iustitiam in terra. In diebus eius saluabitur Iuda, & Israel habitabit tuto: & hoc nomen eius quo uocabunt [eum,] DOMINVS iustitia nostra. Idcirco ecce dies uenient, dicit DOMINVS, ut non dicant ultra, Viuit DOMINVS, qui ascendere fecit filios Israelis de terra Aegypti: sed, Viuit DOMINVS, qui ascendere fecit, & qui introduxit semen domus Israelis de terra Aquilonis, & de omnibus terris ad quas expuleram eos, & habitabunt in terra sua. Ad prophetas contritum est cor meum in medio mei,

^cSellum idem qui Ieremias, iā captiuus tenebatur in Aegypto.

^dNon cū iudicio, id est, nō honestis rationibus.

^eOpus ponitur pro mercede operis.

^fAlij legunt spaciōsa, alij, refrigerantia.

^gMinium unā speciem coloris pro omnibus ponit.

^hHoc est, emulari uis alios reges uel gentium, uel qui ante te fuerunt.

ⁱPro lacerus alij putridus legunt.

^kAlloquitur filiā Zion, uel gentem Iudæam, sed per ironiam.

^lMeabarim translata cani, qui ad fines Iudæe habitabant.

^mEbr. Via tua.

ⁿPastores sunt presides, prophetae, reges, sacerdotes.

^oVentum pascere, est res friuolas & uanas moliri: uentus pascet eos, id est, frustrabuntur sua spe.

^pChonias & Iechonias idem.

^qAnimā ad aliquam rem attollere, est eam auerere, desiderare, expectare.

^rAlij legunt, abdicatum.

^AInuestitura in magistratum, & antistites religionis. Describit autem sub nomine pastoris Messiae officium & gratiam.

^BMetastasis uel anaclysis in uisitandi uerbo.

^CEbr. Non uisitabuntur, id est, non deficient.

^DQuum ostendissent repudiatum Iechoniam & orbem, commode promissionem de Christo uero rege subnectit, qui sessurus est in folio Dauidis perpetuo.

^EAlij legunt, dominus iustus noster.

^FQuidā legunt, propter prophetas: alij pro titulo nouo ponunt, Ad prophetas.

Taxat testis uerbis regem Iehoiakim.

Mutatio personarum.

Mutatio personarum.

Heterosis personarum. Vocabulum pastoris statim admonet officij.

Isaie 4. b. 40. c. 47. b. Infra 33. c. Ezech. 34. Dan 9. g. Ioan. 1. g.

Deut. 33. d. Supra 10. c.

Prophetia

fluctuarunt omnia ossa mea, similis factus sum uiro ebrio, & uiro quem uinum incendit, à facie DOMINI, & à facie uerborum sanctitatis eius. Quoniam terra plena est adulteris, quia propter execrationem luxit terra, & speciosa deserti exaruerunt, & fuit clades eorum mala, & potentia eorum non firma. Etenim tam propheta quàm sacerdos hypocritæ fuerunt, qui & in domo mea malitiam eorum deprehendi, ait DOMINVS. Idcirco erit eis uia eorum ut lubricitas in caligine, impellentur & cadent in ea, quia adducam super eos malum, annum [scilicet] uisitationis eorum, ait DOMINVS. Eandem stultitiam insulsam quam uidi apud prophetas Samariæ, qua in Baal prophetabant, & populum meum Israel seducebant, apud prophetas quoque Ierusalem uidi, horrenda quoque & tetra: adulteria enim committunt, & incedunt in mendacio, roborant manus pessimorum [hominum,] quo minus redeant, unusquisque à malitia sua: factique sunt mihi omnes illi ut Sodoma, & habitatores eius ut Gomorra. Idcirco sic dicit DOMINVS exercituum de prophetis istis, Ecce ego cibo eos absynthio, et potabo eos aquis fellitis, à prophetis enim Ierusalem egressa est hypocrisis in uniuersam terram. Sic dicit DOMINVS exercituum, Ne audieritis uerba prophetarum qui uobis prophetant, uanos reddunt uos, uisionem cordis sui loquuntur, non ex ore DOMINI. Ad eos qui me irritant constanter dicunt, DOMINVS loquutus est, Pax erit uobis: & ad omnes qui ambulat iuxta libidinem cordis sui, dicunt, Nihil mali uobis accidet. Quis enim stetit in consilio arcano DOMINI, qui uiderit & audierit uerbum eius? aut quis animaduertit ad uerbum eius & audiuit? Ecce tempestas DOMINI furor [eius] egressus est, & turbo sese intorquens in caput impiorum [se] demittet. Non auertetur ira DOMINI, donec fecerit illud, & donec ratas fecerit cogitationes cordis sui, in nouissimo die-

Post descriptio-
nem Messiae fal-
sos prophetas
adoritur.

^a Alij legunt iuramen-
tum.

^c Alij legunt, cursus co-
rum fuit malus.

^c runt, & fuit clades eorum mala, & potentia eorum non firma. Etenim tam propheta quàm sacerdos hypocritæ fuerunt, qui & in domo mea malitiam eorum deprehendi, ait DOMINVS. Idcirco erit eis uia eorum ut lubricitas in caligine, impellentur & cadent in ea, quia adducam super eos malum, annum [scilicet] uisitationis eorum, ait DOMINVS. Eandem stultitiam insulsam quam uidi apud prophetas Samariæ, qua in Baal prophetabant, & populum meum Israel seducebant, apud prophetas quoque Ierusalem uidi, horrenda quoque & tetra: adulteria enim committunt, & incedunt in mendacio, roborant manus pessimorum [hominum,] quo minus redeant, unusquisque à malitia sua: factique sunt mihi omnes illi ut Sodoma, & habitatores eius ut Gomorra. Idcirco sic dicit DOMINVS exercituum de prophetis

^d istis, Ecce ego cibo eos absynthio, et potabo eos aquis fellitis, à prophetis enim Ierusalem egressa est hypocrisis in uniuersam terram. Sic dicit DOMINVS exercituum,

Supra 9.6

^e Vel, fatuos uos red-
dunt.

Ne audieritis uerba prophetarum qui uobis prophetant, uanos reddunt uos, uisionem cordis sui loquuntur, non ex ore DOMINI. Ad eos qui me irritant constanter dicunt, DOMINVS loquutus est, Pax erit uobis: & ad omnes qui ambulat iuxta libidinem cordis sui, dicunt, Nihil mali uobis accidet. Quis enim stetit in consilio arcano DOMINI, qui uiderit & audierit uerbum eius? aut quis animaduertit ad uerbum eius & audiuit? Ecce tempestas DOMINI furor [eius] egressus est, & turbo sese intorquens in caput impiorum [se] demittet. Non auertetur ira DOMINI, donec fecerit illud, & donec ratas fecerit cogitationes cordis sui, in nouissimo die-

Nota falserum
prophetarum.

^e rum intelligetis intelligentiam eius. Non nisi prophetas istos, at ipsi cucurrerunt: nihil loquutus sum ad eos, ipsi tamen prophetant. Si stetissent in consilio meo, & uerba mea nota fecissent populo meo, reduxissent eos de uia sua mala, atque de malitia studiorum suorum. An non deus de propinquo ego, dicit DOMINVS, & non deus de longinquo? Num abscondet se quisquam in latebras ut eum uidere nequeam, ait DOMINVS? An non coelum & terram ego impleo, dicit DOMINVS? Audiui [plane] quæ nam dicant prophetae prophetantes mendacium in nomine meo, dicentes, Somniaui, somniaui. Quousque est hoc in corde prophetarum, ut prophetent mendacium: ut prophetent dolum cordis sui? Quorum consilium huc tendit, ut populum meum somniis suis, quæ quisque proximo suo recenset, in obliuionem nominis mei trahat, quemadmodum & patres eorum nominis mei per Baal obliti sunt. Propheta apud quem est somnium, somnium narret: & is apud quem est uerbum meum, loquatur uerbum meum ex fide. Quid enim palea cum tritico, ait DOMINVS? An non uerbum meum est sicut ignis, ait DOMINVS, & sicut malleus petram dissipans? Propterea ecce ego contra prophetas, dicit DOMINVS, qui suffurantur uerba mea, quisque scilicet à proximo suo. Ecce ego contra prophetas, inquit DOMINVS, usurpantes linguam suam, & dicunt, Dixit. Ecce ego contra prophetas somniantes mendacia, dicit DOMINVS, quæ narrat, seducuntque populum meum mendacijs suis atque celeritatibus suis, quum ego non miserim eos, neque praeceperim eis: omnino nihil utilitatis adferent populo isti, ait DOMINVS.

Supra 14.6
Infra 27.6
& 29.6

^f Vel uere.

^f phetent mendacium: ut prophetent dolum cordis sui? Quorum consilium huc tendit, ut populum meum somniis suis, quæ quisque proximo suo recenset, in obliuionem nominis mei trahat, quemadmodum & patres eorum nominis mei per Baal obliti sunt. Propheta apud quem est somnium, somnium narret: & is apud quem est uerbum meum, loquatur uerbum meum ex fide. Quid enim palea cum tritico, ait DOMINVS? An non uerbum meum est sicut ignis, ait DOMINVS, & sicut malleus petram dissipans? Propterea ecce ego contra prophetas, dicit DOMINVS, qui suffurantur uerba mea, quisque scilicet à proximo suo. Ecce ego contra prophetas, inquit DOMINVS, usurpantes linguam suam, & dicunt, Dixit. Ecce ego contra prophetas somniantes mendacia, dicit DOMINVS, quæ narrat, seducuntque populum meum mendacijs suis atque celeritatibus suis, quum ego non miserim eos, neque praeceperim eis: omnino nihil utilitatis adferent populo isti, ait DOMINVS.

^g Quum populus iste te interrogauerit, aut propheta, aut sacerdos, dicens, Quod nam est onus DOMINI? Dices ad eos, Quod nam onus? Et abijciam uos, dicit DOMINVS. Quod si propheta, sacerdos, aut populus dixerit onus DOMINI, uisitabo uirum talem & domum eius. Sic dicetis quisque ad proximum suum, & quisque ad fratrem suum, Quid respondit DOMINVS, & quid loquutus est DOMINVS? At one ris DOMINI ultra ne memineritis, suum enim cuique uerbum onus erit, & peruertitis uerba dei uiuentis DOMINI exercituum dei nostri. Sic dices ad prophetam,

Quid

Quid respondit tibi DOMINVS? & quid loquutus est DOMINVS? & non dicatis Onus DOMINI. Idcirco sic dixit DOMINVS, Quandoquidem dicitis uerbū istud, Onus DOMINI, ego autem misi ad uos, ne diceretis, Onus DOMINI: idcirco ecce & ego uos leuādo tollam & abijciam uos à facie mea, & ciuitatem istam quam dederam uobis & patribus uestris, & adificiam uos sempiterno opprobrio & æterna ignominia, quæ in obliuionem nunquam ueniet.

CAP. XXIII.

O Stendit mihi DOMINVS, & ecce duo corbes ficuum positi erāt ante templū DOMINI, posteaquam captiuos abduxerat Nabuchodonosor rex Babylo- nis lechoniam filium lehoiakim regem Iuda, & principes Iuda, & opifices, & inclu- fores de Ierusalem, & duxerat eos in Babylonem. Corbis unus continebat ficus supra modum bonas, quales sunt ficus præcoces: alter uero corbis cōtinebat ficus uehementer malas, quæ præ austeritate edi non possent. Dixitq; DOMINVS ad me, Quid uides tu Ieremias? Et dixi, Ficus, nempe ficus supra modum bonas, & ue- hementer auferas, quæ præ austeritate haudquaquam edi possent. Et factum est uerbum DOMINI ad me, dicēs, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Quemadmodum ficus istæ bonæ [sunt,] sic agnoscam in bonū [ipforum] captiuitatem Iuda, quam emisi de loco isto in terram Chaldæorum: ponam enim oculos meos super eos in bonum, & reducam eos in terram istam: ædificabo eos, & non diruam: plātaboq; eos, & non euellā. Dabo in super eis cor, ut me cognoscāt q; ego sim DOMINVS: ipsi erunt mihi populus, & ego ero eorum deus, quia reuertentur ad me ex toto corde suo. Et sicut ficus malæ, quæ comedi non possent præ austeritate, [abijci- untur,] dicit DOMINVS, ita dabo Zedechiam regem Iuda & principes eius, atq; re- liquias Ierusalem, quæ reliquæ factæ sunt in terra ista, & qui habitant in terra Aeg- ypti: dabo inquā eos in diuexationem, idq; malo [ipforum,] omnibus regnis ter- ræ, in opprobrium, in prouerbiū, in fabulam, & in execrationem in omnibus lo- cis ad quæ eiecero eos. Mittamq; in eos gladium, famem & pestem, donec consu- mantur de hac terra quam tradidi eis, & patribus eorum.

CAP. XXV.

V Erbum quod fuit ad Ieremiam super uniuerso populo Iuda, anno quarto le- hoiakim filij Iosia regis Iuda, qui annus primus fuit Nabuchodonosoris re- gis Babylonis, quod loquutus est Ieremias propheta ad cunctum populum Iuda, & ad omnes habitatores Ierusalem in hunc modum. A tertio decimo anno Ios- iæ filij Amon regis Iuda usq; in hunc diem (uiginti iam tribus annis,) factum est ad me uerbum DOMINI, & alloquutus sum uos tempestiue surgendo, & constan- ter loquendo, sed non audiuiistis. Et misit DOMINVS ad uos omnes seruos suos prophetas, mature surgendo, & mittēdo, attamen non audiuiistis, neq; inclinastis aurem uestrā ut audiretis. Dicebat ille quidem, Reuertimini quæso, quisq; à uia sua mala, & à malis studiis uestris, & habitate super terrā quam dedit DOMINVS uobis & patribus uestris à sæculo in sæculū. Ne eatis post deos alios, ut seruiatis eis, & adoretis eos, neq; exasperetis me opere manuum uestrarum, & nō adfligam uos. Sed non audiuiistis me, dicit DOMINVS, exasperastis enim me operibus ma- nuum uestrarum, idq; uestro malo. Idcirco sic dixit DOMINVS exercituum, Eo quod non audiuiistis uerba mea, ideo ecce ego mittam & accipiam uniuersas fa- milias Aquilonis, dicit DOMINVS, & Nabuchodonosorem regem Babylonium seruum meum, & adducam eos in hanc terram, & super habitatores eius, & super omnes gentes istas quæ circumquaq; sunt, & funditus excindam eos. Et ponam eos in stuporem, in sibilum, & in uastitates perpetuas. Perdam ex eis uocem læti- tiæ, & uocem gaudij, uocem sponsi & sponsæ, uocem molæ, & lumen lucernæ. Redigeturq; uniuersa ista terra in solitudinem & uastitatem, & seruient gentibus illis, nempe regi Babylonio septuaginta annos. Quumq; impleti fuerint septua- ginta anni, uisitabo & ipsius regis Babylonici & eorū iniquitatem, ait DOMINVS,

^b Alij legunt, & si dixeritis onus domi- ni, sine periodo, ut se- quentibus hereat. ^a Alij legunt, obliui- scar uestri.

Comparatio duorum regum sub typo duorū calathorum ficuum.

^a Ebr. Bonas bonas: circumloquuntur au- tem superlatiuum geminatiōe positiui, ut Germani gūt gūt, addunt ultra hoc ual- de.

^b Captiuitas ponitur pro hominibus in ca- ptiuitatem abductis.

^A Oratio est prophete, qua admonet eos ut resi- piscant, nisi malint fundi- tus perire.

Dicta est ante superi- orē, quia ordo natu- ralis nō seruatur. Vi- detur esse protesta- tio totius doctrinæ Ie- remianæ.

^a Vel, hic est iam uice- simus tertius annus. ^b Constante addidi non ex meo, sed ex uerbo piel.

Seruiant, scilicet Iu- dei, gentibus.

Supra 20. c

Infra 22. d

Infra 29. d

Titulus.

4. Reg. 17. d
Supra 18. c
Infra 35. c

Infra 29. c
2. Par. 36. d
1. Efd. 1. a
Dan. 9. a

T 3

Prophetia

ipsam quoque Chaldaeorum terram, & redigam eam in solitudines perpetuas. Et adducam super terram hanc omnia uerba mea quae contra eam loquutus sum, cum omnibus quae scripta sunt in libro isto, quae prophetauit Ieremias super omnes gentes, quoniam seruient & ipsi gentibus multis, & regibus magnis, rependamque eis iuxta opera sua, & iuxta opus manuum suarum. Quoniam sic dicit DOMINUS deus Israelis ad me, Sume calicem uini furoris huius de manu mea, & fac ex eo bibant omnes gentes ad quas ego te mitto, & bibent, commoti quoque insanient metu gladii, quem ego inter eos mittam. Tuli ergo calicem istum de manu DOMINI, & posui ex eo dedi omnibus gentibus ad quas misit me DOMINUS, [nempe] Ierusalem & urbibus Iuda, regibus eius, & principibus eius, ut redigantur in desolationem, in stuporem, in exilationem, atque in execrationem, ut [testatur] haec dies. Deinde [dedi calicem] & Pharaoni regi Aegyptio & seruis eius, principibus eius, & uniuerso populo eius. Omni promiscuo uulgo, & cunctis regibus terrae Uz, omnibus denique regibus terrae Palaestinae. Askelon, Gaza, Accaron & reliquis Azoti, Edom & Moab, atque filijs Amon. Cunctis quoque regibus Tyri, & omnibus regibus Zidon, atque regibus insularibus ultra mare. Dedan quoque & Thema, Buz, & omnibus qui extremos angulos [incolunt.] Omnibus regibus Arabiae, & omnibus regibus Occidentis habitantibus desertum. Cunctis regibus Zimri, & omnibus regibus Elam, una cum omnibus regibus Medorum. Omnibus regibus Aquilonis, prope aut longe sitis, quibusque cum proximo suo. Et omnibus regionis terrae quae sunt in superficie orbis. Porro rex Sefach post illos bibet. Et dices ad eos, Sic mandat DOMINUS exercituum deus Israelis, Bibite, & inebriemini, uomite & cadite, & non resurgetis, a gladio quem in uos mittam. Quod si renuerint calicem de manu tua accipere ad bibendum, dices ad eos, Sic dicit DOMINUS exercituum, Omnino bibetis. Quoniam ecce ego incipio adfligere in urbe quae uocat nomine meo, & uos omnino impune abiretis. Non impune feretis, quia ego gladium aduoco super omnes habitatores terrae, dicit DOMINUS exercituum. Tu ergo prophetabis contra eos omnes sermones istos, dicesque ad eos, DOMINUS de sublimi rugiet, & de habitatione sua sancta dabit uocem suam, rugiendo rugiet super domicilio suo, celestis inftar calcantium resonabit super omnes habitatores terrae. Venit uastitas ad extremitatem terrae, quoniam disceptatio est DOMINO cum gentibus, iudicium subibit ipse cum omni carne, ut gladio dedat impios, ait DOMINUS. Sic enim loquutus est DOMINUS exercituum, Ecce calamitas egredietur de gente ad gentem, & turbo magnus excitabitur a lateribus terrae. Et erunt interfecti DOMINI in die illo ab extremitate terrae ad extremitatem terrae, nemo deplangetur, nemo colligetur, nemo sepelietur, sed ut stercus iacebunt in superficie terrae. Ululate o pastores, & clamate, uolutate uos in puluere, uos qui insigniores estis in grege, quia dies uestri impleti sunt, ut macremini, ut dispergamini, cadatisque uti uasa expetibilia. Et peribit fuga [ocasio] pastoribus, & arietibus gregis euadendi. Vox clamoris pastorum [tum audietur,] & ululatus arietum gregis, DOMINUS enim uastat pascua eorum. Et conticuerunt pulcherrima & amcenissima tempe, pascua pacifica, praefurore irae DOMINI. Dereliquit ut leo latibulum suum, nam terra eorum in desolationem redacta est praefestu uastatoris, & praefurore irae suae.

CA. XXVI.

IN principio regni Iehoiakim filij Iosiae regis Iuda factum est uerbum istud a DOMINO in hunc modum, Sic dicit DOMINUS, Sta in atrio domus DOMINI, & loquere ad omnes urbes Iuda, uenientes ad domum DOMINI ut adorent, cuncta uerba quae praecipi tibi ut ad eos loquaris: caue uerbum adimas, si forte audiant & conuertantur quisque a uia sua mala, ut & me quoque poeniteat mali quod constitueram illis facere propter malitiam studiorum suorum, dicesque ad eos, Sic ait DOMINUS, Si

^aAd uerbum sic, operabitur in eis etiam gentes multae, hoc est, aliae gentes subigunt Babylonios, & eos seruitio prement, quemadmodum ipsi alij fecerant.

^bIpsi, scilicet Babylonij.

^cAereb quidam pro occidentalibus expouunt.

^dExtremates angulo.

^eAlij dicunt Arabiae, uel omnes promiscue reges in deserto.

^fEbr. In urbe qua in uocatum est nomen meum super eam.

^gEbr. Non eritis innoxij, immunes.

^hEbr. Iudicator.

ⁱEbr. Fortes gregis, ut arietes duces.

^kEbr. Peribit fuga a pastoribus. Enallagen hanc mitigauimus per uoculam [occasio]. Sensus enim est, Tanta mala ingruent, ut nulla uia fugiendi pateat pastoribus.

^lPascua eorum perdentur, id est, plebes ex quibus opulenti illi uiuebant, quorum sanguine saginati erant.

^mAlij legunt, euerfa sunt, excisa sunt seu uastata pacifica pascua.

ⁿHistorica narratio est, & quomodo ob ueritatibus praeconium tractatus sit a principibus.

1. Pet. 4. d

Graphice descriptum dicitur dñi mini. Joel 3. d Amos 1. a

1. Reg. 4. b

Supra 7. a

Mich. 3.

Alind argumen
tū ex prædica
tis, quod oppo
nitur superiori.

Titulus.
In genere suofo
rio.

Argumentum
ab honesto.

Si non audieritis me, ut ambuletis in lege mea quā uobis proposui, ut audiat uerba seruorum meorum prophetarum, quos ego mitto ad uos, tempestiue surgēdo & mittendo: si [inquam] non audieritis, reddam ædem istam similem Silo, & urbem hanc obijciam contumeliæ omnibus gentibus terræ. [†]Audierunt autem sacerdotes & prophetae, atq; cunctus populus Ieremiā sermones illos prædicantem in domo DOMINI. Cumq; Ieremias finem fecisset loquēdi omnium eorum quæ loqui ad uniuersum populum DOMINVS præceperat, apprehenderunt eum sacerdotes, prophetae & cunctus populus, & dicebant, Morte moriatur. Quare prophetasti in nomine DOMINI, dicens, Eueniet domui isti quemadmodum Silo, & ciuitas ista uastabitur, ut nemo sit qui [eam] inhabitet. Quumq; uniuersus populus congregatus esset ad Ieremiā in æde DOMINI, audierunt principes Iuda uerba ista, ascenderunt de domo regis in ædem DOMINI, & considerunt ad ostiū portæ DOMINI nouæ. Dixerunt autem sacerdotes & prophetae ad principes & ad omnem populū huiusmodi uerba, Reus ^amortis est homo iste, quoniam prophetauit aduersus urbem hanc, quemadmodum auribus uestris audiistis. Et dixit Ieremias ad cunctos principes, & ad uniuersum populum hæc uerba, DOMINVS misit me, ut prophetarem contra ædem istam & contra urbem hanc omnia uerba quæ audistis. [†]Nunc igitur bonas facite uias uestras, & studia uestra, & audite uocem DOMINI dei uestri, tum poenitebit & DOMINVM mali huius quod loquutus est cōtra uos. Et ecce ego sum in manu uestra, facite mihi quod uobis bonum & rectum uidebitur. Veruntamen hoc certo scitote, q; si me interfeceritis, uosipfos, urbem istā, & ciues eius ^breos facietis innoxij sanguinis, quoniā reuera DOMINVS me misit ad uos, ut loquerer in aures uestras omnia uerba ista. Et dixerunt principes atq; cūctus populus ad sacerdotes & prophetas, Hic uir nō est mortis reus, quoniam loquutus est nobis in nomine DOMINI dei nostri. Et surrexerunt uiri de senioribus terræ, dixeruntq; ad cunctam congregationem populi in hunc modum, Micheas Morasthites prophetabat in diebus Ezechiae regis Iuda, is dicebat ad omnem populū Iuda in huiusmodi sententiā, Sic dixit DOMINVS exercituum, Zion ut ager arabitur, & Ierusalem in acruos redigetur, & mons domus in excelsa syluæ. Num uero interficiendo interfecerunt eum Ezechias rex Iuda, atq; omnis Iuda. An non potius timuit DOMINVM, & exorauit faciem DOMINI: unde & DOMINVM poenituit mali eius quod contra eos decreuerat. Et nos committeremus tantum crimen contra animas nostras. Fuit autem & alius quoq; qui prophetauit in nomine DOMINI, nēpe Vrias filius Semecæ de Kiriath Iearim, qui prophetauerat contra urbem hanc, & contra hanc terram, iuxta cunctos sermones Ieremiæ. Et audiuerant rex Iehoiakim, & omnes heroes eius, & omnes principes sermones eius, rex autem quærebat eum occidere. Cumq; hoc audisset Vrias, timuit, & fugit, profectus in Aegyptum. Misit ergo rex Iehoiakim uiros in Aegyptum, nempe Elnathan filium Achbor, & uiros cum eo in Aegyptum, qui educerent Vriam ex Aegypto, perduxerunt eum ad regem Iehoiakim, qui eum gladio percussit, & cadauer eius abiecit in sepulchrum ^auulgi. At manus Ahikam filij Saphan fuit cum Ieremiā, ne traderetur in manum plebis, & interficeretur.

CAPVT XXVII.

IN principio regni Iehoiakim filij Iosiae regis Iuda, factum est uerbum istud ad Ieremiam a DOMINO in hanc sententiam, Sic dixit DOMINVS ad me, Fac tibi lorac iuga, et adcommoda ea collo tuo, & mitte ea ad regem Edom, ad regē Moab, ad regem filiorū Amon, ad regem Tyri, & ad regem Zidonis: id autem per legatos qui uenerunt Hierosolyma ad Zedechiā regem Iuda. Et mandata da eis quæ perferant ad dominos suos, in hanc sententiā, Sic ait DOMINVS exercituum deus Israelis, Sic dicetis dominis uestris, Ego feci [cælum &] terrā, hominem & iumen-

^aEbr. Iudicium mortis est homini isti.

^bEbr. Dabitis contra uosipfos sanguinem innocentem, & contra urbem istam, & contra habitatores eius.

^cEbr. Huic uiro non est iudicium mortis. Argumentum a iudicatis & ab exēplo, quod magnā uim habet: omnia autē, quod sint uehementiora, per interrogationem efferuntur. Atq; illi sententiam dixerunt pro liberando propheta. Rursus (ut fit in tumultu) alij sunt homines corruptissimi, qui capiti Ieremiæ insidiantur, hi ex abrupto incipiunt. Sed sic ut & alius propheta, q. d. Quis non hoc dicitis? Palpant autē regi Iehoiakim. ^dEbr. Filiorū populū. ^eManus fuit cum eo, id est, is sententiam pro eo dixit ne interficeretur.

Quumq; regibus qui cū Zedechia conspirarunt aduersus Nabuchodonosorem sua fata prædicantur: suadet propheta, ut, si salui esse uelint, subdant se regi Babylonio. Videtur hæc prophetia omnino ad Zedechiam pertinere, ut cumq; pro Zedechia Iehoiakim irrepserit.

Prophetia

ta, quæ sunt in superficie terræ, uirtute mea magna, & brachio meo extento, & tradidi ea ei qui mihi placuit. Nunc autē tradidi omnes terras istas potestati Nabuchodonosoris regis Babylonis serui mei. Dedi quoque ei bestias agri ut ei seruiant.

B Et seruient ei omnes gentes, & filio eius, atque nepoti eius, donec eius quoque terræ tempus ueniat: seruient ei in quā gentes multæ & reges magni. Porro gens autem regnum quod seruire Nabuchodonosori regi Babylonio, & quod collum suum subdere iugo regis Babylonij noluerit, uisitato eam gentē gladio, fame & peste, donec consumam eos in manu eius, ait DOMINVS. Vos ergo ne audiat is prophetas uestros, diuinos uestros, somniatores uestros, mathematicos uestros, & ueneficos uestros, qui uobis sic dicunt, Non seruietis regi Babylonis, quia mendaciū uaticinantur uobis, ut uos longissime abducāt à terra uestra, ut ego eiciam uos & pereatis. Gens autem quæ præbebit collū suum iugo regis Babylonij, & ei seruiet, relinquam eam super terrā suam, ait DOMINVS, & colet eam, & habitabit in ea.

C Quin & ad Zedechiam regem Iuda eadem per omnia loquutus sum, dicēdo, Subijcite colla uestra iugo regis Babylonij, & seruite ei populoque eius, & salua erunt uobis omnia. Cur moreremini tu & populus tuus gladio, fame & peste? quē admodū loquutus est DOMINVS de gente quæ regi Babylonio seruire noluerit. Ne audiat is sermones prophetarum prophetantium ac dicentium uobis, Non seruietis regi Babylonis, quia mendacium illi prophetant uobis. Quoniam nō mihi eos, ait DOMINVS, tametsi illi mendaciter prophetent in nomine meo, ut expellam uos, pereatisque tam uos quā prophetæ qui uobis prophetant. Ad sacerdotes quoque & uniuersum populum istum sic loquutus sum, Sic dicit DOMINVS, Ne audiat is uerba prophetarum, qui prophetant uobis, dicētes, Ecce uasa domus DOMINI breuiter restituentur de Babylone, mendacium enim ipsi prophetant uobis. Ne audiat is eos, sed seruite regi Babylonio, & uiuite. Cur enim urbs ista in solitudine redigeretur? Quod si illi sunt prophete, & si uerbū DOMINI est apud eos, interueniant obsecro apud DOMINVM exercituum, quo minus reliqua uasa quæ sunt in domo DOMINI, & in domo regis Iuda atque Ierusalem, Babylone perueniant. Sic enim dixit DOMINVS exercituum de columnis, de mari atque de basibus, & de reliquis uasis, quæ reliqua facta sunt in urbe ista, quæ non abstulit Nabuchodonosor rex Babylonis, quum transferret Iechoniam filium Iehoiakim regem Iuda de Ierusalem in Babylone, omnes denique illustres in Iuda & Ierusalem. Quia sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, de uasis residuis in domo DOMINI, & in domo regis Iuda & Ierusalem, Babylone transportabuntur, illicque manebunt usque ad eum diem quo ego uisitaui ea, dicit DOMINVS, & transferam ea, reducamque ea in locum istum.

CAP. XXVIII.

Disputatio inter uerū & falsum prophetam. Prophetam nominat kataphoristicos, qui pseudopropheta erat.

F Actum est autem anno eodem in principio regni Zedechie regis Iuda, in anno quarto, mense quinto, ut diceret ad me Hananias (filius Azur propheta qui erat de Gibeon) in domo DOMINI in conspectu sacerdotum atque totius populi, ac diceret, Sic loquutus est DOMINVS exercituum deus Israelis, sic nempe, Confregi iugum regis Babylonis, adhuc intra duos dierum annos reducam ego ad locum istum omnia uasa domus DOMINI, quæ abstulit Nabuchodonosor rex Babylonis de loco isto, & auexit ea Babylone. Ipsum etiam Iechoniam filiū Iehoiakim regē Iuda, & omnes captiuos Iuda, qui Babylone ingressi sunt, ego reducam ad locum hunc, ait DOMINVS, quia contera iugū regis Babylonij. Respondebat ergo Ieremias propheta Hananie prophetæ coram sacerdotibus, & coram uniuerso populo qui stabant in aede DOMINI, & dicebat Ieremias propheta, Amen, sic faciat DOMINVS, & confirmet DOMINVS uerba tua quæ tu uaticinaris, ut reducat uasa domus DOMINI, & omnes captiuos de Babylone ad hunc locum. Veruntamen audi quæ ego & tu sermonem quem ego loquor in auribus tuis, & in auribus totius populi, Propheta

Ratio utilitatis & necessitatis.

Supra 14. c. 23. d. Inira 29. b.

4. Reg. 25. a.

Propheta qui fuerunt ante me & ante te retro temporibus, quiq; prophetarunt super regiones multas, & super regna magna, siue de bello, siue de afflictione, siue de peste. Propheta deinde qui de pace prophetaret, in hoc cogniti sunt [omnes] q; DOMINVS reuera eos misisset, si eueniebat quod propheta prædixisset. Et tulit Hananias propheta iugum de collo Ieremiæ prophetae, & confregit illud, atq; simul Hananias audiente cuncto populo, dixit in hanc sententiam, Sic dixit DOMINVS, In hunc modum conterā iugum Nabuchodonosoris regis Babylonij, (idq; adhuc intra duos dierū annos) à collo omnium gentium. Abijt ergo Ieremias uiam suam. Factumq; est uerbum DOMINI ad Ieremiam (posteaquā confregisset Hananias propheta iugum de collo Ieremiæ prophetae) in hanc sententiam, Vade, & loquere ad Hananiam, dicens, Sic dicit DOMINVS, Iuga lignea cōfregisti, & facies pro eis iuga ferrea. Quia sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Iugum ferreum posui super ceruicem omnium gentium istarum, ut seruiant Nabuchodonosori regi Babylonio, & seruiant ei: quin & bestias agri dedi ei. Et dixit Ieremias propheta ad Hananiam prophetam, Audi quæso Hanania, DOMINVS non misit te, tu uero populum istum lactasti falsis spebus. Idcirco sic dicit DOMINVS, Ecce ego mittam te de superficie terræ, hoc enim anno morieris tu, quoniam defectionem loquutus es contra DOMINVM. Mortuus est itaq; Hananias propheta eodem anno septimo mense.

CAP. XXIX.

Titulus.
Oratio illa uidetur tribus sequentibus capitulis, scripsi esse in principio regni Zedechie.

HAEC sunt uerba epistolæ, quam misit Ieremias propheta de Ierusalem, ad reliquias seniorum captiuorum, tum etiam ad sacerdotes atq; prophetas, & uniuersum populū quem abduxerat Nabuchodonosor de Ierusalem in Babylonem, posteaquam abiisset Iechonias rex & regina, atq; eunuchi, principes Iuda & Ierusalem, artifices & inclusores de Ierusalem, per manum Eleasa filij Saphan, & Gemariæ filij Hilkia, quos misit Zedechias rex Iuda ad Nabuchodonosorem regem Babylonis, hoc tenore. Sic dixit DOMINVS exercituum deus Israelis ad omnes captiuos quos permisi abducere de Ierusalem in Babylonem, Aedificate domos, & inhabitate: plantate hortos, & comedite fructus eorum: ducite uxores, ut generetis filios & filias: sed & filijs uestris uxores ducetis, & filias uestras uiris nuptui tradetis, ut pariant filios & filias, ut q̄ maxime isthic sobolescat, neq; imminuimini. Querite pacem eius ciuitatis, ad quam ego uos transtuli, & orate DOMINVM pro ea, quoniā cum pace eius [coniuncta] erit pax uestra. Quoniam sic ait DOMINVS exercituum deus Israelis, Ne seducant uos prophetae & diuini uestri, neq; attendatis somnijs uestris quæ uos somniant. Isti enim mendaciter uobis prophetant in nomine meo, non misi eos, dicit DOMINVS. Sic enim dicit DOMINVS, Posteaquam impleti fuerint septuaginta anni in Babylone, uisitabo ego uos, & ratum faciam uerbum meum bonum, ut reducam uos in locum hunc. Siquidem ego noui cogitationes quas ego cogito super uos, ait DOMINVS, cogitationes nempe pacis, & non afflictionis, ut dem uobis posteritatem & expectationem. Inuocabitis me, ibitis, & orabitis ad me, & ego exaudiam uos: inquiretis me, atq; inuenietis: si quidem ex toto corde uestro me quaesieritis. Et ego inueniar à uobis, dicit DOMINVS, & reducam captiuos uestros, atq; colligam uos ex omnibus gentibus atq; ex omnibus locis ad quæ expuli uos, dicit DOMINVS, & reducam uos in locum unde uos captiuos abduxerā, quia dixistis, DOMINVS excitauit nobis prophetas in Babylone. Quoniam sic dixit DOMINVS de rege qui sedet in solio Dauidis, & de omni populo qui habitat in hac urbe, de fratribus scilicet uestris qui non abierunt uobiscum in captiuitatem: sic inquam dicit DOMINVS exercituum, Ecce ego mittam in eos gladium, famem & pestem, & similes faciam eos ficibus & austeris, quæ præ austeritate edi nō possunt. Et insequar post eos gladio, fame & peste, & efficiam ut territi circuncurrant in omnibus regnis terræ, ut sint execrationi, stupori,

^aPro iugo numella legi potest.

^A Erant in Babylone inter illos qui cū Iechonia abducti erant, & inter eos qui Hierosolymis adhuc manebāt, qui res nouas molirentur, illis scribit propheta, confortatur pios, compescit inquietos, hortatur ut caueant à pseudopphetis, ut rem familiarem curent, pacem querant regi, &c.
^B Ebr. Ad omnē transmigrationem.

Supra 14. e

2. Par. 36. d
1. Efd. 1. a
Sap. 15. c
Dan. 9. a

Haftenus dixi quid euenturum captiuis in Babylone, tam ostendit quomodo de patria res habitare sint.
Supra 14. e

^B Expectatio pro spe, & spes pro eo quod quis sperat.

^E Ebr. Tetris, sedis, & bominais, à quibus gustus nausēa habet, & dentes obstupescunt.

Prophetia

exhibitioni & probro in omnibus gentibus ad quas eas propulero, eo q̄ non audierunt uerba mea, dicit DOMINVS, quæ misi ad eos, per seruos meos prophetas
E mane surgendo & mittēdo, at non audiuiſtis, dicit DOMINVS. Vos quoq̄ captiui omnes, quos misi de Ierusalem in Babylonem, audite uerbum DOMINI, Sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis ad Ahab filium Koliae, & ad Zedekiam filium Maasiae, qui prophetant uobis mēdaciter in nomine meo, Ecce ego tradam eos in manū Nabuchodonosoris regis Babylonij, qui trucidabit eos in oculis ueſtris. Et sumetur de eis execrandi formula ab omnibus captiuis Iuda qui in Babylone sunt, ut dicatur, Ponat te DOMINVS sicut Zedechiā & sicut Ahab, quos rex Babylonis igne frixit, eo q̄ nephas patraſſent in Israele, nempe adulteriū commiserunt cum uxoribus proximorū suorum, & loquuti sunt uerbum mendax in nomine meo, quod non mandaueram eis, id quod ego ſcio, testis sum, ait DOMINVS.

F Porro ad Semeiam Nehelamiten dices in hanc ſententiā, Sic ait DOMINVS exercituum deus Israelis, ſic inquam, Eo q̄ miſiſti literas tuo nomine ad uniuerſum populum qui eſt Hieroſolymis, & ad Zephoniam filium Maasiae ſacerdotem, & ad omnes ſacerdotes, dicens, DOMINVS conſtituit te ſacerdotem pro Iehoiada ſacerdote, ut ſitis inſpectores in domo DOMINI, ſuper omnem uatidico furore correptum & prophetantem, ut eum in carcerem aut neruum conijcias: cur ergo non increpaſti Ieremiam Anathotiten qui prophetat uobis? Quin & ſuper iſta miſit ad nos in Babyloniam, dicens, Diuturna erit [captiuitas], ædificate domos, & inhabitate: plantate hortos, & comedite fructus eorum. Quam quidem epiſtolam

G Zephonias ſacerdos audiente Ieremia propheta legit. Factumq̄ eſt uerbū DOMINI ad Ieremiam, dicēs, Mitte ad omnes qui in captiuitate ſunt in huiusmodi ſententiā, Sic dicit DOMINVS ad Semeiam Nehelamiten, Eo q̄ Semeias uobis prophetauit, quem non miſi, & ſpebus uanis uos lactauit, idcirco ſic dicit DOMINVS, Ecce ego uiſitabo Semeiam Nehelamiten, & ſemen eius, ut non ſit quiſquam [ex eis] qui habitet in medio populi huius, neq̄ uiſurus ſit bonū quod ego facio populo meo, dicit DOMINVS, eo q̄ defectionē loquutus ſit cōtra DOMINVM. XXX.

A Uerbum quod ad Ieremiam factum eſt in hanc ſententiā, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, Scribe tibi omnes ſermones quos loquutus ſum ad te, in librum aliquem: ecce enim dies uenient, dicit DOMINVS, ut reduces faciam captiuos populi mei Israelis & Iudæ, dicit DOMINVS, & reducam eos in terram quam dedi patribus eorum, & poſſidebunt eam. Ethæc ſunt uerba quæ loquutus eſt DOMINVS ad Iſraelem & ad Iudā, Sic enim dixit DOMINVS, Vocem horroris audiuiſmus, pauorē & non pacem. Inquirete quaſo & uidete, ſi pariat mas. Quare ergo uidi fortiſſimum quenq̄ uirum manus ſuas more parturiētis ſceminę lumbis ſuis [impingere], & omnium facies in auriginem uerſas? Væ quia magnus eſt dies iſte, ut ei non ſit ſimilis, & tempus adſtictionis ipſi Iacob, de qua tamen ſeruabitur. Et erit die illo, ait DOMINVS exercituum, cōfringam iugum eius à ceruice tua, & lora tua diſſoluam, nec ſeruitute prement eum ultra alieni, ſed ſeruiēt DOMINO deo ſuo, & Dauidi regi ſuo, quem ego excitabo eis. Tu uero ne timeas ſerue meus Iacob, dixit DOMINVS, & ne formides Iſrael, ecce enim ego ſeruabo te à longe, & ſemen tuum à terra in qua captiui tenentur. Et redibit Iacob & quieſcet, & opulētus erit atq̄ ſecurus, nec erit qui terreat. Quoniam ego tecum ſum, ait DOMINVS, ut ſeruem te, quia cōſummationem faciam in omnibus gentibus ad quas te propuli, at tecum nō faciam cōſummationem, ſed caſtigabo te in iudicio: ueruntamen ne utiſquam te ad purum putum excoquam. Quoniam ſic dicit DOMINVS, Inſanabilis eſt ruptura tua, & dolorifica plaga tua. Nemo eſt qui diiudicet cauſam tuā, ut obliget [uulnus], ſanationes uulneris nō ſunt tibi. Omnes amatores tui obliſi ſunt tui, nec quaerunt te, quoniam hoſtili plaga percuſſi te, & ſæua caſtigatione, propter

^aEbr. Non ſeruiēt in eo.

Quandoquidem coepe-
rat conſolari captiuos,
mentionem facit uerbi
bertatis per Chriſtū, in
quo omnes conſolatio-
nes complētur, ſine quo
omnis conſolatio irrita
eſt & uana.

^bHoc complexio, con-
ſummationē facere
frequenter utuntur
Ebrei, pro eo quod
Latinus diceret totū
perdere, excindere
funditus, in uniuer-
ſum tollere.

^cIn iudicio punire
aut caſtigare, eſt non
ſummo iure agere et
pro exacta iuſtitia,
ſed modo quodam et
æquitate, nō furore.

^dNika ſignificat ali-
quando immunē eſſe
innocētemq̄, aut im-
pune ſerre, ut ſupra
25. ca. Aliquādo ſup-
plicijs & poenis ali-
quem expurgare: ſic
in præſenti loco, Mū-
dando non mūdabo,
hoc eſt, nō exacte &
ad purū putum exco-
quam, ut nihil ultra
fordiū in te ſit: nā ſi
hoc tentē, ſerre haud
quaſq̄ poſſēs, et ſimul
peſſum ires.

Joel. 2. c
Amos 5. e
Soph. 1. d

Eſa. 44. a
Luc. 1. g

Quid ſtantiſch
quare ſup. 15.
& 27. cap.

† Sup. 23. d

Sup. 17. d

pter multitudinem iniquitatis tuæ, peccata tua inualuerunt. Quid[†] clamas super conuassatione tua? deploratus est dolor tuus propter multitudinem iniquitatis tuæ, & q̃ peccata tua inualuerunt, feci tibi ista. Porro quicumq̃ te deuorant, deuorabuntur, & omnes hostes tui: omnes illi inquam in captiuitatem abibunt: qui te diripiunt, diripientur: & qui te spoliant, eos spoliū faciam. Ego enim obducam cicatricem tuam, & à plagis tuis sanabo te, dicit DOMINVS: etenim propulsam te uocauerunt, [dicentes,] Zion est quam nemo requirit. Sic dicit DOMINVS, Ecce ego restitutam captiuitatem tentorium iacob, & habitaculorū eius miserebor, ædificabiturq̃ ciuitas super aceruum suum, & palatium in loco suo manebit. Et exhibit ab eis laus, & uox gaudētium. Multiplicabo eos, & non imminuentur: honoratos eos faciam, nec uiles erunt. Erunt filij eius ut ab initio, & coetus eius coram me dirigetur, uisitatoq̃ omnes qui seum adfligunt. Et erit magnificus [dux] eius ex ipso, & dominator eius de medio eius egredietur: aduocabo eum prope, & accedet ad me, quicumq̃ cor suum deuouerit ut ad me accedat, dicit DOMINVS.

Mich. 6.

Imminatur potestatem his qui ad deum per Christum non accedunt.

Eritis mihi populus, ego autem ero deus uester. Ecce quasi procella DOMINE gressus est furor, procella inquam sese inuoluens in caput impiorum, desidebit. Nō enim reuertetur furor iræ DOMINI, donec eam exequutus fuerit, & donec exerit cogitationes cordis sui. In nouissimo dierū intelligetis illud. CA. XXXI.

1. Cor. 6. d

In illo tēpore, dicit DOMINVS, ero omnibus cognationibus Israelis deus, & ipsi erūt mihi populus. Sic ait DOMINVS, Inuenit gratiam in deserto populus qui reliquus factus est à gladio, quum scilicet Israel proficisceretur, ut quietem sibi pararet. E longinquo uisus est mihi DOMINVS, & dilectione[†] perpetua dilexi te, ideo beneficentia attraxi te. Adhuc ædificabo te, & ædificaberis, o uirgo Israel: adhuc ornaberis tympanis tuis, & egredieris in choro ludentium. Adhuc plantabis uineas in montibus Samariæ, plantabunt plantatores, & prophanabūt. Erit tempus quum clamabunt custodes in monte Ephraim, Surgite, ascendamus in Zion ad DOMINVM deum nostrum. Quoniam sic dicit DOMINVS, Iubilare in lætitia propter iacob, & hīnnite in capite gentiū, annūciate, laudate, & dicite, Serua DOMINE populum tuum reliquias Israelis. Ecce ego adduco eas de terra Aquilonis, & colligam eos de lateribus terræ, inter quos pariter erunt cæcus & claudus, prægnans & enixa, coetus magnus huc reuertetur. Cum fletu ingressi sunt, in beneficentijs adducam eos, deducam eos ad torrentes aquarum, & per uiam rectam, in qua non impingent, quoniam factus sum Israeli pater, Ephraim autem est primogenitus meus. Audite uerbum DOMINI gentes, & annunciate per insulas quæ longe sunt [diffusæ,] & dicite, Qui disperferat Israelem, colliget eum, custodietq̃ eum sicut pastor gregem suum. Quoniam liberauit DOMINVS iacob, & asseruit eum de manu eius qui potentior eo fuit. Venient igitur & iubilabunt in excelsio Zion, & fluent ad bonitatem DOMINI, in frumento, in musto, in oleo, & in foetibus gregum & armentorum, eritq̃ anima ipsorum similis horto irriguo, nec ultra dolebunt. Tunc lætabitur uirgo in choro, iuuenes & senes pariter: conuertam enim luctum eorum in gaudium, & solabor eos, atq̃ exhilarabo eos à dolore ipso rum. Inebriabo quoq̃ animam sacerdotum pinguedine, & populus meus bonis meis saturabitur, dicit DOMINVS. Sic ait DOMINVS, Vox in excelsio audita est, planctus & fletus amarissimus, Rahelis filios suos deplorantis, neq̃ consolationē ullam super filijs suis uoluit recipere, eo q̃ non essent amplius. Sic dicit DOMINVS, Prohibe uocem tuam à fletu, & oculos tuos à lachrymis, quoniam est merces operi tuo, ait DOMINVS, reuertenturq̃ de terra hostis. Sed & posteritatem tuam

Matth. 2. d

Dialogismus est Ephraim & dei. Querulatio Ephraim.

ea spes manet, ait DOMINVS, reuertentur enim filij ad terminum suum. Audiui plane Ephraim sese in captiuitate cruciatem, Castigasti me, & castigatus sum sicut uitulus non asuetus: conuertere me, & conuertar, quoniam tu es DOMINVS deus

Ebr. Super iudicio suo.

† Visitare pro punire.

¶ Eum, scilicet populum Israeliticum.

¶ Aduocabo eum, quidam de populo intellegunt Israelitico, alij aliter.

¶ Alij interrogante legunt, Quis enim despondet cor suum, ut accedat ad me?

¶ Perstat in consolatione priorū per Christum. Similitudo est, Ut olim populum duxi, ita nunc.

¶ Fructus tribus aut quatuor prioribus annis sancti erāt & consecrati dño, quinto demum anno prophani erant, id est, cōmunes. Vide Leuit. 19. Alij hillelu laudabunt aut canēt interpretabuntur.

¶ Hinnire pro clara & leta uoce cātare, uociferare.

¶ Alij legunt, saluauit dominus populum.

¶ Ebr. Reuertentur, est synthesis.

¶ Cum fletu ingressi sunt captiuitatē: alij legunt, cum fletu ueniunt: sed futurū sepe pro imperfecto ponitur, cum fletu ibant, uel flentes abierunt.

¶ Ebr. Fletus amaritudinum uel amaricationum.

Prophetia

meus. Protinus enim ut conuersus sum, pœnitui: & postquā cognitus sum, com-
plesi [manus] super femur. Pudore sum affectus, simulq̃ ignominia, etenim op-
probrium adulescētiæ meæ fero. An non pretiosus filius est mihi Ephraim? an
non natus delicatulus? Omnino enim adhuc memor eius sum iam inde quū pri-
mum loquerer cum eo, unde & uiscera mea commouentur super eum, omnino mi-
ferebor eius, dicit DOMINVS. Cōstitue tibi signa, ponito palmulas, aduerte cor-
tuum ad semitā eius uiae per quam ambulasti: reuertere uirgo Israel, reuertere ad ci-
uitates istas tuas. Quousq̃ te subducis ô filia uaga? Quoniā creauit DOMINVS
nouam [rem] in terra, scēmina circundabit uirū fortem. Sic dicit DOMINVS exer-
cituū deus Israelis, Adhuc dicent uerbum istud in terra Iuda, atq̃ in ciuitatibus
eius, quum reduxero eos qui iam captiui sunt. Benedicat tibi DOMINVS habita-
tio iustitiæ, mons sanctitatis. Et habitabunt in ea, Iuda & omnes ciuitates eius pa-
riter, agricolæ, & qui proficiscuntur cum grege. Quoniam inebriaui animam las-
sam, & omnē animā mœstā expleui. Idcirco euigilaui, & uidi, & somnus meus
dulcissimus fuit mihi. Ecce dies uenient, dicit DOMINVS, ut seminem domum
Israelis, & domum Iuda semine hominum, & semine iumentorum. Futurumq̃ est
ut quemadmodū uigilarem super eos, ut euellerem, destruerem & euerterem, per-
derem atq̃ confringerem: sic uigilem super eos, ut ædificem & plantem, dicit DO-
MINVS. In diebus istis non dicent ultra, Patres comederūt uuam immaturam, &
dentes filiorū obstupescunt, sed unusquisq̃ in iniquitate sua morietur: & quicūq̃
comederit uuam acerbam, illius dentes obstupescunt. Ecce dies uenient, ait DO-
MINVS, ut feriam cum domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouū, non iuxta fœ-
dus quod pepigi cum patribus eorum, tempore quo prænisa manu eorum, edu-
xi eos de terra Aegypti, quod fœdus meum ipsi irritū fecerunt, & ego ostendi me
esse dominū eorum, dicit DOMINVS. Hoc uero fœdus est quod feriam cum do-
mo Israelis post dies istos, dicit DOMINVS, Inferam legem meam in interiora eo-
rum, & in cor eorum scribam eam, eroq̃ deus eorum, ipsiq̃ erunt mihi populus.
Et non docebit ultra quis proximum suum, aut uir fratrem suum, dicens, Cogno-
scite DOMINVM, sed omnes me cognoscent à minimo eorum usq̃ ad maximū eo-
rum, dicit DOMINVS, quia propitius ero iniquitatibus eorū, & peccata eorū non
recordabor amplius. Sic dicit DOMINVS, qui dedit solem in lucem diurnam, lu-
næ stellarumq̃ ordines in lucem nocturnā, qui fremere facit mare ut fluctibus tu-
multuetur, DOMINVS exercituū nomen eius est: si amotæ fuerint leges istæ à con-
spectu meo, dicit DOMINVS, etiam semen Israelis cessabit, ut non sit gens corā me
cunctis diebus. Sic dicit DOMINVS, Si poterunt metiri cœli desuper, & terræ fun-
damēta quæ subtus sunt inuestigari: ego quoq̃ repudiabo uniuersum semen Israe-
lis, propter omnia quæ fecerunt, dicit DOMINVS. Ecce dies uenient, dicit DO-
MINVS, & ædificabitur ciuitas DOMINO à turri Hananeel usq̃ ad portā angularem.
Hinc ultra ducetur regula mensuræ ante ipsam usq̃ ad collem Gareb, & reflectet
ad Goath. Et totam uallem cadauerum & cineris, & omnes campos usq̃ ad tor-
rentem Kidron, usq̃ ad angulum portæ equorum ad Orientem sancta erit DOMI-
NO, non excindetur neq̃ diruetur in sempiternum.

CAP. XXXII.

VERBUM quod factū est ad Ieremiam à DOMINO, anno decimo Zedechiæ re-
gis Iuda, is est annus decimo octauus Nabuchodonosoris. Tunc autē obsi-
debat Ierusalem exercitus regis Babylonij, prophetaq̃ Ieremias tenebatur in atrio
custodiæ, quæ fuit in domo regis Iuda, quo tenebat eum Zedekias rex Iuda, dicēs,
Cur tu uaticinaris in hunc modum, Sic dicit DOMINVS, Ecce ego tradam urbem
hanc in manum regis Babylonix, & capiet eam. Et Zedekias rex Iuda non eua-
det manum Chaldaeorum, sed indubie tradetur in manum regis Babylonix, & lo-
quetur os eius cum ore illius, & oculi eius uidebūt oculos illius. Ducet præterea
Zedekiam

§ Zifnim signa aut
scopi sunt quos in
uia ponimus, ut no-
dos, lapidū acervos,
etc. statuas.
Dominus maritus po-
puli israelitici, pro-
mittit nouum coniu-
bium, nouas tabulas:
adulteri enim erāt
cum dijs alienis, sed
iam sponsū suū ue-
rum deum agnosce-
t, & se ad eum conuer-
tent.
*Hec uidentur esse
populi uerba.

¶ Alij legunt, at ego
maritus eorū eram:
alij, etiam tum quum
me maritum aut do-
minū illis præberem:
ostendit autem deus
se dominū, quum eos
grauiter obinobedi-
entiam puniret.

¶ Alij legunt scheri-
moth proprium.

Oratio est separata, di-
cit urbem capiendā, re-
gem cum ciuibus abdu-
cendum, sed demum re-
stitui urbem, & ipsos re-
ducendos, idq̃ confir-
mat oraculo.

Responsio dei.

Ezech. 18. a

Supra 24. c
Lucæ 1. g
Hebr. 8. c

A deo docti.

A. 10. g

Zedekiam Babylonem, & illic erit, donec ego uisitaui eum, dicit DOMINVS. Quod si pugnam inieritis cum Chaldæis, non prospere uobis cedit. Et dixit Ieremias, Verbum DOMINI factum fuit ad me, dicens, Ecce Hanameel filius Sallum patruus tui uenit ad te, dicens, Eme tibi agrum qui est in Anathoth, nam tu ius habes redimendi & emendi. Venit itaque ad me Hanameel filius patruus mei, iuxta uerbum DOMINI in atrium custodie, dixitque ad me, Eme quaeso agrum meum qui est in Anathoth, quicquid est in terra Benjamin, ius enim possidendi ad te [pertinet,] & tua est redemptio, eme igitur tibi. Ego itaque agnoscens quod uerbum DOMINI esset, emi agrum ab Hanameele filio patruus mei qui erat in Anathoth, & appedi ei pecuniam septem siclos & decem argenteos. Scripsi hæc in literis, & obsignaui, & adhibui testes, appendique pecuniam ad bilancem. Et accepi literas emptionis obsignatas iuxta præceptum & ritum, simulque descriptum, atque dedi literas redemptionis Baruch filio Neriae, filij Mahasiae, coram oculis Hanameelis patruus mei, & coram oculis testium qui scripti erant in instrumento emptionis, in oculis denique omnium Iudæorum qui assidebant in atrio custodie. Præcepi insuper ipsi Baruch coram eis, dicens, Sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Accipe istas literas, nempe instrumentum istud emptionis signatum, & descriptum istud, & impone in uas testamentum, ut ibi maneant diebus multis. Quoniam sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Adhuc ementur domus, agri, & uineta in terra ista. Posteaquam dedissem literas emptionis ipsi Baruch filio Neriae, orabam ad DOMINVM in hunc modum, Ah DOMINE deus, ecce tu condidisti cælum & terram tua uirtute magna, & brachio tuo extento, nihil est tibi difficile. Tu facis misericordiam in millia, & rependis patrum iniquitatem in sinum filiorum qui post eos [nascuntur.] Tu es deus ille magnus ac fortis, cui nomen est DOMINO exercituum. Magnus consilio, multus opere, cuius oculi aperti sunt super omnes uias filiorum hominum, ad dandum unicuique iuxta uias suas, & iuxta fructum studiorum suorum. Qui edidisti signa & portenta in terra Aegypti (usque in hunc diem,) & in Israele, & in hominibus, & fecisti tibi nomen, ut est hodie. Tu eduxisti populum tuum Israel de terra Aegypti signis, & portentis, manu robusta, brachio extento, & terrore magno. Tu dedisti eis terram hanc quam iuraueras patribus eorum, daturum eis terram lacte & melle manantem. Quumque ingressi essent & possiderent eam, non paruerunt uoci tuae, & in lege tua non ambulauerunt, & quidquid præcepisti eis ut facerent, non fecerunt, idcirco tu effecisti ut euenirent eis omnia ista mala. *Ecce aggeres uenerunt ad urbem, ut ipsa capiatur, & ciuitas tradita est in manum Chaldæorum oppugnantium eam metu gladij, famis & pestis, & quidquid loquutus es, euenit, id quod tu uides. Et tu nihilominus ô DOMINE deus dicis mihi, Eme tibi agrum pecunia, & adhibe testes, quum urbs tradita sit in manum Chaldæorum. Factum ergo est uerbum DOMINI ad Ieremiam in hunc modum, Ecce ego sum DOMINVS uniuersae carnis, num quid mihi difficile est? Propterea sic dicit DOMINVS, Ecce ego tradam ciuitatem istam in manum Chaldæorum, atque in manum Nabuchodonosoris regis Babyloniorum, qui eam capiet. Ingredientur enim Chaldæi qui oppugnant urbem istam, & incendunt eam igni, & comburent eam, simulque aedes in quarum testis suffitum adoleuerunt ipsi Baal, & libauerunt libamina alijs dijs, ut me irritarent. Nam filij Israel & filij Iuda à pueritia sua aliud nihil fecerunt quam malum, idque in oculis meis: nihil inquam quam me ad iram prouocare operibus manuum suarum, ait DOMINVS. Quin & irritamentum fuit mihi urbs ista furoris atque irae meae, ab eo die quo eam aedificauerunt usque in hunc diem, ut [iure] eam tollam è conspectu meo, propter omnem malitiam filiorum Israel, & filiorum Iuda, quam patrarunt ad me irritandum, ipsi, reges eorum, principes eorum, sacerdotes eorum, prophetae eorum, omnis Iuda, & ciues Ierusalem. Aduerterunt mihi ceruicem, non faciem: f

^aEbr. Apertas, scilicet literas: copiam uulgo uocant.

^bAlij legunt cogitatione, solertia, studio.

^cPer homines Aegyptios intelligit, & gentes alias, alienas à religione uera quae in Israele uigebat.

^dHoc est, talia & tanta signa, quae nulla abolebit posteritas.

^eAsyndeta posui more Latino, quum Ebraei coniunctionem uos ad singulas uoculas adijciunt.

^fIn praeterito loquitur propheta propter certitudinem diuinarum minarum, urbs enim nondum erat tradita.

Prophetia

^a Stercora, abominanda & tetra idola fuerunt.

^b Ebr. Super quā inuocatum est nomen meum.

^c Traducerent, scilicet per ignem, initia rentq; eos idola, lu strarent, &c.

^a Alij legūt, qui fecit eam, & intelligūt le rusalē, uel rem quam decreuit.

^b Pro fortia possit le gi cōmunita, abstru sa, recondita, scilicet consilia dei, quæ hu manaratio nō pene trat.

Separata est oratio, eiusdem serē argumenti cum superiori, consolatur & læta liberatis promittit. Typus est libera tionis factæ per Chri stum.

^c Alij legunt, de edi bus diruēdis per mu nitiones & arma.

^d In obsidione multæ domus diruuntur, ut aggeres & ualla fiāt contra hostes. Hoc i dem fecerunt ciues Hierosolymitani, sed contra uerbum dei. Hinc factū est ut illis infelicitate cederet, ut corpora illorum qui se defendere uo luerūt, illic caderent & ualla implerent, domino cōtra eos pu gnante, cuius decre tum erat, ut urbs ca peretur.

^e Ei, urbi uel populo. ^f Vel optionem pa cis & fidei, id est, quantum optare aut petere possent.

^g Erit, scilicet urbs, aut populus restitu tus: uel legatur sic, Et cedit mihi hoc.

^h Eum, scilicet popu lum, uel eam urbem.

ⁱ Alij legūt numeran tis, sed uidetur mone à mana esse, minare uel agere.

quumq; eos manē surgendo & docendo docerem, non paruerunt ipsi ut discipuli nam reciperēt. ^a Stercora sua posuerunt in ædem nomini ^b meo sacratam, ut eam polluerent. Aedificauerunt excelsa Baal, quæ sunt in ualle filij Hinnom, ut ^c tradu cerent filios suos & filias suas ipsi Molech, id quod ego nunquā mandauī eis, neq; unquam ascendit in cor meum, ut facerent hanc abominationem, & peccare face rent ludam. Nunc itaq; dicit DOMINVS deus Israelis super urbe ista de qua uos dicitis, Data est in manum regis Babylonij in gladio, in fame, & in peste, Ecce ego colligam eos de uniuersis terris, ad quas propuli eos in furore meo, in æstu meo, et in magna indignatione mea, reducamq; eos ad locū istum, & efficiam ut securi ha bitent. Ipsi erunt populus meus, & ego ero eorum deus, daboq; eis cor unum, & uiam unam, ut timeant me cunctis diebus, quod eis bono [cedet] & filijs corū post eos. Feriam cum eis fœdus sempiternum, quod non retro ab eis abscedā quo mi nus beneficiam eis, sed timorem meum dabo in cor eorum, ut à me non deficiant. Quin lætabor super eis ut eis beneficiam, plantaboq; eos in terra ista, in ueritate, in toto corde meo, atq; in tota anima mea. Quoniā sic dicit DOMINVS, Quemad modum adduxi super populū istum omne malum hoc ingens, sic adducam super eos omne bonum quod loquar ad eos. Et possidebitur ager in terra ista, de qua uos dicitis, desolata est, & absq; homine & iumento, traditaq; in manum Chaldeo rum. Agros inquam argento ciment, scriptis instrumentis, signatis & testibus ad hibitis, in terra Benjamin, & per circuitum Ierusalem, per urbes Iuda, per oppida montana, per ciuitates cāpestres, & per urbes quæ ad Meridiem sunt. Reducam enim captiuitatem eorum, dicit DOMINVS.

CAP. XXXIII.

ET factum est uerbum DOMINI ad Ieremiam secundo, quum adhuc teneretur in atrio custodiæ, in hanc sententiā, Sic dicit DOMINVS qui fecit hoc, DOMINVS qui format hoc, ut prepararet hoc, cui nomen est DOMINO, Clama ad me, & respondebo tibi, & annūciabo tibi magna & fortia, quæ non cognouisti. Quo niā sic dicit DOMINVS deus Israelis de domibus urbis huius, & de ædibus regum Iuda, quæ dirutæ sunt ad aggeres, & uastitatē. ^a Veniūt quidem [oppidani] ut pu gnent cum Chaldæis, sed impleant eas [domos] cadaueribus hominum, quos ego percussi in furore meo, et in æstu meo, & q; abscondi uultū meum ab urbe ista pro pter omnem malitiam eorum. Sed ecce ego obducam ^b ei cicatricem & sanatio nem, sanaboq; eos, & aperiam eis ^c thesaurum pacis & fidei. Et reducam captiui tatem Iuda, & captiuitatem Israelis, & instaurabo eos ut olim fuerunt. Mundabo eos ab omni iniquitate eorum, qua peccauerunt contra me, ac propitius ero omni bus iniquitatibus corū quibus in me peccarunt, & perfide à me defecerūt. ^d Eritq; mihi ad nomen, ad lætitiā, ad laudem & decus apud omnes gentes terræ, quæ au dituræ sunt omne bonum quo ego eos adficiam, nam horrebunt & stupebunt su per omni bono & pace quibus ^e eum adficiam. Sic dicit DOMINVS, Adhuc au dietur in loco isto (de quo uos dicitis q; uastatus sit ipse, ut neq; homo neq; bestia sit in eo, in ciuitatibus inquam Iuda & plateis Ierusalem quæ desolatæ sunt, ut neq; homo neq; habitator, neq; iumentū sit in eo) uox lætitiæ, & uox gaudiij, uox spon si & uox sponsæ, uox dicentium, Laudate DOMINVM exercituum, quoniā bonus DOMINVS, quoniam in sæculum beneficentia eius, & hi adducunt laudem in do mum DOMINI, quia reducam captiuitatem terræ sicut ab initio, dicit DOMINVS. Sic ait DOMINVS exercituum, Adhuc erūt in loco isto uastato (in quo neq; homi nes sunt neq; iumēta, & in omnibus ciuitatibus eius) tuguria pastorum, qui [illic] cubare facient gregem. In ciuitatibus quoq; montanis, in ciuitatibus campestri bus, atq; in ciuitatibus australibus, sed & in terra Benjamin, & per circuitum Ieru salem, atq; in urbibus Iuda, transibunt adhuc greges sub manibus ^f minantis, dicit DOMINVS. Ecce dies uenient, dicit DOMINVS, ut suscitem bonum istud uer bum,

4. Reg. 23. a

Docet prophetia quid orandū sit.

Iam iterum scia promittit post casum.

Supra 23. a

bum, quod loquutus sum super domum Israelis & super domum Iuda. In diebus istis, & in tempore illo, faciã germinare Dauidi germen iustitiæ, & faciet iudicium atq; iustitiam in terra. In diebus istis seruabitur Iuda, & Ierusalem habitabit secure: & hoc est quod uocabit eam, DOMINVS iustitia nostra. Quoniã sic dicit DOMINVS, Non excindetur Dauidi uir sedens in solio domus Israelis. Et de sacerdotibus Leuitis non excindetur uir à conspectu meo qui sacrificet holocaustũ, & incendat sacrificium cibarium, quicq; uictimas faciat cunctis diebus. Et factum est uerbum DOMINI ad Ieremiam in hanc sententiam, Sic dicit DOMINVS, Si irritum D facere potestis fœdus meũ [quod inij] cum die, & fœdus meum cum nocte, ut non sit dies & nox suo [utrunq;] tempore: etiam irritum fieri poterit fœdus meum cum seruo meo Dauid, quo minus filium habeat regnantem in solio suo, & cum Leuitis sacerdotibus ministris meis. Sicut enim exercitus cœlorum numerari non potest, neq; arena maris metiri, sic multiplicabo semen Dauidis serui mei, & Leuitas qui mihi ministrant. Et factum est uerbum DOMINI ad Ieremiam, dicens, An non intellexisti quid populus iste loquatur, dicens, Duas familias quas elegerat DOMINVS, eas abiecit, & populum meum irritarũt, ut amplius non fuerit gens coram eis? Sic dicit DOMINVS, Si fœdus meum non [pepigi] cum die & nocte, si leges cœlis & terræ non dedi, iam semen Iacob & Dauidis serui mei repudiabo, quo minus accipiam de posteritate eius principes super semen Abraham, Isaac & Iacob. Reducam enim captiuitatem eorũ, & miserebor eorum. CA. XXXIII.

Verbum quod factum est ad Ieremiam, quum Nabuchodonosor rex Babylo-
nis & omnis exercitus eius, & omnia regna terræ quæ parebãt eius imperio, omnesq; populi [eius] oppugnarent Ierusalem & socias urbes eius, hoc modo, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, I, & dic ad Zedekiam regem Iuda, dic inquam ei, Sic denũciat DOMINVS, Ecce ego trado ciuitatem istam in manum Babylonici regis, qui eam igni incendet, nec tu euades manum eius, sed certissime comprehenderis, & traderis in manum eius. Oculi tui uidebũt oculos regis Babylonici, & os eius os tuum alloquetur, deinde Babylonem uenies. Attamen audi uerbũ DOMINI, ô Zedekia rex Iuda, Sic dicit de te DOMINVS, Non occubiturus es ferro, sed in pace moriturus, in rogo enim, quemadmodum patres tuos reges antecessores tuos, comburent te, & uæ domine, super te plangent, nam ego [hoc] uerbum loquutus sum, dicit DOMINVS. Et loquutus est Ieremias propheta ad Zedekiam regem Iuda omnes sermones istos Hierosolymis, quum exercitus Babylonici regis oppugnaret Ierusalẽ & omnes ciuitates Iuda quæ reliquæ erant, [nempe] Lachis & Azeka, quæ adhuc erãt reliquæ ex ciuitatibus Iuda munitis. Verbum quod factum ad Ieremiã à DOMINO, posteaquã rex Zedekias pepigisset fœdus cum omni populo Hierosolymitano, ut pronũciaret eis libertatem, [ita] ut manumitteret quisq; seruum suum, & quisq; ancillam suam Ebræum aut Ebræam, liberos, ne amplius premeret eos seruitute, Iudæum scilicet fratrem suum. Consenserãt autem omnes principes & omnis populus qui hoc fœdus inierãt, ut quisq; manumitteret seruum suum, & quisq; ancillam suam liberos, ne amplius eos seruitute premeret: & ut consenserant, manumittebant. Post hoc conuersi repetierũt seruos & ancillas quos manumiserant, & redegerunt eos iterum ut essent serui & ancillæ. Tum factus est sermo DOMINI ad Ieremiam à DOMINO in hanc sententiã, Sic dixit DOMINVS deus Israelis, Ego fœdus pepigeram cum patribus uestris (eo die quo educerem eos de terra Aegypti de domo seruorum) in hanc formã, Finitis septem annis, manumittetis quisq; fratrem suum Ebræum, qui tibi uenditus fuerit: quum tibi sex annis seruerit, tum manumittes eum à te ut liber sit, at patres uestri non paruerunt mihi, neq; inclinarunt aurem suam. Vos autem nunc reuersi eratis, & rectum feceratis in oculis meis, pronuntiando libertatem quisq; proximo suo, & pe-

^aAlij legunt, dominus iustus noster.

^bEbr. An non uidisti.

^ADux orationes huius capituli, prior relatio quædã est & denuntiatio prophetica regi & populo, posterior increpatio uehementis et grauis ob neglectam legem & uerbum dei.

^aEbr. Ne quis seruiret amplius in eis, id est, ne quis opus suũ conficeret per illos.
^bAudierant habent Ebræi, sed utitur audiendi uerbo pro parendi, obsequendi, cõsentiendi.

^cEbr. Ad finem septimi anni: uel, à fine septem annorum.

Altera pars.

Exod. 21. 2
Deut. 15. 6

Prophetia

^oEb. Et reuersi estis.

^eEbr. Ad animā suā.

pigeratis fœdus in oculis meis, in æde cui nomen meum est impositum. Sed ^omutato consilio prophanastis nomen meum, & repetiistis quisque seruum suum, & quisque ancillam suam, quos manumiseratis ut liberi essent, suoque arbitrio uiuerent, & subiugastis eos ut denuo sint uobis serui & ancille. Idcirco sic dicit DOMINVS, Vos nō paruistis mihi, ut pronuncietis libertatē quisque fratri suo, & quisque proximo suo, ecce ergo ego exclamo uobis libertatem, ait DOMINVS, ad gladium, ad pestem, & ad famem, & tradam uos ad diuexandum cunctis regnis terræ. Viros inquam istos qui fœdus meum transgressi sunt, neque rata habuerunt uerba fœderis quod pepigerunt in conspectu meo, cæsa in duas partes buccula, transitu inter partes eius facta, principes Iuda, principes Ierusalē, eunuchos, sacerdotes & uniuersum populum terræ, qui transierunt inter partes bucculæ, tradā in potestatem hostium suorum, & in manum eorum qui quærent animam eorum, eritque cadauer eorum esca uolucris cœli & bestię terræ. Zedekiam uero regem Iuda & principes eius tradam in potestatem hostium eorum, & qui uitam eorum sitiunt, atque in manum exercitus regis Babylonici, qui nunc à uobis recessit. Ecce autem ego præcipio, ait DOMINVS, & reducam eos ad ciuitatem hanc, quam oppugnabunt, & eam captam igni incendent, & ciuitates Iuda desertas reddam ne quisquam inhabitet.

CAPVT XXXV.

Historica narratio est
priori parte, posteriore
exponitur quid hoc factum
significetur.

A Verbum quod factum est ad Ieremiam à DOMINO, in diebus Iehoiakim filij Iosia regis Iuda, in hanc formam, I ad domum Rechabitarum, & loquere cum eis, & introduce eos in domum DOMINI, ad exedram aliquam, & da eis uinum bibere. Accepi ergo Iazaniā filium Ieremiæ filij Habazniæ, & fratres eius, & omnes filios eius, & omnem familiam Rechabitarum, & adduxi eos in domum DOMINI, in exedram filiorum Hanan filij Igdaliæ uiri dei, quæ erat iuxta exedram principum, quæ erat superne ad exedram Maasiæ filij Sallum custodis liminis. Et posui ante filios familiæ Rechabitarum cyphos plenos uino atque calices, & dixi eis, **B**ibite uinum. Qui dixerunt, Non bibemus uinum, quia Ionadab filius Rechab pater noster precepit nobis, dicens, Ne bibatis uinum, & uos & filij uestri in æternum. Domum ne ædificetis, sementem ne seratis, & uineam ne plantetis, neque sit uobis, sed in tentorijs habitate cunctis diebus uestris, ut uiuatis diebus multis super faciem terræ in qua peregrini estis. Paruimus ergo uoci Ionadab filij Rechab patris nostri in omnibus quæ precepit nobis, ut neque uinum bibamus cunctis diebus nostris, cum nos tum uxores nostræ, tum filij nostri & filiæ nostræ. Neque domus ædificamus pro habitationibus nostris, neque uinea, neque ager, neque sementis nobis est, sed in tentorijs habitamus & obedimus & facimus iuxta omnia quæ precepit nobis Ionadab pater noster. Sed nunc factum est quum Nabuchodonosor Babylonie rex ascenderet in terram, ut diceremus, Agite, demigremus Hierosolyma metu exercitus Chaldaeorum, ac metu exercitus Syriaci, habitamus itaque Hierosolymis. **C** Tunc factus est sermo DOMINI ad Ieremiam dicendo, Sic dixit DOMINVS exercituum deus Israelis, Vade & dic uniuerso Iuda & habitatoribus Ierusalem, Num disciplinam non recipietis? ut pareatis uerbis meis, dicit DOMINVS? Rata sunt uerba Ionadab filij Rechab quæ precepit filiis suis ne uinum bibant, neque enim uinum biberunt in hunc usque diem, sed paruērunt interdictioni patris eorum. Ego autem loquutus sum ad uos mane surgendo & constanter loquendo, sed non paruistis mihi. Sed & omnes seruos meos prophetas misi ad uos, mane surgendo, mittendo atque dicendo, Reuertimini obsecro quisque à uia sua mala, & bona facite studia uestra, & ne abeat post deos alios ad colendum eos, sed habitate in terra quam dedi uobis & patribus uestris, sed non inclinastis aurem uestram, neque moram gessistis mihi. **D** Filij Ionadab filij Rechab ratum seruauerunt præceptum patris sui quod præceperat eis, populus autem iste nō obediuit mihi. Propterea sic dicit

Rechabitarum.

Aptatur factum
& exemplum Rechabitarum præsentibus rebus.

Sup. 19. b. 15. b.

Pœna inobedi-
entium.

Laus & premi-
um obedientie.

dicit DOMINVS deus exercituum deus Israelis, Ecce ego adduco super Iudam & super cunctos habitatores Ierusalem omnem calamitatem quam loquutus sum super eos, eo quod loquutus sum ad eos, illi uero non audierunt: uocaui eos, sed nihil responderunt. Domui uero Rechabitarum dixit Ieremias, Sic dixit DOMINVS exercituum, deus Israelis, Quandoquidē obtemperastis præcepto patris uestri Ionadab, & seruastis omnia præcepta eius, fecistisquē iuxta omnia quæ præcepit uobis, ideo sic dixit DOMINVS exercituum deus Israelis, Non excindetur uir de Ionadab filio Rechab, quin stet coram me cunctis diebus.

CAP. XXXVI.

ET factū est in anno quarto Iehoiakim filij Iosia regis Iuda, ut fieret sermo iste ad Ieremiam à DOMINO, in hanc sententiā, Corripe tibi uolumen libri, & scribe in eum omnes sermones quos loquutus sum ad te contra Israelē, contra Iudam, atque contra omnes gentes, ab eo die quo cœpi loqui tecum, à diebus nempe Iosia usque in præsentem diem, si fortē domus Iuda, audiendo omnia mala quæ ego delibero eis facere, reuertantur quisque à uia sua mala, & propitius sim iniquitati eorum atque peccato eorum. Accersuit ergo Ieremias Baruch filium Neria, scripsitque Baruch ex ore Ieremiæ omnes sermones DOMINI, quos loquutus erat ad eum, in uolumen libri. Mandauit ergo Ieremias ipsi Baruch, dicens, Ego prohibitus ingredi domum DOMINI nō potero, ingredi ergo tu, & lege in uolumine isto quod scripsisti ex ore meo, [puta] sermones DOMINI, in auribus populi in domo DOMINI, in die ieiunij, denique in auribus omnium Iudæorum qui ueniunt è ciuitatibus suis. Leges eos, si fortē cadat precatio eorum in conspectu DOMINI, & reuertatur quisque à uia sua mala, quoniam magna est ira & furor, quem loquutus est DOMINVS contra populum istum. Fecit itaque Baruch filius Neria iuxta omnia quæ mandauerat ei Ieremias propheta, legendo in codice sermones DOMINI in aede DOMINI. Factumque est in anno quinto Iehoiakim filij Iosia regis Iuda mense nono, ut indiceret ieiuniū coram DOMINO, nempe uniuerso populo in Ierusalem, & omni populo qui ueniebat ex urbibus Iuda, Hierosolyma. Tunc legit Baruch è uolumine sermones Ieremię in aede DOMINI, in cella Gamariae filij Saphan scribę, in atrio superiore, ad ostium portæ domus DOMINI nouæ, audiente uniuerso populo. Quumque audiuisset Micheas filius Gamariae filij Saphan omnes sermones DOMINI ex libro, descendit ad domum regis, ad cellam scribæ, & ecce ibi confederant omnes principes, Elisama scriba, Delias filius Bemeia, Elnathan filius Achbor, Gamarias filius Saphan, & Zedekias filius Hanania, & omnes principes. Et exposuit eis Micheas omnes sermones quos audierat, quum legeret Baruch in libro audiente uniuerso populo. Et miserunt omnes principes Iehudi filium Nathanię filij Selamiae, filij Chusi, ad Baruch, dicendo, Tolle manu tua codicem ex quo legisti audiēte populo, & ueni. Baruch ergo filius Neria accepto codice in manum suam, uenit ad eos. Et dixerunt ad ipsum, Sede quæso & lege eum coram auribus nostris. Et legit Baruch ipsis auscultantibus. Contigit autem quum audissent omnes sermones, expauerunt, quisque ad alium, & dixerunt ad Baruch, Nos indubie annūciabimus regi omnes sermones istos. Et ipsum Baruch interrogauerunt, dicentes, Expone quæso nobis quomodo scripseris omnes sermones istos ex ore eius? Quibus respondit Baruch, Ore suo dictabat mihi omnes sermones istos quos ego atramento scribebam in librum istum. Dixerunt ergo principes ad Baruch, I, abscondere tu cum Ieremia, ita ut nemo sciat ubi sitis. Et abierunt ad regem in curiam, uolumen autem cōmendarunt in cella Elisamæ scribæ, & exposuerunt in auribus regis omnes sermones istos. Misit ergo rex Iehudi ut afferret uolumen, & tulit ipsum è cella Elisamæ scribæ, legitque in eo Iehudi, audientibus cum rege ipso, tum omnibus principibus qui stabant apud regē. Porro rex tum habitabat in domo hyemali mense nono, & focus ante ipsum ardebat. Factumque est quum le-

Narratio est historica & expositio multiplicis facti, indicatur autem diligētia & cōstantia prophetae cōtra acerrimos hostes, quorum conatus dominus irritos facit.

Prophetia

gisset lehu di tres aut quatuor paginas, concidit librum scalpello scriptorio, & iecit in ignem qui erat in foculo, donec consumeretur totus iste liber igne qui in foculo ardebat, ut interim non horrerent, neque uestimenta sua scinderent, uel rex ipse, uel serui eius, quum tamen audissent omnes sermones istos. Elnathan autem, & Dalias, atque Gamarias intercedebant apud regem ne liber combureretur, at non exaudivit eos, sed precepit rex ipsi Ierahmeel filio Hamalech, & Seriae filio Afriel, atque Selemiae filio Abdeel, ut caperent ipsum Baruch scribam & Ieremiam prophetam, uerum DOMINVS absconderat eos. Factusque est sermo DOMINI ad Ieremiam posteaquam rex incendisset uolumen, & sermones quos scripserat Baruch ex ore Ieremiae, dicens, Iterum sume tibi alium codicem, & scribe in eo omnes sermones priores qui fuerunt in codice priore, quem incendit lehoiakim rex Iuda. Et ad lehoiakim regem Iuda dicito, Sic ait DOMINVS, Tu incendisti codicem istum, dicens, Cur scripsisti in eo in hanc sententiam, Certissime ueniet rex Babylonis, & uastabit terram hanc, & uacare eam faciet cum hominibus tum iumentis. Propterea sic ait DOMINVS de lehoiakim rege Iuda, Non erit ei [superstes] qui sedeat in solio Dauidis, & cadauer proiectum erit ad aestum diurnum, & ad gelu nocturnum. Et uisitabo cum ipsius tum seminis ac seruorum eius iniquitatem, et inducam super eos & super habitatores Ierusalem, & super uniuersum Iuda omnem calamitatem quam loquutus sum super eos, quamuis non audierint. Accepit ergo Ieremias uolumen aliud, & tradidit illud Baruch scribae filio Neriae, qui scripsit in eo de ore Ieremiae omnes sermones uoluminis eius quod incenderat lehoiakim rex Iuda. Additi sunt insuper ad eos plures sermones quos fuerint priores.

CAP. XXXVII.

A Zedekias filius Iosiae constitutus est rex a Nabuchodonosore rege Babylonis, pro Iechonia filio lehoiakim in terra Iuda, & non obtemperabant, neque ipse, neque serui eius, neque populus terrae sermonibus DOMINI, quos loquebatur per Ieremiam prophetam. Et misit rex Zedekias Iehuchal filium Selemie, & Zephaniam filium Maasiae sacerdotem ad Ieremiam prophetam, ut diceret, Ora quaso pro nobis ad DOMINVM deum nostrum. Ieremias autem tum ingrediebatur & egrediebatur in populo, nondum enim posuerat eum in carcerem. Exercitus quoque Pharaonis profectus erat ex Aegypto, quem rumore eorum quum audissent Chaldaei qui Ierusalem obsidebant, ascenderunt a Ierusalem. Factus est ergo sermo DOMINI ad Ieremiam prophetam in hunc modum, Sic dicit DOMINVS deus Israel, Sic dicetis ad regem Iuda qui misit uos ad me, ad me interrogandum, Ecce exercitus Pharaonis qui egressus est ut uobis opem ferat, reuertetur in terram suam in Aegyptum, Chaldaei autem redibunt, & expugnatam istam urbem capient, & igni eam exurent. Sic enim ait DOMINVS, Ne offeratis animas uestras, dicentes, Chaldaei nunc inducie recedent a nobis, quia non abibunt. Quin si trucidassetis omnem exercitum Chaldaeorum qui uos oppugnant, & confossi ex eis relinquerentur, quisque in tentorio suo surgerent, & incenderent urbem istam igni. Contigit autem, quum soluisset exercitus Chaldaeorum a Ierusalem metu exercitus Pharaonis, ut exiret Ieremias de Ierusalem, & iret in terram Beniamin, ut secederet illinc a populo. Quumque esset in porta Beniamin, erat isthic praefectus quidam custodiarum, cuius nomen Ierias, filius Selemiae filij Hananiae, qui praehendit Ieremiam prophetam, dicens, Tu uolebas ad Chaldaeos deficere. Dicebat ergo Ieremias, Mendacium est, ego nequaquam ad Chaldaeos deficere uolui. At ille nolebat eum audire, sed praehensum Ieremiam adduxit Ierias ad principes. Et irati sunt principes Ieremiae, & percusserunt eum, posueruntque eum in carcerem in domo Ionathan scribae, hunc enim praefecerant carceri. Ingressus est itaque Ieremias in locum & in [profundissimas] massiunculas, & delituit isthic multis diebus. Misit autem rex Zedekias, & accersuit eum, interrogauitque eum domi suae clanculum, & dixit, Est ne hoc negotium a DOMINO?

Et

Narratur quomodo Zedechias rex sit constitutus, Aegyptius opem laturus uenerit, Ieremias exire uoluerit, & captus sit, &c.
Ebr. Per manum Ieremias.

Anima tollere uel eleuare, est desiderare aliquid, uel alius rei desiderio teneri, sibi aliquid certo polliceri.

Alij legunt, hanc enim fecerant carcerem.

Vel sic, Est ne uerbum a DOMINO? q. d. Habes ne reuelationem a domino? est ne uerbum dei quod tu tam constanter loqueris?

Et dixit Ieremias, Est. Et ait, In manū regis Babylonij traderis. Et dixit Ieremias ad regem Zedekiam, Quid peccaui, uel in te, uel in seruos tuos, uel etiā in populum istū, q̄ retrulisti me in carcerem? Vbi sunt prophetae uestri, qui uobis prophetauerant & dicebant, Non ueniet rex Babylonis contra uos, & contra terrā istā? Nunc ergo ausculta quæso domine mi rex, cadat quæso precatio mea in cōspectu tuo, ne me reduci iubeas in domum Ionathan scribæ, ne isthic moriar. Præcepit ergo rex Zedekias, ut ponerent Ieremiam in atrium custodiæ, & darent ei quotidie libum panis præter obsonia, donec consumeretur omnis panis in urbe. Manebat itaq; Ieremias in atrio custodiæ.

CAP. XXXVIII.

AVdiuerat Sephatias filius Mathan, Godolias filius Pashur, Iuchal filius Seleamiae, & Pashur filius Malchiae sermones quos loquutus fuerat Ieremias ad uniuersum populum, in hanc sententiam, Sic dicit DOMINVS, Qui manserit in urbe ista, morietur, aut gladio, aut fame, aut peste: qui autem egressus fuerit ad Chaldaeos, uiuet, & animam suam lucrificiet ac si inuenisset prædā, & uiuet. Sic dixit DOMINVS, Tradetur hæc urbs certissime in manū Babylonici regis, & capiet eam. Dixerunt ergo principes ad regem, Occidatur quæso uir iste, quoniā hæc ratione remissas reddit manus cum uirorum bello aptorū, qui adhuc reliqui sunt in urbe ista, tum manus uniuersi populi huius, dum huiusmodi sermonibus adfatur eos: nec enim querit populo isti pacem, sed exitiū. Dixit ergo rex Zedekias, Ecce in manibus uestris est, rex enim non potest uobis quidquam [negare.] Præhenderunt ergo Ieremiam, & coniecerunt eum in lacum Malkiae filij Hammelech, qui erat in atrio custodiæ, demiseruntq; Ieremiam funibus. In lacu autem non erat aqua, sed lutum duntaxat, immersus est igitur Ieremias in lutum. Quumq; audiuisset Abdemelech Aethiops eunuchus quispiam, qui erat in aula regis, q̄ coniecissent Ieremiam in lacum, egressus est Abdemelech e domo regia, & alloquutus est regē, (qui tum fortē sedebat in porta Benjamin,) hisce uerbis, Domine mi rex, iniique agunt uiri isti in omnibus quæ fecerunt Ieremiæ prophetae, nempe q̄ coniecerunt eum in lacum, morietur enim eodem loci fame, quum nullus supersit panis in urbe. Præcepit ergo rex ipsi Abdemelech Aethiopi, dicēs, Accipe hinc pro arbitrio tuo triginta uiros, & extrahe Ieremiam prophetā ex lacu, priusq; moriatur. Accepit igitur Abdemelech uiros secum, & uenit in domum Hammelech, sumptisq; isthic sub pcenu laceris pannis, & uetustate cōsumptis ac detritis, funibus demisit eos ad Ieremiam in lacum, ac dixit Abdemelech Aethiops ad Ieremiam, Suppone quæso pannos istos & fragmenta sub axillis manuum tuarum subter funes. Et Ieremias fecit sic. Extraxerunt itaq; Ieremiam funibus, & eduxerunt e lacu, & mansit Ieremias in atrio custodiæ. Misit ergo rex Zedekias & accersuit ad se Ieremiam prophetam ad transitum tertium qui est in domo DOMINI, dixitq; rex ad Ieremiam, Ego interrogabo te quiddam, ne ergo cales à me quidquam. Respondit ergo Ieremias Zedekiae, Si exposuero tibi, an nō certissime me occides? & si tibi consilium dederō, nō obtemperabis mihi. Iurauit ergo rex Zedekias Ieremiæ clam hisce uerbis, Viuit DOMINVS, qui cōdidit nobis animā istā, non occidam te, neq; tradam te in manum uirorum istorum qui uitā tuā quærunt. Et dixit Ieremias ad Zedekiam, Sic dicit DOMINVS deus exercituum deus Israelis, Si incunctanter egredieris ad principes regis Babylonici, uiuet anima tua, & urbs ista non comburetur igni, & uiues tu & domus tua. Si uero non egressus fueris ad principes regis Babyloniae, tradetur ciuitas ista in manum Chaldaeorum, qui incendunt eam igni, neq; tu manum eorū effugies. Dixit autem rex Zedekias ad Ieremiam, Ego Iudæos istos uereor qui transfugerunt ad Chaldaeos, ne fortē tradant me in manus eorum, & ludibrio me afficiant. Et dixit Ieremias, Non tradent [te,] audi quæso uocē DOMINI in his quæ ego ad te loquor, & bene tibi erit, & uiuet anima

^c Cadat oratio, Ebraei
smies est, pro eo quod
Latinus diceret, si-
ne ut impetrem quæ
peto, sine te exorem.
At in actiua uoce
prosterne orationē
uel facere cadere ora-
tionē, est humiliter
supplicare, ut sequen-
ti capite.
^f Alij legūt, ex platea
pistorū aut cocorū:
sed est, præter cibos
coctos.

^f Fit quorundā inuidia,
ut propheta perduellio-
nis accusatus, in graui-
orem captiuitatem detru-
datur, at nō deest ei qui
causam eius bona fide
agat.

^a Alij sic, ad quid, uel
cur iste dissolueret
manus?

^b Vel sic, Rex nō est
uobis potentior, non
preualeat uobis.

^c Ebr. Subtus se.

^d Ebr. In manū tuam.

^e Alij legunt, in domū
regis.

Prophetia

F tua. Quod si prorsus renuas exire, hoc est uerbū quod ostendit mihi DOMINVS, Ecce omnes fœminæ quæ reliquæ sunt in domo regis Iuda, educētur ad principes regis Babylonæ, & hæ dicent, Incitauerunt te, & præualuerūt tibi uiri qui pacem tibi [polliciti sunt,] demersi sunt in cœnum pedes tui, [& illi] acti sunt retrorsum. Omnes quoq; uxores tuas & filios tuos educent ad Chaldæos, neq; tu liberaberis ē manu eorum, manu enim Babylonij regis capieris, & urbem hanc igni incēdes. Tunc dixit Zedekias ad Ieremiam, Nemo resciat uerba ista, & non morieris. Quod si principes intellexerint me tecum esse loquutum, & uenerint ad te, dicens do, Indica quæso nobis quid loquutus sis cū rege, nihil cæles nos, & nō occidemus te, quid loquutus est rex tecū? Dices ad eos, Ego supplex procubui orans in conspectu regis, ne me reducat in domum Ionathan, ne isthic moriar. Venerunt ergo cuncti principes ad Ieremiam, & interrogauerunt eum. Narrauit ergo eis ad omnem modū quem illi rex præceperat, & taciti [abierunt] ab eo, nihil enim sentiebant. Mansit ergo Ieremias in atrio custodiæ usq; ad eum diem quo capta est Ierusalem.

^{Ebr.} Viri pacis tue.

^{Hoc est, author eris ut urbs incendatur.}

^{Ebr.} Ego cadere feci orationem meam.

Historica narratio de expugnatione urbis Ierusalem.

Quedam ex illis nominibus appellati uidentur, officiorum scilicet nomina, ut quæ à rab incipiunt & sar, Saræzer the saurorum præfectus, Rab saris præfectus aulicorum aut cunuchorum, Rab sar sechim papilionum magister, Rab mag præfectus demolendi aliquid. Nebo dei nomen, quo etiam stulti principes gaudēt. Alij fortasse aliter interpretantur.

^{Hoc est, iure cum eo egit, accusans nimirum eum, & cum eo de perfidia expostulans. Nolui autem mutare Ebraismum certæ ratione, summa æquitate cū eo egit, & iustis rationibus in eum sententiā tulit.}

^{Ponere oculos super aliquem, est eius diligenter curā habere, eum obseruare, &c. In medio populi habitare, est tutum & securum habitare in populo, atq; priuatum, 2. Reg. 4. idq; si ne molestia.}

A T factum est quum capta esset Ierusalem (anno enim nono Zedekiae regis Iuda, decimo mense uenit Nabuchodonosor rex Babylonis & omnis exercitus eius Hierosolyma, & obsidione cinxit eam, anno uero undecimo Zedekiae, mense quarto, nona [die] mensis, rupta est urbs,) ingressi sunt omnes principes regis Babylonæ, & federunt in porta media, Nergal, Saræzer, Samgar Nebo, Sarsechim, Rab saris, Nergal, Saræzer, Rabmag, & omnes reliqui principes regis Babylonici. Et factum est quum uidisset eos Zedekias rex Iuda, atq; omnes uiri bello apti, fugerunt, & exierunt nocte de ciuitate uia iuxta hortos regios & portam quæ est inter duos muros, perrexeruntq; uersus desertum. Persequutus est autem eos exercitus Chaldæorum, comprehenderuntq; Zedekiam in campesribus Iericho. Captum autem abduxerunt eum ad Nabuchodonosorem Babylonicū regem Reblam, quæ est in terra Hamath, & loquutus est cum eo iudicia. Trucidauit autem rex Babylonis in Rebla filios Zedekiae in oculis eius, & omnes nobiles Iuda occidit rex Babylonis. Porro oculos Zedekiae excæcauit, & uinxit eum duabus catenis, ut introducerent eum Babylonem. Domū autem regiam atq; domus populares igni incenderunt Chaldæi, & muros Ierusalē diruerunt. Reliquū populum ex his qui reliqui erant in urbe, & eos qui ad se defecerāt, & reliquias uulgi quæ ad huc supererant, transtulit Nebusar Adan præfectus rerum capitalium in Babylonem. De plebe autem tenues, & qui nihil habebant, reliquit Nebusar Adan capitalium rerum præfectus, in terra Iuda, & dedit eis uineas & arua eodem tempore. Præceperat autem Nabuchodonosor rex Babylonæ ipsi Nebusar Adan præfecto capitaliū rerū de Ieremia in hanc sententiā, Accipe illum, & pone oculos tuos super eum, neq; feceris ei quidq; mali, sed quidq; dixerit tibi facito ei. Misit ergo Nebusar Adan præfectus rerum capitaliū, Nebusasban, Rab saris, & Nergal, Saræzer & Rabmag atq; omnes magnates regis Babylonij, miserunt inquā, & accersuerunt Ieremiam ē uestibulo carceris, & cōmendauerunt eum Godoliae filio Ahikam filij Saphan, ut educeret eum domum, & habitauit in medio populi. Factus aut fuerat sermo DOMINI ad Ieremiā, quū adhuc detentus esset in atrio custodiæ, in hunc modū, I, & dicito Abdemelech Aethiopi in hanc sententiā, Sic ait DOMINVS exercituum deus Israelis, Ecce ego inducam uerba mea super urbem istam, ad malum & non ad bonū, & erunt in conspectu tuo hoc die, sed te eruam in illo die, dicit DOMINVS, ut non tradaris in potestātē uiro- rum quos tu tantopere formidas. Certissime enim te liberabo, ne gladio cadas, eritq; uita tua præda tibi, quod in me sperasti, ait DOMINVS.

4. Reg. 25. a
Infra 52. a

Ierem. 3.

CAP. XL.
Actio

Actio quam gessit DOMINVS cum Ieremia, postquam dimitteret eum Nebu-
 sar Adan præfectus rerum capitalium, de Rama, quò cum uinctum compedi-
 bus duxerat, inter omnes captiuos Ierusalem & Iuda qui Babylonem trāsferaban-
 tur. Accersiu it nempæ præfectus capitalium rerum Ieremiam, & dixit ad eum, DO-
 MINVS deus tuus constanter loquutus est malum hoc super locum istum, adduxit
 ergo DOMINVS, et fecit quemadmodum loquutus est, quia peccauistis DOMINO,
 & non paruistis uoci eius, idcirco euenit uobis calamitas ista. Nūc ergo ecce ego
 soluo te hodie de uinculis quæ sunt in manibus tuis. Et si tibi uidetur mecum pro-
 ficisci Babylonem, uenias, ponamq; super te oculum meum: si minus placet me-
 cum proficisci Babylonem, sine. Ecce uniuersa terra coram te est, quocunq; ti-
 bi bonum & commodum uidebitur ire, illuc eas, (nondum enim erat reuersus,) &
 reuertere ad Godoliam filium Ahikam filij Saphan, quem præfecit rex Baby-
 lonius ciuitatibus Iuda, & mane cum eo in medio populi, aut eas quocunque tibi
 ire libuerit. Deditq; ei præfectus capitalium rerum comiteatū & munus, & dimi-
 sit eum. Concessit igitur Ieremias ad Godoliam filium Ahikam in Mizpa, & ha-
 bitauit cum eo in medio populi qui reliquus erat in terra. Quumq; omnes duces
 exercituum qui in agro erant, ipsi & milites eorum audissent qd rex Babylonis præ-
 fecisset Godoliam filium Ahikam in terra, quodq; commendasset ei uiros, mulie-
 res, pubem, & pauperes terræ, qui Babylonem captiui non fuerant adducti, uene-
 runt ad Godoliam in Mizpa, Ismael filius Nethaniæ, Iohanan atq; Ionathan filij
 Careæ, Sarias filius Tanhumeth, atq; filij Ephai Netophatitæ, Iezanias filius Maa-
 chati, ipsi cum uiris suis. Iurauit autem Godolias filius Ahikam filij Saphan, tam
 illis quàm socijs ipsorum, ad hunc modum, Ne formidetis seruire Chaldæis, habi-
 tate in terra, & seruite regi Babylonio, & bene erit uobis. Ecce enim ego habito
 in Mizpa, ut stem coram Chaldæis qui ueniunt ad nos, uos autem colligite uinū,
 æstiuos fructus, & oleum, & recondite in penuaria uestra, atq; habitate in oppidis
 uestris quas occupastis. Sed & omnes Iudæi, qui erant in Moab atq; inter Am-
 monitas, & in Edom, & qui erant in uniuersis terris, comperto qd Babylonius rex
 dedisset & præfecisset reliquijs Iuda Godoliam filium Ahikam filij Saphan, redie-
 runt omnes Iudæi de cunctis locis ad quæ propulsi fuerant, & uenerunt in terram
 Iuda ad Godoliam in Mizpa, & collegerunt uinum & æstiuos fructus, multos ni-
 mis. Iohanan autem filius Careæ, & cuncti duces exercituum qui fuerāt in agro,
 uenerūt ad Godoliam in Mizpa, dixeruntq; ad eum, Num tu ignoras quod Baal-
 lis rex Ammonitarum misit Ismaelem filium Nethaniæ ad interficiendum te? At
 Godolias filius Ahikam eis non credidit. Porro Iohanan filius Careæ loquutus
 est clanculum cum Godolia in Mizpa, dicens, Vis eam & percutiam Ismaelem fi-
 lium Nethaniæ, nullo hominum sciente? Cur enim ille animam tuam feriret, &
 dissiparentur omnes Iudæi, & qui collecti sunt ad te, & perirent reliquiæ Iuda? Et
 ait Godolias filius Ahikam ad Iohanan filium Careæ, Ne feceris hanc rem, nam
 tu mendacium loqueris de Ismaele.

CAP. XLI.

ET factum est mense septimo, ut ueniret Ismael filius Nethaniæ filij Elisame de
 femine regio cum optimatibus regis, & decem uiris quos penes se habebat, ad
 Godoliam filium Ahikam in Mizpa, ubi & panem comederūt, nempæ in Mizpa.
 Insurrexit Ismael filius Nethaniæ & decem uiri qui cum eo erant, & percusserunt
 gladio Godoliam filium Ahikam, & interfecerunt eum, quem præfecerat Babylo-
 niæ rex ipsi terræ. Sed & cunctos Iudæos qui fuerunt cum eo, nempæ cum Godo-
 lia in Mizpa, & Chaldæos qui ibi inueniebantur, & uiros bellatores percussit Is-
 mael. Factum est autem die altero post cædem Godoliæ, quæ adhuc latebat, ut
 uenirent uiri quidā de Sichem, de Silo, & de Samaria, octoginta nēpe uiri, atton-
 sis barbis, scissisq; uestibus sese laniantes, ferentes cibarium sacrificium & thus in

A Post captā urbem Godolias rerū summæ præficeretur in Iudæa, ad quæ colliguntur omnes dis-
 persi.

B Hoc est, exactissimā
 tui rationē habeo.

C Paupertas, pro pau-
 peribus.

Ebr. Ut percutiat
 animam tuam.

A Describitur qualis fue-
 rit status Iudaici populi
 post captam urbem.

Prophetia

B manu sua, ut adferrent in ædem DOMINI. Egressus itaq; eis obuiam Ismael filius Nethanię de Mizpa, incedens eundo & plorans. Quumq; obuiam illis uenisset, dixit, Ingreimini ad Godoliam filium Ahikam. Quumq; uenissent in mediã urbem, trucidauit eos Ismael filius Nethanię in medio laci, ipse & qui cum eo erãt uiri. Inter hos autem inuenti sunt decem uiri, qui dicebant ad Ismaelem, Ne interficias nos, habemus enim thesauros in agro absconditos, triticum, ordeum, oleum & mel. Cessauit ergo non interficiens eos inter fratres eorum. Lacus autem in quem proiecit Ismael omnia cadauera uirorum quos trucidauerat ^{2. Reg. 17} propter Godoliam, is est quem fecerat rex Asa metu Baasæ regis Israelis, eum impleuit Ismael filius Nethanię interfectis. Et omnes reliquias populi qui erãt in Mizpa captiuas abduxit Ismael, filias regis, & omnem reliquum populum in Mizpa, quibus Nebusar Adan præfectus capitalium rerum Godoliam filium Ahikam præfecerat, eos captiuos abduxit Ismael filius Nethanię, & abiit ut ad Ammonitas transfret. Iohanan autem filius Careæ, & omnes duces exercituum qui erant cum eo, quum audissent omne malum quod fecerat Ismael filius Nethanię, acceperunt omnes uiros, & profecti sunt ad confligendum cum Ismaele filio Nethanię, & offenderunt eum ad ^baquas multas quæ sunt in Gibeon. Factum est autem quũ uniuersus populus qui erat cum Ismaele uiderent Iohanan filium Careæ, & omnes duces exercitus qui cum eo erant, gauisi sunt. Reduxerunt ergo omnem populum quem captiuum abduxerat Ismael ex Mizpa, reuersiq; uenerunt ad Iohanan filium Careæ. Ismael autem filius Nethanię euasit cum octo uiris e conspectu Iohanan, & profectus est ad Ammonitas. Porro Iohannan filius Careæ, & omnes duces exercitus qui cum eo erant, acceperunt omnem reliquum populum quem reducerant ab Ismaele filio Nethanię de Mizpa [abductum,] postquam trucidauerat Godoliam filium Ahikam, uiros bello strenuos, uxores, pubem, & eunuchos quos reducerat à Gibeon, & abierunt, & confederunt in Geruth Chimham, qui [locus] est iuxta Beth Lehem, ut profecti uenirent in Aegyptum, metu Chaldaeorum à quibus sibi metuebãt, q; Ismael filius Nethanię percussisset Godoliam filium Ahikam, quem terræ præfecerat rex Babylonius.

CAP. XLII.

A Ccesserunt autem omnes principes exercituum, Iohannan filius Careæ, lezaias filius Hosai, & uniuersus populus à minimo ad maximum, & dixerunt ad Ieremiam prophetam, Sine ^aquæso te exorari, ut pro nobis ores ad DOMINUM deum tuum pro cunctis istis reliquijs, quæ admodum exiguæ ex multis supersunt, quemadmodum oculi tui nos uident, ut DOMINVS deus tuus nobis uiam ostendat qua proficiscamur, & quid nobis sit faciendum. Quibus respondit Ieremias propheta, Exaudiui, ecce ego orabo ad DOMINUM deum uestrũ quemadmodum estis loquuti: & quidquid responderit uobis DOMINVS, indicabo uobis, nec quidquam uos cælabo. Isti autem dicebant ad Ieremiam, Sit DOMINVS inter nos ueritatis & fidei testis, si nõ iuxta omnia uerba ob quæ DOMINVS deus tuus te ad nos miserit, ^bfecerimus. Siue commodum fuerit siue incommodum, nos uoci DOMINI dei nostri, ad quem te mittimus, obtemperabimus, ut nobis bene sit, dum paruermus uoci DOMINI dei nostri. Contigit autem ut exactis decem diebus, fieret sermo DOMINI ad Ieremiam. ^cVocauit ergo Iohannan filium Careæ, & omnes duces exercituum qui erãt cum eo, atq; uniuersum populum, à minimo ad maximum usq; & dixit ad eos, Sic dicit DOMINVS deus Israelis, ad quem uos me misistis, ut prosternerem precationem uestram in conspectu eius, Si manebitis & habitabitis in terra ista, ædificabo uos, & non demoliar: plantabo uos, & non euellã, quia poenitet me mali istius quod uobis intuli. Ne formidetis regẽ Babylonie à quo uos timetis: ne metuatis eum, dicit DOMINVS, quoniam ego uobiscum sum, ad seruandum & liberandum uos de manu illius. ^dDabo enim uobis miserationes, ut ille uestri

^aEbr. In manu Godoliam.

^bAquas multas alij Rabim relinquunt, sed uidetur de piscinis loqui quæ multæ sunt in Gibeon, 2. Sam. 1.2.

^cAlij Geruth appellant, pro loco in quo habitauerit Kimhã filius Bar Sillai, de quo 2. Sam. 1.9.

Consultat prophetam, cui tamen nõ obsequuntur, quibus sua fata prædicuntur.

^dEbr. Cadat quæso supplicatio nostra in conspectu tuo.

^aEbr. Sic fecerimus.

^bEbr. Siue bonũ fuerit, siue malum.

^cAlij legunt, & prædicauit eis, uel cõcio natus est.

^dEfficiã ut gratia et fauore uos rex Babylonie complectatur, uobis beneficiat, tam abest ut eum metuatis.

uestri misereatur, & permittet uobis habitare in terra uestra. Quod si dixeritis uos, ^C Alij, et reducet uos. Non permanebimus in hac terra, non obtemperando uoci DOMINI dei uestri, sed dicendo, Non, sed proficiscemur in terram Aegypti, ubi nec bellum uideamus, nec tubæ uocem audiamus, nec cibi penuria laboremus, & isthic habitabimus. Idcirco audite uerbum DOMINI reliquiae Iuda, Sic dixit DOMINVS exercituum deus Israelis, Si omnino firmiter statueritis in Aegyptum proficisci, atq; isthuc perueneritis ut isthic exuletis, futurum est, ut gladius quem uos metuitis, in terra Aegypti uos assequatur: & fames ob quā uos solliciti estis, uobis isthic in Aegypto adhærescat, atq; ut isthic moriamini. Fiet enim, ut omnes homines qui cōtumaciter ire in Aegyptū statuerint, ut isthic habitent, gladio, fame & peste moriantur. Nec erit quisquam ex eis reliquus, nec euadet quisquā à malo quod ego inducturus sum super eos. Quia sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Quemadmodum cōflata est ira mea, & furor meus contra habitatores Ierusalē, sic conflabitur furor meus ^D contra uos si in Aegyptum profecti fueritis. Eritis enim execrationi, stupori, contumeliæ & opprobrio [omnibus,] nec locum hunc ultra uidebitis. Edicit uobis DOMINVS de reliquiae Iuda, ne eat in Aegyptum, certissime hoc sciatis q̄ ego uos hodie obtestor. Equidem uestras ipsorum animas seducitis, nam uos misistis me ad DOMINVM deum uestrum, dicendo, Ora pro nobis ad DOMINVM deum nostrum, & quidquid responderit DOMINVS deus noster, refer ad nos, & faciemus. Annūciaui ergo uobis hodie, sed non paruistis uoci DOMINI dei uestri, nec omnibus ob quæ misit me DOMINVS ad uos. Nunc ergo certissime scitote, q̄ gladio, fame & peste moriemini in eo loco, ad quem proficisci uultis ut isthic habitetis.

CAPVT XLIII.

FActum est autem quum Ieremias finem fecisset loquēdi ad omnem populum ^A cuncta uerba domini dei sui, ob quæ miserat eum DOMINVS illorum ad illos, cuncta inquam uerba ista, ut Azarias filius Hosiae, & Iohana filius Careæ, & omnes arrogantes dicerent ad Ieremiam, Tu mendacium loqueris, neq; enim misit te DOMINVS deus noster ad nos, mandando, Ne proficiscamini in Aegyptum ut ibi habitetis, sed Baruch filius Neriae incitat te contra nos, ut tradat nos in potestatem Chaldaeorum, ut nos occidant, & captiuos nos Babylonem ducant. Et non ^B obtemperauerunt Iohana filius Careæ, & omnes principes exercituū, & cunctus populus uoci DOMINI, ut habitarent in terra Iuda, sed abduxit Iohanan filius Careæ & omnes duces exercituum, cunctas reliquias Iuda, quæ reuersæ ex omnibus gentibus ad quas propulsæ fuerant, ut habitarent in terra Iuda, uiros [scilicet,] mulieres, pubem, & filias regis, & quidquid reliquerat Nebusar Adan præfectus rerum capitalium apud Godoliam filium Ahikam, filij Saphan, & apud Ieremiam prophetā, atq; apud Baruch filium Nerie, & profecti sunt in terram Aegypti, quia ^C non paruerūt uoci DOMINI, & uenerunt in Taphnes. Factus est autem sermo DOMINI ad Ieremiā in Taphnes in hanc sententiā, Accipe manu tua lapides grandes, & defode eos in ^B maltam in officina lateritia quæ est ad ostium domus Pharaonis in Taphnes, idq; aspiciētibus uiris Iuda. Et dic ad eos, Sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, En mitto & accerso Nabuchodonosorē regem Babylonium seruum meum, & ponam solium eius super lapides istos quos defodi, & expādet augustale tentorium suum super eos. Veniens autem percutiet terram Aegypti: ^D quos ad mortem, a d mortem: & quos ad captiuitatem, ad captiuitatem: & quos ad gladiū, ad gladium. Et incendam ignem in domibus deorum Aegypti, & combureteas, atq; captiuos abducet eos. Et circumuoluet terram Aegypti, quemadmodum pastor circumuoluit uestem suam, & exhibit isthinc incolumis. Confringet quoq; statuas domus Solis quæ sunt in terra Aegypti, & delubra deorum Aegyptiorum igne comburet.

CAPVT XLIII.

^Ebr. Si uos ponendo ponetis facies uestras ingredi in Aegyptū. Ebraica hac loquutione significatur firmum & fixum propositū aliquid facienda, ponere uel firmare faciem.

Redire in Aegyptū, generali sententiā, est redire ad ea quibus nos per gratiā suam deus eripuit. ^Seducitis uos ipsos.

^A Contra iussu domini proficisci in Aegyptum pergunt, minatur ergo eis propheta grauē poenam.

^Ebr. Omnē animam quam reliquerat.

^B Maltacalx est arena & aqua subacta: uox Latinis mutuata ab Ebraeis, qui dicunt Melet.

Prophetia

Hortatur ad poenitentiam, ne scelera sceleribus adcumulent, & funditus perdantur.

A Verbum quod factum est ad Ieremiam de omnibus Iudæis qui habitabant in terra Aegypti, qui habitabant in Migdal, in Taphnes, in Noph, atque in terra Pateros, in hanc sententiam, Sic dixit DOMINVS exercituum deus Israelis, Vos uidi distis omnem calamitatem quam induxi super Ierusalem, & super cunctas urbes Iuda, & ecce eae [omnes] uastae hodie sunt, nec est qui [eas] inhabitet: id autem propter scelera eorum quae perpetrarunt me exasperando, eundo scilicet ac incendiando suffitum, ac seruiendo dijs alijs quos non cognoscebant, nec ipsi, nec uos, nec patres eorum. Et mittebam ad uos omnes seruos meos prophetas, mane surgendo, mittendo, & dicendo, Ne obsecro feceritis rem hanc abominandam quam detestor. At non obtemperarunt, nec aurem suam inclinarunt, ut reuerterentur à malitia sua, quominus incenderet suffitum dijs alijs. Hinc conflatus est aestus meus & furor meus, & exarsit in urbes Iuda, & in plateas Ierusalem, factaeque sunt uastae & desolatae, ut hodie [uidere licet.] Nunc ergo sic dicit DOMINVS deus exercituum deus Israelis, Cur facitis tantum malum aduersus animas uestras, ad excindendum uobis uiros uestros, ac foeminas, pubem & lactentem e medio Iuda, & nullos uobis reliquos faciatis? Ad irritandum me operibus manuum uestRARUM adolendo dijs alijs in terra Aegypti, ad quam abiistis ut isthic exules sitis, ut excindatis uosipsum, & ut sitis execrationi & probro inter omnes gentes terrae. Num obliti estis scelera patrum uestrorum, & scelerum regum Iuda & uxorū eorundem? scelerum uestrorum, & scelerum uxorū uestRARUM, quae designastis in terra Iuda, atque in plateis Ierusalem? Non sunt attriti ad hunc usque diem, nec reueriti sunt, nec ambularunt in lege mea & in statutis meis, quae proposui uobis & patribus uestris. Idcirco sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Ecce ego pono uultum meum contra uos ad malum, & ad extirpandum uniuersum Iuda, capiamque reliquias Iuda, qui contumaciter perstiterunt abire in terram Aegypti ut isthic habitarent, & consumantur omnes, in terra Aegypti cadent gladio, & fame conficientur, à minimo ad maximum usque ferro & fame morientur, eruntque execrationi, stupori, contumelie & probro. Et uisitato eos qui habitant in terra Aegypti, quemadmodum uisitauī Ierusalem, gladio, fame & peste, ut & de superstitibus Iuda qui ad habitandum abierunt in Aegyptum, nemo euadat aut reliquus fiat, ut redire possit in terram Iuda, quod tamen ipsi animo conceperant, redire scilicet & ibi habitare: non enim reuertentur, nisi qui euaserint. Responderunt autem Ieremiae omnes uiri isti, qui conscij erant quod uxores eorum adoleret dijs alijs, & omnes mulieres stantes in coetu magno, & uniuersus populus qui in terra Aegypti habitabant in Pateros, hoc modo, Sermonem DOMINI, quem loquutus es ad nos nomine DOMINI, non recipiemus, sed faciemus quidquid egreditur de ore nostro, ut suffitum incendamus machinae coeli, & libemus ei libamina, quemadmodum fecimus nos, & patres nostri, reges nostri, & principes nostri in ciuitatibus Iuda, atque in plateis Ierusalem, tum enim & alimento abundabamus, & bene nobis erat, malumque nullum uidebamus. Quamprimū autem cessauimus suffitum incendere machinae coeli, & ei libare libamina, omnium sumus indigi, & ferro ac fame consumimur. Et quum [nos foeminae] suffitum incendemus machinae coeli, & libaremus ei libamina, num absque maritis nostris fecimus ei placentas ad effingendum eam, & libando ei libamina? Loquutus est autem Ieremias ad cunctum populum, ad uiros & foeminas, totamque plebem, qui ei hunc sermonem responderant, dicens, Nonne & suffitus, quem incendistis in urbibus Iuda, & in plateis Ierusalem, cum uos tum patres uestri: cum reges & principes uestri, tum populus terrae, memor fuit DOMINVS: an non hoc ascendit in cor eius? Et ferre ultra non potuit DOMINVS, propter malitiam studiorum uestrorum, & propter abominationes quas faciebatis. Facta igitur est terra uestra uasta, desolata & execrabilis, ut nemo eam inhabitet, ut hodie [est uidere.] Id autem quia suffitum incendistis,

Ab exemplo recenti à sceleribus dehortatur.

Subita personae mutatio.

^aEbr. Super quam ipsi leuabant animam suam.

^bEb. Non audiemus.

^cAlij legunt, reginae coeli, Luna uidelicet.

^dEbr. Boni eramus, id est commodi, felices.

Supra 7. d

ecendistis, & q̄ peccauistis DOMINO, & q̄ non paruistis uoci DOMINI, & q̄ in lege eius, in ceremonijs eius, & in testimonijs eius non ambulastis: his ex causis uenit uobis malum istud, ut hæc dies [testatur.] Et dixit Ieremias ad uniuersum populū, & omnes scēminas, Audite uerbum DOMINI omnis Iuda, qui estis in terra Aegypti, Sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, dicēs, Vos & uxores uestræ loquuti estis ore uestro, quod & manibus uestris perfecistis: dixistis nēpe, Incunctanter faciemus uota nostra quæ uouimus, ut suffitum incendamus machinæ cceli, & libemus ei libamina, audacter erexistis uota uestra, incunctatēter perfecistis uota uestra, idcirco audite sermonem DOMINI omnis Iuda, qui habitatis in terra Aegypti, Ecce ego iuraui per nomen meum magnū, dicit DOMINVS, Non appellabitur nomen meum ore cuiusquā de Iuda, (ut dicat, Viuit DOMINVS deus,) in omni terra Aegypti. En ego uigilo super eos in malū, & non in bonum, & confumentur omnes uiri Iuda qui sunt in terra Aegypti gladio & fame, donec cōsumpti fuerint. Qui autem euaserint à gladio, reuertentur de terra Aegypti in terram Iuda, admodum pauci. Et scient omnes reliquiæ Iuda, quæ abierūt in terram Aegypti ad exulandum isthic, cuius nam sermo firmus surgat, meus an illorū. Hoc autem uobis signum esto, ait DOMINVS, q̄ ego uisitaturus sum uos in loco isto, ut sciatis indubiē rata ut sint futura uerba mea super uos ad adfligendum. Sic dicit DOMINVS, Ecce ego tradam Pharaonem Hophram regem Aegypti in manū hostium suorū, & in manum eorum qui uitæ eius insidiantur, quemadmodū tradidi Zedekiam regem Iuda in manum Nabuchodonosoris regis Babylonis hostis sui, qui uitam eius sitiebat.

CAP. XLV.

Sermo quem loquutus est Ieremias propheta ad Baruch filium Neriæ, quum ille scriberet sermones istos in libro ex ore Ieremiæ, in anno quarto Ichoiakim filij Iosia regis Iuda, dicens, Sic dicit DOMINVS deus Israelis de te Baruch, Dixisti, Proh dolor mihi, quoniam addet DOMINVS afflictionem dolori meo, laboraui in gemitu meo, & requiem nō inuenio. Sic dices ad eum, Sic dicit DOMINVS, Ecce quæ ædificaui, demoliar: & quæ plantaui, ego extirpabo, & omnem terrā istam, & tu ad ardua adspiras? Noli adspirare, quoniam ecce ego adduco calamitatem super omnem carnem, ait DOMINVS, tibi autem dedi animam tuam loco prædæ, ad quæcunq; loca perueneris.

CAP. XLVI.

Sermo qui factus est à DOMINO ad Ieremiam prophetam ad omnes gentes. Super Aegyptū, contra exercitum Pharaonis Necho regis Aegypti, quū esset in Charcamis ad flumen Euphratis, quem percussit Nabuchodonosor rex Babylonis, anno quarto Ichoiakim filij Iosia regis Iuda. Adornate clypeum & lanceas, & procedite ad confligendū, iungite equos, & conscendite o equites, state in galeis, extergite cuspidēs, & induite loricas. Cur uero uidi ipsos pauidos, & retroactos? heroes eorū conuassari: sic fuga refugiū quærere, ut nemo respiciat: pauidior undiq; dicit DOMINVS. Leuis non effugiet, & fortis non euadet: ad Aquilonem ad ripam fluminis Euphratis ceciderūt & corruerunt. * Quis est iste, qui tanquam fluuius ascēdit, & cuius undæ ut flumina fluctuant? Aegyptij qui sicut fluuius intumescūt, & cuius undæ ut flumina fluctuant. Dicunt enim, Ascendamus & operiamus terrā, perdamus urbes cum habitatoribus suis. Ascendite o equi, & infano quodā furore ferimini o currus, prodeant heroes, Aethiopes, & qui clypeos gestant Libyi, Lydi quoq; attrectantes & tendentes arcum. Dies autem DOMINO deo exercituum, dies ultionis, ut uindictamumat de hostibus suis. Vora cbit enim gladius, atq; satiabitur, madebitq; sanguine eorum, quia sacrificiū erit DOMINO deo exercituum ad Aquilonem iuxta fluuium Euphratem. Ascende in Gilead, & resinam accipe o uirgo filia Aegypti. Sed incassum multiplicabis medicamenta, nequit enim tibi uulnus coalescere. Audient gentes ignominia tuam,

X

A Consolatur propheta ipsum Baruch, qui humani nonnihil passus, aliud quam utrū finem spectauerat.

A Sermo in quo propheta prædicit Aegyptijs fata sua.

Classicum canit propheta Aegyptijs, in quo ostendit quid faciant, & in quo fiduciam ponant. Mox uero ut ad congressum uentum est, metum eorum ostendit. * Animosi & instructi ueniunt Aegyptij, insolent & gloriantur de uictoria nuperâ, sed mox metu concussi fugiunt.

Titulus generalis.
Titulus specialis.

Loquitur propheta de re futura ut præsentia.

Singulare pro plurali.

Iam per ironiam hortatur ut ascendant.

Prophetia

^a Clamor pro infamia uidetur poni.

^b Ebr. Surge.

^c Alij legunt in imperatuo, clamate, & pro uastitate tumultum: pro Moed alij legunt limitem, scilicet regni tui. q. d. Nabuchodonosor, o rex Aegypti, transiit limitem regni tui, traiecit: uel deus ipse, qui est designator temporum, circummisit uastitatem per regnum tuum: ostendit autem securitatem Aegyptiorum. Quidam sic legunt, O Pharaon rex Aegypti, tumultus, praeterijt tempus praestitutum.

^d Nota similitudinis postrema est obmissa, quod Ebraeis frequens est.

^e Ebr. Venit uenit.

^f Aegyptij cum uiderint aduenientem exercitum Babylonicum, non secus ac rusticos frondatores in sylua humile et submissum genitum edet, ut serpens musitat. Alij de uoce hostis intelligunt qua horrida & rea intonabit.

^g Eius refertur ad Aegyptum.

^h Amon nomen regis Alexandriae, sic enim No interpretatur, alij dicunt fastum aut uulgus.

ⁱ Minatur extremum exitum Palestinis.

^j Ebr. Fortium uel magnificorum eius. Intelliguntur autem per antonomasiam caballum, aut equum cataphractum.

^k Aliqui Kiriathaim appellatum faciunt, & putant esse Nebo, quod duplex sit ciuitas. Item Misgab proprium nomen urbis putant, sed significat arcem munitissimam. Alludit autem ad nomina urbium.

^l Alij dicunt confracta.

^m Alij, uastata es, uel uastaberis.

& clamor tuus implebit terram, heros enim in heroem impinget, & ipsi ambo pariter cadent. Sermo quem loquutus est DOMINVS ad Ieremiam prophetam, de profectioe Nabuchodonosoris Babyloniorum regis, ad affligendum terram Aegypti. Nunciate per Aegyptum, & praedicate in Migdal, Noph, & Taphnes, dicit, Consiste, & adcommodato te, quia gladius deuorabit quae circa te sunt. Cur prostrati sunt fortes tui, & non constiterunt? quia DOMINVS impulit eos. Multiplicauit corruentes, quin quisque ruit in proximum suum, & dixerunt, Heus uos, redeamus ad populum nostrum, & ad natale nostrum solum a conspectu grassantis gladij. Clamauerunt isthic, Pharaon rex Aegypti, designator temporum circummisit uastitatem [per terram.] Viuo ego, dicit rex ille, cuius nomen est DOMINVS exercituum, quod quemadmodum Thabor inter montes, & quemadmodum Carmelus in mare [excurrit], sic ueniet. Facti tibi o filia habitatrix Aegypti, uasa siue sarcinas ad transmigrandum, quoniam Noph redigetur in solitudinem, & uastabitur ut nemo in eo habitet. Buccula speciosa est Aegyptus, excisor celerrime uenit ab Aquilone. Mercenarij quoque [milites] eius, qui sunt in ea, sunt sicut uituli saginati, ipsi quoque retrospexerunt, fugeruntque simul, neque constiterunt, quoniam dies interitus eorum uenit super eos, tempus uisitationis eorum. * Vox eius ut serpētis incedit, quia cum copijs irruent, & cum securibus ueniunt sicut lignorum caesores.

Excident saltum eius, dicit DOMINVS, citra omnem delectum aut discrimen, plures enim erunt locustis, neque enim erit numerus eorum. Pudefacta est filia Aegypti, tradita in manum populi aquilonaris. Dixit DOMINVS exercituum deus Israel, Ecce ego uisitabo Amon de No, & Pharaonem atque Aegyptum, deos eius, & reges eius, Pharaonem inquam, & eos qui fidunt eo. Et tradam eos in manum quarentium animas eorum, & in manum Nabuchodonosoris regis Babylonis, atque in manum seruorum eius, & post ista habitabitur quemadmodum retro temporibus, dicit DOMINVS. Tu uero serue mihi Iacob ne timeas, & ne formides Israel, quoniam ecce ego de longinquo seruabo te atque semen tuum de terra captiuitatis tuae, & redibit Iacob, quiescet & ditabitur, & non erit qui exterreat. Ne timeas serue mihi Iacob, dicit DOMINVS, quoniam ego tecum sum: consummationem faciam in omnibus gentibus in quas te propuli, te autem non consumam, at corrigam te in iudicio, nec tamen ad purum putum excoquam te.

CAP. XLVII.

Sermo DOMINI quem fecit ad Ieremiam prophetam aduersus Palestinos, antequam percuteret Pharaon Gazam. Sic dicit DOMINVS, Ecce aquae ascendent ab Aquilone, & exundabunt in torrentem, inundabuntque terram & quidquid in ea est, urbes cum habitatoribus suis. Et clamabunt homines, atque ululabunt omnes habitatores terrae, a strepitu incessus ungularum caballorum eius, a tumultu curruum eius, & a fragore rotarum eius. Non respexerunt patres ad filios praeremissione manuum propter diem quo aderit ad uastandum omnes Palestinos, ad excindendum Tyrum & Zidonem, atque omnes reliquos auxiliares, quoniam uastabit DOMINVS Palestinos reliquias insulae Caphthor. Venit caluitium in Gazam, ad silentium redacta est Ascalon, cum reliquis uallis ipsorum. Quousque te lanias? Eheu mucro DOMINI, quousque non cessabis? redi in uaginam tuam, quiesce & cessa. Quomodo uero cessaret, quum DOMINVS praeeperit ei, aduersus Ascalonem, & aduersus littus maris ibi constituit eum?

CAP. XLVIII.

Contra Moab sic dixit DOMINVS exercituum deus Israelis, Vae Neboni, quia uastata est, pudefacta est & capta Kiriathaim, pudefacta est ualida illa & munitissima arx & metu perculsa. Non est ultra gloriatio in Moab, super Hesbon cceperunt malum [consilium], Agite excindamus eam ex gentium numero. Et tu Madmena ad silentium redigeris, gladius te persequetur. Vox clamoris de Horonaim uastitas & clades magna, Contrita est Moab, praedicabunt paruuli eius clamorem.

Titulus.

Supra 30.

Titulus.

Titulus.
Prophetia contra Moabit.

morem. Siquidem per cliuum Luhith ascendet in fletu & ploratu, quia in descensu Horonaim clamorem uastationis, quem hostes [expresserunt,] audierunt. [†]Fugite, seruate animam uestram, & Myricæ in deserto estote similes. Pro eo enim quod confisa fuisti in munitiones tuas, & in thesauros tuos, tu quoque capieris, & Chamos in captiuitatem abibit, sacerdotes quoque eius & principes eius simul. Et ueniet uastator super omnes urbes, & urbium nulla euadet, peribunt ualles, & campi uastabuntur, quemadmodum dixit DOMINVS. Date alas ipsi Moab, ut occissime auolet, nam ciuitates eorum desertæ erunt, ut nemo in eis habitet. Execratus qui facit opus DOMINI do-
lo malo, & execratus qui prohibet gladium suum à sanguine. Opulentus & securus fuit Moab à pueritia sua, & quiescens ipse in fecibus suis, neque defecatus de uase in uas, & in captiuitatem non abiit: hinc est ut sapor eius duret in eo, & odor eius non sit immutatus. Propterea ecce dies uenient, ait DOMINVS, ut mittam ei uietores qui diffundent ipsum, & uasa eius euacuabunt, lagenas eius quassabunt. Et pudefiet Moab à Chamos, quemadmodum pudefactus est Israel à Bethel spe sua. Quomodo dicitis, [†]Fortes sumus, & uir strenui ad bellandum? Deuastata est Moab, ciuitates eius [per ignem] ascenderunt, & electi iuuenes eius ad lanienam descenderunt, ait rex, cui nomen est DOMINO exercituum. Accelerat interitus Moab ad ueniendum, & calamitas eius properat uehementer. Comoueantur eius gratia omnes qui sunt per circuitum eius, & omnes quibus notum est nomen eius, dicite, Quomodo confractus est baculus fortis, uirga præclara? Tu quoque filia quæ Dibon inhabitas, descende de magnificentia [tua,] & sede in siti, nam uastator Moab contra te ascendet, & dissipabit munitiones tuas. Et tu, o habitatrix Aroër, sta ad uiam & contemplare, interroga fugientem & euadentem, & dic, Quid accidit? Pudefactus est Moab, quoniam expauit: ululate & clamate, annunciate in Arnone, quod uastatus sit Moab. Et iudicium ueniet ad terram planam, ad Holon, ad lahazam, ad Mephath, ad Dibon, ad Nebo, & ad domum Diblathaim, ad Kiriathaim, ad domum Gamul, ad domum Meon, ad Kerioth, & ad Bozra, & ad omnes urbes terræ Moab, longe uel prope sitas. Refectum est cornu Moab, & brachium eius confractum, dicit DOMINVS. Inebriate eum, quia contra DOMINVM magnifice se extulit, ut complodat Moab manus suas in uomitu suo, & ludibrio sit ipse quoque. An non ludibrio tibi fuit Israel? Num inter fures deprehensus? Quia ex quo uerba tua de eo, te ipsum comouisti. Relinquite ciuitates, & habitate in petra o habitatores Moab, & estote similes columbæ nidulanti in prominentijs foraminis foueæ. Audiuius superbiā Moab, (qui supra modum fastuosus est,) superbiā eius, fastum eius, arrogantiā eius, & elationem cordis eius. Ego noui, inquit DOMINVS, transgressionē eius, cui nec lacerti eius, neque facta eius respondēt. Propterea super Moab eiulabo, & super totum Moab uociferabo, ad uiros Kir Hæres meditabitur. Ob fletum laser flebo super te o uitis Sibma, propagines tuæ transferunt mare, ad mare o laser per-tigerunt. In messet tuam & in uindemiam tuam irruit depopulator. Ablatum est gaudium, & exultatio de agro culto & fertili, & de terra Moab: uinum feci cessare de torcularibus, non calcabitur [cum] celeusmate, quin celeusma non erit celeusma. Propter clamorem Hesebon dederunt uocem suam usque ad Eleale, & usque ad lahaz, à Zoar usque Horonaim uitula [†]trima, quoniam & aquæ Nimrim desolatæ erunt. Vacare quoque faciam Moab, ait DOMINVS, sacrificantem in excelsis, & adolentem dijs suis. Idcirco habet cor meum propter Moab perinde atque tibia triste mussitans, & cor meum

Supra 17. a

Chamos idoli
Moabitarum.
3 Reg. 12. g
Esa. 16. b

Esa. 16. c

Taxatur idolo
latria.
Propheta in se
recipit planctu
ob calamitatē il-
lius populi, qui
enī merito pu-
nitur.Imitatur propheta Ieremias
Esa. in cap. 15. & 16. nisi q.
hic de uastatione per Senharib,
ille de uastatione per Nabucho-
donosorem uaticinatur.
Opera pro munitiōibus, quo
etiam Latini utuntur.Ziz uarie exponunt, quidam
germen aut florē interpretan-
tur.Et expositiuū est, exponit e-
nim quid sit transuastatum esse,
id est, aliō migrasse captiuum.
Nam allegoria est quam rese-
rat hæc clauis.Ebr. Ciuitates eius ascendit, p
synthesim: intelligitur autem
exulsæ esse, ut Germanice, Die
stett giengend im sibir vs. Alij
exponunt, excitator eius ascen-
dit.Alij pro domo legunt Beth,
ut sit proprium.Quidā putant apostrophant
esse ad Israelē, sed uidetur ad
Moab dici. Sensus est, Tu illu-
sti Israeli, ac si fuisset inter fu-
res deprehensus, nā quoties de
eo uerba faceres, caput ridēdo
comouisti. Subintelligitur uer-
bum ederes uel faceres.Ebr. Noui transgressionē eius,
nec sic uertes eius, non sic fa-
ciunt. Hoc est, plus sibi sumunt
Moabitar. (Synthund im zeil, ia
etando scilicet, gloriādo & se
uendo) q̄ prestare possint. Ve-
stes pro lacertis, uide Esa. 16.Meditabitur, id est musita-
bit, gemitus edet Moab.Propagines mare transmittet,
significat dispersionem Moabi-
tarum.Solent qui uinas calcant letum
quoddam & inhortatoriu car-
mē canere, quod hedad Ebræis
Græcis celeusma dicitur: sed ta-
le nullū edent calcantes, irruen-
te hoste & omnia depopulāte,
sed letum illud carmen in eiula-
tum uertetur, ut hedad non sit
hedad.Vitula trima dicitur ob ubero-
ritatem soli.

Prophetia

propter uiros Kir Hæres uelut tibia perstrepat, quoniam qui reliqui fuerunt, perierunt. Quoniam [†]omne caput est caluum, & omnis barba attonsa: in omnibus manibus incisura, & super omnes lumbos faccus. In omnibus te ctis Moab, & plateis eius omnibus planctus, quoniam cōfregi Moab tanq̃ uas cui nulla est gratia, dicit DOMINVS. Papæ ut pauet: ut ululāt: ut cer uicem intorquet Moab præ pudore. Sed erit Moab ludibrio & terrori om nibus qui circum eum sunt. Quoniam sic dicit DOMINVS, Ecce inuola- bit [hostis] ueluti Aquila, & expandet alas suas super Moab. Captæ sunt [†]urbes, & munitiones occupatæ, eritq̃ cor heroum Moab eo tempore, sicut cor fœminæ angustijs [partus] comprehensæ. Et delebitur Moab, ne sit po pulus, quia contra DOMINVM magna molitus est. Pauor tibi, fouea & la- queus õ habitator Moab, dicit DOMINVS. Qui effugerit pauorem, cadet in foueam: & qui emerferit de fouea, capietur laqueo, quia inducam super eum, nempe super Moab, annum uisitationis eorum, dicit DOMINVS. In umbra Hesebon steterunt, qui fugerunt propter uim [hostis,] quia ignis e- gressus est ex Hesebon, & flamma de Sihon, & deuorauit angulum Moab, & uerticem filiorū tumultuosorum. Væ tibi Moab, perijt populus Cha- mos, quoniam abducti sunt filij tui & filia tuæ in captiuitatem. Reducam autem captiuos Moabitas postero tempore, dicit DOMINVS. Haftenus iu- dicio Moab.

CAP. XLIX.

Allijs Ammon sic loquitur DOMINVS, Num Israeli desunt liberi: an hæ- redem non habet. Cur ergo Malcham Gad occupat, & populus illius huius urbes inhabitat. Idcirco ecce tēpus ueniet, ait DOMINVS, ut ipsi Rab bath filiorum Ammon inferam classicum prælij, & redigetur in aceruū de- solata, & filia eius igne comburentur. Et possidebit Israel eos qui se posse derant, dicit DOMINVS. Vlula Hesebon, quoniam uastata est Ai: uocifera mini filie Rabbath, accingimini faccis, plangite, & oberrate circū sepes, quia Malcham ibit in captiuitatem, sacerdotes quoq̃ & principes eius cum eo. Quid gloriaris in uallibus: defluxit uallis tua õ filia uaga, quæ cōfidit in the- sauris suis, [dicens,] Quis accedet ad me. Ecce ego inducam super te pauo- rem, dicit DOMINVS deus exercituum, ab omnibus qui circū te sunt, & pro pellemini quisq̃ seorsim, nec erit qui palantes colligat. Post hæc autem re- ducam captiuos Ammonitas, dicit DOMINVS. Ad Edom sic dixit DOMI- NVS exercituum, Num adhuc est sapientia in Theman. Perijt cōsiliū ab intelligentibus, sapientia eorum nihili facta est. Fugite, terga uertite, in ual- les uos demergite ad habitadum, õ uos habitatores Dedan, quia interitum Esau induxi super eum, tempus quo eum uisito. Si uindemiatores uenisse- sent tibi, an non reliquos fecissent racemos aliquos. Et si fures noctu [ir- ruissent,] tantum uastassent quod satis eis fuisset. Sed ego nudaui Esau, re- uelaui abstrusa eius, ut abscondi non possint, uastatū est semen eius, fratres eius atq̃ uicini eius, ita ut nihil eorum super sit. Deres pupillos tuos, sed ego reficiam eos, & uiduæ tuæ in me confident. Quia sic loquutus est DO- MINVS, Ecce quos uidebatur parū æquum bibere calicem, cum primis bi- berūt, tu autem innoxius & exors effes. Neutiquam eris innoxius aut ex- ors, sed bibēdo bibes. Quia per memetipsum iuraui, ait DOMINVS, quod in desolationem, opprobriū, in uastitatem & execrationem abibit Bozra, & omnes urbes eius erunt perpetuæ solitudines. Rumorem audiui à DO- MINO, legatum ad gentes missum esse, [qui diceret,] Congregamini & ue- nite contra eam, insurgite ad prælium. Ecce enim paruum te reddidi inter gentes, & contemptum inter homines. Conquassatio tua decepit te, & pe- tulantia

[†]Hoc est, quo nemo delectatur.

[†]Alij legunt, capti sunt muri: alij, capta est Kirioth.

[†]Alij Schaon propriū faciunt, alij dicunt grassationis.

Sermo contra Ammonitas, Edomitas, Syros, Zedarenos & Elamitas.
[†]Alij Malcham interpretatur, rex eorum: est autem Malcham Ammonitarum idolum.

Filiæ oppidula uocat.

[†]Lepanais, hoc est per sese an- trorsum, ut non respiciat ad alium.

Esau pro gente Idumæa poni- tur, gente scilicet ex Esau.
[†]Quidā Im pro perinde ac exa- ponunt, sed uidetur ostendere propheta per comparisonem, quid mali hostis Nabuchodono- sor sit inflictor.

[†]Ebr. Quibus non iudicium est ut bibant, id est, qui suo iudicio indignum iudicabant ut bibe- rent, scilicet Iudei, illi biberūt. Nam Iudei putabant se popu- lum dei, & iram dei effunden- dam in gentes.

[†]Inquies tua & quassatio qua terrebis omnes gentes, tumul- tus tui quos excitas.

Esa. 15. a
Ezech. 7. e
Describitur hy- bitus lugentiæ, & significatur maximus lu- dus.

Esa. 24. g

Epilogus.

Obijcit eis pro- pheta iniuriam quod Gad filio- rum Israel occu- paret.
Rabbath Am- monitarum met- ropolis.

Aliud iam cri- men obijcit, scilicet superbiam & insolentiam.

Bozra metrop- olis Idumæo- rum, alia est in Moab.
Abd. 1. a

tulantia cordis tui, quæ habitas in petrarum foraminibus, & tenes collium altitudi-
 nem: etiam si sustuleris nidum tuum ut aquila, tamen inde detraham te, ait DOMI-
 NVS. Et erit Edom desolata, omnis qui eam præteribit, stupebit & sibilabit super
 omnes plagas eius. Quemadmodum subuersæ sunt Sodoma, Gomorrha, & uici-
 næ urbes eius, (dicit DOMINVS,) sic nemo habitabit [in Idumæa,] neque incolet ul-
 lus mortalium. Ecce quemadmodum ascendit leo de tumore Iordanis ad habita-
 cula munitissima, sic impellam & ad currendum incitabo eum aduersus eam. Et
 quicumque electus iuuenis fuerit, hunc contra eam recensebo. Quis uero mihi simi-
 lis est? quis mecum certet? aut quis est iste pastor, qui coram me consistat? Pro-
 pterea audite consilium DOMINI, quod cepit super Idumæa, & cogitationes eius
 quas cogitauit super ciuibus Theman, quæ despectui habituri sunt eos minimi de
 grege, & habitacula eorum cum eis deserta reddent. A fragore casus eorum crepa-
 bit terra, clamor uocis eorum exaudietur in mari carectofo. Ecce sicut aquila ascen-
 det [hostis,] inuolabit & expandet alas suas super Bozram, eo die cor fortium he-
 roum Idumææ erit sicut cor sceminæ in angustijs [partus] comprehensæ. Ad Da-
 mascum. Pudefacta est Hamath & Arphat, quia rumorem malum audierunt dis-
 soluti sunt. In die solitudinis non poterunt quiescere. Exanimata est Dama-
 scus, atque in fugam uersa est, tremor obruit eam, angustia & dolor occuparunt eam
 sicut parturientem. Quomodo non est derelicta urbs laudis? urbs gaudij? Idcir-
 co iuuenes eius cadent in plateis eius, & omnes uiri bello strenui consopientur eo
 die, dicit DOMINVS exercituum. Et incendam ignem in muro Damasci, & deuo-
 rabitædes Benhadad. Ad Cedar & regna Hazor, quæ percussit Nabuchodo-
 nosor rex Babylonis. Sic dicit DOMINVS, Surgite, ascendite contra Cedar, & ua-
 state filios Orientis. Tentoria eorum & gregem eorum rapient, cortinas eorum
 & omnia uasa eorum, camelos eorum tollent sibi, & clamabunt ad eos, pavor un-
 dique. Fugite, facessite protinus, in uallem uos demergite ad habitandum o habita-
 tores Hazor, dicit DOMINVS, quia consilium iniit contra uos Nabuchodonosor
 Babylonis rex, & cogitationem contra uos cogitauit. Surgite, ascendite ad gen-
 tem opulentam, habitantem secure, dicit DOMINVS, quæ ostia non habet, nec ue-
 ctes, sed sola habitat. Eruntque cameli eorum in direptionem, & multitudo peco-
 rum ipsorum in prædam, & dispergam eos ad omnem uentum, & ad eos qui ad an-
 gulos habitant extremos, & ab omnibus qui ultra eos sunt adducam perniciem eo-
 rum, dicit DOMINVS. Et erit Hazor cubile draconum, & deserta in sempiternum,
 nemo isthinc habitabit, neque incolet filius hominis. Verbum DOMINI quod fa-
 ctum est ad Ieremiam prophetam contra Elam in principio regni Zedekie regis
 Iuda, in hunc modum, Sic dicit DOMINVS exercituum, Ecce ego confringam arcum
 Elam, quo illi præcipue ualent, & inducam super Elam quatuor uentos à quatuor
 extremitatibus cœli, & dispergam eos ad quatuor uentos istos; nec erit gens ulla
 ad quam non ueniant profugij Elam. Efficiam enim ut Elam pauceat ab hostibus
 suis, atque ab his qui querunt animam eorum, & adducam super eos malum, furo-
 rem iræ meæ, dicit DOMINVS, & persequar eos gladio, donec consumam eos. Po-
 namque solium meum in Elam, & perdam isthinc regem & principes. Erit autem
 in postremis temporibus, reducam captiuitatem Elam, dicit DOMINVS. C A. L.
 Sermo quem loquutus est DOMINVS contra Babylonem terram Chaldaeorum,
 per Ieremiam prophetam. Annunciate per gentes ac prædicate, signum quoque
 eleuate, edicite, ne cœletis, dicite, Capta est Babel, pudefactus est Bel, confractus
 Merodach, pudefacta simulachra eius, contrita idola eius. Quoniam ascendit con-
 tra eam gens ab Aquilone, quæ rediget regionem eius in solitudinem, ut nemo in
 ea habitet, non homo, non iumentum, fugerunt, abierunt. In diebus illis, & in tem-
 pore illo, ait DOMINVS, uenient filij Israel, ipsi & filij Iuda simul, cundo & flecto in-

Alij legunt, Quis mi-
 hi tempus aut modum
 præscribet? quis mecum
 conueniet?

Alij exponunt Ha-
 zor atria.

Potest etiam dici, co-
 pia pecorum.

Tempus notatur, ex
 pede anno uitio scri-
 ptoris Zedekias pro-
 Ichoiakim irrepse-
 rit.

Alij, ne fallatis.
 Gelule sceditate
 sunt, per heterosim
 pro idolis.
 Quum Babilō euer-
 titur, simul salus re-
 paratur populo dei.
 Mysterium hoc ma-
 gnū est, Babilō enim
 typū præfert huius
 mundi.

Gen. 19, 2

Iob 41, 2

Obijciunt illis
 exultatio, petu-
 lantia, lasciuia,
 gloriatio.

Prædicantur
 Babylonijs fa-
 ta sua.

X 3

Prophetia

cedent, quæsituri DOMINVM deum suum. Viam ad Zion peruestigabunt, uerisq; huc uultibus suis, [dicent,] Venite & adhærebimus DOMINO fœdere perpetuo, quod nunquam obliuioni tradetur. Oves perditæ fuerunt populus meus, pastores earum seduxerunt eas, in montibus oberrant, de montibus ad colles abierunt, oblitæ cubilis sui. Omnes qui inuenerunt eas, deuorarunt eas, & hostes eorum dixerunt, Nos culpa uacamus, quia isti peccauerunt DOMINO. Atqui DOMINVS domicilium est iustitiæ, & spes patrum eorum. Fugite de medio Babylonis, & de terra Chaldæorū exite, & este ut hirci ante gregem. Quoniam ecce ego excitabo & adducam contra Babylonem cœtum gentium magnarū de terra aquilonari, & oppugnabunt eam, deinde capietur. Sagittæ eius [gentis] non redibunt uacuæ, quemadmodum sagitta uiri iaculandi periti. Et erunt Chaldæi præda, & omnes prædones eius satiabuntur, dicit DOMINVS, quoniam gauisi estis, & lætati estis, conculcando hæreditatem meam, quia increuistis ut uitula exterens, & sicut caballi hinniistis. Pudefacta est mater uestra uehemēter, & quæ uos genuit pudore suffusa est: ecce postremum gentium, desertū, uastitas & solitudo. Propter indignationem DOMINI non habitabitur, sed erit tota desolata, ut omnis qui præteriturus est Babel, obstupescat, & sibilat super omnibus plagis eius. Instruite aciem contra Babylonem circumquaq; omnes qui arcū tenditis iaculemini in eam, nec sagittis parcite, quia DOMINO peccauit. Clavicum canite contra eam per circuitum, tradidit manus suas, ceciderunt fundamenta eius, subuersi sunt muri eius: hæc enim est ultio DOMINI, ulciscimini eam, & quemadmodum fecit, facite ei. Excidite fatorem ex Babylone, & tenentem falcem tempore messis. Metu grassantis gladii quisq; ad populum suum se uertet, & quisq; ad terram suam profugiet. Pecus dispersum est Israel, leones expulerunt ipsum, primus deuorauit eum rex Assyrius, & postremus iste rex Babylonis Nabuchodonosor exossauit eum. Propterea sic dicit DOMINVS exercituum deus Israelis, Ecce ego uisito regem Babylonis & terrā eius, sicut uisitaui regem Assyrium. Et reducam Israelem ad septa sua, & depascet Charmelum & Basan, & in monte Ephraim atq; in Gilead saturabitur desiderium eius. In diebus illis & in tempore illo, dicit DOMINVS, quæretur iniquitas Israelis, & nulla erit: & peccatū Iuda, & non inuenietur, quia propitius ero eis quos reliquos feci. Contra terram perduellionum, contra eam inquā ascende, & contra habitatores specule, grassare & excinde post eos, dicit DOMINVS, & perfice omnia quæ præcepi tibi. Fama prælij in terra, & cōfractio magna. Quomodo fractus & contritus est malleus uniuersæ terræ? Quomodo Babylonia inter gentes redacta est in solitudinem? Laqueū posui tibi, & capta es Babylonia, tu uero nesciisti, inuēta es & deprehensa, quia DOMINVM prouocasti. Aperuit DOMINVS armamentarium suum, & protulit arma indignationis suæ, quoniam hoc opus quod factum est in terra Chaldæorum, à DOMINO deo exercituum est.

Venite ad eam ab extremitate, aperite granaria eius, conculcate eam quemadmodum acruos manipulorū, & uastate eam ut nihil ei supersit. Vastate omnes iuuenos eius, descendant ad mactationem: uæ eis, quia uenit dies eorum, & tempus uisitationis eorum. Vox fugientium & euadentium de terra Babylonis, ad annunciandum in Zion uindictam DOMINI dei nostri, ultionem templi eius. Accersite contra Babylonem iaculatores, omnes tendentes arcum, castra figite aduersus eam per circuitum, ne quis euadat ex ea: reddite ei iuxta opus suum, & secundum omnia quæ fecit, facite ei, quia contra DOMINVM superba fuit, contra Sanctum Israelis. Propterea cadent iuuenes eius in plateis eius, & omnes bello strenui consopientur in die illo, ait DOMINVS. Ecce me tibi superbe, dicit DOMINVS deus exercituum, quia uenit dies tuus, & tempus quo te uisitem. Cadet enim superbus ac corruet, nec erit qui eum erigat. Incendam ignem in ciuitatibus eius, qui

Quum hostes populi dei putarent se impune laturos, quod uarijs modis eos adfligerent, eo quod peccassent DOMINO, respondetur illis, Sed uos non fecistis hoc amore iustitiæ, sed planè affectu tyrānicō, ergo et uos puniēmini, quia deus iustus est, et derelinquet populum suum.

^c Vel, ut uitula ad gramen pasta.

^d Abirim per antonomasiam pro caballis, cataphractis, uel equis admissarijs.

^e Alij sic, ecce postrema inter gentes, nempè deserta.

^f Merathaim dualis est numeri, ac si diceret, Cōtra regionem eorum qui geminam iniuriā fecerunt, aut bis prouocauerunt, scilicet deū et proximū. Alij legunt, habitatores uisita.

^g Alij legunt, à fine: Alij, ab estate uel post messē: nam post messē ueniunt hostes & reposita prædantur: ludit in uoce ker.

^h Præsepia legunt alij, ubi reponuntur sarago, & alia quibus pecora saginantur.

ⁱ Per iuuenos Babylonios intelligit, qui ex aliorum laboribus saginati erant.

^k Quidam legunt, in sylua ipsorum.

qui deuorabit omnia quæ circū eas sunt. Sic dicit DOMINVS exercituum, F
Vim passi sunt filij Israel, & filij Iuda pariter, omnes qui ceperūt eos, tenent
eos, ac renuunt dimittere eos. Sed fortis uindex eorum, cuius nomen est
DOMINVS exercituum, is causam eorum bona fide suscipiet & disceptabit:
& ut requiem det terræ, conturbabit habitatores Babylonis. Gladius ad
Chaldæos, dicit DOMINVS, & ad habitatores Babylonis, atq; ad principes
eius, & ad sapientes eius. Gladius ad^m diuinos [eius,] & stultescēt: gladius
ad heroes eius, & pauebunt: gladius ad equos eius, & ad currus eius, & ad
omne promiscuum uulgus quod est in ea, & erūt sicut fœminæ: gladius ad
thesauros eius, & diripientur. Siccitas super aquas eius, & exarescent: est
enim terra sculptilium, & in^o Emim gloriantur. Idcirco habitabunt in ea
Zijm^o cum lim, & habitabūt in ea iuuenes struthiones: non habitabitur ul-
tra in perpetuum, neq; incoletur à generatione ad generationem. Quem-
admodum subuertit deus[†] Sodomā & Gomorrhā cum uicinis eius [urbi-
bus,] dicit DOMINVS, sic nemo isthīc habitabit, neq; incolet eam filius homi-
nis. Ecce populus uenit de Babylone, & gens magna atq; reges multi exci-
tabuntur à lateribus terræ. Arcum ferunt &^o hastile, sæui sunt, nihil mise-
rentur: uox eorum mari tumultuanti similis est, equis uehūtur, instructi ad
bellandum contra te ô filia Babylon. Audita fama illorū elanguerunt ma-
nus Babylonici regis, angustia & dolor apprehendit eum sicut parturien-
tem. Ecce ascēdet de tumore Iordanis sicut leo ad munitissima pascua, quo-
niam ego[†] incitabo eum, & currere faciam ab ea. Quicumq; ergo electus est
iuuenis, hunc recensebo. Quis[†] uero similis est mihi: aut quis mecū certet:
aut quis pastorum consistat coram me? Propterea audite consilium DO-
MINI, quod inijt contra Babylonem, & cogitationes quas cogitauit contra
terram Chaldæorum, infimi de grege prostratos trahent eos, & habitacula
cum ipsis deserta faciet. A^o fragore captæ Babylonis contremiscet terra, &
clamor eius inter gentes audietur.

CAP. LI.

Sic dicit DOMINVS, Ecce ego concitabo contra Babylonem, & aduersus
habitatores [eius,] & contra^a cor hostium meorum uentum uastantem.
Deinde mittam in Babylonem^b disperfores, qui eam dispergent, & terram
eius^c uastabunt, quoniam erunt cōtra eam per circuitum in die afflictionis.
Ad eum autem qui constanter tendit arcū suum, & insolescit in^d lorica sua,
[dicā,] Nolite parcere iuuenibus eius, excindite funditus omnem exercitum
eius. Et cadent cæsi per agrum Chaldæorum, & confossi in plateis eius.
Quia non relinquentur Israel & Iuda orbi à deo suo, DOMINO exercituum
à Sancto Israelis, etiam si delictis impleuerunt terram. Fugite de medio Ba-
bylonis, & seruet quisq; animā suam, ne^e extirpemini in iniquitate eius, quo-
niam tempus est ultionis DOMINI, uices enim ei ille rependet. Fuit Baby-
lon calix^f aureus in manu DOMINI, inebrians uniuersam terrā: de uino eius
biberunt gentes, & idcirco insanierunt gentes. Subito cecidit Babylon, &
contrita est, ululate propter eam, & resinam adhibete uulneri eius, si fortē sa-
netur. Curauimus Babylonem, at non est sanata: deferite ergo eam, & abi-
bimus quisq; in regionem suam, quia peruenit iudicium eius usq; ad coelos,
& sublatū usq; ad æthera. Protulit DOMINVS iustitias nostras, adeste igitur^B
& memoremus in Zion opus DOMINI dei nostri. Exacuite sagittas,
implete clypeos, excitauit DOMINVS spiritum regum Medorum, aliās pro-
pensum cōtra Babylonem ut perdate eum, quia ultio DOMINI est, ultio tem-
pli eius. Corripite uexillum super muros Babylonis, augete excubias, con-
stituite custodes, struite insidias, quoniā quod proposuit DOMINVS & lo-

^mBadim uectes sunt, uidentur
poni pro antistitibus religiōis,
alij dicunt mendaces.

ⁿAlij legunt, gladius super a-
quas eius, uitio nimirum scri-
ptoris pro hæreb horeb irre-
psit.

^oEmim monstrosi & terrifici
homines fuerunt, hic forte pro
idolis ponuntur.

^pQuid sint Zijm & lim, sub
iudice adhuc lis est, uide Esa.
14. & 34.

^qKidon quidā pro umbone aut
scuto exponunt, sed uidetur po-
tius telum punctum & caesura
seriens.

^rAlij legunt, cum requiem præ-
stitero, efficiā ut currat ab ea.

^sAlij legunt, à rumore.

^A Eadem tractat quæ superiori capl-
te, alijs atq; alijs uerbis eandē rem
inculcans, quomodo scilicet Baby-
lon sit perdenda, & quibus ex cau-
sis.

^aCor hostium dei dicitur Baby-
lon & quasi meditullium: alij
legunt, qui ex corde contra me
insurgunt.

^bAlij legūt, alienos: uel hostes.

^cAlij, euacuabunt, exhaurient.

^dQui se se surgere facit, der-
sich vssmacht.

^eAlij legūt, el pro el, nam deus
imperator est huius belli: alij,
el pro forti exponunt.

^fEbr. Israel & Iuda non est ui-
duatus aut uiduus.

^gAlij legūt, ne sitis conformes
illius iniquitati, nā damah, u-
trunq; significat.

^hPropinatrix calamitatum om-
nibus gentibus fuit Babylon.

ⁱImplete scuta enallage dici-
tur, hoc est, tegite corpora ue-
stra scutis.

Gene. 19. e

Iob 40. a

Malai c
Apo. 14. b
Subitus casus
Babylonis nun-
ciatur, & aduo-
cantur medici,
sed nequius
quam.
Iudæi loquun-
tur.
Videtur hæc ex-
hortatio esse ad
Persas.

Prophetia

¹Alij, recensio lucri tui.

¹Alij, brucis.

¹Ebr. A scientia.

¹Hu, ut alibi diximus, sui similis est.

Alloquitur deus populum suum, quorum gratia ceteras gentes perdidit, nec unquam impune tulerunt quotquot eos adflixerunt, ut uidere licet in omni scriptura: alij, ad Babylonium referunt, contra quos pugnat sequens apostropha.

¹Ebr. Mons uastationis, seu uastator, corruptor.

¹Sanctificare, est deuouere, destinare.

Quomodo capta sit Babylon, uide Herodotum, Strabonem, & Sabellium, & intelliges, quid sit illud ab extremitate. ¹Maabaroth significant proprie uada traiectionis, at hic (ut uidetur) ostia aut introitus fluminum significat, ex Euphrate in urbem, quos alio deriuans Persa, sic occupauit urbem, exustis carectis ex alueis fluminum.

¹Alij dicunt, praeda mea, reliqua mea, rapina mea, qua per uim abduxerunt.

¹Mare fuit Babylō, ut patet ex Abakuk, in quod omnium regnorum opes confluxerunt.

¹Proprie rudiuerunt, quod asinorum est, hic transsumitur ad leones.

¹Ebr. In calore eorum.

¹Sesach Babylonē esse, sup. 25. capite, ex praesenti loco colligitur.

¹Ebr. Laus uniuersae terrae, nobilissimum regnum.

quutus est cōtra habitatores Babel, hoc perficiet. Tu quē habitas ad aquas immensas, o diues thesaurorum, adest finis tuus, modus auaritiæ tuæ. ¹Tu rauit DOMINVS exercituum per animam suam, q̄ implebit te hominibus sicut locustis, qui mutuo se inhortabuntur celeusmate. Qui ¹fecit terram robore suo, orbem constituit sapientia sua, atq̄ intelligētia sua extendit coelos. Quum dat uocem, multitudo aquarum in coelis [coit,] euocat nubes à finibus terræ, fulgura in pluuiam mutat, & educit uentum de oculis suis. Stultus factus est omnis ¹homo præ sciētia, pudefactus est omnis fusor propter simulachrum, quia mendacium est quod conflat, & non est in eo spiritus. Vanitas sunt, & opus imposturarum, in die uisitationis eorum peribunt. Non est his similis portio Iacob, sed qui cōdidit omnia, ¹is est, & uirga hæreditatis eius, nomen eius DOMINVS exercituum. Malleus tu mihi es, instrumentū bellicum, per te contudi gentes, & per te perdidisti regna: contudi per te equum & equitem eius, per te contudi currum & uectorem eius, contudi per te uiros & foeminas, senem & adulescentem, & cōtudi per te iuuenem & uirginem. Contudi per te pastorem & gregem eius, contudi per te agricolam & iumentum eius, & cōtudi per te duces & tyrannos. Rependam igitur Babyloni & omnibus habitatoribus Chaldæis omnem calamitatem, qua ipsi adfecerunt Zionē, idēq̄ uobis spectantibus, dicit DOMINVS.

En me tibi mons ¹pernitiose, ait DOMINVS, qui uastas uniuersam terrā, extendam ego quoq̄ manum meam super te, & deuoluam te ē petris, redamq̄ te montem exustum, ut non accipiant de te lapidem ad angulum, & lapidem ad fundamenta, sed eris perpetua solitudo, dicit DOMINVS. Erigite signum in terra, canite tuba in gentibus, ¹sanctificate cōtra eam gentes, accersite cōtra eam regna Ararat, Minnæorum & Askenas: recensete nobilitatem contra eam, adducite equos sicut locustarū examen horridum. Destinate contra eam gentes, nempe reges Medorum, duces eius, & omnes satrapas eius, totam deniq̄ terram quæ paret eius imperio. Commota est

terra & contremuit, quū exurgerent cogitationes DOMINI, ad redigendum terram Babylonis in solitudinem, ut nemo in ea habitet. Cessarunt robusti Babylonis à pugnando, desiderunt in munitionibus, luxatum est robur eorum, facti sunt sicut foeminae, incenderunt habitacula eius, contracti sunt uectes eius. Occurrit cursor cursori, & nuncius nuncio, ad nunciandum regi Babylonis captam esse urbem eius ab extremitate, ¹ingressus [fluminum] occupatos, carecta palustria igni exusta, milites metu attonitos. Quoniā sic dixit DOMINVS exercituum deus Israelis, Filia Babylon est ueluti area, triturae eius tempus adest, breui adhuc tempore ueniet messis eius. Deuorauit me, contriuit me Nabuchodonosor rex Babylonis, constituit me uacuū, deglutiuit me sicut draco, & impleuit aluum suum delitijs meis, expulit me. ¹Violētia mea & caro mea in Babylonia, dicet habitatrix Zion, & sanguis meus apud habitatores Chaldæorum, dicet Ierusalem. Propterea sic dicit DOMINVS, Ecce ego agam causam tuam, & ultionē tuam ulciscar, ego exhauriam ¹mare eius, & exiccabo uenam eius. Et redigetur Babylonia in acruos, & in habitationem draconum, in stuporem & sibilum, q̄ nemo isthic habitat. Simul rugient ut leunculi, ut catuli leonum ¹uociferabuntur. Dum ipsi [uino] ¹incaluerint, ego disponā compotationes eorum, & inebriabo eos, ut exultent, & dormiant somnū sempiternum, à quo non euigilabūt, dicit DOMINVS. Deducā eos ad maciandum sicut agnos, & sicut arietes cum hircis. Quomodo capta est ¹Sesach, & comprehensa ¹celeberrima in uniuersa terra? Quomodo facta est in stuporem Babylon in-

Amos 6. c.

Supra 20. b. Describit iam quis sit ille qui hæc faciat.

Apostropha ad Babylonē.

Iterum summus imperator deus alloquitur duces suos.

Iam proponit imaginē capite urbis.

Queritur Israel suas calamitates & iniurias in Babylone.

Dominus confestim respondet querelæ suorū.

ter

Taxat Babylo-
norum idolo-
latram.

Non metuendū
pejs dum omnia
solum deor-
sumq; feruntur,
potius gauden-
dū est, quia ade-
st eorū redem-
ptio.
Hyperbola uel
metonymia.

ter gentes? Intumuit super Babylonem mare, quæ & fluctuum eius multitudine obruta est. Factæ sunt urbes eius desertæ, terra torrida & uasta, terra in qua nul-
lus hominum habitat, neq; filius hominis transibit per eas. Visitabo quoq; ipsum
Belum in Babylone, & eripiam ex ore eius bolum eius, ut non confluant ad eum
ultra gentes, quin & murus Babylonis corruet. Egredimini de medio eius po-
pule meus, & seruate quisq; animam suam à furore iræ DOMINI. Ne fortè molle-
scat cor uestrum, & paueatis ad quemuis rumorem *qui audietur in terra, alius e-
nim rumor ueniet alio atq; alio anno: alia item atq; alia uiolētia in terra, imperiaq;
alia super alia. Propterea ecce dies ueniēt, ut uisitem sculptilia Babylonis, & pu-
defiat omnis regio eius, & desiderati eius in ipsa cæsi iaceant. Et iubilabunt super
Babylone cœli & terra, & quidquid in his est, quum ab Aquilone ueniunt ei uasta-
tores, dicit DOMINVS. Ut Babylon strauit desideratos Israelis, sic Babylonis
desiderati sternerentur per uniuersam terram. Qui euasistis gladium, ite, & ne stete-
ritis, memores interim uel de longinquo DOMINI, & Ierusalem uobis in timentem
ueniat. Nos audiendis opprobrijs erubuimus, pudor operuit uultus nostros, eo-
q; alieni uenerunt in sanctuaria domus DOMINI. Propterea ecce dies uenient,
dicit DOMINVS, ut uisitem sculptilia eius, & in uniuersa terra uulnerati ingemiscant.
Si ascenderit Babylon ad cœlos, & robur suū sublimitate muniat, à me tamen ade-
runt ei uastatores, ait DOMINVS. Vox querula de Babylone, & magna confra-
ctio de terra Chaldeorum, quoniam uastat DOMINVS Babylonem, & perdidit ex
ea strepitum magnum, sonuerūt enim fluctus eorum instar aquarum ingentium,
editus est tumultus uoce eorum. Quoniam uenit contra eam, cōtra Babylonem
inquam uastator, & capti sunt fortes eius, & arcus eorum cōfracti sunt, quoniam
deus repensionum DOMINVS abunde rependet. Et inebriabo principes eius, sa-
pientes eius, duces eius, satrapas eius, atq; fortes eius, & dormient somnum sempi-
ternum, & non euigilabunt, ait rex, cui nomen DOMINO exercituum. Murus
Babylonis ille densus diruendo diruetur, & portæ eius excelsæ igni comburentur
& quod gentes ac populi labore & fatigatione operati sunt, in uanū & in ignem
abibunt. Sermo quem mandauit Ieremias propheta Seria filio Neria filij Ma-
hasia; quum proficisceretur cum Zedekia rege Iuda in Babylonem anno quarto
regni eius. Erat autē Serias præfectus recreationis. Et scripsit Ieremias omnem
calamitatem quæ Babyloni euentura erat in librum unum, omnes scilicet sermo-
nes qui scripti sunt contra Babylonem. Deinde dixit Ieremias ad Seriam, Quum
peruenies Babylonem, uide legas omnes sermones istos, ac dicas, DOMINE tu lo-
quutus es contra locum istum, ut eum excindas, ut nemo in eo habitat, neq; homo
neq; bestia, sed ut sit desolatus in sempiternum. Quumq; ad finem legeris totam
paginam istam, alligabis ei lapidem, & abijcias eam in medium Euphratem, ac di-
ces, Sic pessum eat Babylon, & fatigetur Babylon onere malorum quæ ego indu-
co super eam, ut nunquā resurgat. Haftenus uerba Ieremiæ. CA. LII.

Natus erat uigintiunum annos Zedekias quum regnum esset adeptus, regna-
uitq; undecim annis Hierosolymis. Nomen matris eius Hamital, filia fuit Ie-
remiæ de Libna. Fecitq; malum in oculis DOMINI, iuxta omnia quæ fecerat Ieho-
iakim, eo q; ira DOMINI fuit [commota] contra Ierusalem & Iuda, donec eos abij-
ceret ē conspectu suo. Defecit autē Zedekias à rege Babylonis. Factum est itaq;
in anno nono regni eius, mense decimo, decima mēsis, ut ueniret Nabuchodono-
sor rex Babylonis, ipse & uniuersus exercitus eius contra Ierusalem, & castra pone-
rent contra eam, extructis circum eam munitionibus. Et durabat urbis obsidio
usq; ad undecimum annum regis Zedekia. Mense autem quarto, nona mensis,
inualuit fames in urbe, ut non esset cibus populo terræ. Et rupta est urbs, & fuge-
runt omnes uiri bello apti, egressi noctu de ciuitate per uiam portæ inter duos mu-

Mare Babylo est, sed
iam aliud mare addu-
cit dominus, quod il-
lud adobruat: fluctus
sunt Medici & Per-
sici exercitus, ac si
Oceanus redundet.
3 Eas, scilicet urbes.

*Ebraica paulo ali-
ter habent, & uenit
rumor in anno, &
post hanc in anno ru-
mor, & uiolentia in
terra & dominator
super dominatorem.

Sic faciendum pijs in
gruētib; malis, ut co-
gitent semper scelera
sua malorū esse cau-
sas, adscribāt culpam
suis celeribus & iu-
stificent iudicium do-
mini, ipsi enim sunt
propter quos nomen
domini blasphematiū
est tot annis inter gē-
tes.

†Ebr. Ascendat in
cor uestrum.
a Vel elanguit arcus.

bEbr. Latius.

† Forte colloquijs
suis minuit curam re-
gis, congerro.

*Eb. Nec surgat à fa-
cie mali quod ego in-
duco super eam, &
deficient, scilicet ho-
mines in ea.

b Vel haftenus sermo-
nes Ieremiæ.

A Ostenditur hac coro-
nide ueritas diuinarum
promissionum, & quo-
modo omnia iuxta pro-
phetæ uerbu habuerint
suum effectum.

*Ebr. Venit urbs in
obsidionem, hypallage
est, pro obsidio ue-
nit ad urbem.

Prophetia

^bId est, expostulauit
eū eo de defectione,
et iure puniuit eum.

ros quæ est iuxta hortum regis, Chaldæis urbem circūuallantibus, abieruntq̃ uer-
sus desertum. Insequutus autem exercitus Chaldæorum post regem, apprehēdit
Zedekiam regem in campestribus Iericho, quum iam omnis exercitus eius dissipa-
tus esset ab eo. Comprehensum ergo regem, adduxerunt Reblam ad regem Ba-
bylonis in terra Hemath, ubi loquutus est cum eo ^biudicia. Et occidit rex Babylo-
nis filios Zedekiæ in conspectu eius, sed & omnes principes Iuda occidit in Rebla,
& exoculauit Zedekiā, uinxitq̃ eum duabus catenis, duxitq̃ eum rex Babylonis
Babylonem, & tradidit eum in domū custodiæ usq̃ ad diem mortis eius. Men-
c se quinto, decima mēsis (is est annus decimus nonus Nabuchodonosoris regis Ba-
bylonis,) uenit Nebusar Adan præfectus rerum capitalium, qui steterat coram re-
ge Babylone in Ierusalem. Et incendit domum DOMINI, & domum regis, atq̃
omnes domus Ierusalem, & omnes ædes magnificas incēdit igni. Omnes quoq̃
muros per circuitum Ierusalem, diruerunt omnes qui erant in exercitu Chaldæo-
rum qui erant apud præfectum rerum capitalium. Tenues autem de populo, &
qui in urbe reliqui de populo erant facti, quiq̃ profugerant ad regem Babylonis,
& reliquum uulgus transportauit Nebusar Adan præfectus rerum capitalium.

Pauperes autem terræ reliquit Nebusar Adan præfectus rerum capitalium, ut ui-
d neas & arua colerent. Columnas æreas quæ erant in domo DOMINI, & machi-
nas, & mare æneum quæ erant in domo DOMINI, comminuerunt Chaldæi, & o-
mne æs ex eis tulerunt Babylonem. Lebetes quoq̃, scopas, cultros, pelues spar-
forias, & cochlearia, atq̃ omnia uasa ænea in quibus ministrauerant, tulerunt, &
crateres, ignis receptacula, pelues sparforias, lebetes, lucernas, cochlearia, & instru-
menta purgatoria, quorum alia erant aurea, alia argentea, tulit præfectus rerum ca-
pitalium. Columnas duas, mare unum, duodecim boues æneos qui sustinebant
machinas, quos fecerat rex Solomon in domo DOMINI. Eorū omnium atq̃ cun-
ctorum istorum uasorum pondus æris rationem superabat. Erat enim columnæ

^eFinis dicitur per ca-
tachresim pro linea
ambienti.

unius altitudo decem & octo cubitorum, funis autem qui ambiebat eam, duode-
cim cubitorum, densitas eius quatuor erat digitorum, eratq̃ concaua. Et episty-
lium æreum fuit super ipsam, & altitudo epistylī unius erat quinq̃ cubitorum: su-
per epistylium erat opus reticulatum, & mala punica per circuitum omnia ex ære,
& huiusmodi erant in altera columna unā cum malis punicis. Fuerunt autem ma-
lorum punicorum nonaginta sex ad ^o[omnem] ^ouentum, omniū autem malorum
punicorum in reticulato opere per circuitum, erant centum. Tulit quoq̃ [Ne-
busar Adan] præfectus rerum capitalium Seriam summum sacerdotem, & Zepha-
niam secundum ab eo, & tres custodes liminis. Et de ciuitate tulit eunuchū unum,
qui fuerat magister militum, & septem uiros ex his qui uiderant faciem regis, qui
inuenti erant in ciuitate, & scribam exercitus ex populo in militiam conscribendi
officio præfectum, cum sexaginta uiris de populo terræ, qui inuenti erant in ciuita-
te. Hos inquam tulit præfectus rerum capitaliū Nebusar Adan, & duxit eos ad
regē Babylonis in Reblath. Et percussit eos rex Babylonis, & occidit eos in Reb-
lath in terra Hamath, & abductus est captiuus Iuda de terra sua. Hic est populus
quem transtulit Nabuchodonosor. Anno septimo, Iudæorum tria millia, uigin-
titres. Anno decimo octauo Nabuchodonosoris transtulit de Ierusalē octingen-
tos homines & trigintaduos. Anno uicesimo tertio Nabuchodonosoris transtu-
lit præfectus rerum capitalium Nebusar Adan Iudæorum septingentos quadra-
gintaquinq̃. Summa, omnium captiuorum numerus, quatuor millium & sexin-

^fAlij legunt, in aere
pendentia.

^gQui erant familia-
res regis, intimi ami-
ci, & assidui apud re-
gem.

gentorum. Factum est autem in tricesimo septimo anno captiuitatis Iehoiachin
regis Iuda, mense duodecimo, uicesima quinta mensis, ut Euilmerodach rex Baby-
lonis (ipso anno regni sui) restitueret capitis diminutionem Iehoiachin regi Iuda,
& educeret eum de carcere. Et loquutus est cum eo humaniter, & solū eius con-

^hExaltare caput,
Ebraica loquutio est,
pro pristina dignita-
te restituere.

Hic texta quæ
dam promissa
erant sup. 25.

stituit

stituit supra solium [reliquorum] regum, qui cum eo erant Babylonie. Mutauit quoque uestes captiuitatis eius, cibum quoque sumebat apud eum cunctis diebus uitæ eius. Victus quoque perpetuus dabatur ei à rege Babylonis certo demenso in singulos dies uitæ eius donec moreretur.

Lamentationes Ieremię prophetę.

CAPVT I.

Primum carmen lamentationum.

Jerem. 17. 6

¶ VOMODO sedet sola urbs [aliquādo] populosissima: A & quæ erat magna inter gentes, uiduæ similis facta est: domina prouinciarum uectigalis est facta:

¶ Vberrime plorabit noctu, lachrymæ eius in maxillis eius, non enim est ex omnibus amatoribus eius qui sole tur eam, quin & amici eius perfide deficiētes ab ea, uersi sunt ei in hostes.

¶ Migravit Iuda præ afflictione, & præ graui seruitute habitat ipsa inter gentes, requiem non inuenieus, omnes

persequutores eam inter angustias apprehenderunt.

¶ Viæ Zion lugent quod non sint qui ad statas ferias ueniant, omnes portæ eius desolatæ sunt, sacerdotes eius ingemiscunt, uirgines eius afflictæ sunt, & ipsa amare habet.

¶ Hostes eius facti sunt in caput, & inimici eius feliciter habent, quia DOMINVS afflixit eam propter scelerum eius multitudinem, infantes eius captiui ante hostem abacti sunt.

¶ Perijt filia Zion omnis decor eius, principes eius similes sunt ceruis qui non inueniunt pascua, abeunt ante persequentem, quod nullus supersit uigor.

¶ Veniunt Hierosolymæ in mentem cum dies afflictionis suæ & rebellionum suarum, tum omnia expetibilia sua quibus usa est retro temporibus, dum cadit populus eius manu hostili, nec est qui auxilium ferat, contemplatur eam hostes, & rident sabbata eius.

¶ Perpetuo peccauit Ierusalem, idcirco uarie iactata est: omnes qui eam honore prosequuti sunt, uilem habuerunt eam, quia uiderunt fecditatem eius, quin ipsa quoque ingemuit, & retrocessit.

¶ Immunditia eius in fimbrijs eius, non fuit memor nouissimi sui, & miraculose descendit, non est qui consoletur eam. Vide DOMINE afflictionem meam, quoniam superior factus est hostis.

¶ Manum suam extendit hostis ad omnia expetibilia eius, etenim ipsa uidere coacta est gentes ingredi sanctuarium suum, de quibus interdixeras, ne ingrederentur in congregationem tuam.

¶ Omnis populus eius cum gemitu cibum quærebat, expendebant quisque expetibilia sua pro cibo, ad retinendam animam. Vide DOMINE & intueri, ut sim epulatrix.

¶ Ne ad uos, omnes qui præteritis uiam contemplemini & uidete, num sit quem dolor uindemiet sicut me, quo me afflixit DOMINVS in die æstus iræ suæ.

¶ De excelsis misit ignem in ossa mea, & desauit in ea, expendit rete pedibus meis, supinum dedit me retrorsum, desolatam reddidit me, ac tota die moerentem.

¶ Impressum est iugum præuaricationum mearum manu eius, implexæ ascende

¶ ipsa scilicet Ierusalem.

¶ id est, superiores eius facti, hoc enim est esse in caput.

¶ Sabbati nomine omne religionis exercitium intelligitur, imò ipsa religio uera.

¶ Ebr. Ideo ad commotionem facta est, quod quidam intelligunt, eam abductam in captiuitatem, & instabilem factam. Alij quod ludibrio sit facta gentibus, quod significat per commotionem capitis, & uermupsen. Alij exponunt quod immunda sit facta, & ueluti separata ac eiecta, ut femina quæ menses habet.

¶ Apostropha ad dominum, ostendit quomodo loquendum sit cum deo, & quod adhuc sit locus poenitentiae.

¶ Alij legunt, ut similis facta.

¶ Ne ad uos ueniant huiusmodi mala.

¶ Facit loquentem Ierusalem, ac querentem suas calamitates, cui nulla pars sit: Alij Lu legunt, utinam ad uos: alij interrogatiue, num ad uos: & c. alij, Ne ad uos: q. d. Absit ut talia uobis contingant, forma deprecantis molum.

¶ Eius, scilicet dei.

Deut. 23.

Apostropha ad deum.

Atrocitate iræ diuinæ varijs si mulieribus exprimit.

Lamentationes

runt super collum meum, deiecit robur meum, tradidit me DOMINVS in manus, è quibus non potero surgere.

o Cōculcauit DOMINVS omnes magnificos meos in medio mei, indixit in me ad conterendum electos iuuenes meos, tanquam torculari pressit dominus uirginem filiam Iuda.

f y Horum causa ego ploro, oculus meus, oculus inquam meus defluit aquas, quoniam longe est à me consolator, qui restituat animam meam, filij mei desolati sunt, quia praeualuit hostis. Ierem. 14. c.

d Spargit Zion manus suas, nec est qui consoletur eam: mandauit DOMINVS super Iacob per circuitum eius hostibus eius, facta est Ierusalem ad cōmotionem inter eos.

r Iustus est DOMINVS, quia os eius exacerbauit: audite quæso omnes populi, & uidete dolorē meum, uirgines meæ & iuuenes mei electi abierūt in captiuitatē.

g v Clamaui ad amatores meos, at illi fefellerunt me: sacerdotes meos & seniores meos, at hi in urbe expirarunt, quum cibum sibi quærerent, ut retinerēt uitam suam.

r Vide DOMINE, quoniam adfligor, uiscera mea ¹contracta sunt, atq; subuersum est cor meū intra me, quia cōtumaciter rebellauit: foris orbat me gladius, intus instar mortis [habet.]

w Audierunt me gementem, sed non est qui consoletur me: omnes hostes audita calamitate mea lætati sunt, quoniam tu fecisti: adduxisti diem quem indixisti, sed erunt mei similes.

n Veniet omne malum eorum in cōspectum tuum, ut uindemies eos quemadmodum me uindemiaſti propter omnes trāſgressiones meas, quoniā multi sunt gemitus mei, & cor meum moeret.

CAP. II.

A N Q Vomodo obscurauit dominus in ira sua filiam Zion: coelo deiecit in terram decorem Israelis, ut nō meminerit scabelli pedum suorum in die iræ suæ: Secundū carmen Lamentationum.

d Deglutiuit dominus citra indulgentiam omnia ¹tuguria Iacob, diruit in excandescencia sua munitiones filiae Iuda, adflixit ad terram, prophanauit regnum eius & principes eius.

a Confregit in ¹æstu nasi sui omne ¹cornu Israelis, retraxit retrorsum dexteram suam à facie hostis, & exarsit in Iacob uelut ignis, flamma omnia circunquaq; deuorante.

B r Tetendit arcum suum quasi hostis, constituta est dextera eius ¹instar inimici, & trucidauit omnia quæ oculis erant expetibilia, in tabernaculo filiae Zion effudit sicut ignem iram suam.

n Factus est dominus quasi hostis, deglutiuit Israelem, deglutiuit omnia palatia eius, diruit munitiones eius, & multiplicauit filiae Iuda ¹moerorē & tristitiam.

r Et dissipauit tabernaculum suum paradiso simile, solennitates eius aboleuit, obliuioni dedit DOMINVS in Zion statas ferias & sabbata, & in fremitu iræ suæ contumeliae exposuit regem & sacerdotem.

C r Repulit dominus altare suum, aspernatus est sanctuarium suum, & tradidit in manum hostis muros palatiorum eius, uocem ¹dederūt in domo DOMINI, ut in die solenni.

n Constituit DOMINVS uastare murum filiae Zion, ¹tetendit regulam, & non reduxit manum suam quo minus dirueret, lugent ergo simul propugnacula, & murus deformatus.

d Demersæ sunt in terram portæ eius, perdidit & contriuit uestes eius, rex eius & principes ad gentes [abducti sunt.] Non est lex, neq; prophetae eius nacti sunt

Apostropha ad deū, quæ saepe interfitur. Cōsolatur enim se & pios propheta loquens, & ostendit quo sit confugiendū in malis. Exprimit spem quā habuerunt sancti cum eo. ¹Alij legunt, conturbata sunt.

¹Alij legunt, speciosa seu ornamenta.

¹Hoc est, negauit uel subduxit eis auxilium, quum uentū esset in conspectum hostis. ¹Hoc est, omne robur.

¹Non solū dexteram suam nobis retraxit, sed insuper ab hoste stetit.

¹Ania moeror, sed thāania, quod moerore afficit: sic Esa. 29.

¹Vocem dederūt, hostes scilicet, facto scilicet strepitu, ut olim cū religionis gratia conuenerent.

¹Regulā uastationis tetendit dominus, i. rationē inuenit qua dirueret.

¹Tabernū neutrum est, subsiderunt.

uifum à DOMINO.

- 1 Sederunt in terra, & conticuerunt senes filiae Zion, conspergunt puluerem super caput suum, accingunt faccos, deiciunt in terram capita sua uirgines Ierusalem.
- 2 Deficiebant præ lachrymis oculi mei, cõturbata erant uiscera mea, effundebatur in terram iecur meum propter conquassationem filiae populi mei, quum animi deliquium paterentur infantes & lactentes in plateis ciuitatis.
- 3 Dicebant matribus suis, Vbi est frumentum & uinum? quum scilicet deliquium animi pateretur sicut faucij in plateis ciuitatis, quumq; animam suam exhalarent in gremio matrum suarum.
- 4 Quo te contester? Quid tibi comparem ô filia Ierusalem? Quid tibi æquiparem? quo te consoletur ô uirgo filia Zion? quia clades tua immensum mare est, quis medebitur tibi?
- 5 Prophetæ tui uiderunt tibi uana & insulsa, neq; traduxerunt iniquitatem tuam, quo auerterent captiuitatem tuam, sed uiderunt tibi onera uana & expulsionem.
- 6 Comploserunt manus super te omnes qui præterierunt uiam, sibilauerunt & mouerunt capita sua super filia Ierusalem. Hæccine est urbs illa, de qua prædicabant absolutam pulchritudinem, quæ gaudiū erat uniuersæ terræ?
- 7 Diduxerunt super te os suū omnes hostes tui, sibilauerunt ac dentibus frendunt, dicentes, Deuorabimus: profecto hæc est dies quæ expectabamus, inuenimus, uidimus.
- 8 Fecit DOMINVS quod constituerat, impleuit uerbum suum quod retro temporibus mādauerat: destruxit, & non pepercit: exhilarauit super te hostem, & extulit cornu inimicorum tuorum.
- 9 Clamauit cor eorum ad dominum, ô mure filiae Zion dimana torrentis instar, lachrymas die & nocte, ne permittas tibi requiē, nec quiescat pupilla oculi tui.
- 10 Surge & uociferare nocte ad principium, excubiarum, effunde sicut aquam cor tuum ante conspectū domini, leua ad eum manus tuas, propter animas paruulorum tuorum, qui fame exanimati sunt in compitis omnium platearum.
- 11 Vide DOMINE, & contēplare ad quid uindemiaſti? m adeo ut deuorarēt mulieres fœtus suos infantes palmi magnitudine, ut occideretur in sanctuario domini sacerdos & propheta.
- 12 Humi iacent in plateis puer & senex, uirgines & iuuenes mei gladio ceciderunt, quos interfecisti in die furoris tui: mactaſti, & non pepercisti.
- 13 Vocasti tanquam ad diem festum uicinos meos qui circum me sunt, nec fuit qui effugeret aut reliquus fieret in die furoris domini: quos educaui & euexi, hostis meus consumpsit.

CAPVT III.

- 1 E Go uir ille sum afflictionē expertus per baculū excandescētiæ eius, Me egit ac duxit, sed in tenebras, & non in lucem.
- 2 In me duntaxat uertit & admouet manum suam tota die.
- 3 Veterascere fecit & carnem & pellem meam, contriuit ossa mea.
- 4 Aedificauit contra me, & circumuallauit me felle & lassitudine.
- 5 In tenebrosa collocauit me, sicut in sempiternum mortuos.
- 6 Circumsepiuit me, ut non euadam, & pedicas meas degrauauit.
- 7 Sed & si clamem ac supplicem, obstruit [aures] ad orationem meam.

¹ Alij legunt, quum effunderent animam suam in sinu matrum, id est, uotum & desiderium.

⁵ Maschroth quidam legunt prophetas, quidam lactationes.

¹ Alij legunt, cur sic: alij, quem uindemiaſti?
² Alij legunt in interrogatiue per admirationem, an hoc unquam fando auditum, ut matres ederent fœtus suos?
³ Tipah palmum significat, intelligit ergo infantes palmari magnitudine: uel qui eo usq; ætatis prouecti, ut iam manus ferri possent, tum enim pueri maxime in delicijs sunt: sic in ultimo etiam uersu tipethi.

⁴ Propheta in persona uiri (adeoq; totius populi) per omnia grauiter afflicti, & lerna malorum perfusi, loquitur. Docet interim quid pii in afflictionibus facere, & quomodo se gerere debeant. Exaggerat autem mala sua, ac si nemo tūa pateretur.

⁷ Vel, obædificauit.

Hic usq; secum de calamitate Ierusalem populi loquutus est propheta, iam populum alloquitur.

Leuit. 26. b
Deut. 28. b

Docet quid in afflictionibus faciendum. Ierem. 14. c
Supra 1. f

Carmen tertium.

Lamentationes

1 Sepiuit uias meas quadro lapide, & semitas meas deprauauit.

B 1 Virsus insidians factus est mihi, & leo in latibulis.

^b Alij legunt, stupidum, attonitum me reddidit.

1 ^b Vagas reddidit uias meas, & frustratus est me, reddidit me desolatam.

1 Arcum suum tetendit, & constituit me tanquam scopum sagittæ.

^c Ebraice, filios pharetræ suæ.

1 Misit in renes meos sagittas suas.

1 Risus fui omni populo meo, carmen eorum tota die.

1 Satiavit me amaritudinibus, inebriauit me absynthio.

^d Alij, contudit.

1 ^b Labefactauit filice dentes meos, præcipitauit me in lutum.

^e Alij, prouoluit me, uel uersauit me, in cinere prostrauit.

1 Depulit à pace animam meam, bonorum obliuio me tenet.

^f Ita solent homines conturbati uaria cogitare ac dicere: iam desperant, putantes se à deo non exaudiri: iam iterum spem concipiunt, & precando ad dominum adcurrunt. Iam ergo gratia struit consolationi, hoc cum cogito, scilicet quod sequitur, Miserationes domini non defecerunt, iterum spem concipio. ^g Nouæ, scilicet misericordie, bonitates.

C 1 Et dixi, perijt robur meum, & spes mea à DOMINO.

1 Recordando afflictionis meæ & rebellionis meæ, absynthij & fellis.

1 Recordando enim recolit, & incuruatur anima mea.

1 Hoc dum reduco ad cor meum, iterum ad spem redeo.

1 Quod misericordie DOMINI non deficiunt, & quæ miserationes eius non cessant.

1 Quod nouæ sunt quotidie, & ingens fides tua.

1 Pars mea DOMINVS, inquit anima mea, idcirco sperabo in eum.

1 Bonus DOMINVS expectanti eum, animæ quærenti eum.

1 Bonum est & sperare, & in silentio [expectare] salutem DOMINI.

D 1 Bonum est uiro si tulerit iugum ab adolescentia sua.

^h Quia scilicet dominus proiecit iugum super ipsum. Non significat desperantem animum, sed proijcientem se in iudicium, & uoluntatem dei, paratum semper ad maiora ferenda.

1 Solus sedet & tacet, quia ^b proiecit super ipsum.

ⁱ Ponere os in puluerem, est submisisse loqui, de se submisisse sentire, in terra repere.

1 Ponit os suum in puluerem, an forte sese offerat spes.

1 Exhibet percutienti se maxillam, satiabitur opprobrio.

1 Quia non deserit in sempiternum dominus.

1 Quin si adfligit, pro abundantia bonitatis suæ misereatur.

1 Quia non adfligit, neque dolore adficit, filios hominum de corde.

1 Conterere sub pedes omnes uinctos terræ,

^k Non est proprium opus dei, adfligere et castigare homines, sed alienum. Proprium illi est, misereri & benefacere: non est ei uoluptas ut attenuet, comminuat miseros, ut more sycophantarum per calumniā iudicium declinet, aut ut tyranni solent.

E 1 Deflectere iudicium uiri in conspectu altissimi,

^l Vel, ex corde.

1 Per calumniam opprimere hominem in causa sua, dominus non nouit.

^m Non nouit, id est, non probat.

1 Quis hoc dixerit, aliquid fieri quod dominus non præcipiat?

ⁿ Mala, id est, aduersa: Bona, id est, prospera. Efficax cōsolatio est in omni afflictione, considerare prouidentiam dei, nihil euenire hominibus cuius non auctor sit deus, & omnia attemperari ad nostram salutem, culpam tamē interim nostram agnoscere.

1 Quod ex ore altissimi non progrediantur mala & bona?

1 Cur igitur adfliscat se homo uiuēs, quum fortiter [insistit] peccato suo?

^o Insani sunt qui peccando sibi crucem asciscunt, quin inuestigent uitam suam, & reuertantur ad dominum, in hoc enim punit.

1 Peruestigemus [potius] uias nostras, easque scrutemur, & reuertamur ad DOMINVM.

1 Leuemus corda nostra cum manibus ad deum in cœlos.

1 Nos præuaricati sumus & desciuimus, & tu non fuisti propitius.

1 Umbraculum obtendisti in ira, & persequutus es nos, trucidasti nec perpercisti.

1 Obduxisti tibi nubem, ne penetret oratio.

F 1 Reiectos & contemptos reddidisti nos inter populos.

1 Diduxerunt super nos os suum omnes inimici nostri.

1 Pauor & pfouea euenit nobis, uastatio & conuassatio.

1 Riuos aquarum demanat oculus meus, propter afflictationem filiarum populi mei.

^p Alij legunt, laqueus.

1 Fluxit oculus meus, & non quiescit, eo quod essent intermissiones.

^q Alij legunt, propter filias.

1 Donec inspiciat & contempletur DOMINVS de cœlo.

^r Sine causa, quod ad Chaldeos attinet.

1 Oculus meus uindemiāt animā meam supra omnes filias ciuitatis meæ.

1 Veniēdo uenati sunt me inimici mei tanquam auem, atque hoc sine causa.

1 Oppresserunt in puteo uitam meam, & iecerunt lapidem in me.

Propheta loquitur in persona populi & indicat se in ultimo fuisse discrimine, ut diceret, Actum est de me.

1 Fuderunt aquas super caput meum, dixi, Abscisus sum.

Inuocabam

Offendit habi-
tum pœnitentiæ.

- Inuocabam nomen tuum DOMINE de altissimo puteo.
 Vocem meam audisti, nec abscondes aurem tuam ad ^{respirationem} meam & ^{Alij legunt, ad suspi-}
 clamorem meum.
 Appropinquasti in die quo inuocaui te, dixisti, Ne metuas.
 Defendisti domine causam animæ meæ, adseruisti uitam meam.
 Vidisti DOMINE ^{calumniam} meam, iudica iudicium meum.
 Vidisti omnem ^{ultionem} eorum, omnes cogitationes eorum contra me.
 Audiuiisti opprobria ^{eorum} DOMINE, omnes cogitationes eorum contra me.
 Labia insurgentium in me, & meditationes eorum aduersum me tota die.
 Vides & sessionem eorum & resurrectionem eorum, ego canticum eorum sum.
 Rependes ergo eis uices DOMINE, iuxta opera manuum suarum.
 Dabis eis ^{circuncinctionem} cordis, & execrationem tuam [dabis] eis.
 Persequeris [eos] in ira, & extirpa eos de his quæ sub cælo sunt DOMINE.

^{Calumniam meam, id est, quam mihi ho-}
^{stes struunt.}

^{Ultio eorum, id est,}
^{studium nocendi mihi.}

^{Opprobria eorum}
^{quæ in me iaciunt.}

^{Labia, id est, uerba.}
^{Ebr. Clypeum cor-}
^{dis, hoc est, ualla eos}
^{adfectionibus.}

CAPVT III.

^{Sunt orationes}
^{scilicet potius præ-}
^{diciones pio-}
^{rum super im-}
^{pios.}

QVomodo obscuratum est aurum: auri boni massa immutata: disiecti ^{la-}
 pides sanctuarij ad compita omnium platearum:

Filij Zion inclyti amicti auro primo, quomodo æquiparati sunt uasis testaceis
 manu figuli factis:

Et dracones nudata mamma catulos suos lactant, filia uero populi mei crudelis
 ut struthiones in deserto.

^{Amplificat malum per}
^{comparationem. Cru-}
^{deles feræ alunt catu-}
^{los suos, sola ierusalē}
^{non alit.}

Adhæsit lingua lactentis palato eius præ siti, paruuli panem petebant, nec erat
 qui frangeret eis.

Qui delicatissimis uescebantur, uastati sunt in plateis, & qui in ^{purpura} educa-
 ti fuerant, amplexati sunt stercora.

^{Alij legunt, in cocci-}
^{no.}

Et maior [reputata] est iniquitas filiae populi mei peccato Sodomæ, momento
 euerse, neque in deditioem acceptæ.

Candidiores erant Nazaræi eius niue, lacte nitidiores: rubebant specie præ mar-
 garitis, polities eorum Sapphiro [similis erat.]

Nunc forma eorum nigredine ipsa est obscurior, non sunt agniti in plateis, ad
 hæsit cutis eorum ossibus eorum, aret ac riget ut lignum.

Melius habuerunt interfecti ^{gladio}, quam qui fame perierunt, quam hi contabuerunt
 ab agri prouentu confossi.

^{Hi qui fame pereunt,}
^{non confodiuntur gla-}
^{dio ut fortes, sed con-}
^{tabescunt, confossi ino-}
^{pta frumentorum.}

Manus mulierum natura mitium coxerunt natos suos, ut essent eis cibus in ca-
 lamitosa clade filiae populi mei.

Impleuit DOMINVS furorem suum, effudit æstum nasi sui, & incendit ignem in
 Zion, qui deuorauit fundamenta eius.

Nunquam credidissent reges terræ, neque omnes habitatores orbis, quam ingressu-
 ri essent hostes & inimici per portas ierusalem.

Propter peccata prophetarum eius, & iniquitates sacerdotum eius, qui fuderunt
 in ea sanguinem iustorum.

Vacillarunt cæci in plateis, polluti sunt sanguine, ut uestes eorum non potue-
 rint contingere.

Discedite polluti, clamauerunt ad eos, discedite discedite, nolite tangere, quia
 euolarunt & incertis uagantur sedibus: dixerunt inter gentes, Non ultra in-
 colent.

^{Videntur hostium}
^{uerba insultantium iu-}
^{daeis captiuis.}

^{Non amplius redi-}
^{bunt ad sua.}

^{Alij legunt, Ira do-}
^{mini diuisit, separa-}
^{uit eos.}

Vultus DOMINI relegauit eos, nec ultra eos respiciet, [quia] nec ipsi uultus sa-
 cerdotum reueriti sunt, aut senum miserti.

Adhuc nobis [integris] deficiunt oculi nostri intenti ad uanum auxilium no-
 strum, dum anxie spectamus ad gentem quæ seruare nequit.

Venati sunt gressus nostros, ne incederemus per plateas nostras. Venit finis

^{Hactenus uer-}
^{ba gentium.}

Prophetia

noster, impleti sunt dies nostri, exitus enim noster adest.

¶ Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis coeli, in montibus ipsis persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis.

^a Alij legunt, Spiritus faciei nostrae Christus dominus captus est in uastatione eorum.

¶ Spiritus narium nostrorum unctus DOMINI captus est in retibus eorum, de quo nos dicebamus, In umbra eius uiuemus inter gentes.

¶ Gaude & lætare filia Edom, quæ habitas in terra Vz, nam ad te quoque ueniet calix, bibes, & nuda eris.

¶ Completa est iniquitas tua ô filia Zion, non ultra te ducet in captiuitatem, sed uisitabit iniquitatem tuam ô filia Edom, & peccata tua reteget.

ORATIO IEREMIAE.

CAPVT V.

A Recordare DOMINE, quid acciderit nobis, inspicere & cōtemplare opprobrium nostrum. Hæreditas nostra deuoluta est ad alienos, domus nostræ ad extraneos. Pupilli sumus patre orbat, & matres nostræ sicut uiduæ. Aquas nostras pecunia bibimus, ligna nostra pretio ueniunt. Imminet ceruici nostro persecutio, lassati sumus, nulla requies nobis. Aegyptijs dedimus manus, & Assyrijs, ut pane uesci daretur. Patres nostri peccauerunt, & non sunt, & nos baiulamus iniquitates eorum. Serui dominati sunt nobis, nec erat qui de manibus eorum uindicaret. Vitæ periculo paramus uictum præ siccitate deserti. Pelles nostræ tanquam clibano exustæ sunt propter horrorem famis. ^b Oppresserunt mulieres in

^a Alij legunt, gladio deserti, id est, qui redit uastum: uel incauerunt.

^b Honesto uocabulo rem turpem circumloquitur.

^c Eorum, scilicet hostium.

^d Reueriti, uenerati, in honore habiti.

^b Zion, atque uirgines in ciuitatibus Iuda. Principes manu eorum suspensi sunt, & uultus senum non sunt reueriti. Adolescentes tulerunt ut molerent, & pueri in ligno corruerunt. Senes defuncti in portis, & apud organa musica iuuenes eorum. Desijt gaudium cordis nostri, uersus est in luctum chorus noster. Corona capitis nostri cecidit: uæ nobis, quia peccauimus. Idcirco mœret cor nostrum, ob hæc hebetes facti sunt oculi nostri, propter montem Zion, qui uastatus est, ut uulpes

^c in eo [uersentur.] Tu autem DOMINE in æternum permanes, foliumque tuum per omnia sæcula. Cur perpetuo obliuisceris nostri? cur nos deferis tanto tempore? Conuerte nos ad te ô DOMINE, & conuertemur, instaure dies nostros quemadmodum olim. Quoniam repulisti nos, & iratus es nobis iam plus satis,

Ezechiel propheta.

CAPVT I.

^a Ostendit propheta uocationem suam ex Epiphania domini.

^b Eb, Effendo fuit, uel fiendo fiebat.

^c Aliqui legunt, tanquam oculus Hasmal, uel angeli.

^d Hasmal uarie exponunt: reliqui ergo uocem Ebraicam, significat autem electum, seu tacitam musitationem.

^e Eb, Quatuor facies uni, & quatuor alae uni, uel cuilibet eorum.

ACTVM est tricesimo anno, in quarto [mense], quinta mensis, ut essem inter captiuos iuxta fluuium Chabor, & aperirentur coeli, & uiderem uisiones dei. In quinta inquam mensis, (ipse est annus quintus, quo abductus erat Ioiachin rex,) factum est uerbum DOMINI ad Ezechielem filium Busi sacerdotem in terra Chaldaeorum iuxta fluuium Chabor, factaque est super eum ibi manus DOMINI. Euidi, & ecce uentus turbinis ueniens ab Aquilone, nubes magna, & ignis sese reciprocans splendens

^f Visio animalium.

per circuitum, de medio autem eius tanquam species Hasmal, de medio inquam ignis. De medio autem eius similitudo quatuor animalium, quorum hic erat aspectus, Similitudo hominis erat in eis, quaternæ facies, & quaternæ alæ erant singulis,

lis: pedes eorum pes plantis, & planta pedum eorum sicut planta pedis uitulini: & scintillas euibrabant sicut aspectus chalybis perpoliti. Porro manus hominis erant sub alis eorum in quatuor quadraturis eorum, facies eorum & alae eorum ad quatuor partes eorum erant. Aliud alij iunctum erat alis suis, non uertebantur quum irent, sed quodq; recta antrorsum incedebat. Similitudo facierum eorum [hæc erat,] facies hominis, & facies leonis ad dexteram ipsorum quatuor, facies autem bovis erat à sinistra ipsorum quatuor, & facies aquilæ quatuor ipsis. Et facies eorum & alae eorum extentæ superne, cuiuslibet duæ alae erant iunctæ, duabus uero operiebant corpora sua, quodq; recta antrorsum ibat, quocunq; animus erat eundi, illò ibant, nec reflectebant [facies] eundo. Similitudo animalium aspectus scilicet eorum instar carbonum ignitorum ac ardentium, ut aspectus facium erat, discurrentium inter animalia, ignisq; splendebat, & de igne emicabat fulgur, animalia uero currebant & reuertebantur instar fulgetri. Et quum uidissem animalia, ecce rota quædam in terra iuxta animalia ad quadraturam facierum ipsorum.

Visio rotarum.

Aspectus rotarum, & factura earum, sicut aspectus maris, & eadem similitudo ad quadraturam ipsam: aspectus earum & factura earum perinde erat ac si rota esset in rota. Quum incederent, incedebant ad quadraturam earum quadraturam, nec reflectebant quum incederent. Porro absides earum & altitudo illarum stupenda erant, canthiq; earum pleni erant oculis per circuitum quadraturæ. Quumq; incederent animalia, incedebant quoq; rotæ iuxta ea: & quum animalia subueherentur à terra, subuehebantur & rotæ. Quocunq; impellebat impetus eundi, illuc ibant: & quocunq; erat animus eundi, rotæ subuehebantur è regione ipsorum, quoniam spiritus animalium in rotis quoq; erat. Quum irent [animalia,] ibant & [rotæ:] quum starent, stabant & illæ: quum eleuantur à terra, eleuantur & rotæ pone illa, quoniam spiritus uitalis erat in rotis. Iam similitudo firmamenti erat super capita animalium, sicut aspectus crysalli admirandæ, expansa super capita eorum superne. Porro sub extensione erant alae eorum rectæ, quæq; contingens aliam: singulis rursus binæ erant quibus corpora sua tegerent. Audiui autem sonitum alarum ipsorum, ut sonitum ingentium aquarum, & sicut uocem omnipotentis, quum illa incederent, uocem loquelæ tanquam uocem castrorum: quum uero starent, remittebant alas suas. Quumq; illa starent & remitterent alas suas, facta est uox supra extensionem quæ erat super capita eorum. [Supra extensionem autem quæ erat super caput eorum species ueluti lapidis sapphirini, effigies scilicet solij, supra effigiem solij, erat forma tanquam hominis super ipsum superne. Et uidi ueluti formam Hasmal quemadmodum aspectum ignis intra illam per circuitum ab aspectu lumborum eius & supra, & ab aspectu lumborum eius & infra, uidi sicut uisionem ignis, habebatq; splendorem per circuitum. Sicut forma arcus qui fit in nube in die pluiæ, sic erat aspectus splendoris per circuitum: & hic erat aspectus & imago gloriæ DOMINI. Et uidens cecidi super faciem meam, audiuiq; uocem loquentem.

Visio imaginis & throni.

CAPVT II.

TVm dixit ad me, Fili hominis sta super pedes tuos, & loquar tecum. Et uenit in me spiritus postquam loquutus est ad me, statuitq; me super pedes meos, & audiui loquentem mihi. Dixitq; ad me, Fili hominis mitto te ad filios Israel, ad gentes rebelles quæ contra me rebellant: ipsi & patres eorum perfide mecum egerunt usq; in hunc ipsum diem. Filij sunt dura facie, & pertinaci corde, ego te mitto ad eos, dicesq; eis, Sic ait DOMINVS deus, Siue audiât ipsi, siue minus, quia domus rebellis sunt, ut sciant qd propheta fuerit in medio eorum. Et tu fili hominis ne timeas eos, neq; à uerbis eorum formides, quia contentiosi & spinosi tecum sunt, & cum scorpionibus tu habitas: à sermonibus eorum ne metuas, & à facie eorum ne terrearis, quia domus rebellis sunt. Loqueris autem uerba mea ad eos, siue audiant

^c Alij legunt, alae eorum iunctæ erant altera alteri.

^f Ebr. Sed quodq; ad trans faciem suam ibant, Germanice für über sich ansehts. ^s Vel, quadraturæ ipsorum.

^d Alij legunt, quocunq; spiritus aut impetus impellebat.

^f Alij legunt, opus eorum.

^b Alij legunt Tharsis, & lapidē intelligunt: uidetur autem ceruleus color significari.

^p Per absides curuaturas seu canthos rotarū intelligo, selgen: nisi malis orbilia.

^m Alij legunt, spiritus uitalis: alij, spiritus animalis.

^e Ebr. Quum irent illa, ibant: quum starent illa, stabant.

^o Pro firmamento alij legunt extensionis.

^e Ebr. Quelibet ad sororem suam.

^a Mititur propheta ad Israelitas, & ostenditur usus uisionis.

^b Ebr. Siue audierint, siue destiterint, uel cessauerint, supple à suo proposito malo, sic enim quidam exponunt.

^c Significantur homines pestilentissimi.

Prophetia

^eSunt qui im pro non exponant, sic, Non audient, non desistēt à uis suis malis.

Instructus & apparatus propheta mittitur: quod sit officium prophetae.

^aAlij sic legūt, Si qui dem misissim te, non te audissent.

^bSupple, audiui.

^cAlij legunt, in Thel Abib. Quidam ad locum, quidam ad tempus referunt: symbolum est reliquiarum ex quibus seminariū futuri populi.

^dAlij legūt moerens, alij tacitus, alij stupens, admirabundus.

siue minus, quoniam rebelles sunt. Et tu fili hominis audi ea quæ ego loquor ad te, ne sis rebellis sicut domus illa contumax, aperi os tuum, & comede quæ ego do tibi. Et quum uiderem, ecce manus missa est ad me, & ecce in ea cōplicatus liber, quem coram me expandit, eratq̃ scriptus ante & retro: scripta inquā in eo lamentationes, gemitus & planctus.

CAP. III.

A Ixit autē ad me, Fili hominis quidquid inueneris comede, comede uolumen istud, & uade, loquere ad domum Israelis. Aperui igitur os meum, & cibauit me isto uolumine. Dixitq̃ ad me, Fili hominis uenter tuus comedet, & implebis hoc uolumine quod ego præbeo tibi, uiscera tua. Comedi itaq̃, & factum est in ore meo perinde ac mel dulce. Et dixit ad me, Fili hominis uade, ingredi ad domum Israelis, & loquere sermones meos inter eos. Quoniam tu non mitteris

B ad populos multos profundi labij aut grauis linguæ, quorū uerba tu non intelligas: (omnino si misissem te ad eos, ipsi audissent,) at domus Israelis nolunt audire te, quia me nolunt audire, eo q̃ uniuersa domus Israelis sint robusta fronte & duro corde. En reddidi faciem tuam fortem contra facies eorum, & frontem tuam fortem contra frontem eorum. Sicut adamantem, qui filice durior est, reddidi frontem tuam: ne igitur timeas eos, neq̃ terrearis à conspectu eorum, quia domus con-

C tumax sunt. Et dixit ad me, Fili hominis omnia uerba mea quæ loquar ad te excipe in cor tuum, & audi auribus tuis, & uade atq̃ ingredi ad captiuos, ad filios populi tui, loquere ad eos, & dic eis, Sic ait DOMINVS deus, siue audiant, siue minus. Et sustulit me spiritus, & audiui post me uocem strepitus magni, Benedicta gloria DOMINI de loco suo. Sed & strepitum alarum ^banimalium sese mutuo contingentium, simulq̃ stridorem rotarum è regione eorum: in summa, sonitum

D commotionis magnæ. Hic iterum sustulit me spiritus rapuitq̃ me, ut irem amarus in indignatione spiritus mei, & manus DOMINI apprehendit me. Veni itaq̃ ad captiuos (aceruum ^c nouarum frugum) sedentes iuxta fluuium Chabor, & ubi ipsi sedebant, sedi ego quoq̃ isthic inter eos ^dseptem diebus desolatus. Et exactis septem diebus, factus est sermo DOMINI ad me in hunc modum, Fili hominis spe-

Infra 33. b

E culatorem constitui te domui Israelis, audies igitur uerbum ex ore meo, & diserte monebis eos ex me: quum dixerō ego impio, Certissime morieris, atq̃ tu non monueris eum diserte, neq̃ loquutus fueris diserte, dehortando impium à uia sua impia, ut uiuat, ille quidem impius morietur in iniquitate sua, sanguinē uero eius de manu tua requiram. Quod si tu diserte monueris impium, nec ille conuersus fuerit ab impietate sua, & à uia sua impia, peribit is in sua iniquitate, tuq̃ animā tuam liberaſti. Quum iustus auerterit sese à iustitia sua, & fecerit iniquitatē, posueroq̃ offendiculum coram ipso unde ille moriatur, tu uero non monueris eum, morietur quidem ille in peccato suo, & iustitiarum eius quas fecit nulla erit recordatio, sed sanguinem eius de manu tua requiram. Quod si diserte monueris iustum, ut non peccet iustus, & is non peccauerit, certissime uiuet, quia præmonitus est, & tu

F liberaſti animā tuam. Facta est autem isthic super me manus DOMINI, & dixit ad me, Surge & egredere in campū, & loquar ibi tecum. Surrexi itaq̃ & exiui in campum, & en ibi stans gloria DOMINI, quemadmodum gloria quam uiderā ad fluuium Chabor, tum cecidi in faciem meam. Venit autem in me spiritus, collo-

Supra 1. a

G cavitq̃ me in pedes meos, loquutusq̃ mecum dixit ad me, Ingredere, & includere in medio domus tuæ. Et tu fili hominis, ecce iniicient tibi funes, ut te illis ligent, non ergo egredieris inter eos. Ad hæc linguam tuam adhærescere faciam ad palatum tuum, ut obmutescas, & non sis eis uir qui eos redarguat, quoniam domus contumax sunt. Quum autem ego tecum loquutus fuero, aperiam os tuum, & dic

contumax

contumax sunt.

CAPVT IIII.

TV uero fili hominis accipe tibi laterem, & pone eum ante te, & insculpe super eum urbem Ierusalē, pone deinde obsidionē contra eam, extrue aduersus eam propugnaculū, & affunde ei aggerē, castra pone contra eam, & pone contra eam per circuitū arietes. Cape tibi deinde sartaginē ferream, poneq; eam murū ferreū inter te & inter ciuitatē, & dirige faciē tuam contra eam, eritq; obfessa, & oppugna bis eam. Signum hoc est domui Israelis. Et tu cubato super latus tuum sinistrū, & pone iniquitatem domus Israelis super ipsum, numero dierum quibus cubas super ipsum, & feres iniquitatem eorum. Ego enim dedi tibi annos iniquitatis eorum iuxta numerum dierum trecentos & nonaginta dies, feresq; iniquitatem domus Israelis. Vbi uero expleueris illos, cubabis super latus tuum dexterum secundo, & feres iniquitatē domus Iuda quadraginta diebus, diem pro anno, diem inquam pro anno dedi illud tibi. Et diriges faciem tuam uersus obsidionem Ierusalem, & brachium tuum erit exertum, prophetabisq; cōtra eam. Ecce inieci tibi fides, ne uertaris de latere tuo in latus tuum, donec compleas tu dies obsidionū tuarum. Et fume tibi triticum, hordeum, fabam & lentem, milium & uiciam, & pone illa in uase uno, ut facias tibi panem ex eis, pro numero dierum quibus tu cubabis super latus tuum, quem edas trecentis illis & nonaginta diebus. Porrò cibus tuus quem comedes in pondere, uiginti siclorum sit in diem, à tempore usq; in tempus comedes illum. Aquam quoq; in mēsurā bibes, sextam nempe partem Hin, & bibes à tempore in tempus. Et placentam hordeaceam comedes, quam uidentibus illis coquas in stercore humani. Dixit autem DOMINVS, Sic comedent filij Israel panem suum immundum inter gentes inter quas ego prope llem eos. Et dixi, Ah DOMINE deus, ecce anima nunquam est polluta, mortici num aut discerptum non comedi à iuuentute mea usq; nunc, & non ingressa est caro corrupta in os meum. Et dixit ad me, Ecce dedi tibi finum bouum loco stercoreis humani, cum quo coquas panem tuum. Dixitq; ad me, Fili hominis, ecce ego confringo baculum panis in Ierusalem, & comedent panem in pondere & solitudine, & aquas in mensura & stupore bibent. Propterea deficient pane & aqua, & uastabuntur uir & frater eius, & contabescēt in iniquitatibus suis. CAP. V.

ET tu fili hominis fume tibi gladium acutum, nouaculam tonsorum hanc sume tibi, & traduc[eam] per caput tuum, & per barbā tuam. Deinde cape tibi lances libræ, & partire pilos, tertiā partem igni cōbures in media urbe, postquam impleti fuerint dies obsidionis. Tertiā deinde partem accipe, & conscides gladio circunquaq; tertiā partem dispergas ad uentum, post hos distringam gladium. Et accipias inde exiguum numerum, quæ in alas tuas constringas. Rursus tolles ex his quæ in medium ignis abijcias, eaq; igne combures, ex his ignis exibat contra omnem domum Israelis. Sic dixit DOMINVS deus, Ista est Ierusalem, inter gentes posui eam, & in circuitu eius terras. Commutauit iudicia mea in impietatem plus q̃ gentes, & statuta mea plus q̃ nationes quæ circa eam sunt, quoniam iudicia mea repudiarunt, & statuta mea, nec ambularunt in eis. Idcirco sic dicit DOMINVS deus [Israelis,] Quandoquidem turbulētiore estis gentibus quæ circum uos sunt, in q̃ statutis meis non ambulastis, & iudicia mea nō fecistis, quin secundum iudicia gentium quæ circū uos sunt non fecistis. Idcirco sic dicit DOMINVS deus, Ecce me tibi, ego in quā edam in medio tui iudicia in oculis gentium, faciam inquam in te quod non feci, & quod porrò nunquam sum factururus, idq; propter omnes abominationes tuas. Siquidem patres comedent filios in medio tui, & filij comedent patres suos, & edam in te iudicia & omnes reliquias tuas dispergam in omnem uentum. Idcirco uiuo ego, dicit DOMINVS deus, Si non propter sanctuarium meum, quod polluisti omnibus abominationibus tuis & cunctis exe

^A Subetur propheta in typo quodam obsidionem urbis & futuram calamitatem exprimere.
^a Alij, exarabis.

^B Feres pro repræsentabis, exprimes.

^C Alij far interpretantur, alij siuginem.

Comprehensio est, hoc est toto tempore obsidionis.

^A Expositio mali futuri adumbrati per superiorem uisionem.

^a In urbe picta aut sculpta.

^b Exire ignem, est oriari malum ex aliquo.

^c Alij hamā pro opulentia ac multitudine uertunt.
^c Turbulētiore, scilicet copia, ferocia, strepitu & fremitu, luxu, fastu, ædificijs, opibus, &c.

Prophetia

erationibus tuis, ego quoque succidam, nec parceret oculus meus, neque ego miserebor. Tertia pars tui peste morietur, fameque consummentur in te: tertia autem pars gladio cadent circum te: tertiam deinde partem dispergam ad omnem ventum, distringamque gladium post eos. Et consummabitur furor meus, & requiescere faciam exaestuationem meam in eos, & consolationem accipiam, & cognoscent quod ego DOMINUS loquutus sim in indignatione mea, quum perfecero furorem meum in eis. Et redam te desolatam, [ut sis] opprobrium inter gentes quae circum te sunt, in conspectu omnis praetereuntis. Erisque opprobrium & blasphemiae, castigationi & stupori gentibus quae circum te sunt, quum edidero in te iudicia in furore in exaestuatione, & in increpationibus aestus, ego DOMINUS loquutus sum. Quum misero sagittas famis malas in eos, quae sunt ad vastandum, & quas ego immissurus sum ut perdam uos, & famem adijciam super uos, & confringam in uobis baculum panis. Mittam praeterea super uos malum, & bestias malas quae te orbabunt, & pestem, sed & sanguis transibit per te, atque gladium adducam contra te: ego DOMINUS loquutus sum.

CAPVT VI.

^o Vel discipline, uel exemplo.

Poenam minatur populo Iudaico propter extraneas religiones & idolatriam.

^a Hamanum quidam a sole deducunt, solis imagines, sed uidetur ab incallescendo esse solatia amoris uestri, imagines quae reserunt amatum.
^b Eb. Stercora uestra pro idolis.
^c Alij legunt profana buntur.

F Actus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, pone faciem tuam uersus montes Israelis, & propheta contra eos, dicesque, Montes Israelis audite uerbum DOMINI dei, sic dicit DOMINUS deus montibus & collibus, torrentibus & uallibus, Ecce ego, ego inquam adduco contra uos gladium, & perdam excelsa uestra, & deuastrabuntur altaria uestra, confringentur idola uestra, & prosternam uulneratos uestros ante idola uestra, & dabo corpora filiorum Israelis coram idolis suis, disijciamque ossa uestra circumquaque iuxta altaria uestra. In cunctis habitationibus uestris uastabuntur ciuitates, & excelsa desolabuntur, ut & arae uestrae uastentur, acculpam luant, confringantur & aboleantur idola uestra, & succidantur imagines uestrae, deleanturque opera uestra. Et cadet faucius in medio uestri, & scietis quod ego sum DOMINUS. Reliquos tamen faciam aliquos, ut sint uobis qui euadant gladium inter gentes, quum disiecti fueritis ad terras. Recordabunturque mei qui euaserint, inter gentes apud quas captiui tenentur, quod fractus fuerim ob cor illorum meretricium, quod a me defecit perfide, ob oculos eorum meretricios scortantes post idola sua. Hiique [pudore &] moestitia adficientur in faciebus suis propter mala quae designarunt in cunctis abominationibus suis. Et cognoscent quod ego sum DOMINUS, quod non inuani loquutus sim, ut adducerem super eos calamitatem hanc. Sic dicit DOMINUS deus, Percute manu tua, & concute pede tuo, & dic, Ah super omnes abominationes domus Israelis, qui cadent gladio, fame & peste. Qui longe abest, peste morietur: qui prope, gladio cadet: relictus autem & obsessus, fame morietur, compleboque furorem meum in eis. Et cognoscetis quod ego sum DOMINUS, quum fuerint uulnerati eorum in medio idolorum suorum per circuitum altarium eorum, in omni colle excelsio, & in omnibus uerticibus montium, & sub omni arbore frondosa, & sub omni quercu condensa, & in loco ubi suffitum fecerunt idolis suis odore suauolenti. Extendam enim manum meam super eos, & ponam terram in desolationem & stuporem, a deserto usque in Diblath, in cunctis habitationibus eorum, ut sciant quod ego sum DOMINUS.

CAP. VII.

Minatur iudicium diuinum uniuersis incolis, terrae propter grauissima scelera, idque iam imminere.
^o Ebr. Alas.

F Actus est sermo DOMINI ad me in hunc modum, Et tu fili hominis, sic dicit DOMINUS deus, Terrae Israeliticae finis, uenit finis super quatuor plagas terrae. Nunc finis super te, & mittam iram meam in te, & iudicabo te iuxta uias tuas, daboque super te omnes abominationes tuas. Et non parceret tibi oculus meus, neque miserebor, sed uias tuas dabo super te, & abominationes tuae erunt in medio tui, & scietis quod ego DOMINUS. Sic dicit DOMINUS deus, En calamitas calamitatem excipit, finis adest, uenit finis, excitatus est super te, ecce uenit, uenit inquam corona super te, o habitator terrae, uenit tempus, [&] prope est dies tumultus, & non [erit]

Supra 4.d
Infra 14.d

Protopopozia.

Infra 36.a

[erit] clamor montium. Nunc prope est [ut] effundam furorem meum in te, & complebo iram meam in te, atque iudicabo te secundum vias tuas, daboque super te omnes abominationes tuas. Et non parcet oculus meus, neque miserebor, sed dabo tibi secundum vias tuas, & abominationes tuæ erunt in meo die tui, scietisque quod ego sum DOMINUS percutiens. Ecce dies, ecce uenit, exiuit corona, floruit baculus, germinauit confidentia. Violentia excreuit in baculum impietatis, nullus ex eis, nihil ex opulentia eorum, nihil de strepitu eorum, nec erit luctus in eis. Venit tempus, accessit dies, ut emens non lætetur, nec uendens contristetur, quoniam furor est super omnem opulentiam eius. Siquidem uendens ad rem uenditam non redibit, etiam si adhuc uiui superessent. Quoniam uisio super omnem opulentiam eius non reuertetur, nec quisque uitam suam in iniquitate sua roborabit. Classicum canent præparando omnia, nec erit qui ad prælium eat, quia ira mea super omnem multitudinem eius. Foris gladius, pestis atque fames intus: qui in agro est, gladio interibit: & qui in ciuitate, hunc deuorabit fames & pestis. Qui reliqui facti fuerint ex eis euadentes scilicet, erunt in montibus sicut columbæ conuallium, omnes frementes quisque in iniquitate sua. Omnes manus remittent, & omnia genua diffluent ut aquæ. Accingent saccos, & operiet eos terror: omnes uultus pudebunt, & in omnibus capitibus erit caluitium. Argentum suum in plateas abijcient, & aurum eorum in dissectionem erit: argentum eorum & aurum eorum non poterit eos liberare in die furoris DOMINI: animam suam non satiabunt, neque uiscera sua implebunt, eo quod offendiculum iniquitatis suæ fuit. Et pulchritudinem ornamenti sui ad superbiam conuertit, & fecerunt ex eo imagines abominationis suæ & idola sua, idcirco dedi eis illud in dissectionem. Tradidi ipsum in manum alienorum ut diriperent, & impijs terræ in spoliū, qui ipsum prophanabunt. Auerunt quoque faciem meam ab eis, & uiolabunt arcanum meum, ingredientur in illud grassatores, & contaminabunt ipsum. Fac conclusionem, quia terra plena est iudicio sanguinum, & ciuitas plena est uolentia. Adducam ergo pastores gentium, qui occupabunt domos eorum, & efficiam ut cesset superbia potentum, & prophanabuntur sacella eorum. Excidium uenit, & quærent pacem, & non erit. Calamitas alia super aliam ueniet, & erit rumor super rumorem. Et inquirēt uisionē à propheta, & lex peribit à sacerdote, atque consiliū à senioribus. Rex merore se conficiet, princeps induet desolationem, & manus populi terræ conturbabuntur. Iuxta vias eorum faciam eis, & secundum iudicia eorum iudicabo eos, ut cognoscant quod ego sum DOMINUS.

CAP. VIII.

Factum est autem in anno sexto, sexto [mense,] in quinta mensis, ut sederem in domo mea, & seniores Iudaederent coram me, caderetque ibidem super me manus DOMINI dei. Et uidi, & ecce similitudo ueluti ignis, ab aspectu lumborum eius & infra ignis, à lumbis autem eius supraque tanquam aspectus splendoris sicut aspectus Hasmal. Et extendit formam manus, & accepit me cinctum capitis mei, & tulit me spiritus inter terram, & inter cælum, duxitque me Hierosolymam in uisionibus dei, ad ostium portæ interioris quæ respicit ad Aquilonem, ubi erat collocatum simulachrum zelum prouocantis. Et ecce ibi gloria dei Israelis iuxta uisionem quam uideram in planitie. Et dixit ad me, Fili hominis, attolle quæso oculos tuos uersus Aquilonem: & leuaui oculos meos uersus Aquilonem, & ecce ab Aquilone iuxta portam aræ erat simulachrum illud æmulationis in introitu. Et dixit ad me, Fili hominis, an non uides tu quid illi faciant: abominationes ma-

^bNon erit echo resonans, nam id fit in rebus secundis.

^cQuidam hæc ad Babyloniu referenda censent, quidam ad populum Iudaicum.

^dSubintelligitur uerbū, euadet.

^eIntellige in anno iubileo, nam tum quisque ad sua redibat.

^fVisio prophetica, id est, quod minatur propheta ex reuelatione dei, quod opulētia eorum sit perdenda: non redibit, scilicet uacua, sed perficietur: non erunt duntaxat uerba, sed res sequetur. Nec est ut quisque tueatur uitam suam opibus aut iniquitatibus suis.

^gAlij sic, & forte melius, et ad omnia genua ibunt aquæ: in magno enim metu iurina diffluit.

^hAlij legunt, in immunditiam, hoc est, contemptibile erit aurum.

ⁱAlij, Decus monilis sui. Quidam sic legunt, Et decus monilis sui quod ipse deus ipsis dederat ad magnificentiam, ipsi uerterunt in idola, &c. Alij legunt, Et decus mundi sui.

^kVel, adytum meum.

^lAlij legunt perturbationē, alij cōfixionem, alij catenam, quasi propheta significaret eos capiendos: sed Hieronymus dicit cōclusionem, hoc est, collige omnia in breuem summam.

^mAlij, malos gentium.

ⁿUbi nos sacella, alij dicunt sanctuaria.

Ostendantur prophete per uisiones grauissima Iudeorum scelera. Quatuor deinceps capita coherent. Protrahuntur Iudeorum scelera, uariæ sunt uisiones ad terrorem malorum, consolationemque piorum, & quedam dicuntur quæ ad tempora Christi pertinent.

^aQuidam pro esch ignis legunt isch uiri, ut uiderit imaginē uiri qui extenderit manum. De Hasmal dictū est sup. i. ca.

^bAlij legunt, uentus.

^cKana & Makne quidam à possidendo deducunt, quod idolum possederit locum sanctum: alij alia comminiscuntur. Sed Hieronymi sententia nobis non improbat de thamus.

Esa. 15. a
Ierem. 48. f
Prouer. 11. a
Sopho. 1. d
Eccle. 5. c

Dan. 15. e

Prophetia

gnas quas hic facit domus Israel, ut ego longius recedam à sanctuario meo.
Sed uerte [te,] adhuc uidebis abominationes maiores. Duxit itaq; me ad
D ostium atrij, & uidi, & ecce foramen quoddam in pariete. Et dixit ad me,
Fili hominis, fode obsecro parietem: & perforaui, & ecce ostiū quoddam.
Tum dixit ad me, Ingredere, & uide abominationes malas quas illi hic faci-
unt. Ingressus igitur uidi, & ecce forma omniū reptilium & iumentorum
abominandorum, atq; uniuersa idola domus Israel sculpta in pariete circun-
quaq;. Et septuaginta uiri seniores domus Israelis, & Iazanias filius Sa-
E phan stabat in medio eorum qui stabāt coram illis: quisq; habebat acerram
suam in manu sua, & uapor nebulae suffitus ascēdebat. Et dixit ad me, Vi-
disti fili hominis quæ seniores domus Israelis designēt in tenebris, quisq; in
penetralibus suæ imaginationis? quia dicunt, DOMINVS non uidet nos, de-
reliquit DOMINVS terram. Et dixit ad me, Cōuerte [te,] & uidebis adhuc
F maiores abominationes quas ipsi designant. Et introduxit me ad ostium
portæ domus DOMINI quæ est ad Aquilonem, & ecce sedebant ibi mulie-
res plangentes Thamus. Et dixit ad me, Vidistine fili hominis? adhuc te
uertas, uidebis abominationes maiores quàm has. Et introduxit me in a-
trium domus DOMINI interius, & ecce iuxta ostium templi DOMINI inter
uestibulum & inter altare [erant] ferme uiginti quinque uiri, quorū dorsa [uer-
sa erant] ad templum domini, facies uero eorum ad Orientem, & hi adora-
bant ad ortum solis. Et dixit ad me, An non uidisti fili hominis? Num le-
ue est domui Iuda designare abominationes quas hoc in loco faciunt? quan-
do quidem terram impleuerūt uiolentiā, & denuo huc redeunt ut me ad ira-
cundiam prouocent, & ecce adhibent ramum naribus suis. Et ego quoq;
in exæstuatione [mea] agā, nō parcat oculus meus, neq; miserebor: & quum
clamauerint uoce magna ad aures meas, non exaudiam eos. CA. IX.
E T clamaui in auribus meis uoce magna, dicens, Appropinquate qui
estis constituti præfides urbis, & quisq; arma quibus uastet manu sua
habeat. Et ecce sex uiri uenerūt de uia portæ superioris quæ respicit Aqi-
lonem, & quisq; habebat arma quibus dissiparet in manu sua: deinde erat
uir unus in medio eorum indutus lineis, & atramentariū scriptorium [hæ-
rebat] ad lumbos eius: hi ingredientiæ steterūt iuxta altare æneum. Et glo-
ria dei Israelis sublata erat à Cherub super quē fuerat, ad limen ædis, & cla-
mauit ad uirum illum qui erat indutus lineis, & qui atramentarium scripto-
rium habebat ad lumbos suos. Et dixit DOMINVS ad eum, Transi per me-
diam urbem & per Ierusalem, & signato Tā in frontibus uirorum gemen-
tium & dolentium propter uniuersas abominationes factas in medio eius.
Et ad illos dixit in auribus meis, Trāsite in ciuitate post istum, & percutite:
non parcat oculus uester, neq; misereamini, senem, iuuenem, uirginem, pu-
C bem & mulieres trucidetis ad internecionem: super quencūq; uero Tā fue-
rit, ad hunc ne accesseritis: Incipite autem à sanctuario meo. Inceperunt er-
go à uiris senioribus qui erant ante ædem. Et dixit ad eos, Contaminate
ædem, & implete atria interfectis. Exite: & exierunt, & percusserunt in ciui-
tate. Et factum est quum illi percuterent, ut ego superstes manerem, cade-
remq; in faciem meam, clamansq; dicerem, Ah DOMINE deus, num tu per-
des uniuersas reliquias Israelis, dum effundis furorē tuum super Ierusalem?
Et dixit ad me, Iniquitas domus Israelis & Iuda supra modū magna est, im-
pletaq; est terra sanguinibus, & ciuitas plena est defectiōe, quia dixerunt,
Reliquit DOMINVS terram, & DOMINVS non uidet. Quapropter etiam
ego non miserebor, neq; parcat oculus meus, sed uiam eorum rependam in
caput

^d Videtur ulam, quod aliās por-
ticū seu uestibulum significat,
pro atrio poni, quod est ante
adytū, in quo promiscuum est
uulgus.

^e Alij legūt foetorem. Varia di-
cunt hic, uidetur adoratio-
nis quoddam fuisse genus, ut
ramo aliquo idola tangerent,
deinde ori suo admouerēt: qui-
dam codices habent api, ori uel
nari meo.

Describitur supplicium quod pro
pediem imminet sceleratis, interim
pij suam consolationem habent.

^a Ebr. Constitutiones urbis per
metonymiam pro præfectis mi-
litum, quos Nabuchodonosor
prope diem erat missurus cōtra
urbem ut eam perderent: qui-
dam legunt, uisitantes.

^b Alij pinatium, seu pugillarem
habent.

^c Miphtan potest etiā spatium
esse quod est inter hechal &
aram.

^d Alij legunt, uiolentiā hamas.
^e Defectiōe, scilicet à deo uero
ad idola.

^f Muta uarie exponunt, aliqui
declinationem scilicet iuris aut
iudiciorum, alij à mot deducūt
baculum intelligentes quo pau-
peres deprimuntur, sensus in
idem recidit.

Amplificatio
sceleris.

Apoc. 7. 8

caput eorum. Et ecce uir ille qui indutus erat lineis, quiq̃ habebat atramentarium in lumbis suis respondit uerbum, dicens, Feci sicut præcepisti. **CAP. X.**

Et uidi, & ecce in extensione quæ erat super caput Cherubim tanquam lapis ^asapphiri, & ueluti aspectus similitudinis solij apparentis super eos. Et dixit ad uirum lineis indutum, dixit inquam, Ingredere ^bintra rotam ad Cherub, & imple uolas tuas prunis de medio Cherubim, & sparge super urbem, & ingressus me uidente. Cherubim autem stabat à dextris ædis, dum ingrederetur uir iste, & nubes impleuit atrium interius. Et sublata est gloria DOMINI ab ipso Cherub ad limen ædis, & repleta est domus nube, & atrium plenum fuit splendore gloriæ DOMINI. Et sonitus alarum Cherubim auditus est usq̃ ad atrium exterius quasi uox dei omnipotentis. Et factum est quum ipse præcepisset uiro qui erat indutus lineis, ^b& diceret, Accipe ignem intra rotam intra Cherubim, ut ueniret & staret iuxta rotam. Tum misit Cherub manum suam de medio Cherubim, ad ignem qui erat inter Cherubim, & tollens posuit in uolas illius qui erat indutus lineis, qui accipiens exiuit. Et uisa est in Cherubim similitudo manus hominis sub alis eorum. Et uidi, & ecce quatuor rotæ iuxta Cherubim, rota una iuxta Cherub unum, & rursus rota una iuxta Cherub unum, & aspectus rotarum fuit instar aspectus lapidis Tharsis. Porro aspectus eadē similitudo quatuor ipsis, ac si esset rota in rota. Quumq̃ irent, ad quatuor quadraturas suas ibant: non reflectebant eundo, sed ad locum quem respiciebat caput, post illud ibant, neq̃ reflectebant dum irent. Et ^comnis caro eorum, & tergum eorum, & manus eorum, & alæ eorum, atq̃ rotæ plenæ erant oculis circumquaq̃ ad quadraturas ipsorum rotarum ipsarum. Porro rotas ipsas ^buocauit Gilgal in auribus meis. Erantq̃ singulis quaternæ facies, facies una erat facies Cherub, facies secunda facies hominis, tertia facies leonis, & quarta aquilæ. Et eleuati sunt Cherubim, hoc idem animal quod uideram iuxta fluuium Chabor. Quum incederent Cherubim, ibant iuxta eos & rotæ: & quum Cherubim eleuarent alas suas in altum de terra, non reuertebantur rotæ etiam ipsæ quæ prope illos. Quum starent illi, hæc constiterunt: & quum eleuarentur illi, eleuabantur & ipsæ: erat enim in eis spiritus animalis. Et exiuit gloria DOMINI à limine domus, & constitit super Cherubim. Et leuantes Cherubim alas suas, eleuati sunt de terra coram oculis meis: & dum egrederentur erant rotæ iuxta eos, steteruntq̃ ad ostium portæ domus DOMINI orientalis, & gloria dei Israelis erat super eis desuper. Hoc idē animal est quod uideram sub deo Israelis ad fluuium Chabor. Et cognoui quod Cherubim essent. Quaternæ facies singulis, & quaternæ alæ singulis, atq̃ similitudo manuum hominis sub alis eorum. Similitudo autem uultus eorum sunt uultus illi quos uideram ad fluuium Chabor: aspectus eorum & ipsi, quisq̃ ibat recta antrorsum.

CAP. XI.

Sustulit autem me spiritus, & introduxit me ad portam orientalem domus DOMINI, quæ respicit ortum, & ecce erant in introitu portæ uiginti quinque uiri, inter quos uidi Isaniam filium Asur, & Palatiam filium Benaia, principes populi. Et dixit ad me, Fili hominis, isti sunt uiri qui cogitant prauitatem, & moluntur consilium prauum in hac ciuitate. Dicunt enim, Non est prope, ædificandæ domus, hæc est olla, & nos caro. Idcirco uaticinare contra eos, uaticinare fili hominis. Et cecidit super me spiritus DOMINI, & dixit ad me, Dic, Sic ait DOMINVS, Sic quidē dixistis o domus Israel, ac affectiones animi uestri ego noui: multiplicastis interfectos uestros in urbe ista, quin plateas eius implestis interfectis. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Interfecti uestri quos posuistis in medio eius, hi caro sunt, & ipsa olla est, uos autem educam de medio eius. Gladium timuistis, gladium inducam super uos, dicit DOMINVS deus. Et educam uos ex ea, & tradam uos in manum alienorum, & iure uobiscum agam. Gladio cadetis, ad limen Israelis iudicabo

^a Ostenditur quomodo deus deserturus sit impios, non sponte, sed coactus ipsorum malitia, ut bem et templum concremandam.

^a Soliū sapphirinū firmitamentum crystallinum.

^b Alij legunt, sub.

^c Caro pro substantia tropice dicitur.

^b Alij legunt, & uocabat o rota.

^a Exprobat iudeis cō templum legis diuinae neglectum iustitiae: & pauperū oppressionem, pro his poenam iniūtatē interim læta promittens pīs.

^a Scilicet malum uel calamitas.

^b Ebr. Ascensiones spiritus uestri, uel gradus.

^c Ebr. Faciam in uobis iudicia.

Exod. 24.

Infra 1. c.

Supra 1. a.

Prophetia

uos, ut cognoscatis quod ego sum DOMINVS. Hæc uobis non erit olla, nec uos eritis intra eam, ut caro ad limitem Israelis iudicabo uos, ut sciatis quod ego DOMINVS, quod in institutis meis non ambulastis, & iudicia mea non fecistis, sed secundum morem gentium quæ circum uos sunt, fecistis. Factum est autem quum prophetarem, ut Palatias filius Benaia moreretur, tum cecidi in faciem meam, & clamaui uoce magna, dicens, Ah DOMINE deus, num tu consummationem facies reliquiarum Israelis? Factusque est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, fratres tui, fratres inquam tui, uiri qui iure propinquitatis tibi [iuncti sunt,] & omnis domus Israelis uniuersa ea, ad quos dixerunt habitatores Ierusalem, Discesserunt procul à DOMINO, hæc terra nobis, ut eam occupemus, data est. Idcirco dic, Sic dicit DOMINVS deus, Etiam si eos procul abegerim in gentes, etiam si disperferim eos in terras ad quas uenerunt, fui tamen eis paululum ad sanctuarium, in nationibus ad quas uenerunt. Propterea dic, Sic ait DOMINVS deus, Ego congregabo uos de populis, & colligam uos de terris in quas dispersi estis, & dabo uobis terram Israelis. Et uenient illuc, & tollent omnia fida eius, & omnes abominationes eius ex ea. Dabo quoque eis cor unum, & spiritum nouum dabo in uisceribus eorum: auferam cor lapideum de carne eorum, & tribuam eis cor carneum, ut ambulent in institutis meis, & custodiant iudicia mea, faciantque ea, & erunt mihi populus, ego uero ero eorum deus. Quod si quorundam cor aut corda spurcitas suas & abominationes suas sectari perrexerint, rependā uiam eorum in caput eorum, dicit DOMINVS deus. Eleuarunt itaque Cherubim alas suas, & rotæ e regione ipsorum, & gloria dei Israelis super eos superne. Ascenditque gloria DOMINI de medio urbis, & stetit super montem qui est ad Orientem ciuitati. Et spiritus sustulit me, atque introduxit me in Chaldaeam per uisionem in spiritu dei ad captiuos, recessitque à me uisio quam uideram. Et loquutus sum ad captiuos omnes sermones DOMINI, quos ostēderat mihi.

CAPVT XII.

FACTUS est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, tu habitas in medio domus rebellis, qui oculos habent ad uidendum, & non uident: aures habent ad audiendum, sed non audiunt, quia domus rebellis sunt. Et tu fili hominis fac tibi instrumenta migratibus ad commoda, & migra in die coram oculis eorum, migrabis de loco tuo ad locum alium uidentibus illis, si forte uideant, quia domus rebellis est. Et efferes instrumenta tua ut uasa ad transmigrationem parata, idque interdiu coram oculis eorum, & tu egredieris sub uesperam coram oculis eorum, ut solent egredi qui alio emigrant. Ante oculos eorum perfode tibi parietem, & effer per ipsum, & uidentibus ipsis baiula super humerum, & effer in caligine, facie tua obtecta, nec terram aspicias, quoniam dedi te portentum domui Israelis. Feci ergo sic quemadmodum iussus fueram, nam instrumenta mea ut solent qui emigrant interdiu exportari, sub uespera autem manu mihi foramen in pariete effodi, atque baiulaui super humerum in caligine ipsis cernentibus. Et factus est sermo DOMINI ad me mane, dicens, Fili hominis, an non dixerunt ad te domus Israelis, domus rebellis, quid tu facis? Dic ergo ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Onus istud principis est qui est in Ierusalem, atque totius domus Israelis qui sunt in medio eorum. Dic, Ego portentum uestrum, sicut feci, sic fiet eis: transmigrabunt & in captiuitatem abibunt, & princeps qui est in medio eorum, super humerum baiulabit in caligine, & egredietur per parietem quem perfoderunt, ut efferrent per eum, faciem suam operiet, ne oculo suo terram aspiciat. At ego expandā super eum rete meum, inque sagena mea capietur, ducamque eum Babylonem in terram Chaldaeorum, quam tamen non uidebit, & ibi morietur. Et omnes per circuitum qui ei auxilio fuerunt, omnesque copias eius dispergam in omnem uentum, & gladium dstringam post eos, & scient quod ego DOMINVS, dum dissipauero eos inter gentes, & disperferim eos

Supra dixerat eos non fecisse iuxta ritum gentium, hic dicit fecisse: sed supra intellexit de uirtutibus gentium natura insitis, hic uero de idololatria & de sceleribus.

^dEbr. Viri uindictarum tuarum. Gaal significat eum qui iure propinquitatis mortuo fratri semen excitat, aut uindex sanguinis, qui relictam hereditatem iure sibi uendicat.

^eLonge recesserunt, uel ut alij uolunt, discedite. Hæc uerba quidam ad Chaldaeos insultantes captiuos referunt, alij ad ciues urbis Ierusalem, qui fratres in Babylonem sub Iechonia abductos sic abiciunt.

^fEbr. Spurcitas suas, intelligit autem idolatram.

Paradigmate ostenditur propheta, quomodo urbs sit diuturna oblatione grauius prementibus, atque demum capiendibus.

^gEbr. Vasa transmigrations.

^hIn caligine, id est, clam, surtim.

ⁱOnus est graue uaticinii, infaustum, tristis. Vt Esaiæ 13.

^kAla exercitus militaris.

Item post minas læta quædam promittit populo, quæ partim sub Nehemiam præstata sunt, plenissime in regno Messie.

Iere. 23. f. Infra 36. f. Consolatio & promissio ad fideles pertinet, interim infideles non carebunt sua poena, ut nemo infolens sciat aut securus uiuat.

Infra 17. f. & 32. a

eos in terras. Porro reliquos faciam ex eis paucos uiros, a gladio, fame, peste, ut enarrent omnes abominationes suas inter gentes, ad quas uenient, & sciant quia ego DOMINVS. Et factus est sermo DOMINI ad me, dicēs, Fili hominis, panem tuum in commotione edes, & aquas tuas cum fremitu & formidine bibes, dicesq; ad populum terræ, Sic dicit DOMINVS deus de habitatoribus Ierusalem, & de terra Israelis, Panem suum in formidine comedent, & aquam suam in uastatione bibent, eo q; terra eius redigatur in solitudinē, ne ultra plena sit, propter uiolentiam omnium habitantium in ea. Ciuitates habitatae desolabuntur, & terra uasta erit, ut sciatis q; ego sum DOMINVS. Iterū factus est sermo DOMINI ad me, Fili hominis, Quid sibi uult hoc prouerbiū quod inter uos uertitur in terra Israelis? quā dicitis, Protrahuntur dies, & peribit omnis uisio. Propterea dic ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Efficiam ut cesset prouerbiū istud, ut ultra non utentur eo in Israele, quin potius loquere ad eos, Imminēt dies illi, & quidquid praeuiderūt [prophetæ.] Ultra enim non erit omnis uisio uana, & diuinationo blanda in medio domus Israelis. Quoniam ego DOMINVS loquar, & quodcunq; loquar, efficiā: non differetur ultra, quin in diebus uestris, o domus rebellis, loquar uerbum, & perficiam illud, dicit DOMINVS deus. Et factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, ecce qui sunt de domo Israelis, dicūt, Visio quam ille uidet in dies multos atq; in tempora longa, prophetat eam. Idcirco dic ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Nequaquam differentur omnia uerba mea, sed uerbum quod loquar fiet, dicit DOMINVS deus.

CAPVT XIII.

CAPVT XIII.

ET factus est ad me sermo DOMINI in hunc modum, Fili hominis, uaticinare A
contra prophetas Israelis, qui prophetant, & dic ad eos qui ex corde suo pro-
phetant, Audite uerbum DOMINI, Sic dicit DOMINVS deus, Væ prophetis stultis,
qui eunt post spiritum suum, quum nihil uiderint. Tanquam uulpes in deser-
tis facti sunt prophetae tui, ô Israel, non ascendistis in rupturas, neq; sepiuistis se-
pem pro domo Israelis, ut staretis in praelio in die DOMINI. Viderunt uanitatem,
& diuinationem mendacem, dicentes, DOMINVS dixit, quum DOMINVS non mi-
serit eos, sperantq; uerbum ratum fore. An non uisionem uanam uidistis, & di-
uinationem mendacem dixistis, & dixistis, Dicit DOMINVS, quum ego non dixe-
rim? Propterea sic dicit DOMINVS deus, Quandoquidē uanitatem loquuti estis,
& uidistis mendaciū, idcirco ecce ego contra uos, dicit DOMINVS deus, & erit ma-
nus mea contra prophetas qui uident uana, & diuinant mendacia, in arcano popu-
li mei non erunt, & in albo domus Israelis non scribentur, neq; uenient ad terram
Israelis, & scietis quia ego DOMINVS deus. Nam ob id quod seduxerunt populum
meum, dicētes, Pax, quū non sit pax: & ipse ædificat parietem, ipsi uero crustam
inutilem oblinunt. Dic ad eos qui inutili crusta oblinunt, q̄ scilicet scilicet scilicet scilicet
erit imber inundans, & uos lapidibus grandinis cadetis, & uentus procellæ disrumpet.
Et ecce muro cadente, an non dicetur ad uos, Vbi est tectorium quod obduxistis?
Propterea sic dicit DOMINVS deus, Ego efficiam ut uentus procellosus irrumpat
in furore meo, & sit imber inundans in ira mea, & lapides grandinis in calore meo
ad perdendum. Ego euertam parietem quem uos crusta inutili incrustastis, & ad-
fligam eum ad terram, & retegetur fundamentum eius, & cadet, & uos conficiemi-
ni in medio eius, & scietis q̄ ego DOMINVS. Et complebo furorem meum in pa-
riete, & in his qui eum incrustant tectorio inutili, dicamq; ad uos, Non est paries,
neq; qui eum incrustarūt. Prophetæ Israelis prophetant Hierosolyme, & uident
ei uisionem pacis, quum nō sit pax, dicit DOMINVS deus. *Et tu fili hominis, po-
ne faciem tuam contra filias populi tui, quæ prophetant ex corde suo, & uaticina-
re contra eas, & dicas, Sic dicit DOMINVS deus, Væ his qui cōsuunt puluillos sub
omnes cubitos manuum, & faciunt ceruicalia ad caput omnis stature, ad uenan-

Seruātūr pauculi nō
suo merito, sed ut sce
lera sua inter gentes
agnoscant, & prædi
cent diuinā iustitiā.
e Viros numero dicūt
Ebræus, id est, pau
cos, ut Latini in con
trario sensu innume
ros dicunt, id est, mul
tos sine numero.

^fVisum uel uisio pro prophetia, ut Esa. 1.

^aLo repetitur per
zeugma.

Taxantur falsi prophete
te, ostenditur exitus &
poena eorū, atq; eorum
qui eos audiunt.

b Alij legunt, faciunt
 sperare, hoc est uanis
 spebus iactant plebē,
 fore ut uerbum quod
 ipsi loquuntur, ratū
 fiat: alij sic exponūt,
 languent in præstan-
 do uerbum.

^cEbr. In scripto uel
in scriptura.

^bEbr. Propterea &
propterea.

†Schalom Ebraeis pacem significat, incolunitatem, tranquillitatem salutem. &c.

ipse, scilicet popu-
lus.

*† ipsi, scilicet falsi pro
phetæ: uel simplici-
ter intellige hæc de*

pseudopphetis, quo-
rum quidā edificāt,
alii tectoriū insulsū
obducūt. Allegorica

sunt omnia. Quod in
geniosi proferunt hoc

alij ornant, & mu-
tuas operas cōferūt.

3 Casurus. f. paries.
 4 Ebr. Insulso.

*Non solum viri erant
in populo dei qui sal

sa doctrina seducebāt
sed & scemine, quas

hic taxare uidetur.
Vel uiros uocat muli

eres, ut grauior sit cō
tēptus, homines mihi

li & molles qui lin-
guatantum ualeant.

¹Allj legunt, *pepla sunt per caput.*

Crebra perso-
na mutatio.

Z

Prophetia

dum animas, num capietis animas populi mei, & animas quæ ad uos [ueniunt] uiuificabitis? Vos prophanastis me coram populo meo propter pugillos hordei, & propter fragmenta panis, ad interficiendum animas, quas neci dare non debueratis, & ad uiuificandum animas, quibus uitam promittere non debueratis, dum uos mentimini populo meo qui auscultant mendacio. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Ecce ad puluillos uestros quibus uos ibi uenabimini animas ut sint uolantes, ego conscindam eos de brachijs uestris, & dimittam animas quas uos uenabimini, animas ^aaduolantes [uobis.] Conscindam quoque ceruicalia uestra, & eruiam populum meum e manu uestra, ut non sint ultra in manu uestra ad uenationem, & scietis quod ego sum DOMINVS. Quandoquidē mœrore affecistis cor iusti mendacio, quum ego eum mœrore non affecerim, & roboratis manus impij, quo minus reuertatur à uia sua mala, ut seruetur uiuus. Propterea non uidebitis ultra uanitatem, & diuinationem non diuinabitis, sed liberabo populum meum e manu uestra, & scietis quod ego DOMINVS.

CAP. XIII.

A Venerunt autem ad me quidam uiri de senioribus Israelis, & sederunt coram me. Factusque est sermo DOMINI ad me in hanc sententiam, Fili hominis, uiri isti passi sunt ascendere idola sua ad cor suum, & offendiculum iniquitatis suæ posuerunt coram facie sua. Num consultus interrogabor eis? Idcirco loqueris ad eos, ac dices eis, Sic ait DOMINVS deus, Quicumque de domo Israelis fuerit, qui ascendere patitur sordes suas in cor suum, posueritque offendiculum iniquitatis suæ coram facie sua, & uenerit ad prophetam, ego DOMINVS adductus sum ut respondeam ei, uenit in multitudine sordium suarum, ut deprehendam domum Israelis in corde eorum, qui alienati sunt à me propter sceditates suas. Propterea dic ad domum Israelis, Sic dicit DOMINVS deus, Cōuertimini, & ^aauertite ab immunditijs uestris, & ab omnibus abominationibus uestris auertite facies uestras. Quoniā quicumque de domo Israelis, & de peregrino qui habitat in Israele, qui abalienatus fuerit à me, & passus fuerit ascendere sordes suas in cor suum, posueritque offendiculum iniquitatis suæ ante faciem suam, & uenerit ad prophetam consulturus me per eum, ego DOMINVS patiar ut respondeatur ei ex me, ponamque faciem meam contra illum, & ^auastabo eum, ut sit in signum & in prouerbum, extirpaboque eum de medio populi mei, & scietis quia ego DOMINVS. Et propheta si seductus loquutus fuerit sermonem, ego DOMINVS seduxi prophetam illum, extendamque manum meam super eum, & delebo eum de medio populi mei Israelis. Et portabunt iniquitatem suam: qualis erit iniquitas interrogantis, talis erit iniquitas prophetae. Ne scilicet ultra erret à me domus Israelis, neque contaminentur ultra in omnibus transgressionibus suis, sed sint mihi populus, & ego sim eorum deus, dicit DOMINVS deus. Et factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, si terra peccauerit contra me, ut scelus designet, ut extendam manum meam super eam, & confringam baculum panis eius, imimittamque in eam famem, & succidam ex ea hominem & iumentum, & fuerint tres uiri illi in medio eius Noë, Daniel & Iob, ipsi in iustitia sua liberabunt animam suam, dicit DOMINVS deus. Si bestiam malam traduxero per terram, quæ uastauerit eam, ut uasta sit, ut metu bestiarum nemo transire audeat, & tres uiri illi [fuerint] in medio eius, uiuo ego, dicit DOMINVS deus, non liberabunt filios aut filias, ipsi soli liberabuntur, & terra ipsa uasta erit. Aut si gladium induxero super terram illam, & dixerō, Gladius transibit terram, & excidero ex ea hominem & iumentum, & tres illi uiri [fuerint] in medio eius, uiuo ego dicit DOMINVS deus, non liberabunt filios & filias, sed ipsi soli liberabuntur. Vel si pestem immisero in terram illam, & effudero furorem meum super eam in sanguine, ut excindam ex ea hominem & iumentum, & Noë, Daniel & Iob [fuerint] in medio eius, uiuo ego dicit DOMINVS deus, non liberabunt filium aut filiam, sed ipsi in iustitia sua

^a Alij legunt, uolatiles id est, inconstantes.

Prima pars huius capituli criminatoria est, eorum qui ueniunt non sincero animo ad audiendum uerbum dei, sed uomicam habent in pectore: Altera refellit opinionem falsam, quod aliena iustitia seruet impios.

Veniunt isti ad prophetam sciscitantes de uoluntate domini, sed cor plenum erat idolatria.

^a Quod idola, uerti Ebraice est sordes, sceditates.

^b Aliqui intelligunt auertite oculos uestros, uel facite recedere homines ab iniquitate.

^c Alij legunt, ponam eum, supple in exemplum.

Narratio historica.

Suaforia.

Supra 12.8

Altera pars huius capituli.

Supra 4. d. 5. d

^d Ebr. Si liberabunt, formula iurandi, uel hementer negat, nequaquam liberabunt.

sua liberabunt animam suam. Quoniam sic dicit DOMINVS deus, ^aEtiam si quatuor iudicia mea mala, nempe gladiū, famem, bestiam nocentem, atq; pestilentiam immiserō in Ierusalem, ad excindendum ex ea hominem & iumentum? Et ecce reliquum in ea quod euasit filiorum & filiarum qui educi sunt, en ipsi egrediētur ad uos, & uidebitis uiam eorum ac studia eorum, & consolationem capietis super calamitate quam induxi super Ierusalem, super omni [inquam calamitate] quam induxi super eam. Hi adferent uobis cōsolationem, quando uideritis uiam eorum & studia eorum, & cognoscetis q̄ non sine causa fecerim omnia quæ feci ei, dicit DOMINVS deus.

CAP. XV.

Factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, quid fiet ex ligno uitis ^Apræ omnibus lignis? & ex palmite qui est inter ligna syluæ? Num accipitur ex ea lignum ex quo fiat opus? num capiunt ex ea clauum, ut suspendāt ad eum quod cunq; uas? Ecce traditur igni in deuorationē, duas extremitates eius ignis absumpsit, medium eius exaruit, num proderit ad opus? En quum illud integrum esset non potuit quidpiam ex eo fieri, quanto minus quum ignis ipsum deuorauit exustumq; sit, sit ex eo ultra opus aliquod? Propterea sic dicit DOMINVS deus, Sicut ^Blignum uitis inter ligna syluæ, quod tradidi igni ut absumatur, sic tradidi habitatores Ierusalem. Ponam enim faciem meam cōtra eos, de igne egredientur, & ignis deuorabit eos, & scietis q̄ ego sim DOMINVS, quum posuero faciem meam cōtra eos. Ego reddam terram desolatam, eo q̄ præuaricando præuaricati sunt, ait DOMINVS deus.

CAP. XVI.

Factus est sermo DOMINI ad me in hanc sententiā, Fili hominis, indica ipsi ^AIerusalē abominationes suas, dicesq; Sic dicit DOMINVS deus ad Ierusalem, ^aVenæ tuæ, & natales tui de terra Chananæi, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Hithæa. Et quod ad natiuitatem tuam [attinet,] in die qua tu nata es, non est præcisus umbilicus tuus, neq; aquis lota es ad leniendum, neq; sale es salita, neq; fascia inuoluta. Non misertus est tui oculus, ut faceret tibi quiddam ex his, ut miseratio ne super te cōmoueretur, quin abiecta eras in superficie campi in uoluntate animæ tuæ eo die quo nata eras. ^aQuumq; te præterirem, uideremq; te proculcatam in sanguinibus tuis: dixi ad te quum esses in sanguinibus tuis, Viue: dixi inquam tibi in sanguinibus tuis, Viue. Auxi te in multa millia ut germen agri, multiplicata es, creuisti, ^b& uenisti ut mundo muliebri [utereris,] ubera tua prominuerāt, & pilus tuus germinarat, nuda eras ac turpis. Quumq; te præterirem uidissemq; te, ecce tempus tuum tempus ^aamorum, & expandebam alam meam super te, & operui turpitudinem tuam, atq; iuraui tibi, & inij fœdus tecum, dicit DOMINVS deus, & facta es mea. Et laui te aquis, abluui sanguines tuos à te, & unxi te oleo, indui te acupictis, calceauui te melino [pelle,] amicuui te bysso, obtexi te serico subtilissimo. Ornauui te ornamento, armillas posui super manus tuas, & torquem ad collū tuum. Et appendi monile super faciem tuam, globulos in aures tuas, & coronam decoris super caput tuum. Et ornata es auro & argento, uestimentum tuum byssinum, sericum & acupictum, similam, mel & oleum comedisti, & supra modum pulchra, feliciter ad regnū promouisti. Et exiuit nomen tuum ad gentes propter pulchritudinem tuam, (absoluta enim erat,) idq; propter decorem meum quem posui in te, dicit DOMINVS deus. At tu confisa pulchritudine tua, scortata es in nomine tuo, atq; effudisti scortationes tuas ad omnem prætereuntē, quod fieri ^anon oportuit. Accepisti quoq; de uestimentis tuis, ut faceres tibi excelsa discoloria, scortataq; es super eis, non sequentur & non erūt [talìa.] Accepisti præterea mundum tuum muliebre de auro meo, ac de argento meo quæ tradideram tibi, & fecisti tibi imagines masculas, & scortata es cum eis: accepisti etiam uestes tuas acupictas, & operuisti eas, oleum meum & suffitū meum posuisti ante eas. Insuper panem

^aAlij legunt, quanto magis.

^A Similitudine uenusta ostendit Ierusalem merito repudiandam, quod officio suo nō fungatur.

^B *Ostēdit turpes natales Israelitarum, non meliores eos fuisse ceteris gētib; nam Abraham ex media Chaldæa, idololatriæ officina euocatus fuit: prima enim adoptio in Abraham fuit. Vel potest referri ad eorum mores, respondebant enim egregie moribus Amorrhæorum & ceterarum gentiū, nec referebāt patrem Abraham.

^a Venæ, id est, scaturigines, origines, natales: alij legunt, habitationes, cōmorationes. ^b Nō erat spes uitæ, quā tota esset puoluta in sanguine, sed benignissimus pater uoluit ut uiueret, seruauitq; eam ex gratia sua, ne in sanguine periret.

^b Ebr. Venisti in monilia moniliū: quidā legūt, in tēpora temporū, circuloquitionem honestam mēsu intelligentes.

^c Ebr. Parata erant. ^d Quidā legunt, amatorū promuborū, erat iam nubendi tēpus. Hactenus beneficia sua recensuit. Iam ostendit quā male collocata sint, et perstringit eorum ingratitudinem & idololatriam sub nomine adulteri.

^d Alij legunt, ut eius fieres.

^e Ebr. Vasa decoris tui.

Criminatio oratio, in qua commemorantur beneficia dei in populo Iudaicum, taxatur ingratus et perfidus eius, indicatur poena.

Prophetia

meum quem dederam tibi, similitam, oleum & mel quibus te cibaueram, & posuisti ea ante eas in odorem suauolentem, idque factum est, dicit DOMINVS deus. Accipisti denique filios tuos & filias tuas quos peperisti mihi, & sacrificasti eos illis, ut deuorarent. Num parum erat tibi sic scortari, nisi & filios meos mactares, daresque eos illis, quum eos illis traduceres? Et in omnibus abominationibus tuis ac fornicationibus tuis non es recordata dierum adolescentiae tuae, quum esses nuda & turpis, prouolutaque in sanguine tuo. Et factum est post omne scelus tuum (uae uae tibi,) dicit DOMINVS deus, ut & fornicem tibi extrueres, & faceres tibi excelsum in omni platea, in omni compito aedificasti tibi excelsum tuum, & abominandam reddidisti pulchritudinem tuam, diuasticasti pedes tuos omni praetereunti, & multiplicasti scortationes tuas. Scortata es cum Aegyptijs uicinis tuis qui magni sunt carne, & multiplicasti scortationes tuas, ut ad iracundiam me prouocares. Et ecce extendi manum meam super te, & succidi demum tuum, tradidi te desiderio odientium te, nempe Palestinorum, qui pudore suffunduntur propter sceleratam uiam tuam. Scortata es insuper cum Assyrijs, (neque enim satiari poteras:) scortata inquae es cum eis, neque sic satiata. Multiplicasti praeterea scortationes tuas cum terra Chanaan usque in Chaldaeam, neque in hoc satiata. O quam impotens est cor tuum, dicit DOMINVS deus, quum designas omnia ista flagitia meretricis praepotentis. Quum aedificas fornicem tuam ad initia omnis uiae, & excelsum tuum facis in omni platea. Non fuisti quemadmodum [reliquae] meretrices, licitando mercedem. Mulier adultera pro marito suo alienos recipit. Adhaec, omnibus scortis dant mercedem, tu uero mercedem tuam dedisti omnibus amatoribus tuis, & muneribus eos conduxisti, ut ingrederentur ad te ex circuitu ad tuas fornicationes. In te & tuis scortationibus omnino contrarium est factum a caeteris mulieribus, neque enim scortatores te ambierunt, neque tibi merces data fuit, sed tu dedisti eis mercedem, itaque contrarium in te fit. Propterea tu scortum, audi uerbum DOMINI, Sic dicit DOMINVS deus, Quandoquidem aes tuum prodegisti, & in scortationibus tuis pudenda tua retexisti erga amatores tuos, & cuncta idola tua abominanda, & in sanguine filiorum tuorum quos dedisti eis: idcirco ecce ego congrego omnes amatores tuos, cum quibus comixta es, & omnes quos dilexisti, cum omnibus quos odisti: congregabo inquam eos ad te per circuitum, & retegam pudenda tua coram eis, ut uideant cunctam turpitudinem tuam. Iudicabo quoque te iudicijs adulterarum, & effundentium sanguinem, & dabo te sanguinem in aestu & zelo [meo.] Et tradam te in manum eorum, ut euertant fornicem tuam, & demoliantur excelsa tua, nudentque te uestibus tuis, & tollant ornamenta decoris tui, dimittantque te nudam & turpem. Adducant insuper contra te coetum, & lapidibus obruant te, & gladijs suis te confodiant. Exurent domos tuas igni, & edent in te iudicia in conspectu multarum mulierum, efficiamque ne posthac scorteris, neque des meretriciam mercedem. Faciam ut quiescat in te aestus meus, & zelus meus a te recedat: quies tus ero, neque indignabor amplius. Eo quod non recordata es dierum adolescentiae tuae, sed commouisti me omnibus istis, ideo ecce ego dedi uiam tuam super caput [tuum] dicit DOMINVS deus, ne perficeres nepharium cogitatum tuum in omnibus abominationibus tuis. Quicumque commate delectatur, sumpto commate de te, dicet, Quemadmodum mater, sic & filia eius. Filia matris es tu, quae respuit maritum suum & filios suos: & soror sororis tuae es tu, quae respuerunt uiros suos & filios suos: mater uestra Hethaea, & pater uester Amorrhæus. Porro soror tua maior est Samaria & filiae eius, quae habitat ad sinistram tuam, & soror tua quae te minor natus est, habitat a dextris tuis, Sodoma & filiae eius. Et quidem in uis earum non ambulasti, nec secundum abominationes earum fecisti, sed perpussillum in omnibus uis tuis quam ille sceleratius fecisti. Viuo ego dicit DOMINVS deus, Sodomam

^fSupplent quidam, per ignem.

^gExcelsum, id est, signum lupanaris, ut sunt sacella, delubra, ara, lucus.

^hProdigiosa Aegyptiorum superstitio nem taxat.

ⁱId est, decretum tuum, legitimum tuum, exquisitissimum cultum tuum. Vel, ut barbari dicunt, uictalutium tuum.

^kEbr. Dedi te in animum odientium te filiarum Palestinorum.

^lAlij legunt, peruersum, uastum, coctum, obstinatum.

^mAlij legunt in uocatiuo, sic, O tu nobilissimum scortum, praepotens meretrix.

ⁿAlij legunt, spernendo, ridendo.

^oEbr. Et post te non scortatum.

^pEbr. passim legunt.

^qVel, cum quibus iucunda tibi fuit consuetudo.

Dabo te sanguinem, Ebraismus est, hoc est, sumam de te supplicium capitis, uel rependam tibi sanguinem, ut sanguis tuus fundatur.

Hoc est, rependam tibi pro merito tuo.

^rAlij legunt, parum absuit quin peruersior illis fuisses: alij, corrupisti, perdidisti.

Exclamatione amplificatur in sana libido, & comparatione.

Infra 23. b

4. Reg. 23. a

ma soror tua non fecit, ipsa inquam & filiae eius, quemadmodum tu fecisti & filiae tuae. Ecce haec fuit iniquitas Sodomae sororis tuae, fastus, copia ciborum, felicitas, otium, haec habuit ipsa & filiae eius, & manu pauperis & egeni non firmavit. Quoniam sic fastuosae essent, designarunt abominanda quaedam coram me, quas abieci posteaquam viderem. Samaria uero dimidium peccatorum tuorum non peccavit, quin tu plures abominationes fecisti quam illae, ut tu in omnibus abominationibus tuis quas feceris, iustificaueris sorores tuas. Ergo & tu porta ignominiam tuam, (quae iudicabas sororem tuam) propter peccata tua quibus magis abominanda designasti quam ipsae, quae iustiores te sunt: tu etiam inquam confundere, & fer ignominiam tuam, quum tu iustifices sorores tuas. Ego quoque reducam captiuitatem earum, nempe captiuitatem Sodomorum atque filiarum eius, captiuitatem Samariae atque filiarum eius, & captiuitatem qua tu captiua teneris inter eas. Idcirco feres ignominiam tuam, & pudefies propter omnia quae fecisti, dum tu es illis consolationi. Et sorores tuae, Sodoma & filiae eius, reuertentur ad priora sua, Samaria & filiae eius redibunt ad priora sua, quandoquidem & tu tuarum filiarum redibitis ad priora uestra. Neque fuit fama sororis tuae Sodomae in ore tuo, quo tempore fastuosa eras, priusquam retegeretur malum tuum, utpote tempore probri filiarum Syriae omniumque quae sunt circum eas, & filiarum Palaestinae quae contemnunt te circumquaque. Scelus tuum & abominationes tuas tu portasti, dicit DOMINVS. Quia sic dicit DOMINVS deus, Ego quidem agerem tecum quemadmodum tu fecisti, quae spreuisti iuramentum, ut irritum faceres foedus. Recordabor tamen foederis mei quod tecum in diebus adolescentiae tuae, & erigam tibi pactum sempiternum. Tu uero recordaberis uiarum tuarum, ac pudefies, quum acceperis sorores tuas natu te maiores, una cum his quae te minores sunt, & tradam eas tibi ut filiae tuae sint, non autem ex foedere tuo. Et confirmabo ego pactum meum tecum, & scies quia ego DOMINVS. Ut recorderis & pudefias, neque audeas amplius os aperire praeter ignominiam tuam, dum ego propitius ero tibi in omnibus quae fecisti, dicit DOMINVS deus.

CAPVT XVII.

ET factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, Propone aenigma, & utere parabola ad domum Israelis, & dices, Sic dicit DOMINVS deus, Aquila magna, magnis pennis, longis alis, plena plumis, quas picturas habuit, uenit in Libanum, & tulit supremum fastigium Cedri, cacumen ramorum eius decerpit, & traduxit illud in terram negotiatorum, in ciuitatem mercatorum posuit illud. Et tollens de semine terrae, & posuit illud in agrum furcularem, quem delegerat iuxta aquas multas, [ueluti] salicem posuit illud. Et floruit, factaque est uitis luxurians humili statura, ut respicerent palmites eius ad eam, radicesque eius sub ea fuerunt. Et quum facta esset uitis, protulit palmites & flagella. Rursus erat aquila quaedam grandis, magnis alis, & multas habens plumas, & ecce uitis illa anhela fuit radicibus suis ad illam, & palmites suos emisit ad illam, ut irrigaret eam ex elicibus plantationis suae. In agrum bonum, & iuxta aquas multas erat plantata, ut frondesceret & fructum ferret, essetque uitis egregia. Dic, Sic ait DOMINVS deus, Num illud prospere ei cederet? An non radices eius funditus euellet, & fructum eius decerpit, ut arescat, [&] uniuersi rami germinis eius emarcescant, idque non magna potentia aut populo multo, ut tollat eam radicitus? En plantata est, num prospere ei cederet? An non uento orientali afflata penitus marcescet, [&] cum elicibus germinationis suae arescet? Factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Dic quaeso ad domum rebellantem, An non scitis quid

* Alij otium a felicitate non separant, sed iungunt potius, sed sensui nihil decessit: intelligit enim eos in prosperitate & felicitate omnium rerum securos & otiosos fuisse.

* Alij legunt adprehendit, alij prae-buit: sed firmare manus pauperum, significat eis consilio & auxilio adesse, ne desperent.

* Videre prorepsisse.

x ludicare hic (uerbum est pilalibi) significat in alios decernere sententiam tanquam merito punitos. Sic enim Iudei Israelitis fecerant, dum ob peccata in captiuitatem ducebantur.

y iustificare uero non est Sodomitas aut Samaritanos iustos facere, quum nemo alium possit iustum facere, nec iusti erant, sed aliorum comparatione minus malos ostendere. Sodomitae pessimi erant, tamen Iudei tam scelerati, ut eorum comparatione Sodomitae iusti censeri possent.

z Hic leta quaedam promittuntur, nempe restitutio Israelis cum accessione gentium per Christum Messiam. Tum Sodomae restituitur ad priora sua, quum sceleratissimi quique per praedicationem euangelij Christo accedunt. Erasmus enim aliquando tenebrae, nunc autem lux in domino. Si Iudeos redixit per Christum, qui sceleratiores fuerunt gentibus, cur non & gentes?

* Ebraei carent subiunctiuis, ideo futuris loco eius utuntur. Agerem, hoc est, agere possem, modo potentiali. Dignum quidem esset, ut tibi pro merito rependerem, sed nouum foedus faciam tecum.

* Ebr. Non sit tibi apertio oris.

B vel, in seminario. Ebr. In agrum seminis.

* Ebr. Accepit.

* Prior scilicet aquila.

Prophetia

sibi ista [uelint:] Dic, Ecce rex Babylonis uenit in Ierusalem, & tulit regem eius, atq; principes eius, & adduxit eos ad se in Babylonē, tulit quoq; de semine regio, & pepigit cum eo fœdus, & adegit eum ad iuramentum, & abduxit fortes ē terra, ut esset regnum humile, ne eleuaretur, sed custodiret fœdus eius, & staret in eo. At rebellis fuit ei, mittendo nuncios suos in Aegyptum, ut [illa] daret ei equos & populum multum. Num prospere ei cederet aut euaderet qui talia fecit? Num liberabitur is qui fœdus irritum fecit? **V**iuo ego dicit DOMINVS deus, si non in loco regis, qui eum regem constituit [moriatur], q̄ iuramentū eius spreuit, & q̄ pactum eius irritum fecit, ob id [inquam] apud eum in Babylone morietur. Neq; Pharaon cum magnis istis copijs, & ingenti multitudine in bello quidquam ei efficiet, dum affunditur agger, & extruitur munitio ad excindendum homines multos. Spreuit iuramentum, irritum fecit fœdus, manu sua data: hæc [inquam] omnia fecit, [ideo] non liberabitur. Idcirco sic dicit DOMINVS deus, Viuo ego, si non iuramentum meum quod uiolauit, & fœdus meum quod irritum fecit, tradidero super caput eius. [†]Expandam enim super eum rete meum, & deprehendetur in cassibus meis, & adducam eum in Babylonem, ut iudicer illic cum eo, idq; propter transgressionem qua transgressus est contra me. Omnes quoq; fugitiui eius cū uniuerſis agminibus eius cadēt gladio, quiq; reliqui fuerint, ad omnem uentū dissipabuntur, & scietis q̄ ego DOMINVS loquutus sum. Sic ait DOMINVS deus, Ego tollā de summo cacumine cedri, & ponam illud, de summo inquam ramorum eius decerpam tenerū [ramum], & plantabo eum super montem excelsum atq; eminentem, in monte sublimi Iſraelis plantabo illum, & ramum proferet, feretq; fructum, eritq; cedrus elegans, habitabuntq; sub ea omne uolatile, & omne pennatum, in umbra ramorum eius sedebūt. Scientq; omnia ligna agri q̄ ego DOMINVS humiliauerim arborem altam, & altam fecerim arborem humilem; arefecerim arborem uiridem, & germinare fecerim arborem aridam. Ego DOMINVS loquutus sum, & feci.

CAP. XVIII.

^a Exhortatio est ad poenitentiam ut conuertantur & effugiant irā dei.

Factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Quæ hæc parabola quam uertitis inter uos, dicentes in terra Iſraelis? Patres comederūt labruscam, & dentes filiorū obstupeſcunt. Viuo ego, dicit DOMINVS deus, non erit inter uos ultra qui utatur ista parabola in Iſraele. Ecce omnes animæ meæ sunt: ut anima patris, sic & anima filij, meæ sunt: [&] anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Et uir si fuerit iustus, feceritq; iudiciū & iustitiā, in montibus nō comederit, oculos suos non sustulerit ad idola domus Iſraelis, neq; uxorem proximi sui polluerit, ad mulierem mensibus immundam non accesserit, & neminem læſerit, pignus suum debitori restituerit, rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit, atq; nudum ueste operuerit, ad fœnus nihil dederit, excessum [lucris] non acceperit, ab iniquitate retraxerit manum suam, [&] iudiciū atq; ueritatem fecerit inter uirum & uirum, in statutis meis ambulauerit, & iudicia mea custodierit, ut faciat ueritatem, iustus ille est, uiuendo uiuet, dicit DOMINVS deus. Si is genuerit filium ^bgrassatorem, effusorem sanguinis, qui designauerit unum ex illis, nullum autem ex his fecerit, quin potius in montibus comederit, uxorem proximi sui contaminauerit, pauperem & egenum læſerit, rapinas rapuerit, pignus non reddiderit, oculos suos attollit ad idola, abominationem facit, ad fœnus dederit, excessum accepit, ^cuiuétne [ille:] Haudquaquam uiuet, sed propter cunctas abominationes istas quas fecit, certissime morietur, & sanguis eius super ipsum erit. Quod si filium genuerit is, qui uiderit omnia peccata patris

Supra 12. d
Infra 32. a

Ierem. 31. 6

Iſa. 38. b
Matth. 23. 6

^a Veritatem facere, est ex fide & corde facere, uere, candide, non hypocritice: potest etiam exponi, bona fide fecerit.

^b Pariz homo perruptor, grassator, tyrannicus, uiolentus.

^c Oculos attollere, est animum ad rem aliquam adijcere.

^d Vita pro gratia dei & omnibus bonis quæ ex hac sequuntur: Mors pro ira dei & calamitate quæ ex hac uenit.

tris

ris sui quæ fecit: uiderit inquam, sed non fecit secundum ea, in montibus non comedit, oculos suos ad idola domus Israelis non attollit, uxorem proximi sui non polluit, neminem lædit, fœnus non oppignorat, rapinam non rapit, panem suum famelico dat, nudum ueste operit, abstinet à paupere manum suam, fœnus & excessum non accipit, iudicia mea facit, & in statutis meis ambulat, is ob iniquitatem patris sui non morietur, sed uiuendo uiuet. Pater uero eius si calumniando calumniam fecerit, rapinam à fratre rapuerit, & in medio populi sui quod non bonum fecerit, ecce[is] morietur in iniquitate sua. Et dicitis, Quare filius non portaret iniquitatem patris? Quod filius fecit iudicium & iustitiam, & custodiuit omnia statuta mea, fecitq[ue] ea, [ideo] uiuendo uiuet. [†]Anima quæ peccauerit, ipsa morietur: [ideo] filius non portabit iniquitatem patris, neq[ue] pater portabit iniquitatem filij, sed iustitia iusti erit super eum, & impietas impij erit super eum. Quod si auersus fuerit impius ab omnibus peccatis suis quæ fecit, & custodierit omnia statuta mea, feceritq[ue] iudicium & iustitiam, uiuendo uiuet, & non morietur. Omnes præuersiones eius quas fecit non commemorabuntur ei, sed in iustitia sua quam fecit, uiuet. [†]Num desidero aut uolo mortem impij, dicit DOMINVS deus? An non magis ut se conuertat à uijs suis [malis,] & uiuat? Et si iustus auerterit se à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, iuxta omnes abominationes quas fecit impius, fecerit, num is uiuet? omnium iustitiarum suarum quas fecit nulla erit recordatio: in transgressione sua qua transgressus est, & in peccato suo quod peccauit, in his morietur. Et dixistis, Via domini non est æqua. Audite quæso domus Israelis, Num uia mea non est æqua? an non potius uia uestre æquæ non sunt? Quum auerterit se iustus à iustitia sua, & fecerit iniquitatem, mortuusq[ue] fuerit in eis, in iniquitate sua quæ fecit morietur. Sic quum impius se auerterit ab impietate sua quam fecit, feceritq[ue] iudicium & iustitiam, ipse animam suam uiuam seruabit. Nempe uiuens, conuertit se ab omnibus præuersionibus suis quas fecit, uiuendo uiuet, non morietur. Et dixerunt domus Israelis, Via domini non est æqua. An uia meæ non sunt æquæ, ô domus Israelis? An non potius uestre uia æquæ non sunt? Idcirco quenq[ue] ex uobis iuxta uias suas iudicabo, ô domus Israelis, dicit DOMINVS deus. [†]Conuertimini [igitur,] & reducite ab omnibus præuersionibus uestris, ne iniquitas uobis offendiculo sit. Abijcitq[ue] à uobis omnes præuersiones uestras, in quibus præuercati estis, & facite uobis cor nouum & spiritum nouum. Cur enim moreremini domus Israelis? Quandoquidem non delector morte morientis, dicit DOMINVS deus. Auertite ergo & uiuite.

CAPVT XIX.

TV autem [fili hominis] sume lamentationem super principes Israelis, & dic, Cur ^{*}mater tua læna inter leones accubuit, [et] in medio leonum educauit catulos suos? Effecit ut unus ex catulis suis ascenderet, leunculusq[ue] fieret, qui didicerit diripere prædam, comedere homines. Audierunt de eo gentes, & comprehensus est in fouea eorum, introduxeruntq[ue] eum hamo in terram Aegypti. Vidensq[ue] q[uod] expectatum esset, frustrataq[ue] esset spes eius, tulit unum ex catulis suis, posuitq[ue] eum ut esset leunculus. Qui uersatus inter leones, factus est leunculus, asuetus rapto & præda ac comedere homines. ^{*}Cognouit quoq[ue] uiduas illorum, & ciuitates illorum uastauit: deuastata itaq[ue] est terra cum omnibus quæ in ea erant à uoce rugitus eius. Et constitutæ sunt gentes contra eum per circuitum ex regionibus, expanderuntq[ue] super eum rete suam, captusq[ue] est in fouea eorum. Concluserunt itaq[ue] eum, & hamis duxerunt eum ad regem Babylonis, atq[ue] introduxerunt eum in munitiones, ut non audiretur rugitus eius ultra in montibus Israelis. Mater tua si cut uitis in sanguine tuo, quæ est plantata iuxta aquas, frugifera atq[ue] frondifera ab aquis multis. Et factæ sunt ei uirgæ fortes cum sceptris dominatium, exaltata est statura eius inter ipsas frödes, & uisa est in altitudine sua, in multitudine palmitum

[†]Ebr. Libraria seu parata: ac si diceret, æquata ad æquilibrium iustitiæ.

[†]Uidens iniquitatem suam.

[†]Reducite uel auertite, quisq[ue] scilicet alium, uel faciem uestram.

^A Describitur sub specie lugubris carminis uita scelerata principum et primorum populi, nec line uitio populi. Quæ poëna, quales priores reges qualis Zedechias, indicatur sub allegoria. Ex horatio subest ad meliorem frugem.

^{*}Mater populus iudaicus.

[†]Alij legunt, & diruit palatia eorum.

[†]In sanguine tuo, hoc est, in numerosa sobole, uel in sanguine tuo quod iudisti.

Deut. 14. c
4. Reg. 4. b
2. Par. 25. b

Psalm. 19. a
Infra 33. c

Infra 33. d

Math. 3. a

Infra 33. c

Aptius fortasse
cohereret cap.
17. Videtur cō
fecta ad imita-
tionē Iere. 22.

Prophetia

D suorū. Euulsa est in furore, & abiecta in terrā, & uentus orientalis exiccavit fructum eius, cōuulsæ atq; arefactæ sunt uirgæ fortitudinis eius, ignis absumpsit eas. Et nunc plātata est in desertum, in terra squalida & sitienti. Egressusq; est ignis de uirga ramorum eius, & deuorauit fructum eius, ut non esset in ea uirga fortis, & sceptrū ad dominandū. Hæc est lamentatio, & erit lamentatio. **CA. XX.**

Ostendit malitiam domus Israelis qua ab initio laborarunt, filij patres impietate imitatur, ne dicam uincunt, & quæ eos poena maneat.

^aHoc est, non respondebo uobis. Vel, quādoquidem hypocritæ estis, nolo ut me queratis, nolo a uobis queri.

^bLeuare manum, gestus est iurātis: potest etiam gestus esse eius qui potentiam & robur suum exerit. Ad hæc leuat manū, qui percutit & punit.

Hæc tria significata in hoc capite reperiuntur. Deinde retrahit manum, quā a puniendo cessat.

^cZebi caprea est, ponitur autem pro ornamento & decore.

^dEbr. Dixi.

F Actum est anno septimo, quinto [mense,] decima [die] mensis, uenerunt uiri seniores Israelis consulturi **DOMINVM**, & sederūt coram me. Et factus est sermo **DOMINI** ad me, dicendo, Fili hominis loquere cum senioribus Israelis, & dic ad eos, Sic dicit **DOMINVS** deus, Num ad consulendum me uos uenistis? **Vi**uo ego, non ^aquærar uobis, dicit **DOMINVS** deus. An non iudicabis eos, an non iudicabis fili hominis? abominationes patrum eorum indica illis, & dic ad eos, Sic dicit **DOMINVS** deus, Eo die quo elegi Israelem, & ^bleuaui manum super semen domus Iacob, & cognitus sum eis in terra Aegypti, & leuaui manū meam super eos, dixi, Ego **DOMINVS** deus uester. Eodem die leuaui manum meam super eos, ut educerem eos de terra Aegypti, in terram quam exploraueram eis, fluentem lacte & melle, & quæ ^celegantissima est omnium terrarum. Tum dixi ad eos, Singuli abominationes oculorum suorū abijcite, & in idolis Aegyptiorum ne polluamini, ego **DOMINVS** deus uester. **I**psi uero rebelles fuerunt contra me, neq; uoluerunt mihi auscultare, nec abiecerunt singuli abominationes oculorum suorū, neq; abiecerunt idola Aegyptiorum. Dixi ergo ut effunderem iram meam super eos, & perficerem furorem meum in eis in medio terræ Aegypti. At propter nomen meum feci, ne prophanaretur coram oculis gentiū, inter quas ipsi erāt, apud quas & in quorum oculis cognitus sum illis, ut educerem eos de terra Aegypti. **E**duxi itaq; eos de terra Aegypti, & introduxi eos in desertū, dedi ^dq; eis statuta mea atq; iudicia mea indicaui eis, in quibus homo, si ea fecerit, uiuet. Sed & sabbata mea dedi ^eeis, quæ essent signum inter me & inter eos, ut scirent q; ego **DOMINVS** qui sanctifico eos. Et exacerbarūt me domus Israelis in deserto, in statutis meis non ambulauerunt, iudicia mea abiecerūt, in quibus homo, si ea faceret, uiueret, & ^fsabbata mea admodum prophanarunt. Tum ^gdecreui effundere æstū meum in eos in deserto, ut eos funditus perderem. Attamen feci propter nomen meū, ut non prophanaretur in oculis gentium, in quarum oculis eos eduxeram. **L**euauī itaq; manum meam super eos in deserto, ne introducerem eos in terrā quam dedi [eis] manantem lacte & melle, & quæ elegantissima est omnium terrarum, eo q; iudicia mea repudiauerunt, & in institutis meis non ambularunt, atq; sabbata mea prophanarunt, siquidē cor eorū graditur post idola sua. Pepercit tamen eis oculus meus ne perderem eos, neq; eos conficerem in deserto. Ad filios uero eorum in deserto dixi, In statutis patrum uestrorum nolite ambulare, & iudicia eorum nolite custodire, neq; polluamini in idolis eorum, ego **DOMINVS** deus uester, ambulate in institutis meis, & custodite iudicia mea, atq; facite ea, sabbata mea sanctificate, ut sint in signum inter me & inter uos, ut sciatis q; ego sum **DOMINVS** deus uester. At filij quoq; exacerbarunt me, in institutis meis non ambularūt, iudicia mea non custodierūt ut ea facerent, (in quibus homo, si ea fecerit, uiuit,) sabbata quoq; mea prophanarunt. Tum decreui effundere furorem meum super eos, cōsummāre ^hq; in eis iram meam in deserto: uerum retraxi manū meam, idq; feci propter nomen meum, ut non prophanaretur in oculis gentium, coram quarum oculis eos eduxeram. Rursum ergo leuaui manum meam super eos in deserto, ut dissiparem eos inter gentes, & disijcerem eos in nationes, eo q; non fecerunt iudicia mea, & q; repudiassent statuta mea, sabbataq; mea prophanassent, oculiq; eorum essent [intenti] post idola patrū suorū. Et ego dedi eis statuta non bona, & iudicia in quibus non uiuent. **P**ollui quoq; ipsos in muneribus suis, quum traducerent omne primoge-

Osee. 13. d.

Leuit. 18. a
Rom. 10. a

Exod. 20. b.
21. c
Deut. 5. b

Exod. 16. f

Transitio.
Transit enim
ad ea quæ desi-
gnant in ter-
ram introducti.

primogenitū ut uāstarem eos, [&] ut sciant q̄ ego sum DOMINVS. Propterea fili hominis loquere ad domum Israelis, & dic ad eos, Sic ait DOMINVS deus, Adhuc & in hoc blasphemauerunt me patres uestri, dum prauaricādo prauaricaren- tur in me. Quum enim introduxissē eos in terram, super quam leuaueram ma- num meam, ut eam darem eis, & illi uidissent omnē collem excelsū, atq̄ omnem arborem frondosam, immolauerunt ibi sacrificia sua, dederuntq̄ ibi irritationem muneris sui, ponentes ibi odorem suaueolentiæ suæ, & libantes ibi libamina sua. Et dixi ad eos, Quid excelsū [est] quò uos cōuenitis? Itaq̄ uocatum est nomen eius Bama usq̄ in hodiernum diem. Idcirco dic ad domum Israelis, Sic dicit DO- MINVS deus, An non in uia patrum uestrorum polluti estis, & post idola eorum uos scortamini? Quum enim affertis munera uestra, ut traducatis filios uestros per ignem, uos polluimini in omnibus idolis uestris usq̄ in hunc diem, & ego que- rerer à uobis, ô domus Israelis? Viuo ego, ait DOMINVS deus, non quærar à uo- bis. Et quod in b̄animum uestrum ascendit, omnino non fiet, quum uos dicitis, Erimus quemadmodum gentes, sicut familiæ nationum, ut colamus lignum & la- pidem. Viuo ego dicit DOMINVS deus, si non manu ualida, brachio extento, & furore effuso regnaturus sim super uos. Et educam de gentibus, & colligam uos de terris in quas dispersi estis, per manum fortem, & brachium extentum, atque in effuso furore. Et adducam uos in desertum populorum, & disceptabo uobi- scum isthic facie ad faciem, quemadmodum disceptaui cum patribus uestris in de- ferto terræ Aegyptiacæ, sic disceptabo uobiscum, dicit DOMINVS deus. Et transi- re uos faciam sub uirga, atq̄ ducam uos in uinculis fœderis. Et repurgabo ex uo- bis rebelles, & transgressores contra me, de terra habitationis eorum educam eos, & ad terram Israelis nullus ueniet, scietisq̄ quia ego DOMINVS. Et uos domus Israelis sic dicit DOMINVS deus, Singuli ite post idola sua, & colite [illa,] quando- quidem mihi obtemperare non uultis, & nomen meum sanctum non polluetis ul- tra muneribus uestris & idolis uestris, quoniam in monte sancto meo, in monte excelsō Israelis, dicit DOMINVS deus, ibi seruient mihi uniuersa domus Israelis, to- ta inquam ipsa, in terra, ibi benigniter eos complectar, & ibi requiram Thruma uestrum, & primitias donorum uestrorū in omnibus sacris uestris. In odore sua- ueolenti benigniter uos complectar, quum eduxero uos de populis, & congrega- uero uos de terris in quas dispersi estis, & sanctificabor in uobis coram oculis gen- tium, scietisq̄ quia ego DOMINVS, quum induxero uos in terrā Israelis, in terram super quam leuauī manum meam, ut darem eam patribus uestris. Et recordabi- mini ibi uiarum uestrarum, atq̄ cunctōrū studiorum uestrorum in quibus polluti estis, & rubore perfundemini in faciebus uestris propter cuncta flagitia uestra que designastis. Et scietis quia ego DOMINVS, quum egero uobiscū propter nomen meum, & non iuxta uias uestras malas, & secundum studia uestra corrupta domus Israel, dicit DOMINVS deus.

CAPVT XXI.

Factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, pone faciem tuam ad uiam australem, & stilla uersus Meridiem, atque uaticinare super saltum agri australis, dicesq̄ ad saltum australem, Audi uerbum DOMINI, sic dicit DO- MINVS deus, Ecce ego accendo in te ignem qui deuorabit in te omne lignum uiride, & omne lignum aridum, non extinguetur flamma inflammata, sed adurentur iuxta eam omnes facies à Meridie usq̄ ad Aquilonem. Et uidebit omnis caro q̄ ego DOMINVS incendi eum, nec extinguetur. Et dixi, Ah DOMINE deus, ipsi dicūt mihi, An non in parabolis loquitur iste? Et factum est uerbū DOMINI ad me, di- cens, Fili hominis, pone faciem tuam uersus Ierusalem, & stilla super sanctuaria, & uaticinare super terram Israelis, Sic dicit DOMINVS, En ego contra te, & extraham gladium meum ē uagina sua, & excindam ex te iustum & impium. Quandoquid-

^aEbr. Omne quodaa-
perit uulnam.

^firam uel irritamen-
tum muneris sui. Me-
tonymia est, hoc est,
posuerunt uel dede-
runt illud, quo cum
irritabant iram domi-
ni.
^gInterrogatio uehe-
menter affirmat.

Quasi dicat, mini-
me.
^bEbraice, quod ascen-
dit super spiritu ue-
stro, hoc est, quod a-
nimo concipitis aut
cogitatis.

ⁱEbr. Iudicabor uobi-
scum.

^kQuid sit Thruma
uide in Exodo.

^APrædictio generatis
omnium malorum quæ
illaturus est Nabuchos-
donosor omnibus geni-
bus.

^aStillare Ebraice est
dura & acerbā in-
crepatione profunde
re, ut Græcis et Ger-
manis, Mit bösen
worten beschützen.
^bEbr. Flamma flam-
me, hoc est, ingens
flamma.

^cExcusabunt se non
intelligere quæ ob-
scuris uerbis dico.

Occupatio.

fronica conce-
ssio

Incipit iudiciū
a domo dei.

Prophetia

dem ergo excindam ex te iustum & impium, idcirco egredietur gladius meus de uagina sua contra omnem carnem, à Meridie ad Aquilonem, & sciet omnis caro quod ego DOMINVS qui extraxi gladium meum de uagina sua, non reuertetur ultra. Et tu fili hominis, ingemisce in contritione lumborum, & in amaritudine ingemisce coram oculis eorum. Quod si dixerint ad te, Cur tu ingemiscis? Dic, Propter ruinem, uenit enim, & liquefiet omne cor, & remittent cunctae manus, & moerore replebitur omnis spiritus, & omnia genua fluent aquis: ecce uenit & fiet, dicit DOMINVS deus. Et factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, uaticinare & dic, Sic ait DOMINVS deus, Dic, gladius, gladius exacutus, & etiam expolitus est, ut uictimam mactet exacutus est, ut splendeat politus est. Aut gaudebimus? Virga est filij mei respuens omne lignum. Et dedit eum ad expoliendum, ut manu prehenderetur, ipse est exacutus gladius, & idem politus, ut det eum in manum interfectoris. Clama & eiula fili hominis, quia hic erit in populo meo, hic [stringetur] in omnes principes Israelis, pauores ingruent ab hoc gladio in populum meum. Idcirco plaude super femur tuum, quoniam explorator est. Et quid si uirga reprobus non esset? dicit DOMINVS deus. Et tu fili hominis uaticinare, & complode manus, duplicetur gladius, quin triplicetur gladius interfectorum, is est gladius caedis magnae, penetrans eos, ut dissoluatur cor, & multi cadant in omnibus portis eorum: dedi terrorem gladii, heu factus est splendor, inuolutus ad mactationem. Decerne unum consilium, aut dexteram tene, aut sinistram, quocumque facies tua constituta fuerit. Et ego quoque manus meas complodam, & faciam quiescere furorem meum, ego DOMINVS loquutus sum. Et factum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Et tu fili hominis, pone tibi duas uias, ut ueniat gladius regis Babylonis, de terra una egredientur ambae, & separa tibi locum, in compito uiae ciuitatem elige. Viam ponas, ut ueniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, & ad ludam in Ierusalem munitam. Quoniam stetit rex Babylonius in biuio, in compito duarum uiarum, ut diuinando inquirat, expoliat sagittas, quaerat imagines, inspiciat iecur. Ad dexteram eius fuit diuinitio Ierusalem, ut ponat arietes, ut aperiat os ad caedem, ut exaltet claviculum, ut ponat arietes, affundat aggerem, & extruat turrem. At istis fuit uelut uana quaedam diuinitio in oculis eorum, [nam] iuramenta iuramentorum eius. Is uero in memoriam reuocat iniquitatem, ut capiatur. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Quandoquidem effecistis ut iniquitas uestra in memoria sit, (nam reiectae sunt praeuaricationes uestrae, & conspicua peccata uestra in omnibus studiis uestris,) idcirco memoria uestri fiet, & manu capiemini. Et tu ad occisionem damnate princeps Israelis, cuius uenit dies atque tempus, quo finem capiat iniquitas [tua.] Sic dicit DOMINVS deus, Remoue cidarim, & tolle coronam, haec non haec, ad extollendum humilem, ad deiciendum sublimem. Obliquam, obliquam, obliquam ponam eam. Etiam haec non fuit, donec is ueniat cui iure [conuenit,] huic tradam eam. Tu autem fili hominis uaticinare & dic, Sic dicit DOMINVS deus ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum, dicesque, Gladius gladius distributus est ad occisionem politus, ut consumat, & in hoc splendet. Quum contemplantur tibi uana, & diuinant tibi mendacia, ut ponant te cum ceruicibus prophetarum impiorum, quorum dies uenit, in tempore quo finem habet iniquitas. Redundum est ad uaginam suam, in locum ubi creatus eras, in terra uenarum tuarum iudicabo te. Et effundam super te indignationem meam, in igne excandescientiae meae sufflabo in te, & tradam te in manum barbarorum hominum, qui artifices sunt uastationis. Igni eris in cibum, & sanguis tuus erit in medio terrae, tui nulla erit mentio: ego DOMINVS loquutus sum.

CAP. XXII.

ET factus est sermo DOMINI ad me in hunc modum, Et tu fili hominis, an non iudicabis? an non iudicabis [inquam] ciuitatem sanguinum? indica ei cunctas abominabiles

Alij sceptrum legunt.

Alij aliter legunt, Virga respuens etiam non erit: sed uidetur sensus esse, Populus iste sceleratus est uirga praesente, quid fieret si deus non puniret? qualis esset populus, quum poenis non emendatur?

Hoc est, non semel sed iterum atque iterum feriat.

Hoc est, infertus exconditus capulo aut manubrio, ut teneri possit: alij, excitatus stridore quodam uoluitans ut turba uiuum, Ebr. Ad matrem uiarum.

Alij dicunt, ut commisceat.

Alij legunt septem, alij aliter.

Is scilicet Nabucho donosor.

Alij legunt, Et tu in interficiende impie princeps.

Alij dicunt peruersam, alij curuam, alij prauam: pertinet autem ad coronam, quae non amplius futura est, donec is ueniat cui reposita est, Christus scilicet. Nullius capiti ultra conueni

et ob curuitatem. Ebr. Cui est iudicium, quia pater dedit filio omne iudicium.

Alij legunt, uulnera tuis damnatis.

Alij legunt in imperatino, Reduc: alij, et si rediret, tamen in loco, etc.

Terra uenarum, id est, in natali solo.

Post generalem malorum praedictionem speciem iam subiungit, taxat Iudeos sceleratos eorum offendit ob quae plebs dei erat à Chaldeis,

Apostropha ad gladium.

Apostropha ad Zedechiam peritum.

Status est iudicialis.

abominationes suas, dicesq; Sic ait DOMINVS deus, Ciuitas effundēs sanguinem in medio sui, ut tempus eius appetat, & quæ idola fecit contra se ut pollueretur.

In sanguine tuo quem effundisti, deliquisti: & in idolis tuis quæ fecisti, polluta es, & adduxisti dies tuos, & peruenisti ad annos tuos, idcirco tradidi te opprobriū gentibus, & derisionem cunctis terris. Quæ prope sunt, & qui longe absunt à te,

Benathismos
seu catalogus
scelerum, idq;
per ordines sin-
gulos.

subfannabunt te, q; polluto es nomine, idq; cum multa turba. En principes Is-

raelis, quisq; pro uirili sua fuerunt in te, in hoc ut effunderēt sanguinem. Patrem

& matrem uilipenderunt in te, peregrino qui est in medio tui, fecerūt calumniam,

pupillum & uiduam adflixerūt in te. Sancta mea despexisti, & sabbata mea pro-

phanasti. Viri dolosi fuerunt in te, ut effunderēt sanguinem, & in montibus co-

mederunt in te, atq; scelus meditatum in te designarunt. Verenda patris retextit

in te, pollutamq; mensibus in te humiliarunt. Et quisq; cū uxore proximi sui abo-

minanda designauit: quisq; nurum suam polluit abominando scelere: quisq; so-

rem suam filiam patris sui in te humiliavit. Munera acceperunt in te ad effunden-

dum sanguinem, foenus & excessum accepisti, & emolumentum tuum promoui-

sti cum iniuria proximi tui, atq; mei es oblita, dicit DOMINVS deus. Et ecce ego

percussi manū meam super auaritia tua quam exercuisti, & super sanguines tuos

qui fuerunt in medio tui. Num consistet cor tuum? num manus tuæ roborabun-

tur in diebus istis quibus ego tibi [hæc] faciam? ego DOMINVS loquutus sum, & fa-

ciam. Ego dissipabo te in gentes, & dispergam te in nationes, & finem faciā im-

munditiæ tuæ quæ in te est. Et tu infirmata eris in oculis gentium, & scies q; ego

DOMINVS. Et factus est sermo DOMINI ad me, dicēs, Fili hominis, qui sunt de

domo Israelis facti sunt mihi in scoriam, uniuersi ipsi æs sunt, plumbū candidum,

ferrum, plumbum nigrū in medio fornacis, scoria argēti facti sunt. Propterea sic

dicit DOMINVS deus, Quandoquidē omnes uos scoria estis, idcirco ecce ego con-

grego uos in medio Ierusalem, massam argenti, æris, ferri, plumbi nigri, atq; plum-

bi candidi in medio fornacis, ad sufflandum super ipsam ignem, & ad excoquen-

dum: sic congregabo in ira mea atq; furore meo, & collocabo atq; excoquam uos.

Colligam [inquam] uos & insufflabo super uos in igne indignationis meæ, ut ex-

coquemini in ea: quemadmodum excoquitur argentum in fornace, sic excoquemi-

ni in medio eius, & scietis q; ego DOMINVS affuderim æstum meum super uos.

Rursum factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis dic ad eam, Tu ter-

ra es non mūdāta, neq; compluta imbre in die furoris. Coniuratio prophetarum

eius in medio eius, sicut leo rugiens & qui prædā rapit, comederunt animā: opes

& quidquid pretiosum est acceperunt, atq; uiduas eius multiplicauerunt in medio

eius. Sacerdotes eius uiolenter discerpserunt legem meam, sanctuaria mea pro-

phanauerunt, nec discrimen habuerunt inter sanctum & prophanū, & inter mun-

dum & immundū non discriminarunt, sed & à sabbatis meis absconderunt ocu-

los suos, & ego prophanatus sum in medio eorū. Principes eius in medio eius

sunt quemadmodum lupi discerpentes prædā, ut effundant sanguinem, ut per-

dant animas, & ut auaritiæ & lucro inhiant. Et prophetae eius oblinunt eis crustā

insulsam, uidentes scilicet uana, & diuinantes eis mendacium, dicētes, Sic dicit DO-

MINVS deus, quū tamen DOMINVS non loquutus sit. Populus terræ calumni-

ando calumniati sunt, & prædā rapuerunt, pauperem & egenum oppresserunt,

peregrinum ui opprimentes absq; iudicio. Et quæsiui ex eis uirum qui reficeret

sepem, & staret in ruptura coram me pro ipsa terra quo minus uastaretur, at non

inueni. Effudi igitur furorem meum super eos, & in igne excandescentiæ meæ

consumpsi eos, uiam eorū rependi in caput eorū, dicit DOMINVS deus. XXIII.

Et factus est sermo DOMINI ad me in hanc sententiā, Fili hominis, fuerunt

duæ mulieres filiae unius matris, scortatæ ambæ in Aegypto, in adolescentia

^aEbr. Magna tumultu, hoc est, omnia plena sunt seditionibus.

^bEbr. Quisq; ad brachium suum, hoc est, ius metuitur robore.

^cAlij legunt sanctuaria.

^dRachil quid sit, uide de Leuitici 19.

^eScilicet filius, uel quispiam.

^fPercutere manum uel absterrendo, uel puniendo.

^gAlij legunt, exheredabo te, uel tu hereditate destitueris.

^hAlij legunt, Tu es hereditas tuipfius: alij, Tu prophanaberis.

ⁱScoria recrementū metallorum.

^kEbr. Cōgregationē.

^lFornax alias testā, catinus, ustrina.

^mEius, scilicet urbis.

ⁿEam, scilicet urbē, uel regionem.

^oVel, uim intulerunt legi meæ, legē meam uiolenter tractarūt.

^pDe re futura loquitur in præterito.

^qSub allegoria taxat scelera & perfidiam regis Zedechiæ & populi Iudaici.

Ierem. 5. a

Pœnas inter-
rim intermis-
set.

Allegoria à re
metallica.

Allegoria à ter-
ræ natura.

Status iudici-
tis & crimina-
torius.

Prophetia

^aFacta sunt mihi, sup-
ple cōiuges, uel me-
facta sunt, ut est Exo-
di 19.

^bVicini fuerūt Assy-
rij Samaritis, non lo-
co, sed ingenio et mo-
ribus.

^cEbr. Dedit scortatio-
nes suas super eas ele-
tionem filiorum As-
sur.

^dNomen, scilicet in sa-
me.

^eIn eam, id est in Sa-
mariam.

^fAlij legūt, omnis ge-
neris ornatu.

^gScrube aliquid re-
dundans in capite, ut
tiara aut mitra, seu
uitta.

^hAlij legunt, amoris
seu uberum.

ⁱVerbum hoc à luxa-
tis mēbris trahitur:
alij exponunt, fastidi-
um cepit, nausēā ab
eis habuit.

^kScholischim triarij
sunt seu tristate, uiri
heroici, robore cor-
poris, fortitudine ani-
mi, & prudentia in
rebus agendis præ-
stantes.

^lHoc est, eam forni-
cationem quam tecū
adduxisti ē terra Ae-
gypti.

^mQuidam passiue ex-
ponunt, Hec fient ti-
bi propter scortatio-
nes tuas.

sua scortationi indulserunt, ubi & ubera earū conquassata sunt, ibiq̃ contuderunt ubera uirginitatis earum. Nomina uero earum Ahola, quæ fuit maior natu, & Aholiba soror eius: hæ mihi factæ sunt, & pepererunt filios & filias. Porro nomina earum Ahola Samaria, Ierusalem Aholiba. Scortata est autem Ahola sub me, deperijtq̃ amatores suos^a Assyrios uicinos, indutos hyacinthinis, duces & satrapas, delectissimi & expetibiles iuuenes erant uniuersi, equites qui equis uehuntur. Scortata itaq̃ est cū eis, nempe cum delectissimis omnibus Assyrijs, & cum omnibus quos deperijt, inquinata est in omnibus idolis eorum. Sed & scortationes ab Aegyptijs [receptas] non reliquit, nam illi iacuerunt cum ea in adolescentia eius, hiq̃ contuderunt ubera uirginitatis eius, & effuderunt scortationes suas super eam. Idcirco tradidi eam in manum amatorum eius, in manum filiorum Assur, quos deperijt. Hi retexerunt turpitudinem eius, & acceperunt filios eius & filias eius, & ipsam gladio occiderunt, factumq̃ est^b nomen mulieribus, & ediderunt in eam iudicia. Et uidit soror eius Aholiba, & corrupit amorē suum plus q̃ illa, scortationemq̃ suā plusq̃ scortationes sororis suæ. Deperijt filios Assyriorum, duces & satrapas uicinos ornatos^c holosericis, equites qui equis uehuntur, qui uniuersi sunt delectissimi & expetibiles iuuenes. Et uidi q̃ esset polluta, & q̃ uia eadem esset utrisq̃ illis. Hæc adiecit ad fornicationes suas, uidens enim uiros sculptos in pariete, imagines Chaldæorum expressas minio, accinctos baltheo renes suos, cristas [gestantes] tinctas in capitibus suis, aspectus triariorū erat omnibus, & similitudo filiorum Babylonis, quibus natale solum Chaldæa erat: hos deperijt postquam eos aspexisset oculis suis, misitq̃ legatos ad eos in Chaldæam. Et ingredienti ad eam filij Babylonis in cubile^d amatorium, polluerunt eam in scortatione sua, & polluens se cum eis, recessit anima eius ab illis. Et reuelata est scortatio eius, ignominiaq̃ eius relecta, & recessit anima mea ab ea, quæ emadmodum anima mea à sorore eius recesserat. Auxit autem scortationē suam, memor dierum adolescentiæ suæ quibus scortata erat in terra Aegypti, deperijtq̃ concubitores suos, quorum caro asinorū caro erat, & fluxus seminalis eorum fluxus equorum. Et reuocasti in memoriam ingens scelus adolescentiæ tuæ, dum confusa sunt ubera tua ab Aegyptijs, propter ubera adolescentiæ tuæ. Idcirco ô Aholiba, sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego suscito amatores tuos contra te, à quibus fastidit anima tua, & adducam eos contra te per circuitum, nempe filios Babylonis & uniuersos Chaldæos, præfectos, strenuos, munificos, atq̃ omnes filios Assyriorum, cum ipsis iuuenes expetibiles, duces & satrapas uniuersos, heroes triarios & famigeratos, qui uniuersi equis uehuntur. Hi uenient contra te rhedis, curribus, uehiculis, & cum cœtu populorum, circundabunt te lancea, clypeo & galea: dabo coram eis iudiciū, & iudicabunt te iudicijs suis. Dabo quoq̃ zelum meum contra te, & agent tecum in furore, nasum tuum, & aures tuas abscindent, cadetq̃ nouissimum tuum gladio: ipsi auferent filios tuos & filias tuas, & nouissimum tuum deuorabitur igne. Expoliabunt te uestimētis tuis, & auferent instrumenta mundi tui. Et cessare faciam scelus tuum ex te, & scortationem tuam de terra Aegypti, ut nō eleues oculos tuos ad eos, & Aegypti non recorderis amplius. Quoniā sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego trado te in manū [eorum] quos odisti, à quibus fastidit anima tua. Agent illi tecum in odio, & tollent cunctum laborem tuum, & derelinquent te nudam & ignominia adfectam, & retegetur turpitudine scortationis tuæ, & scelus tuum, & scortationes tuæ. Facient hæc tibi, q̃ scortata sis post gentes, & q̃ polluta sis in idolis eorū. In uia sororis tuæ ambulasti, ideo tradidi calicem eius in manum tuam. Sic dicit DOMINVS deus, Calicem sororis tuæ bibes profundum & latum, (erisq̃ derisui & subsannationi,) admodum capax est. Ebrietate & afflictione repleberis, calicē stuporis & uastationis [bibes,] calicem sororis tuæ

Supra 16, c

Hippomanes.

Mutat personam.
Promulgatur sententia.

tuae Samarie, bibes eum, & exuges, & testas eius comminues, atque ubera tua discerpes, quoniam ego loquutus sum, dicit DOMINVS deus. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Eo quod oblita es mei, & proiecisti me post tergum tuum, porta & tu quoque nepharium conatum tuum, & scortationes tuas. Et dixit DOMINVS ad me, Fili hominis, an non iudicabis Aholam & Aholibam, ut annuncies eis abominationes earum? Nam adulterium commiserunt, & est sanguis in manibus earum, cum idolis suis adulterium commiserunt, & etiam filios suos quos mihi genuerant traduxerunt eis in cibum. Quin & hoc fecerunt mihi, polluerunt sanctuarium meum in die illa, atque prophanarunt sabbata mea. Et quum mactarent filios suos idolis suis, ipsa die uenerunt in sanctuarium meum, ut prophanarent illud, & ecce sic fecerunt in medio domus meae. Miserunt praeterea ad uiros uenientes de longinquo, ad quos missus legatus, & ecce uenerunt, propter quos lauisti, & illustrasti faciem tuam, & ornasti te ornamento. Sedisti super lecto glorioso, praeparataque mensa coram eo, & incensum meum atque oleum meum posuisti super ipsam. Et uox turbae laetae in eo cum uiris illis praeter multitudinem hominum adductorum

°Sabæorum de deserto, qui posuerunt armillas in manibus earum, & coronam decoris super capita earum. Et dixi, Cum uetula [aliquando] adulteria commiserunt, nunc & cum illa scortabuntur scortationibus eius, & ingressi sunt ad eam, ut solet ad foeminam meretricem, sic [inquam] ingressi sunt ad Ahalam & ad Aholibam mulieres sceleratas. Porro uiri iusti illi iudicabunt eas iudicio adulterarum, atque iudicio effundentium sanguinem, quoniam adulterae sunt, & sanguis est in manibus earum. Sic enim dicit DOMINVS deus, Adducam contra eas coetum, & tradam eas in diuexationem & in praedam. Et coetus obruet eas lapidibus, & excident eas gladijs suis: filios earum & filias earum interficient, atque domus earum igni comburent. Et cessare faciam scelus de terra, erudienturque omnes mulieres, ne agant iuxta scelus uestrum. Dabunt itaque scelus uestrum super uos, & portabitis peccata idolorum uestrorum, & scietis quod ego DOMINVS deus. CA. XXIII.

Factus est sermo DOMINI ad me anno nono, mense decimo, decima mensis, dicens, Fili hominis scribe tibi nomen diei, articulum ipsius diei, [quo] rex Babylonis sese corroborauit contra Ierusalem in articulo eius diei. Propone domui re belli parabolam, & dic ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Pone ollam, pone, & funde etiam aquam in eam: collige in eam frusta eius, omne frustum bonum, femur & humerum, imple [eam] electissimis ossibus: cape & electum pecus, & incende ossa subter ollam, feruefac ebullitiones eius, ut scilicet coquantur ossa ipsius intra ipsam. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Vae ciuitati sanguinum, ollae cuius spuma in ea est, & cuius spuma non exijt ex ea, per frusta eius, per frusta eius euacua eam, non cecidit super eam fors. Quoniam sanguis eius fuit in medio eius, super limpidiissimam petram posuit eum, non effudit eum in terram, ut puluere operiretur. Ad excitandum furorem, ad ulciscendam uindictam, dedi sanguinem eius super limpidiissimam petram, ne operiatur. Idcirco sic dicit DOMINVS deus, Vae ciuitati sanguinariae, ego quoque magnam pyram incendam, multiplicando ligna, succendendo ignem, concoquendo carnem, condiendo condituram, ut & ossa ipsa comburantur, ponendo [ollam] ipsam super prunas eius uacuam, ut incalescat, & ardore aë eius soluatur, & excoquatur in medio eius immunditia eius, consumaturque spuma eius. Frustra sudatum est, spuma eius copiosa non exit ex ea, computruit spuma eius. In immunditia tua destinatum scelus est, quandoquidem te mundaui, at non munda es ab immunditia tua, ultra non mundaberis, quousque quiescere faciam furorem meum in te. Ego DOMINVS loquutus sum, uenit, & faciam: non retrocedam, non parciam, nec poenitudine ducar, iuxta uias tuas, & iuxta studia tua iudicabunt te, ait DOMINVS deus. Et factus est sermo DOMINI ad

^aIn eo templo.

^oPro Sabæis quidam legunt ebrios. Verba sunt dei, alij aliter legunt, uerba sunt ualde obscura.

^pEbraice sunt infinitiui, adducere uel facere ascendere, & dare.

^ACapiendam urbem offerit allegoria, & ad finem factum quoddam idem portendens annexit.

^BAlij legunt, instrue ossa subter eam ut pyram. Rubigo legunt alij. Hoc est, per uices extrahe, non simul.

^DAlij legunt, rubigo. Alij legunt, be esch in igne. Alij legunt, donec reposuerit. Venit, supple tempus.

Explicatio allegoriae.

Naum 3, c
Habac, 2, a

Prophetia

^bExpetibile oculorū
pphetæ uxor erat.

ⁱOrnamentum dici-
tur coma, alij mirā
aut uirtū intelligunt.

^hQuid hæc nobis,
supple portendant,
seu significant.

^lLoquitur de tēplo.

^mHoc est, premetis
dolorem uestrum su-
furio quodam, uel
compūgemini, poeni-
temini: alij legunt, in
gemiscetis.

ⁿElevatione animæ
ipsorum, res quam
quis desiderat, quam
auct: alij legunt, onus
animarum ipsorum.

A quarto capite hæc
nūc uaticinia fuerunt cō-
tra Iudaicam gentē, iam
incipit & gentibus sua
fata prædicere, Amōni-
tis primum, deinde Mo-
abit, Idumæis, Palesti-
nis.

^oHæc hæc interie-
ctio insultantis, & in
fortunium obprobra-
tis.

^pVel, uersus.

^qHumerum aperire,
est aditum facere ad
firmissima & muni-
tissima loca, ut hosti-
bus pateant, habent
enim arces & pro-
pugnacula speciei hu-
merorum.

^rEbr. Hominem &
iumentum.

^sEbr. Odio seu inimi-
citia perpetua.

^tFacere ultionem &
dare ultionem, Lati-
nis auribus ingratiū
erit: at sic peccare
malui, quam longius
ab Ebraica ueritate
discedere: dixissem
forte, Egregie ulci-
scar me de eis.

me in hanc sententiam, Fili hominis, ecce ego auferam à te plaga ^bdesiderabile ocu-
lorum tuorum, tu uero non planges, neq; plorabis, neq; ueniet lachryma tua. In-
gemiscēdo file, planctum [quem solent] pro mortuis ne feceris, ⁱornamentū tuum
circumliga tibi, calceamenta tua pone in pedibus tuis, ne operias superius labium,
& panem uirorum ne edas. Loquutus sum itaq; mane ad populum, & mortua
est uxor mea uesperī, mane uero feci quemadmodum iussus eram. Et dixit ad me
populus, An non indicabis nobis quid hæc ^hnobis quæ tu facis? Et dixi ad eos,
F Verbum DOMINI factum est ad me, dicens, Dic ad domum Israel, Sic dicit DOMI-
NVS deus, Ecce ego prophano sanctuarium meum, gloriationem fortitudinis
uestre, ^lexpetibile oculorum uestrorum, & id cui parcat anima uestra, sed & filij ue-
stri atq; filiae uestre, quos reliquistis, cadent gladio. Et facietis quemadmodū ego
feci, superius labium non inuoluetis, & panem uirorum non comedetis. Orna-
mentum uestrum erit in capitibus uestris, calceamēta in pedibus uestris, non plan-
getis, neq; plorabitis, sed tabescetis in iniquitatibus uestris, & ^mmurmurabitis quisq;
ad fratrem suum. Et erit Ezechiel uobis in portentum, [ut] iuxta omnia quæ ille
fecit, uos quoq; faciatis: quum hoc uenerit, & scietis q; ego sum DOMINVS deus.
Et tu fili hominis, an non eo die quo tulero ab eis robur eorum, gaudium decoris
eorum, expetibile oculorum ipsorum, ⁿelevationem animæ eorum, filios eorum,
atq; filias eorum, eo die quum uenerit, qui euasit, ad te, ad famam auditam, eo scili-
cet die aperietur os tuum cū eo qui euasit, ut loquaris, & non sis ultra mutus, erisq;
eis in portentum? Et scient quia ego DOMINVS. CAP. XXV.

A T factus est sermo DOMINI ad me, dicēs, Fili hominis, pone faciem tuam con-
tra filios Ammon, & uaticinare contra eos, dicesq; ad filios Ammon, Audite
uerbum DOMINI dei, Sic dicit DOMINVS deus, Quandoquidem tu dixisti, ^oHaha
^bsuper sanctuarium meum, quod prophanatum est: & super terram Israelis, q; de-
solata est: & super domum Iuda, q; in captiuitatem migravit: idcirco ecce ego tra-
do te filijs Orientis in possessionem, & inhabitabunt arces suas in te, & ponent in
te habitacula sua, ipsi comedent fructum tuum, atq; hi bibēt lac tuum. Et ponam
B Rabbath in stabulationem camelorum, atq; filios Ammon in accubitus gregum,
& scietis q; ego DOMINVS. Quoniam sic dicit DOMINVS deus, Eo q; plaudis ma-
nu, & pedem extendisti, & lætaris ex animo tuo omni contemptu super terram Is-
raelis, idcirco ecce ego extendi manū meam super te, & tradam te gentibus in præ-
dam, & excindam te de populis, & perdā te de terris, delebo te, ut cognoscas quod
ego sum DOMINVS deus. Sic dicit DOMINVS deus, Eo quod dicit Moab & Se-
ir, Ecce domus Iuda est sicut omnes gentes, idcirco ecce ego ^qaperio humerū Moab
de ciuitatibus, de ciuitatibus eius [inquam] quæ sunt ab extremitate eius, inclutam
terræ Bethiesimoth, & Baal Meon usq; ad Kiriathaim. Vt filios Orientis [accer-
sam] contra Ammonitas, & tradam ipsam [Ammon] in possessionem, ne memo-
ria Ammon sit in gentibus: ita in Moab edam iudicia, & scient quod ego DOMI-
NVS. Sic dicit DOMINVS deus, Eo quod Edom fecit, ulciscēdo ultionem de do-
mo Iuda, & delinquendo deliquerunt ulciscētes se de eis: idcirco sic dicit DOMI-
NVS deus, Extendam manum meam super Edom, & excindam ex ea ^rhomines &
iumenta, ponamq; eam desolationem, à Theman Dedan usq; gladio cadent. Et
dabo ultionem meam in Edom per manū populi mei Israelis, & facient in Edom
secundum iram meam, & secundū furorem meum, & cognoscēt ultionem meam,
dicit DOMINVS deus. Sic dicit DOMINVS deus, Eo quod Palestini in ultione fe-
cerunt, & ulti sunt se ultione cum contemptu ex animo, ut uastarent ^sinueterato
odio: idcirco sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego extendo manum meam super Pa-
lestinos, & excindā excisores, perdāq; reliquias littoris maris. Et ^tfaciam in eis
ultiones magnas cum castigationibus furoris, & scient quia ego DOMINVS quum
dederō

Hæc gētes odio
quodā Iudæis
aduersa patien-
tibus insulta-
tunt.

dederō ultionem meam in eos.

CAP. XXVI.

F Actum est rursus anno undecimo, prima mensis, factum est inquam uerbum **DOMINI** ad me, dicens, Fili hominis, eo quod dixit Tyrus de Ierusalē, Hæha, con-
fractæ sunt portæ populorum, conuersa est ad me, implebor, uastata est, idcirco sic
dicit **DOMINVS** deus, Ecce ego cōtra te Tyre, adducamq; contra te gentes multas,
perinde ac si adduceretur mare cum fluctibus suis. Et demolientur muros Tyri,
& diruent turres eius, & abradam puluerem eius ab ea, ponamq; eam in limpidissi-
mam petram. Expansio sagenarum erit in medio maris, quoniam ego loquutus
sum, dicit **DOMINVS** deus, patebitq; prædæ gentibus. Et filia eius quæ sunt in
agro percutientur gladio, & scient quia ego **DOMINVS**. Quoniam sic dicit **DO-**
MINVS deus, Ecce ego adduco contra Tyrum Nabuchodonosorem regem Baby-
lonis ab Aquilone, regem regum, cum equis, curribus, equitibus, cœtum & popu-
lum ingentem. Filias tuas quæ in agro sunt occidet gladio, & ponet aduersum te
munitionem, fundet contra te aggerem, eriget contra te lanceam, tormentū ferien-
di è regione ponet ad muros tuos, & demolietur turres tuas telis suis. Propter a-
bundantiam equorum eius operiet te puluis eorum, à strepitu equitum, rotarum
atq; curruum concutientur muri tui: quum ipse ingressus fuerit portas tuas, erit in-
gressus quemadmodum in urbem diruptam. Ungulis equorum suorum concul-
cabit omnes plateas tuas, populum tuum gladio occidet, & statuas roboris tui de-
iciet in terram. Et spoliabunt opes tuas, & diripient merces tuas, diruent muros
tuos, & domus tuas amœniores demolientur, lapides tuos atq; ligna tua & pulue-
rem tuum ponent in medio aquarum. Et cessare faciam strepitum canticorū tuo-
rum, atq; uocem cithararum tuarum, ut non audiat ultra. Redigam deniq; te in
limpidam petram, & eris expansio sagenarū: non ædificaberis ultra, quia ego **DO-**
MINVS loquutus sum, ait **DOMINVS** deus. Sic dicit **DOMINVS** deus Tyro, An
non à fragore ruinae tuæ, dum ingemiscit uulneratus, in occidendo occidionem in
medio tui cōmouebuntur insulæ? Descendent de solijs suis cuncti principes ma-
ris, & auferent paludamēta sua, exuent uestes picturatas, induenturq; horroribus,
sedebunt super terram, & pauebunt ad subitos [istos casus,] obstupescuntq; super
te. Idcirco tollēt de te lamentum, & dicent tibi, Quomodo perijt habitata à ma-
ribus, ciuitas celeberrima, quæ fuit fortis in mari, ipsa & inhabitatores eius, qui de-
derunt formidines suas omnibus habitatoribus in ea? Nunc pauebunt insulæ à
die ruinae tuæ, terrebutur inquam insulæ quæ sunt in mari ab exitu tuo. Quo-
niam sic dixit **DOMINVS** deus, Quum posuero te ciuitatem desolatam, sicut urbes
quæ non habitantur: quum adduxero super te abyssum, & operuerint te aquæ mul-
tæ, deponam te cum his qui descendunt in foueam ad populum sæculi, & ponam
te in terram inferiorem quemadmodum solitudines perpetuas, cum descendentibus
in lacum, adeo, ut amplius non habiteris, & dabo inclytam in terram uiuen-
tium. Terrores ponam te, & non eris: requireris, & non inuenieris amplius usq;
in sæculum, dicit **DOMINVS** deus.

CAP. XXVII.

E T factum est uerbum **DOMINI** ad me, dicens, Et tu fili hominis, fume lamen-
tum super Tyrum, dicesq; ad Tyrum, Quæ sedes ad transitus maris, negotia-
trix cum populis ad multas insulas, sic dixit **DOMINVS** deus, Tyre tu dixisti, Ego
absoluta sum pulchritudine, in medio marium sunt termini tui, & qui ædificarūt,
absoluerunt pulchritudinem tuam. Abietibus de Senir ædificarunt tibi omnia
transfra, cedrum de Libano tulerūt ut facerent malum in te. Ex quercubus de Ba-
san fecerunt remos tuos, & tabulas tuas fecerunt ex ebore, fori tui ex insulis Ki-
thim. Byssus uariiegatus ex Aegypto fuit expāsiō tua, ut esset tibi uelum: hyacin-
thus & purpura de insulis Elisa fuit operimētum tuum. Habitatores Zidonis &
Aruad fuerunt remiges tui, sapientes tui o Tyre qui fuerunt in te, ipsi naucleri tui.

^A Vaticinium graue sa-
per Tyrum.
^B Ebr. Confracta est
ianua populorum,
synthesis.

^B Filia sunt regna aut
oppida subiecta Ty-
rijs.

lerem. 7. g

^C Tibi, id est, de te.
^D Quidam legunt, ha-
bitata à diebus.
^E id est, ad eos qui iā
olim mortui sunt.
^F Ebr. Ut non habites,
scilicet in loco tuo.
^G Alij legunt, non da-
bo, repetentes lo per
zeugma hoc sensu,
Non reddam te orna-
mentū in terra uiuen-
tium. Sunt qui legūt,
quū dederō ornāmē-
tum in terra uiuen-
tium, ponam te terro-
res: uel, ut alij uolūt,
labores, defatigatio-
nes.

^A Cohærent sequentia
cū superioribus, eadem
enim dicit, sed sub alia
allegoria.

^B Ebr. In corde mariū.

^B Alij legunt, Assyrijs,
alij prætoria.

Aa 2

^T Taxat fassit &
fiduciam in mu-
nitiones & op-
es suas.

Prophetia

^aEbr. Ipsi dederunt gloriam tuam.

^bTharsis uidetur poni pro mari Mediterraneo.

^cEbr. ei ablatiuis mer-
cium prepositionem
in adponit, quod La-
tinis non adeo fre-
quens est, sed Germi-
nis, Der trybt kouff
manschaft in ysen,
uel, mit ysen.

^dMercatores in ani-
ma hominis qui uen-
dunt mancipia.

^eEbr. Negotiatio ma-
nus tue.

^fAlij coniunctim le-
gunt, cornua eburnea.

^gHabanim reliqui.
Quidam enim Hebe-
num lignum intelligunt,
quidam pauones.

^hAlij pro smaragdo
carbunculum inter-
pretantur, pro coral-
lio margaritas, pro
carbunculo uniones.

ⁱAlij legunt, adductus.
^jPro cassia alij gin-
giber legunt.

^kSeu ad equitatum,
ut sunt phalerae, &
huiusmodi.

^lAlij Kilmad appel-
latiue legunt, ueluti
assueti.

^mSupple lignis.

ⁿAlij legunt, schado
thaich, naues Thar-
sis aruatae.

^oAlij legunt, ofores, de
praedatores, hostes.

^pAlij legunt, Et su-
ment hi in luctu aut
lamento lamentatio-
nem propter te, sed
uidetur de posteris
loqui.

^qVel sic, Que urbs si-
milis Tyro, sicut do-
mita in medio mari.

^rSupple uenit.

^sSibilus aliquando
stuporem, aliquando
irrisum habet.

^tDicere pro cogita-
re, na nemo hoc ma-
nifeste dicit, Ego sum
deus, sed cogitationi-
bus sibi tribuit.

^uEbr. Fecisti, nam &
Latini dicunt rem fa-
cere.

^vSermo minax contra
principem Tyri, & pro-
phetia super Zidonem,
ad finem laetitia Israel
promittit.
Illa omnia per ironiam
dicta sunt, uel quod
rex sibi talia adscri-
bebat ac arrogaret.

Seniores Gebal & sapientes eius fuerunt in te instaurantes fissuras tuas, omnes na-
ues maris cum nautis suis fuerunt in te ad negotiandum negotiationem tuam. Per-
sa, Lydus, & Afer fuerunt in exercitu tuo, uiri bello strenui clypeum & galeam sus-
penderunt in te, hi auxerunt splendorem tuum. Filij Aruad & exercitus tuus in
muris tuis per ambitum, & Pigmei fuerunt in turribus tuis, qui suspendentes pha-
retras suas in muris tuis per circuitum perfecerunt pulchritudinem tuam. Thar-
sis fuit negotiatrix tua propter copiam omnium diuitiarum, in argento, ferro, plum-
bo albo, & plumbo nigro [quae] reposuerunt in emporio tuo. Iauan, Thubal, &
Maesech ipsi mercatores tui in anima hominis, & uasis aereis dederunt negotia-
tionem tuam. De domo Thogarma equos & equites ac mulos dederunt negotia-
tionem tuam. Filij Dedan fuerunt mercatores tui, & insulae multae negotiantur
tecum, cornua, ebur & Habanim munera tibi attulerunt. Syria quoque fuit in ne-
gotiatione tua, propter multitudinem operum suorum smaragdo, purpura, acu-
pictis, bysso, corallo & carbunculo, [quae] dederunt in emporium tuum. Sed &
Iuda & terra Israelis fuerunt mercatores tui, tritico Minith, balsamo, melle, oleo &
resina quae dederunt ad negotiationem tuam. Damascus quoque negotiatur tecum
propter multitudinem operum tuorum, & propter copiam operum, in uino Helbon,
& lana candida. Dan & Iauan subinde conuehant in emporium tuum, ferrum fa-
ctum, cassia & calamus fuit in negotiatione tua. Dedan mercatrix tua uestibus
quae nobilitati [conueniunt] ad uecturam. Arabs & cuncti principes Kedar ipsi
negotiatores manus tuae, agnis, arietibus & hircis in his inquam negotiatores tui.
Mercatores Sabaei & Raema fuerunt negotiatores tui in praestantissimis omnis ge-
neris odoribus, & in omni lapide pretioso, deinde & aurum reposuerunt in empo-
rio tuo. Haran, & Kanne, & Eden, mercatores Sabaei, Assyrii Kilmad in merca-
tione tua. Ipsi mercatores tui in omnis generis [mercibus] in uolucris hyacinthi-
nis ac picturatis scrinijs thesaurorum pretiosorum, quae funibus ligatae erant, & ce-
drinis in negotiatione tua. Naues Tharsis praecipuae fuerunt in mercatu tuo, im-
pleta es & uehementer gloriosa facta in corde maris. In aquas multas induxerunt
te remiges tui, uentus orientalis contriuit te in corde marium. Thesauri tui & em-
poria tua, negotiatio tua, nautae tuae & gubernatores tui, concinnatores tui, & qui
commutant commutationem tuam, & omnes milites qui in te sunt, & omnis mul-
tudo tua quae est in medio tui cadent in medio maris eo die quo tu corruis. Ad-
uocem clamoris nautarum tuorum commouebuntur suburbia, descendantque ex
nauibus suis omnes remiges, nautae, & cuncti gubernatores maris super terram sta-
bunt. Et resonabunt super te uoce sua, & amare clamabunt, imponentes pulue-
rem capitibus suis uolutabuntur in cinere. Et calui reddentur propter te inducto
caluitio, accingent se saccis, & flebunt super te in amaritudine animae plactu amaro.
Et sument propter te filij eorum lamentationem, & lamentabuntur super te, Que
urbs sic confopita est in medio mari sicut Tyrus. Quum exiret merces tuae de ae-
quoribus, satiaisti populos multos, multitudine opum tuarum atque mercium tuarum
locupletasti reges terrae. Tempus quo fracta es a maribus, in profunditatibus
aquarum merces tuae, & omnis multitudo in medio tui ceciderunt. Cuncti habi-
tatores insularum obstupuerunt super te, & reges earum horrore horruerunt, atque
uultu turbati. Negotiatores in populis sibilauerunt super te, terror facta es, & nuf-
quam in saeculum.

CAP. XXVIII.

Actum est autem uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, dic principi Ty-
ri, Sic dicit DOMINUS deus, Eo quod elatum est cor tuum, dixisti, Deus ego
sum, in throno dei sedi in medio marium, quum tu homo sis, & non deus, tribui-
sti autem tibi cor dei. Ecce tu Daniele es sapientior, nihil tam abstrusum quod te
lateat. In sapientia tua & in intelligentia tua paraasti tibi diuitias, & adquisuisti au-
rum

Haec enim am-
plitudinem, os-
pes, arrogan-
tiam Tyri des-
cribit. Ses-
quitur nunc
naufragium.

Potest aptari
ad omnes prin-
cipes arrogan-
tes & nimium si-
bi fidentes, a-
deoq. ad prin-
cipem tenebra-
rum.
Primum crimen
arrogantiae,
Daniel.

rum & argentum in thesauros tuos. In multitudine sapientiæ tuæ, & in negotia-^B tione tua auxisti opes tuas, eleuatumq; est cor tuum in diuitijs tuis. Idcirco sic di- cit DOMINVS deus, Eo q; tribuisti cor tuum sicut cor dei, propterea ecce ego addu- co super te alienos, tyrānos [scilicet] gentium, qui distringent gladios suos super pulchritudinem sapientiæ tuæ, & contaminabunt pulchritudinem tuam. In fo- ueam deiicient te, & morieris mortibus interfectorum in corde marium. Num & tum quum fueris corā interfectore tuo, dicendo dices, Deus ego sum, quum sis ho- mo & nō deus, in manu interficientium te. Mortibus incircuncisorum morieris per manum alienorum, quoniam ego loquutus sum, dicit DOMINVS deus. Et fa- ctum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, sume lamentationem super regē Tyri, & dic ei, Sic dicit DOMINVS deus, Tu es omnibus numeris absolutum exemplar, plenus sapientia, cōsummata pulchritudine. In delitijs hortorum dei fuisti, omnis lapis pretiosus umbraculū tuum, Sardius, Topasius, Adamas, Hyacinthus, Onyx, laspis, Sapphirus, Carbunculus, Smaragdus & aurum, opus tym- panorum tuorum atq; fistularū tuarum in te præparata sunt in die quo creaberis. Tu Cherub inunctus obtegens, & posui te, in monte sancto dei fuisti, in medio la- pidum ignitorū deambulasti. Perfectus es tu in uijs tuis, à die quo creatus es, do- nec inuenta est in te iniquitas. Propter abundantiam negotiationis tuæ impleue- runt mediū tui uiolentia, & peccasti, quapropter prophanaui te de mōte dei, et per- didi te o Cherub obtegēs de medio ignitorū lapidum. Elatū est cor tuū in pulchri- tudine tua, corrupisti sapientiam tuam in splendore tuo, ideo ad terram adflixisti te, ante reges posui te, ut contemplerentur te. Propter multitudinem iniquitatum tua-^B rum, propter peruersitatem negotiationis tuæ prophanaui sanctuariā tuā, & edu- xi ignem ē medio tui, qui deuoret te, & posui te cinerem super terram in cōspectu omnium aspicientium te. Omnes qui te nouerunt in populis, obstupuerunt su- per te, terror fuisti [eis,] & tu non eris in sæculum. Et factum est uerbum DO-^B MINI ad me, dicens, Fili hominis, pone faciem tuā cōtra Zidonem, & uaticinare super eam, dicesq; Sic ait DOMINVS deus, Ecce ego contra te, o Zidon, & glorifi-^B cabor in medio tui, & scient q; ego sum DOMINVS deus, quū fecero in ea iudicia, & sanctificatus fuero in ea. Mittam in eam pestem, & sanguinem in plateas eius, & corruet in medio eius uulneratus, gladio contra eam [uenient] circumquaq; & scient quia ego DOMINVS. Et non erit ultra domui Israelis^B sentis pungēs, & spi- na dolorem inferens ex omnibus qui sunt per circuitum eorum, & habēt eos con-^G temptui, scientq; quia ego DOMINVS deus. Sic dicit DOMINVS deus, Quum con- gregauero domum Israelis de populis inter quos dispersi sunt, & sanctificatus fue- ro in eis coram oculis gentium, habitauerintq; super terram suā quam ego dedi seruo meo Iacob, habitabunt in ea secure, & ædificabunt domos, plantabuntq; ui- neas, & sedebunt in tuto, me faciente iudicia, in omnibus qui aluerantur eis per circuitum eorū, & scient quia ego DOMINVS deus eorum. CAP. XXIX.

ANno decimo, [mense] decimo, duodecima mensis, factus est sermo DOMINI^A ad me, dicens, Fili hominis, pone faciem tuā uersus Pharaonem regem Ae- gypti, & uaticinare contra eum & cōtra uniuersam Aegyptum, loquere & dic, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego contra te Pharaon rex Aegypti draco magne, recu- bantem in medio fluuiorum suorum, qui dixit, Meus est fluuius, & ego feci mihi. Ego ponam hamos in maxillas tuas, & efficiam ut hæreant pisces fluminum tuo- rum in squamis tuis, & extraham te de medio fluuiorum tuorū, atq; omnes pisces fluuiorum tuorum adhaerebunt squamis tuis. Et executiam te in desertum, te & o-^B mnes pisces fluuiorum tuorum, cadesq; in superficie campi, & non colligeris neq; congregaberis, eris bestijs terræ & uolucris coeli cibis, & scient omnes habita- tores Aegypti quia ego DOMINVS, eo q; ipsi fuerunt fulcrū^B rundingum domui

^aHoc est, optimos & fortissimos bellato- res, qui sunt in genti- bus, scilicet Babylo- nios.

^bAlij qui legunt tach- nith, exponunt, Tu es signaculum præpa- rationis: alij, ob signa- to summam.

^cPro Hyacintho alij legunt Chrysolitus. Ebr. Tharsis colore ceruleo.

^dAlij legūt, extensus.

^eHoc est, e regia uel regione aut urbe.

^fProphetia super Zi- donem.

^gAlij legunt, Sudes li- gnum præacutum.

^AQuædam orationes de- inceps cōtra Aegyptū.

^BEbr. Mihi fluuius meus, et ego feci me uel mihi.

^BAlij legunt in secun- da persona, eo quod tu fuisti eis, est infini- tius cum affixo.

Taxatur autē arrogantia & insolentia.

Prophetia

^cAc si diceret, mini-
me: alij per ironiam
legunt, alij putat he
ad uerbum hisfal per
tinere, & sic legunt,
tu statues eos in om-
nes lumbos eorum, ut
te fracto, cogantur
in lumbis subsistere.

^dEbr. Non sedebit: he-
terosis, neutrale pro
passiuo, quod fre-
quens est Ebraeis.

^eCaptiuitas pro ca-
ptiuis.

^fNatale solis eorum,
terram uenae aut sca-
turiginis suae.

^gScilicet Aegyptus.
Expendat Lector, nu-
mendum sit pro deci-
mo septimo.

^hEbr. Seruitute ma-
gna.

ⁱIn ea, hoc est, in Ty-
ro demolienda.

^jHoc est, dabo tibi
parrisiam loquedi.

Contra Aegyptum
prophetia, & contra om-
nes qui eo fidant.

^kEbr. Chus.

^lChub Arabes pu-
tat: fortasse sunt quos
Ptolemeus Cobios
uocat.

^mHoc est, qui cum hac
terra foedus inierunt.
ⁿPro promiscuo uulgo
potest legi Mixtitiij,
uel occidentales ho-
mines.

^oHoc est, eodem mo-
do punientur ut Ae-
gyptij, uel suo etiam
tempore ut Aegyptus.
^pVel, tyranni gentium.
^qEbr. Interfectio uel
saucio, numerus pro
numero.

^rEbr. Et plenitudi-
nem eius.

^sSais uidetur esse,
uel Pelusium.

Israelis. Quum illi te apprehenderint manu tua, confringeris, & diffindes eis om-
nem humerum: & quum innixi fuerint tibi, confringeris: num ergo omnes lum-
bos eorum firmabis? Idcirco sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego adduco super te
gladium, & excindam ex te hominem & iumentum. Eritque terra Aegypti in stu-
porem & desolationem, & cognoscent quia ego DOMINVS. Quandoquidem di-
xit, Fluuus meus est, & ego feci, idcirco ecce ego contra te, & contra fluuios tuos,
& tradam terram Aegypti in desolationes, in uastitatem & stuporem, à Magdalo,
Sienem, usque ad terminum Aethiopiae. Non transibit per eam pes hominis, neque
pes iumenti transibit per eam, nec habitabitur quadraginta annis. Et reddam ter-
ram Aegypti, ut stupori sit futura inter terras uastatas: & ciuitates eius, ut sint inter
ciuitates uastas squalidae quadraginta annis, spargamque Aegyptios inter gentes,
& dispergam eos in terras. Quoniam sic dicit DOMINVS deus, A fine quadragin-
ta annorum colligam Aegyptios de populis inter quos dispersi sunt. Et reducam
captiuitatem Aegypti, & efficiam ut redeant in terram Pathros, in terram quam
incoluerunt, eruntque isthic regnum humile. Prae caeteris regnis erit humile, nec
eleuabit se ultra super gentes, imminuam enim eos ne dominantur gentibus. Non
erit ultra domui Israelis asylus, [sed] submonitor iniquitatis, dum respexerint post
eos, & cognoscent quod ego DOMINVS deus. Factum est uicesimo septimo anno,
primo [mense,] prima mensis, ut fieret uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili homi-
nis, Nabuchodonosor rex Babylonis fecit seruire exercitum suum magno labo-
re ad Tyrum, omne caput caluum est redditum, & omnis humerus detritus est, mer-
ces autem non fuit ei [reddita,] neque exercitui eius de Tyro pro ministerio quo mi-
hi ministrarunt ad eam: idcirco sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego do Nabuchodo-
nosori regi Babylonis terram Aegypti, & auferet multitudinem eius, diripiet spo-
lia eius, & depradabitur praedam eius, & erit merces exercitui eius. Pro opere quo
mihi ministrauit in ea, dedi ei terram Aegypti, eo quod mihi fecerunt, dicit DOMINVS
deus. In die illa faciam germinare cornu domui Israelis, & tibi dabo apertionem
oris in medio eorum, & scient quia ego DOMINVS.

CAP. XXX.

ET factum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, uaticinare & dic,
Sic dicit DOMINVS deus, Ululate uae diei, quia prope est dies, prope inquam
est dies DOMINI, dies nubilosus, tempus gentium erit. Venietque gladius in Aegy-
ptum, & erit pauor in Aethiopia, quum ceciderit saucius in Aegypto, & acceperint
multitudinem eius, euerfaque fuerint fundamenta eius. Kusch, Phut, & Lud, & om-
ne promiscuum uulgus, & Chub, & filij terrae foederis cadent cum eis gladio.
Sic dicit DOMINVS, Cadent qui fulciunt Aegyptum, & descendet fastus fortitudi-
nis eius à turre Seuene, cadent in eam gladio, dicit DOMINVS deus. Et desolabun-
tur in medio terrarum uastatarum, atque ciuitates eius erunt in medio ciuitatum de-
solatarum. Et scient quia ego DOMINVS, quum dederò ignem in Aegyptum, &
contriti fuerint omnes auxiliares eius. In die illa egrediuntur nuncij à facie mea
in nauibus ad terrendum Aethiopiam quae secuta est, eritque pauor in eis secundum
diem Aegypti, quoniam ecce uenit. Sic dicit DOMINVS deus, Ego efficiam ut
cesset strepitus Aegypti per manum Nabuchodonosoris regis Babylonis, ipse &
populus eius cum eo qui grassantur inter gentes, adducentur ut perdant terram,
& distringent gladios suos super Aegyptum, implebuntque terram interfectis. Et
reddam flumina eius sicca, & uendam terram in manum malorum, & uastabo ter-
ram & quidquid in ea est per manum alienorum: ego DOMINVS loquutus sum.
Sic dicit DOMINVS deus, Ego perdam idola, & efficiam ut cessent simulachra à
Noph, & princeps qui sit de terra Aegypti non erit ultra, immittamque timorem in
terram Aegypti. Et uastabo Patheros, immittamque ignem in Zoan, & faciam iu-
dicia in No. Effundam furorem meum contra Sin, [quae est] robur Aegypti, &
excindam

Aliud crimen
taxatur, quod
facient ludaeos
uana spe, ut
ipsis, relicto
deo, niterentur.

Zach. 13. a

excindam tumultum No. Et iniiciam ignem in Aegyptum, infirmando infirma bitur Sin. No dissecabitur, angustiae [erunt] Noph interdiu. Iuvenes delecti Auen & Phibeseth cadent gladio, & ipsae in captiuitatem abibunt. Porro in Taphnes obtenebrescet dies, quum ego isthic confregero uectes Aegypti, cessabitque fastus roboris eius in ea, nubes operiet eam, & filiae eius in captiuitatem abibunt. Faciamque iudicia in Aegypto, & scient quia ego DOMINVS. Factum est praeterea in undecimo anno [mense] primo, septima mensis, ut fieret uerbum DOMINI ad me in hanc sententiam, Fili hominis, brachium Pharaonis regis Aegypti confregi, & ecce non est ligatum, ut detur medela, & apponatur fascia ad obligandum illud, ad firmandum illud ut gladium teneat. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego contra Pharaonem regem Aegypti, & confringam brachium eius quod robustum est, sed & confractum, & deiiciam gladium e manu eius. Et deiiciam Aegyptios inter gentes, & dispergam eos in nationes. Et roborabo brachia regis Babylonij, & dabo gladium meum in manum eius, coteramque brachia Pharaonis, & is ingemiscet coram eo quemadmodum solent faucij. Ego roborabo brachia regis Babylonij, brachia autem Pharaonis concident, scientque quia ego DOMINVS, quum dederam gladium meum in manum regis Babylonij, & is incutiet eum in terram Aegypti. Et deiiciam Aegyptios inter gentes, dispergamque eos in nationes, & scient quia ego DOMINVS.

CAPVT XXXI.

Factum est in undecimo anno, [mense] tertio, in prima mensis, ut fieret uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, dic ad Pharaonem regem Aegypti, & ad copias eius, Cui similis es in magnificentia tua? Ecce Assur [similis erat] cedro in Libano, quae ramis pulchra est, nemore umbram faciens, alta statura, cuius cacumen inter condensa [arborum.] Aquae nutriuerunt eam, abyssus extulit eam, & flumina eius circuiuerunt plantationem eius, & riuulos suos misit ad omnia ligna campi. Hinc statura eius elata est praeter omnibus arboribus campi, & multiplicati sunt rami eius, & prolongati sunt frondes eius, propter aquas multas quas ipsa misit. In ramis eius nidos fecerunt omnes uolucres coeli, & sub frondibus eius pepererunt cunctae bestiae agri, atque sub umbra eius sederunt omnes gentes magnae. Pulchra itaque facta est in magnitudine sua, in extensione ramorum suorum, quoniam radix eius fuit ad aquas multas. Cedri in hortis dei non obscurarunt eam, nec abietes similes sunt ei, nec castaneae fuerunt sicut frondes eius, & praeterea nulla arbor in hortis dei illi similis fuit in pulchritudine sua. Pulchram feci eam multitudine ramorum eius, aemulataque sunt eam omnia ligna delicata quae sunt in hortis dei. Idcirco sic dicit DOMINVS deus, *Quandoquidem exaltatus es statura, & posuisti fastigium inter condensa, & eleuatum est cor eius in exaltatione sua, tradam eum in manum fortissimae gentis, quae omnino faciet ei iuxta impietatem suam, me eiiciente eum. Et exciderunt eum alieni tyranni gentium, atque strauerunt eum in montibus, & in omnibus uallibus ceciderunt rami eius, & confractae sunt frondes eius iuxta omnes torrentes terrae, descenderuntque de umbra eius cuncti populi terrae, & reliquerunt eum. Super ruina eius quiescebant omnia uolatilia coeli, & super ramos eius fuerunt omnes bestiae agri. Idcirco ne se efferant statura sua cunctae arbores aquarum, nec proferant cacumen suum inter condensa, neque stent super illas in sublimitate sua cuncta quae bibunt aquam, quoniam omnes illi traditi sunt in mortem, ad terram inferiorem in medio filiorum hominum, ad eos qui descendunt in foueam. Sic dicit DOMINVS deus, Eo die quo descendit ad inferos, luctum indixi, operui super eum abyssum, & prohibui flumina eius, & prohibite sunt aquae multae. Atratum reddidi propter eum Libanum, & omnes arbores campi propter eum exanimatae sunt. A fragore ruinae eius commoui gentes, quum deiicerem eos ad inferos cum his qui descendunt in foueam, & consolationem acceperunt in terra inferiori

^E Alij legunt, dolendo dolebit.

^B Vel, quottidiane angustiae erunt in Noph.

^C Ipse, scilicet urbes: uel, ut alij uolunt, mulieres.

^D Uectes, hoc est, iugum.

^E Ebr. Gemitibus interfecti.

^A Eiusdem argumenti est superioribus oratio, de structura esse Aegypti.

^B Ebr. Magnam fecerant eam.

^C Perpetua allegoria utitur hoc capite, arguens contra Aegyptium a comparatione, Si Assyrius rex non potuit impetum Babylonij ferre, qui tamen esset potētissimus, quanto minus tu. Perstringit interrim superbiam & arrogantiam Assyrij.

^D Ipsa alij de abyssu, alij de arbore intelligunt.

^E Quidam sic legunt, Cedri non obscurarunt eam, in hortis dei abietes non fuerunt similes.

^F Alij Eden proprium relinquunt.

^G Coeperat secunda persona alloqui Assyrium, mox mutat personam in tertiam, quod frequens est prophetis.

^H Alij legunt, propter impietatem suam ei eum.

Iam aperit allegoriam, & eam Assyrio aptat.

Poenam minatur.

Prophetia

omnes arbores delictiores, electæ & bonæ Libani, omnes quæ hauriunt aquam, sed & ipsi descenderunt cum eo ad inferos, ad interfectos gladio, qui sub umbra brachij eius federunt in medio gentium. Cui sic similis es in gloria & magnificentia inter arbores delictas, deiçieris cum arboribus delictis in terram inferiorem, inter incircuncisos dormies cum interfectis gladio. Hic est Pharao & uniuerfus strepitus eius, dicit DOMINVS deus.

CAP. XXXII.

ET factum est duodecimo anno, duodecimo mense, prima mensis, ut fieret uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, fume lamentationē super Pharaonem regem Aegypti, & dic ad eum, Leunculo gentium assimilatus es, & es ueluti draco in æquoribus, qui lasciuiisti in fluminibus tuis, turbasti aquas pedibus tuis, & calcasti flumina earum. Sic dixit DOMINVS deus, Ego expadam super te rete meum, in congregatione populorum multorum, qui te propellent in fagenam meam, & deiçiam te in terram, atq; mittam te in superficie campi, efficiamq; ut super te sedeāt omnes uolucres cœli, satiaboq; de te bestias uniuerse terræ. Ponam

in super carnem tuam super montes, & explebo ualles altitudine tua. Inebriabo terram cruore sanguinis tui usq; ad montes, & uoragines implebuntur de te. Obtegā cœlos in extinctione tui, & obfuscabo stellas eorum, solem obducā nubi bus, & luna non lucebit lumine suo. Omnia luminaria lucentia in cœlis obfusca bo super te, & dabo tenebras super terram tuam, dicit DOMINVS deus. Commo uebo cor populorum multorum, quum induxero contritionem tuam in gentibus super terras quas tu non nouisti. Obstupefaciam super te populos multos, & re ges eorū horrore quodam super te horrescent, quum uolare faciam gladiū meum super facies eorum, & pauebunt per singula momēta, quisq; ex animo, in die rui

næ tuæ. Quia sic dicit DOMINVS deus, Gladius regis Babylonij ueniet super te, per gladios heroum prosternā copias tuas, grassatores [ex] gentibus sunt uniuer si ipsi, qui deuastrabunt fastum Aegypti, & exterminabitur omnis strepitus eius.

Perdam & omnia iumenta eius ab aquis multis, ne turbabit eas pes hominis ul tra, neq; ungulæ iumentorum conturbabunt eas. Tunc limpidas redam aquas eorum, & flumina eorum fluere faciam ut oleum, dicit DOMINVS deus. Quum [scilicet] tradidero terram Aegypti desolatam, & uastata fuerit terra à plenitudi ne sua, quum percussero omnes qui habitant in ea, & scient quia ego DOMINVS.

Hæc est lamentatio qua eam lamentabuntur, filiæ [inquam] gentium lamentabun tur eam, Aegyptum & omnem strepitum eius lamentabuntur, dicit DOMINVS deus. Et factum est duodecimo anno, quintodecimo [die] mensis, ut fieret ser mo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, plange super multitudinem Aegypti, & deiçe eam & filias magnificarū gentium, ad terram inferorum cum his qui descen dunt in foueam. Quo nam pulchrior es tu? descende & iace cum incircuncisis.

In medio interfectorum gladio cadent, gladio tradita est, detrahite igitur eam, & omnes copias eius. Loquentur cum eo fortiores quiq; de medio inferorum cum auxiliaribus eius, qui descenderunt & dormierunt incircuncisi cum interfectis gla dio. Ibi est Assur & omnis congregatio eius, per circuitum sunt sepulchra eius, omnes hi interfecti gladio qui corruerūt gladio, quorum sepulchra posita sunt in lateribus lacu. Fuitq; congregatio eius per circuitū sepulturæ eius, omnes ipsi oc cisi corruerunt gladio, qui dederunt terrorem in terra uiuentium. Ibi Elam & om nes copię eius per circuitum sepulturæ eius, omnes ipsi interfecti corruerūt gla dio, qui descenderunt incircuncisi in terram inferorum, quiq; dederunt terrorem suum in terra uiuentium, & portauerunt ignominiam suam cum descendentibus

in foueam. In medio interfectorum posuerunt ei lectum pro omni multitudine eius, per circuitum eius sepulchra eius: omnes ipsi incircuncisi & interfecti gladio, quoniam datus est terror eorum in terra uiuentium, & portauerunt ignominiam suam

Hic est Pharao, hoc est, hic est exitus Pharaonis, & omnis splendoris & fastus eius.

Alius sermo contra Pharaonem regem Aegypti & populum eius, eiusdem argumenti cum prioribus, immutata nō nihil orationis figura.

Ebr. Facient ascen dere.

*Vel subito.

Ebr. Quisq; ad animam suam.

*Vel, abolebitur omnis multitudo eius.

Alij, tūc absorbebo uel demergam.

Hoc est, cum omni bus quæ sunt in terra.

Supple Aegyptij. Eam, scilicet Aegyptum.

Apte iā et sub. obscure ad Pharaonem transit, docens illum perituro non secus ac Assyrium.

Supra 12. d. & 17. f.

Esa. 13. b
Isa. 3. c
Manh. 23. c

suam cum descendētibz in foueam, in medio interfectorum positus est. Ibi Mæsech, Thubal, & omnis multitudo eius, per circuitū eius sepulchra eius, qui omnes sunt incircuncisi interfecti gladio, quoniam posuerunt terrorem suum in terra uiuentium. Non autem iacebunt cum heroibus, qui ex incircuncisis ceciderunt, & qui descenderunt ad inferos cum armis suis bellicis, posueruntq; gladios suos sub capitibus suis, & fuit iniquitas eorum super ossa eorum, quoniam terror heroum in terra uiuentium. Et tu in medio incircuncisorum cōfringeris, & dormies cum interfectis gladio. Ibi Edom, reges eius & cuncti principes eius, qui positi sunt cū fortitudine sua inter occisos gladio, ipsi cum incircuncisis iacebunt, & cum his qui descenderunt in foueam. Ibi duces Aquilonis, ipsi omnes & omnes Zidonij, qui descenderunt cum interfectis, cum formidine sua à fortitudine sua pudefacti. Iacuerunt autem incircuncisi cum interfectis gladio, & portauerunt ignominiā suam cum his qui descenderunt in foueam. Hos uidebit Pharao, & consolabit se super uniuersa multitudo sua, qui interfecti sunt gladio, Phārao inquā & cunctus exercitus eius, dicit DOMINVS deus. Quoniam dedi formidinē meam in terra uiuentium, & bponetur in medio incircuncisorum cum interfectis gladio, Pharao & omnis multitudo eius, dicit DOMINVS deus.

CAP. XXXIII.

Rursum factum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, loquere ad filios populi tui, & dic ad eos, Si induxero gladium super a terram, & acceperit populus terre uirum aliquem de finibus suis, posueritq; eum sibi speculatorem, & is uiderit gladium uenientem super terram, clāxeritq; tuba, & monuerit populum diserte, & audiendo audierit uocem tubæ, & moneri nolit, ueneritq; gladius, & tulerit eum, sanguis eius erit super b caput eius. Vocem enim tubæ audiuit, nec passus est se moneri, idcirco sanguis eius in eo erit: is autē qui se moneri passus est, seruabit animam suam. Quod si speculator uiderit gladium uenientem, nec clāxerit cornu, & populus diserte non fuerit præmonitus, & uenerit gladius, & abripuerit ex eis animam, talis propter iniquitatem suam abreptus est, sed requirā sanguinem eius de manu speculatoris. Et te quidem fili hominis, constitui speculatorem domui Israelis, ut audias ex ore meo uerbum, & diserte moneas eos ex me.

Quum dixerō impio, Impie tu certissime morieris, tu uero nō fueris loquutus ut diserte moneas impium [ut discedat] à uia sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, & sanguinem eius de manu tua requirā. Si uero tu diserte monueris impium à uia sua ut ab ea discedat, is autem à uia sua conuersus non fuerit, ipse in iniquitate sua morietur, tu uero liberaſti animam tuam. Tu ergo fili hominis, dic ad domum Israelis, Sic plane dixistis, Transgressionēs nostræ & peccata nostra super nos [sunt], atq; in eis tabescimus, quomodo ergo uiueremus? Dic ad eos, ¶ Viuo ego, dicit DOMINVS deus, non delector mōrte impij, quin magis, quum reuertitur impius à uia sua, & uiixerit. Conuertimini, conuertimini de uis uestris malis: cur enim moreremini domus Israelis? Tu ergo fili hominis, dic ad filios populi tui, Iustitia iusti non liberabit eum quo tempore transgressus fuerit, neq; impius impinget in impietate sua, quo tempore cōuersus fuerit ab impietate sua: rursus iustus non poterit uiuere in iustitia sua quo tempore peccauerit. Quum ergo iusto dixerō, Omnino uiuet, is autem confusus de sua iustitia, peruerſe fecerit, omnium iustitiarum suarum nulla erit memoria, sed in peruersitate sua quam perperauit morietur. Rursum quum dixerō impio, Omnino morieris, & is conuersus à peccato suo, fecerit iudiciū & iustitiam, [nempe] pignus restituerit impius, raptum reddiderit, in statutis uitæ ambulauerit, ut nihil peruerſi faciat, uiuendo uiuet, & non morietur. Omnia peccata eius quæ peccauit, non commemorabuntur ei, iudiciū & iustitiam fecit, ideo certissime uiuet. Dicunt autem filij populi tui, Non est æqua uia domini, quum potius eorum uia nō sit æqua. Quum auer-

^bEbr. Dormire fiet.

^A Post urbem captam exhortatorius sermo ad poenitentiam, & præparatio celestis Hierosolymæ. De officio Episcopi ac prophætæ, quid euenturum his qui in terra reliqui fuerant.

^aEbr. Terra si induxero super eam.

^bHoc est, author mortis sibi ipsi erit.

Ezech. 3.
Ezech. 18.

Supra 3. d

Occupatio, reficit enim uerba desperatiōis, & adhortatur ad poenitentiam.
Supra 18. g

^aEbr. In die transgressionis sue.

Prophetia

tit se à iustitia sua, & peruerse egerit, morietur in eis. Impius uero si se auerterit ab impietate sua, & fecerit iudicium & iustitiam, in his ipse uiuet. Et dicitis, Non est ^{Supra 18. g} tæqua uia domini, quenq; ex uobis iudicabo secundum uias suas, ô domus Israel.

^a Alij legunt, undecimo.

^E Et factum est ^b duodecimo anno, decimo [mense,] quinta mensis nostræ transmigrationis, ut ueniret ad me quidā qui euaserat de Ierusalem, dicens, Percussa est ciuitas. Et manus DOMINI facta erat super me sub uesperam, priusq; ueniret ille qui euaserat, & aperuerat os meū, dum ille mane ueniret ad me: aperuerat inquam os meum, nec ultra obmutesceram. Factusq; est sermo DOMINI ad me, dicēs, Fili hominis, qui inhabitant deuastata illa loca in terra Israelis, dicentes aiunt, Vnus fuit Abraham, & occupauit terrā, & nostrū multi sunt, nobis data est terra possi-

^a Alij legunt, super sanguine.

Innici et freti armis
et uiolentia.

^f Ebraico schemate, si
non pro certe ponitur
et affirmat.

^F dennda. Idcirco dic ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Vos comeditis cum sanguine, & attollitis oculos uestros ad idola uestra, atq; sanguinem effunditis, & terram hanc possideretis? Stetistis super gladio uestro, & fecistis abomināda: quisq; uxorem proximi sui polluitis, & terram hanc possideretis? Sic igitur dices ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Viuo ego, si non qui in locis desolatis sunt, gladio cadent, & qui in superficie campi est, hunc tradam bestiæ ut deuoret eum: qui uero in præ-

^G fidijs sunt atq; spelūcis, peste morientur. Reddam quoq; terram ipsam uastam & desolatam, & cessabit fastus roboris eius: uastabunturq; montes Israelis, ut nemo sit qui pertrāseat. Et scient quia ego DOMINVS, quum reddidero terram uastam & desolatam propter omnes abominationes quas fecerunt. Et tu fili hominis, fili liij populi tui colloquūtur tecum iuxta parietes, & in ostijs domorum, loquitur alter ad alterum, quisq; uidelicet ad proximum suum, dicendo, Venite quæso, & audite, quod nam uerbum egressum sit à DOMINO. Et ueniunt ad te, quemadmodum uenire populus [solet,] sedentq; coram te populus meus, & audiunt sermones tuos, quos tamen non faciunt, quandoquidem ^b cantiones edunt ore suo, sed post emolumentum suum uadit cor eorum. Et ecce tu es eis quemadmodum cantio amatoria quæ pulchre sonat, elegantiq; melodia, audiunt uerba tua, sed ea non faciunt. Quum uero uenerit illud, ecce enim uenit, tum scient q; propheta fuerit inter eos.

^a Alij legunt, quasi
conuentus populi.
^b Alij legunt, sibilant
ore suo, illudentes sci
licet.

Tantum fructus re-
portat ex uerbo dei,
ac si quis suauē har-
moniam alicuius in-
strumenti musici au-
diat. Vel, De te ca-
nunt, te laudant, car-
minibus celebrant.

Sermones aliquot de
restitutione Israelis, ostē-
duntur auctores illius
magni mali. Interim dū
mali pastores taxantur,
formula boni pastoris
inducitur.

^a Alij lac legunt.

CAPVT XXXIII.

^A ET factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, uaticinare contra pa-
^{stores} Iſraelis, uaticinare, & dices ad eos, [nempe] ad pastores, Sic dicit DOMINVS deus, Væ pastoribus Iſraelis, qui pauerūt seipſos, an non gregem pascere [de-
bent] pastores? ^a Pingue comeditis, lana induimini, quod crassum est mactatis, gre-
gem non pascitis, debile non confortastis, ægrotum non sanastis, cōfractum non
obligastis, propulsum nō reduxistis, & perditam non quæsiuistis, quin in duritia
& sœuitia dominati estis eis. Et errarunt absq; pastore, fueruntq; cibus omni be-

Ierem. 23. a

^B stiaæ agri, & palantes. Errauit grex meus in omnibus montibus, atq; in omni col-
le excelso, & in omni superficie terræ dispersus est grex meus, nec est qui quærat
aut requirat. Propterea audite pastores uerbum DOMINI, Viuo ego, dicit DO-
MINVS deus, si non, eo quod oues meæ fuerunt direptioni, & factę sunt oues meæ
cibus omni bestiæ agri (eo q; non esset pastor,) & q; pastores mei oues meas non
requisiuerunt, sed pastores seipſos pauerunt, oues autem meas non pauerunt. Id-

Apostolus ex
indignatione,

^C circo pastores audite uerbum DOMINI, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego contra
pastores, & requiram oues meas de manu eorū, & faciam eos cessare ne [ultra] pas-
cant oues, neq; pastores pascant ultra seipſos, sed eripiā oues meas ex ore eorum,
neq; erunt eis cibus. Quia sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego, ego inquam requi-
ram oues meas, & inuestigabo eas, quemadmodū requirit pastor gregem suum,
quo die fuerit in medio ouium suarum dispersarum, sic requiram oues meas, & eri-
piam eas ex omnibus locis in quæ sunt dispersæ, in die nubis & caliginis. Et edu-
cam eas de populis, congregaboq; eas de regionibus, & introducam eas in terram
suam,

suam, & pascam eas in montibus Israelis, iuxta riuos, & in cunctis habitationibus terræ. In pascuis bonis pascam eas, & in montibus excelsis Israelis erit stabulatio earum, ibi accubabunt, in stabulatione amœna, & in pascuis pinguibus pascentur, nempe super montes Israelis. Ego pascam oues meas, & faciam eas accubare, dicit DOMINVS deus. Perditam requiram, propulsatam reducam, contractam ligabo, infirmam roborabo, pinguem uero & fortem compescam, & pascam eam in iudicio. Vos autem oues meæ, sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego iudico inter pecus & pecus, inter arietes & hircos. An leue uobis est, q̄ pascua bona depascitis, nisi residua pascuorum uestrorum pedibus uestris conculcetis, & bibentes limpidiores [aquas,] residuas pedibus uestris conturbetis? Et oues meæ conculcatum pedibus depascunt, & conturbatum pedibus uestris bibunt. Propterea sic dicit DOMINVS deus ad eos, Ecce ego, ego inquam iudicabo inter pecus pingue, & inter pecus macilentum, eo q̄ in latus & humerum impellit, & cornibus uestris impingitis in omnes infirmas, donec dispergatis eas foras. Ego seruabo oues meas, ut non pateant ultra direptioni, & iudicabo inter pecus & pecus. Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, Dauidem seruum meum, & is pascet eas, atq̄ is erit eis pastor. Ego autem DOMINVS ero eis deus, & seruus meus Dauid princeps in medio eorum: ego DOMINVS loquutus sum. Et excindam cum eis fœdus pacis, & faciam cessare de terra bestiam malam, ut in deserto tuto habitent, atq̄ in syluis dormiant. Ego dabo eis & circunquaq̄ in colle meo benedictionem, efficiamq̄ ut descendat pluuia suo tēpore, ut sint benedictę pluuia. Et dabit lignum agri fructum suum, sed & terra dabit prouentum suum: erunt tuti in terra sua, & cognoscent quia ego DOMINVS, quum confregero catenas iugi earum, & liberauero eas de manu eorum qui eas seruitute premunt. Non erunt ultra praeda gentibus, neq̄ deuorabit eas bestia terræ, sed habitabunt tuto, nec erit qui exterreat. Excitabo deniq̄ eis plantulam celebri nomine, nec erunt ultra collecti ad famem in terrā, & non ferent amplius ignominiam gentium. Et cognoscent quia ego DOMINVS deus eorum sum cum eis, & ipsi populus meus, domus Israel, dicit DOMINVS deus. Vos autē oues meæ, oues pascuæ meæ homines estis, & ego deus uester, dicit DOMINVS deus.

CAP. XXXV.

Factū est uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, pone faciem tuam uersus montem Seir, & uaticinare cōtra eum, dicesq̄ ei, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego contra te ō mons Seir, & extendam manum meam contra te, ponamq̄ te desolatum & desertum. Ciuitates tuas reddam desolatas, & tu uastaberis, sciesq̄ quia ego DOMINVS. Quandoquidem habuisti perpetuum odium contra Israelitas, & terruisti eos gladio, eo tempore quo calamitosi essent, & eo tempore quo finem [habuit] iniquitas: idcirco uiuo ego, dicit DOMINVS deus, q̄ ad sanguinem faciam te, & sanguis te persequetur: certe sanguinē odisti, sanguis te persequetur. Reddam enim montem Seir squalidum & desolatum, & excindam ex ea transeuntem & redeuntem. Implebo quoq̄ montes eius interfectis eius, & colles tuos, ualles tuas atq̄ torrentes tuos occidis gladio, corruentq̄ in eis. In perpetuas desolationes redigam te, & ciuitates tuæ non redibunt, scietisq̄ q̄ ego sum DOMINVS. Quandoquidē dicis, Duæ gentes, & duæ terræ meæ erunt, & possidebimus eam, & DOMINVS illic fuit, idcirco uiuo ego, dicit DOMINVS deus, ego faciā secundum iram tuam, atq̄ iuxta æmulationē tuam quam fecisti, eo q̄ oderis eos, & notus ero in eis, postquam te iudicaui. Et scies q̄ ego DOMINVS audiuerim omnes blasphemias tuas, quas dixisti cōtra montes Israelis, dicendo, Deuastati sunt, traditiq̄ sunt nobis in cibum. Equidem magnifica iactastis contra me ore uestro, & superbe multa uerba euomistis cōtra me, quæ ego audiui. Sic dicit DOMINVS deus, Quū uniuersa terra gaudet, uastam te reddam. Sicut tu lætatus es super hæredie-

^bAliter, Disperdam.

^cVos, scilicet arietes & hirci, intelligit autem prepotentes & diuites.

^dEorum & eas ad oues refertur.
^eEbr. De manu operantium in eis, hoc est, qui eas ad opera adigunt.
^fEbr. Excitabo eis plantulam ad nomē.

^AIncrepat Edumæos quod odio haberent & adhaerent Israelitis.

^aAlij legunt, latrocinij perpetrasti: alij, traxisti eos gladio.
^bVarie sunt opiniones de sanguine. Quidam sic, tu sanguinē formidas, incides ergo in sanguinē. Alij, fecerā te sanguinem, id est, consanguineū, quapropter amare fratres debueras, sed sanguis te incitat cōtra consanguineos: quandoquidem ergo sanguinem odisti, efficiam ut sanguis, id est, ultio sanguinis, uel sanguinarij te persequantur.
^cScilicet decem tribus Israel & duæ iudæ.
^dEbr. Secundum gaudium uniuersę terrę, hoc est, omnes gaudebunt te uastata.

Postquam taxa ut pastores, ad oues transit, nō & in his quedā taxanda sunt.

Hec ad tempus Christi pertinet.
Esa. 40. c
Dan. 9. g
Iohan. 1. g. 10. b

Iohan. 10. b

Prophetia

tatem domus Israelis, quod desolata est, sic faciam tibi, in solitudinem redigeris mons Seir & omnis Edom, omnis inquam ea, & scient quia ego DOMINVS. XXXVI.

Planus & apertus iam loquitur de restitutione Israelis, Iudeos reducentos esse cum magna gloria & vindicatione nominis sui. Interim ostendit quanta fecerint scelera, & quam ignominiam domino nomini obtruxerint.

Vel, excelsa illa quae ab initio iam olim fuerunt, loquitur autem de montibus Iudaeae. Ebr. uerba sic habent, ascendistis super labium linguae et diffamationem populi.

Iurandi gestus, quasi dicat, Hoc sancte iuro, etiam gentes ferent ignominiam.

Numerus mutatur, o tu terra.

Alij legunt, in oculis illarum, nam uariant exemplaria.

AUtem fili hominis, uaticinare super montes Israelis, & dic, Montes Israelis ^{Supra 6, a} audite uerbum DOMINI, sic dicit DOMINVS deus, Quandoquidem hostis dicit contra uos, Haha, & excelsa saeculi cesserunt nobis in haereditatem: idcirco uaticinare & dic, Sic dicit DOMINVS deus, Quandoquidem uastant & absorbent uos per circuitum, ut cedatis in haereditatem reliquis gentibus, ut passim loquantur de uobis, & diffamet uos populi. Idcirco, o uos montes Israelis, audite uerbum DOMINI dei, Sic dicit DOMINVS deus montibus & collibus, torrentibus & uallibus, uastis & desolatis locis, & ciuitatibus derelictis, quae fuerunt direptioni & subnationi reliquis gentibus circumquaque. Idcirco sic dicit DOMINVS deus, Certe in igne zeli mei loquutus sum contra reliquias gentium, & contra uniuersum Edom, qui terram meam dederunt sibi in possessionem, in gaudio totius cordis, & cum contemptu animi, eo quod eiectioni sunt ad praedam. Ob id uaticinare super terram Israelis, & dic montibus & collibus, torrentibus & uallibus, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce in zelo meo & in aestu meo loquutus sum, Quandoquidem tulistis ignominiam [illatam] a gentibus, idcirco sic dicit DOMINVS deus, Ego leuaui manum meam, si non gentes quae circum uos sunt, suam ipsorum ignominiam ferant. Et uos montes Israelis, proferetis caudicem uestrum, & edetis fructum uestrum populo meo Israelis, & quidem prope est ut ueniat. Quia ecce ego ad uos, respiciam uos, colemini atque seremini. Et ego multiplicabo in uobis homines, pro uniuersa domo Israelis, pro uniuersa [inquam,] & inhabitabuntur ciuitates, & uastata [loca] instaurabuntur. Et multiplicabo in uobis homines & iumenta, multi erunt & fructum ^{Alloquitur montes Israelis.} ferent, & collocabo uos in ueteres [sedes] uestras, & plus beneficiorum in uos conferam quam ab initio, & scietis quia ego DOMINVS. Et ducam ad uos homines, [nempe] populum meum Israel, qui te occupabunt, erisque illis haereditas, nec ultra eos orbem reddes. Sic dicit DOMINVS deus, Eo quod ad uos dicunt, Tu deuoratrix hominum, & oratrix gentis tuae fuisti, idcirco non deuorabis ultra homines, nec oratrix eris ultra gentis tuae, dicit DOMINVS deus. Neque patiar ut ultra audias ignominiam a gentibus, aut opprobrium feras ultra a populis, neque orbem facies amplius gentes tuas, dicit DOMINVS deus. Et factum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, domus Israelis, dum habitarent in terra sua, polluerunt eam uia sua atque studiis suis: uia eorum fuit coram me, quemadmodum immunditia mulieris quae menses habet. Et effudi feruorem meum super eos propter sanguinem quem fuderunt in terra, sed & in idolis suis polluerunt eam. Et dispersi eos inter gentes, dissipatique sunt per nationes, secundum uiam eorum, & secundum studia eorum iudicaui eos. Et uenerunt ad gentes ad quas ingressi sunt, & prophanauerunt ^{Esa. 52. c. Rom. 2. d} nomen sanctum meum, dum diceretur eis, Populus DOMINI sunt isti, & de terra sua exierunt. Et peperi nomini sancto meo, quod prophanarunt domus Israelis inter gentes ad quas uenerunt. Propterea dic domui Israelis, Sic dicit DOMINVS deus, Non propter uos ego facio, o domus Israel, sed propter nomen meum sanctum, quod prophanastis inter gentes ad quas uenistis. Sanctificabo ergo nomen meum magnum, quod est prophanatum inter gentes, quod scilicet uos prophanastis inter eos, ut gentes cognoscant quia ego DOMINVS, dicit DOMINVS deus, quem sanctificatus fuero in uobis in oculis uestris. Et assumam uos de gentibus, & congregabo uos de cunctis terris, & introducam uos in terram uestram. Et spargam super uos aquas mundas, & mundabimini ab omnibus inquinamentis uestris, atque ^{Supra 11. d} a cunctis idolis uestris mundabo uos. Et dabo uobis cor nouum, & spiritum nouum ponam in praecordia uestra: auferam cor lapideum de carne uestra, & dabo uobis cor carnum. Inseram spiritum meum in interiora uestra, & efficiam ut ambuletis

buletis in statutis meis, & iudicia mea custodiatís atq; faciatis. Et habitabitís in terra quam dedi patribus uestris, eritisq; mihi populus, & ego uobis ero deus. Ego uos saluabo ab omnibus immunditijs uestris, & aduocabo frumentum, multiplicaboq; ipsum, non mittā uobis famem. Multiplicabo insuper fructus arborum, & prouētus campi, ut non feratis ultra opprobrium famis inter gentes. Et recordabimini uiarum uestrarum malarum, & studiorum uestrorum quæ non sunt bona, & pudebit uos in facies uestras iniquitatum uestrarum, atq; abominationū uestrarum. Non propter uos ego facio, dicit DOMINVS deus, hoc notum sit uobis, pudeat uos uiarum uestrarum & erubescite, domus Israelis. Sic dicit DOMINVS deus, Quo die mundauero uos ab omnibus iniquitatibus uestris, efficiam ut habitentur urbes, & reædificentur uastata, coleturq; terra uastata, pro eo q; uastata fuit in oculis omnis prætereuntis, dicentq;, Terra ista uastata facta est sicut hortus deliciarum, & ciuitates desolatæ, deuastatæ & euersæ, iam munitæ inhabitantur. Et scient gentes quæ relictæ fuerint per circuitum uestrum, q; ego DOMINVS ædificauimus euersa, & plātaui desolata: ego DOMINVS loquutus sum, & faciam. Sic dicit DOMINVS deus, Adhuc in hoc quærar domui Israelis ut faciam eis, multiplicabo eos homines [scilicet] ueluti oues, ueluti oues sanctas, ueluti oues Ierusalem in statis feriis eius, sic erunt ciuitates desertæ plenæ ouibus humanis, & cognoscent quia ego DOMINVS.

CAP. XXXVII.

FActa est super me manus DOMINI, & eduxit me in spiritu DOMINI, & demisit me in medio planitie, quæ erat plena ossibus, effecitq; ut ea circumquaq; præterirem, & en crant ualde multa in superficie planitie, erantq; uehementer arida. Et dixit ad me, Fili hominis, num uiuent ossa ista? Ego uero dixi, DOMINE deus tu nosti. Tum dixit ad me, Vaticinare super ossa ista, & dic ad ea, Ossa arida, audite uerbum DOMINI, Sic dicit DOMINVS deus ossibus istis, En ego indā in uos spiritū, & uiuetis: dabo quoq; super uos neruos, & induam uos carne, obducamq; uos cute, & induam uobis spiritum, & uiuetis, & cognoscetis q; ego DOMINVS. Vaticinatus itaq; sum quemadmodum fui iussus: prophetate autem me, factus est sonus, & ecce strepitus, nam acceperunt ossa, os ad os suum. Et spectauimus, & ecce erant super ea nerui, ascenditq; caro, atq; cutis desuper super ea obducta erat, nec tamen erat in eis spiritus. Dixit ergo ad me, Vaticinare ad spiritum, uaticinare fili hominis, & dic ad spiritum, Sic dicit DOMINVS deus, Veni, o spiritus, à quatuor plagis, & infla in istos interfectos, ut uiuant. Prophetam igitur quemadmodum præceperat mihi, uenitq; in eos spiritus, uixeruntq; & steterunt super pedes suos, exercitus ingens supra modū. Et dixit ad me, Fili hominis, ossa ista uniuerſa domus Israelis. En dicunt, Aruerunt ossa nostra, periit spes nostra, abscissi sumus plane. Idcirco uaticinare, & dic ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego aperio sepulchra uestra, & educā uos de sepulchris uestris popule meus, inducamq; uos in terram Israel, & scietis quod ego DOMINVS, quum aperuero sepulchra uestra, & eduxero uos de sepulchris uestris popule meus. Et dabo spiritum meum in uos, & uiuetis, & collocabo uos super terram ueſtram, & scietis quia ego DOMINVS loquutus sum, & faciam, dicit DOMINVS. Rursus factum est uerbum DOMINI ad me, dicens, Et tu fili hominis, cape tibi lignum unum, & scribe super ipsum, Iudæ & filiis Israelis socijs eius: deinde cape lignū unum, & scribe super ipsum, Ipsi Ioseph, & lignum Ephraim & uniuerſæ domui Israelis socijs eius. Et coniunge ea alterū alteri, ut sint tibi lignum unum, unianturq; in manu tua. Quumq; dixerint ad te filij populi tui, dicētes, An non indicabis nobis quid ista tibi? Loquere ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego accipio lignum Ioseph quod est in manu Ephraim & tribuum Israel sociorum eius, & ponam eas ad illud, nempe ad lignum Iudæ, faciamq; ex eis lignum unum, & erunt unum in manu mea. Sint autem ligna super

Hoc est, querent me & querendo inuenient, impetrabunt & hoc à me, & hac gratiam eis impartiar. Alij legunt, oues humanas.

Astruitur fides promissioni superiori, ducto argumento à resurrectione corporum, ut à re ceteris sima & ab omnibus cōfessa. Deinde paradigma te ostendit Israelē redūcēdum in terram suam, cum accessione gētiū.

Prophetia

quæ scripseris in manu tua uidentibus illis. Et loquere ad eos, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego assumo filios Israelis de medio gentium ad quas abierunt, & colligam eos circunquaq̃, introducamq̃ eos in terram suam. Et faciam eos gentem unam in terra [et] in montibus Israelis, atq̃ rex unus erit super omnes ipsos in regem, neq̃ erunt ultra duæ gentes, & non diuidentur ultra in duo regna. Non polluentur ultra in idolis suis, atq̃ in abominationibus suis, & in cunctis transgressionibus suis, & ego saluabo eos de cunctis habitationibus suis in quibus peccauerunt, & mundabo eos, & erunt mihi populus, ego uero ero illorum deus. Et seruus meus Dauid erit rex eorum, & erit pastor unus super ipsos omnes, ambulabunt in iudicijs meis, & statuta mea custodiēt, & facient ea. Et habitabunt in terra quam dedi seruo meo Iacob, in qua habitauerunt patres uestri, habitabunt in ea ipsi & filij eorum, atq̃ nepotes eorū usq̃ in sæculum, & Dauid seruus meus erit princeps eorum usq̃ in æternum. Percutiā deniq̃ cum eis fœdus pacis, fœdus perpetuum erit cum eis, & dabo eos, & multiplicabo eos, & ponam sanctuarium meum in medio eorum in æternum. Et erit habitaculū meum in eis, & ego eorum deus, ipsiq̃ erunt populus meus. Et scient gentes quia ego DOMINVS sanctificans Israel, quum fuerit sanctuarium meum inter eos in æternum.

CAP. XXXVIII.

Quobus sequentibus capitulis consolatur populum propheta, reducere enim esse e captiuitate in terram suam, neq̃ illis cariturū hostibus. Hec iuxta historiam facta sunt, reduces enim Iudei hostes immanissimos habuerunt. Sed sub litera altior quidam sensus reconditus latet, Ecclesia enim Christi nunquam carebit crudelissimis hostibus, qui tandem ultione diuina perdentur. Alij aliter, Michlol uidetur significare pulcherrimā uestē: uel forte loquitur de cataphractis, ubi e qui & equites toto corpore muniti sunt. Ebr. Ascendent uerba in cor tuum. Ebr. Ad terram pagorum uel uicorum. Ebr. Qui faciunt pecora et possessiones.

ET factus est sermo DOMINI ad me, dicens, Fili hominis, pone faciem tuam contra Gog terræ Magog principē & caput Mesech, & Thubal, & uaticinare contra eum, dicesq̃, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego contra te Gog princeps & caput Mesech & Thubal, ego reducam te, & ponam hamum in maxillas tuas, & educam te atq̃ uniuersum exercitū tuum, equos & equites qui omnes induti sunt hostericis, congregationem magnam cum lanceis & clypeis, quiq̃ omnes tenent gladios. Persas, Aethiopes & Libyes cum eis, qui omnes scutum & galeam [gerūt.] Gomer & cunctas alas eius, domus Thogarma, latera Aquilonis cū uniuersis alis eius, populosq̃ multos tecum. Preparare, & appara te, tu & omnes cœtus tui qui ad te congregati sunt, & sis eis in custodiam. Post multos dies uisitaberis, posterioribus annis uenies ad terram reductam gladio, collectam ex populis multis super montes Israelis, qui longo tempore uastati fuerunt, ipsa autē ex populis educta est, & illi omnes habitabunt tuto. Et ascendes ueniesq̃ ut tempestas, & eris ut nubes ad operiendum terram, tu & omnes alæ tuæ, & populi multi tecum. Sic dicit DOMINVS deus, Et erit illo die, uersabis in corde tuo consilia, cogitabisq̃ cogitationem malam, dicesq̃, Ascendam ad terram muris carentem, ingrediar ad quietes qui habitant secure omnes, qui omnes sine muris habitant, non habentes uentem neq̃ portas, ad spoliandum spolia, ad diripiendam prædam, ut reducas manum tuam super uastationes inhabitatas, & super populum collectū ex gentibus, qui rei pecuariæ, & possessionibus colendis operam dant, quiq̃ habitant in umbilico terræ. Seba & Dedan, & mercatores maris, & omnes leunculi eius dicent tibi, An non ut spolia diripias tu uenis? an non ut prædam abducas congregasti cœtum tuum? ut tollas argētum & aurum, ut abducas pecora & possessionem, & spolies spolia multa? Propterea uaticinare fili hominis, & dic ad Gog, Sic dicit DOMINVS deus, An non illo die quum habitauerit populus meus Israel tuto, tu scies? Siquidem uenies de loco tuo, de lateribus Aquilonis, tu & populi multi tecum, qui omnes ascenderunt equos, congregatio magna, & ingens exercitus. Et tu ascendes contra populum meum Israel, ut nubes ad operiendam terram, in nouissimis diebus [hoc] erit, & introducam te super terram meam, ut cognoscant me gentes, quum sanctificatus fuero in te in oculis eorum o Gog. Sic dicit DOMINVS deus, An non tu es ille de quo loquutus sum superioribus diebus per seruos meos prophetas Israelis, qui prophetarunt in diebus illis annis [aliquot,] ut adducerem te contra eos? Et erit in die illa, in die aduentus Gog super terram Israelis,

Iohan. 10. b

Esa. 40. c
Ierem. 23. a
Supra 34. f
Dan. 9. g
Iohan. 1. g. 10. i

Iohan. 12. e
Psalm. 109. b
116. a

Ala militaris.

Haec enim contra hostis descriptus. Sequitur consilium dei super eum & intentus hostis.

Ebr. Per manum seruorum.

lis, (dicit DOMINVS deus) ascendet furor meus in indignatione mea, in zelo meo, in igne iræ meæ loquutus sum, si non die illa fuerit cōmotio magna in terra Israel. Commouebuntur enim à facie mea pisces maris, & uolucres coeli, & bestiae agri, et omne reptile quod reptat super terrā, omnes homines denique qui sunt in superficie terræ, & subruentur montes, & cadentaggeres, & omnes muri in terra cadēt. Et uocabo contra eum in cunctis montibus meis gladium, dicit DOMINVS deus, & gladius cuiusque in fratrem suum incutietur. Et iudiciū subibo cum eo in pestilentia & sanguine, nymbū inundantem, lapides grādinis, ignem & sulphur depluam super eum & super turmas eius, & super populos multos qui cum eo sunt. Et magnificabor & sanctificabor, & notus ero in oculis gentiū multarum, & scient quia ego DOMINVS.

CAP. XXXIX.

ET tu fili hominis, uaticinare contra Gog, & dices, Sic dicit DOMINVS deus, Ecce ego contra te, ô Gog, princeps & caput Mæsech ac Thubal. Ego reducā te, & sex plagis afficiam te, adducamque te de lateribus Aquilonis, & inducam te in montes Israelis. Excutiam arcum tuum de manu tua sinistra, & tela tua de manu tua dextra deiciam. In montibus Israelis cades tu & omnia agmina tua, & populi tui qui tecū sunt, cœtui auium & quidquid pennatum est, atque bestiis agri tradidi te in cibū. In superficie terræ cades, quia ego loquutus sum, dicit DOMINVS deus. Et mittam ignem in Magog, atque in eos qui secure habitāt in insulis, & scient quia ego DOMINVS. Sed & nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israel, & non prophanabo nomen sanctum meum ultra, & scient gentes quia ego DOMINVS sanctus in Israele. Ecce uenit & factum est, dicit DOMINVS deus, hic est dies de quo loquutus sum. Et egredientur habitatores urbium Israelis, & incendunt atque comburent arma, clypeos & hastas, arcus & iacula, fustes & cuspides: incendunt inquam illis ignem septem annis. Non ferent ligna ex agro, neque excident è syluis, sed armis incendunt ignem, & spoliabunt spoliatores suos, diripient direptores suos, dicit DOMINVS deus. Et erit die illo, dabo ipsi Gog ibi locum sepulchri, [nempe] in Israele, uallem qua transitur uersus Orientem ad mare, hæcque obturabit nares transeuntium, sepelientque ibi Gog, & omnem multitudinem eius, & uocabūt uallem Hamon Gog. Sepelient autem eos domus Israel septem mensibus, ut repurgent terram: sepelient inquam cunctus populus terræ, isque dies quo ego glorificatus fuero, celebris erit eis, dicit DOMINVS deus. Et segregabunt uiros qui terram subinde pertranseant, polinctores nempe, qui pertranseant, & sepeliant relictos in superficie terræ ad mundandum eam, ab extremitate inquirerent, idque septem mensibus. Et quum pertransierint hi qui terram perlustrant, si quis uiderit os hominis, extruet iuxta illud titulum, donec sepelierint ipsum polinctores in ualle multitudinis Gog. Sed & nomen ciuitatis [uocabitur] Hamona, & sic repurgabitur terra. Et tu fili hominis, Sic dicit DOMINVS deus, Dic ad omnem auem pennatam, & ad omnem bestiam agri, Congregamini & uenite, colligemini per circuitum ad uictimam meam quam ego mactō uobis, uictimam magnam super montes Israelis, ut comedatis carnē, & bibatis sanguinem. Carnem heroum comedetis, & sanguinem principum terræ bibetis, arietum, agnorum & hircorū, & bouum qui in Basan omnes saginati sunt. Et comedetis adipem ad satietatem, & bibetis sanguinem ad ebrietatem usque, de uictima mea quā mactaui uobis. Saturi eritis ad mēsam meam ab equis & equitibus, ab heroibus & uiris belatoribus, dicit DOMINVS deus. Et dabo gloriam meam in gentibus, uidebuntque omnes gentes iudicium meum quod edidi, & manum meam quam exerui in eos. Domus quoque Israel scient, quod ego DOMINVS deus eorum à die illo & ultra. Scient quoque gentes, quod domus Israelis propter iniquitatem suam in captiuitatem abducta est, & ob id quod præuaricati sunt in me, ego faciem meam ab eis ab-

si non affirmat, hoc est, certissime ueniet.

Alij gradus legunt.

De interitu hostis filiorum dei, eiusdem argumenti cum superiori capite.

Alij dicunt, sextum quonque ex te perda, si liceat, sextabo.

Hamon Gog, id est, multitudo Gog, uocabunt hanc uallem à multitudine Gog ibi sepulta.

Ebr. Erit eis in nomen.

Alij sic, à fine septem mēsum explorabit, id est, explorationē finient.

Prophetia

sconderim, & tradiderim eos in manum hostium suorum, & q̄ omnes ceciderint gladio. Iuxta immunditiam eorum, & iuxta trāsgressionem eorum feci eis, & abscondi faciem meam ab eis. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Nunc reducam captiuitatem Iacob, & miserebor totius domus Israelis, & sumam zelū pro nomine sancto meo. Ipsi ferent ignominiam suam, & omnem prauaricationem suam qua prauaricati sunt in me, quum habitarent in terra sua tuto, nec esset qui eos exterreret. Quum reduxero eos de populis, & cōgregauero eos de terris hostium suorum, & sanctificatus fuero in eis coram oculis gentium multarum. Et sciēt quia ego DOMINVS deus eorum, quum transtulerim eos ad gentes, & congrega- uero eos ad terram suam, neq̄ relinq̄a illic quenquam ex eis. Neq̄ abscondam ultra faciem meam ab eis, eo q̄ effuderim spiritum meum super domum Israel, dicit DOMINVS deus.

CAPVT XL.

ANno uicesimoquinto nostrae migrationis, initio anni, decimo die mensis, anno decimoquarto postq̄ afflicta est urbs, eo ipso die uis diuina mecum egit, & adduxit me illuc. In uisionibus diuinis duxit me ad terrā Israeliticam, & demisit me in montem altissimum, in quo erat ceu aedificium urbis ab australi plaga.

Duxitq̄ me illō, & ecce uirum, cuius species ^bsimilis erat chalybi, & in eius manu li-
neus funiculus, & mensorius calamus: atq̄ is stabat in porta. Estq̄ me alloquutus uir ille [hisce uerbis,] Fili hominis, uide oculis tuis, & audi auribus tuis, & aduerte animum tuum ad omnia quae monstro tibi. Nam propterea huc es adductus, ut monstrem tibi. Referes [autem] omnia quae uides domui Israel. Et ecce murus extra domum quoquouersus, & in manu illius uiri mensorius calamus [longus] cubita sex, adiecto minori palmo singulis cubitis uulgaribus. Et mensus est crassitudinem aedificij uno calamo, & altitudinem uno calamo. Et progressus ad portam, quae respiciebat Orientem, ascendit per gradus eius, & mensus est ^bcrassitudinem utriusq̄ postis uno calamo. Atrium quoq̄ unius calami lōgitudine, & calami unius latitudine, & inter atriola quinque cubitos, postem quoq̄ portae à proxima parte uestibuli portae intrinsecus uno calamo. Et mensus est uestibulum portae intrinsecus uno calamo. Mensus est etiam uestibulum portae octo cubitorum, & ^aparastades eius duorum cubitorū: uestibulum autem portae intrinsecus [fuit.] Porro atriola portae orientalis tria utrinq̄ fuerunt, & tribus illis una dimensio, eadem etiam dimensio parastadibus utrinq̄. Mensus quoq̄ est latitudinē ostij portae decem cubitorum, [et] portae altitudinem tredecim cubitorum. Et ante atriola margo unius cubiti utrinq̄, atriolū autem ab utroq̄ latere cubitorum sex fuit. Estq̄ mensus portam à tecto atrioli ad tectum eius latitudine uiginti quinque cubitorum, ostio [existente] ē regione ostij. Executus est quoq̄ mensuram frontium sexaginta cubitos, [qui modus fuit] unicuiq̄ frontium atrij portae circunquaq̄. Caeterum ante portam ingressus ex aduerso uestibuli portae interioris quinquaginta cubitorum [spatium fuit.] Et fenestrae clausae in atriolis, itemq̄ in frontibus eorum introrsum [uersae] unicuiq̄ portae per circuitum, eodemq̄ modo in uestibulis: & fenestrae quoquouersus introrsum [uersae,] & in frontibus palmae fuerūt. Porro me introduxit in atrium exterius, & ecce ^acellas, & pauimentū factum atrio circunquaq̄, [erantq̄] triginta cellae in pauimento. Et pauimentum [quidem porrectum fuit] ad humerum portarū, iuxta portarum ^baltitudinem, [quemadmodum] & pauimentum inferius. Et mensus est à porta inferiori ad interius atrium extrinsecus [intercapedinem] centum cubitorū, idq̄ ab ortu & Septentrione. Mensus est etiam longitudinem & latitudinem portae Orientem spectantis in atrio exteriori. Atriorū quoq̄ ipsius trium utrinq̄, & parastadū eius, & uestibuli eius fuit eadem mensura cum porta priorī. Longitudo eius quinquaginta cubitorum, & latitudo uiginti quinque cubitorum. Et fenestrae eius, & uestibulum eius, & pal-

Supra 36.

Templum ad septentrionem, urbs ad austrum.

Templum descriptum ab extrimo muro, qui locum sacrum & prophanum separat, ordinatur. Murus medius qui atrium exterius completur.

^aAlij ad literam Eb. Facta est super me manus domini.

^bEbr. Species eius sicut species chalybis. Hiero. aris.

^cEbr. In cubito & palmo.

^dEbr. Et mensus est postem portae uno calamo latū, & postem unum calamo uno latum.

Ad consolationem & eruditionem populi capiti in Babylone, uatis cinatur urbs Ierusalem instauranda cum templo; terrae per tribus duodecim diuidendam. Quo typo etiam Christi & ecclesiae mysteria deūbrantur.

^ePro elim, quod Hiero. frōtes interpreta-
tur, reddidi parastades, quae & antepagmēta dicuntur, quae ostijs utrinq̄ apponuntur.

^fEbr. Et fecit frontes lx. cubitos, & fronti atrij portae ubiq̄.

Frontes pro elim hic reddidi cum Hieronymo, quae antes dici possent, & à Graecis quibusdā interpretibus κρήνηται dicuntur, κρήνη enim ut aīl uel el dicitur aries.

^gEbr. Atumoth quod ē. Reg. 6. Hiero. etiā obliquas interpreta-
tur. Ebraei quidam intelligunt exterius angustas interius amplas, quidam contra exterius amplas, interius angustiores. Dicitur & de auribus, ut aures occludere. Quare intelligi possunt fenestrae clausae & munitae clathris aut cancellis.

^hOstendit porticum extructam fuisse ad murū mediū, eamq̄ duplicem, hoc est, superiorem & inferiorem. Non autem continuo fuit ambitu, sed interrupta uestibulis portarum.

ⁱHiero. longitudinē.

mae ipsius fuerunt eiusdem [planē] dimēſionis cum porta in Orientem ſpe-
ctante, gradibusq̃ ſeptem aſcendebant per eam, ante quos fuit ipſius ueſti-
bulum. Fuitq̃ porta ē regione portae ad interius atrium tam in ſeptentrio-
nali q̃ in orientali plaga. Et menſus eſt à porta ad portā [oppoſitam] cubi-
ta centum. Inde me duxit ad Meridiem, & eccam portam ad Meridiem, cu-
ius paraſtades & ueſtibus eſt menſus eiſdem dimenſionibus. Eiſq̃ fuerūt
fenestrae & ueſtibus eius circunqua, quales illae fenestrae. [Veſtibus etiā]
longitudo quinquaginta cubitorum, & latitudo uiginti quinque cubitorum.
Aſceſus quoq̃ illius graduum ſeptem, ante quos fuit ipſius ueſtibus. Ha-
buit etiam ſingulas palmas utrinque in ſuis frontibus. Porta denique atrio in-
teriori ad Meridiem [ē regione portae fuit,] eſtq̃ menſus in plaga meridio-
nali à porta ad [oppoſitam] portam centum cubitos. Porro duxit me ad
interius atrium in portā australem, & menſus eſt portam australem dimen-
ſionibus iſdem. Atriola etiam illius, & paraſtades illius, & ueſtibus eius
dimēſionibus iſdem. Habuit quoq̃ ipſum & ueſtibus eius fenestrae cir-
cunqua. Longitudo [ueſtibus] cubiti quinquaginta, & latitudo quinque &
uiginti cubiti. Veſtibus quoq̃ circunqua longitudinē quinque & uigin-
ti cubitorum habuerunt, & latitudinem quinque cubitorum. Fuitq̃ ueſtibus
eius [uerſum] ad exterius atrium, & palmae in frontibus eius, octoq̃ gra-
duum aſceſus eius. Duxit me etiam ad atrium interius ab orientali par-
te, & menſus eſt portam iſdem mēſuris. Et eius atriola, paraſtadesq̃ & ue-
ſtibus eius dimenſionibus iſdem: habuitq̃ fenestrae, & ueſtibus eius
quaquaueſum. Longitudo [ueſtibus] quinquaginta cubitorum, & latitu-
do uiginti quinque. Veſtibus autem illius [conuerſum] ad exterius atrium,
& palmae in frontibus eius utrinque, octoq̃ graduum fuit aſceſus eius. Præ-
terea duxit me ad portam ſeptentrionalem, & menſus eſt dimenſionibus il-
lis. Eius atriola, paraſtades & ueſtibus: habuitq̃ fenestrae circuncirca,
[ueſtibusq̃] longitudo cubiti quinquaginta, & latitudo quinque & uiginti.
Eiusq̃ ¹frontes [fuerunt conuerſae] ad exterius atrium, & palmae in fronti-
bus eius utrinque, & graduum octo aſceſus illius. Cæterum [fuit] cella &
eius oſtium inter frontes portarum, ubi abluebant holocauſtum. In ueſti-
bulo autem iſtius portae duae utrinque fuerunt menſae, ut maſtent in eis holo-
cauſtum, & piaculum pro peccato, & pro culpa. Ad humerum quoq̃ ex-
tra gradus ad oſtium portae ſeptentrionalis duae fuerunt menſae, & ad hū-
merum alterum ueſtibus portae duae menſae. Quatuor [quidem] menſae hinc,
& quatuor menſae illinc ad hūmerū portae: [et in ſumma] octo mēſae, in qui-
bus maſtent. Porro quatuor mēſae holocauſto [deſtinatae] lapidibus qua-
dris [conſtructae fuerunt] longitudine cubiti cum dimidio, latitudine cubiti
cum dimidio, & altitudine cubiti cum dimidio. In eis reponebant instrumen-
ta quibus maſtant holocauſtum & uiſtimam. Clauī etiam palmares apta-
ti fuerunt in ea domo per circuitum, & in menſis caro immolatitia [poneba-
tur.] ²In atrio autem interiori exedrae cantorum fuerunt à portis interius
reductae, quarum una ad humerum portae aquilonaris ſpectabat in Meri-
diem, [altera] ad humerum portae orientalis ſpectabat in ſeptentrionem.
Et dixit ad me, Exedra haec quae reſpicit Meridiem, ſacerdotum ³eſt obeun-
tium domus miniſterium. Exedra uero quae reſpicit Aquilonē, ſacerdotum
eſt obeuntium miniſterium altaris. Ii ſunt filij Zadok, qui ex ordine Leui-
tarum accedunt DOMINVM, ut ei miniſtrent. Eſtq̃ menſus ipſum atrium
longitudinis cubitorum centum, & latitudinis cubitorum centum, ut eſſet
quadratum, & altare [poſitum erat] ante domum. Duxit me quoq̃ ad ue-

Interioris atrij ueſtibus et por-
ticus deſcribit, tranſiens recto
itinere à porta meridionali me-
dijs muri ad portam oppoſitam
intimi atriorum muri.

¹Ebr. uocē elamoib Hieron. uer-
tit ueſtibus, quod repugnat
omnibus deſcriptionibus: quā
ueſtibus indicentur longa 50.
cubitos, & lata 25. cubitos.
Itaq; rectius intelligentur por-
ticus.

²Vocem elim, quam Hieron.
ſerme interpretatur frontes,
hic reddidit ueſtibus.
³Vox iadihu, quae 2. Par. 6. etiā
pro ablueri ponitur, poterat
etiam uideri ſignificatum pro
ſternendi gerere. Siquidem la-
niena hic deſcribitur.

⁴Ebr. Et extra portam inte-
riorem cellae cātorum in atrio
interiori.

⁵Ebr. Seruantibus obſeruationem
domus, ſine altaris.

Atrij ſacerdos
cum arca.
Templi deſcri-
ptio cum ſuis
partibus.

Prophetia

^pEt mensus est parastadem uel frontem uestibuli quinq; cubitorum: hinc & Hiero. uestibulum pro fronte interpretatur. ^qLatitudinem portæ dicit uates, quod mox humeros ostij appellat, id est, spatium inter ostium & parietem proximum.

^aParietibus crassis cubita sex continetur templum.

^bEbr. Et costæ, costæ ad costam, tres & tribus uicibus.

^cEb. Et latior erit, & circumdabitur sursum sursum costis, quia circumdatur domus sursum sursum per circuitum domui. Eā ob rem latitudo domui sursum, & sic inferiori ascēdet ad supremum, ad medium.

^dId est, supereminēbat domus, ut cerni a quouis possit.

^eEbr. Fundamenta costarū plenitudo calami.

^fEbr. Et quod relictum, domus costarum, quod domui. Nā minah significat id quod relinquitur, 3. Reg. 6. Migreā detrahitio uocatur. Hiero. orationem uertit.

^gÆdificium dicit præcipuas partes domus, hoc est, aditū, aulam, uestibulū cum suis parietibus & costis. Separatam extruccionē giza dicit ædificia duo collocata in lateribus templi septentrionali & meridionali, separata quidē per interpositam deambulationem decē cubitorum latitudine.

^hHec thecæ, ut Hiero. habet editio, uel potius athikim, ædificia dicuntur, quorum parietes contrahuntur, ut in superiori parte sint arctiores quā ad fundamentum. Cuiusmodi costæ templi fuerunt, in quibus paries templi uersus in imo tabulato fuit, crassus cubita sex, in medio quinq; in supremo quatuor.

ⁱEbr. Factum Cherubim & palmæ.

^kVox Eb. Mezuzā, quā Hiero. per limē interpretatur, omnia ostij latera significat.

^lEbr. Et facies sanctuarij, aspectus sicut aspectus.

stibulum domus, & mensus est parastadem uestibuli [crassitudine] quinq; cubitorum utrinq; & latitudinem [humero] portæ trium cubitorum ab utroq; latere. Longitudo uestibuli cubitorum uiginti fuit, & latitudo cubitorū undecim, & per gradus aliquot ascendebant ad illud, erantq; columnę singulæ ad parastades in utroq; latere.

CAP. XLI.

Introduxit me quoq; ad aulam, & mensus est parastades utrinq; sex cubitorum crassitudine, quæ quidem crassitudo est tabernaculi. Ostij uero latitudo cubitorū decem, & ostij humero cubitos quinq; [dati] ab utraq; parte: mensusq; est longitudinem eius cubitorum quadraginta, & latitudinem cubitorum uiginti. Et progressus ad penitiorem templi locum, mensus est parastadem ostij [crassum] duo cubita, & ostium [latum] sex cubita, & latitudinem [humerorum] ostij septem cubita. Eiusq; longitudinem mensus est uiginti cubitorum, & latitudinem uiginti cubitorum ante aulam. Et dixit ad me, Hoc sanctū sanctorū est. Parietem quoq; domus est mensus [crassum] cubita sex, & latitudinem costæ quatuor cubitorum quaquauerus circum domum. ^bFuerunt autem tres costæ, costæ ad costam aliam [continua] ta, idq; ter. Et ingrediebātur in parietem domus costis quoquouerus circumductum, ut essent præhensæ, non tamen essent præhensæ in parietibus domus ipsius. Et quanto altiori loco erat costæ circumdata, tanto erat spatiosior: nam domus domui fuit circumdata quoquouerus magis magisque in altum tendēdo. Eapropter domui latitudo sursum [accedebat.] Et sic aliquis ab infimo tabulato ascēdebat ad supremū & ad medium. ^aEt uidi altitudinem domus quoquouerus, [cæterum] fundamenta costarum totum calamum explerūt crassitudine, nempe cubita sex usq; ad axillam. Crassitudo autem parietis quæ costas ambiuit exterius, fuit quinq; cubitorum. Et spatium relictum ex retractione parietum domus costis accessit. Inter cellas uero & domum circunquaq; latitudo uiginti cubitorum intercessit. Præterea ostium costarū fuit apud retractionem, ostium unum uersus Aquilonem, & alterum ostium à parte meridionali, & latitudo quidem apud locum retractionis fuit quinq; cubitorum circunquaq;. ^qLatitudo quidem ædificij ante separatam extruccionem ad plagam Occidentis fuit cubitorum septuaginta, & crassitudo parietis ædificij circumcirca quinq; cubitorū, eiusq; longitudo nonaginta cubitorum. Estq; mensus domum ipsam longitudine centum cubitorum, separatā quoq; extruccionem & structuram atq; parietes eius longitudine centū cubitorum. Latitudinem etiam anterioris parietis domus ipsius & separatæ extruccionis ad Orientem cubitorum centum. Mensus est deniq; longitudinem ædificij ante separatā extruccionem in portico, & ^bhec thecarum eius utrinq; centum cubitorum, aulam quoq; penitiorem, & atrij uestibula. Postes & fenestras clausas, & hec thecas per triplicē eorum ordinem, contra postem ligno crustatum ubiq;, & à solo usq; ad fenestras, quæ fenestræ fuerunt contactæ. Supra ostium & usq; ad domū interiorē, & foris, postremo in omnibus ubiq; parietibus interioribus & exterioribus mensuræ [monstratæ sunt.] Cæteræq; fabrefacti fuerunt Cherubim & palmæ, palmæq; singulæ inter duos Cherubim, duæq; facies ipsis Cherubim. Ut hinc facies hominis palmā, illinc forma leonis iuuenis palmā spectaret opere sic fabrefacto per totam ubiq; domū. A solo supra ostium Cherubim & palmæ fabrefactæ fuerunt, etiam per aulæ parietem. ^kPagamentū aulæ quadratum fuit, & species ei qualis sanctuarij, ut alterum alteri omnino responderet. Altare ligneum tres cubitos altum, & duos cubitos longum fuit, habuitq; angulos suos, & longitudinem suam, & parietes suos de ligno. Et dixit

Modulos templi & omnium partium, etiam appenditum ostendit.

Obiter indicat templum fuisse contabulatum ab omni parte quod Reg. historia plantis edisserit, cedris tabulis in crustatū fuisse. Describit interiorem faciem templi.

Altare thimamatis.

xit ad me, Hæc est mensa coram DOMINO. Fuerunt autem aule & sanctuario geminæ fores. ¹Iterumq; geminæ fores ipsis foribus, nempe ualuatæ fores in utraq; ala forium. Vtq; Cherubim & palmæ fabrefacta fuerūt in parietibus, ita etiam fabrefacta fuerūt in foribus aulæ, ²& trabes lignea ante uestibulum extrinsecus. Præterea fenestræ clausæ & palmæ utrinq; fuerūt in humeris uestibuli, & in costis domus, & in trabibus. CAP. XLII.

ET eduxit me ad exterius atrium uersus Aquilonem, & duxit me ad exedram [positam] ex aduerso extructionis separatæ, & ex aduerso ædificij ad Aquilonem. Ante longitudinem centum cubitorū [ad] ostium aquilonare, & latitudinem quinquaginta cubitorum. Ex aduerso uiginti [cubitorū] interioris atrij, & ex aduerso pauimenti exterioris atrij, hec theca fuit ante hec thecam per tria tabulata. Porro ante cellas deambulatio fuit latitudine uersus interiorem [domum] decem cubitorum, ambitus uero unius cubiti [latitudine,] & earum ostia in Aquilonem. Cellæq; superiores contra ctiores fuerunt, nam ^ahec thecæ ^bdecerpserunt in finis & medijs tabulatis ædificij. Fuerunt enim tristega sine columnis, quales atriorum columnæ sunt, eapropter detractum est in finis & medijs tabulatis à solo. Porro septum fuit extrinsecus iuxta cellas apud exterius atrium [positas] ante cellas longitudine quinquaginta cubitorum. Quia longitudo cellarum apud exterius atrium fuit cubitorum quinquaginta, ^ceaq; ratione ante aulam centum cubiti. Fuit autem aditus ab inferiori parte cellarum istarum, nempe ab Oriente, si quis eas adiret ex atrio exteriori. Intra latitudinem [fuit] sepes atrij, cellæ autem ad Orientem ante separatam extructionem, & ante ædificium.

^dVia quoq; oppositarū cellarum, qualis fuit cellis aquilonaribus: longitudo & latitudo earum par, omnisq; ordinatio & dispositio earum, & symmetriæ, ostia deniq; similia fuerunt. Velut in ostijs cellarum australium accidit, ut ostium esset initio uiae ante sepem aptissimam, si quis ab Oriente illas adiret. Dixitq; ad me, Cellæ aquilonares, [et] cellæ australes ante separatam extructionem cellæ sacrae sunt, ubi sacerdotes qui adeunt DOMINUM, comedent sacra sancta. Ibi reponent sacra sancta, & oblationem, & hostiam pro peccato, & pro culpa: siquidē locus sacer est. Quum sacerdotes fuerint ingressi, non egredientur ē sanctuario ad exterius atrium, ibiq; relinquent uestes suas, in quibus administrarunt sacra, quoniam sacrae sunt, induentq; uestes alias, & obibunt munia quæ uulgius attinent. Quumq; dimensiones domus interioris absoluisset, duxit me ad portam spectantem solis ortum, & mensus est eam quaquauersum. Latus namq; orientale mensorio calamo est mensus omnino quingentorum calamorum. Mensus est etiam latus aquilonare ^etotum mensorijs calamis quingentis. Latus [quoq;] australe mensus est quingentis calamis mensorijs. Circumiens [item] ad latus occidentale mēsus est quingētos mensorios calamos. Ad quatuor uentos mensus est eam [portam,] quæ murum habuit circunquaq; longum quingentos [calamos,] & latum quingentos [calamos,] qui diuidat sacrum à prophano.

CAPVT XLIII.

ET introduxit me ad portam quæ respicit Orientem. Et ecce gloriā dei Israelis ab ortu uenientem, eiusq; sonus uelut sonus aquarū multarum, & terra resplenduit ab eius gloria. ^aSpecies autem quam uidi, similis ei fuit quam uidi quando ueni [uaticinās] urbem destruendam esse, & uisa cuiusmodi uidi apud flumen ^bChebar, prociditq; in faciem meam. Et gloria DOMINI per orientalem portam ingressa est in domū ipsam. Sustulit autem me uentus, & duxit me in atrium exterius, & ecce domus plena erat gloriæ

¹Ebr. Et duæ fores foribus, duæ fores quæ replicabantur, duæ uni forium, et duæ fores alteri. ²Significat pessulo clausum ostium aule uersus uestibulū ap-
posito.

^A Absoluturus descriptionem separatæ extructionis, prius ostendit aptissimam dispositionē, & eurythmiam, totiusq; templi perfectissimam harmoniam, quod uno loco stans, tot partes templi potuit cōspicere.

^B Describit athikim, hoc est, ea dificia contractorum parietum & quasi mutilata, à diminuendo & decerpando dicta, quæ templo appenderunt ad Septentrionē & Meridiem, interpositis deambulationibus decem cubita latis.

^cEbr. Comedent.

^dEbr. Et ecce ante faciē aulæ.

^eEbr. Et uia ad faciem illarum sicut aspectus cellarum, quæ ad Aquilonem: sicut longitudo earum, sic latitudo earum, & omnes exitus earum: & sicut iudicia earū, & sicut ostia earum.

^fHiro. Sancta sanctorum.

^gEbr. Mensus est uentum Orientalem in mensuræ calamo quingentos calamos in mensuræ calamo circum.

^hEbr. Circum.

ⁱEbr. Circum.

^A Dei reditus ad templum describitur, & quibus conditionibus gratiæ reintegratio cum Israelitis rata futura sit.

^BEbr. Et sicut aspectus speciei quam uidi, sicut species quam uidi, quum uenirem ad destruendam urbem.

Atrium sacerdotum describitur, cuius longitudo & latitudo inter templum & murū atrij interioris 100. cubitorū fuit.

De quo Ezech. 44. cap.

Ezech. 1. cap. & 10.

Prophetia

B DOMINI. Audiui etiam loquentem mihi ex ipsa domo, & uir stabat iuxta me. Dixit autem ad me, Fili hominis, [is est] locus mei solij, & locus plantarum pedum meorum, ibi habitabo inter filios Israel in æternum. Neque domus Israel contaminabunt posthac nomen meum sanctum tum ipsi tum reges eorum scortatione sua, & cadaueribus regum suorum, & excelsis suis.

^bEbr. In dando eos limen suum cum lumine meo.

^bQuum iunxissent limen suum limini meo, & postem suum prope meum postem, paries [intercessit] inter me & illos. Quumque nomen meum sanctum contaminauissent abominationibus suis quas patrauerunt, confeci eos in ira mea.

C Nunc uero à me procul amoueant scortationem suam, & cadauera suorum regum, & habitabo inter eos in æternum. Tu quidem fili hominis, domui Israel expone domum hanc, & pudefiant ob iniquitates suas, ac metiantur exemplar. Et si pudefacti fuerint propter omnia que designauerunt, docebis eos formam huius domus, & fabricam eius, necnon exitus & aditus eius, omnesque figuras eius, & leges eius. Describito etiam ob oculos eorum: seruabunt autem omnem formam illius, & omnes ritus illius, & facient ea. Lex domus huius hæc est, Totus terminus ipsius [erit] in montis uertice, & circumposita quoquo uersus, sacra sancta. Ecce hæc est lex huius domus. Alta-

Templi descriptio
priori commenda-
datur.

Altaris holocaustorum descriptio, quod in atrio interiori positi esse indicauit 40. cap. Cuius partes sunt basis uel sinus, crepido minor, crepido maior, ariel, margo, cornua.

^cIn cubitis, cubitus, cubitus & palmus.

Latitudo cubitalis in sinu uel basi, & utraq; crepidine, et in ariete intelligitur prominentia inferioris partis altaris ante su-

periores, ut in retractione graduum, & in scamillis columnarum.

^dEbr. Et arielis longitudo 12. cubiti in 12. cubitis latitudinis.

Ariel sonat leonem dei. Estque suprema pars altaris, cui holocaustum conficiendum imponitur, ipseque focus aræ.

^eMaiores & superiores intelliguntur.

^fEbr. Et dabis super cornua, &c.

^gEbr. Et implebunt manus eius.

Ita Hiero.

^hVoce Græca non peius utemur hic, quam & holocausti, pro sacris oblatibus, quibus pro accepto beneficio animi gratitudinem erga deum testatur homines. Quæ Hiero. pacifica plerumque interpretatur, quum potius dicantur à gratiarum relatione.

Sacerdotij descriptio, & primæ eius Mellis principis.

ris uero hæc mensuræ sunt per cubita, quæ uulgare cubitum & insuper palmum continet, sinusque [altitudo] cubitalis, & latitudo cubitalis fuit. Margo autem ipsius [altaris] circum eius labium [crassitudine] maioris palmi: atque hoc dorsum altaris [existit]. Cæterum à sinu terræ [imposito] ad inferiorem crepidinem duo cubiti, & latitudo unius cubiti: & à crepidine minori ad crepidinem maiorem quatuor cubiti, & latitudo unius cubiti. Ariel uero [altus] fuit quatuor cubitos, & supra arielem quatuor cornua. ^bUtque ariel fuit longus duodecim [cubitos,] ita etiam latus duodecim [cubitos:] quadrata figura existens per sua quatuor latera. ^cCrepido etiam longitudine [cubitorum] quatuordecim, & latitudine quatuordecim quadratum æquilaterum absoluit. Margo denique circum illud [lata fuit] dimidium cubitum, sinumque habuit cubitalis altitudinis [circumiectum,] eiusque gradus spectare Orientem [permiserunt.] Et dixit ad me, Fili hominis, sic dixit DOMINVS deus, Hi sunt ritus altaris, quo die fabricatum fuerit, ut offerant in eo holocaustum,

Ritus & ceremonie domus primæque de altaris initiatione.

F & spargant super eo sanguinem. Dabis etenim sacerdotibus Leuitis, qui sunt de genere Zadok, me accedentibus, ut ministrent mihi, ait DOMINVS deus, iuuenicum prolem armenti ad piaculum pro peccato. Accipies etiam de sanguine illius, & asperges quatuor eius cornibus, & quatuor angulis crepidinis, & margini per circuitum, & purgabis illud à peccato, atque expiabis. Tolles autem iuuenicum piacularem, & combures eum in loco destinato extra sanctuarium. Die quoque secundo hircum caprigenum integrum offeres ad piaculum pro peccato, & expiabunt altare, sicut iuuenico expiarunt.

G Quumque finem expiandi feceris, offeres iuuenicum prolem armenti integrum, & arietem de grege integrum. Et offeres eos coram DOMINO, quibus iniicient sacerdotes sal, & offerent eos holocaustum DOMINO. Per dies septem quotidie sacrificabis hircum piacularem, iuuenicum etiam prolem armenti, & arietem de grege integros sacrificabunt. Dies septem expiabunt altare, ac mundabunt illud, atque initiabunt. Cæterum exactis illis diebus, octauo die atque in posterum sacrificabunt sacerdotes in eo altari holocausta uestra, & eucharisteria uestra, eroque uobis propitius, ait DOMINVS deus.

CAPVT XLIII.

A ET reduxit me ad portam sanctuarii exterioris respicientem solis ortum, eaque clausa erat. Et dixit ad me DOMINVS, Porta hæc erit clausa, [et] non

non aperietur, nec quisquā ingreditur per eam, quoniam DOMINVS deus Israelis ingressus est per eam, & erit clausa principi. Princeps ipse in ea se-
debit ad^b conuiuandum coram DOMINO. Per uestibulum portæ ingredie-
tur, & eadem uia exibit. Et duxit me uersus Aquilonem in conspectum
domus, & prospexi, & ecce domus DOMINI plena erat gloriæ DOMINI, ce-
cidiq̃ in faciem meam. DOMINVS autem dixit ad me, Fili hominis, aduer-
te cor tuū, & uide oculis tuis, audiq̃ auribus tuis omnia quæ loquar tecū de
uniuersis ritibus domus DOMINI, & omnibus legibus ipsius, & animūq̃
tuum aduerteres ad uniuersam administrationē sanctuarij. Proin dices ad re-
bellem, ad domum Israel, Sic dixit DOMINVS deus, Sat uobis sit domus Is-
rael omnes istas abominationes [patrauisse.] Quando introduxistis alie-
nigenas præputium cordis & præputium carnis habentes, ut essent in meo
sanctuario ad prophanandum illud, hanc ipsam domum meam, dum obtu-
listis meum panem, adipem, & sanguinem, & ruperunt fœdus meum in o-
mnibus uestris abominationibus. ^aEt non seruauistis institutū sacrorum
meorum ordinando uobis [tales] qui seruent institutum meum in sanctua-
rio meo. Sic dixit DOMINVS deus, Nullus alienigena præputium cordis,
& præputium carnis habens ingrediatur sanctuarium meum, quicumq̃ alie-
nigena est inter filios Israel. Quin & Leuitæ qui recesserunt à me, dum er-
rarent Israelitæ, qui errando me deserentes sequuti sunt idola sua, luent ini-
quitatē suam. Eruntq̃ in sanctuario meo ministri ad custodias portarum
domus, & ministri [curantes] ipsam domum, ipsi populo mactabunt holo-
caustum & uictimam: ipsi etiam stabunt ante illos, ut ministrent eis. Eo q̃
ministrauerūt eis ante idola eorum, & fuerunt domui Israel offendiculo ad
iniquitatem, eam ob rem leuaui manum meam contra illos, ait DOMINVS
deus, & luent iniquitatem suam. Neq̃ accedent me, ut mihi sacerdotio fun-
gantur, utq̃ adeant ulla sacra mea, [quæ existunt] sacra sancta, ferentq̃ igno-
miniam suam & abominationes suas quas patrauerunt. Ego autem eos or-
dinabo, qui seruent institutum domus in toto ipsius seruitio, & in omni-
bus quæ debent in ea peragi. Sacerdotes uero Leuitæ filij Zadok, qui ser-
uarunt institutum sanctuarij mei, quum aberrarent filij Israel à me, illi acce-
dant me, ut ministrent mihi, & stabunt ante me, ut offerant mihi adipem &
sanguinem, ait DOMINVS deus. Illi sanctuarium meum ingrediantur, illi
etiam accedant mensam meam ut ministrent mihi, & seruabunt institutum
meum. Porro quum ingredientur portas interioris atrij, uestes lineas in-
duēt, ^ane clanea uestis teget eos, dum intra portas interioris atrij & interioris
ministrant. Pilei linei erunt in eorum capitibus, lineaq̃ femoralia erunt in
femoribus eorū, ^bquæ non adstringent arctius. Quumq̃ ad exteri-
us atrium egrediuntur, ad exterius [inquam] atrium, ad populum, exuent suas uestes
in quibus ministrarunt, & relinquent eas in cellis sacris, induentq̃ uestes ali-
as, neque sanctificabunt populum suis uestibus. Non radent etiam caput
suum, ^cneq̃ comam nutriant, sed accurate subinde capita sua tondebunt.
Nulli quoq̃ sacerdotes uinum bibent quando ingrediuntur in atrium pe-
nitius. Neq̃ uiduam & repudiatam uxores ducent, sed uirgines Israelitici
generis: uiduam tamen quæ uidua [relicta] fuerit à sacerdote, ducere pote-
runt. Populo autem meo [discrimen] inter sacrum & prophanum mon-
strabunt, & docebunt eos quid inter mundum & immundum interfit. Et
oborta lite ipsi stabunt ad iudicandum, eamq̃ decident meis iudicijs, legesq̃
meas & ritus meos in omnibus ferijs meis seruabunt, & sanctificabunt mea
sabbata. Nullus etiam accedet cadauer hominis, ut coinquinetur: tamen si

^aEbr. distinctio dirimit uoces
quas Hiero. coniungit, clausa.
Principi. Potest et nominatio
casu legi princeps, ipse prin-
ceps.

^bEbr. Ad comedendum panem.

^cEbr. ad uerbum, & pones cor-
tuum ad domus ingressum, uel
aditū in omnibus exitibus san-
ctuarij.

^dEbr. Et non seruauistis obserua-
tionem sacrorum meorum, &
posuistis adseruatores obserua-
tionis meæ in sanctuario meo
uobis.

^eEbr. Et serent iniquitatē suā.

^fLeuare manum per synecdo-
chen significat iurare, inter dū
uero mala inferre.

^gEbr. Et non ascendet super
eos lana.

^hEbr. Et non accingent in labo-
re. Quidā tamen in sudore, id
est, loco unde sudor emittitur.

ⁱEt non capillum mittent, ton-
dendo tondebunt capita sua.

Qui repellatur
à sacerdotio.

Quales sacerdo-
tes probet do-
minus, & cano-
nes aliquot re-
pelli ex Leuit.
21. & 22. quos
obseruent sacer-
dotes.

Leuit. 21. c.

Prophetia

¶ patre & matre, & filio & filia, & fratre & sorore quæ maritum non habuit, coinquinare se poterunt. Et post alicuius purificationem numerabunt ei septem dies. Et quo die ingreditur sanctuarium in atrium penitus ad ministrandum in sanctuario, piaculum suum offeret, ait DOMINVS deus. Habebunt etiam hæreditarium aliquid, ¶ Ego sum hæreditas eorum: neq; dabitis eis possessionem inter Israelitas, [quãdoquidem] ego sum eorum possessio. Oblationem & piaculum pro peccato, & pro noxia ipsi comedent. Omne quoq; dicatũ deo inter Israelitas eis cedet, primitiæ etiam omnium primogenitorum cuiuscunq; generis, & omnis collatio cuiuscunq; generis de omnibus collationibus uestris sacerdotum erunt: primitias quoq; frugum ueststrarum dabitis sacerdoti, ut reponat benedictionem in domum tuam. Nullam ¶ auem aut pecudem morticinam uel à feris laceratam comedent sacerdotes.

CAP. XLV.

QUumq; diuidetis ipsam terram possidendam hæreditario iure, confectis collationem DOMINO sacrã de terra longitudine uiginti quinque millium [calamorum,] & latitudine decies mille: id sanctum erit per totum suum ubiq; terminum. Inde spatium quadratum quoquoersus quingentorum [calamorum] cedet sacratori loco, cui circũcirca erit uacua terra longitudine quinquaginta cubitorum. Atq; ex illo modo longitudinis uiginti quinque milliũ, & latitudinis decem millium metieris, in quo sanctuarium sit, sanctũ sanctorum. Id sanctum de terra erit sacerdotum ministrantium sanctuario DOMINI, qui accedunt DOMINVM gratia ministerij, eritq; illis locus ædificandi domos, & sanctuarium pro sanctuario. Ad hæc [spatium] longũ quinque & uiginti [calamos,] et latũ decies mille erit Leuitarũ ministro rum domus ad possessionẽ uiginti cellarũ. Possessionẽ uero urbis dabitis latã quinque millia, & longã uiginti quinque millia [calamoru] iuxta collationẽ sacram, quæ uniuerſi erit Israelis. Principi aut hinc & illinc ad collationẽ sacrã, & ad possessionẽ urbis: ante collationem sacrã, & ante possessionẽ urbis: à plaga occidentali in Orientẽ, & à plaga orientali in Orientem, & longitudo iuxta unamquancq; partium ab occidentali termino ad orientalem terminũ. ¶ Terra erit ei & possessio inter Israelitas: neq; principes mei amplius populum meum adfligent, eisq; terram distribuent per suas tribus.

Sic dixit DOMINVS deus, ¶ Modum tandem ponite principes Israelitici, remouete uiolentiam & oppressionem, & colite iudicium atq; iustitiam, aufer te exactiones uestras à populo meo, ait DOMINVS deus. Sit uobis bilanx iusta, & ephi iustũ, & bathus iustus. Eadem erit adæquatio ephi & bathi, ut bathus capiat decimam partem [mensuræ] homer, & epha decimam partem homer, ad homer utriusq; modus exigitur. Cæteræ ¶ sicles uiginti obolorum erit, [et] ¶ uiginti sicles, uiginti quinque sicles, quindecim sicles erunt uobis mina. Hæc autem collatio erit quam conferetis, sextam partem ephę de homer frumenti, sextamq; partem de homer hordei cõferetis. ¶ Legitimus uero modus olei capietur à batho olei, decima pars bathi de coro, decẽ bathis corum explentibus, quia decem bathi sunt homer. Ducẽtesimam quoque pecudem de grege [conferent] ¶ saginario Israelis, oblationem & holocaustum, & eucharisteria ad propitiandum eis [deum,] ait DOMINVS deus.

¶ Omnisq; populus terre tenebitur ista collatione, quam ad principem in Israele conferat. Et apud principem erunt holocausta, & oblatio, & libamen in ferijs, & nouilunijs, & sabbatis. In omnibus ferijs solẽnibus domus Israel ipse sacrificabit piaculum & oblationem, & holocaustum, & eucharisteria ad propitiandum [deum] domui Israel. Sic dixit DOMINVS deus, Primo [mense]

¶ Ebr. uox herem, quam tamen anathematium uotum interpretantur, significat id quod deo eximie dicatũ et cõsecratũ est. ¶ Thruma dicitur ab eleuando: quod rectius uidetur in collationem aut collatum uerti, quã in separationem.

¶ Verbu arifoth, quod Hiero. alibi cibos, alibi pulmentum interpretatur, fruges pani cõficiendo aptatas significat.

¶ Pro felicitate ac beatitudine, bonaq; fortuna, ut sepe alijs.

Assignatio agri, qui de Israelitica terra per 12. tribus diuidenda cedat sacerdotibus, Leuitis, principi, & plebi, intra quod spatium collocatur templum & urbs.

¶ Ebr. Et quum facietis cadere terram ad hæreditatem.

¶ De hoc in fine 42. cap.

¶ Migraſch, quod Hiero. frequentissime suburbaniũ interpretatur, ab extrudendo dicitur. Hic pro solo ponitur, quod sub muros relinquitur uacũ, ut nec ædificijs neq; agricultura occupetur, uelut pomariũ.

¶ Coharẽt, principi terra erit, licet Ebr. distinctio separet, ut 49. cap.

¶ Ebr. Magnũ uobis principes Israelitici.

Epha mensura est aridarũ specierũ, ut bath liquentium, tria sata continens. Satum autem, teste Hiero. in Matth. modium & dimidiũ capit. Decẽ ephę homer. Cor Iudei et aliqui nostratum putant eandem esse mensurã cum homer. Sed uidetur minor, nẽpe sex epharum, ut qui bathi decimam partem contulit de coro sexagesimam contulerit, ut qui sextam confert ephę partem de homer.

¶ Ad homer erit illius aptatio. ¶ Sekel auctore Hiero. statere æquat pòdus quatuor drachmarũ. Aeris pars 20. gera dicitur parte sexta maior quã obolus. Sicle sexaginta mane uel minã conficiant.

¶ Ebr. Decretum olei, bathus olei, &c.

¶ Makſche à potando nomẽ habet. Hiero. de his quę nutriui. Iudei etiã saginata & pinguia intelligunt pecora.

¶ Ebr. Omnis populus terrę erunt ad collationẽ istam, principes in Israel.

¶ Ebr. Ad expiandum pro domo Israel.

Tributa & uigilia sacra, quibus suppeditatur uicinis ministris dei. De quibus Nũ. 18. & Deut. 18. copiosius. Exod. 22. d

Leuit. 22. b

Possessio principis iuxta sacram donationem 25. milliũ ad ortum & occasum.

Officium boni principis.

Exod. 30. b
Leuit. 27. c
Num. 3. g

Templi dedicatio.

[menſe,] primo [die] menſis tolles iuuen- cum, prolem armenti integrum, & expiabis ſanctuarium. Sumetq; ſacerdos de ſanguine piaculi, & aſperget poſti domus, & quatuor angulis crepidinis altaris & poſti portæ atrij peni- tioris. Similiter etiã facies ſeptimo [die] menſis, & expiabitis ipſam domũ ab unoquoq; errante ac decepto. Decimoquarto die menſis primi erit uo- bis Phæſah, [&] per hebdomadam feriatorum dierum azyma comedentur. Eoq; die ſacrificabit princeps pro ſe ac pro uniuerſo populo terræ iuuen- cū piacularem. Per dies autem feriatos ſeptem quotidie ſacrificabit holocau- ſtum DOMINO ſeptem iuuen- cos & ſeptem arietes integros per ſeptem dies: quotidie etiã hircum caprigenum pro piaculo. ^mEt in ſingulos iuuen- cos & arietes offeret epham, in ſingulas autem ephas hin olei. Septimi[quoq;] menſis decimoquinto die, in ferijs ſacrificabit ſicut iſtis ſeptem diebus tum piaculum tum holocauſtũ, tum oblationem tum oleum. CAP. XLVI.

Sic dixit DOMINVS deus, Porta penitioris atrij ſpectans in Orientem clau- ſa erit ſex diebus profeſtis, & die ſabbati aperietur, dieq; kalendarũ ape- rietur. Et ingreditur princeps intrò per ueſtibulum portæ, ſtabitq; apud poſtem portæ, & ſacrificabunt ſacerdotes holocauſtum ipſius, & euchariste- ria ipſius, adorabitq; apud limen portæ, & exhibit, neq; porta claudetur uſq; ad ueſpertinũ tempus. Populusq; terræ adorabũt DOMINVM per oſtium portæ illius per ſabbata & kalendas. Holocauſtũ autẽ quod princeps offe- rat DOMINO, die ſabbati [erũt] ſex agni integri & aries integer. Oblatioq; ad arietẽ epha, & oblatio ad agnos ^bpro facultatibus & arbitrio eius, & hin olei ad epham. Die uero kalendarum erũt iuuen- cus integer, proles armen- ti, & ſex integri agni. Oblationem quoq; adiunget epham ad iuuen- cum, & epham ad arietem, & ad agnos, ^aut ferunt eius facultates & pro arbitrio, hin quoq; olei ad epham. Quumq; ingreditur princeps, per ueſtibulum c portæ ingreditur, & eadem uia exhibit. Quum uero populus terræ accedit per ferias in conſpectum DOMINI, qui per aquilonarem portam ingreſſus eſt adoratum, per australem portam egreditur: & qui per australem por- tam ingreſſus eſt, egreditur per aquilonarem portam. Non reuertetur per eam portã per quam ingreſſus eſt, uerũ exhibit per illi oppoſitam. Quumq; ingredientur, princeps inter eos ingreditur, & quum exhibunt, ^eexhibet. Et in ferijs, & in ſolennitatibus oblatio erit ad iuuen- cum epha, & ad arietem epha, & ad agnos, quod cuiuſq; facultates & animus ferunt, oleiq; hin ad epham. Porro quando princeps faciet ^fliberale ſacrum, uel holocauſtum, uel eucharifteria, liberale ſacrum DOMINO, aperiet ſibi orientalem portam, & ſacrificabit holocauſtum ſuum & eucharifteria ſua, quemadmodũ facere ſolet die ſabbati: quãdo autem egreditur, claudet portam poſtquam egreſ- ſus fuerit. Quotidie quoq; ſacrificabit agnum agniculum integrum, holo- cauſtum DOMINO, ^gſemper matutino tempore illum ſacrificabit. Oblatio nemq; addet quotidie tempore matutino ſextam partem ephæ, & tertiam partem hin olei ad commiſcẽdum ſimilam: ^bquæ oblatio DOMINI iugis erit ſempiterno ritu. Itaq; agnũ ſacrificabunt quotidie tempore matutino unã cum oblatione & oleo iuge holocauſtũ. Sic dixit DOMINVS deus, Quum dederit princeps donum alicui filiorum ſuorum, hæreditas eius filiorũ ſuo- rum erit, [&] hæc ipſa eorũ poſſeſſio hæreditaria. Quum uero munus de ſua hæreditate alicui ſeruorum ſuorum dederit, illius erit uſq; ad annum li- bertatis, & redibit ad principem: hæreditas [enim] ipſius duntaxat filiorum ſuorum erit. Non auferet etiã princeps de populi hæreditate, ut de ipſo- rum poſſeſſione eos deiciat, [uerum] de ſua poſſeſſione hæreditatem filijs

^dDabit.

^mEbr. Et oblationem epha ad iuuen- cum, & epha ad arietem faciet, & oleũ hin ad epham. Hin, ut Joſephus ſcribit 3. lib. et 12. lib. Antiquitatum, duos cho- as Atticos capit.

^aSenſus eſt, ubi adorauerit, exi- bit.

^bEbr. Donatio manus eius: & paulo poſt, ſicut aſſequetur ma- nus eius.

^cEbr. Faciet.

^dVt aſſequetur manus eius.

^eEbr. Exhibunt, uidelicet prin- cept & populus.

^fNedaba ſignificat liberale do- num & munificentiam, quod Hieron. plerunq; ſpontaneam uertit.

^gEbr. In mane in mane.

^bEbr. Oblationem domino ritu- bus ſæculi ſemper.

Donatiſta prin- cipis.

De anno remis- ſionis, quo redi- bant homines, & res ad priſti- nam conditio- nem, Leuit. 25.

Prophetia

¹ Verbum iaphizu proprie significat sparsim et palantes errabunt.

² Ebr. Et ecce atrium in angulo atrij, atrium in angulo atrij.
³ Vox quam Hiero. per disposita interpretatur, a suffitu non men habet. Iudei hoc tantum loco putant significare ligata.
⁴ Iudei uocem, quæ angulos significat, ut superflua notarunt
⁵ Tiroth significare uidetur pilas, in quibus sunt suspensorie caldariorum, lebetu, abenorū.
⁶ Deriuatio & progressus diuine gratiæ per flumen euangelicæ prædicationis.
⁷ Ebr. Nithabath significantius est, ut si dicatur de subter.

⁸ Ebr. Aquas talorū, genuum, femorum, natationis.

⁹ Quoniam intumuerunt aquæ, aquæ natationis, torrens qui non transibitur.

¹⁰ Lignum multum ualde hinc et hinc.

¹¹ Pro muzaim Hier. reddidit exhibent. Iudei mare exituum uel egressarium, uidelicet aquarum, intelligunt oceanum.

¹² Et stabunt apud illud, scilicet mare mortuum uel deserti.

¹³ Bizeoth quod Hieron. interpretatur in littoribus, significat argillosa et coenosa loca uel stagna.

¹⁴ Ebr. Et non sanabuntur, ad sal data sunt.

¹⁵ Ascendet omne lignum cibi, id est, ferens uescum fructum.

¹⁶ Funiculi pro partibus, nā geo dete uel ptica uel exteto fune p agros modū definiebāt. Vult autē ut Ephraim et Manasse accipiant singulas portiones.

¹⁷ Ebr. Et hereditabitur eā, uir si cut frater suus, quā leuauit manum meam ad dandum eam patribus uestris, et cadet terra hæc uobis in hereditatem.

¹⁸ Mare magnum est Syriacum uel Mediterraneum.

¹⁹ Et Aquilo ad Aquilonem.

fuis relinquet, ne populus meus dispergatur quisque a sua possessione. Porro introduxit me ad sacerdotes per aditum, qui est iuxta humerum portæ ad cellas sacras quæ Aquilonem spectant, & ecce ibi locus erat in lateribus ad Occasum. Et dixit ad me, Iste locus est, ubi sacerdotes coquant piaculū pro noxia, & pro peccato, [et] ubi coquant oblationē, ne ad atrium exterius effereudo sanctificent populum. Duxit me quoque ad exterius atrium, & circumduxit me ad quatuor angulos atrij, & ecce in singulis angulis atrij erat atrium. In quatuor angulis atrij [fuerunt] atria humosa longitudine quadraginta [cubitorum,] & latitudine triginta [cubitorum,] eademque mensura fuit quatuor illis [atrijs] angularibus. Per quatuor autem [atria] illa muri fuerunt, & sub muris foci facti circuncirca. Et dixit ad me, Iste sunt culine, ubi ministri domus coquant uictimam populi.

CAP. XLVII.

ET reduxit me ad ostium domus, & ecce aquæ de limine domus egrediebant de humero dextro domus ad meridionalem partem altaris. Eduxitque me per septentrionalem portam, & conuertit me in uiam foras [ducentem] ad portam extremā, in uiam quæ tendit in Orientem, & ecce aquas dimanantes ab humero dextro. Quumque exiret uir Orientem uersus tenens manu sua regulam, mensus est mille cubitos, & traduxit me per aquas talorum tenuis pertingentes. Et mensus est mille [cubitos alios,] & traduxit me per aquas ad genua usque pertingentes: & emensus mille, traduxit me per aquas ad femora pertingentes. Et mensus est mille [cubitos, ubi] torrens erat, quem non possem transire, quoniam intumuerant aquæ, ut natandū esset, nec posset torrens transuadari. Et dixit ad me, Num uidisti fili hominis? Quumque me ulterius duxisset, reduxit me ad ripam torrentis. Meque reuerso, ecce in utraque ripa plurimas arbores. Et dixit ad me, Aquæ illæ ad limitem orientalem egrediuntur, & descendunt ad desertum, ingrediunturque mare, ad mare educuntur, & sanabuntur aquæ. Omneque animans uiuū quod mouebitur ad quencunque locum, ad quem peruenit geminus torrens, uiuet, eritque ingens piscium copia, quia illò peruenerunt aquæ istæ, & sanabuntur, ac uiuent omnia ad quæ torrens ille peruenit. Erit olim etiam, ut apud illud uersentur pisces, sitque expansio sagnarum ab Engedi usque ad Eneglaim, omnis generis pisces inerunt, & quidē maxima copia, sicut pisces maris magni. Argilleta eius & paludes eius quæ non sanabuntur, ad falsuginē damnata sunt. Cæterum secus torrentem in utraque ipsius ripa succrescent omnis generis arbores frugiferae, quarum folia non decident, neque fructus deficiet, sed in singulos menses primitiuos fructus ferent: nam earum aquæ manant ē sanuario, eritque fructus earum pro cibo, & folium earum pro medicina. Sic dixit DOMINVS deus, Is terminus est, intra quem terram hereditariam capietis per duodecim tribus Israel, ita ut Ioseph [duos] ifuniculos obtineat. Accipietis autem æqualibus partibus hereditatem eius, quā me datum esse patribus uestris iurando confirmaui: proinde distribuetur uobis hæc terra pro hæredio. Atque is terminus est terræ, in limite aquilonari a magno mari ad Hethlon, qua itur ad Zedad. Hamath, Berotha, Sibram, quæ [sita est] inter fines Damesek & Hamath, Hazer Hathichon finitima ipsi Hauran. Eritque terminus a mari ad Hazer Enon, & fines Damesek, & alia loca septentrionalia, & fines [ipsius] Hamath, atque is est limes aquilonaris. Limes autem orientalis [deducetur] inter Hauran & inter Damesek, & inter Gilead, & inter terram Israel [ad] Iordanem. Ab [eo] termino metiemini ad mare orientale, atque is limes est orientalis. Limes autem meridionalis ad Austrum,

Culine sacre
dori & uulgi.

Diuisio terre
raelitice absol
uitur, quæ cap.
45. fuit inchoa
ta. Paulò alia
est q̄ Moyses
Num. 34. sequi
tur.
Gene. 48. d

Austrum, à Thamar ad aquas contradictionis, [nempe ad] Cades, ad torrentem [Aegypti,] ad mare magnum: atq; is est limes meridionalis uersus Austrum. Postremo limes occidentalis est mare magnum à termino [australi] usq; ad locum oppositū ei quo peruenitur ad Hamath: is limes est occidentalis. Diuidetis ergo uobis terram istam inter tribus Israel. Et distribuetis eam hæreditariam uobis, & ad uenis degētibus inter uos, qui genuerunt filios inter uos, eruntq; uobis tanquam indigenę inter Israelitas, & capiēt uobiscum hæreditatem inter tribus Israeliticas. In quacunq; tribu aduena deget, in ea dabitis illi hæreditatem, ait DOMINVS deus.

^a Cadent uobiscum in hæreditate.

CAPVT XLVIII.

Sortes septem
tribuum.

ET hæc nomina tribuum sunt. In extrema parte ad Aquilonem ^ain cōfinio uię A Hethlon, qua uenitur ad Hamath, Hazar Enan, terminus Damēfæk ad Aquilonem, in cōfinio Hamath, ^bà limite orientali ad limitē occiduū una portio erit ipsius Dan. Et iuxta terminum Dan à limite orientali usq; ad limitem occiduū una [portio] Aser. Et iuxta terminum Aser à limite orientali usq; ad limitem occiduū una [portio] Naphthali. Et iuxta terminum Naphthali à limite orientali ad limitem occiduū una [portio] Manasse. Et iuxta terminum Manasse à limite orientali ad limitem occiduū una [portio] Ephraim. Et iuxta terminum Ephraim à limite orientali ad limitē occiduū una [portio] Ruben. Et iuxta terminum Ruben à limite orientali ad limitem occiduū una [portio] Iehuda. Et iuxta terminū Iehuda à limite orientali ad limitem occiduū erit collatio quam confere-
tis, lata quinq; & uiginti millia [calamorum,] & longa ut unaquęq; portionum ab orientali limite ad limitem occiduū: eritq; sanctuarium in eius meditullio. [Etenim] collationis quā DOMINO conferetis, longitudo erit uiginti quinq; millia [calamorum,] & latitudo decem millia. Istorum autem erit collatio sacra. Sacerdotum quidem ad Aquilonem [longitudo erit] uiginti quinq; millium, & latitudo ad Occasum decem millium, & latitudo ad ortum decem millium, ad Austrū etiam longitudo uiginti quinq; millium: eritq; sanctuarium in meditullio istius [portionis.] Id ^cdicatum erit sacerdotibus ē filiis Zadok, qui seruauerunt institutum meum, quiq;

^a Ebr. Ad manum.

^b Ebr. Et erunt ei angulus orientalis, mare, Dan, una.

Sortes Leuitarū.

non errarunt Israelitis errantibus, quemadmodū errauerunt Leuitæ. Eritq; ipsis hoc collatiuum sacrum sanctum de collatione terrę iuxta Leuitarum terminum. Leuitarum autem [portio erit] iuxta sacerdotum terminum longitudine uiginti quinq; millium, & latitudine decem millium, tota longitudine existente uiginti quinq; millia [calamorum] cum latitudine decem millium. Neq; uendent ex eo quidquam, neq; permutabunt, neq; transferent primitias terrę, quādoquidem est res DOMINO sacrata. ^cCæterum latitudo reliqua [calamorum] quinquies mille, cum [longitudine] uiginti quinq; millium locus prophanus erit urbi ad habitationem & pomcerium, eritq; urbs in eius meditullio. Hæ autem mensurę eius sunt. Limes aquilonaris [habebit calamos] quater mille & quingentos, & limes australis quater mille ac quingentos, & limes orientalis quater mille & quingentos, & limes occidentalis quater mille ac quingentos. Eritq; pomcerium urbi ducetorum

^d Vel sanctificatum.

Ciuitatis mensura.

quinquaginta [calamorum latitudine] ad Aquilonem, & ducentorum quinquaginta ad Austrum, & ducentorum quinquaginta ad Orientem, & ad occasum ducentorū quinquaginta. Longitudo autem reliqua iuxta collationem sacram decem millium uersus Orientem, & decem millium uersus Occidentem ^epermanebit iuxta collationem sacra, eiusq; prouentus ^fcedit in cibum operarijs urbis. Et operarij urbis de omnibus tribubus Israeliticis colēt illud. Tota uero collatio quam conferetis collationem sacram, [et] ad possessionem urbis, quadrata erit lateribus longis quinq; & uiginti millia [calamorum.] Principis autem erit quidquid reliquum est utrinq; iuxta collationē sacram, & iuxta possessionem urbis ante uiginti quinq; millia collationis usq; ad terminum orientalem & occiduū, ante uiginti

^e Ebr. Et quinque millia reliquum in latitudine ante faciem quinque & uiginti millium prophanum hoc urbi.

^f Ebr. Et à limite.

^g Mensura calami res alijs intelligitur quā cubiti, ut mox urbis fines indicabunt.

^h Ebr. Et erit.

ⁱ Et erit ad pattem.

^j Ebr. Omnis collatio 25. millia in 25. millibus, quadrata, conferetis collationem sancti, ad possessionem urbis.

Sortes principis.

Cc

Prophetia

^aEt de possessione
Leuitarum, & de pos-
sessione urbis in me-
dio, quod erit princi-
pis.

^aAd limitem Austri,
ad Meridiem, uel ad
Theman.

^aSi adijciantur bis
ducenti & quingua-
ginta calami pomoe-
rij, perficietur men-
sura quinq; millium.

^aEbraica uocula si-
gnificat ad locū, tam
et si Chaldeus inter-
pres, ut Hieron. inter-
pretatur significatio-
ne in loco.

quinq; millia iuxta occidentum terminum ex aduerso portionum, [id uero] princi-
pis erit: & sacra collatio, & sanctuariū domus erit in eius medio. ^aPossessio quoq;
Leuitarum & possessio urbis intra illud, quod principis est. [Deniq;] princeps in-
ter Iehuda & Benjamin terminos habebit possessionem. Porro tribuum reli-

Sortes tribus
reliquoarum.

^dEt iuxta terminum Benjamin à limite orientali ad limitem occidentum una [portio]
Simeon. Et iuxta terminū Simeonis à limite orientali ad limitem occidentum una
[portio] Issaschar. Et iuxta terminū Issaschar à limite orientali ad limitem occidentum
una [portio] Zebulon. Et iuxta terminum Zebulon à limite orientali ad limi-
tem occidentum una [portio] Gad. Et iuxta terminū Gad quaecunq; confinia sunt
ad Austrum: estq; terminus à Thamar ad aquas contradictionis, nempe ad Cades,
ad torrentem iuxta mare magnum. Atq; hæc terra est, quam hæreditario iure di-
uidetis inter tribus Israeliticis, & hæ partes earū, ait DOMINVS deus. ^aHi autem
exitus urbis. A limite aquilonari mensura [erit] quater mille & quingentorum [ca-
lamorum.] Et portæ urbis nominibus tribuum Israel denominatæ, tres ad Aequi-
lonem, una porta Ruben, una porta Iehuda, una porta Leui. Et ad limitem orien-
talem quater mille ac quingenti, portæq; tres, una porta Ioseph, una porta Benia-
min, una porta Dan. Ad limitem etiam meridionalem mensura quater mille &
quingentorū, & portæ tres, una porta Simeonis, una porta Issaschar, una porta Ze-
bulon. Ad limitem occidentum quater mille & quingenti, [&] eorum portæ tres,
una porta Gad, una porta Aser, una porta Naphthali. Totus ambitus octode-
cim millia [calamorum.] Et nomen urbis ab eo die, Deus ^ailluc.

Ambitus urbis
& portæ & no-
men.

Daniel propheta.

CAPVT I.

Exponitur ut Daniel
& eius socij bello capti
peruenerint in aulam re-
gis maximi, ibiq; libera-
titer educati, resp. gubet
nandæ idonei euaserūt.
Quæ narratio, diuinæ
providentiæ primum, de
inde sanctæ atq; libera-
lis educationis puerorū
exemplum clarissimum
continet.

^aPrinceps eunuchorū
uel aulicorū,
is uidetur esse, qui se-
culis posterioribus
fuit magister palatii
uel aule apud Rom.
principes.

^bCohærent, introdu-
ceret pueros.

^cEbr. Et scientes sciē-
tiā, & intelligentes
madda, id est, quod
scire facit.

^dEbr. Ad standum.

^ePosuit sup cor suū.

^fEbr. Et Dedit domi-
nus Daniele ad be-
neficientiam & ad
miserationes coram
principe eunuchorū.

^gEo quod, quare ui-
debit facies uestras te-
tricas a pueris, qui
secundum etatem ue-
stram, & obligabit
caput meum regis

^aIN tertio regni Iehoiacim regis Iehuda uenit rex Ba-
bel Nebuchad Nezar ad Ierusalem, & obsedit eam. Tra-
diditq; DOMINVS in eius potestatem & regem Iehuda Ie-
hoiacim, & aliquot uasa domus dei, quæ auexit in terram
Sinear, in domum deorum suorum, intulitq; gazophy-
lacio deorum suorum. Rex quoq; præcepit Aspenaz
magistro palatii, ut ex Israelitis de genere regio & opti-
matū introduceret. ^bPueros omni uitio carentes, & for-
mosos, & intelligentes in omni sapiētia, & peritos scien-
tiarum, & tenentes artium principia, quicq; facultatem haberēt in palatio regio ^cmi-
nistrandi, quos doceret literas & linguam Chaldeorum. Illisq; rex quotidianum
uictum constituit de cibo regio, & de uino quod ipsius conuiuijs adhibebatur, ut
educaret eos tribus annis, & aliqui eorū starent coram rege. Inter quos etiam de
filijs Iehuda fuerūt, Daniel, Hanania, Misael, & Azaria. Eisq; magister palatii no-
mina imposuit, Danieli quidem imposuit [nomen] Beltsazar, Hananiæ Sadrach,
Misaeli Mesach, & Azariæ Abednego. Daniel autem induxit in animum suum,
ne coinquinaretur cibo regis, aut uino quod ipsius cōuiuijs adhibebatur, & roga-
uit magistrum palatii, ne coinquinaretur. Deusq; hoc Danieli donauit, qui magi-
stro palatii ^dbenefico atq; propensæ uoluntatis uteretur. Et dixit magister pala-
tij ad Daniele, Equidem timeo dominum meum regem, qui constituit cibum ue-
strum & potum uestrum: ^enam si facies uestras cerneret magis tetricas, quàm pue-
rorum

rorum æqualium uestrorum, capitali sententiæ regis me obnoxium redderetis. ^c Itaq; Daniel dixit ad Melzar, quem palatii magister Danieli, Hanania, Misaëli, & Azariæ præfecerat, Fac quæso in seruis tuis periculum decem diebus, & dent nobis legumina, quæ comedamus: & aquas, quas bibamus. Quumq; spectatæ fuerint formæ nostræ, & forma puerorum qui uescuntur cibo regio, age cum seruis tuis ut tibi uisum fuerit. Obtemperauit autem eis in hac re, fecitq; periculū decem diebus. Et exactis decem diebus, ^bapparuerunt formosiores atq; habitiores pueris uescentibus cibo regio. Quare Melzar auferebat cibum eorum, & uinū quod biberent, deditq; illis legumina. Porro quatuor istis pueris deus contulit facultatem cognoscendi, & intelligentiā in omni literatura & sapientia, Danieli præterea uim exponendi omne uisum & somnia. Exactis autem diebus, post quos præceperat rex eos adducere, adduxit eos palatii magister ante Nebuchad Nezar. Et loquutus est cum eis rex: neq; inuenti sunt inter uniuerfos Danieli, Hanania, Misaëli & Azariæ pares: & ministrauerunt regi. Atq; in omnibus questionibus cognitionis quæ attinet ad sapientiam, reperit eos rex decuplo excellentiores omnibus ^hmagis & sophis qui fuerunt in eius regno. ⁱPermansitq; Daniel usq; ad annum primum regis Cyri.

Infra G. g

Chaldæi, qui et genethliaci aut mathematici uocantur.

CAPVT II.

ANno secundo regni Nebuchad Nezar habuit Nebuchad Nezar somnia, uarietq; animus eius huc & illuc agitatus est, & somnus eius ^adestituit ipsum. Iussitq; rex uocare magos, & sophos, & maleficos, & Chaldæos, q; regi sua somnia referrent. Qui uenientes steterunt ante regem. Dixit aut illis rex, Vidi somnium, & uarie meus animus huc & illuc est agitatus, ut scirem illud somnium. Et Chaldæi regē alloquuti sunt lingua Syriaca, Rex æternū uiuito, narra seruis tuis, nosq; interpretationem reddemus. Rexq; respondens Chaldæis, inquit, Res mihi excidit, & nisi mihi somnium indicaueritis eiusq; interpretationem, ^bfrustulatim conficiemini, domusq; uestra detestabiles reddentur. Sin exposueritis somniū & eius coniectationem, a me accipietis munera, & donatiua, & magnum honorem: quocirca exponite mihi somnium & eius coniectationem. Responderunt iterum, dicentes, Rex narret somnium suum, nosq; interpretationem reddemus. [Quibus] respondens rex, inquit, Planissime intelligo uos captare cōmodius tempus, quum cernatis rem excidisse mihi. Nisi mihi somniū indicaueritis, una de uobis stat sententia, q; proposueritis sermonem falsum & cum scelere coniunctum ante me dicere, donec ^cse alius rerum status offerat: quamobrem narrate mihi somnium, & intelligam uos posse interpretari mihi. Ad quæ Chaldæi coram rege ita responderunt, Non est homo in terris qui possit negotium regis exponere: nullus enim rex magnus aut princeps eiusmodi rem postulat ab ullo mago, aut sopho, aut Chaldæo. Est autem res maximi momenti quam rex postulat, neq; poterit quisquam alius regi exponere quā dñi, qui minime uersantur inter mortales. Eapropter magna ira & furore percitus rex, præcepit omnes sapientes Babylonis perdi. Quam sententiam dum exequuntur, sapientes occisi sunt, & Daniele atq; sodales eius quæsiuerunt, ut interficerentur. Tunc Daniel ^dintercessit consilio atq; decreto apud Arioch regium præfectum rerum capitalium, qui egressus fuerat ad interficiendum sapientes Babylonis. Arioch namq; regium principem affatus dixit, Quare sententia profecta à rege tantopere urget? Et confestim Arioch exposuit rem Danieli. Quocirca Daniel introgressus rogauit regem, ut ei tempus permitteret ad interpretationem, quæ reddenda esset regi. Moxq; Daniel domū profectus, Hanani, Misaëli & Azariæ sodalibus suis rem indicauit. Misericordiam quoq; à deo cœli petendam esse in hoc arcano, ut non Daniel & sodales eius interficiantur cum sapiētibus Babylonis. Tunc Danieli arcanum patefactum est per uisum nocturnum, quamobrem Daniel benedixit deum cœli. Dixit autem, No-

^bVisa est formæ ipsorum bona, & obsecro res carne.^dEt omne uerbum sapientie cognitionis, quod quæsiuit ab eis rex, & reperit eos decem manibus super omnes magos.^hHartymim significat rerum naturalium & arcanarum peritos: quos magos potius quā phisicos nominare uisum est.^aRefertur somnium præstantissimum regis, quod cognouit interpretante illud Daniele, successores nē quatuor monarchiarum, quæ in mundo excellerunt: quæ abolētur Christi regno æternō.^bAmbigua est sententia propter uerbum inheietia, an somnus fuerit super eum, an ne somnus ab eo sublatus sit.^cChald. Frusta efficiemini. Supplicium horredum significat, qualis est hodie proditorum in partes sectio.^dNeuali, quod Hiero. publicabuntur interpretatus est, iudei quidā exponūt contemptum, alij uastitatem, alij sterquiliniū aut latrinam.^eDonec tempus immutetur.^fQuorum habitatio ipsorum cum carne non est ipsa.^gEt sententia egressa est.^hFecit reuerti consilium & decretum ad Arioch principem mactatorum.

Prophetia

^b Mutat tempora, & occasiones temporis.

ⁱ Abijt et sic dixit ei.

^a Tu rex cogitationes tue super lectum tuum ascenderunt.

ⁱ Contudit imaginem super pedes suos.

^m Dedit.

ⁿ Id est propinquitate & affinitatibus.

men dei honorifice prædicandum est per uniuersa sæcula, cuius tum sapientia tum potentia existunt. Qui ^btemporum uicissitudini moderatur, qui deponit reges, & creat reges, qui confert sapientibus sapientiam & cognoscendi facultatem habentibus notitiam. Idem aperit profunda & abstrusa, neque ignorat quæ in tenebris [geruntur,] & cum eo lux habitat. Tibi deus patrum meorum confiteor, & laudibus celebros, qui sapientiam & uires mihi contulisti, & modo mihi ostendisti quod abs te rogauimus, negotiumque regis nobis indicasti. Daniel igitur adiēs Arioch, quem rex ordinauerat ad sapientes Babylonicos interficiendum, ita eum affatus est, Sapientes Babylonicos ne perimas, uerum ducito me ad regem, & regi exponam coniectationem. Tunc Arioch celerrime duxit Danielelem ad regem, & ita ei dixit, quod repertus sit uir inter captiuos Iudæos, qui regi coniectationem expositurus sit. Rex autē alloquens Danielelem, cui nomen erat Belshazar, inquit, Num poteris mihi somnium indicare quod habui, & eius interpretationem? Et Daniel respondens regi, dixit, Arcanum quod rogauit rex, non potuerunt sapientes, sophi, magi, fatidici explicare regi. Verum existit in cœlo deus aperiens arcana, qui ostēdit regi Nebuchad Nezar quid posteris temporibus futurum sit. [Etenim] somnium tuum & uisa capitis tui in lecto tuo hæc sunt, Tu rex super lecto tuo ^{uol}uisti cogitationes in animo quid posthac futurum sit, & qui aperit arcana, ostēdit regi quid futurum sit. Et mihi quidem arcanum istud reuelatum est, non per sapientiam, qua omnes uiuos superem, sed eam ob rem, ut [aliqui] regi ostendāt interpretationem, & intelligas tui cordis cogitationes. Tu rex contemplaberis, & ecce grande quoddam simulachrum, simulachrum ingens, & eximia forma, & terrificæ specie stabat ante te. Cuius simulachri caput [fuit] de auro bono, pectus eius & brachia eius argentea, uenter eius & latera ærea. Crura eius ferrea, [&] pedes eius partim ferrei, partim fictiles. [Eam] spectabas donec lapis reuulsus est absque manibus, qui ⁱcontudit imaginis pedes ferreos atque fictiles, & eos cōminuit. Tumque in minutissimas particulas abierunt simul ferrum, lutum, æs, argentum & aurum, & fuerunt ceu puluis arearum in æstate, abstulitque illa uentus, ut ne locus quidem eorum inuētus sit. Cæterum lapis qui contudit imaginem, euasit ingens mons, & impleuit totam terram. Hoc somnium est, [nunc] & interpretationem eius coram rege exponemus. Tu rex omnium regum præstantissimus es, in quem deus cœli regnum, potentiā, robur & decus contulit. Omniaque loca in quibus degunt homines, feræ ac uolucres cœli ^mposuit in manum tuam, & te omnium istorum dominum fecit: tu es [ergo] aureum caput. Tibi autem succedet regnū aliud minus te, & aliud regnū æreum, quod imperitabit terræ uniuersæ. Regnū autem quartum erit robustum sicut ferrum, eo quod ferrum omnia comminuit ac domat, & ut ferrum atterens omnia hæc comminuet atteretque. Nam quidisti pedes & digitos partim e testæ figuli, & partim ferreos, [significat] regnum partiendū, & de firmitate ferrea quiddam habiturum, quemadmodum uidisti ferrum mixtum testæ luteæ. Et [quia] digiti pedū partim ferrei, partim testacei, erit regnum partim robustum, & partim fragile. Quod uero uidisti luteæ testæ mixtū ferrum, [portendit] miscendos inter se, [atque copulandos] ⁿhumano semine, uerum non cohesuros mutuum, quemadmodum ferrum non admiscetur testæ. Porro temporibus regum istorum deus cœli regnum condet, quod æternis temporibus non destruetur, nec imperium eius alteri populo relinquetur, [quod] comminuet ac finiet omnia ista regna, ipsum uero æternum stabit. Quemadmodū uidisti quod lapis de monte reuulsus absque manibus, comminuit ferrum, æs, testam, argentum & aurum. [Itaque] deus magnus regi monstrauit quid sit futurum posteris temporibus: & uerum est somnium, eiusque interpretatio fidelis. Tunc rex Nebuchad Nezar procidit in faciem suam, & Danielelem adorauit, eique præcipit oblationem, & odores, & libamen

libamē [impendi.] Deniq; rex Daniele[m] appellans, dixit, Vere deus uester omnium deorum excellentissimus est, & dominus regum, & aperiens arcana, siquidem potuisti hoc arcanum aperire. Inde rex amplificauit Daniele[m], eiq; multa & magna dona cōtulit, & imperio prouincię Babylonis eum pręfecit: creauit quoq; principem inter duces & omnes sapiētes Babylonis. Pręterea Daniele postulante, rex pręfecit Sadrach, Mesach, & Abednego administrationi regionis Babylonice, Daniel autem erat in regia.

CAP. III.

^aIn porta regis.

Rex Nebuchad Nezar fecit aureum simulachrum altitudine sexaginta cubitorum, [et] latitudine sex cubitorum, quod collocauit in campo Dura regionis Babylonice. Misitq; rex Nebuchad Nezar [nuncios,] qui congregarent satrapas, duces, pręsides prouinciarum, nomophylaces, quęstores, iuriscōsultos, iustitię executores, & omnes prouinciarum principes, ut uenirent ad dedicationem simulachri quod rex Nebuchad Nezar erexerat. Tunc congregati sunt satrapę, duces, prouinciarum pręsides, nomophylaces, quęstores, iuriscōsulti, iustitię executores, & omnes prouinciarum principes ad dedicationem simulachri, quod rex Nebuchad Nezar erexerat, stabāq; ante simulachrum quod erexerat Nebuchad Nezar. Et pręco alta uoce proclamauit, Vobis populis, nationibus & linguis edicatur, Quamprimum audieritis sonum cornu, tibię, citharę, sambucę, nabli, symphonię, & omnium instrumentorum musicorum, procidētis, & adorabitis simulachrū aureum quod rex Nebuchad Nezar erexit. Quisquis autem non prociderit, & adorauerit, ea hora proijcietur in ardentem fornacem ignis. Quamobrem statim ut omnes populi audiuerunt sonū cornu, tibię, citharę, sambucę, nabli, & omnium musicorum instrumentorū, omnes populi, nationes & linguę adorauerunt aureum simulachrum quod erexerat Nebuchad Nezar rex. Eodem igitur tempore uiri Chaldęi Iudęorum æmuli adeuntes [regem] detulerunt eos. Responderunt [autem] & dixerunt regi Nebuchad Nezar, Rex æternum uiuito. Tu quidem rex decretum fecisti, ut omnis homo audito sono cornu, tibię, citharę, sambucę, nabli, symphonię, & omnium instrumentorum musicorum, procidens adoret simulachrum aureum. Et qui non procidens adorauerit, conijciatur in ardentem fornacem ignis. Sunt autem uiri Iudęi, quos pręfecisti administrationi prouincię Babylonice, Sadrach, Mesach & Abednego, qui uiri tuum decretum, o rex, minime curant, neq; deos tuos colūt, neq; simulachrum aureum quod erexisti adorāt. Tunc Nebuchad Nezar in furore ac æstu iussit adduci Sadrach, Mesach, & Abednego. Et confestim ante regem adducti sunt illi uiri. Quibus Nebuchad Nezar respondens, dixit, Est ne uerum Sadrach, Mesach & Abednego, quod uos deum meum non colatis, neq; simulachrum aureum quod erexi adorētis? Quod si adhuc procidentes adoraturus estis simulachrum quod feci, quum audieritis sonum cornu, tibię, citharę, sambucę, nabli & symphonię, & omnium musicorum instrumentorū: sin uero non adorabitis, eadem hora proijciemini in ardentē fornacem ignis: & quis est ille deus, qui uos eripiat ē manu mea? Respondentes Sadrach, Mesach & Abednego regi, dixerūt, ^aVt respondeamus tibi Nebuchad Nezar de hac re, nō magnopere solliciti sumus. An deus noster quem colimus, potis sit eripere nos de ardente fornace ignis, & an sit liberaturus de manu tua, an non. Hoc autem notum sit tibi rex, qđ deos tuos non colimus, neq; adorabimus aureum simulachrū quod erexisti. Tunc Nebuchad Nezar ^btotus excaudit, & uultus eius immutatus est aduersum Sadrach, Mesach & Abednego, & pręcepit fornacem septuplo magis succendi, qđ succendi consueuerat. Mandauitq; uiris in suo exercitu ualidissimis, ut Sadrach, Mesach & Abednego uinctos proijcerent in ardentem fornacem ignis. Et confestim illi uiri sunt uincti cum saraballis suis, ^ctibialibus suis, & tiaris suis, & uestibus suis, ac proiecti in ardentem

^A Contentio nerę & falsę religionis apud simulachrū quod Nebuchad Nezar posuit in campo Dura.

^a Adargazraia, quod Hieron. uertit in duces, primarios iudices & quasi custodes legum significat: quorum officium erat inspicere, ut decreta seruarentur a ceteris magistratibus.

^b Iudęi exactores interpretatur, ubi Hieron. pręfectos. Nominē autem exactorum intelligunt apparitores, uiatōres, liatores, & alios magistratuum maiorum administratos.

^c Ebr. in uirtute uel pro uirili.

^d Ebr. Et dicunt uobis, rex uidelicet & quorum autoritas hic ualet.

^e Psalterin, quod Hieron. psalterium, secutus rabi Saadiam in nablum uerti.

^f Subintelligitur ad explendam sententiā, faciam uobis gratiam delicti, aut simile quiddam.

^g Cohærent, ut respondamus tibi de hoc uerbo, an deus possit an non, & cetera: quanquam Ebr. distinctio uidetur separare.

^h Ebr. Repletus est calore.

ⁱ Imago faciei sue.

^k Vocem patsehon, quam Hieron. & Theodotion interpretati sunt tiaras eorum, Iudęi exponunt, ut significet crurum tegumenta aut seminū.

Prophetia

fornacem ignis. Nam regis iussio urgebat, & fornax supra modum succēsa erat, flammaq; ignis occidit uiros qui adduxerunt Sadrach, Mefach & Abednego.

¹Respondit & dixit officialibus suis.

^mEbr. Respondit & dixit, ecce.

Tres autem illi uiri Sadrach, Mefach, & Abednego uincti ceciderunt in ardentem fornacem ignis. Tunc rex Nebuchad Nezar obstupuit, & celeriter surrexit, ac suis proceribus dixit, An nō tres uiros uinctos proieci in ignem? Qui respondentes dixerunt, Ita sanē rex. ^mAd quos ille inquit, Atqui ego uideo quatuor uiros solutos ambulantes in igne, in quibus nulla est labes, & forma quarti similis filio deorum. Tum accessit Nebuchad Nezar ad ostium ardentis fornacis ignis, & dixit, Sadrach, Mefach & Abednego cultores summi dei, prodite & uenite. Statimq; Sadrach, Mefach & Abednego egressi sunt ex igne. Satrapę uero, duces & præsides provinciarum, [cæteri] regis proceres cōgregati sunt spectantes uiros istos, in quorum corpora ignis uim nullam habuit, neq; capillus capitis eorum adustus est, neq; faraballa eorum mutata sunt, neq; peruasit eos odor ignis.

Itaq; Nebuchad Nezar in uerba erumpens, dixit, Prædicandus est deus horum Sadrach, Mefach, & Abednego, qui misit angelum suum, ac liberauit cultores suos, qui spem in ipso posuerunt, ²contraq; regis imperium egerunt, suaq; corpora exhibuerunt potius, q; ut colerent aut adorarent ullū deum præter suum deum. Porro à me factum est decretum, ut quicumq; populus, natio aut lingua conuitium dixerit in deum Sadrach, Mefach & Abednego, frustulati conficiantur, eiusq; domus ^odetestabilis fiat: siquidem nullus deus est alius, qui possit ad hunc modum liberare. Inde rex euegit Sadrach, Mefach & Abednego in regione Babylonis.

^mEbr. Et uerbum regis mutauerunt.

^oNeuali, quod Hiero, interpretatur uastetur, iudei quidam exponunt latrinam.

Non est hæc nouissima pars cap. 3, for- mule edicti: sed pertinet ad contextum quarti capitis. Estq; nunciatorie epistolę exemplum, quam Nebuchad Nezar per totum regnum publicauit reddita sibi mēte post insaniam. In qua perspicue docetur quam tetrum sit uitium superbię, & quam infirmę res hominum uel in summa potentia mortalium.

²Ebr. Signa & portenta quę fecit mecum deus excelsus, pulchrum ante me ad narrandum.

³Ebr. Edictum uel decretum positum est à me.

⁴Verbum anes urgere et opprimere etiā significat.

⁵Ebr. Omnis caro cibabitur de ea.

⁶Cum brutis pars eius in gramine teret.

⁷Ebr. Cor eius ab hominibus mutent, & cor brutorum ei conferatur, & tempora septem uariant super eo.

⁸Ebr. In decreto uigiliū uerbum, & in dicto sanctorum postulatio.

Nebuchad Nezar rex omnibus populis, nationibus & linguis per omnē terram degētib; [precatur ut] pax uestra augeat. ⁹Officij mei esse iudico referre signa & portenta, quę in me summus deus edidit. Sunt enim eius signa permagna, & portenta eius ingentia, regnumq; ipsius regnum æternum, & dominatus ¹⁰ipsius per uniuersa sæcula.

CAP. IIII.

^AEGO Nebuchad Nezar felix eram in mea domo, & opulentus in meo palatio. Somnium autem uidi, quod me terruit, & cogitationes in lecto meo, atq; uisa mei capitis perturbauerunt me. Proin ¹edictum est à me, ut omnes sapientes Babylonis ad me adducerentur, qui mihi somnium interpretarentur. Tunc accesserunt magi, sophi, Chaldæi, fatidici, quibus narraui somnium, uerum eius interpretatio nem non reddiderunt mihi. Donec tandem ad me peruenit Daniel, cui nomen est Beltsazar ex nomine dei mei, qui præditus est spiritu sanctorum deorum, eiq; somnium narraui. Beltsazar præses magorū, in quo noui esse deorum sanctorum spiritum, quodq; nullum arcanum te ²fugiat, exponito uisa mei somni quod uidi, & eius interpretationem. Visa quidem capitis mei in meo lecto [hęc sunt,] Videbam arborem in terra eximie proceritatis. Arbor erat magna & robusta, cuius proceritas attingebat cœlos, & conspicua erat in extremis partibus totius terrę. Frondes eius pulchre, & fructus eius copiosus erat, & omnibus in ea cibus. Sub ea uelut in umbra degebant ferę, & in ramis eius nidulabantur aues cœli, omnesq; animantes cibum inde capiebant. [Eam dum] spectro in uisis mei capitis, ecce uigil & quidem sanctus cœlitus descendit. Clamauitq; alta uoce, & dixit ad hūc modum, Excidite arborem, & amputate ramos eius, excutite frondes eius, & fructum eius dispergite, fugiantq; ferę de illa, & aues de ramis eius. Attamen firmitudinē radicum eius relinquit in terra, & [quidem] in uinculo ferreo & æreo, tingaturq; in agresti herba, & in rore cœli, ³ac ritu ferarum fœnum in terra comedat. Humana ratio illi eripiat, & sensus indetur beluinus, donec septem temporum cursus euoluatur. Ea q; res ut fieret, censuerunt uigiles, sanctiq; postulauerunt, ut uiuentes nouerint q; excelsus imperitet in regno hominū, & cui uoluerit conferat illud, euehatq; ad ipsum uel abiectissimum inter homines. Hoc somnium ego Nebuchad

Infra 7. d

chad Nezar rex uidi, tu autem Belsazar interpretationem ediffere, quia omnes sapientes regni mei nequeunt interpretari mihi, tu uero potes quippe sanctorum deorum spiritu præditus. Tunc Daniel, cui & nomen Belsazar cogitabundus hæsitauit circiter horam, & suæ cogitationes perturbauerunt eum. Ad quem rex hoc sermone usus est, Belsazar somnium & eius significatio nō turbent te. Belsazar autem respondens, ait, Mi domine, somnium inimicis tuis [eueniat,] & eius significatio tuis hostibus. Arbor quam uidisti, magna & robusta, cuius proceritas attingit ccelos, & conspicua fuit omni terræ. Cuius frondes pulchræ, & fructus copiosus, in qua cibus omnibus, sub qua feræ degerunt, & in cuius ramis habitauerunt uolucres cœli. Tu es rex, magnus & potēs, tuæq; magnitudo auctior subinde cœlos attingit, tuusq; dominatus ad ultimas terras [porrigitur.] Quod uero rex uidit uigilem, eumq; sanctum cœlitus descendentem, qui dixit, Excidite arborem, & destruite illam: attamen firmitatem radicum eius in terra relinquire, idq; in uinculo ferreo & æreo, in agresti herba & rore cœli tingatur, & ritu beluino uiuat, donec tempora septem euoluantur. Hæc est expositio rex, & decretum excelsi, cui dominus meus rex obnoxius est. Te namq; pellent ab hominibus, & inter feras erit uersandum tibi, ac uelut boues cibabunt te fœno, & robore cœlesti tingent te, dum euoluantur septem tempora, donec agnoscas qd excelsus imperitet in hominum regno, illudq; cōferat cui uoluerit. Nam qd dixerunt relinquendam esse firmitatem ipsius arboris, [portendit] regnum tibi mansurum, ubi agnoueris qd dominantur cœli. Proin rex meum consilium probetur tibi, & tua peccata redime iustitia, & iniquitates tuas beneficentia in pauperes, fortasse felicitas tua prorogabitur. Atq; omnia hæc euenerunt regi Nebuchad Nezar. [Nam] post menses duodecim in palatio regio Babylonis deambulauit. Dixitq; rex, An nō hæc est Babylon magna, quam ædificaui excellenti mea potentia, ut existat regia, & decus magnificentiæ meæ? Quo sermone adhuc existente in ore regis, uox cœlitus delapsa est, Tibi dicunt, o rex Nebuchad Nezar, qd regnum a te recesserit. Ab hominibus etiam te pellent, & inter feras tibi uersandum erit, fœno uelut boues cibabunt te, dum euoluantur septem tempora, quoad agnoscas qd excelsus imperitet in hominum regno, idq; conferat cui uoluerit. Ea ipsa hora sermo in Nebuchad Nezar impletus est, ut ab hominibus pelleretur, & fœnū ut bos comederet, eiusq; corpus de rore cœlesti tingeretur, adeo ut pilorum copia aquilis, & unguibus similis euaderet uolucris. Cæterum exactis diebus ego Nebuchad Nezar sustuli oculos meos ad cœlum, & mens mea rediit ad me, & excelsus benedixi, & sempiternis temporibus uiuentem laudaui atq; decorauī, cuius dominatus æternus dominatus est, & cuius regnum per uniuersa sæcula. Omnesq; inhabitantes terram atomus aestimantur: qui pro sua uoluntate agit tam in exercitu cœlesti qm inter habitatores terræ: nec est quisquam qui manum eius impediāt, aut dicat ei, Quid fecisti? Eo tempore mens mea rediit ad me, & magnificentiā mea ad decus regni mei, forma etiam mea rediit, proceres quoq; & magnates mei requisierunt me, sumq; in regno meo confirmatus, & maior amplitudo adiecta est mihi. Nunc [igitur] ego Nebuchad Nezar laudo & eueho, & decoro cœli regem, cuius omnia opera sunt ueritas, & semitæ eius iudicium, quiq; potest superbientes humiliare.

CAP. V.

Rex Belsazar conuiuio magnifico mille suos magnates accepit, & coram milibus bibiuit uinum. ^aVinoq; dictante Belsazar iussit adferri aurea & argentea uasa, quæ pater eius Nebuchad Nezar abstulerat templo in Ierusalem, ut biberent ex eis rex, magnates eius, uxores eius, & concubinæ eius. Itaq; allata sunt aurea & argentea uasa quæ abstulerant templo, domui dei in Ierusalem, & biberunt ex eis rex, magnates eius, uxores eius, & concubinæ eius. Quumq; uinum bibissent, laudauerunt deos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneos & lapideos. Eadem hora

^suel interpretatio eius.

^eSuper dominum meum peruenit.

^fCœli pro deo in cœlis.

^hPulchrum erit apud te.

ⁱEbr. Si erit prolongatio felicitati tuæ. Iudei quidam exponunt, medicina erit delectis tuis.

^mRespondit rex & dixit.

^A Describitur conuiuio luxuriosum, quo rex Babylonis magnates suos excepit. In quo docetur præcipue infelix intemperantiæ atq; luxuriæ exitus.

^oIn decreto uini.

Prophetia

^bGira proprie calcē significat, sed quo albarium induitur parietis.

^cGenua hoc illud osculata sunt.

^bOb sermones uel uerba regis.

^bDe filiis captiuitatis iehud.

^bInterpretationes interpretari.

^bRabi Saad exponit, uiuum seruaret.

^bEt spiritus eius obfirmatus est ad arguendum.

^bPrimo geminatur mene mene, id est, ex actissime numerauit.

emicuerunt humanæ manus digiti, & scripserunt ex aduerso candelabri in balbario parietis regij palatij, & rex articulos manus quæ scripsit, conspexit. Tunc forma regis immutata est, & cogitationes suæ perturbauerunt eum, uinculaq; lumborum illius soluta, & genua mutuum collisa sunt. Rex [igitur] uehementer clauit, ut adducerentur sophi, Chaldæi & uatidici. Atq; in hunc modum rex uerba fecit ad Babylonie sapientes, Quisquis legerit scripturam hanc, & sententiam eius mihi exposuerit, purpurā induet, ac torquem aureum [gestabit] in collo, præterea tertius in regno dominabitur. Tunc uenerunt omnes sapientes regis, neq; potuerunt scripturam legere, neq; sententiam regi explicare. Quamobrem rex Belsazar uehementius turbatus est, formaq; illius mutata, necnon magnates eius obstupefacti. Cæterum regina^b ob negotium quod regi & magnatibus eius acciderat, conuiuij domum ingressa est, & proloquens regina dixit, Rex æternum uiueto. Non perturbent te cogitationes tuæ, neq; forma tua immutetur. Est enim in regno tuo uir sanctorum deorum spiritu præditus, in quo temporibus tui patris reperta est scientiæ lux, & intelligentia, & sapientia, ceu deorū sapientia, eumq; rex Nebuchad Nezar pater tuus fecerat antistitem magorum, sophorum, Chaldæorum, fatidicorum, rex inquam, pater tuus. Eo q; in Daniele, cui rex nomen Belsazar imposuit, repertus est spiritus amplior, & scientia intelligentiaq; ut somnia interpretetur, & ænigmata edisserat, & soluat [rerum arcanarum] uincula. Nunc ergo uocetur Daniel, qui rem interpretādo explicabit. Itaq; Daniel adductus est ad regem. Rex autem alloquens Daniele, dixit, Tūne ille Daniel es unus de captiuis ludæis, quos pater meus rex adduxit e ludæa? Audiui equidem de te [prædicari,] q; spiritus deorum sanctorum in te sit, quodq; scientiæ lux, & intelligentia, & uberior sapiētia in te sit deprehensa. Modo enim adducti sunt ante me sapientes [et] sophi, qui scripturam hanc legerent, eamq; interpretarentur mihi, uerū minime potuerunt negotium explanare. De te autem audiui, q; obscura possis interpretari, & uincula dissoluere: proin si potes legere scripturam, eiusq; interpretationem indicare mihi, purpuram indues, & torquem aureum in collo [gestabis,] tertiusq; in regno dominaberis. Tunc respondens Daniel, inquit coram rege, Munera tua tibi habeto, & donatiua tua confer in alios: cæterū scripturam legam regi, & eius interpretationem tibi ostendam. Tuo parenti Nebuchad Nezar, o rex, summus deus contulerat regnum, & amplitudinem, & decus, & magnificentiam. Propter amplitudinem autem quam ei contulerat, omnes populi, nationes & lingue metuebant atq; timebāt eum, propterea q; occideret quem uellet, & percuteret quem uellet, eueheret quem uellet, ac deprimeret quē uellet. Quumq; animo elato esset, sibiq; arrogaret immoderata, de solio regni sui depositus est, illiq; decus adimerunt. Et de hominibus est pulsus, ac ferino sensu præditus, inter onagros uersatus est, cumq; sceno cibariū ueluti boues, & de rore cœlesti corpus eius tinctum est, donec agnouit q; hominū regno dominetur supremus deus, illiq; imponat quem uoluerit. Tu autem filius eius Belsazar non summisisti animū tuum quum scires hæc omnia. Et aduersus dominum cœli extulisti te ipsum, & ante te alata sunt uasa domus ipsius, tuq; & magnates tui, uxores tuæ, & concubinae tuæ uinum ex eis biberūt, deosq; argenteos, aureos, æreos, ferreos, ligneos, lapideos, qui neq; uident, neq; audiunt, nec quidquam norunt, laudauisti, deum autem, in cuius manu est tuus spiritus uitalis, cuiusq; sunt omnes tuæ semitæ, haudquaquā reueri-
tus es: nunc igitur ab eo missus articulus manus hanc scripturā exarauit. Hanc aut scripturā exarauit, Mene mene, thekel, upharfin. Et hæc interpretatio sermonis, Mene, [hoc est, numerauit, significat] q; deus numerauit regnum tuum, & illud ad finem adduxit. Thekel, [hoc est, appendit, significat] te appensum in bilance, deprehensum minus habere. Pheres, [id est, diuisit, portendit] regnum tuum diuisum,

sum¹, & ad Medos atq; Persas translatum esse. Tunc iubente Belsazar, induerunt Daniele purpura, & torquem aureum eius collo [circumposuerunt,] & per uocem præconis edixerunt, ut tertius dominetur in regno. Ea ipsa nocte occisus est Belsazar Chaldæorum rex. Et Darius Medus regnum accepit natus annos sexaginta duos.

CAP. VI.

Placuit Dario, ut centū uiginti satrapas uniuerso regno præficeret. Eisq; præposuit tres uiros rationales, quorum unus fuit Daniel, quibus satrapæ rationem redderent, ne rex ullum damnum acciperet. Porro Daniel antecelluit rationales & satrapas, eo qd ampliori spiritu esset præditus, ideoq; rex cogitauit eum uniuerso regno præficere. Tum rationales & satrapæ inuestigauerunt ecquod crimen possent inuenire aduersus Daniele^b in regijs negotijs, uerum nullū crimen aut facinus potuerunt inuenire, quum enim fidei esset obseruās, nullum delictum aut facinus in eo deprehēdebatur. Quare illi uiri dixerunt, Non inueniemus aduersus Danielē istum aliquod crimen, nisi [aliquid] aduersus eum inueniamus in lege dei sui. Itaq; rationales & satrapæ illi regem insidiosè aggressi, ad hunc modum loquuti sunt ei, Rex Dari uiuito æternum. Omnes rationales regni, duces, satrapæ, procures, & præsidēs prouinciales decreuerunt legem regiam condere, & sancire edictum, ut quisquis petierit ullam rem ab aliquo deo aut homine per dies triginta, præterq; à te rex, conijciatur in foueam leonum. Nunc igitur sancias decretum rex, & scriptum exares, quod non immutetur secundum Medorum & Persarum legem sempiternam. Itaq; rex Darius exarauit scriptum & edictum. Cæterum Daniel ibi comperit scriptum exaratum esse, domum suam adiit, & apertis fenestris sui cœnaculi uersus Ierusalem, tribus temporibus quotidie in genua procumbens benedixit & orauit, & confessionem exposuit deo suo: ita enim antehac facere consueuerat. Igitur illi uiri obseruantes insidiosè deprehenderunt Daniele^c precantem atq; supplicantem deo suo. Adeuntes autem regem super edicto regio, loquuti sunt, An non edictum scripto publicasti, ut quisquis petat [aliquid] ab ullo deo aut homine per dies triginta, præterq; à te rex, conijciatur in foueam leonum? Quibus respondēs rex, inquit, Ita sanè, resq; [teneatur] iuxta legem Medorum & Persarum sempiternam. Tunc respondentes dixerūt coram rege, Daniel unus è numero captiuorum Iudæorum minime curat tua decreta rex, neque edictū quod scripto publicasti, tribusq; temporibus quotidie preces suas fundit. Quo sermone audito rex, magno dolore affectus est ex eo, sanimumq; planè induxit liberare Daniele^d, & usq; in solis occasum contēdit, ut eum eriperet. Verum isti uiri insidiosè regem aggressi, dixerunt regi, Scito rex legem esse Medorum & Persarum, ut nullum edictum aut lex quam condiderit rex, immutetur. Itaq; iubente rege adduxerunt Daniele^e, & coniecerunt in foueam leonum. Rex autem affatus Danielē, inquit, Deus tuus quem semper coluisti, liberet te. Estq; allatus quidam lapis & positus ad os foueæ, quem rex annulo suo & annulo magnatum suorum obsignauit, ne quid Danieli eueniret contra uolūtatem. Inde rex ad palatium suum regressus permansit inccenatus, neq; illi apposita est mēsa, somnusq; illum destituit. Porro in aurora quū illucesceret, surrexit rex, & propere accessit foueam leonum. Et foueam accedens lamentabili uoce Daniele^f uocauit, ac Daniele^f alloquēs rex dixit, Daniel serue dei uiui, potuītne deus tuus, quem semper coluisti, liberare te à leonibus? Regiq; confestim Daniel dixit, Rex æternum uiuito. Deus meus angelum suum misit, & conclusit ora leonum, ut non læserint me, quoniam ipso iudice innocentia in me reperta est, imò & te iudice rex nullum scelus patraui. Quamobrem summo gaudio percepto rex, iussit Daniele^f educi de fouea. Estq; Daniel eductus de fouea, neq; labes ulla reperta est in eo, quia credidit deo suo. Iubente quoq; rege adduxerunt uiros istos Danielis æmulos, qui de

^A Narratur hoc capite, ut Daniel innocentissimus protectus sit leonibus. Vbi exemplum proponitur in signum fidei in deum & erga homines, exemplum quoq; memorabile imprimis seruandū iustitiam distributivā ut uocant.

^B Sarchin quod Hiero, principes transulit, Iudei exponunt per sotrin, id est, ex-actores. Quos uisum est Latine potius rationales appellare quā episcopos aut ephoros. Inter rationales autem istos Daniel excelluit tanquā præfectus augustalis, qui uicem regis obtineret.

^C Ebr. A latere regis. Dabraia, quod Hiero, senatores uertit, officiales & procuratores significat.

^D Ebr. Statuere statum regis & confirmare obligationem.

^E Eriges obligationē. ^F Quæ non transibit.

^B Et super Daniele posuit cor.

^B Ut non uariaret uoluntatem in Daniele.

Prophetia

tulerant, & coniecerunt in foueam leonum cum liberis & uxoribus suis, quos leones inuaserunt antequam solum foueae attigissent, eorumque ossa omnia comminuerunt. Tunc Darius rex omnibus populis, nationibus & linguis in omni terra de gentibus scripsit, Vestra pax augeat. A me decretum est factum, ut in uniuersa ditione regni mei metuant & timeant deum Danielis, quum sit deus uiuus, & permanens in saecula, eiusque regnum non destruetur, & dominatus eius perdurat. Qui liberat & eripit, editque signa & portenta in caelo & in terra, qui liberauit Daniele a leonibus. Porro Daniel euectus est tam in regno Darii quam in regno Cyri Persae.

CAP. VII.

^A Narrat uisum oblatum sibi, quo portendit afflictiones populi dei sub monarchiis Babylonica, Persica, Macedonica, Romana: usque diuiso imperio Rom. Antichristus inuadens Christi ecclesiam persecuturus sit ea usque ad mundi finem. Quando demum nouissimo iudicio dei totus coelestis sit: ut sancti cum Christo, sublati omnibus hostibus, tranquille regnent in aeternum.

^B Caput uerborum dixit.

^B Uel in quod Hiero. ordines uertit & lucet aliqui dentium uersus intelligunt, potius significat bolos a deglutendo.

^C Vetus diebus, uel ut Hiero. antiquus die-rum, significat annum & qui uiuendo per multa tempora transisse uidetur.

^D Zeman potius occasionem temporis aut praefixum terminum temporis significat quam tempus.

^E Alienatus est spiritus meus, ego Daniel in uagina.

^F Et aspectus eius magnus a socijs suis.

^A Anno primo Belsazar Babylonici regis Daniel somnium habuit, & uisa capitis sui in lecto suo, tuncque somnium scripsit rerum summam comprehendens. Et haec adeo uerba sunt Danielis, Videbam per nocturna uisa, ut quatuor uenti caeli mare magnum commouerent. Et quatuor animalia grandia, eaque inter se diuersa e mari ascenderunt. Primum simile fuit leoni, habens aquilinas alas: spectabam [uero] donec euulsae sunt eius alae, & e terra eiectum est, atque in pedes erectum hominum ritu, mensque humana illi data est. Ecce autem aliud animal secundum simile urso, idque ad unum latus constitutum est, habens tres bolos in ore suo inter suos dentes. Cui sic dixerunt, Surge, [ac] deuora carnem multam. Post haec spectabam, & ecce aliud pardo simile, habens quatuor alas uolucris in dorso suo, quatuor etiam cornua fuerunt huic animali, eisque traditum est imperium. Post haec spectabam in uisis nocturnis, & ecce animal quartum formidabile atque terrificum, & eximie robustum, quodque habens grandes ferreos dentes, uorauit & comminuit, & reliquum proculcauit pedibus suis: fuit autem prorsus diuersum ab omnibus animalibus quae ipsum praecesserunt, habens etiam decem cornua. Dumque cornua considero, ecce cornu aliud paruum inter illa succreuerat, a quo tria ex cornibus prioribus sunt detracta: & ecce cornua fuerunt in isto cornu uelut oculi hominis, & os loquens grandia. Spectabam [sanctum] donec posita sunt subsellia, & prouectus aetate sedit, cuius uestimentum candidum erat ut nix, & capillus capitis eius ut munda lana: cuius solum flammam igneam, & eius rotam ignis flagrans. Igneum flumen dimanabat egrediebaturque ab eo, [et] millies mille ministrabant ei, ac decies mille myriades ante ipsum stabant: quumque iudicium confedisset, libri aperti sunt. Tunc spectabam [maxime] propter uocem grandium sermonum, quos cornu loquebatur: [et] tam diu spectabam, dum bestia sublata est, et corpus eius preceptum, ipsaque proiecta in rogam ignitum. Caeterum animalia reliqua deposuerunt dominatum suum, & illis concessa est diuturnitas in uita, usque ad praefinitum terminum & tempus. Spectabam in uisis nocturnis, & ecce ueniebat in nubibus caeli quidam ceu filius hominis, qui usque ad prouectum aetate peruenit, eumque adduxerunt ante illum. Et dominatus est ei traditus, & honos, & regnum, ut omnes populi, nationes & linguae colant eum, cuius dominatus est dominatus aeternus, qui non praeteribit, cuiusque regnum haudquaquam destruetur. Me [quidem] Daniel animus deliquit, & uisa capitis mei perturbauerunt me. Itaque accedens quendam ex adstantibus rogabam ab eo ipsissimam ueritatem in hoc toto [negotio], qui mihi dixit, & uerborum interpretationem mihi exposuit. Quatuor illae bestiae [figurant] quatuor reges, qui consurgent de terra. Sancti autem excelsi accipient regnum, & obtinebunt regnum per saecula uniuersa. Postea uolui certam habere notitiam de bestia quarta, quae multum ab alijs omnibus diuersa in primis formidabilis fuit, quae dentibus ferreis praedita, & unguibus aereis deuorauit & comminuit, & reliquum proculcauit suis pedibus. De cornibus quoque decem in eius capite, & alio quod succreuit, & ab eo tria [cornua] de prioribus exciderunt, quod cornu oculos habuit, & os loquens grandia, & magnificentius alijs uidebatur.

Quod

Apoc. 5. d

Luc 1. c
Mich. 4. c
Supra 3. 8. 4. 8.

Quod cornu me spectante praelium fecit cum sanctis, & praeualuit eis. Donec uenit prouectus aetate, & iudicium datum est excelsis sanctis, & praefinitum aduenit tempus, ut sancti regnum obtinerent. Sic [autem] dixit, Bestia quarta [significat] regnum in mundo fore quartum, quod differat ab omnibus regnis, & deuoret terram totam, eamque conterat & comminuat. Cornua uero decem [significat] quod ex eo decem reges consurgent, & post eos consurget alius, differens a prioribus, qui tres reges deprimet. Verba etiam faciet de rebus diuinis, caeterum sanctos excelsos implicabit, sibique arrogabit mutare temporum statum & leges, quae tradentur in eius potestatem seu longo seu breui temporis spatio. Porro iudicium consedit, & dominatum ei adimerunt, ut penitus uastetur ac perimatur. Populo autem sanctorum excelsorum tradetur regnum, & dominatus, & amplitudo regnorum sub toto caelo, cuius regnum est regnum aeternum, & omnes primates seruiant ei, & obtemperabunt. Haecenus de hoc negotio. Me uero Daniele uerementer cogitationes meae turbauerunt, & mea forma in me commutata est, seruaui autem negotium in corde meo.

CAPVT VIII.

Anno tertio regni Belsazar regis uisum apparuit mihi Danieli post illud, quod initio mihi apparuit. Et in uisione circumspiciens, uideor mihi esse in Susis castro, in provincia Elymaide, mihique uisus sum esse apud fluuium Eulæum. Sublatus autem oculis uidi, & ecce aries unus stabat ante fluuium habens duo cornua, quae cornua quum essent prolonga, fuit tamen alterum altero longius, & procerius creuit nouissime. Eum arietem uidi cornibus impetentem uersus Occasum, & Aquilonem & Meridiem, ut nulla ei animalia resisterent, nec quisquam liberaret ab eo, ageretque pro sua libidine, ac res maximas gereret. Dumque considero, ecce hircum caprigenum, qui ueniens ab occasu, omnes regiones peruagabatur, neque terram attingebat. Et ille caper inter oculos habuit cornu insignis atque conspicuum. Peruenit autem ad arietem, quem uidi stantem ante fluuium, & maximo impetu cum eo concurrat. Vidi etiam illum peruenire prope arietem, ubi concitatus in eum percussit arietem, eiusque duo cornua infregit, non habente ariete uim resistendi ei, sed & adflixit eum ad terram, & conculcauit eum, & nemo fuit qui arietem ab eo liberaret. Porro caprigenus hircus res maximas gessit, & quam fortitudine pollet, fractum est cornu magnū, & loco insignis cornu quatuor sunt enata uersus quatuor mundi cardines. De quorum uno prodijt cornu permodicum, quod creuit praecipue contra Meridiem & ortum, & delectissimam terram. Extendit etiam se contra exercitum caeli, & de exercitu atque stellis aliquot prostrauit ad terram, & conculcauit eos. Denique aduersus imperatorem exercitus magna se insolentia extulit, ut per illud perenne sacrum tolleretur, & sedes sanctuarii ipsius [dei] euerteretur. Exercitus autem traditus est cum perenni sacro per scelus, & adflixit ueritatem ad solum, remque gessit prospero successu. Et audiui unum sanctum loquentem, dixitque unus sanctus cuidam eximio loquenti, Quandiu durabit uisum perennis sacris, & sceleris uastationis, ut permittantur proculcationi, & sanctum & exercitus? Et dixit mihi, Post dies bis mille & trecentos, qui mane ac uesperam comprehendunt, reducetur sanctum ad iustum atque legitimum usum. Dumque spectarem ego Daniel uisum, quaesiui etiam notitiam, & ecce stabat ante me uiro similis. Audiui etiam intra Eulæum uocem hominis, qui exclamans dixit, Gabriel docebo illum hanc uisionem. Accessit autem prope locum in quo stabam, eoque accedente perterrefactus sum, & procidi in meam faciem. Et dixit mihi, Fili hominis intelligito, quia uisum eueniet post captiuitatem finitam. Quumque is mecum loqueretur, ceu oppressus grauissimo somno cecidi in faciem meam ad solū, ipse autem me attingens erexit in stationem meam. Et dixit, Ecce ego docebo te quid futurum sit finita indignatione, nam ad praefinitum tempus finis erit. Aries quem

^G Et sermones ad laetum altissimi loque-
tur.
^H Iehalle Iudei quidam exponunt conficiet, ut Hiero. conteret.
^I Ad tempus, & tempora, & dimidium seu partem temporis.
^K Hucusque finis sermonis.

^A Vaticinium est de monarchia Persarum ad Graecos et Macedones transferenda extinctio Dario per Alexandrum. Quo mortuo statim Graecorum monarchia sit in quatuor praecipua regna diuidenda, Macedonia, Aegyptus, Asia, & Syria. In regno autem Syriaco tandem exortum Antiochum Epiphanem, qui omnium atrocissimus hostis fuit deos affligat typum gerens Antichristi.

^B Et uidi in uisione, et factum est, dum uideor, & ego in Susis castro, quae in Elam provincia: & uidi in uisione, & ego apud fluuium Vlat.

^C Et altum ascendens in postremo tempore.

^D Cornu uisionis.

^E Et cucurrit ad eum in calore suarum uirium.

^F Ad quatuor uentos caeli.

^G Verbum Ebr. Gadai significat augescere & grandescere. Unde aliud deriuatur uerbum higdal, quod magnas res gerere, aut arrogare, aut iactare & ostentare significat.

^H Zebi decus & pulchritudine significat. Inde caprea, tum quodcumque praestas & ornamentum quasi in suo genere, uelut terra Israel est inter regiones.

^I Ad uesperam mane duo millia trecenti, & iustificabitur sanctum. Inducantur dies naturales qui die ac nocte constant.

^K Quia ad tempus finis, uisio haec.

Prophetia

F uidisti habentem cornua duo, [figurat] reges Medorum & Persarum. Hirsutus autem hircus regem Græcorum. Et cornu grande inter oculos eius est [figura] primi regis. Quo fracto, steterunt quatuor loco ipsius, [quo portēditur] quatuor regna ea de gēte oritura, sed non pari uirtute cum illo. ^aSub finem autem regni eorum, quum magna erit hominum sceleratorum copia, stabit rex impudens & astutus. Isq̃ uiribus pollebit, nec tamen ē sua uirtute, & miris modis uastabit, ac prospero successu rem geret, & infestabit robustos ac populum sanctorum. ^bEt pro sua calliditate feliciter per dolos negotia sua expediet. In animo etiam suo magna sibi sumet, copiaq̃ rerum instructus uastabit multos. Ad hæc resistet summo principi, & absq̃ manibus conteretur. Cæteræ dicta uisio uespere ac mane ueritas est, tuq̃ claudito uisum, quia per longum tempus eueniet. Ego Daniel quidem confectus sum, & diebus aliquot ægrotaui; ubi uero conualui, procuraui regia negotia, & cogitabundus in hac uisione hæsi, quam nemo intellexit. **CAP. IX.**

A Nno primo Darij filij Ahasueros de genere Medorum, qui regno Chaldeorum præpositus fuit. Anno primo eius regni ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, ut ^auerbum diuinū prophetæ Ieremiæ patefecerit septuaginta esse annos implendos, quibus daret uastitudo Ierusalem. Et uerti me ad dominum deum, ^but supplicatione & precibus uterer cum abstinētia & sacco & cinere. Supplicans autē **DOMINO** deo meo, & confitēs dixi, Quæso dñe deus magne & formidabilis, qui seruas fœdus & beneficentiam erga diligētes te, & obseruantes præcepta ^ctua. Peccauimus, & iniqui fuimus, impie egimus, & desciiuimus deflectendo etiam à præceptis tuis & iudicijs tuis. Neq̃ obediuimus seruis tuis prophetis, qui tuo nomine loquuti sunt ad reges nostros, principes nostros, & patres nostros, & ad totum populum terræ. Tibi quidem domine [tribuenda est] iustitia, nobis autē pudor hodie quoq̃ uiris Iudæis, & ciuibus Ierusalem, & omnibus Israelitis tam propinquis q̃ remotis in omnibus terris, ad quas expulisti eos ob defectionem suam qua defecimus à te. O deus, ^dnostrum est erubescere, [nempe] regum nostrorum, principum nostrorum, & patrum nostrorum, quoniam in te peccauimus. **DOMINI** autē dei nostri misericordia est & clementia, siquidem ab eo desciiuimus. Neq̃ obtemperauimus uoci **DOMINI** dei nostri, ut ^etransigere mus uitam ex ipsius legibus, quas proposuit nobis per suos seruos prophetas. Omnis enim Israel transgressi sunt legem tuam, etiam deflectendo, ne obediēt uoci tuæ, quare diffluit in nos execratio & iuramentum scriptum in lege Moysi ser- Deut. 27. 6 ui dei, quando quidem in eum peccauimus. Itaq̃ re exhibuit quæ loquutus est ad uersum nos, & iudices nostros, qui iudicijs inter nos præfuerūt ita, ut calamitatem magnam adducerent nobis, ut sub toto cœlo actum non sit, quemadmodū actum est in Ierusalem. Vt [enim] scriptum est in lege Moysi, ita omne istud malū euenit nobis: neq̃ deo supplices fuimus, ut recederemus à nostris iniquitatibus, & penderemus eius ueritatem. ^fQuocirca deus aduigilauit malo nobis inferendo, iustus enim est **DOMINVS** deus noster in omnibus suis operibus quæ egit, cuius uoci nō obediuimus. ^gNunc ergo domine deus noster, qui eduxisti populū tuum de terra Aegypti manu ualida, ^h& magnificum nomen adeptus es, quod hodieq̃ retines: peccauimus [quidem &] impie uiuimus. **DOMINE** pro omni tua iustitia recedat obsecro ira tua & furor tuus ab urbe tua Ierusalem monte sanctitatis tuæ, ob peccata enim nostra, & ob iniquitates patrum nostrorum Ierusalem & tuus populus ludibrio sunt omnibus uicinis nobis regionibus. Nūc igitur deus noster, audi supplicationem serui tui & preces eius, ut erga sanctuarium tuum uastatū serenum uultum ostendas propter dominum. Adhibe mi deus aurem tuam, ut audias, & aperi oculos tuos ut uideas nostras solitudines, & urbis quæ tuum nomen gerit: non enim in precibus nostris quas effundimus corā te, allegamus nostram iustitiam,

^aEt in nouiss. regni eorum secundum perficere secleros, stabit rex fortis facie et intelligēs enigmata. ^bEt secundum calliditatem suam & prosperabit doli in sua manu.

Danieli precanti ueniā delictorum, & reditum populi Israel in patriā, monstratur omnino captiuos domum reueruros, ut instaurēt tēplum & urbem. Inde intra 490. annos nasciturum Mesiā, qui præstet omnia in lege ac prophetis prænuntiata. Quo per summū scelus à Iudæis interempto populus Rom. totam Iudæam uastaturus sit.

^aQuod fuit uerbum dei ad Ieremiam ad implendum uastitatis Ierusalem 70. annos.

^bAd querendum supplicationem.

^cIpsū.

^dIpsius.

^eNobis confusio faciei.

^fAd ambulandum in legibus eius.

^gEt statuit uerba sua.

^hEt uigilauit deus super malo, & fecit illud uenire super nos.

ⁱEt fecisti tibi nomē secundum diem hanc.

^jQuia nō super iustitijs nostris nos cadere facimus preces nostras ad faciē tuā.

Exod. 15. 6
Baruch 2. 6

iuftitiam, fed tuam profufiffimam mifericordiam. DOMINE audito, DOMINE clemens efto, DOMINE attendito, ^hfer opem, & non differas propter te mi deus, quoniam urbs tua & populus tuus ^lappellantur tuo nomine. Ad huc autem me loquente, & supplicante, & confitente peccatū meum & peccatum mei populi Ifrael, & fundente meas preces ante DOMINVM deum meū pro mōte ſancto dei mei. Et me ^aadhuc deprecāte, uir Gabriel, quem in uiſo ab initio cōſpexi ^mcelerrime uolantem, ad me peruenit circa tempus ueſpertinae oblationis. Et docuit, & mecum loquutus eſt, dicens, Daniel iam [quidem] exiui, ut conferam tibi notitiam, [cæterum] ab initio ſtatim ⁿpreces tuæ ratae fuerunt, & ego nunciatum ueni, quoniam ^rrerum expetendarū cupidus es, utq; in uerbo cognoſcas, & intelligas in uiſione. Septuaginta hebdomades præfinitæ ſunt populo tuo & urbi tuæ ad ^conſummandum ſcelus, & perficiendum peccata, & expiandum iniquitatem, & ad iuſtitiam ſempiternam adducendum, & obſignandum uiſionem & prophetas, & ungendum ^uſupremam ſanctitatem. Scias autē & intelligas à progreſſu uerbi, ut rurſum ædificent Ieruſalem, ad Meſſiam principem [fore] ſeptem hebdomadas & ſexagintaduas hebdomadas, iterum enim ædificabitur platea, & murorum ambitus, & longo tempore ſubacta. Poſt hebdomadas uero ſexagintaduas excindetur Meſſias, ut nihil ei: urbem autē & templum deſtruet adueniens populus principalis, cuiusq; finis [erit] per diluuiū, & ad finem belli conſummata uauſtitudo. Porro hebdomas una confirmabit fœdus erga multos, & dimidiū hebdomadis abrogabit uictimam & oblationem, eritq; uauſtator ſuper abominationum ala, & ^defluet ſuper uauſtitatem uſq; ad deſinentem & conſummatum [mundum.] CAP. X.

ANno tertio Cyri Perſarum regis Danieli, cui nomen Belſazar, patefactum eſt ^auerbum, & ueritas [ineſt] uerbo ac ^bmagna uis: ipſi etiam cognoscere in uerbo, & in uiſione intelligere. Eo tempore me luctui dabam ego Daniel hebdomadas dierum tres. ^cCibum ſuaucem non comedi, neq; caro aut uinum os meum ingreſſa ſunt, neq; unguento me unxi, quoad tres hebdomades dierum exactæ ſunt. Die uero uiceſimo quarto menſis primi eram in ripa fluminis magni, puta ^oTigris. Quumq; ſuſpexiſſem, ecce uir quidam indutus linea ueſte, cuius femora cincta fuerunt obrizo auro. Cuius corpus uelut hyacinthus, & cuius facies fulguri ſimilis erat, & oculi eius ut lampades ignitæ, & brachia eius cum ijs quæ pedes attinent, uelut ſplendor politi chalybis, & uox uerborum eius ut uox multitudinis. Cæterum ego Daniel ſolus uidi hanc uiſionem, & uiri qui mecum fuerunt, non uiderunt hanc uiſionē, ſed ingens terror eos inuaſit, ut fugerent ad loca in quibus abſconderent. Ego aut ſolus relictus ſum, & uidi hanc magnā uiſionē, neq; reliqua facta eſt in me uirtus, et ^emeq; forme bonitas uerſa eſt in deformitatē, nec uiriū aliquid retinui. Et audiui uocem uerborū eius: cūq; audiuiſſem uocem uerborū eius, uelut graui ſomno deiectus ſum in faciem meā, [ut attingeret] terrā mea facies. Ecce aut manus contigit me, & mouit me ^fsuper genua mea & palmas manuum mearū. Et dixit ad me, Daniel rerū expetibiliū cupide, cognoſcito uerba quæ tibi loquor, & cōſiſte in tua ſtatione, iam enim ad te miſſus ſum. Quumq; uerbum hoc ad me dixiſſet, conſtiti pavidus. Et dixit ad me, Daniel ne timeas, quia primo die quo ^aappuliſti animum tuum, ut intelligeres, teq; met adſigeres coram deo tuo, exaudita ſunt uerba tua, & tuorum uerborum cauſa ueni. Princeps autem regni Perſici reſtitit mihi uno & uiginti diebus, & ecce Michaël unus de primarijs principibus mihi ſuppetias uenit, ibiq; relictus ſum apud reges Perſarum. Adueni autem

^hFac.

^lNomen tuum uocatum eſt ſuper urbem tuā & populum tuū.

^aEt adhuc ego loquens in ſupplicatione.

^mQui mouebatur ad uolandum in uolatu.

ⁿIn initio precum tuarum exiuit uerbum.

^oAd nomen expetendorum uel expetibilium adiungi oportet uir, ut mox infra dicitur, uir deſideriorum, uel potius expetendarum ſcilicet rerum, hoc eſt, qui tenetur iuſto deſiderio.

^pAliqui libri habent lehaihem ad conſignandum.

^qSanctitatem ſanctitatum, uel ſanctum ſanctorum.

^rAd reducendum & ædificandum. Item reuertetur & ædificabitur. In quibus locutionibus uerbum reuertendi p̄ aduerbio rurſus, iterum, denuo, &c. ponitur.

^sEt ſubactio temporum. Nam bazek maſſam farine conſperſe ſignificat. Iudei tamen aliqui, ſortas Hiero. ſecuti, exponunt in anguſtia, ut zok pro zuka uel mazok poſitum ſit. Verba deſunt ad explendam ſententiam.

^tIn uerbo Eb, Thitach aliquid ſubintelligitur, uelut malū uel ira dei deſluet.

^uCohærent ultima tria capita. In quibus poſt expoſitam cōditionem angelorum pro ſuis provinciis textitur prognōſticon, res memorans à tertio anno Cyri uſq; ad mundi conſummationē, quas præſcire piorum maxime interuit.

^vDabar tam rē aut negotium ſignificat, quā uerbum.

^wEt ueritas uerbum & exercitus magnus. Significat rem eſſe maximi momenti. Quanquam Iudei quidam exponunt zaba præfixum tempus.

^xPanem deſiderabilem.

^yHiddakel.

^eEt gloria mea uerſa eſt in me ad uauſtorem.

^fSignificat ſe quadrupedē uiſe.

^gDediſti cortuū ad intelligendum.

Prophetia

ut ostendam tibi quid euenturum sit populo tuo posteris temporibus, nam uisum [extenditur] per multa tempora. Quumq; mecum loqueretur eiusmodi uerba, conuersa facie mea in terram, obmutui. Et ecce, quum labia mea tetigisset more hominum, aperui os meum, & loquutus sum, ac dixi ad eum ^D qui stabat ex aduerso mihi, Per hanc apparitionem in me conuersi sunt cardines mei, nec uires retinui. Et quomodo posset seruus huius domini mei loqui cum hoc domino meo? Nam me uirtus modo destituit, neq; in me reliquus est factus spiritus uitalis. Itaq; rursus me contingens hominum more confirmauit me. Dixit autem, Ne timeas ^buir, qui magno ac iusto desiderio teneris, pax tibi, omni prorsus metu deposito sis bono animo. Dumq; mecum loqueretur, recepi me, & dixi, Loquatur dominus meus, quia confirmasti me. Dixit igitur, Scisne quā ob causam uenerim ad te? Nunc quidem reuertar pugnatū aduersus principem Persarum, sed & princeps Græciæ aduenit me egrediente. Tametsi ^bquod uerissimum est, indicabo tibi, neminem in his rebus mecum strenue agere præter Michaellem principem uestrum.

CAP. XI.

^A **E** Quidem ab anno primo Darij Persæ persto, ut cum iuuenem, atq; subsidio sim. Nunc ergo referam tibi ueritatem, Ecce ^aPersæ adhuc tres habebunt reges, & quartus ingenti copia diuitiarū omnes superabit, ^bfretusq; diuitijs concitabit omnes cum regno Græciæ. Stabit autem rex fortis, & obtinebit maximum imperium, agetq; pro suo arbitrio. Quumq; steterit, eius regnum conteretur, ac diuidetur ad quatuor mundi cardines, non tamen ipsius posteritati, nec ^cea potentia qua ipse imperitauit, nam ad alios etiam præter hos regnum eius distrahetur. Antecelset autem potentia rex Austri, etiam unus principum eius, quem [alius] superabit, & dominabitur, ut dominatus eius ualde amplius sit. Et post aliquot annos foedere iungentur, filiaq; regis Austri ueniet ad regem Aquilonis, ut ^blanciat pacē, uerum ^cminimum efficere poterit, neq; subsistet ipsius etiam brachium, & tradetur ipsa, & deducētes eam & ^cparens eius, & ^cqui retinuerat eam eodē tempore. ^bSuccedet autem in regnum quidam de germine radicum eius, qui ueniens cum exercitu ingreditur munitiones regis Aquilonis, & in eis res gerens præclaras obtinebit. Captiuos etiā ducet in Aegyptū deos eorū cum principibus eorū, uasisq; ^ccharissimis argenti & auri, & ipse perstabit aliquot annos, eum non infestet rex Aquilonis. Qui regnum regis Austri ingrediēs reuertetur ad suam terram. Sed filij eius irritati colligent multitudinem ingentium exercituum, unusq; magno apparatu ueniens inundabit, & progredietur [ultra fines regni,] sed reuertetur, & irritabitur aduersus munitiones eius. Prouocabitur etiam rex Austri, & suscepta expeditione, præliabitur cum eo; nempe cum rege Aquilonis, qui producet in aciem ingentē multitudinem, & tradetur multitudo hæc in manū istius. Vnde multitudo extolletur, eiusq; cor insolescet, & sternet myriades: uerum non uictoria solida erit. Reuertetur enim rex Aquilonis, & producet in aciem multitudinem maiorem q̃ prius, & ^cexacto tempore aliquot annorum, cum apparatu magno ueniet, cum ingenti exercitu, & magnis opibus. Eo aut tempore multi oppugnabunt regem Austri, ^c& uiolenti homines ē tuo populo extollentur, ut impleant uaticinium, & corruent. Cæterum Aquilonis rex ueniens aggerem extruet, capietq; urbes munitas, & ^cbrachia Austri non consistēt, neq; delecti milites, nullæq; prorsus uires erunt ad resistendū. Eum enim aggressus rem geret ex animi sententia, ut nullus ei obsistat: stabit etiam in terra eximia, ^cquæ cedit ei. Huc etiam spectabit, qui toto regno eius potiatur,

^bVir expetibilium.

^bPro minime ignoras.

^bExaratum in scriptura ueritatis.

^aPersarum quatuor reges memorat Cyrum, Cambysem, Smerdem, Darium, sub quibus Iudæi liberati & templum instauratum cum urbe.

^aAdhuc tres reges stantes Persis.

^bEt in tenendo ipsum diuitias suas excitabit omnes.

^cEt non secundum dominari eius, ut dominatus est. Bella & foedera inter Aegypti & Syriæ reges.

^bAd faciendum equitates.

^cEt non retinebit uim brachij.

^cSunt qui filium intelligant, ceu scriptū sit ialda, pro iolda.

^bConfortans uel retinēs eam, id est, maritus.

^bEt stabit de germine radicum eius super basi eius, id est, frater eius Ptolemæo patri succedet.

^cDesiderij eorum.

Antiochi magni bella cū Ptolemæo & Romanis.

^bEt ad finem temporum annum.

^bEt filij uiolentorum tui populi extollentur ad statuendum uisionem.

^cPer brachia duces & præcipuum robur significat.

^bEt deficiet in manu eius.

Græcorum monarchia ab Alexandro condita mox diuisa in quatuor præcipua regna Macedoniæ, Aegypti, Asiæ, Syriæ.

Es. 19. 8.

tur, & ^apacē confirmabit ei data pulcherrima fœmina, ut perdat eam: quæ res non succedet, neq; habebit [regnū.] Itaq; uertet se ad insulas, & multas capiet, & ^bprin-
 ceps compescet eius probra, retorquens in eum sine omni suo dedecore. Quare se conuertet ad munitiones suæ terræ, & impingens cadet, nec inuenietur. Illi succedet in regno, qui circummittet exigentem [tributa] magnificentiam regni, & intra paucos dies non ^aaperta pugna, neq; in bello cōteretur. Succedet autem in regno cōtemptus, & cui non habebūthonorem regium, ueniet tamen cum opibus, & regnum obtinebit blanditijs. Brachiaq; inūdationis obruentur ab eo, & conterentur, etiam ipse princeps fœderis. Vbi uero cum illo fœdus inierit, dolo aget malo, & ascendens præualebit cum paruo populo. Peruenietq; ad opes & ubera loca regionis, & efficiet quod efficere non potuerunt patres eius & ^cmaiores eius: prædas, & spolia, & diuitias sparget inter eos, ^dmachinabitur etiam technas, ut tempore idoneo munitissima loca inuadat. Etenim uires suas intendet ac animū contra regem Austri magnis cum copijs, prouocabiturq; rex Austri ad bellum gerendum cum magno & in primis ualido exercitu: non tamen resistet, quia ^eprodent eum. Et quia domestici conterent eum, istius exercitus inundabit, & cadent multi uulnerati. Cæterū utriusq; regis animus [intentus erit] ad malum inferendum, & in una mensa loquentur falsum; non tamen succedet, quia ^fnegotiū in aliud tempus extendetur. Reuertetur igitur ad terrā suā magnis cum diuitijs, & animum suum [uertet] contra fœdus sanctū, req; confecta reuertetur ad suam terram. Ad tempus autem præfinitum iterum ingreditur australem terrā, non tamen postrema [profectio] primæ respondebit. Venient enim cōtra illum naues Cypriæ, & consternabitur: ac reuertens indignabitur sancto fœderi, req; confecta discedet, ac cogitabit de sancti fœderis desertoribus. Porrò de illo brachia existent, quæ prophābunt sanctuarium & munitionem, & tollent perenne sacrum, dabūtq; abominationem uastatoris. Et impie deferentes fœdus inducet, ut subdole agant per hypocrisim, populus autem cognoscentium deum ^gconstāter aget. Doctores etenim populi erudiant multos, & corruent per gladium et flammam, per exilium & direptionem longo tempore. Quum uero corruerint, iuuabūtur auxilijs paruis, & illis adiungentur multi ^hper simulatam amicitiam. Ex doctis quidem corruent aliqui gratia conflandi, & purgandi, & dealbandi usq; ad tempus ultimum, quia ⁱtempus aliud præfinitū est. Rex aut aget pro sua libidine, seq; efferet, atq; amplificabit præ omnibus dijs, & contra deum supremum loquetur mirifica quædam, uteturq; prospera fortuna, donec consummetur indignatio, quum ^jad extremum peruenerit impietas. Non curabit etiam deos patrum suorū, nec mulierum concupiscentiam: non deniq; ullum deum curabit, omnibus enim se præferet. Colet autem in sua ditione deum ^kmayzim, & deum quem patres ipsius non nouerunt, honorabit auro & argento, & gemmis, alijsq; rebus pretiosis. Et ^luertet in munita [dei] mayzim cum alieno deo: quem qui agnouerit, eum honoribus augebit, & dominum multorum faciet, & terram pretio distribuet. Ad extremum rex Austri cum eo congredietur, Aquilonis etiam rex ceu turbo in eum inuehetur curribus & equitibus, & multis nauibus, ingrediturq; regiones, & inundabit, ac prætergredietur. Inuadet etiam terram præstātissimam, & multi corruent. Hi autem euadent eum, Idumæi, & Moabitæ, & principium filiorū Ammon. Inijciēt quoq; manus regionibus, & terra Aegypti nequequam euadet. Sed dominabitur thesauris auri & argenti, & omnibus rebus pretiosis Aegyptiorum, Libyes deniq; & Aethiopes erunt in eius profectionibus. Turbabit autem eum fama ab ortu & Septentrione, ut egrediatur magno furore ad uastandum & occidendum plurimos. Et plātabit tabernacula sui palatij inter maria ad eximiæ sanctitatis montē: quūq; attigerit finem suum, nemo ei auxiliabitur.

^aEt equitates cū eo faciet.
^bPrinceps, id est, consul Romanus.

^cEt non in faciebus.

Antiochus illustris, qui typum gerit Antichristi, bellum cū Ptolemeo Epiphane, & persecutio Israelitarum.

^dPatres patrum eius.
^eEt contra munitiones cogitabit cogitationes, et usq; ad tempus.

^fCogitabunt contra eum cogitationes.

^gQuia adhuc finis ad præfinitum tempus.

De Romano imperio quod copijs etiā ē regno Syriæ conscriptis Iudaicam gentem perdet, & Antichristum exhibebit.
 x Tenebūt et faciet.

^hIn lubricis.

ⁱQuia adhuc ad præfinitum tempus.

^jQuum facta est absoluta, uidelicet malicia uel impietas.

^kMayzim significat munitiones, & ea quæ robur atq; uires afferunt.

^lEt faciet ad munitiones mayzim.

Prophetia

De nouissimo die
Stabit.

A Illo tempore Michael princeps magnus rerum potietur, qui stat à filiis tui populi, eritque tempus difficile, quale non fuit ab origine populorum usque ad illud tempus: atque illo tempore populus tuus liberabitur, quicumque inuenietur adscriptus in libro illo. Multique dormientium in terra puluerulenta, resurgent hi ad uitam æternam, illi uero ad probra & contemptum æternum. Porro doctores splendebunt ut splendor firmamenti: & qui multos ad iustitiam adducunt, ut stellæ sempiternis temporibus. Tu quidem Daniel claude uerba, & signa librum usque ad tempus ultimum. Oberrabunt multi, & scientia multiplex erit. Porro ego Daniel uidi, & ecce alij duo stabant, alter hinc in ripa fluminis, alter illinc in ripa fluminis. Dixitque uiro linea ueste induto, qui erat superius ad aquas fluminis, Quando tandem finis erit horum negotiorum mirabilium? Et audiui uirum linea ueste indutum, qui superius erat ad fluminis aquas, qui sublati in cælum dextera sua & sinistra manu, iurauit per uiuentem in æternum, quod hæc omnia euentum habebunt, postquam absolute disperferint manum populi sancti, usque ad præfinitum tempus siue longum siue breue. Ego autem audiui, & non intellexi, & dixi, Domine, quis finis ultimus horum est? Et dixit, Abi Daniel, quia clausi & signati sunt sermones usque ad ultimum tempus. Complures [interim] purgabuntur, & dealbabitur, & conflabuntur, impii que agent impie, & non intelligēt omnes impii, eruditi uero docebunt. Porro quod tempus attinet, quo tollendum est perenne sacrificium, & quo tempore uastitatem reddent abominationem, dies [erunt] mille ducenti & nonaginta. Beatus ille qui perseuerabit, & perueniet ad diem millesimum trecentessimum tricesimum quintum. Cæterum tu Daniel pergito usque ad finem, & quiesces, & stabis in fine temporum ad tuam sortem.

Matth. 24. c

Apoc. 10. a

Termini temporis
post quos Rom. lu-
daica gentem & reli-
gionem tollent, &
Antichristus ueniet,
& quando finis rerū.
Quoniam ad tem-
pus tempora, & di-
midium, & in consum-
matio dispergere ma-
nū populi sancti, con-
summatæ fient hæc
omnia.
Et de tempore tolli
perenne sacrificium
& ad dandum.

Tempus sedai
ci belli, quod
gesserūt Vespasi-
anus ducibus
Romani.
Præceptum ad
omnes pios spe-
rans, ut perse-
uerent ad finē,
ita enim saluē
consequuntur
æternam.

Hosea propheta.

CAPVT I.

Reliciendas esse decē
tribus, ob idolatriam
& uitæ consuetudo-
nem, sed tandem per gra-
tiam dei reducendas.

Ab. Accipe tibi uxo-
rem.

Lo Ruhama Non
assequuta misericor-
diam: seu, non digna
misericordia.

Lo Ami Non popu-
lus meus.

ERBVM DOMINI quod factum est ad Hoseam fili-
lium Beerī, temporibus Vziæ, Iotham, Ahas & Eze-
chiæ regum Iuda, atque temporibus Ieroboam filij Ios-
regis Israelis. Principio loquutus est DOMINVS per
Hoseam, dixitque DOMINVS ad Hoseam, Vade, &
duc uxorem fornicariam, & [suscipito ex ea] filios for-
nicarios, quandoquidem terra ipsa ualde scortata est
à DOMINO. Abijt igitur & duxit Gomer filiam Dib-
laim, quæ concepit & peperit ei filium. Dixitque DOMI-
nus ad eum, Voca nomen eius Iisreel, quoniam adhuc
breui futurum est, ut uisitem sanguines Iisreelis super domum Iehu, & abolebo re-
gnum domus Israelis. Eodem die frangam arcum Israelis in ualle Iisreel. Conci-
piens illa rursus, peperit filiā, & dixit ei, Voca nomen eius Lo Ruhama, quoniam
ultra non miserebor domus Israelis, quin potius in uniuersum tollam eos. Domus
uero Iuda miserebor, & seruabo eos in DOMINO deo eorum: non autem seruabo
eos per arcum, nec per gladium, nec per bellum, nec per equos nec equites. Post-
quam ablactasset [filiam] Lo Ruhama, rursus cōcepit, & peperit filium. Dixitque,
Voca nomen eius Lo Ami, quia uos non estis populus meus, nec ego ero uobis
[Deus.] Et erit numerus filiorum Israel instar arenæ maris, quæ nec metiri nec nu-
merari poterit. Eritque eo loci ubi dicitur eis, Non populus meus uos, dicitur eis, Fi-
lij dei uiuentis. Et congregabuntur filij Iuda & filij Israelis simul, ponentque sibi ca-
put

Titulus.

Adumbratur
seu significatur
status Israelu-
ci populi.

Roma. 9. c

put unum, atq; ascendent de terra, quoniam magnus est Dies Iisreel. Dicite fratribus uestris, Ami: & sororibus uestris, Ruhama.

CAP. II.

EXpostulate cum matre uestra, expostulate inquam, quoniam ipsa non est uxor mea, neq; ego sum maritus eius: auferat scortationes suas à facie sua, & adulteria sua ab uberibus suis, ne spoliando nudam eum reddam, reddamq; eam ut erat in die quo nata est, ponamq; eam ut solitudinem, & faciam eam ut terram torridam, interficiamq; eam siti. Filiorum quoq; eius nō miserebor, quoniam filij sunt ex scortatione suscepti. Siquidem mater eorum scortata est, & genetrix eorum pudefacta, quia dixit, Ibo sequar amatores meos, qui dant mihi panem meum, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum & pocula mea. Idcirco ecce ego obducam uiam tuam spinis, & sepiam sepem, ut semitas suas non inueniat. Et anxie insequetur amatores suos, nec tamen apprehendet eos: quæret eos, & non inueniet. Tum dicet, Vadam & reuertar ad maritum meum priorem, quia tum melius erat mihi quàm nunc. Neq; ipsa agnouerat q; ego dedissem ei frumentum, uinum & oleum, quodq; ei multum argenti & auri contulissem, quæ ipsi Baal fecerunt. Ego ergo conuersus, rursum accipiam frumentum meum suo tempore, & oleum meum in constituto suo tempore, & eripiam lanam meam & linū meum, quibus operiebat ignominiam suam. Et nunc retegam turpitudinem eius coram oculis amatorum eius, nec liberabit eam quisquam de manu mea. Efficiam ut cesset omne gaudium eius, dies festi-
eius, neomeniæ eius, sabbata eius, & omnes statæ feriæ eius. Deuastabo quoq; uineā eius, & ficum eius, de quibus dixit, Merces mea hæc sunt, quas mihi dederunt amatores mei, reddamq; ea in syluam, & depascent ea bestiae agri. Et uisitabo contra eam dies Baalim, quibus incendit suffitum, & ornans se in aure sua atq; monili suo, abiit post eos quos amauit, mei autem est oblita, dicit DOMINVS. Idcirco ecce ego pelliciam eam uerbis, & ducā eam per desertum, & loquar ei in cor eius. Et reddam ei deinde uineas suas, & uallem Achor ad ostium spei, & canet ibi alternis ut tempore iuuentutis suæ, & quo tempore ascendit e terra Aegypti. Et erit in die illo, dicit DOMINVS, uocabis me Ischi, nec uocabis me ultra Baali. Et auferam nomina Baalim de ore eius, nec mentionem ultra faciet nominum eorum. Et pangam cum eis fœdus in die illo, cum bestiis campi, & cum uolucris cœli, & cum reptilibus terræ, cōfringam arcum, gladium & bellum de terra, & efficiam ut habitent securi. Et despondebo te mihi in sempiternum, despondebo te mihi in iustitia & in iudicio, in beneficentia & in miserationibus. Despondebo te mihi in fide, & cognosces DOMINVM. Et erit eo tempore, dicit DOMINVS, annuam, annuam [inquā] cœlis, ipsi autem annuent terræ, terra annuet frumento, uino & oleo, & illa annuet Iisreeli. Et seminabo eam mihi in terra, misereborq; ipsi Lo Ruhama, & dicā ad Lo Ami, Ami tu: & ipse dicet [mihi,] Deus meus.

CAP. III.

Dixit autem DOMINVS ad me, Rursum uade, & ama mulierē, quæ à proximo tuo amatur, nempe adulteram, quemadmodum DOMINVS diligit filios Israelis. Ipsi autem respiciunt ad deos alios, & amant uinacia uuarum. Et ego mācipaueram eam mihi quindécim argenteis & Homer hordei, & dimidio Homer hordei. Dixiq; ad eam, Diebus multis sedebis apud me, & non scortaberis, neq; uiro eris [iuncta,] & ego apud te [ero.] Nā multis diebus sedebūt filij Israelis sine rege, sine principe, sine sacrificio, absq; statua, absq; Ephod & Theraphim. Postea reuertētur filij Israelis, & inquirent DOMINVM deum suum, & Dauidem regem suum, & pauebūt

D d 3

Ami populus meus.
Ruhama misericordiam assequuta.

A Idem dicit mutata sermonis figura

Alij legūt, ne sit quo operiāt.

Hoc est persuadebo, consolabor, amice alloquar.

Ut Latini loquuntur fores amicitie aperire, hoc est, occasione dare amicitie inuade, sic spei. Vel ad aperiendam spem.

Isch uir, maritus.

Baal magis dominum sonat, ludit in nominibus Ischi maritus meus, Baali Baal meus.

Miserebor ei quæ misericordiam nō est assequuta, & dicam ei quoniam non est populus meus, tu es populus meus.

Dicit Iisreel seu populus.

Alij legūt lagenas cum acinis.

Subintelligitur siclis.

Homer magna mensura est.

Lethech dimidia eius pars.

Quidam lo repetunt, ego non ero tecum, sed uidetur Iaschab repetendum esse.

Alio iam paradiſmate, alijsq; uerbis idem agit quod superius, recenset interim beneficia dei in istum populum collata, unde manifesta sit eorum ingratitudo, in fine læta quædam promittit.

Quoniam omnes nationes certatim ad Christum accurrunt, solum Iudei neq; deum habent neq; idola, infelicissimi omnium mortalium, qui tamen nouissimis diebus etiam ad dominum reuertentur, ut Paulus docet.

Ephod uestis sacerdotalis, Exod. 28.

Theraphim idola, simulachra, Gen. 31. Non autem hic loquitur de simulachris lege uetitis, sed de Cherubim alijsq; ornamentis templi.

Lætiōra iā promittit.

Rom. 9. e
1. Pet. 1. b

Prophetia

ad DOMINVM, & ad bonitatem eius nouissimis diebus. CAP. III.

Quod superioribus capitibus obscure & figurate dixit, iam palam enunciat sine inuolucro, puniendos esse decē tribus, idē ob grauissima scelera, quorum culpam in sacerdotibus maxime reijcit.

^a Aemeth ueritatem & fidem, hoc est, constantiam in dictis factisq; significat.

^b Hoc est, capitalia scelera cum mulatim regnant, ut omnia cō maculata & confsecrata sint inter homines, & scelera sic eruperunt, ut instar diluuij inundarint.

^c Interdium, id est, rebus adhuc integris.

^d Vel excisi sunt.

^e Vel ut magni facti sunt.

^f Hoc est magno desiderio & aude inhiant: alij legunt, & accipiunt peccata populi super animam suam.

^g Hoc est, rependam eis ut meriti sunt.

^h Conuiuium symbolice pro religione ponitur, Sy wöllend jr irten allein habē. Nam in montem ibant, non in Ierusalem locum quem elegerat dominus.

ⁱ Alij, protectores eius amāt dicere, Adferre, ignominia scilicet est.

^k Alij legunt, uentus ligauit eos in alis suis.

^l Tria sequentia capita coherere uidentur, eiusdem scē argumenti cuius & superiora, uidentur hi sermones dicti sub Ahas & Phacee, in genere iudiciali sunt. Obijcit eis grauissima scelera, ob quae dominus sit eos puniturus. Tollit eis omnem fiduciam qua fidebant, siue in sacrificijs siue foederibus: ostendit uitam elabēdi mala, si redeant ad dominum.

^m Scilicet imminet: alij intelligunt, uestrum erat recte iudicare, sed facti estis laqueus.

ⁿ Subintelligi potest (uir): non est ut excusetis neminem fuisse qui castigaret, n. ego hēc omnibus facio. Alij ad deū referunt, quia deus semper monet, nunquam deest suis.

A Vdite uerbum DOMINI filij Israelis, quoniam lis est DOMINO cum habitatoribus huius terrae. Quia neq; ueritas, neq; beneficentia, neque notitia dei est in terra. Peierare, mentiri, occidere, furari & mœchari ^beruperunt, & sanguines sanguines tetigerūt. Propterea lugebit ipsa terra, & deformabuntur omnes habitatores in ea, unā cum bestia agri, & uolucres cœli, quin & pisces maris conficientur. Veruntamen non est quispiam qui aut expostulet, aut reprehēdat, quin populus tuus se sic habet, ut qui litiget cum sacerdotibus. Corruet igitur ^cinterdium, corruet & propheta tecum nocte, & matrem tuam cōpescam. Ad silentium ^dreductus est populus meus, eo qd nihil norunt: quandoquidem tu scientiam repulisti, reprobaui & ego te, ne sacerdotio mihi fungaris: & quādoquidem tu oblitus es legis dei tui, obliuiscar & ego filiorum tuorum. ^eVt eorum multi sunt, sic peccarunt mihi, gloriam eorum in ignominiam commutabo. Peccatum populi mei comedunt, & ad iniquitatem eorum ^fattollunt animum suum. Hinc fit, ut sit talis populus, qualis sacerdos. Visitabo ergo super eum uias suas, & studia eorum ^grependam ei. Comedent, & non saturi erunt: scortabuntur, nec liberos habebunt, quia DOMINVM deseruerūt quo minus eum obseruarent. Scortatio & uinum ac potus inebrians eripiunt cor, at populus meus ligno suo oracula quærit, & baculus eius nūciat ei, quoniam spiritus scortationis seduxit [eum,] & scortati sunt à deo suo. In uerticibus montium sacrificarunt, in collibus suffitū adoleuerunt, sub quercu, populo & tilia, quod amœna esset eius umbra: idcirco & filiae uestrae scortantur, & nurus uestrae adulterium committunt. Non uisitabo filias uestras qd fornicatae sunt, & nurus uestras qd mœchatae, quoniam ipsi cum scortis separabuntur, & cum meretricibus sacrificabunt, & populus qui intelligere noluit, uarijs iactabitur malis. Quod si tu Israel omnino fornicaris, [saltem] ne delinquat Iuda: ne eatis in Gilgal, neq; ascendatis in Bethauen, neq; iuretis, Viuit DOMINVS.

Exordium, in genere iudiciali sermo.

Amplificatio per comparationem.

Permissione fit ad Iudam.

Similitudo.

Correctio.

Finis idololatricæ, quod uisus fuit, ut qui uentum uelle cōcludit.

Quoniam sicut buccula indomita defecit Israel, idcirco DOMINVS eos pascet quemadmodū agnum in loco spatiofo. Ephraim idolis obstrictus est, missum facito eum. Recessit ^hconuiuiū eorum, omnino scortati sunt, principes eius gaudent [dicere,] Adferre ignominiam. ⁱLigauit uentum in alis suis, & pudefient à sacrificijs suis.

CAP. V.

A Vdite hoc sacerdotes, & aduertite domus Israelis, & domus regis auscultate, quoniam iudicium ^auobis. Nam laqueus facti estis in Mizpa, & rete expansum super Thabor. Mactando apostatae in profundum ceciderūt, & ego ^bdisciplina eis omnibus. Ego cognoui Ephraim, & Israel non est absconditus à me, quod nunc scortatus est Ephraim [à me,] & polutur Israel. ^cNon [in hoc] studia sua ponunt, ut reuertātur ad deum suum, quoniam spiritus scortationum est in eis, ut DOMINVM non cognoscant. Respondebit ergo fastus Israelis ei in faciem suā, nam Israel & Ephraim impingent in iniquitate sua, impinget & Iuda cum eis. Cum grege suo & armentis suis ibunt ut quærant DOMINVM, sed non inuenient [eum,] recessit ab eis. Præuaricati sunt contra DOMINVM, quoniam filios alienos genuerunt, idcirco in singulos menses comedet eos [hostis] cum agris suis. Clangite cornu in Gibeā, & tuba in Rama, clangite in Bethauen post te ô Benjamin. Ephraim reddetur uastus quo tempore redarguetur, in tribubus Israel ostendi ueritatem. Principes Iuda fuerunt ut hi qui promouent limitem, idcirco effundam super eos excandescētiā meā ut aquam. Vim ac calumniam passus est Ephraim, fractus iudicio, eo qd animum induxit sequi præceptum,

Præceptum ipsum ipsius Iosababæ,

præceptum. Et ego fui ipsi Ephraim ut tinea, & instar teredinis domui Iuda.

Occupatio.
Tollit propheta
universa in
quibus fide-
bant.

Quumq[ue] animaduerneret Ephraim languorem suum, atq[ue] Iuda obligationē suam, D
abiit Ephraim ad Assyrium, misitq[ue] ad regem qui eum uindicaret, qui tamen me-
deri uobis non poterit, neq[ue] [ulli] ex uobis obligationem sanabit. Quia ego sum
ut panthera ipsi Ephraim, & sicut leūculus domui Iuda. Ego ego rapiam, uadam
& tollam, & nemo eripiet, & reuertar ad locū meum, donec se in culpa esse agno-
scant, & quærant faciem meam: quum enim angustū eis fuerit, mane quærent me.

^a Alij legūt, ad regem
Iareb: aliqui regem
Aegypti intelligunt.

^b Alij ut Hierony-
mus legunt deficiāt.

[Dicentes.]

CAP. VI.

Viam ostendit
qua malum eua-
dunt.
Miseris, sic es-
nim loquuntur
recepticentes.

VENITE, reuertamur ad DOMINVM, quoniā ipse discerpfit, & sanabit nos, per-
cussit & obligabit nos. Vitæ nos restituet post biduum, & tertio die excita-
bit nos, uiuemusq[ue] ante faciem eius. Et sciemus sectabimurq[ue] ad cognoscendū DO-
MINVM, ut aurora paratus est egressus eius, & ueniet nobis sicut pluuia, sicut sero-
tina & tempestiua pluuia terræ. Quid faciam tibi ô Ephraim? quid faciam tibi Iu-
da? Pietas uestra est quasi nubes matutina, & ueluti ros mane ueniens & abiens.
Idcirco ^adedolauī in prophetis, [&] occidi eos in uerbis oris mei, & iudicia tua ut
lux exoriuntur. Quoniam beneficentiam uolo, & non sacrificium: & scientiā dei
plus q[ue] holocausta. Ipsi autem transgressi sunt fœdus [meum] quemadmodum
Adam, ibi præuaricati sunt contra me. Gilead urbs est patrantium iniquitatem,
oppressa sanguine. Et quemadmodū latrones qui obseruant uirum, ita conspira-
tio sacerdotum, in uia qua itur Sichem, trucidant, quoniam patrant conceptū sce-
lus. In domo Israelis uidi horrenda quedam, illic scortatio Ephraim, contamina-
tus est Israel. Sed & [tu] ô Iuda, ponis tibi messē, quum ego [conor] reducere ca-
ptiuitatem populi mei.

^a Vel excidi in pro-
phetis, hoc est, per
prophetas.

CAP. VII.

QUUM sanarem Israelē, reuelata est iniquitas Ephraim, atq[ue] malitia Samariæ, A
quoniam operati sunt mendacium, & fur ingreditur, foris ut prædo spoliat.
Neq[ue] cogitant in corde suo, q[uod] ego memor sum omnis malitiæ ipsorum, nunc cir-
cumstant eos studia eorum quæ sunt coram facie mea. In malitia sua exhilararūt
regem, & mendacijs suis principes. Omnes ipsi adulteri sunt, ut fornax succensa
à pistore, qui quiescit, nec excitat posteaquam subegit pastam, donec sit [plene] fer-
mentata. Dies est regis nostri, ^aincipiunt principes uino furere, ^biungit [rex] ma-
num suam cum illisoribus. Quoniam adcommodarunt cor suum ut fornacem
in insidijs suis, tota nocte dormit ^cpistor eorum, mane ardet ut flamma ignis. O-
mnes ipsi calent ut furnus, comedunt iudices suos, omnes reges eorum ceciderūt,
nec est inter eos qui clamet ad me. Ephraim inter gentes cōmixtus est, Ephraim
factus est placenta quæ non est uersa. Alieni comedūt robur eius, nec sentit ipse:
cani quoq[ue] in ipso sparsi sunt, ipse uero non animaduertit. ^aRespondebit itaq[ue] fa-
ctus Israelis ei in faciem, nec reuertūtur ad DOMINVM deum suum, & in omnibus
iustis non quæsierūt eum. Et factus est Ephraim sicut columba ^astolida & sine cor-
de: inuocarunt Aegyptios, [&] profecti sunt ad Assyrios. Quum autem profici-
scuntur, ego expandam rete meum super eos, & detraham eos sicut aues cœli, casti-
gaboq[ue] eos iuxta id quod audierunt in congregatione ipsorum. Væ eis quod re-
cesserunt à me, uastatio eis [imminet,] quoniā præuaricati sunt contra me, ego ue-
ro liberaturus eos eram, sed ipsi loquuti sunt contra me mendacia. Et non clama-
uerunt ad me in cordibus suis, sed ulularunt in cubilibus suis propter frumentum
& mustum, congregati sunt, & recesserunt à me. Ego [eos] castigauī, & firmaui
brachia eorum, ipsi uero cogitauerunt contra me malum. Reuertuntur, sed non
ad [altissimum,] facti sunt ut arcus fallax, cadent principes eorum gladio, propter
indignationem linguæ suæ, idq[ue] [cedet] ipsis ad subsannationem apud Aegy-
ptios.

^a Alij legunt, hebalu
infirmantur.

^b Ebr. Traxit.

^c Aut qui eos coquit,
hoc est, ad idololatri-
am parat ac incitat.

^a Hoc est redarguet
eos.

^b Vecors uel excors.

^a Alij legunt, timue-
runt.

^b Nō sursum, alij non
ad iugum.

CAPVT VIII.

Dd 4

Loquitur de
idololatria re-
gis Ieroboam,
& totius ple-
bis.

Leuit. 26.
Deut. 28.

Prophetia

Nouus sermo sed eiusdem argumenti cum superioribus, uidetur dictus eo tempore quo extrema immineret Israelitis.

^aHostis scilicet ueniet et Assyrius: alij ad prophetam referunt.

^bBonum per antonio B masiam pro deo ponitur.

^cEbr. Non cognoui.

^dEbr. Argentum suum et aurum fecerunt sibi idola: ut sit appositio.

^eRepulit scilicet deus.

^fEbr. Labores, molestias.

^gSupple liberi esse uel regis et principis, ut sit asyndeton: alij legunt, et dolent paululum ob omnis regis et principis.

^hExcellentes et irrefragabiles sententias, ut si dicas prima principia, Rubbe.

ⁱAlij pallatia uel magnificas aedes.

^jEbr. Eam scilicet gentem, uel eius populum.

^kAlij sic, quia est panis ad animam eorum: alij, quia est panis pro mortuo eorum.

^lAlij Memphis reddunt.

^mId est spiritu plenus, sed satane spiritu, nam de pseudopropheta loquitur.

ⁿEbr. Vestros.

^oLamed notam comparationis habet.

AD palatum tuum adhibe ^abuccinam. Quasi aquila contra domum DOMINI, eo quod praeuaricati sunt foedus meum, & in legem praeuaricati sunt. Clamabunt ad me, O deus meus, nos Israelitae cognoscimus te. Repulit Israel ^bbonum, ideo hostis persequetur eum. Ipsi reges instituerunt, sed non ex me: constituerunt principes, & non approbaui: ex ^cargento suo & auro suo fecerunt sibi ^didola, ut excindantur. Repulit uitulum tuum, o Samaria, incanduit furor meus in eos, quo usque purgari non possunt. Et is [uitulus] ex Israele est, artifex fecit illum, & non est deus, quoniam redigetur in scissilia uitulus Samariae. Nam uentum seminauerunt, & magnam turbinem metent. Seges stans non germinabit, nec reddet farinam: quam si forte reddiderit, alieni deuorabunt eam. Deuoratus est Israel, & nunc sunt inter gentes, ut uas ingratum. Quoniam ipsi ascenderunt in Assyriam, [ueluti] onager qui sibi relictus est solus. Ephraim conduxerunt mercede amatores. Et quoniam conduxerunt in gentibus, nunc congregabo eos, & coeperunt pauco tempore ^eab onere regis principum. Quia multiplicauit Ephraim altaria ad peccandum, fueruntque ei altaria ad peccandum. Praescripseram eis ^faxiomata legis meae, sed reputarunt illa ceu quid alienum. Hostias oblationum mearum sacrificant carnem & comedunt, at DOMINVS non delectatur illis, sed nunc recordabitur iniquitatis eorum, & uisitabit peccata eorum, ipsi autem in Aegyptum reuertentur. Oblitus est Israel factoris sui, & extruxit templa. Iuda multiplicauit urbes munitas, ego uero mittam ignem in ciuitates eius, deuorabitque palatia eius. **CAP IX.**

NE laeteris Israel ad exultationem ut gentes, quia scortatus es a deo tuo, dilexisti mercedem propter omnia horrea frumenti. Horreum & torcular non pascet eos, & mustum fallet eos. Non habitabunt in terra DOMINI, sed reuertetur Ephraim in Aegyptum atque in Assyrios, & comedent immundum. Non libabunt DOMINO, neque iucunda ac grata ei erunt: sacrificia eorum sunt apud eos ut panis luxuriantium: omnes qui de eo comederint, inquinabuntur, ^gquia panis quem pro sua libidine [offerunt], non ueniet in domum DOMINI. Quid facietis ad diem praefixum? & ad diem solennem DOMINI? Quoniam ecce abibunt a uastatione, Aegyptus colliget eos, & Moph sepeliet eos. Quidquid est in argento eorum expetibile, occupabit urtica, & habitacula eorum paliurus. Venerunt dies uisitationis, uenerunt dies repensionis, scient Israel. Stultus propheta, uercors, uir ^hspiritus, propter multitudinem iniquitatis tuae, & multitudinem odij. Speculator Ephraim cum deo meo, propheta laqueus aucupis est in omnibus uisibus eius, odiu in domo dei eius. Profunda fecerunt, corruerunt, sicut in diebus ⁱGibeae. Recordabitur iniquitatis eorum, uisitabit peccata eorum. Quemadmodum uuas in deserto reperi Israelem, quasi primos fructus in ficu in initio eius, uidi patres eorum. Ipsi uenerunt ad Baal Peor, & abstracti sunt ad confusionem, & facti sunt abominandi iuxta dilectionem eorum. Ephraim sicut auis auolabit gloria eorum, a partu, ab utero, & a conceptu. Et si educauerint filios suos, tamen ego ^jorbos eos reddam ab homine: atque etiam uas eis quum recessero ab eis. Ephraim ut ego uidi, Tyro similis est, plantata in amoenitate, & Ephraim [cogetur] educere ad occisorem filios suos. Da eis DOMINE quod daturus es, da eis uulua abortientem, & ubera arentia. Omnis malitia eorum in Gilgal, nam ibi odio habui eos propter malitiam studiorum eorum: de domo mea eijciam eos, non amplius diligam eos. Omnes principes eorum apostatae sunt. Percussus est Ephraim, radix eorum exaruit, fructum non facient: & si etiam genuerint, tamen occidam desiderabilia uentris eorum. Abijciet eos deus meus, quoniam non audiuerunt eum, & erunt erronei inter gentes.

CAPVT X.

Vltis uacua Israel est, fructum aestimauerit ei [quispiam], secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, secundum bonitatem terrae suae benefecerunt

Exordium prophetiae excusae, ut Esa. 58.

Sermo separatus, ultimus temporibus dictus, eiusdem argumenti cum superioribus.

1. Reg. 8. a

Nume. 25.

cerunt statuas. Diuisit cor suum, nunc culpæ obnoxij facti sunt: ipse confringet altaria eorum, uastabit statuas eorum. Quoniam nunc dicet, Non est rex nobis, quoniam non timuimus nos DOMINVM, & rex quid faceret nobis? Loquuti sunt uerba deierando in uanum, & fœdus pangendo, germinabitq; ceu absynthium iudicium in sulcis agrorum. Ad uitulas Bethauen concurrent qui uicini habitant Samariam, quoniam luxit propter eum populus eius & sacrificuli eius, qui exultauerunt de eo, eo qd gloria eius migravit ab eo. Quin & Assyrio regi uindicti adferetur munus, pudor capiet Ephraim, & pudefiet Israel à consilio suo. Excisus est Samaria cum rege suo, ut spuma quæ est in superficie aquarum. Excisa quoq; sunt excelsa Auen peccatum Israelis, spina & tribulus succrescet super altaria eorum, dicentq; montibus, Operite nos: & collibus, Cadite super nos. Plus peccasti o Israel, qm isti in diebus Gibeæ, ibi steterunt, non apprehenderet eos prælium in Gibeæ, quod erat contra filios iniquitatis. Hoc in uotis meis est, ut eos castigem, congregabuntur contra eos populi, quum uinxero eos ad uentrem & oculum. Ephraim est ceu uitula asueta, diligit tritura, & ego transiui ceruicem eius pinguem, feci gestare Ephraim: Iuda arabat, Iacob confringebat ei glebas. Seminate uobis ad iustitiam, metite beneficentiam, nouate uobis noualia, tēpus est ut quæratís DOMINVM, donec ueniat & depluat super uos iustitiam. Araftis impietatem, messuistis iniquitatem, edistis fructum mendacem, quia sperauisti in uia tua, & in multitudine fortium tuorum. Surget igitur tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuæ uastabuntur, ut Salman deuastrauit phanum Arbel in die belli, quū mater cum filiis collideretur. Sic faciet uobis Bethel propter malitiam nequitie uestræ, in aurora planè excisus est rex Israelis.

CAP. XI.

Quum Israel adhuc puer esset, dilexi eum, & ex Aegypto uocaui filiū meum. Clamauerunt ad eos, sic ierunt à facie eorum, Baalim sacrificantes, atq; sculptilibus adolētes. Ego gressus moderatus sum ipsi Ephraim, ut acciperet eos in brachijs suis, at ipsi non cognouerūt qd ego sanarem eos. Funiculis hominis trahebam eos, & funibus dilectionis, & fui eis ut quispiam qui leuat iugum super maxilla eorum, & inclinaui ad eos cibum. Non reuerti debuit in terram Aegypti, sed Assyrius ipse rex eius est, quoniam noluerunt conuerti. Et irruet gladius in ciuitates eius, & cōsumet uentes eius, atq; deuorabit, propter eos qui eos ad ista consilia adegerunt. Et populus meus pendent [animi] ad conuersionem meam, & ad altissimū uocauerunt eum, sed in uniuersum nullus est qui seleuet. Quomodo dabo te Ephraim? [& quomodo] te tradam o Israel? Quomodo te ponerem sicut Adamam, constitueremq; te sicut Zeboim? Inuersum est in me cor meū, simulq; accensæ sunt in me pœnitūdines meæ. Non faciam pro æstunati mei, non uertar ut Ephraim perdā, quoniam deus ego sum, & non homo, in medio tui sanctus, & non ingrediar in ciuitatem. Post DOMINVM ibunt, ceu leo rugiet, quoniam ipse rugiet, & pauebunt filij à mari. Terre buntur sicut auicula ex Aegypto, & quasi columba de terra Assur, collocaboq; eos in domibus suis, dicit DOMINVS.

CAP. XII.

Circundederunt me Ephraim mendacio, & domus Israel dolo, at leuanda dominatur adhuc cū deo, & cum sanctis est fidelis. Ephraim uentum pascit, & infectatur uentum orientalem: quotidie multiplicat mendacium & uastitatem, cum Assyrio fœdus pepigerūt, & oleum in Aegyptum portatur. Et lis est DOMINO cum Iuda, & ut uisitet Iacob secundum uias eius, rependatq; ei secundum studia eius. In utero supplantauit fratrem

^a Alij legunt, execrando uel de uouendo.

^b Alij legunt, propter uitulos Bethauen pauebunt Iugur.

^c Vitulus scilicet.

^d Vel excisus est rex Samarie.

^e Quæ excelsa peccatum sunt Israelis.

^f Ebr. A diebus Gibeæ.

^g M. particula comparandi.

^h Alij sic, ibi steterunt, nec attigget eos prælium quod erat contra filios iniquos, nam duabus pugnis infelicitate contra sceleratos pugnatū est ab Israele.

ⁱ Alij legunt, ad duas iniquitates cōiuncti sunt, Israel scilicet & Iuda.

^j Asueta, scilicet ad agricolationem.

^k Non ineptire uidentur, qui de Salmanaſare intelligūt, is enim primo anno Ofce irruit, & Arbel transordanem uastauit crudelissime, citat ergo domesticū et recens exemplum, de Arbel 1. Mach. 9.

^l Cohæret cum superiori.

^m Cōmemorat beneficia Israel præstita: q. d. omnia feci eis ex dilectione, non commendatione meritorum.

ⁿ Clamauerunt, scilicet Moses, Aharon, & alij prophete: sed quo illi magis clamarunt, hoc illi magis à deo recesserunt.

^o Alij legūt, pædagogū dedi eis.

^p Acciperet eos, scilicet Moses: uel, ut acciperet eos in brachijs suis, ut de deo intelligatur, nam Kaam est infinitiuis cum affixio, potest ad utrumq; referri. Num. 11. Exod. 15. Deut. 1. 32.

^q Vestes pro fortibus.

^r Vocauerūt, prophete scilicet: nisi sakeskatō esset, pariter ad utraq; partem posset referri. Qui eleuet caput aut aures, ut auscultet prophetis: aut qui exaltet, supple deum.

^s Migē Iudei tradere hic exponunt, sed uidetur, quomodo te circundabo, scilicet pœnis.

^t A mari, id est, ab occidente, uel Aegypto.

^u Præteritione recēset scelera Ephraim, quæ tamē dimittit, quoniam actū est de eo, interim recenset beneficia ipsi præstita.

^v Aliqui keduschim pro deo exponunt.

Magnam uastitatem significat.

Iſa. 2. d.
Apo. 9. b.
Luc. 23. d.
Iud. 10. a. b.

Ierem. 4. a.

Iud. 8. e.

Matth. 2. c.

Gen. 19. e.

Lexa promittit, retributionē scilicet, quæ plenissime sub Christo facta est.

Gen. 25. c.

Prophetia

suum, & in robore suo præualuit deo. Præualuit inquā angelo, & superior fuit: fleuit & precatus est eum: in Beth El inuenit eum, ibiq̃ loquutus est nobiscum. Et DOMINVS deus exercituum, DOMINVS memoriale eius. Et tu ad deum tuum conuertaris, beneficentiam & iudicium custodi, & spera in deū tuum iugiter. Chanaan est, in manu eius statera dolosa: gaudet uim facere. Et dixit Ephraim, Profecto diues factus sum, inueni mihi facultates, cuncti labores mei nō inuenient mihi iniquitatem quæ peccet. Et ego DOMINVS deus tuus ex terra Aegypti adhuc te habitare faciebam in tentorijs, ut dies stati [testantur.] Et loquutus sum ad prophetas, uisionem ego multiplicauī, & per manus prophetarum dedi similitudines. Si [in] Gilead uanitas fuit, utiq̃ uani facti sunt: in Gilgal boues sacrificarūt, & altaria eorum sunt sicut acerui in fulcis agrorum. Fugit Iacob in regionem Syriæ, & seruiuit Israel pro uxore, & propter uxore custod fuit [pecoris.] Sed & per prophetam eduxit DOMINVS Israel de Aegypto, atq̃ per prophetam custoditus est. Prouocauit Ephraim amaris rebus, ideo sanguis eius sup ipsum effunderetur, & opprobrium reddet ei dominus eius. CAP. XIII.

CVM loqueretur Ephraim tremor, & princeps factus est in Israele, sed deliquit in Baal, & mortuus est. Nunc uero addunt peccato, fecerunt enim sibi fusile de argento suo iuxta intelligentiam suam, idola scilicet: & hoc totum opus est artificum. Ipsi dicunt ipsi, Homines sacrificent, osculentur uitulos. Idcirco erunt ceu nubes matutina, & ceu ros mane cadens, & abiens: & sicut quisquiliæ quas iactat turbo de horreo, & ueluti fumus de fumario. Et ego DOMINVS deus tuus à terra Aegypti, ut deū præter me non agnosceres, neq̃ seruatore præter me. Ego cognoui te in deserto, in terra solitudinum. Secundum pascua sua saturi facti sunt, saturi inquam facti sunt, & eleuatum est cor eorum, atq̃ adeo obliti sunt mei. Et factus sum eis sicut panthera, & sicut pardus, ad uiam insidiabor. Occurram eis ut ursus orbatus, & lacerabo pertinax cor eorū. Deuorabo eos ibi sicut leæna, & fera agrestis dissecabit eos. Perditio tua est, o Israel, sed in me auxiliū tuū. Vbi nā rex tuus: ubi nam: seruet te in omnibus urbibus tuis. Et [ubi sunt] iudices tui de quibus dixeras, Da mihi regem & principes: Dabam tibi regem in furore meo, & sustuli eum in excandescencia mea. Colligata est iniquitas Ephraim, & reueruatur peccatum eius. Dolores parturientis uenient ei, ipse est filius non sapiens, [alioqui] non diu stetit in partu filiorum. De manu inferiorū redemissim eos, à morte uindicassim eos. Vbi causa tua o mors: Vbi perniciēs tua o inferi: poenitudo abscondita est ab oculis meis. Quoniam ipse inter uireta florebit, ueniet uentus orientalis, DOMINVS à deserto ascēdet, & arefaciet uenam eius, & exiccabit fontē eius: ipse diripiet thesaurum omnium expetibilium uasorum. Deliquit Samaria quod exacerbauit deum suum, gladio cadent, infantes eorum allidētur, & prægnantes eius discindentur. CAPVT XIII.

REUERTE Israel usq̃ ad DOMINVM deum tuum, quoniā corruisti in iniquitate. Tollite uobiscum uerba, & conuertimini ad DOMINVM, diciteq̃ ad eum, Aufer omnem iniquitatem, & accipe bonū, & persoluemus iuuencos labiorum nostrorum. Assur non saluabit nos, super equis non equitabimus, neq̃ dicemus ultra operi manuum nostrarum, Vos dii nostri estis, eo q̃ in te sit miseratio pupillo. Ego sanabo auersionem eorum, diligam eos liberalissime, quoniam auersus est furor meus ab eo. Ero ceu ros Israeli, florebitq̃ sicut lilium, & radices suas iaciet sicut Libanus. Promouebunt flagella eius, & erit magnificentia eius ut oleæ, & odor eius ut thuris. Reuer-

^a Alij legunt, in manibus prophetarum assimilatus sum.

^e Prouocauit, deum scilicet ad iracundiam.

Sermo alius directus contra decē tribus, ostendens quā fuerint felices si domino hæreant: quā infelices, si illum deserant.

^a Tremor fuit in gentibus, subaudiendum: uel, Dum loqueretur, tremebat: Man erschrock, impersonaliter, infinitiuis pro imperfecto.

^b Eb. Sustulit ipse in Israele, hoc est, euectus est.

^c Alij legunt, iuxta similitudinem suam.

^d Dicunt hoc sacrificuli.

^e Alij legunt, sacrificantes hominem.

^f Osculari adorare significat, et uerum cultum comprehendit.

^g Supple exiens.

^h Alij legunt, in uia Assur.

ⁱ Ebr. Conclusum, hoc est, obliatum, pertinax.

^j Alij chi legunt, pro ero.

^k Vel absconsum.

^l Vel legatur hæc in indicatiuo, quia peccauit, punitur, sed statim op̃ feram & consolabor.

^m Ipse scilicet Ephraim, uel quisq̃ ex illis.

ⁿ Alij legunt, Ero mors tua uel pestis tua o mors.

^o Vel, fructificabit.

^p Quidam legunt, uasabitur.

Exhortatio est ad poenitentiam, et simul formulam precandi præscribit.

^a Ego legerem, Adferre uobis scum causas, i. uere hādel.

^b Bonum quod nos ex gratia tua facimus.

^c Quidam legunt, iuuencos labia nostra, ut sit appositio.

^d Mox adest dominus & recipit conuertentes.

^e Ab eo, scilicet populo Israeli-tico.

Gen. 32. f
Gen. 28. d
Gen. 35. d

Gen. 28. a
Exod. 14. c

Eg. 43. d

1. Reg. 8. a

Ezech. 19. d
1. Cor. 15. g
Heb. 2. d

Epilogus.

Reuertentur qui habitabant sub umbra eius, reuiuiscunt ut frumenta, & floreunt ut uitis, memoria eius erit ut uinum Libani. Quid mihi ultra cum idolis, o Ephraim? Ego adflixī, & iterū respexi eum, ego ero ceu abies frondosa, ex me fructus tuus inuentus est. Si quis sapiens est, intelligat ista: si quis prudēs, cognoscat ea, quod rectae sunt uiae DOMINI, & iusti in eis ambulabūt, prauaricatores autem impingent in eis.

^aMemoria celebris fama.
^bAlij legunt, ego respondē.
^cDeus haec loquitur.

Ioel propheta.

CAPVT I.

Titulus.

Exordium.

ERMO DOMINI qui factus est ad ioelem filiū Pethue lis. Audite hoc seniores, & auribus percipite cuncti habitatores terrae, Num factum sit tale uestris temporibus, aut temporibus patrū uestrorum. Isthaec enumerate filijs uestris, filijque uestri filijs suis, & filij eorum posteritati sequenti. Quod reliquum fecit eruca, comedit locusta: quod locusta reliquum fecit, comedit brucus: & quod brucus reliquū fecit, comedit robigo. Euigilate ebrj, & flete: & ululate omnes qui uinum bibitis, pro-

^aExhortatio est ad poenitentiam, unicam uiam salutis, qua effugere uisionē diuinam possunt.

pter succum expressum, quoniā excisum est ab ore uestro. Quoniam gens ascendit super terrā meam, robusta, innumerabilis, cuius dentes dentes sunt leonini, habet molares leaenae. Vastauit uineam meam, deglubit ficum meam, nudādo nudauit eam, & abiecit, alba reddiderūt flagella eius. Ulula ut uirgo accincta sacco propter maritum suum cui in iuuentute nupsit. Excisum est sacrificium cibarium & libatio de domo DOMINI, planxerunt sacerdotes ministri DOMINI. Vastati sunt agri, luxit terra, quod uastatum sit frumentum, erubuit mustum, deformatum est oleum. Erubescite agricolae, ululate uinitores propter triticum & hordeum, quia periit messis campi. Erubuit uitis, ficus deformata est, mala punica, quin & palma & malus, omnesque arbores campi, exaruit enim gaudium à filijs hominum. Accingimini, & plangite [uos] sacerdotes: ululate ministri altaris, ingredimini & pernoctate in saccis ministri dei, quoniam prohibitum est sacrificium cibarium & libatio à domo dei uestri. Sanctificate ieiuniū, indicite coetum, congregate senes atque uniuersos habitatores terrae in domum DOMINI dei uestri, & clamate ad DOMINVM. O diem illum, siquidē propinquus est dies DOMINI, & ueniet ab omni potente ceu uastatio. An non corā oculis nostris cibus excisus est: an non & gaudium atque exultatio à domo dei nostri [excisa sunt.] Computruerunt semina dispersa subter glebas suas, uastata sunt quae reposita fuerūt, euersa horrea, eo quod putrefactum sit frumentum. Quantum ingemuit iumentū, perplexi sunt greges armentorum, eo quod non habent pascua, sed & greges ouium culpae obnoxij facti sunt. Ad te DOMINE clamabo, quoniam ignis absumpsit amoenissima loca deserti, & flamma exussit omnes arbores campi. Sed & bestiae agri uociferabuntur ad te, quod exaruerint torrentes aquarum, & quod ignis absumpserit amoenissima loca deserti.

^aDe futuris loquitur in praeterito, imminabant enim mali: uerisimile tamen est quaedam facta fuisse.

^bEbr. Posuit uineam meam in uastationē, & ficum meam in decorticationem.

^cAlij, suspexerunt, uel suspicient.

CAPVT II.

CLangite tuba in Zione, & classicū canite in monte sancto meo, contremiscant uniuersi habitatores terrae, quoniā uenit dies DOMINI, in propinquo adest. Dies tenebrosa & obscura, dies nubilosa & caliginosa, sicut aurora diffusa super montes, populus multus & robustus, cui à saeculo nullus fuit similis, nec post eum erit, usque ad annos generationis & generationis. Ante illum ignis deuorās, post

^aTubet signū denuntiāre imminentem iam hostem exercitum, uastantem terram.

Intra 2. d.

Prophetia

ipsum flamma exardescet. Si terra aliqua ante aduentum eius fuerit ut horti delicati, post ipsum uasta redditur ut desertus. Nemo illum effugere potest. Aspectus eius ut aspectus equorum, currunt instar equitum. Irruunt strepitu quodam per cacumina montium ut currus, & sicut crepitus flammæ ignis deuorantis stipulam: [in summa,] ut populus præualidus instructus ad prælium. A facie illius languebunt populi, omnes facies contrahent^a luridum ollæ colorem. Currunt ut fortissimi uiri, ut bellatores conscendēt murum: quisq; uia sua incedit, nullus à semita sua deflectit. Nullus aliū impellit, sed quisq; uia sua incedit, cadūt pro telo, nec^b lu cro inhiant. In ciuitate discurrent, ad muros accurrunt, ascendunt in domos, per fenestras introeunt furis instar. Ante illum cōtremiscit terra, [quin] & cœli commouentur, sol & luna obtenebrantur, stellæq; splendorem suum contrahūt. **DOMINVS** quoq; edit uocem suam ante exercitum suum, quoniam castra eius admodum multa sunt, & robustus est qui exequitur uerbū eius. Quoniam magna est dies **DOMINI**, & formidabilis ualde, quis eam sustinebit? Sed & nunc dicit **DOMINVS**, conuertimini usq; ad me in toto corde uestro, ieiunio, fletu, & lamento. Et scindite cor uestrum, & non uestimenta uestra, & conuertimini ad **DOMINVM** deum uestrum, quia^c beneficus est, propensus ad misericordiā, longanimis, & multæ bonitatis, & qui pœnitentia ducitur super^d malo. Quis^e scit si conuertatur ac pœniteat, & relinquat post se benedictionem: sacrificium cibarium & libationem **DOMINO** deo uestro. Clangite tuba in Zione, sanctificate ieiuniū, indicite cœtum, congregate populū, sanctificate cœtum [sacrum,] congregate senes, colligite pueros & lactētes ubera. Egrediatur sponsus de cubiculo suo, & sponsa de uolo suo. Inter uestibulū & altare plorabūt sacerdotes ministri **DOMINI**, dicentq;, Parce **DOMINE** populo tuo, & ne permittas ut hereditas tua^f probrum fiat, aut ut eis imperitent gentes. Cur dicerent in populis, Vbi est deus eorū? Commotus est zelo **DOMINVS** pro terra sua, & pepercit populo suo. Et respondens **DOMINVS** dixit populo suo, Ecce ego mitto uobis frumētum & mustū & oleum, istisq; saturabimini, nec permittam ut ultra sitis probrum gentibus. Aquilonarem autem istum procul abigam à uobis, & propellam eum in terram torridā & uastam, anteriorem eius partem in mare orientale, & posteriorem eius partem in mare nouissimum. Et ascendet foetor eius, ascendetq; putredo eius, quia insolenter egit. Ne timeas terra, exulta & gaude quoniam **DOMINVS** magnifice aget. Nolite time re uos bestię agrorum, quoniam germinarunt amœna loca deserti, & arbor protulit fructum suum, ficus & uitis præbuerunt opes suas. Sed & uos, ô filij Zion, exultate & lætamini in **DOMINO** deo uestro, quoniam dedit uobis doctorem ad iusticiam, demittet uobis pluuiam temporaneam & serotinam ut ab initio. Et implebuntur horrea frumento, & torcularia stridebunt uino & oleo. Et pensabo uobis annos quos comedit locusta, bruchus, robigo, & eruca, exercitus ille meus magnus quem misi in uos. Affatim comedetis, atq; satiati laudabitis nomen **DOMINI** dei uestri, qui mirifice uobiscum egit, nec pudefiet populus meus perpetuò. Et sentietis q; ego sim in medio Israelis, & q; ego sim **DOMINVS** deus uester, neq; alius ultra, nec perpetuò pudefiet populus meus. Vsuueniet post hæc, ut effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filij uestri & filię uestræ: senes uestri somnia somniabunt, & iuuenes uestri uisiones uidebunt. Sed & super seruos [meos,] & super ancillas [meas] effundam spiritum meum in diebus istis. Et edam prodigia in cœlo atq; in terra, sanguinem & ignem atq; columnas nubis. Sol uertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam ueniat dies [ille] **DOMINI** magnus & tremēdus. Et erit, quicumq; inuocauerit nomen **DOMINI**, liberabitur: quoniam in monte Zion, & in Ierusalem erit^g saluatio, sicut dicit **DOMINVS**, idq; in reliquijs quas **DOMINVS** uocat.

CAP. III.
Quoniam

^aEbr. Olla, quidam legunt, ut uitta.

^bAlij, nec sauciatur.

^cVel, malo quod inflixit nobis: uel, quod instructurus fuerat, quoniam reuocat sententiam.

^dAlij legunt, ut fabula fiat.

^eAlij, redundabunt.

^fEbr. Palmas.

^gEbr. Euasio.

Isa. 13. b
Ierem. 30. b
Ezech. 32. b
Amos. 5. e
Soph. 1. d
Matth. 13. c
Mar. 13. c
Luc. 21. e

Psal. 85. a
Ion. 4. a
Ion. 3. d

Supra 1. c

Isa. 44. a

Rom. 10. c

Quoniam ecce in diebus illis, & in tempore illo, quo reducam auersio-
nem Iuda & Ierusalem, congregabo omnes gentes, & deducam eas in
uallem^b Iehosaphat, & disceptabo cum illis ibidem, propter populū meum,
& hereditatem meam Israel, quam disperferunt in gentes, & terram meam
partiti sunt. Super populū quoque meum sortem miserunt, & dederunt pue-
rum pro scorto: & puellā uendiderunt pro uino quod biberunt. Et etiam
quid uos mihi, o Tyre & Zidon, & omnes termini Palestinæ? Num retri-
butionem uos repēdetis mihi? ^aQuod si mihi retributionem rependeritis,
facile est ut & ego uelociter rependam retributionem uestram in caput ue-
strum. Qui argētum meum, & aurum meum accepistis, & expetibilia mea
elegantia intulistis in templa uestra. Et filios Iuda filiosque Ierusalem uendi-
distis filiis Græcorum, ut procul abigeretis eos à terminis suis. Ecce ego ex-
cito illos de loco in quem uendidistis eos, & repēdam retributionē uestram
in caput uestrum. Vendam filios uestros & filias uestras in manum filio-
rum Iuda, qui uendent eos Sabæis genti procul dissite, quoniam **DOMINVS**
loquutus est. Edicite hoc in gentibus, indicite bellum, excitate fortissimos
quosque, accedant & ascendant omnes uiri bello apti: concidite uomeres ue-
stros in gladios, & falces uestras in lanceas: qui debilis est, dicat, Fortis sum
heros, festinate & uenite omnes gentes qui estis per circuitum, & congrega-
bimini, ibi sternet **DOMINVS** heroes tuos. Excitentur & ascendant gentes
ad uallem diuini iudicii, quia ibi sedebo ad iudicandum gentes quæ circun-
quæ sunt. Mittite falcem, quoniam maturuit messis, uenite & descēdite,
quia impletum est torcular, redundauerunt lacus, siquidem aucta malitia eo-
rum. Turbæ turbæ in ualle excussionis, quia prope est dies **DOMINI** in
ualle excussionis. Sol & luna atrati erunt, & stellæ contrahent splendorem
suum. Et **DOMINVS** rugiet de Zione, atque de Ierusalē edet uocem suam,
& commouebuntur cœli & terra, eritque **DOMINVS** refugium populo suo,
& robur filijs Israel. Et scietis quod ego sum **DOMINVS** deus uester, habitans
in Zione monte sancto meo, & erit Ierusalē sacrosancta, nec alieni per eam
ultra transibunt. Et erit, die illa stillabunt montes succum expressum, col-
lesque fluent lacte, omnes riui Iuda manabunt aquis, & fons de domo **DOMI-
NI** egredietur, & irrigabit torrentem^c Sitim. Aegyptus reddetur uasta, &
Edom redigetur in desertum squalidum, propter uim & iniuriā [illatam]
Iudæis, & quæ effuderunt sanguinem innoxium in terra sua. Iuda autem in
æternum sedebit, & Ierusalem in generationem generationum. Et mun-
dabo sanguinē eorū [quos] non mundaui, & **DOMINVS** habitat in Zione.

^a Denunciat & gentibus suam sup-
plicium, quæcumque adfixerunt po-
pulum dei.

^b Alij, captiuitatem.

^c Quidam interpretantur Ieho-
saphat appellatiue, in ualle ubi
dominus iudicabit, uel diuini
iudicii.

^d Puerum pro scorto dari, id est,
pro uili precio: uel puerum pro-
stitueret ut scortum. Quidam
tamen legunt pro cibo.

^e Potest etiam sic legi, Quod si
mihi uelociter hoc minutū re-
penderitis.

^f Defectiua oratio, cum exela-
matione, ut si diceret, O quam
tūm turbæ, quantum tumultus.

^g Sitim locus est ultra mare mor-
tuum in Moab. Vide Num. 25.
Alij appellatiue exponunt tor-
rens, uel uallis spinarum.
^h Alij sic legunt, Omnino non
impunitos relinquam, non pa-
tiar ut impune ferant: sed uide-
tur consolatorium esse, munda-
bo, qui hactenus immundi fue-
runt, gentes scilicet.

Amos propheta.

CAPVT I.

Titulus.

Zach. 14. 2
Ierem. 25.
Ioel. 3. 6

ERMONES Amos, qui fuit inter homines ar-
mentarios [haud extremus] de Tekoa, quos uidit
super Ierusalem, in diebus Vſe regis Iuda, & in die-
bus Ieroboā filij Ioas regis Israelis, annis^d duobus
ante [terræ] motū. Et dixit, **DOMINVS** ex Zio-
ne rugiet, & de Ierusalē edet uocem suam, & luge-
bunt amœna pascua pastorum, uertexque Carmeli
arefcet. Sic dicit **DOMINVS**, Super tribus ſcele-

^a Gentibus suam perfidiam obijcit,
& poenam prædicat.

Ee

Prophetia

^aAlij legunt, super quatuor.

^bNon reuocabo eum, supple, furorē. Oratio ipsa obscura est, abhorrens à Latinis auribus: nolui tamen mutare uerba prophetae, sed simul sensum explicare. Videtur sumptum ex lege Exodi. 20. quum dominus dicit se ulturum patrum scelera in filiis in quartam usq; generationem. Propheta igitur obijciens gentibus, quae circa populum dei erant, perfidiam et crudelitatem, dicit, Quod semel atq; iterum, ac etiam tertio pepercit dominus, hoc longanimitatis suae est, quarto tamen non impune tuleritis, hoc est, non semper parcat. Hoc sensu, etiam si iam tertio dissimularim, et manum meam extentam retraxerim, at quarto iram aut furem meum non reuocabo, hoc est, non parcam. Potest etiam legi, super triplici scelere. Alij quatuor et tria intelligunt pro septem, et septem pro multis, hoc sensu, Licet iam saepe pepercim, non tamen semper parcam.

^cHoc est, immisericors, inhumus fuit.

^dAlij legunt, rex eorum.

Prophetiae contra Moab, Iudam et Israel.

^aAlij legunt, conculcantes.

^bAlij legunt, peruerterunt, was der fromm redt das uerkerend sy. Alij intelligunt, uitant uias pauperum, ne cogantur eis dare quidpiam.

^cAlij legunt, reclinant, hoc est amouerunt.

^dAlij Meik actiue exponunt, Ego premam uos sub graui onere, ut stridatis aut gematis perinde ac plaustrum. Sed sensus quem ego sequutus sum, uidetur melior, quod deus conuerteretur de Israelitis, quod se onerent peccatis et sceleribus suis, hinc sequi quod et deus eos in angustias ducturus sit, et quibus eluctari non possint. ^eEbr. Peribit fuga à leui.

ribus Damasci, & super ^aquartum non ^breuocabo eum, eo quod comminuerint Gilead rastris ferreis. Et immittam ignem in domum Hazaël, qui deuorabit palatia Benhadad. Et confringam uetstem Damasci, & excindam habitatorem de ualle uanitatis, & tenentem sceptrum de domo deliciarum. Et abducetur captiuus populus Syriae in Kir, dicit DOMINVS. Sic dicit DOMINVS, Super tribus sceleribus Gassae, & super quartum non reuocabo eum, quod transtulerint perfectam captiuitatem, tradiderintque [eam] ipsi Edom. Et iniiciam ignem in murum Gassae, qui deuorabit palatia eius. Excindamque habitatorem de Asoto, & tenentem sceptrum de Ascalon, & iniiciam manum meam ipsi Accaron, & peribunt reliquiae Palestinorum, DOMINVS deus dicit. Sic dicit DOMINVS, Super tribus sceleribus Tyri, & super quartum non reuocabo eum, eo quod tradiderint captiuitatem perfectam ipsi Edom, nec memores fuerunt foederis fraterni. Et iniiciam ignem in murum Tyri, qui deuorabit palatia eius. Sic dicit DOMINVS, Super tribus sceleribus Edom, & super quartum non reuocabo eum, eo quod gladio persequutus est fratrem suum, & corruerit uiscera miserationis suae, & rapuit ira eius perpetuo, & indignationem suam seruauit in finem usque. Immittamque ignem in Theman, qui deuorabit palatia Bozra. Sic dicit DOMINVS, Super tribus sceleribus filiorum Amon, & super quartum non reuocabo eum, eo quod dissecuerunt grauidas in Gilead, ut ampliarēt terminum suum. Et accendā ignem intra murum Raba, & deuorabit palatia eius cum classico in die belli, & cum tempestate in die turbinis. Transibitque idolum eorum in captiuitatem, ipsum & principes eius pariter, dicit DOMINVS.

CAPVT II.

^aSic dicit DOMINVS, Super tribus sceleribus Moab, & super quartum non reuocabo eum, eo quod contulerint ossa regis Edom in fauillam. Et mittam ignem in Moab, qui uorabit palatia Kirioth, & morietur Moab in fremitu, in classico, & in sono buccinae. Et excindā iudicem ex ea, atque omnes principes eius interficiā cum eo, dicit DOMINVS. Sic dicit DOMINVS, Super tribus sceleribus Iuda, & super quartum non reuocabo ipsum, quod abiecerint legem DOMINI, & quod ceremonias eius non custodierint, quod mendacia eorum seduxerunt eos, post quae & patres eorum ambulauerunt. Et immittam ignem in Iuda, deuorabitque palatia Ierusalem. Sic dicit DOMINVS, Super tribus sceleribus Israelis, & super quartum non reuocabo eum, eo quod uendiderint pro pecunia iustum, & pauperem pro pari calceamentorum. Anhelantes super puluerem terrae in caput tenuium, & uiam pauperum declinarunt: deinde filius & pater eius ad eandem puellam sunt ingressi, ut profanarent nomen sanctum meum. Ad haec uestes pignore acceptas extendunt iuxta omnem aram, uinum eorum, qui iniuste multati erant, biberunt in domo dei sui. Et ego deleueram Amorrhæum ante eos, cuius proceritas erat ut proceritas cedron, eratque robustus ut sunt quercus, at fructus eius perdidit superne, & radices eius inferne. Ego quoque eduxi uos de terra Aegypti, & deduxi uos in deserto quadraginta annis, ut possideretis terram Amorrhæi. Ad haec excitaui de filiis uestris prophetas, & de iuuenibus uestris Nazaræos. An hoc non est, filij Israel, dicit DOMINVS? Vos autem dedistis Nazaræis uinum bibere, & prophetis precepistis, dicendo, Ne prophetetis. En ego onustus nimium premor, strideoque sub uobis, perinde ac plaustrum onustum manipulis premitur ac gemit. Frustra erit si uelox fugere tentet, neque fortis robore suo corroborabitur, robustus non eripiet uitam suam. Qui arcum [manu] tenet, non subsistet: qui uelox est pedibus, non euadet: & qui equo uectus fuerit, non eripiet uitam suam. Deinde qui inter

Recentes beneficia dei. Num. 21. c. Deut. 2. f.

Exod. 14. o.

Contumaces eos ostendit.

Poenā eis praenunciat.

inter heroes magnanimus est, nudus aufugiet in die illa, dicit DOMINVS. III.

Exordio parat
attentionem.

Proposio.

Non cōtemnen-
dum uerbū dei.
Nihil sit sine
causa.
Deus nō punit
nisi p̄moneat.
Non irascendū
prophetis, quū
officio suo fun-
guntur.

AVdite uerbum istud, quod loquutus est DOMINVS contra uos, o filij Israel, A adeoq̄ super omnem familiam quam eduxi de terra Aegypti, in hanc senten-
tiam, Dūtaxat uos agnoui ex omnibus cognationibus terrae, ob id uisitabo in uo-
bis omnes iniquitates uestras. Num eunt duo simul, inter quos [de hoc] nō sit
conuentum? Num leo in saltu rugit, si non sit praeda [proposita?]. Num catulus
leonis uocem suam edit de lūstro suo, quum nihil [prædæ cepit?]. Num cadit auis
in laqueum [positum] in terra, quem non posuerit aucops? Num laqueum de ter-
ra aufert, quum omnino nihil ceperit? Num clanget cornu in ciuitate, ut populus
non paueat? Est ne malū aliquod in ciuitate, quod DOMINVS non fecerit? Quia
non facit DOMINVS deus quidquā, nisi reuelet arcanum suum seruis suis prophe-
tis. Leo si rugiat, quis est qui non timeat? DOMINVS deus quum loquitur, quis
nō prophetaret? Diuulgate in palatijs quæ sunt in Asoto & in palatijs terræ Ae-
gypti, & dicite, Cōgregamini ad montes Samariæ, & uidete tumultus magnos in
medio eius, sunt in ea qui uim & calumniam patiuntur. Non enim nouerunt re-
cte facere, dicit DOMINVS, congerunt thesauros in palatijs suis per uiolentiam &
uastationem. Propterea sic dicit DOMINVS deus, Angustia [tibi erunt,] idq̄ un-
diq̄ in terra: deiciet à te robur tuum, & diripientur palatia tua. Sic dicit DOMI-
NVS, Quemadmodū pastor eripit ex ore leonis duo crura, aut auris cartilaginem,
sic eripietur filij Israelis, qui habitāt in Samaria, in angulo lectuli, & in sponda Da-
masci. Audite & contestamini in domo Iacob, dicit dominator DOMINVS, deus
exercituum: quoniam in die quum uisitaui iniquitates Israelis super eum, uisita-
bo quoq̄ altaria Bethel, & diruentur cornua altaris, cadentq̄ in terram. Et percu-
tiam ædem hyemalem cum æde æstiuā, peribuntq̄ domus eburneæ, & finem ac-
cipient domus magnificæ, dicit DOMINVS.

CAPVT III.

AVdite uerbum istud uaccæ Basan, quæ estis in monte Samarie, quæ ui oppri-
mitis tenues, & comminuitis inopes, quæ dicunt dominis suis, Adfer, ut biba-
mus. Iurauit DOMINVS deus in sancto suo, quoniam ecce ueniūt dies super uos,
& auferet uos lanceis, & postremam partem uestri in ollis pisciculorum. Deinde
per rupturas erumpetis, quæq̄ antrorsum, mittetisq̄ in palatia, dicit DOMINVS.
Ite ad Bethel, & perfide agite: [ite] in Gilgal, augete præuaricationē, & adferre ma-
ne sacrificia uestra, seruate tres dies decimas uestras. Et incendēdo de fermēto [sa-
crificium] laudis, spontaneas oblationes diuulgate: sic enim ^bsoletis, filij Israel, dicit
dominator DOMINVS. Dedi quoq̄ uobis munditiem dentium in omnibus ur-
bibus uestris, & penuriam panis in cunctis locis uestris, sed non estis conuersi usq̄
ad me, dicit DOMINVS. Ad hæc pluuiam negaui uobis, dum adhuc essent tres
menses ad messē, & pluui super ciuitatem unā, super aliam non pluui: pars una
[agri] compluebatur, & pars quæ non compluebatur, exarescebat. Et diuertebāt
duæ uel tres ciuitates ad unam aliquam ciuitatem, ut biberent aquam, nec satiaban-
tur: adhuc tamen non estis conuersi ad me, dicit DOMINVS. Percussi uos robu-
gine & aurigine, uarios uestros hortos, uineas uestras, ficus uestras atq̄ oleas ue-
stras deuorabat eruca, non tamen estis ad me conuersi, ait DOMINVS. Misi in-
super in uos pestem in uia Aegypti, & occidi gladio iuuenes uestros, cum captiui-
tate equorum uestrorum: & effeci ut ascenderet foetor castrorum uestrorum in na-
res uestras, & non estis conuersi ad me, dicit DOMINVS. Subuertā uos, ut quū
deus subuertit Sodoma & Gomorrha, eritisq̄ sicut torris erutus de incendio, nec
tamen reuertemini ad me, dicit DOMINVS. Proinde sic faciā tibi, o Israel, & quādo
quidem istud facturum sum tibi, paratus esto ut occurras deo tuo, o Israel. Quo-
niam ecce [ipse est] qui format montes, & creat uentum, & annunciat homini me-
ditationem suam: qui auroram reddit caliginem, qui graditū super excelsa terræ,

Secūda oratio incipit,
eāq̄ noua in statu crimi-
nali. Intercurrit autem
quiddam contra cōtem-
pnum uerbi diuini. Deus
perderet uos propter sce-
lera uestra, quia estis po-
pulus peculiaris.

^a Hostis scilicet.

^b Vel, iste plurimæ
ædes.

Obicit Israeli scelera
grauissima, hortatur ad
penitentiam, nō fundi-
tus perire uelint.

^c Auferet, scilicet ho-
stis, & partes poste-
riores in ollas ponet,
ut solēt pisciculi, ins
fischkeßy.

^d Ebr. Amatis.

^e Alij legunt, carbun-
culo & aurigine. Vi-
de in minis legis
Deut. 28.

^f Alij legunt in præ-
terito, Subuertī uos,
per Salmanasar, &c.
Sed uidetur panelo-
thriam minitari.

^g Vel, spiritum.

Ec 2

Iubet facere per
ironiam, quod
sua sponte facie-
bant.

Circumloqui-
tur famem.

Gen. 19. c

Prophetia

CAPVT V.

DOMINVS deus exercituum nomen eius.

Hoc caput cum sequē
ti nouū sermonem con-
tinet, eiusdem argumen-
ti cum superioribus, im-
mutata nonnihil oratio-
nis figura. Quod enim
superius simpliciter di-
xit, hic carmine elegia-
co enunciat, perdendos
Israelitas, idē ob sceles
ra eorum: ostendit autē
effugium malorum, si re-
suscitant, & ad dominū
conuertantur.

^a Futura eloquitur
per prætērita pro-
pter certitudinem.
Certissime corrue-
t Israel.

^b Paronomasia in Gil-
gal.

^c Kima & Kefilua
rie exponunt, astra
sunt septētrionalia.
Propheta uult osten-
dere deum esse con-
ditorem syderum.

^d Ad illū deum scili-
cet currite, qui facit,
nam non est contem-
nendus, quia omnipo-
tens.

^e Ebr. Porta, nam fo-
ra in portis erant.

A Udite sermonem istum, o domus Israel, quem de uobis fumo, lugubre scilicet ^{Exordium.}
cet carmen. ^a Cecidit, nec ultra resurget uirgo Israel: afflicta est ad terram, &
non est qui eam erigat. Quia sic dicit DOMINVS deus, Vrbs de qua mille egredie-
bantur, centum faciet reliquos: & de qua egrediebantur centum, decem faciet reli-
quos in domo Israelis. Quoniam sic dicit DOMINVS ad domum Israelis, Inquiri-
te me ut uiuatis, & nolite quærere Bethel, neque eatis in Gilgal, & per Berscheba no-
lite transire: nam Gilgal ^b transmigrans trāsmigrabit, & Bethel in nihilum redige-
tur. Quærite DOMINVM, & uiuite, ne ardeat instar ignis domus Ioseph, & deuo-
retur, nec sit qui extinguat Bethel. Vertunt iudicium in absynthium, & iustitiam ^{Adulat eorum}
in terram adfligunt. Qui facit ^c Cynosuram & ^d Booten, qui tenebras mortiferas ^{crimina.}
conuertit in lucem matutinam, & diem nocte obtenebrat: qui ^e euocat aquas ma- ^{Infra 9. b}
ris, refunditque eas super faciem terræ: eius nomen est DOMINVS. Qui cōtorquet
uastatorem super fortem, & uastatorē adducit super munitissimū locum. Odio ^{Adulat crimina.}
prosequuntur corripientē in foro, & abominati sunt integra loquentem. Quan-
doquidem ergo uos cōculcastis tenuem, & onus frumenti ab eo accepistis, & adi-
ficastis domus quadro lapide, non habitabitis in eis: uineas amoenissimas plan-
tastis, at uinum earum haudquaquā bibetis. Ego enim noui quod prauaricationes
uestre multæ sunt, & peccata uestra ingentia, constringentes iustum, & accipien-
tes pretium redemptorium, ut deiiciatis pauperem in foro. Idcirco prudens hoc ^{Soph. 1. c}
tempore silere cogitur, quandoquidem periculosum est. Quærite bonū & non
malum, ut uiuatis, sic enim erit DOMINVS deus exercituum uobiscum, quemadmo-
dum dixistis. Odite ^f malum, & diligite bonum, & constituite iudicium in porta, ^{Rom. 12. b}
si fortē beneficus sit DOMINVS deus exercituum reliquijs Ioseph. Idcirco sic di- ^{Psal. 96. d}
cit DOMINVS deus, exercituum dominus, In omnibus plateis lamentum [erit,] &
in omnibus uicis dicent, Væ uæ. Et uocabunt agricolam ad luctum, & ad lamen-
tum eos qui plāctus gnari sunt. In omnibus uineis erit lamentatio, quoniā transi-
bo per mediū tui, dicit DOMINVS. Væ desiderantibus diem DOMINI, ad quid ^{Ierem. 30. b}
enim [optatis] uobis diem DOMINI? Is enim tenebra est, & non lux. Quemad- ^{Ioel 2. c}
modum si quis fugiat metu leonis, occurrat autem ei ursus: & quum domum uene- ^{Soph. 1. d}
rit manu sua innixus parieti, serpens eum mordeat. An non tenebrosus est dies
DOMINI, & nō lucidus: caliginosus absque splendore? ^f Odio prosequor atque abo-
minor uestras ferias, nec odorabor in coetibus uestris. Et quū sacrificaueritis mi-
hi holocausta & sacrificia uestra cibaria, non erunt mihi grata, gratulatorium sacri-
ficiū pinguium uestrorum non aspiciam. Remoue à me strepitum canticorum
gutturum, & concentum nablorum uestrorum non audiam. Profluat aquæ instar iu-
diciū, & iustitia ceu torrens uehemens. Num sacrificia & cibarium sacrificiū
attulistis mihi in deserto annis quadraginta, o domus Israel? ^{Esai. 1. d}
^g Portastis tabernaculum regis uestri, & placentiam imaginum uestrarum, & sydus deorum uestrorum, ^{Malach. 2. e}
quos uobis fecistis. Trāseram igitur uos ultra Damascum, dicit DOMINVS, cui
nomen est deus exercituum.

CAP. VI.
A V Ac opulentes in Zione, qui fidutiam collocant in monte Samarig, celebra-
tissimi præcipuarū gentium, introierunt autem ad eos domus Israelis. Tran-
site ad Kalenam, & uidete, illinc ite in Hemath ^b Rabba, descendite deinde in Geth
Palestinorum, num ^c meliora sint ea regnis istis? num terminus eorum termino ue-
stro latius prorogetur? ^d Qui in longinquum reiicitis diem malum, solum autē
uiolentiæ prope adducitis. Qui dormiunt in lectis eburneis, indecore se disten-
dentes in grabbatis suis, qui agnos ex grege comedunt, & uitulos pingues ex cor-
te. Varijs modulationibus ad modum nabli concinunt, uidentur sibi perinde ac
Dauid instrumenta musica comparare. Qui uinum in pateris potant, præstan-
stantissimis

^g Quidam legūt, Ho-
norastis scutis regem
uestrum, & huius-
modi imaginem uestram,
& Chochab deum
uestrum.

^a Alij legūt, celebra-
tissima capita gētiū.
Oportet autem sub-
intelligas quidpiam,
quos montes olim in-
coluerūt famigeratæ
& celebrate gentes.

^b Alij legūt, Hemath
magnam.

^c Alij legunt, an non
meliora sunt regna
uestris, & tamen sub-
uertentur.

^d Hic repetendum e-
rat, Væ uobis: sic eti-
am in sequentibus
periodis subintelligē-
dum.

^e Aliqui passiue le-
gunt, reiecit estis ad
diem malum.

^f Vel, luxuriantes, ex-
cedentes modum in
dormiendo, lasciuien-
tes.

^{Luc. 6. d}
Recenset benefi-
cia dei, ut appa-
reat eorum in-
gratitudo.

tissimis ungentis delibuti, neque illis dolet quod Ioseph atteritur. Idcirco nunc in captiuitatem abibunt, ipsique inter primos captiui abducentur, tum recedet conuiuium luxuriosorum. Iurauit ¹DOMINVS deus per semetipsum, dicit ²DOMINVS deus exercituum, Fastum Iacob auerfor ego, palatiaque eius odi, concludamque ciuitatem & quidquid in ea est. Eueniet quoque, ut si reliqui fuerint decem uiri in domo una, moriantur. Quos tollet cognatus aliquis, aut uespillo, efferendi gratia uidelicet, ossa domo, dicitque ei qui intra parietes est domus, Est tibi adhuc quispiam? Qui respondebit, Nemo: simulque dicet, Tace, neque enim meminisse nominis DOMINI oportet. Quoniam ecce ³DOMINVS praecipit, & domum illam magnam scissuris, paruam uero illam fissuris feriet. Num in rupibus equi currunt? num bobus quispiam arat? Quandoquidem iudicium in fel, & fructum iustitiae in absynthium uertistis. Qui gaudent in re nihili, & dicunt, An non in robore nostro cornua nobis sumpsimus? Quoniam ecce ego excitabo super uos, o domus Israel, (dicit ⁴DOMINVS deus exercituum) gentem, quae uos ab ea parte qua itur Hemath, usque ad flumini occidentalem adfligent.

CAP. VII.

Tale quid ostendit mihi ⁵DOMINVS deus, Ecce examen locustarum in principio quum renascens herba cresceret, & ecce post detractionem regis [repullulabat.] Factumque est, quum omnino herbam terrae absumpsissent, ut dicerem, DOMINE deus, propitius sis queso, quis Iacob eriget? paruus enim est. ⁶DOMINVS ergo huius rei gratia poenitentia ductus est, dixitque ⁷DOMINVS, Nequaquam fiet. Rursus tale quid ostendit mihi ⁸DOMINVS deus, En uocans ad litem in igne ⁹DOMINVS deus, deuorauitque abyssum profundam, partemque agri absumpsit. Tum dixi, DOMINE deus, Cessa obsecro, quis enim excitet Iacob? siquidem paruus est. ¹⁰DOMINVS itaque hac de causa poenitentia ductus est, dixitque ¹¹DOMINVS deus, Nec istud fiet. Sic ergo ostendit mihi, En dominus constitit super murum ad normam extructum, habebatque normam manu sua. Tum dixit ¹²DOMINVS ad me, Quid tu uides o Amos? Respondi, Normam. Aitque dominus, En ego ponam normam in medium populi mei Israelitici, nec ultra pertransibo eum. Excelsa Isaac uastabuntur, & sanctuaria Israelis in solitudinem redigentur, egoque contra domum Ieroboam gladio insurgam. Amasias autem sacerdos in Bethel misit ad Ieroboam regem Israelis huiusmodi mandatis, Amos coniurationem fecit contra te in medio domus Israelis, nec poterit tellus omnes sermones eius ferre. Sic enim Amos dixit, Ieroboam gladio morietur, & Israel certissime captiuus est terra migrabit. Ad haec ad ipsum Amos Amasias dixit, Propheta, uade & fuge in terram Iuda, illicque pane uescere, illicque prophetare, in Bethel autem ne posthac prophetes, quoniam sanctio est regis, adeoque aedes regia. Respondens autem Amos Amasiae, dixit, Ego neque propheta eram, neque filius prophetae, sed bubulcus, sycomora stringens. Tulit autem me ¹³DOMINVS quum greges sequeretur, dixitque ad me ¹⁴DOMINVS, Vade & uaticinare contra populum meum Israel. Audi igitur uerbum DOMINI, Tu dicis, Ne prophetes contra Israel, neque contra domum Isaac loquere. Idcirco ¹⁵DOMINVS sic dicit, Vxor tua in ciuitate scortabitur, filij uero tui ac filiae tuae gladio cadent: insuper terra tua fune distribuetur, tu uero in terra polluta morieris, & Israel certissime captiuus est terra sua migrabit.

CAP. VIII.

DOMINVS deus tale quid mihi ostendit, En canistrum aestiuum, dixitque, Quid tu uides Amos? Dixique, Canistrum aestiuum. Tum ait ad me ¹⁶DOMINVS, Finis uenit super populum meum Israel, non ultra pertransibo eum. Et ululabunt cantica templi in die illa, dicit ¹⁷DOMINVS deus, multa cadauera [hostis] prosternet, idque silentio. Audite istud uos, qui anhelis absorbetis pauperes, & afflictos est terra exterminatis, dicentes, Post mensem uenum exponemus annonam: & exacta hebdomade aperiemus frumentum, Ephra diminuemus, siclo autem addemus, & bi-

Ec 3

¹Ebr. In anima sua.²Ebr. Plenitudinem eius.³Fluuium intelligit Aegyptium. Prior pars huius capitis uisiones aliquot continet: altera pars continet sacerdotis calumniam & responsionem prophetae.⁴Alij legunt, sictor uel singens locustas. Tondentur in Vere luxuriantes segetes, quod renascebatur, a locustis fuit corrosum & perditum. Alij tempus autumnale intelligunt, ad prata referentes, ut Ieremias sit cordum.⁵Potest etiam legi, Non ultra effruescam in eum.⁶Sanctuaria uocat de lubrica quae idolis consecrata erant, quae ipsi pro sanctuarijs habebant.⁷Vel, sanctuarium est regis, adeoque sedes regni.⁸Filij prophetarum, discipuli sunt prophetarum.⁹Ebr. Non stillabis.¹⁰Alij legunt, canistrum autumnale, in quod poma aestiua aut autumnalia colliguntur. Ludit autem in kaiz & kez.¹¹Vel, Non ultra praeteream eum, hoc est, non ultra effruescam in eum, sed semel sumditus perdam.¹²Coheret superiori, perstat enim in enumeratione scelerum populi Israelitici, pro quibus grauissime multae erant.¹³Ebr. Multum cadauer proiecit file. Na has uox est, quae imperat silentium.¹⁴Ir machend den arme vs, das er syrabet hat, vnd vs dem lad muß von huss vnd hof/oder müßig gont siner güteren beroubt.

Prophetia Amos.

^Blancem dolo deprauabimus, ut comparemus [nobis] tenues argento, & inopem pro pari calceamentorum, deinde & quisquilias frumento distrahemus. Iurauit DOMINVS per excellētiā ipsius Iacob, Non perpetuò obliuioni tradam omnia opera eorum. An non huius rei gratia terra contremiscat: an non omnis eam inhabitās lugeat? Quin uniuersa ea ut fluuius intumescet, expellet ac absorbebitur, ^Cut Aegyptiorum fluuius. Quo die (inquit DOMINVS deus) efficiam, ut sol occidat in meridie, claraq; luce terram tenebris obducam. Vertam deniq; dies uestros solēnes in luctū, & uniuersa cantica uestra in carmen lugubre. Inducam omnium lumbis sacco, omnibusq; capitibus caluitium, efficiamq; ut luctus sit qui in morte unice dilecti esse solet, & finem eius ut diem amarum. En dies ueniūt, dicit DOMINVS deus, ut missurus sim famem in terram, non panis quidē famem, aut aquae sitim, sed audiendi uerba dei. A mari enim ad mare oberrabunt, & ab Aquilone usq; ad Orientem uagabuntur quæsitū uerbum DOMINI, nec inuenient. Eo tempore uirgines elegantes iuuenesq; siti exanimabuntur. Qui iurant per^b delictum Samariæ, dicuntq;, Deus tuus in Dan uiuit, & uiuit uia Bersaba, cadent, nec ultra resurgent.

^bDelictum Dan uitulus est, nā hinc fons delicti.

Vniuersum Israel in captiuitatem adducendum, & tamen reducendum esse, desecit in fine ad prædictionem felicitatis in regno Christi.

^aAlij legūt, cardine.

^AUdi dominum stantem super aram, qui dixit, Feri superum^a limen ut commoueantur postes, & uniuersorum capitibus uulnus inflige, extremū autem eorum gladio occidam. Nullus ex his fuga elabetur, nec euadet ex eis quispiam, si etiam euadere conetur. Si fodiendo inferos penetrarint, illinc manus mea eos accipiet: & si in cælum conscenderint, illinc eos detraham. Quod si in uertice Carmeli fuerint absconditi, scrutabor, & illinc tollam eos: & si subduxerint se ab oculis meis in fundum maris, inde mandabo serpenti ut mordeat eos. Si uero ante hostes suos in captiuitatem abierint, illinc præcipiā gladio ut eos interficiat, ponamq; ^Boculum meum super eos ad malum, & non ad bonum. Ad hæc tãget DOMINVS deus exercituum terram, & liquefcet, & lugebunt omnes qui habitant in ea: quin uniuersa ea ut fluuius intumescet, & absorbebitur ut fluuius Aegypti. Qui ædificat ascensus suos in cælis, & fasciculum suum in terra fundat: qui euocat aquas maris, & refundit eas super faciem terræ: DOMINVS est nomen eius. An non sicut filij Aethiopum uos estis mihi, o filij Israel, dicit DOMINVS? An non Israel de terra Aegypti adduxi, & Palestinos de Caphtor, & Syrum de Kir? En oculi DOMINI dei contra [quodq;] regnum peccatis [deditum,] ut^b deleam illud e terra, & domum Iacob omnino non deleam: dicit DOMINVS. Quoniam ecce mando, & exagitabo domum Israel inter omnes gentes, ut exagitur [frumentum] in uanno, fasciculus uero non cadet in terram. Gladio occumbent omnes peccatores populi mei, qui dicunt, Non aduentabit, neq; anteuertet nos malum. Die illa excitabo tabernaculum Dauidis collapsum, & sæpe circundabo rupturas eius, demolietionesq; eius instaurabo, reædificaboq; eam ut retro temporibus. Ut possideant reliquias Edom, & omnes gentes quæ nomine meo uocantur, dicit DOMINVS, faciens istud. Ecce dies uenient, inquit DOMINVS, ut apprehendat arator messorē, & calcator uuarum spargentem semen, stillabuntq; montes succum dulcem, & omnes colles liquefcet. Et restituā captiuos populi mei Israel, & ædificabūt ciuitates uastatas, & [eas] inhabitabūt: plantabunt uineas, uinumq; earū bibēt: facient hortos, & fructum eorum comedent. Ego plantabo eos in terra eorum, nec euellentur ultra e terra sua quam dedi eis, dicit DOMINVS deus tuus.

Psalm. 138.2

Jerem. 44.8

Supra 5.6

Act. 15.6

Joel 3.4

^bAlij sine interrogatione legunt, Aliare gna perdam, uos non perdam.

Abdias.

Jerem. 49. c

Jerem. 49. c

Esa. 29. c

Docet à quis
bus cauant.Apostropha ad
filios Israel.

IS VM Abdig, Sic dicit DOMINVS deus ipsi Edom, Ru^A morem audiuius à DOMINO, legatumq̃ ad gentes missum^a esse. Agite, insurgamus aduersus eum in prælium. En paruulum dederam te inter gentes, ut uehementer despectus esses. Superbia cordis tui seduxit te qui habitas in petrarum cauernis, & cuius habitatio in editis est, qui in corde suo dicit, Quis me in terrā detraheret? Si in altū ut aquila conscēderis, nidumq̃ tuum^B inter astra collocaris, illinc te detrahā, dicit DOMINVS.

Si fures in te uenissent, populatoresq̃ nocturni, quomodo esses excisus? an non quantum satis sibi fuisset, furati essent? Si uindemiatores uenissent in te, an non ramos aliquos reliquos fecissent? Quomodo puestigata sunt [ea que sunt] ipsius Esau, & thesauri eius perquisiti? Ad terminum usq̃ mittēt tibi socij tui & confederati, seducent te, & præualebūt contra te hi, quibus cum tu pacis foedere iunctus es: panis tuus sub te uulnus ponet, nulla est in eo prudentia. An[†] non illa die (dicit DOMINVS,) perdam sapientes de Edom, & prudentiam de monte Esau? Qui in te (ō Theman) animi corporisq̃ uiribus ualent, formidabunt, eo q̃ occisione excindetur quisque ē monte Esau. Propter uim & iniuriam qua affecisti fratrem^D tuum Iacob, pudor te obteget, excinderisq̃ perpetuò. Eo enim tempore, eo inquam tempore, quo hostes alieni exercitum eius captiuum abduxerūt, tu ex aduerso stabas: quumq̃ exteri portas eius essent ingressi, superq̃ Ierusalem sortem eduxissent, tu quoq̃ ceu unus ex eis eras. Ne conspiciaris in die fratris tui, in^b die inquam, quo aliena ei [accederint,] neq̃ læteris eo die quo filijs Iuda suus interitus [ueniet:] neq̃ magnifice glorieris ore tuo, quum afflictio [ingruerit.] Ne uenias in^E portas populi mei quo die ipsi intereunt: ne inquam conspiciendum te præbeas quum mala ipsis [ingruunt,] quoq̃ die intereunt: neq̃ iniiciantur [manus tuæ] in exercitū eius quū aderit dies eius ut perdat. Ne steteris in biuio, ut eos qui ex eis euaferunt, interimas: neq̃ concludas eos qui ex eis reliqui facti sunt, in die quo [ab hostibus] anguntur. Prope enim est dies DOMINI super omnes gentes, quemadmodum fecisti, fiet tibi: talio quæ tibi debetur, recidet in caput tuum. Quoniam^F sicut [uos] qui estis in monte sancto meo, bibistis, sic quoq̃ bibent omnes gentes, idq̃ iugiter: bibent inquam, & deglutient, eruntq̃ ac si nunquam fuissent. At in monte [meo] Zion reliquiae supererūt quæ seruantur, & sanctuariū [quoddam,] & domus Iacob eos occupabit, qui ipsam antea occupauerant. Erit præterea domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, domus uero Esau stipula erit, exardescuntq̃ in eos, & deuorabunt eos, nec supererunt reliquiae domui Esau, quoniam DOMINVS loquutus est. Occupabunt item Austrū, nempe montem Esau, & de^G cliues^a campi Palestinos: possidebunt etiā campos Ephraim, & campos Samariæ, Benjamin autem^c Gilead. Migratio huius exercitus filiorum Israel, qui sunt inter Chananæos usq̃ Zapha. Migratio autem Hierosolymorū quæ est in Sepharad, possidebunt ciuitates australes. Et seruatores ascendent in montem Zion, ut iudicent montem Esau, regnum autem erit DOMINI.

^A Idemais sua scelerā obijcit, & fata predicta in fine quædā de regno Christi interferit.
^a Huiusmodi scilicet mandatis.

Amplificat eorū uastationem per comparisonem: Nihil reliquum facient in te, tota uastaberis. Mittent auxiliares, scilicet copias. Largitōes tuas quas confederatis misisti, damno te afficient, tam abest ut auxilio tibi fuerint.

^b Ebr. In die peregrinitatis aut alienitatis ipsius.

^c Ebr. Euastio.

^d Loca humiliora terræ Iudaicæ Palestinos occupabunt.
^e Supple possidebit.

Jonas propheta.

CAPVT I.

Expositio est aut narratio historica gestæ rei. Qualiter Ionas officium domino demandatum detrectarit, & postea periculo admonitus exequutus sit.
^a Alij prædica.
^b Tharsis alij mare Mediterraneum intelligunt.

ACTVM est uerbum DOMINI ad Ionā filium Amīthai in hūc modum, Surge, uade in Niniuen urbem magnam, & ^aclama contra eam, ascendit enim consceleratio eorum ante conspectum meum. Surrexit igitur Ionas ut fugeret in ^bTharsis à cōspectu DOMINI, descendēsq̃ lapho, nauem euntem in Tharsum reperit, & dato nauulo eius, conscendit in eam, ut cum illis ueniret Tharsum.

DOMINVS autem excitabat uentum magnum in mari, factaq̃ est ingens tempestas in mari, ita ut cogitare [quis-

^B piam posset] nauem esse confringendam. Timuerunt ergo nautæ, clamauerūtq̃ quisq̃ ad deum suum, eiecerunt etiam arma quæ in nauī erant in mare, ut [nauis] hisce leuaretur. Porro Ionas ad carinæ latera descēderat iacens & dormiens. Accedens aut̃ gubernator nauis ad eum, dixit, Quid tu hic stertis? surge inuoca deum tuum, an fortē sese deliberaturus sit de nobis deus, ne pereamus. Dixerūt autem quisq̃ ad proximum suum, Agite, fortiamur, ut cognoscamus cuius gratia periculum illud nobis [accidat.] ^C Ductis itaq̃ fortibus, fors in Ionam cecidit. Dixerunt ergo ad eum, Indica quæso nobis, unde sit nobis hoc malum. Quid est tibi negotij? & unde nam uenis? aut quæ patria tua? ex qua gente es tu? Respondit eis, Ebræus sum ego, & ^ctimeo DOMINVM deum cœli, qui & mare & continētem fecit. Timuerūt autem uiri isti ingenti timore, dixeruntq̃ ad eum, Cur istud fecisti? (nouerant enim uiri illi eum à facie DOMINI fugisse, siquidem illis indicauerat,) dixerunt ergo ad eum, Quid tibi faciemus ut nobis tranquillū fiat mare? nam mare magis magisq̃ increſcebat ac æstuabat. Dixitq̃ ad eos, Tollite me, & in mare me abijcite, tum tranquillum fiet uobis mare: noui enim propter me esse hanc tempeſtatem magnam quæ uobis imminet. ^D Conabantur aut̃ uiri illi nauem remigādo ad terram subducere, neq̃ potuerunt, q̃ mare magis magisq̃ contra eos efferebatur. Clamantes itaq̃ ad DOMINVM, dixerūt, Ne quæso pereamus DOMINE ^cistius hominis gratia, neq̃ nos sanguinis innoxij reos agas, tu enim DOMINE quod uoluisti, fecisti. Accipientes igitur Ionam, deiecerunt eum in mare, constititq̃ mare ab æstu suo. Viri autem illi timuerunt DOMINVM ingenti timore, quin & sacrificia DOMINO sacrificarunt, ac uota nuncuparūt. Porro DOMINVS piscem magnum præparauit, qui deuoraret Ionam, ^cfuitq̃ Ionas in uisceribus piscis tribus diebus & tribus noctibus.

CAP. II.

^a Carnē gratulatorium pro beneficio à domino exhibito.

^O Rauit ergo Ionas de uisceribus piscis ad DOMINVM deum suum, dixitq̃, Ex angoribus meis ad DOMINVM ^cclamaui, & annuit mihi.

De uentre inferorum uociferabar, & tu exaudiebas uocem meam.

^B Deiecisti me in profundum in cor maris, ut fluuius me circundaret, omnes fluctus tui undæq̃ tuæ super me transirent.

Cogitabam ego, abiectum me esse à conspectu oculorum tuorum, uerū tamen rursus templum sanctitatis tuæ uidebo.

^C Circundederant me aquæ usq̃ ad animam, abyſſus circunquaq̃ me conſeſerat, carectum implicitum erat capiti meo.

Ad fissuras montium descenderam, terra uectibus suis perpetuò me [conſeſerat,] tu autem ab interitu uitam meam reduxiſti ò DOMINE deus.

Quum fermè animam agerem, memor fui DOMINI, uenitq̃ oratio mea ad templum sanctitatis tuæ.

^a Alij legunt, uaniſſimas uanitates.

^D Qui obseruant ^aſines uanitatis, beneficentiam suam derelinquunt.

Ego

Matth. 12. c
16. 2
Luc. 11. d
1. Cor. 15. 2

Pſal. 119. a

Pſal. 68. a

Ego autem uoce gratulatoria tibi sacrificabo, quæq; uoui persoluā: ipsa
salus DOMINI est.

CAP. III.

MAndauit autem DOMINVS pisci, & euomuit Ionam in aridam. **Fa**
ctusq; sermo DOMINI secundo ad Ionam in hunc modum, Surge, ua
de in Niniuen ciuitatem magnam, & prædica in ea prædicationem quā sum
ad te loquutus. Ionas igitur surrexit, & abiit in Niniuen iuxta uerbum DO
MINI. Porro Niniue urbs erat magna deo, trium dierum itinere. Cumq;
cœpisset Ionas ingredi urbem itinere diei unius, clamauit & dixit, Adhuc in
tra quadraginta dies Niniue subuertet. [†] Crediderūt itaq; ciues Niniuitæ
deo, & ieiunio indicto à magno ad paruum usq; faccos induerunt. Perue
nit res hæc ad regem Niniues, qui de solio suo confurgēs, paludamento suo
à se posito, faccum induit, & in puluere sedit. Ad hæc quoq; per urbem Ni
niuen ex decreto regis & magnatū publico edicto proclamauit in hanc sen
tentiam, Neq; homo neq; iumentum, neq; armenta neq; greges quidquam
gustent, neq; pascantur, & aquam ne bibāt, quin faccis operiantur & homi
nes & iumenta, strenueq; clamitent ad deum, conuertantur deniq; quisq; à
uia sua mala, & à uiolentia ac iniuria quæ est in manibus eorum. Quis scit
si conuertatur deus & pœnitundine ducatur, auersus à furore iræ suæ, ut non
pereamus? Vidit itaq; deus opera eorum, nempe q; à uis suis malis auersi
essent, & deus quoq; pœnitentia ductus est super malo quod illis inferre de
creuerat, & non intulit.

CAPVT IIII.

DOluit hoc Ionæ, idq; admodum uehementer, iratusq; cum DOMINO
expostulauit ac dixit, Quæso DOMINE, an nō hoc est quod dixi dum
adhuc in terra mea essem? & ob id fugā in Tharsis maturaui, q; nouissem
te deum esse propensum ad misericordiam, misericordem, longanimum, &
multæ beneficentiæ, tum deniq; talem quem mali pœniteat. Tolle igitur
quæso DOMINE à me animam meam, quoniam ut moriar q; ut uiuam satius
mihi fuerit. Dixit ergo DOMINVS, Num iuste tibi irasci uideris? Egressus
est itaq; Ionas ex urbe, seditq; ad Orientem ciuitati, fecitq; sibi eodem loci tu
guriū, seditq; sub illo in umbra, quousq; uideret quid urbi accideret. Pa
rauit autem DOMINVS deus kikaion, quæ ascēdit super Ionam, ut umbram
capiti eius faceret, ut eriperet eum ab afflictione sua. Lætatus est autem Io
na de kikaion magno gaudio. Parauit ergo deus, quum postero die auro
ra exoriretur, uermem quendam, qui kikaion læderet ut exaresceret. Orto
autem sole, adduxit deus Eurum torrentem, ut sol feriret caput Ionæ, ut pe
nè exanimatus, animo suo mortem postularē, dicens, Mori q; uiuere satius
mihi fuerit. Dixit itaq; deus ad Ionā, Num iuste tibi uideris irasci propter
kikaion? Respondit, Iusta est ira mea, ut etiam mori [cupiam.] Aitq; DO
MINVS, Tu parci cupis kikaion, pro quo nihil laboris insumpisti, neq; il
lud enutristi, quod intra unius noctis spatium enatum, intra unius diei spa
tium periit, & ego à Niniue urbe tam magna malum nō depellerem, in qua
sunt supra duodecim myriades hominum, quorum nullus inter dexteram
suam & sinistram discernit, deinde & iumenta multa?

^A Rediuitus Ionas, functionis suæ
restitutus, iuxta imperium domini
prædicat. Exemplum hic ueræ pœ
nitentiæ.

^B Alij dei legunt, non erat dum
taxat hominum iudicio man
gna, sed dei quoq;.

^A Natura & clemētia dei erga crea
turas suas hoc capite ostenditur,
rursus quā tumida caro etiam in
sanctissimis hominibus, quæ sibi cō
sultū uult cum iactura proximorū.

^C Quum nemo certi quid dicat
de kikaion, uocem Ebraicam
reliqui. Virgultum quoddam
est, quod in tantum excreuit ut
Ionæ umbram faceret.

Matth. 12. d
Luc. 11. c

Jerem. 18. b
Isa. 2. c

Psal. 85. a
Isa. 2. c

Micheas propheta.

CAPVT I.

Sermo est criminatorius, in quo et Israelitis & duabus tribubus ob in gentia eorum flagitia extremum inscriptum minatur.

^aEbr. Molestias eius: dicuntur idola molestiae, & reuera aliud nihil sunt.

^bNomina fingit pro re nata, sed paranomasia est in Ebraeis dictionibus, quae reddi non potest.

Aphra puluerulenta.

Saphir pulchra.

Zaanan, quae exit uel munit.

Ezel quae uicina est.

Maroth amara.

^cEbr. Vobis.

^dAlias muncra.

Moreseth, Achsib, ficta nomina ad rem praesentem.

^eGloria Israelis uidetur poni pro ignominia per antiphrasim, uel gloria Israelis longe exulabit.

^fVel, celebre carmen uel parabola.

^gVel sic, quomodo mihi mea auferit agros nostros quae nobis reddi deberent, ipse distribuit.

^hDominus scilicet per hostem Assyrium.

ⁱOratio noua, in qua misere perdes dicunt Israelitas, & intus in eorum taxat, quorum tota uita sit in opesessione pauperum.

^jEbr. Ne sulletis: sic impij loquebatur prophetis: dicit ergo dominus, Stillabunt, id est, omnino prophetabunt: iam corrigi, imo praestaret, ut illis hominibus nihil prophetarent, nam nihil inde quam ignominiam referunt.

^kQuaestione quaestio refellit, An non uos freti misericordia dei, sic dicitis, Deus misericors est, non perdet nos. Sed promissiones meae non firmatae sunt cum impijs, sed cum his qui pii sunt. Ergo uana ista fiducia nihil efficietis. Alij aliter legunt, ut propheta ista omnia asserat.

^lEbr. Heri aliqui legunt ex opposito.

ERMO DOMINI, qui factus est ad Micheam Mo^{Titulus.} rasthiten, in diebus Iotham, Ahas & Ezechiae regum Iuda, quem contemplatus est contra Samariam & Ierusalem. Audite populi uniuersi, atten^{Exordium.} de terra et quidquid in ea est, sitque DOMINVS deus^{Isa. 25. d} testis contra uos, dominus inquam de palatio sanctitatis suae. Ecce enim DOMINVS egreditur de^{Propositio.} loco suo, & descendens super excelsa terrae calcabit.

Sub illo montes colliquescent, & ualles sese discident, perinde accera a conspectu ignis, & sicut aquae quae impetu quodam in praecipitium labuntur.

Propter defectionem Iacob uniuersum istud^{Causa.} [eueniet,] & propter peccata domus Israel. Quod nam est scelus Iacob, an^{Subiectio.} non Samaria? & quae excelsa Iuda, an non Ierusalem? Redigam igitur Samariam in agri aceruum, & in plantationes uineae, & impellam lapides eius in uallem, fundamentaque eius reuelabo.

Ad haec sculptilia eius contundentur, & omnes mercedes eius igne exurentur, & omnia idola eius uastabo, quoniam^{Docet in se quid faciendum sit ipsa.} de mercede scorti collegit, ad mercedem ergo scorti redigetur. Hanc ob rem plangam & ululabo, incedam lacerus & nudus, edamque plactum ut dracones, & luctum ut iuuenes struthiones.

Quoniam plaga eius desperata est, pertinet enim ad Iudam, peruenitque usque ad portam populi mei usque Hierosolyma.

In Gath ne nuncietis, omnino ne ploretis, propter domum Aphra in puluere te uolutato.

Transi quae habitas in Saphir turpiter putrefacta. Non egressa est habitatrix Zaanan ad luctum, Beth Ezel accipiet a uobis stationem suam.

Quoniam doluit propter bonum habitatrix Maroth, quodque malum a DOMINO ad portam Ierusalem descenderit.

Iunge currum ad equos uelocissimos tu habitatrix Lachis, quae prima occasionem peccandi praebuisti filiae Zion, in te enim deprehensa sunt scelera Israelis.

Idcirco dabis missilia ad Moreseth [quae est] Gad, domus Achsib ad mendacium regibus Israelis. Ad haec depopulatorem tibi adducam habitatrix Marefa, ad Adullam usque ueniet gloria Israelis.

Calua reddere & ton^{Marefa patria prophetae.} dere super filios tuos delicatos, profer caluitium tuum sicut aquila, quoniam a te transmigrabunt.

CAP. II.

^AVae his qui cogitant uana, qui facinora praua patrant in cubilibus suis: prima luce designant illud, quando quidem uiribus pollent.

Concupiscunt agros & rapiunt, domibus inhiant & auferunt eas, uim inferunt cuique & domui eius, cuiquam inquam & haereditati eius.

Idcirco sic dicit DOMINVS, En ego quoque contra familiam istam malum cogito, unde ceruices uestras subducere non poteritis, neque incedetis elati, tempus malum est.

Die illo sumet [quispiam] de uobis dictum, & planget planctu lugubri, dicens, Vastando uastati sumus, partem populi mei commutauit, quomodo quod ablatum est mihi uendicabo: agros nostros distribuit.

Proinde non erit qui funem in sortem tibi proiciat in congregatione DOMINI. Ne prophete-^B tis, prophetabunt, non prophetabunt illis, ne apprehendat eos ignominia.

* An non dictum est a domo Iacob, Num breuis factus est spiritus DOMINI? Num ista sunt studia eius? An non uerba mea bona sunt his qui recte incedunt? Equidem non adeo pridem populus meus hostis in morem insurrexit, e regione uestre & pallio impetuosae spoliabant eos qui secure praeteribant,

bant, ut illis sit ¹qui bello redeunt. [Ad hæc] mulieres populi mei ²domo delicata eiecistis, abq[ue] infantibus eius honorem meum abstulistis, idq[ue] perpetuo. Surgite, & ite, non enim erit ³hæc requies, eo q[uod] ⁴polluta est corruptaq[ue], & funis nimium intentus. Si uir essem ⁵spiritum sequens, & mēdaciū ⁶concinnās, prophetaremq[ue] ⁷tibi de uino & sicera, propheta essem pro hoc populo. Congregans ⁸congregabo uniuersum te iacob, & omnino colligam reliquias Israelis, comprimam eas in unum ut oues Bozra, ut gregem in septo suo, tumultuabuntur præ hominibus. ⁹Ascendit perruptor ante eas, erumpent, & transibunt per portam, exhibuntq[ue] per eam, ¹⁰rexq[ue] eorum ante eas transibit, & [imminebit] **DOMINVS** capitibus earum.

CAPVT III.

Contra prauos magistratus.

Porrò dixi, Audite quæso capita iacob, & tyranni domus Israelis, An non [conueniebat] uos ius & æquum nosse? Qui bonū oditis, malum uero diligitis: qui pellem eorum ab eis diripitis, atq[ue] carnem eorum ab ossibus eorum. Qui scilicet carnem populi mei deuorauerunt, & detraxerunt pellem eorū ab eis, atq[ue] ossa eorum nudarunt: quin & frustillatim explicant ceu [posituri] in ahenum, & ut carnem in ollam. Tum clamabunt ad **DOMINVM**, sed non respondebit eis, quin faciem suam eo tempore abscondet, quemadmodum & ipsi malitiæ suæ studuerūt.

Contra falsos prophetas.

Pœna pseudo prophetarum.

Officiū ueri prophete.

Ezech. 22. f
Soph. 3. a

Ierem. 26. f

Isa. 2. a.

Sic dicit **DOMINVS** contra prophetas seducētes populū meum, mordent dentibus suis, & pacem pollicentur: ijs uero qui in os eorū nihil iaciunt, bellum denunciant. Idcirco nox uobis uice uisionis irruet, tenebræq[ue] pro diuinatione. Et occumbet sol super prophetas illos, diesq[ue] super eos obtenebrescet. Pudefiet uidentes, & diuini erubescunt, superum mentum obuoluent, quia non est qui ex deo respondeat. Veruntamen ego uirtute spiritus diuini plenus sum, iudicio & fortitudine, ut annunciem ipsi iacob defectionem suam, & Israeli peccatum suum. Audite quæso istud capita domus iacob, & tyrāni domus Israelis, qui à iusto & æquo abhorrent, & quidquid rectum est peruertunt. Aedificans Zion in sanguinibus & Ierusalem in iniquitate. Principes eius pro munere ius dicūt, & sacerdotes eius **DOMINO** docent: prophetæ eius pro pecunia diuinabāt, interim **DOMINO** innixi, dicunt, An nō **DOMINVS** est inter nos: nec pertinget ad nos malum. Idcirco uestri gratia Zion ut ager arabitur, & Ierusalem acruus [lapidū] erit, mons deniq[ue] templi in excelsa saltus redigetur.

CAP. IIII.

A De restitutione Israelis hostiumq[ue] pœna.

Futurum est postremis ¹diebus, ut mons domus **DOMINI** præparetur in uerti-
ce montium, eleueturq[ue] ipse supra colles, confluantq[ue] ad eum populi. Tum ibunt gentes multæ, & dicent, Agite, ascendamus in montem **DOMINI**, & ad domum dei iacob, is nos uias suas docebit, ut in semitis eius ambulemus, quoniā lex è Zione egredietur, & uerbum **DOMINI** de Ierusalem. Et iudicabit inter populos multos, gētesq[ue] fortes & procul dissitas arguet, ut gladios suos in uomeres concidant, & lanceas suas in falces, nec geret gens contra gentem gladium, neq[ue] ultra bello asuescent, sed quisq[ue] sub uite sua ac ficu sua sedebunt, nec erit qui exterreat, quoniam os **DOMINI** exercituum loquutum est. Etenim omnes populi ibunt, quisq[ue] in nomine dei sui, nos autē in nomine **DOMINI** dei nostri ibimus in omne æuum. In die illa dicit **DOMINVS**, colligam claudicantem & ultra eiectam, eamq[ue] quam adflixī congregabo. Claudicantem ²faciam ut sint reliquæ, & procul propulsam, ut sit gens robusta, regnabitq[ue] **DOMINVS** in monte Zion ex hoc [tempore] in sæculum usq[ue]. Et tu ³turris gregis, propugnaculum filiae Zion, usq[ue] ad te ueniet, ueniet inquam imperium pristinum, regnum filiae Ierusalem. Cur igitur uocem edis querulam: Num rex in te nullus est: an consiliarius tuus perijt: q[uod] te dolor ut parientem fœminam apprehendat. Dole & gemitum ede filia Zion ut paruriens, quoniam iam egredieris ex urbe, & habitabis in agro, Babylonemq[ue] peruenies, illic liberaberis, illic redimet te **DOMINVS** è manu hostium tuorum. Nunc

Soph. 3. d
Luc. 1. c
Dan. 7. a

² Alij relinquunt proprium turris edes et ophel. Vide de hoc loco, Gen. 35.

¹ Alij legunt, ut qui bello capti sunt.

² Hæc, scilicet terra, quia euomet uos propter flagitia, ut in ea quiescere ac manere non poteritis.

³ Potest etiam legi, pollutio corrumpet.

⁴ Spiritū, nēpe malū.

⁵ Potest legi in tertia persona, si quispiam esset qui iactaret spiritum, & mendacia concinnaret, is propheta esset uobis idoneus & gratus.

Oratio quæ hic incipit, temporibus Ezechiae dicta, deinceps per tria capita durat. Criminatoria est, contra proceres utriusq[ue] regni. Interferit quædam de regno Messiae.

In persona dei loquitur.

⁶ Ascendit, id est, in expeditione est hostis.

⁷ Potest etiam legi, Malcham eorum, idolum eorum.

Prophetia

quidē congregatæ sunt aduersus te gentes multæ, quæ dicunt, Hypocrita fuit, hinc cum uoluptate ^baspicient oculi nostri Zionem. Ipsi tamen non cognoscunt cogitationes DOMINI, neq; consilium eius intelligunt, q̄ congregabit eas ut manipuli in aream [solent.] Surge & extere, ô filia Zion, quoniam faciam cornu tuum ferreum, & ungulas tuas faciã chalybeas, ut conteras populos multos, & dedices DOMINO opes eorum, & substantiam eorum dominatori uniuersæ terræ. *Accingere nunc & tu filia latronis, quæ nos obsidione cinxit, uirgaq; maxillam iudicis Israelis percussit.

CAP. V.

ET tu ^tBethlehem Ephrata, paruula quidem es inter chiliarchias Iuda, ex te [autem] prodibit mihi q̄ dominator sit in Israele, & exitus eius à sæculo, à diebus æternis. Propterea permittet eos ad tempus quo parturiens pariat, & reliqui reuertantur iuxta filios Israelis. Porro stabit & pascet in fortitudine DOMINI, & in magnificencia nominis DOMINI dei sui. Et sedebunt, quoniam tum usq; ad fines orbis proferetur. Eritq; is pax, quum Assur uenerit in regionem nostrã, quumq; palatia nostra calcauerit, excitabimus contra ipsum ^bseptem pastores, & octo principes homines. Qui deuastabunt terram Assyriam gladio, & terrã Nimrod ensibus suis, & liberabit ab Assyrio dum uenerit in terram nostram, & quum calcauerit terminos nostros. Erunt deniq; reliquiæ Iacob in medio populorum multorum, ut ros à DOMINO, sicut stillæ super herbam quæ hominem non expectant, nec filios hominum præstolantur. Erunt inquam reliquiæ Iacob inter gentes, in medio populorum multorum ueluti leo inter animalia syluestria, & ut leunculus inter greges ouium: qui quum transit, proculcans & discerpens, nemo est qui eripiat. Alta erit manus tua super hostes tuos, omnesq; inimici tui excidentur. Fiet & hoc in die illa, dicit DOMINVS, ut excidã equos tuos è medio tui, & perdam quadrigas tuas. Excidã urbes regionis tuæ, & demoliar cunctas munitiones tuas. Excidam maleficos è manu tua, nec erunt in te astrologi. Excidam sculptilia tua, & statuas tuas è medio tui, ne ultra opus manuum tuarum adores. Lucos tuos è medio tui euellã, & urbes tuas delebo. Persequar in ira & furore meo ultionem contra gentes, quæ non auscultauerunt.

CAP. VI.

AUdite quæso quæ DOMINVS dicat. Surge & litiga cum montibus, & audiant colles uocem tuam. Audite montes actionē DOMINI, & firmissima terræ fundamenta, quoniam lis est DOMINO cum populo suo, & contra Ibraelem sese argumentis tuebitur. Popule mi, quid feci tibi? aut qua nam re molestus tibi fui? Responde aduersus me. Quod eduxi te de terra Aegypti, & de domo seruitutis te redemi, quod misi ante te Moysen, Aharonem & Mariam? Popule meus, recordare quæso quid ^t[contra te] consultarit Balak rex Moabiticus, & quid ei Beileam filius Beor responderit, à Sitim in Gilgal usq; ut cognoscas iustitias DOMINI. Qua re occurram DOMINO, incuruusne incedam coram deo excelsos? Num in conspectum eius ueniam cum holocaustis, uitulis scilicet anniculis? Num placeant deo mille arietes, aut decies mille torrentes olei? Num dabo primogenitum meum pro expiatione sceleris mei? aut fructum uentris mei pro hostia peccati animæ meæ? ^aIndicauit tibi ô homo, quid bonũ sit, & quid à te requirat DOMINVS, nempe, facere iudicium, diligere benignitatem, & submissum ambulare cum deo tuo. Vox DOMINI clamabit ad ciuitatē, quiq; ratione præditus est, uidebit nomen tuum. Audite uirgam, & eum qui eam decernit. An non adhuc est thesaurus impius in domo impij? & Ephra perexiguum quod exosum est? Num munus ero cum bilance iniqua? & cum sacco in quo sunt lapides fraudulentij? [Vrbis] istius diuites pleni sunt iniuria, & habitatores eius loquuntur mendacium, lingua dolosa est in ore eorum. Quin & ego infirmabo te cædendo, & deuastando propter peccata tua. Tu ^tcomedes, & nō satur eris, depressioq; tua erit in medio tui.

^bScilicet adfligi & abduci.

^aApostropha ad Babylonios, subito autē mutatur persona secundum tertiam.

^cAlij legunt, lacerate. Hieronymus uas flaberis.

Redit ad descriptionem regni Christi.

^aPotest etiam legi, cum filiis.

^bQuidam (et) exponunt expositiue, septem pastores, qui robore præstabunt octo ducibus.

^cVox ipsa raua pascere significat, sed hic in malam partem & contrariam accipitur.

Noua oratio incipit, continet actionem iniuriarum. Deus expositulat cum populo suo de ingratitude. Commemoratur beneficia sua in illum collata, quibus dum non responderet, merito sit puniendus.

^aSupple dominus. Studere iustitiæ & equitati dicet Latini, at nolui longius recedere à uerbis. Alij legunt, timebit. Exosum, scilicet domino.

^cSic, scilicet cogitandum erat iniustis.

Apostropha ad filios Israel.

Matth. 2. a Iohan. 7. f

Tristitia laticis miscet.

Mandatum domini. Exequitur propheta.

Exod. 17. c Videtur ironiam habere.

Nũ. 22. a. 23. b

Questio cul per subiectio- nem responde- tur. Aut dialo- gismos.

Sequitur para- na. Deut. 28. d Agg. 1. b

tui. Accedes, nec seruabit: quod si seruauerit, tradam gladio. Seminabis, at non metes: calcabis oleas, nec ungeris oleo: & mustum, at uinum non bibes. ⁸Obseruat diligenter statuta Amri, & omne opus domus Achab, &

Mutatur subin
de persona.

in cōsilijs eorum ambulastis, ut redderem te desolatam, & habitatores eius darem in sibilū, opprobriumq; populi mei ^bportabitis. CAP. VIII.

Heu me, fit enim mihi, ut dum colliguntur fructus æstiu, & racematio-
nem facientibus in uindemia, non est botrus qui edatur, præcocem fru-
ctum auet animus meus. Perijt benignus de terra, nec est (inter homines)
æqui rectiq; [studiosus,] uniuerſi ipsi sanguini insidiantur, quisq; fratrem
suum ad ^bnecem uenatur. Ad malum manuum suarum diligenter sunt in-
tenti, princeps postulat, & iudex in reddendo est, & magnus [aliquis] corru-
ptelam animi sui loquitur, & hi complicauerunt eam. Qui inter eos opti-
mus, est spinæ similis: & qui rectus, sepi ex spinis contextæ spinosior. Dies
speculatorum tuorum, uisitationisq; tuæ uenit, tum erit perplexitas eorum.

Princeps, ius
dex. præſes re-
ligionis causâ
complicant.

Ne credatis uos amico, neq; in duce spem collocetis, ab ea quæ in sinu tuo ia-
cet, fores oris tui obserua. Quoniã filius uilem habet patrem, filia uero ad-
uersus matrem suam, nurus aduersus focrū suam insurgit, & inimici cuiusq;
domestici eius. Ego uero ad DOMINVM spectabo, & sperabo in deum sa-
lutem meam, deus meus me exaudiet. Ne læteris inimica ^bmea q; cecidi, re-
surgā: & si in tenebris sedero, DOMINVS lux mea est. Indignationem DO-
MINI feram, quia ei peccaui, donec causam meam egerit, feceritq; iudicium
meum, educet me in lucem, uidebo iustitiam eius. Videbit quoq; inimica
mea, quam & pudor operiet, ea scilicet quæ ad me dicit, Vbi est DOMINVS
deus tuus? Oculi mei uidebunt eam, & nunc ut lutum platearum conculca-
bitur. Dies est ut reficiantur sepes tuæ, quo die decretum proculerit. Dies
illa usq; ad te ueniet, ab Assyria & ciuitatibus munitis, à munitione ad flu-
men usq; à mari ad mare, & à monte ad montem. Vastabitur quoq; terra
cum his qui in ea habitant, propter fructum studiorum suorum. Pasce po-
pulum tuum uirga tua, gregem hæreditatis tuæ qui solus manet in sylua, pa-
scatur in loco culto in Basanitide & Gilead iuxta pristinos dies. Iuxta dies
quo egressus es ex terra Aegyptiaca, ostendam ei stupenda quædam. Vi-
debunt gentes, & pudeſcent ab omni fortitudine sua, manum super os po-
nent, & aures eorū obsurdescent. Puluerem in morem serpentis lingent,
ut quæ repunt in terra, & ex habitaculis suis cōtremiscent, ante DOMINVM
deum nostrum pauebunt, & te timebunt. Quis similis tibi, ô deus? qui tol-
lis iniquitatem, & scelus transis, reliquijs hæreditatis suæ, non retinet iram
suam perpetuò, quoniam delectatur bonitate. Reuertetur, & nostri mise-
rebitur: subiget iniquitates nostras, & deiciet in abyſſum maris omnia pec-
cata eorum. Præstabis fidem quam pollicitus es ipsi Iacob, & bonitatem
Abrahamo quæ patribus nostris à diebus priscis iurasti.

Matth. 10. c

Quid in tantis
malis faciens
dum, quò se uer-
tere debeat pi-
us.
Apostropha ad
Assyrios.
Iterū loquitur
propheta in per-
sona populi ad
deum.

Docet forma
precatōis,
quid faciendū
ut qui adfligun-
tur.

Subinde muta-
tur personæ. Iā
alloquitur po-
pulum, mox fa-
cit deū loquen-
tem.
Digito labellū
compescent.

Act. 10. g
Iam iterum allo-
quitur deum, et
mox persona
mutata, laudat
deum, ut spem
populi erigat.

^aAccedes ad uxorem, sed non
pregnans erit.

^bCalcabis repetitur per zeu-
gma, uel subintelligitur expro-
mes uel aliud uerbum.

^cObseruat quispiam, uel im-
personaliter obseruatur.

^dHoc est pudeſcentis.

^eNonus sermo in genere iudiciali,
adculat eorum scelera, minatur poe-
nam, in fine lætia promittit.

^fEbr. Non est inter homines re-
ctus.

^gAlij legunt, hærem pro reti.

^hVel confusio eorum.

ⁱEbr. Additur mihi.

^kLudit in uerbo uidendi, Assy-
rij hostes uidebunt liberatio-
nem populi dei & pudeſcent,
ac dolebunt. Electi liberati ui-
debunt perditionem hostium
& gaudebunt. Nam idem dies
dominici aduentus iucundus
erit pijs, & hostibus formida-
bilis.

^lAlloquitur populum dei, &
mox dicit ad Assyrios, Ad te
quoq; ueniet.

^mDecretum non dei, sed Assyrij
aut Babyloniorum.

ⁿDuplex sensus. Pudeſcent à for-
titudine & potētia sua hostes
dei, quum uident se nihil posse
efficere. Vel à fortitudine dei
qua suos tueatur, à fortitudine
eorum, scilicet iudeorū quam
deus eis præstitit.

Nahum propheta.

CAPVT I.

Litteræ aut tabulæ feciales, denun-
ciantes bellum Assyrio, quod gessu-
rus est deus contra ipsum, quomo-
do perdendus, quibus ex causis.
Ebr. Vir furoris.

NVS [aduersus] Niniuen, libellus propheticus Na-
hum Elkesæi. Deus inique ferens iniurias, & ultor

Titulus.

Quis sit author
belli.

Potentia domi-
ni ostenditur.

DOMINVS, ultor inquã DOMINVS, & uehemēs,
ultor DOMINVS in hostes suos, & iniuriarum me-
mor aduersum hostes suos. DOMINVS longani-
mis, & pollēs uiribus, at neutiquam impunita [sce-
lera] dimittens. DOMINI uia per turbinē & pro-
cellam [est,] nebulae autem puluis pedum eius.

[Qui] statim ut increpitat mare, arefacit ipsum, om-

B mnesq̃ fluuios exiccat. Deformatur Basan & Carmelus, floridusq̃ Liba-
nus deformatur. Montes ab ipso contremiscunt, & colles sese resoluunt.
Terra se proripit ex illius conspectu, & totus orbis unã cum degentibus in
eo. Sub eius excandescētia quis persisteret? in aestu nasi eius quis duraret?

Ut seuerus est hostibus, ita suis
benignus.

Calor ipsius conflat in morem ignis, ut silices ab ipso dissoluantur. Beni-
gnus est DOMINVS, præsidium temporibus difficilimis, atq̃ cognitos ha-

C bens præstolātes se. Diluuiū superāte prorsus delebit locum ipsius [Assy-
rii,] & efficiet ut tenebræ hostes suos insequantur. Quid machinamini ad-
uersus DOMINVM? semel perdet, non iteranda calamitas oborietur. Nam
planissime ritu ueprium implicitarum quum fuerint comessando referti, ab-
sumentur, ceu culmus ad plenum torridus. Ex te profectus est praua ma-
chinans in DOMINVM, cōsultor deo & hominibus infestus. Ad hunc mo-
dum loquitur DOMINVS, si omnes integri [sint] quotquot fuerint, atton-

Apostropha ad
Assyrios ho-
stes.

Causa ostendit-
ur.

D dentur, & transibit. Etenim si adflixisti te, posthac non adfligam. Et nūc qui-
dem uirgam istius à te confringam, uinculaq̃ tua dirumpam. Porrò de-
te DOMINVS mādāta iniunxit, Non seretur ex nomine tuo in posterum, ex
deorum tuorum æde tollam statuas & signum fusile, uertamq̃ in tuum se-
pulchrum, nam ignominiosus eris. En per montes t̃lati nuncij pedes pa-
cem prædicantis. Feriare o luda ferias tuas, persolue uota tua, nō enim te su-
perabit posthac deo & hominibus infestus, totus cōfectus est. CA. II.

Apostropha ad
populum dei.
Iterum redit ad
Assyrium minis-
tans.

Epitaphium.
Esa. 52. b
Rom. 10. c

Iubet ut Assyrius sese accingat, et A
occurrat hosti Babylonico, qui iam
adit.

A Scendit dissipator ob oculos tuos, obfessum urbem uallatam. Lustra
uias, obfirma lumbos, omnibus modis instrue copias. Etenim DOMI-
NVS abstulit arrogantiam Iacobi, quemadmodum ut Israelis arrogantiam,
siquidem direptores diriperunt eos, & propagines eorum corruperunt.

Niniue obli-
denda.

Parma heroum illius rubet, uiri militares purpurati sunt, currus expeditio-
B nis eius tempore uelut ignis facium, ut abietes cōcutiantur. In uicis tumul-
tuabuntur currus, in plateis inter se collidētur, ut aspectum [præbeant] lam-
padarum, & ritu fulgurū discurrant. Memores erunt [imperij] fortes eius,
prosternentur in agmine suo, festinabunt ad murū istius [Niniues,] & iam
paratæ sunt machinæ. Portæ fluminū apertæ sunt, ipsumq̃ palatium disso-
lutum est. Munitio firmissima denudata est atq̃ sublata, ancillæ aut istius

Protopogra-
phia exercitus
oppugnatiui.

C imitantur uocem turturum, & suis pectoribus pertunduntur. Cæterum
Niniue ab antiquo fuerat uelut aquatica piscina, nunc ipsi diffugiūt. State,
state, sed nemo respicit. Diripite [igitur uos] argentum, diripite aurum,
repositis enim opibus nullus est modus, onusta est rebus quibusq̃ charissi-
mis. Vacua est, euacuata est, lacerata est. Cor liquecit, tremor in genibus,
ægritudo in omnium lumbis, faciesq̃ uniuersorum ollæ [speciem] contra-

Ad deserentes
Niniuen.

Ad uictores ser-
mo.

D xerunt. Vbi ē nam lustrum leonum, & pascua iuuenum leunculorum, ad
quæ

Sarcasmos in
tyrannos.
Esa. 23. b

quæ cōferebat se leo [maritus] leænæ, ubi degebat catulus leoninus, nec quisquam turbabat. Leo [inquam] rapiens quantū satis esset catulis suis, strangulās quoq̃ leānis suis, qui & rapina compleuit latibula sua, lustraq̃ sua laceris animantibus.

Alloquitur dominus Niniue. Subito mutatur persona.

En me tibi [hostem,] inquit DOMINVS exercituum, comburā currum istius per fumum, tuosq̃ leunculos deuorabit gladius: tuam uero lacerationem auertam à terra, nec audietur ultra uox nunciorum tuorum.

CAP. III.

Ezech. 24. b. Scelera Niniue.

Hypotyposis capite urbis.

Causa excidij.

Allegoria insensibilis. Ezech. 47. c.

Exemplum Niniue posse capi.

HEi urbem sanguinariam in uniuersum plenam mendacio & laceratione, [quæ] tamen] prædam haudquaquam reportabit. Crepitus flagelli, sonus stridentis rotæ, equus salax, & exultans currus. Statim ut eques sustulit [brachium] coruscet gladius, fulguratq̃ cuspis. Multum fauciorum, & ingens uis cadauerum, nec modus est cadaueribus, adeo ut ruāt per sua corpora. Propter multa proba metreticis uenustæ & gratæ, pollentisq̃ ueneficio, quæ gentes uendit artibus suis metreticis, & nationes suis ueneficijs. En me tibi [hostem,] inquit DOMINVS exercituum, qui subducam fimbrias tibi supra faciem tuam, & ostendā gentibus pudenda tua, regnisq̃ sceditatem tuam. Inijciam in te sordes, ac uilem reddam facturus te spectaculum. Itaq̃ fiet, ut quisquis te aspiciat, refugiat abs te, atq̃ dicet, Exoleuit Niniue, quis eius gratia iter suscipiet? unde quæremus tibi consolatores? An tu meliore sorte esses quàm No Amō, quæ sita est in fluminibus aquis circumflua, cuius propugnaculum mare, à mari etiam murus ipsius? Cuius robur Aethiopia & Aegyptus supra modum ualidum, Africaq̃ & Libes, [qui] sunt inter tua auxilia. Illa tamen in exilium ac captiuitatem abiit, illius infātes in omnium uicorum initijs alii sunt. De grauissimis in ea uiris dedere sortes, omnes magnates eius uincti fuerunt compedibus. Tu quoq̃ inebriaberis, & eris obscurata, tu quoq̃ præsidium ob hostem quæres. Omnes munitiones tuæ similes erunt ficis arboribus habentibus iam ficus maturos: quæ si concutiantur, decidunt in os deuorantis. ^AEcce cum populū tuum intra te effecminatum, profecto portæ regionis tuæ pandentur hostibus, ignisq̃ deuorabit tuos obices. Haurito tibi aquas obsidionis, firma tuas munitiones, ingredere lutum, & subige argillam, instrue officinam lateritiā. Ibi quoq̃ ignis deuorabit, conficiet te gladius, deuorabit [autem] te more bruchi, onera te [hominibus] tanquam bruchum, onera te tanquam locustis. Auxisti mercatores tuos supra stellas cœli, bruchum [uidelicet] auolātem statim ut impetum cepit. Comatuli tui locustam referunt, ingenui tui attelaborum examen imitantur tempore frigido in sepibus confidentium, sed orto sole diffugientium, ut nesciatur locus eorum, ad quem peruenerint. Pastores tui dormituriunt, o rex Assyriorum, iacent heroes tui, dispersus est populus tuus per montes, & nemo recolligit. Neque leue est uulnus tuum, sed acerba plaga tua, quotquot casus tuos fama perceperint, plaudent super te manibus. Ad quem enim non semper iniurię tuæ peruenerunt?

Appositio.

Habacuc propheta.

CAPVT I.

Titulus. Propheta sumit sibi personam piorum.

Responsio domini. Act. 13. f.

CRAVIS ^Aprophetia, quam prophetauit Habacuc propheta. Quousq̃ DOMINE clamo, & non exaudis? uociferor ad te uiolentiam, & non seruas? Cur ostendis mihi molestiam, & facis ut aspiciam laborem, ut sint coram me uastatio & uiolentia? Est lis, & iudicium sublatū est. Idcirco lex nō uiget, nec efficacem executionem habet iudicium, quādoquidē iustum impius circumuenit, hinc est quod iudicium peruersum exit. Videte in gentibus.

Ff

^A Prosequitur institutum sermonem de occasu Niniue, apte iam interfectus flagitia, ob quæ potentissimum regnum destruitur.

^{Ebr.} Ecce populus tuus, in medio tui mulieres. Prepara te obsidioni, ironice.

^A Querimonia piorum ex carnis infirmitate exoritur propheta proponit, cui dominus respondet piosq̃ consolatur.

^{Ebr.} Onus quod uidet.

^{Alij} legunt, quis iudicium seriet

Prophetia

bus, & aspiciat: admiramini & obstupeſcite, quoniā opus operabor in diebus ueſtris: quod ſi narretur, non credetis. Etenim en ego excito Chaldaeos, gentē amarā & præcipitem, quæ longe lateq̃ in terra uagantur, ut occupēt ſedes non ſuas.

^aEbr. iudicium eius ex ipſa ferre ipſum exit.

^cHorrenda eſt & formidabilis ſuo iure uiuens, quodq̃ tulitrefigens. Equi eius uelociores ſunt pardis, & auidiores lupis ueſpertinis: equites eius diffuſi irruunt, equites eius ē longinquo uenient, aduolant ut aquila feſtina ad uorandū. Quiſq̃ eorum ad hoc uenit ut uim inferat, quidquid eorum faciebus obijcitur, flaccidum fit, ut ſi uredo exuſſiſſet. Ad hæc captiuos ut arenā maris colligēt. Regibus quoq̃ illudit, & tyrannos pro ridiculo habet, ridet omnem munitiōem, congerit puluerem, & capit^deam. Tum mutato ſpiritu, [modum] excedet & delinquet, robur hoc ſuū deo ſuo [adſcribēs.] An nō tu es ab initio DOMINE deus meus, ſanctus meus: non moriemur, DOMINE ad iudiciū poſuiſti eum, & ad petram, ad protrahendum fundati eum.

^dEam, ſubintellige munitiōem.
^eVel, tranſibit limites equi & iuſti.

Mundus es oculis, quo minus malū cernere poſſis, nec laborem poteris aſpicere, cur ergo aſpicias præuaricatores, & diſſimulas quum impius iuſtiorē ſe deuorat. Facis homines ut piſces maris, & ſicut reptile quod ducem non habet. Cuncta hamo trahuntur, colligitq̃ in ſagenam ſuam, & in rete ſuum conuerſit, & ob id gaudet & exultat. Idcirco ſacra facit ſagenæ ſuæ, & ſufficitum reti ſuo, quoniam in his pars eius pinguior redditur, & cibus eius magis ſaginat. An nō ob id euacuat ſagenam ſuam, & perpetuō gentes occidit, neminiq̃ parciť.

Apoſtrophā ad deum, loquitur autem propheta.
Redit ad quærimoniā in perſona inſirmorū.

CAP V T II.

^a^Super cuſtodiam meam ſtabo, & ſtatuam me in munitiōem, & ſpeculabor ut uideam, quid in me¹loquatur, & quid respondeam de diſceptatione mea. Reſpondit ergo mihi DOMINVS, & ait, Scribe uifiōem, & clare explica [eam] in tabulis, ut feſtinato & expedite pergat qui eam legerit. Viſio enim adhuc ad præſinitum tempus [erit,] & tum tandem eſſabit, neq̃ fallit. Si diſtulerit, expecta eam, certiffime enim ueniet, neq̃ morā neſcit. Ecce arrogātis & faſtuoſi animus non eſt in ſeſe rectus, iuſtus t̃ autē in fide ſua uiuet. Porrō uino æſtuans præuaricator eſt, uir arrogans nihil honeſti faciet. Qui dilatauit uelut inferi animum ſuum, &

Docet propheta ſe niſi ſit dictum, niſi ex ore dei, oſtendit quæ ſit uera conſolatio in omnibus adſtitiōibus, ſi de deo herere & præſolari ei ſus auxilium: oſtendit ſimul quā uani ſint qui alijs rebus ſidant, et eorum poenā.

^bDominus ſcilicet.

^but mors non ſatiatur, cōgregauit ad ſe omnes gentes, & congregauit ad ſe omnes populos. An non iſti omnes celebri & inſigni ſermone, de illo ſumpto, utentur: quin & lepidis diſtictijs & ænigmatis [inſultabunt] ei, dicentes, Væ ei qui adaugēt non ſua. Quouſq̃ tandem: & qui adgrauat ſuper ſe denſum lutum. An non ſubito inſurgent qui te mordebunt, & euigilabunt qui te diuexabūt, erisq̃ eis in conculcationem. Quoniam tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt ergo te quoq̃ reliquæ populorum, ob ſanguinem humanum, & uiolentiā terræ & urbis, & omnium habitantium in ea. Væ inhiēti lucro, idq̃ malo domus ſuæ, qui collocat nidum ſuum in ſublīmi, ut à manu mala eripiat. Conſilium cepiſti ad ignominiam domus tuæ, quum trucidādo populos multos in animam tuam peccaſti. Si quidem lapis de pariete clamabit, & ſubſcus ex tabulato contra te teſtabitur. Væ ei qui ædificat urbē in ſanguine, & inſtaurat ciuitatem per iniquitatem. An non iſta ſunt à DOMINO exercituum: laborant populi in igne, & nationes in nihilo fatigantur. Quoniam replebitur terra ad cognoscendum gloriā DOMINI, quaſi aquæ quæ operiunt mare. Væ ei qui potum præbet proximo ſuo, qui adhibet furorem tuum ut inebries [eum,] ut eorum turpitudinem aſpicias. Satiaberis & tu ignominia magis q̃ gloria, bibe & tu ut cōſopiaris. Verſabitur ſuper te calix dexteræ DOMINI, & [fiat] ignominioſus uomitus ſuper gloriā tuam. Quoniam uiolentia in Libano operiet te, & calamitas iumentorum quæ terruit ea, propter ſanguinem humanum, & uiolentiā terræ, urbis & omnium habitantium in ea. Quid proderit ſculptile: quoniam ſculpsit illud fictor eius: ſuſile, & doctor mendax: quod ſidit eo, fictor ſcilicet ſignēto ſuo, ut faceret idola muta. Væ qui ligno dicit,

Taxat corne proſ mores regū Babyloniorum, & ingentia eorum ſcēſtera.
Eſa. 21. a
Iohan. 3. d
Rom. 1. b
Heb. 10. g
Gal. 3. b

Auariā & inſulticiā.

Libido propaſſandi imperij.
Ezech. 24. b
Nahum 3. a

Perſonarum mutatio ſubita.
Ebricitas taxatur.
Poenā Babyſonijs minatur.
Libanus pro regno Iudaico.

Taxator idola latria, & ſculptilium uanitas oſtenditur.

^cPrædicta uidelicet.

^dViolentia Libani, id eſt, quā tu in eo excuſti. lumenta pro hominibus in Iudæa habitantibus.

dicit,

dicat, Vigila: & lapidi effigiato, Excitare, ipse doceret. En obductus est auro & argento, nec est flatus in eo. At DOMINVS in templo sanctitatis suae, taceat à conspectu eius uniuersa terra.

CAP. III.

Titulus.

Colloquium seu disputatio Habakuk prophetae de rebus perplexis. Audiui DOMINE auditionem tuam, [ac] timui, DOMINE opus tuum in medio annorum instaure illud, in medio annorum ostende, memorque sis in ira misericordiae. Deus de Theman ueniebat, & sanctus de monte Paran. Sæla. Magnificetia eius coelos operuit, & laude eius impleta est terra. Splendor ut lux fuit, cornua e manu eius erant ei, illic latibulum fortitudinis eius. Faciem eius antecedit lues, & deflagratio ad pedes eius. Stetit & mensus est terram, uidit & designauit gentes, disperferunt se montes æterni, inclinarunt colles sæculi, [quin &] itinera mundi eius sunt. Propter iniquitatem uidi tentoria Chusan, tumultuatae sunt cortine terrae B Madian. Num contra fluuios ira DOMINI? num contra flumina furor tuus, aut contra mare excandescit tua? uehebaris enim super equis tuis, & quadrigae tuae salus. Nudatione nudabatur arcus tuus, iuramentis quæ firmamenta sunt uerbi. Sæla. Fluminibus terram scindis. Viderunt te montes, atque dolore correpti sunt: nymbus aquarum transijt, abyssus uocem suam edidit, quum in excelsum manum suam sustulisset. Sol lunaque steterunt in statione sua, ad lumen sagittarum tuarum C incedebant, ad splendorem hastæ tuæ fulgurantis. In indignatione incessisti in terram, in furore conterebas gentes. Egressus es ad salutem populi tui, ad salutem cum uncto tuo, contundebas caput de domo impij, nudando fundamentum ad colum usque. Sæla. Perforasti cum baculis suis caput paganorum eius, in modum procellæ irruerunt ut me dissiparent, exultatio eorum ut eorum qui pauperem in abscondito deuorant. Effecisti ut incederent in mari equitatu, in luto immanium D aquarum. Audiui & contremuit uenter meus, ad hanc uocem compressa sunt labia mea, putredo oborietur in ossibus meis, & in me contremiscam, quando quidem quiescam in die afflictionis, ut ascendat contra populum ut bello eum adoriatur. Etenim ficus non florebit, nec erit fructus in uineis, opus oleæ fallit, agri non edent cibum, grex deest in septis, nec est armentum in stabulis. Ego uero in DOMINO exultabo, & gestiam in deo salute mea. DOMINVS deus est robur meum, reddetque pedes meos ut ceruarum, in excelsis incedere me faciet præfecto cantorum in instrumentis meis musicis.

A Colloquium prophetæ cum deo.

B Auditio profana.

C Cornua, radij splendoris, fulgura, cornu-
scationes.

D Vidi, id est, quisque uidisset.

E Cortine pro castris aut tentorijs.

F Alij legunt tribuum.
Pro Sæla alij legunt
petra.Potest id ad futura
aptari & ad presen-
tia tempora.

Zephonias propheta.

CAPVT I.

Titulus.

IERMO DOMINI factus est ad Zephoniã filium Chusi, filij Gedaliae, filij Amariae, filij Hiskiae, temporibus Iosiae filij Amon regis Iuda. Conficiendo conficiam omnia e terra, dicit DOMINVS. Conficiam homines & iumenta, conficiam aues coeli, & pisces maris, offendiculaque simul cum impijs. Excindam quoque à superficie terrae homines, dicit DOMINVS. Extendam manum meam super Iudam, & super omnes habitatores Ierusalem, & reliquias Baal ex isto loco excindam, deinde & nomen Kemurim cum sacerdotibus. Eos quoque qui in tectis militiam coeli adorant, & qui adorant ac iurant per DOMINVM, iurantque per regem suum. Eos quoque qui à DO

A Taxat atrociam Iudaicae gentis scelera, poen-
namque illis intencat.B Alij legunt, per Mal-
chom.

Prophetia

MINO sunt abstracti, quiq̃ DOMINVM neq̃ quærunt nec sciscitantur. Sile à con-
spectu DOMINI dei, quia prope est dies DOMINI: apparauit siquidem DOMINVS
uictimã, & inuitatos suos destinauit. Atq̃ in hoc die uictimæ DOMINI, inuisam
principes, & filios regis, & omnes eos qui uestiti sunt ueste peregrina. Inuisam
quoq̃ eodem die omnem qui salit super limen, quiq̃ ædes dominorũ suorum ra-
pina & dolo implent. Hoc quoq̃ die dicit DOMINVS, clamoris uox oborietur à
porta piscium, ululatus ab altera parte urbis, & contritio magna à collibus. Vlu-
late habitatores mortarij, sopitus enim est uniuersus populus mercatorum, excisi
sunt quicunq̃ pecunia onusti sunt. Eodem tempore lucernis scrutabor Ierusa-
lem, & uisitabo uiros qui fecibus suis hæret & defixi sunt, dicuntq̃ in cordibus suis,
DOMINVS neq̃ bene facit, neq̃ male. Diripientur ergo opes illorum, domusq̃
eorum uastabuntur: ædificabunt domos, & non inhabitabunt: plantabunt uineas,
nec uinum earum bibent. Prope est dies DOMINI magnus, prope inquam est,
& admodum festinat, uox diei DOMINI amara, ibi fortis turpiter eiulabit. ^{Jerem. 30.2} ^{Joel 2. c} ^{Amos. 5. 8} ^{Infra. 3. b} ^{Ezech. 7. 8}
D ^{Ex} excandescentiæ dies illa, dies angoris & coangustationis, dies desolationis & de-
uastationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & nebulæ. Dies buccinæ &
classici super ciuitates munitas, & super turrex excelsas. Et coangustabo homi-
nes, ambulabuntq̃ ut cæci, quia peccauerunt DOMINO, & effundetur sanguis eo-
rum ut puluis, & ^b quod bene habitum est in eis, ut stercora. Nec ^t argentum eo-
rum, nec aurum eorum liberare eos poterit in die excandescentiæ DOMINI, quin
in ^t igne zeli eius deuorabitur uniuersa terra, quoniam in uniuersum cõficiet, idq̃
illico, omnes habitatores terræ.

CAP. II.

^a Adhortatur hypocri-
tas ad penitentiam, pi-
osq̃ corroborat, alijsq̃
gentibus sua fata prædi-
cit.

^C Olligite uosipfos, & sitis collecti, ô gens, quæ nullo desiderio teneris, anteq̃
decretum pariat, quo die ut quisquilic transeunt, priusquam in uos ueniat æ-
stus furoris dominici, priusquam ueniat super uos dies furoris DOMINI. Quæ-
rite DOMINVM omnes mansueti terræ, qui iudicium eius executi estis, quærite ius-
titiam, quærite mansuetudinem, si fortè abscondamini in die furoris DOMINI.
Quoniã Gasa deserta erit, Ascalon deuastabitur, Asotios quoq̃ in meridie expel-
lent, & Accaron eradicabitur. Væ uobis qui habitatis ad tractum maris gens ua-
statrix, sermo DOMINI est ad uos Chananæos in terra Palestinorum, ego te per-
dam, ne ultra sit habitator. Verteturq̃ tractus maritimus in pastorum habitacu-
la & fossas & in septa ouium. Eritq̃ tractus iste reliquijs domus Iuda, ut in his pa-
scentur, in domibus Ascalonis ad uesperam accubabunt, quoniam DOMINVS deus
eorum eos inuisset, & captiuitatem eorum auertet. Audiui probrũ Moab, & bla-
sphemias filiorum Ammon quæ iecerunt in populũ meum, grandiaq̃ quæ loqui-
ti sunt super terminos ^a eorum. Propterea uiuo ego, dicit DOMINVS exercituum
deus Israelis, q̃ Moab futurus erit ut Sodoma, & filij Ammon ut Gomorrha, reli-
quæ urticarum, & fossa salis, uastitasq̃ perpetua. Reliquiæ populi mei diripient
eos, & qui reliqui facti sunt in gente mea, hæreditate eos possidebunt. Repende-
tur hoc eis pro superbia & insolentia eorum, q̃ probra & grandia quædam euo-
muerunt contra populum DOMINI exercituum. Terribilis DOMINVS contra
eos, quoniam attenuauit omnes deos orbis, ut quisq̃ de loco suo eum adorent, o-
mnes insulæ gentium. Et uos quoq̃ Aethiopes interfecti gladio meo illi. Exten-
det manum suam ad Aquilonem, Assur perdet, & Niniuen uastam reddet & tor-
ridam sicut desertum. Cubabunt ^t in ea greges, omnes feræ gentiũ, quin & ono-
crotalus et castor in ornamentis liminum degent: uox canet in fenestra ^b solitudinis,
in limine, quoniam cedrum eruet. Hæc est ciuitas exultans, quæ secure habita-
bat, in corde suo dicens, Ego, & præter me nulla amplius. Quomodo uastata est,
[& eò redacta,] ut bestia illic accubet. Quicunq̃ eam præterierit, sibilabit, & ma-
nu motabit.

^a Alij legunt, termi-
nos suos.

^b Alij horeb coruum
interpretantur.
Cedrus pro laqueari-
bus cedrinis.
Ego, subintellige
sum.

Isa. 34. 6

Insultatio &
sarcasmos.

CAPVT III.

Væ

V Ae [ciuitati] rebellanti & contaminatæ, urbi molestanti, uoci DOMINI non obtemperauit, disciplinam non recepit, in DOMINO non est confisa, neq; ad deum suum appropinquat. *Proceres eius sunt in ea leones rugientes, iudices eius lupi uespertini, ossa non reliqua faciunt usq; mane, prophetæ eius leues ac inconstantes, uiriq; mendaces, sacerdotes eius prophanarunt sanctum, & uiolenter legem tractant. DOMINVS iustus in medio eius non facit uanitatē, sed mane mane edit iudicium suum ad lucem, nunquam deest, nec tamē *uanus erubescere nouit. Ex cidi gentes, desolata sunt palatia eorum, uastauit plateas eorum, ne sit qui transeat: uenatione captæ sunt urbes eorum, ne sit uir qui inhabitet. Dixi, saltem me time, B & disciplinam recipe, ne excindatur habitatio eius iuxta omne quod constitui super eam, attamen illi mane surrexerunt, & corruerunt omnia studia sua. Propterea me expectate, dicit DOMINVS, die quo constanter insurgam, quoniam hoc iudicium meum est, ut gentes colligam, & congregem regna, & effundam super ea indignationem meam, & cunctum æstum furoris mei, quoniā in *igne zeli mei uniuersa terra deuorabitur. Tum enim *uertam ad populos labium purum, ut uniuersi ipsi nomen DOMINI inuocēt, & uno humero ei seruiant. Ultra flumina Aethiopiæ erunt supplices mei, filia disperforum meorum munus mihi adferent. In die illa non pudebis ab omnibus studiis tuis, quibus perfida in me fuisti, nam tum C ex te tollā eos qui in te insolenter exultant, neq; tu te ultra efferes in monte sancto meo. Et reliquum faciam in te populū modestum & tenuem, sperabuntq; in nomine DOMINI. Reliquiæ Israelis non facient iniquum quid, neq; loquentur mendacium, nec inuenietur in ore eorum lingua dolosa, sed ipsi pascunt & accubabunt, nec erit qui exterreat. Exulta filia Zion, iubila Israel, gaude & gesti ex toto corde filia Ierusalem. Abstulit DOMINVS iudicia tua, auerruncauit hostes tuos, rex Israelis DOMINVS in medio tui est, nec est ut ultra malū metuas. In illa die dicetur ipsi Ierusalē, Ne timeas: & ipsi Zioni, Ne remittant manus tuæ. DOMINVS deus D tuus in medio tui fortis seruator, is super te gaudebit in lætitiā, tacitusq; erit in dilectione sua, & gestiet de te cum iubilo. Abstractos à loco destinato colligam, ex te fuerunt: *onus probri quod super te [fuit, auferam.] En ego agam, cum his qui tibi infesti sunt eo tempore, & seruabo claudicantem, & eam quæ longius abstracta erat colligā, faciamq; eos laudatos & celebres in omni terra in qua pudore affecti sunt. Illo tempore adducam uos, eodemq; tempore congregabo uos, quia celebres & laudatos uos reddam in omnibus populis terræ, quum reduxero captiuitatem uestram in oculis uestris, dicit DOMINVS.

A Vinuperat Ierusalem & Iudeos: ob maxima scelera. Indicat poenā & gentibus obuenturam. Vaticinatur restitutionem Israelis, & quod cognatio dei, Iudeis impiis, nū & gentibus uulgari sit futura.

*Vanus, scilicet populus Iudaicus.

*Alij, effundam.

*Asaphi per Zeum gma adsequens membrum refertur.

*Ebr. Ponam uos in laudem & nomen.

Haggæus propheta.

CAPVT I.

N N O secundo Darcij regis, *in mense sexto, die primo mensis, factus est sermo DOMINI *per Haggæum prophetam, ad Serubabelem filium Sealtielis ducem Iuda, & ad Iehosua filium Iehozadak sacerdotem magnum, in hanc sententiam, Sic ait DOMINVS exercituum, dicens, Populus iste dicit, Tempus nondum adest, tempus [uidelicet] ut domus DOMINI reedificetur. Factum ergo est uerbum DOMINI per Haggæum prophetā in hanc formam, An tēpus est uobis, ut uos habitetis in domibus uestris

A Ad extruccionem templi proceres adhortatur rationibus & argumentis ab honesto, facili, & utili deductis.

*Ebr. Per manū uel in manu.

Prophetia

^aEbr. Ponite cor ue-
strum super uias.

B laqueatis, domus autem ista deserta sit: Sic ergo dicit DOMINVS exercituum, ^bDi-
ligenter perpendite uias uestras. Seminaſtis ^cmultum, & parū infertis: comeditis,
ſed non ad ſatietatem: bibitis, ſed non ad inebriationem: induimini, ita tamen ut
nemo caleſcat: & qui ſeipſum pro pretio elocat, recipit mercedem in ſacculum per-
tuſum. Sic dicit DOMINVS exercituum, Ponite cor ueſtrum ſuper uias ueſtras.

Deut. 28. d
Mich. 6. d

Ascēdite in montem ut afferatis ligna, & ædificetis templum, & gratum erit mihi,
C & glorioſus ero, dicit DOMINVS. Respiciſtis ad multum, & ecce parum, quodq̃
in domum infertis, in illud ego inflo, ob id ſcilicet, dicit DOMINVS exercituum, q̃
domus mea adhuc deserta eſt, uos autem curritis, ut quiſq̃ domum ſuam habeat.

Idcirco cœli ſuper uos rorem non dant, nec terra prouentum ſuum. Ego quoq̃
uocaui ſiccitatem ſuper terram, & ſuper montes, ſuper frumētum & uinum, ſuper
oleum, & ſuper uniuerſum quod terra proferet, ſuper hominē & ſuper iumentum,
& ſuper uniuerſum laborem manuum. Audiuit autem Serubabel filius Sealtie

D lis, & lehoſua filius lehozadak ſacerdos magnus, atq̃ cunctæ reliquæ populi, uo-
cem DOMINI dei ſui, & uerba Haggei prophetæ, quum illum miſiſſet DOMINVS
deus eorum, timuitq̃ populus à facie DOMINI. Et ait Haggeus legatus DOMINI
legatione DOMINI ad populum, dicens, Ego uobiſcum ſum, dicit DOMINVS. Et
excitauit DOMINVS ſpiritū Serubabelis filij Sealtielis, principis Iuda, & ſpiritum
lehoſua filij lehozadak ſacerdotis magni, atq̃ ſpiritum totius reliqui populi, ut ue-
nirent & facerent opus in æde DOMINI exercituum dei ſui, in uiceſimo quarto die
menſis, in ſexto [ſcilicet menſe,] anno ſecundo Dareij regis. **CAP. II.**

Oratio hæc ſeptimo
menſe facta eſt, generis
eſt ſuaſori ad omnem
populū. Exhortatio eſt,
ut in ſancto & coepto o-
pere perfeuerent.
^aPoteſt etiam legi in
definite, ſi quis.

A **S** Eptimo [menſe] uiceſima prima menſis factum eſt uerbum DOMINI per Hag-
gæum prophetam hoc modo, Dic ad Serubabelem filium Sealtielis ducem Iu-
da, & ad lehoſuam filiū lehozadak ſacerdotem magnū, & ad reliquum populum
in hanc formam. ^aQuis ex uobis reliquus eſt, qui uiderit domum illam in magni-
ficentia ſua priore? Et quid? Vos qui uidetis eam nunc, an non, ſi ad illam compa-
retur, tanquam nihil in oculis ueſtris? Attamen fortis ſis Serubabel, dicit DOMI-

^bEbr. Facite.

NVS: ſis & tu fortis lehoſua fili lehozadak ſacerdos magne, fortisq̃ ſis o uniuerſe
popule terræ, ait DOMINVS, & ^bædificate, quoniam ego uobiſcum ſum, dicit DO-
MINVS exercituum. Verbum quod excidi uobiſcum quum de Aegypto exiretis,
& ſpiritus meus perfeuerabit in medio ueſtri: nolite timere. Quia ſic dicit DOMI-

Heb. 12. g

^cEbr. Venient deſe-
derum.

NVS exercituum, Adhuc ſemel, idq̃ breui, ego commouebo cœlos & terram, ma-
B re & continentem. Et commouebo omnes gentes, & ueniet ^cqui deſideratur ab
omnibus gentibus, impleboq̃ domum iſtam gloria, dicit DOMINVS exercituum.
Meum eſt argētum, & meum eſt aurum, dicit DOMINVS exercituum. Maior erit
gloria domus iſtius poſterioris q̃ prioris, dicit DOMINVS exercituum, & dabo pa-
cem in loco iſto, dicit DOMINVS exercituum. In uiceſima quarta noni, anno ſe-
cundo Darij factus eſt ſermo DOMINI ad Haggæum prophetam in hūc modum,
Sic dicit DOMINVS exercituum, Interroga quæſo ſacerdotes legem, dicens, Si por-
tauerit quiſpiā carnem ſanctam in ala ueſtimenti ſui, & tetigerit ala ſua panem, aut
coctum quid, aut uinum, aut oleum, aut quencunq̃ cibum, num ſanctificabitur?

C Et reſponderunt ſacerdotes, atq̃ dixerunt, Non. Et ait Haggæus, Si mortuo pol-
lutus iſta omnia tetigerit, num polluetur? Reſpondentes ſacerdotes, dixerūt, Pol-
luetur. Et reſpondit Haggæus, & ait, Sic eſt populus iſte, & ſic gens iſta corā me,
dicit DOMINVS, & ſic eſt omne opus manuū eorum, & quidquid attulerint huc,
immundum eſt. Nunc igitur ^aapponite cor ueſtrum ab hoc die in ſuperiora tem-
pora, quum opus ædis dominici adhuc nondum continuari coeptum eſſet, quum
ipſi ueniret ad aceruum uiginti [ſatorū] decem erant: & quum ueniret [quiſpiam]
in torcular quinquaginta urnas, erant uiginti. Percuſſi ^buos carbunculo, & robi
gine & grādine omne opus manuum ueſtrarum, nec tamen ^cuobiſcum, quod me
[attinet,]

Exod. 10. 6. 9. 4

^aEbr. Ponite cor ue-
ſtrum ab hoc die &
ultra, quum adhuc
non eſt poſitus lapis
ſuper lapidem in pæ-
latio domini.
^bAliter, & non fuit
ex uobis qui ad me
reuerteretur.

[attinet,] dicit DOMINVS. Applicate quæso cor uestrum à die hoc in posterum, à die nempe uigesimaquarta noni, ab ea die qua fundatum est templum DOMINI applicate cor uestrum. Num adhuc est semen in folliculo? num adhuc uitis & ficulnea, malum punicum, & arbor oleæ nihil tulit? ab hoc die fecunda reddam. Factumq; est uerbum DOMINI secundò ad Haggæum uigesimaquarta mensis, dicens, Loquere ad Serubabelem principem Iuda in hanc sententiam, Ego commoueo cælos & terram. Et subuertam solium regnorum, & eneruabo robur regnorum gentium, subuertamq; currum & uectores eius, & descendant equi & equites eorum, quisq; gladio fratris sui. In die illa dicit DOMINVS exercituum, Assumam te o Serubabel fili Sealtielis serue meus, dicit DOMINVS, & ponam te ut annulum signatorium, quia te elegi, dicit DOMINVS exercituum.

Ecclesi 49. c

Zacharias propheta.

CAPVT I.

Malach 3. a

Esa. 21. c. 31. c
45. d
Ierem. 3. e
Ezech. 18. g
20. a. 33. c
Osee 14. a
Iocel 2. c

IN mense octauo anno secundo Darij factus est sermo DOMINI ad Zachariam filium Berechiæ filij Iddo, prophetam in hanc formam, Iracundia iratus est DOMINVS patribus uestris, dicesq; ad eos, Sic dicit DOMINVS exercituum, Reuertimini ⁊ ad me, dicit DOMINVS exercituum, reuertarq; ad uos, dixit DOMINVS exercituum. Ne sitis sicut patres uestri, ad quos ⁊ prophetae priores clamauerunt, dicentes, Sic ait DOMINVS exercituum, Conuertimini nunc de uis uestris malis, & de studiis uestris pra-

Monet ut uitam emendent, à sceleribus desistant, ni uelint, ut patres eorum, petire.

uis, at non audierunt, neq; me attenderunt, dicit DOMINVS. Patres uestri ubi nam sunt? Et prophetae num perpetuò uiuent? Attamen uerba mea & statuta mea, quæ præcepi seruis meis prophetis, an non patres uestros apprehenderunt? Ipsi q; conuersi dixerunt, Quemadmodum DOMINVS exercituum statuit nobis facere secundum uias nostras, & secundum studia nostra, sic fecit nobis. Vicesimaquarta die undecimi mensis, is est mensis Sebat, anno secundo Darij, factus est sermo DOMINI ad Zachariam filium Berechiæ filij Iddo prophetam in hunc modum, Vi-
di nocte, & en uir insidebat equo rufo, stabatq; inter myrteta quæ in profundo erant: post illū uero equi [stabant] rufi, uarij coloris, et albi. Dixi autem, Qui sunt illi domine mi? Dixitq; ad me angelus qui mecum loquebatur, Ego ostendam tibi qui sint illi. Respondit ergo uir ille q; inter myrteta stabat, dixitq; Hi sunt quos DOMINVS misit, ut perambulent terram. Responderunt autem angelo DOMINI stanti inter myrteta, & dixerunt, Perambulauimus terram, & en uniuersa terra sedet & tranquilla est. Angelus autem DOMINI respondit, dicens, DOMINE exercituum, Quousq; tu non misereberis Ierusalem et urbium Iuda quibus tu succēdes, is iam est annus septuagesimus? Et respondit DOMINVS angelo qui mecum loquebatur bona uerba, & sermones cōsolatorios. Dixitq; ad me angelus mecum loquens, ⁊ Clama, & dic, Sic ait DOMINVS exercituum, Ingens est amor meus erga Ierusalem & Zionem, rursus uehementer iratus sum gentibus opulētis & securis, q; ego parum indignatus sum, illi autem ad malum auxiliati sunt. Idcirco sic dicit DOMINVS, Conuersus ad Ierusalem in intimis uisceribus, ædes mea ædificabitur in ea, dicit DOMINVS exercituum, & regula extendetur ad Ierusalem. Adhuc ultra clama, dicens, Sic dicit DOMINVS exercituum, Adhuc reedificabunt ciuitates.

Hoc est, egit dominus quiddā cum Zacharia, nolui mutare loquutionem.

Quidam legūt, spā dices.

Infra 8. a

Regula extenditur in demolitōe & ædificando, hic in bonam partem intelligitur, hoc est, Ierusalem rursus ædificabitur.

Prophetia

meæ præ felicitate, & consolabitur adhuc DOMINVS Zionem, & adhuc eliget Ierusalem. Sustuli autem oculos meos & uidi, & ecce quatuor cornua. Dixi ad angelum qui mecum loquebatur, Quid sunt hæc? Et dixit ad me, Cornua sunt quæ disperferunt Iuda, Israel & Ierusalem. Ostendit autem mihi DOMINVS quatuor fabros [lignarios.] Dixi, Quid illi facturi ueniunt? Respondit, dicens, Ista sunt cornua quæ disperferunt Iudam, ut nullus attollere caput suum [ausus] sit, ueneruntque isti ad terrendum eos, ad deiiciendum cornua gentium, quæ sustulerunt cornu super terram Iuda, disperdendo eam.

CAP. II.

Sustuli autem oculos meos, uidi, & ecce uir quidam in cuius manu funiculus mensorius, dixi, Quò tu uadis? Qui respondit mihi, Vt dimetiar Ierusalem, & uideam quanta sit latitudo eius, & quanta eius longitudo. Ecce autem angelus qui mecum loquebatur egressus est, & alius angelus ei obuiam egrediebatur. Dixi ad eum, Curre & loquere ad iuuenem istum, dicens, Vicatim habitabitur Hierosolyma præ hominum & iumentorum qui in ea erunt, multitudine. Ego quoque ero ei, dicit DOMINVS, murus igneus circumquaque, eroque gloria in medio eius. Heus heus, fugite de terra Aquilonis, dicit DOMINVS, quia ad quatuor uentos cœli disieci uos, dicit DOMINVS. Seruare ò Zion, quæ habitas [apud] filiam Babylonis. Quoniam sic dixit DOMINVS exercituum, Propter gloriam misit me ad gentes, quæ uos spoliant: qui enim uos tangit, pupillam oculi eius tangit. Ecce enim ego agito manum meam super eos, patebuntque prædæ his quos seruitute presserunt, scietisque quod DOMINVS exercituum me miserit. Iubila & gaude filia Zion, enim ipse uenio, & in te habitabo, dicit DOMINVS. Adiungentur denique gentes multæ ad DOMINVM in illa die, eruntque mihi populus, in medio autem tui habitabo, sciesque DOMINVM exercituum me ad te misisse. Et hæreditate possidebit DOMINVS Iudam, nempe partem suam, in terra sancta, & rursum eliget Ierusalem. Conticesce omnis caro à conspectu DOMINI, quoniam de domicilio sanctitatis suæ excitatus est.

CAP. III.

Ostendit autem mihi Iehosua sacerdotem magnū, stantē coram angelo DOMINI, stabatque aduersarius ad dexterā eius, ut ei aduersaretur. Dixit ergo DOMINVS ad aduersarium, Increpet te DOMINVS, ò satan, increpet inquam te DOMINVS, qui elegit Ierusalem. An non iste torris est ex igne erutus? Iehosua autem indutus erat uestimentis sordidis, stabatque coram angelo. Et respondens, dixit ad eos qui stabant coram se, dicens, Auferte ab eo uestes sordidas. Ad eum uero dixit, En transtuli à te iniquitatem tuam, & induo te uestibus immutatis. Tum dixi, Ponant tiaram mundam super caput eius. Et imposuerunt tiaram mundam capiti eius, uestibusque eum induerunt, stabatque angelus DOMINI. Et contestatus est angelus DOMINI Iehosua, dicens, Sic dixit DOMINVS exercituum, Si in uis meis ambulaueris, & si obseruationem meam obseruaueris, tu quoque domū meam iudicabis, & præterea custodies atria mea, tibi quoque inter istos stantes transitus dabo. Audi quæso Iehosua sacerdos magne, tu & proximi tui qui ante te sedēt, quoniam uiri sunt qui aliquid portēdunt. En enim ego adduco seruum meum germen. En enim lapis quem posui ante Iehosua, super lapidem unum septem sunt oculi, en ego cælo quod in eo cælātū est, ait DOMINVS exercituum, & auferam iniquitatem terræ illius uno die. In die illa, dicit DOMINVS exercituum, quisque proximum suum subter uitem & subter ficum uocabit.

CAPVT III.

Reuersus est autem angelus qui mecum loquebatur, & excitauit me, ut solet quis de somno suo excitari, dixi ad me, Quid tu uides? Ego autem dixi, Vidi, & en candelabrum totum aureum, in summitate sua habens discum rotundum, septēque lucernæ eius erāt ad illud, septena transfusoria lucernis quæ erant in summitate ipsius. Duæ quoque oleæ, iuxta ipsum, altera à dextra disci, alterum à læua eius.

Tum

^bIn altum attollere cornu, est ferocē esse & prosternere.

^A Visionibus ostenditur Ierusalem esse reedificandā amplitudinem. Admonetur resiles in Babylone, ut in patriam redeant.

^A Aliud uisum, quo mysteria Christi deumbrantur.

^B Hoc scilicet erat uotum meum.

^C Iudex pro præfide, administratore, gubernatore.

^E Ebr. Viri portenti.

^A Templum esse reedificandum, non ut humana sed ope diuina, hostes humiliandos, adumbratur mysteria Christi & ecclesiæ.

Luc. 1. 8

Tum respondi & dixi ad angelum loquentem mecum, in hanc sententiam, Mi domine, qui isti? Respondit angelus loquens mecum, & dixit ad me, Num nosti qui sint isti? Et dixi, Non domine mi. Responditque & dixit ad me, dicēs, Hoc negotium DOMINI est ad Zerubabelem, nempe hoc, Nō per exercitum, neque per uim, sed per spiritum meum, dicit DOMINVS exercituum. Quis tu mons magne coram e Zerubabele? ad campum planum [redigeris.] Proferet autem lapidem capitis eius, [eruntque] plausus ac gratulationes ei. Factumque est uerbum DOMINI ad me, dicens, Manus Zerubabelis fundarunt domum istam, manusque eius eam perficient, & scies quod DOMINVS exercituum misit me ad uos. Etenim qui parua initia contempserant, gaudebunt, uidebuntque perpendicularum in manu Zerubabelis. Hi sunt septem oculi DOMINI qui peruagantur totam terram. Respondi autem, & dixi ad eum, Quid sibi uolunt duae oleae istae ad dexteram candelabri & ad laeuam eius? Respondi secundo, & dixi ad eum, Quid sibi uolunt duo isti coni olearum qui sunt ad latus rostrorum aureorum exoneratum a se aurum? Et dixit ad me, An non nosti quid ista sibi uelint? Et dixi, Non domine mi. Tum dixit, Isti sunt duo filij olei, qui stant iuxta dominatorem uniuersae terrae.

CAP. V.

CONuersus autem sustuli oculos meos, uidique, & ecce uolumen uolans. Dixitque ad me, Quid uides tu? Respondi, Volumen uolans ego uideo, cuius longitudo habet cubitos uiginti, latitudo autem eius cubitos decem. Et dixit ad me, Haec est execratio, quae exit super faciem totius terrae, quia omnis qui furatur, ab eo quem admodum ipsum est, absoluitur: & quisquis peierat, ab eo quemadmodum ipsum est, absoluitur. Eieci autem ipsam, dicit DOMINVS exercituum, ut ueniat ad domum furis, & ad domus eius qui per nomen meum mendaciter iurat, commorabiturque in domo eius, & conficiet eam, cum ligna eius, tum lapides eius. Egressus est autem angelus qui loquebatur mecum, dixitque ad me, Attolle oculos tuos, & uide quid sit illud quod egreditur. Tum dixi, Quid est? Dixitque, Ephra est quod egreditur: & addidit, Hoc oculus eorum in uniuersa terra. Et en massa plumbea ferebatur, & haec mulier una sedens in medio ipsius Ephra. Et ait, Haec est impietas, & abiecit eam in Ephra: deinde abiecit massam plumbeam super os ipsius. Quumque sustulisssem oculos meos, uidi, & ecce duae mulieres prodibant, uentusque erat in alis earum, erantque eis alae quemadmodum sunt alae ciconiarum, quae Ephra in altum inter coelum & terram sustulerunt. Dixi ergo ad angelum mecum loquentem, Quomodo ferunt istae Ephra? Dixitque ad me, Ut extruant ei domum in terra Sennaar, ubi preparabitur & collocabitur super basim suam.

CAP. VI.

CONuersus sustuli oculos meos, & uidi, & ecce quatuor quadrigae exhibant inter duos montes, qui montes aerei erant. In quadriga prima erant equi rufi, in secunda quadriga equi nigri, in tertia quadriga equi albi, & in quarta quadriga equi maculis uariecati fortes. Respondi autem, & dixi ad angelum qui mecum loquebatur, Qui sunt illi mi domine? Respondens angelus, dixit ad me, Istae sunt quatuor uenti coeli, egredientes de loco ubi steterunt coram dominatore totius terre. Ea in qua sunt equi nigri, egrediuntur ad terram aquilonarem, albi uero eos insequuntur, maculosi uero exeunt ad terram australem. Porro fortes egrediuntur & contendunt perambulare terram. Dixitque, Ite & perambulate terram. Et clamauit ad me, loquutusque ad me, dixit, En isti qui egrediuntur ad terram aquilonarem tranquillauerunt spiritum meum in terra aquilonari. Factumque est ad me uerbum DOMINI, dicens, Accipe ex captiuis, nempe de Heldai, & de Tobia, atque a ledaia, & uenies in die illa, ingredierisque domum Iosiae filij Zephoniae qui uenerunt e Babilone: Et capies argentum & aurum, faciesque coronas, & impones capiti Iehosuae filij Iozedek sacerdotis magni, loquerisque ad eum in hanc formam, Sic dixit DOMINVS exercituum, dicēs, Ecce uir cuius nomen Zema sub se germinabit, & aedi-

^aEbr. Strepitus, gratia gratia ei.

^bEbr. Despexit ad diem paruitatum.
^cEbr. Lapidem plumbi.

^dAurum pro oleo purissimo ponitur.
^eFilij olei dicuntur more Ebraeo, pro his qui oleum ferre desisti nati sunt.

^fOstenditur uisione quadam perniciēs quae ex impia doctrina nascitur, causa effectus & finis eiusdem graphice depingitur.
^gAb eo, scilicet facto suo, furto siue perurio.

^hIpsi, subintellige Ephra.

ⁱAliud uisum quo animantur Iudaei, ut in constructione templi pergant ac constantes sint, praemia illis proponuntur, qui fidelem nauant operam.

^kZema germen.

Prophetia

ficabit templum DOMINI, ipseque feret magnificentiam, sedebit & dominabitur in folio suo, eritque sacerdos in folio suo, consiliumque pacis erit inter utroque. Coronae autem erunt in templo DOMINI ad monumentum ipsi Helem, Tobiae, & Iedaiae, & Hen filio Zephoniae. Remoti quoque uenient & extruent in aede DOMINI, & cognoscetis quod DOMINVS exercituum misit me ad uos, idque erit si diligenter uocem DOMINI dei uestri audieritis.

CAP. VII.

Duo ista capita sequē
tia coherent, continent
quaestione de religione,
& propheticum respon
sum.

^aPopulus adhuc in
Babylone residens.
^bAlij legunt Bethel.

A Factumque est quarto anno Darij regis, factum inquam est uerbum DOMINI ad Zachariam, quarto [die] mensis noni, is est Cisleu. Etenim [^apopulus] miserat in ^bdomum dei Sarazer, & Regemelech, & uiros eius, ut precarentur faciem DOMINI, dicerentque sacerdotibus qui erant in aede DOMINI exercituum, atque ad prophetas huiusmodi mandatis, Num flebo in mense quinto? Num religiose ab-

B stinebo, quemadmodum iam annis aliquot feci? Factum est ergo uerbum DO-

C MINI exercituum ad me, dicens, Dic ad cunctum populum terrae, & ad sacerdotes in hanc sententiam, Quando ieiunabatis & plangebatis in quinto & septimo per hos septuaginta annos, num ieiunando mihi ieiunastis? Porro quum comeditis & bibitis, an non uobis comeditis, & uobis bibitis? An non haec uerba sunt quae

Esa. 58.2

clamauit DOMINVS per prophetas priores, quum Ierusalem adhuc habitaretur, & incolumis existeret, ciuitatesque eius circum eam, quum scilicet australia & campe-

D stria loca adhuc inhabitarentur? Factus est ergo sermo DOMINI ad Zachariam in hanc sententiam, Sic ait DOMINVS exercituum, ut dicat, Iudicate iudicium uerita-

Hæc est uerac
ligio.
Exod. 22. d
Esa. 1. f
Ierem. 6. g

tis, & benefici ac misericordes estote quisque erga fratrem suum, uiduam & pupil-

lum, peregrinū & pauperem ne per uim opprimatis, quin ne malum quidē quisque

in cordibus uestris contra fratrem suum cogitetis. At noluerunt attendere, ob-

uertentes humerum rebellem, auresque suas hebetarunt ne audirent, cor suum ada-

mantinum fecerunt, ne legem audirent, & uerba quae miserat DOMINVS exerci-

tuum in spiritu suo ministerio prophetarū priorum, hinc ingens ira à DOMINO

exercituum [deseruit]. Et euenit, ut quemadmodum ipse clamauerat, illique non

audierunt, sic iam clament, nec eos exaudiam, dicit DOMINVS exercituum. Quin

eos proturbem in omnes gentes, quas non nouerunt, terraque post eos desolata sit,

ut non sit qui uel pertranseat, uel conuersetur, ipsique terram exoptatissimā, uastam

ac desolatam reddiderunt.

CAP. VIII.

Describitur felicitas
ecclesiae, si modo uoci
domini obtemperaueri
mus.

A R Vrsus factum est uerbum DOMINI exercituum in hanc sententiam, Sic dicit DOMINVS exercituum, Ingens studium habeo erga Zionem, ingentique ardore erga ipsum inflammatus sum. Sic dicit DOMINVS, Redij cum Zione [in gratiā,] habitaboque in medio Ierusalem, ut Ierusalem uocetur ciuitas fida: & mons DOMINI exercituum, mons sanctus. Sic dixit DOMINVS exercituum, Adhuc senes & anus in plateis Ierusalem habitabunt, quin & decrepiti qui baculo prae multitudi-

B ne dierum manu sua innituntur. Ad haec plateae urbis plenae erunt pueris & puel-

lis, ludentibus in plateis eius. Sic dicit DOMINVS exercituum, Etiam si id reli-

quo huic populo, qui hoc tempore [uiuit] difficile uidetur, num ob id mihi quoque

difficile uidebitur, dicit DOMINVS exercituum. Sic dixit DOMINVS exercituum,

En ego adferam populum meum de terra orientali, & de terra occasus solis, & ad-

ducam eos, ut habitent in ipsa Ierusalem, ipsique erunt mihi populus, ego autem ero

eis deus, in ueritate & iustitia. Sic dicit DOMINVS exercituum, Roborentur ma-

nus uestrae, qui auditis in diebus istis uerba ista ex ore prophetarum, qui fuerunt

ab eo die quo iacta sunt fundamenta aedis DOMINI exercituum, & quo templum

aedificari coepit. Quoniam ante dies istos merces hominis ac merces iumentorum

nulla fuit, deinde neque pax erat ingredienti & egredienti, idque propter hostem, nam

ego commisi omnes homines unumquemque cum altero. Nunc uero iuxta priora

tempora cum reliquijs huius populi non [agam,] dicit DOMINVS exercituum.

Quin

Reficit exhor
tatione & pro
missionem Hag
gae.

Quin potius semen [plenum atq] perfectum [erit,] uitis proferet fructum suum, & terra dabit prouentum suum, sed & cœli dabūt rorem suum: efficiamq̃ ego, ut reliquæ huius populi omnia ista hæreditate possideant. Fiet quoq̃ hoc, quemadmodum uos domus Iuda & domus Israel, execratio fuistis inter gētes, ita seruabo uos, ut sitis benedictio: ne timeatis, quin potius manus uestre corroborentur.

Quoniam sic dicit DOMINVS exercituum, Quemadmodum proposui uos adfligere, cum ad iracūdiam me patres uestri prouocassent, dicit DOMINVS exercituum, neq̃ me pœnituit, ita rursus hoc tempore decreui benefacere Ierusalem & domui

Hæc sunt opera
uere religio-
nis.
Fides exaltatur
in dictis & fa-
ctis.

Iuda: ne timueritis. Hæc uero sunt quæ facietis, loquimini quisq̃ cum proximo suo ueritatem, & iudicium pacis iudicate in portis uestris, ut ne malum uel cogite-
tis quisq̃ aduersus proximum suum, & iuramentum falsum ne diligatis, quoniam omnia ista sunt quæ odio habeo, dicit DOMINVS. Et factus est sermo DOMINI

exercituum ad me in hanc sententiam, Sic dicit DOMINVS exercituum, Ieiunium D^o

quarti, ieiunium quinti, ieiunium septimi, & ieiunium decimi, uertetur domui Iu-
da in gaudium & lætitiā, & in statas ferias iucūdas, pacem igitur & ueritatem di-
ligite. Sic dicit DOMINVS exercituum, Erit adhuc ut populi & multarum ciuita-

^oSub.mensis.

tum habitatores ueniant, eatq̃ ciuis unius ad aliam, dicēs, Agite camus supplica-
tum faciem DOMINI, & inquisitum DOMINVM exercituum, uadam & ego. Ad
hæc populi multi & gentes robustæ ibunt, quæsituræ DOMINVM exercituum, in

^oSub.ciuitatis.

Ierusalem, supplicaturæ quoq̃ faciem DOMINI. Sic dicit DOMINVS exercituum,
Fiet & hoc in diebus illis, ut apprehendant deni uiri ex omnibus linguis gentium,

Ita apostoli-
ca hunc locum
explanant, pau-
ca enim fuerūt
reliquæ ex lu-
cis. si accessio
nem gentium
æstimet.

apprehendant inquam alam alicuius Iudæi, cum huiusmodi sermone, Ibimus uo-
biscum, quia audiuimus deum esse uobiscum.

CAP. IX.

ONus uerbi DOMINI in terra Hadrach & Damasco demittet se, quoniam ad A

DOMINVM oculus hominis, & omnium tribuum Israelis [dirigetur.] Sed &
Hamath terminus eius erit, Tyrus & Sidon, quantumuis sapiens. Aedificauit mu-
nitionem sibi Tyrus, & congeret argentum ut puluerem, & [aurum] putū purum

Alate tum erant ue-
sles.

ut lutum platearum. Ecce dominus possidebit eam, & percutiet in mari exerci-
tum eius, ipsa uero igne absumetur. Videbit Askalon, & timebit, & Gasa uehe-

Continent hinc ad fi-
nem usq̃ sermo est de re-
gno Christi: ostenditur
quomodo gentes subiu-
gandæ sub imperium
Christi.

Onus dicitur pro-
pter grauitatem
num uerbi dei.

^oAliter, requies eius:
uel, requies eius.

menter dolebit, & Accaron, quoniam pudefacta est à respiciendo. Peribit quoq̃ B
rex Gasa, & Askalon non inhabitabitur. Hababit quoq̃ nothus in Afoto, &
exterminabo superbiam Palestinorum, Auferam deinde sanguinem eius ab ore

eius, & abominationes è dentibus eius, residuum uero erit dei nostri, eritq̃ ut dux
in Iuda, & Akaron ut lebusæus. Et circūducam castrū domui meæ contra transe-

untem & redeuntem, neq̃ transibit ultra per eam exactor, quia nunc uidi oculis
meis. Exulta uehementer filia Zion, iubila filia Ierusalem, en rex tuus ueniet ti-

bi, iustus & seruator ipse, mitis, uehēs super asino & pullo asinarum. Excindamq̃ C
currus ex Ephraim, & equos ex Ierusalem: excindeturq̃ arcus bellicus, loquetur
pacem gentibus, & imperium eius [pertinet] à mari ad mare, & à fluuiio usq̃ ad fi-

nes terræ. Et tu in sanguine fœderis tui, dimisi uinctos tuos de lacu in quo nō est
aqua. Reuertimini ad munitionem uos uincti qui spem habuistis, quin & ho-

die annuncio q̃ duplicia sim tibi redditurus. Quoniam tetendi mihi Iudam uelu-
ti arcum: Ephraim imposui, & excitauī filios tuos, ô Zion, cōtra filios tuos, ô Græ-

cia, ponamq̃ te ueluti gladium herois. Et DOMINVS super eos apparebit, egre-
diaturq̃ ut fulgur sagitta eius, DOMINVS deus buccina concinet, ibitq̃ in tempe-

^oPotest etiam legi,
cum eis.

statibus Austri. DOMINVS exercituum proteget eos, ut deuorent & subigant la-
pides fundæ: bibent insuper & frement, ut qui uino [exhilarantur,] redundabuntq̃

ut phiala sparsoria, & ut cornua aræ. Et seruabit eos DOMINVS deus illorum in
die illa quasi oues populum suum, quia ut lapides cōsecrati in sublime ferentur su-

per terram eius. Quanta enim bonitas eius: & quāta pulchritudo eius: Frumen-

Gg

Es. 61 d
Mat. 21. a

Exclamatio.

Prophetia

^aMemoribus per zeum
gma repeti debet.
Sub allegoria felicitas
tem & ubertatem ecclesie
sive indicat, ostendit unde
sit, & unde petenda.

tum iuvenes, & uinum uirgines succulentas & ^buegetas reddet.

CAP. X.

A Postulate à DOMINO pluuiam serotino tempore, edetq; DOMINVS emicatio-
nes, & imbrem uberem dabit eis, cuiq; herbam in agro. Etenim idola uana lo-
quuta sunt, & diuini mendacium uiderunt, somnia inania loquuti sunt, & frustra
consolantur. Idcirco emigrarunt ut oues, & afflicti sunt ut quæ pastorem non
habent. Contra pastores nasus meus incanduit, uisitaboq; hircos, quoniam ui-
B sitauit DOMINVS exercituum gregem suum, [nempe] domum Iuda, & posuit eos
ut equum gloriæ suæ in bello. Ex ipso est angulus, ex ipso clauus, ex ipso arcus bel-
licus, ex ipso deniq; exhibet pariter omnis exactor. Erunt ut robusti milites qui in
prælio ut lutum platearum conculcant, & bellum gerent, quoniam DOMINVS ad-
est eis, ut pudefiant qui equos inscendunt. Corroborabo ego domum Iuda, & do-
mum Ioseph seruabo, & reuersos collocabo, quoniam miseret me eorum, eruntq;
ac si nunquā eos repulisssem, quia ego DOMINVS deus eorum, qui eos exaudiam.
C Ephraim ut heros erit, lætabitur cor eorum ut eius qui uino [exhilaratur,] quod ui-
debunt filij eorum, simulq; gaudebunt, & exultabit cor eorum in DOMINO. Sibi-
labo eis, & cōgregabo eos, quandoquidē redemi eos, ^a& in immensum augefcent.
Seminabo quoq; eos in populis, & in longinquis mei recordabunt, uiuentq; cum
D filiis & reuertentur. Et reducam eos de terra Aegypti, atq; de Assur eos congrē-
gabo, ad terram Gilead & ad Libanum eos adducam, nec fatis [spatij] inuenietur
eis. Et transibit per mare angustū, in freto fluctus percutiet, & exarescent omnes
profunditates fluminis, deiicietur fastus Assyrii, sceptrumq; Aegyptij recedet. In
DOMINO eos corroborabo, & in nomine eius ambulabunt, dicit DOMINVS.

^aEt multi erunt
ut multi sunt.

CAPVT XI.

Reperiam gentis su-
as ob contemptum
Christum describitur.

^aSubauditur, audita
est, uel sit.

A Peri Libane portas tuas, ut ignis cedros tuas deuoret. Ulula abies, quoniā
A cecidit cedrus, hoc est, magnifici uastati sunt: ululate quercus in Basanitide,
quoniam sylua cædua prostrata est. Vox ululatus ^apastorum, quoniam deuasta-
ta magnificentia ipsorum: uox rugitus leonum, quoniam uastatus est fastus Iorda-
nis. Sic dixit DOMINVS deus meus, Pasce oues maçtationi [destinatas,] qui eas
possident, occidunt eas, nec se culpæ obnoxios putant: & qui uendit eas, dicit, Lau-
dandus DOMINVS, ditatus sum, nec parcūt eis qui eas pascūt. Vnde & ego non
parcam ultra habitatoribus terræ, dicit DOMINVS, quia en ego trado homines,
B quenq; in manum proximi sui, & in manum regis sui, terram conterēt, nec eruam
de manu eorum. Ego pavi oues maçtationi [destinatas,] adeoq; pauperes gre-
gis, & adsumpsi mihi duas uirgas, alteram uocaui Noam, alterā uero uocaui Hob-
lim, & pavi oues. Præterea uno mēse tres pastores sustuli, animusq; meus eos de-
testatus est, quandoquidē eorum animus me detestatus est. Tum dixi, Non pa-
scam uos: quod moritur, moriatur: & quod succiditur, succidatur: quæ reliquæ ma-
C nent, deuorat quæq; carnem alterius. Tuli deinde baculū meum Noam, & con-
fregi eum, ut irritū fieret fœdus meum quod pepigeram cum omnibus populis,
irritumq; factum est eodem die, hacq; ratione humiles gregis (qui me obseruant)
agnouerunt, quod uerbum DOMINI fuerit hoc. Et dixi ad eos, Si uobis uidetur,
cedite mercedem meam: si minus, omittite: appenderūt igitur mercedem meam tri-
ginta, nempe ^aargenteos. Aitq; DOMINVS ad me, Abiice hoc ad figulum, magni-
ficum illud, [uidelicet] pretium quo licui ab eis. Tuli itaq; triginta argenteos, &
abieci ^aad figulum in domo DOMINI. Deinde confregi & alterum meum bacu-
D lum, nempe Hoblim, ut irrita fieret fraterna unitas inter Iudam & Iſraelem. Et di-
xit DOMINVS ad me, Adhuc fume tibi arma stolidi pastoris, quoniam ecce ego ex-
cito pastorem in terra, qui [gregem] concisum non inuifet, nec stolidam [ouem] re-
quiret, sauciam non sanabit, stantem [et firmam] non pascet [neq; fulciet,] carnem
quoq; pinguioris edet, & ungulas eis diffindet. Væ pastori idolo, qui gregem
deserit,

Noam iucunditas,
Hoblim uastatores.

^aSub nummos, de-
narios, uel siclos.

tere. 15. a

Matth. 27. a

deserit, gladius [imminebit] brachio eius, & oculo eius dextero, brachium eius plañe exarescet, & oculus eius dexter omnino hebescet.

CAP. XII.

ONus uerbi DOMINI super Iſraelem, dicit DOMINVS, qui extendit cœlos, fundat terram & spiritum hominis in medio eius fingit. Ecce ego pono Ierusalem, ut sit calix commouens omnes populos circunquaq̃, quin & in Iuda erunt qui obsideant Ierusalem. Eritq̃ illo die, ut ponam Ierusalem ceu lapidem grauem, omnibus populis: quicunq̃ eum sustollere conantur omnino lacerabuntur, congregabunturq̃ contra eum omnes gentes terræ. In die illa (dicit DOMINVS,) Percutiam omnem equum stupore: & eum qui ei insidet uesania, super domum Iuda autem oculos meos aperiā, omnemq̃ equum populorum feriam cæcitate.

Deū precantur,
ut robur suppe-
dier militibus
suis.

Tum duces Iuda in corde suo dicēt, Corrobora mihi habitatores Ierusalem in DOMINO exercituum deo suo. Die illo ponā duces Iuda ut lebetem inter ligna ardentia, & ut facem ignis ardentem in aceruo manipulorum, & deuorabunt à dextra & à leua omnes populos circunquaq̃, consistetq̃ Ierusalem adhuc in loco suo in Ierusalem. Et seruabit DOMINVS tentoria Iuda ut retro temporibus, ne gloriatur deus domus Dauidis, & gloria inhabitantis Ierusalem contra Iudam. Die illo DOMINVS defendet pro habitatore Ierusalem, eritq̃ is qui impegit inter eos eo die quasi Dauid, & domus Dauidis ut dñi, [&] tanquam angelus DOMINI ante eos. Id quoq̃ illo die fiet, Dabo operam ut omnes gentes quæ contra Ierusalem ueniunt, pessum eant. Et effundam super domū Dauidis, & super habitatores Ierusalem spiritum gratiæ & beneficentiæ, ut aspiciant ad me, eum uidelicet quem transfixerunt, plangentq̃ super eo, ut solet super unice dilecto: acerbe & amare habebunt, ut solet quis super primogenito. In die illa erit luctus magnus in Ierusalem tanquam luctus Hadadrimon in campo Megiddon. Et lugebit terra, quælibet familia seorsim. Familia Dauidis seorsim, & uxores eorū seorsim: cognatio domus Nathan seorsim, & uxores eorum seorsim: familia domus Leui seorsim, & uxores eorum seorsim: familia Semei seorsim, & uxores eorum seorsim. Omnes deniq̃ familiæ quæ reliquæ sunt, quæq̃ seorsim, & eorū uxores seorsim. CA. XIII.

Ioan. 19. g

2. Par. 35. d

Ezech. 30. d
De pseudopro-
phetis intelli-
ge.

De falsis pro-
phetis loqui-
tur.

Math. 26. c
Marc. 14. c

IN die illa uena aperietur domui Dauidis, & habitatoribus Ierusalem, ad [expiandum] peccatum & menstruam immunditiam. Eritq̃ die illo (dicit DOMINVS exercituum,) excindam nomina idolorum è terra, ne eorum ultra mentio fiat: tum & prophetas, & spiritum immundum è terra expellam. Et tum id quoq̃ fiet, si quispiam ultra uaticinatus fuerit, dicent ad eum pater eius, & mater eius qui genuerunt eum, Nequaquam uiues, quandoquidem mendacium in nomine DOMINI loquutus es, quin confodient eum pater eius & mater eius genitores eius, eo q̃ uaticinatus est. Eo quoq̃ tempore prophetæ, quisq̃ à sua uisione quā uaticinio suo prodidit, pudefient, nec chlamidē uillosam, ut fallant induent: quin potius dicet, Non sum propheta, sed agricola sum, ut quem Adam ab adolescentia mea instituit, ut possessiones colerem. Tum dicet ad eum, Quid ergo sibi uolū? plage illæ intra manus tuas? Dicitq̃, In domo eorum qui me diligunt, percussus sum. Excitare ô gladiæ super pastorem meum, & super uirū coæqualem mihi, dicit DOMINVS exercituum, percutite pastorem, dispergēturq̃ oues, reducam autem manum meam super paruulos. Eritq̃ in omni terra, dicit DOMINVS, ut partes duæ in ea excindantur & deficient, tertia autem in ea reliqua fiat. Et hanc tertiā in ignem ducam, & excoquam eos ut argētum excoquitur, probaboq̃ eos ut aurum probari solet: ipsa inuocabit nomen meū, & ego exaudiam eam: dixi populus meus hic, & ipse dicet, DOMINVS deus meus.

CAP. XIII.

ECce dies DOMINO uenit, & spolia tua in medio tui diuidētur. Congregabo omnes gentes cōtra Ierusalem in prælium: urbs capietur, domus diripientur, & matronæ uiolabuntur. Pars urbis media in exiliū egredietur, reliquum autem

A Describitur conatus
hostis contra ecclesiam
& regnum Christi.

* Quidā legunt, calix
soporifer, uel sopori-
ris: quidam stuporis,
alij tumultus.

b Onerosum, uel pondus.

c Vcl, benignitatis.

A Describitur fructus
passionis Christi.

c * Quispiā uidelicet.

b Scilicet tertia hæc
pars.

Describitur pugna ho-
stium contra ecclesiam,
& eorum poena designa-
tur.

Prophetia

Quadrifidus erit
mons.

Describit per hyper-
bolam iram domini
aduentantis, nihilq;
futurum fore impijs.

*Azal etiā axillam
aut superciliū mon-
tis uerti potest.

*Persona potest mu-
tari, ut dicatur, cum
eo.

*Alij legunt, rarita-
tes & constrictio.

*Eius, scilicet homi-
nis, qui pugnat con-
tra ecclesiam.

*Peccatū pro poena
peccati ponitur.

*Alij Chananeum in-
terpretatur mercato-
rem.

ex populo non excindetur ex urbe. Et egredietur DOMINVS, & contra gentes il-
las pugnabit, ut tempore belli belligeravit. Illa die stabunt pedes eius in monte
olearū, qui est in prospectu Ierusalem ad Orientem, diffindeturq; mons olearum
medius uersus Orientem & Occidentem, [ut sit] uallis maxima: dimidium deinde
montis defleat ad Aquilonem, & dimidium eius ad Austrum. Fugietis per ual-
lem montiū, eo q; uallis montiū ad *Azal pertinet: fugietisq; sicut fugistis à me-
tu terremotus in diebus *Vsi regis Iuda, & ueniet DOMINVS deus meus, omnesq; 2. Par. 36. d
Amos 1. 2
sancti tecum. Isto die lux nulla erit, sed frigus & congelatio. Dies autem ille
singularis, DOMINO cognitus est: neq; dies erit neq; nox, uerum ad uesperam lux
erit. Hoc ipso die effluent aquae uiuae de Ierusalem, dimidium earum ad mare an-
terius, dimidiū uero earum ad mare posterius, eruntq; tam in aestate quā in hye-
me. Eritq; DOMINVS rex super omnem terrā, in illo die erit DOMINVS unus,
& nomen eius unum. Circūdabitur uniuersa terra ut aequore plano à Geba usq;
Rimon ad Meridiem Ierusalem, & sublimis erit, situmq; habebit in loco suo, à por-
ta Benjamin ad locum portae primae, usq; ad portam angulorum, & ad turrim Ha-
naneel usq; ad torcularia regis. Habitabuntq; in ea, nec erit amplius excisio, sed Ie-
rusalem sedebit tuta. Et haec erit plaga quam DOMINVS incutiet omnibus po-
pulis qui pugnant contra Ierusalem, caro eius contabescet: quumq; adhuc super pe-
des stat, oculi eius contabescunt in foraminibus suis, atq; lingua eius in ore eorum
contabescet. Hoc die magnus tumultus DOMINI in eis, ut quisq; manu proximi
sui apprehensa, cuiusq; manus in manum proximi sui ascēdat. Quin & Iuda bel-
lum geret contra Ierusalem, & cōgregabuntur opes omnium gentiū circunquaq;
auri, argenti, tum & uestimentoꝝ plurimum. Et ut haec plaga, ita erit plaga equo-
rum, mulorum, camelorum, asinorum, atq; omnium iumentorum quae erunt in il-
lorum castris. Porro quicumq; reliqui fuerint ex omnibus gentibus, quae ueniūt
contra Ierusalem, ascendent annuis uicibus, ut adorent regem DOMINVM exerci-
tuum, & ut diem festum tabernaculorum celebrent. Quod si qui de cognatio-
nibus terrae in Ierusalem adorant regem DOMINVM exercituum non ascenderint,
nulla pluuia super eos ueniet. Quod si familia Aegyptiorum nō ascenderit, neq;
uenerit, neq; [pluuia ueniet] super eos, sed plaga qua percutiet DOMINVS gentes
quae non ascenderint celebratum diem festum tabernaculorum. Hoc erit pecca-
tum Aegyptiorum, & peccatum omnium gentiū, quae non ascendunt ad celebra-
dum diem festum tabernaculorum. In die illo consecrabitur DOMINO quod
est in equorum phaleris, lebetes quoq; erūt in domo DOMINI, sicut pelues coram
altari. Omnis quoq; lebes in Ierusalem atq; Iuda sacer erit DOMINO, uenientq;
omnes qui sacrificant & accipient eqs atq; coquent in eis, nec erit illo die Cha-
naeus ultra in aede DOMINI exercituum.

Malachias propheta.

CAPVT I.

Vituperat populū cor-
ruptissimum, in primis
sacerdotes.
Est dialogismus inter
deum & Israelitas.

*Si dicat iam Edom:
uel secunda persona,
Si dicas tu Edom.

RAVIS quaedā & criminatoria oratio uerbi domini
ci contra Israelitas ministerio Malachiae. Dilexi uos di-
cit DOMINVS. Et dicitis, Qua in re dilexisti nos? An
non Esau frater erat ipsius Iacob, dicit DOMINVS, & ta-
men Iacob dilexi, Esau autem odio habui, & posui mon-
tes eius solitudinē, & haereditatem eius uelut desertum
draconum. *Si dixerit Edom, Attenuati sumus, reuerte-
mur ergo, & aedificabimus solitudines, DOMINVS exer-
cituum

Titulus.

cituum sic dicit, Ipsi quidem ædificabunt, ego uero diruam, ut uocent eos terminos impietatis, & populum cui DOMINVS perpetuò succensabitur. Oculi quoque uestri uidebunt, & uos ipsi dicetis, Magnificetur DOMINVS super termino Israelis. Filius honorat patrem, & seruus dominum suum: si ergo ego pater sum, ubi honor est quem mihi impenditis: si uero dominus sum uester, ubi mei timor, dicit DOMINVS exercituum uobis sacerdotibus, qui uile habetis nomen meum. Et dicitis, Qua nam re sordet nobis nomen tuum? Adfertis ad aram meam pollutum panem, & dicitis, Qua nam re polluimus te? quum dicitis, Mensa DOMINI uilis habetur. Quumque hostiam cæcam sacrificatis, non est malum: & quando adducitis claudum & ægrotum, non est malum. Adduc quæso tale duci tuo, num id probabit? num suscipiet faciem tuam? dicit DOMINVS exercituum. Nunc igitur precamini faciem dei, ut uobis beneficus sit, uestra enim culpa hoc fit, Num faciem uestram suscipiet, dicit DOMINVS exercituum? Ad hæc, quis ex uobis ostia claudat? Num uero in ara mea gratis incenditis? Non est mihi in uobis beneplacitum, dicit DOMINVS exercituum, neque acceptum habebō munus ciborum de manu uestra. Etenim ab ortu solis ad occasum eius usque magnū est nomen meum inter gentes, & in omni loco nomini meo incensum atque mola pura adfertur, quoniam magnū est nomen meum in gentibus, dicit DOMINVS exercituum. At uos prophana facitis ipsum, quum dicitis, Mensa DOMINI inquinata est, & prouetus eius, nempe cibus eius, uilis. Dixistis autē, En defatigatio, & anhelus isto estis, dicit DOMINVS exercituum: infertis quoque quod raptum est, quod claudum & infirmū est, adducitisque molam, num mihi ea placebit ē manu uestra, dicit DOMINVS. Execratus est qui dolo malo ait, qui quum in grege suo masculū [pecus] habet, uitiatum DOMINO uouet ac mactat, quoniam rex magnus ego sum, dicit DOMINVS exercituum, & nomen meum terribile est in gentibus.

CAPVT II.

Nunc igitur ad uos mandatum hoc, o sacerdotes. Si non audieritis nec applicaueritis cor uestrum, ut colatis nomen meum, dicit DOMINVS exercituum, mittam in uos execrationem maledicamque benedictionibus uestris, quin maledixi quod cor [uestrum] non applicuistis. En ego increpabo uobis semen, & spargam sterces in facies uestras, sterces inquam dierum uestrorum solenniū, *tolletque uos ad se, tum scietis quod ad uos mandatum istud miserim, ut esset fœdus meum cum Leui, dicit DOMINVS exercituum. Fœdus meum fuit cum eo, uitæ scilicet & pacis, dedi que ei ea, timorem ut me metueret, metuque nominis mei paueret. Lex ueritatis fuit in ore eius, nec fuit deprehensa in labijs eius iniquitas, in pace & rectitudine mecum ambulauit, multosque ab iniquitate auertit. Etenim labia sacerdotis custodient scientiam, legemque ex ore eius requirerent, legatus enim est DOMINI exercituum. Vos autem recessistis de uia, & [offendiculo posito] multos in lege impingere fecistis, & corrupistis fœdus Leui, dicit DOMINVS exercituum. Reddam ergo ego & uos contemptos & abiectos [coram] omni populo, quod uias meas non custoditis, faciesque in lege recipitis. *An non pater unus omnium nostrum? an non deus unus nos creauit? quur ergo quisque cum fratre suo perfide agit, polluendo fœdus patrum nostrorum? Perfide defecit Iuda, abominandumque scelus in Israele & in Ierusalem designatum est, quod Iuda prophanauit sanctum DOMINI quod diligit, & filiam alieni dei uxorem duxit. Virum qui huiusmodi rem designat, qui author est, qui obsequitur, & qui adfert molam DOMINO exercituum ē tabernaculis Iacob excindi iubet DOMINVS. Deinde & hoc adijcitis, ut lachrymis, fletu & gemitu aram DOMINI oppleat, ne ultra respiciat ad munus cibarium, neque [munus] ē manu uestra acceptum ferat. Dicitis autem, quam ob rem? Eo quod DOMINVS testatus inter te & inter uxorem quam in adolescentia tua tibi despondisti, in quam tu perfide agis, quum ea sit consors tua, & uxor fœdere tibi iuncta.

*Possunt hæc per interrogationem effecti.

*Ebr. De manibus uestris factū est hoc.

A Penam transgressoribus minatur, & maxime sacerdotibus.

Alij, ut Hierony. brachium legunt, quod forsitan magis quadrat benedictioni quam dedit Moses Leui.

*Tollet, subintellige iniquitas, uel aliquid tale.

*Sanctum, i. sanctuarium, uel populum quem dominus sanctum & electum habere uoluit.

*Ebr. Excitatorem, et respondentem.

Proph. Malachiae.

*Aliqui hanc pericopen interrogatiue pronunciant, ut sint D uerba Iudeorum reclamantium & descenduntur crimen suum: q. d. Annon & Abraham hoc fecit qui excellenti spiritu praeditus fuit? Et deinde deus per prophetam respondeat, Quid ille unus fecit? querebat semen, &c. Alij enunciatue legunt.

*Subintellige uxore. *iteru obijciunt pro se torquentes legem dei Deut. 24. Sed deus cum stomacho refellit.

*Aliud crimē obijciunt, obreftationem. *Qui operibus et iudicijs dei obreftat, irreligiosus est in deum.

*Ir londs nitt vß sin mit iwerer blübery/ jr machend kein end daran.

*A l. iudicem.

*Alij legunt, uim facit, uel confodit. Potest etia legi, uolentia rapitis.

*Eb. Thruma, de quo in Exodo 25.

*Eb. Vniuersa gens.

*Ebr. Ad domū thesauri.

*Deuorantem, subintellige locustum uel bruchū, uel hostem.

Antithesi quada ostendit impiorum poenam & piorum laetitiam ac uoluptatem.

*Eb. Alis suis.

Annon & unus hoc fecit in quo excellens fuit spiritus? Quid uero unus ille [fecit?] Querebat semen dei, uos igitur quia chara est uobis anima mea cauete, ne in uxores quae uobis in iuuentute uestra desponsae sunt perfidi sitis. *Qui odio habet, dimittere [potest,] dicit DOMINVS deus Israelis. Num ergo uiolentiam uestimento suo teget? dicit DOMINVS exercituum. Cauete ergo quam uobis chara est anima uestra, ne perfidi sitis. *Defatigastis DOMINVM sermonibus uestris. Dicitis autem, Quia nam re defatigauimus? In hoc nempe quum dicitis, *Quicumque malum facit, is bonus est in oculis DOMINI, talibusque delectatur: aut, Vbi est deus iudicij?

CAPVT III.

ECce ego mitto legatum meum, qui complanabit uiam ante me, subitoque ad templum sanctum suum ueniet dominus quem uos quaeritis, & legatus foederis quo uos delectamini: ecce uenit, ait DOMINVS exercituum. Quis uero diem aduentus eius sustinuerit? aut quis, quum se conspiciendum praebet, consisteret? Est enim ueluti ignis excoquens, & ut Borith [herba] fullonum. Sedebit itaque excoquens & repurgans argentum: filios Leui emundabit, expurgabitque eos ut aurum & argentum, tum DOMINO adferent sacrificium cibarium in iustitia. Gratū erit DOMINO sacrificium Iuda & Ierusalem ut retro temporibus, & prioribus annis. Et appropinquabo uobis ad iudicium, eroque testis festinus contra maleficos, contra adulteros, contra eos qui peierant, & contra eos qui mercenarium mercede fraudant, per uim & calumniam uiduam & pupillum opprimunt, & qui auersantur ad uenam, & me non timent, dicit DOMINVS exercituum. Etenim ego DOMINVS non mutor, & uos filij Iacob nequaquam desistitis. A diebus patrum uestrorum a statutis meis recessistis, nec custodiuitis [ea:] *conuertimini ad me, & ego conuertar ad uos, dicit DOMINVS exercituum. Dicitis autem, Quia nam re conuertemur? Num homo deum adfigit? Vos autem me adfigitis. Et dicitis, Quia nam re te adfigimus? In decimis & magnificis donis. Execratione execrati estis uos, quia me uniuersi uos adfigitis. Adducite omnes decimas ad domum ubi reponatur, ut sit quod diuidatur in domo mea, atque in hoc periculum de me sumite, dicit DOMINVS exercituum, si non aperuero uobis fenestras coeli, & benedictionem omnigenam uobis effundam. Increpabo uobis deuorantem, ne uastet uobis fructum telluris, neque sterile reddat uobis uitem in agro, dicit DOMINVS exercituum. Tum felices uos [iudicabunt &] pronuntiabunt omnes gentes, quia terra optata eritis, dicit DOMINVS exercituum. Superant me uerba uestra, dicit DOMINVS, Et dicitis, Quid nam contra te sumus loquuti? Dixistis, Frustra seruitur deo, Quare enim utilitas quod obseruationem eius obseruamus, & quod pullati coram DOMINO exercituum incedimus? Nuncegitur beatos iudicamus arrogantes [et audaces,] quin & impietatem patrantur aedificantur, & qui deum tentant, seruantur. Tum qui DOMINVM timent quisque ad proximum suum loquuti sunt, Attendit & audiuit DOMINVS, & scriptus est commentarius coram eo, timentibus DOMINVM, & his qui [serio] cogitant de nomine eius. Hi erunt mihi (dicit DOMINVS exercituum) eo die quo agam, peculium, ipsaque parcam, ut quispiam filio suo seruienti sibi parcat. Reuertimini igitur, & considerate [quid intersit] inter iustum & impium: inter eum qui deum colit, & eum qui eum non colit.

CAP. IIII.

QUoniam ecce dies uenit, ardens ut clibanus, tum erunt omnes arrogantes, & omnis qui impietatem patrat, stipula, inflammabitque eos dies uentura, dicit DOMINVS exercituum, adeo ut non relinquatur eis neque radix, neque ramus. Vobis autem, qui nomen meum timetis, orietur sol iustitiae, sanans *radijs suis, exibitis & pingues eritis ut uituli saginati. Et impios conculcabit, qui puluis erunt sub plantis pedum uestrorum, eo die quo ego agam, dicit DOMINVS exercituum. **M**ementote legis Moysi serui mei, quam ei in Horeb ad omnem Israellem mandauimus,

De aduentu Messiae & ante ambulationis eius qui ab hypocritis & pijs expectatur. Math. 23. b. Mar. 1. 2. Luc. 1. b. 7. d. Psal. 131.

Zach. 1. a.

Sacrilegium obijciunt.

Job. 21. b.

Antithesis.

Luc. 1. g.

Exod. 10. a.

Matth. 7. b
Mar. 9. c
Luc. 1. b

clauis, rituum uidelicet & iudiciorum. En ego [†]mittam uobis Eliam prophetam, priusquā dies DOMINI magnus & terribilis ueniat. Is reducet cor patrum in filios, & cor filiorum in patres suos, ne ueniam, & terram prorsus excindam.

[¶]Et, Percutiam terrā Hārem.

Liber Iob.

CAPVT I.

VIT in regione Vz uir nomine Iob, integer & A probus, & religiosus, ac uitans malum. Eiq; nati sunt filij septem, & tres filiae. Possessio autem pecoris ipsius fuit septies mille oues, & ter mille camelis, & iuga bouum quingenta, necnon quingentae asinae, & permagnum famulitium: ita ut uir ille cunctos orientales antecelleret. Solebant autem ipsius filij apparare conuiuia quisq; domi suae per uices dierum: ac misso nuncio [accersebant]

suas tres sorores, ut unā ederent ac biberent. Quumq; uices conuiuij exhibendi circulum absoluisent, Iob misso nuncio [accersebat,] & ad rem diuinam B praeprabat eos, maneq; surgens offerebat holocausta totidem, quot ipsi numero erant. Cogitabat enim Iob apud se, fortasse filij mei peccauerunt, & indigna cogitarunt de deo: sicq; faciebat Iob omni tempore. Acce- dit autem quodam die, ut filij dei uenientes sisteret se DOMINO, inter quos uenit etiam satanas. Dixitq; DOMINVS ad satanam, Vnde uenis? Et respondens DOMINO satanas, ait, A peruagando & obambulando in terra. Et dixit DOMINVS ad satanam, Obseruauisti ne cultorem meum Iob, si qui- dem illi nemo par est in terra, uirum integrum, & probum, & religiosum, & uitantem malum? Respondens autem satanas DOMINO, inquit, Num Iob gratis ueneratur deum? An non tu sepsisti eum undiq; & domum eius, & omnia quae habet? Nonne quicquid agit, fortunas? Et possessio eius longe lateq; obtinuit regionem? Verum iniecta manu tua, quaecunq; habet, affligito: [& male mihi sit] nisi te in faciem tuam sinituperauerit. Dixit itaq; DOMINVS ad satanam, Ecce permitto arbitratui tuo quaecunq; possidet, ue- runtamen ipsi manum tuam haud iniicias. Et egressus est satanas à con- spectu DOMINI. Accidit autem die quodam, ut ipsius filij & filiae comede- rent, ac biberent uinum in domo fratris sui primogeniti. Venitq; nuncius ad Iob, dicens, Quum boues ararent, & iuxta illos pascere asinae, irrue- tes Sabaei rapuerunt eos, & pueros occiderunt gladio, ego autem solus euasi, qui tibi nunciarem. Adhuc isto loquēte, uenit alius nunciās, Ignis dei coe- lo decidit, & comburens oues atq; pueros absumpsit eos: ego autem solus euasi, qui nunciarem tibi. Adhuc isto loquente, uenit alius dicens, Chaldae- tribus [¶]turmis diuisi camelos inuadentes rapuerunt, & pueros occiderunt D gladio: ego autem solus euasi, qui tibi nunciarem. Adhuc illo loquente, alius uenit nunciās, Tui filij & filiae comedebant ac bibebant uinum in do- mo fratris sui primogeniti. Et ecce ualidus uentus à regionibus ultra deser- tum positus ueniens collisit quatuor angulos domus, quae corruēs oppressit iuuenes, & mortui sunt: solus autem ego euasi, qui tibi nūcia- rem. Surrexit

Iob à deo proponitur ut forma perfecta religiosi hominis, ac uerè sapiētis: qui nec secundis rebus nec aduersis frangitur, ut deserat deum summum & unicum bonum. Primis duobus capitibus describitur animus Iob, & fortuna, utq; in calamitosissimā sortem ceciderit ex ampliō. cōditione.

[¶]Et ibant filij eius, & faciebāt cōuiuiū domo cuiusq; die suo.

[¶]Et factum est, quum circum- uissent dies conuiuij.

[¶]Et benedixerunt deum in cor- de suo. Habet hic berach signi- ficationem contrariam benedi- ctioni, ut 4. Reg. 21.

[¶]Profopopœia, qualis est 3. Re- gum 22. docetur Iob quidem as- sumptū esse à diabolo cupido per- dendi, non tamen sine permissu dei ac nutu, qui optime uult ho- minibus.

[¶]Posuisti ne cor tuum super ser- uo meo Iob?

[¶]Opus manū eius benedixisti.

[¶]Et benedicet tibi: per anti- phrasim. sui manu tua.

[¶]In Ebræo initium uersus est.

[¶]Et dixit.

[¶]Capitibus.

Liber

¹vel, adorauit.

itaque lob, & lacerauit suum pallium, caputque totondit, & cadens in terram sese incuruauit. [†]Dixit autem, Nudus egressus sum de utero matris meae, nudus etiam illò reuertar: DOMINVS dederat, & DOMINVS abstulit: Laudetur nomen DOMINI. lob in hoc toto [negotio] minime peccauit, neque in fulsum aliquid attribuit deo.

Eccl. 5. c.
1. Timoth. 6. b

CAPVT II.

^A Accidit autem die quodam, ut uenientes filij dei sisterent se DOMINO: inter quos etiam satanas uenit, ut se DOMINO sisteret. Dixitque DOMINVS ad satanam, Vnde uenis? Ac respondens satanas DOMINO, ait, A per uagando & obambulando in terra. Et dixit DOMINVS satanae, Obserua uistine cultorem meum lob, siquidem illi non par est in terra, uirum integrum, & probum, & religiosum, & uitantem malum, & qui etiam num retinet integritatem suam? Tuque instigasti me, ut abs re deuorarem ipsum. Et respondens DOMINO satan, inquit, Cutem [alienam] pro cute [sua,] & omnia quae habet quisque, dabit, ut ^oconseruet uitam suam. Verum iniecta manu tua, ipsummet & carnem eius affligito: [& male sit mihi,] nisi te in faciem tuam uituperauerit. Dixitque DOMINVS satanae, Ecce arbitratui tuo permittitur: uerum [ea conditione,] ut uitam eius serues. Et egressus est satanas à conspectu DOMINI, ac percussit lob ^bulcere pessimo à planta pedis usque ad uerticem. Et accepit testam, qua sese fricaret, seditque in puluere. Vxor autem illius dixit ei, Adhucne retines integritatem tuam? ^cQuin supplica deo, ut moriaris. Ad quam ille inquit, Loqueris ut una ex stolidis mulieribus: etiam bonum accipiebamus à deo, & malum non acciperemus? In hoc toto negotio lob suis labijs non peccauit. Porro quum tres amici lob audiuisent uniuersa mala quae acciderant ei, Eliphaz Themanita, Baldad Suhita, & Zophar Naamathita uenerunt quisque à ^oloco suo: conuenerat enim inter eos, ut ^dunà uisarent eum, atque consolarentur. Ac procul suos oculos tollentes non agnouerunt eum, altaque uoce plorauerunt, & lacerarunt quisque palliū suum, puluerem quoque supra capita sua sparserunt in coelum. Humi autem adsederunt ei septem dies & septem noctes, ut nullus ei uel uerbum loqueretur. Videbant enim dolorem uehementer auctum esse.

CAP. III.

^A Post haec lob os suum aperuit, & ^ccoquestus est de suis temporibus. Ac respondens lob, dixit, Pereat dies, quo natus sum: & nox, qua [nuncius] dixit marem conceptum esse. Dies ille sit tenebricosus, nec deus eum superne requirat, neque illum splendor aliquis illustret. ^bCoinquinent eum tenebrae & umbra densissima, nubesque illū occupet: perterrefaciāt eum flagrantissimi ardores dierum [canicularium.] Sit is nox perpetua, & caligo auferat illum: non addatur diebus anni, neque ueniat in numerum mensium. Ecce nox illa solitaria sit, neque incidat in eam iubilus. ^oDetestentur eam soliti execrari dies, qui excitaturi sunt balenas. Obtenebrescant in eius crepusculo stellae, ut lucem expectet, neque ueniat, nec intueatur palpebras aurorae. Quoniam ostia uentris materni non clausit, & non abscondit molestiam ab oculis meis. Quare non moriebar [statim editus] ex utero, & [non] expirabam, ut sum egressus uentrem? Quare me genua exceperunt? [obstetricis] quare ubera, ut sugerem? Nunc enim iacerem, & securus otiarer, ac dormirem. Sic enim quietus agerem ^ccum regibus, & consultissimis hominibus in terra, qui sibi solitudines excoluerunt aedificijs: necnon cum principibus habentibus aurum, quique domos suas argento referferunt. Aut nullus omnino essem tanquam abortiuus foetus, qui celatur, & tanquam infantes, qui non aspexerunt lucem. Ibi temerarij & inquieti homines tumultuarii desinunt, & ibi quiescunt delassati. Vincit [aliquando] opulenti ac beati sunt,

Jerem. 10. d

^bScin scabiem foedissimam significat, qualis est elephantiasis, & quam tridica scabiem uocant seu morbum Gallicum.
^cHierony. Benedic deo, & morere. Ceterum benedicere deo, tum laudare, tum precari significat.

^dLocus pro regione.

Querimonia, qua lob deplorat, & exponit amicis tristissimum rerum suarum statum, & quomodo perferat cruciatum. Cuius summa est, optandum sibi, quod editus in terram non esset, aut moriatur citissime. Vnde nascitur occasio disputationis inter lob & suos amicos super afflictione ne ipsius.

^cKilel non tantum execrari, sed etiam uituperare ad dicere mala significat: ut contra be rach tam laudare quam impre cari bona significat. Dies autem tempora significat, adeoque rerum statum in ipso tempore, sicut Abraham dicitur die Christi uidisse.

^bGaal etiam uedicare significat. Id est, careat hominum letis & iucundis congressibus.

^oSit piscatoribus inauspicata & detestabilis dies propter nubilum coelum & tempestates.

^cVentris mei, Hiero. uentris qui portauit me.

^eTunc quiescet mihi. Mors equat omnes, quantum corporis statum attinet.

In Ebr. initium est uersus.

^hAut.

ⁱIn morte uidelicet uel in sepulchro.

sunt, & nemo audit uocem exactoris. Paruus & magnus ibi sunt pares, & seruius manumittitur. Quare [deus] molestijs affecto concedit lucem, & uita tam ægris animo? Qui expectant mortem, & non contingit, & scrutantur eam studiosius quàm thesauros? Qui læti olim & exultantes, nunc gaudent adepti sepulchrū? Viro cuius uia est occultata, quemq̃ deus circumsepsit? Quum enim cibū sum capturus, ingemisco, & eiulatus edo lachrymis aquarum ritu manantibus. Equidem summopere expaui quod mihi euenit: & quod exhorruī, accidit mihi. Non felix fui, non securus egi, non uitam quietam traduxi, & tamen hæc tempestas coorta est. CA. III.

Eliphaz ergo Themanita excipiens eum, dixit, Num erit tibi molestum, si tentemus uerba tibi facere? Quanquam sermones cohibere quis posset? Ecce plurimos ipse erudiuisti, & confirmaisti manus remissas. Labentem erexerūt tui sermones, & genua procubentia roborauisti. Nunc quum tibi aliquid usuuenit, succumbis: & quum te [non nihil] attigit, perturbaris. Videlicet ex tuo metu prodiit tua fiducia, tua spes & integritas in uita tua. Cogita queso quis innocentiū perierit, aut ubi homines probi extincti sint. Equidem quoties uidi arantes uanitatem, & seminantes molestiam: [uidi etiam] q̃ id ipsum messuerunt. Afflatu enim dei perierunt, & à uento iræ ipsius absumpti sunt. Rugitus leonis, & uox leopardi [comprimitur,] & leunculorum dentes excerpuntur. Perit tigris inopia prædæ, catuliq̃ leonæ dissipantur. Ad hæc res arcana perlata est ad me, ex qua modicū quiddam percepit auris mea. Inter cogitationes [quæ oriebantur] è uisus nocturnis, quum sopor homines occuparet, ingruit mihi pavor & tremor, ac terre fecit, quantum est ossium meorum. Spiritus namq̃ ante me hinc inde comibat, & pili per totum corpus meum horruerunt. Quumq̃ consisteret, non agnoscebam eius faciem, [obuersabaturq̃] meis oculis imago, & erat si lentiū: ac uocem eiusmodi percepi. Num iustior esset homo quàm deus? num uir esset purior suo conditore? Ecce in suis ministris non firmū opus retinuit, angelisq̃ suis indidit uasaniā. Quanto magis [à perfectione ab sunt] qui domos luteas incolunt, & quorum fundamentum est è puluere, quosq̃ [res multæ] comminuunt, priusquam conficiantur à tineis. Inter manē ac uesperam conteruntur: & qui non desipiscunt, æternum pereunt. An non posteritas illorū interit, & moriuntur destituti sapientia? CA. V.

Vⁱ Oca obsecro, num sit, qui tibi respōdeat, & ad quemlibet sanctorum respicito. Nempe furor stultum occidit, ac leuem perimit indignatio. Vidi equidem impiū radices agentem, & statim male ominatus sum domui eius: fore ut eius liberi longe absint à salute, ac sese perdāt in porta, nec sit qui eripiat. Vt eius messem deuoret famelicus, eamq̃ rapiat, è medijs spinis, & sitibundus auide hauriat ipsius opes. Etenim uanitas non prodiit ex puluere, neq̃ molestia germinauit è tellure. Sed Adæ irrogatum est, ut generaret ad molestiam, & scintillæ in altum euolent. Verum à deo ipso rationes petam, & meam orationem ad deum conferam. Qui edit ingentia opera, eaq̃ inuestigabilia, & res mirandas illasq̃ innumeras. Qui dat pluuiā superficiē telluris, & aquas immittit uicis. Vt humiles in alto loco ponat, ac mœsti obtineant arcem salutis. Qui cogitationes callidorum irritas facit, ut nihil solidi efficiant manus eorū. Qui capit sapientes in ipsorum calliditate, & consilium uersutorum subuertitur. Vt interdū uersentur in tenebris, & in meridie palpent ceu in nocte. Seruat etiam pauperem à gladio & ore illorum, & è manu potentioris. Est tamen afflicto spes reliqua, & iniqui non habent quod uituperent aut querantur. Ecce beatum homi-

idem.

Liber à domino suo.

Id est, qui nescit, quo se uertat aut quomodo mitiget acerbitates.

Ut excedere uita non liceat.

Quia ante panē meum gemitus meus ueniet, & stillabunt ceu aquæ, rugitus mei.

Et uenit tumultus.

Caput disputationis inter Iob & amicos est, an Iob sit afflicus à deo propter impietatem & scelera, an aliam ob causam? Quam controuersiam deus ipse arbiter dirimit cap. 38. &c.

Eliphaz quinq̃ rationibus ostēdere nititur, Iob esse ob sua peccata omnibus malis istis obrutum. Deinde hortatur, ut resipiscat: nam eam esse unicam uiam remouendi calamitatem diram.

Vtinq̃ confessum est, deum inflixisse tantam miseriam. Amici autem spectantes insolitam afflictionem, & quædam uerba sinistre intelligētes, ut quod Iob dixit, accidisse quod semper metuerit, censent redarguendum scelus, addita parēnsi, ut conuertatur ad deum.

An non timor tuus, fiducia tua, &c. id est, simulasti fidem in deum, & uirtutem coluisti metu calamitatis.

1. Quotquot mulctantur malis, ob suam culpam mulctantur.

2. Oraculo et diuinæ reuelatione proditum est Eliphazi cogitanti de rebus Iobis, quod ob peccata sit miser, quum & angeli non persisterint in sua perfectione.

Et ad me uerbum furtiue adfuerit.

Horripilabit pilus carnis meæ.

Comminuent eos ante tineam, id est, priusquam à uermibus absumantur in sepulchro, ut ueris à tineis.

Non ponit, scilicet cor. i. non agnoscit errata & culpam.

3. Iste & ille, ut quotidiana docēt exempla, propter scelus suum intricantur malis.

4. Hiero. paruulū. Significat autem pethi, leuem qui facile credit, & affectibus cedit.

5. In portis causæ publicæ & priuæ iudicabantur.

6. Originale peccatū est causa communium erumnarū. Igitur actuale peccatum, peculiarum calamitatum.

7. Nō fert natura dei optimi & sapientissimi, ut quenquā cruciet præter suum meritum. Cui rationi uelut causæ firmamento nituntur amici Iob.

8. Filij carbonis pro scintillis, quæ sodiendo ligones & bident lapidibus excutunt.

9. Ad deum requiram, & ad deum ponam eloquium meum.

Occupatio. Edidit quidem Iob præclara opera, uerū ex simulata sancti monia.

2. Pet. 2. a

2. Cor. 3. d

3. Iob. 1. 1

Liber

^aThuschia subsistentiam significat, à iesch quod est sonat.

^bEt iniquitas eius clausit os suum. Concludit, deo impingi non posse, quod cruciet quenkū prae-
ter meritum: et transit ad pa-
raenesis, ut se lob conuertat ad
deum: qua ratione sola mede-
ri possit calamitatibus.

^cHiero. domini, Schadai signi-
ficat deum, eo quod omnium
rerum bonarū copiam habet.
^dEt pacificabitur tibi animal
agri seu ruris.

^eVenies in uigore ad sepulchrū
id est, rebus etiamdum integris
colligeris ad patres in spe resur-
rectionis.

^fEcce hoc inuestigauimus ipsū:
sic ipsum: audi istud, et tu sci-
to tibi.

^gPriusquam lob resellit se ob sce-
ra & impietatem ira miseris modis
affectū, accusat amicos ut ineptos et
crudeles et iniquos, quod impietate
ei impingant, ac deum insectum per-
suadere uelint, quum adhibere con-
solationem deberent.

^hEt esse meum in statera leua-
bunt simul.

ⁱQuocirca uerba mea absor-
pta sunt.

^kSicut foetores panis mei.

^lNon parceret.

^mNum si non auxilium meum
in me?

ⁿLiquefcenti ab amico suo be-
neficientia: et timor Schadai,
id est dei omnibus affluentis
deleat.

^oInconstantes amicos torribus
comparat, qui tempore Veris
aucti niualibus aquis magno im-
petu feruntur, in aestate exare-
scunt. Ad quos mercatores siti-
bundi accurrentes spe potus,
falluntur.

^pSuper eos abscondet se nix.

^qConcutientur semite uie
ipsorum, ascendent in inane.

^rQuia nunc fuisit ei, uidebitis
contritionem, et timuistis.

^sVerba rectitudinis: et quid
arguet arguendo à uobis.

^tAn ad arguendū sermones co-
gitabitis et aduentum, uerba
desperantis?

^uAdhuc mea iustitia in ea. i. in
hac afflictione.

^vAn non palatum meum intel-
liget corruptiones? hoc est, non
amisi iudicium sanum.

^wSimilitudine gemina probat non
tantum ob peccata immittere deum
morbos & alia mala: non offendi
etiam, si homo edat uoces doloris
testes.

^xOpus pro operis premio.

nem, quem arguit deus: neque tu reijcies castigationem dei optimi maximi.

Pariter enim dolores infligit, & obligat uulnera: uerberat idem, eiusque ma-
nus medentur. Sex periculis eripiet te, & in septimo non attinget te malū. Iacob. 1. b

Tempore famis redimet te à morte, & in bello à gladio. Absconderis à fla-
gro linguæ, neque timebis quum inciderit calamitas. Ad calamitatem & fa-
mem ridebis, neque metues animalia terrestria. Nam cum lapidibus ruris erit
tibi foedus, & ferae adigetur, ut seruent pacem erga te. Senties etiam taber-
naculum tuum ipsam incolumitatem esse, & recensendo tuum domicilium
non peccabis. Senties & prolem tuam augeri, & posteros tuos ceu gramen
terræ. Peruenies [denique] spes adhuc ad sepulchrū, quemadmodum frugū
aceruus increfcit suo tempore. Atque hæc ferme sunt, quæ rebus accurate
perpensis decreuimus proponere, suntque certissima: proin uelis ea percepta
æquo animo apud teipsum dijudicare.

CAPVT VI.

AD quæ respondens lob, dixit, O si exactissime appenderetur indigna-
tio mea, simulque mea conditio in statera poneretur. Tum enim gra-
uior esset quam arena maris: quocirca pro magnitudine rerum parce ac mode-
ratè questus sum. Nam dei optimi maximi sagittæ in me sunt, quorum fer-
uor ebibit spiritū meum, & terrores dei acie instructa me inuaserunt. Num
rudis onager herba præsentem: num bos mugit apposita farragine? Potestne
insulsū edī non conditum sale? Num sapit cuiquam salina albuminis?

B Quæ meus animus renuit contingere, ea sunt mihi pro cibo foetido. Ut
nam eueniat quod peto, ac deus concedat quod spero. Deusque aliter statu-
at de me, ut me cōminuat, excussaque manu uelut neruo findat me. Adhuc enim
mihi solatium erit: & si torrefiam ægrotatione, ita ut mihi non parcatur, mi-
nime tamen negabo uerba sancti [dei.] Verum quod robur meū est, ut du-
rare possim? & quis finis [expectandus] mihi, si uitam longius producam?
Num robur mihi lapideum? Num caro mea chalybea? Quid si ferendo

C non sum? & facultas subsistendi me destituit? Decebat amicos exhibere be-
neficientiam misero amico: sed [me ut uos dicitis] religio dei optimi maximi
deseruit. Fratres mei fidem fefellerunt ut torrens, utque uallem trāseunt tor-
rentes. Qui turbidi sunt à glacie & niue, quæ in eos resoluitur. Tempore
autem quo arescunt, abolentur, & per calores auferuntur è loco suo. Con-
cutiuntur itinera per quæ feruntur: cæterum euanescent, ac penitus intere-
unt. Viderunt [eos aliquando] qui proficiscuntur in regionē Thema, &
qui Sabæos adeunt spem habent de eis. Pudefuit autem, quia spem in eis
posuerunt: & postquam peruenērunt ad locum istum, erubescunt. Eiusmodi
mihi torrentem planē exhibetis, qui conspectis meis ærumnis extimuiſtis.

D Dixine, ut mihi conferatis aliquid: & è facultatibus uestris largiamini pro
me munera. Utque me liberetis ab hoste: & redimatis me ex manu tyranno-
rum. Docete me, & tacebo: indicate mihi in quo errem. Quam plana fir-
maque sunt, recte pronunciata: uel quid à uobis allatum uim aliquam habet
argumenti? Num excogitastis sermones & uerba, idque inaniter, quibus me
desperationis cōuincatis? Præterea pupillo imponere studeſtis, & amico ue-
stro foditis decipulam. Nunc igitur rectius æstimate rem, & meas atque ue-
stras rationes inspicite, an mentiar. Redite quæso in uiam, & ne sit [in uo-
bis] iniquitas, redite: nam etiam nunc salua est mea iustitia. Non est in lin-
gua mea iniquitas, neque palatū meum non sentit malos sapes. Depulsurus a-
micorum inten-
tionē, hortatur
ut sine affectu
bus iudicare ue-
lint.

VII.

AN non militiā homini est in terra, & dies eius uelut mercenarij dies?
Ut seruus anhelat ad umbrā, utque mercenarius præstolatur suam mer-
cedem. Ita mihi est iniunctum agere menses inanes, & molestas noctes nu-
merauerunt

merauerunt mihi. Vbi me in lectū collocaui, dico, quando surgā: quumq̃
mensuram ad uesperum extēdi, saturor iactationibus usq̃ ad crepusculum.
Induit caro mea uermes & puluerem glebarum ritu cohærescentem, cutisq̃
mea rupta est, ac mihi displicet. Dies mei uelocius fugiunt quā tela, & tra
ma deficiente finiuntur. Cogita uitam meam esse uentū, quodq̃ meus ocu
lus non iterum uidebit prosperitatem. Non aspiciat me oculus cernētium
me, sed tui oculi, ut superstes non sim. Quemadmodum nubes deficit ac
præterit, sic qui descendit in sepulchrū, non ascendet. Non redibit in do
mum suam, neq̃ loci eius [homines] agnoscent eum. Proinde non cohibe
bo meum os, quin loquar aliquid in animi mei angustijs, & querulum quid
dam loquar in ægitudine mea. Num pelagus sum: num cetus sum, q̃ mi
hi obices circūdedisti? Quum apud me dico, lectus meus aliquid solati ad
feret, cubile meum mussitanti adimet [aliquid molestiæ.] Somnijs me ter
res, & uisionibus exagitas me. Quapropter anima mea suspēdium eligit, &
mortem præ ossibus meis. Recuso equidem perpetuū uiuere, tantū finem
meum facito, siquidem mei dies sunt ipsa uanitas. Quid est homo, q̃ eum
tractas tam magnifice, & animum adijcis ad eum? Et mane inuisis eum, sin
gulisq̃ momentis exploras eum? Quandiu non me facies missum: & non
concedes respirandi spatium, ut meam saliuam glutiam? Peccaui: quomo
do me geram erga te, si hominis facta obseruare uelis? Quare me posuisti
obiectum tibi, ut mihimet oneri sim? Quare non tollis meum scelus, & au
fers iniquitatē meam? Vbi enim iacuero in puluere, si mane requiras me,
non ero superstes.

CAP. VIII.

C Vi respondens Bildad Suhita, dixit, Quandiu tandem loqueris talia, A
& uerba oris tui sonabunt pertinaciam? Num deus peruerteret iudi
cium: num optimus maximus peruerse ageret contra iustitiam? Quia liberi
tui peccauerūt in eum, bpermisit eis euenire, quod scelus eorum postulabat.
Quod si ipse mature ad deum redieris, & supplicaueris optimo maximo. Si
purus probusq̃ fueris, tui gratia tum surget, ac prosperitate summa dona
bit tuum domicilium ob iustitiam. Eritq̃ prior tua sors modica, & poste
rior tua sors ualde augescet. Sciscitare quæso ex prisco aūo, teq̃ compone
ad peruestigationem patrum ipsorum. Nos enim nuper nati sumus, & re
rum ignari sumus: quum dies nostri sint in terris uelut umbra. An non illi
te erudiant, ac dicent tibi, & ex corde suo proferēt sermones? Adolescitne
scirpus absq̃ palude: crescētne carex absq̃ aquis? Dū adhuc in uirore suo
est, non succidetur, & tamen ante omnia uirerit exarescet. Ita cōtingit o
mnibus qui deum obliuiscuntur, & spes hypocritæ intercidit. Cuius fidu
cia per negligētiā interit, & illud in quo spem collocat, est domus aranei.
Qui enim domui eius innitetur, non consistet: quiq̃ præhendit eam, nō sta
bit. cCæterum plantæ in se humorem continentis etiam quum in sole stat,
propago tenera prodibit in horto. Et in congerie lapidum radices ipsius
dense implicabuntur, spectabitq̃ domum lapide structam. Quumq̃ stir
pitus è loco suo eiicietur, ut quis neget, se unquam uidisse illam. bCaudebit
se ad eum modū tractari, & ex humo alia prouenient. Ecce deus non asper
natur integrum, neq̃ [rursum] præhensat manum prauorum. Quoad os
tuum risu impleat, & labia tua iubilo. Inimici tui pudore afficiantur, taber
naculum uero impiorum non duret.

CAPVT IX.

A D quæ respondens Iob, dixit, Enimuero noui q̃ res ita habeat. aQuid
autem homo iustitia contenderet cum deo? Si enim uelit cum eo liti
gare, non respondebit ei ad unum ex mille. Est nanq̃ sapiens corde, & præ

Inferos.

Musitem in amaritudine ani
me meæ.Quia pones super me custo
diam.Non cogitat sibi uim adferre:
sed nullum genus mortis recu
sat, si deus annuat.Ossa pro uita ponit. Nihil e
nim aliud reliquum erat in cor
pore.ut scilicet feriat iaculis suis ab
omni parte.Optat corpus peccati solui
per mortem.Bildad etiam probat Iob punitum
ob sua peccata, et quod deus iustus
sit, & quod patres ita tradiderint.
Deinde hortatur ut respiciat.a Spiritus ualidus uerba oris
tui.b Et dimisit eos in manu sceles
ris sui.c Et pacificabit domicilium tuum
iustitiæ.Parabola ostendit prosperitas
tem Iobis diuturnam non fuisse
quæ simulate sanctitatis fuerat.
Ita semitæ omnium obliuiscen
tium dei.Alia similitudine plantæ natu
rali humore præditæ, quæ in a
spersis locis uiget, solidam osten
dit felicitatem esse illorum, quæ
uere pii sunt.c Succulentum siue humectum
ante solem.Gal, quidam fontem interpre
tantur.Si absorbebit eam (scilicet a
gricola) & negabit in ea, non
uidi te.

b Ecce hoc gaudium uis sue.

Planus edisserit, non periclitari
iustitiam & sapientiam dei, etiam
quum exercet hominem sanctissimū
calamitatibus.a Et quid iustus erit homo cū
deo?

Liber

ualidus uiribus: cui autem cecidit feliciter, qui se illi peruiaciter opposuit.
 Qui transponit montes, neq; præsenserunt illi, quos in ira sua subuertit. Qui commouet è loco suo terram, ut eius columnæ quatiantur. Quo imperante, sol non oritur, & stellas uelut appposito sigillo claudit. Qui solus extendit coelos, perq; summitates maris incedit. Qui fecit arcturum, cynosuram, & pleiades, & Austri penetralia. Qui opera ingentia edit, eaq; inuestigabilia, & res mirandas easq; innumeras. Ecce præteribit me, ut nō uideam: & commeabit ultro citroq; ut non eum intelligam. Ecce si quid raptim auferet, quis illud recuperabit? aut quis dicet ei, Quid agis? Nisi deus reprimat iram suam, ei succumbent conspiratores potentissimi. Quanto magis ego, si cōmutem cum eo uerba, & coner apud eum uti uerbis selectis? Cui minime responsarem, etiam si iustus essem, uerū iudici meo supplex forem. Quum inuocaui eum, & respondit mihi, nō tamen credo, quod auribus uocem meam perceperit. Postquam me subuertit turbine, & abs re mihi plurima uulnera infixit. Neq; mihi concedit, ut respirem, quoniam exatiauuit me amarulentia calamitatum. Si uiribus agendum sit, ecce præualidus est: si iure agendū, quis mihi patrociniabitur? Si me pro iusto geram, os meum damnabit me impietatis: siq; integritatem mihi arrogem, opprimet me. Integer sanè sim: attamen animā meam non perspectam habeo, mihiq; displicet uita mea. Vnum illud est, ad quod ostendendū mea omnis tendit oratio, quod deus perpetuò sui similis pariter integrum & impium conficit. Quod si flagrum inferendo statim occidit, innocentium afflictionem fannis prosequetur? Atqui terræ gubernatio impio permittitur, qui faciem iudicis eius obuelat: si hæc deus nō agit, cedo ubi alius sit qui agat. Cæterum dies mei uelocius quā cursor elapsi sunt, fugierūtq; ut nihil læti uiderint. Præteruolarunt æquantes celoces celeritate, utq; inuolat aquila in escam. Si quando apud me dixi, obliuiscar meditationis meæ, & deponam uultus, [tristes,] meq; cōtinebo. Timui omnes labores meos sciens, q; me [peccantem] non dimitteres impunitum. Impius igitur essem? Quorsum istos labores frustra exantlaui? Si em̄ aquis niualibus me lauero, & puritate manus meas emundauero. Si me foueæ immerferis, mea uestimenta scedabūt me. Non enim uir est ut ego, cui respondere audeam, utq; simul in ius ambulemus. Non enim esset inter nos arbiter, qui controuersiam nostram dirimeret. Auferat autem uirgam suam à me, neq; terrore suo me exagitet. Tum loquar, neq; uerebor, q; causa mea infirma sit. CAP. X.
 Actum est de uita mea, quare dum uiuo, mihi permittā mullationem, & loquar in ægritudine mea. Dicam deo, ne damnes me impietatis: doceto me [potius,] de qua re mecum litiges. Cōducetne tibi, si opprimas uiolenter, si opus tuarum manuum asperneris, & impiorum consilium illustres? Habēsne oculos carneos? inspicisne res humano more? Sūntne dies tui, ut dies hominis? num anni tui ut dies uiri? Ut inuestigare uelis meam iniquitatem, & inquirere peccatum meum. Te aduoco testem, è cuius manu nemo potest eripere, quod non sim impius. Tuæ manus elaborauerūt me, ac me fecerunt quantus quantus sum: & tamen deuorasti me. Cogita quæso q; me uelut argillam finxeris, meq; redacturus sis in puluerem. An non ueluti lac fudisti me, & uelut caseum me coagulasti? Cute & carne uestiuiisti me, ossibus etiam & neruis me contexisti. Vita & beneficentia me prosecutus es, tuaq; prouidentia seruauit meum spiritum. Atq; hæc in tuo corde reposuisti, nec me fallit, quod hæc tuo nutu gerantur. Si quid peccauit, annotauisti mihi, neq; siuisti meam iniquitatē abire impune. Si quid im-

^bEt pro stellis signabit.

^cQuia stelle circa polū austrinum non apparent habitantibus in opposito hemisphærio.

^dSub eo inetrui erunt auxilia tores potentis.

^eEligam uerba mea cum eo.

^fHic, nemo audeat pro me testimonium dicere. Cæterum origo uerbi significat pacisci & conuenire.

^gVnum hoc, ideo dixi integrum & impium ipse conficit.

^hAmicorum sententiæ opponit rationem à repugnātib; quæ uehementissime urget lob. Si iustitia dei postulat, ut nullus affligatur ab eo nisi ob scelus: sequitur ut oppressione innocentium & alia scelera confestim puniat. Atqui potentes et felicissimi sunt in hoc seculo impij.

ⁱTerra data est in manum impij, faciem iudicis eius operiet: si non, ubi quis, ipse.

^kReciprocarunt cum nauibus hostilitatis.

^lProbat se ob flagitia non puni- tum, qui flagitiū sibi nunquam indulserit ob numinis reuerentiam.

^mId est, si nemo affligitur nisi ob scelus suum, actū est de sanctis: nam integerrimus homo intricatus miseriæ, statim erit impius.

ⁿPonet manum suam super nos ambos.

^oQuia non firmum, ego, mecum.

^pDiuinam prouidentiam eamq; beneuolā erga se lob ostendit causam præsentis calamitatis, & nō impietatem suam.

^qId est, fauere uidearis impiorum instituto.

^rSecundū scire tuum, quia impius non ero.

^sMetaphoricis pro malis adobruisti, ut 2. cap.

^tVisitatio tua.

^uQuia hoc tecum.

Concludit deū integrā suā iustitiā tam probis q̄ improbis inferre mala.

Per figurā præteritionis deum innocentie suæ testem adhibet.

pie gessi, uæ mihi: sin colui iustitiam, non tamen audeo caput attollere, satis ac super contumelijs affectus: quare meam deiectionem respicias. Quæ uti nam inualescat, ut me ceu leopardus ueneris, iterumq̃ portetosa calamitate conficias me. Producas cōtra me nouos testes tuos, tuaq̃ indignationis gladius in me [stringatur,] & malorum inuicem succedētium agmen inuadat me. Cur autem eduxisti me ex utero? Vtinam expirem, ut me nullus oculus aspiciat. Vtinam, ut aliquando fui, nullus sim: utinam à uentre ad se pulchrum elatus essem. An non dierum meorum portio modica desinet? Saltem abistat à me, ut paululum respirem. Priusquam in regionem tenebris & densissima umbra obsitam abeo non rediturus. Ad regionem obscurā, qualis est caligo & umbra densissima, quæ nō habet ordines: quumq̃ illuxit, perinde est, atq̃ si caligo eam obtineat.

CAPVT XI.

C Vi respondens Zophar Naamathita, inquit, Non respondendū esset A ad multitudinem uerborum? Aut homo locutuleius causam euicit? Videlicet tibi soli homines tacebūt, ut te sannionem agentem nemo suffundat pudore. Dixisti autē, Disciplina mea sincera est, & ego purus sum tuo iudicio. Sed utinā deus loquatur, & aduersum te aperiat tua labia. Refecitq̃ tibi arcana sapientiæ: sunt enim deo iudiciorum duo genera: ad hæc scito, q̃ deus pœnam iniquitati tuæ debitam distulit. Tūne peruestigādo inuenires deum? tūne inuenires dei optimi maximi perfectionem consummatam? Quæ quum altitudines cœlorū æquet, quid efficies? quum profundior sit inferis, quid intelliges? Cuius quantitas longior est terra, & latitudo eius maior quàm mare. Quis autem remorabitur eum, uariè res uersantem, ut alias recludat, alias in publicam notitiam edat? Quumq̃ nouerit homines nihili, cernatq̃ uanitatē, non consideraret? Attamen uir inanis desipit, homoq̃ nascitur [ut] pullus onagri. Quod si tuum cor recte compones, & ad ipsum [deum] manus tuas expandes. Siqua uanitas est in manu tua, procul eam abiicito, & non concedito iniquitati domicilium in tuis tabernaculis. Tunc enim faciem tuam attolles citra uitium, erisq̃ uallo munitus, nec timebis quenquam. Obliuisceris enim molestiæ, ut non magis recorderis quàm præterlabentis aquæ. Totumq̃ tempus uitæ perstabit serenius quàm meridies: aut si obscuritas incidet tibi, rursum clarum mane illucescet. In spem summam adduceris, & iacebis securus uelut fossa circumducta. Cubabis deniq̃, ut nemo exterreat, multiq̃ tibi supplices erūt. Oculi autem impiorum frustrabuntur, eisq̃ adimetur effugium, & spes illorum erit uanissima.

CAPVT XII.

A Dhæc respondens Iob, dixit, Enimvero uos estis hominum uniuersitates, & uobiscum sapiētia morietur. Est & mihi cor non minus quàm uobis, neq̃ cedo uobis ulla in re. Quis autem non tenet quæ uobis iactatis? Ridiculosum amicis: uerum ultionem dei poscit, qui & annuit, ridere iustum & integrum. Lucernam contemptam iudicio hominis opulenti, quæ idonea est gressibus dirigendis. Felicia tabernacula prædones habent, & in magna securitate agunt, qui res dei inturbant, quiq̃ deum portant manu sua. Verum interroga quæso pecudes, & unaquæq̃ docebit te: & uolucres cœli, qui referet tibi. Vel institue colloquiū cum terra, & docebit te, pisces etiam maris narrabunt tibi. Quis ignorat hæc omnia, quod manus DOMINI condiderit ista? In cuius manu sita est anima omniū quæ uita prædita sunt, & spiritus uniuersæ humanæ carnis. An nō auris probat sermones, & palatum gustat cibos? Est in senibus sapientia, & longa ætas affert peritiam. Cum ipso [deo] sapientia est & fortitudo, ei consilium est & pe-

Hh

¹Et reuerteris & mirabiliter ages in me.

²Calamitates suas uocat testes.

³Nam ab eis amici argumentū acceperūt, quod Iob sit impius.

⁴Reciprocationes & exercitatus mecum.

⁵Zophar destitutus rationibus, quibus refellat argumenta Iobis, non responderet ad rem, sed aggreditur solutiones ad personam, ut uocant. Et criminatur Iobem ut loquacem, irrisorem, impatiētem, præidentem, arrogantem, stultum.

⁶Et si uir labiorum iustus erit?

⁷Sua.

⁸Quia duplicia subsistētia, & scito quia sceneratur tibi deus ab iniquitate tua.

⁹Duplicia, nempe iudicia occulta & aperta.

¹⁰Uillabeb significato Iob, id est cordis, affine est, quasi dicas corde capietur.

¹¹Et à meridie surget seculum: obscurus eris, sicut mane eris. Sunt tamen, qui thaypha interpretantur, splendebis.

¹²Et sodies, ad fiduciam iacebis.

¹³Follis animæ. Efflat autem anima euandum halitum.

¹⁴Iob consilia Zopharis diluit, & pleraq̃ in amicos retorquet, alia etiam crimina impingens. Agit etiam causam ipsam, magnifice disserens de sapientia, iustitia & potentia dei.

¹⁵Non cado ego à uobis: & cū quo non, sicut ista?

¹⁶Clamat ad deum & respondit ei.

¹⁷Lucernam contemptam cogitationibus opulenti, paratam nutantibus pede. Similitudo est quæ unam causam ostendit, ob quam deus affligit integros homines, ut alij discant, si hoc sit in uiridi quid fiet in arido?

¹⁸Periphrasis idololatricæ.

Leuit. 26. 2

Prouer. 34. 2

Si mali sunt omnes calamitosi, boni erunt felices. Igitur boni erunt gratulatores, idololatricæ.

Liber

Critia. Ecce demolietur, quod non ædificabitur: cōcludet uirum, & non aperietur. Ecce cohibebit aquas, & exarescent: rursumq̃ illas demittet, ac terrā euerterent. Cum ipso robur est & subsistentia, ei [subest] errās & decipiens. Qui cōsiliarios abducit ut prædam, & iudices uertit in amentiam. Qui soluit disciplinam regum, & uinculo constringit lumbos eorum. Sacerdotes ut prædam abducit, & potētes subuertit. Fidis hominibus eripit eloquentiam, & iudicium aufert senibus. Effundit contemptū in principes, & zonam potentium laxat. Abstrusa profert in apricum ē tenebris, & densissimam umbram educit ad lucem. Auget gentes, easq̃ perdit: extendit gentes, easq̃ compescit. Adimitq̃ cor ^aprimatibus populi terræ, eosq̃ facit errare ^bper solitudinē inuiam. Vt palpent in tenebris, & luce careant, facitq̃ errare illos tanquam ebrios.

CAP. XIII.

A **E**N omnia hæc uidit oculus meus, & auris mea audiuit, eaq̃ cōsiderauit. Non minorem habeo notitiā quā uos, nec cedo uobis. Verum ad deum locutus sum, & cum deo disceptare uolui. Atqui uos estis mendacij concinnatores, & uniuersi uos inepti medici. Vtinam prorsus taceretis, ^bquod sapientiæ uestræ posset attribui. Audite quæso argumentationem meam, & ^ccontentionem meam auscultate. An oportet iniquitatem uos loqui ob deum? & eius gratia dolum loqui conuenit? ^aAn illi gratificari uultis, & pro ipso litigabitis? An iuuabit, si uos scrutetur? Num illudetis ei, ut illudatur homini? Qui certissime uos arguet, si occulte in gratiā cuiusquam discedetis à recto. An non excellētia ipsius terret uos, & illius formido uos inuadit? Meminisse oportebat uos similes esse cinerī, & corpora uestra, corporibus argillaceis. Silete mihi, & ego loquar meo periculo, quicquid tandem sit mihi euenturum. ^bCur ferrem carnem meam in meis dentibus, & animam meam ponerem in palma mea? Si me occisurus esset, non expectarem: ^ctantum apud eum disputo de uitæ meæ ratione. Ipse enim & mihi salutis est, quum in eius conspectum nullus hypocrita ueniat. Attente audiat meum sermonem, & meam expositionē [capite] auribus uestris. Quum enim causam meā informauerim, seioq̃ absoluar. Quisquis igitur mecum litigaturus est, [id faciat:] quandoquidē iam tacebo, & expirabo. Tantum duo non mecum agas, tuncq̃ à facie tua non abscondar. Manum tuam remoue procul à me, & formidine tua nō terrefacito me. ^mEt te accusante ego defensoris partes agam: uel ego loquar, & tu mihi respondebo. Quantum mihi est iniquitatum & peccatorum? Scelus meum & peccatum meum indica mihi. Quare abscondis faciem tuam, & me inimicū tuum existimas? An folium impulsus concuties? & stipulā aridam persequeris? ⁿSi aduersum me descripsisti offensas, & iniquitates adolescentiæ meæ impingis mihi. ^oEt positis meis pedibus in cippo prohibes, ne quò effugiam, qui radici bus pedum meorum uestigia imprimit. Quum ipse uelut putrida res uetustate ^pconficiendus sim, & sicut uestis quæ comeditur à tineā.

XIII.

A **H**omo natus mulieris, ^auiuens breuiori tēpore, in omnibus suis diebus affatim habēs turbarum. Vt flosculus oritur & succiditur, fugitq̃ uelut umbra, neq̃ persistit. Aperis etiam oculos tuos super tali, ^but me in ius uoces? Quis proferet purum ex immunda? [massa] Ne unus quidem [proferri poterit.] Si dies eius exacte p̃finiti sunt, & numerus mensium ipsius penes te est, eiq̃ terminos p̃fixisti, quos p̃terire nō potest. Absiste ab illo, ut desinat, quum iam grato animo excipiet diem fatalem tanquam mercenarius. Ligno enim spes reliqua est quod repullulet quum excisum fuerit, teneraq̃ p̃propago eius non deficiat. Quum radix eius consenuerit in terra, &

^a Aperuit, id est, tollit leges, ut seditiones oriantur.

^b Aufert labium fidelibus, et gustum senum adimit.

^c Caputibus.

^d In inani, non uia.

^a Secundum scire uestrum sciui etiam ego.

^b Et erit uobis ad sapientiam.

^c Lites laborum meorum.

^d An faciem eius suscipietis.

^e Arguendo arguet uos, si in oculto faciem suscipietis.

^f Memoriae uestre parabole cineris.

^g Et loquar ego, & transeat super me quid.

^h Id est, non sum ita crudelis, ut totus p̃rdi uelim.

ⁱ Quidam legunt, eum.

^k Tantum uias meas ad faciem eius arguam.

^l Ecce quæso disposui iudicium, sciui, quod ego iustus ero.

^m Et uoca, & ego respondebo. Optionem dat deo, ut ipsi uel auctoris uel rei partes cōcedat.

ⁿ Quia scribes.

^o Et pones in cippo pedes meos, & custodies omnes semitas meas, super radicibus pedum meorum sese designabit.

^p Veterascet, Persona tertia pro prima.

^q Mutilus diebus & satur tumultus.

^r Et me uenire facies in iudicium tecum.

^s Pro arbore, sinecdochicū.

Ita. 22. f. Apoc. 3.

Refellit crimen arrogantiae, quod ad deum prouocauit.

Psal. 50. a.

ra, & stirps eius in humo emortuus fuerit. ^aAttracto humore aqueo iterū germinat, exhibetq; fructus decerpendos, ut plantæ solent. Et uir languore confectus morietur, & homo expirabit, ut nūspia superstes sit. Quum recedentibus aquis Oceani flumina siccabuntur & arefcent: homines post obitum non resurgent, quoad cælum non sit, neq; expergiscuntur & excitantur e somno suo. Utinam in sepulchro me recondas & occultes, donec remittat ira tua, mihiq; terminum præscribas, ad quem recorderis mei. Reuiuiscetne homo, ubi mortuus fuerit? Equidem omnibus diebus militiæ meæ præstolabor, donec uicissitudo mea ueniat. Quando uocanti tibi respondēdo, tuq; opus manuum tuarum expetes. Nūc enim [†]gressus meos numeras, [&] non obseruas peccatum meum. Quum [enim] scelus meum consignatū sit, adsuēsne aliquid iniquitati meæ? Porro mons cadens marcescit, & saxum de loco suo cedit. Aquæ cauāt lapides, ^btuq; summergis aluuiionibus tellurē: & spem hominī calamitoso adimis. Quin uiribus uteris in eo superando, ut migret mutans faciem suam, & dimittas eum. Ignoretq; an filij ipsius in ampla fortuna sint, & non curet eos quū angustia premuntur. Tantum dolebit dum carnem suam gestat, animaq; ipsius moerebit dum in ipso agit.

CAP. XV.

AD hæc respondens Eliphaz Themanita, inquit, Num uir sapiens respondendo proferet uentosam scientiam? & orientalis uentus implebit eius uentrem? Afferetq; argumenta, quæ non congruunt, & sermones quibus nihil efficit? Præterea soluis religionem, & preces ad deum prohibes. Nam iniquitas instruit os tuum, & linguam callidorum ^busurpare tibi placet. Arguat autem te impietatis os tuum, & nō ego, tuāq; labia testimonium reddant aduersus te. Omniumne hominum tu primus natus es? & formatus es ante colles? Num auscultator fuisti diuinorū arcanorum, & sapientia suos terminos ultra te non porrigit? Quid nosti quod nos ignoremus? aut quid intelligis, cuius nos simus imperiti? Est & inter nos canus & senex, ^cetiam prouectioris ætatis q̄ pater tuus. Num dedignaris consolationes diuinas, & res occulta tibi uidetur? Quātum seduxit te cor tuum? & quantam elationem animi significant oculi tui? Quia cōtra deum erigis animum tuum, profersq; sermones ex ore tuo. Quid est homo, ut à scelere purus sit, & ut natus mulieris iustus sit? Ecce in sanctis suis [angelis] firmū opus non produxit [deus,] ac ne cœli quidem sunt in eius oculis sine macula. Quanto magis homo abominabilis & inutilis, qui uelut aquas imbibit iniquitatem? Explicabo tibi, modo auscultes mihi: & quod perspexi, tibi recensebo. Quod sapientes homines retulerunt, & à maioribus suis acceptum bona fide tradiderūt. Quibus solis permessa fuit rerum publicarum gubernatio, neq; infestauit eos hostis. Impius omni tempore sibi adsciscit dolores parturientis scemina, & numerus annorum absconditur tyranno. Voces terrificæ [insonant] auribus eius, & quum pax agitur, ei superuenit uastator. Non credit se iterum exiturum e tenebris, & e specula prospectat gladium. Satagit, ubicunq; panem inueniat: ^bscit [enim] q̄ suis factis periculosa tempora accersuerit. Eumq; terrent angustia & circumuallatio, & eum circumstant ut regem confertis globis præliaturum. Nam aduersus deum intēdit manum suam, & uires promit aduersus optimum maximum. ^aQui cum eo concurrens collum inuadet, ac densissimos clypeos conuellet. Nam adeps illius obduxit faciem eius, & ^bobesitatem ^mcontraxit circum ilia. Quare habitat in urbibus quæ destruuntur, & domos suas non inhabitat, quæ in congeries lapidum uertendæ sunt. Non dītescet, neq; stabiles erūt

Hh 2

^aAb odore aquarū germinabit, & faciet messem sicut planta. Quidam Kazir interpretantur sicculum, qui per insitionē transplantatur.

^cEt ubi ipse?

^bRecesserunt aquæ à mari, & flumē siccabitur et exarefecit. Et uir iacebit, & nō surget, donec nō cœli, nō expergiscetur, et non excitabuntur e somno suo.

^bVir.

Ultra pœnam mortis omnibus decretant non cruciabis me.

^dInundabis decidua eius pulueris terræ.

^eTantum caro eius super ipso dolebit, & anima eius super ipso moerebit.

^aEliphaz amarulēta oratione stricim respondet solutionibus Iobis, quibus refellit obiectiones Zopharis. Ipseq; conuincitur amico, & tepetit aliquas rationes, quibus arguit ob scelera puniri. Deniq; minatur peritūrum esse penitus, quia nō sit admonitus relapsere.

^aEtiam dissolues timorem, & prohibebis musitationem coram deo.

^bEliges.

^cEt desinet apud te sapientia.

^bPræcellēs à patre tuo diebus. ^cAn paruum à te consolationes dei, & uerbum occultum tecum?

^cEt non negauerunt à patribus suis. ^bSipsis solis data est terra, & non transiit alienus in medio eorum. Id est, qui felicissime rempub. gesserunt.

^bNouit quia paratus est in manu eius dies tenebrarum.

^cPræualebit ei ut regi futuro ad pilam.

^kCurret ad eum in collum, in densitatem summitatū clypeorum eius.

^dHiero. aruinam.

^mFecit. Hiero. dependet.

Prouet. 5. d

Precatur mortem, quæ omnis doloris finem adfert pijs.

Ecclesi 18. b

Supra 4. d

Liber

^aEt non inclinabit ad terram absolutio eorum.

^oQuum uanitas erit permutatio eius.

^pId est, facultas non uoluntas peccandi ablata est.

Adhuc sententiam suam adstruit A Iob, quod scelerum poenas non luat. Ceterum iudicio diuino permittit causam suam. Interim carpit amicos, ut ignaros, & alienos ab humanitate.

^aO si esset anima uestra sub anima mea.

^bComponam super uos sermones.

^cStupefecisti totum coelum meum.

^dEt surrexit in me abnegatio mei: in facie mea respondebit.

^eEt super palpebras meas umbra mortis.

^fMeum sanguinem.

^gClamori meo.

^hOratores mei amici mei, ad deum stillauit oculus meus.

ⁱEt arguet ad uirum cum deo.

^kEt semitam non reuertar, ibo.

^lSpiritus meus destruitur. Hicero. attenuabitur.

^mQui ad manum meam figetur.

ⁿIdcirco non exaltabit, nempe quod innocentem amicum accusant acriter.

^oAd portionem nuntiabit amicos, & oculi filiorum eius deficient.

^pEt tympanum antrosum ero.

^qTenebit.

^rEt mundus manibus addet praeslantiam.

^sPossessiones cordis mei. i. Ponent.

^tPro sepulchro.

illius opes, neque ad plenum crescet in terra. Nunquam euadet tenebras, [et] flamma teneram eius propaginem arefaciet: abibit autem per indignationem quam ore suo efflat. Vanitate [autem] deceptus non fidet [deo,] quum felicitas eius in contrarium mutatur. Absumetur ante fatale tempus, & ramus eius non florebit. Ut uitis uiolenter abijciat suos botros immaturos, & ut oliua suum florem abijciat. ¹Nam hypocritae congregatio erit solitaria, & ignis deuorabit tabernacula muneribus referta. ²Concipiendo molestiam, & pariendo uanitate, uenter eius concinnabit dolum. CAP. XVI.

Isa. 59. a
Psal. 7. a

AD quae respondens Iob, dixit, Saepius audiui talia, uniuersi estis consolatores molesti. Quando tandem finis imponetur uentosis uerbis? Aut quid te iuuat, quum [me] uexas? Possem & ego loqui more uestro. ^oO si uos eo loco essetis quo ego sum: ^uuobis enim aptum sermonem accommodarem, & motu capitis testarer dolorem meum ex uestra miseria. Vosque confirmarem ore meo, & consolatio meorum labiorum dolores minueret. Ego autem si loquar, dolor meus non minuitur: siue omitto [loqui,] & quid decedit mihi? Verum iam pridem aerumnis onerauit me [deus:] & sane cunctas meas facultates stupefecisti. Rugis quoque arauisti me, ut testimonij uim habeat, & amissa pristina forma mihi dissimilis sum, ita ut palam arguat me. Ira sua lacerat, ac hostiliter mecum agit, frendit in me suis dentibus, hostisque meus oculis suis micat aduersum me. Distendunt contra me os suum, & contumeliose praecidunt maxillam meam, & in malis meis uoluptatem suam expleuerunt. Constrictum me deus iniquo tradidit, & per impios prostrauit me. Beatus fui, sed dissecit me, ac mea ceruice comprehensa minutatim confregit me, scopum denique me sibi constituit. Ut me sagittae illius undique feriant, & renes meos dissecet, ac non parcat, & in terram effundat fel meum. Ita me uulnerauit, ut continuum uulnus sit, [et] in me fecit impetum sicut gigas. Consiui saccum super cutem meam, & cornu meum depressi humum. Facies mea intumuit fletu, & palpebras meas obduxit caligo densissima.

Quum tamen nulla uiolentia sit in palmis meis, & oratio mea sit munda. O tellus, ne celes mea scelera capitalia, & non sit locus ubi lateant querelae de me. Nunc etiam ecce testem habeo in coelo, & conscium in excelsis. ^uQuumque amici mei rhetorica oratione contra me agant, manantibus lachrymis dei opem imploro. Is enim palam proferet, si quid peccatum est a uiro contra deum, & a filio hominis in proximum suum. Nam anni adnumerati succedunt, ac iter semel peragendum ingrediar. CAP. XVII.

Iam quidem ago animam, & dies mei ritu lucernae deficiunt, meque sepulchrum manet. Si non illulores agunt mecum, & in moerore quo me isti afficiunt, nox transigenda est. Deponito quaeso [pignus,] & da fideiussorem in causa, quae mihi tecum est: & quis erit, qui mecum sponsonem faciat? Quia exclusisti cor eorum ab intelligentia, idcirco negotium hoc non magnam laudem eis pariet. ^oQui amicos numerat inter bona sua, eius filij non inuenient quod expectabant. Nam me quidem [deus] posuit exemplum populis, & celeberrimae famae ero in posterum. Cuius oculus praeter indignationem caligat, mea quoque membra uniuersa umbrae similia sunt. Ob quam rem probi stupebunt, & innocens aduersus hypocritam excitabitur. Iustus quoque insistet uiae suae, & innocens magis magisque progredietur. Tantum uos uniuersi domum redite, & abite quaeso: quando quidem inter uos nullum sapientem reperiō. Dies mei praeterierunt, & conatus mei intercepti sunt, quaeque animo praesumere possem. Noctem uertet in diem, & lux subsequetur euestigio tenebras. Si expectarem, infernus [tamen est] domus mea, & in tenebris strau

Vfus historie Iobis.

strauilectum meum. Foueam appello patrem meum, & uermem matrem & sororem meam. Vbi est igitur, ubi nā spes mea? & spem meam quis spectabit? Quæ si mecum in puluerem demitteretur, uectes sepulchri subderent.

CAPVT XVIII.

AD hæc Bildad Suhita respondēs, dixit, Quando tandem sermonibus imponetis finem? Intelligite, & postea loquamur. Quare similes peccatori æstimamur, & uobis obstinati uidemur? Tu qui per furorem discerpis animam tuam, deleaturne terra propter te, & rupes è loco suo cedit? Certè lux impiorum extinguitur, neq; splendet flamma ignis ipsius. In eius tabernaculo lumen obtenebrescet, ac lucerna illius quæ lucet ei, extinguetur. Gressus uirtutis illius angusti erunt, suumq; consilium deiiciet eum. Quia missus est suis pedibus in rete, & iuxta implicitam sepem obambulat. Laqueus comprehendet calcaneum illius, eumq; sitibundus superabit. Eius funis in terra est absconfusus, & decipula eius in semita. Vndiq; terrebunt eum pauores, & quocūq; gradietur, cōminuent eum. Famelica erit uirtus eius, & perniciēs ei parata est ab utroq; latere. Deuorabit uectes cutis suæ, deuorabit uectes eius primogenitus mortis. Euelletur ipsius tabernaculo id cui potissimum fidebat, eaq; res adducet eum ad regem terrorum. Habitat in tabernaculo eius nulla propinquitāte attingēs eum, & sulphur spargetur in casam eius. Supernè radices illius exarescent, & infernè messis eius succidetur. Memoria eius interibit de terra, neq; famam celebrem habebit in platea. Propellent eum ex luce ad tenebras, & ex orbe illum fugabunt. Non filiū neq; nepotem habebit in populo suo, non superstitem in suis domesticis. Stupefient posterī ad fata illius, & priores inuasit horror. Atq; hæc tabernacula duntaxat impij sunt, & is est locus ignorantis deum.

CAPVT XIX.

AD hæc respondens Iob, dixit, Quandiu cruciabitur animum meum, & sermonibus enecatis me? Iam decies contumelias mihi intulistis: an non pudet uos quod prorsum alios mihi uos exhibetis? Etenim si omnino erro, constat mihi ratio, quæ in errorem abduxit. Quod si omnino magnum quiddam in me oppugnando efficere conamini, & per calamitatem meam uestram intentionem fulcire. Scitote, nunc, qd deus me potentia sua premat, quodq; suo instrumento uenatorio circumdederit me. Si clamem uim inferri mihi, non respondetur mihi: si uociferer, non retineo ius meum. Semitam [enim] meam sepsit, ut euadere nequeam, & uis meis offudit tenebras. Detraxit mihi gloriam meam, & coronam mei capitis abstulit. Euulsit me circunquaq; ut pereā, abstulitq; spem meam ut [euulsæ] arbori. Exarsit in me ira illius, meq; habet in hostium numero. Simul uenerunt milites eius, & uiam muniuerunt aduersum me, & castra posuerunt circū mea tabernacula. Fratres meos abstraxit à me, quiq; me nouerant, etiam alienos se mihi offerunt. Propinqui mei deseruerunt me, & necessarii mei obliti sunt me. Familiæ mei & ancillæ meæ cēsent me peregrinum, eisq; uideor exteris. Quū uoco seruū meum, & ore meo peto ab eo aliquod officiū, non respondet mihi. Halitus meus offendit uxorem meam, filijs etiam uentris mei supplex sum. Etiam homines nequam aspernātur me, [quibus] quum assurgo, iaciunt in me scommata. Omnes amici intimi abominantur me, & quos dilexi, aduersantur mihi. Cuti & carni meæ adhæret os meum, & euasi dentium meorum cute comite. Benignius mecum agite, benignius mecum agite uos amici mei, quoniam diuina manus tetigit me. Quare me persequimini ut deus? & carne mea non saturamini? Vtinam scribantur

Id est, promittitis quæ moribus di conditio non capit. Ironia.

A Petulantissimè irridens Iobem sermones eos eleuat. Adhæc minatur penitus interiturum, quia nolit resipiscere.

Ipsius.

B Super eum.

C Id est, non assequetur quod cupit.

B Et perniciēs parata adlatus eius.

B Uectes pro membris intelligi possunt, ut 41. cap.

C Super die illius.

C Id est, presentes, qui uiuunt tempore Iobis.

C Id est, talia obueniunt tantum sceleratis.

A Dehortatur amicos ab insectando innocente se, asseritq; se non calamitatum propter impietatem aut scelera, quippe qui summa capita religionis, peccatorum cōdonationem per incarnandum filium dei, carnis resurrectionem & uitam æternam constantissime teneat.

A Attenuabit me totum.

B Mecum pernoctabit id quod errare facit me.

B Si uere super me magnifice ageris, et argueris super me probrum meum.

B Inique mecum egit.

C Et precabor, uel petam beneficium.

C Possunt intelligi nepotes, nam liberi oppressi fuerunt ruina domus. Quidam exponunt liberos propter uel per filios meos: ut sit sensus, Vxorē licet obtester per nostra pignora.

C Viri, secreti mei.

C Quis dabit nūc, & scribentur.

Liber

^aSuper puluere stabit.

^bDilectus hoc, quod ob deformitatem summā corpus non licet dicere. Et circumdederint, id est, pater, filius, spiritus: ut in Genesi, faciamus.

^cEt consummati sunt renes mei in sinu meo.

^dEt radix uerbi inuenta est in me.

^eQuia ira iniquitates, gladiū.

Sicut Eliphaz & Bildad proxime orationibus, ita & Zophar in lobem fecit sententiam ultimā, quod impietas immergeret eū istis malis: in quibus radicitus pereat, siquidē recusat emendari.

^fCorreptionem contumeliæ meæ audiam: & spiritus de intelligētiā mea respōdebit mihi.

^gHic. Atterentur egestate.

^hVirtutem eius redire facient.

ⁱOssa eius plena fuerunt adoleſcentiā eius, & cū eo super puluerem cubabit.

^kDemittat, i. deglutiat.

^lCaput.

^mIn magna rerum copia egebit avarus.

ⁿVelut opes suæ permutatio-

nis.

^oResiduum.

^pLabili uidetur ex iahal expecta-

uit formatum, quanquam Ebr.

pleriq; deducunt ab hol.

^qDum plena est sufficientia

ipsius, angustum erit illi, omnis

manus laboriosi perueniet ad

eum.

^rMigrabit prouentus domus

eius, effusus, in die iræ eius.

^sEt hæreditas eloquii eius à

deo.

^tEt erit hoc, uestræ consolatio-

nes.

^uEt si, quare non mutilus erit

spiritus meus?

^vEt si recordatus sum, & tur-

babor, & præhendet caro mea

quassationem.

Copiose hic lob explicat rationē

firmissimā quam præcipue ami-

corū rationi opponit. Si iustitia ei

postulat, ut neminē affligas, nisi ali-

quo scelere meritis sit, postulat etiā

ut nullum scelera impune dimit-

tat. Sed multi impij usq; ad ultimū

diem felicissime uiuunt in mundo.

Quod benignus dominus largitur

eis præter ipsorum meritum.

^wSemen eorum paratum ante

ipsos cum eis, &c. Loquitur

de opibus telluris, postea uero

de liberis: quanquam Chald. si-

cut & Hiero. per metaphoram

interpretatur.

mei sermones, utinam in libro exarentur, stiloq; ferreo incidantur in plum-
bum aut saxum, quo perpetuò durent. Noui & ego quod uindex meus ui-
uit, & nouissimo [tempore] adhibebit suam uim pulueri. Postquam uero
circumdederint hoc mea cute, spectabo deum è carne mea. Quem ego mi-
hi contemplanor, & oculi mei uidebunt, & non alius: quod unicum meum
est desiderium. Nam [olim] dicetis, Cur cum persequeremur, in quo fun-
damenta negotij [salutis] deprehendebantur? Timete igitur gladium uos-
bis imminētē, quia ira iniquitates, [iniquitas parit] ultionem dei, quoniam
intelligetis esse iudicem.

CAPVT XX.

AD hæc respondēs Zophar Naamathita, dixit, Igitur cogitationes meę
impellunt me ad respondendum, & propterea in me festinatio existit.
^aAudiā tamen ex te correptionem coniunctā cum mea ignominia: tametsi
me consciētia hęc cōsolabitur. Nōne scis illud omnibus sæculis obserua-
tum, ex quo [deus] imposuit terræ homines? Quod iubilatio impiorum ci-
to finiatur, & lætitia hypocritæ sit temporaria. Si exaltatio ipsius in cœlum
ascenderit, suumq; caput extulerit usq; ad nubes. Peribit tamen tandem ut
ipsum stercore, & qui uiderunt eum, dicent, Vbinam is est? Auolabit ut so-
mnium, & non reperient eum, & fugabitur ut uisio nocturna. Oculi qui
eum intuits sunt, non iterum uidebit, neq; amplius cernent eum [homines]
sui loci. Liberi eius placabūt pauperes, & manus illius restituent opes per-
uim ademptas. ^bAdoleſcentiæ uitiā tenacissime illi inhærent, eumq; comi-
tantur ad [sepulchri] puluerem. Quumq; malum dulcescat in ore illius, re-
condit ipsum sub lingua sua. Eiq; parcit, ut nō demittat, idq; detinet in me-
dio palato suo. Cuius panis in uisceribus ipsius uertitur in bilem aspidis
intra illū. Opes deuorat, quas remouet deo extrahēte illas ex uentre ipsius.
^cVenenum aspidū fugebit, eumq; occidet lingua uiperæ. Non uidebit ri-
uos fluminum torrentium mellis & butyri. Quę labore acquisiuit, reddet,
minimeq; deuorabit, uelut merces permutatorias, nec illis gaudebit. Attri-
uit enim, & reliquit pauperes: domumq; diripuit, nec ædificauit eam. Non
sentiet in uentre suo quod opulentus est, neq; conseruare poterit res opta-
tas. ^dCibo illius non aderit uis nutriendi, quocirca bonum ipsius instabile
est. Et si rebus omnibus affatim abundet, angitur tamen, & omnibus par-
tibus laboriosi hominis fungitur. Esto autem ut impleat uentrem suum,
[deus tamen] immittet ei feruorem iræ suæ, & depluet in eum, [et] in cibum
illius. Eumq; fugientē arma ferrea excipiet arcus chalybeus. Strinxit gla-
dium, qui corpus transfigat, ac micet per fel adactus, eiq; occurrant res terri-
ficæ. Vniuersæ tenebræ repositæ sunt in locis illius abstrusis: quem ignis
deuorat non foliis excitādis, [et] quicquid est residuum in domo ipsius,
malo inuolutur. Cœli prodūt illius iniquitatem, terraq; in eum insurgit.
^eProuentus domus eius, quando iram suā deus promit, migrat ut aquæ effu-
sæ. Hęc impij hominis fors est ex deo, & præmium paratum à deo ipsius
blasphemij.

CAP. XXI.

AD hæc respondens lob, dixit, Attentius meos sermones audite, idq;
pro cōsolatione uobis imputabitur. Ferte me, & ego loquar: & post-
quam locutus fuero, fannis exagitate. Num colloquium ad hominem in-
stitui? ^aAut quare non affectus animi mei promerem? Aspici-
te me, & ob-
stupeſcite, ac manum ori imponite. Nam cogitatione obiēns quæ mihi ac-
ciderunt, perturbor, & totum corpus meum horrore cōcutitur. Quare im-
pij uiuunt: & cōsenescunt: & pollent opibus? ^bSemen eorū ipsis spectan-
tibus feliciter eis prouenit, & propaggines eorum ob oculos ipsorum. Do-
mus

Eccl. 5.9

Ierem. 12.9
Abacuc 1.4

mus eorum salua est extra metum, neq; in eos saeuit dei uirga. Taurus eorum inuit pecus, & non est iners: uacca eorum parit, & non est sterilis. Edunt greges infantium, eorumq; liberi saltitant. Ad timpanum & citharam ducunt choros, & laeti agunt ad sonum fidiculae. Omneq; suum aeuum transigunt beate, & momento demittuntur ad sepulchrum. Qui quidem deo dicent, Recede a nobis, nec enim cupimus scire tuas uiuendi praeceptiones.

Malach. 3. a

Quid est optimus maximus, ut ei seruiamus? aut quid utilitatis capiemus, si ei occurramus supplices? Quam certe felicitatem suam non operibus suis adepti sunt: caeterum sententia impiorum longe a me discrepat. [Rursum] quoties impiorum lucerna extinguitur, eisq; superuenit sua perniciēs, [domino] distribuyente partes in ira sua? Ut sint uelut palea ad uentum, & uelut quisquiliae quas turbo aufert. Abscondit deus uirtutem illius filijs suis, [et] rependit ei, ut sentiat. Videntq; oculi eius detrimentum ipsius, ac bibit aliquantum furoris dei optimi maximi. Quam uero in domo sua uoluptatem relinquit post se? Postremo, dimidium mensium eius subtrahitur. [Et quum haec ita habeant,] num est qui deum uelit docere scientiam, qui excelsos iudicat? Alius moritur integris uiribus, totus opulētus & felix. Cuius mammae lacte sunt plenae, & medulla ossium ipsius bibitur. Alius moritur in aegritudine animi, qui nunquam laetus comedit. Pariter autem iaciunt in puluere, ac uermis eos tegit. Ecce non me latent cogitationes uestrae, & conatus ad me inuadendum. Dicitis enim, Vbi est domus boni & liberalis hominis? & ubi tentorium tabernaculorum impiorum? An non percontamini facientes iter, eosq; ex notis eorum [externis] non aestimatis? Etenim prauis parciuntur ad diem perniciē, & ad diem irarum adducuntur. Quis autem pronunciare posset ex facie rerum ipsius de uitae ratione? aut quis rependet ei quae gessit? Efferetur nimirum ad sepulchrum, & in aceruo uigilabit. Ut ei dulces sint cespites torrētis, eumq; sequentur omnes homines, quemadmodum innumeris praecesserunt. Quomodo igitur me consolamini rebus uanis, & in uestris responsionibus scelus adhibitum est?

CAPVT XXII.

AD haec respondēs Eliphaz Themanita, dixit, Num deo commodabitur uir fortis? Nam qui sapiunt, sibi commodant. Num optimo maximo uoluptati est, si iustus sis? aut lucro est, si uitam integrā agas? An ob metum tui arguit te, ac tecū in ius ambulauit? An non potius ob uitiositatem tuam magnam, & infinitas iniquitates tuas? Nam pignus a fratre tuo accepisti abs re, ac nudis detraxisti uestimenta. Non praebuisti poculum aquae lasso, & famelico negasti panem. Violentus uir possidet terram, & habens auctoritatem inhabitat eam. Viduas dimisisti uacuas, & lacerti pupillorum attriti sunt. Iccirco laquei circūdati sunt tibi, & terror subitus perturbat te. Aut tenebras non uides? & inundationem aquarum, quae operit te? Nonne deus caelum altum tenet? Spectato enim uerticem stellarum, quam sublimis sunt. Dixisti etiam quid deus sciret? An per caliginem iudicaret? Nubes ei latebrae sunt, ut non uideat, & in sphaera caelesti uersatur. An non obseruasti mundi uiam, quam homines nihili ingressi sunt? Qui ariditate constricti sunt in rugas, quū potuissent diutius persistere, & fundamentum eorum ut flumen diffluit. Qui dicebāt deo, Faceffe a nobis: & quid optimus maximus faceret nobis? Atqui domos eorum bonis refererat: caeterum ab impiorum consilio longe discrepat mea sententia. Quos inspicientes iusti laetantur, & innocens irridet illos. Quum subsistentia nostra non sit excisa, reliquias autem istorum ignis absumpserit. Quapropter accommo-

Hh 4

^aMittet ut gregē infantes suos, fLeuant uidelicet pedes, uel uocem.

^bEcce non in manu ipsorum bonum ipsorum.

^cFunes distribuet in ira sua.

^dPro copia rerum.

^eIn esse integritatis suae.

^fEt non comedit in bonitate. [†]Occupatio. Si equali sorte fruuntur boni & mali, non refert quomodo uiuas, nec possunt pii & impii inter nosci.

^{*}Opponit aliam questionem docens non temere iudicandum de homine ex fortuna, sed altius inspicienda esse omnia, & ex diuinis sententijs decernendum, quis bonus aut malus.

[†]Abaroth Ebraei pleriq; intelligunt excandescunt. Aliqui tamen deducunt ab eber, ut dies ulterior, id est, futurum seculum intelligatur.

[‡]Quis nuntiabit secundum uel super faciem eius uiam eius?

Redit ad genus primae orationis, ut probare conetur Iob multatum malis ob scelera, subiiciens exhortationem ad resipiscuntiam. Caeterum altercatione nimia euectus adimit Iobi, quae prima oratione concesserat numinis aliquem metum, & uitae sanctimoniam, licet simulatam.

^aEt uiro brachij ei terra, & eleuatus facie sedebit in ea, id est, non animaduertisti in uiolentos raptos.

^bId est, non obseruasti quid eueniret hominib. prauis, ut quos diluuium aut flamma caelestis perdidit?

^cEt consilium impiorum longe absuit a me.

^dHoc est, iustorum in quorum se numero ponit.

Phil. 106.

Liber

^a In his prouentus tuus bonus.

^a Quidam aurum interpretantur, quod plurimū ualeat in omnibus rebus.

^a Quia humiles fuerunt, & dixisti elatum: & demissum oculis seruabit.

^b Id est, seruabit deus probos in medijs fluctibus mundi.

Reperit argumenta quatuor in superioribus etiam orationibus posita, quibus arguit se non ob scelus ali quod a deo punitum.

^a Etiam hodie amara est musti tatio mea: manus mea grauis fuit super gemitum meum.

^b Ponet in me, tibi, id est in altera uita.

^c Retro.

^b Id est, ad plagam australem: ut dextra pro sept. ponitur.

^c Et ipse in uno siue eodem, & quis retrahet eum?

^f A tenebris.

^a Id est, ita res humana iactantur, ut uideatur deus ignorare, neque iudicium statim profertur in sceleratos.

^b Rapiunt a uastatione pupilli. ^a Sūt qui Schad, id est mamma, legant pro schod, id est uastatione.

^c De urbe. ^b Et deus non ponet insulsum.

^c Et latebras faciei ponet. ^f Quia pariter mane ipsis umbra mortis: quia cognoscet, ter rores umbræ mortis.

da te illi, & pacem cum eo confice. per quæ felicitas proueniet tibi. Accipe oro legem ab ore illius, & reponito in corde tuo eloquia ipsius. Si te conuerteris ad optimum maximū, ædificaberis, [&] procul abiges iniquitatem à tuo tabernaculo. Ponetq[ue] [deus] in puluere munitionem, & torrētes auri Ophirei tanquā saxum. Optimus maximus etiam inuadet hostes tuos, tuq[ue] habebis argentum purgatissimum. Tunc enim in optimo maximo te oblectabis, & palmas tuas leuabis ad deū. Exorabis eum, & audiet te, tuaq[ue] uota exolues. Quācunq[ue] rem decreueris, rata erit, & in uīs tuis lumen splen debet. ^a Deprimuntur enim, quos dicebas elatos esse: & summissos deus seruare solet. ^b Liberabit insulam innocentis: liberaberis autem per mundi tiam manuum tuarum.

CAP. XXIII.

^a Ad hæc respondens Iob, dixit, Etiamnum tristi oratione utor: quāq[ue] mea calamitas superat gemitus meos. Utinam sciam, & inueniā eum, & ueniam ad solium eius. Informarem [enim] ante illum causam meam, & os meum argumentis instruerem. Sermones [quoq[ue]] cognoscerem, quibus mihi responderet, ac intelligerem, quid mihi dicat. Num uirtutis magnitudine litigabit mecum? Non, sed ipse mihi [uires] cōferet. ^b Ibi cum eo probus disceptabit, ac tandem asseram [meam animam] à iudice meo. Si ad Orientem eam, nuspiam ille apparet: aut in Occasum, non animaduerto eum. Dum agit quippiam ^a ad læuā, ego non specto, & ad partem dextram se abdit, ut non uideam. Nam uiam [meam] perinde nouit atq[ue] ego: captoq[ue] experimento de me, ut aurum prodij. Pes meus tenuit gressum illius, [&] uiam illius obseruaui, neq[ue] deflexi. Non remouī etiam præcepta labiorum illius ab instituto meo, [&] eloquia oris eius recondidi. Et quum perpetuo sui similis sit, quis ab eo rationem exiget? quod expetiuit anima illius, fecit. Quumq[ue] perfecerit quod de me decreuerat, fecit, quod aliās sæpe ab eo factum est. Quamobrem percellebar metu ab eo, præcogitabam [hæc,] & timebā eum. Meumq[ue] cor molliuit deus, & optimus maximus turbauit me. Non enim excisus sum malo improviso, neq[ue] caligo faciem meam operuit.

CAPVT XXIII.

^a Vare ab optimo maximo nō sunt abscondita tempora? & agnoscentes eum non spectarunt dies eius? Sunt enim qui limites remouent, qui gregem rapiunt & pascunt. Qui asinum pupillorum abigunt, qui loco pignoris accipiunt bouem uiduæ. Qui pauperes pellunt ex uia, ut in latebras abdantur, quotquot in terra humiles sunt. Ecce uelut onagri exeunt in solitudinem ad opus suum peruestigantes prædam: quibus desertum panem profert ad liberos alendos. In agro farraginem suam demetunt, & in uinea [aliena] uindemiant impij. Nudum adigunt, ut pernoctet sine uestimento, & creat indumento per frigus. Ut madeant homines in montibus à nimbo, & saxum amplexentur non habentes suffugium. ^b Rapiunt pupillo, quod post ^a uastationem relictum fuerat, & cum iniuria humilium pignus accipiunt. Cogunt etiam nudum incedere sine uestimento, & famelici gestant manipulum. Intra muros eorum exprimunt oleum, quicq[ue] in torcularibus calcant, sitiunt. Clamant homines oppidani, & anima uulneratorum uociferatur: quæ quidem absurda deus hominibus haudquaq[ue] proposuit. Ipsi autem facti sunt rebelles in lucem, neq[ue] uias eius agnoscūt, neq[ue] sedēt in ipsius semitis. Prima luce homicida surgit, & occidit humilem atq[ue] pauperem: noctu autem similis erit furi. Oculus etiam mœchi obseruat crepusculum, dicens, Non cernet me oculus, faciemq[ue] palliat. Perfodiunt domos noctu, quas interdū sibi notarunt, minimeq[ue] lucē probant. Vniuersis ipsis

Quum deus uetet mala, & uideat recta, homines oderunt ueritatem, & prauē agunt.

ipsis matutina lux æque inuisa est atq; densissima caligo mortis: si quis enim cognoscat eos, affert terrores densissimæ caliginis. Quisq; illorum diffundit per aquas, & portioni eorū maledicuntur in terra, neq; deflectunt ad uiam ducentem ad uineas. Vtq; terra torrida & calor absument aquas niuales, & ita infernus eos qui peccauerunt. Obluiscitur eiusmodi hominis ad misericordiam procliuus, estq; dulcis cibus uermium, nec ulla memoria ipsius relinquitur, ac uelut arbor iniquitas confringitur. Qui sterilem quæ non pariebat, afflixit, neq; exhilarauit uiduam. Quin & potētes uersat sua potentia, attamen ab illis euectus non fidit suæ uitæ. Si quis etiam ei donet, ut tutus agere possit, ac nitatur illi, oculi eius speculantur uias eius [ad nocendū.] Quumq; breui tempore in fastigio fuerint, nulli erunt, ac redigētur ad paupertatem, utq; [ali] omnes contrahuntur, & ut caput spicarum succidūtur. Quis autem me conuincet mendacj, q; hæc ita non habeant: & quis sermo nem meum confutabit?

CAP. XXV.

AD hæc respondens Bildad Suhita, dixit, Imperiū & formido est penes illum, qui pacem cōficit in sublimi suo loco. Num eius milites numero comprehenduntur? Aut cui lux illius non oritur? Et quid iustitiæ sibi arroget homo friuolus deo cōparatus? & quid purus esset natus mulieris? Ecce facit ut non existat lux usq; ad lunam, & stellæ non sunt puræ in oculis eius. Quāto minus homo friuolus, qui putredo censerī potest: & filius hominis, qui uermiculus?

CAP. XXVI.

AD hæc respondens Iob, dixit, Cui opem fers: num ei qui uires non habet? Quem seruas: an eum qui non habet potens brachium? Cui das consiliū: eīne, qui sapientia caret? Eumq; doces, qui affluit sapientia? Cui nam sermones narras? Aut cuius spiritus egreditur ex te? Res emortuæ [a deo] formantur sub aquis, & in uicinis locis. Nudus ante illum extat infernus, neq; interitus habet uelamētum. Qui Aquilonem extendit super inane, & terram suspēdit super nihilum. Qui cohibet aquas in suis nubibus, & neq; nubes rumpitur ab eis. Qui cōstruxit faciem solij, super quod expandit nubem suam. Terminū præstituit aquis, dum consummentur lux cum tenebris. Columnæ cœli concutiūtur, & stupefiunt ab illius increpatione. Sua potentia scindit mare, & intelligentia sua compescit [eius] ferociam. Suoq; spiritu adornauit cœlos, [et] manus eius formauit serpentē uectem. Atq; ista duntaxat extrema sunt uiarum eius: & quantulam portionem audiui de isto negotio? Quis autem tonitru potentia illius cognosceret?

CAPVT XXVII.

Vterius quoq; sermonem suum prosequēs Iob, dixit, Per deum uiuentem, qui me præter meritum afflixit: & per optimum maximū, qui me in tristitiam coniecit. Nunquam dum in me halitus erit, & flatus dei in naso meo. Labia mea loquentur iniquitatem, & lingua mea dolū meditabitur. Absit à me, ut uestram sententiā probem donec expirabo: minime adimam mihi integritatem. Sed iustitiam meam retinebo, & non deponā eam, neq; committam, ut me unquam culpet cor meum. Qui mihi aduersatur [hac in causa] impius, & qui se mihi opponit, iniquus habendus est. Quid enim hypocritæ sperandum est, quum deus extrahet illius animam, si comoda sua compareret? Num clamorem eius audiet deus, quum pericula ei accidunt? Num in optimo maximo sese oblectabit, omniq; tempore inuocabit deum? Docebo uos per dei gratiam, neq; celabo, ut res diuinæ comparatæ sint. Ecce autem, quum uos omnes speculationibus [theologicis] operam dederitis, quare tam uanas opiniones habetis? Hæc [inquit] est

^sVelox ipse super faciem aquarum: id est, nauigio fugam arripiunt.

^{Et trahet, id est, suo arbitratu euehunt aut redigunt in ordinē quoslibet impij.}

^{Et ponet ad nō sermonē meū. Hierony, legit leel pro leal, red deus, ponere ante deum.}

^{Iterū ingerit sæpe iam dicta, deum esse iustum. & nefas, ut homo ante illum sibi uendiceret iustitiam.}

^{Iob ultima oratione, quæ tripertita esse uidetur, primo docet, apud se esse superuacaneum sermonē de potentia, sapientia, iustitia dei, qui non ignorat: multo autem indignus, quod studeant dei partes rationibus commentitijs tueri.}

^{Et subsistentia ad multum, docuit.}

^{Raga etiam Chaldeus interpretatur pro scindere, id est, fluctibus turbare. Aliqui tamen intelligunt, tranquillum redtere. Significat stellarum situm, qui draconem figurat concludentē uiam maiorem & minorem. Secūda pars, hoc est, cap. 27. 28. reddit argumenta quibus probat se non multatū malis à deo propter impietatem.}

^{a Et addidit Iob.}

^{b Viuit deus, abstulit iudicium meum, & opt. max. amaram fecit animam meam.}

^{c Non exprobrabit cor meum à diebus meis.}

^{d Quum ueniet super eum angustia.}

^{e In manu dei, id est, deo iuuante et sumministrante facultates.}

Liber

pars impij hominis ex deo, & hæc hæreditas, quam percipiunt tyranni ab optimo maximo. Si numerum liberorum adauxerint, gladio perimentur, & posteriores eorum non saturabuntur pane. Reliqui facti, lue perempti sepe-
 lientur, & ipsorum uiduæ non lugebunt. Si coaceruet [impius] argentum ut puluerem, & paret uestem ut argillam. Parabit ille quidem, at iustus induet, ac innocens diuidet argentum. Aedificat domum suam ut tinea, utq[ue] custos [hortorum] construit tugurium. Diues decumbet, nec honorifice
 funeralibus: aperiet oculos, & nemo aderit ei. Ingruent in eum terrores ut aqua, & noctu furtim auferet illum tempestas. Auferet eum uentus orientalis, ut abeat, & de loco suo deturbabit eum. Inuehetq[ue] illi affatim malorum, quæ magno studio effugere molitur. Quo sublato ^bplauditur, & homines loci eius illum exhibitant.

CA. XXVIII.

Abet argentum uenas, & aurum locum in quo cōflant. Ferrum ē puluere tollitur, & lapis ut æs funditur. Tenebris posuit [deus] terminū, & ad omnem perfectionem ipse scrutatur lapidem in caligine & densissima umbra abditum. ^aErūpit [alicubi] torrens, qui accolas non fert: rursum exarescunt tortētes, ut à pede non sentiantur: superant etiā hominis staturam, qui poterant uadari. Est terra in qua panis prouenit, altius autem eruta ignem exhibet. Est locus, cuius lapides sunt sapphirus, habetq[ue] auri pulueres. Est semita, quam ignorat uolucris, neq[ue] illam conspexit oculus milui.
^B Non calcarūt eam ^bferæ, non leopardus ambulauit per eam. Immittit suam manum silici, ac montes funditus euertit. Rupibusq[ue] excisis educit riuos, & quicquid pretiosum est, cernit oculus eius. ^cE guttis flumina colligit, & rem abstrusam profert in lucem. Vnde autem sapiētia ^dpetenda est: aut ubi est locus intelligentiæ? Ignorat homo pretium illius, neq[ue] inuenietur in terra uiuentium. Abyssus enim inquit, In me non est: ac mare dicit, Mecum non est. Non dabitur pro illa, quod in thesauris conclusum habetur, neq[ue]
 argentum expēdetur ut pretium eius. Non illi præponderabit aurū Ophiureum aut onyx pretiosus, aut sapphirus. Non pretiū illius æquabit aurum aut uitrum, nec cum ea permutatur uas ex auro obrizo. Nulla mentio fiet ^eramoth & gabis, sapientia quoq[ue] margaritis præponderat. Non topazius Aethiopiæ pretium illius æquabit, non aurum purissimū præponderabit.
^D Vnde igitur ueniet sapiētia: aut ubi est locus intelligentiæ? Est quidem abstrusa ab oculis omnium uiuentium, & recondita, ut lateat uolucrum cœli. Perditio & mors dixerunt, Audiuius auribus nostris famam eius. Deus uiam eius monstrat, quippe qui nouit locū eius. Is enim in partes terræ extremas prospicit, omniaq[ue] sub cœlo uidet. Vt uento etiam pondus adhibeat, & aquas mensura comprehendat. Præfigendo pluuiæ terminum, & uiam fulguri atq[ue] tonitruis. Tunc uidit, & recensuit eam, parauitq[ue] illam, & peruestigauit eam. Dixit autem homini, Ecce timor dei est sapientia, & uitare malum est intelligentia.

CAP. XXIX.

Vlterius quoq[ue] sermonem suum prosequēs Iob, dixit, Vanam eo loco sint res meæ, quo fuerūt prioribus mensibus, & ijs diebus, quibus me custodiuit deus. Quum eius lucerna in capite meo luceret, ad cuius lumen ibam per tenebras. Qualis fui tempore ^ahyemis meæ, ^bquum deo esset arcta necessitudo cum meo tabernaculo. Quum adhuc optimus maximus esset mecum, & iuuenes mei circum me. Quando ^cpedes meos butyro abluēbam, & saxum apud me fundebat riuos olei. Quando per oppidum ad portam prodibam, & in platea parabam sellam meam. Et me conspicati iuuenes abscondebantur, senesq[ue] assurgentes adstabant. Principes autem à sermone

^aEt non colligitur.

^bEt iaciet super eum, & non parcat: de manu eius fugiendo fugiet.

^cComplodet super eo manus suas, & sibi labit super eo de loco suo.

Sensus est. Omnia in terra & mari penetrat homo, & sua industria eruit: Sapientia uero solius dei gratia & spiritu obtingit.

^dErrupit torrens de accolis: obliuioni traduntur à pede, alti fuerunt ab homine, uadant: id est, ubi flumen non fuerat, subito erumpit ac pellit accolas.

^eFilij ferociæ.

^fLachryma.

^gInuenietur.

^hIudei putāt gemmas esse, quæ Hiero. uertit excelsa & eminētia.

ⁱId est, ab eterno.

Tertia pars probat Iob non affligi ob scelera, quippe qui fuerit omnis officij obseruantissimus. Simul docet non temere iudicandum de hominum animo ex fortuna, nec fidendum felicitati temporaria, idq[ue] perspectis rebus Iobis.

^aId est, iuuentutis.

^bIn arcano dei super meum tabernaculum.

^cProfectiones.

Psalm. 48.

Sap. 7. a

Sūma primaq[ue] sapientia & uera & unica, religiose uiuere.

sermone abstinebant, oriq[ue] suo imponebāt manum. Procerumq[ue] uox premebatur, & lingua eorum adhærebat palato. Nam auris quæ audiuerat, beatum prædicabat me, & oculus qui uiderat, testimonium mihi reddebat. Quia humilem clamantem asserebam, & orphanū cui nemo ferebat opem. ^c

^bQui paulò minus perierat, laude me prosequēbatur, & cor uiduæ commouebam ad iubilum. Induebam iustitiam, & iudicium meum uestiebat me ut pallium & tiaras. Fui [quoq[ue]] oculus cæco, & uice pedum claudō. Pater fui pauperum, & causam forensem, quam ignorabam, indagauī. Et iniqui hominis molares contriui, atq[ue] prædam extraxi è rictu ipsius. Cogitabā igitur me in nido meo expiraturum esse, ac more phœnicis multos dies uicturum. Diffusa fuit mea radix ad aquas, & ros in messe mea est moratus. Mea dignitas mihi recens perstitit, & arcus meus in manu mea recepit uires. Me ^daudito expectabant [homines,] & tacebant ad meum cōsiliū. Postquam dixissem, non iterabant sermonem, & sermo meus in eos stillabat. Meq[ue] uelut pluuiā expectabant, & os aperiebant suum uelut ad pluuiam serotinam. Si quando iocarer apud eos, non credebant, & in omnibus morigerari mihi studebant. ^eAccommodaui me illorū moribus cum iudicio, tenuiq[ue] primos accubitus, ac inter eos uersatus sum, ut rex inter militum [custodiam,] & quomodo quispiam mœstos consolaturus.

CAP. XXX.

^aNunc autem me rident minores me ætate, quorū patres dedignatus fuissē adiungere canibus gregis mei. Quorū robur collatum quid mihi attulisset: quibus uigor omnis fuit perditus. Qui rerū inopia & fame adacti profugerunt in solitudinem ac locum torridum, ac nuper in egestate summa erant. Ac decerpserunt malum apud arbutum aliquod, eisq[ue] radix iuniperorum panis fuit. Quiq[ue] pulsi fuerunt è medio clamantibus aduersus eos hominibus tanquam aduersus furem. Ut degerent in horridis locis torrentium, & in speluncis terræ ac petrarum. Vt ruderent inter arbuta uelut onagri, seq[ue] contraherent ^bsub uepreto aliquo. Deniq[ue] nihili hominū munciones & inglorij, qui in terra uiuere non deberent. Illis nunc carmen sum, & illis ^bfabula sum. Meq[ue] abominantur [omnes,] & longe discedunt à me, neq[ue] sputum continent à me. Nam postq[ue] [deus] emissio neruo me afflixit, effrenes in me feruntur. Et adolecentes ad dextrum [latus] insurgunt, meosq[ue] pedes ^bsubuertunt, uiam quoq[ue] in me munierunt, ut incōmodent. Viam quoq[ue] meam corruerūt, ac promouent ad lædendum me, ut eis adiutore nihil opus sit. Irruūt ut latum flumen ruptis aggeribus, & impetu conuoluunt sese. Factoq[ue] in me impetu terrores animam meam beneficentiæ studiosam persequuntur ut uentus, mea q[ue] salus ut nubes præterijt. Nunc etiam anima mea in me inuertitur, sibiq[ue] me uendicant tempora calamitosa. Noctu perforantur ossa mea à me, ^enec quiescunt [uermes] digredientes à me. Vestimentum meum ui malorum faciem suam mutauit, quæ uelut capitium togæ meæ cingunt me. Deduxit me ad argillæ [uilitatem,] mihiq[ue] uideor similis pulueri ac cineri. Dum clamito ad te, nō exaudis me, ac perseuerātem minime curas. Mutatus es mihi in crudelem, [hostem] & robore tuæ manus aduersaris mihi. Extulisti me, ac uento [impositum] uexisti me: sed [rursum] liquefecisti me in mea subsistētia. Scio enim q[uod] mors ^drestituēt me, ^b& domus destinata omnibus uiuentibus. Non sanē iniiciet manus aceruo [defunctorum,] ⁱaut clamant aliqui post obitū suū: [Quid libet mali obtingat] si non defleui ^bcalamitosos, & anima mea non dolore commota est ob aliorum paupertatem. Proin expectaui bonum, & euenit malum: præstolatus sum lucem, & uenit caligo. Intestina mea efferbuerūt,

^bBenedictio pereūtis super me.

^eEt è dentibus eius eijciebam prædam.

^eEt lucem faciei meæ non deiecerant.

^eEligebam uiam eorum & sedebam caput, & habitabam sicut rex in milite, quomodo lugentes consolabitur.

^bSub paliuro.

^bAd sermonem.

^eEt frenū à facie mea miserūt.

^bMiserunt, id est, obiecto offendiculo impellunt in lapsum.

^eUt rupta late uenient, sub uasitate sese uoluerunt.

^fFactum est uerti in me: terrores persequetur ut uentus uoluntariam meam, &c.

^eEt fugiētes me non iacebunt. Hiero. qui me comedunt. Ebr. quidam neruos interpretantur.

^bPeriphrasis sepulchri.

ⁱSi in obitu suo ipsis clamor.

^bDurum die.

Liber

¹Anteuerterūt me dies afflictio
nis meae.

& non quieuerunt, meq̃ apprehenderunt calamitosa tempora. Lugubri habitu incesſi, ut solem non sentiens, stans etiam in coetu clamitabam [eiulans.] Fuiq̃ frater draconum, & focius struthionum. Cutis mea in me de nigrata est, & ossa mea prae siccitate exaruerunt. Meaq̃ cithara uersa est in luctum, & fidicula mea in uocem plorantium.

CAP. XXXI.

A Oedus pepigi cum oculis meis, ut ne cogitarem quidē de uirgine. Quae enim pars dei superne erit, & quae haereditas optimi maximi ē sublimibus [caelis:] An non pernicies iniquo [parata est,] & afflictio patrantibus scelus? An non ipse uidet meas uias, & omnes gradus meos adnumerat?

^a Si ambulauī cum uanitate.

^b Et post oculos meos ambulauit
cor meum.

^c Si persuasum fuit super uxore
cor meum.

^d Si respici iudicium serui mei,
& ancillae meae, in litigando eos
mecum. Omittitur autē poena,
quae in hac ponitur conditione
ut & in alijs nonnullis.

^e Si prohibui a uoluntate tenui
es, & oculos uiduae confeci.

^a Si fraudes commisi, & pes meus festinauit ad dolum. Appendat me in statera iustitiae, & cognoscat meam integritatē deus. Si deflexit gressus meus a uia, & cor meum secutum est appetitionem rei uisae, & macula palmis meis adhæsit. Ego seminem, & alius comedat, meiq̃ posteri euellātur radicitus.

^b Si concupiscentiae uxoris alienae obnoxium fuit cor meum, & ante ostium sodalis mei sum insidiatus. Permolat uxorem meam alius, & subigant eam alij. Hoc enim grāde flagitium est, & iniquitas capitali actione persequenda. Ignis enim est, qui ad interitum usq̃ uoraret, ac omnem prouentum meum radicitus euelleret. ^c Si detrectauī iudicia, quum seruus meus aut ancilla uellent mecum litigare. Quid enim facerem deo confurgente? [ad iudicium] & quid ei responderem animaduersuro? An non idem qui condidit me in uentre, condidit & illum, & formauit eum in uno utero? ^d Si fraudauī genium inopum, & uiduas lactauī uana spe. Et solus edi cibū meum, nec orphanus de illo comedit. Nam a primis annis educauit me [benignitas] uelut parens, & q̃primū editus sum in lucem, eam mihi uitae magistrā constitui. Si quem ueste carentem perire uidi, & deesse indumentum pauperi.

Servos & ancillas iudicauit quippe ab eodē parente coelesti conditos.

^f Si agitaui super orphano matrem meam.

^g A canna.

^h Et quum excellentem, scilicet diuitiarum uim, inuenit manus mea.

ⁱ Preciosam.

^k Et osculata est manus mea os meum.

^l Et non dedi ad peccandum palatum meum, ad precandum in execratione, animam eius.

^m Sermo est irascentium hero suo Iobi, quod hospitalitate suā tantum negotij facesseret familie.

ⁿ Non exibo ostium.

^o Quis mihi dabit auditore? ecce
ce signationem meam opt.
max. faciet me respondere.

^p Epilogus est totius disputationis Iobis: absoluentū esse apud equum iudicem probe cognita causa. Cui tamen adiungit, ut se gesserit cum suis colonis & mercenariis.

^q Id est, summittam me illius sententiae uelut aequissimi principis.

^r Metonymicis pro colonis.

^s Feci cultores uel habentes eam
efflare animam.

^t Vel perfecta sunt uerba Iobis.
Clausula est forensis, ut Latini
rhetores adhibent, dixi, uel dixi
est causa.

^c Si non gratias egerunt mihi femora eius, & non uellere agnorū meorum calefactus est, [non recusō quin malum patiar.] ^d Si minitatus sum orphano, quum non ignorarem me ualere plurimū in porta. Excidat armus meus ab humero, & brachium meum frangatur in ossibus. Mihi enim ad fuit metus calamitatis a deo iniiciendae, quam perferre non possem. Si posui spem in auro, & massae aureae dixi meum esse praesidium. Si crescentibus opibus meis, & quū adipisceretur ingentes diuitias, gauisus sum. Si uidens lucem [solis] splendidā, & lunam claram incedētem. Et occulte cor meum mihi persuasit, ut manus mea ori applicaretur. Nam & ea iniquitas est iudicio capitali digna: deum enim qui supra est, negassem. Si gaudium percepi ex infortunio inimici mei, & exultaui quum ei malum obuénisset. ^e Sed ne haecenus quidem permisi meo palato peccare, ut ei malū imprecaretur. Si non dixerunt familiares mei, ^f Vtinam liceat istius carnibus satiari. Non [enim] hospes pernoctauit foris, & ostia mea peregrinanti aperui. Si occultaui ut Adam scelus meum, ut iniquitatē meam in recessu meo recōderem. Si reformidaui turbam magnam, & contemptus familiarum deterruit me, ut tacerem, & non domo exirem. ^g Vtinā sit mihi auditor, ipseq̃ optimus maximus dicet mihi, quod pro mea parte adnotandum sit, aduersarius autem meus librum perscribat. Quem nisi humero meo portauero, & mihi uelut corollas apposuerō, [quiduis patiar.] Eumq̃ per singulos gradus recitabo, & eum adibo tanq̃ principem. ^h Si clamat contra me tellus mea, si mulq̃ lachrymantur sulci eius. Si opes illius edi absq̃ pecunia, & cultores eius nimis operis confeci. Proueniat paliurus pro frumento, & lolium pro hordeo. ⁱ Finita sunt uerba Iob.

CAPVT XXXII.

Cessat

Cessauerunt igitur tres isti uiri respondere Iob, quia sibi iustus uidebatur. ^aIratus est autem Elihu filius Baracheel Buzita de familia Ram, ipsi Iob succensens, ^bquod sibi maiorem iustitiam arrogaret, quam deus ferre possit. Tribus autem amicis eius succensuit, quod non suppeterent eis rationes idonee, & tamen Iob damnauissent impietatis. Nam Elihu expectauit, dum Iob finem loquendi fecisset: eo quod isti aetate illum superabant. Videns autem Elihu tres istos nihil argumentorum habere, succensuit. Et respondens Elihu filius Baracheel Buzita, dixit, ^c*Quum ego aetate minimus sim, uos autem senes, ueritus sum, ac timui apud uos meam sententiam proferre. ^d*Cogitauit enim par esse, ut senes loquantur, & grandaeui differant de sapientia. Verum spiritus ipse agit in hominibus, & afflatus optimi maximi docet eos. Et fit, ut magnates non sapiant, nec senes ostendant iudicium. Quamobrem dixi, audito me, & ego etiam prodam quod sentio. Ecce uerba uestra expectaui, & aures praebui, quamdiu moliti estis apparatus uestrum & sermones afferre. Dumque uobis attendo, ecce nullus uestrum Iobem refellit, neque respondet ad ipsius uerba. Neque est ut dicatis, Attigimus sapientiam: [nempe] deus prostrauit ipsum [Iob,] & non homo. ^e*Contra me quidem aciem disputationis Iob non direxit, neque illi respondebo uerbis uestris. Expauerunt, nec respondet amplius, & sermones defecerunt illos [prouocatores.] ^fD Et expectaui, donec loqui non possent: restiterunt enim, ut non amplius respondere. Quare & ego respondebo pro mea parte, & quod sentio ipse quoque proferam. Plenus enim sum sermonibus, & spiritus uentris mei angit me. Nam uenter meus rumperetur ut noui utres, quum uino spiraculum non aperitur. Loquar itaque, ut animi angustias remoueam, & aperiens labia mea respondebo. Neque uero personae cuiusquam hominis aliquid tribuam, nec honorificis appellationibus cuiquam blandiar. Nam si ^gad gratiam loqui institui, nescio an opifex meus cito me sublaturus sit.

CAPVT XXXIII.

Quamobrem audi quaeso Iob sermones meos, & omnia uerba mea auscultato. Ecce quaeso, aperui os meum, & lingua mea loquetur in palato meo. Verbaque mea proficiuntur ex corde sincero, & scientiam puram loquentur labia mea. Nam & me dei spiritus condidit, & afflatus optimi maximi uitam mihi indidit. Si uales, mihi responde, & acie directa mecum cogredere, ac fortiter obtine gradum tuum. Ecce apud deum tibi ^aaequor, & ego ex luto fictus sum. Ecce metus nullus ex me turbabit te, ac si incumberem in te totus, non grauiter premerem. Dixisti namque me audiente, atque sermonum istorum uoces percipiente. Purus sum, & sine scelere: irreprehensibilis sum, & uaco iniquitate. Ecce [enim deus] occasionem captatam aduersus me reperit, ac me sibi iudicauit inimicum. Et coniecit pedes meos in cippum custodiens omnia itinera mea. ^b*Qua quidem in re non iuste agis, tibique planum faciam quod deus longe superat friuolum hominem. Cur litigas cum eo, quem omnium negotiorum suorum reddere rationem non oportet? Etenim semel deus loquetur, & iterum, si [homo] id non animaduertat. In somnis, in uiso nocturno, quando sopor homines opprimit, dum in lecto dormiunt. Tunc aurem hominibus uellit, & disciplinam eorum uelut impresso sigillo consignat. Vt homini adimat factum [prauum,] ^c*Et uiro superbiam detegat. Prohibetque animam eius a fouea, & uitam eius ne progrediatur sub telorum iactum. Castigabitur etiam [homo] cruciatu super lectum suum, & quantum est ossium illius, uehementi morbo. Et uita eius fastidit panem, animaque eius cibum suauem antea. Vt assumatur caro

Proponit ex
orationibus Iob
his, quae repre-
hendere instituit.

^a Elihu attentus auditor disputationis, uidens infelicem exitum, quod ueritas non fuit ad liquidum explicata, & animi amicorum disiuncti, se interponit exquisitum arbitrium. Et in Iob quidem requirit modestiam, quod maiorem sibi iustitiam arroget ac loquatur confidentius de maiestate diuina. Tres amicos reprehendit quod Iobem damnant impietatis, neque tamen id probare possint. Quibus erroribus utrinque depositis conatur eos reducere in gratiam.

^b Incanduit nasus eius.

^c Propter iustificare ipsum animam suam a deo.

^d Non inuenerunt responsionem.

^e Ut ueritati patrocinetur, & minimum offendat animos iam satis irritatos, exordio docet non contemnendam esse orationem suam, quod causam probe perspexerit, utrique parti saueat, religiosissime pronuntiaturus sit, officio adducatur ad dicendum.

^f Dixi, dies loquantur, & multitudo annorum faciant scire sapientiam.

^g Hiero. intelligunt.

^h Et non ordinauit contra me sermones.

ⁱ Et spatium amplius erit mihi.

^k Cognominabo.

^l Sicut os tuum.

^m Ecce hoc non iuste egisti: respondebo tibi, quia multiplicabit deus ab homine.

ⁿ Et superbiam a uiro teget.

^o A transeundo seu pergendo in telum.

Liber

eius, ne uideatur: & promineant illius ossa, quæ [prius] non uidebantur. Proximèq; foueam accedit anima eius, & uita eius pollinctorum. Quum obtingit ei nuncius orator unus ex mille, ut homini exponat officium suum. [Deus] beneficio eum prosequitur, ac dicit, Redime illum, ne descēdat in foueam: inueni expiationem. Recipitq; caro eius uegetabilem uim etiam maiorem q̃ in pueritia habuit, ac redit ad dies adolescentiæ suæ. Deum exorabit, qui bene uolet ei; faciemq; suam ostēdet lætam, ac reddet homini suam iustitiam. Ut respiciat in homines, ac dicat, Peccaui, & præuaricatus sum à probitate, nec poenas cōdignas dedi. Sed redemit animam meam, ne pergeret ad foueam: & uitam meam, ut lucem aspiciat. Ecce omnia hæc deus agit bis aut ter cum uiro. Ut reuocet animam eius à fouea, utq; illustretur luce uiuifica. Attendito Iob, audito me: sileto, & ego loquar. Aut si suppetunt sermones, respondeto mihi: loquere, nam cupio, ut te possis defendere. Sin minus, auscultato mihi, [et] sileto, atq; ego te sapientiam docebo.

CAPVT XXXIII.

^aMemoriam, facientes mori, id est, pollinctorum & uestigiones, qui mortuos curant.
^bRectitudinem suam.

^cIn iubilo.

^dEt non æquale mihi.

^eIustificare te.

^aEt respondit Elihu, & dixit.

^bIudicium eligamus nobis.

^cAbstulit iudicium meum.

^dSuper iudicio meo mētēbar, dolorifica sagitta mea sine scelere.

^eEt proficiscetur ad societatem cum patrantibus uanitatem, et ut eat cum hominibus impietatis.

^fEt secundum semitam uiri, faciet inuenire eum.

^gSi ponet ad eum cor suum, spiritum suum & flatum suum ad se colliget.

^hObligabit uulnus, id est, ut chirurgus etiam secans & urens sanitati hominis consulit, ita deus affligens.

ⁱBeliat.

^jNō suscipit faciē principum.

^kAbq; manu.

^lEius.

^mQuia non super uirum ponet amplius.

ⁿPro impijs complofit eos in loco uidentium.

^oAd facere uenire super eum clamorem tenuis.

^pA regnando hominem hypocritam, à laqueis populi. Hoc est, deus facit ut iniustus dominatus cesset.

Puribus autem differens Elihu, dixit, Audite sapiētes uiri meos sermones, & eruditi auscultate mihi. Nam auris sermones explorat, & palatum saporem ciborum diiudicat. ^bAc cum iudicio agere nobis placeat, & cognoscamus inter nos, quid bonū sit. Dixit enim Iob, Iustus sum, & deus me tractat indignis modis. ^cFalsus sum expectatione iudicij mei, quum sagitta mihi dolorem inflixerit absq; ullo meo scelere. Quis autem uir est Iobi conferendus, qui bibat irrisionem uelut aquas? ^dEt cōsors est malorum quæ facinorosis debentur, ac uersatur in cōditione impiorum. Dixit enim, Vir non faciet paria, si cum deo cursu contendat. Quocirca uiri cordati auscultate mihi: Absit ut in deum hæreat aliquid impietatis, aut in optimū maximum aliquid iniquitatis. Rependit enim homini quod gesserit, ut illud assequatur ad quod contēdit quisq;. Proculdubio autem deus nihil temere agit, & optimus maximus nulli facit iniuriam. Quis enim cum illo inuisit terram? & quis condidit totum orbem? ^eSi ei suus animus suggereret reuocare spiritum & flatum suum. Protinus omnis caro simul expiraret, ac homo cōuerteretur in puluerem. Si quid igitur intelligentiæ habes, hoc audi, & ausculta uocem meorum sermonum. An qui odit iudicium, ^fchirurgus imitaretur? Illūne impietatis suggillabis, qui iustus & potēs est? Nū rex appellandus est ^gapostata? & principes impij? ^hQui persona principum non mouetur, neq; discrimen ponit inter munificum & tenuem: uniuersi enim opus sunt manuum ipsius. Repente morientur, & media nocte uelut torrente auferentur populi, ut intereant, auferentq; [angeli] ualidum ⁱnullo negotio. Oculi enim eius cōiecti sunt ad uias cuiusq;, omnesq; gradus ^jhominis uidet. Non sunt tenebræ neq; dēssima caligo, ubi abscondi possint flagitiosi. ^kNec enim deus impingit cuiquam quod non fecit, ut cum deo inius ambulet. Conteritq; potentes infinitos, & eis sufficit alios. Quamobrem ad notitiam proferet opera illorum, & [diem] uertet in noctem, ut conterantur. ^lQuos in loco celebri collidit, propterea quod impij sunt. Siquidem ab eo defecerūt, & omnes uias eius ignorarunt. ^mUt extorquerent clamorem inopi ad ipsum peruenientem, utq; clamorem humilium exaudiret. ⁿPorro ipso tranquillitatem constituyente, quis turbabit? Et abscondente faciem tam à gente quàm ab homine, quis eum aspiciet? ^oNe regnet homo hypocrita, [neu] laquei sint quibus populus capiatur. Ad deum enim pertinet dicere, Condōnaui noxam, & non uastabo. Si quid reliquum est quod non perspexi, tu indicato mihi: si quam iniquitatem patraui, non iterabo.

An

Deut. 10. d
2. Par. 19. g
Sap. 6. b
Eccl. 35. b
Rom. 2. b
Gal. 2. b
Eph. 6. b
Coloss. 3. d
Act. 10. c
2. Pet. 3. e

Elihu Iobē pro uocat ad respōdendum.

*An à te ortam disputationem alius absoluet, quia tu reiecisti? Tua enim est optio hîc, nō mea: proin si quid nosti, eloquere. Homines cordati loquantur mihi, & uir sapiēs qui mihi auscultauit. Iob [sanē] imperite locutus est, ac uerba sua imprudenter [effutiuit.] *Hæc autem in medium afferō, ut res Iobis discutiantur exactissime, quo paratæ sint responsiones contra prauos homines. Non enim defuturus esset, qui scelus peccato cumulās inter nos plauderet, ac uerbis cum deo litigaret.

CAP. XXXV.

Prosequens igitur Elihu sermonē, dixit, *An cum iudicio id statuis quod dicis, iustitiæ meæ apud deum nulla est ratio? Dixisti enim, Quid commodabit? quā utilitatem capiam, si non peccem? Ad quod tibi & tuis amicis tecum respondebo. Contemplare [enim] cœlos, & uide: & aspice æthera, quanto sit altior te. Si pecces, quid ages in illum? & si augetur scelera tua, quid ei facies? *Si iustus sis, quid dabis illi, aut qd ex manu tua accipiet? *Sed uirum tuæ cōditionis impietas tua, & filium hominis iustitia tua attingit. *Cur igitur clamant multi ob magnitudinem oppressionum? & uociferantur propter uiolētiā magnatū? *Nempe quia nullus dicit, Vbi est deus qui me cōdidit? qui noctu dat cantus? nosq; maiori doctrina donauit quā pecudes terrestres: & sapientiam nobis maiorem concessit quā aui bus cœli? *Tum clamant, quum improborum hominū insolentia premuntur, & [deus] non exaudit. Verum deus uanitatē istam [precum] nō audit, nec optimus maximus respicit eam. Etiam si dicas qd eum non uideas, nihilominus est apud eum iudiciū, tuumq; fuerit expectare illum. *Quia enim iam nō animaduertit iratus, *neq; pro enormitate scelerum pœnam irrogauit. Iob erupit in uerba inania, & imperite grauib; sermonibus utitur.

CAPVT XXXVI.

Rursum quoq; dixit Elihu, Suffer me paulisper, & explicabo tibi, quia plura habeo quæ pro deo dicam. *Afferam enim quod cognitum habeo: uerum non pressius agens, & conditori meo iustitiā uendicabo. Nam planē sermones mei carent mendaciō, & scientia integra præditus tecū agit. *Ecce deus potens quum uires habeat animo pares, [uniuersitatis gubernationem] non detrectat. Non impio uitam concedet, & iudicem humilium aget. Non retrahit oculos suos à iusto, & solio imponit reges, ut aliqui perpetuò celsitudinem retineant. Quumq; uincti compedibus fuerint, ac irriti funibus misere uixerint. Refert eis quid factū fuerit opus, & scelera ipsorum, quia superbierunt. Eisq; peruellit aurem, ut castigentur, & dicit, ut à uanitate discedant. Quod si obediuerint, ac [eum] coluerint, *exigent dies suos prospere, annosq; suos suauissime. Si minus obtemperauerint, pergent sub telorum iactum, & expirabunt propter imprudentiam. Cæterum hypocritæ falsi cordis iram coaceruabunt, & non clamabunt, cum eos constrinxerit. Quare anima eorum morietur per iuuenilem stoliditatem, & uita eorū cum scortatoribus. Quum affligit humilem sua miseria, uellit ei aurem per afflictionem. *Quin etiam si te reuocarit ē faucibus periculi, [super est] lata uorago quæ fundamēto caret, ut mensa tua referta pinguedine pessum eat. *Tuq; impij iudiciū expleueris, iudiciū & ius retinebunt suum uigorem. *Quia minime te ira defendet, etiam si complosine manuum fueris minitatus: neq; munerum multitudo asseret te. Num magni æstimaret amplitudinem tuam? Non imunitatem, nec omnia quæ uires conferunt, [æstimat.] Ne anheles noctu, quum populi sua in sede permanentes incrementa capiūt. *Caue te uertas ad res nihili, quibus coneris & ex miseria extricare. Ecce deus arcem potentiae tenet: quis legulator ei conferendus est?

*An de te, perficiet eam, repulsi, quia tu eliges & non ego.

*Adducam, probetur Iob usq; ad finem propter responsiones in homines uanitatis. Sunt qui abi exponunt, uoluntas mea, id est uolo, ut probetur. Aliqui, pater mi: ut sit sensus, O deus, da, ut probetur Iob.

*An hoc cogitasti ad iudiciū, dixisti, iustitia mea à deo?

*Rationē soluit, deum nō exercere iudiciū exactum in hoc seculo, quod hominum facta qualiāq; non attingant eum. Atqui hominum refert, iuste quis, an iniuste uiuat: quod deus non negligit.

*Viro sicut tu, impietas tua, et filio hominis, iustitia tua.

*A magnitudine siue multitudinis oppressionū clamabunt, uociferabuntur à brachiō magnatū.

*Obiectionem soluit. Cur igitur tot oppressi à tyrannis queruntur? quia deū non ex animo fidei orant, ut succurrat.

*Id est, ut auiculæ cantillent.

*Tunc clamabunt, & non exaudiet, à facie insolentiae malorū.

*Hoc est, qd Chaldei et Sabæi non statim puniti sunt, Iob qui ritatur de iudicio dei.

*Et nunc quia non uisitauit irā suā, & nō cognouit in excessu ualde, Et Iob uanitate aperuit os suum.

*Afferam scientiā meam, à deo longinquo, & opifici meo dabo iustitiam.

*Et integer scientijs tecum.

*Ecce deus potens non detrectabit, potens uirtute cordis.

*Aliqui libri pro iechalu habēt iebalu, id est, ueterascent.

*Id est, si respiciens non perseueret, manet eum grauior pœna.

*Id est, impietatis mensuram impleueris, ut iuste cum impijs damneris.

*Quia ira ne forte retrahet te in complosione, & multitudo muneris piacularis non declinat te.

*Munificentiam tuam, id est, deus non respicit, quā nobili genere, aut quā dignitate sis.

*Aliqui aurum interpretantur. Significat autem omne præsidium siue locorū munitorium, siue fraudum & doli, siue auri & argenti.

*Custodi te, ne respicias ad uanitatē, quia super hoc elegisti à miseria.

Periculossimum foret concedere apud impios, quod deus affligat homines circa culpam eorum.

Liber

^aHier. de quo cecinerunt.

^mTheſchyoſ exaltationes, qui
dam tonitrua.

ⁿEx mari enim ſol attollit exha-
lationes & uapores unde plu-
uiæ.

^aAlas.

^bIpsa, id eſt, ſubmina pluuias grã-
dines, et alia, quæ ſequuntur to-
nitrua.

^cIn manu omnis hominis obſi-
gnabit, Pluuio enim tempore
clauduntur ædes undiq.

^dId eſt, ut recenſeāt, quod in æ-
gris habent, ne intereat tempe-
ſtatibus, metuentes.

^eVel ſolo.

^fEt ipſe gyrationibus uerſat ſe
in gubernaculis ſuis ad opus eo-
rum, omne quod mandat eis ſu-
per faciem orbis, ad terram.

^gSi ad tribum ſi ad terrã ſuam,
ſi ad beneficium faciet eum in-
uenire.

^hIn ponendo deum ſuper ea.

ⁱQuidam legunt, miphleſe li-
brationes. i. temperaturã ex ua-
rijs coloribus.

^kEt nunc non uiderunt lucem, D
ſerenũ ipſum in æthere, & uen-
tus tranſiuit.

^lSuper deo reuerendo gloria ſi-
ue cõſeſſio. i. ei debetur gloria.

^mNon uidebit omnes ſapientes
corde.

Dominus deus præſes diſputatio-
num theologiarum tollit tandem
controuerſiam, ſententiam ſerens,
quæ à ſermone Elihu nihil diſcre-
pat. Iob enim amicum & cultorem
ſuum extremum pronunciat. Cæte-
rum redarguit eum, quod cõſiden-
tus locutus ſit de ſua iuſtitia, & do-
mini iudicijs. Amicorum opinio-
nem damnat, quod Iob ſit afflic-
tus ob ſcelus aliquod. Poſtremo ſacro-
rum cõmunionem reducit eos in con-
cordiam & ueterem amicitiam re-
parat.

^aQuis extendit ſuper eam re-
gulã? Super quo demerſe ſunt
baſes eius?

Quis cum eo inſpexit uiam illius? Et quis dicet, Iniquitatem patraſti? Tu
memineris, ut opus illius amplifies, quod homines intuent. Quod omnes
homines ſpectant, & mortales contemplantur, [quanquam] eminus. Ecce
deus modis omnibus maximus eſt, ut ignoremus numerũ annorum eius,
& uiam eum perueſtigãdi. Nam prohibet guttas aquarum, [quæ rurfum]
fundent pluuiam ex uapore ſuo [coactam.] Vt defluant ab æthere, ac deſtil-
lent in multos homines. Si quis etiam animaduertat expansiones nubis,
[ſunt uelut] ^mlaquearia tuguriũ ſui. Ecce illi ſuperexpandit lucem ſuam, &
ⁿradices maris operit. Illis enim iudicium exercet in populos, ut det cibum
copia magna. Nubibus includit exhalationẽ igneam: eiꝝ præcipit, ut ten-
dat contra occurrẽtem uaporem. Nunciatq; illi ſocia eius, quod indignetur
[uapori] aſcendenti.

CAPVT XXXVII.

^aAD quam etiã rem cor meum expaueſcit, ac luxatur è loco ſuo. Audite
attentius fremitum uocis illius, & ſonum qui egreditur ex ipſius ore.
Quem dirigit per omnia ſpatia ſub cœlo, & lucem eius ^aad extremas partes
terræ. Poſt illum rugiet tonitru, tonabitq; uoce maiestatis ſuæ: nec differet
^balia, poſtquam audita fuerit uox eius. Tonabit deus uoce ſua mirifice, qui
res maximas gerit quas ignoramus. Niui enim dicit, Sis in terra: & nim-
bo, ut ſit modica pluuiã, & pluuijs ſuæ potentiæ, ut ſint nimbus. ^cIntra do-
mos cogit omnes homines, ut cuncti mortales ſciant ^dopus ſuum. Feraq;
ſubit luſtrum ſum, & degit in ſuis cubilibus. Ex penetralibus [nubis] uenit
turbo, & nubium diſperſionem ſequitur frigus. Flatuq; dei dabit [nubes]
glaciẽ, & latum ſpatium aquarum pro ^efundamento. Nubi quoq; nego-
tium rigandi dat, ac diſſipat nubem ſuæ pluuiæ. ^fAtq; ipſe uerſatur in or-
bibus tenens gubernacula, ut opera ſua perficiant, quæcunq; mandat eis ad
orbem ac terram: ^gſiue uni tribui, ſiue terræ ſuæ, ſiue homini alicui benefi-
cium conferat. Hæc Iob auribus accipito, & reſiſte conſiderans dei miracu-
^hla. Sciebasne, quum deus ⁱſiſtis leges imponeret, ac proferret lucem ſuæ nu-
bis? Num intelligis ^jmixturas nubis, & illa miracula perfectiſſimæ ſciẽtiæ?
Vt tuæ uestes caleant, quum terræ quietem ac tranquillitatem inducit à Me-
ridie. An cum ipſo extendebas æthera ita ſolidum, ut uideatur res fuſilis?
Oſtẽde nobis quid ei dicamus, nos enim ſumus imparati ob tenebras [igno-
rantia.] Si [enim] loquar, num ei narrabitur? Quod ſi quiſquã loquatur,
eſt illud tamen imperfectum. ^kIam uero quum lucem non uiderũt, hoc eſt
ſerenitatem in æthere, uentus flans ſerenabit eum. Venitq; à Septentrione
ſerenitas auro ſimilis: ^lad deum reuerendiſſimum pertinet conſeſſio. Qui
quum ſit optimus maximus, non inueniemus eum: quumq; ſit ampliſſimus
potentia & iudicio, & eximie iuſtitia, non respondebit. Quapropter me-
tuunt eum ^mhomines, ⁿqui minime curat, quid omnes machinentur, qui ſibi
ſapere uidentur.

CAPVT XXXVIII.

^aRESPONDENS autem DOMINVS ipſi Iob ex turbine, dixit, Quis eſt ille, qui
ſermonibus imperitis offundit tenebras conſilio [diuino?] Accingere
quæſo lumbos tuos ut uir fortis, & demonſtra mihi quæ te rogabo. Vbi
eras, quũ terræ fundamenta iacerem? Expone, ſi quid tenes ſcientia. Quis
adhibuit ei menſuras? Si modo noſti. ^bQuis eam ad regulam extruxit? In
quo fundamẽto fixæ ſunt baſes eius? Aut quis demisit lapidem eius angu-
larem? Quum ſimul iubilarent ſtellæ matutinae, & exultarẽt omnes filij dei.
Et [quis] cohibuit mare ualujs, quum erumperet ut egrederetur ex utero?
^cQuando nubẽn ei pro uestimento appoſui, & caliginem pro fascia. Protu-
liq; meum decretum in illud, & obicem atq; ualuas oppoſui. Ac dixi, Huc
uſq;

usque peruenies, nec ulterius, ^b& hic depones tuos tumentes fluctus. Tūne statim ut extitisti, matutino tempore dedisti praecepta, & aurorae suū locum assignasti? Vt obtineat extremas partes terrae, & ex ea pellantur impij. Sequē transformēt ut argilla, cui signum imprimitur, sibiq[ue] [parum] cōstent ut uestis. Eripitur etiam impijs lux ipsorum, & brachium elatum confringitur. Num peruenisti ad guttas maris? & in peruestigationem abyssi penetraisti? Sūntne tibi ostēsa portae mortis? aut num uidisti portas umbræ mortis? Num considerādo affecutus es terrae latitudinem? Ediffere, si hoc uniuersum nosti. Qua parte [mundi] lux habitat? & ubi est locus tenebrarum? Vt ea reuoces intra suos terminos, utq[ue] noueris uias quæ ducūt ad domum eorum. Habēsne cognitū tempus quo nascebaris, & quantus sit numerus dierū tuorum? Peruenistīne ad thesauros niuis, aut thesauros grandinis inspexisti? Quæ reseruauī ad tempus hostis [persequendi], ad diem conflictus & belli. ^aQua parte lux [fulguris] erumpet, quam uentus orientalis in terram dispergit? Quis corruauit aqueductū inundationi? & ^bquis uiam aperuit fulgetræ, cum qua eduntur tonitrua? Vt pluat in terram, in qua uir non est: & in desertum, in quo nullus homo uersatur. Vt copiose instruat locum uastum & desolatum, ac prouentum herbæ producat. Habētne parentem pluuiæ? Aut quis genuit guttas roris? E cuius uentræ egressa est glacies? Et quis genuit pruīnam cœli? ^cAquæ in speciem lapidis uertuntur, & superficies abyssi cōstringitur gelu. Num uinculis colligabis pleiades? aut cohærentes stellas cynosuræ disiunges? Tūne hyades suo tempore produces, & reges arcturum cum suis filijs? Scisne leges cœli? aut dominium eius terræ imponis? Clamabisne ad nubem alta uoce, ita ut aquarum inundatio te operiat? Tūne fulgura emittes, ut eant, ac tibi dicant, Ecce adsumus? ^dQuis indidit renibus sapientiam? aut quis indidit cordi intelligentiam? ^eQuis sapiētia sua ætheri dictabit quæ faciat? Et lagenas cœli quis ^fmisceat? Quum puluerem fundunt ad solum, & glebæ uelut conglutinatæ cohærescūt? An tu lænæ uenaberis prædam, & pastum sufficientem exhibebis catulis leoninis? Quum in cubilibus iacent, atq[ue] insidiantur in lustro. Quis parat suum uenatum coruo, quum eius ^gpulli ad deum clamant, & cibo carentes oberrant?

CAP. XXXIX.

Nostīne tempus quo pariunt ibices? Obseruastīne foeturā ceruarum? Num posses numerare, quanto spatio menses suos impleant? aut nosti tempus quo pariunt? ^aEt incuruata hinnulos suos enituntur, ac foetus suos cum dolore edunt? Hinnuliq[ue] earum pinguescunt, & crescunt à frumento, ut discedant, nec reuertantur ad eas. Quis liberum dimisit asinum syluestrem? & quis onagri uincula soluit? Cuius domum solitudinem posui, & cubilia eius locum sterilem. Ridetq[ue] turbam oppidanam, nec audit clamores agaronis. Pascua illius sunt, quod in montibus cōquirit, omnisq[ue] generis uirentes herbas sectatur. Volētne ^brhinoceros tibi seruire? an morabitur ad præsepe tuum? Alligabisne rhinocerotem lorum, ut arando porcas faciat? num te subsequens in profundis sulcis glebas frangat? Fidesne illi, quia multum habet roboris? num ei permittes laborem tuum? An credes ei, q[uod] sementem tuam conuehet, ac [fruges] aræ tuæ congregabit? ^cPenna struthiocameli primatum obtinet, si ei conferas alam aut plumam ciconiæ. Quum in terra deserit oua sua, in puluere calfacere solet. Ac obliuiscitur, quū pes prouoluit, ac fera cōculcat ea. Duriterq[ue] tractat pullos suos, perinde atq[ue] nō essent illius: & secuta est, perinde quasi labor eius superuacaneus foret. Quoniam deus eripuit ei cogitationem de sapientia, nōq[ue] impertitus

^bPonet in tumore fluctus tuos: mutata est persona secunda in tertiam.

^cAd tenendum alas terræ, & executientur, quia scelerum patratores oderunt lucem, & illa tebrant se, aut tenebriones isti sumunt personam bonorum uirorum, ut cetera omnem figuram sigilli impressi caput. Aliquando deprehensi poenas dant.

^dZalmaueh significat extremas tenebras & densissimas.

^eVia.

^fQuia capies eum ad terminū suum.

^gQua uia diuidetur lux.

^hEt uiam fulgetræ tonitruum.

ⁱSicut lapis aqua sese abscondunt, & facies abyssi à sese capiuntur. Loquitur de glacie.

^kHiero. quis posuit in uisceribus hominis sapientiam? uel quis dedit gallo intelligentiam? Voces uarie apud iudeos etiam intellectas reddidi, ut Chald. interpretes.

^lQuis recenset aethera in sapientia?

^mFaciet iacere, id est, quis repellit nubes, quum terra satis conpluta est?

ⁿFilij eius.

^oIncuruabuntur, filios suos findent, dolores suos emittent.

^pAlij monoceros.

^qRedire faciet semen tuum.

^rPenna exultantium seu iubilationum afficitur letitia. Periphrasis est pennæ struthionis, ex qua cristam sibi faciunt homines iubilantes uel leti.

^sIn arena enim calida fouetur. Velnum tu calefacies seu fouebis incubando.

Liber

^aSecundum tempus, in altum at-
tollet.

^bDecus navis eius terror.

^bSuper dente petre.

ⁱEt in quo, uulnerati, ibi ipsa.

^aAn multum cum opt. max. ca-
stigare? arguens deum responde-
bit illud.

^aDisperges iudiciū meum, &
me impium uel temerarium fa-
cies.

^bDisperge transgressionem na-
si tui.

^cEt etiam ego confitebor tibi,
quod dextera tua te saluum fa-
ciat.

^aDescribit elephantem, quem
beheemoth, id est, bruta uocat,
ut Greci frequenter dicunt. Et
quidem plurali numero desi-
gnatur uastitas eius. Sub allego-
ria uero elephantis potentia sa-
tanæ docetur. In utroque autem
dei potentia et reliquæ proprie-
tates eius perspicuntur.

^bTecum, uel tum creauit, quum
genus hominū creauit, uel ut ho-
mini seruiat.

^cIpsa principio uirum dei, faci-
ens eum admovent gladium su-
um, id est, deus illum domat.

ⁱIbi, id est, non timent.

^bIn oculis eius capiet eum, in
vinculis perforabit nasum.

ⁱBeluam marinam siue balenā,
quæ Ebr. leuiathan dicitur, de-
scribit, in qua dei opificis uir-
tus eximie perspicitur. Sub eu-
ius inuolucro Satanæ copie de-
signantur.

^bEcce spes eius fallax est, an-
etiam ad aspectum eius deijcie-
tur.

est ei intelligentiam. Postquam uero adultus alas attollit, ridet equum & illum qui eo uehitur. An tu equo dedisti ut sit generosus & bellator? num collo ipsius hinnitum accommodabis? Num excitabis eum ut locustā, cuius nares etiam ferociam spirant. Foditque in ualle, ac gaudet fortitudine, ut obuiam uadat aduersus arma. Deridet [quoque] timorem, nec pauescit, neque retrocedit ob gladium. Quumque pharetra apud eum resonat, & micat hasta, ac gesum. Dumque fremitus & tumultus oritur, fodit terram, nec credit esse tubæ sonum. Quū tubæ signa canunt, dicit, Hæha, & minus bellum, & clamorem ducum, & classicum odoratur. Nunquid per tuam intelligen-
tiam factum est, ut accipiter alas suas moueat, ac uersus Austrū pennas suas expandat? Nunquid ad tuum imperium aquila uolat in altum, & in subli-
mi loco nidulatur? Habitatque in petra, & moratur in præruptis faxis & lo-
co inaccesso. Indeque speculatur, ut cibū nanciscatur, cuius oculi prospiciunt
longinquas res. Eiusque pulli sanguinem lambunt, & ubicunque sunt cadaue-
ra, eum locum frequentat. Respondens etiam DOMINVS ipsi Iob, dixit, Sa-
tisne rationum allatum est ab optimo maximo ad te conuincendum? Ad
quod respondere illum oportebit, qui cum deo altercari uult. Porro Iob re-
spondens DOMINO, dixit, Ecce leuior fui, & quid tibi respondeam? Impos-
nam ori meo manum meam. Semel locutus sum, nec responsabo: aut bis,
nec iterum faciam.

CAPVT XL.

Respondens autem DOMINVS ē turbine ipsi Iob, dixit, Accingere quæ-
so lumbos tuos ut uir fortis, & demonstra mihi quæ te interrogabo.
Tūne etiam rescindes à me iudicata, meque temerarium pronūciabis ut tu sis
iustus? Etenim si tibi tam potēs est brachium quā deo, ede quoque ritu illius to-
nitrua. Induito quæso excellentiam & celsitudinem, teque uestito gloria &
magnificentia. Effunde iræ tuæ efferuescentiam, ac circumspecte omnes su-
perbos, eosque deprime. Circumspecte omnes superbos, & subige illos, & sub-
uerte impios in loco suo. Absconde illos simul in puluere, & constringe fa-
cies eorum in loco abstruso. Et ego quoque prædicabo te heroa, qui possis
te uiribus tuis defendere. Ecce quæso te, ut elephas quem æque ut te con-
didi, fœnum comedat ritu bouis. Ecce uirtus eius existit in lumbis eius, &
robur illius in umbilico uentræ sui. Stringit caudam suam ut cedrū, & ner-
ui testium eius perplexi sunt. Ossa eius [referunt] fistulam æris, & solidiora
ossa baculum ferreum. Is prima rerum origine à deo conditus est, & qui fe-
cit eum, admouet ei gladium suum. Ei enim montes ferunt pabulum, & om-
nes feræ ludunt apud eum. Iacetque [ferè] sub arbustis, in latibulo arundi-
num & paludis. Quem arbusta tegunt umbra sua, eumque circundant salices
ad torrentem stantes. Ecce fluuium hauriet, nec præcipitanter aget, sperans
etiam lomplanem in os eius influxurum. Et tamen oculorum læsione capi-
tur, & uincula trañciuntur per eius promuscidem. Nunquid cetum hamo
extrahes, & funem alte immittes linguæ ipsius? Imponēsne uncum illius na-
so? & spina perforabis maxillam eius? An multis precibus eblandietur ex-
te beneficium? num uerbis demulcebit te? Feriētne tecum fœdus, ut eum ti-
bi mancipēs seruum perpetuum? Ludēsne cum illo tanquam cum auicula?
eumue alligabis puellis tuis? Concident eum focij, & partientur inter mer-
catores? Implebisne fudes pelle ipsius, aut eius capite fiscellam piscariam?
Memineris tibi esse bellum paratum, si ei manum admoliaris, ut nō iterum
uelis facere. Spes eum capiendi fallax est: num etiam deiicietur, ut species
eius ostentat.

CAP. XLI.

Nemo

Nemo tam crudelis est, qui eum prouocet: & quis ante me cum illo con-
gressus est? Quis me anteuertit? & premiū dabo, ^{isq̃} mihi omnium
qui sub cœlo sunt præstātissimus habebitur. Non silentio præteribo eius
membra, & quantum fortitudine polleat, ac quā pulchre instruat copias
suas. Quis detractō uestimēto eum nudauit? Quis pertinget inter utranq̃
maxillam eius, ut frenū adhibeat? Quis ostia oris illius aperuit, quum ipsi
ordines dentium eius terrorem incutiant? Superbit autem squamis conti-
nuis, ut alueorum fluctus continētes sunt, quibus corpus instar clypeorum
defenditur, suntq̃ arctissime conclusæ uelut signo impresso. Alteraq̃ alte-
ram attingit, ut ne uentus quidem inter eas penetrare possit. Est una alteri
commissa, & sese mutuum complectuntur, nec se mutuum diuelli sinunt.

In sternutationibus eius lumen collucet, eiusq̃ oculi referunt palpebras au-
roræ. E cuius ore lampades egrediuntur, & igneæ scintillæ promicant. E
naribus eius prodit fumus uelut ab efferuente ahenō & olla. Cuius ^{halitus}
carbonēs ignitos reddit, flammāq̃ egreditur ex ore ipsius. In cuius col-
lo agit robur, & gaudiū ei affert si timeatur. ^{Pulpæ} carnis eius cohærent,
^{ac} in eo solidiores sunt, ut non moueantur. Cor eius durum est ut lapis, &
durum ut inferioris lapidis molaris fragmen. Quumq̃ se commouet, for-
tissimi etiā expauescunt, ^{ac} animis consternati, nesciunt quō se uertant.
Si quis eum aggrediatur, non resistet gladius, aut hasta ^{penetrabilis}, aut lo-
rica. Ferrum [enim] æstimat paleas, & chalybem lignū putridum. Quem
non fugabit ^{sagitta}, & lapides funda in eum excussi uertuntur in stipulam.
Catapultæ habentur ei pro stipula, ridetq̃ gesum frendens. Cui subiecta
sunt acuta testarū frustra, & luto insternit rem acutam. Ac profundū eruit,
ut bulliat uelut lebes, ipsumq̃ mare ^{commiscet} uelut mortarium. Post se
quoq̃ relinquit uestigium, ut quis putet abyssum canicie obductam. Non
est in terra ^{dominium} cui pareat, ^{ita} factus ut neminem metuat. Quicquid
est sublime, id respicit, ipseq̃ regem agit in feroces uniuersos.

XLII.

Respondens autem Iob DOMINO, dixit, Scio q̃ omnia possis, & q̃ nul-
lus conatus tuus impediatur. Quis est iste qui occulit consilium im-
perit? [Nempe ego:] siquidem narraui quæ nō intellexi, & negotia miran-
da quæ superant captū meum, neq̃ cognoui. Audi quæso, & ego loquar:
te [posthac] interrogabo, ut erudias me. Famam enim aliquam de te per-
ceperam: nunc autem oculus meus te conspexit. Quare [factum meum] im-
probo, & poenitētia ductus [iaceo] in puluere & cinere. Factum est autem
postquam DOMINVS locutus est hæc uerba cum Iob, ut DOMINVS dixerit
Eliphazi Themanitæ, Excanduit nasus meus in te atq̃ duos amicos tuos,
quia non recte locuti estis apud me, ut seruus meus Iob. Proinde capite
nunc uobis iuuenos septem, & arietes septem, & adeuntes seruum meum
Iob holocaustum pro uobis offerte: Iob autem seruus meus pro uobis ora-
bit: nam ipsius respectu uos non tractabo pro flagitiū uestri magnitudine,
quia non recte apud me locuti estis ut seruus meus Iob. Iuerūt igitur Eli-
phaz Themanita, & Bildad Suhita, & Zophar Naamathita, fecerūtq̃ quē
admodum eis locutus est DOMINVS, & DOMINVS gratificatus est ipsi Iob.
DOMINVS etiā postliminio restituit Iob, quum pro amicis suis oraret, ^{ac}
duplo auxit DOMINVS omnia quæ Iob prius habuerat. Conuenerunt
quoq̃ ad illū omnes fratres eius, & omnes sorores eius, & omnes qui prius
eum nouerant, & conuiuati sunt apud eum domi suæ, eumq̃ sedulo conso-
lati sunt de omni malo quod ei dominus intulerat: necnon ei dederunt sin-
guli ^{numum} & in aurem auream. Cæterum DOMINVS fortunauit Iob

A ^{Et quis ipse, ante me se sistet?}B ^{Sub omni cœlo mihi ipse.}C <sup>Non tacebo uestes eius, et uer-
bum fortitudinum, & grātiā
dispositionis eius.</sup>D <sup>In duplicitatē freni eius quis
ueniet?</sup>E ^{Faciei eius.}F <sup>Circuitus uel gyri dentium
eius terror.</sup>G <sup>Superbit, alueorum, clypeo-
rum, clausum, signum, arctum.
Hiero. pro gaaua legit genu cor-
pus, ut etiam Chald. interpres.</sup>H ^{Anima.}I <sup>Et ante eum, uel ad faciem eius
gaudium afferet formido.</sup>K <sup>Decidua, significat carnem
molliorem, quæ uacillat in cæ-
teris animabus, et mobilis est.</sup>L <sup>Fusum, id est, durum, ut es susti-
le.</sup>M <sup>A fractionibus sese peccare
facient.</sup>N <sup>Massa, id est, profectionis, id
est, quæ per corpus adigi facile
potest, uel quam gestat iter sa-
ciens. Hiero. uocem prætermi-
sit. Iudei putant genus esse ar-
maturæ.</sup>O ^{Filius arcus.}P ^{Ponet.}Q <sup>Post se illustrabit semitam, res
putabit abyssum ad caniciem,
id est, spumam excitat.</sup>R <sup>Dominiū eius. Ita et Chaldæ-
us interpres. Hier. potestas quæ
comparatur ei: quidam similitu-
dinem exponunt.</sup>S <sup>Heasu scriptum est, id est, quē
fecerunt. Abraham Prexol ad
monet esse apocopen, pro asui.</sup>T <sup>Ab. Esr. refert, aliquos accipe-
re, quasi scriptum sit heasehu,
id est, quē fecit eū scilicet deus.</sup>U ^{Et ita Chald. interpretatur.}V <sup>Ipse rex super omnes filios se-
rociæ.</sup>W <sup>a Mimesi refert sermonem dei
Iobem increpantis cap. 38.</sup>X <sup>Ad auditum siue sanam auris
audiui te.</sup>Y <sup>Vel ad me, id est, pro me: quia
Iob aliquoties reprehēdit, quod
inepte tueantur partes dei.</sup>Z <sup>Quia, faciem eius suscipiam,
ad non facere uobiscum grande
scelus.</sup>AA ^{Et dominus suscepit faciē Iob.}AB <sup>Et addidit dominus omnia
quæ Iobi, ad duplum.</sup>AC <sup>g Chald. agnā interpretatur, est,
ut Hiero. ouem.</sup>

Liber

^bEt uocauit nomen unius in di-
es, & nomen secundæ abrafio,
& nomen terciæ cornu conuer-
sionis. Voluit nimirum lob istis
nominibus consignare memo-
riam utriusq; fortune sue pro-
spere & aduersæ.
^aSatur diebus.

amplius postero tempore quàm priori, ut haberet quaterdecies mille oues,
& sexies mille camelos, & mille iuga bouum, & mille asinas. Habuit etiam se-
ptem filios, & tres filias. ^bIndidit autem nomen uni lemima, & alteri nomen
Kezia, & nomen terciæ Keren haphuch. Neq; repertæ sunt in tota regione
tam formosæ sceminæ q̃ filia lob: quas pater ipsarū hæredes instituit cum
fratribus suis. Posthæc autem lob uixit annos centum quadraginta, & ui-
dit suos liberos, & liberorum suorū liberos per quatuor ætates. Estq; lob
mortuus senex & ^aprouectæ ætatis.

Liber Laudum siue Hymno- rum Dauidis.

HYMNVS I.

Commendatio est lectionis sacra-
rum scripturarum & diuinæ legis.

^aLetz irrisorem transfero, alij
cōtumacem, ut respondeat Ger-
manice uoci lāz uell lāz kopff,
quibus nihil placet q̃ quod ipsi
agūt, & illi omnia aliorum ira-
rident.

E A T V S uir ille qui nec ambulauit in cōsilio im-
piorum, nec in uia peccatorū stetit, nec in con-
sessu ^airrisorum sedit.

Sed in lege D O M I N I uolūtas eius, inq; lege eius me ^{iosue 2.}
ditabitur die ac nocte.

Erit hic ueluti arbor plantata secus riuos aquarum ^{ierem. 17. b}
quæ fructum suum suo reddit tempore, cuius
folium non defluit, & quodcunq; ediderit, pro-
spere cadet.

Non sic impij, sed tanquam quisquilix, quas dispellit uentus.
Idcirco non surgent impij in iudicio, neq; peccatores in cœtu iustorum.
Quoniam ^bnouit D O M I N V S uiam iustorum, uia autem impiorū peribit.

^bNouit, id est, adprobat.

HYMNVS II.

Q V are ^acum tumultu gentes concurrunt? & populi inane meditātur? ^{Aa. 4. e}
Concurfant reges terræ, & principes unā consultant, aduersus D O-
M I N V M, & aduersus Christum eius.

Rumpamus uincula eorum, & lora eorum à nobis abijciamus.

Qui sedet in cœlis ridet, Dominus subfannat eos.

Tum loquetur ad eos in ira sua, & in furore suo terrebit eos.

Ego uero constitui regem meum super Zion montem meum sanctum.

^aRecenseb^a decretum, ^aD O M I N V S dixit ad me, Filius meus es tu, ego ho-
die genui te.

Postula à me, daboq; gentes, ut sint hæreditas tua, & terminos terræ, ut sint
possessio tua.

Sceptro ^aferreo ^bconfringes eos, ueluti uasa figulina comminues eos.

Sapite ergo, ô reges, erudimini iudices terræ.

Seruite D O M I N O in timore, & exultate cum tremore.

Osculamini filiū, ne irascatur, & pereatis à uia: breui exardescet furor eius.
Beati omnes qui sperant in eum.

Oda seu carmen Dauidis, quū fugeret metu Absolom filij sui. ^{III. 2. Sam. 15.}

Q V am multi sunt, ô D O M I N E, hostes mei? quàm multi qui aduersus
me insurgunt?

Multi

Monet cunctos homines ne se op-
ponāt regi Christo, uanos enim esse
huiusmodi conatus, summoq; cū pe-
riculo coniunctos: saluos uero cun-
ctos fore qui se Christo subdant.

^aAlij legunt narrabo decretum
domini.

^bAlij legunt pascet eos.

Oratio hominis in grauissimo pe-
riculo constituti.

Mimesi quadā
illorum uerba
exprimit.

Pater loquitur,

Introducitur filiū
loquentem.
Aa. 13. e
Heb. 1. b. 5. b

Apoc. 2. g
29. c

Hymnorum.

329

Multi dicunt animæ meæ, Nulla est isti salus in deo. ^aSæla.

At tu DOMINE clypeus es pro me, gloria mea, quiq; caput meum extollis.

Voce mea ad DOMINVM clamabo, & respondebit mihi de monte ^bsancto suo. Sæla.

Ego iacui & dormiui, atq; euigilaui, quoniam DOMINVS me suffulcit.

Non metuo à decem millibus populi, qui circumquaq; me obsident.

Exurge DOMINE serua me deus meus, quoniam percussisti omnes hostes meos in maxillam, dentes impiorum contriuisisti.

DOMINI est salus, super populum tuum benedictio tua. Sæla.

Carmen Davidis præfecto cantorum ad instrumenta musica.

IIII.

O Deus ^aiustitia mea, qui me exaudis ad te clamantem, & in angustijs constitutum in latitudinem educis, miserere mei, & exaudi orationem meam.

^bO uiri ^cquousq; gloriam meam ad ignominiam ^d: diligitis uanitatem, & mendacium quæretis. Sæla.

Et scitote q; DOMINVS selegerit ^esibi ^fbonum, DOMINVS exaudiet quum clamaue- ro ad eum.

Cōtremiscite & ne peccetis, cogitate in corde uestro in cubili uestro, et silete. Sæla. Sacrificate sacrificia iustitiæ, & sperate in DOMINO.

Multi dicunt, Quis det bona uidere: leua signum super nos, [nempe] lucem uultus tui ô DOMINE.

Dedisti lætitiā in corde meo, à tempore ^gquo frumentum eorum atq; mustū eo- rum aucta sunt.

In pace simul iacebo & dormiam, quoniam tu DOMINE solus es qui me in tuto collocas.

Carmen Davidis ^alyricum præfecto cantorum.

V.

A Vsculta uerbis meis ô DOMINE, murmur meum intellige.

Attende uocem clamoris mei rex meus & deus meus, quoniam ad te orabo.

DOMINE mane audies uocem meam, mane adcommodabo me tibi, & specu- labor.

Quoniam tu non es deus cui placeat ^bimpietas, non habitabit tecum malitia.

Non consistēt corā oculis tuis infani, tu odisti omnes qui operantur iniquitatem.

Perdes eos qui loquuntur mendacium, uirum sanguinarium & fraudulentū auer- satur DOMINVS.

Ego autem fretus multitudine bonitatis tuæ ingrediar domum tuam, adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.

DOMINE duc me in iustitia tua propter aduersarios meos, & muni corā me uiam tuam.

Quoniam nihil recti est in ore ^ceius, intimum eorum corruptiones, guttur eorum sepulchrum apertum, lingua sua blandiuntur.

Perage eos reos, ô deus, cadant à cōsilijs suis, propter multitudinem scelerum suo- rum propelle eos, nam rebelles in te fuerunt.

Et lætentur omnes qui te fidunt, perpetuò uocibus lætis p̄r̄strepent, te eos prote- gente, exultabunt in te qui diligunt nomen tuum.

Quoniam tu benedices iusto ô DOMINE, uelut lanceam cinget eum bona uolun- tas [tua.]

Carmen Davidis præfecto cantorum ad instrumenta musica in octaua.

VI.

D Omine ne in furore tuo me arguas, neq; in æstu tuo me castiges.

Miserere mei DOMINE, quoniam deformatus sum; sana me DOMINE, quo- niam contremefacta sunt ossa mea.

^aSæla ubi pōnitur, si- gnificat aliquid præ- cessisse, quod dili- genti meditatione ex- pendī debeat. Ebræi simpliciter pro per- petuo exponunt. ^bAlij. de monte san- ctitatis suæ.

Mixta oratio, orat & impiorat. Admonet enā proceres cum Abiolo- me ut desistant à perle- quendo, per apostrophā ad eos desistens.

^aAlij legunt, deus iu- stitiæ meæ: alij, uin- dex iustitiæ meæ: nā Elohim iudices signi- ficat.

^bApostropha ad hos- tes, reticentiam habet cum indignatio- ne aut commiseratio- ne, conamini deduce- re, uel aliquid tale in- telligitur.

^cEbr. Filij uiri

^dQuousq; per zeu- gma repetitur.

^eHasid uirū bonum significat, propesum animo benemereri de omnibus etiam ho- stibus.

Orat ut in patriam ex- tortis, extinctis hosti- bus reducat.

^fDe se loquitur in- terita persona.

^gTuo dono id habeo ut eorum felicitate gaudeam non doleā.

^aAlij dicunt, super exercitibus seu exa- minibus apim.

^bImpietas et malitia metonymia pro im- pijs & malis.

^cEius scilicet hostis: subinde mutat nune- rum.

Pristinæ ualeitudinis re- stitui petit: restitutus gratulatur.

Eph. 4. f

Infr. 13. b
Rom. 7. b

Liber

^aPlena affectus reticentia, quousque fines me cum tam difficili et seuo morbo confluant.

^bAlij, caligauit oculus.

^aSigaion alij ignorantia, alij arcanum reddunt.

^bImplorat auxilium dei unum, ut ab iniuria Saulis, quem tece notat, uindictetur.

^bPer reticentiam intelligit id quod Saul suspicabatur, uel q. ei adulescentes de Dauid suggererant, q. scilicet ambiret regnum, aut capiti eius insidaretur.

^cAlij, nudauit: uel, si non liberaui, eripui.

^dGloriam in puluerem deducere aut collocare, est nomen apud posteros obscurare, et ingloriosificare.

^eSi non fuerit conuersus Saul a prauitate sua, sed sic perget ut cepit.

^fComminatur poenam impoententi, interim describit ingenium et mores hostis.

^gEbr. Vasa mortis.

^hEbr. Labor eius.

ⁱEbr. Violentia eius.

Hymnus quo summa cum admiratione ineffabilem sempiternamque uirtutem et sapientiam dei beneficiis et liberalitate in humanum genus celebrat.

^aAlij legunt, ut rationem eius habeas.

^bAlij legunt, Minuisti eum paulo ab angelis.

Sed & anima mea territa est uehementer, & tu DOMINE quousque?

Redi DOMINE, eripe animam meam, propter bonitatem tuam serua me.

Quoniam non est memoria tui in morte, in sepulchro qui te celebret.

Defatigatus sum in gemitu meo, fluctuare facio tota nocte lectum meum, lachryma mea grabatum meum liquefacio.

^bCorrota est facies mea prae indignatione, atque uetusta facta est propter omnes hostes meos.

Discedite a me quotquot operamini iniquitatem, quoniam DOMINVS exaudiuit uocem fletus mei.

Audiuit DOMINVS supplicationem meam, DOMINVS orationem meam suscepit.

Pudescient & consternabuntur ualde cuncti hostes mei, uertentur & subito perdefient.

^aArcanum Dauidis, quod cecinit DOMINO de negotijs Kus filij Ismini.

VII.

DOMINE deus meus in te confisus sum, serua me ab omnibus qui me persequuntur, & eripe me.

Ne corripiat iste tanquam leo animam meam, dilaceret nemine eripiente.

DOMINE deus meus si istuc commisi, si est peruersitas in manibus meis.

Si ei qui mihi pacis foedere iunctus fuit, malum rependi, imò si destitui infestatem me absque causa.

Persequatur hostis animam meam, & assequatur, & conculcet in terram uitam meam, & deducat gloriam meam in puluerem. Sæla.

Exurge DOMINE in furore tuo, exaltare in commotionibus hostium meorum, & excitare ad me iudicio [quod] præcepisti.

Et coetus populorum te circumstet, huiusque rei gratia in altum reuertere.

DOMINVS iudicet populos, me quoque iudica, ô DOMINE, secundum iustitiam meam, & secundum integritatem meam quæ est in me.

Cesset quæso malitia impiorum, iustumque diriges, explorator cordium & renum ô deus iuste.

Clypeus meus in deo est, seruatore eorum qui candido sunt pectore.

Deus iudex iustus est, & deus commouetur indignatione per singulos dies.

Si non conuersus fuerit, [sed] expolierit gladium suum, arcum suum tetenderit, & instruxerit eum.

Et parauerit sibi iacula lætifera, sagittas suas ardentes fabricatus fuerit.

En parturiet uanitatem, nam concepit molestiam, & pariet mendacium.

Foueam excidit & effodit eam, & incidit in foueam quam fecit.

^aAerumna quam mihi intendit, recidet in caput eius, & uiolentia, qua me opprimere uoluit, in uerticem ipsius recumbet.

Celebrabo DOMINVM secundum iustitiam eius, & canam nomini DOMINI altissimi.

Carmen Dauidis de torcularibus præfecto cantorum.

VIII.

DOMINE dominus noster, quæ magnificum est nomen tuum in uniuersa terra: ut des laudem tuam supra cælos.

Ex ore infantium & lactentium fundasti robur propter inimicos tuos, ut retundas hostem, & sese uindictantem.

Equidem suspiciam cælos tuos, opus digitorum tuorum, lunam & stellas, quas tu præparasti.

Ecquid est homo mortalis, ut memoriam eius habeas: & filius hominis, ut eum inuisas?

Paululum siquidem est quo deo inferiore illum fecisti, tanta eum gloria & decore

Apostrophæ ad hostes. Matt. 7. d. 25. d. Luc. 13. f.

Metabasis.

Exere potentiam ultione.

1. Par. 28. b. Iere. 11. d. 17. b. 20. c.

Isa. 59. a. Iob 15. d. 20. c.

Matth. 21. b.

Hebr. 2. a.

core cinxisti.

Dominum eum operum, quæ manus tuæ [parauerunt,] constituisti, cuncta
† eius pedibus subdidisti.

Greges & armenta uniuersa, etiam iumenta campestria.

Volucres quæ in aëre, & pisces qui in mari [uersantur,] & quidquid per ma-
ris itinera transit.

DOMINE dominus noster, quàm magnificum est nomen tuum in uniuersa
sa terra.

Carmen Dauidis ad erudiendum *puellarum chorum præfecto can-
torum.

IX.

Celebrabo DOMINVM in toto corde meo, omnia admiranda [opera]
tua narrabo.

Lætabor & exultabo in te, canam nomini tuo, ô supreme.

Dum aguntur hostes mei retrorsum, impingent, & à facie tua peribunt.

Quoniam tu iudicium meum & *litem meam iudicasti, sedisti pro tribunali
iudex iuste.

Increpuidisti gentes, perdidisti impium, nomen eorum aboleuisti in *sempit-
ernum.

Vastitates, ô hostis, in *uniuersum finem habent: urbes excidisti, periit me-
moriam eorum cum ipsis.

At DOMINVS perpetuò regnat, parauit tribunal suum ad iudicium.

Et is iudicabit orbem in iustitia, & populis ex æquitate ius dicet.

Asylum erit DOMINVS oppresso, asylum inquam temporibus afflictis.

Te nitentur qui nouerunt nomen tuum, non enim deseris, ô DOMINE, eos
qui te studiose quærunt.

Canite DOMINO qui habitat in Zion, annunciate in populis consilia eius.
Quoniam requirens sanguines memor eorum erit, neq; obliuiscitur clamo-
ris afflictorum.

Miserere mei DOMINE, respice afflictionem meam, [quã] ab ijs qui me odio
habent [perfero,] attolle me de portis mortis.

Vt narrem omnes laudes tuas in portis filiae Zion, exultabo in salute tua.

Defixæ sunt gentes in fouea quam pararunt, reti quod absconderunt, irreti-
tus est pes eorum.

Notus factus est DOMINVS *iudicium faciens, in opere manuum suarum ir-
retitus est impius, *Higaion. Sæla.

Relabentur impij ad inferos, omnes gentes quæ obliuiscuntur dei.

Necq; enim perpetuò obliuioni dabitur inops, *neq; uana semper erit *expe-
ctatio afflictorum.

Exurge DOMINE, ne præualeat mortalis, iudicent gentes in conspectu tuo.

Præfice illis magistrum, ô DOMINE, discant gentes se mortales esse. Sæla.

HYMNVS X. iuxta Ebræorum supputationem, Latinis
cohæret cum superiori.

CVr tam procul absistis ô DOMINE: cur abscondis [te] tēpore *quo ad-
fligimur?

In insolentia impij ardet afflictus, cōprehendantur in sceleratis cōsilijs quæ
cogitant.

Quoniam laudat impium pro desiderio animi sui, auarum beatū dicit, bla-
sphemat DOMINVM.

Impius in altitudine nasi sui nil *pensi habet, in omnibus sceleratis cogitatio-
nibus suis non est deus.

a Alij Almuth pro consonantia
exponunt. Sic Psalmo 46. &
1 Paralip. 15. al almuth.
Gratiarum actio pro insigni quæ-
piam uictoria præcipuè hostis.

b Ebr. Feciſti iudicium.
c Vel, iudex iustitiæ.

d Ebr. Sæculum & usq;.

e Videtur David insultare hosti
uicto, qui sibi omnia uastare et
excindere in animo proposue-
rat. Sarcasmos est, Tam abest
ut tibi pro uoto succedat, ut po-
tius hostium memoria abolita
sit cum ipsis.
f Ebr. Sedet.

g Vel, notum est dominū fecisse
iudicium.

h Higaion, meditatio intēta est:
q. d. res proculdubio digna quæ
in animo reponatur.

i Lo per Zeugma repetitur.

k Ebr. Expectatio afflictorum
non peribit in seculum.

l Alij legunt, incute illis metū.

Adsumit in se personam oppressi,
eius iniuriam & miseriam miseratæ
& queritur, auxilium iudicis implo-
rans.

m Ebr. Ad tēpora in afflictione.
Psalmus hic obscuritatem ma-
gnam habet propter trunca-
tas sentētiās, et uarias eclipses,
deinde uariè tractatus ab inter-
pretibus, quorū sententias om-
nes adferre longū fuerit, quisq;
per se legat qui uolet & possit,
qui minus, habet simplicem sen-
sum (ut puto) qui à scopo non
longe aberrat. Potuissim certe
Latini omnia & elegantius
reddere, sed uolui uerba scriptu-
ræ ponere.

n Ebr. Non requirit.

1. Cor. 15. d

Epiphoniam cat-
mæ triumphan-
tæ.
2. Sam. 5. d

Anthropopa-
thia.
Exprimuntur
interim impio-
rum ingenium
& pessimi cona-
tus.

Ingeniū impio-
rum graphice
depingit.

Liber

^aAlij, prosperantur.

^bQuasi minis & statu prostratus.

^cAlij thoch technis reddūt aut dolis.

^dAlij cortes intelligunt aut uil las.

^eEbr. Non requies.

^fHoc est, satis uiriū tibi est ut rependas: uel, tu uis ut committatur iniuria manibus tuis.

^gVel, ne formidet ultra adflictus in terra.

Expostulat cum ijs, qui eum negato latitandi loco, ex omni ditione Israelis depellebant: simul predicat, cum suam in deum fiduciam, tum dei in bonos & malos iudicium.

^hPotest etiam legi, iusto quid fecit?

Queritur cōcidisse ubiq; iustitiam & idem, uersutos & fraudulentos assentatores omnia occupare: orat ut dominus misertus adflictorum, quos illi diuexant, opem iuxta uerbum suum quod fallere non potest, ferat, suosq; à perditorum colluue seruet.

ⁱEb. A filijs hominum.

^jEbr. Corde & corde loquuntur.

^kEbr. in tertia persona, respire re eum faciet.

^lAlij legunt, Serua sermones tuos.

^mAntonomasia utuntur Ebr. ei frequentius, sordes uel uilitates, pro hominibus sordidis: res pro persona.

Instituta eius ^acruciatum adferūt, idq; omni tempore: alte sublata sunt ^be con spectu eius iudicia tua, in omnes aduersarios suos ^cefflat.

Dicit corde suo, Non nutabo, per sæcula ero absq; incommodo.

Os eius periurio, dolis & ^dusura scatet, sub lingua eius adflictio & uanitas.

ⁿInfra 13. b
^oRom. 3. b

Sedet in ^patrijs insidians, clām trucidat innocentē, oculi eius ad inopum tur bam intenti sunt.

Insidiatur in occulto quemadmodum leo in lustrō, insidias struit, ut corripiat adflictum, adflictū inquam corripiat, dum in rete suum pertraxerit.

Conteritur, opprimitur, ac cadit uiribus eius miserorum turba.

Dixit corde suo, Deus oblitus est, auertit faciem suam ne unquam uideat.

Exurge ^qō DOMINE deus, attolle manum tuam, adflictorum ne obliuiscaris.

Cur enim impius blasphemaret deum, diceretq; in corde suo, [te] nō ^rrequi siturum?

At uidisti, etenim tu adflictionem & indignationem intueris, ut des ^smanibus tuis, tibi miserorum turba se cōmittit, qui pupillo soles esse adiutor.

Contere brachiū impij, malumq; cum impietate eius inquires, nec inuenies.

Dominus rex in sempiternum & ultra, gentes de terra eius interierunt.

Vota pauperum audiuiſti DOMINE, tu diriges cor eorum, auris tua illos attendet.

Vt iudices pupillum & attritum, ne ^tultra mortalis [prognatus] ē terra grassetur.

Dauidis [carmen] præfecto cantorum.

XI.

IN DOMINO speraui, quomodo dicitis animæ meæ, Deuola ē monte ueſtro [cēu] uolucris?

Firma fides nō quam non tenetur, nunquam tamē uincitur. 1. Samuel. 22. & deinceps.

Nam ecce impij tetenderunt arcum, aptarunt sagittas suas ad neruum, ut in tegros corde in caligine iaculentur.

Quoniam retia fracta sunt, iustus ^uquid fecit?

DOMINVS in sacrosancta regia sua, DOMINI solium in coelis est, oculi eius inspicunt, palpebræ eius filios hominum explorant.

DOMINVS probat iustum, impium autem & uiolentiæ amantem odit animus eius.

Pluet super impios laqueos, ignem & sulphur, uentū tempestuosum ardentem, hæc fors calicis illorum.

Quoniam iustus DOMINVS iustitias diligit, rectum uultu suo intuetur.

Carmen Dauidis præfecto cantorum ad octauam.

XII.

SERUA DOMINE, quoniam deest beneficus, ueraces ac fideles inter ^vmortales deserunt.

Vana loquuntur quisq; cum proximo suo, labio blando, at corde ^wduplici ac diuerso loquuntur.

Excindet DOMINVS omnia labia falso blādiloqua, linguā grandiloquam.

Qui dicunt, Linguis nostris perrumpemus, labia nostra nobiscū sunt, quis ^xNimelis.

Dominus noster?

Propter uastitatem adflictorum, propter gemitum inopum nunc exurgam dicet DOMINVS, salutiq; restituam, & respirare ^yeum faciam.

Eloquia DOMINI eloquia munda, [ut] argētum excoctum in catino terreo, ^zSynceritas ut bi diuini.

septies depuratum.

Tu DOMINE ^aserua illos, custodi hunc à generatione ista in sempiternum.

Circumquaq; enim oberrant impij, quum euehūtur qui inter homines ^bperditissimi sunt.

Præfecto cantorum carmen Dauidis.

XIII.

Quousq;

Quouſq; obliuiſceris mei ô DOMINE: num perpetuò: quouſq; faciem tuam à me abſcondiſ?

Quouſq; uolutabo conſilia in animo meo: & laborem quotidie in corde meo: quo uſq; ſuperior me erit hoſtis meus?

Reſpice, reſponde mihi DOMINE deus meus, illumina oculos meos, ne in morte obdormiam.

Ne dicat hoſtis meus, Præualui ei: ne geſtiant qui me infeſtant, ſi nutauero.

At ego tua bonitate nitor, [hinc] exultat cor meum tua ſalute: cantabo DOMINO, quoniam rependit mihi.

Dauidis præfecto cantorum.

XIII.

Dixit ſtolidus in corde ſuo, Non eſt deus: corrupta & abominanda ſtudia ſe-

ctantur, nemo eſt qui quod bonum ſit faciat.

DOMINVS è coelis ſuper filios hominum proſpexit, ut uideret num ſit qui aut ſa-

peret, aut ſtudioſus dei eſſet.

Sed cuncti defecerant, omnes pariter corrupti erant, nullus erat qui quod bonum eſt faceret, ne unus quidem.

An non cognouerunt: omnes facinoroſi deuorant populum meum ac ſi panem uorarent, DOMINVM non inuocant.

Illic pauore conſternabuntur, nam deus eſt in natione iuſtorum.

Conſilium adſiſti pudefacitis, q̃ DOMINVS eſt ſpes eius.

O utinam è Zion ſalus [contingat] Iſraeli, ut DOMINVS reducat captiuitatem po-

puli ſui, ut lætetur Iacob, gaudeatq; Iſrael.

Carmen Dauidis.

XV.

DOMINE quis habitabit in tabernaculo tuo: quis in monte tuo ſancto re-

quieſcet?

Qui ambulat integer, & quod iuſtum eſt operatur, quiq; in corde ſuo ueritatem loquitur.

Nō obtreſcat lingua ſua, nec malefacit proximo ſuo, nec ſuſtinet probro indigne affici uicinum ſuum.

Contemptus eſt in oculis eius reprobus, eos autem qui DOMINVM timent, hono-

rat, quodq; iurauerit, etiamſi id damnoſum ſibi fuerit, non mutat.

Pecuniam ſuam non exponit ad ſcenus, munus aduerſus innocentem nullum acci-

pit: qui hiſ rebus ſtuduerit, iſ in æternum nunquam nutabit.

Inſigne aureolum Dauidis.

XVI.

Serua me deus, quoniam in te ſperaui.

Dixiſti [ô anima mea] DOMINO, Dominus meus es tu, bonū meū, nihil ad te.

Sanctis qui in terra ſunt, & præclaris, iſs toto animo delector.

Multiplicent ſanè idola ſua, cupide ſectentur alienum, ego tamen non libabo liba-

mina eorum de ſanguine, neq; aſſumam nomina eorum in labia mea.

DOMINVS eſt portio partis meæ, & calicis mei, tu fortem meam ſuſtines.

Funiculi ceciderūt mihi in amoenis [locis,] quin inſignis mihi hæreditas obuenit.

Laudabo DOMINVM qui mihi conſuluit, ſed & renes mei, me noctu erudiunt.

Propono mihi DOMINVM perpetuò, à dextris enim mihi eſt, ne nutem.

Propterea gaudebit cor meum, & exultabit lingua mea, quin & caro mea in tuto quieſcet.

Nec enim deferes animam meam apud ſepulchrum, neq; permittes ut beneficus tuus uideat foueam.

Oſtendes mihi ſemitam uitæ, ſatietas gaudiorum in conſpectu tuo, iucunditates in dextera tua perpetuò.

Querela Dauidis, & omnia eſſe corruptiſſima, ſimulq; natura impiorū exprimitur, & unde ſit impietas.

Nabal ſtolidus homo mentis deprauate & corrupte.

Ebr. Quis det.

Quibus oporteat eſſe moribus præditos ueros celorum ciues, & eccleſiæ dei municipes.

Vel, in mōte ſanctitatis tuæ, aut ſanctuarij tui.

Cōmemoratio ſummæ illius boni, & felicitatis quam homo habere po- teſt in hac terra.

Alij ſic, bonū meū, nihil præter te, ut anima dicat, Tu es dominus meus & bonū meum, & præter te nihil bonum eſt.

Liber

Precatio Dauidis.

XVII.

^aVehemens & ardens
precatio, ut eripatur à
persecutoribus suis.

A V di DOMINE iustitiam, attende clamorem meum, ausculta precationi meae ^{Proposio.}
de labijs minime dolosis [prodeunt.]

Prodeat à conspectu tuo iudicium meum, oculi tui quæ recta sunt expendant.

Explorasti cor meum, inuisti nocte, excoxisti me, nihil deprehēdes, cogitationes ^{Narratio.}
meae os meum non sunt transgressæ.

^aHoc est, cogitationes
non disident à uer-
bis.

B Ego in humanis negotijs propter uerbum labiorum tuorum caui semitas grassa-
toris.

Firma gressus meos in orbitis tuis, ne pedes mei nutent.

Ego te inuoco, nam soles mihi annuere ô deus, præbe aurem tuam mihi, exaudi ser-
monem meum.

C Insigniter ostende mihi bonitatem tuam, tu qui seruas dextera tua, sperantes [in te]
ab ijs qui insurgunt.

Custodi me ut oculi pupillam, sub umbra alarum tuarum me absconde.

^bDiuitijs suis mihi
omnia itinera ob-
struunt & conclu-
dunt.

Ab impijs qui me deuastare solent, [ab] hostibus meis qui animam meam circum-
uallant.

^bPinguedine sua conducerunt, ore suo fastosa loquuntur.

Modo itinera nostra obsident, oculos suos intendunt, ut tendant in terra.

Vt leo est ^aqui prædæ inhiat, & sicut leunculus qui in lustris latitat.

^cCassēs scilicet et re-
tia quibus me capi-
ant: uel, intentos ha-
bent oculos si quan-
do labar in terra.

D Surge DOMINE, anteuerte illum, deice illum, libera animam meam ab impio, qui
gladius tuus [est.]

^dEst, scilicet hostis
meus, uel quisq; illo-
rum.

A mortalibus istis, qui manus tua [sunt] ô DOMINE, à mortalibus huic sæculo ad-
dictis, qui partem suam in hac uita expetunt, & de tuo penu imple uentrem eo-
rum, ut satis habeant filij eorum, sitq; quod nepotibus suis relinquant.

^eIllū, scilicet hostem
impium.

At ego in iustitia cōtemplabor faciem tuam, satiabor quū euigilauiero specie tua.

^fLibera me, repeten-
dum per zeugma.

[Carmen] præfecto cantorum, serui DOMINI Dauidis, qui loquutus est DO-
MINO uerba carminis huius, eo die quo liberauit eum DOMINVS de ma-
nu cunctōrū inimicōrū eius, & de manu Saulis. Et dixit. **XVIII.**

^gAlij legunt, quū cui
gilauiero similitudo
tua, id est, homo ad si-
militudinē tuam con-
ditus.

E X intimis uisceribus diligam te ô DOMINE robur meum.

^hInsigne epinicion est,
quo celebrat uictorias,
& gratum sese exhibet,
ostendit quantis pñs se
pe periculis immergan-
tur, quomodo liberan-
tur, quid agant, quomo-
do grati sint.

DOMINVS petra mea, propugnaculum meum, & creptor meus, deus meus, fū-
pes mea, illo nitar, clypeus meus, & cornu salutis meae, arx mea.

ⁱPotest etiā legi, do-
lores mortis.

DOMINVM laude dignum inuocabo, & ab inimicis meis seruabor.

Circumdederant me funes mortis, & torrētes quidam hominum perditorum ter-
ruerant me.

Circuncinxerant me funes inferorum, laquei mortis anteuertēterant me.

Dum itaq; angebar inuocabam DOMINVM, & ad deum meum clamabā, & exau-
diuit de templo suo uocē meam, ut primū clamor meus ad aures eius peruenit.

Commouebatur ac contremiscebat terra, fundamenta montium concutiebantur <sup>Hypotyposis
irati dei.</sup>
& conuulsabantur, quoniam ipse irascebatur.

Ascendebat fumus è naribus ipsius, & uorans ignis ex ore eius, ita ut de eo carbo-
nes incenderentur.

Flectebat cœlos atq; descendebat, sub pedibus eius caligo.

Vehabatur super Cherub ac uolabat, latus super alas uenti.

B Circūquaq; iuxta se tenebras posuerat latibulo suo instar tabernaculorum, aquas
atratas, densissimas nubes.

De fulgore qui corā eo erat, nubes eius pertransierūt, grando & carbones igniti,
Tonabat è cœlis DOMINVS, & altissimus edebat uocem suam, grādinem atq; car-
bones ignitos.

Sagittas ei aculabatur, disijciebatq; eos, fulgura multa quibus consternatos eos
reddidit.

Tum

Heterosis perso
112.

Tum apparebant profundissima aquarum receptacula, retegebantur orbis fundamenta ab increpatione tua DOMINE, à respiratione flatus nasi tui.

E sublimi demissa manu arripiebat me, atq; ex aquis uehementibus extrahebat.

Eripiebat me ab hostibus potentibus, de osoribus meis qui me superiores erant.

Qui me tempore calamitatis meae praeuerterant, at DOMINVS fuit mihi fulcrum.

Educebat me in locum spatiosum, eripiebat me, fauebat enim mihi.

Rependebat mihi DOMINVS iuxta iustitiam meam, & iuxta puritatem manuum mearum mihi retribuebat.

Obseruaueram enim uias DOMINI, neq; impie à deo meo defeceram.

Coram me enim cuncta eius instituta [teneo,] & mores eius à me non abiicio.

Integre & candide uersor coram illo, & seruo me ne quid prauis designem.

Rependit itaq; mihi DOMINVS iuxta iustitiam meam, iuxta puritatem manuum mearum coram oculis eius.

Qui bonitati studet, ei benigne facies, & erga uirum simpliciter integrum, integrum te exhibes.

Cum candido candide agis: cum eo uero qui prauus & incuruus incedit, tu quoq; peruerse incedis.

Etenim populum afflictum tu seruas, & oculos sublimes deprimis.

Quoniam tu illuminas lucernam meam, DOMINVS deus meus tenebras meas illustrat.

Quoniam in ^bte militares cuneos perrumpo, & in deo meo murum transilio.

Via dei integra est, eloquium DOMINI repurgatum scutum est omnium in se sperantium.

Quis enim deus praeter DOMINVM? aut quis est petra praeter deum nostrum?

Deus est qui me instruit heroica uirtute, & uiam meam expeditam facit.

Pedes meos pares facit [pedibus] ceruarum, & in editis meis me collocat.

2. Reg. 22. c

Instruit manus meas ad pugnam, datq; ut arcum chalybeum brachijs meis confringam.

Tu protendis mihi clypeum salutis tuae, dextera tua suffulcit me, & ex mansuetudine tua augustum me reddis.

Dilatas passum meum subtus me, ne uertebrae meae uacillent.

Persequebar inimicos meos, & assequebar eps, nec reuertebar donec eos interuicini darem.

Concido eos quo minus surgere possint, cadantq; subtus pedes meos.

Instruis me ad bellum uirtute heroica, prosterne sub me quotquot contra me insurgunt.

Efficis ut terga uertant mihi hostes mei, & ut perdam osoribus meos.

Clamabant, nec erat seruator: ad DOMINVM, nec respondit eis.

Contundo eos ut puluerem ante uentum, ut lutum platearum eos comminuo.

Tu eripis me de contentionibus populi, & constituis me caput gentium, populus quem non noui seruit mihi.

Mox ut auribus percipiebant, obsequuntur mihi, filij exteri mendaciter se mihi [subijciebant.]

Alienigenae marcessabant, pauebantq; in penetralibus suis.

Viuat DOMINVS, & laudandus sit qui est petra mea, altus uehatur deus salutis meae.

Deus est qui donat ut ulciscar me, & subijcit mihi populos.

Qui educit me ex hostibus meis, tu [ô DOMINE] in sublime ducis me ab his qui contra me insurgunt, ab eo uiro qui mihi uim & iniuriam intentat eripis me.

Hanc ob causam celebrabo te in gentibus ô DOMINE, & nomini tuo canam.

Kk 2

2. Reg. 22. d
Roma. 17. b^b Alij sic, in te expeditus miles curro.^c Deus qui dat mihi uindictas.

Liber

Propter magnitudinem salutis qua regem tuum [ditas,] & beneficijs prosequeris Christum tuum Dauidem, & semen eius in perpetuum.

Carmen Dauidis præfecto cantorum.

XIX.

COeli enarrant gloriam dei, & extensio opus manuum eius annunciat.
Dies diei [succedens] eloquitur sermonem, & nox nocti indicat scientiam.
Non est [illis] sermo, non uerba, neq; auditur uox eorum.

In omnem [tamen] terram exiuit regula eorum, & in fines orbis uerba eorum.

Rom. 10. d

Soli posuit tentoriū in eis, & is uelut sponsus ex umbraculo suo [†]prodit, lætus uelut heros [quispiam] ad decurrendam uiam.

Luc. 24. g

* Ab extremo cœlorum egressus eius, recursus eius usq; ad extrema eorum, nec est qui se ab æstu illius abscondat.

Lex DOMINI integra est, conuertens animam: testimonium DOMINI ^buerum, im-

Nomina & o-
perationes uer-
bi diuini.

peritis sapientiam suppeditans.
Decreta DOMINI recta sunt, cor exhilarantia, præceptum DOMINI repurgatum, illuminans oculos.

Timor DOMINI mundus perstans perpetuò, iudicia DOMINI uera simulq; iusta.
Magis expetibilia quàm sit aurum uel præstantissimum atq; plurimū, & dulciora melle & fauo stillantibus.

Etiā seruus tuus perspicue illis admonetur, in illorum obseruantia multa merces est.

Errores quis animaduertat: ab occultis meis repurga me.

Precatio cum
correctione.

Quin & flagitia auerte à seruo tuo, ne dominantur mihi: tum integer ero, & innocens à quouis grandiori scelere.

Sint uerba oris mei, & meditatio cordis mei grata in conspectu tuo, ô DOMINE, petra mea & uindex meus.

Carmen Dauidis præfecto cantorum.

XX.

EXaudiat te DOMINVS quum in angustia fueris, in tuto collocet te nomen dei [†]Iacob.

2. Sam. 10.

E sanctuario suo auxilium tibi ferat, atq; è Zion te suffulciat.

Memor sit omnium munerum tuorum, & holocaustum tuum [†]pingue æstimet.
Sæla.

Det tibi iuxta cor tuum, & omne consilium tuum perficiat.

Ouabimus in salute tua, & in nomine dei nostri signa triūphantes erigemus, perficiet enim DOMINVS omnes petitiones tuas.

^bNunc agnosco q; DOMINVS unctum suum seruarit, q; exaudierit eum de cœlis ex sanctuario suo, uirtute saluifica dexteræ suæ.

Hi in [†]curribus, illi in equis [fidant,] nos tamen nominis DOMINI dei nostri mentionem faciemus.

Illi succubuerunt & corruerunt, nos autem perstitimus & corroborati sumus.

DOMINVS [†]seruabit regem: quo die inuocauerimus, nos exaudiet.

Carmen Dauidis præfecto cantorum.

XXI.

DOMINE in uirtute tua lætabitur rex, & in salutari tuo quàm impēdio gestiet: Desiderium cordis sui dedisti ei, & quæ precatus est labijs suis, non negasti.

Sæla.

Benedictionibus optimis præuenisti eum, imposuisti capiti eius coronā auream.
Vitā petijt abs te, & dedisti illi, longitudinem dierum in sæculum & ultra.

2. Sam. 12.

Magna est gloria eius propter [†]salutem quā ei contulisti, honorem & splendorem posuisti super eum.

Quoniam posuisti eum, ut omni genere bonorum ^bperpetuò adfluat, exhilarasti eum gaudio, uultu tuo.

Nam

Encomium est diuini uerbi, in quo uim & energiam uerbi dei explicat: stultitia illorum proditur qui oppugnant aut contemnunt uerbum dei, felicitas illorum quos deus suo uerbo dignatur, ostenditur.

^aSuccedens apposui, ne quis diem diei narrare putet, sed nobis. Hoc est, singuli dies nobis loquuntur potentia dei, posterior dies semper auget scientiam.

^aQuum quotidie nouus oriatur dies, quotidie noua loquitur.

^aPræstantissima est mundi machina, & suo quodā modo cœleste opificiū sapientiam ac omnipotentia dei eloquitur, at uerbum dei hæc omnia exuperat, ut nihil sint si ad illud cōparentur.

^bPotest etiam dici, si dū, constās, firmum.

Precatio est, qua populus salutem regi Dauid ad bellū difficile & anceps proficiscenti, orauit, & gratulatio simul de salute & uictoria sibi diuinitus donata.

^aAlij legunt, in cinerem uertat: alij, perlitet. Quæ pingua erant, grata fuerunt.

^bSic dicit quisq; è populo.

^cConcessio seu permissio est. Sperent illi in creaturas, nos dumtaxat dei nomen inuocabimus.

^dAlij in secunda persona legunt, Tu domine salua.

Epiphoniam est, quo de uictoria & reliquis dei beneficijs, quibus Dauid insigniter cumulatus fuerat, populus gratulari solebat. Deumq; cuius beneuolentia omnia ferebat accepta, collaudabat.

^eEbr. In salute tua.

^fEb. Posuisti eum benedictiones perpetuo.

Nam rex fidit DOMINO, & in bonitate altissimi non nutabit.

Offendit manus tua omnes hostes tuos, dextera tua offendit omnes qui te odio habuerunt.

Velut accensam fornacem reddidisti eos in tempore ire tuæ, DOMINVS in ira sua deuorauit eos, & ignis consumpsit eos.

Fructum eorum ē terra perdidisti, & semen eorum de filiis hominum.

Quoniam moliti sunt aduersus te malum, cogitarunt scelus quod perficere non poterant.

Posuisti enim illos humerum, & neruo tuo in faciem eorum collimasti.

Euchere DOMINE uirtute tua, canemus & celebrabimus potentiam tuam.

Præfecto cantorum carmen Dauidis de cerua matutina.

XXII.

Matth. 27. c

Deus meus, deus meus, cur deseruisti me: ut longe[abes] à salute mea, à uerbis rugitus mei?

Deus meus inuoco per diem, & non respondes: per noctem, nec est silentiū mihi.

Et tu sanctus seffor laudum Israelis.

In te sperauerunt patres nostri, sperauerunt & liberaſti eos.

Ad te clamarunt, & liberati sunt: te fidebant, neq; pudefacti sunt.

Matth. 27. d
Mar. 15. c

Ego autē uermis sum, & non uir, opprobrium hominū, & contemptus à populo.

Quicumq; me aspiciunt subsannāt me, distendunt labia, mouent caput. [Dicētes,]

Retulit [omnia] ad DOMINVM, eripiat eum, liberet eum, quoniam deamat eum.

At tu is es qui me ex utero extraxisti, in te filius sum pendens adhuc ab uberibus matris meæ.

In te coniectus sum à partu, ab utero matris meæ deus meus es tu.

Ne subducas te longius à me, quoniam afflictio adest, nec est qui adiuuet.

Tauri multi circundederunt me, præualidi ex Basan undiq; cinxerunt me.

Aperuerunt contra me os suum, sicut leo rapiens & rugiens.

Effusus sum uelut aqua, dissociātur omnia ossa mea, factumq; est cor meum sicut cera, liquefactum intra uiscera mea.

Exaruit ut testa uirtus mea, lingua mea adhærescit faucibus meis, & in puluerem mortis redregisti me.

Matth. 27. d
Iohan. 19. d

Nam circundederunt me canes, coetus malorum cinxit me, ceu leo manus meas & pedes meos.

Numerarem omnia ossa mea, hi uero cum uoluptate intuentur & aspiciunt.

Partiti sunt sibi uestimenta mea, & de ueste mea sortiti sunt.

Sed tu ō DOMINE, ne sis procul: ō uirtus mea, ut me adiuues propera.

Eripe à gladio animam meam, de manu canis unicam meam.

Serua me ab ore leonis, & à cornibus unicornium eripe me.

Heb. 1. c

Narrabo nomen tuum fratribus meis, in media congregatione laudabo te.

Qui timetis DOMINVM, laudate eum: omne semen Iacob celebrate eum, metuite eum omne semen Israelis.

Quia nō despexit nec auersatus est afflictionē pauperis, neq; auertit ab eo faciem suam, sed quum clamaret ad eum, audiuit.

De te est laus mea in concione magna, uota mea corā timētibus ipsum persoluam.

De uocatione
gentium.
Mutatio personarum.

Comedent humiles & satiabūtur, laudabunt DOMINVM qui quærunt eum, uiuet cor uestrum in sæculum.

Memores erunt, & conuertentur ad DOMINVM omnes fines terre, prosternent se ante faciem tuam omnes familiæ gentium.

Quia DOMINI est regnum, & ipse gentibus dominatur.

Comedent & adorabunt omnes pingues terræ, coram eo genua flectent omnes qui in puluerem descendunt, quia animam suam non in uita seruauit.

Kk 3

* Videtur apostrophat esse ad regem, uel ad deū qui hæc per Dauidem fecit.

* Ebr. In tempore uultus tui.

* Sic eos deleſti, ut poſteri non ſuperſint.

* Humerus pro aggreſſe: alij legūt, poſuiſti eos partem, uel ſcorſim.

Dauid Chriſti ſe typum aperte admodum hoc pſalmo exhibet. Primū ergo ſummam eius deiectionem, inde exaltationem, regniq; eius, & ad orbis terminos propagationem, & ad finem uſq; ſæculi deductionem, ad umbratam in ſe canit.

a Vel, uerba rugitus mei longe à ſalute mea.

b Vel, tu ſanctus es habitans inter laudes Iſraelis.

* Ebr. Tu ſeciſti me ſperare.

* Expoſitiuus uelut tibi ſui.

* El ſortis deus es tu.

f Proxime ad mortē adegisti me.

g Cinxerunt, uel morderūt, intellige: alij legunt, foderunt manus meas et pedes meos, quorum exempla karu habuerunt.

h Hoc est, à uiolentia, rabie.

i Alij legunt, reſponde mihi, id est, ſerua me, aſſere.

Liber

h Alij legunt, in perpetuum.

Commentatio grata fauoris & beneficiorum dei, sub allegoria pastorali.

Quā admonitus esset David, templū extruendum in monte Moria, in comparabilem dei erga Israelitas bonitatem canit, inter quos sedem sibi peculiare delegerat, quoniam omnis terra eius esset. Ostendit præterea quibus uere in loco sancto dei locus pateat.
Ebr. Et plenitudo eius.
Qui uanis rebus nō inhaeruit, aut intentus fuit.

Orat dominum ut peccans se liberet, uias suas doceat, hostiumque furori eripiat, quod bonitatis suae proprium sit: orat etiam pro populo dei.

a Legunt alij interrogatiue, Quis est uir ille qui metuit dominum?
b Alij, docet.

Posteritas seruiet ei, accensebitur domino ad nationem.

Venient & annuntiabunt populo nascituro, iustitiam eius quam praestitit.

Carmen Davidis.

XXIII.

DOMINVS pastor meus est, non egebo.

In pascuis herbidis accubare me facit, & ad aquas tranquillas me minat.

Animam meam reuocat, ducit me in orbitis iustitiae propter nomen suum.

Etiam si eundem mihi sit per uallem umbrae mortalis, nihil mali timebo, nam tu mecum es, uirga tua & pedum tuum ipsa me consolantur.

Instrues coram me mensam, e regione hostium meorum, ungeto caput meum dealbutum reddes, & calix meus erit exuberans.

Sed & bonitas & benignitas [tua] prosequetur me cunctis diebus uitae meae, & habitabo in domo DOMINI longissimis diebus.

Carmen Davidis.

XXIII.

DOMINI est terra, & quidquid ea continet: orbis & qui eum inhabitant.

Ipsa enim super maria fundauit eam, & super flumina praeparauit eam.

Quis conscendet montem DOMINI? aut quis in loco sanctuarij eius consistet?

Qui innocentes [habet] manus, & cor repurgatum, qui animū suum ad uanitatem non extulit, in quo fraudem non iurat.

Is accipiet benedictionem a DOMINO, & iustitiam a deo seruatore suo.

Hae natio est eorum qui eum inquirunt, Iacob sunt qui quaerunt faciem tuam.

Sala.

Tollite o portae capita uestra, attollimini fores sempiternae, & ingreditur rex ille gloriosus.

Quis est ille rex, ille gloriosus? DOMINVS fortis & heros, DOMINVS uirtute bellica insignis.

Tollite o portae capita uestra, attollimini fores sempiternae, & ingreditur rex ille gloriosus.

Quis est ille rex, ille gloriosus? DOMINVS exercituum, is rex est ille gloriosus. Sala. Davidis.

XXV.

AD te o DOMINE animum meum attollo.

Deus meus in te spero, ne pudeam, ne laetentur de me inimici mei.

Quin & non pudebunt quicumque te expectant: pudebunt autem hi qui prauari cantur abs re.

Vias tuas notas mihi fac o DOMINE, & aduefacito me semitis tuis.

Duc me in ueritate tua, & aduefac me, quoniam tu deus seruator meus es, te expecto tota die.

Memor sis miserationum tuarum o DOMINE, & bonitatis tuae, quoniam a saeculo sunt.

Peccatorum adolescentiae meae ac scelerum meorum: ne sis memor, memor autem mei sis iuxta benignitatem tuam, propter bonitatem tuam o DOMINE.

Bonus & rectus est DOMINVS, propterea docebit peccatores in uia.

Diriget mansuetos in iudicio, & aduefaciet mansuetos uiae suae.

Cunctae uiae DOMINI benignitas sunt & ueritas, ijs qui foedus & testimonia eius obseruant.

Propter nomen tuum o DOMINE, propitius sis iniquitati meae, multa enim est.

Quicumque timet DOMINVM, hunc diriget in uia quam eligit.

Animus eius in bonis morabitur, & semen eius haereditario possidebit terram.

Secretum DOMINI timentibus ipsum, & foedus suum illis notum faciet.

Oculi mei perpetuo ad DOMINVM, ille enim explicat e reti pedes meos.

Respice in me, & miserere mei, nam unicus & afflictus sum.

Angustiae

Propositio. Iam opes istas planius & per partes exponit, Isa. 40. Jerem. 22. Ezech. 34. Iohan. 10. 2. 1. Pet. 2.

1. Cor. 10. f. Psal. 49. b.

Interrogatio.

Responsio per subiectionem.

Apostropha ad deum mutata persona.

Videatur compositus in contritione Absolutus uel Seba.

- ✱ Angustiae cordis mei latissimae factae sunt, ex angustijs meis educito me.
 7 Aspice afflictionem & molestiam meam, & aufer omnia peccata mea. **D**
 7 Confidera hostes meos, nam multi sunt, & uiolento odio odiunt me.
 7 Custodi animam meam & libera me, ne pudeam, quandoquidem spem
 in te colloco.
 7 Integritas & aequitas custodiant me, quia te expecto.
 7 Redime o deus Israel ex omnibus afflictionibus suis.

Dauidis.

XXVI.

Iudica me DOMINE, quoniam innocenter ambulaui, & DOMINO confi-
 sus non nutabo.

*Precatio est coram tribunali dei,
 ut se uindicta ab hostibus.
 a Alij legunt, uindica.*

Explora me DOMINE & tenta me, excoque renes meos & cor meum.
 Nam bonitas tua mihi ob oculos est, & ambulo in ueritate tua.
 Non sedeo cum hominibus uanis, & ad fucatos non ingredior.
 Coetum malorum odi, & *cum impijs non sedebo.
 Lauabo in innocentia manus meas, & circumdabo altare tuum Domine.
 Ut edam uocem laudis, & enarrem omnia mirabilia tua.
 DOMINE dilexi habitationem domus tuae, & locum tabernaculi gloriae tuae.
 Ne colligas cum peccatoribus animam meam, & uitam meam cum sangui-
 narijs.
 In quorum manibus scelus praemeditatum est, & dextera eorum plena est
 corruptorio munere.
 At ego innocenter ambulo, redime me, & beneficus mihi esto.
 Pes meus in recto constat, in coetibus laudabo DOMINUM.

*Hoc est, nulla familiaritatem
 aut societatem cum illis habeo.
 *Ebr. Ad absconditos, hoc est,
 qui sciunt simulare & dissimu-
 lare omnia.
 *Ich wil weder gon / nach stō /
 nach sitzen by denen bösen.*

Dauidis.

XXVII.

DOMINVS lux mea & salus mea, a quo nam timerem? DOMINVS robur
 uitae meae, a quo expauescerem?

*Idem eum superiori orat ut ab ho-
 stibus liberet, & cum in uia sua diri-
 gar.*

Dum aciem instruunt aduersum me mali, ut deuorēt carnem meam hostes
 mei atque inimici mei, ipsi impegerunt & corruerunt.
 Si obsideant me castra, non timebit cor meum, si ingruerit aduersum me praes-
 lium, hac renitar.
 Vnum quiddam postulaui a DOMINO, idcirco requiram, ut habitem in aede
 DOMINI cunctis diebus uitae meae, ut uideam amoenitatem DOMINI, &
 lustrem templum eius.
 Quoniam abscondet me in tabernaculo suo, in die aduersitatis, oculet me
 in abdito tentorii sui, in rupem extollet me,
 Et nunc extollet caput meum super hostes meos qui circum me sunt, & sa-
 crificabo in tentorio eius sacrificia cum iubilo, canam & hymnum dicam
 DOMINO.
 Audi o DOMINE uocem meam qua te inuoco, beneficus esto mihi, & exau-
 di me.
 Tibi dixit cor meum, O uultus mei, quaerite [DOMINUM], faciem tuam DO-
 MINE placare conabor.
 Ne abscondas faciem tuam a me, neque auerferis in ira seruum tuum, tu es au-
 xilium meum, ne derelinquas me, neque deferas me deus seruator meus.
 Nam ubi pater meus & mater mea destituunt me, DOMINVS colligit me. **D**
 Doce me DOMINE uiam tuam, & ducito me in semitam rectam, propter eos qui
 mihi insidiantur.
 Ne permittas me libidini eorum qui mihi infesti sunt, constiterunt enim con-
 tra me testes mendaces, & qui efflat iniuriam.

*a Seu, ut mane inuisam templum
 eius.*

**Extollere caput, est superiorē
 reddere, & pristini dignitatis re-
 situire.*

Liber

^aSupple defecissem, quia apostro-
pesis est.

Orat opē diuinam, exauditis gra-
tias agit, orat pro populo.

^aEbr. A me additur, quem pleo-
nasum uitaui.

^bEb. Ne trahas me cum impijs.

^cIllorum scilicet qui Dauidi hæ-
rebant, & is etiam præcipua
pars uictoriarum fuit quæ Da-
uid rex habuit.

Hortatur omnes homines ad lau-
dem dei, deinde celebrat magnificē-
tiam dei.

^aEbr. Filij deorum seu fortium.
Alij legunt, filij arietum.

^bEbr. Date domino gloriam no-
mini eius.

^cPer uocem dei, potentiam &
operationem dei in supercæle-
stibus, in elementis intelligit.

^aEbr. Excindit flammam ignis.

^bParturire facit, hoc est, ut do-
lorem parturientis præ se ferat,
lugeant, significat magnam ste-
rilitatem.

^aEbr. Dominus benedixit popu-
lo suo in pace.

Gratias agit domino, qui ex casu-
bus difficillimis eum duxerat ad sta-
tum feliciter.

^aEbr. Ascendere fecisti.

^bEbr. Viuificasti me à descen-
dentibus in lacum.

^cEbr. Boni eius.

^aEbr. Quoniam momentum in
ira eius.

Si non credidissem me uiurum cum uoluptate bonum DOMINI in terra
uiuentium.

Expecta DOMINVM, forte sit & roboretur cor tuū, & expecta DOMINVM.
Dauidis. XXVIII.

Ad te DOMINE ô petra mea clamo, ne^a obsurdescas, ne si fortē obmute-
scas similis reddar his qui in foueam descendunt.

Exaudi uocem deprecationum mearum dum clamo ad te, dum attollo ma-
nus meas ad adytum sanctuarij tui.

Ne me^b reputes inter impios, & inter eos qui patrant iniquitatem, qui cum
proximis suis pacifice quidem loquuntur, sed malum [meditantur] cor-
dibus suis.

Da illis iuxta opus suum, & secundum malitiam studiorum suorum, sectin-
dum opus manuum eorum redde illis, redde illis talionem dignam illis.

Quoniam non aduerterūt animum operationibus DOMINI, neq; ad factu-
ram manuum eius, diruet eos, & non extruet eos.

Laudandus DOMINVS, quoniam exaudiuit deprecationem meam.

DOMINVS robur meum & clypeus meus, in ipso sperauit cor meum, & ad-
iutus sum, hinc gestit cor meum, & cantico meo eum celebro.

DOMINVS robur est illorum, & robur salutarium uncti sui ipse est.

Serua populum tuum, & benedic hæreditati tuæ: pasce eos, & euehe illos in
sempiternum.

Carmen Dauidis. XXIX.

Tribuite DOMINO qui^a uirtute præstatis, tribuite DOMINO gloriam &
robur.

Tribuite nomini^b DOMINI gloriam, adorete DOMINVM in decore sancto.

Vox DOMINI super aquis, deus gloriosus tonat, DOMINVS super aquas
multas.

^cVox DOMINI in uirtute, uox DOMINI in magnificentia.

Vox DOMINI confringit cedros, confringit inquam DOMINVS cedros
Libani.

Et subfilire facit eas sicut uitulū, Libanum & Sirion sicut filiū unicornium.

Vox DOMINI dissectas^a flammam ignis eiacularur.

Vox DOMINI^b parturire facit desertū, parturire facit DOMINVS desertum
Cades.

Vox DOMINI parturire facit ceruas, renodat syluas, at in templo eius cun-
cti gloriam dicunt.

DOMINVS sedet in diluuiō, sedetq; DOMINVS rex in æternum.

DOMINVS dat fortitudinem populo suo, DOMINVS populum suum boni-
tate &^c pace prosequitur.

Carmen dedicationis ædis, oda Dauidis. XXX.

Exaltabo te ô DOMINE q; me attriuiisti, at non passus es, ut de me hostes
mei gauderent.

DOMINE deus meus clamaui ad te, & sanasti me.

O DOMINE^a reuocasti ab inferis animam meam, ^brestituiisti me quo minus
in foueam descenderem.

Canite DOMINO hymnum, qui experti estis^c bonitatem eius, celebrem red-
dite memoriam sanctitatis eius.

Nam^a momentanea est ira eius, uita uero in beneplacito eius, ad uesperam
diuertat fletus, [licet] sub auroram tamen [redit] lætitia.

Equidem ego dicebam quum essem in felicitate mea, in sempiternum nun-
quam

^aCatus in exo-
dio, quum arca
portabatur de
domo Obed uel
Abinadab.
2. Sam. 6.

^aQuidam intelli-
gunt eū de mor-
bo graui resti-
tutum gratias
egisse.

quam nutabo.

(Tu enim DOMINE collocaueras robur monti meo) protinus ut abscondi c
sti faciem tuam conturbabar.

[Hic] ad te DOMINVM clamabam, & ad dominum deprecabar.

Quis usus est sanguinis mei si in foueam descēderim? num celebrabit te, aut
ueritatem tuam annuntiabit puluis?

Exaudi me DOMINE, & beneficus esto mihi, ô DOMINE sis mihi auxilio. D

Conuertisti mihi planctum meum in chorum, soluisti mihi saccum, & ami-
ciuisti me gaudio.

Propterea canet tibi [quisq] gloriam, & non silebit, DOMINE deus meus
in æternum celebrabo te.

Præfecto cantorum carmen Dauidis.

XXXI.

IN te ô DOMINE spero, ne unquam sinas me ^tpudesceri, eripe me in tua iu A
stitia.

Inclina ad me aurem tuam, ilico libera me, sis mihi rupes firma, domus mu-
nita, ut me serues.

Nam petra mea & arx mea tu es, ideo propter nomen tuum ducito & mina
to me.

Educ me è reti quod absconderunt mihi, quoniam tu es robur meum.

In manum tuam committo spiritum meum, redemisti me ô DOMINE deus
uerax.

Odio habui obseruantes funes ^auanitatis, ego autem in DOMINO speraui. B
Exultabo & gaudebo de bonitate tua, qui respexisti ad afflictionem meam, &
in angustijs animam meam agnouisti.

Nec in manu hostis me inclusisti, sed statuisti pedē meum in loco spatiofo.
Beneficus esto mihi DOMINE, nam angustia mihi est, ^bcorrosus est præ in-
dignatione oculus meus, anima mea atq; uenter meus.

Detrita est præ dolore uita mea, & anni mei præ gemitibus: corruit præ ini-
quitate robur meum, omnia ossa mea contabuerunt.

A cunctis hostibus meis probrum factus sum, maxime autem uicinis meis,
familiaribus meis fui horrore, & qui me uiderunt foras, à me fugerunt.

Obluioni datus sum ex corde sicut mortuus, factus sum ueluti uas quod
perit.

Audiui enim crimina mihi à multis [intendi,] formido undiq; me [circum- C
stetis,] dum illi unà contra me consultarent, & ut caperent animā meam
callide cogitarent.

Ego uero in te speraui ô DOMINE, dixi deus meus es tu.

In manu tua sunt tempora mea, libera me de manu inimicorum meorum, &
à persecutoribus meis.

Illumina uultum tuum super seruū tuum, saluum me fac per bonitatē tuam.
DOMINE ne patiaris me ^cpudesceri, quoniam te inuoco: pudefiant impij, &
compescantur apud inferos.

Obmutescant labia mendacia, quæ loquuntur ueteratorie, superbe & con-
temptim aduersus iustum.

Quàm ampla sunt quæ metuentibus te bona reposuisti, & quæ iam effecisti
^dcoram filijs hominum qui in te sperant.

Abscondes illos in latibulo faciei tuæ à cōspirationibus cuiuscunq; abscon D
des eos in tabernaculo à contentione linguarum.

Laudandus DOMINVS, nam insigniter bonitatem suam mihi in urbe muni
ta ostendit.

^aSaccum, id est, omnē materiā
lucendi.

^bAlij legunt, canet tibi gloria
mea, hoc est, lingua, quod præci-
puum hominis bonum & de-
cus sit facultas loquendi.

Primo refert in quantis periculis
fuerit, quid cogitaret, quid oraret,
quidq; fecerit Dauid, quum in deser-
to Maon à Saule cingeretur. Secun-
do quomodo liberatus. Tercio hor-
tatur omnes fideles ad studium dei
qui à se pendentes non deserere po-
test.

^cPudescit, cui nō cōtingit quod
petit, qui repulsam patitur, qui
frustratus abit.

^dHoc est, qui rebus friuolis, aut
malis artibus intēti sunt, ut ma-
gicis & superstitiosis.

^eAlij legunt, caligauit: alij, con-
tabuit.

^fPudesceri, est spe sua frustrari.

^gVel, qui te fidunt coram filijs
hominum.

Dauid typus
est Christi: com-
petit ergo Chri-
sto ut capiti, de
inde omnibus
membris eius
quum sunt in
periculis.

Luc. 23. f

Liber

Ego cum præceps fugerem cogitabam, proiectus sum abs te, at tu exaudisti uocem deprecationis meæ, quum ad te clamarem.

Diligite DOMINVM omnes boni eius, fideles tuetur DOMINVS, & repēdit cumulate superbe agenti.

Estote fortes, roborabit ille cor uestrum, quicumq; speratis in DOMINO.

Erudiens [carmen] Davidis.

XXXII.

^a Docet quanta sit istius hominis felicitas, qui assequutus sit per fidem ueniam peccatorum suorum.

B Eatus is est qui exoneratus est transgressione, & cuius peccatū tectū est. ^{Rom. 4.2}
Beatus homo cui DOMINVS iniquitatem non imputat, nec est in spiritu eius ^adolus.

^a Vel, fucus.

Dum quotidie nunc tacitus mecum cogito, nunc uoce infremo, contabuerunt ossa mea.

B Nā dies noctesq; ingrauescebat super me manus tua, uersus est succus meus in siccitates æstiuas. Sæla.

[At postquam] peccatum meum tibi notum feci, & iniquitatem meam non cælaui, [posteaquam] cogitarem, fatebor cōtra me transgressionē meam DOMINO, tu [protinus] remisisti iniquitatem peccati mei. Sæla. ^{Isa. 65. d}

^b Dum inuenire licet gratiam, seu peccatum in se. Ebr. In tempore inueniendi: alij sic legunt, in tempore inueniendi rak, id est uanitatem, &c. Vt sit punitus post rak: deinde, ad diluuium aquarum multarum, &c. ^c Ebr. Iubilis euadendi.

C Idcirco orabit ad te quisquis est bonus, in tēpore ^bdum inuenire [licet,] equidem inundatio aquarum immanium ad eum non pertinet.

Tu latibulum es mihi, ab afflictione custodies me: iubilis, quibus ouare solent elapsi, circuncinges me. Sæla.

D Erudiam te, & docebo te uiam qua gradiaris, oculo meo tibi consulam. Ne sitis uelut equus & mulus, quibus non est intellectus, quorum maxillas lupato ac freno nisi constringas, tibi non appropinquant. ^{Apostropha ad unum quemlibet.}

Multi dolores impium, nitentem autem DOMINO beneficentia circūdabit. Gaudete in DOMINO, & exultate iusti, iubilate quotquot estis recto corde.

XXXIII.

^a Ad celebrandum deum inuitat, omnia eius bonitate plena esse prædicat, idcirco ei hærendū et fidendum. ^b Alij separant decachordum a nablo.

O Vate iusti in DOMINO, laus decet rectos.

Celebrate DOMINVM cithara, nablo, ^adecachordo psallite ei.

Canite ei carmen nouum, suauiter ludite instrumentis musicis, cum clangore tubæ. ^{Alacritas requiritur in misterio dei.}

^b Quicquid agit et loquitur dominus rectum est: dabit enim non uerbum tantum, sed & re significat.

Quoniam rectum est ^buerbum DOMINI, & omne opus eius firmum.

Amat iustitiam & iudicium, terra bonitate eius repleta est.

B Verbo DOMINI cœli facti sunt, & spiritu oris eius omnis exercitus eorum. Congregat aquas maris ut cumulum, reponit in penetralia abyssos. ^{Exod. 15.}

Timeat DOMINVM omnis terra, metuāt ab eo uniuersi qui habitāt orbem.

Quia [quum] ipse dicit, sit: & quum præcipit, extat. ^{Iudith. 16. d}

DOMINVS irritum facit consiliū gentium, & cogitationes populorū differt.

C Consilium autem DOMINI in sempiternū perstat, cogitata cordis eius per omnia sæcula.

Felix ea gens quæ DOMINVM pro deo habet, & populus quem ille sibi loco possessionis hæreditariæ elegerit.

E cœlis despicit DOMINVS, intuetur omnes filios hominis.

De firmo domicilio habitationis suæ cunctos habitantes terræ speculatur.

D Ipse omnium corda pariter finxit, intelligit omnia opera eorum.

Haud seruator rex, eo q̄ multū habuerit exercitum, heros nequaquam per multam uirtutem suam pericula euadit.

^a Ebr. Mendacium equus ad saluandum.

Res fallax est equus ad præstandam salutem, quamlibet multo præditus robore, neutiquam eripiet.

Ecce oculus DOMINI [intendit] in eos qui se reuerentur, & ad eos qui bonitatem eius expectant.

Vt

Vt liberet à morte animas eorum, & alat eos in fame.

Animæ [igitur] nostræ expectent DOMINVM, ipse enim est auxilium nostrum & clypeus noster.

Nam in ipso gaudebit cor nostrum, eo q̃ sancto ipsius nomine nitimur.

Sit bonitas tua ô DOMINE super nos, quemadmodum abs te pendemus.

1. Sam. 27.

Davidis, quum mutaret habitum suum ante Abimelech, quumq̃ eum expelleret atq̃ is abiret.

XXXIII.

L Audabo DOMINVM omni tempore, laus eius in ore meo.

In DOMINO gloriabitur anima mea, audient afflicti & lætabuntur.

Magnificate DOMINVM mecum, extollamus unà nomen eius.

Anxiè quærebam DOMINVM & exaudiuit me, ex omnibus paucoribus meis eripuit me.

Respicient ad illum, & cōfluent, nec suffundetur pudore facies eorum.

Afflictus iste inuocauit, & DOMINVS exaudiuit eum, & ex omnibus angustijs eius seruauit eum.

Castra figit angelus DOMINI circum eos qui ipsum timent, & eripit eos.

Gustate & uidete q̃ bonus sit DOMINVS, felix ille uir qui sperat in eum.

Reueremini DOMINVM sancti eius, quoniam nihil deest his qui eum timent.

Leunculi penuria & fame laborant, qui autem DOMINVM inquirunt, nullo bono destituuntur.

Adeste filij, me audite, timorem DOMINI docebo uos.

1. Pet. 3. b

Quicunq̃ uitæ cupidus es, & uidere dies bonos optas.

Obserua linguam tuam à malo, & labia tua ne dolum loquantur.

Recede à malo, & fac bonum: inquire pacem, & eam conseruare.

Ecclesi. 15. d
Heb. 4. c

Oculi DOMINI [intenti sunt] ad iustos, & aures eius ad eorum preces.

Vultus DOMINI contra eos qui malum faciunt, ut de terra memoriam eorum excindat.

Clamant, & DOMINVS exaudit, & ex omnibus angustijs eorum liberat eos.

Prope adest DOMINVS his qui sunt cōfracti corde, & seruat spiritu contritos.

Multa mala [accidunt] iusto, ex omnibus tamen liberat illū DOMINVS.

Custodit omnia ossa eius, ut ne unum ex eis confringatur.

At impium perdet malum, & qui iustos odio habent, deuastabuntur.

Redimet DOMINVS animam seruorum suorum, nec deuastabuntur omnes qui in eum sperant.

Davidis.

XXXV.

Suscipe DOMINE litem meam, oppugna^a oppugnantes me.

Arripe scutum & lanceam, & consurge ad auxilium meum.

Expedi hastam, & prodi^b obuiam persequutoribus meis, dic animæ meæ, Salus tua ego sum.

Pudore afficiantur & ignominia qui quærunt animam meam, agantur retrorsum & pudefiant qui mihi malum cogitant.

Fiant sicut puluis ante uentum, & angelus DOMINI impellat [eos.]

Sit uia illorum tenebris & lubricitate [obsita,] & angelus DOMINI persequatur eos.

Numerum mus
rat.

Nam immerito mihi absconderunt foueā retis sui, præter causam^c foderunt^b animæ meæ.

Eueniat ei calamitas quam non præuidit, & rete eius quod abscondit, ca-

^a David ereptus per dei bonitatem à periculo mortis, gratias agit. Horatur omnes homines ut talem deum obseruent, eius spiritu seruantes.

^b Quandoquidē deus audiit me & liberauit, sit ut & alij ad eū respiciant, nec frustrantur preces eorum. Quidā (ad eum) ad Dauidē reserunt, ut aspectu & considerato Dauidē dicāt, Is afflictus inuocauit deum, & liberatus est: nos quoq̃ clamabimus, & exaudiet nos.

^c Alij legunt, & illuminantur. ^b Per leunculos uiolentos & tyrannos intelligit, audaces, iniustos.

^c Scilicet iusti.

^a Implorat opē dei ut iudicis, quæ causam suam agat, & eum liberet.

^b Alij legunt deuora deuorantes me.

^c Ebr. Conclude, stell dich jnen in wäg, urge ex aduerso ut uia eis intercludas.

^c Scilicet foueam: alij legunt, pro bro notarunt animam meam.

Liber

piat eum, cadat in calamitatem.

Anima autem mea exultabit in DOMINO, in salute eius lætabitur.

Omnia ossa mea dicent, DOMINE, quis est similis tibi? qui eripis afflictum ab eo qui præualet ei, a afflictum & inopem ab eo qui eum diripit.

Surgebant testes uiolenti, quæ nunquam cogitaram rogabant me.

Malum pro bono mihi rependebant, orbitatem animæ meæ.

^c At ego, quum ipsi ægrotarent, sacco uestiebar, ieiunioq; adfligebam animam meam, & oratio mea in sinum meum ^buertebatur.

^b Alij legunt, & oratio in sinum meum uertetur. Hoc sensu, Si quæ mala illis imprecor, in me recidant.

Perinde ac si amicus atq; frater meus [fui] sic incessi, uti qui luget matrem pullatus incuruabar.

At in claudicatione mea gaudebant & congregabantur, congregabantur contra me claudi, quod minime putaram, proscindebant [me,] nec sielebant.

Cum hypocritis illusionum placentæ, qui frendebant contra me dentibus suis. DOMINE quousq; aspicias, reduc animam meam à calamitatibus eorum, à leunculis unicam meam.

Celebrabo te in cœtu magno, in populo ualido laudabo te.

^e Eb. In mendacio.

Ne gaudeant de me, qui ^eimmerito mihi hostes sunt, ne annuant oculis qui me absq; ^fcausa odiunt.

Iohan. 15. d

Nam nihil pacificum loquuntur, quin contra eos qui quieti sunt in terra, uerba dolosa excogitant.

^d Distendunt contra me os suum, dicunt, Hæ hæ, uidit oculus noster.

Metastasis in uerbo uidendi.

Vidisti & tu DOMINE, ne dissimules, ne uelis abesse procul.

Exurge, euigila, ut ius mihi dicas, deus meus & DOMINVS meus, ut causam meam adseras.

Ius mihi redde pro tua iustitia ô DOMINE deus, & ne [patiaris] ut de me gaudeant.

Ne dicant in corde suo, Hæ hæ, pro animi nostri sententia nobis successit: ne dicant, Vorauimus eum.

Erubescant & simul probro afficiantur, qui de malo meo gaudent: pudore & ignominia amiciantur, qui magnifica contra me iactitant.

Ouent & gaudeant qui uolunt iustitiam meam, & dicant, Semper magnificetur DOMINVS, qui uult pacem serui sui.

Et lingua mea sedulo resonabit iustitiam tuam, quotidie laudem tuam.

Præfecto cantorum, Dauidis serui dei [carmen.] XXXVI.

TEstatur in corde meo scelus impij, nullum esse illi timorem dei.

Nam sibi ipsi blauditur, donec summo odio digna iniquitas eius euadat.

Verba oris sui iniqua sunt & dolosa, doceri renuit, ut bene agat.

In lecto suo prauitatem excogitat, statuit inde se in uiam non bonam, malum non auersatur.

DOMINE in cœlis bonitas tua, & ueritas tua ad æthera usq;.

Iustitia tua sicut ^bmontes dei, iudicia tua abyssus magna, hominem & iumentum seruabis DOMINE.

Quam præclara est ô deus bonitas tua, & filij hominum qui tuæ se fidei, uelut umbræ alarum, committunt.

Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ, & de torrente deliciarum tuarum potum dabis eis.

Penes te enim ^buitæ uena est, in luce tua uidebimus lucem.

Obtende bonitatem tuam his qui te cognoscunt, & iustitiam tuam his qui recto sunt corde,

Ne

Ostendit originem sanctæ & imparæ uitæ, utriusq; exitu: addit preces, ut semper hæreat in parte sancto rum.

^a Ad uerbū, Dixit scelus, impij in medio cordis mei, non timor dei coram oculis eius. Nam blanditur sibi in oculis suis adinueniendum iniquitatem eius ad odium.

^b Aut montes fortitudinis, id est fortissimi montes, aut maximi.

^e Ebr. Et filij hominis in umbra uelut alis tuis sperant.

^b Vel, fons uitalis ac perennis.

Ne ueniat mihi pes superbiæ, & manus impiorum non commoueat me.
Ibi ceciderunt qui operantur iniquitatem, impulsi sunt, nec potuerunt stare.

Dauidis.

XXXVII.

NE succenseas ob malos, neque urat te æmulatio ob facientes iniquitatem.

Nam ueluti fœnum subito deciduntur, ac ueluti uirens herba marcescēt.

Tu spera in DOMINVM, & quod bonum est facito: inhabita terram, & pascere fidem.

Et oblectaberis te in DOMINO, is dabit tibi petitiones cordis tui.

Deuolue super DOMINVM ^auiam tuam, & eo nitere, ^{*}ut ipse faciat.

Et iustitiam tuam ceu lumen in apertum producet, & ^biudicia tua ceu meridiem.

Sile DOMINO, & præstolare eum, ne succenseas ei uiro, cui institutum suum feliciter succedit dum scelus designat.

Remitte iram, missum fac furorem, ne succenseas ut malefacias.

Quoniam malefacientes excidentur, qui uero DOMINVM præstolati fuerint, illi terram hæreditario possidebunt.

Paululum adhuc, & nusquā erit impius: quumque aduerteris locum eius, nullus supererit.

Matth. 5. a

^bMansueti [interim] hæreditario terram possidebunt, & ^coblectabuntur plurimo rerum successu.

Molitur impius contra iustum, frendet contra eum dentibus suis.

At DOMINVS ridet illum, quoniam prospicit aduenire diem eius.

Gladium stringunt impij, intendunt arcum suum, ut adflictū & inopem deiiciant, ut recte gradientes iugulent.

At gladius eorum cor ipsorum transuerberabit, & arcus eorum confringentur.

Prestat pauxillum quod iustus habet, opibus multis impiorum insignium. Nam brachia impiorum confringentur, iustos autem fulcit DOMINVS.

Nouit DOMINVS innocentium quoque tempus, & hæreditas eorum perpetua erit.

In aduerso tempore haudquaquam pudebunt, & fame inualecente satiabuntur.

Quoniam impij peribunt, & hostes DOMINI ut pretiosi agni absumentur, in fumo absumentur.

Impius æs alienum conflat, nec dissoluit, iustus uero beneficus est & dat. Nam benedicti ipsius hæreditario possidebunt terram, & execrati eius excidentur.

A DOMINO diriguntur gressus uiri, & uia eius grata est [ei]. Cum ruit, non corrui, DOMINVS enim ^dsuffulcit manum eius.

Ecclesi. 2. e

Iuuenis fui, & nunc senui, nec uidi iustum desertū, aut posteros eius mendicantes panem.

Quotidie beneficus est & mutuū dat, & posteri eius ^eopime habent.

Recede à malo, & facito quod bonum est, & habita perpetuò.

Quia DOMINVS amat iudicium, nec deseret beneficos suos, in sempiternum custodiuntur, posteri autem impiorum excidentur.

Iusti hæreditario possidebunt terrā, & habitabunt super eam in sæculum. Os iusti de sapientia differit, & lingua eius iudicium loquitur.

Isa. 51. e

Lex dei eius in corde ipsius, non nutabunt gressus eius.

Impius iustum obseruat, & quærit ut eum occidat.

^a Ne urat bonos malorum prosperitas, canit timentibus deum & ex iustitia uiuentibus omnia optime cessura, eosque uere felices futuros: impios autem, utique ad tempus flore te uideantur, tandem excindendos.

^{*}Laß in machen.

^aVia Ebraico schemate pro uita uel instituto uite. Hoc est, committe ei institutū uite tue cum certa fiducia in eum, & ipse omnia conficiet, ad optatum finem omnia perducet, successū dabit, &c.

^bIudicium, recta uite ratio.

^cSilere est quietum esse, tranquillum, obediens, non rebellare, non reluctari, non respondere domino.

^dAlij legunt, adfliti uel humiles, modesti.

^eEbr. Et oblectabunt se multitudine pacis.

^dAlij, dominus enim manu sua suffulcit.

^eEbr. Et semen eius ad benedictionem.

Liber

[At] non permittet eum manui illius, nec permittet eum impietatis conuinci, quum iudicabitur.

Expecta DOMINVM, & uiam eius observa, & exaltabit te, ut hereditario terram possideas: quum impij excidentur, tu uidebis [cum gaudio.]

Vidi impium uiolentum & sese diffundentem instar lauri frondosæ. Et transiuit, & ecce non erat: quæsiui eum, & non est inuentus.

Obserua integritatem, & specta id quod rectum est, nam ei uiro tãdem pax [erit.]

Scelerati autem pariter uastabuntur, & impij tandem excidentur.

Salus iustorum à DOMINO, qui & fortitudo eorum est in tempore afflictionis.

Adiuuabit illos DOMINVS, & liberabit eos ab impijs, & seruabit eos, nã sperauerunt in eum.

Carmen Dauidis ad commemorandum.

XXXVIII.

^b Vel, postremum impij est ex-terminium.

Orat ut remittatur peccatum ob quod morbo correptus erat: deinde ut à morbo liberetur.

DOMINE ne in ira tua me arguas, neue castiges me in feruore tuo. Quoniam sagittæ tuæ in me defixæ sunt, & depressa est super me manus tua.

Formula ponit sententia ueræ.

Nihil integrum est in carne mea propter indignationem tuam, non est pax ossibus meis propter peccatum meum.

Nam iniquitates meæ transcendunt caput meum, ceu graue onus grauiora sunt quã sim ferendo.

^a Ebr. Grauiora sunt à me.

Computruerunt & sanie diffluunt ulcera mea, propter stultitiam meam, Incuruus incedo & depressus admodum, quotidie atratus obambulo.

^b Alij, Quoniam impleti sunt lumbi mei cõtemptibili: alij ilia legunt.

^c Ebr. Factus sum uacillare.

Quoniam coxendicem meum penitus occupauit foedum [ulcus,] nec integri quidquam in carne mea.

Lactatus sum, & nimium attritus, præ fremitu cordis mei rugio.

Domine coram te est omne desiderium meum, & suspiria mea te minime latent.

Cor meum palpitat, destituit me robur meum, & ipsum oculorũ meorum lumen non est mecum.

Amici mei & sodales mei stant è regione plagæ meæ, & propinqui mei procul consistunt.

Laqueos [interim] tendunt qui quærunt animam meam, & qui malum mihi inquirunt, loquuntur prauitates, & assidue dolos meditantur.

^d Alij legunt, immurmurant.

At ego uelut surdus nihil audio, ac ceu mutus qui os suum non aperit.

^e Alij, qui non habet redargutiones seu confutationes.

Similis sum uiro nihil audienti, & non habenti in ore suo quod pro se respondet.

Te enim expecto DOMINE, tu respondebis DOMINE deus meus.

^f Scilicet hostes mei.

^g Alij, insultarunt: uel, cristas erigunt.

^h Ebr. Dolor meus perpetuo coram me est.

Nam cogitabam, ne de me lætentur, qui simul atque nutat pes meus, & magnifica iactitant contra me.

Quia iam ita comparatus sum ut claudus uiuam, & dolor meus à me nunquam recedat.

Quia iniquitatem meam fateor, & ob peccatum meum sollicitor.

At [interim] hostes mei uiuunt & robusti sunt, & crescunt qui me iniuria odio habent.

Et qui maleficium rependunt pro beneficio aduersantur mihi, propterea quod bonum sector.

Ne deferas me DOMINE, deus meus ne procul à me absistas.

Propera ut me adiuues, ô domine salus mea.

Præfecto

Ieduthun ex
principib. can-
torum fuisse le-
gitur 1. Par. 10.
& 25.

Præfecto cantorum Ieduthun carmen Dauidis.

XXXIX.

Dicebā, Obseruabo uias meas ne peccē lingua mea, cohibebo os meum
capistro dum coram fuerit impius.

Argumentum idem est cum super-
tiori.

Factus [diutino] silētio mutus, ut ne de bonis quidem rebus loquerer, at in-
terim dolor meus incrudescbat.

Incalescebat cor meum intra me, ignis quidam dum mecum immurmuro,
exardescbat, [tandem] lingua mea loquutus sum.

Indica mihi DOMINE finem meum, & quis nam sit modus dierū meorum,
ut sciam quanto tempore mihi in miserijs uiuendum sit.

^a Ebr. Quāti eui ego, ut sit me
tathesis.

Ecce tu constituiisti dies meos palmi ^b minoris longitudine, quin æuū meum
sic est quasi non sit, præsertim tibi collatum: reuera prorsus nihili est ho-
mo qui uis, quamlibet firmus consistere uideatur. Sæla.

^b Ebr. Palmares dedisti dies
meos.

^c Ebr. Vtiq; tota uanitas omnis
homo stans.

Quin in imagine uadit homo, temere tumultuatur, congerit, & nescit cui ea
congreget.

Imaginaria est
uita hominis.

Et nunc quid expecto DOMINE? in te certe spes mea recumbit.

Ab omnibus sceleribus meis libera me, ne exponas me ludibrio stolidis ho-
minibus.

Obmutui, nec aperui os meum, tu enim isthuc fecisti.

Aufer ergo à me ^d flagellum tuum, ab exagitatione manus tuæ ego exanima-
tus sum.

^d Vel, plagam tuam.

Etenim dum tu hominem ob iniquitatem obiurgans castigas, ilico tabesce-
re facis, uelut tinea, quidquid est in eo desiderabile, quin ^e uanitas est o-
mnis homo. Sæla.

^e Vel, adeo friuolares est ho-
mo.

Audi precationem meam ô DOMINE, auribus accipe clamorem meum, ad
lachrymam meam ne obsurdescas, peregrinus enim sum apud te, inquit
linus quales fuerunt omnes progenitores mei.

Deflecte à me, ut me recipiam, priusquam abeam & nusquam sim.

Præfecto cantorum carmen Dauidis.

XL.

Quam diu solícite expectassem DOMINVM, [tandem] attendit me, ex-
audiuitq; clamorem meum.

Typus Christi
in sua passione
& resurrectione.

Subdixit me è puteo illo calamitoso, & denso luto, in petra erectum me in
pedes meos collocauit, gressus meos corroborauit.

Et inseruit ori meo carmen nouum, laudem deo nostro.

Videbunt [id] multi, & timebunt, atq; sperabunt in DOMINVM.

Felix ille uir, qui DOMINVM tutelam suam posuerit, nec respexerit ad fasto-
sos, & ad eos qui ad mendacium defleunt.

Plurima patraſti tu DOMINE deus meus, admirandorum facinorum & con-
siliorum tuorum erga nos non potest iniri ratio: quæ si enarrare & elo-
qui coner, plura sunt q̃ numerari queant.

Victimam & sacrificium cibarium non amas, aures autem ^a perfodisti mihi,
holocaustum & hostiam pro peccato non postulasti.

^a Aures perfodere, symbolica
oratione est in seruitutem man-
cipare.

Tum dixi, En ipse adsum, in pagina libri scriptum est de me.

Vt faciam quæ tu probas ô deus meus, collibuit, & lex tua ^b in medio uiscer-
um meorum.

^b Vel, lex tua in intimis ac pen-
etralibus meis, scilicet scripta
est.

Deprædicaui iustitiam tuam in cœtu magno, en labia mea haudquaquam
cohibui, nosti tu ipse ô DOMINE.

Iustitiam tuam non occului in medio cordis mei, ^c constantiam tuam in pro-
missis & salutem tuam annunciaui, bonitatem tuam & ueritatem tuam
ebuccinare concioni frequentī minime cessauī.

Necq; tu ô DOMINE cōtinuisti à me miserationes tuas, benignitas tua & ue-

L1 2

Liber

ritas tua perpetuò me custodiunt.

Quoniam adobruerant me tot mala, ut ea nequirent numerari: occupauerant me iniquitates meae, ut non potuerim ea uidere: plura fuerunt quàm pilae capitis mei, inde destituit me cor meum.

Libeat tibi ò DOMINE, ut liberes me: ò DOMINE propera, ut me adiuues.

¶ Pudefiant & afficiantur opprobrio pariter qui quærunt animam meam, ut extinguant eam: retro agant & pateant ignominiae, quicumque malo meo delectantur.

¶ Alij legunt, nascentur finae liter.

Vastentur pro eo quod me pudefacere conabantur, qui dicunt mihi, Hæhæ, hæhæ.

Latentur & gaudeant in te quicumque te quærunt, & dicant perpetuò, (Magnificetur DOMINVS) qui amant salutem tuam.

Ego autem afflictus sum & inops, DOMINVS cogitat pro me, auxiliū meum & liberator meus tu es, deus meus ne moram feceris.

Præfecto cantorum oda Davidis.

XLII.

Beatus est, qui prudenter agit cum ægro: dum tempus fuerit aduersum, eripiat eum DOMINVS.

David Christi typus.

DOMINVS custodiat eum, ualitudinem restituat ei, ut secundis adhuc rebus fruatur in terra, nec enim permittes eum libidini inimicorum eius.

DOMINVS fulciat eum in lecto ægritudinis [decumbentem,] totum stratum eius commutabis in infirmitate eius.

Hinc ego quoque dico, Beneficus esto mihi ò DOMINE, sana animam meam, nam aduersum te peccaui.

Inimici mei male precabatur mihi, dicentes, Quando tandem morietur? & interibit nomen eius?

Cumque quispiam ex [eis] ueniret me inuisurus, uanum loquebatur, corde si bi praua colligebat, egressus foras ea eloquebatur.

Inter se osiores mei contra me pariter mussabant, aduersum me malum cogitabant. [Nempe,]

Perfudit istum graue aliquod scelus, & iste decumbens haudquaquam post hac surget.

¶ Quin & is quo cum mihi arctissima fuit familiaritas, cui fidebam, quicumque cibo meo uictitabat, sublato pede, uelut calce, me petebat.

Tu ergo DOMINE beneficus sis mihi, & erige me, ut illis rependam.

In hoc cognoui fauere te mihi, quod hostis meus de me non iubilat.

Quodque sum incolumis, suffulcies porrò me, atque statues coram te in sempiternum.

Collaudatus sit DOMINVS deus Israelis, à sæculo usque in sæculum, Amen & amen.

Præfecto cantorum, erudiens [carmen] filiorum Korah.

XLII.

VT cerua mugit ad torrentes aquarum, sic anima mea mugit ad te ò deus.

Sitit anima mea deum, deum uiuū, quando demum ueniam, ut appaream in conspectu dei.

Fuit mihi lachryma mea pro cibo dies noctesque, dum mihi diceret quotidie, Vbinam est deus tuus?

Animam meam effundo, simul atque recordor qualiter in summa illos ouantes & collaudantes, festiuantem scilicet ac celebrem coetum, ad domū dei deducebam.

Quid

Idem cum superioribus, orat ut peccatū auferat & morbum, miscetur interim quid cogitavit in morbo.

De se loquitur ægroto David, in genere tamen pronunciat eū felicem, qui ægrotis diligenter inseruiert, qui intelligit de ægro, hoc est, qui recte de eo iudicat. Qui enim benignū dei consilium de illis agnouerit, is com patietur eis, humaniter se illis adiunget, & quibus poterit iu uare, studebit. Et is intelligit quod deus aduerso tempore ægrum liberabit, curam illius aget, ualitudinē restituet: talia optabit, precabitur, promittet, & his uerbis eum consolabitur.

¶ Pronunciat promissiones, sed sub forma precandi. Nec enim permittes. Hic per apostrophā deū alloquitur, sic sequenti uersu, Tu commutabis, uel uersabis, lectum.

¶ Ebr. Verbum Baliaal, hoc est scelus aliquod grande, seu ultio grandis cuiuspiam sceleris penitus occupauit eum, ut eum hoc morbo necesse sit cōfici: alij intelligunt de grauissimo morbo qui eum occupauit.

¶ Ebr. Homo pacis meae.

¶ Vel, in innocentia mea, hoc est, quia innocens sum & integer, suffulcies me.

¶ Fiat & fiat, firmumque sit.

David regno pulsas à filio, dolet se absentem à sacro coetu, petiitque integrum restitui à deo.

¶ Arag uox proprie ceruis tribuitur, quum anhelantes & in hiantes à uenatoribus agitantur, & aquam quærunt. Quisdam glocitare uocant.

¶ Alij legunt, ad sortem uiuum.

¶ Effundere animam, est laxatis dolori habenis, omnes semel affectus, omnem animi æstum, & quasi ipsum cor effundere.

Matth. 26. b
Luc. 22. b
Iohan. 13. b
Ag. 1. c

Filij Korah qui potuerunt percipere animam eius, carmen hoc composuerunt.

Quid deiecta es o anima mea, & intra me tumultuaris? spera in deum, quia adhuc pro salute reddita coram conspectu eius gratias agam.

Deus meus deiecit se anima mea intra me, propterea quod tui recordor in terra trans Iordanem, atque ab Hermonim monte pusillo.

Abyssus abyssum aduocat, ad uocem cataractarum tuarum, cuncti fluctus tui & procellae tuae super me transierunt.

Interdum praecepit DOMINVS benignitati suae, & nocte canticum eius mecum, oratio ad deum uiuum.

Dicam deo petrae meae, Quare obliuisceris mei? cur hoste opprimente atratus ingredior?

Perinde est ac si adigerent gladium in ossa mea dum hostes mei contumelijs me afficiunt, dicuntque ad me quotidie, Vbi est deus tuus?

Quid deiecta es o anima mea, & cur sic intra me tumultuaris? spera in deum, quia adhuc celebrabo eum pro salute ante conspectum meum reddita, & quod deum meum [se esse ostendit.]

XLIII.

Iudica me deus, & suscipe causam meam a gente parum pia, a uiro dolofo & prauo eripe me.

Nam tu deus meus es robur meum, quare depulisti me? quare pullatus ingredior, inimico obterente?

Mitte lucem tuam & ueritatem tuam, haec deducant me, ad montem sanctum tuum me introducant, atque ad habitacula tua.

Vt ingrediar ad aram dei, ad deum qui est gaudium & exultatio mea, & celebrem te cithara deus deus meus.

Quid deiecta es o anima mea, & cur tumultuaris intra me? spera in deum, quoniam adhuc celebrabo eum, de salute qua faciem meam exhilarabit, deumque se meum declarabit.

Carmen erudiens filiorum Korah praefecto cantorum. XLIII.

Auribus nostris audiuius, patres nostri commemorauerunt nobis, opera illa quae temporibus illorum operatus es, retroque temporibus.

Tu manu tua gentes expulisti, & eos plastaisti, afflixisti populos, hos autem germinare fecisti.

Nec enim gladio suo terram occuparunt, nec ipsorum brachio salus eorum parta est, sed dextera tua, & brachio tuo, & luce uultus tui, quia illos amabas.

Tu ipse rex meus es o deus, tu dispone salutes ipsi Iacob.

Per te infestos nobis excutiemus, per nomen tuum conculcabitur eos qui in nos insurgunt.

Non enim sperabo in arcu meo, & gladius meus minime me seruabit.

Sed tu seruas nos ab aduersarijs nostris, & pudefacis eos qui nos odio prosequuntur.

In deo gloriamur quotidie, & nomen tuum in sempiternum celebramus. Sela.

At tu depulisti nos & ignominia affecisti, nec inter copias nostras unum egredieris.

Vertis nos in fugam coram hoste, & qui odio nos prosequuntur auferunt sibi [praedam.]

Posuisti nos uelut oues cibo [selectos,] & inter gentes nos dispersisti.

Vendidisti populum tuum nullis opibus, nec auxisti pretia eorum in licitando.

Exponis nos probro uicinis nostris, illusioni & ludibrio his qui circum-

L1 3

^a Apostropha ad animam suam

^e Alij legunt, a Mizear.

Verba Ebraea hic aliter habet, sed sensus est integer.

Argumentum idem est cum superiori, line titulo.

^b Vel ad deum, gaudium exultationis meae.

^A Queritur dira nunc pati Israel propter nomen dei ueramque religionem, nec tamen deum, ut olim, illis adesse suis miraculis, et precatur ut uirtutem suam tandem exeret, suosque ab iniurijs impiorum adferat.

^a Alij legunt horafchtha, fecisti ut hereditario possiderent gentium terram patres nostri.

^b Eos, scilicet patres nostros.

^c Lux uultus tui, id est fauor tuus.

Quidam haec omnia legunt interpretato imperfecto: alij in futuro: q. d. Si tu nos ut olim fauore prosequeris, facile possemus hostes pellere. Sed tu iam repulisti nos, etc.

^d Ebr. Facis nos redire retrorsum ab hoste.

In perfectione Salis aut Absalomis compos.

^a Lyptore, seu non bona, id est inhumana, seu uia, honoratis experta.

Numerus mutatus.

92

Liber

nos habitant.

Facis ut fabula simus gentibus, & fanna populis.

Quotidie ignominia mea coram me est, & pudor obteggit faciem meam.

Propter uocem exprobrantis & conuitiantis, & propter inimicum & ulcisciendi auidum.

D Hæc omnia eueniunt nobis, attamen nequaquam tui obliuiscimur, nec per fidi sumus in foedere tuo.

Non deflectit retro cor nostrum, nec declinant à semitis tuis gressus nostri.

Quum attereres nos in loco draconum, atq; umbra mortali nos obtegeres.

Si obliuisceremur nominis dei nostri, & expanderemus animas nostras ad deum alienum.

An non deus hoc inquireret? ipse enim nouit abdita cordis.

Sed propter te occidimur quotidie, æstimamur ceu grex maclationi desti- Rom. 2. 8
natus.

Euigila, quare obdormis DOMINE? euigila, ne depellas perpetuo.

Quare abscondis faciem tuam, cur afflictionis nostræ & oppressionis nostræ obliuisceris?

Quoniã deiecta est ad puluerem anima nostra, terræ adhæret uenter noster.

Confurge, adiuua nos, & redime nos propter bonitatem tuam.

Carmen amatorium erudiēs, filiorum Korah, præfecto cantorum, de lilijs.

XLV.

Laude filij Korah regem Salomone a dignitate forme, & gratia eloquentiæ, fortitudine, potentia, splendore & magnificentia, cum in se, tum in coniuge, item a felicitate liberorum. In his autem ut in typo Christum sponsum ecclesiæ, & regni eius cum potentia tum felicitatem adumbrant.

*Ebr. Benedixit te.

*Potest etiam legi, cū ueritate.

A Ructat cor meum boni quidpiam, dedico ego opera mea regi: lingua mea ceu stilus est scribæ expediti. Præfati ōcula.

Perelegās es præ cunctis mortalibus, effusa est gratia in labia tua, eo q; deus te sempiternis ornauit beneficijs. Forma. Gratia.

Cinge ô heros gladio tuo femur tuum, decore tuo & magnificentia tua. Fortitudo. Decus.

Et in magnificentia tua prospere inequita, super uerbum ueritatis, mansuetudinis & iustitiæ, docebitq; te dextera tua admiranda. Magnificencia. Felicitas. Successus. Variæ uirtutes.

B Sagittæ tuæ præcutæ cor hostiū regis [penetrabunt,] populi sub te cadent. Solium tuum in sempiternum [stabit] ô deus, sceptrū regni tui est sceptrum æquitatis. Apostropha ad deum, nam per anagogam ad Christum deso- lit.

Amas iustitiam, impietatem odīs, propterea q; te deus, deus tuus unxit oleo lætitiæ præ confortibus tuis.

*Quidā heziōth pro plicis ex lacinijs uestiū legunt, iudei giber.

*Nim quidā proprium loci faciunt, unde ebur affertur.

Mirrham, aloē & cassiam [redolent] omnia uestimēta tua, ē palatijs eburneis [deprompta,] ut te exhilarent.

C Filia regum inter nobiles tuas, astat coniunx ad dexterā tuam [ornata] auro ex Ophir optimo.

Audi filia, & uide, & inclina aurem tuam, obliuiscere populi tui, & domus patris tui. Alloquitur iam regiam.

Et concupiscit rex formam tuam, quia ipse est dominus tuus, ipsum adorabis.

Filia quoq; Tyri cum munere, & quicq; opulētiores populi faciem tuam precabuntur.

D Omnis gloria filia regis intus est, indumentum eius ex auro intexto.

In uestibus acupictis adducetur regi, uirgines pedissequæ eius, sodales eius unā tibi adducentur.

Adducentur cum gaudio & lætitia, & uenient in palatium regis.

In locum patrum tuorum succedent tibi filij, quos principes in omni terra constitues.

Memorabo nomen tuum per omnia sæcula, propterea celebrabunt te populi

puli in sempiternum.

Præfeto cantorum, carmen filiorum Korah ad ^aAlmoth. XLVI.

Deus nobis suffugium & robur est, premente aduersitate auxilium præsentissimum.

Propterea nihil timebimus etiam si loco moueatur terra, & nutent ^bmontes siti in medio mari.

Infremant & limum egerant undæ eius, contremiscant montes in eleuatione eius. Sæla.

Riui tamen fluminis exhilarabunt ciuitatem dei, sacrarium tabernaculorum altissimi.

Deus est in medio eius, ideo minime nutabit, opem illi feret ante ^aauroram. Tumultuentur gentes, motus concitent regna, & tellus, dato fragore, defluat.

DOMINVS tamen exercituū à nobis stat, arx sublimis est nobis deus Iacob. Sæla.

Huc agite, & contemplamini opera DOMINI, quas nam ^bsolitudines fecerit in terra.

Facit cessare bella ad fines usque terræ, confringit arcus, detruncat hastas, igni currus exurit.

Remittite, & agnoscite quod ego sum deus, excelsus in gentibus, excelsus in terra.

DOMINVS exercituum nobiscum, arx sublimis nobis deus Iacob. Sæla.

Carmen filiorum Korah præfeto cantorum.

XLVII.

Cantores extimulant populum ad laudem dei.

OMnes populi plaudite manibus, iubilare deo uoce ouante. Excelsus enim est DOMINVS, tremendus, rex magnus super omnem terram.

Subiicit populos nobis, & nationes sub pedes nostros.

Selegit nobis hereditatem nostram, præstantiam Iacob quem diligit. Sæla.

2 Reg 6. e

Ascendit deus cum iubilo, DOMINVS sonitu buccinarum.

Pfallite deo, pfallite: pfallite regi nostro, pfallite.

Quoniam rex uniuersæ terræ deus, pfallite, erudite.

Regnat deus super gentes, deus sedet in solio suo sancto.

^aMunifici populorum adiunguntur populo dei Abrahamæ, quoniam dijs ^bpro rectoribus terræ longe superior est.

Canticum, psalmus filiorum Korah.

XLVIII.

Typus est Ierusalem ecclesiæ.

MAgnus DOMINVS & laudatus plurimè, in ciuitate dei nostri, in monte sancto ^aeius.

Mons Zion, in cuius aquilonari latere urbs magni regis est, elegans est regio, & gaudium uniuersæ terræ.

Deus in palatijs eius agnitus est, [quod sit suis] arx sublimis.

Nam ecce reges conuenerant, transierant unam.

Quum uidissent, sic obstupuerunt, perterriti sunt, & in præceps acti sunt.

Sic corripit eos isthic trepidatio & dolor, ut parturientem.

Quomodo uentus orientalis confringere solet marinas naues.

Quemadmodum audiuius, ita uidimus, in ciuitate DOMINI exercituum, in ciuitate dei nostri, deus illam firmavit in sæculum. Sæla.

Animo concipiebamus o deus bonitatem tuam in medio templi tui.

Vti nomen tuum o deus, ita & laus tua pertingit usque ad fines terræ, iustitia dextera tua abundat.

Gaudet mons Zion, & exultant filiae Iuda propter iudicia tua.

LI 4

Gratulatio est pro insigni aliquo auxilio lato urbi sanctæ Ierusalem. Conuenit ecclesiæ quæ deo præsentis de secura est in quibusuis periculis. ^a Vel, ad puellarum chorum: uel almoth consonantia est quedam. Vide Psalm. 9. Quidam instrumentum musicum dicunt. ^b Vel, deuoluatur montes in medium maris.

^a Hoc est, mature satis.

^b Sunt qui legunt, quæ stupenda in terra designat: & uidetur magis quadrare.

Canit hoc psalmo filij Korah, de diuinæ gloriæ per uniuersum orbem illustratione, conuersione ad deum regum ac populorum, quæ facta est exaltato Christo, sed his delinatis ac deumbeatis in amplissima dei & populi Israelitici gloria, quæ refusa sit, quum arca foederis, extructio per Solomonem templo splendidissima pompa ferebatur, plurimique reges & populi deum Israelis agnoscentes & uenerarentur.

^a Alij legunt, ut appositio, Munifici populorum collecti sunt, uidelicet populus dei Abrahamæ. ^b Principes dicuntur chypei populi, quia corum est tueri, & noxia auertere.

Gratiarum actio est pro beneficijs dei, qui liberat ecclesiā ab hostibus, tranquillā, pacificam & splendens reddens.

^a Vel, in monte sanctuarij eius.

Liber

Circuite Zion, cingite eam, numerate turres eius.

Adhibete animum ad propugnaculum eius, uidete ut sint celsa palatia eius, ut enarretis generationi posteræ.

^b Alij dicunt, in sempiternum.

Nam hic est deus, deus noster est in sempiternum, ipse dirigit nos ad mortem usq[ue].

Carmen filiorum Korah præfecto cantorum.

XLIX.

^a Contemnendas esse diuitias, quibus stulta & infana hominū opinio plurimū tribuit, hic psalmus docet.

^b Ebr. Etiam filij hominis, etiam filij uiri.

^c Maxima pars sapientiæ est, diuitiarum contemptus.

^d Ebr. Aperiam in cithara ænigma meum.

^e Ebr. In diebus mali. Propositio sub interrogatione proponitur, Non est timendum tempus rariorum malum.

Avdite hoc omnes populi, auscultate his omnes qui orbē inhabitatis.

Tam plebei, quā dignitate aliqua pollētes, unā diues cum paupere.

Os meum sapientiam loquetur, & meditatio cordis mei prudentiam.

Ad commodabo ad parabolam aurem meam, exponam adhibita cithara

ænigma meum.

Cur timeam in aduerso tempore? iniquitas calcaneorum meorum circumdaret me.

Ex illis qui nituntur opulentia sua, & in multitudine diuitiarum suarum gloriantur.

Nemo fratrem suum ulla ratione redimere potest, neq[ue] deo pretium redemptionis eius persolvere.

Nimij siquidem pretij est redimi a morte animas illorum, ut æuo uiuerent perpetuo.

Et uitam in sempiternum proferrent, sepulchrum nunquam uisuri.

Equidem uidere est, ut sapientes æque moriantur ac stulti, & stupidi intereant, & opes suas alijs relinquunt.

C Sepulchrum eorum domus eorum in perpetuum, & habitacula eorum per sæcula, nomina sua uocantur in terris.

At homo in pretio non diu permanet, similis erit pecudibus quæ prorsus intereunt.

Hoc illorum institutum, planè stultitia illorum est, & tamen posteri eorum quod illi dicunt, approbant. Sæla.

Vt greges apud inferos collocantur, mors pascet eos, mane[exorta luce] re-
cti in eos dominabuntur, forma eorum inueterascet, fouea est eorum domicilium.

At deus animam meam de potestate inferorum liberabit, nam suscepit me. Sæla.

Nihil metuas quum ditatus fuerit quispiam, aut quum gloriam domus suæ auxerit.

Haud enim sumet omnia secum quum moritur, neq[ue] gloria eius eum comitabitur.

Quoniam animam suam in uita beatam dicet: & quum benefecerit ei, celebrabit te.

Concedent isti ad nationem patrum suorum, & nunquam luce fruentur.

At homo quum sit pretiosus & nobilis, non expendit: similis ergo erit iumentis quæ prorsus intereunt.

Carmen Asaph.

L. Asaph unus ex celeberrimis cantoribus.

^a Quæ sit uera pietas, quibusq[ue] rationibus possimus habere propitiū deum, sed res per actionem foris tractatur. Agitur contra hypocritas qui cultum dei in externis ponunt sine fide cordis.

^b Iudices dicuntur dii.

^c Terra, i. habitatores terre.

^d Vel, De Zion consummationem pulchritudinis resplendere faciet.

^e Qui, scilicet uolunt uideri quæ me colant, aut qui deberent pij esse erga me.

^f Ebr. Super sacrificijs.

Deus iudicium DOMINVS loquutus est, & conuocauit terram, ab ortu solis usq[ue] ad occasum eius.

De Zion consummata pulchritudinis, deus illustris emicabit.

Veniet deus noster, neq[ue] dissimulabit, ignis uorax ante ipsum [præcedet].

circum eum undiq[ue] turbo uehemens.

Aduocabit cælū desuper & terram, ut iudicio contendat cum populo suo.

Congregate mihi bonos meos, & qui mecum inierunt fœdus de sacrificandi

Doctrinalis est, Exordium copiosum est, & mirifice instructum.

Psalm. 77. Math. 13. c

Vicissitudo rerum.

Diuites sibi blatiuntur, ut est Luc. 12.

di ratione.

Et annuntiabunt cœli iustitiam eius, nam deus ipse iudex erit. Sæla. ^B

Audi 'popule mi, nam loquar, ô Israel, nam te contestabor, ego sum deus, ^{'Qui uis esse populus meus.}
deus tuus.

Non reprehendam te sacrificiorum causa, holocausta enim tua iugiter sunt coram me.

Non est ut accipiam de domo tua iuuenicum, nec de caulis tuis hircos. ^{Non indigeo sacrificijs.}

Meæ siquidem sunt omnes feræ sylvarum, pecudes in mille ^bmontibus. ^{Alij legunt, in montibus & boues.}

Noui cunctas in montibus uolucres, penes me sunt animantes agrestes.

Si esuriero, non est ut tibi indicem, quum meus sit orbis, & quidquid ille ^c ^{Ebr. Et omnis plenitudo eius.}
continet.

Num comesturus sum carnem taurorum? & sanguinem hircorū bibiturus? ^{Non delector, ergo non peto.}

Sacrifica deo laudem, & persolue altissimo uota tua.

Premete aduersitate, inuoca me: & quum te eripio, gloriam meam celebra.

Impio autem dicit deus, Quid tibi uis quod cōmemoras ceremonias meas? cur ore tuo fœdus meum iactas?

Quum odio habeas disciplinam, & uerba mea post te abiicias?

Si furem usquam uideris, eo ^boblectaris, & cum adulteris est pars tua. ^{Alij legunt, curris cum eo.}

Os tuum addixisti malo, & lingua tua dolum concinnat. ^D

Sedes, & contra fratrem tuum loqueris, filium matris tuæ probro afficis.

Hæc fecisti, quumq; ego dissimulo, fingis me plane tui similem esse: discepta bo itaq; tecum, & ordine proponam ante oculos tuos.

Isthuc quæso intelligite, qui obliti estis dei: ne quū rapiā, non sit qui eripiat.

Qui laudem sacrificat, is me glorificat: & hæc est uia per quam ostendam ei salutem dei.

Carmen Dauidis præfecto cantorum, quum ad eum uenisset Nathan propheta, posteaquam ingressus fuerat ad Bathsabam. ^{L I.}

Miserere mei deus pro bonitate tua, pro ingenti misericordia tua dele ^A ^{Precatio est pro peccatoris remissione, & pro spiritu dei qui cor renouat, & prauas cupiditates reternat.}
scelera mea. ^{Vel, beneficus esto mihi.}

Laua me plurimum ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me.

Nam transgressionem meas agnosco, & peccatum meum assidue mihi obuerfatur.

In te, in solum te peccaui, & malum hoc in oculis tuis admisi, propterea uere iustus agnosceris in uerbis tuis, & purus quum ^biudicaueris.

En ego in iniquitate formatus sum, & in peccato concepit me mater mea.

Ecce ueritatem diligis in intimis, & in abstruso sapiētiam mihi manifestam ^B ^{Ebr. In iudicando te: quod quidam pastue exponunt.}
facis. ^{Nō ignoro quid Hierony hic dicat de hom, sed uolui simpliciter reddere, nā sensus est, peccatum sibi esse congenitum, & naturam esse corruptam à conceptione.}

Expia me hyssopo, & mundus ero: laua me, & niue ero candidior.

Fac ut audiam lætitiā & gaudium, exultent ossa quæ tu contriuiisti.

Abconde faciem tuam à peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

Cōr mundum crea mihi deus, & spiritum firmum intra me innoua.

Ne abiicias me à facie tua, nec spiritum tuum sanctum à mē auferas.

Restitue mihi lætitiā salutaris tui, & spiritu principali fulci me. ^C

Docebo transgressores uias tuas, & peccatores ad te conuertentur.

Libera me de sanguinibus deus deus salutis meæ, lingua mea resonabit cū ouatione iustitiam tuam.

Aperi domine labia mea, ut os meum laudem tuam prædicet.

^{Supra Psal. 50.} Nam hostijs non delectaris, alioqui eas obtulissē: holocaustum non uis. Sacrificia deo spiritus confractus, cor confractum & contritum deus non despicias.

Liber I

Benigne fac ex beneuolentia tua Zioni, ædifica muros Ierusalem.
Tunc delectaberis hostijs sacrificio & holocausto iustitiæ, tunc aræ tuæ uis-
tulos imponent.

Præfecto cantorum erudiens [carmen] Dauidis, quum uenisset Doeg
Idumæus ad Saul, eiq; nunciasset atq; dixisset, Venit Dauid ad
domum Ahimelech. LII.

Quid gloriaris, in malitia potens, bonitas dei [extat] quotidie.
Corruptelas cogitat lingua tua, perinde ut nouacula^b exacuata aber-
rans.

Amas nocere potius quàm benefacere, mentiri potius quàm quod iustum
est loqui. Sæla.

Amas loqui^a quæcunq; perniciem adferunt, lingua dolosa.

Etiā te deus dissipabit in æternum, tollet te & abradet te de tabernaculo,
ac radicem tuam è terra uiuentium. Sæla.

Quod quum uidebunt iusti, timebunt, deq; illo ridebunt.

En [dicent] uirum qui non posuit deum robur suum, sed in multitudine
diuitiarum suarum spem posuit, & roborauit se prauitatibus.

At ego similis oleæ frondosæ in domo dei, spem posui in bonitate dei in
perpetuum.

Celebrabo te in sæculū, quoniam fecisti: & præstolabor nomen tuum, quo-
niam ante bonos tuos bonum est.

Præfecto cantorum carmen erudiens Dauidis de^a miseria. LIII.

Dixit stolidus in corde suo, Non est deus, conscleratam & abominan-
dam designarunt iniquitatem: non est, qui, quod bonum est, faciat.
Deus è cælo prospexit super filios hominum, ut uideret num esset prudens
aliquis, & qui deum quæreret.

Cuncti pariter deflexerunt, corrupti sunt, nemo est, qui, quod bonum est, fa-
ciat, ne unus quidem.

An non cognouerunt, operarij iniquitatis, qui populum meum uorant ut
qui panem deuorant, deum non inuocant?

Illic pauore consternantur, ubi pavor non est, quia deus dissipat ossa obsi-
dentis te, pudefecisti, quoniam deus auersatus est illos.

O utinam è Zione salus Israël [contingat,] ut deus captiuitatem populi sui
finiat, ut lætetur Iacob, gaudeat Israël.

Erudiens carmen Dauidis præfecto cantorum ad instrumenta musi-
ca. Quum uenirent Ziphæi & diceret Sauli, An non Dauid apud
nos latitat? LIIII.

Deus per nomen tuum saluum me fac, & uirtute tua uindica me.

Deus audi precem meam, sermoni oris mei ausculta.

Nam alieni contra me insurrexerunt, & tyranni quærun animam meam,
non habentes ob oculos deum. Sæla.

En deus adiuuat me, dominus cum his adest qui me suffulciunt.

Rependet malum aduersarijs meis, in ueritate tua extermina eos.

Volūtarium sacrificium faciam tibi, & celebrabo nomen tuum DOMINE,
quoniam^a bonum est.

Nam ex omni afflictione eripuit me, & in hostibus meis optata uidebit o-
culus meus.

Erudiens carmen Dauidis præfecto cantorum ad instrumenta musi-
fica. LV.

Ausculta

Memorat peruersum animū & stu-
dium Doeg, tum exterminū illius,
& iustorum inde gaudium prædicit,
suamq; qui deo semper nixus fuerit
gratulationem promittit.

^a Alij legunt, Quid gloriaris in
malitia, o potens.

^b Ut nouacula adhibita barbe,
aberrat, & iugulum petit.

^c Ebr. Amasti malum pro bono.

^d Amas cuncta uerba perditio-
nis.

Idem est cum argumento Psal. 14.
paucis uerbis immutatis.

^a Alij Mahala instrumentum
uolūt musicum esse.

Quum in periculum maximū pro-
ditione Ziphitarum adductus esset
Dauid, opem domini implorat, exo-
rat, & pro ea gratias agit.

^a Vel, quia bonus es.

2. Reg. 22. b

1. Reg. 23. d
26. a

A Vſculta deus precationi meæ, à deprecatione mea ne te subducas.
Attende & responde mihi, querulor in prece mea & infremo.

Propter uociferationem hostium, propter diuexationem impiorum, qui mihi iniquitatem obtrudunt, & in ira mihi aduersantur.

Cor meum intra me affligitur, & terrores mortis irruerunt in me.

Timor & tremor inciderunt in me, & horror me adobruit.

Et dixi, Vtinam essent mihi alæ ut columbg, auolarem enim, & quiescerem.

En longe profugerem, commorarer in deserto. Sæla.

Properarem ut à uento turbinoſo & tempeſtate euaderem.

Degluti [eos] ô domine, & finde linguas eorum, quoniam uidi uiolentiam & lites in ciuitate.

[Hæc] illam dies noctesq̃ in muris eius circumeunt, intra eam iniquitas & molestia.

Corruptelæ intra eam, à plateis eius impostura & dolus nunquã declinât.

Nec enim hostis erat, qui me probro afficiebat, alioqui tuliffem: nec extulit se contra me, qui præ se ferebat odium mei, abscondiffem enim me ab illo.

Sed tu homo bæqualis mihi, dux meus, & notus meus.

Mutuo enim & ſuauiter ſecreta communicabamus, in domum dei in coetum unà ibamus.

De repente mors super illos irruat, descendant uiui ad inferos, nam mala sunt in habitaculis eorum, in intimis eorum.

Ego ad deum clamabo, & DOMINVS ſeruabit me.

Vespere & mane & meridie precor, & importunus ſum, & ipſe uocẽ meam exaudiuit.

Redemit animam meam à prælio quod mihi [intētatur,] pacemq̃ donauit, nam plurimi fuerunt mecum.

Audiet deus, & adfliget eos, qui ſedet ab initio. Sæla.

Nam non eſt [ſpes] q̃ illi mutantur, nec deum timeant.

Iniecit ille manum in eos, quibus cum pacem [ſimulauerat,] & prophanauit foedus ſuum.

Os habet butyro mollius, ſed corde bellum [gerit,] uerba eius oleo magis lenia, quum ſint ſtricti gladij.

Reijce in DOMINVM ſarcinam tuam, & ipſe te ſuffulciet, non permittet ut iuſtus perpetuò labascat.

Tu interim, ô deus, detrudes ſanguinarios iſtos & fraudulentos in puteum interitus, non perducent ad dimidium diẽs ſuos, ego autem ſpem meam in te collocabo.

Præfecto cantorũ de uexatione manipuli alienigenarum. Inſigne aureolũ Dauidis, quũ eum Philiftini comprehendiſſent in Gath. LVI.

Miſerere mei deus, nam me homo ferẽ abſorpsit, quotidie oppugnans me obtruiuit.

Arbſorbent me hoſtes mei omni tempore, multi nanq̃ pugnãt contra me ô excelle.

Quocunq̃ tempore timor me inuadit, ego ſpem meam in te colloco.

In deo laudabo uerbum eius, in deum ſperaui, nihil metuo quid mihi caro faciat.

Perpetuò uerba mea calumniabantur, omnes cogitationes eorum in hoc erant, ut malum mihi pararent.

Concurrunt, ſpeculantur ipſi, & ueſtigia mea obſeruant, quandoquidem

A A perditiffimis & fallaciſſimis hominibus, quos inter primos amicos habuerat, ſe in ſummam anguſtiã ad ductum queritur, improbitatem eorum & dolos memorat, & ultionem ipſis imprecat. 1. Reg. 23.

B

Alij ſœnus legunt.

C Alij legunt, iuxta æſtimationem meam dux meus, hoc eſt, quantum ego iudicare potui. Vel, quem rebus meis præſeci. Singularem quendam in urbe Keila alloquitur.

Ebr. Decipiat illos mors.

Quidam in futuro omnia legunt.

Ut Helifeus dicebat, Plures ſunt nobiſcum q̃ cum illis.

Alij legunt, perpetuò.

D

Redit ſermone ad inſignem illum hoſtem fictum amicum, de quo ſupra, & ſuos complices: loquitur autem in tertia perſona.

Iam ſeipſum alloquitur, & iuſtum quenq̃.

Alij legunt, non permittet ut unquam nutet iuſtus.

Alij, de colũba muta longe auolante.

Orat ut è periculo præſentiſſimo liberetur, Saulis & aſſentatorũ eius dolos ac uim apud deum adcuſat, &c. Pſalmus 34. gratiarum actio, hic uero oratio. 1. Reg. 21. d

Liber

animæ meæ inhiant.

^a Alij legunt in secunda persona, Tu o deus deijcis eos.
^b Paronomasia ludit in Nod.
^c Suple, scriptæ aut annotatæ sunt.

^d Alij sic, Boni consulam quid quid deus inuenerit mihi.

^e In luce uitali.

Canit, ut desides in specu cū suis, domino se cōmittens, omne periculū euaserit, & quanto studio ob id domino gratias egerit, cum descriptis ne malitiæ & odij in se hostium suorum.

^a In plurali dicit Ebræus, donec pertrāseant corruptelæ, uel ne gōtium prauitatum.

^b Vel, depressit quisq; animam meam.

^c Gloria quidam pro lingua exponūt, q. sermone præcipua hominis dignitas consistet.

Partim criminatio est Saulis & aliorum eius qui non seruabunt iustitiam: & simul imprecatio, ut deus eos perdat, qui toti in hoc erant ut pii opprimerentur, quorum ultione prædicit iustos mire exhilarandos. Competit hæc inuectiua in iudices malos, rabulas forenses, principes malos, adulatores aulicos. Consolatur oppressos, ut sciant se uindicem habituros deum.

^a Per manipulum confessum iudicum intelligit, sed malorum, furum & nebulonum, quales erant Saul & sui.

^b Quidam regulum legunt.

^c Modum precandi habet hæc, sed magis sunt prædictiones aut uaticinia poenarum, quæ impijs certo euenient.

^d Obscurus est hic uersus, ideo uarie interpretatus: alij legunt Siroth pro ollis, sic, Antequam olle uestræ à subiectis spinis calorem sentiunt, ut crudum, sic aestuati indignatione subito corripiat eos. Quocumq; uero modo legas, prædicit impios celerime perdendos esse antequam eorum peruersitas adolescat et consummatur.

Vanitate sperant sese euasuros, at deus est qui in ira ^apopulos deijcit.

Fugas meas tu numeratas habes, lachrymas meas repone in ^blagunculā tuā, an non in ^crationario tuo?

Quoties [te] inuoco, hostes mei retrocedunt, in hoc certus fio quòd tu es deus meus.

In deo laudabo ^duerbum, in DOMINO laudabo sermonem.

In deum spero, non metuum quid faciat mihi homo.

Vota nuncupabo tibi o deus, reddam laudes tibi.

Quoniam eripuisti animam meam à morte, an non & pedes meos à lapsu? ut incedam in conspectu dei in luce ^euiuentium.

Præfecto cantorum, Ne perdas. Insigne aureolum Dauidis, quum à Saule fugisset in specum.

L VII.

Miserere mei deus, miserere mei, quoniam in te confisa est anima mea, & ^{1. Reg. 22. & 24.} in umbra alarum tuarum spero donec ^atranseat corruptela.

Inuocabo deum excelsum, ad deum qui me perficit.

Is cœlo mittet & liberabit me opprobrio me absorbente perpetuò, mittet deus suam bonitatem & fidem suam.

Anima mea est in medio leonum, iaceo inter homines qui flammis exurūt, quorum dentes lanceæ & sagittæ sunt, & lingua gladius acutus.

Extollet te deus super cœlos, super omnem terram gloriam tuam.

Rete pararunt gressibus meis, ^bincuruata est anima mea, foderunt ante me foueam, & inciderunt in eam. Sæla.

Paratum est cor meum o deus, paratum est cor meum, cantabo & psallam.

Expergiscere o ^cgloria mea, expergiscere nablū & cithara, mature surgam. ^{Iohan. 2. d}

Celebrabo te in populis o domine, canam te in nationibus.

Quoniam bonitas tua ingens est, ad cœlos usq; [pertingit,] & fides tua ad æthera usq;.

Extolle te deus super cœlos, & super omnem terram gloria tua.

Præfecto cantorum, Ne perdas. Insigne aureolū Dauidis. L VIII.

Nvm uere, o ^amanipule, quod iustum est pronunciatis, recte iudicatis ^{1. Reg. 26. Per interrogacionem urget fortius. Correctio.} mortalibus?

Quin potius iniquitates in corde cōcinnatis in terra, uiolentiam manus uestræ appendunt.

Abalienati sunt impij isti ab eo quod uuluam egressi sunt, errant iam inde quod è uentre prodierunt, loquentes mendacium.

Virus est illis ut uirus serpentis, ut ^baspidis surdæ, auremq; suam obturātis.

Ne cogatur audire uocem incantantium, incantatoris inquam artibus magicis præstantis.

^cContere o deus, dentes oris istorum, maxillares dentes iuuenum istorum leonum contunde o DOMINE.

Liqueant ceu aquæ quæ dilabuntur, ut cui tenso arcu sagittæ diffringuntur.

Instar limacis colliquefcentis diffluant, uelut abortiuum mulieris, quod solem nunquam aspexit.

Priusquam spinæ uestræ in ^drhamnum adulescant, repente uiuos sicut acerrimo furore tollat eos turbo. ^{Apostropha ad impios, sed mox mutat personam.}

Lætabitur iustus quum uiderit ultionem, pedes suos in sanguine impij lauabit.

Et dicet homo, Certe iustum manet suus fructus, certe est deus iudicans in terra.

Præfecto

Præfecto cantorum, Ne perdas. Insigne aureolum Dauidis, quum mi-
sisset Saul ad obseruandum domum eius, ut eum occideret. LIX.

1. Reg. 19.

Eripe me ab inimicis meis deus meus, ab ijs qui contra me insurgunt pro-
tege me.

^A Opē contra hostes implorat, suam
iactat innocentiam, mores illorū de-
scribit, & ultionem prædicat.

Eripe me ab his qui scelerate agunt, & à uiris sanguinarijs serua me.

Nam ecce animæ meæ insidiantur, conspirāt aduersum me feroces : non ob
iniquitatem meam, nec ob peccatum meum, ō DOMINE.

Nulla iniquitate mea [adducti] adcurrunt, instruxerūt sese, exurge ergo ut
mihi succurras, & respice.

^{Eb} In non iniquitate currunt.

Et tu ō DOMINE deus exercitū, deus Israelis, euigila, ut uisites omnes gen-
tes, neq̃ misericordem te exhibeas omnibus scelerate præuaricantibus.
Sæla.

Reuertuntur ad uesperam, fremunt ut canes, & urbem circuncursant.

Ecce loquuntur ore suo, & gladij sunt in labijs eorum, nam quis audit?

At tu ō DOMINE ridebis eos, cum fanna cunctas gentes excipies.

Robur illius ad te obseruabo, nam deus uice arcis sublimis est mihi.

Bonitas tua ō deus meus anteuertat me, fac deus [optata] in hostibus meis c-
uideam.

Ne [subito] interimas illos, ne fortē obliuiscatur populus meus, redde eos
uagos in populo tuo, & deijce eos, protector noster DOMINE.

Propter peccatum oris eorum, & ob sermonem labiorū ipsorum, in super-
bia sua capiuntur, ob periurium & mendacium quod loquuntur.

Consume in furore, cōsume ut non sint, ut sciant q̃ deus in iacob, & usq̃ ad
fines terræ dominetur. Sæla.

Ad uesperam reuertuntur, fremunt ut canes, & urbem circuncursant.

^D

Hi ipsi pro cibo uagabuntur, nec satiati cubabunt.

Ego autem cātabo fortitudinem tuam, mane ouabo de bonitate tua, q̃ arx
sublimis mihi fueris: & dum premeret aduersitas, perfugium.

O robur meum tibi canam, quoniam deus arx sublimis mihi est, & deus bo-
nitatis meæ.

Præfecto cantorū super rosa testimonij, insigne aureum Dauidis ad-
docendum. Dum bellum gereret contra eam partem Syriæ, quæ Me-
sopotamia uocatur: & contra Syriæ partem, quæ uocata est Zoba.
Quum loab reuersus percussisset Edomitarum in ualle salis duode-
cim millia. LX.

^A Alij pro testimonio legūt mo-
nili, decoris pulchritudinis.

^A Alij, quum incenderet.

Gratiarum actio est pro uictoria
quam contulit ei dominus cōtra for-
tissimos hostes Syros.

^{Ebr} Fecisti uidere populum
dura.

^{Eb} Ut se fecerunt erigerent.

Deus repuleras nos, disieceras nos, iratus eras, at redhibebas rursus te
nobis placatum.

Concusseras terram, & diruperas eam, cura fracturas eius, uacillat enim.

Dura fecisti experiri populum tuum, potum dedisti nobis uinum letale.

At sustulisti rursus timentibus te signum ut triumpharent, idē propter ue-
ritatem. Sæla.

Vt eripiantur dilecti tui, serua dextera tua & exaudi me.

Deus loquutus est in sanctuario suo, lætabor, diuidam Sichem, & uallem
Succoth dimetiar.

Meus est Galaad, & meus est Manasses : Ephraim robur capitis mei, Iuda
legislator meus.

^{Id est} firmamentum regni.

Moab lebes ablutionis meæ. Super Edom projiciam calceamentū meum,
ambi ō Palestina amicitiam meam.

Quis ducet me in ciuitatem munitam? quis me usq̃ in Edom deducet?
An non tu ō deus qui nos repuleras, & tu deus qui non egrediebaris cum

^A Alij legunt, iubila: uel, cū plau-
su ueni ad me.

Mm

1. Reg. 9. & 10.
1. Par. 13.

Punit deus alie
quando popu-
lum suū ob pec-
cata, ac conuer-
sit rursus, uer-
sa utribus libe-
rat.

Apostropha ad
Palestinā, quæ
iam deuicta e-
rat.

Liber

exercitibus nostris?

Fer nobis auxilium in angustia, nam hominum auxilium inane est.
In deo fortiter faciemus, & ipse conculcabit hostes nostros.

Præfecto cantorū ad instrumenta musica [carmen] Davidis. LXI.

Oratio est qua petit liberari à gra-
uibus periculis, & se gratū fore pol-
licetur.

AVdi deus clamorem meum, orationi meæ ausculta.
Ab extremo terræ ad te clamabo, dum cor meum ferè exanimatū est,
in rupem altiore, q̃ in eam possim conscendere, subduc me.
Tu enim es asylum meum, turris præualida, qua ab hoste [seruor.]
Habitem in tētorio tuo perpetuò, tutus agam in latibulo alarū tuarū. Sæla.
Tu eī deus exaudisti uota mea, dedisti hæreditatē timentibus nomen tuū.
Dies diebus regis adijcies, annos eius in multa sæcula produces.
Sedebit corā deo in sæculū, bonitatem & ueritatē para quæ eum custodiāt.
Sic psallā nomini tuo in perpetuū, ut persoluā uota mea per singulos dies.

Præfecto cantorum pro leduthun, oda Davidis. LXII.

Docet sui exemplo uni deo, nul-
lis mortalibus uel mortaliū uiribus
uel copijs fidere, studiū humanorū
perueritatē & inanitatē, cum
nōtione quæ illam manet diuinitus,
exponit.

VTiq̃ ad deum silens respicit anima mea, ab ipso salus mea.
Vtiq̃ ipse est petra mea & salus mea, ipse arx sublimis mea, ideo nō la-
bascam admodum grauiter.

Quousq̃ insidias struitis quibusuis? uos omnes interficiemini, perinde ut
paries inclinatus, & maceria impulsa.

Vtiq̃ ne ipse exaltetur consultant ut impellatur, diligunt mendacium, ore
suo bene precantur, corde deuouent. Sæla.

Veruntamen respice ad deum silens, ô anima mea, nam ab ipso [pendet]
spes mea.

Vtiq̃ ipse est petra mea, & salus mea, arx mea, non nutabo.

A deo [pendet] salus mea & gloria mea, petra fortitudinis meæ, refugium
meum in deo est.

Collocate spem in eum omni tempore ô populi, effundite ante cōspectum
eius cor uestrum, deus refugium nobis. Sæla.

^aFilij hominum, plebei sunt, in
finē sortis. Filij uiri principes,
optimates, præstantes.

^bHoc est, opibus, rapina & ui
partis.

^cAug. semel, exponit pro fir-
miter, inconcusse: licet, inquit,
pro uno uerbo etiam intelligi
possit.

Ferè idem cum argumēto 42. psal-
mi. Exul David magnum habet desi-
derium ad sacrū cœtum, quo æstus
petit restitui à deo. 2. Reg. 23. 26.
Vel 2. Reg. 17.

^dDeus fortis meus.

Veruntamen filij ^ahominum uani sunt, mendaces filij uiri, si simul ponantur
in balance, ipsa uanitate leuiore erunt.

Ne collocetis spem in iniuria ^b& rapina, nolite uos dedere uanitati: opes si
affluunt, ne cor apponatis.

^cSemel atq̃ iterum loquutus est deus, idq̃ audiui deo esse robur.

Quod & tibi domine bonitas adest, q̃q̃ tu repēdis cuiq̃ iuxta opus suum.

Psalmus Davidis quum esset in deserto luda. LXIII.

Matth. 16. 8
Iohan. 2. 6
1. Cor. 3. 6
Gal. 6. 6
Videtur de de-
serio Ziphia
telligi.

DEus ^adeus meus tu, summo diluculo te quero: te sitit anima mea, te con-
cupiscit caro mea, in hac terra torrida & siticulosa, cui desunt aquæ.

Sic ut te contēpler in sanctuario tuo, ut uideam uirtutē tuam et gloriā tuam.

Nam bonitas tua ipsa uita optabilior est, labijs meis te laudabo.

Sic benedicam te in uita mea, in nomine tuo attollo manus meas.

Tanquam adipe & pinguedine satiabitur anima mea, unde ouabunt labia
mea, laudabit os meum.

Simul atq̃ tui mēmor fuero in lecto meo, de te meditatus fuero in uigilijs
nocturnis.

Tu etenim es qui mihi fers auxilium, & in umbra alarum tuarum ouabo.

Tibi adhæsit anima mea, dextera tua me suffulcit.

Isti qui animam meam deuastare quærunt, subibunt infima terræ.

Adigent eos in ^baciem gladij, fors uulpibus erunt.

Rex autem in deo lætabitur, gloriabitur quisquis per ipsum iurauerit, nam
os illorum, qui mendacium loquuntur, obstruetur.

^cEbr. in manus gladij.

Præfecto

Præfecto cantorum oda Davidis.

LXIII.

A Vdi deus uocem meam in querimonia mea, serua uitam meam ab hostis formidine.

Abconde me à consilio malorum, & à tumultu operantium iniquitatem. Qui linguam suam instar gladij exacuūt, & ceu tenso arcu amara uerba pro sagittis eiaculantur.

Vt in absconditis innocentem feriant, subito feriant eum, nec quicquam metuant.

Corroborant se in re mala, commentantur inter se de abscondēdis laqueis, dicunt enim, Quis uidebit eos?

Vestigant malitias, peruestigatam uestigationem abscondunt quisq; in intimo, cordeq; profundo.

Deus sagitta illos subito feriet, qua plagis adficientur.

Prosternentq; super se linguam suam, quicumq; aspexerint eos stupefacti facessent.

Videbunt [id] cuncti mortales, & narrabūt opus dei, & opera eius prudenter expendent.

Latabitur iustus in DOMINO, & se fidei illius cōmittet, & omnes recti corde gloriabuntur.

Præfecto cantorum psalmus Davidis & canticum.

LXV.

Tibi o deus silentium laus in Zion, tibi persoluetur uotum.

Tu exaudis precem, [hinc] omnis caro ad te uenit.

Ratio iniquitatum superarat *nos, tu uero trāsgressiones nostras expiasti.

Beatus quem tu elegeris, quem tibi adhibueris, habitabit ille in atrijs tuis, satiabitur bonis domus tuæ, & sacris templi tui.

Laudat deū, &
uirtutes eius
prædicat.

Terribilia in iustitia respondebas nobis, o deus salus nostra, o asylum omnium finium terræ, quiq; remoti in mari degunt.

Qui montes uirtute sua firmat, accinctus potentia.

Qui compescit strepitū marium, strepitum undarum eorum, & fremitum populorum.

Et timebunt à signis tuis, quicumq; extremos fines inhabitāt: facis ouare exitus matutini & uespertini [temporis.]

*Visitasti terram, & irrigasti eam, ditasti eam ampliter, riuus dei aquis exuberat: tu paras *eis frumentum, quando quidem sic illam instruis.

Irrigas liras *eius, & quiescere facis sulcos eius: facis eam guttis colliquefcere, & germen eius feliciter prouenire facis.

Coronas annum tuis *bonis, & uehícula tua stillant pinguedinem.

Stillant [pinguedine] speciosa pascua deserti, collesq; *exultatione accinguntur.

Vestientur campi gregibus, & ualles amicientur frumento, iubilabunt atq; canent.

Præfecto cantorum canticum psalmi.

LXVI.

Exordium cum
propositione.

I Vbilate deo *omnis terra. Canite gloriam nomini eius, reddite gloriam laudi eius.

Dicite deo, Quam suspiciendus es in operibus tuis, ob amplitudinem uirtutis tuæ supplices *tibi erunt (licet falso) hostes tui.

Te adorabunt omnes [habitatores] terræ, & psallent tibi, psallent nomini tuo. Sæla.

Huc agite, contemplantini opera dei, quàm stupenda sint eius cōsilia super filios hominum.

Precatio est cōtra delatores & sy-
cophantas, quorum ingenij descri-
bit, & ultionem prædicat.

*Quia non est apud ipsos reli-
gio. Timor enim dei religio est.

Gratiarum actio est, continet lan-
des diuinas ob præstita beneficia po-
pulo, quum antea fuerat penuria res-
rum ob peccata. 2. Sam. 21.

*Alij legunt, expectatio: uel, te
manet laus, tibi competit laus.

*Ebr. Me.

*Vel, in sanctuario templi tui.

*Alij legunt, Tu fecisti eam cre-
pare: alij, fecisti eam desiderare.

*Eis, scilicet hominibus.

*Alij. complue: alij, frange: alij,
demitte.

*Vel, bonitate tua.

*Alij nubes legūt, alij semitas.
Sed nubes dicūt uehícula dei,
q. ijs nobis deus ubertatem inse-
rat, et quasi plaustris aduehat.
*Hoc est, gaudent undiq; fru-
ctuum copia.

Gratiarum actio est, qua commes-
morat beneficia dei, qui ex maxi-
mis periculis grauissimorū hostium
in statum tranquilliorē & felicio-
rem reduxerit.

*Synthesis cum synecdocha.

*Mendaciter & fucate se sibi
cient tibi, potentia tua coacti,
ut faciunt hypocritæ.

*Alij, quàm tremendum faci-
nus.

Liber

B Mutat mare in aridam, facit ut pedibus flumen transeant, ibi in eo lætābamur.

^a Alij, seculo imperat uel orbi, mundo.

Virtute sua ab æterno imperat, oculi eius gentes contemplantur, defectores haudquaquam sese exaltabunt. Sæla.

Quæ fecit Israēl, typi nolim facili sunt, etiam & gentiū deus. Exhortationem interponit.

Prædicate o populi deum nostrum, & efficit ut audiat uox laudis eius. Hic est qui animam nostram seruauit in uita, nec permisit uacillare pedes nostros.

Etiā si explores nos o deus, & excoquas nos ut argentum excoquitur.

^c Alij arce angustia exponunt.

C Inducas nos in laqueum, catenam ponas in lumbis nostris.

Pateris ut homines super capita nostra inequient, ueniamus in ignem & aquam, educis tamen nos in refrigerium.

Ingrediar ergo domum tuam cum holocaustis, uota mea tibi persoluam.

Gratias agit.

^f Nuncupando scilicet uota.

Quæ effecerunt ut aperirem labia mea, & ut loqueretur os meum quum essem in angustiis.

^g Medullatorum.

Holocausta spingua offeram tibi, cum incenso arietum, faciam bobus & hircis. Sæla.

^h Facio pro sacrificio. Quum faciam uicula pro frugibus.

D Venite, audite quotquot deum timetis, narrabo quæ nam animæ meæ fecerit.

In persona totius Israelis loquitur.

ⁱ Exaltatur deus, quum ipsum inuocamus in necessitate, & ad ipsum solū accurrimus ut opem ferat. Hæc gloria dei est.

Ad ipsum ore meo clamaui, & sub lingua mea exaltatus est.

Si iniquitatem respexissem in corde meo, non exaudiisset dominus.

Iam autem exaudiuit deus, & uocem precessionis meæ attendit.

Laudandus deus, qui nec precem meam repulit, nec bonitatem suam à me subduxit.

^k Repetitur hesir per zeugma.

Præfecto cantore psalmus & carmen ad instrumenta musica. **LXVII.**

Orat totius populi nomine, ut regnum dei quod latissime inter ipsos propagatur, imò per uniuersum mundum.

D Deus misereatur nostri, benedicat nobis, atque illustret inter nos lumen uultus sui. Sæla.

^l Via, institutum, ratio uiuendi, disciplina, religio.

Ut cognoscatur in terra uia tua, in omnibus gentibus salus tua.

Celebrent te populi o deus, celebrent te populi uniuersi.

Gaudeant nationes & ouent, quod ius reddas ex æquitate populis, & nationes in terra deducas. Sæla.

Celebrent te o deus populi, celebrent te populi uniuersi.

Terra uero reddat prouentum suum, & benedicat nobis deus, deus inquam noster.

Benedicat nobis deus, & metuant eum quicunque ad fines orbis usque habitant.

Præfecto cantorum psalmus & canticum Davidis. **LXVIII.**

Gratiarū actio pro uictorijs quas egerit David contra hostes potentes & ferocissimos.

S Imul atque exurrexerit deus, inimici eius disperguntur, & fugiunt à conspectu eius qui ipsum odio habent.

Nume. 10.

Quemadmodum dispellitur fumus, tu dispelles [eos:] & sicut cera colliquefcit ab igne, sic dispereunt impij à conspectu dei.

Iusti autem coram deo gaudent & lætantur, & præ gaudio gestiunt.

Cantate deo, psallite nomini eius: munite uiam ei qui supremo cœlo inequitat, in la nomine eius, exultate coram illo.

^m Alij legunt, in la nomen eius, hoc est, nomen eius est la, id est, existens uel dominus, ut alij uolunt.

Pater est pupillorum, & causam agit uiduarum, deus in habitaculo sanctitatis suæ.

Deut. 10.

ⁿ Ebr. Qui facit habitare unicōs in domo.

Deus qui orbis restituit familiam, educit qui uincti tenentur catenis, desertores autem terram torridam inhabitabunt.

Deus quum tu ante populum tuum progredieris, quum incederes per desertum. Sæla.

Exod. 14.

^o Alij legunt, à deo illo Sinai, et intelligitur uerbū aliquod, contremuit, uel tale aliquod.

Terra mouebat, & cœli destillabant coram deo, iste Sinai, à deo, deo inquam Israelis.

Exod. 19.

Ex

Hymnorum.

345

Ex munificentia o deus, pluuiam destillabas hereditati tuae, & laboran-

tem confirmabas.

Ut in ea habitaret grex tuus, praeparasti pro bonitate tua pauperi o deus.

Dominus dabat uerbum annuntiatricibus magni exercitus.

Sub persona ca-
nentium mulie-
rum celebrat ui-
toriam, fugam
hostium, & uir-
tutem dei.

Reges ingentibus copiis instructi, fugerunt, fugerunt inquam, qui do-
mi desidebant diuident spolia.

Etiamsi [hactenus] habitastis inter ollas, [eritis posthac ut] penne colum-
bae argento obductae: cuius alae fuluae sunt auro purissimo.

Quum dissiparet omnipotens in ea reges, cadescebat ueluti nix in Zal-
mon.

Mons dei [est] mons Basan, mons qui caseis [abundat,] mons Basan.

Quare inuidetis uos montes (quatumuis cliuosi) monti huic, quum deo
uolupte sit habitare in eo? Quin [hunc] perpetuo inhabitabit D O-
M I N V S.

s. Reg. 6.

Equitatus dei [habet] bis dena millia, multa millia [angelorum:] domi-
nus inter eos [sicut] in Sinai, in sanctuario.

Ephes. 4. b

Ascendisti in altum, cepisti captiuitatem, accepisti dona in hominibus,
etiam, defectores, ut habitet dominus deus.

Laudandus D O M I N V S, qui nos quotidie cumulat [beneficijs,] deus sa-
lutis nostrae. Saela.

Deus noster, deus ad salutes, & D O M I N O deo exitus mortis.

Ut deus est be-
nificus in suos,
ita potest in ho-
stis.

Verumtamen uulnerat deus caput hostium suorum, uerticem capillatum
eorum qui in delictis ambulant.

Dixerat dominus, Restituam [meos, uelut olim] ex Basan, restituam [ut
olim] ex profundis maris.

Hactenus confi-
lii domini, iam
describis pom-
pam triumphan-
tem.

Propterea pes tuus, & lingua canum tuorum sanguine rubet ab inimicis,
ab ipso.

Viderunt incessus tuos o deus, incessus dei mei regis q̄ mei, qui est in san-
ctuario.

Præcedunt cantores, post [hos] ludentes musicis instrumentis, in medio
puellae tympana [pulsantes.]

Vos qui estis de uena Israelis, in coetibus laudate dominum deum.

Celebrat quas
tuor tribus,
quarum uirtus
maxime conspi-
cua fuit in illo
prelio.
Orat ut exteri
reges & popu-
li, hactenus a re-
ligione iudaica
alieni, iam adfe-
rāt munera. Re-
spicit ad regnū
Christi.

Ibi Benjamin paruulus, qui potestate inter eos fungitur: principes Iuda
& lapis illorum, principes Sebulon, principes Naphtali.

Mandauit deus tuus robur tuum, robora o deus quod fecisti nobis.

A templo tuo Hierosolymis, tibi offerant reges munera.

Increpa coetum hastatorum, coetum ualidorum, cum uitulis populorum
qui sese contumaces praebeant, ut cum fragmentis argenti [ueniant,]
dissipa gentes, quibus bella cordi sunt.

Venient optimates ex Aegypto, Aethiopia celeriter manus suas deo
protendet.

Regna terrae cantate deo, psallite domino. Saela.

Equitanti super coelos coelorum ab initio, en edit uocem suam, uocem
præualidam.

Tribuite deo fortitudinem, cuius magnificentia est super Israel, cuius
fortitudo est in aethere.

Tremendus es o deus de sanctuarijs tuis, deus Israelis ipse dat robur po-
pulo, laudandus deus.

Et ijs forsan
uernalib, canta-
tus.

Præfecto cantorum super lilijs [carmen] Davidis.

LXIX.
Mm 3

B Eb. Pluuiam munificentiarū eleua-
bas.

In ea, scilicet terra promissa, uel in
Ierusalem, uel in hereditate, id est in
populo tuo: sed melius in terra.

Alij, armentum tuum, sera tua: coe-
tus alij, aut congregatio.

Paupi uel misero, scilicet populo.

Ebr. Reges exercituum.

Alij, inter ripas uel limites.

Verus hic obscurus est, coactus er-
go sum addere quaedam uerba, ut sen-
sum aliquem redderem, & similitu-
dinis uim exprimerē, ex summa mi-
seria in summā felicitatem ueniētis.

Alij Ba exponunt propter eam, in
ea scilicet terra.

Mons Zalmon dicitur hybernis
niuib, semper albere.

Mons Zion est mons dei, qui est,
ut mons Basan, pinguis scilicet et fer-
tilissimus. Vel, mons Basan est mons
dei, mons in iuga assurgens, mons
Basan: uel mons gibbosus. Augusti-
nus legit mons in caseatus, Hierony-
mus coagulatus. Pro Basan proprie
alij legunt pinguis.

Apostropha est ad mōtes, id est re-
ges hostes. Legunt quidam, Cur sal-
tatis montes? monti huic caseis abun-
danti.

Alij curru legunt: ostendit unde
fuerit uictoria.

Vel, in sacratio.

Captiuitas sunt homines captiui.

Vel, deus seruator noster, aut salus
nostra: uel, deus salutarium, ut qui-
dam uolūt: uel salutem, si ita liceat,
a quo nihil nisi salutē percipimus.

Videtur similitudo esse, restituam
ut olim Nume. 21. & Exod. 14. Alij
legunt, auertam ex Basan hostes Sy-
ros cum alijs.

Ab ipso, scilicet deo trucidatur, uel
ab hostibus & ipso duce effluxo,
effuso.

Viderunt potest etiam legi imper-
sonaliter, Do sach man.

Scharim alij pro principibus ex-
ponunt, sed est iamin.

Hoc est, qui emanauit ut ē fonte
ex Iacob, periphrasis est Iudeorum.

Lapis pro robore: uel collectio coe-
tus, fuerunt tribus isle effuse ut la-
pides.

Apostropha est ad populum, do-
cens unde sit uirtus tanta, & mox
iterū uertit sermonem ad deum, ro-
gans, ut hoc beneficium constans sit
& perpetuum.

Vel sic, Plus q̄ in templo offerāt re-
ges tibi munera, quod sub Christo
factum.

Vel, qui auidē currunt.

*Vel, de sanctuario tuo, plurale pro
singulari.

Liber

Argumentum idem est cum argumento
35 Psalmi.

^aHoc est, eo ueni, ut de uita periclit-
ter.

^bHereo, nam neutrum est Ebraeis, sed
hereo non satis exprimit uim Ebrai-
cae uocis.

^cVel, alucum.

^dVel, laboraui.

^eQui expectant auxilium, suspiciunt
sepe ad eum in quem sperant, aut
quem expectant.

^fCausam suam communem facit cum
omnibus pijs. Si me qui a te pendeo
non exaudis, ceteri quoque omnes in
te sperantes pudebunt. Pudebit, qui
repulsam patitur dum rogat.

^gAemulatio, zelus, ingens studium,
quod gero pro gloria tua.

^hHoc est, probra quae impij in te eia-
culantur, me uirum probra quibus te
afficiunt, me tam male habent, ac si in
me iacta fuissent.

ⁱEbr. Animam meam, hoc est mei-
psum, uel corpus meum. Nam ani-
ma Ebraeis saepe pro corpore poni-
tur.

^jSuple effundo.

^kEbraica uerba aliter habent, sed
sensus est integer.

^lMensa pro omnigena uoluptate, un-
de uoluptatem sperant, in eo capian-
tur.

^mSchelomim uarie interpretantur.

ⁿAdimatur eis omne iudicium ratio-
nis, et agendi uires.

^oAlij legunt, gloriantur.

A **S**eruato me deus, quoniam penetrarunt aquae ad animam usque.
SDemersus sum in limum profundissimum, in quo non est fundum:
decidi in profundissimas aquas, & undae obruunt me.

Delassatus sum uociferando, aridum factum est guttur meum: defecerunt oculi mei, suspiciendo ad deum meum.

Qui me immerito odio prosequuntur, plures sunt quam capilli capitis mei: praeualuerunt qui absque causa me obterunt, inimici mei, ut quae non rapui, rependere cogar.

Tu nosti o deus quae per ignorantiam admisi, & delicta mea te haudquaquam latent.

Ne pudefiant in me o DOMINE deus exercituum qui te expectant, ne ignominia afficiantur in me o Deus Israelis qui te studiose quaerunt.

Nam tui causa hoc opprobrium fero, faciem meam ignominia obtexit.

B Alienus factus sum fratribus meis, extraneus filiis matris meae.

Aemulatio enim pro domo tua exedit me, & probra eorum qui te pro
pro afficiunt, in me reciderunt.

[Si quando] fletu & ieiunio adfligebam me, id ipsum quoque probro mihi uertebatur.

Sacco me pro ueste inuoluebam, sic quoque fabula illis fiebam.

De me fabulantur qui desident in porta, & carmina [canunt] qui siceram bibunt.

*At ego precem meam ad te o DOMINE, si quando tempus sit o deus, quo ob multam bonitatem tuam propitium te exhibeas, annue mihi pro fide tua qua opem ferre soles.

Eripe me e luto ne demergar, [fac] eripiar ab his qui me odio prosequuntur, & ab aquis profundis.

Ne me adobruant undae aquarum, neue deglutiat uorago, neque super me os suum puteus claudat.

C Annue mihi o DOMINE, quandoquidem benigna est bonitas tua: respice ad me iuxta multitudinem miserationum tuarum.

Et ne faciem tuam a seruo tuo abscondas, nam adfligor, propera, annue mihi.

Accedito propius ad animam meam ut eam adferas, libera me propter inimicos meos.

Tu nosti quid feram opprobrij, quid pudoris, quid ignominiae, coram te sunt qui me infestant.

Opprobrium frangit cor meum, adflctor, & expecto si quis mei causa circumcursitet, sed nemo erat: consolatores, nec inueni.

Et dederunt in cibo meo fel: & quum sitirem, potarunt me aceto.

Sit illis mensa sua laqueus: & ubi pacem sperant, illic impingant.

Obtenebrentur oculi eorum ne uideant, & lumbos eorum fac semper labascere.

Effunde super eos furorem tuum, & aestus irae tuae apprehendat illos.

Palatium eorum desolatum reddatur, nec sit qui tabernacula eorum inhabitet.

Nam eum quem tu percussisti, persequuntur, & ad dolorem uulneratorum tuorum admetiuntur.

D Fac ut illis iniquitas iniquitati accumuletur, nec unquam ueniant in iustitiam tuam.

Deleantur de libro uiuentium, & inter iustos non scribantur.

David typus
Christi.

Iohan. 2. d

Roma. 17. a

Matth. 27. f

Ag. 1. d

Me

Me uero, quandoquidē afflictus sum & dolens, salus tua protegat o deus.
Laudabo nomen dei cum cantico, & extollam illud celebri laude.
Gratius id erit DOMINO, quā si bouem [offeram] aut uitulū, cornua pro-

ducentem & ungulas.
Videbunt [hæc] ^amansueti, & gaudebunt: ^aqui sedulo quæritis deum, & ui-

uet cor uestrum.
Nam audit inopes DOMINVS, & uinctos suos minime spernit.

Laudent eum cæli & terra, maria, & quidquid reptat in illis.

Nam seruabit deus Zionem, & urbes Iuda instaurabit: ibi habitabunt, [ter-

ramq] istam hæreditario possidebunt.
Posteriores seruorum eius in hæreditatem illam accipient: quicunq; diligūt no-

men eius, in illa habebunt sedem suam.

Præfecto cantorum Dauidis ad commemorandum. LXX.

Eadem habentur
psalmo 35.
& 40.
2. Reg. 15.

DEus ut me liberares, Domine ut me adiuues propera.
Pudore & probro afficiantur, qui uitæ meæ insidiātur: agantur retro,

& ignominia pateant, qui malis meis delectantur.

Repellantur eo q; me pudefacere conantur, qui dicunt, Hæ hæ, hæ hæ.

Exultent & lætentur in te quicunq; te sedulo quærun: & qui amāt salutem
tuam, dicant iugiter, Magnificetur deus.

Ego o deus afflictus sum & inops, propera ad me, adiutor & ereptor meus
tu es, DOMINE ne moreris. LXXI.

IN te DOMINE speraui, ne finas ut unquam ^apudefiam.

Pro tua iustitia erue me, & libera me: inclina ad me aurem tuam, & me ser-

uato.
Sis mihi uice robustissimæ rupis, ad quam iugiter confugiam, cōstituiſti ut
me seruares, nam petra mea & arx mea tu es.

Eripe me o deus meus de manu impij, de uola peruersi & uiolenti.

Quoniam tu es a quo pendeo, DOMINE deus tu is es quo a puero nitor.

Te nitor ab utero, ex uisceribus matris meæ tu es extractor meus, de te laus
mea iugiter.

Factus sum ceu portentum multis, at tu asyllum meum es præualidum.

Replebitur os meum laude tua, quotidie magnificentia tua.

Ne abijcias me tempore senectutis, quum defecerit robur meum, ne me de-

feras.
Quoniam hostes mei de me loquuti sunt, quiq; obseruant animam meam,
unā consularunt.

Dicunt, Deus deseruit eum, persequimini, apprehēdetis eum, nec enim erit
qui eripiat.

Deus ne sis procul a me: deus mi ut me adiuues propera.

Afficiantur pudore, pereant qui uitæ meæ aduersantur: obtegātur probro &
& ignominia, quotquot student me malo afficere.

At ego iugiter expectabo, & omnibus laudibus tuis adijciam.

Os meum enumerabit iustitiā tuam, quotidie salutem tuam, neq; enim ^bnu-

merum noui.

Veniam in fortitudinibus DOMINE deus, memor ero iustitiæ tuæ solius.

Deus tu docuisti me a puero, & usq; in præsens, admiranda facinora tua de

prædicabo.

Quin & in senectam usq; & canos haudquaquam deferres me, o deus, do-

nec prædicem brachium tuum præsenti, fortitudinem tuam omni po-

steritati.

^aVel, afflicti.

^aVidebitis, ad posterius mem-
brum repetendum est, nam cre-
bræ sunt mutationes persona-
rum.

Celerem opem sibi orat, ultionem
hostibus, gaudium ex sua salute san-
ctis, gratumq; se fore pollicetur.
Argumento coherere uidetur cum
sequenti.

^A Argumenti communis est hic psal-
mus, opem contra hostes orat a do-
mino.
^aHoc est, ne finas ut frustrer
spe mea.

^bEbr. numeros.

Liber

D Et iustitiam tuam o deus in altum efferam, qui tam ingentia patraſti : quis tibi o deus conferendus?

^aEbr. Qui fecisti me uidere, uel ostendisti.

Qui fecisti experiri me afflictiones multas & malas, rursum conuersus uitae me restitues, & ex abyſſis terrae rursum subduces me.

Augebis dignitatem meam, & rursum me consolaberis.

Et ego quoque celebrabo te instrumento meo, nablo uidelicet, fidem tuam deus meus, psallam tibi cithara, o sancte Israelis.

Quabunt labia mea quum canam tibi, & anima mea quam redemisti.

Quin & lingua mea quotidie de tua iustitia loquetur, quum pudore & probro affecti fuerint quicunque malo me afficere student,

Solomoni uel Solomonis.

LXXII.

Orat aduenire regnum dei per Christum, & uaticinatur de regni huius amplitudine, equitate, felicitate, & diuturnitate: omnia autem sub typo regni Solomonici.

Author incertus est, uidetur autem Dauidis esse futuris negotiis prospicientis. Compositum carmen in persona populi fidelis, qui faustissima quaeque regi suo Solomoni imprecatur. Per tropologiam ad respub. & bonum magistratum adcomodari potest: praescribitur enim forma pijs principibus.

^aAlij legunt, tua gubernacula: uel, iudicia, id est iudicandi formulas.

^bEbr. Timebunt te cum sole & coram luna in generatione generationum.

^cEb. In diebus eius iustus.

^dAlij legunt haec omnia in futuro, ut sit praedictio aut propheta.

^eZijm Trogloditae uidentur.

^fAlij Tharsis legunt.

^gDuplex Sabea.

^hAlij legunt, a fraude.

D A deus regi iudicia tua, & iustitiam tuam filio regis.

Ut ius dicat populo tuo ex iustitia, & afflictis tuis in iudicio.

Ferant montes pacem populo, & colles iustitiam.

Vindicabit afflictos in populo, seruabit pauperes, & uiolentum calumniae torem contundet.

^bTimebunt te dum sol & luna lucebunt, in omne aeuum.

^B Descendat ceu pluuia super defectum [pratum,] ut guttae imbris sensim irrigan-
gantis terram.

Floreat ipso regnante iusti, multa quoque pax sit, donec luna desierit.

Imperitet a mari ad mare usque, & a flumine usque ad terminos terrae.

Coram illo procumbant accolae deserti, & inimici eius puluerem lingant.

Reges mediterranei maris & insularum munera adferant, reges Scheba & Seba honoraria adducant.

^c Et adorent eum omnes reges, omnes gentes seruiant ei.

Nam liberabit pauperem clamantem, & afflictum cui deest adiutor.

Beneficus erit in attritos & inopes, & animas pauperum seruabit.

Redimet animas eorum a foenore & uiolentia, & pretiosus erit sanguis eorum in oculis suis.

Viuet, & dabitur ei de auro Scheba, orabunt pro eo iugiter, & quotidie eum laudabunt.

D Et erit pugillus frumenti in terram in uerticibus montium proiectus, ut fructus ex eo prognatus agitetur ut Libanus, progerminabuntque e ciuitate instar herbae terrae.

Nomen eius perpetuo celebre erit, dum sol luxerit propagabitur nomen eius, beatosque se censebunt in eo cunctae gentes, & beatum eum praedicabunt.

Laudandus DOMINVS deus, deus Israelis, qui solus mira edit facinora.

Nomen glorie eius perpetuo laudetur, & impleatur gloria eius uniuersa terra. Amen & amen.

*Vel, perficiuntur.

*Finem habent preces Dauidis filij Isai.

Oda Asaph.

LXXIII.

Canit in consolatione sanctorum, qui felicitate impiorum uruntur & offenduntur, quam infelicem ea exitum habeat: & rursus quam felicem illorum, qui hic uidetur exerceri, in felicitas.

^aAlij, pingue est uestibulum eorum.

^bEbr. Ad uerbum, in labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellantur.

A Tamen bonus est deus Israel, his nempe qui mundo sunt corde.

Parum absuit quin nutassent pedes mei, ferè effusi fuissent gressus mei.

Nam urebat me aemulatio propter stultos, quum prosperitatem impiorum uiderem.

Nec enim sunt eis nexus ad mortem, quin pingues sunt & praeualidi.

Nulla eos, ut reliquos mortales, premit molestia: malorum quibus alij homines afficiuntur immunes sunt.

Hinc fit ut superbia eos totos possideat, & ceu ueste inuoluantur uiolentia.

Præ

Ex legitima administratione iustitiae fructus uberrimi progerminant.

Hinc numinis religio & reuerentia propagatur.

Tali rege regnante, iustitia florebit.

Magnam copiam frugum in campis, & hominum in urbis bus fore significat.

Ad imitationem Psalmi 37. compositus est.

Præ pinguedine oculi eorum exeunt, in imaginationibus cordis pergunt.
Contabuerunt, loquuntur uiolentiam & iniuriam et sublimi loquuntur.
Protendunt os suum in cœlum, & lingua eorum orbem peruagatur.
Propterea reuertitur populus eius huc, & aquæ fœccūdi [calicis] exprimuntur eis.

Quin & dicere audent, Quomodo hæc cognosceret deus? est ne cognitio apud altissimum?
En isti impij sunt, & tamen felices sunt in hoc sæculo, adsequuti diuitias.
Profecto frustra purū seruauī cor meum, & [frustra] manus meas innocentia abluo.

Quotidie noua
mala pijs obor-
tiri uidentur.

Plagasque quotidie pertuli, singulisque diebus mane reprehensus.

Quum ad hunc inquam modū mecum reputarem, parū abfuit quin à natione filiorum tuorum defecissem.

Instituebam cogitationem, si possem hæc cognoscere, sed id ipsum molestares erat in oculis meis.

Donec in sacratione dei adyta penetrare, & intelligerem, ut postremo essent quique habituri.

Certe uelut in lubrico constituisti eos, deijcies illos præcipientes, ut plane uastentur.

Quam subita calamitate oppressi sunt: perierunt, & terroribus consumpti sunt.

Non aliter quam somnium, posteaquam quis euigilauerit, domine despicias reddes in ciuitate imagines illorum.

Quum efferuesceret fermenti instar cor meum, & renes mei acuebantur.

Bardus eram, nec quicquam intelligebam, & eram apud te ueluti pecus.

Semper tamen tecum eram, manum dexteram meam tu apprehenderas.

Consilio tuo me deducebas, & postea in gloriam me recipies.

Epilogus cum
affectu.

Quis mihi in cœlis? & in terra tecum nullo oblector.

Consumitur caro mea & cor meum, deus autē petra est cordis mei, & portio mea in æternum.

Nam ecce qui à te procul recedunt, peribunt, perdes omnem illum qui à te deficit.

Ego itaque bonum mihi duxi deo me adiungere, posui DOMINVM deum asylum meum, ut enarrem omnia opera eius.

Erudiens [carmen] Asaphi.

LXXIII.

Ecquare deus perpetuò nos repellis? cur fumat natus tuus in gregem pa-
scuæ tuæ?

Memor sis coetus tui, quem iam pridem comparauisti: sortis hereditariæ, quam uindicasti: montis Zionis, in quo habitare es solitus.

Leua gressus tuos, ut funditus uastes omnes hostes qui malum inferunt sanctuario tuo.

Rugierunt aduersarij tui in medio synagogarum tuarum, signa sua posuerunt pro signis.

* Ut olim eorum qui securibus cædebant densa arborum ad structuram templi, insigne & nobile opus erat.

Ita habetur modo si quis sculpturas eius pariter bipenni & malleis comminuit.

4. Reg. 25. c

Sanctuaria tua igni incenderunt, ad terram affligentes tabernaculum nominis tui profanarunt.

Dixerunt in cordibus suis, Sæuiemus in eos pariter, exussurunt cunctas

^a Alij Mashioth reticulū super cor intelligunt. Significat eos cor & oculos cor amisisse, interim tamen habitum pinguium graphice describit, Dseyšte slicht jnen die ougen vs.

^b Alij, contra excelsū loquuntur: uel, de excelsū loquuntur, ut nec deus tutus sit ab eis.

^c Habent suas affeclas, qui utilitatem ab eis sperant, sed simul cum eis plectuntur.

^f Ebr. Ad uastationes: aliqui legunt, ad seductiones.

^g Alij legunt, abolebis.

^h Ebr. Imaginem est singulare, dixi imagines propter Latinitatem.

ⁱ Hoc est, præter te, neminem, neque in cælo neque in terra colo.
^j Alij sic, Languet tui desiderio caro mea & cor meū o robur.
^k Ebr. Qui à te scortantur, hoc est, te deserto, alium deum sibi præferunt.

^l Querela est populi fidelis apud deum de contumelia nominis diuini: precatur ut astringat suam gloriam, excindat hostes.

^m Alij legunt, in statis ferijs tuis.
ⁿ Pro signis bonitatis diuinæ: uel, pro trophæis.

^o Versus isti sunt obscuri, ideo doctissimi uiri paraphrasim posui. Si uerba requiris, sic habet, Cognitus erat ut inferes ad erigendū in densa arbore securim, & nūc sculpturas eius pariter in bipenni & malleis confringunt.

^p Ebr. Miserunt in igne uel ignē sanctuaria, uel immiserunt.

Liber

^aAlij legunt, statas serias.

^asynagogas dei in terra.

Signa nostra nō uidemus, nullus superest propheta, nemoq; nobiscum qui sciat quousq; tandem?

Quā diu ō deus probra in nos iaciet hostis? blasphemabit hostis nomen tuum perpetuō?

Quare manum tuam & dexteram tuam retraxisti? ē sinu plene profer eam.

^c Equidem deus rex meus ab initio, qui salutes in medio terræ operatur.

^aAlij legunt, tynnorum.

Tu uirtute tua mare dissipas, capita ^bdraconum in aquis confringis.

Tu cōfringis capita ceti grandis, & in cibum tribuis eum populo desertum incolenti.

^aAlij ethan proprium faciunt.

Tu excindis fontem & fluuium, tu fluuios ^apræualidos exiccas.

Tuus est dies, tua etiam nox, tu lucem & solem præparasti.

Tu cunctos fines orbis constituisti, æstatem & hyemem tu finxisti.

^d Sis memor huius, q; hostis probris & contumelia afficit DOMINVM, & populus stolidus nomen tuum execratur.

Ne obijcias animam turturis tuæ coetui [hostium], coetus adflictorū tuorum ne perpetuō obliuiscaris.

^fHoc est, carceres.

Respice fœdus, quoniam tenebricosæ habitationes terræ uiolentia & iniuria repletæ sunt.

^{se}Ebr. Non reuertatur cōtritus confusus.

Nepateant ignominia qui ^acontriti sunt repulsam à te passi, adflicti & inopes [potius] laudent nomen tuum.

Exurge deus, defende causam tuam, memor sis opprobrii tui, quo te quoti- ^{Epitologus.} die stolidi homines adficiunt.

Ne obliuioni tradas uocem infestorum tuorum, tumultus eorum qui contra te insurgunt iugiter crescit.

Præfecto cantorū oda carminis Asaphi, Ne perdas.

LXXV.

Celebrabimus te deus, celebrabimus: etenim prope est nomen tuum illis qui miranda facinora tua enumerant.

Consolatur populū dei adflictum & oppressum, ut certam spem concipiant deū adfore: admonet interim hostes ne nimium suis uiribus fidant. Asaph ad imitationem Dauidis cōposuit. Introducit Dauidem cum populo precātem. Chorus igitur fidelis sic incipit.

^aAlij legunt, accipiam cœtum.

Quum statutum tempus ^anactus fuero, ego quod æquum & rectum est iudicabo.

Respondet dominus se inuocantibus.

Difflexerat terra, & quicuncq; eam inhabitabant, ego columnas eius suffulsi. Sæla.

^bEbr. exaltare.

Dixi stolidis, Nolite insanire: & impijs, Nolite attollere cornu.

Nolite in sublime attollere cornu uestrum, nolite collo præfracto loqui.

Nam nec ab Oriente, nec ab Occidente, neq; à Meridie ^bexaltatio cōtingit.

Deus siquidem iudex est, is hunc deiicit, illum extollit.

^aAlij legunt, uino rubeo mixtus.

Nam calix in manu DOMINI est uino ^ameraco plene adornatus, ē quo fundet, attamen feces eius exugent ac potabunt omnes impij in terra.

Ego autem in perpetuum adnunciabo, psallamq; deo laacob.

Confringam quoq; omne cornu impiorum, cornua uero iustorū erigētur.

LXXVI.

Oda carminis Asaphi ad instrumenta musica præfecto cantorum.

Obtenta uictoria epinicion canit, celebratq; deum uictorie auctorem.

Notus in Iuda deus, præclarum nomen eius in Iſraele.

In Salem est tabernaculum eius, & mansio eius in Zione.

Illic confregit ignita iacula arcus, clypeum, gladium & bellum. Sæla.

Illustrior es & magnificentior q; montes in quibus laceratur.

Prædæ se exposuerunt magnanimi, consopiti sunt somno suo, nihil [uiriū] inuenientes in manibus suis omnes uiri fortes.

Ab increpatione tua deus Iacob consopitus est currus & equus.

Tu terribilis es, tu inquam, & quis consisteret coram facie tua, simul atq; ira tua

tua [exarserit?]

E cœlo fecisti audire iudicium, terra timuit, & siluit.

Quum exurgeret ad iudicandum deus, ad seruandum omnes afflictos terræ. Sæla.

Etenim furor hominis [cedit] in laudem tuam, quodq̃ reliquum est irarum, ^aconstringes.

Nūcupate uota, & persoluite ea DOMINO deo uestro, quotquot estis in circuitu eius, offerte ^bmunera terribili.

Qui ^cintercipit spiritum principum, & est terribilis regibus terræ.

Psalmus Asaph pro leduthun præfecto cantorum.

LXXVII.

Voce mea quum clamarem ad deum, ad deum quum [clamarem] uoce mea, aurem præbuit mihi.

Quo tempore angustum mihi erat, dominum quærebam, ^amanus mea noctu sparsa erat, sine cessatione, renuebat consolari anima mea.

Dei memoriam quum repeterem, infremebam, querulabar, & deficiebat spiritus meus. Sæla.

Tu tenebas uigilias oculorū meorum, attonitus eram, ut loqui nō possem.

Tunc repetebam retro tempora, & annos [priorum] sæculorum.

In memoriam reuocabā carmina mea noctu, cum corde meo colloquebar, ^bspiritus meus rimatus est.

Num perpetuò repudiabit dominus? num unquam placidus fiet ultra?

Periitne in perpetuum bonitas eius? finemne habet in omnes ætates oraculum?

Oblitus est ne misereri deus? continebitne in ira misericordias suas? Sæla.

[Tandem] cogitabam, Hæc mea est ^binfirmetas, dextera excelsi uices mutat.

Recordabor operum DOMINI, memoria repetā mirabilia facinora tua quæ olim edidisti.

Meditabor quoq̃ in omnibus operibus tuis, & de consilijs tuis loquar.

O deus ^cuiæ tuæ sunt in sanctitate, quis deus magnus ut deus?

Tu deus es qui admiranda facis, claram reddidisti in populis uirtutē tuam.

Vindicasti in brachio populum tuum, filios scilicet iacob & ioseph. Sæla.

Viderunt te aquæ ô deus, uiderunt te aquæ, & uiribus ^ddestitutæ sunt, conterritæ etiam sunt abyssi.

Densæ nubes nimbos depluerunt, nubes ediderunt tonitru, quin & sagittæ tuæ discurrerunt.

Vox tonitrus tui in rota, fulgura in orbem eripant, tremat ac mouet tellus.

In mari uiæ tuæ, & semitæ tuæ in aquis præualidis, & uestigia tua non deprehenduntur.

Exod. 14. e

Ducebas uelut gregem populum tuum, per manum Moïsis & Aaronis.

Erudiens [carmen] Asaphi.

LXXVIII.

Proemio dociles & attentos reddunt.

A Vsculta popule mi institutionem meam, inclinate aures uestras ad sermones oris mei.

Math. 13. e

Aperiam ad insignia quædam facta os meum, eloquar abstrusa quædam [temporis] prisca.

Quæ audiuiimus, quæq̃ cognouiimus, & [quæ] patres nostri narrauerunt nobis.

Neq̃ nos ergo cælabimus [ea] filios eorum, ætatibus posteris narrabimus laudes DOMINI, robur eius, stupendaq̃ opera eius quæ gessit.

Deut. 4. e.

Constituit enim contestatione [quadam] in iacob, & legem tulit in Israele, qua præcepit patribus nostris, ut ea nota facerent filijs suis.

^aAlij legunt, accinges.

^bAlij legunt, propter terrorem: alij, ierusalem.

^cEb. Qui uindemiât.

^dConqueritur de maxima & grauissima afflictione, simul tamen diuina bonitate & misericordia dei fretus, se consolatur.

^eAlij legunt, uirtus mea uacillabat: alij, plaga mea defluebat.

^fAlij legunt, hæc est expectatio mea: alij, hoc est supplicare meum.

^gVia pro institutis & consilijs dei, quæ sanctimonie plena sunt, nihil enim agit sine sancto consilio & iusto iudicio.

^hAlij legunt, parturierunt.

ⁱCarmen est historicum, commemorans opera dei, informans & docens omnes posteros quid facio sit opus.

Liber

Vt cognoscat ætas postera, filij scilicet qui nati sunt, quum adoleuerint, narrent eadem filiis suis.

Indeque in deo fidutiam suam ponant, nec obliuiscantur operum dei, mandataque eius obseruent.

Nec euadant similes patribus suis, nationi deficienti & rebeli, nationi quæ recte cor suum haudquaquam instituit, & cuius spiritus nunquam uere deo credidit.

B Filij Ephraim armati, iaculantes arcu, uerterunt [terga] in die belli. Non obseruarunt fœdus dei, & in lege eius noluerunt ambulare. Sed obliti sunt factorum eius, & admirandorum facinorum eius quæ illis ostenderat.

Coram patribus eorum stupenda opera fecit in terra Aegypti in campo ^aZoan.

Secuit mare, & traduxit illos, consistere iussit aquas uelut aceruum.

Et deduxit eos interdiu nube, & singulis noctibus per lumen ignis.

Secuit rupes in deserto, & potum [eis] dedit ut ex magna abyssu.

Et eduxit riuos e petra, & fecit decurrere tanquam flumina aquas.

Adhuc tamen peccarunt ei, & exasperarunt excelsum in solitudine.

Et tentauerunt deum in corde suo, quum poscerent cibum animabus ^bsuis.

Et contra deum loquuti sunt, dicentes, Num potest deus mensam instruere in deserto?

C En petram percussit, & effluerunt aquæ, & fluij inundarunt, num & panem dare poterit? num parare carnes poterit populo suo?

Idcirco DOMINVS [hæc] audiuit, & exarsit, & succensus est ignis contra Iacob, & ira contra Israellem ascendit.

Quod non credidissent deo, & in salutem eius non sperauissent.

Et mandauit nubibus superne, & ostia coeli aperuit.

Et depluit illis Man ut ederent, & frumentum coeleste dedit eis.

Panem ^cfortium edit homo, demisit illis commeatum ad saturitatem usque.

Cœlo mouebat Eurum, & uirtute sua Africum adduxit.

Et depluit super eos carnem tanquam puluerem, & alas uolucres, uelut arenam maris.

Quas deiecit in medium castrorum illorum, & circum tabernacula eorum.

Et ederunt, saturatique sunt abunde, & ^dsatisfecit gulæ eorum.

Non sunt fraudati desiderio suo, eratque adhuc cibus eorum in ore ipsorum.

D Quum ira dei desguire in eos inciperet, occideretque pingues eorum, atque se-
lectiones in Israele deiceret.

Super hæc omnia iterum contra eum peccabant, nec stupendis eius factis fidem habuerunt.

Temere ergo finiebat dies eorum, & annos eorum celeriter.

Quum trucidaret eos, quærebant ipsum, ac mature ad deum [supplicando] reuertebantur.

Tum recordabantur deum esse ipsorum petram, & deum excelsum esse eorum redemptorem.

Ore suo blanditi sunt ei, lingua autem sua ei mentiebantur.

Cor eorum non erat rectum erga illum, nec fidi fuerunt in fœdere eius.

Ipse tamen, ad misericordiam propensus, propitius fuit iniquitati [eorum,] nec disperdidit, & saepenumero reuocauit iram suam, nec omnem suam excandescitiam excitauit.

Memor quod caro essent ipsi, & ^euentus qui abit, nec redit.

Incipit commemorare quedam opera dei ab exitu Aegypti usque ad tempora Dauidica. Ordo naturæ illis non seruatur.

Exod. 14. c

Exo. 13. 14. c. f

Exod. 17. b
Psal. 104. d

Num. 11. a

Num. 20. b

Num. 11. a

Exod. 16. c
Num. 11. b
Iohan. 6. d
Num. 11. g
1. Cor. 10. a

Num. 11. g

^aId est, in agro Tanitico. Zoan enim putant, quam Latini Tanum uocant, metropolim Aegypti.

^bVel, pro sua libidine.

^cAlij legunt, panem nubium: alij angelorum.

^dEbr. Adduxit illis desiderium eorum.

^eHoc est, præstatiores inter eos pinguius, Die seiften kapu nen oder kärly.
^fVel, in istis omnibus, inter hæc omnia.

^gAlij legunt, spiritus.

Quoties

Quoties exasperarunt eum in deserto, & molesti ei fuerunt in solitudine:
Vt auersi tentarent deum, sanctumque Israelis ^bcircumscriberent:
Non fuerunt memores manus eius, nec temporis illius quo eos ex angustiis redemit.

E

^bVel, limitem deo prescriberent.

Signorum quoque eius quae fecit in Aegypto, & portentorum [quae edidit] in territorio Zoan.

^cIntellige, non fuerunt memores.

Exod. 7. d

Exod. 8. a. f

Quum lacus eorum uerteret in sanguinem, & riuos eorum, ne biberent.
Immisit in eos turbam insectorum, quae uorarent illos, & ranas quae eos perdiderunt.

Exod. 10. c

Exod. 9. a. e

Et dedit brucho prouentum eorum, & laborem eorum locustis.
Perdedit uineas eorum grandine, & ^hsycamoros eorum concretis ex nube lapidibus.

ⁱAlij legunt, sycaminos.

Tradidit quoque grandini iumenta eorum, & pecora eorum ignitis iaculis.
Immisit in eos aestum nasi sui, impetum, indignationem & angustiam, caco-
daemonum incursiones.

Librauit semitam irae suae, animae illorum a morte non pepercit, sed uitam eorum pesti deuouit.

Percussitque omne primogenitum in Aegypto, primitias dolorum, in tentorijs Cham.

^fPrimitiae dolorum primogenita sunt: alij legunt, primitias fortitudinum.

Exod. 14. c

Et traduxit populum suum tanquam gregem, minauit eos ut gregem per desertum.

Deduxit eos tuto ut non expauescerent, hostes uero eorum mare obtexit.

Et introduxit eos ad terminum sanctuarij sui, ad montem istum, quem uendicauit dextera eius.

Isa. 13. b

Expulit ante eos gentes, ^mad mensus est eis haereditatem suam, & fecit habitare in tentorijs illorum tribus Israel.

^mEbr. Et iecit eis in suam haereditatem.

Attamen tentarunt & exasperarunt deum excelsum, & testimonia eius non seruauerunt.

Deflexerunt & perfide egerunt quemadmodum patres eorum, retroacti, ut arcus qui fallit.

Prouocauerunt eum ad iram excelsis suis, & sculptilibus suis eum ad emulationem accenderunt.

Audiuit deus, & commotus est, & admodum auersatus est Israel.

1. Reg. 4. a

Vt defereret tabernaculum Silo, tentorium quo inter homines habitabat.

Permisit capi uirtutem ⁿsuam, & tradidit magnificentiam suam in manum hostis.

ⁿArcam uocat robur suum aut uirtutem & magnificentiam suam, quia symbolum fuit potentiae & bonitatis ac praesentiae diuinae.

Tradidit populum suum in gladium, & contra haereditatem suam indignatus est.

Iuuenes eius uorauit ignis, & uirgines eius non sunt ^plaudatae.

Sacerdotes eius gladio ceciderunt, & uiduae eius non fleuerunt.

Et euigilauit ac si dormisset dominus, tanquam heros aliquis fortis praevi-
no iubilans.

^oEius, scilicet populi israelitici.

^pEpithalamijs scilicet nuptialibus.

Et percussit hostes suos in podicem, sempiterno opprobrio eos affecit.

Attamen repudiavit tentorium Ioseph, & tribum Ephraim non elegit.

Sed tribum Iuda elegit, montem Zion, quem dilexit.

Et extruxit sanctuarium suum tanquam excelsa [palatia], ueluti terram quam fundauit, ut perpetuo subsistat.

Et elegit Dauidem seruum suum, a caulibus ouium tulit eum.

Post foetas [euntem] abduxit eum, ut pasceret Iacob populum suum, & Israel
lem haereditatem suam.

Nn

Liber

Pauit igitur eos pro integritate cordis sui, & minauit eos manibus suis in prudentia.

Psalmus Asaphi.

LXXIX.

Conqueruntur de tyrannide & iniurijs israeli illatis, meritos peccatis se fatentur, ueniam petunt, & ut finem habeat persecutio, Gratos se fore promittunt.

Venerunt deus gentes in hæreditatem tuam, polluerunt regiam sanctuarij tui, redegerunt Ierusalem in acruos.

Quidā ad tempus Antiochi, quidā ad tempus Nabucho donosoris referunt.

Dederunt cadauera seruorum tuorum, cibum uolucris cœlorum, & carnem beneficorum tuorum bestijs terræ.

Effuderunt sanguinem eorum circa Ierusalem uelut aquam, nec est qui sepeliat.

B Probro fuimus uicinis nostris, irrisioni & ludibrio his qui circum nos habitant.

Quousq; tandem o DOMINE? succensebisne perpetuo? ardebitne ceu ignis æmulatio tua?

Effunde iram tuam in gentes, quæ te non agnoscunt: & in regna, quæ nomen tuum non inuocant. Ieremie 10. d

^aVel, amœna loca eius.

Nam uorarunt Iacob, & habitacula eius uastarunt.

C Ne sis nobis memor iniquitatum priorum, subito anteuertat nos misericordia tua, nam uehementer attenuati sumus. Isaie 64. d

Auxiliare nobis o deus salutis nostræ, propter gloriam nominis tui, & libera nos, & propitius sis peccatis nostris propter nomen tuum.

Cur dicerent gentes, Vbi est deus eorum? nobilis euadat inter gentes, nobis uidentibus, ultio sanguinis seruorum tuorum qui effusus est.

D Penetret in conspectum tuum gemitus uinctorum, pro magnitudine brachij tui fac superstitēs eos qui morti iam addicti sunt.

Repende uicinis nostris septuplum in sinum eorum, opprobrium eorum quo te o DOMINE affecerunt.

Et nos populus tuus, & grex pascuorum tuorum te celebremus in sæculum, & per omne æuum prædicabimus laudes tuas.

Testimoniū & psalmus Asaphi præfecto cantore super lilijs. LXXX.

Argumenti eiusdem est cuius præcedens. Populus dei impijs permixtus, orat se uindicari, & priora dei beneficia, sub uince allegoria præfenti calamitati collata, ad erigendam spem memorat.

O Pastor Israelis ausculta, qui minas uelut gregem Ioseph, quiq; infides Cherubim, affulge.

Ante Ephraim, Benjamin, & Manasse potētiam tuam excita, & ueni ad seruandum nos.

Attulit ad castra et profecio nes filiorum Israel, nā post arcam fuerunt Ephraim, Manasses & Benjamin, Num. 1. & 10.

Deus restitue nos, & fac illucescere faciem tuam, & salui erimus.

DOMINE deus exercituum, quousq; tandem excandescēs in oratione populi tui?

^aEbr. Fumabis uel fumasti, hoc est, Cur in ira auersaris orationem nostram?

^bEbr. Pane lachrymæ, hoc est, lachrymoso flebili. Alij parua mensurā intelligunt, ut quæ tribus digitis aut uola capi possit. ^cVel, litigandi.

B Lachrymis uelut pane cibasti eos, & pro potu propinasti eis lachrymas maxima mensura.

Posuisti nos, ut materia simus uicinis nostris iurgandi, utq; hostes nostri nobis illudent.

O deus exercituum restitue nos, fac illucescere faciem tuam, & salui erimus.

Vitem ex Aegypto traduxisti, quam eiectis gentibus plantasti.

Repurgasti diligenter superficiem eius, & quum radices suas egisset, terram occupauit.

^dEbr. ei quicquid magnū est & excellens, dei uocant: ut, Hortus dei, hoc est, pulcherrimus. Potest etiā legi, cedros fortes: subintelligitur obtexit, quod per æugma repetitur.

C Umbra eius montes obtexit, rami eius cedros dei.

Extendebat ad mare palmites suos, & usq; ad fluuium pampinos suos.

Quare rupisti sepem eius, ut ex ea decerpant quicunq; illac transeunt?

Aper ē saltu eam uastat, & omnis generis feræ quæ in agris degunt, eam depascuntur.

Deus exercituum redi obsecro, intueri cœlis, aspice, & inuise uineam istam.

Vitium

Vitiarium quod plantauit dextera tua, & propaginem ipsam quam tibi roborasti.

Exusta est igni, amputataq; ab increpatione uultus tui peribunt.

Sit manus tua cum uiro dexteræ tuæ, cum filio hominis quem tibi corroboraasti.

Et nō retroflectemus à te, [dum] uitam nobis restituis, in nomine tuo inuocabimus.

O DOMINE deus exercituum, restitue nos, fac illucescere faciem tuam, & salui erimus.

Asaphi præfecto cantorum super ^atorcularibus.

LXXXI.

Iubilate deo robori nostro, classicum canite deo Iacob.

Sumite psalmum, date tympanum, citharam suauem cum nablo.

Clangite cornu noua luna, statò die sacrificij nostri.

Hic enim ritus est Israel, ius deo Iacob.

Gen. 41. f

Testimonium hoc posuit ^bin Ioseph, quū exiret de terra Aegypti, *Labium ^b quod non cognoram, audiebam.

Subduxi oneri humerum eius, manus eius ab ^collis [conficiendis] transibāt.

Exod. 17. b

In angustijs inuocabas me, & eripiebam te: clam per tonitru respondebam tibi, periculum tui faciebam ad aquas iurgij. Sæla.

Exod. 20. a

Audi popule meus, contestabor enim te, ô Israel, si me audieris.

Non erit in te deus ^aalienus, neq; adorabis deum peregrinum.

Ego sum DOMINVS deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, ^ddilata os tuū, & implebo illud.

At populus meus uocem meam non audiuit, Israel noluit me.

Aa. 14. e

Permisi igitur eos libidini cordis ipsorum, ut irent iuxta consilia sua.

Baruch 3. b

O si populus meus me audisset, si Israel in uis meis ambulasset.

*Quam breui inimicos eorum deiecissem, & cōtra infestātes eos uertissem ^dmanum meam.

Qui odio habēt DOMINVM, ^eessent illis seruiliter supplices, ipsorum autem æuum perpetuum esset.

Et cibaret eum medulla tritici, & melle de petra te satiassem.

Oda Asaphi.

LXXXII.

Deus constitit in cœtu dei, in medio ^adeorum iudicem agit.

Quousq; tandem [inquiens] iudicabitis inique, & facies ^bimpiorum suscipietis? Sæla.

Vindicate pauperem & pupillum, afflictum & miserum absoluite.

Eripite tenuem, & inopem de manu impiorum liberate.

Nihil norunt nec intelligunt, in tenebris ambulant, nutarunt cuncta fundamenta terræ.

[Equidem] dixeram, Vos dii estis, & uos omnes filij excelsi.

Attamen sicut homines moriemini, & sicut unus ^eex principibus cadetis.

Surge deus iudica terram, nam tibi uniuersæ gentes hæreditario iure debentur.

Carmen psalmi Asaphi.

LXXXIII.

NE te in silentio contineas ô deus: ne dissimules, neue cesses, ô deus.

Ecce enim hostes tui tumultuantur: & qui te odio habent, extollunt caput.

Aduersus populum tuum uafre consularunt, contra absconditos tuos iniungunt consilium.

Nn 2

^d ista omnia contigerunt israelitis, quod peccatis suis te ad irā concitarunt, quam nisi remittas, funditus peribunt.

^a Alij githit instrumentum musicum uolunt esse.

^A Exhortatio est ad gratitudinē pro anni prouctu, simulq; beneficiorum dei quæ israeli contulit, commemoratio.

Asaph Dauidem imitatus octauo Psalmo carmen componit, ut populum ad letam gratitudinem pertrahat, scrijs uindictæ libus cantatum fuit.

^b In Ioseph, id est populo israelitico, & testimonium pro monumento.

* Videtur referendum esse ad ipsum Asaph: q. d. Videor oisraelitæ mibi audire labiū quod dam minime contemnendum, at tendite ergo: & facit deum loquentem, ex cuius ore pronunciat.

^c Alij legunt, à furore.

^d Alij legunt, Si non fuerint tibi dii alieni, &c. Possit & sic legi, Audi popule meus, te contestabor, si me audisses, nō fuisset tibi deus alienus, &c.

^e Dilatare os, est ampliter & large petere.

* Frequētes sunt heterosæ personarum & numerorum apud Ebræos, quæ obscuritatem, nō obseruentur, pariunt.

^f Ebr. Mentiti essent ei, hoc est, supplices fuissent, sed sucato corde.

Obiurgatio prauorum iudicum, quos deterret ab iniustitia, minitatio poenæ: interim officium eorum describens.

^a Alij legunt, in cœtu potentum uel fortium.

^b Personā uel faciem impiorum suscipere, est eis deferre, & in gratiam eorum peruertere iudicium.

^c Alij legūt, sicut aliquis tyrannorum uel uolentorum.

^A Precatio est, ut dominus succurrat populo contra tot grauissimos & potentissimos hostes, Imitatur psalmum 20.

Liber

Dixerunt, Agite, deleamus eos ne sint amplius gens, ut ne mentio quidem sit ultra nominis Israelitici.

B Quoniam unà ex corde conspirarunt, fœdus aduersus te iecerunt. Tentoria Edom & Ismaelitarum, Moabitarum & Hagarenorum, Gebalitæ, Ammonitæ & Amalekitæ, Palestini cum Tyrijs. Assyrij quoq; illis iuncti sunt, brachium fuerunt filijs Lot. Sæla. Facillis ut Madianitis, ut Siseræ, ut Iabin ad torrentem Kishon,

Iudic. 4. 7. 6. 7. 9.

C Qui fracti sunt in Endor, facti sterquilinum terræ. Fac ut ipsi principesq; eorum habeant sicut Oreb, & sicut Seeb; sicut Sebah & Zalmuna cuncti illorum duces.

Iudic. 7. 8

Qui dixerunt, Vendicemus nobis habitacula dei. Deus meus, redige huc illos ut sint ceu rota, & ut stipula coram uento.

D Ut ignis incendens syluam, & ut flamma montes comburens. Sic persequitor eos procellis tuis, & turbine tuo consterna illos. Perfunde facies eorum ignominia, ut requirant nomen tuum DOMINE. Pudefiant & consternantur in omne æuum, pudore afficiantur & pereant. Ut cognoscant q; tu, cuius nomen DOMINVS, solus es excelsus super omnem terram.

Psalmus filiorum Korah, præfecto cantorum ad torcularia. LXXXIII.

Continet commendationem ædis dominicæ, quàm tutum sit degere in tabernaculis domini, & hoc mire quadrat festis tabernaculorum.

Volunt quidam hunc psalmum compositum à Korah, quum ob intestina bella Dauid cogebatur abesse à domo domini, incensus desiderio ueniedi in eorum sacrum.

* Alij legunt, turtur.

¶ Semite, scilicet tue.

A Quam sunt amabilia, ô DOMINE exercituum, tabernacula tua. Ardet, & etiam deperit anima mea ad atria DOMINI, cor meum & caro mea ad deum uiuum clamarunt.

Conditio ecclesie sub inuolaculo allegoria.

Etiam *passer inuenit sibi domicilium, & hirundo nidum ubi reponat pullos suos, altaria tua ô DOMINE uirtutum, rex meus & deus meus.

B Beati qui in domo tua habitant, perpetuò te laudabunt. Sæla. Felices illi homines, quorum robur in te situm est, in quorum cordibus semitæ sunt.

Transeuntes uallem fletus, fontibus [abundantem] reddent, etiam piscinas replebit pluuia.

¶ Quidam legunt, de acervo in acervum: alij, de opulentia in opulentiam.

C Ibunt de uirtute in uirtutem, comparebit [quisque eorum] apud deum in Zion.

DOMINE deus exercituum exaudi orationem meam, ausculta deus Iacob. Sæla.

Clypeus noster aspice deus, & intueri faciem uncti tui.

D Quia potior est dies in atrijs tuis, q; [alijs] mille: malo ad limen desiderare domus dei, q; habitare in tentorijs impiorum.

Nam sol & clypeus est DOMINVS deus, dabit DOMINVS gratiam & gloriam, nullo bono destituit eos qui in integritate ambulant.

O DOMINE exercituum, felix homo qui in te confidit.

Psalmus filiorum Korah præfecto cantorum.

LXXXV.

Vaticinijs est de restitutione Israelis, adeoq; de regno Christi, & pro aduentu eius precatio, cum descriptione felicitatis, qua omnia plena sunt, ubi illud obtinuerit.

A Propitius eris ô DOMINE terræ tuæ, captiuitatem Iacob auertes. Auferes iniquitatem populi tui, obteges cuncta ipsorum peccata. Sæla.

De futuris loquitur per uerba præterita, idq; ob certitudinem diuinæ promissionis.

Tolles omnem æstum tuum, feruorem iræ tuæ sedabis.

Restitue nos deus salutis nostræ, solue tuam erga nos indignationem.

B Num continenter succensebis nobis? extrahes furorem tuum in omne æuum?

An non tu is es, qui conuersus uitæ nos restitues? & populus tuus in te lætabitur.

Ostende nobis ô DOMINE bonitatem tuam, & salutem tuam da nobis.

Audiam

Audiam quid DOMINVS deus loquatur, quoniam loquetur pacem ad populum suum, & ad beneficos suos, ne recidant ad stultitiam.

Profecto salus eius prope adest ijs qui ipsum timent, ut inhabitet gloria in terra nostra.

Bonitas & ueritas sibi inuicem occurrent, iustitia & pax se mutuo osculabuntur.

Fides è terra progerminabit, & iustitia è coelis prospiciet.

Etiā DOMINVS dabit bonitatem, & terra nostra reddet prouentum suum.

Iustitia ante ambulabit coram eo, & ponet in uia gressus suos.

Precatio Dauidis.

LXXXVI.

PRæbe mihi DOMINE aurem tuam, & annue mihi, nam afflictus sum & miser.

Custodi uitam meam, quoniam beneficus sum: serua tu deus meus seruum tuum, qui in te confidit.

Beneficus esto mihi ô DOMINE, quoniam te quotidie inuoco.

Exhilara animum serui tui, nam ad te ô domine animum meum attollo.

Etenim tu domine bonus es & propitius, ampla bonitate in omnes qui te inuocant.

Ausculda DOMINE precationi meæ, & attende uocem deprecationis meæ.

Quo die in angustiis sum, te inuoco, nam soles mihi annuere.

Non est tibi ô domine inter deos quisquam conferendus, nec est qui faciat opera qualia tu facis.

Cunctæ gentes quas fecisti uenient, & adorabunt coram facie tua ô domine, & nomen tuum cum gloria prædicabunt.

Quandoquidem magnus tu, quicquid stupenda edis facinora, tu solus es deus.

Dirige me DOMINE in uis tuis, ambulo in ueritate tua, coge pectus meum, ut timeat nomen tuum.

Celebrabo te domine deus meus ex toto corde meo, & nomen tuum perpetuo cum gloria celebrabo.

Magna siquidem est in me bonitas tua, & liberaisti animam meam ex inferno inferiori.

Deus superbi insurrexerunt aduersus me, & coetus uiolentorum quærun animam meam, & non proposuerunt te in conspectu suo.

At tu domine deus pronus es ad misericordiam, propensus ad beneficentiam, tardus ad iram, multæ bonitatis & fidei.

Respice ad me, & beneficus esto mihi: da robur tuum seruo tuo, & serua filium ancillæ tuæ.

Ede signum aliquod bonitatis erga me tuæ, ut qui me odio habent, pudore suffundantur, quum uident quod tu ô DOMINE me iuueris, & consolatus sis me.

Psalmus & canticum filiorum Korah.

LXXXVII.

Fundamenta eius in montibus sanctis.

Diligit DOMINVS portas Zionis, præ omnibus tabernaculis iacob.

Præclara in te dicuntur, ô ciuitas dei. Sæla.

Faciam meminisse Rahab & Babylonis, hos qui me nouerunt, en Palestina & Zor cum Aethiopibus, ille natus est in ea.

At de Zione dicetur, Vir & uir natus est in ea, & ipse excelsus confirmabit eam.

DOMINVS conscribendo numerabit populos, insignis ille natus est in ea. Sæla.

Nn 3

^A Precatio est, qua orat primum, ut innocenter, inde ab hostibus tutus uiuat, simulq; potentiam dei & bonitatem amplissime, cum sibi tum alijs exhibitam, exhibendamq; memorat. Typus Christi.

^{Occulte de uocatione gentium uanificatur.}

^{Alij legunt, Doce me.}

^{Encomium ecclesie sub allegoria temporalis iherusalem.}

^a Portæ pro urbibus per synecdocham.

^b Alij legunt, de te, scilicet q. sis ciuitas dei.

^c Rahab alij pro Aegypto exponunt. Sequutus sum Rabinos Ebraeorum, ut sit comparatio. In ceteris urbibus quantumuis celebribus unus aut alter natus est qui celebretur: in Zione uir & uir, hoc est, multi celebres, quoniam & ille insignis Messias in ea natus est. Alij aliter.

Liber

^d Alij, modulationes.

Cogitationes Davidis quas in morbo aut persecutione gravissima conceperat, exprimit hic Heman. Typus est Christi.

Querimonia multo vehementius, qua extremis malis, & ut videtur, tam difficilis morbi alicuius, q̄ persecutionis ab inimicis, adobrutū, ac tantum non extinctum queritur.

Cantores simul cum ducentibus chorum, omnes ^bscaturigines meæ in te. Carmen Psalmi filiorum Korah, præfecto cantorum de miseria ad adfligendū. Erudiens [carmen] ipsius Heman Esraitæ. **LXXXVIII.**

De autore Heman filio Maschol vide 1. Regum 4. insignis sapientie uir temporibus Solomonis celebris.

A DOMINE deus salus mea, die ac nocte clamo coram te. Veniat precatio mea in conspectum tuum, inclina aurem tuam clamarī meo.

Nam anima mea satiata est malis, & uita mea usq̄ ad sepulchrum pertigit. Quin iam reputor inter eos qui in foueam subeunt, sum ut uir cui nihil est uirtutis.

Vt liber [à rebus huius uitæ adnumeratus sum] mortuis, uelut interempti qui dormiunt in sepulchro, quorum nulla amplius superest memoria, quiq̄ à manu tua abscisi sunt.

B Collocasti me in foueam inferiorem, in loca tenebrosa atq̄ profunda. Incubuit in me feruens indignatio tua, omnibus fluctibus tuis deiecisti me. Sæla.

Effecisti ut noti mei procul à me discederent, reddidisti me illis abominandum, conclusus sum, ut egredi non possim.

Dolet oculus meus præ afflictione, inuoco te ô DOMINE tota die, ad te expando manus meas.

C Edisne admiranda facinora mortuis? num mortui resurgent & celebrabūt te? Sæla.

Num annuntiabitur in sepulchro bonitas tua? aut fides tua in interitu?

Num cognoscentur mirabilia tua in tenebris? aut iustitia tua in terra, ubi [omnium rerum] est obliuio?

At ego ad te ô DOMINE clamaui, & oratio mea mane te præueniet.

D Cur repulis animam meam ô DOMINE? abscondis à me faciem tuam? Adflactus ego sum, & tantum non animam ago ab adolescētia, & animi dubius terrores tuos fero.

Super me transierunt furores tui, & terrores tui me confecerunt.

Circundederunt me uelut aquæ quotidie, cinxerunt me pariter.

Effecisti ut procul à me sint amici & proximi, ut noti mei sint in tenebris.

Erudiens Ethan Esraitæ.

LXXXIX.

Ethan frater fuit Heman. Propolisio.

A Bonitates DOMINI perpetuò canam, fidem tuam ore meo notā faciam in omne æuum.

Sic enim [apud me] statui, Bonitas tua perpetuò ædificabitur, in ipsis cœlis fidem tuam confirmasti.

Pepigi fœdus cum electo meo, iuravi Dauidi seruo meo.

Semen tuum in æternum cōfirmabo, & stabiliam solium tuum ad omnem posteritatem. Sæla.

Cœli admiranda facinora tua celebrant ô DOMINE, quin & fidem tuam in cœtu sanctorum.

^a Celebrant repetendum: alij legunt, & sancti in concione fides tuam.

B Quis enim in æthere æquabitur DOMINO? aut quis inter filios fortium DOMINO assimiletur?

Deus uehementer formidandus in concilio sanctorum, & tremēdus super omnes qui circa ipsum sunt.

DOMINE deus exercituum quis ut tu, præstans uirtute ô existens, omnia circum te, fides sunt.

Tu potestatem exerces in fastum maris, quum attollit fluctus suos, tu compestis eos.

^e Per superbum Aegyptium regem intelligunt.

Tu contudisti tanquam cadauer ^bsuperbum, brachio roboris tui dispersisti inimicos

Crebra perforarum mutatio neminem impediat. Introducit deū loquentem. 2. Reg. 7. 6

inimicos tuos.

Gene. 1. a

Tui sunt cœli, & tua est terra, orbem, & quidquid in eo est, tu fundasti.
Aquilonē & * Meridiem tu cōdidisti, Thabor & Hermon in nomine tuo
ouabunt.

^cEbr. Orbem & plenitudinem
eius.
^{* Eb.} dexteram.

Tu brachium habes omnipotentia præditum, roboras manum tuam, attol-
lis dexteram tuam.

Iustitia & æquitate stabilitum est regale solium tuum, bonitas & fides ante-
cedunt faciem tuam.

O felicem populum qui agnoscit^d clangorem, ô DOMINE [tales] in lumine
uultus tui incedent.

^dClangor aut iubilus signū est
præsentie diuinæ.

In nomine tuo quotidie exultabunt, & in iustitia tua sese attollent.

Tu enim decus es fortitudinis eorum, & pro beneuolentia tua extolles cor-
nu nostrum.

Quoniam DOMINI est clypeus noster, & Sancti Israelis rex noster.

^eQuod protegemur, quod regi-
mur, domino debemus.

Tum loquutus es per uisum bonis tuis, & dixisti, Auxilium suppeditabo
heroi, extuli electum ē populo.

^fDauidi scilicet.

2. Reg. 16. c
Act. 13. d

Inueni Dauidem seruum meum, oleo meo sancto unxi eum.

D

Vt manus mea firma esset cum eo, quin & brachiū meum roboraret eum.

Hostis non imponet ei, ^gprauus non affliget eum.

^gEbr. Filius iniquitatis.

Conteram ante faciem eius hostes eius, & odientes illum conficiam.

Fides mea & bonitas mea cum ipso erunt, & in nomine meo altum erit cor-
nu eius.

^hPonam in mari manum eius, & in fluminibus dexteram eius.

^hHoc est, Subijciam potentie
eius mare, & flumina imperio
eius: uel, Portēdam potestatem
eius ad mare.

Ipse inuocabit me, [dicēs,] Pater meus es tu, deus meus, & petra salutis meæ.

Etiā ego primogenitum constituam illum, celsiorem regibus terræ.

In sempiternum custodiam illi bonitatem meam, & fœdus meum firmum ei
permanebit.

Efficiam ut perpetuum sit semen eius, & solium eius sicut dies cœli.

E

Si filij eius legem meam deseruerint, & in iudicijs meis non ambulauerint.

ⁱIudicia sunt pronunciata diui-
na.

Si statuta mea prophanarint, & præcepta mea non custodierint.

Præuaricationes eorum uirga uisitabo, & iniquitates eorum flagellis.

At bonitatem meam non auferam ab eo, nec fallam illi fidem meam.

Non prophanabo fœdus meum, quodq; egressum est de labijs meis, nun-
quam mutabo.

2. Reg. 7. d
Iohan. 12. c

Semel per sanctitatem meam ⁱiuraui, haudquaquam Dauidem fefellerō.

ⁱIurare dei, promittere est.

Semen eius in æternum erit, solium eius coram me ut sol perstabit.

F

Firmum ut luna manebit, quæ est certus in æthere testis. Sæla.

At tu repulisti, auersatus es, succensusq; ira contra Christum tuum.

Dissoluisti fœdus quod cum seruis tuis pepigisti, humi contaminasti diade-
ma^m eius.

Haftenus fœderis admonuit et
promissionū iam tempus osten-
dit turbulētissimum, ubi omnia
cum promissionibus diuinis ex
diametro pugnant, simulq; ten-
tationem & agitationem pia-
mentis aperit.

Dirupisti omnes sepes eius, munitionesⁿ eius contriuiisti.

ⁿChristus est unctus, intelligit
regem, sed reliqui uocem pro-
pter mysterium.

Diripiunt eum quicunq; transeunt uiam, opprobrio factus est uicinis suis.

Extulisti dexteram eorum qui ei infesti sunt, cūctos hostes eius exhilarasti.

Etiā retudisti aciem gladij eius, nec superiorem fecisti eum in prælio.

^mEius, scilicet regis, aut Chri-
sti, aut regni totius.

Effecisti ut cessarit dignitas eius, & solium eius in terram collisisti.

^gAlij legūt, posuisti ut sint for-
midini.

Præcidisti dies iuuentutis eius, obtexisti eum ignominia. Sæla.

Quousq; absconderis ô DOMINE? anne in perpetuum? ardebitne ut ignis
feruens indignatio tua?

^oMemor sis quantuli æui ego sim, num frustra condideris uniuersos ho-
mines?

^oAlij legunt, Memor sis mihi
quantulum est æuum.

Liber

Quis enim uir est, qui uiuat & non moriatur? qui eripiat uitam suam à uoluntia sepulchri? Sæla.

Vbi sunt ò domine bonitates tuæ pristinæ, quas Dauidi ex fide tua iurasti? Memor sis ò domine, opprobrii quod ferunt serui tui, tuli in sinum meum ^{2. Reg. 7. c.} cuncta [opprobria] multorum populorum.

Feb. Calcibus, hoc est, dilationi, moræ.

Quibus nos affecerunt inimici tui ò DOMINE, quibus affecerunt uestigia Christi tui.

Laudandus DOMINVS in æternum. Amen & amen.

Oratio Mosis uiri dei.

XC.

Argumentum in titulo comprehenditur.

Domine tu habitaculum nobis fuisti per omnia sæcula. Priusquam montes nascerentur, & terra formaretur ac orbis, à sæculis usque ad sæcula tu es deus.

Tu reducis hominem donec conteratur, ac tum dicis, Reuertimini ò mortales.

Nam mille anni coram te sunt ut dies hesternus qui præterijt, imò ut noctis uigilia.

B Ceu nimbium dilabi illos impetu quodam facis, sunt uelut somnium, mane uelut herba immutantur.

Quæ mane floret ac uires accipit, uesperis arefacta refecatur.

Etenim ira tua deficimus, & feruente indignatione tua terremur.

Iniquitates nostras in conspectum tuum collocasti, occulta nostra in lumen faciei tuæ.

Cuncti dies nostri te irascente dilabunt, annos nostros finimus dicto citius.

C Dies annorum nostrorum quibus [uiuimus] anni sunt septuaginta, aut ad summum octoginta: iam præstantissimum horum labor est & molestia, uelociter transit, nosque auolamus. ^{Eccl. 1. a.}

Quis uim iræ tuæ nouit? ut te quique timent, ita in eos indignatio tua [sæuit.]

Vt ergo dierum nostrorum numerum sciamus, tu nobis planè indica, ut sapientiæ animum intendamus.

Redi ò DOMINE, quousque placare seruis tuis.

D Satia nos mane bonitate tua, ouabimus & letabimur cunctis diebus nostris. Exhilara nos pro diebus quibus nos afflixisti, pro annis quibus mala sumus experti.

Effulgeat in seruis tuis opus tuum, gloriaque tua in filiis eorum.

Decor domini dei nostri adsit nobis, & opus manuum nostrarum in nobis confirma, opus inquam manuum nostrarum confirma. **XCII.**

Canit quam tutus agat, liberque à malis uniuersis, qui deo sese solida fide commiserit.

A Sedens in abdito excelsi, sub umbra omnipotentis commoratur. ^{Sine titulo.}

S Dicam DOMINO, Asylum meum & arx mea, deo meo nitar.

Nam is à laqueo uenatoris, ac peste exitiali te liberabit.

Alis suis te obteget, sub pennis eius tutus eris, tectus fide eius tanquam lancea & parma.

B Vt neque nocte metuendum sit tibi à terroribus, neque inter diu à sagitta uolante.

Non à peste quæ in obscuro grassatur, non ab exterminio uastate meridiæ.

Cadât licet à latere tuo mille, & à dextris tuis decem millia, ad te tamen non pertinet.

Duntaxat talionem impijs reddi uidebis, & inspicies tuis ipsius oculis.

Pius sese consolatur protectione dei, qui deus domicilium in edito posuit, extra omnem telorum iactum, in qua habitatione pius commoratur.

C Quoniā tu ò DOMINE asylum mihi es quo nitor, in edito collocasti habitationem tuam.

Non accidet tibi malum, neque plaga tabernaculo tuo appropinquabit.

<sup>Matth. 4. a
Luc. 4. b</sup>

Nam

Nam angelis suis tuā causa præcipiet, ut in omnibus uijs tuis te custodiant.
Manibus te gestabunt, ne ad lapidem pes tuus impingat.
Pardum calcabis & aspidem, conculcabis leunculum atq; draconem.

Dominus loquitur.

Quandoquidē me amplexus est, er uam eum, superiorem eum faciam, agnouit enim nomen meum.

Me inuocabit, ideo eum exaudiam, adero ei in afflictione, eripiam eum & gloriosum eum reddam.

Vita longæua satiabo eum, & exhibebo ei salutem meam.

Oda carminis ad diem sabbati.

XCII.

Commodum nunc est celebrare DOMINVM, & psallere nomini tuo o altissime.

Prædicare mane bonitatem tuam, & fidem tuam in noctibus.

Ad decachordum, ad nablum, ad Higaion, cum cithara.

Tu enim o DOMINE operibus tuis me exhilaras, in factis manuum tuarum bouabo.

Quam magna sunt facta tua o DOMINE, uehementer profunda cōsilia tua.

Vir stupidus istuc non cognoscit, neq; stultus intelligit.

Quod quum impij sicut herba germinant, in hoc floreant cuncti facinorosi, ut in perpetuum excindantur.

Tu autem excelsus es in sempiternum o DOMINE.

Nam ecce inimici tui o DOMINE, nam ecce inimici tui pereunt, disperduntur quicunq; dediti sunt iniquitati.

Meum uero cornu extolletur ut monocerotis, delibutus ero oleo uirenti.

Videbit [optata] oculus meus in insidiantibus mihi, audiet de his qui in me insurgunt [grata] auris mea.

Iustus ut palma florebit, & sicut cedrus in Libano in altum succrescet.

Plantati in domo DOMINI, in atrijs dei nostri florebut.

Adhuc in senecta germinabunt, succulenti & uirentes.

Ad prædicandum quod æquus sit DOMINVS, petra mea, neq; ulla sit in eo prauitas.

XCIII.

DOMINVS rex est, induit celsitudinem, induit inquam DOMINVS robur seq; accinxit: quin & orbis sic firmatus est, ut non nutet.

Iam inde ab exordio constitutum est solium tuum, tuq; ab æterno es.

Sustulerunt flumina o DOMINE, sustulerunt inquam flumina strepitum suum, sustulerunt flumina fluctus suos.

At plus quam strepitus aquarum immanium, procellarumq; maris admirabilem, potens est DOMINVS qui in excello [præsides].

Quæ em tu testatus es super domo tua pulchra & sancta, uera & firma permanebunt o DOMINE in longissima tempora.

XCIII.

DOMINE deus [scelerum] ultor, deus ultor, conspicuus appare.

Attolle te o iudex terræ, redde talionem superbis.

Quousq; impij DOMINE, quousq; impij petulanter exultabunt?

Effutient, loquentur grandia, iactabunt sese omnes flagitiosi.

Populum tuum DOMINE atterunt, quos tibi hæreditario iure uindicasti adfligunt.

Viduas & aduenas occidunt, & pupillos interimunt.

Interim dicunt, Dominus non uidet, neq; deus Iacob intelligit.

Intelligite stupidi in populo, & stulti quando demum sapietis?

Is qui aurem condidit, quomodo nō audiret? qui oculum finxit, quo pacto non uideret?

Sabbato esse peculiarem laudandi deum opportunitatem, cuius amplissimam materiā suppeditant considerata probe opera domini, quibus suos mirifice adeo fouet euehitis, abijcit autē & perdit impios.

** Alij legunt, Tu attolles cornu meum.*

** Iusti scilicet.*

Celebrat deum à portis, maiestatem, sapientia & uirtute.

** Vel lege sic, Testimonia tua ualde firma sunt, domum tuam decet sanctitas o domine in longos dies.*

A Iudicium dei & auxilium imploret contra improbos innocētum & afflictorum oppressores: in primis contra prauos iudices, ad consolationem & confirmationem eorū qui uim patiuntur.

*B. * Alij legunt, existens.*

In Deuteronomio cap. 32. si bi istū titulum reseruat deus, hortatur ergo ut se talem deus claret.

Liber

Qui [totas] gentes corripit, quicq[ue] homines scientiam docet, [uos] non argueret.

Nouit DOMINVS cogitationes hominum uanas esse.

^bVel, erudieris.

Felix uir quem tu o domine castigaueris, & quem in lege tua institueris.

Hæc pertinet
ad consolatio-
nem.

c Ut tranquillitatem illi pares à tempore aduerso, dum interim impio fodiat[ur] fouea.

Non enim abiiciet DOMINVS populum suum: & quos sibi in hæreditatem adsumpsit, non deferet.

Donec ad iustitiæ normam restituat iudicium, hanc sectabuntur omnes qui recto sunt corde.

Quis confurgat pro me contra impios: aut quis consistat mecum contra sceleratos.

Nisi DOMINVS auxilio mihi fuisset, breui apud inferos habitasset anima mea.

d Quum dicerem, Nunc lapsus est pes meus, bonitas tua o DOMINE me sustentabat.

Pro æstu multarum cogitationum intra me recrearunt animam meam consolationes tuæ.

^eEbr. Solio corruptionum prauitatum.

Num tibi quidquã commune est cum solio tyrannico, quod afflictionem fingit prætextu legis.

Concurfant aduersus animam iusti, sanguinem innoxium impietatis damnant.

At DOMINVS pro arce est mihi, & deus meus petra in qua fido.

Et rependet illis iniquitatem ipsorum, & in malitia eorum perdet ipsos, DOMINVS inquam deus noster eos perdet.

XCV.

Exhortatur ad laudes diuinas, sed ad iuncta obedientia dei, quæ si desit, uana esse omnia externa.

A Deste ouemus DOMINO, petra salutis nostræ iubilemus.

Laude faciem eius anteuertamus, odis ei iubilemus.

Nam DOMINVS deus magnus est, & rex magnus præ omnibus dijs.

In cuius manu sunt abstrusissima terræ, eius sunt montium cacumina.

Cuius est mare, nam fecit illud, & continentem manus eius finxerunt.

Agite ergo prosternamur, incurui procumbamus, genua submittamus ante conspectum DOMINI factoris nostri.

Nam ipse est deus noster, nos uero populus pascuorum eius, & grex manus eius.

Meriba contentio, Masa tentatio, Exod. 17.

Si hodie uoci eius auscultaueritis, ne induretis cor uestrum, ut in Meriba, ut in die Masa in deserto.

Heb. 3. b

Quum patres uestri me tentarunt, explorarunt me, ac etiam uiderunt opera mea.

Annos quadraginta cum tædio pertuli gentem illam, ita ut dicerem, Populus iste corde errat, ipsiq[ue] uias meas ignorant.

Heb. 4. a

Quibus iuraui iratus, Nunquã ingredientur in requiem meam.

XCVI.

Inuitat ad laudē dei cūctas creaturas, propterea quod ipse iam, utiq[ue] per Christū suum, regnet, unde non homines modo, sed uniuersæ creature restituntur. Vaticinium est de regno Christi.

C Anite DOMINO canticum nouum, canite DOMINO quicumq[ue] habitatis terram.

Cantate DOMINO, laudate nomen eius, euangelizate singulis diebus salutem eius.

Gloriam eius inter gentes narrate, stupēda eius facta in omnibus populis.

b Nam magnus est DOMINVS, & plurima laude dignus, tremendus ipse præ omnibus dijs.

Siquidem cuncti dij populorum nihili sunt, at DOMINVS ccelos condidit. Coram ipso decus est & honor, potentia & magnificentia in sanctuario suo.

Ecclesi 43. d

Tribuite

Tribuite DOMINO familiæ populorum, tribuite DOMINO gloriam ac po^c tentiam.

Tribuite DOMINO gloriam nomini eius dignam, ferte munus, & uenite in atria eius.

Prosternite uos DOMINO in magnifico & splendido sacrario, metuite ab ipso quotquot in terra habitatis.

Dicite in gentibus, DOMINVS regnat, & orbis firmabitur ne nutet, ius dicet D populis cum æquitate.

Lætentur cœli, exultet terra, reboet mare, & quidquid est in eo.

Exultet ager & quidquid in eo continetur, tum quoq; cunctę arbores saltus ouent.

Corā DOMINO quoniā uenit, nam uenit ut terram iudicet, *iudicet orbem in iustitia, & populos ex fide.

^a Alij legunt, regat orbem.

XCVII.

DOMINVS regnat, exultet terra, & insularum multitudo lætetur.

Nubes & caligo circum eum sunt, iustitia & æquitas sunt firmamētum throni ipsius.

^A Et hic de regno Christi uaticiniū canit, quo deus potentiam suam mirifice in salutem suorum, & deiectionem hostium, atq; uanarum superstitionū exeruit, ad cuius agnitionem simul hortatur.

Ignis ante eum præcedet, ut circumquaq; hostes eius inflammet.

Fulgura eius orbem illustrarunt, uidit, & dolore consternata est terra.

^B

Montes à cōspectu DOMINI tanquam cera colliquescebāt, *à facie inquam dominatoris uniuersæ terræ.

^a A facie, id est à presentia.

Annunciarunt cœli iustitiam eius, & cuncti populi gloriam eius uiderunt.

Pudescant quotquot idola colunt, inq; dijs nihili gloriantur, procūbite *coram eo dii uniuersi.

Audiuit & gauisa est Zion, exultaueruntq; filiæ Iuda propter iudicia tua o DOMINE.

Nam tu DOMINE excelsior es omnibus quæ in terra sunt, plurimum super omnes deos exaltatus.

*Qui amatis DOMINVM, odio habete malitiam, ille animas suorum qui bonitati student, custodit, eq; manu impiorum eos eripit.

Lux fata est iustis, & ijs qui integro sunt corde lætitia.

Lætamini iusti in DOMINO, & gratulamini in commemoratione sanctitatis eius.

Canticum.

XCVIII.

CAnite DOMINO canticum nouum, nam admiranda facinora patrauit, salutem sibi parauit sola dextera sua, & brachio suo sancto.

Idem argumentum cum duobus superioribus.

Notam fecit DOMINVS salutem suam, in gentium oculis iustitiam suam reuelauit.

Memor fuit bonitatis suæ & fidei erga domum Israelis, uiderunt omnes fines terræ salutem dei nostri.

Iubilare DOMINO omnis terra, erumpite in uocem, ouate & psallite.

Psallite DOMINO cithara, citharæ uocem psalmi iungite.

Tubis & sonitu buccinæ iubilare coram rege DOMINO.

Reboet mare & quidquid in eo continetur, orbis & qui eum inhabitant.

Flumina manu plaudant, simulq; montes ouent.

Coram DOMINO, quia uenit ad iudicandum terram, iudicabit orbem ex iustitia, & populos ex æquitate.

DOMINO regnante, cum tumultu populi concurrūt: insidet Cherubim, terra mouet.

XCIX.

DOMINVS in Zion magnus est, & super omnes populos sublimis.

Celebrent nomen tuum, magnum enim & tremendum & sanctum est.

Ferè idem cū superioribus, canit potentiam & bonitatem dei per arcam foderis olim representatam, plenius autem per Christū, hinc ad colendum eum & prædicandum inuitat.

Exod. 20. a
Leuit. 26. a
Deut. 5. a
Heb. 1. c

Amos 5. d
Rom. 12. b

Isa. 52. c. 63. b

Liber

Robur regis æquitatem diligit, tu æquitates præparasti, tu quod iustum & æquum est facis in iacob.

Exaltate DOMINVM deum nostrum, & prosternite uos ad scabellum pedum ipsius, sanctus enim est.

Moses & Aharon inter sacerdotes eius, & Samuel inter eos qui inuocant nomen eius, clamabant ad DOMINVM, & exaudiebat eos.

E columna nubis alloquebatur eos, contestationem & ceremonias quas dederat eis, obseruarunt.

DOMINE deus noster tu exaudiebas eos, tu eras eis deus indulgens, studia quoque eorum uindicans.

Exaltate DOMINVM deum nostrum, & prosternite uos ad montem sanctitatis eius, est enim sacrosanctus DOMINVS deus noster.

Psalmus ad laudem.

C.

Inuitat homines, ut magno studio deum laudent, conueniantque in coetum sacrum, idque præcipue diebus festis.

Iubilate DOMINO omnis terra.

Colite DOMINVM in lætitia, uenite in conspectum eius ouantes.

Agnoscite quod DOMINVS est deus, ipse nos fecit, & non ipsi nos: sumus populus eius, & grex pascuorum eius.

Ingedimini portas eius gratias acturi: & atria eius, cantaturi laudes: celebrate illum, & nomen eius laudate.

Quoniam bonus est DOMINVS, bonitasque eius infinita est, fidesque eius in omnes ætates.

Psalmus Dauidis.

CI.

Officio pii sanctique principis futurum se pollicetur, nempe se uictum innocenter, & malos oppressurum, & bonos euecturum.

Bonitatem & iudicium canam, tibi DOMINE psallam.

Prudenter me geram in uia integra donec ad me uenias, domi meae in cordis integritate uersabor.

Scelus nepharium ante oculos meos quod designem, non proponam, defectores odio prosequar, nec unquam mihi adhærescent.

Cor peruersum faceffat à me, malitiosum non agnoscam.

^aEbr. Altis oculis ex lato corde non possum.

Qui clam obtrectat proximo suo, eum funditus perdā: qui ^aelatis est supercilijs, animoque arroganti, hunc non feram.

Oculi mei [intenti erunt] ad eos qui in terra ueritati student, ut mecum uersentur: qui in uia innocentie ambulat, mihi ministrabit.

Non habitabit domi meae qui dolum facit: qui mendacia loquitur, nihil firmi apud me habebit.

Mature perdam omnes impios terrae, ut e ciuitate omnes facinorosi excindantur.

Precatio humili [congruens], quum anxius est, ac suam querimoniam effundit coram DOMINO.

CII.

Querimonia est populi dei ad extremum aduersi, siue per Babylonios, siue per Antiochum, siue per alium hostem, precantis simul, ut deus opem ferat. Altriori autem sensu accommo datur Christo & ecclesiae.

^aIn die.

^bEtiā Chald. interpretatur uoce, quæ significat locum in quo ignis ardet. Hiero. cremium.

^cQuia oblitus sum à comedendo panem meum.

^dA uoce gemitus mei.

A DOMINE exaudi precationem meam, & clamor meus ad te perueniat. Ne mihi abscondas faciem tuam, [sed] præbeas aurem tuam, ^aquum angustia me premit, [et] cito mihi annue quum te inuoco.

Dies enim mei absumpti sunt ut fumus, & ossa mea ut ^bfocus exusta sunt.

Effectum est, ut cor meum percussum exarescat sicut fœnum, usque adeo ut sim oblitus cibum capere.

Ossa [etiam] mea & caro mea cohærescunt ^cpræ gemitibus meis.

B Similisque factus sum onocrotalo [gaudente] solitudine, ac buboni [agenti] in locis desertis.

Vigilo [equidem], & similis sum passeri seorsim agenti in tecto.

Quotidie [namque] inimici mei probris me incessunt, [et] gloriantes de me, per me iurant.

Nam

Nam cinerem ut panem comedi, & potum meum fletu miscui.

Ob indignationem tuam & iracundiam tuam, quia me alte sublatum afflixisti.

^dQuia eleuasti me & proieci si me.

Mei dies inclinauerunt tanquam umbra, & ego ut fœnum exarui.

Tu autem DOMINE in æternum permanes, & memoria tua sempiternis temporibus.

^eSedebis.
^fVel tui, id est, quæ de te habetur, &c.

Tu exurgens miserearis ipsius Zion, quia tempus illi benefaciendi, quia præfinitum tempus aduenit.

Nam serui tui afficiuntur fauore in lapides eius, & puluerem eius euehere cupiunt.

Timeantque gentes nomen DOMINI, & omnes reges terræ maiestatem tuam.

Quia DOMINVS ædificauit Zion, & uisus est in sua maiestate.

Ac rationem habuit preceationis humilium, neque preceationem eorum spreuit.

^gRespexit ad preceationem myrice, i. humilium ut myrica est. Iere. 17. ea uoce utitur.

Quod quidem literarum monumentis transmittetur ad posteros, & populus qui creabitur, laudabit deum.

^hScribetur hoc ætati uel sæculo postero. Vaticinatur de uocatione gentium.

Siquidem prospicit è sublimi sanctuario suo, & terram intuetur DOMINVS è cœlo.

Vt audiat gemitum uincti, & uinculis eripiat morti addictos.

ⁱAd aperiendum filios mortificationis.

Vt celebrent homines nomen DOMINI in Zion, & laudem eius in Ierusalem.

Quando simul congregabuntur populi & regna, ut colant DOMINVM.

Afflixit autem in uia meas uires, & præscidit dies meos.

Dicam ergo, Mi deus, ne tollas me in media ætate mea, nam tui quidē anni sempiternis temporibus existunt.]

^kId est, Non differas istam salutem. Tu enim æternus es, nos friuoli & temporarij.

Heb. 1. c. d

Nam primū terræ fundamenta iecisti, & cœli sunt opus manuum tuarum.

Quæ interibunt, tu autem perstas, & uniuersa ut uestis ueterascunt, teque immutante illa immutantur.

^lLephanim, hic particula conuocandi uidetur.

Verum tu idem es perpetuò, & anni tui non finiuntur.

^mIpsus.

Permaneant & filij seruorum tuorum, eorumque semen ante te firmetur.

Dauidis.

CIII.

PRædica DOMINVM anima mea, & omnia uiscera mea nomen eius sanctissimum.

^AGrata & amplissima commemoratio prædicat Dauid beneficia domini tum in omnes homines, tum in se peculiari collata.

Prædica DOMINVM anima mea, & non obliuiscere omnia quæ in te contulit.

^aNomen sanctitatis eius.

Qui condonat omnes iniquitates tuas, qui sanat omnes morbos tuos.

Qui uindicat ab interitu uitam tuam, & undique te cumulat benignitate & misericordia.

^bCoronat te.

Et os tuum suauitate implet, ut recuperes iuuentam tuam sicut aquila.

DOMINVS iudicium & iustitiam reddit omnibus oppressis.

Et monstrauit Mosi uias suas, suaque studia filijs Israel.

^cSatiat in bono maxillam tuam. Ediech Dauid Kimhi os interpretatur, sicut & Abr. Esf. Hic

^Brony. ornamentum.

Num. 14. c

Misericors est & beneficus DOMINVS, patiens etiam, & magnæ benignitatis.

Qui non perpetuò solet litigare, neque æternum retinet memoriam acceptæ iniuriæ.

^dNon ad finem litigabit.

Non tractat nos pro peccatis nostris, neque rependit nobis quod iniquitates nostræ merentur.

Nam quanto interuallo cœlum altius est terra, tantum præualet benignitas eius erga timentes ipsum.

Liber

Et quàm longe distat ortus solis ab Occasu, tam longe remouit à nobis scelera nostra.

^aLexer proprie significat opus figlinum.

^c Vtq̃ pater miseretur liberorum, ita DOMINVS miseretur timentium eum. Ipse enim nouit conditionem nostram, recordans q̃ simus puluis.

Hominis ætas scæno similis est, floretq̃ ut flos in agro.

Qui nullus erit, quum eum uentus peruaferit, neq̃ [homines] loci eius agnoscent eum.

DOMINI autem benignitas erga timentes eum [durat] ab æterno in sempiternum tempus, & eius iustitia usq̃ ad filios filiorum.

^d Qui seruant fœdus eius, & memores sunt constitutionum illius, ut eas perficiant.

DOMINVS in cœlo parauit solium suum, eiusq̃ regnum dominatur in omnibus.

^fFacientes uerbum eius.

Prædicate DOMINVM angeli eius, qui pollentes uirtute exequimini eius negotia obediendo uoci uerborum eius.

^gAd audiendum in uocem uerbi eius. Potest etiã sensus esse, ut obediant, scilicet homines.

Prædicate DOMINVM omnes illius exercitus, qui quum administri eius sitis perficitis ipsius uoluntatem.

Prædicate DOMINVM omnia ipsius opera in omnibus locis sui domini; anima mea prædica DOMINVM.

CHIII.

^aEncomium dei sumptum ex libris Moïsi de rerum origine, ut sapientia & potentia, & bonitate summa mûdi opificium fabrefecerit in usus hominum.

^bMagnus fuisti ualde.

^cAmbulat super pennis spiritus.

^dVel, angelos.

^a Anima mea prædica DOMINVM, DOMINE deus meus [rebus gestis] maximus es, [&] gloriam atq̃ decus induisti.

Luce [nanq̃] amictus est tanquam uestimento, & cœlos ut cortinam extendit.

Qui cœnacula sua cōtignauit in aquis, posuitq̃ nubes suum uehiculum, & uolat pennis uenti.

Qui legatos suos effecit spiritus, & ministros suos ignem flammantem.

Heb. 1.6

Terramq̃ fundauit suis basibus, ut sempiternis temporibus nō moueatur.

Abyssum [quoque] occultauit quasi uestimento, ut supra montes stent aquæ.

^ePossunt etiã hi duo uersus de montibus intelligi, q̃ surgât, & ualles subsidant, &c. ut Hiero. & Græci intellexerūt. Chald. tamen etiam de aquis interpretatur.

^e Quæ fugiunt ab increpatione tua, & à sono tonitruû tui præcipites feruntur.

Ascenduntq̃ montes, & in ualles descendunt ad eum locum, quem eis fundasti.

^b Terminumq̃ præstituisti, quem transgredi nequeunt, ne iterum terram operiant.

^fIn torrentes inter montes ibunt.

Et emittis fontes, qui fiunt torrentes, ut inter montes decurrant.

^gOmne animal agrorum.

Vt potent feras omnes, [&] onagri leuent sitim suam.

^hHierony. nemorum. Chald. & Rabi Salo. ramos interpretantur.

Et iuxta eos degant aues cœli, quæ inter ramos [arborum] uocem edunt.

Qui rigat montes è suis cœnaculis, & de fructu eius operum satura fit terra.

ⁱAd seruitium uel culturam hominis. Potest intelligi per culturam hominis.

[Et] producit fœnum pecori, & herbam ad usum hominis, ut proferat panem de terra.

^kAd faciendum nitere faciem ab oleo.

Et uinum quod exhilarat cor hominis, & oleum quod nitidam reddat faciem, & panem qui cordi uires sumministret.

^lSatura erunt ligna.

Arboresq̃ DOMINI succo abundant, [uelut] Cedri in Libano quas plantauit.

^mHierony. uarie interpretatur, in annotatiunculis tamen psalterij Græci uidetur murem alpinum designare.

^c Vbi aues nidificant, & ciconiæ domus est in abietibus. Cellos montes ibicibus, & petras [dedit] confugium alpinis muribus.

Lunam

Lunam fecit, ut tempora distinguat, & sol nouit suum occasum.

Quum tenebras inducis, fit nox, in qua omnes feræ syluestres^b prodeunt.

[Quemadmodum] leonis catuli rugientes ad prædam, & ut quærant cibum suum à deo [sibi paratum.]

Vbi sol ortus est, sese recipiunt, & in cubilia sua cubitum eunt.

Homo autem aggreditur opus suum, & negotio suo [instat] usque ad uesperam.

Quanta sunt opera tua DOMINE, quæ uniuerfa fecisti per sapientiam: Estq; terra plena tuis possessionibus.

Ipsam mare^a uastum & latissimum est, ubi reptilia innumera sunt animalia tum parua tum magna.

Illæ eunt naues, & ista balena, quam formasti ut in eo ludat.

Vniuerfa autem ex te pendent, ut eis cibum des suo tempore.

Teq; dante colligunt, & te manum aperiente, satiantur bonis.

Si autem abscondas faciem tuam, turbantur: siq; spiritum eis eripias, expirant & reuertuntur in suum puluerem.

[Rursum animalia] creantur, si tuum spiritum mittas, & renoues terræ faciem.

Sit DOMINI maiestas æterna, & gaudeat DOMINVS operibus suis.

Quo prospiciente in terram, illa tremit: quo tangente montes, illi fumant.

Canam [igitur] DOMINO quoad uiuam, [&] psallam deo meo quandiu superstes ero.

Eritq; sermo meus^m de illo dulcis, & ego in DOMINO gaudebo.

Conficientur autem peccatores de terra, neq; amplius impij supererunt: prædica DOMINVM anima mea: haleluia.

CV.

1. Par. 16.
112.12.

Confitemini DOMINO, inuocate nomen eius, & studia illius edocete inter populos.

Ipsam canite, [&] ipsi psallite, deq; illius miraculis sermones habete.

Gloriamini in eius sanctissimo nomine, sitq; lætum cor quærentium DOMINVM.

Inquirite DOMINVM & eius potentiam, semperq; faciem eius quærite.

Cogitate res mirandas quas gessit, & illius portenta, & iudicia oris eius.

O semen Abrahami cultoris ipsius, ô filij Iacobi [homines] ipsius electissimi.

Ipsa est DOMINVS deus noster, cuius iudicia [extant] in tota terra.

Perpetuò [enim] meminit sui fœderis, & uerbi quod mandauit in mille ætates [obseruandum.]

Quod [sanxit] fœdere ic̃to cum Abrahamo, & iuramento quo se Isaac obstrinxit.

Eamq; rem confirmauit, ut esset Iacobo decretum, & Israeli fœdus sempiternum.

Dicens, Tibi tradam Chananæorum terram, ut sit tibi hæreditaria fors.

[Itaque] quum essent numero pauci, & exigua familia, & peregrini ea in terra.

Et migrarent de una gente ad aliam gentem, [&] de regno [quopiam] ad alium populum.

Non permisit homini cuiquam ut eos opprimeret, ac propter eos reges coarguit.

1. Par. 16. c. d
2. Reg. 1. 6

[Dixit autem,] Ne attingatis homines mihi consecratos, & nihil mali prophetis meis inferatis.

^aThirmosch sese mouere ut reptilia & pisces.

^bMagnum & latum manibus.

^mPlurimiq; intelligunt, Gratus siue dulcis erit ei, quasi scriptum sit lo ei, pro alaii super eo.

Hymnus est continens dei laudes & gratiarum actionem pro beneficijs quæ contulit in Israelitas ab eo tempore quo Abrahamum delegit amicum, usq; ad tempus illud quo terram promissam tradidit possidendam.

^aEt stare fecit eam Iacobo ad decretum.

^bFunem hæreditatis tue.

^cQuasi modicum.

^dBemeschiai, in Messias uel Christos, aut unctos meos.

Liber

^aEt uocauit famē super terram,
omnem baculum panis fregit.

^fHumiliauerūt compede pedes
eius: in ferrū uenit anima eius.
Pro compede, ut Hiero. uertit
Chald. catenam dicit, forte ea
tastarectius.

^sAd uinciendū principes eius
in anima sua. Alij legentes leia
ser pro leesor interpretatur, ut
erudiret principes eius.

^bPosuerunt in eis uerba signo-
rum eius.

ⁱAmarum fecerunt, scilicet Mo-
ses & Aharon.

^eDixit.

^lChald. interpres eandē uocem
hic reponit, quā Onkelus Exo-
di 9.

^mQuia formido eorum cecidit
super eos.

ⁿuerūt in aridis siue torridis,
flumen. Quidam intelligūt per
siccum fundum iuisse fluminis,
scilicet iordanis. Chaldeus etiā
refert ad aquas petre.

^aEt euocauit famem, ut ea laboraret terra, [&] omnem annonam com-
pressit.

Eisq̃ prēmisit uirum, [&] Ioseph uenditus est in seruitutem.

^cCuius pedes constrinxerunt compede, [&] in ferro periclitata est anima Gen. 37.1.39.4

Donec uenit uerbum eius, [&] eloquium DOMINI conflando explora- Gen. 41.1

[Tunc enim] nuncio misso rex eripuit eum, & dominator populorum solu-
uit eum.

Eumq̃ dominū constituit domus suæ, & qui dominaret in uniuersa ipsius Gen. 41.4

Ut uinciret principes eius pro suo arbitratu, & seniores ipsius sapientiam
doceret.

Itaq̃ Israel ingressus est Aegyptū, & Iacob peregrinus egit in terra Cham. Gen. 45.2

^cEt ualde quidem [deus] auxit populum suum, & potentiolem fecit eum suis
hostibus.

Vertitq̃ cor eorum in odium sui populi, ut dolum commolirentur in ser-
uos ipsius.

Misit [autem] Moſen seruum suum, [&] Aharonem quem elegerat. Exo. 2. b. c. 3. c

^bQui prodigiosa ipsius negotia gesserunt inter eos, & portenta in terra Exo. 7. a

Et immisit tenebras, quibus [omnia] obscurauit, neq̃ reluctati sunt uer- Exo. 10. f

bo eius.

Aquas eorum uertit in sanguinem, & occidit pisces eorum. Exo. 7. d

Edidit [quoq̃] terra eorum ranas, in regum arcanissima loca penetrantes. Exo. 8. b

^bEius etiam iussu uenerunt omnis generis insecta & pediculi per omnes fi- Exo. 8. & 9.

nes eorum.

Et pro pluuijs eorum dedit grandinem, & ignem flammantem in ipsorum
terra.

Percussitq̃ uites eorum & ficus eorum, & confregit arbores per ipsorum Exo. 10. c. d

Eius quoq̃ iussu uenerunt locustæ & innumeri bruchi.

^dQui depasti sunt omnes herbas in ipsorum regione, depasti etiam sunt frus- Exo. 12. d

ctus telluris ipsorum.

Occidit deniq̃ omnia primogenita in regione ipsorū, primitias [uidelicet] Exo. 13. d

uniuersæ uirtutis eorum.

Et eduxit eos onustos argento & auro, nec quisquam fuit infirmus in tribu Exo. 13. d

bus eius [Israelis.]

Estq̃ Aegyptus lætata quum exirent, ^mquia formido eorum inuaserat eos.

Expandit [quoq̃] nubem pro uelo, & ignem qui noctu luceret. Exo. 13. d

[Populo] petente adduxit coturnices, & pane cœlesti saturauit eos. Psalm. 77. b

Postremo aquæ profluxerunt aperto saxo, ⁿquæ decurrerunt per loca aren- Exo. 16. c

tia ut flumen. Nume. 20. c

Memor enim fuit sui uerbi sanctissimi ad Abrahamum cultorem suum. Gen. 22. c. d

Et eduxit populum suum cum lætitia, & delectos suos homines cum iu- Iosue 3. d

bilo.

Ac tradidit eis regiones gentium, ut possiderent labore populorum con-
quisita.

Nimirum ut seruent decreta eius, & leges ipsius teneant: haleluia.

Haleluia

Halēluia.

CVI.

Confitemini DOMINO, quoniam bonus est, quoniam sempiterna est
ipſius benignitas.

Iudith 13. e
Eccli 43. d

Quis enūciaret fortia facta DOMINI: aut quis promeret uniuersam laudem
ipſius?

O beatos qui ſeruant iudicium, & faciunt ſemper quod iuſtum eſt.

Memēto mei DOMINE per fauorem erga tuum populum, ^ameiſque rationem
habeto per tuam ſalutem.

^aViſita me in ſalute tua.

Vt uideam bonū electis tuis hominibus [paratum,] & gaudeam gaudium
gentium tuarum, & glorier cum hæreditario tuo [populo.]

Iudith 7. d

Peccauiſmus bæque ut patres noſtri, egimus inique, impia geſſimus.

^bCum patribus.

[Nam] patres noſtri non prudenter perpenderūt miracula tua in Aegypto,
neque memores fuerunt maximorum beneficiorum tuorum, & immori-
geri fuerunt ad mare, ad mare [inquam] rubrum.

^BPro ſuph reddidi rubrum cum
Hieronymo: alij autem algam
uel caricem exponunt.

Seruauit tamen eos propter nomen ſuum, ut notiorē faceret fortitudinem
ſuam.

Exod. 14. c

Increpuitque mare rubrum, ut exareſceret, ac traduxit eos per abyſſum tan-
quam per deſertum.

Et ſeruauit eos eripiens manui hoſtili, ac uindicauit eos à manu inimici.

Exod. 14. g

Aquæ autem operuerunt hoſtes eorum, ut ne unus quidem ſuperſtes relin-
queretur.

^dTuncque fidem adhibuerunt uerbis eiſ, ut decantarent laudem ipſius.

^dEt.

^eVerum conſeſtim obliſi ſunt opera eiſ, neque morati ſunt conſilium eiſ.

^eFeſtinarunt, obliſi ſunt.

Exod. 17. a

Et concupiſcentia exarſerunt in deſerto, ac tentauerunt deum in ſolitudine.

Num. 11. g

Ac dedit quod popoſcerunt, ſed [ſimul] ^fimmiſit macilentiam ipſorum
animæ.

^fId eſt, lucem, quæ partem popu-
li abſumens rariorem fecit.

Inuiderunt etiam Moſi in caſtris, & Aharoni ſacroſancto DOMINI.

Num. 16. c

[Quamobrem] terra ſe aperiens abſorpiſit Dathan, & operuit congregatio
nem Abiramicam.

Ignis etiam exarſit in cœtu iſtorum, [et] flamma quæ impioſ corripuit.

Exod. 31. a

Fecerunt & uitulū apud [montem] Horeb, & fuſile ſimulachrum adora-
uerunt.

Et permutauerunt maiestatem [dei] ſui effigie bouis comedentis herbam.

Suntque obliſi deum, qui eos ſeruauerat, quiſque res magnas geſſerat in Ae-
gypto.

Exod. 31. c

Et miracula in terra Cham, reſque terrificas ad mare rubrum.

^gDecreuerat autē delere illoſ, niſi Moſeſ uir ipſius electuſ ^hinterceſſiſſet ei,
ſedans iram ipſius, ne perderet.

^gEt dixit.
^hStetit in raptura ad faciem
eiſ.

Reſpuerunt etiam terram exoptatam, non fidem tribuentes uerbo ipſius.

Et obmurmurarunt in ſuis tentorijs, neque obediuerunt uoci diuini.

ⁱQuare iurauit eiſ ſe proſtraturum eſſe ipſoſ in deſerto.

ⁱLeuauit eiſ manum ſuam.
^jSemen eorum.

Num. 14. e

Proſtraturum etiam ^kſobolem eorum inter gentes, & euentilaturum eoſ in
regioneſ.

Initiatī ſunt etiam uelut ſub iugum ipſius Baal Peor miſſi, & comederūt im-
molata mortuiſ [dijs.]

^kConiugati ſunt, nempe ut par-
iumentorum ad iugum alliga-
tur. Sicut Apoſtoluſ utitur tro-
po, Nolite iugum trahere cum
impijs.

Num. 25. b

Suiſque ſtudijs iram conſlarunt, ut graſſaretur per eoſ cædeſ.

^mQuando Phinehaſ ſtetit, ac uindicādum iudicauit, & cædeſ prohibita eſt.

^mEt ſtetit.

Quod ei eſt imputatum pro iuſtitia ſempiterniſ temporibuſ.

Num. 20. a

Laceſſiuerunt etiam apud ⁿMemeriba, & Moſen [deuſ] affecit malo pro-
pter ipſoſ.

ⁿId eſt, aquaſ litigij.

Liber

Ita enim diuexarunt animū eius, ut perperam aliquid loqueretur suis labijs.
[Præterea] non deleuerunt populos, quos DOMINVS iusserat eos [delere.]
Et commercium habuerunt cum gentibus, ac didicerunt facta ipsorum.
Vt colerent simulachra eorum, quæ fuerunt eis laqueus.

Contra legem
Deut. 7.

°C.

°Nam filios suos & filias suas mactauerunt uictimas dæmonibus.

F Et fuderunt sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorum & filiarum
suarum, quos mactauerunt uictimas simulachris Chananæorum: terraq̃
polluta p̃capitalibus sceleribus.

p̃Sanguinibus.

Ac fuerunt immundi factis suis, & scortati sunt studijs suis.

Et exanduit ira DOMINVS in populū suum, abhorruitq̃ à sua hæreditate,
Vt traderet eos gentibus in manus, & inimici eorum dominarentur eis.

°Incurauerunt eos sub manum
suam.

Quos afflixerunt hostes ipsorum, & subegerunt eos suæ potestati.

Aliquoties liberauit eos, uerum ipsi laceffiuerunt suo consilio, & in pauper
tatem deuenerunt per suam iniquitatem.

G Tamen quum cerneret eos in angustijs, & audiret clamorem ipsorum.

°Secundum magnitudinem be-
neficiorum suorum.

Memor fuit sui fœderis icti cum eis, & poenituit eum, ut maxima est eius be-
nignitas.

Deut. 30. a

°Et dedit eos ad misericordiam
ad faciem omnium qui captiuos
eos habuerunt.

°Et fecit eos gratiosos apud uictores suos uniuersos.

Serua nos DOMINE deus noster, & congrega nos ex gentibus, ut confitea-
mur nomini tuo sanctissimo, & celebremus te laudibus tuis.

Prædicandus est DOMINVS deus Israelis ab æterno in æternum tempus: &
uniuersus populus dicat, Amen, halleluia.

CVII.

Hymnus dei præconium cōtinet,
cuius providentia & consilio cun-
cta gerantur, ut nihil sit fortuitum,
quicq̃ præsentem opem fert homini-
bus eum uocantibus, quocunq̃ in
discrimine uersentur.

A C Onfitemini DOMINO, quoniā bonus est, quoniam æterna est eius be-
nignitas.

Iudith 13. a

In libertatem uindicati à DOMINO dicāt, q̃ eos uindicauerit à manu hostili.

Quodq̃ congregauerit eos ex regionibus ab Oriente, & Occidente, A qui
lone, & à mari.

Restituit capti-
uos.

°Via oppidum sedis.

Qui errabant in deserto, in solitudine per itinera, quibus oppidum habita-
tum non inueniebant.

Errantes redas-
cit in uiam.

Famelici etiam & sitibundi, qui deficiebant animo.

Clamauerunt DOMINVM in periculis suis, & eripuit eos ex angustijs ipsorum.

Eosq̃ deduxit in uiam rectam, qua peruenirent ad oppidum habitatum.

°Ad filios Adæ, uel hominis.

Confiteantur tribuentes DOMINO suam benignitatem & miracula sua in-
ter homines.

Fame laboran-
tibus succur-
rit.

Quia saturat animam auidam, & animam famelicam explet rebus bonis.

Sedentes in tenebris & densissima caligine cōstricti miseria & ferreo [com-
pede.]

Vinctos libe-
rat.

Quia sermonibus diuinis reluctati sunt, & floccipenderunt consilium sum-
mi [dei.]

°Fecit incuruare cor suum.

°Vnde molestias imposuit, ut desponderent animum, & impingerent ne-
mine ferente opem.

B Hi clamauerunt DOMINVM in suis periculis, qui seruauit eos ex angustijs
eripiens.

Eosq̃ eduxit ex tenebris & densissima caligine, ac perrupit eorum uincula.

Confiteantur tribuentes DOMINO suam benignitatem & miracula sua in-
ter homines.

Quia effregit ualuas æreas, & refellit obices ferreos.

°A uia sceleris sui sese afflixerunt.

Stulti °qui scelerato uitæ instituto & iniquitatibus suis morbos sibi accer-
siuerunt.

Pellit morbos.

Vt anima ipsorum fastidiat omnem cibum, & pertigerint ad portas mortis.

Clamaue-

Clamauerunt etiam DOMINVM in suis periculis, qui seruauit eos eripiens e
suis angustijs.

Missioq[ue] uerbo suo sanauit eos, & asseruit ab ægrotationibus ipsorum.

*fuat periclitat
es in mari.*

Confiteantur DOMINO tribuentes benignitatem suam, & miracula sua in
ter homines.

Et immolent uictimas confessionis, ac narrent facta eius cum iubilo.

Qui mare nauibus ingrediuntur, quiq[ue] negotium suum peragunt in uastissi
mis aquis. *Descendentes.*

Illi uiderunt opera DOMINI, & ipsius miracula in profundo [mari.] *C*

Qui suo imperio ciet uentum procellosum, qui alte fluctus ipsius attollit.

*Et dixit, Et fecit stare uentum
turbinis.*

Vt modo in cælum ascendant, modo in abyssum descendat, animaq[ue] ipso
rum malis pressa colliquescat.

Et in malo.

Et eant in orbem, ac oberrent ut ebrj, omnisq[ue] sapientia illis eripiat.

Hi etiam clamauerunt DOMINVM in suis periculis, qui educit eos e suis an
gustijs.

Et sedata tempestate reddit mare tranquillum, ut desinant fluctus quibus
iactabantur.

*Faciet surgere turbem ad si
lentium, & silebunt fluctus eo
rum.*

Et lætantur q[ui] quieuerint, ac [deus] in portum optatum eos deduxerit.

*Facit loca for
eunda, & indu
cit sterilitatem.*

Confiteantur DOMINO tribuentes suam benignitatem, & miracula sua in
ter homines.

Eumq[ue] extollant in cœtu populi, & laudent eum in confessu seniorum.

Qui flumina uertit in desertum, & uenas aquarum in loca siticulosa.

Ponet. Exitus.

Et terram frugiferam in sterile solum propter incolarum uitiositatem.

Qui uertit desertum in stagnum aquarum, & torridam terram in uenas a
quarum. *D*

Ibiq[ue] collocat famelicos, ut urbem celebrem extruant.

Ac sementem faciant in aruis, & colant uineas, quæ copiosum fructum pro
ferant.

*Et parauerunt urbem suæ op
pidi n[on] sedis. i. habitatum.
Et jecerunt fructum prouen
tus.*

Eosq[ue] fortunat, ut ualde crescant, nec pecus eorum minuit.

*Diuitias uel
paupertatē con
fert deus.*

Minuuntur etiam, & decidunt per angustiam, & malum, & laborem.

[Nam deus] effundit contemptum in principes, & errare facit eos per uasti
tatem inuiam.

In arce autem collocat pauperem extra miseriam, & familias tractat uelut
oues.

Ponet.

Iob 22, 6

Quæ quum uident probi, gaudent, nec habent ulli iniqui quod uituperet
aut querantur.

*Et omnis iniquitas contraxit
os suum, ut Iob 15.*

Quisquis [igitur] sapit, custodiet hæc, & beneficia DOMINI considerabit.

Carmen, hymnus Dauidis.

CVIII.

Paratum est cor meum o deus, ut canam, & psallam etiam d[omi]ni gloria mea.

Expergiscere nablum & cithara, euigilabo equidem in aurora.

Tibiq[ue] confitebor inter populos, & te psallam inter nationes.

Tua enim benignitas usq[ue] adeo magna est, ut cœlos superet, tuaq[ue] ueritas
usq[ue] ad æthera [pertingit.]

*Gratiarum actio pro liberatione a
furore Saulis in spelunca Orlitam.
Verba pleraq[ue] sunt in Psal. 67. &
68. Ominatur interim se regem fore,
ut dominus pollicitus est.*

Sublimior cœlo sis o deus, & maiestas tua [sublimior sit] terra.

[Et] ut liberentur tui dilecti, seruato per dextram tuam, & annue mihi.

Deus loquutus est in sanctuario suo, [Quare] exultabo, & partiar Sichem,
ac metiar uallem Sucoth.

Meus est Gilead, meus est Manasses, Ephraim autem robur capitis mei, &
luda meus legumlator.

Moab [uero] lebes ablutionis meæ, Idumæam pedibus meis emetiar, & su

*Aliqui codices habent, nobis.
Super Edom proijciam calcea
mentum meum. Significat au
tem sui iuris & possessionis fa
cere.*

*Ita Chald. uertit, quasi scriptum
sit aris pro ethroa, ut psal. 67.
ijthrou pro iariu, &c.*

per Palestina iubilabo.

Quis ducet me ad urbes munitas? Quis ducet me in Idumæam?

An non tu deus, qui nos repuleras, neque profectus fueras cum nostro exercitu?

Fer nobis opem, [qua defendamur] ab hoste: siquidem uana est salus hominis.

^aIn deo faciemus facultatem.

^cCæterum deo iuuante res præclaras geremus, & ipse conculcabit hostes nostros.

Præfecto cantorum, Dauidis hymnus.

CIX.

^aPrecatio Dauidis est, ut deus oppresso grege Saulino, nepe Doeg, & alijs improbis, cum periculis undique prementibus eripiat.
^bDeus laudis meæ.

^aDeus, qui laudaris à me, ne taceas.

^aNam os impij, & os dolosum patent contra me, & mecum loquuntur falsa lingua.

Et uerba ex odio profecta me circumuenerunt, meque oppugnant abs re.

Pro amore autem meo aduersant mihi, ego tamen [intentus sum] precationi.

Ac reddunt mihi malum pro bono, [et] odium pro dilectione mea.

Constituere contra eum impium, & aduersarius stet ad dexteram eius.

^bEt posuerunt super me.

^cExibit, et precatio eius erit ad peccatum.

Quum adductus fuerit in iudicium, pronuncietur impius, & deprecando peccatum admittat.

^bSint dies [uitæ] ipsius pauci, & ipsius functionem alius accipiat.

Sint ipsius liberi orphani, & uxor eius uidua.

Oberrent liberi eius & mendicent, ac [uictum] quærant è ruinosis suis ædificijs [prodeuntes.]

Ecce generator nexu obliget omnia quæ habet: nec non hostes diripiant, quod labore ipsius partum est.

Non obtingat ei qui benignitatē proroget, nec sit qui benefaciat orphanis quos reliquit.

^aVel, generatione aut ætate.

^bEorum. Numerus mutatur.

Posteritas eius excidio sit obnoxia, & in altero sæculo deleatur nomen ipsius.

Reuocetur in memoriam apud DOMINVM iniquitas patrum eius, & peccatum matris eius non aboleatur [obliuione.]

Ac semper obuersentur [oculis] DOMINI, qui deleat eorum memoriã è terra. Siquidem non cogitauit benignitatem exhibere, & persecutus est uirum humilem & pauperem, & dolentem animo, ut interficeret.

Ac amauit maledictionem, quæ obuenit ei: & noluit benedictionem, quæ longe recessit ab eo.

Induitque maledictionem ut uestimentum, & ingressa est in partes ipsius interiores ut aqua, & in ossa eius ut oleum.

Sit ei pro ueste, quam induat: & pro cingulo, quo semper cingatur.

^aHæc operatio aduersariorum meorum, etc. Vel, hæc merces est: sicut et poal. i. opus pro mercede.

^bFac mecum.

^aAtque hæc parata sunt à DOMINO meis aduersarijs, & eis qui loquuntur malum aduersus animam meam.

Tu autem DOMINE deus meus præsto mihi ad sis propter nomen tuum, & libera me, siquidem benignitas tua optima est.

Ego enim humilis & pauper sum, & cor meum intra me faucium est.

[Et] ab eo ut umbra quum declinat, ac uelut locusta excutior.

^aA ieiunio siue abstinentia. Loquitur hic de inopia rerum non religiosa abstinentia.

^bEt caro mea mentita est à pinguedine. Sic enim Chald. etiam interpretatur uocem schemen.

^cManum.

^aGenuaque mea nutant præ inedia, & detracta pinguedine alius iam habitus est corporis mei.

Equidem illis sum probrosus, qui me conspicati iactant caput suum.

Opem fer DOMINE deus meus, [et] seruato me pro tua benignitate.

Et intelligant hanc tuam esse potentiam, quodque tu DOMINVS hæc facias.

Ipsi quidem maledicant, tu autem benedicas: ipsi insurgant, & pudefiant, seruus

Dirige quibus deuotus inimici Dauidis, & omnium piorum, et præcipue seruatoris nostri Christi.
Ioh. 17. c
Ag. 1.

uius autem tuus lætetur.

Induant aduersarij mei ignominiam, & amiciant se pudore tanquã pallio.

Ego autem ualde confitebor DOMINO ore meo, & in magno cœtu laudabo eum.

Quoniam à dextra stetit pauperis, ut seruaret animã eius ab ijs qui uitæ ac necis arbitrium in eum sibi arrogabant.

Dauïdis hymnus.

CX.

Matth. 22. d
Ad. 2. f
1. Cor. 15. d
Hebr. 1. d. 10. c

Dixit DOMINVS domino meo, Sede mihi ad dextram, donec inimicos tuos subdam scabellum tuis pedibus.

DOMINVS emittet uirgam tuæ potentiaẽ è Zion, dominare [ergo] inter inimicos tuos.

Habes promptissimum populum, quum educes tuas copias: tibi [etiam] est ros generationis tuæ in summo decore & sanctitate ex utero auroræ.

Heb. 5. b. 7. c
Ioan. 12. c

Iurauit DOMINVS, nec poenitet eum, ut tu sis sacerdos æternus ritu Melchizedek.

Dominus [stat] à dextra tua, qui contudit reges, quo die iratus fuit.

Iudicabit [Messias] in gentibus, & omnia plena cadaueribus erunt, quando contundet capita in multis regionibus.

Ad tantam gloriam perueniet per maximos labores, adeoque per mortem ipsam, Phil. 2.

De torrente in uia bibet, ac propterea caput attollet.

Haleluia.

CXI.

Confitebor DOMINO ex toto corde in concilio & cœtu proborum.

Magna sunt DOMINI facta, quæ inquiruntur ab omnibus qui delectantur ipsis.

Opus ipsius est gloria & decus, & iustitia eius æternum perstat.

Memorie cōsecrauit sua miracula & beneficus & misericors DOMINVS.

Escam dedit ipsum timentibus, & [et] æternum memor est sui fœderis.

Potentiam operum suorum declarauit suo populo, dando eis hereditatem gentium.

Suntque opera manuum eius ueritas & iudicium, [et] omnes constitutiones ipsius firmæ sunt.

Suntque stabilitæ, ut durent sempiternis temporibus, quippe per ueritatem & rectitudinem factæ.

Misit [etiam] ad populum suum per quos redimeret, ac præcepit fœdus suum perpetuò [seruandum], cuius nomen sanctissimum & terrificum est.

Optimum est te uersari in dei rebus cognoscendis.
Prouer. 2. a
& 9. c
Eccli 1. b

Principium sapientiæ est timor DOMINI, & salutaris prudentia contingit omnibus qui uersantur in his rebus: quorum laus æternum perstat.

Haleluia.

CXII.

Beatus uir est qui timet DOMINVM, & ualde præceptis eius delectatur.

[Nam] potens erit in terra semen eius, [et] proborum natio fortunabitur.

Copia rerum & diuitiæ erunt in domo eius, & iustitia ipsius æternum perstabit.

Oritur in tenebris lux probis, [homini] benefico, & misericordi, & iusto.

Vir bonus confert beneficia, & dat mutuo, suasque res obit exactissimo iudicio.

Quia non mouebitur in æternum, & memoria iusti usque durabit.

Ad seruandum à iudicantibus animam eius.

Canit de utraque natura, diuina & humana Christi, & de sacerdotio atque regno ipsius.

Populus tuus liberalitatem in die copiarum tuarum: in decoribus sanctitatis ex utero siue locis auroræ.

Partus etiã naturæ humanæ est puriss. sanctiss. magnificus, diuinus. Ut enim cœlesti ui uapor elicitur è terra, quæ circa aurorã densatur in rorem: ita supercœlesti uirtute corpus uere humanum filius dei adsumpsit de purissima uirgine, ut in mundum prodiret sol iustitiæ.

Contudit caput super terram multam.

Laudat deum, sapientiã, bonitatem, potentiam & operibus quæ israelitis fecit.

Memoriam facit.

Prædam significat, adeoque cibum prædando paratum: quod Aegyptiorum spolijs in iudeos translatis accommodari potest.

Annunciavit.

Redemptionem.

Intellectus bonus omnibus scientibus ea, laus eius, &c.

In genere didactico explicat uerã beatitudinem hominis, & conditiones boni uiri. Quod copiosius tractat psal. 37.

B

Cōficiet uerba sua in iudicio.

Ad memoriam seculi erit iustus.

Liber

^aAd famam mala non timebit.

^aAd famam tristem non expauescet, ⁊ quia cor eius firmum est [ac] fretum DOMINO.

^bCor ipsius stabilitum est, ut nō expauescat, ⁊ donec spectet in hostibus suis quod cupierat.

^dSpargit [ac] dat pauperibus, ⁊ cuius iustitia æternum perstabit, ⁊ cornu eius altum erit cum gloria.

^eVt impius cernens indignetur, ⁊ suisq; dentibus frendeat & contabescat, ⁊ minimeq; impij assequantur quod desiderant.

Haleluia.

CXIII.

^bDesiderium impiorum peribit.

Laudat deum, qui cuncta suo numine gubernat, ac nullo negotio maximam uicissitudinem introducit.

LAudate cultores DOMINI, laudate nomen DOMINI.

Prædicandum est [enim] nomen DOMINI ab hoc tempore usq; in æternum.

Ab ortu solis usq; ad occasum eius laudibus uehendum est nomen DOMINI.

DOMINVS [enim] sublimior est omnibus gentibus, & maiestas ipsius coelo [sublimior est.] Mal. 1.6

Quis similis est DOMINO deo nostro, qui in alto [rebus] præsidet.

Seq; demittit, ut inspiciat quæcunq; sunt in coelo & in terra.

Qui erigit tenuem ex puluere, & pauperem e stercore euehit.

Vt collocet [eum] cum principibus, cum principibus sui populi.

^aFacit sedere sterile domus, matrem liberis letam siue gaudentem.

^aQui sterilem matrem familiam efficit matrem gaudentem liberis: haleluia.

CXIII.

Deum celebrat, qui populum Israel adificans opera portento edidit in mari rubro, Iordane, monte Sinai.

QUum egrederetur Israel ex Aegypto, [et] domus Iacobi à populo diuersæ linguæ.

Iuda factus est eius sanctuarium, [et] Israel ipsius imperium.

Quod quum mare uidisset, refugit, [et] Iordanis retrorsum repulsus est.

Montes [autem] subsilierunt ut arietes, [et] colles ut agni ouium.

Quid accidit tibi o mare, q; refugisti? [quid tibi] o Iordanis, q; repulsus es retrorsum?

[Quid uobis] o montes q; exiliistis ut arietes, & colles ut agni ouium?

^bTuq; terra expauescit metu domini, metu dei Iacob.

^aFacie domini dole ut parientes, &c. Verbum hui etiam Chald. & Rabi Abraham interpretati iudicant, ut Mich. 4.

Qui uertit saxum in stagnum aquosum, [et] silicem in fontem abundantem aquis.

CXV.

Interpretes Græci non inepte iunxerunt superiori psalmo. Quia laus dei accommodatur ad eruditorem, ut homines tali ac tanto domo no fidant, contemptis fictitijs deis, eumq; precationibus & gratiarum actionibus uenerentur.

^aNon nobis da gloriam, siue honorem habeas.

Non nostram DOMINE, non nostram, sed tui nominis gloriam amplifices propter tuam benignitatem, & propter ueritatem tuam.

Cur [enim] dicant gentes, Vbi quæso est deus ipsorum?

Atqui deus noster in coelo est, qui perficit quicquid uoluerit.

[Cæterum] simulachra ipsorum sunt argentea & aurea, opus quod manibus hominis producit.

Habent [enim] os, & non loquuntur: habent oculos, & non uident.

Sap. 15.8

Habent aures, nec audiunt: habent nasum, nec odorantur.

Manus habent, nec palpant: pedes habent, nec ambulat, nec sonum edunt suo gutture.

Quibus similes euadant qui ea faciunt, [et] quicunq; fidit eis.

^bIn Ebr. mutata persona est in tertiam, i. eorum.

O Israel fide DOMINO, quia uestrum auxilium, & uestrum scutum est.

Domus Aharonis fidite DOMINO, quia uestrum auxilium, & uestrum scutum est.

Timentes DOMINVM fidite DOMINO, quia uestrum auxilium, & scutum uestrum est.

^aBenedicet.

DOMINVS memor est nostri, qui felicem reddet, felicem reddet domum Israelis,

raelis, felicem reddet domum Aharonis.

Felices reddet timentes DOMINVM pariter paruos & magnos.

^aCumulabit etiam DOMINVS uobis beneficia beneficijs: nec solū uobis, ue-

rum & liberis uestris.

Vos quidem felices redditi estis à DOMINO, qui cōdidit cœlum & terram.
[Et] cœlum, cœlum [inquam] DOMINO [seruatum est,] terram autem de-

dit hominibus.

Baruch 2. d

Cæterum mortui non laudant deum, nec omnes quotquot in sepulchrum descendunt.

Dan. 2. e

Nos autem prædicemus deum ab hoc tempore usq; in æternum: haleluia.

CXVI.

Dlligo DOMINVM, quando quidem exaudiuit supplicem meam uocem.

Quia præbuit mihi aurem suā, quem ^atoto uitæ meæ tēpore uocabo.

Cinxerant me funes mortis, & angustiae inferni me ^bcomprehenderant, ac
‘incideram in periculum & difficultatem.

Vocaui autem nomen DOMINI [dicens,] Obsecro DOMINE, eripito ani-

mam meam.

Beneficus DOMINVS, & iustus, & deus noster misericors.

DOMINVS defendens simplices, quum ^aattritus essem, me seruauit.

Inbet animam
suam bene spe-
rare, ut psal. 42

Reuertere anima mea ad locum tuum quietum, quia DOMINVS in te benefi-

cium contulit.

Psal. 56. hi duo
uersus iungun-
tur.

Quia tu eripuisti animam meam morti, oculos meos lachrymis, [&] pedes
meos lapsui.

[Quare] sancte uitam degam coram DOMINO in regionibus uiuentium.

2. Cor. 4. c

^fFidem in deum retinui, etiam quum ipse cogeret dicere, me uehementer de-

iectum esse.

Quum dicerem in præcipiti mea fuga, omnes homines mendaces esse.

Gratum se fore
pollicetur, alu-
dens ad ritum
epuli eucharisti-
ci.

Quam gratiam referam DOMINO pro illis omnibus quæ in me contulit be-

neficijs.

^sSumpto calyce quo gratiæ aguntur pro accepta salute, nomen DOMINI uo-

cabo.

Mea q̄ uota exoluam DOMINO nunc coram uniuerso populo ipsius.

^bNam apud DOMINVM mors benignorum ipsius hominum maximus est
momenti.

Ah DOMINE equidem seruus tuus sum, ego seruus tuus sum, & filius ancil-

læ tuæ, qui uincula mea soluisti.

Tibi [ergo] mactabo uictimam confessionis, & nomen DOMINI uocabo.

Mea q̄ uota exoluam nunc coram uniuerso populo ipsius.

In atrijs domus DOMINICÆ, intra te ô Ierusalem: haleluia.

Rom. 15. c

LAudate DOMINVM omnes gentes, prædicate ipsum omnes p̄puli.

Iohan. 12. c

Nam benignitas eius erga nos præpollet, ac ueritas DOMINI æternum
[permanet:] haleluia.

CXVII.

CXVIII.

Confitemini DOMINO, quoniam bonus est, quoniā benignitas ipsius ^a
sempiterna est.

Israel nunc dicat, q̄ sempiterna sit ipsius benignitas.

Dicat nunc domus Aharonis, q̄ sempiterna sit ipsius benignitas.

Dicant nunc timentes DOMINVM, q̄ sempiterna sit ipsius benignitas.

Quum in angustijs essem, uocaui deum, & deus annuit mihi in latitudine.

[Proin] DOMINO à me stante, nō timebo ^aquid mihi homo inferre conetur.

Heb. 13. a

DOMINO [enim] existente inter meos auxiliares, spectabo in meis inimi-

^aAddet dominus sup uos, &c.

^cAd silentium. Appellat & La-
tini poetæ silentes mortuos, &
regna silentium, &c.

^dUt psal. 31. precatio est Davidis,
ut seruetur in deserto. Maon Saule
instante: ita hic hymnus est gratia-
rum actio pro salute concessa.

^eIn diebus meis.

^fInuenerunt me.

^gInueniam.

^hDallothi, tenuis sui, id est, uir-
ribus destitutus succubui.

ⁱObambulabo.

^jCredidi, quia dicā. Latini &
Græci psal. 115. hic notant.

^kCalycem salutem tollam.

^lPreiosa in oculis domini
mors ad benignos eius, id est,
non sinit occumbere, nisi ma-
gnum adsit operæpretium, &
occisores eorū punit seuerius.
^mAperuisti.

ⁿLaus dei à bonitate, iustitia, ueris-
tate. Ad quam excitatur omnes gen-
tes, ut quæ in ecclesiam dei accessus
ræ sint.

^oGratiarum actio à Davide prodito
quum ab omni Israele rex saluatus
arcam transtulit ex domo Obed E-
dom. Cui pompæ psal. 47. etiam ac
commodatus est.

^pFaciet mihi.

Liber

cis, quod desidero.

B [Etenim] spem habere in DOMINO, melius est quàm fidere homini.
Spem habere in DOMINO, melius est quàm fidere principibus.

^b Omnes gentes circumdederunt,
in nomine domini quia excin-

^c Etiam,

^b Si me omnes gentes circumdederint, [spero] quod per nomen DOMINI excisurus sim eas.

Si me circumdederint, & sanè me circumdederint, [spero] q̃ per nomen DOMINI sim eas excisurus.

Si me circumdederint ut [examen] ap̃, deficient ut ignis spinas [corripies:]
& spero q̃ eas per nomen DOMINI excisurus sim.

Prorsus me impuleras ut caderem, sed tamen DOMINVS opem mihi tulit.
[Nam] robur meum & carmen meum, & salus mea deus est.

Apostropha ad
Saul uel Doeg,
uel alium acer-
rimum inimi-
cum.
Exod. 15. a

C Vox iubili & salutis [partæ auditur] in tabernaculis iustorum, [postquam]
dextra DOMINI res præclaras egit.

Dextra DOMINI superior fuit, dextra DOMINI res præclaras egit.
Non moriar, sed uiuam, & recensebo facta dei.

^b Castigando castigauit me deus,
& ad mortem non dedit me.

Me nanq̃ probe castigauit deus, attamen non permisit ut morerer.
Aperite mihi portas iustitiæ [gratia transeundas,] per quas ingressus deo
confitebor.

Hæc porta DOMINI est, per quam iusti ingredientur.

Tibi [enim] confitebor, quod me exaudiueris, & mihi saluti fueris.

[Nam] lapis quem reiecerunt ædificantes, factus est caput anguli.

^a Ipsa, miracula in oculis no-
stris.

Quod quidem à DOMINO factum est, & nobis miraculum uidetur.

D Illa est dies quam fecit DOMINVS, in qua exultemus & lætemur.

Ah DOMINE serua quæso, ah DOMINE da quæso felicem successum.

Optima quæq̃ illi precamur, qui uenit in nomine DOMINI.

Nosq̃ fausta imprecamur uobis è domo DOMINI.

Deus DOMINVS est, qui lucē nobis [prosperitatis] intulit: itaq̃ suicūmam
alligate funibus ad cornua altaris.

Tu es deus meus, tibiq̃ confitebor, teq̃ extollam mi deus.

Confitemini DOMINO, quoniā bonus est, quoniam benignitas ipsius sem-
piterna est.

Isa. 28. d
Marth. 21. d
Luc. 20. c
Act. 4. b
Rom. 9. g
1. Pet. 1. b

Vox populi ac
clamantis regi.
Vox sacerdotū
uicissim bonā
imprecantium
populo.

^f Benedictus.

^g Hag, quod serias significat,
pro uictima quæ festo die cedi-
tur, ut Chald. etiam paraphrasi
exprimit.

Encomium est amplissimum legis
& uerbi diuini. Cuius uis salutifera
explicatur, & quibus hominibus di-
uina illa & summa sapientia confe-
ratur: quātoq̃ studio persequi con-
ueniat. Videtur autem David psal-
mum hunc composuisse, quum in se-
ditione Absolonica perdidicisset,
quanti retulerit omnem uitam ex di-
uino præscripto traducere.

^a Integros uia siue itinere.

^b Aph plerunq̃ significat etiā.
Hic autē causam reddit, Chald.
quoq̃ ita interpretante.

^c In relicitudine siue probitate
cordis.

^d Decreta tua seruabo uel custo-
diam, ne deseras me, usq̃ ualde.

^e Purgabit semitam suam.

Aleph

O Beatos qui [uitæ] integrum iter tenent, incedentes ad præscriptum le-
gis DOMINI.

O beatos qui conseruāt obtestationes ipsius, eumq̃ ex toto corde querunt.

Nam qui per tuas uias incedunt, non patrant iniquitatem.

Tu [nanq̃] mandasti constitutiones tuas, quas [homines] summopere cus-
todiant.

Vtinam sic uia meæ parentur, ut custodiam decreta tua.

Tunc [enim] minime pudebiam, quum inspexero omnia præcepta tua.

Tibiq̃ confitebor ex animo sincero, ubi didicero iudicia tuæ iustitiæ.

Summoq̃ studio decreta tua seruabo, si me non deseras.

Beth

Quo pacto adolescens uitam inculpatam aget: nempe si eam custodiat, ut
dictat uerbum tuum.

Quum autem te quæram ex toto corde meo, ne sinas me aberrare à manda-
tis tuis.

Qui reposui eloquium tuum in corde meo, ne peccem in te.

Tu DOMINE prædicandus es, doce me decreta tua.

[Nam] labijs meis recensere solitus sum omnia iudicia oris tui.

Et

[Et] incedere per uiam obtestationum tuarum magis iuuat, q̃ omnium rerum copia propemodum.

⁶In uia obtestationum tuarum gauisus sum, secundum super omnem copiam.

Ac de tuis constitutionibus differo, & intueor semitas tuas.

Meq̃ oblecto in tuis decretis, nunquā commissurus, ut obliuiscar uerbi tui.

Gimel λ

Hoc beneficium seruo tuo confer, ut uiuam, & custodiam uerbum tuum.

Et uelamen detrahe oculis meis, ^aut inspiciam admirabilem sapientiam quæ recondita est in lege tua.

⁶Et inspiciam miracula de lege tua.

Quumq̃ peregrinus sim in terra, ne me celes tua mandata.

[Nam] anima mea omni tempore desiderio iudiciorum tuorum atteritur.

Increpas [autem] superbos, ut execrabiles sint, aberrantes à præceptis tuis.

Remoue à me probum & contemptum, q̃ obtestationes tuas conferuo.

Nam & principes confident ac obtrectāt mihi, quod seruus tuus differit de tuis decretis.

^bQuodq̃ obtestationes tuæ sunt meæ deliciæ, & consiliarij mei.

⁶Etiā.

Daleth נ

^aQuum humi iaceat anima mea, recrea me secundum uerbum tuum.

^aAdhæsit pulueri.

^bNegotia mea tibi exposui, tuq̃ exaudiuisti me, [quare] doceto me decreta tua.

⁶Vias meas.

Concede mihi ut norim uiam constitutionum tuarum, & differam de tuis miraculis.

Diffluxit anima mea præ solitudine, refice me [ergo] secundum uerbum tuum.

Auerte iter mendax à me, & legem tuam benigne mihi proponito.

Nam uiam certam elegi, & iudicia tua ob oculos habeo.

⁶Fidei.

Quumq̃ obtestationibus tuis adhæream, DOMINE haudquaquam me pudefacias.

Viam præceptorum tuorum curram, postq̃ in latitudinē eduxisti cor meum.

He ה

Deduc me DOMINE in uiam tuorum decretorum, ut eam retineam ^ausq̃ in finem.

^aCalcaneum.

Doceto me ut retineam legem tuam, & toto corde illam custodiam.

Deduc me in semitam præceptorum tuorum, nam ea mihi placet.

Inclina cor meum ad obtestationes tuas, & non ad auaritiam.

Auerte oculos meos, ne uideant uanitatem, & uiuifica me in uia tua.

^bPræsta seruo tuo quod eloquium tuum pollicetur habētibus timorem tui.

⁶Fac surgere seruo tuo eloquium tuum, quod ad timorem tuum.

[Et] prohibe à me probum quod formido, nam iudicia tua bona sunt.

Ecce desidero tuas constitutiones, uiuifica [igitur] me per tuam iustitiam.

Vau ו

Et obueniant mihi DOMINE tua beneficia, & salus tua secundum eloquium tuum.

Vt habeam uerba quibus respondeam exprobrāti mihi, q̃ fidā uerbo tuo.

Et ne omnino eripias ab ore meo uerbum ueritatis, siquidem tua iudicia exspecto.

Et semper temporibusq̃ sempiternis custodiam legem tuam.

Equidem spatiabor in latitudine, quia constitutiones tuas quæsiui.

Ac loquar de tuis obtestationibus corā regibus, neq̃ me pudebit [earum.]

Meq̃ oblecto in tuis mandatis, quæ amo.

Et ^aadmouebo manus meas præceptis tuis, quæ amo: deq̃ decretis tuis differam.

^aTollam siue leuabo.

Liber

Zain

Memor sis uerbi ad seruum tuum [prolati] quo me in spem adduxisti.
Hoc[enim] meum solatiū est in meis miserijs, quia eloquiū tuum recreat me.
Quumq[ue] me superbi irrident supra modum, non tamen defleſco à lege tua.
Ac recolens iudicia tua à condito mūdo DOMINE, ex ijs magnum solatium accipio.

^aHorror siue tremor cepit me de impijs.

^aHorror inuadit me cogitantem de impijs, qui legem tuam deserunt.
Mihi uero decreta tua sunt carmina in domo quam incolō.
Et noctu DOMINE recordor tui nominis, tuamq[ue] legem custodio.
Quæ quidem mea est, quandoquidem conseruo tuas constitutiones.

Heth

^bDeprecatus sum, Hierony.

Dixi DOMINE meam sortem esse, ut custodiam uerba tua.
^aSuspicio faciem tuam supplex toto meo corde, proin beneficium te mihi exhibeas secundum uerbum tuum.

^bHiero. Circumplexi sunt, implicauerunt me.

Cogitatione obiui meas uias, & reduxi pedes meos ad obtestationes tuas.
Festinaui, & nullam moram feci, ut custodirem præcepta tua.
Funes impiorum ^bconati sunt me abstrahere, cæterū legis tuæ non sum oblitus.

Media nocte surgo ad confitendum tibi propter iudicia tuæ iustitiæ.
Sumq[ue] omnibus socius qui te reuerentur, & custodiūt constitutiones tuas.
Benignitate tua DOMINE plena est terra, [quare] doceto me decreta tua.

Teth

^aBonum gustum. Hierony. bonum sermonem.

Benigne cum seruo tuo egisti DOMINE secundum uerbum tuum.
^aBene iudicandi facultatem & scientiam doce me, qui præceptis tuis fidem adhibeo.

Antequam in ærumnas incidissem, errabam, nunc autem eloquium tuum custodio.

Tu bonus es, & bene facis, doce [igitur] me decreta tua.
Superbi consueverunt aduersum me mēdacia, ego [autem] toto corde retineo constitutiones tuas.

Quorum cor crassescit ut adeps, ego autem ex lege tua uoluptatem capio.
Utilissimum quoq[ue] mihi fuit q[uod] in miseriam deiectus sum, ut discerem decreta tua.

Tuiq[ue] oris lex melior mihi est q[uam] auri & argenti millenarij.

Iod

Manus tuæ fecerunt me, & adornauerunt me: erudias me [ergo,] ut discam præcepta tua.

Ut cernentes me qui te reuerentur, gaudeant, quia in uerbo tuo spem habeo.
Scio DOMINE q[uod] iudicia tua sint iustitia & fides, quum me detrusisti in miseriam.

Verum obtingat quæso mihi tua benignitas, quæ me consoletur secundum eloquium tuum, [quod spem aperuit] seruo tuo.

Obueniat mihi tua misericordia, ut uiuam, siquidē lex tua meæ deliciæ sunt.
Pudefiant [autem] superbi, qui mendacio me opprimere quærunt, quū ego de constitutionibus tuis differam.

Redeant ad me qui te timent, quiq[ue] norunt obtestationes tuas.
Sitq[ue] cor meum integrum in tuis decretis, propterea non pudefiam.

Caph

Defecit anima mea [desiderans anxie] salutē tuam, [quia] in uerbo tuo spem habeo.

Defecit

Defecerunt oculi mei [spectando] quando ueniat, quod pollicetur eloquium tuum, ut dicam, Quando me consolaberis?

Similis enim euasi utri in ^afumo pendent, attamen decreta tua non sum oblitus.

^bQuandiu seruus tuus expectabit? quando exiges poenas à persequentibus me?

Superbi foderunt mihi foueas, quod non fit secundum legem tuam.

Omnia tua praecepta sunt fides, quum [igitur] inique me persequantur, fer mihi opem.

Parum absuit, quin me cōfecissent in terra, ego tamen non deserui tuas constitutiones.

Viuisifica me pro tua benignitate, & custodiam obtestationem oris tui.

Lamed ^c

Verbum tuum DOMINE perstat æternum in coelo.

Tuaq; fides ^aper uniuersa sæcula, qui parasti terram, ut consistat.

Eaq; persistunt usq; in hodiernum diem ^btuis iudicijs, omnia enim tibi seruiunt.

Nisi lex tua meae deliciae essent, perissem in miseria mea.

Neq; obliuiscar æternas constitutiones tuas, quoniam illis recreasti me.

Quum uero tuus sim, serua me, quia constitutiones tuas inquisiui.

Me ^cobseruant impij, ut me perdant, quum obtestationes tuas perpendo.

^dVideo finem habere omnia etiam perfectissima, tuum autem praeceptum latissime patet.

Mem ^e

Quantum ego tuam legem amo? de qua meus sermo est quotidie.

Tu me sapienterem reddidisti meis inimicis per tuum praeceptum, nam id perpetuo meum est.

Plus [etiam] sapio quam ij qui me docent, quia de obtestationibus tuis mihi sermo est.

Et rectius perpendo omnia q; senes, quia conseruo tuas constitutiones.

Pedes meos prohibeo ^aab omni uia ducenti ad uitia, propterea quod uerbum tuum custodio.

Neq; à iudicijs tuis decedo, quia tu ^buiuendi normam praescripsisti mihi.

Quam dulce est palato meo eloquiū tuum? certe ori meo dulcius melle est.

Ex tuis constitutionibus recte res perpendo, & propterea odi omnem semitam fallacem.

Nun ^c

Verbum tuum lucerna est pedibus meis, & lux ad iter meum.

Iuravi, idq; constanter praestabo, ut custodiam iudicia tuae iustitiae.

Supra modum deiectus sum, quamobrem recrea me DOMINE secundū uerbum tuum.

Gratae igitur sint tibi DOMINE oblationes, quas sponte nūcupauit os meū, & iudicia tua doce me.

^aIn discrimine uitae semper uersor, non tamen obliuiscor legis tuae.

^bImpij tetenderunt mihi laqueū, non tamen à constitutionibus tuis aberro.

Aeterna haereditate mihi uenerunt obtestationes tuae, sunt enim gaudium cordis mei.

^cAdieci animum meum decretis tuis, ut exequar illa in finem usq;, & adeo æternum.

Samech ^d

Pp ^e

^aKittor proprie suffuturum significat, hic autem fumum, in quo corium suspensum calore contrahitur.

^bQuot dies serui tui, quando facies in persequentes me iudicium?

^aAd generationem & generationem.

^bAd tua iudicia. i. tuo uerbo et imperio.

^cExpectarunt.

^dAd omne consummatum uidi fine, latum praeceptum tuum nimis.

^aAb omni semita mala.

^bLegem siue regulam.

^aAnima mea in manu mea semper.

^bDederunt.

^cInclinaui cor meum ad faciendum decreta tua in aeternū, calceum.

Liber

^aRamos, Hiero. tumultuosos.

^bLatibulum uel receptus.

Odi ^acogitationes quibus distrahitur animus, amo autem legem tuam.
Tu meum ^bcōfugium & scutum meum es, & in uerbo tuo spem collocaui.
Recedite à me prauī homines, ego enim conseruabo mandata dei mei.
Suffulcias me eloquio tuo, & uiuam, & ne me pudefacias frustratum expectatione mea.

Stabilito me, & seruabor, ac semper ex cōtemplatione decretorum tuorum uoluptatem capiam.

Conculcabis omnes quicunq; aberrant à decretis tuis, nam fallacia est ipsorum uafricies.

Tollis ut scoriā omnes impios in terra, quamobrē amo tuas obtestationes.

^cPerhorrescit corpus meum prae timore tui, & iudicia tua reuereor.

^dHorripilauit à formidine tua caro mea.

Ain ♪

Feci iudicium & iustitiam, ne [igitur] me tradas oppressoribus meis:

Oblecta seruum tuum rebus bonis, & ne sinas ut me opprimant superbi.

Oculi mei defecerunt [anxie spectando] ad salutem tuam, & eloquium tuae iustitiae.

Age cum seruo tuo pro tua benignitate, & decreta tua doce me.

Seruus tuus sum, erudi [ergo] me, ut intelligam tuas obtestationes.

Est autem DOMINO tempus [idoneū] ut agat, siquidē ruperunt legē tuam.

Quamobrem praecepta tua amaui magis q̄ aurum & obrizum.

^eRectificauit.

Eamq; ob rem omnes constitutiones uniuersas ^adefendo ut rectissimas, omnem autem semitam fallacem odio prosequor.

Pe ♪

Quia mirificae sunt obtestationes tuae, iccirco anima mea conseruauit eas.

^fApertio.

^aIngressus uerborum tuorum lucem offert, & erudit simplices.

Eoq; aperio meum os, & traho anhelitum, quia praecepta tua desidero.

^gSecundum iudicium ad amantes nomen tuum.

Respice ad me, & benigne mecum agito, ^but assoles facere erga nominis tui amatores.

^hPara.

^cFormato gressus meos eloquio tuo, & ne dominetur mihi ulla uanitas.

Redimito me ab oppressione humana, ut custodiam tuas constitutiones.

ⁱFaciem tuā illustra in seruum tuum.

^dEt serenum uultum ostende seruo tuo, ac doce me tua decreta.

Riui aquarum descendunt ab oculis meis propter illos qui non custodiunt legem tuam.

Zade ♪

Iustus es DOMINE, & rectum iudicium tuum.

Omnino autem praecepisti iustitiam obtestationum tuarum.

Conficit me indignatio mea, q̄ hostes mei obliti sunt uerborum tuorum.

Est eloquium tuum purgatissimum, idq; seruus tuus amat.

Paruus quidē & contēptus sum, non tamen obliuiscor constitutionū tuarū.

Iustitia tua sempiterna est iustitia, & lex tua ueritas.

Periculum & angustiaprehenderunt me, [tamen] praecepta tua meae deliciae sunt.

Iustitia obtestationum tuarum aeterna sunt, erudi [ergo] me, ut uiuam.

Kuph ♪

[Quia] clamo toto corde, annue mihi DOMINE, ut conseruem decreta tua.

[Quia] te clamo, serua me, ut custodiam obtestationes tuas.

In crepusculo anteuertens clamo, & habeo spem in uerbo tuo.

Oculi mei anteuertunt uigilias, ut differam aliquid de tuo eloquio.

Vocem meam exaudi DOMINE pro tua benignitate, & recrea me secundum iudicium tuum.

Propius

Propius [me] accefferunt sectantes scelus, qui longe discefferunt à lege tua.
Tu [quoq] præsto ades DOMINE, & omnia præcepta tua ueritas.
Quod iam pridem noui ex obtestationibus tuis, quoniam æternum eas fundasti.

Res ¶

Respice miseriam meam, & eripe me, quoniam tuæ legis non sum oblitus.
Age causam meam, & me uindica, & recrea me oblatu eloquio tuo.
Longe absistit ab impijs salus, quia decreta tua non inquirunt.
Plurima est misericordia tua DOMINE, [quocirca] recrea me secundum iudicium tuum.

^aAd eloquium tuum.

^bMultos quidem habeo persecutores & hostes, non tamen deflexi à tuis obtestationibus.

^bMulti persecutores mei, &c.

Videns præuicinatores ^cmeipsum excrucio, eo q̃ eloquium tuum non custodiunt.

^cChald. & David exponunt, litigo.

Respice q̃ constitutiones tuas amem, ô DOMINE recrea nos pro tua benignitate.

^dA primo tempore [quo in hominum notitiam uenit,] uerbum tuum ueritas est, & omne iudicium tuæ ueritatis æternum est.

^dCaput uerbi tui.

Schin ¶

Principes me persecuti sunt abs re, cor autem meum reueretur uerbū tuum.
Lætor equidem in eloquio tuo tanquam is qui opima spolia reperit.
Mendacium odi, & abominor, tuam autem legem amo.
Septies in die laudo te propter iudicia tuæ iustitiæ.

^aMagna felicitas parata est amantibus legem tuam, quiq̃ non impingunt in aliquod offendiculum.

^aPax multa amantibus legem tuam, & nō eis offendiculum.

Expectaui tuam salutem DOMINE, tuaq̃ præcepta executus sum.

[Et] anima mea custodiuit tuas obtestationes, quas ego ualde amo.

[Et] custodio tuas cōstitutiones tuasq̃ obtestationes, nam omnes uiæ meæ tibi expositæ sunt.

^bAnte te.

Thau ¶

^aPerueniat meus clamor ad te DOMINE, [&] erudi me secundum uerbum tuum.

^aVeniet iubilus meus ad faciem tuam.

Perueniat ad te precatio mea, [&] eripe me secundum eloquium tuum.

Promant labia mea laudem, quum docueris me decreta tua.

^bReddat lingua mea eloquium tuum, nam omnia tua præcepta sunt ueritas.

^bRespondet.

Adsit tua manus, quæ mihi opem ferat, quia elegi tuas constitutiones.

Desidero tuam salutem DOMINE, tuaq̃ lex & deliciae meæ sunt.

Viuat anima mea, & te laudet, tuumq̃ iudicium ferat mihi opem.

Erraui ut ouis quæ it perditum, [uerum] require seruum tuum, quoniam præcepta tua non sum oblitus.

Canticum graduum.

CXX.

DOMINVM in magno meo periculo clamaui, qui annuit mihi.

Libera DOMINE animam meam à labio mendaci, & à lingua dolosa.

^aQuid inferat tibi [deus,] aut quam rem adhibeat tibi ô lingua dolosa?

Pariter sagittis acutis, quas uir fortis intorquet, et carbonibus iuniperorum similis est.

^aCongrue argumēto psalmi 12. qui precatio Davidis continet in persecutione Saulina contra uenenatæ lingue fascinum.^aQuid dabit tibi, et quid addet tibi? Potest sensus etiā esse, Cui te comparem?

Hei mihi, qui peregrinor inter Mesech, & ago in tentorijs Cedar.

Diu anima mea degit cum odientibus pacem.

[Nam studeo] paci, sed quum loquor, ipsi ad bellum [parati sunt.]

Canticum graduum.

CXXI.

Pp 3

Inter barbaros
mihi agere ul-
deor, non inter
Israelitas fide-
les.

Liber

^a Precatio est Davidis aut alius uer-
fantis in magno periculo, ut deus
eripiat.

Leuo meos oculos ad montes, unde nam ueniat auxilium meum.
Auxilium meum [uenit] à DOMINO conditore coeli & terræ.
Non finet pedem tuum uacillare, neq; dormiscet custos tuus.
Ecce non dormiscet, neq; dormiet, qui custodit Israellem.
DOMINVS custodit te, DOMINVS est umbra tua [adstans] tibi ad dextram.
[Ideo] sol interdiu non te percutiet [radijs,] neq; luna noctu.
DOMINVS custodiet te, ne accadat ullum malum, [&] custodiet animā tuam.
DOMINVS custodiet te ^aquæcunq; agentem ab hoc tempore in æternum.

^a Exire tuum & ingredi tuum.

Canticum graduum Davidis.

CXXII.

Satis liquet compositum psalmum
hunc collocata iam arca in Zion,
quo David hortatur Israelitas, ut re-
ligioni dicatum locum rite frequen-
tent.

^a Quæ consociata est sibi pari-
ter.

^b Obtestatione ad Israellem, i. ex
præcepto dei Exod. 23. & c.

^c Sederunt.

^d Pacem.

LAetor quum mihi dicunt, Eamus ad domum DOMINI.
Steterunt pedes nostri ô Ierusalem in portis tuis.
Ierusalem ædificata est, ut sit ciuitas ^ain qua simul confociantur homines.
Ad quam ascendunt tribus, [nempe] tribus dei, ^bex obtestatione qua Israeli-
tæ obstricti sunt, ut confiteantur nomini DOMINI.
Illic enim ^cconstitutæ sunt sedes ad iudiciū, nempe sedes domus Davidicæ.
Precamini ^dfelicitatem ipsi Ierusalem, ac bene sit ijs qui diligunt eam.
Sit pax intra tua propugnacula, & prosperitas in palatijs tuis.
Propter fratres meos & amicos meos ^eloquar, quod tuam felicitatem con-
cernat.

^e Loquar quæso pacem in te.

Propter domum DOMINI dei nostri quæram quod prosit tibi.

Canticum graduum.

CXXIII.

Precatio fidelis populi, quam Da-
uid composuisse uidetur instāte bel-
lo Ammonitarū & Syrorum, ut do-
minus opem ferat contra hostes.

AD te leuo meos oculos qui habitas in cœlis.
Ecce quemadmodum oculi seruorum [intenti sunt] ad manum domi-
norum suorum, [&] quemadmodum oculi ancillæ ad manum suæ do-
minæ, sic nostri oculi [conuersi sunt] ad DOMINVM deum nostrum, do-
nec nobis beneficiat.

Benigne agas nobiscum DOMINE, benigne agas nobiscum, quia ualde satu-
rati sumus contemptu.

Multo iam [tempore] anima nostra satiata est irrisione opulentorum, [&]
contemptu superbiorum.

Canticum graduum Davidis.

CXXIII.

Gratularum actio pro salute quam
deus contulit Israelitis in maximo
discrimine, nimirum bello Ammoni-
tico.

^a Qui fuit in nobis.

^b Tunc.

Nisi DOMINVS ^aqui præsto nobis est, [iuiuisset,] dicat nunc Israel.
Nisi DOMINVS qui præsto nobis est, [iuiuisset,] insurgentibus in nos
hominibus.

Viuos ^biam nos deglutiuiissent, quum ira in nos æstuarunt.

Iam [ut] aquæ nos inundassent, & torrens caput nostrum superasset.

Iam aquæ tumidæ superassent animam nostram.

Prædicandus est [nobis] DOMINVS, qui non tradidit nos prædam eorum
dentibus.

Anima [enim] nostra erepta est laqueo aucupum, & laqueo perrupto nos
erepti sumus.

Est [ergo] nostrum auxilium in nomine DOMINI conditoris coeli & terræ.

Canticum graduum.

CXXV.

Pronunciat impios non habere cū
pijs sortem in regno dei.

Qui fidunt DOMINO, ut mons Zion non mouebuntur, [sed] perma-
nebunt æternum.

Quemadmodū circum Ierusalem sunt montes, ita DOMINVS circum suum
populum ab hoc tempore in æternum.

Non enim permanebit impietatis pertica in sorte iustorum, ne iusti ^amanus
suas admoliantur iniquitati.

Benefac DOMINE bonis, & ^beis qui sunt proba mente.

^a Non mittent iusti in iniquita-
tem manus suas, i. nō perpetuo
tenebunt possessionem in eccle-
sia, ne prohi ab eis inficiantur.
^b Rectis in cordibus suis.

Quiq;

Quique deflectunt ad suas prauitates, eos ducat DOMINVS [damnatos] cum facinorosis, ut incolumitas sit Israeli.

Canticum graduum.

CXXVI.

Quoniam DOMINVS restituet postliminio ipsam Zion, uidebimur nobis per somnium mala pertulisse.

Tuncque os nostrum risu implebitur, & lingua nostra iubilo: tunc dicent inter gentes, DOMINVS res maximas cum istis egit.

DOMINVS res maximas nobiscum egit, nosque laeti facti sumus.

Reduc DOMINE nostram captiuitatem, ut torrentes Austro [siccas.]

Qui seminant cum lachrymis, cum iubilo metent.

Qui portat uas seminarium, perget flendo: sed portas manipulos suos subinde redibit cum iubilo.

Canticum graduum Solomonis.

CXXVII.

Nisi DOMINVS aedificet domum, frustra molestias perferunt qui eam aedificant: nisi DOMINVS custodiat ciuitatem, frustra uigilat custos.

Frustra est quod mane surgitis, & sero quietem capitis, edentes cibum doloribus partum, quum [deus] interim charis hominibus somnum concedat.

Ecce liberi sunt haereditas DOMINI, & fructus uentris est praemium.

Liberi in iuuentute obtingentes similes sunt sagittis manu ualidi uiri missis.

Et beatus est qui pharetram suam illis impleuit, [quia] non pudefient, quum disceptabunt cum suis aemulis in porta.

Canticum graduum.

CXXVIII.

Beatus est qui timet DOMINVM incedens per uias ipsius.

Nam labore manuum tuarum [parta] edes, beatus eris, & optime habebis.

Vxor tua erit similis uiti fructiferae in lateribus domus tuae, filijque tui similes plantulis oliuarum circum mensam tuam.

Ecce enim sic felix reddetur uir qui timet DOMINVM.

Felicem te reddet DOMINVS e Zion, ut species sospitatem Ierusalem omnibus diebus uitae tuae.

Et uideas filios filiorum, & saluum statum Israelis.

Canticum graduum.

CXXIX.

Saepius oppugnaverunt me a iuuentute mea, dicat nunc Israel.

Saepius [quidem] oppugnaverunt me a iuuentute mea, caeterum non praeualuerunt mihi.

Arauerunt in dorso meo aratores, & longos duxerunt sulcos.

DOMINVS [autem] iustus dissecuit funes impiorum.

Pudefiant, & repellantur retrorsum quotquot odio prosequuntur ipsam Zion.

Et similes euadant feno quod in tectis [nascitur,] quod arescit antequam [quisquam] euellat.

Ut metens non impleat manum suam, neque sinum suum qui manipulos colligit.

Nec praetereuntes dicunt, Benedictio DOMINI uobis [obtingat,] bene precamur uobis in nomine DOMINI.

Canticum graduum.

CXXX.

Ex profundo [malorum] te uoco DOMINE.

DOMINE audi uocem meam, tuaque aures sint intentae ad uocem meae precationis.

Si [enim] iniquitates obseruare uelis o deus, domine quis subsistet?

Pp 4

^aPax.

^aConsolatio est, fore ut populus dei malis iam uigilibus defunctus, summa letitia & felicitate perfundatur. ^aIn reducendo dominum captiuitatem Zion, fuimus quasi somniantes.

Docet tota facultatem ex deo esse, ut recte uiuamus, & bona adipiscamur, & mala declinemus.

^aFrustra uobis mane surgentes, & differentes sedere, comedentes panem dolorum: sic dabit dilecto suo somnum.

Docet amplissima praemia parata esse uiuentibus ad praescriptum diuini uerbi.

^aEt uide in bonum Ierusalem.

^bPacem super Israel.

Videtur in graui persecutione Israelitarum compositus psalmus, docens forti animo perferendum, quicquid dominus imposuerit. ^aEtiā.

Et hic psalmus uidetur compositus in graui persecutione, docens spe bona concepta, orandum ut dominus liberet a tyrannide.

Liber

Verum apud te clementia est, [&] propterea timeris.

Expectaui DOMINE, expectauit [&] anima, & in uerbo tuo spem habeo.

Anima mea [expectat] dominum ab agentibus uigilias matutinas usque ad
agentes uigilias matutinas.

^aCum.

Israel preestoletur DOMINVM, quia benignitas est ^aapud DOMINVM, & co-
piofa redemptio apud eum est.

Qui redimet Israel ab omnibus suis iniquitatibus.

Canticum graduum Davidis.

CXXXI.

Docet suo exemplo David mode-
stiam & humiliter de se sentire.

^aAltum fuit.

^bNeque ambulauit in magnis &
separatis a me.

DOMINE cor meum non ^asuperbiuit, neque oculi mei elati fuerunt, ^bneque
ostentaui res magnas, nec quae non concessae fuerant, arrogauit mihi.
[Male sit mihi] si non comparauit, & similem iudicaui animam meam puero
ablactato apud matrem suam: estque anima mea in me similis puero ab-
lactato.

Israel praestolare DOMINVM ab hoc tempore in aeternum.

Canticum graduum.

CXXXII.

Canit oraculo Davidi indicatum
Zion sedem fore domus domini &
regni aeterni. Quae sensu spiritali co-
petunt ecclesiae Christi, cuius regnum
& sacerdotium ostenditur feliciter.

^bMemento Domine ipsi David
omnium affligi eum.

Memento DOMINE omnium quibus affligentis fuit David, ut ei bono sit. ^aReg. 7.
Qui iurauit DOMINO, & uouit potenti [deo] Iacobi.

[Male sit mihi] si tabernaculum domus meae subiero, si conscendero spon-
dam lecti mei.

Si concessero meis oculis somnum, & palpebris meis dormitionem.

Donec inueniam locum DOMINO, & habitacula potenti [deo] Iacobi.

Quem audiui in Ephratha, & inuenimus eum in agris syluestribus.

Adeamus habitacula eius, [&] adoremus scabellum pedum eius.

^aSurge DOMINE [peruerturus] ad requiem tua, tu & arca tuae fortitudinis.

Sacerdotes tui iustitiam induant, & homines tui benigni iubilent.

^bNe abire facias faciem uncti si-
ue Meschie tui.

^bNon repulsam a te accipiat unctus tuus propter Dauidem seruum tuum.

^aIurauit DOMINVS Dauidi ueritatem, neque discedet ab ea: de fructu uentris
tui [aliquem] solio tuo imponam.

Si custodierint filii tui sedes meum, & obtestationes illas quas docebo eos,
etiam ipsorum filii sedebunt tibi in solio in aeternum tempus.

Nam DOMINVS elegit Zion, [&] expetiuit eam sibi sedem.

^cSedebo.

[Inquiens,] Haec mea est requies sempiterna, hic habitabo, quoniam expe-
tiui eam.

^dBenedicendo benedicam.

Annona eius ^dmagna felicitate cumulabo, & pauperes eius pane saturabo.
Ac sacerdotes eius induam salute, eiusque benigni homines impense iubi-
labunt.

^eMeschie siue Christo meo.

Ibi cornu Davidi germinare efficiam, [&] lucernam parauit uncto meo.
Cuius ^einimicos induam pudore, super ipsum autem effloreat diadema ipsius.

Canticum graduum Davidis.

CXXXIII.

Commendatio est concordiae &
fraternae charitatis.

Ecce quam bonum & quam iucundum est, si fratres etiam cohabitent.
Perinde est, ac si unguentum bonum capiti [infusum] descendat in bar-
bam, in barbam [inquam] Aharonis, quod descendat in capitium uesti-
mentorum eius.

Sicut ros [montis] Hermon, qui descendit in montes Zion: quia DOMINVS
mandauit ibi esse benedictionem, & uitam sempiternam.

Canticum graduum.

CXXXIII.

Exhortatio est, ut coetus faceret
praedicet Dominum.

Ecce praedicate DOMINVM omnes serui DOMINI, qui statis in domo
DOMINI [etiam] noctu.

Tollite manus uestras ^acum sanctitate, & praedicate DOMINVM.

^aVel, ad sanctuarium.

Donet te felicitate DOMINVS e Zion, qui condidit coelum & terram.

Haleluia

Samueli ostensum est Eli re-
pudiatum, cuius
pater Elkana
fuit Ephraim-
us, 1. Reg. 1. 3.
Deinde locus
templi Davidi
monstratus in
area Ornan, 1.
Reg. 24. & c.
1. Par. 6. g.
1. Reg. 7. & 1.
Par. 17.
Luc. 1. e
Ag. 2. c

Malach. 3. a
Luc. 1. b
* Luc. 1. b

Haleluia.

CXXXV.

L Audate nomen DOMINI, uos serui DOMINI laudate.

Qui statis in domo DOMINI, in atrijs domus dei nostri.

Laudate deum, quia bonus est DOMINVS, [et] psallite nomini eius, quia iucundum est.

Deus enim elegit sibi Iacobum, & Israel in suum peculium.

Scio enim quod magnus sit DOMINVS, & dominus noster antecellat omnes deos.

Qui fecit quaecumque uoluit in caelo & in terra, in mari & in omnibus abyssis.

Iere. 10. e Qui eleuat nubes ab extremitate terrae, & fulgura conuertit in pluuiam, educitque uentum ex suis thesauris. A Sequentes hymni formulae sunt predicandi Dominum. Et hic quidem comprehendit opera dei, ex quibus elucet ipsius bonitas, sapientia, potentia, tum in opificio mundi, tum in ijs quae in Israel contulit.

Exod. 12. d Qui percussit primogenita Aegypti pariter in genere hominum, et in pecore. [Et] immisit signa & portenta Aegypto mediae, ipsique Pharaoni & omnibus seruis eius.

Num. 21. e g Qui percussit gentes plurimas, & occidit potentissimos reges. Ipsum Sihon regem Amorrhæorum, & Og regem Basanitidis, & omnia regna Chanaanæorum.

Iosue 12. c Deditque terram ipsorum hereditariam, hereditariam suo populo Israel. C
O DOMINE tuum nomen æternum est, o DOMINE tua memoria sempiterna est.

DOMINVS enim iudicabit suum populum, & de seruis suis solatium reportabit.

Vt psal. 115. Simulachra gentium sunt argentea & aurea, opus quod manibus hominis producit.

Sap. 15. d Habent [enim] os, & non loquuntur: habent oculos, & non uident. Habent aures, & non audiunt: nasum habent, nullus tamen flatus est in ore ipsorum.

Quibus similes euadant qui ea faciunt, [et] quicumque fidit eis.

O domus Israel predicate DOMINVM, domus Aharonis predicate DOMINVM.

Domus Leui predicate DOMINVM, o timentes DOMINVM, predicate DOMINVM.

Predicandus est DOMINVS ex Zion, qui Ierusalem inhabitat: haleluia.

CXXXVI.

C onfitemini DOMINO, quoniam bonus est, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Confitemini deo deorum, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Confitemini domino dominorum, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Qui solus edit ingentia miracula, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Gene. 1. a Qui coelum condidit sua intelligentia, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Gene. 1. a Qui extendit terram super aquas, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Gene. 1. b Qui fecit luminaria magna, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Solem qui dominium teneat diei, quoniam benignitas ipsius sempiterna est. [Et] lunam atque stellas, quae dominium teneant noctis, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Exod. 12. d Qui percussit Aegypti primogenita, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Exod. 15. d Et Israel eduxit ex medio ipsorum, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Hic quoque domini uirtutes in operibus ipsius conspicuos celebrat.

Liber

na est.

Manu ualida, & brachio extento, quoniā benignitas ipsius sempiterna est.
[Et] fidit mare rubrum sectionibus, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Ac traduxit per illud Israelē, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.
Subuertit autem Pharaonem & eius exercitum in mari rubro, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Exod. 14. g

Qui deduxit populum suum per desertum, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Qui percussit reges magnos, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Et occidit reges potentissimos, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Num. 21. a

Ipsū Sichon regem Amorrhæorum, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Et Og regem Basanitidis, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Num. 21. g

Deditq̃ terram ipsorum hæreditariam, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Iosue 11. c

Hæreditariam Israelī seruo suo, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

^aIn humilitate nostra.

Qui memor fuit nostri ^aquum essemus oppressi, quoniā benignitas ipsius sempiterna est.

Nosq̃ asseruit ab hostibus nostris, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

^bQui panem dat omni carni.

^bQui cibum dat omnibus animantibus, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

Verbal. 104. 245.

Confitemini deo cœli, quoniam benignitas ipsius sempiterna est.

CXXXVII.

Docet captiuos in Babylone, ut exiliū sui rationē subducere debeant.

AD flumina Babylonis sedemus, & lachrymamur, quū ipsius Zion memoria subit.

Nostasq̃ citharas suspendimus in salices quæ sunt in ea.

^aVerba cantici.

Ibi enim petierunt à nobis ^acarmina, & qui uelut in acruos nos redegerūt, lætitiā [petierunt, dicentes,] Canite nobis carmen aliquod de Zion.

Quomodo autem caneremus carmen DOMINI in terra aliena?

Si tui obliuiscar ô Ierusalem, obliuiscatur dextera mea [artis musicæ.]

^bSi non faciam ascendere Ierusalem super caput lætitiæ meæ.

Et hæreat lingua mea palato meo, si non tui meminero, [^b&] si non meæ lætitiæ memoriā ipsius Ierusalem infero.

^cMemento domine filiis Edom, diei Ierusalem, dicentibus, &c.

^cMemento DOMINE, ut se gesserint filij Edom quum Ierusalem uastaretur, dicentes, Euacuate, euacuate usq̃ ad ipsius fundamentum.

O filia Babylonis, quæ uastaris, beatus est, qui reddet tibi ea quæ nobis intulisti.

Beatus qui apprehendet allidetq̃ tuos infantes ad petram.

Isa. 13. c

Dauidis.

CXXXVIII.

Multum conuenit cum psal. 118. Estq̃ gratiarum actio pro liberario ne & euectione in regnum sublati Saule.

Confitebor tibi toto corde meo, & coram ^aiudicibus psallam tibi.

^aElohim aliquando deum, aliquando angelos, aliquando iudices significat. Sæpius autem Dauid dicit se corā regibus & principibus dei res agere.

Adorabo in templo tuo sancto, & confitebor nomen tuum propter benignitatem tuam, & propter ueritatem tuam, ^bquia eloquiū tuum excellentius fecisti omnibus quæ prædicantur de te.

^bMagnū fecisti super omne nomen tuum eloquiū tuum.

Quo die te uocaui, annuisti mihi, [^c&] ^canimo meo robur amplius indidisti. [Quare] confitebūtur tibi DOMINE omnes reges terræ, quia sermones oris tui audiuerunt.

^cRoborabis me in anima mea robore.

Et cantabunt quias DOMINI, quia magna est DOMINI maiestas.

^dA longe uel procul: id est, ipse non affixus loco, sed omnia superans.

Nam DOMINVS sublimis existit, & quod humile est, intuetur: & quod altum est, ^dominus cognoscit.

Quum

Quum uer labor in medio periculo, recreabis me, [&] manū naso meorum
inimicorum impinges, meq̃ seruabit dextera tua.

Domine perficiet quod in me inchoauit, DOMINE tua benignitas sempi-
terna est, nec opera manuum tuarum omittes.

Præfecto cantorum, Dauidis hymnus.

CXXXIX.

DOMINE tu me scrutatus es, & pernouisti.

Tu nosti, siue sedeam, siue surgam, [&] procul intelligis cogitationem
meam.

Incessum meum & accubitus meum euentilasti, & omnes uias meas ex-
ploratas habes.

Quia non est uerbū in lingua mea, quod nō uniuersum noueris DOMINE.

A tergo & à fronte me finxisti, & mihi admolitus es manum tuam.

Admirabilem in me formando scientiam exhibuisti, & sublimiorem quā
ut eam possim attingere.

Quò discedam à spiritu tuo? & quò à facie tua fugiam?

Amos 9.2

Si [enim] ascendero in coelum, tu ibi es: & si sternam lectum meum in infer-
no, tu ades.

Si sumam pennas auroræ, & habitem in extrema parte maris.

Etiā ibi manus tua reget me, & dextera tua præhendet me.

Et si dicam, Verum tenebræ me contegent, etiā nox ipsa lux est circa me.

Ac ne tenebræ quidem aliquid tibi occultāt, & nox ut dies lucet, tenebræq̃
& lux tibi iuxta habentur.

Tu enim possides renes meos, & me contexisti in uentre matris meæ.

Tibi confiteor, quod miris & stupēdis modis formatus sim, quodq̃ eximia
sint opera tua quæ optime nouit anima mea.

Robur meum non tibi occultatum est, quum in abstruso formarer, & uelut
opere Phrygio effingerer in nouissimis terræ partibus.

Oculi tui me uiderunt quum essem fœtus informis, & in libro tuo uniuersa
[membra] descripta fuerunt, quæ [deinceps multis] diebus formaren-
tur, quibus ne unus quidem dies apud te conficitur.

Cæterū ō deus, quā paucas tuas cogitationes assequor? & grandes sum-
mæ excreſcunt.

Quas si numerare uelim, plures sunt quā arena, & experrectus adhuc de
te cogito.

Cōstetur odiū
in impios, &
quod nihil rei
habere uelis cū
ijs, quos deus
ip̄e perdat.

Siquidem occidis impium ō deus, discedant à me sanguinarij.

Qui hostes tui loquuntur audacissime, & usurpant [nomen tuum] temere.

An non DOMINE odissem inimicos tuos, & me ipsum excruciam, quum
tibi resistunt?

Imò consummato odio illos persequor, mihiq̃ erunt hostes [perpetuò.]

Scrutare me deus, & cognoscito cor meum: proba me, & cognoscito cogita-
tiones meas.

Et uideto num machiner aliquid prauū, ac deduc me in uiam uniuersis in
mundo calcandam.

Præfecto cantorum hymnus Dauidis.

CXL.

Ripe me DOMINE à prauo homine, [&] à uiolento uiro me conserua.

Qui machinantur in corde mala, [&] quotidie concurrunt ad bella.

Suamq̃ linguam acuerunt ut serpens, [&] uenenum aspidis est in labijs eo-
rum. Sæla.

Custodi me DOMINE à manibus impij, [&] conserua me à uiolento uiro,
qui cogitant impellere gressus meos.

Pro me.

A Corā deo iudice negat se regnum
Saulis affectare, & odium in Doeg
& alios adulatores cōstetur, sed tu
stum propter impietatem ipsorum,
magnifice interim dissert de prou-
dentia dei circa singulos homines.

Semitam.

B Hierony. præuidisti, intellexi-
sti.

C Mirabilis sciētia à me. Vel sen-
sus est, Excellit meum captum.

B

Sicut tenebræ sicut lux.

C

C Significat ut secūdis fuerit in-
uolutus.

Sive os.

B Et super librum tuum uniuersa
scribentur, diebus formabun-
tur, & non unus in eis.

B Quā pretiosa fuerūt tue co-
gitationes.

D

D Euigilaui, & adhuc ego tecū.

E Et uiri sanguinum discedite à
me.

I Si uia molestie in me.
II In uiam seculi, id est mortem,
quæ Iosue 23. & 3. Reg. 2. uia
uniuerse terræ dicitur.

A

A Precatio Dauidis in persecutione
Saulina, ut non dolis Doeg & dela-
tionibus aliorū opprimatur, sed po-
tius æmulti occidant, siquidem inca-
rabiles sint.

Cogitant.

B Vel, sub labijs.

B

Sup. 13. b
Rom. 2. b

Liber

^cAd manū tramitis uel semitæ.

Superbi [enim] absconderunt mihi laqueum & funes, rete quoque propter tramitem extenderunt, [et] laqueos mihi posuerunt. Sæla.

Dixi DOMINO, Tu es deus meus, DOMINE percipito auribus uocem mearum precum.

^bMeæ salutis.

c DOMINE domine fortitudo ad me seruandū, tu protegis caput meum, quo die arma capienda sunt.

^cNe des Domine desideria impij, [quod] conatus est: ne facias prodire, sublimes erunt.

^cNe facias DOMINE impium desideriorum suorum compotem, neue conatus eius prouehas, ut superior sit. Sæla.

^fCaput circumdantium me, labor labij sui operiet eos.

^fTum caput [hostium] undique me prementium, tum alios operiat malum quod labijs suis struxerunt.

^gBemaharoth, cū festinationibus. Quidam loca profunda interpretantur.

Carbones in eos prouoluantur, [et] deus igne illos prosternat sceleriter, ne resurgant.

d Vir linguax non sit stabilis in terra, & uiolentum uirum malum uenetur, ut præceps impellatur.

Scio quod DOMINVS faciet iudicium [in causa] humilis, & iudicium [in causa] pauperum.

^bSedebūt probi cum facie tua.

Profecto iusti confitebuntur nomini tuo, [et] probi permanebunt in conspectu tuo.

Hymnus Dauidis.

CXLI.

Hoc etiam carmine David orat, ne Saulinis persecutionibus ita frangatur, ut loquatur, aut tentet aliquid turpe: deinde ut discrimina tollantur oppressis impijs persecutoribus. ^aParetur precatio mea incensum ante te, &c.

DOMINE te uoco, [quare] ad me festina, meamque uocem auribus percipere quum ad te clamo.

^aValeat precatio mea pro incenso ante te, [ac] leuatio manuum mearum pro uespertino sacrificio.

Appone DOMINE custodiam ori meo, & quod cōseruet ostium labiorum meorum.

^bAd moliendum studia in impietate.

Ne flectas cor meum ad rem [quancunque] prauam, ne quid moliar cum impietate coniunctum utens opera facinorosorum hominum, neque fruam delicijs ipsorum.

^cCapitis.

^bNam adhuc ego, & precatio mea in malis eorum.

Percutiat me iustus benignitate, & arguat me: neque unguentum optimum offendet meum caput: nam ita perstabo, & precatione utar, quū isti mihi mala struunt.

^cIn manibus petræ.

Demittentur iudices eorum per loca saxosa, & audient meos sermones, siquidem iucundi erunt.

^fAd os sepulchri seu inferni.

Ossa nostra morti proxima dispersa sunt, perinde ac si quis [ligna] findat, aut terram proscindat.

Ad te enim DOMINE domine oculi mei [cōiecti sunt], & in te spem habeo: ne [igitur] profundas meam animam.

^gA manibus laquei.

Custodi me, ne incidam in laqueum quem mihi tetenderunt, neque in tendiculas facinorosorum.

Impijque simul incidunt in casses suos, ego autem usque progrediar.

Eruditium carmen Dauidis, precatio [uidelicet] quum esset in speculunca.

CXLII.

Precatur eripi ē capitis discrimine, simul docens quid agendum sit pijs in periculo.

Voce mea DOMINVM clamabo, mea que uoce ad DOMINVM precabor.

1. Reg. 24.

Effundam ante illum eloquiū meum, ei que exponam meum periculum. Quum deficit in me spiritus meus, tu nouisti semitam meam, & quod laqueum mihi absconderunt in uia per quam ambulo.

^aPerijt fuga à me, non requirens animæ meæ.

Dum respecto ad dextram & uideo, non est index mihi, & effugium mihi præclusum est, nec quisquam rationem habet animæ meæ.

Proinde DOMINE te clamo, [ac] dico, Tu es meum confugiū, [et] fors mea in terra uiuentium.

Ausculata

Doeg caput & antesignanus fuit persecutorum Dauidis, ut psal. 59. &c.

Dicit admonitionem liberam non ingrati esse debere, quippe salutarē. Et sub significat ob libertatem suā uenisse in odium procerum.

Ausculta meum clamorem, quia ualde inops sum, meque a persecutoribus meis eripito, quia praeualuerunt mihi.

[Et] educ animam meam e carcere, ut confitear nomen tuum, [ac] iusti coronas imponant sibi propter me, quia in me beneficia contulisti.

Carmen Dauidis.

CXLIII.

AUDI DOMINE supplicationem meam, [et] percipe meas preces, & per tuam fidem atque iustitiam tuam exaudi me.

Neque ambules in ius cum seruo tuo, nullus enim uiuens coram te iustus est.

Inimicus enim persequitur animam meam, & uitam meam humum afflixit, meque detrulit in loca tenebricosa uelut iam olim mortuos.

Meusque spiritus in me deficit, & cor meum intra me stupuit.

Recolo [tamen] tempora superiora, & de omnibus factis tuis commentor, ac dissero de opere manuum tuarum.

Expando manus meas ad te, [et] anima mea te [optat] ut terra siticulosa.

Sæla.

Cito exaudi me DOMINE, [quia] spiritus meus defecit, neque mihi occultes faciem tuam, quia similis factus sum descendentibus in foueam.

Fac ut mane audiam benignitatem tuam, quoniam tibi fido, [et] monstra mihi uiam quam ingrediar, siquidem te affecto.

Eripe me inimicis meis DOMINE, [nam] apud te [me] abscondi.

Doce me ut perficiam uoluntatem tuam, quia tu es deus meus: tuusque spiritus bonus deducat me per terram planam.

Recrea me DOMINE propter nomen tuum, & animam meam periculo eripe per tuam iustitiam.

Et excinde inimicos meos per tuam benignitatem, ac perde uniuersos hostes animæ meæ, siquidem seruus tuus sum.

Dauidis.

CXLIII.

PRÆDICANDUS EST DOMINVS rupes mea, qui adiuuat manus meas ad prelium, & digitos meos ad bellum.

Benignitas mea, & munitio mea, arx mea, & liberator meus, ac meus clypeus, in quo spem habeo, qui mihi subdit populum meum.

DOMINE quid est homo, quod rationem illius habeas: [et] filius hominis, quod cogites de eo?

Homo uanitati similis est, & dies eius umbræ prætereunt.

Inclina DOMINE coelum tuum, & descende, tange montes ut fument.

laculare fulmen, & dissipa eos, [et] mitte sagittas tuas, ac turba eos.

Missis manibus tuis de excelso erue me, [ac] eripe aquis multis, [et] manui alienigenarum.

Quorum os loquitur uanitatem, & dextra eorum patrat iniquitatem.

O deus canam tibi nouum carmen, [et] psallam tibi nablo decachordo.

Qui confert salutem regibus, [et] subtraxit Dauidem seruum suum gladio noxio.

Erue me, & eripe me manui alienigenarum, quorum os loquitur uanitatem, & dextra eorum patrat iniquitatem.

Ut filij nostri adulescant in iuuentute sua uelut plantæ, [et] filiae nostræ similes sint anconibus, & ornatae ad formam palatii.

Sintque cellæ nostræ plenae exhibentes annonam perpetuam, ouesque nostræ pariant mille & decies mille in uicis nostris.

Boues nostri sub onere exerceantur, non sit ruptura [murorum,] non quisquam abiens in exilium, non etiam clamor in plateis nostris.

^bTenuis fui.

^bSive in persecutione Saulina, sive potius in seditione Absolonica psalmus compositus est, primum orat ut nihil delinquit, deinde ut serueretur, postremo ut hostes poenas iustas luant.

^aFecit me sedere.

^bDies anteactos.

^cEt.

^bAd te leuavi animam meam.

^aGratiarum actio pro felicissimo statu regni Israelitici, sublato Saule, & domitis Palestinis.

^bEt cognosces eum.

^cDextra mendacij.

^aEruit.

^bVel, angulis aut frontispicijs.

^aProferentes de annona ad annonam.

Potentes com-
parat monti-
bus.

Liber

Cui sic ei.

Beatū populū, cui contigit ita uiuere; beatū populū, cuius deus est DO
Laus Dauidis. CXLV. (MINVS.

Laus dei est à uirtutibus & operi
bus ipsius: quibus ut omnia sunt cō
dita, ita conseruantur & gubernan-
tur.

A **E**Xtollam te, o mi deus rex, & prædicabo nomen tuum sempiternis
temporibus.

Quotidie te prædicabo, & nomen tuū laudabo sempiternis temporibus.
Magnus est DOMINVS, & impense laudandus, cuius magnitudo imper-
uestigabilis est.

Omnia sæcula laudibus ferunt opera tua, & fortia facta tua referunt.

B **D**e maiestatis gloriæ tuæ decore, & rebus tuis admirandis disseram.

Prædicabunt [homines] robur admirandorum operum tuorum, & ego
narrabo magnitudinem tuam.

Tuæq; bonitatis ingentis memoriam [homines] proment, & iustitiam
tuam læti celebrabunt.

lubilabunt.

DOMINVS [em] beneficus est & misericors, patiens & magnæ benignitatis.

Bonus est DOMINVS in omnes, & misericordia eius superat omnia ope-
ra ipsius.

C **T**ibi DOMINE confitentur omnia opera tua, & benigni tui homines te
prædicant.

Maiestatem regni tui narrant [homines,] & de tua fortitudine loquuntur.

*ut scire faciant filios Adam,
&c.*

Vt fortia tua facinora, & maiestatem decoris regni tui exponant homi-
nibus.

*In omni generatione & gene-
ratione.*

Regnum tuum regnum est sempiternum, & dominium tuum per sæcu-
la uniuersa durat.

*Versus 14. qui à litera nun in-
cipit, deest in Ebraica & Chal-
daica scriptura. Græci autē in-
terpretes in suo codice habue-
runt יְהוָה. i. fidelis dominus.*

DOMINVS fulcit omnes corruentes, & erigit omnes inclinatos.

Omnium oculi te morantur, tuq; illis cibum suum præbes tempestiue.

D **T**u aperis manum tuam, & saturas desiderium omnium animantium.

Iustus est DOMINVS in omnibus uis suis, & benignus in omnibus opibus
Præsto adest DOMINVS omnibus uocantibus eum, omnibus (suis,
eum uocantibus cum ueritate.

Facit [autem] quicquid uolent timentes eum, & clamorem eorum exau-
dit, ac seruat eos.

DOMINVS custodit omnes diligentes ipsum, perdit autē omnes impios.

Loquetur.

DOMINI laudes proferet os meum, omnisq; caro prædicabit nomen
ipsius sanctum temporibus sempiternis.

Haleluia.

CXLVI.

*Conuenit cum psal. 118. & 144.
ut sit Mariarama, Saulis subla-
ta tyrannide ac Palestinorum. Do-
cet interim in solo deo spem salutis
figere.*

A **N**ima mea lauda DOMINVM.

Equidem DOMINVM laudabo dum uiuam, & psallam deo meo dum
superstes ero.

Nolite fidere principibus, [aut] homini, qui seruandi facultatē non habet.

Cuius corpus redibit in terram suam ubi animā efflauit, tuncq; occidunt
omnes ipsius cogitationes.

*Exibit spiritus eius, redibit ad
terram uel humū suam, in die
isto peribunt.*

Beatus est qui deū Iacobi habet in suis auxilijs, & spē in DOMINO deo suo.

*Cuius deus Iacobi in auxilio
eius.*

Qui fecit cælum & terrā, mare & omnia quæ in eis sunt, quiq; custodit æter-
num ueritatem.

*Act. 14. c
Apoc. 14. b*

Iudicium facit oppressis.

Qui uindicat oppressos, [&] panem præbet famelicis, DOMINVS soluit
uinctos.

DOMINVS aperit oculos cæcorum, DOMINVS erigit inclinatos, DOMINVS
amat iustos.

DOMINVS custodit peregrinos, euehitq; orphanū & uiduam, deprauat au-
tem uiam impiorum.

Aeternum

Aeternum regnabit DOMINVS, & per omnia sæcula deus tuus ô Zion: ha
leluia.

CXLVII.

L Audate deum, quia deo nostro psallere bonum, & iucundum est, & de
cet laudes impendere.

DOMINVS [enim] ædificat Ierusalem, & congregabit profugos Israelitas.

Qui sanat fractos corde, & medetur ipsorum doloribus.

^aQui stellas in numero habet, ac uniuerſas uocat nominibus.

Magnus est dominus noster, & ingentis potentiae, cuius intelligentia innu
merabilis est.

DOMINVS [enim] euehit mansuetos, [&] deprimat impios usque ad terram.

Alternis canite DOMINO ^bcum gratiarum actione, [&] psallite deo nostro
cum cithara.

Qui operit coelum nubibus, [&] parat pluuiam terrae, & producit foenum
in montibus.

Qui dat pecori suum ^cpastum, [&] pullis coruorum qui [eum] uocant.

Non probat fortitudinem equi, neque ^ddelectatur tibijs uiri.

Delectatur autem DOMINVS timentibus ipsum, qui quæ præstolantur ipsius
benignitatem.

Laudibus DOMINVM prosequere Ierusalem, tuque Zion lauda deum tuum.

Quia roborat uectes portarum tuarum, & filijs tuis qui sunt intra te felicitatem
donat.

Qui pacem constituit intra fines tuos, & te saturat adipe frumenti.

Qui mittit eloquium suum terrae, ut uerbum eius celeriter currat.

Qui dat niuem tanquam lanam, & pruina spargit ut cinerem.

[Et] proijcit glaciem suam ut laminas: quis frigus ipsius sustinebit?

Missoque uerbo suo liquefacit ea, & uento suo afflat ut aquae fluant.

Nunciat autem uerbum suum Iacobo, & decreta sua & iudicia sua Israeli.

Non egit ad hunc modum cum omnibus gentibus, neque manifestauit eis iudicia:
haleluia.

Haleluia.

CXLVIII.

L Audate DOMINVM ^acoelites, laudate eum in excelsis locis.

Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes exercitus eius.

Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stellae ^bclaræ.

^{Dan. 3. c} Laudate eum coeli ^csupremi, & aquae quæ supra coelos sunt.

[Hæc inquam] laudent nomen DOMINI, ipso enim iubente creata sunt.

Eaque stabiliuit, ut æternum perſtent, ac ^dlegem præscripsit, quam transgredi
nequeunt.

Laudate DOMINVM terrestres, dracones, & omnes abyssi.

Ignis & grando, nix & exhalatio, uentus procellosus, qui uerbum eius pro
sequitur.

Montes & omnes colles, arbor fructifera & omnes cedri.

Bestia & omne pecus, reptile & auis pennata.

Reges terræ & omnes populi, principes & omnes iudices terræ.

Iuuenes & uirgines, senes pariter & adoleſcentes.

[Hi] laudent nomen DOMINI, quia nomen ipsius solum sublime est, cuius
gloria superat terram & coelum.

Et erexit cornu suo populo, [&] laudē omnibus suis benignis hominibus,
filijs Israel, populo ipsi coniuncto: haleluia.

Haleluia.

CXLIX.

C Anite DOMINO carmen nouū, [&] laudem eius in coetu benignorum.

Qq 2

^aLaus dei accommodata spei fulcien
dæ, quod è Babylonia redituri ſunt
Israelitæ in patriam.

^aQui numerat numerum ſtel
larum.

^bIn conſeſſione.

^cPanem.

^dVel, ſauct.

^aIs etiam psalmus uidetur accommo
datus reſtitutioni è Babylone, ſive
ante captiuitatem, ſive in captiuitate
compoſitus ſit. Sed & ueræ liber
tationi per Chriſtum competit.

^aE coelo.

^bLucis.

^cCoeli coelorum.

^dDecretum dedit, & non præ
teribit.

Deum prædicat ob liberationem
Israelis, uerum ut psalmus conueniat
uictoriæ Chriſti de uniuerso mûdo:
præſertim quando ſuperatis uniuersis
hoſtibus in fine mûdi, ſolida pax
dabitur populo ſanctorum.

Liber

Lætetur Israel in conditore suo, filijq; Zion exultent in rege suo.
Laudent nomen eius cum tibia, tympano, & cithara psallant ei.
DOMINVS enim fauet suo populo, [&] ornat mansuetos salute.
Gestiant benigni cum honore, [&] iubilent in suis lectis.
Voces deum extollentes sint in gutture ipsorum, & gladius anceps in manu eorum.

^aAd faciendum uindictam.

^bVel, catastis.

^cAd faciendū in eos iudicium scriptum.

^aVt in gentes ulciscantur, [&] corripiant populos.

Vt uinciāt reges illorum manicis, & magnates eorum ^bcompedibus ferreis.

Vt [^cdeus] ulciscatur in eos, quemadmodū scriptum est, qđ decori erit omnis
bus ipsius benignis hominibus: halleluia.

Halleluia.

CL.

LAudate deū in sanctuario ipsius, laudate eum in firmamēto sue potētie.
Laudate eum ob fortitudinem ipsius, laudate eum pro eius eximia magnitudine.

Laudate eum clangore tubæ, laudate eum nablo & cithara.

Laudate eum tympano & tibia, laudate eum organis & fidicula.

Laudate eum cymbalis sonoris, laudate eum cymbalis resonantibus.

Omnis spiritus laudet deum: halleluia.

Epiticion æternum supremæ uictorie.

Liber Prouerbiorum, quem Hebræi Misle appellant.

CAPVT I.

SENTENTIAE Solomonis filij Dauidis regis Israelis, unde disci potest sapiētia & castigatio, ad intelligendum uerba prudentia, & percipi eruditio prudēter agendi, iustitia deniq; iudicium & æquitates, quæ tradunt simplicibus solertiam, & imperitis scientiam & prospiciētiam. Quas quum audit sapiens, cognitione promouebit: et qui iudicio pollet, industria ^bconsilia consequetur. Vt intelligat similitudinem & eloquentiam, uerba sapientum, & acutas eorum sententias.

Titulus istius est propositio.

^aVel, directiones.

^bEbr. ligationes.

^cVel sic, ut intelligat sentētiarū interpretationem.

Timor DOMINI scientiæ initium est, sapiētiā & disciplinam stulti contemnunt. Audi fili mi disciplinam patris tui, & directionem matris tuæ ne repellas. Ea enim gratiam addent capiti tuo, & uice torquis erunt collo tuo.

Primum præceptum.
11.
Ecclesi 1. b.
Psalm. 110. d.

B Fili mi, si te lactauerint peccatores, ne consentias. Si dixerint, I nobiscū, insidias struemus sanguini, absconditi latitabimus cōtra infontem absq; causa. Deuorabimus eos uiuos instar inferorum, & integros, ut qui descendūt in foueam. Omnis generis pretiosas opes reperiemus, & implebimus praeda domos nostras. ^aSortire tu nobiscū, unum erit omnibus nobis marsupiū. [Tu aut] fili mi, ne abeas cum eis in uiam, [quin potius] arceto pedē tuum ab illorū semita. ^bPedes enim ipsorū ad malum currunt, ac festinant ut effundāt sanguinem. Quoniam ^cfrustra expansum est rete ante alatā auem. Et hi sanguini eorum insidiantur, & abscondunt animabus eorū. Tales sunt semitæ uniuscuiusq; qui auide lucro inhiat, ut ^dtollat uitam ab ijs qui eam habent.

111.

Isa. 59. b.

Pargnetica sua foris, ne contemnatur uerbū dei.

^aEbr. lace sortē tuam in medio nostri. Latini dicūt, ducere sortem. Dixi ergo, Sortire, hoc est, consors noster sis, partarius.

^bQuidam binnam exponunt, absq; causa, immerito.

^cAlij legunt, Suo sanguini insidiatur, hoc est, inter se mutuo, ut alter alterius uitā inhiat.

^dVel, tollit uitā eius qui lucrū habet.

^eEbr. In capite turbarum. i. in apertionibus portarum.

C Sapientia foris uoce perstrepat, in plateis edit uocem suam. In ^bpræcipuis comitijs

comitijs clamat, pro ostijs portarū, perq̃ urbem uerba sua [intonat,] & dicit, Quousq̃ stolidi stoliditatem diligitis, & illutores sibi illusione placēt, & stulti scientiam odio habent. Resipiscite ad increpationem meam, en efflo uobis spiritum meum, & manifesto uobis uerba mea. †Quandoquidem uo caui, & renuistis: manum meam extendi, & nemo adtendit. Omne consilium meum negligitis, & increpationē meam non uultis. Ego quoq̃ ad perniciem uestram ridebo, & subsannabo quum euenerit uobis id quod formidatis. Quū uenerit uelut calamitas id quod horretis, & perniciēs uestra instar procellæ irruet, quum uenerit super uos afflictio & angustia. Tunc D inuocabitis me, & non exaudiam: maturabunt ad me, sed non inuenient. Eo quod odio habuerunt scientiam, & timorem DOMINI non elegerunt. Non adqueuerūt consilio meo, omnem increpationē meam execrati sunt.

Quam utilis sapientia.

Comedent ergo de fructu uiaē suae, & consilijs suis saturabuntur. Occidit enim rerum expertes defectio, & stultos perdit prosperitas. Qui autem mihi obtemperat, tutus habitabit, & securus erit à malorum metu. CA. II.

De possibilitate te & facilitate consequendi sapientiam.

Flli mi, si acceperis uerba mea, & praecepta mea penes te reposueris, ut sapientiaē aures tuas adcomodes, & cor tuum inclines institutioni. Nam si aduocaueris intelligentiam, uoceq̃ tua institutionem accersueris. Si uelut argentum eam quesieris, & inuestigaris eam ut thesauros, tunc intelliges timorem DOMINI, & scientiam dei inuenies. DOMINVS enim largitur sapientiam, ex illius ore scientia & institutio intelligentiaē. Is reponit iustis essentiam, protegit innocenter ambulantes. Vt conseruet semitas iudicij, B & iter beneficiorum suorum custodiat. Tunc intelliges iustitiam & iudicium, æquitates, & omnem orbitam bonam. Si sapientia cor tuum inuaserit, & scientia animum tuum delectauerit, prospicientia custodiet te, & intelligentia institutio te seruabit. †Eripiet te à uia mala, & ab homine peruerso fa loquente. [Ab his] qui relicto itinere recto, eunt per uias tenebricosas. c

Fructus sapientiae uerae.

Qui gaudent malefacere, in malitijs autem & peruersitatibus exultant. Qui uias suas deprauant, & propudiosi sunt in orbitis suis. Liberabit te à scemina peregrina, & ab extera quae uerbis suis blanditur. Quae foederis dei oblita, deferit maritum, cui in iuuentute sua desponsa est. †Nam mortem minatur domus eius, & ad damnatos [ducit] orbita eius. Quotquot ad eam ingrediuntur, non redeunt, nec uias uitae apprehendunt. Idcirco bonorum itinere incedito, & iustorum semitam obserua. Recti enim inhabitabunt terram, & integri superstitēs in ea erunt. Impij uero e terra excindentur, & prauaricatores ex ea funditus euellentur. CAP. III.

Iob 18. d

Deut. 8. 30.

NOli obliuisci legis meae fili mi, & praecepta mea custodiat cor tuum. Dies enim & annos uitae tibi [prorogabunt,] pacem quoq̃ ac felicitatem addent. Beneficentia & fides ne te destituant, †liga eas ad collum tuum, & tabulis cordis tui inscribito. Nanciscerisq̃ gratia & bonum intellectum in oculis dei & hominum. Fide DOMINO in toto corde tuo, & prudentia tua ne innitaris. In omnibus uijs tuis agnoscito eum, ipse enim semitas tuas diriget. †Ne sis sapiens in oculis tuis, DOMINVM time, & à malo recede. Sanitas [hinc] erit umbilico tuo, et irrigatio ossibus tuis. †Glorifica DOMINVM B de opibus tuis, & de primitijs omnis prouentus tui. Sic enim implebuntur horrea tua satietate, & torcularia tua musto exundabunt.

Rom. 12. d

Tob. 4. b
Luc. 14. c

Heb. 12. b
Apoc. 3. d

Castigationem DOMINI caue auerferis fili mi, neq̃ fastidias ad increpationem eius. †Quem enim amat DOMINVS, obiurgat, & tanquam pater in filio delectatur. O felicem hominem qui inuenit sapientiam, & qui eruit prudentiam. Quia potior est merx illius merci argenti, & prouentus eius

†Exit, proficiscitur, subintelligitur.

†Ebr. Vt eripiat, ut liberet.

†Ebr. Nam inclinat ad mortē domus eius.

†Saepe est in prophetis, ut Re- phaim pro impijs & damnatis hominibus ponantur, qui iam apud inferos sunt: sic & giborim pro ualidis corpore hominibus, qui dū uiuerent oppresserunt tyrannide pauperes, ut A Ezech. 32.

†Hoc est, sint tibi familiarissima.

†Ebr. erumpent.

†In Ebr. repetitur homo.

Liber

^aEbr. longitudo.

auro puro puto. Gemmis hæc est pretiosior, & omnia quæ expetere potes, æquiparari ei non possunt. Ad dexteram eius uitæ est ^bdiuturnitas, ad sinistram uero eius opes & gloria. Viæ eius sunt uiæ amcenæ, & omnes semitæ eius pacatæ. Hæc lignum est uitæ his qui eam apprehenderint, & beatus est quisquis eam nactus fuerit. Sapientia fundauit DOMINVS terram, cœlos autem intelligentia condidit. Scientia illius dehiscunt abyssi, & æthera rorem destillant. Hæc fili mi nunquā ab oculis tuis recedant, obserua essentiam & prospicientiam. Erunt uita animæ tuæ, & gratia gutturi tuo. Tum secure ibis iter tuum, & pes tuus non impinget. Quum quiescis, non pauebis: quum recumbis, iucundus erit somnus tuus. Non formidabis repenti nos pauores, impiorum, quādocumque uenerit, tumultum. Dominus enim ^daderit lateri tuo, & pedem tuum custodiet, quo minus capiaris. Ne prohibeas bonum ei qui potis est, dum facultas tibi suppetit ad faciendum. Ne dicas 'proximo tuo, Abi & redi, cras dabo, quum 'modo habeas. Ne machinare proximo tuo malum, quum ille securus tecum habitat. Ne temerelitem cum quoquam suscipias, si tibi nihil mali fecit. ^fNe æmuleris uirum uiolentum, nullam uiarum eius eligas. Nam DOMINVS abominatur desertorem, cum rectis autem est cōsiliū eius. Execratio DOMINI est in domo impij, habitaculis autem iustorum benedicit. Illusoribus illudit ipse, mansuetis autem dat gratiam. Sapientes gloriam, stulti autem ignominiam, dum euehuntur, hæreditate adquirunt.

Encomium sapientie. De præstantia sapientie.

Sequuntur præcepta de charitate.

Psal. 36.

^aObscurus est hic uersiculus, et uarie interpretatus. Aliqui legunt, Ne subtrahas bonum ab his qui eo opus habent: alij aliter.

^fEbr. & est tecum, uel tibi. ^gVel, ne tibi malum rependat.

^aAdhortatio ut mature sapientie student.

^aAlij Libne legunt inter filios, non Lipne.

^bEbr. Principio sapientie comparat sapientiam.

AVdite filij paternam castigationem, & adijcite animum ad cognoscendam intelligentiam, doctrinam enim bonam propono uobis, legem meam ne relinquit. Nam & ego filius patris mei quum essem, ^acoram matre quoque mea tenerrimus & unicus. Ille docebat me, inquiens, Apprehendat uerba mea cor tuum, custodi præcepta mea, & uiues. Compara sapientiam, compara intelligentiam, ne obliuiscaris, neque declinaueris a uerbis oris mei. Seruabit te, si non deserueris eam: custodiet te, si eam dilexeris. ^bAnte omnem cognitionem compara sapientiam, & præ uniuersis quæ possides compara intelligentiam. Euehito ipsam, & euehet te: glorificabit quoque te, si eam amplexus fueris. Dabit capiti tuo additamentum gratiæ, & muniet te magnifica corona.

^cAudi fili mi, & accipe sermonem meum, & prorogabuntur tibi anni uitæ tuæ. In uia sapientiæ dirigam te, ducam te in orbitis rectis. Ne tibi iter facienti angustia gressum impediunt, aut currens impingas. Teneto disciplinam, ne remittas, obserua eam, quoniam ipsa est uita tua. In semitā impiorum ne ingrediaris, & in uia malorum ne te beatum existimes. Desere eam, quo minus hac transeas: deflece ab ea, & præteri. Nec enim somnum capiunt nisi malum perpetrarint, & fugit ab eis somnus, ni ruīnam aliquam dederint. ^dVictitant enim cibo impie quæsito, & bibunt uinū ui extortum.

^aEbr. Panem impietatis comederunt, & uinum iniquitatis bibunt.

^bEbr. It & lucet usque ad paratū diem.

^dVia autem iustorum sicut lux inclarescit, quæ subinde fit illustrior usque ad perfectum diem. Via impiorum ceu caligo est, nesciunt ad quod impingant. Fili mi, ausculta uerbis meis, & sermonibus meis aurem præbe. Caue excidant ab oculis tuis, asserua eos in medio cordis tui. Vitam enim adferunt ijs qui eam inuenerint, & est medicina uniuersæ carni suæ. Omni cura muni pectus tuum, inde enim uita egreditur. Aufer à te prauitatem oris, & labiorum peruersitatem longe à te relegato. Oculi tui ad ea sint intenti quæ coram te sunt, & palpebræ tuæ rectā inspiciant in ea quæ ante te sunt. Librato orbitam pedum tuorum, & omnes uiæ tuæ recte dirigantur. Ne declines ad dexterā aut sinistrā, sed reuoca pedem tuum à malo. **CA. V.**

Fili

Exordium.

Flli mi, animum aduerte sapientiæ meæ, & prudentiæ meæ aurem tuam adcommoda. Vt custodias consilia, & scientiam labia tua custodiant. Quoniam fauum stillant labia aliens, & guttur eius blandius est q̃ oleum. Postrema uero eius amara sunt uelut absinthiū, & acuta ceu gladius biceps. Pedes eius ad mortem descendunt, & incessus eius ad inferos trahit. Semitam uitæ fortassis expendis, uacillant gressus eius ut non cognoscas. Nunc igitur filij audite me, & nolite recedere ab eloquijs oris mei. Iter tuum q̃ longissime ab illa prohibe, nec appropinques foribus domus eius. Ne forte des alijs decus tuum, & annos tuos crudeli. Ne forte fatientur alieni ijs quæ tuis uiribus [parauisti,] & labores tui [sint] in domo aliena. Et tu tandem, quum caro tua & uiscera tua consumpta sunt, gemens dicas, Cur castigationem odio sum prosequutus, & increpationem cum execratione abiecit cor meum? Cur non audiui uocem eorum qui dirigebāt me? cur docentibus me non adcomodaui aurem meam? Parum abfuit, quin lapsus essem in medium contubernium & cœtum omnis mali.

Aquam ē puteis tuis bibe, & fluentia ex fontibus tuis. Deriuentur fontes tui foras, & riuuli aquarū in plateas [promanent.] Sint tibi soli, & alienis non tecum. Sit uena tua benedicta, & gaudium quod de uxore [capis] quæ tibi in iuuentute desponsa est. Sit hæc uelut amata cerua, & caprea gratiosa, amores eius omni tempore te reficiant, in dilectione eius perpetuo sis implicitus. Cur enim mi fili alienæ esses bimplicitus? Cur in gremio alienæ adhæresceres? Quando uia hominis oculis DOMINI sunt expositæ, & omnium itinera æqual lance expendat. Impium suæ ipsius iniquitates capiunt, & funibus peccatorum suorum irretitur. Ipse morietur absq̃ disciplina, & in multitudine stultitiæ suæ implicabitur.

CAP. VI.

Flli mi, si pro proximo tuo spoponderis, manuq̃ tua stipulaueris pro alieno, irretitus es uerbis oris tui, captus sermone oris tui. Facigitur hoc fili mi ut libereris, uenisti enim in manum proximi tui, abi ergo, propera, & ueuehe proximum tuum. Ne concedas somnum oculis tuis, neq̃ dormitationē palpebris tuis. Elabere uelut caprea ē manu, & ut auicula ē manu aucupis. I ad formicam o piger, inspicie uias eius, ut sapiens fias. Ea enim quum neq̃ principem, neq̃ exactorem aut ducem habeat, tamen æstate cibum suum parat, & messe alimentum suum comportat. Quandiu piger dormies? Ecquando à somno tuo surges? Paululum dormiendum, paululum dormitandum, paululum complicandæ manus ad dormiendum. At interim ceu uiator ueniet egestas tua, & inopia tua ceu uir scuto munitus.

Homo Belial est uir uanus, ore peruerso incedens. Annuat oculis suis, indecore pedes suos succutit, significat digitis suis. Peruersitates habet in corde suo, cōcinnat malū omni tempore, immittit occasiones contentionū. Proinde subito ueniet interitus eius, subitoq̃ sic conteretur, ut raderi nemo queat.

Hæc sex odit DOMINVS, septimum aut ex animo detestatur. Elatos oculos, Mendacem linguam, Manus quæ sanguinem innoxium fundūt, Cor iniqua consilia machinans, Pedes ad malum currendi festinos, Testem falsum qui spirat mendacia, & eum qui serit inter fratres dissidium.

Custodi fili mi præcepta patris tui, & ne reijcias directionē matris tuæ. Alliga ea cordi tuo, idq̃ iugiter, & adnecte ea gutturi tuo. Vt te proficiscentem deducant, ut super dormientem excubent: cumq̃ euigiles, tecū differat. (Præceptum enim lucerna est, & lex lumen: uitæ uero uia, correptio & castigatio.) Vt caueas à muliere mala, & à blanda lingua scorti. Quo minus

A Parænetica est, cauendam scortationem, & rite colendum matrimonium: partim ad iusticiā, partim ad temperantiam pertinet.

Alienam, meretricem intelligunt.

Ebr. gladius orium.

B

Hoc est, Si forte uelles apud eam expendere uitæ uiam.

Alij, robur tuum: alij, facultates.

Ebr. Robur tuum & labores tui capiuntur pro ijs quæ laboribus nostris paramus.

Quidam hic nouā sententiam incipiūt, & refertur ad sequentia, ad uxorem scilicet, sic, Est quiddam quo solus frui debes, uidelicet gaudium, &c.

Alij legunt, uera.

Possit etiā legi, Cur enim sic ineptires aut errares?

Vel, sinu.

Hoc est, Quia non uoluit castigationem & disciplinam recipere.

A fideiubendo pro alijs deterret, hortatur ignauos ad laborem, monet à fraudulentis, & ab adulterio deterret, quandoquidem peius sit furto.

Alij legunt, alieno.

Alij, prosterne te: alij, excita, uel iusta.

Belial est homo qui omni ratione, humanitate, religione, pietate & omni probitate destitutus est.

Psal. 17.

Prou. 12.

Prou. 1.

Psal. 1. 8.

Prou. 5. 6. 7. 2
Matth. 5. c

Liber

speciem eius in corde tuo concupiscas, neque te nutibus suis capiat. Nam propter scortum [adigitur] quispiam ad libum panis, mulier autem uiro iuncta uenatur pretiosam animam. Num quispiam ignem in sinu suo fouet, ut ueftimenta sua non adurantur? Aut incedet quis super prunas, ut pedes eius non aduratur? Sic qui ingreditur ad coniugem proximi sui, culpa non uacabit, quisquis eam tetigerit. Non reputat probro furi, si esuriens furetur ut uitam sustentet. Sed deprehensus aut septuplum repedit, aut uniuersam rem familiarem dat. Qui autem adulterium committit cum muliere, excors est: & qui hoc facit, animam suam perdit. Verbera insuper & ignominiam inuenit, cuius opprobrium nunquam poterit deleri. Maritus enim zeloty pie impatientia [accensus] cum ei uindicandi occasio offertur, non parcat. Neque ullius intercessoris faciem recipit, nec munera, quantumuis magna, admittit.

CAP. VII.

^dNon impune abibit, non euadet sine labe aut damno.

^eEbr, ut impleat animam suam.

Exod. 21. a

Amplificatur adulterij crim per comparationem. Adulterium grauius furto quod ex necessitate fit.

^dDeterreret ab adulterio: commedat uerbum dei, quo aduersus hanc tentationem munimur.

Alli mi custodi uerba mea, & precepta mea tecum reconde. Serua precepta mea, & uiues, & legem meam ceu oculorum tuorum pupillam. Alligato ea digitis tuis, & tabulis cordis tui inscribito. Dic sapientiae, Soror mea tu es, & prudentiam uocato cognatam. Ut custodiatur te a muliere extranea, & a peregrina, quae uerbis suis blanda est.

Deut. 32. c
Num. 15. d

Prou. 2. b. f. a

^dBaschuk potest etiam interpretari in concupiscentia.

^eAlij, perfida.

^eEbr, Forti facie.

^eAlij legunt, Supra hec.

^eAlij, inebriabimur uberibus: uel fruamur amoribus.
^fEb. Vir non est in domo sua.
^gEb. domum suam.

B Equidem quum de fenestra aedium mearum per cancellos prospicerem, sub uespertinum diei crepusculum, in ipsa obscuritate atque caligine noctis, uidi, animaduerti quos inter stupidos filios adulescentem quendam ueracem transeuntem per plateam, ad angiportum uersus domum scorti incedentem. Et ecce occurrebat ei mulier meretricio habitu, cauta corde. Hae strepera erat & inconstans, cuius pedes domi consistere nesciunt. Nunc foris erat, nunc in plateis, ad omnem angulum insidias struens. Hae amplexa iuuenem deosculabatur eum, impudentique uultu dicebat ei, Sacrificia fuerunt mihi pacificorum, hodie reddidi uota mea. Proinde egressa sum tibi obuiam, ut mature uultui tuo [apparerem,] & inueni te. Lectum meum stragulis instruxi, tapetibus ac fasciis Aegyptiacis. Cubile meum odoratum reddidi myrrha, aloë & cinnamomo. Ades, amoris indulgebimus in crastinum usque, amore nos exhilarabimus. Neque enim uir domi est, sed procul peregre profectus. Saculum pecuniae accepit in manum suam, certo die domum rediturus. Hac uerborum copia flexit illum, ac labiorum suorum suauitate perpulit eum, ut protinus eam sequeretur, non secus quam bos qui ad lanienam uadit, & ceu dum compes stulto ad castigationem [adhibetur.] Donec sagitta transuerberaret iecur eius, ceu dum auis ad laqueum properat, ignorans quod uitae eius paratus sit. Nunc ergo filij audite me, & animum aduertite uerbis oris mei. Ne pronum sit cor tuum ad uias eius, neque oberres in semitis eius. Ipsa enim multos uulnerauit ac strauit, & fortissimum quemque trucidauit. Domus eius methodus est ad inferos, eorum qui descendunt ad penetralia mortis.

Exemplum fidei pro more: sic enim sit, ut hic laetum uidisse laet.

Notatio metricis.

Eccles. 7. d

^eEncomium sapientiae, quae omni bus est obuia.

^aSuple eloquetur uel proferet.

Anon sapientia clamat: & prudentia edit uocem suam? E summis uerticibus ad unum inter semitas se constituens. Ad portas, ad ingressum ciuitatis, ubi introit per fores, ibi intonat. Ad uos o uiri clamo, & uox mea est ad filios hominum. Intelligite o uos incauti solertiam, & insipientes corde intelligite. Audite, loquar enim praecipua quaedam, & apertio labiorum meorum recta. Veritatem enim meditatur faus mea, & impietas abominanda est labijs meis. In iustitia sunt omnes sermones oris mei, nec est in eis peruersum quid aut prauum. Vniuersi expositi sunt intelligentibus, & rectis his qui inueniunt scientiam. Accipite ergo disciplinam meam, & non argentum,

argentum, & scientiam præ auro puro electo. Præstat enim sapientia^B margaritis, & quidquid expetibile est, non potest illi æquiparari.

Ego sapientia cohabito solertia, & scientiam consiliorum assequor. Timor DOMINI odium mali est, fastum & arrogantiam, uiam malam, & os peruersum ego odi. Apud me est consiliū & essentia, apud me est intelligentia & fortitudo. Per me regnant reges, & principes decernunt iustitiam. Per me domini dominantur, & omnes iudices terræ munifici sunt & liberales. Ego diligētes me diligo: & qui me mane quærunt, inuenient me. Mecum sunt diuitiæ & gloria, opes duraturæ, & iustitia. Fructus meus melior^C est auro puro, & auro obrizo, & proventus meus argēto electo. Per iter iustitiæ incedo, atq; adeo in medijs semitis iudicij. Vt possessionē sub stantiæ parem diligētib; me, thesaurosq; eorū cumulem. DOMINVS possedit me initio uix suæ, ante^D opera eius tum[erā.] Ab æterno ordinata sum, & ab initio ante terram. Nondum erant abyssi quum ego essem formata, nondum fontes aquis redundabant. Priusquā montes emergerentur, ante colles formata sum. Adhuc non fecerat terram, & quæ^E extra sunt, & caput puluerum orbis. Quum præpararet ipse cœlos, illic ego eram, quum ipse constitueret globum super faciem abyssi. Quum æthera superne figeret, fontesq; abyssi firmaret. Quum poneret mari legem suam, & aquis ne transgredierentur littus suum, quum constitueret fundamenta terræ. Fida illi aderam quotidie delicijs [fruens,] ludens coram illo omni tempore. Ludo præterea in orbe terræ eius, & deliciæ meæ cum filijs hominum. Nunc igitur filij audite me, beati qui uias meas obseruant. Audite disciplinam, & sapientes este, neq; sitis ignaui. Beatus homo qui me audit, & qui excubat ad fores meas quotidie, & stationem obseruat ad postes ostiorū meorum. Quoniam qui me inuenerit, uitam inuenit, & prolucet fauorem DOMINI. Qui uero in me peccauerit, iniurius est animæ suæ: & quicumq; me odio habent, mortem amant.

CAP. IX.

Sapientia ædificauit domū suam, excidit columnas eius, nempe septem. Mastrauit uictimam suam, miscuit uinum suum, quin & mensam suam instruxit. Misit puellas suas inuitatum ad summam urbis arcem. [His uerbis,] Quicumq; imperitus est, huc diuertat. Et uerborū quocq; dixit, Venite, comedite panem meum, & bibite uinū quod miscui. Derelinquite imperitiam, & uiuite, & incedite in uia intelligentiæ. Qui erudit illusorē, aufert sibi ignominiam: & qui impium corripit, maculam suam. Noli ergo irrisorem corripere, ne te oderit: redargue sapientem, & amabit te. Da sapienti, & sapientior erit: doce iustum, & eruditione augebit.

Principium sapientiæ, est timor DOMINI, & scientia sanctorum intelligentia. Per me enim multiplicabuntur dies tui, & adiciuntur anni uitæ tuæ. Si sapueris, tibi sapueris: si uero irrisor fueris, tu solus feres. Mulier stulta, clamosa, persuasiones habet, sed nihil nouit. Sedet ad ostium domus suæ in folio in editis locis urbis, ut uocet illos qui illac prætereunt, & qui recta uias suas incedunt. [Sic enim clamat,] Qui imperitus est, huc diuertat. Ad uerordem autem dixit, Aquæ furtiue dulces sunt, & panis clandestinus iucundus. Et non nouit quod mortui illi sunt, & in profundis inferorum inuitati illius.

CAP. X.

Sententiæ Solomonis.

Sapiens filius exhilarat patrem, at stultus filius moeror est matri suæ. Non proderunt thesauri impie quæsi, iustitia autem liberat à morte. Non patietur DOMINVS ut anima iusti fame laboret, astutiam uero im-

^BThufcia, quod conseruat rem in essentia: alij, successus.

^CAlij legūt, Per iter iustitiæ ducam te.

^DEb. ante opera eius extunc.

^EAlij legunt, Ab olim, uel à seculo constituta sum, ab initio, ante primordia terræ.

^FEb. graues, uel grauari aquis. S. Aquis scilicet.

^GAlij legunt, & fines aut extremitates eius.

^HPro fida alij legunt, nutritius uel educata.

Personæ fictio. Quia charitate, quamq; liberaliter uocet nos deus.

Phil. 110. d. Eccl. 1. b. Prou. 4. Finis & usus ueræ sapientiæ. Per antithesim ponit quid faciat falsa sapientia.

Hinc ferè ad finem usq; miscelaneæ quædam sententiæ sunt.

^A Formam & modum doctrinæ comprehendis sequentibus gnomis, & qui discipuli.

^BPotest etiam pethaim Vocati ui esse casus. O uos imperiti, derisite, scilicet imperitiam.

^CAliqui legunt, & beati eritis.

^DSupple recipit uel aufert: loquens enim repeti debet per æugma, quod Ebraeis frequenter omittitur.

^EPossit etiā repeti. Principium scientiæ est sanctorum intelligentia: quare alius traduxit, Si enim in prudentia est, nosse diuina.

^FPossit etiam legi, sanctarū scientiæ rerum.

^GSeu. Non patietur esurire uel fame laborare.

^HHauath, calamitas seu oppressio: sed actiue, qua impij pauperes opprimunt.

Liber

^cAlij legunt, manu remissa.

^dVel, Qui prudens est, colligit æstate.

^eOs forte pro facie ponitur, quam multa mala operient. Operire pro opprimere, quia malum consiliū consultori pestum.

^fEbr. ad benedictionem.

^gAlij, uapulabit, seu uaria inculcat.

^hVel, operiet uiolētia, ut supra.

ⁱEbr. Diuitie diuitis urbs fortitudinis eius, formido pauperibus inopia eorum.

^jVel, Obseruātia disciplinæ est semita salutis.

^kVel, cor impiorum nihili est. Alij sic, Labia iusti totam multitudinem regunt, quam stulti sua uecordia perdunt: sed uide tur dicere de doctrina ueritatē, quæ est passus animæ.

^lAlij legunt, inopia cordis.

^mAlij sic legunt, Vt leue est stulto scelus designare, sic sapienti uiro prudētia: scilicet, leuis aut facilis est, propter asuetudinē.

ⁿDominus scilicet dat.

^oEb. Venit fastus, et uenit ignominia, hoc est, superbiæ comes est ignominia.

^pVel, ad requiem eos ducit.

^qSeu, in oppressione, qua alios oppressit.

^rVel, scientia iustorum liberabit eum.

^sSeu, iubilus oritur.

piorum propellet.

Qui operatur fraudulenta ^cmanu, egenus est, manus uero sedulorum ditat. Qui ^dcongregat in æstate, prudens est: qui uero in messe stertit, pudori se obijcit.

^B Benedictiones sunt super caput iusti, ^eos autem impiorum ^foperiet uiolētia. Memoria iusti ^glaudem habet, impiorum uero nomen sordet. Qui sapiens est corde, præcepta recipit: stultus autē labijs in ^huaria incurrit. Qui integre ambulat, ambulat tuto: qui uero uias suas deprauat, deprehenditur.

[†]Qui annuit oculis, negotium faceffet: stultus autem labijs in uaria incurrit. Vena uitæ est os iusti, os autem ⁱimpiorum tegit uiolentiam.

Odium excitat occasiones contentionum, [†]sed dilectio omnes præuaricationes obtegit.

In labijs prudentis inuenitur sapientia, sed in tergo stulti uirga.

Sapientes scientiam dissimulant, os uero stulti terrorem accersit.

[†]Opibus uelut urbe ^kfortissima [fidit] locuples, pauperes uero sua ipsorum pauperies timidos reddit.

[†]Opus iusti adfert uitam, prouentus autem impij cedunt ad peccatum.

Semita quæ ad uitam ducit obseruat ^ldisciplinam: qui autem correptionem deserit, seducit [se].

Qui cælat odium labijs mendacibus, & qui infamiam prodit, [æque] stultus est.

In multitudine uerborum non aberit transgressio, qui uero labijs suis parat, prudenter agit.

Lingua iusti electum est argentum, quod ^mcor impiorum paruipendit.

Labia iusti ⁿmultos pascunt, stulti autem in ^ouecordia morientur.

Benedictio DOMINI ipsa locupletat, nec quidquam molestiæ secum adfert. locus est stulto scelus ^pdesignasse, id uero si quis animaduertit, sapientia est.

^DImpiys accidunt quæ metuunt, iustis uero ^qdat quod cupiunt.

Vbi tempestas præterit, impius nuspiam est: at iusti fundamentum perpetuum est.

Quod acetum est dentibus, & fumus oculis, id piger est his qui se miserunt.

Timor DOMINI adiicit dies, anni autem impiorum succiduntur.

Expectatio iustorum gaudium est, spes autem impiorum perit.

Via DOMINI integro robur est, facinorosus autem pauor.

Iustus perpetuò non mouetur loco, impij autem in terra non habitabunt.

Os iusti propagabit sapientiam, at lingua peruersa excindetur.

Labia iusti cognoscunt grata, os uero impiorum peruersa.

CA. XI.

^A **B**lancem dolosam abominatur DOMINVS, at integrum pondus placet illi.

Vbi ^rfastus, illic & ignominia: sed apud modestos est sapientia.

Integritas ^srektorum deducit eos, peruersitas præuaricatorum uastat eos.

Non proderunt diuitiæ in die iræ, at iustitia liberat à morte.

Iustitia integri dirigit uiam eius, at in impietate sua cadet impius.

Iustitia rektorum liberabit eos, præuaricatores in ^tprauitate capientur.

[†]In morte hominis impij perit spes, & expectatio uiolentorum interit.

Iustus ex aduersitate eripitur, sed impius succedit illi.

^B Hypocrita ore euertit proximum suum, iusti ^uautem per scientiam liberabuntur.

Quum bene est iustis, exultat ciuitas: & quum pereunt impij, ouat.

Benedictione

Fingēs uultum hypocrita. Eccli 27. e

2. Cor. 13. b 2. Pet. 4. b

Prou. 18.

Psal. 1. Prou. 11.

Eccli 5. e

Sap. 5. e

Benedictione rectorum exaltatur ciuitas, ore autem impiorum euertitur.

Vecors contemnit proximum suum, uir prudens autem dissimulat.

Qui arcanum reuelat, obambulat ut mercator, qui autem fideli est animo, rem tegit.

Vbi non sunt consilia, cadit populus: ubi autem satis consiliarium est, conseruatur.

Male affligitur qui spondet pro alio: qui uitat stipulationes, securus est.

Mulier quæ gratia prædita est, tuetur gloriā, robusti autem retinent diuitias.

Beneficus suum ipsius ingeniū fraudat, crudelis uero proximum suū turbat.

Impius facit opus fallax, qui uero serit iustitiam, solidam mercedem recipiet.

Firmum quiddam est iustitia ad uitam, qui autem malitiā sectatur, mortem sibi [accerit.]

Abominatur DOMINVS prauos corde, integris uero conuersatione delectatur.

Manus manui iuncta non exfors erit mali, semen autem iustorum euadet.

Quod monile aureum est in rictu porci, id est mulier formosa insulsa.

Iusti duntaxat bonum desiderant, expectatio iustorum excauescentia.

Est qui liberaliter profundit, sed nihilominus augetur res eius: est æquo ffordidior, qui semper eget.

Qui munificus est, auctior reddetur: qui irrigat, hic & docet.

Qui annonam abstrudit, execratur à populo: qui uero distrahit, laudatur.

Qui mature confectatur bonum, inuenit quæ desiderat: qui autem malum quærit, usufructus ei.

Qui opibus suis fidit, is corrumpitur: iusti autem ceu folium floreant.

Qui perturbat domum suam, uentum hereditate accipiet: & seruus stulti ad sapientem corde [transit.]

Fructus iusti est lignum uitæ, & sapiens animas capit.

Ecce iusto in terra rependitur, quanto magis impio & peccatori.

XII.

Qui diligit castigationem, diligit scientiā: qui uero correptionem odit, obbrutescit.

Bonus prolucet fauorem à DOMINO, sed uir scelestus impietatis condemnabitur.

Nemo cum impietate firmus erit, radix autem iustorum non mouebitur.

Mulier uirtutibus prædita, corona est mariti sui: mulier uero pudefaciens, est ceu tabo in ossibus eius.

Cogitationes iustorum iudicia sunt, impiorum autem consilia fraudulenta.

Verba impiorum insidantur sanguini, os autem iustorum liberat eos.

Euertentur impij ut nusquam sint, domus autem iustorum perdurat.

Quis iuxta prudentiam suam laudari debet, qui autem corde diuariat, perdefiet.

Obscurus homo qui sibi laborat, præstat glorioso qui pane indiget.

Agnoscit iustus animam iumentum suum, impiorum autem uiscera crudelia sunt.

Qui agrum suum colit, satur erit panum: qui autem perditos sectatur, vecors est.

Qui impietatem desiderat, malum uenatur: at iustorum radix ferax est.

Transgressionem labiorum irretitur malus, iustus autem ex angustiis euadit.

Quis & pro oris fructu bonis fruetur, & pro operis sui ratione donabitur.

Via stulti recta est in oculis suis, at sapiens consilium audit.

Stultus eo die quo irritatur, cognoscitur: at cautus iniuriam dissimulat.

Qui bona fide loquitur, iustitiam indicat: mendax uero testis, fallit.

Exaltatur seu euehitur, floret. Ore, hoc est, consilijs & sermonibus.

Vel, qui contemnit proximum suum, vecors est.

Thabuloth. Consilia comparantur rudentibus seu gubernatoribus nauium.

Alij sic, Mulier quæ tuetur gloriam, gratiosa est.

Alij sic, Qui educat animam suam, beneficus est: & qui turbat carnem suam, crudelis.

Manus instrumentum auxilij est: impij sibi mutuo manu præbent, hoc est auxilia iungunt, sed frustra, non euadent malum.

Ebr. Est qui spargit, & additur ultra: & uitas à recto, duntaxat ad defectum.

Ebr. Anima benedictionis impinguabitur, & inebrians ipse irrigabitur. Nota est significatio benedictionis apud Ebræos.

Ebr. Benedictio super caput distrahentis.

Vel, inueniet beneplacitum: sumple dei.

Alij legunt, & sapiens animas instituit.

Vel, in impietate sua perget. Est autem (ut id semel dicam, quod in hoc libro frequenter occurrit) Râschâ is affectus mentis, quum homo persequitur id quod semel iuxta affectum carnis placet, nec potest ulla sana ratione nec dei lege ab instituto reuocari, quo minus pertinaciter & præstare pergat, uulgo impietas dicitur.

Alij sedula.

Vel, dedecorosa.

Ebr. Vertere impios.

Vel, Homo humilis qui facit suum officium.

Hoc est, Nouit quomodo utendum iumentis: aut, iumentorum suorum rationem habet.

Vel, affectus impiorum seu.

Alij, data opera impius malum uenatur.

Ebr. radix iustorum dabit.

Stultus statim prodit iram suam data occasione.

a. Pet. 4. d

Eccli 10. d

Eccli 20. d

Liber

Temere effutire, perinde est atq[ue] gladio perfodere, at sapientum lingua salu-
bris est.

¹Qui uera loquitur, semper sui
similis est.

Verax labium ¹firmū est semper, mendax uero lingua in momēto [uariat.]
Dolus est in corde eorum qui machinantur malum, & gaudium comitatur
eos qui pacata consulunt.

Iusto nulla impendit iniquitas, at impij malis obruentur.

Labia mēdacia abominatur D O M I N U S, qui autem ueritati studet, fauorem
habet ^meius.

^mEius, scilicet D O M I N I.

Vir cautus dissimulat scientiam, at cor stultorum deprædicat stultitiam.

Sedulorum manus primas obtinet, sed fraudulenta sub tributo erit.

Sollicitudo quæ est in corde uiri, deijcit eum, at uerbum bonum exhilarat
ipsum.

^aAlij legunt, Superstes erit ius-
tus.

^cNon diu aut feliciter fruetur
partis.

^aPræstantior erit iustus proximo suo, uia autem impiorum seducit eos.

Non aduret fraudulentus ^ouenationem suam, substantia autem hominis se-
duli pretiosa est.

In semita iustitiæ uita est, & hæc ipsa ad mortem nequaquam ducet.

CAPVT XIII.

^aSic exposui ad uerbum, ostē-
ditur effectus paternæ discipli-
næ, ut sit metonymia. Ex disci-
plina patris euadit filius sapi-
ens. Alij (audit) subintelligunt
in priori parte.

^aSi quis sapiens est, intelligitur
eum fuisse in disciplina patris.

^bAlij legunt, Anima ignauorum
auet & non auet.

^cAut, iustus odit res peruersas.

^dVel, peccatū subuertit impie-
tatem, id est impios. Metony-
mia.

^eAlij sic, Sunt qui in penuria
rerum omnium diuites esse sciāt,
sunt qui cum immensis opibus
egeant.

^fNullū bonum temporarium,
quod non malum suum adiun-
ctum habeat: rursus, nullū tem-
porarium malum, quod non ha-
beat suam dulcedinem.

^gParte scilicet, aut mendacijs.

^hManu, id est labore.

ⁱPossset etiam legi, Qui uerbum
dei, scilicet contemnit.

^jAlij legunt, Lex sapienti est
fons: alij, Lex sapiens, sed intel-
ligitur lex dei: omnis enim sa-
pientia à deo est.

^kAlij, qui pascit stultos, aut qui
eisdem pascuis cum illis utitur.

^lSupple Dominus.

A Sapiens ^afilius est disciplina patris, irrisor non audit increpationem.
De fructu oris sui quisq[ue] bonum comedet, anima autem pręuaricatorum
uiolentiam.

Qui os suum custodit, custodit uitam suam: qui autem labia sua laxat, ter-
rebitur.

Animus ^bignauorum auet, & nihil [habet,] anima uero sedulorum impin-
guabitur.

Verbum ^cmendax odit iustus, at impius probro afficit & pudefacit.

Iustitia obseruat uiam integram, ^dimpietas autem deflectit ad peccandum.

Est ^equi sese diuitem simulat, quum tamen omnino nihil habeat: est rursus
qui fingit se pauperem, quum opibus abundet.

Diuitiæ redimunt ^fuiro uitam suam, at pauper increpationem non audit.

Lux iustorum gaudium [adfert,] lucerna autem impiorum extinguetur.

Arrogans temeritas nihil q[ui] rixas excitat, at cum consultis est sapientia.

Opes cum ^guanitate imminuuntur, quod uero congregat quis ^hmanu, au-
gescit.

Expectatio dilata cruciat cor, quum uero id uenit quod desideratur, ceu li-
gnum uitæ est.

C Qui rem ⁱcontemnit, damnum capiet: qui autem præceptum timet, huic res-
pondetur.

Lex ^ksapientis est fons uitæ, ut recedatur à laqueis mortis.

Bonus intellectus gratiam conciliat, at uia pręuaricatorum dura est.

Cautus omnia scite facit, stultus autem stultitiam prodit.

Legatus infidus corrueat in malum, fidus autem legatus salutaris est.

Egestas & ignominia eum [comitatur] qui se disciplinæ subtrahit: & qui au-
dit, obseruat increpationem, honore adficietur.

D Quum id adest quod desideratur, animum oblectat: stulti autem auersan-
tur eum qui à scelere recedit.

Qui cum sapientibus uersatur, sapiens redditur: ^lqui cum stultis amicitiam
iungit, malo adficietur.

Malum insectatur peccatores, iustis autem bonum ^mrependet.

Bonum [scilicet] quod ad nepotes suos transmittent, & opes peccatoris ius-
to reponuntur.

Plurimum

Plurimum cibi est in nouali pauperū, ubi uero non agitur cum iudicio, inopia est.

Qui abstinet uirgam suam, odit filium suum: qui uero eum amat, mature disciplina adhibet.

Iustus comedit, & satur fit anima eius: uenter autem impiorum eget.

CAPVT XIII.

Iob 12.3

Sapiens mulier ædificat domū suā, stulta uero manibus suis euertit eam. ^A ^{Ebr. Sapientia mulierum.}
Qui timet DOMINVM, recte ambulat: qui contemnit eum, à uia eius discedit.

In ore stulti baculus superbiæ, labia autem sapientum seruant eos.

Vbi res abest, causam efficien-
tem abesse o-
portet.

Vbi non sunt boues, præsepe mundum est: sed uber prouentus, ubi armenti uis est.

Testis uerax non mentietur, falsus testis euomit mendacia.

Illusor quærit sapientiam, sed non [inuenit:] qui autem iudicio pollet, huic obuia est scientia.

Vade à facie hominis stulti, in quo non animaduertis labia scientiæ.

Sapientia cauti est intelligere uiam suam, stultitia autem stultorum dolus.

Stulti excusant delictum, sed inter rectos est beneplacitum.

Cor nouit amaritudinem animæ suæ, & in gaudio eius nihil alienum se immiscet.

Domus impiorum delebitur, tentorium autem rectorum florere faciet.

Est quæ recta homini uia, cuius tamen postremum iter est ad mortem.

Etiā in risu dolet cor, & finis gaudiij est tristitia.

De uis suis satiabitur cor peruersum, & de ijs quoque uir bonus.

Simplex omni sermoni credit, at cautus prudenter disponit gressus suos.

Sapiens timet, & recedit à malo: at stultus quā est transgressus, confidēs est.

Iracundus designat stultitiam, qui autem circumspectus est, aliter agit.

Imperiti hæreditario possident stultitiam, solertes uero coronat scientia.

Incuruantur mali coram bonis, & impij ante portas iusti.

Etiā socio suo odio est pauper, diuitum amici multi sunt.

Qui proximum suum contemnit, peccat: qui autem ad afflictis benigne facit, beatus est.

Interrogatione
affirmat.

An non errant qui malum machinantur: at benigne & fideliter agetur cum his qui bonum moluntur.

In omni labore abundantia est, at uerba labiorum duntaxat ad egestatem [faciunt.]

Diuitiæ ornamento sunt sapientibus, stultitia autem stultorum stultitia est.

Verax testis liberat animas, at testis dolosus efflat mendacia.

In timore DOMINI forte est asylum, & filij quoque eius erit perfugium.

Timor DOMINI uena est uitæ, ad uitandos laqueos mortis.

In multitudine populi magnificentia regis est, ubi uero nullus est populus, formidat princeps.

Longanimis multæ est intelligentiæ, iracundus autem excitat stultitiam.

Vita carnis, est cor sanans: zelus autem, ossium tabo est.

Prou. 17.2

Vim faciens tenui, probro afficit factorem eius: qui autem pauperi benefacit, honore eum afficit.

Impius in malitia sua propelletur, iustus autem in morte sua sperat.

In animo intelligentis residet sapientia, & in medio stultorum sese prodit.

Iustitia exaltat gentem, beneficentia autem est populis expiatorium sacrificium.

^B Vel, Ambulans in rectitudine sua, timet dominum: qui abstractus à uia eius, despicit eum. Vel, negligit eum qui à uis eius discedit.

^C Mundum pro uacuum.

^A Arum frequenter hoc in libro pro cauto & solerti accipitur, aliās in malam partem pro calido ac astuto.

^B Beneplacitū, scilicet domini: alij aliter legunt, stulti uident delictum: uel, delictum facit stultos oratores.

^C Dominus scilicet.

^D Quisq; & malus & bonus uis suis satiabitur: uel, bonus à uis mali recedit.

^E Alij, Stultus pergit confidens: uel, stultus præceps est & incautus, stultus ira fremens securus est.

^F Ebr. breuis naribus.

^G Vel, uir consultus odit scilicet stultitiam: uel, uir prospiciens odio habetur.

^H Ebr. cognoscetur uel innotescet.

^I Alij, hęc pro scelere exponunt, scelus autem euertit, & c. Ignominia quæ populo usuuenit, ex peccato est.

^K Vel, sacrificium pro peccato.

Liber

Placet regi seruus prudens, at ignominiosus iram eius accendit.

CAPVT XV.

^aEb. Nasum facit ascendere, metaphorica loquutione ad iram concitare, bilem in nasum concire, ut Plautus inquit, Nasum exasperat, Das würrmle in die nasen bringen.

^bVel, est contritio spiritus, uel corruptio in spiritu. Alij intelligunt q, peruersa lingua animum quoq; inficiat ac corrumpat, ut Paulus ait, Corrumpe bonos mores colloquia praua.

^cPerturbatio est domus, hoc est perditio.

^dAlij legunt, spargunt scientia, cor autem stultorum non itidem.

Altis responsio auertit iram, sermo autem asper^a bilem mouet. Lingua sapientum apte & commode utitur scientia, os uero stultorum ebullit stultitiam.

In omni loco oculi DOMINI contemplantur malos & bonos.

Sanans lingua lignum est uitae, at ea in qua peruersitas est, corruptum animum [arguit.]

Stultus respuit castigationem patris sui, qui uero correptionem obseruat, prudens euadit.

In domo iusti thesauri multi sunt, at in prouentibus impij perturbatio.

Labia sapientum serunt scientiam, cor autem stultorum non est solidum.

Sacrificium impiorum abominatur DOMINVS, oratio autem rectorum gratissima est ei.

BImpij uiam abominatur DOMINVS, at sectantem iustitiam diligit.

Desertorem semitae castigatio grauis [manet,] & qui correptionem odit, morietur.

Inferi & perditio coram DOMINO [sunt,] quanto magis pectora filiorum hominum?

Illusor non amat corripientem se, nec uersatur cum sapientibus.

Lætum cor exhilarat uultum, at in mœrore cordis languescit spiritus.

Cor intelligentis quærit scientiam, os autem stultorum pascitur stultitia.

Omnes dies afflicti [hominis] mali sunt, cor autem lætū iuge cōuiuium est.

Melior est tenuitas cum timore DOMINI, quàm thesaurus ingens in quo est tumultus.

Præstat cœnula ex olusculo cum amicitia, boui saginato cum odio.

CVir iracundus excitat contentionem, at longanimis sedat litem.

Via pigri uelut sentibus obrita squalet, uia autem rectorum complanata est.

Filius sapiens exhilarat patrem, homo autem stultus pudefacit matrem suam.

Vecors stultitia gaudet, uir autem qui recte institutus est, recte incedit.

Frustrantur cogitationes in quibus non est consiliū, at in multitudine consiliariorum firma stat.

Gaudet quisq; in responsione oris sui, at sermo suo prolatus tempore quantum bonum?

Via uite sursum ducit prudentem, ut defleat ab inferis qui deorsum sunt.

Domum superbiorum demolitur DOMINVS, sed uiduæ terminum firmat.

Abominatur DOMINVS consilia praua, mūdorum autem sermones iucundi sunt.

DPerturbat domum suam qui auaritiæ inhiat: qui uero dona odit, uiuet.

Cor iusti meditatur quod respondeat, os uero impiorum effutit mala.

Procul abest DOMINVS ab impijs, at iustorum preces exaudit.

Lux oculorum exhilarat cor, at fama bona saginat ossa.

Auris quæ increpationi uiuificæ obtemperat, inter sapientes uersabitur.

Qui negligit disciplinam, aspernatur animam suam: qui uero obiurgationi obtemperat, cor comparabit.

CAP. XVI.

Atimor DOMINI est disciplina sapientiæ, & ante gloriam est deiectio.

Hominis est disponere cor, à DOMINO autem est responsio linguæ.

Homini omnes uiae suae mundæ uidentur in oculis suis, DOMINVS autem disponit spiritus.

Deuolue ad DOMINVM opera tua, & consilia tua firmabuntur.

Omnia

^eVel sic, Disciplina ei homini grauis ex ingrata est, qui uiam rectam deseruit.

^fVel, ad sapientes non accedit.

^gEbr. longis naribus.

^hAut. Frustra sunt consilia, si non clam seruantur.

ⁱRes scilicet, uel negotium aliud quod.

Stulti sunt qui corripiunt.

Tob. 4.

Ecclesi. 14. c. Horret deus impiorum sacrificia, Psal. 50.

Sap. 2. Non ferit contumaces castigationem, Prou. 17. d.

Prou. 16. Psal. 30. 1. Tim. 6.

Prou. 15.

Prou. 10.

Omnia operatur DOMINVS propter se, impium quoque ad diem malum.

Abominatur DOMINVS quotquot superbi sunt corde, etiam manus manui iuncta, non erit exfors mali.

Beneficentia & fide expiatur iniquitas, & in timore DOMINI receditur a malo.

Dum hominis viae gratæ sunt DOMINO, hostes quoque eius conciliat ei.

Prou. 15, d

*Pusillum quod cum iustitia [possides] præstat immensis prouentibus ini-
que partis.

Cor hominis deliberat de uia sua, DOMINVS autem dirigit gressum eius.

*Oracula sunt quæ de labijs regis procedunt dum pronunciat, ne ergo præuaricetur os eius.

*Diuiuat rex labijs suis, hoc est, diuina quædam loqui debet.

Statera, bilanx, iudicium DOMINI sunt, omnia pondera opus eius sunt.

*Eb. Lapidēs sacculi, nam olim lapides pondera erāt, qui reponerantur in sacculos.

Impietatem designare abominandum esse debet regibus, iustitia enim solium fultum esse oportet.

Placent regibus labia iusta, & recta loquentem amant.

Ira regis mortis est nuncius, sapiens autem placare illam poterit.

Serenus uultus regis uita est, & gratia illius uelut nubes imbris serotini.

Possidere sapientiam multo præstantius est auro puto puro, & intelligentiam possidere, præstantius argento electo.

Semitæ rectorum, est discedere a malo: & qui custodit uiam suam, custodit c

animam suam.

*Vel, spiritus elatus.

Præit comminutionem fastus, & anteit ruinam superbia animi.

Melius est deijci animo cum humilibus, quam prædam partiri cum elatis.

Prudenter tractans rem, reperiet bona: qui autem DOMINO fidit, beatus est.

Eloquentia iuncta sapientie gratior est & utilior.

Qui sapiens habet cor, uocatur prudens: suauitas autem labiorum bcommen-

*Eb. addet doctrinam.

dationem reddit doctrinam.

Intellectus uena est uitæ ei qui habet, stultorum disciplina stultitia est.

Sapientis pectus os illius prudenter moderat, & labijs eius addit doctrinam.

Fauus mellis est amœnus sermo, animi dulcor, & ossium medela.

Prou. 14, b

*Est uia quæ homini recta uidetur, cuius finis uia est ad mortem.

Homo laborans laborat sibi, quoniam cogit eum os suum.

Vir Belial effodit malum, & labia eius uelut ignis accensus.

Vir peruersus occasiones contentionis iniicit, & delator sæpe inter magnas

diffidia concitat.

Homo uiolētus decipit proximū suum, ducitque eum per uiam haud bonā.

Qui oculos suos obfirmat, aliquid peruersum statuit: qui uero labra contrahit, malum perfecit.

Senectus, si eam in uia iustitiæ reperiās, corona ornatissima est.

Lōganimis forti præstat, & qui animo suo imperat, ei qui expugnat urbes.

In sinum deiiciuntur sortes, at omne iudicium earum pendet a DOMINO.

Fortior est qui se, quam qui fortissima castra, uincit.

Eccl. 10, d

Melius est siccum frustum cum tranquillitate, quam domus plena mactatis a

[pecoribus] cum contentione.

Seruus cordatus imperabit filiofamiliās dedecoroso, & inter fratres hæreditatem diuidet.

Vt excoctor argentum, & fornax aurum, ita explorat corda DOMINVS.

Malus auscultat labio iniquo, mendax obsequitur perniciosæ linguæ.

Qui pauperi illudit, probro afficit factorem eius: & qui gaudet de perniciē

[alterius,] non feret impune.

*Vel, pauperis.

Corona senum filij filiorum sunt, & decus liberorum sunt patres ipsorum.

Liber

^b Labiū utrobique pro sermone.

Non decet stultum magnificus sermo, multo minus principem sermo mendax.

^c Alij legunt, insatiabit: alij, se liciter rem geret.

B Grata gemma est munus in oculis eorū qui ipsum possident, ad quencunq; uerterit, prudentem efficiet.

Qui quærit amicitiam, dissimulat præuaricationem: qui uariat uerba, magnates dissociat.

Cordatum plus terret obiurgatio, quàm centum plagæ stultum.

^d Alij uerso ordine legunt, Malus duntaxat rebellionem quærit.

Rebellis duntaxat malū quærit, hinc crudelis nuncius mittetur cōtra eum.

Satius est uirum occurrere ursæ orbæ, quàm stulto in stultitia sua.

^e Qui malum pro bono reddit, de illius domo nunquam recedet malum.

Rom. 12. d
1. Pet. 3. b
1. Thess. 5. d

^f Ebr. Aperiens aquas initium contentiōis. Ex paruis inijs sepe magna mala oriuntur, ut si quis aggere perrupto, aquis transitum aperit.

C Ut qui aquis aperit, sic qui primum occasionem litigandi dat, antequam lis commisceatur, abiicienda est.

^g Ex æquo abominatur DOMINVS tam eum qui scelestum absoluit, q̃ qui infontem damnat.

Isa. 5. e

Quorsum stulto pretium in manu, qui ne pectus quidem habet, nec sapientiam ad adquirendum?

Omni tempore diligit amicus, & frater in aduersitate tandem nascitur.

Qui stipulata manu pro proximo fideiussor spondet, imprudens est.

Qui diligit præuaricationem, diligit rixam: & qui ostium suum exaltat, quærit contritionem.

D Qui peruersus est corde, non inueniet bonum: peruersus autem lingua sua cadet in malum.

Qui generat stultum, sibi mœrorem [accerfit,] nec gaudebit pater stulti.

^h Cor lætum bonam facit ualetudinem, mens autem tristis exhaurit ossa.

Prou. 17. b
Eccli 30.

Munus è sinu impius accipit, ut deprauet semitas iudicij.

ⁱ Vel, Coram prudente est sapientia. Hoc est, qui discere uult, semper habet quod discat: stulti trans mare currunt, nec inueniunt præceptore qui placeat. Alia sententia dicit relucere sapientiam in uultu sapientis.

^j Vel, Qui peritus est, moderatur sermonem.

^k Alij legūt, frigidus spiritu longanimo.

^l Versus primus ualde obscurus est propter breuitatem, ideoq; uarie expositus. Qui propesius est ad serenda dissidia, is in qua uis re inuenit quod calumniatur.

^m Vel, Cui uoluptas est dissensionē concitare, is captat ubiq; rixandi occasionem. Sensus esse uidetur, Qui se animo ab alijs separat, in omnibus affectum suū secutus, is cunctis rebus uel solidissimis se immiscet, captas occasionē ab alijs dissentendi.

ⁿ Vel sic, nisi hæc reuelet quæ corde suo habet.

^o Viri, subintellige prudentis aut sapientis, non cuiusq;.

^p Vel, quæ in ualle defluunt.

^q Ebr. Accipere personā impij non est bonum, ad declinandum iustum in iudicio.

^r Aut eius q se se occultit. Obscuritatem parit uerbū halam uel labam.

^s Ebr. Exaltatur, uel defensus est.

Ipse uultus prudentis [præ se fert] sapientiam, oculi autem stultorum fines terræ [peruagantur.]

Eccli 2. c. 9. a

Filius stultus patri suo dolorem, & matri suæ mœrorem [adfert.]

Adfligere iustum, non bonum est: nec percutere principes ob æquitatem.

Liptote.

^t Qui uerbis parcit, gnarus ac peritus est, & nobili spiritu est uir intelligens.

Iaco 3. e

Stultus quoq; si sileat, sapiens reputatur, & prudens si labijs imperet.

CAP. XVIII.

A D^a desiderium quæret separatus, in omni essentia immiscet se.

Stultus non delectatur intelligētia, sed in his duntaxat quæ corde suo uolulat.

Suum cuiq; pulchrum.

Quum uenit impietas, uenit & contemptus, & cum ignominia probrum.

Verba oris uiri uelut profundæ aquæ sunt, & fons sapientiæ uelut uberri-
mum flumen.

^u Susplicere personam impij, non est bonum, ut iustum in iudicio deijcias.

Labia stulti ueniunt in litem, & os eius ad pugnas prouocat.

B Os stulti sibi terrori est, & labia eius laqueus animæ eius.

Verba susurronis sunt ac eius qui se percussum simulat, sed intima uentris penetrant.

Qui friget in opere suo, frater eius est qui dissipat.

Turris fortissima est nomen DOMINI, quo cū currit iustus, extra telorum iactum est.

At diues fingit sibi opes suas urbis fortissimæ, ac muri altissimi loco esse.

Ante comminationem eleuatur cor hominis, & anteit gloriam deiectio.

^v Qui respondet priusquā audierit, stultitiæ hoc sibi & ignominia [datur.]

Eccli 11. a

Mens

^bMens uiro [digna] ualetudinē eius leuat, mentem autem adfectam passio- ^c ^bMens uirilis, Eb. spiritus uiri.
nibus quis leuabit.

Cor prudens scientiam parat, & auris sapientum studet cognitioni.

Donum hominis dilatat ei, & requiem parat ei coram magnatibus.

Iustus primus est in lite sua, quum uenit proximus eius, scrutatur eum.

Sors sedat contentiones, & præduros componit.

Frater si perfide deseritur [ira fit uehementior] q̄ ciuitas fortissima, & con-
tentio ut repagulum arcis.

De fructu oris quisq̄ uentrem suum satiabit, satiabitur quoq̄ de prouentu
labiorum suorum.

Mors & uita in linguæ potestate sunt: & qui diligunt eam, fructu eius fru- ^d
entur.

Qui inuenit uxorem, rem bonam inuenit, fauorem à DOMINO impetrauit.

Supplex orat pauper, diues autem dure respondet.

Vir aptus amicitie, & cui cordi est amicitiam colere, plus amat & firmitus hæ-
ret quàm frater.

CAP. XIX.

MElior est pauper qui ambulat in integritate sua, quàm qui praua labia ^a
habet, & stultus est.

Neḡ bene habet animus imperitus, ut qui festinat & pedibus offendit.

Stultitia uiam hominis deprauat, ut contra DOMINVM irascatur cor eius.

Opes multos parant amicos, pauper uero etiam ab amicis deseritur.

Testis mendax non impune feret, & qui euomit mendacia, non euadet.

Ante faciem munifici multi rogant, & nemo nō se sociat largitori munerū.

Omnes fratres pauperis eum odiunt, quāto magis sodales eius longe ab eo ^b
discedunt: uerba persequens quæ non sunt.

Qui ^bcordatus est, diligit animam suam: qui prudentiam obseruat, inueniet
bonum.

Mendax testis non impune feret, & qui euomit mendacia, peribit.

Voluptas stultū non decet, quanto minus seruū imperitare principibus.

Prudens homo differt irā suam, & delicta dissimulando maior ac maior fit.

Ceu fremitus leonis est ira regis, gratia autem illius tanquam ros in herba.

Calamitas patris est filius stultus, uxor autem rixosa ceu tectum iugiter per-
stillans.

Disimile.

Domus ac res paterna hæreditate [obueniunt,] à DOMINO autem prudens
uxor.

Pigritia soporem parit, & animus dolis [astutus] fame laborabit.

Qui præceptum seruat, seruat animam suam: & qui uias suas despicit, mor-
rietur.

DOMINO scenerat, quisquis benefacit pauperi, secundum beneficium eius
rependetur ei.

Castiga filium tuum dum spes superest: at ut eum occidas, animum tuum
ne inducito.

Si nimium seuerus fueris, damnum accipies: si liberas, rursum adde.

Audi consilium, & castigationem amplectere, tandemq̄ sapiēs.

Multæ cogitationes sunt in corde hominis, at cōsiliū DOMINI firmū est.

Volupe sit homini benefacere, melior est uir pauper homine negante.

Timor DOMINI [adfert] uitam, exaturat, & sic commorari facit, ut malum
nullum ingruat.

Piger manum suam in patinam inserit, nec eam ad os suum retrahit.

Illusorem si percutias, imperitus cautior euadet: prudentem si corripas, in-
a

Modus seruian-
dus in castiga-
tione liberorū:
quod fieri se-
mel nō poterit,
paularim fiat.

Prou. 21. b

^aVarie exponūt hunc uersum,
uidetur tamen dicere, iustum se
se primum accusare, tum ope-
ram dare ut alij emendantur.

^aAdmodum obscurus est finis
huius uersus. Quidam legunt,
Rogant amici, sed non audiūt:
quidam, credēs uerbis fallitur.
Sed uidetur is persequi multa
uerba, qui fratrem pauperē de-
serit, ut sese excuset, & nihil
det. Vel, Amicus desertus mul-
tis utitur uerbis, quibus tamen
nihil efficit aut impetrat.

^bEb. qui cor possidet.
^cEa delicta scilicet, seu trans-
gressiones quæ contra ipsum
fiunt.

^dDum spes est, scilicet fore ut
corrigatur.
^eAlij legunt, ad clamorem eius
ne moueas animo.

^fEbr. surgit.
^gHuc spectet desiderium homi-
nis ut benefaciat: & melius est
pauperem esse q̄ negare.

^hEb. pernoctat, nec uisitabitur
in malo.
ⁱAlij, Piger abscondit manum
in sinu.

Liber

telliget scientiam.

Qui patri damnum dat, & matrem expellit, dedecoratus est filius & ignominiosus.

Desine fili mi audire disciplinam à uerbis scientiæ seducentem.

Testis Beliaal interpretabitur iudiciū, & os impiorū deuorat iniquitatem.

Illusoribus parata sunt iudicia, & uibices tergo stultorum. CA. XX.

L V dicra res est uinum, tumultuosa ebrietas: quicumque in hoc errat, nunquam sapiet.

Terror regis est perinde ut rugitus leonis: qui illum prouocat ad iram, peccat contra animam suam.

Gloria homini est, desistere à lite: quisquis sese [illis] miscet, stultus est.

Præ frigore non arat piger, sed mendicans in messe, nihil [auferet.]

Velut aqua profunda est consiliū in corde uiri, at uir intelligēs eliciet illud.

Plærunque homines deprædicant eum qui eis benefacit, at uirum fidum quis inueniet?

Iustus ambulat in sua integritate, liberi eius post ipsum beati.

Rex sedens in solio iudicij, dissipat omne malum intuendo.

Quis dicet, Mundum est cor meum: purus sum à peccato meo?

Diuerso pondere uti, aut diuersa mensura, ambo hæc detestat DOMINVS.

Puer etiam ex studijs suis deprehenditur, an purum & rectum futurum sit opus eius.

Auris auditum & oculi uisum, ambo hæc fecit DOMINVS.

Ne diligas somnum, ne ad egestatem adigaris: aperi oculos tuos, ut satieris pane.

Malum est, malum est ait qui emit: quum uero abit sibi tum laudat.

Os scitum, auro, gemmis ac pretiosis uasis pretiosius est.

Si alienus spoponderit, eripe uestem eius, ut pro extraneo sit pignus eius.

Dulcis est homini panis fraude partus, at tandem os eius scrupulis implebitur.

Cogitationes consilio disponuntur, consilijs gere bellum.

Ne in eas amicitiam cum eo qui secretum reuelat, aut qui [ut] mercator circuit, & blandiloquus est.

Qui maledicit patri suo aut matri suæ, huius lucerna extinguetur in medijs tenebris.

Hæreditas præpropere principio, tandem non benedicetur.

Ne dicas, Rependam malum, sed expecta DOMINVM, is te saluabit.

DOMINVS auersatur diuersum pondus, & bilanx dolosa non est bona.

Gressus uiri fortis à DOMINO, & mortalis quomodo intelligeret uiam suam?

Laqueus est homini sanctum deuorare, & postea ad uota conuerti.

Dissipat impios rex sapiens, & rotam uertit super eos.

Lucerna DOMINI spiraculum hominis, penetrans omnia penetralia uentris.

Beneficentia & fides seruant regem, beneficentia suffulcitur solium eius.

Decus iuuenum est robur eorum, & honor senum canicies.

Liuios uulneris abstersio sunt in aspero, & plagæ interiorum uentris.

CAPVT XXI.

C Or regis est in manu DOMINI uelut riuus aquarum, quocumque uolet, inclinatur illud.

Sua cuique uia recta uidetur, DOMINVS autem corda dirigit.

Iustitiam

^a Musar abusive pro falsa doctrina.

^b Malitiose aut pro suo arbitrio interpretabitur leges. Alij legunt, ridet iudicium.

^c Alij legunt & legum, pro contumacijs exponunt, Latz hōpff.

^d Vinū ludicrū dicitur ab effectu, ebrij enim multa risu digna committunt.

^e Seu, qui transgreditur.

^f Vel, Plerique homines deprædicant, quisque eum qui ei benefacit, at fidum quis inueniet? hoc est, gratū & qui rependat. Vel sic, Multi uolunt dici benefici, sed fide non præstant quod dicuntur, parum suo nomini respondent.

^g Ebr. oculis suis, hoc est, cura, inspectione.

^h Eb. Ad uerbum, Lapis & lapis, epha & epha, abominatio sunt ista ambo coram domino.

ⁱ Alij legunt, simulat se alienū.

^j Alij legunt, quū amiserit, tum laudat.

^k Labia scientiæ.

^l Alij sic legunt, Eripe uestem ei qui pro altero spondet, quod se pro alieno pignore obstrinxit.

^m Rachil proprie mercatorē significat, sed pro susurrone aut delatore hic capitur.

ⁿ Suple pendunt, uel diriguntur.

2. Ioan. 1. 2
Interrogatione
uehementer negat.
Eccl. 7. 6

Exod. 21. c
Leuit. 20. b
Matth. 15. a

Roma. 12. d
1. Pet. 3. b
1. Thess. 5. d

Iustitiam facere & iudicium, gratius est DOMINO quàm uictima.

Altitudo oculorum, & dilatatio cordis, nouale impiorum peccatum.

Cogitationes strenui duntaxat ad abundantiam, omnis autem præceps nihil quàm egestatem [assequitur.]

Qui thesauros colligit linguæ fraudulentia, uanus est & inconstans, mortemque sibi accersit.

Damnum quod dant impij ad ipsos redibit, quia noluerunt facere quod æquum & iustum est.

Peruersi uiri uia aliena est, mundi autem opus rectum.

Prou. 25. d

† Præstat habitare in pinna tecti, quàm cum muliere rixosa quæ partem ædium habet.

Animus impij cupidus est mali, nec inuenit proximus eius misericordiam coram oculis eius.

Prou. 19. d

† Dum multatur irrisor, imperitus cautior fit: & cum prudenter agis cum sapiente, eruditionem accipit.

Erudiat licet iustus impiam domum, impij tamen ad scelus defleunt.

Qui obturat aurem suam ad clamorem pauperis, clamabit & is, & non exaudietur.

Munus clandestinum restinguit iram, & munus in sinum [receptum] furorem uehementem.

Gaudet iustus facere quod æquum & iustum est, id quod horror est facinorosis.

Homo qui errat à uia prudentiæ, in coetu mortuorum requiescet.

Vir tenuis qui lætitiæ, uino & ungentis indulget, nunquam ditescet.

Prou. 11.
Punit aliquando deus impios, ut iustus parcat. Isa. 43.
* Eccli 35. c

† Impius expiat pro iusto, & præuicator pro rectis.

* Satiùs est in terra deserta uersari, quàm cum muliere rixosa & iracunda.

Thesaurus expetibilis & oleum in habitaculo sapientis, stultus autem deuorat illum.

Qui iustitiam & beneficentiam sectatur, inueniet uitam, iustitiã & gloriam.

Fortium urbem expugnat sapiens, & robur quo fidunt deiicit.

Qui custodit os suum & linguam suam, custodit animã suam ab angustiis. D

Petulans superbus, cuius nomen illusor, per iram audax facinus designat.

Desiderium pigri interficit eum, manus enim eius renuunt laborare.

Tota die flagrat cupiditate, iustus autem largitur, nec parcat.

Immolatio impiorum abominanda est, quãto magis si in scelere affert eam.

Testis mendax peribit, & uir auscultans perpetuo loquetur.

Obfirmat uir impius uultum suum, at rectus uias suas dirigit.

Isa. 3. 46.

† Non est sapientia, non prudentia, neque consilium contra DOMINVM.

Equus instruitur ad diem belli, à DOMINO autem [datur] salus. • XXII.

Eccli 7. a

F^a Ama † præferenda est magnis opibus, & gratia auro atque argento melior est.

Diues & pauper inter se conueniunt, cunctorum factor DOMINVS est.

Cautus uidet malum, & sese abscondit: simplices autem perrumpunt & damnum accipiunt.

† Præmium humilitatis est timor DOMINI, diuitiæ, gloria & uita.

Sudes & laquei sunt in uia prauis, qui animam suam seruare uelit, procul fugiat ab eis.

† Initia puerum iuxta biuium uia suæ, à qua non recedet, etiam dum conseruauerit.

Diues egenis imperat, & seruit obæratuſceneratori.

* Nouale impiorum progerminat peccatum, nempe fastium & cupiditatem insatiabilem.
* Suple tendunt.

* Alij legunt, terrebit eos. Gur.

* Restinguit repetendum per Zeugma.

* Hoc est, cessabit.

* Ebr. ascendit.

* Vel, uir qui audit, constanter loquetur.

A * Ebr. Nomen pro existimatione & fama. Quidam Tob bonum & ad nomen, & ad gratiam referunt.

* Vel, sibi mutuo occurrunt.

* Quidam de malo poenæ exponunt.

* Alij legunt, finis, alij propter: nam ekeb hec omnia significat. Quidam legunt, Finis humilitatis & timoris domini sunt diuitiæ, gloria & uita.
* Imbus, institue.

Liber

^fvel, Qui seminat iniquitatē,
iniquitatem metet uel inanitatē.

⁸Alij legunt, baculus transgressionis eius.

⁹Bonus oculus est liberalis, benignus, candidus: malus oculus, inuidus, infidus.

¹⁰Alij legunt, contumacem.

¹¹Eb. Os alienarū: ponit autē alienam pro scorto, uel alienigenarum.

¹²Per uentrem interiora aut per neitalia mentis intellige allegoricos.

¹³Schalischim uiri heroes sunt, præstatißimi robore corporis, animi fortitudine, & peritia militari. Hic metaphorice pro præcipuis dogmatibus capi puto, ut supra in s. cap. dicit, loquar negidim insignia & præcipua quedam. Et Osee s. cap. Ribim præcipua quedam, magnifica, augusta, axiomata, auctoritate plena, &c.

¹⁴In porta, id est in iudicio: hoc est, nec ui opprimas, nec iuris specie.

¹⁵Eb. ad uias eius.

¹⁶In conspectu regum stare, est ipsis ministrare.

¹⁷Hoc est, tibi nocebis. Alij sic, Gula tuæ modū pone: & si uis compos tui permanere, ne concupiscas cibos eius.

¹⁸*Vel, spinam.

¹⁹Eb. Malus oculo.

²⁰Ebr. Introducto.

Qui seminat iniquitatem, calamitatem metet, & uirga ire eius perdet eum.

²¹Benignus oculus benedictionem [nanciscetur,] tribuit enim de pane suo pauperi. Eccli 33.6

Eijce derisorem, & simul exhibet contentio, cessabitque lis & conuitium.

Rex amicus eius est, qui munditiam cordis diligit, & labiorum gratiam.

Oculi DOMINI obseruant scientiam, qui & præuaricatoris uerba subuertit.

Piger dicit, Leo [stat] foris, in medijs plateis interficiat.

Os scorti profundus est hiatus, in quem cadet cui DOMINVS irascitur.

Stultitia colligata est in corde pueri, sed ferula castigatrix longe propellet eam ab illo.

²²Qui per iniuriam & uiolentiam opprimit pauperem, ut ditescat ipse, is dabit diuiti, & egebit.

Adcommoda aurem tuam, & audi uerba sapientum, & appone cor tuum ad scientiam meam.

Iucunda enim est, si eam in uentrem tuum recondideris, aptabuntur simul in labijs tuis.

Vt sit in DOMINO fiducia tua, ostendi tibi hodie.

An non præscripsi tibi ²³triarios, decreta consiliorum & scientiæ?

Vt ostenderem tibi rectitudinem uerborum ueritatis, quo respondere posses uerba ueritatis his qui ad te mittunt.

Ne diripias pauperem quod pauper sit, nec opprimas afflictum in porta.

²⁴DOMINVS enim illorum causam defendendam suscipiet, & uim illis faciet, qui animo illorum uim intulerunt.

Ne contrahas amicitiam cum homine iracundo, & cum homine furioso ne uerferis.

Quo minus ad mores illius asuescas, capiasque offendiculum animæ tuæ.

Ne sis inter eos qui stipulata manu fidem iubent, & pro debito obstringunt.

Cur enim committeres, ut si soluendo non esses, lectus tuus subtus te auferretur?

Ne moueas loco perennes terminos quos maiores tui constituerunt.

Vides ut prompti ad gerendum negotia in aulis regum ²⁵ministrant, & non apud priuatos aut obscuros. CAP. XXIII.

²⁶Quum accumbis ut cum principe comedas, aduerte prudenter quæ ante te posita sunt. Ne cibi uoluptate capiamur.

Si tu ²⁷gulæ tuæ indulgere uoles, gutturi tuo ²⁸cultrum intentabis.

Noli desiderio cibi eius capi, nam cibus fallax est.

Ne allabores ut ditescas, cessa ab hac prudentia tua.

Num intenderes oculos tuos in id quod [mox] non est? sumunt enim sibi alas [diuitiæ,] & uelut aquila in aërem auolant.

Ne edas cibum ²⁹inuidi, neque desideres edulia eius.

Nam intus in animo suo metitur, idque faciens dicit tibi, Ede & bibe, cor autem eius non est tecum.

Buccellam tuam quam edisti, euomes, & iucunda perdes uerba.

³⁰Ante aures stulti ne loquaris, contemnit enim prudentiā sermonū tuorum.

Ne loco moueas terminos perennes, & in agrum pupillorum ne introcas.

Nam uindex eorum fortis est, is causam eorum defendendam suscipiet aduersus te.

³¹Adcommode cor tuum disciplinæ, & aures tuas uerbis scientiæ.

³²Ne prohibeas a puero disciplinam, si ferula percusseris eum, non morietur. Prou. 23.13 Eccli 30.2

Verbera ergo eum ferula, animamque eius ab inferis eripies.

Fili

Fili mi, si sapiens fuerit cor tuum, gaudebit quoque cor meum.

Exultabunt denique renes mei, quum labia tua recta loquentur.

Proo. 24. 2

Ne æmuletur cor tuum peccatores, sed in timore DOMINI [persta] omni tempore.

Quoniam ecce est tibi posteritas, & expectatio tua non excindetur.

Tu ergo ausculta fili mi & saps, ut beatum sit in uia cor tuum.

Ne sis inter uini potatores & comessatores carnis.

Nam potatores uini & comessatores ad inopiam redigentur, & dormitatio laceris uestibus induet.

Audi patrem tuum qui te genuit, & ne contempnas matrem tuam cum conseruerit.

Veritatem, sapientiam, disciplinam & prudentiam compara, & ne uendas.

Supra modum exultabit pater iusti, & qui genuit sapientem, lætabitur in eo.

Lætetur ergo pater tuus, exultet & mater tua quæ te peperit.

Mihi ergo fili mi da cor tuum, & placeant oculis tuis uia mea.

Scortum enim est profunda fouea, & puteus angustus meretrix.

Hæc etiam, perinde ut prædones solent, insidias struit, adiungitque [sibi] homines præuaricatores.

Quid non ebrietas designat?

Apud quem est uia? apud quem est dolor? apud quem contentiones? apud quem nuga? apud quem uulnera sine causa? apud quem rubedo oculorum?

Subiectio.

Apud eos nimirum, qui uinum sectantur, apud eos qui ueniunt scrutatum ubi misceatur.

Noli contemplari uinum quum rubet, & quum phiala colorem suum reddidit, recta procedentem.

Postremum enim eius uelut serpens mordet, & uelut aspis punget.

Videbis rem aliter quam habet.

Si oculi tui spectabunt meretrices, iam pectus quoque tuum peruersa cogitabit.

Erisque perinde ac si dormias in medio mari, aut iacens in summitate mali.

Nimis ebrium.

[Tum dices,] Percusserunt me, & non dolui: uerberarunt me, sed non sensi. Quando expergiscar, rursus inquiram illud.

Ne æmuleris uiros malos, neque cupias cum eis uersari.

Nam cor eorum perniciem meditatur, & calamitatem loquuntur labia eorum.

CAPVT XXIII.

Sapientia ædificatur domus, & intelligentia absoluitur.

Scientia implentur penetralia, omnigenis opibus, raris & amoenis.

Vir sapiens & prudens uiribus pollente præstat.

Consilij enim bella geruntur, & uictoria multitudine consiliariorum [paratur.]

Sapientia ardua res stulto, in porta non audet aperire os suum.

Qui nihil aliud cogitat quam malum perpetrare, uocabitur sceleratus uir.

Rom. 14.

Facinus [hominis] stulti peccatum est, & irrisorem abominatur homines.

Si remiseris in ipso necessitatis articulo, angusta est fortitudo tua.

Psal. 51. 2

Libera eos qui ad mortem rapiuntur, & qui ad cædem ducuntur, neque cesses.

Nam si dixeris, Ecce ignorauimus illud. An non cordium artifex ipse intelligit? & obseruator animæ tuæ ipse nouit? reddetque homini iuxta opus suum.

Mel comedis fili mi, quoniam bonum est, & fauum dulce palato tuo.

Sic erit cognitio sapientiæ animæ tuæ, quam si inueneris, erit tibi posteritas, & expectatio tua non excindetur.

Hoc est, Ne tibi doleat, ne te cruciet, si uideris peccatores prospere habere.

Alij, & dirige.

C

Ebr. Aliena.

Alij legunt, Vbi est uia.

Eb. Ibi in planitie ingrediens tem. Der glatt eyhlin gadt.

Alij legunt, Si spectas aliena, nam ebrios uisus fallit.

Eb. loquatur.

Hibel summa pars mali, ubi fines colligantur.

A

Eb. Consilij bella geres, & salus in multitudine.

Vel, fictor animæ tuæ.

B

Liber

Ne insidieris impie habitaculo iusti, & ne uastes cubile eius.

†Iustus enim & si septies cadat, resurgit tamen, impij autem in malum cor- ^{Psal. 35. 36.} ruunt.

†Cum lapsus fuerit inimicus tuus, ne læteris: quumq; impingit, ne exultet ^{Prou. 17.} cor tuum.

^cNe malum hostis in te recadat, ita disponente domino.

Ne DOMINVS uideat, & displiceat in oculis suis, auertatq; iram suam ab ipso.

^dVel, malus non habebit poste-
ritatem.

^eEb. cum alterantibus, hoc est,
qui deficientes a domino & re-
ge rebelles & seditiosi sunt.

c Ne succenseas propter malos, neq; æmuleris propter impios.

Nam malo tandem nihil supererit, †lucerna impiorum extinguetur.

<sup>Lucerna felici-
tas & prosperi-
tas.
†Iob 21.</sup>

Time DOMINVM fili mi, & regem: cū his qui rerum nouarū studiosi sunt, ne commisceare.

Subito enim consurget exitium eorum, & ruinam amborum quis nouit?

<sup>*Vel, Etiam hæc sapientes præ-
cipiunt: uel, Etiam ista ad sapi-
entes pertinent.
†Potest esse liptote, id est, est
pejsimum.</sup>

*Hæc quoq; sapientum sunt.

<sup>Quidam putat
hic nouas alio-
rum gnomas in-
cipere.
Deut. 1. c.
Leuit. 19. d.
Eccli 42. a</sup>

†Nosse personas in iudicio, non est bonum.

Qui dicit impio, iustus es, huic maledicunt populi, hunc nationes detesta-
buntur.

^sVel, benedictio boni.

^bEbr. Labia osculabitur, qui sa-
cit redire uerba plana. Amabi-
lem se reddit, qui plane respon-
det.

Qui autem arguunt, grati sunt, uenietq; super eos bona imprecatio.

Si quis apte respondet, perinde est ac si labijs oscularetur.

Para foris opus tuum, & exerce agrum tuum, & postea ædifica domū tuam.

d †Ne testeris temere contra proximum tuum, num labijs tuis persuadebis?

<sup>Prou. 19.
Non labijs per-
suadendum, sed
ueritate.
†Prou. 10. b</sup>

*Ne dicas, Faciam illi quemadmodum fecit mihi, rependā cuiq; iuxta opus
suum.

Agrum hominis pigri præterij, & uineam hominis stulti.

Et ecce totum obruerant urticae, & faciem eius dum tegebant, maceria cum
lapidibus diruta erat.

Id ego uidens alta mente reposui: uidi inquam, & eruditionem accepi.

Paululum dormiendum, paululum dormitandum, paululum complicandę
manus ad dormiendum: at interim ceu uiator ueniet egestas tua, & ino-
pia tua ceu uir scuto munitus.

<sup>Supra 6. b.
Mimesis igno-
ratorum.</sup>

CAP. XXV.

Et hæc parabolæ sunt Solomonis, quas [huc] retulerunt
uiri Ezechia regis Iuda

^aPotest esse dissimile, ut decet
deum abscondere uerbum uel
rem, ita decet reges scrutari.
Multa enim nos in diuinis re-
bus latent, idq; ad gloriam dei
facit.
^bAlij legunt, ut sit similitudo.
^cEbr. remouere.
^dImpius uel impietas.

A GLORIA dei est cælare uerbum, at gloria regum est, scrutari uerbum.
Cælum in sublimi est, terra in profundo, cor autem regis imperuesti-
gabile.

*Auferatur scoria ab argento, iam exhibit excoctori uas.

Auferatur impius a conspectu regis, iam thronus eius iustitia firmus erit.

Noli te ostentare coram rege, & in loco magnatum ne steteris.

Præstat enim ut tibi dicatur, Ascende huc, quàm te loco deiici coram princi-
pe, quem aspexerant oculi tui.

Ne exeas ut cito litem instituas, ne tandem quid designes, quo te ignomi-
niosum reddat proximus tuus.

^eQuidam sic legunt, Ne tu tan-
dem facias quid, quo tu afficias
ignominia proximum tuum.
^fVel, quom te.
^gAlij legunt, Alius tuam litem
dirimat antequam adeas iudi-
cem.

B *Causam tuam age in lite cum proximo tuo, & arcanū alterius ne reueles.

Ne fortè audiens, a te subtrahat beneficentiam, teq; infamet, quod amoliri
non possis.

^hVel, alteri ne reueles secretū.
ⁱAlij legunt, contumelijs te affi-
ciat, uel adimet tibi probitatē.
^jEbr. uerbū in rotis suis dictum.
^kEbr. Cussis niuis, Ein 284a-
psen.

Mala aurea in cælati uasis argenteis, est uerbum tempestiue prolutum.

Torques aureus, & monile aureum est, increpatio sapientis auri obtempe-
ranti.

Sicut frigus n̄ iuis in tempore messis, sic fidus legatus ei qui se misit, & refi-
cit

cit animum heri sui.

Nubes & uentus absq[ue] imbre est, qui magnifice pollicetur, sed præstando fallit.

^mEbr uir qui gloriatur in mune mendaci.

Pro. 15. a

† Longanimitate persuadetur princeps, & lingua mollis frangit ossa.

ⁿOssa, id est duras.

Mel ubi repereris, comede quantum satis est: ne eo satiatu, euomas illud.

Reuoca pedem à domo proximi tui, ne forte tui satur, odiat te.

Malleus, gladius ac sagitta acuta est uir qui falsum dicit testimonium aduersus proximum suum.

Dens fractus, & pes luxatus, preuaricatoris spes sunt dū aduersitas ingruit.

Musica in lor
du in tempesti-
ua.

Mæsto cordi carmen canere, perinde est atq[ue] detrahre uestes tempore frigoris, aut nitrum aceto [perfundere.]

Rom. 12. d

† Si esuriat qui te odit, ciba illum pane: si sitierit, pota eum aqua.

Sicenim prunam incendes super caput eius, & DOMINVS reddet tibi.

Ventus aquilonaris pellit pluuias, at uultus seuerus linguam delatricem.

^D Ebr. linguam absconsionis, hoc est, quæ clam avertit.

Pro. 21. b

† Satius est in pinna tecti habitare, quàm cum muliere contentiosa, quæ parat in domo habet.

Quod aqua frigida est lasso animo, id est nuncium bonū ē terra longinqua.

Fons conturbatus, & corrupta uena, est iustus lapsus coram impio.

Ecc. 3. e

† Quemadmodum multum mellis edere non est bonum, sic qui gloriam eorum nimium scrutatur.

Vrbs mœnibus nudata, est uir qui non cohibet spiritum suum.

^P Spiritum, hoc est iram & impetum, qui animo suo non imperat.

CAPVT XXVI.

VT in æstate nix imberq[ue] in messe, sic nec stultum decet gloria.

^A Intempestiua scilicet sunt.

Quemadmodum auis aufugit, & præteruolat irundo, sic friuola execratio non euenit.

Flagellum equo, frenum asino, uirga tergo stultorum.

^Suple debetur, uel destinata sunt.

Ne respondeas stulto secundum illius stultitiam, ne & tu quoq[ue] par ei fias.

Responde stulto secundum stultitiam eius, ne sapere sibi uideatur.

Truncat pedes, bibitq[ue] uiolentiam, qui per stultum aliquid mandat.

^Eb. mittens uerba per manum stulti.

Vt exaruerunt crura claudo, sic prudens & picturatus sermo in ore stulti.

Qui stultum honore adificat, perinde facit ac qui lapidem in funda ligat.

Vt spina crescens in manu ebrii, sic parabola in ore stultorum.

Egregius aliquis ac magnus uir conficit [per se] omnia, stultus autem mercede conducit transgressores.

^Vt lapis non hæret in funda, sed mox ciaculatur sic nec honor in stulto.

^Alius sic legit, Qui stultos ac prætereuntes mercede conducit, similis est magistro qui omnia contaminat.

^Transgressores, id est nebulosus, negligentes, ignauos.

1. Pet. 2. d

† Vt canis ad uomitum suum redit, sic stultus iterat stultitiam suam.

Si uideas hominem qui sibi sapere uidetur, de stulto melius sperabis quàm de ipso.

Dicit piger, Pardus est in uia, leo inter plateas.

Sicut fores uoluuntur in cardine suo, sic uolutatur piger in lecto suo.

Pro. 19. d

† Abscondit piger manū suam in spatinā, pigetq[ue] eam reducere ad os suum.

^Alij legunt, in sinum: alij, in oculum.

Piger uidetur sibi sapientior, q[ue] septem qui sententias respondent.

Canem auribus tenet, qui transiens liti se ingerit, quæ sua nihil refert.

Vt qui sese fatigat iaculando flammæ, tela letalia: sic est uir dolosus erga proximum suum: deinde dicit, An non ioco feci?

Ecc. 3. b

† Vbi defunt ligna, extinguatur ignis: ubi deest susurro, cessant occasiones contentionum.

Carbo prunam, & ligna ignem, contentiosus rixas incendit.

Verba susurronis blanditijs sunt similia, sed in intima uiscera penetrant.

^Alij sic, Verba delatoris perinde sunt ac uerbera, penetrantq[ue] penetralia uentris.

^Alij legunt, Labijs dissimulat, & quum appropinquat, struit dolum.

Vt uas testaceum argenti scoria obductum, ita labia ardētia, & cor malum.

Labijs suis cognoscetur osor, intra se dolum recondit.

Liber

^aVel sic, Quum precatur uoce sua.

^aVel, attenuatos ipsius.
^bHoc est, operatur ruina.

Quum uoce sua benignus est, ne credas ei, septem enim abominanda sunt in corde eius.

Odium si tegitur in uastatione, retegetur malitia eius in coetu.

^aFodiens foueam in eam ruet: & qui saxum prouoluit, in ipsum recidet.

Eccl. 10. b
Eccl. 27. d

Lingua mendax odit qui ipsam reprimat, & os blandum facit impulsione.

CAP. XXVII.

^aNE glorieris de die crastino, nescis enim quid ferat dies.

Matth. 6.
Iacob 4.

Laudet te alienum, non tuum os: extraneus, & non labia tua.

^aOnerosus est lapis, grauis arena, utroque grauior est ira stulti.

Eccl. 22. b

^aAlij legunt, et furor inundans, uel erumpens.

Sæua res est æstus, & furor inundatio, coram æmulatione autem quis consisteret?

Melior est manifesta correptio, quam occulta dilectio.

Fidelia sunt uulnera inflicta à diligente, coacta autem oscula odientis.

^bAlij legunt, nociua, contumeliosa, sed uidetur precibus exortata.

^aAnima satura fastidit fauum, esurienti animæ etiam amarum dulce est.

Iob 6. b

^bHomo qui de loco suo migrat, similis est passerulo nidum suum linquenti. Vnguentum & suffitus cor exhilarant, habere amicum ex animo consulentem, res dulcissima est.

^cEbr. dulcedo proximo suo de consilio animæ.

Amicum tuum, & amicum patris tui ne deferas, & domum fratris tui tempore calamitatis tuæ ne ingrediaris.

Melior est uicinus propinquus, quam frater procul absens.

Sapiens esto fili mi, & gaudebit cor meum, ut respondere queam ei qui mihi exprobat.

Cautus uidens periculum absconditur, simplices perrumpunt, & damnum accipiunt.

^c^aSi alienus spoponderit, eripe uestem eius, ut pro extraneo sit pignus eius.

Prov. 20. c

^dUarie exponitur hic uersus. Quidam sic, Qui nimis accurate, & magnifice laudat aliquem, uidebitur execrare. Alij sic, Laudare aliquem nimis mane, hoc est, antequam tibi perspectus sit, uitio uertitur, & c. nimis praeproperè.

^aLaudanti proximum suum magna uoce mane consurgenti, reputabitur ac si execratus eum fuisset.

Tectum perstillans tempore pluuiæ, & rixosa mulier paria sunt: qui cohibet eam, uentos cohibet, & dextera sua oleo occurrit.

Vt ferrum ferro committitur, sic homo homini consociatur.

Qui ficum colit, uescitur fructu eius: sic qui dominum suum obseruat, honorabitur.

Vt aquarum facies ad facies, sic cor hominis ad homines.

^fVariant sensu. Quidam sic intelligunt, Vt facies in aqua resplendens fallit, ita inter se corda hominum. Alius sic, Vt eadem aqua diuersas reddit facies, sic alia aliorum hominum sunt corda.

^b^aVt inferi & perditio nunquam satiantur, sic oculi hominis nunquam saturantur.

Eccl. 14. b

Vt argentum in catino, & aurum in fornace [exploratur], sic homo ore laudantis eum.

^eVel, iuxta permixtionem: uel, uir quum coram laudatur.

^aStultum si contuderis pistillo in mortario inter ptisanam, non recedet ab eo stultitia eius.

Isa. 17.

Faciem pecoris tui accurate cognosces, & adponito cor tuum ad greges.

(Nec enim perpetuus erit thesaurus, nec corona ad perpetuam posteritatem.)

Hæc ad economiam pertinet. Præsentibus utendum. Hæc omnia prædens & diligens paterfamilias norit.

Vt scenum prodeat, herba appareat, graminæque montium colligantur.

^aOues pro uestitu tuo, & hircos pro pretio agri.

1. Tim. 6. b

Num sat lactis caprarum pro cibo tuo, & cibo domus tuæ, & pro uictu ancillarum tuarum.

CAP. XXVIII.

^aVGiunt nemine persequente impij, iusti ut leones confidunt.

^eEbr. in præuaricatione terræ multi principes eius, & in homine intelligente & experto firmum producet.

^aPropter præuaricationem eorum qui in terra habitant, fit ut alij subinde imperent: quum uero homines prudentes sunt & cordati, firmum est, & prorogatur.

Vir

Vir pauper qui pauperes uolentia opprimit, perinde est ac imber putrefaciens segetem, ut nihil proueniat.

Esse sunt pii
aduersus im-
pios.

Qui legem deferunt, impium laudant; qui autem legem custodiunt, prouocantur contra eos.

Mali homines non intelligunt iudicium, qui autem DOMINVM quærunt, omnia intelligunt.

Prou. 19. 2

† Melior est pauper qui ambulat in integritate sua, quàm diues qui prauus in uis suis incedit.

Qui legem seruat, intelligētia præditus est: qui uero helluonum socius est, ignominia afficit patrem suum. ^{B Lex forte pro modo ponitur.}

Qui opes suas fcenore & usuris auget, congerit eas homini qui pauperibus benefaciat.

Qui aurem suam auocat, quo minus legem audiat, eius precatio quoque abominanda est.

Qui seducit rectos in uiam malam, in foueam suam ipse corrueat, integri uero hereditate consequentur bona.

Diues sapere sibi uidetur, at pauper prudens explorat eum.

Vbi iusti exultant, multa est magnificentia: quum uero impij surgunt, exploratur homo.

Qui transgressionem cælat, huic non prospere cadet: qui uero confitetur & deferit, is misericordiam consequetur.

Præconium ti-
moris domini.

Beatus est homo qui iugiter pauet: qui autem cor suum obdurat, corrueat in malum.

Tyranni exiit.

Ceu leo rugiens, & ursus cum fremitu discurrens, est princeps impius periculæ plebi.

Sub stulto principe crebræ sunt uolentia: qui autem auaritiam odit, diuimperabit.

Qui per uolentiam sanguinem fuderit, ad foueam usque profugus erit, ut nemo sustentet eum.

Qui integre ambulat, saluabitur: qui uero per uias prauas incedit, in una aliqua corrueat.

Prou. 12. b
Eccl. 10. d

† Qui colit humum suam, satiabitur pane: qui uero uanos sectabitur, satiabitur egestate.

Vir fidelis amplas habet benedictiones, qui uero festinat ditescere, non feret impune.

Agnoscere personas, non est bonum: propter frustum panis præuaricatur uir [huiusmodi.]

Qui properat ut ditescat, inuidus est, nec animaduertit egestatem sibi imminere.

Qui corripit hominem post me, nanciscet gratiam plus quam qui lingua adulatur.

Qui patrem suum & matrem suam deprædatur, dicitque id non esse transgressionem, socius est hominis grassatoris.

Latus anima excitat contentionem, at qui DOMINO fidei, pinguescit.

Qui cordi suo confidit, desipit: at qui sapienter ambulat, liberabitur.

Qui largitur pauperi, non egebit: qui autem auertit oculos suos, multam [habebit] egestatem.

Quum euehantur impij, delitescunt homines: quum uero pereunt impij, auergunt iusti.

CAP. XXIX.

Qui aduersus increpationes dura ceruice est, subito conteretur, nec amederi quisquam poterit.

* Alij legunt, commutantur hominum res: sed uidetur dicere, Sub impijs principibus nihil tutum est pijs, omnia explorant, omnia rimantur.

† Vel, esuriens, famelicus.

§ Ebr. Princeps destitutus intelligentia & multa uolentia, odians auaritiam, prolongabit dies.
¶ Alij legunt, damnatus propter sanguinem.

† Ebr. uultus.

¶ Alij legunt hæsed pro ignominia et probro. Est qui ita legat, Auarus & inuidus, non agnoscunt sibi omnia euenire beneficentia dei. Ego legi hæser.
† Ebr. malo oculo est uir.
† Sic Solomō loquitur, Qui post me increpat & arguit, hoc est, iuxta leges meas. Alij legunt, Tandem gratior erit adulate.

¶ Vir contumax ad increpationes.

Liber

Quum iusti regnant, gaudet populus: quum imperitat impius, ingemiscit populus.

Qui sapientiæ amans est, exhilarat patrem suum: qui autem cum scortis amicitiam iungit, opes dilapidat. Luc. 15. c

Iudicio rex^b ditionem firmam facit, at^c qui tributa [extorquet,] euertit eam.

Qui adsentatur proximo suo, expandit rete^d gressibus eius. Ibidem;

Ipsi^e malo transgressio sua laqueus est, iustus autem ouat & gaudet.

B Cognoscit iustus miserorum causas, impius uero nihil prudentiæ aut cognitionis habet.

Illusores^f illaqueant urbem, at sapientes auertunt iram.

Vir sapiens si cum stulto disceptationem suscipiat, siue^g tumultuetur, siue^h rideat, nulla quies. Imperito homi
ne nihil inus
itius.

Viri sanguinarij oderunt integrum, rectis autem uita eius curæ est.

Totum spiritum suum effundit stultus, at sapiensⁱ retrorsum cohibet eum.

Princeps qui^j animum aduertit ad res uanas ac mendaces, huius ministri omnes impij sunt. Ecclesi. 10.
Regis ad exem
plū totus com
ponitur orbis.

Pauper & scelerator inter sese conueniunt, utriusq; autem oculos **DOMINVS** illustrat.

C Rex qui iudicat in ueritate pauperes, huius soliū in perpetuū firmū manet.

Virga & obiurgatio dat sapientiam, puer uero [sibi] relictus, pudefacit matrem suam.

Quum præsumunt impij, crescit transgressio, at iusti calum eorū intuebuntur.

Castiga filium tuum, hoc quietem tibi adferet, deliciasq; animo tuo.

Quū deest^k prophetia, dissipatur populus: & qui legē obseruat, beatus est.

Seruus non emendatur uerbis, & quum intelligat, non tamen respondet.

Si uideas hominem sermone suo præcipitem, iam de stulto melius q̃ de illo speres.

D Qui seruum suum à pueritia delicate educat, postremo ius filiorum occupare molietur.

Iracundus excitat occasionem contentionum, & furibundus multas transgressiones. Iob 21. d

Fastus deiñcit hominem, at spiritu humilem tenet gloria.

Odit animā suam quisquis furis socius est: audit execrationē, & nō indicat.

Qui metuit^l homines, corruet: qui autem in **DOMINO** confidit, is extra telorum iactum est.

Pleriq; ambiunt principis faciē, à **DOMINO** autē [pendet] cuiusq; iudicium.

Abominatur iusti uirum iniquum, impius autem abominatur qui recte incedunt.

CAP. XXX.

o Sermones Agur filij lake, prophetia^m grauis.

A Dixit uir ad Ithielem, ad Ithielem inquam, & Vchal, Stupidior quidem sum ego q̃ quisquā alius, & humana prudētia destitutus. Sapientiam nunquam didici, neq; sanctorum scientiam noui. Quis ascendit ad cœlos? aut descendit? Quis collegit uentos intra manus suas? Quis cōstrinxit aquas ueste? Quis constituit omnes terminos terræ? Quod est illi nomen? Quod nomen filio eius? si modo scis. † Omnis sermo dei purgatus est, scutum his qui eo nituntur. * Ne addas sermonibus eius, ne te redarguat, & mendax inueniaris. Duo sunt quæ abs te postulauī, ea ne neges mihi anteq̃ moriar.

B Procul à me amoue uanitatem & mendax uerbum. Inopiā & diuitias ne deris mihi, sed fac ut decerpā panē demensi mei, ne aut te negem, & dicam, Quis

^bEb. terram.

Iudicium pro iure & equo.

^cEbr. uir oblationum uel munerum, hoc est, qui nouis subinde uestigalibus populū expilat ac deglubit.

^d Alij legūt, gressibus suis, ut se se capiat adulator: alij, ut adsentator sit insidiator.

^e Irretitur malus peccato suo.

^f Alij legunt, instant

^g Alij ad stultum referūt, quod is tumultuetur & rideat.

^h Alij legunt, tandem: alij sensim, nach vnd nach.

ⁱ Animū aduertere, est delectari aliqua re.

^kEbr. uisio.

^lVel, abstrahitur.

^mEb. uir nasi, uel uir furoris.

ⁿEbr. Pauor hominis ponet laqueum.

^oVel, difficilis sententia, prægnans, excellens.

^pAlij legunt, sanctorum scientiā noui. Quasi diceret, Expertus sum humanarum artium, at diuinarum gnarus sum.

^qPsalm. 118. c

^rDeut. 4. 2. 12. d

Quis est deus: aut per inopiam furer, & abiurem nomen dei mei.
Ne deferas seruum apud herum suum, ne te excretur, neue te culpæ obno-
xium reddas.

Est genus quoddam [hominū,] quod maledicit patri suo, & matrem suam
non laudat. Est rursus genus quoddam, quod sibi mundum uidetur, quum
tamen à sordibus suis non sit lotum. Est deniq; gens quæ oculos suos attol-
lit, & palpebras suas eleuat. Est postremo gens, cuius dentes gladij, & cuius
molares cultri sunt, ut deuorent pauperes e terra, & inopes ex hominibus.
Sanguisugæ duæ filiae sunt, [nempe] 'adfer, aduehe. Tria hæc non satian-
tur, & quatuor nunquā dicunt, Satis est opum. 'Sepulchrum, uulua cōstri-
cta, terra non satiata aquis, & ignis non dicit, Satis.

Eius oculum qui patrem subfannat, & matris doctrinam spernit, corui
torrentis eruant, ac aquilæ pulli deuorent. Tria hæc excellentia sunt, ac su-
pra captū meum, & quartum penitus ignoro. Viam aquilæ in aëre, uiam
serpentis supra petram, iter nauis in pelago, & uiam uiri cum adolescētula.
Talis est & adulteræ uia, quæ ubi comederit, extergit os suum, & dicit, Nihil
mali feci. Sub tribus contremiscit terra, & sub quarto nequit consistere.
Sub seruo qui imperat, sub stulto quum satur est panibus, sub odiosa si ma-
rito nupserit, & sub ancilla quæ hæres facta est dominæ suæ.

Prou. 6.

Quatuor ista minima sunt inter terrestria, sed sapiētia superant uel pru-
dentissimos, Formicæ, populus imbecillis, quæ tamen in messe cibū suum
parāt: scuniculi, gens minime potens, attamen in petra domiciliū suū collo-
cant: locustæ, quæ & si regem non habeant, turmatim tamen proficiscuntur
uniuersæ: araneus utrunq; latus apprehēdit, & est in palatijs regum. Hæc
tria bene incedunt, imò quatuor belle incedunt. Leo qui heros est inter be-
luas, nec à cuiusquam conspectu fugit: canis uenaticus, aries, & rex alkum.

Si stulte egisti efferendo te, aut si quid scelerati apud te cogitasti, [pone]
manum super os.

Lac si premas, butyrum exit: qui nares emungit, sanguinem elicit: sic qui
iras incitat, litem producit.

CAPVT XXXI.

Verba Lamuelis regis disciplina grauis, in qua erudi-
uit eum mater eius.

Quid fili mi: quid fili uteri mei: quid fili uotorū meorum: Ne des mu-
lieribus robur tuum, & uias tuas ad delendum reges.
Ne [des] regibus, ô Lamuel, regibus inquam uinum bibere, aut principibus
siceram, ne poti obliuiscantur legis constitutæ, aut peruertāt causas
omnium afflictorum. Damnatis date siceram, & uinum his qui ama-
ro sunt animo. Ut poti obliuiscant inopiæ suæ, & calamitatis suæ non
ultra recordentur.

Aperi os tuum muto, in iudicio omnium eorum qui prouocant. Aperi os
tuum, iudica iuste causam pauperis & egeni.

Ecce uirtute præditam quisquis nactus fuerit, mercedem habet gem-
mis procul petitis pretiosorem.

Ei tuto credit cor mariti eius, res quoq; non decrescunt.

Rependet ei bonum, & non malum, cunctis diebus uitæ suæ.

Quærit lanam & linum, & operatur cum uoluptate manibus suis.

Perinde est atq; nauis mercatoris, ex longinquo aduehēs uictum suum.

Dum adhuc nox est surgit, & dat familiæ suæ cibum, ac cæmensum puel-
lis suis.

'Traghâr, Bîngbâr. Adferre, Aduehe, nomina ficta ex uer-
bis.

'Alij legunt, & quartum inex-
plebile est.

'Pro sepulchro alij legunt in-
feri.

'Vel, quatuor.

'Quidā murem montanū esse
putant, & uidetur hic quadra-
re.

'Pro araneo alij legunt stellio-
nem aut lacertam, non inepte,
'Vel, manibus suis.

'Eb. Astrictus lūbis. Ein wind.
Alij legunt, firmis lumbis, uel
ilijs.

'Alij, rex cui resisti non potest.
'Saltem os cōpescito, ne erum-
pat scelus.

'Ebr. onus.

A Argumentum, ut à turpi amore ab-
stineat, sed ducat honestam: caueat
ebrietatem, seruet iudicium & iustitiam:
deinde encomium mulieris ho-
nestæ addit.

B Hoc est, exoptatissime, pro
quo omnia mea uota emito.

'Alij legunt, opes, sed hanc signi-
ficat quod præstatissimū est in
homine, ingenium, robur, opes.

'Hoc est, aduoca & patrocini-
nare.

B Alij legunt per interrogatio-
nem, Quis inueniet?

'Eb. spoliū non deest.

'Vel, pensum.

Ecclesiastes.

- ¶ Consultat de agro, & emit eum, de fructu manuum suarum plantat vineam.
 ¶ Fortiter lumbos suos accingit, & corroborat brachia sua.
 ¶ Sentit quod bona sit negotiatio sua, nec noctu extinguitur lucerna eius.
 ¶ Manum suam colo admouet, & uolae eius torquent fufum.
 ¶ Manum suam extendit pauperi, & egeno praebet illam.
 ¶ Non metuit familiae suae a bruma, uniuersa enim uestita est duplicibus.
 ¶ Tapetia facit sibi, ex bysso ac purpura indumentum.
 ¶ Nobilis est in porta maritus eius, dum sedet inter senatores regionis.
 ¶ Sindonem facit ac uendit, cingula quoque quae dat mercatori.
 ¶ Fortitudo & decus uestimentum eius, & gaudebit in posterum.
 ¶ Os suum sapienter aperit, & lex beneficentiae in lingua eius.
 ¶ Speculatur statum domus suae, & cibum suum non edit otiosa.
 ¶ Surgent eius liberi, & praedicabunt eam felicem, maritus quoque eius eam laudat.
 ¶ Multae filiae pararunt opes, at tu uniuersas excellis.
 ¶ Fallax gratia, uana uenustas, foemina dei timens, ea laudabitur.
 ¶ Huic date de fructu manuum suarum, hanc praedicet in porta opera illius.

¶ Alij legunt, coccineo.

¶ Vel, haec gloriatur.

Sermones concionantis filij Dauidis regis in Ierusalem.

CAPVT I.

In hoc compendio disputationum Solomons de rerum natura, uelut in concione uniuersorum hominum de uita instimulanda consultantium sapientia & uox diuina reprobatur omnes opiniones falsas & perniciosas de summo bono, siue beatitudine hominis, ad quam totius uitae ratio conferenda est. Docet autem uere beatos, qui deo coniunguntur & anuntiantur per religionem. Simulque usum legum rerum altarum docet.

Vna sententia damnat omnes opinionum opiniones ut uaniss. qui felicitatem alibi quam in deo ponunt, aut rationibus alijs attingere moluntur quam per religionem Christi beatitudinem hominis non esse in multiplici scientia sex ratio nibus demonstrat.

1. Scientia cum labore perpetuo continetur sunt.

2. Imperfecta sunt etiam physice & astronomia, quae certiss. uidentur, et modis omnibus praestantissimae.

3. Circuit, circuit, it uentus, & secundum circuitus suos redit uentus.

4. Hieronymus flumina.

5. Omnia uerba laborant, siue lassantur.

6. Scientia non explet desiderium hominis, qui semper aliquid noui requirit.

7. Obluione aboletur scientia.

8. Et dedit cor meum ad quarendum.

9. Necessitas & studium discendi est peccati poena propter philautiam & curiositatem primo

rum parentum irrogata.

10. Istam occupationem mala dedit deus filiis Adae.

11. Hier. animi afflictio: quidam, passio uenti, i. uaniss. studium.

XTREMA inanitas, dixit concionans, extrema inanitas, & omnia quidem sunt inanitas. 1. Quantum [enim] homini reliquum est post omnem suum laborem, quem perfert sub sole? Aetas [namque] preterit, & aetas [alia] succedit: terra quoque aeternum perstat. 2. Oriturque sol, & occidit sol, & anhelus redit ad locum suum ubi oritur. Discedit [uero] ad Austrum, & redit ad Aquilonem. A diuersis quoque mundi plagis uenti surgentes meant, & in suos circulos uenti reuertuntur. Omnes [etiam] torrentes mare ingrediuntur, nec tamen mare impletur. Nam torrentes redeunt ad locum per quem ferebantur. Quibus explicandis uerba idonea desunt, nec quisquam edisserere posset. 3. Non oculus saturatur spectando, neque auris audiendo expletur. Quod [enim] fuit, ipsum etiam erit: & quod factum est, ipsum fiet etiam: nec quicquam noui existit sub sole. Est ne res, de qua possit quis dicere, Vide illud nouum est: & iam aliquot retro saeculis praeterierunt, quae fuerunt ante nos. 4. Non [durat etiam] memoria rerum priorum, neque apud posteros memoria rerum quae posthac erunt, durabit. Ego concionans fui rex Israelis in Ierusalem. Et induxi in meum animum quaerere & inuestigare sapienter per omnia quae sub caelo sunt facta. 5. Quam occupationem laboriosam deus hominibus iniunxit, ut ea humiles redderet. Perspexi [enim] omnia opera quae sub caelo sunt facta, & ecce omnia sunt inanitas & animi molestia. [Etenim] quod deprauatum est, non poterit quicquam reconcinnare: & quod deest, non

Exponit occasiones et studia cognoscendi, & quam notitiam consecutus sit, praeparans ad sequentia argumenta. Vnus sciendi, humiles & summissos facere homines, dum optice suum, & seipsos agnoscent.

non poterit numerari. 6. Subduxi autē rationē eiusmodi apud animum meum, Ecce ego res magnas perfecī, & auxi sapientiā prae omnibus qui ante me fuerunt in Ierusalem, ac meum cor uidit plurimam sapientiam & scientiam. Et adieci animum meum ad cognitionem sapientiae & cognitionem uersanae atq; stultitiae: [ac planē] intellexi, qd illud etiam sit animi molestia. Nam cum plurima sapientia coniuncta est plurima indignatio: & qui auget scientiam, simul auget quod eum cruciet.

CAPVT II.

Porrò apud meipsum ita cogitavi, Age quæso, lætus poculis indulgebo, & experiar quantum in eo bonum sit: ecce autem, etiam hæc inanitas est. 2. [Nā] bridere statuo esse hominis uersani, & lætitiā nescio quid parere.

Ad trahendum in uino carnē meam.

3. Indagaui ergo corde meo, corpus meū diutina uoluptate uini oblectare, & cor meum aluere facere sapientiae, hætenusq; retinere stultitiam, dum cerne-
re possem ubi nam positum sit bonum hominibus, quod sub cælo pere-
sequantur quanto tempore uiuunt. Perfeci [enim] magna opera, ædificaui mihi domos, [&] plantaui mihi uineas. Consecui mihi etiam hortos & paradisos, ac in eis plantaui omnis generis arbores fructiferas. Feci [etiā] mihi piscinas abundantes aqua, ut irrigarem ex eis nemus producens arbores. Emi [quoq;] seruos & ancillas, & habui uernas: peculiū etiam habui armentorum & gregum maius q̃ ullus eorum qui ante me fuerunt in Ierusalem.

Congessi etiam mihi argentum & aurum, & mūdum pretiosum regum & prouinciarū, mihiq; acciui cantores & psaltrias, necnon mulierem & mulieres, hominum delicias. Et magnus euasi, & cumulaui [res suas] prae omnibus qui ante me fuerunt in Ierusalem, simulq; sapientia mihi permāsit. Quicquid etiam expetiuerunt oculi mei, non negaui eis, neq; prohibui cor meum ab ulla lætitiā, nam cor meum lætatum est in omni labore meo: atq; hæc fuit fors mea ex omni meo labore. Et conuersus sum ad omnia opera mea quæ peregerunt meæ manus, & ad laborē quem pertuli: & ecce omnia inanitas & animi molestia, nec quicquam sub sole sit reliquum. 4. Porro [il-
luc] me uerti, ut perspicerem sapientiam, & uersaniam, atq; stultitiam: quid est enim, si homo sequatur ipsum regē, quod olim fecerunt? Et perspexi quidem potiore conditionem propositam esse sapientiae q̃ stultitiae, quem admodum præstantior est lux quā tenebræ. Sapientis enim oculi sunt in capite ipsius, stultus autem uersatur in tenebris: quāquam ego etiam noui qd eadem fortuna uniuerſis obtingat. Et cogitavi apud meipsum, eadem fortuna mihi obueniet quæ & stulto: & quorsum maiorem operam darem sapientiae? Statui autem apud me, qd etiam ista sit inanitas. Non enim per-
petuū erit eadem memoria sapientis & stulti, & eius quod nunc extat, temporibus futuris omnino obliuiscuntur [homines:] & quomodo moreretur sapiens sicut stultus? Quapropter odi uitam, quoniam laboriosum est mihi opus quod sub sole sit: omnia enī sunt inanitas & animi molestia. † Odi etiam omnem laborem meum, quem perfero, quem relicturus sum homini qui post me erit. Quis enim scit, utrū sapiens an stultus futurus sit, qui dominium habiturus est in omnem laborem meum quem pertuli, & quem sapienter obiui sub sole? Etiā illa est inanitas. Quare me reuocaui, ut ex animo eijcerem cogitationem omnis laboris quem ferrem, & sapiēter obirem sub sole. Est namq; homo, qui laborem suum in sapientia, & scientia, & iustitia [excolenda insumptum] tradat homini, qui nihil in ea re elaborauit, ut eo fruatur: quod etiam inanitas est, & magna molestia. Quid enim [utilitatis] homini existit ex omni labore suo, & animi molestia quam perfert sub sole? Nam omne tempus ipsius [plenum est] rebus quæ cruciāt, & in-

Infra 8. a
Prou. 17. d

Quia oēs
dies eius do-
lores siue res
dolorificæ.

6. Scientia nō tam res bonas q̃
malas cōplectitur. Itaq; potest
æque miserum ac beatū facere.
Loquutus sum ego cum corde
meo dicendo.

† Dixi ego in corde meo, I quæ
so, pocula miscebo in lætitiā, et
uide in bonum.

* Felicitatem hominis non con-
tineri uoluptatib. mūdi, quinq;
rationibus demonstrat.

1. Lætitie & uoluptatis mā-
ter est stultitia.

2. Voluptatis comes dolor.

3. In rebus quæ uoluptatē affe-
runt, paradisi plus est dispēdi, q̃
in fruendo cōpendij. Et ille qui
dem multum nitendo non omni-
bus obtingūt: & si obtingunt,
frikole & momentaneæ sunt.
Quod Solomon ostendit suo
exemplo.

† Ad ridere dixi, uersanū, & læ-
titiae, quid hoc facit?

† Faciant numero dierum uite
sue.

† Hier. possedi.

† Segyloth significat requiē,
quæ uulgo dicuntur clinodia.
Hier. ut Græci, substantias.

† Hiero. Feci mihi cantores &
cantatrices.

† Hiero. scyphos & urceolos.
Græci quoq; et Chald. uasa pu-
tāt. Kimhi musica instrumēta.
Abr. mulieres a rapiēdo dictas.
Potius a mamma, ut lud. 5. ras-
hem ab utero appellantur.

† Etiā sapientia mea stetit mihi.

4. Deus & natura insituerūt,
ut homo pareat menti & sanæ
rationi tanq; regi suo, & non
concupiscētia carnis trahatur.
† Quia quid homo, qui ueniet
post regem?

† Reliquū sapientie a stultitia,
sicut reliquū lucis a tenebris.
Obiectio. At qui uidemus sapi-
enter secundū naturā uiuentes
iisdem infortunijs inuolui, quā-
bus & stulti ex carnis præscri-
pto uiuentes. Soluitur, quod di-
uersissimus sit exitus sapientis
& stulti.

† Et sciam etiam ego, qd euentus
unus eueniet uniuerſis.

† Et dixi ego in corde meo, Se-
cundum euentum stulti etiam
ego eueniet mihi.

† In quo iam diebus uenietibus
omne obliuioni datur.

† Obiectio alia, Si felicitas non
est summū bonum hominis, rec-
tissimum erit spretis uolupta-
tibus omnibus posteritati con-
sulere. Soluitur, quod deo non
placeat inanis & superuacua
cura posteritatis, sed moderata
prospicientia.

† Et redij ad excutiendū cogita-
tionem siue corā e corde super
omni labore, &c.

† Sortem ipsius.

† Vel, in labore.

Ecclesiastes.

^aNon bonum in homine, quod edet & bibet, & ostendet animæ suæ bonum in labore suo.

^bEt quis festinabit extra à me? ^cSalomon dicit se à deo cōcessis bonis frui, & in laboribus honestis & utilibus impigru esse, docens exemplo quid facere conueniat.

^dBonus ante ipsum.

^eEt peccanti.

Obiectio tertia. Quid si propter deum & uitam æternam, propter ipsum honestum refugiam omnes uoluptates, & persequar dura & aspera? Ad hoc respondet, optimum esse ut tempus obseruetur, et modus teneatur, sine quo nihil recte fit.

^aAd omnem uoluntatem.

^bVel, sanandi, ut Hierony.

^cLonge abesse amplexantem.

Per subiectionem querit ac respondet, quid recte fiat in istis actionibus contrariis, lubet aut spectare opificiū mundi & naturā ipsam: quæ docent temperantiam auream optime omnibus actionibus moderari pro loco, tempore, personis, rebus.

^aQuid reliquum siue excellens agētis, in quo ipse laborat? Hoc est, quem fructum capit ex tam diuersa functione? Vel potius, quid officij superest quod obseruet?

^bEt etiā omnis homo quod edet & bibet, et uidebit bonū, &c.

^cSuper eo non addendum, &c.

^dPerfecta beatitudo & æterna in futuro seculo manet bonum. Non igitur summum bonum est uoluptas tēporaria in terris, quæ immerfos sibi pādit.

^eDixi ego in corde meo.

^fQuia tempus ad omnē uoluntatem, & super omni opere illic. i. in futuro seculo, ut Iob 23.

^gDixi ego in corde meo super uerbo filiorū Ade, ad separandum eos deus, et uidentū quod ipsi pecus ipsi sibi.

^hQuia euentus filiorum Ade, & euentus bruti, & euentus unus ipsis.

ⁱPro anima.

^jEt uidi. ^kPro beatitudine et optima conditione, ut Dan. 12. & in Psal. In primatu & excellentia non positam esse felicitatē hominis demonstrat septem rationib.

^lEx emulatione ac studio excellentie fit, ut plurimi opprimantur, oppressi deserantur, hominesq; impatientes sint.

^mEt de manu opprimentū ipsos uirtus, & non eis consolator. Chald. & Abrahā, & Latunus interpretes repetunt aduerbium negandi.

ⁿEt bonus ab ipsis duobus.

^oQui non uidit opus malum.

dignatione suæ occupationis, ut ne noctu quidem cor eius quiescat: quæ etiam inanitas est. ^aNon [enim aliud] homini bonū obuenit ex labore suo, quàm quod edit ac bibit, animæq; suæ bonum, quo fruatur, exhibet: quod etiam uideo manu dei [exhiberi.] ^bQuis enim comedit, & [ad laborē] quis promptior fuit quàm ego? Nam [deus] dat homini qui ei probatur, sapientiam, & scientiam, & lætitiā: aberranti autem à recto itinere dat negotium colligendi & congregandi, ut tradat ei qui deo probatur: quæ etiam inanitas est, & animi molestia.

CAP. III.

OMnibus [etenim] tempus præfinitum est, estq; tempus, quid uelis aut nolis sub sole. [Est] tempus nascendi, & tempus moriendi: tempus plantandi, & tempus euellendi, quod plantatum existit. Tempus occidendi, & tempus ^amedendi: tempus demoliendi, & tempus ædificandi. Tempus lachrymandi, & tempus ridendi: tempus lugendi, & tempus saltandi. Tempus proijciendi lapides, & tempus colligendi lapides: tempus amplexandi, & tempus ^babstinendi ab amplexibus. Tempus quærendi, & tempus perdendi: tempus custodiendi, & tempus proijciendi. Tempus scindendi, & tempus consuendi: tempus tacendi, & tempus loquendi. Tempus diligendi, & tempus odiendi: tempus belli, & tempus pacis. ^cQuid [igitur] agenti superest obseruandum in eo quod laborat? Vidi [equidem] occupationem quā deus iniunxit hominibus, ut ea redderet humiles. Omnia [enim] condidit, ut unumquodq; pulchrū sit suo tempore: deus quoq; mundū ipsum indidit eorum cordi, ne non inueniret homo opus, quod deus condidit à capite usq; ad finem. Et scio q; in illis rebus bonum non sit, nisi ut [homo] lætus sit, & quod bonum est, agat per uitam suam. ^dEtenim quantum omnes homines edūt & bibunt, & bono fruuntur ex omni labore suo, istuc ipsum est munus dei. Noui [etiam] q; æternum permanebit, quicquid deus condidit: cui nec addi quicquam, nec detrahi potest: condidit autem deus, ut ut ipsum [homines] reuereantur. Quod [olim] fuit, iam extat: & quod futurum est, olim fuit, & deus requirit quod ab insequenti propellitur. Porro spectauī sub sole iudiciū locum, ibiq; impietas [regnabat:] & iustitiæ locum, ibiq; impietas. ^eEt cogitaui apud meipsum, quod deus iustum & impium iudicabit: illi enim tempus est, quo uolūtati omni, & omnibus factis [præmium condignum rependetur.] ^fÆstimaui autem in animo meo conditionem hominum, ut deus excellentissimos creauerit, simul cernens quomodo ipsi sese in pecudum conditionem abiiciunt. ^gEadem enim solent hominibus & brutis animantibus euenire: & qualis est mors unius, talis est mors alterius, & ^hspiritus idem omnibus [inest:] nec habet homo quicquā præstantius pecore: siquidem omnia sunt inanitas. Omnia tendunt ad locū unum, omnia existunt è puluere, omniaq; reuertuntur in puluerem. Quis autem scit an spiritus hominum sursum ascēdat, & spiritus pecoris deorsum in terram descendat. ⁱCenseo igitur, nil esse melius, quàm ut homo lætetur in suis factis: ea enim est ^jfors ipsius: quis enim adducet eum, ut spectet quid post ipsum futurum sit?

CAP. IIII.

PORRò me [ad alia] conuertens uidi oppressiones omnes quæ fiunt sub sole, & ecce [manante] lachryma eorum qui opprimuntur, nemo est qui consoletur: ^a& quia deest facultas se uindicandi è manu opprimentū ipsos, non habent qui [efficaciter] consoletur. Vt equidem laudem mortuos qui iam sunt mortui, præ uiuis qui adhuc uiuunt. ^bVtriusq; autem beatiorē dico, qui nondū fuit, qui nondum expertus est molesta negotia quæ fiunt sub sole. Auidi omnem laborem, & omnem industriam agendi mutuam esse

Impiissimā opinionē in qua Epicurei fuerūt, cum suis trivolis ratiunculis reddidit, hominē totū morte intire ut cæteras animantes. Ideo summā beatitudinem hominis uoluptatibus sese ingurgitare.

Si anima nō est immortalis, nō resurgit corpus, nō iudiciū & uitæ æterna manēt hominē: Viuite luctu, comedite, uiuite uirtutes.

esse æmulationem: quod quidem etiam inanitas est, & animi molestia.

2. Stultus cōplicat manus suas, editq; carnem suam. ^bQuanto potior est manus plena cum quiete, quàm utraq; uola plena cum labore & animi molestia: 3. Rursum cōtemplatus sum inanitatem sub cœlo. Est [enim] unus quispiam & non secūds, qui neq; filium neq; fratrem habet, neq; finem [propositum] omni labori suo: cuius oculus non satiatur diuitijs, [ut dicat] cui laboro, & meum defraudo genium? Quæ quidem etiam inanitas est, & negotium permolestum. 4. ^cMelius est duos coniunctos uiuere, quàm unum solum, quibus merces optima est [proposita] in labore suo. Si enim ceciderint, alter socium suum eriget: uæ autem uni si ceciderit, nec [adest] alter qui eum erigat. Præterea si duo [simul] cubent, [plus] eis calor erit: unus em̄ quomodo calefceret? ^bEt si unus quempiam inuaserit, duo resistent ei: funiculus etiam triplicatus nō cito rūpetur. 5. Puer egenus & sapiēs præstat regi seni & stulto, qui admonitionē non admittit amplius. 6. ^dEst enim qui ad regnum gerendum prodit ē carcere, nam etiam in regno suo natus est pauper. Vidi [etiam] omnes uiuentes sub sole ^esequentes puerum secundum, qui loco ipsius [patris] regnum teneret. [Præterea] infinitus est populus omnium illorum qui ante istos [uixerunt]: ^fposteri quoq; non lætabūtur in eo: nam & hæc inanitas est, & animi molestia. 7. Custodi ^gpedē tuum ^hceu adituru domum dei, accedere nanq; audiendi gratia præstantius est, q̄ quod stulti uictimam offerunt, quia ignorant se male agere. CAP. V.

Nē quid præcipitater loquaris, neq; festinet cor tuū proferre uerbū ^acoram deo: deus enim in cœlo est, & tu in terra, quocirca pauca sint uerba tua. Nam in multa occupatione ^boccurrit somnium, & in multis uerbis stulti uox [erumpit.] Quum uoueris deo uotum, ne differas solvere, non enim [deus] stultis delectatur: [proin] quod uoueris, exolue.

Melior [nanq;] est qui non uouet, eo qui uouet, nec soluit. ^cNe committas ut os tuum præbeat carni tuæ occasionem peccandi, neq; dicas coram angelo, per imprudentiam [peccatum esse:] quare enim deus irascatur propter uocem tuam, ac destruat opus manuum tuarū? Etenim in multis somnijs, & uanitibus, & negotijs multis [enitendum est maximo] opere, ut deum timeas. ^dSi quando uideris in regione oppressiōem pauperis, & ^euiolentam præuaricationem iudicij & iustitiæ, ne mireris [diuinam] uoluntatem: est enim custos altior etiam alto, & ipsis [mortalibus] aliqui altiores sunt. ^fEt post omnia terræ deus semper sui similis expectandus est, ut rex agri qui colitur. ^g1. Qui amat argentū, non saturabitur argēto: 2. & qui amat diuitias, nullum fructū [percipit:] quæ quidē etiam inanitas est. 3. Dum augescunt ^hopes, augentur [etiam] qui eas comedant: & quæ ⁱutilitas peruenit ad possessores ipsarū, q̄ ut oculis suis

spec̄tent? 4. Dulcis est somnus operanti, siue parum siue multū comederit: diuiti aut̄ satietas non cōcedit dormire. 5. Est ^jmorbus malus quem uidi sub sole, [nempe] diuitias seruatas à suis possessoribus in ipsorū exitium. Quodq; perierunt istæ diuitiæ per malum aliquod negotium, ut [diues] generaret filium ^kqui prorsus nihil haberet. Quemadmodū [homo] egreditur ex ^luentre matris suæ, ita nudus reuertitur, quū abit, nec quicquam de suo labore aufert, quod sua manu secum ducat. Estq; ^mmaius iste morbus, nam planissime ut quisq; [in mundum] uenit, ita egre-

ⁿuenit. Similitudo. Vt somniū reddit actiones in quibus uersatur homo, ita in multo sermōe uox stulti refertur. ^oNe des os tuum facere peccare carnem tuam. ^pRapinam. ^qEt reliquum terræ in omnibus ip̄sus, rex agri qui colitur. ^rBonum. ^sRestitudo. Hier. Quid prodest. ^tEt non in manu eius quicquā.

2. Cupiditas sese amplificandi & excellēdi, mater est inuidiæ excarnificantis homines.

^bPer interrogationē reddidi, ut cuius dentior sit exclamatio.

^cEt reuersus sum ego, & uidi.

3. Contentio superandi uelut diuitijs conijcit hominem in magnos cruciatus, dum alij cedere non uult, nec aliud bonum uel sibi uel hominibus charis obuenturum cernit.

4. Immoderata cupiditas præcellendi obstat amicitiae et societati, iucundissimæ atq; utilissimæ rei in uita mortalium.

^fEt egere facio animā meā à bono.

^gBoni duo ab uno.

^hEt si quispiam præualuerit contra unum.

5. Primatus inflat per arrogantiam homines, ut impediuntur à profectu in sapientia & probitate.

6. Imperium res externa est, nec animum nec corpus attingens, & fortunæ insultibus obnoxia.

ⁱQui non sciuit admoneri amplius.

^kQuia ē domo uinctorum exiit ad regendum.

^lEuntes cum puero secundo, qui stabit pro ipso. Perstringit seditionem, qua deserto Dauide optimo principe, populus Absalonem secutus est.

^mEtiam si placeas omnibus presentibus, quid si redeant mortui? aut num posteri probabunt facta tua?

7. Ordinationi diuinæ maxime repugnat libido imperitadi. Omnes enim serui sunt summi et unici domini, ad cuius nutū solite cōponantur affectus, sermo, actiones: quo iubete seruandum est cuiq; homini: & cōtra non cedendū ulli homini aut ulli rei deo iubente.

ⁿPedes i. affectus religiose cōponendi ad imperium dei.

^oQuemadmodū ibis ad domū dei, & accedere ad audiendum à dando stultos uictimam, &c.

^pOccupatio. Si quando scelus nō statim punitur, non putes impune abire. Deus enim omnia obseruat, et in fine retribuet. Quæ proueniūt in agro mundi, comburent, frumentū autē colliget in horrea, Matth. 23.

^qIn diuitijs nō posita est beatitudo, ut auari opinantur. Quod 7. rationibus probatur.

1. Diuitiæ non explent desiderium, sed irritant magis.

2. Nullū fructū afferūt auaro diuitiæ.

3. Quo maiores diuitiæ, eo plures q̄ inhient, ac rapiant.

4. Diuitiæ eripiunt auaris somnum rem dulcissimam.

5. Diuitiæ conijciūt in pericula & calamitates.

^rNe tumultueris super ore tuo.

^sOmni respectu, siue oppositione, qua uenit.

Reliquæ rationes potestati et imperio in alijs hic sunt accommodatæ.

Sermoni prædicatoris modum.

Facta dirigēda sunt uoluntate & præcepto dei, uelut ne per golum in uia quis prolazibatur.

Iob 28. c.

Iob 1. d.
1. Tim. 6. b.

Ecclesiastes.

¹Et quid reliquum ei qui laborabit ad uentum?

⁶. Diuitie adeo nō beatitudinē terminant, ut etiam miseris modis tor-
queant auaros possessores.

⁷. Verum usum diuitiarum ostēdit, contentum sorte sua uiuere, ac mode-
rate uti facultatibus à deo concessis,
quæ antithesis etiam rem illustrat.

¹Ecce quod uidi ego bonū, quod pul-
chrum comedere.

^mRespondet in letitia cordis sui uel
ipsius.

^aEt nō ipse caret ad animā suam de
omnibus, quæ expetet, & non domi-
nari faciet eum, &c. i. seruus est pe-
cuniarum.

^bBono.

¹Dixi bonus ab eo scetus abortiuus.

²In uanitate uenit.

^cOmnis labor hominis ad os eius, et
etiam anima non implebitur.

^{*}Os pro uictu. In sudore uultus tui
comedes panem, Gene. 3.

¹Quid ad humilem scientem ambu-
lare coram uiuentibus?

^BBonus prospectus oculorum ab am-
bulare, animam.

¹Soluit rationibus ualidissimis obie-
ctionem prudentie carnis, quæ solici-
tudini ex diffidentia in deū prætexit
titulum prouidentie. Num securi ui-
uemus in diem? nihil reponetur in se-
nium, & ad usus alios? ut Matth. 7.
Luc. 12. quid edemus, &c.

²Pro essentia & conditione, ut Esa.
Noui te ex nomine.

³Bonum homini in uita, numero die-
rum uitæ uanitatis suæ.

¹Sam formulis circiter 46. propositis do-
cet rerum in animo & corpore, & extra
hominem positarū discrimen & gradus,
ut sint bonæ, meliores, optimæ, itemq; ma-
le, peiores, pessimæ itaq; opus esse deles-
sū, quo actiones omnes ratione atq; con-
silio regantur.

²Nomen.

³Dabit ad cor suum.

⁴Quia in malitia faciei bonum siue
letum erit cor.

²Et perdet cor muneris siue chari-
smatis.

³Longus spiritu ab alto spiritu.

¹Hereditate.

²Quia in umbra sapiētiae, in umbra
argenti, & residuum sciētiae, sapien-
tia uiuificabit, &c.

³In die bono sis in bono, et in die ma-
lo uide: etiam hoc ē regione illius se-
cit deus.

dietur: & quod operæpretium contingit ei qui uanos labores impēdit.

6. Præterea toto suo tēpore [diues auarus] comedit in tenebris, & cum
multa indignatione, & morbo, & ira. 7. ¹Quamobrem ut ego iudico,
bonum erit, quod & decorum est, ut quis edat ac bibat, & fruatur bono
in omni suo labore, quem sub sole perfert toto uitæ suæ tempore quod
ei deus cōcedit: nam ea est portio ipsius. Hoc etiam muneris diuini est,
q̄ homini cuius dat deus diuitias & opes, eumq; dominum præficit, ut
comedat ex eo, & auferat portionē suam, & lætetur in labore suo. Nam
[talī homo] non ualde recolet tempora uitæ suæ, quia deus lætitia cor-
dis ipsius ^mremunerat eum.

CAPVT VI.

^A **E**st malum quod uidi sub sole, idēq; principatum inter homines obti-
nuit. Est uir cui deus diuitias dedit, & opes, & honorem, ^aut nulla
re careat, qua animus eius delectetur ex omnibus quæ posset expetere,
nec tamen deus instituit eum dominum ut comedat ex illis, sed exterus
quispiam ea deuorabit: quæ inanitas est, & malus morbus. Si quis ge-
neret centum [liberos,] multisq; annis uiuat, & plurimi dies uitæ ipsius
existant, animus autem eius non saturetur ^bbonis rebus, sepulchrum de-
niq; non habeat, ^cpronuncio potiori conditione esse q̄ ille sit, scētū abor-
tiuū. Is enim ^dut res inanis prodit, ac in tenebras abit, tenebræq; no-
men ipsius occultant. Non etiam solem aspexit, nec quicquam nouit:
cui amplior est quies quā isti. Si enim bis mille annos uiuat, neq; bo-
no fruatur, an non omnia tendunt unū in locum? ^eQuum labor omnis
impendatur ab homine propter ^fos eius, animæ autem desiderium nun-
quam leuetur. Quid excellentius habet sapiens q̄ stultus? aut quid præ-
stantius habet humili, qui scit uitā agere inter uiuentes? ^gMelior est pro-
uidentia, q̄ ut quis desiderium sequatur: quæ etiam est inanitas, & animi
molestia. Qui [enim] existit, iam uocatum est ^hnomen ipsius, & cogni-
tum est q̄ homo sit, nec poterit iure contendere cum potentiore se. Mul-
tæ enim sunt res quæ inanitatem augent, & quod inde operæpretiū ho-
mini? Quis enim scit quid profit homini in uita toto curriculo dierum
suæ friuolæ uitæ, quos transigit tanquam umbram? Quis enim homini
referet quid post ipsum futurum sit sub sole?

CAP. VII.

^A **M**elior est bona fama quā unguentum pretiosum: & dies mortis
[melior est] die natali. Melius est adire domum luctuosam q̄ do-
mum conuiuij, in quo [cernitur] finis omnium hominum, & uiuens [ho-
mo] id ^breponit in corde suo. Melior est indignatio risu, quia tristis uul-
tus pariet lætum cor. Sapientium cor [uersatur] in domo luctus, & cor
stultorum in domo lætitie. Melius est audire increpationem sapientis,
quā ut quis audiat carmen stultorum. Qualis etenim est sonus spina-
rum sub olla, talis est risus stulti: quæ etiā inanitas est. Etenim oppressio
ad insaniam adigit sapientem, ^c& frangit cor dotibus præclaris ornatum.
^B Potior est extrema negotij pars principio: ^dlentus [homo] præstātor est
quā elatus animo. Ne sis præcipiti animo ad succensendum, quia in-
dignatio permanet in sinu stultorum. Ne dicas, Quid causæ est q̄ tem-
pora priora meliora fuerūt istis [præsentibus?] non enim à sapientia [in-
citatus] hoc percontaris. Sapientia cum ^eopibus hæreditarijs bona est,
& plus commodat solem aspicientibus. ^fNam pariter quis sub umbra
sapientie, & sub umbra pecuniarū cubabit: primatum tamen habet scien-
tia, eo q̄ sapientia uitā confert suis possessoribus. Inspice opus dei: quis
enim reconcinnare poterit quod ipse deprauauit? ^gTempore felici sis læ-

Explicat mife-
rias auari diui-
tis.

Hic Latini co-
dices ca. 7. no-
tant.

Fama.
Prover. 22. a
Mors.
Lugubus con-
uerfari.

Indignatio, Læ-
titia, Prouiden-
tia, Oscitantia.

Correptio.
Laus.
Lætitia stultor-
um.
Iniuria, & præ-
sertim ingratia-
tudo.

Finis negotij.
Lentitudo.
Iracundia.

Querela de suo
saeculo.

Diuitie, sapien-
tia dispensatio
ce adiuncta.

Tempori ferri
re.

tus,

Contingunt ius-
tis aduersa, &
malis prospera.

Sapientia uis
magna.
Humana iusti-
tia.
Non omnes in
iurias & con-
temptus rigide
persequi.

Sapientia habi-
tu hominis for-
mat.

Officia magi-
stratus & sub-
ditorum, & con-
dono.
Pro. 17. d

Magistratus.

Opera & iudi-
cia dei: quibus
fit, ut aliqui o-
pinentur impios
felices & im-
pios, pios mis-
eros & deo in-
uisos.

tus, & tempore aspero circumspice: nam hæc cum illis deus temperat, ni-
hil [certi] homo post ipsum [deum] inueniat. Omnia ista uidi per dies
[uitæ] meæ inanis, quod iustus in iustitia sua occumberet, & impius diutius
[uitam] prorogaret in sua prauitate. Ne sis nimium iustus, neque maiorem
sapientiam tibi arroges, qua te ipsum stupidum facias. Ne sis impius im-
modice, neque sis stultus, ne moriaris ante fatale tempus. Bonum est ut
hoc teneas ita, ne manum tuam ab isto retrahas: nam timens deum expe-
diet se ex uniuersis. Sapientia plus uirium sapienti suppeditat, quam decem
potentes qui in urbe agunt. Non est enim homo iustus in terra qui bo-
num faciat, & non peccet. Non animaduertas omnia uerba quæ loquun-
tur [homines,] ut non audias etiam seruum tuum imprecantem tibi ma-
la. Nouit enim cor tuum, quod & tu sæpenumero alijs mala sis imprecatus.
*Omne hoc tentauit per sapientiam [cognoscere,] & proposui sapientia
uti, quoniam ea res à mea notitia remota fuit. Remotum quiddam est
& profundissimum, & quousquisque illud reperiet. *Obiui equidem
[eam speculationem] corde meo, ut scirem, & indagarē, & perquirerem
sapientiam atque rationem, & scirem quidem proteruiam stultitiæ, & stul-
titiæ uasaniæ [affinem]. *Deprehendi autem feminam ipsa morte ama-
riorem esse, cuius cor est uenatorium instrumentum & casses, manus au-
tem eius uincula: à qua demum asseritur qui deo charus est, peccator au-
tem capietur per eam. Inspice illud quodprehendi, ait concionans,
una re cum altera [comparata,] ut rationem deprehenderem. Quum &
*aliud perquisiuerit anima mea, quod non deprehendi: inter mille unum
reperi, qui numeris uiri boni absolutus sit: inter istos autem omnes femi-
nam non reperi. Tantum hoc inspicere quodprehendi, quod deus
Adamum probum condiderit, ipsi autem plures iam facti cogitationes
[uanas] persecuti sunt.

CAP. VIII.

Quis similis est sapienti? & quis [ita] nouit explicationem negotio-
rum? Sapientia hominis serenum reddit uultum eius, & uultum
impudentem remouet. Equidem [moneo,] ut os regis obserues, præ-
sertim propter iuramentum dei. Ne festines abire ex illius conspectu,
neque perseueres in re mala: quicquid enim libuerit ei, efficiet. *Et quan-
cunque rem præcipit rex, in ea etiam potestatem exercet: & quis dicet ei,
Quid agis? [Præterea] qui custodit præceptum, non experietur aliquid
mali: & cor sapientis intelligit tempus & iudicium. Ad omnem enim uo-
luntatem [exequendam] est tempus & iudicium, & malum hominis præ-
pollet ei. Nescit enim quid ei sit euenturum: quis enim referet ei quando
euenturum sit? Non est etiam homo præditus potestate in spiritum, ut
contineat spiritum: neque potestatem [habet] in diem mortis, neque [telo-
rum] emissionem in bello, neque proteruia eripiet suos consortes. Hoc uni-
uersum uidi, & animaduerti omnia opera quæ sub sole fiunt: est tempus
quo dominatur homo homini in ipsius perniciem. Simul autem uidi im-
pios sepultos, & quod abierunt, & recesserunt è loco sancto, suntque obli-
uioni traditi in ea urbe, in qua quicquid egissent, ratum rectumque erat:
quæ quidem etiam inanitas est. *Quia non statim negotium patrantis
scelus conficitur, quorundam hominum cor [audacia] plenum est, ut pa-
trent scelus. Quia peccator malum patrat centies, ei[us] [deus] poenam
differt, ego etiam scio quod bonum obueniet timentibus deum, qui eum re-
uerentur. Impio autem bonum minime obueniet, neque dies suos proro-
gabit sicut umbra, qui deum non reueretur. *Est inanitas, quæ usuuenit

*Post ipsum deum i secundum uel ex-
tra deum. Omnia enim humana fri-
uola & incerta sunt.
*Periens.

Modum tenere ac Viam regiam in-
gredi, rectissimum est in omnibus: nec
ita fugienda est impietas, ut in super-
stitionem deflectatur, nec stultitia, ut
perueniatur in curiositatem.

*Quare morieris in non tempore tuo?
*Exibit.

*Schalit & principem & armatum
significat.

*Origo prauæ indolis in homine, &
quousque progreditur ingenij huma-
ni temeritas secuta affluat: ut iam
pauci sint boni uiri, & pauciores bo-
næ feminae.

*Dixi, sapiam, & ipsa longinqua
à me.

*Circuiui ego & cor meum.

*Hier. impietatem stulti & errorem
imprudentium.

*Inuenio ego.

*Bonus ante deum liberabitur ab ea,
&c.

*Iungitur cum uerbo sem. generis.

*Adhuc uel insuper.

*Adam siue uirum unum ex mille in-
ueni, &c.

Mille quidem uxores habuit Solo-
mon, inter quas fortasse nullam ipse
quoque reperit, quæ bonæ & perfec-
tæ feminae titulo responderet.

*Siue, hominem rectum fecit.
*Et ipsi perquisiuerunt cogitatio-
nes, multi.

Accepta uxore Adam ab ea sollicita-
tus cepit cogitare ex quo cum deo
sapere, &c.

*Illustrat faciem siue uultum eius, &
robore faciei eius mutabitur. Robu-
sus autem facie dicitur impudens, pro-
cax, trux, minax, &c.

*Stabis in uerbo malo.

*In quo uerbum regis, potestas.

*Sci: t uerbum malum.

*Pro animo seu anima.

*Et dare cor meum ad omne opus,
&c.

*Quidam pro abierunt, intelligunt,
uenerunt alij, uidelicet successores.
*Quia firmum fecerunt.

*Quod non sit negotium facientis ma-
lum cito, iecirco plenum est cor filio-
rum Adam in eis ad faciendum ma-
lum.

*Et longum facit ei.

*Quod aliquoties bona contingunt
pauis hominibus, & mala probis,
causa est ut aliqui cum Epicuro sum-
mam beatitudinem ponant in uolu-
ptatibus carnis.

T

Ecclesiastes.

¹Sunt iusti quos attingit secundum opus impiorum, &c.

¹Quod dedi cor meum ad sciendum.

^mQuia etiam in die & in nocte somni in oculis suis non ipsum uidēs.

^mIn eo quod laborabit homo ad peruestigandum, & non inueniet, &c.

Dux rationes animum fulciunt in hac contemplatione. Prior est, quod omnes sunt in manu. i. cura & gubernatione dei omnipotentis & benevolentissimi. Posterior, quod deus scit quid prodest uel obstat, quibus indigemus: nos autem ignoramus quid bonum aut malum, utile aut noxium, amandum aut auersandum, persequendum aut fugiendum sit, ut nostrum iudicium subiciamus diuinæ sapientiæ.

²Quia omne hoc dedi ad cor meum, & ad purgandum, &c.

³Omnia ad faciē ipsorum, i. elohim deorum, siue dei. Ita & Chald.

Etiam utilissimus & miserrimus hominum uiuentium est in meliori statu, quam præstantissimus qui mortuus est, iuxta opinionem Epicuræicam. Quia qui sociabitur ad omnem uitam siue uiuos. Et iehahyr pro iehybar & metathesi ponitur, ut Chal. & quidam codices Ebr.

⁴Quia. & Posui coniunctiones, quæ obiectiōi tacite magis hic quadrare uidentur.

⁵Obluioni tradita est.

⁶Perijt.

⁷Quia nihil distat fors piorum et impiorum, sancte & prophane uiuentium, ede, bibe, lude, quia post mortem nulla uoluptas, ut sentit Sardanapalicus grex.

⁸Quia iam uult deus opera tua.

⁹Omnibus diebus inauitatis tuæ.

¹⁰Quod inueniet manus tua ad agendum, in uirtute tua age.

¹¹Reuersus sum, & uidere sub sole, quia non, &c.

^mTempus suum.

^mEt magna ipsa ad me.

^mMagnus, & circumdedit illud, & edificauit contra illud munitiones.

^pEt dicam ego.

^qVel uerba.

¹²Id est, si animo sedato perpendatur: uel, sermones eius placide prolati.

¹³Et peccator unus perdet.

in terra, ¹⁴ut sint iusti, quibus obtingit quod impij merentur: & [rursum] impij sunt, quibus obtingit quod iusti merentur: [quare] dixi, hanc etiam esse inanitatem. Et laudo sanè lætitiā, q̄ nil sit hominī melius sub sole, quā edere & bibere, & gaudere: id quod adipiscit̄ ex labore suo tempore uitæ suæ, quā deus illi concedit sub sole. Vt appuli animū meum ad notitiā sapientiæ, & inspectionem negotiorum quæ in terra fiunt, ¹⁵q̄ nonnulli etiam neq̄ interdiu, neq̄ noctu somnū capiunt. Animaduerti omnia opera dei, q̄ homo non possit deprehendere opus quod sit sub sole, ¹⁶ut minime id assequatur, in quo elaborat homo ut peruestiget: & si quis etiam sapientium dicat se scire, non tamen inuenire poterit.

CAPVT IX.

Hæc enim omnia reuocaui ad animi mei iudiciū, & ut hæc omnia clare discernere, q̄ iusti & sapientes, & eorum serui sunt in manu dei, quodq̄ pariter amorem & odium ignorat homo: ¹ipsi autem [deo] sunt omnia proposita. Omnibus eadem prorsus usu ueniunt iusto & impio, bono puroq̄ & impuro, sacrificanti & non sacrificanti, bono pariter & peccatori, iurātī iuxta ac abhorrētī à iuramento. Atq̄ hoc pessimum est in omnibus quæ sub sole fiunt, dum eadē omnibus usuueniūt, ²q̄ pectus hominum impletur uitiositate, & uæsanīa [perdurat] in corde ipsorum per uitam illorum, ut postea [descendant] ad mortuos. Qui enim sociatur quomodocunq̄ uiuentibus, ei spes est reliqua: & canis uiuens præstat leoni mortuo. ³Verū qui uiuunt sciunt se morituros esse: at mortui prorsus nihil nouerunt, nec habent præmium aliquod reliquum, quia memoria ipsorum ⁴deleta est. Tum amor ipsorum, tum odium ipsorum, tum inuidia ipsorum iam ⁵abolita est, nec amplius habēt fortem in mūdo ex omni eo quod sit sub sole. ⁶I [ergo,] & lætus ede panem tuum, & læto corde bibe uinū tuum: ⁷biam enim propitius deus largitur tibi frui operibus tuis. Nullo non tempore candidæ sint tuæ uæstes, neq̄ desit unguentum capiti tuo. [Et] circumspecte uitam [quam transigas] cū muliere amata omni tempore friuolæ tuæ uitæ, quā [deus] tibi concedit sub sole ⁸per omne tempus tuum inane: hæc enim est fors tua in uiuis, & ex labore tuo quem perfers sub sole. ⁹Quātumcunq̄ potes, agito pro uirili tua portione, quia nec opus, nec cogitatio, nec scientia, nec sapientia est in inferno ad quem tendis. ¹⁰Rursum scrutatus ea quæ subsunt soli, animaduerti cursum non esse uolocium, neq̄ bellum fortium, non etiam panem [suppetere] sapientibus, neq̄ prudentibus diuitias, neq̄ gratiam peritis [captatoribus fauoris,] nam tempus & fortuna uniuersis usuuenit. Etenim homo etiam ignorat ¹¹suam futuram sortem: utq̄ pisces capiuntur hamo noxio, & ut aues capiuntur laqueo, ita hominēs illaqueantur periculoso tempore, quum eos improuisus casus obruit. Hoc etiam uidi sub sole, [nempe] sapientiam, ¹²quæ maximi penditur apud me. Oppidū fuit paruum, & in eo pauci homines: ad quod accessit rex ¹³potētissimus, & cinxit illud obsidione, & contra illud extruxit turre maximas. Repertus est autem in eo uir pauper & sapiens, qui per sapientiam suam eripuit illud oppidum, nec quisquam hominum recordatus est istius uiri pauperis. ¹⁴Vnde iudico quidem sapientiam esse potiore fortitudine, & pauperis sapientiam contemptam, neq̄ audiri sermones ipsius. Sermones enim sapientium ¹⁵in quiete magis audiuntur, q̄ clamor dominantis inter stultos. ¹⁶Sapientia præpollet instrumentis bellicis, ¹⁷& unus homo perditus ingens bonum corrumpit. Vt enim

Refutat impij opinionē istā, q̄ mul monēs, ne quis scrupulos se inquirat in arcana dei.

Numen dei cū ita gubernāis, & uires hominis.

Pronidētia hominis ad declinandū mala, & comparāda bona.

Quantū sapientes cōserant, & quid præmij ab hominibus plerūq̄ reportēt.

Præui homines quantum mali conferāt, etiam pulcherrimos effectus sapientiæ impediēt. Sap. 6. a.

enim muscæ mortuæ foetere atq; fracescere faciunt unguentum pharmacopolæ, ita modica stultitia [perdit] quod pretiosum est ex sapientia & honore.

CAPVT X.

COr sapientis est ad dextram ipsius, & cor stulti ad sinistram ipsius. ^A Etiam quum stultus per uiam ingreditur, cor ipsius indigū omnibus ^a dicit qd stultus sit. ^b Quoties affectus dominatoris in te ortus fuerit, non desere stationem tuam: nam qui [affectus] sedat, reprimat grandia peccata. Est malum quod sub sole uidi, qd proficisci uidetur ex imprudentia tenentis primatum. ^c Stultitia [enim] collocatur in summo fastigio, & diuites in humili gradu sedēt. Vidi seruos equis [uehi,] & principes in terra incedere tanquā seruos. Qui fodit fossam, incidet in eam: & qui demolitur maceriam, eum serpens mordebit. Quiq; transfert lapides, dolore ab eis afficietur: & qui findit ligna, in eis periclitabitur.

Quum ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita, [exercitiū postulat:] exercitus [etiam requirunt aliquem] qui reddat fortiores, sed maiori studio aptare conueniet sapiētiam. Si serpens mordeat absq; sibilo, nihilo magis incōmodat quā maledicus. Sermones ex ore sapientis [prodeunt

tes] ^f gratiam [conferunt,] quam labia stulti uelut absorbendo auferunt. Principium sermonū oris eius [stulti] est stultitia, & postrema pars ^g orationis eius uersania perniciofa. Stultus multis uerbis utitur, & ignorat homo iste ^h quorsum eat: quis autem ei indicaret quid ⁱ secuturum sit. Labor stulti qui ignorat uiam ducentem ad oppidum, affert ei molestiam.

Væ tibi ô terra, quum rex tuus ^k puer est, & principes tui mane comessantur. O te beatam regionem, quum rex tuus ^l generosus est, & tui principes suo tempore comedunt ^m ob uires reficiendas, & non ut certent poculis. Per ⁿ duplicem pigritiā deterior reddetur contignatio, & per remissionem manuum perstillabit domus. ^o Apparant conuiuia cibus magnifice propter uoluptatem, & uinum adhibent ut uitam exhilaret: pecuniæ autem subigunt omnia. Ne in cogitatione quidem tua ^p uituperaueris regem: nec uituperes in penetralibus lecti tui diuitem, uolucris enim cœli efferet uocem, & alata [auis] renunciabit sermonem. CAP. XI.

Mltito panem tuum in superficiem aquarum, quia post longū tempus ^A cum reperiēs. Da septem [hominibus indigentibus] suā portionem cuiq; da etiā octo: nescis enim quid mali terræ impendeat. Quū nubes impletæ fuerint, pluuiam effundent in terram: & quum arbor ceciderit uel ad Austrum uel ad Aquilonem, in quencunq; locum ceciderit arbor, in eo permānebit. Qui obseruat aentum, non seminabit: & qui spectat nubes, non metet. Quemadmodum ignoras quæ uia sit ^a spiritus, aut qualia ossa in ^b utero grauidæ: ita ignoras opus dei quo perficiet omnia. [Proinde] mane semen tuū semina, & uesperis nō abstineas manum tuam, nescis enim utrum cōmodius futurū sit an hoc an illud, aut utrūq; iuxta felix faustumq; futurū sit. ^c Porrò gratissima res est lumen, & iucundum oculis aspicere solem. Verum si homo annos multos uixerit, & per eos uniuersos lætus egerit, recordatus autem fuerit dierum [quos aget] in tenebris, quoniam plurimi erūt: [ilico] inanitas [uidetur] quicquid præterijt. [I nunc] iuuenis, & lætare in adolescentia tua, & lætum sit cor tuum per tempus iuuentutis tuæ, & persequere quod dicat ^d cor tuum, quodq; appetibile uidetur oculis tuis: & scito qd ob hæc omnia te deus in iudiciū adducet. Quin remoue perturbationes ab ^e animo tuo, & tolle uitiositatem à carne tua, quoniam pariter adolescentia & iuuen-

^a Muscæ mortis faciet foetere, exhalare faciet unguentum pharmacopolæ, & pretiosum ē sapientia & ex honore stultitia modica.

^A Sapientia effectus est, ut homo in meliorem partem uergat: contra stultitia in peiorem.

^a Et dicit i. declarat, & prodit.

^b Si spiritus dominatoris ascendet super te, &c.

^c Quasi imprudentia quæ egreditur à facie dominantis.

^d Pro stultis stultitia: diuites pro magna sapientia & uirtute præditis.

^e Vir lingue. i. abutēs lingua, ut conuitiator, delator, detractor, loquax, &c.

^f Pro utilitate, ut Ephes. 4.

^g Oris eius.

^h Quid erit.

ⁱ Post ipsum erit.

^k Vel, adolescens. i. affectibus iuuenilibus obnoxius.

^l Filius candidorum.

^m In robore siue fortitudine, & non in potatione.

ⁿ Corporis & animæ, uel in presentibus & futuris.

^o Ad ridere faciunt panē, & uinum exhilarabit uitam.

^p Vel, execratus fueris.

Similitudines duæ, quarum prior à pluuijs docet quomodo largiendum: altera ab arboribus, non procrastinandum. Nam in morte uel ad dextram uel ad sinistram homo cōstituitur sublata omni facultate bene operandi.

^a Vel uenti, uel potius animæ foetui conceptu infundende.

^b In uentre pleno.

^c Et si duo ista sicut unum bona.

^d Et dulce lumen.

Vita optima in terris, quæ cōposita est ad præscripta mentis diuinæ, & habet meditationē perpetuam mortis temporariæ & æternæ uitæ, quā aget homo in cœlis cū domino. Contrariam rationem habet uita mala.

^e Quamquam aliter uulgo iudicatur.

^f Et ambula in uis cordis tui, & in aspectu oculorum tuorum.

^g Et remoue indignationem à corde tuo.

Ecclesiastes.

CAPVT XII.

tus sunt inanitas.

¹ Vno uerbo totam pie beneque uinēdi doctrinam comprehendit. Cogita deum maiore, priusquam ingruant pericula, uel sententia, uel denique ipsa mors.

² Dies mali.

³ Non mihi in eis uoluntas.

⁴ Id est, manus tremule.

⁵ Id est, pedes & crura uacillant.

⁶ Id est, dentes non cibū molūt bene.

⁷ Oculi obscuri.

⁸ Id est, nares & os.

⁹ Qui edentuli non frangūt nuges,

nec crepitum edunt dentibus.

¹⁰ Quia senes nec canunt, nec audient sonos delectantur.

¹¹ Canticus in capite.

¹² Incurium & querulū silicernium.

¹³ Sæculi sui, i. ad sepulchrum.

¹⁴ Spiritus uitalis elongatur siue liberabitur in morte. Quidam legunt ierathel rumpatur.

¹⁵ Et curret collectio [aquarum] auri i pallor diffunditur per totū corpus.

¹⁶ Fons & puteus cor, rota cerebrū,

cadus ratio uel intellectus discurrēs.

¹⁷ Commendatio sapientiæ Solomonice, & diuine a deo scripturæ, præparans ad percipiendam sententiam de fine bonorum, cui hæc tota dispositio destinata est.

¹⁸ Aures aptauit Hier. enarrauit.

¹⁹ Verba uoluntatis i. notitias ueras de expetendis & auersandis, adeoque de summo bono & malo.

²⁰ Scriptum recti siue iuris.

²¹ In folijs collectionum. Nam baalei, præpositione b, & plurali ab aleh constat. Quamquam Hier. & Iudei magistros intelligunt.

²² Admonere.

²³ Quia hoc omnis, uel totus & perfectus homo.

ET memento conditoris tui tempore iuuentutis tuæ, antequam accedant tempora periculosa, & anni adueniāt, ut dicas, ¹Non delector illis. Antequam obtenebrescat sol & lumen, & luna, & stellæ, & redeant nubes post pluuiam. Quādo ²custodes domus tremant, & uiri ualidi uacillabunt, & desinunt molentes, ut parum molant, & obscurum uisum habent speculantes in fenestris. Et claudunt ³fores in platea cum ⁴exili uoce molentis, & surgit [homo] ad uocem auis, & supprimuntur omnes filiæ cantici. Altum quoque locum timent [senes] & humilia in uia, & ⁵floret amygdalus, & ⁶seipsam gestat cicada, & appetitus respuit [res oblatas]: homo enim uadit ad domum suam ⁷perpetuam, & circumcunt in platea lugentes. Antequam ⁸funis argenteus subtrahatur, & ⁹disfluat collectio aurei liquoris, & frangatur ¹⁰cadus ad fontem, & rota puteo imposita currat. Redeatque puluis in terram qualis fuit, & spiritus redeat ad deum qui dedit illum. Inanitas extrema inquit concionans, & omnia quidem sunt inanitas. ¹¹Præterea quum esset concionans sapiens, assidue docuit populum scientiam, & commouit studium doctrinæ, & inuestigauit, ac multas parabolas composuit. Perquisiuit etiam concionans, ut inueniret rationes expetibilium rerum, & ¹²præcepta officiorum sermones uerissimos. Sapientum [enim] sermones sunt uelut stimuli, & uelut clauī plantati inter folia collectitia, [quæ] tradita sunt ab uno pastore. Postremo fili mi ¹³caue admonitus, [nam] libros multos facere in finiti esset operis, & iugis lectio molestus labor carnis. [Etenim] finis uniuersi negotij auditus est, Deū timeto, & præcepta illius seruato, nam ¹⁴in hoc consistit omnium hominum perfectio. Deus enim in iudicium adducet omne opus, cum omni occulta re, siue quid bonum, siue malum fuerit.

Notatio difficultis et asperis temportis, ut calamitas calami te cumuletur. Graphica & splendida periphrasis senij per notaciones.

Mortis periphrasis.

Vera beatitudo hominis, ut coniungatur eternis uiuam deosum mo & unico bono: quod assequi datum est per solam religionē Christianā.

Excellentissimum carmen Solomonis.

CAPVT I.

SCVLETVR me osculis oris sui, amores enim tui uinum bonitate superant.

Ob odorem unguentorum tuorum optimorum, est autem nomen tuum unguentū effusum, ideo te puellæ amant.

Trahit me, ut curriculo te insequamur: intro duxit me [quidem] rex ipse in sua penetralia: [quamobrem] exultabimus & lætabimur in te, & prædicabimus amores tuos uino præstantiores, quia familiarissime tibi æquitas adiuncta est.

¹Fusca quidem sum, cæterum ²amabilis o sceminæ Hierosolymitanæ, sicut tentoria Cedraeorum, sicut Solomonis cortinæ.

Ne me spectetis, quia fusca sum, eo quod sol me [radijs feriēdo] intuitus est: filij [namque] matris meæ in me excalescentes posuerunt me custodem uinearum,

Verbis sponsæ exprimitur summum desiderium electorum, certo scire quod habent deū opt. max. sibi proprium atque bene uolum. Reuelatur autē gratia dei uerbo euangelij & sacramentis.

Tentoria foris atra, interiora condunt aurū, gēmas, cibos, gaudia, &c.

¹ Vniuersa mysteria Christi & ecclesiæ hoc carmine diuinitus continentur. Nā schemate amatorij carminis, ut psal. 44. quo doctores Solomonis & filix Pharaonis celebrantur, eorumque mutus amor, & legitima coniunctio: euangelij lætissimum canitur, quāle quantumque bonum possit deant, qui deo sunt coniuncti & uniti, & q̄ magna, q̄ certa spes, q̄ facilis ratio id assequendi proposita sit omnibus qui cupiūt ex animo.

² Acquitates siue rectitudines amant uerunt te.

³ Vel, uenusta & gratiosa. Nam iua significat appetere.

⁴ Per occupationem sponsa colorem suum excusans ostendit coniunctionem dei & hominum non esse estimandam ex specie externa ceremoniarum, illius peccatorum, cruce & infirmitatibus, sed ex habitu interioris hominis, ubi fides, charitas, spes, gaudium.

Quomodo resistendū sit tentationi
huc ostenditur figura pastoralis con-
fortij.

Sermo sponsi.

Libertas filiorum dei.
Mutuis laudibus sponsi & sponsæ,
ut sit in amatorio colloquio, quid
deus largiatur, & quid uicissim pro-
bet in hominibus, & requirat, osten-
ditur.
Modestia sue temperatiæ: thorei au-
tem dispositiones sonat.

Sponsa confitetur se uim mirificam
sentire, dum alidit ei sponsus. Indi-
catur autem ueram penitentiam oriri
ex affectu celesti.

Sponsus laudat in sponsa fidem con-
iugij.

Sponsa prædicat deū omnibus bo-
nis refertum, perfundentem uolupta-
te, qui conseruat incorruptum homi-
nem, fecundumq; facit spiritu obum-
brante.

Sponsus testatur deum esse thesau-
rum totius boni, & quod sit facile
assequi eum.

Sponsa deum longe præfert omni-
bus, quibus opinio & nomen diuini
natis aut summi boni tribuitur.

Sponsa patefacit arcanis diuinæ
scientiæ inspicere dei beneficia, &
suam infirmitatem, poscit cōsolatio-
nem celestem.
Deambulatione amatoria, dū spon-
sa inuitata expatiatur uerno tempo-
re ad rupem quandā, ubi uacat amo-
ribus: remissionem peccatorum, iu-
sticiam, & uitam æternā donari cre-
ditibus per incarnati filij dei passio-
nem & meritum, ostenditur.

Sponsus obtestatur elumbes pseu-
dodoctores per suam potentiam in
coelo & in terra, ne rebus inanibus
conscientijs mederi cōstent, ut sunt
omnia humana commenta.

Sponsa refert se inuitari deambula-
re.

Chronographia uerni temporis de
monstratur dies Christi, quæ uiden-
tes patres omnes gaudij sunt.

uinearum, ego autem uineam meam non custodiui.

Indica mihi tu, quæ diligit anima mea, quomodo pascas, & quo-
modo cubare facias [pecus] in meridie, ne oberrans per gre-
ges consortium tuorum uidear palliolata [meretricula.]

Si ignoras tibi o pulcherrima foemina, exito à te, [insequēs] ue-
stigia gregis, & pascito hœdos tuos circum mapalia pastore.

Similem te iudico o amica mea equitatu meo inter currus Pha-
raonis.

Venustæ sunt maxillæ tuæ conuenientibus ornamentis, & col-
lum tuum torquibus.

Ornamēta [enim] conuenientia ex auro faciemus tibi cum no-
tis argenteis.

Dum rex mihi accumbit, nardus mea reddit odorem suum.

Estq; mihi dilectus meus myrrhæ fasciculus, [qui] morabitur
inter ubera mea.

Dilectus meus est mihi botrus caphuræ in uinetis Engedi.

Ecce tu amica mea formosa es, ecce tu formosa es, & oculi tibi
sunt columbarum.

Ecce tu dilecte mi formosus es, & iucundus, & dilectus noster
umbrosus est.

Suntq; nostræ ædes cedrinæ, & canales nostri cupressini.

CAPVT II.

Ego sum rosa Saron, & lilium [gaudens] uallibus.

Estq; amica mea inter foeminas, ut lilium inter spinas.

Qualis est malus inter syluestres [steriles] arbores, talis est
dilectus meus inter iuuenes. Cuius umbrā expetiui, & [sub
ea] sedebo, estq; fructus eius palato meo dulcissimus.

Introduxit me [sponsus] in cellam uinariam, cuius uexillum er-
ga me est dilectio.

Fulcite me uinaceis, & substernite mihi mala, quia infirma sum
dilectione.

Sinistra ipsius [supponatur] meo capiti, & dextra ipsius [spon-
si] me amplexetur.

Obtestor uos o foeminæ Hierosolymitanæ per capreas & per
ceruas in agris agentes, ne excitetis, neue extinguatis amo-
rem, donec ipsa uelit.

Vox dilecti mei [auditur:] ecce ipse uenit saliens per montes,
[&] raptim accurrens per colles.

Estq; dilectus meus similis capræ, aut hinnulo ceruorum: ecce
ipse stat post nostrum parietem, & prospicit per fenestras,
secp conspicendum exhibet per cancellos.

Respondens autem meus dilectus mihi, dixit, Surgito tibi ami-
ca mea, formosa mea, & ito tibi.

Quoniam ecce hyems præterijt, [&] imber se recipiens abiit
sibi.

[Ac] flores apparuerunt in terra, appetiuitq; tempus [idoneum]
cantui, ac uox turturis auditur in terra nostra.

Ficus protrudit grossos suos, & uinæ florentes odorem red-
dunt: [quamobrem] surgito tibi amica mea, formosa mea, &
ito tibi.

Quod quare ero sicut amicta sis
per uel circum greges cōsortium
tuorum? Scorta uelabatur antiqui-
tus, ut patet in Thamar, Gene. 38.

Confors uel socia dici posset.

Vel punctis. Hier. uermiculatas.

In accubitu uel affessu suo.

Vel sponsa.

Hierony. floridus.

A Id est, saturitatis, quemadmodum
deus dicitur Sadaï, copia omnium
bonorum.

Hier. amore langueo. Dicit autē
se infirmā dilectione, ut infirmus
in fide dicitur. Præcipue cupit ab
ipso sponso erigi.

B Venatorium est iuramentū. Cæ-
terum illis uocibus significantur
etiam exercitus cœlestes, & uir-
tutes aliæ.

Theoreu destruere significat.
Hier. euigilare faciatis. Et amore
pro amica ipsa quidam capiunt.

Hier. prospiciens. Proprie proa-
rumpere significat, ut flos solet.

Canticum

O mea columba in cauernis istius petrae, in recessu scalarum ostende mihi formam tuam, & mihi ede uocem tuam: uox enim tua [ita erit] mihi suauis, & forma tua uenusta.

Sponsus ostendit sibi gratissimam formam in petra Christo, qui perforatus est in cruce, Zach. 3. & c. Cuius mysterium etiam representauit scala Iacobo uisae, Gene. 28.

^f Vel, prehendite, aut tenete.

^d Capite nobis uulpes, uulpes [inquam] paruas, quae uastant uineas, quum nostrae uineae florent.

Sponsa implorat opem sponsi contra haereticos & tyrannos, qui dissidia inter ipsos uolunt.

Dilectus meus mihi [proprius erit,] & ego illius, qui pascit inter lilia.

^g Dum spirabit dies.

^h Aut, ut supra per capreas aut ceruas, &c.

ⁱ Id est, diuisionis.

Dum est flagrantissimus aestus diei, & umbrae fugiunt, reuertere dilecte mi, sisque similis capreae & hinnulo ceruorum in montibus Bather.

CAP. III.

^a IN lectulo meo in noctibus perquisiui [eum] quem diligit anima mea, perquisiui [quidem,] sed non inueni.

Sponsa exponit quantis laboribus & inquietudine quesiuerit sponsum, antequam esset indicatum ei, ut in petra conueneret illum, & quo studio repertum retinere uelit. Vbi ostenditur effectus religionis Christianae, bona opera, cauti, sui custodia a peccando, &c.

Surgam nunc, & circumibo in ciuitate, in uicis, & in plateis, [&] perquiram [eum] quem diligit anima mea: perquisiui [autem] eum, & non inueni eum.

^a Secundum parum, quod transiit ab eis, donec quod inueni.

Offenderunt [autem] me custodes circumeuntes in ciuitate, [quos percussata sum,] Num uidistis eum quem diligit anima mea?

Custodes sunt omnes magistri uitae agendae, ut philosophi, theologastri,

^b Statim uero ut eos preterij, inueni eum quem diligit anima mea: prehendi eum, nec dimittam eum, donec introducam eum in domum matris meae, & in conclaue genitricis meae.

Obtestor uos o foeminae Hierosolymitanae, per capreas & ceruas in agro agentes, ne excitetis, neue extinguat is amorem, donec ipsa uelit.

Iterum obtestatione grauissima deterrere uanos doctores, ne conentur stulte bona opera docere sine fide & charitate.

^b Ut palmae sumi.

^c Quid est hoc quod ascendit a deserto? ceu fumus altissimus & palmarum instar, qui generatur suffitu myrrhae & thuris, & omnium puluerum pharmacopolae.

Opera bona efficit religio Christi, ut uidentes homines admirentur, & glorificent patrem in coelis.

Ecce circum lectum ipsius quem habet Solomon, sexaginta heroes sunt ex heroibus Israelis.

Exactissima custodia pectoris, & perpetua lucta spiritus contra carnem & satanam, effectus est religionis. Nimirum figura orationis sumpta est a consuetudine aulae Solom.

^c Non est in Ebr. ochazei, i. tenentes, ut Hier. uertit, sed achazei, i. obtenti.

Qui uniuersi capti sunt gladio, & bello assuefacti, quisque habens ad femur suum gladium ob metum qui in noctibus oritur.

^d Hiero. secutus Graecos reddit ferulum, intelligens nimirum lecticam. Significat umbraculum, sub quo coniuges futuri desponsabantur, Psal. 18. hyppa dicitur.

^e Currus siue uehiculum: significat coelum seu tectum umbraculi.

^f Significat etiam ignitum.

^d Umbraculum sibi fecit rex Solomon ex lignis Libani. Cuius columnas fecit ex argento, & pauimentum eius ex auro, eiusque operimentum ex purpura: cuius media pars strata fuit amore foeminarum Ierusalem.

Totum habitum exterioris hominis religio torquet ad formam pietatis mentis, ut ubique perspicitur inhabitantibus spiritus diuini operatio.

Exite foeminae [urbis] Zion, & spectate Solomonem gestantem coronam, qua coronauit eum mater eius die sponsaliorum eius, & die laetitiae cordis eius.

Corona numerus est & ordo electorum ex gratia dei ante secula, quibus glorificatur deus in coelo & in terra. Mater dei est ipsa diuinitas.

^g Fidei simplicitas notatur.

^h Cogitationes compositae.

^a Ecce tu formosa es amica mea, ecce tu formosa es: oculi tibi columbini sunt extra comam tuam promicantes: pilus tuus est quasi grex caprarum, quae glabrum [depascendo] reddiderunt montem Gilead.

Sponsus personam sponsae depingens, contemplandam eam exhibet. Qua prosopographia uirtutes indicantur, quibus ornatos esse conuenit beatitudinis candidatos, & unitos deo per Christianam religionem.

^c Aestimatio & iudicium exactum de rebus omnibus.

^c Dentes tui sunt sicut grex [ouium] concinne tonsarum quae ascenderunt a lauacro, quae uniuersae gemellos pariunt, nec ulla est inter eas effoeta.

^d Sermo integer charitate dei & proximi gubernatus.

^e Observatio uerecunda.

^d Labia tua similia sunt filo coccineo, & eloquium tuum gratiosum: tempora tua similia sunt fragmini mali punici ex coma tua [prominentia.]

Collum

^aCollum tuum simile est turri Davidis ædificatæ ad usum dirigendi homines, ex qua pendent mille clypei, [&] omnia scuta heroum.

^bGeminæ tuæ mammæ similes sunt hinnulis gemellis capreæ pascentis inter lilia.

^cDum est flagrantissimus æstus, & fugiunt umbræ, ibo mihi ad montem myrrha [conlitum] & ad collem thuriferum.

Tota tu formosa es amica mea, & nullum est in te uitium.

Mecum à Libano sponsa, mecū à Libano uenias, [&] spectes è uertice Amana, è uertice Senir & Hermon, è lustris leonū, è montibus pardorum.

^dVendicasti tibi cor meum soror mea sponsa, uēdicasti tibi cor meum altero tuorum oculorum, alteroq; torque colli tui.

Quam pulchri sunt amores tui soror mea sponsa, quantū præstant uino amores tui: & odor uestimentorum tuorum excellit omnibus aromatibus.

^eFauū stillāt labia tua ô sponsa, [&] mel & lac inest lingue tuæ, ac odor uestimentorū tuorum est, qualis fragrantia Libani.

^fHortus conclusus [est] soror mea sponsa, hortus conclusus, [&] fons obsignatus.

Emissiones tuæ [sunt] paradīsus malorum punīcorū cum fructu pomorum, [&] cypirī cum nardis.

Nardus, & crocus, fistula, & cinnamomū cum omnibus arboribus thuriferis, myrrha & aloë cum omnibus præstantissimis aromatibus.

Fons hortorum, puteus uiuæ aquæ, quæ profluit è Libano.

Surge Aquilo, & Auster ueni, [ac] perfla hortum meum, ut fluant aromata: ueniat dilectus meus ad hortum suum, & comedat fructum pomorum suorum. CAP. V.

^aVEni equidem ad hortum meum ô soror mea sponsa, [&] distinxi myrrham meam cum aromate, [ac] comedi fauum meum cum melle meo, [&] bibi uinum meum cum lacte meo: edite sodales, bibite, & inebriamini ô dilecti.

Ego dormio, & cor meū uigilat: uox dilecti mei [auditur] pulsan-
tis, Aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, perfecta mea: siquidem caput meum repletum est rore, & cincinni mei guttis nocturnis.

Exui meam tunicam, & quomodo [rursum] induam illam: Laui pedes meos, & quomodo coinquinabo eos?

[Cæterum] dilectus meus immisit manum suam per foramen, & uiscera mea commota sunt in me.

Surrexi [ergo] ut aperirem dilecto meo, & manus meæ stillauerunt myrrham, ac digiti mei myrrham probam quæ pessulum madefecit.

Quumq; dilecto meo aperuissem [ostiū], dilectus meus subdixit se [&] abiit: quo loquente animus meus permotus est: [quapropter] perquisiui eū, & non inueni eum: uocaui eum, & non respondit mihi.

Offendentes [autem] me custodes circūeuntes in ciuitate, percusserūt me, [ac] uulnera inflixerūt mihi, [necnon] custodes

^bPerseuerantia diuinis promissionibus fulta.

^cHiero. propugnaculis. Sunt autem uariæ opiniones de uoce thalpioth. Videtur ab aleph. i. docendo, facta.

^dBeneficentia & opera misericordie.

^eIngruente persecutione, consideranda peccata, & orandum: & perseverantes in uera fide, ac emendatis uitijs redeuntes ad innocentiam, ab omnibus hostibus seruabuntur.

^fHier. Vulnerasti cor meum. Oculi dexter, qui solum deum intuetur, & torques spes in unicum dominum placet.

^gBona fama.

^hFacundia mellea & lactea in precibus & doctrina sacra.

ⁱAnimus pius, qui Esa. 51. hortus dicitur, reddit uoluptates & alias utilitates, munitus coelesti custodia. In quo perennis fons gratiæ, & plantæ uirtutum omnigenarū, & Cephariim, non uidetur plur. à copher, i. caphura.

^kVel. amoribus.

Dominus excitat, subinde nouam gratiam afferens.

^lMyrrham trāseuntem super manus pessuli. Dicitur autē myrrha proba trāsiens, ut argentum siue pecunia transiens, Gene. 23.

^mExiuit anima mea. Hiero. liquefacta est.

Sermo interponitur personæ descriptioni, significans profusissimū amorem sponsi in sponsam.

Prior pars uersus uel sponso uel sponsæ aptari potest, significans uti lepsi, ut exerceantur iam aduersis & prosperis. Optat deinde sponsa dari occasionem agendi, quæ grata sit deo.

Sponsa promptissimū se testatur ut accipiat quæ offert sponsa. Quo significatur deum bonis operibus fidelium summopere delectari.

Inuitat sanctos, ut congratulentur.

Sponsæ oratio explicans suos formos, è quibus expergefuit sponsus. Vbi ostenditur imbutos religionē non semper edere opera fidei & charitatis etiamdum est facultas, fatigatos uidelicet mole ueteris hominis: utq; peccent, sed non ad mortē, ut opus sit perpetua extimulatione ad uirtutes, &c.

Veterno pressa excludit pulsantem sponsum.

Diuini spiritus uirtute cor mouente sit demum efficax ministeriū externum incitans ad opera pietatis, & sequitur uera poenitentia, & seruandum studiū refarciendi, quod omis- sum est per socordiam.

Custodes sunt doctores prauī, non à deo missi, ut urgeant uerā pietatē: à quibus pessimè tractantur incidentes in eos.

Canticum

^aHier. pallium.

^aQuid dilectus tuus à dilecto, q. sic obtestata es siue adiurasti nos?

Essentia dei origo omnis claritatis, puritatis, uitæ, sol habes in sese uibratum, lucem, calorem, p. fi. sp. s. Seuerus ultor scelerum.

^bOmnipotens dominus exercituum. ^cDiues dominus, et largitor munificus omnium bonorum.

^dConsilia et iudicia dei densissima, quæ tamen grata sunt pijs.

^eCurat res hominum æquissime, et cõnuet ad scelera usq; ad tempus suum.

^fDiscretio æquiss. ut cuiq; rependatur pro suis factis. Turres pro quibus Hiero. consistit, pyxides et loculi possunt intelligi, quales in officinis et tabernis unguetarijs, uel ubi crescunt species aromaticæ.

^gEloquio domini tum gratia tum ira dei reuelatur.

^hOpera domini perfectiss. per sapientiam, ut patet in spheris. P. Vel, intestina.

ⁱQuæ deus in celo præparauit diligētibus eum, captus humanus non percipit, 1. Cor. 2.

^kPotentia sue uerbo sustentat omnia, quocunq; te uerteris.

^lCõtemplatione dei mentes bonæ summopere delectantur.

^mElectus, ut Hiero.

ⁿLonge superat etiam illa quæ homines optima iudicant.

^oInfinita dei bonitas et philanthropia.

^pTotus deus expetibilis est, et quicquid bonum, utile, expetendum, id in solo deo existit.

^qVel talis, ut Hier.

^rA fauore nomen factum. Et Ierusalem sonat, uidebunt pacem.

^sPotentia spiritus contra mundum et satanam.

^tSponsus monet, captum mortalem non assequi diuinam maiestatem reuelata facie, sed per speculum, et c.

^uItaq; religiose amplexandus quod oraculum reuelauit diuinum: reliquum studium ponendum in nobis, ut formandis ad uoluntatem dei.

^vHiero. Sicut cortex mali punici, sic genæ tuæ absq; occultis. Paulo aliter tamen 4. ca., sicut fragmen, et c.

^wPerfectissimi, mediocres, infimi. Item synagoga israelitica, ecclesia gentilium, et innumeri, qui latitant fideles sub antichristianis tyrannis, et c.

^xMater uel gratia dei, uel genus rationis consors, ut 1. cap. et c.

^ySonat populus meus liberalis. Currus mutuum auxilium, ut alter alterius onus portet.

murorum stolam meam abstulerunt à me.

^cObtestor uos o femina Hierosolymitana, ut si offendatis meum dilectum, referatis ei q. infirma sim dilectione.

^dQuid insigne habet tuus dilectus præ alijs dilectis o formosissima femina? quid habet insigne dilectus tuus præ alijs dilectis, q. tanta grauitate nos obtestaris?

Dilectus meus candidus est, et ruber, sub signis habens exercitum decem millium.

^eCuius caput [redimitum est] auro obrizo, eiusq; cincinni [ut] tilia, nigri ut coruus.

^fOculi eius sunt quales columbarum super alueis aquarum quæ se abluunt lacte, [et] sedent ad plenitudinem.

^gEius malæ similes sunt areolis aromatum, [et] turribus seplasiarum officinae: labia eius [ut] lilia, [necnon] stillantia myrrham probam.

^hManus eius [ut] orbis aurei habentes inclusum hyacinthum: uiscera eius [ut] alabastrum eburneum sapphiris cõtectum.

ⁱCrura eius [ut] columnæ marmoreæ suffultæ basibus ex obrizo auro: aspectus eius quasi Libanus, et statura eminet ut cedri.

^kPalatum eius dulcedines sunt, et quantus quantus est, res sunt expetibiles: atq; is est meus dilectus o femina Hierosolymitana, et is est meus consors.

Quò abiit [autem] o formosissima femina dilectus tuus? quò se uertit dilectus tuus, ut tecum perquiramus eum?

CAPVT VI.

^aDilectus meus descendit ad hortum suum ad areolas aromatum, ad pascendum in hortis, et legendum lilia.

Ego dilecti mei sum, et dilectus meus mihi [proprie] est pascens inter lilia.

Formosa es amica mea ut Thirza, [et] amabilis ut Ierusalem, formidabilis ut acies instructæ.

^bDeflecte oculos tuos ne directe me cõtueantur, qui me superbiores faciunt: capillus tuus similis est gregi caprarum, quæ glabrauerunt depascendo Gilead.

Dentes tui similes sunt gregi ouium quæ ascenderunt à lauacro, quæ uniuersæ gemellos pariunt, nec est inter eas effecta.

^cTempora tua similia sunt fragmini mali punici promicantia ex coma tua.

^dSexaginta sunt reginae, et octoginta concubinae, et innumere puellæ.

^eVna illa est colūba mea, perfecta mea: unica illa est matri suæ, [et] electa genitrici suæ: quam conspiciat femina beatam prædicauerunt, et reginae atq; concubinae laudauerunt eam.

Quæ est illa quæ prospectat sicut aurora, formosa ut luna, electa ut sol, formidabilis ut acies instructæ?

Ad hortum nucum descendi, ut spectarem uirentes plantas ad torrentem, ut uiderem, num germinet uitis, [et] num floreat mali punice.

^fNescio [qd rei sit,] anima mea posuit me currus Ami Nadib.

Reuertere

Sponsa requirit anxie rationes placandi dei apud eos qui speciem sanctimonie, pietatis et sapientie habent.

Faventur se non habere dei ueram notitiam, et petunt sibi notas ostendi quibus summum bonum et unicum discernatur ab alijs, quibus stulti homines impendunt summum amorem uelut pecunijs, honoribus, diuis, et c.

Sponsa describit iuuenem omnibus egregijs dotibus ornatum. Quia imagine deus representatur opt. max. Et quomodo adipisci eum, ac retinere possint homines, mirifice proponitur.

Edocti sermone sponsæ qualis quantus sit deus, cupiunt indicari sibi ratione assequendi eum, et fruendi.

Sponsa refricata notitia dei intelligit non foris querendum, qui uidebatur se iratus subduxisse, sed intra pectus fidele agere, et plene redintegratum esse amorem.

Testificatur sponsus ipse quod optime uelit sponsæ, et quid placeat: hoc tamen uniuersum ex gratia celesti donatum.

Commode apponitur indicatio ecclesie sanctæ catholicæ, quæ tribus ordinibus distinguitur, ex quibus una conficitur sanctorum communio capiti Christo adiuncta, et c.

Spectantes formam sponsæ progressus admirantur: ubi ecclesia in terra militantis conditio indicatur, quæ infestatur à carne, mundo, satana, ut bona secundum deum, in animo, corpore, et externa, uicissitudinibus obnoxia sint: quæ tamen à deo temperantur, ut incrementis quibusdam fideles ad perfectionem solidam contendunt.

Sponsa. i. ecclesia militans, confitetur se hortum nucum, quæ arbor in turris multis obnoxia est, et c.

Reuocatur à sponso & spectatori-
bus, ut p̄bpius estimari possit for-
ma eius.

Reuertere, reuertere ô Schulamith, reuertere, reuertere, ut te
spectemus: quid spectaretis ipsam Schulamith, quæ similis
est choreæ castrorum?

CAP. VII.

Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis ô filia prin-
cipis? conceptus feminis tui similes sunt monilibus
fabrefactis ab artifice.

Umbilicus tuus est crater rotundus nunquam fœcunditate in-
digens: uenter tuus acruus frumenti circumseptus lilijs.

Geminæ tuæ mammæ similes sunt hinnulis gemellis capræ.
Collū tuum simile turri eburnæ, oculi tui [ut] piscine in Hes-
bon apud portam Bath Rabim: facies tua similis est turri Li-
bani, quæ uersus Damasek spectat.

Caput tuum super te simile est Carmelo, & subtilis euapora-
tio tui capitis regiæ purpuræ similis est, quæ in canalibus [in-
fectorum] ligata est.

Quam formosa es? & quam iucunda es ô amor in delicijs [pri-
matum obtines?]

[Cæterum] hæc statura tua palmæ similis est, & mammæ tuæ
botris.

Dixi, Conscendam in palmam, [et] præhendam eius palmites,
& sint quæso mammæ tuæ ut botri uitis, & odor nasi tui qua-
lis est malorum.

Sitq̃ palatū tuum uelut [madens] uino præstantissimo, quod
meis amoribus reddat idoneum, ad ea quæ rectissima sunt,
quodq̃ [disertum faciens] labia dormientium uituperat.

Ego dilecti mei sum, & ad me erit illius conuersio.

Age dilecte mi, prodeamus in rus, [et] pnoctemus in uillis.
Mane autem adeuntes uineta uidebimus, num germinet uitis,
ac florem protrudat, [et] num floreat mali punice: ubi
meum amorem totum erga te profundam.

Mandragoræ fragrant, & pro foribus nostris omnia poma
sunt: tam noua [enim] quam uetera tibi reposui.

CAPVT VIII.

Vtinam quasi frater mihi sis, fugēs mammas matris meæ
teq̃ foris offendam, [et] osculer te, neq̃ uero te despi-
cient.

Deducam te, [et] introducam te in domum matris meæ, tuq̃
docebis me, & te potabo uino aromatite, [et] succo mali
punici.

Sinistra eius supponatur capiti meo, & dextra eius me ample-
xetur.

Obtestor uos ô foeminæ Hierosolymitanæ, ne excitetis, neue
extinguatis amorem, donec ipsa uelit.

Quæ est illa quæ ascendit à deserto innixa dilecto suo? Sub
malo [arbore] te destruxi.

Ibi te parturiuit mater tua, ibi te parturiuit genetrix tua.

Ponito me in corde tuo uelut sigillum, & in brachio tuo uelut
sigillum: amor enim ualidus est ut mors, & zelotypia dura
ut sepulchrum, cuius carbones [sunt] carbones igniti à flam-
ma dei.

Hier. iunctura: significat au-
tem hamulim surrepta, ut quæ
matrix concepit.

Opus manuum artificis.

Desiderium celestium, diui-
norum, æternorum bonorum
non inane.

Alimentū celeste suppetit co-
piosum.

Beneficentia promptissima.
Spes certa, & perseverantia
in bono.

Mens referta est omnib. frugi-
bus bonis in domino: cuius co-
gitationes referūt diuinitus in
ditam charitatē, quæ mundum
superat.

Qui perseverauerit in finem,
saluus erit.

Vinum gustum præbens celestis
bonitatis, reddit caloribus sanctis
idoneum, ut non desinat homo præ-
dicare opera domini. Estq̃ præpa-
ratio ad deambulationē, ut 2. ca.

Sponsa uelut ebriosa proclamât
se totā sponsū esse. Ut autem Gen. 3.
ferendo sententiam in peccatores di-
citur fœminæ, Et ad ipsum erit con-
uersio tua. a. i. Adam, ita in promul-
ganda et ita conuertitur, ut sponsus
deus totus se uertat ad homines.

Sponsa inuitat sponsum ad deam-
bulationē, & secretum colloquium,
quo exhibetur sibi fructus postula-
tor. Vbi mysterium incarnationis si-
lij dei peritratatur.

Felicissimū tempus Christi & reue-
lati euangelij, quod sippitudinē eth-
nicam sustulit, purgauit, fœcundos
bonis operibus reddidit, ut homo
cōstitueretur uita hominis ueteris, &
ambulet in nouitate uitæ, &c.

Dudam i. mandragoræ. Collu-
dit uoci dodim. i. amoribus, ut
hold & holder Germ. Credidit
etiam uetustas philtris aptam
herbam.

Flagrantiissimū desiderij patrum,
ut Messias promissus carnē induēs
salutis negotium perficiat. Quo na-
to angeli pastoribus nunciant ma-
gnū gaudium.

Sermone admirantium hominum in-
troducitur Christus in mūdum, cui
ecclesia copulata & agglutinata in-
mittitur, ut sint duo in carnē unam,
&c.

Precatio piorum communis ex fidu-
cia incarnati filij dei, ut penitus in
recipiantur in curam & protectio-
nem dei.

Amor dei perspicitur in morte filij
unigeniti propter homines seruā-
dos, & diffunditur per corda fide-
lium, ut nihil possit à deo separare,
Roma. 8.

Pacificam, perfectam, integram,
beatam sonat: quod nomen etiam
in terra solis eis congruit, qui deo
inherēt et uniti sunt per uerbū in
spiritu sancto: quæ est noua crea-
tura in Christo seruatore.

Gaudiū habet ecclesia in medijs
periculis & conflictibus.

Motus spirituales ad bonū prom-
pti. Conceptus mentis ē uerbo
dei thesaurus diuine sapientiæ et
uirtutum, &c.

Intellectus tenet benedictiōes in
semine promisso, quæ in coelis æ-
ternum possidentur. Nam piscina
sonat etiā benedictiōes, Hesbon
cogitationes, Bathrabim filiā mul-
torū.

Fortitudo & audacia
sancta concurrēdi contra satanā,
& pugnandi aduersus carnem &
sanguinē. Libanus candorē sonat,
Damasek sanguinem succi.

Sponsus ait se cupidū fructuum
istius horti. Ostenditur autem deū
esse perficere, qui dedit uelle &
incipere.

Ex arbore uitæ deo decerptorū,
2. cap. Et palatū tuum sicut
uinum bonum uadens ad amorem
meum ad æquitates, uituperās lam-
bia dormientium.

Sonat etiam expiationes. In gra-
tia enim dei ipso cooperatē sit bo-
num opus.

Aperuit.

Ibi dabo amorem meum tibi.

Dederunt odorem.

Exiens à patre uerbū, habitauit
in nobis, &c. Ioan. 1.

Quod honoris & reuerentiæ est,
ut Psal. 2.

Vnica generis humani gloriatio,
q̃ in una persona Christi deus &
homo uniti sunt.

Precibus pijs, ut Esa. 64.

Filius in sinu patris existens deū
enarrauit.

Fructus spiritu sancto conditi ex-
hibentur, & passionū Christi sūt
confortes pij, ut etiam gloriæ sint
confortes.

Petit erudiri à uerbo incarnato,
& fulciri.

Rursum uetat, ne quis conetur
humanis cōmentis conciliare deū
& homines. In Ebræo pro ma. i.

quid ponitur in superiorib. im. i.
si: est tamen eadem sententia.

Sponsa persequens orationē, con-
fiteatur se in causa, ut filius dei in-
carnatus excinderetur. i. morere-
tur, ut Dan. 9. quod aliter peccā-
tum gustati uetiti pomi nō potuit
deberi.

Mater uel genus humanum, uel
uirgo Maria statim edita promissio-
ne seminis parturiuit. Sicut &
agnus occiditur ab origine mūdi,
Apoc. 13.

Canticum Cant.

Non aquæ plurimæ poterunt amorem extinguere, neq; flumina inundabunt eum: si quis uero det omnes opes domus suæ pro amore, omnes eum maxime contemnent.

Id est, appellanda erit de conuivio. Eb. in die quo loquetur in ea.

Sponsus ostendit optimam rationem. Pertinaciores adhibita ueritatis arce & charismatibus ingenij commode adducendi sunt. Leuitiores autem qui uenit eis doctrinæ & affectuum facile cedunt, & modo in ecclesia, modo extra uidentur, sanctis legibus & disciplina continendi sunt.

Tunc sui in oculis eius quasi proferens pacem.

Id est, Est habens multitudinem, nempe mundus.

Vinea mea, quæ mihi ante me.

Quisq; pro sua uirili portione adniti debet, ut professioni Christianæ uita respondeat. Tum ut gratius sit deo, & bonis præsidibus.

Est nobis soror parua, quæ nondum habet mammas: quid faciemus nostræ sorori, quando ei colloquendum erit?

Si murus est, ædificabimus aduersus eam propugnaculum argenteum: si fuerit ianua, cōcludemus eam tabulis cedrinis.

Ego murus sum, & meæ māmæ similes turribus: quia quidem sponsione uisa sum ei satisfacere.

Vineam habuit Solomon in Baal hamon, quam uineam tradidit custodibus, ut quisq; impendat mille [nummos] argenteos pro fructu eius.

Vinea mea quæ me attinet, mihi curæ erit: tibiq; ô Solomon [numerabo] mille, & ducentos custodientibus fructum eius.

Tu sedens in hortis ede mihi uocem tuam, consortibus auscultantibus.

*Fugito dilecte mi, & similis sis tibi capreæ, hinnuloq; ceruorum in montibus aromatum.

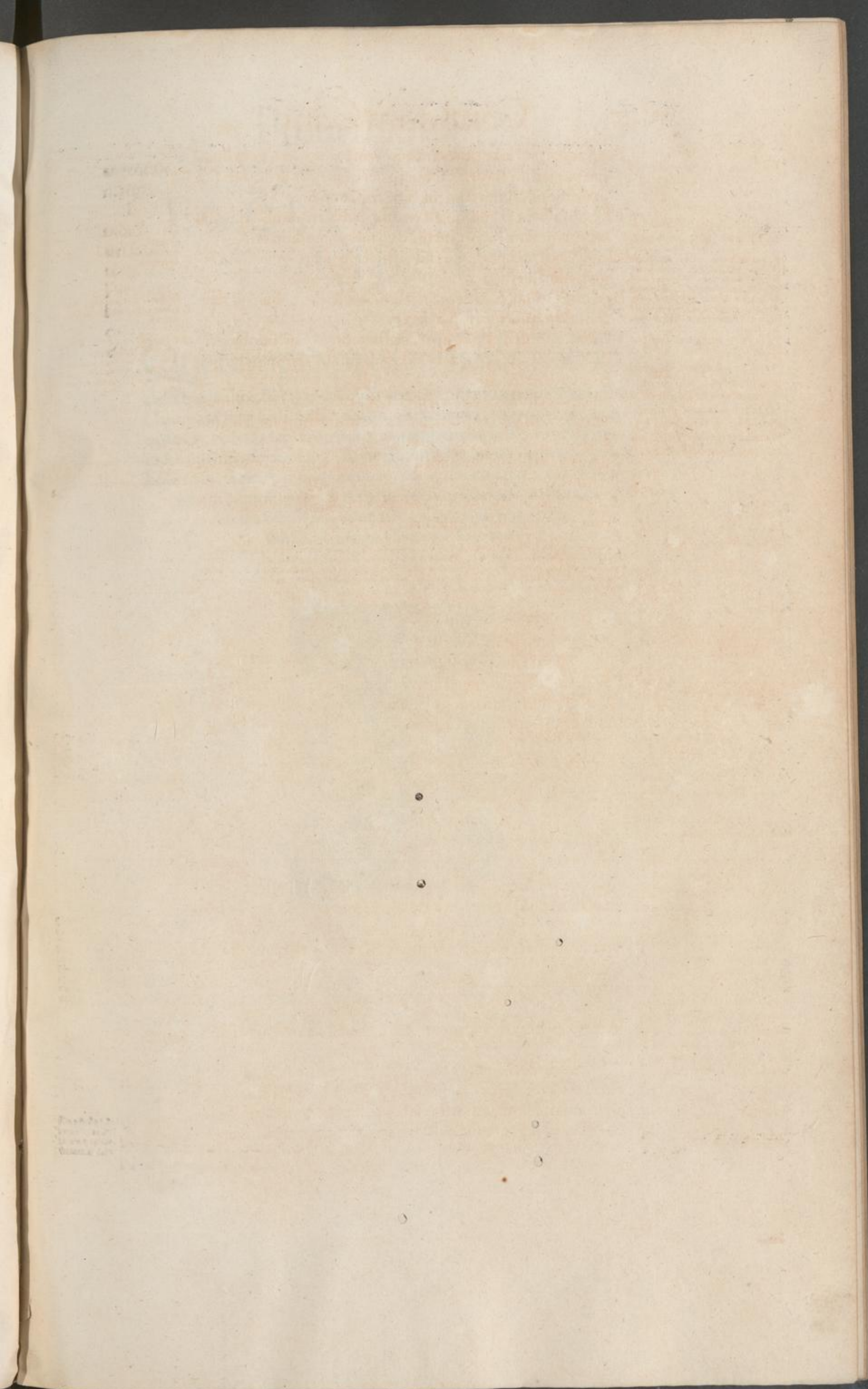
*Sponsa canit sibi optabile ac bonum, ut Christus peracto salutis negotio relinquens mundum, ascendat cœlum in gloriam patris omnipotentis, suoq; numine conseruet atq; gubernet ecclesiam suam. Quæ beatitudinis æternæ est artha in mentibus fidelium sese attollentibus extra mundum in coelos: membra quoq; Christi omnia recipienda in diuinæ felicitatis cōsortium, quam caput Christus obtinet sedens ad dextram dei patris, inde uenturus iudex uiuorum & mortuorum. Amen.

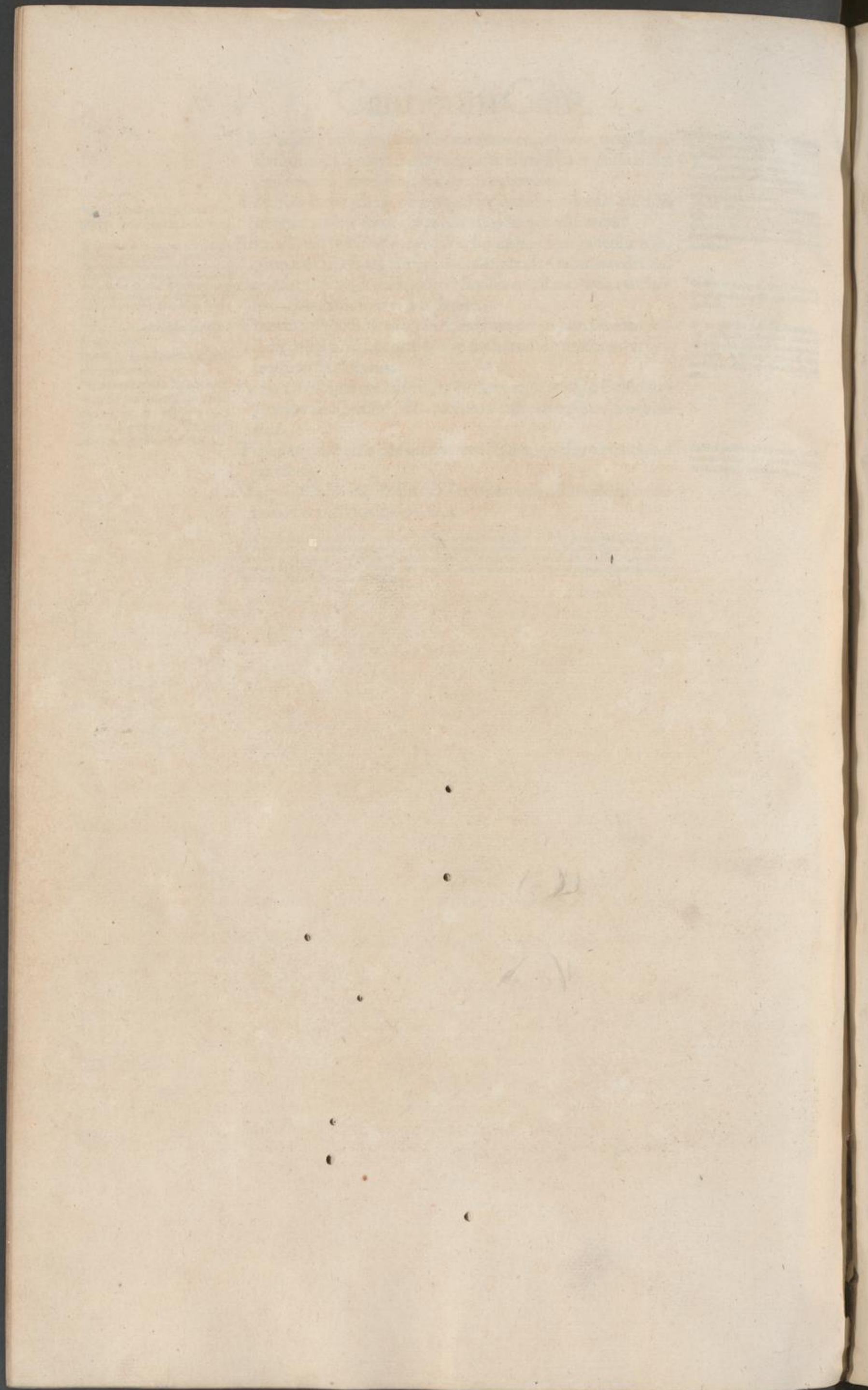
Nulla calamitas dirimet charitatem dei & piorum hominum, quos spiritus sancti uinculum copulauit. Amor pecunijs nō emitur. Stultissimi sunt igitur tyranni, qui conantur pios à deo ad sua pettrahere studia & religione sperueris. Sponsa deliberat cum sponso de militatibus ecclesiæ administratione, utq; in oute Christi adduci debeat, qui per charitatem fidem operatorem non declarant.

Sponsa discedens tota in sententia sponsi, pollicetur ad eam rem omne operam.

De magistratu politico & ministerio ecclesiastico, quibus committit deus populum suum, suum regnum in mūdo, cui omne studium & labores impendant, ut afferat fructu pietatis.

Sponsus petit ut sponsa canat, quod æmulis doleat, qui gloriæ Christi, & saluti ecclesiæ insensibiles sunt.

ECCELESIASTICI LIBRI,

Qui semper pro sacris libris ab Ec

clesia habiti sunt, & digni uisū qui legantur à pijs: non tamen parem cum
Canonicis scripturis auctoritatem obtinuerunt, utpote quos maiores
nostri in ecclesijs legi uoluerunt, non tamen proferri ad auctoritatem
ex his fidei confirmandam. Sunt qui appellarunt Apocryphos, uoca-
bulo rei fortè non per omnia idoneo congruè. Certè apud Hebræos
non habentur, apud Græcos reperiuntur: ex quorum editione
summa fide & religione in Latinam iam recens uersi
sunt à D. Petro Cholino Tugino,

EXCVDEBAT CHRISTOPH. FROSCHOVERVS
TIGVRI. ANNO M. D. XLIII.

ECCLESIASTICI LIBRI

Qui semper pro sacris libris apud Ec

clesia habita sunt & digni illi qui legantur a pistorum tamem patrum cum
Canonis scripturis auctoritatem obstantur, utque quos maiores
nostri in ecclesijs legi voluerunt, non tamem proleat auctoritatem
ex his sed confirmantur. Sunt qui appellatur Apocryphos, voca-
bulo recte non per omnia idoneo cognoscunt. Certe apud Hebræos
non habentur, apud Græcos reperti sunt ex quorum editione
summa fide & religione in Latinam iam recte uerbi
Iam J. D. Petro Choline Tugino.

EXCEDEBAT CHRISTOPH. ERGENBERG
TIBURT. ANNO M. D. XLIII.

NIX quicquam est æque obnoxium calumnijs multorum, quàm sacrorū librorum interpretatio: nec aliud interpretatu difficilior aut laboriosius, propter summā cōcisa orationis breuitatem, & crebros Hebraismos ab omnium aliarum linguarum loquendi formulis & tropis remotissimos, multorumq; dictorum multiplicem sensum & obscuritatem. Nam Græci interpretes etiā Hebraismos passim reliquere, & propter æquiuoca linguæ Hebraicæ plurima, pleraq; admodū improprie sunt interpretati, crebroq; dissentiunt codices, quos conciliare, & conciliatorum sensum inuestigare difficile est, nec facilius sensum suis reddere uocabulis linguæ Latinae, à cuius stilo Hebraica remotissima est. Itaq; sit ut dum, sicut oportet, circa interpretationem uersaris religiosius, nec addere audeas quæ orationi diminuta sunt, nimiasq; alijs linguis afferunt salebras, nec facile quicquam in aliam loquendi formulam demutare, ne quid plus minusue dicas quàm author uoluerit, sollicitus, interimq; obserues, ut nihil ponas à munditiæ linguæ, in quam interpretaris absōnum, (cum pauca sint loquendi formulæ aut dictiones in diuersis linguis, ita sibi mutuo respondentes ex omni parte, ut earum significatio nec latius pateat, nec angustius in una quàm in altera) sit inquam, ut in conquirēdis q̄ maxime proprijs & propinquis, maximis laboribus pessimam apud multos gratiam ineas. Neq; enim hac religione & cura quis reddere omnia exacte, quæ in ui cuiusq; dictionis sunt, potest, nec ubiq; linguæ in quā interpretatur seruari gratiam; & cum diuersissima sint, sæpeq; contraria hominum ingenia iudiciaq;, interpretes in maxima uenit calumniarum discrimina. Alij enim uellent omnia ad uerbum reddita tam superstitiose, ut uix transpositionem eorum iuxta linguæ alterius consuetudinem satis æquo ferant animo; alij idem hoc, sed minus superstitiose; alij requirūt sensum potius, q̄ uerba singula reddita; alij in his quoq; munditiem, & nonnihil elegantia, ne tædium afferat oratio. Hæc omnia cum eadem opera fieri non possint, dum obsequeris his, offendis illos. Huic superstitiosus eris, illi obscurus; huic barbarus, illi temerarius: rursum alijs affectator, alijs negligens, si non reddidisti quod ipsi uidentur. Breuiter diuersis diuersus fueris, ut interim taceam de illis qui putant nefas esse nouam moliri interpretationem. Tam diuersis itaq; hominum iudicijs, ijsq; maxima ex parte improbis, negotijq; difficultate et immēsis laboribus, quos nemo facile in ea re esse nisi expertus credat, territus, nunquā ne ad eorum quidem, in quibus leuius periculum est, sacrorum librorum, quos alijs Ecclesiasticos, alijs minus apto titulo Apocryphos uocāt, interpretationem quæ typis excusa ueniret in manus hominum, adiecissem animū; & rem aggressus iam facto periculo difficultatis, multiplicisq; corruptionis codicū, multo minus in labore molestissimo perdurarem, nisi nuper cum maximo piorū dolore defunctus M. Leo urbis Tigurinae ecclesiastes fidelissimus, qui Bibliorum quod extat Hebraicum interpretatus est Latine, multis rationibus me perpulisset, ut negotium susceperem, typographoq; pollicerer operam, quam postea cum me eius sepe poenituerit, honeste recusare non potui. Elaborauī itaq; postquam semel me promissis obstrinxi, ut quoad fieri posset satisfacerem omnibus, aut certe q̄ plurimis, id est, ut ita Græcum exemplar (cum nihil illorum extet Hebraice,) ad uerbum sequerem, ut, sicut opinor, tamen linguæ Latinae munditiem seruarem, & fugerem obscuritatem: ut quandoquidem sicut Erasmus Roterodamus nouo, ita M. Leo iam ueteri testamento munditiem linguæ conciliauit: ita ut iam, (quod semper optauī,) nō utiliter modo, sed etiā iucunde, & minori negotio, ingeniorumq; diuexatione, sineq; detrimento & offensa linguæ politioris in ludis literarijs à pueris, & extra eos à doctis sine tædio barbarici, quæ multos ne legerent deterreat, & ab indoctioribus citra obscuritatem, & frequentius, & à pluribus sacra, quod in primis operæpretium est, legi liceat, ego quoq; quando ita fors tulit, reliquo librorum sacrorum quasi appendici barbariæ & obscuritate ueteris interpretis uerbis nimium anxie hærentis aspero aliquam darem munditiem & lucem. Nolui ergo nimium esse astrictus Hebraismis multis, (qui in alienam linguam trāslati, nihil aliud q̄ obscuritatem pariunt,) quo minus eos liberius quidem, quod ad dictionem attinet, sed quod ad sensum authoris pertinet, ut puto, rectius, ueroq; propius, & exactius planiusq; uerterem. Tales aut Hebraismi sunt in uocabulis per se, usus ferè unius coniunctionis copulatiuæ, sæpeq; inepte uersæ ab interpretibus, pro quauis coniunctione, & Ambulare pro uiuere uitæmue degere: Anima pro uita, Benedicere pro laudes agere, salutare, cōmendare, prædicare, secū dare, fortunare, beare, fausta precari, bene ominari, fauere, &c. & Benedictio pro felicitate, felici fato, salutatione, beneficio, &c. Beneplacitū pro fauore, beneuolētia, obsequio: Bonū pro pulchro: Caro pro corpore, mortalitate, homine, animante: Cognoscere pro concumbere: Confiteri pro celebrare, gratulari: Corpus pro mancipio: Dirigere pro dextera agere: Excessus pro miraculo aut stupore: Exeuntes ad bellum, pro belli potentibus: Facies pro tractu, ora, solo, &c. Filij pro hominibus, genere, natione, prognatis: Filiæ pro oppidulis aut uicis: Fœdus interdum pro præscripto: Gladius pro bello aut caede: Hæreditas pro possessione uel obuentione: & Hæreditare pro possidere, aut occupare: Implere pro initiare

Ad Lectorem

aut cōsecrare: In pro cum, per: Iniquitas pro quouis crimine: Interrogare pro declarare per metalepsim. Quo Hebraismo etiam usus est Petrus 1. Pet. 3. Inuocatū pro celebrato: Ira pro noxa, uindicta, offensa: Iudicare pro regere, punire: Iudiciū pro fato, sententiā, casu, ratione, iure: Malum pro deformi: Manus pro opera, iussu, nutu, interprete, & pro cuiuscūq; rei instrumento: Meminisse pro obseruare: Misericordia pro benignitate & beneficentia: Nomen pro numine aliquoties: Non pro nemine, nullo, nihilo: Noscere pro fauere: Nunciare pro declarare, narrare: Pacificum pro placido, felici, saluo: Panis pro cibo aut uictu: Parabola pro dicto recondito, allegoria, prouerbio, exemplo, pronūciato: Pax pro prosperitate, tranquillitate, incolumitate, quiete, salute: Pes pro statu, uel gradu per metalepsim: Pluere pro effundere: Portio pro fructu, obuentione, prāmio: Præcipere de domo, pro testamentū cōdere: Principium pro capite & summa rei: Proximus pro obuio aut altero: Quærere pro studere, eniti, elaborare, appetere, sectari: Qui cum aliquo, pro factione, socijs, partibus, comitibus: Redargutio pro causæ dictione, defensione, confutatione, increpatione, obiurgatione: Respondere pro ordiri: Retributio pro uice, prāmio: Sacrificare pro mactare simpliciter, ut Ecclī 34. Salsugo pro siccitate: Sanctificatio pro religione, uel templo: Sanctificare pro indicare, instituere: Testamentum pro more: Thesauri procellis, claustris, penetralibus: Timor pro religione & reuerentiā: Tradere pro supplicio dedere: Vas pro instrumento, machina, apparatu: Verbum pro re, negotio: Via pro instituto uel more: Vir pro quouis, certis, singulis, quibusdā: Virtutes pro effectibus: Visitare pro inquirere, uindicare, pœnas sumere, cognoscere causam, inspicere, rationem habere. Et talia multa, quorum præcipua huc annotanda putauī: ne, quia passim occurrunt, annotationibus margines impedirem alijs rebus assignandis conspergendas, & admonenda, ne quis cur mutata essent miraretur, Hebraismos esse ignorans. Talia sunt etiam, quod ad constructiones attinet, Hebræis peculiaria alia, quæ demutauimus causa claritatis, ut quod casus inter posteriora sæpe pro relatiuis positi sunt Hebraico more, prioribus absolute positis, cum quibus alijs in linguis exprimēdi sunt, ut Ecclī 38. τέκνον ἐν ἀρρώστια σου μὴ παρὰ βλεπέ, ἀλλ' ὄψαι τῷ κυρίῳ, &c. Et cap. 39. ἡ δὲ λογία ὡς ποταμός ἐπικάλυψεν, καὶ ὡς κατακλυσμός πληρῶν ἐμέθυσεν. Talia sunt item creberrima anacolutha, & Nominatiui absoluti pro ablatiuis absolute positis, & alioqui ad sequentia pertinentes: quale est alicubi, Deus, in cœlo sedes eius, & 2. Mach. 1. καὶ τὸ ποδὲλαιπτόμηνον ὕδωρ δὲ νεμίας ἐκέλευσε λίθους μείζοντας καταχεῖν. Item genitiui nominū crebri pro adiectiuis, & absoluta uerba pro resoluēdis in duo, ut Liberat pro liberator est, Et Ecclī 30. φροντίζου pro sollicite cauere. Item unum uerbum ad duo relatū, quorum utrunq; suum desideraret, quæ syllepseos species Latinis est rarior. Absoluta tam singularia quàm pluralia sine nominatiuis pro impersonalibus crebriora quàm Latinis, quale est currunt pro curritur. Polysyntheta crebriora quàm Latini nos deceat, & coniunctiones sæpe otiosæ. Frequens & redundans repetitio siue inculcatio pronominum, Frequentes hypallage, ut fructus multitudinis, pro copia fructus, uel fructu multo, & Laudate canticum, pro canite laudem, Ecclī 39. Numeri pro numeris in collectiuis, & relatiuis eorum. Nomina & uerba pro gerundijs. Nomina pro aduerbijs. Nomina sæpe repetita pro relatiuis. Præpositiones pro uerbis, ut Ecclī 47. οὕτως δαβὶδ ἀπὸ τῶν ἡμῶν ἰσραὴλ. ἀπὸ, id est, excelluit. Futura pro præteritis imperfectis, pro imperatiuis, pro potētibilibus, pro ijs quæ quouis tempore fieri solent, quæ Latini magis per præsentia, quædam etiam per infinitiuum & uerbum soleo efferūt. Sic præterita pro ijs quæ quouis tempore fieri solent. Imperatiui pro coniunctiuis cum si, & quod nonnūquam sefellit interpretes, eadem uox imperatiui & infinitiui. Crebro omissa aduerbia similitudinis. Participia præsentis temporis pro uerbis eiusdem temporis. Relatiua ipse & is, pro aliquo & quouis sine antecedente. Relatiua pro nominibus certis, & rursus nomina pro relatiuis. Metalepses, ut à statione defatigari, pro defessum recedere. Negatio quoq; aliquando præponitur, quæ ad aliquot sequentia intelligitur repetenda. Præterea δὲ & γάρ sæpe omisi, præsertim in Sapientia, & 2. ac 3. Machab. propterea quod inepte uideantur posita & otiose à Græcis pro quauis coniunctione, ut qui uix utantur alia, & has usq; ad tædium inculcent. Hæc ita ut opinamur bona fide uertendo omnia, ne nimia obscuritate obessent, aut asperitate sua lingua Latinæ proprietatem corrumperent, paululum demutauimus, omnibus quidem laborantes ut utantur, sed iudiciū de his, recte ne sensum an perperam assecuti simus, trium tantum linguarum Hebræicæ, Græcæ Latinæq; peritis permittentes. Nam ij demum recte de his iudicare poterunt.

Quod si cui uideretur uetus potius interpretes retinendus & sequendus, eo quod ex Hebraico fonte suam interpretationem transtulisse fortassis cuiuspiam uideri possit, cum nos ex Græcis nostra uerterimus, qui ante nos errasse, & ab Hebraicis declinasse potuerint, nosq; post eos, ut sit, adhuc longius aberrare, nos certis argumētis collegimus ueterem quoq; interpretem non ex Hebraicis, sed ex iisdem quibus nos Græcis suam interpretationem transtulisse. Nam præpositiones Græcas sæpe reliquit sequentibus dictionibus hæretes, quasi una esset dictio:

dictio: ut pro eo quod est 3. Esdr. cap. 5. ἐκ ἀναβάθῃ ipse mendose legit, & uertit Hecanathus. Sic pro ἐκ μικροῦ uertit Emerus. Et postea ubi Græce legitur ἡοὶ ἀτιφά, ἡοὶ παίδων σολομόν, id est, filij seruorum Solomonis, uetus interpres Pædō reliquit pro proprio, quod, & superiora non potuit ita legisse in Hebraico. Deinde multis in locis ubi ex uicinitate Græcorum uocabulorum scribarum uitio orta est diuersa lectio, interpres uetus Latinus sæpe absurdiorē potius secutus est q̄ ueriores, quam in Hebraico fuisse sensus ostendit, quod non factū fuisset, si uertisset ex Hebraico: ut Ecclī in fine τὴν βῆν pro τέρψην, & συμβολήν pro συμβολή, & cap. 37. οὐκ ἐστὶ pro οἰκέτι. 46. ἀρνῶ, quod alibi est ἀνδρῶς. 49. & 50. νότον, quod alibi λόγος. & Sap. 14. q̄d uertit, Non enim iurantium est uirtus, sed peccantiū pœna perambulat semper iniustorum prauaricationem. Græcum ad uerbum sequutus est, a sententiā tamen longissime aberrauit, quod factum non esset si uertisset ex Hebraico, præterq̄ quod imperitior etiam linguæ Græcæ interpres fuisse uidetur, qui Ecclī ultimo ἰκετεῖαν uerterit quasi οἰκετεῖαν, & talia multa. Sed eius rei uel prologus in Ecclesiasticum uersus testimonio fuerit. Postremo constructiones Græcas aliquoties secutus est q̄ proxime, quæ non cadunt in Hebraismum, & Latinis raræ sunt: & ad uerbum expressit quasdam dictiones Græcas infelicitè, quales nō sunt apud Hebræos, ut ἀβάνθητος, inauxiliatus: & παῖδες pueri, pro seruis, quos Hebræi non uocāt pueros, sed Græci tantum. Simili amphibologia Græca (quæ in Hebraismū non cadit,) deceptus Sap. cap. 18. κόσμον orbem terrarum transtulit, cum ornatum quoq̄ significet, ut eo loco: qualis æquiuocatio Latinis in mundo est. Ecclī 27. cum emendatiora exemplaria habeant, q̄d sensus omnino postulat, καὶ ὁ ἐδῶς αὐτοῦ, &c. uetus interpres id quod mendosum est in Græcis interpretādo secutus est, nempe καὶ ὁ δὲ αὐτοῦ ἀποσῆσθαι ἀπ' αὐτοῦ, & cap. 30. quod mendose legitur πρὸς ψυχῶν ἡμῶν transtulit, cum uera lectio sit πρὸς ψυχῶν ἡμῶν: in quo errare nō potuisset, si transtulisset ex Hebraico. Ibidem pro ἐκκεχυμένη mendosum uertit ἐγκκεχυμένη: & cap. 45. καὶ ἐφύπνευσεν αὐτὸν ἰησοῦς interpretatus est, Et plantauit illum dominus Iesus: cum palām mendum sit ex uicinitate Græcæ dictionis ortum, pro quo emēdate legitur in alijs codicibus, καὶ ἐφύπνευσεν ἐν αὐτῇ ἡσος. Quod ergo licuit illi ex Græcis Latina facere, nobis quoq̄ idem conantibus nō denegari debere puto, nec improbari magis quod ex eodem quo ille hausit fonte proferimus. Quod autē interpretatio illius sæpe q̄ longissime à nostra abest, in causa est maxima Græcorum exemplariorum diuersitas, & corruptio tanta, ut non minima pars nostri laboris in collatione exemplariorum, & mendorum emēdatione uersata sit. Sicubi ergo ille mendo seductus fuit, aut aliam q̄ nos lectionem secutus, aut alioqui uariā inuenimus lectionem, nos eam diuersitatem in margine annotauimus, ne quis aut illum confinxisse aliquid de suo, aut nos suspicaretur. Quanquam mihi quidem uidetur in multis ampla licentia præter omnem codicum fidem uel addendo causa interpretandi obscura, uel demutando usus: aut oportet superesse adhuc alias codicum diuersitates, quas mihi uidere nondum contigit. Sicubi integri uersus reperti sunt in uno exemplari qui defuerunt in alio (ut sæpe inuentum est,) quia illos propter angustiam spatij non licuit in marginem adscribere, nos illos asteriscis prænotauimus: qui sicubi occurrent, nullum alium asteriscum in margine sibi respondentē habentes, admonebunt eum uersum non in omnibus legi Græcis codicibus, sed tamen in aliquibus. Quæ autem in nullo Græco exemplari inuenta sunt, sed in Latino tantum lecta, ea quoq̄ prætermittere noluimus, (quia alio fortassis locupletiore exemplari usus fuit uetus interpres,) sed tamē huiusmodi signis & hamis () interclusa ab alijs distinximus. Sequutus sum maxime exemplar Toletanum quoddam, quod perq̄ antiquū est, & mihi uisum emendatissimum, quali uetus quoq̄ interpres maxima ex parte usus esse mihi uisus est, sed ut iam dixi licentius, idq̄ in Ecclesiastico maxime. Nos secundum quod nobis uisum est emendatissimum omnia summa, ut opinamur, fide reddidimus, neq̄ addendo quicquam data opera, neq̄ demendo quod plus minúsue q̄ Græcus uoluerit dictum sit, nisi quo modo supra diximus: quibus & hoc addimus, Nos ita mansisse q̄ proxime Græca uertendo, ut tamen integra seruetur lingua Latina. Quod sicubi non ausi sumus euagari libere, quod obsecuri relictum est marginali interpretatione illustrasse. In coniunctionibus multum permisimus nobis iuxta cuiusq̄ loci sensum, quod sciamus Hebræis ueram coniunctionem aut pauca, ut א, & ו multarū uice fungī. Deinde cum lingua Hebraica abūdet dictionibus æqui uocis, apparet eam linguā callenti Græcos quoq̄ interpretes, qui plarq̄ ad uerbum ex Hebraico uerterunt, ideoq̄ omnem linguæ Græcæ gratiam amisere, sæpe ex significationibus æqui uoci ineptiorem potius esse interpretatos q̄ aptiorem, quibusdam in locis tam manifeste, ut mireris negligentiam. Itaq̄ sicubi aliquid manifeste exigente sensu propter æquiuocationem Hebraicæ dictionis (quam facile est ex interpretatione ad uerbū diuinare,) à Græco declinauimus, id quoq̄ in margine est annotatum, aliquoties Hebraica dictione quam diuinauimus adscripta. In 3. Esdræ, ubi recensentur genealogiæ, mirā inuenimus corruptionem, & nisi Hebraica ex 1. & 2. Esdræ cum Græcis conferenti inemendabilem, quam nos hac

Ad Lectorem

laboriose facta collatione penè restituiamus. Primum enim qui ex Hebraico Græce sunt interpretati, multa ex proprijs nominibus corruerunt, quædam data opera, quædam necessario. Data opera, dum barbare desinentia nomina conati sunt ad suæ linguæ molliores terminationes declinare; necessario, cum coacti sunt literas quibus ipsi carent omittere, ut consonantem, & omnem aspirationem in medium aut finem dictionis incurrentem, (quas multas habent Hebræi, cum Græci nullas præterquam in η habeant,) ut η & η : aut certe alijs literis permutauere, ut pro η , θ , & pro ψ sæpe λ . Nam pro finali η quamuis literam prout commodum uisum est scribere sibi permisere. Adde quod puncta, quæ tum non subscripta erant, in proprijs alijs aliter legerunt: & passim quia ueteres ea ferè specie qua μ scripsere sic ν , has literas sæpe inter se commutatas inuenias. Accessit his incommodis scribarum incuria, qui corrupta magis etiâ corrumpere, articulos sæpe quasi partem proprii nominis iungendo, & syllabas ab initio sequentis dictionis auulsas adijciendo priori, aut à fini ablatas, sequenti addendo. In hæc tam corrupta postquam Latinus interpres incidit, si nihil corrupti magis etiam, certe corrupte transtulit Græcis: remque indies deteriorem reddidere librarij ignari hoc ne an illo modo rectius legerentur barbara propriaque uocabula. Interim Græci quoque codices librariorum culpa ulterius corrupti sunt ab eo quod uetus interpres transtulit. Itaque cum genealogias illas quæ sunt in Esdræ tertio, conferrem cum ijs, quæ sunt in Esdræ primo & secundo, nominibus Hebraicis, deprehendi ferè in singulis origines unde deducta, & causas quare corrupta sint, quarum causarum quædam in ipsis Hebraicis sunt literis, quæ Græce exprimi non potuerunt, uel aliæ pro alijs similibus lectæ sunt, quædam in Græcis, quædam in Latinis, quarum præcipuas supra memorauimus, alias suis locis assignauimus in margine, ut cuius conferenti exemplaria, statim liqueat rem ita se habere, & à nobis recte, nec sine iustis rationibus esse pleraque nomina non mutata, sed restituta & emendata. Sanè, ut apparet, totus tertius liber Esdræ uersus est à Septuaginta, aut quocunque tandem authore, ex Hebraicis parum discrepantibus ab ijs quæ sunt in primo Esdræ: quanquam interpres Græcus sæpe male reddidit sensum ex Hebraico, & Hebraice scienti apparet facile quæ fuerit erroris causa. Vbi illud manifestum, ausus sum aliquantulum à Græco, quod alioqui mendis scatet, discendere. Et per totam interpretationem nunquam ferè sine causa à ueteri interprete discessimus: sed siquid aliter sumus interpretati, fecimus id uel quia uicinior Græcis nostra uisa est, aut propter Hebraismum, aut propter barbariem, aut quia commodiorem aliam constructionem iudicauimus, aut quia significatiue aliquid, aut quia aptiorem rei dictionem, aut aliquid huiusmodi aliud.

Porro libros quos sumus interpretati, in ordinem qui nobis uisus est optimus, redegimus, nempe ut præpositis, qui ex omnibus lectu dignissimi sunt, solū duobus moralibus Sapientia & Ecclesiastico, reliquos qui sunt historici ferè iuxta ordinem historiarum & temporum quoad fieri potuit, collocaremus. De his ut nostrum quoque quod collegimus interpretando ponamus iudicium, liber Sapientia, quamuis ueram contineat sapientiam Salomone sapientissimo dignam, ut quæ religionem unius dei in primis asserat, & confutet falsam: mihi tamen ipso stylo & constructione, tum adiectiuorum, epithetorum, ac compositorum abundantia uerisimile fit, nunquam scriptum fuisse Hebraice ab authore, sed ab Hebræo aliquo rariis Hebraizante quod factum est in cæteris, Græce scriptum esse. Nam apud Hebræos nec talis constructio est sermonis, nec talia composita quibus ludit author, nec ita solent epithetis, præsertim otiosis, redundare. Idem de Iudith parte aliqua, de historia Susannæ, & Hesther, (quæ leguntur inter Apocrypha duntaxat,) iisdem ductus rationibus iudico. Nam de Machabæorum id etiam ipsius authoris in prologo testimonio, & ex elegantia styli certum est. Tertius autem Machabæorum non solum styli, sed etiam ipsius narrationis redundantia, fastus, omniisque Græca uanitate adeo mihi displicuit, ut nec qui uel inter profanas historias fidè per omnia mereatur, nedum qui inter Ecclesiasticos annumeretur dignum iudicem, nec in quo quis uel uertendo uel legendo ponat operam. Certe nihil unquam uerti magis inuitus, & additus in numerum Ecclesiasticorum librorum magis mihi fidem aliorum eleuare uidetur, quam eam, aut pietatem, quicquam adiuuare, præterquam quod mædax statim à limine titulus est libri, qui ne uerbum quidem ad Machabæos pertinens contineat. Itaque non uertissem eum, nisi in Græcis exemplaribus adiunctum primo & secundo Machabæorum reperissem, & ego omnia uoluissim bona fide interpretari, iudiciumque alijs relinquere. Cæteri libri, maximeque Ecclesiasticus priuato nomine dictus, seu Sapientia Iesu filij Sirach, ut prologus testatur, & stylus scatens Hebraismis, siue locutiones, siue constructionem, siue alios idiotismos consideres, Hebraice mihi scripti fuisse uidentur à suis authoribus, & in Græca translatis, quæ sola nobis relicta sunt, non extantibus Hebraicis, ac ne à ueteri quidem interprete uisis, ut supra dixi. Tobias concisa oratione suspicionem mouet in Græcis exemplaribus intercisisse aliqua, quæ in Latinis habentur, quorum tamen quædam aniliora uidentur, quam ut credam ab authore

Epistola.

4

authore Hebraico, aut ab interprete Græco tradita. Sanè apparet aliquos magna esse usos in libris his licentia. Extrat hodie typis excusum Hebraicum Tobiae exemplar, quod tamen multum à Græco, & multo magis à uetere Latino discrepat. Quare cum cætera è Græcis transfulerim, nolui in hoc uno tantopere dissidēte à Græco, diuersum facere. Librum Esdrae quartū, & precationem Manassis nec Græce nec Hebraice uidere mihi contigit, tamen ne illa quoq; manerent incultiora, nonnihil ad nostrum stylum attemperata nostræ uersioni inseruimus, eam scilicet habitura fidem & auctoritatem, quàm ea quæ ex Latino in Germanicam, Gallicam, aut aliam quamuis linguam uersa sunt. Præter hæc si quid monendum erat aliud, passim in marginibus aspersum inuenies, quibus præfixæ literæ & signa indicant, quo singula referēda sint. Sed de aliquibus signorū supra quoq; aliquid monuimus. Nunc hos labores nostros tibi offerimus candide Lector, ut iudices, utaris, fruaris, & scias nos præstitisse quod potuimus: & sicubi minus affecti sumus uel sensum, uel quam uelles elegantiam styli, condones, memor non omnes, præsertim in sacris literis, posse omnia, diuersis autem ingenijs eadem opera satisfacere neminem omnibus. Vale. Tiguri, Anno 1542. Tertio Calend. Nouemb.

Asterisci, quibus nullus alius respōdet in margine, significāt uersum eum usq; ad finem, in aliquibus, sed non in omnibus lectum esse Græcis codicibus.

Talia signa seu hamī [] monent ea quæ illis inclusa sunt, in nullo prorsus à nobis inuenta esse Græco exemplari, sed in ueteri tantum interprete lecta, paululumq; ad nostrum stylum, ne deformis esset dissimilitudo, attemperata. Cætera clara sunt.

Sapientia Solomonis.

CAPVT I.

DILIGITE sapientiam rectores terræ, *bene sentite de Domino, & ipsum sincero corde quærite: † quoniam ab ijs qui non tentant eum, inuenitur, & ijs qui non diffidunt ipsi, se exhibet. Nempe prauæ cogitationes alienationem à Deo faciunt, potētia uero dum tentatur, arguit insipientes. Nam in malitiosam animam sapientia non introibit, ne habitabit in corpore peccatis obnoxio.

† Spiritus enim disciplinæ sanctus quod fictum est fugit, & recedit ab insipientibus cogitationibus, cumq; iniusti-

^a Vel, fidem eius non deferentibus.

^b Scilicet recedit cū, &c. uel, atq; iniustitia superueniente arguitur, scilicet quod fictum est: uel, iniustitia exoriente se profert, scilicet spiritus: nempe resistendo.

tia superueniente uituperatur. † Nam cum benignus sit spiritus sapientiæ, labijs suis impie loquētem culpa non absoluerit: ut cuius renum testis sit Deus, cordisq; uerus inspector, ac auditor linguæ. † Etenim spiritus Domini replet orbē, & continens uniuersa, notitiam uocis habet. Quapropter iniusta loquens, nequaquam latuerit, † nec præterierit eum castigans iudicium. Nam in consilia impij inquiretur, † fama q; sermonum ipsius ad Dominum perueniet, ad nefaria facinora eius coarguenda. Quoniam auris acris & indignabunda audit omnia, & rumor fremituū minime clām fuerit. Quapropter inutili fremitu abstinete, & obloqui lingua parcite. † Quoniam sermo clandestinus non abibit impune, atq; os mentiens animam interimit. Ne affectetis mortē errore uitæ uestræ, † nec operibus manuum uestrarū accersatis perniciem. † Neq; enim Deus creauit mortem, nec interitu uiuorum delectatur. Creauit enim ut essent omnia, & initia mundi salutifera sunt: nec inest in eis medicamentum perniciosum, nec orci regnum in terra: quippe iustitia immortalis est. Impij uero manibus ac uerbis accersuerunt illam, & conta-

† 1. Reg. 3. a
* Esa. 50. a
† 2. Par. 25. a

Ierem. 4.

Gal. 5. c

Esa. 6. a
Ierem. 23. d
Aa. 7. e

3. Reg. 2. g

Matth. 6. a
Heb. 4. b

Luc. 12. a

Deut. 4. c

Ezech. 18. 33. c

Liber

buerunt amicam arbitrati, cumq; ea fœdus inierunt, † quoniam digni sunt qui sint partium illius. Infra 17. a

CAP. II.

A **D**lcunt enim apud se non recte deputantes, † Breuis est & tristis uita nostra, nec est remedium contra obitum hominis, nec cognitus quisquam qui ab orco sit reuersus, † sed † temere nati sumus, posthac futuri quasi qui nunquā fuerimus. Quoniam fumus est spiritus in naribus nostris, & sermo ut scintilla † ē corde nostro excitata: quo extincto, corpus nostrū redigetur in cinerē, spiritus ut laxus aer diffundetur, nomen nostrū lapsu temporis ueniet in obliuionē, nec quisquam factorum nostrorum memoriam usurpabit: sed ut uestigium nubis elabetur uita nostra, & sicut nebula radijs solis fugata, eiusdēq; calore fatigata dissoluetur. † Nā Iob. 7. Matth. 22. b 1. Cor. 15. d
 umbræ similis est ætatis nostræ cursus, nec datur reuocare pedem ab interitu, quoniam consignatus est, nec inde quisquam reuertitur. † Adeste ergo, & bonis fruamur præsentibus, rebusq; creatis simul ac iuuētute gnauius utamur. Vino pretioso & unguentis repleamus nos, nec florem † auræ prætereamus. Rosarū calyculis coronemur antequā marcescant, [nullum pratum luxuria nostra non peruadat.] Nemo † nostrum nostræ sit exors petulantia, ubiq; signa lætitiæ relinquamus, quoniam hic est fructus, hæc sors nostra. Pauperem iustum opprimamus, non parcamus uiduæ, nec longæuos senis canos reuereamus. Vis nostra lex esto iustitiæ: 1. Par. 29. c
 quod enim infirmum est, inutile deprehenditur. Circumueniamus ergo iustum, quoniā inutilis est nobis, factisq; nostris aduersatur. Peccata in legem nobis exprobrat, & nos ob neglectum disciplinæ nostrum diffamat. Notionem Dei prædicat habere se, adeoq; filium Dei se nominat. † Hic cogitationum nostrarum index extitit, † & aspectui quoq; nostro grauis est. Quoniam dissimilis aliorum est uita ipsius, suisq; differt institutis. Pro adulterinis habemur ab illo, & itineribus nostris tanquam spurcijs abstinet. Extrema iustorum prædicat beata, patremq; Deum iactitat. Videamus an ueri sint sermones eius, & euentuum eius faciamus Esa. 22. b. 55. c Sap. 5. b
 periculum, [extremaq; cognoscamus.] † Nam si filius Dei iustus est, opem ei feret, ipsumq; ē manu aduersariorū eripiet. † Contumelia cruciatuq; eum exerceamus, ut cognoscamus māsuetudinem eius, probemusq; patientiam. Infami morte condemnemus eum, † ratio enim eius iuxta sermones ipsius habebitur. Hæc illi cogitant, & errant, nam malitia sua excæcati sunt, † ut nec mysteria Dei norint, nec mercedem sperent sanctimoniae, nec rationem præmiij inculpatarum animarum habent. † Nam Deus creauit hominem immortalitati, & eum ad imaginem sui † propriam fabricauit. † Inuidia uero cacodæmonis mors introiuit in mundum, & qui Iohan. 7. a
 sunt partium illius, experiuntur eam. Esa. 53. c

CAPVT III.

A **I**ustorum autem animæ in manu Dei sunt, nec attinget illos cruciatus. † Inipientium iudicio mori uidentur, calamitosus existimatur exitus eorum, & discensus a nobis exitialis, cum illi fruuntur felicitate. Etenim dum cruciātur in conspectu hominum, † spem alunt plenam immortalitatis, & leuiter † uexati ampla beneficia cōsequentur. † Quoniā Deus tentauit eos, & se dignos comperit. Tāquam Psal. 21. a. Matth. 27. c
 aurum in fornace probauit illos, & ut solidum sacrificium excepit. † Itaq; tēpore uisitationis suæ effulgebūt, & ut in stipulis scintillæ discurrent. † ludicabunt gentes, dominabunturq; populis, & regnabit in eis Dominus in perpetuum. Qui Ierem. 11. d
 fident ipso, ueritatem intelligent, & fideles in charitate apud eum permanebunt. Quoniam gratia atq; misericordia continget sanctis eius, & ratio electorum eius habebitur. † Impij uero multabuntur pro cogitationibus suis, ut qui neglexerint Rom. 1. c
 iustum, & a Domino defecerint. Nam qui sapientiam & disciplinam nihili pendit, infelix est, & uana spes est talium, † infructuosi quoq; labores, & opera eorum Gen. 1. 2. Gen. 3. a Eccli. 17. a
 inutilia. Vxores eorum stultæ, † maliq; liberi: progenies deniq; eorum est execrabilis. Sanè beata est sterilis incontaminata, quæ concubitum flagitio non nouit: † Deut. 33. a * Sap. 5. a Heb. 11. f
 fructum † 1. Pet. 1. c Rom. 8. c 2. Cor. 5. a * Exod. 16. a Deut. 8. a † Matth. 13. f 1. Cor. 15. c * Matth. 19. c 1. Cor. 6. a

^a Vel subito.
^c Vel, dū cor nostrum mouetur.

^a Sapientia, al. temporis.

^c Inimicus, al. inimicus, uel fructum.

* Id est tractabitur secundum dicta sua: uel ironice, Deus respiciet, illum scilicet, ut predicabat.
 † Id est, al. legit, id est, talis.

* Vel, castigati.

^a Inimicus.

Esa. 54. a
 Luc. 23. d
 Gal. 4. d

Ez. 56. b

fructum in *cognoscenda animarū causa capiet: *spado item, qui nefas manu non fecerit, nec male contra Dominum cogitarit, nam ei eximia fidei gratia conferetur, & fors in templo Domini iucundissima. Bonorum enim laborum gloriosus est fructus, nec radix sapientiae deperit. Liberi uero adulterorum a sacris arcebuntur, & ex illegitimo concubitu semen abolebitur. Quod etiam si multū aetate procefferint, in nullo erunt pretio, & in gloriam demum agent senectutem. Sin moriantur celerius, spem nullam habēt, nec die inquisitionis solatium. Nam iniustae progeniei diri sunt exitus.

*Vel, in animarum remuneratione.
†Vel, orbus liberis.

*Vel, maturitatem non assequuntur.

*Vel, cognoscendae cause: aut, animarum uersionis.

CAPVT III.

Jerem. 17. b
Mal. 1. a
Matth. 7. c

Potior est sterilitas coniuncta cum uirtute, ut cuius immortalis sit memoria, quam niam tam deo q̄ hominibus nota est. Hanc imitantur praesentem, absentis autem desiderio tenentur. Haec coronata triumphat in perpetuum, incontaminata praemia certamine uictrix affecuta. Sobolescent uero impiorum copia non perueniet ad frugem, nec adulterinae propagines radices altas agent, nec locabunt fundamentum stabile. †Nam etiam si in ramos ad tempus egerminauerint, leuiter tamen a firmatae commouebuntur uento, & procellosa ui eradicabuntur. Imperfecti circum rami defringentur, fructusq̄ eorum inutilis, & esui immaturus nullum praestabit commodum. Nam ex illegitimo concubitu nati liberi nequitiae testes sunt aduersus parentes, cum in eos inquiritur. Iustus autem quamuis praematura morte obierit, quiete tamen fruatur. Neq̄ enim honorifica senectus est ea, quae longo tempore constat, aut quam annorum numero metiaris: sed canos hominibus sapientia conciliat, & aetas senectutis sine labe uita est. †Quia deo placuit ille, charus est habitus: & cum inter peccatores uiueret, de medio sublatus. Abreptus est, ne malitia immutaretur sensus eius, neue anima eius fraude circumueniretur. Fascinū enim uanitatis quae honesta sunt, obscurat: & concupiscētia uaga syncera cōmētem peruertit. Defunctus paucis lōga impleuit tempora, nam anima eius deo placebat: quapropter ē medio malitiae propere sublatus est. Vulgus autē uidens hoc, nō intelligit, nec animaduertit hoc ipsum beneficium ac misericordiam in sanctos eius esse, electorumq̄ ipsius habitā rationem. Cæterum iustus mortuus uiuos cōdemnabit impios, iuuentusq̄ celerius exacta longaeuā iniusti senectutem. Sapientis enim exitum uidebunt quidem, sed quomodo sit illi consultū, aut quorsum cum Dominus tuto conseruarit non intelligent: uidebunt inquam, eumq̄ contemnent. Dominus autem irridebit illos, deinde turpiter corruent, & ignominia inter mortuos perpetua laborabunt. Quoniam cōquassabit illos interclusa uoce praecipitatos, funditusq̄ commouebit. Desolabuntur extreme, doloreq̄ uexabuntur, & memoria eorum interibit. Prodebunt pauidi peccatorum suorum reputatione, suisq̄ sceleribus coram conuincuntur.

*βελονία.

θυρίθ.

εὐτυχία.

ἀφ' ὧν, αἱ, ἀφ' ὧν.

CAPVT V.

Matth. 19. c

T†V m iustus corā oppressoribus suis, laborumq̄ ipsius uituperatoribus multa cum audacia stabit: quo illi uiso, graui pauore percellentur, & praē inopinata salute stupefcent. Poenitentia tacti, & praē angustia spiritus gementes, sic apud se dicent, Hic est ille quem risui quondam habuimus, prouerbioq̄ contumelioso. †Stulti uitam eius existimabamus insaniam, & exitum eiusdem ignominiosum. Itāne unā cum filiis Dei annumeratus est, & suam inter sanctos sortem adeptus? Aberrauimus utiq̄ a uia ueritatis, lumen iustitiae non fulsit nobis, nec intelligētia sol est exortus. Itineribus iniustitiae, & interitus affatim usi sumus: peruasimus in uia deserta, uiam uero Domini ignorauimus. Quid profuit nobis superbia: diuitiae fastosae quid nobis contulerunt? †Tanquam umbra, nunciusq̄ transcurrens illa praeterierunt omnia, & in modum nauis fluctuosas aquas permeantis, cuius elapsae uestigium non inuenias, nec inter fluctus iter meatus illius: aut ut auis aëra peruolans, cuius limitem nulla coniectura deprehendas, utpote cum uerbere penarum flagellatus leuis aër, & stridente ui sulcatus, alarumq̄ motu traiectus est, ut

Sap. 3. a

2. Par. 30. c
Sap. 2. b
*Pro. 30. b

ἀπὸ βαδύς.
ταχύς.

Liber

nullum in eo postea meatus indicium animaduertas: aut ut coniecto ad scopum te-
lo, sectus aer protinus in seipsum denuo coit, ut qua transierit, illud non appareat.
c Ita & nos postquam nati sumus, defecimus: nullumque uirtutis documentum dare
ualuimus, sed in nostra malitia consumpti sumus. [Atque talia peccatores apud in-
feros dixerint.] [†]Quoniam spes impij qualis à uento sublata lanugo est, & iacta-
ta à procella tenui spumæ similis: ut fumus uento diffusus, & tanquam hospitis
unius diei memoria præterit. [†]Iusti autem uiuent in perpetuum, præmiū eorum
apud Dominū repositum est, & cura eorundem penes altissimum. Ideo regnum
præclarum adipiscuntur, & de manu Domini diadema pulcherrimum, quoniam
dextera sua proteget eos, brachioque [sancto suo] defendet. [†]Pro omni armatura
d proferet indignationem suam, & res creatas ad ultionem hostium armabit. [†]Pro
thorace iustitiam induet, & galeam sibi iudicium syncerū imponet. Assumet scu-
tum inexpugnabile sanctimoniam, iram autem pro lancea diram exacuet: ipseque
adeo mundus eum ad debellandos insanos adiuuabit. Probe collimata ferentur
fulminum iacula, & ad scopum tanquam ab intentissimo nubium arcu desilient,
grandinesque confertim è furore lapidante uibrabuntur. Unde maris excādescent
in illos, & flumina prærupta concurrent. Ventus uehemens resistet illis, moreque
turbinis iactabit eos. Iniquitas terram omnem desolabit, sedesque potentum euer-
tet malitia.

CAP. VI.

A ^P[O]tior est sapientia quam uires, & uir prudens quam robustus.] Quapropter au-
dite reges, & attendite, discite rectores finium terræ. Aures præbete uulgi mo-
deratores, & qui nationum multitudine gloriamini. [†]Quoniam potestas uobis
à Domino data est, & potētatus ab altissimo. Is inquiret in actiones uestras, con-
siliaque perscrutabitur. Quia cum essetis regni ipsius administri, nec iudicastis recte,
nec seruastis legem, nec consilium Dei secuti estis. Horribiliter superueniet uo-
bis, & repente, quoniam iudicium in procures rigidissimum exercebitur. [†]Nam
B plebeius homo uenia dignus sit, in potentes autem inquiretur acriter. [†]Nec enim
personam reformidabit Dominus omnium, nec amplitudinem uerebitur. Quo-
niam tam humilem ipse fecit quam eminentem, & omnium æque curam agit, cæte-
rum potentes uehemens manet inquisitio. Ad uos igitur spectant sermones mei
o tyranni, ut discatis sapientiam, nec offendetis. Nam qui sanctitates sancte colue-
rint, ij sancti censebuntur, & his instituti habebunt excusationē. Facite igitur cu-
piatis sermones meos, & expetatis, & eruditionem consequemini. Præclara est,
nec unquam marcescit sapientia, ab amatoribus suis facile cernitur, & à quærenti-
C bus eam inuenitur. Vltro se cupidus offert cognoscendam, & qui mane petierit
eam, non laborabit, foribus enim suis assidentem illam inueniet. Nempe de illa
cogitasse, ad perfectionem sapientiæ pertinet: & qui uigilauerit propter eam, cito
securus fuerit. Quia se dignos ipsa quærit circumeūdo, benigne se per uias osten-
dit illis, studioque summo occurrit. Initiū enim ipsius est uerrissima eruditionis cupi-
ditas: cura uero eruditionis amor, amor autem obseruatio legū ipsius: rursum obser-
uatio legū, immortalitatis cōstitutio est, immortalitas demū Deo propinquū fa-
cit, cupiditas itaque sapiētiae ad regnū perducit. [†]Si ergo solijs & regnis o reges po-
puloque delectamini, sapientiā in pretio habete: ut in perpetuū regnetis. Quid autē
sit sapientia, & quomodo sit orta referā, nec cælabo uos mysteria, sed à prima origine
cognitionē eius inuestigabo, palamque faciā, nec præteribo ueritatē, neque uero cum
tabido inuidia iter habuero, quoniam talis nequaquam fuerit sapientiæ particeps.
Cæterum multitudo sapientum salus mūdi est, & rex sapiens populi stabilimen-
Quapropter uerbis meis erudimini, & adiumentum sentietis.

CA. VII.

S Vm equidem & ego mortalis homo similis omnibus, primumque creato terri-
S gena prognatus. [†]In utero matris caro decem mensium tempore [†]formatus
sum,

^aVel, integritatis.

^bVel, integritas.

^aVel, neque; uero tabi-
do inuidia concessa-
ro: qui non potest sa-
piam habere de sapi-
entia iudicium.

^aIdemque, habent eor-
rectiores codices, al.
iniquitas.

Iob. 8. a
Psal. 1. b
Pro. 10. d. 11. a
Iac. 1. b

Psal. 39. a. 114.

Psal. 17.

Ephes. 6. b

Eccles. 9. d
Pro. 16. d

Rom. 13. a

Eccles. 10.

Deut. 10. d
1. Par. 19. c
Iob. 34. b
Eccles. 35. b
Rom. 2. b
Gal. 2. b
Eph. 6. b
Col. 3. d
Act. 10. e

Num. 27. c
2. Reg. 14. c
3. Reg. 3. a

Iob. 10. a

sum, in sanguine coagulatus, ē semine uiri uoluptateq; somni comitante. Quin-
 etiam natus cōmunem hausi aërem, & in eiusdem ingenij terram excidi. Primam
 uocem æque atq; omnes flebilem edidi, in fascijs & curis sum educatus. Nullus e-
 nim rex aliud nascēdi habuit initium: sed introitus in uitam unus est omnium, &
 idem exitus. Quapropter optaui, & data est mihi intelligētia: precatus sum, & ob-
 uenit mihi spiritus sapientia. Sceptris & solijs anteposui illam, diuitiasq; præ il-
 la nihilipendi, nec gemmarum pretium ei comparaui. Quoniam respectu eius
 aurum omne arena pauca est, & ad rationem ipsius argentum pro luto reputan-
 dum. Hanc dilexi supra sanitatem & formam, usumq; eius luci præoptaui, ut cu-
 iusplēd or supprimi non possit. Accesserūt autem mihi bona simul omnia cum
 illa, innumerēq; sunt in manibus eius diuitia. Lætitia percepi ex omib; ut quo-
 rum caput sit sapientia, ipsam autem horum esse matrem ignorabam. Hanc citra
 frustrationem didici, minimeq; maligne cōmunico, nec cælo diuitias ipsius. Nam
 thesaurus hominibus inexhaustus est, quo qui fuerint usi, amicitiam cum Deo iun-
 xerint, propter dona disciplinæ commēdati. Deus mihi dedit sententiose loqui,
 digneq; datis cogitare: ut qui sapientia dux sit ipse, & sapientum conformator.
 Nam in manu eius sumus tam nos q; sermones nostri, sapientia simul omnis, &
 operum scientia. Etenim ueram rerum cognitionem ipse mihi dedit, qua mundi
 constitutionem, & uim elementorum, initium, finem & medium temporum, sol-
 stitiorumq; uicissitudines, tum permutationes tempestiuitatum, atq; annorum cir-
 culos, & stellarum dispositiones, ac naturas animalium, bestiarum affectus, uento-
 rum impetus, ratiocinationes hominum, plantarum differentias, radicum uirtutes
 intelligerē, omniaq; adeo tam occulta cognoscerē q̃ manifesta, nam artifex omniū
 sapiētia me docuit. Siquidem spiritus inest ei sagax, sanctus, unigenus, multiplex,
 subtilis, uegetus, illustris, incōtaminatus, euident, innocuus, boni studiosus, acu-
 tus, prohiberi nescius, beneficus, benignus, stabilis, certus, securus, omnipotens,
 perspicuus omnia, omnesq; spiritus rationales & mundos etiam subtilissimos pe-
 netrans. Nam omni motu mobilior est sapientia, cunctaq; præ puritate sua pene-
 trat & peruat. Siquidem à diuina uirtute efflatur, & sincere promanat à maie-
 state omnipotentis, quapropter nihil in eam cadit polluti. Etenim æternæ lucis
 splendor est, limpidissimum diuinæ uirtutis speculum, & imago bonitatis eius.
 Præterea cum unica sit, omnia potest: eadem permanens renouat omnia: & uicissi-
 tudinibus ætatum in sanctas animas se transferens, amicos Dei constituit, & pro-
 phetas: neminem enim Deus præter sapientia studiosum diligit. Nam hæc sole
 speciosior est, & omnem astrorum seriem superat, luciq; comparata potior depre-
 henditur. Siquidem nox pellit hanc, sapientiam autem malitia nō uincit: sed per-
 tingit ab extremo ad extremū usq; penitus, & utiliter omnia disponit. CA. VIII.
 Hanc ego dilexi, & à iuuetute mea quæsiui: hanc studui sponsam adiungere mi-
 hi, & pulchritudinis eius amore captus sum. Nobilitatem generis eius hoc il-
 lustrat, q̃ conuictu Dei utitur, q̃q; Dominus omnium eam diligit. Nam sciētia
 Dei sacerdos est, & operum eius antistes. Quod si diuitiarum est in uita possessio
 desiderabilis, quid operante omnia sapientia locupletius? & si opifex omnium est
 sapientia, quid illa in rerum natura est artificiosius? Rursum si iustitiam quis dili-
 git, labores huius, uirtutes sunt. Temperantiam enim docet & prudentiam, tum
 iustitiam ac fortitudinem, quibus nihil est hominibus in uita utilius. Si quis item
 multarū rerum peritiā desiderat: hæc antiqua nouit, & futura coniecit: hæc ser-
 monum strophas callet, & ænigmatum explicationes. Signa & prodigia præsa-
 git, euentusq; tempestiuitatum & temporum. Hanc ergo decreui mihi uitæ so-
 ciam adiungere, ut quam mihi bona daturam consilia, & curarum tristitiaq; leni-
 mento fore cognoscerem. Gloriam in uulgus per hanc adipiscor, & honorem

Vel, concubitus. non
 in d' oris uia q̃ uolūptatē.

Joh. 1. c.
 1. Tim. 6.

Job. 28. c.

1. Reg. 3. b.
 Math. 6. d.

Sap. 3. a.

Heb. 1. a.

*τιμωρία.

Vel, fraudem.

Vel, ex sententia.

Vel, ratio nostra.

Vel, artes.
 ἑρμηνεία, αἱ, ἑρμηνεία.

Vel, iras.

αἱ.

Liber

^{apud seniores} **C** apud seniores iuuenis. Acutus comperior in iudicio, & in conspectu potentum sum admirabilis, [stupentem me principum facies.] Tacentem me sustinere solent, & loquentem attendere, pluribusque differente me manum ori admouere. Per hanc consequar immortalitatem, & relinquam æternam posteris meis memoriam: regimen populorum administro, gentesque mihi parebunt: tum famam meam reges horrēdi metuent, uulgo bonus apparebo, belloque fortis: in hac denique domum ingressus acquiescam. Nihil enim amaritudinis habet eius commercium, nec quicquam doloris cōuictus eius, sed lætitiā & gaudium. Hæc apud me reputans, & animo mecum studiose perpendens, esse scilicet in cognatione sapientiæ immortalitatem, & iucundam in amicitia eius delectationem, tum perennes in laboribus manuum ipsius diuitias, atque prudentiam in usu colloquij eius, & in communicatione sermonum eiusdem famæ claritatem, ut eam mihi coniungerem quærens circumibatam. Eram autē puer ingenio dextro præditus, bonamque sortitus indolem: imò bonus ipse cum essem, corpus incōtaminatum adeptus sum. Intelligens autē me compotem illius non aliter fore quam dono Dei (quod quidem ipsum erat prudentiæ, scire quis author huius foret beneficij,) Dominum adi, eumque precatus sum, & sic ex animo toto loquutus.

CAPVT IX.

A Deus patrum, misericordiæque Domine, qui uerbo tuo cuncta creauisti, & hominem tuā fabricauisti sapientiā, ut creatis abs te opificijs dominaretur, & mundum cum sanctimoniā, iustitiāque administrās animo recto iudicium exerceret: assidentem solio tuo mihi tribue sapientiā tuā, nec me numero seruorum tuorum summoueas. Ego enim seruus tuus sum, ancilla tua natus, infirmus homo, breuique tempore duraturus, adeoque iunior quam ut iustitiā legesque possim intelligere.

B Nam etiam si quis fuerit ex hominum progenie cōsummatus, sapientiā tamen tuā si careat, nihili fuerit æstimandus. Tu me populo tuo regem elegisti, & filiis filiabusque tuis iudicem. Templum in sancto monte tuo iussisti me ædificare, & in urbe habitationis tuæ aram instar sancti tabernaculi, quod iam inde ab initio parasti, & una tecum artifex operum tuorum sapientiā: quæ tibi mundum creanti præsto fuit, & quid oculis tuis adlubescat, quidque ex præceptis tuis rectum sit, pernoctauit. Hanc est sanctis cœlis tuis, & à solio maiestatis tuæ demitte, ut præsens labores meos adiuuet, & quid acceptum apud te sit cognoscam. Hæc enim nouit & intelligit omnia, hæc me prudenter deducit in actionibus meis: hæc eadem me maiestatem suā custodit, ut operibus meis gratus sim, & populum tuum iuste gubernem, solioque patris mei dignus existam. Quis enim homo consilium Dei cognoscat?

D aut quis uolūtatem eius animo peruestiget? Nam cogitationes mortalium ignauæ sunt, & opiniones nostræ fallaces. Quandoquidem fragile corpus grauat animam, & terrenum domicilium plenam curarum mentem deprimit, ut coniectura uix assequamur quæ in terra sunt, & quæ inter manus uersantur laboriose deprehendamus. Ergo quis peruestiget cœlestia? aut quis cōsilia tua pernoscat, nisi cui tu dederis sapientiā, & est sublimi spiritum sanctum tuum demiseris? Nam sic demum uiæ incolarum orbis dirigantur, & quæ tibi grata sunt homines didicerint, tuamque seruati fuerint sapientiā.

CAP. X.

A Hæc primum in mundo formatum patrem, solumque creatum conseruauit, & uindicauit à lapsu suo, eiisque potestatem dedit in omnia dominandi. Hac rursum per iram suā deserta, iniustus fraterni paricidij furis interijt: propter quem demersam diluuiō terram denuo seruauit sapientiā, dum exiguo ligno iusti curam habuit. Hæc iustum inter gentes malitiosa conspiratione confusas nouit, inculpatum eum deo custodiuit, & ut erga filium animata conseruauit constantem. Hæc pereuntibus impijs ex incendio quinque ciuitatibus ingruente fuga iustum eripuit: quarum etiamnum malitiæ testimonio fumosum restat solum, & plantæ fructum

Etum intempestiuum ferentes, statuaq̃ salis monumento diffidentis animæ consti-
tuta. Nam contemptores sapientia non solum eo læduntur, q̃ quæ bona sunt
ignorant, sed etiam in uita relinquunt monumentum insipientia, ut cum delictis
suis latere nullo modo queant, cultores autem suos ipsa sapiētia ærumnis liberat.
†Hæc profugum ab ira fratris iustum in uias rectas deduxit, ipsiq̃ regnū Dei mon-
strauit, & effecit ut sanctorum caperet cognitionem. Per ærumnas locupletauit e
ipsum, & labores eius compensauit ubertate. Cum per auaritiā opprimeretur,
præsto fuit, ditauit illū, ex hostibus seruauit, protexit ab insidiatoribus, & obeun-
dum ei certamen arduum constituit: ut cognosceret omni re pietatem esse poten-
torem. †Hæc uenditum non dereliquit iustum, sed eum à peccato conseruauit:
in foueam unā cum eo descendit, †nec in uinculis deseruit eum, donec attulit ei sce-
ptrum regium, & in oppressores eius potestatem, accusatores etiam eius coarguit
mendacij, & gloriam ei conciliauit æternam. Hæc populum sanctum, & inculpa-
tum semen ab †afflictante ipsum gente liberauit, intrauit in animam *serui Dei, &
regibus horrendis per miracula signaq̃ restitit. Sanctis mercedem laborum suo-
rum reddidit, deduxit eos per uiam mirabilem, & interdū tegumento fuit ipsis, si-
dereiq̃ splēdoris uicem noctu suppleuit. Dedit eis transitum per mare rubrum,
& per aquas plurimas traduxit eos, undis autem obruit hostes ipsorū, & imas pro-
fundi scatebras in eos emisit. †Ideo iusti spolia tulerūt ab impijs, nomen sanctum
tuum decantauerunt o Domine, & uicttricem manum tuam uno ore laudauerunt.
Quoniam os mutorum aperuit sapientia, & disertis infantium linguas reddidit.

CAPVT XI.

†Ancti prophetæ a ministerio facta conformauit illorum, qui per inhabitabile
desertum iter fecerūt, & in locis inuijs posuerunt tentoria, restiterūt hostibus,
& se de inimicis uindicauerunt. †Te cum sitirent inuocauere, & aqua è summa ru-
pe data est illis, sitisq̃ remedium è duro lapide. Nam per quæ pœnas luerunt ini-
mici ipsorum, [cum potus eis deesset, per ea Israelitæ abundantes recreati sunt:]
per eadem & inopia laborantes hi acceperunt beneficiū. †Etenim pro fonte per-
enni fluminis sanioso sanguine, ad exprobandum illis de occidendis infantibus
edictum, conturbati, aquam uberrimam præter spem his exhibuisti, simulq̃ *per
sitim illius temporis ostendisti, quantopere [tuos extolleret, &] †hostes ipsorum
excruciauiſſes. †Cum enim tentati sunt, per castigationem, quamuis clementem
illam quidem, cognouerunt, quomodo cum iracunde punirentur, †impij fuerint
cruciati. Siquidem hos tanquam pater admonens probauisti, in illos autem in-
quirens, ut durus rex animaduertisti. Enimuero absentes & præsentēs eodē mo-
do uexabātur. Duplex enim mœror cepit illos, & gemitus cum memoria præ-
teritorum. Nam cum audirent, dum ipsi cruciabantur, bene cum his agi, Do-
minum senserunt: & quem olim expositum, abiectumq̃ pro deplorato per ridicu-
lum habuerant, eum in extremo rerum euentu mirati sunt: †cum siti longe alia q̃
iusti laborarent. Porro pro insulsis iniustitiæ ipsorum cogitationibus, †quibus
seducti serpentes irrationabiles, uilesq̃ bestias coluerunt, tu irrationabilium ani-
malium uim causa ultionis in eos immisisti, ut discerēt per quæ quis peccasset, per
eadem esse puniendum. Nam alioqui †omnipotenti manui tuæ, quæ mundū ex
informi materia condidit, facultas non deerat, qua turbam urforum, & leones ani-
mosos, aut recēti furore plenas ac ignotas feras, quæ uel in modum ignis urentem
efflarent spiritum, uel sonantem fumum †torquerent, uel †micarent horrendis ocu-
lorum scintillis, in eos immitteres: quarū non solum noxa perimere eos, sed etiam
terribilis aspectus disperdere potuisset. Quid: q̃ etiam sine his urgente pœna, &
afflatu potētiæ tuæ quassante, uno spiritu quiuissent deiſci. Verum omnia men-
sura, numero, pondereq̃ temperauisti. Etenim ampla pœnēs te potestas semper

b b

Gen. 28. b

Gen. 37. f
A. 7. b

Gen. 41. f

†Exod. 1. b
*Exod. 3. b.
14. c
Psal. 77. b

Exo. 12. c. 15. a

Exo. 16. a. 17. c

Num. 20. b

Exod. 7. d

Exod. 7. d

Deut. 8. a

Exod. 7. d

Exod. 7. d

Sap. 12. e

Leuit. 25. d
Sap. 16. a
Ier. 8. cA ^aVel, opera ביר

*Ia tōp tōp, ע

b ^bVel, lamberent.
c ^cVel, fulgurarent.

Rom. 2.2

CAP. XII.

Deut. 9.2.12, 8
18.b

Exod. 23. d
Deut. 7. d

Rom. 9.4

1. Pet. 5.2

Sap. 11.5
Rom. 1.6

CAPVT XIII.

Etenim

Rom. 1. b

Deut. 4. c. 17. b

Esa. 44. b
Jerem. 10. aPsal. 115. a
Baruch. 6. a

Exod. 14. d

Gen. 6. c. 7. b

Psal. 115. a
Bar. 6.

Psal. 7. a

ET enim natura uani sunt omnes homines ignorantia dei praediti, et qui ex eui-
dentibus bonis eum qui est, non ualuerunt intelligere, nec ex operibus consi-
deratis opificem cognouerunt: sed aut ignem, aut uentum, aut citatum aërem, aut
astrorum orbem, aut uim aquarum, aut lumina coeli rectores mundi deos esse pu-
tauerunt. Atqui si horum pulchritudine delectati, deos existimauerunt ipsa, quan-
to praestet horum Dominus cognoscere utique debuerant, (quandoquidem sum-
mus pulchritudinis generator ea condidit,) sin potentiam eorum & efficaciam ad-
mirati, quanto esset horum opifex potentior, ex iisdem intelligere. Siquidem ex
pulchritudinis rerumque creatarum excellentia, collatus ihs creator earum spectari po-
test. Attamen hi paruam reprehensionem mereantur. Nam quaerendi deum, &
inuestigandi studio fortassis errant. Etenim in operibus ipsius indagater obuer-
santur, eamque uisu induunt persuasionem, eo quod praecleara sint quae cadunt sub aspe-
ctum. Omnino tamen ne hi quidem uenia digni fuerint. Si enim eo potuerunt
penetrare cognitionis, ut mundum coniectura caperent, quomodo non horum do-
minum potius inuenerunt? Infelices sunt autem, & mortua spes est illorum, qui
manuum humanarum opera, aurum & argentum arte fabrefactum, animaliumque
simulachra, aut lapidem inutilem opus antiquae manus, Deos appellauere. Aut
cum quis faber materiarius eximiae arboris succisae omnem circa corticem scite de-
strinxit, & inde uas usui uitae profuturum artificiose, pulchreque fabricauit, opificij
uero recisamenti apparado cibo consumptis satiat, resectum inde nullius usus
ineptum sumpsit truncum, ramisque nodosum per otium sculpsit diligenter, & ua-
cans perite formauit, adeoque hominis figurauit effigie, aut animalis cuiuspiam ui-
lis simulachrum effinxit. Deinde minium & fucum illinendo conciliauit ei rubo-
rem, & omnem in eo maculam obduxit: tum in extructo ad id domicilio digno col-
locauit ad parietem, ferroque firmauit. Atque ita quidem ille, ne cadat, huic prospe-
xerit, ut qui sciat illud adiuuare seipsum non posse, cum simulachrum sit, & opis in-
dignum. Tandem pro possessionibus, pro nuptijs suis, & pro liberis illi uota nun-
cupans in animo uerba facere non erubescit: et nunc pro ualitudine inuocat infir-
mum, nunc pro uita mortuum orat, pro ope extreme inopi, proque itinere faciundo,
ne gradum quidem facere ualenti supplicat: ad quaestum denique, ad opus faciun-
dum, manusque pretium & successum ab ignauissimo manibus rogat nauitatem.

CAPVT XIII.

Rursum alius adornans nauigationem, & per feros fluctus iter instituens, ue-
hente se ligno putrius lignum implorat. Illud enim auaritia quaestus exco-
gitauit, artifex autem fabricauit sapientia, tuaque pater prouidentia gubernat. Quo-
niam per mare quoque uiam, tutumque per fluctus iter aperuisti, ostendens, quamuis
possis incolumem omni modo praestare, etiam si quis arte carens conscenderit, non
tamen uelle te opera sapientiae tuae esse otiosa. Quapropter homines perque exi-
guo ligno uitam committentes, transmissio naui procelloso mari seruantur. Ete-
nim tum primum cum superbi gigantes perirent, ad nauim spes mundi confugit,
tuaque manu regente genitale semen aëre reliquit. Felix enim lignum est, per quod
iustitia exercetur: manufactum autem infelix est tam ipsum quam eiusdem fabri-
cator. Hic, ut operis author: illud, ut nomen Dei, cum corruptioni obnoxium sit,
adeptum. Nam aequae inuisi Deo sunt & impius, & eiusdem impietas. Etenim
opus cum opifice poenam subibit, quapropter & in simulachra gentium inquire-
tur. Quoniam in opificio Dei ad nefas deformata sunt, ad offensionem animis ho-
minum, & ad pedes insipientium illaqueandos. Initium enim scortandi excogita-
tio simulachrorum est, & eorundem inuentio uitae corruptela. Neque enim erant
ab initio, neque in aeternum manebunt. Quippe hominum ambitione in mundum
introducuntur, & ideo celer interitus est ipsis destinatus. Nam acerbo luctu pra-

A Id est, re ipsa, seu re
uera, uel indole uae-
na.b utitur.
c Vel, plantae.A Vel, queritandi ui-
tus cupido.

Liber

mature abrepti filij dolens pater imagine facta, iam antea mortuum hominē, nunc ut Deum coepit colere, & sibi mancipatis sacra ceremoniasq; tradidit. Deinde lapsu temporis inualefcens impia cōsuetudo, pro lege seruata est. Quinetiam ob tyrannorū mandata effigies religiose cultæ sunt, & quos præsentes honorare non poterāt homines, (utpote procul habitantes) eorum ē longinquo petitam ad imaginem honorandi regis euidenter expressam figuram repræsentaauerunt, ut absentem studiose tanquam præsentem ^bcolerent. Porro ad intendendum cultum imperitiores prouexit etiam affectata artificis diligentia. Nam ille fortassis potenti placere cupiens elaborauit arte q̄ pulcherrime similitudinem, uulgius autem opificij uenustate illectum, quem nuper ut hominem honorarat, mox numen existimauit. Præterea hoc quoq; uitæ fuit insidiosum, q̄ homines infortunio aut tyranni de in seruitutem redacti, nomen cum nulla re communicādum lapidibus & lignis imposuere. Iam uerō nō satis est circa cognitionem dei erratum esse, sed etiam in magno ignorantia bello uiuentes, tanta mala pacem appellant. ^tNam aut sacrificia per paricidia liberorum, aut clādestina myſteria, insanāsue alijs ritibus bacchationes agitando, neq; uitam iam, neq; connubia tuentur mūda, sed alius alium aut interficit per insidias, aut adulterando cōtristat: omnia demum occupat sine discrimine sanguis & cædes, furtū & dolus, corruptela, infidelitas, tumultus, periurium, perturbatio bonorum, beneficiorum obliuio, animarum contaminatio, alienatio progeniei, connubiorum confusio, adulterium & lasciuiā. Infandorū enim simulachrorum cultus omnis mali origo, causa & finis est. Aut enim illi cum lætāntur, insaniunt, aut falsa uaticinantur, aut uiuunt iniuste, aut ^btemere peierāt. Nam inanimatorum consiliū simulachris malū accepturos se, cum peierarint, non expectant. Cæterum utraq; de causa iustam poenam subibunt: & q̄ simulachris dediti, male de Deo senserunt, & q̄ sanctitate spreta, iniuste per dolum iurauere. Non enim eorum per quos iuratum est potentia, sed ultrix peccatorū iustitia prae factorum poenas ab iniustis semper expetit.

CAP. XV.

^a**T**V uero deus noster benignus es, & uerus, & ^alonga patientia, misericordiaq; gubernas omnia. Etenim si peccauerimus in te, potentiam tuam nouimus: ^bnon peccabimus autē, ut qui nos ^ctibi curæ esse sciamus. Nam nosse te, consummata iustitia est: & tuam intellexisse potentiam, radix est immortalitatis. Neq; enim in errorem nos induxit insidiosum hominum inuentum, neq; labor ^dpictorū infructuosus, figuræ scilicet uarijs coloribus maculatæ, quarum aspectus insipientibus in ^eamorem exit, & speciem imaginis mortuæ spiritu uacuam concupiscit. ^bMalorum amatores sunt, ^etalesq; spes habere digni talium opifices, ^famatores & cultores. ^tNam ubi figulus ^bmollem terrā laboriose pressans, usui nostro quiduis effinixerit, atq; etiam ex eadem argilla apta mundis operibus uasa, simul & his contraria quæuis formarit, (quorum in utroq; genere quis usus sit singulorum, arbiter ipse est figulus) idem ille pessime locans operam deum uanum figurat ex eadem argilla, cum ipse non pridem ē terra natus sit, in eandem de qua sumptus est, cum animæ debitū ab eo exigetur, breui redditurus. At ille non qui labores se maneant, curat, aut q̄ sibi breuis supersit uita, sed certat cum aurificibus, argētariosq; ^cfabros & ærarios imitando gloriæ sibi ducit, q̄ fingat imposturas. Puluis est cor illius, spes item terra uilior, & abiectior argilla uita ipsius. Quoniam eum qui finxit ipsum, qui uegetam ei inspirauit animā, qui spiritum uitalem inflauit, ignorat. Verum isti ludicram uitam nostram existimant, & cursum ætatis lucrosam nundinationem: ut qui dicant, undecunq; atq; etiam ex malo rem esse faciendam. Alioqui enim nouit ille se peccatis omnes superare, dum fragilia uasa simul & effigies ex terrena materia fabricat. Longe autem insipientissimi, & ⁱstultorū animis inferiores sunt omnes ^jpopuli tui inimici, qui eum potentia premunt, eo q̄ omnia simulachra

^bVel, adulentur,
 ροταίνουσιν.

^cVel, oppressione.

^bVel, cito.

^aVel, lenitate.

^bVel, sin minus, in
 numero tuorum nos
 esse scimus.

^cVel, tuos censeri.

^d*οὐκ ὀφείλουσιν, al. οὐκ ὀφείλουσιν, id est, adumbratio picturarum.*

^e*ἐρως, al. ὁρμη, id est, probrum.*

^fAl. morte digni.

^g*συνεργός, al. συνεργός.*

^bVel, argillam.

^j*ἔθνη, al. ἔθνη.*

Deut. 18. b
 Iere. 7. a. 19. a

Rom. 9. d

Psal. 114.
234. d

mulachra gentium pro dijs habeant, cum ipsi neque usus oculorum quibus uideant, neque nares quibus hauriant aërem, neque aures quibus audiant, neque manuum digiti sint quibus palpent, neque pedes ad gressum habiles. Quandoquidem homo fabricauit eos, & qui mutuatus est spiritum, eosdem finxit. Enimvero nemo hominum simile sibi deum formare potest, sed mortalis manibus nefarius effingit mortuum. Cultis enim à se rebus præstantior est, ut qui ipse uitam adeptus sit, illa nunquam. Quid quod animalia quoque coluntur odiosissima, ut quæ alijs comparata, deteriora sint, propter hanc dementiam, quæque ne animalibus quidē tam uideantur pulchra, ut desiderio eorum tangantur, quæ Deo denique probatore careant, & fautore.

CAPVT XVI.

Num. 11. g
Psal. 78.

Num. 21. b

Exod. 10. d. 9. f
Apoc. 9.Deut. 22. f
1. Reg. 2. b
Tob. 13. a

Exod. 9. e

Exod. 16. a
Iohan. 6. d
Num. 11. b
Psal. 77. cDeut. 8. a
Matth. 4. a

Propterea *per similia merito ^bpuniti sunt, & per multitudinem bestiarum cruciati, cuius cruciatus loco beneficium populo tuo præstitisti, cum auidæ ipsius appetentiæ cibum noui saporis parauisti ^tcoturnicem: ut illi appetentia cibi laborantes, indicatum eum qui immissus erat, etiam in urgente fame abominarentur: hi uero penuriam paulisper experti nouo sapore impertirentur. Oportebat enim illis tyrannide usis inuitabilem penuriam accidere: his aut ostendi tantum, quem cruciatum hostes ipsorum pertulissent. ^tEtenim *cum eos ira sæua bestiarum in ualisset, cumque noxiorum serpentium interimerentur ictibus, ira tua non durauit usque ad internecionem: sed per admonitionē paulisper fuerunt perturbati, signum salutis habentes, quod memores mandati legis tuæ redderet. Neque enim qui respexerat, propter rem uisam, sed propter te seruatore omnium seruabatur. Itaque hoc ipso hostes nostros docuisti, te eum esse qui salutem præstes ex omni malo, quod illos ^tlocustarum & muscarum ⁱictus interemerunt, nec remedium uitæ eorum extitit, quod digni essent tali supplicio: filios autem tuos ne uenenatorum quidem draconum ictus uicerunt. Etenim intercessit misericordia tua, eosque seruauit, ut qui ictibus ad memoriam oraculorum tuorum reuocarentur. Celeriter autem seruabantur, ne in altam obliuionem prolapsi, beneficio tuo retrahi non possent. Neque enim herba aut malagma medicinam eis attulit, sed sermo tuus, o Domine, sanans omnia. Quippe tu uitæ necisque potestatem habes, ^tad portas inferorum deducis & reducis. Homo quidem malitia sua mortem intulerit cuiuspiam, qua elapsus spiritus non reuertatur, sed animam ^aassumptam nequaquam dissoluerit: tuam uero manum effugisse, est impossibile. Nam impij te nosse negantes, ui brachij tui flagellati, ^tin suetis pluuijs, grandinibus, imbrisque inuitabilibus diuexati fuerunt, & igne consumpti. Quod enim maxime mirum est, in aquam etiam natam extinguere omnia uim summam ignis habebat: nam ipse quoque mundus iustorum uindex est. Interim enim mitescebat flamma, ne immissa in impios animalia combureret, sed ipsi se iudicio Dei exagitari palam uiderent: interim autem etiam inter aquas supra uim ignis exardescibat, ut progeniē sceleratæ terre disperderet. ^tPro quibus rebus cibo angelorum populum tuum refecisti, & panem citra laborem paratum, omni uoluptate pollentem, omni accommodatum gustui de celo ipsis demisisti. Substantia enim illa tua tuam erga liberos ostendebat suauitatem, & appetitui assumentis cuiusque subseruiens ad illius qualēcunque uoluntatem se temperabat. Præterea nix & glaciēs uim ignis sustinuerunt, nec liquefacta sunt: ut cognoscerent, qui ignis ardens per grandines & pluuias coruscando fructus inimicorum absumpisset, eundem rursum alendorum iustorum causa uirium suarum esse oblitum. Nam res creata tibi creatori subseruiens, in poenas iniustorum exardescit: rursumque mitescit ad præstandū fidentibus te beneficium. Propterea tum quoque in quiduis transfigurata, almæ benignitati tuæ pro ^sindigentium uoto subseruebat, ut filij tui tibi chari Domine discerent, ^thominem nequaquam prouentu fructuum alij, sed uerbo tuo eos qui te fidunt, conseruari. Quod enim igne non ab-

A ^aRedit eo unde initio cap. 13. digressus est.* ⁱSi quodammodo.b ^bScilicet, Aegyptij, utpote per ranas.c ^cVel, ortygometrā.* ^tIta dicitur d. 2. c. 6.* ⁱIta dicitur.b ^bVel, anima.c ^cId est, sublimē abeuntem.f ^fScilicet, Man.s ^sVel, orantium.

Liber

sumebatur omnino, exiguo solis radio calefactum liquefcebat: quo notum esset, solem gratijs tibi agendis præueniendum esse, & te sub lucis ortum salutandum. Nam spes ingrati in modum hyemalis glaciei euanescebat, & more inutilis aquæ diffluet.

CAP. XVII.

A Empe magna iudicia tua sunt [ô Domine,] & explicatu difficilia [uerba tua,] Rom. 11. d
 quapropter animæ imperitæ errauerunt. [†]Iniusti enim gentem sanctam op Exod. 10. e
 pressuros se rati, uinculis tenebrarum, longæq; noctis compedibus *cōstricti, atq;
 inclusi tectis ab æterna prouidentia profugi iacuerunt, occultisq; peccatis obscuro
 obliuionis uelamento latere se posse arbitrati, attoniti grauiter, uisisq; perturbati
 sunt & dissipati. Neq; enim latebra qua continebantur, securos reddebat ipsos,
 sed sonitus pauore percellens eos circumstrepebat, laruæq; *tristi aspectu truces
 offerebantur. Atq; ignis quidem nulla uis lucem præbere poterat, nec fulgentes
 radij syderum illustrare noctem illam horrendam ualebant: sed ignes tantum qui
 dam terribiles ultro micabant ipsis. Attoniti uero quæ cernebantur illa non ap-
 parente facie peiora iudicabant. [†]Interim ludibria artis magicæ iacebāt unā cum Exod. 7. b. 8. b
 calumniā per iactantiā sapientiæ contumeliosa. Nam qui se promittebant timo-
 res & perturbationes animo ægroto depulsuros, iñdem ridicula formidine labo-
 rabant. Quod etiā si nullum eos monstrum territasset, bestiarum tamen transi-
 tu, serpentiumq; sibilis exagitati perijssent tremebundi, ineuitabilem etiam aërem
 intueri se negantes. [Frequenter enim pessima occupant, conscientia redarguen-
 te.] Etenim formidolosa res est malitia, [†]proprio teste conuicta, & in conscientia
 delitescens, mala semper [†]præfagit. Nihil enim est metus, nisi [temeritatis adiu-
 mentum, &] auxiliorum à ratione proficiscentium defectio, cum intus residens exi-
 gua spes [†]magis reputat causæ cruciatum mouentis implacabilitatem. Ergo illi
 per impotentem uere noctem ab impotentis orci recessu profectam, eodem somno
 sopiti, partim monstrosis exagitabātur uisis, partim animæ defectione exolueban-
 tur. Repētinus enim illis & inopinatus pauor ingruerat: & hoc deinde modo, qui
 cunq; tandem fuisset illic collapsus, in angustias citra ferrum conclusus custodie-
 batur. Nā siue quis agricola siue pastor erat, siue quis laboriosus in deserto ope-
 rarius, ineuitabilem quisq; necessitatē sustinebat. Siquidem omnes una tenebra-
 rum catena cōstricti erant, siue flatus sibilās, siue densos inter ramos canora uox
 auium, siue sonitus aquarum impetu currētium, siue immanis ruentium saxorum
 fragor, siue uisum effugiens saltantium animalium cursus, siue rugientium sæuissi-
 marum ferarum fremitus, siue echo montium cauernis repercussa territando illos
 percellabant. Totus enim mundus clara luce resplendebat, & expeditis [†]frequēs
 erat operibus: solis illis grauis nox incumbebat, imago tenebrarum, quæ ipsos in
 posterum excepturæ erant. Ipsi deniq; sibi tenebris erant grauiore. **XVIII.**
[†]Anctis autem tuis lux amplissima suppetebat, quorum uocem audientes illi, Exod. 10. f
 faciem autem & habitum non uidentes, q; quidem non eadem & ipsi pateren-
 tur, beatos prædicabant: q; autem iniuria laceffiti non læderent, *gratias agebant
 ipsis, & [†]inimicitiarum ueniam rogabant. [†]Quippe tu columnam igneam itine- Exod. 13. a
 ris ignoti ducem, & ad magnificā peregrinationem solem innocuum his exhibui- Psal. 78. b.
 sti. Nam illi meriti fuerant, qui luce priuati, custodijs tenebrarū tenerentur, cum 105. d
 filios tuos, per quos integerrimum legis lumen orbi prodendum erat, conclusos
 asseruarent. [†]Cæterum cum infantes sanctorum tuorum interimendi consilium Exod. 1. c. 2. b
 cœpissent, unusq; expositus puer, ad castigandos illos esset seruatus: tu frequētia
 liberorum orbasti ipsos, [†]aquarumq; ui simul omnes perdidisti. Præsignificata Exod. 14.
 maioribus nostris fuit nox illa, ut quibus crediderant iuramētis confisi securo bo-
 noq; forent animo, [†]populusq; tuus & iustorum salutem uidit, & hostium interi-
 tum. Cum enim inimicos nostros ultus es, tum nos cōuocatos gloria illustrasti.

Clām

*πλῆθος.

*ἀμείβομαι κατὰ κράτος.
 c.

ἢ ἰδὲ μάρτυρι, αἰ. ἰδὲ αὖ
 ἢ μάρτυρι.

^b Vel, & cōscientiæ
 coniuncta. συνσυνείδησις,
 αἰ. συνσυνείδησις, cōscie-
 tiæ comes.

^c Vel, anticipat, προέ-
 λπυ, αἰ. προέλπυ, sibi
 repræsentat.

^d Vel, potentiorē
 imaginatur implacabi-
 litatem. Nam ἀγνοία
 αἰ. lego, nisi malis ἀ-
 γνοία, ignorantiam
 causæ, id est, incertā
 causam, ul' scelus cau-
 sæ, id est, scelus quod
 causa est. Nā ἀγνοία,
 γυνῶ uertit septua-
 ginta, ut Psal. 24. Cæ-
 terum ἀγνοία lego, ab
 ἀγνο, quod significat
 donis incorruptum,
 qui à iusto dimoueri
 nulla ratione potest,
 adeoq; implacabilē.

^e Vel, carcerem.

^f Vel, per inopiam.

^g Vel, continebatur.

^h Scilicet Aegyptij.

*ἐν ἡρώδῃ.

ⁱ Id est, quod se inimi-
 ce erga ipsos gessis-
 sent.

^k Vel, propterea
 quod Rationem red-
 dit cur lux ampla
 suppetere sanctis.

^l Scilicet Aegyptij.

Clām enim sacrificabāt sancti bonorum filij, & diuinam legem concorditer sancie-
bant, sanctos eorundem bonorum & periculorum ex æquo cōsortes fore. Et pa-
tribus iam hymnos præcinentibus, inimicorum contrā clamor inconditus clare-
scebat, comploratioq̃ puerorū miserabilis exoriebatur. Eadem uero pœna cum
domino seruus affectus, et plebeius paria cū rege passus, unoq̃ adeo nomine mor-
tis, innumerabiles unā cuncti defunctos habebant. †Neq̃ enim sepeliendo uiui
sufficiebant, quoniam uno momento præstantissima quæq̃ proles ipsorum inte-
rierat. Nam cum propter præstigias omnia credere recusarent, post cladem pri-
mogenitorum populum †Dei filium esse cōfessi sunt. Etenim cum quietum silen-
tium teneret omnia, nocte iam cursus sui media, omnipotens sermo tuus bellator
durus acutum gladium minime fictum mandatum tuum gerens, in medium exitia-
lis terre †folio regali de cœlo desiliit, & stans omnia morte, cœlū partim attingens,
partim solo †insistens, compleuit. Tum illos subito dira uisa somniorum pertur-
bauerūt, obtuleruntq̃ se metus inopinati: & alius alibi iacens semiuuius ob quam
moreret causam indicabat. Hoc enim somnia illa turbulēta præsignificarant eis:
ne, quam ob causam mala paterētur inscī, perirent. Cæterum iustos quoq̃ mor-
te contigit periclitari, & multitudo in deserto cladem accepit, sed illa non diu dura
uit offensio. †Nam †propere uir integerrimus armis ministerij sui, deprecatione,
piaculariq̃ suffimento prolatis, propugnatorem se præstitit, indignationi inter-
cessit, & seruum se tuum probans finem imposuit calamitati. Attamen †interem-
ptorem non robore corporis, nec armorum ui deuicit: sed iuramenta, pactaq̃ cum
maioribus allegans, plectentem sermone superauit. Nam acruatim iam alijs su-
per alios collapsis mortuis, hic medius †obstans iram præcidit, & ad uiuos inter-
clusit aditum. †Siquidem omnigenus ornatus †tunica, qua induebatur, inerat, &
patrum decora quadruplici lapidum ordini insculpta, maiestasq̃ tua in diadema-
te capitis ipsius. His interemptor ille cessit, hæc †extimuit, q̃ sola indignationis ex-
perientia sufficeret.

CAP. XIX.

IMpios autem indignatio sæua usq; ad extremum persecuta est, ut quorū etiam futura facinora præuideret, q̃ eosdem quos *liberaissent ad abeundū, *festinanterq; dimississent, pœnitentia ducti rursum essent persecuturi. †Cum enim recenti adhuc luctu ad sepulchra mortuorum lamentarentur, consilium insanum aliud ceperunt, ut quos extruserant supplicando, eos ut fugitiuos persequerentur. Etenim merita ^b necessitas ad hunc finem trahebat eos, & priorū casuum obliuionem eis iniiciebat: ut reliquas cruciatuum pœnas persoluerent, & populo tuo inopinatam profectionem tentante, in nouum genus interitus inciderent. Siquidem res omnes creatæ commissæ sibi curæ subseruientes in suo genere, aliam de integro figurā, ut illæsi filij tui conseruariētur, induere: utpote nubes illa quæ castra obūbrabat, & quæ aquis prius occupata terra emergens sicca apparuit, iter itē expeditū ē mari rubro, & herbosus ē fluctu uiolento cāpus: per quē uniuersa gens manu tuā protecta, stupendaq; miracula tua intuita transijt. Nam equorum in modū ^c pasti fuerunt, moreq; agnorum exultauere, te liberatorem suū, ô Domine, decantantes. Meminerāt enim adhuc rerum actarum in peregrinitate sua: quo modo pro sobole animalium terra protulisset ^d pediculos, & pro piscibus multitudinem ranarum fluuius euomisset. †Tandem uero nouam auium progeniem uiderunt, cum delicatos cibos concupiscentia ducti postulauissent: ^e nam ad placandos eos sublimis à mari ^f coturnix aduenit. Porro ^g sceleratis pœnæ, nō sine prægressis fulminum ui portentis irrogatæ fuerunt. Iuste enim pro nequitia sua cruciabantur, qui grauiorem inhospitalitatem exercuissent. Nam alij ^h eos qui errabāt apud se, non recipiebant: alij seruitute premebant hospites bene meritos: nec solum hos, ⁱ sed etiam siqua esset ipsorum uisitatio, quoniam alienigenas inimice accipiebant.

Id est, Deo charissimum.

Vel, sedibus regali-
bus.
Vel, ingrediens.

Ἐστίν οὖν, αὐτὸ κήρυγμα

ἰσοθερμύοντα, αἱ. ὁμοφ.

507

Ἐπὶ τοῦ ποδῆρου. Ita
Exod. 28. interpreta-
tū est **עֵפֹד**, quā
uis hic Ephod innue-
re uideatur.

A ἱεροβάνη, αἱ. ἱεροβάνη=

*ἐπιτρέψαντες τοῦ ἀπὸ
ροι.

^aVel, studiosè deduxissent.

^b Vel, fatum uel calamitas.

ἐκ τῆς ἀνδραγαθίας, Vide nūc
legendum sit *ἐκ τῆς ἀνδραγαθίας*, id est, hinnerūt,
scilicet prae letitia.

בז'ים¹

^eVel, ortygometra.
^fId est, Aegyptijs.

Id est, sed etiam qui
eos inuaserunt, uel,
sed etiam qui curant
eorum suscepissent.

vel, uisus errore.
h. m.

καὶ ἡ κατὰ μέγεθος βασις,
εἴς.
ἢ ἡ ἰδέσθαι ἀνθρώπων,
ὅπου αὐτοὶ ἀδίδουσι
καὶ ἀνθρώπων, ὅπου
καὶ ἀνθρώπων ἰδέσθαι
ἢ ἀνθρώπων.
ἢ ἀνθρώπων ἰδέσθαι,
ἢ ἀνθρώπων.

D Alij item quos gaudiorum celebritate recepissent, iam in consortium eiusdem iuris admissos iniquis laboribus afflictabant. Ergo caligine multati fuerunt, ut quondam ad iusti fores illi, qui uastis tenebris septi suarum quisque forium quærebant exitum. Etenim elementa apte transponuntur inter se, quemadmodum in psalterio soni nomen concentus permutantes, sonum tamen semper aliquem obtinent: quod licet ex inspectione rerum actarum exacte conijcere. Aquaticis enim mutabantur terrestria, & natatui nata in terram transibant. Ignis in aquam præter uim suam ualebat, & aqua naturæ extinctricis obliuiscatur. Flammæ rursus animalium, quæ corruptioni obnoxia sunt, intercedentiū corpora nulla tæbe affecerunt, nec liquari natum glaciale ambrosij cibi genus liquefecere. Per omnia enim amplificasti populū tuum Domine, & cohonestasti: nec ei ullo tempore aut loco præsens adesse dedignatus es.

Prologus in Ecclesiasticū priuato nomine dictum librum, qui inscribitur, Sapientia Iesu filij Sirach.

mine dictum librum, qui inscribitur, Sapientia Iesu filij Sirach.

CVM multa magnaque nobis per legem & prophetas, eosque sequutos alios tradita sint, ob quæ merito laudes Israelitas nomine eruditionis atque sapientiæ, & unde non solum ipsos Lectores euadere doctos oportet, sed horum studiosi etiam exteris tam dicendo quam scribendo utiles esse possunt: auus quoque meus cum quibus plurimo tempore in lectionem legis & prophetarum, aliorumque a patribus conscriptorum librorum incubuisset, in quibus his exercitatione satis profecisset, adductus est & ipse, ut aliquid ad eruditionem & sapientiam pertinens conscriberet, unde studiosi, & qui se his dedidissent, multo maiorem ad legitime uiuendum profectum facerent. Horatos itaque uos uelim, ut hæc beneuole & attente legatis, atque ignoscatis nobis, sicuti uideamur, dum in interpretatione elaborauimus, quarundam dictionum uim non esse affecuti. Non enim eandem uim obtinent eadem, quæ suo modo Hebraice dicuntur, cum in alienam linguam translata fuerint. Neque uero solum hæc, sed alia quoque, utpote lex ipsa & prophetæ, ceterique libri non parum interest an sua lingua recitentur. Ergo anno regni Ptolemæi Euergetæ tricessimooctauo, cum in Aegyptum peruenissem, ibique diu moratus, non paruæ eruditionis reperissem exemplar, faciendum maxime duxi, ut ipsius studium aliquod & industriam ad interpretandum hunc librum adhiberem. Etenim multis uigilijs studioque contendi eo temporis interuallo, ut ad finem perductum librum ederem, utque studio se dedere uolentes exules moribus prius instituti secundum legem uiuerent.

QVAE SEQUUNTUR IN ALIO EXEMPLARI
Græco reperta sic transtuli.

vel, ordinem.

Iesus hic Sirach quidem fuit filius, sed cognominis sibi Iesu nepos. Vixit autem temporibus ceterioribus, captiuitatem & restitutionem secutis, adeoque post omnes fere prophetas. Porro auus eius Iesus, ut & ipse testatur, industrius uir fuit inter Hebræos, & prudentissimus: qui non solum aliorum ante se prudentium uirorum sapienter dicta collegit, sed etiam ipse quædam priuatim multa scientia sapientiæque plena pronunciauit. Postquam igitur hoc libro fere collectio relicta, primus ille Iesus de uita decessit: Sirach hic post eum rursus acceptum eundem filio suo Iesu reliquit. Is tandem hunc nactus concinne totum coegit in unum uolumen, & Sapientiæ cum suo & paterno, adeoque aui nomine inscripsit: nempe ut ipso sapientiæ nomine auditorem ad ipsum librum maiori desiderio meditationeque pertractandum alliceret. Ergo dicta sapientiæ & ænigmata similitudinesque continet, & peculiare quasdam antiquas

antiquas ac diuinas de uiris deo probatis historias, tum orationes & hymnos eiusdem, atq[ue] insuper quibus beneficijs Deus populū suum sic dignatus, quibusq[ue] malis inimicos eiusdem cumularit. Sanē hic Iesus Salomonis sectator fuit, nihil minus illo sapientiæ & eruditionis nomine probatus, ut qui multis uerē fuerit, & sit appellatus.

Ecclesiasticus, siue Sapiencia Iesu filij Sirach.

CAPVT I.

3. Reg. 3. b. 4. c.
Iob. 28. b.
Iac. 1. 2.

Commendatio
sapientiæ.

Rom. 11. 8

Summam sapi-
entiam esse reli-
gionē domini.

Pro. 9. b.
Psal. 110. b

Exhortatio ad
patientiam in
studio religio-
nis.

In quo consistat
studium sapien-
tiæ.

DE O manat omnis sapientia, [apud eum semper fuit,] ^A
& eidem perpetuò coniuncta est. Arenam maris, gut-
tāsue pluuiæ, aut dies æui quis enumeret? Sublimitatē
coeli terræq[ue] latitudinem, aut profundum [quis emetia-
tur?] similiterq[ue] sapientiam [dei, rerum omniū primam]
quis peruestiget? [†]Rerum omnium prima est sapiētia
creata, & prudens intelligentia iam inde ab æuo. ^{*}Fons
sapientiæ sermo dei celsissimus est, & aditus, sempiterna
eiusdem præcepta. Cui nam est detecta radix sapiētiæ?

aut quis calliditatem eius pernouit? [Quisnam aperte palamq[ue] disciplinam sapi-
entiæ edoctus est? aut quis multiplices uias eius intellexit?] Vnus est sapiēs, [crea-
tor omnium celsissimus, omnipotens,] & perq[ue] terribilis, sedēs in solio suo Domi-
nus. Is eam creauit, uidit, ad numerum recensuit, [et emēsus est.] Hanc super o-
mnia opera sua, superq[ue] animātia cuncta effudit pro sua munificentia, & eam exhi-
buit sui studiosis. Religio Domini ipsa gloria est, & magnificētia, & lætitia, &
corona exultationis. Religio Domini cor delectat, & lætitia ac gaudiij, longæq[ue]
uitæ cōciliatrix est. Religionem Domini colēti bene erit ad extremum, & idē die
obitus sui beabitur. [Amor Dei præclara est sapientia, cuius qui uiderint speciē,
eandem perspectam, & ex miraculis ipsius agnitam diligunt.] [†]Initium sapientiæ
est religio Domini, & unā cum fidelibus creatur in utero, [electas comitatur sce-
minas, & apud iustos ac fideles uisitur. Religio Domini sanctitas est scientiæ, san-
ctitas autem cor incolume, iustumq[ue] reddet, & eidem iucūditatem afferet atq[ue] gau-
dium.] ^{*}Nidum fundauit æternum inter homines, eorumq[ue] progeniei se cōcre-
dit. Reuereri deum uberrima sapientia est, quæ homines fructibus suis exaturat.
Omnem domum ipsorum delicijs suis implet, & suis item cellas prouētibus: ^{*}u-
træq[ue] uero res dona dei sunt, quæ faciunt ad prosperitatem. Religio Domini co-
rona est sapientiæ, tranquillitatē pariens, & salutarem incolumitatem: ^{*}cuius ama-
tores gloria effuse exhilarat. [†]Scientiam & intelligēdi s[ci]entiam effundit sapientia,
& amplectentes se gloria extollit. Reuereri Dominum radix est sapientiæ, & ra-
mi eiusdem longæuæ ætates. [Thesauris sapientiæ inest intelligentia, scientiæq[ue]
sanctitas: sed scelerosis execrationi est sapiētia.] ^{*}Religio Domini peccata depel-
lit: & quandiu præsens est, iram arcet. [†]Vir iracūduus non poterit censer iustus,
nam ruinam ei creat ipsius ad iram procliuitas. Qui patiens est, usq[ue] [†]ad tempesti-
uitatem præstabit tolerantiam, & postea exorietur ei lætitia. Idem uerba sua tem-
pestiue supprimet, & labia multorum consilium eius prædicabunt. In thesauris
sapientiæ [†]latet scientia, sceleroso uero pietas est execrabilis. Sapientiā si cupis,
fac serues præcepta eius, & Dominus eam tibi præbebit, [implebitq[ue] thesauros il-

ἡ σοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς
ἐν τῇ καρδίᾳ.

Vel, caput. Hebr.

ἡ σοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς

ἐν τῇ καρδίᾳ.

Vel, eximias.

ἡ σοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς

Quod hic additur,
καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς ἐν τῇ καρδίᾳ,
non est in emē-
dationibus Græcis et
antiquioribus.

Vel, peritiam.

ἡ σοφία.

ἡ σοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς ἐν τῇ καρδίᾳ

Vel, ad tempus.

ἡ σοφία καὶ ἡ ἐπιστήμη αὐτῆς ἐν τῇ καρδίᾳ

Vel, scite allegoriae
sunt, παραβολαί.

dabitur obliuioni, sed aduersus peccatum extruetur tibi propugnaculo. Recor-
dabitur tui tempore calamitatis tuæ, & ut per serenitatem glacies, ita peccata tua re-
soluētur. Quam infamis est desertor patris, & execratus Domino, qui matri suæ
mouet indignationem. Fili, res tuas cum mansuetudine perage, & homini pro-
bato charus eris. †Quanto maior es, eo te geras summissius, ut gratiam initurus c
apud Dominum. *Multi quidem eximij sunt & insignes, sed mysteria timentibus
aperiuntur. Quoniam potētia Domini magna est, & gloriam ab humilibus con-
sequitur. †Difficiliora quā quibus par sis ne queras, & ne scruteris stulte quæ
uires tuas superant. *Quæ tibi mandata sunt [à Deo,] b sancte meditare, [nec plu-
rium operum eius esto curiosus:] non enim opus est, ut oculis tuis arcana perui-
deas. Plura negotijs tuis ne cura, [nec superuacua scruteris multifariā:] nam plu-
ra q̄ pro humano captu tibi sunt patefacta. Multos enim decepit uana sua opi-
nio, & coniectura sensus sui praua labefactauit. *Pupillis orbis lumine carebis,
cognitionem itaq̄ cuius expers es, ne profitearis. Cor pertinax malū tandem ac-
cipiet: & qui periculum amat, in illo m̄ peribit. [Cor duabus uijs ingrediens nō im-
petrabit successum, & cor prauum offensabit in eis.] Cor pertinax grauabitur la-
boribus, & scelerofus peccata peccatis accumulabit. In suasionē arrogantis nihil
est sani, * & gressus eius conuellentur, quia radices egit in eo planta malitię, [nec ul-
lius pretij censebitur.] Cor hominis cordati meditatur * sermones reconditos, &
sapiens aurem attentam expetit. [Cor sapiens & intelligens abstinebit à peccatis,
& in operibus iustis successu potietur.] †Vt aqua ignem ardētem extinguit, ita
peccatum expiat o misericors benignitas, cuius Dominus gratiam redditurus me-
mor erit in posterū, ut [author] tempore casus sui adminiculū inueniat. IIII.
Flli, †ne defraudes uictu pauperem, nec oculos egenos spe diu produxeris. Ne
contristes animum esurientis, nec in inopia sua a suspensum quenquam teneas.
Cor exacerbatū ne perturbes magis, nec differas quod erogaturus sis in egenum.
Supplicem afflictum ne reiicias, nec faciem tuam auertas à paupere. Oculum [per-
iram] ne deiicias ab egeno, nec locum male tibi precandi cuiquā des: nam animi
præ acerbitate male tibi precātis orationem creator eius exaudiet. Exhibe te cœ-
tui [pauperū] amabilem, [animumq̄ tuum seniori,] & optimati caput tuum sum-
mitte. Præbe aurem tuam pauperi b citra molestiam, [fungere officio tuo,] & re-
sponde eidem amice cum mansuetudine. †Iniuriam patientem eripe è manu iniu-
riam inferentis, nec demittas animum in iudicando. Instar patris esto pupillis, &
loco uiri matri illorū, erisq̄ uice filij altissimo, qui te, a quā mater tua, chariorem
habiturus est. Sapientia filios suos extollit, & sectatores suos amplectitur, [eis-
demq̄ præit uia iustitiæ.] Qui diligit eam, uitam diligit: & qui eam mane adeūt,
replebuntur lætitia. Qui ea fuerit potitus, gloriam consequetur: & quocunq̄ in-
troierit, accedet fauor Domini. Qui colunt hanc, obsequium Sancto præstant, &
Dominus amatores eius diligit. Qui paret ei, iudex erit gentium: & qui accesserit
ad eam, secure habitabit. Si se præstiterit ei fidum, hæres eius erit, & possessio
nem retinebit ei⁹dem progenies. Nam peruerse primum cum tali cōflicari so-
let, et eum iniecto territare metu, suaq̄ disciplina excruciare, donec fides animi eius
constiterit, & eum per iura sua reddiderit probatum: tum demum se rursus con-
uertit ad eum recto itinere, & exhilarato arcana sua detegit, [deinde locupletat eum
scientia & cognitione iustitiæ.] Quod si ille defecerit, deserit eundem: & permit-
tit eum potestati ruinæ ipsius. †Occasionē obserua, cauetoq̄ malum, nec te ani-
mæ tuæ pudeat. Est enim pudor peccatum trahens secum, est item pudor gloriæ
gratiæq̄ conciliator. Ne cedas ulli faciei, quod animę tuæ damno fiat: nec in tuā
perniciem erubescas, [nēue proximū tuum in casu suo reformides.] †Salutiferam
occasionem nactus, ne comprimas sermonem: nec sapientiam tuam celes, quo mi-

†vel, animo summissi-
sis.

Σαφροσύνη.
ἡδύτης.

ἡδύτης ὁφθαλμοῖς.

ἡδύτης ὁφθαλμοῖς, αὐτὸν δὲ
καὶ μυστήρια.

D m̄ ἀποδείξει, αὐτὸν δὲ μυστήρια.

†vel, uestigijs suis euertetur, id est, insti-
tutis suis fallitur.
*vel, res arcanas.

ἡδύτης
καὶ ὁφθαλμοῖς.
καὶ ὁφθαλμοῖς.

A a παρὰ τὸν ὁφθαλμόν, αὐτὸν δὲ μυστήρια.

b ἀνδύτης.

B †vel, in iudicando.

ἡδύτης.

c m̄ ἀνδύτης, αὐτὸν δὲ ὁφθαλμοῖς.

ἡδύτης ὁφθαλμοῖς, αὐτὸν δὲ μυστήρια.
ἡδύτης ὁφθαλμοῖς, αὐτὸν δὲ μυστήρια.

†id est, ne quid com-
mittas cur te animæ
tuæ pudere possit:
uel, ne te pudeat ani-
mæ cauere: uel, ea uti
fortiter.

ἡδύτης ὁφθαλμοῖς
†id est, ne cuius truci-
lentiæ cedas aut blan-
ditijs, quo minus quæ
iusta sunt facias. Vel,

Mansuetudo.

Phil. 2. 2

In curiosos, at-
rogantes.
Pro. 25. 4
Rom. 12. 2
*Deut. 4. 2

Phil. 4. 0. a
Dan. 4. 4
Matth. 5. a
Benignitas.

Deut. 15. a
Matth. 23. c
Tob. 4. b

Gen. 14. c
Exod. 2. b

Redit ad com-
mendationem
sapientiæ.

Tentatio sequi-
tur studiosos sa-
pientiæ.

Rom. 12. b

Pudor impro-
bandus.

Pro. 24. b

Liber

D nus reddas illustrem. Nam ex sermone sapientia cognoscitur, & ē uerbis lingue eruditio: [consilium item, sapientia & doctrina ex oratione cordati, & ē iustis operibus fundamentum.] Caue contradicas ueritati *ullo modo, quamobrem te fal-
 lacis imperitiæ tuæ pudeat. Ne erubescas fateri peccata tua, nec aduersus cursum fluminis contendas. Ne te submittas stulto homini, nec uultui potentis cedas. Ad mortem usq̃ decerta pro ueritate, [animæq̃ tuæ causa cōtende pro iustitia,] ut domino Deo [aduersus inimicos tuos] pro te depugnaturus. Ne lingua tua con-
 fidens sis, nec rursus in operibus tuis segnis aut remissus. Ne te domi tuæ ge-
 ras in modū leonis, nec in domesticos tuos insane sæuias, [aut opprimas tibi subie-
 ctos]. †Ne manum habeas porrectam ad accipiendum, ad reddendū autem con-
 tractam.

CAPVT V.

A NE confidas tuis diuitijs, nec dicas, †Ad uitam meam abunde sum instructus, [(nihil enim hæ uindictæ & aggressiōis tempore proderūt,)] neq̃ ideo ani-
 mo tuo, aut potentiæ, cupiditates cordis tui sequendo indulgeas. Ne dicas item, [Quam potens sum:] Quis me *propter facinora mea perdomabit? Dominus em̃
 uindex *iniuriā abs te illatam ulciscetur. Ne dicas, Postquam peccaui, quid mi-
 hi *triste accidit? Dominus enim patiens quidem est, *sed impune te non dimit-
 tet. Super data uenia ne sis securus, ut peccata peccatis amplius accumules: nec di-
 cas, †Misericordia Dei plurima est, copię peccatorum meorum ignoscet. *Tam e-
 nim ira q̃ misericordia festinat ab eo: & in scelerosos furor eius incūbet. Ne dis-
 feras conuerti ad Dominum, nec diem ex die ducas. Nam ira Domini repente e-
 rumpet, *rerumq̃ securus profligaberis, & tempore ultionis peribis. †Ne confi-
 das iniustis diuitijs, nihil enim aggressiōis [et uindicationis] tempore proderūt.
 Ne te cuius uento iactandum permittas, nec omnem uiam ingrediaris, ut scelero-
 sus bilinguis. In sensu tuo scerto, [uiaq̃ Domini & scientia] cōstans esto, & unus
 idemq̃ sit sermo tuus, [uerbaq̃ pacifica ac iusta sint tibi familiaria.] †Ad auscul-
 tandū bona promptus esto, *fac integra sit uita tua, & cum animi lenitate respon-
 sum redde. Si quid sapis, responde *proximo: sin minus, manū ori tuo impone:
 [ne uerbo inepto incurras in reprehensionem, & uitupereris.] Oratio tam gloriæ
 capax est q̃ ignominie: nec raro lingua præcipitat hominem. Caue adipiscaris
 nomen obtrectatoris [in uita tua,] nec lingua tua struxeris insidias. Insidiatorem
 enim grauis sequit̃ ignominia, [poenitentiaq̃,] & pessima uituperatio bilinguem.
 [Obtrectatorem autem manet odiū, inimicitia, atq̃ opprobrium.] Siue magnū,
 siue paruum, ne quid imperite committas.

CAPVT VI.

A NE inimicus euadas ex amico, nomen enim malum nanciscetur talis, & igno-
 miniam & opprobrium, perinde ut scelerosus bilinguis *laborabit infamia.
 †Ne efferaris animi tui consilio, *ne quasi taurus anima tua discerpat te, *depa-
 scatq̃ folia tua, deinde fructus tuos disperdat, & uelut arborem destituat aridā [in
 deserto.] Anima enim improba disperdet possidentem se, & gaudium hostibus
 eum efficiet, [atq̃ in sortem deducet impiorum.] †Guttur suaue amicos sibi mul-
 tos conciliat, linguaq̃ diserta plurimas salutationes consequitur. Fac beneuolos
 habeas multos, at unū de mille consiliarium. †Amicum paraturus, experimen-
 to probatum para: nec te concredas ei temere. Sunt enim amici quandiu sibi op-
 portunum est, qui tibi desint tempore tuæ calamitatis. Sunt item amici, qui in ini-
 micos conuersi, opprobrium tuum per rixam proferant. †Est amicus quispiam,
 ut mensæ sit particeps, qui tempore calamitatis tuæ te deferat. Rebus secūdis tuis
 accommodabit se tibi, & inter domesticos tuos libere uersabitur: quod si fueris af-
 flictus, resistet tibi, aut ē conspectu tuo abscondet se. Inimicos tuos deuota, & ab
 amicis tuis caue tibi. Amicus fidus præsidium ualidum est: qui talem nactus est,
 thesaurum inuenit. Amico fido nullum par est pretium, nec ulla re digne decus
 [fidei]

πρὶ ψυδματος.

μὴ δάβῃς, id est, ne
 cuius uultum ita ad-
 mittas, ut tu cedas.
 ἢ παύσῃ, al. ἢ παύσῃ.

ὡς ἡ ψυχή.

ἢ παύσῃ.

ἐν πειρασμοῖς, al. ἐν πει-
 ρασμοῖς.

ἢ παύσῃ, al. ἢ παύσῃ.

ἐν πειρασμοῖς.

ἢ παύσῃ.

ἢ παύσῃ.

ἢ παύσῃ, id est, ut
 uel, sincera, uel ue-
 rax.
 ἢ παύσῃ, id est, uel al-
 te-
 ri.

ἢ παύσῃ.

Id est, ut taurus solet
 plantam discerpere,
 ita tuum te perdat
 consilium.

ἢ παύσῃ, id est, uel
 ἀποκρίσῃ, ἢ ἀποκρίσῃ.

ἢ παύσῃ.

ἢ παύσῃ, id est, uel
 tuo more se ge-
 ret, ἢ in domesticos
 tuos potestatem usur-
 pabit.

Seruitia fugien-
 da.

Act. 20. e
 Auaritia.

Luc. 12. b
 Confidentia o-
 pum.

† Eccli. 11. a
 * Eccli. 10. b

Pro. 10. a. 11. a
 Eccli. 7. d

Inconstantia.

fac. 1. b
 Sermonis mo-
 deratio.

Rom. 12. c
 Phil. 2. a

Eccli. 10. b

Quales asci-
 scas amicos.
 Deut. 32. b. 33. b
 Mich. 7. a
 Matth. 10. e

Eccli. 37. a

[fidei] eius repēditur. Amicus fidus medicina uitæ est, [& immortalitatis:] talem autem nanciscentur qui reuerētur Dominum. Qui Dominum reueretur, amici-
 tiam suā constituit, quoniā tanquam alter idem erit amicus eius. Fili, à iuuen-
 tute tua adscisce disciplinā, & sapientiam tandem canescens inuenies. Quasi qui
 ares & feras, accede ad eam, & bonos ab ea fructus expecta. Nam in opere eius
 non multum elaboraueris, quin de prouentibus eius mox comedas. Quā aspe-
 ra ualde est imperitis, nullus enim excors perdurat apud eam. Tanquā lapis pro-
 bator grauis incumbit illi, nec moram interponit, quin eam excutiat. Nam sapi-
 entia talibus de nomine tantum suo, neq; adeo multis nota est. Audi fili, & sen-
 tentiam meam amplectere, nec meum renue consilium. Pedes tuos in compedes
 eius inferere, & in neruū eius ceruicem tuam. Humero tuo subiecto sustine eam,
 nec indigne feras ipsius uincula. Animo toto aspires ad illam, & pro uirili parte
 ferues eiusdem uestigia. Facillam inuestiges, & inquiras, nam tibi cognoscenda
 dabitur: cæterum affecutus eam ne deseras. Ad extremum enim requiem eius in-
 uenies, & conuertet se tibi in lætitiā. Tum compedes eius erūt tibi præsidio ua-
 lidissimo, [solidoq; firmamēto,] & eiusdem nerui honorifico amictui. Ornatus
 enim ipsi est aureus, & hyacinthino textu uincula. Ut amictum honorificum in-
 dues eam, festiuamq; tibi coronam impones. Si uolueris o fili, erudieris, & si ad-
 uerteris animum tuum, euades callidus. Si audieris libenter, sciētiam percipies:
 & si aurem tuam admoueris, adipisceris sapientiam. In coetu senū consiste, & ad-
 iunge te cuius sapienti. Narrationem diuinam omnem libenter audias, nec te
 recondita prudentiaq; dicta fugiant. Vbi cordatum quempiam uideris, mane ad
 eum propera: & pes tuus limina forū eiusdem atterat. Exacte perpende præ-
 cepta Domini, eiusdemq; mandata meditare assidue. Ipse cor tuum confirmabit,
 & quam desideras sapientia tibi dabitur.

CAPVT VII.

NE quid mali facias, ne tibi malum accidat: recede ab iniusto, ut peccatum
 abs te declinet. Fili, ne cōmittas semen sulcis iniustitiæ, ne septies tanto am-
 pliorem inde messem facias. Principatum à Domino ne petas, nec à rege sedem
 magnificam. Ne te coram Domino pro iusto uendites, [quoniam ipse pernouit
 cor uniuscuiusq;] nec apud regem ostentes sapiētiam. Iudex euadere ne conten-
 das, ne inique factis par esse non possis, neue fortè faciem potentis reformides,
 & integritati tuæ ponas offendiculum. Ne quid pecces in multitudinem ciuita-
 tis, nec te abiecte uulgo permittas. Caue peccatum congemines, cum ne unum
 quidem impune laturus sis. Ne dicas, Deus summus respiciet copiam munerum
 meorum, & ea à me offerente accipiet. Ne sis remisso ad preces faciendo
 animo, nec miserando benignum præbere te negligas. Hominem acerbitate ani-
 mi sui laborantem ne derideas: est enim qui deprimat, & idem euehat [Deus ani-
 maduersor.] Ne machineris aduersus fratrem tuum mendacium, nec idem struas
 in amicum. Ne uelis uti ullo mendacio, nunquam enim prodest frequētatio eius.
 In coetu senum ne sis uerbosus, nec in prece tua dictum iteres. Laboriosum
 opus ne prosequaris odio, nec agriculturā ab altissimo institutam. Ne te adiun-
 gas multitudini scelerosorum, sed uindictam moram non esse facturam memine-
 ris. Animum tuum summitte admodū, quoniam ignis & uermis supplicia sunt
 [carnis] impij. Ne permutes unquam amicum re uulgarī, nec fratrem syncerum
 auro Ophirio. Vxore sapiente bonaq; caue ne excidas, [si quam secundum re-
 ligionem Domini nactus es:] nam uenustas eius præstantior auro est. Ne male
 tractes famulum operantem fideliter, nec mercenariū se tibi totum impendentem.
 Famulum cordatum charum habeas animo, nec defraudes eum libertate. Pec-
 des si tibi fuerint, fac cures eas: & si tibi sunt utiles, apud te permaneant. Si liberi
 tibi fuerint, erudias eos, & ceruicem eorum domes à iuuentute. Si filia tibi sint,

ἄλλος proximus
uel amicus.

Vel, ad canos usq;
duraturam: uel per
metalepsin, ad canis
tiam usq; secleris. ἡ
παιδεία.

ἡ ἀπορίη.

ἡ ἀντι.

ἡ ἰσχυρία, ἡ ἀντι.

* Vel, in numellam.

ἡ ἰσχυρία.

Vel, truci, καὶ οὐκ ἄλ.

καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ. ἡ καὶ οὐκ ἄλ. ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

Scilicet uel in alijs
punitendis, uel in te
admissis sustinendis.

Vel, animū in pre-
cibus tuis ne despon-
deas: uel, quo minus
preces ne despon-
deas animum.

Vel, in pauperes ea
rogare.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ. ἡ καὶ οὐκ ἄλ. ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ. ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ. ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ. ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ. ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

ἡ καὶ οὐκ ἄλ. ἡ καὶ οὐκ ἄλ.

Liber

afferues corpus earum, nec uultum tuum ostendas ipsis hilarem. Eloca filiam, & magnum opus peregeris: cæterū fac eam uiro cordato colloces. Vxorem ex sententia nactus ne repudies, † *nec te permittas odiosæ. Patrem tuum animo toto magnifices, nec dolorum matris obliuiscaris. Memento te natum esse per eos, & quid rependas eis pro eo quod de te sunt meriti? Animo toto reuerere Dominum, & sacerdotes eius suspice. Creatorem tuum omni ui dilige, †nec sacros eius ministros deferas. Fac metuas Dominum, & sacerdotem magnificas: †nec non portionem suam, ut mandatum habes, tribuas eisdem, primitias [& lustrationes,] piaculariaq; munera, tū præbendos 'armos, ac lustralia sacrificia, primitiasq; sacrorum: deinde manum tuam porrige pauperi, ut plena sit tua munificentia [ex piatioq;]. Gratiola est apud uiuos omnes munificentia, †ac ne à mortuo quidem prohibenda. †Ne desis lamentantibus [consolando], & cum lugentibus lugeas. †Ne dubites inuisere ægrotū, nam gratiam ex eo colliges. *In omnibus factis tuis memento extremorum, & in æternum non peccabis.

CAP. VIII.

ANE concertes cum homine potente, ut ne in manus eius incidas. †Cum homine opulento ne contendas, *ut ne se ex aduerso librās pondus tuum eleuet. †Aurum enim perdidit multos, cordaq; regum peruertit. Ne rixeris cum homine linguaci, nec in ignē eius ligna cōfercias. Ne collude cū imperito, ne maiores tui notentur ignominia. †Homini à peccato recedenti probrum ne obijcias, sed memento nos omnes esse in crimine, *Ne spernas hominem in sua senectute, etenim ē nobis sunt qui consenescunt. Ne gaudeas super *morte inimici tui, sed memento nos omnes esse morituros. †Ne contempnas sermonem [senum] sapientū, sed uerferis in *pronunciatis eorum. Ab ipsis enim disces eruditionē [doctumq; iudicium,] & dextere proceribus ministrare. Disputationes senum ne negligas, ipsi enim à patribus suis nacti sunt eruditionē. Quapropter sapere disces ab eis, & opportuno tempore respondere. Ne inflammes carbones scelerosi [reprehendendo,] ut ne conflagres flammis ignis [peccatorum] eius. †Ne inueharis in contumeliosum, ut ne quasi subseffor ori tuo insidietur. †Ne quid mutuo dederis homini potentiori: q; si dederis, pro amisso habeas. Supra uires tuas ne quid spondeas: q; si spononderis, ut qui præstaturus sis illud, esto sollicitus. Ne litiges cum iudice, nam sententia *secundum ipsum pronūciabitur. †Ne facias iter cum temerario, ne ingrauescat aduersum te. Nam ipse aget quod sibi libuerit, & per stultitiam eius peribis. †Ne committas pugnam cum iracundo, neue desertum cum eo perambules. Quoniam homicidiū pro nihilo ducit, & ubi nihil est opis, prosterne te. †Ne in eas cōsiliū cum stulto, neq; enim dicta *continere poterit. Nihil agas secreti cum alieno, nescis enim quid pariat. Ne aperias consiliū tuum cuius uis homini, ne tibi referat *falsam gratiam, [faciatq; conuitium.]

CAP. IX.

V*Xorem quam complecteris, ne prosequaris zelotypia, nec eam malam in te artem doceas. Ne permittas animum tuum mulieri adeo ut pessundet potestatem tuam, [tūq; dedecus incurras.] Mulieri meretrici ne te des obuiam, ne fortē in laqueos eius incidas. Cantatricem mulierem ne frequentes, [nec audias,] ne fortē *conatibus eius capiaris. †Ne contempleris uirginem, ut ne noxā ex pretioso ipsius cultu contrahas. †Ne appellas animum tuum ad meretrices, ne perdas [te simul &] tuam possessionem. In uicis urbis ne circumspectes, nec in secretis eius locis oberres. †A muliere formosa auertas oculos, nec contempleris pulchritudinem alienam. †Nam multi forma mulierū seducti sunt, & amor ex ea in modum ignis exardescit. Apud mulierem maritatam ne sedeas omnino, *nec inter ulnas eius recumbas, neue committas cum ea compotādi gratia symbolum, ut ne fortē ad eam inclinet animus tuus, & affectu tuo prolabar in perniciem. Ne deferas amicum uetē, par enim illi nouus non erit. Amicus nouus ut uinum nouum

שוקל *Spasiva solēt interpretari Septuaginta, ut Leuit. 5. m. i. u. uel sacras primitias.*

בכל דברך

*Vel, ne tibi præpōderet: uel, tibi pondus opponat.

מקפידים וְהוֹרֵתָם אֶת הָעָם

*Vel, sententijs, aut scite dictis.

*Vel, ne commouearis à contumelioso.

Id est, secundum eius sententiam & uoluntatem, uel gloriam.

עוֹשֵׂהוּ

*Vel, erga uxorem quam complecteris, ne afficiaris uehementius.

*Vel, artibus.

Ecclesi. 3. a
Tob. 4. a
Parentes colendi.
De cultu dei.
Deut. 12. c

Num. 18. b. c

Beneficentia.
Tob. 1. d

Rom. 12. b

Matth. 25. c

Variæ præcepta.
Matth. 5.

Ecclesi. 31. a

Gal. 6. a
2. Cor. 2. b
*Leuit. 19. g

Ecclesi. 6.

Ecclesi. 29. a

Gen. 4. b

Pro. 22. d
Ecclesi. 3. a

Ecclesi. 9. c
37. a. b

Quomodo te geras erga uxorem.

Meretricē esse fugiendam.

Gen. 6. a

Pro. 5. a

Matth. 5. c

Gen. 34. c
2. Reg. 11. a
Iudith. 10. 11. 12
Adulterium.

Amicitia.

nouum est, quod inueteratum demū bibes cum uoluptate. †Ne affectes gloriam c
[aut opes] scelerosi, nescis em̄ quis sit futurus ipsius exitus. Q^u placet impijs, tu ne
probes, sed memeto illos ad inferos usq^{ue} b nihil esse acturos quod iustum sit. Pro
cul abiste ab homine potestatem necis habente, nec timore mortis eris anxius: q^u
si accesseris, nequid delinquas, ut ne tibi uitam c protinus adimat. Per medios la-
queos scito transire te, & per urbium pinnas ingredi. Quam potes sedulo explo-
res d amicos, † & cum sapientibus cōsilia conferas. Colloquia tua cum cordatis ha-
beas, & de lege altissimi sit omnis tua disputatio. Viri iusti conuiuæ tui sint, & in
religione Domini tua gloriatio. Opus de manu artificum laudem inueniet, † at
de sermone suo dux populi sapiens, [ipse uero sermo a senili prudentia.] For-
midandus est in ciuitate sua uir linguax, & sermone suo temerarius meretur o-
dium.

CAPVT X.

Rector sapiens erudit populum suum, & principatus cordati est compositus. A
†Qualis rector ciuitatis est, tales & ministri eius: qualis item princeps urbis, ta-
les & omnes eius incolæ. †Rex imperitus perdet populū suum, at prudētia pro-
cerū urbs incolis frequentabitur. Potestas terræ est in manu Domini, qui oppor-
tune suscitabit in ea hominem utilem. Successus hominis est in manu Domini,
idemq^{ue} personæ scribæ gloriā suam attribuit. Ne succenseas proximo ob quam-
uis iniuriam, † nec quicquam per iniuriam egeris. Inuisa Deo simul & hominibus
est superbia, & utriq^{ue} d facinus iniustū auersantur. *Propter iniurias enim & con-
tumelias, b fraudeq^{ue} partas opes regna ad alias atq^{ue} alias gentes transferūtur: *nam
auaro nihil est iniquius, ut qui d animā quoq^{ue} cuiusuis exigat. Nam c pro uita ipsius
eruere uiscera sua quisq^{ue} cogitur. [Omnis tyrannis breuem uitam sortitur, quia
morbus pertinax medico grauis est.] Tenacem morbū pręcidit medicus, ita s rex
hodie uiuus, cras moritur. Quid tandem superbit terra & puluis: nam mortuum
hominem serpentes, uermes & bestię excipient. b Initium superbiæ est defectio ho-
minis a Domino, & a creatore suo abductus animus. Porro superbia origo pec-
cati est, & qui pręditus est ea, l profundet execrabilia, *donec tandem subuertatur.
Propterea Dominus agmina [malorum] afficit ignominia, & tales ad extremum
subuertit. †Dominus principes detrahit de sedibus, eorumq^{ue} loco māsuetos con-
stituit. *Radices superbarū gentium euellit Dominus, & loco earum l gloriose
plantat humiles. Dominus euertit loca gentium, easq^{ue} de terra funditus abolet.
m Arefactas aufert & disperdit eas, & de terrā delet earum memoriam. [Deus me-
moriā superbiorum obliterat, & relinquit monimenta submissorum animo.]
Superbia non est creata hominibus, nec ira furiosa progeniei mulierum. *Est
semen honorificum, semen scilicet hominis: semen honorificum, qui Dominū re-
uerentur. *Est semen infame, semen scilicet hominis: semen infame, qui pręcepta
uiolant. *Semen n stabile sunt qui reuerentur Dominū, & honesta plāta qui eun-
dem diligunt. *Semen infame sunt, qui legem negligūt: & semen o fallax, qui prę-
cepta uiolant. Inter fratres qui pręest ipsis, honore excellit: at p prę ipso, qui reue-
rentur Dominum. q *Ne deficiat imperiū, obstat religio Domini: duritia uero &
superbia imperiū amittitur. Tam diuitis & honorati, q^u pauperis decus est religio
Domini. Vt pauperem cordatū non est æquum ignominia affici, ita uirum [di-
uitem] scelerosum honorari non cōuenit. Proceres, rectores & potētes floreat
honoribus, attamen nemo eorum reuerente Dominum maior est. †Liberi min-
strabunt seruo cordato, † & uir prudens o cum eruditur, non fremet, [neq^{ue} enim ho-
noribus afficietur imperitus.] †Ne causas nectas, quo minus agas opus tuū, nec
te per superbiam pudeat ipsius tempore difficili. †Pluris enim est n qui operatur,
& abūdā copijs, q^u qui superbe se gerit, & laborat p panis penuria. Fili, per man-
suetudinē gloriam animæ tuæ concilia, & eam honore quem meretur affice. Quis

b vel, nile esse iusti di-
cturos.

c παρρησία.

d רעים uel, sodales.

b ἀντιπαρρησία ἀδελφότης.

c ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

d ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

e ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

f ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

g ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

h ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

i ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

k ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

l ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

m ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

n ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

o ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

p ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

q ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

r ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

s ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

t ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

u ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

v ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

w ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

x ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

y ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

z ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία, ἢ ὑπερηφανία.

Liber

iustum dicat eum qui peccat in animā suam: aut quis uitam suam infamantem honoret? Pauper propter scientiā suam [& religionem] gloriā adipiscitur, & diues ob diuitias suas in honore est: qui uero pauper honoratus est, quanto diues esset idem honoratior: & qui infamis est in diuitijs, quāto foret in paupertate magis?

CAPVT XI.

A Sapiētia exaltat caput humilis, & eum inter procures collocat. Ne laudes uirum de sua pulchritudine, nec quenquā ob formam suam uituperes. Parua quidem inter uolucres apīs est, sed fructus eius est origo dulciū. **†**Ne gloriēris amictu uestium, nec honorifico die effēris, quoniā mirabilia sunt [& gloriōsa] opera Domini, & occultae [ac latentes] actiones eius inter homines. **†**Multi tyranni humi resederunt, & fuit qui diadema gestauit inexpectatus. Multi potentes magnam subierūt infamiā, & in manus aliorum traditi sunt magnifici. **†**Ne quid reprehēdas priusquā exploraris: fac cognoscas prius, & tum [iure] uituperes. ***An**tequam audieris, ne quid respondeas, ***nec** uerbo dicētem interpelles. Ne contendas de eo quod tua nihil interest, nec te iudicem adiungas cōfessui scelerorum.

B **†**Fili, ne labores multa cōgerere, **†**si enim abūdaris, non eris innocēs: aut si quid persecutus fueris, nō assequeris, nec tamen impune abieris. ***Est** qui labore, molitur & satagat, qui tamen egeat multo magis. **†**Est rursus qui tardus, & opis indigus, uiribusq; destitutus sit, & **†**abunde pauper, quem Dominus oculo fauente respiciat, & eum attollat ab humili sorte sua, caputq; ipsius **†**conquassatū erigat, ut multis miraculo sit **†**spectantibus [qui deum prādicent.] **†**Bona & mala, uita & mors, paupertas & opes à Domino proficiūtur: ***à** Domino manat itē sapiētia, ac scientia, legisq; peritiā: tum charitas & instituta bonorū operum ab eodē oriuntur. ***Scelerosis** cognata sunt error & tenebræ, & qui sibi placēt in uitijs, in malitia consenscūt. Donum Domini apud pios permanet, & fauor ipsius procedet perpetuis successibus. Est qui ditescat attentione sua, tenacitateq; & hunc solum

C consequatur fructū pro prēmio. Cum ait, **†**Nactus sum requiem, bonisq; meis nunc fruar **†**assidue: quod tempus eum maneat inscius moritur alijs ea relicturus. **†**Fac maneat in pacto tuo, inq; eo sis assiduus, ac in officio tuo cōsenescas. Ne mireris facta scelerorum, sed cōfide Domino, & in labore tuo perseuera. Facile est enim **†**consilio Domini breui subitoq; ditare pauperem. Dominus feliciter aspirat prēmio priorū, breuiq; tempore fecerit, ut efflorescat eorum prosperitas. Ne dicas, Quis mei iucundus usus est: aut **†**quæ nam mihi bona posthac obuenient? Nec rursus dicas, Sat opum habeo, ***&** quæ possideo multa sunt: quid igitur in uita mali posthac accipiā? **†**ne tempore felici nulla sit malorum memoria, neue infelici tempore **†**obliuiscaris meliorum, quoniā Domino facile est, homini tempore obitus secundū **†**instituta ipsius referre gratiā. Difficultas temporis affert obliuionem deliciarū, & acta hominis declarat ipsius **†**exitus. Ante obitū beatum ne quenquam dixeris, quippe uir ē liberis demum pernoſcitur. Ne quemuis hominem introducas in aedes tuas, quoniā insidiæ doloſorum multæ sunt, [præcordijs fœtida ructantibus similes.] Ut perdix in caueam agitur, [aut caprea implicatur laqueo,] ita cor hominis superbi tanquā speculator **†**obseruat quo deſciaris. Nam bona male peruertendo insidiatur, & uitio dat laudabilia. A scintilla **†**parua exarscit focus, ita scelerosus homo insidiatur usq; ad sanguinem. Ab homine **†**malefico, ut moliente mala caue: ne tibi notā inurat perpetuam. Alienum in domum tuā recipe, & cū perturbatione subuertet te, exuetq; tuis possessionibus. **XII.**

A **C** Vm bene facis, obserua cui facias, ut beneficia tua mereantur gratiam [plurimam.] Homini pio benefacias, ut reportes [ingēs] pretiū, si minus ab ipso, certe ab altissimo. Assiduū in uitijs nil boni manet, nec item eum qui nihil erogat in pauperem. [Altissimus odit scelerosos, at resipiscentiū miseretur. **†**Erga

pium

μὴ παρὰ μὲν βλάστησιν.

ὁ γὰρ γὰρ.

ἐστὶν.

ὁ πρὸς τὸν πρὸς, αὐτὸς πρὸς αὐτὸν, qui tamen in paupertate abūdet. **†**αὐτὸς οὐκ ἐστὶν.

αὐτὸς οὐκ ἐστὶν.

ὁ δὲ δὲ δὲ.

vel, in oculis.

ἀποδοῦναι.

ἡ γὰρ, ὅτι μὴ αὐτὸς, αὐτὸς ὅτι, ὅτι μὴ αὐτὸς, ut sit, Quisnam iam hinc à me beneficia accipiet?

ἡ γὰρ.

ὁ δὲ μὴ δὲ δὲ.

ὁ δὲ δὲ δὲ, αὐτὸς οὐκ ἐστὶν, q. d. ὅτι hominē cōsummat ipsius exitus.

ὁ δὲ δὲ δὲ, αὐτὸς οὐκ ἐστὶν.

ὁ δὲ δὲ δὲ, αὐτὸς οὐκ ἐστὶν.

vel, uisro.

αὐτὸς οὐκ ἐστὶν, αὐτὸς οὐκ ἐστὶν.

Gen. 41. f
Dan. 6. a
Forma.

A& 12 d
Superbia.

1. Reg. 15. f
1. Hel. 6. 7.

Prudentia.
Deut. 13. b
17. b
Iosue 7. c. 22. 6
† Pro. 13. b

Auaritia.
Math. 19. 6
1. Tim. 6. b
Pro. 10. c

Iob. 42. 6

Iob 1. 6
Ezech 28. a
A deo esse bona & mala.

Luc. 12. b

Math. 10. c
Laborare hominis est, succellus dei.

Rebus aduersis non despondendum animum, nec nimium dependendum secundum.

Ecclesi 1. 8. c

Non temere flectendum cuius,

Cui benefacias cui non.

Gal. 6. b
1. Tim. 5. a

pium liberalis esto, sceleroso uero opem abnega: afflicto benefacias, sed nihil eroges in impiū. Faceum tibi prohibeas, nec suppedites ei quibus te possit opprimere, alioqui mala duplicia recipies pro beneficijs omnibus quibus ipsum affeceris. Nam & altissimus odit scelerosos, poenasq; meritis repetit ab impijs, *aut eos in diem acerrimæ uindictæ referuat. Erga bonos sis beneficus, neges autē opem

Amici & inimi-
ci.

sceleroso. Amicus rebus secundis iudicari non potest, nec rebus aduersis latebit inimicus. Rebus hominis secundis dolent inimici eius, & rebus eiusdem aduersis abscedit etiam amicus. Ne unquam fidas inimico tuo, nam similis æri æruginem obsito est eius malitia. Quod etiam si humilis ac demissus inceserit, aduerte tamen animum tuum, & caue ab eo, quasiq; qui speculū exterferis, cognosces æruginem in ipso non perfedisse penitus. Ne tibi adsciscas talem propius, ut ne te subuerso in locum tuum ipse subeat. Talem ad dexteram tuam ne colloques, ut ne quærat occupare sedem tuam, tādēq; dicta mea sentias, & de uerbis meis discueris. Quis incātoris à serpente icti misereatur, aut ullius qui ad bestias accesserit: quis item eius qui se adiunxerit uiro sceleroso, seq; peccatis ipsius admiscuerit? Horæ spatio iusta in statione permanebit apud te: nec, si inclinent res tuæ, perdurabit. Labijs suauiloquentibus utetur inimicus, & assentabitur multa, bonisq; uerbis compellabit te, oculis quoq; suis illachrymans, animo suo deliberat te præcipitare in foueam: neq; adeo nactus occasionem sanguine satiabitur. Si tibi mala acciderint, reperiēs eum ibi priorem te, & per speciem hominis opitulaturū calcem tuam inhiabit. Motabit caput suum, plaudetq; manibus, & spargeturum res multos, uultumq; suum immutabit.

CAPVT XIII.

Deut. 7. 2

Impar commercium.

Qui contrectat picem, contaminatur ea: & qui habet cum superbo commercium, euadet eius similis. Ne suscipias onus supra uires tuas, nec te ipsum adiugas potētiori te, aut ditiori. Quid ollæ poterit esse rei cum lebe, ad quem si offenderit illa, cōfringitur. Si diues iniuriam intulit, insuper minabitur etiam: si pauper passus est iniuriam, oportet esse supplicem. Si diues fecit iniuriam, illi supplicandū est insuper: sicui uero pauper obtulit iniuriam, minas protinus audiet. Si quis usus tui sit, erunt qui colant te: sin egeas, erit q te deferat. Si quid habeas, reperiēs conuictorem, qui exinaniat te, nec ipse laboret. Si egerit tui, seducet te, arridebitq; tibi, & spem dabit, bona dicet: & qua tibi re opus est, inquiet. Parasitando adiget te ad ignominiam, donec te inaniat iterum atq; tertio, & ad extremum etiam irrideat. Postea conspiciat te deferet, & caput suum motabit aduersum te. [Coram Deo summittas te, & manus eius expectes.] Caue ne seducaris animo, ut ne per stultitiam tuam deiciaris, [neq; demittas te cum tua sapiētia.] Si te potens aduocet, fac refugites, tantoq; ille te uocabit magis, ac sæpius. Ne ingeras te, ut ne temere reiciaris: nec rursum abscedas procul, ne tradaris obliuioni. Ne dubites cum eo colloqui, nec fidas dictis eius plurimis. Multis enim sermonibus pertētabit te, & quasi per risum arcana tua rimabitur. Immercors est, dicta non seruaturus: nec affligere te, uincireq; parsurus. Fac tibi caueas, & auscultes perq; attente, quoniā cum ruina tua ambulas. Hæc audiēs per somnum tuum uigila, per omnem uitam tuam ama Dominum, & cum in salutem tuam inuoca. Omne animal diligit sibi simile, & omnis homo propinquū suum. Omne animal generatim cōgregatur, & quisq; adiungit se sui simili. Quale est lupo cū agno commercium, talis est ad pium scelerosi ratio. Qui consensus est inter hyænam & canem, is est inter diuitem & pauperem. Præda leonum onagri sunt in deserto, itidemq; pascua diuitū pauperes. Humilitas superbo est execrabilis, & item pauper abominatus diuiti. Diues quassatus confirmatur ab amicis, at labefactus humilis, ab amicis etiam propellitur. Diuiti lapsi multi sunt adiutores, & qui nefanda quoq; loquētem iustum prædicent. Humilem lapsum insuper etiam in-

Valgus fortunæ
nam sequitur.

Commercium
cum potente.

2. Cor. 6. 4

ἐπιβίβας, αὐτὸ ἐπιβίβας.

ἐκ τῆς ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης
ἐκείνης, ὃς μὴ ἐκείνης
ἐκείνης, ὃς μὴ ἐκείνης
ἐκείνης, ὃς μὴ ἐκείνης
ἐκείνης, ὃς μὴ ἐκείνης

Id est, Nō usq; quaq;
talem esse, qualem se
simulauit.

αὐτὸς.

ἐκείνης.

Qui hic uersus in
quibusdā Grecis in-
seritur hoc sensu, Pec-
catū ne conduplices,
ut ne super uno qui-
dem insons iudican-
dus. Is nō est in emen-
dationibus Grecis.

ἐκείνης.

ἐκείνης.

Vel, eneruabit.

αὐτὸς.

ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης.

ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης.

ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης.

ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης.

ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης.

ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης.

ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης.

ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης.

ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης.

ἐκείνης, αὐτὸ ἐκείνης.

Liber

crepant: nec locus datur ei, si cordate loquutus fuerit. Diuite loquente silent omnes, & ad nubes usque sermones eius euehunt. Paupere loquente, Quis est iste, inquit: quod si quid offenderit, euertunt eum insuper. Bonæ sunt, quibus nulum inest peccatum, diuitiæ: & mala paupertas in ore impij. Cor hominis immutat uultum ipsius, siue ad bona, siue ad mala. Vestigium cordis rebus secundis est uultus hilaris, alioqui recondita deprehendere laboriosæ cogitationis est.

CAPVT XIII.

A Beatus uir qui lapsus ore suo non est, nec moerore peccati cruciatus. Beatus qui non despondet animum, & spe sua in Dominum sita non excidit. * Viro sordido non sunt ornamento diuitiæ, & quorsum pecuniæ homini inuido? Qui defraudando genio suo comparcit, comparcit alijs, & in bonis ipsius alij luxuriabuntur. Qui sibi malignus est, cui benignus sit, cum nihil iucundi de bonis suis percipiat. Inuidete sibi ipsi nihil peius est, hocque adeo ipsum est malignitatis eius præmiū. Quod si bene quid facit, imprudens id & inuitus facit, & ad extremum suam prodit malitiā. Improbis aspectu est oculus inuidi, auertit faciem, & contemnit homines. Oculus auari nulla portione satiatur, & iniustitia mali exhaurit uitam eius. † Oculus malignus panem inuidet, & ad mensam suam laborat inopia. Pro eo quod habes, fili, bene de te merere, dignaque defer Domino donaria. Memento mortem moram non facere, nec tibi statū fati tempus esse declaratum. † Priusquam moriaris, in amicum esto beneficus, & pro eo quod potes manum illi dando porrige. Ne te defraudes iucundo die, nec te fructus bonæ cupiditatis prætereant. Nōne labores tuos relinques alijs? & quæ opera tua comparasti, diuidenda hæredibus? Da, & accipe, dum sanctam conserues animam tuam, [& ante obitum tuum exerceas iustitiam,] quoniam non est quod quæras apud manes scibaria. † Omne animas in modū uestimenti ueterascet, hoc enim est ab æuo condito fatum, Morte morieris. Vt foliorum in arbore condensa uirentium alia decidunt alijs nascentibus: ita quod carne sanguineque procreatur, aliud obit, aliud gignitur. Omne opus marcori obnoxium deficit, & opifex eius æque atque ipsum interit. [Omne opus egregium iustum censebitur, & author ipsius laudem ex eo consequetur.] † Beatus uir qui meditatur præclara per sapientiam, [qui de iustitia commentatur,] qui per prudentiam suam sancta loquitur, qui instituta sua perpendit animo, & arcana illius cognoscit. Tanquam indagator prosequere eam, & uias eius inside. Qui per fenestras ipsius inspexerit, aut auscultarit ad fores ipsius, qui iuxta domum ipsius diuersatur, * qui in parietibus ipsius paxillum fixerit, qui ad latus ipsius collocarit tabernaculum, is aget in hospitio bonorum, & in tutelā tradet ipsi liberos suos, tum sub ramis ipsius morabitur, & ab æstu protegetur per eam, atque in gloria ipsius habitabit.

CAP. XV.

A Vi Dominum reueretur, faciet hæc: & cognitionem legis adeptus hanc apprehendet. Hæc illi occurret quasi mater, & eum tanquam uxor uirgo ducta excipiet. † Hæc eum cibabit pane uitæ & intelligentiæ, * ei que aquam [salutaris] sapientiæ dabit potui. Firmatus hac, statu moueri non poterit: qui fuerit innixus huic, non afficietur ignominia. Hæc supra socios suos extollet illum, & in media concione os eius aperiet. [Hæc eum replebit spiritu sapientiæ & intelligentiæ, sto laque gloria uestiet.] Hæc illi iucunditatem & coronam exultatiæ comparabit, & compotē nominis æterni faciet. Homines insipientes non apprehenderint eam, nec uiderint eam uiri scelerosi. A superbia [doloque] procul abest, nec uiri mendaces mentionem illius facient. [Viri ueraces frequentabunt hanc, & usque ad inspectionem Dei proficiunt.] Laus ex ore scelerosi minime speciosa est, neque enim a Domino proficitur. Si laus a sapientia pronuncietur, [& abundet in ore fidei,] cum Dominus illi aspirauerit. Ne dicas, Defeci impulsu Domini, nō enim des

Eccl. 19. c
25. b
Iac. 3. a
* Ier. 17. b
Auaritia, & for
des.

Pro. 27. 6
Eccl. 1. a

Eccl. 4. a
Tob. 4. b
Luc. 16. b

Eph. 4. 0. a
1. Pet. 1. d
Iac. 1. b

Psalm. 1. a
Exhortatio ad
sapientiam.

Commendatio
sapientiæ.

* Math. 4. a
* Iohan. 4. b

Deus non est
author peccati

Ego malim legere,
in ore pij
q. d. paupertas obstat
quo minus audiant
tur pia consilia,
* Iac. 1. 19. a. l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

* Iac. 1. 19. a. l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

* Iac. 1. 19. a. l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

* Iac. 1. 19. a. l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

* Iac. 1. 19. a. l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

* Iac. 1. 19. a. l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

* Iac. 1. 19. a. l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

* Iac. 1. 19. a. l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

* Iac. 1. 19. a. l. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

Gen. 1. d

Jerem. 21. b

Pfal. 33.b
Hcb. 4.C

Impiorum co-
pia.

Eccli 21, b
Peccata nō esse
contemnenda,
Gen. 5, a
*Gen. 19, e

2. Pct. 3, a, b

Prædicat ope-
ra domini.

ἃ πλῆθος, αἱ. τόπον, αἱ.
 κόπον.
 ὁ δίκαιος.
 ἃς βῶν, αἱ. ἀνόμων ἰσ.
 τῶν. ὅς.

Ἡ τῆς ἰσχυρίας ἀφροσύνης
αὐτῶν.

ἑξήκοντα χίλια σώτην
 ἀνέστησαν.
 Sexcenta millia con-
 seruauit, liberos scilicet
 sexcentorum mil-
 lium quæ interemit.
 Num. 1. & Num. 26.
 Dominus ergo in cō-
 seruandis suis partim
 ira, partim misericor-
 dia usus est.
 Σὺν ἱστορίᾳ.
 ἢ ὑπομνήσιν.
 ἢ νόμον, ἀπ. ποιῶν.
 k Vel, beneficentia
 707

Ἰαὼ τίς.

m 241056

ⁿVcl, turbine.

Id est, lōga fatorum
series, quæ priusquā
explorata sit, desinit
omnium inquisitio.

Ῥαυτῶδ'.

¶ **וְשֵׁנִי** quisq; uel
quidq;

Liber

CAP. XVII.

reuertitur.

A Dominus ē terra creauit hominem, rursumq̃ redegit ipsum in eandem. At- ^{Gen. 1. d}
tribuit dies numeratos, statūq̃ tempus hominibus, * & dedit eis in terrestria
potestatem. Induit ipsos uirtute sua, & ad imaginem sui creauit eos. Omni ani-
manti terrorem imposuit hominis, ut ^bbestijs dominaretur ac uolucris: [& for-
mauit ex eo adiutricem ipsi similem.] Iudiciū, linguam, oculos, aures, & cor de-
dit eis ad cogitandum, * sexto loco mentem quoq̃ donauit impertiens, & septimo
sermonem operibus suis explicandis. Repleuit ipsos ingeniosa scientia, & eis bo-
na simul & mala indicauit. Adiecit ad corda eorum oculū suum, ut edoceret eos
operum suorum magnificentiam. * Dedit his gloriari miraculis suis perpetuò, ut
prudenter enarrent opera ipsius, & electi nomen sanctum eius collaudent. Scien-
tiam addidit ipsis, legemq̃ uitæ tradidit hæreditariam, * ut se mortales esse cogno-
scerent. ^B Pactum cum ipsis iniit æternū, & eos iura sua edocuit. Gloriosam ma- ^{Deut. 4. 5. 9.}
gnificentiam uiderunt oculi ipsorum, & maiestatem uocis ipsius auris eorū audi-
uit. Ab omni iniusto, inquit, abstinete: [†] & de proximo mādata dedit singulis. ^{Exo. 20. 21. 22. 23.}
Semper illi patēt instituta hominum, nec oculos ipsius latuerint. * Omnis autem
homo à iuuentute malis intētus est, nec potuit cor eorum ē lapideo fieri carneum.
* ^b Nam in distribuendis totius terræ gentibus, [†] ducem cuiq̃ genti constituit, * & [†] Rom. 13. a
Israelē sibi delegit peculiariter: * quem ut primogenitū disciplina educat, & lumen ^{* Deut. 4. c}
charitatis impertiens non deserit. * Quapropter omnia illarum facta tanquā sol
palām eo sunt, & instituta earū intuetur oculis assidue. Iniuste facta illarum non
latent ipsum, sed omnia peccata ipsarū ei perspecta sunt. * Ipse autem cum benig-
nus sit, & opificiū suum habeat cognitum, neq̃ ablegat homines, neq̃ deserit, ^{Eccle. 29. b}
ut qui parcat ipsis. [†] Benignitas hominis instar sigilli corā ipso est, & ^b beneficium
cuiusq̃ conseruat tanquam pupillam: * filijs eius & filiabus locum concedens pœ-
nitentiæ. [†] Tandem uero exurgit, & suum singulis dat pretium, suamq̃ cuiq̃ ui- ^{Matth. 25. c}
cem in caput suum regerit. [†] Attamen regressum cōcedit resipiscentibus, * & laba- [†] Act. 3. c
scientes hortatur ad patientiā, [q̃ destinari illis sortem ueritatis.] Conuertere [†] Jerem. 3. c
ad Dominum, & peccata desere: fac supplices ei, & offensam minuas. [†] Exhortatio ad
Contende ad resipiscentiam,
altissimū, * (is enim te ē tenebris ad lucem deducet incolumitatis,) & recede ab in-
iustitia, atq̃ quod abominandum est, odio summo prosequere. [Fac cognoscas iu-
stitiam & iura dei, in sorte præscripta & imploratione altissimi persistas, atq̃ con-
cedas in partes sancti sæculi.] [†] Quis apud manes laudabit altissimū, perinde atq̃ ^{Psal. 6. a}
uiui gratulationi dediti? [Ne hæreas in errore impiorū, fac dominū ante mortem ^{Esa. 38. d}
prædices.] Mortuū non secus ac si esse desierit, laudatio deficit, uiuus autē & ^b cor
de sanus laudabit Dominum, [& de misericordia ipsius gloriabitur.] Quam in-
gens est misericordia Domini dei nostri, quamq̃ obuia sancte conuersis ad eum,
ipsius placabilitas. Non enim in hominibus esse possunt omnia, neq̃ homine na-
tus quisquam immortalis est, [& uitiorum uanitate delectamur.] Quid luce solis
splendidius: atqui hæc quoq̃ deficit, non modo caro sanguisq̃ male cogitans [in
crimen incurreret.] Ille molem celsi cœli perlustrat, omnes autē homines terra pul-
uisq̃ sunt.

CAP. XVIII.

A Vi degit æuum cuncta creauit simul, Dominus qui solus est iustus, * nec pre- ^{Gen. 1. a}
ter eum est alius, [& manet inuictus rex in æternum.] * Ipse mūdum dispo- ^{Laus del.}
nit spithama manus suæ, cunctaq̃ parent uolūtati ipsius. * Nam ipse potentia sua
regit omnia, quæ in eis sancta sunt disiungens à profanis. * Cuinam explicandi fa-
cta sua facultatē dedit: aut quis egregia ipsius facinora inuestiget? Quis uim ma-
gnificentiae ipsius per censeat: aut quis conetur miserationes eius enarrare? Nihil
est quod demas aut addas, nec quod peruestiges miracula Domini. Cum absolue-
rit homo, tum demum incipit: & cum conquieuerit, tum uero incertus est. Quid
est

* Quidā codices hic
habent additum in
ὁμοίωματι.

* Probatio quod no-
rit deus omnia facta
hominum, quia gu-
bernat omnia.
* καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ὁμοίωματι, αἰ.
aliter.
* Διὸ πάντα, &c.
* Scilicet gentium.
* Vel, miserationes
ὁμοίωματι

* ὁμοίωματι, habent quidam
codices, id est, igitur.
* ὁμοίωματι, αἰ. ὁμοίωματι.

* καὶ καρδίᾳ,

* καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις ὁμοίωματι
ὁμοίωματι καὶ ὁμοίωματι: αἰ. καὶ ὁμοίωματι
ὁμοίωματι καὶ ὁμοίωματι: αἰ. καὶ ὁμοίωματι

* ὁμοίωματι, αἰ. ὁμοίωματι.

עֲרֵבָה uel, proxima
causa.

Liber

ἡ γὰρ ἡμεῖς ἀμνηστ.

mineris, ira q̄ posita da locum legi altissimi. *Religio Domini primus, quo ad eum recipiare, gradus est, amorem uero eius demeretur sapientia. *Cognitio preceptorum Domini eruditio uitæ est, & qui morem gerūt ipsi, fructum carpent immortalitatis. Religio Domini summa est sapientia, & in omni sapiētia præstatio legis, *summæq̄ eius potentia cognitio. *Si seruus dicat Domino, Quod tibi uidetur non faciam: si idem postea faciat, offendit altorem suum. Sciētia malitiæ non est sapientia, nec consilium scelerosorum cum prudentia coniunctum est, sed

Commendatio religionis domini.

Non effe sapiētiā quæ caret religione.

D malitia est, atq̄ adeo ipsa execratio, stultitiaq̄ uacua sapientia. Potior est religio sus *cui deficit sapientia, q̄ abundans prudentia uiolator legis *altissimi. Est astutia exacta, & eadem iniusta: & est qui gratiam iuris pronunciandi peruertat: *rursus q̄ alius qui iuste iudicet, sapiens. †Est qui praua moliatur demissus *mœstitia, cuius interiora dolo tota *ardeant. Vultum contrahens, *surdumq̄ se simulans, ubi nō suspiceris occupabit te *lædere. Quod si defectu uirium peccare prohibeatur, malū dabit tibi nactus occasionem. Vt ab aspectu quisq̄ cognoscitur, ita ex uultu obiectu cordatus intelligitur. Suus cuiusq̄ habitus, *ac *rictum diducens risio, incessusq̄ hominis, quomodo sit animatus arguunt. **CAP. XX.**

ἡ δὲ ἀστυχία, αὐτὸ πρὸς τὸ μὴ εἶναι.
ἡ γὰρ ἡμεῖς ἀμνηστ.
ἡ γὰρ ἡμεῖς ἀμνηστ.
ἡ γὰρ ἡμεῖς ἀμνηστ.

Matth. 6. b

Vel, dentium per risum nudatio.

Eccli. 21. c

A St cū minime sit speciosa reprehensio, & est cum quis sapienter taceat. Quanto honestius est reprehendere q̄ *alere indignationem: nam qui fatetur quid, protegetur à detrimento. †Qualis est spadonis puellam uitandi libido, talis est qui per uim exercet iudicia. *Est qui tacendo se probet sapientem, & est qui crebra loquacitate sit odiosus. Alius tacet, non habens quod respondeat: alius filet, temporis seruiens. †Homo sapiens tacebit donec opportunum fuerit: nugator autem & insipiens præteribit opportunitatem. Qui uerbis multis utitur, execrationi erit obnoxius: & qui potestatem sibi sumit, in odiū ueniet. *Quam pulchrum est reprehensum agere poenitentiam: sic enim uoluntariū peccatum effugias. Est

Vbi loquendū ubi non.

Eccli. 30. c

Eccli. 3. a
Eccli. 32. a

Varia.

B cum quis scelerosus in malis rebus *successum cōsequitur, & est cum res inuēta de trimētum afferat. Est munus quod tibi non prodest: & munus, cuius dupla sit compensatio. Est qui se summittat causa gloriæ, rursusq̄ qui ab humilitate caput erigat. Est qui multa paruo emat, cui septies tanto amplius sit rependendum. †Sapiens seipsum dictis reddit amabilem, at lepores stultorum fluxi sunt. Munus insipientis tibi non proderit *acceptū, nec item inuidi, *propter ipsius importunitatem: nam oculi eius *ad accipiēdum pro uno multi sunt. †Pauca dabit, & exprobrabit multa, atq̄ os suum more præconis aperiet. Mutuum dabit hodie, quod cras repetat. Inuisus *Deo simul & hominibus talis est. Stultus merito dicat, Amicus mihi nullus est, nec gratiam ē bonis meis colligo: qui uescuntur pane meo, lingua falsa sunt. Quot irridebūt hunc, & quoties: *neq̄ enim quod habet, opinione recta complectitur, & perinde refert, ac si nihil habeat. Casus de lacunari dicto citior est, ita malorum ruina repentina aderit. Homo illepidus quasi importuna fabula est cum ore imperito frequentatur. Pronunciatum ex ore stulti gratiam amittit, quia non profertur in tempore. Est qui peccare impediatur præ inopia, qui seorsum apud se *discrucietur. Est qui animam suam perdat præ pudore, & eam *personæ seruiendo interimat. Est qui causa pudoris promittat amico, &

ἡ δὲ ἀστυχία, αὐτὸ πρὸς τὸ μὴ εἶναι.
ἡ γὰρ ἡμεῖς ἀμνηστ.

Eccli. 6.

ἡ δὲ ἀστυχία, αὐτὸ πρὸς τὸ μὴ εἶναι.
ἡ γὰρ ἡμεῖς ἀμνηστ.

Eccli. 18. c
41. c

In avarum.

C eum ultro sibi inimicum suscipiat. †Perq̄ malo crimini est homini mēdaciū, at id in ore imperito frequens est. Tolerabilior est fur, q̄ qui frequentat mendaciū, cæterum perniciem uterq̄ contrahet. Familiaris homini mendaci est ignominia, suumq̄ dedecus comitatur eum assidue. Sapiens seipsum dictis suis prouehet, & uir prudens placebit proceribus. *Vt qui terram colit, aceruum suum reddet cumulatiorem: ita qui placet magistratibus, *piabit suam iniusticiam. †Xenia muneraq̄ occæcant oculos sapientum, & tanquam oris obstructiā reprehensiones inhihent. *Cum sapientia occultitur, aut thesaurus abditur, quid est in utro

ἡ δὲ ἀστυχία, αὐτὸ πρὸς τὸ μὴ εἶναι.
ἡ γὰρ ἡμεῖς ἀμνηστ.

Varia.

ἡ δὲ ἀστυχία, αὐτὸ πρὸς τὸ μὴ εἶναι.
ἡ γὰρ ἡμεῖς ἀμνηστ.

Eccli. 25. a
Mendaciū.

ἡ δὲ ἀστυχία, αὐτὸ πρὸς τὸ μὴ εἶναι.
ἡ γὰρ ἡμεῖς ἀμνηστ.

†Gen. 41. f
Dan. 2. g
†Pro. 12. b
Corruptela mnetum.
Exod. 17. a
Deut. 17. a
†Eccli. 41. c
Oculi sapientia.

uis

uis utilitatis? Potior est homo cælans stultitiam suam, q̃ qui sapiētiam suam sup-
primit. *Pluris est ^hineuitabilis sequēti Dominū patiētia, q̃ uitæ propriæ guber-
nator absq̃ Domino.

CAPVT XXI.

Exitus peccati.
Ecclesi 5. a
7. b. 12. c
*Psalm. 40.
Luc. 15. c
Varia.

Exod. 3. b. 22. c

Ecclesi 16. a

Laus sapiētiae.

Ecclesi 33. a

Ecclesi 19. d

Iudæ 1. c

Leuit. 16. d

Ecclesi 28. c

Ignauia.

Varia.

In stultum.

Ecclesi 38. c

Gen. 50. b

Si peccasti fili, ne pergas peccare, *sed antea cta deprecere. Tanquam à cōspe-
ctu serpentis fuge peccatū, nam si accesseris, mordebit te. Dentes leonini sunt
dentes ipsius, animis hominū exitiales. Instar ancipitis gladij nefas omne est: in
plaga illius nulla est ^bsanitas. Concertationes & iniuriæ opes dissipant, simili-
terq̃ domus superbi desolabitur. [†]Ab ore pauperis exaudietur precatio, iudi-
ciumq̃ illius festinato ueniet. Qui odit castigationem, in uestigio scelerosi consti-
tit: at qui reueretur Dominū, resipiscet ex animo. Potens procul ex sermone no-
tus est: at qui sapit, caducū esse meminit. Qui ære alieno domum suam ædificat,
congerēti lapides in tumulum ^hsepulturæ suæ similis est. [†]Stuppa collecta coetus
est nefariorum, flammaq̃ ignis ^hexitialis eorum exitus. Via scelerosorum lapidis
bus est complanata, at in exitu eius orci fouea, [tenebræ simul & pœnæ.] Qui ser-
uat legē Domini, ^hcogitationibus suis imperat, & finis religionis Domini est ^hac-
cessio sapiētiae. Qui non est callidus, nō patietur erudiri se: est autem cum & cal-
liditas amaritudinem multiplicat. Scientia sapientis exuberabit tanquam inun-
datio, ac ueluti fons uitæ ^hpurus eiusdem consiliū. [†]Viscera stulti instar uasis con-
fracti sunt, ut qui nullam ^hin uita sua scientiam contineat. Si peritus audierit di-
ctum sapientis, laudabit illud, reddetq̃ auctius: quod si audierit ^himperitus, impro-
babit idem, & post tergum suum abiiciet. Sermo fatui tanquam sarcina est in iti-
nere, at in labijs cordati lepor deprehenditur. Os sapientis in coetu consulitur, &
quisq̃ dicta ipsius perpendit animo. Instar domus euersæ est stulto sapiētia, &
scientia imperiti sermones incōsulti sunt. Disciplina compedes sunt pedibus stul-
torum, & instar manicarum in manu dextera. [†]Stultus per risum sustollit cachin-
num, at uir sapiens subridet tacite. Velut ornamentum aureum est eruditio sapi-
enti, & instar ^harmillæ brachio dextero. Pes stulti in domum [alterius] procliuius
est, at peritus homo reformidat uel ^hinspectionem. Insuper ab ianua domum in-
trospicit, at uir eruditus foris cōsistit. Ad ostium auscultare quenquā, in scitia est:
qui sapit, hoc dedecus grauatiū suscipiet. ^hLabia loquacium narrant absurda, sa-
pientes autem quæ dicunt, statera ponderant. Ab ore stultorum pendet cor eo-
rum, ^hat in corde sapientum os eorum est situm. [†]Cum ^hsatanā execratur impius,
ipse suam execratur animam. [†]Obtrectator polluit animam suam, & ^hquocunq̃
commearit, odiosus erit: [homo uero tacitus & cordatus honorem consequetur.]

CAPVT XXII.

Lapidī comspurato comparandus est piger, *quem ignominia causa omnes
irrideant. *Piger conferendus est stercorei sterquilini, quod quicunq̃ conti-
gerit, manus suas excutiat. Ignominia patris filius ignauus est, filiaq̃ minoris ue-
nit æstimanda. Filia prudens ^huiro est uice hæreditatis, at uiuens turpiter mœsti-
tiam affert genitori. Impudēs patrem & maritum afficit ignominia, [& impijs ni-
hilo est inferior,] quare ab utroq̃ uituperabitur. Intempestiua narratio uelut in-
luctu musica est, flagella ^huero & castigatio semper opportuna sunt sapiētiae. *Li-
beri si cum proba uita alimenta habeant, ignobilitatem parentum suorum oblite-
rabunt. *Liberi si cum cōtumacia imperitiāq̃ fastosi fuerint, scedant nobilitatem
suæ cognationis. Testam cōglutinat, qui stultum docet, & è profundo somno
dormientem laborat excitare. Dormientem alloquitur, qui stulto loquitur: qui
finito sermone demum, Quid est? inquit. [†]Mortuum lamenteris, q̃ sit luce pri-
uatus: nec minus deplores stultum, q̃ sensum amiserit. Mortuum tamen leuius
defleas, uapote quiescētē, uita uero stulti morte peior est. [†]Defunctus septenis
diebus est lamentabilis, stultus autem & impius diebus uitæ suæ omnibus. Ne uer-

k Vel, necessaria.

^a d' h' f' t' a' u' a' l' d' h' f' t' a' u' a'.

^b Vel, contra plagam
illius nullum est re-
medium.

^c Vel, afflicti.

^d i' a' u' t' q̃ d' e' i' o' m' a' t' a' q̃ u' s
a' u' t' q̃, a' l' e' i' t' e' h' a' m' o' n' a'.

^e i' t' e' a' p' h' o' n' o' s' a' u' r'.

^f Vel, seruat uolunta-
tem eius: si domini uo-
luntate, p' e' a' u' t' q̃, a' l' k' a' t' a' n' a' q̃ u' s
t' e'.

^g d' a' u' t' q̃.

^h i' t' e' s' u' a' u' t' q̃.

ⁱ d' a' u' t' q̃, a' l' o' p' a' t' a' n' o' u' s' q̃.

^k h' a' l' i' d' e' r' q̃, a' l' i' t' e' r' q̃.
I' a' n' d' p' r' o' s' t' i' t' u' t' q̃, a' l' o' p' a' t' a' n' o' u' s' q̃.

^m h' a' l' i' d' e' r' q̃, a' l' i' t' e' r' q̃.
I' a' n' d' p' r' o' s' t' i' t' u' t' q̃, a' l' o' p' a' t' a' n' o' u' s' q̃.

ⁿ i' t' e' s' u' a' u' t' q̃.

^o Vel, maledicunt.

^p i' t' e' s' u' a' u' t' q̃.

^q a' u' t' q̃ d' e' i' o' m' a' t' a' q̃ u' s
d' i' t' a'.

^r a'.

ba multa facias cum insipiēte, nec ad excordem accesseris. Caue ab illo, ne habeas molestiam: nec labem ex cōquassatione ipsius contrahas. Declina ab eo, ut consequaris requiem, nec ex amentia eius moerorem accipias. Quid nomines aliud quod grauius sit plumbo q̄ stultum? †Arenam & salem, ferreamq̄ massam ferre
 c †facilius est, q̄ hominem excordem. Vt compages & iugamenta lignea edificio indita concussu non dissoluuntur: sic animus firmatus perpenso consilio, nullo tempore pertimescet. Animus sentētia cordata nixus, est uelut in polito pariete arenatum tectorium. Vt positi in excello ualli uentū non sustinent, sic animus meticulousus in consultatione stulti nullum metum substiterit. Qui pungit oculum, elicit lachrymam: †qui cor stimulat, affectus proritat. Qui uolucres lapide petierit, abiget eas: qui probrum obijcit amico, dirimit amicitiam. Si gladiū strinxeris in amicum, spem ne abijcias, est enim in gratiam reditio. Si uerbis inuectus fueris in amicum, ne metuas, locus enim reconciliationi superest, dummodo conuictum, aut superbia, aut †arcani patefactio, aut ictus insidiosus abfuerit, his enim amicus omnis fugabitur. Præbe te fidū amico pauperi, ut unā lateris rebus eius felicibus. Fidem ei serues tempore calamitatis, ut unā cum eo uenias in possessionem ipsius. *Non enim spernēda semper angusta res est, nec diues mentis inops admirandus. Vapor camini fumusq̄ præcedit ignem, ita conuictia, [contumeliæ atq̄ minæ] præcurrunt effusionem sanguinis. Amicū tueri non uerebor, nec me subducam à conspectu eius: quod si malum accepero per illum, quicumq̄ factū audierit, cauebit ab ipso.

CAP. XXIII.

A Vis apponat ori meo custodiam, labijs uē meis sigillum sapiētiae: quo fretus non corruam subito, nec lingua mea perdat me. Domine pater, †totiusq̄ uitæ meæ dominator, ne me permittas cōsilio illorum, nec sinas me per ea corrui re. Quis menti meæ flagella adhibeat, & cordi meo sapientem institutionem: ut ne parcant inscitiae meæ, nec illorum peccata prætereant: ne, inquam, inscitia mea multiplicetur, ne uē peccata mea perniciosam accessionem faciant, & corruam coram aduersarijs meis, gaudeantq̄ de me inimici mei, *quorū spes procul abest abs tua misericordia. Domine pater, deusq̄ uitæ meæ, ne mihi tribuas oculos elatos, *sed giganteum animū à seruis tuis semper prohibeas, auertas à me spes uanas & concupiscentias, *tibiq̄ seruire continuo cupientē retineas in officio. Ne me comprehendat appetentia uentris & concubitus, nec me seruum tuum permittas animæ impudēti. Institutionem oris audite liberi, quam qui seruat, labijs suis non capiatur, [nec ex male factis suscipiat offensionem.] Scelerosus labijs suis capiatur, & maledicus ac superbus offendet in illis. †Ne asuefacias os tuum iuramento, [quia multi sunt lapsus in illo,] nec nominandi Sancti consuetudinē capias, [quoniam niam id impune non feres.] Sicut enim seruus crebro uapulans non leuatur uibibus: ita qui deierat, & nomen dei assidue usurpat, culpa nō uacabit. Vir crebro iurans, replebitur scelere, nec flagellum abscedet à domo ipsius. Cum commiserit peccatum, ipse culpam suam sustinebit: quam si non agnoscat, eandem conduplicauerit. Ac ne temere quidē usus iuramento, insons iudicabitur, nam domus eius crebris appetitur insultibus. †Est sermo morte obuolutus: absit ut in possessione iacob inueniatur. Sanē à pijs aberūt hæc omnia, neq̄ enim peccatis inuoluentur. †Os tuum imperitæ temeritati ne asuefacias, nam inde res existunt flagitiosæ. Memēto patris & matris tuæ cum resides inter procures, ne tu quoq̄ ab ipsis tradaris obliuioni, asuetudineq̄ tua stultitiam cōtrahas, quamobrem te uelis non esse natum, & natalem tuum diem execreris. †Homo uerbis probrosis assuetus, disciplinam per omnem uitam suam non admittet. Duo genera peccatis abundant, & tertium meretur supplicium. Animus scilicet æstuans tanquā ardens ignis, qui non extinguitur, donec absumatur. Deinde scortator homo, qui coram

pore

id est, interitum: uel, dū quid ei aculatur.

†Vt compages & iugamenta lignea edificio indita concussu non dissoluuntur: sic animus firmatus perpenso consilio, nullo tempore pertimescet.

†Arenam & salem, ferreamq̄ massam ferre

†facilius est, q̄ hominem excordem.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

†qui cor stimulat, affectus proritat.

Pro. 27. a

1. Cor. 14. c
Heb. 4. c
De amicitia.

Ecclesi. 19. b
27. c. d

Psalm. 140. a
In loquacitate
& lingue mala.

Exod. 20. b
Ecclesi. 27. d
Matth. 5. d.

Leuit. 24. c

Eph. 5. a

2. Reg. 16. b

Scortationis et
adulterij, forditas.

pore carnis suæ non cōquiescit, donec ignem succenderit. Quiuis cibus suauis est homini scortatori: non cessabit, donec intereat. Homo deniq̃ tori sui temerator, sic animo secum cogitans, † Quis me uidet? Tenebris circumseptus sum, & parietes mihi præbent latebram, nec quisquam uidet me. Quidnam metuam? peccata mea non curat altissimus. Sanè huic hominū tantum oculi timori sunt, nec intel-
ligit oculos Domini sole infinitis partibus perspicaciores, uias hominum omnes [ac profundum penitus] inspicere, atq̃ abstrusissima quæq̃ perlustrare. Anteq̃ d
crearentur, pernouit omnia: atq̃ item postquam perfecta sunt, * omnia perspicit.

† Quamobrem ille in plateis urbis °condemniabitur, fugabitur ut pullus equinus, & ubi non suspicatur, comprehēdetur, [eritq̃ omnibus dedecori, eo q̃ animo religionem Domini nō coluerit.] Idem accidet mulieri uirum °suum deferenti, & hæ redem paranti ex alieno. † Primum enim legi Dei non obtemperauit, deinde peccauit in uirum suum, tertio autem adulterio cōstuprata est, & liberos ex alieno uiro peperit. Ipsa producet in concionem, & in liberos eius inquiretur. Liberi eius non agent radices, nec rami eius fructum °afferēt. Memoriam suā relinquet in execratione, nec probum eius abolebitur, ut superstites cognoscāt, nihil esse religionem Domini potius, nec quicq̃ suauius q̃ mandatis ipsius °attendere. * Deum sequi ingens est gloria, & ab eodē recipi uitæ longinquitas. CAP. XXIII.

Laus sapientia.

Sapientia cōmendat seipsam, & in medio populo suo gloriatur. Os suum apertum sit in cōcilio altissimi, & coram potētia eius se prædicat. [In medio populi sui se gerit magnifice, & in sancta multitudine miraculo est. In cœtu electorū laudem habet, & se beatā inter beatos prædicat, & ait,] Ego prodiui ex ore altissimi, [ante omnem rerum naturam primogenita: ego lumen in cœlis indefessum produxi,] & in modum nebulæ terram omnem obtexi. Ego in sublimi sedem cæpi, & solium meum super columnam nubis collocaui. Orbem cœli circuiui sola, uadaq̃ profundi perambulauī. Omnes fluctus maris, & terram omnem, nec non cūctos populos gentesq̃ possedi, [& tam excellentium q̃ humilium corda calcaui omnium.] Post hæc omnia quæsiui quietem, & in alicuius possessione domicilium. Tum cōditor uniuersi mādāta mihi dedit, & creator meus fixit tabernaculū meū, & ait, In Iacob habita, & inter Israelitas accipe possessionem. † Ante æuum conditum ab initio condidit me, & in æternum non deficiam. † In tabernaculo sancto ministerium obiui coram eo, & ita in Sion cōfirmata sum. † Tum etiam in chara °ciuitate quietem mihi dedit, & Hierosolymis sum adepta potestatem. In illu-
stri populo sum radicata, & in ea, quæ Domino cesserat, possessione. Instar Cedri in Libano excreui, & sicut in monte Hermon cupressus. Quasi °palma °circum littora uerticem extuli, & ueluti plantæ rosarum in Iericho. Vt elegans oliua in °amceno cāpo, & ut platanus °ab aquis excellui. In modum cinamomi & °aspathi odorem spirauī aromaticum, & ut præstātissima myrrha suauiter redolui, ut galbanus, ut °onyx, ut staete thurisq̃ nidor in tabernaculo. Ego ut terebinthus expādi ramos meos, rami uero mei rami gloriæ sunt & gratiæ. Ego quasi °uitis °odoram emisi gratiam, & flores mei fructus gloriæ sunt, & diuitiarum. * Ego pulchre charitatis, ego religionis, & cognitionis, speiq̃ sancte mater sum: * do autem æterna liberis meis, quibus Deus iussit, simul omnibus. [In me est omnis gratia uitæ ueritatisq̃, in me omnis spes uitæ & °præsidij.] Accedite ad me omnes cupidi mei, & facite ut fructibus meis impleamini. Nam memoria mei melle dulcior est, possessioq̃ mea fauo mellito iucundior. † Qui me comederint, esuriēt amplius: & qui me biberint, adhuc sitient. Qui me audit, in nullam °prorsus ignominiam incidet: & qui mihi nauant operam, non peccabūt, [interpretesq̃ mei uitam æternam cōsequuntur.] Hæc omnia ipse liber[uitæ &] pacti dei cellissimi sunt, [ueritas scientia,] & lex quam Moses [præceptis iustissimis] tulit °populis Iacob hære-

°vel, poenas dabit de
δικαίνοντι.

°dūtiæ.

°dūtiæ, al. °dūtiæ.

°tō πρὸς τὸν, al. °tō πρὸς
τοῦτον.

°dūtiæ.

°dūtiæ, al. °dūtiæ.

°dūtiæ.
°dūtiæ, al. °dūtiæ.
°dūtiæ, al. °dūtiæ.
°dūtiæ, al. °dūtiæ.

°vel, æternos fru-
ctus.

°dūtiæ.

°dūtiæ.

Liber

ditariā, [unā cum promissionibus ad Israelitas pertinētibus.] *Ne elassescatis cum Domino fortiter agere, ut ipse uicissim cōfirmet uos. *Ipsi adhæreatis, quia dominus omnipotens Deus unus est, nec præter eum seruator alius. [Dauidi cōstituit se regem potentissimū creaturum ex eo, qui in solio maiestatis sedeat in æternū.]

ἡ πᾶντα τῆς σοφίας αὐτοῦ.

†Quasi Phison omnia replet sua sapientia, & ut Tigris nouarum frugum temporibus. In modum Euphratis fecundat ingenium, & quasi tempore messis Iordanis. †^mDisciplinam profert ut lucem, inundat sicut Geon tempore uindemiæ.

Deut. 4. 2. 19. b

ἢ πᾶν τὸν χρόνον.

Isa. 3. 8

ἢ ἡ σοφία.

o vel, in pomarium.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

D Primus eam non pernouit exacte, nec item peruestigauit ultimus. Nam abundantiōr mari est intellectus eius, & consilium eius profundo immēsius. Ego sapientia [tota effundo flumina, &] quasi fossa ē flumine ducta, atq; ut aqueductus in paradysum pertineo. Cum dixi, Horto meo proximo potum dabo, iustamq; meam areolam irrigabo, aqueductus ecce meus euasit flumen, & flumen meum in mare excreuit. Quoniam disciplinam illumino ut diluculum, & in multum tempus illustro eam. [Imas omnes terræ partes penetro, dormientes uideo quoscunq; & spem in Domino ponentes omnes illumino.] Etiamnum effundo doctrinam ut oraculum, perq; sæculorum ætates emitto eam [quærentibus.] †Videtis non soli mihi laborasse me, sed omnibus sapientiam quærentibus. CAP. XXV.

Ecclesi. 33. b

A Tria me exhilarant, & coram Domino simul & hominibus condecorant. Nempe concordia fratrum, amicitia propinquorum, & uir ac uxor inter se bene cōsentientes. Tria uero genera odit animus meus, eorumq; uitam perq; indigne fero, Pauperem scilicet superbum, mendacemq; diuitem, & senem adulterum, utpote mentis impotem. Si nihil in iuuentute cōgessisti, quomodo rem facias in senectute? Quanto est ornamento canitiei iurisdictio, & cognitio cōsiliij senibus. Quam decora senibus est sapientia, & intelligentia cōsiliūq; honoratis.

† Gen. 23. b

* Rom. 12. 2

† Gen. 2. d

Ecclesi. 40. d

1. Cor. 6. c

Varia.

B Multiplex peritia corona senum est, & gloriatio eorundem religio Domini. Non uem coniecturas animo meo beatas iudico, linguaq; mea pronūciabo decimam. Beatus homo cui uiuo liberi iucūditatem afferunt, & qui uidit casum inimicorum suorum. Beatus qui uxorem habet cordatā, quiq; lingua sua lapsus nō est, & qui indigno se nō seruiuit. Beatus qui prudentiā affecutus est, & qui iustitiā auribus auscultantiū edisserit. Quam magnus est qui sapientiā est adeptus: sed reuerente Dominum nemo maior est. Religio Domini claritate superat omnia, [beatus homo cui cōtigit religio Domini,] qui præditus est illa, cui nā comparari poterit? Religio Domini amoris ipsius est initiū, fides autem origo cōiunctionis cū ipso.

Ecclesi. 14. a

19. c

1. ac. 3. a

Religionis del

commendatio.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

Al. mulieris.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

ἢ ἡ σοφία.

C [Summa plaga est mæror animi, summaq; malitia, malitia muliebris.] Cedo quamuis plagā, modo ne plagam animi: & quamuis malitiā, modo ne malitiā mulieris. Cedo quemuis impetū, modo ne impetū odio flagrantīū: & ultionem undecunq; modo ne ab inimicis. Vt nullum caput est, capite serpētis nocentius: ita non est ira, ira inimici pestilētiōr. †Apud leonem & draconē commorari præoptarim, potius q; habitare cū improba muliere. Mulieris malitia deformat uultum ipsius, & tanquā ursi faciem eius infuscat. Sedens inter uicinos suos uir eius, propter ipsam inuitus etiā ingemiscit grauiter. Parua est omnis malitia præmalitia mulieris: fors scelerosæ eam opprimat. Quod ascensus arenosus pedibus senis est, hoc est mulier linguax uiro sedato. †Ne offendas in pulchritudinē mulieris, nec mulierē libidinose cōcupiscas. Iracunda, impudēs, & perq; probrosa est mulier, quæ uiro suo sumptū suppeditat. Cor afflictū, & uultū tetricum, crudemq; animi creat mulier improba, tum manus omiffas & resoluta genua: †nec uirum suum beabit. Peccatū duxit initium à muliere, & per eandem omnes morimur. Caue aquam [uel minimum] sinas erumpere, id est, improbe mulieri ne patefacias uiam licentiæ. Si ductum manus tuæ non sequitur, [in conspectu inimicorum confundet te] fac eam abscindas à corpore tuo: †da, & eam repudia.

Mulier mala,

Prou. 21. 6

Ecclesi. 41. b

2. Reg. 12. a

13. a

Gen. 3. a

Caput

CAPVT XXVI.

Vxor bona.

Beatus est uir probæ mulieris, nam numerus dierum ipsius conduplicabitur. A

Mulier strenua uirū suum exhilarat, facitq; ut annos uitæ suæ exigat per tranquillitatem. Vxor bona, bona est obuentio, pro præmio obtinget Dominū reuerentibus. Tam diuitis cor ^berga Dominum q̃ pauperis lætificat, ut omni tempore uultu sint hilari. Tria expauescit cor meum, quartumq; facies mea exhorrescit, Proditionem scilicet ciuitatis, populiq; seditionem, & calumniam, quæ mortē grauiora sunt omnia: at dolor animi, luctusq; mulier est æmulans mulierem, & flagellum linguæ cum quibusuis communicans. Similis iugo bouum laxitate inquitur.

Iud. 16.

to est mala mulier: qui eam sibi adiungit, [†]perinde facit ac qui apprehēdit scorpionem. Noxa magna est mulier ebria & indomita, ut quæ non celet suam turpitudinē. Impudicitia mulieris elucet in elatis ipsius oculis, & ē palpebris suis cognoscitur.

Eccli 4.2. b
Afferuandas esse filias.

[†]Filiæ ^bin uerecundæ custodiam adhibe, ne nacta licentiam, se permittat suæ libidini. Oculū impudentem asserua, aut ne mireris, si in te deliquerit. Tanquam uiator sitiēs ^breperito fonte os aperiet, & bibet de proxima quauis aqua: ad omnem palum desidebit, & obuiam cuius telo pharetram, [donec deficiat,] aperiet. Comitas uxoris delectat uirū suum, & ossa ipsius pinguefacit eiusdem pericitia. Vxor taciturna & ^bcordata donū Dei est, nec est quo pretio permutes eruditam animam. Gratia alia super aliam est uxor pudens & fidelis, nec tanti pondus est ullum, ut eo repēdas animi ^bipsius modestiam. Quod est in supremis Domini sol oriens, hoc in ornatu domus suæ pulchritudo bonæ mulieris. Lucerna splendens in sancto candelabro, uenustas faciei in ætate constanti est. [†]Instar columinarum aurearum super basi argentea sunt crura formosa cum pectore stabili.

Vxor.

*Fili, uigorē ætatis tuæ cōserues incolumem, nec robur tuum impertiaris alienis. *Vbi per omnes campos fecundam possessionem quæsieris, fac generositate tua fretus propria semina iacias. *Sic demum soboles tua superstes libera ingentuitatis professione confisa adolescet. *Mulierem meretricem ^bporcæ comparaueris, nuptas autem maritis propugnaculum contra mortem æstimes. *Mulier impia præmium dabitur iniusto, pia uero continget reuerenti Dominum. *In honesta mulier contemnit ignominiam, honesta uero filia uirum reueretur. *Mulier impudens cani conferenda est, nam quæ pudore prædita est, reueretur Dominum. *Mulier uirum suum honorās, sapiens ab omnibus iudicabitur: spernens autem eum impia, nobilitabitur superbia. *Clamora mulier & linguæ ^bad hostes fugandos exquiratur: omnis uero hominis animus ^bhis moribus similis uersabitur inter tumultus bellicos. [Vt æternum est super firmam petram fundamētum, ita mandata Dei in animo sanctæ mulieris.] Duo cor meum cōtristant, & tertiū mhi mouet indignationem. ^bVir bellicosus laborās egestate, uiri cordati indigna patientes, & qui se à iustitia transfert ad peccatum. Dominus eum cædi destinabit.

Cant. 5. d

Acri utroque
focerationis
cum laude fide
lis coniugij.

Qua figura Germa
nice dicimus, tißel
uß der hell gefägen.
id est, conuiuens illi,
siue conuiuio eius u-
tens.
Vel, uir fortis.

CAPVT XXVII.

Avaritia.

2. Tim. 6. b
Pro. 23. a

[Vo genera difficilia mihi uidentur & periculosa.] Mercator uix euitabit de

lictum, & caupo culpa non uacauerit. Multi peccauerūt [†]propter inopiam: & qui quærit abundare, ^boculum suum peruertit. Vt fixus inter compages lapidum paxillus, peccatū inter uenditionem urgetur & emptionem, [delictumq; cum delinquente consumetur.] Nisi quis religionem Domini studiose tenuerit, breui euertetur domus eius. Vt sordes in excusso cribro remanent, ita ^bspurcias hominis discernit ratio. [†]Fornax exercet uasa figuli, sed hominem probat ratio hominis. *Vt cultum arboris fructus eius indicat, ita corda hominum meditata ratio. Ne laudes quenquam ante rationem initam, hæc enim hominum probatio est. [†]Si secūteris iustitiam, assequeris ^beam, & tanquam togam honorificam indues. [Cum hac habitabis, quæ te protegat in æternum, ut tempore inquisitionis

Homines ratio
ne probandos
esse.
Pro. 27. c
1. Pet. 2. b
*Matth. 7. bStudium iusti-
tie.

A
id est, iudicium, uel cogitationem.
id est, uel, quid in homine reijciendum sit: uel, spurcia inhaeret cogitationi hominis. al. spurcia.
id est, uel, cogitatio.
id est, uel, cogitatio.
id est, uel, cogitatio.
id est, uel, cogitatio.
id est, uel, cogitatio.
id est, uel, cogitatio.
id est, uel, cogitatio.
id est, uel, cogitatio.
id est, uel, cogitatio.

Liber

inuenias firmamentum.] Volucres adiungunt se sibi similibus, itemque ueritas accedit ad eos qui ipsi dant operam. Vt leo feræ insidiatur, ita peccatum iniusta patrantibus. Narratio pii [ut sol] perpetua est sapientia, stultus autem more lunæ uariat. Insipientibus interuenturus ti obserues opportunitatem: at coetum cordatorum frequens adeas. Narratio stultorum offensionem habet, & risus eorum scelerosam uoluptatem. Sermo crebro iurantis horrorem incutit, & aures obtundit contentio talium. Cōcertatio superbiorum sanguinis effusio est, & cōuitia eorum auditu grauiā. Enunciator arcanorum fidem perdit, nec amicum pro animi uocato inueniet. Fac ames amicum, & te fidum ei præbeas: quod si arcana eius effusitas, non assequaris eum postea. Vt enim quispiam inimicum suum interemerit, ita beneuolentiam perdideris amici: & quasi qui auem manu emiseric, ita amiseris amicum, quem nullo uenatu recuperes. Ne secleris eum, quoniam procul abscessit, & quasi caprea effugit laqueum. Nam uulnus quidē alligari potest, & a cōuitijs locus est reconciliationi, sed arcani proditor [infelicitis animæ] spem amisit. Mala molitur nictans oculo, qui nouerit eum, missum faciet. In cōspectu tuo loquetur suauia, dictaque tua mirabitur: postea uero peruertet os suum, dictaque tua uocabit in inuidiam. Odio permulta prosequor, sed nihil æque atque talem: oditque adeo eum etiam Dominus. Qui lapidem in altum mittit, in caput suum miserit, & ictus clandestinus uulnus infligit. Qui foueam effodit, in eandem incidet: & qui ponit laqueum, eodem capietur. Qui molitur mala, malis inuoluetur, nec sciet unde sibi ingruant. Illusio probrumque comitatur superbos, & ultio eis more leonis insidiabitur. Qui lætatur casu priorum, capientur laqueo, & ante mortem dolore conficientur. Et furor & ira sunt execrabilia, & uir scelerosus his est obnoxius.

CAP. XXVIII.

A C Vpidum ultionis ultio manet à Domino, qui peccata eius sedulo conseruabit. Remitte iniuriam proximo tuo, & tum tibi quoque oranti peccata cōdonabuntur. An ne homo iram alat aduersus hominem, & à Domino salutem postulet: aut hominis sibi similis misereri neget, & peccata sua deprecetur? Quod si mortalis ipse fouet iram, [et ueniam petit à Deo,] quis peccata eius expiet? Memenito extremorum, & depone inimicitias: exitium aut mortem alteri ne molire per iram, sed persiste in mādatis. Perpende mandata, nec irascaris alteri: perpende pactum altissimi, & parce inscitiae. Abstine rixis, peccataque minues, nam iracundus homo pugnam accendit. Vir scelerosus cōmittit amicos, pacemque habentibus calumniam iniicit. Pro portione syluæ inflāmat ignis, id est pro uiribus hominis inualefcit furor eius, proque diuitijs eius ira intumescit, & ardor augescit pro rixæ uehementia. Rixa cōcitata ignem accēdit, acrisque pugna effundit sanguinem. Scintilla, si afflaueris, exardescet: sin expueris in eam, extinguetur: attamen utrumque ex ore tuo proficiscitur. Delatorem execreris, & bilinguem: multos enim pacem habentes perdiderunt. Lingua duplex exagitauit multos, & eos ex alia in aliam gentem transtulit, urbes diruit ualidas, potentumque domos euertit, [confecit uires populorum, gentesque potentes dissipauit.] Lingua duplex profligauit strenuas mulieres, suisque defraudauit laboribus. Qui deditus est illi, non cōsequetur tranquillitatem, nec habitabit quietus. Ictus flagelli uibices excitat, ictus uero linguæ ossa cōminuit. Acie gladij multi occubuere, non tamen præut qui per linguam interierunt. Beatus qui tutus fuit ab ea, nec in furorem eius incurrit: qui iugum ipsius non subiit, nec uinculis eius fuit constrictus. Iugum enim ipsius iugum est ferreum: & uincula eius, ærea uincula. Mors dira mors eius est, & orcus que illa conducibilior. [Nulla diuturnitate perdurabit, sed tenebit uias iniustorum.] Pios nequaquam occupauerit, nec flamma ipsius conflagrabit. Qui deserunt Dominum, incident in illarum: exardebit in eos, nec extingui poterit. In hos quasi leo immittetur,

ἡ ἀμαρτία τοῦ ἱεροῦ
πρὸς ἀδελφόν, αὐτὸς καὶ αὐτὸν.

Vel, tēporiseruias:
uel, inter insipientes
tempus obserua: at
inter cordatos crebro
loquere.

ἡ ἀπὸ πρὸς, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς
πρὸς, καὶ ὁ ἀπὸ πρὸς αὐτοῦ,
αὐτὸς ὁ ἀπὸ πρὸς αὐτοῦ.

ἡ προῦμα,
ἡ καὶ ἀπὸ πρὸς, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς
αὐτοῦ, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς
αὐτοῦ, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς αὐτοῦ.

ἡ ἀπὸ πρὸς ἀπὸ πρὸς αὐτοῦ.

ἡ καὶ ἀπὸ πρὸς αὐτοῦ, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς
αὐτοῦ, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς αὐτοῦ.

ἡ καὶ ἀπὸ πρὸς αὐτοῦ, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς
αὐτοῦ, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς αὐτοῦ.

ἡ ἀπὸ πρὸς, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς, τριπлекс.

ἡ ἀπὸ πρὸς, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς.

Id est, rebus labore
suo partis.

ἡ ἀπὸ πρὸς, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς
αὐτοῦ, αὐτὸς ἀπὸ πρὸς αὐτοῦ.

Sermo.

Rom. 12. b
Col. 4. a

Ecclesi 23. b

Ecclesi 19. b
22. d
Amicitia.

Prou. 10. b

1. Hest. 7. b
Psal 7. b
Prou. 26. c
Ecclesi 10. a

Deut. 32. e
Rom. 12. c
Math. 5. b
6. b. 18. b
Viciet se non
est hominis.

Ecclesi 8. a

In perturbatores
res cōcordia.
Prou. 26. e

Ecclesi 21. d

Lingua.

mittetur, & uelut pardus calamitatem eis afferet. ^bSpinis circumsepias possessio-
nem tuam, *id est, ori tuo ualuas opponas & obices. Obliga argētum & aurum
tuū, hoc est, sermonibus tuis ⁱsuperliminare, limenq; adhibe, [& frenos rectos ori
tuo.] Attende ne quid titubēs ^billis, ut ne coram insidiatore corruas, [casuq; tuo
mortem oppetas irremediabilem.]

CAP. XXIX.

Qui studet benignitati, *mutuum ^adet alteri: & ^bcui multū in manu est, man-
data exequatur. Proximo tempore necessitatis suae dato mutuū, rursūq;
fuo tempore proximo restitue. Fac ⁱdicta tua firmes, fidūq; te praestes ipsi, ut o-
mnī tempore necessaria tibi reperias. Multi quod mutuo acceperant, pro reper-
to habuerunt, molestiasq; exhibuerunt suis adiutoribus. Sunt qui dum accipiāt,
manum cuiuspiam exosculentur, & propter pecunias alterius utantur uoce suppli-
ci, qui rursū tempore restitutionis rem extrahant, contemptimq; uerba dent, &
tempus causentur. Quod ^aetiamsi soluendo fuerint, [ⁱtergiuersantur sedulo,] di-
midium uix afferunt, debitūq; pro repertio ducūt: ⁱsin quem minus sua defrau-
dent pecunia, inimicitias tamen suscipiunt cum ⁱimmerito, execrationes ei repen-
dunt conuitiaq;, & pro honore [beneficioq;] reddunt contumeliam. Multi ^bnon
per malitiam se ⁱauertunt ab homine, sed immerito defraudari metuunt. Verū-
tamen erga supplicem clementia utitor, nec eum expectatione benignitatis ⁱextra-
has. Propter praeceptum subuenias pauperi, nec qua inops est, remittas abs te ua-
cuum. Propter fratrem & amicum amittas pecuniam, ⁱnec sub lapidem recondas
ad perniciem. ⁱThesaurum tuum secundum mandatum altissimi colloca: etenim
utilior auro tibi fuerit. ⁱIn cellas tuas conclude benignitatem, nam ea te ex omni
afflictione liberabit. [Beneficentia cuiusq; quasi sacculo reposita apud ipsum, gra-
tiam eius conseruabit uelut pupillam, & tandem emicans praeuium in suum ca-
put cuiq; reget.] Magis q; scutum ualidum, robustaq; lancea aduersus hostem
pro te decertabit. Vir bonus fideiubebit pro amico, at qui pudorē amisit, ami-
cum deferet. Ne obliuiscaris gratiae ⁱfideiussoris, nam animam suam pro te de-
posuit. ⁱBeneficium fideiussoris praeue compensat scelerosus, ⁱscelerosus fideiu-
bere nolet, & ingratus animo liberatorem suum deserit. Fideiussio multos per-
didit feliciter agentes, & eos in modum marini fluctus exagitauit. Viros poten-
tes [uerfans] domo pepulit, & uagos effecit inter gentes peregrinas. Scelerosus
ⁱpraeceptorum Domini uiolator ⁱrecidet ad fideiussiones: & qui praestanda conse-
ctatur aliena negotia, litibus implicabitur. Succurre proximo pro uirili parte tua,
ueruntamen caue tibi, nequa irretiaris. ⁱSumma uitae ⁱhumanæ est aqua, ⁱcibus
& uestitus, atq; domus uelamēto turpitudinis. Victus pauperis sub tecto laquea-
rium praestat, q; apparatus ciborum in alienis. ⁱParuis aequae atq; magnis conten-
tus sis, ⁱut ne tibi domicilium exprobrari audias. Vita misera est ex alia in aliam
domū migratio, nam ⁱubi eris inquilinus, non audebis hīscere. Hospitio, [cibo,]
atq; potu excipies ingratos, & in super acerba audies. Vade inquiline, mēsam ex-
true: & si quid ad manum est cibi, mihi praebes. Cede praesenti magnificentiae,
inquiline: ⁱopus est domo, excipiendus hospitio mihi frater est. Grauiasunt haec
homini mentē habenti, obiectatio domus, ac creditoris sollicitatio. CA. XXX.

Qui filium suum amat, crebris flagellis eum appetit, ut ad extremū sibi sit læti-
tia. Qui filium suum castigat, ⁱfructur filio, & inter nobiles eo gloriabitur.
ⁱQui docet filium suum, quod inimicum urat, facit: & lætus eo fuerit coram ami-
cis. Si obierit pater eius, perinde est quasi non obierit, ut qui similem sui relique-
rit superstitem. Viuus eum uidit, ⁱeoq; lætatus est, & in morte sua non contrista-
tus, [nec affectus pudore coram inimicis.] Aduersus inimicos reliquit uindicem,
& redditurum gratiam amicis. ⁱQui mansuefacit filium, uulnera ipsius alligat, &
facit ut ad uocem omnem expauescat medullitus. Equus in domitus euadet intra

Leuit. 6. d
Deut. 17. a
Beneficentia.

Matth. 6. c
Luc. 12. d
1. Tim. 6. d
Dan. 4. d
Luc. 11. d
Act. 10. a

Fideiussio.

Ecclesi. 39.
Laus frugalita-
tis.

Psal. 36. b
1. Tim. 6. b
Hebr. 13. a

Prou. 13. c. 23. b
Castigatio libe-
rorum.
Deut. 6. a

^bκαὶ περιπαζομεν, al. ἰδὲ
περιπαζομεν.

ⁱὅτι καὶ καθύπερθε, al.
ὅτι καθύπερθε: uel, iugum
& stateram, id est,
modum.

^bκαὶ αὐτοῖς, al. ἰ. αὐτῶν.

^avel, dat.
^bvel, qui manus sue
imperat, mandata ex
equitur.

^cλόγῳ αὐτοῦ.

^bκαὶ ἰσχυρὸν δὲ.

^cvel, perdifficiles se
exhibent.

^bvel, sin minus: quē
sua defraudarunt pe-
cunia, cum eo inimi-
citas ultro suscipi-
unt, &c.

^bκαὶ αὐτοῖς, al. ὅτι αὐτοῖς.

^bκαὶ αὐτοῖς, al. ὅτι αὐτοῖς.

ⁱvel, hominem repel-
lunt, ἀπορριπτόν αὐτὸν

πρὸς.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

^bκαὶ μὴ παρρησιάζοιτο, al.

Liber

etabilis, & filius dissolutus peruiaciam induet. Lactes filium, territabit te: ludas cum eo, te contristabit. *Ne arrideas illi, ut ne doleas cum eo, tandemq; dentibus tuis infrendeas. †Ne indulgeas ei iuueni licetiam, *nec ad imperite facta eius con-
 niueas. *Inflexte ceruicē adhuc iuueni, & dum puer est, tunde latera ipsius, ne for-
 tē obdurefcēs nolit parēre tibi, *animoq; tuo dolorem afferat. Erudi filiū tuum,
 & elabora in hoc, ut ne ignominia eius tibi sit offensionī. Potior est pauper sa-

Eccli 7.6

Laus sanitatis.

nus, & bene ualens, q̄ diues affecto corpore. Sanitas & incolumitas præstant o-
 mni auro, & ualens corpus immēsis opibus. Nullæ diuitiæ meliores sunt sanita-
 te corporis, nec ulla uoluptas maior lætitia animi. Melior est mors q̄ amara uita:
 & [diuturna requies,] q̄ morbus longinquus. *Bona ori clauso 'offusa, perinde
 sunt ac missus ciborum sepulchris appositi. Quorsum simulachro libamenta:
 †neq; enim edet inde, nec odorem percipiet: ita se habet qui profligatus est à Do-
 mino, [& mercedē perfert iniquitatis.] Oculis uidet, & ingemiscit, †ut spado uir-

In auarē,

Bel. 2.

Eccli 20. a

Prou. 12. d

15. b. 17. d

*Prou. 14. d

2. Cor. 7. b

1. Tim. 6. b

Auantia.

Eccli 9. a

Math. 7. a

Eccli 37. d

Rom. 12. b

Prou. 22. a

Liberalitas.

Eph. 5. b

*Iudith. 13. a

Temperantia.

Psal. 103. b

Prou. 31. a

1. Tim. 5. c

ginem complectitur, & suspirat. †Ne demergas animū tuum in mœstitiā, nec
 affligas te ipsum tuis consilijs. *Lætitia animi demū homini uita est, [thesaurusq;
 sanctitatis inexhaustus,] & gaudiū cuiusq; ætatis longinquitas. Dilige animam
 tuam [dum deo placeas, sanctimoniaq; eius] præbe cordi tuo solatium, & longam
 abs te mœstitiā aspelle. †Multos enim mœror interemit, nec ullus in eo fructus
 est. Inuidia & iracundia dies minuunt, sollicitudoq; præmaturam inducit senectu-
 tem. *Cor splendidum & benignū cibos sibi procurabit ad edendū. XXXI.

A S†Tudium diuitiarum corpus tabe conficit, & somnū abigit sollicitudo earum.
 Sollicitudo uigil *prohibet soporem, & grauis ægrotudo somnum adimit. *La-
 borat diues in congestis opibus, & in quiete occupatur suis diuitijs. Laborat pau-
 per in uita tenui, & fit egenus in quiete. Amator auri nō habebitur pro infonte,
 & qui consecratur exitium, eodem satiabitur. †Multi propter aurū ad casum dati
 sunt, & paratum habuerunt ante oculos suos exitium. Lignum offendiculi est ei
 sacrificantibus, [uæ consecrantibus illud,] omnis insipiens eo capietur. Beatus di-
 ues repertus sine crimine, qui aurum sequutus nō est, [nec spem in pecunia thesau-
 risq; posuit.] Quis est ille? nam beatum prædicabimus, q̄ in populo suo mira præ-
 stiterit. Quis eo probatus est, & cōpertus integer? is esto specimen gloriæ. Quis
 potuit peccare, qui nō peccarit? quis male agere, qui male non egerit? Huius enim
 uirtutes constabillentur, & cœtus [sanctorum] prædicabūt *benefacta eius. Si

Temperantia.

accubuiſti mēſæ magnificæ, ne faucibus tuis inhies in illam, q̄ dicas multa esse ap-
 posita, sed quantum malum sit oculus nequā meminere. Nam quid nequius ocu-
 lo creatum est, quippe qui *quacunq; de causa lachrymetur? Ne extēdas manum
 quocunq; respexerit, nec eam una cum ipso in catinū inferas. †Affectum alterius
 ē tūo iudica, & rem omnem perpende. *Apposita tibi ut homo comedas, nec in-
 gurgites, ut ne uenias in odium. Modestix causa desiste primus, nec te præbeas
 insatiabilem: ut nequid offendas. Quod si discubueris inter multos, ne extendas
 manum primus, [potūmue primus petas,] †modicū enim homini temperanti suffi-
 cit, quo fit ut non anhelet in cubili suo, [nec dolorē sentiat.] Somno salubri fruun-
 tur uiscera temperātis, mane surgit idem, & compos est animi: labor autem uigil,
 & cholera, torsionesq; exercent hominem insatiabilem. Quod si te cibi angant,
 exurge, obambula, uome, ut conquiescas, [nec morbum corpori tuo contrahas.]
 Audi me fili, nec spernas me: etenim quæ dico tandē experieris. †Præbe te prom-
 ptum in omni negotio, nec ullus morbus inuadet te. †Panes erogantem labia
 prædicabunt, testificatioq; decoris eius certa est. Super maligno pane fremet ciui-
 tas, quod certum est malignitatis eius testimonium. †Ne probes te uirum in
 uino, *uinum enim multos perdidit. Vt fornax probat duritiā mucronis dum
 mergitur, ita uinum corda superbiorum ebrietate. †Vinū humanæ uitæ accom-
 modatum

*In eos qui non utun-
 tur bonis, quæ ha-
 bent.

ἡ ἀρετὴ ἡ ἀρετὴ, ἀλ' ἡ ἀρετὴ
 ἡ ἀρετὴ ἡ ἀρετὴ.

Quod hic additur
 in quibusdam, ὅτι
 ἡ ἀρετὴ ἡ ἀρετὴ, ἀλ' ἡ ἀρετὴ
 ἡ ἀρετὴ ἡ ἀρετὴ, non legitur in emen-
 dationibus, egoq; pu-
 to ab aliquo inepte
 huc translatus ex
 capite 20. A, ubi simi-
 lia leguntur.

Quæ hic leguntur
 in quibusdam Græ-
 cis, ὅτι καὶ ἀρετὴ ἡ ἀρετὴ,
 ἡ ἀρετὴ ἡ ἀρετὴ, ad 33. cap. perti-
 nent. Quæ autē huc
 pertinent, in fine 30.
 cap. reperiuntur, καὶ ἀρετὴ
 ἡ ἀρετὴ, ἡ ἀρετὴ.

i Q. d. Non autē ut
 multa auare conge-
 rat, quibus frui non
 audeat.

*Vel, reuult.

Id est, nimia sollicitu-
 dine tam diues quam
 pauper miser est.
 Hic enim tempore
 quietis & somni de
 sua pauperie cogitan-
 do, pauperior fit ani-
 mo: ille cura parto-
 rum discruciat.

*ἡ ἀρετὴ

*Vel, nec dicas, Mul-
 ta sunt apposita, q. d.
 ideo me multis ingur-
 gitabo.

*Vel, sup re quauis
 oblata.

*Vel, proposita.

ἡ ἀρετὴ.

*Vel, & certū erit,
 ἡ ἀρετὴ.

ἡ ἀρετὴ ἡ ἀρετὴ, ἀλ' ἡ ἀρετὴ
 ἡ ἀρετὴ ἡ ἀρετὴ.

modatum est, cum temperate bibitur. Quænam uita est eius, qui uino uictus est? Vinum exhilarandis hominibus creatum est, [non inebriandis.] *Lætitiâ animi parit, & hilaritatem, uini potus iustus & opportunus, [animi simul & corporis sanitatem potus sobrius.] Vinum copiose potum creat acerbitem animi, cum rixis & contumacia. Ebrietas exauget animum insipientis, donec offendat, uires eneruat, & parit uulnera. †Ne reprehendas alterum in uinolenta compotatione, nec quenquam in lætitiâ sua uituperes. Dicto probroso ne petas illum, nec premas †obuium.

CAPVT XXXII.

S† I rector constitutus es, ne efferaris, sed cæteris te præbeas æquabilem. †Ha-
be curam eorum, & sic demum reside: fac omni tuo †fungaris officio, & quiesce cum laude, ut læteris nomine eorum, decorisq; gratia coronâ accipias. Loquere †senex, quia decet te, cum docto duntaxat studio: nec musica prohibe. †Vbi locus est auscultandi, ne uerba fundites: †nec sapientem agas intēpestiue. Quasi in-
signe carbunculi in aureo ornatu est concentus musicorum ad uinum in cōuiuio, & modulatio cantorum in iucunda compotatione, est sigillum smaragdi in apparatu aureo. Loquere adolescens, si ueniat usus tui, uix tamen etiam bis inuitatus. Summatim uerbis paucis multa complectere: fac intelligas, interimq; taceas. †Ne te adæques proceribus inter quos fueris, & †ubi senes adsunt, ne multa garrias. Ut fulgur præcedit tonitru, ita pudentem gratia prægreditur, [ut pro reuerentia consequaris beneuolentiam.] Mature surgas, †non inter ultimos: recipe te domum, nec desideas. Ibi lude, tuoq; indulge arbitrio: †dum ne pecces, aut superbe agas. Ad hæc creatorem tuum celebres, qui te bonis suis ditat effusissime. Qui reueretur Dominum, †amplectetur disciplinam eius, & mane petentes eum, reddent sibi beneuolum. Qui sectatur legem, locupletabitur ea: simulator autē offensionem ex ea suscipiet. Qui Dominum reuerentur, deprehendent quid iustum sit, & tanquam lucem accendēt iustitiam. Homo scelerosus declinat castigationem, & pro uoluntate sua prætextū †comminiscitur. Vir consultus non spernit deliberationem, at ineptus & superbus metu non afficitur, etiam si quid egerit †impræmeditatus. Ne quid †incōsulte facias, ut ne te facti pœniteat. Ne ingrediaris uiam impeditam, ut ne offendas in petricosis. Rursum autem planæ uiae ne fidas, atq; etiā a liberis tuis tibi caueas, [& ne tibi noceant domestici prouide.] In omni opere †bono animum fidelem †præsta: hoc enim mandata seruare est. Qui †Domino fidus est, præcepta seruat: & qui nititur †eo, non accipiet detrimentum. XXXIII.

Reuerenti Dominū nihil accidet mali, sed Deus †eum ē tentatione rursum eripiet. Non odit legem uir sapiens, qui autem sicte uersatur in ea, uelut nauis in procella est. Homo cordatus fideliter uersabitur in lege, & lex ei uicissim erit si delis. Qualia †iusti quærant, talia para dicere, eoq; pacto auditores inueneris: amplectere eruditionem, & ita demum responde. †Similia rotæ currus intima stulti sunt, & uelut axis uersatilis eiusdem cogitatio. Equus admissarius hinniens sub quouis equite, amico cauillatori comparandus est. Quare dies diem †præcellit, cum omnis lux dierum anni a sole profisciscatur? Iudicio Domini distincti sunt, qui uices temporum festorumq; dierum disposuit, [& suæ diuisit sapiētia.] Is alios dies extulit, & cōsecrauit, alios in ordinem dierum coëgit. †Et omnes homines ē terra sunt orti, & Adam ē terra creatus est. Sed Dominus multiplici scientia distinxit eos, & instituta eorū uariavit. Alios beauit & euexit, cōsecrauit, dicauitq; sibi alios. Alios execratus est & depressit, & euertit eos suis sedibus. †In modum luti quod manu tenet figulus, ad nutum suum omnia instituta sua dirigit. Similiter homines sunt in manu dei creatoris sui, qui eos pro iudicio suo afficit præmijs. †Contrarium malo bonum, contrariaq; morti uita est. *Sic oppositus sceleroso est pius, & aduersus piū scelerosus. Ita in omnibus operibus altissimi bina quæq;

Eccli 10. a

†Deut. 17. d
†Rom. 12. b
Manfuerudo.

Varia præcepta.

Eccles. 3. a
Eccli 20. a

Iob 32. a

Religio dei.

Eccli 21. b

Varia esse dona dei.

Gen. 1. d

Rom. 9. c

2. Cor. 6. c

h in ἀπαντί, al. in ἀπαντί.

†ποιῶν, καὶ ἰσχυροὺς ἀντιπαραστήσαντας ἀντιπαραστήσαντας.

†προσβύτης, al. προσβύτης.

†ἐν ἀκριβοῦς ὁ ἱππὶς μὴ μὴ ἱπποδρόμου μὴ σιγῆς, al. καὶ ἱπποδρόμου. †ὅπου ἀκρόαμα, al. ὅπου ἐν ἀκρόαμα, legerunt.

†ἐν γὰρ ὁρῶν, al. ἐν γὰρ ὁρῶν.

†καὶ μὴ ἀράξῃ. καὶ μὴ ἰσχυροὺς καὶ λόγους, al. καὶ μὴ ἀμάρτυρας λόγους, ὅτι. †καὶ μὴ ἀμάρτυρας λόγους, ὅτι. †καὶ μὴ ἀμάρτυρας λόγους, ὅτι.

†ἐν ἱπποδρόμῳ, al. ἐν ἱπποδρόμῳ.

†ἐν ἱπποδρόμῳ.

†ἐν ἱπποδρόμῳ.

†ἐν ἱπποδρόμῳ.

†ἐν ἱπποδρόμῳ.

†ἐν ἱπποδρόμῳ.

†ἐν ἱπποδρόμῳ.

Liber

^d Quod hic sequitur in quibusdā Græcis, nō in omni. ^e c. ad caput 36. pertinet, & quæ hic se- qui debent, fini c. 30. annexa mendose in quibusdam reperies. ^f καὶ αὐτὸς, qui spi- cas legit, hic abusive ponitur.

Cuideas, quorum alterū repugnat alteri. Nouissimus autem ego euigilaui, ^d ut tan- quam racemator properare post uindemiatores, bene fortunāte Domino, & qua- si uindemia torcular implerem. [†] Cōsiderate non soli mihi laborasse me, sed omni- bus eruditionem quærētibus. Audite me procures populi, & principes coetuum aurem aduertite. Nec filio, nec uxori, nec fratri, nec amico permittas in te po- testatem in uita tua: nec bona tua tradas alijs, ut ne poenitentia ductus supplex ea- dem repetas. Dum uiues, & spiritus ullus tibi supererit, ne te cuiquā mortalium emancipes: præstat enim tui liberos egerē tuos, q̄ te in manus filiorum tuorum re- spicere. In omnibus negotijs tuis teneas principatum, ut ne famæ tuæ maculā im- primas. Tempore dierum uitæ tuæ finiendorum, cum tibi moriendum erit, hæ-

Eccli 24. d

Non perdendū esse libertatem.

Serui quomo- do tractandi sint.

^g καὶ πῶς, al. ἵππον καὶ δούλῳ.

^h καὶ ἵππῳ, al. ἵππῳ. ⁱ καὶ δούλῳ, al. δούλῳ.

Deditatē distribue. Vt pabula, uirga & onera asino cōueniunt: ita cibaria & ca- stigatio atq; opus seruo. Opus seruo faciendū imposueris, adipisceris quietem: manus laxaueris eidem, quaret libertatem. Iugum & lorum ceruicem subigunt, neruus & tormenta seruum malitiosum. Mitte illum in opus, ne otietur: otium enim uitia multa docuit. Adige eum ad opus quod officium eius postulat, & im- morigerum suis graua compedibus. Caueto tamen nimius esse in ullum corpus, nec quicquam egeris citra iudicium. [†] Si tibi seruus est, ut animam propriam fo- ueas eum, quoniam eum sanguine comparasti. Si tibi seruus est, ut fratem tra- cta, quoniam eius ut animæ propriæ indiges. Quod si eum læseris iniuria, illeq; profectus aufugerit, qua nam uia requiras ipsum? **CAP. XXXIII.**

Eccli 7. e

^k καὶ τὸ ἄλλο, secundum aliud.

^l καὶ τὸ ἄλλο, al. καὶ τὸ ἄλλο.

^m καὶ τὸ ἄλλο, al. καὶ τὸ ἄλλο.

ⁿ καὶ τὸ ἄλλο, al. καὶ τὸ ἄλλο.

A Pes uiri stulti uanæ falsæq; sunt, & somnia sublimes ferūt insipientes. Capta- ti umbras, uentumq; persequenti similis est, qui fidem habet somnijs. Aliquid ad imaginem alterius spectrum somniorū est, & uelut aduersum faciei, faciei simu- lachrum. Quidnam mūdetur ab immūdo? & a falso quid ueri manauerit? Diui- nationes, auguria, somniaq; uana sunt, & quasi cum desipit animus parturientis. Nisi ab altissimo uisitandi tui causa missa fuerint, animū ad illa ne adijcias. Mul- tos enim seduxerunt insomnia, & spe in illis posita excidere. Lex etiam sine men- dacio cōsummata fuerit, oreq; ueraci perfecta sapientia. Vir eruditus multa no- uit, rerumq; multarū peritus sapienter differet. Qui non est tentatus, pauca no- uit: qui uero deceptus fuit, accessionem fecerit calliditatis. Multa uidi per errores meos, pluraq; q̄ dicam intelligo. In periculū mortis sæpe ueni, rursumq; per hæc euasi. Spiritus reuerentiū Dominum uiuet, spes enim ipsorū sita est in seruato- re suo. Qui Dominū reueretur, nil formidabit aut metuet, quia spes eius ipse est.

Somnia, &c.

Religio domi- ni.

^o καὶ τὸ ἄλλο, al. καὶ τὸ ἄλλο.

^p καὶ τὸ ἄλλο, al. καὶ τὸ ἄλλο.

C Reuerentis Dominū beata est anima: quem enim spectat, aut quo nititur? Ama- tores suos respicit Dominus, potens præsiidiū, firmamentumq; ualidū, tegumen- tum ab æstu, umbraculū à meridie, ab offensione tuitio, & à casu auxiliū: animam euehit, oculos illuminat, medicinā & uitam affert, ac prosperitatem. [†] Sacrificium ex iniuste parto est irrisio sacrificantis, nec gratiam meretur donaria iniustorum, [sed solis uiam integritatis iustitiæq; tenētibus adest Dominus.] [†] Munera impio- rum nō probat altissimus, [nec iniquorū donaria respicit,] nec copia sacrificiorum litatur ei pro peccatis. Filium coram patre mactanti similis est qui ē bonis paupe- rum sacrificat. Panis tenuis est uita pauperū: qui defraudat eam, est uir sanguina- rius. Quem quis uictu priuat, eum interficit: [†] & qui mercedem subtrahit merce- nario, effundit sanguinem. Cum quod extruit unus, alter destruit, quid præter laborem reddit ad utrunq;? Cum quod precatur alius, alius deprecatur, utrius uo- cem exaudiet Dominus? [†] Si quis ablutus à cadauere, rursus idem cōtigerit: quid ei prodest ablutio? [†] Similiterq; cū quis se propter peccata sua macerat, abiq; rur- sum, & patrat eadem: quis preces eius exaudiet? aut quid sibi afflictione sua pro- fuit?

Prou. 21. d
Sacrificia impiorum, & pre- catio.
Prou. 15. a

Deut. 24. c
Eccli. 7. c

Num. 19. b

2. Pet. 2. d

CAPVT XXXV.

Qui

Hier. 7. c.
Vera sacrificia.
Phil. 4. c.

Exod. 24. c.

Gen. 4. 2.

2. Cor. 9. b.

Tob. 4.

Dominus os for
est omnis inu-
stia.
Deut. 10.

Exod. 3. b.
Judith 4. b.

Thren. 3. d.
A. 10. a.

In impijs.

ter. 10. d.

Oratio pro
pijs.

Exod. 4. f.

Num. 5. d.

Vxoris bonæ
commendatio.
Allegoria, de
uxore caute de
ligenda.
1. Cor. 2. b.

Qui seruat legem, abunde sacrificat: qui studet præceptis, litat salutariter. Qui rependit gratiam, similagine supplicat: & qui beneficentiam exercet, sacrificiū facit gratulationis. Recedere à malitia, Deum placare est: & iniustitiam reliquisse, piaculare sacrificium. Ne uenias in conspectum Domini uacuu, hæc enim omnia præcepti causa instituta sunt. Aram pinguefacit immolatio iusti, & odor eius Deo suauis est. Sacrificium iusti est commendabile, memoriaque eius nulla obliuione abolebitur. Honora Dominum oculo benigno ac munifico, nec primitias manuum tuarum minue. Quicquid donaturus est, uultum induas hilarem: & decimas cum lætitia consecres. Munera des altissimo pro munificentia ipsius, & oculo benigno, quod ad manum est. Nam Dominus repensator est, qui reddet tibi septies tanto amplius. Ne offeras parta sordibus munerum, non enim ea recipiet: nec iniquum instituas sacrificiū, quia Dominus iudex est, nec ualet apud eum personæ magnificentia. Nullam habet personæ rationem aduersus inopem, sed iniuriā passi precationem exaudiet. Supplicationem pupilli minime negliget, nec preces fundentem uiduam. Nonne cum lachrymæ uiduæ ad maxillam eius defluunt, aduersus cientem eas opem inuocat? [Sanè à maxilla ad cælum usque redundant, & Dominus libenter exaudit eas.] Religiosus suscipietur cum beneuolentia, & ad nubes pertinet eiusdem precatio. Oratio afflicti nubes penetrat, non cōquiescit, nec desistit, donec peruenerit ad altissimum, qui agat curam eius, iuste iudicet, iudiciūque exerceat. Cæterum Dominus non permanebit in mora, nec patientiam super eis præstabit omnipotens, donec lumboz immitium conquassarit, gentesque multarit supplicio, donec sustulerit turbam iniuriosorum, & iniustorum sceptrā confregerit, donec cuique rependerit digna factis eius, & operibus hominum qualia merentur cogitationes eorum, donec absoluerit uindictam populi sui, eumque sua miseratione lætum reddiderit. Præclara est calamitoso tempore misericordia, ac ueluti nubes pluuiæ tempore siccitatis.

CAPVT XXXVI.

Miserere nostri Domine Deus omnium, & respice nos, metumque tui gentibus, quæ te non colunt, omnibus iniice, [ut cognoscant nullū præter te deū esse, magnificaque facta tua prædicent.] Intenta manum tuam gentibus alienis, ut potentiam tuam perspiciant. Ut inspectantibus illis, numen tuum in nobis declarauisti: ita coram nobis maiestatem tuam ostendas in illis, ut cognoscant te, quemadmodum & nos nullū præter te Deum esse Domine cognouimus. Renoues exempla, miraculaque commutes, ostenta manum, brachiumque dexterum, ut miranda facta tua prædicet. Extolle indignationem, & iram effunde: aduersarium aufer, & profliga inimicum. Vrge tempus, & memento iuramenti, ut magnifica facta tua celebrentur. Qui euaserit, ira ardenti absorbeat: & oppressores populi tui consequatur perniciem. Contere capita principum inimicorum, qui præter se neminem esse dicunt. Congrega tribus Iacob omnes, [ut cognoscant nullum præter te Deum esse, miraculaque tua prædicent.] & eas ut ab initio posside. Misere Domine populi tui nomine tuo celebrati, & gentis Israeliticæ, quam primogenito cōparauisti. Urbem sanctitatis tuæ misere, urbem tuam quietis. Sionem extollendis oraculis tuis impleas, tuaque populum tuum gloria. Possessionibus tuis primis tribuas testimonium, & quæ prophetæ nomine tuo præcinerunt moueas. Da præmium nitentibus expectatione tui, & fac fides prophetarum tuorum compareat. Preces seruorum tuorum exaudi Domine, secundum bonam pro populo tuo precationem Aaronis, [& deduc nos in uiam iustitiæ,] ut omnes qui terram habitant, agnoscant te dominū Deum esse sempiternum. Venter quem uis cibum capit, est tamen cibus cibo melior. Ut fauces ferinam gustu deprehendunt, ita sagax animus uerba mendacia. Præuus animus in cerorem creat, at uir

A. 2. Cor. 9. b.

b. 10.

Id est, causa seruandæ legis solide, uel, Huius enim omnia præcepti causa instituta sunt.

Id est, labore tuo partorum, uel, quas manu tua das.

Scilicet des quod ad manum est: uel, pro dandi facultate.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

Id est, in dei nâp. 2. Cor. 9. b.

יְשֻׁלִּים לָהּ, quod
fortassis אֲרָאָה לְהוֹדוֹ
uerterunt, quasi
יְשֻׁלִּים esset: uel, אֲרָאָה
רִיבֹנֹה לְהוֹדוֹ legas, resi-
stet ei, scilicet macro-
bi.
מִלָּא, al. מִלָּא.
מִלָּא.
Vel, stabilimen,
עַמּוּדָא columnā, uel
basis.

peritus tranquillitati suae consulat. Cuiusuis maris capax est mulier, est autem fi-
lia filia praestantior. Pulchritudo mulieris uultum exhilarat, omnemque humanam
iucunditatem excellit. Si linguae eius inest comitas, lenitas & salubritas, maritus
eius non est filius hominum comparandus. Qui nactus est uxorem [bonam], rem
facere parat, adiutricem habet consortem & basim quietis. Vbi nulla sepes est,
possessio diripitur: & cui non est uxor, ingemiscet uagabundus. Quis enim fidat
expedito latroni ex alia in aliam ciuitatem oberranti? quis item homini non haben-
ti nidum, & moranti ubicunque aduersperauerit?

CAP. XXXVII.

א וְיָדוּעַ לְהוֹדוֹ, al. מִלָּא.

ב אֲרָאָה לְהוֹדוֹ.

עַמּוּדָא, al. עַמּוּדָא.

Vel, ne sorti te com-
mittat & alea: uel,
ne sortem super te ia-
ciat.

מִלָּא, al. מִלָּא.
מִלָּא, al. מִלָּא.

מִלָּא.

Vel, summa omnis
operis sermo est.
יְשֻׁלִּים לְהוֹדוֹ, al. מִלָּא.
מִלָּא, al. מִלָּא.
מִלָּא, al. מִלָּא.

מִלָּא, al. מִלָּא.

מִלָּא, al. מִלָּא.

מִלָּא, al. מִלָּא.

מִלָּא, al. מִלָּא.

A Viuis amicus, huic & ego sum amicus, inquiet: sed sunt amici solo nomine
tenus amici. Nonne merorem affert ad mortem usque manentem socius aut
amicus conuersus in inimicum? O scelerata cogitatio, unde nam prorepisti, ut do-
lo terram operires? **†** Amicus rebus laetis familiariter utitur amico, qui tempore
calamitatis sit aduersarius. Est cum causa uentris amicus adiuuat amicum, & ad-
uersus hostem scutum arripit. Ne capiat animum tuum obliuio amici, nec rebus
secundis tuis sis ipse immemor. ***Ne** consultes cum eo cui suspectus es, nec in-
uidentibus tibi consilium aperias. **†** Omnis consiliarius extollit consilium suum,
B sed sunt qui suam in rem consulant. Caue tibi ipsi a consiliario, & cuius indigeat
ipse rei prius cogita, (nam ipse sibi consulat) ne quam obuentionem ominetur ti-
bi, rectumque dicat esse tuum institutum, atque interim ex aduerso spectatorem euen-
tus tui se constituat. Ne consultes cum eo cui suspectus sis, nec consilium cum in-
uidentibus tibi communices. [De religione cum irreligioso, de iustitia cum in-
iusto.] Cum muliere de pellice ipsius, de bello cum meticuloso, de permutatione
cum mercatore, de uenditione cum emptore, de gratulatione cum inuido, de huma-
nitate cum immani, cum pigro de quouis opere, cum annuo mercenario de con-
summatione, cum seruo ignauo de opere multo: cum his inquam, ne qua consilia
consocias, **†** sed frequentes uirum pium, quem noris obseruantem praeceptorum
C Domini, cuius ad ingenium tuum accedat animus, & quem, si lapsus fueris, tui com-
miserescat. Institue consilium in animo, nihil enim est illo tibi fidelius. Solet enim
interdum plura monere suus cuiusque animus, quam septem in celsa specula sedentes
excubitores. Caeterum super his omnibus inuoca altissimum, ut instituta tua di-
rigat fideliter. Initium omnis operis sit ratio, & consilium praecedat omne nego-
tium. Indicium mutationis cordis est uultus, & quatuor existunt genera, bonum
& malum, uita & mors, quorum lingua assidua gubernatrix est. Est qui prudens
multos erudiat, qui idem animae suae sit inutilis. Est qui uerbis agens sapientem sit
odiosus, qui idem omni sapientia careat. Non enim data est illi gratia a Domino,
D cum inops sit omnis sapientiae. Est qui animae suae sapiat, cuius in ore laudabi-
les sint fructus prudentiae. Vir sapiens erudit populum suum, & fructus intelli-
gentiae eius stabiles sunt. Vir sapiens felicitate cumulabitur, & beatum praedica-
bunt omnes qui eum uiderint. Vita cuiusque constat numero dierum, sed Israelita-
rum dies sunt innumeri. Sapiens in populo suo consequetur gloriam, & nomen
eius uiuet in perpetuum. Fili, proba animam tuam in uita tua, explora quid no-
xium ei sit, neque id ei indulgeas. **†** Non enim quauis quibusuis conferunt, nec qui-
uis animus quacunque re felix est. **†** Ne te quibusuis ingurgites delicijs, nec in cibos
effundas. Nam ingluuiem ciborum morbus comitabitur, & in bilem abibit in-
satiabilis edacitas. Multi per intemperantiam interierunt, at qui temperans est, ui-
tam prorogat.

CAPVT XXXVIII.

A Ffice medicum honoribus suis propter necessitatem, Dominus enim eius au-
thor est. Nam medicina manat ab altissimo, & a rege munus accipiet. Sci-
entia medici extollit caput eius, & mouet admirationem proceribus. Altissimus
medicamenta de terra procreauit, nec abhorrebit illa uir sapiens. **†** Nonne aqua a
ligno

Amicitia.

Eccl. 5. b

Cum quibus in-
unda consilia.

Eccl. 8. c. 9. e

Exod. 18.

Vnde consilias
quo quis ani-
mo tibi consu-
lat: ex uultu &
sermone.

Temperantia

1. Cor. 6. c. 10.

Eccl. 31. b

Medicinae com-
mendatio.

Exod. 15. d
4 Reg. 4. 9

ligno accepit dulcedinem, ut potentia eius homini innotesceret. Ipse scientia donauit homines, ut consequatur gloriam ex miraculis suis. Ipse sanat per hæc, tollitque dolorem hominis. Pharmacopola misturas suas his temperat, cuius tamen non sunt exacta opera, sed à Domino dimanat in terrâ late iacentem prosperitas.

In morbo tuo, fili, ne prætereas, quin Domino supplices, etenim ipse sanabit te. Missum fac delictum, manusque rectas exhibe, atque omni peccato cor tuum emunda, tum suffimentum adole, commendatitiamque similaginem, & munus opimū consecra, (ut qui non feras priores,) deinde locum des medico, ut cuius Dominus author sit, nec discedat abs te, quia ipsius indiges. Est cum medicorum quoque manus

successum consequantur, nam & ipsi Dominum orant, ut lenimentum secundet sibi, uitæque causa curationem. Qui in creatorem suum peccauerit, in manus medici solet incidere. Fili, effunde lachrymas super mortuo, luctumque ut acerba passus exordire: cæterum corpus eius contege iuxta ritum funereum, nec sepulturam negligere. Acerbam cie lamentationem, & [ne male audias] planctum accende, luctumque quo dignus est, eum prosequere: idque die uno aut altero, ut euites calumniâ:

deinde admitte consolationem, quo mœrorem minuas. Nam mœstitia in mortem exit, animique tristitia vires infringit. Amoliendo mœstitia præterit, & afflicti uita constat animo. Ne dedas animum tuum tristitiæ, sed eam abige memor extremorum. Ne obliuiscaris eorum: neque enim inde reditio est, præterque quod non iuue

ris illum, & te ipsum excruciaris. Memento sortem meam perinde esse, ut tua futura sit: heri mihi, tibi hodie. Cum quiescente defuncto depone memoriam eius, & in excessu spiritus eius admitte super eo consolationem. Literata sapientia

per opportunitatem otij quæritur, & qui negotij sui minus habet, sapientiam parare poterit. Quomodo euadat sapiens qui tenet aratrum, qui insignis hastili stromuli boues agit, qui uersatur in operibus eorum, & qui taurorum progeniem afflue prædicat: Nam is ducendis fulcibus intendit animum, & in pabulis uaccarum conficiendis euigilat. Idem mos est omnis fabri & artificis, qui simili studio traducit noctem ac diem. Qui sigillorum in modum scalpunt cælaturas, & qui uarian

dis immorantur emblematis, in imitatione picturæ animum quisque occupant, & operi perficiundo inuigilant. Faber item ferrarius sedens ad incudem, operi ferri intentus, uapore ignis corpus eius exiccante, æstu fornacis conflictatur, & crebro feriente aures eius mallei sonitu, oculos suos ad conformandum instrumentum defigens, animum ad opus absoluendum applicat, & ad idem excubat exacte poliendum. Similiter sedens ad opus suum figulus, rotamque suam pedibus uersans, ad opus suum totus incumbit solícite, & opificium omne suum habens in numero, nunc lutum conformat brachio suo, nunc pedibus uim eiusdem profubigit, nunc curam impendit operi perliniendo, & ad excolendum caminū aduigilat. Horum omnium quisque fretus suis manibus, opere suo consumit quod habet sapientiæ. Sine his quidem nec coletur urbs ulla, nec inhabitabitur, nec perambulabitur: attamen nec sententiam rogabuntur in consultatione populi, nec in concione eminebunt, nec sedebunt pro tribunalibus, nec ritum iudiciorum intelligent. Neque uero de iure pronunciarint aut æquo: nec arcana dictorum eruerint, sed opificia mundi firmant, & pro exercitio artis uota faciunt.

CAP. XXXIX.

Solus qui ad legem altissimi adiunxit animum, & in meditatione eius uersatur, qui explorabit sapientiam omnis antiquitatis, & prophetarum oraculis uacabit, is conseruabit disputationes uirorum celebrium, & penetrabit in dictorum reconditorum inuolucra: arcana prouerbiorum deprehendet, & in ænigmaticis allegorijs uersabitur. Inter procures obibit munia, & principibus apparebit. Peragrat terrarum gentium alienigenarum, etenim bona simul & mala experitur inter homines. Instituit animum mane ad dominum creatorem suum salutandum, & præ

Eccl. 3. a
3. Par. 6. c

Eccl. 22. b
1. Thef. 4.
De luctu.

Prov. 15. d
Eccl. 30. c

2. Reg. 12. e

Otio ad sapien
tiam parandam
opus esse.

Quis ueræ sapi
entiæ sit capax.

ἀνὸς ἀποφύλαξις

ἐοικὸς ἀποφύλαξις, ἀλ. ἐοικὸς ἀποφύλαξις

Id est, opera tua et actiones.

Vel, commendatitiæ, uel gratiæ ἱερατικῆς, quæ sacrificanti deo commendat.

Id est, qui non prius ponas beneficium, sed accepti gratiam testes.

ἱερατικῆς, ἀλ. ἱερατικῆς

ἱερατικῆς ἀποφύλαξις, et mox, κατὰ καὶ ἀποφύλαξις, ἀλ. ἱερατικῆς ἀποφύλαξις, et mox, κατὰ καὶ ἀποφύλαξις

afflictus, inops, ἱερατικῆς, ἀλ. ἀνὸς

ἱερατικῆς ἀποφύλαξις, ἀλ. ἱερατικῆς ἀποφύλαξις. Qui negotijs suis opprimitur, non parabit sapientiam. ἱερατικῆς ἀποφύλαξις, ἀλ. ἀνὸς ἀποφύλαξις

ἱερατικῆς ἀποφύλαξις, ἀλ. ἱερατικῆς ἀποφύλαξις

Præter, ἀλ. πρὶν

ἱερατικῆς ἀποφύλαξις, ἀλ. ἱερατικῆς ἀποφύλαξις

ἱερατικῆς ἀποφύλαξις, ἀλ. ἱερατικῆς ἀποφύλαξις

ἱερατικῆς ἀποφύλαξις, ἀλ. ἱερατικῆς ἀποφύλαξις

ἱερατικῆς ἀποφύλαξις, ἀλ. ἱερατικῆς ἀποφύλαξις

Liber

catur ad altissimū. Os suum aperit ad orandum, peccataq̃ sua deprecatur. Si do-
minus ille magnus uoluerit, replebitur spiritu sapientiæ, uerbaq̃ sapientiæ effun-
det, & Dominum oratione sua celebrabit. Ipse consilium eius & scientiam insti-
tuet, ut de arcanis ipsius meditetur. Ipse palam faciet disciplinam doctrinæ suæ, ut
B lege pacti Domini gloriatur. Multi perpetuò laudabunt huius intelligentiā, nec
memoria eius deficiet aut abolebitur, sed nomen eius uigebit per sempiternas sæ-
culorum ætates. [†]Gentes prædicabūt huius sapientiam, & quiuis cœtus laudem
eius euulgabit. Si manserit nomen, plusq̃ mille reliquerit: sin exoleuerit, ^bpenes
seipsum redegerit. Plura commentatus edisseram, quoniam instar ^cplenæ lunæ
refertus sum. Audite me filij sancti, & quasi rosa iuxta flumen ^aaquosum nascēs
pullulate. ^{*}Odore in modum ^cthuris fragrate, & florem ut liliū mittite. Spirāte
odorem, & cantate laudem, Dominumq̃ propter omnia opera ^fsua celebrate.

^{*}Tribuite nomini eius magnificentiam, suisq̃ laudibus prædicare eum, tam canti-
cis oris q̃ citharis. Porro ita laudatione uestra dicetis, [†]Omnia opera Dñi præ-
clara sunt, omneq̃ imperiū eius suā habet opportunitatē. Nil est cur dicas, Quid
hoc est: aut quorsum hoc? nam hæc omnia suo tēpore ^bdeclarabunt. [†]Flussu eius
unda ⁱexistit instar acerui, & aquæ ad uerbū oris eius se recipiūt. Omnis fauor con-
stat imperio eius, nec est qui salutē ipsius minuat. Ei patent opera uniuersæ mor-
talitatis, nec datur oculos ipsius fallere. Ab æuo in æuum prospicit, nec quicquam
conspectui eius mirum est. Nil est cur quis dicat, Quid hoc est: aut quò nam hoc?
omnia enim in usus suos creata sunt. ^{*}Aspiratio eius terram quasi fluuius operit,
eamq̃ fecundat uelut inundatio. Ita [quæ non coluerunt eum] gentes iram eius
percipient, ut aquas cōuertit in ^bsiccitatem. Ut uiæ eius planæ sunt sanctis, ita iniū-
stis salebrosæ. [†]Bona ab initio creata sunt bonis, atq̃ itidē mala scelerosis. ^{*}Sum-
ma omniū ad uitam hominis necessariorū constat aqua, igni, ferro, sale, simila ^ffru-
menti, melle, lacte, ^{*}sanguine uuarum, oleo, uestituq̃: [†]quæ omnia ut bono sunt
pijs, ita scelerosis conuertuntur in mala. Sunt spiritus ad uindictā creati, qui ^mfu-
riose uibrant flagella sua. Hi tempore ^pperimēdi uim effundunt, & consummant
iram creatoris sui. Ignis, ^ogrando, fames, & mors, simul omnia hæc supplicij cau-
sa creata sunt: dentes ferarum, & scorpiones, ac gladius exitialem poenam irrogās
impijs, gaudent ^pimperio eius, & accingunt se in terra ubi ^oopus est, nec iussa tem-
poribus suis prætereunt. Quapropter confirmatus iam inde ab initio meditatus
sum hæc, scriptisq̃ mandauī. [†]Opera Domini bona sunt omnia, ipseq̃ suo tem-
pore subministrat quæcunq̃ postulat necessitas. Non est dicere, Hoc illo peius
est, nam omnia suo tempore laudem inuenient. Nunc igitur animo toto & ore
laudes canite, nomenq̃ Domini celebrate.

CAP. XL

A Molestia magna cuiq̃ homini destinata est, & graue iugum posteris Adam, ^{Mala hominū.}
iam inde à die quo utero matris emerferunt, usq̃ ad eum quo communi om-
nium matre ^cconduntur, cogitationes eorum dico, metumq̃ animi, tum rerum ex-
pectandarum imaginationes, & diem obitus. Ab eo qui in folio sedet cum maie-
state, usq̃ ad eum qui humi recumbit & in puluere, ab eo qui gestat hyacinthina &
coronam, usq̃ ad eum qui ^blino crudo uestitur, furor, æmulatio, perturbatio, com-
motio, formido mortis, ⁱiracundia, inimicitia, & tempore quietis nocturnus in cu-
bili somnus, ingenium cuiusq̃ uarie afficiunt. Parum ac penē nihil datur quieti,
deinde in somnis, animi, quasi quo tempore quis in ^sspeculis excubat, perturban-
tur imaginatione, & uelut qui ē conspectu prælij aufugerit, excitantur tempore sa-
lutis suæ, uanumq̃ terrorē admirantur. ^{*}Hoc omni coniunctū est animanti, tam
homini q̃ pecudī: at scelerosis septies tanto amplius. Mors, cædes, dissidia, gla-
dius, oppugnationes, fames, clades, supplicia, [†]simul omnia hæc in iniūstos creata
sunt, [†]& propter ipsos adeo diluuium extitit. ^{*}Quæcunq̃ ē terra constant, in ter-
ram

^aGen.
^bId est, ad se recepe-
rit sibi profuturum.
^cGen. 1. Luna quæ
iam dimidium men-
sem exegit, id est, ple-
na.
^dGen. 1. al. & p̄p̄.
^eVel, ut Libanus.
^fGen. 1.

^gGen. 1. al. is.
^hQuærentur pro de-
clarabuntur. Metale-
psis Hebraica: ut 1.
Pet. 3. interrogatio
pro declaratione.
ⁱGen. 1. al. isau.
^kVel, fauor: uel, be-
nedictio.

^lGen. 1. al. salugo uel
siccitas, ut Ier. 17.

^mGen. 1.
ⁿId est, uino.

^oVel, furore suo fla-
gella sua roborant:
uel, animo suo suppli-
cia instituunt.

^pGen. 1. al. & p̄p̄.
^qGen. 1. al. & p̄p̄.
^rGen. 1. al. & p̄p̄.

^sGen. 1. al. & p̄p̄.
^tGen. 1.

^uGen. 1.

^vGen. 1.

^wGen. 1.

^xGen. 1. al. & p̄p̄.

Eccl. 44. b

Exhortatio ad
laudem dei.

Gen. 1. d

Gen. 7. d

† Rom. 8. d
* Eccl. 29. c

1. Tim. 4. a

Gen. 1. d

ram redeunt, & ē mari orta in mare remeant. Omnis largitio & iniustitia abolebitur, at integritas manet perpetuò. Facultates iniustorum in modum fluminis exarescēt, & detonabūt ut ingens tonitru cum pluuiā. Cum quis manus aperuerit, gaudebunt [dilabi:] sic prauē agentes prorsus deficient. ¶ Non multiplicabit ramos soboles impiorum, nec impuræ radices in rupe excelsa. ¶ Pullus eorum super quamuis aquam aut oram fluuij, ante omnem herbā elidetur. Benignitas instar horti fortunati est, & beneficētia permanet in perpetuum. Vita sorte sua contenti, & operā sua uiuētis habet suauitatem, sed utraq; maiorem qui thesaurū adeptus est: liberi & extructa ciuitas nomen stabile reddunt: ¶ sed potior utriusq; cēsen da uxor inculpata est. Vinum & musica cor exhilarāt, sed utroq; magis studium sapientiæ. Fistula & psalterium suauem edunt cantum, at lingua suauis utrunq; superat. Oculi tuus desideret uenustatē & pulchritudinem, sed uiuens seges est utroq; gratior. ¶ Ut amicus commode cōgruat cum amico, uir tamen & uxor concordēs utriusq; praeferendi sunt. Fratres & auxilia profuerint tempore calamitatis, sed misericordia praestantior utriusq; liberatrix est. Aurum quidem & argentum statum cuiuspiam constabilierint, sed prudentia est utroq; commendabilior. Eri gunt quidem animum opes & potentia, sed utroq; praestat religio Domini. Reli gioni Domini nihil deest, nec opem in ea desideres. Religio Domini instar hor ti fortunati est, in quo cōtegendo omnis est superata magnificentia. Fili, caue ne uiuas mēdicato: mortuum esse praeferat q̄ mendicare. Viri mensam alienam spe ctantis uita non est pro uita deputanda: nam animum suum cōtristat cibis alie nis, quod cauebit uir prudens & eruditus. Ori impudētis suauis est mendicitas, ignis ardet in uentre eius.

CAP. XLI.

Quam amara est, o mors, tui memoria homini quieto in bonis suis, uiro ualē A quo negotijs, feliciq; per omnia, & cibum adhuc sumere ualenti. Quam iu cundum est, o mors, fatum tuum homini egenti, defectoq; uiribus, decrepito, un diq; districto, desperabundo, patientiaq; destituto. Fatum mortis ne metuas, sed superiorum memineris & posteriorum, hoc utiq; fatum à Domino iniunctum esse omni mortalitati. Quomodo autem recuses quod placuit altissimo: siue de cem habeas, siue centum annos, siue mille, uita nullam habet aduersus orcum excu sationem. Liberi execrabiles euadūt liberi scelerosorum, & qui uersantur in im piorum uicinia. ¶ Hæreditas liberorum scelerosorum interibit, & opprobrium B posteritatem eorum assidue comitabitur. Liberi accusent patrem impium, quo niam propter ipsum ueniunt in uituperationem. Væ uobis uiri impij, legis sum mi dei desertores: nam etiam si feceritis accessionem, interibitis. Si uixeritis, cri tis execrabiles: sin obieritis, itidem detestabiles. ¶ Quaecunq; ē terra constāt, in ter ram abibunt: itemq; impij ab execratione aī interitum. ¶ Ut corpora suorum lus ctu prosequatur homines, nomen tamen scelerosorum malum interibit. ¶ Ha be curam nominis, hoc enim tibi manebit potius q̄ thesauri mille auri. Dies bo næ uitæ pauci sunt, nomen autem bonum manet in perpetuum. ¶ Filij, conseruate disciplinam rebus prosperis. Cum sapiētia latet, & thesaurus est abditus, quid C est in utrouis utilitatis? ¶ Homo cælās stultitiam suam, praeferat homini sapiētiam suam occultati, quapropter dicta mea reueremini. Neq; enim quauis uerecun dia teneri pulchrum est, nec omnia solide probanda sunt in omnibus. Pudeat uos scortationis coram patre aut matre, mendaci coram principe & potestate ge rente, delicti corā iudice magistratuq; criminis coram cœtu & populo, iniustitiæ coram socio atq; amico, & furti, in loco quem incolis, itemq; coram ueritate Dei D & pacto: & ne reponatis cubitum in uictu parando, ne uel dando uel accipiendo subeatis uituperationem. Deinde pudeat te coram salutanibus silentij, tum me retricem aspicere mulierē, faciem auertere à cognato, parte sua, aut dono defraus

¶ Tonare desinēt & faustum deponēt: uel, per tumultum disti pabuntur, & quasi impetu profunden tur.

¶ Hic alij q̄a legerūt, & construxerunt cū priori periodo: alij q̄a: alij q̄a habent in principio huius peri odi. Ego q̄a lego, pro tenuissimo illo cauliculo, qui primū ē radice plantarum pullulat, & Latinis pullus dicitur. Id est, cuius est reliē ta, nō labore paria.

k. b. m. a.

l. x. a. u. p. a. p. al. x. a. u. p. a. p.

m. x. a. u. p. a. p. o. b. i. o. g. & c. al. x. a. u. p. a. p. o. b. i. o. g. Al. inquinat.

q̄a. a. p. o. b. i. o. g.

b. i. o. g.

q̄a. a. p. o. b. i. o. g. al. x. a. u. p. a. p.

d. a. p. o. b. i. o. g. al. a. u. p. a. p.

c. a. non legitur in cor rectoribus Græcis.

¶ Scilicet, ne sapienti am, si quam habetis, caletis prae pudore. q̄a. a. p. o. b. i. o. g. cum si de uel firmitate, id est, solide.

b. i. o. g. q̄a. a. p. o. b. i. o. g. al. x. a. u. p. a. p.

k. a. p. o. b. i. o. g. al. x. a. u. p. a. p. o. b. i. o. g.

Liber

1 Alij hoc loco capita inepte diuulserunt.

a Vel, in compellan-
dis socijs & hospiti-
bus, ארחים, scilicet
ne pudori locum des,
ut pecces.

b ad iacqps, al. d iacqps
& p d iacqps, al. d iacqps

c Hebraeis eadem est
nox infinitiui & im-
peratiui.

d Vel, castigandis.

e Vel, probatus.

f sapibz.

g noisq. or.

h Id est, ne quem ex
forma iudices.

i uiauer.

k Id est, minus mala,
q. d. Ad turpes amo-
res plus est periculi,
a benignitate etiam
et comitate mulieru,

quam ab aperta uiro-
rum nequitia. Quid
si melior est de formi-
tas uiri, qua pulchra
mulier, & c. propter
equiuocationem uo-
cum Hebraicarum,

que malum &
deformen, & כוב

que bonum & pul-
chru significat. Alio
qui paru pia est prio-
ris interpretis senten-
tia.

l d. al. A.

m nupis, al. d. nupis.

n Vel, signa mundi.

o m y a n n a s o p i a s, al.

p d i a s o p i a s, al.

q Vel, desiderabilia.

r Vel, firmat.

s d. al. d. nupis.

t d. al. d. nupis.

u d. al. d. nupis.

v d. al. d. nupis.

w d. al. d. nupis.

x d. al. d. nupis.

y d. al. d. nupis.

z d. al. d. nupis.

aa d. al. d. nupis.

ab d. al. d. nupis.

ac d. al. d. nupis.

ad d. al. d. nupis.

ae d. al. d. nupis.

af d. al. d. nupis.

ag d. al. d. nupis.

ah d. al. d. nupis.

ai d. al. d. nupis.

aj d. al. d. nupis.

dare quenquam, & cōcumbere tū muliere uiro iuncta, ad hanc ancillae cuiuspiam
attentare pudicitiam, & ad lectum eius accedere, t appeteret cōtumelijs amicos, aut
quod donaris exprobrare, t quod auditione acceptum fuerit, enūciare alteri, & res
secretas effutire. Ita demum uerecundus uere fueris, & gratiam inieris apud om-
nes homines.

Matth. 5. 8

Eccli 18. c

20. b

Eccli 19. b

CAP. XLII.

A IN his autem ne des locū pudori, nec personae cedas, ut delinquas: in lege & pa-
cto altissimi, in iudicio, quo secundū impium iudices: in salutandis socijs & uia-
toribus, in haereditate confortium partienda, in adaequāda libra aut ponderibus,
in possidendis siue multis siue paucis, in aequabili uenditione mercium, in crebra
liberorum castigatione, in latere mali serui cruentando uerberibus, in nota mulie-
ri malae utiliter apponenda, & claudendo ubi manus multae sunt, in eo quod cui-
piam traditurus es, ad numerum pondusq; tribuendo, omniaq; dando uel accipi-
endo syngraphis testata: praeterea insipientibus & stultis derudiēdis, & cum decre-
pitus ius cum iuuenibus experitur. Ita demum eruditus uere fueris, omniq; uiuo
commendatus. Filia patri occultam affert uigiliam, & somnum abigit sollicitu-
do eius, ne maturitas aetatis eius exolescat, neue odium nupta mereatur: ne stupro
polluat in sua uirginitate, neue in domo paterna fiat grauida: ne quādo uiro iun-
cta faciat flagitium, aut ne in matrimonium data sterilecat. Filiae inuerecundae
custodiam adhibe, ne te ridiculum faciat inimicis, ciuitatiq; fabulam, ne famosum
in populo, neue in uulgus reddat ignominiosum. Ne contempleris quenq;
hominem gratia pulchritudinis, nec inter mulieres desideas: nam ut tinea nascitur
ē uestimentis, ita a muliere nequitia muliebris. Melior est nequitia uiri, q; mu-
lier benignam se praestās, mulier quae eadem author est probrosae turpitudinis.

Pudor ubi im-
probandus.

Summa cura af-
feruēdas esse so-
lias.

Eccli 26. b

Eccli 25. d
Formam per se
non esse curan-
dam.

Gen. 3. b

Equidem commemorabo facta Domini, & quae uidi edisseram, uerbis diui-
nis opera illius. Sol lucidus collustrat omnia, & magnificentia Domini plenum
est opus ipsius. Nōne Dominus sanctis praedicanda cōstituit omnia miracula
sua, quae fundauit Dominus idem omnipotens, gloriaq; sua cuncta constabiliuit:
Profundum & corda peruestigauit, & pernouit technas eorum. Tenet enim Do-
minus omnem scientiam, & cōsignationem aui perspicit. Praeterita declarat si-
mul & futura, arcanorumq; detegit uestigia. Non praeterit eum ulla cogitatio,
nec ullus sermo clām ipso est. Miracula sapientiae suae exornauit, & cum subsi-
stat ex ante aeuum in aeuum perpetuū, neq; auctus est, neq; diminutus, neq; ullius
indiguit cōsiliarij. Quam iucunda sunt opera ipsius, & ad scintillam usq; specta-
bilia. Vigent haec omnia, & durant per aeuum, adq; omnes usus cuncta obediūt.
Gemina sunt omnia, quorum alterum cōtrarium est alteri, nec factum mancum
quicquam est. Alterum commendat bona alterius: & quis spectando gloriam
Dei satiatur?

Laus dei.

Iob 41. a

Esa. 29. c

† Eccli 33. b

† Deut. 32. a

CAP. XLIII.

A Ornamentum altitudinis, puritatisq; firmamentum, ac spectaculum cœli uisu
magnificum est sol lucem annuncians cum emergit, machina admiranda, o-
pus altissimi. Cum is meridianus torret regiones, quis aestum ipsius sustineat?
Ter tanto magis sol montes excalfacit, q; qui fornacem sufflat urendis operibus,
& uaporem igneum exhalans fulgore radiorum praestringit oculos. Magnus est
Dominus creator illius, cuius iussu profectionem accelerat. Lunam idem fecit,
ut suo tempore existat, indicium temporū, & signum aui. Luna dies festus defi-
gnat, luce decrescēte donec deficiat. Mensis nomen ipsius accipit, & crescens mu-
tationibus est mirabilis. Apparatus castrensis in altitudine in solo cœlesti refu-
gens est decus cœli, gloria astrorum, ornatusq; illustris in regione celsa Domini.
Ad imperium Sancti suo consistunt ordine, nec stationes suas defessa deserunt.
Contēplare arcū splendore suo perq; elegantem, & authori eius gratulare. Glo-
riosa curuatura sua cœlū succingit circulo, manibus altissimi eum extēdentibus.

Laus dei ab o-
peribus.

Gen. 1. b

Exod. 12. a

Gen. 9. b

† Esa. 40. c

Idem

Idem imperio suo niuem iurget, & fulgetra pro iudicio suo concitat. Propter hoc penetralia recluduntur, & nubes uolucrum more prouolant. Nubes exauget magna potentia sua, ut elidat lapides gradinis. Montes ipso despiciente commouentur, & Auster flabit cum ipse uult. Sonitus tonitruui eius terram dolore commouet, & aquilonaris procella, turboque uenti more uolucrum deuolantium niuem in modum sidentium locustarum descendente spargit, ut albens pulchritudinem miretur oculus, & imbrem animus stupeat. Idem pruinam salis in modum humi confundit, quæ cōgelida palis imponat apicem. Tum frigidus spirando uentus Boreas, glacie ex aqua coeunte, omnem aquarum collectionem obducit quasi thoracem eis induens, montesque depascitur, deserti perurit, & herbam uelut ignis perimit: quorum omnium præsens remedium est nubes, & ros ab uredine succurrens eadem exhilarat. Profundum consilio suo tranquillat, & in eo fundat insulas. Qui nauigant mare, narrant pericula eius, quæ nos miramur audita nostris auribus. Incredibilia sunt ibi miracula, omnigena uarietas animantium, & natura cetorum. Omnia per eundem consequuntur felicem finem suum, & constant ipsius imperio. Dixerimus multa, nec tamen satisfecerimus: cæterum summa dictorum est, ipsum esse omnia. Quantum ualebimus laudando: ipse enim maior est omnibus suis opificijs. Terribilis est Dominus, & perque magnus, potentiaque sua mirabilis. Quantum potestis extollite Dominum laudando, siquidem semper laude maior est. Ergo extollendo eo uires exercete, nec lassescatis: neque enim poteritis satisfacere. Quis eum uidit, ut possit enarrare: quis eum extollit pro dignitate? Multa occulta sunt his maiora, nam operum eius pauca uidimus. Dominus enim creauit omnia, pijsque sapientiam tradidit.

CAP. XLIII.

Maiorum laudes.

Porrò laudemus uiros præclaros, & quibus prognati sumus maiores nostros. Dominus per hos multam gloriam sibi peperit, idque sua ab æuo condito magnificencia. Qui regnis suis dominati sunt uiri potentia celebres, qui consilio ingenij sui ualuerunt, qui prodiderunt oracula fatorum, qui populo præfuerunt consilio atque cognitione literaturæ scribarum populi, quorum dictis sapientibus constitit eruditio, qui concentus musicos inuestigauerunt, qui carmina scriptis prodita explicauere, uiri diuites qui excelluerunt potentia, qui domi suæ prospere uixerunt, omnes hi gloriam sunt adepti suis ætatibus, suisque temporibus laudi fuerunt. Sunt ex his qui nomen reliquerunt ad laudem enarrationem, sunt rursum quorum nulla est memoria: sed quasi qui nunquam fuerint, interierunt, & nunquam natis euaferunt comparabiles, itidemque post eos liberi eorum. Hi autem sunt uiri misericordia freti, quorum facta non sunt obliuioni tradita, quorum progeniei bona manet possessio, quorumque semen foedere comprehensum est. Foedere comprehensa est progenies eorum, eidemque succedens posteritas. Posteritas eorum manebit in perpetuum, nec gloria eorundem abolebitur. In re placida sepulta sunt eorum corpora, nomenque uiuit per omnes ætates sæculorum. Populi prædicant sapientiam eorum, cœtusque laudes celebrant. Hanoch Deo placuit, & sublatus est, exemplum emendandæ uitæ nationibus. Noë perfecte iustus est inuentus, cui tempore supplicij præmium obtigit: ideoque reliquus terræ factus est, cum extitit diluuium. Cum eo pactum initum est sempiternum, nunquam mortales omnes abolēdos esse diluuium. Magnus erat Abraham pater multarum gentium, nec extitit ei gloria similis. Is seruauit legem altissimi, & in pacto cum eo perman sit. Ratum effecit in corpore suo pactum, & in tentatione fidelis inuentus est. Quapropter confirmatum est ei iureiurando, gentes per semen eius beandas esse, ipsumque in istar terreni pulueris multiplicandū, tum extollendos ad astra posteros eius, atque à mari usque ad mare sedes habituros, & à flumine usque ad terminū terræ.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

Vel agros.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

κατ' ἐπιταγήν, al. κατ' ἐπιταγήν.

Liber

†Cum Isaac similiter constitutum est, propter Abraham patrem eius omnes homi-
nes felicitate donandos esse, †pactumq; ad caput Iacob sancitū in quiete. *Eidem
aspiratione sua [Deus] affuit, tradiditq; possessionem, Distribuit partes eiusdem
†& diuisit in tribus duodecim.

CAPVT XLV.

A Ex hoc uirum procreauit adeptum misericordiam, omnium mortalium oculis
gratosum, Deoq; simul charum & hominibus, †Moysen, cuius †beata est me-
moria. Hunc †gloriæ sanctorum æquiparauit, effecitq; magnum terrendis hosti-
bus. Per huius diuina iussa †designauit miracula, reddiditq; eum in conspectu re-
gum gloriosum. Mādata dedit huic ad populū suum, partemq; gloriæ suæ osten-
dit. †Sanctum reddidit hunc fide & placabilitate, & ex omnibus elegit mortali-
bus. Vocem suam huic edidit audiendam, induxitq; eum in nebulam. †Huic pre-
cepta coram tradidit, legem uite †scientiæq; ut pactum edoceret Iacob, & ius suum
Israelem. †Euexit Aaronem sanctum ipsi similem, & fratrem eiusdem e tribu Le-
uitica. †Pactum æternum sanxit cum eo, commisitq; ei sacerdotium populi. Ele-
ganti cultu beatum reddidit, & amicum habitu glorioso. Perfecta magnificentia
uestiuit eum, & †instruxit apparatu †opulento, periscelide, toga tunicaq;. Globu-
lis aureis succinxit eum, crebrisq; circumcirca tintinabulis, quæ sonos ederent in-
cedente ipso, & †in fano tinnitū redderent, ad †filiorū populi sui commēdationem:
auro item coloreq; hyacinthino, & purpura augusto habitu uarij operis & artifi-
cij, pectorali uidelicet †iudicij cum †Doctrina & Veritate, opere †coccinis filis arti-
ficiofo, simul & pretiosis lapidibus sigillorum modo scalptis, opereq; sculptoris il-
ligatis in auro, cum scriptura monumēti causa incisa secundū numerum †tribuum
Israel. Deinde aurea supra mitram corona in modum sigilli sancte sculpturata, or-
namento honorifico, & eximio opere, oculorūq; decoro ac spectabili oblectamen-
to. Ante eum talia facta †non sunt ullo sæculo, nec indutus est †ihs alienigena: sed
filij eius soli nepotesq; ipsius assidue. Solide cōsumi solita sunt †horū sacrificia, bi-
na uidelicet quotidiana assiduitate. †Manus huius †consecrauit Moyses, & eum
sacro inunxit oleo. Pacto sempiterno cōcessum est huic, & eiusdē progeniei, uol-
uendis cœlo diebus ministrare Deo, simul & sacrificare, †eiusq; nomine fausta pre-
cari populo ipsius. Hunc ex uiuis omnibus ad libanda sibi munera, populumq;
suffimentis, & ad commendationem gratis nidoribus expiandū elegit Dominus.
Eidem mandata sua †tradidit, †& secundum præscripta iura potestatem, ut quæ te-
status esset, edoceret Iacob, & Israeli legem suam †illustraret. *Aduersus eum co-
orti sunt alieni, & per inuidiam in deserto consurrexerunt in eum uiri Dathan &
Abiron sequuti, factioq; Core sæua ac furiosa: quos Dominus uidit, nec laudauit,
ideoq; ira sæua cōsumpti sunt. Edidit in eos miracula, cum eos igni flāmate suo
confecit. †Aaronem uero auxit gloria, & fructum ei cōstituit hæreditarium. At-
tribuit †ei primitias primorum fructuum, †& †in primis panem parauit ad satieta-
tem. Nam sacrificijs Domini uescuntur posterij eius, quibus ea cum ipso concessit.
†Cæterū in terra †populi nullam habet possessionem, nec in gente sua portionem
adeptus est: nam ipse [Dominus] †hæreditaria eius obuētio est. *Porrò gloria ter-
tius ab his est Phinees Eleazaro natus, eo q; †flagrarit studio religionis Domini,
populoq; desciscenti obstiterit optima animi sui alacritate, & Israelem expiarit.
Quapropter [Dominus] pactū †firmauit ei prosperitatis, antistitem fore sacrorum
populiq; sui, & ipsum posteritatemq; eius perpetua sacerdotij magnificentia poti-
turos. Porrò quod †Dauidi Isai filio de tribu Iuda pactū est, fructus hæreditarius
regis, filij e filio unici, fructus item hæreditarius Aaroni, eiusdemq; progeniei pa-
ctus, corda nostra sapientia imbuat, qua iuste regat populus ipsius: ne bona ipsius
aboleantur, aut sæculis eorum †gloria eius.

CAP. XLVI. Fortis

κακρονομία, al. κληρονομία.

†vel, fausti ominis.
†vel, gloria sanctis.

†הנהיג, q. d. demisit,
uel depegit: nisi mā-
lis, soluit p. estugias.
†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, uel, authori-
tatem ei cōciliavit.
†הנהיג, uel, eximio.
†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, uel, rituali, q. d. eo
ritu deum consulere
iuebantur.

†הנהיג, al. הנהיג. Ita in
interpretatum uidetur
Vrim et Thummim,
ut 1. Esd. 5.

†הנהיג, al. הנהיג.
†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג. Ita ha-
bent correctiores co-
dices.

†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.
†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.
†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.

†הנהיג, al. הנהיג.

Gen. 26. 4
†Gen. 38.
†Gen. 28. 6
29. 30.

Ios. 18. 19.

Exod. 11. 2
Aa. 7. 6

Num. 12. 2

Exod. 19. 20.

Exod. 4.

Exod. 28. 2

Leuit. 8. 2

Deut. 17. e. 21. 2
Mal. 2. 2
*Num. 16. 2

Num. 17. b

Exod. 25. f
Leuit. 24. b

Deut. 12. b
18. 2
*Num. 25. 6

Votū est autho-
ris obiter infer-
tū, quo petit ut
deus quæ p. z-
tus sit patrib.
in se & sui tem-
poris posteris
confinet.

†Hof. 12. c
*Num. 27. d
Deut. 34. b
Iof. 1. a
†Iof. 3.

Iof. 10. c

Nam. 14. a

Num. 26. g
Deut. 1. c

Iof. 14. c

Eccli 49. c

1. Reg. 10. a
16. c

1. Reg. 7. b

1. Reg. 12. a

1. Reg. 29. c

2. Reg. 12. a

2. Reg. 17. f

1. Reg. 18. b

2. Reg. 5. s.

1. Par. 16. a

2. Reg. 12. c

3. Reg. 3. e

F†Ortis bello Iesus Naue filius *Mosi successit in munus propheticū. Hic electis A dei seruandis magnū sibi nomen peperit, dū confurgentes hostes ulciscitur, & Israelitas inducit in possessionem. †Quantam est adeptus gloriā, quoties manus suas extulit, & gladium suum uibravit in ciuitates. Quis ante eum talis extitit, bquippe qui gesserit bella Domini. †Nōne sol restitit huius opera, & dies unus excreuit ad duos. Cum hostes eum undiq; premerent, inuocauit dominatorem altissimum, & magnus Dominus exaudiuit eum, uehementi uiolentaq; grandine lapidando. †Prælio in gentes irruit, & obsistentes interemit in descensu, ut gentes cognosceret arma eius, & bellum ab eo geri sfaunte Domino. Nam ipse po tentem sequutus est, †temporibusq; Mosi amicū ei se præstitit, cum ipse cum Chaleb lephonne nato se bhosti opponeret, ac prohiberet peccare populū, fremitumq; malitiosum pacaret. †Hi duo seruati fuerunt ē sexcentis peditum millibus, ut po te inducendi in possessionem, in terram manantem lacte & melle. †Chaleb insu per dedit Dominus fortitudinem, quæ ad senectutem usq; mansit ei, donec cōscen dit terram excelsam, & progenies eius obtinuit possessionem, ut scirent omnes po steri Israelis, quā Dominū sequi bonum sit. Porro iudicum quoq; nominatim c omnium quorumcunq; non scortatus est animus, & quicunq; a Domino non de fecerunt, fausta felixq; fuerit memoria. †Ossa eorū locis suis reuirescāt, nomenq; eorum per successiones ad celeberrimos quosq; posterorum traditum. Charus Domino suo, cuius erat propheta, †Samuel †reges constituit, populoq; ipsius un a xit principes. Lege Domini gubernauit multitudinē, cum Dominus idem Iacob respiceret. Hic fide sua propheta probatus est, uerbisq; suis esse fide uaticina cō pertus. †Dñm potentem inuocauit, cum prementibus eum undiq; hostibus D ipsius, agnum lactentem immolaret. Tum Dominus de cælo tonuit, sonituq; magno ptonitru uocem suam edidit audiendam. Ita concidit duces Tyrionum, omnesq; Palestinorū principes. †Ante tempus uitæ finiendæ coram Deo, & Vn cto ipsius testatus est se nec pecunias ab ullo mortalium, nec ad calceamenta usque quicquam accepisse: neq; uero quisquā est eum criminatus. †Etiam post obitum suum uaticinatus est, & regi interitū ipsius indicauit. Vocem suam ē terrā sustu lit, scelera populi delenda uaticinans.

CAPVT XLVII.

Post hunc exortus est †Nathan, qui temporibus Dauidis functus est munere A prophetico. Porro sicut adeps ab hostia felici selectus fuit Dauid ē posteris Israel. Cum leonibus quasi cum hœdis lusit, & cum ursis perinde ac cum agnis ouium. †Nōne in iuuentute sua interemit gigantem, & opprobrium sustulit ē populo, quando manum cum lapide funde leuauit, & deiecit superbiam Goliath. Nam inuocabat Dominum altissimum, qui roborauit dexteram ipsius, ut tolleret hominem bello potentem, cornuq; populi sui erigeret. †Is ei gloriam tribuit de cem millium, & commendationibus suis reddidit laudabilem, & ei diadema glo riæ detulit. †Nam hostes profligauit circumcirca, & Palestinos inimicos redegit ad nihilum, adeo ut cornu eorū etiam hodie sit fractum. In omni opere suo lau dem summo numini honorifica oratione tribuit, totoq; corde decātauit creatorē suum, & amauit. †Cantores cōstituit ante aram, qui suæ sono suo cantus ede rent, *carminibusq; suis laudes agerent quotidie. Festis diebus decus addidit, & ad summū exornauit tempora: quibus celebrarent nomen sanctum dei, & a matu tino tempore decantarēt eiusdem sanctitatem. †Dominus peccata eius aboleuit, & cornu eius erexit ad tempus perpetuum. Fœdere pactus est ei regnum, & so lium maiestatis in Israel. †Huic successit filius sapiens, qui per eum in amplam ue nit possessionem. Salomon regnauit tempore pacifico, & gloriā adeptus est, postquā Deus circumiecta loca pacata reddidit, ut nomine ipsius statueret ædem, & sacrarium perpetuum pararet. Quā sapiens in iuuetute tua factus es, qui flu

†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.

†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.

†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.

†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.

†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.

†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.

†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.
†Iof. 10. c, al. Iof. 10. c.

Liber

^aπῶς.
^bἀνέπνευσεν, al. ἀνέπνευσεν.
^cἀνέπνευσεν, al. ἀνέπνευσεν.

^aκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^bκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^cκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.

^aκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.

^aκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.

^aκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.

^aκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.

^aκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.

^aκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.

^aκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^bκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^cκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.

^aκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^bκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^cκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^dκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^eκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^fκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^gκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^hκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
ⁱκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^jκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^kκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^lκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^mκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
ⁿκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^oκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^pκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^qκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^rκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^sκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^tκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^uκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^vκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^wκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^xκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^yκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^zκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.

^aκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^bκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^cκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^dκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^eκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^fκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^gκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^hκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
ⁱκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^jκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^kκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^lκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^mκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
ⁿκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^oκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^pκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^qκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^rκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^sκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^tκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^uκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^vκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^wκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^xκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^yκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.
^zκαὶ οὕτως, al. καὶ οὕτως.

minis instar repletus fueris intelligentia. Animus tuus terram omnem operuit, & allegorijs ænigmaticis impleuit. Nomen tuum procul permanauit in insulas, paceq̃ tua fuisti gratiofus. Te miratæ sunt regiones, propter carmina, & prouerbia simul & allegorias, interpretationesq̃, ac nomen domini Dei, qui Deus Israelis est cognominatus. ^a Aurum congeffisti ut stannum, & argentum instar plumbi multiplicasti. ^b Lumbos tuos applicuisti mulieribus, & uinci te corpore tuo passus es. Inuiffisti gloriæ tuæ maculā, semenq̃ tuum profanasti, offensam contraxisti liberis tuis, & ex stultitia tua cepisti dolorem: unde bipertito diuifum est imperium, regnumq̃ rebellionis ortum ^c ex Ephraim. ^d Non tamen omisit misericordiam suam Dominus, nec eam ex operibus suis disperdidit. Nepotes electi sui haudquaquā aboleuit, nec progeniem amatoris sui sustulit, sed dedit Iacob reliquias, & Dauidi radicem ex ipso. Cæterum Salomon cōquieuit cum patribus, & post se reliquit stultitiam publicam de semine suo, inopemq̃ mentis Roboam, ^e qui cōsilio suo populum alienauit, & Ieroboam Nabatis filium, ^f qui in errorem induxit Israelitas, peccandiq̃ uiam Ephraim tradidit. Ergo multiplicata sunt peccata eorum, adeo ut eos pellerent terra sua, omneq̃ scelus expetierunt, donec indignatio inuasit eos & ultio, [per quā omnia peccata luerent.] **CAP. XLVIII.**
A Porro ^g Elias propheta uelut ignis est exortus, & sermo eius instar facis flagrauit. Is famem grauem immisit in eos, uehementiaq̃ sua redegit ad paucos, [q̃ non possent ferre iussa Domini.] Imperio Domini cœlum inhibuit, ^h ignem de cœlo ter deduxit. Quantam gloriam miraculis tuis adeptus es Elia? aut quis paria tecum gloriatur? ⁱ qui defunctum excitaris à morte, & animam ab orco uerbis altissimi, qui deduxeris reges ad interitum, & de sede sua gloriosos, [eorumq̃ potentiam infregeris,] ^j qui audieris in Sina increpationem Domini, & in Horeb ultrices sententias: ^k qui reges ad uicem rependendam, & prophetas tibi successuros unxeris: ^l qui procella ignita sublatu sis in curru equorum ardentium, ^m qui ad reprehensiones certis temporibus designatus sis ad pacādam iram iudicij diuini ante furorem, ad ⁿ cor patris reconciliandum filio, & ad tribus Iacob constituendas. Beati qui te uiderint, beneuolentiaq̃ fuerint ^o condecorati, quia nos uita uiuemus. ^p Hic est Elias, qui procella tectus est, ^q cuiusq̃ spiritu repletus est Elisæus. Is temporibus suis nihil est permotus ^r ob principes, nec imperium cuiusquam pertulit. Nulla res superauit eum, ^s corpusq̃ eius prophetam egit etiam post obitum. ^t Miracula designauit in uita sua, defunctiq̃ facta miranda sunt. Non tamen ob hæc omnia resipuit populus, nec à peccatis destitit, ^u donec è terra sua captiuus est abductus, & dispersus per totum orbem, adeo ut populus paucissimus cum principe relinqueretur in domo Dauidica. Pars quidem eorum ^v quod rectum erat egit, sed pars peccata multiplicauit. Urbem suam muniuit ^w Ezechias, & ^x aquam in medium eius induxit. Effodit ferro rupem, & cōstruxit fontes causa aquarū. ^y Huius temporibus ascēdit Sennacherib, qui præmisso Rabface cōtra Sion ^z manum suam extulit, & superbia sua gloriatus est. Tum perculsa sunt corda, manusq̃ populi: qui cum indoluisset in modum parturientiū, & dominum misericordem manibus ad eum extentis inuocauisset, Sanctus ille de cœlo protinus exaudiuit illos, [nō retinuit in memoria peccata ipsorum, nec tradidit eos hostibus suis,] etenim eos interprete Esaia [propheta sancto] liberauit. ^a Castra Assyriorum cæcidit, & angelus ipsius deleuit eos. Nam Ezechias quod Domino gratū erat fecit, & fortiter se gessit in itineribus patris sui Dauidis, de quibus præcepta dederat propheta magnus, & uaticinatione sua ^b fidus Esaïas. ^c Temporibus illius retro cessit sol, uitamq̃ regis ampliāuit. Ingenti spiritu præuidit ^d nouissima, & lugentes in Sion cōsolatus est. In æuum usq̃ futura prænunciauit, arcanaq̃ fata priusquam euenirent.

CAPVT XLIX.
Instar

4. Reg. 22. 2. 23
2. Par. 34. 2

4. Reg. 25. b
1. r. 1. a

Ezech. 1. a

Eccli. 46. c

Agg. 2. d
1. Ecl. 3. a
3. Ecl. 5. a
* Agg. 1. c. 2. a

2. Ecl. 1. 2

2. Ecl. 7. 2

* Gen. 5. e
Eccli. 44. b
Heb. 12. 2
* Gen. 41. f
42. 2. 45. c

Gen. 4. 2. 5. d

1. Mach. 3. 4.

Instar misturæ odoramenti artificio unguentarij concinnatæ est [†]Iosiaæ memo-
ria, omni ori mellis in modū dulcis, & ut in fœcūdo uini cōuiuio musica. Hic in
populo reformādo dexteritate usus est, et abominādas impietates sustulit. Animū
suum direxit ad Dominum, pietatemq̃ temporibus impiorum constabiliuit. Præ-
ter Dauidem, Ezechiam, & Iosiam [†]perfidiose defecerunt omnes, nam deseruerūt
legem altissimi, regesq̃ Iudaici descivere. Alijs itaq̃ [†]traditum est cornu eorum,
& gloria genti alienæ, [†]quæ eximiam sanctitatis urbem incendit, uicosq̃ eius deso-
lauit iuxta uaticiniū Ieremiæ. Hunc enim male [†]tractauerunt, [†]cum ab utero pro-
pheta consecratus esset ad eruendum, affligendum ac perdendū, rursumq̃ ad ædi-
ficandum & plantandum. Porro autem est Ezechiel, [†]qui intuitus est uisum glo-
riæ, quod ei in curru Cherubim ostensum est. Hic [†]sub imbre meminit inimico-
rum, rectaq̃ uia incedentes [†]erexit. Duodecim quoq̃ prophetarum [†]ossa de locis
suis reuirescant, [†]memoriaq̃ eorum fausta sit & beata. [†]Enimvero quisq̃ conso-
latus est Iacob, & spe fida seruauit eum. Quantopere [†]Zorobabelē extollemus,
nam is uelut insigne est in manu dextera [Israelis,] atq̃ itē [†]Iesus filius Iosedec, qui
temporibus [†]suis condidere templum, & [†]ædem sacram ad gloriam sempiternam
Domino paratā extruxerunt. Inter selectos insuper est diuturnæ memoriæ [†]Nee-
mias, [†]qui nobis excitauit muros collapsos, portasq̃ constituit cū obicibus, & do-
mum nostrarum fundamēta denuo substruxit. Nemo uero in orbe similis [†]E-
noch extitit, ut qui de terra sublimis sit assumptus, [†]neq̃ Iosepho par uir quisquā
ortus est, fratrum dux, populiq̃ firmamētum, cuius ossa [†]conseruata sunt, [& post
obitum uaticinata.] [†]Sem & Seth gloria excelluerunt inter homines, & [†]in crea-
tione rerum, Adam inter cuncta animantia.

CAPVT L.

Adde & [†]Simonē Onia natum pontificem maximū, qui sacram ædem instau-
rauit in uita sua, [†]templūq̃ ætate sua firmauit. Ab hoc [†]duplex altitudo fun-
data est, cellsum munimen illud templum ambiens. Huius temporibus [†]recepta-
cula aquarū afflicta sunt, [†]æneaq̃ fuit pars maris ferè tertia. Hic populo suo sedulo
cauit à ruina, & elaborauit in urbe [†]includenda munitionibus. Quam se gerebat
honorifice, cum uersabatur in populo: cumq̃ è domicilio uelo prætento procede-
bat, quasi stella matutina inter nebulas, & perinde ac luna plena diebus [†]suis, uelu-
ti sol irradians templum altissimi, & ut arquus in splendidis refulgens nubibus, ut
flos rosarum tempore uerno, & quasi ad aquas profluentes lilia, ut thurifer surcu-
lus tempore æstatis, & ut ignis ac thus [†]in foco, ut uas auro solidū omnigena gem-
ma decoratum, ut oliua [†]elegans & fructifera, quasiq̃ cupressus ad nubes usq̃ pro-
cera, cum sumebat gloriosum habitū, cumq̃ omni magnificentia induebatur, atq̃
in ascensu sacri altaris [†]amictum sanctitatis decorabat. Cum item [†]membra è ma-
nibus sacerdotum accipiens stabat ad focum aræ [†]cingente eum corona fratrum,
Cedro in Libano natæ similis erat, illis perinde ut stirpes palmarum, & omnibus
prognatis Aarone cum sua magnificentia circumstātibz, sacrificiaq̃ Domini ma-
nu tenentibus coram uniuerso coetu Israelitarum. Ita ille sacrum ministerium su-
per aram summi atq̃ omnipotentis Dei sacrificium condecorando exequabatur.
Manum suam protendebat ad libamina, [†]libabatq̃ liquorem uuæ sanguineum,
& [†]super solum aræ summo rerum rectori fragrans odoramentum effundebat.
Tum Aarone prognati exclamare, tubisq̃ ductilibz clāgere, & coram altissimo
uocem ingentem edere causa [†]commēdationis. Tum quoq̃ populus omnis unā
fatagere, & humi procidere pronus in faciem, ad dominum suum Deum omnipo-
tentem ac summū adorandum: cantores autem uocibus suis laudes agere, ut suaue
plurimo [†]sono carmen ederetur. Interim populus summo Domino supplicare,
precesq̃ fundere coram misericordi, donec absolueretur cultus ipsius, sacraq̃ mi-
nisteria peragerentur. Deinde cum descendisset ille manus suas ad omnē cœtum

יְהוֹשִׁיָּא

^B [†]id est, per ma-
num. Ita sepe uocat
operam propheta.

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

[†]id est, sub allegoria
imbris mala eis præ-
dixit. Ezech. 13. c

Liber

Israelitarum, laudes Domino labijs suis agendo, eiusdemq; nomine gloriando extendere. Inde rursum preces iterari ad benignitatem altissimi percipiendam.

^Qid dicitur in ^Quod al. id est

^Quod vel, gratiam impetrandam

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

Nunc quoque deo rerum omnium laudes agite, Deo per omnia magnifico, qui nobis ab utero indies augescere dedit, & nobiscum egit pro sua misericordia. Is nos perfundat iucunditate animi, nostrisque temporibus pacem concedat, ut priscis saeculis in Israel: ut misericordiam suam in nobis ratam faciat, nosque temporibus nostris liberet. Duabus gentibus infensus est animus meus, atque tertiae, quae minime gens est: ipsae uidelicet qui tenent montem Samariae, & incolis Palestinae, stultoque populo Sichimis habitanti. Doctrinam prudentiae scientiaeque conscripsit in hoc libro Iesus filius Sirach Eleazaro nati Hierosolymitanus, in quo effudit animi sui sapientiam. Beatus est qui uersatus fuerit in his, & qui ea mente sua recondiderit, euadet sapiens. Nam qui haec egerit, ualebit ad omnia, quia uestigiū ponit in luce Domini, qui sapientia pios imbuat. Deus praedicetur in perpetuum. Fiat. Maxime.

CAPVT LI.

Precatio Iesu filij Sirach.

A TE Domine rex celeberrime, tibi laudes ago Deo seruatori meo, nominique tuo gratulor, quod mihi defensor fueris & adiutor, quod seruaris corpus meum ab interitu, & a labijs linguae calumniatricis: quod aduersus labia mendacio dedita, contraque aduersarios mihi tuleris auxilium: quod me pro abundantia tua misericordia liberaris a fremitibus eorum, qui parati erant ad me deuorandum, atque etiam a manu uitam meam insectantium, a plurimis, quas perpeffus sum, afflictionibus, ex igne suffocationem undique minanti, ex igne quem non accenderam, ex imo orci uentre, ab impura lingua, a falsa apud regem criminatione, & ab iniustae linguae calumnia. Ad mortem usque propinquarat anima mea, uitaque deorsum quae proxime orcu accesserat. **B** Comprehensum me tenebant undique, nec comparebat adiutor: ad humanum auxilium respectabam, nec ullum erat. Tum misericordiae tuae Domine recordatus sum, & eorum quae ab aeuo condito gessisses: te eorum qui te fidant liberatorem esse, & a manibus hostium uindictam. Ergo uere terra sustuli precationem, & ut a morte liberarer orauit. Dominum inuocaui Domini mei patrem, ne me diebus calamitosis defereret, opem negantibus superbis. Laudabam nomen tuum assidue, ac decantabam cum gratulatione, & precatio mea exaudita est. Nam seruasti me ab interitu, & ex improbo tempore eripuisti. Propterea gratulor tibi, & laudes ago Domine, nomenque tuum celeberrime. Iuuenis adhuc, antequam seducerer, precatione mea palam quaesivi sapientiam. **C** Hanc petebam ante templum, & selector eam usque ad extremum in modum uuae maturescentis efflorescentem. Cor meum in ea laetatum est, & pes meus recta ingressus. Inuestigauit hanc a iuuentute mea, aurem meam admoui modice, ac didici, multamque mihi comparauit eruditionem. Cum itaque profectum in ea sim affecutus, fatebor gloriam illius qui mihi contulit sapientiam. Equidem decreui praestare illam, ut qui studio boni tenerar, nec erit cur erubescam. Animus meus cum illa conflictatus est, factaque mea perpendi, extendi manus meas in altum, & agnouit errores ipsius. Direxi animum meum ad illam, & inueni eam in purificatione. Coniunctum cum illa cor adeptus sum ab initio, quapropter minime deferar. Viscera mea commota sunt ad quaerendam illam, propterea bonam possessionem nactus sum. Dominus mihi premio dedit linguam, qua & laudabo ipsum. Accedite ad me, o imperiti, inque domo disciplinae uersamini. Quidnam cunctamini? aut quid dicitis super his, cum animae uestrae uehementer sitiant? Aperto ore meo dictito, sine argento comparate uobis, ceruicem uestram iugo subiicite, & anima uestra suscipiat disciplinam: in promptu enim est eam inuenire. Videte oculis uestris parum laborasse me, multamque mihi requiem esse consecutum. Participes estote disciplinae una cum magno argenti numero,

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

^Quod dicitur, al. id est

Esa. 55. 1

Eccle. 6. 6

numero, & cum ea multū auri acquirite. Anima uestra lætetur benignitate eius, nec uos laudum eius puduerit. Ante amissam occasionem fungimini officio uestro, suoq; tempore præmio uos afficiet.

Liber Tobiæ.

CAPVT I.

LIBER historiarum Tobiæ, filij Tobielis, nati Hananie A
le, filio *Aduelis, qui Gabaële ortus est ē semine Asaelis,
ē tribu Nephthalim, qui temporibus †Salmanasaris re-
gis Assyriorum captiuus fuit abductus ē †Thisbe, quæ
est à dextera †Cades Nephthalim in Galilæa supra †Aser
lita. Ego Tobias omni tempore uitæ meę itineribus in
tegritatis incedebam & iustitiæ, multaq; benigne in fra-
tres gentis meę, qui mecū Niniuem, quæ est in Assyria
regione, deuenerant, erogabam. Nam cum essem in pa-

tria mea, in terra Israelitica iuuenis adhuc, & paterna mea tribus Nephthalim uni-
uersa defecisset à templo Hierosolymæ illius, quæ ex omnibus Israeliticis tribubus
ad sacrificia omnium selecta fuit, ubi templum illud domicilium altissimi cōsecra-
tum erat, & ad omnes ætates æui ædificatum: cumq; tribus omnes sociæ defectio-
nis †Baali illi †iuuencæ, [quæ Ieroboam rex Israel statuerat,] sacrificarent, atq; etiam
patria domus Nephthalim, ego solus Hierosolymā, ut præcepto sempiterno præ-

scriptum est omni populo Israelitico, frequenter commeabam, †primitias gerens
& decimas fructuum, unā cum ijs quæ primum detonsa fuerāt, & ea sacerdotibus
posteris Aaronis ad aram offerebam. Primas omnium fructuum decimas trade-

bam sacerdotibus prognatis Aaron ministrantibus Hierosolymæ: alteras deci-
mas uendebam, & profectus quæ inde confecissem Hierosolymis erogabam annis
singulis: & tertias dabā ijs quibus par erat, prout à Debbora †matre patris mei præ-
ceptum habebam, utpote pupillus à patre meo relictus. Cum autē euasissem uir,

Anna uxore †de stirpe generis mei ducta, Tobiam ex ea progenui, [cumq; ab in-
fantia docui reuereri Deum, & ab omni peccato abstinere.] Cumq; captiuus Ni-
niuen [cū uxore, & filio, omniq; tribu mea] essem abductus, omnibus generis mei
fratribus †de cibis gentium esitantibus, ego tamen ne uescerer illis genio meo tem-

peraui: q; †religionem Dei animo meo toto colerem. Gratosum ergo me reddi-
dit altissimus, & speciosum corā †Salmanasare, adeo ut me †obsonatore uteretur,
[daretq; mihi potestatem eundi quocunq; uellem, & quicquid libuisset faciendi li-
bertatem. Quapropter commeabam ad quosuis captiuitatis socios, & eos moni-

tis salutaribus instituebam.] In Mediam autem profectus Gabaëli Gabriæ fratri, c
[quem inter multos de genere meo tribulem meum egerē uidebam,] decem argen-
ti talenta, [quæ ex honorario munere regis habebam, accepto chirographo] con-
credidi. Porro cum †Salmanasar obiisset, successit ei in regnum filius Sennache-

rib: cuius cum turbulentæ res essent, non poteram in Mediam porro iam cōmea-
re. Cæterum & Salmanasaris temporibus plurima utebar in fratres meos beni-
gnitate, panes meos erogabam in esurientes, & uestes in nudos, atq; si quem gene-
ris mei conspicatus eram defunctum, circumq; muros proiectum in urbe Niniue,
sepeliebam illum: & si quos Sennacherib occiderat, cum [accepta clade, qua Deus
eum propter numinis obtreccationem ipsius affecerat,] †fugiens ē ludæa rediisset,

*In Tobia qui hodie
Hebraice circumfer-
tur est **תוביא**

†Vetus interpres
p hac Saphet memo-
rat Heb. **ספח**.
De qua Ios. 20. 11. 20
dicitur tunc **ספח** cor-
rectiores **ספח**, ut
sit: à dextera proprie
dictæ urbis Nephtha-
lim.

†Vetus interpres,
Naafon.

†Baalim & **דאמא**, alii
tū **דאמא** & **דאמא**.

†Vcl, foetuum.

†Id est, auia mea.

†Vcl, emptore, aut po-
tius dispensatore.

†Vcl, emptore.

g. Reg. 17. 2

g. Reg. 12. f

Exo. 22. d. 23. c
Deut. 12. 2
18. a. 20. 2

Num 36. c

Gen. 43. f
Iudith 12. 2
†Ier. 40. 2

4. Reg. 19. g
Isa. 37. g

Liber

furtim ⁊ sepulchro mādabam eos, (multos enim furor illius perdidit,) ut cum con-^{4. Reg. 1. c}
quirerentur à rege cadauera, non comparerent. Cum uero Niniuitarum quidam
profectus indicium regi fecisset me illos sepelire, latitavi, & cum ad necem requiri
D me cognouissem, metu percussus cessi. Direptæ fuerunt itaq; omnes facultates
meæ, nec quicquam mihi reliqui factum est, præter Annā uxorem meam, & filium
Tobiam. Cæterum nondum erant elapsi quinquagintaquinque dies, cum illum
duo ipsius filij interfecerūt. Cum ergo in montes Ararath aufugissem, qui illi in
regnum successerat Sarchedonus eiusdem filius, "Achiacharum" Anaëlis fratris
mei filium præfecit omnibus patris sui rationibus, totiꝫ dispensationi: cumꝫ A-
chiacharus mea causa postulauisset, Niniuen remeauit. Nā Achiacharus à poculis
erat, & ab annulo signatorio, tum à rationibus, ac dispensator, uicariumꝫ sibi Sar-
chedonus eum adsciuerat, nempe è fratre meo natum.

I Al. Archiridonus,
Esa. 17. Esarhadon di-
citur. ut et in Tobia
qui hodie extat He-
braice.
in Hebr. אֲחִיכָר
"הַנִּינְוִי"

CAP. II.

A Porro cum rediissem domū meam, & Anna uxor mea, simul & filius Tobias
mihi restitutus esset, solenni Pentecostes, quod est septem hebdomadarum sa-
crum, cum lautum mihi foret conuiuium, cibo sumendo decubui. Ibi cum opso-
riorum copiam uiderem, filio meo, Abi dico, accerse quemuis egenum è fratribus
nostris inuentum, cui cordi sit Dominus, interim ego te ecce expectauero. Cumꝫ
abiisset, reuersus, Quidā, inquit, o pater, è gente nostra præfocatus iacet in platea.
Tum ego, priusquam cibum gustassem, exilij, & sublatum domum abdidi, donec
sol occidisset: deinde reuersus laui, cibumꝫ meum sumpsi cum mœrore, recorda-
B tus uaticinij ⁊ Amos, ut dixisset, Solennia uestra conuertentur in luctum, & omnes^{Amos 8. b}
lætitiæ uestre in lamentationes. Lugens itaq; postquam sol occidit, abiij, illumꝫ^{1. Mach. 1. d}
effosso sepulchro mandauit. Tum uicini per ridiculum, Non metuit, aiebant, iste
iam interfici propter hoc facinus: qui tametsi ⁊ fugam ceperat, mortuos tamen ecce^{Tob. 1. d}
rursum sepelit. [Ego tamen Deum magis q̃ regem timens, corpora surripiebam
occisorum, eaꝫ domi meæ occultata, medijs noctibus sepeliebam.] Eadem uero
nocte cum reuersus à sepultura, pollutus ad parietem atrij me quieti tradidissem,
nec uelasssem faciem, *passeres, quos in pariete latere nesciebam, stercus calidum in
apertos oculos meos demiserunt: unde natis in oculis meis albuginibus, cum me-
C dicos adissem, nihil me iuuauit. [Cæterum hac tentatione periclitari Tobiam
Dominus ideo permisit, ut posteris exemplum patientiæ, quale sancti Iob est, pro-
deret. Nam cum ab infantia sua Deum semper esset reueritus, eiusꝫ mādata ser-
uasset, nihil ei succensuit, q̃ clade cæcitatis esset affectus, sed constans in religione
ipsius, agendis eidem gratijs per omne uitæ suæ tempus perstitit. Nam sicut bea-
to Iob reges insultabant, ita uitam huius affines eius & cognati habebāt ludibrio,
dictitantes, Vbi est spes tua, qua *exercebas beneficentiam, & sepeliebas? Tobias
uero reprehendebat eos, dicens, Ne talia loquamini, quoniam filij sumus sancto-
rum, & uitam expectamus illam, quam Deus ijs qui fidem cum eo nunquam muta-
D rint, daturus est.] Porro Achiacharus alebat me, donec in Elymaida pfectus sum.
Anna uero uxor mea opera muliebria facienda conduxerat, [unde uictum pa-
rabat qua poterat industria:] cumꝫ dominis ea misisset, persoluto illi pretio, hæc
dum insuper addidere: qui postquā peruenit ad me, cœpitꝫ balare, Vnde nam est
hic hædus? inquit, ⁊ Ecquis furtiuus est: restitue illū dominis, neꝫ enim furtiuum^{Deut. 23. a}
licet edere. At illa, Dono mihi super mercedē additus est, inquit. Ego uero non
credens illi, iubebam eum reddi dominis, atꝫ eius causa erubesceram. Tum illa
mihi respondēs, ⁊ Vbi sunt, inquit, benignæ erogationes illæ, iusteꝫ facta tua:⁹ en^{Iob 2. b}
ut in te comparent omnia. [His atꝫ alijs huiuscemodi uerbis illa me incessere.]

*ἡσ δὲ οὐκ ἔμελλε, al. ἡσ π
ἀίματι.

*Heb. אֲחִיכָר dices.

*Vel, erogabas in
pauperes.

*Vel, en comparent
in te omnia. Ironice.

CAPVT III.

A T Vm contristatus ego, plorās ac dolens his uerbis precatus sum, lustrus es Do-
mine, & omnia facta tua, institutaꝫ omnia *misericordia sunt, & integritas:
iudiciumꝫ

*Vel, benignitas.
חֶסֶד

Deut. 28. c

iudiciūq; integrum & iustum exeres in perpetuum. Memento mei, & me respice: ne expetas à me poenas peccatorum, aut etiam erratorū meorum, patrū meorū qui coram te peccauimus. Nam praeceptis tuis aures occlusimus, & quamobrem ad prædam & captiuitatem, ad necem & fabulam, & ad opprobrium nos omnibus, inter quos disiecti sumus, exposuisti. Iam uero iustæ tibi causæ sunt, & idoneæ multæ, cur mecum agas secundum peccata mea, parentumq; meorum, quia non seruauimus praecepta tua, neq; nos erga te sincere gessimus. Ergo nunc age pro uoluntate tua mecum, & iube spiritum meum eximi, ut decedam, atq; resoluar in terram. Præstat enim esse mortuo mihi q̃ uiuere: quādoquidem audiui exprobrationes immeritas, & multo sum in mœrore. Præcipe iam nunc me his angustiis excedere in locum æternum, nec auertas à me faciem tuam. Eadem illa die contigit, ut filia Raguelis Sara^a Ecbatanis, quæ sunt in Media, cōtumeliam & ipsa ab ancillis patris sui pateretur, q̃ septē uiris fuisset coniūcta, & cacodemon Asmodæus eos, priusquam uxorio more congressi fuissent cum illa, interfecisset. [Ergo cum quam puellā pro culpa ipsius increparet,] An nescis, aiebant, te uiros tuos præfocauisse? Septem iam habuisti uiros, nec uel unius fuisti cognominata. Quid nos propter eos uerberas? Si mortui sunt, ad illos faceffe hinc, ut nec filiū uideamus ex te nec filiam in æternum: [aut num occidere nos uis, ut iam septē uiros occidisti?] His auditis uehementer contristata, adeo ut præfocare se cogitaret, dicebat tamen, Equidem patri meo sum unica, & hoc si perpetrarem, probrosum ei foret, & ac senectutem eius ad inferos cum mœrore deducerem. Porro autem [cum in coenaculum domus suæ ascēdisset, tribus diebus, ac noctibus totidem nec edit nec bibit, sed in oratione persistens, deum precabatur cū lachrymis, ut ipsam ab hoc opprobrio uindicaret. Die uero tertio consummans precationem, Deoq; laudes agens, ac] orans iuxta fenestram, Celebrandus es Domine mi Deus, inquit, & numen gloriosum tuum, sanctum & augustum illud in æuum predicandum est, [qui quamuis iratus fueris, clementem tamen te præstare soleas, & tempore afflictionis inuocantibus te peccata remittere.] Te celebrent omnia opera tua in perpetuum. Ecce nunc, ô Domine, defixi oculos meos ac uultum in te, aufer obsecro me de terra, ut ne sim posthac in exprobratione. Tu scis Domine integrā esse me ab omni flagitio uirili, [animumq; meum mundū ab omni concupiscētia,] & me nec meum nomen nec paternum in terra captiuitatis meæ foedauisse. [Nunquā ludentibus miscui me, neq; me sociam leuitati deditis adiunxi. Viro autem religione tui, non per libidinem consensu nubere, & aut ego fui indigna illis, aut illi fortassis me non digni, quia me forsitan aliq̃ uiro destinaisti, neq; enim est humani captus consilium tuum. Verum hoc certum habet omnis cultor tui, uitam suam, si probata fuerit, esse coronandam, & liberandam in afflictionē: quod si correctionem meditetur, ueniam abs te posse consequi. Non enim delectaris interitu nostro, sed tranquillitatem præstas post tempestatem, atq; effusam à lachrymis fletuq; lætitiā. Nomen tuum, ô Deus Israel, in æuum celebretur.] Vnigenita patri meo sum, nec est ei puellus, qui hæreditatem ipsius adeat, adeoq; ne frater quidem propinquus, aut ē tali natus filius, cui me conseruem uxorem. Iam mihi septem interierūt, quid est cur ego uiuam? Quod si tibi minus uideor occidenda, sc̃a habeatur ratio mei, nec audiam contumeliam amplius. His amborum precibus à maiestate magni dei exauditis, Raphaël ad medendum utriq; missus est: ad Tobiam, ut abstergeret albugines: ad Saram uero filiam Raguelis, ut Tobia nato Tobia traderet uxorem, uinciretq; cacodæmonem Asmodæum, q̃ Tobia habere eam oporteret. Eodem illo tempore reuersus Tobias domum suam ingressus est, & Sara filia Raguelis ē coenaculo suo descendit.

Al. Ragis.

CAP. III.

Liber

ALLa die Tobiae uenit in mentem argenti, quod Ragis in Media Gabaëli crediderat, & secum, Cum ego mortem petierim, inquit, quin filium meum Tobiam uoco priusquam moriar commonendum? Cumq; uocasset eum, dixit, [Audi mi fili quæ dicam uerba, eaq; corde tuo repone quasi fundamentum.] Defunctum me, fili, sepelias, deinde matrem tuam ne despicias, sed honorem ei præstes per omne tempus uitæ, faciasq; quod gratum ei sit, nec contristes ipsam. Memento, fili, q; multa pericula te gestans in utero subierit, cumq; obierit, ipsam iuxta me eodem se pulchro sepelias. Fili, obserua dominum Deum nostrum omni tempore, nec peccare inducas animum, aut præcepta ipsius negligere, sed per omnem uitam tuam cole iustitiam, nec itineribus iniustitiæ incesseris. Nam dum integritati studueris, successus tibi per omnia instituta tua dabitur, adeoq; omnibus iustitiæ studiosis.

B De facultatibus tuis exerce beneficentiã, nec maligne se gerat oculus tuus in præstanda benignitate. Ne auertas faciem tuam ab ullo paupere, ut Deo nec à te auersuro faciem. Prout fueris ad copiam instructus, benignitatem exerceas: [si multum tibi fuerit, large tribuas:] parum si tibi fuerit, ne uerearis è pauco præstare benignitatem: thesaurum enim boni recondes tibi in diem necessitatis. Beneficentia enim uindicat à morte, nec patitur te immergi tenebris. Donum enim eximium est beneficentia coram altissimo omnibus eam exercentibus. Caue tibi, fili, ab omni scortatione, [nec præter uxorem tuam cum ulla consuecas flagitiose,] sed uxorem ante omnia ducito de stirpe maiorum tuorum, nec tibi coniungas alienigenam è tribu paterna tua non ortam: siquidem prophetis prognati sumus, & Noë, atq; Abraham, tum Isaac & Iacob nostri sunt prisca maiores. Hos omnes, o fili, memento duxisse uxores è cognatis suis, & in liberis suis fata felicia consecutos, semenq; ipsorum terram possessurum. Nunc itaq; fili, fratres tuos ama, nec ipsos filios filiæ sue tuæ nationis asperneris per superbiam, quo minus uxorem tibi desumas ex illis. [Superbiam nunquã patiaris in animo aut sermone tuo dominari.] Nam superbiam coniunctus est interitus, multaq; perturbatio, & ferocitati offensio, atq; ingens egestas: siquidem mater famis est ferocitas. Ne moretur apud te merces ullius hominis, cuius opera usus fueris, sed eam protinus illi depende: etenim tibi quoq; deum colenti gratia referetur. In omnibus factis tuis circumspectus esto, fili, atq; in omni actione uitæ tuæ consultus, & quod oderis ipse, necui feceris. Vinum ne bibas ad ebrietatem, nec illa tibi comes sit itineris. Esuriēti impertire panem tuum, & nudis uestium tuarum aliquid. Quicquid redundarit, eroga in pauperes: nec cruciet oculos tuos benigna erogatio. Effunde panes tuos super sepulchrum iustorum, nec illum scelerosis impertias. Consilium semper petas à sapiente, nec ullum asperneris utile cōsiliū. Saluta Dominum deum tuum omni tempore, & ab eo pete ut uias tuas & uestigia conformet, fortunetq; consilia. Neq; enim consilio pollet ulla gens, sed ipse Dominus omnium bonorum author est, & quem uult quo uult modo deprimat. Ergo nunc, o fili, memineris præceptorum meorum, nec ex animo tuo deleantur. Hoc insuper, o fili, nunc putauit tibi significandum, me decem argenti talenta Gabaëli fratri Gabriæ Ragis, quæ sunt in Media, [te puero] concredidisse, [atq; ipsius apud me habeo chirographum. Ideo ratione inuito, quo modo peruenias ad illum, & recepto ab eo supradicto argenti pondere, chirographum ei suum restituas.] Ne tibi metum afferat, o fili, q; pauperem uitam egerimus: sunt tibi bona multa, si deum reueritus fueris, & quod gratum ei sit, studueris facere.

CAP. V.

AVM respondēs Tobias, ait, Quæcunq; præcepisti mihi faciam pater: sed quomodo hoc argētum adipisci potero, cum ille mihi sit ignotus? [aut quod nam ei signum dabo? Cui pater, Equidem apud me habeo chirographum illius, quod ubi primum illi offerderis, argētum restituet.] Ergo tradidit illi chirographum, &

^a Vel, eroga in pauperes, Hebraicus codex qui nuper in lucem prodijt, habet תרומה, iustitiam pro eo quod Grecus παῖς habet in pau-
^b Vel, Erogatio enim in pauperes.
^c Vel, erogatio in pau-
peres.

Exod. 10. b
Eccli 7. c

Rom. 6. b

Luc. 14. c
Prou. 3. b
Eccli 4. a. 14. b

Eccli 35. a

Eccli 24. c
Eccli 19.

1. Thef. 4. a

Gen. 3.

Leuit. 19.
Deut. 24. c

Leuit. 29. b
Matth. 7. a
Luc. 14. b

Tob. 1. c

Rom. 8. d

& Quære tibi hominem, inquit, qui tecum unam proficiscatur, dum uiuam, (nam ego dabo mercedem illi,) & profectus argentum repete. Cum igitur ad quærendum hominem abiisset, Raphaëlem inuenit [stantem, iuuenem elegantem atque accinctum, & tanquam paratum proficisci,] quem angelum esse ignorans [salutatum] interrogauit, [Vnde nobis aduenis bone iuuenis? Cui ille, E filius Israel, respondit. Rursum interrogauit eum Tobias,] Num potero te comitem habere usque Raga, ^B quæ sunt in Mediæ: aut num locorum illorum es peritus? Et angelus, Comitem me habebis, inquit: [ego uiam noui, illamque frequenter commeaui,] ut qui apud Gabaëlem fratrem nostrum habitauerim, [qui moratur Ragis, quæ est urbs Medorum in monte Ecbatanis sita.] Tum Tobias, Mane me, inquit, dum patri renunciem. Et ille, Abi, inquit, & ne cuncteris. Ingressus itaque [rem omnem patri nuncians,] En pater, ait, inueni qui mecum proficiscatur. Tum ille [miratus,] Voca eum, inquit, ad me, ut cognoscam de qua tribu sit, & an fidum sis habiturus comitem. Cum ergo uocatus ingressus esset ille, & inter se consalutassent, [dixit iuuenis, Precor tibi gaudium perpetuum. Cui Tobias, Quale gaudium mihi sit, inquit, cum sedeam in tenebris, nec lumen cœli uideam? Cui iuuenis, Fac sis forti animo, nam prope adest cum à deo curaberis. Porro interrogauit eum Tobias, Num poteris filium ^C meum ad Gabaëlem usque Raga urbem Mediæ perducere? cæterum ubi redieris, mercedem tuam tibi numerabo. Respondit illi angelus, Equidem ducam eum, & ad te reducā. Rursum] Tobias interrogauit, Ex qua tribu, aut ex qua familia ortus es frater? explana mihi. At ille, Tribumne & familiam, inquit, quæris, an mercenarium qui filio tuo comes sit itineris? Cui Tobias, Velim, inquit, frater genus tuum & nomen cognoscere. Tum ille, [Ne te sollicitum habeam,] ego genus ab Azaria duco, & magno Anania, fratribus tuis. Ibi Tobias, Saluus sit, ait, aduentus tuus frater, nec mihi succenseas quod sim genus tuum & familiam sciscitatus. Sane quidem frater meus es ex honesta bonaque progenie. Ananiam enim & Ionathan magni illius Samaïæ filios ego noui, iam tum cum Hierosolymam unam ad ^D randi, & primogenia decimasque fructuum consecrandi causa proficisceremur, non enim in errorem cognatorum nostrorum abducti fuerunt. E stirpe magna natus es, o frater. Sed dic quam tibi dem mercedem, an drachmam in dies singulos cum necessarijs, ut & filio meo? cæterum si redieritis incolumes, hanc mercedem tibi amplificabo. [Rursum dixit illi angelus, Ego saluum tibi deducam filium, atque reducā.] Ita cum cõuenisset, Tobiæ dixit, Para te itineri, & felix sit uestra profectio. Parauit itaque filius in uiam necessaria, [et patri simul & matri ualedixit.] Cui pater, Cum isthoc homine proficiscere, inquit: cæterum habitator cœli Deus felix reddat iter uestrum, & angelus eius adiungat se uobis comitem. Cum ergo egressi ambo proficiscerentur, unaque cum illis canis adolescentis, Anna mater eius plorans cum Tobia expostulauit, Quare filium nostrum dimisisti? ^E Nonne scipio manus erat nostræ, qui nos ^F ultro citroque duceret? Argentum non accessisset argento, uerum pro filio nostro fuisset reiectaneum. Quantum enim à Domino uictui datum est nobis, id nobis sufficit, [et aspectum filij diuitias nostras esse deputassemus.] At Tobias, Nihil sollicita sis mea soror, inquit, redibit incolumis, oculique tui uidebunt illum. Angelus enim bonus illi comes est, & usus itinere prospero saluus reuertetur. Tum [ad hanc orationem mater adolescentis] finem fecit plorandi, [et tacuit.]

CAPVT VI.

^A T illi itinere faciundo ad Tigrim fluuium peruenere uesperis, & ibi morati sunt. Cumque adolescens abluendi se causa descendisset, piscis [immanis] è fluuio profiliit, absorbere eum conatus: [quem expauescens Tobias uoce magna clamauit, dicens, Inuadit me Domine.] Cui angelus, Piscem, inquit, apprehende [branchijs, & ad te extrahe.] Apprehensum ergo piscem adolescens, in terram extraxit

Liber

8 Cui dixit, Corde & hepate, sicui molestus sit cacodæmon, aut malus genius, corā uirō scēmināue suffitum fecisse cōuenit, (neq; enim molestus postea fuerit,) fel autem oculis hominis albugines habentis illiniuisse: etenim remedium sentiet. Vbi uero Ragis propinquauerunt, [cum Tobias interrogasset, Quò nam uis ut diuertamur?] dixit angelus adolescenti, Hodie, frater, Raguelis utemur hospitio. ¶ Is cognatus est tuus, & filiam habet unicam nomine Saram, de qua uerba faciam, ut tibi committat uxorem. [Pete ergo eam à patre ipsius, ut det tibi eam in matrimonium.] Nam tibi debentur omnes facultates eius, ut qui solus supersis ex genere ipsius: & puella pulchra est, & cordata. Quapropter ausculta nunc mihi, & ego cum patre ipsius agam, ut Ragis reuersuri nuptias celebremus. Nam Raguelem ego noui, ut qui iuxta legem Mosaicam minime sit eam collocaturus aliq̃, aut certe sibi contracturus perniciem, quoniam hæreditatem tibi cedere conuenit, potius q̃

De re ex genere tuo ducenda? Quare nunc audi me frater, (nam uxor tua futura est,) nec de dæmone sis anxius, si quidem hac nocte in matrimonium tibi collocabitur. Sed ingressurus thalamū, [per tres dies abstinebis ab ea, & nihil aliud q̄ precibus cum ea uacabis: ipsa autem nocte] prunam fumes suffimento, & imposita de corde ac hepate piscis parte suffitum facies, quo olfacto dæmon ille aufugiet sempiternis sæculorū ætatibus non reuersurus. [Secunda uero nocte admitteris in societatem sanctorum patriarcharum, tertia q̄ felicitatem eam cōsequeris, ut incolumes ē uobis liberi procreentur.] Cæterū [transacta nocte tertia] conuenturi surgite ambo, & misericordem Deum inuocate, qui misertus uestri seruabit uos. [Tum adiunges tibi uirginem cum timore Domini, liberorum amore magis q̄ libidine ductus, ut felicitatem in liberis per semen Abrahæ consequaris.] Ne metuas, quoniam ea tibi fuit ab æuo condito destinata, quare conseruabis eam, tecum q̄ proficietur, existimo q̄ adeo te liberos ex ea suscepturum. His auditis Tobias, amore illius captus est, & animum ad eam uehementer applicuit. CAP. VII.

ipso

Al. Anne. Hebr.
ענות

ipso bona prædicaret,] Tobias, Pater meus est, inquit. Tum exiliēs Raguel oscu-
latus est eum cū lachrymis, & [collo eius hærens,] bene precatus est illi, Eia tu [ma-
cte felicitate,] ait, hominis præclari boni q̄ fili. Cum autem audisset oculorū usum B
amisisse Tobiam, contristatus unā cum Edna uxore sua, Sara q̄ filia collachryma-
uit. Cæterum propenso animo tractarunt illos, & mactato de grege ariete, opso
nia large apposuerunt. Tum Tobias Raphaëli, Inijce mentionem, inquit, Aza-
ria frater, eorum de quibus egisti in itinere, ut res conficiatur. Ita ille Ragueli rem-
aperit: [qua intellecta Raguel expauit, sciēs quid septem uiris illis ingressis ad eam
accidisset, & ne fortè idem usuueniret huic pertimescebat. Dubitante ergo illo,
nec ullum petenti responsum dante, angelus, Ne metuas, inquit, eam isti despon-
dere, quoniam ei, utpote religioso cultori Dei, coniunx filia tua debetur, ideoq̄ ne-
mo alius ea frui potuit. Tū Raguel, Non dubito, ait, quin Deus preces & lachry C
mas meas respexerit, credoq̄ adeo ipsum huc adduxisse uos, ut hæc secundum le-
gem Moyſi uiro cognationis suæ iungeretur. Itaq̄ ne dubites iam, quin eam sim
illi desponsurus.] Hortatus est ergo Raguel Tobia, ut ederet & biberet, ac se præ-
beret hilarem. Nam te, inquit, par est filiam meam uxorem ducere. Attamen
quod uerum est tibi declarabo. Ego filiam meam septem uiris collocaui, qui sub
eam noctem qua erant cum illa concubituri, interierunt, tu tamen fac animo præ-
fenti sis & læto. Tum Tobias, Equidem hic, ait, haud quicquam gustauero, do-
nec [petitione mea confirmata] huc statueritis eam, mihiq̄ collocaueritis. Cui Ra-
guel, Dehinc iam, ut par est, uxorem eam habeas, siquidem inter uos intercedit co-
gnatio: porrò misericors ille deus det uobis successus prosperrimos. Vocauit er D
go Saram filiam suam: quam ut ad se uenit apprehensam manu, uxorem Tobia di-
cauit, dicens, Hanc ecce secundum legem Moſis habeas, & ad patrem tuum abdu-
cas: simul illis bene precatus est, [ac dixit, Deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob ad
sit uobis, ipse coniungat uos, & beneficium suum in uobis impleat.] Deinde uo-
cata Edna uxore sua, sumptoq̄ libello syngrapham conscripsit: qua consignata,
[Deum celebrantes] epulari cœperūt. Rursum Raguel uocata Edna uxore sua,
Para soror, inquit, alterum cubiculum, & hanc introduceas. Quæ cum fecisset ut il-
le iusserat, & introduxisset eam illuc lachrymantem, lachrymas filia solata est, ac di-
xit, Bono animo esto filia. Dominus cœli & terræ hanc tuam tristitiā in gaudium
conuerterit, quamobrem secura sis o filia.

CAP. VIII.

PERACTA deinde cœna, Tobiam ad eam introduxerunt, qui abiens sermonū Ra-
phaelis recordatus, cum prunā ad suffimentum sumpſisset, [pro lato è pera sua,
&] superposito corde piscis achepate, suffitum fecit, cuius odore percepto, cacodæ-
mon aufugit in ultimam Aegyptum, ubi angelus eum cōstrinxit uinculis. Post-
quam autem ambo conclusi fuerunt, surrexit e cubili Tobias, simul & Exurge so-
ror, inquit, & Dominū ut nostri misereatur, precemur [tam hodie, q̄ cras & peren-
die, quia tribus his noctibus Deo conciliandi sumus: exacta uero nocte tertia, no-
stro fruemur coniugio. Liberi quippe sanctorum sumus, nec fas est ita coniungi
nos, ut gentes quæ deum nesciunt. Cum ergo surrexissent unā, instanter orabāt
ambo ut incolumitatem consequerentur.] Ipseq̄ exorsus, Celebrandus es, inquit, B
o Deus patrum nostrorum, nomenq̄ tuum sanctum ac gloriosum in æuum præ-
dicandū est. Te cœli [& terræ, atq̄ in his fontes ac flumina,] opificiaq̄ tua uniuersa
celebrent. Tu creauisti Adam, & ei adiutricem Euam uxorem iunxisti pro ad-
miniculo, è quibus hominum genus prognatum est. Tuum est dictum, Non ex-
pedit hominī uiuere solitario, condamus ei adiumentum ipsi simile. Nunc ergo
Domine, non causa libidinis hanc mihi adiungo sororem meam, sed sincero ani-
mo, [soloq̄ desiderio posteritatis, in qua nomen tuum per omnes sæculorum æta-
tes celebretur.] Te itaq̄ mihi clementem exhibe, ut cum hac consenescam. Tum

Al. Anna.

et p. vñ. sup. al. d. vñ. p.
q̄or, id est, in presen-
tia.

Al. Anna.

Al. Anna.

vel, supremam.

et uñ. nat. uñ. nat. pñ.

Num. 36. c

1. Cor. 7. a

Gen. 2. b

Liber

^c illa cum eo subiecit, Amen. Porro cū illa nocte ambo concubuiſſent, Raguel ex-
urrexit, [& circa galli cantum accerſitis ſeruis ſuis,] egreſſus ſepulchrum effodit, q̃
diceret, Fortaſſis & hic mortem oppetierit [ut & cæteri ſeptem illi qui ad ipſam in-
greſſi ſunt.] Cumq̃ domum ſuam reuerſus eſſet, Ednæ uxori ſuæ, Mitte quam-
piam, inquit, ancillarum exploratum, ſi uiuat ille: ſi minus, ut eum [antequam dies
illuſceſcat,] ſine teſte ſepeliam. Ancilla ergo, [quam illa miſerat,] recluſo oſtio in-
greſſa, dormientes ambo deprehendit [ſaluos & incolumes,] regreſſaq̃ nunciauit
illis hominē uiuere. Tum Raguel [cum uxore ſua] Deo gratulans, ait, Omni lau-
de pura ſancta q̃ celebrāduſ es o Deus, te q̃ adeo ſancti tui celebrent, opificia q̃ tua
uniuerſa: te omnes angeli & electi tui per omnia ſæcula prædicent. Equidem tibi
gratulor, q̃ exhilarariſ me, nec acciderit mihi quod uerebar, ſed q̃ nobiſcū clemen-
ter egeriſ, duos unigenitos miſeratus, [aſpuleriſ q̃ a nobis hoſtem, qui nos perſe-
quebatur.] Porro autem Domine, exhibe te benignū hiſ, ut uitam ſuam exigant
cum ſanitate & lætitia, tua q̃ miſericordia, [ut ipſi te celebrent plenius, & ſacrificio
laudis afficiāt: unde omnibus gentibus appareat, te ſolum eſſe deum per omnem
terram.] Iuſſit ergo ſeruos ſuos ſepulchrum obruere [priuſquam luſceſceret, uxori
autem præcepit ut cōuiuium inſtrueret, utq̃ uiaticum omne & cibos ad iter agen-
dum neceſſarios appararet. Duas quoq̃ uaccas pingues, & quatuor arietes ma-
ctandos curauit, epulaſq̃ omnibus uiciniſ ſuiſ atq̃ amicis apparādas,] & nuptias
illis quatuordecim diebus celebrauit. Nam Raguel ante exactos nuptiarum dies
illos ^d iureiurando Tobiam adegerat, non diſceſſurum, donec ijdem illi quatuor-
decim nuptiales dies fuiſſent elapſi: tum demum accepto bonorum ſuorum dimi-
dio, ad patrem remearet incolumiſ, reliquiſ poſt obitū ipſiuiſ & uxori� potiſurus,
[cuiuſ rei & ſyngrapham fecerat.]

CAPVT IX.

^a Vocauit ergo Raphaëlem, [quem hominē putabat,] Tobias, ac dixit, [Auſcul-
ta quaſo uerbis meiſ, Si ego tibi famuler, non ſim dignuſ tua ^a prudentia: at-
tamen hoc te rogo,] Adiunge tibi ſeruū, frater Azaria, & duos camelos, atq̃ ad
Gabaëlum Raga, quæ ſunt in Media, proſectuſ argentum ab eo [reddito ipſi chi-
rographo ſuo] recipe, ipſumq̃ adducito ad nuptias. Nam deierauit Raguel me
non diſceſſurum: [nec poſſum iuramentum eiuiſ ſpernere.] Pater autem meuſ, [ut
ſciſ,] dieſ numerat: & ſi moram [uel uniuſ diei] interpoſuero, dolore ſanè q̃ ma-
gnū capiet. Raphael itaq̃ [aſſumptiſ quatuor è ſeruiſ Ragueliſ, & duobuſ ca-
melis, Raga quæ eſt urbiſ in Media,] proſectuſ eſt, & ad Gabaëlū diuertit: cumq̃
chirographum ei exhibuiſſet, oculos ille protulit obſignatoſ, atq̃ ipſi tradidit.
^c Deinde [cum Raphaël eum de rebus Tobiaſ certioreſ feciſſet,] mane unā proſe-
cti uenerunt ad nuptiaſ, [& domū Ragueliſ ingreſſi Tobiam inuenerunt diſcum-
bentem: cumq̃ exiliſſet, atq̃ inter ſe cōſalutaſſent oſculo, lachrymæ Gabaelo ob-
ortæ ſunt, Deo q̃ gratulabūduſ, Felicem te reddat Deus Iſraeliſ, inquit, quia filiuiſ
eſ optimi uiri, iuſti, religioſi, & in egenoſ benefici. Felix dicatur uxor tua, paren-
teſq̃ ueſtri, ut filiuiſ è uobiſ & filioſ filiorum ueſtrorum uideatiſ in tertiam uſq̃ &
quartam ætatem. Felicitatem conſequatur ſemen ueſtrū à Deo Iſraeliſ per omneſ
ſæculorum ætateſ regnante. Cumq̃ ſubieciſſent omneſ Amen, ad conuiuium nu-
ptiale cum timore Domini celebrandū acceſſerunt,] & Tobias uxorem ſuam fe-
cit grauidam.

CAPVT X.

^a Porro Tobias pater dieſ computabat ſinguloſ, cumq̃ præſcripti peregrinatio-
ni dieſ eſſent exacti, nec illi redirent, [Tobias moram cauſa nuptiarum facien-
te, ſollicituſ ait, Cur nam moratur filiuiſ meuſ: aut quid ipſum illic detinet?] Num
fortè fruſtra ſunt, inquit: aut mortuuiſ eſt Gabael, & argentum illi nemo reddit?
Contriſtatus eſt ergo uehementer [unā cum uxore, & flere cœperunt ambo, q̃ fi-
liuſ ipſorum die conſtituto non rediſſet,] dixitq̃ ei uxor, Actum eſt de filio, quan-
doquidem

^c Al. Anna.

^d Vel, iureiurando af-
firmat, nō paſſuri
diſcedere Tobiam,
&c.

^a Q. d. tantum abeſt
ut æquū ſit te mihi
preſtare obſequium,
aut ſingulari.

doquidem moram fecit, eumque lamentari coepit [lachrymis irremediabilibus,] simul ac, Nihil iam mihi studio est, inquit, mi fili, quandoquidem amisi te lumen oculorum meorum, [scipionem senectutis nostræ, uitæque solatium, & spem nostrę posteritatis. Heu me, heu mi fili, quare te peregre misimus? omnia nobis erant in te sita, te à nobis dimittere non debebamus.] At Tobias, Desine, inquit, ne sis solus ^B cita, est enim incolumis, [satis fidus est uir ille, quem unà cum eo misimus.] Cui illa, Tace, inquit, ne me ludifies, filius meus interiit: [nec admittebat ullam consolationem.] Egrediebatur autem quotidie foras in uiam qua discesserant, [et quacunque remeandi spes dabatur, circūspiciebat, an procul uidere posset uenientem:] cibum non sumebat interdiu, noctesque totas filium suum Tobiam deflebat indefinenter, donec quatuordecim dies illi nuptiarum, quos eum illic acturum esse Raguel iurarat, elapsi sunt. Ibi tum Tobias Ragueli, Dimitte me, ait, quoniam parentes mei iam desperant se me uisuros. Verum focer hortabatur eum, Mane apud me, & ego ad patrem tuum mittā, qui faciant eum de rebus tuis certiores. Rursum Tobias, Nequaquā, inquit, sed ad patrem me dimitte. [Nam scio parentes meos computare dies, & animo ualde cruciari. Ita quamuis Raguel multis uerbis oraret Tobiam, nulla tamen ratione persuadere illi potuit.] Exurrexit ergo Raguel, & cum ei Saram uxorem ipsius cum dimidio facultatum tam mancipiorum & iumentorum, quam argenti tradidisset, bene ominando dimisit eos, dicens, Deus cœlestis deducat uos feliciter, [et uideant oculi mei liberos uestros,] priusquam ego moriar. [Angelus Domini sanctus adsit uobis comes itineris, & deducat uos incolumes, ut res parētum uestrorū omnes integro statu reperiatis.] Filia autem suæ hæc dixit, Honora foceros tuos, qui nunc parentes tui sunt, & fac nunciū de te bonū accipiam. [Maritū tuum ames, cures familiā, & domū excolas, teque ipsam exhibeas inculpatam:] simul eos osculatus est. Insuper autem ^AEdna sic est Tobiam allocuta, Reducem te faciat, chare frater, Dominus ille cœlestis, & det mihi uidere liberos tuos ^B ē Sara filia mea, ut corā ipso gaudeam. Ecce concredo tibi filiam meam tanquam depositum, ut ne tractes eam molestius. Post hæc profectus est Tobias Deo gratulans, quod iter prosperum sibi concessisset. Cumque ualedixisset Ragueli & ^BEdnæ uxori eius perrexerit, donec [itinere faciundo undecimo die Charan, quæ est in medio itinere uersus] Niniuen propinquarent. ^BAl. Anna. ^BAl. Anne.

CAP. XI.

TVM Raphael dixit Tobia, Scis frater ut patrem tuum reliqueris. [Si itaque ^A tibi uidetur,] præcurramus uxorem tuam, & domum præparemus, [familia uero cum coniuge tua & iumentis nostra uestigia lento gradu sequatur.] Cæterum ut fel piscis ad manum habeas, [utpote usui nobis futurum.] Itaque prægressi sunt, & canis eos ponē secutus. Anna uero sedebat [secundum uiam quotidie in supercilio montis, unde procul poterat intueri,] filium suum prospectu in uiam petens, & uenientem eum conspicata, [ut agnouit primum,] patri eius renunciavit, Ecce filius tuus aduenit unà cum homine qui comes ei profectus est. Porro Raphael, ^B Equidem scio, inquit, patrem tuum uisum esse recuperaturum. Itaque tu [domum tuam primum ingressus, ubi dominum Deum tuum salutaris, actisque ei gratijs ad patrem accefferis, osculatus eum, quod habes apud te] fel hoc oculis eius illine, & compunctus ille detritu abolebit albugines, [protinusque illustratis oculis suis pater tuus lumen cœli] & te uidebit. Accurrens autem Anna se in collū filij sui coniecit, dicens, Postquam te uidi fili, dehinc iam mori contēta sum: & ambo complo-
rauerunt. [Canis uero qui uiam unà cum illis confecerat, præcurrit, & quasi nuncio ueniens blandimēto caudæ gratulabatur.] Et Tobias [manu puero permissa, obuiam filio] progrediebatur ad fores offensans, filiusque accurrens eum apprehendit, [quem ille complexus, itidem ut uxor, osculatus est lachrymis præ gaudio obortis: cumque Deum adorassent, gratijs actis confederūt.] Tum felle in oculos pa-
^C

Liber

⁂

tris asperfo, iussit eum bono esse animo, [circiter semihoram expectans.] Cumq[ue] oculi compungi sibi cōdepissent, confricuit eos, donec ab hircis albugines instar squamarum [⁂ membranarum oui] recesserunt: [quas cum Tobias comprehensas ab oculis eius auulisset, uisum ille recepit.] Ibi tum filium suum conspiciens, collum eius amplexu petijt, simul ac, [Deum unā cum uxore, præsētib[us]q[ue] omnib[us] collaudans,] Celebrandus es, o Deus, inquit, nomenq[ue] tuum in æuū prædicandum est: ⁂ beati sancti angeli tui uniuersi, quoniam me flagellasti, ⁂ idem miseratus es, q[uod] ecce filiū meum Tobiam aspicio. Lætus itaq[ue] ingressus filius ipsius patri narrauit [omnia beneficia Dei per hominem illū itineris sui ducem sibi præstita, ⁂] quæ in Media magnifica contigissent. Tobias ergo [post septem dies, cum Sara ⁂ omnis familia cum saluis pecoribus ac camelis, ⁂ cum multa pecunia, etiam illa à Gabaëlo recepta adueniret,] obuīam nurui suæ Deo gratulās ad portam Niniues egressus est, mirantibus qui uidebant ipsum euntem, q[uod] uisum recepisset. Ipse uero palā testabatur omnibus Deum sui misertū esse: cumq[ue] nurui suæ propinquasset, salutauit eam his uerbis, Saluus sit aduentus tuus o filia. Deo primum gratulor, qui te perduxit ad nos, tum etiam tuis parentibus. Attulit autem gaudium hæc res fratrib[us], qui Niniue erant omnib[us], ⁂ aduenerunt Achiacharus ⁂ Nasbas filius fratris ipsius [gratulum de omnib[us] beneficijs quæ Deus in ipsum contulisset,] nuptiæq[ue] Tobiae cum lætitia septem diebus celebratae sunt.

CAPVT XII.

A Porro Tobias uocato filio suo Tobia, Dispice, inquit, fili mercedem homini qui te comitatus est, atq[ue] etiam opus auctario fuerit. At ille, Nihil grauior, inquit, pater ei dare eorum quæ attuli dimidium. [Nam quod premium demus ei? aut quid beneficijs ipsius dignum possimus ei rependere?] quandoquidem me tibi reduxit incolumem, ⁂ uxoris meæ curam habuit, [fecitq[ue] me ipsius compotem, deinde abacto dæmone, gaudium attulit parētib[us] eius, ⁂ me ē faucibus piscis eripuit,] atq[ue] attulit argentum meum [à Gabaëlo,] tibiq[ue] sanitatem restituit, [⁂ effecit ut lumen cœli uideres, sumusq[ue] adeo per eum bonis omnib[us] locupletati. Quid poterimus illi referre dignum his? Peto ergo abs te mi pater, ut roges eum an forte dignetur dimidium eorum quæ allata sunt accipere.] Tum senex, iure debetur ei, inquit, atq[ue] angelo accersito, Accipito dimidium, ait, omnium quæ attulistis, ⁂ saluus ito. Et ille seuocatis seorsum ambob[us], Deum celebrate, inquit, ipsiq[ue] gratulamini: magnifice prædicate eum, ⁂ coram uiuis omnib[us] quæ uobis præstiterit fatemini. Præclara res est prædicare Deum, ⁂ nomen ipsius extollere. Quam obrem facta dei honorificis celebrate sermonibus, nec dubitetis ei laudes agere. Arcana regis cœlasse pulchrum est: contrā uero opera Dei palā proferre honorificum. Si quod bonum est exercueritis, malum uobis non accidet. Bonæ sunt preces quæ cum ieiunio, benignitate ⁂ iustitia coniunctæ sunt. Parum cum iustitia satius est, q[uam] multum cum iniustitia. Beneficentiam exercere præstat, q[uam] aurum thesauro recondere. Beneficentia uindicta à morte, omneq[ue] peccatum expiat, [atq[ue] impetrata uenia perducit ad uitam æternam.] Qui exercent beneficentiam ⁂ iustitiam, uitam plenè consecuturi sunt: scelerosi uero suæ ipsorū uitæ sunt inimici. Haud ego uos quicquā celauero, [sed dicam quod uerum est.] Dixi autem, arcana regis cœlasse pulchrum esse: contrā uero opera Dei palā protulisse honorificum. Ego cum tu [lachrymans,] nurusq[ue] tua Sara toraretis, memoriam precum uestrarum coram illo Sancto retuli: cumq[ue] defunctos sepelires, ego tibi similiter aderam: cum item exurgere te non piguit, desertoq[ue] prandio tuo ad [abscondendum interdiu noctuq[ue]] contumulandum defunctum abire, beneficium tuum me nequaquā latuit, sed apud te præsens aderam. [Sed quia Deo gratus eras, necesse fuit ut tentatione probareris.] Itaq[ue] me nunc Deus ad medendum tibi, simul ⁂

⁂ ο πατήρ σου, καὶ ἡ μητήρ σου.
⁂ Al. Achior ⁂ Nabath.

⁂ Vel, erogare in pauperes. Hebraicus cōdex habet תן צדקה ut ⁂ in sequenti uersu. Iustitia enim uindicta à morte, ⁂ c.
⁂ Vel, Qui erogant in pauperes, ⁂ c.

Tob. 12.2

& ad Saram nurum tuam [cacodæmone liberandam] demisit. Ego sum Raphaël unus ē septem sanctis angelis, qui preces sanctorum referunt, & illius sanctæ maiestatis sunt emissarii. Tum illi perturbati sunt ambo, pronique prociderunt metu consternati. At ille, Ne metuat, inquit, quoniam res uestra tranquilla erit, sed Deo gratulamini, quia non ueni mea gratia, sed eiusdem dei uestri uoluntate, quapropter ipsum celebrate in omne æuū. Omnibus diebus spectrum uobis exhibui, neque enim edebam aut bibebam, sed uobis ita uisum est: [nam ego cibo potuque sub aspectum cadentibus non utor.] Nunc ergo agite Deo gratias, (nam ego ascendo ad eum qui misit me,) & scriptis quæ gesta sunt mandate omnia. Porro cum surrexissent, nec usquam iam ille compareret, [in faciem prostrati per tres horas deum laudauere: cumque exurrexissent,] opera Dei magna & admiranda celebrauerunt, simul & quo pacto uisus esset ipsis angelus Domini.

CAP. XIII.

Scripsit autem Tobias [senior pronunciatam ore suo] meditationem gratulandi hanc uerbis, Celebrandus est Deus ille uiuus in æternū, simul & regnum ipsius [omnibus sæculis.] Quoniam ipse flagellat & misetur: deducit ad inferos, & reducit, nec est qui manum eius effugiat. Huic laudes agite uos posteri Israelis coram gentibus, quoniam ipse uos dispersit in eas. Ibi enarrate magnificentiam ipsius, & eum apud omnes uiuos extollite, [ac docete nullū esse alium Deum omnipotentem quæ ipsum.] Nam ipse dominus & Deus noster est, ipse pater noster per omnia sæcula. Propter nostram iniustitiam flagellabit nos, rursumque miserabitur, & nos ex omnibus gentibus, inter quas dispersi sumus, congregabit. Si toto corde, totoque animo ad eum conuersi fueritis, ut integritati coram eo detis operam, ipse quoque se conuertet ad uos, nec faciem suam a uobis auertet, sed quæ uobis scum agat, uidebitis. Gratulamini ipsi pleno ore uestro, dominum iustitiæ celebrate [cum timore ac tremore, operibusque uestris] extollite regem æternitatis. Ego certe in terra captiuitatis meæ laudes agam ipsi, gentique peccatis deditæ potestatem eius & magnificentiam edisseram. In uiam redite scelerosi, & exercete coram ipso iustitiam. Quis scit an uoluntatem adiciat ad uos, tribuatque uobis ueniam? Ego extollam Deum meum, & animus meus regi cœli gratulabitur. Omnes magnificentiam ipsius prædicent, [dies lætos celebrent,] & laudes agant ei nomine iustitiæ. Te Hierosolyma sacrosancta ciuitas propter facta filiorum tuorum flagellabit, iustorumque filios denuo miserabitur. Commemora bonitatem Domini, regemque sæculorum celebra, ut rursum extruatur in te tabernaculum eius cum lætitia, & captiuos tuos exhilaret in te, atque calamitosos in gratiam recipiat in omnes sæculorum ætates. [Luce splendida fulgebis, & omnes fines terræ adorabunt te.] Ad nomen Domini Dei plurimæ gentes ē longinquo aduenient, adferentes donaria manibus, donaria regi cœlesti. Nationes crebra laudabunt te, tibi que gratulabuntur. [Adorabunt in te Dominum, terramque tuam habebunt consecratam, nomen enim magnum in te inuocabunt.] Omnes osiores tui merebuntur execrationem, [et damnationem omnes impie contumeliosi in te,] omnes autem amantes te felicitatem sempiternam. Lætare & exulta super filiis iustorum, quoniam [fortunati] dominum iustorum celebraturi conuenient. O beatos diligentes te, ut qui uoluptatem tranquillitatis tuæ percepturi sint. Beati qui super flagris, quæ passa es, indoluerunt, quoniam tua causa gaudebunt cum uiderint omnem gloriam tuam, & in æternum lætabuntur. Anima mea Deum regem illum magnum prædicet, [quoniam Hierosolymam ciuitatem suam liberauit cunctis afflictionibus ipsius, dominus ille Deus noster. Beatus fuero, si reliquæ seminis mei superauerint, quæ uideant claritatem Hierosolymæ,] quoniam iherusalem sapphiro & smaragdo lapidibusque pretiosis edificabitur. Auro puro construentur muri tui cum arcibus & propugnaculis, & plateæ Hierosolymæ beryllo, carbunculo, lapide Ophirio. Omnes

^A תפלה, precatio significat, & omnem de rebus diuinis consultationem, meditationem, ac disputationem, אלהים iudicauit.
^B Al, ut ibi enarretis.

^C Al, manu tuarum.

Alicubi, septuaginta uertit Septuaginta, quod Heb. est Ophir.

Gen. 18. a
19. a
Iud. 13. c

Deut. 32. f
1. Reg. 2. b
Sap. 16. c

Esa. 60. a
Mar. 8. a
Act. 2. a

Apo. 21. c

Liber Tobiae.

uici eius Halleluia concinent, & laudes agentes, Celebrandus Deus, inquit, qui eam per omnia saecula sublimem constituit, [ut regno potiatur per omnia saecula. Amen.] Atque hic finem fecit Tobias gratulandi.

CAP. XIII.

^aAl. sex.

^A C Aeterum annos natus erat quinquaginta octo cum amisit uisum, & eundem post exactos annos octo recepit, [uixitque postquam caecitate liberatus est, annos quadragintaduos: & completis annis centum duobus, Niniue honorifice sepultus est.] Porro subleuabat inopes, & pergebat dominum Deum religiose colere atque celebrare. Cum autem ad summam senectutem peruenisset, [sub horam mortis] uocato filio suo, & ^bsex ex eo nepotibus, Assume filios tuos, inquit, o fili,

^bAl. septem.

^cVel, intellexi.

(nam ecce consenui, & iam excessui uitae uicinus sum,) & commigra in Mediam, mi fili. [Prope iam adest cum interibit Niniue, neque enim uerbum Domini inter-

^B in ea [†]concrematam aedem Dei, ad tempus deferendam. Rursum autem Deum ^{1. Reg. 3. 6.}

miseratum illos reducturum in patriam, ubi templum extruant, priori tamen dissimile, cum impletum fuerit tempus aui illius, quo exacto passim redeant e captiuitate, qui magnifice Hierosolymam aedificent: cum aedes illa Dei praeclara ad omnes aetates saeculorum structura cōdetur in ea, quemadmodum de ipsa uaticinati sunt prophetae, cum omnes gentes se conuertent ad dominum Deum sincera religione colendum, simulachraque sua defodient, [ac Hierosolymam uenient habitatum:] cum Dominum celebrabunt omnes nationes, Deoque populus ipsius gratulabitur: cum Dominus populū suum euehet, & omnes domino Deo integritate iustitiaeque

^C gratificantes, benignitatemque praestantes fratribus suis laetabuntur. Quamobrem nunc, o fili, excedas Niniue, nam euenient omnino quae praedixit Ionas propheta, [& uideo fore ut interitum afferat ipsi sua iniquitas.] [†]Tu uero legem praeceptaque

^{Deut. 6. c}
^{1. Reg. 7. a}
^{10. 24. c}

serues, & misericordem te praebeas & iustū, ut bene tecum agatur. [Deum in memoria habeas, & eum omni tempore summoque studio celebres.] Me autem honeste sepelias, & matrem tuam mecum, nec Niniue diutius moremini. Cogita fili, quomodo nutritium suum Achiacharum tractarit Aman, quomodo eum ex luce deduxerit in tenebras, & quam ei gratiam retulerit: caeterum Achiacharum esse seruatum, uicem uero relatum illi, ut in tenebras ipse descenderet. Manasses exercuit misericordiam, & euasit e laqueo mortifero, quē ipsi defixerant, Aman autem incidit in laqueum, ac periit. Quare nūc uide fili, quid faciat misericordia, & quam

^D lem se liberatricem iustitia praebeat. Haec cum dixisset, animam expirauit in lecto, aetate annorum centum quinquaginta octo: & ille honorifice sepeliuit ipsum, atque item Annam cum mortem obijisset, sepulchro patris mādauit: ipse autem una cum uxore liberisque suis ad Raguellem socerum suum migrauit Ecbatana. Cumque honorifice consenuisset, soceris suis, [quos admodū senes inuenerat, officiisque fuerat prosecutus,] mortuis, glorioseque sepultis, facultatum ipsorum simul & patrum relictus haeres, annos ^ocentum uiginti septem habens Ecbatanis, quae est urbs Mediae, defunctus est, [postquam uidit nepotes suos in quintā usque aetatem.] Audiuit autem priusquam isloreretur interitum Niniues, quae a Nabuchodonozore & Assuero capta est, & ante obitum suum super ea gauisus est. [Omnis autem cognatio & progenies ipsius in probitate uite, sanctisque studiis perstitit, adeo ut tam apud deum quam apud homines, omnesque incolas terrae essent gratiosi.]

^oAl. nonagintano=
uem.

Oratio

Oratio Manassis regis Iudæ, captiui in Babylone, quæ neque Hebraice

35

habetur, neque Græce.

DOMINE deus omnipotens patrum nostrorum Abraham, Isaac & Iacob, iustique seminis eorum: qui creasti cælum & terram cum omni ornatu suo, qui mare uerbo precepti tui determinasti, qui circumclusisti profundum, & nomini tuo terribili ac laudabili ea dedisti signa, ut omnes intuentes potentiam tuam expaueant & exhorrescant: intolerabilis quidem est ira tua, qua minaris peccantibus, sed rursus immensa & imperuestigabilis promissionis tuæ misericordia. Quoniam tu dominus Deus es longe super terram omnem altissimus, patiens & perque misericors, superque malitiam hominum placabilis. Iam uero Domine, pro tua bonitate ueniam promissisti peccatorum resipiscentibus, non utique ad resipiscendum uocans, (quamuis Deus iustorum sis) Abraham, Isaac & Iacob, qui in te non peccauerunt. Quoniam autem ego peccaui, & scelera mea numerum arenæ maris excesserunt, multo uinculorum ferro prægrauatus sum, nec datur mihi respiratio. Prouocaui enim iram tuam, & scelus commisi in te, qui res abominandas instituerim, & multiplicarim offensiones. Nunc uero flecto genua cordis mei, bonitatem tuam implorans Domine. Peccaui Domine, peccaui, agnoscoque scelus meum. Te supplex imploro Domine, ignosce mihi, ignosce mihi, ne me perdas unâ cum sceleribus meis, nec malorum æternam mihi conferues memoriam. Nam indignum me pro tua magna seruari misericordia, & per omne uitæ meæ tempus laudabo te, quoniam te laudat omnis uirtus cælorum, gloriaque polles sempiternis sæculorum ætatibus. Amen.

Baruch.

CAPVT I.

ISVNT sermones libri, quem Baruch natus Neria filio Maasie, filij Sedechie nati Asadia Helcie filio, conscripsit Babyloni anno quinto, septima die mensis eius, quo tempore Chaldæi expugnauerunt Hierosolymam, ignique succenderunt. Cuius libri sermones legit idem Baruch audiente Iechonia rege Iudæ Iochimi filio, omni populo qui ad audiendum librum conuenerat: audientibus item proceribus, regumque filijs, & senioribus audientibus, omni denique populo audiente ad fluuium Sud,

^aAl. Sedei.

& ab infimo ad summum omnibus incolis Babylonis, qui plorabant, ieiunique uota faciebant Domino. Conferebant autem prout cuiusque facultas ad manum erat, argentum, quod miserunt Hierosolymam ad Iochim natum Helcie filio Salomi sacerdotem, & ad sacerdotes, omnemque populum cum illo comorantem Hierosolymis: cum uasa ædis Domini, quæ templo exportata fuerant, uasa argentea, (quæ facienda curarat Iosia filius rex Iudææ Zedechias,) in terram Iudæam restituenda recepissent, tertia die mensis Siuan, postquam Nabuchodonosor rex Babylonis Iechoniam, & principes ac potentes uinctos, simul & populum terræ deduxit Hierosolymis, & eos Babylonem transportauit: miserunt, inquam, cum mandatis, Ecce

^bAl. Sodi.

^cἢ τῶν ῥαββῶν ἀντὶν, ἵνα
licet ῥαββῶν: uel, ῥαββῶν.

^dAl. Siban.

4. Reg. 25. b

Deut. 14. c

Baruch.

^c ^{manna, thuris manna:}
uel, munus מנה

misimus ad uos argentum, unde ematis holocausta peccatis expiandis, & thus, unde ^c de manna faciatis, & offeratis ad arā domini Dei nostri, [†] atq; pro uita Nabuchodonozoris regis Babylonici, filijq; eius Balthazaris precemini, quo ætas eorum æuo cœli respondeat in terris, nobisq; conferat Dominus facultatem illustrando oculos nostros, ut sub umbra Nabuchodonozoris regis Babylōici, filijq; eius Balthazaris uiuere possimus, illisq; seruire multo tempore, & cōsequamur eorum beneuolentiam. Deinde pro nobis etiam dominum Deum nostrum oretis, quoniam peccauimus in ipsum, necdum ad hunc usq; diem auersa est à nobis indignatio eius & iracundia. Legetis insuper librum hunc quem misimus ad uos diebus festis ac solennibus recitandum in æde Domini, ac dicetis, [†] Domino deo nostro iustitia debetur, nobis autem confusio uultus, qualis est hodie in homine ludæo, in incolis Hierosolymæ, in regibus nostris, in principibus, in sacerdotibus, in prophetis & patribus nostris: propterea q; peccauimus in Dominū, morem nō gessimus ei, dictis Domini dei nostri non auscultauimus, ut præceptis eius quæ palam nobis tradidit, pareremus. Ex eo tempore quo Dominus maiores nostros eduxit è terra Aegyptiaca, ad hunc usq; diem eidem domino Deo nostro repugnauimus, & quo minus ei dicto essemus audientes sumus obluçtati. [†] Quamobrem impacta sunt nobis mala & execrationes, quæ Dominus per Moysen seruum suum destinauit, quo tempore maiores nostros eduxit è terra Aegyptiaca, ut nobis terram daret fluentem lacte & melle, ut liquido constat hodie. Neq; enim dictis domini Dei nostri acquieuiimus, quicquid dicerent prophetæ quos misit ad nos: sed sui quisq; cordis prauis commenta, dijs alienis operando, malisq; ante oculos domini Dei nostri perpetrandis sequuti sumus.

CAPVT II.

^A ^Q Vapropter re comprobauit Dominus sermonem suum, quem aduersum nos, iudicesq; nostros, qui iurisdictionem exercuerunt inter Israelitas, tum aduersum reges & principes nostros, singulosq; Israelitas & ludæos pronūciauit, eo q; mala magna immisit nobis, (qualia nunquā patrata sunt sub toto cœlo Hierosolymæ designatis similia) secundum scripta [†] legis Mosaicæ, adeo ut corpora filiorum suorum, & carnes filiarum suarum quidam è nobis ederent. Præterea reddidit eos obnoxios regnis quæ circumiecta sunt nobis omnibus, & opprobrio, & rationiq; inter omnes populos qui nos circūcolunt, ad quos eos disiecit idem Dominus: [†] depressiq; sunt, nedum eueçti, quia in Dominum Deum nostrum peccauimus, qui ipsi dicto non fuimus audientes. [†] Domino Deo nostro iustitia debetur, nobis autem & maioribus nostris confusio uultus, qualis apparet hodie. Quæ prædixit nobis Dominus mala, nobis euenerūt omnia, nec tamen precibus [†] iram eius placauimus, ita ut à prauis cordis sui cogitationibus quisq; conuerteretur: & cum euigilaret Dominus in malis illis, de quibus ad nos mādāta dedit, (quia factis suis om̃ibus iustus est,) dictis tamen eius non auscultauimus, ut iremus itineribus præceptorū eius, quæ nobis ante oculos proposuit. [†] Nunc tamen domine Deus Israelitice, qui manu ualida, brachioq; sublimi cū signis & miraculis, magnaq; potentia populum tuum eduxisti è terra Aegyptiaca, nomenq; tibi, quale apparet hodie, peperisti: peccauimus quidem, & impie iniusteq; uersati sumus in iustis constitutionibus tuis omnibus, domine Deus noster: sed auertatur à nobis ira tua, quia reliqui sumus pauci inter gentes, ad quas nos dispersisti. [†] Exaudi preces nostras Domine, & supplicationes, tuāq; causa nos affere: redde nos gratiosos apud eos qui nos abduxere, ut totus orbis cognoscat te dominum esse Deum nostrū, siquidem nomine tuo censetur Israel cū sua progenie. [†] Respice nos ex æde sancta tua, & attende: aurem tuam acclina Domine, & audi: aperi oculos tuos, & uide: [†] neq; enim mortui apud inferos, quorum uisceribus ademptus est spiritus, gloriam aut iustitiam tibi tribuerint, sed super [†] magnitudine, quæ declinans & labascens abit, incessus

^B ^{Vel, subiecti, aut de iecti.}

[†] ^{faciem significat iram.}

[†] ^{Vel, derelicti.}

[†] ^{Id est, magnificentia & decore Israelitico quod perit.}

Jer. 29. c
1. Tim. 2. a

Baruch. 2. b
Dan. 9. a

Leuit. 26.
Dan. 23. b

Dan. 9. b

Deut. 28. e
4. Reg. 6. f

Baruch 1. d

Dan 9. d

2. Par. 6. e

Deut. 26. e
Esa. 63. c
*Psal. 113. e

Jer. 29. b

Leuit. 26. b

Deut. 4. d. 28. d

mœstus animus, oculiꝑ deficiētes, & esuriens anima glóriam tuam Domine prædicarint & iustitiam. Neꝑ enim iuste factis patrum aut regum nostrorū freti preces nostras coram te domine Deus noster effundimus, sed quia indignationem & iram tuam immisisti nobis, quemadmodum per seruos tuos prophetas denunciaſti, cum diceres, Hæc ait Dominus, †Humerum uestrum [& ceruicem] summittite ^E ad seruiendum regi Babylonico, & sedes terræ quam maioribus uestris tradidi, retinebitis: sin est ut dicto mihi non sitis audientes ad seruiendum regi Babylonico, abolebo uocem lætam & iucundam, uocem sponsi sponsæꝑ ex urbibus Iudaicis, ac Hierosolymis, terraꝑ tota deserta erit habitatoribus. Sed nos dictis tuis non auscultauimus, ut seruiremus regi Babylonico. Re itaq; comprobasti sermones tuos, quos per seruos tuos prophetas loquutus es, adeo ut ossa regū & maiorum nostrorū locis suis sint eruta. Nam ecce æstui diurno, pruinæꝑ nocturnæ iacent ^E exposita, & illi per labores diros, per famem, per gladiū, perꝑ exiliū mortui sunt: templum autem de nomine tuo dictum, redegisti quo res declarat hodie, propter domus Israeliticæ Iudaicæꝑ malitiam. Sanè tu domine Deus noster, secundum omnem benignitatem & misericordiam tuam magnam egisti nobiscum, quemadum per †Mosen seruum tuum testatus es, cum eum legem tuam omnibus Israele prognatis iussisti præscribere uerbis his, †Si dicto mihi non fueritis audientes, sanè magnum hoc examen & frequens ad paucos redigetur inter gentes, quò illos disperſurus sum, eo q; sciam nō audituros me esse istos, q; sint duræ ceruicis popu ^E lus: ut resipiscant uel in terra peregrinitatis suæ, & me dominum Deum suum agnoscant. Tum cor dabo eis [ut intelligant:] & aures attentas, ut me prædicēt in terra exiliꝝ sui, ut celebrent nomen meum, utꝑ dorsum illud cōtumax suum deponant, unā cum prauis facinoribus. Recordabuntur enim quò euaserint patres eorum, qui peccauerunt in Dominum, & reducam eos in terram, quam iureiurando pactus sum maioribus eorum, Abraham, Isaac & Iacob, ut ea potiātur: tum etiam multiplicabo eos, ut ne diminuantur, fœdusꝑ perpetuum inibo cum ipsis, ut ego Deus sim ipsorum, & ipsi mihi populus, nec postea pellam populum Israeliticum è terra quam ei tradidero.

CAP. III.

TE omnipotens domine Deus Israeliticæ contractus animus, te anxia mens in ^A uocat, audi Domine, & patere te miseratione commoueri: cumꝑ deus sis misericors, exerce misericordiam, quandoquidem in te peccauimus. Tu enim degis æuum, nos uero uitam amittimus. Omnipotens domine Deus Israeliticæ, exaudi quæso preces mortuorum Israelitarum, & filiorum qui peccauerunt in te, monitisꝑ domini Dei sui non paruerunt, quamobrem malis sumus implicati. Ne memineris iniustitiæ patrum nostrorum, sed hoc tempore recordare manus nominisꝑ tui, quia tu dominus Deus noster es, & te Domine prædicabimus. Nā ideo terrore tuo corda nostra perculisti, ut nomen tuū inuocaremus, & te laudaremus in exilio nostro, ut qui omnem iniustitiam patrum nostrorum qui in te peccauerunt, animo recoluerimus. ^B Ecce nos in exilio nostro sumus hodie, quò nos disperſisti opprobrio, maledictis, & debitis obnoxios, iuxta omnem iniustitiam patrum nostrorum, qui à domino Deo suo defecerunt. Audi ô Israelita, præcepta uitalia, auresꝑ præbe percipiendæ sapientiæ. Vnde est Israelita, q; in hostili terra degis, q; in peregrina regione consenuisti, q; mortuorum commercio pollutus es, q; inferos petentibus es adnumeratus? Fontem sapientiæ deseruisti: si uiam Dei tenuisses, utiq; in sempiterna deguisses tranquillitate. Disce ubi sit sapiētia, ubi robur, ubi intelligētia, ut scias simul in quo sit diuturnitas ætatis, in quo uita, in quo lumen oculorum, & tranquillitas. Quis inuestigauit sedem eius? aut quis in thesauros ipsius penetrauit? Vbi sunt principes gentium, & qui bestiis in terra dominantur: qui aues cœli ludos faciunt, qui recondūt thesauros argenti & auri, quo

לעבור

Id est, potentie uel uirtutis.

b112

Baruch.

ἡμεῖς οὐκ ἐπιστάμεθα
τοῦτο ποιεῖν, καὶ οὐκ ἐσμεν
ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ ἁγίου σου

^c fidunt homines, nec acquirendi finem faciunt: Nam argenti fabricatores illi studiosissimi, nondum confectis operibus suis, extincti sunt, & inferos petierunt, exortis in locum eorum iunioribus alijs, qui lucem quidem aspexerunt, & terram incoluerunt, sed ignorauerunt uiam scientiæ, non obseruarunt semitas ipsius, nec eam exceperunt, filijq; ipsorum procul abfuerunt ab itinere eius. Nec in Chanaan est audita, nec in Theman uisa est, neq; posterius Agar studiosi intelligentiæ in terra, mercatores Meran & Theman, neq; fabularum interpretes, prudentiæ licet exploratores, unquam cognouerunt uiam sapientiæ, aut calliū eius meminerunt. Quam ingens est domus Dei, o Israel, q̄ longe patet locus possessionis eius, q̄ amplius est & infinitus, altus & immensus. Ibi extiterunt gigantes illi iam inde ab initio nobiles, ingētes, artisq; bellicæ periti. Non tamen hos elegit Deus, nec ipsis rationem scientiæ tradidit, sed perierunt inopia sapientiæ, perq; insipientiam suam interierunt. ^d Quis ascendit in ccelū, & cōprehendit illā, aut deduxit eam ē nubibus? quis traiecit mare, qui inuenerit eam, aurōue puro compararit? Non est qui uiam eius nouerit, aut qui callem eius perpensum habeat. Cui nota sunt omnia, is & hanc habet cognitam, eamq; sua adinuenit prudentia. [†] Qui ^ostabiliuit terrā in tempus

Gene. 1.

Ios. 10. c
Esa. 38. b
Eccli. 46. a

מבין

sempiternum, qui eam pecudibus impleuit quadrupedibus, [†]quo emittēte lumen progreditur, & tremebundū obsequitur reuocanti. Stellæ uero relucētes in stationibus suis hilares si uocet, Adsumus, aiunt, suoq; creatori fulgent cum lætitia. Is est Deus noster, cui non est comparāndus alius: qui adinuenit omnem rationem scientiæ, eamq; seruo suo Iacob, & Israeli sibi per charo tradidit, quæ [†]deinde comparuit in terra, & egit inter homines.

Ios. 1. b

CAP. III.

^a **H**aec liber est præceptorum Dei, hæc lex in æternum duratura. Quicunq; apprehenderint hanc, uitam ingressi sunt: qui uero deserunt eam, morituri sunt. Reuertere Iacob, & eam apprehēde: perge obuiam lumini eius ad claritatem. Gloriam tuam ne cesseris alijs, nec commoda tua genti alienæ. Beati sumus Israelitæ, quoniam placita Dei nobis significata sunt. Bono este animo populares mei, monimentum Israelis. [†]Non estis mancipati gentibus ad interitum: sed quia Deum reddidistis uobis iratum, peruenistis in hostium potestatem. Exacerbastis enim creatorem uestrū, eo q̄ dæmonijs, falsisq; dijs sacrificaueritis, Deum uero uestrum æternū qui uos creauit, tradideritis obliuioni, altricemq; uestram Hierosolymam ^b contristastis. Vidit enim quæ uos inuaserit ira diuina, ac dixit, Audite confines Sion, quanto me luctu Deus affecerit. Nam filiorum filiarumq; mearum uidi captiuitatem, quam Deus æternus illis attulit. Quos enim educaui cum lætitia, eosdem cum fletu luctuq; amisi. Ne quis gaudia celebret uiduæ mihi, & deserte, quæ propter peccata liberorū meorum multis orbata sum, propterea q̄ à lege Dei declinauerunt, & non agnouerunt iura ipsius, itineribus mandatorū eius non ierunt, nec calles disciplinæ coniunctæ cum iustitiā ipsius institerunt. Adeste confines Sion, ut captiuitatis filiorum filiarumq; mearum, qua eos affecit æternus ille, meminētis. [†]Induxit enim in eos gentem à longinquo, gentem improbam & barbaram, quæ neq; senem reuerita est, nec miserta puerorum, abduxit charos uiduæ, & filiabus orbauit desolatam. Ego uero quidnam potero uos adiuuare? Qui enim mala uobis intulit, idem uos ē manu inimicorū uestrorum eripuerit. Ite liberi, ite: ego quippe orba relicta sum, habituq; prosperitatis exuto, cilicium supplex indui, ^c æternum illum, quoad uiuam, inuocatura. Bono animo estote liberi, [†]& clamores ad Deum tollite, qui uos à potētia, manuq; hostium liberaturus est. Nam ego iam ab æterno illo sperare coepi salutem uestram, & à sancto lætitiā mihi obiecta est, fore ut breui obtingat uobis ab æterno seruatore nostro uenia: siquidem cum fletu luctuq; amisi uos, ut Deus eosdem mihi cum gaudio sempiternāq; lætitiā restituat. Vt enim modo uicinæ Sion captiuitatem uestram uiderunt, ita breui profectam

4. Reg. 17. d
25.

Deut. 28. e
Iere. 5. c

Deut. 4. e
30. a
Psalm. 129. a

2. Reg. 16.

fectam à Deo uestro salutem aspicient, quæ uobis cum ingenti gloria & splendore æterni illius obueniet. [†]Ferte patienter, o liberi, immissam à Deo uobis ^aacerbita ^E ^avel, iram.

Hostis quidem tuus persecutus est te, sed breui uidebis eiusdem interitum, calcabisq; ceruicem eius. Delicati mei uias confecerunt asperas, & tanquam grex præda partus abacti sunt. Bono animo estote liberi, & Deum inuocate: nam in expeditionem egressus memor erit uestri. Vt enim ad declinandum à Deo inten-

Esa. 55. b

tum uestrum habuistis animum, [†]ita conuersi decies tanto magis ipsum quærite.

Ier. 50. a. b. c

Nam qui mala uobis immisit, idē uos cum salute uestra perfundet iucunditate per-

petua. Fac ad sis animo Hierosolyma, qui te optauit nominatim, is consolatur te.

[†]Miseros qui te afflixaerunt, & è ruina tua perceperunt gaudium. Miseras ciuitates, quibus liberi tui seruierunt, miserā quæ tuos accepit filios. Vt enim ruina tua gauisa est, casuq; tuo lætata, ita mœrebit sua solitudine. Exultantem frequentiam eius auferam, & in luctum conuertam gloriationem. Per longos enim dies ignis

Ies. 5. b

ab æterno illo immittetur in ipsam, plurimoq; tempore coletur à dæmonibus.

[†]Respice ad Orientem Hierosolyma, & intueri lætitiā à Deo tuo tibi uenientem. Ecce filij tui quos amiseras adueniunt, adueniunt ab Oriente & ab Occidente usq;

uerbo sancti Dei congregati, & ipsius lætabundi gloria. CAP. V.

Supra 4.

EXue habitum lugentis & afflicte Ierusalem, & data à Deo gloriæ sempiternæ

decus indue, uesti te diploide diuinæ iustitiæ, capitiq; tuo mitram gloriæ æter-

Supra 4.

ni illius impone, quia Deus splendorem tuum toti subiectæ coelo terræ ostensurus

est. [†]Imponetur enim à Deo tibi nomen sempiternum, Pax iustitiæ, gloriæq; pie-

tatis. Exurge Hierosolyma, & in edito cōsiste loco, unde respicias ad Orientem,

unde liberos tuos cernas congregatos ab Occasu & Oriente usq; uerbo sancti il-

lius, memoriaq; Dei lætabundos. [†]Nam qui ex te pedestres, cum ab hostibus ab-

ducerentur, egressi sunt, eos Deus ^bsublimes gloriose reducit ad te ut filios regios.

Constituit enim Deus ut deprimatur omnis mons excelsus, scopuliq; perennes,

& ualles expletæ solo adæquentur, qua Israelitæ protecti gloria Dei commeent, ar-

bustis etiam, omnibusq; arboribus odoriferis umbram Israelitis iussu Dei præ-

bentibus. Præibit enim Deus Israeliticus cum lætitia, & luce gloriæ sue, cum mise-

ricordia & iustitia, cuius ipse author est.

EXEMPLVM Epistolę quam Ieremias misit ad captiuos Babylonem
à rege Babylonico abducendos, ut ipsis exponeret quæ à
Deo mandata habuit.

Sup. 13. 14.

Ier. 25. a. b

Propter peccata uestra in Deum commissā captiui à Nabuchodonozore rege

Babylonico abducemini Babylonem. Ingressi itaq; Babylonem, per multos

annos longumq; tempus ibi eritis, ad septimam usq; progeniem: post quod tem-

Esa. 44. b

Ps. 115. a

Sap. 13. 14.

pus educā uos inde pacifice. [†]Interim Babylonii deos argēteos, aureos & ligneos

gestari humeris metum gentibus intentantes uidebitis. Ergo religiose cauete, ne

& uos alienigenarum exemplum imitemini, aut metus illorū inceserit uos à fron-

Deut. 5. c

te & à tergo turbam adorantium talia uidentes, sed animo dicite, [†]Tibi Domine

debetur adoratio. Angelus enim meus præsens uobis animarum uestrarum uin-

dex est. Nam lingua istorum ab artifice polita est, ipsaq; auro argentoq; induc-
funt: uana uero sunt, & loquendi facultate uacua. Tanq; uirgini cupidæ orna-

Ier. 10. a

mentorum aurum sumunt, & coronas concinnāt deorum suorum capitibus. Est

autem & cum sacerdotes aurum & argentum à dijs suis ablatū impendāt in usum

suum, indeq; tecto latentibus impertiāt meretricibus, rursumq; deos illos aureos,

argenteos & ligneos uestimentis ornent ut homines. [†]Non tamen illi uindican-

tur ab ærugine aut carie, quamuis purpureo sint amicti uestimēto, faciesq; eorum

Baruch.

extergatur à puluere qui excitatur è domo, & plurimus ipsis insidet. Hic sceptrū tenet ut rector quispiam regionis, qui tamen peccātem in se non interficit: ille pugionem dextera gerit aut securim, qui seipsum tamen à bello & latronibus nō eripiat. Vnde liquet illos non esse deos. Ergo ne metuatis ipsos. Nam quale uas hominis est, quod contritum redditur inutile: tales sunt & istorū dñj, quorum in aedibus positorum oculi puluere pedibus ingredientiū excitato sunt obfiti. Et ut cui piā qui regem offenderit atria circundudi solent, tanquam ad supplicium abduciendo: ita sacerdotes aedes eorum muniunt ostijs, claustris & uectibus, ne à latronibus compilentur. Lucernas his accendūt, etiam plures q̃ sibi ipsis, cum nullam earum uidere queant, sed instar trabis cuiuspiam sint in domo. Corda eorū aiunt elingi à natis terra serpentibus, à quibus ipsi eroduntur cum uestimentis suis, nec sentiunt. Præ fumo in aedibus orto nigrescunt facies eorum: noctuæ, hirundines & uolucres inuolitāt corporibus & capitibus eorum, atq; item & feles. Vnde cognoscetis non esse deos, quāobrem ne metuatis ipsos. Nam auro quo sunt ornatus causa uestiti, nisi quis situm absterferit, nequaquam fulserint: neq; enim sensu afficiebantur, etiā cum cōflarentur: †summoq; empti pretio, spiritu tamen sunt uacui. Inopīa pedum gestantur humeris, suam ipsorum ignominiam significantes hominibus. Erubescere etiam oportet cultores talium, cum nunquam si ceciderint, per se queant resurgere, neq; si quis erexerit illa, moueri per se, neq; inclinata se unquam erigere, sed donaria tanquam mortuis apponantur. Sacrificijs uero eorum uenditis abutuntur sacerdotes, similiterq; & mulieres penum curātes inde, nihil inopī aut infirmo impertiunt: sacrificia deniq; eorum contingūt menstrualis mulier & puerpera. Hinc igitur intelligentes non esse deos, ne metuatis ipsos. Nam unde uocentur dñj? An quia mulieres ad deos aureos, argenteos & ligneos ponunt donaria: sacerdotes autem in templis eorum scissis tunicis, & barba capiteq; raso & aperto sedent, coramq; dñjs suis tanquam in ferali coena uociferādo rugiunt? Vestimenta eorum auferunt sacerdotes, & uxores suas inde, liberosq; uolunt. Neq; si malum acceperint à quopiam aut beneficium, illi possunt rependere, neq; dare regnū cuiquam aut abrogare queunt: neq; item diuitias aut aēs unquam ualent tribuere. †Quod si quis uotū nuncuparit ipsis, nec reddiderit, haudquaquam id expoposcerint. Hominem à morte nō uindictarint, nec infirmiores liberarint à potentiore. Non restituerint hominī cæco uisum, in necessitate constitutum nequaquam eripuerint, non miserti fuerint uiduæ, pupillo beneficium non dederint. Lapidibus è monte petitis similia sunt ista lignea, aurata & argentata: qui uero colunt ea, dedecus concipient. Quomodo igitur deos esse illos censendum est aut dicendum, cum ipsi quoq; Chaldaei prodant horum ignominiam: qui ubi mutum uiderint sermonis usu carentem, admoto Belo, ut loquatur postulāt: quasi ille sensu sit pręditus. Non tamen possunt re perpensa missa facere talia, ut quæ sensu careant. Quid, quod mulieres funiculis accinctæ uias insident, sursus res adolentes: cuihōq; quæpiam ipsarum ab aliquo prætereuntium attracta, compressaq; fuerit, alteri exprobrat, q̃ non eam quam ipsa dignationem consequuta sit, nec funiculus eius fuerit diruptus. Omnia quæ fiunt in illis, falsa sunt, quomodo igitur sentiendum est, aut dicendum illos esse deos? A fabris & aurificibus confecta sunt talia, nec alia q̃ artifices illa esse uolūt, euaferint, ipsiq; adeo fabricatores eorum haudquaquam sunt longæui. Quomodo igitur opera ab ipsis fabricata dñj sint? Etenim uanitatem & opprobriū posteris reliquerunt. Nam ubi bellum ipsis malaq; ingruerint, consultant apud se sacerdotes, quò nam se abdāt cum illis. Quid igitur uetat, q̃ dñj non sint intelligere, cū seipsos nec à bellis nec à malis uindictent? Nam lignea cū sint auro argentoq; inducta, falsa esse posthac palām erit, liquidoq; constabit gentibus omnibus ac regibus non esse Deos, †sed opera manu

καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος, ὅς ἐστι
ὁ ἀντιπρόσωπος, ὅς ἐστι
ὁ ἀντιπρόσωπος.

Aut potius, furib.
quos & ipsos à latē
do mētē nocet.

Enq̃.

ἢ ὅτι δὲ οὐκ ἔστιν αὐτοῦ
αὐτοῦ αὐτοῦ, αὐτοῦ αὐτοῦ.
ἢ αὐτοῦ αὐτοῦ, αὐτοῦ αὐτοῦ.

Esa. 46. b

Eccles. 7. a

Psal. 115.
Sap. 17. b

num

num humanarum, quibus nihil insit diuini. ^{ἢ τίς ἔγνωσεν.} Quis nesciat non esse deos illos? Neque enim crearint regioni regem, nec pluuiam hominibus unquam dederint. Iudicium inter eos non exercuerint, nec iniuriam propulsarint imbelles. Cornicibus enim inter cœlum & terram ^{ἢ ὑψιπύκνους.} pendentibus sunt similes. Etenim si ædem deorum ligneorum, auratorum, aut argentatorum inuaserit ignis, sacerdotes quidem eorum fugerint, & euaserint, ipsi uero trabium instar conflagrant in medio, neque regi adeo nec hostibus restiterint. Quomodo igitur censendi uocandiue dii sunt? Nec fures nec latrones effugerint unquam dii lignei, aurati & argentati, cum potentiores ipsis aurum, argentum, & uestitum quo sunt amicti, ablatum gerentes, abeant; nec illi opem sibi ferant. Potior itaque rex est probans suam potentiã, aut in domo uas utile quod domino sit usui, quã dii falsi: potior ianua domus, quã in ea sunt custodiens, quã dii falsi: potiores & columnæ lignæ regiarum, quã dii falsi. Nam sol quidem & luna, astraque splendentia cum emittuntur ad usus necessarios, facile parent: similiter & fulgur cum emicat, conspicuum est: eodem modo & uentus regionem omnem perflat, & nubes à Deo totum orbem permeare iussæ mādaturū exequuntur, ignis quoque ad montes arbuſtaque consumenda desuper demissus iussæ perficit: ista uero nec formis nec uiribus suis sunt his similia. Vnde nec sentiens ^{ἢ τίς ἔγνωσεν.} dum est nec dicendum illos esse deos, qui nec iudicium exercere, nec beneficiū dare queunt hominibus. Cognitū igitur habentes non esse deos, ne metuatis ipsos. Siquidē reges nec felices reddiderint nec infelices, signa gentibus in cœlo non ediderint, non fulserint instar solis, nec ut luna luxerint. Bestiæ præstantiores sunt illis, quæ sub tectum fugiendo sibi prodesse possunt. Nullo itaque modo deos esse liquet nobis, quapropter ne metuatis illos. Nam quod est in cucumerario terriculum nil defendens, hoc dii sunt istorum lignei, aurati & argentati, instar spinæ hortensis, cui quæuis insidit auicula, cadauerique adeo in tenebris proiecto similes sunt istorum dii lignei, aurati & argentati. A purpura denique & splendore marcescente in ipsis, deos non esse cognoscatis. Nam ipsi quoque tandem consumentur, & dedecus afferent regioni. Præstat igitur homo integer, qui caret simulachris, nam ab ignominia procul aberit.

Canticum trium sanctorū puerorum,

quod sequitur in tertio capite Danielis post hæc uerba, Et incedebant in medio flammæ laudantes Deum, & Dominum prædicantes. Non extat autem Hebraice, ab eo loco qui incipit, Stans autem, &c. usque ad, Nabuchodonozor autem, &c.

STANS autem Azarias, sic orauit, & in medio ignis ore aperto, Prædicandus es, inquit, domine Deus patrum nostrorum, celebrandum nomen tuum, & perpetuò gloriosum. Quia iustum te præbes omnibus in rebus quibus nos afficis: integra sunt omnia opera tua, & instituta tua recta, sinceraque omnia iudicia. Integra enim iudicia exercuisti, & quæcūque intulisti nobis, sanctæque ciuitati patrum nostrorum Hierosolymæ, utique legitime iusteque ea omnia propter peccata nostra intulisti. Nam peccauimus, & inique egimus, qui defecerimus à te, deliquimus per omnia, præceptaque tua nec audiuiimus, nec seruauimus, nec quo modo nobis ea præceperas, ut bene esset nobis, præstitimus. Quæcūque ergo intulisti nobis & fecisti, legitimo fecisti iudicio, & in manus iniquorum hostium, inimicissimorumque proditorum, tum regi iniusto, & in tota terra pessimo nos tradidisti. Iam itaque non licet nobis hiscere: dedecori & opprobrio seruis tuis, cultoris

Canticum

busque tui facti sumus. Propter nomen tuum ne plane prodes nos, ne rescindas pactum tuum, neque misericordiam tuam a nobis auoces, propter Abraham tibi charum, propter Isaac seruum tuum, & propter sanctum tuum Israel, quibus cum locutus es, pollicens te semen eorum instar stellarum coeli, & ut arenam quae est in ora maris multiplicaturum. Nam infra gentes omnes diminuti sumus Domine, & hodie in omni terra humiliter agimus propter peccata nostra. Non est nobis princeps hoc tempore, non propheta, non dux, non holocaustum, non sacrificium, non munus, non suffimentum, non locus sacrificandi coram te, ut ueniam impetremus: attamen cum animo fracto, deiectisque admittamur spiritibus. Instar holocaustorum arietum & taurorum, denorumque millium opimorum agnorum sit coram te sacrificium nostrum hodie, ut ad finem usque sequamur te, quia ipsi qui te fidunt non est erubescendum. Sane nunc te corde toto sequimur, te reueremur, & aspectum tuum quaerimus. Ne afficias nos pudore, sed pro benignitate tua, ubertateque misericordiae tuae agas nobiscum, secundum miracula tua serues nos, gloriamque nomini tuo Domine concilies. Erubescant omnes qui male tractauerunt seruos tuos, uim omnem & potentiam amittant turpiter, & robur eorum infringatur, ut cognoscant te dominum deum esse solum, & per totum orbem gloriosum. Interim non cessabant qui iniecerant eos ministri regis fornacem naphtha, pice, stuppa, sarmentoque succendere, adeo ut flamma fornacem ad quadragintanouem cubitos exuperaret, cum erupit, & quos circa fornacem offendit Chaldaeos concremauit. Angelus autem Domini, qui una cum Azariae sociis in fornacem descenderat, discussa est fornace ignea flamma susurrantem, quasi roscidum flatum in medio eius excitauit, ut ignis prorsus relinqueret intactos & illaesos, nec ulla eos molestia afficeret. Tum tres illi uelut uno ore in fornace decantare deum, celebrare, & his uerbis praedicare,

Prædicandus es domine Deus patrum nostrorum, celebrandus & laudandus in perpetuum: prædicandum item nomen tuum gloriosum illud & sanctum, perque laudabile, & in æuum supra modum extollendum.

In templo sanctae maiestatis tuae prædicandus es, sempiternis sæculis percelebrandus, & perque gloriosus.

Prædicandus es, ut qui profunda intuearis, & Cherubim infideas: sempiternis sæculis percelebrandus, & extollendus.

Prædicandus es in solio regni tui glorioso, sempiternis sæculis percelebrandus, & perque gloriosus.

Prædicandus es in solo coelesti, sempiternis sæculis percelebrandus, & gloriosus.

Omnia opera Domini prædicate Dominum, ipsum sempiternis sæculis decantate, & extollite.

Cœli prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

† Angeli prædicate Dominum, Dominum sempiternis sæculis decantate, & extollite.

Omnes aquae quae supra cœlos sunt prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Omnes facultates Domini prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Sol & luna prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Stellae cœli prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Omnis imber & ros prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Omnes spiritus prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Ignis

למלא אהרן
b. 101

Gen. 22. c. 26. a
28. c

Psal. 148. a

Ignis & æstus prædicate Dñm, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

*Prædicate Dominum frigus & ardor, sempiternis sæculis decantate eum; & extollite.

Prædicate Dominum rores, & *pluuiæ niuales, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite. **neq; al. pruinæ.*

Prædicate Dñm noctes & dies, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Lux & tenebræ prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Gelu frigusq; prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dominum pruinæ & niues, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Fulgura nubesq; prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Terra prædicet Dominum, sempiternis sæculis decantet eum, & extollat.

Montes & colles prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Cuncta terræ germina prædicate Dominū, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Fontes prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Maria fluminaq; prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Ceti & aquatilia cuncta prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Omnes uolucres cœli prædicate Dominū, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dominum bestię, cuncteq; pecudes, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dñm filij hominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Israelitæ prædicent Dominum, sempiternis sæculis decantēt eum, & extollant.

Prædicate Dominum sacerdotes Domini, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dominum serui Dñi, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Spiritus & animę bonorum prædicate Dominum, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dominum sancti, & humiles animo, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite.

Prædicate Dominum Anania, Azaria & Misaël, sempiternis sæculis decantate eum, & extollite. Quoniā eripuit nos ab inferis, à manu mortis uindicauit nos, liberauitq; è media fornace flammis ardente, ex igne, inquam, medio liberauit nos.

Confitemini de Domino quod bonus sit, & quod eiusdem sempiterna sit misericordia.

Deum deorum prædicate cuncti cultores Domini, ipsum decantate, & omnibus sæculis misericordiam eiusdem fatemini.

Historia Sufannæ, ab initio libri Danielis separata, quod non extet in

libris Hebræorum, ut neq; de dracone Belî narratio. Hanc tamen historiam pleriq; pro 13. cap. Danielis collocant.

^a Scilicet, quo duxerat uxore loachim.

A IR quidam habitabat Babylonî, nomine loachim, qui uxorem duxerat nomine Sufannâ filiam Helciæ perq; formosam, Deumq; religiose colentem, q; boni parentes eius ipsam iuxta legem Mosaicâ instituissent. Erat autem loachim prædiues, & uicinû domui suæ habebat pomariû, ad eumq; itabant ludæi, q; omnium esset honoratissimus. Porro iudices constituti illo anno duo senes e populo, (de quibus loquutus est Dominus, exortam esse iniustitiam e Babylone a senibus, qui populum regere uiderentur, iudicibus,) frequentabât & ipsi domum loachim, ubi omnes litem habentes adibant eos. De more autem populo meridie digresso, Sufanna ingressa in uiri sui pomario deambulabat. Hanc duo senes illi ingredientem quotidie, & inambulantem conspicati, cum in eam libidinose exarsissent, euerterunt mentem suam, & oculos suos a conspectu cœli, iusteq; iudicandi memoria declinauerunt.

B Cumq; essent amore eius ambo uulnerati, neuter tamen alteri dolorem suum enunciabat. Erubescabant enim declarare libidinem suam, q; concubitum eius appeterent. Cæterû cum studiose darent operam quotidie ut uiderent eam, alter tandem alteri, Abeamus age domû, inquiunt, quia prædij tempus est. Cumq; egressi a se inuicem discessissent, reuersi in unum eundem locum inciderunt, causamq; inuicem sciscitati, concupiscētiam suam passi sunt. Tum tempus unâ constituerunt, quo possent ipsam solam deprehendere.

Accidit autem ut, dum opportunum diem obseruarent, illa pro quotidiano more cum duabus tantum puellis pomariû ingrederetur lauandi cupida: æstus quippe erat, nec ibi quisquam præter duos senes latentes, & eam obseruantes. Ibi puel-

Exod. 1. a
2. Reg. 11. a

^b Vel, per posticum.

C uem. Quæ fecerunt ut iussæ fuerant, ianuisq; pomarij oclulis, ipsæ foribus obliquis egressæ sunt, allaturæ quæ iussæ fuerant, nec senes uiderunt, eo q; laterent. Egressis uero puellis, consurrexere senes illi: cumq; accurrissent ad eam, dixerunt, Ecce ostia pomarij clausa sunt, nec quisq; uidet nos, amore uero tui tenemur, quâ obrem acquiesce nobis, copiamq; tui facias. Si minus, testimonium contra te dicemus, q; iuuenis fuerit apud te, eaq; de causa puellas abs te amiseris. Tum ingemuit Sufanna, ac dixit, Angustia me premunt undiq;. Si enim fecero hoc, mors mihi præsto est: sin minus, manus uestras non effugero. Sed optabilius est mihi experiri facti in manus incidisse uestras, q; peccasse in conspectu Domini: simulq; uoce magna exclamauit, contraq; duo senes & ipsi uociferati sunt, & cucurrit alter eorum ad fores pomarij, & aperuit. Cum ergo clamorem e pomario domestici audi-

2. Reg. 24.

^c Vel, per posticum.

D diuissent, per obliquam ianuam irruerunt, uisuri quidnâ illi accidisset: postquam uero senes exposuerunt rationes suas, erubuerunt serui uehementer, quia nunquâ huiusmodi fama de Sufanna prodita fuerat. Porro cum postridie populus ad uirum illius loachim conuenisset, accesserunt duo senes pleni iniqua in Sufannam cogitatione, ut eam morti addicerent, & coram populo, Accersite, inquiunt, Sufannam Helciæ filiam, uxorem loachim. Tum accersita est, & uenit illa cum parentibus & liberis, omnibusq; cognatis suis: cumq; perq; delicata esset & formosa, regi eam iusserunt iniusti illi, (nam uelata erat,) ut pulchritudine eius satiarentur.

^d Si magis uirum, al. si magis uirum.
^e Si uirum, al. si uirum.

Deinde cum propinqui eius flerent, cum ijs qui nouerant eam omnibus, exurrexerunt in medio populi duo senes, capitiq; eius manus imposuerunt, ipsa uero flens in cœlum suspiciebat, q; Domino fretum haberet animum. Tum senes ita

Leuit. 24. c

locuti

locuti sunt, Deambulantibus nobis in pomario solis, hæc cum duabus puellis ingressa est: cumq[ue] foribus pomarii clausis puellas à se dimisisset, uenit ad eam iuuenis qui latuerat, & cum ea concubuit. Porro nos cum essemus in angulo pomarii, conspicati scelus hoc, accurrimus ad eos: cumq[ue] uidissemus eos concubuisse, illum quidem tenere nequiuimus, q[uod] uiribus nos uinceret. Itaq[ue] apertis foribus exiit: hanc uero comprehensam, quisnam esset ille iuuenis interrogabamus: sed id nobis indicare noluit. Huius rei testes sumus. His cum cœtus ille credidisset ut senibus & iudicibus populi, n[on]q[ue] capite damnaissent eam, exclamans uoce magna Susanna, Deus, inquit, æterne, cui secreta patent, qui priusquam fiant nouisti omnia, tu hos falsum testimonium contra me dixisse scis, & ecce morior, cum nihil commiserim eorū quæ isti mihi malitiose imputarunt. Et exaudiuit Deus uocem ipsius: cumq[ue] duceretur ad supplicium, excitauit spiritū sanctum pueri iunioris, cui nomen erat Danieli: qui cum magna uoce exclamasset, †Equidē insons sum sanguinis huius, omnis populus conuersus ad eum, Quid sibi uult, inquit, iste sermo quem tu locutus es? Tum ille stans in medio eorum, Adeōne, inquit, stulti estis Israelitæ, ut citra disquisitionem, re nondum liquido constante, filiam Israeliticam condemnetis? Redite in iudicium, quia isti falsum in hanc testimoniū dixerunt. Cum itaq[ue] populus uniuersus propere reuersus esset, dixerunt ei senes, Huc ades, asside inter nos, & rem nobis expone, quandoquidem Deus tibi senile munus commisit. Et Daniel, Separate, inquit, eos procul inter se, ut eos perconter: utq[ue] alter ab altero segregatus est, uocato eorum altero, Inueteratæ longo tempore malitiæ senex, inquit, nunc produnt se peccata tua, quæ antehac exercendis iniustis commisisti iudicijs, cum insones condemnares, fontes autem absolueres, cum Dominus interdixit, †Infontem & iustum ne interficias. Nunc ergo si quidem hanc uidisti, dic sub quam arbore uidisti congressos illos? At ille, Sub lentisco, inquit. Cui Daniel, Recte, in tuum ipsius caput mentitus es: ecce enim angelus Dei accepta ab eo sententia, medium te dissecat. Tum eo semoto, iussit adduci alterū, cui dixit, Progenies Chanaan, haudquaquam ludæ, forma decepit te, & libido animū tuum peruertit. Ita agebatis cum filiabus Israeliticis, & illæ metuentes uobiscum consuecebant: sed non item filia ludæ uestram iniustitiam passa est. Nunc ergo dic mihi, Sub qua nam arbore deprehendisti illos unā rem habentes? At ille, Sub sprino, inquit. Cui Daniel, Recte, In tuū ipsius caput tu quoq[ue] mentitus es. Manet enim te angelus Dei gladium gerens, quo te dissecet mediū, & disperdat ambos. Tum magna uoce exclamauit uniuersa concio, & deum omnes prædicabant, ut eorum qui sperent in ipsum seruatores: simul in duos senes, q[uod] ex ore suo falsi testimonijs conuicti essent à Daniele, confurrexerunt, & eos eodem supplicio, quod in congenerem malitiose intenderant, iuxta †legem Mosaicam affectos interemerunt, innoxiusq[ue] sanguis illo die uindicatus est. Helcias autem & uxor eius Deum laudare super filia sua Susanna, unā cum loachim marito eius, cognatisq[ue] omnibus, q[uod] probrosum facinus non esset inuentum in ea: & Daniel iam inde ex eo die magnam apud populum adeptus est auctoritatem.

Dedraconis Beli interemptione, à fine

libri Danielis auulsum fragmentum, quod pleriq[ue] pro 14. cap.
Danielis collocant.

VM rex Astyages concessisset ad maiores suos, Cyrus Persa regnū eius accepit. Erat autem regi familiaris Daniel, & omnium amicorum eius honoratissimus. Porro simulachrum erat Babylonij nomine Bel, in quod

^aArtaba mensura est
sextarios 72. conti-
nens.

diebus singulis duodenas^a artabas similæ, ouesq; quadragenas, & senas uini me-
tretas impendebant: rexq; colebat illud, & ad adorandum ipsum quotidie se con-
ferebat. Cum uero Daniel adoraret Deum suum, interrogauit ipsum rex, Quare
Belum non adoras? Cui respondit ille, Quia simulachra nō colo manufacta, [†]sed Deut. 6. c
Math. 4. a
deum uiuum creatorem coeli & terræ, qui habet potestatem omniū animantium.
Rursum rex, An nō, inquit, Bel tibi uidetur uiuus esse deus? Nōne uides quā-
B multa comedat & bibat quotidie? Tum Daniel ridēs, Ne erres rex, inquit, hic lu-
tum est intus, & foris æreus, [†]neq; unquā comedit. Iratus ergo rex sacerdotibus Eccli. 30. c
suis accersitis, ait, Nisi mihi dixeritis quis comedat impensas has, moriemini: quod
si planū feceritis Belum ista comedere, [†]Daniel interibit, q; numen Beli obtrecta- Leuit. 24. c
uerit. Et Daniel regi, Fiat ut iubes, inquit. Erant autem sacerdotes Beli septua-
ginta, exceptis uxoribus & liberis. Cumq; rex cū Daniele in ædem Beli uenisset,
iīdem sacerdotes Beli dixerunt, Ecce nos foras egredimur, tu uero rex appone ci-
bos, uinumq; infusum statue, & clausam cōsigna annulo tuo ianuam, nisiq; mane
reuerfus comesa à Belo omnia inueneris, moriamur nos, aut aduersum nos menti
C tus Daniel. Porro illi securi erant, quia clandestinum sub mensa pararant introi-
tum, per quem ingredi solebant, & illa consumere. Egressis igitur illis rex Belo
cibos apposuit, attuleruntq; serui Danielis, ut iussi fuerant ab eo, cineres, totumq;
templum coram rege consperferunt, & egressi clausa ianua, annuloq; regis consi-
gnata discessere: sacerdotes autem de more suo ingressi noctu, unā cum uxoribus
& liberis suis, comederunt omnia, ac ebiberunt. Cum uero rex unā cum Daniele
primo diluculo surrexisset, Salua sunt, o Daniel, sigilla, inquit. At ille, Sanè salua
D sunt o rex. Vbi uero primum ianuam rex aperuit, mēsam intuitus magna uoce,
Magnuses, o Bel, exclamat, nec ullus apud te dolus est. At Daniel ridens, regem
ne introiret, retinuit, & ait, Intuere pauimentum, & cuius uestigia sint hæc, confide-
ra: uestigia uirorum uideo, mulierum & puerorum. Tum rex iratus, sacerdotes
comprehendit cum uxoribus suis & liberis: cumq; ei clandestinas ianuas, quibus
ingressi, quæ in mensa posita fuerant consumeabant, ostēdissent, interficiendos cu-
rauit eos, & Belū tradidit in potestatem Danielis, qui cum templo ipsius sub-
uertit. Erat autem eodem in loco ingens draco, quem colebant Babylonij. Et
interrogauit rex Danielem, Num & hunc dices esse æreum? Viuit ecce, edit & bi-
E bit. Negare non potes quin uiuus sit iste Deus, hūc igitur adora. At Daniel, Do-
minū deum meum, inquit, adorabo, quoniam is deus uiuus est. Tu uero rex da
mihi potestātē, & draconem hunc absq; gladio aut fuste interficiam. Do tibi, rex
ei respondit. Daniel ergo sumptam picem, ^bseuum & pilos unā coxit: cumq; in
massas cōfecisset, ori draconis iniecit, qui inde diruptus est. Tum ait, En religio-
nes uestras. Hoc cū audissent Babylonij, indignari uehementer, & in regem con-
citati fremere, ludæus euasit rex, Belum aboleuit, draconem interemit, & occidit sa-
cerdotes, & ad regem congregati dicere, Dede nobis Danielem, alioqui te cum do-
F mo tua interficiemus. Videns itaq; rex uehementer urgeri se, compulsus necessi-
tate Danielem eis dedit. [†]Illi uero coniecerunt eum in foueam leonum, ubi sex Dan. 6. c
dies egit. Erant autem in fouea septem leones, quibus bina corpora, ouesq; bing
cibo dabantur quotidie: tum uero data non sunt, ut deuoraret Danielem. Porro
erat in ludæa Habacuc propheta, qui pulcem coxerat, & panem in triuerat in alueo
lum, rusq; ibat deferens eam messoribus. Huic dixit angelus Domini, Prandium
quod habes defer Danieli Babylonem in foueam leonum. Cui respondit Haba-
cuc, Babylonem nunquam uidi Domine, & foueam ubi sit ignoro. [†]Tum ange- Ezech. 9. b
lus apprehendit uerticem eius, comaq; capitis asportatum impetu spiritus sui, Ba-
G byloni super foueam constituit. Ibi cum Habacuc clamore uocasset, Daniel, Da-
niel, accipe prādium quod deus tibi misit: Daniel, Etiam meministi mei Deus, in-
quit,

^bVel, adipem.

quit, nec eos qui obseruant & amant te deseruisti: simul surrexit & comedit. Angelus autem Domini Habacuc confestim in locum suum restituit. Rex uero die septimo uenit ad lugendum Daniele[m]: cumq[ue] accessisset ad foueam, & introspe-
xisset, ecce Daniel sedebat [inter leones.] Tum exclamans uoce magna rex, Ma-
gnus es domine Deus Danielis, inquit, nec est præter te alius: †extrahendumq[ue] cu-
rauit illum, * & eos qui periculum crearant ipsi in foueam coniiciendos, qui proti-
nus coram eo deuorati sunt.

Jerem. 38. b
1. Hest. 7. b
Dan. 6. c

Liber Iudith.

CAPVT I.

IN Arphaxad [perdomitis multis gentibus,] regnum A-
Medorum teneret Ecbatanis, & lapidibus ternos cubi-
tos latis, longisq[ue] senos cubitos, cæsimq[ue] deformatis, mu-
rum altitudine cubitorum septuaginta, *quingenta
uero cubitorum latitudine Ecbatanis circūdedisset, tur-
res item in portis ipsius centenorum cubitorum ad bse-
xagenos cubitos latitudinis fundatas extruxisset singu-
las, cūq[ue] portas ipsius latitudine quadragenos cubitos,
ad facilem exitum potentissimis copijs suis, ordinibusq[ue]

*Al. triginta.

bAl. uicenos pedes.

peditum præbendum, patentes extulisset ad septuagenorum cubitorum altitudi-
nem, [iamq[ue] quasi confirmatus exercitus sui potentia, magnificētiaq[ue] quadrigarum
suarum gloriaretur,] Nabuchodonozor rex anno regni sui duodecimo, quo in ur-
be amplissima Niniue dominabatur, bello regem eundem Arphaxad adortus est
in campo illo spatiofo, qui est in finibus Ragau. Confociarunt autem ei se omnes
incolæ montanæ regionis, & qui accolebant Euphratem, Tibrim, Hydaspem, &
campum Arioch regis Elymeor, multaq[ue] gentes nationis Gelod iunxere copias.
Nabuchodonozor uero rex Assyriorum [auctus imperio, & animo elatus] accer-
siuit omnes incolas Persidis, tractumq[ue] occidentalem tenentes omnes, habitatores
Ciliciæ, Damasci, Libani & Antilibani, tum omnes agentes in ora maritima, gen-
tesq[ue] colentes Carmelū, [& Cedar,] & Galaad, & superiorem Galilæam, & latum
agrum Esdrelom, & item omnes in Samaria, eiusq[ue] urbibus, trāsq[ue] Iordanem, Hie-
rosolymam usq[ue] & Bethauen, & Chellus, & Cades, & fluuium Aegypti, & Taph-
nes, & Rameffe, & usq[ue] ad omnem terram Gesem sedes habētes, ultra Tanim usq[ue]
Memphimq[ue], omnesq[ue] adeo incolas Aegypti usq[ue] ad fines Aethiopiæ pertinētes.
Omnes tamen illi terrarum istarum habitatores mandatum Nabuchodonozoris
regis Assyriorum frustrati sunt, nec arma cum eo confociarunt, q[ui] non metuerent
ipsum, sed ut uirum unicum despicerent, quapropter legatos eius infectare igno-
miniose à conspectu suo remifere. Tunc Nabuchodonozor ira uehemēti aduer-
sus omnes terras illas commotus, per solium regni sui iurauit, certo se ulturum o-
mnes fines Ciliciæ, Damasci, Syriæq[ue], ferroq[ue] suo perempturum omnes incolas ter-
ræ Moabiticæ, nationes Ammon, Iudæos omnes & Aegyptios, donec ad termi-
nos duorum marium penetrauisset. Suis itaq[ue] copijs decertauit aduersus Arpha-
xad regem anno decimo septimo: cumq[ue] extitisset prælio superior, omni exercitu
Arphaxad, equitatuq[ue] eius ac curribus omnibus in fugam uersis, expugnatisq[ue] ur-
bibus eius Ecbatana usq[ue] peruasit: tum captis ui turribus urbis, plateisq[ue] peruastra-
tis, decus eius commutauit ignominia: cumq[ue] ipsum Arphaxad in montibus Ra-

Liber

gau affecutus iaculis suis confixisset, postquam eum illo die toto persecutus profligauit, Niniuen ipse cum omni turba suorum, frequentissimaque uirorum bellicorum multitudine reuersus, otia ibi conuiuiaque cum exercitu suo per dies centum uiginti agitauit.

CAPVT II.

^aAl. tertio decimo Nabuchodonozoris regis.

^A Porro anno octauodecimo die primi mensis uicesima secunda, in domo Nabuchodonozoris regis Assyriorum, habitus est sermo de supplicio ab omni terra, ut locutus ille fuerat, expetendo. Cumque conuocauisset omnes obnoxios sibi, processeruntque suos omnes, arcanaque consilii sui contulisset cum ipsis, atque omnem terrae malitiam ore suo repetitam exposuisset, illi censuerunt omnes homines imperio oris ipsius non obsecutos, esse perimendos. Euenit igitur ut finita consultatione sua Nabuchodonozor rex Assyricus accersito Holopherni magistro copiarum suarum a se potestate secundo haec ediceret, Haec imperat rex ille magnus dominus totius terrae. Ecce tu a conspectu meo profectus, adiunges tibi e uiris robore pollentibus peditum ad centum uiginti millia, equorumque cum equitibus millia duodecim, & expeditione inuades omnes terras occidentales, quae imperio meo non paruerint. Illis denunciabis, ut terras & aquas parent mihi, qui furore meo sim eos inuasurus, omneque solum terrae operturus pedibus copiarum mearum, quibus ipsos daturus sim diripiendos, ita ut faucibus ualles & torrentes impleant, effusaque exundent praecadaueribus ipsorum flumina: tum etiam me captiuorum gregem ex ipsis in ultimas quasque terras abacturum. Tu uero mihi praegressus praecupabis omnes fines eorum, & dedentes se tibi in diem disceptationis cum ipsis mihi conseruabis: rebelles autem oculo tam ignoscenti non respicies, quo minus eos in omni terra tua cedi permittas ac direptioni. [Non parces ulli regno, sed omnem urbem munitam ditioni meae subiges.] Quoniam per uitam meam, regnique mei potentiam quae loquutus sum, mea manu persequar omnia. Tu uero caue uel unum mandatorum domini tui praetereas, sed ea quemadmodum praecipi tibi, summa cura cōfice, nec moram quo minus exequaris ea, interpone. Tum Holophernes a conspectu domini sui egressus, conuocatis omnibus potestatibus, ducibus & copiarum Assyricarum praefectis, delectum uirorum, ut a domino suo mandatum acceperat, in expeditionem habuit, ad centum uiginti millia, equitumque sagittariorum ad millia duodecim: quibus quomodo militares copiae digeri solent, instructis, & magna uicamelorum, asinorumque gestandis sarcinis, inque expeditionem ouibus, bobus ac capris innumerabilibus, tum com meatu pro uniuersa multitudine militum comparatis, [praeter frumentum quod ex omni Syria in transitu cogere constituerat,] simul & auro & argento de domo regia quam plurimo, ipse cum omnibus copiis suis se commisit itineri, ut regem Nabuchodonozorem praegressus omne solum occidentalium terrarum curribus & equitibus, delectisque peditibus suis operiret. Profectum est autem una promiscuum uulgus frequentissimum instar locustarum, & arenae terrestris: neque enim erat multitudo ipsius numerabilis. Cum ergo trium a Niniue dierum profectio in solum campestre Becstileth peruentum esset, a Becstileth ad montem [Ange,] a sinistra Ciliciae superioris situm, castris promotis, indeque asportatis omnibus copiis suis pedestribus & equestribus cum curribus perrexit in montanam regionem, [cuius omnia castella inuasit, munitionibusque expugnatis in urbem celeberrimam Melothum irrupit.] Phud & Lud excidit, omnesque populos Rases & Ismael uersus desertum ad austrinum Chellaeorum latus habitantes peruasit. Deinde Euphrate traiecto, transiit per Mesopotamiam, & omnes urbes excelsas ad torrentem Arbonai sitas euertendo ad mare usque penetrauit, subegitque fines Ciliciae, & omnes sibi resistentes concidit. Porro autem peruasit ad fines Iapheth, obiectos Austro Arabiaeque, omnesque populos Madian obeundo tabernacula ipsorum incendit omnia, casasque peruasit: tum descendit

Ezech. 9. b

^bAl. Tharsis.

^cAl. Mambre.

Deut. 20. c
Judic. 15. b

descendit^t in campos Damasci tempore messis triticeæ, igniq; omnibus agris eius
illato, [succisq; uineis & arboribus,] greges & armenta absumpsit, & urbes eius
deprædatus, ac populatus agros, iuuenes eius omnes cōcidit acie gladij. III.

Ingruit ergo metus & terror ipsius in colentes oram maritimā Sidonios ac Ty-
rios, atq; item in omnes incolas Sur, Ocina, & Iemnaan, ciuesq; Azoti & Asca-
lonis illum uehementer expauescebant. Miserunt itaq; [reges omnium urbium
ac prouinciarū, & principes Syriæ, Mesopotamiæ, Syriæ Sobal, Lyciæ, Ciliciæq;]
legatos ad ipsum, qui pacem in hæc uerba peterent, Ecce nos serui Nabuchodono-
zoris magni regis tibi ante oculos coram sumus propositi, ut nobiscū agas prout
tibi uisum fuerit. Ecce domicilia nostra [cum montibus & collibus,] totusq; ager
noster, & campus frumentarius, tum greges [tam ouium quā caprarum,] & ar-
menta [boum, equorum, ac camelorum,] omniaq; septa stabulorum nostrorum,
[omnes facultates & familiæ nostræ] in potestate tua sunt: quod tibi libuerit, facias.
Ecce etiam urbes nostræ & ciues earum serui tui sunt. Veniens ita te geras erga il-
los, ut tibi uisum fuerit commodum. [Desine nobis indignari. Præstat enim nos
seruire magno regi Nabuchodonozori, tibiq; parere uiuos, q̃ moriētes unā cum
seruitutis interitu perniciem incurrere.] Cum uero hi uiri peruenissent ad Holo-
phernem, & hæc ei mandata exposuissent, ille cum copijs suis descendit ad oram
maritimam, & urbes excelsas illas muniuit præsidijs, atq; ex omnibus delectū egit
uirorum auxilium. Tum illi [uniuersi ciues urbium illarum, principes ac pro-
ceres unā cum populis perculsi metu,] totaq; circumiacens regio cum coronamen-
tis & choreis, tympanisq; eum excipere [obuiā egressi cum lampadibus & tibijs:]
ipse uero deuastare omnes fines eorum, lucosq; succidere, [adeo animi ferocitatem
eius, quamuis hæc facerent, mitigare non potuerunt.] Erat enim decretum ei [ex
mādato regis Nabuchodonozoris,] disperdere omnes deos terræ, ut omnes gen-
tes colerent ipsum solum & Nabuchodonozorem, linguæq; simul & nationes o-
mnes deum ipsum salutarent. Porro autem [cum Syriam Sobal transisset, & o-
mnem Apameam, Mesopotamiamq; ad Idumæam] uenit in conspectum Esdrae
Ion⁹ prope Dotaim, quæ est ex aduersum⁹ aditui magno Iudææ, & inter Gæba &
Scythōpolin castrametatus, totum mensem ibi [captis urbibus illis,] moratus est,
dum uasa copiarum suarum omnia colligeret.

CAP. III.

TU incolentes Iudæam Israelitæ, postquam audierunt quæ omnia Holopher-
nes magister copiarum Nabuchodonosoris regis Assyriorum designauisset
in gentes, utq; omnia illarum templa deprædatus deleuisset, timuerunt ab eo uehe-
menter, & propter Ierusalē templumq; domini Dei sui perturbati sunt, [ne in hac
admitteret, qualia in alias urbes templaq; earum exempla ediderat,] quoniam re-
centes redierant e captiuitate, & nuper uniuersus populus conuentum e Iudæa ce-
lebrauerat, uasaq; simul & altare cum templo fuerant a profanatione expiata. Er-
go in omnes fines ac uicos Samariæ, & Bethoron, & Belmen, & Iericho, & Cho-
ba, & Esora, atq; in uallem Salem dimiserunt, qui præoccupatis montium excelsi-
orum iugis omnibus, uicos ibi muris includerent, & annonam in apparatus belli
reconderent, nam messis recens facta erat in agris ipsorum, Scripsitq; Ioa-
chims rex, qui tum temporis Hierosolymis erat, ad incolas Bethuliæ & Bethomestam,
quæ ex aduersum Esdraelon sita est in prospectu campi uicini Dothain, iubens ut
insiderent ascensus montium, quibus in Iudæam pateret introitus, & subeuntes il-
los prohibere facile esset, binorum ad summum uiro-
rum capaci transitus angus-
tia. Fecerunt igitur Israelitæ ut cõstituerat ipsis sacerdos Ioa-
chims, senatus autem
uniuersi populi Israelitici, qui confederat Hierosolymis, omnesq; uiri Israelitici
Deum magna contentione inuocare, uitam suam perq; rigide afflictâdo [ieiunijs
& precationibus,] unaq; cum uxoribus, liberis, iumentis, inquilinis omnibus, mer-

Liber

^dpartem templi quae
ביתן dicitur.

^c cenarijs, mancipijsq[ue] suis lumbos suos cilicijs accingere: uiriq[ue] ac mulieres omnes, unà cum liberis, ciuesq[ue] Hierosolymitani ante ^btemplum prostrati, conspersis puluere capitibus, in cōspectu Domini cilicia protendere: tum etiam ipsum altare cingere cilicio, & implorare Deum contentione unanimi, ne direptioni liberos suos aut uxores praeda, aut excidio urbes suas hæreditarias, sacræue profanationi ludibrioq[ue], quod oblectationi foret gētib[us], uellet exposita. [Ipse quoq[ue] summus Domini pontifex Ioachim Israelitas omnes obambulando uerbis animabat, dictitās, Scitote Dominum preces uestras exauditurum, si cōstanter in ieiunijs & precationibus corā ipso perstiteritis. Mementote serui Domini Moyſis, qui Amalec confisum robore, potentia, exercitu, clypeis, curribus, equitibusq[ue] suis, non ferro pugnando, sed sanctis precibus instando debellauit. Idē accidet omnibus hostibus

^d Israelitarum, si in instituto perseueraueritis. Hac exhortatione confirmati in precibus ad Dominum erant assidui.] Exaudiuit itaq[ue] Deus preces eorum, & respexit afflictionem, populo ante sanctuaria omnipotētis Domini dies complures agente ieiunijs per totam Iudæam & Hierosolymam, Ioachim autem summo pontifice, & qui astabant coram Domino sacerdotibus omnibus, ijsq[ue] qui ministerio dominico fungebantur, accinctis circa lumbos suos cilicijs, holocaustumq[ue] illud perenne sacrificantibus, unaq[ue] cum uotiujs uoluntarijsq[ue] populi donarijs, ac cōspersis puluere mitris suis, Dominum summopere implorantibus, ut omnem domum Israeliticam benigne respiceret.

^evel, gratuitis.

CAPVT V.

^a **C**Um autem Holopherni copiarum Assyricarum magistro nunciatum esset, bellum apparare Israelitas, transitibusq[ue] montium interclusis, ac iugis eorum munitis omnibus, obstacula campis opposuisse, exarsit furore uehementi, omnibusq[ue] principibus Moab, & ducibus Ammon, atq[ue] omnibus præfectis oræ maritimæ conuocatis, Exponite mihi tandem, inquit, uos Chananæi, quis sit populus iste montanæ regionem insidens, quas, [quales & quantas] urbes habiter, quanto polleat copiarum numero, in qua re cōsistat robur ipsius & potentia, quis nam rex eius, aut militiæ dux sit cōstitutus, aut quo motus cōsilio mihi non ante omnes Occidentalium terrarum incolas processerit obuiam, [pacificeq[ue] nos exceperit?] ^bTum Achior dux omnis nominis Ammonitici respondit illi, Rem queso ex ore serui sui dominus meus accipiat, etenim uera tibi narrabo de populo hoc montanæ istam regionem tibi uicinā incolente, nec proferetur ore serui tui mēdacium.

^b ^cPopulus hic à Chaldæis est oriundus, & primum usus hospitio Mesopotamiæ, q[uod] deos paternos suos, qui in terra Chaldæorum colebantur, sequi recusaret. Cum ergo declinasset de uia parentum suorum, [quæ in multitudine deorum sita erat,] & deum coeli, deum sibi notum adoraret, à conspectu deorum illorum eiectus profugit in Mesopotamiam, cuius hospitio longo tempore usus est, donec iussit eum Deus ipsius demigrare peregrinitate sua, & proficisci in terram Chanaan. Ibi habitauit, & magnis tam auri quàm argenti iumentorumq[ue] locupletatus accessionibus descendit in Aegyptum, ^dq[uod] fames occupasset totam terram Chanaan, ^e& con-

^c sedit ibi [per quadringentos annos,] donec coepit ^fdiuexari. Nam cum ibi uehementer aucti essent, & iam numerum genus ipsorum excederet, ^gcommotus aduersus eos rex Aegypti, dolo circumuentos labore & opere lateritio [urbibus ædificandis] afflictauit, sibiq[ue] seruos adsciuit. Cum ergo Deum suum implorauissent, & is totam terram Aegyptiacam cladibus affecisset insanabilibus, ^hAegyptij eos à conspectu suo eiecerunt, [cladibusq[ue] liberati rursus persecuti sunt eosdem, ut eos retraherent in seruitutem.] Tum Deus ille mare rubrum desiccauit coram eis, [et aquas instar muri statuit utrinq[ue], ut hi pede sicco permearent uada maris, eodemq[ue] in loco innumerabilis persequentium Aegyptiorum exercitus aquis obrueretur, ita ut ne unus quidē euaderet, qui rem narraret posteris:] atq[ue] ita eos ⁱad montem

Iudith 11. b

Gen. 11. d.
12. 2. 4. 6. a

Gen. 41. g
* Gen. 45. a
Exod. 1. a

Exod. 1. b

Exod. 12. e.
14. c

Exo 15. d
16. g

Sina

* ^fdiuexari.

Sina Cadesq̃ Barne traduxit, [per loca homini inhabitabilia, ubi fontes amari ad potum edulcati fuerunt, perq̃ annos quadraginta exhibita de cœlo cibaria.] Hi eiectis omnibus incolis deserti, subsedere in terra Amorrhæorum. Cumq̃ omnes incolas Efebon profligassent, trāsgressi Iordanem, montanam regionem omnem possedere. [Quacunq̃ ingrediebantur, idq̃ sine arcu, sagitta, scuto, gladio, Deus ipsorum pugnabat pro ipsis, ac uincebant.] Iidem †Chananæo, & Pherezæo, & lebusæo, & Sichem, omnibusq̃ Gergesæis [ac potētibus Hesebon] præ se exactis terram illam longo tempore tenuerunt. Et quandiu quidem in Deum suum non^D peccabāt, agere feliciter (q̃ Deus ille odio prosequens iniustitiā, faueret eis:) †ubi autem à uia quam præscripserat eis deflexere, [præterq̃ eum Deum coluere alium,] multis bellis supra modum attriti sunt, [atq̃ expositi prædæ, cædi, ludibrio,] & captiui in terram alienam abducti, tum templum Dei ipsorum solo æquatum est, urbesq̃ eorum ab hostibus occupatæ. †Nunc autem ad Deum suum conuersi à dispersione qua disiecti fuerant, se receperunt: & Hierosolyma sede religionis suæ recuperata, in montana regione, quæ deserta fuerat, denuo cōsedere. †Nam quotiescunq̃ ipsos desertæ religionis Dei sui pcenituit, confirmauit eos idem deus ille cœli ad subsistendum. Nunc ergo dominator domine, an quis in hoc populo sit error quo peccet in Deum suum, exploremus. Nam is erit ei offensionis, & ascende-
mus, eumq̃ debellabimus. [Omnino enim deus illorū in manus tuas tradet eos, & iugo potentiæ tuæ subiicientur.] Sed si nulla est in hac gente iniustitia, prætereat dominus meus, †ne fortè domino & deo ipsius decertante pro ea, nos totius orbis uituperationem subeamus.

CAPVT VI.

His habitis sermonibus, cum conticuiisset Achior, uniuersus qui tabernaculum^A circumstabat populus fremere, & proceres Holophernis, omnesq̃ oram maritimam & Moab incolentes concidendum esse ipsum clamitare, [ac dicere, Quis est iste q̃ homines inermes Israelitas & imbelles, artisq̃ militaris expertes, affirmet regi Nabuchodonozori & copijs eius posse resistere:] Non enim conspectum Israelitarū expauescemus, cum ecce populus sit imbellis, nulloq̃ aduersus ualidam aciem robore. Quapropter ascēdamus, [ut sciat Achior se falsa ferre nobis, & expugnatis potentibus illorum, cum iisdem transuerberetur gladio, ut sciant omnes gentes deum terræ esse Nabuchodonozorem, nec præter eum alium,] siquidem illos exercitus tuus omnis, ô domine Holophernes, absorpserit. Postquā ergo fremitus uirorum cōfessum illum circumstantium sedatus est, Holophernes copiarum Assyricarum magister, coram omni alienigenarum populo, Moabitibus & stipendia merētibus Ephraim, Achiorē sic est allocutus, Quis tandē es tu Achior, qui prophetam egeris inter nos hodie, & genus Hierosolymitanū bello inuictum esse dixeris, †q̃ deus ipsius defendat illud? aut quis deus est præter Nabuchodonozorem? Hic missa potētia sua, de solo terræ delebit illos, nec tuebitur eos deus^B ipsorū: †sed nos serui eius perinde ac uirū unum eos delebimus, nec illi uim equorum nostrorum subsistere poterunt. His enim eos proculcābimus, & montes eorum sanguine ipsorum inundabuntur, campiq̃ implebuntur cadaueribus, nec uestigium pedum suorum substiterint conspectum nostrum, ut quibus clade pereundum esse dixerit rex ille Nabuchodonozor dominus totius terræ. Nequid, inquit, dictorum meorum cadat ad irritum. Tu uero Achior, qui stipendia meres Ammonitis, quādoquidem sermones hos die iniustitiæ tuæ protulisti, ex hoc iam inde die in cōspectum meum non uenies, donec profectorum ex Aegypto genus istorum ultus fuero. Tum ferrum exercitus mei, populusq̃ mihi seruiens perforabit latus tuum, & cades inter cæsos illos, cum eos in fugam cōuertero. Serui enim mei te in montanam regionem abductum collocabūt in aliqua urbium, quæ sunt in ascensu, nec interibis prius q̃ unā cum illis extinguaris. Quod si spem alis anis^C

Liber

mo, non fore ut expugnentur illi, non est cur uultu sis adeo cōsternato, [pallorem qui faciem tuam obtinet, excute, si hæc mea uerba nō putas effectum cōsecutura.] Dixi, nec quicquam dictorum meorum intercidet. Imperauit ergo Holophernes *seruis suis tabernaculo suo astantibus, ut comprehensum Achior abducerent ad Bethuliam, & cum traderet in manus Israelitarum. Tum serui eius arreptū Achior, & in medium campum extra castra eductum, in montanam inde regionem asportauerunt. Cumq̃ peruenissent ad fontes Bethuliæ subiectos, conspicati eos in uertice montis oppidani, acceptis armis suis & funditoribus omnibus, in fastigium montis ex oppido contēdere, ascensuq̃ occupato lapidibus illos protelare. Subierunt itaq̃ montem hi, & cum Achiorē uinculis [manibus ac pedibus iniectis ad arborem] constrinxissent, sub radice montis deseruerūt iacentem, & ad domum suam reuersi sunt. Israelitæ autem cum ex oppido suo descendissent, circumstantes soluerunt eum, abductumq̃ Bethuliam, statuerunt principibus oppidi, qui tum temporis erant, Ozias Michma, natus ē tribu Simeon, & Chabris Githonielis, Charmisq̃ Melchielis filius. Hi cum conuocassent omnes seniores oppidanos, iuuenesq̃ omnes ipsorū, simul & mulieres concurrissent in concionem, Ozias Achiorē in medio totius populi cōstitutum, super eo quod acciderat interrogauit. Tum respondens Achior res actas in cōfessu coram Holopherne, & sermones à se inter principes Assyriæ habitos, & quæcunq̃ cōtra templum Hierosolymitanum superbe gloriatus esset Holophernes, ipsis exposuit. [Se penē propter sermones suos à populo Holophernis interfectum, atq̃ ab irato Holopherne Israelitis tradi iussu, ut uictis ipsis, se quoq̃ uarijs curaret excrucium supplicijs, q̃ dixisset, Deus cœlestis defensor est ipsorū.] Procidit itaq̃ populus uniuersus, & Deum adoratum implorauit [cum lamentis & fletu] dicens, Intuere domine deus cœlestis arrogantiam istorum, generisq̃ nostri supplicis miserere, & respice hodie faciem eorum qui tibi cōsecrati sunt, [tum declara te nunquam deserre eos qui spem in te collocarint, sua uero uirtute gloriantes, & seipsis fretos deprimere.] Achiorē autem cōsolati sunt, & collaudauerunt uehementer, [ac dixerunt, Deus patrum nostrorum, cuius tu prædicasti uirtutem, hanc tibi uicem repondet, ut illorum tu potius interitum uideas. Cum uero dominus deus noster donarit hac libertate seruos suos, adsit tibi deus idem inter nos, ut pro uoto tuo nobiscum cum tuis omnibus cōuerferis.] Deinde cum Ozias eum ex cōcione domum suam deduxisset, *cōuiuioq̃ excepisset cum senioribus, auxiliū dei Israelitici per totam illam noctem implorauerunt.

CAP. VII.

Postridie uero Holophernes omni exercitui suo, populoq̃, qui arma cū eo sociā iunxerat, edixit ut castra moueret Bethuliam, ascensusq̃ montium præoccuparet, & bellū inferret Israelitis. Profectusq̃ est illo die robustissimus quisq̃ ipsorum, & uirorum bellicosorum copiae, *peditum centum *septuaginta millia, equitumq̃ millia ^bduodecim, præter impedimenta, uirosq̃ pedibus sequētes perq̃ frequenti multitudine, [captiuos ē prouincijs & urbibus. Hi omnes ad pugnam parati per crepidinem montis ad apicem usq̃ supra Dothaim euasere,] & castra locauerunt ad fontem in ualle uicina Bethuliæ, & in Dothaim usq̃ Belmāim longe lateq̃ à Bethulia usq̃ Cyamonem Esdraeloni obiectam castra posuerunt. Israelitæ uero ubi horum uidere multitudinem, perturbari uehementer, [humisq̃ prostrati puluere capita sua cōspargere, implorantes deum Israeliticum unanimes, ut in populo suo misericordiam suam declararet,] & alius alij dicere, Hi nunc occupabunt solum totius terræ, adeo ut nec montes excelsi, nec colles, nec ualles moli sustinendæ sufficiant. Armis itaq̃ belli quisq̃ sumptis [loca, quibus iter angustissimo tramite montes interiacebat, insidentes,] & accensis ignibus excubantes per totā noctem illā turribus se cōtinuere. Postridie uero Holophernes educto omni equitatu

*מִשְׁכָּנָם, poculis
sue conuiuio.

^aAl. uiginti.
^bAl. uigintiduo.

^cui, al. supra.

^dוְהָיוּ כְּמִשְׁכָּנָם, al. uicinis
ei.

tatu suo in conspectum Israelitarum Bethulie commorantium, explorauit ascen-
sus ad urbem ipsorum, aqueductus [qui uersus austrinum latus ex urbe porrige-
bantur,] obiuit & preoccupauit, ipsos [interfici iussis] imposito uirorum belli-
cosorum presidio, ipse castra populi sui repetiuit. [Non procul tamen a muris fon-
tes erant, e quibus furtim aquas haurire uidebantur, quibus se refocillarent potius
quam sitim extinguerent.] Tum adierunt Holophernem omnes principes postero-
rum Esau, simul & populi Moabitici proceres omnes cum ducibus oram mariti-
mam colentibus, ac dixerunt, Audiat sermonem dominus noster, nequid exercitus^B
tuus detrimenti capiat. Nam fiducia populi istius Israelitici non consistit in hastis,
sed in iugis montium quos habitat: neque enim ad uertices montium [quos munie-
runt] subire facile est. Iam igitur ut nullus uir cadat de populo tuo, ne adoriaris
eos praelio quod quidem instructa committatur acie: sed te castris tuis contine, ut
conserues omnes uiros copiarum tuarum. Serui uero tui fontanas aquas e radice
montis promanantes asseruent custodisque, (aquas enim inde petunt omnes incolae
Bethulie,) ita sitis enecabit eos, aut adiget ad deditionem urbis, [quam nunc putant
in montibus sitam esse inexpugnabilem.] Nos autem cum populo nostro in ui-
cinos montium uertices ascendemus, ibique uallum iaciemus presidio futurum, ne
quis urbe egrediatur, ut cum uxoribus & liberis suis contabescant fame, & antequam
gladius in eos sauiat, intereant in plateis domesticis, uicemque perniciosam repen-
das ipsis, eo quod seditione moliti sint, nec nutui tuo placide obsecuti. Horum ora-
tio grata fuit Holopherni, seruisque ipsius omnibus, adeoque secundum ipsorum di-
cta res decreuit instituendas, [et centeni undique ad singulos fontes dimissi sunt.]
Profecti sunt ergo Ammonitae cum quinque millibus Assyriorum, & castris in ual-
le positae aquas Israelitarum, & aqueductus preoccupauerunt. Genus autem Esau
& Ammonitae ascenderunt in regionem montanam, castraque locauerunt e regione
Dothaim, parte suorum missa ad Austrum & subsolanum aduersus Ecrebel, iuxta
Chusi, quae super torrentem Mochmur sita est. Reliquus Assyriorum exercitus
castra in campo habuit, totumque terrae solum operuit, ut cuius latissime paterent
multitudine sua tentoria & impedimenta. Israelitae autem inuocabant dominum
deum suum collapsi animis, quod ab hostibus undique conclusi essent, nec haberent e me-
dio ipsorum effugium. Iamque trigintaquatuor dies omnis multitudo Assyriorum
tam peditum quam equitum cum curribus suis ebs undique obsederat, cum aquae defe-
cerunt omnes incolae Bethulie, uasaque ipsorum omnia, ut omnibus cisternis exhau-
stis, ne in unam quidem diem aquam haberent bibendam ad satietatem, sed men-
sura potum acciperent. Quamobrem cum infantes eorum linquerentur animo, mu-
lieres & iuuenes praesiti deficerent, atque conciderent in plateis urbis portarumque transi-
tu, nec superesset in ipsis ullum robur, populus uniuersus, & iuuenes, & una cum
liberis mulieres ad Oziam & principes ciuitatis conuenerunt, magnaque uoce clami-
tantes coram senioribus omnibus, dixerunt, Disceptet deus inter nos & uos, quo-
niam nos magna affecistis iniuria, qui non egeritis amice cum Assyrijs. Nunc e-
nim non est qui nobis opem ferat, sed deus nos illis mancipauit, ut coram ipsis siti
& clade maxima occumbamus. Vel nunc igitur accersite illos, & urbem totam po-
pulo Holophernis & copiis eius omnibus depraedandam dedite. Praestat enim
nos cedere direptioni illorum, quam perire siti. Serui enim erimus illorum, uitaque no-
stra conseruabitur, nec [cum dedecore apud omnes homines] mortem infantium
nostrorum ante oculos, aut uxores liberosque nostros animam exhalantes intuebi-
mur. Obtestamur autem nobis coelum & terram, simul ac deum patrum nostro-
rum peccata tam nostra quam patrum nostrorum in nos uindicantem, ne haec in nos
omnia conuertat hodie. [Urbem dedatis in potestatem exercitus Holophernis, ut
acie gladii cito cadamus potius, quam siti longa torridi.] Simul autem comploratio

Eius uisus.

Al. uiginti dies.

Exod. 17. 2

Liber

magna & concors per totum coetum orta est dominum deum magna uoce implorantium, [ac dicentium, Peccauimus cum patribus nostris, iniuste egimus, admisi-
mus iniquitatem. Tu qui clemens es miserere nostri, aut iniustitiam nostram tuo
flagello uindica, nec uelis eos qui te praedicant, populo qui te ignorat, traditos, ut
ne dicatur inter gentes, Vbi est Deus eorum? Talibus clamoribus fletibusq[ue] tan-
dem fatigati cōticuere.] Tum Ozias [cum exurrexisset, obortis lachrymis] sic eos
affatus est, Præsenti animo estote fratres, & dies adhuc quinque duremus, intra q[ui]s
Dominus suam in nos cōuertet misericordiam. [Forsitan enim iram suam remit-
tet, & gloriā nominis sui curabit,] neq[ue] enim nos omnino deferet. Sin elapsi fue-
rint illi dies, nec auxiliū nobis feratur, postulata uestra curabo. Ita dimisso ad ual-
lum suū populo, in muros & turres urbis abiere singuli, uxoribusq[ue] & liberis do-
mos suas remissis, seipsos in urbe uehementer afflictauerunt. CAP. VIII.

^a Al. idox.
^b Al. Ozias, filij Elai,
filij iānor.
^c Al. Achitob, filij
Melchiae, filij Enan,
filij Nathanae, filij
Salathiel, filij Sime-
on, filij Ruben.

^d Al. sex.

^a Hæc audiuit temporibus illis ludith filia Merari, filij ^bOx, filij Ioseph, filij ^cOz-
ziel, filij Helciae, filij Ananig, filij Gedeon, filij Raphain, filij ^dAcitho, filij Elig,
filij Eliab, filij Nathanael, filij Samaliel, filij Salasadaï, filij Israelis. Huius uir fuit
Manasses eiusdem cum ea tribus & familiae, qui tempore messis hordeaceae mor-
tem obierat. Cum enim instaret in agro manipulos legētib[us], ingruens in caput
eius æstus in lectum coniecit eum, & in urbe Bethulia mortuus est, interq[ue] maiores
suos sepultus in agro qui interiacet Dothaim & Balamo. Egerat ergo ludith do-
mi suæ uidua tres annos & ^dquatuor menses, & tabernaculo in cœnaculo domus
suæ sibi constructo, [in quo cum puellis suis clausa morabatur,] accincta circa lum-
bos suos cilicio, uestesq[ue] uiduitatis suæ gerens, dies omnes, quibus fuerat uidua, ie-
iunijs transegerat, exceptis sabbathis, & diebus sabbatha nouasq[ue] lunas proxime
præcedentibus, tum domus Israeliticæ solennibus, ac hilaribus. Erat autē elegan-
ti forma, eximiaq[ue] spectanda pulchritudine. Præterea reliquerat ei maritus ipsius
Manasses aurum & argentum, seruos & ancillas, iumenta & agros, quæ posside-
bat: [eratq[ue] probatae per omnia famæ,] nec erat qui in ea quicquam daret crimini,
q[uod] Deum religiose coleret. Hæc ergo cum ^esermone populi ad principem habi-
tos audisset, q[uod] esset fracto præ inopia aquarum animo, cum, inquam, intellexisset
^b ludith omnem orationē quam habuisset Ozias ad populū, qua iurasset ei se post
exactos quinque dies urbem dediturum Assyrijs, missa ancilla sua, quæ omnibus fa-
cultatibus ipsius præerat, accersiu[it] Oziam, Chabrim, & Charmim senatores ciui-
tatis: cumq[ue] uenissent, sic eos allocuta est, Audite principes populi Bethuliam in-
colentis, Minime recta est oratio uestra quā habuistis hodie coram populo, inter-
positoq[ue] inter Deū & uos iureiurando cōstituiistis, ac dixistis, urbem uos hostibus
nostris esse dedituros, ni intra dies hosce Dominus se ad ferendā nobis opem con-
uerterit. At qui tandem estis uos, qui Deum hodierno die tentandum putaueris-
tis, Dei q[ue] partes inter genus humanum præoccupandas? [Non est iste sermo qui
misericordiā impetret, sed iram excitabit potius, & accendet indignationem. Vos
ne Domino tempus præscribere miserationis: uos pro arbitrio uestro diem ei cō-
stitueret?] Quod si nunc in disquisitionem uocetis omnipotentem Dominum, ni-
hil pernoscetis in æternum. Cum profunda cordis humani peruestigare, & ratio-
nes mentis eius comprehendere non possitis, quomodo penetretis in notitiam dei
creatoris horum, perdiscatis mentem eius, aut rationes deprehendatis? Nullo mo-
do fratres, itaq[ue] dominum Deum nostrum ne prouocetis ad iram. Nam si minus
uoluerit intra quinque dies hosce nobis opitulari, potestatem habet ipse quibus uult,
omnibusq[ue] adeo diebus protegend[i] nos, aut etiam ante oculos hostiū nostrorum
disperdendi. Vos autem ne obstringatis consilia domini Dei nostri, quoniā non
est ut homo deus, qui minis moueatur, nec ut homine natus, qui subeat iudicium.
^c Quin potius [quandoquidem patiens est Dominus, ob hoc ipsum agamus poenitentiam,]

ludith 7.

11

tentiam, Iab ipso salutem expectantes opem eius imploremus, ut si uisum ipsi fuerit, uocem nostram exaudiat. [Ideo summittamus illi animos nostros, & demissis spiritibus ad seruiendū ei prompti supplicemus cum lachrymis, ut pro sua uoluntate nobis impertiatur misericordiam suam: ut sicut animus noster superbia illorum consternatus est, ita rursus ex afflictione nostra cōsequamur gloriam.] Quoniam nō extitit ætate nostra, nec extat hodie tribus aut familia, aut populus, aut ciuitas ē nobis, quæ adoret deos manu factos, ut contigit temporibus superioribus, †propter quæ patres nostri, [qui deo suo relicto, deos alienos adorauerāt,] ad cædem & prædam fuerunt expositi, cladeq; magna coram hostibus nostris occubuerunt. Nos uero deum aliū non agnouimus, ut sperare debeamus ipsum nos non esse neglecturum, nec quenquam ē nostro genere, [sed sanguinem nostrum uindicturum ab oppressione hostium nostrorum, ac domiturum omnes gentes quæ in nos consurrexerint, Dominumq; deum nostrum effecturum eas in glorias.] Neq; uero nomen suum, ubi capti fuerimus, manebit Iudææ, sed sacra nostra diripientur, & Deus profanationem suam ab ore nostro uindicabit, tum metum fratrum nostrorum, simul & emancipationem terræ, possessionisq; nostræ desertionem nobis rependet in caput nostrū inter gentes, quo seruitum ierimus, & offensionem ac dedecus apud omnes dominos nostros subibimus. Neq; enim ad gratiam euaserit seruitus nostra, sed dominus ille Deus noster infamem eam reddiderit. Quamobrem nunc fratres, [qui populi Dei senatores estis,] exemplum præferamus fratribus nostris, quoniam à nobis pendet illorum animus, sacraq; simul & templum, altareq; nobis nititur: [quapropter animos illorum nostro alloquio erigamus.] Ante autem hæc omnia gratias agamus domino Deo nostro, qui tentat nos, †quemadmodum & maiores nostros, [an uere deum suum colerent.] Mementote quæ cum †Abraham egerit, [qui per multas afflictiones probatus amicus eius factus est:] quibus modis probarit Isaac, & quot casus †Iacob pascentis oues Laban auunculi sui in Mesopotamia Syriaca: [quot item Moyses, & omnium qui deo placuerunt, per q̄ multas ærumnas fideles penetrauerint. Nam qui tentationes non susceperunt cum religione Domini, sed prodiderūt impatientiam suam, & indignum contra Dominum fremitum, ij à peremptore deleti sunt, & à serpentibus dispersi.] Et nos ergo ne ulciscamur nos ipsos pro ijs quæ patimur, sed reputantes hæc ipsa supplicia esse flagella Domini peccatis nostris minora, quibus quasi serui castigamur, credamus ad emendationem illa, & nō ad dispersionem nostri pertinere. *Etenim sicut illos experiundi cordis ipsorum gratia, ita probat D ^{in ipso, lego.} nos, & non ulciscitur, †sed commonitionis causa Dominus plectit aspirantes ad ipsum. Respondit illi Ozias, Quæcūq; dixisti ex animo bono profecta sunt omnia, nec est qui se tuis opponat sermonibus. Quoniam non hodie primum se prodit tua sapientia, sed omnis populus tuam intelligentiam à primis temporibus habet cognitam, q̄ bona sit animi tui commentatio. Sed populus magna siti cruciatus secundum ea quæ diximus, nos secum coëgit agere, ut nos obstringeremus iureiurando, quod minime uiolabimus. Quare tu nunc, cum mulier pia sis, pro nobis supplica, ut Dominus pluuiam demittat implēdis lacunis nostris, ne siti deficiamus. Rursus Judith, Audite me, inquit, & facinus edā, quod ad posteros generis nostri continuis ætatibus perueniat. [Sicut autem quod loqui mihi datum est, esse diuinum agnouistis: ita quod agere constitui à Deo ne profiscatur, perpendite, & orate eum, ut consilium meum ratum faciat.] †Vos ad portam hac nocte stabitis, egoq; cum ancilla mea egrediar [uobis orantibus,] ut intra dies post quos dixistis uos urbē hostibus nostris esse dedituros, Dominus Israelitis per manum meam subueniat. Vos autem quid ego sim actura ne sciscitemini: neq; enim uobis, priusquam cōfectum fuerit, quid decreuerim agere declarauero. [Interim

Judic. 2. b. 4. a
6. aDeut. 8. a.
2. Par. 32. f
* Gen. 17. a
22. a
† Gen. 28. b

Rom. 8. d

Judith 10. b

Liber

nil aliud instituat, præterq[ue] pro me ad dominū Deum nostrum precatio.] Cui Ozias, simul & procures responderunt, Abi feliciter, & dominus Deus præeat tibi ad ultionem hostium nostrorum: simul conuersi è tabernaculo, ad stationes suas discesserunt.

CAPVT IX.

A T Vm ludith [illis abscedentibus, dicatam precibus ædiculam suam ingressa,] in faciem procubuit: cumq[ue] caput suum cōspersisset puluere, nudato quo induta erat cilicio, cum iam odores illius uesperæ adolerentur in æde Domini Hierosolymis, magna uoce exclamans, dixit, †Domine Deus patris mei Simeonis, *cui tradidisti gladium ad ulciscendum alienigenas, qui uirginis utero ad foeditatem recluso, & ad turpitudinem nudato femore, locos probro profanarant, (tu enim interdixisti ne id fieret,) & ea patrarant, ob quæ ad cædem exposuisti principes eorum, ut decepti stratum suum rigarent sanguine, tum seruis super principes, principibusq[ue] in sedibus suis trucidatis, uxores eorum in prædam, inq[ue] captiuitatem filias, & omnia spolia tradidisti diuidēda charis tibi filiis, hys qui indignatione tua accensi oblatum sanguini suo uitium abominati sunt, & opem tuam implorauerunt: tu Deus ille mi Deus me etiam exaudi uiduam. Tu enim & ea quæ priora sunt illis, & illa, & quæ secuta sunt designasti: tu præsentia quoq[ue] & futura premeditatus es. Tibi astant quorum iniisti consilium, & ecce præsto sumus, inquit. In expedito enim sunt instituta tua, & prouisa iudicia. [Intuere nunc castra Assyriorum, sicut olim Aegyptiorum castra intueri dignatus es, quando seruos tuos armati per sequebantur, freti quadrigis & equitatu suo, militumq[ue] multitudine. Vbi uero super castra eorū despexisti, tenebræ fatigarunt illos, pes eorum hæsit in profundo, & aquis obruti sunt. Hoc idem his quoq[ue] contingat Domine.] Ecce Assyrii sua potentia multi sunt, equoq[ue] simul elati & equite, tum lacertis peditum insolescentes, scuto, gesso, arcu, funda q[ue] fidunt, nec agnoscunt te Dominū bellorum esse dissipatorem, nomine tuo Dominum. Tu robore tuo infringe uires eorum, [exere ut olim, brachium tuum,] ira q[ue] tua cōquassa potentiam. Nam decreuerunt profanare sacra tua, & tabernaculum sedem nominis tui gloriosi polluere, cornuq[ue] altaris tui ferro deturbare. Superbiam ipsorū intuens demitte iram tuam in capita ipsorum, insertoq[ue] uiduæ manui meæ robore, quod animo cōcepi, per labia ^bfalsa mea seruum super principem, superq[ue] principem seruum trucidando, †manu sceminæ frange ipsorum ferociam. [Iugula superbū illum gladio suo, & fac ut per me capiatur laqueo oculorum suorum. Confirma animum meum, ut contemnā illum, & qua perdam illum uirtute me corrobora. Pertinebit enim hoc ad memoriā nominis tui, si eum sceminea manus prostrauerit.] †Non enim in multitudine situm est robur tuum, neq[ue] potentia tua in robustis: [equorum uires nō expetis, nec unquam superbi tibi placuerunt,] sed humilium es dominus, inferiorū adiutor, præsidium infirmorum, deploratorum defensor, ac seruator desperatorum. Eia age mi paterne deus, deus possessionis Israeliticæ, domine cœlorum & terræ, creator aquarum, rex rerum abs te creatarum omnium, tu exaudi preces meas, [quæ misericordia tua freta sum, & foederis tui Domine memento,] cōuerte sermonē meum in fraudem, & uulnus, ac flagellum eorum, qui cōtra testamentum tuum, contraq[ue] ædem sacram tuam, cōtra uerticem Sion, cōtra domum possessam à filiis tuis diracerunt cōsilia. [Cōfirma cōsiliū in animo meo, ut ædes tua religionem tuam tueatur.] Prode exemplū in omni gente, tribuq[ue] tua, quo palam fiat, te omnis uirtutis & potentiae deum esse, nec aliū præter te defensorem gentis Israeliticæ. **X.**

A C Vm autē Deum Israeliticum inuocandi finem fecisset, & hæc uerba peregisset omnia, surrexit procubitu: & ancilla sua uocata, cum in domicilium, ubi sabbathis & diebus festis suis uersabatur, descendisset, detracto quo fuerat induta cilicio, uestibusq[ue] uiduitatis suæ depositis, corpus aqua prius ablutum, unguento pingui

^a h. d. v. g. r. a. l. i. d. i. s. s. e. r. u. t.

^b d. a. n. t. u. m. a. l. i. d. i. s. s. e. r. u. t.

^c d. i. s. s. e. r. u. t. i. n. d. i. s. s. e. r. u. t. i. n. d. i. s. s. e. r. u. t.

Gene. 24. b.
*Gene. 34. d.

Iudic. 4. d. 5. d.

2. Par. 14. 6.
16. b. 20. a.
Iudic. 7. a.

qui perunxit, tum capillis capitis sui digestis mitra superimposita, uestes festiuas
 suas, quibus ornari uiuo Manasse uiro suo solebat, induit: cumq[ue] sandalia sumptis-
 set pedibus, atq[ue] armillas, brachialia, annulos, in aures, mundumq[ue] suum omnem
 ascuiisset, uultum ad capiendos intuentium eam uirorū oculos perq[ue] uenuste com-
 posuit. [Contulerat autem ipsi Dominus quoq[ue] splendorem, q[uod] omnis ornatus
 iste nō ex lasciuiā, sed ex uirtute proficisceretur.] Postremo cum uinariū utrem ui-
 no, & lagenam oleo plenam ancillæ suæ tradidisset, pera farina, massa caricarum,
 [caseo,] purisq[ue] panibus impleta, & omnibus uasis suis conuolutis, eidemq[ue] impo-
 sitis, egressæ ad portam Bethulię urbis, †Oziam & senatores ciuitatis Chabrim &
 Charmim stantes ibi repperunt: qui ut uiderunt eam, & uultum eius alium, habi-
 tumq[ue] immutatū, pulchritudinem eius admirati uehementer, sic eam allocuti sunt,
 Deus, deus ille patrum nostrorū reddat te gratiosā, & instituta tua perducad
 gloriam Israelitarum, & excellentiam Hierosolymæ, [ut nomen tuum in numero
 sanctorum & iustorum celebretur. Et qui tum aderant omnes una uoce subiece-
 runt, Esto, fiat,] simulq[ue] Deum adorauerunt. At illa, Portam urbis, inquit, iubete
 aperiri mihi, ut egrediar, & sermones quos mecū habuistis, re comprobem. Tum
 illi iuuenibus imperarunt ut aperirent, quemadmodū illa postularat. Quod cum
 fecissent illi, Iudith unā cum ancilla sua egressa est, oculis prosequentibus eam op-
 pidanis, cum de monte [circa lucis ortum] descēderet, donec uallem peruadentem
 eam ē cōspectu amitterent. Ita profectæ sunt illæ recta per uallem, donec in Assy-
 rios, qui in statione pro castris erant, inciderent: qui *comprehensam interrogaue-
 runt eam, Cuias es? & unde uenis, aut quō tendis? Et illa, †Hebræis orta sum, &
 transfugi ab ipsis, quoniam uobis tradentur diripiendi, [propterea q[uod] contemptis
 uobis ultro se dedere, ut ueniam à uobis impetrarent, noluerunt.] In conspectum c
 autem Holophernis magistri copiarum uestrarum uenio, ut ei uera dicta referam,
 uiamq[ue] commonstrem ante oculos, per quam ingressus tota montana regione po-
 tiatur, nec ullius corporis militum suorum, aut animalis spiritus patiatur incōmo-
 dum. His uerbis eius auditis, uiri illi cōtemplati uultum ipsius, admirationeq[ue] ue-
 hementi pulchritudinis eius capti, dixerunt illi, Conseruasti uitam tuam, quæ [tali
 usa cōsilio,] in conspectum domini nostri properaris descendere. Quapropter
 nunc perge ad tabernaculū ētus, deducant enim te aliquot ē nobis, donec te in ma-
 nus eius tradiderint. Verum ubi coram eo constiteris, ne cōsterneris animo, sed
 secūdum hæc dicta tua perage narrationē, & bene tractabit te, [erisq[ue] animo ipsius
 gratissima.] Selegerunt ergo ex se uiros centum, qui iuncto ipsi simul & ancillæ
 curru, ad tentorium Holophernis eam asportauerunt. Tum cōcursu totis castris
 factō, q[uod] fama aduentus ipsius permanauisset in tabernacula, turba uenientium cir-
 cūfundere se illi, extra tabernaculū Holophernis expectanti, dum illi de ipsa affer-
 retur nuncius, & mirari pulchritudinem ipsius, adeoq[ue] propter ipsam stupere Israe-
 litas, & alius alij dicere, Quis autem contemnat populum istum, qui tales alit apud
 se mulieres? [pro quibus non immerito cum illis depugnemus.] Sanē non est uti-
 le uel unum relinqui uirum ex illis, qui dimissi facile queant totum orbem in frau-
 dem pellicere. Porro progressi excubitores Holophernis & omnes serui eius, in-
 troduxerunt illam in tabernaculum. Fortē tum Holophernes quiescebat super le-
 cto suo in conopceo intertexto purpura, auro, smaragdo, lapidibusq[ue] pretiosis:
 cumq[ue] accepisset de illa nuncium, prodijt in uestibulum tabernaculi, præcedenti-
 bus eum lampadibus argenteis. Ibi cum Iudith in conspectum eius, & ministro-
 rum ipsius uenisset, omnes uenustatem uultus eius mirati sunt, [& aspectu primo
 captus Holophernes:] illa uero procubuit in faciem, & eum adorauit. CA. XI.

C Vnq[ue] serui Holophernis releuauissent eam, ipse sic est eam allocutus, Bene a
 spera mulier, nec expauescas animo, neq[ue] enim ego quenquam afflixi, qui re-

Liber

gi totius terræ Nabuchodonozori seruire uoluit. Quod nisi me cōtempnisset populus iste tuus montanam regionem insidens, non utiq; erexissem hastam meam aduersus eum: ipse autem horum sibi causa est. Iam uero dic tu mihi qua de causa transfugeris ab illis, & huc adueneris, uenis enim salutariter. Bono animo esto, utpote uictura hac nocte, atq; deinceps. Neq; enim est qui tibi faciat iniuriam, sed bene tractaberis, quemadmodum tractari solēt serui domini mei regis Nabuchodonozoris. Cui respondit ludith, Accipe dicta ancillæ tuæ, ut famula tua coram te uerba faciat: nec mendacium hac nocte domino meo enūciauero. Quod si ancillæ tuæ monita secutus fueris per omnia, Deus rem tecum cōficiet, nec dominus meus excidet institutis suis. Testor enim uitam regis totius terræ Nabuchodonozoris, & potentiam eius qui te misit ad restitutionem uiuorum omnium, nō solum fore ut homines illi *per te seruiant, sed feræ quoq; agrestes, & pecudes, uolucresq; cœli per potētiam tuam sub Nabuchodonozoris totiusq; domus ipsius uiuant imperio. Nam sapientiam tuam, & calliditatem animi tui nos audiuius, totaq; terra diuulgatum est, te solum esse eximium in omni regno, scientiaq; præstantem, & disciplina militari admirandum. Iam uero sermonem quoq; quem in consessu tuorum †Achior habuit, & quæ uerba fecerit intelleximus, [tum etiā quibus eum modis tractādum curaris.] Adepti sunt enim eum incolæ Bethuliæ, quibus omnia quæ apud te locutus esset, retulit. Quapropter monita eius domine dominator, ne fueris aspernatus, sed corde tuo recondas ea, quoniam uera sunt. Non enim obnoxium est supplicio genus nostrum, nec ualet aduersus ipsum gladius, nisi peccatis Deum suum offenderit. [Constat autem eum iam peccatis nostris sic esse offensus, ut per prophetas suos mandata dederit ad populum, se propter peccata pœnis eum esse dediturum. Et quoniam Israelitæ sciunt se deum suum infensum sibi reddidisse, timore tui correpti sunt.] Iam uero ne dominus meus spe decadat, neue discedat infecta re, sed mors faciem illorum impetat, tale peccatum inuasit eos, quo irritabunt Deum suum, si nefas admiserint. Quoniam enim defecerunt eos alimenta, & laborant inopia aquarum, iumenta sua decreuerūt inuadere, [& bibere sanguinem illorum,] & quorumcunq; cibo Deus legibus suis interdixit illis, ea cōsumere statuerunt: primitiasq; adeo frugū, & decimas uini atq; olei, quas consecratas referuarant sacerdotibus Hierosolymis in conspectu Dei nostri ministrantibus, eas cōficere cōstitutum habēt: cum eas ne manibus quidem fas sit quenquam ē populo cōtingere. Miserunt autem Hierosolymam, (nam & ipsius incolæ patrauere talia) qui sibi licentiam referant à senatu. Accidet igitur ut, cum hoc accepto responso fecerint, illa die tibi tradātur ad interitū. Quapropter ego ancilla tua cognitis his omnibus, trās fugi ab ipsis, & misit me Deus [iratus illis] ad cōficiendam tecum rem, quæ terras omnes, ad quas ea fama permanarit, stupore afficiat. Religiosa enim est ancilla tua, Deumq; colit noctes & dies. Quare nūc apud te morabor domine, & egredietur ancilla tua in uallem noctu, deoq; supplicabo, ut mihi renunciet, quando peccata sua commiserint: tum accedam, & rem ad te referam, & erumpes cum omnibus copijs tuis, nec erit quisquam illorum qui tibi resistat, egoq; te ducam per mediam Iudæam, donec peruenias in cōspectum Hierosolymæ, sedemq; tuam in medio illius collocem. Ita illas ut oues pastore destitutas ages, ac ne canis quidē lingua sua tibi obganniet. Hæc enim mihi per prænotationem dicta sunt & enunciata, tibiq; renunciātū ea missa sum. Hi sermones eius placuerunt Holopherni, & ministris ipsius omnibus, & sapientiā eius mirati sunt, dicentes, Non est mulier †ab extremo ad extremū terræ uenustate uultus & peritia dicēdi similis: simul Holophernes eam sic est allocutus, †Bene fecit Deus ille, qui te præmisit isti populo, ut afferres robur manibus nostris, cōtemptoribusq; domini mei perniciem. Sanē quidem tu uenusta es aspectu, & ad dicendum bene comparata:

† ἀπὸ τοῦ ἑκπύρου
† ἀπὸ τοῦ ἑκπύρου
† ἀπὸ τοῦ ἑκπύρου

rata: quod si perfeceris quæ pollicita es, deus erit mihi deus ille tuus: tu uero sedes
bis in domo regis Nabuchodonozoris, & per totam terrā celebraberis. XII.

Tum iussit eam introduci in cellā argentæ suæ suppellectilis, deq; cibarijs suis
mensam ei consternendam, & potum de uino suo præbendum constituit. At
Iudith, De his non edam, inquit, ne qua contrahatur offensio, sed de eis quæ me-
cū delata sunt, mihi ministrabitur. Cui Holophernes, Si uero defecerint hæc quæ
penes te sunt, unde petemus quæ tibi demus his similia? Nihil enim nobis è gene-
re tuo suppetit. Respondit illi Iudith, Vt animam tuam mi domine uiuere uerum
est, ita non consumet ancilla tua quæ mihi sunt, priusquam Dominus per manum
meam cōsiliū suū fuerit executus. Introduxerunt igitur eam serui Holophernes
in tabernaculū: ubi cum in mediam usq; noctem dormiuiisset, sub matutinam
uigiliam exurrexit, & misit ad Holophernē, qui diceret, lubeat iam dominus meus
ancillam suam emitti ad precationem. Cumq; edixisset Holophernes stipatoribus
corporis sui, ne prohiberent ipsam, māsit in castris tribus diebus, noctu in uallem
Bethuliæ egrediens, & aqua se abluens in fonte qui erat in castris: cumq; ascende-
ret, orabat dominum Deum Israeliticum, ut institutum suū ad leuandum genus
populi sui feliciter proueheret, & regressa in tabernaculo munda permanebat, do-
nec cibū suū caperet sub uesperam. Euenit autem die quarto, ut celebraret Ho-
lophernes *conuiuium cum seruis suis solis, nec ad concœnationem quenquā in-
uitasset eorum qui præerant negotijs. Tum Holophernes Bagoæ eunuchō præ-
fecto facultatibus suis omnibus, I, ait, persuade isti mulieri Hebrææ quæ penes te
est, ut ueniat ad nos, & nobiscum edat ac bibat. Nam ecce personæ nostræ fuerit
ignominiosum, si talem mulierem sine habita cum ea consuetudine prætermiseri-
mus: & si minus eam attraxerimus, nos irridebit etiam. Egressus ergo à cōspectu
Holophernis Bagoas, & ad illam ingressus, Ne pigeat, inquit, ancillam formosam
hanc adire dominum meum, coramq; eo decorari gloria, tum uinum nobiscum bi-
bere ad hilaritatem, & hac die more filiarum Assyricarū, quæ in domo Nabucho-
donozoris assistunt, se gerere. Cui Iudith, Quænam ego sum, ut quid domino
meo denegem? quin quicquid ei placuerit, gratumq; fuerit, propere faciam, quod
mihi usq; ad diē obitus mei sit gloriatiōi: simul exurgens se uestitu, & omni mun-
do muliebri exornauit: accessitq; ancilla eius, & ex aduerso Holopherni strauit ei
pelles humi, quas à Bagoa in usum quotidianū suū acceperat, ut super ijs recum-
bens cibum caperet. Cumq; accessisset Iudith, ac discubuiisset, exarsit cor Holo-
phernis in eam, animusq; commotus est, ut congressum ipsius uehementer appe-
teret. Iam enim ex quo primū die cōspicatus eam fuerat, obseruabat occasionem,
qua ea abuteretur. Hortabatur igitur eam Holophernes, Bibe iam, & præbe te no-
biscum hilarem, [quoniam nacta es apud me gratiam.] Et Iudith, Sanè bibam, in-
quit, domine, quoniam magnificētiā adepta est in me hodie uita mea maiorem,
quàm ullo ex quo nata sum tempore: simul edere coram eo bibereq; cœpit, quæ si-
bi ab ancilla sua parata fuerant. Lætatus est itaq; propter eam Holophernes, &
uini q̄ plurimum bibit, quantū nunquam aliàs biberat uno die ex quo natus fue-
rat.

CAPVT XIII.

Cum autē iam serū esset, festinarūt serui eius se recipere, & Bagoas foris occlu-
sit tabernaculū, presentesq; omnes à conspectu domini sui dimissi, sua quisq;
cubilia petiere, q̄ omnes defessi essent longa computatione. Relicta est itaq; Iu-
dith in tabernaculo sola, & Holophernes proiectus in lecto suo, q̄ perfusus esset
ebrietate. Iusserat autē Iudith ancillā suā astare extra cubiculū, & se pro quotidia-
no more obseruare exeuntem. Dixerat enim se exituram ad precationem suā,
& in eandem sententiam cum Bagoa loquuta fuerat. Cum ergo omnes è conspe-
ctu ipsius discessissent, nec quisquā relictus esset in cubiculo paruus aut magnus,

Liber

^a *μτ.*
^b *μτ, αλ. 6v.*
^c *πρὸς κρηναί.*
 Iudith apud lectum illius stans in animo secum, Domine deus omnis uirtutis, inquit, respice hac hora ad opera manuum ^amearum, ut extollatur Hierosolyma [sicut promissisti.] Quoniam nunc tempus est adiuuandi possessionem tuam, & [orta ex fiducia in te] instituta ^bmea perficiendi, ad conquassationem hostium, qui in nos coorti sunt: simul accessit ad columellam lecti quæ erat ad caput Holophernis, & acinacem illius inde desumpsit. Cumq; lecto se applicuisset, coma capitis eius apprehensa, Corroborata me hodie Dñe deus Israelis, inquit, inflixit duos ictus in ceruicem eius quantum poterat, [†]& caput amputauit: tum deinde corpore eius de strato deuoluto, ablatoq; de columnis conopœo, paulo post egressa caput Holophernis ancillæ suæ tradidit: quod cum illa in peram cibariam suam immisisset, egressæ sunt ambæ simul, quò ad precationem more solebāt. Ita è castris euadentes uallem illam ambierunt, montemq; Bethulæ conscenderunt. Cumq; ad portas eius peruenissent, Iudith procul clamauit portarū uigilibus, Aperite agite portam, aperite: adest nobis Deus, deus ille noster, robur adhuc exercens Hierosolymis, & contra hostes potentiam, quemadmodum fecit & hodie. Hac uoce ipsius exaudita oppidani ad portam urbis suæ propere descenderunt: cumq; senatores ciuitatis conuocassent, concursu unā omnium à minimo usq; ad maximum factō, (quoniam insperatus erat ipsius reditus,) igneq; causa lucis accenso, aperta porta receptas illas circumsteterunt. Ipsa uero [cum in editum locum ascendisset, silentio factō] magna uoce, Laudate Deum, inquit, & prædicate eum, quoniam misericordiam suam Israeliticæ domui non subtraxit, [nec deseruit sperantes in se,] sed hostes nostros hac nocte mea manu conquassauit: simul caput è pera prolatum illis ostentabat, dicens, Ecce caput Holophernis magistri copiarum Assyricarum, ecce & conopœum in quo recubabat ebrius, cum eum Dominus manu sceminea ^dcaderet. Viuum illum Dominum, qui me per uiam qua sum ingressa conseruauit, testor illum mea facie deceptum in perniciem suam, nullum in me scædum aut turpe patrauisse flagitium. [Dominus me uobis lætam, uicttricem & incolumem liberatis uobis restituit. Ipsum prædicate omnes, quia benignus est, & misericordia eius sempiterna.] Tum populus uehementer obstupuit: cumq; Deum inclinatus adorasset, simul omnis, Celebrandus es Deus noster, inquit, qui hostes populi tui hodierno die ad nihilum redegeris. Illi uero dixit Ozias, Beneficio Dei altissimi felix es, ô filia, supra omnes mulieres terræ, & celebrandus est Dominus deus ille cœli terræq; conditor, qui te direxit ad caput ducis hostium nostrorum conquassandum. Quoniam nō abscedet unquam ^espes tua ab animo hominum potentiam Dei commemorantium. Hoc ergo tibi conferat Deus ad sempiternā excellentiam, ut te bonis locupletet, eo q; uitæ tuæ non pepercisti, cum affligeretur genus nostrum, sed rectam coram Deo nostro uiam ingressa ruinæ nostræ subuenisti. Et subiecit uniuersus populus, Esto, fiat.

^dId est, memoria spei tuæ.

^eVel, adsit tibi benivolus.

CAP. XIII.

^a *2 Mach. 15. e*
 Porro autem allocuta est eos Iudith, Audite me fratres, [†]& acceptum caput hoc in pinna murorum nostrorū suspendite: cumq; diluxerit dies, ac sol super terram emerferit, arma belli uestra quisq; capietis, & ex urbe uiri ualētes omnes cum duce uobis dato erumpetis, ut in campum descensuri ad primam stationem Assyriorum, nec tamen descendētes. Tum illi sumptis uniuersis armis suis, contendēt in castra sua, duces copiarum Assyricarum excitaturi, & ad tabernaculum Holophernis cursum dirigent, quo non inuento [nisi trunco in sanguine uolutato,] terror ingruet in illos, & à conspectu uestro diffugient. Tum uos insequentes unā cum omnibus qui fines Israeliticos incolunt, per uias suas illos prosternite. [Dominus enim pedibus uestris conculcandos eos subiiciet.] Verum anteq; hæc fiant, accersite mihi Achiorē Ammonitam illum missum ad nos tanquā ad interitum ^but conspectum agnoscat domus Israeliticæ contemptorem. Vocatus est ergo Achior

chior ex domo Ozia, qui ut uenit, & caput Holophernis in manu uiri cuiusdam in concione populi uidit, in faciem prolapsus est, & defectus animo: releuatusque accidit ad pedes Iudith, & cum faciem eius adorasset, dixit, Celebranda es per omnia Iudae tabernacula, & apud omnes gentes, quae fama nominis tui commota fuerint. Sed recense mihi nunc quae per hos dies gesseris. Et recitauit ei Iudith in media concione quaecumque gessisset, ex qua primum die fuerat egressa, usque ad tempus quo loquebatur apud illos. [Deus Israeliticus, inquit, quem tu testatus es se uindicatum de inimicis suis, is hac nocte caput omnium impiorum amputauit mea manu, quod ita esse probat caput hoc Holophernis, qui superbo contemptu uituperauit deum Israeliticum, & interitum tibi minatus est cum diceret, Expugnato populo Israelitico, precipiam latera tua gladio transuerberari.] Postquam autem dicendi finem fecit, populus magna uoce iubilans, laetos per urbem suam clamores iactauit: Achior uero quae Deus Israeliticus fecisset uidens omnia, Deo magnopere factus est, carneque praeputij sui circuncisa, coniunctus domui Israeliticae [cum omni generis sui posteritate] usque in praesentem diem. Cum autem dies illuxisset, capite Holophernis de muris suspenso, omnes uiri sumptis armis in spiram circumeuntes ad descensum montis egressi sunt: quos conspicati Assyrii, nuncios ad centuriones suos dimittere, illique porro contendere ad duces & tribunos, omnesque principes suos: qui cum ad tabernaculum Holophernis peruenissent, curatoris omnis suppellectilis eius dicere, Excita uero dominum nostrum, quoniam serui isti ad nos in pugnam descendere ausi sunt, ut deleantur funditus. [Porro ante uestibulum cubiculi tumultuantes causa illius excitandi strepitum edebant de industria, ut non excitantium, sed perstreptum opera potius excitaretur. Nemo enim cubiculum Assyricae maiestatis pulsare audebat, aut ut introiret aperire.] Tum ingressus Baagoas pulsauit atrium tabernaculi, quod eum cum Iudith dormire suspicaretur. Cum autem eum nemo exaudiret, dimotis foribus in cubiculum ingressus: ut inuenit illum proiectum in lecto, & adempto capite mortuum, exclamans uoce magna cum fletu, gemitu, uociferationeque ualida uestimenta sua dilacerat, atque in tabernaculum etiam, ubi Iudith solebat recumbere, ingressus, ubi nec eam inuenit, ad populum profilit uociferans, Nefas admisere serui, una mulier Hebraea ignominiam in domum regis Nabuchodonozoris intulit. Nam ecce humi prostratus Holophernes, truncusque capite. Haec uerba cum audissent principes exercitus Assyrici, dilacerauerunt tunicas suas, & animo uehementer consternati sunt, clamorque & uociferatio magna in medijs castris exorta est.

CAP. XV.

Tum etiam qui in tabernaculis erant, hoc audito facinore, [animo consilioque destituti,] obstupescere, ingruente in eos metu & terrore, nec iam esse quisquam qui in conspectu alterius peristeret, sed simul omnes perculsi, per omnes uias tam campestris quam montanae regionis diffugere, [deiecto capite, relictisque rebus omnibus, Hebraeos, quos instare armatos acceperant, effugere festinantes:] atque non quocumque qui circa Bethuliam in montoso loco se uallo munierant, in fugam conuersi sunt. Tunc ergo bellicosissimi quique Israelitarum se in eos effuderunt, [cum clangore tubarum & clamore: & quoniam Assyrii palantes in fugam ruebant precipites, Israelitae autem eos agmine iuncto persequabantur: conficiebant quoscumque possent apprehendere.] Et misit Ozias Bethomastam, Bebai, Chobai, Cholam, & in omnes fines Israeliticos, qui perferrent gestae rei nuncium, ut ad caedem hostium cuncti prorumperent. Quo accepto nuncio Israelitae, simul omnes irruerunt in illos, & caedendo usque Choba persecuti sunt. Aduenerunt item & Hierosolymitani, & ex tota montana regione, (nam ad eos quoque nuncius rerum in castris hostium gestatum peruenerat,) atque etiam Galaaditae & Galilaei, qui eos magna clade ultra Damascum usque & fines ipsius exterminarunt. Reliqui uero incolae Bethuliae castra

^aid est, testata reddi-
turi.

Assyriorum inuaserunt, & ex præda illorum magnas adepti sunt diuitias. Reli-
cuijs potiti sunt Israelitæ à cæde reuersi, uiciq; ac ciuitates tam montanæ q; campe-
stres magnam uim obtinuerunt spoliolum, quorū ingens erat copia. Venerunt
autem Ioachim pontifex maximus, & senatus Israelitarum Hierosolymis commo-
rantium, cōfirmaturi beneficia quibus Deus Israelitas affecerat: tum etiam uisuri
Iudith, benigneq; salutaturi: qui ad ipsam ingressi uno ore gratulati sunt ei, ac dixe-
runt, Tu excellentia Hierosolymæ, tu ingens Israelitarum lætitia, tu præclara gene-
ris nostri gloriatio, tu hæc omnia confecisti manu tua, hisq; Israelitas affecisti bene-
ficijs, & Deus ea fauore suo prosequutus est. [Cōfirmatum est cor tuum, eo q; ca-
stitatem amaueris, nec post uirum tuum admiseris alium, ideo manus Domini te
confirmauit.] Beata sis apud Deum omnipotentem in æuum sempiternū. Et sub-
diecit uniuersus populus, Esto. Cæterum populus castra diebus triginta depræ-
datus, tabernaculum Holophernis & omne argētum, lectos, pelues, omnemq; sup-
pellectilem eius dicauit Iudith: quæ accepta illa mulæ suæ, iunctisq; plaustris con-
gesta imposuit. Tum concurrere uisendæ eius causâ mulieres omnes Israeliticæ,
& prædicare illam, unaq; chorū illi statuere, ipsaq; thyrsos manibus acceptos mu-
lieribus, quæ una secū aderant, distribuit, & imposita sibi sociæq; suæ corona olea-
gina, choream coram uniuerso populo ducens præibat mulieribus omnibus, sub
sequentibus armatis omnibus uiris Israeliticis cū coronis, [organis, citharis] & hy-
mnis, quos ore decantabant.

^b q; uir autem.

CAP. XVI.

^aPræiuit autem Iudith hoc carmen gratulatorium inter omnes Israelitas, & uni-
uersus populus hanc laudem clara uoce decantauit, coepitq; Iudith,
Ordimini Deo meo tympanis, Dominoq; meo cymbalis incinite: modulami-
ni carmen ei, extollite laudem, & nomen eius inuocate.

^b q; dicit.

Quoniam profligator bellorum est Dominus, qui ^aposuit in medio populi ca-
stra sua, & me uindicauit de manu persequentium.

Venit Assyrius è montibus ab Aquilone, uenit cum copiarum suarum myria-
dibus, ^aquarum multitudo torrentes interclusit, uallesq; equitatus operuit.

Iudith 7. e

Aiebat se fines meos igni uastaturum, iuuenibusq; meis gladio peremptis, allis-
sisq; solo lactentibus, prædæ daturum infantes meos, abacturumq; uirgines. Do-
minus omnipotens manu sceminæ frustratus est eos.

^bNec enim iuuenum opera robustus occubuit, nec ceciderunt eum nati Titani-
bus, nec excelsi gigantes aggressi sunt, ^ased Iudith Merari filia pulchritudine faciei
suæ dissipauit ipsos.

Iudith 10. d

^b xiv. 10. 11.

^aCum enim exuisset uestitum uiduitatis suæ, [uestesq; festiuas induisset,] ut ^bla-
borantes Israelitas eueheret, facie sua unguento peruncta, & redimitis mitra capil-
lis suis, stolaq; quam sumpsit lineam, decepit illum.

Iudith 10. d

Sandalium eius oculū hominis rapuit, & pulchritudine huius captus est illius
animus, ceruicem ipsius penetrauit acinacis.

Perfæ exhorruerunt audaciam eius, stupueruntq; Medi fidutiam.

Tum iubilauerunt humiles mei, & infirmi exclamauerūt [siti torridi,] territiq;
sunt illi, & sublato clamore in fugam conuersi.

Filij puellarum confoderunt illos, & ut seruos fugitiuos uulnerauerunt prælio
domini Dei mei disperditos.

^cCarmen & laudem cantabo Domino. Magnus es Domine & gloriosus, admi-
randus uiribus, & inuictus.

Tibi seruiat uniuersum opificium tuum, ^aquoniam iussisti, & extitit: misisti spi-
ritum tuum, & prodijt, nec est quod uoci tuæ resistat.

Gene. 1.
Psal. 32. a
14. b
Psal. 109.

Montes enim à fundamentis emouebuntur cum aquis, petraeq; in modum ce-
ræ liquefcent à conspectu tuo, cum sis ijs qui te metuunt propitius.

Quoniam

Quoniam paruum est omne quamuis gratum odore sacrificium, omnisq; ho-
locausto crematus adeps minimus, præ eo qui reueretur Dominum, & per omnia
magnus est.

Væ gentibus in genus meum confurgentibus. Dominus omnipotens uindicta
cabit eas die iudicii, cum immittet corporibus eorum ignem & uermes, quorū per
petuo sensu lugeant.

Vt autem uenerunt Hierosolymam, adorauerunt Dominum, & lustrato populo holocausta sua, gratuitaque donaria, ac munera obtulerunt. Et dedicauit ludith omnem suppellectilem Holophernis à populo sibi traditam, & conopeum quod ipsa cubiculo eius abstulerat, donarium Domino consecrauit. Cumque populus celebrando lætitiā, Hierosolymis in conspectu sacrorum tres menses peregisset, ludith ibidem permansit. Exactis autem diebus illis ad suam quisque possessionem reuectus est, remeauitque ludith Bethuliam, & in bonis suis habitauit. Fuit autem ætate sua per totam terrā inclyta, procosque multos habuit; nullus tamen uir ea positus est omni tempore uitæ eius, postquam Manasses maritus eius morte obita sepulturæ gentis suæ mandatus fuerat. Processit inquam ad claritatem eximiam, donec in domo uiri sui ad centesimūquintum annū ætatis peruenit, & manumissa ancilla sua, obiit Bethuliæ, & sepulchro uiri sui Manassis mādāta est, luxitque eam domus Israelitica septem diebus. Cæterum antequam moreretur bona sua Manassi uiro suo, sibique genere proximis distribuit. Non extitit autem in uita ludith qui perterreret Israelitas, nec post obitum eius multis temporibus. [Porrò dies huius uictoriæ solennis in numerum sacrorū dierum adscriptus ab Hebræis ex eo tempore ad præsentem usque diem cultus est ab ipsidem.]

Liber Eſdræ tertius.

CAPVT I.

v m Iosias agitare pascha Domino Hierosolymis, con-
stitutisq̃, & iuxta quotidianas functionum uices ador-
natis in templo Domini sacerdotibus, pascha quartade-
cima luna mensis primi immolaret, iussit Leuitas sacro-
rum Israeliticorum ministros consecrare se Domino, ad
sacra eius arcam in templo, quod Dauidis filius rex Sa-
lomon ædificarat, collocandā. Non erit, ait, cur eam ue-
stris gestetis humeris, sed iam inde dominum Deum no-
strum colite, populoq̃ eius Israelitico date opera. Com-
parate autem uos secundum familias & tribus uestras, iuxta præscriptum Dauidis
regis Israelitici, et magnificam descriptionē filij eius Salomonis, inq̃ templo prout
quæq̃ familiarum uestRARUM Leuiticarum primatum sortita est, in conspectu fra-
trum uestrorum Israelitarum stantes ordine pascha immolate, uictimasq̃ parate
ipsis, & pascha iuxta præceptum Domini Mosi datum obite. Donauit autem Io-
sias populo, quā frequens aderat, agnorum & hœdorum triginta millia, tria-
millia uitulorum, quæ de pecuarijs regijs ex pollicito data fuerunt populo, sacer-
dotibus & Leuitis. Largiti sunt item Helcias, Zacharias, & Iehiel ædiles templi,
ad obeundum pascha, sacerdotibus ouium duo millia sexingentas cum uitulis tre-
centis. Iechonias in super, Schamaïas & Nathanael frater, & Haschabias, & Ieiel,
& Iozabad tribuni largiti sunt ad celebrandum pascha Leuitis, ouium quin-
que milia

A^a Id est, diem festum
paschatis.
b Id est, agnū paschae
lem.

Id est, agum pascha-
lem.

Id est, Solenne pas-
schatis.

εὐελ, ἴσσο regio.
 ὁ ὕδαρ.

Ὁ σαβίαι, καὶ ὁ χιλλοι, καὶ
λωραμ, αἱ. Chorabai.

Esdrae

*Al. septingentos.

וּבְכֹרֵי לֵבְקָרָהּ ^{et} itē
uitulos scilicet offe-
rentes, alij legerunt
לִבְקָרָהּ
בְּזִלְחֹתָהּ id est, in
cacabis. Septuagin-
ta à זֶלֶחָהּ id est, gra-
tiosus fuit.

¶ Zaqarias.
¶ Al. זְאִרְיָא

¶ vel, eaq; quibus of-
fenderunt eum per
cultum rerum sensi-
bilium.

¶ וְיָרִיךְ uidentur le-
gisse Septuaginta
pro וְיָרִיךְ id est, iacula
ti sunt.

¶ Septuaginta tamen
habēt ἀνιχαζος ὁ ἀνιχ-
αζος. Sed haud dubie
mendose.

lia, & uitulos *quingentos. Dum hæc gerebantur eleganter stabant sacerdotes & Leuitæ secundū tribus, & eum quem quisq; sortitus erat à patribus primatum, tenentes in conspectu populi panes azymos, quos Domino secundū præscriptum libri Mosaici consecrarant. Et hæc ita matutino tempore. Torrebāt autem igni pascha, ut par erat, uictimas uero lixabāt in ahenis & lebetibus odore gratissimo, totiq; coetui deferebāt. Post hæc item sibi, & prognatis Aarone sacerdotibus fra- tribus suis dapem apparabant. Sacerdotes enim adolebāt adipēs, donec tempus opportunum exisset, Leuitæq; sibi, sacerdotibusq; prognatis Aarone fratribus suis dapem parabant. Et sacri cantores posterī Asaph suum munus obibant or- dine, prout erat ipsis à Dauide constitutū, nempe Asaph, Zacharias, & Ieduthun à rege designatus. Ostiariorum autem pro singulis portis excubantium non lice- bat ulli uicem suam deferere, fratres enim illorum Leuitæ dapem ipsis apparabāt. Quæ igitur pertinebant ad sacrificium Domini, paschate agitando, uictimisq; ad- aram Dei immolandis die illo consummata sunt secundū mandatum regis Iosia. Et egerunt Israelitæ, q; frequentes aderant, pascha, diemq; festum azymorum per septem dies: nec tale pascha celebratum est in Israel iam inde à temporibus Samue- lis prophetæ. Neq; uero tale pascha celebrauerūt ulli reges Israelitici, quale Iosias egit, & sacerdotes ac Leuitæ, ludæi & Israelitæ omnes, quā tum numerosi Hiero- solymis commorabantur. Octauodecimo anno regni Iosia celebratum est hoc pascha, recteq; conformata fuerunt instituta Iosia in conspectu Domini sui, quip- pe ex animo pleno pietatis. Cæterum historia rerum ipsi coniūctarum est in pri- scorum sæculorum annalibus conscripta de ijs qui peccauerūt, & impietate in Do- minum superarunt omnes gentes & regna, eaq; quibus offenderunt ipsum stu- dia, adeo ut oracula Dei inualescerent aduersus Israel. Et post omnem hunc actum Iosia accidit ut rex Aegypti Pharao profectus bellū moueret aduersus Car- chamym, quæ est ad Euphratem: cumq; obuiā illi processisset Iosias, misit ad eum rex Aegypti qui dicerent, Quid tibi rei mecum est rex Iudææ? Nequaquam aduer- sus te à domino Deo missus sum, sed bellum ad Euphratē est mihi, iamq; adeo me- cum facit Dominus, idemq; citabundus mecum properat: à me tibi tempera, neq; obstitas illi. Non tamen auertit se Iosias ad currum suum, sed parabat prælio de- cernere non acquiescens responsis ex oraculo Domini Ieremiæ prophetæ, & pu- gnam cum eo commisit in campo Megeddo: cumq; descendissent ad regem Ios- iam principes, seruis suis, Auferte me, clamat, è prælio, nam grauitè sauciatus sum. Protinusq; eum ex acie serui eius sustulerūt, & cum ascendisset currū suum secundarium, reuectus Hierosolymam, uitam cum morte commutauit, & sepultus est in paterno sepulchro. Per totam itaq; Iudæam luctus secutus est Iosiam, & de- fleuit eum Ieremias etiam propheta, procuresq; unā cum uxoribus lamentati sunt eum ad hunc usq; diem, traditusq; adeo mos est hoc faciendi perpetuus in omne genus Israeliticum. Verum hæc annalibus regum Iudaicorum perscripta sunt, quid rerum singulatim patratum sit ab Iosia, quæ fuerit eius gloria, quanta demum ad legem Domini dexteritas ingenij. Ipsius autem antefacta, & quæ nunc cōme- morauimus, prodita sunt annalibus regum Israeliticorum & Iudaicorum.

E ¶ Porro populares assumptum Iochaz Iosia filium, regem loco patris sui decla- rauerunt, uigintitres annos habentem. Is tribus mensibus regnauit in Iudæa & Hierosolymis, usq; dum ei regnum Hierosolymitanū abrogauit rex Aegypti, po- puloq; talentis argenti centum, unoq; auri multato, regem Iudææ & Hierosolymæ constituit Iochim fratrem ipsius, qui in uincula coniecit magistratus, ipse uero Za- racen fratrem eius comprehensum abduxit in Aegyptum. Cæterum annos ui- ginti quinq; natus erat Iochim cum regnum Iudaicum & Hierosolymitanum ade- ptus est, & impie se gessit erga Dominum, adortusq; est eum bello Nabuchodo-
nozor

4. Reg. 23. f
2. Par. 35. d

3. Reg. 22. f

4. Reg. 23. f
2. Par. 36. b

2. Par. 36. a
4. Reg. 23. f

4. Reg. 24.

nōzor rex Babylonis, & catenis constrictum Babylonem abduxit, sacrorumq̃ uasorum Domini ablatam partem in templo suo Babylonico collocauit. † Verum huius historia, impuritas, & ignominia regū annalibus perscripta est. Successit autem in regnum ei loachim filius. Etenim octodecim iam annos habebat, cum rex constitueretur. Regnauit autem menses tres & decem dies Hierosolymis, & impie se gessit erga Dominum, exactoq̃ anno missis copijs transtulit eum Nabuchodonozor Babylonem unā cum sacris uasis Domini, † & constituit Zedechiam regem Iudææ & Hierosolymę uigintiunum annos natum, qui regnauit annis undecim, & grauius offendit Dominū, nec reueritus est sermones † ab Ieremia propheta ex oraculo Dñi pronunciatos, sed iureiurādo adactus in uerba regis Nabuchodonozoris defecit perfide, & obdurata ceruice, obfirmatoq̃ animo suo leges Domini dei Israelitici uiolauit. Ad hæc principes populi sacerdotumq̃ inique multa perpetraverunt, excefferuntq̃ genus omne impuritatis omnium gentium, templumq̃ Domini sacrosanctum Hierosolymis profanauerunt. Et misit Deus maiorum ipsorum legatum suum per quem reuocaret eos, propterea q̃ parceret illis, atq̃ tabernaculo suo. At illi ridere legatos eius, & quoties loqueretur Dominus, prophetis eius illudere, donec ira commotus in populum suum propter impia facta, mandaret consurgere in eum reges Chaldæorum, qui iuuenes eorum per loca templo suo sacrosancto circumiecta gladio trucidauerunt. Non pepercere iuueni, non uirgini, non seni, non adolescenti, sed uniuersi traditi sunt in manus illorum. Omnia uero sacra uasa Domini magna simul & parua, instrumētaq̃ arcæ Dei, ac sublatos thesauros regios Babylonem asportauere, templum Domini succenderunt, muros Hierosolymæ demoliti sunt, ignem intulerunt turribus eorum, omnibusq̃ ornamentis urbis conficiendo pessundatis, superstites gladio Babylonem abduxerunt, ubi regi seruierunt, & filijs ipsius, usq̃ dum regnum occuparent Persæ, ut impleretur quod Dominus per os † Ieremiæ prædixerat, usq̃ dum terra sua uiter acquieuisset in sabbathis suis, egissetq̃ sabbathum omni tempore uastitatis suæ, usq̃ ad exactos annos septuaginta.

CAPVT II.

Anno primo Cyri Persarum regis præstaturus quod prædixerat per os Ieremiæ Dominus excitauit animum eiusdem regis Persarū Cyri, ut edictum in toto regno suo publicaret, scriptis simul etiam in hæc uerba diplomatibus. Hæc edicit Persarum rex Cyrus, Regem me constituit orbi Dominus Israeliticus, dominus cellissimus, mandauitq̃ mihi templū sibi Hierosolymæ, quæ est in Iudæa, ædificandum. Si quis est itaq̃ uestrum de gente ipsius, adsit illi Dominus ille, dominus ipsius, & Hierosolymam, quæ est in Iudæa, profectus, templum Domino Israelitico ædificet. Hic est ille Dominus, qui tabernaculum habuit Hierosolymis. Quotquot igitur hinc inde habitant, adiuuent eos incolæ cuiusq̃ loci tam auro & argento, q̃ donarijs, equis, iumentis, simul & alijs rebus in templo Domini Hierosolymitano ex uoto dedicandis. Tum principes tribuum & familiarū Benjamin cum sacerdotibus & Leuitis, omnesq̃ adeo quorum excitauit Dominus animum coorti sunt in profectiōem, ad ædificandum templum Domini Hierosolymitanum: & uicini circum populi ferebant opem omni ratione, argento, auro, equis, iumentis, & uotiujs donarijs compluribus multorum, quibus ea mens iniecta fuerat. Rex quoq̃ Cyrus protulit sacra uasa Domini, quæ Nabuchodonozor transtulerat Hierosolymis, & in delubro suo collocarat: ea inquam, prolata Cyrus rex Persarū Mithridati tribuno ærarij sui tradidit, ab eoq̃ rursus † Sassabassaro præfidi Iudææ commendata fuerunt, quorū hic erat numerus. Crateres argentei libaminibus dicati, † mille, & item mille aurei: pelues sacrificæ argenteæ uigintinouē: phialæ aureæ triginta, argentearum uero † duo millia quadringentæ & decem, aliæq̃ uasa mille. In uniuersum autem uasorum tam aureorum q̃ argenteorū quinq̃ milia

4. Reg. 24. a
2. Par. 36. a4. Reg. 22. a
2. Par. 36. b

Ier. 37. a. 38.

Ier. 25. b. 29. b

2. Par. 36. d
2. Esd. 1. a

2. Esd. 1. triginta.

ששבר. 1. Esd. 1.

משור. 1. Esd. 1.

Esdrae

61. Esd. 1. וְיָמֵינוּ
Vnde Græce Seme-
sius, & corruptius
Semellius.

lia, quadringenta sexagintanovem perlata fuerunt, & à Sassabassaro unà cum ijs qui Babylone Hierosolymam redierunt è captiuitate, reportata. ^{1. Esd. 4. a} Porro Artaxerxi, quibus Persarum rex erat temporibus, Bischlemus, Mithridates, Tabel, Rahumus, Beelteemus, & scriba Semellius, eorumq; collegæ cæteri tam Samariæ quàm aliorum locorum incolæ subiectam hanc scripserunt epistolam. Regi Artaxerxi domino serui tui, Rahumus à commentarijs, & scriba Semellius, tum reliqui eiusdem curiæ collegæ ipsorum, ac iudices in Cœlesyria Phœniciaq;. Iam nunc dominus rex certum habeto ludæos istinc ad nos profectos, ubi uenerunt Hierosolymam in ciuitatem illam perfidam & malitiosam, & ædificare fora, & muros instaurare, templumq; restituere. Quod si hæc urbs ædificata fuerit, muriq; consummati, nequaquam sustinebunt tributum pendere, sed regibus resistent etiam. Et quia feruet opus circa templum, recte factum arbitramur, rem talem non neglexisse, sed domino nostro regi declarasse, ut si uideatur tibi, quærat in maiorum tuorum annalibus. Etenim inuenies in monumētis de his scripta quædam, & cognosces rebellatricem fuisse ciuitatem illam, grauem regibus ac ciuitatibus: ipsos quoq; ludæos perfidos bellis conflādis in ea deditos iam inde ab æuo: quam ob causam & urbs illa deualtata est. Nunc ergo significamus tibi domine rex, si urbs hæc restituta fuerit, muriq; eius instaurati, non datum iri tibi posthac in Cœlesyriam ac Phœniciam reditionem. Tunc rescripsit rex Rahumo à commentarijs, & Beelteemo, tum scribæ Semellio, cæterisq; collegis eiusdem ordinis, & incolis Samariæ, Syriæ Phœniciaq; quæ subsequuntur, Epistolam quam mihi misistis legi, cumq; decreuisssem ut res inquireretur, inuētum est ciuitatem illam iam inde ab æuo aduersari regibus, & populum eius rebellionum ac bellorum esse studiosum, regesq; potentes ac prægraues fuisse Hierosolymis in Cœlesyriam & Phœniciā tributis exigendis dominatos. Nunc ergo præcipiendū putaui, ut urbis ædificatione prohibeatur ille populus, & prouideatur ut ne quid fiat his amplius, neq; procedat ulterius ad obturbandum regibus malitia. Tunc recitatis ijs quæ à rege Artaxerxe scripta fuerant, Rahumus & scriba Semellius, hisq; cooptati collegæ cum conscendissent, Hierosolymam festinarunt cum equitatu & agmine frequēti, ædificumq; cœperunt prohibere: inhibitaq; est ædificatio templi Hierosolymitani usq; ad annum secundum regni Darij regis Persarum.

CAP. III.

A Regnum autem adeptus Darius, celebrauit conuiuium magnum popularibus suis omnibus, & uernaculis, ac magistratibus Mediæ & Persidis, præfectis, imperatoribus, & inferioribus à se præsidibus omnibus, ab India usq; ad Aethiopiam, per centum uigintiseptem prouincias. Hi cum cibo potuq; satiati reuertentur, rex quoq; Darius se recepit in suum cubiculum, & dormiuit donec expergisceretur. Tum tres iuuenes satellites custodes regij corporis dixerunt alius alij, **B** Proponamus quisq; nostrum dictum aliquod eximium, ut cuiusnā uisa fuerit oratio cæteris sapientior, donet eum rex Darius muneribus ac præmijs amplissimis, ut induatur purpura, bibat ex auro, in auro dormiat, infrenatis auro bigis uehatur, & cum cidari byssina, colloq; torquatus, secundus à Dario propter sapientiam suam sedeat, cognatusq; Darij uocetur. Tum scriptum singuli dictum suum cum consignassent, ceruicali Darij regis supposuere. Etenim dicebant, Cum experrectus fuerit rex, hæc ei schedula dabitur: & quem quidem iudicarit rex, & tres principes Persidis de dicto suo sapientissimum, ei præmium palmæ dabitur, quo scriptum est modo. **C** Scripsit autem unus, Potentissima res est uinum. Alter scripsit, Rex est res potētissima. Tertius scripsit, Res potentissima sunt mulieres, ante omnia uero uincit ueritas. Cūq; surrexisset rex, sumptosq; codicillos ei exhibuissent, legit eos, misitq; conuocatum omnes Persidis & Mediæ procures, præfectos, imperatores, præsides, consules. Cumq; pro concilio sedisset, lecta coram illis schedula,

Vocate,

Prov. 20. 8

Vocate, inquit, iuvenes ipsos, ut sua dicta ipsi nobis edisserant. Vt ergo uocati introierunt, dixit illis, Differite nobis de scriptis his. Tum coepit primus qui de potentia uini dixerat, & ita locutus est, [†]Quātopere praeualet, o uiri, uinum omnibus qui bibunt illud, hominibus? Errorem enim offundit menti, regisq; & pupilli, serui & liberi, pauperis atq; diuitis uniusmodi reddit animū, omniumq; adeo uoluntatem conuertit in oblectamenta conuiualia, & hilaritatem, ut nemo meminerit ullius molestig, aut aeris alieni. Siquidem diuitijs implet animos omnium, ut nemo rationē habeat aut regis aut praefecti: & facit ^{*}ut talentis enunciemus omnia. Præterea nō meminere, qui adbibērūt, amicos amicis & fratribus praestare se, sed non multo post distringunt gladios: cæterum uino liberati non recordantur quæ gesserint. An non igitur, o uiri, præcellit uirtute uinum, quod uim affert talia perpetrandi? Ita locutus conticuit.

CAP. III.

ET orsus est loqui secundus, cuius erat dictum de regia potentia, Nōne, o uiri, eximia potentia est hominum, cum terram mareq; teneant, cūctaq; his comprehensa? Atqui rex longe est potentior, ut qui dominetur illis & imperet omnibus, & quæcūq; præceperit eis, exequuntur. Si quibus edixerit ut bellum inferant alij alijs, faciunt: si miserit eos in hostes, eunt, demoliuntur montes, muros & turrets, trucidant, & trucidantur, nec regis excedunt imperium. Quod si uicerint, omnia regi tam quæ præda parta sunt, q̃ alia quæuis deferunt. Et si qui non militant, neq; belligerant, sed exercent agriculturam, hi rursum, cum quod seminarant messuerint, regi ferunt: & alij compellentes alios, uestigal pendunt eidem, quamuis ipse sit unicus. Si iussit occidere, occidunt: si dimittere, dimittunt: iussit ferire, feriunt: iussit deuastare, deuastant: iussit ædificare, ædificāt: iussit excindere, excindunt: iussit plantare, plantant: omnisq; populus, & potestates eius, unum audiūt. Ad hæc autem ipse recumbit, edit, bibit, & dormit: illi uero circa eum agūt undiq; custodiam, nec potestatem habet discedendi quisquam, resq; suas agendi, quo minus dicto sit audiens. Quid est, o uiri, cur non sit rex potentissimus, cui tanta præstatur obedientia? Cumq; tacuisset hic, tertius inde qui de mulieribus & ueritate proposuerat, (is autem erat Zorobabel,) loqui coepit. O uiri, nequaquā magni regis, aut multorum hominū, uiniue suprema est potentia. Quid igitur superius est, aut dominatur illis? nōne mulieres? Mulieres regem ipsum, omnemq; populum qui terra mariq; dominatur, genuerunt. Ex his nati sunt, & ab ipsis educati iidem illi plantatores uinearum, e quibus uinum gignitur. Hæ uestes hominū conficiunt, hæ decus hominibus conciliant, nec possunt homines carere mulieribus. Quod si qui congesserint aurum aut argentum, aut quicquid est rerum conspicuarum, nōne mulieris unius pulchritudine formaq; præstantis amore capti, relictis his omnibus, ora conuertunt in eam, & hiantes respiciunt: omnesq; eam exoptāt magis q̃ uel aurum, uel argentum, aut quicquam rerum elegantium? [†]Relinquit homo patrem suum qui enutriuit ipsum, & [†]propriū solum, & ad uxorem suam adhærescit. Cum uxore uitam ponit, & nec patris, nec matris, neq; patriæ desiderio tangitur. Vel hinc cognoscatis dominari uobis mulieres. Nōne laboratis & molimini, omniaq; datis & desertis mulieribus? Quid? q̃ homo in uiam accepto gladio suo, ad latrocinia furtaq; perpetranda, aut ad mare fluminaq; nauiganda progreditur, aut in conspectum leonis it, aut per tenebras ambulat: deinde furando, rapiendo, compilandoq; parta asportat ad amicam, adeoq; uxorem suam magis q̃ patrem aut matrem homo diligit. Iamq; ex aspectu mulierum dementes facti sunt multi, aut propter eandem in seruitutem redacti sunt: perierūt item, lapsi sunt, & peccauerunt mulierum causa plurimi. Quapropter nunc mihi credite. Nōne rex potestate sua magnus est? nōne omnes terræ reformidant eum tangere? Atqui spectabam hunc ipsum, & Apamē [†]Bartaci illius admirandi filiam pellis

^{*}Id est, ut omnia uocemus ad talēcorum summam, & mera erepemus talenta, quasi ditissimi quales nobis uidemur per ebrietatem. al. facit: ut quis æquo pōdere loquatur omnia, id est citra discrimen, & pari pondere. al. cum pondere, id est grandiloqua, & quasi ratiōis. al. omnia cum pondere & molimine propter linguæ grauitatem. Sed primus sensus optime uidetur quadrare.

[†]Vel, patriam suam.

[†]Al. Bezais,

Gene. 2. d
Math. 19. a
1. Cor. 6. d

Esdrae

D cem regiam, sedentem ad dexteram eius, & auferentem diadema de capite regio, sibiq; imponentem, atq; etiam feriebat regem sinistra: ille uero super his contemplabatur eam ore hianti. Si arriserit ei, ridet: sin indignata fuerit, blanditur eidem, ut sibi reconcilietur. Quid est, o uiri, cur mulieres non sint prae potentes, cum designent talia? Tum rex & procures alius alium intuebantur. Porro autem aggressus est de ueritate dicere, Nonne, o uiri, prae potentes sunt mulieres, ingens autem terra, coelum excelsum, & sol cursu rapidus: nam in orbe coeli uertitur, rursumq; recurrit uno die in locum pristinum, nonne qui facit hec magnus est? Atqui maior est ueritas, & ante omnia potentissima. Veritatem praedicat uniuersus orbis, coelum etiam ipsam celebrat, omnisq; rerum natura exhorrescit eam, & tremiscit: nec uitiosi quicquam illi coniunctum est. * Vitiosum est uinum, uitiosus rex, uitiosa mulieres, uitiosa omnis hominum progenies, uitiosaq; opera ipsorum omnia, nec est in eis integritas, uitioq; adeo suo peribunt: ueritas autem manet & uiget in aeternum, uiuit, & in omne saeculum exuperat, neq; est apud ipsam respectus personarum aut discrimen, sed quae iusta sunt peragit, ab omni iniustitia & improbitate sibi temperans. Facta eius nemo non approbat, neq; est ulla in iudicio eius iniquitas. Ipsa deniq; & uirtus est, & regnum, & potestas, & maiestas omnium saeculorum. Perbeatus est Deus ueritatis. His dictis cum conticuisset, conclamauit uniuersus populus, & pronunciauit, Ingens est ueritas, & potentissima. Tum rex dixit illi, Pete siquid uis amplius etiam, q; quae scripta sunt, & tibi dabimus, propterea q; repertus es caeteris sapientior, & sedebis mihi proximus, cognatusq; meus uocaberis. Tum ille regi, Memento, inquit, uoti illius, quod eodem, quo regnum adeptus es, die nuncupasti pro aedificandis Hierosolymis, proq; uasis quae indidem ablata fuerant, remittendis, quae Cyrus excepit (cum de excindenda Babylone uota fecisset,) & illuc se remissurum nuncupauit. Vouisti enim aedificaturum te templum illud quod incenderunt Idumaei, cum Iudaea a Chaldeis deuastata est. Nunc igitur hoc est quod abs te postulo domine rex, & contendo: hec est illa quam abs te peto magnificentia: oro, inquam, ut uotum soluas, quod te regi coeli redditurum ore tuo uouisti. ^{1. Esd. 1. b} ^{2. Esd. 6. b} ^{3. Esd. 6. b} ^{4. Esd. 6. b} ^{5. Esd. 6. b} ^{6. Esd. 6. b} ^{7. Esd. 6. b} ^{8. Esd. 6. b} ^{9. Esd. 6. b} ^{10. Esd. 6. b} ^{11. Esd. 6. b} ^{12. Esd. 6. b} ^{13. Esd. 6. b} ^{14. Esd. 6. b} ^{15. Esd. 6. b} ^{16. Esd. 6. b} ^{17. Esd. 6. b} ^{18. Esd. 6. b} ^{19. Esd. 6. b} ^{20. Esd. 6. b} ^{21. Esd. 6. b} ^{22. Esd. 6. b} ^{23. Esd. 6. b} ^{24. Esd. 6. b} ^{25. Esd. 6. b} ^{26. Esd. 6. b} ^{27. Esd. 6. b} ^{28. Esd. 6. b} ^{29. Esd. 6. b} ^{30. Esd. 6. b} ^{31. Esd. 6. b} ^{32. Esd. 6. b} ^{33. Esd. 6. b} ^{34. Esd. 6. b} ^{35. Esd. 6. b} ^{36. Esd. 6. b} ^{37. Esd. 6. b} ^{38. Esd. 6. b} ^{39. Esd. 6. b} ^{40. Esd. 6. b} ^{41. Esd. 6. b} ^{42. Esd. 6. b} ^{43. Esd. 6. b} ^{44. Esd. 6. b} ^{45. Esd. 6. b} ^{46. Esd. 6. b} ^{47. Esd. 6. b} ^{48. Esd. 6. b} ^{49. Esd. 6. b} ^{50. Esd. 6. b} ^{51. Esd. 6. b} ^{52. Esd. 6. b} ^{53. Esd. 6. b} ^{54. Esd. 6. b} ^{55. Esd. 6. b} ^{56. Esd. 6. b} ^{57. Esd. 6. b} ^{58. Esd. 6. b} ^{59. Esd. 6. b} ^{60. Esd. 6. b} ^{61. Esd. 6. b} ^{62. Esd. 6. b} ^{63. Esd. 6. b} ^{64. Esd. 6. b} ^{65. Esd. 6. b} ^{66. Esd. 6. b} ^{67. Esd. 6. b} ^{68. Esd. 6. b} ^{69. Esd. 6. b} ^{70. Esd. 6. b} ^{71. Esd. 6. b} ^{72. Esd. 6. b} ^{73. Esd. 6. b} ^{74. Esd. 6. b} ^{75. Esd. 6. b} ^{76. Esd. 6. b} ^{77. Esd. 6. b} ^{78. Esd. 6. b} ^{79. Esd. 6. b} ^{80. Esd. 6. b} ^{81. Esd. 6. b} ^{82. Esd. 6. b} ^{83. Esd. 6. b} ^{84. Esd. 6. b} ^{85. Esd. 6. b} ^{86. Esd. 6. b} ^{87. Esd. 6. b} ^{88. Esd. 6. b} ^{89. Esd. 6. b} ^{90. Esd. 6. b} ^{91. Esd. 6. b} ^{92. Esd. 6. b} ^{93. Esd. 6. b} ^{94. Esd. 6. b} ^{95. Esd. 6. b} ^{96. Esd. 6. b} ^{97. Esd. 6. b} ^{98. Esd. 6. b} ^{99. Esd. 6. b} ^{100. Esd. 6. b} ^{101. Esd. 6. b} ^{102. Esd. 6. b} ^{103. Esd. 6. b} ^{104. Esd. 6. b} ^{105. Esd. 6. b} ^{106. Esd. 6. b} ^{107. Esd. 6. b} ^{108. Esd. 6. b} ^{109. Esd. 6. b} ^{110. Esd. 6. b} ^{111. Esd. 6. b} ^{112. Esd. 6. b} ^{113. Esd. 6. b} ^{114. Esd. 6. b} ^{115. Esd. 6. b} ^{116. Esd. 6. b} ^{117. Esd. 6. b} ^{118. Esd. 6. b} ^{119. Esd. 6. b} ^{120. Esd. 6. b} ^{121. Esd. 6. b} ^{122. Esd. 6. b} ^{123. Esd. 6. b} ^{124. Esd. 6. b} ^{125. Esd. 6. b} ^{126. Esd. 6. b} ^{127. Esd. 6. b} ^{128. Esd. 6. b} ^{129. Esd. 6. b} ^{130. Esd. 6. b} ^{131. Esd. 6. b} ^{132. Esd. 6. b} ^{133. Esd. 6. b} ^{134. Esd. 6. b} ^{135. Esd. 6. b} ^{136. Esd. 6. b} ^{137. Esd. 6. b} ^{138. Esd. 6. b} ^{139. Esd. 6. b} ^{140. Esd. 6. b} ^{141. Esd. 6. b} ^{142. Esd. 6. b} ^{143. Esd. 6. b} ^{144. Esd. 6. b} ^{145. Esd. 6. b} ^{146. Esd. 6. b} ^{147. Esd. 6. b} ^{148. Esd. 6. b} ^{149. Esd. 6. b} ^{150. Esd. 6. b} ^{151. Esd. 6. b} ^{152. Esd. 6. b} ^{153. Esd. 6. b} ^{154. Esd. 6. b} ^{155. Esd. 6. b} ^{156. Esd. 6. b} ^{157. Esd. 6. b} ^{158. Esd. 6. b} ^{159. Esd. 6. b} ^{160. Esd. 6. b} ^{161. Esd. 6. b} ^{162. Esd. 6. b} ^{163. Esd. 6. b} ^{164. Esd. 6. b} ^{165. Esd. 6. b} ^{166. Esd. 6. b} ^{167. Esd. 6. b} ^{168. Esd. 6. b} ^{169. Esd. 6. b} ^{170. Esd. 6. b} ^{171. Esd. 6. b} ^{172. Esd. 6. b} ^{173. Esd. 6. b} ^{174. Esd. 6. b} ^{175. Esd. 6. b} ^{176. Esd. 6. b} ^{177. Esd. 6. b} ^{178. Esd. 6. b} ^{179. Esd. 6. b} ^{180. Esd. 6. b} ^{181. Esd. 6. b} ^{182. Esd. 6. b} ^{183. Esd. 6. b} ^{184. Esd. 6. b} ^{185. Esd. 6. b} ^{186. Esd. 6. b} ^{187. Esd. 6. b} ^{188. Esd. 6. b} ^{189. Esd. 6. b} ^{190. Esd. 6. b} ^{191. Esd. 6. b} ^{192. Esd. 6. b} ^{193. Esd. 6. b} ^{194. Esd. 6. b} ^{195. Esd. 6. b} ^{196. Esd. 6. b} ^{197. Esd. 6. b} ^{198. Esd. 6. b} ^{199. Esd. 6. b} ^{200. Esd. 6. b} ^{201. Esd. 6. b} ^{202. Esd. 6. b} ^{203. Esd. 6. b} ^{204. Esd. 6. b} ^{205. Esd. 6. b} ^{206. Esd. 6. b} ^{207. Esd. 6. b} ^{208. Esd. 6. b} ^{209. Esd. 6. b} ^{210. Esd. 6. b} ^{211. Esd. 6. b} ^{212. Esd. 6. b} ^{213. Esd. 6. b} ^{214. Esd. 6. b} ^{215. Esd. 6. b} ^{216. Esd. 6. b} ^{217. Esd. 6. b} ^{218. Esd. 6. b} ^{219. Esd. 6. b} ^{220. Esd. 6. b} ^{221. Esd. 6. b} ^{222. Esd. 6. b} ^{223. Esd. 6. b} ^{224. Esd. 6. b} ^{225. Esd. 6. b} ^{226. Esd. 6. b} ^{227. Esd. 6. b} ^{228. Esd. 6. b} ^{229. Esd. 6. b} ^{230. Esd. 6. b} ^{231. Esd. 6. b} ^{232. Esd. 6. b} ^{233. Esd. 6. b} ^{234. Esd. 6. b} ^{235. Esd. 6. b} ^{236. Esd. 6. b} ^{237. Esd. 6. b} ^{238. Esd. 6. b} ^{239. Esd. 6. b} ^{240. Esd. 6. b} ^{241. Esd. 6. b} ^{242. Esd. 6. b} ^{243. Esd. 6. b} ^{244. Esd. 6. b} ^{245. Esd. 6. b} ^{246. Esd. 6. b} ^{247. Esd. 6. b} ^{248. Esd. 6. b} ^{249. Esd. 6. b} ^{250. Esd. 6. b} ^{251. Esd. 6. b} ^{252. Esd. 6. b} ^{253. Esd. 6. b} ^{254. Esd. 6. b} ^{255. Esd. 6. b} ^{256. Esd. 6. b} ^{257. Esd. 6. b} ^{258. Esd. 6. b} ^{259. Esd. 6. b} ^{260. Esd. 6. b} ^{261. Esd. 6. b} ^{262. Esd. 6. b} ^{263. Esd. 6. b} ^{264. Esd. 6. b} ^{265. Esd. 6. b} ^{266. Esd. 6. b} ^{267. Esd. 6. b} ^{268. Esd. 6. b} ^{269. Esd. 6. b} ^{270. Esd. 6. b} ^{271. Esd. 6. b} ^{272. Esd. 6. b} ^{273. Esd. 6. b} ^{274. Esd. 6. b} ^{275. Esd. 6. b} ^{276. Esd. 6. b} ^{277. Esd. 6. b} ^{278. Esd. 6. b} ^{279. Esd. 6. b} ^{280. Esd. 6. b} ^{281. Esd. 6. b} ^{282. Esd. 6. b} ^{283. Esd. 6. b} ^{284. Esd. 6. b} ^{285. Esd. 6. b} ^{286. Esd. 6. b} ^{287. Esd. 6. b} ^{288. Esd. 6. b} ^{289. Esd. 6. b} ^{290. Esd. 6. b} ^{291. Esd. 6. b} ^{292. Esd. 6. b} ^{293. Esd. 6. b} ^{294. Esd. 6. b} ^{295. Esd. 6. b} ^{296. Esd. 6. b} ^{297. Esd. 6. b} ^{298. Esd. 6. b} ^{299. Esd. 6. b} ^{300. Esd. 6. b} ^{301. Esd. 6. b} ^{302. Esd. 6. b} ^{303. Esd. 6. b} ^{304. Esd. 6. b} ^{305. Esd. 6. b} ^{306. Esd. 6. b} ^{307. Esd. 6. b} ^{308. Esd. 6. b} ^{309. Esd. 6. b} ^{310. Esd. 6. b} ^{311. Esd. 6. b} ^{312. Esd. 6. b} ^{313. Esd. 6. b} ^{314. Esd. 6. b} ^{315. Esd. 6. b} ^{316. Esd. 6. b} ^{317. Esd. 6. b} ^{318. Esd. 6. b} ^{319. Esd. 6. b} ^{320. Esd. 6. b} ^{321. Esd. 6. b} ^{322. Esd. 6. b} ^{323. Esd. 6. b} ^{324. Esd. 6. b} ^{325. Esd. 6. b} ^{326. Esd. 6. b} ^{327. Esd. 6. b} ^{328. Esd. 6. b} ^{329. Esd. 6. b} ^{330. Esd. 6. b} ^{331. Esd. 6. b} ^{332. Esd. 6. b} ^{333. Esd. 6. b} ^{334. Esd. 6. b} ^{335. Esd. 6. b} ^{336. Esd. 6. b} ^{337. Esd. 6. b} ^{338. Esd. 6. b} ^{339. Esd. 6. b} ^{340. Esd. 6. b} ^{341. Esd. 6. b} ^{342. Esd. 6. b} ^{343. Esd. 6. b} ^{344. Esd. 6. b} ^{345. Esd. 6. b} ^{346. Esd. 6. b} ^{347. Esd. 6. b} ^{348. Esd. 6. b} ^{349. Esd. 6. b} ^{350. Esd. 6. b} ^{351. Esd. 6. b} ^{352. Esd. 6. b} ^{353. Esd. 6. b} ^{354. Esd. 6. b} ^{355. Esd. 6. b} ^{356. Esd. 6. b} ^{357. Esd. 6. b} ^{358. Esd. 6. b} ^{359. Esd. 6. b} ^{360. Esd. 6. b} ^{361. Esd. 6. b} ^{362. Esd. 6. b} ^{363. Esd. 6. b} ^{364. Esd. 6. b} ^{365. Esd. 6. b} ^{366. Esd. 6. b} ^{367. Esd. 6. b} ^{368. Esd. 6. b} ^{369. Esd. 6. b} ^{370. Esd. 6. b} ^{371. Esd. 6. b} ^{372. Esd. 6. b} ^{373. Esd. 6. b} ^{374. Esd. 6. b} ^{375. Esd. 6. b} ^{376. Esd. 6. b} ^{377. Esd. 6. b} ^{378. Esd. 6. b} ^{379. Esd. 6. b} ^{380. Esd. 6. b} ^{381. Esd. 6. b} ^{382. Esd. 6. b} ^{383. Esd. 6. b} ^{384. Esd. 6. b} ^{385. Esd. 6. b} ^{386. Esd. 6. b} ^{387. Esd. 6. b} ^{388. Esd. 6. b} ^{389. Esd. 6. b} ^{390. Esd. 6. b} ^{391. Esd. 6. b} ^{392. Esd. 6. b} ^{393. Esd. 6. b} ^{394. Esd. 6. b} ^{395. Esd. 6. b} ^{396. Esd. 6. b} ^{397. Esd. 6. b} ^{398. Esd. 6. b} ^{399. Esd. 6. b} ^{400. Esd. 6. b} ^{401. Esd. 6. b} ^{402. Esd. 6. b} ^{403. Esd. 6. b} ^{404. Esd. 6. b} ^{405. Esd. 6. b} ^{406. Esd. 6. b} ^{407. Esd. 6. b} ^{408. Esd. 6. b} ^{409. Esd. 6. b} ^{410. Esd. 6. b} ^{411. Esd. 6. b} ^{412. Esd. 6. b} ^{413. Esd. 6. b} ^{414. Esd. 6. b} ^{415. Esd. 6. b} ^{416. Esd. 6. b} ^{417. Esd. 6. b} ^{418. Esd. 6. b} ^{419. Esd. 6. b} ^{420. Esd. 6. b} ^{421. Esd. 6. b} ^{422. Esd. 6. b} ^{423. Esd. 6. b} ^{424. Esd. 6. b} ^{425. Esd. 6. b} ^{426. Esd. 6. b} ^{427. Esd. 6. b} ^{428. Esd. 6. b} ^{429. Esd. 6. b} ^{430. Esd. 6. b} ^{431. Esd. 6. b} ^{432. Esd. 6. b} ^{433. Esd. 6. b} ^{434. Esd. 6. b} ^{435. Esd. 6. b} ^{436. Esd. 6. b} ^{437. Esd. 6. b} ^{438. Esd. 6. b} ^{439. Esd. 6. b} ^{440. Esd. 6. b} ^{441. Esd. 6. b} ^{442. Esd. 6. b} ^{443. Esd. 6. b} ^{444. Esd. 6. b} ^{445. Esd. 6. b} ^{446. Esd. 6. b} ^{447. Esd. 6. b} ^{448. Esd. 6. b} ^{449. Esd. 6. b} ^{450. Esd. 6. b} ^{451. Esd. 6. b} ^{452. Esd. 6. b} ^{453. Esd. 6. b} ^{454. Esd. 6. b} ^{455. Esd. 6. b} ^{456. Esd. 6. b} ^{457. Esd. 6. b} ^{458. Esd. 6. b} ^{459. Esd. 6. b} ^{460. Esd. 6. b} ^{461. Esd. 6. b} ^{462. Esd. 6. b} ^{463. Esd. 6. b} ^{464. Esd. 6. b} ^{465. Esd. 6. b} ^{466. Esd. 6. b} ^{467. Esd. 6. b} ^{468. Esd. 6. b} ^{469. Esd. 6. b} ^{470. Esd. 6. b} ^{471. Esd. 6. b} ^{472. Esd. 6. b} ^{473. Esd. 6. b} ^{474. Esd. 6. b} ^{475. Esd. 6. b} ^{476. Esd. 6. b} ^{477. Esd. 6. b} ^{478. Esd. 6. b} ^{479. Esd. 6. b} ^{480. Esd. 6. b} ^{481. Esd. 6. b} ^{482. Esd. 6. b} ^{483. Esd. 6. b} ^{484. Esd. 6. b} ^{485. Esd. 6. b} ^{486. Esd. 6. b} ^{487. Esd. 6. b} ^{488. Esd. 6. b} ^{489. Esd. 6. b} ^{490. Esd. 6. b} ^{491. Esd. 6. b} ^{492. Esd. 6. b} ^{493. Esd. 6. b} ^{494. Esd. 6. b} ^{495. Esd. 6. b} ^{496. Esd. 6. b} ^{497. Esd. 6. b} ^{498. Esd. 6. b} ^{499. Esd. 6. b} ^{500. Esd. 6. b} ^{501. Esd. 6. b} ^{502. Esd. 6. b} ^{503. Esd. 6. b} ^{504. Esd. 6. b} ^{505. Esd. 6. b} ^{506. Esd. 6. b} ^{507. Esd. 6. b} ^{508. Esd. 6. b} ^{509. Esd. 6. b} ^{510. Esd. 6. b} ^{511. Esd. 6. b} ^{512. Esd. 6. b} ^{513. Esd. 6. b} ^{514. Esd. 6. b} ^{515. Esd. 6. b} ^{516. Esd. 6. b} ^{517. Esd. 6. b} ^{518. Esd. 6. b} ^{519. Esd. 6. b} ^{520. Esd. 6. b} ^{521. Esd. 6. b} ^{522. Esd. 6. b} ^{523. Esd. 6. b} ^{524. Esd. 6. b} ^{525. Esd. 6. b} ^{526. Esd. 6. b} ^{527. Esd. 6. b} ^{528. Esd. 6. b} ^{529. Esd. 6. b} ^{530. Esd. 6. b} ^{531. Esd. 6. b} ^{532. Esd. 6. b} ^{533. Esd. 6. b} ^{534. Esd. 6. b} ^{535. Esd. 6. b} ^{536. Esd. 6. b} ^{537. Esd. 6. b} ^{538. Esd. 6. b} ^{539. Esd. 6. b} ^{540. Esd. 6. b} ^{541. Esd. 6. b} ^{542. Esd. 6. b} ^{543. Esd. 6. b} ^{544. Esd. 6. b} ^{545. Esd. 6. b} ^{546. Esd. 6. b} ^{547. Esd. 6. b} ^{548. Esd. 6. b} ^{549. Esd. 6. b} ^{550. Esd. 6. b} ^{551. Esd. 6. b} ^{552. Esd. 6. b} ^{553. Esd. 6. b} ^{554. Esd. 6. b} ^{555. Esd. 6. b} ^{556. Esd. 6. b} ^{557. Esd. 6. b} ^{558. Esd. 6. b} ^{559. Esd. 6. b} ^{560. Esd. 6. b} ^{561. Esd. 6. b} ^{562. Esd. 6. b} ^{563. Esd. 6. b} ^{564. Esd. 6. b} ^{565. Esd. 6. b} ^{566. Esd. 6. b} ^{567. Esd. 6. b} ^{568. Esd. 6. b} ^{569. Esd. 6. b} ^{570. Esd. 6. b} ^{571. Esd. 6. b} ^{572. Esd. 6. b} ^{573. Esd. 6. b} ^{574. Esd. 6. b} ^{575. Esd. 6. b} ^{576. Esd. 6. b} ^{577. Esd. 6. b} ^{578. Esd. 6. b} ^{579. Esd. 6. b} ^{580. Esd. 6. b} ^{581. Esd. 6. b} ^{582. Esd. 6. b} ^{583. Esd. 6. b} ^{584. Esd. 6. b} ^{585. Esd. 6. b} ^{586. Esd. 6. b} ^{587. Esd. 6. b} ^{588. Esd. 6. b} ^{589. Esd. 6. b} ^{590. Esd. 6. b} ^{591. Esd. 6. b} ^{592. Esd. 6. b} ^{593. Esd. 6. b} ^{594. Esd. 6. b} ^{595. Esd. 6. b} ^{596. Esd. 6. b} ^{597. Esd. 6. b} ^{598. Esd. 6. b} ^{599. Esd. 6. b} ^{600. Esd. 6. b} ^{601. Esd. 6. b} ^{602. Esd. 6. b} ^{603. Esd. 6. b} ^{604. Esd. 6. b} ^{605. Esd. 6. b} ^{606. Esd. 6. b} ^{607. Esd. 6. b} ^{608. Esd. 6. b} ^{609. Esd. 6. b} ^{610. Esd. 6. b} ^{611. Esd. 6. b} ^{612. Esd. 6. b} ^{613. Esd. 6. b} ^{614. Esd. 6. b} ^{615. Esd. 6. b} ^{616. Esd. 6. b} ^{617. Esd. 6. b} ^{618. Esd. 6. b} ^{619. Esd. 6. b} ^{620. Esd. 6. b} ^{621. Esd. 6. b} ^{622. Esd. 6. b} ^{623. Esd. 6. b} ^{624. Esd. 6. b} ^{625. Esd. 6. b} ^{626. Esd. 6. b} ^{627. Esd. 6. b} ^{628. Esd. 6. b} ^{629. Esd. 6. b} ^{630. Esd. 6. b} ^{631. Esd. 6. b} ^{632. Esd. 6. b} ^{633. Esd. 6. b} ^{634. Esd. 6. b} ^{635. Esd. 6. b} ^{636. Esd. 6. b} ^{637. Esd. 6. b} ^{638. Esd. 6. b} ^{639. Esd. 6. b} ^{640. Esd. 6. b} ^{641. Esd. 6. b} ^{642. Esd. 6. b} ^{643. Esd. 6. b} ^{644. Esd. 6. b} ^{645. Esd. 6. b} ^{646. Esd. 6. b} ^{647. Esd. 6. b} ^{648. Esd. 6. b} ^{649. Esd. 6. b} ^{650. Esd. 6. b} ^{651. Esd. 6. b} ^{652. Esd. 6. b} ^{653. Esd. 6. b} ^{654. Esd. 6. b} ^{655. Esd. 6. b} ^{656. Esd. 6. b} ^{657. Esd. 6. b} ^{658. Esd. 6. b} ^{659. Esd. 6. b} ^{660. Esd. 6. b} ^{661. Esd. 6. b} ^{662. Esd. 6. b} ^{663. Esd. 6. b} ^{664. Esd. 6. b} ^{665. Esd. 6. b} ^{666. Esd. 6. b} ^{667. Esd. 6. b} ^{668. Esd. 6. b} ^{669. Esd. 6. b} ^{670. Esd. 6. b} ^{671. Esd. 6. b} ^{672. Esd. 6. b} ^{673. Esd. 6. b} ^{674. Esd. 6. b} ^{675. Esd. 6. b} ^{676. Esd. 6. b} ^{677. Esd. 6. b} ^{678. Esd. 6. b} ^{679. Esd. 6. b} ^{680. Esd. 6. b} ^{681. Esd. 6. b} ^{682. Esd. 6. b} ^{683. Esd. 6. b} ⁶⁸

hi gratias ago Domine deus patrum nostrorum. Cumq̃ sumptis epistolis profectus uenisset Babylonem, & nuncium fratribus suis attulisset omnibus, laudauerunt illi deum maiorum suorum, q̃ dedisset ipsis missionem & laxamentum ad proficiscendum, & Hierosolymam ac templum de nomine ipsius percelebratum ædificandum: atq̃ exultabūdi cantibus & lætitia dies septem consumpserunt.

CAP. V.

His rebus actis, delecti fuerunt in profectiōem principes familiarum patrum, iuxta tribus suas cum uxoribus, filiis & filiabus, seruis & ancillis, ac iumentis suis: misitq̃ unā cum eis Darius mille equites, quibus commendauit deducendos illos, donec eos tuto restituisent Hierosolymā cum cantibus, tympanis & tibijs: omnes enim fratres ipsorum ludebant.

Sacerdotes prognati Phinees filio Aaronis,

Iesus filius Iosedec Saraia prognati.

Et Ioachim filius Zorobabelis †Salathiele nati, de genere Dauidico, ex progenie Phares, tribulis autem Iudæ: †qui sub Dario rege Persarū sermones sapientes habuit, anno regni eius secundo, mense primo Nisan.

Hi sunt autem Iudæi reduces ab exilio captiuitatis, quos Babylonem duxerat Nabuchodonozor rex Babylonis, unde reuersi sunt Hierosolymā & in reliquam Iudæam, in suam quisq̃ ciuitatem profecti cum Zorobabele & Iesu, cum Neemia & †Zacharia, Reesaiā, Enenio, Mardocheo, Belsano, Mispharaso, Reelia, Rehūmo, & Baana ducibus suis.

Numerus gentiliū, & duces eorum.

†Prognatorum Phareos, duo millia centum septuagintaduō.

Prognati Schaphatia †trecenti septuagintaduō.

Prognati Areh, septingenti quinquaginta †septem.

Prognatorū Phahathmoab, [cum prognatis Ieschuaioab,] duo millia octīn B genti duodecim.

Prognati Eilam, mille ducenti quinquagintaquatuor.

Prognati Zathui, noningenti quadragintaquinq̃.

Prognati Corbe, septingentiquinq̃.

Prognati Bani, sexingenti quadraginta †octo.

Prognati Bibai, sexingenti uigintitres.

Prognatorum †Azgad, †tria millia ducenti uigintiduō.

Prognati Adonicam, sexingenti sexaginta †septem.

Prognatorum †Bagoi, duo millia sexagintasex.

Prognati †Adin, quadringenti quinquagintaquatuor.

Prognati Ater ihezecia, nonaginta †octo.

Prognati Ceilan, & Azeta, sexagintaseptem.

Prognati †Azuran, quadringenti trigintaduō.

Prognati Anania, centum.

Vnus prognatorum Arom.

Prognati Bazai, trecenti uiginti †tres.

Prognati Arsiphurith, centum & duo.

Prognatorum Meterus, tria millia quinq̃.

Oriundi ex Bethlehem, centum uigintitres.

Oriundi ex Netophah, quinquaginta †quinq̃.

Oriundi ex Anathoth, centum uigintiocto.

Oriundi ex Bethschamos, quadragintaduō.

Oriundi & Cariathiarim, uigintiquinq̃.

Oriundi ex Caphirah & Beroth, septingenti quadragintatres.

†1. Esd. 2. Saraia Reclia.

†Ap. 1. Esd. 2. 12.

†Ap. 1.

†Neem. 7. octo. 1. Esd. 2. duo.

†Quod Latina uetera mēdose habent Archad, Græc. ἀρχαδ. 1. Esd. 2. 1221, Neem. 7. 23 12. *Neem. 7. septem. 1. Esd. 2. sex. †Græci legerunt בָּגוֹי pro בָּגוֹי. †Genitiui est terminatio in Græco. Sitarectius Latina, q̃ Aro. †Interpres uetus Azoroc, 439 filij Iedarbone, 132.

†Sic 1. Esd. 2. Sed Neem. cap. 7. quatuor.

†1. Esd. 2. sex.

†Mendosum est 1. Esd. 2. pro 1. Esd. 2.

Esdrae

^aLat. uet. Qui Enocadies & Modie.

[†]1. Esd. 1. מְבַמִּים Græcus mēdose habet.

[†]LXX. ad Græcā terminatiōnem detorsere.

[†]Quod alij mendose Ecnobes.

[†]1. Esd. 2. aliter, & hinc in Latinis ueteribus ponuntur quæ desunt in Græcis.

^aAl. Anobas.

^aAl. Eliafib.

[†]Sic rectius uetus interpres.

[†]Sic correctius uetus interp.

[†]מִן־הָאֵלֶּיךָ lego, חרם

[†]Ita rectius, ut uetus interpres, al. ianā.

[†]Ita correctius uetus interpres.

[†]Propior ita recto uetus interpres.

^aנְתֻנִים

^aסִיעָה

^aAl. Hellu.

[†]Ita rectius uetus interpres.

[†]Vetus interpres Obai.

[†]Vetus interpres Camā.

[†]Heb. גָּרִי

[†]מִן־הָאֵלֶּיךָ Mendose est transpositum, ἀπορ.

[†]Vetus interp. Desana.

[†]Ita emendatius secundum Latinum uestigium.

^aגֹּמִי

^aשִׁנְיָה

[†]Vetus interpres Sinone.

[†]Al. Attre.

[†]Al. Hastem.

[†]Pro quo corrupte uetus interpres Accusu.

[†]Vetus interpres Fauō.

[†]Al. Phusa.

[†]Ita emendatius Latina uetera.

[†]סִיעָה נִצְיָה

[†]נִצְיָה

[†]Cui propior uetus interp. q. quod in Græco.

^aיְעִלָּה

[†]יְעִלָּה unde Latina et Græca corrupta uidentur.

[†]Vnde corruptum quod est in Latino.

^aצִיִּים

[†]Latin. Charoneth.

[†]Al. Masith.

[†]Al. Ame, Sasus.

[†]Al. Eura.

[†]Al. Rahotis.

[†]Al. Phasphat.

[†]Al. Malmon.

[†]Ita emendatius, quā ut Græca.

[†]Al. Carmellam, & Careth.

[†]Ita emendatius iuxta ueteris interpretationis uestigium.

[†]Nec inuenti sunt.

[†]חֲבִיָּה

[†]Al. Addin.

[†]חֲתִישָׁתָא

Oriundi ex Pirah, septingenti.

^aOriundi ex Chadias, & Ammidioi, quadringenti uigintiduo.

Oriundi ex Haramah, & Gabaa, sexingenti uigintiunus.

Oriundi ex [†]Macamos, centum uigintiduo.

Oriundi ex [†]Bethel, quinquagintaduo.

Oriundi ex [†]Nebo, centum quinquagintafex.

Oriundi [†]Calamolao, & Ono, septingenti uiginti quinque.

Oriundi Ierecho, trecenti quadraginta quinque.

Oriundorum ^aSanaah, tria millia trecenti triginta.

Sacerdotes.

^cAb ledaia Iesu prognato in filios ^aSanasib propagati noningenti septuaginta [†]duo.

[†]1. Esd. 2. tres

Prognati ^aEmer, mille quinquagintaduo.

Prognati ^aPhaschhur, [†]mille quadraginta septem.

[†]1. Esd. 2.

3247.

Prognati [†]Charim, mille septendecim.

Leuitæ.

Prognati Ieschue, & Cadmiel, & Banna, & Suia, septuaginta quatuor filij.

Cantores sacri.

Prognati Asaph, [†]centum quadraginta octo.

[†]Ita Necem. 7

Sed 1. Esd. 2.

328.

Ostiarij.

Prognati Schalum. Prognati ^aAter. Prognati Talmon. Prognati ^aAcub. Prognati Hateta. Prognati ^aSchobi. Vniuersi centū trigintanouē.

^aSacrorum ministri.

Prognati Zeha, prognati Haschupha, prognati Tabaoth, prognati Ceros,

prognati ^aSuia, prognati ^aPhaleu, prognati Labana, prognati Hagaba, prognati ^aAcub, prognati Vta, prognati Cetab, prognati Hagab, prognati ^aSi

bai, prognati Hanan, prognati ^aCathua, prognati ^aGeddur, prognati ^aRaia,

prognati [†]Daifan, prognati ^aNecoda, prognati Chafeba, prognati ^aGaze

ma, prognati [†]Azia, prognati ^aPhinees, prognati [†]Asara, prognati ^aBastai,

prognati Asanah, prognati Meunim, prognati Naphisim, prognati ^aBacu

buc, prognati Hacupha, prognati Harhur, prognati ^aPharacim, prognati

Bazaloth, prognati Mehida, prognati ^aCutha, prognati Charescha, prognati

^aBarcus, prognati [†]Aferar, prognati Thomoh, prognati ^aNazih, prognati

ti Hatipha.

Prognati [†]seruis Salomonis.

Prognati ^aHazophoreth, prognati Pharuda, prognati ^aleelah, prognati [†]Lo

zon, prognati ^aGiddael, prognati Sthaphetia, prognati Agia, prognati Pha

careth, prognati ^aZabim, prognati ^aSarothie, prognati ^aMasias, prognati

^aGar, prognati Addus, prognati Subah, prognati ^aApherra, prognati ^aBas

rodis, prognati ^aSabat, prognati ^aAllom. Vniuersi uero ministri sacrorū,

prognatiq; seruis Salomonis, trecenti septuagintaduo. Hi sunt qui ascen

derunt a [†]Thelmelah, & Thelharscha, quorum dux erat ^aCharaathalar, &

Aalar: nec poterant familiam aut genus suum quod ab Israele ducerent, ede

re. Prognati [†]Dalaia Tubia nato: prognati Necoda, sexingenti quinquas

gintaduo.

Et ē sacerdotibus, qui sacerdotio fungebantur, ^anec authorem habue

runt, prognati ^aHobia, prognati Haco, prognati ^aAddus, [†]qui duxit Au

1. Esd. 2. e

giam uxorem ^afiliabus Barzillai, & ipsius nomine uocatus est. Hi quæsi

ta generis sui assignatione in catalogo, nec inuenta, sacrificando summoti

sunt, & interdixit illis Nehemias & ^aHatharias, ne sacris participarent, do

nec

nec existeret pontifex instructus doctrina & ueritate. Cæterum uniuerſi oriundi ab Iſrael, à duodecim annos natis & ephebis, conſtituebant quadraginta millia, præter ſeruos & ancillas: duo millia trecēti ſexaginta ſerui iſtorum, & ancillarum ſeptem millia trecentæ quadragintaſeptem: cantores & pſaltriæ, ducenti quadragintaquinque: & equi ſeptingenti trigintaſex. Muli, ducenti quadragintaquinque: aſinorū quinq; millia quingenti uigintiquinque. Porro è proceribus familiarum fuerunt qui cum ueniſſent ad templum Dei Hieroſolymitanum, uouerent ſe templum illud ſuo loco extructuros pro ſuis quiſq; uiribus, & in ſanctum theſaurum operis erogaturos mille minas auri, & argenti minarum quinq; millia, centumq; uestes ſacerdotales. Deinde ſacerdotes & Leuitæ ac populares tam Hieroſolymis, q̃ in reliqua regione, atq; etiam ſacri cantores, & oſtiarij, omneſq; Iſraelitæ ſedes in oppidis ſuis acceperunt. Inſtante uero menſe ſeptimo, cum iam Iſraelitæ ſua ſinguli poſſiderent, conueniſſentq; unanimi in atrium, quod erat ante portam orientalem, coorti Ieſus filius Iozadec, & fratres eiſ ſacerdotes, unaq; Zorobabel filius Salathielis, & fratres eiſ, altare Dei Iſraelitici holocauſtis ſuper eo immolandis parauerunt, ſecundum ea quæ in libro Moſis uiri illius diuini ſunt imperata. Et quamuiſ conueniretur aduerſum eos ex alijs gentibus terræ, q̃ inimicitias haberent cum eiſ, omneſq; gentes terræ uim in eos facerent: aram tamen loco ſuo erigebant, & immolabant hoſtias ſuo tempore, holocauſtaq; Domino tam matutina q̃ ueſpertina: etiã agitabant ſcenopœgia ſolenne, ut lege præceptum eſt, ſacrificiaq; quotidie, ut cōueniebat, atq; inſuper ſacrificia perennia, immolationeſq; ſabbathis, calendis & ſolennibus omnibus ſacratſ. Porro quicunq; uouerāt Deo uotum, à calendis ſeptimi menſis cœperūt ei ſacrificia facere, quamuiſ templū ei� nondum eſſet extructum: pecuniam autem lapicidſ & fabris attribuerunt, tum cibaria & potionem, carraq; Sidonijs & Tyrijs, ut è Libano materiam cedrinam ratibus in portum loppes transportatam adueherent, ſecundū edictum ipſiſ à Cyro Perſarum rege perſcriptum. Secundo demum anno, poſtquam uenit ad templum Dei Hieroſolymitanum menſe ſecundo, Zorobabel filius Salathielis, & Ieſus filius Iozedec cum fratribus ſiſ, ſacerdoſq; & Leuitæ, omneſq; adeo Hieroſolymam è captiuitate reuerſi cœperunt fundamenta ædiſ Dei iacere, calendis ſecundi menſis anni ſecundi, quam in Iudæam & Hieroſolymam peruenerāt: & Leuitas ab anno ætatiſ uiceſimo operi Domini præfecerūt. Inſtabant ergo Ieſus cum filijs & fratribus, & Cadmiel frater, filijq; Madiabun, & Iodæ illius Heliadune nati cum filijs & fratribus, uno animo Leuitæ omneſq; ſcientes opus, & ad ædiſ Dei fabricationem incumbentes. Cumq; iam extruerent ædem Domini opificeſ, ſacerdotes ſtolati ſtabant cum inſtrumentis muſicis & tubiſ: & item Leuitæ oriundi ab Aſaph tenentes cymbala, & decantanteſ Dominum, deq; more Dauidiſ regiſ Iſraelitici prædicanteſ. Siquidem uoceſ iactabant cum carminibus eiſ gratulanteſ, Quippe bonitas eiſ & gloria per omnem Iſraelem perpetua. Omniſ autem populus tubiſ canebat, & clamitabat magna uoce decantando laudeſ Domini propter extructionem ædiſ ipſiſ. Et ueniebant è ſacerdotibus & Leuitiſ, ac proceribus familiarum ipſorum, qui priſtinum templum uidebant ætate prouectiores ad ædificationem huiſ, cum ſletu magnaq; lamētatione, multiq; cum tibiſ ac ingenti clamore lætabundi, adeo ut populus præ lamentiſ illiſ tubaſ exaudire non poſſet, alioqui turba erat ingens tuba canētum, quæ procul audiretur. Quare cum ſonitum accepiſſent hoſteſ tribuum Iuda & Beniamin, ueniſſentq; exploratum, quidnam ſibi uox ea tubarum uellet, ubi compererunt manum iſſoſ è captiuitate ædem ædificare domino deo Iſraelitico, aditiſ Zorobabele Ieſu, & familiarū proceribus, Vna uobiſcum, inquiunt, ædificabimus. Similiter enim atq; uoſ auſcultamus Domino ueſtro, & ipſi ſacrificamus iam inde à temporibus Aſcazareth re-

quid eſt, q̃ doctrina & ueritate genus iſorū edoceret ער עמר כהן לאררים ונתנים
Eſq. 2. uel, pontifex
Vim & Thammum
gerens, quod uidetur
ſuiſſe inſigne, quod
dam in p̃ſentia h̃c
titulo qui ſacerdoteſ
admoneret officiij ſui
quorum in primis eſt
doctrinam & ueritatem
dei edocere. Et
q̃ hoc quod erat in
ſacerdote præcipuū
indicabat, ideo per
ſynecdoche aliquan
do ponitur pro ipſo
pontifice habitu pon
tificaſ inſtructo, ut
1. Reg. 28. aliquando
pro toto habitu pon
tificaſ in quo conſu
lere dominum uide
ſunt, ut Nū. 27. Deu.
33 Cui etiam ſancti
moniam tribuebat,
quod deus eo habitu
conſultuſ potiſſimuſ
reſponderet, propter
inſtitutuſ ſuum. Quare
1. Reg. 30. Dauid
Ephod requirit.

עמר ער

עמר ער

לברא אל בית

1. Eſd. 3. כבני

γ Vcl, opificeſ urgen
teſ, quod 1. Eſar 3.
על עשה
המלאכה

אמר חרן
1. Eſd. 4

1. Eſd. 2.
6720.

1. Eſd. 3. a

Leuit. 23. f

1. Eſd. 3. b

Eccle. 49. b. c

1. Par. 17. b

1. Eſd. 4. a

Esdrae

gis Assyriorū, qui nos hūc deduxit. Quibus respondit Zorobabel, Iesus, & proceres familiarum Israelitarum. Non conuenit nobis uobiscum ad ædem Domini deo nostro ædificandam. Nos enim ædificabimus soli Domino Israelitico, prout Cyrus Persarū rex nobis imperauit. At incolæ terræ languidos reddebāt ludæos, & oppugnātes eos arcebant ædificādo, tum insidias, factiones atq; coitiones moliendo, quo minus ædificium absolueretur obstabant per omne tempus uitæ Cyri regis. Itaq; per biennium prohibiti sunt ædificatione, usq; ad regnum Darij.

CAPVT VI.

^{*Super eos.} **A** Anno uero secundo regni Darij, Aggæo & Zacharia, qui filius erat Addo, prophetis ^{1. Esd. 5. a} fata sua ludæis & incolis ludææ ac Hierosolymæ, nomine Domini dei Israelitici uaticinantibus, eo, inquam, tempore Zorobabel Salathiele natus, & Iesus filius Iosedec extruere cœperūt ædem Domini Hierosolymitanam, adiungentibus se prophetis Domini, & eos adiuuantibus. Eodem tempore præsto fuerunt eis Sisennes præfectus Syriæ Phœniciaeq; & Sathrabuzanes cū collegis suis, & eos interrogauerunt, Cuius nam decreto freti templum hoc ædificatis? & structuram hanc reliquaq; omnia molimini? aut qui sunt opifices ista perpetrantes? Gratiam tamen seniores ludæorum cōsecuti sunt à Domino, (qui reduces è captiuitate respiciebat,) ut non prohiberentur ædificatione, donec ad Darium de ipsis relatum fuisset, & renunciatum. ^{2. Esd. 5. a} ^{Neem. cap. 5.}

Exemplum epistolæ ad Darium scriptæ, & missæ.

Sisennes præfectus Syriæ & Phœniciaeq; & Sathrabuzanes, ac collegæ in Syria Phœniciaq; præsides, regi Dario salutem. Omnino notum esto domino nostro regi, nos ludææ fines ingressos, ubi Hierosolymam urbem peruenimus, deprehendisse obnoxios captiuitati seniores ludæorum in eadem urbe Hierosolyma condentes ædem Domino magnam & nouam politis lapidibus pretiosis, tigna q; iam iniuncta parietibus, atq; opera ipsa maturari instanter, & negotiū recte succedere sub manus ipsis summa cum magnificentia diligentiaq; perficiendum. Cumq; in ^{3. Reg. 6. a} ^{4. Reg. 24. 25.} ^{1. Esd. 5. c} ^{2. Esd. 6. a} ^{3. Esd. 4. c} interrogassemus seniores his uerbis, Cuiusnam iussu ædificatis ædem hanc, aut hæc opera statuitis? Cum inquam, sciscitati essemus uiros his rebus authores tibi significandi, scribendi q; causa, & nomina ducum ab ipsis describenda poposcissemus, illi nobis in hæc uerba responderūt, Nos creatoris cœli terræq; Dñi serui sumus. Cū autem conditū fuisset templū multis antehac annis à rege Israelitico magno et præpotente, & esset consummatū, cœlestis Dominus Israelis patres nostros, quia peccatis exacerbarunt ipsum, tradidit in manus Nabuchodonozoris regis Babylonie Chaldæorum, qui templum hoc demoliti concremauerunt, & populum captiuum abduxerunt Babylonem. Cyrus autem rex anno primo quā regnum obtinuit in Babylonia regione, diplomata dedit ut templum hoc ædificaretur, sacra q; uasa tam aurea quā argentea, quæ de tēplo Hierosolymitano Nabuchodonozor abstulerat, & collocarat in delubro suo, ea rursus inde rex idem Cyrus extulit è delubro illo Babylonico. Fuerunt autē attributa Zorobabeli & Sanabassarō præfecto, cum mandatis ut eadem asportata uasa in templo Hierosolymitano reponeret, in templo inquam Domini suo loco restituendo. Tum Sanabassarus ille cū huc aduenisset, fundamenta iecit ædis Domini Hierosolymitanæ, quæ cum ex illo ædificetur usq; adhuc, nondum est consummationem consecuta. Nunc ergo si regi uidetur, inquiratur in regijs Cyri bibliothecis, & si inueniat decreto Cyri regis cceptam esse structuram ædis Domini Hierosolymitanæ, regi q; domino nostro uideatur, de his nobis renunciaret. Tum rex Darius præcepit ut inquireretur in regijs bibliothecis quæ sunt in Babylonia, & inuentum est in Ecbatanis urbe, quæ est in regione Media, uolumen unum, in quo hæc erant memoriæ prodita, Cyrus rex anno regni sui primo mandauit ædem Domini Hierosolymis, ubi igni

^{1. Esd. 5. c} ^{est Schafsch} ^{bazar.}

^{1. Esd. 6.} ^{בית המדרש}

igni perenni sacrificetur, ædificandam, cuius altitudo sit cubitorum sexaginta, totidemq; cubitorum latitudo, cum domicilijs è lapide polito tribus, & uno ex indigena nouoq; ligno domicilio. Vtq; de domo Cyri regis tribuantur impendia, & sacra ædis Domini uasa, tam aurea q; argentea, quæ templo Hierosolymitano Nabuchodonozor extulit, & asportauit Babylonem, ut restituta in idem templum Hierosolymitanum, quo collocata fuerunt loco reponantur. Iniunxit autem curam agendam Sisennæ præfecto Syriæ & Phœniciæ, ac Sathrabuzanæ, collegisq; & delegatis per Syriam Phœniciamq; præsidibus, ut loco abstineant: sinant autem Zorobabelem seruum Domini & præfectum Iudææ, senatumq; Iudæorum ædem illam Domini eo in loco extruere. Porro autem ego præcipiendum putauit, ut perficiatur ædificium, & auxiliũ accuretur ferendũ reducis à captiuitate Iudæis, donec ædes Domini fuerit absoluta. Præterea ex tributo Cœlesyriæ & Phœniciæ stipendium diligenter præbendum isdem hominibus & præfecto Zorobabeli, in sacra facienda Domino, in tauros, in arietes, in agnos: itemq; frumenti, salis, uini & olei annua continua, prout sacerdotes Hierosolymitani renunciarint infumi quotidie citra controuersiam, ut deo summo pro rege & liberis eius feratur libamina, & pro uita eorum supplicetur. Ad hæc sancitum est, ut quicumq; transgressi fuerint aliquid supra dictorum aut scriptorum, aut etiam minuerint, ut lignum tollatur è possessionibus eorum, in quo suspendantur, bonaq; ipsorum regi addicantur. Proindeq; adeo Dominus ille, cuius est illic nomen percelebratum, aboleat omnem regem aut populum, qui manum suam ad prohibendum aut affligendum ædem illam Domini Hierosolymitanam protulerit. Hæc ego rex Darius decreui, ut secundum ea exacte procuretur.

CAPVT VII.

1. Esd. 6.

TVM Sisennes præfectus Cœlesyriæ Phœniciæq; & Sathrabuzanes ac collega A mandata regis Darij persequentes sacris instabant operibus, senioribus sacerdotum ædilibusq; templi ferētes auxilium. Et succedebāt opera sacra prophetico munere fungētib; Aggeo & Zacharia uatibus, & ad finem perducta sunt iuxta mandatum Domini Dei Israelitici, & decretum Cyri, Darij & Artaxerxis regum B Persicorum, usq; ad sextum annum regis Darij, quo templum illud sacrosanctum consummatum est, tertia & uicesima die mensis Adar, anno sexto Darij regis. Fecerunt autem posterius Israelis tam sacerdotes ac Leuitę, quàm reliqui reduces è captiuitate socij secundum præcepta libri Mosaij, & consecrarunt in dedicationem templi Domini tauros centũ, ducentos arietes, agnos quadringentos, & pro peccatis totius populi Israelitici hœdos duodecim, pro numero duodecim tribuum Israelitarũ, sacerdotibus & Leuitis adornatis iuxta tribus, stantibus in opere Domini dei Israelitici secundum præscriptum libri Mosaij, itemq; pro singulis p ortis ostiarijs. Et egerunt Israelitę reduces à captiuitate pascha die mensis primi quartadecima, quando lustrati sunt sacerdotes & Leuitę unā cum omnibus ab exilio re-^aducibus. Nam lustrabantur, & immolabant pascha omnibus reuersis è captiuitate, unaq; cum omnibus lustrabantur, & mactabant pascha omnibus tam fratribus suis sacerdotibus, q; sibi metipsis. Epulati sunt itaq; Israelitę ab exilio reduces omnes abalienati à piaculis gentium terre Dominiq; sectatores, & celebrauerunt diem festum azymorum septem diebus lætabundi in conspectu Domini, q; consiliũ regis Assyrici erga eos inclinasset, ut eis ad manus operibus Domini Dei Israelitici admouendas author esset.

^aId est, solēne paschatis.^bId est, hostiā paschatis.

CAP. VIII.

1. Esd. 7. a

Post hæc peracta regnante Artaxerxe rege Persarũ, aduenit Esdras natus Saraia filio Azarię, filij Helcig, filij Schalum, filij Zadoc, filij Achitob, filij Amarię, filij Azarię, filij Merioth, filij Zacharię, filij Sauia, filij Bocci, filij Abischua, filij Phineles, filij Eleazar, filij Aharonis primi sacerdotis. Hic Esdras ascendit è Babylone, scriba ingeniosus in lege Moylis, quę data est à Deo Israelitico: & orna-

^aId est, mendoſe, pro iſſia.

Esdrae

uit eum rex honoribus, ut qui gratia apud ipsum in omnibus postulatis suis ualuisse. Ascenderunt autem una cum eo e posteris Israelis tam sacerdotes & Leuitae, quam ostiarii & ministri sacrorum Hierosolymam, anno septimo regni Artaxerxis, [perueneruntque Hierosolymam] mense quinto, eodem anno septimo regni. Nam profecti Babylone noua luna primi mensis, [noua luna quinti] Hierosolymam pro dato sibi a Domino successu itineris peruenere. Etenim Esdras hic magna pollebat scientia, ut nihil praetermitteret eorum quae essent instituenda ex lege praecipisque Domini, utque omnem Israelem ritus omnes & iura edoceret. Huic Esdrae sacerdoti, ac professori legis dominicae scriptum diploma Artaxerxis regis oblatum est, cuius subiectum est exemplum.

Rex Artaxerxes Esdrae sacerdoti, legisque dominicae professori salutem.

Ego adductus officijs humanitatis, statuendum putaui, ut quiuvis ex gente Iudaorum sacerdotes & Leuitae, qui essent in regno nostro, quibusque ita gratum foret, una tecum proficisceretur in terram Israeliticam. Si quibus igitur est animus, ut mihi & septem amicis meis consiliarijs placuit, una confurgat in profectionem: ut secundum ea quae lex Domini continet, procurent res Iudaicas & Hierosolymitanas. Ferant autem Hierosolymam Domino Israelitico munera, quae ego & amici uoto nuncupauimus, & aurum atque argentum omne quod in terra Babylonica comparari potuerit, Domino ferant Hierosolymam, & quod donarijs populi collatum fuerit, in templum Domini dei sui Hierosolymitanum: ut tam aurum quam argentum cogatur in tauros, in arietes, in agnos, & his similia, ad hostias Domino Hierosolymis ad aram eiusdem Domini dei eorum immolandas. Ad haec omnia quaecunque tu cum fratribus tuis tam auro quam argento effecta uolueris, pro uoluntate Dei tui perficito, sacraque uasa Domini in usum templi Dei tui quod est Hierosolymis, tibi data ibidem coram deo tuo collocato. Itemque reliqua, quaecunque tibi uenerint in mentem, ad templum Dei tui necessaria de regali thesauro suppeditabis. Etenim ego rex Artaxerxes quaestoribus Syriae Phoeniciaeque praeci, ut quaecunque petitum miserit Esdras sacerdos, legisque summi Dei professor, ea diligenter ipsi usque ad talenta argenti centum tribuant, similiter autem & usque ad frumenti coros centum, uinique metretas totidem. Et alia uero large omnia secundum legem diuinam summo Deo peragantur, ut ne contrahatur offensio regno regis & filiorum eius. Porro autem uobis denunciatum esto, ut ne ullis sacerdotibus, Leuitis, sacris cantoribus, ostiarijs, sacrorum ministris, aut huic templo nauantibus operam ullis ullum tributum aut uectigalis genus aliud irrogetur, neque potestatem quisque habeat his quicquam imponendi. Tu uero Esdra pro diuina sapientia, iudices designa & arbitros, qui ius dicant in tota Syria Phoeniciaque, legis Dei tui peritos omnes, imperitiores autem doceto, ut quicumque legem diuinam aut regiam uiolarint, sedulo plectantur siue morte, siue cruciatu, siue multa pecuniaria, siue abductione. Tum Esdras scriba, Gratulor, inquit, soli Domino deo patrum meorum, qui hanc iniecit regi mentem, ut gloria ornaret aedem ipsius Hierosolymitanam, & honorem mihi apud regem consiliariosque, amicos omnes & proceres eius tribuit, unde ope Domini dei mei fretus audacior euaderem: tum autem qui congregauit uiros ex gente Israelitica, qui mecum proficiscerentur.

Hi sunt autem proceres familiarum iuxta suum quisque primatum, qui mecum Babylone profecti sunt, tempore regni regis Artaxerxis.

E prognatis Phinehes, Gersom: e prognatis Ithamar, Gamael: e prognatis Dauid Hettus, filius Secheniah: e prognatis Phoros, Zacharias, & cum eo descripti uiri centum quinquaginta: e prognatis Pahath Moab Elihoenai filius Zarachig, & cum eo uiri ducenti: e prognatis Zathoe, Secheniah filius Ichziel, & cum eo uiri

Corruptum ita Graecum contextum restitimus ex Hebraeo 1. Esd. 7.
Ratio cur una cum eo ascenderint sacerdotes, &c.

Scilicet in neruum.

Vel, mecum ascenderent.

Græce μάτηρ, mendo se a pro.
וְיָצְאוּ
Pia rectius iuxta uerem interpret. Dathan, id est dux.

1. Esd. 8. a

1. Esd. 8. Dathan.

uiri trecenti: è prognatis Adin, Obed filius Ionathan, & cum eo uiri ducenti quinquaginta: è prognatis Elam, Iesaias filius Gotholiae, & cum eo uiri septuaginta: è prognatis Saphatiah, †Zaraiah filius Michael, & cum eo uiri octoginta: è prognatis Ioab, Obadiah filius Iehhriel, & cum eo uiri ducenti duodecim: è prognatis Banidah, Salomith filius Iosaphiae, & cum eo uiri centum sexaginta: è prognatis Babi, Zacharias filius Bebai, & cum eo uiri uigintiocto: è prognatis Azgad, Iohanan filius Haccatan, & cum eo uiri centum & decem: è prognatis Adonicam, postremi, quorum hæc sunt nomina, Eliphalat, Ieiel, Semaïas, & cum ipsis uiri septuaginta: è prognatis Bagoi, Vthi filius Istacuri, & cum eo uiri septuaginta. Hos congregaui ad fluuium Thera dictum, ubi positis tentorijs triduum morati sumus, dum eos recognoscebam. †Cum autem è progenie sacerdotum ac Leuitarum nullos illic inuenissem, misi accersitum: qui ecce & uenerunt, Eleazarum, Maasma, Alnathan, Samaian, Ioribum, Nathan, Elnathan, Zachariam, & Mossollam, procures & rerum peritos. Hos ego iussi conferre se ad Addæum principem in loco Gazophylaci, cum mandatis quæ referrent ad Addæum & fratres eius, & eos qui essent in loco illo Gazophylaci, ut mitterent ad nos, qui in æde Domini nostri fungerentur sacerdotio. Adduxerunt itaque nobis, quæ est manus Domini nostri potentia, uiros peritos, è prognatis Mohli filio Leui filij Israelis Serebiam cum filijs suis & fratribus numero decem & octo: & Hasebiam atque Annon cum Iesaiâ fratre è filijs Chananæi, quorū filij uiri uiginti: è sacrorum autem ministris, quos Dauid constituerat, qui præbant ad opus Leuiticum, sacrorum, inquam, ministros ducentos & uiginti, descriptione nominatim omnium celebrata. †Ibi tum ieiunium coram Domino deo nostro ex uoto indixi iuuenibus, ut iter inoffensum ab eo nobis comitantibusque nos liberis nostris & iumentis peterent. Verèbar enim petere à rege pedites, aut equites, aut comitatū, quo ab infestantibus nos tuti essemus. Dixeramus enim regi uirtutem Domini nostri adfore sectatoribus ipsius ad omnia recte constituenda. Rursum itaque super his Domino supplicauimus, & nacti sumus propitium. Cumque selegissem è tribunis & sacerdotibus uiros duodecim, nempe Serebiam & Hasabiā, & cum eis uiros è fratribus ipsorum decem: appendi illis argētum & aurum, sacraque uasa ædis Domini nostri, tum donaria regis ac consiliariorum eius, & procerum, populique Israelitici uniuersi. His, inquam, appensa talenta argenti sexingenta quinquaginta attribui, & uasa argentea centum talentorum, aurique centum talenta cum uiginti uasis aureis: tum ex ære præstanti instar auri splendentia duodecim: & uerbis insuper adieci, Vos consecrati estis Domino, & item uasa sacrosancta, aurumque hoc & argentum Domino patrum nostrorum uoto dicatum est. Ergo uigilate, & custodiam agite donec ea tribunis sacerdotum & Leuitarum, familiarumque Israelitarum proceribus Hierosolymis ad exhedras ædis Dei nostri restitueritis: & sacerdotes ac Leuitæ receptū idem argentum & aurum, atque uasa Hierosolymis in templum Domini intulerint. †Cum uero à fluuiio Thera mouissemus die mensis primi duodecima, Hierosolymam peruenimus, potente manu Domini nos protegente. Nam ab ingressu itineris Dominus nos cōseruauit ab omni hoste, & uenimus Hierosolymā. Cumque tertium ibi consumpsissemus diem, quarto iam die argentum & aurum appensum in æde Domini nostri Marimoth filio Vriæ sacerdoti attributū est, simul & Eleazaro filio Phinehes, ac collegis Iozabad filio Iesu, & Noediæ Bannui filio Leuitis: ad numerum, inquam, & pondus uniuersa, eodemque tempore pondus eorum omne descriptum est. Porro reduces à captiuitate uictimas obtulere Domino deo Israelitico, pro uniuerso Israele tauros duodecim, arietes nonaginta sex, agnos septuagintaduobus, hircosque piaculares duodecim, omnia Domino sacrificanda. Cumque mandata regia regis dispensatoribus & præfectis Coelesyriæ Phoeniciæque obtu-

עזליה

†1. Esd. s. זכריה

†1 Ut uetus interpres rectius.

†Vetus interp. ex filiis Baniæ.

†בבאי, quod al. Bebai, al. Bibai, al. Babi.

הקטן

†Vt rectius uetus interp.

בגור

†Videntur le gisse יזכור

†Vetus interp.

Thia.

משלם

איר

בספיא

*Vel, pro potentia manus Domini nostri.

†Vetus interp. Amin.

†Vt rectius iuxta ueterem interp.

†LXX. male diuiserunt hanc dictionē à priori conuicte, ubi apparet 1. Esd. s.

Esdrae

lissent, factum est ut illi honorem populo temploque Dei exhiberent. ^{1.Esd.9.a} His peractis adierunt me procures his uerbis, Nec principes gentis Israeliticae, nec sacerdotes, nec Leuitae ab alienigenis terre populis, aut ab impuritatibus gentium Chanaanorum, Hettæorum, Pherezæorum, Iebusæorum, Moabitarum, Aegyptiorum, Idumæorumque abstinere. Cum filiabus enim istorum iungere cōnubia tam ipsi quam eorundem filij, & semen sanctum alienigenis terrae populis permixtum est, culpæque huius participes facti sunt ipsi principes & procures iam inde ab huiusce rei primordio. Hæc simulac intellexi, cum uestimentis sacraque tunica cōscissa, cri-

^{1.Esd.9.b} nes capitis barbæque uellicans sederem cogitabundus ac mœrens, conuenerunt ad me super hoc piaculo lugentem quicumque uerbo Domini dei Israelitici permouebantur. Cum uero mœstus usque ad sacrificium uespertinum sedissem, ^{Deut.28.} à ieiunio conurrexi, scissaque gerens uestimenta, sacramque tunicam, summissis genibus, manus ad Dominum tendens, ^{Deut.7.2.12.d} Vereor, inquam, & erubesco conspectum tuum Domine, quia peccata nostra exuperauerunt capita nostra, & inscitia nostrorum iam inde à temporibus maiorum nostrorum ad cœlum usque pertigit, grauique adeo in culpa sumus etiam hodie. ^{1.Esd.10.a} Etenim ob peccata tam nostra quam patrum nostrorum, ad cædem, captiuitatem, & prædam unâ cum fratribus, cum regibus, & cum sacerdotibus nostris, regibus terræ ignominiose usque ad hodiernum diem sumus expositi. Nunc tamen ueniam aliquatenus abs te Domine consecuti sumus, ut si perisset nobis radix & nomen in sacrosancto loco tuo, utque denuo nobis efflueret lux in æde Domini dei nostri, & alimenta nobis præberentur tempore seruitutis nostræ. Nam seruietes abs te Deo nostro non fuimus deserti, sed reddidisti nos apud reges Persarum gratiosos, ut nobis alimenta tribuerent, temploque Domini nostri decernerent honorem, tum ut instauraretur deserta Zion, sedesque stabilis in Iudæa & Hierosolymis nobis concederetur. Iam uero cum hæc nobis obtigerint, quid dicemus? Nam uiolauimus præcepta tua, quæ nobis per interpretes seruos tuos prophetas tradidisti, dicens, ^{1.Esd.10.a} Terra in quam possidendam proficisci-

^{Deut.7.2.12.d} mini, terra est contaminata impuritate gentium terræ alienigenarum, quæ eam sua fœditate repleuerunt. Quapropter filias eorum ne iungatis matrimonio filiis uestris, nec filias uestras filiis ipsorum nuptui colloceatis: adeoque ne pacem quidem habere cum ipsis curetis ullo tempore, ut confirmati opima terra fruamini, eamque filiis uestris hæreditate perpetua traditis. Ergo omnes hi casus propter improba facinora, grauiaque peccata nostra nobis euenerunt. Tu enim Domine alleuasti peccata nostra, & talem nobis dedisti propaginem: nos autem rursum ad uiolandam legem tuam iter refleximus admiscendo nos impuritati gentium terræ. Nonne potuisses irasci nobis ut perderes nos adeo ut neque radix, neque semen, neque nomen nobis superstes esset? Verax es, ô Domine Israelitice, nam reliqua radix est etiam hodie. Ecce nunc in conspectu tuo sumus cum sceleribus nostris, neque enim possumus substare iam coram te cum hac causa. ^{1.Esd.10.a} Hæc cum Esdras precabundus & flens atque prostratus humi ante templum testaretur, congregata est ad eum Hierosolymitana turba perque frequēs uiuorum, sceminarum & puerorum, ingens enim erat ploratus multitudinis. Tum proclamans Sechonias Iehiele natus Israelita, Nos, inquit, Esdra in Dominum deum peccauimus, & uxores alienigenas e gentibus terræ domum duximus, & nunc suspensus est omnis populus Israeliticus. Domino igitur nos hoc obstringamus iureiurando, repudiaturos nos omnes, quas ex alienigenis duximus, uxores nostras, unâ cum liberis earum, si tibi uideatur, & omnibus legi Dei obtemperantibus. Exurge & rem perage. Nam tuum hoc munus est, & nos tibi aderimus: tu te fortem præbeto. Exurrexit ergo Esdras, & iureiurando adegit principes sacerdotum ac Leuitarum, totiusque Israelis, secundum hæc esse facturos, & iusiurandum dederunt.

CAP. IX.
Porro

מיוזם à ieiunio,
uel potius ab affli-
ctione.

ענינו ישי, quod 1.
Esd. 9. ישי מקור
לשואל id est, ex
pectatione suspensus
est quid fiat, & quo
modo peccatum hoc
corrigatur.

1. Esd. 10. b

Porro Esdras postquam ab atrio templi exurrexit, contulit se in exhedram lo-
 hanan filij Eliasib, ibique moratus est, nec panem gustans, nec aquam bibens, quod
 super grauius populi criminibus lugeret. Cumque indictus esset publice in tota
 Iudaea & Hierosolymis omnibus a captiuitate reducibus conuentus Hierosoly-
 mam, & quicumque intra biduum aut triduum praesto non essent, iuxta primorum
 senum sanctionem, illorum iumenta consecrarentur, ipsique segregarentur a com-
 mercio reducum a captiuitate, congregati sunt Hierosolymam omnes tribules Iu-
 dae & Benjamin intra triduum die uicesima noni mensis, & uniuersa multitudo con-
 sedit in area templi tremens propter urgentem hyemem. Ibi cum exurrexisset Es-
 dras, allocutus est eos, Cum uos nefas admiseritis, eo quod uxores duxeritis alienige-
 nas, Israellem peccatis reddentes auctiorem, iam nunc confessione tribuite gloriam
 Domino deo patrum nostrorum, & uoluntati eius obtemperantes uos ipsos a gen-
 tibus terrae, uxoribusque alienigenis segregate. Tum exclamauit uniuersa multitu-
 do, & magna uoce, Sic, inquit, ut monuisti, faciemus. Sed cum multitudo frequens
 sit, & tempestas hyemalis, nec sub dio stare ualeamus, praesertim cum non sit hoc no-
 bis unius aut duorum dierum opus, (nam late patet nostrum hac in re peccatum,)
 constituentur qui praesint multitudini, & quicumque e nostris contubernijs uxores
 habent alienigenas, capto tempore praesto sint una cum loci cuiusque senioribus &
 iudicibus, donec placetur nobis ira Domini super hoc praeepto. Susceperunt
 itaque munus hoc Ionathan Asahelis filius, & Iahzias filius Thecug, administratos se
 praebentibus Mosolla, Leui, & Sabbathai, reducesque adeo a captiuitate se gesserunt
 secundum haec omnia. Esdras uero sacerdos uiros sibi cooptauit primarios e pa-
 tribus ipsorum nominatim omnes, qui cum noua luna mensis decimi inquisitioni
 huius negotij confedissent, causae uirorum uxores alienigenas habentium noua lu-
 na primi mensis ad exitum perductae sunt.

^a Vel cibum, iuxta
 Hebr. חֶמֶד

^b Ita rectius iuxta ue-
 terem interpr.

Inuenti sunt autem e sacerdotibus qui sibi alienigenas
 uxores adiunxerant.

1. Esd. 10. d

E prognatis Iesu filio Iozedec, & fratribus, Maseias, Eliazer, Iorib, & Ioadaius.

Hi uxores suas repudiare, erroremque suum arietibus expiare aggressi sunt.

E prognatis Emmer, Hanani, Zabdiah, Eanes, Sameias, Iereel, Azarias.

† 1. Esd. ult. 10.
 sadab.

E prognatis Phashur, Elionai, Maasias, Iesmael, Nathanael, Ocidelus, & Alasah.

E Leuitis autem, Iozabad, Semei, Colias, is est Galitas, Patheias, Iohudas, & Ionas.

E sacris cantoribus, Eliasib, & Bacchurus.

Ex ostiarijs, Sallum, & Tolbanes.

Ex Israelitis.

2. Esd. ult.

E prognatis Phoros, Remias, Eddias, Melchias, Maelus, Eleazar, Asibias, Ba-
 naias.

E prognatis Elam, Mathanias, Zacharias, Iehiel, Ieremoth, & Helias.

At e prognatis Zathoe, Eliadas, Elisib, Mothonias, Iarimoth, Zabad, & Sar-
 daius.

E prognatis Bebai, Iohanan, & Hananias, & Iosabadus, & Ematheis.

E prognatis Bani, Olamus, Maluch, Iedaías, Iasub, Iasael, & Ieremoth.

Et e prognatis Addin, Naathus, & Moosias, Laccunus, & Banaias, & Mathanias,
 & Bezelel, & Bannui, & Manasses.

E prognatis Annas, Elionas, Afeas, Melchias, Sammaias, Simon, Chosameos.

Et e prognatis Hasam, Mathanias, Mathathias, Bannaias, Eliphalath, Manasses,
 Semei.

E prognatis Banni, Ieremias, Moadi, Amram, Iuel, Banaias, Bedias, Ionias, Ma-
 rimoth, Eliasib, Mathnias, Mathanai, Eliasib, Bannui, Elsalei, Samei, Selemias,
 Nathanias.

^c Ita rectius uetus in-
 terpres.

^d & uox lego.

^e Vetus interpr. Effes.

^f & Ieclech.

^g Vetus interpr. Elia-
 nas, & 1. Esd. ult.

^h Ita rectius uetus in-
 terpr.

ⁱ Vetus interpr. Mi-
 melus. & Iamme-
 bias.

^j Ita rectius uetus in-
 terpr.

^k Ita rectius uetus in-
 terpr.

^l Vetus interpr. Te-
 bedias. & mox,

^m Zabdius & Emens.

ⁿ Vetus interpr. Ca-
 leus.

^o Ita rectius iuxta ue-
 terem interpr.

^p Vetus interpr.

^q Nuac. 1. Esd. 10.

^r Hic multare
 eius iuxta ueterem
 interpr. quamuis cor-
 ruptam & illam.

Esdrae

Et ē prognatis Ozora, Sefi, Ezrel, Azael, Samaros, Zambis, Ioseph.

Et ē prognatis Nobe, Mathithias, Zabad, Idei, Iuel, Banaias.

^bGræce mendosum
est huius. Rectius ue-
tus interp.

E Omnes isti adiunxere sibi uxores alienigenas, & easdem unā cum liberis repu-
diāvere. Iam autem sacerdotes & Leuitæ, & Israelitæ Hierosolymis, & in ea regio-
ne habitabant noua luna mensis septimi, domiciliaq̃ sua incolebant, t̃ cum unani-
mis cōuenit omnis multitudo in aream ad portam templi, quæ est obuersa Orien-
ti, & Esdram sacerdotem & recitatorem ad legem Moysis à Domino deo Israeliti-
co traditam proferendam inuitauit. Protulit igitur Esdras pontifex legem noua
luna septimi mensis, ut legem audiret uniuersus cœtus tam uirorum quā scēmi-
narum, & omnes sacerdotes, & recitauit eam in prima ad sacram portā area, à pri-
ma luce usq̃ ad meridiem corā uiris & mulieribus, uniuersa multitudo animum
F ad legem attendēte. Stabat autem Esdras sacerdos & recitator legis in prępara-
to suggestu ligneo, & astabant ei Mathathias, Sanus, Ananias, Azarias, Vrias,
Ezechias, & Balasamus à dextera: à sinistra uero Phadaias, Misael, Malachias,
Aotasuphos, Nabarias: & Esdras assumpto libro legis coram multitudine, (pri-
mus enim sedebat honorifice in conspectu omniū, omnibus rectis inter explican-
dam legem stantibus,) Esdras, inquam, gratulabatur Domino deo summo, deo
exercituum omnipotenti, uniuersa multitudo Amen acclamante. Et sublati in
cœlum manibus, procumbentes humi Dominū adorabant Iesus, Bani, Sarebias,
laminus, Acub, Sabathai, Hudaïas, Maasaias, Calita, Azariās, Iozabad, Hanan &
Philaias Leuitæ, & edifferebant legem Domini, quæ recitata fuerant interim illu-
G strātes. Porro Hatharsates Esdram pontificem ac recitatorem, omnesq̃ Leuitas
populum docentes sic est allocutus, Cum hic dies Domino consecratus sit, omnes
autem dum legem audierunt, lachrymis se dediderint, t̃ digressi cibos lautiores su-
mite, & potui dulciori indulgentes fercula non habentibus missitate. Nam Do-
mino sacer est hic dies, ut ne mœsti sitis, Dominus enim illustrabit uos. Eadem
hæc omnia Leuitæ quoq̃ populū hortabantur dictitantes, Dies hic sacer est Do-
mino, ne incereatis. Itaq̃ discesserūt omnes ut cibum & potum sumerent, & gau-
dia celebrarēt fercula non habentibus per summam lætitiā missitantes. Adhuc
enim erant imbuti sermonibus, quibus instituti fuerant, & in cœtu detenti.

שמעי
מעשה
^aIta rectius iuxta ue-
terem interp.
^bVetus interp. Abu-
schas, Sabus, Nabadi-
as, & Zacharias.

^bVetus interp. Bana-
eus.

^bIta rectius uetus in-
terp.

Liber Esdræ quartus.

CAPVT I.

^aAl. Marioth.
^bAl. Bocci, filij Abi-
schua.

A LIBER secundus Esdræ prophetæ, filij Saraia, filij Aza-
ria, filij Helcia, filij Sadania, filij Zadoc, filij Ahhitob,
filij Achia, filij Phinees, filij Heli, filij Ameria, filij Afiei,
filij Marimoth, filij Arna, filij Ozie, filij Borith, filij A-
bisei, filij Phinees, filij Eleazar, filij Aaron, ex tribu Leui,
qui fuit captiuus in Media regione, in regno Artaxerxis
regis Persarum. Editum est mihi oraculum Domini his
uerbis, t̃ Abi, & declara populo meo facinora sua, & fi-
lijs eius scelera quæ in me commiserunt, ut narrent ea ne-
potibus, quia peccata parentum ipsorū in ipsis adaucta sunt. Obliti enim mei sa-
crificauerunt dijs alienis. Nōne ego eduxi eos ē terra Aegypti, ē domicilio ser-
uitutis? Ipsi autem irritauerunt me, & consilia mea spreuerunt. Tu igitur excute
comam capitis tui, & omne genus malorum super illos projice, quoniam legi me-
non

1. Esd. 7. a

Esd. 5. a

Exod. 14. f
Num. 21. d
Ios. 8. 10. 12.

Exod. 14. f
† Exod. 3. b
* Exod. 13. d

Exod. 16. c
Psal. 105.

Num. 14. a

† Sap. 16. c
* Num. 20. b

Esa. 5. b

Exod. 15. d

Exod. 32. b

Esa. 1. d

Matth. 23. d

Esa. 1. a. 66. a
Osee. 2. b

Malach. 3. a

non paruerunt, sed populus sunt contumax. Quandiu feram eos, quibus tanta cōtuli beneficia? Reges multos subueri propter eos, cecidi †Pharaonem cum ser^B uis suis, & omnem eiusdem exercitum: † omnes gentes ē conspectu eorum profligauī, & in Oriente duarum prouinciarum populos Tyri & Sidonis dissipauī, omnesq; hostes eorum interfeci. Tu ergo alloquere eos, dicēs, Hæc ait Dominus, † Nempe ego uos traduxi per mare, & uiam uobis initio tutā exhibui: ducem uos, bis dedi † Mosen, & Aaron sacerdotem: † lucem uobis præstiti per columnam igneam, & magna inter uos edidi miracula, uos autem mei obliti estis, ait Dominus. Hæc dicit Dominus omnipotens, † Coturnix uobis signo fuit, castra uobis dedi præsidio: ibi uero fremuistis, nec meo nomine triumphastis de interitu inimi corum uestrorum, sed adhuc usq; fremuistis. Vbi sunt beneficia quæ præstiti uobis? Nōne in deserto cum esurientes ad me uociferati essetis dictitantes, † Cur nos in desertum hoc induxisti perimendos? præstiterat nobis seruiſſe Aegyptijs, quā in hoc deserto mortem oppetere: ego dolui gemitus uestros, & manna dedi uobis esui, † panemq; angelorum esitauistis? † Nōne cum sitiretis, excidi petram, & profluxerunt aquæ ad satietatem? Ab æstu folijs arborum protexi uos, terrasq; uobis opimas distribui, Chananæos, Pherezæos & Philistæos ē cōspectu uestro profligauī: † quid faciā uobis amplius? ait Dominus. Hæc dicit Dominus omnipotens, † In deserto cum essetis ad flumen, † Amorrhæum sitientes, & obtrectantes numen meum, non rependi uobis ignem pro obtrectationibus, sed merſo in aquam ligno dulce flumen effeci. Quid tibi faciam Iacob? Obedire noluiſti Iuda, † Transferam me ad gentes alias, quibus committam nomen meum, ut seruent leges meas. Quoniam me dereliquistis, ego quoq; derelinquam uos. Petētibis à me ueniam uobis, non dabo: † cum inuocabitis me, ego uos non exaudiam. Fœdastis em̄ sanguine manus uestras, & impigri sunt pedes uestri ad homicidia committenda. Tamen si nō deseruistis me, sed uosipſos, ait Dominus. Hæc dicit Dominus omnipotens, Nōne ego uos rogauī ut pater filios, ut mater filias, & ut nutrix puerulos suos, ut essetis mihi populus, sicut ego uobis Deus? & uos mihi loco filiorum, sicut ego uobis loco patris? † Ita uos collegi, ut gallina pullos suos sub alas. Porro autem quid faciam uobis? Projiciam uos à cōspectu meo. † Cum mihi munera attuleritis, auertā faciem meam à uobis. Dies enim festos uestros, neomenias, & circūcisiones repudiaui. Ego misi uos meos prophetas ad uos, quos abreptos interfecistis, & laniaſtis corpora eorum. Horum sanguinem ego uindico, ait Dominus. Hæc dicit Dominus omnipotens, Domus uestra deserta est. Projiciā uos, sicut uentus stipulam, nec filij sobolem propagabunt, quoniam neglexerunt mandatum meum, & quod in aīsum est mihi perpetraverunt. Tradam domos uestras populo uenturo, & qui cum me non audiāt, credant: cum eis miracula non ediderim, exequātur quæ præcepi: cum prophetas non uiderint, scelera sua detestentur. Testatam uolo populi uenturi gratiam, cuius pueruli exultant lætabundi, qui me corporeis oculis non uident, sed animo credunt quæ locutus sum. Nunc ergo frater aspice, quāta gloria, & contemplare populū ab Oriente uenientem, cui dabo ductores Abraham, Isaac, Iacob, Osee, Amos, Michcam, Ioēl, Abdiam, Ionam, Naum, Habacuc, Sophoniam, Aggæum, Zachariā, & Malachiam, † qui & angelus Domini uocatus est.

CAPVT II.

Hæc dicit Dominus, Ego eduxi populum istum ē seruitute, & ad eum man^A data dedi seruis meis prophetis quos audire noluerunt, & consilia mea sunt aspernati. Mater quæ genuerit eos, dicit illis, Ite filij, quia ego uidua sum & derelicta. Educaui uos cum lætitia, & cum luctu tristitiaq; amiſi uos, quoniam peccastis in Dominū deum uestrum, & quod displicet ipsi perpetrastis. Nunc igitur quid faciam uobis? Ego uidua sum & derelicta, ite filij, & ueniā à Domino petite.

Quid si, in oriente?

Plateas.

† A מרה corruptū uidetur. Significat autem Marah Exod. 15. locū ubi israelitæ præ amaritudine aquarum sitim passi sunt.

Esdrae

Ego uero te pater testor de matre filiorum, qui testamentum meum seruare noluerunt, ut exponas eos ad ignominiam, & matrem eorum ad direptionem, ne genus eorum propagetur. Dispergantur in gentes nomina eorum, deleantur de terra, quoniam sacramentum meum spreuerunt. Væ tibi Assyria, quoniam penes te latebrā præbes iniustis. Memoria repete gens improba, quomodo animaduertim in Sodomam & Gomorram, quarum terra iacet in glebofo bitumine, aggeribusq; cinerum. Ita multabo eos qui me non audierunt, ait Dominus omnipotens. Hæc dicit Dominus Esdrae, Nuncia populo meo, me daturum eis regnum Hierosolymæ, quod daturus eram Israeli, mihiq; gloriam ex ipsis comparaturum, æternaq; daturum eis tabernacula quæ illis præparaueram. Lignum uitale redolens unguentum, præsto erit his: non laborabunt, nec fatigabuntur. Ite, & accipietis. Rogate uobis ad paucos redigi dies qui in mora sunt, iam paratum est uobis regnum, uigilate. Contestare cælum & terram, nam aboleui malum, & creauit bonum, quia uiuo ego, ait Dominus. Amplectere filios tuos mater, educa illos cum lætitia, instar columnæ confirma pedes eorum, quoniam te elegi, dicit Dominus. Et resuscitabo defunctos de locis suis, & de monumentis educam illos, quoniam agnouit nomen meum in Israel. Nequid timeas mater filiorum, quoniam te elegi, dicit Dominus. Mittam tibi auxilio seruos meos Esaiam & Ieremiā, ex quorum consilio cōsecraui, & parauit tibi arbores duodecim uarijs grauatas fructibus, totidemq; fontes fluentes lacte & melle, & montes immensos septem ferentes rosas & lilia, quibus filios tuos exhilarabo. Ius dicito uiduæ, causam pupilli iudicato, eroga in egenum, orbem tuere, uesti nudum, cura confractum & infirmū, claudum ne irriseris, mancum tutare, & admitte cæcum in conspectum meæ claritatis. Serua iuuenem & senem intra muros tuos, defunctos inuentos consigna sepulchro, & dabo tibi primam in resuscitatione mea sessionem. Manedum, & interquiesce mi populus, quia ueniet requies tua. Nutri filios tuos bona nutrix, confirma pedes eorum. Seruorum quos tibi dedi, nemo interibit, nam ego eos de numero tuorum requiram. Ne fatigeris, cum enim uenerit dies difficultatis & angustiarum, alij plorabunt, & mœreant, tu autem hilaresces, & copijs afflues. Inuidebunt gentes, nec quicquam ualebūt aduersus te, ait Dominus. Manus meæ te protegent, ne filij tui gehennā uideant. Lætare mater cum filijs tuis, quia ego ero liberator tuus, ait Dominus. Memento filiorum tuorum dormitiū, quoniam ego eos educam e lateribus terræ, & clemēter agam cum illis, quoniam misericors sum, dicit Dominus omnipotens. Amplectere natos tuos usq; dum ueniam, & præstem illis misericordiam, quoniam fontes mei exuberant, & gratia mea nō deficiet. Ego Esdras mandatum acceptū a Domino in monte Oreb, ut irem ad Israelitas, qui me, cum uenisset, reiecerunt, mandatumq; Domini respuerunt. Itaq; uobis dico gentes quæ auditis & intelligitis. Expectate pastorem uestrum, qui dabit uobis æternam requiem, quoniam in propinquo est ille uenturus finiente sæculo. Parati estote ad præmia regni, quia lux perpetua lucebit uobis, per æuum sempiternum. Vmbra huius mundi fugite, percipite gloriæ uestre iucunditatem. Ego seruatorem meum palam testor. Commendatum donum accipite, & lætaminī, gratias agentes ei qui uos ad regna cœlestia uocauit. Surgite, state, & uideate numerum signatorum in conuiuio Domini, qui se auerterunt ab umbra mundi, & splendidas à Domino tunicas acceperunt. Recipe Sion numerum tuum, & circunclade candidatos tuos, qui legem Domini compleuerunt. Plenus filiorum tuorum, quos exoptabas, est numerus. Roga numen Domini, ut consecretur populus tuus, qui uocatus est ab initio. Ego Esdras uidi in monte Sion turbā magnam & innumerabilem, quæ omnis decantabat Dominum. In mediō autē eius erat iuuenis proceritate staturæ supereminens omnes alios, qui coronas imponebat

Gen. 19. 6

Exod. 25.

Tob. 10. 8

Apoc. 7. 6

bat capitibus singulorum, ipse cæteris excelsior, ego autem tenebar admiratione. Tum interrogavi angelum, & dixi, Qui sunt hi domine? Qui respondens mihi, Hi sunt, inquit, qui deposita mortali tunica, immortalem assumpserunt, nomenque Dei professi sunt. Ii nunc coronantur, & palmas accipiunt. Rursum rogavi angelum, Quis est ille iuuenis qui coronas imponit eis, & palmas tradit in manus? Et respondens mihi, Is est, inquit, filius Dei, quem in mundo professi sunt: ego autem cœpi eos magni facere, qui fortiter steterunt pro nomine Domini. Tum mihi angelus, Vade, ait, annuncia populo meo, qualia & quanta Domini dei miracula uideris.

CAPVT III.

ANno ab excidio urbis tricesimo, cum essem Babylonî conturbatus recumbebam super cubili meo, & cogitationes subibant animum meum, quod uiderem uastationem Zion, & abundantiam incolarum Babylonis, & ualde agitabar animo. Tum religiosis uerbis affari cœpi altissimum, O rex dominator, inquam, Domine, tu præcepisti ab initio cum fundasses terram, atque adeo solus, & imperasti populo, cum dedisses Adamo corpus inanimû, ipsum quoque manuum tuarum opificium: cumque spiritum ei uitalem inflauisses, & coram te uitam adeptum in paradysum dextera tua antequam terra prodiret, consitum induxisses: huic, inquam, ut uiam tuam obseruaret mādauisti. Verum cum eam præterisset, mortem protinus irrogasti illi, simul & eiusdem progeniei. Inde natæ sunt gentes, nationes, populi, & innumere cognationes. Cum autem unaquæque gens suam sequeretur libidinem, committerentque mira coram te, præceptaque tua spernerent, superinducto rursum suo tempore diluuiio, habitatores orbis deleuisti: & accidit quod mortalitate Adamo, hoc singulis istorum diluuiio. Vnū tamen reliquum fecisti Noe cum domo sua, unde nati sunt omnes iusti. Accidit autem cum multiplicari cœpissent incolæ orbis, cresceretque numerus liberorum, populorum, & multarum gentium, ut prior illorum impietas, posteriore horum repetita superaretur. Euenit igitur, cum iniuste agerent coram te, ut seligeres tibi uirum ex illis, cui nomen erat Abraham. Eum dilexisti, tuamque uoluntatem indicauisti soli: constituisti cum eo pactum æternum, pollicitus ei te semen eius nunquam derelicturum. Cumque dedisses ei Isaac, rursumque Isaac dedisses Iacob & Esau: delegisti tibi Iacob, & Esau reiecasti: & excreuit Iacob in numero ingentē. Porro postquam eductum ex Aegypto semen eius, in montem Sina perduxisti, ibi summisisti cœlos, defixisti terram, orbem commouisti, concussisti profunda, mundum conturbasti, et transiit maiestas tua per tuas portas igneas cum terremoto, uento & rigore, ut dares legem semini Iacob, & progeniei Israelis quod diligenter curaret. Non tamen exemisti eis animum malitiosum, ut lex tua fructum ab eis impetraret. Nam animo malitioso præditus Adam superatus est & uictus, & omnes ex eo prognati: & persedit infirmitas coniuncta legi ad cor populi cum malitia radice, defecitque quod bonum est, & relictum est malum. Interim lapsa sunt tempora, cesseruntque anni, donec exorasti tibi seruum nomine Dauid, cui mandauisti urbem nomini tuo ædificandam, in qua tibi thure muneribusque supplicaretur. Quod ubi factum est annis multis, incolæ urbis studium Adam & omnis nationis ipsius imitati defecerunt, ut qui animo præditi forent & ipsi malitioso, quamobrem ciuitatem tuam in manus inimicorum tuorum tradidisti. Sed nunquid meliora sequuntur incolæ Babylonis, ut ideo Sioni dominentur? Equidem postquam ueni huc, & impia facta uidi innumera, (nam delinquentes multos animaduerti hunc iam annum tricesimum,) despondi animum, quoniam uidi quomodo tolere eos peccantes, & parcas impie agentibus, cum populum tuum perdideris conseruatis inimicis tuis, nec significaris. Equidem non inuenio quomodo possit hæc expediri ratio. Nunquid meliora sunt facta Babylonis quam Sionis? Anne alia gens agnouit te præter Israeliticam? aut quæ nationes fidem habue

runt testificationibus tuis, sicut Iacob? Non comparuit merces harum, nec labor fructum adeptus est. Permeaui enim gentes, & peragraui, uidiq; florere eas, nec mādatorum tuorum meminisse. Nunc ergo statera ponderato scelera nostra & incolarum mundi, nec inuenietur mentio tui, nisi inter Israelitas. Aut quādo non peccauerunt in conspectu tuo qui terrā habitant? aut quæ gens adeo mandata tua seruauit? Hos quidem mandata tua seruasse nominatim comperies, gentes autem non item.

CAP. III.

A **T**um respōdit angelus ad me missus, cui nomen erat Vriel, & dixit, Supra modum effusæ sunt uires animi tui in hoc mundo, dum rationes altissimi cogitas comprehendere. Verum, inquā, mi domine. Et respondens mihi, Tres, inquit, uias missus sum ut ostendam tibi, & ut tibi proponam tres similitudines, è quibus si unam mihi expediueris, ego quoq; tibi commonstrabo uiam quam cupis exploratam, & docebo te unde nā sit animus malitiosus. Et ego, Loquere, inquam, mi domine. Tum ille, Vade, inquit, examina mihi pondus ignis, aut flatū uenti metire mihi, aut reuoca mihi diem elapsam. Et respondens ego, Quis, inquam, mortalium præstare possit quod à me requiris super his? Rursus ille, Si te, inquit, interrogarem dicēs, *Quanta domicilia sint in meditullo maris, aut quantæ in principio profundī scaturigines, aut quantæ uenæ super coeleste solum, aut qui sint termini paradisi, diceres mihi fortassis, In profundum non descēdi, nec ad inferos adhuc, nec in cœlum ascendi unquam. Nunc aut non interrogauī te, nisi de igne, & uento, dieq; quem trāsmisisti, à quibus abesse non potes, nec tamen illa mihi expediuisti. Præterea dixit mihi, Tu quæ tua sunt, quæ tecum adolescūt, cognoscere non potes, quomodo ergo possit uas tuum capere rationes altissimi, aut corrupto iam extrinsecus mundo intelligere patentem conspectui meo corruptionem? Cui ego, Præstiterat nobis nō esse, q̄ in impietate uiuere superstites, & affligi, nec **B** quamobrem intelligere. Respondit ille mihi, ac dixit, Iter faciens perueni ad syluam campestem, cuius arbores inibant consilium & aiebant, Venite, profectæ in feramus bellum mari, ut cedat nobis, & alias nobis syluas constituamus. Similiter autem fluctus maris consilium ceperunt, ac dixerunt, Adeste, ascēdamus, & debellemus syluas campi, ut & ibi uastatam nobismetipsis aliam regionem occupemus. Porro cecidit ad irritum consilium syluæ, exortus est enim ignis, & cōsumpsit eam. Similiter & consilium fluctuum maris, obstitit enim arena, & inhibuit eos. Quod si fores iudex horum, secundū utrum iudicares, aut utrum condemnares? Tum respondens ego, Vtiq; uanum, inquam, consilium inierunt. Terræ enim syluæ deputata est, & mari locus quo fluctus suos sustineat. Respondens ille mihi, Bene, inquit, iudicasti: sed cur non ita iudiciū facis de temetipso? Quemadmodum enim terra syluæ assignata est, & mare fluctibus suis, ita qui terram habitant, quæ terrena sunt intelligere tantū possunt, & coelites quæ super altitudinem cœlorum. Et respondi, ac dixi, Precor abs te domine mihi dari iudicium intelligens. Non enim illa tua superiora putauī sciscitanda, sed ea quæ gerunt apud nos quotidie: quapropter Israelitæ expositi sint ad opprobrium gentibus, cur dilectus tibi populus obiectus sit impijs nationibus, cur lex maiorum nostrorum adducta sit in abolitionem, & præscripti ritus interciderint, cur iactemur in orbe more locustarū in uita nostra pauidi & meticulosi, nec digni iudicemur qui consequamur **C** misericordiam. Sed quid faciet nomini suo, quo nos censemur? Hæc ego sciscitatus sum. Respondens ille mihi, Quo plura scrutatus fueris, inquit, eo crebrior te capiet admiratio, quoniam festinato properat effugere mundus, nec capere sustinet quæ in futurum tempus promissa sunt iustis, quoniam plenus est iniustitia mundus hic, & infirmitate. Cæterum ut exponam ea quæ sciscitaris, Seminatum quidem est malum, sed nondū uenit eius interitus. Nisi ergo euersum fuerit quod

seminatum

*Vel, Quot, &c.

Iudic. 9. a
2. Par. 25. cEsa. 55. c
Ican. 3. c
2. Cor. 2. b

feminatum est, & abolutus sit locus ubi satum est malum, non succedet quod bono confutum est. Nam granum mali seminis iactum est in corde Adam ab initio, & quantum impietatis generauit usque adhuc, & usque dum accesserit messis, generabit. Aestima autem apud te granum mali seminis, quod multum impietatis fructum attulerit: cumque ressecandi culmi fuerint innumeri, quam sit ampla messis apparanda. Tum respondens ego dixi, Quomodo, aut quando nā hęc? Cur pauci sunt, & infelices anni nostri? Et respondit ille mihi, ac dixit, Ne contendas supra altissimum, nam frustra conaris superare ipsum, quamuis sit uehemēs tua contentio. Nōne hęc eadē sciscitati sunt animi iustorum in penetralibus suis, cum dicerent, Quousque tandem spe tali ducor, aut quando obueniet nobis fructus merendę mercedis nostrę? Et respondit ad ea Ieremiel archangelus his uerbis, Cum completus fuerit numerus seminum in uobis. Quoniam statera ponderatum est æuum, mēsurā temporum inīta est, numero determinata sunt sæcula, nec commouebuntur, aut percellentur usque dum impleatur supradicta mensura. Et respondens ego, O dominator, inquam, Domine, atqui nos omnes pleni sumus impietate, ut forte propter nos nō impleatur messis iustorum, propter peccata terram habitantium. Rursum respondit ille mihi, ac dixit, Vade & interroga pregnantem, an impletis nouem mensibus suis, adhuc possit matrix eius retinere partum in semetipsa. Et ego, Non potest, inquā, Domine. At ille, Apud inferos, inquit, animarum promptuaria sunt matrīci similia. Quemadmodum enim festinat parturiens pariendi necessitatem euadere, sic & illa properāt reddere quę sibi commenda sunt. Ab initio tibi demonstrabuntur quę cupis cognoscere. Cui respondi & dixi, Si hac apud te gratia ualeo, & si fieri potest, aut ego sum idoneus, indica mihi, utrum plus quod præterierit futuri maneat, aut plura præterierint quod sint futura. Quid præterierit, scio: quid autem futurum sit, ignoro. Tum ille, Cōsisite, inquit, ad dexteram, & simulachrum interpres tibi commōstrabo. Cumque constitissem, spectauī: & ecce fornax ardens transijt coram me: porrō autem cum esset præterlapsa flamma, spectabam, & ecce fumus superabat. Postea præterijt coram me nubes imbre grauida, quę demisit pluuiam impetu multam: cum autem procella pluuię transijisset, subsecutę sunt eam guttę. Tum ille, Ratiocinare tecum, inquit, si cut effusior est pluuiā quod guttę, & ignis quod fumus: ita exuperare præterlapsam portionem. Superabāt autem guttę & fumus, cum rogauī ac dixi, Censen me uitam usque ad illa tempora producturū, aut quid futurum est illis temporibus? Respondens ille mihi, dixit, ^aPræfagitiones eorum de quibus me interrogas ex parte possum tibi dicere, de uita uero tua non sum missus ut dicam tibi, nec habeo cognitam.

^aVel, interpretatiōnem typicam, id est, typicam interrogatiōis rei declarationē.

^bוִּיחִינָה, indicia, uaticinia seu prædictiones.

CAPVT V.

DE præfagitionibus autem, ecce tempora uenient, quibus qui terram incolūt ^amagnis copiis circumueniētur, & occultabitur uia ueritatis, orbis laborabit sterilitate fidei, & multiplicabitur iniustitia supra quam nunc uides, aut olim audivisti: eritque cum imposito uestigio quam nūc uides regnum obtinere regionem uidere liceat desertam. Quod si tibi uiuere dederit altissimus, uidebis ut post tertiam tubam lumen recipiat subito sol noctu, & luna ter, interdū. Sanguis stillabit de ligno, & lapis mittet uocem suam, populi que commouebuntur. Regnabit quem non sperant incolę terrę, uolucres loca commutabūt, mare Sodomiticum pisces eiiciet, & sonitum edet noctu multis incognitum: sonitū autem eius omnes audient. Dehiscent multa loca, & ignis frequenter emicabit, ferę locū mutabunt, & mulieres menstruales monstra parient. In dulcibus aquis inuenientur falsę, et omnes amici inter se pugnabunt. Tunc abscondet se sensus, & intellectus recedet in penetrale suum: quæretur a multis, nec inuenietur: & multiplicabitur iniustitia & incontinentia super terram. Interrogabit regio proximam sibi, & dicet,

Matthæi 24. a

^aId est, magno numero, uel magnis diuitijs.

Esdrae

Num per te transijt iusticia iustitia? Illa uero negabit. Et accidet illo tempore ut sperent homines, nec impetrent: laborent, nec instituta ipsorum succedat. Has eloqui tibi praedictiones permissum est mihi: quod si oraueris denuo & ploraueris ut modo, septemque dies ieiunio transegeris, rursus his audies maiora. Tum expectatus sum, & corpus meum ualde inhorruit, labascebatque animus meus, ac deficiebat: sustentabat autem me cum accessisset angelus qui mecum loquebatur: is confirmauit me, & erexit in pedes. Porro nocte insecuta uenit ad me Salathiel dux populi, & interrogauit me, Vbi fuisti? aut cur es uultu tristi? An nescis commissos esse tibi in regione peregrinitatis suae Israelitas? Exurge ergo, & sume cibum, nec derelinquas nos ut pastor gregem suum inter manus luporum truculentorum. Cui ego, Recede a me, nec accesseris ad me cominus. Hoc ubi dictum audiuit, recessit a me: ego uero dies septem transegi ieiunio lamentans & plorans, sicut mihi mandarat Vriel angelus. Accidit autem ut exactis septem diebus, perque molestiae denuo essent animo meo cogitationes. Tum de integro incessit mentem meam cupido ratiocinandi, iterumque cepi uerba facere coram altissimo, & dicere, Dominator domine ex omni sylua terrae, & omnibus eius arboribus unam tibi uineam elegisti: ex omni terra orbis optasti tibi foueam unam, & ex omnibus floribus eius unum tibi lilium desumpxisti, ex omni profundo maris replesti tibi riuum unum, & ex omnibus aedificatis urbibus Sion tibi metipsum consecrasti: unam tibi nominasti columbam ex omnibus creatis uolucris, & ex omnibus formatis pecoribus ouem unam tibi designasti: unum tibi populum comparasti ex omni populorum multitudine, & probatam omnibus legem huic praeposita genti dedisti. At nunc Domine cur unum pluribus tradidisti? constituisti super unam radicem alias, & disperdidisti unicuique tuum in multos. Conculcauerunt eum qui contradicunt pollicitationibus tuis, & qui testificationibus tuis non credunt. Quod si adeo prosequeris odio populum tuum, tuis debebat manibus castigari. Haec cum sermonibus agitauissem, missus ad me angelus, qui ante mihi praesto fuerat nocte praeterita, Audi me, inquit, ut instruam te, & attende ut te doceam pluribus. Tum ego, Loquere, inquam, mi domine. Et ille, Supra modum animo commoueris, inquit, propter Ierusalem, num charior est tibi quam creatori suo? Cui respondi, Non domine, sed praedolore locutus sum. Discruciantur enim uiscera mea continuo, dum contendo comprehendere consilium altissimi, & partem iudicii eius inuestigare. Tum ille, Non poteris, inquit. Cui ego, Cur inquam, domine? Quorsum natus sum? aut cur non fuit mihi uterus matris meae sepulchrum, ne uiderem laborem Iacob, aut languorem generis Israelitici? Rursus ille, Numera, inquit, mihi quae nondum euenerunt, aut disperfas guttas mihi collige, aut fac aridi flores mihi reuirescant: aperiri mihi clausa penetralia, & produci inclusos in eis uentos: comonstra mihi uocis imaginem, & edisseram tibi quod rogas, & laboras cognoscere. Cui ego, Quis enim potest haec scire dominator, o Domine, nisi qui cum hominibus non habitat? Ego uero cum sum insipiens, quomodo nam potero dicere de his, quae a me petiui? Respondit ille mihi, Sicut non potes praestare unum eorum quae dicta sunt, ita non poteris iudicium meum, aut ultimam quam populo promisi benignitatem inuestigare. Rursus ego, Tibi uero ecce Domine, inquam, praesto sunt ultimae: quid tandem fiet illis qui antecesserunt me, aut nobis, aut posteris nostris? Et dixit ille mihi, Circulo iudicium meum libet assimilare. Ut nulla est posteriorum tarditas, ita nulla priorum uelocitas. Tum respondi ego, ac dixi, An non poteris eos qui fuerunt, qui sunt, & qui futuri sunt unam producere, ut celerius iudicium tuum ostenderes? Et respondens mihi, Non potest, inquit, quod creat praecurrere creatori, nec mundus uniuersos in eo creandos capere. Et dixi, Quo modo docuisti seruum tuum te uegetatorem in uitam produxisse simul creatum abs te opificium, ipsumque

Id est, inter manus eorum qui truculentia lupi sunt.

אחרונים

ipsumque sustinuisse: ita posset & nunc praesentes uniuersos capere. Et ille, Interroga, inquit, utrum mulieris his uerbis, Cur uteris tractu temporis ad pariendum? aut roga eundem, ut edat denos uno partu. Respondi, Non utique poterit, sed temporis interuallis. Tum dixit mihi, Ego quoque diuisi temporibus utrum terrae seminibus superiniectionis. Vt enim infans non parit ea quae senum sunt, ita ego creatum a me tempus disposui. Rursum interrogauit, & dixi, Cum iam indicaris mihi uiam, pergami loqui coram te, num mater nostra quam dixisti mihi adhuc esse iuuenem, propinquat senectuti? Respondens ille mihi, Interroga, inquit, parientem, ut dicat tibi. Rogabis autem eam, Quare quos peperisti nuper, non sunt nati ante te similes, sed statura humiliores? & dicet illa tibi, Alii in uigente iuuentute nati sunt, alii sub tempore senectutis utero deficiente procreati. Ergo considera tu quoque humiliori esse statura uos ipsi qui uos antecesserunt, & rursum posteros uestros quam uos breuiori, utpote senescitibus rebus creatis, uigoremque iuuentutis praetereuntibus. Et dixi, Rogo domine, si hanc in conspectu tuo nanciscor gratiam, declara seruo tuo, per quem opificium tuum diuisites.

CAP. VI.

^d Vel, administres:
uel, cui opificij tui committas inspectionem.

ET dixit ille mihi, Ab origine orbis terrarum, & antequam termini mundi constituerentur, antequam flarent concursus uentorum, antequam reboarent sonitus tonitruum, antequam corusca micarent fulgura, antequam fundamenta paradisi confirmarentur, antequam decori flores apparerent, antequam mobiles uirtutes stabilirentur, antequam innumerabilia colligerentur agmina angelorum, antequam extolleretur sublimitas aeris, antequam mensurae caelorum nominarentur, antequam aestuarent camini in Sion, antequam praesentes anni inuestigarentur, antequam eorum qui nunc peccant abalienarentur studia, consignarenturque qui thesaurum fidei comparauerunt, tum haec cogitavi, & facta sunt per me solum, nec per alium, eadem per me, nec per alium absoluenda. Cui respondens ego, Quae, inquam, erit separatio temporum? aut quando prioris finis, aut consequentis initium? Et ille, Ab Abraham, inquit, usque ad Isaac: cum ex eo nati essent Iacob & Esau, manus Iacob tenebat ab initio calcaneum Esau. Finis enim huius aevi Esau, & initium sequentis Iacob. Hominis manus inter calcaneum & manum. Aliud ne scisciteris Esdra. Rursum ego, O dominator, inquam, domine, si qua sum tecum in gratia, absoluas obsecro seruo tuo declarare praedictiones tuas quarum partem mihi significasti nocte superiori. Tum respondens illi mihi, Surge, inquit, in pedes tuos, & audi uocem sonitus plenissimam. Praebetur autem species terrae motus, nec tamen commouebitur locus in quo constiteris. Ideo dum loquitur, ne expaueas, quoniam de fine sermo, & de fundamento terre intelligitur, ideoque inter sermonem de ipsis contremiscit & commouetur, scit enim se tandem esse commutandum. His auditis cum exurrexissem in pedes meos, auscultavi, & ecce uox loquebatur cuius sonus erat similis sonitui aquarum multarum, & dicebat, Ecce tempora ueniunt, & erit cum aduentabo ad inquirendum in habitatores terrae. Cum autem incipiam in eos, qui iniusti sua iniustitia perniciosi fuerunt, quaerere, & cum afflictio Sion fuerit impleta, saeculumque designabitur quod uergat ad interitum, haec signa edam. Libri aperientur in conspectu caeli uniuersis inspectantibus, infantes anniculi suis loquentur uocibus, praegnantibus abortiuos parient foetus trimestres aut quadrimestres, & uiuent suscitati. Tum loca seminibus consita subito apparebunt destituta, plenaque promptuaria repente uacua deprehendent, & tuba clangore canet: quae audita, mox omnes expauescant. Accidet autem illo tempore, ut belligerent amici cum amicis ut inimicis, & expauescat terra cum ipsis: scaturigines fontium subsistent, & tribus horis non manabunt. Porro quicumque superfuerit ex omnibus istis quae praedixi tibi, is seruabitur, & uidebit salutem meam, & finem saeculi uestri. Videbunt, inquam, qui recepti sunt homines, qui ex quo nati sunt, mortem non gusta-

Gene. 25. c

^a Vel, opus salutare.

Esdra

uerunt. Tum mutabitur animus inhabitantium, & ad aliam sententiam conuer-
tetur. Delebitur enim malum, & dolus extinguetur: florebit autem fides, corru-
ptela succubet, & emerget ueritas quæ tanto tempore fructu caruit. Cum autem
hæc mihi dicerentur, ecce paulatim respectabam ad ipsum coram quo cōstiteram,
qui dixit mihi, Veni ut tibi tempus futuræ noctis significarem. Si ergo precatus
denuo fueris, & iterum ieiunio transegeris septem dies, alia tibi renūciabo his ma-

^bvel, quæ per diem c
audiuero.

^cאחריו, uel, ut
ne festinatio a poste-
rioribus temporibus
recedas. i. a conside-
ratione eorum: uel,
festines. i. anxius sis.

iora ^bper diem quam audiui. Exaudita est enim uox tua ab altissimo, nam uidit il-
le potens recta facta tua, & pudicitiam quam à iuuentute cōseruasti, perspexit: pro-
pterea misit me ut hæc omnia tibi declararem & eloquerer. Fac præsentis ani-
mo, nec quicquam timeas, neq; te præcipientes in uanam priorum sæculorum repu-
tationem, ut ne magis q̃ posteriora tempora festines. Post hæc fleui denuo, & ie-
iunio similiter septem dies peregi, ut tres hebdomadas mihi præscriptas comple-
rem. Accidit autē octaua nocte, ut animus meus rursus perturbaretur, & sermo
nem instituerem coram altissimo. Inflammabar enim studio magno, & anxius
eram animo: itaq; dixi, In prima creatione disertis uerbis locutus es, ô Domine, pri-
mo die, cum præciperes, [†]Fiat cœlum & terra: & opus consecutum est imperium Gen. 1. a
tuum. Erat autem tunc spiritus, circumfusæq; tenebræ, ac silentium, necdum uocis
humanæ sonus erat abs te creatus. Tunc iussisti de cellis tuis prodire lumen præ-
lucidum quod opus tuum illustraret. Die secundo spiritum cœli creasti, & impe-
rasti ut intercedens aquas intercluderet: ut parte sursum abeunte, pars infra subsi-
deret. Tertia uero die aquas in septimam terræ partem confluere iussisti: sex ue-
ro partes cum siccaffes, reseruasti, ut ex eis essent quæ tibi ministrarēt conside-
ritus & cultæ. Nam simul ac uerbum tuum prolatū fuerat, protinus opus ipsum
agebatur. Siquidē exorta est subito copia immensa fructuum, & oblectamēta pa-
lati multiformia, tum flores colore perenni, & odoramēta miris modis fragrantia.

^dEt hæc quidem die tertia facta sunt. Porro die quarta illustre lumen solis & lunę,
stellarumq; seriem imperio tuo creauisti, simulac præcepisti eis, [†]ut opificio tuo fu- Deut. 4. c
turo homini deseruirent. [†]Quinto deinde die iussisti partem septimam in quam Gen. 1. c
aqua confluxerat, animalia uolucres scilicet & pisces procreare: quod ita factū est.
Siquidem aqua muta & inanima nutu diuino iussa gignebat animantia, ut popu-
li inde miracula tua haberent prædicāda. Tum quoq; animantia duo parasti, quo-
rum uni nomen imposuisti Enoch, alterum uocaſti Leuiathan, & alterum ab alte-
ro separauisti: non enim poterat pars septima quo aqua se collegerat, ea capere.
Vnam partem assignasti Enoch, quæ tertio die siccata est, ut habitet in ea: milleq;
montes eam intercurrent. Leuiathan autem tribuisti septimā partem humidam,
quam belluam parasti, ut esset quæ deuoraret quos uelles, & quando uelles. Sex-
to demum die imperasti terræ, ut iumenta coram te, bestias & serpentes procrea-
ret: atq; insuper Adam, quem constituisti dominū omnibus operibus abs te crea-
tis. Ab eo ducimus omnes originem, atq; adeo populus quem elegisti. Hæc o-
mnia commemorāui coram te Domine, quia propter nos creauisti mundum: reli-
quas autem gentes prognatas ab Adam declarauisti abs te nihilipendi, atq; adeo
saluæ comparari. Quippe stillæ de uase fluxæ opes earum putauisti conferēdas.
Nunc tamen, ecce domine, gentes istæ pro nihilo putatæ cœperunt dominio gra-
uare nos & deuorare: nos autem populus tuus, quem primogenitum, & unigeni-
tum tui studiosum uocaſti, traditi sumus in manus eorum. Atqui si propter nos
creatus est mundus, cur non habemus in eo possessionem, aut quandiu talia fere-
mus?

CAPVT VII.

^a**H**is cum ego dictis finem imposuissem, euenit ut angelus, qui prioribus ad me
noctibus demissus fuerat, ad me mitteretur, qui me sic est allocutus. Surge
Esdra, & ausculta sermones quos ueni tibi relaturus. Tum ego, Loquere, inquā,
mi

mi Deus. Et ille, Mare, inquit, positum est in spatiofo loco, ut altum esset & im-
 mensum: constituatur autem eius in angusto loco introitus, qui fluminibus sit si-
 milis, quis quaeso in mare collustrandi illius, aut in potestatem suam redigendi cau-
 sa affectans iter, nisi transierit angustias, in apertū æquor inuehi poterit? Atq; ite-
 rum, Vrbs est ædificata, & sita in loco campestri, eademq; omni bonorum copia
 instructa: introitus eius angustus, inq; præcipiti positus, arctante eum igni à dexte-
 ra, aquarumq; altitudine à sinistra, & unica inter ea semite intercedente, nempe in-
 ter ignem & aquam, spatio tantum uestigij unius hominis capace. Hæc urbs si cui
 obtingat hereditate, si ille nunquam obiectum penetrauerit periculum, quomodo
 hæreditatem suam adipiscetur? Tum ego, Ita est, inquam, domine. At ille mihi,
 Sic se habet, inquit, & fors Israelitarum. Propter eos enim creauit mundum: cum
 autem Adam præscripta mea transgressus est, tum accidit factum huiusmodi, &
 adducti sunt introitus huius mudi in angustum, ut essent pleni doloris & laboris,
 pauciq; ac deterrimi, tum periculosi, & uehementer ærumnosi. Nam spatiosi &
 tuti erant æui superioris introitus, fœcundiq; fructu immortalitatis. Nisi ergo qui
 uiuunt per angusta hæc & caduca contenderint ingredi, non poterunt adipisci quæ
 sunt recondita. Quaeso igitur quare teipsum crucias, cū sis caducus: aut quid com-
 moueris cum sis mortalis? Quare non pertractas animo tuo quæ futura sunt, po-
 tius q̃ præsentia? Respondi, & dixi, Dominator Domine, cum lege tua consti-
 tueris ut iusti possiderent hæc, impij uero perirent: iusti ne angusta perferent am-
 pla sperantes? Etenim & qui se gesserunt impie, angusta perpeffi sunt, ampla ta-
 men illa non uidebunt. Et dixit mihi, Nullus est iudex Deo iustior, nec quisquam
 sapientior altissimo. Pereunt enim in præsentia uita multi, propter neglectū præ-
 scriptæ legis diuinæ. Nam etiam atq; etiam præmonuit Deus uenientes, quoties
 uenerunt, quibus factis uitam adipiscerentur, & quid obseruando supplicium cui
 tarent. At illi non acquieuerunt, sed contradixerunt ei, confinxerunt sibi cōmen-
 ta uanissima, & institutis flagitiosis seipsos circumuenerunt. Negarunt numen al-
 tissimi, nec uias eius animaduenterunt, spreuerunt legem eius, & recusarunt testifi-
 cationes, iura eius uiolarunt perfide, nec opera eius executi sunt. Quapropter Es-
 dra inania inanibus, & plenā plenis. Ecce tempus ueniet, & erit cū edentur signa
 quæ tibi prædixi, & apparebit sponsa, emergensq; existet quæ nunc sepulta latet
 sub terra: & quisquis è prædictis malis euaserit, ipse miracula mea uidebit. Appa-
 rebit enim filius meus Iesus cum comitibus suis, & gaudia celebrabunt qui reliqui
 fuerint, intra annos quadringentos. Porro post annos hos morietur filius meus
 Christus, & omnes spiritum trahentes homines: & mundus conuertetur in anti-
 quum silentium diebus septem, sicut & iudicijs prioribus, donec nemo supersit.
 Eueniet autem post dies septem, ut excitetur adhuc sopitum sæculū, & corruptum
 intereat. Tum terra reddet quæ in ea dormiunt, & puluis quæ latent in eo silen-
 tia, & promptuaria depositas apud se animas restituent. Apparebit pro tribuna-
 li sedens altissimus, miseriæ præteribunt, & finis imponetur patientiæ: iustitia ue-
 ro sola remanebit, ueritas stabit, fides confirmabitur, opus subsequet, merces com-
 parebit, recte facta uigebunt, sceleraq; dominari desinent. Tum dixi, Primus A-
 braham orauit pro Sodomis, deinde Moyse pro patribus qui peccauerunt in
 deserto, & posterius eius pro Israelitis, temporibus Achaz & Samuelis, Dauid pro
 clade, Salomon pro ijs qui uenirent in sacrum, Elias pro ijs qui pluuiam accepe-
 runt, & pro mortuo ut reuiuisceret: & Ezechias pro populo temporibus Senna-
 cherib, atq; adeo multi pro multis: quod si qui nunc postquam inualuerunt uitia,
 & iniustitia abundat, iusti orauerint pro impijs, cur non idem effectus nunc quoq;
 consequatur? At ille mihi respondens, Præfens, inquit, uita non est extremum: ho-
 nor in ea frequenter retinetur, propterea pro infirmis est precatio. Sed dies iudi-

Deut. 8. 1

Gen. 9. d

Exod. 32. c

1. Reg. 24.

2. Par. 6. c

3. Reg. 17. a

Iac. 5. d

4. Reg. 18.

29.

^a Vel, satis, ut scilicet
 filius antequam con-
 deretur, uel tempore
 bus Noe.

^b יאכה

^c 29

Esdrae

cij finis erit huius æui, & initium futuræ immortalitatis, quo tempore iam cessarit omnis corruptela, intemperantia exoleuerit, diffidentia fuerit amputata, adoleuerit autem iustitia, & ueritas exorta fuerit. Tūc enim nemo poterit seruare perditum, nec uictorem opprimere. Respondi ac dixi, Hoc est sermonis mei initiū & finis, præstare non datam esse terram Adamo, aut cum data esset, eum coercuisse, ne peccaret. Quorsum enim attinet homines præsentem uitam agere in tristitia, & mortuos supplicium metuere? Ah tu quid egisti Adam? Quod enim tu peccasti, non in tuum unius casum redundauit, sed in nostrum quoque, qui ex te orti sumus. Quid enim prodest nobis promissam esse uitā immortalem, si nos facinorosa mortifera patrauimus? Quid propositam nobis esse spem perennitatis, si nos perniciosa uanitate sumus obligati? Quid designatas esse nobis incolumes & tutas habitationes, si nos flagitiose uiuimus? Quid repositam esse gloriam altissimi ad conseruandum eos qui cum patientia uitam egerunt, si nos pessimis itineribus incessimus? Quid patefaciendum esse perennem incorrupto fructu paradysum, in quo est incolumitas & salubritas, si nos nō ingrediemur? In ingratis enim locis uersati sumus. Quid stellis splendidiore futuram esse faciem eorum qui usi sunt abstinentia, si nostri uultus erunt tenebris atriores? Non enim cogitauimus in uita, dum iniuste agebamus, post mortem subeundas esse pœnas. Respondit ille, & dixit, Hæc est ratio certaminis, quo decertabit homo natus in terra, ut si uictus fuerit, patiatur quod dixisti: sin uicerit, quod dico recipiat, quoniā hæc est uita de qua Moyses, cum uiueret, locutus est apud populū, dicens, Elige tibi uitam, ut uiuas. At illi non crediderūt ei, ac ne secutis quidem eum prophetis: adeoque nec mihi qui testatus sum eis, non tam in perniciem ipsorum spectare tristem casum, quā manere læta eos, quibus persuasa salus est. Respondi, & dixi, Scio Domine, misericordem esse uocatum altissimum ex ea re, quod misereatur eorum qui sæculum illud nondum attigerunt, quod ipsi qui uersantur in lege ipsius tribuat misericordiā. Lenis quoque est, quoniam lenitate utitur erga eos qui peccauerunt, ut erga opificia sua: munificus est, quoniam erogare cupit quantum opus est: clementia multus, quoniam multiplici clementia superat tam eos qui nunc sunt quā qui fuerunt, aut sunt futuri. Nisi enim clementia sua largus esset, non uiuisceret mundus cum ijs qui consequuntur in eo possessionem. Ignoscens est, nam nisi bonitate sua tribueret unde leuamentum scelerum præstaretur ijs qui inique egerunt, non posset decies millesima pars hominū uitam retinere: & iudex ipse nisi uerbo suo curatis ignosceret, & copiam aboleret criminum, fortassis ex innumerabili multitudine uiu perpauci seruarentur.

CAPVT VIII.

Tum respondens ille mihi, Hoc æuum, inquit, propter multos condidit altissimus, futurū autem propter paucos. Edisseram autem tibi similitudinem Esdra. Enimvero sicut sciscitanti terra dicat tibi, se gignere perque copiosam quidem humum fingendis fictilibus, paucū autem puluerem unde fiat aurum: ita se habet præsentis æui negotium, ut cum multi creati sint, pauci tamen seruētur. Respondens ego, Ergo anime, inquam, hauri cognitionem, & uora sapientiā, pactus enim es obedire, & uis agere prophetam. Neque enim tibi datum est amplius quā uite tantum spatium. Ah Domine, nisi concedas seruo tuo, ut exoremus te, ut præstes semen cordi nostro, sensuique cultum, unde fructus oriatur, quo uiuat omnis corruptus: quis se opponat pro homine? Solus enim es, & unum opificium manuum tuarum nos sumus sicut ipse locutus es. Etenim cum iam in utero formatum est corpus, ei que membra præstitisti, opificium tuum igni & aqua conseruatur, & opus formatum abs te nouem mensibus patitur tuum in se creatū opificium: ipsum autem quod continet & quod continetur, utraque seruari solent, seruatusque tandem uterus iterum reddit quæ in ipso adoleuerunt. Constituisti enim ex ipsis membris,

bris, nempe mammillis lac foetui mammillis destinato præbendum, ut nutriatur id quod creatum est aliquandiu, donec eum tuæ benignitati destines: enutris eum iustitia tua, lege tua erudis, iudicioque tuo corripis. Interimis eum, ut rem abs te creatam: & uitam das eidem, ut opificio tuo. Si ergo perdis eum qui tantis conformatus est laboribus: tuo iussu constitui facile est, ut & id quod factum est seruetur. Nunc itaque loquar Domine, De uniuersitate hominum tu potius uideris, de populo uero tuo, ob quem doleo: de possessione tua, ob quam lugeo: de Israele, propter quem contristor: de Iacob, propter quem incereor: de eis preces coram te instituiam, tam pro me quam pro ipsis: quoniam uideo lapsus nostros, qui terram inhabitamus. Sed celeritatem audiui futuri iudicis. Ideo uocem meam ausculta, & sermonem meum accipe, quem loquar coram te.

Initium dictorum Esdræ antequam assumeretur.

† Qui degis æuium, inquam, Domine, qui sublimis supera intueris, & aëria, cuius inestimabile solium, & maiestas est incomprehensibilis, cui tremebundum astat agmen angelorum, quorum in uento & igni uersatur custodia: cuius uerbum uerum, & dicta sunt constantia: cuius imperium uehemens, & terribilis administratio: cuius aspectus exiccat profunda, montesque labefaciat indignatio, ut res ipsa testificatur: exaudi orationem serui tui, opificijque tui precationem auribus accipe. Dum enim uiuo, loquar: uocemque mittam, dum sentio. Ne spectes delicta populi tui, potius quam tibi fideliter seruientes: nec attendas impia hominum studia, potius quam eos qui testificationes tuas per ærumnas seruauerunt. Ne complectaris cogitatione eos qui in conspectu tuo mala fide uersati sunt, potius quam memineris eorum qui uoluntatem tuam sunt reueriti: nec uelis perditos eos qui se gesserunt more pecudum, potius quam respicias eos qui legem tuam præclare docuerunt. Ne indigneris eis qui bestiis peiores uisi sunt, potius quam diligas eos qui semper freti sunt tua iustitia maiestateque. Quoniam nos cum patribus nostris talibus morbis laboramus: c tu autem propter nos scelerosos soles uocari misericors. Si enim afficiaris ut nobis præstes misericordiam, ita demum misericors diceris, nobis utique iusta facta non habentibus. Iusti enim quibus sunt opera copiose parta, propriorum operum mercedem recipiant. Quid tandem est homo, qui ei succenses: aut genus mortale, qui te tam amarum reddit? † Reuera enim nemo natus est, qui non impie se gesserit: nec te pro-fessus, qui nil deliquerit. Enimuero hoc ipso prædicabitur iustitia, bonitasque tua Domine, cum ignoueris eis qui recte factorum carent substantia. Et respondens ille mihi, Sunt, inquit, quæ recte locutus es, & secundum sermones tuos res habebit: quoniam quidem non animaduertam in facta scelerosorum ante mortem, ante iudicium, ante interitum, † sed studiis iustorum oblectabo me, & memor ero peregrinationis quoque, conseruationis, & perfructus mercedis. Quo ergo modo locutus sum, ita se res habet. Sicut enim agricola multa semina terræ mandat, plantasque disponit copiose, nec tamen ad tempus suum euadunt omnia quæ seminata sunt, neque adeo quæ plantata sunt solent omnia radices agere. Nota etiam non omnes in mundum editi seruabuntur. Tum respondens ego, Si gratum est, inquam, tibi loquar. Quandoquidem sementis agricolæ nisi succreuerit, aut pluuiam tuam acceperit in tempore, aut si in abrium copia corruptum fuerit, itidem perit ut homo quoque qui manibus tuis formatus est, cuius tu dictus es archetypus, qui ad imaginem tuam sit creatus, propter quem creasti omnia, & sementi agricolæ comparasti: ne irascaris nobis, sed parce populo tuo, possessionisque tuæ miserere: tu enim is es qui opificij tui miserearis. Et respondit ille mihi, ac dixit, Quæ sunt præsentia presentibus, & quæ futura futuris. Multum enim abes, ut me amore erga opificium meum superes: ceterum ad te frequenter & ipsum propius accesserim, ad iniustos autem nunquam. Enimuero eo mirabilis es altissimo, quoniam ut te decet summisisti te:

Rom. 12. d

3 Reg. 9. g
2. Par. 6. f

Gen. 4. 2

Matth. 20. c

†

† Vel, laudes aut gratias agens.

Esdrae

*אחרונים nouissimi, uel posterioribus.

*Quasi notatione perempta.

*Vel, predicationes.
*אחרונים

*Vel, miraculorum uel predicationum.

nec eum te iudicasti, qui inter iustos magnopere gloriareris. Etenim miserie multae calamitatesque manent eos qui uitam incoluerint temporibus posterioribus, quod se perque superbe gesserint. Tu autem disce pro te, tuique similium gloriam sciscitare. Vobis enim patet paradysus, uitalis arbor est plantata, praeparatum est futurum aeuum, praeparata abundantia, aedificata urbs, requies explorata, perfecta bonitas, & absoluta sapientia. Radix mali *resignata recessit a uobis, a uobis infirmitas & tinea disperijt, corruptio proripuit se ad inferos in obliuionem, dolores abierunt, tandemque comparuit thesaurus immortalitatis. Ne pergas igitur sciscitari de multitudine pereuntium. Nam ipsi quoque libertatem adepti spreuerunt altissimum, contempserunt legem eius, & uias eius dereliquerunt. Praeterea autem iustis eius proculcatis, corde suo Deum esse negarunt, & quidem scientes se morituros. ^{Psal. 13. 53.} Ut enim uos excipient quae praedicta sunt, sic eos sitis & cruciatus quae sunt praeparata. Non enim uoluit Deus perire hominem, sed ipsi postquam creati sunt, profanarunt nomen creatoris sui, & in eum qui uitam ipsis parauerat, ingrati fuerunt. Quapropter iudicata mea iam propinquant, quae non quibusuis exposui, sed tibi, paucisque tui similibus. Tum respondens ego, Ecce nunc, inquam, Domine, multa declarasti mihi miracula, quae pares designare saeculis posterioribus: quo uero saeculo, mihi non exposuisti.

CAPVT IX.

A T ille mihi respondens, ait, Dimetiendo confer tempus cum semetipso: & porro cum uideris aliquam praedictorum signorum praeterisse partem, intelliges ipsum esse tempus, quo parat altissimus in mundum a se conditum inquirere. ^{Matth. 24. 3} Cum igitur percipietur in orbe terrae motus, & tumultuatio populorum, tunc intelliges de his pronunciaisse altissimum, iam inde a temporibus quae ante te fuerunt ab initio. Sicut enim quicquid creatum est in mundo, habet initium pariter & consummationem, & consummatio manifesta est: sic & tempora altissimae exordia habent euidentia prodigijs & efficacia, & desinunt cum effectibus & miraculis. Porro quicumque euaserit saluus, & per opera sua fidemque qua credidistis, potuerit effugere, is praedicta pericula superabit, & salutem meam uidebit in terra mea finibusque meis, quoniam me sanctum a mundo recepi. ^{1. Tim. 2. 5} Tum miserabuntur se, qui nunc uis meis abusi sunt: & in tormentis agent, qui eas contemptim repudiarunt. Qui enim uiui beneficia consecuti non agnouerunt me, quique legem meam fastidierunt, cum adhuc praesenti libertate fruerentur, & qui patentem etiam dum sibi poenitentiae locum noluerunt intelligere, sed spreuerunt: eos oportet post obitum in cruciatu ^{4. Esd. 8. 3} ^{Matth. 20. 6} erudiri. Tu uero ne scisciteris curiose quomodo cruciandi sint impij, sed quomodo iusti seruandi sint inquirere, & quorum sit mundus, aut propter quos mundus, & quando. Et respondi, ac dixi, ^{4. Esd. 8. 3} ^{Matth. 20. 6} Dudum locutus sum quod & nunc dico, & porro dicturus sum, plures esse qui pereant, quam qui seruandi sint, quanto maior est fluctus quam gutta. Tum respondens ille mihi, Qualis ager est, inquit, talia fuerunt & semina: quales flores, tales & colores: qualis opifex, tale & opificium: & qualis agricola, talis fuit & cultura, quoniam mundi tempus erat. Sanè cum ijs qui nunc uiuunt nondum creatum mundum quem incolerent, pararem: nemo mihi contradicebat, (tunc enim quisque [parebat],) at nunc creatorum in hoc condito mundo mores semente perpetua, & lege inexplicabili corrumpunt. Explorauit autem mundum, & ecce periculosus erat, propter studia quae in eo exorta sunt: quod cum uisidissem, peperci ei sedulo, acinumque de botro seruauit mihi, plantamque de gente numerosa. Pereat ergo frustra nata multitudo, serueturque acinus & planta mea, quam multo labore excolui. Tu autem si porro intermiseris septem dies alios, (non tamen agitabis ieiunium, uerum in floridum campum, ubi nulla domus aedificata sit, profectus, de floribus campi tantum comedes: non gustabis carnem, ne bibes uinum, sed flores tantum, & precaberis altissimum sine intermissione,) tum ueniam,

&

& loquar tecum. Ergo profectus sum, ut me iusserat, in campū nomine Ardath, c
& in floribus ibi sedēs herbas agri esitavi, & attulit mihi cibus earum saturitatem.
Exactis autem diebus septem, cum recumbenti in herba mihi cœpisset animus ut
Exo. 19. d
24. 2
Deut. 4. b
antea perturbari, os meū adaperui, cœpiq; loqui corā altissimo, & dicere, †Osten-
surus te nobis, ô Dñe, maioribus nostris ex Aegypto migrātibus oblatus es in de-
serto inuio ac infructuoso: & etiam atq; etiam præcepisti ipsis, dicens, Tu Israel au-
di me, semenq; Iacob attende sermonibus meis. Ecce enim legem meam semino in
uobis, ut fructum in uobis afferat, & gloriam sempiternam ex eo consequamini.
Nam patres uestri legem quam acceperant, non seruauerunt, nec custodierunt iu-
ra mea, nec fructus legis comparuit, nec potuit, quoniam tuus erat. †Nam qui ac-
Exod. 32. f
ceperunt, non custodito semine quod sibi mandatum erat, perierunt. Verum ecce
fieri solet, ut cum acceperit terra semen, uel mare nauem, uel uas aliquod cibum aut
potum: eo in quo seminatū est, aut cui quid immissum est, pereunte, simul id quod
seminatū est aut immissum, siue quæ suscepta sunt, intereant, nec iam comprehen-
sa penes nos permaneant. Sed in nobis hoc non accidit. Siquidē nos qui legem
Esa. 48. a
2. Tim. 2. 2
4. Efd. 10. d
accepimus, peccando perijimus simul & cor nostrum quod eam acceperat: †uerum
lex ipsa nō interiit, sed retinuit uim suam. Hæc cum in corde meo disputans ocu-
los meos conuertissem, †mulierem in dextera parte conspiciatus sum, quæ ecce lu-
gebat, magnaq; uoce lamentabūda conscissis uestimētis suis, capiteq; puluere con-
sperso, animo supra modum angebatur. Tum dimissis quibus intentus eram co-
gitationibus, conuersus ad eam, Quid fles, inquam, aut quid animo cruciaris? At
illa mihi respondēs, Sine me, inquit, mi Domine, deflere me ipsam, doloriq; indul-
gere, quoniam perq; amaro sum animo, & supra modum afflicto. Rursum ego,
Quid, inquam, accidit tibi? dic mihi. Respondit illa mihi, Sterilis ego fui ancilla
tua, nec peperī, ufa marito annis triginta. Cumq; per singulas horas & dies singu-
los annis illis triginta noctes & dies precatus essem altissimū, euenit exactis annis
triginta, ut exaudiret me Deus ancillam tuam, & afflictionem meam respiceret, &
attenderet ærumnam, ac daret mihi filium. Tum gaudium super eo magnum ce-
lebraui unā cum uiro meo, ciuibsq; meis omnibus, & honorem magnum tribui-
mus omnipotenti. Enutriui autem eum multo cum labore: & cum adultus uxo-
rem ducendi tempus attigisset, diem epularem celebraui.

CAP. X.

Accidit autem ut cum filius meus introisset in thalamum, prolapsus morere-
A
tur: cumq; omnes ciues mei euerfis lucernis surrexissent ad consolandū me,
acquieui usq; ad noctem diei consequentis: & postquam omnes consolandi me fi-
nem fecerunt, quieti me tradidi. Noctu uero surrexi, & aufugi, & in hunc cāpum,
ut uides, perueni: adeoq; cogito iam nō reuerti in ciuitatem, sed hic permanere, &
nec edens nec bibens lugere sine intermissione, ieiunio me macerando usq; dum
moriar. Tum missos feci sermones quos institueram, & respondens ei iracunde,
Omnium, inquam, mulierum stultissima, an non uides luctum nostrum, aut quæ
nos patiamur? Nam Sion mater nostra summa tristitia conficitur, & afflictione
deiecta luget acerbissime. Ergo ne nūc cum lugeamus omnes, mœstiq; simus, ut
qui experiamur tristitia, tu etiam super uno filio mœreas? Nam interroga terram,
& dicet tibi, se esse illam quæ debeat lugere casum tam multorū in ipsa nascentium.
Etenim ab initio omnes ex ipsa nati sunt, nascenturq; alij: & ecce penē omnes in
perditionem abeunt, & profligatissima est multitudo eorum. Vtram igitur par-
est lugere magis, hancine quæ tantam amisit multitudinem, an te uicem unius do-
lentem? Quod si mihi dicis, Atqui non est planctus terræ meo similis, quoniam
ego amisi foetum uteri mei, quem peperī cum ærumnis, & cum doloribus genui:
terra autē pro more terræ, abijtq; in ea multitudo præsens, ut assolet: uicissim ego
tibi dico, Sicut tu cum labore peperisti, ita terram ferre fructum homini, qui eam

Esdrae

^a עָשָׂה, facere &
colere, ut עָבַד

^b Vel, sanctuarium.

iam inde ab initio ^aexercuit. ^tNunc ergo comprime apud ternetipsam dolorem ^{Hebr. 11, f}
tuum, & qui tibi casus obuenerunt fortiter perferas. Si enim iustum iudicaris pro- & 12, a
positum Dei, consiliumque ipsius suo tempore admiseris, laudem ex ea re inuenias,
quapropter in urbem ad uirum tuum ingredi. At illa, Non faciam, inquit, neque
ingrediar urbem, sed hic moriar. Tum sermonem rursum institui cum ea, & di-
xi, Ne prosequaris dictum hoc, sed acquiesce suadenti. Quot enim sunt casus Sion:
uel prae merore Hierosolymae te consolare. Nam, ut uides, ^bsanctitas nostra ad
solitudinem est redacta, altare nostrum euersum est, & templum nostrum destru-
ctum: psalterium nostrum elanguit, & hymnus conticuit: iacet exultatio nostra,
& lumen lucernae nostrae extinctum est: arca foederis nostri direpta est, sacraque no-
stra contaminata: penitus profanatum est numen in nos inuocari solitum, & liberi
nostri contumeliam passi sunt: cremati sunt sacerdotes nostri, Leuitaeque nostri ab-
ducti in captiuitatem: uirgines nostrae contaminatae sunt, & uim passae mulieres
nostrae. Abrepti sunt iusti nostri, & paruuli nostri dispersi: iuuenes nostri ser-
uiunt, & fracti sunt fortes nostri: & quod omnium est maximum, insigne decus
Sion resignatam suam amisit gloriam, nam peruenit in manus eorum qui nos odes-
runt. Tu ergo excute multam tuam tristitiam, & depone copiam dolorum, ut ti-
bi reconcilietur qui potens est, & requiem tibi praebat altissimus, laborumque laxa-
mentum. Haec me cum ea loquente, accidit ut subito refulgeret facies eius & figu-
ra, aspectusque coruscaret adeo, ut uehementer eam expauescerem. Dumque quid-
nam id esset cogitare, ecce repente uocem emisit perque sonoram & terribilem,
adeo ut terra concuteretur prae sonitu mulieris: & spectante me, ecce iam ultra mu-
lier non comparebat, sed urbs aedificabatur, lateque locus patebat fundamentis.
^c Extimui, & magna uoce clamans, Vbi est Vriel, inquam, angelus, qui praesto mi-
hi fuit ^ta principio: quoniam ipse me adduxit in summam hanc mentis extrema ^{4. Esd. 4, a}
tem, peruenitque finis meus ad corruptionem, & oratio mea ad opprobrium. Haec
adhuc loquente me, ecce uenit ad me ille: cumque uidisset me coram iacentem ut mor-
tuum, & alienatum animo, apprehensa dextera mea, confirmatum me in pedes sta-
tuit, & sic est allocutus, Quid tibi est: aut quare mens tua, animusue tui sensus pertur-
batus est: aut quamobrem commoueris? At ego, Quoniam, inquam, me dereli-
quisti, ^tpostquam ego sane iussa tua executus sum, & exiui in campum, ubi uidi ec- ^{4. Esd. 9, c}
ce, & uideo quod non possum enarrare. Tum ille, Consiste uiriliter, inquit, & te
commonebo. Loquere tu mecum, inquam, mi Domine, neque me deferas, ut ne te
mere moriar, quoniam uidi quae nesciebam, & ignota audio. Aut num sensus meus
fallitur, sublimisue meus errat animus? Nunc ergo oro te, ut seruo tuo declares
hoc miraculum. Respondens ille mihi, Ausculta me, inquit, ut doceam te, & disse-
ram tibi de iis quae metuis, quoniam altissimus tibi reuelanda putauit multa myste-
ria. Vidit rectum institutum tuum, qui pro populo tuo mcreas sine intermissio-
ne, & propter Sion uehementer lugeas. Haec igitur est interpretatio uisi, quod ti-
bi dudum oblatum est. Quam uidisti lugentem consolari institisti: at nunc iam spe-
ciem mulieris non uides, uerum urbs aedificari tibi uisa est: & quoniam narrabat ti-
^dbi de casu filij sui, haec est explicatio. Haec mulier quam uidisti, Sion est: & quod di-
xit tibi ea quam & nunc cernas ut urbem aedificatam, quod inquam dixit tibi, se an-
nos triginta fuisse sterilem, eo pertinet, quod utique fuerint anni triginta, quibus non fuit
adhuc factitatum in ea sacrificium. Porro exactis annis triginta cum Salomon aedi-
ficasset urbem, sacrificiaque faceret, tum fuit tempus quo peperit sterilis filium. Quod
autem tibi dixit, se illum educasse cum labore, habitatio fuit Hierosolymis. Rur-
sumque quod tibi retulit filium suum ingressum thalamum suum fortuito casu con-
cidisse mortuum, ea est quae contigit ruina Hierosolymae. En tibi quod uidisti si-
mulachrum eius, quam quia filium lugebat, consolari institisti, & ea quae contige-
runt,

runt, quæ tibi fuerunt aperienda. Iam uero uidens altissimus te contristatum esse ex animo, totoq; corde dolere uicem eius, ostendit tibi splendorem gloriæ eius, decorisq; pulchritudinem: propterea enim iussi te manere in campo ubi domus non esset ædificata. Sciebam enim qd altissimus hæc tibi pararet ostendere, propterea iussi te uenire in agrum fundamento ædificij uacuum. Neq; enim poterat opus humanæ structuræ sustineri loco, ubi foret urbs altissimi demonstranda. Tu ergo ne sis timidus, neq; animo tuo expauescas, sed ingressus contemplare splendorem, amplitudinemq; ædificij, quantum potes oculorū tuorum obtutu perlustrare, & postea audies quantum uales aurium tuarum auditu percipere. Tu enim beatus es præ multis, & inter paucos nominatus apud altissimum. Cæterū nocte crastina manebis hic, & representabit tibi altissimus uisa sublimia rerum earum, quas idem editurus est in habitatores terræ temporibus posterioribus. CA. XI.

אֲחֵרִים, uel, non
uissimus.

CUmq; somno me tradidissem nocte illa, & crastina, ut me iusserat, uidi so-
mnium, & ecce ascendebat aquila de mari, cui duodecim erant alæ pennatæ,
& tria capita. Et spectante me, ecce expandebat alas suas in omnem terram omni-
bus uentis cœli flantibus in eam, & collectis. Et uidi de pennis eius nascētes alias
in contrarium pennas, quæ euadebāt in pinnulas minutas & exiguas. Cæterum
capita eius quiescebāt, & mediū inter ea caput maius erat alijs capitibus, & ipsum
tamen cum illis quietem capiens. Porro inspiciēte me, ecce aquila subuolauit pen-
nis suis, & regnauit in terra & in eius habitatoribus: uidiq; subiecta ei quæ sub cœ-
lo sunt omnia, nec quenq; illi contradicere, ne unum quidem eorū qui in terra pro-
creati sunt. Deinde intuentem me, ecce cum aquila constitisset in ungues suos, uo-
cem misit pennis suis, dicens, Ne simul omnes uigiletis, sed suo quæq; loco dormia-
tis, & uigiletis per successiones: capita uero referuētur ad extremum. Cum autem
contēplarer, ecce uox non edebatur ē capitibus eius, sed de medio corporis. Tum
numeraui pēnas eius aduersas, cumq; animaduertissem eas esse octo, spectāte me,
ecce à dextera parte surrexit una penna, & regnum occupauit per omnem terram.
Porro cum regnaret, aduenit finis eius, ac ne locus quidem eius comparuit. Tum
altera exurrexit, & regnauit, longoq; tempore rerum potita est. Accidit autem ut
dum regnaret, ueniret finis eius, & euanesceret ut prior. Et ecce uox ad illā missa
est, dicens, Audi tu quæ terram tanto tempore tenuisti. Hæc annuncio tibi ante-
quam pares ē medio faceßere. Nemo post tēpore tuum obtinebit, ac ne dimi-
dium quidem eius. Et exorta est tertia, quæ principatū obtinuit sicut & priores,
& ipsa quoq; euauit. Idem contigit & omnibus alijs singulatim, ut principatum
gererent, rursusq; interirent. Deinde spectante me, ecce per interualla temporis
sequentes pennæ surrigebant à dextera parte, ut occuparent & ipsæ principatum:
uerum ex eis quædam obtinebant, statim tamen euanescentes, quædam autem ex
eis erigebantur quidem, sed imperio non potiebantur. Post hæc cum contempla-
rer, ecce non comparebant duodecim pennæ, nec duæ pinnulæ: nec quicquam su-
pererat in corpore aquilæ, præter duo capita quiescentia, & sex pinnulas. Et in-
tuentem me, ecce de sex pinnulis duæ recesserunt, & se collocauerūt sub capite quod
erat ad partem dexteram, nam quatuor manserunt in loco suo. Porro inspicien-
te me, ecce pennæ subalares cogitabant erigere se, & occupare principatum: atque
adeo uidi protinus erectam unam, sed statim desijt apparere. Quæ autem subsequen-
tæ sunt, citius q; priores extare desierunt. Spectabam autem, & ecce duæ quæ su-
pererant, apud semetipsas cogitabant & ipsæ regnare: & quum in ea cogitatione
essent, ecce unum quiescentium capitum quod erat medium, expergefatum est.
Id enim erat maius duobus capitibus. Et uidi coniuncta esse cum illo duo capita,
& ecce conuersum est caput illud cum ijs quæ cum eo coniuncta erant, & comedit
duas subalares regnare cogitantes. Hoc etiam caput perterruit omnem terram.

יָקִים

Esdrae

& in ea dominabatur habitatoribus eius cum multa uexatione, & imperium tenebat orbis terrarum amplius, q̄ omnes alæ quæ antecesserant. Post hæc dum intuebar, ecce medium caput interiit subito & ipsum sicut alæ. Supererant aut duo capita, quæ & ipsa similiter imperio terram & incolas eius tenuerunt. Deinde contemplante me, ecce caput dexterum deuorauit alterum quod erat ad læuam. Tum audiui uocē mihi dicentem, Prospice in aduersum, & quod uides considera. Itaq̄ prospexi, & ecce imago leonis ē sylua concitati rugiebat: hunc uidi mittentem uocem humanam ad aquilam, & loquentem his uerbis, Audi tu, nam tecum loquar uerbis altissimi. Nōne tu es illud reliquum de quatuor animalibus (quæ designauit ad regnandum in orbe meo, ut sua ipsorum tempora exigerent,) quod quarto loco exortum deuicit omnia animalia quæ transierunt, & imperio perq̄ horrendo mundum tenuit, omnemq̄ orbem cum uexatione grauissima, quodq̄ tanto tempore orbem terrarum fraudulentè inhabitauit? Nam iudicem te præbuiisti terre nequaquam integrum. Vexauisti enim mites, quietos male tractauisti, dilexisti mendaces, habitationes frugū hominum deuastasti, & deiecisti muros eorum, qui tibi non nocuerunt. Contumelia tua ascendit usq̄ ad altissimum, & superbia tua ad potentem. Despexit altissimus in tempora superba, & ecce finita sunt, & scelera eorum consummata. Propterea euanesce tu aquila unā cum alis tuis horribilibus, cum pennis deterrimis, cū capitibus malitiosis, cum unguibus sceleratissimis, adeoq̄ cum totius corporis tui uanitate, ut refocilletur omnis terra, & à tua uolentia liberata se recipiat, ac in iustitia clemētiāq̄ conditoris sui spem collocet. XII.

A Ccidit autem leone his uerbis cum aquila loquente, cum ego contemplarer, ut repente caput quod superauerat, euanesceret unā cū quatuor alis illis quæ transierant ad ipsum, & ad regnandum exurrexerant, quarum regnum erat exile ac tumultuosum. Cum, inquam, spectarem, ecce abibat ē conspectu, omneq̄ corpus aquilæ conflagrabat, terra uehementer expauescente. Tum ego à perturbatione, & mēte attonita, magnoq̄ timore expergefactus animū meum incusabam. Ecce tu mihi huius rei author es, eo q̄ scrutaris uias altissimi. Ecce lassus sum etiam dum animo, & spiritu uehementer imbecilli, ut ne paululum quidem in me supersit uirtutis præ magno terrore, quo hac nocte perculsus sum. Nunc ergo orabo altissimum, ut me ad finem usq̄ reddat confirmatum. Ergo dixi, Si quam in conspectu tuo gratiam nactus sum dominator Domine, si me apud te iustiores multis iudicas, aut si certe sub aspectum tuum preces meæ ualent ascendere, fac me corrobore, mihiq̄ seruo tuo uisum hoc horrendum distincta interpretatione declares, ut plenissime consoleris animum meum: quandoquidem dignum me, cui^a posteriora tempora repræsentares, censuisti. Tum ille, Hæc est, inquit, huius uisi interpretatio, Aquila quam de mari uidisti ascendētem, regnum est illud quod^b Danieli fratri tuo per uisum repræsentatum est, sed non interpretatum, ideo ego tibi nūc id interpretor. Veniunt ecce tempora, quibus existet regnum in terra, cuius terror erit acrior omnibus regnis quæ ipsum antecesserint. Regnabunt autem in eo reges duodecim, alius post alium, quorum secundus regnum adeptus diutius tenebit q̄ quisquam ē duodecim. Hæc est interpretatio duodecim alarum quas uidisti. Porro uocis quam audisti loquentem, non ē capitibus eius, sed de medio corporis editæ, hæc est significatio, q̄ exacto tempore regni illius exorientur contentiones nequaquam exigue, & ipsum ruina periclitabitur, necdum tamen cadet, sed in integrum iterum restituetur. Subalarium autem octo pennarum, quas uidisti alis eius adhærētes, hæc est interpretatio, Existēt in illo reges octo, quorum erunt tempora breuiā, & anni citati. Et duo quidem ex ipsis peribunt, appropinquante uero tēpore medio quatuor seruabuntur ad tempus, donec accesserit tempus^b eius, ut finiatur, ad extremū uero duo reseruabuntur. Deinde trium capitum quiescent

^aאֲחֵרֵי הַיָּמִים uel, no
uissima.

^bS. temporis: uel, do
nec accesserit tēpus
cuiusq̄, ut, &c.

Dan. 7.

quiescentium quæ uidisti, hæc est coniectatio, Temporibus eius nouissimis tria regna suscitabit altissimus, & reuocabit in ea multa, & dominabuntur terræ & eius habitatoribus cum uexatione graui super omnia quæ ipsa antecesserint, propterea ipsa uocata sunt aquilæ capita. Nam impias fraudes eius ista consummabunt, & extremū imponent ei fastigium. Quod autem caput maius euauisse uidisti, hoc innuit, unū ex eis in lecto suo esse moriendū, & tamen cum tormentis. Nam duos^c qui superfuerint gladius hauriet. Vnius enim gladius hauriet alterū, qui tamen & ipse tandem occumbat gladio. Præterea duarum pennarum subalarium quas ad caput in dextera parte situm transiisse uidisti, hæc est significatio, Hi sunt quos in finem suum conseruauit altissimus, quorum est regnum exile turbarumque plenum, ut uidisti. Leo denique quem uidisti de sylua excitatū, rugientem, & alloquentem aquilam, de quo iniuste factis ipsius arguentem per omnes sermones quos audi uisti: is est uentus quem reseruauit altissimus ad extremum in illos, & impias fraudes eorum, & redarguet eos, & reget in eos direptiones eorūdem. Sistet enim eos iudicio uiuos, & in conuictos animaduertet. Nam per ærumnas eripiet residuos populi mei qui in fines meos euaserint, & oblectabit eos quoad ultima iudicii dies adueniat, de qua tibi ab initio locutus sum. Hoc est somnium quo usus es, & hæc eius interpretationes. Enimuero solus dignus es habitus qui hæc secreta altissimi cognoscere. Hæc ergo quæ uidisti libro perscribere omnia, & recōde in locum secretum, doceasque ea sapientes populi tui, quorum animos scis hæc arcana capere posse, & cōseruare. Mane autem hic alios adhuc septem dies, ut ostendatur tibi quicquid altissimo uisum fuerit tibi significare. Tum ille à me discessit. Porro^d cum audisset uniuersus populus elapsos esse septem dies, quibus non essem reuersus in ciuitatem, congregatus à minimo ad maximum usque uniuersus uenit ad me, & me his uerbis compellauit. Quid in te peccauimus, aut qua te læsimus iniuria, quod derelictis nobis in hoc loco confedisti? Nam tu solus reliquus es nobis ex omni populo, ut botrus è uinea, ut lucerna in obscuro loco, & ut portus ac nauis seruata à tempestate. An non sufficiunt nobis præsentis malorum casus? Quod si tu nos dereliqueris, quanto præstitit nobis unā cum incendio Sion conflagra uisse? Neque enim feliciores sumus ipsi qui ibi sunt mortui, & magna uoce complorauerunt. Tum ego respondi illis, ac dixi, Bene speretis Israelitæ, neque tristeris tu domus Iacob. Est enim memoria uestri apud altissimum, & qui potens est non est oblitus uestri in tentatione. Neque uero ego uos deserui, aut auerti me à uobis, sed concessi in hunc locum, ut precarer pro desolata Sion, & ueniam peterem afflictioni uestre sanctitatis. Ergo nunc domū suam redite quisque uestrum, & ego post hosce dies aliquot ad uos reuertar. Tum populo ut iusseram, in urbem reuerso, ego resedi in campo septem diebus, sicut mādātum habebam, floribus tantum uescens syluestribus, & herbis pro cibo utens diebus illis.

CAP. XIII.

Accidit autem post dies septem ut uterer somnio noctu, & ecce exurgebat de mari uentus, qui cieret omnes fluctus eius. Cumque spectarem, ecce euadebat ille in hominem cum millibus cœli: cumque uultum suum ad contemplandum conuerteret, tremebant quæ sub eo cernebantur omnia: & quoties uox ex ore eius edere retur, incendebantur omnes qui audissent sonos eius, sicut terra deuastatur, cum corripitur incendio. Deinde cum contemplarer, ecce congregabatur multitudo hominum innumerabilis à quatuor uentis cœli, ad oppugnandum hominem qui de mari ascenderat. Is autem inspiciēte me, ecce sibi metipsi montem ingentem exciderat, super quem auolauit. Ego uero cupiebam uidere regionem & locum unde mons excisus esset, nec potui. Porro autem intuebar, & ecce qui uenerant oppugnatum eum, omnes metuebant uehementer, & tamen audebant impugnare. At ille ubi uidit impetum uenientis multitudinis, manum quidem suam non leua

^cVel, meliores.

^dVel religionis, uel sacrarij, uel sacrosancti loci.

^eוַיִּשְׁכַּח quiescit, uel, disperit.

Esdrae

uit, ut qui nec gladium teneret, nec ullum instrumentum bellicum, sed quantum uidi solum emisit ex ore suo speciem flatus igniti, & è labijs suis spiritum flammantem, lingua sua uibrans scintillas & tempestates. Hæc simul cōmixta omnia, nempe flatus ignitus, spiritus flammans, & uis tempestatis ingruerūt impetu super paratam pugnare multitudinem, & concremauerūt uniuersos, adeo ut repente ex innumerabili multitudine nihil præterq̃ puluis tantum & fumus olidus cōpareret.

B Hæc uidens extimui. Postea uero hominem illum uidi de monte descendentem, & multitudinem aliam ad se uocantem pacificam, & accedebant ad eum homines multi uultu alij hilari, alij uero tristi, & alij uincti, alij quosdam oblatos adducētes: & præ ui pauoris ægrotare coepi, & expergefactus sum, ac dixi, Tu ab initio hæc miracula seruo tuo declarauisti, & dignum me iudicasti cuius præcationem admitteres, itaq̃ nunc etiam explica mihi somnium hoc interpretatione. Quantū enim animo meo cōiūcio, uæ^b relictis illo tempore, sed multo magis uæ non^c relictis. Qui enim non sunt relictī tristes erant. Intelligo nunc quæ sint reposita in tempora^d posteriora, & quæ euētura sint illis, simul & relictis, propterea q̃ in magna pericula, calamitatesq̃ multas deuenerunt, sicut hæc somnia repræsentant. Attamen tolerabilius est periclitantem in hæc incidere, & præuidere nunc quæ futura sunt in posterum, q̃ transire sicut nubem è mundo. Tum respondens ille mihi, Et uisum, inquit, interpretabor tibi, & ea de q̃bus locutus es explicabo apertius. Quando quidem mentionem fecisti relictorum, res sic est accipienda. Qui pertulerit periculum illo tempore, is se seruauerit: qui in periculum inciderunt, ij sunt qui præstant opera & fidem altissimo. Scito ergo beatiore esse relictos q̃ mortuos. Hæc sunt interpretationes uisi. Quod uidisti uirū ascendere è medio maris, is est quem multis temporibus conseruat altissimus, qui per semetipsum liberabit opificium suum, & ipse curā capeffet relictorum. Quod autem ex ore eius uidisti prodeuntem speciem flatus cum igne & tempestate: q̃ item nec gladium tenebat, nec telum aliud bellicum, sed impetu suo disperdidit multitudinem, quæ oppugnatū ipsum uenerat, sic est interpretandum, Ecce tempora ueniunt, quibus ad incolae terræ liberandos accedet altissimus, & mentes habitatorū orbis pauore aduentus sui stupesciet. [†] Alij in alios bella molientur, ciuitas in ciuitatem, locus in locū, gens ad uersus gentem, & regnum aduersus regnum. Cum autem hæc gerentur, designabuntur ea quæ antea tibi declarauī miracula: & tunc ostendetur filius meus, quem ut uirum ascendētem uidisti, cuius cum gentes omnes uocem audierint, eueniet ut in sua quæq̃ regione bellum, quod inter se gerunt, omittāt: & colligetur in unum multitudo innumerabilis, animo parata ire ad oppugnandum eum stantem super cacumen montis Sion. Sion autem existet, & parata ædificataq̃ monstrabitur omnibus, sicut uidisti montem excisum sine manibus. Ipse autē filius meus arguet impia commenta gentium earum, quæ propter mala studia sua deuenerūt in tempestatem, & cruciatus flammæ similes, quibus cruciandi destinabūtur, nulloq̃ negotio perdet eas p̃ter legem igni assimilata. Cæterū q̃ uidisti colligere eum ad se multitudinem aliam pacificam, hæc sunt decem tribus quæ captiue abductæ sunt è terra sua temporibus Osæ regis, quem captiuum abduxit rex Assyriorum [†] Sal⁴ manasar, qui transtulit illas ultra fluuium, & deduxit in terram alienam. Illæ cum communi consilio decreuissent se à uulgo gentium subducere, & proficisci in ulteriorem regionem humano generi nunquam habitatam, & uel ibi seruare iura sua, quæ neglexissent in patria: per angustos introitus fluminis Euphratis ingressæ sunt. Nam edidit eis tum miracula altissimus, & scaturigines fluminis [†] inhibuit, donec transissent. Longo enim per eam regionē itinere proficiscendum erat anno uno & dimidio: nam Arsareth illa regio uocatur. Tum ibi sedem occiperunt usq̃ ad tempus nouissimum: unde cum iam redire parabunt, altissimus scaturigines

^bId est, superstitibus.

^cId est, mortuis.

^dאחרונים

Matth. 24. 2

4. Reg. 17. 2

Exod. 14. 6
Ios. 3. d

^eFortassis Ararath legendum. i. Arme-
na.

nes fluminis denuo sistet, ut pateat ipsis transitus: hinc est quod multitudinem pacificam uidisti. At uero qui de populo tuo relictī sunt, nō sunt qui intra terminū meum inueniuntur. Fiet igitur ut cum aggrediatur multitudinem collectarum gentium perdere, protegat eum qui superauit populum, cui tum miracula quā plurima ostensus est. Tum ego, Dominator, inquā, Domine, declara mihi hoc, quamobrem mihi uisus sit uir ē medio mari ascēdere. Respondit ille mihi, Vt quæ sunt in profundo maris inuestigare nō potes aut cognoscere: ita non poterit quisquam in terra uidere filium meum aut comites eius, nisi tempore diei illius. Hæc est interpretatio somnii quod uidisti, & de quo solus hic perspicue doctus es. Omīssa enim lege tua meæ uacauisti, ac studuisti. [†]Vitam enim tuam instituisti sapiēter, & intelligentiam tibi matrem nuncupauisti, quapropter ostendi tibi [†]præmia apud altissimum. Cæterum exactis tribus diebus alijs, alia tibi differam, & grauiā tibi explicabo ac mirabilia. Tum profectus recepi me in campum, magnopere celebrās & laudās altissimū super rebus mirabilibus, quas peracturus esset per tempus, quod ipse dispensat simul & ea quæ incurrunt in tempora: & tribus diebus ibi resedi.

CAPVT XIII.

Porrò tertio die cum sederem sub quercu, ecce perlata est ad me uox ē rubo, quæ ^A uocabat Esdra, Esdra. Et ego, Ecce me, inquā, Domine: simul & in pedes meos exurrexi. Tum ille sic ait, Ego manifestissime uidendum me exhibui [†]super rubum, & locutus sum Moyse, cum populus meus seruiret in Aegypto: misi quē eum & ex eadem Aegypto eduxi populum meum. In Sina montem perduxi eum, multis quē diebus apud me detinui. Multa narraui ei mirabilia, secreta quē temporum & finem significauī, ac præcepi ei, dicens, Hæc uerba palām facies, hæc autem cælabis. Item nunc tibi dico, ^asigna quæ tibi monstraui, & somnia quibus usus es, interpretationes quæ audiui, ut reponas animo tuo: tu enim ^beximeris ex omnibus, & in reliquū cum consilio meo, tui quē similibus ^cconuersaberis, donec tempora finiantur. Quoniam æuum iuuentutem suam amisit, & tempora declinant ad senectutem. Duodecim enim partibus diuisum est æuum, elapsæ quē sunt decem, partis quē decimæ dimidium: superest autem quātum eius est post dimidium decimæ partis. Nunc ergo cōsule domui tuæ, castiga populum tuum, consolare afflictos in eo, ^B re-nūcia iam corruptelæ, mortales cogitationes missas facito, proijce abs te humanas molestias, infirmam tandem naturam exue, molestissimis quē sepositis seorsum meditationibus propera migrare ex hoc sæculo. His enim quæ uidisti iam cōtigisse malis alia rursus patrabuntur deteriora. [†]Quo enim magis præ senectute mundus elanguerit, eo plura erunt mala inhabitantium. Recedit enim magis magis quē integritas, & accedit uanitas. Iam enim acceperat euenire uisum quod cōspicatus es. Tum respondi, ac dixi corā te domine, Ego quidem ecce abibo, sicut mihi præcepisti, & præsentem populum castigabo: uerum eos qui posthac nati fuerint quis commonebit? Positus est ^benim mundus in tenebris, & lumine carent eius incolæ. Quoniam lex tua concremata est, quapropter nemini notā sunt facta tua, aut quæ futura sint opera. Quod si gratiam apud te nactus sum, imbue me spiritu sancto, ut perscribā omnia quæ acta sunt ab æuo condito, quæ in lege tua scripta fuerunt, ut homines possint inuenire uiam, & uiuant qui uoluerint ^cin posterum uiuere. Respondens ille mihi, Profectus, inquit, conuoca populum, & interdicas ei ne ^C querat te diebus quadraginta: tu autem compara tibi tabellas buxæ quā plurimas, & adscitis tibi Sarea, Dabria, Salemia, Echano, & Asiel, his quinque scriptu præceleri promptis, huc redeas: & ego accendam in animo tuo lucernā intelligentiæ, quæ non extingatur, quoad absoluta fuerint, quæ scribere cœperis. Ea ubi perfecta fuerint alia palām facies, alia clam trades sapiētibus. Porro hac hora craftina scribendi facies initium. Tum profectus ut iussus eram, omni populo conuocato di-

חיים

Vel, opes.

^a Vel, prediſtiones: uel miracula.
^b Scilicet morte.
^c ἀναστῆναι.

כי

באחריתם

1. Reg. 3.

Exod. 3. 2

Matth. 24. 2
1. Iohan. 2. 6

Esdrae

xi, Audi quæ dicam Israel, †Maiores nostri ab initio peregrini fuerunt in Aegypto, ^{Gene. 47.2}
 & inde liberati cum †legem uitalem acceperint, non seruauerunt eam: atque etiam ^{Deut. 4.5.}
 uos eam post illos uiolauistis. Cumque forte diuisa uobis esset terra, & terra Sion,
 & patres uestri, & uos ipsi admisistis iniquitatem, nec perstitistis in itineribus quæ
 constituerat uobis altissimus: †qui cum sit iustus iudex, abstulit à uobis in præsen- ^{Act. 7.8}
 tia quod donauerat. Nunc uero uos hic adestis, & unà uobiscum fratres uestri.
 Si ergo imperaueritis sensui uestro, & animum uestrum in officio continueritis,
 conseruabimini uiui, & post obitum ueniam consequemini. Manet enim nos post
 obitum iudicium, cum denuo reuixerimus, tum palam fient nomina iustorum, &
 facta impiorum proferentur. Nunc igitur nemo accedat ad me, nec me requirat
 ante exactos quadraginta dies. Tum adscitis mihi quinque uiris, ut in mandatis ha-
 bebam, unà profecti sumus in campum, & ibi mansimus, & ecce postridie uox me
 uocauit, dicens, Esdra, aperi os tuum, & †bibe quod tibi dabo potui. Cumque ape- ^{Ezech. 3.2}
 ruisssem os meum, ecce poculum plenum mihi porrigebatur, plenum quidem illud si- ^{Apoc. 10.6}
 cut aqua, sed colore suo igni simile. Hoc acceptum bibi: cumque ex eo bibissem, cor
 meum torquebatur meditatione, & pectus meum crescebat sapientia: nam ani-
 mus meus memoria uegetabatur. Tum erupit os meum, nec est compressum po-
 stea. Altissimus præbuit intellectum quinque uiris, qui scripserunt quæ dictaban-
 tur mira per noctem, quæ nesciebant. Cæterum noctu cibum sumebant, ego au-
 tem loquebar per diem, & noctu non tacebam. Scripti sunt itaque per quadragin-
 ta dies ducēti quatuor libri. Exactis autem quadraginta diebus, locutus est altissi-
 mus his uerbis, Priores quos scripsisti palam propone legēdos dignis & indignis:
 posteriores autem septuaginta reseruabis, ut tradas eos sapientibus populi tui. In
 his enim est scatebra intelligētiæ, sapientiæ fons, & flumen scientiæ. Hoc ita sum
 executus.

CAPVT XV.

^{Vel, certi.} **A** Ecce loquere audiente populo meo sermones uaticinos quibus os tuum imbue-
 ro, ait Dominus, & in charta scribēdos accurato, quoniam †fideles sunt & ue-
 ri. Ne timeas à studijs aduersariorum, nec turbet te frequens contradicentiū diffi-
 dentia, quoniam omnis diffidens per diffidentiam suam morietur. Ecce ego, ait
 Dominus, induco super orbem terrarum mala, gladium, famem, mortem, interit-
 um, propterea quod abunde polluit iniquitas omnem terrā, & pernicioſa incolarum
 facinora ad summū perducta sunt. Quapropter ait Dominus, iam non dissimu-
 labo impia facta eorum quæ irreligiose perpetrant, nec iniusta facinora sustinebo:
 ecce †sanguis innoxius tristis clamores tollit ad me, & animæ iustorum uociferan- ^{Apoc. 6.6}
 tur perseueranter. Grauius ulciscar illos, ait Dominus, & omnem sanguinem in- ^{19.21}
 noxium ab illis ad me asseram. Ecce populus meus quasi grex ad cædem ducitur,
 iam non patiar illū habitare in terra Aegyptiaca, sed manu potenti, brachioque sub-
 limi educam eum, omnem autem terram illam clade feriam, & deuastabo ut antea.
 Lugebit Aegyptus, & fundamēta eius affecta clade & supplicio, quæ Deus illi ir-
 rogabit. Lugebunt colentes eam agricolæ, quoniā deficient eos semina præ ure-
 dine, præ grandine, & terribili sideratione. Væ orbi & incolis eius, quia gladius
 imminet, & interitus eorum, & insurget gens in prælium contra gentem, quarum
 manus telis armatæ sunt. Nam seditione conflictabuntur homines, alij inuadent
 alios, nec regem suum reuerentur, principesque rationem actuum suorum poten-
 tia sua metientur. Erit enim cum quis cupiat in urbem commeari, nec possit. Pro-
 pter superbiam enim illorum ciuitates turbabuntur, domus euerentur, & homi-
 nes trepidabunt. Non miserebitur quisquam proximi sui, quo minus ferro de-
 leantur domus singulorum, bonaque diripiantur per penuriam panis, & multipli-
 cem calamitatem. Ecce ego conuoco, dicit Deus, ad me timendum omnes reges
 terræ, ab Oriente, ab Austro, ab Euro, & à Libano, ut regerant ipsi, & reddantur
 quæ

quæ illis intulerunt: qualia in electos meos agunt etiam hodie, talia faciam, & rependam in sinum ipsis. Hæc ait Dominus deus, Non parces dextera mea scelerosis, nec desistet gladius meus ab effundētibz sanguinem innoxium in terra. Erupit ignis præ ira eius, & hausit fundamenta terræ, & scelerosos quasi stramen incensum. Væ peccantibus, & mandata mea non seruantibus, ait Dominus, non parcam illis. Decedite potestate ô filij, ne contaminetis sanctitatem meam, quoniam nouit Dominus omnes qui delinquunt in ipsum, propterea tradidit eos in mortem & ad occisionem. Iam enim occuparunt orbem terrarum mala, in quibus hærebitis: non enim liberabit uos Deus, propterea quod in eum peccauistis. Ecce aspectus horribilis, & facies illius ab Oriente. Frequens exhibit progenies draconum Arabum cum copia curruum, quorū numerus more uenti feretur super terram, à quo timeant & trepident omnes audientes illos ira uesanos Carmanij: exhibunt, inquā, ut apri de sylua, & inuadentes magna ui, congregientur in præliū cum illis, & partem Assyricæ terræ uastabunt. Postea uero dracones inualescēt naturæ suæ memores, & conspirantes magna ui se conuertent ad persequendum illos: illi autem turbabuntur, & domabuntur horum potentia, pedibus suis in fugam conuersi. A primis Assyriorum finibus oppugnator obsidebit eos, quorū perdomitis unis terror & horror in exercitum ipsorum ingruet, & in reges eorum dissensio. Vrgent ecce nubes ab Oriente & Septentrione usq; in Austrum facie uehemēter horrida, furiosa & procellosa, quæ inter se collisæ deturbabunt stellam plurimā in terram, adeoq; sidus ipsorum: sanguis præ cæde uentre tenus inūdabit, & illuuiēs hominis usq; ad cingulam cameli. Pauor & terror plurimus inuadet terram, horrebunt qui uiderint furorem illum, & tremore corripientur. Deinde mouebuntur nimbi frequentes ab Austro Septentrioneq; & alia portio ab Occidente, & inualescent insuper ab Oriente uenti, qui recludant eam, & nubem illam furiose concitatam: & sidus exortum ad territandum orientalem uentum & Occidentem uiolabitur, & attollentur nubes ingentes, uehementes & furiosæ, simul & sidus, quæ omnem terram & habitatores eius perterreant. Effundent super omnem locum altum & excelsum terribilem siderationem, ignem, grandinem, uolantes gladios, & uim aquarum copia sui omnes campos & riuos omnes inundantem. Ciuitates quoq; muros, montes, colles, arbores sylvarum, scenum pratorū, & frumenta diricient. Babylonem usq; impetu continuato permeabunt, & euerterent eam, illuc collectæ circuibunt eam, siderationem & omnem iram in eam effundent, excitabitur puluis & fumus ad cælum usq; omnes eam circuncirca lugebūt, & relictī in ea feruient eiusdem euerforibus. Porrò autem, ô Asia, Babylonica spei socia, & gloria personæ eius, uæ tibi misera, propterea quod imitata es illam, & ornasti filias tuas per meretricium ut placerent, & uenditarent se amatoribus tuis, quibus scortari tecum semper fuit animus. Inuisam per omnia facta studiaq; ipsius es imitata, propterea dicit Deus, Immittam tibi mala, uiduitatem, paupertatem, famem, gladium, & pestem, ut uiolatione domus tuæ, & cæde, & ipsa uirtutis tuæ gloria deuaſtent. More floris areſcentis, cum inualuerit æstus qui te feriat, ægrotabis ut paupercula plagis affecta, & multata à mulieribus, ut non sustineant te admittere potentes & amatores. Nunquid ego tantopere sæuissimam in te, ait Dominus, si non ictibus manuum ex alto delatis interemisses electos meos omni tempore, & inebriata post cædem eorum tibi dixisses: Speciem uultus tui exorna? Propterea præmium scortationis tuæ in sinum tuum regeſtum recipies. Sicut electos meos tractare soles, ait Dominus, ita te tractabit Deus, & te dabit in malum. Nati tui interibunt fame, tu uero gladio cades, & urbes tuæ excidentur. Quicumq; tuorum in campo ruerint, occumbent gladio: qui uero fuerint in montibus, fame peribūt, suas ipsorū carnes edent, & præ penuria panis, sitiq; aquæ bibent sanguinem. In

וַיִּמְרוּ

Vel, intercludant.

Vel, Odio dignam.

Id est, scortatione.

Id est, Quin ego frōtem exporrigo letat

Vel, cibi.

Esdrae

felix permeabis maria, & mala rursus accipies. In transitu allident maculatā morte ciuitatem, & proterent aliquam terrae tuae portionem, gloriaeque tuae partem abolebunt, euerfam denuo subuertentes. Diruta stipulae uicem praebabis illis, & ipsi tibi uicissim ignis; haurient te simul & ciuitates tuas, tum terram, montes, sylvasque tuas omnes, & arborem fructiferam igni comburent. Filios tuos ducent captiuos, censum tuum praedae habebunt, & delebunt aspectus tui gloriam. CA. XVI.

A **V** Ae tibi Babylon & Asia, uae tibi Aegypto & Syria. Accingite uos saccis & cilicijs, lamentate filios uestros, & dolete, quoniam imminet contritio uestri. Immissus est in uos gladius, & quis auertat illum? Immissus est in uos ignis, & quis extinguat illum? Immissa sunt in uos mala, & quis repellat illa? Nunquis fugabit in sylua leonem esuriētem? aut extinguet ignem in stipula, ubi semel exarserit? Nunquis arcebit sagittam a robusto missam sagittario? Cum Dominus ille potens immittit mala, quis illa repellat? Ignem erumpentem ex eius iracundia, quis extinguat? Illo coruscante, quis non timeat? tonante, quis non expaueat? comminante, quis non funditus est conspectu eius dispereat? Terra contremiscit, & fundamenta eius, mare fluctus ciet est profundo, & undae eius simul & pisces disturbari solent a conspectu Domini, & praepotentiae ipsius magnificentia, quoniam dextera eius qua tendit arcum, robusta est, & acutae sagittae quibus iaculatur, non elanguescunt ubi semel in fines terrae emissae fuerint. Ecce mala mittuntur, donec super terram inciderint nunquam reprimenda. Ignis accenditur, donec fundamenta terrae consumpserint, nunquam extinguendus. Quemadmodum redire nescit sagitta a robusto sagittario missa, ita acta in terram mala non reprimuntur. Vae mihi, uae mihi: quis me liberabit temporibus illis? Ingruunt dolores, & multi gemitus: ingruit fames, & frequens interitus: ingruent bella, & potestates formidabunt: ingruent mala, & trepidabunt omnes. In his malis quid faciam cum uenerint? Ecce fames, clades, aerumna & angustiae castigationis causa missa sunt flagella: per omnia tamen haec nemo se recipiet a sceleribus suis, neque rationem unquam habebit flagellorum. **B** Ecce uilis erit annona in terra, adeo ut uideatur esse parta prosperitas: sed tum mala pullulabunt in orbe, gladius, fames, & ingens perturbatio. Nam plurimi terram inhabitantium fame interibunt, reliquos autem fami superstites perdet gladius, & cadauera iacebunt ut stercora, nec erit qui misereatur eorum. Derelinquetur enim terra deserta, & urbes eius euerrentur. Non relinquetur qui colat terram, aut ei mandet semina. Arbores ferent fructus, at quis leget illos? Vuae si maturuerit, quis calcabit illam? Magna enim erit solitudo locorum, homo aspectum hominis, & uocem quam audiat desiderabit. Supererunt de ciuitate decem, & duo ab agro, qui delituerint in densis nemoribus, hiatibusque rupium, non secus quam in oliueto, singulisue arboribus relictas tres aut quatuor oliuae, aut ut racemi in uinea uindemiata a diligentibus perscrutatoribus ipsius praeteriti: ita temporibus illis tres aut quatuor relinquentur ab ijs qui domos gladio scrutabuntur. Relinquetur terra deserta, obsolescet agri eius, uiae simul & omnes eius semitae spinis germinabunt, nemine per eas commeante. Lugebunt uirgines sponsis carentes, lugebunt uiris amissis mulieres, lugebunt & auxilio destitutae earundem filiae, quarum sponsi consumentur bello, & uiri fame conficientur. Audite uero ista serui domini, & ea cognoscite. Ecce uerbum Domini, uos illud excipite, ^b nec ijs credatis de quibus dicit Dominus, Ecce mala propinquant, nec cunctantur. Quemadmodum cum praegnans filium suum nono mense paritura est duabus aut tribus horis antequam pariendi sibi tempus accesserit, uentrem eius dolores circumueniunt: & prodeunte ex eo foetu uno puncto non cessant: ita mala non morabuntur, quominus in orbem inuadant gemente mundo, doloribusque circumuallato. **C** Audi uerbum, mi populus, Para te in pugnam, & te in malis ita gere, ut peregrinus in terra: qui

^a dñi

^b Al. ne dijs.

qui uendit, quasi fugiturus: & qui emit, quasi perditurus. Qui mercatur, quasi non percepturus fructum: & qui ædificat, quasi non inhabitaturus. Qui seminat, quasi non messurus: & qui putat uineam, quasi non uindemiaturus. Qui ducunt uxores, quasi non genituri filios: & coelibes sint quasi uidui: propterea q̄ qui laborāt, frustra laborant. Fruges enim illorum metent alienigenæ, bona diripient, domos euertent, & captiuitate prement filios eorum, quia in captiuitate & fame generabunt illos. Auare negotiantes, quo diutius exornant urbes, domos, possessiones, & personas suas, eo magis excandescam in eos ob peccata ipsorum, ait Dominus. Vt meretrix odit mulierem honestam, & probitate præstantem: ita iniustitiæ seipsam exornanti succensabit, & palam accusabit eam, cum uenerit qui authorem omnis peccati in terra coërceat. Propterea ne uos cōformetis ad illam, aut factis eius, quoniam breui futurum est, ut iniustitia tollatur de terra, & regnet in uobis iustitia. Non dicat peccator se nō peccasse, quoniā carbones igniti comburentur super caput eius qui dicit, Non peccaui coram Domino deo, aut gloria ipsius. *Ecce Dominus cognoscit omnes actiones hominū, studia, cogitationes, simul & corda illorum. Nam simulac dixit, *Fiat terra, facta est: fiat coelum, creatum est. Verbo ipsius stellæ firmatæ sunt, *ipseq̄ nouit earum numerum. Qui scrutatur profunda, & recessus eorum: qui mensus est mare, & eius capacitatem: qui mare conclusit in medio aquarum, & uerbo suo terram suspendit super aquas: qui expādit coelum quasi cameram, & super aquas fundauit illud: qui posuit in deserto fontes aquarum, & lacus super uerticem montium, ut de celsa rupe demittāt ad irrigandam terram flumina: qui finxit hominem, qui collocauit in medio corporis cor eius, qui spiritum ei, qui uitam, qui intellectum, & diuinum afflatum immisit omnipotēs, qui creauit omnia, q̄ omnia rimatur, quæ in latebris terræ abstrusa sunt: hic nouit cōmenta uestra, et quæ instituat in cordibus uestris, dum peccatis, peccataq̄ uestra cupitis occultare. Quapropter Dñs exacte scrutatus omnes actiones uestras traducet omnes uos: & erubescetis palam factis in cōspectu hominum peccatis uestris, & sceleribus ipsis illo die ad accusationem uestri stantibus. Quid facietis: aut quomodo peccata uestra clam deo & angelis eius habebitis? Ecce iudex est Deus, eum timetē, & desistite à peccatis uestris, iniusta q̄ uestra facinora obliuione sempiterna dediscite, & Deus educet uos, & liberabit ex omni afflictione. Ecce enim excandescit in uos ardor turbæ frequentis eorum qui rapiunt aliquot ē uobis, & simulachris in cibum mactabunt: qui autem consenserint eis, erūt illis derisui, ludibrio, & obtritui. Erit em̄ locis singulis, & in uicinis ciuitatibus frequens in timentes Dominū consurrectio. Tanquam insani nemini parcentes ruent ad deprædandum, & conficiendum porrò timentes Dominum, nam deuastabunt & diripient facultates ipsorū, & domibus suis eos eiicient. Tum edent experimentum electorum meorum, ut aurum igni probatur. Audite chari mihi, ait Dominus, Ecce præsto sunt tēpora calamitosa, & ex illis liberabo uos. Ne timeatis, aut hæsitetis, quoniam Deus dux uester est. Et qui mādāta mea p̄ceptaq̄ seruatis, ait Dominus, ne prægrauent uos peccata uestra, nec scelera supercandant. Væ ijs q̄ peccatis suis constringuntur, sceleribusq̄ suis operti sunt, quemadmodū ager impeditur sylua, & spinis obducta semita, inuia fit, & intercluditur, igniq̄ tandem cremanda subijcitur.

Eccli 23. c
Luc 16. c
*Gene. 1. a

Psal. 146.

אֲרֻרֹת

^D Vel, diuinam animam.

מִקּוֹם לְמִקּוֹם

Esther.

Hec extat in exemplari Græco reliqua

pars historiæ Esther, à capite decimo. Omnia uero transtuli è Græco, licet non in omnibus habeantur exemplaribus.

B **V**M Mardocheus, A deo facta sunt hæc, inquit. Venit enim in mentem mihi somnij, quod mihi super his rebus uidere uisus sum, quarum nihil quicquam cecidit ad irritum. Exiguus ille fons, qui euasit fluuius, simul autem erat lux, sol & aqua plurima. Esther est, inquã, ille fluuius, quam rex duxit uxorem, & reginam constituit. Duo uero dracones, ego & Aman sumus. Gentes autem sunt, quæ ad delendum nomen Iudaicum conuenere: mea uero gens, Israelitæ sunt ij, qui deum inuocauerunt, & seruati sunt. Nam Dominus populum suum seruauit, Dominus nos ex omnibus malis istis eripuit, Deus edidit ea signa miraculorum, quæ nunquam aliàs inter gentes fuerunt designata. Nempe cum duas sortes constituisset, unam populo Dei, cunctisq; gentibus alteram: ad horam, tempus ac diem iudicii hæc sortes ambæ coram Deo præsto fuerunt inter omnes gentes. Deus autem populi sui non fuit immemor, & possessionem suam asseruit. Itaq; solennes erunt isti dies, mensis Adar decima quarta, eiusdemq; decima quinta diebus, cū celebritate, lætitia iucunditateq; coram Deo in populo ipsius, omnibus sæculorum ætatibus.

CAP. XI.

A Nno quarto regni Ptolemæi & Cleopatræ, qui se sacerdotem & Leuitam ferebat Dositheus, & Ptolemæus eiusdem filius prodiderunt hanc præsentem epistolam ^aPhurim, quam aiebant interpretatum esse Lyfimachum Ptolemæi filium Hierosolymitanum. Anno regni magni illius Artaxerxis secundo, prima die mensis Nisan, somnio usus est Mardocheus natus Iaro, filio ^tSemei è ^bCisæo nati, è tribu Benjamin, homo Iudæus in urbe Susis habitans, uir magnus, munus gerens in aula regia. Erat autem cōsors captiuitatis, quam rex Babylonis ^tNabuchodonozor cum Iechonia rege Iudææ deduxerat Hierosolymis. Hoc autem fuit eius somnium, Exorto in terra subito sonitu tumultuoso cum tonitruis, terræmotu & tempestate: ecce duo dracones immanes inter se concertare parati prodierunt. Edebant autem sonitum ingentem, quippe quo omnis gens ad bellum genti iustorum inferendum exciretur, repenteq; tenebrosa dies extitit & caliginosa, calamitas item & angustia, tum afflictio magnusq; tumultus super terram. Perturbata itaq; gens omnis iusta, mala sibi metuens cum se comparasset ad occumbendum, clamorem ad Deum sustulit, præ quo clamore ingens uelut è paruo fonte fluuius, & magnauis aquarum promanauit, lux & sol effulsit, humiles euecti sunt, & superbos absorberunt. Hoc somnium & institutum Dei sibi repræsentatum experrectus Mardocheus mente recondidit, omnes eius partes cupide explorans, donec noctesce-

CAP. XII.

C Vm autem Mardocheus habitaret in regia cum ^aGabatha & Thara duobus eunuchis regis aulæ custodibus, ^taudiuit consilia eorum, curas explorauit, & intellexit quo pacto Artaxerxi regi manus afferre cogitarent. Hoc cum ipse regi renunciasset, rex duos eunuchos suos curauit conquirendos, quibus cū crimen confessi essent multatis suspendio, rex quod gestum erat retulit in commentarios, & Mardocheus quoq; historiã eam scriptis mandauit. Iussit autem rex eum fungí munere aulico, & donis eum ornauit pro delatione. Tum Aman Amadathu filius, qui in magno honore erat apud regem, Mardocheo eiusdemq; populo, propter duos eunuchos regios, malum dare machinatus est. Hoc autem erat exemplar epistolæ.

CAP. XIII.

Exemplar

^a τὸ πρῶτον, αἰ, τὸ πρῶτον.

^b Al. Cis.

^a Al. Bagatha.

1. Esther 2. a

4. Reg. 24. d
Ierem. 24. a

1. Esther 2. d. 6. a

Exemplar edicti regis, quod pertinet ad historiam tertij capitis.

Josephus Anti-
quitar. 11. ca. 6.

HAec scribit rex magnus Artaxerxes centum uigintiseptem prouinciarum ab India ad Aethiopiam usque principibus, imperioque suo subiectis praesidibus. Cum dominio multarum gentium, & totius orbis imperio potitus essem, non putavi faciendum temere, ut me efferrem potentia, sed ut clementius & mitius eos qui mihi subiecti sunt usque tractando in tranquillam per omnia uitam collocarem, regnumque mihi redderem ad extimos usque fines quietum ac peruium, & exoptatam omnibus hominibus pacem renouarem. Ceterum super hoc cum consiliarijs consultante me, quomodo res perficeretur: uir apud nos sapientia praecellentissimus, deinde constanti beneuolentia, firmaque fide probatissimus, & honorem regni secundum adeptus Aman nobis indicauit, omnibus per orbem nationibus permixtum esse populum quendam inimicum, legibus omni genti contrarium, & assiduum regionum edictorum contemptorem, ut iam constitutum a nobis imperium non possit inoffensum statum obtinere. Perpensum igitur habentes unicam hanc gentem per omnia in eo esse positam, ut summe refragetur hominibus, instituto legum peregrino differre, a nostris dissidere rationibus, malaque maxima designare, quo minus regnum consequatur stabilitatem, praecipendum putauimus, ut quicumque scriptis Aman, qui rerum administrationi praefectus est, & a nobis secundus, significati uobis fuerint, una cum uxoribus & liberis omnes hostilibus gladijs citra ullam misericordiam & ueniam extirpentur radicitus, idque die mensis duodecimi Adar anni praesentis decimaquarta: ut iampridem & etiamnum inimici uiolenter demissi ad inferos in posterum quietas nobis, & tranquillitas omnino res exhibeant.

Oratio Mardochei, pertinens ad historiam quarti capitis.

Precatus est autem Mardocheus ad Dominum, omniaque ipsius facta commemorans, Domine domine rex omnipotens, inquit, (siquidem in potestate tua sunt omnia, nec est qui decretis contra te proficiat, si tu seruatos uelis Israelitas,) siquidem tu coeli terraeque creator es, & omnium quae caelo subiecta sunt mirabilium, tu dominus es omnium, nec est qui te dominum subsistat, tibi que nota sunt omnia: tu Domine scis neque per contumeliam, neque per superbiam, nec per **ambitionem* fecisse me, quo minus superbum Aman adorarem, (pro salute enim Israelitarum etiam plantas pedum eius osculari peruoluissim,) sed eo factum esse hoc, ne diuinae maiestati gloriam humanam anteponerem, neue praeter te Domine quenquam adorarem: tantum abest ut hoc ulla superbia fecerim. Quamobrem nunc Domine deus & rex, caue populo tuo, quoniam illi exitium nostrum speculantur, & affectant primam tuam possessionem delere. Ne negligas peculium tuum, quod tibi est terra Aegyptiaca asseruisti. Exaudi preceationem meam, & esto sorti tuae propitius. Luctum nostrum conuerte in gaudium, ut uiui praedicemus nomen tuum Domine, nec ora laudantium te deleas. Tales clamores summa tui tollebant omnes Israelitae, quod mors ipsis ante oculos obuersaretur.

**Vel arrogantiā.*

CAP. XIII.

Lamentatio & oratio Esther, quae & ipsa ad historiam quarti cap. pertinet.

Esther quoque regina anxio metu mortis perculsa confugit ad Dominum, exutas magnificas uestes suas mutauit tristibus & lugubribus, pro superbis delicijs puluere sordibusque oppleto capite suo, corpus suum uehementer afflictauit, omnem locum festiuitatis suae capillis intortis suis consperxit, & implorans Dominum deum Israeliticum. Tu solus rex noster es, inquit, mi Domine. Fer opem mihi destituta, cui adiutor praeter te nullus est, quoniam mihi preesto est meum periculum. Equidem a prima aetate audiui in tribu cognationis meae, te Dominum

Deut. 4. e. 7. d

Esther.

Israelitas ex omnibus gentibus, & patres nostros ex omnibus maioribus suis in
 B sempiternam elegisse possessionem, & habitos ad ipsos sermones re comproba-
 uisse:† adeoq; nunc cum in te peccauimus, tradidisti nos in manus hostium nostro
 rum, eo q; deos eorum coluerimus. Iuste tu quidem egisti Domine, uerū illi iam
 non contenti sunt amara seruitute nostra, sed dexteris dexteris idolorum suorum
 cōmiserunt, se fidem ore suo datam executuros, tuamq; abolituros possessionem,
 tum obstructuros ora laudantium te, & splendorem ædis aræq; tuæ extincturos,
 ora gentium aperturos ad uirtutes uanorum prædicandas, regiꝫ corporeo perpe-
 C tuam cōciliaturos admirationem. Ne tradas Domine sceptrum tuum ijs qui nul-
 li sunt, nec contingat istis ridere super ruina nostra, sed retorque in ipsos cōsiliū
 eorum, & ede exemplum in eum qui nobis horum author est. Memento Domi-
 ne dare significationem tui tempore afflictionis nostræ, & me confirma rex gen-
 tium, & omnis imperij dominator. †Imbue os meum sermone facundo corā leo-
 ne, & conuerte cor eius in odium oppugnantis nos ad interitum ipsius, & astipula-
 torum eiusdem: nos uero manu tua uindica, & mihi destitutæ, nec alium præter te
 adiutorem habenti succurre. Omnia tibi nota sunt Domine, scis odisse me glo-
 D riam iniustorum, & lectum incircuncisorum, omnisq; alienigenæ abominari. Scis
 impositam mihi necessitatem, nam detestor superbum hoc insigne meū, quod die-
 bus ijs quibus procedo in conspectum populi gero capite meo, ut pannum men-
 strualem detestor illud. Neq; enim gesto illud quibus diebus à publico ferior.
 Ancilla tua de mensa Aman cibum non sumpsit, conuiuium regium non magnife-
 ci, uinum libaminum non bibi, nec ex quo sorte mutata sum usq; adhuc ancilla tua
 lætata est, nisi nomine tuo Domine deus Abraham. Exaudi uocem deplorato-
 rum deus omnium potentissime, assere nos à manu improborū hominum, & me
 hoc metu libera.

CAP. XV.

A [T dedit ei negotiū (haud dubie Mardocheus Esther) ut ad regem ingressa
 ei pro populo patriæq; sua supplicaret. Memento (inquit) temporum humi-
 lis sortis tuæ, & quomodo mea manu fueris enutrita. Quandoquidem Aman à
 rege secundus mortem nobis minatus est, inuoca tu Dominum, & regem affare
 pro nobis, ut nos à morte protegas.] Porro die tertio q̃ orādi finem fecerat, cum
 exutas uestes lugubres splendidis suis mutauisset, illustrata illis postquam rerum
 omnium inspectorem & seruatorem inuocauit, duabus ancillis adhibitis, quarum
 B alteri quasi delicate se gerens innitebatur, altera ponē sequebat̃ sustentans uestem,
 ipsa formæ præstantia rubens, hilariq; & tanquam amorem inuitanti uultu prædi-
 ta, corde interim timore contracto, per omnes ianuas ingressa in conspectu regis
 constitit. Sedebat aut̃ ille in regali solio suo, indutus omni habitu maiestatis suæ,
 C totusq; collucens auro & gemmis, & perq; terribilis. Cūq; elata quæ maiestate
 ardebat facie, acriter ferociterq; tueretur, regina collapsa est, & colore præ defectione
 mutato, super præcedentis ancillæ caput se demisit. † Tum Deus ad lenitatem
 mutauit regis animum, ut anxius solio exiliens illam ulnis suis exciperet: cumq; ad
 se redisset, consolaretur in super eam uerbis blandis, ac diceret, Quid hoc rei est
 Esther? ego frater tuus sum, esto bono animo, ne morere, quoniam commune no-
 bis est imperium: accede: simul elatum sceptrum aueum suum ceruici illius appli-
 cuit, & eam amplexatus, Quin mecum loqueris, inquit? Tum illa sic eum allocu-
 ta est, † Tanquam angelum dei te domine contuita sum, quapropter cor meum pa-
 uore maiestatis tuæ perturbatum est. Nam admirandus es domine, totaq; tua fa-
 cies relucet dignitate. Hæc cum loqueretur illa præ defectione corruit, & pertur-
 batus est rex, totusq; satellitum ipsius coetus eam consolabatur.

CAP. XVI.

Exemplar edicti regij, quod ad caput octauum pertinet.

Rex

*vel, perq; stupen-
 dus.

Jerem. 92. e

Exod. 4. e
 Jerem. 1. a

Iosephus Anti-
 quitat. 11. ca. 6

1. Esther 5. a

Prouer. 31. a

Gen. 33. b
 2. Reg. 19. e

2. Esther 1. 2.
2. Esther 3. 2.

2. Esther 3. 2.

Rex magnus Artaxerxes ^A ab India ad Aethiopiā usq; præfectis centū uigin-
tiseptem prouinciarum, & principibus imperio nostro parētibus salutem di-
cit, Multi crebra benignitate beneficorum hominū sæpius ornati, cum supra mo-
dum elati nō solum ijs qui nobis subiecti sunt malum dare nitantur, ut qui lætam
copiam moderate ferre nequeant, cumq; bene de se meritis moliātur insidias, neq;
gratitudinem solum ex hominum uita tollant, sed etiam quasi qui beneficio nullo
sint affecti, fastu tumeant, tamen inspectoris omnium Dei ultrices malorū pœnas
semper se credūt effugituros. Sæpe autem & multos quibus commissa potestas,
& administrandæ res amicorum concredita fuerant, uana spēs participes sangui-
nis innocentis factos calamitatibus inuoluit immedicabilibus: dum simplici beni-
gnitate principum mendacij peruersitate fraudulēter abutuntur. Hoc quod pro-
posuimus non tam licet ex rerum ueterum monumentis intelligere, q̃ ex ijs quæ,
si quæras, in pedes incurrunt, & à peste indigne dominantium impie patrata sunt.
Quare prouidendum est in posterum, ut mutationibus usi trāquillum reddamus ^B
regnum omnibus hominibus, & quæ incurrunt in oculos leniter obuiam eundo
discutiamus. Ergo postquam ^A Aman Amadathu Macedo, reuera alienus à san-
guine Persico, multumq; remotus à nostra bonitate, usus hospitio nostro, huma-
nitateq; nostra, quam omnibus gentibus præstamus, adeo fretus, ut pater noster
appellaretur, & adoraretur ab omnibus, secundamq; regij solij personam gereret,
hanc excellentiam moderate ferre non ualens, nobis principatum & spiritum co-
natus est adimere, eo q̃ seruatorem nostrū, & per omnia beneficū Mardocheum,
inculpatamq; regni nostri sociam Esther, cum uniuerſa istorum gente multiplici-
bus fallaciā uis expetiuit ad interitum, (nam his modis sperabat, ubi nos deser- ^C
tos oppressisset, se Persarum imperium ad Macedonas trāslaturum,) nos uero lu-
dæos ab hoc pestilentissimo uiro neci destinatos minime maleficos esse comperi-
mus, sed iustissimis utentes legibus, summi, maximi uiuicq; Dei, qui nobis & maio-
ribus nostris regnum in pulcherrimum statum redegit, filios esse: recte sanè fecerit-
tis, si literis ab Aman Amadathu missis nō pareatis. Nam harum author ipse ad
Susorum portas cum omni familia cruci affixus est, quia Deus omnipotens subi-
to dignas ei pœnas rependit. Cæterum huius epistolæ exemplari in omni loco
proposito, ludæos sinatis libere suis uti legibus, & adiuuetis eos, ut eos qui insidias ^D
ipsis tempore calamitoso moliti sunt, ulciscantur, idq; ipsa die duodecimi mensis
Adar decimatertia. Siquidem hanc Deus omnipotens in gaudiū conuertit ipsis
pro generis electi internecone. Deinde uos insignem hanc diem ferijs ue-
stris illustribus celebrate cum summa lætitiā: ut id & nunc & in posterū nobis am-
icisq; nostris Persis salutis, insidiatoribus autem nostris exitij sit monumentum.
Porro ciuitas omnis, aut in uniuerſum regio, quæ secundum hæc se non gesserit,
ferro igniq; per indignationem deuastabitur: & non solum hominibus inuia red-
detur, sed etiam feris & uolucris in tempus sempiternum infesta.

Lib. I.

uehementer lamentati sunt. Porro cum præfecti regij qui defectionem urgebāt, sacrificiorum curandorum causa in oppidum Modin uenissent, & ad illos accessissent ex Israelitis quæ plurimi, Mattathias quoque & filij eius congregati sunt. Tum orsi qui à rege delegati fuerant, Mattathiam his uerbis sunt allocuti, Cum tu princeps in hoc populo sis, insignis & magnus, tum etiā filijs subnixus & fratribus, primus accede nunc, & mādātum regis exequere, ut gentes omnes, & uiri ludæi cum ijs qui relictī sunt Hierosolymis fecerunt, & unā cum domo tua in amicis regis annumeraberis, tuque simul & filij tui argento & auro, muneribusque plurimis honorabimini. Respondit Mattathias, & magna uoce, ^{AA.5.b} Etiam si, inquit, omnes gentes, quæ ad regiam domum Antiochī pertinent, ei obedierint, ita ut quisque desciscant à patria religione sua, & acquiescant mādātis illius, ego tamen & filij fratresque mei ^{Prou.4.c} in fœdere patrum nostrorum perstabimus. Propitius condona nobis ne legem & ritus prodamus. Nam dicto audientes regi non erimus, ut à religione nostra uel ^{Prou.4.c} dextrorsum recedamus, uel sinistrorsum. Cumque finē imposuisset uerbis his, accessit uir ludæus ante oculos omnium super aram Modini secundū edictum regis sacrificaturus: quem ubi conspiciatus est Mattathias, indignatione commotus est, adeo ut contremisceret ^{Num.25.b} medullitus, & exarsit animo, ut sit: cumque accurrisset, mactauit illum ad aram, atque etiam uiro regis illo, qui sacrificare eum cogebat, eodem illo tempore interfecto aram deturbauit, & legem persecutus est ardore animi, quali Phineas exemplū in ^{Num.25.b} Zamrem Salomi filium edidit. Cumque exclamasset Mattathias in oppido magna uoce, Me sequatur quicumque studio legis ardet, & fœdus asserturus est: ^{2.Mach.5.e} simul ipse & filij eius ad montes, relictis quæ in oppido possidebant omnibus, confugere. Multique tum iustitiæ & æquitatis studiosi descenderunt in desertum, ibi habitaturi cum liberis & uxoribus & pecudibus suis, eo quod mala in eos increbuisse. Cum autem uiris regijs & copijs quæ Hierosolymis in urbe Dauid erant, nunciatum esset quosdam uiolatores mandati regij in latebras deserti descendisse, persecuti sunt eos quæ plurimi, qui cum deprehensos illos uallo iacto obsedissent, die sabbathorum oppugnare eos adorti sunt. Verbis autem hortabantur illos, Satis iam nūc uobis habete, prodite tandem, & edictum regis exequimini, ut uiuatis. Quibus illi, ^{Ios.1.c} Minime prodibimus, nec regis edicto folenne sabbathorum prophanādo parebimus. Cumque prælium aduersus illos cernerent, nihil respondebant ipsi, ac nec lapidem mittebāt in eos, nec latebras obstruebant: sed, in ^{107.1.c} simplicitate nostra, aiebant, omnes moriamur. Testimonio sunt nobis cœlū & terra, quod iniuste nos interimatis. Sabbathis igitur eos adorti sunt prælio, quo occubuerunt ipsi cum uxoribus, liberis & pecudibus suis ad hominū mille corpora. Quo nuncio accepto Mattathias & amici eius, uehementer lamentati eos, alius alium his uerbis compellauerunt, Si omnes id agamus quod fecerūt fratres nostri, & aduersus gentes pro corporibus & ritibus nostris non pugnemus, illæ iam inde nos de terra protinus deleuerint. Constituerunt ergo illa die in hæc uerba, Quicumque hominum nos die sabbathorum prælio adortus fuerit, cum eo dimicabimus, ut ne moriamur omnes quomodo fratres nostri mortē in latebris optinuerunt. Tum congregatum est ad eos ^{107.1.c} Asidæorum agmen, ex Israelitis ualentissimi uiribus, & in legem propensissimi quique, omnesque profugī à calamitatibus se iunxerunt illis, & firmamentum eis attulerunt. Ita collectis copijs incensi ira scelerosos illos & nefarios uiros ceciderunt indignabundi, reliquis ad gentes salutis causa dilapsis. Circumeuntes autem Mattathias & amici eius diruebant aras, & pueros quos in finibus Israeliticis inuenissent incircūcisos, fortiter circuncidebāt, superbumque genus illud persequiebantur, & negotiū sub manus ipsis succedebat. Ita legem asseruerunt è manu gentium, regumque potestate, nec ^{107.1.c} palmarum sceleroso tradiderunt. Porro instante iam die, quo moriturus esset Mattathias, sic filios suos

בליות

^b Vel, integritate & innocentia
בטהונו

¹ Al. Iudeorum.

¹ Cornu. i. uictoria.

Ioseph. Antiq.
12. cap. 9.

suos est allocutus, Vires iam nunc accepit superbia, simul & probatio, tempus euer-
sionis, ira quoque furiosa. Quapropter nunc, o filii, exhibete ardentem affectum legi, &
animas uestras pro foedere maiorum uestrorum deponite. Mementote patrum
nostrorum, quae facinora saeculis suis ediderint, & amplam consequemini gloriam,
nomenque sempiternum. Nonne Abraham in tentatione fidus inuentus est, & id
ei pro iustitia est imputatum? Ioseph tempore angustiarum suarum seruauit prae-
ceptum, & dominus Aegypti factus est. Phineas ille pater noster propter arden-
tem animum suum pactum adeptus est sacerdotii sempiterni. Iosue, quia manda-
tum executus est, iudex creatus est in Israel. Chaleb ob ea quae testatus est pro
concione, possessionem terrae consecutus est. Dauid propter bonitatem suam
folium regni per saeculorum aetates haereditarium obtinuit. Elias, eo quod ardenti
affectu persecutus est legem, in caelum usque sublatus est. Ananias, Azarias, &
Misaël fide praediti ē flamma seruati sunt. Et Daniel pro sinceritate sua libera-
tus ex ore leonum. Similiter per singulas aetates considerate, nullos qui spem in
Deum ponant, elanguescere. Neque uero uerba uiri scelerosi expauescatis, quia glo-
ria eius in spurcitiam abit, & uermes. Hodie extollitur, qui cras non comparebit,
ut qui redierit in humum suam, cuiusque mentio interierit. Vos ergo fortes estote
liberi, & praestate uos legi uiros, quoniam gloriam ex ea consequemini, [cum ea quae
uobis lege Domini dei uestri praecepta sunt, feceritis.] Ecce autem Simonem fra-
trem uestrum scio uirum esse consultum, ipsum omni tempore audiat. Is loco pa-
tris erit uobis, & Iudas Machabaeus, qui uiribus a iuuentute sua ualuit, dux militiae
uester sit. Ita bellum pro populo gerentes, adiungetis uobis omnes qui legem ser-
uant, populi quoque uestri uindictam persequemini. Reddite uicem gentibus, & prae-
cepta legis audite. Tum fausta precatus illis, concessit ad maiores suos, annoque
centesimo & quadragesimosexto defunctus est, atque a filiis suis sepultus Modini
in sepulchris maiorum suorum. Omnes autem Israelitae luctu magno persecuti
sunt eum.

CAPVT III.

Ubi in locum eius successit Iudas cognomine Machabaeus filius ipsius, adiu-
uantibus eum omnibus fratribus eius, una cum omnibus qui se patri eius ad-
iunxerant, & bellum Israeliticum gerebant cum alacritate. Hic gloria amplificauit
populum suum, & thorace ueluti gigas indutus, armisque suis bellicis accinctus, bel-
la gerebat, castra gladio protegens, adeoque facis suis leoni, aut in praedam fremen-
ti leonis catulo similis extitit. Nefarios indagans persecutus est, populi quoque sui per-
turbatores flammis tradidit. Itaque nefarii se praeformidine eius cohibuerunt, &
perturbati sunt omnes iniquitati dediti. Nam salus opera eius recte succedebat,
multisque regibus mouebat indignationem. Iacob factis suis laetificans, quamobrem
memoria eius in perpetuum beata fuerit. Quinetiam urbes Iudaicas obeun-
do, delens inde impios, noxam auertebat ab Israelitis, quamobrem ad extremam
usque terram percelebratus est, & recollegit profligatos. Et cum Apollonius con-
traxisset gentes, & a Samaria magnum exercitum, quo bellum faceret Israelitis, Iu-
das re cognita obuiam ei profectus est, & affectum clade eum interfecit: tum caesi
occubuerunt multi: cumque fugam cepissent reliqui, Iudas lectis spoliis eorum, Apol-
lonij gladio potitus est, eoque ad pugnam usus per omnem aetatem. Porro Seron
dux exercitus Syriaci cum audisset Iudam habere secum agmen collectum, & mul-
titudinem fidelium, belli potentum uirorum, Parabo mihi nomen, inquit, & glo-
riam in regno, Iudamque cum socijs suis, qui spernunt imperium regis, debellabo:
adeoque coepit ascendere, comitate eum agmine impiorum ingenti auxiliario ad ul-
tionem Israelitarum. Cumque propinquasset usque ad diuum Bethoron, Iudas obu-
iam ei progressus est cum perpauis, qui exercitum uidentes ex aduerso uenien-
tem, sic Iudam sunt allocuti, Qui ualebimus nos perpauis contra tantam & tam po-

Vel castigatio.

bonitas, pie-
tas.

bonitas

Vel discessit.

Vel cum populis.

aut al. aut. ut.

Is erat Syrie prefe-
ctus.

Gene. 22. c

Gene. 41. f

Nume. 25. c

Num. 17. d

Iosue 1. a

Num. 14. a

1. Reg. 24. c

4. Reg. 2. c

Dan 3. d

Dan. 6. c

Ioseph. Antiq.
12. cap. 8. 9.

2. Mach. 8. a

2. Mach. 10. g

Lib. I.

^cConcludi pro tradi,
Hebr.

^dποροδοται tamen ha-
bet Graecus, exactio-
res tributorum.
^eVel, semel atq; ite-
rum in sumptus &
donaria, &c.

^fἐν δὲ οὐρανῷ.

^gVel, habitatio.

tentem multitudinem acie configere, cum hodierno ieiunio languemus? Tum ludas, [†]Facile est, inquit, multos in manus paucorum tradi, nec quicquam momenti ^{1. Reg. 14. a} caelo adferunt ad seruandum multi, magis quam pauci. [†]Quoniam non in multitudine sita est uictoria bellica, sed potentia est caelo est. Illi nos aggrediuntur copia iniuriarum & iniustitiae, ut nos cum uxoribus & liberis nostris deleant ac deprædentur: nos autem pugnamus pro uita legibusque nostris, & Deus illos in conspectu nostro conficiet: uestrum autem est, eos non metuere. Hæc cum dixisset, repente in eos irruit, & Seron cum exercitu suo fusus est in conspectu eius, & persecuti sunt eum de cliuo Bethoron usque in planitiem: cecideruntque ex illis uiri ad octingentos, reliqui uero in terram Palestinorum diffugerunt. Tum metus ludæ fratrumque eius, ac terror in gentes circumiectas ipsis ingruit, peruenitque adeo ad regem usque nomen eius, omnibus gentibus prælia ludæ memorantibus. His sermonibus auditis, irato animo rex Antiochus misit qui copias regni sui omnes contraheret, exercitum perque ualidum: apertoque ærario suo, stipendia copijs suis numerauit in annu, & intra eum paratas esse iussit ad omnem necessitatem. Porro cum uideret pecunias thesaurorum suorum deficere, & uectigales regionis esse paucos, propter seditionem & cladem, cuius author in ea fuerat, eo quod iura priscis temporibus constituta aboleuisset, ueritus est ne non ut iam semel, in sumptus iterum, ac munera quæ antehac larga manu dederat, largitioneque priores reges superarat, sufficeret. Anxius igitur animo ualde, in [†]Persiam proficiscendi consilium cepit, ut uectigalibus earum regionum acceptis argenti plurimum conficeret. [†]Reliquit ergo Lysiam hominem de genere regio nobilem, regiarum rerum curatorem à flumine Euphrate, usque ad fines Aegypti, & educatorem Antiocho filio suo, donec ipse reuersus esset. Huic cum tradidisset dimidium copiarum suarum, & elephantos, deque omnibus quas uellet rebus ei dedisset mandata, nempe de incolis ludææ, & Hierosolymæ, ut mitteret exercitum in eos, quo potentiam Israeliticam, & reliquias Hierosolymæ euerteret & excinderet, memoriaque eorum de loco illo deleta, colonijs alienigenarum in fines eorundem deductis forte distribueret terram eorum: rex ipse assumpta exercitus dimidiati parte reliqua, ab Antiochia urbe sua regia profectus anno centesimo quadragesimo septimo, transmissio flumine Euphrate, superiores regiones peruadebat. [†]Tum Lysias delectos misit, Ptolemæum Dorymenis filium, & Nicanorem ac Gorgiam uiros inter amicos regis potentes, cumque eis quadraginta uirorum millia, equitumque septem millia, ut inuaderent in terram Iudæam, & eam iuxta mandatum regis deuastarent: qui cum omnibus copijs suis profecti sunt. Cumque proxime ad Emmaum esset peruentum, in agro campestri castra locauissent, uenerunt ad eorum famam auditione acceptam in castra mercatores tractus illius cum seruis, sumpto secum argento & auro plurimo, ut Israelitas in seruitutem sibi compararent: tum Syriæ quoque, & auxilia terre alienigenarum illis acceperunt. Porro cum ludas & fratres eius uiderunt multiplicata esse mala, & copias in finibus suis castra habere, uerbaque regis quibus excidium populo & interuersionem mandaret afferendam intellexerunt, ita sunt alius alium allocuti, Sum moueamus à populo nostro afflictionem hanc, & pro gente sacrisque nostris dimicemus: & conuenit multitudo parata tam ad bellum quam ad orandum, & ad ueniam misericordiamque implorandam. [†]Quia autem Hierosolyma erat instar deserti desolata, nec quisquam indigenarum ipsius eam se inferebat aut efferebat, sacrarioque conculcato arcem occupabant alienigenæ, & gentium erat diuersorium, iucunditas uero sublata erat à Iacob, & tibia citharaque defecerat: congregati uenerunt in Maspham ex aduerso Hierosolymæ sitam. [†]Nam orandi locus antea Masphæ fuerat Israelitis. Ibi ieiunium celebrarunt illo die induti cilicijs, & capite puluere consperso, scissisque uestimentis suis, & expanderunt librum legis, quales conquirebant gentes, ut in

^{1. Reg. 14. a}

^{2. Par. 25. b}

^{1. Mach. 6. a}

^{1. Mach. 6. c}

^{1. Mach. 6. d}

^{1. Mach. 6. e}

^{1. Mach. 6. f}

^{1. Mach. 6. g}

^{1. Mach. 6. h}

^{1. Mach. 6. i}

^{1. Mach. 6. j}

^{1. Mach. 6. k}

^{1. Mach. 6. l}

^{1. Mach. 6. m}

^{1. Mach. 6. n}

^{1. Mach. 6. o}

^{1. Mach. 6. p}

^{1. Mach. 6. q}

^{1. Mach. 6. r}

^{1. Mach. 6. s}

^{1. Mach. 6. t}

^{1. Mach. 6. u}

^{1. Mach. 6. v}

^{1. Mach. 6. w}

^{1. Mach. 6. x}

^{1. Mach. 6. y}

^{1. Mach. 6. z}

^{1. Mach. 6. a}

^{1. Mach. 6. b}

^{1. Mach. 6. c}

^{1. Mach. 6. d}

^{1. Mach. 6. e}

^{1. Mach. 6. f}

^{1. Mach. 6. g}

^{1. Mach. 6. h}

^{1. Mach. 6. i}

^{1. Mach. 6. j}

^{1. Mach. 6. k}

^{1. Mach. 6. l}

^{1. Mach. 6. m}

^{1. Mach. 6. n}

^{1. Mach. 6. o}

^{1. Mach. 6. p}

^{1. Mach. 6. q}

^{1. Mach. 6. r}

^{1. Mach. 6. s}

^{1. Mach. 6. t}

^{1. Mach. 6. u}

^{1. Mach. 6. v}

^{1. Mach. 6. w}

^{1. Mach. 6. x}

Num. 6. a

ut in ijs effigies simulachrorum suorum pingerent, tum uestes sacrificas, primitias ac decimas ferentes, suscitatis [†]Nazaræis, qui dies suos absoluerant, in cœlum uociferabantur his uerbis, Quid faciemus his, aut quonam eos abducemus? Nam sacra tua conculcata sunt & profanata, & sacerdotes tui in luctu sunt & afflictione. En gentes ad excindendum nos congregatas, quid illæ in nos cogitent, tu nosti. Quomodo poterimus coram eis subsistere, nisi tu nos adiuueris? Et incinuerunt tubis, uoceq; magna clamauerunt. Post hæc constituit ludas duces populi, tribunos, centuriones, pentecontarchos & decuriones, & ijs qui in ædificatione domorum essent, aut in plantatione uinearum, quiue sibi despondissent uxores, timidisq; domum suam singulis reuerti [†]iuxta legem iussis, castra mota ad Emmaum posuit. Ibi ludas, Accingite uos, inquit, & præstate fortes, adeoq; mane uos exhibete paratos ad dimicandum cum gentibus istis, quæ aduersum nos ad excidium nostri sacrorumq; nostrorum collectæ sunt. Nam præstat nos in prælio occumbere, q̃ calamitates gentis nostræ sacrorumq; intueri. [†]Vt tamen in cœlo uoluntas est, ita fiat.

Deut. 20. a
Iudic. 7. a

Matth. 6. b

Iosephus Anti-
quit. 12. ca. 10.

CAP. IIII.

Deut. 20. a

Exod. 14. f

1. Mach. 9. e

2. Mach. 8. d

Psalm. 106. a
117. a. 135. a

1. Mach. 3.

Porrò Gorgias assumptis quingentis uiris, & mille lectis equitibus, noctu profectus est e castris, ut irrueret in castra ludæorum, & subitam cladem eis inferret: qui autem tenuerant arcem, duces horum erant. Hoc ut intellexit ludas, cum robore suorum properat ad cædendum exercitum regis ad Emmaum, dum diuulsæ adhuc à castris abessent copiæ. Vt ergo peruenit Gorgias in castra ludæorum noctu, nec quenquam inuenit, in montibus eos quærere, q̃ diceret, Isti nos fugitant. Prima uero luce ludas in campo cum tribus uirorum millibus cōspiciebatur. Sed cum nec tegumēta haberent, nec gladios ut uoluissent, uiderent autem exercitum ualidum & loriatum, tum circumseptum equitatu, eundemq; belli peritum, ludas suos sic est allocutus, [†]Ne metuat is multitudinem istorum, nec impetū eorum formidetis. Mementote quo pacto patres nostri seruati fuerint in mari rubro, [†]cum Pharaon eos cum exercitu persequeretur. [†]Nunc igitur clamemus in cœlum, si quo pacto misereatur nostri Dominus, & pacti cum patribus initi memor exercitum hunc hodie conficiat in conspectu nostro, ut discant omnes gentes esse qui liberet & seruet Israël. Cum autē alienigenæ sublati oculis eos ex aduerso uidissent uenientes, e castris in aciem processerunt, & qui ab Iuda stabant signum dederunt classico, [†]pugnaq; commissa fusæ sunt gentes, & per campum fugatæ, e quibus ultimis quibusq; gladio cæsis persecuti sunt eas ad Gazeron usq; & cāpos Idumææ, Azoti, & Iamniæ. Cæsisq; ex eis ad tria millia uirorum, ludas cum exercitu reuersus à persequēdis fugientibus, populum suum sic allocutus est, Ne uos spoliū capiat cupiditas, (quia aduersum nos stat acies, & Gorgias cū exercitu prope nos est in monte,) sed nunc oppugnemus hostes nostros, eosq; debellemus, ut postea securi legatis spolia. Hæc adhuc dicente Iuda, pars quædam e monte se uisa est ostendere: qui ut uiderunt in fugam uersos esse illos, & Iudæ milites castra succendere, (fumus enim qui conspiciebatur, quid accidisset indicabat;) ut inquam uiderunt hæc, territi sunt uehementer, & exercitum Iudæ in campo stantem in proci-
ctu conspicati, in terram alienigenarū omnes aufugerunt. Iudas autem ad deprædanda castra reuersus est, partiq; inde auro multo, argento, hyacinthinis, purpura marina, & diuitijs ingentibus, redierunt gratulantes, & carmen hoc in cœlum tol-
lentes, [†]Bonus sanè Deus est, & misericordia eius sempiterna, & magna salus die illa parata est Israël. Quicumq; uero alienigenarum euaserāt, cum uenissent ad Ly-
sam, omnia ei ut gesta essent retulerunt. Quibus ille auditis, cōsternatus despon-
debat animum, quia non qualia uoluisset ipse, hæc obtigerant Israël: nec qualia
[†]mandarat ipsi rex, euenerant. Proinde subsequenti anno idem Lysias contra-
xit lectorum peditum sexaginta millia, & equitum quinque millia: qui ut expugna-

a Vel, quod eos fugie-
tare ipsum diceret.

b Al. assumptis.

Lib. I.

^e Al. Bethoron.
^d Vel, Bethoron.

D turi Hierosolyma inuaserunt in Iudæam. Et cum castra posuissent ad ^d Bethsura, occurrit illis Iudas cum decem uirorum millibus, ualidumque conspicatus exercitum, orauit, & Prædicandus es, inquit, seruator Israelis, [†] qui manu serui tui Dauidis in- ^{1. Reg. 17.} fregisti robusti ferociam, [†] & exercitum alienigenarum Ionathæ filio Saulis, & ar- ^{1. Reg. 14. b} migero eius in manus tradidisti, has quoque copias concludere in manum populi tui Israelitici, ut eas pudeat uirum suarum, & equitatus. Immittas eis formidinem, & fidutiam roboris eorum labefacias, suaque contritione percellantur. Prosterne eos gladio diligentium te, & omnes qui te nouerunt celebrent nomen tuum canticis. Tum commisso prelio, ad quinque millia uirorum occubuerunt de exercitu Lysias, & fusi sunt coram illis. Lysias autem ut uidit aciem suorum in fugam uersam, & exercitus Iudæ audaciam, quod paratus esset siue ad uiuendum, siue ad moriendum fortiter, reuersus Antiochiā, peregrinos milites colligebat, & exercitu ad priorem numerum reparato, cogitabat cum eo supplemento Iudæam de integro inuadere. Porro Iudas fratribus suis, Ecce, inquit, profligati sunt hostes nostri, ascendamus ad expianda sacra, & de integro dedicanda: [†] totisque castris congregati in montem ^{2. Mach. 10. a} Sion ascenderunt. Cumque uidissent sacrarium desolatum, & aram profanatam, tum exustas portas, atque in atrijs uirgulta uelut in saltu aut monte quopiam enata, exhedrasque dirutas, scissis uestimentis suis, lamentationem magnam ediderunt, & capite suo consperso puluere, proni que prolapsi in faciem cum tubis signa canentibus incinuissent, in cælum exclamauerunt. Tum Iudas constitutis uiris qui depugnarent aduersus eos qui arcem insidebant, donec sacra lustrata essent, sacerdotes inculpato, & in legem propensos lustrandis ipsidem delegit. Hi cum lapides polutos in locum profanum extulissent, de altari holocausti profanato deliberantibus quid illo facerent, bonum incidit consilium diruendi illud, ne quando foret ipsis opprobrio, ut quod gentes polluisent: quamobrem altare demoliti lapides in monte templi opportuno in loco deposuerunt, donec exoriretur propheta, qui de his responderet. Sumptis autem lapidibus [†] iuxta legem integris nouam aram extru- ^{Exod. 20. d} xerunt secundum priorem: ædificatoque deinde sacrario, interiores templi partes, ^{Deut. 27. a} atriaque ^{1. Mach. 10. a} consecrauerunt. Præterea sacra uasa templi innouarunt, & candelabro arisque holocaustorum ac suffimentorum, atque mensa illatis in templum adoleuerunt suffimenta super aram, & lucernis in candelabro accensis templum illuminarunt, imposueruntque mensæ panes, & uela expanderunt. His operibus faciendis cum finem imposuissent omnibus, cumque mane surrexissent [†] quinta & uicesima die no- ^{2. Mach. 10. a} ni mensis (qui Casleu erat) anni centesimi quadragesimo octauo, sacrificium fecerunt secundum legem super aram holocaustorum quam nouam extruxerant, idque opportune eodem die quo gentes illam profanarant. Eodem die & dedicata est, adhibitis canticis, citharis, cinyris, atque cymbalis, prostrato in faciem uniuerso populo, & adorante, laudesque in cælum ad eum qui successus dedisset ipsis, extollente. [†] Hac aræ ^{2. Par. 7. b} dedicatione consumptis diebus octo, quibus holocausta immolarunt lætabundi, & hostias felices ac laudatiuas sacrificauerunt, faciem templi ornarunt coronis aureis, & scutulis, ianuasque dedicatis portis & exedris indiderunt. Tum lætitia in populo perque magna est orta, utpote depulso gentium opprobrio: statuitque Iudas & fratres eius, omnisque ceteris Israeliticis, [†] ut dies aræ dedicatæ suis temporibus anni- ^{1. Mach. 10. a} uersaria celebritate agitentur per octo dies à quinta & uicesima mensis Casleu cum gaudio lætitiisque. Illo quoque tempore montem Sion muro undique præalto, ualidisque turribus circumstruxerunt, nequando inuadentes ea loca gentes, conculcarent, ut antea fecerant, & copias ibidem præsidij causa collocauerunt, eidemque tuendo munierunt [†] Bethsuram, ut præsidium haberet populus aduersus Idumæ- ^{1. Mach. 6. d} am.

CARVT V.
Euenit

Ioseph. lib. 12.
cap. 12.Ezech. 25. c
35. 2
2. Mach. 10.

2. Mach. 8. c

E Venit autem ut cum gentes circumiectæ aram ædificatam, & sacrarium prisco A modo dedicatum esse intellexissent, indignati uehementer de excindendo genere Iacob, quod inter eas habitabat, deliberarent: adeoq̃ cœperunt occidere quosdam e populo, & perimere. ¶ Iudas autem tum aduersus Idumæos ab Esau oriundos bellū gerebat ad ^aAcra battinē, q̃ obsedissent Israelitas, & iam eos ingenti clade affecerat, & spolijs exutos in arctum coegerat, cum recordatus est malitiæ nationis ^bBæan, quæ populo instar laquei fuerat & offendiculi, positis ei per uias insidijs. Hos compulso in arces obsedit, & deuouit, arcesq̃ eorū succendit igni cum omnibus qui inerant in eis. Inde transgressus in nationem Ammonitarum, cum inuenisset manum ualidam, & turbam ingentem, cuius dux erat Timotheus, commissis prælijs q̃ plurimis præ se fusos profligauit eos, captaq̃ ^cGazer cum oppidulis eius in Iudæam reuersus est. Cum autem gentes quæ Galaaditidem tenebant, congregatæ essent aduersus Israelitas fines ipsarum incolentes, ut eos excinderet: illi in Datheman munitionem confugerunt. Inde literas miserunt ad Iudam & fratres eius in hæc uerba, Gentes quæ nos circumcolunt, collectæ aduersum nos excindendos, uenire parat, ac munitionem in quam confugimus, capere: dux autē exercitus earum est Timotheus. Nunc igitur subueniēs eripe nos e manibus eorum. B Nam occubuerunt e nobis multi, & fratres nostri qui in locis ^cTubin erant interfecti sunt, captis uxoribus suis cum liberis & sarcinis, adeoq̃ perempti sunt illic circiter mille uiri. Cum hæc literæ adhuc legerentur, alij ecce nuncij e Galilæa uenerunt scissis uestimentis, qui in eadem uerba nunciantes dicerent, aduersum se e Ptolemai de, Tyro & Sidone, totaq̃ alienigenarum Galilæa, qui se delerent, esse congregatos. ¶ Quod nuncium ubi Iudas & populus accepit, cōcionem frequentem aduocarunt consultatum quid fratribus suis facerent, ijs qui in calamitate positi ab illis oppugnarentur. Tum Iudas fratrem suum Simonem sic compellauit, Delige tibi uiros quibus cum profectus, fratres tuos qui sunt in Galilæa liberes: & ego fraterq̃ meus Ionathas contendemus in Galaaditidem. Cumq̃ Iosepho Zacharię filio & Azaria ducibus populi præsidio relictis in Iudæa cum reliquo exercitu mandata dedisset, dicens, Præsitis huic populo, nec cōmittatis prælium cum gentibus, priusquam nos reuersi fuerimus. Attributa sunt Simoni uirorum quibus cum in C Galilæam proficisceretur tria millia, Iudæ uero in Galaaditidem octo millia uirorum. Et profectus Simon in Galilæam multa cum gentibus certamina conferendo præ se fusas ac fugatas usq̃ ad ^cportas Ptolemaidis persecutus est, cæsis uirorū e gentibus circiter tribus millibus, lectisq̃ spolijs eorum, assumptos eos qui in Galilæa & Arbattis erant, cum uxoribus & liberis, omniq̃ suppellectili sua, deduxit in Iudæam cum magna lætitia. Porro Iudas Machabæus & frater eius Ionathan traiecto Iordane, & in deserto itinere trium dierum confecto, inciderunt in Nabathæos, qui pacifice ipsis occurrebāt. Hi cum exposuissent quæ omnia in Galaaditide fratribus acciderant, multosq̃ eorum in ^cBosorra & Bosor, in Alemis, Haleb, ^bMaged, & Carnaim, (quæ omnes urbes munitæ sunt & magnæ,) & in reliquis Galaaditidis urbibus teneri circūuentos, quos in crastinū oppugnare in munitionibus, et captos eos omnes uno die delere decretū esset: conuersus Iudas cum exercitu suo, uia per desertū protinus correpta Bosorram uersus urbem cepit, cæsisq̃ acie gladij maribus omnibus, & captis inde spolijs, igni eam succendit. Inde D cum noctu mouisset, ut profecturus ad munitionem, postquam mane diluxit, oculos attollētibus, ecce turba ingens & innumerabilis cernebatur scalas & machinas ad munitionem capiendam ferentium, atq̃ illos oppugnātium. Videns ergo Iudas pugnam esse confertam, & clamorem ciuitatis tubis immaniūq̃ uoce ad cœlum usq̃ ferri, uiros exercitus sui hortatus est, Hodie pugnetis pro fratribus uestris, & illos a tergo conclusit tribus in locis. Tum signum tubis datum est, & cum preca-

^a Al. Arabattanen.^b Vel, Baian.^c Al. hē, al. iā hē.
^d Vel, uicis.^e s. h. s. Quid si? q in
uiuis erant: ut quod
mox sequitur, illic,
fortassis pro, hic, po-
situm sit.^f Anāp.^g Al. Barasa. Iose-
phus Bethsuram ha-
bet.
^h Al. Magedh.

Lib. I.

tione clamor sublatus: unde copiae Timothei Machabæum adesse intelligentes fu-
 gerunt à cōspectu eius, acceptaq; ab eo clade magna die illa uiri ex illis ad octo mil-
 lia cæsi sunt. Inde diuertit ad Maspham, quam occupauit expugnatam: & quic-
 quid marium eius erat interfecto, spoliata à se igni succedit. Rursum profectus
 illinc occupauit¹ Hasbon, Maged, & Bosor, & reliquas urbes Galaaditidis. ^{2. Mach. 10. d} Por-
 rò his ita gestis Timotheus alium coëgit exercitum, cumq; castra ad Raphon po-
 suisset trans torrentem, ludas exploratum castra misit, qui hæc ei dicta retulerunt.
 Omnes gentes quæ nos circumcolunt, collectæ sunt ad istos perq; multo exercitu,
 & Arabas auxilio sibi conduxerunt, castraq; trans torrentem habent bellum infer-
 re tibi paratæ. Cumq; ludas obuiam eis proficisceretur, Timotheus duces exerci-
 tus sui sic allocutus est, Vbi ludas cum copijs suis appropinquaret ad torrentem, si
 traiecerit ad nos prior, non poterimus eum subsistere, sed robore nobis præuale-
 bit. Sin territus trans flumen castrametatus fuerit, traiciemus ad eum, & erimus
 superiores. Vt autem ludas ad torrentem applicuit, cum scribis populi iuxta tor-
 rentem constitutis mandata dedisset, cauerent ne quenquam hominum uallum ia-
 cere sinerent, sed omnes inirent prælium, traiecit ad illos prior, omnisq; multitudo
 eius consecuta est, & fusæ sunt à cōspectu eius omnes gentes, quæ cum abiectis ar-
 mis suis, confugissent in asylum quod est Carnain, urbe capta asylum igni cum o-
 mnibus qui inerant in eo succendit. Sic euersa est Carnain, nec poterant illi iam
 conspectum ludæ sustinere. Tum congregauit ludas Israelitas, qui erant in Ga-
 laaditide, tam paruos q; natu grandes cum uxoribus suis & liberis atq; suppelle-
 ctili, agmine supra modum frequenti, ut irent in terram iudaicam. Cumq; ad ^{2. Mach. 12. e} E-
 phron usq; quæ urbs est magna in itinere, & perq; munita, peruenissent, nec dare-
 tur ab ea dextra sinistraue diuerticulum, sed per medium eius iter esset, incolæ au-
 tem interclusissent eos, portasq; obstruxissent lapidibus, misit ad eos¹ ludas q uer-
 bis amicis dicerent, ^{Num. 20. c} Detur nobis transitus per terram uestram, ut pergamus in pa-
 triam nostram, nec quisquam faciet uobis iniuriam, sed pedestres tantum transibi-
 mus. Verum illis aperire nolentibus cum ludas per præconem edixisset in exerci-
 tu, ut quo constiterat quisq; loco inuaderet, inuaserunt milites, & oppugnauerunt
 urbem toto illo die totaq; nocte, donec urbs peruenit in manus eorum, cuius stir-
 pem maribus omnibus acie gladij peremptis deleuerunt, & ablata inde præda per
 urbem super cæsorū corpora ingressi, transmissi Iordane in campum illum spa-
 tiosum, qui est in conspectu¹ Bethsai, euaserunt. ludas autem extremum agmen
 continebat, & per totam uiam exhortabatur populum, donec in iudæam perueni-
 retur. Cumq; ascendissent in montem Sion, ^{1. Par. 30. e} cum gaudio lætitiâq; immolarunt
 holocausta, eo q; nemo ex ipsis occubisset, quo minus feliciter rediretur. Por-
 rò quo tempore ludas cū Ionathâ erat in Galaaditide, & Simon frater eius ad Pto-
 lemaidem in Galilæa, Ioseph filius Zachariæ & Azarias præfecti exercitus rebus
 bene gestis, & bello quod illi confecissent, intellectis, Paremus, inquiūt, & ipsi no-
 bis nomen, & ad oppugnandum gentes quæ nos circumcolunt, proficiscamur: si-
 mul exciuerūt quod militum secum habebant in exercitu, & ad lamniam contende-
 runt. Cæterū cum Gorgias cum suis ex urbe obuiam illis esset egressus in aciem,
 fusi sunt Iosephus & Azarias, & usq; ad fines iudææ fugati, occubueruntq; illa die
 de populo Israelitico uiri ad duo millia: adeo effusa fuit populi Israelitici fuga, eo
 q; ^{1. Mach. 5. b} ludæ & fratribus eius non obtemperauissent, fortiter se rem gesturos esse arbi-
 trantes, cum non essent de semine uirorum eorum quibus Israellem manu sua ser-
 uare datum erat. Vir autem ille ludas & fratres eius gloria inclaruerunt apud o-
 mnes Israelitas & gentes, ad quas nomen eorum peruenisset, & frequentes ad eos
 confluebant gratulatū. Porro autē ludas cum fratribus suis profectus rationem
 Esau in australi regione uexauit bello, & Hebron clade affecit & eius¹ oppidula,
 diruitq;

¹Ap. Chasbon, & pro-
posito.

¹Vel, recta.

¹Ioseph. Bethsames.

¹Vel, uicos.

diruitque munimenta eius, ac turres circuncirca succedit. Motis deinde castris contendens in terram alienigenarum peruadebat Samariam, quo tempore sacerdotes urbiū occubuerunt, dum studet fortiter agere, & temere se committit in prelium. Conuertit ergo se Iudas in terram alienigenarum ad Azotum, & arasque eorum demolitus statuis deorum ipsorum igni concrematis, prædaque capta ex urbibus, reuersus est in terram Iudaicam.

CAP. VI

Interea rex Antiochus superiores peruadens regiones, cum intellexisset in Elymaide Persiæ urbem esse diuitijs, utpote auro & argento nobilem, & delubrum in ea perque opulentum, ubi essent tegumenta aurea, & loricae atque arma, quæ ibi Alexander Philippi filius Macedo, qui regnum Græcorum primus obtinuit, reliquisset: profectus urbem illam capere, & eam deprædari conatus est, nec potuit. Nam cum incolæ urbis re cognita, aduersus eum bello insurrexissent, in fugam actus ab eis, summa cum tristitia abscessit inde repetens Babyloniam. Tum nuncius in Persiam ei uenit, copias quæ profectæ fuissent in terram Iudaicam, fugatas esse: & Lysiam qui cum exercitu in primis ualido expeditionem susceperat, à Iudeis profligatum: illos autem armis & potentia, partaque de castris quæ expugnassent, præda plurima auctos esse: tum demolitos esse eos & ceditatem, quam ipse extruxisset super aram illam Hierosolymitanam, & sacrarium muris præaltis specie pristina, urbemque ipsius Bethsuræ cinxisse. His uerbis auditis rex expauit, & commotus uehementer lecto decubuit, in morbum illapsus ex mœrore, quod res pro uoto ipsius non successisset. Cumque dies ibi multos egisset, augescente mœrore suo magno, moriendum esse sibi suspicatus, accersitis omnibus amicis suis, Somnus, inquit, oculos meos destituit, & animo collapsus sum præ anxietate sic mecum cogitas, Quò tandem deueni calamitatis & intemperiarum, in quibus nunc sum, ingentiū? Nam qui infelix & gratiofus in mea fui potentia, nunc cum reminiscor malorum quæ perpetravi Hierosolymis, quando uasa aurea omnia, & quæ ibidem erant argentea abstuli, mihi quæ insuper qui deleret incolas Iudææ immeritos, hæc mihi propter illa accidisse mala agnosco, et ecce magno mœrore pereo, & id in terra peregrina. Et cum uocatum unum ex amicis suis Philippum, toti regno suo præfecisset, tradito ei diademate, habituque suo cum annulo, ut Antiochum filium ipsius instituens regno educaret: mortuus est illic rex Antiochus anno ceteresimo quadragesimonono. Ut autem Lysias regem decessisse cognouit, regem in ipsius locum suffecit Antiochum ipsius filium, eumque educabat adolescentem, & nomen indidit Eupatori. Porro qui insidebant arcem, Israelitas circa sacræ ædem angustissime continebant, mala quærentes illis assidue, gentibusque firmamentum. Iudas igitur delere illos cogitans, omni populo suo ad obsidendos illos excito. Postquam congregatus est, cepit obsidere illos anno ceteresimo & quinquagesimo, extructis aduersus eos balistis & machinis. Elapsi autem quidam ex obsidione, quibus se quidam Israelitarum impij adiunxerant, & profecti ad regem, Quandiu cunctaris, inquiunt, exercere iudicium, & fratres nostros ulcisci? Nos patri tuo seruire & parere edictis eius, mandatisque obsequi animum induximus, (nam ea de causa pars populi istius iam pridem sunt à nobis alienati,) sed quicumque deprehensi fuissent à nobis interficiebantur, & possessiones nostræ diripiebantur. Neque uero nobis solum manus illi iniecere, sed finibus suis omnibus: atque adeo ecce hodie arcem obsident Hierosolymis, ut eam expugnaturi. Præterea sacræ ædem & Bethsuræ munierunt: & nisi preueneris eos breui, his etiam maiora designabunt, ut tandem superare eos non possis. His auditis iratus est rex, cumque conuocasset omnes amicos suos, duces exercitus sui & magistros equitum, atque etiam à regibus alijs, insulisque marium exercitus conductitj uenissent ad eum, confectus est numerus copiarum eius centum millia peditum, equitumque uiginti millia, cum elephantis ad prælia doctis triginta duobus. Hi per Idumæam ingressi,

¹ νόμος, alij legisse uidentur ἢ νόμος.

² Al. Elymas in Persia.

³ טוב

Deut. 7. 2

2. Mach. 9. 2
Ioseph. Antiq.
12. cap. 13.

2. Mach. 1. 1

2. Mach. 9. 2
b. c. d. e
Ioseph. Antiq.
12. cap. 14.
* 1. Mach. 3. d

1. Mach. 4. 8

2. Mach. 13. 2
Ioseph. Antiq.
lib. 12. cap. 14.

Lib. I.

^cBethsurat.

^tBethsuram obsidentes per multos dies oppugnabant extructis machinis: illi autem eruptione facta concremauerunt eas igni, uiriliterque pugnauerunt. Tum ludas ab arce mouit: & cum castra ad Bethzachariā contra castra regis locauisset, rex mane excitatus, uersus Bethzachariam magna uide duxit copias, & postquam explicatae sunt ad praelium acies, classica cecinerunt. Porro elephantis sanguineus uuarum & mororum liquor ostentabatur, quo irritarentur in praelium: dispositisque per ualles belluis, unumquench elephantorum milleni stipabant pedites hamatis thoracibus loricati, galeasque capitibus gestantes aereas, & equites lecti quingeni cuique belluae attributi: qui opportune ubicunque bellua esset, aderant: & quacunque incederet, comitabantur una, nec ab ea discedebant. Lignae quoque turres & ualidae impositae singulas protegebant belluas, machinis quibusdam superilligatae: quarum in singulis uiri erant triceni bini pugnantes ex illis, cum suo cuiusque indo [belluae magistro.] Reliquo uero equitatu hinc atque illinc constituto, qui ex utraque parte agmen ciceret in angustiis illis, & contineret: quoties sol radios in clypeos auratos iaceret, refulgebant inde montes, & facium ignitarum instar splendebant. Ita pars exercitus regis per editiora montium porrecti, pars per depressiora, caute incedebant atque ordine: & percellebantur quicunque uocem multitudinis eius, & incessum agminis armorumque conflictationem audissent. Etenim exercitus perque magnus erat & ualidus. Ceterum postquam ludas & exercitus eius in aciem dimicationemque uenerunt, caesis iam de exercitu regis sexcentis uiris, Eleazar ille dictus ^tAbaron, unam belluarum tegminibus regalibus loricatam conspicatus ceteris belluis excellentiorem omnibus, regem ea uehi suspicatus est: cumque populi sui seruandi, aeternumque nomen sibi comparandi causa se intulisset, impetum fecit ad eam per mediam aciem animose ad dexteram laeuamque cadens, illis se hinc atque illinc dirimentibus, & succedens elephanto se supposuit, & interfecit eum, quo super ipsum humi collapsio ibidem occubuit. Videntes autem hi uim regionum, & copiarum impetum, receperunt se ab illis, regiaque copiae obuiam eis ascenderunt Hierosolymam. Cum ergo rex in Iudaea monteque Sion castra posuisset, ^tBethsuram accepit in deditionem: quibus urbe egressis, eo quod ob uacationem terre datam alimentis, quibus obsidionem tolerarent, instructa non esset, rex Bethsuram occupauit imposito ad custodiam eius praesidio. Ceterum aedem sacram per multos dies obsedit collocatis ibi balistis & machinis, atque ignium lapidumque tormentis, tum ad mittenda tela scorpionibus ac fundis: contra quas machinas cum illi rursus parassent alias, perque multos dies pugnatum esset, nec in horreis alimenta forent, eo quod ^tannus ageretur septimus, reliquias autem repositorum consumpsissent qui a gentibus se receperant in Iudaeam: uiri in sacrario pauci relictii sunt, eo quod prauelescente fame suam quisque domum essent dilapsi. Porro ut intellexit Lysias Philippum, quem rex Antiochus uiuus adhuc filio suo Antiocho in regnum educando praefecerat, e Persia Mediaque reuersum esse cum copiis quas rex secum abduxerat, cumque regnum cum administratione rerum capeffere, subito extimulatus ab arce regem ducesque exercitus ac milites adit, & ait, Deficimus indies, parumque nobis superest alimentorum: deinde munitus est locus quem obsidemus, regnique cura incumbit nobis. Nunc ergo dextera hominibus istis data, pacem cum eis totaque gente ipsorum pangamus ac firmemus, ut eis suis uti legibus instituto pristino liceat. Nam propter leges suas a nobis abrogatas ira commoti haec omnia patrauerunt. Placuit haec oratio cum regi tum principibus. Cumque missi essent qui pacem deferrent illis, acceperunt eam cum interposito regis & procerum iureiurando. Ob haec cum illi essent egressi e munitione, rex ingressus montem Sion, locique munitionem contemplatus, iusiurandum quod dederat infregit, & murum iussit undique dirui. Deinde festinato discessit, cumque reuersus Antiochiam, Philippum reperisset ciuitati

^oVel, protegeret.

^cAl. ^αεραρ. Iosephus Mauronem uocat.

^tVel, aduersum eos.

1. Mach. 4. 8
6. f

1. Mach. 2. a

1. Mach. 4. 8
6. d
2. Mach. 11. a
15. d
*Leui. 25. a

Leui. 25. a

1. Mach. 6. b

tati dominantem oppugnavit eum, & urbem vi cepit.

CAP. VII.

2. Mach. 14. a
Ioseph. Antiq.
lib. 12. ca. 15.

ANno centesimo quinquagesimo primo cum Demetrius Seleuci filius Roma

^aIosephus Tyrum
indicat.

profectus, in urbem maritimam cum paucis esset egressus, regnumque ibi obtinisset, accidit ut eo regiam maiorum suorum intrante, exercitus Antiochum & Lyfiam comprehenderet, ut eos ad ipsum adduceret. Sed cum ille re cognita venisset, ne sibi faciem eorum ostenderet, exercitus eos interfecit, & regni solium occupavit Demetrius. Tum adierunt eum viri ex Israelitis nefarii & impiissimi quique, quorum dux erat affectans sacerdotium Alcimus, qui populum apud regem his verbis detulerunt, ludas & fratres eius peremerunt omnes amicos tuos, & nos ex patria nostra diffugarunt. Nunc igitur mitte virum cui fidem habeas, qui profectus inspicat omnem calamitatem illam quam ille nobis & regioni regis intulit, ut puniat eos simul & adiutores. Tunc rex designatum Bacchidem amicum regium, qui trans fluvium gerebat potestatem, magnum in regno, regi fidelem misit, & unum Alcimum illum impium, cui decrevit sacerdotium, & poenas ei ab Israelitis expensas demandavit. Profecti igitur & cum magnis copiis ingressi terram Iudaicam oratores ad ludam & fratres eius cum blandis per dolum mandatis prae miserunt.

2. Mach. 1 d

At illi verbis eorum non acquievere, quod eos cum copiis ingentibus advenisse viderent. Convenit autem ad Alcimum & Bacchidem scribarum coetus iuris petendi gratia, atque adeo primi inter Israelitas fuerunt Asidæi, qui pacem ab eis poscerent, quod dicerent, Homo sacerdos advenit inter copias ex progenie Aaronis, nec ulla nos afficiet iniuria. Cum his ille verbis egit pacificis, & interposito iureiurando, Nullum malum, inquit, vobis aut amicis vestris inferemus. Verum dum illi credunt,

Psal. 78 a

correptos ex eis sexaginta viros interfecit una die, iuxta illud quod scriptum est, Corpora sanctorum tuorum & sanguinem eorum effuderunt circa Hierosolymam, nec erat qui illa sepeliret. Ingruit ergo terror eorum & horror in universum populum. Nam aiebant, Nulla est in eis fides, nec iustitia, pactum enim & iusiurandum quod dederant, violarunt. Porro Bacchides cum relictis Hierosolymis statim habere ad Bezaith, misit comprehensum multos quos apud se habebat transfugarum, & quosdam ex populo, quos cum mactatos in magnum puteum proiecisset, commissa Alcimo regione, militum quod ei presidio foret reliquit apud eum, ipseque ad regem reuersus est. Alcimus autem decertabat de sacerdotio, & congregati ad eum omnes perturbatores populi sui, occupaverunt terram Iudaicam, & cladem Israeli ingentem intulerunt. Videns ergo ludas omnem calamitatem, qua Alcimus cum suis Israelitis affecisset atrocius quam gentes, excursiones fecit in omnes fines Iudaeae circuncirca, & poenas repetiuit a viris illis desertoribus, donec ab incursionibus regionis se continuerunt. Postquam autem vidit Alcimus ludam cum suis praevaluisse, & se non esse sustinendis illis cognovit, reuersus ad regem, pessime eos criminatus est.

2. Mach. 15. a

Quapropter rex Nicanorem misit unum ex principibus suis eximium, inimicum Israelitis & infestum, & ei excidium populi demandavit. Cum ergo Nicanor magna vi venisset ad Hierosolymam, ad ludam & fratres eius misit, qui verbis per dolum blandis ita dicerent, Ne qua inter nos & vos pugna intercedat, veniam paucis comitatus, ut ora vestra cum pace conspiciam. Verum cum ad ludam venisset, pacifica consalutatione inuicem facta, hostes Iudaeam parabant abripere: quare ludas cognita, se utique per dolum esse conventum, expavit illum, nec porro voluit in conspectu eius permanere. Ut igitur cognovit Nicanor consilium suum esse detectum, obviam Iudaeae processit ad Capharsalama, & occubuerunt de exercitu Nicanoris circiter quingenti viri, reliqui autem in urbem Davidis aufugerunt. His rebus ita gestis, cum Nicanor ascendisset in montem Sion, exierunt ad eum ex sacerdotibus ex sacrario, & ex senatu populi qui eum salarent pacifice, & holocaustum ei, quod pro rege offerebatur, ostenderent. At ille irridere eos, & habere lu-

^bBethsaida, al. Bethsaida, al.
Bethsecha. Iosephus,
Betzito.

^cal. Capharsalama.

Lib. I.

^o Quod proprie
היכל dicitur.

^c Al. Adar sis.

dibrio, uiolare eos, atq; superba loqui, [†] tum iurare furibundus, ac dicere, Nisi tra- ^{2. Mach. 14. e}
ditus fuerit ludas & exercitus eius in manus meas in praesentia, ubi primum inco-
lumis rediero, succendam domum istam: simulq; cum ira magna exijt. Tum in-
gressi sacerdotes ante altare & ^o templum stantes lamentati sunt, ac dixerunt, [†] Tu ^{2. Par. 7. c}
aedem hanc inuocando in ea nomini tuo delegisti, ut domus orationis foret popu-
^F lo tuo & precationis: statue exemplum in hominem hunc & exercitum eius, ut gla-
dio trucidentur: recordare maledicta eorū, nec locum eis dederis. Egressus itaq;
Hierosolymis Nicanor, infedit Bethoron, ibiq; auctus est copijs Syriacis: ludas
uero ^c Adas statua habuit cum tribus uirorum millibus. Ibi ludas orauit, ac di-
xit, Olim cum ij qui à rege missi fuerant, male essent locuti, exortus [†] angelus tuus ^{4. Reg. 19. g}
centum octogintaquinq; millia ex ipsis interfecit. Eodem hodie modo dele exer-
citum hunc in conspectu nostro, unde cæteri discant eum infauste locutum esse ad-
uersum sacra tua, adeoq; in eum pro malitia ipsius animaduerte. Postea praelio ^{2. Mach. 9. d}
inter acies commisso die mēsis Adar tertiadecima, fusa est acies Nicanoris, [†] ipseq; ^{2. Mach. 15. d}
in pugna primus est interfectus: quem ubi cæsum esse uiderunt ipsius copiae, abie-
^G ctis armis suis fugam cepere. Cumq; per iter unius diei ab Adas usq; ad Gazera
fugarentur, & canerent post eas quibus signa dabantur classica, prouolabant un-
diq; ex uicis ludææ, qui eas altera in parte impellerent: & his aduersus illos conten-
dentibus gladio cæsi sunt omnes, ut ne unus quidem ex illis euaserit. Tum hi spo-
lij lectis prædaq; parta, [†] caput Nicanoris & dexteram, ^{*} quam superbe protende-
rat, amputarunt. Cumq; ablata hæc suspendissent iuxta Hierosolymam, populus ^{1. Reg. 17.}
admodum lætatus diem illum celebrauit ut ingentis lætitiæ diem, & eam annis sin- ^{Iudith 13. b}
gulis decimam tertiam mensis Adar agitandam instituit. Ita regio ludaica paucis ^{* 2. Mac. 14. e}
diebus pacata est.

CAP. VIII.

^A Vdijt autem ludas nomen Romanorum, quantū ualerent potentia, quamq; ^{Ioseph. Antiq. lib. 12. cap. 17.}
beneuolos se præstarent omnibus fautoribus suis in amicitiam ipsorum ue-
nientibus, sancientibusq; cum eis societatem: & quantum opibus pollerent, tum
etiam bella eorum ipsi relata sunt, & res aduersum Gallos fortiter gestæ, quos scili-
cet deuictos sibi reddidissent tributarios. Deinde quæ gessissent in prouincia Hi-
spania, metallis auri & argenti, quæ sunt illic potiti, dominiq; tractus illius omnis
facti consilio suo, & magnanimitate, (quamuis procul admodum ab ipsis abesset
locus,) regibus ^o qui eos ab ultimis terris bello petiuisent, oppugnādis, donec pro-
fligassent illos, cladeq; ingenti affecissent, reliquis tributum ipsis annum penden-
tibus. Præterea ut Philippum & Persen Cithieorum regem, cæterosq; qui arma
aduersus eos tulerāt, domuissent: [†] & Antiochus ille magnus Asiæ rex, qui bellum ^{1. Mach. 1. a}
eis centum & uiginti elephantis, atq; equitatu, curribusq;, & perq; magno exerci-
^B tu instructus intulerat, fusus esset ab illis, captusq; uiuus, eoq; imperassent tam ipsi
quàm successuris ei regibus tributum ingens sibi pendendum, dandosq; obsides,
utq; facta diuisione regiones Indiam, Mediam, Lydiā, partemq; amœnissimarum
ipsius regionum, ab eo acceptas tradidissent Eumeni regi. Adhæc Græcis adori-
ri eos & excindere deliberantibus, ipsos ut rem cognouerunt, duce uno aduersus
eos misso, belloq; illato cæfos ex eis interemisse multos, captisq; plurimis cū uxo-
ribus eorundem & liberis, deprædatos esse eos, & terra ipsorum potitos: tum di-
ruisse munitiones eorū, & postquam prædam fecerint illos, & miserint in seruitu-
tem ad præsentem usq; diem obtinere. Reliqua regna & insulas, quæcunq; tan-
dem se ipsis opposuissent, deuastasse et redegisse in seruitutem, uerum cum amicis
suis & fautoribus amicitiam conseruare. Ita regnis omnibus tam propinquis q;
remotis potitos esse, omnibus qui nomen eorum audissent terribiles. Quoscunq;
deniq; uoluisset adiutos ipsi, & in regna inductos, eos regnare: rursusq; è regno
^C deduci quos uoluissent. Cumq; magnis aucti essent incrementis, diadema tamen
in

וְיָדַעְתָּ אֵת הַשֵּׁם הַגָּדוֹל
וְהַנּוֹרָא, וְהַנְּסִיחָהּ

in omnibus his gestare neminem ipsorum, nec purpura quā se magnifice gereret indui, sed eos senatum legisse sibi, & quotidie consilium inire trecentos & uiginti senatores de recte regēda multitudine semper consultātes. Porro uni homini imperium annuum suum committere, qui uniuersae ipsorum terrae dominetur, cui omnes dicto sint audientes: nec inuidiam esse inter eos, aut æmulationem. Iudas itaq; delectos Eupoleum Ioannis ex ^bAccos nati filiū, & Eleazari filium Iasonem ^bAl. Iacob. Romam misit, ad amicitiam pangendā cum Romanis & societatem, per quam iugo leuarentur, eo q̄ seruitute premi uiderent à regno Græcorū Israelē. Hi profecti Romam itinere perq̄ longinquo, ut ad senatum ingressi sunt, sic orsi, Iudas ille Machabæus, inquit, & fratres eius, omnisq; populus Iudaicus nos huc mittit, ut societatem & pacem uobiscum ineamus, socij q̄ uestri scribamur & amici. Hæc apud illos gratiosa fuit oratio, & hoc est exemplum epistolæ, quam rescriptam in tabulis æreis miserunt Hierosolymam, ut illic apud Iudæos esset repositum monumentū pacis & societatis. Quod felix faustumq; sit Romanis gentiq; Iudaicæ tam mari q̄ terra in perpetuum, Gladius quidem & hostis procul ab his abesto, uerum ^dVel. Bellum. tamen si bellum in Romanos motum prius fuerit, aut in quoscunq; eorum socios, ubicunq; dominatum obtinent, auxilium feret ipsis gens Iudaica plena uoluntate, prout tempus dictauerit: & hostibus nec frumenta dabit, nec arma, pecuniam, naues subministrabit, prout Romanis id placuerit, quorum præscripta seruabit nulla mercede. Similiter autem si bellum genti Iudaicæ extiterit priori, auxilia dabūt Romani bona fide, prout tempus eos monuerit: bellumq; iuuantibus nec frumentum suppeditabitur, nec arma, pecunie, naues: ^eprout Romanis uisum fuerit esse faciendum: sed hæc præscripta seruabunt citra dolum malum. In hæc uerba Romani pacti sunt cum populo Iudaico. Quod si ad hæc uerba decrerint hi aut illi addere quippiam, aut demere, alterorum id facient uoluntate: ratumq; esto quicquid addiderint aut dempserint. Porro de malis quibus rex Demetrius Iudæos afficit, his uerbis ei scripsimus, Quare iugo tuo grauasti amicos nostros et socios Iudæos? Certè si nos adierint aduersum te denuo, persequemur ius eorū, & bellum tibi terra mariq; faciemus.

CAP. IX.

1. Mach. 7. f.
Ioseph. lib. 12.
cap. 17.

VT autem intellexit Demetrius quomodo Nicanor cum copijs suis bellū ^agesisset, denuo misit Bacchidem & Alcimū in terram Iudaicam, attributo ipsis cornu dextero, qui itinere ad Galgala ducente profecti cum ad ^aMasaloth, quæ in Arbellis est castra posuissent, capta ea uitam plurimis hominibus eripuerunt. Deinde mense anni centesimi quinquagesimisecondi primo castris Hierosolymā motis profecti Beream cum uiginti millibus peditū, equitumq; millibus duobus peruenērūt. Iudas autem statua habebat ^bEleasæ cum tribus lectorum uirorum millibus, qui uim ingentem exercitus uidentes, exterriti sunt uehementer, multiq; e castris dilapsi, ut præter uiros octingentos ex illis nemo relinqueretur. Videns ergo Iudas exercitum suum esse dilapsū, & se bello premi, fractus animo, eo q̄ tempus recolligendi illos non haberet, cōsternatusq; hortatur reliquos, Exorti aggrediamur hostes nostros, si fortè possimus eos debellare. At illi absterrere eum, ac dicere, Minime poterimus: quin potius uitæ nostræ consulamus in præsentia. Reuertere, nam fratres nostri dilapsi sunt, & nos aduersus istos pugnemus cum paucis simus? Tum Iudas, Absit hoc à me facinus, inquit, ut istos fugerim. Quandoquidem dies nostra uenit, moriamur pro fratribus nostris fortiter, nec existimatio ni nostræ probrū relinquamus. Interim e castris processit exercitus, & ex aduerso ^bIo his constitit. Erat autem equitatus bifariam diuisus, & precedebant exercitum funditores ac sagittarij, primamq; robustissimi quicq; tenebāt aciem, Bacchides uero erat in cornu dextero. Certamen igitur inierūt phalanges utrinq; tubis signa canentibus, & incinuerunt etiam ab Iudæ copijs classica, adeo ut terra præ sonitu

^aAl. Masaloth.

^bAl. in Laifa.

Lib. I.

exercituum contremisceret. Cum autem commisso praelio à mane usque ad uesperam pugnatum esset, conspicatusque esset ludas Bacchidem cum firmamento exercitus in parte dextera, iunxerunt se ei animo fidentissimi quique, & fuso cornu dextero fugientes usque ad montem Azoti persecuti sunt. Cæterum qui tenebant sinistrum cornu, dexterum cornu fustum esse uidentes cum se in uestigia ludæ & sociorum eius à tergo circumegissent, ingrauescente certamine dum cæsi hinc inde crebri cadunt, ludas quoque occubuit, & reliqui fugam ceperunt. Tum Ionathan & Simon sublatum ludam fratrem suum sepulchro maiorum suorum Modini traderunt: & deflerunt eum ac planxerunt Israelitæ omnes ingenti comploratione, luxeruntque diebus multis, dicentibus, Siccine cecidisse strenuum seruatore Israelis?

C Cæterum rerum ludæ & bellorum, fortiumque factorum eius, atque rerum ad eorundem amplitudinem pertinentium supersunt quæ non sunt scripta: siquidem per multa fuerunt. Porro post obitum ludæ accidit ut proferrent se homines nefarii in omnibus finibus Israeliticis, & iniustissimi quique existerent: quibus cum orta fame temporibus illis perque graui, regio desciuit. Tum Bacchides delectos uiros illos impios regionis dominos constituit, qui amicos ludæ inquirere & inuestigare, & eos ad Bacchidem ducere pœnis afficientem eos, & habentem ludibrio. Et accidit calamitas Israelitis ingens, qualis nulla extitit, ex quo non uisus fuit inter illos propheta. Proinde omnes amici ludæ congregati ad Ionathan, Ex quo, inquiunt, frater tuus ludas mortem oppetijt, non extat uir ei similis qui se opponat hostibus nostris & Bacchidi, gentisque nostræ inimicis. Nunc igitur te delegimus hodie, ut princeps noster sis loco eius, & dux qui geras bellum nostrum. Ita Ionathas principatum suscepit illo tempore, & successit ludæ fratri suo. Quod cum cognouisset Bacchides ad necem eum quærebat. Hac re intellecta Ionathas & Simon frater eius cum socijs omnibus confugerunt in desertum Thecuæ, & ad aquas lacus Asphar

D castrametati sunt. Bacchides autem obseruato sabbathorum die, cum omni exercitu suo uenit ad oram Iordanis. Interea cum Ionathan fratrem suum populi ducem ad Nabathæos amicos suos misisset supplicem, ut apud eos sarcinas suorum, quas multas habebant, deponeret, natio Ambri facta eruptione ex Medaba cepit Ioannem, & præda omnium quæ habebat onusta abiit. Cæterum his rebus ita gestis, cum Ionathæ fratrique eius Simoni nunciatum esset eandem nationem Ambri nuptias magna celebrare frequentia, & ducere sponsam e Nadabath filiam cuiusdam primatis inter Chananæos potentis cum ingenti pompa, memores Ioannis fratris sui ascendunt, & se sub latebram montis abscondunt. Cumque sublati oculis repente uidissent turbam, & apparatum multum, sponsumque cum amicis suis exeuntem, atque fratres eius obuiam his cum tympanis, organis, armisque plurimis uenientes, ex insidijs in eos exurrexerunt, & trucidatis eorum cadendoque prostratis multis, reliquis uero fugatis in montem, omnibus eorum spolijs potiti sunt. Ita nuptiæ in luctum conuersæ sunt, & sonus eorum in musicum in fletum: hi uero sanguinem fratris sui graui uindicta expiarunt, & reuersi sunt ad paludem Iordanis. Quod cum intellexisset Bacchides, & uenisset ad ripam Iordanis cum exercitu multo die sabbathorum, Ionathas suos ita allocutus est, Exurgamus nunc, & pro uita nostra pugnemus. Non enim iam se res habet ut heri aut nudius tertius. Nam ecce bellum nos urget à fronte & à tergo, aquæ uero Iordanis hinc atque illinc, tum paludes & saltus, nec locus patet effugio. Nunc ergo clamate in cœlum, ut e manu hostium uestrorum liberemini. Porro cum commisso praelio Ionathas extenta manu appetiisset Bacchidem, illeque ab eo retro declinasset, Ionathas & qui cum eo erant capti in Iordanem saltu, in ulteriorem ripam tranauerunt, ne hi post eos traicerent Iordanem. Cæsi sunt autem illa die milites Bacchidis ad mille, ipse uero reuersus Hierosolymam, urbes muniuit extructionibus in Iudæa, propugnaculum Iericho scilicet,

^aAl. in partem.

^bnona pars.

Ioseph. Antiq.
13. cap. 1.

^cin partem.

^dבעבר

^esupra, al. in partem.

^fAl. Medaba, ut etiam Iosephus habet.

^gin partem, al. in partem.

2. Par. 20. a
1. Mach. 4. b

cet, & Emmaum ac Bethoron, itēq; Bethel, atq; Thamnatha, Pharathonī, Tephomuris altis, portis & claustris, præsidiāq; insuper ad Israclem infestandū imposuit. Munivit & urbem Bethsuram, & Gazaram atq; arcem, instruxitq; eas præsidijs, & imposito commeatu. Ad hæc filios principum regionis accepit obsides, & eos curauit asseruandos custodijs in arce Hierosolymitana. Anni centesimi quinquagesimi tertij mēse secundo cum Alcimus iussisset murum atrij interioris sacræ ædis dirui, & opera prophetarū destrui, iamq; aggressus esset demolitionem, ipso illo tempore tactus est idē Alcimus, & opera eius impedita sunt. Nam oclusum est os illius præ paralyti, ut uerbum eloqui non posset, nec testamentum condere: sed ut illo tempore cum magno cruciatu moreretur. Videns ergo Bacchides Alcimum esse mortuum, reuersus est ad regem: quare cum terra Iudaica duobus annis interquieuisset, nefarij omnes inito consilio, Ecce Ionathas, inquiunt, & sui securi quietem agunt, quamobrem nunc excieamus Bacchidem, qui eos omnes una nocte capiat: profectiq; consilium suum cum eo communicarunt. Venit igitur ille cum copijs ingentibus iter ingressus: simul epistolas clam misit socijs suis omnibus qui in Iudæa erant, ut Ionathan cum suis caperent. Verum hoc non perfecerunt, nam illi consilio istorum sibi renunciato, comprehensos regionis incolas aliquot sceleris [†]duces uiros ad quinquaginta, occiderunt. Deinde Ionathas & Simon cum suis se receperunt ^mBethbasin, quæ est in deserto, & eam qua diruta fuerat reparatam munierunt. His cognitis Bacchides postquā coëgit omnes copias suas, euocatis etiā ex Iudæa militibus, profectus castra posuit ad Bethbasin, eamq; machinis extructis per dies multos oppugnauit. Tū Ionathas Simone fratre suo in urbe relicto, in agrū exiit, & educta numerosa manu cæde affecit ⁿOdomeram, & fratres eius, filiosq; Phaseron oppressos in tabernaculis suis. Cum autem cœpisset cædere, & uiribus magis magisque proficeret, Simon quoq; eruptionē ex urbe fecit cum suis, qui machinas succenderūt, commissaq; cum Bacchide pugna, fuerūt eum grauiter afflictum. Quia igitur consiliū eius & expeditio frustra erat, iram uertit in uiros illos nefarios, qui ei regionem inuadendi authores fuerant, & multos eorum interfecit. Cum autem Ionathan intellexisset eum de redeundo in terram suam agitare consilia, legatos misit ad eum de pace cum eo cōponenda, qua captiui inuicem redderentur: quam ille accepit, & acquieuit postulatis eius, atq; iurauit se nullum ei malum creaturū omni tempore uitæ suæ, & captiuos quos ē terra Iudaica antehac abduxerat, ei reddidit. Tū remeans abscessit in terram suam, nec postea Iudæorum fines rursus attentauit inuadere. Ita sublato ex Israele ^obelio Ionathas Machmis cōsedit, ubi magistratum populi adeptus, impios deleuit ex Israele.

CAPVT X.

ANno centesimo sexagesimo Alexander Antiochi filius ille illustris fines ^{Pro} Alemaidis ingressus occupauit eam, & receptus ibi regnauit. Quod cum intellexisset Demetrius rex, copias perq; in magno numero collectas aduersus eū eduxit in expeditionem: simul literas misit ad Ionathan, uerbis amicis eum amplificās. Cogitabat enim, Occupemus pacem cum eo conficere, priusquam eam aduersum nos faciat cum Alexandro. Memor enim malorum erit omniū, quæ in eum & fratres, gentemq; ipsius perpetrāuimus. Dataq; ei potestate colligendi exercitum, & parandi arma, fruendaq; secum societatis: obsides quoq; qui in arce erant, eidem tradi iussit. Venit itaq; Ionathas Hierosolymam, & cum literas legisset audiente omni populo, arcisq; custodibus, illi magno timore perculsi, q; ipsi à rege potestatem exercitus cogēdi datam audirent, [†]obsides Ionathæ tradiderūt, qui eos parentibus ³restituit. Porro habitās Hierosolymis Ionathas ædificare cœpit, & urbem instaurare, opificesq; iussit muros & montem Sion undiq; lapidibus quadratis extruere, ut essent munimento. Quod cum ita facerēt, qui propugnacula à Bacchi-

2. Reg. 20. c

[†]Scilicet Ionathas cū suis. Aliter Iosephus.
^mAl. Bethbessen.

ⁿAl. Odarcus.

^oHebr. gladius pro bello.

Ioseph. Antiq. lib. 13. cap. 2. 3.

1. Mach. 9. c

³καὶ ἀνὶ ἀνδρῶν.

Lib. I.

de extructa tenebant alienigenæ, diffugerunt, desertoq̃ suo quisq̃ loco, patriam suam repetiuere: nisi q̃ Bethsuris relictī sunt quidam desertores legis & præcepto
 B rum, eò se receptantes. Vt autem audiuit rex Alexander quæ per literas detulisset Ionathæ Demetrius, & fama accepit bella, & res tam ab ipso q̃ fratribus ipsius fortiter gestas, & quos labores exhaustissent, Nōsne, inquit, talem uirū non demereamur: quin potius amicitiam cum eo faciamus & societatem: scripsitq̃ literas quas misit ad eum horum uerborū argumento, Rex Alexander fratri Ionathæ salutem, Postquam fama de te accepimus, te uirum esse ^bpotētia pollentem, & ad amicitiam nostram accommodatum, nos hodie te summum gentis tuæ pontificem constitui mus, ut amicus regis appelleris, & partes nostras teneas, colasq̃ nobiscum amicitiam: simulq̃ purpuram ei misit, & coronam auream. Proinde mense anni centesimi et sexagesimi septimo Ionathas die scenopegijs solenni induit sacrū habitum, copias coēgit, & magnam armorum uim comparauit. Quo nuncio accepto contristatus Demetrius, Quid egimus, inquit, q̃ Alexander amicitia cum Iudæis præsidio sibi conficienda nos anteuertit? Scribam illis & ego uerbis inuitantibus, de dignitatibus, de muneribus, ut mecum iungant auxilia: scripsitq̃ adeo in hæc uerba, Rex Demetrius genti Iudaicæ salutem, Quod pacta nobiscū seruaritis, & perstiteritis in amicitia nostra, nec uos ad inimicos nostros adiūxeritis, & audiuius, & gauisi sumus. Nunc igitur in fide nobiscum conseruāda porrò manete, & gratiam uobis eo q̃ nobiscum faciatis, referemus. Munera multa mittemus uobis, & dona largiemur: atq̃ adeo iam nunc immunitatem do uobis, & remitto tributa Iudæis omnibus, salisq̃ pensiones, & coronarum: præterea tertias seminum, & dimidium fructus arborum, debitam mihi obuentionem condono uobis iam inde ab hoc die in posterū, ut nec à terra Iudaica exigatur, [†]nec à tribus additis ei præfecturis Samariæ & Galilææ, [^ctransq̃ Iordanem positæ regionis,] iam [†]ab hoc die in æuum sempiternum: tum Hierosolyma sacrosancta esto, & libera cum finibus suis, decimis, uectigalibus. Cedo etiam potestate arcis Hierosolymitanæ, & cam trado summo pontifici, ut ei uiros imponat quos ipse præsidio illius delegerit. Ad hæc nomen omne Iudaicum, quod captiuum ē terra Iudaica in totum regnū meum abductum est, gratis libero: ut uectigalia omnibus, etiam iumentis ipsorum remittantur. Dies insuper solēnes omnes, & sabbatha, & neomeniæ, ac statim dies, ^dtresq̃ adeo dies solennem præcedentes, totidemq̃ subsequentes eundem immunes sint omnes & liberi Iudæis omnibus regni meum incolentibus: nec potestatem habeat quisquam faciendi, quo quenquā eorum ulla in re interpellat. Porrò describantur in exercitum regis ex Iudæis ad triginta uirorum millia, qui stipēdio, quod omnibus regis militibus constitutum est, affecti pars disponatur per ingentes munitiones regis, pars regijs præficiantur curationibus ijs quæ fidem postulāt. Tribuni autem ipsorū & principes ex ipsis sunt, suisq̃ utuntur legibus, sicut rex præcepit in terra Iudaica. Quinetiā tres illæ præfecturæ, quæ ad Iudæam additæ sunt de terra Samariæ, Iudææ iungantur, ita ut cōtributæ subsint uni, nec alijs præterq̃ summi pontificis potestati pareāt. Ptolemaidem autem cum suo territorio sacris Hierosolymitanis putauī donandā in sumptus ad sacra pertinentes. Addo etiam de meo siclorum argenti annua quindecim millia de rationibus regijs, quæ suis ē locis reficiuntur, & reliqua de curationibus superiorum annorum nondū persoluta: ut dehinc iam in opera templi impendantur. Ad hæc siclorum argenti quinque millia de curationibus sacrarij superioribus annis desumpta ē rationibus annuis etiam ea condonantur, q̃ ad sacerdotes sacrorum ministros pertineant. Et quicunq̃ rationibus regijs quacunq̃ de re obnoxij in templum Hierosolymitanum, aut quemuis ipsius terminum confugerint, dimittantur, rebus quas habent in regno meo saluis omnibus. Postremo in opera sacrorum condenda reparandaq̃ sumptus

^bVel, fortitudine.

^cHanc Ioseph. tertio loco addit.

^dἡ τρεῖς ἡμέραι.

1. Mach. 11. d

^eVel, pecunias regias, aut quancunq̃ rem debent.

sumptus dabitur rationibus regijs, & ad Hierosolymam muris extruendam atque muniendam undique, sumptus item ex ærario regio suppeditabitur, necnon in muros per Iudæam ædificandos. His sermonibus auditis Ionathas & populus fidem non adhibuerunt, nec acquieverunt eis, quod summæ calamitatis, qua ille affecerat Israelitas, & supra modum afflixerat, meminissent, sed uoluntatem adiunxerunt ad Alexandrum, qui de amicitia cum ipsis prior egerat, & societatem cum eo per omne tempus coluerunt. Porro cum Alexander collectas copias ingentes eduxisset in expeditionem aduersus Demetrium, conferta inter utrumque regem pugna, fugam cepit exercitus Demetrii, quem Alexander persecutus, reportauit ab eo uictoriam: cumque illud percrepante prælium usque ad occasum solis durauisset, Demetrius illa die occubuit. Tum misit Alexander ad Ptolemæum regem Aegypti legatos cum mandatis in hæc uerba, Quoniam reuersus in regnum, confedi in solio maiorum meorum, imperium obtinui, Demetrium fudi, & regione nostra potitus sum, (nam commissio cum illo prælio, quo ipse fusus est à nobis cum exercitu suo, soli regni ipsius occupauimus) nunc age amicitiam ineamus inuicem, & filiam tuam des mihi uxorem, ut sim gener tuus, donaque tibi & ipsi mittam te digna. Cui respondit Ptolemæus rex his uerbis, Felix est illa dies qua in terram maiorum tuorum reuersus in solio regni ipsorum confedisti. Quare nunc tecum agam ut scribis. Verum tu mihi obuiam uenias Ptolemaidem, ubi alter alterum uideamus, & te generum adsciscam mihi, sicut petiisti. Venit ergo Ptolemæus ex Aegypto profectus cum filia sua Cleopatra Ptolemaidem anno centesimo sexagesimo secundo, ubi & Alexander rex præsto fuit, & Cleopatra filia sua eidem collocata, nuptias Ptolemaidemore regio summa cum magnificentia celebrauit. Tum rex Alexander literis obuiam sibi euocauit Ionathan: qui cum magnifice uenisset Ptolemaidem, utrumque regem coram adiit, offerens eis argentum & aurum, donaque amicis eorundem, fuitque apud eos gratus. Confluxerunt autem eodem aduersus eum uiri pestilentes ex Israele, uiri nefarii, ut eum criminarentur, sed rex eis aurem non præbuit, sed Ionathan exutum uestibus suis, purpura iussit indui. Quod cum ita factum esset, rex eo in sede iuxta se collocato, principes suos sic allocutus est, Progressi cum hoc in medium ciuitatis per præconem edicite, ne quis eum ulla de re in crimen uocet, aut ei ullius dicti nomine sit molestus. Ita factum est, ut accusatores gloriam eius quomodo promulgata esset, & amictum purpureum uidentes, omnes se fuga proriperent. Ionathas autem cum rex eum gloria ornatum inter primos scripsisset amicum, ducemque constituisset, ac tribunum militum, Hierosolymam cum space, & lætitia reuersus est. Porro anno centesimo sexagesimo quinto Demetrius Demetrii filius à Creta rediit in patriam suam. Quod cum audisset Alexander, contristatus uehementer, reuersus est Antiochiam. Demetrius autem ducem constituit Apollonium præfectum Coelestyriæ, qui collectis ingentibus copijs, & castris positis ad Iamnian, ad Ionathan summum pontificem hæc madata misit, Tu solus omnium aduersus nos intumescis, ego uero ludibrio sum habitus propter te, et probro affectus. At quid tandem aduersum nos ferocis in montibus? Quin si quid est in uiribus tibi fidutiæ, descende iam nunc ad nos in campum, ubi armis decernamus inuicem, nam apud me est robur ciuitatum. Interroga, & disce quis ego sim, & cæteri, quibus utor auxiliarijs. Non poteritis, inquit, pedem in conspectu nostro figere, quia maiores uestri in terra sua bis in fugam uersi sunt, ut nunc non ualeatis equitatum, tantumque exercitum sustinere in campo, ubi nulla rupes est, nullum saxum, nullus locus effugio. His Apollonii sermonibus auditis animo commotus Ionathas cum decem lectis uirorum millibus egressus Hierosolymis, cum se ei Simon frater ipsius iunxisset auxilio, ad Ioppen duxit exercitum, & urbe exclusus, quod Apollonii præsidium intus esset, eam oppugnauit. Quamobrem territi ciues, ape-

1. Mach. 7. b

Ioseph. lib. 13.
antiq. cap. 5.ἐν τῷ βασιλείῳ, αὐτὸς ἔρχεται
παρὲναι.Ioseph. antiq.
lib. 13. cap. 6.

1. Mach. 3. a

ἢ ἔλ, in columitate.

ἐν τῷ βασιλείῳ, αὐτὸς ἔρχεται.

Lib. I.

Gruerunt, & Ionathas Ioppen obtinuit. Hoc nuncio accepto Apollonius, cum delectis sibi equitum tribus millibus, magnaque uipeditum, ut iter facturus Azotum, profectus est. Cumque se interim committeret in planitiem, eo quod frequentem quo fidebat haberet equitatum, Ionathas eum a tergo Azotum contendentem persecutus praelium cum ultimo agmine commisit. Reliquerat autem Apollonius abditos a tergo suorum mille equites, quas insidias imminere tergo suo Ionathas animaduertit: cumque exercitum eius circumuenissent, & lanceas in populum uibrarent a mane usque ad uesperam, perstitit tamen populus quomodo Ionathas imperauerat, donec equi eorum fatigarentur. Tum Simon acie sua explicata, phalagema adortus est, (nam lassatus erat equitatus,) qua ab eo fusa & fugata, equites quoque sparsa per campum fuga petentes Azotum in aedem Dagonis simulachri sui confugerunt. Ionathas autem succendit Azotum cum oppidis ei circumiacentibus, captisque inde spolijs delubrum Dagonis cum ijs qui eo confugerant, igni cremauit, & confectus est numerus caesorum gladio cum concrematis ad octo millia uiuorum. Inde profectus Ionathas ad Ascalonem castra posuit: cumque ciues obuiam illi processissent cum summa ueneratione, Hierosolymam cum suis, spolia multa gerentibus, reuersus est. His rebus auditis Alexander rex, Ionathan amplioribus affecit honoribus, & misit ei bullam auream, qualis cognatis regum dari solebat, atque Accaronem ei cum omnibus ipsius finibus possidendam attribuit.

CAP. XI.

APorro rex Aegypti contracto exercitu instar arenae quae circa oram maris est, numero, classeque copiosa, regnum Alexandri dolo querebat occupare, suoque regno adiacere. Cum igitur esset amico praetextu ingressus in Syriam, qui tenebant urbes, portas aperiebant illi, & prodibant obuiam, quia mandatū erat regis Alexandri, ut ei obuiam, eo quod focer ipsius esset, iretur: ille uero urbes Ptolemaidis ingressus, copias & praesidia singulis imponebat. Ut autem appropinquauit ad Azotum, ostensum est illi delubrum Dagonis exustum, & Azotus ipsa cum circumiacentibus oppidis diruta, corporaque proiecta, & cadauera eorum qui igni in bello perempti fuerant, (nam ea in acruos, qua iter habebat, congefferant,) quaecumque denique patrauisset Ionathas, regi narrata sunt ad inuidiam illi faciendam. Rex tamen tacuit, & Ionathas obuiam ei aduenit Ioppen magnifice: ubi cum consalutatione inter se facta pernoctassent, Ionathas regem usque ad fluuium nomine Eleutherum comitatus, Hierosolymam remeauit. Rex autem Ptolemaeus urbibus maritimi tractus, usque Seleuciam & ipsam maritimam occupatis, mala in Alexandrum consilia instituebat animo, missisque ad Demetrium regem legatis, Age, foedus inter nos ineamus, inquit, & filiam meam quam Alexander habet, tibi collocabo, regnumque patrium tuum obtinebis. Poenitet enim me illi filiam meam nuptum dedisse, eo quod mihi necem machinatus est. Ita criminatus illum, ut qui affectaret regnum ipsius, treptam illi filiam suam locauit Demetrio: etque alienatus est ab Alexandro, palamque factae sunt eorum inimicitiae: & ingressus Antiochiam Ptolemaeus duo capiti suo diademata imposuit, Asiae scilicet & Aegypti. Erat autem Alexander rex in Cilicia temporibus illis, quod incolae locorum illorum defectionem meditarentur, qui hoc nuncio accepto, bellum illi intulit. Verum cum Ptolemaeus suscepta expeditione occurrisset ei cum manu ualida, fusus Alexander confugit in Arabiam, ut illic in tuto futurus, uictoria uero cessit Ptolemaeo. Porro Zabdiel Arabs caput amputauit Alexandro, & misit illud ad Ptolemaum. Idemque rex Ptolemaeus tertia post die mortuus est, & ijs qui in praesidijs erant, alteris ab alteris interfectis, rex Demetrius regnum obtinuit anno centesimo sexagesimo septimo. Illis temporibus cum Ionathas contractis ex Iudaea ad expugnandum arcem Hierosolymitanam copijs, multas iam aduersus eam extruxisset machinas, quidam exosi gentem suam uiri nefarii ad regem profecti, retulerunt illi Ionathan arcem obsidere. Quod ut intellexit ille iratus

Ioseph. Antiq.
lib. 11. cap. 1.

ἡ πόλις, ἢ ἡ πόλις.

1. Reg. 15. g.

ἡ πόλις.

iratus est, & simul ac primum audiuit, profectus uenit Ptolemaidem, scripsitq; lonathæ ut abstineret obsidendo, & obuiam sibi ad colloquium q̄ primum ueniret Ptolemaidem. Quod postq̄ nuncium accepit lonathas, suis ut obsiderent iussis, ipse cum delectis ex Israele senioribus ac sacerdotibus, commisit se periculo: sum- c
ptoq; argento & auro, & uestimentis, alijsq; xenijs q̄ plurimis, Ptolemaidem ad re-
gem profectus est, fuitq; apud eum graciosus. Et quamuis eum quidam suæ gen-
tis nefarij criminarētur, rex tamen eum tractauit more t̄ priorum se regum, eumq; 1. Mach. 10. b
coram omnibus amicis suis amplificauit. Ad hæc cōstabiliuit ei pontificatum, &
quæcunq; alia prius habuerat magnifica, eumq; inter primos amicum cenferi uo- 2. Mach. 10. d
luit. Postulauit ergo lonathas à rege, ut immunitatē daret ludææ, t̄ tribusq; præ-
fecturis, & Samariæ [eiusedemq; finibus,] talenta illi trecenta pollicens: quod qui-
dem regi placuit, scripsitq; lonathæ literas de his omnibus hoc argumentum conti-
nentes, Rex Demetrius lonathæ fratri gentiq; ludaicæ salutem. Exemplum episto-
læ quā scripsimus Latheni cognato nostro de uobis, scribimus etiam ad uos, ut
sciatis. Rex Demetrius Latheni patri salutem, Quandoquidem genti ludæorum
qui nobis amici sunt, iuraq; nobiscum pacta seruant, beneficium dare decreuimus
pro ipsorum erga nos beneuolentia: assignauimus illis fines ludææ, tres præfectu-
ras, Aphærema, Lyddam, & Ramathem de Samaria ad ludæā additas, omniaq; 1. Iosephus Belseli-
ad eos pertinentia omnibus Hierosolymæ sacrificis: idq; pro regijs uestigalibus, 2. Al. p̄dōmip.
quæ rex antehac ab ipsis percepit annua de fructibus tam terræ q̄ arborum. Alia
item quæ dehinc iam nobis reficerentur tam decimas q̄ tributa nobis debita, atq;
etiam salinas & coronas quæ pendebantur nobis, simul illis omnia concedimus:
iamq; inde ad omne tempus ne unum quidem horū erit irritum. Iam igitur exem-
plum horum curate describendum, quod detur lonathæ, & in monte sancto in ce-
lebris loco ponatur. Videns autem Demetrius pacatam esse sub se terram, nihilq;
sibi resistere, dimisit omnes copias suas, suam quenq; domum, excepto exercitu pe-
regrino, quem ab insulis gentium contraxerat: quapropter copię ipsius quas à pa-
tribus acceperat, omnes odium in ipsum conceperunt. Fuit tum t̄ Tryphon qui
dam, olim Alexandri partium, qui uidens milites aduersus Demetrium omnes fre-
mere, cum ad Simalchue Arabem, qui Antiochum Alexandri filium educabat, se
contulisset, instigauit eum, ut sibi eum ad regnādum loco patris sui traderet: simul
retulit illi quæcunq; patrauisset Demetrius, & odium quod aduersus eum gereret
exercitus ipsius, diesq; ibi multos egit. Interim lonathas scripsit ad regem Deme- 1. Mach. 12. e
triū, ut præsidia ex arce Hierosolymitana munitionibusq; deduceret, q̄ crebro im-
pugnarent Israellem. Cui rex Demetrius hoc remisit responsum, Non solum hæc
præstabo tibi gentiq; tuæ, sed nactus opportunitatē, te simul & gentem tuam glo-
ria illustrabo. Porro in præsentia recte feceris, & miseris ad me uiros auxiliares,
quia exercitus meus omnis desciiuit à me. Tum lonathas uirorum robore pollen-
tium tria millia misit Antiochiam. Qui cum ad regem uenissent, ipseq; aduentu eo-
rum lætaretur, concurrerunt in medium urbis incolæ ad uirorum centum uiginti
millia, regem interficere cogitantes. Rex itaq; confugit in regiam, quam cum oc-
cupatis uicis urbis incolæ oppugnare inciperent, auxilia ludæorum inuocauit: qui
cum ad eum simul omnes conuenissent, effusi in urbem, interfecerunt in ea ad cen-
tum millia illa die, & incensa urbe, prædaq; plurima eadem die parta, regem serua-
runt. Nam uidentes incolæ ludæos uictoriam in urbe consecutos ad uolūtatem, f
animo consternati uociferabātur ad regem cum precibus, dicētes, Da nobis de-
xteram, ut ludæi nos & urbem impugnare desinant: simul arma à se proijciebant.
Ita pace facta, ludæi gloriam apud regem, & omnes qui regno ipsius parebāt, con-
secuti, multa onusti præda Hierosolymā redierunt. Demetrius autem in solium
regni sui repositus, pacata iam sub ipso terra, quæcunq; promiserat fecit irrita, & ab

c. 10. n. 1.

1. Iosephus Belseli-
ad.
2. Al. p̄dōmip.1. Al. Emalchuel. Iose-
phus Malachum.3. Duodecim myria-
des fortassis posuit in-
terpres pro duode-
cim millibus.

Lib. I.

Jonathan alienatus, non retulit ei gratiam, qualem ab ipso acceperat, sed eum uehementer afflictauit. Cæterum his ita gestis, reuersus est Tryphon cum Antiocho adolescentulo, qui occupato regno, sumpsit diadema. Nam congregatæ sunt ad eum omnes copiarum stipendijs expunctæ à Demetrio: cui cum bellum intulissent, fuso eo & fugato, belluisque captis Tryphon obtinuit Antiochiam. Tum Antiochus adolescens ad Jonathan scripsit in hæc uerba, Pontificatum tuum ratum habeo, & te quatuor præficio præfecturis, ut amicum te regi præbeas: simul misit illi potoria aurea, & uasarium, auroque bibendi, atque purpuram cum aurea bulla gestandi dedit potestatem. Simoni autem fratri eius præfecturam dedit à termino Tyri usque ad fines Aegypti. Profectus itaque Ionathas trans fluuium, obibat ciuitates: cumque collectis ad se copijs à Syria auxiliaribus omnibus uenisset ad Ascalonem, ciuesque urbis honorifice essent illi egressi obuiam, ad Gazam discessit illinc, & à Gazæis exclusus obsedit eam, & circumiacentia oppida succedit, & prædatus est. Ita supplices Ionathæ facti sunt Gazæi, qui dexteram porrexerunt illis, & obsides accepit ab eis filios principum: quibus amissis Hierosolymam, ipse Damascus usque peruasit regionem. Porro cum intellexisset Ionathas principes Demetrii Cades, quæ est in Galilæa, aduenisse cum magno exercitu, quod cuperent eum à regione abstrahere, obuiam illis profectus est. Reliquerat autem Simonem fratrem suum in patria, qui cum Bethsuram obsedisset, multis diebus oppugnatam eò redegit angustiarum, ut oppidani dexteram sibi dari poscerent: quam cum dedisset, ipsis illinc deductis, urbe potitus præsidium ei imposuit. At Ionathas cum exercitu suo lacui Genefar castra applicuit, rursumque inde mane mouit in campum Asor, ubi improuisa alienigenarum acies occurrit ei in ipso campo. Collocauerant autem ei insidias in montibus, ipsi uero ex aduerso se inferebant. Cum igitur illi qui in insidijs locati fuerant, è locis suis exurrexissent, & commisissent prælium, fugam ceperunt omnes qui stabant ab Ionatha, ac ne unus quidem ipsorum substitit, præter Mattathiam filium Absalom, & Iudam Calphi natum, duces exercitus. Tum Ionathas scissis uestimentis suis, capiteque puluere consperso, Deum precatus, rediit ad eos pugnans, hostesque fudit ac fugauit. Videntes enim hoc sui qui fugiebant, cum se ad eum recepissent, una cum eo persecuti sunt illos usque Cades ad castra ipsorum, quæ ibi posuerant: cæsisque illa die ex alienigenis uirorum circiter tribus millibus, Ionathas Hierosolymam reuersus est.

CAP. XII.

Aldens autem Ionathas se iuuari tempore, delectos uiros Romam misit ad amicitiam cum Romanis constabiliendam, atque renouandam, Spartemque, & alia in loca in eandem sententiam misit epistolas. Cumque Romam uenissent, ingressi curiam, Ionathas, inquit, summus pontifex & gens Iudeorum nos huc mittit, ut pristinam nobiscum amicitiam ac societatem in priores leges redintegremus. Tum illi dederunt libellos his ad singulorum locorum incolæ, ut pacifice deducerentur in terram Iudaicam. Hoc autem exemplum est epistolæ quam Ionathas scripsit ad Spartiatis, Ionathæ summus pontifex senatusque gentis ac sacerdotes, tum reliquus populus Iudeorum, Spartanis fratribus salutem. Quia literæ iam olim ad Oniam summum sacerdotem ab regnante apud uos Ario, missæ fuerunt, fratres uos esse nostros, ut subscriptum exemplum continet, & Onias uirum missum excepit honorifice, literasque in quibus de societate & amicitia agebatur, accepit: quamuis non indigeamus horum, (ut qui solatium ex libris sacris, quos habemus in manibus, capiamus,) putauimus tamen scribendum uobis de fraterna coniunctione amicitiaque renouanda, ut ne (quia multum temporis elapsum est, ex quo ad nos scripsistis) fiamus uobis alieni. Nam nos quidem omni tempore, & sine intermissione, tam festis quam reliquis opportunitis diebus, memoriam uestri celebramus in faciendis sacrificijs & precibus, (ut par est, & decet fratrum meminisse,) atque etiam de uestra lætamur

^{Hebræi ingressus regionum, & terminos uidentur uocare ascensus, à transcendendo, quod interpretes aliquando scalam uerterunt.}

^{Id est, data fide in ditionem accipi.}

^{1. Reg. 14. 9.}

^{Ioseph. Antiq. 13. cap. 9.}

^{1. Mach. 8. 2.}

^{Ioseph. Antiq. lib. 12. cap. 5.}

^{Id est, cognatos, qui fratres recte dicuntur: cum etiam Hæduos fratres Romanorum uocet Cic. ad Attic. lib. 1. epistola 14. & alibi ad Trebatium.}

tamur gloria. Cæterum nos multis circumuenti calamitatibus, bellisq; multis, & prælijs circumcolētium nos regum appetiti, quamuis noluerimus esse molesti uobis, reliquisue focijs & amicis nostris in bellis his, (ut qui haberemus præsens nobis è cælo auxiliū, quo ab inimicis nostris liberati sumus, & hostes nostri afflicti,) cum tamen delectos Numeniū Antiochi filium, & natum Iasone Antipatrum ad Romanos, ad amicitiam cum eis & pristinam societatem renouādam mitteremus, in mandatis dedimus illis, ut uos quoq; salutatum proficiscerentur, uobisq; literas nostras de renouatione fraternæ coniunctionis redderent. Proinde nunciam recte feceritis, si nobis ad eas respondeatis. [†]Hoc autem est exemplum literarū, quas misit ad ^bOniam Arius. Rex Spartiatarum Oniæ pontifici maximo salutem. Repertum est in monumētis scriptorum de Spartiatis & Iudæis fratres esse eos oriundos ex genere Abraham. Quod ex quo cognouimus, recte feceritis si ad nos de statu uestro scribatis. Nos uero uicissim ad uos scribimus, Pecudes & facultates uestre nostræ sunt; & quæ nostra sunt, uestra. In hanc itaq; sententiam ad uos mandata dedimus. ^oPorro cum Ionathas audisset principes Demetrii cum exercitu multo q̃ antea maiori ad bellum secum gerendum reuerti, profectus Hierosolymis, properauit obuiā eis in Hamathitin regionem, (nō enim dabat eis spatium regionē suam ingrediēdi,) & misit exploratores in castra eorū, qui reuersi nuntiāt ei sicillos constituere, ut eum noctu opprimant. Ut ergo sol occidit, iubet Ionathas suos uigilare, & stare in armis paratos ad prælium per totā noctem, & circum castra disponit excubitores. Quod ubi intellexerūt hostes, Ionathan cum suis paratum esse ad pugnam, territi animoq; consternati, suffugerunt, ignibus in castris suis accensis: nec rescuit rem Ionathas cum suis, (uidebant enim ignes ardentes,) donec mane diluxit. Tum persecutus est eos Ionathan fugientes, sed assequi non potuit. Iam enim Eleutherum fluuium transierant. Diuertit ergo Ionathan in Arabas nomine Zabadaeos, cladeq; affecit eos, & deprædatus est, motisq; inde castris, uenit ad Damascum, & omnem eius agrum percurrit. Simon quoq; cum ad Ascalonē usq; proximaq; præsidia expeditione peruasisset, declinauit inde ad Ioppen, quam & occupauit, (audierat enim eos de tradenda Demetrianis munitione cogitare,) atq; præsidium ad retinendam eam imposuit. Cum autem reuersus Ionathas cum conuocato populi senatu consiliū inisset de ædificandis in Iudæa munitionibus, de extruendis muris Hierosolymæ, & de attollenda celsa mole inter arcem & urbem, quæ arcem seorsum stantem ab urbe dirimens emendo ac uendendo intercluderet: congregati sunt qui urbem repararent, (nam muri pars, quæ ad torrentem est ab Subsolano, corruerat,) & Caphenatha dictū instaurarunt. Simon autem extruxit ^bAdida in Sephela, eamq; portis & claustris cōmuniuit. Porro [†]Tryphon regnare in Asia, imponereq; sibi diadema, atq; manus afferre Antiocho affectans, metuens tamen ne id non permetteret Ionathas, sed bellum inferret ipsi, uiam quærebat comprehendendi eum, atq; interficiendi. Cum igitur profectus Bethsan aduenisset, egressus obuiam ei Ionathas cum delectis ad præliū quadraginta uirorum millibus Bethsan & ipse uenit. Videns autem Tryphon eum cum multis adesse copijs, manū conferre ueritus, honorifice excepto, amicisq; suis omnibus commendato cum munera dedisset illi, & amicos exercitumq; suum ei æque atq; sibi parere iussisset, Ionathan sic allocutus est, Quid ita populum hunc uexādum putauisti, cum nullum inter nos bellum exortū sit? Iam igitur remissis domos suas his, delectisq; tibi uiris qui apud te remaneāt paucis, comitare me Ptolemaidem. Tradā enim eam tibi cum reliquis præsidijs & copijs, rerūq; gubernatoribus omnibus, indeq; retro qua ueni remeabo. Nam hac de causa adsum. Cui fidem adhibens ille, consilio eius paruī, & copias liberauit ad remeandū in terram Iudaicam, retētis apud se tribus uiroꝝ millibus: quorū duobus millibus relictis in

Ioseph. Antiq.
lib. 12. cap. 5.

Ioseph. Antiq.
lib. 13. cap. 9.

^bLegō, *ἐν τῇ ἀποκ.*
Hoc est exemplū epistolæ, cuius superior fecit mentionem olim ad Oniā missæ, quod quia prior interpres putauit scriptum ad Ionathan, ideo textū corripuit additionib. Vide Græca, & Iosephum Antiq. lib. 12. cap. 5.

^cשָׁמַיִם, eo sensu usurpat Hebræi.

^dHactenus epistola Ionathæ cum exemplo epistolæ regis Spartani olim ad Oniam missæ, subscripto. Spartanorū autem responsum præfens, quia in eandem fuit sententiam, ideo breuitatis causa omittitur, ut & 14. capite, cum mentio facta est amicitie cum Ionatha renouatæ, q̃ in eandem sententiam cum Simone reintegrata fuit: ideo exemplum ad Simonem missum compendiosius attingitur, et id quo Simon respondit, omittitur. Potius tamen mihi uidetur horum legatorum reditus cum responso cap. 14. describi.

^eQuod si cui uidetur nimium esse tempus quod intercesserit: is cogitet Numenium, qui eodem 14. cap. remissus dicitur, post tantundem fere temporis rediisse narrari cap. 15. præterquā quod Iudæi in historijs suis de tēporum ordine parum sunt solliciti.

^fId est omni comœntu. *ἐν τῇ ἀποκ.*
^gΑΛ. Caphetheta.
^hΑΛ. Adida. Porro Sephela uidetur interpres appellatiuū pro proprio posuisse. Nā alioqui *ἐν τῇ ἀποκ.* uallem significat.

G Galilæa, mille secum abduxit. Cæteræ ut primū Ionathas Ptolemaidem intrauit, Ptolemenſes occluſis portis comprehenderunt eum, & omnes ſimul ingreſſos ferro interfecerunt. Tum Tryphon pedestrem exercitum cum equitatu miſit in Galilæam in campum illum magnum, ut omnes Ionathæ ſocios perimeret. Qui cum Ionathan captū eſſe intellexiſſent, & eum cum ſuis interſiſſe, cohortati ſe inuicem in prælium ibant condenſi & parati. Videntes autem ij qui perſecutum eos uenerant, de uita agi periculū, ſe receperunt: hi uero ſalui euaserūt in terram Iudaicam, Ionathan & ſocios eius lamentantes: quapropter territi uehementer omnes Iſraelitæ, luctui magno ſe dediderunt. Et omnes quæ circuncolebant gentes, conabātur eos excindere, q̃ dicerent, Nec ducem habent nec adiutorem, quare nunc bello petamus eos, & memoriam eorum e uiuis deleamus.

CAP. XIII.

A Porro Simon ut intellexit Tryphonem multas coëgiſſe copias, quibus cum in uaderet & attereret terram Iudaicam, uidit autem populum trepidum & formidoloſum, cum aſcendiſſet Hieroſolymam conuocatum populum adhortans, Ipſi ſcitis, inquit, quāta ego & fratres mei, domusq̃ paterna mea pro lege ſacrisq̃ geſſerimus, & quæ uiderimus prælia & anguſtias: per hæc enim fratres mei omnes ꝑocubuerunt pro Iſraele, & ſolus ego relictus ſum. Abſit igitur nunc ut uitæ meæ

Joſeph. lib. 13.
Antiq. cap. 9.

parcam ullo tempore calamitoſo, (neq̃ enim pluris ſum quā fratres mei,) quin gentem meam & ſacra, tum uxores ac liberos noſtros uindicem: quandoquidem omnes gentes ad excindendum nos hoſtiliter ſunt congregatæ. Hæc ſimulatq̃ dicta audita ſunt, refocillatus animis populus, magna uoce reſpondens exclamat, Tu dux noſter es loco Iudæ & Ionathæ fratrum tuorum, tu gere bellum noſtrum, & omnia quæcunq̃ nobis imperaueris, faciemus. Tum collectis uiris bellicoſis omnibus, ſimul muris Hieroſolymæ perficiendis inſtans, & eam undiq̃ communiēs, Ionathan Abſalomi filium iuſto cum exercitu miſit Ioppen, quā eiectis incolis inſedit. Interim cum Tryphon multo cum exercitu Ptolemaide mouiſſet in

1 Mach. 6. e.
9. b. d. 13. c

uafurus terram Iudaicā, uinctumq̃ ſecum ducens Ionathan, Simon ^{Adidis} in proſpectu campi caſtra fecit. Vt autem Tryphon cognouit Simonem Ionathæ fratri ſuo ſucceſſiſſe, ipſumq̃ prælium ſecum eſſe commiſſurum, legatos ad eum miſit, qui dicerent, Fratrem tuum ob pecunias quas regis rationibus, propter commiſſas ſibi curationes debet, detinemus. Nunc igitur mitte centum talenta argenti, & duos filiorum eius obſides, (ne dimiſſus à nobis deficiat,) & eum dimitemus. Quamuis itaq̃ Simon dolo ſecum agi intelligeret, argentum tamen & pueros miſit, ne forte magnas inimicitias populi ſuſciperet, dicturi, q̃ non miſiſſet ei argentum & liberos, ideo illum interſiſſe. Pueros ergo miſit cum centum talentis, ſed ille feſellit fidem, nec dimiſit Ionathan. Deinde cum Tryphon ad regionem inuadendam, ac deuſtandam accedens iter Adoram uerſus circūflecteret, Simon exercitum ſuum ducebat ei obuiam in quæcunq̃ loca proficiſceretur. Ii uero qui tenebant arcem miſerunt ad Tryphona legatos, qui eum ut ad ſe per deſertum contenderet, cōmeatumq̃ ſibi mitteret, ſolicitarent. Quapropter Tryphon omnem equitatum ſuum ad iter illud comparauit. Cæterum quia multum illa nocte ninxerat, per niuem uenire non potuit, ſed proſectus contendit in Galaaditiden. Cum autem appropinquaſſet Baſchamam, Ionatha [cum filiis ipſius] occiſo, ubi & ſepultus fuit, conuerſus inde remeauit in terram ſuam. Tum miſit Simon qui translata inde oſſa Ionathæ fratris ſui Modini in patria ſua ſepelirent: omnesq̃ Iſraelitæ eum magna lamentatione proſecuti, per dies multos luxerūt. Et extruxit Simon patri ſuo fratribusq̃ monumentum, celſo expolito lapide ædificio à fronte & à tergo uiſendū, ſeptemq̃ pyramides ſingulis aduerſas ſingulas, patri & matri, ac quatuor fratribus ſuis inſuper impoſuit: tum has artiſicioſa columnarū ingentium ſtrutura circundedit, & columnis omnem armorum apparatus ad memoriam æternam

nam

Ita audierant, quamuis interemptus non eſſet, ſed captus tantum, cap. 13. B.

^{Adidis} al. Adidis, al. Addis, Joſephus ad Iadā.

Joseph. lib. 13.
Antiq. ca. 10.

2. Mach. 14. d

nam superaddidit, nauibus in columnis iuxta arma insculptis, quæ essent omnibus mare nauigantibus conspicuæ. Hoc est monumentum, quod ille Modini excita-
uit hodie quoque spectandum. Porro Tryphon dolo agens cum Antiocho rege
adolescente, cum interempto eo regnum occupasset, imposuit sibi diadema Asiæ,
clademque terræ magnam intulit. Simon autem ædificans munitiones Iudææ, eamque
cellis turribus, ac muris ingentibus, propugnaculis, portis claustrisque comuniens,
atque imponens commeatus munitionibus, delectos viros ad regem Demetrium mi-
sit de dāda regioni uacatione, eo quod Tryphon omnia egisset per direptiones. Cui
Demetrius legatos remisit cum huiusmodi mandatis ac responso, talemque rescripsit
ei epistolā, Rex Demetrius Simoni summo pontifici, & senatui gentisque Iudæorum
salutem. Coronā auream & bāinen quæ misistis, recepimus, & parati sumus pa-
cem amplam facere uobiscum, scribereque præfectis uectigalium, ut dent uobis ua-
cationem: & ut quæcunque uobis pacti sumus, rata sint, & uestræ sint quas ædifica-
stis munitiones. Errata quoque & quæ ad hunc usque diem peccata sunt, condona-
mus, unā cum corona quam debebatis: & si quid aliud pendebatur Hierosolymis,
ut iam non pendatur. Quod si qui uestrum qui numero nostrorum adscribatur,
sunt idonei, adscribantur, & pax inter nos confiat. Anno centesimo septuagesimo
sublatum est ab Israele iugum gentium, coepitque populus Israeliticus sic inscri-
bere syngraphas & perscriptiones, Anno primo, Simone pontifice maximo, du-
ce & principe Iudæorum. Illis temporibus exercitum duxit ad Gazam, cinctaque
obsidione urbi extructam machinam applicuit. Cumque pulsatam turrim unam ce-
pisset, ijs qui in machina erant in urbem desilientibus, magna est orta in urbe trepi-
datio, & ciues unā cum uxoribus & liberis procurrere in muros, scissis uestimentis
suis, magnaque uoce clamitare, dexteram à Simone sibi dari poscentes, ac dicere, Ne
secundum nostram malitiam agas nobiscum, potius quam pro tua misericordia. Et
pactus est cum illis Simon, atque oppugnando destitit. Deductis deinde ex urbe il-
lis, & ædibus in quibus simulachra erant expurgatis, ita demum ingressus est in il-
lam cantans & gratulabundus: eiecitque inde omni impuritate cum uiros legis stu-
diosos in ea collocauisset, reddidit eam munitiorem, sibique habitationem in ea ædi-
ficauit. Qui autem arcem Hierosolymitanam insidebant, exitu & excursionem in
agros, tum emendo uendendoque interclusi, fame graui laborantes, adeo ut præ fa-
me bona pars eorum periret, à Simone dexteram sibi dari poscebant clamoribus:
quam cum dedisset, deductis inde illis, arcem ab impuritate expurgauit, et tertia &
uicesima die secūdi mensis anni centesimi septuagesimi primi, ingressus est in eam
cum laudibus & ramis palmeis, cum citharis atque cymbalis, cum nablis, hymnis &
canticis, eo quod hostis immanis exterminatus esset ex Israele. Eam diem singulis an-
nis cum lætitiā celebrandā instituit. Cumque montem templi arci proximum com-
muniuisset, ipse cum suis ibidem habitauit. Videns autem Simon Ioannem filium
suum in uirum euasisse, constituit eum ducem uniuersi exercitus, & habitauit Ga-
zaris.

CAP. XIII.

Anno centesimo septuagesimo secundo, rex Demetrius collectis omnibus co-
pijs suis in Mediam ad auxilia sibi contrahenda profectus est, ut qui Trypho-
ni bellum esset illaturus. Ut autem audiuit Arsaces rex Persiæ & Mediæ fines suos
ingressum esse Demetriū, unum misit e principibus suis, qui uiuum eum compre-
henderet: qui profectus Demetrium exercitu eius deuicto captum perduxit ad Ar-
sacem, qui eum tradidit in custodiam. Et quiete usa est terra omnibus temporibus
Simonis. Nam studiosus fuit commodorum gentis suæ, & apud eam potestate
sua gloriaque per omne tempus gratiosus. Inter omnia autem ab ipso gesta magni-
fice loppem quoque obtinuit portu commodā, ad insulas maris ingressum aperuit,
gentis suæ fines dilatauit, ubi rector regionis est factus, captiuosque multos recolle-

^b Al. bāhen, quod alij
torquem interpre-
tantur, alij smarag-
dum, alij baltheum.

^c Vel, præfecto.

^d Id est, se in deditionem
fide data accipi.

^e Id est, omni como-
meatu.

^f Vel, cinyris.

^g Scilicet Iudeos: nisi
malis, captiuos mul-
tos comparauit, scili-
cet in potestate suā
redactos.

git. Potitus est & Gazaris, ac Bethsuris & arce, quam expurgauit impuritatibus: neciam quisquam ei resistere, sed in pace terram quisque suam colere, illa uero redere prouentus suos, & arbores fructus suos in agris. Senes in uicis sedentes omnes de bonis sermones inter se conferebant: iuuenes autem se habitu gerebant magnifice, & bellicose. Præterea ciuitates iuuit commeatibus, & eas armamentis quibus communirentur instruxit, adeo ut euaserit gloria nominis eius in ultimas usque terras percelebrata. ^{1. Reg. 4. b} ^{Leuit. 26. 2} Hic pacem terræ peperit, unde Israelitæ magnam lætitiā per ceperunt. Sedebant enim quisque sub uite sua, inque tabernaculis: nec erat qui ipsos exterreret. Nam sublati erant de terra hostes eorum, regesque temporibus illis profligati. Hic confirmauit omnes humiles in populo suo, legem asseruit studiose, & nefarium omnem atque sceleratum deleuit, condecorauit sacra, uasaque sancta multiplicauit. Porro cum nunciatum esset Romam interisse Ionathan, fama que ad Spartiatas usque peruenisset, magnus illis mœror iniectus est. Vt autem audierunt Simonem fratrem loco eius creatum esse summum pontificem, & eum regionem cum urbibus eiusdem obtinere, scripserunt ad eum tabulis æreis de renouanda cum eo amicitia & societate quam cum Iuda & Ionatha fratribus eius inierant, & pro concione læctæ sunt Hierosolymis. Hoc autem exemplum est literarum quas miserunt Spartiatæ, Spartiatarum principes, & ciuitas Simoni pontifici maximo, & senatui, tum sacerdotibus, reliquoque populo ludæorum fratribus salutem. Postquam legati ad populum nostrum missi nos de gloria honoreque uestro fecerunt certiores, aduentu eorum gauisi relationem eorum in plebiscito perscripsimus, hoc pacto, Cum Numenius Antiochi filius, & Iasonis filius Antipater legati ludæorum uenissent ad nos renouaturi pristinam nobiscum amicitiam: placuit populo uiros eos honorifice esse excipiendos, & exemplum eorum actorum referendum in literas publicas, ^{1. Mach. 8. c. d} ^{* 1. Mach. 12. 2} populo Spartano futurum monumento. Horum autem exemplum ad Simonem summum pontificem scriptum est. His ita peractis misit Simon Numenium Romanam cum ingenti clypeo pondo minarum mille aureo, ad societatem cum Romanis confirmandam. ^{1. Mach. 12. 2} Populus autem his omnibus, ut acta essent, intellectis, Quam gratiam, inquit, Simoni & filiis eius referemus? Nam ipse cum fratribus suis domoque paterna sua constabiliuit Israel, & hostibus bello propulsatis, libertatem eidem peperit. Conscriptas itaque tabulas æreas in columnis in monte Sion proposuere. Hoc autem est eius scripturæ exemplum, Octauadecima die mensis Elul anni centesimi septuagesimisecondi, qui tertius erat annus, ex quo Simon summum pontificatum obtinuerat Hierosolymis, in magno concilio sacerdotum & populi, tum principum gentis, senatusque regionis, publice significandum putauimus, cum in nostra regione crebra bella essent exorta, Simonem Mattathie filium posteris laribus oriundum, & fratres eius se commisisse periculis, seque opposuisse hostibus gentis suæ, ut sacra ipsius & lex salua forent, eandemque gentem magna conddecorasse gloria. Cum uero Ionathas (qui gentem suam, cuius summus erat pontifex, continuerat) ad populum suum concessisset, hostesque eorum conarentur terram ipsorum inuadere, ut depopularentur eam, sacrisque ipsorum manus afferrent, tum Simon exortus bellum suscepit pro gente sua, pecunias multas erogauit de suo, armis instruxit milites exercitus gentis suæ, iisque dedit stipendia. Præterea urbes Iudaicas communiuit, præsertim Bethsuram sitam in ludææ finibus, ubi arma hostium ante fuerant, & præsidium ibidem e uiris Iudæis collocauit. Ioppen quoque munijt ad mare positam, & Gazaram, quæ est in finibus Azoti, antea ab hostibus infestam, & collocauit in ea ludæos, omniaque his ad reparationem earum accommodata imposuit. Videns ergo populus fidem Simonis, & qua gloria gentem suam decreuisset afficere, ducem eum sibi constituit, summumque pontificem, propter hæc omnia quæ gessit, & ob eam quam genti suæ seruauit iustitiā & fidem, ut qui populum

ברית

*Vide aliquid anno-
tatum supra cap. 12.
C.D.

*Scilicet Iudaicus.

*Quod alibi Sara-
mel, Afaramel legi-
tur, ego Ierusalem le-
gendum putauit.

1. Mach. 15. 6

pulum suum omni modo studuerit extollere. Huius temporibus opera eiusdem feliciter effectum est, ut gentes e terra ipsorum auferrentur, cum ihs qui urbem Dauid Hierosolymam insidentes arcem sibi extruxerant, ex qua excursantes quæ circum sacra erant profanabant, magnamque cladem inferebant sanctitati. Hanc arcem Simon impositis uiris ludæis communiuit ad præsidium regionis & urbis, extruxitque muros Hierosolymæ. Rex quoque Demetrius pontificatum ei constabiliuit per omnia, & adnumerauit eum amicis suis, magnaque gloria condecorauit. Audierat enim amicos appellari ludæos à Romanis, & socios, legatosque Simonis ab iisdem esse honorifice exceptos. Præterea placuisse ludæis & sacerdotibus principem esse Simonem, summumque pontificem perpetuo, (donec propheta certus existeret,) atque etiam ducem suum, cui sacra curæ foret, & qui munus horum ac regionis, tum armis munitionibusque certos præficeret: qui curam haberet sacrarii, cuiusque imperio cuncti obsequerentur. Ad hæc ut nomine ipsius inscriberent omnes per regionem syngraphæ, ut purpuram gestaret & aurum, nec cuiquam e populo sacerdotibusue fas esset quicquam horum facere irritum, aut imperio eius contradicere, aut cœtus agitare in regione iniussu eius, aut uestiri purpura, bullæue aurea insigniri. Quod si quis præter hæc quid fecisset, aut infregisset aliquid horum, ut culpa teneretur. Hæc placuit omni populo decernere Simoni secundum hæc dicta facienda, quæ Simon recepit, clementerque consensit summo pontificatu fungi, & dux esse ac princeps gentis ludæicæ & sacerdotum, omnibusque præesse. Constitutum est autem ut hæc per scripta proponerentur in tabulis æreis, collocatis in pariete sacrarium ambiente in loco celebri: exemplum uero eius in tabularium referretur Simoni & filiis eius habendum.

CAP. XV.

Porrò Antiochus filius regis Demetrii literas ex insula maris misit ad Simonem pontificem, & principem gentis ludæicæ, adque ipsam gentem uniuersam, huiusmodi argumentum continentes, Rex Antiochus Simoni summo pontifici, principi gentis, ipsique genti ludæorum salutem. Quoniam pestilentes homines regnum paternum meum occupauerunt, uolo autem idem regnum mihi uendicare, ut illud pristinae sorti restituam, eoque conduxim uim magnam militum, classemque comparauim bellicam, ut qui statuerim obire regionem, ut ulciscar eos qui regionem nostram uastarunt, multis urbibus in regno desolatis: ideo nunc omnes immunitates quas tibi priores me reges condonarunt, tibi constabilio, & quascunque alias pensiones tibi remiserunt. Præterea permitto tibi ut nota propria monetam in ditione tua ferias, Hierosolyma uero & sacra libera sint: utque arma quæ parasti omnia, munitionesque quas extruxisti & obtines, tua maneant. Quicquid etiam regi debetur, & eidem iam inde ad omne tempus reficeretur, id omne tibi remittitor. Vbi uero regnum nostrum constituerimus, gloria magna te & gentem tuam atque templum ornabimus, adeo ut gloria uestra nobilis quadat in omni terra. Anno centesimo septuagesimoquarto Antiochus terram paternam suam ingressus est, & confluxerunt ad eum omnes copiae, adeo ut perpaucae apud Tryphonem remanerent: cumque Antiochus rex eum persequeretur, perfugit in Doram maritimam. Videbat enim conflata sibi esse mala, & se ab exercitu destitutum. Antiochus itaque castris ad Doram applicatis cum centum uiginti millibus bellicosorum peditum, & equitum octo millibus urbem obsedit, eamque nauibus à mari oppugnantibus tam terra quam mari premens, nec egredi inde quenquam nec ingredi patiebatur. Interim Numenius & comites eius Roma rediere cum literis ad reges & provincias hæc continentibus, Lucius Romanorum Consul Ptolemæo regi salutem. Postquam legati ludæorum, qui amici nostri sunt & socii, pristinam amicitiam & societatem renouatum missi à Simone summo pontifice populoque ludæorum, ad nos uenerunt unam afferentes clypeum aureum mille minarum, uisum est nobis ad reges & nationes scribere, ne

ἡ ἁγία πόλις, αὐτὴ ἡ πόλις
ταύτη.

ἡ πόλις ἡ ἁγία, ἡ πόλις
ταύτη.

ἡ πόλις ἡ ἁγία, ἡ πόλις
ταύτη.

ἡ πόλις ἡ ἁγία, ἡ πόλις
ταύτη.

ἡ πόλις ἡ ἁγία, ἡ πόλις
ταύτη.

Joseph. Antiq.
lib. 13. cap. 11.

1. Mach. 14. d

Lib. I.

D malis appetant illos, aut urbes regionemue ipsorum oppugnent, neue oppugnantibus eos auxilia præbeant: clypeum uero accipiendum ab eis putauimus. Si qui igitur malefici è regione illorum perfugerunt ad uos, curate eos tradendos Simoni summo pontifici, ut in eos secundum legem suam animaduertat. Hæc eadem scripta sunt ad regem Demetrium, ad Attalum, Arathen, Arsacen, & in omnes regiones, ad Sampsamem item, & Spartiatis, in Delum, in Myndum, in Sicyonem, in Cariam, in Samum, in Pamphiliam, Lyciam, Alicarnassum, Rhodum, Phaselidem, in Con & Siden, Cortynam atq; Gnidon, & Cypru, & Cyrenen: exemplum autem eorum ad Simonem summum pontificem scriptum est. Antiochus uero rex Doram secundo iam oppugnabat assidue manus admouens, admolienſq; machinas, & Tryphonem exitu, ingressuq; intercluserat: cum Simon ei subsidio misisset lectorum uirorum duo millia, simul & argentum & aurum, armamentaq; plurima. Verum ille hæc accipere noluit, sed uana fecit quæ antea pactus ei fuerat omnia, & abalienatus ab eo misit Athenobium unum ex amicis suis, qui cum eo his uerbis ageret, Quandoquidem uos tenetis Ioppen & Gazaram, arcemq; Hierosolymis in urbe regni mei, finibusq; earum desolandis terras clade magna affecistis, multis in regno meo regionibus dominantes, nunc urbes quas occupastis unà cum uectigalibus locorū quibus extra fines Iudææ dominamini, reddite: aut certe pro illis quingenta argenti talenta numerate, & pro calamitate quam attulistis, locorumq; uectigalibus alia quingenta talenta, aut nos adorti uos bello exterminabimur.

F Venit ergo Athenobius amicus regis Hierosolymam, & magnificentiam Simonis uidens, abacumq; cum uasario aureo & argenteo, largumq; apparatus, stupens, mandata regis ei retulit. Cui respondens Simon, Neq; terram alienam occupauimus, inquit, neq; aliena obtinemus, sed nos paternam nostram possessionem, quæ ab hostibus nostris ad tempus iniuste fuit usurpata, occasione nacti uendicauimus. Cæterū de Ioppe & Gazara quas petis, quamuis ipse populo nostro cladem in regione nostra magnam intulerint, pro illis tamen centum talenta pendemus. Ad hæc Athenobius ne uerbo quidem respondit, sed indignabundus ad regem reuersus hæc dicta, simul & magnificentiam Simonis, & quæcunq; ipse uidisset, ei renunciat. Rex itaq; incensus ira magna, cum Tryphonem iam nauim fugisset Orthosiadem, legato sibi in præfecturam maritimam Cendebæo, & traditis eidem copijs tam pedestribus q; equestribus, ut arma contra Iudæam moueret mandata dat, ac præcepta de instauranda, portisq; communienda Cedrone, deq; modo belli gerendi cum populo: ipse uero Tryphonem persequitur. Venit ergo Cendebæus Iamniā, populumq; prouocare cœpit, & inuadere Iudæam, captosq; agere homines & cedere. Extruxit etiam Cedron, equitesq; ibi constituit & copias, quæ excursionibus itinera Iudææ, ut à rege mādātum habebat, peruaderent.

CAPVT XVI.

A T Vm Ioannes Gazara profectus nūciauit Simoni patri suo quæ Cendebæus egisset. Quare Simon duobus filijs suis natu maioribus Iuda & Ioanne uocatis, Ego, inquit, & fratres mei, domusq; paterna mea bellum cum hostibus Israelis ab iuuentute ad hodiernam usq; diem gessimus, manibusq; nostris sæpe feliciter effectū est, ut Israel seruaretur. At nunc consenui, uos uero beneficio ætatis abunde fruimini: uos subite in meā fratrisq; mei uicem, & profecti pro gente nostra pugnate. Adsit autē uobis de cœlo auxilium. Ergo delectis ex ea regione peditum bellicosorum uiginti millibus, & equitibus, contenderūt aduersus Cendebæum: cumq; Modini pernoctassent, mane excitati exhibant in campum, cum ecce uis ingens se offert illis tam peditum q; equitatus. Erat autem torrens inter utrosq; medius, ad quē Ioannes cum suis castra posuerat, cumq; uideret populum transire torrentē formidare, primus ipse transiit. Quod ubi uiderunt singuli ipsi quoq; post eum

Ita habet correctio
res codices, al. & μυσ
alus.
napia, al. lapida.

ἐν τῇ πόλει αὐτῶν ἡ πόλις
μακρὰ, &c. al. πόλις
ἡ πόλις.
Vel, copiosum mini
sterium, aut famuli
tium.

Vel, uexare.

Vel, ascendens.

Iud. 11. c. d

1. Mach. 16. b

1. Mach. 15. f
Ioseph. Antiq.
lib. 15. cap. 12.

1. Mach. 15. 8

Ioseph. Antiq.
lib. 12. cap. 13.

eum traiecerunt. Tum populū diremit equitibus inter pedites intermedijs. Erat autem & ab aduersarijs perq̃ multus equitatus. Verum ubi classica cecinerūt, in fugam uersus est Cendebæus & eiusdem exercitus, cæsiq̃ ex eo multi occubuerūt, relidui uero confugerunt in munitiones. Ibi cum Iudas frater Ioannis uulnus acceperat, Ioannes fugiētes Cedronem usq̃, ^b quā ille instaurauerat, persecutus est: cumq̃ perfugissent in arces in agro Azoti sitas, igni succedit singulas, & cæsis illorum uiris ad duo millia, saluus in terram Iudaicam reuersus est. Erat autem Ptolemæus quidā Abubi filius agro Ierichuntino præfectus, qui cum auro argentoq̃ abūderet, ut qui gener summi sacerdotis esset, elatus animo dominatum regionis affectabat, & dolos in Simonē & filios eius machinabatur animo, quibus eos tolleret. Cum itaq̃ Simon urbes regionis obiens, & curandis ijs intentus, Ierichuntem descendisset ipse cum Mattathia ac Iuda filijs suis anni centesimi septuagesimi septimi mense undecimo, qui mensis Sabat est, Abubi filius in munitiunculam nomine Doch, quam ædificarat, per dolum exceptis magnum cōuiuium apparauit. Locarat autem certos in insidijs, cumq̃ Simon & filij ipsius potu satiati essent, coorti unā ipse & consocij, armis suis arreptis, irruerunt ad Simonem in conuiuium, & ipsum duosq̃ filios eius cum quibusdā seruulis ipsius trucidauerunt. Hoc ubi nefas ingens perpetravit Ptolemæus, malaq̃ pro beneficijs reddidit, scripsit de his, & literas dedit ad regē, ut mitteret sibi copias auxiliares, regionēq̃ illorū & urbes sibi traderet: alios autem Gazaram misit, qui tollerēt Ioannem, & ad tribunos dedit epistolas, ut uenirent ad se, ut qui daturus esset ipsis argentum & aurum, & munera: & item qui Hierosolymā montemq̃ tēpli occuparēt, misit alios. Cum autem præcurrisset quidā, & Ioanni patris eius & fratrum interitum Gazarā nunciasset, atq̃ adeo missus esse qui ipsum quoq̃ perimerent: ille hoc nuncio uehemēter percussus, uiros qui eum perempturi uenerant, comprehēsos occidit, utpote à quibus se ad mortem quæri cognouisset. Reliqua uero rerum Ioannis, nempe bella eius, factaq̃ fortia, quæ præclare designauit, tum ædificium murorum quos extruxit, & res gestæ ipsius, hæc inquam omnia in ^c commētario pontificatus eius scripta sunt ab eo tempore quo summus pontifex loco patris sui creatus est.

^b Vel, quā ipse instaurauerat: uel, instaurauit.^c Vel, cum pace.^d Vel, annalibus.

Liber secundus Machabæorum.

CAPVT I.

Deut. 30. b

RATRIBVS Aegyptum incolentibus Iudæis, fratres qui sunt Hierosolymis, & in Iudaica terra Iudæi salutem precantur, & felicem tranquillitatem. Beneficiat uobis Deus memor pacti sui cū Abraam, Isaac & Iacob seruis suis fidelibus, ^d detq̃ uobis omnibus animum cōlendi se, & uoluntatē suam magna cordis alacritate, propensiq̃ animo exequendi, tum corda uestra ad legem suam, & præcepta aperiat, pacem det uobis, exaudiatq̃ preces uestras, reconcilietur uobis, nec uos malis temporibus deferat. Cum nunchic simus orantes pro uobis, anno centesimo sexagesimo nono regnante Demetrio, nos Iudæi scribendum uobis putauimus in calamitate, summoq̃ discrimine, in quod uenimus annis his, ex quo Iason & socij ipsius à sancta terrā & regno defecerunt, combusseruntq̃ uestibulum, & sanguinem innoxium effuderunt. Orauimus igitur Dominum, & exauditi sumus: sacrificauimus

Lib. II.

uictimis & similagine, panesq; proposuimus. Quapropter nūc dies [†]Scenopegiæ ^{Leuit. 23. f} mensis Casleu celebrate. Anno centesimo octogesimo octauo incolæ Hierosolymæ & Iudæe, senatusq; & Iudas, Aristobulo præceptoris regis Ptolemæi, qui genus ducit ab unctis sacerdotibus, & habitantibus in Aegypto Iudæis salutē & sanitatē.

^C Ex magnis periculis à Deo liberati ingentes ei gratias agimus, æque ac si regem in acie uicissemus. Cum enim ipse cum ijs qui sanctam urbem oppugnant, in Persiam irruisset, ipseq; dux, & quas secum habebat copias uiderentur sustineri non posse, in templo Naneæ concisi sunt, dolo uis Naneæ sacerdotibus. Vbi enim Antiochus ut cum ea congressurus in eum locum uenit cum comitantibus ipsum amicis, ut pecunias quas Naneæ sacerdotes proposuissent, nomine dotis acciperet: ubi, inquam, ille cum paucis delubri ambitum intrauit, occluso post ingressum ipsum templo, apertoq; laquearis occulto ostio, coniectu lapidum quasi fulminan-

^D tes ducem [cum suis] obruerunt, confectosq; membratim amputatis capitibus foras proiecerunt. Per omnia celebrandus est Deus, qui supplicio dedit impios. Celebraturi igitur die mensis Chasleu quinta & uicesima expiationem templi, significandū id uobis iudicauimus: ut uos quoq; agatis quasi solenne Scenopegiæ, & ignis, quo Neemias tēplo & altari ædificato sacrificauit. Nam cum patres nostri ducerentur in Persiam, qui tum [†]prii sacerdotes erant, acceptā ignis ab altari partem in cauerna putei locum siccū habente clam absconderunt, tutoq; reposuerunt

^E ita ut ignotus omnibus esset ille locus. Elapsis autē annis multis, ubi Deo uisum est, dimissus à rege Persiæ Neemias [†]nepotes sacerdotum illorum qui ignem abderant, misit ad eum requirendū: qui ut retulerūt nobis, se non ignem, sed aquam crassam inuenisse, iussit ut haurirent eam, & afferrent. Deinde ijs quæ ad sacrificia pertinebant aræ impositis, iussit Neemias sacerdotes aqua tam ligna, q̃ quæ iisdem erant imposita perfundere. Quod ubi factum est, & interposita mora sol nubibus antea obductus effulsit, ignis ingēs exarsit, adeo ut omnes caperet eius admiratio. Porro interim dum sacrificiū consumebatur, precationē faciebāt tam sacerdotes q̃ omnes alij, uerba præeunte Ionatha, reliquisq; exemplo Neemiæ subsequētibz.

^F Huiusmodi autem erat oratio, Domine domine deus, qui creator es omnium, terribilis, potens, iustus, misericors, qui rex solus es, & ^bbenignus, solus liberalis, solus iustus, omnipotens & æternus, qui ex omni malo liberas Israël, qui selectos patres reddidisti sanctos, sacrificium pro uniuerso populo tuo Israelitico boni consule, conserua obuentionem tuam, & consecra, collige dispersionem nostri, libera eos qui seruiūt inter gentes, spretos & execratos respice, ut gentes cognoscant te solum esse deum nostrum, oppressores, & per superbiam iniuriosos afflige, populumq; tuum in loco tibi sacro iuxta [†]dicta Mosis constabilies. Sacer-

^G dotes autē hymnos accinebant, cumq; cōsumpto sacrificio reliqua superesset aqua, Neemias ea lapides maiores perfundi iussit: [†]quod ubi factum est, exarsit flamma, quæ lumine ab altari, refulgente consumpta est. Vt autem palām facta res est, regiq; Persarū relata, in loco quo abducti in exilium sacerdotes ignem abdiderant, aquam qua Neemias cum suis sacrificia consecrassent, inuentam esse, rem approbans rex locum circumseptum sacrosanctū reddidit, liberalitate sua sumptus multos insumens & impēdens. Cæterum appellauit eum locum Neemias Ephthar, quod interpretatur [†]lustratio: uocatur autē apud multos Nephthar. **CA. II.**

^A **E**xtat autem in monumentis, Ieremiam prophetam iussisse, ut qui exulatum ibant, ignem acciperent, [†]ut dictum est: sicut etiam iisdem in exilium abeuntibus [†]idem propheta mandauit legem ipsis tradendo, ut ne obliuiscerentur præceptorum Domini, nec deciperentur animis simulachra aurea & argentea, & ornamentum eorum uidentes: atq; alia huiusmodi monens dicebat, ne lex animis eorum excideret. Est item in scriptorum monumentis, ut tabernaculū & arcam propheta, edito

^a iuxta bñr.

^b xnsor, al. xnsor.

^c Al. Nephthar.
^d Vcl. expiatio.
^e Al. Nephthar.

Leuit. 6. a. 10. a
16. a

Deut. 30. a

3. Reg. 18. c

2. Mach. 1. c
Jerem. 29. b
Baruch 6. a

edito sibi oraculo, sequi iusserit, cumq̃ peruenisset in montē, †(in quem cum ascen-
disset Moyses, possessionem Domini cōtemplatus est,) progressusq̃ Ieremias con-
formatum in antrum reperisset domiciliū, ut intulerit eo tabernaculum, & arcam,
& aram suffimenti, atq̃ ostium obstruxerit. Deinde cum quidam notandæ uiæ
causa unā consecuti accessissent, nec locum potuissent deprehendere, ut Ieremias
re cognita increpans eos dixerit, ignotum fore locum illum, donec Deus recolle-
gisset multitudinem populi, & placatus esset: tum demum Dominum illa ostensu-
rum, & gloriam eius apparituram cum nube, quemadmodum † & tempore Moysis
apparuit, * & sicut & Salomon petijt, ut locus magnifice consecraretur. Etenim
aperte traditum est, quā ille sapientia præditus sacrificium dedicationis, & conse-
crationis templi celebrarit. † Quemadmodum Moyses precatus est ad Dominum,
& ignis descendit de cœlo, qui consumpsit sacrificium: † ita Salomone quoq̃ oran-
te, demissus ignis holocausta depastus est. Dixit autem Moyses, ne factū pro pec-
cato sacrificiū comederetur, ideo consumptum esse. * Eodem modo & Salomon
octo dies illos celebrauit. Memorantur autem in literis & commentarijs ^bsecun-
dum Neemiam hæc eadem, atq̃ etiam ut bibliothecam cōficiens, in eam scripta de
regibus & prophetis, & quæ Davidis sunt, itemq̃ epistolas regum de consecran-
dis donarijs congesserit, qualia Iudas propter bellum nobiscum gestum dilapsa re
collegit omnia, & extāt apud nos: quorum quidem si indigetis, mittite, qui ad uos
perferant. Expiationem itaq̃ celebraturi scribendum uobis putauimus, quapro-
pter recte feceritis, si dies eos obeatis. Deum autem liberatorem totius populi sui,
qui possessionem omnibus cum regno & sacerdotio atq̃ religione, † sicut in lege
sua pollicitus est, restituit: eum inquam, deum speramus breui miseraturum nos,
& ē terra, q̃ late sub cœlo patet, in locum sanctum suum congregaturum. Eripuit
enim nos ē magnis periculis, locumq̃ ^aexpiauit. Cæterum res Iudæ Machabæi &
fratrum eius, templiq̃ magni expiationem, & dedicationem aræ, tum bella cū An-
tiocho illustri, eiusdemq̃ filio † Eupatore gesta, & miracula de cœlo per fortia fa-
cta eorum, qui Iudaismi fuerunt studiosi edita, ita ut totam regionem percurrerent
pauci, barbaraq̃ agmina pellerēt, celebre illud per totum orbem templum instau-
rent, urbem liberarent, & iam ad irritum cadentes leges, Domino ipsis cum sum-
ma clementia placato, restituerent, quæ ab Iasone Cyrenæo quinq̃ libris explicata
sunt, nos uno uolumine perstringere conabimur. Cōsiderata enim effusa copia,
quantaq̃ obijciatur difficultas in commentarijs historiārū uersari uolentibus pro-
pter rerum turbam, & delectationi legere ea uolentium, & memoriæ mandare cu-
pientium facilitati, omnium autem euoluentiū utilitati studuimus. Quod ad nos
attinet qui molestiam suscepimus epitomes, rem minime facilem, sed sudoris & ui-
giliarum plenam, quamuis ut cum quis conuiuium instruit, & aliorum quærit uti-
litatem, res negotio non careat: hunc tamen laborem in gratiam multorum liben-
ter sustinebimus, exacta singulorum pertractatione auctori concessa, ipsi propo-
situm exemplar ad epitomen elaborandam peragrantes. Sicut enim nouæ domus
architectum de uniuersa structura oportet esse sollicitum, formis autem exprimere
eam, aut depingere tentanti, ea quæ ad speciem faciunt, tantum sunt cōsideranda: ^a
ita censeo in nostro quoq̃ negotio, penetrare altius, & sermone omnia pertracta-
re, curiosēq̃ rimari singula, ad authorem historiæ pertinere: compendium autem
dictionis consecrari, & uitare quæ sunt in re exquisitiora, ei qui stylo subsequitur,
concedendum. Hinc ergo narrationem incipiamus, præfationem hætenus inhi-
bentes. Stultum enim sit in ijs quæ historiam præcedunt effluentem, ipsam histo-
riam arctius contrahere.

CAPVT III.

Cum urbs sancta cum summa pace habitaretur, & leges seruaretur q̃ optime, ^a
propter pietatem, & animum Oniæ summi pontificis scelera perosum: euenit

pp

^a Scilicet, quo dixi-
mus Neemiam se-
cisse.
^b Vel, etate Neemiæ
scriptis.

^a Sæpe magis affir-
mat, q̃ rationem red-
dat: uel, uos.
^b Vel, repurgauit.

Lib. II.

ut ipsi quoque reges locum honorarent, templumque splendidissimis condecoraret ^{2. Mach. 10. 1} muneribus, ita ut Seleucus Asiae rex de redditibus suis, omnes sumptus ad ministerium sacrificiorum pertinentes praestaret. ^{2. Mach. 3. 4. a} Simon uero quidam est tribu Benjamin curator templi constitutus, dissidio inter ipsum & summum pontificem super iniquitate quae in urbe patrabatur, orto, uincere Oniam non ualens, contulit se ad Apollonium Thraesae filium, eo tempore Coelesyriae Phoeniciaeque praefectum, & ei nunciavit aerarium Hierosolymitanum ineffabili pecuniarum summa refertum esse, adeo ut innumerabilis esset uis nummorum, qui ad sacrificiorum rationem non pertinerent, fieri autem posse ut in potestatem regis peruenirent. Cum ergo regem adisset Apollonius, & ad eum de pecunijs sibi indicatis retulisset, ille delectum Heliodorum tribunum aerijs cum mandatis ad supradictas pecunias legauit auferendas: statimque Heliodorus iter ingressus est, specie quidem quasi urbes Coelesyriae Phoeniciaeque obiturus, sed reuera executurus regis propositum. Cumque peruenisset Hierosolymam, & a summo ciuitatis pontifice benigne esset acceptus, iudicium ut factum esset, proposuit, & cuius rei causa adesset, aperuit: sciscitans insuper an reuera sic se res haberet. Cui summus pontifex ostendit uiduis subleuandis, & pupillis has esse repositas: quasdam autem etiam esse Hircani Tobiae, uiri dignitate eximij, non autem quales impius Simon calumniatus esset: in uniuersum uero esse talenta argenti quadringenta, & auri ducenta: porro per iniuriam fraudari eos qui sanctitate loci, & honorati per uniuersum orbem templi maiestate, asyloque fidei essent, id uero plane esse indignum. At Heliodorus propter mandata quae a rege habebat, omnino in aerarium regis inferendas esse dicere: adeoque die constituto, ad dispensationem earum dispiciendam ingressus est. Quapropter moeror non paruus totam occupauit ciuitatem, & sacerdotes ante altare in sacro habitu prostrati, elata in coelum uoce, inuocabant eum, qui de deposito legem tulisset, ut ijs ^{Exod. 22. b} qui deposuerant eas, saluas custodiret. In primis autem speciem summi pontificis contemplantibus, animus sauciabatur. Ipse enim uultus & color immutatus animi angustiam indicabat. Quippe offusus uiro erat metus quidam, horrorque corporis, unde euident esset insipientibus, qui cordi dolor incubebat. Praeterea gregatim ex domibus confugiebatur ad publicam supplicationem, quod in contemptum uenturus esse locus uideretur: & mulieres sub uberibus cilicij accinctae uiscos implebant. Sed & concludarum antehac uirginum aliae ad portas concurrere, aliae in muros, quaedam prospectare fenestris, omnes autem extentis in coelum manibus, preces facere: adeoque miserabilis erat mixtus totius populi procurfus, & in moerore magno constituti summi pontificis expectatio. Atque hi quidem inuocabant omnipotentem Dominum, ut credita sibi, ijs qui ea crediderant, salua in summa tutela conseruaret: sed Heliodorus quod semel habebat constitutum, id peragebat. Caeterum cum ipse iam cum satellitibus instaret aerijs, Dominus spiritu & omnis potentiae, euident miraculum & ingens edidit, quo omnes comitari illum ausi potentiam Dei stupentes consternati sunt, & formidine correpti. ^{2. Mach. 10. 11. b} Visus est enim illis equus cum equite terribili, pulcherrimo tegmine adornatus, qui incitato impetu priores ungulas inflixit Heliodoro. Eques autem in uniuersa armatura aurea cernebatur, antequam eum conspicui duo iuuenes alij, robore eximij, decoraque speciosissimi, qui amictu insignes, astantes utrinque flagellabant illum sine intermissione, multaque in eum uerbera ingerebant. ^{2. Mach. 5. 6} Cumque subito collapsus esset humi, multaque circumfusus caligine, correptum & feretro impositum eum, qui modicum stipatione frequenti, cunctisque satellitibus tendebat in praedictum aerarium, ferebant, omni armorum suorum ope destitutum, ut qui potentiam dei palam cognouissent. Et ille quidem diuina uirtute mutus, & ab omni spe atque salute derelictus iacebat: illi uero Dominum, qui locum suum gloria amplificauisset, praedicabant: &

^a παρανομίας, αἰ. ἀγοράνομίας.

^b ὁ τῶν πνευματικῶν καὶ ὁ τῶν πατρικῶν ἑρμηνεύει.

& quod paulò ante metu ac trepidatione plenum fuerat templum, præsentem exhibente se Domino omnipotēte, gaudio & lætitia repletum est. Cum autem protinus quidam Heliodoro familiarium rogassent Oniam, ut inuocaret altissimum, ut extremam iam animam agenti uitam donaret: ueritus summus pontifex, ne for-
Ad. 17. c. tē suspicio regi incideret, dolum aliquem malum in Heliodorum fuisse structum, pro salute uiri illius sacrificium instituit. Porro preces faciente summo pontifice, iisdem illi iuuenes iisdem amicti uestibus, Heliodoro se obtulerūt, & astantes, Plurimam, inquit, habeto Oniæ pontifici gratiam, [†]nam Dominus in gratiā ipsius tibi uitam condonauit. Tu uero de coelo flagellatus, amplissimam Dei potētiam omnibus ediffere. His dictis illi ē cōspectu abierunt. Heliodorus autem cum fecisset Domino sacrificium, uotaq; maxima nuncupasset ei, qui uitæ gratiam ipsi fecerat, Onia salutato retro ad regem motis castris remeauit, & omnibus quæ magni Dei opera uidisset oculis suis, testatus est. Cumq; rex interrogasset Heliodorū, ecquem censeret idoneum qui denuo Hierosolymam mitteretur: Siquem hostem habes, ait, rebus tuis insidiosum, cum illuc ablega, & recipies flagellatum, si tamen euaferit: nam uere diuinum quoddam numen in loco illo uersatur. Ipse enim domicilij celestis habitator loci illius inspector est & defensor, qui disperdit eos qui ad uiolandum illum accesserint. Atq; quod ad Heliodorum quidem, & ærarij defensionem attinet, hæc acciderunt.

CAP. IIII.

1. Mach. 8 Simon uero [†]supra nominatus, ille pecuniarum & patriæ proditor criminabatur. ^AStur Oniam, quasi ipse [†]pulsasset Heliodorum, & malorum author extitisset, & de patriā bene merentem, cui gens sua curæ erat, legisq; studiosum, appellare audebat rebus regijs insidiosum. Cum autem inimicitia eousq; processissent, ut per quosdam Simoni charos cædes etiam patrarentur, uidens Onias atrocitatem inimicitiarum, & læuitiam Apollonijs, (qui cum præfectus esset Coelestis Phoeniciæq; Simonis malitiam augebat,) ad regem se contulit, non ut accusator ciuium suorum, sed ut qui publicam & priuatam uniuersi populi utilitatem consideraret. Videbat enim sine regia procuratione pacem iam rebus non posse dari, nec Simonem insaniam finem facturum. Porro cum uitam cum morte commutasset Seleucus, & in regnum ei successisset Antiochus cognominatus Epiphanes, Iason frater Oniæ summum pontificatum ambiens regem adiit, talenta argenti trecenta sexaginta pollicens, & ^bob accessionem quandam aliam talenta octoginta. [†]Ad hæc ^Bpromittebat etiam se alia centum & quinquaginta perscripturū, si potestas sibi concederetur constituendi gymnasium & ephebiū, & ut incolas Hierosolymæ scriberet Antiochenos. Quæ cum rex annuisset, ipseq; obtinuisset principatū, protinus gentem suam transformabat in mores Græcorū, & abrogabat statuta principum clementer indulta ludæis, per Ioannem Eupolemi patrem, [†]qui legationem de amicitia societateq; cum Romanis, obligat: atq; etiam legitima instituta publica abolens, nefarias consuetudines introducebat. Etenim cum sub ipsa arce gymnasium ultro constituisset, optimos quosq; adolescentum in partes suas pertrahens ^asub petasum ducebat. Eratq; Græcorum morū quoddam tam ardens studium, exoticorumq; institutorum accessio, propter summam impij, minimeq; pontificis Iasonis impuritatem, ut nulla iam amplius esset ad munia altaris sacerdotum pro-
1. Mach. 1. b pensio, sed contempto templo, sacrificijsq; neglectis, currerent ad fruenda nefaria spectacula, quæ in palæstra exhibebantur, & certamina disci, & patrios honores pro nihilo habentes decora Græca pulcherrima ducerent: quapropter grauis cir-
1. Mach. 8. c cumuenit eos calamitas, & quorum æmulabant instituta, quibusq; per omnia similes esse studebant, eosdem hostes, & pœnarum exactores habuerunt. Nam res minime leuis est, admisisse in leges diuinas impietatem. Sed hæc quod consecutum est tempus indicabit. Porro cum ludī quinquennales celebrarētur in Tyro,

^aVel, perterritus.

^bId est, ob lucrū suū aliud: uel, ut alterius rei accessionē impetraret: nisi malis, ut uetus interpres habet, ex redditibus alijs, siue causa aliorū reddituum.

^aIta uocatur pars palæstræ, in qua ephebi exercebantur.

^bUt scilicet eos hoc ludī lenocinio corrūperet, uel ob palæstram, in petasum fastigiata, uel q; in palæstra certantes petasati essent.

Lib. II.

ubi rex præfens aderat, misit eò Iason ille sceleratus spectatores Hierosolymis, quasi Antiochenfes essent, drachmas argenti trecentas in sacrificium Herculis deferentes. Rogabant tamen ipsi qui deferebāt has, ne erogarentur in sacrificium (q̄ minus conueniret,) sed in alium potius sumptum impenderentur. Missæ sunt igitur hæ, quod quidem ad missorem ipsum attinet, in sacrificium Herculis: propter eos autem qui deferebant eas, in fabricationes triremium. Cum autē Antiochus Apollonio Menesthei filio propter regis Ptolemæi Philometoris inaugurationē in Aegyptum missus, accepisset ipsum à commodis suis esse alienatū, de rebus suis tuto constabiliendis cogitans ea de causa lōppen profectus est, & peruenit Hierosolymam: magnificeq̄ receptus est ab Iasone & ciuitate obuiam egressis cum facibus & acclamatione, & inde his ita gestis cum copijs reuersus in Phœniciam. Exacto autem triennio Iason Menelaum supradicti Simonis fratrem misit ad regem, cum pecunijs ad eum deportandis, & cum perferendis mandatis quibusdam de rebus necessarijs: qui regi commendatus, postquam ueneratus est eum, per speciem potestatis pontificatum in sese transtulit, Iasone talentis argenti trecētis superato: acceptisq̄ mandatis regijs aduenit, nihil afferens summo pontificatu dignum, sed animos crudelis tyranni, & atrocis feræ gerens iracundiam. Et Iason quidem qui dolo suum ipsius fratrem circumscripserat, dolo circumscriptus ab alio, profugus in Ammanitidem regionem compulsus erat, Menelaus autem obtinebat principatum. Cæterū de promissis regi pecunijs nihil procedebat, quamuis Sostratus præfectus arcis eas exigeret. Penes hunc enim erat pecuniarum exactio. Hanc ob causam cum uterq̄ ad regem euocatus esset, Menelaus procuratorem pontificatus reliquit Lyfimachum fratrem suum, & Sostratus Cratetem præfectum Cyprijs. Dum hæc agebantur, accidit ut Tharsenses & Mallotæ seditionem mouerent, q̄ Antiochidi pellici regis dono essent dati. Cumq̄ rex protinus ad res componendas profectus esset, relicto procuratore Andronico, uno ex ijs qui pollebāt dignitate: Menelaus se commodam occasionem nactū ratus aurea quædam templi uasa depeculatus, Andronico largitus est, alijs Tyrum & in circumiacentes urbes uenum datis. Eam rem certo compertam Onias criminabatur. Receperat autem se in tutum asylum Daphnen, uicinā Antiochiæ. Qua de causa Menelaus seorsum nactus Andronicū orauit, ut Oniam interficeret. Cum igitur ille ad Oniam peruenisset, fide per dolum impetrata, interpositoq̄ iureiurando receptus, dextera data, (quamuis suspectus esset,) persuasit illi ut ex asylo procederet, statimq̄ peremit eum, nulla iuris reuerentia. Qua de causa non solum Iudæi perdoluerunt grauiter, sed multi ex alijs quoq̄ gentibus iniustam uiri cædem acerbe tulerunt. Ergo postq̄ rex è locis Ciliciæ reuersus est, qui in urbe erant Iudæi, adiuuantibus odio sceleris & Græcis, de immerita Oniæ cæde apud eum conquesti sunt. Quare Antiochus ex animo contristatus, commotusq̄ miseratione illachrymauit propter interfecti moderationem, multamq̄ morum concinnitatem: & ira inflammatus, è uestigio detracta Andronico purpura, tunicaq̄ discissa, per totā urbem in eundem locum ubi Oniam impiè trucidarat, circumducendum curauit impuratum hominem, & interficiendum, Domino condignas ab eo pœnas repetente. Porrò multis per urbem sacrilegijs commissis à Lyfimacho de cōsilio Menelai, fama q̄ rei diuulgata, multitudo aduersus eum, multo iam auro diuerse exportato, congregata est. Ibi Lyfimachus, cum turba concitata esset, & ira plena, armatis circiter tribus millibus, iniusta manuum uī cepit agere, duce quodam tyranno, affecta iam ætate, nec minus mente. Videntes ergo illi conatum Lyfimachi, alij correptos lapides, alij fragmenta lignorum, obuij q̄ pulueris quantum manu prehendiissent alij, in factionem Lyfimachi fruentem proijciebant: quibus multi uulnerati, pars etiam prostrati, omnes certe in fugam pulsi sunt, ipse uero sacrilegus iuxta ærarium interfectus.

Vel apparatus, et
instructiones.
ἡρωικία, q. d. pro-
pter celebritatē, qua
primum solio initia-
batur: al. ἡρωικία:
uel ob principatum,
de quo erat conten-
tio. Ioseph. lib. 1. bel-
li Iudaici cap. 1.

Vel, à cyprijs. i. à
mensuris, qui metien-
dis frugibus aliqui
præerat.

ἡρωικία.

ἡρωικία, q. d. pro-
pter celebritatē, qua
primum solio initia-
batur: al. ἡρωικία:
uel ob principatum,
de quo erat conten-
tio. Ioseph. lib. 1. bel-
li Iudaici cap. 1.

ἡρωικία.

terfectus. Cæterum iudicio de his cōstituto aduersus Menelaum, cum rex in Tyro præsto esset, tres uiri à senatu missi coram eo reum egerunt. Menelaus autem iam conuictus, pecuniarum quod satis esset, Ptolemæo Dorymenis filio pollicitus est, ut regem sibi cōciliaret. Itaq; Ptolemæus regem in atrium quoddam, quasi refrigerationis gratia seductum peruertit, ut Menelaum totius sceleris authorem criminibus absolueret, miseros autē illos, qui etiam si apud Scythas causam dixissent, culpa fuissent absoluti, morte damnaret. Itaq; confestim iniusta pœna affecti sunt, qui causam ciuitatis & populi, sacrorumq; uasorum egerant. Quamobrem Tyrij quoq; sceleris odio commoti, quæ ad funerandos eos pertinebant, magnificentissime suppeditarunt. Menelaus autem per auaritiā potentum, principatum retinuit, malitiosa insinuatione magnus ciuib; insidiator constitutus.

CAPVT V.

1. Mach. 1. b

4. Reg. 7. b
Esa. 13. a

Circa tempus illud cum Antiochus secundam expeditionem in Aegyptum suscepisset, cōtiguit per totam urbem, quadraginta ferè diebus, cerni per aërem discurrentes aurato habitu equites, & quasi cohortes armatas hastatorum, equorumq; ordinibus digestorum agmina, tum pugnas committi cominus, & concursus utrinq; simul & motus scutorū, ac spicula crebra, districtosq; gladios, telorum quoq; iactus, & micantia ornamenta aurea, omneq; genus loricas. Quapropter omnes ut bono forent ostenta precabantur. Sed cum falsus rumor emanauisset, uita excessisse Antiochum, Iason collectis non minus mille uiris, ad capiendam urbem repente uenit: & quamuis ciues conuolassent in muros, ad ultimū tamen cum urbs iam caperetur, Menelaus confugit in arcem, Iason autem suorum ipsius ciuium cædem edebat, nemini parcens, nec cogitans felicitatem contra suos infelicitatē esse maximam, sed arbitrans se de hostibus, non de ciuib; trophæa comparare. Principatum tamen non obtinuit, sed suscepto dedecore, (qui fuit insidiarum exitus,) fuga se rursus recepit in Ammanitidem.

1. Mach. 4. c

Tandem igitur infelicem adeptus uicissitudinē, in crimen uocatus apud Aretam tyrannū Arabum, ex alia in aliam urbem fugiens, eiectus ab omnibus, & odio habitus, ut legis proditor, atq; execratus ut patriæ ciuiumq; carnifex, in Aegyptū extrusus est. Et qui multos extorres patriæ fecerat, extorris perijt profectus ad Lacedæmonios, tanquam locum ibi tutum habiturus propter cognationem: & qui insepultos multos abiecerat, luctu caruit, neq; ulla exequiarum iusta, neq; patrium sepulchrum consecutus.

1. Mach. 1. c

Hæc cum rex ut gesta erant accepisset, defectionem meditari ludæam suspicatus est. Quamobrem efferato animo profectus ex Aegypto, urbe uicincta, imperauit militibus, ut nemini parentes tam obuios quosq; conciderent, q̃ eos qui se recepissent in domos, trucidarent. Cædebantur ergo tam iuuenes q̃ senes, uiri simul ac mulieres, pueriq; perimebantur cum iugulatione uirginum & infantium, adeo ut intra tres ad summum dies octoginta millia fuerint interfecta, quadraginta uero millia manu capta, nec pauciores interfectis diuenditi. His tamen non contētus, etiam sanctissimum totius orbis templum inuadere ausus est, idq; duce Menelao proditore legum simul & patriæ, & sceleratis manibus sacra uasa corripiciens, unaq; ea quæ ab alijs regibus ad amplitudinem & maiestatem decusq; loci consecrata fuerant, impijs manibus contrectans Antiochus, efferebatur insolentia & animo, non considerans Dominum propter peccata incolentium urbem ad breue tempus irasci, eoq; locum esse neglectum. Nam nisi contigisset illos multis peccatis inuolui prius, ut Heliodorus ille à Seleuco rege missus ad perscrutandum arariū, ita hic quoq; (ubi eodem erupit,) repente flagellatus, ab audacia fuisset absteritus. Sed non loci gratia gentem, sed gentis gratia locum Dominus elegerat. Ideoq; idem ille locus qui infortuniorum, quæ genti acciderunt, fuit particeps, postea beneficiorum quoq; Domini consors extitit: & qui per iram omnipotentis fuerat desertus, idem

Judith 5. d

1. Mach. 3. d

1. Mach. 1. b

1. Mach. 1. b

1. Mach. 1. b

1. Mach. 1. b

1. Mach. 1. b

1. Mach. 1. b

1. Mach. 1. b

1. Mach. 1. b

Lib. II.

D rursum reconciliato magno Deo, ad summam gloriam restitutus est. Antiochus igitur mille & octingentis ablatiis templo talentis quod primum abscessit Antiochia, praesuperbia terram nauigabilem, mare uero pedibus peruium effecturum se existimans: tanta erat animi elatio. Reliquit autem praefectos qui gentem affligerent, Hierosolymis quidem Philippum natione Phrygem, moribus eo ipso qui constituerat eum, feriozem: in Garizin autem Andronicum, & praeter hos Menelaum, qui grauius quam caeteri ciuibz imminerebat, alioqui hostili in ciues ludaeos animo. Misit insuper sceleratum principem Apollonium cum exercitu uiginti duorum milium, & cum mandatis, ut aetate militari praeditos omnes interficeret, mulieres autem & iuniores uenderet. Hic cum peruenisset Hierosolymam, pacificum se simulans, rem usque in sacrum sabbathi diem distulit, quo feriantes nactus ludaeos, cum recensum exercitus armati suis indixisset, egressos ad spectaculum omnes trucidauit, & in urbem cum armatis irruens, ingentem sperem multitudinem. Tum ludas Machabaeus decimus ipse secessit in desertum, ibique cum suis ferarum modo uitam agebat in montibus, & cibo herbarum uescens durabat, ne se cum caeteris impiaret.

CAPVT VI.

A Non multo uero post tempore misit rex senem quendam Antiochenum, qui ludaeos iura patria deserere compelleret, & usum legum Dei relinquere, quique profanato templo Hierosolymitano Iouis Olympii cognomen adderet, ei autem quod in Garizin erat, ut incolae loci eius ultro iam fecissent, Iouis hospitalis. Grauis erat haec uniuersis, & tristis sceleris introductio. Nam templum turpi luxu replebatur, & commensationibus gentium, quae desidebant inter scorta, & intra sacros parietes rem habebant cum mulieribus, quae minime conueniebat intro ferentes. Altare etiam rebus nefariis lege uetitis plenum erat, & praeterea neque sabbatum celebrare quisquam audebat, neque solenes dies patrios seruare, nec omnino ludaeum se profiteri. Ducebantur autem per acerbam uim, singulis mensibus, celebrando natali regis die, ad uiscerationem, & agitando Bacchanaliorum solenni cogebantur ludaei hedera coronati Baccho pompam ducere. Decretum insuper in uicinas Graecorum urbes est editum Ptolemaei instinctu, ut idem institutum & uisceratio contra ludaeos celebraretur: quod si qui minus in Graecorum instituta transire uoluissent, interficerentur. Palam igitur uidere erat urgentem miseriam. Duae mulieres productae, quae praepudia natorum suorum circumcidissent, suspensis de uberibus earum infantibus illis, per urbem circumductae sunt publice, & de muris praecipitatae. Alij quidam cum in proximas speluncas confugissent, septimum diem latenter celebraturi, indicati Philippo, flammis concremati sunt, quod propter maiestatem religiosissimae diei auxilium ferre sibi metipsis uererentur. Obsecro igitur eos qui in hunc librum inciderint, ne ob hos casus animu despondeant, sed reputent haec supplicia in genus nostrum non ad perniciem, sed ad castigationem eius esse constituta, praeterquam quod non multum temporis concessum esse impijs, sed eos poenas cito luisse, magni beneficij est indicium. Non enim sicut in alijs gentibus lenitate Dominus expectat, donec in eas ubi ad summum peccatorum euaserint, animaduertat, ita de nobis statuit: ne scilicet pro redundatibus ad summum peccatis nostris, poenas tandem a nobis repetat. Quapropter nunquam nobis suam subducit misericordiam, sed populum suum aduersis casibus castigando non derelinquit. Verum haec commonitionis gratia dicta sint a nobis haecenus, nunc flexu breui nobis ad narrationem redeundum est. Eleazarus quidam est primarius scribis unus, uir aetate iam prouecta, uultusque specie honestissima praeditus, aperire os, & carnem porcinam edere cogebatur. At ille gloriosam mortem uitae cum scelere coniunctae praesumptans, ad tormenta ultro accedebat insputabundus: quo pacto accedere oportebat eos, qui propter ea quae non fas est amore uitae gustauisse,

ἡ γὰρ λαοὶ.

Garizin mons Samariae.

Vel, etate prouectiores.

ἡ γὰρ λαοὶ.

Ita uetus interpres, Graeca tamen exemplaria uno consensu habent ἀδελφῶν.

1. Mach. 2. 6

1. Mach. 1. 6

Ioseph. Antiq. lib. 12, cap. 7.

ἡ γὰρ λαοὶ.

1. Mach. 1. 6

Prou. 3. b

Leuit. 12. a

Vel, tympanu, quod est tormenti genus.

uisse, laturi essent supplicium. Cæterum qui nefariæ uisceratiōi præfecti erant, ^E propter antiquam, quam habebant, uiri notitiam, seductum seorsum rogabant, ut sumptis quibus uti sibi liceret carnibus paratis à se, simularet se comedere de carnibus sacrificij ab rege imperatis, ut hoc pacto mortē effugeret, & propter ueterem cum ipsis amicitiam, humanitatem erga se consequeretur. At ille honesta inita ratione digna ætate sua, senectutisq; excellētia, tum cōtracta iam insigni canicie, atq; optima a puero ^E educatione, aut potius sanctæ & à deo cōditæ, sancitæq; legi consentanea, cito respondens, ad manes præire se, dixit. ^{1. Theff. 5. c} ¶ Non enim ætate nostra dignum est, inquit, simulare, unde multi adolescentium Eleazarum illum nonagenarium, in alienam religionē transisse existimantes, ipsi quoq; mea, propter breuem & minimi momenti uitam, simulatione atq; culpa seducantur, & ego mihi placulum labemq; senectuti contraham. Nam etiam si in præsentia hominum supplicia euasero, ^{Amos 3. a} illas tamen omnipotentis manus neq; uiuus effugero, neq; defunctus. Quamobrem nunc quidem uita fortiter excedēdo, me qualem senectute dignum est exhibuero: adolescentibus autem egregium reliquero exemplū ad mortem pro uenerandis sanctissimisq; legibus, prompte, animose, & alacriter obeundam. His dictis, se tormento protinus obtulit. Cum autem ij qui ducebāt eum, quam paulo ante pollicebantur beneuolentiam in maleuolētiā commutassent, propter su pradictos sermones, quam ipsi insaniam interpretabantur: propē iam inter uerbera moriturus ingemiscens, Domino, inquit, sancta cognitione prædito planē notum est me, cum possem mortem euasisse, duros perferre corpore dolores flagellatum, animo uero libenter ista propter religionem ipsius perpeti. Atq; hic quidem uitam hoc modo finijt, morte sua non solum iuuenibus, sed alijs quoque suæ gentis quàm plurimis, exemplo magnanimitatis, uirtutisq; monumento relicta.

CAPVT VII.

^{Leuit. 24. a} **C**Ontigit autem, ut & septem fratres unā cum matre comprehēsi, ^A suillam contra fas gustare cogerentur à rege, flagellis & taureis excruciatī: quorum unus uice omniū sic ait, Quid tandem exquirere uis, aut ē nobis sciscitari? Nam nos quidem mori potius parati sumus, q̃ leges patrias uiolare. Tum rex furore percitus, sartagine & lebetes iussit feruefacere: quibus feruefactis, protinus ei qui uice omnium loquutus fuerat, præcidi linguam imperat, eumq; cute detracta extremis mutilari, cæteris eius fratribus cum matre inspicientibus: deinde omnibus mēbris inutilem redditum igni admoueri spirantem adhuc iussit, & torreri sartagine. Porro dum uapor à sartagine se late diffunderet, illi cum matre se inuicem hortari ad moriendum animose, & sic dicere, Dominus deus uidet hæc, & reuera super nobis ^B recreatur: quemadmodum in edito publice cantico testificans Moses prodidit, cum diceret, ^{Deut. 32. e} ¶ Et super seruis suis recreabitur. Hoc modo cum primus ille mortem obijisset, & secundus duceretur ad illusionem, illi eum cute capitis ipsi cum capillis detracta, interrogabant, Essētne tandem comesturus, priusquā corpore membratim mutilando multaretur? At ille patria uoce respondens, Non, inquit, faciam. Quapropter & hic consequens tulit supplicium, ut ille primus, & extremum agens spiritum, ait, Tu quidem perniciosissime præsentem nobis uitam eripis, at ille rector mundi pro legibus suis morientes nos ad æternam uitam denuo suscitabit. Post hunc tertius, cum illuderetur, linguam quam poscebant, confestim protulit, & manus audacter protendens, animose inquit, Hæc ē cœlo accepi, hæc eadem sperno propter leges eius, à quo me spero rursum ea recepturum: ita ut ipse rex cum præsentibus animum miraretur adolescentis, qui pro nihilo duceret cruciatus. Hoc quoq; extincto, quartum isdem tormentis excruciabant, qui iam morti proximus sic est locutus, Optabile est humana spe relicta, fretos diuina expectare diuinitus in uitam esse reuocandos. Nam tui quidem nulla ad uitam erit restitutio. Quin-

^{δ' ἀναποφῆς, ἀναποφῆς}
alij legunt.

^{ἀναποφῆς}

^G Vel, tympano.

^{ἐν τῷ τῷ τῷ τῷ τῷ}
d' p m m.

Lib. II.

tus deinceps cum adductus torqueretur, ad regem respiciens, Tu quidem, inquit, in homines adeptus potestatem, cum caducus sis, quod tibi lubet facis: uerū ne putes genus nostrū esse à deo derelictū. Sed perge, & spectator esto ingentis potentiae eius, quomodo te & progeniem tuam sit cruciaturus. Post hunc sextus cum adduceretur iam moriturus, Ne temere erres, ait. Nos enim propter nosmetipsos hæc patimur, ut qui in nostrum ipsorum Deum peccauerimus, dum admiranda etiam perpetrata sunt. Tu tamen ne putes te impune esse abiturum, qui cum deo bellum gerere conatus sis. Supra modum autem mater admiratione & memoria felici digna est, quæ pereuntes tempore unius diei septem filios aspicere, propter spem in Domino collocatam, fortiter sustinuit. Nam singulos eorum uoce patria hortabatur, plena generosi spiritus, & foemineam cogitationē animo masculo suscitans, sic illos alloquebatur, Qualis fuerit ortus in utero meo uester ego nescio, nec uitam dedi uobis, neque etiam coagmentationis uestre elementa concinnaui. At uero mundi creator ille, qui conformauit originem hominis, & progeniei omnium ac spiritus author est, idem rursus uitam quoque uobis clementer redditurus est, qui nunc uos ipsos legibus ipsius posthabetis. Antiochus autem contemni se arbitratus, probrosam sibi uocem metuens, cum superesset adhuc natus minimus, non solum uerbis hortabatur eum, sed etiam iureiurando affirmabat se eum redditurum diuitem & beatissimum, si patria instituta deseruisset, atque adeo ipsum habiturum pro amico, & ei administranda negotia concediturum. Porro cum adulescens nihil moueretur, rex aduocatam matrem hortabatur, ut iuueni consiliū daret ad salutem: quæ cum multum instante eo se filio suasuram recepisset, ut accessit ad illum propius, crudelem tyrannum irridens, patria uoce sic est locuta, Miserere mei fili, quæ te nouē mensibus in utero circuntuli, quæ te lactaui tribus annis, quæ enutriui te, & ad hanc usque ætatem perduxī atque educaui. Postulo à te, fili, ut in cœlum suspiciens, terramque, & quæ in ea sunt contēplans omnia, & agnoscēs Deum ista condidisse ex nihilo, eodemque modo genus humanum esse ortum, carnificem istum non metuas, sed fratribus te dignū præbens mortem eligas, ut te per clementiam cum fratribus tuis recipiam. Hæc adhuc ea dicente, adulescens, Quem expectatis, ait: Imperio regis non obedio, sed audio præceptū legis quæ maioribus nostris per Moysen tradita est: tu uero omnis in Hebræos malitiæ inuentor, manus Dei nequaquam effugeris. Nos quidem hæc propter peccata nostra patimur, sed quamuis castigationis & correctionis gratia uiuus Dominus nobis aliquantisper irascatur, rursus tamen seruis suis reconciliabitur. Tu uero, o impie, & omnium hominum flagitiosissime, ne incerta spe fremens temere te ipsum efferas, seruis cœlestis Dei manum afferendo. Nondum enim iudicium omnipotentis inspectoris Dei effugisti. Nam fratres mei nunc breuem dolorem perpepsi, diuino perennis uitæ pacto continetur: tu uero iudicio Dei iustas superbie poenas daturus es. Equidem sicut & fratres mei corpus simul & animā pro patrijs legibus deuoueo, deum inuocans, ut se breui genti nostræ propitium exhibeat, tuque inter tormenta & flagella solum ipsum esse Deum confitearis, in me uero fratribusque meis ut desinat ira omnipotentis, quæ iuste in uniuersam gentem nostram effusa est. Tum rex furore percitus, se derisum acerbè ferens huic semagis quam cæteris sæuum exhibuit: & hic quoque per omnia Domino fretus mortem sancte appetijt: nouissimo uero loco mater filios morte subsecuta est. De uiscerationibus igitur, grauissimisque supplicijs hætenus.

CAP. VIII.

Porro ludas Machabæus, & qui se socios ei iunxerāt, latēter in castella ingressi, cognatos euocabant ad societatem: & adscitis ijs qui in Iudaismo perstiterant, ad sex millia contraxerunt. Inuocabant autem Dominum, ut afflictum ab omnibus populum respiceret, ut misereretur templi ab impijs hominibus profanati, misereretur

^d Vel, os, qui te & progeniem tuā cruciaturus est:

^e Id est, mira scelera: Alij æstia & æp habent, non, æstia xpi.

^e Vel, hominis natiuitatem instituit.

^f ne probro sibi foret si nihil profecisset tormentis.

Leuit. 11. 2
Deut. 14. 2

2. Mach. 9.

1. Mach. 2. a fereretur & labefactata, & propè iam solo æquandæ urbis, utq̃ clamantem ad se
 sanguinem exaudiret, & recordaretur iniustas innocentium puerorum mortes, fa-
 ctasq̃ nomini suo contumelias, atq̃ odium scelerum declararet. † Machabæus er-
 go collecta manu iam intolerabilis erat gentibus ira Domini conuersa in clemen-
 tiam. Nam urbes & castella improviso superuentu succēdebat, & opportuna lo-
 ca occupās nō paucos hostiū in fugam agēdo uincebat, ad huiusmodi insidias ma-
 xime utens adiumento noctium. Ergo fama uirtutis eius quocunq̃ dimanante,
 uidens Philippus uirum incrementis paulatim proficere, & crebras successuum ac-
 cessiones facere, ad Ptolemæum præfectū Cœlesyriæ scripsit, ut negotijs regis sub-
 ueniret. Is delectū protinus † Nicanorem Patrocli filium ē primarijs amicis unum
 misit, ad delendum uniuersum genus Iudæorum, attributis illi gentiū promiscuis
 non minus duobus millibus, adiūctoq̃ eidem Gorgia uiro imperatorio, rerumq̃
 bellicarum perito. Cum autem Nicanor tributum, quod duo millia talentorum
 conficiebat, regis causa pendendum Romanis statuisset ex captiuitate Iudæorum
 supplere: confestim ad maritimas ciuitates misit, qui emptores Iudaicorum manci-
 piorum euocarent, nonagena mancipia talento se distracturum pollicens, nec ex-
 pectans pœnas in se ab omnipotente consecuturas. Hac expeditione Nicanoris
 intellecta, cum Iudas inter suos euulgasset aduentum exercitus, quidam formido-
 losi & uindictæ Dei diffisi, seipsos subducendo diffugiebant: alij uero omnibus
 quæ reliqua habebant, diuenditis, unā precabantur Dominum, ut seruaret eos, quos
 impius Nicanor, priusquam esset adeptus, uendidisset. Quod si minus propter
 eos, at ob ea quæ maioribus ipsorum pactus esset, faceret: & propter uenerādum
 atq̃ magnificum nomen suum, quo censerentur. † Machabæus autem conuoca-
 tos socios, qui erant numero sex millia, hortabatur, ne hostes reformidarēt, † neq̃
 multitudinem gentium quæ iniuste inuaderent ipsos, metuerent: sed decertarent
 fortiter, ob oculos sibi ponentes nefariam in sanctum locum patratam ab ipsis in-
 dignitatem, & iniuriam ludibrio habitæ ciuitatis, dissipataq̃ maiorum instituta.
 Illi quidem armis confidunt, ait, & audacia, nos autē Deo omnipotente fidimus,
 qui potest & eos qui inuadunt nos, & totum mundum uno nutu deijcere. Ad hæc
 cum recitasset ipsis lata maioribus auxilia, † & illud quo sub Sennacherib centum
 octoginta millia perierunt, atq̃ prælium cum ipsis Galatis commissum in Baby-
 lonia, ubi cum ad rem gerendam octo millia cum quatuor Macedonum millibus
 conuenissent, Macedonibus hæsitatibus, ipsa millia octo, peremissent centum ui-
 ginti millia, propter auxilium sibi missum de cœlo, unde commoda plurima pub-
 lica fuissent consecuti. His uerbis cum illis animum addidisset, proq̃ legibus &
 patria moriēdi alacritatem, quadrifariam diuisit exercitum, fratribus suis Simone
 & Iosepho collocatis in utraq̃ acie præcedente, deinde Ionatha, attributis cuiq̃
 millenis & quingenis, & post hos Eleazar. Tum recitato sacro libro, cum adiu-
 torium Dei dedisset signo, † ipseq̃ ut dux primæ cohortis prælium cum Nicanore
 commisisset, opem ferente ipsis omnipotente interfecerūt hostium supra nouem
 millia: uulneribus autem affecerunt, membrisq̃ mutilauerunt maximam partem
 exercitus Nicanoris, omnes certe in fugam egerunt: & pecunijs eorum qui ad em-
 ptionem ipsorum aduenerant, potiti, ubi eos quantū satis erat persecuti sunt, tem-
 pore interclusi se receperunt. Erat enim pridie sabbathi, quā ob causam non diu
 sunt eos persecuti: sed lectis armis hostium spolijsq̃ detractis sabbatho se dedide-
 runt perq̃ studiose laudes agentes & gratulantes Domino, qui ad eum diem ser-
 uasset ipsos, prima misericordiæ in ipsos extillatione. † Exacto uero sabbatho par-
 te spoliolum diuisa in damna passos, & uiduas ac pupillos, reliqua inter se & libe-
 ros distribuerunt. His peractis cum indicta supplicatione publica orassent mise-
 ricordem Dominū, ut se seruis suis perfecte placatum exhiberet: impressione con-

† ἐκείνους, ἡμῶν δ. οὐκ.

† ἐκείνους.

† ἐκείνους, ἡμῶν δ. οὐκ. in emendationibus exemplaribus.

† ἐκείνους, ἡμῶν δ. οὐκ. ἐκείνους, ἡμῶν δ. οὐκ. ἐκείνους, ἡμῶν δ. οὐκ.

† ἐκείνους, ἡμῶν δ. οὐκ. ἐκείνους, ἡμῶν δ. οὐκ. ἐκείνους, ἡμῶν δ. οὐκ.

† ἐκείνους.

† ἐκείνους.

Lib. II.

iunctim facta partiū Timothei & Bacchidis interfecerunt super uiginti millia, munitionibusq; præaltis perq; feliciter expugnatis plurimam prædam distribuerunt æquis inter se, damnaq; passos, tum pupillos & uiduas ac senes factis partibus. Arma deinde hostium diligenter collecta in opportuna loca reposuerunt, & reliquam spoliū partem amiserunt Hierosolymam. Interemerunt autem & Philarchen partes Timothei secutum uirum impurissimum, qui perq; infestus fuerat ludæis: cumq; celebrarent epinicia in patria, Callisthenem qui sacras portas succenderat, cum in quasdam ædículas perfugisset, subiecto igne cremauerunt. Ita ille dignam mercedem recepit impietatis, Nicanor autem ille conscleratissimus, qui mille negotiatores euocarat ad uenditionem ludæorum, ab ijs quos apud se minimo æstimabat, diuino auxilio afflictus, deposito magnifico uestitu per mare Mediterræneum serui fugitiui modo, ipse sibi solitudinis author, perfugit Antiochiā, amisso exercitu, & re supra modum infelicitè gesta. Et qui receperat se Romanis tributum de captiuis Hierosolymitanis confecturum, is ludæos propugnatorem habere nunciauit, eoq; inuictos esse ludæos, quod sequantur leges ab ipso constitutas.

CAPVT IX.

A Odem ferè tempore Antiochus se è Persicis regionibus ignominiose receperat. Nam quam dicunt Persepolim ingressus, cum tentasset templum exoliare sacrilegio, & ciuitatem opprimere, & ideo concitatum uulgus ad præsidium armorum confugisset: cōtiguit ut Antiochus ab indigenis in fugam actus turpi receptu discederet. Cumq; iam esset circa Ecbatana, accepto de rebus Nicanoris & Timothei ut gestæ essent, nuncio, ira incensus meditabatur etiam eorum qui fugarent eum, malitiam ludæis imputare. Quapropter iussit aurigam iter assidua concitatione conficere, cœlesti utiq; iudicio ipsum urgente, qui tam superbe dixisset, se Hierosolymam, ubi eò peruenisset, facturum commune sepulchrum ludæorum. At [qui conspiciit uniuersa] omnipotens dominus Deus Israelis ipsum infamabili cæcoq; malo tetigit, ut uerba adhuc facientem eum dolor uiscerum immedicabilis, & acerbi interaneorum cruciatus caperēt: & quidem iuste admodum, quippe qui multis & nouis cruciatibus uiscera aliorum torssisset. Ille tamen arrogantia sua non desistebat, sed superbia magis intumescibat etiam, ignem spirans animo in ludæos, & profectiōnem accelerare iubens. Accidit autem ut curru, dum impetu fertur, decideret, grauiq; casu affectus omnibus membris corporis discrucietur. Ergo qui modo se maris fluctibus imperaturum existimabat, ob insolentiam homine altiore, & statera se montium iuga putabat libraturum, is humi deiectus ferebatur gestatorio, palam in se Dei potentiam ostendens omnibus tantam, ut impiū corpus eius scateret uermibus, & uiui caro cum doloribus atq; cruciatibus dilaberetur, foetorq; putredinis eius toti grauis esset exercitui, adeo ut qui paulò ante sydera cœli contingere sibi uidebatur, eum propter intolerabilem odoris grauitatem gestare nemo posset. Ibi demum cœpit ingenti sua superbia desistere sauciatus, & doloribus diuino flagello per singula momenta augescantibus in cognitionem sui descendere: tandemq; ne ipse quidem iam foetorem suum ferre ualens, ita locutus est, Deo subiectum esse iustum est, non autem se ei superbis cogitationibus exæquare. Orabat autem scelestus ille Dominum iam non miseretur eius, dicēs, se sanctam illam urbem, quam solo æquaturus, & commune facturum sepulchrum petere contēdisset, redditurum liberam: & ludæos, quos ne sepulchro quidem dignari, sed auibus cum liberis diripiēdos, ac feris obijcere decreuisset, eos omnes facturum pares Atheniensibus: templum etiam sacrosanctum, quod expoliasset antea, pulcherrimis condecoraturum donarijs, & sacra uasa redditurum omnia, eaq; multiplicata, atq; item imperatos ad sacrificia legitimos sumptus è suis redditibus præstaturum. Ad hæc etiam ludæum se fore, locumq; habitabilem

*ἐν ἀρχῇ, αὐτὸς ἐν ἀρχῇ
ἦν.*

ἐν ἀρχῇ.

*τὰ μὲν non est in
correctioribus.*

1. Mach. 6. 2

1. Mach. 5.

Ag. 15. d

1. Mach. 2.

bitabilem omnem prædicando potētiam Dei obiturum. Cæterum non desinen-
tibus doloribus, q̄ iustum Dei iudicium eum inuasisset, de rebus suis desperans,
subiectam scripsit ad ludæos epistolam, supplicantis in modum, hæc continētem,
Optimis ciuibus ludæis plurimam salutem, sanitatem ac felicitatem rex & impera-
tor Antiochus. Si ualeatis, & liberi acres uestre ex sententia uestra se habent, Deo
sanè gratias ago maximas, in coelo spem reponens: cæterum ego grauius afficior.
Benignè autem recordatus amplitudinis uestre & beneuolentię, dum è Persicis re-
gionibus reuertor in grauem morbum delapsus, factu necessarium duxi, ut com-
muni omniū securitati consulerem: non q̄ rebus meis desperem, (nam magna spe
ducor me morbo liberatum iri,) sed q̄ cogitem patrem quoq̄ meum, quibus tem-
poribus in superiores regiones exercitum duxit, successorem sibi constituisse, ut si
quid præter expectationem accidisset, aut acerbius quid fuisset nunciatum, qui re-
gionem incolunt, cui rerum summa commissa esset scientes, non perturbarentur:
præterq̄ q̄ consideraui confines principes & regno uicinos occasione intentos re-
rum euētum expectare. Filium itaq̄ Antiochum regem designaui, quem sæpe in
superiores satrapias recurrrens plærisc̄ uestrum commisi atq̄ commendaui. Ad
eum quoq̄ subiecto exemplo scripsi. Oro itaq̄ uos atq̄ postulo, ut memores be-
neficiorum publice & priuatim, præsentem quisq̄ beneuolētiā mihi, & filio con-
seruetis. Confido enim eum moderate & humaniter sequendo uoluntatē meam
uobis usurum. †Cæterum homicida ille, & in Deum contumeliosus pessime affe-
ctus, quibus utiq̄ modis affecerat ipse alios, peregre uitam finiuit in montibus fa-
to miserrimo: corpus autem abstulit Philippus unā cum illo educatus, qui filium
Antiochi metuens, se in Aegyptū contulit ad Ptolemæum Philometorem. X.

Machabæus autem & sui Domino fortunante, recepto templo & urbe, in
foro extructas ab alienigenis aras, atq̄ itē delubra demoliti sunt: cumq̄ ex-
purgato templo altare aliud constituissent, concepto de ignitis lapidibus igne sa-
crificium ac suffimenta, post tempus biennij & sex mensium, instaurarūt, & lucer-
nas panumq̄ proponendorum seriem adornarunt. Hæc cum fecissent proni in
uentrem humi prostrati precabantur Dominū, ne iterum in talia mala inciderent,
sed si quando peccauissent, clementer castigarentur ab ipso, nec contumeliosis in
Deum aut barbaris gentibus dederentur. Porro contigit, ut qua die templum ab
alienigenis profanatum fuit, eadem die eiusdem templi expiatio celebraretur, quæ
erat †uicesimaquinta eius mensis qui dicitur Casleu, quo dies octo lætitia transege-
runt tanquam tabernaculorum festos, recordantes ut non ita pridem solenne ta-
bernaculorum in montibus & spelūcis more ferarum egissent. Thyrsos itaq̄ &
pulchros ramos, atq̄ item palmas tenentes, hymnq̄s canebant ei, qui successum de-
disset ipsis, ad locum suum repurgandum, & publico decreto ac plebiscito, dies eos
omni genti ludæorum singulis annis agendos constituerūt. Atq̄ quod quidem
attinet ad obitum Antiochi, qui appellatus fuit Illustris, †ita se res habet: nunc ue-
ro Eupatoris Antiochi, qui filius fuit illius impij, res gestas narremus, †consecuta
continuo bellorum mala compendiose perstringentes. Is regnum adeptus, Ly-
siam quendam rebus gerendis præfecit, & præfectū Cælesyriæ Phœniciaq̄ sum-
mum constituit. Nam Ptolemæus ille Macron dictus, in primis iustitiæ erga lu-
dæos seruandæ, ob illatam ipsis iniuriam, studiosus, meditatusq̄ pacem cum ipsis
colere, cum ea de causa apud Eupatorē delatus esset ab amicis, & proditor frequen-
ter diceretur, q̄ Cyprum sibi cōmissam reliquisset, & se contulisset ad Antiochum
Illustrē: cumq̄ nulla esset honorifica potestate, præ mœrore animi uitam uene-
no finierat. Gorgias autem in præfecturam locorum missus cōductitium alebat
exercitum, & bella aduersus ludæos crebra moliebatur: cumq̄ eo simul etiam Idu-
mæi, cum opportunas munitiones obtinerent, ludæos exercebant, & ijs qui Hie-

^a Vel, instinctu Do-
mini.

^b Et sex mensū, non
est in omnibus Gra-
cis.

^c Vel, ipsa coniuncta
bellis mala.

Dan. 8. 8

1. Mach. 4.

1. Mach. 4. f

1. Mach. 9.
1. Mach. 6.

Lib. II.

Drosolymis extorres pulsi fuerant, adscitis, bellis mouendis erant intenti. [†]At qui Machabæum sequebatur, cum habita supplicatione Deum, ut auxilio sibi foret, orassent, aduersus Idumæorum munitiones contenderunt, easque adorti ui locis captis, omnes qui in muris pugnabant ulti, obuios quosque interemerunt, trucidaruntque non minus viginti millia. Cum autem in duas arces perque ualidas, & omnia que tolerandæ obsidioni essent habentes, confugissent haud minus quam nouem millia, Machabæus Simone & Iosepho, itemque Zachæo, & cum eo satis multis ad horum obsidionem relictis, ad urgentia magis loca se contulit. Tum militum Simonis qui dam auaritia ducti, à quibusdam eorum qui arces illas tenebant, corrupti sunt, & acceptis septuaginta drachmarum millibus dilabi quosdam sunt passi, quos Machabæus, ubi factum cognouit, congregatis proceribus populi, accusatosque pecunia fratres, hostibus contra se dimissis, uendidissent, & proditoris conuictos interfecit. Deinde duas illas arces confestim expugnauit, & re armis atque manibus per omnia feliciter gesta, in ambabus munitionibus plusquam viginti millia peremit. [†]Timotheus autem antea uictus à ludæis, contracto conductitiorum militum exercitu quam plurimo, collectoque Asiatico equitatu non pauco, ut armis subacturus ludæam, adueniebat. Quare qui sequebantur Machabæum, propinquante iam illo se [†]ad supplicandum Deo conuerterunt, & humo iniecta capitibus, lumbisque accinctis cilicio, ad basim altari oppositam prostrati orabant, ut placatus ipsis hostem se exhiberet hostibus ipsorum, & infestum opponeret infestis, [†]ut lex palam polliceretur. Defuncti hac precatione sumptis armis ab urbe processere longius: & ubi propius hostem uentum est, restitere, donec aurora se iam primum diffundente, pugnam utriusque commiserunt, [†]hi quidem sponsione successus, uictorieque cum uirtute coniunctæ fretum habentes ad Dominum perfugium, illi uero magistrum ad certamina animum statuentes. Porro acri iam pugna [†]conspecti sunt, hostibus residentes equis auro frenatis, quinque insignes de cælo uiri, (quorum duo ludæos præcedebant,) qui interceptum in medio Machabæum omnibus armis suis protegentes conseruabant inuulneratum, in hostes autem tela & fulmina iaciebant. Quapropter errore uisus confusi, & pleni perturbatione, cadebant, & cæsis eorum uiginti millibus quingentis & sexcentis equitibus, ipse Timotheus perfugit in præsidium perque munitum, nomine Gazaram, cui Chareas præerat. Id præsidium Machabæani per quatuor dies obsederunt alacres: cumque qui intus erant loci præcipitio confisi supra modum impias contumelias, uocesque infandas iactarent, quinto & uicesimo iam illucescente die, iuuenes Machabæani, ob impias contumelias accensi animis, impetum ad muros uiriliter fecerunt, feroci animo obuiam quenque trucidantes: itemque alij qui simul ascenderant inter confligendum cum ijs qui in præsidio erant, turres succendebant, & immixtis ignibus obtrectatores numinis illos uiuos concremabant, portas concidentibus alijs, & recepta reliqua acie urbem occupantibus. Timotheum quoque [cum præsidium biduo toto uastassent,] in quodam cauo latitantem peremerunt, atque etiam fratrem eiusdem Chæream, & Apollopheanem. His gestis hymnis & gratulatione celebrabant Dominum, qui uictoria ipsis data, Israellem affecisset ingenti beneficio.

CAP. XI.

Porro pauco admodum post tempore Lysias [†]procurator regis, & cognatus, præfectus administrationi rerum, res ita gestas admodum ferens grauiter, collectis octoginta circiter millibus, & uniuerso equitatu, expeditionem suscepit aduersus ludæos, cogitans se urbem domicilium Græcorum facturum, templumque [†]cut cætera gentium delubra [†]quaestuosum, & uenale singulis annis sacerdotium redditurum. Potentia itaque Dei nequaquam perpenfa [†]ferox his peditum myriadibus, equitumque millibus & octoginta elephantis ingressus ludæam, admotis ad Bethsuram castris, premebat eam in loco munito sitam, & circiter quinque stadia distantem

[†]Al. 25. millia.

[†]vel, proditores factos.
[†]καταδύει.

[†]καταδύει, al. καταδύει.

[†]καταδύει.

[†]καταδύει.

[†]καταδύει.

1. Mach. 5. a

1. Mach. 5. d
2. Mach. 8. e

2. Mach. 11. b

Deut. 28. 2

2. Par. 32. b

4. Reg. 6.
2. Mach. 3. d
11. b
3. Mach. 5.

2. Mach. 10. b

Iob 2. b

Esa. 36. b

2 Mach. 10. c distantem à Hierosolymis. Machabæani uero ut illum obsidere præsidia cogno-
2 Mach. 3. d
10. c
3. Mach. 5. uerunt, ipsi simul & plebs cum lamentis & lachrymis Domino supplicabant, ut
 bonum angelum mitteret Israeli ad salutem: cumq; primus ipse Machabæus sum-
 ptis armis alios adhortatus esset, ut unà cum eo periculum subirent ad auxiliū fra-
 tribus suis ferendum, coorti unà alacres profecti sunt. Nondum procul ab Hie-
 rosolymis aberant, cum eques amictu candido, quassans armaturam omnem au-
 ream, præcedere ipsos uisus est. Tum deo misericordie gratulati, omnes cōfirma-
 ti sunt animis, adeo ut parati essent non solum homines, sed feras etiam crudelissi-
 mas, murosq; ferreos confodere, & procederent instructa acie, utpote misericor-
 dia Domini in se, nacti coelestem adiutorem. Ergo leonino impetu irruentes in
 hostes, prostratis peditum undecim millibus, & equitum mille sexingentis, in fu-
 gam omnes uerterunt, & pleriq; nudi euaserunt acceptis uulneribus, ipseq; Lysias
 turpi fuga sibi consuluit. Cæterum non incallidus homo, secum quid accepisset
 detrimenti reputans, & inuictos esse intelligens Hebræos, omnipotente deo ipsis
 auxiliante, oratores de pace in quascunq; iustas leges conficienda misit, se regē sua-
 dendo in amicitiam eorum pertracturum. Machabæus itaq; utilitati consulens,
 omnia Lysias postulata annuit, q; rex concessisset quæcunq; ipse datis ad Lysiam
 literis ludæorū causa petierat. Nam scriptæ fuerunt à Lysia literæ ad ludæos hoc
 argumento, Lysias populo ludæorum salutem. Ioannes & Absalom legati uestri,
 qui subiectum uobis rescriptum reddiderint, ad nos de ijs quæ eo continentur, re-
 tulerunt. Quæcunq; igitur ad regem referenda fuerūt, ego ei exposui, qui ea quæ
 licuit, concessit. Quod si rebus nostris beneuolentiam conseruaueritis, in poste-
 rum quoq; studebo uobis author esse beneficiorum. Cæterum de his singillatim
 mandata dedi, tam his q; meis legatis, quæ uobis referant. Valete. Anno centesi-
 mo quadragessimooctauo. Dioscorinthei uicesimaquarta die. Regis autem epi-
 stola hæc cōtinebat. Rex Antiochus fratri Lysias salutem. Postquam pater noster
 in deos relatus est, nos uolentes eos qui regno nostro subiecti sunt, rebus priua-
 tis suis deditos uitam tranquillam agere, cum audissemus ludæos nō probare de-
 mutatam à patre ad ritus Græcorū religionem, sed suis malle uiuere institutis, eoq;
 sibi iura sua concedi postulare: uolētes, inquam, hanc quoq; gentem esse quietam,
 constituimus ut templum ipsis restituatur, & publicis maiorum suorum utantur
 institutis. Recte igitur feceris, si miseris ad eos, e quibus dextera data nostram co-
 gnoscant uoluntatem, ut bono sint animo, suisq; sibi uendicatis læti fruantur. Ad
 gentē autem epistola regis talis erat. Rex Antiochus senatui ludæorum, cæterisq;
 ludæis salutem. Si ualetis, ita est ut uolumus, nos quidē ualemus. Retulit ad nos
 Menelaus cupere uos redire ad uestras proprias possessiones fruendas. Redeun-
 tibus igitur, usq; ad tricesimam mensis Xanthici diem, fide publica dabitur pote-
 stas ludæis, ut utantur suo uictus genere. Legibusq; pristinis, ut nemo eorum ullo
 modo obturbetur. De ijs quæ latent nos Menelaum quoq; misi, ut uobis sit so-
 latio. Valete. Anno centesimo quadragessimooctauo, mensis Xanthici quintade-
 cima die. Miserunt autem & Romani epistolam ad ludæos hæc complectētem.
 Quintus Memmius, & Titus Manlius legati Romanorum, populo ludæorum sa-
 lutem. Quæ Lysias cognatus regis indulxit uobis, nos quoq; probamus: de quibus
 autem ad regem referendum putauit, de ijs sinito consilio confestim aliquem mit-
 tite, ut sicut uobis congruit decernamus, nos enim Antiochiam accedimus. Ideoq;
 festinato mittite aliquos, unde nos quoq; qua sitis sententia cognoscamus. Vale-
 te. Anno centesimo quadragessimooctauo, die mensis Xanthici quintadecima.

c. 1. a. 1.

d. vel, concessit ad su-
 peros.
 e. βασιλεὺς.

f. πρὶ τῶν ἐκκλησιῶν.
 Alij iungunt præce-
 dentibus ita, ut nemo
 eorum ullo modo ob-
 turbetur de ijs quæ
 per ignorantiam ad-
 missa sunt.
 g. ἡμεῖς δὲ βασιλεὺς. Cor-
 rectiores tamen ha-
 bent ἡμεῖς δὲ βασιλεὺς.

CAPVT XII.

Hls ita tactis pactionibus, Lysias ad regem se contulit, ludæi uero agris suis co-
 lendis dabant operam. At præfecti locorum Timotheus & Apollonius Ge

Lib. II.

mæi filius, tum Hieronymus ac Demophon, & præter hos Nicanor ille Cypriarcha, non sinebant eos trāquillo statu quietem agere. Præterea autem Ioppitæ huiusmodi nefas perpetraverunt. Cum habitantes apud se Iudæos hortati essent, ut exhibitas à se scaphas cum uxoribus ac liberis conscenderent, quasi nullas haberent cum eis inimicitias, & hi^a secundum publicum ciuitatis decretum, ut qui paci stude-
rent, nec quicquam suspicarentur, acquieuisent, in altum prouectos numero non minus ducentos submerferunt. Quam crudelitatem in gentem suam ut Iudas cognouit designatam, arma capere iussis uiris quos apud se habebat, cum iustum iudicem Deum inuocasset, aduersus interfectores fratrum contēdit, & portu noctu incenso, scaphisq; combustis peremit quos ibi nactus est eodem loci confugisse.
B Cæterum urbe exclusus abscessit, ut qui denuo rediturus esset, & uniuersam Ioppitarum ciuitatem extirpaturus. Cum autem cognouisset Iamnienses idem facinus aduersus habitantes apud se Iudæos cōcepisse, eos quoq; noctu aggressus, portui & classi ignem intulit tantum, ut fulgor incēdij Hierosolymam usq; reluceret, per stadia ducenta quadraginta. Inde cum abscessisset nouem stadijs, irruerūt in eum aduersus Timotheum iter facientem, Arabum quinq; nō minus millia, cum quingentis equitibus, commissaq; acri pugna, cum Iudæ pars ope diuina rem gefisset feliciter, uicti^b Nomades Arabes dextris datis pacisci petebant cum Iuda, pecora se daturus, & reliquis in rebus opem ei laturos pollicentes. Iudas autem reuera sibi utiles eos in multis existimans, pacem habere cum ipsis acquieuit, illiq; fide cum dexteris accepta, in tabernacula sua rediere. Aggressus est etiam urbem quandam ponte ualidam, murisq; circummunitam, quam nomine Caspin omnis generis promiscuæ gentes habitabant. Huius incolæ cum munitione murorum impositoq; comœatu freti, se peruicaciores exhiberent Iudæ militibus conuitiando, & iactando impias contumelias, dictuq; nefaria, Iudæ milites inuocato magno mūdi dominatore,† qui sine arietibus, apparatuq; machinarum temporibus Iosue
C lericho subruit, impetu muros ferociter inuaferunt, & urbe fauore Dei capta, tot sine numero cædes edidit, ut adiacens lacus, qui duo stadia latitudine obtinebat, sanguine plenus fluere uideretur. Inde confectis stadijs septingētis quinquaginta, in Characa ad Tubiaenos dictos Iudæos peruenere: & Timotheum quidem in locis illis nonprehenderūt, (nam is tum infecta re inde discesserat,) sed cum præsidium quodam in loco reliquisset perq; ualidum, Dositheus & Sosipater duces partium Machabæi profecti, quæ Timotheus in præsidio reliquerat, amplius
D decem uirorum millia interemerunt. Machabæus autem instructo exercitu suo, cohortibusq; turmatim dispositis, contēdit aduersus Timotheum, qui apud se habebat centum uiginti millia peditum, equitumq; duo millia quingentos. Cognito autem aduentu Iudæ Timotheus, emisit mulieres & pueros cum reliquis impedimentis in præsidium Carnium dictum, q; locus esset oppugnatu, accessuq; difficilis, propter locorum omni ex parte angustias. Porro ubi se prima Iudæ cohors ostendit, terror hostibus iniectus est pauorq;, ostendēte se eo qui cōspicit omnia, incessit tantus, ut in fugam uersi, alij alio ferrent impetu, crebriq; læderētur à suis,† & gladiatorum suorum mucrone confoderentur: dumq; Iudas eos ardentiori contentione persequitur, & concidit sceleratos, ad triginta millia uirorum interemit. Timotheus uero cum incidisset in Dositheum & Sosipatrum, admodum ueteratorie rogabat, ut uiuum se dimitterent, eo q; parentes multorum, quorundā etiam
E fratres haberet: futuræ ut hi negligenterentur, si ipse occisus fuisset. Cum ergo fidem multis impetrasset, pactusq; esset se restitutum illos illæfos, propter fratrum salutem eum dimiserūt. Deinde Machabæus perrexit ad Carnion & Atargateum & ibi uiginti quinq; millia hominum interfecit. His fugatis & profligatis, Iudas exercitum duxit ad Ephron urbem munitam, quam Lyfias & magna diuersarum
gentium

^a Iudæi.

^b Nomades Arabes.

^c Iudæi, al. Iudæi.
Iudæi, in uallum.
Iudæi, in uallum.

^d Iudæi, al. Iudæi.

Iud. 7. f.
1. Reg. 14. c.
2. Par. 20. d.

1. Mach. 5. e.

99 2

Lib. II.

eius facta essent, in Iudæos exempla editurus. [†]Quare cognita Iudas populo edi-^{2. Mach. 10. e}
xit, ut die nocteque Domino supplicaret, ut si quando aliās, nunc maxime succurre-
ret de lege, patria sacroque templo periclitantibus, nec populum qui nuper paululum
^{vel maledictarum aut dirarum.} D respirasset, iugo infamium gentium subijci pateretur. Hoc cum fecissent unā o-
mnes, & misericordem Dominum cum lacrimis & ieiunijs, per tres dies assidue pro-
strati inuocassent, Iudas adhortatus eos praesto esse iussit: ipse uero seorsum cum
senibus consilium cepit, ut priusquam exercitus regis Iudæam inuaderet, urbeque
potiretur, egressi ope diuina de summa rerum decernerent. Commisso itaque do-
minatori mundi negotio, hortatus suos, ut pro legibus, pro templo, urbe, patria,
E ciuitateque fortiter, & ad mortem usque dimicarent, castra circa Modin collocauit, da-
taque suis pro tessera Dei uictoria, cum lectis ualidissimis iuuenibus noctu irruit in
tabernaculum regium, & in castris quatuor millia uirorum interfecit, & praeter hos
<sup>Corre-
ctiores, dicitur, al.
quatuordecim mil-
lia.</sup> † principem elephantum, cum omni turba cotubernali. Breuiter castris terrore tu-^{1. Mach. 6. f}
multaque repletis, re feliciter gesta, recessit. Dilucescente iam die designatum est hoc
facinus, propter opitulamentum ei defensionem Domini. Cæterum rex audaciae Iu-
dæorum gustu iam capto, loca artibus attentas castra admouit † ad Bethsuram mu-^{2. Mach. 11. a}
F nitum praesidium Iudæorum. Fugabatur tamen, offendebat, & atterebatur. Iis
autem qui in praesidio erant Iudas commeatum summittebat. Porro erat in exer-
citu Iudaico Rodocus, qui inquisitus, deprehensus, uinculis mandatus est. Rex col-
loquio cum Bethsuræis per interpretem habito, dexteram dedit & accepit, discessit,
praelioque cum Iuda commisso, succubuit. Cumque cognouisset Philippum Antio-
chiae † in rerum administratione relictum descivisse, perturbatus suppliciter se sum-^{1. Mach. 6. b}
misit Iudæis, iurauit in quascunque conditiones, pacem inire, sacrificium fecit, hono-
rem detulit templo, locum benignitate profecutus est, & Machabæum amplexatus.
G Praefectum reliquit a Ptolemaide ad Gerrhenos usque Hegemonidem: cumque uenisset
Ptolemaidem, & Ptolemenses propter pacta se gereret acerbius, (indignabantur
enim † conditiones per nefas esse uiolatas) consedit suggestum Lysias, rem com-^{1. Mach. 6. g}
mode excusauit, persuasit, pacatos ac beneuolos reddidit, abscessit Antiochiam.
Hoc modo se habuit regis expeditio & receptus.

CAPVT XIII.

A Exacto autem triennio cum Iudæa nuntiatum esset, Demetrium Seleuci filium ^{1. Mach. 7. a}
inuentum Tripolitano portu cum ingentibus copijs & exercitu, interfecto An-
tiocho & eiusdem procuratore Lysia, regionem obtinuisse, Alcimus quidam olim
summus pontifex, sponte autem pollutus temporibus promiscui commercij, cogi-
tans nullam sibi reliquam esse uiam prosperitatis, neque ad sanctuarii accessum am-
plius, uenit ad regem Demetrium anno centesimo quinquagesimo primo, offerens
ei coronam auream, ac palmam simul & solennium templi ramorum aliquos. Atque
illo quidem die silentium egit, tempus autem nactus infaniae suae commodum, cum
in concilium aduocatus esset a Demetrio, & interrogatus, quo in statu essent, aut
quibus consilijs uterentur Iudæi, hæc respondit, Qui ex Iudæis dicuntur Asidæi,
B quorum dux est Iudas ille Machabæus, bellis seditionibusque mouendis intenti, re-
gnum tranquillitate frui non patiuntur. Quapropter ego dignitate maiorum meo-
rum, summo pontificatu, dico, exutus, huc me nunc contuli, primum quidem quod com-
modis regis sincere studeam, deinde etiam ut ciuibus meis consulam. Nam præ-
iniquitate supradictorum genus uniuersum nostrum non parua dispendia patitur.
Quæ cum tu rex cognoris singula, regioni ac circumuento generi nostro, pro tua
omnibus obuia humanitate, consule. Quandiu enim Iudas supererit, pacem dari
rebus impossibile est. Talia ubi dixit iste, reliqui protinus amici hostili in Iudam
animo inflammare Demetrium, adeo ut accerferet confestim Nicanorem, qui ma-
gister elephantorum erat, & designatum in Iudæam ducem mitteret cum manda-
tis, ut interfecto Iuda, focisque eius dissipatis, Alcimum summum maximi templi
pontificem

[†] Alij is additum ha-
bent, sub annum.

pontificem constitueret. Tum quæ ludam ex ludæa fugarāt gentes gregatim ad Nicanorem confluebant, ludæorum infortunia & calamitates felicitati sibi fore arbitratī. Hi uero intellecto aduentu Nicanoris, gentiumq; aduersus se expeditio-
 ne, puluere conspersi supplices orabant eum, qui confirmauisset populum suum æternitati, suasq; partes claris uisis semper adiutauisset: deinde iussu ducis protinus inde profecti, ad uicum Dessau, in colloquium ad illos ierunt. Ibi Simon ludæ frater cum uenisset in congressum Nicanoris, nonnihil propter subitum hostium silentium contritus est. Nicanor tamen cum audisset qua fortitudine, & in certaminibus pro patria obeundis animi audacia præditi essent ludæ socij, sanguine decernere formidabat. Quamobrem Posidoniū & Theodotum atq; Mathiam misit, qui dexterarum darent, & acciperent. Cæterū agitata diu super his consultatione, cum dux rem retulisset ad multitudinem, cōsentientibus omnium suffragijs, pactis annuerunt. Diem autem colloquio seorsum inter se habendo constituerant, qua die processit utrinq; dux, sellæq; sunt positæ: cumq; ludas armatos locis opportunis disposuisset, paratos ne qua fortē ab hostibus repente oriretur iniuria, pactum inter se colloquium habuerūt. Deinde Nicanor Hierosolymis moratus est, absurdi nihil patrauit, collectam gregatim multitudinem dimisit: ludæ, quem in oculis semper habebat, ex animo fauens, rogauit ut uxorem duceret, & liberis daret operam: uxorem duxit, quietus fuit, uixitq; comiter. Alcimus autem ut uidit mutuam inter hos beneuolentiam, & initas inter eos pactiones cognouit, profectus ad Demetrium retulit illi, Nicanorem animo à cōmodis ipsius esse alienatum, ut qui insidiosum regno ipsius ludam legatum sibi creauisset. Itaq; rex irapercitus, & hominis sceleratissimi criminationibus concitatus scripsit ad Nicanorem, se pacta perq; grauiter ferre dicens, & iubens, ut uinctum Machabæum Antiochiam q̄primum mitteret. Hæc ut Nicanor accepit, perturbatus est, & graui-
 ter ferebat irrita facere conuenta cum eo, qui nulla in re fuisset iniuriosus, quia tamen regi resistere minus erat commodum, qua arte rem cōficeret, obseruabat. Machabæus autem ut intellexit Nicanorem animo erga se esse austeriorem, & solito asperiores alloquio, non optimo ex animo austeritatem eam proficisci ratus, collectis suorū non paucis à Nicanore se occultabat. Ille ut cognouit hominem egregia techna esse usum, ingressus maximum illud sacrumq; templum, sacerdotibus legitimas hostias immolantibus, uirum sibi dedi iubebat: illis autem interposito iurando negantibus se, ubi nam esset qui quærebatur scire, extenta contra templum manu, hæc iurauit. Nisi uinctum mihi ludam tradideritis, hanc ædem Dei solo æquabo, aramq; diruam, & Baccho templum hic insigne extruam. His dictis abiit. At sacerdotes extentis in cœlū manibus, inuocantes eum qui semper fuisset propugnator gentis nostræ, hæc dicebāt, Tu Dominus uniuersi, nullius indigus, indulisti libens, ut templum tibi inter nos domicilio constitueretur. Quapropter nunc omni sanctitate sancte Domine, hanc recens repurgatam ædem in æternum conferues intemeratam, & os iniustum omne obstruas. Porò Razis quidam ē Hierosolymitano senatu, indicatus est Nicanori uir esse amator ciuitatis, & perq; præclara fama, propterq; beneuolentiam pater ludæorum appellatus. Hic enim superioribus secessionis temporibus corpore & uita pro iudaismo ardentissime obiectis, iudaismi specimen in se ediderat. Volens itaq; Nicanor q̄ hostili esset in ludæos animo, indicare, milites supra quingentos misit ad illum comprehendendum, illo se capto quod ægerrime ferrent hi facturum existimans. Cæterum cum arcem expugnare multitudo moliretur, & in portam atrij uim faciens ignem, quo porta succenderetur, admoueri iuberet, re dubia circumuētus gladio incubuit, fortiter mori malens, q̄ peruenire in manus cōsceleratorum, & indignas indole sua iniurias perpeti. Sed cum præ anxia festinatione, turba iam per ostia irrumpente,

1. Mach. 10.

a. lxxviii. d. xxi.

c. vel. semperq; suis se ostēdisset adiutorem.

d. machab. ap. parras bap.

e. πένθε. μαχάβου δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἔφη. Δι' ἑαυτοῦ αὐτὸς δὲ τοὺς ἀπὸ Παρθῶν λέγουσιν: οὐκ ἀπορροῦνται ἡ ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς: οὐκ ἀπορροῦνται ἡ ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς. Ἰδὲ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς. Ἰδὲ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς. Ἰδὲ, ἡ ἀρχὴ τῆς ἀρχῆς.

2. Mach. 7. e

f. Al. Razias.

g. vel. discessionis scilicet à consuetudine profana gentium.

h. vel. generositate.

Lib. II.

incertum sibi uulnus intulisset, cursu ad murum audacter capto, seipsum uiriliter præcipitauit in turbam: qua pedem celeriter referente, dato loco, in medium uentrem delatus est. Cum autem adhuc spirans, accensus animo emicuiisset, cruore effusissime decurrente, quamuis grauer uulneratus, cursu peruasit turbam, & in rupe quadam prærupta stans iam prorsus exanguis, præhensa utraq; manu intestina protulit, & in turbam proiecit, ac precatus Dominum uitæ spiritusq;, ut hæceadem sibi restitueret, hoc modo uitam finiuit.

CAP. XV.

AT Nicanor ut Iudam cum suis in regionibus Samariæ esse comperit, consilium cepit irruendi in eos die feriato, per summam securitatem. Cum autem qui coacti sequebantur eum Iudæi dicerent, Nequaquam tam ferociter & inhumane sæuias, sed diei honorifice consecratæ ab eo qui intuetur omnia, honorem tribuas: ille sceleratissimus interrogauit, ^{3. Reg. 20.} *†* Efferne in cælo potens quisquam, qui sabbathorum diem agi præcepisset, hisq; affirmatibus, esse Dominum uiuum in cælo potentissimum, qui ^{Exod. 20. b} *†* septimam diem celebrandam imperauisset, ille rursum, Ego uero, inquit, alter in terra potens sum, qui arma capi iubeo, regisq; negotium peragi. Non tamen ^{1. Mach. 2. 27.} consecutus est, ut infestum consilium suum perficeret. Atq; Nicanor quidem per summam insolentiam animo elatus, se spolia de Iudæa copijs simul omnibus reportaturum sperabat, Machabæus autem indefinenter omni spe confidebat affuturum à Deo sibi auxilium. Ideo suos hortabatur, ne reformidarēt aduentum gentiū: sed mente tenentes lata sibi de cælo prius auxilia, nunc quoq; dandam ab omnipotente sibi uictoriam, & auxilium expectarent. Ad hæc cōsolatus eos ex lege & prophetis, præliorum quæ cōfecissent commonitos effecit alacriores, & animis erectos incitauit, simul allegās ^{1. Mach. 2. 27.} nefariam impietatem gentium, ac iuramenta uiolata. Ita singulos armauit, non tam clypeorum & hastarum munitione, q̃ exhortatione eximie orationis: ^{Iudic. 7. e} *†* adiectaq; demum digna fide narratione somni, supra modum lætos reddidit. Erat aut illius tale uisum, Oniam olim summo pontificatu functum, uirum bonum & ornatissimum, ^{1. Mach. 2. 27.} aspectu uenerabilem, suauemq; moribus, tum eleganti præditum facundia, atq; à pueris ad omnes uirtutis partes exercitatum, eum inquam, manibus extentis orare pro toto cœtu Iudæorum. Deinde similiter alium uisum esse uirum canicie & maiestate eximium, mirabili quadam & excellenti magnificentia undiq; adornatum, de quo rogatus Onias dixerit, Hic ille fratrum amator est, qui multa pro populo sanctaq; ciuitate precabatur, Ieremias ille Dei propheta. Ibi tum Ieremiam porrectū dextera gladium aureum Iudæ tradidisse, atq; inter porrigendum hæc locutum, Accipe hunc sanctum munere Dei gladium, quo hostes conuulneres. His præclaris Iudæ sermonibus, ad ciendam uirtutem, & ad animos iuuenum erigendos efficacibus incitati, decreuerūt non castra facere, sed inuadere animose, & cum summa fortitudine inuecti conferta manu decernere: quādoquidem & urbis, & sacrorum, & templi periculum ageretur. Erat enim uxorū & liberorū, itemq; fratrum ac cognatorum periculi minor apud eos ratio, maximus autem et primus pro sacrosancto templo metus. Tenebat autem & eos qui in urbe erant, non leuis anxietas, de subdiali conflictu sollicitos. Cæterū iam omnibus futuro certamine suspensis, hostibusq; manum conferentibus, cum explicata esset acies, & belluæ opportuno loco constitutæ, atq; equitatus in cornu dispositus, Machabæus ut gradum inferens agmen, uariumq; armorum apparatus, necnon belluarum feritatem conspexit, extentis in cælum manibus, mirificum Dominum inspectorem inuocauit, ^{2. Par. 14. c} *†* ut qui sciret non Iudic. 7. b
E armis parari uictoriam, sed quibus illi dignum esset uisum, dari. Porro huiusmodi uerbis ille precabatur, Tu Domine, ætate Ezechie regis Iudææ, angelum tuum misisti, qui militum Sennacherib interfecit ad centū octogintaquinq; millia: idem nunc quoq; dominator cælorum, demitte angelum bonum, qui nos ad pauorem

&

p. Mach. 7, 6

& terrorem istorum antecedit, ut qui sanctum populum tuum cum impia contumelia impetunt, potentia lacerti tui consternentur. Atque hic quidem sic orauit. Et cum Nicanor se inferret cum suis pæana canentibus, & cum classicis: copiae ludæ cum supplicatione & precationibus pugnam cum hostibus commiserunt. Ita manibus quidem decertando, cordibus autem precando Dominum, trigintaquinque non minus millia prostrauerunt, interuentu Dei magnopere freti. Prælio autem defuncti cum se læti reciperent, ut Nicanorem cum omnibus armis occubuisse cognouerunt, sublato clamore promiscuo, omnipotenti patria uoce gratulati sunt.

¶ Tum ille per omnia corpore simul & animo princeps ciuiū propugnator, qui beneuolentiam ætatis erga populum conseruauit, caput Nicanoris amputatum, & cum humero brachium, iussit perferri Hierosolymam: ipse autem ut eodem peruenit, cōuocatis popularibus suis, & sacerdotibus ante altare collocatis, cum eos qui arcem tenebant accersiuisset, ostēdit eis caput scelerati Nicanoris, simul ac manum maledici, qua contra sanctam omnipotentis ædem extenta, superbe se iactarat: & linguam eiusdem impij Nicanoris exectam, frustulatim se dixit daturum auibus, & manubias dementiæ exaduersum templo suspensurū. Omnes uero laudes in cœlum extollere celebratissimo Domino, ac dicere, Prædicādus est qui locū suum conseruauit incontaminatum. † Cum ergo caput Nicanoris, euidēs omnibus & illustre signum diuini auxiliij, ex arce suspendisset: communi suffragio decreuerūt omnes diem illam nequaquā obscuram relinquere, sed eam celebrare tertiādecimam duodecimi mensis, qui Adar dicitur lingua Syriaca, pridie diei Mardochaicæ. Rebus itaq; Nicanoris ita gestis, cum urbs ex eo tempore fuerit in potestate Hebræorum, ego quoq; finem hoc loco faciam narrationis. Et siquidē recte, & commentario cōgruenter, hoc & ipse uolebam: sin exiliter ac tenuiter, hoc est quod potui. Alioqui enim ut uinū per se bibere, atq; item rursum aquam, odiosum est: uinum autem aqua temperatum suaue est, & iucundam ac gratam affert uoluptatem: ita contextus narrationis aures legentium delectat ipsa concinnitate. Cæterum hic finis esto.

^cVel, ab incunte
etate.

Judith 14.2

^fκαλῶς, correctiones tamen habet καλῶς, effigiem umbilico tenus.

Liber tertius Machabæorum.

CAPVT I.

Dan. 11. b

IN CIBEOI

V M Philopator ē reuerſis intellexiſſet, crepta ſibi eſſe ab Antiocho loca quæ tenebat, excitis omnibus copijs tam pedestribus ſuis q̃ equeſtribus, aſſumptaq̃ ſecum Arſinoë ſorore, excurrit ad uicinas uſq̃ Raphiæ regiones, ubi caſtra habebāt copię Antiochī. Theodotus autem quidam rem inſidijs peragere cogitās, cum aſſumpſiſſet ē commiſſis ſibi à Ptolemæo armatis ualidiſſimos, conſtulit ſe ad tabernaculum Ptolemæi noctu, ut eum interſiceret incautū, eoq̃ pacto finem bello imponeret. At Doſitheus filius Drimyli dictus, natione ludæus, poſtea uero facta à lege tranſitione, à patrijs ſanctiōibus abalienatus, cum hunc ſubduxifſet, ignobilem quendā ſuppoſuit in tabernaculo, quem pro illo multari contigit. Porrò commiſſo acri prælio, cum fortius pugnaretur ab Antiocho, Arſinoë ſedulo copias obambulans, capillis ſolutis cum lachrymis orabat miſerabiliter, ferrēt opem audaciter ſibi, liberis & uxoribus, binas uictoribus auri minas daturā ſingulis pollicens. Ita hoſtes pu-

^a Vel, contendit.

Lib. III.

^b πόντος, αἰ. κήμας.

^c συγγαμνίζουσιν.

^d παραγνύμενος αἰ.

^e ἡμῶν ἔχουσι τὸν τόπον.

^f ἡμῶν παραγνύμενος, non est in emendationib.

^g ἡβή.

^h ἡβή.

ⁱ παραγνύμενος, emendatio res παραγνύμενος.

^k αἰώνος καὶ αἰώνος.

^l ἡβή, αἰ. γήρας.

^m Pro hac tota periodo usq; ad precationem, quaedam exemplaria tantū habent, καὶ ἔπειτα ὁμοθυμαδόν.

gna confici, multosq; capi contigit. Tum superatis insidijs uicinas obeūdo ^bciuitates, sermone putauit cōfirmandas: quod ubi fecit, delubraq; impertiuuit donarijs, animos subiectorum erexit. Cum autem Iudæi misissent ē senatu senes ad Philopatorem, qui salutarerent eum, ferentes munera, deq; rebus gestis ei ^cgratularerentur, accidit ut eum cupiditas maior caperet se q̄primū ad eos conferēdi. ^dVenit itaq; Hierosolymā, maximoq; deo sacrificauit: & gratulatione facta, ^equæ fas erat loco præstitit. Deinde in locum ingressus præelaborato industria ornatu obstupuit, & concinnam templi structuram miratus, in ^fadytum quoq; intrare cupide cogitabat. Illis autem negātibus hoc esse fas, q̄ ne indigenis quidem liceret ^gingredi, adeoq; nec sacerdotibus, præterq; uni primo omnium pontifici, ^hidq; semel in anno tantū: nihil tamen permoueri se patiebatur. Cumq; lex ei recitaretur, nō cessabat porrò inferre se, ingredi oportere se dictitans. Quod si negatus esset illis hic honos, at sibi non item esse oportere: rogabatq; quare tandē se in quæcunq; delubra ingrediētem nemo præsentium prohibuisset: Cumq; improuide quidam respondisset, male hoc ipsum ⁱfuisse factum: at facto, aiebat, hoc, quamam de causa tandem minus uelint nolint esset ingressurus: ^jItaq; sacerdotibus cum omni uenitu se prosternentibus, & maximum Deum orantibus, ut subueniret urgenti necessitati, & uim mala molientis auerteret, templumq; clamore & comploratione replentibus, qui reliqui in urbe erant perturbati, & quid accidisset ignari exilierunt. Cōclusæ quoq; thalamis uirgines cum puerperis procurrere, capitibus puluere cinereq; conspersis, & uicos implere luctu lamentisq;. Quæ uero uexilla modo ad obuiam itionem adornata concinnarant, condecens se pudoris oblitæ perturbato cursu ferebātur per urbem, infantibusq; liberis relictis, matres simul & nutrices ^kaliò atq; aliò, hæ per domos, per uicos aliæ licenter concurrebāt in summum templum: uariaq; erat collectorū in hoc comprecatio, aduersus ea quæ ille nefarie moliebatur. Ad hæc commoti audacia ciues non patiebantur eum prorsus irrumperre, propositum suum exequi conantem: sed ad arma capeffenda, & ad mortem audacter pro lege patria oppetendam conclamantes magnam excitarunt eo loci expectationem: sed tamen demoti à ^lsacerdotibus ac senioribus, ad pristinum orationis locum rediere. Atq; uulgus quidem interim ut cœperat intentū precibus erat: senes uero regem circumstantes, multifariam tentabant superbum eius animum à concepto consilio dimouere. At ille peruiaciter contemptis omnibus, nihilominus ingressum moliebatur, quod semel dixisset se putans perfecturum. Quod etiam ^mij qui ab eo stabant cernentes, conuersi ad eum, penes quem omnis potestas est, unā cū nostris inuocabant eum, ut opem ferret rebus præsentibus, nec facinus nefarium ac superbū dissimularet: adeoq; præ crebris ex anxia turba collectis uocibus clamor quidam erat incomparabilis. Videbantur enim non solum homines, sed parietes quoq; cum toto pauimento personare, utpote omnibus mortem tum præoptantibus, potius q̄ illius loci profanationem.

CAP. II.

ⁿImon quidē certē summus pontifex genibus ex aduersum adyto flexis, apteq; protentis manibus, huiusmodi precationem fecit, Domine domine rex cœlorum, & dominator rerum cœtarū omnium, in sanctis sanctissime, monarcha omnipotens, respice nos, qui ab impio & impuro, audacia & potentia superbo opprimimur. Tu enim es qui creasti omnia, iustus princeps, qui cuncta obtines, tu iudex es uiolenter & superbe agentium, ^otu priscos iniustitię operatos, inter quos & robore audaciaq; freti gigantes erant, inducto immēso diluuiō deleuisti: ^ptu superbiæ deditos Sodomitas, flagitijsq; nobilitatos exemplū posteris statuens igni & sulphure cōcremauisti. ^qTu cōtumaci Pharaoni, ^rqui seruitute premebat sanctum populum tuum Israheliticum, ostendisti potentiam tuam uarijs multisq; (qui bus potentia ingens tua inclaruit,) supplicijs exercito: ^s& cum curribus multa turba

Exod. 30. b
Leuit. 16. g
Heb. 9. a

2. Mach. 3. c

Gene. 7. d

Gene. 19. e

Exod. 7. 8. 9.
10. 11.
*Exod. 1. 2. 5. 8
b. c. d
†Exod. 14.

Exod. 15. a

Iudic. passim.

3. Mach. 1. a

turba tuos persequentem profundo mari demersisti: te uero rerum omnium princeps fretos traduxisti saluos,† qui hæc omnia manu tua gesta agnoscetes, te omni potentem laudauerunt. Tu rex conditor infinitæ & immensæ terræ, elegisti urbem hanc, & locum hunc ad celebritatem tibi, quamuis nullius omnium indigo, consecrasti, uisoq; illustrasti magnifico, commendatione * ipsi ad gloriam magni & augusti nominis tui conciliata. Amore quoq; domus Israeliticæ pollicitus es, ubi quid à nobis deliratum esset, quamobrem nos circumuenissent angustig, quas locū hunc ingressi deprecaremur, te preces nostras exauditorium. Fidelis autem es utiq; & uerax. † Quoniam uero oppressis maioribus nostris sæpe opem tulisti in afflictione, magnisq; eos liberaisti periculis, & nunc etiam ecce rex sancte, nos propter multa magnaq; peccata nostra premimur, hostibusq; nostris subiecti uirum inopia deficimus in calamitate nostra, iste autem contumax & impurus meditatur temerare sanctum, nominiq; glorioso tuo dedicatum in terra locum, (alioqui enim domicilium tuum cœlum cœlorū est, locus hominibus inaccessus,) quoniam inquam gloriam tuam populo tuo, consecrando locum hunc, beneuole impertiuisti: ne imputes nobis impuritatem istorum, aut castiges nos ob profanationem, ut ne † glorientur animis nefarij, * neq; iactantia linguæ suæ elati dicant, se ædem religiosam pessundidisse, sicut inuisa tibi delubra conculcantur. Dele peccata nostra, delictaq; discute, & hoc tempore misericordiā tuam ostende. Fac quā primū nobis obtingat miseratio tua, & ora collapsorum, atq; confractorum animis, imbue laudibus pacem nobis conficiendo. † Ibi tum ille inspector omnium, & inter omnia sancta sanctissimus Deus, legitima comprecatione exaudita, illum uiolentia magnaq; contumacia elatum hinc atq; illinc percellēs, ut arundinem uentus, ita flagellauit, ut iam humi iaceret inutilis, membrisq; solutus, & iusto supplicio implicatus, uocem mittere non posset. Quocirca amici eius & stipatores corporis subitam & repentinam, qua oppressus esset, castigationem conspicati, metuētes ne eum uita quoq; deficeret, ingenti protinus pauore perculsi eū extraxere. Postea uero cum se recollegisset, quamuis castigatus, nulla tamen poenitentia ductus est, sed discessit minitans atrociam. Vt igitur peruenit in Aegyptum, tam suis flagitiorum incrementis, quā opera † supradictorum adiutorum ac sociorū, qui ab omni iustitia recesserant, non solum se innumeris effudit libidinibus, sed eō quoq; euasit temeritatis, ut maledicta passim saret, multiq; amicorum, spectata regis sententia, ipsi quoq; uolūtatem eius sequerentur. Cumq; decreuisset rex gentem Iudaicā notare publica ignominia, in columna, quam in posita ad regiam turri erexerat, literis curauit insculpendum, Ne quis sacrificare nōlens, ingrederetur in templa Aegyptiorum, utq; Iudæi omnes censu habito, ad seruilem sortem redigerentur: cui rei si qui contradixissent, ui abrepti tollerentur ē uita: sin qui nomina in censu fuissent professi, eorū corporibus pro stigmate insigne Bacchi folium hederaceum inureretur. Atq; hos quidem † in iam dictam sanctionē segregauit. Ceterum ne omnibus infensus esse uideretur, subscripsit, quod si qui inter eos qui solennibus sacris initiarentur, uersari maluissent, ut pari cum Alexandrinis ciuibus iure uterentur. Quidam igitur † in ciuitatibus gradus urbanæ religionis exosi facile seipso dedere, quasi magnā consecuturi essent ex futura cum rege communcatione gloriam: pleriq; uero fortitudinem animi obtinentes à pietate nō recesserunt, sed uitam pecunia redimentes intrepide seipso, ne nomina profiterentur, conabantur liberare, bona spe freti, fore ut auxilium adipiscerentur: eos autem qui deficiebant à se, execrabantur, & pro hostibus gentis suæ habebant, cōmuniq; excluderent commercio & usu.

CAPVT III.

His intellectis impius ille tantopere iratus est, ut non solum Alexandriæ exerceret irā suā, sed etiam reliquā regionem incolentibus grauiorē se exhiberet inimicis.

* αὐτῶν, non ἰαυτῶν.

b λαοὶ ἰσραὴλ.

c ἡ τοιαύτη ὁ πάντων ἱστορία
πῶς ἐγένετο, καὶ πῶς πάντες.

† id est, uoluit nomina professos iam dicta sanctione uti, ut serui essent, & non interficerentur. *ὅτι καὶ καταδικάζονται ὡς τὸν νόμον αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἡ καταδικαστικὴ αὐτοῦ τὴν πῶς αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ καταδικάζονται ὡς τὸν νόμον αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἡ καταδικαστικὴ αὐτοῦ τὴν πῶς αὐτοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ καταδικάζονται ὡς τὸν νόμον αὐτῶν.*
† id est, religione regis.

Lib. III.

cum, omnesq; eodē q̄primum cōgregatos pessimo supplicio ē uita tolli iuberet. Dū hęc gerebant, inimica genti [ludaicæ] fama percrebuit, occasione hominibus ad lædendū consentientibus data, ut ita se gererēt, quasi illa quo minus leges apud se seruarētur, impediret. Cæterz ludæi suam erga reges beneuolentiā & fidem immotam conseruabant: uerū quia deum colebant, eiusq; uiuebāt legibus, excludēbant quosdam, & à se *relegabant: quam ob causam quibusdam inimici uidebantur, cum iuste recteq; factis cōmunem uitam ornantes, omnibus hominibus essent commēdabiles. Bene factorum itaq; sparsam ubiq; de gente famam *alienigenæ 'nullo loco numerabant: in adorationibus autem & moribus dissensionem exagitant sermonibus, dicentes, neq; regi neq; potestatibus amicos esse homines, sed hostes, publicisq; commodis admodum aduersos. Atq; illi quidem nō uulgaria criminabantur, at qui in urbe erant Græci, nulla affecti iniuria, uidētes tumultum aduersus homines inopinatum, cōcursusq; improuisos fieri, cum opem ferre non ualerent, q; tyrannicus rerum esset status, indignabūdi consolabātur eos, & comutationem horum sperabāt: non enim ita stare posse talem *factionem ullam temerariam. Iam uero & uicini quidam & amici, commercijsq; consociati, clam quibusdam adscitis, fidem dabant se coniuncturos auxilia, & omnem contentionem ad succurrendū allaturos. Porro ille præsentī prosperitate *elatus, nec potentiam maximī dei considerans, sed existimans eodem se perpetuo perfruiturum cōsilio, hanc contra ludæos scripsit epistolam, Rex Ptolemæus Philopator ducibus ac militibus qui sunt in Aegypto, singulisq; locis, salutem & sanitatē: nam ego quidem saluus sum, simul & res nostræ. Nos postquam suscepimus expeditionem in Asiam, ut ipsimet scitis, eaq; dato nobis à dijs inoffenso auxilio, nostrisq; uiribus ex sententia nostra q̄ optime confecta est, putauimus non armorum uiolētia, sed comitate multaq; humanitate lactādas, quæ Coelesyriam & Phœniciam habitāt gentes, beneficijsq; ultro afficiendas: cumq; templis urbium reditus q̄ plurimos contulissimus, adducti sumus, ut Hierosolymam quoq; ascenderemus ad templum peñstiferorum, qui insanire nunquam desinunt, honorandum. At illi uerbis aduentui nostro gratulati, reipsa insincere affecti, cum cuperemus adytum eorum ingredi, idq; eximijs ac pulcherrimis condecorare donarijs, antiquo fastu permoti, nos ingressu prohibuerunt, ignari p̄tentia nostræ, propter eam quam omnibus hominibus exhibemus shumanitatem. Atq; inimico suo in nos animo palām declarato, quasi soli sint gentium, nihil legitimū ferre uoluerunt, præ superba in reges & de se bene meritos contumacia. Nos tamen horum acti insania, postquam reportata uictoria peruenimus in Aegyptum, comitate utendo erga omnes gentes, quod decuit fecimus: atq; in talī e congeneribus eorum omnibus iniuriarum obliuione promulgata, tam ob societatem, q̄ ob concredita ipsis ab initio per simplicitatem infinita negotia, ausi sortem eorū mutare, & eos ciuitate Alexandrinorum dignari uoluimus, t̄atq; in consortiū perpetui sacerdotij recipere. At illi rem contra interpretantes, & bono congenita sibi prauitate repudiato, in malum assidue procliues, non solum recusarunt contemptam ignominiose ciuitatem, sed etiā uerbis & re paucos ex ipsis syn̄eriter erga nos animatos abominātur, semper sperantes nos breui per ignominiosissimā uitam successuum finem consecuturos. Quapropter coniecturis persuasum optime habētes, hos omnibus modis erga nos male esse animatos, & prospiciētes nequando repentino posthac exorto tumultu, in tergo nobis habeamus impios istos proditores & atroces hostes, mandādum putauimus, ut simul atq; primum hęc reddita fuerit epistola, eodem illo die qui indicati fuerint, unā cum uxoribus & liberis, cum uiolentis *uexationibus, ferreis undiq; uinculis constricti mittantur ad nos, ad inuitabilem calamitatem, & ad infamem cædem, hostibusq; congruentem. Nam simul atq; in hos fuerit animaduersum,

^a Vel, fortunis euer-
tebat, *καταστροφῇ* *ἀπολέσει*,
ἐν τῇ τύχῃ καὶ καταστροφῇ
ἔσται.
^b Id est, alieno à ludai-
ca religione animo.
^c Vel, nusquam com-
memorabant *ἡρώων* *ἡρώων*
lego.

^d Vel, concursum, aut
seditionē. *καὶ γὰρ οὐτοὶ*
παρὰ τὴν πόλιν *ἐκείνην* *οὐ*
ἐκείνην *ἐκείνην* *ἐκείνην*,
al. *παρὰ τὴν πόλιν*, *ἐκείνην*,
ἐκείνην: ut uideatur
hęc esse sententia,
Non enim neglectu-
rum talē seditionem
ullam cum qui uidet
omnia: quamuis hoc
pactō solacismus sit
in Græco.
^e *καὶ οὐκ ἐπὶ τῇ πόλει*, *καὶ*
ἐκείνην,
ἐκείνην.

ἐκείνην *ἐκείνην*, al. *ἐκείνην*
ἐκείνην.

καὶ οὐκ ἐπὶ τῇ πόλει *ἐκείνην*
ἐκείνην.

καὶ οὐκ ἐπὶ τῇ πόλει *ἐκείνην*
ἐκείνην, al. *καὶ οὐκ ἐπὶ τῇ πόλει*
ἐκείνην.
καὶ οὐκ ἐπὶ τῇ πόλει.
καὶ οὐκ ἐπὶ τῇ πόλει.

3. Mach. 2. d

sum, putamus fore ut in posterū res nostrę stabili & optimo loco, ac statu cōstituantur. Quod si quis ludæum quēpiā à natu maximo ad minimum, etiam ad latentes usq; tutatus fuerit, is cum omni familia foedissimis tormētis excrucietur: qui uero nomen cuiuspiam deferre uoluerit, is præterq; q̄ consequetur bona damnati, & de regia pecunia drachmarum argenti duo millia, libertatis quoq; corona donabitur. Omnis autem locus in quo deprehēsus omnino fuerit ludæus receptatus, is desolatus igni tradatur, omniq; mortalium generi per omnia reddatur ad perpetuum tempus inutilis. Atq; eius quidem epistolę ita scriptum erat exemplar.

CAPVT IIII.

QUocunq; autem edictum hoc perlatum fuisset, publicum agitabatur à gentibus cum iubilis & gaudio cōuiuium: utpote indurato iam olim in animis eorum odio per licentiam tum se proferente. Ludæi autem in acerbissimo luctu erant, perq; lamentabiles comploratione uoces edentes, gemitibus undiq; æstuantē corde eorum, inexpectatum, repentinaq; sententia irrogatum sibi interitum deflentium. Quę præfectura, aut urbs, aut quis omnino locus habitatus, quę uia plāctu eorum, luctibusq; non fuerunt impletæ. Adeo enim una omnium acerba & immiti urbanorum præfectorum sententia ablegabantur, ut propter inusitata supplicia, quidam etiam hostium, communem miseriam ponētes sibi oculos, & animo suo incertam uitę commutationem repræsentantes, deflerent miseriam eorū ablegationem. Ducebatur enim senum multitudo canis opertorum, & præ senectute curuorum pedum tarditate, propter concitatam cum uiolentis sine pudore minis increpitationē, ad celeritatem itineris abutētium. Quę autem nuper ad conjugalem uitę societatem thalamum intrauerant puellę, luctus percipiebant pro iucunditate: & delibuta unguentis coma iam conspersa puluere, rectę ducebantur lamentationem pro hymenæis unā ordientes, ut quę uexationibus alienigenarum laceræ, uinctæq; publice usq; ad nauis ingressum ui traherentur. Harum quoq; coniuges, ceruicibus laqueis coronarum loco reuinctis, in uigēte ac iuuenili ætate, pro cōuiuiō atq; otio iuuentutis, reliquos nuptiarum dies in luctibus trahebant, ante pedes iam excubantem orcum uidentes. Auehebantur autem ferarum instar, ferreorum uinculorum ui tracti, alij iugis nauium affixi ceruicibus, alij pedibus cōstricti pedicis indissolubilibus, densa quoq; superne tabula incumbente, qua oculis undiq; obtenebratis, insidiatorum more tractarētur, per omnem nauigationem. Hos ita ad dictum nauigium perductos, rex nauigatione iuxta mandatum ipsius confecta, iussit eos collocari in tentorijs, in eo quod est ante urbem patens in immensum hippodromi spatium ad exemplum supplicij omnibus in urbem se conferentibus, eademq; se in agros peregre efferentibus, q̄ opportunissimo, neq; copiarum suarum communicatione eos, neq; omnino murorum ambitu dignatus. Hoc ubi factū est, cum audisset ex urbe clam congenere res quosdā egressos, crebrius ignominiosam fratrum miseriam deplorare, iratus iussit eos quoq; eodem quo illos modo, caute tractari, supplicio illorum nulla ex parte diminutos, atq; adeo totum genus describi nominatim. Non enim iam se illos promulgata pauloante laboriosa operum seruitute, sed exquisitis tormentis excruciatos, ad extremum unā die cōfecturum. Celebrata est itaq; descriptio horum acerbo cum studio, assensioneq; ab ortu solis ad occasum usq; continenti, quæ dragesimo die nondum ad finem perducta. Interim rex magno ac continuo gaudio plenus conuiuiā ad omnia simulachra celebrabat, deuia procul à ueritate mente oreq; nefario laudās muta, & sermonis opisq; uacua, in maximum autem deum quę minime fas est effutiens. Porro post supradictū temporis spatium, cum scribæ ad regem renunciaissent, se descriptioni ludæorum non sufficere amplius, propter immensam eorum multitudinem, ut quorum plurimi adhuc essent per regio-

^a ἀντικεισθῶ, αἰ. ἀλλήλοισ.

^b μετὰ πικρᾶς καὶ ἀνοίμ
κτον.
^c ἵστατοίς.

^d ἵστατοίς, αἰ. ἵστατοίς.

^e ἀπὸ πικρᾶς, αἰ. ἀπὸ πικρᾶς.

^f ἀμύτο.

^g vel, consortio.

^h πρὸς ἀλλήλους, αἰ.
πρὸς ἀλλήλους.
ⁱ vel, certis.

Lib. III.

nem, alij domesticatim adhuc, alij certis locis cōgregati, adeo ut res esset omnibus per Aegyptū praeſectis impoſſibilis: rex eis durius minatus eſt, quaſi donis ad effugium illis moliendū corruptis. Accidit tamen, ut res ei planè perſuaderetur, cum argumentis euidentibus confirmarent & chartam iam ſibi, & calamos, quibus uterentur, defeciſſe. Hoc autem erat efficax opus inuictæ eius, qui opem de cœlo ferebat ludæis, prouidentia.

CAP. V.

A T Vm accerſito Hermone praeſecto curæ elephātorum, ira graui & indignatio:

ne per omnia implacabili plenus [†]iuſſit, ut proxima die thus largis manipulis cum uino mero plurimo, potui daretur elephantis omnibus numero quingentis,

1. Mach. 6. d
Ioseph. contra
Appion. lib. 2.
ab initio.

ut potu affatim præbito efferati, ad mortem ludæis offerendam introducerentur.

Atq; ille quidem cum hæc iuſſiſſet, conuocatis amicorū & exercitus ſui præcipuis,

hoſtiliter in ludæos animatis, conuertit ſe ad conuiuium. Magiſter autē elephan-

torum Hermon iuſſa ſcite exequabatur: horumq; miniſtri ſub ueſperā egreſſi ma-

nus obligabant miſerorum, reliquaq; circa ipſos cauenda accurabāt, putantes ſub

crepuſculum gentem uno eſſe exitio interituram. At qui omni deſenſione deſti-

tuti uidebantur eſſe gentibus ludæi, propter undiq; conſtringentem eos uinculo-

rum neceſſitatem, Dominum omnipotentem, & omni poteſtate ſuperiorem miſe-

ricordem deum ſuum & patrem, continenti uoce omnes inuocabant cum lachry-

mis, orantes ut impium contra ſe conſilium auerteret, & magnifico interuentu ex

B iſtanti ante pedes fato eriperet. Atq; horū quidem aſſidua in cœlum ferebatur

ſupplicatio. Hermon autem, qui ſæuos elephantos iam replerat potu uini large

præbito, thureq; ſaturauerat, mane aderat ad regiā, ut rem regi nunciaret. At il-

lud ab æuo condito pulchrū nocte ac die opificium, quæ immittitur ab eo, qui lar-

gitur omnibus quibuſcunq; uoluerit ipſe, pars ſomni [†]ad regem miſſa eſt, quo ni

1. Reg. 26. b

Domini perq; ſuaui ac profundo detineretur, nefarioq; propoſito multum dece-

ptus, [†]implacabili ſentētia magnopere fruſtraretur. ludæi ergo cum præſinitum

tempus ſuperauiſſent, laudabant ſanctum Deum ſuum, & placabilem orabant de

nūo, ut potentiam ualidiſſimæ manus ſuæ gentibus ſuperbis oſtenderet. Media

uero iam fermè hora decima, uocator frequentes adeſſe inuitatos uidēs accedit, re

gem excitat, uixq; erpergeſacto conuiuij tempus iam cedere nunciat, ^bde hiſ uerba

faciens: quibus rex admonitus, cum ſe in locum illum contuliſſet, iuſſit eos, qui ad

conuiuium uenerant, ex aduerſo ſibi diſcumbere: quod cum illi feciſſent, hortatus

eſt, ut epulis indulgentes [†]præſens cōuiuij tempus impenſe cohoneſtando hilari-

C tati darent. Porro cum res ſermonibus extraheretur diutius, rex accerſitum Her-

monem acerbe minaciterq; interrogauit, Quanam de cauſa ludæi permiſſi eſſent

ea adhuc die uiuere ſuperſtites? Illo autem declarante ſe ea nocte iuſſa executum

fuiſſe, amicisq; [†]eius idem teſtantibus, crudelitate q; Phalaris atrociori præditus,

Hodierno ſomno gratiam habeant, inquit, illi: cæterum tu citra cunctationem, ele-

phantos in diem craſtinum eodem modo præpara, ad nefariorum ludæorum exiti-

um. Hoc regis imperium cum læti [†]qui aderant omnes collaudaſſent, domum

quiſq; ſuam diſceſſere: ubi tempus noctis non tam ſomno impenderunt, q; ad o-

mnigenas miſeris, ut putabāntur, excogitandas illuſiones. Vt ergo primum gal-

lus mane cecinit, Hermon armatas in ampla porticæ mouere belluas, totaq; urbe

ad miſerrimum ſpectaculum confluere multitudo cupide expecāns diluculum.

At ludæi cōtinuo illo [†]tempore, ſtrahētes animam, lachrymoſis precibus cum can-

ticis flebilibus manus in cœlum tendendo Deum maximum orabant, ut rurſum,

D eis atq; breui ſuccurreret. Nondum autem diſfuſis ſolis radijs, cum rex amicos ex-

ciperet, Hermon ſtans uocabat ad exitum, ſignificans paratam eſſe regis uolunta-

tem: quod cum ille audiſſet, nefario illo exitu ſtupefaſtus, ut quem omnim cepiſ-

ſet obliuio, ſciſcitabatur quid nam eſſet, cur hoc ab ipſo tanto ſtudio ageretur.

Cæterum

αμαρτωλόν.

β. πρὸ τοῦ τῆς πόλεως.

γ. πρὸς.

δ. αὐτῶν.

ε. οἱ παρόντες.

ζ. ἰσχυρ.

η. ὡς, trahentes ſuſpi-

ria.

Deut. 28. c

†Cæterum efficax erat hoc opus Dei dominatoris omniū, qui menti eius obliuio-
nem eorū quæ cogitarat antea, immiserat. Cum uero diceret Hermon, & omnes
amici, Belluæ & exercitus, ô rex, secundum uehementem tuam uoluntatem parati
sunt, ille ob hæc dicta repletus ira graui, q̃ diuina prouidētia memoriam omnem
horum amisisset, aspectu rigido ac minitabundus, dixit, Quotcunq̃ parentes ad-
sunt, aut prognati liberis, qui largum hoc sæuis belluis pabulum parauerūt, uicem
sustineant infantium ludæorum, qui suam erga me & maiores meos integram ac
stabilem fidem eximie declarauerunt: tametsi nemo ob fauorem socię educationis
& officij uita pro his ^{est} priuatus. Ita Hermon inopinatas simul ac periculosas
minas pertulit, & aspectu uultuq̃ inhorruit: amici uero singillatim dilapsi tristes,
eos qui conuenerāt dimisere ad priuata sua quenq̃ negotia. Iudæi autem ijs quæ
rex dixisset intellectis, laudabāt celebratissimum Dominum deum regem regum,
à quo hanc opem fuissent consecuti. Porro cum rex eadem consuetudine conui-
uium rursum instituisset, ut hilaritati se dederent hortatus, accersito Hermone mi-
nitabundus, Quoties tibi uidetur, inquit, idem præcipiendum miserrime? uel nūc
tandem para elephantos in crastinum diem ad perimendum ludæos. Tum qui
unà accumbebant cognati inconstantem mirati mentem eius, hæc prolocuti sunt,
Quandiu, ô rex, quasi amentes nos pertentas, qui tertio iam præcipias deleri illos,
rursumq̃ in re gerunda mutatus, quæ constitueris irrita facias? Ciuitas certe hac
de causa suspensa tumultuatur, plenaq̃ iam coitionibus, secessionis crebro mina-
tur periculum. Quapropter alter per omnia Phalaris rex plenus amentia, factis in
se ad ludæorū conseruationē mutationibus animi pro nihilo habitis, impotētissi-
mo iureiurando firmiter asseuerauit, se hos abiecta omni cunctatione, genibus &
pedibus belluarum foedatos, orco demissurum: deinde expeditione suscepta in lu-
dæam, igni ferroq̃ breui uastaturū illam, & ibi †inaccessum sibi ludæorum sacra-
rium, deiectum igni traditurum q̃ primum illis qui hostias illic perpetuò immola-
rent. Tum læti amici, ac cognati, ut digressi sunt, exercitui opportunissima quæq̃
loca urbis designauerunt fideliter ad custodiam. Præfectus autem elephantorum
belluas ad insanam fermē, ut ita dicam, affectionem perduxit potibus odoratissi-
mis, uinoq̃ thure temperato, terribiliq̃ apparatu adornauit. Iamq̃ circa auroram
urbe secundum hippodromum repleta innumera multitudine, regiam ingressus
regem ad rem propositam excitauit. Tum ille irapio animo, ira q̃ graui pleno, to-
ta ui cum belluis se protulit, immiti animo, pupillisq̃ oculorū ærumnosum ac mi-
serum supradictorum exitium spectare cupiens. Vt autem ludæi circa portā egre-
dientium elephantorum, sequentisq̃ armati exercitus, & pedum turbæ puluerem
uiderunt, horrifonumq̃ tumultum audierunt, ultimum sibi uitæ momētum illud,
finemq̃ miserrimæ expectationis esse existimantes, ad commiserationem sui lu-
ctumq̃ conuersi, osculabantur seinuicem amplexi, & coniiciebāt se in colla cogna-
tis, patres filijs, & matres filiabus, & aliæ nuper natos infantes lac ultimum tractu-
ros adhibebant uberibus. Rursum autem eorum quæ ante sibi lata fuissent de
cælo auxiliorū memores, pronos unanimiter se prosternentes, infantibus ab ube-
ribus remotis, perq̃ magna uoce clamabāt, omnipotenti supplicantes, ut interuen-
tu suo misereretur ipsorū, qui iam ad orci fores peruenissent.

CAP. VI.

†Leazarus autem quidam uir insignis, unus ē sacerdotibus eius regionis, sene-
ctam iam ætatem affecutus, & omni uitæ uirtute ornatus, sedatis circum se se-
nibus, sanctum deum inuocando, hæc orauit, Rex præpotens, & altissime Deus
omnipotens, qui creata cuncta clementer gubernas, respice semen Abrahami, san-
ctiq̃ Iacob progeniem, populum obuentionis tibi consecratæ in alienigena terra
peregrinū, iniuste q̃ pereuntem, ô pater. †Tu Pharaonem curribus abundan-
tem, olim huius Aegypti principem, immiti cōtumacia, iactantiaq̃ linguæ elatum,

hispanu, al. ispanu

vel, minime persi-
ciendo.

1. Mach. 1.

Exod. 14. f

Lib. III.

cum superbo exercitu mari demersum perdidisti, luce misericordiae illustrādo ge-
 nus Israeliticum. † Tu innumeris exultantem copijs Sennacherib grauem Assy-
 riorum regem, qui ferro iam totā terram ditioni suae subiecerat, aduersus sanctam
 ciuitatem tuam elatum, dirāq; fastu & audacia loquentem fregisti Domine, multis
 B gentibus palam ostendens tuam potentiam. † Tu tres illos in Babylonia amicos, Dan. 3. d
 qui alacres uitam igni, ne uana colerent, tradiderant, ardentem fornacem irroran-
 do, ad capillos usq; illaefos seruasti, flamma in omnes inimicos immissa. † Tu ple-
 nis inuidiae criminibus ad leones sub terram deiectum, ut à feris deuoraretur, Da-
 n. 6. d
 nielem, in lucem reduxisti incolumem: † inq; uentre alumni maris ceti maceratum Ioan. 3. a
 abunde Ionam saluū denuo suis ostendisti, o pater. Nunc quoq; ne cuncteris cle-
 mentissime omnium inspector, quo minus te q̄primum ostēdas Israelitico generi,
 quod à detestandis atq; nefarijs gentibus iniuste tractatur. Quod si contraxit im-
 pietatem peregre uita nostra, ereptos ē manu inimicorum, quocunq; uolueris, o
 Domine, exitio perde nos, ne qui uana cogitant, uanis gratulentur de interitu eo-
 rum quos charos habueris, ac dicant, Ne Deus quidem ipsorum liberauit eos.
 Quamobrem tu qui summo robore, summaq; potentia praeditus es, aeternae, respi-
 ce nunc & miserare nos, qui per iniustam nefariorum uim, insidiatorū in modum
 ē uita tollimur. Fac stupeant gentes inuictā tuam potentiam hodie, & robur quo
 polles ad salutem generis Iacob exerceas. Tibi supplicat omnis infantium multi-
 C tudo, & eorundem parentes cum lachrymis. Palam fiat omnibus gentibus te no-
 bis adesse Domine, nec faciem tuā à nobis auertisse: sed ut locutus es, † q; ne in ho-
 stili quidē terra tuos neglexeris, ita rem o Domine perfice. Hæc orandi cum Elea-
 zarus iam finem faceret, rex cum belluis omniq; copiarum strepitu ad hippodro-
 mum aderat: quod ubi uiderūt Iudæi, ingentem in cœlum clamorē extulere, adeo
 ut adiacentes ualles resonādo, largos toti exercitui fletus excuterent. Tum perq;
 gloriosus, omnipotens, & uerus Deus sanctam faciem suam ostendens, cœlestes
 portas aperuit, ē quibus decori duo ac terribiles † angeli descendere, omnibus præ-
 2. Mach. 3. d
 10. c. 11. b
 Ioseph. contra
 Apion. lib. 2.
 ab initio hæc
 attingit.
 terquā Iudæis conspicui. † Hi obsistendo copias hostiles perturbatione ac pa-
 uore repleuerunt, & præ quibus se mouere non possent compedibus constrinxer-
 re. Tum corpus regis inhorruit, & iracundam eius audaciam cepit obliuio. Bel-
 lue quoq; in consequentes armatas copias conuersæ obterebāt eas, & perimebāt.
 † Ergo rex iram uertit ad commiserationem, & ad ea quæ antea molitus fuerat, de-
 Pro. 16. a
 ploranda. Audito enim clamore, postquam prostratos ad interitū omnes uidit,
 D lachrymans, & iracunde increpitans amicos, Rege abutimini, inquit, & tyrannos
 crudelitate superatis, mihiq; adeo ipsi de uobis benemerito imperium & spiritum
 iam adimere conamini, clam ea quæ regno minime profunt machinantes. Quis
 hos qui ditionis nostræ munitiones fideliter obtinebant, sedibus suis euersos sin-
 gulos huc congregauit immeritos? Quis eos qui iam inde ab initio beneuolentia
 erga nos gentes omnes per omnia antecellerunt, pessimaq; sæpe rerum humana-
 rum subiere pericula, tū nefarijs supplicijs implicuit? Soluite iniusta uincula, sol-
 uite, & hos ad sua remittendo saluos antefacta deprecamini: dimittite filios omni-
 potentis, cœlestis ac uiui Dei, qui à temporibus maiorum nostrorum usq; adhuc
 statū rebus nostris præbet imperturbatum. Atq; hic quidem hæc dicebat: illi ue-
 ro cōtinuo soluti cum modo mortem effugissent, sanctū deum seruatorem suum
 prædicabant. Post deinde rex in urbem reuersus, accersitum redituum dispensa-
 E torem, uina reliquaq; ad conuiuium pertinentia Iudæis per dies septem submini-
 strare iussit, decreto, ut quo in loco mortem sibi subeundam putauissent, in eo sa-
 lutiferā diem celebrarent. Tum illi contumelijs appetiti antea, mortiq; uicini, imò
 iam mortem ingressi, pro acerbo & luctuoso leto salutare cōuiuium inſeruentes,
 pleni lætitiæ, locum ruinæ suæ sepulchroq; destinatum designabāt sedilibus, mis-
 soq;

• ὡς ἄνθρωποι, αἰ., ὡς ἄνθρωποι

• ὡς ὁ ἀνθρώπος, αἰ., ὡς ὁ ἀνθρώπος

1. Mach. 3. d

ſoqꝫ flebiliffimo lamentationis carmine, ſeruatorem ac mirificum Deum laudando ꝑatrium ordiebantur canticum, omniqꝫ comploratione & eiulatione remota, choreas indicio pacificæ lætitiæ inſtituebāt. Similiter autem rex quoqꝫ ſuper his ingens conuiuium celebrans, laudes in cœlum indefinenter ac magnifice, propter inopinatā ſalutem datam extollebat. Qui uero antehac ad interitū, auiusqꝫ deuorandos deſtinabant illos, & addicebāt cum gaudio, nō ſuſcepta in ſe ignominia, atqꝫ ardenti audacia inglorige extincta, gemebant. Iudæi ergo, ut iam diximus, ſuꝑer prædictæ æſtationi & conuiuiō dediti, in lætis gratulationibus & canticis erant, ꝑcommuniqꝫ ſancita de his lege per omnem ſuam peregrinitatem ad poſteros, ſuꝑer prædictos lætitiæ dies agendos conſtituerunt, non compotationis gratia aut comieſſationis, ſed propter datam ſibi à Deo ſalutem: deinde rege adito, ut ad ſua dimitterentur, poſtularunt. Cæterum ꝑreſcriptio eorum celebrata fuit à uiceſima quinta Pachonis die, uſqꝫ ad quartam Epiph, per dies quadraginta: perdendis autem eis opera nauata eſt, à quinta die °Epiph uſqꝫ ad ſeptimam eiufdem tribus diebus, quibus miſericordiam ſuam magnifice oſtendēs, dominator omnium illæſos ſimul omnes conſeruauit: conuiuia uero agitarūt, ſubminiſtratis à rege ſibi rebus omnibus, uſqꝫ ad quartamdecimam diem, qua die illum de ſe dimittendis adierūt. Quibus rex collaudatis, ad præfectos ſingularum ciuitatum ſubiectam ſcripſit epīſtolam, magnificam animi uehementiam continentem.

CAP. VII.

CAP. VII.

Rex Ptolemæus Philopator sparsis per Aegyptiū præfectis, omnibusq; rerum Administrationi præpositis, salutem & sanitatem: nam nos quidem cum liberis nostris ualemus. Cum magnus Deus nobis successum rerum pro uoto dedisset, quidam amicorum morositate crebrius instando nobis persuaferunt, ut subiectos regno ludæos uno loco congregatos, ut perduelles inusitatis supplicijs afficeremus: q̃p dicerent res nostras nunquam in tranquillo fore, propter odium quod hi gererent in omnes gentes, donec hoc perfectum fuisset. Cumq; adeo uinctos eos huc deportassent cum uexationibus, ut mancipia, imò ut insidiatores, citra omnem quæstionem causæq; dictionē perimere conati sunt, crudelitate more Scythico feriore præditi. Nos autem his propterea acerbius increpatis, quæ nostra est erga omnes homines benignitas, postquam eos gratia nostra uix in uita retinuimus, & cœlestem Deum ludæos esse tutatum, & tanquam patrem filijs opitulatum per omnia certò cognouimus, tum etiam perpendimus amicitia qua firma prosequuntur nos (ut maiores nostros) beneuolentiam, merito eos omni qualicunq; crimine absoluiamus, mandauimusq; singulis ut ad sua dimittantur omni in loco, ne quisquam eos omnino lædat, aut quicquam eorum quæ iniuste perpeffi sunt, exprobret. Etenim scitote nos, si quid maius aduersum eos malitiose moliti fuerimus, aut etiam eos omnino contristauerimus, non hominem, sed dominatorem omnis potentia Deum altissimum, ultione factorum infestum habituros, per omnia, semper, & inuitabiliter. Valete. Hac tamen epistola accepta, nō protinus festinarunt abscedere, sed regem hoc quoq; poposcerunt, ut qui ex ludæorum gente sanctum deum ac legem eius ultro uiolassent, merito supplicio ab ipsis afficerentur: q̃p dicerent eos qui uentris causa diuina mandata transissent, ne regis quidem imperijs unquam fido esse futuros. Hæc ille ab his uera dici deputans, collaudatis potestatem dedit, eos qui legem dei uiolassent, in omni regni sui loco, perimēdi libere, citra omnem intercessionem regia potestatis, aut inquisitionem. Tum regi gratijs, ut par erat, actis, sacerdotes horum unaq; omnis multitudo Alleluia clamantes, cum gaudio discessere: atq; ita obuium quenq; impiatorum suæ gentis inter eundū multabant, exempla statuendo perimebant: atq; adeo illa die supra trecentos uiros interfecerunt, gaudiaq; celebrauerunt læti impios trucidantes. Qui autem Deo ad mortem usq; adhæserant, plenum salutis fructum conse-

εὐχόμεν, αἰ. κρόνον,

Al. Abib.

Ἐμπόροι μὲν οὖν

^bVel, æquitas.

Pfaff 19.8

Joseph. contra
Appion lib. 2.
2b initio.

§. Mach. 4. C. d

Jerem. 30. c
Zach. 2. b

2. Mach. 2.0

Lib. III. Machab.

82
cuti, ex urbe profecti sunt, odoratissimis omnis generis floribus coronati, cum lætitia & clamore, per laudes hymnorumque suauissimum concentum, Deo patrum suorum sancto Israelis seruatori gratulantes. Cumque peruenissent Ptolemaidem Rodophoron, propter naturam loci, cognominatam, ubi classis eos expectabat, ex communi consilio conuiuium illic per septem dies celebrarunt, rege ipsis propenso animo cuncta ad profectiōem necessaria cuique, donec domum suam peruenisset, suppeditare. Ita abscedentes salui cum meritis gratulationibus, similiter illic quoque statuerunt illos dies lætos tempore peregrinitatis suae agendos: ipsique in conuiuiali precationis loco posita columna dedicatis, profecti sunt terra, mari fluuioque incolumes, liberi ac læti: saluique mandato regis domum quisque suam restituti sunt, ampliore quam antea in hostes suos, cum gloria & terrore adepti potestatem, nec omnino a quoquam bonis suis depulsi. Omnes enim omnia sua ex celebrata descriptione receperunt, ita ut quicumque aliquid eorum haberent, cum summo timore redderent eis, summo Deo factis magnificis salutem eorum consummate. Prædicandus est liberator Israelis ad tempora sempiterna.

NOVVM TESTA MENTVM

Omne, ad Græcorum exempla

rium fidem, ad ueterem item æditionem, Erasmi quoq̃ Roterod. uer-
sionem postremam, aliorumq̃ emendatorum Latinorum codicum
interpretationem, recognitum, castigatum atq̃ translatum: an-
notatis plerunq̃ diuersis in margine interpretationibus,
loquutionum quoq̃ formulis, & singulorum
capitum argumentis, antehac nuspiam
à quoquam sic impressum
atq̃ uulgatum.

TIGVRI EXCVDEBAT CHRISTOPH. FROSCH.
ANNO DOMINI M. D. XLIII.

Rom. X. 4.

Τέλος γὰρ νόμος Χριστός.

SACROSANCTVM

Iesu Christi Euangelium, secundum Matthæum.

CAPVT I.

LIBER generationis Iesu Christi, filij David, filij Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius. Iudas autem genuit Phares, & Zaram & Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Booz & Rachab. Booz autem genuit Obed & Ruth. Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit

David regem. David autem rex genuit Solomonem, ex ea quæ fuerat [uxor] Vriæ. Solomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Afa. Afa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam. Hozias autem genuit Ioatham. Ioatham autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechian. Ezechias autem genuit Manasse. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosias. Iosias autem genuit Iechoniam, & fratres eius, in transmigratione Babylonica. Post transmigrationem autem Babylonica, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel. Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achin. Achin autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Ioseph, maritum Mariæ, ex qua genitus est Iesus, qui dicitur Christus. Vniuersæ itaque generationes ab Abraham usque ad David, generationes quatuordecim: & à David usque ad transmigrationem Babylonica, generationes quatuordecim: & à transmigratione Babylonica usque ad Christum, generationes quatuordecim. Iesu uero Christi natiuitas talis erat. Cum enim mater eius Maria desponsa esset Iosepho, prius quam conuenissent, inuenta est grauidæ spiritu sancto. Ioseph autem maritus eius, cum iustus esset, & nollet eam traducere, uoluit occulte repudiare eam. Hæc autem ipso in animo habente, ecce, angelus Domini in somnis adparuit ei, dicens: Ioseph fili David, ne metuas adiungere tibi Mariam uxorem tuam: nam quod in illa genitum est, est spiritu sancto est. Pariet autem filium, & uocabis nomen eius, Iesum: ipse enim saluabit populum suum à peccatis suis. Hoc autem totum factum est, ut impleretur quod dictum fuerat à Domino per prophetam, dicentem: Ecce, uirgo prægnans erit, & pariet filium, & uocabunt nomen eius Emmanuel: quod si quis interpretetur, est, nobiscum Deus. Excitatus autem Ioseph à somno, fecit, ut iniunxerat ipsi angelus Domini, & adiunxit sibi uxorem suam, nec cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum: & uocauit nomen eius, Iesum.

CAP. II.

Cum autem natus esset Iesus in Bethlehem ciuitate Iudææ, temporibus Herodis regis, ecce, Magi ab Oriente aduenerunt Hierosolyma, dicentes: Vbi

Vt cōuincat Iesum esse promissum à prophetis Messiam, genealogiam eius ad Abraham usque contexi: Mariæ & Iosephi desponsationem & conceptionem Christi & spiritum sancto describit, utq; Ioseph ab angelo admonitus Mariam sibi adiunxit.

Sic est Latini uocant catalogum.

Vel potius, generis & prosapie.

Aliter, in deductione in Babylonem. Post deductionem uero in Babylonem.

Scilicet in eandem domum. Nam desponsa quidem erat Mariæ sed nondum à Iosepho domum ducta. Ideo angelus dicit, Ne metuas eam adiungere tibi, id est, desponsam ducere.

Deprehensa.

Insanare.

Dimittere.

Visus est.

Veniunt ab Oriente Magi & Christum muneribus dignis uenerantur, quem Herodes insidijs tollere cupiebat, sed impetrus dei potius, innocentium infantium se sanguine commaculauit. Christus uero angelo monente in Aegyptum deportatur & eivdem consilio rediit in Nazareth.

Euangelium

est ille natus rex iudæorum: Vidimus enim stellam illius in Oriente, & uenimus ad adorandum eum. Auditis autem his Herodes rex, turbatus est, & tota Hierosolyma cum illo: cumq; congregasset omnes principes sacerdotum, & scribas populi, percontatus est eos, ubi Christus^a nasceretur. At illi dixerunt ei: In Bethlehem, quæ est in iudæa. Sic enim scriptum est per prophetam: Et[†] tu Bethlehem terra iudæ, nequaquam es minima inter principes iudæ: [†] ex te enim mihi prodibit dux, qui^b rectorus est populum meum Israel. Tunc Herodes clam accersitis Magis, diligenter perquisiuit ab illis tempus ex quo stella apparuisset. Et mittens eos Bethlehem, dixit: Profecti, diligenter inquirete de puello, quando uero inueneritis, renunciate mihi, ut & ego ueniam, & adorem eum. At illi audito rege, profecti sunt: & ecce, stella, quam uiderant in Oriente, præcedebat illos, donec progressa staret supra locum in quo puellus erat. Quum autem uidissent stellam, gauisi sunt perquam magno gaudio: & ingressi domum, inuenerunt puellum cum Maria matre eius: [†] & prostrati adorauerunt eum, apertisq; thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, & thus, & myrrham. Et oraculo admoniti in somnis, ne reuerterentur ad Herodem, per aliam uiam reuersi sunt in regionem suam. Digressis autem illis, ecce, angelus Domini adparet in somnis Iosepho, dicens: ^c Cum[†] surrexeris, adsume puellum, ac matrem ipsius, & fuge in Aegyptum, & esto illic, donec dixerero tibi: futurum est enim, ut Herodes quærat puellum, ad perdendum eum. Ille uero cum surrexisset, adsumpsit puellum, & matrem eius noctu, & secessit in Aegyptum, fuitq; illic usq; ad obitum Herodis, ut impleretur quod dictum fuerat à Domino per prophetam, dicentem: Ex[†] Aegypto uocaui filium meum. Tunc Herodes cum uidisset illud sibi à Magis, iratus est uehementer, ac misso satellitio, interfecit omnes pueros, qui erant Bethlehem, & in omnibus finibus illius, à bimulis, & minoribus: iuxta tempus quod perquisierat ex Magis. Tunc impletum est, quod dictum erat ab Hieremia propheta, dicente: ^d Vox in Rhama audita est, lamentatio, ploratus, & fletus multus: Rachel plorans filios suos, & noluit consolationem admittere, eò quod non supersint. Defuncto autem Herode, ecce, angelus Domini in somnis adparet Iosepho in Aegypto, dicens: Cum surrexeris, adsume puellum, & matrem eius, & proficiscere in terram Israelis: Defuncti sunt enim^e qui insidiabantur uitæ puelli. At ille ut surrexit, adsumpsit puellum & matrem eius, uenitq; in terram Israelis. Verum quum audisset Archelaum regnare in iudæa, loco Herodis patris ipsius, timuit illuc abire: oraculo autem iussus in somnis, secessit in partes Galilææ: ac profectus habitauit in ciuitate, quæ uocatur Nazareth, ut impleretur quod dictum fuerat per prophetas: [†] Nazaræus^f uocabitur.

CAP. III.

^a IN diebus[†] autem illis aduenit Ioannes Baptista, prædicans in deserto iudææ, dicensq;: ^a Resipiscite. In propinquo est enim regnum cælorum: nam hic est ille, dictus ab Esaia propheta, dicente: [†] Vox clamantis in deserto, parate uiam Domini, rectas facite seruitas eius. Ipse uero Ioannes habebat indumentum suum è pilis camelinis: & zonam coriaceam circum lumbos suos. Porro cibus illius erant [†] locustæ, & mel syluestre. Tunc egressa est ad illum Hierosolyma, & tota iudæa, totaq; regio circumiecta Iordani: & baptizabantur in Iordane ab illo, cõfidentes peccata sua. [†] Cum uidisset autem multos ex Phariseis & Sadduceis uenientes ad baptismum suum, dixit illis: Progenies uiperarum, quis^b docuit uos fugere à uentura ira? Facite igitur fructus dignos poenitentia: & ne cogitetis dicere apud uos ipsos: patrem habemus Abraham. Dico enim uobis, posse Deum è lapidibus istis suscitare liberos Abraham. Iam uero & securis ad radicem arborum posita est. Omnis igitur arbor, non^c faciens fructum bonum, exciditur, & in ignem conicitur. [†] Ego quidem baptizo uos aqua, ad^c resipiscẽtiam: at ille, qui post me uen-

turus

^a Vel potius, nasciturus esset. Sæpe enim sacris literis in usu sunt tempora incircumscripta, pro participio futuri temporis, cum uerbo substantiuo, eiusdem temporis eum incircumscripto.

^b Pascet.

^c Surge & assume.

^d Surge &.

^e Qui querebant animam. Hebraismus est.

^f Vocabitur pro, erit. Hebraismus est.

Ioannes uitæ seueritate commendatus, Euangelij negotium prædicatione et baptismo aggreditur: phariseorum hypocrisim corripit & poenitentiam suadet. Christus ab eodẽ baptizatus uoce cœlestis demissa filius dei agnoscitur.

^a Id est, meditationem uitæ. Hoc enim est Hebraeus, quod interpretatur, agere poenitentiam.

^b Submonstrauit uobis ut fugeritis.

^c Ferte.

^d Ferens.

^e Poenitentiam.

Mich. 5. 2

Ioan. 7. 6

Psal. 71. 6

Osæ. 11. 8
Num. 24. 6

Hiere. 31. 6

Iud. 13. 6

Marc. 1. 8
Luc. 3. 2
Ioan. 3. 6

Marc. 1. 8

Luc. 3. 6

Marc. 1. 8
Luc. 3. 6
Ioan. 3. 6

Secundum Matthæum.

3

turus est, potentior me est, cuius non sum idoneus, ut calciamenta portem. Ipse uos baptizabit spiritu sancto, & igni: [†] cuius in manu uentilabrum est, & per-
purgabit aream suam, congregabitque triticum suum in horreum: paleam autem exuret igni inextinguibili. Tunc aduenit Iesus à Galilæa, ad Iordanem ad Ioannem, ut baptizaretur ab illo. At Ioannes prohibebat illum, dicens: Mihi opus est, ut abs te baptizer, & tu uenis ad me. Respondens autem Iesus, dixit illi: Sine
nunc. Sic enim decet nos complere omnem iustitiam. Tunc finit illum. [†] Et baptizatus Iesus, ascendit protinus ab aqua: & ecce, aperti sunt illi cœli, & uidit spiritum Dei descendentem tanquam columbam, & uenientem super ipsum. Et ecce, uox è cœlis, ^s dicens: Hic est filius meus ^b dilectus, in quo mihi bene complacitum est.

CAP. III.

Tunc [†] Iesus subductus est in desertum à spiritu, ut tentaretur à diabolo. Et cum ieiunasset dies quadraginta, totidemque noctes, tandem esuriit. Cumque accessisset ad eum tentator, dixit: Si filius es Dei, iube ut lapides hi panes fiant. At ille respondens, dixit: Scriptum est: [†] Non pane solo uiicturus est homo, sed omni uerbo egrediente per os Dei. Tunc adsumit illum diabolus in sanctam ciuitatem, & statuit eum super pinnulam templi, dicens illi: Si filius es Dei, proijce te ipsum deorsum. [†] Scriptum est enim: Angelis suis ^s mandabit de te, & in manibus ferent te: nequando impingas ad lapidem pedem tuum. Dixit illi Iesus: Rursum scriptum est: [†] Non tentabis Dominum Deum tuum. Rursum adsumit illum diabolus in montem perquam excelsum, & commonstrat ei omnia regna mundi, & gloriam illorum, dicens illi: Hæc omnia tibi dabo, si prostratus adoraueris me. Tunc dicit illi Iesus: Abi satana. Scriptum [†] est enim: Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles. Tunc omittit illum diabolus: & ecce, angeli accedebant, & ministrabant ei. [†] Quum audisset autem Iesus, Ioannem traditum esse, secessit in Galilæam: & relicta Nazareth, profectus habitauit in Capernaû maritima, in finibus Zabulon & Nephthalim: ut impleretur quod dictum fuerat per Esaiam prophetam, dicentem: [†] Terra Zabulon & Nephthalim ^b uergens ad mare ultra Iordanem, Galilæa gentium: populus qui sedebat in tenebris, uidit lucem magnam, & ijs qui sedebant in regione, & umbra mortis, lux orta est. Ex eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere: [†] Resipiscite: instat enim regnum cœlorum. [†] Ambulans autem Iesus iuxta ^o mare Galilææ, uidit duos fratres, Simonem, qui uocatur Petrus, & Andream fratrem eius, iacentes rete in mare (erant enim pisces) & dicit illis: Sequamini me, & faciam uos pisces hominum. At illi relicti ilico retibus, sequuti sunt eum. Et progressus illinc, uidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Ioannem fratrem eius, in naui cum Zebedæo patre suo, reconcinnantes retia sua: & uocauit eos. At illi protinus relicta naui, & patre suo, sequuti sunt eum. Et obibat totam Galilæam Iesus, docens in synagogis illorum, ac prædicans euangelium regni: curansque omnem morbum omnemque languorem in populo. Et dimanauit fama illius in totam Syriam. Et adduxerunt ad illum omnes male affectos, uarijs morbis ac torminibus contractos, & dæmoniacos, & lunaticos, & paralyticos, sanauitque illos. Et sequutæ sunt eum turbæ multæ à Galilæa ac Decapoli, & Hierosolymis, & Iudæa: & à regiõibus trans Iordanem sitis.

CAP. V.

Cum uidisset autem turbas, ascendit in montem: cumque ipse confedisset, accesserunt ad eum discipuli eius, [†] adpertoque ore suo, docebat illos, dicens: Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati qui lugent, quoniam ipsi consolationem accipient. Beati [†] mites, quoniam ipsi ^a possidebunt terram. [†] Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Beati [†] mundo corde, quo

[†] Cuius uentilabrum in manu ipsius. Hebræus est, altero relatiuo redundante.

^s uel, dicebat. Hebræus enim est, participium pro uerbo. ^b uel, unice dilectus, in quo placatus sum. Coloss. i.

^a Iesus in desertum abductus ieiunij exercebat et Satanæ tentatōes uincit: in Galilæa profectus euangelium annunciat: discipulos uocat Petrum & Andream, Ioannem & Iacobum, ac miraculosis morborum sanationibus doctrinam suam comprobant.

^s Siue, mandata dabit.

^b uel, uersus mare. Nam, uia maris, Hebræus est, ^a uel, lacum.

^a Poenitentiam agite. ^b id est, lacum.

Describitur integra Christi concio, qua primo quæ nam sit uera beatitudo indicat, et quæ primariorum uirorum officia. Deinde legis uerum sensum, exemplis de cæde, adulterio, iuramento et proximi dilectione productis, declarat. ^a Hereditate consequi, uel obtinere, creber Hebræus est, pro possidere.

aaa 3

Euangelium

niam ipsi Deum uidebunt. Beati pacifici, quoniam ipsi filij Dei uocabuntur. Beati qui persecutionem[†] patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum

1. Pet. 3. 9

B ccelorum. Beati estis, quum probra iecerint in uos, & persecuti fuerint, dixerintq;

^bOmne pro quouis, Hebraismus. ^cPremium.

^bquoduis malum uerbum aduersus uos, mentientes, propter me. Gaudete, & exultate, quonia^c merces uestra multa est in coelis. Sic enim persecuti fuerunt prophetas, qui fuerunt ante uos. [†] Vos estis sal terrae. Quod si sal infatuatus fue-

Marc. 9. g
Luc. 14. g

rit, quo salietur? Ad nihil ualet ultra, nisi ut proijciatur foras, & conculcetur ab hominibus. Vos estis lux mundi. Non potest oppidum abscondi supra montem situm: [†] neq; accendunt lucernam, & ponunt illam subter modium, sed super can-

Marc. 4. c
Luc. 8. c. & 11. c

delabrum: & lucet omnibus qui sunt in domo. Sic luceat lux uestra coram hominibus, ut uideant uestra bona opera, & glorificent patrem uestrum, qui est in coelis. Ne existimetis quod uenerim ad dissoluendum legem, aut prophetas: non

^bVel, ut ponant. Hebraismus enim una conjunctione uice multarum utitur.

^cVel, gloriose celebrant.

^dId est, uere et certo.

C ueni ut dissoluam, sed ut impleam. Amen enim dico uobis, donec praeterierit coelum & terra, Iota unum, aut unus apex, non praeterierit ex lege, quoad omnia facta fuerint. Quisquis igitur soluerit unum ex mandatis hisce minimis, & docuerit sic homines, minimus uocabitur in regno ccelorum. Quisquis autem fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno ccelorum. Dico enim uobis: Nisi abundauerit uestra iustitia, plus quam scribarum & pharisaeorum, nequaquam intraueritis in regnum ccelorum. Audistis dictum esse antiquis: [†] Non occides. Quisquis au-

Exod. 20. 6
Deut. 5. b

tem occiderit, obnoxius erit iudicio. At ego dico uobis: quisquis irascitur fratri suo temere, obnoxius erit iudicio. Quicumq; uero dixerit fratri suo, Rhaca, obnoxius erit concilio. Quisquis autem dixerit, fatue, obnoxius erit incendio gehennae.

D Itaq; si obtuleris munus tuum ad altare, & illic recordatus fueris fratrem tuum habere aliquid aduersum te, relinque illic munus tuum ante altare, & abi, prius reconciliare fratri tuo: & tum ueniens offer munus tuum. [†] ^b Habeto beneuolentiam cum aduersario tuo cito, dum es in uia cum illo, nequando te tradat

^bVel, fac conuenias cum aduersario tuo.

Luc. 12. g
Pro. 25. d

aduersarius iudici, & iudex te tradat ministro, & in carcerem conijciaris. Amen dico tibi, non exhibis inde, donec persolueris extremum quadrantem. Audistis dictum esse antiquis: [†] Non committes adulterium. At ego dico uobis: qui-

Exod. 20. 6

cunq; aspexerit mulierem, ad concupiscendum eam, iam adulterium commisit cum ea in corde suo. Quod si oculus tuus dexter offendiculo tibi fuerit, erue illum, & abijce abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam. Et si dextera tua manus offendiculo tibi fuerit, amputa eam, & abijce abs te. Expedit enim tibi, ut pereat unum membrorum tuorum, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam. [†] ^b D-

^bVel, uxorem scilicet alterius.

Matth. 19. b
Marc. 10. b
Luc. 16. d
1. Cor. 7. b

dictum est autem: Quicumq; repudiauerit uxorem suam, det illi libellum repudij. At ego dico uobis: quisquis repudiauerit uxorem suam, praeter causam stupri, efficit ut illa committat adulterium: & quicumq; repudiatam duxerit, adulterium committit. Rursum audistis dictum esse antiquis: [†] Non peierabis, sed persol-

Leuit. 19. d
Deut. 5. b
Iac. 5. c

ues Domino [†] iuramentum tua. [†] At ego dico uobis, ne iuretis omnino, neque per coelum, quia solium Dei est: neq; per terram, quia subsellium est pedum illius: neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis: neq; per caput tuum iurabis, quia non potes unum pilum album aut nigrum facere. Esto uero sermo uester, est, est: non, non. Porro quod amplius his est, ex malo est. Audistis dictum esse: [†] o-

[†]Id est, quae iurando promiseris.

Exod. 21. d
Leuit. 24. d
Deut. 19. d
Luc. 6. c

culum pro oculo, & dentem pro dente. At ego dico uobis, ne resistatis malo, sed quisquis impeggerit alapam in dexteram tuam maxillam, obuerte illi & alteram. Et ei qui uoluerit tecum iudicio contendere, ac tunicam tuam auferre, permitte & pallium. Et quicumq; te adegerit ad miliarium unum, abito cum illo duo. Petenti abs te dato: & uolentem abs te mutuari, ne auerferis. Audistis dictum esse:

[†]Proprie, si quis te palma caeciderit, siue de palmarit.

Diligens

Leuit. 19. 6

† Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. At ego dico uobis: Diligite inimicos uestros, bene precemini deuouentibus uos, benefacite ijs qui uos odio prosequuntur: & orate pro ijs qui lædunt & persequuntur uos, ut sitis filij patris uestri qui est in cœlis: quia solem suum exoriri sinit super malos ac bonos, & pluuiam mittit super iustos & iniustos. † Nam si dilexeritis eos qui diligunt uos, quod præmium habetis? Nōne & publicani idem faciunt? Et si complexi fueritis fratres uestros tantum, quid eximium facitis? Nōne & publicani sic faciunt? Eritis igitur uos perfecti, quemadmodum pater uester, qui est in cœlis, perfectus est.

Non pater violentia inuadere significat.

Quam mercedem. Quos tum fouebat Romani, apud Iudeos autē infames erant.

CAPVT VI.

Luc. 6. 6

Attendite, ne eleemosynam uestram præstetis coram hominibus, quo spectemini ab illis. Alioqui præmium non habetis apud patrem uestrum qui est in cœlis. Quando ergo præstas eleemosynam, ne tuba clangeris ante te, quemadmodum hypocritæ faciunt in synagogis, & in uicis, ut gloria extollantur ab hominibus. Amen dico uobis, abstulerunt mercedem suam. Tu uero quum præstas eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: ut sit tua eleemosyna in occulto, & pater tuus, qui uidet in occulto, ipse reddet tibi in propatulo.

A Beneficentiam in pauperes docet: orandi formam & ieiunii rationem præscribit. Avaritiam prohibet, ostendens simul quoniam thesauri ueri sint & quam periculosum sit de uicis operam dare. Diffidentiam autem tollit, indicans quanta sit dei patris erga nos providentia.

Et cum oras, ne imiteris hypocritas: quia solent in synagogis & angulis platearum stantes, orare, ut conspiciantur ab hominibus. Amen dico uobis, abstulerunt mercedem suam. Tu uero cum oras, introito in cellam tuam: & occluso ostio tuo, ora patrem tuum qui est in occulto: & pater tuus qui uidet in occulto, repondet tibi in propatulo. Verum orantes, ne sitis multiloqui, sicut ethnici. Opinantur enim fore ut per multiloquium suum exaudiantur. Ne igitur ad similemini illis. Nouit enim pater uester, quibus rebus opus sit uobis, prius quam petatis ab eo. Sic igitur orate uos: † Pater noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Veniat regnum tuum: fiat uoluntas tua, sicut in cœlo, ita in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie: & remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris. Et ne inducas nos in tentationem, sed libera nos a malo:

Id est, congregationibus, uel conciliabulis, id est, locis in quibus Iudei ad tractanda sacra conueniebant.

Præmium suum. Vel, gaudent, aut amant.

Conclauē. Vel, sancte obseruetur, aut sancte prædicetur: uel, sanctis tribuatur nomini tuo, sancte colatur.

Luc. 11. 8

[quia tuum est regnum, & potentia, & gloria, in sæcula,] † Amen. Etenim si remiseritis hominibus errata sua, remittet & uobis pater uester cœlestis: quod si non remiseritis hominibus errata sua, nec pater uester remittet errata uestra. Porro cum ieiunatis, ne sitis sicut hypocritæ tetrici: obscurant enim facies suas, ut uideantur hominibus ieiunare. Amen dico uobis, abstulerunt mercedem suam. Tu uero cum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua, ne uidearis hominibus

Præmium suum.

† Intra 13. c. † Marc. 11. c. Eccli. 29. a

Luc. 12. 6

ieiunare, sed patri tuo qui est in occulto: & pater tuus qui uidet in occulto, repondet tibi in propatulo. † Ne recondatis uobis thesauros in terra, ubi ærugo & tinea corrumpit, & ubi fures perfodiunt & furantur. Sed recondite uobis thesauros in cœlo, ubi neque ærugo, neque tinea corrumpit: & ubi fures non perfodiunt, neque furantur. Nam ubi fuerit thesaurus uester, illic erit & cor uestrum. † Lucerna corporis est oculus. Si igitur oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Quod si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Ergo si lumē quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ? † Nemo potest duobus dominis seruire. Aut enim unum odio habebit, & alterum diliget: aut uni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & Mammonæ. Propterea dico uobis, ne solliciti sitis pro uita uestra, quid edatis, & quid bibatis: neque pro corpore uestro, quid induamini. Nōne uita pluris est quam cibis? & corpus [pluris] quam indumentis? Intuemini uolucres cœli: quia non serunt, neque metunt, neque cōuehūt in horrea: & pater uester cœlestis alit illas. Nōne uos longe præcellitis illas? Quis autem ex uobis sollicitus cogitando, potest addere ad staturam suam cubitum unum? Ac de indumento quid solliciti estis? Considerate lilia agri quomodo crescant: non

c

Vel, uitiosus.

Id est, Pluto, auaritie, & diuitijs. Anima uestra. Hebraismus est.

Vel, flores: & pluv.

Luc. 12. 6. 1. Pet. 5. 2. Psal. 54. d

Euangelium

laborant, neque nent. Attamen dico uobis, ne Solomonem quidem in uniuersa gloria sua sic amictum fuisse, ut unum ex his. Quod si gramen agri, quod hodie cum sit, cras in clibanum mittitur, Deus sic uestit: an non multo magis uos o parum fidentes? Ne sitis igitur solliciti, dicentes: Quid edemus, aut quid bibemus, aut quo operiemur? Nam omnia ista gentes exquirunt. Nouit enim pater uester coelestis, uos opus habere his omnibus. Quærite autem primum regnum Dei, & iustitiam eius: & hæc omnia adiicientur uobis. Ne sitis igitur solliciti in crastinum: nam crastinus dies ^mcurabit quæ sua sunt. Sufficit sua diei afflictio. CAP. VII.

^mVel, sollicitus erit de suis rebus.

^tTemeraria de aliorum uis itis iudicia prohibet, & ad precandi assiduitatem horrat: legis summam, uiam salutis & pseudo prophetas describit. Postremo ostendit uerbum domini non audiendum modo, sed factis etiam exprimendum esse.

^aVel, metentur uobis alij.

NE ^tiudicate, ut ne iudicemini: quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini: ^a& quam mensura metimini, ^amensura dabitur uobis. ^tCur autem uides festucam, quæ est in oculo fratris tui, trabem autem quæ est in oculo tuo, non animaduertis? Aut quomodo dices fratri tuo: sine, eximam festucam ex oculo tuo, & ecce, trabes in oculo tuo? Hypocrita, eijce primum trabem ex oculo tuo, & tum perspicies, ut eximas festucam ex oculo fratris tui. Ne dederitis quod sanctum est canibus, neue obieceritis margaritas uestras porcis: nequando conculcent eas pedibus suis, & conuersi, lacerent uos. ^tPetite, & dabitur uobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur uobis. Quisquis enim petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.

^tLuc. 6. f
Rom. 2. a
^aMarc. 4. e
^tLuc. 6. f

Tur. An quisquæ est ex uobis homo, qui si petierit filius eius panem ab eo, lapidem daturus sit illi? Et si piscem petierit, num serpentem porriget illi? Si uos igitur cum sitis mali, nostis dona bona dare filiis uestris, quanto magis pater uester qui in cælis est, dabit bona petentibus ab ipso? ^tOmnia igitur quæcunque uolueritis ut faciant uobis homines, ^btaliam & uos facite illis. Hæc enim est lex & prophetarum. ^tIn-

Luc. 11. b
Ioan. 14. b. 16. e
Iacob. 1. a

^bVel, sic.

^cVel, perditionem.

^dVel, falsis prophetis.

^eVel, uitiosa.

troite per arctam portam: quoniam lata est porta, & spatiosa uia quæ abducit in exitium: multi sunt, qui ingrediuntur per illam. Quoniam angusta est porta, & stricta uia, quæ abducit ad uitam: & pauci sunt qui inueniunt illam. ^eCauete uero à ^dpseudoprophetis, qui ueniunt ad uos in uestibus ouium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. A fructibus ipsorum cognoscetis eos. ^tNunquid colligunt de spinis uuam: aut de tribulis ficus? Sic omnis arbor bona fructus bonos gignit: ^eputris autem arbor, fructus malos gignit. ^tNon potest arbor bona fructus malos gignere: neque arbor cariosa fructus bonos gignere. Omnis arbor quæ non gignit fructum bonum, exciditur, & in ignem conijcitur. Igitur ex fructibus ipsorum cognoscetis eos. Non quisquis dicit mihi: Domine domine, introibit in regnum cælorum, sed qui ^ffacit uoluntatem patris mei, qui in cælis est. Multi dicent mihi in illo die: Domine domine, nonne tuo nomine ^gprophetauimus? & tuo nomine dæmonia eiecimus? & tuo nomine multas uirtutes præstitimus? Actum ^bconfitebor illis: nunquam noui uos. Discedite à me, qui ⁱoperamini iniquitatem. Omnis igitur qui audit ex me sermones hos, & ^hfacit eos, assimilabo illum uiro prudenti, qui ædificauit domum suam super petram, & descendit imber, ueneruntque flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domum illam, nec concidit: fundata enim erat super petram. Et omnis, qui audit à me sermones hos, & non facit eos, assimilabitur uiro fatuo, qui ædificauit domum suam super arenam, & descendit imber, ueneruntque flumina, & flauerunt uenti, & impegerunt in domum illam, & concidit, fuitque ruina illius magna. ^tEt euenit cum finisset Iesus sermo nes hos, ut obstupescerent turbæ super doctrina illius. ^mDocebat enim eos, ut habens auctoritatem, & non sicuti scribæ.

Tob. 4. e
Luc. 6. e
Luc. 13. e

Luc. 6. f. g

Matth. 23. a

^fObsequitur uoluntati. ^gProphético munere functi sumus.

^hConfiteri, pro testari, Hebraismus.

ⁱVel, operamini iniquitati.

^jVel, factis exprimit eos, simile dicit illum.

^kVel, factis non exprimit eos, similis dicitur.

^mGræce, ὡς ἰδὼν ἦν erat docens: quod habet uim frequentatiui, pro, crebro docebat.

Christus sanato miraculose leproso, paralytico, socru Petri, aliisque multis, documenta dante suæ diuinitatis, potentie fidei in se: & mortem sedata tempestate uerbo, & electis in porcos dæmoniis. Atque inter hæc docet, quomodo oporteat esse affectuosos discipulos suos.

Rom. 2. b

Marc. 1. b
Luc. 4. d

Marc. 1. d
Luc. 5. c

ACCEPIT ^tdescendisset autem ipse de monte, sequutæ sunt eum turbæ multæ, & ecce, leprosus cum accessisset, adorauit eum, dicens: Domine, si uelis, potes me mundare. Protensaque manu, tetigit illum Iesus, dicens: Volo, mundus fias. Ac protinus mundata fuit illius lepra. Et dicit illi Iesus: Vide ne cui dixeris, sed abi ostende

Secundum Matthæum.

5

^{Leuit. 24. 12} ^{Luc. 7. 9} † ostende te ipsum sacerdoti, & offer munus, quod constituit Moyses, ^a in testimonium illis. † Porro cum ingressus fuisset Iesus Capernaū, adiit eum Centurio, obsecrans eum, & dicens: Domine, ^b famulus meus decūbit domi paralyticus, ac grauius diseriatur. Et dicit illi Iesus: Ego cum uenero, medebor illi. Cui respondens Centurio, dixit: Domine, non sum idoneus, ut tectum meum subeas: sed tantum dic uerbum, & sanabitur famulus meus. Etenim ego sum homo subditus potestati alterius, habens sub me ipso milites, & dico huic, uade, & uadit: & alteri, ueni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, & facit. Hæc autem cum audisset Iesus, admiratus est, & ait sequentibus, Amen dico uobis, ne in Israel quidem tantam fidem reperi. † Dico autem uobis, multos ab Oriente, & Occidente uenturos esse, & accubituros cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorum: filios uero regni eiiciendos in tenebras exteriores, illuc erit ploratus & stridor dentium. Et dixit Iesus Centurioni: Abi, & sicut credidisti, fiat tibi. Et sanatus est famulus eius in hora illa. ^{Marc. 1. c} ^{Luc. 4. f} † Et cum uenisset Iesus in domum Petri, uidit socrum illius decumbentem, & febricitantem, tetigitq; manum illius, & reliquit illam febris, surrexitq; ac ministravit illis. Cum autem aduersperauisset, adduxerunt illi dæmoniacos multos: & eiecit spiritus uerbo, omnesq; male habentes sanauit: ut impleretur quod dictum erat per Esaiam prophetam, cum ait: † Hic infirmitates nostras suscepit, & morbos portauit. Cum uidisset autem Iesus turbas multas circum sese, iussit, ut discederent in ulteriorem ripam. Et † cum accessisset unus scriba, dixit ei: Præceptor, sequar te quocunq; abieris. Et dicit illi Iesus: Vulpes foueas habent, & uolucres cœli nidos: at filius hominis non habet ubi caput reclinet. Alius autem [de numero] discipulorum ipsius dixit ei: Domine, permitte mihi prius ut abeam, & sepeliā patrem meum. At Iesus dixit illi: Sequere me, & sine mortuos sepelire mortuos suos. ^{Malach. 2.} † Et cū esset ingressus nauim, sequuti sunt eū discipuli sui, & ecce, ^a motus magnus ortus est in mari, adeo ut nauis operiretur à fluctibus: ipse uero dormiebat. Et accedentes discipuli, excitauerunt illum, dicentes: Domine, serua nos, perimus. Et dicit illis: Quid timidi estis õ exigua fide præditi? Tunc excitatus increpauit uentos & mare, & facta est tranquillitas magna. Homines autē admirabantur, dicentes: Qualis est hic, quod & uenti & mare obediunt ei? ^{Marc. 4. d} ^{Luc. 8. d} † Et cum uenisset in ulteriorem ripam in regionem Gergesenorum, occurrerūt ei duo dæmoniaci ē monumētis egressi sœui ualde, ita ut nemo posset transire per uiam illam. Et ecce, clamabant, dicentes: Quid ^a rei nobis tecum est Iesu fili Dei? Venisti huc ante tempus ad torquendum nos? Erat autem procul ab illis grex porcorum multorum, qui pascebatur. Dæmones uero rogabant eum, dicentes: Si eiicis nos, permitte nobis, ut demigremus in gregem porcorū. Et ait illis: Abite. Illi uero egressi, ^b abierunt in gregem porcorum. Et ecce, ferebatur totus grex porcorū per præceptum in mare, & perierunt in aquis. Porro qui pascebant, aufugerunt: & profecti in ciuitatem renunciauerunt omnia, & quid accidisset dæmoniacis. Et ecce, tota ciuitas exiuit obuiam Iesu. Et cum uidissent illum, rogabant ut decederet à finibus ipsorum.

CAP. IX.

^{Marc. 1. a} ^{Luc. 5. d} **E**T † ingressus nauē traiecit, ac uenit in ^a suā ciuitatē. Et ecce, attulerunt ad illū ^a paralyticum in lecto decumbentē. Cumq; uidisset Iesus fidem illorum, dixit paralytico: Bono animo esto fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce, quidam ē scribis dicebant intra sese: Hic blasphematur. Et cū uidisset Iesus cogitationes illorum, dixit: Quare uos cogitatis mala in cordibus uestris? Vtū enim est facilius dicere, remittuntur tibi peccata: an dicere, surge & ambula? Vt autē sciatis filium hominis in terra potestatem habere remittendi peccata: tūc dicit paralytico: Surge, tolle tuum lectum, & abi domū tuam. Et cum surrexisset, abiit domū suam. Turbæ uero quæ uiderant, admiratę sunt, et glorificauerūt deū, qui dedisset potestatem

^a Ut ipsi testes sint, aut apud ipsos testati sit te uere liberatum esse lepra. ^b Puer, p. famulo, Græcis est.

^a Hebraismus est, pro eo quod est, regno destinatos.

^b Vel, tempestas magna.

^a Verbi interpretatio ne, Quid nobis et tibi.

^b Vel, inuasit. ^a Capernaū, ut Marcus indicat, suam uocat, quod ex omnibus hanc sibi peculiariter quasi delegisse uideretur.

Christus paralytico medetur, Matthæum publicanum inter discipulos assumit, & fugatam phariseorum discipulorū Joānis religionem in externis posita corrigit, profluio sanguinis laborantē sanat, puellam extinctam uitæ cæcisq; uisum restituit, mutum et dæmoniacum curat, phariseosq; sibi obmurmurantes corrigit, turbasq; miseretur. ^b Chrysostomus ad os legit, cum sciret. ^c Vel, gloriose celebrauerunt.

Euangelium

talem hominibus. † Et præteriens Iesus illinc, uidit hominem desidentem ad te-
lonium, Matthæum nomine, dicitq; ei: Sequere me. Atq; is cum surrexisset, sequu-
tus est eum. Et euenit cum Iesus accumberet in [illius] ædibus, ut ecce multi publi-

Marc. 2. b
Luc. 5. f

⁹ Vel, flagitiosi, qui
publice infames
erant uitij.

Quod cum uidissent pharisæi, dixerunt discipulis eius: Cur cum publicanis & pec-
catoribus sumit cibum præceptor uester? Quod ubi Iesus audiuit, dixit illis, Non
opus habent hi qui ualidi sunt medico, sed qui male habent. Quin potius ite, & di-
scite quid sit [illud:] † Misericordiam uolo, & non sacrificium. Non enim ueni ad
uocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiam. * Tunc adeunt eum discipu-

Osee 6c
Matth. 12. a
1. Timoth. 1. c
* Marc. 2. c
Luc. 5. f

⁹ Vel, emendationem
uite.

⁹ Hebraismus est, id
est, homines nuptia-
les, siue qui intersunt
nuptijs.

⁹ Scilicet aliquid, uel
partem uestimenti: ut
sit, Supplementum, id
est, frustum quo ruptu-
ra expleta fuerat, au-
fert partem uestimen-
ti sarciti.

⁹ Vel, princeps.

li Ioannis, dicentes: Quam ob causam nos & pharisæi ieiunamus plerunq; disci-
puli uero tui non ieiunant? Et dixit illis Iesus: Num possunt filij thalami nuptialis
lugere, quandiu cum illis est sponsus? Venient autem dies, cum sublatus fuerit ab
eis sponsus, & tunc ieiunabunt. Nullus immittit insuendum frustum panni rudis
in uestem ueterem: aufert enim supplementum illius a uestimento, & peior ruptu-
ra fit. Neq; mittunt uinum nouum in utres ueteres: alioqui rumpuntur utres, & ui-

num effunditur, & utres pereunt. Sed mittunt uinum nouum in utres nouos, &
utraq; conseruantur. † Hæc cum illis loqueretur, ecce, Primas quidam uenit, & ado-
rauit eum dicens: Filia mea modo defuncta est, sed ueni, & impone manum tuam su-
per illam, ac uiuet. Et Iesus cum surrexisset sequutus est eum, ac discipuli illius: Et ec-
ce mulier, quæ sanguinis profluuio laborauerat duodecim annos, cum accessisset
a tergo tetigit fimbriam uestimenti illius: dicebat enim secum: Si tantum tetigero ue-
stimentum illius, salutem consequar. At Iesus conuersus, ut uidit illam, dixit: Bono
animo esto filia, fides tua saluam te reddidit. Et sanitati restituta est mulier ab hora
illa. Et cum uenisset Iesus in ædes primatis, uidissetq; tibicines, & turbam tumul-

Marc. 5. b
Luc. 9. f

Vel, apprehendit.

tuantem, dicit illis: Secedite, non enim mortua est adolescentula, sed dormit. Et de-
ridebant illum. Cum autem fuisset eiecta turba, introgressus tenuit manum illius,
& surrexit adolescentula. Et emanauit fama hæc in totam regionem illam. Et cum
discederet illinc Iesus, sequuti sunt illum duo cæci, clamantes & dicentes: Miserere
nostri fili Dauid. At cum uenisset in ædes, adierunt illum cæci, & dicit illis Iesus: Cre-

⁹ Vel, sana percele-
brauerunt eum, in to-
ta, &c.

ditis me posse hoc facere? Dicunt ei: Etiam, Domine. Tunc tetigit oculos illorum di-
cens: Iuxta fidem uestram fiat uobis. Et aperti sunt eorum oculi. Et interminatus
est eis Iesus, dicens: Videte, ne quis sciat. At illi quum abissent, diuulgarunt fa-
mam illius, in tota regione illa. Illis autem egredientibus, ecce, adduxerunt illi ho-
minem mutum dæmoniacum, & eiecto dæmonio, loquutus est mutus. Et admira-
tæ sunt turbæ, dicentes: Nunquam tale quid uisum est in Israel. † At pharisæi dice-

Matth. 12. b
Mar. 3. c
Luc. 11. b
* Marc. 6. a
Luc. 10. a

⁹ Maxime q. d. ipsa
uiscera per misericor-
diam commouit, uel
uiscera misericordie
in illos effudit.

⁹ Maxime uehementius
est, extrudat uel ex-
pellat.

⁹ Christus emittit duode-
cim discipulos in mini-
sterium uerbi, instructos
potentia miraculosa, cum
mandatis & monitis, quæ
faciant, quæ caueant, quæ
expectent a mundo, & a
deo diuersa præmia. His
addit quæ præmia ma-
neant eos qui recipiant
iplos: & quomodo af-
fectos esse oporteat se-
ctatores suos.

bant: Per principem dæmoniorum eicit dæmonia. * Et obibat Iesus ciuitates om-
nes ac uicos, docens in synagogis illorum, & prædicans Euangelium regni: sanansq;
omnem morbum, & omnem languorem in populo. † Cum uidisset autem turbas,
intime misertus est illarum: quod essent destitutæ & dispersæ, tanquam oues non
habentes pastorem. Tunc dicit discipulis suis: Ipsa quidem messis copiosa, cæte-
rum operarij pauci: Rogate igitur dominum messis, ut emittat operarios in mes-
sem suam.

CAP. X.

† Tunc accersitis duodecim discipulis suis, dedit eis potestatem aduersus spiritus
immundos, ut eicerent eos, & sanarent quemuis morbum, & quemuis lan-
guorem. Porro duodecim apostolorum nomina sunt hæc. Primus Simon, qui
dicitur Petrus, & Andreas frater eius. Iacobus filius Zebedæi, & Ioannes frater
eius. Philippus & Bartholomæus. Thomas & Matthæus ille publicanus. Iaco-
bus filius Alphæi, & Lebbæus, cognomento Thaddæus, Simon Cananites, &
Iudas Iscariotes, qui & prodidit illum. Hos duodecim emisit Iesus, postquam
præcepit eis dicens: In uiam gentium ne abieritis, & in ciuitatem Samaritanorum
ne ingre-

Mar. 3. b
Luc. 9. b, c

ne ingrediamini: sed ite potius ad oues perditas domus Israel. Profecti autem prædicate, dicentes: Adpropinquauit regnum cœlorum, ^a infirmos sanate, lepro-
 sos mūdare, mortuos suscite, dæmonia eiſcite: gratuito accepistis, gratuito date. ^B
 Ne ^b comparetis aurum, neq; argentum, neq; æs ^c in zonas uestras, neq; peram ad
 iter, neq; binas tunicas, neq; calciamenta, neq; ^d uirgam. Nam dignus est opera-
 rius cibo suo. In quamcunq; autem ciuitatem, aut uicum fueritis ingressi, ex-
 quirite, quis in ea sit dignus: atq; illic manete, donec exeatis. Cum autem intra-
 bitis domum, salutate illam: & si quidem fuerit domus digna, ueniat pax uestra
 super illam: sin minus fuerit digna, pax uestra ad uos reuertatur: & quicunq; non
 exceperit uos, neq; audierit sermones uestros, exeuntes ex ædibus aut ciuitate
 illa, excutite puluerem pedum uestrorum. Amen dico uobis: ^e tolerabilius agetur
 cum terra Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicij, quàm cum ciuitate il-
 la. ^f Ecce, ego emitto uos, uelut oues in medio luporum. Estote igitur pruden-
 tes ueluti serpentes, & simplices sicut columbæ. Cauete autem ^g ab hominibus:
 tradent enim uos in ^h concilia, & ⁱ in conciliabulis suis flagris cædent uos: quin
 & ad principes ac reges ducemini propter me, ^j in testimonium ipsis ac gentibus.
^k At cum tradiderint uos, ne sitis solliciti, quomodo, aut quid loquamini: dabitur
 enim uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos estis illi loquentes, sed spi-
 ritus patris uestri, qui loquitur in uobis. Tradet autem frater fratrem in mortem,
 & pater ^l filium, & insurgent liberi aduersus parentes, & morte adſicient eos: &
 eritis odio ^m omnibus propter nomen meum. Verum qui sustinuerit usq; ad fi-
 nem, hîc salutem consequetur. Cum autē persequuntur uos in ciuitate hac, fu-
 gite in aliam. Amen enim dico uobis: ⁿ Non perambulaueritis omnes ciuitates Is-
 raelis, ^o donec uenerit filius hominis. ^p Non est discipulus supra præceptorem,
 neq; seruus supra dominum suum. Sufficit discipulo, ut sit similis præceptori ip-
 sius: & ut seruus similis domini ipsius. Si ipsum patrem familiâs uocauerunt Beel-
 zebul, quanto magis domesticos illius: Ne igitur metuatis eos. ^q Nihil enim est
 tectum, quod non relegendum sit: & occultum, quod non futurum sit ut ſciatur.
 Quod dico uobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate in
 tectis. Et ne metuatis ab his qui occidunt corpus, animam autem non possunt
 occidere, sed metuite magis illum, qui potest & animam & corpus perdere in ge-
 henna. Nōne duo passeruli minuto asse ueneunt: & unus ex illis non cadet in
 terram sine patre uestro. Vestri uero etiam pili capitis omnes numerati sunt. Ne
 igitur metuatis: uos pluris estis, quàm multi passeruli. ^r Quicunq; igitur confite-
 bitur ^s me coram hominibus, eum confitebor & ego coram patre meo, qui est in
 cœlis: ^t Porro quisquis negauerit me coram hominibus, eum negabo & ego corā
 patre meo, qui est in cœlis. ^u Ne arbitremini me uenisse ad mittendum pacem
 in terram. Non ueni ut mitterem pacem, sed gladium. ^v Nam ueni, ut dissidere fa-
 ciam hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam, & ^w nu-
 rum aduersus socrum suam: & inimici hominis [erunt hi, qui sunt] domestici ip-
 sius. ^x Qui amauerit patrem aut matrem supra me, non est me dignus: & qui
 amauerit filium aut filiam supra me, non est me dignus: Et qui non accipit crucem
 suam, & subsequitur me, non est me dignus. Qui inuenerit animam suam, perdi-
 turus est eam: ^y & qui perdidit animam suam mea causa, inueniet eam. ^z Qui
 recipit uos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me. ^{aa} Qui recipit pro-
 phetam ^{ab} nomine prophetæ, ^{ac} mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit iustum
 nomine iusti, ^{ad} mercedem iusti accipiet. Et ^{ae} quicunq; ad bibendum dederit uni ex
 pusillis his poculum [aquæ] frigida tantum nomine discipuli, amen dico uobis,
 non perditurus est mercedem suam.

CAP. XI.

^a Vel, egros.

^b Vel, possideatis.

^c In zonis enim olim
 gerebantur pecuniæ.

^d Vel, baculum.

^e Vel, tolerabilia cō-
 tingunt: uel, tolerabi-
 liori conditione erit
 terra, &c. quàm ciui-
 tas illa. Verbi inter-
 pretatione, Tolerabi-
 lius erit terræ, &c.
 quàm ciuitati illi.

^f Scilicet quibūdā: cer-
 tos enim, non omnes
 significat articulus
 Grecis.

^g Quia propria proprie cō-
 sessus senatorum.

^h Vel, in synagogis su-
 is.

ⁱ Id est, ut testatum sit
 ipsis puenisse ad eos
 euangelium.

^j Vel, liberos: quāuis
 Græce τῶν singula-
 ris numeri unum tan-
 tum ex liberis signifi-
 cet. Latinis uox pro-
 pria deest.

^k Alij addūt, habiti ab.

^l Verbi interpreta-
 tione, Nō absolueritis
 ciuitates Israelis.

^m Al. quin iam.

ⁿ Verbi interpretatio-
 ne, cōfitebitur in me.

^o Vel, sponsam.

^p Prepositionem ip-
 et as sepe cōfundunt
 sacrae literæ, propte-
 rea quod in Hebræis
 utraq; significat, et
 præterea propter: ut
 sit hic, as ὅπου, id est,
 propter nomen, vñ
 den nomen.

^q Vel, præmium.

^r Vel, præmium.

Luc. 10. a

Luc. 11. b. &
 11. b.
 Mich. 7. a

Luc. 11. f
 Ioan. 13. b. &
 13. b

Mar. 4. c
 Luc. 9. c. &
 12. a

Mar. 9. d
 Luc. 9. c. &
 12. b

1. Timoth. 2. b

Luc. 12. f

Mich. 7. b

Luc. 14. f. &
 27. g

Ioan. 12. c
 7. Luc. 10. e

Ioan. 13. c

Mar. 9. f

Euangelium

Ioannes discipulos ad Christum mittit sciscitatum de ipso: quibus res missis Christus laudes Ioannis praedicatum exprobrat Iudaeis ingratitudinem tamen erga se, quam erga Ioannem. Adhuc tamen inuitat omnes ad Iugum suum iucundissimum.

^a Vel, mandata dandi.

^b Vel, per me.

^c Ante faciem tuam, Hebraismus est, nil aliud significans quam simpliciter, ante te, Hebr. לפני.

^d Vel, Nunc: uel, ad hunc diem.

^e Id est, genus hoc hominum.

^f Id est, a discipulis suis, & ijs qui discipuli esse debebant, iuxta Hebraismum, quo filij prophetarum, etc. sepe dicuntur discipuli prophetarum.

^g Vel, meditati essent resipiscantiam.

^h Id est, exorsus: iuxta Hebraismum.

ⁱ Vel, laudes ago tibi: uel, gratulor: uel, testor coram te: uel, agnosco. Haec enim omnia significat Hebraeis quod interpretantur uerbo confitendi.

^k Vel, infantibus, id est, humiliter de se sentientibus.

^l Id est, hic est particula approbantis, ut Latini Recte, Euge, Sane, &c.

^m Vel, quia sic bene aut recte placitum est tibi.

ⁿ Vel, patefacere.

^o Al. refocillabo uos.

^p Vel potius, suauiter.

Christus defensus discipulis qui spicas euulserant sabbato, & curato eo qui manum habebat aridam, ac demoniaco, hypocritam & malitiam phariseorum increpat, et redarguit. Petentibus signum denegat, & quae situs a parentibus, ostendit qui ipsi sunt charissimi.

^a Hebraismus est, id est, sabbato quodam. Sic alibi, in urbibus, id est, in quadam urbium.

Porrò autem cum finem fecisset Iesus ^a mandandi duodecim discipulis suis, progressus est illinc, ut doceret, & praedicaret in ciuitatibus illorum. [†] Ioannes autem cum audisset in carcere facta Christi, missis duobus discipulis suis, dixit illi: Es tu ille qui uenturus est, an alterum expectamus? Et respondens Iesus, dixit illis: Ite, & renunciate Ioanni, quae auditis & uidetis: [†] Caeci uisum recipiunt, & claudi ambulant: leprosi mundantur, & surdi audiunt: mortui excitantur, [†] & pauperes laetum accipiunt euangelij nuncium. Et beatus est quicumque non fuerit offensus ^b in me. [†] Euntibus autem illis, coepit Iesus dicere turbis de Ioanne: Quid existis in desertum, ut uideretis? Num arundinem, quae agitur a uento? Age, quid existis, ut uideretis? Num hominem mollibus uestibus amictum? Ecce, qui mollia gestant, in domibus regum sunt. At quid existis ad uidendum? Num prophetam? Certe dico uobis, etiam excellentiorem prophetam. Hic est enim de quo scriptum est: [†] Ecce, ego mitto nuncium meum ^c ante faciem tuam, qui praeparaturus est uiam tuam ante te. Amen dico uobis, non exortus fuit inter eos, qui nascuntur e mulieribus, maior Ioanne Baptista. Attamen is, qui minor est in regno coelorum, maior illo est. Porro a diebus Ioannis Baptistae usque ^d adhuc regnum coelorum uim patitur, & uiolenti rapiunt illud. Nam [†] omnes prophetae, & ipsa lex, usque ad Ioannem prophetauerunt. Et si uultis recipere, ipse est [†] Helias ille, qui uenturus erat. Qui habet aures ad audiendum, audiat. [†] Sed cui assimilabatur ^e nationem hanc? Similis est pueris, qui sedent in foris, & acclamant sodalibus suis, ac dicunt: Tibia cecinimus uobis, & non saltastis: lugubria cecinimus uobis, & non planxistis. Venit enim Ioannes, nec edens, nec bibens, & aiunt: Daemonium habet: uenit filius hominis, edens ac bibens, & dicunt: En hominem comedonem, & uini potorem, publicanis amicum ac peccatoribus. Et iustificata est sapientia a filiis suis. Tunc coepit exprobrare ciuitatibus, in quibus aeditae fuerant plurimae uirtutes ipsius, quod non resipuerant. [†] Vae tibi Chorazin, uae tibi Bethsaidan: quoniam si in urbe Tyro aut Sidone aeditae fuissent uirtutes, quae aeditae sunt in uobis, olim in sacco & cinere ^g egissent poenitentiam. Attamen dico uobis: Cum Tyro & Sidone tolerabilius agetur in die iudicii, quam uobiscum. Et tu Capernaum, quae usque ad coelum es exaltata, usque ad inferos detraheris: quoniam si Sodomis aeditae fuissent uirtutes, quae aeditae sunt in te, mansissent usque ad hodiernum diem. Veruntamen dico uobis, fore ut cum terra Sodomorum tolerabilius agatur in die iudicii, quam tecum. Illo tempore ^h respondens Iesus, dixit: Gratias ago tibi pater, Domine coeli & terrae, quod caelaris haec sapientes & prudentes, & detexeris ea ⁱ paruulis. [†] Sane pater, [†] quia sic fuit bona uoluntas apud te. Omnia mihi tradita sunt a patre meo, [†] & nemo cognoscit filium, nisi pater: neque patrem quisquam cognoscit, nisi filius, & cuicumque uoluerit filius [†] reuelare. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis: & ego [†] requiem praestabo uobis. Tollite iugum meum super uos, & discite a me, quod mitis sim, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus uestris. [†] Iugum enim meum ^p commodum, & onus meum leue est.

CAP. XII.

Illo [†] tempore, ibat Iesus ^a sabbatis per segetes, discipuli uero illius esuriebant, & coeperunt uellere spicas, & comedere. Quod cum uidissent Pharisei, dixerunt illi: Ecce, discipuli tui faciunt, quod non licet facere sabbato. Ille uero dixit eis: Non legistis quid fecerit Dauid, quum esuriret ipse, & ij qui erant cum illo: [†] quomodo ingressus sit in aedem Dei, & panes propositionis ederet, quos ipsi non licebat edere, neque ijs qui cum ipso erant, nisi sacerdotibus solis? [†] Aut non legitis in lege, quod sabbatis sacerdotes in templo sabbatum prophanent, & criminis uacent? Dico autem uobis, templo maiorem esse hoc in loco. Quod si sciretis, quid sit: [†] Misericordiam uolo, & non sacrificium, nequaquam condemnassetis infantes.

Luc. 7. c

Esa. 35. a

Esa. 61. a

Luc. 7. c

Mala. 3. a

Mar. 1. a

Luc. 16. c

Mala. 4. b

Luc. 7. c

Luc. 10. b

Ioan. 7. c. 3. b

10. b

1. Ioan. 5. a

Marc. 2. d

Luc. 6. a

1. Reg. 21. b

Leuit. 24. b

Num. 23. b

Osae 6. c

Matth. 9. b

Marc. 3. a
Luc. 6. b

Esa. 42. a

Luc. 11. b

Marc. 3. a
Luc. 11. b

Marc. 3. d
Luc. 12. b

Luc. 6. g

† Ionæ 3. b
* 2. Reg. 3. a
2. Par. 10. a

tis infantes. Nā dominus est & sabbati filius hominis. † At progressus illinc, uenit in synagogam illorum: & ecce, homo erat manum habens aridam, & interrogauerunt illum, dicentes: An liceret sabbatis curare, ut accusarent eum. At ille dixit eis: Quis erit ex uobis homo, qui habeat ouem unam, & si ea inciderit sabbatis in foueam, non adprehendat illam & erigat? Quanto igitur præstantior est homo oue? Licet igitur sabbatis dare beneficium. Tunc dicit homini: Extende manum tuā: & is extendit, ac restituta est ^b sanitati sicut altera. Porro pharisæi egressi si ceperunt consilium aduersus eum, ut illum perderet. At Iesus re cognita, secessit illinc, sequutæq; sunt eum turbæ multæ, sanauitq; eos omnes: & interminatus est illis, ne se facerent manifestum, ut compleretur quod dictum erat per Esaiam prophetam, qui ait: † Ecce, ^c puer meus quem elegi: dilectus meus, ^d in quem sibi bene complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super illum, & iudicium gentibus annuntiabit. Non contendet, neq; clamitabit, neq; audiet quisquā in plateis uocem eius: arundinem contritam non confringet, & linū fumigans non extinguet, donec eiecerit ad uictoriā iudiciū: & in nomine illius gentes sperabunt. † Tunc adductus est ei dæmoniācus, cæcus ac mutus, & sanauit illum, ita ut cæcus ac mutus, & loqueretur & cerneret. Et obstupuerunt omnes turbæ, dicebantq;: Num hic est ille filius Dauid? At pharisæi audito hoc, dicebant: Hic non eiicit dæmonia, nisi per Beelzebul, principem ^e dæmoniorū. Iesus autem cum sciret cogitationes illorum, dixit illis: Omne regnum ^f secum ipsum dissidens, desolatur: & omnis ciuitas aut domus secum ipsa dissidens, non stabit. Et si Satanās Satanam eiicit, secum ipse dissidet. Quomodo igitur stabit regnum illius? Et si ego per Beelzebul eiicio dæmonia, filij uestri per quem eiiciunt? Propterea ipsi uestrū erūt iudices. Si autem ego per spiritum Dei eiicio dæmonia, utiq; peruēnit ad uos regnū Dei. Aut quomodo potest aliquis intrare domum potentis, & uasa illius diripere, nisi prius uinxerit potentem, ^g ut tunc domū illius diripiat? Qui non est mecum, aduersum me est: & qui non congregat mecum, spargit. † Propterea dico uobis: Omne peccatum & conuiciū remittetur hominibus, at conuiciū in spiritum non remittetur hominibus. Et quicumq; dixerit ^h uerbum aduersus filium hominis, remittetur illi: Qui autem dixerit aduersus spiritum sanctum, non remittetur ei, ⁱ neq; in præsentī sæculo, neq; in futuro. Aut ^j præstate arborem bonam, & fructū eius bonum: aut præstate arborem uitiosam, & fructum eius uitiosum: nam ē fructu arbor cognoscitur. Progenies uiperarum, quomodo potestis bona loqui, quum sitis mali? Siquidem ^k ex abundantia cordis os loquitur. Bonus homo ē bono thesauro cordis depromit bona: & malus homo ex malo thesauro depromit mala. Dico autem uobis, quod de quocunq; uerbo ocioso, quod loquuti fuerint homines, reddituri sunt rationem in die iudicij. Nam ex dictis tuis ^l iustificaberis, & ex dictis tuis condemnaberis. Tunc ^m responderunt quidam ē scribis & pharisæis, dicentes: Præceptor, ⁿ uolumus à te signum uidere. At ille respondens, dixit illis: ^o Natio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur illi, nisi signū Ionæ prophetæ. Quemadmodū enim fuit Ionas in uentre ceti tribus diebus, ac tribus noctibus, sic erit filius hominis in ^p penetrālī terræ tribus diebus, & tribus noctibus. Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum natione hac, & condemnabūt eam, ^q quod ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ. Et ecce, plusquā Ionas ^r hīc. * Regina Austri surget in iudicio cum natione hac, & condemnabit eam: quod uenerit à finibus terræ, ad audiendam sapientiam Solomonis. Et ecce, plusquā Solomō hīc. Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat per ^s arentia loca, quærens requiē: & non inuenit. Tunc dicit: Reuertar domū meam, unde exiui. Et cum uenerit, reperit eam uacantem, scopis purgatam, & ornatam. Tunc abit, & adiūgit sibi septem alios spiritus sceleratiores se, & ingressi, habitant

^b Al. sana.

^c Al. filius.
^d Vel, in quo placata est anima mea.

^e Verbi interpretatione, diuisum aduersus sese.

^f Coniunctio, quā passim per et interpretatur, multarū uice apud Hebræos in usu est.
^g Id est, aliquid, רַבִּי
^h Verbi interpretatione, neq; in hoc sæculo.
ⁱ Vel, facite.

^j Vel, iustus pronuntiaberis, & iudicaberis quasi ex fructu arbor.

^k Vel, exorsi sunt, iuxta Hebraismum.

^l Vel, cupimus.

^m Id est, genus hominū malum.

ⁿ Vel, at.

^o Vel, in recessu: uel, in interiori parte terræ. Nam, in corde terræ, Hebraismus est, et metaphora Latinis inuenta.

^p Id est, in hoc loco.
^q Id est, ἀνὸς, aquis destituta.

Euangelium

^aId est, cognati, iuxta
Hebraismum.

Christus parabolis docet
quis sit effectus, &
quæ uis uerbi diuini in-
ter homines, & causam
inducat ut utatur para-
bolis. Contemnitur au-
tem à suis eo quod esset
humili loco natus.

^aVel, ascenderunt, aut
insurrexerunt.

^bAl. incrassatum est.

^cVerbi interpretatio
ne, At qui in petrico
sa seminatus fuit, hic
est, &c.

^dVerbi interpretatio
ne, Qui autem in spi-
nas seminatus fuit,
&c.

^eVel, cura.

^fAd uerbum, Qui in
terram bonam semi-
natus fuit.

illic: & fiunt postrema [†] hominis illius peiora primis. Sic accidet & nationi huic ^{1. Pet. 2. d}
improbæ. [†] Cum autem adhuc loqueretur turbis, ecce, mater & ^o fratres eius sta- ^{Marc. 3. d}
bant foris, quærentes ei loqui. Dixit autem illi quidam: Ecce, mater tua & fratres ^{Luc. 8. c}
tui foris stant, quærentes tibi loqui. At ille respōdens, dixit ei qui sibi renūciauerat:
Quæ est mater mea? aut qui sunt fratres mei? Et protensa manu sua in discipulos
suos, dixit: Ecce mater mea, & fratres mei. Quisquis enim obsecutus fuerit uolun-
tati patris mei qui est in cœlis, ipse meus frater, & soror, & mater est. **CAP. XIII.**
IN [†] die uero illo egressus Iesus ē domo, sedit iuxta mare: & congregatæ sunt ad ^{Marc. 4. h}
illum turbæ multæ, adeo ut ipse nauim ingressus, sederet: & uniuerſa turba in ^{Luc. 8. a}
littore stabat, ac locutus est illis multa per similitudines, dicens: Ecce, exiit semina-
tor ad seminandum, & cum seminaret, alia quidem ceciderunt iuxta uiam, uene-
runtq; uolucres, ac deuorauerunt ea. Alia uero ceciderunt in loca saxosa, ubi non
habebant multum terræ, & protinus exorta sunt, propterea quod non haberent
profunditatem terræ. Cum autem exortus esset sol, exusta sunt: & quia non habe-
bant radicem, exaruerunt. Alia rursus ceciderunt in spinas, & ^a succreuerunt spi-
næ, & suffocauerunt ea. Alia uero ceciderunt in terram bonam, & dabant fructū:
aliud quidem centuplum, aliud uero sexagecuplum, aliud uero trigecuplum. Qui
habet aures ad audiendum, audiat. Et adeuntes discipuli, dixerunt illi: Quare
per parabolas loqueris istis? At ille respondens, dixit eis: Vobis datum est nosse ^{Math. 25. e}
mysteria regni cœlorum, illis autem non est datum. [†] Quisquis enim habet, dabi-
tur illi, & reddetur abundantior: quisquis autem non habet, etiam illud quod ha-
bet, tolletur ab eo. Propterea per parabolas loquor illis, quia uidentes nō uident,
& audientes non audiunt, nec intelligunt: & completur in illis prophetia Esaia,
quæ dicit: [†] Auribus audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & non cer- ^{Esa. 6. e}
netis. ^b Crassum enim effectum est cor populi huius, & auribus grauitate audierūt,
oculosq; suos occluserūt, nequando uiderent oculis, & auribus audirent, & corde
intelligerent, & conuerterentur, & sanarem illos. [†] Vestri uero beati sunt oculi, ^{Luc. 10. d}
quia uident: & aures uestræ, quia audiunt. Amen enim dico uobis, multos pro-
phetas & iustos desiderauisse uidere quæ uidetis, & non uidisse: & audire quæ
auditis, & nō audiuisse. [†] Vos igitur audite parabolā seminantis. Cum qui uis ^{Marc. 4. b}
audit sermonem regni, & non intelligit, uenit ille malus & rapit id quod seminatū ^{Luc. 8. b}
est in corde illius: hic est qui iuxta uiam seminatus fuit. ^c At qui in petricosa semē ia-
ctum exceperat, hic est, qui uerbum audit, ac protinus cum gaudio accipit illud: ue-
rum non habet radicem in semetipso, sed temporarius est. Porro cum inciderit ad
flictio, aut persecutio propter sermonem, continuo offenditur. ^d At qui in spi-
nas semen exceperat, hic est, qui uerbum audit, & ^e sollicitudo sæculi huius, deces-
ptioq; diuitiarum suffocat sermonem, & infrugifer redditur. Cæterum ^f qui in ter-
ram bonam excepit semen, hic est, qui sermonem audit & intelligit, qui deniq; fru-
ctum quoq; reddit ac gignit: alius quidem centuplum, alius uero sexagecuplum,
alius uero trigecuplum. [†] Aliam parabolam proposuit eis, dicens: Assimilatū ^{Marc. 4. 0}
est regnum cœlorum homini seminanti bonum semē in agro suo: dormientibus
autem hominibus, uenit illius inimicus, & seminauit zizania inter triticū, abijtq;.
Cum autem germinasset herba, & fructum attulisset, tunc adparuerūt & zizania.
Accedentes autem serui patrisfamiliæ, dixerūt illi: Domine, nōne bonum semē
seminaras in agro tuo? Vnde igitur habet zizania? Ille uero dixit illis: Inimicus ho-
mo hoc fecit. Serui autem dixerunt illi: Vis igitur abeamus, & colligamus ea? At
ille dixit: Non: ne forte colligentes zizania, eradicetis unā cum illis triticum: sinite
pariter crescere utraq; usq; ad messem, & tempore messis dicam messoribus: Col-
ligite primum zizania, & colligate ea in fasciculos ad comburendum ea: triticū ue-
ro congregate in horrū meum. Aliam parabolam proposuit eis, dicens: [†] Si ^{Marc. 4. 0}
mile ^{Luc. 13. b}

Luc. 13. b mile est regnum cœlorum grano sinapis, quod acceptum homo seminavit in agro suo: quod minimum est omnium seminum, cæterum ubi excreverit, maximum est inter olera, & in arborem excrevit, adeo ut veniant volucres cœli & nidulentur in ramis illius. Marc. 4. d Aliam parabolam dixit illis: Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ satis tribus, donec fermentaretur totum. Psal. 77. a Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbas, & sine parabola nihil loquutus est illis, ut compleretur quod dictum fuerat per prophetam, qui ait: ¹Aperiam per parabolas os meum, & eructabo abscondita à constitutione mundi. Tunc dimissis turbis, venit in ædes Iesus, & accesserunt ad illum discipuli eius, dicentes: Explica nobis parabolam zizaniorum agri. At ille respondens, dixit illis: Qui seminat bonum semen, est filius hominis: ager autem est mundus. Porro bonum semen, hi sunt filii regni: zizania vero sunt filii illius mali: inimicus autem qui seminat ea, est diabolus: ²messis vero consummatio sæculi est: messores autem angeli sunt. Sicut igitur colliguntur zizania, & igni cōburuntur, sic erit in consummatione sæculi huius. Emitteret filius hominis angelos suos, & colligent e regno illius omnia offendicula, & eos qui patrant iniquitatem, ac mittent illos in caminum ignis, ibi erit ploratus, stridorque dentium. ³Tunc iusti fulgebunt ut sol in regno patris sui. Qui habet aures ad audiendum, audiat. Rursum, simile est regnum cœlorum thesauro abscondito in agro, quem repertum homo abscondit, & præ gaudio, quod habet ⁴super eo, abicit, & omnia quaecumque habet, vendit, ac mercatur agrum illum. Rursum, simile est regnum cœlorum homini negotiatori, quærenti pulchras margaritas: qui quum invenisset unam preciosam margaritam, abiit, & vendidit omnia quæ possidebat, & mercatus est illam. Rursum, simile est regnum cœlorum uerriculo iacto in mare, & ex omni genere contrahenti: quod quum impletum fuisset, subdixerunt in littus, & sedentes collegerunt quæ bona erant, in uasa, quæ vero ⁵putria, foras abiecerunt. Sic erit in consummatione sæculi, exhibunt angeli, & segregabunt malos de medio iustorum, & mittent eos in caminum ignis, ibi erit ploratus & stridor dentium. Dicit illis Iesus: Intellexistis hæc omnia? Dicunt illi: Etiam Domine. At ille dixit illis: Propterea omnis scriba doctus ad regnum cœlorum, similis est homini patrifamiliæ, qui depromit e thesauro suo nova & uetera. ⁶Et evenit, ut quum finisset Iesus parabolas has, digrederetur illinc. Et quum venisset in patriam suam, ⁷docebat in synagoga illorum, ita ut stuperent, ac dicerent: Vnde huic sapientia hæc, & virtutes? ⁸Nōne hic est ille fabri filius? Nōne mater eius vocatur Maria, & fratres eius Iacobus, & Ioses, & Simō, & Iudas? & sorores illius nōne omnes apud nos sunt? Vnde igitur huic hæc omnia? Et offendeabantur in eo. Iesus autem dixit illis: Non est propheta ⁹contemptus, nisi in patria sua, & domi suæ. Et non ædificat illic uirtutes multas, propter incredulitatem illorum. **CAP. XIII.** ¹⁰Illo tempore audiuit Herodes Tetrarcha famam Iesu, & dixit famulis suis: Hic est Ioannes Baptista, is surrexit à mortuis, & ideo uirtutes uim suam exerunt in illo. ¹¹Nam Herodes cum cepisset Ioannem, uinxerat eum ac miserat in carcerem propter Herodiadem uxorem Philippi, fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes: ¹²Non licet tibi habere eam. Et cum uellet eum occidere, metuebat multitudinem, propterea quod illum ¹³pro propheta habebant. Quum autem celebraretur natalis Herodis, saltabat filia Herodiadis in medio: & placuit Herodi. Vnde cum iurando ¹⁴pollicitus est se daturum illi quicquid peteret. At illa, prius instructa à matre sua: Da mihi, inquit, hic in patina caput Ioannis Baptiste. Et indoluit rex: attamen propter ea quæ iurarat, & eos qui simul accubebant, iussit ei dari: & missis carnificibus, amputauit caput Ioannis in carcere: & allatum est caput eius in patina, datumque est puellæ, quæ obtulit matri suæ. Cumque accessissent discipuli

¹Vel potius, proferā
הוֹרֵא

⁴Vel, propter illum.

⁵Alij, mala.

⁷Docebat eos. Sed re
latiua sepe abundante
more Hebraico, aut
pro nomine satis alio
qui certo ponuntur,
præter morem aliarum
linguarum. Docebat
eos, scilicet, qui erant
in patria eius.
¹⁰Vel, ut Erasmus, su
per eo.
¹¹Al. expers hono
ris.

¹²Ioannis indigna mors
describitur, qua cognita
Iesus in desertum profe
ctus aliquor millia homi
num quinq; cibis panib.
Discipulos nauigio
premissos ipse aquis in
ambulans sequitur. Pe
trus huic occurrurus cū
fide dubia mergi cepis
set per Christum serua
tur. In Gennezareth mul
ti uestis tactu à mor
bis liberantur.

¹³Vel, prophetam esse
crederent.

¹⁴Vel, testatus est.

¹⁵Vel, subornata.

Euangelium

eius, sustulerunt corpus, ac sepelierunt illud, abieruntque, & renunciarunt Iesu. [†]Id ^{Marc. 6. d. 8}
quum audisset Iesus, secessit illinc nauigio ad desertum locum seorsum. Quod ^{Luc. 9. b}
quum audisset multitudo, sequuta est illum itinere pedestri, relictis urbibus. Et egres- ^{Ioan. 6. a}
sus Iesus, uidit turbam multam, & intime misertus est illorum, sanauitque infirmos il-
lorum. Porro quum appetisset uespera, adierunt eum discipuli ipsius, dicentes:
Desertus est locus, & hora iam præterijt, dimitte turbas, ut abeant in uicos, & emant
sibi cibaria. At Iesus dixit illis: Non est illis necesse ut abeant, date illis uos quod
edant. At illi dicunt ei: Nil habemus hic præter quinque panes, & duos pisces. Ille
uero dixit: Afferte mihi illos huc. Et iussis turbis discumbere super gramina, sum-

^o Vel, bene precatus
est, aut laudes egit,
uel gratias egit. Hoc
enim sibi uult Hebra-
ismus hic.
^e Vel, reliquiarum de
fragmentis.

ptisque quinque panibus ac duobus piscibus, sublati in cælum oculis, ^b benedixit: &
cum fregisset, dedit discipulis panes, discipuli uero turbis. Et comederunt omnes,
& saturati sunt. Et sustulerunt ^c quod superfuerat fragmentorum, duodecim co-
phinos plenos. Porro qui comederant, fuere uirorum ferme quinque millia, præter
mulieres ac pueros. [†] Et statim compulit Iesus discipulos suos, ut conscenderent
nauim, & præcederent ipsum in ripam ulteriorem, donec dimisisset turbas. Ac
dimissis turbis ascendit in montem solus ad orandum. Cum autem aduersperasset,
solus erat illic. ¹ Cæterum nauis iam in medio maris erat, & agitabatur à fluctibus:
nam uentus erat aduersus. Quarta autem noctis uigilia abijt ad illos Iesusambu-

^{Marc. 6. f}
^{Ioan. 6. b}

^d illi Petrus, dixit: Domine, si tu es, iubeto me ad te uenire super aquas. At ille dixit:
Veni. Et cum descendisset è nauì, Petrus ambulabat super aquas, ut iret ad Iesum.
Cæterum cum uideret uentum ualidum, territus est: & quum cœpisset demergi,
clamauit, dicens: Domine, serua me. Continuo autem Iesus extenta manu, adpre-
hendit eum, & dixit illi: Exigua fiducia prædite, cur [†] dubitasti? Et [†] quum essent
ingressi nauim, conquieuit uentus. Porro qui erant in nauì, acceperunt & adora-
uerunt eum, dicentes: Vere Dei filius es. Et cum traiecissent, uenerunt in terram
Gennezareth. Et cum agnouissent illum uiri loci illius, emiserunt nuncios in totam
circumiectam regionem illam, & obtulerunt illi omnes male habentes: & obse-
crabant eum, ut tantum tangerent simbriam uestimenti ipsius: & quotquot tetigis-
sent, salutem consecuti sunt.

CAP. XV.

^f Græca uox, hinc in-
de animum impellere
significat, quod & al-
ternare Latini dixe-
runt.

[†] Falsam corripit scriba-
rum in externis hypocri-
sim, & quæ nam uera sit
sanctimonia docet. De-
scribitur etiam constans
Canaanæ in Christum fi-
des & miraculosa multo-
rum sanatio. Postremum
sepiè panibus paucis-
pisciculis aliquot homi-
num millia cibantur:
^o Hebraismus est, id
est, cum sumunt cibum.

^A Tunc [†] accedunt ad Iesum, qui Hierosolymis [uenerant] scribæ & pharisæi, di- ^{Marc. 7. a}
centes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim
abluunt manus suas ^a cum edunt panem. At ille respondens, dixit eis: Quare & uos
transgredimini præceptum Dei propter traditionem uestram? Nam Deus præce-
pit, dicens: [†] Honora patrem & matrem: & qui maledixerit patri aut matri, morte
moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri aut matri: Dono, quodcumque
à me [proficiscitur,] tu uiuaberis, & non honorabit patrem suum, aut matrem suam:
& irritum fecistis præceptum Dei propter traditionem uestram. Hypocritæ, recte
de uobis prædixit Esaias, dicens: [†] Adpropinquat mihi populus hic ore suo, & la- ^{Exod. 20. b}
bijs me honorat, cæterum cor eorum procul abest à me: sed frustra me colunt, do- ^{Deut. 5. b. 27. c}
centes doctrinas, præcepta hominum. Et aduocatis turbis, dixit eis: Audite, &
intelligite: Non quod ingreditur in os, inquinat hominem: sed quod egreditur ex
ore, hoc inquinat hominem. Tunc cum accessissent discipuli eius, dixerunt illi:
Nosti pharisæos audito sermone [isto,] offensos fuisse? At ille respondens dixit:
Omnis plantatio, quam non plantauit pater meus cœlestis, eradicabitur. [†] Omne ^{Luc. 6. i}
rite illos, duces sunt cæci cæcorum. Porro si cæcus cæco dux fuerit, ambo in foueam
cadent. [†] Respondens autem Petrus, dixit ei: Ediffere nobis parabolam istam. ^{Marc. 7. b}
Iesus autem dixit: Adhuc & uos intelligentia caretis? Nondum intelligitis, quod
quicquid

^o Vel, missos facite il-
los.

quicquid ingreditur in os, in aluum abit, & in secessum eijcitur: At ea quæ proficiuntur ex ore, ex ipso corde egrediuntur, & illa impurum reddunt hominem. Nam ex corde exeunt cogitationes malæ, cædes, adulteria, stupra, furta, falsa testimonia, conuicia. Hæc sunt quæ impurum reddunt hominem. Cæterum illotis manibus capere cibum, non inquinat hominem. † Et digressus illinc Iesus, secessit in partes Tyri & Sidonis, & ecce, mulier Cananæa, quæ à finibus illis uenerat, clamabat ad illum, dicens: Miserere mei Domine fili David. Filia mea miserè à dæmonio agitur. Ille uero nō respondit ei quicquā. Et accedentes discipuli eius, rogabāt illum, dicentes: Amitte illam, quia clamat post nos. At ille respondens, dixit: Non sum missus nisi ad oues perditas domus Israeliticæ. Illa uero uenit & adorauit eum, dicens: Domine, succurre mihi. At ille respondens, dixit: Non est honestū sumere panem filiorū, & obijcere catellis. Hæc autem dixit: Certe Domine, etenim catelli edunt de micis quæ cadunt de mensa dominorū suorum. Tunc respōdens Iesus, dixit illi: O mulier, magna est fides tua, fiat tibi sicut uis. Et sanata fuit filia eius ex hora illa. Et progressus illinc Iesus, uenit iuxta mare Galilææ, & conscenso monte sedebat illic. Et accesserunt ad eum turbæ multæ, ducentes secum claudos, d cæcos, mutos, mutilos, & alios multos, & abiecerūt eos ad pedes Iesu: † & sanauit eos, adeo ut turbæ miratæ sint, cum uiderēt mutos loqui, mutilos esse sanos, claudos ambulare, cæcos uidere: & glorificabant Deum Israel. † Iesus autem ad uocatis discipulis suis, dixit: Intime miseret me turbæ, propterea quod iam triduum perseuerant apud me, & non habent quod edant, & dimittere eos ieiunos nolo, nequando deficiant in uia. Et dicūt ei discipuli eius: Vnde nobis in solitudine panes tam multi, ut saturemus turbam tantam? Et dicit illis Iesus: Quot panes habetis? At illi dixerūt: Septem, & paucos pisciculos. Et iussit turbas discubere humi, & sumpsit septē panes ac pisces, & actis gratijs, fregit, deditq; discipulis suis, discipuli uero turbæ, comederuntq; omnes, & saturati sunt. Et sustulerūt quod supererat fragmentorū septem sportulas plenas. At hi qui comederant, erant quatuor millia uirorum, præter mulieres & pueros. Et dimissis turbis conscendit nauim, uenitq; in fines Magdala.

CAP. XVI.

ET † adgressi pharisæi unā cum Sadducæis tentantes, rogabant eum, ut signū a cælo ostenderet ipsis. † At ille respondens, dixit eis: Cum aduersperauerit, dicitis: serenitas [erit,] nam rubet cælum: & mane, hodie tempestas, rubet enim cælum triste. Hypocritæ, faciem quidem cœli scitis dijudicare, signa uero temporum non potestis. Natio † mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum † Ionæ prophætæ. Et relictis illis abiit. * Et quum uenissent discipuli eius in ulteriorem ripam, per obliuionem non sumpserant panes. Iesus autem dixit illis: † Videte, & cauete à fermento pharisæorum ac Sadducæorū. At illi reputabant secum, dicentes: Panes non sumpsimus. Quod ubi cognouit Iesus, dixit illis: Quid cogitatis intra uosipfos, o parum fidentes, quod panes non sumpseritis? Nondum intelligitis, neq; † memoria tenetis quinq; illos panes, cum hominum essent quinq; millia, & quot cophinos sustuleritis? * Neq; septē illos panes, cum hominum essent quatuor millia, & quot sportas sustuleritis? Qui fit ut non intelligatis me non de pane dixisse uobis illud, ut cauereis à fermento pharisæorū & Sadducæorum? Tunc intellexerunt quod non iussisset cauere à fermento panis, sed à doctrina pharisæorum & Sadducæorum. Cum uenisset autem Iesus in partes Cæsareæ, [eius quæ cognominatur] Philippi, interrogauit discipulos suos, dicēs: Quem me dicunt homines esse filiū illum hominis? Illi uero dixerunt: Alij quidē Ioannem Baptistam, alij uero Heliam, alij uero Hieremiam, aut unū de numero prophetarum. Dicit illis: At uos quem me dicitis esse? Respondens autem Simon Petrus, dixit: Tu es † Christus, ille filius Dei uiuentis. Et respondēs Iesus, dixit illi:

bbb 3

Marc. 7. 6

Mat. 23. b

Marc. 8. a

Marc. 3. b

Luc. 12. g

Matth. 12. c

† Ionæ. 2. a

* Marc. 8. b

Luc. 12. a

Matth. 14. c

Iohan. 6. b

* Matth. 15. d

Iohan. 6. g

† Vel, sermones impij. Nā hos peculiariter sacre literæ uocant, iniquos.

† Verbum, locutio est Hebraica, p aliquid, seu quicquam רַבִּי.

† Malim interpretari, imò domine. Nā ita uidentur suadere sequentia. † Vel, ad oram maris.

§ Apposuerunt.

Signum petentes obijciat Christus, et pharisæorum fermento abstinere iubet. Discipuli ab illo interrogari hunc Messiam & dei filium esse fatentur, quibus & mortem suam prædicat et crucem commendat.

† Vel, miraculum.

† Vel, disputabant.

Euangelium

^aId est, homo. Peris-
phrasia est hominis,
iuxta Hebraismum.
^bVel, detexit hoc.
^cHebraismus est, pro
presidijs, & propu-
gnaculis.

^dVel, offensiones mi-
hi.

^eId est, uitam.

^fId est, talem qualis
est in regno coelesti.
Viderunt autem spe-
cimen eius in monte.
Matth. cap. 17.

Christus transforma-
tus coram discipulis fu-
turæ maiestatis formam
exhibet, et quis nā uen-
turus ille sit Helias ex-
ponit. Lunatico mede-
tur, quem discipuli libe-
rare nequuerant. Fidei
uirtutem docet, & num-
mo miraculose acqui-
sitio soluit didrachma.

^gId est, Orsus, iuxta
Hebraismum.
^hVel, in quo placatus
sum.

ⁱVel, Helias iam ue-
nit.

^kEt, pro sed positum
uidetur, ut sepe
pud Hebræos.

^lVel, à tempore illo.

Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & sanguis non reuelauit tibi, sed pater meus, qui est in coelis. Et ego uicissim tibi dico: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo meam ecclesiam, & portæ inferorum non præualebunt illi. Et dabo tibi clauēs regni coelorum: & quicquid alligaueris in terra, erit alligatum in coelis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in coelis. Tunc edixit discipulis suis, ne cui dicerent, ipsum esse Iesum Christum. Ex eo tempore coepit Iesus indicare discipulis suis, oportere ipsum abire Hierosolymam, ac multa pati à senioribus, & principibus sacerdotum, & scribis, & occidi, tertioque die resuscitari. Et cum assum-
^dplisset eum Petrus, coepit illum increpare, dicens: Propitius tibi [sis] Domine, nequaquam accidet tibi hoc. At ille conuersus dixit Petro: Abi post me Satana, ob-
^estaculo es mihi, quia non sapis ea quæ sunt Dei, sed ea quæ sunt hominum. Tunc Iesus dixit discipulis suis: Si quis uult me subsequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me. Qui enim uoluerit animam suam seruare, perdet eam: rursus, qui perdiderit animam suam mea causa, inueniet eam. Quid enim pro-
^ffuerit homini si totum mundum lucratus fuerit, animæ uero suæ iacturam fecerit? Aut quid dabit homo, cuius permutatione redimat animam suam? Futurum est enim, ut filius hominis ueniat in gloria patris sui, cum angelis suis: & tunc red-
^gdet unicuique iuxta facta ipsius. Amen dico uobis, sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec uiderint filium hominis uenientem in regno suo.

CAP. XVII.

^aET post dies sex adsumit Iesus Petrum, ac Iacobum, & Ioannem fratrem eius, & subducit illos in montem excelsum seorsum, transformatusque est coram illis, & splenduit facies eius sicut sol. Vestimenta autem illius facta sunt candida sicut lumen. Et ecce, conspecti sunt illis Moses & Helias, cum illo colloquentes. Respondens autem Petrus, dixit Iesu: Domine, bonum est nos hic esse, si uis faciamus hic tria tabernacula, tibi unum, & Moysi unum, & Heliae unum. Adhuc eo loquente, ecce, nubes lucida obumbravit illos, & ecce, uox è nube, quæ diceret: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacitum est, ipsum audite. Et cum hæc audissent discipuli, prociderunt in faciem suam, & territi sunt uehementer. Et cum accessisset Iesus tetigit illos, dixitque: Surgite, & ne timeatis. Sublatis uero oculis
^bsuis, neminem uidebant, nisi Iesum solum. Et cum descenderent de monte, præcepit illis Iesus, dicens: Ne cui dixeritis uisum, donec filius hominis à mortuis resurrexerit. Et interrogauerunt eum discipuli sui, dicentes: Cur igitur scribæ dicunt, oportere Heliam uenire prius? Iesus autem respondens, dixit illis: Helias quidem ueniet prius, & restituet omnia. Cæterum dico uobis, Heliam iam uenisse, & non agnouerunt eum, sed perpetraverunt in eo quæcunque uoluerunt. Sic & filius hominis passurus est ab illis. Tunc intellexerunt discipuli quod de Ioanne Baptista dixisset ipsis. Et cum uenissent ad turbam, accessit ad eum homo quidam flectens genua illi, dicensque: Domine, miserere filij mei, quoniam lunaticus est, & miserè adfigitur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam: & obtu-
^cli eum discipulis tuis, nec potuerunt eum sanare. Respondens autem Iesus, dixit: O natio incredula & distorta, quousque tandem ero uobiscum? usquequo patiar uos? adducite mihi illum huc. Et increpauit illud Iesus. Et exijt ab eo dæmonium, & sanatus est puer ab hora illa. Tunc accedentes discipuli ad Iesum seorsum, dixerunt: Quare nos non potuimus eiicere illud? Iesus autem dixit illis: Propter incredulitatem uestram. Amen enim dico uobis, si habeatis fidem sicut gra-
^dnum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: neque quicquid impossibile erit uobis. Sed hoc genus non egreditur, nisi per precationem & ie-
^eiunium. Cum autem uersarentur in Galilæa, dixit illis Iesus: Futurum est, ut filius hominis tradatur in manus hominum, & occident eum, ac tertio die resur-

get.

Matth. 10. d
Marc. 8. d
Luc. 9. g. 14. f
17. e
Ioan. 11. d

Marc. 9. a
Luc. 9. d

Marc. 9. a

Mala. 4. b

Marc. 9. c
Luc. 9. c

Luc. 17. b

Marc. 9. e
Luc. 9. e
Matth. 20. e

get. Et mœrore adfecti sunt uehementi. Cum autem uenissent Capernaum, accesserunt qui didrachma^f solebant accipere, ad Petrum, dixeruntq; : Præceptor uester non soluit didrachma? Dicit: Etiam. Et cum ingressus fuisset in ædes, præuenit illum Iesus, dicens: Quid tibi uidetur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributa aut censum, à filiis suis, an ab alienis? Dicit illi Petrus: Ab alienis. Ait illi Iesus: Ergo liberi sunt filij. Verum ne simus illis offendiculo, profectus ad mare, mitte hamum: & eum piscem, qui prodierit primus, tolle, & aperto ore illius inuenies statêrem, acceptum eum da illis pro me & te.

CAP. XVIII.

Illo[†] tempore accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes: Quis maximus est in regno cœlorum? Et Iesus accersitum ad se puellum, statuit in medio illorum, ac dixit: Amen dico uobis, nisi conuersi fueritis, & effecti similes puellorum, nequaquam ingrediemini in regnum cœlorum. Quisquis igitur^a demiserit semetipsum similiter puello isti, hic est ille maximus in regno cœlorum. Et quicumque receperit puellum talem nomine meo, me recipit. [†] Quicumque autem offenderit unum de pusillis istis, qui in me credunt, ^b expedit ei ut suspendatur mola asinaria de collo eius, ac demergatur in profundum maris. Væ mundo ab offendiculis, necesse est enim ut ueniant offendicula: ueruntamē uæ homini per quem offendiculum uenit. [†] Quod si manus tua, uel pes tuus offensionem est tibi, abcide eum, & proijce abs te: Melius est tibi ad uitam ingredi claudum aut mutilum, quàm duas manus, uel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus offendit te, erue eum, & proijce abs te: Melius est tibi, ut luscus intres in uitam, quàm ut duos oculos habens, mittaris in gehennam ignis. Videte, ne contemnatis quenquam ex his pusillis. Dico enim uobis, angelos eorum in cœlis semper uidere faciem patris mei, qui in cœlis est. Venit enim filius hominis seruatum quod perierat. [†] Quid uobis uidetur? si cui fuerint homini centum oues, & errauerit una ex eis, nōne relictis nonaginta nouem in montibus, profectus quærit errantem? Et si contigerit, ut inueniat eam, amen dico uobis, gaudet super ea magis, quàm super nonaginta nouem quæ non errauerunt. Sic non est uoluntas apud patrem uestrum, qui in cœlis est, ut pereat unus de pusillis istis. [†] Porro si peccauerit in te frater tuus, abi, & redargue eum^c solus ipse solum. Si te audierit, lucratus es fratrem tuum: sin uero non audierit, adhibe te cum adhuc unum, aut duos: [†] ut in ore duorum, aut trium testium^f consistat omne uerbum. Quod si non audierit eos, ^b dic ecclesiæ. Quod si ecclesiam non audierit, sit tibi uelut ethnicus & publicanus. Amen dico uobis, quæcunque ligaueritis in terra, erunt ligata in cœlo: & quæcunque solueritis in terra, erunt soluta in cœlo. Rursum dico uobis, si duo ex uobis consenserint in terra, de quacunque re quam petierint, contingeret illis à patre meo, qui in cœlis est. Vbi enim sunt duo uel tres congregati nomine meo, ibi sum in medio eorum. [†] Tunc accedens Petrus ad eum, dixit: Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? Num usque septies? Dicit illi Iesus: Non dico tibi usque septies, sed usque ad septuagies septenas [uices.] Ideo assimilatum est regnum cœlorum homini regi, qui uoluit conferre rationem cum seruis suis: & quum cœpisset conferre, oblatus est ei unus qui debebat ei decem milia talentorum. Cæterum quum is non esset soluendo, iussit eum dominus eius uenundari, & uxorem eius, & liberos, & omnia quæ habebat, ac fieri solutionem. Procidens autem seruus ille, adorabat eum, dicens: Domine, longanimis mihi sis, & omnia tibi reddam. Intime autem misertus Dominus serui illius, absoluit eum, & æs alienum remisit ei. Egressus uero seruus ille, inuenit unum conseruorum suorum, qui debebat ipsi centum denarios, & ^b comprehensum eum, præfocabat, dicens: Solue mihi quod debes. Et procidens conseruus eius, obsecrabat eum, dicens: Longanimis mihi

^f Verbi interpretatio he, qui didrachma accipiebant.

^a Humilitatem puelli ex pld discipulis commendat, et quantum sit offendiculi peccatum docet. Addit et causam propter quam in mundum uenerit: uis errantis similitudine figuratam. Condonandi leges & quomodo cum inimicis agendū sit, eleganti parabola adumbrat.

^b Vel, humilem reddiderit.

^c Ecliptica uidetur oratio, expedit ei, (scilicet magis quā illud fecisse) ut suspēdatur, &c. uel expedit, pro melius est, quia Hebræi carent comparatiuo.

^d Bonum est tibi, quā, &c. Est Hebraismus, pro melius est.

^e Vel, interim dum tu & ipse soli estis: uel, te & ipso solis. Verbi interpretatione, inter te & ipsum solū.

^f Id est, in sermone.

^g Vel, ratum sit.

^h Vel, omnis res, iuxta Hebraismum. Omnis res rata sit.

ⁱ Vel, cœtui aut congregationi publicæ, siue multitudini.

^k Græce nō est, id est, nouitas in nouis, quod esset, septuagies septies: sed est, id est, quum ueritas in nouis, quasi dicas septuagies septem. s. remissionibus, numero scilicet septenario, quē Petrus dixerat, septuagies multiplicato: ut sit, septuagies septenis. s. remissionibus, uel uicibus: id est, remittes quadringenties nonagies. Cæterum Christus multiplicando alludens ad septenarium à Petro obiectum, infinitas remissiones indicat, quasi dixisset Latine, sexcenties.

^l Erasmus, sensum respiciens, tōgius à uerbis recessit. Et iniecta in eum manu, obtorto collo trahebat, dicens.

Euangelium

sis, & omnia reddam tibi. At ille nolebat, sed abiit, & coniecit eum in carcerem, donec redderet debitum. Porro quum uidissent conserui eius quæ facta fuerant, indoluerunt ualde, & uenerunt, exposueruntq; domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc accersiu it illū dñs suus, & ait illi: Serue scelestē, totū debitū illud remisit tibi, quū obsecrasses me, nōne oportuit & te misereri cōserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius, tradidit eum tortoribus, quoadusq; redderet totū, quod debebatur ipsi. Sic & pater meus cœlestis aget uobiscum, si non remiseritis suo quisq; fratri ex cordibus uestris delicta illorum. **CAP. XIX.**

Matrimonij ueterem institutionem Christus reuocat. Puerulis manus imponit. Quam periculosa sit opum possessio & quam uana operum fiducia iuuentis exemplo discimus: porro quæ horū merces qui omnibus relictis Christū secuti sunt.
^a Vel, creauit, hominem scilicet.
^b Vel, in corpus unū: uel, unus homo.
^c Vel, ob duritiā.

A Porro [†] autem cum cōsummasset Iesus sermones hos, discessit à Galilæa, & uenit in fines Iudææ trans Iordanē, & sequutæ sunt eum turbæ multæ, & sanauit eos ibi. Et accesserunt ad eum pharisæi, tentantes eum, & dicentes ei: Licetne homini diuortium facere cum uxore sua qualibet ex causa? Qui respondens, ait illis: An non legistis, quod is qui ^a fecit ab initio, masculum & foeminam fecit eos? Et dixit: [†] Propterea deseret homo patrem & matrem, & adglutinabitur uxori suæ: ^b & erunt duo in carnem unam. Itaq; iam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus copulauit, homo ne separet. [†] Dicunt illi: Quur ergo Moses iussit dare libellum repudiij, ac dimittere eam? Ait illis: Moses ^c ad duritiā cordis uestri permi-

Marc. 10. a

Gen. 2. d

Deut. 24. a

Matth. 5. e
Marc. 10. a
Luc. 16. d

B sit uobis repudiare uxores uestras: cæterum ab initio non factū est sic. [†] Dico autē uobis, quicumq; repudiauerit uxorem suam, nisi ob stuprum, & aliam duxerit, is committit adulterium. Et qui repudiatam duxerit, is adulterium cōmittit. Dicunt ei discipuli eius: Si talis est causa hominis cum uxore, non expedit cōtrahere matrimonium. Ille uero dixit eis: Non omnes capaces sunt ^a dicti huius, sed hi qui bus datum est. Sunt enim eunuchi, qui ex utero matris sic nati sunt: & sunt eunuchi, qui facti sunt eunuchi ab hominibus: & sunt eunuchi, qui seipsos eunuchos fecerunt propter regnum cœlorū. Qui potest capere capiat. [†] Tunc oblatis sunt ei puelli, ut manus eis imponeret, & oraret. Discipuli autem increpabāt eos. Iesus uero ait: Sinite puellos, & ne prohibeatis eos ad me uenire, taliū est enim regnum

Marc. 10. b
Luc. 18. b. c

C cœlorum. Et quū imposuisset eis manus, profectus est illinc. [†] Et ecce, unus accedens, ait illi: Præceptor bone, quid boni faciam, ut habeam uitam æternam? Ille autem dixit ei: Cur me uocas bonum? Nullus est bonus, nisi unus, [nempe] Deus. Quod si uis ad uitam ingredi, [†] serua mandata. Dicit illi: Quæ? Iesus autem dixit: Non ^c facies homicidium, Non committes adulterium, Non facies furtum, Non falsum dices testimonium, Honorā patrem & matrem, Et diliges proximū tuum ut teipsum. Dicit illi adolescens: Omnia hæc seruauī à iuuentute mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus: Si uis perfectus esse, abi, uende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni sequere me. Quum autē audisset adolescens eum sermonē, abiit tristis: habebat enim possessiones multas. Iesus autem dixit discipulis suis: Amen dico uobis, diues difficile intrabit in regnū cœlorum.

Marc. 10. b
Luc. 18. d

Exod. 20. e

^c Vel, nō facies cœdē.

D Et iterum dico uobis: Facilius est camelum per foramen acus transire, quā diuitem in regnum Dei ingredi. Auditis autem his, discipuli expauerunt ualde, dicentes: Quis ergo potest salutem consequi? Intuitus autem [illos] Iesus, dixit illis: Apud homines hoc impossibile est, apud Deū autē omnia possibilia sunt. Tunc respondens Petrus, dixit ei: Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te, quid ergo obueniet nobis? Iesus autem dixit illis: Amen dico uobis, fore ut uos qui sequuti estis me in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ, sedeat & uos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. Et omnis qui reliquerit domos, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, aut agros propter nomen meum, ^c centuplum accipiet, & uitæ æternæ sortietur hæreditatem. [†] Multi autem primi, erunt postremi: & postremi, primi.

Matth. 10. d
Luc. 13. f. 18. e

CAP. XX.
Nam

^c Vel, cœtes tanto amplius.

NAm simile est regnum coelorum homini patrifamiliâs, qui exiit primo statim diluculo, ad conducendos operarios in vineam suam. Pactus autem cum operarijs, denario in diem, misit eos in vineam suam. Et egressus circiter horam tertiam, uidit alios stantes in foro ociosos, & illis dixit: Abite & uos in vineam, & quodcunque iustum fuerit, dabo uobis. Illi autem abierunt. Rursum autem egressus circiter sextam & nonam horam, fecit similiter. Circa undecimam uero horam egressus, inuenit alios stantes ociosos, ac dicit illis: Quare hic statis totum diem ociosi? Dicunt ei: Quia nemo nos conduxit. Dicit illis: Abite & uos in vineam, & quicquid fuerit iustum, accipietis. Quum autem aduersperauisset, dicit dominus vineæ procuratori suo: Voca operarios, & redde illis mercedem, exorsus à postremis usque ad primos. Et quum uenissent, qui circa undecimam horam [uenerant,] acceperunt singuli denarium. Venientes autem primi, arbitrati sunt se plus accepturos: & acceperunt ipsi quoque singuli denarium. Et quum accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs, dicentes: Hi postremi unam horam fuerunt in opere, & illos nobis pares fecisti, qui portauimus onus diei & aestum. At ille respondens uni eorum, dixit: Amice, non facio tibi iniuriam. Nonne denario pactus es mecum? Tolle quod tuum est, & abi. Volo autem huic postremo dare sicut & tibi. An non licet mihi quod uolo facere in rebus meis? Num oculus tuus a malig-nus est, quia ego benignus sum? Sic erunt postremi primi, & primi postremi. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. * Et ascendens Iesus Hierosolyma, adsumpsit duodecim discipulos seorsum in uia, & ait illis: Ecce, ascendimus Hierosolyma, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis: & condemnabunt eum morte, & tradent eum gentibus illudendum, & flagellandum, & crucifigendum, & tertia die resurget. † Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis, adorans, & petens aliquid ab eo. At ille dixit ei: Quid uis? Ait illi: lube ut sedeanthi duo filij mei, unus tibi à dextra, & alter à sinistra in regno tuo. Respondens autem Iesus, dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere poculum quod ego bibiturus sum? & baptis-mate, quo ego baptizor, baptizari? Dicunt ei: Possumus. Ait illis: Poculum quidem meum bibetis, & baptis-mate, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem mihi à dextra & sinistra, non est meum dare, sed [ijs contingit] quibus est paratum à patre meo. Et quum audissent decem, indignati sunt de duobus fratribus. Iesus autem cum aduocasset eos, dixit: † Scitis principes gentium dominari ipsis: & uos qui magni sunt, potestatem exercere in ipsas. Non ita res habebit inter uos: sed quicumque uoluerit inter uos magnus fieri, sit uester minister: & qui uoluerit inter uos primus esse, sit uester seruus. Sicut filius hominis non uenit, ut sibi ministraretur, sed ut ipse ministraret, utque daret animam suam redemptionem pro multis. † Et egredientibus illis Hiericho, sequuta est eum turba multa. Et ecce, duo cæci sedentes iuxta uiam, quum audissent Iesum præterire, clamauerunt, dicentes: Misere nostri Domine, fili Dauid. Turba autem increpabat eos, ut tacerent. At illi magis clamabant, dicentes: Misere nostri Domine, fili Dauid. Et cum restitisset Iesus, uocauit eos, & ait: Quid uultis faciam uobis? Dicunt illi: Domine, ut aperiuntur oculi nostri. Intime autem affectus miseratione Iesus, tetigit oculos eorum: & confestim uisum receperunt oculi illorum, & sequuti sunt eum.

CAP. XXI.

ET quum adpropinquassent Hierosolymis, & uenissent Bethphage, ad montem oliuarum, tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in uicum, qui est regione uestri, & statim inuenietis asinam alligatam, & pullum cum ea: soluite & adducite mihi. Et si quis uobis aliquid dixerit, dicetis: Dominus his opus habet: & confestim dimittet eos. Hoc autem totum factum est, ut impleretur quod dictum est per prophetam, dicentem: Dicite filiae Sion: † Ecce, rex tuus uenit

A Quomodo sola dei bonitate & illius iustitia saluti mercedem recipiamus, uineæ & operarij rû parabola exponitur. Christus mortem suam prædicat discipulis. Cumque Zebedæi filij summam à Christo dignitatem petissent, suo exemplo humilitate docet. Duobus eorum uisum restituit.

a Vel, malus.

b Vel, bonus.

c Malim hoc interpretari sic, nisi quibus est paratum, &c. Solent enim sic Græci pro nisi, uti. Et sic non opus esset dictionibus à priore interprete additis.

d Id est, pro tota multitudine hominum. Sic enim Græci solent uocare, ipsam universitatem hominum, quamuis articulus absens non nihil huic sensui derogaret, nisi Hebræi quoque, sic uerentur suo ܕܕܐ. Alij hic anosion legunt, ut uideatur dici de Iesu: alij anosion, ut dicatur de emittente asinam, quo sensu plerique ueterum intellexerunt.

A Christus regiam potestatem ostensurus Hierosolymam asina uetus aduenit, templum repurgat, et cum execratur, auctoritatem suam contra phariseos defendit, quorum falsam religionem & perfidam impietatem cædis cupidus animos uineæ parabola adumbrat. Sed dum hunc capere uoluit, populi metu impeditus.

† Matth. 19. d
Marc. 10. d
Luc. 13. f
* Marc. 10. e
Luc. 18. e

Marc. 10. e

Marc. 10. g
Luc. 22. e

Marco. 1. g
Luc. 19. f. g

Marc. 11. a
Luc. 19. g

Zach. 9. b
Esa. 62. d

Euangelium

^bMalim interpretari,
natum subiugum: quam
uis Columella quoque
filios equorum uocet
pulos eorum.

^cin uia, al. in uia
corus, super illam.

^dId est, salutem da quæ
so.

^eVel, predicandus: uel
laudabilis, uel fortu-
natus.

^fVel, numulariorum.

^gVel, sanæ.

^hVerbi interpretatio
ne, sermonem unum.
Sed Hebraismus est,
pro, rem quandam: uel,
aliquam questionem

ⁱרַבִּי אֱלִיָּהוּ
Vel, ut uetus inter-
pres, cogitabant.

^kQuoniam, alij legunt ^let, ^met,
id est, habebant.

ⁿVel, propheta.

^oHoc enim ualet
Græcis omissus arti-
culus.

^pVerbi interpretatio
ne, Ego domine: sed
Hebraismus est. Re-
spondet enim Hebræi
per pronomina, ubi
Latini per uerba, aut
aduerbia.

^qVel, inter se.

tibi mansuetus, & sedens super asinam, & pullum ^b filium subiugis. Profecti au-
tem discipuli, fecerunt sicut præceperat ipsis Iesus. Et adduxerunt asinam & pul-
lum, & imposuerunt super eos uestimenta sua, & eum ^c super illa collocarunt.
[†] Plurima autem turba strauerunt uestimenta sua in uia. Alij uero cædebant ra-
mos de arboribus, & sternebant in uia. Porro turbæ quæ præcedebant, & quæ se-
quebantur, clamabant, dicentes: Hos anna filio Dauid, ^d benedictus [†] qui uenit
nomine Domini: Hos anna in altissimis. [†] Et quum intrasset Hierosolyma, com-
mota est uniuersa ciuitas, dicens: Quis est hic? Turbæ autem dicebant: Hic est Ie-
sus ille propheta à Nazareth Galilææ. Et intrauit Iesus in templum Dei, & eiecit
omnes uendentes, & ementes in templo, mensasque ^e mensariorum, & cathedras uen-
dentium columbas, subuertit. Et dicit eis: Scriptum est: [†] Domus mea, domus pre-
cationis uocabitur. At uos fecistis illam speluncam latronum. Et accesserunt ad
eum cæci & claudi in templo, & sanauit eos. Cum uidissent principes sacerdo-
tum & scribæ mirabilia quæ fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes:
Hos anna filio Dauid, indignati sunt, & dixerunt ei: Audis quid isti dicant? Iesus
autem dicit eis: [†] Etiam. Nunquam legistis: [†] Ex ore infantium & lactentium con-
cinnasti laudem? Et relictis illis, exiit e ciuitate Bethaniam, & diuersatus est illic.
Mane autem reuertens in ciuitatem, esurit. Et quum uidisset [†] ficum arborem unam
in uia, uenit ad eam: & nihil inuenit in ea nisi folia tantum, & ait illi: Ne post hac ex
te fructus nascatur in æternum. Et arefacta est continuo ficus. Et eo uiso, discipuli
mirati sunt, dicentes: Quam continuo arefacta est ficus? Respondens autem Iesus,
dixit eis: Amen dico uobis, si habueritis fidem, & non hæsitaueritis, non solum
hoc, quod accidit ficui, facietis: uerum etiam si monti huic dixeritis, tollitor & mit-
tor in mare, fiet. Et omnia quæcunque petieritis in precatione credentes, accipie-
tis. Et quum uenisset in templum, accesserunt ad eum docentes principes sa-
cerdotum & seniores populi, dicentes: Qua autoritate hæc facis? Et quis tibi
dedit istam autoritatem? Respondens autem Iesus, dixit eis: Interrogabo uos &
ego ^h quiddam, quod si dixeritis mihi, & ego uobis dicam qua autoritate hæc
faciam. Baptismus Ioannis unde erat? e coelo, an ex hominibus? At illi ⁱ disputa-
bant apud se, dicentes: Si dixerimus, e coelo, dicet nobis: Quare ergo non credi-
distis illi? Sin autem dixerimus, ex hominibus, timemus multitudinem. [†] Omnes
enim ^k habent Ioannem ^l ut prophetam. Et respondentes Iesu, dixerunt: Nesci-
mus. Ait illis & ipse: Nec ego dico uobis qua autoritate hæc faciam. Quid
autem uobis uidetur? Homo ^m quidam habebat duos filios, & accedens ad prio-
rem, dixit: Fili, abi hodie, operare in uinea mea. Ille autem respondens, ait: Nolo.
Postea uero poenitentia motus, abiit. Et cum accessisset ad alterum, dixit simili-
ter. At ille respondens, ait: ⁿ Faciam domine, & non abiit. Vter e duobus obsecu-
tus est uoluntati patris? Dicunt ei: Prior. Dicit illis Iesus: Amen dico uobis, publi-
cani & meretrices præcedunt uos in regnum Dei. [†] Venit enim ad uos Ioannes per
uiam iustitiæ, & non credidistis ei: publicani autem & meretrices crediderunt ei.
Vos autem quum uidissetis, non fuistis comoti poenitentia postea, ut crederetis
Dei. Aliam parabolam audite. [†] Homo quidam erat pater familiæ, qui plantauit
uineam, & sepem circumdedit ei, ac fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, locauitque
eam agricolis, & peregre profectus est. Quum autem tempus fructuum adpro-
pinquasset, emisit seruos suos ad agricolas, ut caperent fructus ipsius. Et agricolæ
adprehensis seruis eius, alium cæciderunt, alium occiderunt, alium uero lapidaue-
runt. Iterum emisit alios seruos, plures prioribus, & tractarunt illos similiter. Po-
stremo autem emisit ad eos filium suum, dicens: Reuerebuntur filium meum. agrico-
læ autem uiso filio, dixerunt ^o apud se: Hic est hæres, uenite occidamus eum, & oc-
cupemus hereditatem eius. Et adprehensum eum, eiecerunt extra uineam, & occiderunt.
Quum

Ioan. 12. b

Psal. 117. d

Marc. 11. b
Luc. 19. g
Ioan. 2. c

Esa. 56. c
Hier. 7. b

Psal. 8. b

Marc. 11. b

Matth. 24. 8

Matth. 23. c

Esa. 5. a. b
Hier. 2. d
Marc. 12. a
Luc. 20. b

Quum ergo uenerit dominus uineæ, quid faciet agricolis illis? Dicunt illi: Malos male perdet illos, & uineam locabit alijs agricolis, qui reddent ei fructus temporibus suis. Dicit illis Iesus: Nunquam legistis in scripturis: † Quem reprobauerunt lapidem ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est hoc, & est mirabile oculis nostris: Ideo dico uobis, auferetur à uobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus eius. † Et qui ceciderit super lapidem hunc, confringetur: super quencumque uero ceciderit, conteret eum. Et quum audissent principes sacerdotum ac pharisæi parabolas eius, cognouerunt de ipsis loqui eum: & quærentes illi manus iniicere, timuerunt multitudinē: quoniā tanquam prophetā eum habebāt. Et respondēs Iesus, iterū dixit eis per parabolas, & ait. **CAP. XXII.**

A Similatum † est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo. † Et emisit seruos suos, ut uocarent inuitatos ad nuptias: & nolebant uenire. Rursum emisit alios seruos, dicens: Dicite inuitatis: Ecce, prandium meum parauī, tauri mei & altilia mactata sunt, & omnia parata: uenite ad nuptias. Illi autem neglecta re, abierunt, alius quidem in agrum suum, alius uero ad negotiationem suam. Reliqui uero apprehenderunt seruos eius, & contumelijs adfectos, occiderunt. Rex autem audita re, iratus est, & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & urbem illorum succendit. Tunc ait seruis suis: Nuptiæ quidem paratæ sunt, sed qui inuitati erant non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarum, & quotcumque inueneritis, uocate ad nuptias. Et egressi serui illi in uias, congregauerunt omnes quotquot inuenerunt, malos pariter ac bonos: & impletæ sunt nuptiæ discumbentibus. Ingressus autem rex ut uideret discumbentes, uidit illico minem non uestitum ueste nuptiali, & ait illi: Amice, quomodo huc intraisti, non habens uestem nuptialem? At ille obmutuit. Tunc † dixit rex ministris: Vincitū pedibus & manibus suis eijcite in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. † Tunc profecti pharisæi, consilium cœperunt, quo pacto illaquearent eum in sermone. Et ad illum emittunt discipulos suos cum Herodianis, dicentes: Magister, scimus te ueracem esse, & uiam Dei cum ueritate docere, neque curare quenquam: non enim respicis personam hominum. Dic ergo nobis, quid tibi uidetur? Licet census dare Cæsari, an non? Cognita autem Iesus malitia eorū, dixit: Quid me tentatis hypocritæ? Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis: Cuius est imago hæc, & inscriptio? Dicunt ei: Cæsaris. Tunc ait illis: † Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et his auditis, mirati sunt: & omisso eo, abierunt. † Illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui negant esse resurrectionem, & interrogauerunt eum, dicentes: † Magister, Moyses dixit: Siquis mortuus fuerit, non habens liberos, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitetur semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres, & primus uxore ducta, defunctus est: ac non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo. Similiter & secundus & tertius, usque ad septem. Postremum autem omnium defuncta est, & mulier. In resurrectione ergo cuius ē septem illis erit uxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Iesus, ait illis: Erratis, non scientes scripturas, neque potentiam Dei. In resurrectione enim neque matrimonium contrahunt, neque elocantur, sed sunt sicut angeli Dei in cœlo. De resurrectione uero mortuorum non legistis, quod uobis dictum est à Deo, qui ait: † Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Deus, non est Deus mortuorum, sed uiuentium. Et quum audissent turbæ, stupuerunt super doctrina eius. † Pharisei autem quum audissent, quod obturrasset os Sadducæis, conuenerunt simul, & interrogauit eum unus ex eis, legis doctor quispian, tentans eum, & dicens: Magister, quod est mandatum maximum in lege? Dixit autem illi Iesus: † Diliges Dominum Deum tuum, toto corde tuo,

† Vel, afferenti.

† Vel, orsus. Nam uerbum respondēdi etiam pro ordiri sermonem in usu est Hebræis. Describitur inuitatorum ad nuptias & uestis nuptialis parabola. Questionem de censu dando Cæsari Christus explicat. Sadducæos resurrectionem negantes conuincit. Quod summum in lege præceptum sit, docet. Et cuius nam filius sit Christus Davidis testimonio demonstrat.

† Vel, præceptor.

† Verbi interpretatio ne, magnū, iuxta Hebraismū, qui positio utitur pro superlatiua, quo caret.

Psalm. 117. d
Act. 4. b
Rom. 9. g
1. Pet. 2. a
Luc. 10. c
Marc. 12. a
Ista. 28. d

Luc. 14. d
Apoc. 19. b

Matth. 13. f. & 25. c

Marc. 12. b
Luc. 20. d

Rom. 13. e

† Marc. 12. b
Luc. 20. d
Act. 23. b
† Deut. 25. b

Exod. 3. b

Marc. 12. e
Luc. 10. c

Deut. 6. a

Euangelium

& tota anima tua, totaq; mente tua. Hoc est primum & maximum mandatum. Secundum autem simile huic: [†]Diliges proximum tuum perinde atq; teipsum. In his duobus mandatis tota lex & prophetæ pendent. [†] Congregatis autē pharisæis, interrogauit eos Iesus, dicens: Quid uobis uidetur de Christo? cuius filius est? Dicunt ei: Dauidis. Ait illis: Quomodo ergo Dauid in spiritu uocat eum Dominum, dicens: [†]Dixit Dominus domino meo, sede à dextra mea: Donec ponā inimicos tuos, subsellium pedum tuorum? Si ergo Dauid uocat eum dominum, quomodo filius eius est? Et nemo poterat ei respōdere quicquam, neq; ausus fuit quisquam ex eo die eum amplius interrogare.

CAP. XXIII.

A Tunc Iesus loquutus est ad turbas, & ad discipulos suos, dicens: In cathedra Moysi sederunt scribæ & pharisæi, omnia ergo quæcunq; iusserint uos seruare, seruare, & facite: cæterum secundum facta eorum ne facite: dicunt enim, & non faciunt. [†] Colligant enim onera grauiā, difficiliaq; portatu, & imponunt in humeros hominum, cæterum digito suo nolunt ea mouere. Omnia uero facta sua faciunt in hoc, ut spectentur ab hominibus. Dilatant autem phylacteria sua, & amplificant fimbrias palliorum suorum, amantq; primos accubitus in coenis, & primas sedes in ^a synagogis, & salutationes in foro, & uocari ab hominibus Rabbi. Vos autem ne uocemini Rabbi, unus est enim magister uester, [nempe] Christus: omnes autem uos fratres estis. Et patrem ne uocaueritis uobis in terra: unus est enim pater uester, qui est in cœlis. Nec uocemini magistri: unus enim uester est magister, [nempe] Christus. Qui maximus est uestrum, erit minister uester. [†] Qui autem se exaltauerit, humiliabitur: & qui se humiliauerit, exaltabitur. [†] Væ autem uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines: uos enim non intratis, neq; ^b ingressuros finitis intrare. [†] Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia comeditis domos uiduarū, idq; prætextu, ut qui prolixè precemini, propter hoc grauius iudicium subibitis. [†] Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia obitis mare & terram, ut faciatis unum ^c profelytum: & quum fuerit factus, facitis eum ^e filium gehennæ duplo magis quàm uos estis. [†] Væ uobis dices cæci, quia dicitis: Quicumq; iurauerit per templū nihil est: qui autem iurauerit per aurum templi, in noxia est. Stulti & cæci, utrum enim maius est, aurum an templum, quod ^d sanctificat aurum? Et quicumq; iurauerit per altare, nihil est: quicumq; autem iurauerit per donū, quod est super illud, in noxia est. Stulti ac cæci, utrum enim maius est, donum an altare quod ^b sanctificat donū? Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipsum, & per omnia quæ super illud sunt. Et qui iurauerit per templum, iurat per ipsum, & per eum qui habitat in ipso. Et qui iurauerit per cœlum, iurat per solium Dei, & per eum qui sedet super ipsum. [†] Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia decimatis mentham, & anethum & cyminum: & reliquistis quæ grauiora sunt legis, iudicium, & misericordiam ac fidem. Hæc oportebat fecisse, & illa non omisisse. Duces cæci, excolantes culicem, camelum autem glutientes: [†] Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia purgatis exteriorempoculi patinæq; partem, cæterum intus ^h plena sunt rapina & intemperantia. Pharisæe cæce, [†] purga prius quod est intra poculum & patinam, ut & exterior horum pars pura reddatur. [†] Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia similes estis sepulchris dealbatis, quæ foris quidem adparent speciosa, intus uero plena sunt ossibus mortuorum, omniq; spurcitia: sic & uos foris quidē adparentis hominibus iusti, intus autem pleni estis ⁱ hypocrisi & iniquitate. [†] Væ uobis scribæ & pharisæi hypocritæ, quia ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum, & dicitis: Si fuissetis tempore patrum nostrorū, non fuissetis socij eorum in ^m sanguine prophetarū. Itaq; testimonio estis, uobismet ipsis, quod filij sitis eorū qui prophetas occiderunt. Vos quoq; implete mensuram

^a Sic Latinius quàm iuxta Græcum idioma, à dextris meis: præterquā quod Hebraice quoq; in Psalmo singularis est numerus.

Acerba falso docentiū & hypocritarum obiurgatio, quibus & simulata sanctimonia & prophetarum cædes obijcit. Deinde Hierosolymis quoq; excidiū propter impiam ingratitudinem minatur.

^a Vel concilijs, ut uetus interpres habet.

^b Id est, eos qui conantur ingredi.

^c Quæ eclipsi Hebraice, arida dicitur.

^d Id est, ut pertrahatis aliquem ethnicum in uestram religionem: q. d. ad religionem aduentitium.

^e Hebraismus est, id est, obnoxium gehennæ.

^f Vel, ei præstada culpa est. Verbi interpretatione, debet.

^g Vel, consecrat.

^h Vel, consecrat.

ⁱ Siue ius & beneficentiam.

^j Scilicet, poculum, et patina, & quæ signi cantur hæc allegoria.

^k Simulatione, id est, studio simulationis.

^m Id est, cæde.

Leuit. 19. d

Marc. 12. c

Psal. 109. a

Luc. 11. g

Ad. 15. e

Marc. 12. d

Luc. 20. g

Luc. 14. e. & 18. c

Luc. 20. g

Tit. 1. e

ram patrum uestrorum. Serpentes, progenies uiperarū, quomodo effugietis iudicium gehennæ? Ideo ecce, ego mitto ad uos prophetas, & sapientes, & scribas: & illorum aliquot occidetis, crucifigētisq; & illorum nonnullos flagellabitis in synagogis uestris, & persequemini de ciuitate ° alia in aliā, ° ut redundet in uos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram à sanguine † Abel iusti usq; ad sanguinem † Zachariæ filij Barachiz, quem occidistis inter templum & altare. Amen dico uobis, ° redundabunt hæc omnia in nationem istam. † Hierusalem Hierusalē, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te ipsam missi sunt: † quoties uolui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & nolulistis: Ecce, relinquitur uobis domus uestra deserta. Dico enim uobis, haudquaquam me uidebitis posthac, donec dicatis: ° Benedictus, qui uenit nomine Domini.

CAP. XXIII.

ET † egressus Iesus, discedebat à templo, & accesserunt discipuli eius, ut ostenderent ei structuras templi. Iesus autem dixit eis: Nōne uidetis hæc omnia? Amen dico uobis, † non relinquetur hic lapis super lapidem qui nō destruendus sit. Sedente autem eo in monte Oliuarum, accesserunt ad eum discipuli † seorsum, dicentes: Dic nobis, quando hæc euenient? & quod signum aduentus tui, & cōsummationis sæculi? Et respondēs Iesus, dixit eis: † Videte ne quis uos seducat. Multi enim uenient nomine meo, dicētes: Ego sum Christus, multosq; seducēt. Audituri autem estis bella, & rumores bellorum, uidete ne turbemini. Oportet enim ea omnia fieri, sed nondum ° est finis. † Confurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erūt pestilentiz, & fames, & terræmotus ° certis locis. Hæc autem omnia initiū sunt dolorum. Tunc † tradent uos in afflictionem, & occident uos: & eritis ° inuisi cunctis gentibus propter nomen meum. Et tunc offendentur multi, & alius alium inuicem tradent, seq; odio habebunt inuicem, & multi pseudoprophetæ exorientur, ac seducēt multos. † Et propterea quod multiplicata fuerit iniquitas, frigescet charitas multorum. Qui autem perseverauerit usq; in finem, hic saluus erit. † Et prædicabitur hoc Euangelium regni in uniuerso orbe, in testimonium omnibus gentibus: & tunc ueniet ille finis. † Cum ergo uideritis ° abominationem desolationis, (quæ dicta est per Daniele prophetam,) statim in loco sancto: qui legit, intelligat. Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in mōtes: qui in tecto, non descendat, ut tollat quicquam ē domo sua: & qui in agro, non reuertatur retro, ut tollat uestes suas. Væ autem prægnantibus & lactantibus in diebus illis. Orate autem, ut nō fiat fuga uestra hyeme, neq; sabbato. † Erit enim tunc afflictio magna, qualis non extitit ab initio mundi, ad hoc usq; tempus, neq; existet. Et nisi decurtati fuissent dies illi, nō seruaretur ulla ° caro: sed propter electos, decurtabuntur dies illi. † Tunc si quis uobis dixerit: Ecce, hic Christus, aut illic: ne credatis. Exorientur enim ° pseudochristi & pseudoprophetæ, & ædent signa magna, & prodigia, ita ut in errore inducantur, si fieri possit, etiam electi. Ecce, prædixi uobis. Si ergo dixerint uobis: ecce, in deserto est, ne exeatis: ecce, in penetralibus, ne credatis. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, & relucet usq; in Occidentem, ita erit aduentus filij hominis. Vbicunq; enim fuerit cadauer, illic congregabuntur aquilæ. † Statim autem post afflictionem dierum illorum, sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, uiresq; cœlorum commouebuntur: & tunc adparebit signū filij hominis in cœlo, plangentq; tunc omnes ° tribus terræ, & uidebunt filiū hominis uenientē in nubibus cœli, cū potentia & gloria multa. † Et mittet angelos suos cum tubæ sonitu magno, & congregabunt electos eius, à quatuor uentis, ab extremis cœlorum, usque ad extrema eorundem. Ab arbore autem fici discite similitudinē, quum iam ramus eius tener extiterit, & folia fuerint enata, scitis prope esse æstatem. Ita & uos quum ui-

° iudicium pro supplicio, Hebraismus est et synecdoche.

° Verbi interpretatio ne, de ciuitate in ciuitatem.

° Vel, ut recadat in uos: uerbi interpretatione, ut ueniat super uos.

° Verbi interpretatione, ueniet hæc omnia super, &c.

° Id est, genus hoc hominum.

° Vel, felix: uel, fortunatus: uel, prædicandus.

A Christus iudicium & fatum Hierosolymis impendens exponit, desertbens simul quæ signa & turbæ illum interitū præcelluræ sint, et quàm crudelis futura sit uastatio. Deinde occasione accepta de orbis totius exordio differit, siue de cōsummatione sæculi et de glorioso aduentu filij hominis in iudiciū, adhortans oēs ad uigilantiā et sobrietatem præmijs pōnisq; propoliis.

° Vel solum.

° Vel, al., &c.

° Vel, hinc inde: quasi dicas, locatim seu per loca, nō autem singulis locis.

B ° Vel, odio.

° Id est, seditionem exitalem.

° Id est, corpus: uel, animans ullum, iuxta Hebraismū: uel, quicquam mortale.

° Id est, qui se falso Christi nomine uenditant.

° Vel potius, nationes.

Euangelium

^aVel, natio.

deritis hæc omnia, scitote propè esse in foribus. Amen dico uobis, nō præterierit ætas hæc, donec omnia ista facta sint. Cœlum & terra præteribunt, uerba autem mea nequaquam præterierint. Cæterum diem illam & horam nemo scit, ne angelus quidem cœlorum, nisi pater meus solus. [†] Sed sicut erant dies Noe, ita erit ^{Gen. 6. & 7. 6} & aduentus filij hominis. Sicut enim erant in diebus qui præcesserunt diluuium, ^{Luc. 12. d. 1} edentes & bibentes, contrahentes matrimonium, & nuptum dantes, usq; ad eum diem, quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt, donec uenisset diluuium, & sustulisset uniuersos: ita erit & aduētus filij hominis. Tunc [†] duo erunt in agro, ^{Luc. 17. g} unus adsumitur, & alter relinquitur: duæ molētes in mola, una adsumitur, & altera relinquitur. [†] Vigilate ergo, quia nescitis qua hora dominus uester uenturus sit. Illud autem scitote, si scisset pater familiās, qua uigilia fur uenturus fuisset, uigilasset utiq; & non fuisset perfodi domum suam. Ideo & uos estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis uenturus est. [†] Quis est fidelis seruus & prudens, quem præfecit dominus famulatio suo, ut det illis alimentum in tempore? [†] Beatus seruus ille, quem quum uenerit dominus eius, inuenerit sic facientem. ^{Apo. 16. c} Amen dico uobis, omnibus bonis suis præficiet eum. Quod si dixerit seruus ille malus in corde suo: Cunctatur dominus meus uenire, cœperitq; percutere cōseruos, edere autem & bibere cum ebrijs, ueniet dominus serui illius, in die qua non expectat, & hora qua ignorat, & dissecabit eum, partemq; eius ponet cum hypocritis, ibi erit ploratus & stridor dentium.

CAP. XXV.

Parabola decem uirginum & talentorum uigilantiam fidei dignis res lucentem fructibus suadet & sui iubet memores esse officij. Hinc quæ nā extremi iudicii forma futura sit, edocet.

A Tunc assimilabitur regnum cœlorum decem uirginibus, quæ sumptis lampadibus suis, exierunt obuiam sponso. Quinq; autē ex eis erant fatuæ, & quinq; prudentes. Quæ erant fatuæ, acceptis lampadibus suis, non sumpserant oleum secum. Prudentes uero sumpserant oleum in uasis suis unā cum lampadibus. Cunctante uero sponso, dormitauerunt omnes, ac dormierunt. Porro medio noctis clamor factus est: Ecce, sponsus uenit, exite obuiam ei. Tunc surrexerunt omnes uirgines illæ, & adornauerunt lampades suas. Fatuæ autem prudentibus dixerunt: Date nobis de oleo uestro, quia lampades nostræ extinguuntur. At prudentes responderunt, dicentes: [Nequaquā,] nequando non sufficiat nobis & uobis: quin ite potius ad uenditores, & emite uobisipsis. Porro dum abirent emptum, uenit sponsus: & quæ paratæ erant, intrauerunt cum eo ad nuptias, clausaq; est ianua. Postea uero ueniunt & reliquæ uirgines, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis. At ille respondens, ait: Amen dico uobis, nō noui uos. Vigilate itaq; quia ^{Luc. 19. b} nescitis diem neq; horam qua filius hominis ueniet. [†] Sicut enim homo quidam peregre proficiscens, uocauit seruos suos, & tradidit illis bona sua: & huic quidē dedit, quinq; talenta, alij autem duo, alij uero unum: unicuiq; secundum suam facultatem, & peregre profectus est statim. Abijt autem qui quinq; talenta acceperat, & negotiatus est per ea, & confecit altera quinq; talenta. Similiter & qui duo [acceperat,] lucratus est & ipse altera duo. Qui autem unum acceperat, abijt, & fodit in terra, & abscondit pecuniam domini sui. Post multum uero temporis, uenit dominus seruorum illorum, & subducit rationē cum eis: & accedens qui quinq; talenta acceperat, attulit altera quinq; talenta, dicens: Domine, quinq; talenta tradidisti mihi, ecce, altera quinq; talenta lucratus sum per ea. Ait autem illi dominus eius: Euge serue bone, & fidelis, in paucis fuisti fidelis, multis te præficiam: intra in gaudium domini tui. Accedens autem, & qui duo talenta acceperat, ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce, altera duo talenta lucratus sum per ea. Ait illi dominus eius: Euge serue bone & fidelis, in paucis fuisti fidelis, multis te præficiā: intra in gaudium domini tui. Accedens autem & qui unum talentum acceperat, ^c ait: Domine, noueram te hominem esse durum, metentem ubi non seminasti, & inde congregantem ubi non sparsisti, ac territus abijt, abscondiq; talentum tuum in terra.

^aVel, paucis præfatus. Hoc enim ualet in cum accusatio.

in terra. Ecce, habes quod tuum est. Respondens autē dominus eius, dixit ei: Ser-
ue male & piger, sciebas me metere ubi non seminaui, & congregare illinc ubi
non sparsi: oportuit ergo te commisisse pecuniā meam mensarijs, & ueniens ego
recepissem utiq; quod meum est cum usura. Tollite itaq; ab eo talentū, & date ei
qui habet decem talenta. † Omni enim habenti dabitur, & abundabit: Qui uero
nō habet, etiam quod habet auferetur ab eo. Et inutilē seruum ejcite in tenebras
exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium. Cum autem uenerit filius hominis
in gloria sua, & omnes sancti angeli cum eo, tunc sedebit in folio gloriæ suæ: &
congregabuntur ante eum omnes Gentes, & separabit eos, alteros ab alteris, sicut
pastor segregat oues ab hœdis: & statuet oues quidē à dextra sua, hœdos autem
à sinistra. Tunc dicet rex his, qui à dextra sibi erunt: Venite benedicti patris mei,
possidete regnum paratum uobis à primordio mundi. † Esuriui enim, & dedistis
mihi cibum: sitiui, & dedistis mihi potum: peregrinus eram, & hospitio accepistis
me: nudus, & operuistis me: † infirmus fui, & uisitastis me: in carcere eram, & ueni-
stis ad me. Tunc respondebunt ei iusti, dicentes: Domine, quando te uidimus
esurientem, & pauimus: aut sitientem, & potum dedimus? Quando autem te uidi-
mus peregrinum, & hospitio excepimus: aut nudum, & operuimus? quando autē
te uidimus infirmum, aut in carcere, & uenimus ad te? Et respondens rex, dicet il-
lis: Amen dico uobis, quatenus fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fe-
cistis. † Tunc dicet & his, qui à sinistra erunt: Discedite à me maledicti, in ignē
æternū, qui paratus est diabolo, & angelis eius. Esuriui enim, & non dedistis mihi
cibum: sitiui, & non dedistis mihi potum: peregrinus eram, & non excepistis me
hospitio: nudus, & non operuistis me: infirmus, & in carcere, & non uisitastis me.
Tunc respondebunt ei & ipsi, dicentes: Domine, quando te uidimus esurientem,
aut sitientem, aut peregrinum, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere, & non mi-
nistrauimus tibi? Tunc respondebit illis, dicens: Amen dico uobis, quatenus non
fecistis uni de minimis his, nec mihi fecistis. † Et abibunt, hi in suppliciū æternum:
iusti uero in uitam æternam.

CAP. XXVI.

Porrò autem, quum finisset Iesus sermones hos omnes, dixit discipulis suis: Sci-
tis, † post biduum pascha agi, & filius hominis traditur, ut crucifigatur. Tunc
congregati sunt principes sacerdotū, & scribæ, & seniores populi, in atrium prin-
cipis sacerdotum, qui dicebatur Caiaphas: & consilium inierunt, ut Iesum dolo ca-
perent, & occiderent. Dicebant autem: Non in die festo, ne tumultus fiat in popu-
lo. Cum autem Iesus esset Bethaniæ, in domo Simonis leprosi, accessit ad eum
mulier, habens alabastrum unguenti pretiosi, & effudit super caput ipsius accum-
bentis. Quod uidentes discipuli eius, indignati sunt, dicentes: Quorsum perditio
hæc? Potuit enim istud unguentum uenundari magno, & dari pauperibus. Eo au-
tem cognito, ait Iesus illis: Quid molestias exhibetis mulieri? Opus enim bonum
operata est erga me. Nam semper pauperes habetis uobiscū, me uero nō semper
habetis. Quod enim hæc unguentum hoc misit super corpus meū, ad sepeliendū
me fecit. Amen dico uobis, ubicūq; prædicatū fuerit Euangeliū hoc in toto mun-
do, dicetur &, quod fecit hæc, in memoriā ipsius. † Tunc abiit unus de duodecim,
qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes sacerdotū, & ait: Quid uultis mihi da-
re, & ego uobis tradā illū? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et ex eo tem-
pore quærebat oportunitatem, ut eum traderet. † Cæterum primo [die] azy-
morum accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes ei: Vbi uis paremus tibi ad eden-
dum pascha? At ille dixit: Ite in ciuitatem ad illum quempiā, & dicite ei: Magister
dicit, tempus meum prope est, apud te ago pascha cum discipulis meis. Et fecerūt
discipuli sicut constituit illis Iesus, & parauerunt pascha. † Cum autem ad uespe-
rauisset, discumbibat cum duodecim, & edentibus illis, dixit: † Amen dico uobis,

Pluralis numerus in
his, Græcismus est.
Id est, fortunati: uel,
favorabiles.

Vel, infelices: uel,
execrabiles.

Christus in domo Si-
monis leprosi sepulture
preparatus à Iuda pro-
ditur: ante ramen cena
instituta ad montem oli-
uetti egreditur, ubi mili-
tes captum ad seniores
populi & sacerdotes de-
ducunt, quorum senten-
tijs damnatur. Petrus ue-
ro perterritus, ter, ut præ-
dixerat illi dominus, e-
undem abnegat.

Vel, aulam.

Vel, proderet.

Quia dñs significat
certū quempiā, quē
tum nominari Chri-
stus, euangelista autē
non nominat.

Euangelium

^oVel, qui intinxit.
Nā hoc potest si-
gnificare, & iudicatus.

^eVel, prodidit.

^fNon rarum est Euan-
gelistis praesentia po-
nere p̄ mox futuris.
^gPeriphrasis est uini.
^hVel, cum hymnum
recitassent.

ⁱGræce ἁγίος legitur
quod locū significat.

^rVel, ne succumbatis
aut cedatis tentatio-
ni.
^sVel, humanitas.

^mVel, flagitiosorum.

ⁿSecundum legē, quæ
iubet homicidas in-
terfici.
^oVel, quod talia o-
porteat euenire.

^pVel, aulam.

unus uestrum me proditurus est. Et moestitia affecti uehementer, ceperunt singuli dicere ei: Nunquid ego sum Domine? At ipse respondens, ait: ^o Qui intinxit mecum manum in catino, hic me proditurus est. Filius quidē hominis abit, sicut scriptum est de illo: uā autem homini illi per quem filius hominis proditur, bonū erat ei, si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Iudas, qui ^e tradidit eum, dixit: Num ego sum rabbi? Ait illi: Tu dixisti. [†] Vescientibus autē eis, accepit Iesus panem, & quum egisset gratias, fregit, deditq̄ discipulis, & ait: Accipite, comedite, hoc est corpus meum. Et accepto poculo, actisq̄ gratijs, dedit illis, dicens: Bibite ex hoc omnes: Hic est enim sanguis meus, qui est noui Testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Dico autem uobis: Neutiquā bibero posthac de hoc ^g fructu uitis, usq̄ in diem illum, quum illum bibam uobiscū nouum in regno patris mei. Et ^h quum hymnum cecinissent, exierunt in montem Oliuarum. Tunc dicit illis Iesus: Omnes uos offendemini mea causa nocte hac. Scriptum est enim: Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis. Postquā autem suscitatus fuero, præcedam uos in Galilæam. Respondens autem Petrus, ait illi: Et si omnes offendantur tua causa, ego tamen nunquam offendar. Ait illi Iesus: Amen dico tibi, hac nocte antequam gallus cantet, ter negabis me. Ait illi Petrus: Etiam si oportuerit me mori tecum, neutiquam te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt. [†] Tunc uenit Iesus cum illis in ⁱ prædium, quod dicitur Gethsemane, & dicit discipulis: Sedete hīc, donec digressus, orem illic. Et adsumpto Petro, & duobus filijs Zebedæi, cepit affici moestitia & anxietate. Tunc ait illis Iesus: Moesta est anima mea usq̄ ad mortem: manete hīc, & uigilate mecum. [†] Et progressus paululum, procidit in faciem suam, orans, ac dicēs: Pater mi, si fieri potest, transeat à me poculum istud. Veruntamen non sicut ego uolo, sed sicut tu. Et uenit ad discipulos, & reperit eos dormientes, & dicit Petro: Adeo nō potuistis unā horam uigilare mecum? Vigilate & orate, ut ne ^h incidatis in tentationē. Spiritus quidē promptus est, at ⁱ caro infirma. Rursum secundo digressus, orauit, dicens: Pater mi, si non potest hoc poculum transire à me, nisi bibero illud, fiat uoluntas tua. Et uenit, & reperit eos iterum dormientes. Erāt enim oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abiit, & orauit tertio, eundem sermonem dicens. Tunc uenit ad discipulos suos, & dicit illis: Dormite iam hinc, & requiescite. Ecce, adpropinquauit hora, & filius hominis traditur in manus ^m peccatorum. Surgite, eamus, ecce adpropinquauit qui me tradit. [†] Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus ex duodecim, uenit, & cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, à principibus sacerdotum & senioribus populi. Proditor autem eius dedit illis signum, dicens: Quemcūq̄ osculatus fuero, ipse est, præhendite eum: & confestim accedens ad Iesum, dixit: Aue rabbi. Et de osculatus est eum. Dixitq̄ illi Iesus: Amice, quorsum ades? Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum, & præhenderunt eum. Et ecce, unus ex his, qui erāt cum Iesu, extenta manu, exemit gladium suum, & percutiens seruum principis sacerdotum, amputauit auriculam eius. Tunc ait illi Iesus: Conuertere gladium tuum in locum suum. [†] Omnes enim qui accipiunt gladium, gladio peribunt. An existimas, quod non possim modo rogare patrem meum, qui exhibeat mihi plusquā duodecim legiones angelorum? Quomodo ergo implebuntur scripturæ, quod sic oporteat fieri. Illa hora dixit Iesus turbis: Tanquā ad latronem existis cum gladijs & fustibus, ad comprahendendum me: quotidie apud uos sedebam docens in templo, & nō me præhendistis. [†] Hoc autem totum factum est, ut complerentur scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes relictō eo, fugerunt. At illi comprahensum Iesum abduxerūt ad Caiaphā principem sacerdotum, ubi scribæ & seniores conuenerant. Petrus autem sequebatur eum procul usq̄ ad ^p atrium principis sacerdotum. Et ingressus intrō, sedebat cum ministris,

1. Cor. 11. d

Marc. 14. d

Luc. 22. e

Marc. 14. e
Luc. 22. e
Ioan. 18. a

Apoc. 13. e
Gen. 9. a

Esa. 53. e, d

nistris, ut uideret finem. Principes autem sacerdotum & seniores, & totum concilium quærebant falsum testimonium contra Iesum, ut morti eum traderent, & non inueniebant: etiam quum multi falsi testes accessissent, non inueniebant. Postremo autem aduenerunt duo falsi testes, & dixerunt: Hic dixit: Possum destruere templum Dei, & in triduo ædificare illud. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi: Nihil respondes? Cur isti aduersum te testificantur? Iesus autem tacebat. Et respondens princeps sacerdotum, dixit illi: Adiuro te per Deum uiuentem, ut dicas nobis, an tu sis Christus, filius Dei. Dicit illi Iesus: Tu dixisti. Veruntamen dico uobis, iam hinc uidebitis filium hominis sedentem à dextra potentiae, & uenientem in nubibus cœli. Tunc princeps sacerdotum dirupit uestimenta sua, dicens: Proloquutus est blasphemiam, quid insuper egemus testibus? Ecce, nunc audistis blasphemiam eius, quid uobis uidetur? At illi respondentes, dixerunt: Reus est mortis. Tunc inspuerunt in faciem eius, & colaphos ei infregerunt. Alij autem palmis cæciderunt eum, dicentes: Vaticinare nobis Christe: Quis est, qui te percussit? Petrus uero sedebat foris in atrio, & accessit ad eum una ancillula, dicens: Et tu cum Iesu Galilæo eras. At ille negauit coram omnibus, dicens: Nescio quid dicas. Quum autem exisset in uestibulum, uidit eum alia [ancillula], & ait his qui aderant ibi: Et hic erat cum Iesu Nazareno. Et iterum negauit cum iureiurando: Non noui hominem. Et paulò post accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro: Vere & tu ex illis es: nam & sermo tuus te manifestum facit. Tunc coepit deuouere se & iurare, quod non nossset hominem. Et continuo gallus cantauit. Et recordatus est Petrus uerbi Iesu, qui dixerat ei: Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amare.

CAP. XXVII.

TEmpore uero iam matutino, consilium ceperunt omnes principes sacerdotum, & seniores populi aduersus Iesum, ut eum morti traderent. Et uinctum eum, abduxerunt, & tradiderunt eum Pontio Pilato præfidi. Tunc uidens Iudas, qui eum prodiderat, quod condemnatus esset, poenitentia ductus, retulit triginta argenteos ad principes sacerdotum & seniores, dicens: Peccaui, qui prodiderim sanguinem innoxium. At illi dixerunt: Quid nostra? tu uideris. Et proiecit argenteis in templo, recessit: & abiit, & laqueo se præfocauit. Principes autem sacerdotum acceptis argenteis, dixerunt: Non licet eos mittere in corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum: quapropter uocatus est ager ille, ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est, quod dictum est per Hieremiam prophetam, dicentem: Et acceperunt triginta argenteos, pretium æstimati, quem æstimatum emerunt à filiis Israel, & impenderunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus. Iesus autem stabat ante præsidem, & interrogauit eum præses, dicens: Es tu rex Iudæorum? Ait autem illi Iesus: Tu dicis. Et quum accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus, nihil respondit. Tunc dicit illi Pilatus: Non audis quàm multa aduersum te testificantur? Et non respondit ei ad uerbum, ita ut miraretur præses uehementer. In festo autem consueuerat præses multitudini dimittere unum uinctum, quem uoluissent. Habebat autem tunc uinctum insignem, qui dicebatur Barabbas. Congregatis ergo illis, dixit eis Pilatus: Vtrum uultis dimittam uobis, Barabbam an Iesum, qui dicitur Christus? Sciebat enim, quod per inuidiā tradidissent eum. Sedente autē illo pro tribunali, mandata misit ad eum uxor eius, dicens: Nihil tibi rei sit cum iusto illo: multa enim passa sum hodie in somnis propter eum. Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt multitudini, ut peterent Barabbā, Iesum uero perderent. Respondens autem præses, dixit illis: Vtrum uultis è duobus dimittam uobis? At illi dixerunt: Barabbam. Dicit illis Pilatus: Quid igitur faciā Iesu, qui dicitur Christus?

^aHebraismus est, ut supra quoque annotauimus, ὁ ὄψιος: uel, iterum.

^bId est, id quod dixisti, scilicet sum.

^cPluralis numerus in tali sermone, Græcismus est.

^dAntonomasia est, id est, à dextra dei.

^eVel, depalmarunt.

^fVel, lingua tua te prodit.

^gIudas cum Iesu Pilato traditū uidisset, abiecta proditoris mercede laqueo uitam finit. Pilatus cum multa frustra tentasset, Iesum flagellatum crucifigi iubet. Suspirans illuditur: mortē plurima signa subsequitur: sepelitur à Iosepho splendide. Iudæi sepultū, ne resurgat, oblidunt.

^hVel, in gazophylaeum.

ⁱVel, missum faciūsum ipsum.

Euangelium

Dicunt ei omnes: Crucifigatur. Præses aut ait: Quid nam mali patrauit? At illi magis clamabant, dicentes: Crucifigatur. Videns autē Pilatus se nihil proficere, sed magis tumultū fieri, accepta aqua, abluīt manus coram multitudine, dicens: Inno-
cens sum à sanguine iusti huius, uos uideritis. Et respondens uniuersus populus, dixit: Sanguis eius in nos, & in filios nostros. Tunc dimisit illis Barabbā, Iesum aut flagellatū tradidit ut crucifigeretur. Tunc milites præsidis cū adsumpissent Iesum in prætoriū, congregauerunt ad eum uniuersam cohortē. Et quū exuissent eum, induerunt ei chlamydē coccinā, & coronam ē spinis contextā imposuerunt capiti eius, & harundinē in dexteram eius, & genu flexo ante eum, illudebāt ei, dicentes: Aue rex Iudæorū. Et quum inspiciissent in eum, accipiebant harundinē, & percutiebant caput eius. Et postquam illuissent ei, exuerūt eum chlamyde, & induerunt eum uestimentis suis: & abduxerunt eum ut crucifigerent. † Exeuntes autē, inuenerunt hominē Cyrenæū, nomine Simonē, hunc adegerunt, ut gestaret crucē eius. † Cumq̃ uenissent in locū, qui dicitur Golgotha, qui dicitur Caluariæ locus, dederunt ei potui acetū cum felle mixtū: & quum gustasset, noluit bibere. † Postquā autē crucifixerunt eum, diuiserunt uestimēta eius, sortē mittentes: ut impleretur quod dictū est à propheta: † Diuiserunt inter se uestimenta mea, & super uestitu meo miserunt sortē. Et sedentes seruabant eum ibi. Et † imposuerūt supra caput eius caussam ipsius scriptā: Hic est Iesus rex Iudæorum. Tunc crucifiguntur cum eo duo latrones, unus à dextra, & alter à sinistra. Prætereuntes autē impia conuicia iaciebant in eum, mouentes capita sua, & dicentes: [Tu] ille destructor templi, quod in triduo ædificas, serua temetipsum: si filius Dei es, descende de cruce. Similiter & principes sacerdotū illudentes cum scribis & senioribus, dicebant: Alios seruauit, seipsum non potest seruare. † Si rex Israel est, descēdat nunc de cruce, & credemus ei. † Confidit in Deum, liberet eum nunc, si fauet ei. Dixit enim: Filius Dei sum. Idipsum autē & latrones, qui crucifixi erant cum eo, exprobrabant ei. A sexta autē hora tenebræ obortæ fuerunt super uniuersam terrā, usq̃ ad horam nonam. Circa autē horā nonā, exclamauit Iesus uoce magna, dicens: Eli, Eli, lama sabachthani: † Hoc est, Mi Deus, mi Deus, quur deseruisti me? Quidam autem illic stantium, hoc audito, dicebant: Heliam uocat iste. Et continuo currens unus ex eis, acceptam spōgiam, quam impleuerat aceto, imposuit harundini, dabatq̃ ei potum. Cæteri uero dicebant: Sine, uideamus an ueniat Helias, seruaturus eum. Iesus autem quum clamasset iterum uoce magna, emisit spiritum. Et ecce, uelū templi scissum est: bifariam, à summo usq̃ ad imum: & terra mota est, petraeq̃ scissæ sunt, & monumenta aperta sunt, multaq̃ corpora sanctorum, qui dormierant, suscitata sunt: & egressi ē monumentis post resurrectionem eius, intrauerunt in sanctam ciuitatem, & adparuerūt multis. Centurio uero, & qui cum eo erant, custodientes Iesum, uiso terræ motu, & his quæ facta fuerant, timuerunt ualde, dicentes: Vere filius Dei erat iste. Erant autem ibi mulieres multæ ē longinquo spectantes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa ministrantes ei, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Iose mater, & mater filiorum Zebedæi. † Cū autem aduersperauisset, uenit homo diues ab Arimathæa, nomine Ioseph, qui & ipse fuerat discipulus Iesu: hic accessit ad Pilatum, ac postulauit corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus. Et cum accepisset corpus Ioseph, inuoluit illud sindoni munda, posuitq̃ illud in monumēto suo nouo, quod exciderat in petra: & ad uoluto saxo ingenti ad ostium monumenti, abiit. Erat autem ibi Maria Magdalene, & altera Maria, sedentes contra sepulchrum. Postero autem die, qui est post tridie parasceues, conuenerunt principes sacerdotum & pharisæi, ad Pilatum, dicentes: Domine, recordati sumus, impostorem illum dixisse adhuc uiuentem: † Post triduum resurgq̃, iube ergo muniri sepulchrum, usq̃ in diem tertium, ne quando

Id est, poena effusi sanguinis.

Id est, infiniti temporis est, id est, liberū est ad quoduis præteritum, siue imperfectum, siue perfectum, siue plusquamperfectum.

Pluralis numerus à Græcisino est.

Vel, si uoluntatem adiecit ad eum. Verbi interpretatione, si uult eum.

Scilicet à sexta nona antemeridiana (quæ Hebræis prima fuit) numeranda. Ea autem sexta Hebræorum nostra est duodecima. Nona uero Hebræorum, nostra est tertia postmeridiana.

Vel, exiterunt: uel, fuerunt.

Vel, ut uetus interpretatur, in duas partes.

Vel, suscitationem.

Vel, post triduum resuscitor.

Marc. 15. b
Luc. 23. d

Ioan. 19. d

Marc. 15. b
an. 19. d

Psal. 21. d

Luc. 23. e

Sap. 2. d

Psal. 22. e

Psal. 21. a

Marc. 15. d
Luc. 23. g
Ioan. 19. g

Matth. 16. e
17. c. d
Marc. 9. d
Luc. 18. d

quando ueniant discipuli eius, & furentur eum, dicantq^m plebi, "surrexit à mortuis: & euadat^o posterior error peior illo priore. Ait illis Pilatus: Habetis^p custodiam, abite, munite sicut scitis. Illi autem profecti munierunt sepulchrum obsignato lapide, cum custodia.

CAP. XXVIII.

V^aEspera^t autem^b Sabbati, quæ^c illucescit in^p primam Sabbati, uenit Maria Magdalene, & alia Maria, ut uiderent sepulchrū. Et ecce, terræmotus factus est magnus. Angelus enim Domini qui descenderat de cœlo, accedens, deuoluit lapidē ab ostio, sedebatq^m super eum. Erat autē^c species eius similis fulguri, & indumentum eius candidū sicut nix. Præ timore autē eius concussi sunt custodes, & facti sunt uelut mortui. Respondens autē angelus, dixit mulieribus: Ne timeatis uos, scio enim quod Iesum, qui crucifixus est, quærat^s: non est hīc, surrexit enim, sicut dixit. Venite, inspicite locū ubi positus erat Dominus. Et cito profectæ, dicite discipulis eius, eum^f surrexisse à mortuis, & ecce, præcedit uos in Galilæam, ibi eum uidebitis. Ecce, dixi uobis. Et digressæ celeriter à monumento, cum timore & gaudio magno, currebant, ut renunciarent discipulis eius. Dum autē proficisciebantur ad deferendū nunciū discipulis eius, ecce, Iesus occurrit illis, dicens: Auete. Illæ autē accesserunt, & præhenderunt pedes eius: & adorauerunt eum. Tunc ait illis Iesus: Ne timeatis, abite, nunciate fratribus meis, ut abeant in Galilæam, & ibi me uidebunt. Abeuntibus autem illis, ecce, quidam ex custodia uenerunt in ciuitatem, ac nunciauerunt principibus sacerdotū omnia quæ acciderant. Et cōgregati cum senioribus, consilio capto, pecuniā copiosam dederunt militibus, dicens: Dicite, discipuli eius nocte uenerunt, & furati sunt eum, nobis dormientibus. Et si hoc auditum fuerit sub præside, nos^s persuadebimus ei: & securos uos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerūt sicut erant edocti: & diuulgatus est hic sermo apud Iudæos, usq^m in hodiernum diem. Undecim autē discipuli abierunt in Galilæam, in montem, quo constituerat ipsis Iesus. Et cum uidissent illū, adorauerunt eum: quidam autem dubitauerunt. Et accedens Iesus, loquutus est eis, dicens: Data est mihi omnis potestas, in cœlo & in terra. Profecti ergo^b docete omnes gētes, baptizantes eos in nomen patris, & filij, & spiritus sancti: docentes eos seruare omnia quæcūq^m præcepi uobis. Et ecce, ego uobiscum sum omnibus diebus, usq^m ad consummationem sæculi.

^mVel potius, populo.
ⁿVel, suscitatus est.

Christum à mortuis resurrexisse angelus Marijs nunciat, quæ & occurrentem sibi cernunt. Iudæi eius resurrectione muneribus et mendacijs obfuscare conantur. Christus in Galilæa cum discipulis collocutus q^{uod} dicitur Evangelij functione cōmendat.

^oVtrobique superlatiuus est per comparatiuū positus ab Evangelista pro comparatiuo: quia Hebræis eadem uox est per comparatiuum & superlatiuum interpretanda.

Id est, milites custodij deputatos. Potest & per imperatiuum interpretari. Habete custodiam, siue, Agite custodiam.

^aVel, sub exitum.

^bVel, sabbatorum.

^cVel, lucē tradit: uel, lucem orditur.

^dInterpretatione uerbi, unam.

^eAlij, aspectus.

^fVel, suscitatum esse.

^gVel, placabimus eum.

^hVerbi interpretatione, discipulate, aut discipulos facite.

Euangelium secundum Marcum.

CAPVT I.

NITIVM^a Euangelij Iesu Christi, filij Dei, prout scriptum est in prophetis:† Ecce, ego emitto nūcium meum^b ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te.† Vox clamantis in deserto: Parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. * Baptizabat Ioannes in deserto, prædicans baptismum pœnitentiæ, in remissionem peccatorum. Et egrediebantur ad eum tota Iudæa regio, ac Hierosolymitæ: & baptizabantur omnes ab illo in Iordanæ flumine, confitentes peccata sua. † Erat autē Ioan-

^aLoquutio est, significans, Euangelium Iesu Christi filij dei sic incæpit prout, &c.

^bHebraismus est, pro, ante te: uel, ante aduentum tuum.

Marcus Euangelium suum à Ioanne orditur, cuius baptismum et prædicationem præmittit. Christus autē ab eodem baptizatus discipulos uocat & prædicandi munus aggreditur. In Capernaum demoniacū à dæmone & socrum Petri febricitantē à febre liberat & multis alijs miraculose medetur. Eas dēq^{ue} uirtutes per totam Galilæam exercet, in qua leprosum sanitati restituit.

Marc. 16. b
Luc. 24. d
Ioan. 20. e

Matth. 3. a
Mal. 3. a

Esa. 40. a
Luc. 3. a
Ioan. 1. c
* Ioan. 3. d

Matth. 3. a

Euangelium

^aVel, pellicea.

^bEius abundat more
Hebraico.

^cVel, in quo placatus
sum.
^dVel, emittit.

^eVel, autoritate
præditus.

^fVel potius, Sine.

^gVel, discepisset.

^hId est, in lucem pro-
dis: uel, in mundum ue-
ni à patre.

ⁱVerbi interpretatio
ne, discessit ab eo.

^kVerbi interpreta-
tione, sermonem. Sed
Hebraismus est, ser-
mo prore, רב

^lVel, p. dies aliquot,
כי ימים.

^mVel, caperent eos.

Paralyticum Christus
peccatis simul & mor-
bo liberat. Matthæi di-
scipulis adiungit. Cau-
sam aduentus sui phari-
seis murmurantibus in-
dicat. Nisi iam & simu-
latam teiunij religionem
corrigit. Discipulos de
sabbati uiolatione accu-
satos Davidis exemplo
defendit.

nes uestitus pilis camelinis, & zona^a coriacea circū lumbos suos, uestebaturq; lo-
custis & melle syluestri: & prædicabat, dicens: [†]Venit, qui fortior est me, post me,
cuius non sum idoneus, ut procumbens soluiam corrigiam calciamentorum^b eius.

Ego quidem baptizavi uos aqua, ille uero baptizabit uos spiritu sancto. [†]Et
euenit in diebus illis, ut ueniret Iesus à Nazareth Galilææ, & baptizaretur à Ioan-
ne in Iordane. Et statim quum ascenderet ex aqua, uidit diffindi cœlos, & spiritū
tanquā columbā descendentē super illū. Et uox ædita est e cœlis: Tu es ille filius

meus dilectus, in^c quo mihi bene cōplacitū est. [†]Et cōtinuo spiritus illū^d expel-
lit in desertū, & erat illic in deserto dies quadraginta, & tētabatur à Satana, eratq;
cum feris, & angeli ministrabant illi. [†]Postquam autē traditus est Ioannes, ue-
nit Iesus in Galilæam, prædicans Euangelium regni Dei, & dicens: Impletū est tem-
pus, instatq; regnū Dei, resipiscite, & credite Euangelio. [†]Quū ambularet autē
iuxta mare Galilææ, uidit Simonem, & Andream fratrem eius, iacentes retia in
mare. Erant enim piscatores, & dixit eis Iesus: Sequamini me, & faciam, ut efficiā-
mini piscatores hominū. Ac protinus relictis retibus suis, sequuti sunt eum. [†]Et
progressus illinc paululum, uidit Iacobum, filium Zebedæi, & Ioannem fratrem
eius, qui & ipsi in naui reconcinnabant retia, statimq; uocauit illos: & illi relicto
patre suo Zebedæo in naui cum mercenarijs, sequuti sunt eum. [†]Et ingredi-
untur Capernaum, & statim Sabbatis ingressus in synagogam, docebat, & stu-
pebant super doctrina eius. Docebat enim eos, tanquam^e autoritatem habens,
& non sicut scribæ. Et erat in synagoga eorum homo obnoxius spiritui im-
mundo, & exclamauit, dicens: ^bEia, quid rei nobis tecum est Iesu Nazarene? Ve-
nisti ad perdendum nos? Noui te qui sis, [nimirum] ille Sanctus Dei. Et increpa-
uit illum Iesus, dicens: Obmutesce, & exi ab eo. Et quum^f Ianiaisset eum spiritus im-
mundus, exclamassetq; uoce magna, exijt ab eo. Et obstupuerunt omnes, ita ut ro-
gitarent inter se, dicētes: Quid est hoc? Quæ doctrina noua hæc? Quia cum autho-
ritate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei. Emanauit autem fama
eius statim in totam undiq; regionem Galilææ finitimam. [†]Et protinus e syna-
goga egressi, uenerunt in domum Simonis & Andree, cum Iacobo & Ioanne. So-
crus autem Simonis decumbebat febricitans, & continuo dicunt ei de illa. Et cum
accessisset erexit eam, appræhensa manu eius: & reliquit eam febris ilico, ac minis-
trabat eis. Postq; autē aduersperauit, cum occidisset sol, adferebant ad eum oēs
male habentes, & qui à dæmonijs agitabantur. Et ciuitas tota congregata erat ad
ostiū, & sanauit multos qui laborabāt uarijs morbis: & dæmonia multa eiiciebat,
nec sinebat loqui dæmonia, quod ipsum nossent. Et mane, multa adhuc nocte,
quū surrexisset, egressus est. Et abiit Iesus in desertū locum, ibiq; orabat: & prose-
quuti sunt eum Simon, & qui cum illo erant: & quum inuenissent eum, dicunt ei:
Omnes te quærunt. Et ait illis: Eamus in proximos uicos, ut & ibi prædicem: in
hoc enim^h egressus sum. Et prædicabat in synagogis eorū, in tota Galilæa, & dæ-
monia eiiciebat. [†]Et uenit ad eum leprosus, orans eum, eiq; genua flectens, ac
dicens illi: Si uis, potes me mundare. Iesus autem intime misertus, protensa manu,
tetigit illū, & dicit ei: Volo, mundus esto. Quod quū dixisset, statimⁱ reliquit eum
lepra, & mundatus est: & cōminatus ei, statim amisit illū, dicitq; ei: Vide ne quid
cuiquā dicas, [†]sed abi, te ipsum ostēde sacerdoti: & offer pro emūdatione tui, quæ
præcepit Moyses in testimoniū illis. At ille egressus, coepit prædicare multa, & di-
uulgare^m rem, ita ut iam non posset Iesus palam introire in ciuitatē, sed foris in de-
sertis locis erat, & ueniebant ad eum undiq;.

CAP. II

ET [†]iterum intrauit Capernaum^a post dies aliquot, & auditum est quod in do-
mo esset, & protinus congregati sunt multi, adeò, ut iam non^b essent capien-
dis, nec illa loca, quæ erant circa ianuam: & loquebatur eis sermonem, Et ueniunt
ad eum

Matth. 3. c
Luc. 3. c
Ioan. 1. d

Luc. 3. g
Ioan. 1. e

Matth. 4. a. b
Luc. 4. a

Matth. 4. b
Luc. 4. e

Matth. 4. c
Luc. 5. a

Matth. 4. e
Luc. 5. a

Matth. 4. b
Luc. 4. e
Matth. 7. d

Matth. 8. b
Luc. 4. f

Marc. 8. a
Luc. 5. c

Leuit. 14. a

Matth. 9. a
Luc. 5. d

ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur. Et quū nō possent adpro-
pinquare illi prae turba, detexerunt tectum [aediū,] ubi erat, perforatoq[ue] [tecto,] fu-
nibus demittunt grabbatum, in quo paralyticus decumbebat. Quum autem Iesus
uidisset fidem illorum, ait paralytico: Fili, remittuntur tibi peccata tua. Erant au-
tem illic quidam de scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis: Cur hic sic lo-
quitur blasphemias? [†] Quis potest remittere peccata, nisi solus Deus? Et protinus
ubi cognouit Iesus spiritu suo, quod sic cogitarent apud sese, dixit illis: Quid ista
cogitatis in cordibus uestris? Vtrum est facilius, dicere paralytico, Remittantur ti-
bi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum & ambula? Vt autē sciatis, ^B
filium hominis habere potestatem in terra, remittendi peccata, ait paralytico: Ti-
bi dico, surge, & tolle grabbatum tuum, & abi domum tuam. [†] Et statim surre-
xit, sublatoq[ue] grabbato, egressus est in conspectu omnium, adeo ut stupeficerent
omnes, & glorificarent Deum, dicentes: Nunquam talia uidimus. [†] Et egres-
sus est rursus ad mare, omnisq[ue] turba ueniebat ad eum, ac docebat eos. Et quum
præteriret Iesus, uidit Leui, Alphæi filium, sedentem ad teloniū, & ait illi: Sequere
me. Isq[ue] surgens, sequutus est eum. Et euenit, quum accumberet in domo illius,
multi etiam publicani, & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis
eius: erant enim multi qui sequuti fuerant eum. Et scribæ ac pharisæi quum uidis-
sent eum, capientem cibum cum publicanis & peccatoribus, dicebant discipulis
eius: Quid [est,] quod cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit? Hoc audito ^C
Iesus, ait illis: Non opus habent, qui ualent, medico, sed qui male habent. [†] Non
ueni ad uocandum iustos, sed peccatores ad poenitentiam. [†] Et discipuli Ioan-
nis ac pharisæorum ieiunabant, ueniuntq[ue] & dicunt illi: Quare discipuli Ioannis
& pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant? Et ait illis Iesus: Num
possunt ^D filij thalami nuptialis, dum cum illis sponsus est, ieiunare? Quamdiu ha-
bent secum sponsum, non possunt ieiunare. Venient autem dies, quum auferetur
ab eis sponsum, & tunc ieiunabunt in illis diebus. Et nemo assumentum panis
rudis adsuit uestimento ueteri: alioqui aufert supplementum eius nouum à uete-
ri, & peior scissura fit. Et nemo mittit uinum nouum in utres ueteres, alioqui rum-
pit uinum nouum utres, & uinum effunditur, & utres pereunt: sed uinum nouum
in utres novos mittendum est. [†] Et accidit, ut transiret Sabbatis per segetes, &
coeperunt discipuli eius ^E inter eundem uellere spicas: & pharisæi dicebant ei: Ec-
ce, quur faciunt Sabbatis, quod nō licet? Et ipse ait illis: Nunquam legistis quid fe-
cerit Dauid, quum egeret, & esuriret ipse, & qui cum eo erant? [†] quomodo ingres-
sus sit ædem Dei sub Abiathar principe sacerdotum, & panes propositionis co-
mederit, [†] quos nō licet edere, nisi sacerdotibus: & dederit etiam ijs, qui secū erant?
Et dicebat illis: Sabbatum propter hominem factum est, non homo propter Sab-
batum. Itaq[ue] dominus est filius hominis etiam Sabbati.

CAP. III.

ET [†] introiuit iterum in synagogam, & erat ibi homo, arefactam habens ma-
num: & obseruabant eum, an Sabbatis sanaturus esset eum, ut accusarent il-
lum. Et ait homini habenti manum arefactam: Surge in mediū. Et dicit illis: Vtrū
licet Sabbatis benefacere, an malefacere? animam seruare, an occidere? At illi tace-
bant. Et quū circūspexisset eos iratus cum ira, condolens super cæcitate cordis
eorum, dicit homini: Extende manum tuam. Et extendit, & restituta est manus
illius sanitati ut altera. Egressi uero pharisæi, statim unā cum Herodianis con-
siliū inibant aduersus eum, ut illum perderent. Iesus autē cum discipulis suis se-
cessit ad mare, & ingens multitudo à Galilæa, sequuta est eum, & ab Iudæa, & ab
Hierosolymis, & ab Idumæa, & trans Iordanem, & qui circa Tyrum habitabant
ac Sidonem, hominum multitudo magna, qui cum audissent, quæ faciebat,
uenerunt ad eum. Et iussit Iesus discipulis suis, ut nauicula sibi deferuiret pro-

Iob 14. a
Esa. 43. d. &
44. d

Act. 9. d

Matth. 9. a
Luc. 5. d. &
15. a

1. Tim. 1. c

Matth. 9. b
Luc. 5. f. g

Matth. 12. a
Luc. 6. a

1. Reg. 21. b

Leuit. 24. b

Matth. 12. a
Luc. 6. b

[†] Vel, gloriose & lau-
dibus celebrarent.

^D Hebraismus est, pro
ijs qui intersunt nu-
ptijs.
[†] Vel, in quo scilicet
thalamo.

^D Vel, muslum.

^E Verbi interpretatio
ne, iter facere uellen-
tes spicas.

^A Aridam manum haben-
ti Christus medetur sab-
batis, & conspirantem
contra se manibus elabi-
tur multa turba huius se-
quente, e quibus multos
uarijs morbis & dæmo-
nijs liberat. Duodecim
discipulos sibi constituit.
Pharisæis dicentibus
quod per Beelzebub dæ-
monia eijceret, respon-
det, & qui nā fratres sui
sunt indicat.
[†] Id est, uirā seruare:
uel, hominem, iuxta
Hebraismum, in quo
anima sepe ponitur
pro homine.

Euangelium

pter turbam, ne ipsum premerent. Multos enim sanauerat, ita ut irruerent in eum, quo illum tangerent, quotquot^b affligebantur. [†]Et spiritus immundi quum illum uidissent, accidebant ei, & clamabant, dicentes: Tu es filius Dei. Et uehementer interminabatur eis, ne se manifestum facerent. [†]Et ascendit in montem, ac uocat ad se quos uoluit ipse, & uenerunt ad eum. Et^b designauit duodecim, ut essent secum, & ut emitteret eos ad predicandum, utque haberent potestatem sanandi morbos, eijciendi que daemonia. Et imposuit Simoni nomen Petrus: & Iacobum filium Zebedaei, & Iohannem fratrem Iacobi, & imposuit eis nomina Boanerges, quod est, filij tonitruui: & [†]Andream, & Philippum, & Bartholomaeum, & Matthaeum, & Thomam, & Iacobum Alphai filium, & Thaddaeum, & Simonem Cananitem, & Iudam Iscarioten, qui & prodidit illum. Cumque uenissent in aedes, conuenit iterum turba tanta, ut non liceret illis uel^f panes edere. Quod cum audissent, qui ad illum attinebant, exierunt ut praeenderent eum. Dicebant enim, Mentis alienatus est. Et scribae qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant: Beelzebub habet, & per principem daemoniorum eijcit daemonia. Et ad se uocatis eis, per^g parabolas loquebatur illis. Quomodo potest Satan as Satanam eijcere? Et si regnum aduersus sese diuisum fuerit, non potest stare regnum illud: & si domus contra semetipsam diuisa fuerit, non potest stare domus illa: & si Satan as insurrexerit aduersum semetipsum, ac diuisus est, non potest stare, sed^b finem habet. Non potest quisquam uasa fortis, ingressus in domum illius, diripere, nisi prius forte uinxerit, & tum demum domum eius diripiet. [†]Amen dico uobis: Omnia remittentur filiis hominum peccata & blasphemiae, quibus blasphemauerint: at qui blasphemiam dixerit in spiritum sanctum, non habet remissionem in aeternum, sed obnoxius est aeterno iudicio. Dicebant enim: Spiritum immundum habet. [†]Et ueniunt mater eius & fratres, & foris stantes, miserunt ad eum, qui euocarent eum: & sedebat turba circa eum, dicuntque ei: Ecce, mater tua, & fratres tui foris quaerunt te. Et respondit eis, dicens: Quae est mater mea, & fratres mei? Et quum circumspexisset, in circuitu circum se discipulos sedentes, ait: Ecce, mater mea, & fratres mei. Qui enim obsecutus fuerit uoluntati Dei, hic frater meus, & soror mea, & mater est. **CAP. III.**

^b Verbi interpretatio ne, habebant flagella. ^c Vel, procidebant ante eum. ^d Vel, constituit.

^e Scilicet, designauit.

^f Vel, cibum capere, iuxta Hebraismum.

^g Nempe per similitudines, qualis est quae mox sequitur. Non potest quisquam uasa fortis, etc.

^h Vel, finem attingit.

Verbi diuini uirtutem, & quomodo audiendum sit, parabolis de semine compositis indicat, & ad diligentiam hortatur, quibus similitudine de grano sinapis adiungit. Postremo procellosam maris tempestatem uirtute diuina compefcit. ⁱ Id est, docendo.

^j Vel, profundam terram.

^k Proponuntur, uel contingunt.

^l Vel, quando.

^m Vel, seminantur.

ET [†] iterum coepit docere iuxta mare, & congregata est ad eum turba multa, ita ut nauim ingressus, sederet in mari, & tota turba iuxta mare in terra erat: & docebat eos per parabolas multa, dicebatque illis^a in doctrina sua, Audite, Ecce, exiit seminator ad seminandum, & accidit inter seminandum, ut aliud quidem caderet iuxta uiam, ueneruntque uolucres caeli, & comederunt illud: aliud uero cecidit super petrosa, ubi non habuit terram multam, & statim exortum est, quod non haberet^b altitudinem terrae: sole autem exorto ustum est, & eo quod non haberet radicem, exaruit. Et aliud cecidit in spinas, & succreuerunt spinae, ac suffocauerunt illud, & fructum non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam, & dabat fructum succrescentem, & augetem: & adferebat aliud triginta, & aliud sexaginta, & aliud centum, ac dicebat illis: Qui habet aures ad audiendum audiat. Cum uero esset solus, interrogauerunt eum hi qui circum illum erant cum duodecim, de parabola, & dicebat eis: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: [†] illis autem qui foris sunt, per parabolas omnia^c fiunt, ut uidentes uideant, & non cernant, & audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & remittantur eis peccata. Et ait illis, Nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas intelligetis? [†] Seminator ille, sermonem seminat. Hi uero sunt, qui iuxta uiam [dicuntur],^d ubi seminatur sermo, & quum audierint, confestim uenit Satan as, & aufert sermonem, qui seminatus est in cordibus eorum. Et hi sunt similiter, qui in petrosa^e semen excipiunt, qui cum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiunt illum, & non habent radicem in se, sed temporarii sunt: deinde de coorta afflictione,

Luc. 4. e

Matth. 10. a
Luc. 6. b, c

Matth. 9. d.
12. b
Luc. 11. b

Matth. 12. c
Luc. 12. b
1. Ioan. 5. d

Matth. 12. d
Luc. 8. e

Matth. 13. a
Luc. 9. a

Esa. 6. e

Matth. 13. b

1. Tim. 6. c. d

Matth. 5. b
Luc. 8. c. 11. e

Matth. 10. c
Luc. 8. c. 12. a

Matth. 7. a
Luc. 6. f
* Matth. 13. b
& 25. c. 19. d

Matth. 13. e
Luc. 15. d

Matth. 13. e
Luc. 13. d

Matth. 9. e
Luc. 9. d

Matth. 9. d
Luc. 9. d

Act. 16. e

afflictione, aut persecutione, propter sermonem, confestim offenduntur. Et hi sunt, qui in spinas ^fsemen excipiunt: hi [inquam] sunt, qui sermonem audiunt, & sollicitudines sæculi huius, ac ^tdeceptio diuitiarum, cæterarumq; rerum cupiditates introeuntes, suffocant sermonem, ac redditur infructifer. Et hi sunt, qui in terram bonam ^ssemen exceperunt, qui audiunt sermonem & suscipiunt, & fructum afferunt: [ita ut] aliud [granum adferat] triginta, aliud sexaginta, aliud centum. ^tEt dicebat illis: Nunquid lucerna incenditur, ut subter modium ponatur, aut subter lectum? Nōne ut super candelabrum ponatur? Non ^test enim quicq; occultum, quod non palam futurum sit: neq; ^bfactum est secretum, sed ut in propatulum ueniat. Si quis habet aures ad audiendum, audiat. Et dicebat illis: Videte, quid audiat. ^tQua mensura metimini, mēsurā dabitur uobis. Et adjicietur uobis, qui auditis: * qui enim habet, dabitur illi: & ab eo qui non habet, etiā quod habet, auferetur. Et dicebat: Sic est regnū Dei, quemadmodū si homo iaciat sementē in terrā, ac ⁱdormiat, atq; exurgat nocte ac die, segesq; germinet, ac surgat in altum, ipso inscio. Vltro enim terra fructū gignit, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica. Quū autem ^bproductus fuerit fructus, statim immittit falcem, quoniam adest messis. ^tEt dicebat: Cui adsimilabimus regnū Dei? aut ⁱqua collatione conseremus illud? Est sicut granū sinapis, quod quū seminatum fuerit in terra, minus est omnibus seminibus quæ sunt in terra: & quum seminatum fuerit, exurgit, & euadit maius omnibus oleribus, & profert ramos magnos, ita ut possint sub umbra eius aues cœli nidificare. ^tEt talibus multis parabolis loquebatur eis sermonē, prout poterant audire, sine parabola uero non loquebatur eis: seorsim autē discipulis suis exponebat omnia. Et ait illis in die illo, quum aduersperauisset: Transeamus in ulteriorem ripam. Et dimissa turba adsumunt eum, ita ut erat in nauī: sed & aliæ nauiculæ, erant cum illo. Et oritur procella uenti magna, & fluctus irruerant in nauim, ita ut iam illa impleretur. Et erat ipse in puppi, super ceruical dormiens: & excitant eum, dicuntq; illi: Præceptor, non est tibi curæ quod perimus? Et excitatus increpauit uentū, dixitq; mari: ^tSile, obmutesce. Et cōquieuit uentus, factaq; est tranquillitas magna. Et dixit illis: Quid timidi estis adeo? Qui sit, ut nō habeatis fiduciam? Et affecti sunt timore magno, dicebantq; inter sese: Quisnam hic est? quod & uentus & mare obediunt ei.

CAP. V.

ET ^tuenerunt traiecto mari, in regionem Gadarenorum, egressoq; ei de nauī, statim occurrit ^amonumentis homo spiritui immundo obnoxius, qui domiciliū habebat in monumētis. Et ne catenis quidē quisquā poterat eum ligare: propterea quod, quum sæpe cōpedibus & catenis uinctus fuisset, discerptæ essent ab illo catenæ, & compedes essent comminutæ, neq; quisquam ualuisset eum domare. Et semper die ac nocte in montibus, & in monumentis erat, clamans, & concidens seipsum lapidibus. Quum uidisset autem Iesum e minus, cucurrit & adorauit eum, & clamans uoce magna, dixit: Quid mihi rei tecum est, ^tIesu fili Dei altissimi? adiuro te per Deum, ne me torqueas. Dicebat enim illi: Exi spiritus immunde ex homine. Et interrogabat eum: Quod est tibi nomen? Et respondit, dicens: Legio mihi nomen est: quia multi sumus. Et precabatur eum ^bmultis, ne ipsos emitteret extra regionem. Erat autem ibi iuxta montes grex porcorum magnus, qui pascebantur, & precabantur eum omnes dæmones, dicentes: Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus immundi, ingressi sunt in porcos. Et ferebatur grex per præceptum in mare: erant autē eorum formæ duo millia, & suffocati sunt in mari. Porro qui pascebant porcos, fugerunt, & renunciauerunt in ciuitatem, & in agros. Et egressi sunt ad uidendum, quod acciderat, ueniuntq; ad Iesum, & uident illū qui a dæmonio uexatus fuerat, sedentē ac uestitum, & sanæ mentis eum qui habuerat legionē: & extimuerūt. Et narrauerūt

^fVel, seminantur.

^cVel, seminati sunt.

^bVel, fuit.

ⁱHebraismus est, qualis, introire & exire, pro uersari in loco aliquo: sic hic, dormit & exurgit homo, id est, securus transigit noctes & dies, & segetem fortunæ committit, ipse agens alia uitæ munia.

^tVel, ad maturitatem peruenerit, uel percreuerit.

ⁱCui collationi.

^aLegionem dæmonum in Gadarenorum regione ē dæmoniaco expellente Christus. Proflauit sanguinis multū uexata uultu tædū uellimē illius sanator. Filia lairi mortua Christo iubente uitæ restituitur.

^bHebraismus est, pro ex quodam monumēto: sic alibi, in urbibus, id est, in aliquo urbium.

^bVel, multum.

Euangelium

illis, qui uiderant, qualia euenissent ei, qui dæmonium habuerat, & de porcis. Et rogare cœperunt eum, ut discederet de finibus ipsorum. Cumq; ingressus esset nauim, rogabat illum is qui fuerat à dæmonio uexatus, ut esset cum illo. Iesus autem non permisit ei, sed ait illi: Abi domum tuam ad tuos, & annuncia illis, quanta tibi Dominus fecerit, & misertus sit tui. Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli, quanta sibi fecisset Iesus: & omnes mirabantur. [†] Et cum traiecisset Iesus nauim, ^{Marc. 9. c} ^{Luc. 8. f} rursus in ulteriorem ripam, conuenit ad eum turba multa, & erat circa mare. Et ecce, uenit quidam principum synagogæ, nomine Iairus, & cum uidisset eum, proci-
dit ad pedes eius, & precabatur eum multum, dicens: Filiola mea in extremis est, [oro] ut uenias, & imponas illi manus, ut salutem consequatur, & uiuat. Et abiit cum illo, & sequebatur eum multa turba, cōprimebantq; eum. Et mulier quædam, quæ laborauerat profluuiò sanguinis annos duodecim, fueratq; multa per-
pessa à compluribus medicis, & insumpserat omnes facultates suas, neq; quicquā adiuuenti senserat, sed ^c plus detrimenti acceperat, quum audisset de Iesu, uenit in turba à tergo, & tetigit uestimentum eius. Dicebat enim: Si uel uestimenta eius te-
tigero, salua ero. Et confestim siccatus est ^o fons sanguinis eius, & sensit corpore quod sanata esset à ^e supplicio. Et statim Iesus in semetipso cognoscens, ⁱ uirtu-
tem ex sese prodijisse, conuersus in turba, aiebat: Quis tetigit uestimenta mea? Et dicebant ei discipuli ipsius: Vides turbam undiq; prementem te, & dicis: Quis me tetigit? Et circumspiciebat ut uideret eam, quæ hoc fecerat. Mulier uero timens & tremens, sciens quid in se accidisset, uenit & accidit ei, dixitq; ei omnem ueritatem. Ille autem dixit ei: Filia, fides tua te seruauit, uade cum ^s pace, & esto sana à ^b suppli-
cio tuo. Adhuc eo loquente ueniunt à principi synagogæ, qui dicerent: Filia tua mortua est, quid ultra uexas magistrum? Iesus autem protinus audito sermo-
ne, qui dicebatur, ait principi synagogæ: Ne metuas, tantummodo crede. Et non permisit quenquam se consequi, præter Petrum & Iacobum, & Ioannem fratrem Iacobi, & uenit in domum principis synagogæ, uidetq; tumultum, ac flentes, ac iu-
lantes multum, & ingressus ait illis: Quid tumultuamini & ploratis? Puella non est mortua, [†] sed dormit. Et irridebant eum. ^{*} Ipse uero eiecit omnibus, adsumit [†] patrem & matrem puellæ, & eos qui cum ipso erant, & ingreditur eò, ubi puella decumbebat, & præhensa manu puellæ, ait illi: Talitha cumi: quod est, si quis in-
terpretetur, puella, tibi dico, surge. [†] Et statim surrexit puella, & ambulabat. Habe-
bat enim annos duodecim: & inuasit eos stupor magnus: & interminatus est eis multū, ne quisquā rescisceret hoc: & iussit ut daretur illi quod ederet. **CAP. VI.**
E [†] T egressus est illinc, uenitq; in patriam suam: & sequuntur eum discipuli sui. [†] Quumq; adesset Sabbatum, cœpit in synagoga docere, multiq; audientes ob-
stupuerunt, dicentes: Vnde huic hæc? & quæ est hæc sapientia, quæ data est illi? & tam potētia facta, ^a [quæ] ^b opera eius efficiuntur? Nōne hic est ille faber, filius Mariæ, frater autem Iacobi, & Iose, & Iuſi, & Simonis? Nōne & sorores eius hîc apud nos sunt? Et offēdebantur in eo. Dicebat autem illis Iesus: Non est prophe-
ta contemptus, nisi in patria sua, & inter cognatos, & in familia sua. Et non pote-
rat ibi uirtutē ullam ædere, nisi quod paucos ægros, impositis manibus sanauit: ac tenebatur admiratione, propter incredulitatem eorum. Obibat autem uicos undiq; circumiacētes, docens. Et [†] accersit duodecim, cœpitq; eos emittere binos: [†] ac dabat illis potestatem aduersus spiritus immundos, præcepitq; eis, ut ne quid tollerent in uiam, nisi uirgam solum: non peram, non panem, non in zona æs, sed ^o calciarentur [†] sandalijs, & ne induerentur binis tunicis. Et dicebat eis: Vbicunq; introieritis in domum, illic manete, donec exeatis illinc. Et quicunq; non recepe-
rint uos, neq; audierint uos, [†] exeuntes illinc, excutite puluerem, qui est sub pedi-
bus uestris: in testimonium illis. Amen dico uobis, tolerabilius agetur tum Sodo-
mis, aut

^c A. p. magis in deterio-
us uenerat.

^o Id est, scaturigo.

^e Verbi interpretatio
ne, à flagello.
ⁱ Vel, uim.

^s Id est, incolomitate.
^b Verbi interpretatio
ne, flagello.

Christus à suis in pa-
tria contemnitur: aposto-
los ad prædicandum e-
mittit. Mors Ioannis de-
scribitur. Quinq; pani-
bus aliquot millia homi-
num cibatur. Iesus disci-
pulos nauigio præmis-
sos aquis inambulans se-
quitur et tempestatem se-
dat. Multi ægroti uesti-
menti illius attactu sa-
nantur.

^a Videtur more He-
braico relatiuum præ-
termisum, ut sepe so-
let, [†] [†]

^b Per manus eius, He-
braismus planè est,
pro, opera eius, siue
per operam eius.

^c A. infirmos.

^o Unde dicitur, quibus calcia-
tos.

[†] Ioan. 11. b
[†] 4. Reg. 4. d

[†] Ioan. 7. e
[†] A. 9. f

[†] Matth. 13. g
[†] Luc. 4. c
[†] Ioan. 4. f

[†] Matth. 10. a
[†] Luc. 9. a

[†] A. 11. b

[†] A. 13. g

mis aut Gomorrhis in die iudicii, quàm cum ciuitate illa. Et egressi, prædica-
bant, ut^e resipiscerent: & dæmonia multa eiiciebant, ungebantq; oleo multos æ-
gros, & sanabant. [†]Hæc audiuit rex Herodes (innotuerat enim nomen eius)
dicebatq;: Ioannes ille qui baptizabat, resurrexit à mortuis: & propterea uirtutes
agunt in illo. Alij dicebant, Helias est: alijs uero dicebant, Propheta est, uel tanquã
unus ex prophetis. Quum audisset autem hoc Herodes, dixit: Cui ego præcidi ca-
put, Ioannes iste est, ipse^s surrexit à mortuis. Nam ipse Herodes missis satelliti-
bus^b præhenderat Ioannem, & uinxerat eum in carcere, propter Herodiadē, uxore
rem Philippi fratris sui: quia duxerat eam uxorem. Dicebat enim Ioannes Herodi:
Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi, cupie-
batq; occidere eum: nec poterat. Herodes enim metuebat Ioannem, sciens eum ui-
rum iustum & sanctum: & obseruabat eum, auditoq; eo multa faciebat, & libenter
eum audiebat. Et quum dies opportunus accidisset, quum Herodes in natali-
cijs suis, cenā faceret primatibus ac tribunis & primoribus Galilææ. Cumq; in-
troisset filia ipsius Herodiadis, ac saltasset, placuissetq; Herodi, ac simul accum-
bens, rex ait puellæ: Pete à me quicquid uis, & dabo tibi: iurauitq; illi: Quicquid à
me petieris dabo tibi usq; ad dimidium regni mei. At illa egressa dixit matri suæ:
Quid petam? Illa uero dixit: Caput Ioannis Baptistæ. Et ingressa statim cum festi-
natione ad regem, petiuit, dicens: Volo, ut protinus des mihi in lance caput Ioan-
nis Baptistæ. Et dolore adfectus rex, propter iusiurandū, eosq; qui simul accum-
bebant, noluit eam reijcere. Et confestim rex, misso spiculatore, iussit inferri caput
eius. At ille abiit, ac decollauit eum in carcere, & attulit caput eius in lance,
deditq; illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ. Quo audito, discipuli eius
uenerunt, & sustulerunt cadauer eius, mandaueruntq; illud monumento. [†]Et
congregantur apostoli ad Iesum, & renunciauerunt ei omnia, & quæ egissent,
quæq; docuissent. Et ait illis: Venite uos ipsi seorsum in desertum locum, & re-
quiescite^m paululum. Erant enim qui uenirent, & abirent, multi: ac ne cibum
quidem capere uacabat. Et contulit se in desertū locum nauigio seorsum. Cumq;
uidissent eos abeuntes turbæ, agnouerunt eum multi, & itinere pedestri ex omni-
bus ciuitatibus concurrerunt illuc, & præuenerunt eos, conueneruntq; ad illum.
[†]Et egressus, uidit turbam multam Iesus, & intime misertus est eorum, quia erant
uelut oues non habentes pastorem. Et cepit illos docere multa. Cumq; iam
multumⁿ temporis præterisset, accesserunt ad illum discipuli eius, dicentes: Deser-
tus est locus, & iam multum temporis [effluxit,] dimitte illos, ut abeant in circum-
iacentes uillas, ac uicos, emantq; sibi ipsis panes: nam quod edant, non habent. At
ille respondens, dixit illis: Date uos illis quod edant. Et dicunt ei: Euntes emamus
ducētis denarijs panes, & demus illis quod edant? At ille dicit eis: Quot panes ha-
betis? Ite, & uidete. Et quum cognouissent, dicunt: Quinq; & duos pisces. Et præ-
cepit^o illis, ut discumberent omnes, distributis conuiujs, in uiridi gramine. Et di-
scubuerunt, diuisi per uiridaria, centeni & quinquageni. Et quū accepisset quinq;
panes, ac duos pisces, sublati in cœlum oculis, benedixit, ac fregit panes, deditq;
discipulis suis, ut adponerent illis: & duos pisces diuisit omnibus. Comederuntq;
omnes, & saturati sunt: & sustulerunt fragmentorū duodecim cophinos plenos,
& de piscibus. [†]Erantq; qui comederant, circiter quinq; milia uirorum. Et sta-
tim coegit discipulos suos conscendere nauim, & præcedere, transmissio mari,
Bethsaidam, dum ipse dimitteret turbam. Et quum dimisisset eos, abiit in montē,
ad orandū. Cumq; aduersperauisset, erat nauis in medio maris, & ipse solus in ter-
ra: uiditq; eos laborantes in remigando. Erat enim uentus aduersus eis. Et circa
quartam uigiliam noctis uenit ad eos, ambulans super mare: & uolebat præterire
eos. At illi, ut uiderunt illum ambulantem super mare, putauerunt spectrum esse:

^eVel, poenitentia dā-
gerent.

^fVel, suscitatus est.

^gVel, suscitatus est.

^hVel, manus iniecit
rat in Ioannem.

ⁱVel, uolebatq;.

^kVel, propter ea quæ
iurarat.

^lVerbi interpretatio
ne, posueruntq; illud
in, &c.

^mVel, parumper.

ⁿVel, diei: uel, mul-
toq; iam die, &c.

^oScilicet, turbis.

^pId est, bene prece-
tus est: uel, gratias e-
git.

^qVel, in ulteriorem
ripam.

ddd

Matth. 14. a
Luc. 9. a

Leuit. 18. c

Matth. 14. b
Luc. 9. b

Matth. 9. d

Matth. 14. c
Ioan. 6. b

Euangelium

^aVel, confidite.

^aId est, miraculi in multiplicatis panibus eduti. Non intellexerunt de panibus, Hebraismus est.

^aVel, foris.

^aVel, eā, scilicet fimbriam, Græce enim a: utrunq; referri potest.

Hypocritas in exterius religiosos corripit Christus, et quæ nam uera sit sanctimonia edocet. Deinde Syrophœnissæ filiam dæmonio liberat, & surdo mutoq; miraculose medetur.

^aVel, prophanis aut immundis.

^bVel, cibum sumere. Nam edere panes, Hebraismus respicit.

^cVidetur de ligneis uasis intelligendum, quæ ideo uocantur quod torno poliuntur aut quod sculpturis ornata sint. Vide Annot. Eras.

^dVel, spondarum.

^eVel, se gerunt, ambulat. Hebraismus est.

^fVel, traditionem.

^gVel, belle.

^hOratio est ecliptica, scilicet is demum honorarit patrem et matrem: quamuis reuera minime honorat.

ⁱVel, relicta turba.

^kVel malignus, id est, mala cupiditas rerū conspectarum.

^lVel potius, liberos.

^mVel impedit, eū, lingua, scilicet hominē.

& exclamauerunt. Omnes enim uidebant eum, & cōturbati sunt. Et statim loquutus est cum eis, dicitq; eis: ^aBono animo este, ego sum, ne terreamini. ^aEt ascendit ad illos in nauim, & conqueuit uentus: & supra modū uehementer stupecebant apud sese, & admirabantur. Non enim meminerant ^apanū: erat enim cor eorum obcæcatum. Et quum traiecissent, uenerunt ad terram Genesareth, & appulerunt. Quumq; egressi essent e nauī, continuo agnouerūt eum: & percurrentes totam undiq; regionē illam, cœperunt in grabbatis eos, qui male habebant, circumferre [eō,] ubicunq; audiebant illum esse. Et quocunq; introisset in uicos, aut in ciuitates, aut in uillas, in ^aplateis ponebant ægros. Et precabantur eum, ut uel fimbriam uestimenti eius tangerent, Et quotquot tangebant ^aeum, salutē consequabantur.

CAP. VII.

A ^aEt conueniunt ad eum pharisæi, & quidā ^ascribis, qui uenerant Hierosolymis: & cum uidissent quosdā ex discipulis eius, ^acōmunibus manibus, id est, illotis, ^bedere panes, inculabant. Nā pharisæi, & omnes iudæi, nisi crebro lauerint manus, non capiunt cibum, obseruantes instituta maiorum: & a foro [uenientes,] nisi loti fuerint non edunt. Et alia multa sunt quæ susceperunt seruanda, [nempe] ablutiones poculorum, & ^curceorum, & aramentorum, & ^dlectorum. Deinde interrogant eum pharisæi & scribæ: Quare discipuli tui non ^euiuunt iuxta ritum traditum a maioribus, sed illotis manibus edunt panem? At ille respondens, dixit illis: Bene uaticinatus est Esaias de uobis hypocritis, sicut scriptum est: ^fPopulus hic labijs me honorat, cor autē eorum longe abest a me. Frustra autē colunt me, docentes doctrinas, præcepta hominū. Nam omissio præcepto Dei, seruatis ^gconstitutionē hominū: ablutiones urceorū & poculorū, aliaq; his similia facitis multa. Et dicebat illis: ^hPulchre reiicitis præceptū Dei, ut constitutionē uestram seruetis. Moses enim dixit: ⁱHonora patrē tuum, & matrē tuam, ^k& qui maledixerit patri uel matri, morte moriatur. Vos autē dicitis: Si dixerit homo patri uel matri: Corban, quod est, dono, quodcūq; ex me, [tu] uiuaberis. ^lEt præterea, non finitis eum quicquā facere patri suo, aut matri suæ: & irritū facitis uerbū Dei per constitutionem uestrā, quam tradidistis. Et similia huiusmodi multa facitis. ^aEt quū ad uocasset ad se totā turbā, dicebat illis: Audite me omnes, & intelligite. Nihil est extra hominē, introiens in eum, quod possit eum inquinare, sed quæ de homine procedunt, illa sunt quæ inquinant hominē. Si quis habet aures ad audiendum, audiat. **C** Et quum introisset in domū ⁱ[sensatus] a turba, interrogabāt eum discipuli eius de similitudine. Et dicit illis: Siccinē & uos intelligentia caretis? Nondū intelligitis, quod omne foris introiens in hominē, nō possit eum inquinare? Quia nō intrat in cor eius, sed in uentrē, & in secessum exit, expurgans omnes cibos. Dicebat autē: Quod ex homine exit, illud inquinat hominē. Ab interioribus enim ^ecorde hominū malæ cogitationes procedunt, adulteria, stupra, homicidia, furta, auaritiæ, fraudes, dolus, impudicitia, ^hmalus oculus, conuicia, superbia, stultitia. Omnia hæc mala ab internis procedunt, & inquinant hominē. ^aEt inde surgens, abiit in cōfinia Tyri ac Sidonis, & ingressus domū, neminē uoluit scire, nec potuit latere. Cū enim audisset de eo mulier, cuius filiola habebat spiritū immundum, uenit, & accidit ad pedes eius. Erat autē mulier Græca, Syrophœnissa genere, & rogabat eum, ut dæmonium eiiceret e filia sua. Iesus autē dixit ei: Sine prius saturari ⁱfilios. Non est enim honestū sumere panē filiorū, & obijcere catellis. At illa respondit, & dicit illi: Etiam Domine, nam catelli quoq; comedunt sub mensa de micis puellorū. Et ait illi: Propter istū sermonē uade, exijt dæmoniū e filia tua. Et quū abiisset domū suam, reperit dæmoniū exiisse, & filiam iacentē super lectū. Et rursus egressus de finibus Tyri ac Sidonis, uenit ad mare Galilæe per medios fines Decapolis, & adducunt ei surdum, ^mimpeditumq; ad loquendū, & precantur

Matth. 14. d

Matth. 15. a

Esa. 29. d

Exod. 20. c

Deut. 5. b

Ephef. 6. a

* Exod. 21. c

Leuit. 20. b

Pro. 20. c

Matth. 15. b

Matth. 15. e

cantur eum, ut imponat illi manū. Et quū seduxisset eum à turba seorsum, misit digitos suos in aures eius, & spūto emissio, tetigit linguam eius, ac suspiciens in cœlum, ingemuit, & ait illi: Ephphatha, quod est, aperire. Et statim apertæ sunt eius aures, & solutum est uinculū linguæ eius, ac loquebatur recte. † Ac interdixit eis, ne cui dicerent. Sed quo magis ille eis interdixerat, eo magis ac amplius prædabant: & supra modum stupebant, dicentes: Bene † omnia fecit, & facit ut surdi audiant, & muti loquantur.

CAP. VIII.

IN † diebus illis, quū turba admodū multa esset, nec haberet quod manducaret, accersitis ad se Iesus discipulis suis, ait illis: Intime misereor turbæ, quia iam tri-duo manent apud me, nec habet quod edant: & si dimiserō eos ieiunos domū suā, deficient in uia. Quidā enim ex eis ē longinquo uenerunt. Et responderūt ei discipuli sui: Vnde istos quis poterit hīc satiare panibus in solitudine? Et interrogabat eos: Quot panes habetis? Illi uero dixerunt: Septē. Et præcepit turbæ, discumbere humi. Et acceptis septē panibus, cum gratias egisset, fregit, deditq; discipulis suis, ut adponerent: & adposuerunt turbæ. Et habebant pisciculos paucos, & quū benedixisset, iussit adponi & hos. Comederunt autē, & saturati sunt: ac sustulerunt quæ superfuerant, fragmentorū septem sportas. Erant autē eorū qui comederant, ferme quatuor millia: & dimisit illos. † Et mox ingressus in nauim cum discipulis suis, uenit in partes Dalmanutha. Et egressi sunt pharisæi, coeperūtq; disputare cū illo, quærentes ab eo signū ē cœlo, tentantes eum. Et quum ingemisset spiritu suo, dicit: Cur natio hæc signū inquirīt? Amē dico uobis: Si dabitur generationi huic signū. Et relictis illis, ingressus rursus nauim, discessit in ulteriorē ripam. † Et obliti fuerant sumere panes, nec plusq; unum panē habebant secū in nauī. Ac præcepit illis, dicens: Videte, cauete à fermento pharisæorum, & à fermento Herodis. Et disputabant inter sese, dicentes: Panes nō habemus. Qua re cognita, Iesus dicit illis: Quid disputatis quod panes non habetis? Nondum animaduertitis? nec intelligitis? adhuc obcæcatum habetis cor uestrum? Oculos habentes non cernitis? & aures habentes, nō auditis? & nō meministis? † Quando quinque panes in hominum quinque milia fregi, quot cophinos fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei: Duodecim. Cum autē septem in quatuor milia, quot sportas ex reliquijs fragmentorum tulistis? Illi uero dixerunt: Septem. Et dixit illis: Quī fit, ut non intelligatis? Et uenit Bethsaidan, & adducunt illi cæcū, & obsecrant eum ut illū tangeret. Et adpræhensa manu cæci, eduxit illum extra uicum: & quum expuisset in oculos illius, imposuissetq; illi manus, interrogabat eum, an quid uideret: & recepto uisu, dicebat: Video homines, quoniam uelut arbores cerno ambulantes. Deinde rursus imposuit manus super oculos illius, & fecit ut uisum reciperet. Et restitutus est, ac discernebat dilucide omnes. Et ablegauit illum domum suam, dicens: Neq; in uicum ingrediaris, neq; [rem] dixeris cuiquam in uico. † Et egressus est Iesus, & discipuli illius in uicos Cæsareæ, [quæ cognominatur] Philippi: & in uia interrogabat discipulos suos, dicens illis: Quem me dicunt homines esse? Illi uero responderunt: Ioannem Baptistam, & alij Heliam, alij rursus unum de numero prophetarum. Et ipse dicit illis: At uos quē me dicitis esse? Respondens autem Petrus, dicit illi: Tu es ille Christus. Et interminatus est eis, ne cui dicerent de se. Et cœpit docere eos, oportere filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, summisq; sacerdotibus ac scribis, & occidi, & post tres dies resurgere. Et aperte sermonem loquebatur. Et adpræhendit illum Petrus, cœpitq; increpare eum. At ille conuersus, & intuitus discipulos suos, increpauit Petrum, dicēs: Abi post me Satana: quoniam non sapis quæ Dei sunt, sed quæ sunt hominum. † Et quum ad se uocasset turbam, unā cum discipulis suis, dixit illis: Quicumq; uult sequi me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me. Nam † qui se

ⁿVel, assumpsisset.

^aSeptem panibus quatē or milia uirorum saturantur. Pharisæi Christus signum denegat. Fermento pharisæorum interdicit: cæco uisum restituit: ab apostolis sui confessionem extorquet & mortem suam prænuntiat, omnesq; ut sub lata cruce sua se sequantur admonet.

^aHic liquet quid sit benedicere, quod mox in eodem sensu ponitur. ^bId est, gratias egisset: uel, bene precatus esset.

^cDenegatio est cum aposiopesi scripturæ sacræ usitata, in hoc genere sermonis.

^dVel potius, cum sustulisset oculos, scilicet qui prius clausi erant. Vtrūq; enim significat ἀνοάνην, oculos attollere, ut hic: & uisum recipere, ut mox.

^eId est, rem: iuxta Hebraismum רֵמָה

^fMalim interpretari: quoniam non sapis diuina, sed humana.

Euangelium

*Si est, uita, quamuis
mox equiuoce ponat
tur anima.*

*In retributione, uel
permutationem anima
sue.*

*Christus in monte co-
ram discipulis transfor-
matur, & quis nam Heli-
as sit indicat. Spiritum
mutum, quem discipuli
ejicere nequuerant, ex-
pellit: mortem suam de
novo praedicat: quis nam
maximus horam futurus
sit, & quanto opere offen-
denda cauenda sint, edo-
cet.*

Vel, uirtute.

*Hoc ita enunciant,
quasi diceret, id si ue-
rum est, quid dicis tu
de resurrectione a
mortuis, cum nondum
uenerit Helias, qui ue-
turus est ante die iu-
dicii, Mal. ult. in quo
futura est resurre-
ctio?*

*Vel, lacerat eum, ut
spumet, ac stridet de
tibus suis, & arescat.
Varius enim usus est
unius coniunctionis
copulatiue apud He-
breos.*

Vel, raptabat.

Vel, raptasset.

Vel, eiici.

quis uoluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdidit ani-
mam suam mea causa & Euangelij, hic seruabit eam. Quid enim profuerit homi-
ni, si lucratus fuerit totum mundum, & animae suae iacturam fecerit? Aut quid da-
turus est homo, quo repenset animam suam? [†] Quemcumque enim puduerit mei, ac
meorum sermonum, in natione hac adultera & peccatrice, pudebit illius & filium
hominis, ubi uenerit in gloria patris sui cum angelis sanctis.

CAP. IX.

ET dicebat illis: [†] Amen dico uobis: Sunt quidam inter eos, qui hic stant, qui
non gustabunt mortem, donec uiderint regnum Dei uenisse cum potentia.

[†] Ac post sex dies adsumit Iesus Petrum ac Iacobum, & Ioannem, & subducit eos
in montem excelsum seorsum solos: & transformatus fuit coram illis, & uestimen-
ta illius facta sunt splendida, candida ualde ueluti nix, quam candida facere non
potest fullo super terram. Et conspectus est illis Helias cum Mose, colloqueban-
turque cum Iesu. Et respondens Petrus, dicit Iesu: Rabbi, bonum est nos hic esse, &
faciamus tabernacula tria, tibi unum, & Mose unum, & Heliae unum. Non enim
nouerat quid loqueretur: erant enim expauesciti. Et facta est nubes, quae obum-
brauit illos. Et uenit uox e nube, dicens: Hic est filius meus dilectus, ipsum audite.

Et repente quum circumspexissent, non amplius uiderunt quenquam, sed solum
Iesum secum. [†] Porro quum descenderent de monte, interdixit illis, ne cui nar-
rarent quae uiderant: nisi cum filius hominis a mortuis resurrexisset. Ac uerbum
hoc retinuerunt, inter se disputantes, quid esset, a mortuis resurgere: & interroga-
bant illum, dicentes: ^b Scribae dicunt, Heliam oportere uenire prius. Ille uero re-
spondens, dixit illis: Helias quidem ubi uenerit prius, restituit omnia. [†] Et quo-

modo scriptum est de filio hominis, ut multa patiatur, & contemnatur. Verum di-
co uobis, Heliam uenisse: & fecerunt illi quaecumque uoluerunt, sicut scriptum erat
de illo. [†] Et quum uenisset ad discipulos, uidit turbam multam circum illos, &
scribas disputantes cum eis. Et protinus uniuersa turba, quum uidisset eum, ob-
stupuit: & occurrentes salutauerunt eum. Et interrogauit scribas: Quid disputa-
tis inter uos? Et respondens unus e turba, dixit: Praeceptor, adduxi filium meum
ad te, habentem spiritum mutum, & quodcumque eum corripuerit, lacerat eum:
& spumat, ac stridet dentibus suis, & arescit. Et dixi discipulis tuis, ut illum eiice-
rent, & non potuerunt. At ille respondens ei, dicit: O natio incredula, quousque
apud uos ero? quousque patiar uos? Adducite illum ad me. Et adduxerunt illum ad
eum. Et uiso illo, continuo spiritus discerpebat eum. Et prolapsus in terram, uol-
uebatur spumans. Et interrogauit patrem illius: Quantum temporis est, quod
hoc accidit ei? At ille dixit: A puero, & frequenter illum & in ignem abiecit, &
in aquas, quo perderet eum. Age, si quid potes, subueni nobis, intime misertus
nostri. Iesus autem dixit ei: Illud si potes credere. Omnia possibilia credenti. Et
confestim exclamans pater pueri cum lachrymis, dixit: Credo Domine, succurre
incredulitati meae. Quum uidisset autem Iesus, turbam simul accurrere, incre-
pauit spiritum immundum, dicens illi: Spiritus mure & surde, ego tibi impero,
exi ab isto: & ne posthac ingrediaris in illum. Et quum clamasset [spiritus,] mul-
tumque discerpisset eum, exiuit. Et euasit similis mortuo, adeo, ut multi dicerent,

mortuus est. At Iesus prehensa manu illius, erexit eum: & [ille] surrexit. Et quum
esset ingressus domum, discipuli illius interrogabant eum seorsum: Cur nos non
quiuius eiicere illum? Et dixit illis: Hoc genus nullare potest exire, nisi per pre-
cationem & ieiunium. [†] Et illinc digressi, iter fecerunt per Galilaeam, nec uole-
bat, ut quisquam [id] sciret. Docebat enim discipulos suos, & dicebat illis: Filius
hominis traditur in manus hominum, & occidet eum: & occisus, tertio die resur-
get. Et illi non intelligebant quod dixerat, & timebant eum interrogare. [†] Et
uenit Capernaum, & quum uenisset in aedes, interrogabat illos: Quid in itinere

Matth. 10. d
Luc. 9. c

Matth. 16. d
Luc. 9. c

Matth. 17. a
Luc. 9. d

Matth. 17. b

Esa. 53. b
Mal. 4. b

Matth. 17. c
Luc. 9. e

Matth. 17. d
Luc. 9. c

Matth. 18. a
Luc. 9. f

inter uos disputabatis: At illi silebant. Nam inter se disputauerāt in uia, quis esset maximus. Et quum confedisset, accersuit duodecim, & dicit illis: Si quis uult primus esse, serit omnium postremus, & omnium minister. Et apprehensum puellū, statuit in medio illorum: & quum cepisset illum in ulnas suas, dixit illis: Quisquis unum ex talibus puellis receperit nomine meo, me recipit: & quicumque me recipit, non me recipit, sed eum qui misit me.

⁹Futurum est pro imperatiuo, de more Hebraico, erit, id est, sit.

¹⁰Non, pro nō solum, crebro est in usu sacris. Sic sepe in euangelio Ioannis. Sic hic, Non, id est, nō solum me recipit: sed, id est, sed etiam, &c. Vel, non tam me recipit, quā eum, &c. ¹¹Premium suum.

Respondit autem ei Ioannes, dicens: Præceptor, uidimus quendam nomine tuo eijcere dæmonia, nec sequitur nos, & prohibuimus illum, propterea quod non sequitur nos. At Iesus ait: Ne prohibeatis illum. Nullus enim est, qui si ædiderit uirtutem per nomen meum, possit cito male loqui de me. Qui enim nō est aduersus nos, pro nobis est. Quisquis enim ad bibendum dederit uobis poculum aquæ nomine meo, quod sitis Christi, amen dico uobis, nequaquam perditurus est mercedem suam.

¹²Hebraismus est, positiuus pro comparatiuo, qui Hebraeis deus est.

Et quisquis offenderit unum ex pusillis, qui confidunt in me, melius foret illi si circumdaretur lapis molaris ceruici eius, & abijceretur in mare. Quod si tibi offensionem fuerit manus tua, amputa illam. Melius est tibi mancum ad uitam ingredi, quā duas manus habentem abire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi uermis illorum nō moritur, & ignis non extinguitur. Et si pes tuus tibi offensionem fuerit, amputa illum. Melius est tibi, ut ingrediaris ad uitam claudus, quā ut duos pedes habens, mittaris in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi uermis illorum non moritur, & ignis non extinguitur. Et si oculus tuus tibi offensionem est, erue illum. Melius est tibi, ut luscus introeas in regnum Dei, quā ut duos oculos habens, mittaris in gehennam ignis, ubi uermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.

¹³Vel, unioctulus. ¹⁴Id est, ut. ¹⁵Id est, saliri solet, iuxta Hebraismum. ¹⁶Vel, quā nā re condictis salem, ut salus fiat? ¹⁷Vel, facite ut habeatis.

Vnusquisque enim igne salietur, & unaquæque uictima sale salietur. ¹⁸Bo na res est sal. Cæterum si sal infusus fuerit, quo nam ipsum condietis? Habete in uobis ipsis salem, & pacem habete inter uos inuicem.

CAP. X.

Et quum inde surrexisset, uenit in fines Iudææ per regionem quæ est ultra Iordanem, & conueniunt rursus turbæ ad illum: & sicut consueuerat, rursus docebat eas. Et adeuntes pharisæi, interrogauerunt eum: An liceret uiro uxorem repudiare, tentantes illum. At ille respondens, dixit illis: Quid uobis præcepit Moses? At illi dixerunt: Moses permisit libellum repudiij scribere, & repudiare. Et respondens Iesus, dixit illis: Ad duritiam cordis uestri scripsit uobis præceptum istud: cæterum ab initio creationis masculinum & fœminā fecit illos Deus. Propter hoc relinquet homo patrem suum & matrem, & adglutinabitur uxori suæ. Et erunt duo in carnem unam. Itaque non iam sunt duo, sed una caro. Quod igitur Deus copulauit, homo ne separet. Et in domo rursus discipuli illius eadem de re interrogauerunt illum. Et dicit illis: Quicumque repudiauerit uxorem suam, & duxerit aliam, adulterium committit aduersus illam. Et si mulier repudiauerit uirum suum, & nupserit alteri, adulterium committit. Et afferebant ad illum pueros, ut tangeret illos. Discipuli uero increpabant eos, qui adducebant. Quod quum uidisset Iesus, indignatus est, & dixit illis: Sinite pueros uenire ad me, ne prohibete eos: talium est enim regnum Dei. Amen dico uobis: Quicumque non acceperit regnum Dei, tanquam puellus, haudquaquam ingredietur in illud. Et quū cepisset illos in ulnas, impositis manibus super illos, benedixit eis.

¹⁹Matrimonij leges Christus præscribit & infantibus benedicit. Adolescentem operum fiducia tumidum relictis omnibus se sequi iubet: quam talis sit diuiniarum incommoditas, & quæ nam se sequentium merces, edisserit. Zebedij filios priuatum spirantes humiliter docet, & baptismum uisum restituit. ²⁰Vel, ob duritiam.

Et quū exiret in uiam, accurrit quidam, ac genua flexit illi, & interrogabat eum: Præceptor bone, quid faciam, ut uitam æternam possideam? Iesus autem dixit illi: Quæ me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus, [nempe] Deus. Præcepta nosti. Ne committas adulterium. Ne occidas. Ne fureris. Ne falsum testimonium dicas. Ne fraudes. Honora patrē tuum & matrem. At ille respondens, dixit illi: Præceptor, hæc omnia seruauim ab adolescentia mea. Iesus autem intuitus illum, dilexit illum, & dixit illi: Vnum tibi deest. Abi, quæcūque habes uende, & da

²¹Vel, corpus: iuxta Hebraismum.

²²Vel, bene precatus est eis.

Euangelium

pauperibus, & habebis thesaurum in celo, & ueni, & sublata cruce sequere me. At ille moestitia affectus propter eum sermonē, discedebat dolens: habebat enim possessiones multas.

† Et quum circūspexisset Iesus, dicit discipulis suis: Quam difficulter, qui pecunias habent, in regnum Dei intrabunt. Discipuli uero obstupuerunt super uerbis illius. At Iesus rursus respondens, dicit illis: Filij, quam difficile est eos, qui confidunt pecunijs, regnum Dei ingredi. Facilius est camelum per foramen acus ingredi, quam diuitem in regnum Dei ingredi. Illi uero supra modum stupebant, dicentes apud sese: Et quis potest salutem consequi? Intuitus autem illos Iesus, dicit: Apud homines impossibile est, sed non apud Deum. Nam omnia possibilia sunt apud Deum.

† Et coepit Petrus dicere illi: Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te. Respondens autem Iesus, dixit: Amen dico uobis: Nullus est, qui reliquit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut liberos, aut agros, mea causa & euangelij, quin recipiat centupla, nunc in tempore hoc, domos & fratres, & sorores, & matres, & liberos, &

agros cum persecutionibus, ac in saeculo uenturo uitam aeternam. † Multi autem primi erunt postremi; & postremi, primi. † Erant autem in uia, ascendentes Hierosolymam, & praecedebat illos Iesus, erantque pauesfacti, & sequentes timebant. Et adsumptis Iesus rursus duodecim, coepit illis dicere, quae sibi euentura essent: Ecce, ascendimus Hierosolymam, & filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis, & condemnabunt eum ad mortem, tradentque illum gentibus, & illudent illi, flagellabuntque illum, & inspuent in illum, & occident eum, & tertia die resurget. † Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes, filij Zebedaei, dicentes: Prae-

ceptor, uolumus ut quicquid petierimus, facias nobis. Ille uero dixit eis: Quid me uultis facere uobis? Illi uero dixerunt ei: Da nobis, ut unus tibi a dextra, & alter tibi a sinistra, sedeamus in gloria tua. Iesus autem dixit illis: Nescitis, quid petatis. Potestis bibere poculum, quod ego bibo? & baptisate, quo ego baptizor, baptizari? At illi dixerunt ei: Possumus. Iesus autem dixit illis: Poculum quidem, quod ego bibo, bibetis, & baptisate, quo ego baptizor, baptizabimini: caeterum sedere mihi a dextra ac sinistra, non est meum dare, sed [ijs continget] quibus paratum est.

Hoc quum audissent decem, coeperunt indignari de Iacobo & Ioanne. Iesus autem quum uocasset eos ad se, dicit illis: † Scitis, eos qui uidentur imperare gentibus, dominium exercere in illas: & qui magnates sunt inter eas, potestatem exercere in illas. Verum non sic se res habebit inter uos, sed quicumque ex uobis uoluerit fieri magnus inter uos, erit minister uester. Et quicumque ex uobis uoluerit fieri primus, erit omnium seruus. Nam & filius hominis, non uenit ut sibi ministraretur, sed ut [ipse] ministraret: ac daret animam suam, redemptionem pro multis.

† Et ueniunt Hiericho, quumque egrederetur Hiericho, ac discipuli illius, & turba copiosa, filius Timaei, Bartimaeus caecus sedebat iuxta uiam mendicans: & quum audisset Iesum Nazaraenum esse, coepit clamare, & dicere: Fili Dauid Iesu, miserere mei. Et increpabant illum multi, ut taceret. At ille multo magis clamabat: Fili Dauid, miserere mei. Et stetit Iesus, ac iussit illum uocari. Et uocant caecum, dicentes illi: Bono animo esto: surge, uocat te. Ille uero abiecto pallio suo, surrexit, & uenit ad Iesum. Et respondens dicit illi Iesus: Quid uis faciam tibi? Caecus autem dixit ei: Rabboni, ut uisum recipiam. Iesus autem dixit illi: Abi, fides tua saluum te reddidit. Ac protinus recepit uisum: & sequebatur Iesum in uia.

XI. Et quum adpropinquant Hierosolymis, ad Bethphage, & Bethaniam, iuxta montem Oliuarum, emittit duos de discipulis suis, & dicit illis: Abite in uicū, qui est regione uestri est, & statim ingredienti in illum, inuenietis pullū alligatum, super quem nullus hominum sedit: soluite eum, & adducite. Et si quis uobis dixerit: Cur facitis hoc? dicite, quod dominus eo opus habet: & continuo illum mittet

Pluralia à Graecismo sunt.

Vel, nisi quibus paratum est.

Id est, uitam.

Hierosolyma Christus asinus pullo uestus aduenit, sicut fructu carentem exaceratur, questum captantes templo eiicit, fides uirtutem doce, & phariseos de autoritate sibi data interrogantes alia quaestione eludit.

Matth. 19. d
Luc. 18. c

Matth. 19. d
Luc. 18. c

Matth. 19. d

Matth. 20. b
Luc. 18. e

Matth. 20. e

Luc. 22. e

Matth. 20. d
Luc. 18. f. g

Matth. 21. a
Luc. 19. e

Ioan. 12. b

Ps. 117. c

Matth. 21. b

Luc. 19. g

Matth. 21. b

Esa. 56. c
Hier. 7. b

Matth. 21. e
Luc. 20. a

Matth. 21. d
Luc. 20. b
Isa. 5. a
Ier. 2. d

mittet huc. Abierunt autem, & inuenerunt pullum alligatum iuxta ianuam, foris in biuio: & soluunt illum. Et nonnulli eorum, qui illic stabant, dicebant illis: Quid facitis soluentes pullum? At illi dixerunt eis, quemadmodum præceperat Iesus: & sinebant illos. Et adduxerunt pullum ad Iesum, & iniecerunt illi uestimenta sua: seditq; super illum. Multi t uero uestimenta sua sternebant in uiam: B alij uero frondes incidebant ex arboribus, & sternebant in uiam. Et qui præcedebant, quiq; sequebantur, clamabant, dicentes: t Hos anna, a benedictus, qui uenit nomine Domini. Benedictum, quod uenit, regnum, nomine Domini, patris nostri Dauid: Hos anna in altissimis. Et ingressus est Hierosolymam Dominus, & in templum. Et quum circumspexisset omnia, iamq; tempus esset uespertinum, egressus est Bethaniam cum duodecim. t Et postero die, quum exissent Bethania, esuriit: Quumq; * uidisset arborem fici procul, habentem folia, ueniebat, an uidelicet inuenturus esset aliquid in ea. Et quum uenisset ad illam, nihil inuenit, nisi folia. Non enim erat b tempus ficorum. Et respondens Iesus, dixit ficui: Ne posthac ex te in æternum, quisquam fructum edat. Et audiebant discipuli illius, t ueniuntq; Hierosolymam. Et ingressus Iesus in templum, cœpit eijcere eos, qui uendebant & emebant in templo, & mensas argentariorum, sellasq; uendendum columbas subuertit: nec permittebat, ut quisquam deportaret uas per templum. Et docebat, dicens illis: Nonne scriptum est: t Domus mea, domus precatio: c nis uocabitur omnibus gentibus? Vos autem fecistis eam speluncam latronum. Hoc audito scribæ, principesq; sacerdotum, quærebant quomodo illum essent perdituri. Timebant enim eum: quia uniuersa turba obstupescibat super doctrina eius. Et quum ad uesperauisset, egressus est Iesus e ciuitate, & mane prætercuntes, uiderunt ficum aruisse radicitus: & recordatus Petrus, dicit illi: Rabbi, ecce ficus illa, quam execratus es, aruit. Et respondens Iesus, dicit illis: Confidite Deo. Amen dico uobis, quicumq; dixerit monti huic: Tollaris, ac mittaris in mare: & non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit fore, quæ dixerit, continget illi quicquid dixerit. Propterea dico uobis, quæcunq; orantes petitis, credite uos implere, & contingent uobis. t Et quum steteritis orantes, remittite si quid habetis d aduersus aliquem: ut & pater uester, qui in cœlis est, remittat uobis delicta uestra. t Et ueniunt rursum Hierosolymam, & quum ambularet in templo, ueniunt ad illum principes sacerdotum, & scribæ, & seniores, & dicunt illi: Qua auctoritate ista facis? & quis tibi dedit auctoritatem istam, ut ista facias? Iesus autem respondens, dixit illis: Quæram a uobis, & ipse quiddam, & respondete mihi: dicamq; uobis qua auctoritate hæc faciam. Baptismus Ioannis e cœlo erat, an ex hominibus? Respondete mihi. Et c ratiocinabantur apud se, dicentes: si dixerimus, e cœlo, dicet: Quur igitur non credidistis illi? At si b dixissent, ex hominibus, timebant populum. Omnes enim habebant Ioannem, ut qui uere propheta fuisset. Et respondentes, dicunt Iesu: Nescimus. Et Iesus respondens, dicit illis: Nec ego dico uobis qua auctoritate hæc faciam.

• • • CAP. XII.

E T t cœpit illis per parabolas loqui. Vineam plantauit homo, & circumdedit a sepem, foditq; lacum, & ædificauit turrim: & elocauit eam agricolis, & peregre profectus est. Et misit ad agricolas, quum tempestiuum esset, seruū, ut ab agricolis acciperet de fructu uineæ. At illi arreptū illū cæciderunt, ac remiserūt uacū. Et rursum misit ad illos aliū seruū, cui coniectis in eum saxis, caput contuderūt, & remiserunt contumelijs affectum. Et rursum alium misit, & illum occiderunt, multosq; alios: hos quidem cædentes, alios uero occidentes. Itaque quum unum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam illum ad illos postremum, dicens: Reuerbuntur filium meum. Illi uero agricolæ dicebant inter

a Vel, prædicandus, si ue celebrandus: uel, laudabilis, fortunatus felix.

b Vel, tempestiuitas.

c Vel, cogitabant. d Verbi tamen interpretatione anacoluton est Hebreis frequens, sic: At si dixerimus ex hominibus, timebant populum.

Parabola uineæ & agricolarū Christus Iudeorū taxat ingratitude & questionem de censu dando soluit Sadducæos de resurrectione conuincit, & quodnam primum præceptorum cuiusq; ipse sit filius edocet. Scribas uitari iubet, & quo animo diuinis uerbis inferuendū sit cōmonstrat.

a Anacoluton est, quod licet tollas suppleto aliquid. Multosq; alios, scilicet, male tractarunt, hos quidem, &c.

Euangelium

sefe: Hic est hæres, † uenite, occidamus eum, & nostra erit hæreditas. Et arreptum illum, occiderunt, & eiecerunt e uinea. Quid igitur facturus est dominus uineæ? Veniet & perdet agricolas, & dabit uineam alijs. An ne hanc quidem scripturam legistis? † Quem reprobauerunt lapidem ædificatores, hic factus est caput anguli: à Domino factum est hoc, & est admirabile oculis nostris. Et quærebāt eum com
præhendere, & metuebant multitudinem: sciebant enim, quod aduersus ipsos parabolam dixisset. Et relicto illo abierunt. † Et mittunt ad illum quosdam pharisæis, & Herodianis, ut eum captarent sermone. Illi uero quum uenissent, dicunt ei: Præceptor, scimus quod uerax es, & non curas quenquam: non enim respicis personam hominum, sed reuera uiam Dei doces. Licet censum dare Cæsari, an non? Demus, an non demus? Ille uero cognita illorum simulatione, dixit illis: Quid me tentatis? Afferte mihi denarium, ut uideam. Illi uero attulerunt. Et dicit eis: Cuius est imago hæc, & inscriptio? Illi uero dixerunt ei: Cæsaris. Et respondens Iesus, dixit illis: † Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et admirati sunt de eo. † Et ueniunt Sadducæi ad illum, qui dicunt, non esse resurrectionem, interrogaueruntq; eum, dicentes: Præceptor, Moses scripsit nobis, * si cuius frater mortuus fuerit, ac reliquerit uxorem, & liberos non reliquerit, ut ducat frater eius uxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Septem fratres fuerunt, ac primus duxit uxorem: isq; moriens, non reliquit semen: & secundus duxit illam, ac mortuus est, & nec ipse reliquit semen: & tertius similiter. Et duxerunt eam septem, nec reliquerunt semen. Postrema uero omnium mortua est & mulier. In resurrectione igitur, quum resurrexerint, cuius illorum erit uxor? Nam septem habuerunt eam uxorem. Et respondens Iesus, dixit eis: An non propterea erratis, quod non sciatis scripturas, neque potentiam Dei? Quum enim à mortuis resurrexerint, neq; contrahunt matrimonium, neq; nuptum dantur, sed sunt uelut angeli, qui in coelis sunt. Cæterum de mortuis, quod resuscitentur, non legistis in libro Mosi, quomodo in rubo loquutus sit illi Deus, dicens: * Ego ille Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Non est Deus mortuorum, sed Deus uiuentium. Vos igitur multum erratis. † Et quum accessisset quidam scribis, & audisset eos disputantes, uideretq; eum bene respondisse eis, interrogauit illum: Quod est primum omnium præceptorum? Iesus autem respondit illi: Primum omnium mandatorum est: † Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est. Et diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex totis uiribus tuis. Hoc est primum præceptum. Et secundum simile, hoc est: † Diliges proximum tuum, ut teipsum. Maius his, aliud præceptum non est. Et dixit illi scriba: Recte, præceptor, in ueritate dixisti, unum esse Deum, nec esse alium præter illum: diligereq; eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis uiribus: ac diligere proximum ut seipsum, plus esse quam uniuersa holocausta, & uictimas. At Iesus quum uideret eum, corde respondisse, dixit illi: Haud longe abes à regno Dei. Et nemo post illa, audebat illū interrogare. † Et respondens Iesus, dicebat, docens in templo: Quomodo dicunt scribæ, Christum esse filium Dauid? Nam ipse Dauid dixit ad flatus spiritus sancti: † Dixit Dominus domino meo, sede à dextra mihi. Donec posuero inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Ipse ergo Dauid uocat eū dominū, & unde filius eius est? Et pleraq; turba audiebat eū libenter. Dicebat autē illis in doctrina sua: † Cauete à scribis, qui amant stolati obambulare, & [amant] salutationes in foris, primasq; sellas in cōgregationibus, & primos accubitus in cœnis: qui deuorāt domos uiduarū, idq; prætextu, ut qui lōgas precatiōes faciāt. Hi subibūt grauius suppliciū. Et quū sederet Iesus ex aduerso gazophylacijs, spectabat

^b Et, pro sed est positum, more Hebraico, quo uice est multarum coniunctionum.

Gen. 37. d

1. Pet. 2. a
Psal. 117. d
Matth. 21. d
Isa. 28. d
Act. 4. b
Rom. 9. g
* Matth. 22. b
Luc. 20. d

Rom. 13. c

Matth. 22. c
Luc. 20. d

Deut. 25. b

Exod. 3. a

Matth. 22. d
Luc. 10. c

Deut. 6. a

Leuit. 19. d
Matth. 22. d
Rom. 13. c
Gal. 5. c
Iac. 2. b

Matth. 22. d
Luc. 20. c

Psal. 109. a

Matth. 23. a
Luc. 20. g

^d Vel, unde ergo. Ut sit iuxta Hebraismū enallage coniunctionis.

^e Vel, synagogis. ^f Iudicium, synecdochæ Hebraica, pro supplicio et condemnatione, multaq; ponitur.

cij, spectabat quomodo multitudo mitteret æs in gazophylaciū. Et multi diuites mittebant multa. Et uenit quædam uidua pauper, misitq; minuta duo, qui est quadrans. Vocatisq; ad se discipulis suis, dicit illis: Amē dico uobis, uidua hæc pauper plus misit, quàm omnes qui miserūt in gazophylaciū. Nā omnes ex eo, quod ipsis supererat, miserunt: at hæc ē penuria sua omnia quæcunq; habebat misit, totam substantiam suam.

CAP. XIII.

ET[†] quum exiret ē templo, dicit illi quidam ē discipulis ipsius: Magister, uide A cuiusmodi lapides, & cuiusmodi structuræ. Et Iesus respondens, dixit illi: Vides has magnas structuræ? Non relinquetur lapis super lapidem, qui non diruatur. Et quum sederet in monte Oliuarum, ē regione templi, interrogabant illū^o seorsum, Petrus & Iacobus, & Ioannes & Andreas: Dic nobis quando hæc euenient. Et quod signum erit, quando hæc omnia sint consummanda? At Iesus respondens illis, cœpit dicere: Videte, ne quis uos fallat. Multi enim ueniēt nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, multosq; decipient. Quum autem audieritis bella, & rumores bellorum, ne turbemini: oportet enim [ea] fieri, at nondū finis. In B surget enim gens aduersus gentem, & regnum aduersus regnum. Et erunt terræ motus^b in singulis locis, eruntq; fames ac^c tumultus. Initia dolorum hæc. Sed^d caute uos uobis ipsis. Tradet enim uos in cōcilia, & in synagogas, cædemini, & ad præsides ac reges ducemini propter me in testimoniū illis. Et in omnes gentes oportet prius prædicari euangelium. [†] Quum autem duxerint uos tradentes, ne solcite præcogitatis, quid dicturi sitis, neq; meditemini: sed quicquid datū fuerit uobis illa hora, hoc loquamini. Non enim estis uos qui loquimini, sed spiritus sanctus. Traditurus est autē frater fratrem in mortem, & pater^e filium: & insurgent liberi aduersus parentes, ac morte afficient eos. Et eritis odio omnibus, propter nomen meum. Qui uero^f sustinuerit usq; in finē, hic saluabitur. [†] Porro quum uideritis abominationem desolationis, de qua dictū est à^g Daniele propheta, stantem ubi non oportet, qui legerit, intelligat: tunc qui fuerint in Iudæa, fugiant in montes: qui uero fuerit in tecto, ne descendat in domum, nec ingrediatur, ut quicquā tollat ē domo sua. Et qui fuerit in agro, ne reuertatur^h retro ad tollendum palliū suum. Væ autē prægnantibus, & lactantibus in illis diebus. Sed orate, ne fiat fuga uestra hyeme. Erunt enim dies illi, talis afflictio, qualis nō fuit à primordio rerū conditarū, quas cōdidit Deus, usq; ad hoc tempus, nec futura est. Et nisi Dominus decurtasset dies, haudquaquā seruata fuissetⁱ ulla caro. Sed propter electos, quos elegit, decurtauit dies. [†] Actum si quis uobis dixerit: Ecce, hic Christus, ecce illic, ne credatis. Exorientur enim pseudochristi, & pseudoprophetae, & ædent signa ac prodigia ad decipiendū, si fieri possit, electos. Vos autē caute, ecce, prædixi uobis omnia. [†] Cæterū in illis diebus, post afflictionē illā, sol obtenebrabitur, & luna non dabit splendorem suum, & stellæ cœli decident: & iures, quæ in cœlis sunt, concutientur. Et tunc uidebunt filium hominis uenientē in nubibus cum^k potestate multa & gloria: & tunc mittet angelos suos, & aggregabit electos suos, à quatuor uentis ab extremo terræ, usq; ad extremum cœli. [†] A D ficu uero discite similitudinem, quum ramus eius iam tener fuerit, produxeritq; folia, scitis propē esse æstatem: Sic & uos quum uideritis hæc fieri, scitote propē esse in foribus. Amen dico uobis, non præterierit^l natio hæc, donec omnia hæc facta fuerint. Cœlum & terra præteribunt, sed dicta mea non præteribunt. Diem autem illam & horam nemo nouit, ne angeli quidem, qui in cœlo sunt, nec ipse filius, sed solus pater. [†] Cauete, uigilate, & orate: nescitis enim quando sit^m tempestiuitas. Sicut homo qui peregre agit, relicta domo sua, deditq; seruis suisⁿ potestatem, ac suum cuiq; opus, ianitori mādauit, ut uigilaret. Vigilate igitur, nescitis enim quando dominus domus^o uenturus sit, uesper, an medio noctis, an in

Matth. 24. a
Luc. 21. b

Matth. 10. b

Matth. 24. b
Luc. 21. d
Dan. 9. g

Matth. 24. b
Luc. 21. b
Ioc. 3. c

Matth. 24. d

Matth. 24. d
25. a
Luc. 12. d. &
19. a

Christus horrendum Hierosolymarum excidium quale futurum & quæ signa præcessura sint, exponit: hinc occasione sumpta de extremo iudicio differit, eiusdē signa recenset, ad sobrietatem & uigilantiam omnes adhortans.
^a Vel, secreto.

^b Vel, hinc inde: uel, per loca.
^c Vel, res turbulente.
^d Vel, uidete.

^e Exoritur.

^f Perseuerauerit.

^g Sic rā dñs, nil aliud est quā retro. Aduerbialiter enim ponitur.

^h Id est, ullus homo. Porro omnis pro ulus cretus: est Hebraicis ismus.
ⁱ Siue, robora & moles.

^k Vel, potentia.
^l Vel, etas, uel generatio.

^m Vel, tempus illud.
ⁿ Græce appositus articulus indicat certā potestatem, scilicet suam, uel domesticā, den gualt.

^o Et, redundat more Hebraico. Ceterum anacoluthon est, qualia multa apud Hebræos: uel, apostrophe. Videtur enim supplem, ita uigilate, sicut homo peregre pfectus ianitori mandare solet, ut uigilet.
^p Vel, ueniat.

Euangelium

gallicinio, an diluculo: ne si uenerit repente, offendat uos dormientes. Cæterum quæ dico uobis, omnibus dico. Vigilate.

CAP. XIII.

ERat autem pascha, & azyma post biduum. Et quærebant summi sacerdo-

Math. 26. a
Luc. 22. a

tes & scribæ, quomodo eum per dolum compræhensum, occiderent. Dice-

Math. 26. a
Ioan. 12. a

bant autem: Non die festo, ne tumultus fiat populi. Et cum esset Bethaniæ, in domo Simonis leprosi, accumbente eo, uenit mulier, habens alabastrum unguenti nardi pisticæ preciosæ: & cōminuto alabastro, effudit illi in caput. Erant autem qui-

dam qui indignabantur apud sese, dicentes: Quorsum facta est hæc unguenti per-

ditio? Nā poterat hoc uendi pluris, quàm trecētis denarijs, ac dari pauperibus. Et fremebant aduersus illā. At Iesus dixit: Sinite illam, quia illi molestias exhibe-

Math. 26. b
Luc. 22. a

tis: Bonum opus operata est erga me. Semper enim pauperes habetis uobiscum, & quodocumque uolueritis, potestis illis benefacere, me uero non semper habetis.

Quod potuit hæc fecit, præoccupauit ungere corpus meum ad sepulturam. Amen dico uobis, ubicumque prædicatum fuerit euangelium hoc in totum mundum, etiam hoc, quod

Exod. 12. c
Math. 26. b
Luc. 22. a

fecit hæc, dicetur in memoriā ipsius. Et Iudas Iscariotes, unus est duodecim, abiit ad summos sacerdotes, ut proderet eum illis. Hoc autem illi audito, gauisi sunt, & polliciti sunt ei pecuniam se duros. Et quærebat, quomodo oportune illum tra-

deret. Ac primo die azymorum cum pascha immolarent, dicunt illi discipuli ipsius: Vbi uis ut profecti paremus, ut edas pascha? Et emittit duos est discipulis suis, & dicit illis: Ite in ciuitatem, & occurret uobis homo, fictile uas aquæ bai-

Math. 26. b
Luc. 22. b
Ioan. 13. c

lans, Sequimini illum, & quocumque ingressus fuerit, dicite patrifamilias: Magister dicit, ubi est diuersorium, ubi pascha cum discipulis meis edam? Et ille uobis ostend-

et cœnaculum magnum, stratum, paratum: illic parate nobis. Et exierunt discipuli eius, & uenerunt in ciuitatem, & repperunt quemadmodum dixerat illis: paraueruntque pascha. Et cum aduersperauisset, uenit cum duodecim. Cumque ac-

Psal. 40. c
Act. 1. c
Math. 26. b

cumberent, ederentque, dixit Iesus: Amen dico uobis, unus ex uobis me proditu-

rus est, qui edit mecum. At illi cœperunt affici mœstitia, ac dicere illi singulatim: Nunquid ego? Et alius: Nunquid ego? Ille uero respondens, dixit illis: Vnus est duo-

1. Cor. 11. c

decim, qui intingit meum in catinum. Filius quidem hominis abit, sicut scriptum est de ipso: uae autem homini illi per quem filius hominis proditur. Bonum erat illi si natus

non fuisset homo ille. Et edentibus illis, sumpto Iesus pane, cum benedixisset, fregit, & dedit illis, ac dixit: Accipite, comedite, hoc est corpus meum. Et accepto po-

Psal. 118. g
Math. 26. c
Zach. 13. d
Act. 1. a

culo, quum gratias egisset, dedit illis. Et biberunt ex eo omnes. Et dixit illis: Hic est sanguis meus noui Testamenti, qui pro uobis effunditur. Amen dico uobis, post-

hac haudquaquam biberim de fructu uitis, usque ad diem illud, quum illum bibam nouum in regno Dei. Et quum hymnum dixissent, exierunt in montem Oliuarum. Et dicit illis Iesus: Omnes offendimini in me in nocte hac, quia scriptum est: Percutiam

Math. 26. d
Luc. 22. d

pastorem, & dispergentur oues. Sed posteaquam surrexero, præcedam uos in Galilæam. Petrus autem dixit illi: Etiam si omnes offendantur, non tamen ego. Et dicit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie in nocte hac, priusquam bis gallus cecinerit, ter

abnegabis me. At ille uehementius dicebat: Immo, si me oportuerit commori tibi, haudquaquam te abnegauerim. Similiter autem & omnes dicebant. Et ueniunt in locum, cuius nomen Gethsemani, & dicit discipulis suis: Sedete hic, donec digres-

sus, orauero. Et assumit Petrum & Iacobum & Ioannem secum, cœpitque expauescere & adfligari. Et dicit illis: Dolo afficitur anima mea usque ad mortem. Manete hic, & uigilate. Et progressus paululum, prolapsus est in terram, & orabat, ut si fieri posset, transiret ab ipso hora, & dicebat: Abba pater. Omnia possibilia sunt tibi, transfer poculum hoc a me. Veruntamen, non quod ego uelim, sed quod tu.

Et uenit, & offendit eos dormientes, dicitque Petro: Simon, dormis? non potuisti unam horam uigilare? Vigilate, & orate ne incidatis in temptationem. Spiritus quidem

promptus

Vt in his tribus capitulis eadem describitur quæ & Matthæus, mortem scilicet saluatoris nostri Iesu Christi, quidque eandem & antecesserit & consecutum sit, &c.

^aId est, solenne azymorum.

^bId est, sincere, incorruptæ, quasi fide meritis, grecht vnd gut.

^cVel, labores.

^dPræuenit ut ungeret.

^eHydriam fictilem.

^fἀνδρῶν cœnaculum sublimius in altiore ædium parte extructum, sic dictum, quasi à terra exaltatum sit.

^gVel, profecti sunt: uel, discesserunt. Sind vßgangen.

^hVel, angustia.

ⁱVel, ueniat.

Matth. 26. d

Matth. 26. e
Luc. 22. c
Ioan. 18. a

Matth. 26. f
Luc. 22. f
Ioan. 18. e

Matth. 26. f

Ioan. 2. d

Matth. 26. g
Luc. 22. f
Ioan. 18. c

Psal. 2. 2
Matth. 27. a
Luc. 22. g
Ioan. 18. e
*Matth. 27. b
Luc. 23. a
Ioan. 18. f

promptus est, at caro infirma. [†] Et rursus digressus orabat, & eundē dixit sermo-
nem. Et reuersus, offendit illos rursus dormientes: erant enim oculi eorum gra-
uati, neq; sciebant quid illi responderent. Et uenit tertio, dicitq; illis: Dormite
^h posthac, & requiescite. Sufficit. Venit hora. Ecce, traditur filius hominis in ma-
nus peccatorum. Surgite, eamus. Ecce, proditor mei appropinquat. [†] Et continuo
adhuc eo loquente accedit Iudas, qui erat unus ē duodecim, & cum illo turba mul-
ta cum gladijs & fustibus, à summis sacerdotibus & scribis & senioribus. Dede-
rat autem proditor eius commune signum illis, dicens: Quemcunq; osculatus fue-
ro, is est, cōpræhendite illum, & abducite caute. Et quū uenisset, protinus accedit
ad illum, dicitq; ei: Rabbi rabbi, ac deosculatus est eum. Illi uero iniecerunt in il-
lum manus suas, & compræhenderunt eum. Unus autem quispiam adstantium,
educto gladio, percussit seruum summi sacerdotis, & amputauit eius auriculam.
Et respondens Iesus, dixit illis: Tanquam ad latronem existis cum gladijs ac fusti-
bus, ad compræhendendum me, quotidie eram apud uos in templo, docens, &
non compræhendistis me: ¹ sed ut impleantur scripturæ. Et relicto illo, omnes fu-
gerunt. Et unusquispiam adolescentulus sequebatur illum, circumamictus sindo-
ne super nudum, & compræhenderunt illum adolescentuli. Ille uero relicta sin-
done, nudus effugit ab illis. [†] Et abduxerunt Iesum ad summum sacerdotem, ^F
& conueniunt ad illum omnes summi sacerdotes, & seniores & scribæ. Et Petrus
eminus sequebatur illum, donec uenisset in atrium summi sacerdotis: & sedebat
unā cum ministris, & calefiebat ad ^m lumen. [†] Summi uero sacerdotes, & totū con-
cilium, quærebant aduersus Iesum testimonium, ut morti eum traderent: nec inue-
niebant. Nam multi falsum testimonium dicebant aduersus illum, nec erant satis
idonea testimonia. Et quidā assurgebant, & falsum testimonium ferebant aduer-
sus illum, dicentes: Nos audiui eum dicentem: Ego [†] diruam templū hoc ma-
nufactum, & tribus diebus aliud non manufactum extruam. Et ne sic quidem satis
idonea erant testimonia illorum. Et surgens summus sacerdos in medium, in-
terrogabat Iesum, dicens: Non respondes quicquam? Quid isti aduersum te testifi-
cantur? At ille tacebat, neq; quicquā respondebat. Rursus summus sacerdos in-
terrogabat eum, & dicit illi: Es tu ille Christus, filius illius benedicti? Iesus autē di-
xit: Ego sum: & uidebitis filium hominis sedentē à dextra ^h potentiae, & uenientē
cum nubibus cœli. Summus autem sacerdos dilateratis uestibus suis, dicit: Quid
præterea opus habemus tēstibus? Audistis blasphemiam. Quid uobis uidetur?
Illi uero omnes condemnauerunt eum esse reum mortis. Et cœperunt quidam in-
spuere in eum, & obuelare faciem illius, & colaphis eum cedere, & dicere illi: ^o Di-
uina. Ac ministri ^p alapas illi impingebant. [†] Et quum esset Petrus in atrio in-
fra, uenit una ancillarum summi sacerdotis, quumq; uidisset Petrū calefacientem
se, intuita illum, dicit: Et tu cum Nazareno Iesu fuisti? At ille negauit, dicens: Non
nouī, neq; scio, quid dicas. Et exiuit foras in uestibulum, & gallus cecinit. Et ancil-
la quum uidisset eum, rursus cœpit dicere his qui adstabant: Hic ex illis est. At il-
le rursus negabat. Ac paulò post iterum qui adstabant, dicebant Petro: Vere ex
illis es, nam & Galilæus es, & ^q sermo tuus conuenit. At ille cœpit execrari, ac de-
ierare: Non noui hominem istum de quo dicitis. Et secundo gallus cecinit. Recor-
datusq; est Petrus uerbi, quod dixerat illi Iesus: Priusquā gallus cecinerit bis, abne-
gabis me ter. Cœpitq; flere.

CAP. XV.

ET [†] confestim diluculo cōsilio inito, summi sacerdotes cum senioribus & scri-
bis, ac toto confessu, uinctum Iesum abduxerunt, tradideruntq; Pilato. ^{*} Et
interrogauit eum Pilatus: Es tu ille rex Iudæorū? At ille respondens, dixit illi: Tu
dicas. Et accusabant eum summi sacerdotes de multis. Pilatus autem rursus inter-
rogauit illum, dicens: Non respondes quicquā? Ecce, quā multa aduersus te te-

¹ Vel, in posterum.

¹ Apostropsis est:
q. d. sed ista sunt ut im-
pleantur.

^m id est, ad ignem: iux-
ta Hebraismū, in quo
eadem uox est ignem
& lumen significans
⁷⁷⁸ Ezech. 5. Esa.
47. Effectus pro cau-
sa ponitur per Meto-
nymiam.

^h Vel uirtutis. Antio-
nomasia est, id. est dei.

^o Vel, uaticinare: uel,
prophetam agito.
^p Proprie, de palmis
bant eum, siue palmis
seriebant.

^q Vel, linguatus.

Euangelium

stantur. Iesus autem nihil quicquam respondit amplius, adeo ut admiraretur Pilatus. Cæterum, in festo dimittebat illis unum uinctum quemcūq; postulassent. Erat autē qui dicebatur Barabbas, qui cum seditionis authoribus fuerat uinctus, qui per seditionem cædem patrauerant. Et cum exclamasset turba, coepit postulare^a quod semper præstitisset ipsis. Pilatus autem respondit eis, dicens: Vultis dimittam uobis regem istum Iudæorum? Sciebat enim quod per inuidiam tradidissent illum summi sacerdotes. Summi uero sacerdotes^b concitauerunt turbam, ut potius Barabbam dimitteret ipsis. Pilatus autem rursum respondens, dixit illis: Quid igitur uultis faciam ei, quem dicitis regem Iudæorum? At illi rursum clamauerunt: Crucifige illum. Pilatus autem dicebat illis: Quidnam mali fecit? At illi uehementius clamauerunt: Crucifige eum. Pilatus uero uolens turbæ satis facere, dimisit illis Barabbam: & tradidit Iesum flagellatum ad crucifigendum. Milites autem abduxerunt eum intro in atrium, quod est prætorium, & conuocant totam cohortem: induuntq; illum purpura, & circumponunt ei quam plexerant spinæ coronam, coeperuntq; salutare illum: Aue rex Iudæorum. Et uerberabant illius caput arundine, & inspuebant in illum, positisque genibus illum adorabant. Et quum illulissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt illū uestibus propriis: educuntq; eum, ut eum crucifigerent. Et coegerunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenensem, uenientem ex agro, patrem Alexandri & Rufi, ut gestaret crucem eius. Et ducunt eum in Golgotha locum, qui est interpretatione, Caluariæ locus: dederuntq; illi bibere uinum myrrhinum, sed ille non sumpsit. Cumq; crucifixissent eum, partiti sunt uestimenta eius, mittentes sortē super illa quis quid tolleret. Erat autem hora tertia, cum crucifixerunt eum. Et erat inscriptio causæ illius inscripta: Rex Iudæorum. Cum eo autem crucifigunt duos latrones, unum à dextra, & alterū à sinistra eius. Et impleta est scriptura, quæ dicit: Et cum iniquis deputatus est. Et qui præteribant, conuiciabantur illi, mouentes capita sua, ac dicentes: Vah qui demoliris templum, & in tribus diebus extruis, serua te ipsum, & descende de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes inter sese cum scribis, dicebant: Alios seruauit, seipsum seruare non potest. Christus ille rex Israelis descendat nunc de cruce, ut uideamus, & credamus. Et qui crucifixi fuerant cum illo, probra iaciebant in eum. Cum uero facta esset hora sexta, tenebræ^c ortæ sunt super totam terram, usq; ad horam nonam. Et hora nona clamauit Iesus uoce magna, dicens: Eloi, Eloi, lama sabachthani: quod est interpretatione: Mi Deus, mi Deus, quur me deseruisti? Quod quidam adstantium cum audissent, dicebant: Ecce Heliam uocat. Accurrit autē quidā, & impleta sponsia aceto, impositaq; arundini, potum dabat ei, dicens: Sin iste uidemus, an uenturus sit Helias ad deponendum eum. Iesus autem emissā uoce magna, expirauit. Et uelum templi scissum est bifariam, à summo usq; ad imum. Cum uidisset autem Centurio, qui astabat ex aduerso illi, eū sic, emissio clamore, expirasse, dixit: Vere homo hic filius erat Dei. Erant autem & mulieres à longinquo spectantes, inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi parui, & Ioseph mater, & Salome: quæ etiam, cum esset in Galilæa, secutæ fuerant illum, & ministrauerant ei: aliæq; complures, quæ simul ascenderant cum eo Hierosolymā. Et quum iam aduersperauisset, quoniam erat parasceue, quæ est pridie sabbati, uenit Ioseph, ortus ex [ciuitate] Arimathæa, honestus senator: qui & ipse expectabat regnum Dei, & cum audacia ingressus est ad Pilatum, & petijt ab eo corpus Iesu. Pilatus autem admiratus est, si iam mortuus esset: & accersito ad se Centurione interrogauit illum, an iam dudū mortuus esset. Et re cognita ex Centurione, donauit corpus Iosepho. Qui mercatus sindonem, depositum eum, inuoluit sindoni, deposuitq; eum in monumento, quod erat excisum in petra. Et aduoluit lapidem ad ostium monumenti. At Maria Magdalene, & Maria

^aVel, ut hoc faceret quod semper facere consueuisset.
^bἀρχιερεῖς, al. ἀρχιερεῖς, persuaserunt turbe.

Matth. 27. d

Matth. 27. c
Luc. 23. b
Ioan. 18. g. 19. c

Matth. 27. d
Ioan. 19. a

Matth. 27. d
Luc. 23. d
Ioan. 19. d

Psal. 21. b
Matth. 27. d
Ioan. 19. c

Esa. 53. d

Psal. 21. a

Matth. 27. g
Luc. 23. g
Ioan. 19. g

^cEt, Hebraismus est, in quo creberrima est ista enallage coniunctionis pro quauis copula etiam aduersbiali.

^dVel, extiterunt.

^eἀνδρῶν, al. ἀνδρῶν.

& Maria Iose spectabant ubi poneretur.

CAP. XVI.

Matth. 28. a
Luc. 24. a
Ioan. 20. a

ET cum præterisset Sabbatum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi, & Salome, emerunt aromata, ut uenirent & ungerent eum. Et ualde mane primo Sabbatorum ueniunt ad monumentum, exorto sole, dicebantque inter sese: Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumēti. Et cum respexissent, uident lapidem esse reuolutum: nam erat ualde magnus. Et ingressæ in monumentum, uiderunt adolescentem sedentem à dextra, amictum stola candida, & expauerunt. At ille dixit eis: Ne expauescatis, Iesum quæritis Nazarænum, qui fuit crucifixus, surrexit, non est hic: ecce locus ubi posuerant illum. Sed abite, & dicite discipulis eius, & Petro, præcedit uos in Galilæam, illic eum uidebitis, sicut dixit uobis. Et egressæ cito, fugerunt à monumento. Tenebat autem illas tremor & stupor, neque quicquam dicebant: timebant enim. Cum surrexisset autem [Iesus] mane, primo [die] Sabbati, adparuit primum Mariæ Magdalene, de qua eiecerat septem demonia. Illa profecta, renunciauit his qui cum illo fuerant, lugentibus ac flentibus. At illi quum audissent eum uiuere, ac uisum esse ab illa, non crediderunt. Post hæc autem duobus ex ipsis ambulātibz adparuit alia forma euntibus rursum. Et illi abiierunt, ac renunciauerunt reliquis, ne his [illi] crediderunt. Postea discumbentibus illis undecim, adparuit, & exprobrauit [illis] incredulitatē ipsorum, & cordis duritiam, quod his qui ipsum uidissent resuscitatum, non credidissent. Et dicebat eis: Profecti in mundum uniuersum, prædicate euangelium omni creaturæ. Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluabitur: qui uero non crediderit, condemnabitur. Porro, signa eos qui crediderint, hæc subsequuntur. Per nomē meum demonia eicient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent: & si quid letale biberint, neutiquam nocebit eis. Super ægrotos manus imponent, & bene habebunt. Itaque Dominus quidem, postquam loquutus est eis, receptus est in cælū, & consedit à dextra Dei. Illi uero egressi, prædicauerunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante per signa subsequētia.

Matth. 28. a
Luc. 24. a

Act. 1. b

Matth. 28. d
Ioan. 20. c

Luc. 24. d

^a Vel. summoq; mane.
^b Unus, pro primo, Hebraismus est. Primus autem sabbatorum, siue sabbati (nam plurali quoq; numero uocari solet unum sabbatū Mar. 2. 3.) est postridie sabbati, siue primus dies à sabbato, siue primus dies hebdomadæ, quæ sabbatum dicitur. Leuit. 23. Cæterum ipse euangelista mox se interpretatur cum uocat, primam sabbati, quod paulo ante appellauit, unam sabbatorum.

^c Sancta hyperbole, si significat nulli hominū non esse natum Christi, & passum, si modo euangelium amplectatur. Hæc est enim electionis conditio.

Euangelium secundum Lucam.

P R A E F A T I O.

Quoniam complures adgressi sunt ordine conscribere narrationem, de certo compertis inter nos rebus. sicut tradiderunt nobis hi, qui ab initio ipsimet spectatores, ac pars aliqua fuerunt dicendorum: uisum est & mihi, persequendo ab initio omnia, deinceps tibi scribere, optime Theophile, ut cognoscas earum, de quibus edoctus es, rerum certitudinem.

CAPVT I.

VIT in diebus Herodis regis Iudææ sacerdos quidam nomine Zacharias, de uice Abiæ, & uxor illius est filia bus Aharonis, cuius nomen Elizabeth. Erant autem iusti ambo coram Deo, uitam agentes iuxta omnia præcepta, ac iura Domini, irreprehensi. Nec erat illis proles, eo quod esset Elizabeth sterilis, & ambo prouectæ iam ætatis essent. Euenit autē, quū is sacerdotio fungeretur, in ordine uicis suæ, coram Deo, secundum consuetudinem functionis sacerdotalis, ut fors illi obueniret, ut sufficit

1. Par. 24. a

Leuit. 16. d

^a Vel. contexere.
^b Vel. ministri fuerunt.
^c Verbi. uel. sermonis: uel. rei, iuxta Hebraismum דבר.
^d Vel. sermonum.
^e Id est, regnante Herode.
^f Vel. de diaria uice.
^g Id est, ex posteritate Aharonica.
^h Incedentes in omnibus præceptis, Hebraismus est.

Orditur opus suum Lucas à cōceptione præcursoris, cuius parentes & promissionē patris incredulo faciam eiuidēq; poenā præmittit. Hinc Maria, cum Christi ex se nascendi promissionē accepisset, ad Elizabetham profecta deum celebrat. Ioanne autem nato Zacharias, qui ante mutus fuerat, in dei laudes erumpit & filij prædicat officium.
ⁱ Vel. iusta instituta, uel. iustificaciones.
^k Vel. ut odores incensaret.

eee

Euangelium

faceret, ingressus in templum Domini: et omnis multitudo populi precabatur foris, tempore suffimenti. Visus est autē illi angelus Domini, stans à dextra altaris suffimenti. Quo uiso Zacharias turbatus est, ingruitque timor in eum. Dixit autem illi angelus: Ne timeas, Zacharia, quoniam exaudita est precatio tua, uxorque tua Elizabeth pariet tibi filium, uocabisque nomen eius Ioannem. Et erit tibi gaudium & exultationi, multique super eius natiuitate gaudebunt: erit enim magnus coram Domino, & uinum siceramque non bibet. Et spiritu sancto replebitur iam inde ab utero matris suae, multosque filiorum Israelis conuertet ad Dominum Deum ipso-
rum. Ipseque praecedet ante eum, cum spiritu & uirtute Heliae, ut conuertat corda patrum in filios, & contumaces ad prudentiam iustorum, ut praepararet Domino populum instructum. Et dixit Zacharias angelo: "Quī cognoscam isthuc? Ego enim sum senex, & uxor mea prouectae iam aetatis. Et respondens angelus, dixit ei: Ego sum Gabriel, qui adstiti in conspectu Dei, missusque sum ut loquar tecum, & haec tibi laeta nunciem. Et ecce, eris tacitus, nec ualebis loqui, ad eum usque diem quo fiant haec: eo quod non credidisti uerbis meis, quae implebuntur tempore suo. Et populus expectabat Zachariam, & mirabantur quod ipse moraretur in templo. Egressus autem, non poterat loqui illis: & cognouerunt quod uisum uidisset in templo. Et ipse innuebat illis, permansitque mutus. Porro autem ut impleti sunt dies muneris eius, abiit domum suam. Post hos autem dies concepit Elizabeth uxor eius, & abscondit se mensibus quinque, dicens: Sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respectum habuit ad auferendum opprobrium meum inter homines. Mense autem sexto missus est angelus Gabriel à Deo in ciuitatem Galilaeae, cui nomen Nazareth, ad uirginem desponsatam uiro, cui nomen [erat] Ioseph, è domo Dauid, ac nomen uirginis Maria. Et ingressus angelus ad eam, dixit: Aue gratiosa, Dominus tecum, benedicta tu inter mulieres. Illa uero uiso eo perturbata est oratione eius, & cogitabat qualis esset ea saluatio. Et ait angelus ei: Ne timeas, Maria, nacta es enim gratiam apud Deum. Ecce, concipies in utero, & paries filium, & uocabis nomen eius, Iesum: is erit magnus, & filius altissimi uocabitur. Et dabit illi Dominus Deus solium Dauid, patris ipsius, regnabitque super domum Iacob in aeternum: & regni eius non erit finis. Dixit autem Maria angelo: "Quomodo erit isthuc, quandoquidem uirum non cognosco? Et respondens angelus, dixit ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit te. Quapropter, & quod nascitur sanctum, uocabitur filius Dei. Atque ecce, Elizabeth, cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & hic mensis sextus est illi, dictae sterili. Quia non erit impossibilis apud Deum ulla res. Dixit autem Maria: Ecce, ancilla Domini, fiat mihi secundum uerbum tuum. Et discessit ab illa angelus. Cum exurrexisset autem Maria, in diebus his, profecta est in montana cum festinatione in ciuitatem Iudae, & intrauit in domum Zachariae, salutauitque Elizabetham. Et euenit, ut cum audisset Elizabeth salutationem Mariae, subsiliit infans in utero eius. Et repleta est spiritu sancto Elizabeth, exclamauitque uoce magna, & dixit: "Benedicta tu inter mulieres, & benedictus fructus uentris tui. Et unde mihi hoc, ut ueniat mater Domini mei ad me? Ecce enim, ut aedita est uox salutationis tuae ad aures meas, subsiliit praegaudio infans in utero meo. Et beata quae credidit: quoniam perficientur ea quae dicta sunt ei à Domino. Et ait Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exultauit spiritus meus in Deo seruatore meo. Quia respexit ad humilitatem ancillae suae: ecce enim, abhinc beatam me dicent omnes generationes. Quia praestitit mihi magnifica, qui potens est, & cuius nomen sanctum est. Et misericordia eius in progeniem & progeniem, timētibus eum. Exercuit potentiam brachio suo, dispersit superbos cogitatione cordis ipsorum. Detraxit potentes de solijs, & euexit humiles. Esurientes

Exod. 30. 8

Mal. 4. b
Math. 11. b

¹Vel, immorigeros.
^min epouion, & contumaces per prudentiam iustorum.
ⁿPer quod scilicet signum.

^oVel, nutu signa dabat.
^pVel, ministerij: uel, functionis.

^qId est, fortunata, felix, beata.

^rInuenisti.

Esa. 7. 6

^sVel, Qui nam fiet isthuc.
^tHebraismus est, cum uiro non concumbo.
^uVel, adueniet.
^vVel, potentia.
^wVerbi interpretatio ne, omne uerbum. Sed Hebraismus est, & quatenus omnis ponitur pro ullus, & uerbum pro re.

^xId est, beata, felix, fortunata: et mox, felix, beatus fructus.

^yVel, peruenit.
^zVel, ob deum seruatore meum illud in enim Hebraismus est.
^aVel, etates.

^bEt sanctum nomen eius, est Hebraismus.
^cIn progeniem & progeniem, Hebraismus est.

^dVel, aliam atque aliam, sed est, religiose coalentibus.

^eVel, exultauit.

Esurientes impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes. ¹Suscepit Israel ²seruum suum, ³recordatiōe misericordiæ, (sicut loquutus est patribus nostris, Abraham & semini eius) ⁴in æuum. Mansit autem Maria cum illa circiter menses tres: & reuer-
sa est domum suam. Elizabetha uero completum est tempus pariendi, & pe-
perit filium. Cumq̃ audissent uicini & cognati eius, magnifice declarasse Domi-
num misericordiam suam erga illam, congratulabantur ei. Porro autem die octa-
uo uenerunt ad circuncidendum puellum, & uocabant eum nomine patris sui,
Zachariam. Et respondens mater eius, dixit: Nequaquam, sed uocabitur Ioan-
nes. Et dixerunt illi: Nemo est in cognatione tua qui uocetur isto nomine. Innue-
bant autē patri eius, quo nomine uellet uocari eum. Postulataq̃ tabellula, scri-
psit his uerbis: Ioannes est nomen eius. Et admirati sunt uniuersi. Apertum est au-
tem os eius ilico, & lingua eius, & loquebatur, ⁵benedicens Deo. Et ingruit me-
tus in omnes uicinos eorū, & in tota montana regione Iudææ, diuulgabātur om-
nia ⁶facta hæc. Et ⁷aduerterunt omnes, qui audierunt, animum suum, dicentes:
Quisnam puellus hic erit? Et manus Domini aderat illi. Et Zacharias pater
eius repletus est spiritu sancto, ⁸prophetauitq̃, dicens: ⁹† Laudāus Dominus
Deus Israelis, quia ¹⁰uisitauit, & perfecit redemptionem populo suo. Et erexit ¹¹cor-
nu salutis nobis, in domo Dauid serui sui. ¹²† Sicut ¹³loquutus est per os sanctorum,
qui ¹⁴ab æuo fuerunt prophetarum suorum. ¹⁵† Vindicationem ab inimicis nostris,
& ¹⁶de manu omnium qui oderunt nos. Vt faciat misericordiam cum patribus no-
stris, ac memor sit Testamenti sui sancti. ¹⁷† Iusiurandum, quod iurauit Abraham
patri nostro, ut ¹⁸daret nobis, ut sine timore, ¹⁹de manu inimicorum nostrorum li-
berati, seruiamus ipsi ²⁰* in sanctitate & iustitia corā ipso omnibus diebus uitæ no-
stræ. Et tu puelle, ²¹ppheta altissimi uocaberis, præbis enim ante faciē Domini, ad
parandum uias eius. ²²† Ad dandam cognitionem salutis populo eius, per remissio-
nem peccatorum ipsorum. Per ²³intimam misericordiam Dei nostri, qua uisitauit
nos Oriens ex alto. Vt illucescat sedentibus in tenebris, & umbra mortis, ad diri-
gendos pedes nostros in uiam ²⁴pacis. Puellus autem crescebat, & corroboraba-
tur spiritu: eratq̃ in desertis usq̃ ad ²⁵diem declarationis sui apud Israelitas. II.
E Venit autem in diebus illis, ²⁶ut exiret decretum à Cæsare Augusto, ut ²⁷cen-
setur totus orbis. Hæc ²⁸descriptio prima facta est præside Syriæ Cyrenio. Et
proficiscebantur omnes ut ²⁹cenferentur, in suam quisque ciuitatem. Ascendit au-
tem & Ioseph à Galilæa, de ciuitate Nazareth, in Iudæam, in ciuitatē Dauid, ³⁰† quæ
uocatur Bethlehem, eò quod esset ³¹de domo & familia Dauid, ut cenferetur cum
Maria, desponsa sibi uxore, quæ erat prægnans. Euenit autem, cum essent ibi,
³²* completi sunt dies partus ipsius, & peperit filium suum primogenitum, ac fascijs
eum inuoluit, reclinauitq̃ eum in præsepi, ³³propterea quod non esset eis locus in
diuersorio. Et pastores erant in eadem regione, excubantes in agro, & agen-
tes custodias ³⁴† nocte ad gregem suum. ³⁵† Et ecce, angelus Domini adstitit illis, &
³⁶* gloria Domini circumfulsit illos: & correpti sunt timore magno. Et dixit illis
angelus: Ne timeatis. Ecce enim, ³⁷* euangelizo uobis gaudium magnum, quod ob-
tinget uniuerso populo, quia natus est uobis hodie Seruator, qui est Christus
Dominus, in ciuitate Dauid. Et hoc uobis signum. Inuenietis infantem fascijs in-
uolutum, positum in præsepi. Et subito ³⁸† adiunxit se angelo multitudo ³⁹* exercitus
coelestis, laudantium Deum, & dicentium: Gloria in altissimis Deo, & in terra
⁴⁰† pax, ⁴¹* hominibus bona uoluntas. Porro autem, ut discesserunt ab eis in cœ-
lum angeli, homines illi pastores ⁴²* alloquebantur se inuicem: Pergamus iam Beth-
lehem usque, & uideamus ⁴³* hanc rem, quæ accidit, quam Dominus indicauit no-
bis. Et uenerunt festinato, & inuenerunt Mariam & Ioseph unā cum infante, ia-
cente in præsepi. Porro cum uidissent, famam diuulgauerunt de re, quæ dicta erat

¹Vel, uindicauit sibi.
²Puer, pro seruo, Græ-
cismus est.
³Vel, recordando mi-
sericordiæ.
⁴Vel, ad perpetuitatē.
⁵Vel, prædicans deū.
⁶Verba, pro factis et
rebus, Hebrais est.
⁷Reposuerunt omnes,
qui audierunt in cor-
de suo, Hebrais est.
⁸Vel, uaticinatus est:
uel, prophetam egit.
⁹Sive, benedictus.
¹⁰S. i. uindicauit nos.
¹¹Id est, uim, defensio-
nem & propugnacu-
lum salutare.
¹²Id est, pollicitus est.
¹³Id est, quā fuerūt.
¹⁴Vel, salutē dādā ex
inimicis, scilicet locu-
tus est, & pollicitus.
¹⁵Scilicet, exercendo.
¹⁶Vel, iusiurādū, quod
iurauit Abrahamo
patri nostro, præstan-
do nobis: ut sine timo-
re, &c. Sæpe enim
sive &, redundat mo-
re Hebraico maxime
in prophetijs.
¹⁷Id est, e potestate.
¹⁸Vel, cum aut per
sanctitatem.
¹⁹Per uiscera miseri-
cordiæ, Hebraismus
est.
²⁰Vel, tranquillitatis.
²¹Vel, donec ueniret
dies quo ostendendus
erat apud Israelitas.
²²Ostenditur quæ occa-
sione Christus iuxta pro-
phetarū oracula in Beth-
lehem natus sit, & qui-
bus tam angelorū quā
hominum testimonijs cō-
probatus diuina uirtutē
profecerit, cuius primū
specimen in templo do-
cens puer adhuc exhi-
buit.
²³Vel, ederetur.
²⁴Vel, describeretur.
²⁵Vel, conscriptio.
²⁶Vel, describerentur
aut profiterentur.
²⁷Ut complerentur.
²⁸Vel, noctis.
²⁹Gloria, Hebraismus
est, claritas.
³⁰Hoc est, afferō uo-
bis letum nunciū gau-
dij magni.
³¹Vel, extitit apud an-
gelum.
³²Vel, copiarum cœle-
stium.
³³Tranquillitas.
³⁴Id est, puer, al. i. p. d. p. p.
nois.
³⁵Vel, inuitabant se
uerbis mutuo.
³⁶Verbum hoc, Hebra-
ismus est, uerbū p. re.

Euangelium

*Vel, gloriose prædicantes.

¶Sistendum.

^aPro eo quod est primum nascens, iuxta proprietatem lingue Hebrææ.

¹Dandum.

²Vel, fouebat eum.

¹Benedixit, Hebraismus est.

²Vel, placide.

³Vel, in conspectu, id est, quem destinasti ponere omnibus populis, ut sit lumen, &c.

⁴Vel, bene precatus est.

⁵Detegantur uel eruantur.

⁶Ex tribu.

⁷Vel, cultum præstans.

⁸Gratulabatur.

⁹Vel, liberationem.

¹⁰Erat super ipsum. Hebraismus.

¹¹Vel, cognouerunt.

¹²Vel, omnes res has: iuxta Hebraismus.

¹³Auditum.

¹⁴Vel, oraculum, siue mandatum.

Describitur quo tempore Ioannes prædicare inceperit, & quæ nam prædicationis summa, usque multi ab illo baptizati sint, priusquam à Herode comprehenderetur, inter quos & Christus baptismum accepit, cuius genealogia ad Adam usque enumeratur.

ipsis de puello hoc: & omnes qui audierunt, mirati sunt de his, quæ dicta erant: ipsis à pastoribus. Porro Maria conseruabat omnia uerba hæc, conferens in corde suo. Et reuersi sunt pastores, * glorificantes ac laudantes Deum super omnibus quæ audierant & uiderant, quemadmodum dictum fuerat ipsis. Cumque completi essent dies octo, ut circumcideretur puellus, uocatum est nomen eius Iesus, quod uocatum erat ab angelo, prius quam in utero conciperetur. Et cum

Luc. 1. c

completi essent dies purgationis eorum secundum legem Moysi, adduxerunt eum

Leuit. 12. a

in Hierosolymam, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in lege domini: * Om-

Exod. 13. a
Num. 8. c

ne masculinum adaperiens uuluam, sacrosanctum Domino uocabitur: & ut darent hostiam, secundum quod dictum est in lege domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Et ecce, erat homo Hierosolymis, cui nomen Simeon, eratque

homo iste iustus ac pius, expectans consolationem Israelis: & spiritus sanctus erat super eum. Eratque ei oraculum auditum à spiritu sancto: Non uisurum se mortem prius quam uideret Christum domini. Venitque instinctu spiritus in templum. Quum autem inferrent parentes puellum Iesum, ut facerent secundum consuetudinem

Leuit. 12. c

legis pro eo: ipse quoque accepit eum in ulnas suas, & laudauit Deum, ac dixit: Nunc

dimittis seruum tuum Domine, secundum uerbum tuum cum pace: Quia uiderunt oculi mei Salutare tuum, quod paraasti ante faciem omnium populorum. Lumen ad illustrationem gentium, & gloriam populi tui Israelis. Tenebantur autem

pater & mater eius admiratione super his, quæ dicebantur de illo: & benedixit illis Simeon, dixitque Mariæ matri eius: Ecce, constitutus est hic in ruinam, & in resur-

Isa. 8. c
Rom. 9. g
1. Pet. 2. b

rectionem multorum in Israele: & in signum, cui contradicitur. Quin & tuam ipsius animam penetrabit gladius, ut reuelentur ex multis cordibus cogitationes. Et

erat Anna prophetissa, filia Phanuelis, tribulis Aser, hæc multum iam ætate pro-

cesserat, & uixerat cum uiro annis septem à uirginitate sua, quæ eadem uidua erat annorum ferme octoginta quatuor, nec discedebat de templo, ieiunijs ac precationibus religioni dans operam nocte ac die. Hæc quoque eadem hora cum superuenisset, palam confitebatur Domino, & loquebatur de illo omnibus expectantibus

redemptionem Hierosolymis. Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reuersi sunt in Galilæam, in ciuitatem suam Nazareth. Puellus autem succrescebat, atque corroborabatur spiritu, & implebatur sapientia, gratiaque Dei fouebat ipsum. Proficiscebantur autem parentes eius quotannis Hierosolymam die festo paschæ. Et quum iam esset annorum duodecim, ascendissentque ipsi Hierosolymam secundum consuetudinem diei festi, consummatisque diebus quum redirent ipsi, re-

manisit puer Iesus Hierosolymis, nec animaduertenterunt parentes eius. Cæterum ratum illum esse in comitatu, processerunt itinere diei, & requirebant eum inter cognatos, & inter notos. Et quum non inuehissent eum, reuersi sunt Hierosolymam, quærentes eum. Euenitque post triduum, ut inuenirent illum in templo, sedentem in medio doctorum: & audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui audiebant eum, super intelligentia, & responsis eius. Et eo uiso perculsi sunt. Et dixit illi mater eius: Fili, cur sic egisti nobiscum? Ecce, pater tuus & ego, dolentes quærebamus te. Et ait illis: Quid tum quod quærebatis me? An nesciebatis, in his

Exod. 24. c
Deut. 10. a

quæ patris mei sunt, oportere esse me? Et illi non intellexerunt sermonem quem loquutus erat ipsis. Et descendit cum eis, uenitque Nazareth: eratque subiectus illis. Mater autem eius conseruabat omnia uerba hæc in corde suo. Et Iesus proficiebat sapientia, & ætate & gratia apud Deum atque homines.

CAP. III.

¶ Anno autem decimo quinto imperij Tiberij Cæsaris, Pontio Pilato præside

Luc. 23. a

in Iudæa, tetrarcha uero Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha

Ituræ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha, sub pontificibus Anna & Caiapha, factum est uerbum Domini ad Ioannem Zachariæ filium,

in de-

Matth. 3. a
Marc. 1. a

Esa. 40. a
Ioan. 1. c

Matth. 3. b. c

1. Ioan. 3. c

Matth. 3. c
Marc. 1. b
Ioan. 1. d
Act. 1. a. 2. a
1. c. 19. a

Matth. 3. d
Marc. 1. b
Ioan. 1. c

Matth. 13. b
Marc. 6. a
Luc. 4. c
Ioan. 1. e
*Matth. 1. a

Matth. 4. a
Marc. 1. b

Deut. 8. a

in deserto. † Et uenit in omnem regionē finitimam Iordani, prædicans baptismū pœnitentiæ, in remissionem peccatorū. Sicut scriptum est in libro sermonū Esaiaē prophetæ, dicentis: Vox † clamantis in deserto, parate uiam Domini, rectas facite semitas eius. Omnis uallis implebitur, & omnis mons & collis reddetur humilis: B uertenturq; obliqua in rectum, & asperæ uiæ in planas, uidebitq; c omnis caro Salutare Dei. † Dicebat ergo ad turbas, quæ exhibant, ut baptizarentur ab ipso: Progenies uiperarum, quis d docuit uos fugere à uentura ira? * Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: & ne cœperitis dicere apud uosipfos: Patrem habemus Abraham, Dico enim uobis, potest Deus de lapidibus istis suscitare liberos Abraham. Iam uero & securis ad radicem arborū posita est. Omnis ergo arbor, non gignens fructum bonū, exciditur, & in ignem conijcitur. Et interrogabant eum turbæ, c dicentes: Quid ergo faciemus? Respondens autem, dicit illis: Qui habet duas tunicas, † impertiat non habenti: & qui habet cibos, similiter faciat. Venerunt autem & publicani, ut baptizarentur, & dixerunt illi: Magister, quid faciemus? At ille dixit illis: Nihil amplius, quàm quod constitutum est uobis, exigatis. Interrogabant autem eum & milites, dicentes: Et nos quid faciemus? Et ait illis: Ne quem concutiatis, neq; calumniemini: & contenti estote stipendijs uestris. Expectante au- D tem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, c an ipse esset Christus, † respondit Ioannes, dicens uniueris: † Ego quidem aqua baptizo uos, sed ueniet qui potentior est me, cuius non sum dignus soluere corrigiā calciamentorum. Ipse uos baptizabit spiritu sancto & igni: c cuius in manu uentilabrum est, & perpurgabit aream suam, congregabitq; triticum in horreum suum, paleam autem comburet igne inextinguibili. Multa quidem & alia exhortans, euangelium E annunciabat populo. Herodes autem tetrarcha, quum corripere ab eo, de Herodiade uxore fratris sui, deq; omnibus malis, quæ patrabat Herodes, adiecit & hoc super omnia, & inclusit Ioannem in carcerem. † Et euenit, quum baptizaretur omnis populus, ut & Iesu baptizato & orante, apertum sit cœlum: & descendit spiritus sanctus corporea specie, sicut columba, super ipsum. Et uox de cœlo ædita est, dicens: Tu es filius meus dilectus, in te b mihi bene complacitum est. Et ipse Iesus incipiebat agere annum circiter tricesimum, ut † putabatur, filius * Io- F seph, qui fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph, qui fuit Matathia, qui fuit Amos, qui fuit Naū, qui fuit Hesli, qui fuit Nagge, qui fuit Maath, qui fuit Matathia, qui fuit Semei, qui fuit Iosech, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Rhesia, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadam, qui fuit Her, qui fuit Ieso, qui fuit Helieze, qui fuit Ioram, qui fuit Mattha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionam, qui fuit Heliacim, qui fuit Melea, qui fuit Menam, qui fuit Mathathan, qui fuit Nathan, G qui fuit Dauid, qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Booz, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esom, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ, qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Tharæ, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale, qui fuit Cainan, qui fuit Arphaxat, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech, qui fuit Mathusala, qui fuit Enoch, qui fuit Iareth, qui fuit Malaleel, qui fuit Cainan, qui fuit Enos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit Dei. CAP. III. I Iesus † autem plenus spiritu sancto, regressus est à Iordane: & actus est a per spi- A ritum in desertum, ac diebus quadraginta tentabatur à diabolo, nihilq; comedit diebus illis: & consummatis illis, tandem esuriit. Dixit autem illi diabolus: Si filius Dei es, dic lapidi huic, ut panis fiat. Cui respondit Iesus, dicens: Scriptum est: Non † b pane solo uiuet homo, sed c omni uerbo Dei. Et subduxit illum

c Vel, omnis homo salutem dei.

d Vel, quis submonuit uos, ut sugeretis, aut ut fugere possit putatis, imminet ira? * Vel, serte.

c Vel, an forte.

f Vel, orsus est.

g Cuius in manu uentilabrum ipsius. Hebraismus est.

b Placatus sum.

a Vel, instinctu spiritus.

b Vel, cibo, qui Hebrais per synecdochē panis dicitur.

c Id est, omni eo quod deus iusserit, & uenerit.

Iesus negotium salutis aggressurus prius tentatur à diabolo. Hinc in Galilæam proiectus peruenit in Nazareth docēs magna omnium admiratione, cum illorum ingratitudine corripere, omnium animos in se concitaret, sed elapsus uenit Capernaum, liberat dæmoniacum, socru Simonis febricitanti medetur, alijsq; quàm plurimis.

Euangelium

diabolus in montem excelsum, ostenditque illi omnia regna orbis terrae in puncto temporis. Et ait illi diabolus: Tibi dabo potestatem hanc uniuersam, & gloriam
B istorum, quia mihi tradita est, & cuicumque uoluerim do illam: tu ergo si adoraueris coram me, erunt tua omnia. Et respondens Iesus, dixit illi: Abi post me Satana. Scriptum est enim: Adorabis Dominum Deum tuum, & illum solum coles. Deut. 6. 10. 2
Et duxit illum Hierosolymam, statuitque eum super pinnam templi, & dixit illi: Si filius Dei es, mitte teipsum hinc deorsum. Scriptum est enim: Angelis suis mandata dabit de te, ut conseruent te, & in manibus ferant te, ne quando offendas ad lapidem pedem tuum. Et respondens Iesus, ait illi: Dictum est: Non tentabis Dominum Deum tuum. Et cum consummasset omnem tentationem diabolus, re-

c cessit ab illo usque ad tempus. Et reuersus est Iesus uirtute spiritus in Galilaeam, & fama exiit per uniuersam regionem de ipso. Et ipse docebat in synagogis eorum, & glorificabatur ab omnibus. Et uenit Nazareth, ubi erat nutritus, intra-

uitque secundum consuetudinem suam, die sabbatorum, in synagogam, & surrexit

* ut legeret. Et traditus est illi liber Esaiæ prophetae. Cumque explicuisset librum, in-

uenit locum, ubi scriptum erat: Spiritus Domini super me, propterea quod unxit me, ad annuncian-

dum euangelium pauperibus misit me, ut sanem contritos corde, ut praedicem captiuis dimissionem, & caecis uisum, ut dimittam contractos dimissionem, ut praedicem annum Domini acceptum. Et quum complicituisset librum, red-

didissetque ministro, resedit. Et omnium in synagoga oculi erant defixi in eum. Cae-

pit autem dicere illis: Hodie impleta est haec scriptura audientibus uobis. Et om-

nes testimonium illi dabant, & mirabantur super gratia sermonum, qui profere-

bantur ore ipsius, dicebantque: Nonne hic est filius Ioseph? Et ait illis: Omnino dicetis mihi hanc similitudinem: Medice cura teipsum. Quaecumque audiui-

mus facta in Capernaum, fac & hic in patria tua. Ait autem: Amen dico uobis. Nemo propheta acceptus est in patria sua. Sed in ueritate dico uobis, multae uiduae erant

temporibus Heliae in Israel, quando clausum est coelum triennio, & sex mensibus, quum orta esset fames magna per omnem terram, & ad nullam earum missus est He-

lias, nisi Sarephtham Sidonis, ad mulierem uiduam. Et multi leprosi erant in Israel aetate Helisaei prophetae, & nemo eorum mundatus est, nisi Naaman Syrus. Et repleti sunt omnes in synagoga ira, haec audientes. Et insurrexerunt, eieceruntque il-

lum e ciuitate, & duxerunt illum usque ad supercilium montis, super quem ciuitas illorum erat aedificata, ut praecipitarent eum. Ipse autem transiens per medium illorum

ibat. Et descendit Capernaum, ciuitatem Galilaeae, & docebat illos sabbatis. Et stupebant super doctrina eius, quia cum authoritate coniunctus erat sermo ipsius.

Et in synagoga erat homo habens spiritum daemonis immundi, & exclamauit uoce magna, dicens: Eia, quid tibi nobiscum rei est Iesu Nazarene? Venisti ad perden-

dum nos? Scio te qui sis, sanctus ille Dei. Et increpauit illum Iesus, dicens: Obmutesce, & exi ab isto. Et quum proiecisset illum daemonium in medium, exiit ab illo, nihilque illi nocuit. Et ingruit pavor in omnes, & colloquebantur inter sese, dicentes: Quis sermo hic est? Quia cum authoritate ac potestate imperat immundis spiritibus, & exeunt. Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum circumiectae regionis.

Quum surrexisset autem Iesus e synagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur febris magna, & rogauerunt illum pro ea, & adstans supra eam increpauit febrē, & [febris] dimisit eam. Statimque surrexit, & ministrabat illis. Quum autem sol occideret, omnes qui habebant laborantes morbis uariis, ducebant illos ad eum: at ille singulis manus imponendo, sanabat eos. Exhibant autem & demonia a multis, clamantia ac dicentia: Tu es Christus, ille filius Dei. Et increpans, non sinebat ea loqui, quod sciret ipsum esse Christum. Cum autem illuxisset dies egressus, abiit in desertum locum, & turbae querebant eum, peruenieruntque ad ipsum: & detinebant illum, ne discederet ab

^b Gloria extollebatur.

^{*} Vel, ad legendum.

^{*} Vel, fouet me.

^f Vel, missionem. Loquitur enim de liberatione.

^s Vel, per remissionem.

^h In auribus uestris, Hebraismus est.

^a Sermonibus gratiae, Hebraica est hypallage, quae et per adiectiuum uerti possit, sic super sermonibus gratiosis.

ⁱ Vel potius, hoc pro uerbium, iuxta Hebraismum, in quo eadem uox est, quam nunc interpretantur pro uerbium, nunc similitudinem. In diebus, Hebraismus.

^m Vel, abibat, simplex pro composito.

ⁿ Vel, sine. q. d. misos nos facias.

^o Et factus est pavor super omnes: pro eo quod est, Et expauerunt omnes.

^p Id est, iuxta illam, ut Latini dicunt. Sepultus est super flumen, id est iuxta flumen. Est item loquutio significans conatum et motum rei grandis.

Deut. 6. 10. 2

Psal. 90. b

Deut. 6. 2

Matth. 4. b
Marc. 2. b
Ioan. 4. f

Matth. 23. g
Marc. 6. a
Ioan. 4. f

Esa. 61. a

3. Reg. 17. a
Iacob. 5. d

4. Reg. 5. d

Marc. 1. e

Matth. 9. b
Marc. 1. c

Matth. 9. b
Marc. 1. c

ret ab eis. Quibus ille ait: Etiam alijs ciuitatibus oportet me annunciare euangelium regni Dei: Nam ad hoc missus sum. Et concionabatur in synagogis Galilaeae. V.

Matth. 4. c
Marc. 1. b

Porrò [†] autem, quum turba ^a incumberet ei, ut audiret uerbum Dei, ^b & ipse stabat iuxta stagnum Genesareth, & uidit duas naues stantes ad stagnum: pisces autem descenderant ex illis, & abluebant retia. Ingressus autem in unam nauim, quae erat Simonis, rogauit eum, ut à terra nauim ageret paululum: & sedens docebat e nauis turbas. Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem: Age nauim in altum, & laxate retia uestra in capturam. Et respondens Simon, dixit illi: Praeceptor, per totam noctem laborando nihil cepimus, tuo tamen iussu laxabo rete. Et cum hoc fecissent, concluderunt piscium multitudinem copiosam. Disrumpebatur autem rete eorum. Et innuerunt socijs, qui erant in altera naui, ut uenirent & adiuuarent ipsos: cumque uenissent, impleuerunt ambas naues, ita ut mergerentur.

^a Iesus cum magnam multitudinem docuisset, eundem per unum raculum Petrum cuius uis ad se uocat: leprosum mundat, paralytico medetur, Leui uel Mattheum discipulis adiungit & phariseos peccatorum commercia fugientes & ieiunij crebris superbos coarguit.
^b Vel, immiseret instaret.
^c Et, redundat, more Hebraico.
^d Ob tuum uerbum.

Matth. 9. a
Marc. 1. d

Quod quum uideret Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens: Exi à me Domine, quia homo peccator sum. Stupor enim comprehenderat eum, & omnes qui cum illo erant super captura piscium quam ceperant: similiter autem & Iacobum & Ioannem, filios Zebedae, qui erant socij Simonis. Et ait Simoni Iesus: Ne metuas, abhinc homines ^{*} capies. Et subductis in terram nauibus, relictis omnibus, sequuti sunt eum. [†] Et accidit, quum esset in quadam ciuitate, ut, ^b ecce, uir plenus lepra, cum uidisset Iesum, prostratus in faciem, rogaret eum, dicens: Domine, si uis, potes me mundare. Et protensa manu tetigit eum, dicens: Volo, mundus esto. Et confestim lepra discessit ab illo. Et ipse praecipit illi, ne quid cuiquam diceret: sed

^{*} Iuxta Ieremiam, id est uos capies.
^b Durusculum est, ut, ecce, sed hoc pollet, ut (dictum mirum) uir plane leprosus, uiso Iesu, prosternebat.

Leuit. 14. m

uade [inquit] ostende te ipsum sacerdoti, & offer pro emundatione tua, [†] quemadmodum praecipit Moyses in testimonium illis. Dimanabat autem magis fama illius, & conueniebant turbae multae, ut audirent, & sanarentur ab ipso ab infirmitatibus suis. Ipse autem agebat in secessu in desertis, & orabat. Et euenit quodam die, ut ipse doceret, aderantque pharisei sedentes, ac legis doctores, qui uenerant ex omni castello Galilaeae & Iudaeae, & Hierusalem. Et potentia Domini aderat ad sanandum eos. Et ecce, uiri portabant in lecto hominem, ^s qui erat paralyticus: & querebant eum inferre, & ponere ante illum. Et non inuenientes qua parte illum inferrent praeter turba, ascenderunt super tectum, ac per tegulas demiserunt eum cum lectulo in medium, ante Iesum. Quorum fidem, ut uidit, dixit illi: Homo, remittantur tibi peccata tua. Et coeperunt cogitare scribae & pharisei, dicentes: Quis est hic, qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata, nisi solus Deus?

^b Vel, potius, secedebat in desertum.

Vt cognouit autem Iesus cogitationes eorum, respondens dixit illis: Quid cogitatis in cordibus uestris? Vtrum est facilius dicere, Remittantur tibi peccata tua: an dicere, Surge & ambula? Vt autem sciatis filium hominis habere potestatem in terra remittendi peccata, ait paralytico: Tibi dico, surge, tolle lectulum tuum, & abi domum tuam. Isque confestim cum surrexisset coram illis, sublato, in quo iacebat [lectulo] abiit domum suam, glorificans Deum. Et stupor corripuit omnes, & glorificabant Deum: & repleti sunt timore, dicentes: Vidimus incredibilia hodie.

^s Vel, homines. Nam Hebraismus est, relatiuum pro nomine possum.
^s Verbi interpretatio ne, qui erat resolutus etc.

Matth. 9. a
Marc. 2. b

[†] Et post haec exijt, ac uidit publicanum, nomine Leui, sedentem ad telonium, & ait illi: Sequere me. Atque is relictis omnibus, surrexit, & sequutus est eum. Et fecit ei conuiuium magnum Leui domi suae, eratque turba multa publicanorum & aliorum, qui cum illis accumbebant. Et murmurabant scribae & pharisei aduersus discipulos eius, dicentes: Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis? Et respondens Iesus, dixit illis: Non egent qui sani sunt medico, sed qui male habent. Non ueni uocatum iustos, sed peccatores ad poenitentiam. [†] At illi dixerunt ei: Quare discipuli Ioannis ieiunant frequenter, & preces faciunt, similiter & phariseorum, tui uero edunt & bibunt? Quibus ipse ait: Num potestis filios thalami, dum cum illis est sponsus, adigere ad ieiunia? Venient autem dies, [†] &

^b Anacoluthon est, et mutatio personae pro, dico paralytico.
^c Vel, deum gloriose predicans.
^d Vel, gloria extollunt.

Matth. 9. b
Marc. 2. c

Et cum illis esset sponsus, adigere ad ieiunia? Venient autem dies, [†] &

^c Et, redundat, more Hebraico.

Euangelium

*id est, patni, per ca
tachresin.
Scilicet, uestimentū
uetus.*

quum ablatus fuerit ab illis sponfus, tunc ieiunabunt in illis diebus. Dicebat autem & similitudinem illis: Nemo insuendum frustum noui^m uestimenti immittit in uestimentum uetus: alioqui & nouum lacerat, & ueteri non cōuenit quod immissum est ex nouo. Et nemo mittit uinum nouum in utres ueteres: alioqui rumperet uinum nouum utres, & ipsum effundetur, & utres peribunt. Sed uinum nouum in utres nouos mittendum est, & utraq; conseruantur. Et nemo qui biberit uetus, statim uult nouum: dicit enim, uetus melius est.

CAP. VI.

*Discipulos spicas uel
lentes sabbato Dauidis
exemplo defendit Chri-
stus: manū aridā mēde-
tur: apostolos duode-
cim eligit, deinde multis
sanatis, quod nam sum-
mum sit bonum, quā le-
gis perfectio & quo fru-
ctu uerbum dei audien-
dum simul sit & facien-
dum, edocet.
Apud Græcos una
est dictio ἀνὴρ πρὸς
79.*

Accidit[†] autem ut sabbato^a secundoprmo transiret per sata, uellebantq; discipuli eius spicas, edebantq; confricantes manibus. Quidam autem pharisæorum dicebant illis: Cur facitis quod non licet facere sabbatis? Et respondens Iesus, dixit eis: Ne hoc quidem legistis, quod fecit Dauid, quum esurisset ipse, & qui cum illo erant:† quomodo intrauit in ædem Dei, & panes propositionis sumpsit, editq; ac dedit etiam his qui secum erant, quos non licet edere,† nisi solis sacerdotibus? Et dicebat illis: Dominus est filius hominis etiam sabbati.† Euenit autem & alio sabbato, ut intraret in synagogam, ac doceret. Et erat ibi homo, cuius manus dextera erat arida. Obseruabant autem eum scribæ ac pharisæi, an sabbato sanaturus esset, ut inuenirent unde accusarent eum. Ipse uero nouerat cogitationes eorum, & ait homini qui habebat manum aridam: Surge, & sta in medium. Ille uero surrexit, & stetit. Dixit igitur Iesus illis: Interrogabo uos: Vtrum licet sabbatis benefacere, an malefacere?† animam seruare, an perdere? Et circumspēctis illis omnibus, dixit homini: Extende manū tuam. Quod ille fecit, & restituta est manus eius sanitati sicut altera. Ipsi autem repleti sunt amentia, & colloquebantur inter sese, quid nam facerent Iesu. Porro autem in illis diebus, exiit in montem ad orandum, & pernoctabat in precatione Dei.† Cumq; dies illuxisset, aduocauit discipulos suos, & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominauit: Simonem, quem & nominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobū & Ioannem, Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomam, Iacobū Alphæi filium, & Simonem qui uocatur Zelotes, & Iudam Iacobi, & Iudam Iscarioten, qui idem fuit proditor. Cumq; descendisset cum illis, stetit in loco campestri, turbaq; discipulorum eius,† & multitudo copiosa populi ex omni Iudæa & Hierusalem, & à maritima Tyro & Sidone, qui uenerant ut audirent eum, & sanarentur à morbis suis, & qui uexabantur à spiritibus immundis, & sanabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia * uis ab illo exibat, & sanabat omnes.† Et ipse attolens oculos suos in discipulos, dicebat: Beati pauperes, quia uestrum est regnum Dei. Beati qui esuritis nunc, quia saturabimini. Beati qui fletis nunc, quia ridebitis. Beati estis quum oderint uos homines, & segregauerint uos, & probra obicerint, & reiecerint nomen uestrum, tanquā malum, propter filium hominis. Gaudete illo die, & exultate: ecce enim, * merces uestra multa est in cœlis. Secundū hæc enim agebant cum prophetis patres eorum.† Sed uæ uobis diuitibus, quia * rece-
Benedicite deuouentibus uos, & orate pro his qui cōtumelijs afficiunt uos.† Percutienti te in maxillam, præbe & alteram: & ab eo qui aufert tibi palliū, etiam tunicam ne prohibueris. Omni autem exigenti abs te, tribue: & ab eo qui aufert quæ tua sunt, ne repossas.† Et prout uultis, ut agant uobiscū homines, uos quoq; agite cū illis similiter. * Quod si diligatis eos, qui uos diligunt, quæ uobis est gratia? Nam & peccatores eos, à quibus diliguntur, diligunt. Et si benefeceritis his qui uobis benefaciunt, quæ uobis est gratia? Siquidē & peccatores hoc faciūt. Et si
Emutuum

Matth. 12. a
Mar. 2. d

1. Reg. 21. g
Leuit. 24. b

Matth. 12. a
Marc. 3. a

Matth. 10. a
Marc. 3. b. c. a

Marc. 3. b

Matth. 5. a
Isa. 65. c
Lia. 61. a

Amos. 6. a

Matth. 5. f

Matth. 7. b
Tob. 4. c
* Matth. 5. e

** Qui, uidetur redun-
dare: uel supplendum
est à priori, & stetit
in loco campestri.
* Vel, uirtus.*

** Premium uestrum.*

** magis signifi-
cat sed, quam uerun-
tamē, quod ἀντὶ ἀνά,
dicitur.
ἵνα, est habere: ἀντὶ
ἵνα, receptū habere.*

** Bene precamini.*

Matth. 5. g.
Deut. 15. b

Matth. 7. a
19. c

Matth. 7. a
Marc. 4. c

*Matth. 15. b
Matth. 10. c
Ioan. 13. b

Matth. 7. a

Matth. 7. c. &
13. c

Matth. 7. d
Iacob. 1. d
Ioan. 2. b

Matth. 8. a

† mutuum dederitis his, à quibus speratis uos recepturos, quæ gratia est uobis? Nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, ut recipiant paria. Quinimò diligite inimicos uestros, & benefacite: & mutuum date, nihil inde sperantes. Eritque merces uestra multa, & eritis filij altissimi: quia ipse benignus est erga ingratos & malos. † Estote ergo misericordes, sicut & pater uester misericors est. Ne iudicetis, & non iudicabimini. Ne condemnate, & non condemnabimini. Absoluite, & absoluemini. Date, & dabitur uobis. Mensuram bonam, pressam, & conculsam, & superfluentem dabunt in sinum uestrum. † Eadem quippe mensura, qua metimini, uicissim mensura dabitur uobis. * Dicebat autem illis similitudinem: Nunquid potest cæcus cæcum ducere: nonne ambo in foueam cadent? Non † est discipulus supra præceptorem suum: perfectus autem omnis erit similis præceptoris ipsius. * Quid autem uides festucam in oculo fratris tui, trabem autem, quæ in oculo proprio est, non animaduertis? Aut, quomodo potes dicere fratri tuo: Frater, sine eijciam festucam, quæ in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem non uidens? Hypocrita, eijce primum trabem ex oculo tuo, & tunc perspicies, ut eijcias festucam, quæ est in oculo fratris tui. † Etenim non est arbor bona, quæ gignit fructum cariosum: neque arbor cariosa, gignens fructum bonum. Vnaquæque enim arbor ex fructu suo cognoscitur. Neque enim è spinis colligunt ficus, neque è rubo uindemiunt uuam. Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo, ex malo thesauro cordis sui profert malum. Ex abundantia enim cordis loquitur os eius. Quid autem uocatis me, Domine, Domine, & non facitis quæ dico? † Quicumque uenit ad me, & audit sermones meos, & facit eos, ostendam uobis cui similis sit. Similis est homini ædificantis domum, qui fodit in altum, & posuit fundamentum super petram. Inundatione autem orta, illisum est flumen domui illi, & non potuit eam mouere. Fundata enim erat super petram. Qui autem audiuit & non fecit, similis est homini, qui ædificauit domum super terram, absque fundamento: in quam illisus est fluuius, & continuo cecidit, factaque est ruina domus illius magna.

CAP. VII.

QUUM † autem consummasset omnia uerba sua, audiente populo, intrauit Capernaum. Centurionis autem cuiusdam seruus male habens erat moriturus: qui erat illi charus. Quum audisset autem de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum ut ueniret, & seruaret seruum suum. At illi, quum uenissent ad Iesum, rogabant eum studiose, dicentes: Dignus est ut hoc illi præstes: diligit enim gentem nostram, & synagogam ipse ædificauit nobis. Iesus autem ibat cum illis. Et quum iam non longe abesset à domo, misit ad eum Centurio amicos, dicens ei: Domine, ne uexes te: Non enim sum idoneus, ut tectum meum subeas. Quapropter nec meipsum sum dignum arbitratus, ut uenirem ad te: sed dic uerbum, & sanabitur puer meus. Nam & ego homo sum, sub potestate constitutus, habens sub me ipso milites: et dico huic, uade, & uadit: & alteri, ueni, & uenit: & seruo meo, fac hoc, ac facit. Auditis autem his, Iesus miratus est eum: & conuersus, sequenti se turbæ dixit: Dico uobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni. Et reuersi, qui missi fuerant, domum, inuenerunt seruum, qui ægrotauerat, sanum. Et euenit deinceps, ut iter faceret in ciuitatem, quæ uocatur Nain: & ibant cum eo discipuli eius multi, turbæque copiosa. Cum autem adpropinquasset portæ ciuitatis, ecce, defunctus efferebatur, filius unigenitus matri suæ, & ea uidua erat: turbæque ciuitatis multa cum illa. Quam quum uidisset Dominus, intus misertus eius, dixit illi: Ne fleas. Et accessit, tetigitque loculum. Porro qui portabant substituerunt, & ait: Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui fuerat mortuus, & cœpit loqui, tradiditque illum matri suæ. Cœpit autem omnes timor, & glorificabant Deum, dicentes: Prophetam magnus exortus est inter nos, & uisitauit deus populum suum. Et exijt fama hæc

Præmium uestrum.

Vel potius, benigni, et benefici. Nam hoc proprie significat uox Hebraica, quam solent interpretari misericordem.

Vel, effusissimam.

Vel, sicut magister ipsius.

Vel, malum aut putrem.

Vel, quæ gignit.

Vel, factis præstat.

A Centurionis famulum iam animam agentem sanauit Christus, & uidus filium, cuius iam funus dicebatur, à mortuis reuocauit. Misit ad hunc discipulos Ioannes: cui clarauit Christus testimonium, & Iudæorum incurabilem impietatem corripit. In pharisei domo discipulus mulieri peccata sua desenti, illa condonar, Iudæis multum ob hoc murmurantibus.

B uos, in precio habitus.

Vel, uerbo, ut Greci legunt.

Vel, gloriam tribuebant deo.

Euangelium

in totam iudæam de eo, & in omnem circumiacentem regionem. [†] Et renuncia-

Matth. 11. 2

uerunt ioanni discipuli ipsius de his omnibus, qui conuocatis duobus de discipu-

lis suis, misit eos ad Iesum, dicēs: Es tu is qui uenturus erat, an alium expectamus?

^b Vel, noxis: uel, cruciatibus.

Cum autem uenissent ad eum uiri, dixerunt: Ioannes Baptista misit nos ad te, di-

cens: Es tu ille qui uenturus erat, an alium expectamus? Eadem autē hora multos

^c Vel, propter me.

sanauit à morbis, ac^d plagis, & spiritibus malis: & cæcis multis donauit uisum. Et

respondens Iesus, dixit illis: Profecti renūciate ioanni quæ uidistis & audistis. Cæ-

ci uident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt,

pauperibus annuntiatur euangelium. Et beatus est quicumq; non fuerit offensus

in me. Et quū discessissent nuncij Ioannis, cœpit de Ioanne dicere turbis: Quid

Malach. 3. 2

existis in desertum ad uidendum? harundinem uento agitari? Sed quid existis ui-

^f Vel, generationis.

suri? hominem mollibus uestimentis indutum? Ecce, qui uestitu splendido uesti-

untur, & in delicijs agunt, in regijs sunt. Sed quid existis ad uidendum? Prophe-

tam? Sanè dico uobis, & plus quàm prophetam. Hic est de quo scriptum est: [†] Ec-

Matth. 11. 6

ce, ego mitto nūcium meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te.

Dico enim uobis: Maior inter natos ē mulieribus propheta Ioanne Baptista ne-

mo est. Attamen qui minor est in regno Dei, maior est illo. Et omnis populus

audiens, & publicani, iustificauerūt Deum, baptizati baptismo Ioannis. Pharisei

autem & legisperiti consilium Dei spreuerunt, aduersus semetipsos, nō baptizati

ab eo. Ait [†] autem Dominus: Cui ergo similes dicā homines? nationis huius?

& cui similes sunt? Similes sunt pueris, sedentibus in foro, & acclamantibus sibi in-

uicem, ac dicentibus: Cantauimus uobis tibijs, & non saltastis: cecinimus uobis lu-

gubria, & non plorastis. Venit enim Ioannes Baptista, neq; edens panem, neq; bi-

bens uinum, & dicitis: Dæmonium habet. Venit filius hominis, edens ac bibens,

& dicitis: Ecce, homo edax, & uinipotor, amicus publicanorum & peccatorū. Et

iustificata est sapientia à filijs suis omnibus. Rogabat autem eum quidam ē phari-

sæis, ut caperet cibum cum ipso. Et ingressus domum pharisæi, accubuit. Et ecce,

mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, ut cognouit eum accubuisse in domo phari-

sæi, attulit alabastrum unguenti, stansq; ad pedes eius à tergo, flens, lachrymis cœ-

pit rigare pedes eius, & capillis capitis sui exergebat, & deosculabatur pedes eius,

unguentoq; ungebat. Videns autē pharisæus, qui uocauerat eum, ait apud se,

dicens: Hic, si esset propheta, sciret utiq; quæ & qualis sit mulier quæ tãgit ipsum,

quia peccatrix est. Et respondens Iesus, dixit illi: Simon, habeo quiddam quod ti-

9 A. minus.

Iesus cum aliquot mulierum ministerio subleuatus multa loca peragraret multis ad eum cōfluentibus parabolam seminantis exponit, & quomodo uerbum audiendum, quicq; sciret illius sint, edocet. Hinc mare irasciens tempestatem sedat, & dæmoniaco in Gadarenorū terra medetur. Sanguinis profusum sistit, & Iairi filiam à mortuis reuocat.

^a Vel, per singulas ciuitates & castella.

CAP. VIII.

ET uenit deinceps, ut ipse iter faceret^a oppidatim & uicatim, prædicans & an-

nunciāns regnum Dei, & duodecim cum illo, simulq; mulieres aliquæ, quæ

erant sanatæ à spiritibus malis, & infirmitatibus: Maria quæ uocatur Magdale-

ne, de qua septem dæmonia exierant, & Ioanna uxor Chuza, procuratoris Hero-

dis, &

Matth. 13. a
Marc. 4. a

Matth. 13. b
Marc. 4. b
Ioan. 12. f

Esa. 55. e
Act. 28. f
Rom. 11. b

Matth. 5. b
Marc. 4. c
*Matth. 10. c
Marc. 4. c

Matth. 13. b. &
25. c
Marc. 4. c

Matth. 12. d
Marc. 3. d

Matth. 9. d
Marc. 4. d

Matth. 9. d
Marc. 5. a

dis, & Susanna, & aliae multae, quae ministrabant ei de facultatibus suis. † Cum autem turba plurima conueniret, & passim e ciuitatibus properarent ad eum, dixit per similitudinem: Exiit seminator ad seminandum semen suum: & inter seminandum aliud cecidit circa uiam, & conculcatum est, & uolucres coeli deuorauerunt illud. Et aliud cecidit super petram, & enatum aruit, quia non habebat humorem. Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatae spinae suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam, & enatum attulit fructum centuplum. Haec dicens, clamabat: Qui habet aures ad audiendum, audiat. † Interrogabant autem eum discipuli eius, dicentes, quae esset ista parabola. At ille dixit: Vobis datum est nosse mysteria regni Dei, ceteris autem per parabolas: ut † uidentes, non uideant: & audientes, non intelligant. Est autem haec parabola. Semen, est sermo Dei. Qui autem iuxta uiam, hi sunt, qui audiunt, deinde uenit diabolus, & tollit sermonem de corde eorum, ne credentes seruentur. Nam qui super petram, hi sunt, qui quum audierint, cum gaudio suscipiunt sermonem: † & hi radicem non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis deficiunt. Quod autem in spinas cecidit, hi sunt, qui audierunt, & praesollicitudinibus, & diuitijs ac uoluptatibus uitae eunt, suffocantur, nec † fructum perferunt. Quod autem in bonam terram, hi sunt, qui corde honesto ac bono auditum sermonem retinent, & fructum adferunt per patientiam. † Nemo uero quum lucernam accenderit, operit eam uase, ut subter lectum ponit, sed imponit candelabro, ut intrantes uideant lumen. Nil * est enim occultum, quod non manifestum sit futurum: nec absconditum, quod non sit cognoscendum, & in propatulum uenturum. Videte ergo quomodo audiat. † Quisquis enim habet, illi dabitur: & quicumque non habet, ab eo etiam quod uidetur habere, auferetur. * Venerunt autem ad illum mater & fratres eius: cumque non possent adire eum praeter turba, renunciatum est illi, dictumque: Mater tua & fratres tui stant foris, uolentes te uidere. Qui respondens, dixit illis: Mater mea & fratres mei hi sunt, qui sermonem Dei audiunt, & faciunt illum. † Porro autem quodam die, cum ipse ascendisset in nauim, ac discipuli eius, ait illis: Trajiciamus in ulteriorē ripam stagni: ac soluerunt. Ceterum nauigantibus illis, obdormiuit, & ingruit procella uenti in stagnum, & † cōplebantur, ac periclitabatur. Accesserunt autē, & suscitauerunt eum, dicentes: Praeceptor, praeceptor, perimus. At ille experrectus, increpauit uentum, ac tempestatē aquae, & cessauerunt, factaque est tranquillitas. Dixit autē illis: Vbi est fides uestra? Timentes autē mirati sunt inter se, dicentes: Quis nam hic est? quia uentis quoque & aquae imperat, & obediunt ei. † Et appulerunt ad regionem Gadarenorum, quae est contra Galilaeam. Et quum egressus esset in terram, occurrit illi uir quidam e ciuitate, qui habebat daemonia iam temporibus multis. Et uestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumētis. Is uiso Iesu, cum exclamasset, procidit ante illum, ac uoce magna dixit: Quid mihi rei tecum est Iesu, fili Dei altissimi? Obsecro te, ne me torqueas. Praecipiebat enim spiritui immundo, ut exiret ab homine. Frequenter enim corripuerat illum, & uinciēbatur catenis, compedibusque custodiebatur. Et ruptis uinculis, agebatur a daemónio in deserta. Interrogauit autem illum Iesus, dicens: Quod tibi nomen est? At ille dixit: Legio. Quia intrauerant daemonia multa in eum. Et rogauerunt illum, ne imperaret ipsis, ut in abyssum irent. Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in monte, & rogabant eum ut permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit illis. Exierunt ergo daemonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abiit grex per praecipem in stagnum, & suffocatus est. Porro, ut uiderunt quod acciderat pastores, fugerunt, remque renunciauerunt in ciuitatem ac uillas. Exierunt autem ut uiderent quod acciderat, & uenerunt ad Iesum: & inuenerunt hominem a quo daemonia exierant, uestitum, ac sana men-

† Et, pro at, positum est, iuxta Hebraeam.

* καὶ ὅτι φέρει fructum perfectum, & absolutum suo tempore pro se re significat.

† Vel, & factis praesentant illum.

† id est, obruebantur scilicet aquis.

Euangelium

te sedentem ad pedes Iesu, & territi sunt. Renunciauerunt autem illis etiam qui uiderant quomodo sanus factus esset is, qui agitabatur à dæmonio. Et rogauerunt illum omnis multitudo Gadarenorum, ut discederet ab ipsis, quia timore magno tenebantur. Ipse autem conscensa naui, reuersus est. Rogauerat enim illum uir à quo dæmonia exierant, ut cum eo esset, sed ablegauit eum Iesus, dicens: Redi domum tuam, & narra quæcunq; tibi fecerit Deus. Et abiit per totam ciuitatē, prædicans quæcunq; sibi fecisset Iesus.

Matth. 9. c
Marc. 5. b

† Porro autem quum rediret Iesus, excepit illum turba, nam omnes expectabant eum. Et ecce, uenit uir, cui nomen Iairus, & is princeps synagogæ erat, acciditq; ad pedes Iesu, rogans eum ut intraret in domum suam, quoniam unigenita filia erat ei, ferè annorum duodecim, & ea moriebatur. Verum inter eundem, turbæ coarctabant eum.

Et mulier, quæ erat obnoxia profluuiò sanguinis, ab annis duodecim, quæ in medicos impenderat omnem substantiam, nec ab ullo potuerat curari, accessit retro, & tetigit fimbriam uestimenti eius: & confestim substitit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus: Quis est qui me tetigit? Negantibus autē omnibus, dixit Petrus, & qui cum illo erant: Præceptor, turbæ te comprimunt, & coarctant, & dicis: Quis me tetigit? Et dixit Iesus:

¶ Vel, uirtutē aliquā.

Tetigit me aliquis. Nam ego noui uim à me exiisse. Videns autem mulier, se nō latuisse, tremens uenit, prociditq; ante pedes eius, & ob quam causam tetigisset eum, indicauit ei coram toto populo, & quemadmodum confestim sanata fuisset.

At ipse dixit ei: Bono animo esto filia, fides tua te seruauit, uade cum pace. † Ad huc eo loquente, uenit quidā à principe synagogæ, dicens ei: Mortua est filia tua, ne uexes magistrum. Quo audito, respondit Iesus ei, dicens: Ne metue, crede tantum, & salua erit. Et quum uenisset in ædes, non permisit intrare quenquam, nisi Petrum & Iacobum, & Ioannem, & patrem & matrem puellæ. Flebant autem omnes, & plangebāt illam. At ille dixit: Ne flete, non est mortua, † sed dormit. Et deridebant eum, scientes esse mortuam. Ipse autem eiecit foras omnes, & appropinqua manu eius, clamauit, dicens: Puella, surge. Et reuersus est spiritus eius, & surrexit continuo. Iussitq; illi dari cibum. Et obtupuerunt parentes eius: ipse uero interdixit eis, ne cui dicerent quod factum erat.

Matth. 9. c
Marc. 5. c

Ioan. 11. b

CAP. IX.

A C Onuocatis autem duodecim, † dedit illis potestatem & auctoritatem in omnia dæmonia, & ut morbos sanarent. Et misit illos ad prædicandum regnū Dei, & sanandum agros. Et dixit illis: Nequid tuleritis in uiam, neque uirgam, neq; peram, neq; panem, neq; pecuniam, neq; binas tunicas habeatis. Et in quamcunq; domum intraueritis, illuc manete, & illinc exite. † Et quicunq; nō receperint uos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem ē pedibus uestris excutite, in testimonium aduersus illos. Egredientes autē nō transibant per castella, prædicantes euangelium, & curantes ubiq;.

Matth. 10. a
Marc. 3. b. &c
G. a

Act. 13. g

Matth. 14. a
Marc. 6. b

† Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo, & hæsitabat, eò quod dicebatur à quibusdam, Ioannē surrexisse à mortuis: à quibusdam uero, Heliam adparuisse: ab alijs autem, prophetam quempiam ex antiquis surrexisse. Et ait Herodes: Ioannem ego decollaui, quis est autem iste, de quo ego talia audio? Et quærebat uidere eum. † Cūq; reuersi apostoli, narrassent illi quæcunq; fecerant, adsumptis illis, secessit seorsum, in locum desertum ciuitatis, quæ uocatur Bethsaida. Quod quum cognouissent turbæ, sequutæ sunt illum, & excepit eos, & loquebatur illis de regno Dei: & eos, qui curatione indigebant, sanabat. Dies autem cœperat inclinare, cum accesserunt duodecim, & dixerunt illi: † Dimitte turbas, ut euntes in castella uillasq; uicinas diuertant & inueniant cibos, quia hic in loco deserto sumus. Dixit autem illis: Vos date illis quod edant. At illi dixerunt: Non sunt nobis plures quàm quinque panes, & duo pisces, nisi nos eamus, & emamus in omnem hunc populum cibos. Erant autem uirorū circiter quinque millia. Ait autē discipulis suis, facite ut discumbant in singulo quoq; discubitu,

Matth. 14. b
Marc. 6. d

Ioan. 6. a

Christus apostolos emittit. Herodes huius fama consternatur. Iesus quinque panibus cibatur aliquot millia hominū. Petrus hunc Christū esse fatetur: ille ad crucem hortatur: transformatur in monte: dæmoniacum ante incurabilem sanat: humilitatem suadet discipulis, & eosdem, quod altum suo nomine miracula edentem prohibuissent & uindictam spirarent, corripit. Ultimo de quibusdā hōc sequi uolentibus scribitur.

¶ Hebræa dicendi forma, qua monet ut uis tantū utantur cædibus.

¶ Vel, obibat uicinitatem.

¶ Perplexo animo erat, & ancipiti.

¶ Vel, cupiebat.

discubitu, quinquageni. Atque ita fecerunt: & curarunt ut omnes discubarent. Accep-
tis autem quinque panibus, & duobus piscibus, sublati in cœlum oculis, bene-
dixit illis, & fregit, distribuitque discipulis, ut adponerent turbæ. Et comederunt om-
nes, & saturati sunt. Et sublatum est, quod superfuit illis, fragmentorum cophini
duodecim. † Euenit quum solus esset orans, ut essent cum illo & discipuli, in-
terrogauitque illos, dicens: Quem me dicunt esse turbæ? At illi responderunt, & di-
xerunt: Ioannem Baptistam, alij autem Heliam, alij uero prophetam quēpiam de
antiquis resurrexisse. Dixit autem illis: Vos autem quem me esse dicitis? Respon-
dens Simon Petrus, dixit: Christum Dei. At ille comminatus illis, præcepit necui
dicerent hoc, dicens: Oportet filiū hominis multa pati, & reprobari à senioribus,
principibusque sacerdotum & scribis: & occidi, tertiūque die resurgere. Dicebat au-
tem omnibus: Si quis uult me subsequi, abneget semetipsum, & tollat crucē suam
quotidie, & sequatur me. Qui enim uoluerit animam suam seruare, perdet illam.
Qui uero perdiderit animā suā propter me, is seruabit eam. Quid enim utilitatis
consequitur homo, si lucretur uniuersum mundum, se autem ipsum perdat, aut ia-
cturam sui ipsius faciat? † Nam quem mei meorumque sermonum puduerit, huius
& filium hominis pudebit, quum uenerit in maiestate sua, & patris, sanctorumque
angelorum. * Dico autem uobis uere, sunt quidam hic stantes, qui non gustabunt
mortem, donec uideant regnum Dei. † Euenit autem post hæc uerba, circiter
diebus octo, ut adsumptis Petro, & Ioanne, & Iacobo, ascenderit in montē, ut ora-
ret. Et facta est, dum oraret, species uultus eius alia, & uestitus eius candidus ac re-
fulgens. Et ecce, duo uiri loquebantur cum illo, qui erant Moyses & Helias, qui ui-
si in maiestate, narrabant excessum eius, quem cōpleturus erat Hierosolymis. Pe-
trus uero, & qui cum illo erant, grauati erant somno. Experrecti autem uiderunt
maiestatem eius, & duos uiros, qui astabant illi. Porro autem, quum discede-
rent ab illo, ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hic esse, faciamus tria
tabernacula, unum tibi, & unum Moysi, & unū Heliae: nesciens quid diceret. Hæc
autem illo loquente, facta est nubes, & obumbravit eos: territi sunt autem in tran-
sibus illis in nubem. † Et uox facta est de nube, dicens: Hic est filius meus dilectus,
ipsum audite. Et dum ædita est uox, inuentus est Iesus solus, & ipsi tacuerunt, &
nemini enunciauerunt in illis diebus quicquam eorum quæ uiderant. † Euenit
autem postridie, descendentibus illis de monte, ut occurreret illi turba multa. Et
ecce, uir de turba exclamauit, dicens: Magister, obsecro te, respice filiū meum, quia
unicus est mihi: & ecce, spiritus corripit eum, subitoque clamat, & cōuellit eum cum
spuma: & uix discedit ab eo conterendo eum. Et rogauit discipulos tuos, ut ejce-
rent illum: & non potuerunt. Respondens autem Iesus, dixit: O natio incredula
& peruersa, usquequo ero apud uos, ac patiar uos? Adduchuc filium tuum. Ad-
huc autem accedente illo, lanauit illum dæmonium, & conuulsit. Increpauit autē
Iesus spiritum immundum, & sanauit puerum, reddiditque illum patri suo. Stupe-
bant autem omnes super magnificentia Dei. Sed omnibus mirantibus omnia
quæ faciebat, dixit discipulis suis: Accipite uos auribus uestris sermones istos. Fu-
turum est enim ut filius hominis tradatur in manus hominum. At illi non intelli-
gebant uerbum istud, & erat absconditum ab illis, ut non intelligerent illud. Et ti-
mebant eum interrogare de hoc uerbo. † Incidit autem disputatio inter eos: Quis
nam esset maximus eorum. At Iesus uidens disputationem cordis eorum, adpræ-
hendit puellum, & statuit illum iuxta se, aitque illis: Quicumque receperit puellū hunc
nomine meo, me recipit. Et quicumque me receperit, recipit eum qui misit me. Nam
qui minimus est inter omnes uos, hic erit magnus. Respondens autē Ioannes,
dixit: Præceptor, uidimus quendam sub nomine tuo ejcientem dæmonia: & pro-
hibuimus eum, quia non sequitur nobiscū. Et ait illi Iesus: Ne prohibueritis. Qui
fff

Matth. 16. a
Marc. 8. c

Matth. 10. d
Marc. 8. d
Luc. 12. a
1. Timoth. 2. b
* Matth. 16. d
Marc. 9. a
† Matth. 17. a
Marc. 9. a

Matth. 17. d
Marc. 9. c

Matth. 18. a
Marc. 9. c

† Vel, ferat.

† Id est, uitam.

† Vel, uoce iam ædis-
ta.

† Vel, diffidens.

† Disputatio
tionem & cogitatio-
nem significat: sed ex
alijs Euāgelistis colli-
gitur disputationem
fuisse.

† Scilicet te.

Euangelium

¹Id est, cum iam cederent dies, quibus per passionem erat in coelestem gloriam recipiendus.

²Et, redundat hic, ut sepe, more Hebraico.

³Hebraismus est, id est, prae se.

⁴Verbi interpretatio ne, facies eius erat proficiens Ierosolymam. Sed Hebraismus est. Aegre autem ferebant Samaritani quonquam ire Ierosolymam adoratum, cum uellent locum adorationi dicatum apud se esse. Ceterum ⁵ἡμεῖς, aliis legitur ⁶ἡμεῖς.

Iesus 70. emittit discipulos, & ingratis urbibus impietatem obicit, discipulos redeuntes humilitatis admonet & patrem suum celebrat. Legis peritum de maximo praecepto & proximi persona per similitudinem à latronibus uulnerati, instruit. Postremo Marthae cura domestica & Mariae circa sermones Christi studium describitur.

⁷Vel potius, ut transigam cum ijs, uel defungar, quod Germanice dicimus, das ich den abscheid mache.

⁸Siue inter uiam, inter eundem.

⁹Hebraismus est, id est, deditus paci: uel, capax pacis: ut alibi, filius gehennae, pro obnoxio gehennae.

¹⁰Verbi interpretatio ne, de domo in domum.

¹¹Vel, uobis: ut scilicet uobis habeatis.

¹²Vel, meditati fuissent respicientiam.

¹³Vel, sub nomine tuo.

¹⁴Vel, potentiam.

¹⁵Vel, demonia.

¹⁶Detexisti.

¹⁷Verbi interpretatio ne, coram te.

¹⁸Vel, detegere.

enim non est aduersum nos, pro nobis est. Porro autem, dum complerentur dies adsumptionis eius, ipse faciem suam obfirmavit ad proficiscendum Hierosolymam. Et misit nuncios ante conspectum suum, & profecti intrauerunt in uicem cum Samaritanorum, ut pararent ipsi. Et non receperunt eum, quia prae se ferebat se ire Hierosolymam. Eo autem uiso discipuli eius, Iacobus & Ioannes, dixerunt: Domine, uis dicamus ut ignis descendat de caelo, & consumat illos, quemadmodum & Helias fecit. Cōuersus autem Iesus, increpauit illos, dicens: Nescitis cuius spiritus estis uos. Filius enim hominis non uenit ad perdendum animas hominum, sed ad seruandum. Et profecti sunt in alium uicum. ¶ Euenit autem proficiscen-

Ioan. 4. a

Matth. 8. e

Matth. 9. d

Matth. 10. a

4. Reg. 4. e

Matth. 10. b

Matth. 11. c

Matth. 11. d

Matth. 13. b

Matth. 23. d

Mar. 12. g

CAP. X.
Post hæc autem designauit Dominus & alios septuaginta, misitque illos, binos ante faciem suam, in omnem ciuitatem & locum, quod erat ipse uenturus. Dicebat ergo illis: ¶ Messis quidem multa, sed operarii pauci. Rogate ergo dominum messis, ut extrudat operarios in messem suam. Abite, ecce, ego mitto uos sicut agnos inter lupos. Nolite portare sacculum, neque peram, neque calciamenta: ¶ & neminem per uiam salutaueritis. In quamcunque domum intraueritis, primum dicite: Pax huic domui. Et si ibi fuerit filius pacis, requiescet super illum pax uestra: sin minus, ad uos reuertetur. In eadem autem domo manete, edentes & bibentes quæ dantur ab illis. Dignus est enim operarius mercede sua. Ne transeatis de domo alia in aliam. Et in quamcunque ciuitatem intraueritis, & susceperint uos, edite quæ adponuntur uobis, & sanate ægros qui in illa sunt, & dicite illis: Adpropinquauit ad uos regnum Dei. ¶ In quamcunque autem ciuitatem intraueritis, & non susceperint uos, egressi in plateas eius, dicite: Etiam puluerem, qui adhæsit nobis de ciuitate uestra, extergimus in uos. Tamen hoc scitote, adpropinquasse uobis regnum Dei. Dico uobis, cum Sodomis in die illo tolerabilius agetur, quam cum illa ciuitate. ¶ Væ tibi Chorozaïn, uæ tibi Bethsaida: quia si in Tyro & Sidone æditæ fuissent uirtutes, quæ æditæ sunt in uobis, olim in cilicio & cinere sedentes, egissent poenitentiam. Sed cum Tyro & Sidone tolerabilius agetur in iudicio, quam uobiscum. Et tu Capernaum, quæ usque ad cælum elata es, usque ad infernum deprimèris. Qui uos audit, me audit: & qui uos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me. Reuersi sunt autem septuaginta cum gaudio, dicentes: Domine, etiam dæmonia subiiciuntur nobis per nomen tuum. Ait autem illis: Videbam Satanam, sicut fulgur de caelo, cadentem. Ecce, do uobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones, & super omnem uirtutem inimici, & nihil uobis nocebit. Veruntamen ob hoc ne gaudeatis quod spiritus subiiciuntur uobis: sed gaudete potius, quod nomina uestra scripta sint in cælis. ¶ Eadem hora exultauit spiritu Iesus, & dixit: Confiteor tibi pater, domine cæli & terræ, quod cælesti hæc sapiētes & prudētes, & reuelasti ea paruulis: sanè pater, quoniam sic complacitum est tibi. Omnia mihi tradita sunt à patre meo, & nemo scit quis sit filius, nisi pater: & quis sit pater, nisi filius, & cui uoluerit filius reuelare. ¶ Et cōuersus ad discipulos, seorsum dixit: Beati oculi, qui uident, quæ uos uidetis. Dico enim uobis, quod multi prophetae & reges uoluerunt uidere, quæ uos uidetis, & non uiderunt: & audire, quæ auditis, & non audierunt. ¶ Et ecce, quidā legisperitus

Deut. 10. a

Leuit. 19. c
Rom. 13. b

gisperitus surrexit, tentans illum, & dicens: Magister, quid faciendo uitam æternam consequar? At ille dixit ei: In lege quid scriptum est: quomodo legis? Ille respondens, dixit: Diliges Dominum Deum tuum ex toto cordo tuo, & ex tota anima tua, & ex totis uiribus tuis, & ex tota mente tua: & proximum tuum sicut teipsum. Dixitq; illi: Recte respondisti, hoc fac, & uiues. Ille autem uolens iustificare seipsum, dixit Iesu: Et quis est meus proximus? Respondens autem Iesus, dixit: Homo quidam descendebat ab Hierosolymis in Hiericho, & incidit in latrones, qui etiam despoliauerunt eum uestibus, ac uulneribus inflicis, abierunt, semimortuo relicto. Casu uero fortuito sacerdos quidam descendit eadem uia, uisusq; illo, præterijt. Similiter & Leuita, cum eo loci peruenisset, ut accessit, & uidit eum, præterijt. Samaritanus autem quidam iter faciens, uenit ad eum, & uiso eo, misericordia motus est, & accessit, obligauitq; uulnera eius, infundens oleum ac uinum, cumq; imposuisset illum in suum iumentum, duxit eum in diuersorium, et curam eius egit. Et postero die egrediens, depromptos duos denarios dedit hospiti, & ait ei: Curam illius habe, & quicquid præterea insumpseris, ego cum rediero, reddam tibi. Quis ergo horum trium uidetur tibi proximus fuisse illi, qui incidit in latrones? Et ille dixit: Qui exercuit misericordiam in illum. Ait igitur illi Iesus: Vade, & tu fac similiter. Euenit autem itinere faciundo ut ipse intraret in quoddam oppidulum, & mulier quædam, Martha nomine, excepit illud domum suam. Et huic erat soror, nomine Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat sermonem illius. Martha autem distrahebatur circa frequens ministeriū, quæ astitit, & ait: Domine non est tibi curæ, quod soror mea reliquit me, ut sola ministrarem? Dic ergo illi ut me adiuuet. Et respondens, dixit illi Iesus: Martha Martha, sollicita es, & turbaris circa multa: Atqui unum est necessariū. Maria bonam partem delegit, quæ non auferetur ab ea.

¹Vel, possidebo.

^mVel, passa est me solam ministrare?

CAP. XI.

Matth. 6. b

ET euenit, quum oraret quodam in loco, postquam cessauit, ut diceret quidam ex discipulis eius ipsi: Domine, doce nos orare, sicut & Ioannes docuit discipulos suos. Et ait illis: Cum oratis, dicite: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum: adueniat regnum tuum: fiat uoluntas tua, quemadmodum in cœlo, sic etiam in terra. Panem nostrum quotidianū da nobis quotidie. Et remitte nobis peccata nostra, siquidem & nos ipsi remittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo. Et ait illis: Quis uestrum habebit amicum, ad quem eat media nocte, & dicat illi: Amice, da mihi mutuo tres panes, quoniam amicus meus uenit de uia ad me, & non habeo, quod adponam illi: & ille intus respondens, dicat: Ne mihi molestus sis, iam ostium clausum est, & puelli mei mecum sunt in cubili, nō possum surgere, & dare tibi? Dico uobis, etiā si non surgat, & det illi, eò quod amicus eius sit, propter improbitatem tamē eius surget, ac dabit illi quocūq; habet opus. Et ego dico uobis: Petite, & dabitur uobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur uobis. Omnis enim qui petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur. Quis autē ex uobis pater, à quo si filius petierit panem, num lapidē dabit illi? Et si piscem, num pro pisce serpentē dabit illi? Aut si petierit ouē, num porriget illi scorpium? Si ergo uos, quum sitis mali, nostis bona dona dare liberis uestris: quanto magis pater cœlestis dabit spiritū sanctum petentibus ab ipso? Et eiiciebat dæmonium, illudq; erat mutū: quūq; eiecisset dæmoniū, loquutus est mutus. Et admiratæ sunt turbæ. Quidam autē ex eis dixerunt: Per Beelzebul principem dæmoniorū eiicit dæmonia. Et alij tentantes, signū de cœlo quærebant ab eo. Ipse aut, ut qui sciret cogitationes eorū, dixit eis: Omne regnū aduersus seipsum diuisum, desolatur, & domus super domū cadit. Quod si Satanas quoq; aduersus seipsum diuisus est, quomodo stabit regnū eius? Nā dicitis, per Beelzebul eiicere me dæmonia. Quod si ego per Beelzebul

^A Iesus orandi formulam præscribit & assidue orandum esse docet: dæmonium eiicit & per Beelzebul hoc eiicisse dicitur: sed calumnijs respondet: signum petentibus negat & animi sinceritatem commendat: à pharisæo inuitatus exterram illorum sanctimoniam & animum impiū corripit.

^B id est, propter improbiā, & instantem petitionem.

^D Duriusculus est sermo, sed è Græco adhuc scabrior: Quem autem ex uobis patrem poscet filius patre, &c. Pro eo quod est, quis uestri, si pater sit, & filius ab eo petat panem, an pro pane lapidē dabit?

^C Vel, secum ipse distinet.
^D Vel, Beelzebul præsidio.

Matth. 7. a
21. c
Marc. 11. c
Ioan. 14. b
Iacob. 1. a

Matth. 9. d
& 12. b
Marc. 3. c

Euangelium

*Diuina uirtute & potentia.
† Verbi interpretatio ne, in pace sunt.

981, pro al.

¶ Vel, poenitentia egerunt propter predicationem, &c.

*Theophylactus per
sa uera diuitias intel
ligit quæ cordibus a
uarorum insunt. Alij
hic præpositionem
uocis subintelligunt,
ut sit sensus, iuxta ea
quæ suppetunt, date,
&c. Possunt etiã rã
uocis, dici quæ in no
stra potestate sunt.
Alij rursus pro uocis
positum putant, q. d.
quæ facta sunt, reuo
cari nō possunt, illud
restat ut elemosynis
pēssetis rapinas, &c.
Ius, nam Hebræi iu
diciū uocant etiam
ius.
† Vel, cum patres ue
stri occiderint illos:
uel, quos patres ue
stri occiderunt.
¶ Id est, poena sangui
nis effusi.
¶ Annotat quod dicitur
cum multi unum in
terrogāt de diuersis,
quo ad hæsitacionem
adducere possunt: uel,
uerbis alicuius quasi
ab ore arreptis ali
quæ illaqueare, &c.

eijcio dæmonia, filij uestri per quem eijciunt: Ideo ipsi iudices uestrum erunt. Por
rò, si * digito Dei eijcio dæmonia, profecto peruenit ad uos regnum Dei. Cum
robustus armatus custodit atrium suum, † salua sunt ea quæ possidet. Vbi uero ro
bustior eo superueniens, uicerit eum, uniuersa arma eius aufert, in quibus confide
bat, & spolia eius distribuit. Qui non est mecū, contra me est: & qui non colligit
mecum, dispergit. Quū immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per lo
ca arentia, quærens requiem, & non inueniens, dicit: Reuertar domū meam, unde
exiui: & quum uenerit, inuenit eam scopis mundatam, atq; ornatam: tunc abit, &
adsumit septem alios spiritus, nocentiores se, & ingressi, habitant ibi. Et fiunt ex
trema hominis illius peiora primis. Porrò autē cum hæc diceret, extollens uo
cem quædā mulier de turba, dixit illi: Beatus uenter qui te portauit, & ubera quæ
suxisti. At ille dixit: Quinimò, beati qui audiunt uerbum Dei, & custodiunt illud.
Turbis autem confluentibus, cœpit dicere: Natio hæc mala est, signū quærit: † &
signum non dabitur ei, nisi signum Ionæ prophetæ. † Nam sicut fuit Ionas signum
Niniuitis, ita erit & filius hominis nationi istī. * Regina Austri surget in iudicio
cum uiris nationis huius, & condemnabit illos, quia uenit à finibus terræ, ut audiret
sapientiā Solomonis. Et ecce, plus quàm Solomon hoc in loco. Viri Niuitæ
surgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt illam, quia † resipuerunt ad
prædicationem * Ionæ. Et ecce, plus quàm Ionas hoc in loco. † Nemo lucernā
accendit, & in occulto ponit, neq; subter modium, sed super candelabrum, ut qui
ingrediuntur, lumen uideant. Lucerna † corporis, est oculus. Quum igitur oculus
tuus fuerit simplex, totum quoq; corpus tuum lucidum est: quod si malus fuerit,
etiam corpus tuum tenebrosum est. Vide ergo, ne lumen quod in te est, tenebræ
sint. Si ergo corpus tuum totum lucidum [fuerit,] non habens aliquam partē te
nebrosam, [sic] erit lucidum totum, ut quum lucerna fulgore illuminat te. Et
quum loqueretur, rogauit illum quidam pharisæus, ut pranderet apud se. Ingres
sus autem [Iesus] accubuit. Quod cum pharisæus uidisset, admiratus est, quod nō
prius lauisset ante prandū. Et ait Dominus illi: Nunc uos pharisæi, exteriora po
culi catiniq; mundatis, & quod intus est uestri, plenum est rapina, & malitia. Stula
ti, nōne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est, fecit? Veruntamen, † quæ
suppetunt, date elemosynam, & ecce, omnia munda sunt uobis. Sed uæ uo
bis pharisæis, quia decimatis mentham & rutam, & quoduis olus, & præteritis
* iudiciū & charitatem Dei. Hæc oportebat fecisse, & illa non omittere. † Væ
uobis pharisæis, quia diligitis primas cathedras in synagogis, & salutationes in
foro. Væ uobis scribæ & pharisæi, hypocritæ, quia estis similes monumentis,
quæ non adparent, quæ homines super ea ambulantes, nesciunt. Respondens
autem quidam ex legisperitis, ait illi: Magister, hæc dicens, etiam nos afficis contu
melia. At ille ait: Et uobis legisperitis uæ, † quia oneratis homines oneribus por
tatu difficilibus: & ipsi uno digito uestro, non attingitis onera. Væ uobis, quia
ædificatis monumenta prophetarum, † patres autem uestri occiderunt illos. Profe
cto testamini, & comprobatis facta patrum uestrorum, quoniam illi quidem eos
occiderunt, uos autem ædificatis eorum sepulchra. Propterea & sapientia Dei di
xit: Mittam ad illos prophetas, & apostolos, & ex illis [aliquos] occident & perse
quentur, ut requiratur † sanguis omnium prophetarū, qui effunditur à constitu
tione mūdi, à natione ista, à sanguine † Abel usq; ad sanguinē * Zachariæ, qui pe
riit inter altare & ædem. Profecto, dico uobis, requiretur ab hac natione. Væ
uobis legisperitis, quia tulistis clauem scientiæ, ipsi nō introistis: & eos qui introi
turi erant, prohibuistis. Hæc autem eo dicente illis, cœperunt legisperiti & phari
sæi grauitè insistere, & captiose interrogare eum de multis, insidiantes ei, & quæ
rentes aliquid uenari ex ore eius, quo accusarent eum.

CAP. XII.
Cum

Ionæ 2. 2

Math. 12. 6

* Ionæ 3. 2
† Math. 5. 2
Marc. 4. 2

Math. 6. 2

Math. 23. 2
Marc. 12. 2
Luc. 10. 2

Math. 23. 2

Gen. 4. 2
* 2. Par. 24. 2

Matth. 13. a
Marc. 9. b

* Matth. 10. c
Mar. 4. c

1. Tim. 2. b

Matth. 12. c
Marc. 3. c

Matth. 10. b
Marc. 13. b

Eccle 11. d

Psal. 54. d
Matth. 6. c
1. Pet. 5. b

Matth. 6. c

Matth. 24. d
Marc. 13. d

Cum autem conuenisset innumera turbæ multitudo, adeò, ut se inuicem conculcarent, cœpit dicere discipulis suis: Primum [†] caute uobisipis à fermento pharisæorum, quod est hypocrisis. Nihil autem contactum est quod non sit ^a detegendum, neq; occultum quod non sit cognoscendum. * Quapropter, quacūq; in tenebris dixistis, in lumine audientur: & quod in aurem loquuti estis in ^b cellis, prædicabitur in tectis. Dico autē uobis amicis meis: Ne terreamini ab his qui occidunt corpus, & post hæc non habent quod amplius faciant. Ostendā autē uobis quem timeatis. Timeate eum, qui postq; occiderit, habet potestatem coniiciendi in gehennā: certe dico uobis, hunc timeate. Nōne quinq; passeruli ueneūt minutis assibus duobus? & unus ex illis non est in obliuione corā Deo. Sed & pili capitis uestri omnes numerati sunt. Ne igitur metuatis, multis passeribus præstatis. **D**ico autem uobis: [†] Quicūq; cōfessus fuerit me coram hominibus, eum & filius hominis confitebitur coram angelis Dei. Qui autem negauerit me coram hominibus, abnegabitur coram angelis Dei. [†] Et quisquis dixerit dictū in filium hominis, remittetur illi: ei uero qui in spiritū sanctum ^c conuiciū dixerit, non remittetur. [†] Cum autē adduxerint uos ad synagogas, & ad magistratus ac potestates, ne solliciti sitis, quomodo aut quid respondeatis, aut quid dicatis. Spiritus enim sanctus docebit uos eadē hora, quæ dicenda sint. Ait autē ei quidā de turba: Magister, dic fratri meo, ut diuidat mecum hæreditatē. At ille dixit ei: Homo, quis me constituit iudicē aut diuisorē uobis? Dixitq; illis: Videte, & caute ab auaritia: quia non ^d in eo ut supersit cuiquam de facultatibus suis, uita ipsius est. Dixit autē similitudinem illis, his uerbis: Hominis cuiusdā diuitis uberes fructus ager attulit, & cogitabat apud se, dicens: Quid faciā? quia non habeo quò congregē fructus meos. Et dixit: Hoc faciā: Destruam horrea mea, & maiora extruam: & illuc congregabo omnes prouentus meos, & bona mea. Et dicā animæ meæ: [†] Anima, habes multa bona reposita in annos multos, requiesce, comede, bibe, gaude. Dixit autē illi Deus: Stulte, hac nocte animam tuam repetunt abs te: quæ uero parasti, cui cedent? Sic, qui ^e recondit sibiipso, nec est erga Deum diues. Dixitq; discipulis suis: [†] Ideo dico uobis: Ne solliciti sitis pro anima uestra, quid edatis: neq; pro corpore, quid induamini. Anima pluris est quàm cibus, & corpus pluris est, quàm indumentum. Considerate coruos, quia non seminant, neq; metunt: quibus non est ^f penarium, neq; ^g horreum, & Deus pascit illos. Quanto magis uos præstatis uolucris? Quis autem uestrum, ^h sollicitus potest adijcere ad staturam suam cubitum unum? Si ergo ne id quidem, quod minimum est, potestis, quid de cæteris solliciti estis? Considerate lilia, quomodo crescant: non laborant, neq; nent: dico autem uobis, nec Solomon in omni ⁱ gloria sua uestiebatur, sicut unum istorū. Si autem ^m gramen, quod hodie est in agro, & cras in dibanum mittitur, Deus sic uestit, quanto magis uos, o parum fidentes? Vos quoque ne quærat, quid esuri sitis, aut quid bibitori: ⁿ neq; curis suspendamini. Hæc enim omnia gentes mundi ^o inquirunt: pater autem uester scit uos istis indigere. Quin potius quærite regnū Dei, & hæc omnia adijcientur uobis. Ne timueris pusille grex, quia complacitū est patri uestro, dare uobis regnū. Vendite ^p quæ possidetis, & date eleemosynā. ^q Parate uobis [†] sacculos, qui non uetescunt, thesaurum inexhaustum in cœlis, quò fur non accedit, neq; tinea corrumpit. Vbi enim thesaurus uester est, ibi & cor uestrū erit. Sint lumbi uestri præcincti, & lucernæ accensæ: & uos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando reuertatur à nuptiis, ut quum uenerit & pulsauerit, confestim aperiant ei. Beati serui illi, quos cum uenerit dominus, inuenierit uigilantes. Amen dico uobis, præcinget se, & faciet illos discumbere, & ^r transiens ministrabit illis. Et si uenerit in secunda uigilia, siue in tertia uigilia uenerit, atq; ita inuenierit, beati sunt serui illi. [†] Hoc autē scitote, si scisset pater familiās,

fff 3

A Christus fermento pharisæorum abstinendum esse monet, nec eos metuendos qui corpus occidunt. Deinde auaritiā exemplis & parabolis ueritat. Vigilantiam docet per boni & mali serui similitudinem, & turbas propter hunc exorturas prædicit.

^a Vel, reuelabitur.

^b Vel, conclauibus.

^c Blasphemus fuerit.

^d Vel, in eo quod superest cuiquam, &c. Id est, nullius uita opus habet eo quod illi superest: uel, nullius uita opus habet, ut illi supersit aliquid.

^e Verbi interpretatio ne: quia non in eo, ut supersit cuiquam, uita eius est, ex facultatibus ipsius. Sed hoc pacto est hyperbatō, cuius sensus est: uita non opus habere superfluis.

^f Vel, recondit thesauros.

^g Id est, uita.

^h Vel, cella.

ⁱ Vel potius, repositorium.

^j Vel, curas agitando.

^k Id est, flores species pro genere, iuxta Hebraismum.

^l Vel, magnificentia.

^m Siue, herbam.

ⁿ Nolite in sublime attolli. Vel, ne curetis sublimia, *astronomica*, proprie est in dubio esse, & in incerto, ut quæ suspensa sunt & sublimia facile huc et illuc impelluntur, ita animus hominis qui in dubio est, & incertus, & huc atq; illuc fluctuat. Vel, ne impressiones æthereas spectetis, ac ab illis pendeatis.

^o Curant.

^p Vel, facultates uestras.

^q Verbi interpretatio ne, facite.

^r Vel, obambulando: uel, ultro citroq; eundo.

Euangelium

qua hora fur uenturus fuisset, uigilasset utiq; nec passus fuisset perfodiri domum suam. Et uos igitur estote parati, quia qua hora non putatis, filius hominis ueniet.

F Ait autem ei Petrus: Domine, nobis dicis istam parabolam, an etiam omnibus? Dixit autem Dominus: Quisnam est fidelis dispensator ac prudens, quem præficiat dominus famulatio suo, ut det [illi] in tempore demensum? Beatus ille seruus, quem cum uenerit dominus eius, inuenerit ita facientem: uere dico uobis,

Apoc. 16. 6

^aVel, omnibus facultatibus suis.

^a omnibus quæ possidet, præficiet illum. Quod si dixerit seruus ille in corde suo: Differt dominus meus reditum, coeperitq; percutere seruos & ancillas, & edere bibereq; & inebriari, ueniet dominus serui illius, die quo non expectat, & hora qua nescit, & diffecabit eum, partemq; eius cum infidis ponet. Ille autem seruus, qui cognouit uoluntatem domini sui, & non se præparauit, nec se gessit secundum uoluntatem eius, [plagis] uapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, uapulabit paucis. Porro, cuicumq; multum datum est, ab eo multum requiratur: & cui commiserunt multum, amplius petent ab eo. Ignem ueni missurus in terram, & quid uolo, si iam accensus est: Sed baptismo ^a opus est me baptizari, & quomodo coartor donec perficiatur? Putatis me pacem uenisse datum in terra? Non, dico uobis: sed dissidium. Erunt enim abhinc, quinque in domo una dissidentes: tres contra duos, & duo contra tres: dissidebit pater contra filium, & filius contra patrem, mater aduersus filiam, & filia aduersus matrem: socrus aduersus nurum suam, & nurus aduersus socrum suam. Dicebat autem & turbis: Cum uideritis nubem orientem ab occasu, statim dicitis: Imber uenit, & ita fit. Et cum [uideritis] Austrum flantem, dicitis: æstus erit, & fit. Hypocritæ, faciem terræ & cœli nostis iudicare, hoc autem tempus, qui fit, ut non diiudicetis? Cur autem & à uobis ipsis non iudicatis quod iustum est? Cum enim abis cum aduersario tuo ad magistratum, in uia da operam, ut libereris ab illo, ne forte pertrahat te ad iudicem, & iudex tradat te exactori, & exactor cōijciat te in carcerem. Dico tibi, nequaquā exibis inde, donec ultimū etiam minutum reddideris.

Matth. 10. d

Matth. 16. a
Marc. 9. b

Matth. 5. d

^aIesus exemplo illorum quos Pilatus occiderat & qui à turri obruti fuerant, tum sicus similitudine poenitentiam docet. Mulieri contractæ sabbato medetur. Regnum dei similibus adumbrat, ad uigiliam hortatur, Herodem uulpis nomine notat et de Hierosolymorum impietate conqueritur.

^aId est, quos Pilatus occiderat inter sacrificandum.

^aVel, quod hi debitorum fuerint.

^aAblaqueare aliās si loquū dicitur, quod fit, cum circum arbores fodimus, radices superiores recidimus ut magis fructificet.

^aSupple, bene erit: aut simile quippiam. Nam anitapodoton est, id est, oratio uno membro deficiens.

^aSpiritus infirmitatis, pro graui infirmitate.

^aVel, incurua.

XIII. Derant autem quidam eodem tempore, nuncium afferentes illi de Galilæis, quorum sanguinem Pilatus miscuerat cum sacrificijs ipsorum. Et respondens Iesus, dixit illis: Putatis hos Galilæos præ cunctis Galilæis peccatores fuisse, quia talia passi sunt? Non, dico uobis. Sed nisi resipueritis, omnes similiter peribitis. Aut, illos decem & octo, super quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos, putatis eos culpam commeritos fuisse ultra cunctos homines, habitantes Hierosolymis? Non, dico uobis. Sed, nisi resipueritis, omnes similiter peribitis. Dicebat & hanc similitudinem: Arborem fici habebat quidam, plantatam in uinea sua, uenitq; quærens fructum in illa, & non inuenit. Dixit autem ad uinitorem: Ecce, per tres annos uenio quærens fructum in ficu hac, & non inuenio: succide illam. Quorsum uel terram occupat? At ille respondens, dicit illi: Domine, sine illam & hoc anno, donec ablaqueauero illam, ac adiecero stercus, & si quidem ediderit fructum: si minus, in posterum succides eam. Docebat autem in una synagogarum sabbatis, & ecce mulier, quæ laborabat spiritu infirmitatis annos decem & octo: eratq; contracta, neque poterat erigere se omnino: quam cum uidisset Iesus, aduocauit eam, & dixit ei: Mulier, liberata es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus, & confestim erecta est: & glorificabat Deum. Respondens autem princeps synagogæ, indignans quod sabbato sanasset Iesus, dicebat multitudini: Sex dies sunt, in quibus oportet operari, in his ergo uenite, ut sanemini, & non die sabbati. Respondens autem illi Dominus, dixit: Hypocrita, unusquisque uestrum sabbato nonne soluit bouem suum, aut asinum à præsepi, & ducit aquatum? Hanc autem, filiam Abraham, quam adligauit Satanas, ecce, decem & octo annis non oportuit solui à uinculo isto die sabbati? Et quum hæc diceret, erubescere

D

Matth. 13. d
Marc. 4. e

Matth. 13. e

Matth. 7. b

Matth. 7. d

Psal. 6. e
Matth. 7. b
35. d

Matth. 19. d
10. b
Marc. 10. d

erubescabant omnes aduersarij eius: & omnis populus gaudebat super uniuersis, quæ cum gloria fiebant ab eo. Dicebat autem: † Cui simile est regnum Dei: & cui assimilabo illud: Simile est grano sinapis, quod acceptum homo misit in hortum suum, & creuit: & euasit in arborem magnam, & uolucres cœli nidulabantur in ramis eius. Et iterum dixit † Cui simile dicam regnum Dei: Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinæ sata tria, donec fermentatum est totum. Et transibat per ciuitates & castella, docens, & iter faciens Hierosolymam. Ait autem illi quidam: Domine, sunt ne pauci qui salutem consequuntur? Ille autem dixit illis: † Contendite intrare per angustam portam, quia multi, dico uobis, quærent intrare, & non poterunt. † Postquam autem surrexerit paterfamiliās, & clauferit ostium, & coeperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes: Domine, Domine, aperi nobis: & respondens, dixerit uobis: Nescio uos unde sitis: tunc incipietis dicere: Edimus coram te, & bibimus, & in plateis nostris docuisti. Et dicet: Dico uobis: Nescio uos unde sitis. † Discedite à me omnes, qui patrat is iniquitatem. Ibi erit fletus, & stridor dentium, cum uideritis Abraham, & Isaac, & Iacob, & omnes prophetas in regno Dei, uos autem expelli foras. Et uenient ab Oriente, & Occidente, & Aquilone, & Austro, & accumbent in regno Dei. † Et ecce, sunt postremi, qui erunt primi: & sunt primi, qui erunt postremi. Eodem die accesserunt quidam pharisæi, dicentes illi: Exi, & abi hinc, quia Herodes uult te occidere. Quibus ait: Profecti dicite uulpi illi: Ecce, eijcio dæmonia, & curationes perago, hodie & cras, & tertio die consummor. Veruntamen oportet me hodie, & cras, & perendie, ambulare: quia fieri non potest, ut propheta pereat extra Hierosolymam. Hierusalem, Hierusalem, quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui missi sunt ad te, quoties uolui congregare liberos tuos, quemadmodum auis nidum suum sub pennas, & noluitis? Ecce, relinquitur uobis domus uestra deserta. Dico autem uobis, non uidebitis me, donec uenerit tempus quo dicatis: † Benedictus, qui uenit nomine Domini.

CAP. XIII.

ET accidit, cum introisset in domum cuiusdam principis pharisæorum sabbato, ad capiendum cibum, ut ipsi obseruarent eum. Et ecce, homo quidam hydropicus erat ante illum. Et respondens Iesus, dixit legisperitis & pharisæis, dicens: Num licet sabbato sanare? At illi tacuerunt. Ipse uero adpræhensum sanauit eum, ac dimisit. Et respondens illis, dixit: Cuius uestrum asinus, aut bos in puteum cadet, ut non continuo extrahat illum die sabbati? Et non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam, intendens quomodo primos accubitus eligerent, dicens illis: Quum inuitatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbas in primo loco, ne quando honoratior te sit inuitatus ab illo, & cum uenerit is qui te & illum uocauit, dicat tibi: Da huic locum: & tunc incipias cum dedecore extremum locum tenere. Quin potius quum uocatus fueris, uade, accumbe in nouissimo loco, ut quum uenerit, qui te inuitauit, dicat tibi: † Amice, ascende superius: tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus. * Quia omnis qui se extollit, deijcietur: & qui se deijcit, extolletur. Dicebat autem & ei, qui ipsum inuitauerat: Quum facis prandium aut cœnam, ne uocato amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neque uicinos diuites: nequando & ipsi te uicissim inuitent, & fiat tibi compensatio. † Sed quando facis conuiuium, uoca pauperes, debiles, claudos, cæcos: & beatus eris, quia non possunt rependere tibi. Rependetur enim tibi in resurrectione iustorum. Cum audisset autem quidam de simul accumbentibus, dixit ei: Beatus, qui comedit panem in regno Dei. At ipse dixit ei: † Homo quidam adparauerat cœnam magnam, & uocauit multos, misitque seruum suum hora cœnæ, ut diceret inuitatis: Venite, quia iam parata sunt omnia. Et coeperunt

^aVel, sanationes perficio.
^bVel, non usu uenit prophetam perire.

^cId est, pullos suos: continens pro contentis.

^dCelebrandus, aut, felix.

^AHydropicus Christus sabbato sanat & inanem accubitus gloriam prohibet, admonens simul qui nam inuitati sunt, et parabolam de inuitatis nuptias spernentibus recenset. Postremo diligentem rerum omnium præmeditationem & renunciationem bonorum omnium à sectatoribus suis requirit.

^BVel, qui non. Et enim ex Hebraismo est.

^bVel, humiliabitur.
^cVel, humilem facit.

^dVel, retributio.

Euangelium

simul omnes excusare. Primus dixit ei: Villam emi, & necesse mihi est exire, & uide illam: rogo te, habe me excusatum. Et alter dixit: Iuga bouum emi quinque, & eo ad probandum illa: rogo te, habe me excusatum. Et alius dixit: Vxorem duxi, & ideo non possum uenire. Ac reuersus seruus, renunciauit hæc domino suo. Tunc iratus paterfamiliās, dixit seruo suo: Exi cito in plateas, & uicos ciuitatis, & pauperes, ac debiles, claudosque, & cæcos introduchuc. Et ait seruus: Domine, factum est ut imperasti, & adhuc locus superest. Et ait dominus seruo: Exi in uias & sepes, & compelle intrare, ut impleatur domus mea. Dico enim uobis, neminem uiro-
rum illorum, qui uocati sunt, gustaturum cenam meam. Comitabantur autem eum turbæ multæ, & conuersus dixit illis: ^f Si quis uenit ad me, nec odit patrem suum ac matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, præterea autem & ^f animam suam, non potest meus esse discipulus: & quisquis non baiulat crucem suam, & subsequitur me, non potest meus esse discipulus. Quis enim est ex uobis, qui uelit turrin ædificare, quin prius sedens computet sumptus, an habeat quibus opus est ad consummationem: ne postquam posuerit fundamentum, nec potuerit perficere, omnes qui uiderint, incipiant illudere ei, dicentes: Hic homo cœpit ædificare, nec potuit consummare? Aut quis rex proficiscens ad committendum prælium aduersus alium regem, non sedens prius consilium init, an possit decem milibus occurrere ei, qui cum uiginti milibus eum adoritur? Alioqui dum ille adhuc longe abest, legatione missa, petit ea quæ ad pacem pertinent. Sic ergo omnis ex uobis, qui non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus. Bonus est ^f sal, si uero sal infatuatus fuerit, quo cōdinetur? Neque in terram, neque in sterquilinum utilis est, foras proijciunt illum. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

CAP. XV.

A Ccedebant autem ad eum omnes publicani & peccatores, ut audirēt illum: & murmurabant pharisæi ac scribæ, dicentes: Hic peccatores recipit, ac cibum capit cum illis. Dicebat autem illis parabolam hanc, dicens: ^f Quis ex uobis homo qui habeat centum oues, & perdiderit unam ex illis, non relinquit nonagintanouem in deserto, & abit ad illam quæ perdita est, donec inueniat eam? Et quum inuenerit eam, imponit in humeros suos gaudens, ueniensque domum conuocat amicos & uicinos, dicens illis: ^f Congratulamini mihi, quia inueni ouem meam, quæ fuit perdita. Dico uobis, tale gaudium fore in cœlo super uno peccatore resipiscente, [magis] quàm super nonagintanouem iustis ^f qui non indigent ^a poenitentia. Aut quæ mulier habens drachmas decem, si perdiderit drachmam unam, nonne accendit lucernam, & uerrit domum, quærítque diligenter, donec inueniat? Et quum inuenerit, conuocat amicas & uicinas, dicens: Congratulamini mihi, quia inueni drachmam, quam perdideram. ^b Tale dico uobis gaudium fit coram angelis Dei super uno peccatore resipiscente. Ait autem: Homo quidam habuit duos filios, & dixit adoleſcēti-
or illorum patri: Pater, da mihi portionem substantiæ quæ mihi cædit. Et diuisit illis facultates. Ac post dies non multos, quum omnia cōtraxisset adoleſcēti-
or filius, peregre profectus est in regionem longinquam, & ibi dissipauit substantiam suam, uiuendo luxuriose. Cumque omnia consumpſisset, orta est fames ualida in regione illa. Et ipse cœpit egere, & profectus adiunxit se uni ciuium regionis illius: atque is misit illum in agros suos, ut pasceret porcos. Et cupiebat implere uentrem suum de filiquis, quibus porci uescebantur. Neque quisquam illi dabat. In se autem reuersus, dixit: Quam multi mercenarij patris mei abundant panibus, ego uero fame pereor? Surgam, & ibo ad patrem meum, & dicam ei: Pater, peccaui in cœlum, & coram te, iam non sum dignus qui uocer filius tuus, fac me sicut unum de mercenarijs tuis. Et surgens, uenit ad patrem suum. Cum autem adhuc longe abesset, uidit illum pater ipsius, & misericordia motus est, accurrensque

^f id est, uitam.

^a Vel, uenit post me.

^b Vel, tendit aduersus ipsum.

^a Redarguens Christus simulatam pharisæorum sanctimoniam, per ouis perditæ, drachmæ amissæ & filij prodigi parabolas ostendit, deum non mortem peccatoris sed resipiscētiā quærere.

^a Vel, resipiscētiā.

^b Vel, lra

^c Vel, parē alicui mercenarij tuorum.

Matth. 10. d
16. d
Marc. 9. d

Matth. 5. b
Marc. 9. g

Matth. 19. b

1. Pet. 1. b

Luc. 5. d

accurrensq; se coniecit in collū eius, & deosculatus est eum. Dixitq; ei filius: Pater, peccaui in cœlum & coram te, neq; posthac sum dignus qui uocer filius tuus. Dixit autem pater seruis suis: Proferte stolam illam primam, & induite illum, & date annulū manu eius, & calciamenta pedibus: & eductū uitulū illum saginatū ma-
ctate, sumptisq; epulis, lætemur, quia hic filius meus mortuus erat, & reuixit: per-
ditus erat, & inuentus est. Et coeperunt lætari. Erat autem filius eius senior in agro. Cumq; ueniret, & adpropinquasset domui, audiuit concentum & choros, & aduocatum unum de seruis suis, interrogauit, quid sibi uellent illa. At is dixit illi: Frater tuus uenit, & ma-
ctauit pater tuus uitulū illum saginatum, quod inco-
lumem illum receperit. Iratus est autem, & nolebat ingredi. Pater ergo illius egres-
sus, rogabat illū: At ille respondens, dixit patri: Ecce, tot annis seruiō tibi, nec un-
quam præceptū tuum transgressus sum, nec mihi unq; dedisti hæc, ut cū amicis meis lætarer. Postq; autē filius tuus hic, qui deuorauit facultates tuas cum mere-
tricibus, uenit, ma-
ctasti illi uitulū illum saginatum. At ille dixit ei: Fili, tu semper me cum es, & omnia mea tua sunt. Lætari autē & gaudere oportebat, quia frater tuus hic mortuus erat, & reuixit: perditusq; erat, & inuentus est.

CAP. XVI.

Dicebat autem & discipulis suis: Homo quidā erat diues, qui habebat dispē-
satorē: & hic delatus est apud illum, ut qui dissiparet bona ipsius. Et uoca-
uit illum, & ait illi: Quid hoc audio de te? Redde rationem dispensationis tuæ: nō enim poteris posthac fungi dispensatione. Dixit autē dispensator apud se: Quid faciam? quia dominus meus aufert à me dispensationem. Fodere non ualeo, men-
dicare erubescō. Scio quid faciā, ut quum amotus fuero à dispensatione, [sint qui] recipiant me in domos suas. Cōuocatis itaq; singulis debitoribus domini sui, dicebat primo: Quantū debes dño meo? At ille dixit: Centum batos olei. Dixitq;
illi: Accipe libellū tuum, & sede cito, & scribe quinquaginta. Deinde alteri dixit: Tu uero quantū debes? Qui ait: Centū coros tritici. Et ait illi: Accipe libellū tuū, & scribe octoginta. Et laudauit dominus dispensatorē iniquū, quod prudenter fecisset. Quia filij huius sæculi prudentiores sunt filijs lucis, in natione sua. Et ego uobis dico: Parate uobis amicos ex mammona iniquo, ut quū defeceritis, recipiāt uos in æternæ tabernacula. Qui fidelis est in minimo, & in multo fidelis est: & qui in minimo iniquus est, etiā in multo iniquus est. Si ergo in iniquo māmona fideles non fuistis, quod uerū est, quis credet uobis? Et si in alieno fideles nō fuistis, qd uestrū est, quis dabit uobis? Nemo seruus potest duobus dominis seruire. Aut enim unum odio habebit, & alterum diligit: aut unī adhærebit, & alterū contemnet. Non potestis Deo seruire, & mammonæ. Audiebant autē hæc omnia & pharisæi, qui erant auari, & deridebant illū. Et ait illis: Vos estis ij, qui iustificatis uos ipsos coram hominibus, Deus autē nouit corda uestra. Quia quod inter homines excelsū est, abominandum Deo est. Lex & prophetæ usq; ad Ioannem, ab eo tempore regnū Dei annūciatur: & qui uis in illud uim facit. Facilius est autem cœlū & terram præterire, quā legis unum apicem intercidere. Quisquis repudiat uxorem suam, & alteram ducit, adulterium committit: & qui repudiatam à uiro ducit, adulterium committit. Homo quidā erat diues, qui induebatur pur-
pura & bysso, & epulabatur quotidie splendide. Erat autem quidam mēdicus, no-
mine Lazarus, qui iacebat ad iā uam eius hulcerosus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis. Sed & canes ueniebant, ac lingeabant hulcera eius. Accidit autem, ut moreretur mendicus, & deportaretur ab angelis in sinum Abra-
hæ. Mortuus est autem & diues, ac sepultus est. Atq; in tartaro, sublati oculis suis, cum esset in tormentis, uidet Abraham eminus, & Lazarum in sinu eius, & ipse clamans, dixit: Pater Abraham, miserere mei, & mitte Lazarum, ut intin-
gat extremitatē digiti sui in aquam, ac refrigeret linguam meam, quia crucior.

^b Vel, sacrificare.

^c Vel, sacrificauit.

^f Concoxit, turpiter prodegit.

^A Proponit Iesus de iniquo dispensatore parabola: fidem docet & beneficentiam: auariciam prohibet & adulterium. Verbi diuini certitudinem indicat. Postremo diuitis & Lazari parabola adiungit.

^a Filij huius sæculi, Hebraismo dicuntur huic sæculo dediti, & obnoxij: ut filij lucis, luci dediti.

^b Vel, in suo genere. Verum de more Hebraico, pro sincero, integro, & incorrupto ponitur. Opponitur enim iniquo.

^d Id est, Pluto, & diuitijs.

^e Vel, execrationi est deo.

Math. 6. c

Math. 11. b

Math. 5. e
1. Cor. 7. b
Marc. 10. b

Euangelium

in hac flamma. Dixit autem Abraham: Fili, recordare te recepisse bona tua in uita tua, & Lazarum similiter mala: nunc autem hic solatio fruitor, tu uero cruciaris. Et super hæc omnia, inter nos & uos hiatus ingens firmatus est, ut hi qui uolunt hinc transire ad uos, non possint, neque isthinc huc transcendere. Ait autem: Rogo ergo te pater, ut mittas eum in domum patris mei: habeo enim quinque fratres, ut testificetur illis, ne & ipsi ueniant in hunc locum cruciatus. Ait illi Abraham: Habent Moysen ac prophetas, audiant illos. At ille dixit: Non, pater Abraham, sed si quis ex mortuis ierit ad eos, resipiscant. Dixit autem illi: Si Moysen & prophetas non audiunt, neque si quis ex mortuis resurrexerit, credent. **CAP. XVII.**

^f Vel potius, persuadebitur illis.

^A Offendicula prohibet & fidei uirtutem indicat meritorumque nostrorum inertiam: decem leprosos mundat: deinde regnum dei iam aduenisse & qualis filij hominis aduentus futurus sit, edocet.

^a Vel, ponatur circa.

^b Id est, moro arbori.

^c Vel, accede.

^d Vel, gloriose prædicans.

^e Vel, temporibus.

^f Vel, ostendendus est, uel, reuelatur.

^g Vel potius, retro. Nam sic ratiō omnia, locutio aduerbialis est, nil aliud significans quam retro.

A It autem discipulis: Fieri non potest, quin ueniant offendicula: uae tamen illi per quem ueniunt. Expedit ei, si mola asinaria^a cōplectatur collum eius, & proiectus sit in mare, magis quam ut offendiculo fuerit uni ex pusillis istis. Caue te uobis. Si peccauerit in te frater tuus, increpa illum: & si poenituerit, remitte illi. Et si septies in die peccauerit in te, & septies in die cōuersus fuerit ad te, dicens: Poenitet me, remittes illi. Et dixerunt apostoli Domino: Adauge nobis fidem. Dixit autem Dominus: Si haberetis fidem, instar grani sinapis, dixissetis huic^b sycamino: Eradicator, & transplantator in mare, & obedisset uobis. Quis autem uestrum est, qui habens seruum arantem aut pascentem, regresso ab agro, dicat: Statim^c perge, & accumbe, ac non potius dicat illi: Para quod coenem, & præcinge te, ac ministra mihi, donec edero & bibero, & deinde edito & bibito tu? Num gratiam habet seruo illi, quia fecit quæ ei imperata fuerant? Non, puto. Sic & uos, quum feceritis omnia, quæ præcepta sunt uobis, dicite: Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus. Et euenit, dum iret Hierosolimam, ut ipse transiret per mediā Samariam & Galilæā. Et quum ingrederetur quendam uicum, occurrerunt ei decem uiri leprosi, qui steterunt procul, intentaque uoce, dixerunt: Iesu præceptor, misere re nostri. Quos ut uidit, dixit illis: Profecti, ostendite uos sacerdotibus. Euenitque ut inter abeundum, mundati sint. Vnus autem ex illis, ut uidit se mundatum esse, regressus est, cum uoce magna glorificans Deum: & procidit in faciem ad pedes eius, gratias agens ei. Et hic erat Samaritanus. Respondens autem Iesus, dixit: Nonne decem mundati sunt? Nouem autem illi ubi? Non sunt reperti qui redierint, ut darent gloriam Deo, nisi hic alienigena. Et ait illi: Surge, uade, fides tua te seruauit. Interrogatus autem à pharisæis, quando uenturum esset regnum Dei, respondit eis, & dixit: Non ueniet regnum Dei cum obseruatione, neque dicent: Ecce hic, aut: Ecce illic. Ecce enim regnum Dei intra uos est. Dixit autem discipulis: Venient dies, quando desiderabitis unum diem filij hominis uidere, nec uidebitis. Et dicent uobis: Ecce hic, ecce illic. Ne eatis, neque sectemini. Nam sicut fulgur fulgurando est regione, quæ sub cælo est, in alteram quæ sub cælo est relucet regione, ita erit filius hominis in die suo. Sed prius oportet illum multa pati, & reprobari à natione hac. Et sicut accidit in diebus Noe, ita erit & in diebus filij hominis. Edebant, bibebant, uxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum usque diem, quo intrauit Noe in arcam, uenitque diluuium, & perdidit omnes. Consimiliter etiam ut accidit in diebus Lot. Edebant, bibebant, emebant, uendebant, plantabant, ædificabant: cæterum quo die exiit Lot à Sodomis, pluit ignem & sulphur de cælo, & perdidit omnes. Simili modo feres habebit, qua die ostenditur filius hominis. Illo die, qui fuerit in tecto, & uasa eius in domo, ne descendat ad tollendum illa: & qui in agro, similiter non redeat ad relicta. Memores autem estote uxoris Lot. Quicumque quaesierit animam suam seruare, perdet illam: & quicumque perdidit illam, uitam illi parabit. Dico uobis: In illa nocte erunt duo in lecto uno, unus adsumetur, & alter relinquetur. Duæ erunt molæ simul, una adsumetur, & altera relinquetur. Et respondentes dixerunt illi: Vbi Dñe? Qui dixit illis: Vbi cumque fuerit corpus, illuc cōgregabuntur & aquæ. **XVIII.** Dicebat

Matth. 23. a
Marc. 9. f

Matth. 19. b
Leuit. 19. d
Eccli. 19. b

Leuit. 24. a

Matth. 24. b
Marc. 13. c

Gen. 7. b
Matth. 24. d
Gen. 19. e

† Gen. 19. e
* Matth. 10. d
Marc. 8. d
Luc. 9. c
Ioan. 12. d
† Matth. 24. e
1. Thess. 4. d

1. Thes. 5. d
Eccli 18. c

Dicebat autem & parabolā eis, huc spectantem, [†]quod oporteat semper orare, nec defatigari, dicens: Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui Deum non timebat, nec hominem reuerbatur. Vidua autē quaedam erat in ciuitate illa, & ueniebat ad eū, dicens: Vindica me de aduersario meo. Et nolebat aliquandiu. ^aTandem autem dixit apud se: Quanquam Deum non timeo, nec hominem reuereor, tamē quia molesta est mihi hæc uidua, uindicabo illā, ne tandē ueniat, & ^bsuggillet me. Ait autem Dominus: Audite quid iudex iniquus dicat. Deus autem non uindicabit electos suos clamantes ad se die ac nocte, ^cetiā si longa patientia utatur super illis: Dico uobis, persecuturum esse uindictam illorum ^dceleriter. Veruntamen, filius hominis quū uenerit, nū inueniet fidē in terra? Dixit autē & ad quosdam, qui in se confidebant, ^equod essent iusti, & aspernabantur ceteros, parabolā istam: Duo homines ascenderunt in templū, ut precarentur, unus pharisæus, & alter publicanus. Pharisæus stans, hæc apud se orabat: Deus, gratias ago tibi, quod non sum quales ceteri homines, raptores, iniusti, adulteri, qualis etiā hic publicanus. Ieiuno bis ^fin sabbato, decimas do omniū quæ possideo. ^gEt publicanus procul stans, nec oculos uolebat ad cælū attollere, sed percutiebat pectus suū, dicens: Deus, propitius esto mihi peccatori. Dico uobis: Descendit hic iustificatus domū suam, ^hmagis quā ille. ⁱQuia omnis, qui se extollit, humiliabitur: & qui se humiliat, extolletur. [†]Adferebant autē ad eum & infantes, ut eos tangeret. Quod cum uiderēt discipuli, increpabāt illos. Iesus autē aduocatis illis, dixit: Sinite pueros uenire ad me, & ne prohibeatis eos. Talium enim est regnū Dei. Amen dico uobis: quicumq; non acceperit regnū Dei ueluti puellus, non intrabit in illud. [†]Et interrogauit eum quidam princeps, dicens: Magister bone, quid faciēdo consequar uitam æternam? Dixit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum? Nemo bonus, nisi unus Deus. Præcepta nosti. [†]Non committes adulterium. Non occides. Non facies furtum. Non falsum testimonium dices. Honora patrem tuum, & matrem tuam. At ille ait: Hæc omnia seruauī à iuuentute mea. Quo audito Iesus, ait ei: Adhuc unum tibi deest. Omnia quaecunq; habes, uende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in coelo, & ueni sequere me. His ille auditis, mœrore affectus est, quia prædiues erat. Videns autem Iesus illum mœrore affectum, dixit: Quam ^kdifficile qui pecunias habent, in regnum Dei intrabūt. Facilius est enim camelum per foramen acus transire, quā diuitem intrare in regnum Dei. Quod qui audierant, dixerunt: Et quis potest salutem consequi? At ille ait: Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum. Ait autem Petrus: Ecce, nos reliquimus omnia, ac sequuti sumus te. Ille uero dixit eis: Amen dico uobis, nemo est qui reliquit domū, aut parētes, aut fratres, aut uxore, aut liberos propter regnum Dei, qui non recepturus sit multo plura in tempore hoc, & in saculo uenturo, uitā æternā. [†]Adsumptis autē duodecim, ait illis: Ecce, ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas, [de] filio hominis. Tradetur enim gētib; & illudetur, & cōtumelijs afficietur, cōspueturq;: & postquam flagellauerint, occident eum, ac die tertia resurget. [†]Et ipsi nihil horum intellexerunt, eratq; uerbum istud absconditum ab eis, nec intelligebant quæ dicebantur. [†]Euenit autem cum adpropinquaret Hiericho, ut cæcus quidam sederet iuxta uiam, mendicans: & quum audiret turbam prætereuntem, interrogabat, quid hoc esset. Cum autem retulissent ei, Iesum Nazarenum præterire, clamauit, dicēs: Iesu fili Dauid, miserere mei. Et qui præibant, increpabant eum, ut taceret. Ipse uero multo magis clamabat: Fili Dauid, miserere mei. Stans autem Iesus iussit illum adduci ad se. Et quum adpropinquasset, interrogauit illum, dicens: Quid tibi uis faciam? At ille dixit: Domine, ut uisum recipiam. Et Iesus dixit ei: Recipito uisum, fides tua te saluum reddidit. Et confestim uisum recepit, & sequebatur illum, ^lglor

A Semper orandum esse iudicis & uiduæ parabolā docet, & nimia opem in fiduciā pharisæi & publicani exemplo corripit: manus imponit pueris & iuuenem operibus tuendum omnibus uenditis se sequi iubet, ostendens quanta sit diuitiarum ad salutem cōsequendam incommoditas de quæ se sequentium præmia. Mortem suam prædicat & cæco uisum restituit.

^aVel, postea. ^bImmediatē derogat ac uituperet.

^cId est, etiam si diu differat uindictam illorum.

^dId est, celeriter, & breui temporis spacio, non autem breui ab hinc tempore, siue intra breue tempus.

^eVel, quasi. ^fId est, in hebdomada, quæ etiā Leuit. 23. sabbatum dicitur.

^gEt, pro at. Hebraismus.

^hVel, præ illa.

ⁱVel, at.

^lVel, gloria extollēs.

*Matth. 23. b
Luc. 14. c
†Matth. 19. b
Marc. 10. b

Matth. 19. b
Marc. 10. b

Exod. 20. c

Matth. 20. b
Marc. 10. d

Matth. 20. d
Marc. 10. g

Euangelium

CAP: XIX:

¹Vel, laudauit deum.
Zachæus Christum su-
scipit. Talentorum para-
bola describitur. Chri-
stus a seculo uetus Hiero-
solymam petit, urbis ca-
sum desit & uendentes
templo eiicit.
²Vel, cupiebat.

³In culpam illud uo-
cabant, quod diuersi-
tisset ad palam flagi-
tiosum hominem.
⁴Vel, si quæquâ frau-
dauit: uel, si quicquâ
delationibus, uel ma-
lis artibus cuiquam
extorserit.
⁵Continens pro con-
tento, id est, imita-
trix Abrahæ, per obe-
dientiam fidei.
⁶Adiciens dixit, He-
braismus est.
⁷Vel, ostenderetur.
⁸Vel, ut ueniret in
possessionem regni.
⁹Vel, super nos.

¹⁰Verbi interpretatio
ne, Et quare. Sed He-
braismus est, coniun-
ctio una copulatiua
uice multarum.
¹¹Vel, super se.

¹²Vel, cliuuium.

¹³Id est, factis potenti-
bus.
¹⁴Id est, celebrandus,
felix, beatus.

¹⁵Vel, defleuit eam.

rificans Deum. Et omnis populus ut uidit, ¹dedit laudē Deo. **CAP: XIX:**
ET ingressus, perambulabat Hiericho. Et ecce, uir nomine Zachæus, atque is
princeps erat publicanorum, & idem erat diues, & ²quærebat uidere Iesum,
quis esset: nec poterat præ turba, quod statura pusillus esset. Et cum præcurris-
set ascendit in arborem ficomorum, ut uideret eum: nam illac erat transiturus.
Cumq; uenisset ad eum locum, suspiciens Iesus, uidit illum, dixitq; ei: Zachæe, fe-
stinanter descende, hodie enim domi tuæ oportet me manere. Et festinans descen-
dit, & excepit illum gaudens. Quod cum uiderent omnes, murmurabant, ³dicen-
tes: ingressum esse, apud hominem peccatorem diuersaturum. Stans autē Za-
chæus, dixit Domino: Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperi-
bus, & si quid cuiquam per calumniam eripui, reddo quadruplum. Ait autem ei
Iesus: Hodie salus domui huic obtigit, eò quod & ipsa filia sit Abrahæ. ⁴Venit
enim filius hominis quæsitum, & seruatum quod perierat. Hæc illis audienti-
bus, insuper dixit parabolam, eò quod esset propè Hierosolymam, quodq; existi-
marent fore, ut confestim regnum Dei ⁵palam fieret. Dixit ergo: ⁶Homo quidam
genere clarus, profectus est in regionē longinquam, ⁷ut acciperet sibi regnum, ac
reuertetur. Vocatis autē decem seruis suis, tradidit eis decem minas, & ait illis:
⁸Negociemini, donec ueniam. Ciues autem eius oderant eum, miseruntq; legatio-
nem post illum, dicentes: Nolumus hunc regnare ⁹in nobis. Et euenit, cum re-
disset accepto regno, ut iusserit seruos illos uocari ad se, quibus dederat pecuniā,
ut cognosceret quid quisq; negociando confecisset. Accessit autē primus dicens:
Domine mina tua, decem minas acquisiuit. Et ait illi: Euge bone serue, quia in mi-
nimo fuisti fidelis, habeto potestatem in decē ciuitates. Venitq; secundus, dicens:
Domine, mina tua confecit quinq; minas. Et huic ait: Et tu præfectus esto quinq;
ciuitatibus. Et alius uenit dicens: Domine ecce mina tua, quam habui repositā in
sudario. Timui enim te, quod homo austerus sis: tollis quod non posuisti, & me-
tis quod non seminasti. Dicit ei: Ex ore tuo te iudicabo, serue male. Sciebas me ho-
minem austum esse, tollentem quod non posui, & metentē quod non semina-
ui: ¹⁰quare ergo non dedisti pecuniā meam ad mēsam, & ego ubi uenissem cum
usura utiq; exegissem illam. Et adstantibus dixit: Auferte ab illo minā, & date
illi, qui decem minas habet. Et dixerunt ei: Domine, habet decē minas. Dico enim
uobis, ¹¹omni habenti dabitur: ab eo autem qui nō habet, etiam quod habet, aufe-
retur. Cæterū inimicos meos illos, qui noluerunt me regnare ¹²in se, adducite huc,
& interficite ante me. Et his dictis, ibat pergendo, ascendens Hierosolyma. ¹³*Por-
rò autem, quum adpropinquasset ad Bethphage & Bethaniam, iuxta montē, qui
uocatur Oliuarum, misit duos discipulorum suorum, dicens: Abite in castellum,
quod est ex aduerso, in quod introeuntes, inuenietis pullum alligatum, in quo ne-
mo unquam hominum sedit: soluite illum, & adducite. Et si quis uos interrogaue-
rit: Quare soluitis? Sic dicetis ei: Quia Dominus eo opus habet. Abierunt autē
qui missi erant, & inueniunt sicut dixerat illis. Soluentibus autem illis pullum,
dixerunt domini eius ipsis: Quare soluitis pullum? At illi dixerunt: Quia Domi-
nus eo opus habet. Et duxerunt illum ad Iesum. Iniectisq; uestimentis suis super
pullum, imposuerunt Iesum. ¹⁴*Proficiscente autem illo, substernebant uestimenta
sua in uia. Et quum adpropinquaret iam ad ¹⁵descentum montis Oliuarum, cœ-
perunt omnis multitudo discipulorum gaudentes laudare Deum uoce magna, su-
per omnibus, quas uiderant, ¹⁶uirtutibus, dicentes: ¹⁷Benedictus, qui uenit rex no-
mine Domini: pax in cœlo & gloria in altissimis. Et quidam pharisæorum & tur-
ba dixerunt illi: Magister, increpa discipulos tuos. Quibus respondens, ipse ait:
Dico uobis, si hi tacuerint, mox lapides clamatueros. Et ut adpropinquauit, ui-
dens ciuitatē, ¹⁸fleuit super illa, dicens: O si cognouisses & tu, & quidem hoc die
tuo.

Matth. 18. b

Matth. 25. b

Matth. 23. b
25. c
Marc. 4. c
Luc. 8. c
*Matth. 21. a
Marc. 11. a

Ioan. 12. b

tuo, quæ ad pacem tuam [pertinent curares.] Nunc autem occultata sunt ab oculis tuis. [†] Quia superueniēt tibi dies, cū circundabūt te inimici tui uallo, & cingent te, & ^p coangustabunt te undiq; & solo æquabūt te, & filios tuos, qui in te sunt. Et non relinquent in te lapidem super lapidē, eò quod non ^a cognoueris tempus uisionis tuæ. [†] Et ingressus templū, cœpit eiicere uendentes in illo, & ementes, dicens illis: Scriptū est, * Domus mea, domus precationis est. Vos autē fecistis illā speluncam latronū. Et docebat quotidie in tēplo. Principes autē sacerdotū, & scribæ quærebant illū perdere, & primores populi: nec inueniebāt quid facerent. Populus enim uniuerfus pendebat [ab ore eius,] quū audiret eum. CAP. XX.

ET uenit in uno dierum illorū, docente illo populū in templo, & euangelium ^A annunciante, ut præsto essent principes sacerdotū & scribæ cum senioribus, dicerentq; illi his uerbis: Dic nobis, qua authoritate ista facis? Aut quis est is, qui dedit tibi istā authoritatē? Respondens autem, dixit illis: Interrogabo uos & ego ^a unum quiddā, & respondete mihi: Baptismus Ioannis ē cœlo erat, an ex hominibus? At illi simul ratiocinabātur apud se, dicētes: Si dixerimus, ē cœlo, dicet: Quare ergo non credidistis illi? Sin dixerimus, ex hominibus, populus uniuerfus lapidabit nos. Persuasum enim habet, Ioannem prophetā esse. Et responderūt, se nescire unde [esset.] Et Iesus ait illis: Neq; ego dico uobis, qua authoritate hæc faciā. Cœpit autē dicere ad populum parabolā hanc: [†] Homo quidā plantauit uineam, ^B & locauit eam colonis: ipseq; peregre egit multo tempore. Cumq; esset tempestiuum, misit ad colonos seruū, ut de fructu uineæ darent ipsi. At coloni cæsum, emisunt eum inanē. ^b Et rursus adhuc alterū seruū misit. Illi uero hunc quoq; cæsum, & contumelijs affectū, emisunt inanem. Rursus misit & tertū, at illi hunc quoq; uulneribus inflictis, eiecerunt. Dixit autē dominus uineæ: Quid faciam? Mittam filium meum, illum dilectum: forsitan quum hunc uiderint, reuerbuntur. ^V Viso autē eo coloni, disputabant apud se, dicentes: Hic est hæres, uenite occidamus illum, ut nobis obtingat hæreditas. Et eiectum illum extra uineā, occiderūt. Quid ^C ergo faciet illis dominus uineæ? Veniet, & perdet colonos istos, & tradet uineam alijs. Quod cum audissent, dixerunt: Absit. Ille uero intuitus eos, ait: Quid est ergo hoc, quod scriptum est: [†] Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli. Omnis qui ceciderit super illum lapidem, ^b conquassabitur: super quem autem ceciderit, eum comminuet. Et quærebant principes sacerdotū & scribæ iniicere in illum manus eadem hora: ^c & timuerunt populum. [†] Intellexerant enim quod in ipsos dixisset similitudinem hanc. [†] Et ^s obseruantes emisunt insidiatores, qui se iustos simularent, ut caperent eum in sermone, traderentq; illum ^D principatui & potestati præsidis. Et interrogauerunt eum, dicentes: Magister, scimus te recte ^b dicere, ac docere, nec respicere personam, sed uiam Dei cum ueritate docere: Licet nobis tributum dare Cæsari, an non? Intellecta autem illorum uersutia, dixit eis: Quid me tentatis? Ostendite mihi denarium. Cuius habet imaginē, & inscriptionem? Respondentes dixerunt: Cæsaris. Et ait illis: Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Et non potuerunt uerbum eius reprehendere coram populo: & mirati super responso eius, tacuerunt. [†] Accesserunt ^E autem quidam Sadducæorum, qui negant esse resurrectionem, & interrogauerunt eum, dicentes: Magister, Moyses scripsit nobis: Si cuius frater mortuus fuerit habens uxorem, isq; sine liberis mortuus fuerit, ut ducat frater eius uxore eam, & suscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant, & primus ducta uxore, mortuus est sine liberis. Et duxit secundus illam uxorem, qui & ipse mortuus est sine liberis. Et tertius duxit illam, similiter autem ⁱ illi septem: nec reliquerunt liberos, & mortui sunt. Novissime omnium mortua est & mulier. In resurrectione ergo, cui eorū obtingit uxor? Siquidem septem habuerunt eam uxore. Et respondens, ait illis ^F

^p Vel, anguste continebunt.
^a Vel, agnoueris.

Christus de authoritate ipsius interrogantes eludit, & sacerdotū impietatem uineæ & colonum similitudine denotat. Tributum Cæsari reddidum esse docet, & Sadducæos resurrectionem negantes conuincit. Cuius nam filius sit Messias tacite innuit, & a scribis cauendum esse monet.
^a Vel, unum sermonē.

^b Et addidit adhuc mittere. Hebraismus est.

^c Vel, cogitauerunt.

^b Confringetur.

^c Et, pro sed positum est.
ⁱ Cognoscere, pro intelligere.
^s Vel, per obseruationem.
^b Pronunciare.

ⁱ Vel, ceteri.

ggg

Matth. 24. a
Marc. 13. a
Luc. 21. a

Matth. 21. b
Marc. 11. b
* Esa. 56. c
Hier. 7. b

Matth. 21. c
Marc. 11. d

* Matth. 21. d
Marc. 12. a
Isa. 5. a
Ier. 2. d

Psal. 117. d
A. 4. b
Rom. 9. g
Isa. 28. a

Matth. 22. b
Marc. 12. b

Rom. 13. c

Matth. 22. c
Marc. 12. b

Euangelium

^aId est, homines huius seculi, iuxta Hebraismum.

^bVel potius, contrahunt, et nuptum dandi. Solent enim sic presentia poni, pro ijs quae Latini per participium futurum, et uerbum substantiuum presentis temporis efferunt.

^cFilij resurrectionis Hebraismus est, id est, consortes et co-paces resurrectionis.

^dPluralis numerus in hoc genere sermonis, Graecismus est.

^eHebraismus, per quo modo ergo.

Viduae donarium praestatur diuitibus. Hinc Christus templi et urbis uastationem praedicat una cum signis hanc praecessuris & discipulorum suorum afflictionibus. Postremo iudicii diem quae signa praecessura sint admonet, ad utilitatem & sobrietatem omnes adhortans.

^fVel, cum praetextu, scilicet pietatis, cum id fiat causa lucri. Ad uerbum, et praetextu longo precantur, ut non aliter, quam per.

^gVel, ferent supplicium.

^hVel, agenda sint.

ⁱVel, primum.

^kVel, hinc inde.

^lVel, cedet autem uobis hoc in testimonium: quod scilicet illis salutem annunciaueritis.

^mVel, habete in cordibus uestris repositum.

ⁿVel, cause dictione.

^oVel, periturus est. Est enim praesens pro futuro cum praesenti mixto, quod crebro fit in sacris.

^pVindicta.

^qScilicet fatalia, quibus data est illis potestas in Iudeos, et Hierosolymam.

^rVel potius, angustia, scilicet animi, et quasi contractio.

Iesus: ^aFilij huius saeculi matrimonia contrahunt, & nuptum dantur: qui uero digni fuerint habiti, ut saeculum illud assequantur, & resurrectionem mortuis, neque matrimonia ^bcontrahunt, neque nuptum dantur. Neque enim mori ultra possunt: aequales enim angelis sunt, & filij sunt Dei, quum sint ^cfilij resurrectionis. Quod uero resurgant mortui, & Moses ostendit iuxta rubum, quum dicit: Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob. Deus autem non est mortuorum, sed uiuorum: omnes enim illi uiuunt. Respondentes autem quidam scribarum, dixerunt: Magister, bene dixisti. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare.

^dDixit autem illis: Quomodo dicunt Christum filium esse Dauid? & ipse Dauid dicit in libro Psalmorum: ^eDixit Dominus Domino meo, sede a ^fdextra mea, donec posuero inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Dauid ergo Dominum illum uocat, & quomodo filius eius est? ^gAudiente uero cuncto populo, dixit discipulis suis: Cauete a scribis, quibus studio est incedere in stolis, & amant salutaciones in foris, ac primas cathedras in synagogis, primosque discubitus in conuiuijs. Qui deuorant domos uiduarum, & ^hper simulationem longas preces faciant, hi grauius ⁱsubibunt iudicium.

CAP. XXI.

^aCum respexisset ^bautem uidit eos, qui mittebant munera sua in gazophylacium, diuites. Vidit autem & quandam uiduam pauperculam mittentem illuc [aera] minuta duo, & dixit: Vere dico uobis, uiduam hanc pauperem plus quam omnes misisse. Nam omnes hi ex eo, quod ipsis redundat, miserunt in munera Dei: haec autem ex penuria sua, uniuersam substantiam quam habebat, misit.

^cEt quibusdam dicentibus de templo, quod pulchris lapidibus ac donis ornatum esset, dixit: Ex his quae uidetis, uenient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non diruatur. Interrogauerunt autem illum, dicentes: Praeceptor, quando erit haec euenient? Et quod signum, quando ista ^dfutura sint? At ille dixit: Videte ne seducamini. ^eMulti enim uenient sub nomine meo, dicentes, Ego sum [Christus]: & tempus instat, ne igitur sequamini illos. Caeterum quum audieritis bella & seditiones, ne terreamini: oportet enim ^fprius haec fieri, sed non statim finis.

^gTunc dicebat illis: Insurget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum, & terrae motus magni ^hin singulis locis, & fames ac pestilentiae erunt, terriculamentaque: & signa de coelo magna aduentur.

Sed ante haec omnia, iniicient uobis manus suas, & persequentur, tradentes in conciliabula & carceres: trahentes ad reges ac praesides, propter nomen meum. ⁱContinget autem uobis in testimonium. ^jPonite igitur in cordibus uestris, non praemeditandam esse ^kdefensionem: nam ipse dabo uobis os & sapientiam, cui non poterunt contradicere, neque resistere omnes qui aduersabuntur uobis. Trademini autem etiam a parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis: & [sunt quos] morte adficiet ex uobis. Et eritis inuisi omnibus, propter nomen meum: sed pilus de capite uestro nequaquam ^lperit. Per patientiam uestram possidete animas uestras.

^mQuum autem uideritis circumdari ab exercitibus Hierosolymam, tunc scitote, imminere desolationem eius. Tunc qui in Iudaea sunt, fugiant ad montes, & qui in medio eius, excedant: & qui in regionibus, non intrent in eam. Quia dies ultionis hi sunt, ut impleantur omnia quae scripta sunt. Vae autem praegnantibus & lactantibus in illis diebus. Erit enim afflictio magna super terram, & ⁿira in populo hoc. Et cadent acie gladij, & captiui ducentur in omnes gentes. Et Hierusalem proculcabitur a gentibus, donec impleantur ^otempora gentium.

^pEt erunt signa in sole, & luna, & stellis: & in terra ^qanxietas gentium in perplexitate, resonante mari & fluctu, extabescantibus hominibus praetimore, & expectatione eorum quae superuenient orbi [terrarum.] Nam uires coelorum moeuentur. ^rEt tunc uidebunt filium hominis uenientem in nube, cum potestate,

^s& gloria magna. His autem fieri incipientibus, suspicite, & attollite capita uestra: quoniam

Matth. 22.
Marc. 12. d
*Psal. 109. a

Matth. 23. a
Marc. 12. a
Luc. 11. f

Mar. 12. d

Matth. 24. a
Marc. 13. a
Luc. 19. g

1. Ioan. 4. a

Matth. 24. b
Marc. 13. b

Matth. 24. c
Marc. 13. c
Ezech. 32. b
Isa. 3. e

Esa. 32. b
Rom. 8. d

quoniam adpropinquat redemptio uestrum. Et dixit illis similitudinem: Intue mini ficum & omnes arbores: quum protrudunt iam gemmas, cernentes à uobis ipsis scitis, iam instare æstatem. Ita & uos quum uideritis hæc fieri, scitote instare regnum Dei. Amen dico uobis, non præterierit ætas hæc antequam omnia facta fuerint. Cælum & terra præteribunt, uerba autem mea non præteribunt. [†] Ca

Rom. 13. d

Matth. 26. a
Marc. 14. a

Matth. 26. b
Marc. 14. b

Matth. 26. b
Marc. 14. b
1. Cor. 11. a

Matth. 26. b
Marc. 14. b
Ioan. 13. c

Matth. 26. d
Marc. 10. f

Matth. 26. e
Marc. 14. c

Instabat autem dies [†] festus azymorum, qui dicitur Pascha, & quærebant principes sacerdotum & scribæ, quomodo eum interficerent. Timebāt enim populum. Satanas uero intrauit in Iudam, cui cognomen erat Iscariotes, qui erat e numero duodecim: abijt q̃, & ^a loquutus est cum principibus sacerdotum ac ^b magistratibus, quomodo eum traderet illis. Et gauisi sunt, ac pacti sunt pecuniam ipsi se daturus. Et ille spondit, quærebatq̃ opportunitatem, ut traderet ipsum illis sine turba. Venit [†] autem dies azymorum, quo necesse erat immolari pascha. Et misit Petrum ac Ioannem, dicens: Profecti, parate nobis pascha, ut edamus. At illi dixerunt ei: Vbi uis paremus? Et dixit eis: Ecce, introeuntibus uobis in ciuitatem occurret homo, uas aquæ ^c fictile portans, sequimini eum in domum in quam intrat: & dicetis patri familiæ ædium: Dicit tibi magister: ubi est diuerforium, ubi pascha cum discipulis meis edam? Et ipse ostendet uobis coenaculum magnum, stratum, ibi parate. Digressi autem inuenerunt, sicut dixerat eis: & parauerunt pascha. Et quum esset tempus, accubuit, ac duodecim apostoli cum eo. Et ait illis: ^d Desiderio desiderauī hoc pascha comedere uobiscum, antequam patiar. Dico enim uobis: Posthac ne uiquam ^e edam ultra ex eo, donec compleatur in regno Dei. [†] Et accepto poculo, gratias egit, ac dixit: Accipite hoc, & diuidite inter uos. Dico enim uobis, non bibam de fructu uitis, donec regnum Dei ueniat. Et accepto pane, cum gratias egisset, fregit ac dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum, quod pro uobis ^f datur: hoc facite in mei recordationē. Similiter & poculum, postquam coenauit, dicens: Hoc poculum, nouum Testamentum ^g per sanguinem meum, qui pro uobis effunditur. [†] Cæterum ecce, manus ^h proditoris mei mecum est in mensa. Et filius quidem hominis, prout definitum est, uadit: ueruntamen uæ homini illi, per quem proditur. Et ipsi cœperunt querere inter sese, quisnam esset ex ipsis, qui hoc facturum esset. [†] Orta est autem & contentio inter eos, quis eorum uideretur esse ⁱ maior. Dixit autem eis: Reges gentium dominantur eis, & qui potestatem habent in eas, benefici uocantur. Vos autem non sic: Sed qui maior est inter uos, fiat æqualis iuniori: & qui princeps est, æqualis ministranti. Nam uter maior est: qui accumbit, an qui ministrat: nonne qui accumbit? At ego in medio uestrum sum, ut qui ministrat. Vos autem estis ij, qui permansistis mecum in temptationibus meis. Et ego ⁱ decerno uobis, sicut decreuit mihi pater meus regnum: ut edatis, & bibatis ad mensam meam in regno meo, & sedetis in solijs, iudicantes duodecim tribus Israel. Ait autem Dominus: Simon, Simon, ecce, Satanas expetiuit uos, ut cribraret sicut triticum: sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua. Et tu aliquando conuersus confirma fratres tuos. [†] At ille dixit ei: Domine, tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire. At ille dixit: Dico tibi Petre, nequaquam cane hodie gallus, priusquam ter abnegaueris te nosse me. Et dixit eis: Quando emisi uos sine sacco & pera, & calciamentis ^k meum quid defuit uobis? At

^f Vel, non præterierit natio hæc.

^g Id est, quæcunq; promisi, iussi, & prædixi, non manebunt in secula, nec erunt irrita.

^h Facies pro solo, & superficie, Hebraismus est. Latinis in usu est pro forma.

ⁱ Vel, sisti.

^j Vel, mane aderat.

^k Dum pascha celebraret instituit Christus à Iuda uenditur. Præmittit autem qui pascha parenti in cuius celebratione coenam facram instituit, de primatu contendentes sedat, & futuros casus prædicit. In hortum egressus multamq; oras capitur: abducentem Petrus comitatus ter abiicit. Iesus autem diuinitus non sicut dei et Messias sit interrogatur.

^a Vel, sermones coenauit aut collocutus est.

^b Vel, præfectis. Vide tur autem per scripturam eos intelligere militem præfectos qui templum tuebantur, ut paulo post patebit.

^c Vel, testaceum.

^d Ex animo & summo cum desiderio desiderauit.

^e Vel, ederim.

^f Nequaquam biberim.

^g Vel, dandum est. Frequens mos est scripturæ uti presentibus pro participio futuri temporis cum uerbo substantiuo presentis. Sic mox, effunditur, pro effundendus est.

^h Vel, in sanguine meo.

ⁱ Vel, prodentis me. Id est, abijt, & tollitur de medio.

^j Enallage graduum, comparatiuus pro superlatiuo.

^k Vel, constituo: uel, delego aut dispono.

Euangelium

^mVel, nefarijs.
ⁿVel, ea quæ attinent
ad me.

^oVel, ueniat: uel, ne
cedatis tentationi.
^pVel, et ipse auulsus
est.

^qVel, impensius.

^rVel, ueniat, id est,
ne cedatis tētationi.

^sVel, hucusq.

^tVel, admoliti estis
manus mihi.

^uVel, atrij.

^vId est, ignem: Hebræ
is enim eadem est uox
ignem & lumen si-
gnificans אֵשׁ

^zVel, confessum.

³Vel, dimittetis.
^aPeriphrasis est dei.

^bVel, uos dicitis, nam
ego is sum: uel, sum e-
quidem.

Christus Pilato tradi-
tur, qui eundem ad Hero-
dem missum denuo reci-
pit & populi improbita-
te compulsi crucifigi
iubet quem innocentem
esse cognouerat. Hinc
ipsa saluatoris mors &
sepultura omnibus cir-
cumstantijs adumbrata
describitur.
^cVel, instabant.

illi dixerunt: Nihil. Dixit ergo eis: Sed nunc, qui habet sacculum, tollat, similiter
& peram: & qui non habet, uendat tunicam suam, & emat gladium. Dico enim
uobis: adhuc illud quod scriptum est, oportere perfici in me, nempe: [†] Et cum ^mini
quis deputatus est. Etenim ⁿea quæ sunt de me, finem habent. At illi dixerunt: Do-
mine, ecce, duo gladij hîc. At ille dixit eis: Satis est. [†] Et egressus ibat, ut erat so-
litus, in montem Oliuarum: sequuti sunt autem illum & discipuli. Et quum perue-
nisset ad locum, dixit illis: Orate, ne ^oincidatis in tentationem. ^pCumq. ipse auul-
sus esset ab eis fermè ad iactum lapidis, positus genibus orabat, dicēs: Pater, si uis,
transfer poculum hoc à me. Veruntamen, non mea uoluntas, sed tua fiat. Visus
est autem illi angelus de cœlo, corroborans eum. Et correptus angore, ^qprolixius
orabat. Et erat sudor eius sicut guttæ sanguinis, decurrentes in terram. Et quum sur-
rexisset à precatōe, uenissetq. ad discipulos suos, reperit eos dormiētes præ mœ-
stitia. Et ait illis: Quid dormitis? Surgite, & orate, ne ^rincidatis in tentationem.
[†] Adhuc autem eo loquēte, ecce turba, & qui uocabatur ludas, unus ē duodecim,
antecedebat eos: & adpropinquauit Iesu, ut oscularetur eum. Iesus autem dixit il-
li: Iuda, osculo filium hominis prodis? Videntes autem hî, qui circa ipsum erant,
quod futurum erat, dixerunt ei: Domine, percutiemusne gladio? Percussitq. unus
quispiam ex illis seruum principis sacerdotum, & amputauit auriculam eius de-
xteram. Respondens autem Iesus, ait: Sinite ^shactenus. Et quum tetigisset auri-
lam eius, sanauit eū. [†] Dixit autē Iesus ijs, qui uenerāt ad se, principibus sacerdotū
ac magistratibus templi, & senioribus: Quasi ad latronem existis cum gladijs ac
fustibus: quum quotidie uobiscum fuerim in templo, nō ^tinieistis manus in me:
sed hæc est hora illa uestra, & potestas tenebrarum. Compræhensum autem eum
duxerunt, & induxerunt eum in domum principis sacerdotū. Petrus uero seque-
batur eminus. [†] Cum autem accendissent ignem in medio ^uaulæ, atq. unā con-
sederent, sedit Petrus inter illos. Quem cum uidisset ancillula quædam sedentem
ad ^vlumē, defixis in illū oculis, dixit: Etiā hic cum illo erat. At ille abnegauit eum,
dicens: Mulier, non noui illum. Pauloq. post alius cum uidisset eum, dixit: Etiam
tu ex illis es. Petrus uero ait: Homo, non sum. Et interuallo interiecto ferè horæ
unius, alius quidam affirmabat, dicens: Vere & hic cum illo erat: nam & Galilæus
est. Et ait Petrus: Homo, nescio quid dicas. Et cōtinuo, adhuc eo loquente, cecinit
gallus. Et conuersus Dominus, intuitus est Petrum. Recordatusq. est Petrus ser-
monis Domini, quomodo dixerat ipsi: [†] priusquā gallus cecinerit, ter me abnega-
bis. Et egressus foras Petrus, fleuit amare. Et uiri qui tenebant Iesum, illudebant
ei, cædentes: cumq. circumtexissent eum, percutiebant faciem eius, & interroga-
bant eum, dicentes: Vaticinare, quis es ille, qui te percussit? Et alia multa conui-
santes dicebant in eum. [†] Atq. ut illuxit, conuenerunt seniores populi, princi-
pes sacerdotum & scribæ, duxeruntq. illum in ^zconcilium suum, dicentes: Num
tu es ille Christus? Dic nobis. Et ait illis: Si uobis dixerō, nequaquā credetis, quod
si etiam interrogauerō, ³nequaquam respondebitis mihi, neque ^amissum facietis.
Abhinc futurū est ut filius hominis sedeat à ^bdextra potentiae Dei. Dixerunt au-
tem omnes: Tu ergo es filius Dei? Qui ait illis: ^bVos dicitis me esse. At illi dixe-
runt: Quid adhuc desideramus testimonium? Ipsi enim audiuius ex ore ipsius.

CAP. XXIII.

ET [†] cum surrexisset uniuersa multitudo eorum, duxit illum ad Pilatū. Cœpe-
runt autem illum accusare, dicentes: Hunc depræhendimus peruerentē gen-
tem, & uetantem tributa dare Cæsari, dicentem, se Christū regem esse. Pilatus autē
interrogauit eum, dicens: Es tu ille rex Iudæorum? At ille respondens illi, ait: Tu
dicis. Ait autē Pilatus principibus sacerdotum & turbis: Nihil inuenio noxiæ in
hoc homine. At illi ^cinualescebant, dicentes: Concitat populum, docens per uni-
uersam

Esa. 53. d

Matth. 26. d
Marc. 14. c
Ioan. 18. a

Matth. 26. e
Marc. 14. c
Ioan. 18. a

Matth. 26. f
Marc. 14. f
Ioan. 18. e

Matth. 26. g
Marc. 14. g
Ioan. 18. g

Matth. 26. e
Ioan. 18. d

Matth. 22. b
Marc. 12. b

uersam ludæam, exorsus à Galilæa usq; ad hunc locum. Pilatus autem audita mentione Galilææ, interrogauit, num homo Galilæus esset. Et ut cognouit, etum ditionis Herodianæ esse, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat B per id tempus. Herodes autem, uiso Iesu, gauisus est ualde. Tenebatur enim multo iam tempore cupiditate uidēdi illum, eo quod audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod uisurum ab eo æditum. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem principes sacerdotū & scribæ acriter accusantes eum. Cum autem spreuisset illū Herodes cum exercitibus suis, illuissetq; illi, indutum ueste splendida, remisit ad Pilatū. Et facti sunt amici inter sese Pilatus & Herodes eodē illo die: nam antea similtas inter illos intercesserat. Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotū, & magistratibus, ac populo, dixit illis: Obtulistis mihi hunc hominem, quasi auertentem populum, & ecce, ego coram uobis interrogans, nullum crimē inuenio in homine isto ex his, de quibus accusatis eum, sed ne Herodes quidem. Nam remisi uos ad illum, & ecce, nihil dignum morte actum est ei. Castigatum ergo eum dimittam. Neceffe autem habebat dimittere eis in festo unum. † Exclamauit autem simul uniuersa turba, dicens: Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam, qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate, & homicidium, coniectus in carcerem. Iterum autem Pilatus loquutus est ad eos, uolens dimittere Iesum. At illi clamabant, dicētes: Crucifige, crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad illos: Nam quid mali fecit hic? Nullū crimen capitale comperio in eo: castigatum ergo dimittam illum. At illi instabant uocibus magnis, postulantes ut crucifigeretur. Et inualefcebant uoces eorum, ac summorum sacerdotum. Et Pilatus adiudicauit, ut fieret postulatum illorum. Dimisit autem illis eum, qui propter seditionem & homicidium coniectus fuerat in carcerem, quem poposcerant: Iesum uero tradidit arbitrio eorum. † Et quum abducerent eum, adprehenderunt Simonem quendam Cyrenensem, uenientem rure, & imposuerunt illi crucem, ut portaret post Iesum. Sequebatur autem eum multa turba populi ac mulierum, quæ & plangebant, & lamentabātur eum. Conuersus autem ad illas Iesus, dixit: Filiæ Hierusalem, nolite flere super me, sed super uobis ipsis flete & super filiis uestris. Quia, ecce, dies ueniunt, in quibus dicent: Beata steriles, & uentres qui non genuerunt, & ubera quæ non lactauerūt. Tunc incipient dicere montibus, cadite super nos: & collibus, operite nos. Quia si in humido ligno hæc faciunt, in arido quid fiet? Ducebantur autem & alij duo facinorosi cum eo, ut interficerentur. Et postquam uenerunt in locum, qui uocatur Caluaria, ibi crucifixerūt eum, & facinorosos: unum quidem à dextra, alterum uero à sinistra. Iesus autem dicebat: Pater, ignosce illis: nesciunt enim quid faciant. † Diuidentes uero uestimenta eius, mittebant sortem. Et stabat populus spectans. Et deridebant eum principes cum eis, dicentes: Alios seruauit, seruet se ipsum, si hic est ille Christus, ille Dei electus. Illudebant autem ei & milites, accedentes, & acetum offerentes ei, dicentesq;: Si tu es ille rex ludæorum, serua te ipsum. Erat autem & inscriptio scripta supra eum literis Græcis, & Latinis, & Hebraicis: Hic est rex ludæorum. Unus autem, qui erant suspensi, facinorosorum, conuicia dicebat in eum, dicens: Si tu es ille Christus, serua te ipsum, & nos. Respondens autem alter, increpabat eum, dicens: Ne tu quidem times Deum, cum in eadem damnatione sis? Et nos quidem iuste: nam digna factis recipimus, hic uero nihil absurdum gessit. Et dicebat Iesu: Domine, memento mei, cum ueneris in regnum tuum. Et dixit illi Iesus: Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso. Erat autem hora ferè sexta, & tenebræ factæ sunt super totam terram, usq; ad horam nonā. Et obscuratus est sol: uelumq; templi scissum est medium. Cumq; clamasset uoce magna Iesus, ait: † Pater, in manus tuas deponam spiritum meum. Cumq; hæc dixisset,

^bVel, quod ad Herodis ditionem pertineret.

^cVel, miraculum. Hebræi enim utuntur genere prospectie.

^dVel, quod illi postulabant.

^eId est, ne flete mea causa, sed uestra ipsarum causa flete & liberorum uestrorum.

^fVel, remitte.

^gVel, saluum te fac.

^hVel, mali.

ⁱVel, commendabo.

Matth. 27. c
Marc. 15. b
Ioan. 18. g. 19. c

Matth. 27. d
Marc. 15. b
Ioan. 19. b

Matth. 27. d
Marc. 15. b
Ioan. 19. d

Psal. 30. a

Euangelium

set, expirauit. Cum uidisset autem centurio quod acciderat, glorificauit Deum, dicens: Vere, hic homo iustus erat. Et omnes turbæ eorum, qui simul accesserant ad spectaculum istud, uidentes quæ contingebant, percutientes pectora sua, reuertebantur. Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ simul sequutæ illū erant à Galilæa, hæc uidentes. Et ecce, uir nomine Ioseph, senator, qui erat uir bonus, ac iustus, hic non consenserat consilio ac facto eorum, oriundus ab Arimathæa ciuitate Iudæorum, qui expectabat & ipse regnum Dei: hic accessit ad Pilatum, & postulauit corpus Iesu. Et depositum inuoluit illud sindoni, & posuit illud in monumento, quod erat in lapide excisum, in quo nondum quisquam positus fuerat. Et dies erat parasceue, & sabbatum illucescebat. Subsequutæ autem mulieres, quæ cum eo uenerant à Galilæa, intuitæ sunt monumentum, & quemadmodum positum esset corpus eius. Reuersæ uero parauerunt aromata & unguenta. Ac sabbato quidem quiesuerunt^h secundum præceptum.

CAP. XXIII.

A **V** No^t autem sabbatorum, profundo diluculo, uenerunt ad monumentum portantes, quæ parauerant, aromata: & nonnullæ cum eis. Repererunt autem lapidem reuolutum à monumento: & ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu. Et euenit, dum ambigerent de hoc, ut ecce, duo uiri astarent illis in uestibus fulgurantibus. Cum autem^a fuissent exterritæ, & declinarent uultum in terram, dixerunt illis:† Quid quæritis, uiuentem cum mortuis? Non est hic, sed suscitatus est. Recordamini ut dixerit uobis, quum adhuc in Galilæa esset, dicens: oportere filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi, & die tertio resurgere. Et recordatæ sunt uerborum eius. Et regressæ à monumento, renunciauerunt hæc omnia illis undecim, & cæteris omnibus. Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna, & Maria Iacobi, & cæteræ quæ cum eis erant, quæ dicebant apostolis hæc. Et habita sunt ab illis pro deliramento uerba illarum: neque crediderunt illis. Petrus autem cum exurrexisset, cucurrit ad monumentum, & prospiciens ut uidet linteamina sola posita, abiit apud semetipsum mirans quod acciderat.† Et ecce, duo ex illis ibant eodem die in castellum, quod aberat spatio stadiorum sexaginta ab Hierosolymis, nomine Emaus: & ipsi colloquebantur inter se de his omnibus quæ acciderant. Et euenit, ut dum colloquerentur, ac disputarent, ipse Iesus adpropinquans, iret unā cum illis. Cæterū oculi eorum tenebantur, ne eum agnoscerent. Et dixit illis: Qui sunt hi sermones, quos confertis inter uos, ambulantes, & estis tristes? Respondens autem unus, cui nomen Cleopas, dixit ei: Tu solus peregrinus es Hierosolymis, neque cognouisti quæ facta sunt illic diebus his? Quibus ille dixit: Quæ? Et dixerunt ei: ^b Quæ attinent ad Iesum Nazarenum, qui fuit uir propheta, potens opere & sermone coram Deo & toto populo, & quomodo eum tradiderunt sennim sacerdotibus, & principes nostri ^c ad supplicium mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus eum esse illū, qui redempturus esset Israel. Atqui super hæc omnia, tertius dies est hodie, ex quo hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nobis^d stupefecerunt nos, profectæ diluculo ad monumentum: & non inuento corpore eius, uenerunt, dicentes: Se etiam uisum angelorum uidisse, qui dicerent, eum uiuere. Et abierunt quidam eorum, qui erant nobiscum, ad monumentum, & ita repererunt, sicut mulieres dixerant: ipsum uero non uiderunt. Et ipse dixit eis: O stulti, & tardi corde ad credendum in omnibus quæ loquuti sunt prophetae. Nōne hæc oportuit pati Christum, & intrare gloriam suam? Et exorsus à Mose, & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus scripturis, quæ^e ad ipsum attinebant. Et appropinquando peruenerunt in castellum, quod iter habebant: & ipse simulabat se longius iturum. Et coegerunt illum, dicentes: Mane nobiscum, quoniam uergit ad uesperam, & inclinatus est dies. Et intrauit ut maneret cum illis.† Porro autem dum accumberet ipse

^h xxi. d. al. d. d. propter.

Mariæ Christum quærentes eundem resuscitatum esse audiunt. Ipse uero Emmaum profectus apparuit & discipulis de resurrectione illius dubitantibus sese presens ita ait multis signis ueram corporis sui resurrectionem testatus. Ipsidem scripturas exponit, Euangelium commendat et in celos ascendit.

^a Vel, expauescent.

^b Vel, de Iesu Nazareno.

^c Iudicium, pro supplicio & poena iudicio rogata.

^d Vel, exterruerunt, aut attonitos reddiderunt.

^e Vel, de ipso erant.

Matth. 27. g
Marc. 15. d
Ioan. 19. g

Matth. 28. a
Marc. 16. a
Ioan. 20. a

Matth. 27. d
Marc. 16. e

Marc. 16. b

Marc. 16. e
Ioan. 20. a

bat ipse cum eis, accepit panem, & benedixit, cumq; fregisset, porrigebat illis. Ipso
rum autem oculi aperti sunt, & agnouerunt eum: & ipse inconspicuus abiuit ab
eis. Et dixerunt inter se: Nonne cor nostrum ardebat in nobis dum loquebatur
nobis in uia, & aperiebat nobis scripturas? Et surgentes eadem hora, regressi sunt
Hierosolyma, & inuenerunt congregatos undecim, & illos qui cum eis erant, di-
centes: Surrexit Dominus uere, & adparuit Simoni. Et illi narrabant quæ gesta
erant in uia: & quomodo fuisset agnitus ipsis in fractione panis. Dum autem
hæc loquuntur, stetit Iesus ipse in medio eorum, & dicit eis: Pax uobis. Expauera-
nt uero & perterriti, existimabant se spiritum uidere. Et dixit eis: Quid turbati
estis, & quare cogitationes exurgunt in cordibus uestris? Aspiciate manus meas, &
pedes meos, quia ego ipse sum. Cōtrectate me, & aspiciate, quia spiritus carnem &
ossa non habet, sicut me uidetis habere. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus ac
pedes. Adhuc autem illis non credentibus præ gaudio, & mirantibus, dixit eis:
Habetis hic aliquid edulij? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, & de fauo apia-
rio. Et cum accepisset, in conspectu illorum comedit. Et dixit eis: Hæc sunt uer-
ba, quæ loquutus sum ad uos, cum adhuc essem uobiscum, oportere impleri om-
nia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & prophetis, & psalmis, de me. Tunc aperuit
illorum mentem, ut intelligerent scripturas, & dixit eis: Sic scriptum est, & sic
oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die: & prædicari nomine
eius poenitentiam, ac remissionem peccatorum in omnes gentes, initio facto
ab Hierosolymis. Vos autem estis testes horum. Et ecce, ego emitto promissio-
nem patris mei super uos. Vos autem sedete in ciuitate Hierosolyma, donec in-
duamini potentia ex alto. Eduxit autem eos foras usq; Bethaniam, & subla-
tis in altum manibus suis, benedixit eis. Et euenit inter benedicendum illis,
ut recederet ab eis, ac ferretur in cœlum. Et ipsi, adorato eo, regressi sunt Hieroso-
lymam cum gaudio magno: & erant assidui in templo, laudantes, ac benedicen-
tes Deum, Amen.

^f Vel, ipse subduxit se
se à cōspectu eorum.
Græce est ἀπαρταίνω
non ἀπ' αὐτῶν, de sibi illa
lis esse cōspicius. De
sumo et spectris apte
utemur euanescenti
uerbo: hic non de spe-
ctro sed uero corpore
re sit mentio.

^s Vel, resipisceniam,
aut emendationem ui-
te.

^b Vel, bene precatus
est eis ac ualedixit.

ⁱ Vel, prædicantes.

^o uel, Græcis sermo-
nem significat, non di-
ctionē aut unum uer-
bū: sed Hebraica uox
וְכָל utrumq; signifi-
cat: ut & Latinis uer-
bum pro uocabulo, et
dicto, seu sermone.

^b Vel, in testimonium
uenit, id est, ad testi-
monium dādum: uel,
ut testimonium perhi-
beret.

^{*} Vel, fiduciam habe-
rent.

^e Vel, lux illa erat lux
uera, id est, fons ipsi-
us lucis, unde etiā io-
annes quicquid habe-
bat lucis, acceperat.

Magnum illud uerbi
incarnati mysterium de-
scribit, & Ioannis Bapti-
stæ de illo exhibitum tes-
timonium. Deinde ut Ie-
sus prodire cōperit et di-
scipulos aliquot, Andre-
am nimirum, Petrum, Phi-
lipsum et Nathanaelem
uocauerit, &c.

^d ipse uox ambigue po-
situm est, ut possit uel
ad hominem referri,
qui in mundo nasci-
tur, uel ad ipsam lucē
in mundū ueniētem:
quo sensu nos accipi-
mus, cum & Augusti-
nus testatur, fuisse ap-
ud ueteres qui hoc
modo intelligerent.

^e Seu, nōmini ipsius fi-
dem habentibus: uel,
fiduciam collocanti-
bus in nomen ipsius.

Euangelium secundum Ioannem.

CAPVT. I.

IN PRINCIPIO erat uerbum, & uerbum erat apud
Deum, & Deus erat illud uerbum. Hoc erat in principio
apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso fa-
ctū est nihil, quod factū est. In ipso uita erat, & uita erat
lux hominū: & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non
adprehenderunt. Erat homo missus à Deo, cui no-
men Ioannes. Hic uenit ad testificandum, ut testificare-
tur de luce, ut omnes crederent per ipsum. Non erat il-
le, lux illa, sed missus erat ut testificaretur de luce illa. Erat

lux illa uera, quæ illuminat omnē hominē, ueniens in mūdum. In mundo erat,
& mundus per ipsum factus est: & mūdus ipsum nō cognouit. In sua uenit, & sui
ipsum non ceperunt. Quotquot autē receperunt ipsum, dedit eis potestatem ut
filij Dei fierent: credentibus scilicet in nomen ipsius: qui nō ex sanguinibus, neq;

Euangelium

ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex Deo nati sunt. [†] Et uerbum illud <sup>Matth. 1. c
Luc. 3. d</sup>

caro factum est, & habitauit in nobis: (& spectauimus gloriam eius, gloriam sicut unigeniti à patre) plenū gratia & ueritate. Ioannes testificatur de ipso, & clamauit, dicens: Hic erat de quo dicebā: [†] Qui cum me sequeretur, antecessit me, quia

[†] Verbi interpretatio
ne, qui post me ueni-
ens, ante me fuit: uel,
erat.
[†] Vel, in sinu.

prior me erat. [†] Et de plenitudine eius nos omnes accepimus, & gratiam pro gra- ^{1. Tim. 5. d}

tia: quia lex per Moysen data est, gratia & ueritas per Iesum Christum obtigit. [†] Deum <sup>1. Tim. 5. c
1. Ioan. 4. b</sup>

nemo uidit unquam. Unigenitus filius, qui est ad sinum patris, ille enarrauit. Et

hoc est testimonium Ioannis, quando miserunt Iudaei ab Hierosolymis sacerdotes

& Leuitas, ut interrogarent eum: Quis es tu? Et confessus est, & non negauit. Et

confessus est: Non sum ego ille Christus. Et interrogauerunt eum: Quid ergo? He-

lias es tu? Et dicit: Non sum. Es tu propheta ille? Et respondit: Non. Dixerunt er-

go ei: Quis es? ut responsum demus his qui miserunt nos. Quid dicis de te ipso? <sup>Matth. 3. a
Mar. 1. a
Luc. 3. a
Alfa. 40. a</sup>

Ait: [†] Ego uox clamantis in deserto, dirigite uiam Domini, [†] sicut dixit Esaias pro-

pheta. Et qui missi fuerant, erant ex pharisaeis. Et interrogauerunt eum, ac di-

xerunt ei: Quid ergo baptizas, si tu non es Christus ille, neque Helias, neque propheta

[†] Vel, baptizo aqua.

[†] Qui cum me sequi-
retur, antecessit me.

[†] Vel, baptizabat.

[†] Vel, antecessit me.

[†] Vel, innotesceret.

[†] Vel, ueni ego aqua

baptizans.

[†] Erasmus, specie co-

lumbae.

[†] Vel, ad baptizandum

aqua: uel, ut baptiza-

rem aqua.

[†] Vel, si interpreteris.

[†] Vel potius, praece-

ptor.

[†] Vel, habitas.

[†] Si interpreteris.

[†] Christus Graece, La-

tine unctus.

[†] Vel, experire.

Christus aquam in ui-
num mutare facit si-
gnorum suorum initium:
Capernaum perierat: hinc
Hierosolymam profici-
scitur & mercurium tem-
plo eijsit: Signum peten-
tibus corporis sui resu-
scitationem promittit, &
licet multi in illum crede-
rent, cautos tamen simu-
latores uitat.

lordanem, ubi [†] erat Ioannes baptizans. Postero die uidet Ioannes Iesum ueni-

entem ad se, & ait: Ecce, agnus ille Dei, qui tollit peccatum mundi. Hic est de quo

ego dicebam: Post me uenit uir, [†] qui ante me extitit, quia prior me erat: & ego ne-

sciebam eum. Sed ut [†] manifestus fieret Israel, propterea ueni ego [†] in aqua bap- <sup>Matth. 3. c
Marc. 1. b
Luc. 3. c
Act. 19. a</sup>

tizans. [†] Et testificatus est Ioannes, dicens: Vidi spiritum descendantem, [†] sicut co- <sup>Matth. 3. d
Marc. 1. b
Luc. 3. d</sup>

lumbam [†] ex caelo, & mansit super eum, & ego non noueram eum: sed qui misit me

[†] ad baptizandum in aqua, ille mihi dixit: Super quem uideris spiritum descenden-

tem, & manentem super eum, hic est qui baptizat spiritu sancto. Et ego uidi, & te-

stificatus sum, hunc esse filium Dei. Postero die iterum stabat Ioannes, & ex di-

scipulis eius duo: & intuitus Iesum ambulanti, dicit: Ecce, agnus ille Dei. Et au-

dierunt eum duo discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum. Cōuersus autē Iesus,

& cōspicatus eos sequentes, dicit eis: Quid quæritis? Qui dixerunt ei: Rabbi, quod

dicitur [†] in interpretatione, [†] magister, [†] ubi manes? Dicit eis: Venite, & uidete. Vene-

runt, & uiderunt ubi maneret: & apud eum manserunt diem illum. Hora autē erat

fermē decima. Erat Andreas frater Simonis Petri, unus ex duobus, qui audie-

rant ab Ioanne, & sequuti fuerant eum. Reperit hic prior fratrem suum Simonem,

& dicit ei: Inuenimus Messiam: quod est [†] in interpretatione, [†] Christus. Et adduxit

eum ad Iesum. Intuitus eum Iesus, dixit: Tu es Simon filius Iona, tu uocaberis Ce-

phas: quod in interpretatione est, Petrus. Postero die uoluit Iesus exire in Galil-

laeam, & reperit Philippum, & dicit ei: Sequere me. Erat autē Philippus à Bethsa-

da, ciuitate Andreae & Petri. Reperit Philippus Nathanael, & dicit ei: De quo scri-

psit [†] Moyses in lege [†] & [†] prophetae, inuenimus Iesum filium Ioseph, Nazarenū. Et di- <sup>Gen. 40. b
Deut. 18. c
*Esa. 40. c
45. b
Ezech. 34. f
37. f
1er. 23. a
Dan. 9. f</sup>

xit ei Nathanael: A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus: Veni,

& [†] uide. Vidit Iesus Nathanael uenientem ad se, & dicit de eo: Ecce, uere Israe-

lita, in quo dolus non est. Dicit ei Nathanael: Vnde me nosti? Respondit Iesus, &

dixit ei: Prius quā te Philippus uocaret, quā esses sub ficu, uidebam te. Respon-

dit Nathanael, & ait ei: Rabbi, tu es ille filius Dei. Tu es ille rex Israelis. Respōdit

Iesus, & dixit ei: Quia dixi tibi: Videbā te sub ficu, credis. Maiora his uidebis. Et

dicite ei: Amen amen dico uobis: Posthac uidebitis coelum apertum, & [†] angelos <sup>Matth. 24. c
28. d</sup>

Dei ascendentes ac descendentes super filium hominis.

CAP. II.

ET die tertia nuptiae fiebant in Cana Galilaeae, & erat mater Iesu ibi. Vocatus

est autem & Iesus, ac discipuli eius ad nuptias. Et cum defecisset uinum, dicit

mater

Luc. 17. 8

mater Iesu ei: Vinum nō habent. Dicit ei Iesus: ^a Quid mihi rei tecum est mulier? Nondum uenit hora mea. Dicit mater eius ministris: Quodcumq; dixerit uobis, facite. Erant autem ibi sex hydriae lapideae positae secundum purificationem ludaeorum, capientes singulae metretas binas aut ternas. Dicit eis Iesus: Implete hydrias aqua. Et impleuerunt eas usq; ad summum. Et dicit eis: ^b Haurite nunc, & ferte architriclino: & tulerunt. Cum autem gustasset architriclinus ^c aquam in uinum uersam (nesciebat aut unde esset, sed ministri sciebant qui hauserant aquam) uocat sponsum architriclinus, & dicit ei: Omnis homo ^e primo bonum uinum ponit, & quum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est: tu seruaisti bonum uinum usq; ad hoc tempus. Hoc fecit initium signorum Iesus in Cana Galilaeae, & manifestam fecit gloriā suam: & crediderunt in eum discipuli eius. Postea descendit Capernaū ipse & mater eius, & fratres eius, & discipuli eius: & ibi manserunt non multis diebus. ^b Instabat autem pascha ludaeorum, & ascendit Hierosolymam Iesus, & reperit in templo eos qui uendebant boues & oues, & columbas: & ⁱ menfarios sedentes. Et quum fecisset flagellū ē funiculis, omnes eiecit ē templo, oues si mul ac boues, & menfariolorum aes effudit, & mēsas subuertit. Et his qui columbas uendebāt, dixit: Auferte ista hinc, nec facite domū patris mei domū mercatus. Recordati uero sunt discipuli eius, quod scriptū est: ^h Zelus domus tuae exedit me. ⁱ Responderūt ergo ludaei, & dixerunt ei: Quod signū ostēdis nobis, ^m quandoquidem ista agis? Respondit Iesus, & dixit eis: Destruite templū hoc, & in tribus diebus ⁿ suscitabo illud. Dixerūt ergo ludaei: ^h Quadraginta & sex annis ^o aedificatum est templū hoc, & tu in tribus diebus ^p suscitabis illud? At ille dicebat de tēplo corporis sui. Quū ergo ^q suscitatus esset ^r ē mortuis, recordati sunt discipuli eius, quod hoc dixisset illis. Et crediderunt ^t scripturae, & sermoni quē dixerat Iesus. Quū autē esset Hierosolymis in pascha, in die festo, multi crediderunt in nomē eius, uidentes signa eius quae aēdebat. Ipse autē Iesus nō credebat semetipsum eis, eō quod ipse nosset omnes: nec opus haberet, ut quis testaretur de homine. Ipse enim sciebat quid esset in homine.

CAP. III.

ERata autem homo ex pharisaeis, Nicodemus nomine, princeps ludaeorum, hic uenit ad Iesum nocte, & dixit ei: Rabbi, scimus quod a Deo ueneris magister. Nemo enim haec signa potest ^a aedere quae tu aedis, ^b nisi Deus adfuerit illi. Respondit Iesus, ac dixit ei: Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ^c ē supernis, nō potest uidere regnum Dei. Dicit ei Nicodemus: Quomodo potest homo nasci quū sit senex? Num potest in uentrem matris suae iterum introire, ac nasci? Respondit Iesus: Amen amen dico tibi, nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Ne mireris quod dixi tibi, oportere uos nasci ē supernis. ^t Spiritus ubi uult spirat, & uocem eius audis: sed nescis unde ueniat, & quō abeat. Sic est omnis qui natus est ex spiritu. Respondit Nicodemus, & dixit ei: Quomodo possunt haec fieri? Respondit Iesus, & dixit ei: Es tu ille magister Israelis, & haec ignoras? Amen amen dico tibi, quod scimus loquimur: & quod uidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis. Si terrena dixi uobis & nō creditis, quomodo si dixerō cōlestia, credatis? Et nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit ē cōelo, filius hominis, qui est in cōelo. Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam aeternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum dederit: ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat uitam aeternā. Non enim misit Deus filium suum in mundum, ut ^f condēnet mundū, sed ut salutē consequatur mūdus per eum. Qui credit in eū, nō ^g condēnatur: qui uero nō credit, iā ^h cōdemnatus est. Quia nō credidit in nomē unigeniti

^a Verbi interpretatio ne, quid mihi & tibi mulier?

^b Al. infundite.

^c Significat eum qui praefectus est apparatu conuiuio.

^d Al. aquam uinum faciam.

^e Vel primum, aut primo loco.

^f Vel, usq; nunc.

^g Vel, fiduciam collocant.

^h Vel, et prope erat.

ⁱ Vel, numularios.

^j Vel, iusta indignatio pro domo tuā: uel, ardens studiū domus tuae.

^k Vel potius, orsi sunt: uel, obicerunt, ita enim respondendi uerbo saepe utuntur Hebraei.

^l Vel, quod ista facere possis, id est, faciēdi habes auctoritatem.

^m Vel, erigam.

ⁿ Vel, extruclum est.

^o Vel, eriges.

^p Surrexisset.

^q Vel, a morte.

^r Christus Nicodemum ab ipsis fundamentis Christianae regenerationis instituit. Hinc baptismum conferenti clara fert testimonia Iohannes, ostendens hunc uerū esse dei filium et a deo missum quo per hunc salutem consequamur.

^s Vel, facere.

^t Vel, nisi deus faciat cum illo: uel, nisi fuerit deus cum eo.

^u Vel, de super, superne uel denuo.

^v Vel, spiritus ubi uis spirat. Spiritus autē hic uentus est. Nam Hebraeis רוח uox est qui uoca est ad uentū & spiritum dei.

^w Vel, credideritis aut credituri sitis.

^x Vel, iudicet: & sic est Synecdoche.

^y Vel, iudicatur.

^z Vel, iudicatus.

Psal. 68. b

o

Matth. 26. e
Marc. 14. f

Psal. 3. b. 56. c

Psal. 134. a

Euangelium

¹Vel, iudicium.

²Vel, qui operatur ueritatem. Veritas pro integritate & sinceritate.

³Vel, conspicua fiant.

⁴Vel, quod dixerim.

⁵Gaudio gaudet, Hebraismus est.

⁶Vel, qui est terra profectus est, terrenus est.

⁷Vel, in manu eius.

Christus à Iudeis repulsi gentibus exhibendū esse hanc Samaritanarum historiam testatur, cū quia Christus ad puteum de uera religione collocutus à Samaritanis excipitur. Hinc in Galilæam reuertitur officialis regij filio medetur.

⁸Vel, quod Iesus plures discipulos faceret.

⁹Vel, ad fontem.

¹⁰Vetus interpres, co utuntur, dixit, Græcā uocē ἀντιπαρὶς exprefsurus, quæ mutua familiaritate & commercio uti significat. Verbi interpretatio ne, neque hauritum habes. Cuius enim uas est quo aqua hauritur.

¹¹Vel, ex.

¹²Vel, quod propheta es tu.

¹³Vel, integritate.

¹⁴Vel, quod adorēt ipsum.

filij Dei. Hæc est autem¹ condemnatio, ²quod lux uenit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras, quàm lucem. Erant enim opera eorum mala. Omnis enim qui mala agit, odit lucem: nec uenit ad lucem, ne arguantur opera ipsius. Qui autem³ operam dat integritati, uenit ad lucem, ut⁴ palàm fiant facta ipsius, quod cum Deo sint facta. Post hæc uenit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram, & illic morabatur cum eis, ⁵ac baptizabat. Baptizabat autē & Ioannes in Aenon iuxta Salim, quia aquæ multæ erant illic. Et adueniebant, & baptizabantur. Nondum enim coniectus fuerat in carcerem Ioannes. Orta est autem quæstio ex discipulis Ioannis cum Iudæis de purificatione, & uenerunt ad Ioannem, & dixerunt ei: Rabbi, qui erat tecum trans Iordanem, cui tu testimoniū perhibuisti, ecce, is baptizat, & omnes ueniunt ad eum. Respondit Ioannes, & dixit: Non potest homo accipere quicquam, nisi fuerit ei datum è cælo. Ipsi uos testes estis, ⁶et me dixisse: Non sum ego Christus, sed missus sum ante illū. Qui habet sponsam, sponsus est. Amicus autem sponsi, qui stat & audit eum, ⁷etiam atq; etiam gaudet propter uocem sponsi. Hoc ergo gaudium meum completum est. Illū oportet crescere, me uero minui. Qui è supernis uenit, supra omnes est. ⁸Qui est è terra, è terra est, & è terra loquitur. Qui è cælo uenit, supra omnes est, & quod uidit & audiuit, hoc testatur, & testimoniū eius nemo accipit. Qui accepit eius testimoniū, is obsignauit, ⁹Deum esse ueracem. Quem enim Deus misit, uerba Dei loquitur. Non enim [huic] ad mensuram dat Deus spiritum. Pater diligit filium, & omnia tradidit¹⁰ in manum eius. ¹¹Qui credit in filium, habet uitam æternam: qui uero nō credit filio, non uidebit uitam, sed ira Dei manet super eum. CAP. IIII.

VT ergo cognouit Dominus, audisse pharisæos, ¹²Iesum plures discipulos adsciscere, & baptizare, quàm Ioannem, (quanquam Iesus ipse ¹³non baptizaret, sed discipuli eius) reliquit Iudæam, & abiit iterum in Galilæam. Oportebat autem eum transire per Samariam. Venit ego in ciuitatem Samariæ, quæ dicitur Sychar, iuxta prædium, quod dedit Iacob Iosepho filio suo. Erat autem ibi ¹⁴et fons Iacob. Iesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic ¹⁵super fontem. Hora erat ferme sexta. Venit mulier Samaritana, ut haurirēt aquam. Dicit ei Iesus: Da mihi quod bibam. Nam discipuli eius abierant in ciuitatem, ut cibos emerent. Dicit ergo ei mulier illa Samaritana: Quomodo tu cum sis Iudæus potu à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? (Nō enim ¹⁶conferenciū habent Iudæi cum Samaritanis.) Respondit Iesus, & dixit ei: Si scires donū Dei, et quis sit, qui dicit tibi: Da mihi quod bibā, tu utiq; petisses ab eo, & dedisset tibi aquā uiuam. Dicit ei mulier: Domine, ¹⁷neque quo haurias habes, & puteus profundus est: unde ergo habes aquā illam uiuam? Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis puteum, & ipse bibit ex eo, & filij eius, & pecora eius? Respondit Iesus, & dixit ei: Omnis qui bibit ¹⁸de aqua hac, sitiet iterum: quisquis autem biberit ¹⁹de aqua quam ego dabo ei, neuitiquā sitiet in æternum: sed aqua, quam ego dabo ei, euadet in eo fons aquæ salientis in uitam æternam. Dicit illi mulier: Domine, da mihi istam aquam, ut non sitiam, neque ueniam huc ad hauriendum. Dicit ei Iesus: Vade, uoca uirū tuum, & ueni huc. Respondit mulier, & dixit ei: Non habeo uirum. Dicit ei Iesus: Bene dixisti, non habeo uirum. Quinque enim uiros habuisti, & nunc quem habes, non est tuus uir. Hoc uere dixisti. Dicit ei mulier: Domine uideo ²⁰prophetam esse te. ²¹Patres nostri in monte hoc adorauerunt, & uos dicitis: ²²* Hierosolymis esse locum, ubi oporteat adorare. Dicit ei Iesus: Mulier, crede mihi, uenit hora, quando neque in hoc monte, neque Hierosolymis adorabitis patrem. Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est. Sed uenit hora, & nunc est, quando ueri adoratores adorabunt patrem spiritu ac ²³ueritate. Nam & pater tales quærit ²⁴ipsius adoratores, Spiritus ²⁵est Deus, & adoratores eius spiritu

Ioan. 1. a

Ioan. 4. a

Ioan. 1. d. e

Rom. 3. a

1. Ioan. 5. b

Supra 3. c

Gen. 33. d
2. Ios. 24. b

Deut. 12. a

4. Reg. 17. f. g

1. Cor. 3.

ritu

ritu ac ueritate oportet adorare. Dicit ei mulier: Scio Messiam uenturum esse, qui dicitur Christus, quumq̃ uenerit ille, annuntiabit nobis omnia. Dicit ei Iesus: Ego sum qui loquor tibi. Et interim uenerunt discipuli eius, & mirabantur, quod cum muliere loqueretur. Nemo tamen dixit: Quid quæris? aut, Cur loqueris cum ea? Reliquit ergo hydriā suam mulier, & abiit in ciuitatē, & dicit hominibus: Venite, uidete hominē, qui dixit mihi omnia quæcūq̃ feci, an is sit ille Christus? Exierunt ergo ē ciuitate, & ueniebant ad eum. Interea rogabāt eum discipuli, dicentes: Rabbi, comede. Ipse autē dixit eis: Ego cibum habeo comedendū, quem uos nescitis. Dicebant ergo discipuli inter se: Num quis attulit ei quod ederet? Dicit eis Iesus: Meus cibus est, ut¹ exequar uoluntatem eius, qui misit me, & perficiam opus eius. Nōne uos dicitis: Adhuc quatuor mēses sunt, cum messis aderit? Ecce, dico uobis, attollite oculos uestros, & contemplantini regiones, quoniam albæ iam sunt ad messē. Et qui metit, mercedem accipit, & congregat fructū in uitam æternam: ut & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit. In hoc enim est sermo ille uerus, quod alius est qui seminat, & alius est qui metit. Ego misi uos ad metendū, quod uos non² laborastis: alij³ laborauerūt, & uos in⁴ labores eorum introistis. Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum, propter sermonem mulieris⁵ testificantis, dixisse eum ipsi omnia quæcūq̃ fecisset. Quum uenissent ergo ad illum Samaritani, rogauerunt eum ut apud ipsos maneret. Et mansit ibi duos dies, ac multo plures crediderunt propter sermonē ipsius. Et mulieri dicebant: Iam non propter tuam⁶ narrationem credimus, ipsi enim audiuius, & sciimus hunc esse uere seruatore[m] mundi Christum. Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilæam. Ipse enim Iesus testatus est⁷ prophetā in sua patria in honore non haberi. Quum ergo uenisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, ut qui uidissent omnia quæ fecerat Hierosolymis in die festo. Nam & ipsi uenerant ad diem festum. Venit ergo Iesus iterū Canā Galilææ, ubi fecerat ex aqua uinum. Erat autem quidam⁸ regius, cuius filius ægrotabat Capernaum. Hic quum audisset, Iesum aduenisse à ludæa in Galilæā, abiit ad eum, & rogabat eum, ut descenderet ac sanaret ipsius filium. Erat enim moriturus. Dixit ergo Iesus ei: Nisi signa & prodigia uideritis, nequaquā credideritis. Dicit ei regius: Domine, descende prius, quā[m] moriatur filius meus. Dicit ei Iesus: Vade, filius tuus uiuit. Crediditq̃ homo sermoni, quem dixerat ei Iesus, & ibat. Iam autem eo descendente, serui eius occurrerunt ei, & renunciauerūt, dicentes: Puer tuus uiuit. Sciscitatus est ergo ab eis horam, in qua melius habuisset: & dixerūt ei: Heri hora septima reliquit eum febris. Intellexit ergo pater, illam esse horam qua dixisset sibi Iesus: Filius tuus uiuit. Et credidit ipse, & tota domus eius. Hoc iterum secundū signū ædidiit Iesus, quum uenisset ex ludæa in Galilæam.

CAP. V.

Post hæc erat dies festus ludæorum, & ascendit Iesus Hierosolymā. Est autem Hierosolymis ad probaticā⁹ piscinā, quæ cognominatur Hebraice Bethesda, quinq̃ porticus habens: in his iacebat multitudo magna¹⁰ ægrorum, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum. Angelus enim descendebat certo tempore in piscinam, & turbabat aquam. Itaq̃ qui primus descendisset post turbationem aquæ, sanus fiebat, à quocūq̃ detineretur morbo. Erat autem quidam homo illic, qui triginta & octo annos morbo tenebatur. Hunc quum uidisset Iesus decumbentē, & cognouisset eum iam¹¹ multo tempore affici, dicit ei: Vis sanus fieri? Respondit ei ægrotans: Domine, hominem non habeo, ut quum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam. Sed interim dum ego uenio, iam alius ante me descendit. Dicit ei Iesus: Surge, tolle grabatum tuum, & ambula. Et statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat. Erat autem sabbatum die illo: dicebant ergo ludæi ei, qui sanatus fuerat: Sabbatum

¹an is sit ille Christus? id est, in hoc cum hæc dicerentur.

²Vel, nunquid ipse est Christus? Vel, nūc hic est ille Christus?

³Vel, faciam.
⁴Vel, & messis ueniet?

⁵Vel, coluistis.
⁶Vel, coluerunt.
⁷Vel, cultus.
⁸Verbi interpretatio ne, quæ testificabatur, Dixit mihi omnia, quæcūq̃ feci.
⁹Vel, orationem.

¹⁰Vel, quod propheta in sua patria honorē non haberet.

¹¹Vel, cum omnia uiderent, aut, uis omni bus.

¹²Uidentur, hic Banaia exai legisse, qui Regulū interpretati sunt: cum omnia exemplaria Banaia habeat, id est, hominē regiū uel regali genere natū, uel qui regio nunc nre fungeretur.

¹³Al. siquidem is agebat animam.

¹⁴Vel, cognouit.

¹⁵Ad uerbum, quod in illa hora, scilicet reliquisset eum febris, in qua, &c.

¹⁶Christus ad piscinam decumbentem sanat, & cōtra phariseos faciunt suum suggillātes sese defendit autoritate patris sui, diuinam suam uirtutem multis alijs argumētis ac Moysis testimonio comprobans.

¹⁷Κοναβόβα à natan do dicitur, quasi dicas natatorium.

¹⁸Vel, languentium.

¹⁹Vel, quod iam multum temporis morbo tenebatur.

Matth. 10. 2
Luc. 9. d

Matth. 4. b
Marc. 1. b
Luc. 4. c
Supra 2. a. b

Act. 18. a

Leuit. 23. e
Deut. 16. c

Euangelium

^aVel, gestare.

est, [†] non licet tibi ^b tollere grabatum. Respondit eis: Qui me sanum fecit, is mihi ^{let. 17. c}
dixit: Tolle grabatum tuum, & ambula. Interrogauerunt ergo eum: Quis est ille
homo, qui dixit tibi: Tolle grabatum tuum, & ambula? Is autem, qui sanatus fue-
rat, nesciebat quis esset. [†] Iesus enim subdlexerat se, quod turba esset eo in loco. ^{Ioan. 7. b}

^c Postea reperit eum Iesus in templo, & dixit illi: Ecce, sanus factus es, ne posthac pec-
ces, ne quid deterius tibi contingat. Abijt ille homo, & renunciauit ludæis, Iesum
esse, à quo sanatus fuisset. Ac propterea persequabantur ludæi Iesum, & quære-
bant illum occidere, quod ista fecisset in sabbato. Iesus autem respondit eis: Pater
meus ad hoc usque temporis operatur, & ego operor. Propterea ergo magis quære-
bant ludæi eum interficere, quia non solum soluisset sabbatum, sed & patrem
suum dixisset Deum, æqualē se faciens Deo. Respondit itaque Iesus, & dixit eis:

^eVel, uitam dat.

^d Amen amen dico uobis, non potest filius à se facere quicquā, nisi quid uiderit pa-
trem facientem. Quæcunque enim ille fecerit, hæc etiam & filius facit. Pater enim di-
ligit filium, & omnia demonstrat ei, quæ ipse facit: & maiora his demonstrabit ei
opera, ut uos miremini. Sicut enim pater suscitatur mortuos, & uiuificat, sic & filius
quos uult, uiuificat. Neque enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit
filio. Vt omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filiū,
non honorat patrem qui misit illum. Amen amen dico uobis, qui sermonē meum
audit, & credit ei qui misit me, habet uitam æternam, & in iudicium non ueniet,
sed transiit à morte in uitā. Amen amen dico uobis, quod ueniet hora, & nūc

^fId est, condemnatio-
nem.

^e est, quando mortui audient uocem filij Dei, & qui audierint, uiuent. Sicut enim pa-
ter habet uitam in semetipso, sic dedit & filio habere uitā in semetipso: & potesta-
tem dedit ei iudicandi quoque, quia filius hominis est. Nemiremini hoc: Quia ue-
niet hora, qua omnes qui in monumentis sunt, audient uocem eius: & prodibunt

^gBona fecerunt.

^hId est, condemnatio-
nis.

ⁱVel, testimoniū per-
hibere, uel perhibeo.
^kVel, est.

[†] qui ^g bene egerunt, in resurrectionem uitæ: qui uero mala patraruēt, in resurre-
ctionem ^h iudicij. Non possum ego facere à meipso quicquam. Sicut audio, iu-
dico: & iudicium meum iustum est. Quia non quæro uoluntatem meam, sed uo-
luntatem eius qui misit me, patris. Si ego ⁱ testificarer de meipso, testimoniū meum
non ^k esset uerum. Alius est, qui testimoniū perhibet de me: & scio uerum esse te-

^{Matth. 25. d}

^f testimoniū, quod testificatur de me. Vos misistis ad Ioannem, & is testimoniū
reddidit ueritati. Ego autem non ab homine testimonium accipio: sed hæc dico,
ut ^k uos salutem consequamini. Ille erat lucerna ardens & lucens: uos autem uolui-
stis ad tempus exultare in luce eius. At ego testimonium habeo maius testimonio
Ioannis. Opera enim, quæ dedit mihi pater, ut ea perficiam, ea ipsa opera quæ ego
facio, testificantur de me, quod pater miserit me. Et qui misit me pater, [†] ipse testifi-
catus est de me. Neque uocem eius unquam audistis, neque speciem eius uidistis, &
sermonem eius non habetis in uobis manentem, quia quem misit ille, huic uos nō

^{Matth. 3. d}
^{17. a}
^{Deut. 4. b. c}

^g creditis. Scrutamini scripturas, quia uos uidemini uobis in ipsis uitam æternā
habere, & illæ sunt quæ testificantur de me: nec uultis uenire ad me, ut uitam ha-
beatis. Gloriam ab hominibus non accipio, sed cognoui uos, ^m ut qui amorem Dei
non habeatis in uobis. Ego ueni nomine patris mei, nec recipitis me: si alius uene-
rit nomine suo, illum recipietis. Quomodo potestis uos credere, qui gloriam à uo-
bis inuicem accipitis, & [†] gloriam quæ à solo Deo ⁿ est, non quæritis? Ne pute-

^{1. Cor. 4. a}

^lVel, at.

^mVel, quod dilectio-
nem.

ⁿVel, proficitur.

^oSigna, genus pro spe-
cie, sepe pro miracu-
lis ponuntur.

Quinque panibus ali-
quot cibantur hominum
millia, quos Christus se-
regem facturos fugit &
discipulos nauigantes
aquis inambulans sequi-
tur. Sed cum multi illum
uentris causa sequerentur,
hinc occasione sum-
pta de uero & non peri-
turo animæ cibo differit.
Multis uero à se deficiē-
tibus Petrus eum Chri-
stum & dei filium esse fa-
teatur.

tis me accusaturum uos apud patrem: est qui accusat uos, Moyses, in quē uos spem
collocastis. Si enim credidissetis Moysi, credidissetis utique mihi. De me enim ille scri-
psit. [†] Si uero illius scriptis non creditis, quomodo uerbis meis credetis? **VI.**

^{Deut. 18. c}

^a **P**ost hæc abiit Iesus trans mare Galilææ, quod est Tiberiadis, & sequebatur
eum turba multa, quia uidebant eius [†] signa, quæ faciebat super his qui infir-
mabantur. Subijt autem in montem Iesus, & ibi sedebat cum discipulis suis. Insta-
bat autem pascha, dies festus ludæorum, [†] Quum sustulisset ergo oculos Iesus, &

^{Matth. 14. b}
^{Marc. 6. c}
^{Luc. 9. b}

uidisset

uidisset multā turbam uenire ad se, dicit Philippo: Vnde ememus panes, ut edant isti? Hoc autem dicebat tentans eum: ipse enim sciebat quid esset factururus. Respondit ei Philippus: Ducentorum denariorum panes nō sufficiunt eis, ut unusquisque pusillum quippiam accipiat. Dicit ei unus ex discipulis ipsius, Andreas, frater Simonis Petri: Est puellus unus hīc, qui habet panes quinque hordeaceos, & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tam multos? Dixit autem Iesus: Facite ut homines discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo uirorum numero ferme quinque millia. Accepit autē panes Iesus, quumque gratias egisset, distribuit discipulis, discipuli uero discumbentibus: Similiter & ex piscibus, quantum uolebant. Vt autem saturati sunt, dicit discipulis suis: Colligite quæ superfuerunt fragmenta, nequid pereat. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorū ex quinque panibus hordeaceis, quæ superfuerant his qui comederant. Illi ergo homines quum uidissent signū quod Iesus fecerat, dicebant: Hic est uere propheta ille, qui uenturus est in mundum. Iesus ergo quum cognouisset quod uenturi essent, ac rapturi ipsum, ut crearent ipsum regem, secessit iterum in montem ipse solus. At ubi iam aduersperauisset, descenderunt discipuli eius ad mare, & conscensa naui uenerunt traiecto mari Capernaum. Iamque tenebræ erant, nec uenerat ad eos Iesus. Mare autē uento magno flante, intumescibat. Quū remigassent ergo ferme stadia uiginti quinque, aut triginta, uident Iesum ambulātem super mare, & adpropinquantem naui: ac timuerunt. Ille autem dicit eis: Ego sum, ne timete. Voluerunt ergo eum recipere in nauim, & ilico naui adpulserat terræ, ad quam tendebant. Postero die, turba quæ stabat trans mare, ut uidit quod nauicula alia non esset ibi, nisi una illa, in quam ingressi fuerant discipuli eius: & quod non introisset Iesus cum discipulis suis in nauiculā, sed soli discipuli eius abiissent. (Aliæ uero superuenerunt nauiculæ à Tiberiade prope locum, ubi comederant panē, posteaque gratias egisset Dominus.) Quum ergo uidisset turba Iesum non esse ibi, neque discipulos eius, cōscenderunt & ipsi nauiculas, & uenerunt Capernaum quærentes Iesum. Et quū inuenissent eum trans mare, dixerunt ei: Rabbi, quando huc uenisti? Respondit eis Iesus, & dixit: Amen amen dico uobis, queritis me, nō quia uidistis signa, sed quia comedistis de panibus, et saturati estis. Operemini, non cibum qui perit, sed qui permanet in uitam æternam, quem filius hominis dabit uobis: hunc enim pater cōsignauit Deus. Dixerunt ergo ei: Quid facimus ut operemur opera Dei? Respondit Iesus, & dixit eis: Hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem misit ille. Dixerunt ergo ei: Quod ergo tu facis signum, ut uideamus, & credamus tibi? Quid operaris? Patres nostri manducauerunt manna in deserto, sicut scriptum est: Panē de cœlo dedit eis ad edendū. Dixit ergo eis Iesus: Amen amen dico uobis, non Moses dedit uobis panē [illum] de cœlo, sed pater meus dat uobis panem de cœlo uerum. Panis enim Dei est, qui de cœlo descendit, & dat uitam mundo. Dixerunt ergo ei: Domine, semper da nobis panē istum. Dixit autē eis Iesus: Ego sum panis uitæ. Qui uenit ad me, non esuriat: & qui credit in me, non sitiet unquā. Sed dixi uobis, quod etiā uidistis me, nec creditis. Omne quod dat mihi pater, ad me ueniet: & eum qui uenerit ad me, non eicio foras. Quia descendi de cœlo, non ut faciā quod ego uolo, sed quod uult is qui misit me. Hæc est autem uoluntas eius, qui misit me, patris, nequid perdā ex omnibus, quæ dedit mihi, sed resuscitem illa in nouissimo die. Hæc est autē uoluntas eius qui misit me, ut omnis qui uidet filium, & credit in eum, habeat uitam æternam: & ego scitabo eum in nouissimo die. Murmurabāt ergo Iudæi de illo, quod dixisset: Ego sum panis ille, qui de cœlo descendi. Et dicebant: Nōne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? Quomodo ergo dicit hic: De cœlo descendit? Respondit ergo Iesus, & dixit eis: Ne murmuratis inter uos. Nemo potest

^b ὀψάριον diminutiuū est ab ὀψον quod significat edulium quod panis additur. Sed et apud Latinos pro piscibus positum inuenitur.

^c vel, facerent.

^d vel, ut autem sero factum est.

Supra 1. a
Matth. 3. d
17. a

Exod. 16. c
Num. 11. b
Psalm. 67. c
Sap. 16. c

Ecclesi. 24. e

Matth. 13. g

h h h

Euangelium

test uenire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum: & ego suscitabo eum in nouissimo die. Est scriptum in prophetis: [†] Et erunt omnes docti à Deo. Omnis ergo qui audiuit à patre, & didicit, uenit ad me: non quod patrem uiderit quisquam, nisi

Esa. 54. c
Matth. 11. 6

^F si is qui est à Deo, hic uidit patrem. Amen amen dico uobis, qui confidit mihi, habet uitam æternam. Ego sum panis ille uitæ. Patres uestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis ille è cælo descēdens, ut de ipso edat aliquis, & non moriatur. Ego sum panis uiuus, qui è cælo descendi: si quis ederit de hoc pane, uiuet in æternum. Et panis, quem ego dabo, caro mea est: quā ego dabo pro mundi uita. Decertabant ergo Iudæi inter se, dicētes: Quomodo potest hic nobis carnem illam [suam] dare ad edendū? Dixit ergo eis Iesus: Amē amen dico uobis, nisi ederitis carnem filij hominis, & biberitis eius sanguinem, non habetis uitam in uobis. [†] Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinē, habet uitam æternam: & ego suscitabo eū nouissimo die. Caro enim mea uere est cibus, & sanguis meus uere est potus. Qui edit meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Sicut misit me uiuens pater, & ego uiuo propter patrem, [ita] & qui māducat me, uiuet ipse quoque propter me. Hic est panis ille, qui è cælo descendit: non sicut comederunt patres uestri manna, & mortui sunt. Qui edit hunc panem, uiuet in æternum.

1. Cor. 11. f

^G Hæc dixit in synagoga, docens in Capernaum. Multi ergo his auditis ex discipulis eius, dixerunt: Durus est hic sermo. Quis potest eum audire? Sciens autem Iesus apud semetipsum, quod murmurarent de hoc discipuli ipsius, dixit eis: Hoc uos offendit? Quid igitur si uideritis filiū hominis ascendentem [eō] ubi [†] erat prius? Spiritus est, qui uiuificat: caro non prodest quicquā. Verba, quæ ego loquor uobis, spiritus sunt, & uita sunt. Sed sunt quidā ex uobis, qui non credunt. Nouerat enim ab initio Iesus, qui essent ij qui non crederent, & quis proditurus esset ipsum. Et dicebat: Propterea dixi uobis, [†] neminem posse uenire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo. Ex eo [tempore] multi discipulorum descenduerunt, eo relicto, nec amplius ^s cum eo ambulabant. Dixit ergo Iesus illis duodecim: Num & uos uultis abire? Respondit ergo ei Simō Petrus: [†] Domine, ad quē ibimus? Verba uitæ æternæ habes, & nos credidimus, & cognouimus, quod tu es Christus filius Dei uiui. Respondit eis Iesus: Nonne ego uos duodecim elegi, & ex uobis unus diabolus est? Dicebat autem de Iuda Simonis Iscariota. Hic enim erat proditurus eum, quum esset unus ex duodecim.

Supra 3. b

Matth. 16. c

CAP. VII.

^A Versabatur autem Iesus post hæc in Galilæa: ^b Non enim uolebat in Iudæa uersari, quia quærebat eum Iudæi interficere. ^c Erat autem in propinquo festum Iudæorum [†] Scenopegia. Dixerunt ergo ei fratres eius: Transi hinc, & uade in Iudæam: ut & discipuli tui uideant opera tua quæ facis. Nemo quippe in occulto facit aliquid, & quærit ipse [†] palam esse. ^c Si hæc facis, declara te ipsum mundo. Nam ne fratres quidem eius credebant in eum. Dicit ergo eis Iesus: Tempus meum nondum adest, tempus autem uestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse uos, me autem odit, quia ego testimonium fero de illo, quod opera eius mala sint. Vos ascendite ad diem festum hunc. Ego nondum ascendo ad festum hoc, quia tempus meum nondum impletum est. Hæc autem quum dixisset eis, mansit in Galilæa. Ut autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad festum, non palam, sed uelut in occulto. Iudæi ergo quærebant eum in festo, & dicebant: Vbi est ille? Et murmur multū erat in turbis de eo. Quidam enim dicebant: Bonus est: alij autem dicebant: Non, sed seducit [†] turbam. Nemo tamen ^s palam de eo loquebatur, propter metum Iudæorum. ^b Cum autem iam dimidium festi peractum esset, ascendit Iesus in templum, ac docebat. Et mirabantur Iudæi, dicentes: Quomodo hic literas scit, quum non didicerit? Respondit eis Iesus, & dixit: [†] Mea doctrina, non est mea, sed eius qui misit me. Si quis uoluerit uolūtati eius obtemperare, cognoscet

Leuit. 23. f

^a Verbum uerbore dictum est, si igitur uideritis.

ⁱ Vel, quod nemo potest.

^s Vel, comitabantur eum.

^a Vel, circumibant.

^b Chrysost. legit in Iudæa, id est, non poterat: uel, non habebat potestatem: quā lectionē ^c Cyrillus ^c Augustinus secuti sunt.

^c Vel, instabat autē dies festus.

Christus cognatos ad festum tabernaculorum profectos clam sequitur ac in templo docet. Varia de illo sunt uulgi iudicia. Christus doctrinā suam defendit & sabbati transgressionem excusat. Sacerdotes aduersus illū consulant: sed cum milites ut hunc comprehenderent emissi redirent, etiam ipsi re infecta discunt.

^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ

¹cognoscet de doctrina, utrū ex deo sit, an ego à me ipso loquar. Qui à semetipso loquitur, gloriam propriam quærit: qui autem querit gloriā eius, qui misit ipsum, hic uerax est, & iniustitia in illo non est. [†] Nōne Moyses dedit uobis legem, & nemo ex uobis factis præstat legem? Quid me quæritis interficere? Respondit turba, & dixit: Dæmonium habes: quis te quærit interficere? Respondit Iesus, & dixit eis: Vnum opus feci, & omnes miramini. Propterea, Moyses dedit uobis [†] circumcisionem, non quod ex Mose sit, sed ex patribus: & sabbato circunciditis hominē: Si circumcisionem accipit homo sabbato, ut non soluatur lex Mosi, mihi indignamini, qui totum hominem sanum fecerim sabbato: [†] Ne iudicetis secundum aspectum, sed iusto iudicio iudicate. Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis: Nōne hic est, quem quærent interficere? Atqui ecce, ^h palam loquitur, & nihil ei dicunt. Num uere cognouerunt principes, hunc esse uere Christum? Sed hunc nouimus unde sit, Christus autem quum uenerit, nemo scit unde sit. Clamabat ergo Iesus in templo, docens, ac dicens: Et me nostis, & unde sim nostis: & à me ipso non ueni, sed est uerax qui misit me, quem uos non nouistis. Ego uero noui eum, quia ab ipso sum, & ille me misit. Quærebant ergo eum adprehendere, ¹ & nemo iniecit illi manus, quia nondum uenerat hora eius. E multitudine autem multi crediderunt in eum, & dicebant: Christus, quum uenerit, num signa plura ædet his, quæ hic ædidi? Audierunt pharisæi turbam murmurantem de illo hæc, & miserunt pharisæi ac principes sacerdotum ministros, ut adprehenderent eum. Dixit ergo eis Iesus: Adhuc ^m pusillo tempore uobiscum sum, & abeo ad eum qui misit me. [†] Quæretis me, nec inuenietis. Et ubi ego sum, eò uos non potestis uenire. Dixerunt ergo Iudæi inter sese: Quò hic iturus est, ut nos non inueniamus eum? Num in ⁿ dispersionem gentium iturus est, & docturus gentes? Quis est hic sermo quem dixit: Quæretis me, & non inuenietis, & ubi ego sum, [eò] uos non potestis uenire? Nouissimo autem [†] die magno festi stabat Iesus, & clamabat, dicens: Si quis sitit, ueniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dixit scriptura, flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ. Hoc autē dixit de spiritu, quem accepturi erant qui crederent in ipsum. Nondū enim erat spiritus sanctus, quia Iesus nondū erat ^o glorificatus. Multi ergo de turba quum audissent hunc sermonem, dicebant: Hic est uere propheta. Alij dicebant: Hic est Christus. Quidam autē dicebant: Num nam ex Galilæa Christus ueniet? Nōne scriptura dixit, [†] quod ex semine Dauid, & de Bethlehem castello, ubi erat Dauid, ueniet Christus? Dissensio itaq; orta est in turba propter eum. Quidam autē ex ipsis uolēbāt adprehendere eum, sed nemo coniecit in eū manus. Venerunt ergo ministri ad pontifices & pharisæos, & dixerūt eis illi: Quare non adduxistis illum? Responderunt ministri: Nunquam sic loquutus est ^p homo, sicut hic homo. Responderunt ergo eis pharisæi: Num & uos seducti estis? Num quis ex principibus credidit in eū, aut ex pharisæis? Sed turba hæc, quæ non nouit legem, ^a execrabiles sunt. Dicit eis [†] Nicodemus, qui uenerat ad eum nocte, qui unus erat de numero eorum: Num lex ^vostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat? Responderunt, & dixerunt ei: Num & tu Galilæus es? Scrutare & uide, quod è Galilæa propheta non surrexerit. Et profectus est unusquisq; domum suam.

CAP. VIII.

Iesus autem perrexit in montem Oliuarum, & diluculo iterum uenit in templū, A cunctusq; populus uenit ad eum, & sedens docebat eos. Adducunt autem ad eum scribæ & pharisæi mulierem, in adulterio deprehensam: & quum statuissent eam in medio, dicunt ei: Magister, ^a hæc mulier deprehensa est in ipso facinore, adulterium committens. [†] In lege autem Moyses præcepit nobis, ut huiusmodi lapidarentur. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum, ut possent eum accusare, Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terram. Cum autē

¹vel, intelliget.

[†]vel libere.

¹Id est, sed.

^mId est, paulisper.

ⁿId est, in dispersas gentes: Græce autem legitur, in dispersionē Græcorum. Solēt autem hi synecdochice poni pro omnibus gentibus.

^ovel, illustratus gloria.

^pId est, quisquam.

^aExecrabilis est.

Christus adulteram absoluit. Hinc longa oratio ne docet se lucem mundi esse & à deo extitisse. Iudæos autem non Abraham filios sed ex mundo esse comprobant, æternitatem & diuinitatem suam constantissime asserens. Iudæis autem hunc lapidare uolentibus, euadit incolumis.

^aAlij legunt, *ἡ γυναῖς ἡν οὐκ ᾔδειν* i. hanc deprehendimus in ipso facinore, adulterium committentem.

Euangelium

^b dicitur etiam cum
significat, qui peccare
non potest.

perseuerarent interrogare eum, erexit se, & dixit eis: Qui uestrum ^b immunis est Deut. 17. b
à peccato, primus in illam lapidem iaciat. Et iterum cum se inclinasset, scribebat in
terram. At illi audientes [hæc,] singulatim alius post alium exhibant, initio facto à
senioribus. Et relictus est solus Iesus, ac mulier in medio stans. Quum autem ere-
xisset se Iesus, & neminem uideret præter mulierem, dixit ei: Mulier, ubi sunt illi
B tui accusatores? Nemo te cōdemnauit? Quæ dixit: Nemo Domine. Dixit autem
Iesus: Nec ego te condemno. Vade, [†] & posthac ne peccaueris. Iterum ergo Ie- Ioan. 7. b
sus loquutus est eis, dicens: [†] Ego sum lux mundi. Qui sequitur me, nequaquam 1. Ioan. 1. b
ambulauerit in tenebris, sed habebit lumen uitæ. Dixerunt ergo ei pharisæi: Tu
de teipso testificaris, testimonium tuum non est uerum. Respondit Iesus, & dixit
eis: Etiam si ego testimonium perhibeam de meipso, uerum est testimoniū meū:
quia scio unde ueni, & quò uado: uos autem nescitis unde uenio, & quò uado.
Vos secundum carnem iudicatis: ego non iudico quenquam. Porro, etiam si iudi-
cem ego, iudicium meum uerum est: quia solus non sum, sed ego & qui misit me,
pater. Quin & in lege uestra scriptum est: [†] Quod duorum hominū testimonium Deut. 17. b. 19. d
uerum est. Ego sum is qui testimonium fero de meipso, & testimoniū fert de me
qui misit me, pater. Dicebant ergo ei: Vbi est pater tuus? Respondit Iesus: Ne-
que me nostis, neq; patrem meum. Si me nouissetis, & patrem meum nouissetis.
C Hæc uerba loquutus est Iesus in Gazophylacio, docens in tēplo. Et nemo adpræ-
hendit eum: quia nondum uenerat hora eius. Dixit ergo iterum eis Iesus: Ego
uado, & quæretis me, & in peccato uestro moriemini: quò ego uado, uos non po-
testis uenire. Dicebant ergo Iudæi: Num interficiet semetipsum, quia dicit: Quò
ego uado, uos non potestis uenire? Et dicebat eis: Vos ex infernis estis, ego è su-
pernis sum. Vos ex mundo hoc estis, ego non sum ex hoc mundo. Dixi ergo uo-
bis, morituros uos in peccatis uestris. Si enim non credideritis, quod ego sum, mo-
riemini in peccatis uestris. Dicebant ergo ei: Quis es tu? Et dixit eis Iesus: ^o In
primis quod & loquor uobis. Multa habeo, quæ de uobis loquar, ac iudicem: sed
qui misit me, uerax est, & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundum. Non
cognouerunt, quod de patre eis loquutus esset. Dixit ergo eis Iesus: Quum ex
altaueritis filium hominis, tunc cognoscetis quod ego sum, & quod à meipso ni-
hil faciam, sed ita, ut docuit me pater meus, ea loquor, & qui me misit, mecum est.
Non reliquit me solum pater: quia ego quæ [†] placita sunt ei, facio semper. Hæc il-
lo loquente, multi crediderunt in eum. Dicebat ergo Iesus ijs, qui crediderant ipsi,
Iudæis: Si uos perstiteritis in sermone meo, uere discipuli mei estis: & intelligetis
ueritatem, & ueritas liberos reddet uos. Responderunt ei: ^o Semen Abraham su-
mus, neq; cuiquam seruiuimus unquam, quomodo tu dicis: Liberi reddemini?
Respondit eis Iesus: Amen dico uobis, [†] quod omnis qui facit peccatum, ser- Rom. 6. e
2. Pet. 2. d
E uus est peccati. Seruus autem non manet in domo in æternum, filius manet in æ-
ternum. Si ergo filius uos liberos reddiderit, uere liberi estis. Scio quod semen
Abraham estis. Sed quæritis me interficere, quia sermo meus non habet locum in
uobis. Ego quod uidi apud patrem meum, loquor: et uos sanè quod uidistis apud
patrem uestrum, facitis. Responderunt, & dixerunt ei: Pater noster Abraham
est. Dicit eis Iesus: Si filij Abraham essetis, opera Abraham faceretis. Nunc autem
quæritis me interficere, hominem qui ueritatem uobis loquutus sum, [†] quam au- Ioan. 3. e. 7. b
diui à Deo. Hoc Abraham non fecit. Vos facitis opera patris uestri. Dixerunt
itaq; ei: Nos è stupro non sumus nati. Vnum patrem habemus, Deum. Dixit eis
Iesus: Si Deus pater uester esset, diligeretis utiq; me. Ego enim ex Deo processi,
& ^b uenio. Neq; enim à meipso ueni, sed ille me misit. Quare [†] dicta mea non agno-
F scitis? Quia non potestis audire sermonē meum. Vos ex patre diabolo estis, &
desiderijs patris uestri uultis obsequi. [†] Ille homicida erat ab initio, & in ueritate 1. Ioan. 3. b
non

^o Vel, unde uenerim
& quo abeam.

^o Vel à patre, &c. Id est,
in primis quod lo-
quor uobis, id est, om-
nino hoc ipsum sum,
quod iam dixi, lux sci-
licet mundi & salus.
Hoc enim sensu etiā
prophani scriptores
Græci hac loquutio-
ne uti solent.
Vel, in mundo.
Vel, grata.

Id est, genus.

^b Vel, ueni.
[†] Vel, loquelā meam:
uel, potius sermonem
meum.

1. Ioan. 4. 8

non stetit: quia non est ueritas in eo. Cum loquitur mendacium,^b de suo loquitur: quia mendax est, atque eius [rei] pater. Ego autem quia ueritatem dico, non creditis mihi. Quis ex uobis ^{*} arguit me de peccato? Porro si ueritatem dico, quare uos non creditis mihi? Qui ex Deo est, uerba Dei audit. Propterea uos non auditis, quia ex Deo non estis. Responderunt ergo iudaei, & dixerunt ei: Nonne bene dicimus nos, Quod Samaritanus es tu, & daemonium habes? Respondit Iesus: Ego daemonium non habeo, sed cohonesto patrem meum: & uos ignominia affecistis me. Ego autem non quaero gloriam meam: est qui quaerit, & iudicat. Amen amen dico uobis, si quis sermonem meum seruauerit, mortem non uidebit in aeternum. Dixerunt ergo illi iudaei: Nunc cognouimus, daemonium habere te. Abraham mortuus est, & prophetae, & tu dicis: Si quis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in aeternum. Num tu maior es patre nostro Abraham, qui mortuus est? Et prophetae mortui sunt. Quem facis tu teipsum? Respondit Iesus: Si ego glorifico me ipsum, gloria mea nihil est. Est pater meus, qui glorificat me, quem uos dicitis, Deum uestrum esse: ^m & non cognouistis eum, ego autem noui eum. Et si dixero, quod non nouerim eum, ero similis uestri, mendax. Sed noui eum, & sermonem eius seruo. Abraham pater uester ⁿ exultauit, ut uideret diem meum: & uidit, atque gauisus est. Dixerunt ei ergo iudaei: Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham uidisti? Dixit eis Iesus. Amen amen dico uobis, antequam Abraham nasceretur ego sum. Tollebant ergo lapides, ut iacerent in eum. Iesus autem abscondit se, & exiuit e templo.

CAP. IX.

ET praeteriens Iesus uidit hominem caecum a natiuitate: & interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes: Rabbi, quis peccauit, hic an parentes eius, ut caecus nasceretur? Respondit Iesus: Neque hic peccauit, neque parentes eius: ^a sed ut manifesta fierent opera Dei in illo. Me oportet operari opera eius, qui misit me, donec dies est. Venit nox, quando nemo potest operari. Quamdiu fuero in mundo, lux sum mundi. Hoc quoniam dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo: & illeuit lutum super oculos caeci. Et dixit ei: Vade, laua in piscina Siloam, quod interpretatione est, missus. Abiit ergo, & lauit: & uenit uidens. Itaque uicini, & qui uiderant eum prius, quod mendicus esset, dicebant: Nonne hic est, qui sedebat & mendicabat? Alij dicebant: Hic est. Alij rursus: Similis est ei. Ille dicebat: Ego sum. Dicebant ergo ei: Quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille, & dixit: Homo qui dicitur Iesus, lutum fecit, & inunxit oculos meos, & dixit mihi: Vade ad piscinam Siloam, & laua. Ut autem abij ac laui, uisum recepi. Dixerunt ergo ei: Vbi est ille? Ait: Nescio. Adducunt ad phariseos eum, qui dudum caecus fuerat. Erat autem sabbatum, quum lutum faceret Iesus, & aperiret oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum & pharisei, quomodo uisum recepisset. Ille autem dixit eis: Lutum mihi imposuit super oculos, & laui, & uideo. Dicebant ergo ex phariseis quidam: Non est hic homo a Deo: quia sabbatum non ^b seruat. Alij autem dicebant: Quomodo potest homo peccator haec signa addere? Et dissensio erat inter eos. Dicunt caeco iterum: Quid dicis tu de illo, quia aperuit tibi oculos tuos? Ille autem dixit: Propheta est. Non crediderunt ergo iudaei de illo, quod caecus fuisset, & uisum recepisset, donec uocauerunt parentes eius qui uisum receperat, & interrogauerunt eos, dicentes: Est hic filius uester, quem uos dicitis caecum natum esse? Quomodo ergo nunc uidet? Responderunt eis parentes eius, & dixerunt: Scimus quod hic est filius noster, & quod caecus natus est: quomodo autem nunc uideat, nescimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus. Ipse aetatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur. Haec dixerunt parentes eius, quod timerent iudaeos. Iam enim conspirauerant iudaei, ut si quis confiteretur eum esse Christum, a synagoga ^c excluderetur. Propterea parentes eius dixerunt: Aetatem ha-

^a Vel, ex proprijs.

^{*} Vel, redarguit me peccatis?

^b Vel, querat & iudicet.

^m Vel, & [tamen.]

ⁿ Id est, letanti animo expectauit.

^a Christus caeci nati oculos aperit sabbato, qui cum dicitur contra phariseos disputasset a synagoga excluditur, quod Christus assumptum in uera fide instituit.
^b Eclipsis est, scilicet, ideo caecus est natus.

^b Vel, obseruat.

^c Vel, eiiceretur. Graece ἀποσυνάγωγος, id est, alienus a congregatione fieret, quod hodie excommunicatum uocant.

Euangelium

^dVel, concede gloriā deo.
^eVel, quod cæcus cū fuerim nunc uideam.
^fVel, et non audistis, sine interrogatione, ut pronuncietur quā si ab admirante.

^gVel, cum tamen aperuerit.
^hVel, à seculo.

ⁱVel, proficere, scilicet in hac re. Erhet te nüt mögen schafsen.

^jVel, quisnam.

^kPharisæos pastores eos & malos esse, se uero bonum Christus multis cōprobat. Dissidium inter iudeos propter illum exoritur. Encæniorū festo interrogatus, se Christum esse operibus & patris sui testimonio comprobatur. Postremo lapides tollentium & comprehendere cupientium manibus elabatur.

^lVel, præcedit eas.
^mHoc prouerbiū: sed potius allegoriā, iuxta Hebraismum, quod ⁿמִלֵּךְ, dicitur de quouis dicto insigni, & obscuriore, tā de prouerbio, quā allegoria. &c.

^oVel, pabulum: uel, pascua.
^pVel, abundantē. Potest enim esse adiectiuum communis generis, ^qמְרִיבֵי מוֹרֶה אֶת־טִיטוֹ.

^rId est, uitam.
^sVel, deponit.
^tVel, cum uidet.
^uGræce enim νομῶν legitur, quod gregem non ouile significat.
^vVel, recipiam.
^wVel, sponte, siue ultro.

^xVel, celebrata sunt.

bet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursus hominem, qui fuerat cæcus, & dixerunt ei: ^aDa gloriam Deo. Nos scimus hunc hominem peccatorem esse. Respondit ergo ille, & dixit: An peccator sit, nescio: unum scio, ^bme, cum cæcus fuerim, nunc uidere. Dixerunt ergo illi iterum: Quid fecit tibi? Quomodo aperuit tibi oculos? Respondit eis: Dixi uobis iam, & ^cnon audistis? Quur iterum uultis audire? Num & uos uultis discipuli eius fieri? Conuiciati ergo sunt ei, & dixerunt: Tu discipulus illius esto, nos autem Mosi discipuli sumus. Nos scimus quod Mosi loquutus est Deus, hunc autem nescimus unde sit. Respondit ille homo, & dixit eis: In hoc enim mirabile quiddam est, quod uos nesciatis unde sit: ^d& tamen aperuit meos oculos. Scimus autem quod peccatores Deus non audit: sed si quis Dei cultor est, & uolūtati ipsius obtemperat, hunc audit. ^eAb æuo non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati. Nisi esset hic à Deo, non potuisset ^ffacere quicquam. Responderunt, & dixerunt ei: Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras. Audiuit Iesus quod eiecissent eum foras, cumq; inuenisset eum, dixit ei: Credis tu in filium Dei? Respondit ille, & dixit: ^gEt quis est Domine, ut credam in eum? Dixit autē ei Iesus: Et uidisti eum, & qui loquitur tecum, ipse est. At ille ait: Credo Domine. Et adorauit eum. Et dixit Iesus: In iudicium ego in hunc mundum ueni, ut qui non uident, uideant: & qui uident, cæci fiant. Et audierunt hæc [quidam] ex pharisæis, qui cum ipso erant, & dixerunt ei: Num & nos cæci sumus? Dixit eis Iesus: Si cæci essetis, non haberetis peccatū, nunc uero dicitis: Videmus. Idcirco peccatū uestrū manet. CAP. X.

A Men amen dico uobis, qui non intrat per ostium in stabulum ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Qui autem intrat per ostium, pastor est ouium. Huic ostiarius aperit, & ^houes uocem eius audiunt. Et proprias oues uocat nominatim, & educit eas. Et cum proprias oues emisit, ⁱante eas uadit, & oues illum sequuntur: quia nouerunt uocem eius. Alienum uero neutiquam sequuntur, sed aufugient ab eo: quia non nouerunt uocem alienorum. ^jHoc prouerbiū dixit eis Iesus. Illi autem non intellexerunt quid sibi uellent quæ loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus: Amen amen dico uobis: ^kEgo sum ostium ouium. Omnes quotquot ante me uenerunt, fures sunt & latrones, sed non audierunt eos oues. Ego sum ostium. Per me si quis introierit, salutē consequetur, & ingredietur, & egredietur: & ^lpastū inueniet. Fur non uenit, nisi ut furetur, & mactet, & perdat. Ego ueni, ut uitā habeant, & ^mabundantius habeant. ⁿEgo sum pastor ille bonus. Bonus pastor ^oanimā suam ^pponit pro ouibus. Mercenarius autem, & qui non est pastor, cuius non sunt oues propriæ, ^quidet lupum uenientem, ac deserit oues, fugitq; & lupus rapit, ac dispergit oues. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est: & oues non sunt illi curæ. Ego sum pastor ille bonus, & cognosco [oues] meas, & cognoscor à meis. Sicut nouit me pater, ita & ego noui patrem: & animam meam pono pro ouibus. ^rEt alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili: illas quoque oportet me adducere, & uocem meam audient. Et fiet unus ^sgrex, unus pastor. Propterea me pater diligit, quia ^tego pono animam meam, ut ^uiterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam ^và me ipso. Potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursus sumendi eam: ^whoc mandatum accepi à patre meo. Dissensio igitur iterum orta est inter iudeos, propter sermones hos. Dicebant autem multi ex ipsis: Dæmonium habet, & insanit. Quid eum auditis? Alij dicebant: Hæc uerba non sunt dæmonij habentis. Num dæmonium potest cæcorum oculos aperire? ^xFacta sunt autem Encænia Hierosolymis, & hyems erat, & ambulabat Iesus in templo in porticu Solomonis. Circundederunt ergo eum iudei, & dicebant ei: Quousque animam nostram suspendis? Si tu es Christus, dic nobis ingenue. Respondit eis Iesus: Dixi uobis,

Ioan. 8. d
Prou. 27. c

Ioan. 14. a

1. 40. b
Ezech. 34. f. g

Ezech. 37. f
Act. 13. g

Isa. 53. b

Ag. 1. d

xi uobis, nec creditis. Opera quæ ego facio nomine patris mei, hæc testimonium reddunt de me. Sed uos non creditis: quia non estis ex ouibus meis, quemadmodum dicebam uobis: Oues meæ uocem meam audiunt, & ego cognosco eas, & sequuntur me: & ego uitam æternam do eis, nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam ex manu mea. Pater meus, qui dedit mihi, ^m maior omnibus est: & nemo potest ⁿ rapere ex manu patris mei. Ego & pater unum sumus. Sustulerunt ergo rursus lapides iudei, ut lapidarent eum. Respondit eis Iesus: Multa opera bona ostendi uobis ex patre meo, propter quod eorum operum me lapidatis? Responderunt ei iudei, dicentes: Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam, & quia tu cum homo sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Iesus: Nonne scriptum est in lege uestra: [†] Ego dixi, Dij estis? ^o Si illos dixit Deos, ad quos sermo Dei factus est: & non potest solui scriptura, quæ pater ^p sanctificauit, & emisit in mundum: uos dicitis me blasphemare, quia dixerim, Filius Dei sum? Si non facio opera patris mei, ne credatis mihi: si uero facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: ut cognoscatis & credatis, quod pater in me est, & ego in eo. Quærebant iterum eum adprehendere, & ^q euasit ex manu eorum: & abiit iterum trans Iordanem in eum locum, ubi fuerat Ioannes baptizans primum, mansitque illic. Et multi uenerunt ad eum, ac dicebant: Ioannes quidem signum ædedit nullum, omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, uera erant: & crediderunt multi illic in eum.

CAP. XI.

A Egrotabat autem quidam, nomine Lazarus, Bethaniensis à castello Mariæ & Marthæ, huius sororis. [†] Maria autem erat ea, quæ unxit Dominum unguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus ægrotabat. Miserunt ergo sorores eius ad eum, dicentes: Domine, ecce quem amas, ægrotat. Audiens autem Iesus, dixit: Aegritudo hæc non est ^a ad mortem, sed pro gloria Dei: ut glorificetur filius Dei per eam. Diligebat autem Iesus Martham, & sororem eius, & Lazarum. Ut ergo audiuit, eum ægrotare, tum quidem temporis mansit in eodem loco duobus diebus. Deinde post hoc dicit discipulis: Eamus in Iudæam iterum. Dicunt ei discipuli: Rabbi, modo quærebant te iudei lapidare, & iterum abis illuc? Respondit Iesus: Nonne duodecim sunt horæ diei? Si quis ambulauerit ^b interdiu, non offendit: quia lucem huius mundi uidet. Si quis autem ambulauerit noctu, offendit: quia lux non est in eo. Hæc ait, & post hæc dicit eis: Lazarus amicus noster dormit: sed uado ut à somno excitem eum. Dixerunt ergo discipuli eius: Domine, si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius: at illi putauerunt, quod de dormitione somni diceret. Tunc ergo Iesus dixit eis manifeste: Lazarus mortuus est, & gaudeo propter uos, ut credatis quod non fuerim ibi. Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur Didymus, discipulis: Eamus & nos, ut moriamur cum eo. Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem. Erat autem Bethania iuxta Hierosolimam, ferè stadiis quindecim. Multique ex iudeis uenerant ad Martham ac Mariam, ut consolarentur eas de fratre suo. Martha ergo ut audiuit Iesum uenisse, occurrit illi: Maria uero domi desidebat. Dixit ergo Martha Iesu: Domine, si fuisset hic, frater meus non fuisset mortuus. Sed & nunc scio, quæcunque poposceris à Deo, daturus sit tibi Deus. Dicit illi Iesus: Resurget frater tuus. Dicit ei Martha: Scio, resurrecturum esse in resurrectione, nouissimo die. Dicit ei Iesus: Ego sum resurrectio [†] & uita. Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, uiuet: & omnis qui uiuit, & credit in me, nequaquam morietur in æternum. Credis hoc? Ait illi: Etiam Domine. Ego credo te [†] esse Christum illum, filium Dei, qui in mundum uenturus erat. Et quum hæc dixisset, abiit, & uocauit Mariam sororem suam clanculum, dicens: Magister adest, & uocat te. Illa ut audiuit, surgit cito, & uenit

^mEnallage graduum, maximus omnium, æternus & omnipotens.
ⁿScilicet eas,

^oSic ordinari poterat sermo, si illos dixit deos ad quos sermo dei factus est, & quod scriptum est, falsitatis argui non potest: quomodo uos me quæ pater sanctificauit & misit in mundum dicitis blasphemare, eo quod dixi me esse filium dei?
^pVel, consecrauit.
^qEt, Hebraismus, pro sed.

^aChristus se uitam & resurrectionem ostensurus Lazarum mortuum & sepultum resuscitat. Sacerdotibus uero de illius morte consultantibus Caiaphas unum pro multis occidendum esse consuevit. Quare ut ab omnibus obsequeretur sacerdotes præcipiunt,
^bVel, mortisera.

^bVel, in die.

^cVel, dabit tibi.

Psalm. 81. b

Matth. 26. a
Infra 12. g

Supra 5. e
Luc. 14. c

Supra 6. d

Euangelium

ad eum. Nondum autem uenerat Iesus in castellum, sed erat in eo loco, ubi occurrerat ei Martha. Iudæi ergo, qui erant cum eo in domo, & consolabantur eam, quum uidissent Mariam cito surrexisse, & exisse, sequuti sunt eam, dicentes: Abit ad monumentum, ut ploret ibi.

^aVel, cōturbatus est. ^B

Maria ergo quum uenisset [eò,] ubi erat Iesus, uidens eum, accidit ad pedes eius, & dicit: Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Iesus ergo ut uidit eam plorantem, & Iudæos qui uenerant cum ea, plorantes, infremuit spiritu, & conturbauit seipsum, & dixit: Vbi posuistis eum? Dicunt ei: Domine, ueni & uide. Lachrymatus est Iesus. Dixerunt ergo Iudæi: Ecce, quomodo amabat eum. Quidā autem ex eis dixerunt: Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci, facere, ut & hic nō moreretur? Iesus ergo rursum fremens in semetipso, uenit ad monumentum. Erat autem spelunca, & lapis impositus erat ei. Ait Iesus: Tollite lapidem. Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat: Domine, iam olet, quatrduanus est enim. Dicit ei Iesus: Nōne dixi tibi, quod si credideris, uisura esses gloriam Dei? Sustulerunt ergo lapidem inde ubi defunctus erat positus. Iesus autem attollens oculos sursum, dixit: Pater, gratias ago tibi, quoniam audisti me. Ego autem sciebam, quod semper me audias, sed propter turbā, quæ circumstat, dixi, ut credant, quod tu me miseris. Atq; hæc quum dixisset, uoce magna clamauit: Lazare, ueni foras. Et prodijt qui fuerat mortuus, manus & pedes habens reuinctos fascijs funereis, & facies illius sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus: Soluite eum, & sinite abire. Multi ergo ex Iudæis qui uenerant ad Mariā, & uiderant quæ fecisset Iesus, crediderunt in eum. Quidā autē ex eis abierunt ad pharisæos, & dixerunt eis, quæ fecisset Iesus. Congregauerunt ergo pontifices & pharisæi concilium, ac dicebant: Quid agimus? quia hic homo multa signa ædit. Si permiserimus eum sic, omnes credent in eum: Venientq; Romani, & tolerant tum locum nostrum, tum gentem. Unus autem quispiam ex eis Caiaphas, quum esset pontifex anni illius, dixit eis: Vos non scitis quicquam, nec perpensis, expedire nobis, ut unus homo moriatur pro populo, ac non tota gens pereat. Hoc autem à semetipso nō dixit, sed quum esset pontifex anni illius, uaticinatus est, Iesum moriturum esse pro gente: & non tantū pro gente, sed ut & filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum. Ab illo ergo die consultauerunt unā, ut interficerent eum. Iesus ergo iam non propalā ambulabat inter Iudæos, sed abiit illinc in regionem deserto uicinam, in ciuitatem quæ dicitur Ephraim: & ibi uersabatur cum discipulis suis. Instabat autem pascha Iudæorū, & ascenderunt multi Hierosolymam e regione ante pascha, ut purificarent se. Quærebant ergo Iesum, & colloquebantur inter se, in templo stantes: Quid uidetur uobis, quod non uenerit ad diem festum? Dederant autem pontifices & pharisæi præceptum, ut si quis cognouisset ubi esset, indicaret, ut compræhenderent eum. **CAP. XII.**

^aDefunctus à Plinio quoq; corpus defuncti appellatur. In naturali historia.

^fVel, libere uersabatur.

Christo apud Lazarū coenati pedes ungit Maria, à Iuda accusatur, à Christo defenditur. Sacerdotes Lazarū quoq; sublatum cupiunt. Christus Hierosolymam ueniens splendide excipitur: Græci eundem uide re cupiunt: Docti uox afferunt coelitus. Multi principū credunt sed metu fidē suppressunt. Christus autem ad fidem omnes hortatur.

^aVel, à morte.

^bId est, sincere, non adulterine: sed fideliter parata, q. d. uera.

^cVel, dicebat.

^dVel, à morte.

Iesus ergo ante sex dies paschæ uenit Bethaniam, ubi Lazarus fuerat mortuus, quem suscitauit à mortuis. Fecerunt autem ei coenam ibi, & Martha ministrabat, Lazarus uero unus erat de numero discumbentium cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pisticæ preciosæ, & unxit pedes Iesu, & exterisit pedes eius capillis suis: domus autem impleta est odore unguenti. Dicit ergo unus ex discipulis eius, Iudas Simonis Iscariotes, qui erat eū proditurus: Quare hoc unguentum non uenit trecētis denarijs, & datum est egenis? Dixit autem hoc, nō quod pauperes illi curæ essent, sed quia fur erat, ac marsupium habebat, eaq; quæ conferebantur, portabat. Dixit ergo Iesus: Sine illam, in diem sepulturæ meæ seruauit istud. Pauperes enim semper habetis uobiscum, me uero non semper habetis. Cognouit ergo turba multa ex Iudæis, quod illic esset: & uenerunt, non propter Iesum tantum, sed ut Lazarum quoq; uiderent, quem suscitauerat à mortuis. Consultabant autē principes sacerdotum, ut & Lazarum interficerent, quia multi propter

Matth. 26. a
Marc. 14. a

Ioan. 11.

Matth. 21. a
Marc. 14. a
Luc. 19. f

Zach. 9. b

Matth. 10. d
16. d
Marc. 8. d
Luc. 9. c. 17. g

Ioan. 11. e

† Ioan. 3. b. 8. c
* Num. 21. b

Psal. 109. b
116. a
Esa. 40. c
Ezech. 37. g

Esa. 43. a
Rom. 10. d

Esa. 6. c
Matth. 23. b
Marc. 4. b
Luc. 8. b
Act. 28. f

propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum. † Postero die turba multa, quæ uenerat ad diem festum, cum audissent quod ueniret Iesus Hierosolymam, acceperunt ramos palmarum, & processerunt obuiam ei, & clamabant: † Hosanna. Benedictus, qui uenit nomine Domini, rex Israelis. Nactus autem Iesus asellum, insedit ei, sicut scriptum est: † Ne metue filia Sion, ecce rex tuus uenit, sedens super pullum asinæ. Hæc autem non intellexerunt discipuli eius primum, sed quando glorificatus est Iesus, tunc recordati sunt, hæc esse scripta de eo, & quod hæc fecissent ei. Testificabatur igitur turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum uocauit è monumeto, & suscitauit eum è mortuis. Propterea & obuiam uenit ei turba, quod audierant eum ædidisse hoc miraculum. Pharisei ergo dixerunt inter se: Videtis uos nihil proficere? Ecce mundus post eum abiit. Erant autem quidam Græci ex his, qui ascenderant, ut adorarent in festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogabant eum, dicentes: Domine, uolumus Iesum uidere. Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rursus & Philippus dicunt Iesu. Iesus autem respondit eis, dicens: Venit hora, ut glorificetur filius hominis. Amen amen dico uobis, nisi granum frumenti deiectum in terram, mortuum fuerit, ipsum solum manet: si uero mortuum fuerit, multum fructum affert. Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in uitam æternam conseruabit eam. Si quis mihi ministrat, me sequatur: & ubi ego sum, illic & minister meus erit: & si quis mihi ministrauerit, cohonestabit eum pater. Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater serua me ex hac hora. Sed propterea ueni in hanc horam. Pater, illustra nomen tuum. Venit ergo uox è coelo, [dicens:] Et illustraui, & rursus illustrabo. Turba ergo quæ stabat & audierat, dicebat, tonitruum esse factum. Alij dicebant: Angelus ei loquutus est. Respondit Iesus, & dixit: † Non propter me hæc uox ædita est, sed propter uos. Nunc iudiciu est mundi huius. Nunc princeps huius mundi eiicitur foras. † Et ego si exaltatus fuero à terra, omnes traham ad meipsum. Hoc autem dicebat, significans quali morte esset moriturus. Respondit ei turba: Nos audiuius ex lege, † Christum manere in æternum: & quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis? Quis est iste filius hominis? Dixit ergo eis Iesus: Adhuc breui tempore lumen uobiscum est. Ambulate, donec lucem habetis, ne uos tenebræ occupent. † Et qui ambulat in tenebris, nescit quò uadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filij lucis fiat. Hæc loquutus est Iesus, ac digressus abscondit se ab eis. Quum autem tam multa signa ædisset coram eis, non credebant in eum: ut sermo Esaiæ prophetæ impleretur, quo dixit: † Domine, quis credidit auditui nostro? Et brachium Domini cui reuelatum est. Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias: † Excæcauit oculos eorum, et indurauit cor eorum: ne uideant oculis, & ne intelligant corde, & conuertantur, & sanentur. Hæc dixit Esaias, quando uidit gloriam eius, & loquutus est de eo. Veruntamen etiam ex principibus multi crediderunt in eum, sed propter phariseos non confitebantur, ne è synagoga excluderentur. Dilexerunt enim gloriam hominum magis, quam gloriam Dei. Iesus autem clamauit, & dixit: Qui credit in me, non credit in me, sed in eum qui misit me. Et qui uidet me, uidet eum, qui misit me. Ego lux in mundum ueni, ut omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Et si quis audierit uerba mea, & non crediderit, ego non iudico eum. Non enim ueni, ut iudicem mundum, sed ut seruem mundum. Qui reijcit me, nec accipit uerba mea, habet qui iudicet ipsum. Sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum extremo die: quia ego ex meipso non sum loquutus, sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, & quid loquar. Et scio quod mandatum eius uita æterna est. Quæ ergo ego loquor, sicut dixit mihi pater, sic loquor.

CAP. XIII.

Id est, salutem de qua
so.
Vel, felix: uel, beatus: uel, laudabilis.
S. uapion, asellum, quæ propheta uocat pulum asinæ.

Vel, quod nihil proficit.
Id est, omnis turba.
Vel, cui secutus est.

Vel, custodiet.

Vel, uenit.
Vel, exigitur. Foras uidetur pleonasmus Hebraicus.

Vel, quomodo igitur.

Et, pro nam uidetur positum, ut Hebræis serere pro quauis coniunctione.
Vel, sitis.
Vel, sermoni nostro.

Id est, ne fieret anathema, id est, excommunicati.

Id est, non condemnatio.

Vel, de meo.

Euangelium

Iesus humilitatem com-
mēdaturus discipulis pe-
des illorū lauat: proditorē
Iudā certo signo de-
notat: charitatem mutu-
am commendat, et Petro
lapsum abnegationis
prædicit.

^aVel, non es mei par-
ticeps.
^bVel, nisi ut pedes la-
uet.

^cVel, qui sumit meū
cibum: panis pro quo
uis cibo per synecdo-
chen ab Hebræis su-
mitur.

^dQuoniam. Alij panem
exposuerunt. Sed bu-
cellam aut offulam si-
gnificat.

^eVel, gloria illustra-
tus.

^fVel, si charitate pro-
sequamini uos inuicem.

Consolatur discipulos
suos Iesus, diuinitatem
suam & fructum mortis
sue exponens. Charita-
tem ad illis mutuum ex-
postulat, spiritum promit-
tit eiusque officium descri-
bit. Postremo pa. em su-
am pollicetur, & contra
persecutiones suo exem-
plo animat.

^gVel, si minus, dixis-
sem uobis: uel, alio-
quin dixissem, &c.

ANte festum autem paschæ, sciens Iesus quod uenisset hora ipsius, ut transiret
ex hoc mundo ad patrem, cum dilexisset suos qui erant in mundo, usque ad
finem dilexit eos. Et coena facta, [†] quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ Si-
monis Iscariotæ, ut proderet eum, sciens Iesus omnia dedisse sibi patrē in manus,
scēp à Deo exisse, & ad Deum abire, surgit à cœna, & ponit uestimenta: cumq; ac-
cepisset linteam, præcinxit se. Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pe-
des discipulorum, & extergere linteo, quo præcinctus erat. Venit ergo ad Si-
monem Petrum, & dicit ei ille: Domine, tu mihi lauas pedes? Respondit Iesus, &
dixit ei: Quod ego facio, tu nunc nescis, scies autem postea. Dicit ei Petrus: Ne-
quaquam laueris meos pedes in æternum. Respondit ei Iesus: Si non lauero te,
^a non habes partem mecum. Dicit ei Simon Petrus: Domine, non tantum pedes
meos, sed & manus & caput. Dicit ei Iesus: Qui lotus est, nihil opus habet ^b præ-
terquam pedes lauare, sed est mundus totus. Et uos mundi estis, sed non omnes.
Sciebat enim, quis nam esset proditor ipsius. Propterea dixit: Non estis mundi
omnes. Postquam ergo lauit pedes eorum, receptisq; uestibus suis accubuit,
iterum dixit eis: Scitis quid fecerim uobis? Vos uocatis me Magistrum ac Domi-
num, & bene dicitis: sum etenim. Si ergo ego laui pedes uestros Dominus & ma-
gister, uos quoq; debetis inuicem alij aliorum pedes lauare. Exemplum enim præ-
bui uobis, ut quemadmodum ego feci uobis, uos quoq; faciatis. Amen amen di-
co uobis, non est [†] seruus maior domino suo: neq; legatus maior est eo qui legauit
ipsum. ^{*} Si hæc nouistis, beati estis, si feceritis ea. Non de omnibus uobis lo-
quor. Ego scio quos elegerim. Sed ut impleatur scriptura: Qui ^c edit [†] mecum pa-
nem, sustulit aduersum me calcaneum suum, nunc dico uobis priusquam fiat, ut
quum factum fuerit, credatis quod ego sum. [†] Amen amen dico uobis, qui recipit
quemcunq; misero, me recipit. Qui autem me recipit, recipit eum qui misit me.
Quum hæc dixisset Iesus, turbatus est spiritu, & testificatus est, dixitq; [†] Amen
amen dico uobis, quod unus ex uobis proditurus est me. Aspiciebant ergo se in-
uicem discipuli, hæsitantes de quo diceret. Erat autem unus ex discipulis Iesu, re-
cumbens in sinu ipsius, quem diligebat Iesus. Innuit ergo huic Simon Petrus, ut
sciscitaretur, quis esset de quo loqueretur. Itaque quum recubuisset ille super pe-
ctus Iesu, dicit ei: Domine, quis est? Respondit Iesus: Ille est, cui ego intinctam ^d of-
fulam porrexero. Et quum intinxisset offulam, dat Iudæ Simonis Iscariotæ. Et
post offulam ingressus est in eum satanas. Dicit igitur ei Iesus: Quod facis, fac
ocius. Hoc autem nemo discumbentium intelligebat, ad quid dixisset ei. Quidam
enim putabant, quia oculos habebat Iudas, dixisse ei Iesum: Eme ea que opus sunt
nobis ad diem festum, aut egenis ut aliquid daret. Quum ergo accepisset ille offu-
lam, exiuit continuo. Erat autem nox. Quum ergo exisset, dicit Iesus: Nunc ^e glo-
rificatus est filius hominis, & Deus glorificatus est per eum. Si Deus glorificatus
est per eum, & Deus glorificabit eum per se, & continuo glorificabit eum. Fi-
lioli, adhuc paulisper uobiscum sum. [†] Quæretis me, & sicut dixi Iudæis, quò ego
abeo, uos non potestis uenire: ita & uobis dico nunc. [†] Præceptum nouum do uo-
bis, ut diligatis uos mutuo, sicut dilexi uos, ut & uos diligatis uos mutuo. Per hoc
cognoscent omnes, discipulos meos esse uos, ^f si charitatem habueritis inter uos
mutuam. Dicit ei Simon Petrus: Domine, quò abis? Respondit ei Iesus: Quò ego
abeo, non potes me nunc sequi, sequeris autem me postea. Dicit ei Petrus: Domi-
ne, quare non possum te sequi nunc? Animam meam pro te ponam. Respondit ei
Iesus: Animam tuam pro me pones? Amen amē dico tibi, [†] nequaquam canet gal-
lus, donec ter me abnegaueris.

CAP. XIII.

ET dixit discipulis suis: Ne turbetur cor uestrum. Creditis in Deum, & in me
credite. In domo patris mei mansiones multe sunt: ^a Quod si secus esset, dixis-
sem uos

Matth. 26. b
Marc. 14. a
Luc. 22. a

Luc. 6. f
Ioan. 15. c
* Matth. 10. g

Psal. 40. c

Luc. 10. c

Matth. 26. b
Marc. 14. c
Luc. 22. b

Ioan. 7. e

Ioan. 15. b

Matth. 26. d
Marc. 14. c
Luc. 22. c

fem uobis: Vado paraturus uobis locum. Et si abiero ad parandum uobis locum, redibo, & assumam uos ad me ipsum, ut ubi ego sum, & uos sitis: & quo ego abeam nōstis, & uiam nōstis. Dicit ei Thomas: Domine, nescimus quō abeas, & quomodo possumus uiam nosse: Dicit ei Iesus: Ego sum uia, & ueritas, & uita. *Nemo uenit ad patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, patrem quoque meum utique cognouissetis. Et iam hinc cognoscitis eum, & uidistis eum. Dicit ei Philippus: Domine ostende nobis patrem, & sufficit nobis. Dicit ei Iesus: Tanto tempore uobiscum sum, & non cognouisti me? Philippe, qui uidit me, uidit patrem. Et quomodo dicis tu: Ostende nobis patrem? Nō credis quod ego in patre sum, & pater in me est? *Verba quae ego loquor uobis, à me ipso nō loquor. Pater autem qui in me manet, ipse facit opera. Credite mihi, quod ego in patre sum, & pater in me, alioqui propter ipsa facta credite mihi. Amen amen dico uobis, qui credit in me, opera quae ego facio, & ipse faciet, & maiora his faciet, quia ego ad patrem meum abeo. Et quicquid petieritis nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur pater per filium. Siquid petieritis per nomen meum, ego faciam. Si diligitis me, praecepta mea seruare. Et ego rogabo patrem, & alium consolatorem dabit uobis, ut maneat uobiscum in aeternum, spiritum ueritatis, quem mundus non potest accipere: quia non uidet eum, nec nouit eum. Vos autem cognoscitis eum, quia apud uos manet, & in uobis erit. Non relinquam uos orphanos: ueniam ad uos. Adhuc pusillum, & mundus me iam non uidet: uos autem uidetis me. Quia ego uiuo, & uos uiuetis. Illo die uos cognoscetis me esse in patre meo, & uos in me, & me in uobis. Qui habet mandata mea, & seruat ea, is est ille, qui diligit me. Qui autem diligit me, diligetur à patre meo: & ego diligam eum, & aperiam ei meipsum. Dicit ei Iudas, non ille Iscariotes: Domine, quid accidit, quod palam facturum es nobis teipsum, & non mundo? Respondit Iesus, & dixit ei: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum ueniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos nō seruat: & sermo quem auditis, non est meus, sed eius qui misit me, patris. Hec loquutus sum uobis, apud uos manens. Paracletus autem ille, qui est spiritus sanctus, quem mittet pater nomine meo, ille uos docebit omnia, & suggeret uobis omnia, quaecumque dixi uobis. Pacem relinquo uobis, pacem meam do uobis: non quomodo mundus dat, ego do uobis. Ne turbetur cor uestrum, neque formidet. Audistis me dixisse uobis: Abeo, & uenio ad uos. Si diligeretis me, gauderetis utique quod dixerim: Vado ad patrem, quia pater maior me est. Et nunc dixi uobis, priusquam fiat, ut quum factum fuerit, credatis. Posthac non multa loquar uobiscum, uenit enim princeps mundi huius, & in me non habet quicquam. Sed ut cognoscat mundus, quod diligam patrem: & sicut mandatum dedit mihi pater, sic facio. Surgite eamus hinc.

CAP. XV.

Ego sum uitis illa uera, & pater meus agricola est. Omnem palmitem in me, non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, ut fructum copiosorem adferat. Iam uos mundi estis, propter sermonem, quem loquutus sum uobis. Manete in me, & ego in uobis. Sicut palmes nō potest ferre fructum à semet ipso, nisi manserit in uite: sic nec uos, nisi in me manseritis. Ego sum uitis, uos palmites. Qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum. Quia sine me nihil potestis facere. Si quis in me nō manserit, eiectus est foras sicut palmes, & exaruit: & colligunt eos, & in ignem coniiciunt, & ardent. Si manseritis in me, & uerba mea in uobis manserint: quicquid uolueritis, petetis, & obtinget uobis. In hoc glorificatus est pater meus, ut fructum copiosum adferatis, & efficiamini mei discipuli. Sicut dilexi me pater, ego quoque dilexi uos. Manete in dilectione mea. Si praecepta mea seruaueritis, manebitis in dilectione mea, sicut ego patris mei

⁶Vel, scitis.

⁶Vel, nunc, uel ab hinc, uel, ex hoc tempore.

⁶Vel, aut certe propter, &c. Vel, si minus, scilicet credere uultis, tamē propter, &c. ⁶Vel, nomine meo. ⁶Vel, aduocatum.

⁶Vel, orbos. ⁶Vel, intra quam modicum mundus me iam non uidet: uel, Parum adhuc superest cum, &c.

⁶Vel, manifestaturus.

⁶Vel, consolator: uel, aduocatus.

⁶Unopersonae, id est, commonefaciet aut submonebit scilicet de iis quae exciderunt.

⁶Et, uidetur redundare more Hebraico: ut sit sensus: Ego in mundo hoc loquor uobis, & haec facio, ut appareat quod diligam patrem.

Vitis et palmitum similitudine Christus ostendit quomodo discipuli in ipso manere & fructum ferre possint. Dilectione sui commendat, & quae nam eius signa sint, edocet. Postremo ad patientiam in afflictionibus perferendis proprio exemplo adhortatur.

⁶Vel, ut ego. Sic enim sepe, id est, &, ponitur prout, iuxta Hebraicum.

⁶Vel, reiectus est sicut palmes.

⁶Id est, praecepta mea uobis cordi fuerint.

⁶Vel, amore meo: uel, in amore mei. Nam Graecis ambiguū est.

Ioan. 8. b

Ioan. 1. a. 11. c
*Ioan. 6. c

Ioan. 10. e

Ioan. 3. e. 7. b
8. c. 12. f. 14. c

Matth. 7. 2
Marc. 11. c
Ioan. 16. e. f

Act. 2. d

Ecclesi. 24.

Ioan. 13. b

Ioan. 14. b

Euangelium

præcepta seruauit, & maneo in eius dilectione. Hæc loquutus sum uobis, ut gaudium meum in uobis maneat, & gaudium uestrum impleatur. ^{Ioan. 13. d} ^{1. Thel. 4. b. g} Hoc est præceptum meum, ut diligatis uos inuicem, sicut dilexi uos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, ut quis animam suam ponat pro amicis suis. Vos amici mei estis, si feceritis quaecumque ego præcipio uobis. Non posthac uos dico seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus ipsius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à patre meo, nota feci uobis. ^{Math. 28. d} Non uos me elegistis, sed ego [†] elegi uos, & constitui uos, ut abeatis, & fructum adferatis, & fructus uester maneat: ut quicquid petieritis à patre nomine meo, det uobis. Hæc præcipio uobis, ut diligatis ^c inuicem. [†] Si mundus uos odit, scitis quod me prius quam uos odio habuerit. Si è mundo fuissetis, mundus quod suum est, diligeret. Quia uero è mundo non estis, sed ego selegi uos è mundo, propterea odit uos mundus. Memetote sermonis, quem ego dixi uobis: [†] Non est seruus maior domino suo. Si me persequuti sunt, uos quoque persequentur: si sermonem meum seruauerunt, uestrum quoque seruabunt. ^{Math. 10. c} ^{24. a} ^{Ioan. 13. b} Sed

^d hæc omnia facient uobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui misit me. Si non uenissem, & loquutus fuisset eis, ^c peccatum non haberent. Nunc autem ^{*} non habent quod prætexant peccato suo. Qui me odit, etiam patrem meum odit. Si opera non fecissem inter eos, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Nunc autem & uiderunt & oderunt, tum me, tum etiam patrem meum. Sed [hoc accidit,] ut compleatur sermo, qui in lege eorum scriptus est: [†] Odio habuerunt me ^{*} gratis. Quum autem uenerit paracletus, quem ego mittam uobis à patre, spiritus ueritatis, qui à patre procedit, ille testimonium perhibebit de me. Quin & uos ^b testes estis, quia ab initio mecum estis. ^{Psalm. 24. e} ^{Luc. 24. g} **CAP. XVI.**

^a **H**æc loquutus sum uobis, ut nequid offendamini. ^a A synagoga excludent uos. Sed ueniet tempus, ut quisquis interficiat uos, uideatur cultum præstare Deo. Et hæc facient uobis, quia non nouerunt patrem, neque me. Sed hæc loquutus sum uobis, ut quum uenerit tempus illud, reminiscamini eorum, quod ego dixerim uobis. Hæc autem ab initio non dixi uobis, quia uobiscum eram. Nunc autem ab eo ad eum qui misit me, & nemo ex uobis interrogat me: Quò abis? Sed quia hæc loquutus sum uobis, molestia impleuit cor uestrum. Sed ego ueritatem dico uobis, expedit uobis ut ego abeam. Si enim non abiero, consolator ille non ueniet ad uos: si autem abiero, mittam eum ad uos. Et quum uenerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem, quia non credunt in me. De iustitia uero, quia ad patrem abeo, & posthac non uidebitis me. De iudicio autem, quia princeps huius mundi iudicatus est. Adhæc multa habeo, quæ uobis dicam, sed non potestis ferre nunc. Cum autem uenerit ille, qui est spiritus ueritatis, ducet uos in omnem ueritatem. Non enim loquetur à semetipso, sed quaecumque audierit, loquetur: & ^b futura annūciabit uobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet, & annūciabit uobis. Omnia, quaecumque habet pater, mea sunt. Propterea dixi, quod de meo accipiet, & annūciabit uobis. Pusillum & non uidetis me: & iterum pusillum & uidebitis me. Quia ego ab eo ad patrem. Dixerunt ergo quidam ex discipulis eius inter se: Quid est hoc, quod dicit nobis: Pusillum & non uidetis me, & rursum, pusillum & uidebitis me, & quia ego ab eo ad patrem? Dicebant ergo: Quid est hoc, quod dicit: Pusillum? Nescimus quid loquatur. Intellexit autem Iesus, quod uellent ipsum interrogare, & dixit eis: De hoc quæritis inter uos, quod dixi: Pusillum & non uidetis me, & iterum pusillum, & uidebitis me? Amen amen dico uobis, plorabitis & lamentabimini uos, mundus ^c autem gaudebit. Vos autem moerore afficiemini, sed moeror uester uertetur in gaudium. Mulier cum parit, dolorem habet, quia uenit hora eius: cum autem pepererit puellum, non amplius meminit anxietatis, propter gaudium, quod homo natus sit

^c Vel, uos mutuo.

^c Id est, culpā. ^{*} Vel, pretextum non habent.

^c Vel, immerito. [†] Hebræis gratis significat & immerito. ^b Quia Iesus, id est, testimonium perhibetis: uel, testimonium perhibete. Vtrunque enim potest significare.

^a Crucē prædicat discipulis & spiritū sanctū promittit, plenissime eius de scribens officium. Mortem suam annūciat & multis argumentis simul & promissionibus, ut patientes sint in cruce ferenda, adhortatur.

^a Vel, alienos à synagogis facient uos, id est, excommunicabunt.

^b Id est, nemo uestrum uere expendit quò et cur abeam. Hoc enim si faceretis, non dolore tanto afficeremini. ^b Vel, ut posthac non uideatis me.

^b Vel, quæ futura sunt.

^c Vel, contra.

tus sit in mundum. Et uos igitur nūc quidem ⁱ in mœrore estis, sed iterum uidebo uos, & gaudebit cor uestrum: & gaudium uestrum nemo tollit à uobis. Et illo die me non interrogabitis quicquam. [†] Amen amen dico uobis, quaecunq; petieritis à patre, nomine meo, dabit uobis. Haftenus non petistis quicquā nomine meo. ^Petite, & accipietis: ut gaudium uestrum sit perfectum. Hæc per ^s proueria loquutus sum uobis. Veniet tempus, quum iam non per proueria loquar uobis, sed ^b palam de patre meo, annuntiabo uobis. Illo die nomine meo petetis. Et non dico uobis, quod ego rogaturus sim patrem pro uobis. Ipse enim pater amat uos, quia uos me amastis, & credidistis, me à Deo exiuisse. [†] Exiui à patre, & ueni in mundum: iterum relinquo mundum, & abeo ad patrem. Dicunt ei discipuli eius: Ecce, nunc aperte loqueris, & prouerbum nullum dicis. Nunc scimus te scire omnia, nec opus esse tibi, ut quis te ⁱ interroget. Per hoc credimus, quod à Deo existi. Respondit eis Iesus: Nunc creditis. Ecce, [†] instat tempus, & iam uenit, ut dispergamini, unusquisq; in sua, meq; solum relinquatis: ^a & non sum solus, quia pater mecum est. Hæc loquutus sum uobis, ut in me ⁱ pacem habeatis. In mundo afflictionem habetis, sed bono animo sitis: ego uici mundum. **CAP. XVII.**

Hæc loquutus est Iesus, & sublati in coelum oculis suis, dixit: [†] Pater, uenit hora, glorifica filium tuum, ut & filius tuus glorificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis ^a carnis, ut quotquot dedisti ei, det eis uitam æternam. Hæc est autem uita æterna, ut cognoscant te solum uerum Deum, & quē misisti, Iesum Christū. Ego te glorificaui super terrā, opus consummaui, quod dedisti mihi ut facerem. Et nūc glorifica me tu pater apud te ipsum, gloria quam habui, prius quā hic mundus esset, apud te. ^b Manifestaui nomen tuū hominibus, quos dedisti mihi de mundo. Tui erant, & mihi eos dedisti: & sermonem tuum seruauerunt. Nunc cognouerunt, omnia quaecunq; dedisti mihi ^c abs te esse. Quia uerba, quæ dedisti mihi, tradidi eis: & ipsi acceperunt, & cognouerunt uere me exiuisse à te, & crediderunt quod tu me miseris. Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo, sed pro his, quos dedisti mihi, quia tui sunt. Et mea omnia, tua sunt: & tuā, mea sunt. Et glorificatus sum in eis. Et iam non sum in mundo: at hi in mundo sunt, ego autem ad te uenio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, ut sint unum, sicut & nos. Quum essem cum eis in mundo, ego seruabam eos nomine tuo. Quos dedisti mihi, custodiui, & nemo ex eis perijt, nisi ^b filius perditus, [†] ut scriptura completur. Nunc autem ad te uenio, & hæc loquor in mundo, ut habeant gaudium meum impletum in semetipsis. Ego tradidi eis sermonē tuum, & mūdus eos odio habuit: quia non sunt ^e mundo, sicut ego non sum ^e mundo. Non rogo ut tollas eos ^e mundo, sed ut serues eos à malo. ^e mūdo non sunt, sicut ego nō sum ^e mundo. Sanctifica eos per ueritatem tuam. Sermo tuus ueritas est. Sicut me misisti in mundum, [ita] & ego misi eos in mundum, & pro eis ego sanctifico me ipsum, ut sint & ipsi sanctificati per ueritatem. Non pro eis autem rogo tantū, sed & pro ijs qui credituri sunt per sermonem eorum in me: ut omnes unum sint, sicut tu pater in me, & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint, ut credat mundus, quod tu me miseris. Et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi eis: ut sint unum, sicut nos unum sumus. Ego in eis, & tu in me, ut sint consummati in unum: & ut ⁱ cognoscat mundus, quod tu me misisti, & dilexisti eos, sicut me dilexisti. Pater, quos dedisti mihi, uolo ut ubi sum ego, & illi sint mecum: ut uideant gloriam meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante conditum mundum. Pater iuste, ^s & mundus te non cognouit, ego autem te cognoui: & hi cognouerunt, quod tu me miseris. Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: ut ^b dilectio qua dilexisti me, in ipsis sit, & ego in ipsis.

CAP. XVIII.

iii

ⁱ Vel, mœrorem habetis.

^s Vel potius, per obscura, & allegorias. Quicquid enim obscure dictum & allegoricum est, ^h Hebraeis dicitur, quod interpretantur ^{naqouia}, id est, prouerbum.

^b Vel, clare: uel, aperte.

^a Hebraismus est, pro excutiat, scilicet eis, examinet, quasi in ignorantem, aut ignorantie suspectum. Id enim fit interrogando.

ⁱ Et, pro at.

[†] Id est, securi sitis, & animo tranquillo.

^a Christus cum iam tempus impletū uideret, ceu uerus homo & mortuus deo patri se commendat. Deinde pro discipulis sibi commissis & toto credentium grege patrem orat, ut iniercedente morte sua redeat cum humano genere in gratiam.

^e Vel, mortalitatis, id est, hominum.

^b Vel, palam feci.

^c Vel, abs te proficisci.

^b Filius perditionis. Hebraismus est pro homine perduto, uel pernitioso.

^c Vel, utantur gaudio meo pleno.

ⁱ Vel, intelligat.

^s Et, abundat more Hebraico. Quamquam malim uocatum uigere precedentibus.

^b Vel, amor, quo prosecutus es me.

Matth. 7. a
21. c
Marc. 11. c
Luc. 11. b
Iac. 1. a
Ioan. 14. b

Ioan. 20. b

Matth. 26. c
Marc. 14. d

Matth. 28. d

Ioan. 4. c

Psal. 108. a

Euangelium

Christus in hortum egressus à Iuda proditor: milites uirtute Christi in terram prostrernunt: Petrus auriculam Malchi amputat. Christus ad Annam, hinc ad Caiapham ducitur, hucusque Petrus abnegat. Tandem Pilato traditus ad crucem postulat.

^aGræci gaudent uti participijs pro nominibus, ut prodens pro proditore.
^bVel, sibi impenderent.

^cEclipsis est, scilicet hoc dixit, uel factum est.

^dVel, mori.

^eVel, dedit.

^fhys uisibilibus. Sic solent Græci in potenciali modo cum ap. particula uti imperfecto pro plusquamperfecto.

^gTu dicis, id est, recte dicis.

^hVel, quia.

A Hæc quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis, trans torrentem Cedron, ubi erat hortus, in quē introiuit ipse, & discipuli eius. Nouerat autem & Iudas, ^aproditor eius, locum: quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis. Iudas ergo quum accepisset cohortem, & à pontificibus ac pharisæis ministris, uenit illuc, cum laternis ac facibus, & armis. Iesus itaque sciens omnia, quæ ^buentura erant super se, processit, ac dixit eis: Quem quæritis? Responderunt ei: Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: Ego sum. Stabat autem & Iudas proditor eius cum ipsis. Vt ergo dixit eis: Ego sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt in terram. Iterum ergo interrogauit eos: Quem quæritis? Illi autem dixerunt: Iesum Nazarenum. Respondit Iesus: Dixi uobis, me esse illum. Si ergo me quæritis, sinite hos abire: ut compleretur sermo, quem dixerat: ^cEx his, quos dedisti mihi, non perdidici quenquam. Simon ergo Petrus quum haberet gladium, eduxit eum, & percussit pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen serui, Malchus. Dixit ergo Iesus Petro: Immitte gladium tuum in uaginam. **C** An non bibam poculum, quod dedit mihi pater? Cohors igitur & tribunus, ac ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & ligauerunt eum, & abduxerunt eum ad ^dAnnam primū: erat enim socer ^eCaiaphæ, qui erat pontifex anni illius. Erat autem Caiaphas is, qui consilium dederat Iudæis, quod expediret unum hominem ^fperire pro populo. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus, & alius discipulus. Discipulus autē ille notus erat Pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium Pontificis. Petrus autem stabat ad ostium foris. ^gExiuit ergo discipulus ille alter, qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: Num & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille: Non sum. Stabant autē serui & ministri, qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus, stans & calefaciens se. Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis, & de doctrina ipsius. Respondit ei Iesus: Ego palam loquutus sum mundo, ego semper docui in synagoga, & in templo, quò omnes Iudæi conueniunt, & in occulto nihil loquutus sum. Quid me interrogas? Interroga eos, qui audierunt quid loquutus sim ipsis. Ecce, hi sciunt quæ dixerim ego. Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum ^hinfluxit alapam Iesu, dicens: Siccine respondes pontifici? Respondit ei Iesus: Si male loquutus sum, testificare de malo: sin bene, cur me cædis? Et misit eum Annas uinctum ad Caiapham pontificem. Stabat autē Simon Petrus, & calefaciebat se. Dixerunt ergo ei: Num ⁱ& tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit: Non sum. Dicit unus ex seruis pontificis, cognatus [eius,] cuius absciderat Petrus auriculam: Nōne ego te uidi in horto cum illo? Iterum ergo negauit Petrus. Et statim gallus cecinit. Ducunt ergo Iesum à Caiapha in prætorium. Erat autem manē, & ipsi non introierunt in prætorium, ne contaminarentur, sed ut ederent pascha. Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem affertis ^jaduersus hominē hunc? Responderunt, & dixerunt ei: Si non esset hic nocens, haudquaquam tibi tradidissemus eum. Dixit ergo eis Pilatus: Accipite eum uos, & secundum legem uestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi: Nobis non licet interficere quenquam. Vt sermo Iesu impleretur, ^kquem dixit, significans qua morte esset moriturus. ^lIntroiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & uocauit Iesum, & dixit ei: Es tu ille rex Iudæorum? Respondit Iesus: A temetipso tu hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me? Respondit Pilatus: Nunquid ego Iudæus sum? Gens tua, & pontifices tradiderunt te mihi. Quid fecisti? Respondit Iesus: Regnum meum non est ex hoc mundo. Si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique ^mdecertassent ne traderer Iudæis. ⁿNunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus: Ergo rex es tu? Respondit Iesus. ^oTu dicis, ^pquod rex sum ego. Ego ad hoc natus sum, & ad hoc ueni

Matth. 26. c
Marc. 14. c
2. Reg. 15. e
Luc. 22. d

Ioan. 17. b

[†]Luc. 3. 2
^{*}Supra 11. f

Matth. 26. g
Marc. 14. g
Luc. 22. f

[†]Matth. 26. f
Marc. 14. f
Luc. 22. f

[†]Matth. 20. 3
⁺Matth. 27. 2
Marc. 15. 2
Luc. 22. g
Act. 11. 2. b
10. c

Ioan. 6. b

ueni in mundum, ut testimonium feram ueritati. Omnis, qui est¹ ex ueritate, audit uocem meam. Dicit ei Pilatus: Quid est ueritas? Et quū hoc dixisset, iterū prodiit ad ludæos, & dicit eis:† Ego nullam in eo inuenio² culpam. Est autem consuetudo uobis, ut unum dimittam uobis in pascha. Vultis ne ergo dimittam uobis illum regem ludæorum? Clamauerunt igitur rursus omnes, dicentes: Non hunc, sed Barabbam. Erat autem Barabbas latro.

CAP. XIX.

TVnc† ergo adprehēdit Pilatus Iesum, & flagellauit: & milites cum plexissent coronā de spinis, imposuerunt capiti eius. Et ueste purpurea³ uestierunt eum, ac dicebant: Aue rex ludæorum. Et incutiebat ei alapas. Exiuit ergo iterū Pilatus foras, & dicit eis: Ecce, duco uobis eum foras, ut cognoscatis, me nullam in eo inuenire⁴ culpam. Exiuit ergo Iesus foras, gestans spineam coronam, & uestem purpuream, & dicit eis: Ecce homo. Cum ergo uidissent eum pontifices & ministri, clamabant, dicētes: Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus: Accipite eum uos, & crucifigite: ego enim non inuenio in eo⁵ culpam. Responderunt ei ludæi:† Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori: * quia filium Dei se fecit. Cum ergo audisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit. Et ingressus est prætorium iterum, & dicit ad Iesum: Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei. Dicit ergo ei Pilatus: Mihi non loqueris? Nescis, me potestatem habere crucifigendi te, & potestatem habere absoluendi te? Respondit Iesus: Non haberes potestatem aduersus me ullam, nisi tibi datū esset ē supernis. Propterea qui me tradidit tibi, ⁶ maius peccatum habet. Ex eo quærebat Pilatus absolvere eum, ludæi autem clamabant, dicentes: Si hunc absolueris, non es amicus Cæsaris. Quicumq; se regem facit, contradicit Cæsari. Pilatus autem quum hunc audisset sermonem, produxit Iesum foras, seditq; pro tribunali, in loco, qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem, Gabbatha. Erat autem parasceue paschæ, hora uero ferme sexta, & dicit ludæis: Ecce, rex uester. Illi autem clamabant: Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus: Regē uestrum crucifigam? Responderunt pontifices: Non habemus regem præter Cæsarem. Tunc ergo tradidit eum illis, ut crucifigeretur. Acceperunt autē Iesum, & abduxerunt. Et [is] baiulans crucem suam, exiuit in eum, qui dicitur Caluaria, locum, Hebraice autem Golgotha, ubi crucifixerunt eum: & cum eo alios duos hinc & hinc, medium autem Iesum. Scripsit† autem & titulum Pilatus, & imposuit⁷ cruci. Erat autem scriptum: Iesus Nazarenus, rex ludæorum. Hunc ergo titulum multi ludæorum legerunt: quia propē ciuitatem erat locus, ubi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraice, Græce, Latine. Dicebant ergo Pilato pontifices ludæorum: Ne scribe, Rex ludæorum, sed illum dixisse: Rex sum ludæorum. Respondit Pilatus: Quod scripsi, scripsi.† Milites ergo quum crucifixissent Iesum, acceperunt uestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuiq; militi partem, & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, ⁸ à summo contexta per totum. Dixerūt ergo inter se: Ne scindamus eam, sed sortiamur de illa, cuius sit, ut scriptura impleatur, dicens,† Partiti sunt uestimenta mea sibi, & super uestitumq; miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucē Iesu, mater eius, & soror matris eius, Maria Cleophæ, & Maria Magdalene. Quū uidisset ergo Iesus matrē, ac discipulum adstantē, quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo: Ecce, mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua. Postea sciens Iesus omnia iam consummata esse, ut cōsummaretur scriptura, dicit: Sitio. Vas igitur erat positum aceto plenū. Illi uero impleuerunt spongiam aceto, & hyssopo impositam admouerunt ori eius. Quum ergo accepisset Iesus acetum, dixit: Consummatum est, & inclinato capite, tradidit spiritum. Ludæi ergo, quoniam parasceue erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato, (erat enim magnus ille dies sabbati) rogauerunt Pilatum, ut frangerentur eorum

¹ Vel, qui stat à ueritate, id est, sonet partes eius.

² Vel, crimen, hoc enim amplius significat cōtra Græce, quā causa Latine.

³ Pilatus Iesum flagellauit & spinis coronatum liberare uolens ludæorum improbitate uincitur. Crucifixi uestes diuidunt, Iesus matrem discipulo commendat, & aceto gustato moritur: mortui latus lancea confoditur. Hunc tamen Nicodemus & Ioseph sepeliunt splendide.

⁴ Vel, circūdederunt.

⁵ Vel, causam.

⁶ Vel, causam.

⁷ Vel, maiori peccato tenetur.

⁸ Vel, à summa parte continuo textu, uel continua textura per totum contextu.

Matth. 27. c
Marc. 15. b
Luc. 23. b

Matth. 27. c
Marc. 15. b
Luc. 23. b

Leuit. 24. a
* Ioan. 5. b

Matth. 27. d
Marc. 15. d
Luc. 23. a

Matth. 27. d
Luc. 23. c
Marc. 15. d

Psal. 31. g

Euangelium

crura, ac tollerentur. Venerunt ergo milites, & primi quidem fregerunt crura, & alterius, qui cum eo crucifixus erat. Ad Iesum autem quum uenissent, ut uiderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura: sed unus militum lancea latus eius fodit, & continuo effluxit sanguis & aqua. Et qui uidit testimonium perhibuit: Zach. 13. a & uerum est testimoniū eius. Et ille scit, quod uera dicat, ut & uos credatis. Facta sunt enim hæc, ut scriptura impleretur: † Os nō comminuetis ex eo. Et rursus alia † Exod. 12. Num. 9. b scriptura dicit: * Videbunt in quem pupugerunt. * Zach. 12. † Matth. 27 Post hæc autem rogauit Pi- Marc. 15. d Luc. 23. g latum Ioseph Arimathienſis, qui erat discipulus Iesu, sed occultus, propter metum * Ioan. 3. a Iudæorum, ut tolleret corpus Iesu: idq; permisit Pilatus. Venit autem & * Nico-
de-
mus, qui uenerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloes, ad li-
bras ferme centum. Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerūt illud linteis cum
aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire. Erat autē in eo loco, ubi crucifixus fuit,
hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nōdum quisquam positus erat,
ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quod in propinquo esset monumētum,
posuerunt Iesum.

CAP. XX.

CAP. XX.

Christum resurrexisse
Maria nuntiā discipu-
lis, ē quibus duo hoc ut
fuerunt currēt. Iesus Ma-
rie iuxta sepulchrum &
discipulis domi congre-
gatis apparet. Thomas
uero incredulus ante cū
Christum & uidisset &
conrectasset, etiam ipse
credidit.

** Vel, primo.*

V ^aNo^t uero die sabbatorū Maria Magdalene uenit manē, quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, uiditq; lapidem sublatum à monumento. Currit ergo, & uenit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum discipulum, quem amabat Iesus, & dicit illis: Sustulerunt Dominum è monumento: & nescimus, ubi posuerint eum. Exiit ergo Petrus, & ille alter discipulus: & uenerūt ad monumentum. Currebant autem duo simul, & ille alter discipulus præcurrebat citius Petro, uenitq; prior ad monumentū. Et quum se inclinasset, uidit posita linteamina: non tamen introiuit. Venit ergo Simō Petrus, sequens eum, & introiuit in monumentum: & uidet linteamina posita, & sudarium, quod fuerat super caput eius, nō cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutum in unum locum. Tunc ergo introiuit & ille alter discipulus, qui uenerat prior ad monumentum, uiditq; & credidit. Nondum enim nouerant scripturā, oportere eum à mortuis resurgere. Abierunt ergo rursus discipuli ad semetipsos. [†] Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. Dum ergo fleret, inclinauit se in monumentum, & uidet duos angelos^b in albis sedentes, unum ad caput, & alterū ad pedes, [illic] ubi posuerant corpus Iesu, & dicunt ad eam illi: Mulier, quid ploras? Dicit eis: Sustulerunt dominum meum, nec scio, ubi posuerint eum. Hæc quum dixisset, conuersa est retrorsum, & uidet Iesum stantem: nec sciebat Iesum esse. Dicit ei Iesus: Mulier, quid ploras? Quem quæris? Illa existimans hortulanum esse, dicit ei: Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi ubi posueris eum, & ego eum tollā. Dicit ei Iesus: Maria. Conuersa illa, dicit ei: Rabbuni, quod dicitur, Magister. Dicit ei Iesus: Ne me tangas: Nondum enim ascendi ad patrē meum. Sed abi ad fratres meos, & dic eis: Ascendo ad patrem meum, & patrem uestrum: & Deum meum, & Deum uestrum. Venit Maria Magdalene, annuncians discipulis, quod uidisset Dominum, & ea dixisset sibi. Quum ergo uespera esset die illo, qui erat unus sabbatorum, & fores essent clausæ, ubi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, uenit Iesus, stetitq; in medio, & dicit eis: Pax uobis. Et quum hoc dixisset, ostendit eis manus, ac latus suum. [†] Gaudent ergo discipuli uiso Domino. Dixit ergo eis Iesus iterum: Pax uobis. ^{*} Sicut misit me pater, ita & ego mitto uos. Et quum hoc dixisset, inflauit, & dicit eis: Accipite spiritum sanctum. Quorumcunq; remiseritis peccata, remittuntur eis: quorumcunq; retinueritis, retenta sunt. Thomas autem unus ex duodecim, qui dicitur, Didymus, non erat cum eis, quando uenit Iesus. Dixerunt ergo ei alij discipuli: Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis: Nisi uidero in manibus eius uestigiū clauorum, & misero digitum meum in uestigium clauorum, & misero manum meam in latus eius, nequaquam credam. Et post dies

^bVel, [amictos] albis.

¶ Vel, flavit in eos.

dies octo, iterum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Iesus ianuis clausis, & stetit in medio, & dixit: Pax uobis. Deinde dicit Thomæ: Infer digitum tuum huc, & uide manus meas, & admove manū tuam, & immitte in latus meum: & ne sis incredulus, sed credens. Respondit Thomas, & dixit ei: Dominus meus, & Deus meus. Dicit ei Iesus: Quia uidisti me Thomas, credidisti: beati qui non uiderunt, & crediderunt. [†] Multa igitur quidem & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc. Hæc autem scripta sunt, ut credatis Iesum esse Christum, illum filium Dei: & ut credentes, uitam habeatis per nomen ipsius.

CAP. XXI.

Postea manifestauit se iterū Iesus ad mare Tyberiadis: manifestauit autem sic. Erant simul Simon Petrus & Thomas, qui dicitur Didymus, & Nathanael, qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, alijq; ex discipulis eius duo. Dicit eis Simon Petrus: Vado piscatum. Dicunt ei: Venimus & nos tecum. Exierunt, & conscenderunt nauim statim: & illa nocte nihil ceperunt. [†] Tempore uero iam matutino, stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli Iesum esse. Dicit eis Iesus: Pueri, num quid opsonij habetis? Responderunt ei: Non. At ille dixit eis: Mittite in dexteris partes nauigij rete, & inuenietis. Miserunt ergo, & iam non ualebant illud trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille, quem diligebat Iesus, Petro: Dominus est. Simon ergo Petrus quum audisset Dominum esse, tunica accinxit se, (erat enim nudus) & misit se in mare. Alij autem discipuli nauigiolo uenerunt: non enim longe aberant à terra, sed circiter cubitis ducentis, trahentes rete piscium. Ut ergo descenderunt in terram, uident prunas positas, & piscem superpositum, & panem. Dicit eis Iesus: Adferre de piscibus, quos prendistis nunc. Ascendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piscibus, centum quinquaginta tribus. Et quum tot essent, non est scissum rete. Dicit eis Iesus: Venite, prandete. Et nemo discipulorum audebat interrogare eum, Quis es tu? ut qui scirent Dominum esse. Venit itaq; Iesus, & accipit panem, & dat eis: similiter & piscem. Hoc iam [†] tertium manifestatus est Iesus discipulis suis, exuscitatus à mortuis. Quum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Iesus: Simō Ionæ, diligis me [†] plus quàm hī? Dicit ei: Etiam domine, tu scis, quod amem te. Dicit ei: Pasce agnos meos. Dicit ei rursus secundo: Simon Ionæ, diligis me? Ait illi: Etiam Domine, tu scis, quod amem te. Dicit ei: Pasce oues meas. Dicit ei tertio: Simon Ionæ, amas me? Indoluit Petrus, quod dixisset sibi tertio: Amas me? Dixitq; ei: Domine, [†] tu omnia nosti, tu scis quod amem te. Dicit ei Iesus: Pasce oues meas. Amen amē dico tibi, quum esses iunior, cingebas te, & ambulabas quò uolebas: quum autem senueris, extends manus tuas, & alius te cinget, & [†] ducet quò non uis. Hoc autem dixit, significans qua morte glorificaturus esset Deū. Et quum hoc dixisset, dicit ei: Sequere me. Cōuersus autem Petrus uidet illum discipulum, quem diligebat Iesus, sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius, & dixit: Domine, quis est ille tui proditor? Hunc quum uidisset Petrus, dicit Iesu: Domine, hic autem quid? Dicit ei Iesus: Si eum uelim manere donec ueniam, [†] quid tua? Tu me sequere. Exijt ergo sermo iste inter fratres, quod discipulus ille non moreretur. Et non dixerat ei Iesus: Non moritur: Sed, si uelim eum manere donec ueniam, [†] quid tua? Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc. Et scimus, quod uerum est testimonium eius. [†] Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur [†] singulatim, nec ipse, opinor, mūdus caperet eos, qui scriberentur libros.

^A Iesus Petro et reliquis discipulis piscantibus apparet, qui miraculo captorum piscium eum agnoscunt. Cum prandissent Petro ouium curam committit, se sequi iubet & mortis genus prænunciat.
^a Vel, conspiciendum aut manifestū se exhibuit.
^b Vel, lacum.
^c Vel, mane autem iam factō.

^d Vel, pisculentū: uel, piscatorium.

^e Vel, cū scirent quod dominus esset.
^f Vel, tertia uice.

^g Alij Ioannis legunt, cū in nonnullis Græcorū codicibus Ionæ, in nonnullis Iouā legatur.
^h Vel, plus his: uerum illud ambiguum est.

ⁱ Vel potius, feret, id est, rapiet, & ion.

^k Vel, quid ad te?

^l Vel, quid ad te?

^m Vel, per singula.

Acta Apostolorum.

CAPVT I.

Christus cum apostolos Hierosolymis sancti spiritus promissionē expectare iussisset in coelū sublatu est. Apostoli angelis monentibus reuersi precibus incumbunt. Deinde Petri instinctu Mathiā loco Iudæ proditoris in duodecim apostolorum numerum suscipiunt.

^aVel, primum sermonem feci, uel institui.

^bVel, postquam impertitus in hoc ipsum spiritū sanctum mandata dedisset, &c.

^cVel, post passionem. Frequenter enim apud Græcos infinitiuis pro nomine ponitur.

^dVel, indicij: uel, signis.

^eInfinitiui Græcis in multo usu sunt peratiuis. Sic Luc. 9. *audite dicit dñs qd dicitis in m̃, pro, &c.* Unde sic uerti poterat, Nō discedite Hierosolymis, sed expectate promissum patris, de quo audistis ex me.

^fVel, uirtutem.

^gVel, in uos.

^hVel, sublimis ablatius est.

ⁱVel, in superiorem partem domus. Hanc enim significat *domus*, non locū in quo cenatur.

^kPro hominum posuit. Quia in numero homines nominati censentur.

^lVel, admuneratus.

^m*plures prorsus*, id est, pronus factus. Ex prepositum suspensum. August. alibi legit, *deiectus in faciem*.

ⁿId est, inspectionem, id est, munus inspectionis.

^oIntrare et exire, Hebraismus est, pro assiduū esse in aliquo loco, et in eo uersari.

^pVel, sublimis ablatius est.

^qId est, legationis.

^aUPERIORE quidem uolumine diximus o Theophile, de omnibus quæ cœpit Iesus tum facere, tum docere, ad eum usque diem, quo ^b(postquam ^cmandata de ^ddit per spiritum sanctum, ^equos elegerat apostolis) ^fsum adsumptus est, ^gquibus etiam seipsum exhibuerat uiuentem ^h(posteaquam supplicio fuit adfectus) compluribus ⁱargumentis, dum per dies quadraginta conspicitur ab illis, ac loquitur eis de regno Dei. Et congregans [eos] in idem loci, præcepit eis, ^kNe discederent Hieroso-

lymis, sed ut expectarent promissum patris, ^lde quo [inquit] audistis ex me: quoniam Ioannes quidem aqua baptizauit, ^muos autem baptizabimini spiritu sancto, post dies hosce non multos. Illi igitur quum conuenissent, percontabantur illum, dicentes: Domine, num tempore hoc restituis regnum Israël? Dixit autem illis: Non est uestrum nosse tempora & articulos temporū, quos pater in sua ipsius constituit potestate: sed accipietis ⁿpotentiam, posteaquam spiritus sanctus aduenit ^osuper uos. Et eritis mihi testes, non solum Hierosolymis, uerum etiā in uniuersa Iudæa Samariaq;: deniq; usque ad extrema terræ. Atque hæc loquutus, uidentibus ijsdem, in altū sublatu est: & nubes subduxit illum ab oculis eorum.

Cumq; essent defixis in cœlum oculis, eunte illo, ecce, uiri duo adstiterunt illis in uestibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis intuentes in cœlum? Hic Iesus, qui ^padsumptus est a uobis in cœlum, sic ueniet, quemadmodum uidistis eum euntem in cœlum. Tunc reuersi sunt Hierosolymam a monte, qui uocatur Oliueti, qui abest ab Hierosolymis iter sabbati. Et quum introissent, ascenderunt in ^qcenaculum, ubi mansitabāt & Petrus & Iacobus, & Ioannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus Alphæi, & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi [frater:] hi omnes perseuerabant unanimiter in precatione & obsecratione, cum mulieribus, & Maria matre Iesu, cumq; fratribus illius.

Et in diebus his cum exurrexisset Petrus in medio discipulorum, dixit: (Eratq; turba ^rnominum simul ferè centum uiginti) Viri fratres, oportuit impleri scripturam hanc, quam prædixit spiritus sanctus per os Dauid ^sde Iuda, qui fuit dux his, qui compræhenderunt Iesum: ^tquia ^ucooptatus erat in numerum nostrum, & sortitus erat sortem ministerij huius. Et ^vis quidem parauit agrum ex mercede iniquitatis, ^wsuspensusq; crepuit medius: & effusa sunt omnia uiscera eius. Et innotuit omnibus habitantibus Hierosolymis, ita, ut uocatus sit ager ille uernacula lingua eorum, Aceldama, hoc est, ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmorum: ^xFiat commemoratio eius deserta, & non sit qui habitet in ea. ^yEt ^zepiscopatum eius accipiat alius. Oportet igitur, ut cum conuersati sint nobiscum uiri toto tempore, quo ^{aa}uitæ consuetudinem egit nobiscum Dominus Iesus, exorsus a baptismo Ioannis usque ad eum diem, quo ^{ab}receptus est a nobis, testem resurrectionis eius constitui nobiscum, unum ex his. Et statuerunt duos, Ioseph, qui uocatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Mathiam. Et facta precatione, dixerunt: Tu Domine, qui nosti corda omnium, ostende utrum ex his duobus elegeris, ut accipiat sortem ministerij huius & ^{ac}apostolatus, unde præuaricatus excidit Iudas, ut abiret in locum suum. Et miserunt sortes eorum, & cecidit sors super Mathiam: & cooptatus est in numerum undecim apostolorum.

^{ad} GAP. II. Et

Ioan. 20. c

Ioan. 15. b

Ioan. 20.

Luc. 24. d

Ioan. 14. d

Matth. 3. c

Marc. 1. b

Luc. 3. c

Ioan. 1. d

Luc. 24. g

Psalm. 40. c

Ioan. 18. a

Matth. 10. a

Matth. 27. a

Psalm. 68. c

Psalm. 108. b

ET quum compleretur dies pentecostes, erant omnes unanimiter in eodem loco: & factus est repente de cœlo sonitus, tanquam impetu uenientis flatus uehementis, & repleuit totam domum, ubi erant sedentes. Et uisæ sunt illis^c diuersæ linguæ, uelut igneæ. Seditq; super singulos eorum, ac repleti sunt omnes spiritu sancto, cœperuntq; loqui alijs linguis, prout spiritus ille dabat eloqui illis. Erāt autem Hierosolymis habitantes Iudæi, uiri religiosi ex omni natione earum, quæ^c sub cœlo sunt. Is rumor quum increbuisse, conuenit multitudo, & confusa est, quod audiret unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes, ac mirabantur, dicentes inter sese: Nōne, ecce, omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt? Et quomodo nos audimus eos sua quisq; lingua nostra, in qua nati sumus? Parthi, & Medi, & Elamitæ, & habitatores Mesopotamiæ, Iudææq; & Capadociæ, Ponti & Asiæ, Phrygiæq; & Pamphylia, Aegypti & partiū Libyæ eius, quæ est finitima Cyrenæ, & aduenæ Romani, Iudæiq; & Proselyti, Cretes & Arabes, audimus eos loquentes nostris linguis magnifica Dei. Stupebāt autem omnes, ac hæsitabant, alius alij dicentes: Quidnam uult hoc esse? Alij autem irridentes, dicebant: Musto expleti sunt isti. Stans autem Petrus cum undecim, extulit uocē suam, ac loquutus est eis: Viri Iudæi, & qui habitatis Hierosolymis uniuersi, hoc uobis notum sit, & auribus percipite uerba mea: Non enim, sicut uos existimatis, hi ebrij sunt,ⁱ (est enim hora diei tertia:) sed hoc est, quod dictū est per prophetam Ioel: Et eueniet in nouissimis diebus, dicit Deus [ut] effundam de spiritu meo super omnem carnem. Et^h prophetabūt filij uestri, & filia uestra, & iuuenes uestri uisiones uidebunt, & seniores uestri somnia somniabunt. Et quidem super seruos meos, & super ancillas meas in diebus illis, effundam de spiritu meo, & prophetabūt: & dabo prodigia in cœlo supernè, & signa in terra infernè, sanguinem & ignem, & uaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinē, antequam ueniet dies ille Domini magnus atq; illustris. Et futurum est, ut omnis, quicumq; inuocauerit nomen Domini, seruetur. Viri Israelitæ, audite uerba hæc: Iesum Nazarenum, uirum^m exhibitum à Deo erga uos uirtutibus, & prodigijs, & signis, quæ ædidi per illū Deus in medio uestri, sicut & ipsi scitis, hunc definito consilio, & prænotione Dei traditū, quum accepissetis per manus iniquorum, crucifixū, interemistis. Quē Deus suscitauit solutis doloribus mortis: quatenus impossibile erat, teneri illum ab ea. Dauid enim dicit de eo: Prouidebā Dominum coram me semper: quoniam à dextris⁹ est mihi, ne cōmouear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea: in super & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animā meā^p apud inferos: nec fines ut Sanctus tuus uideat corruptionē. Notas mihi fecisti uias uitæ, replebis me iucunditate cum facie tua. Viri fratres, quando quidem licet libere dicere apud uos de patriarcha Dauid, quod & defunctus est, & sepultus est, & sepulchrum eius est apud nos, usq; in hodiernū diem. Propheta igitur quum esset, & sciret iureiurando iurasse sibi Deum, futurum ut de fructu lumbi ipsius, quantum ad carnem, Christus exoriretur, ac sederet super sedē eius, præscius loquutus est de resurrectione Christi, quod non derelicta sit anima eius apud inferos, neq; caro eius uiderit corruptionem. Hunc Iesum suscitauit Deus, cuius oēs nos sumus testes. Dexterā igitur Dei exaltatus, & promissione spiritus sancti accepta à patre, effudit hoc, quod nunc uos uidetis & auditis. Non enim Dauid ascendit in cœlos, sed dicit ipse: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris⁹ mihi, donec ponā inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certo sciat ergo tota domus Israel, quod Dominum & Christum fecerit Deus, hunc Iesum, quem uos crucifixistis. His uero auditis, compuncti sunt corde, & dixerunt Petro, ac reliquis apostolis: Quid faciemus uiri fratres? Petrus dixit illis: Delictorum poenitentiam agite, & bapti-

^A Apostoli spiritu sancto repleti diuersis linguis loquuntur. Ebrietatis notam Petrus tollit & hoc spiritus uirtutem Christumq; Messiam esse prophetarū oraculis docet. Auditoribus consternatis poenitentiam suadet. Et magna quotidie fidelium multitudo Christo accedit.

^{Aug.} propius expressit Græcam phrasim, factus est subito de cœlo sonus quasi ferretur flatus uehementis.

^h Vel potius, uiolenti.

ⁱ Vel, diuise aut diuersitæ.

^h Vel, instar ignis.

^h Vel, cœlo subiecta.

^h Ad perturbationem animi & admirationem refertur, non pudorem, ut alijs.

^h Vel, peregrini, qui natione erant ex gentibus et Iudæi religione.

^h Vel, quid nā hoc sibi uult?

^h Vel, cum sit hora, &c.

^h Id est, fungentur munere prophetico.

^h Vaporem fumi, Hebraismus est, pro uaporem fumidum.

^m Vel, demonstratum: alij legisse uidentur ἀποδείκνυμι, id est, ap- probatum.

^h Vel, præscientia.

^h Vel, affixum scilicet cruci.

^h Id est, in sepulchro siue inter mortuos, iuxta Hebraismus.

⁹ Vel, meis.

^h Vel, resipiscite.

Ioel. 2. f

Rom. 10. e

Psal. 15. b

3. Reg. 2. b

Psal. 131. c

Psal. 109. a

Acta

zetur unusquisque uestrum nomine Iesu Christi, in remissionem peccatorum: & accipietis donum spiritus sancti. Vobis enim [facta est] promissio, & filijs uestris: & omnibus qui longe sunt, quoscunq; aduocauerit Dominus Deus no- ster. Alijsq; uerbis plurimis testificabatur, & exhortabatur [eos,] dicens: Ser- uemini à natione ista praua. Qui ergo libenter acceperunt sermonem eius, ba- ptizati sunt: & accesserunt in die illo animæ, circiter ter mille. Continuo au- tem perseuerabant in doctrina apostolorum, & communicatione, & fractione pa- nis, & precationibus. Obortus est autem omni animæ timor: multaq; prodigia & signa per apostolos ædebantur. Omnes autem, qui credebant, erant coniuncti, & habebant omnia communia. Possessionesq; & substantias uendebant, ac diui- debant illa omnibus, prout cuique opus erat. Et quotidie perdurantes unanimi- ter in templo, & frangentes per singulas domos panem, simul sumebant cibum, cum exultatione & simplicitate cordis, laudantes Deum, & gratiosi apud totum populum. Dominus autem addebat, qui salui fierent quotidie congregationi.

CAP. III.

Simul autem Petrus & Ioannes ascendebant in templum, ad horam precationis nonam. Et quidam uir, qui erat claudus ex utero matris suæ, baiulabatur, quē ponebant quotidie ad portam templi, quæ dicitur Speciosa, ut peteret eleemo- synam ab introeuntibus in templum. Is quum uidisset Petrum & Ioannem ingres- suos in templum, rogabat, ut eleemosynam acciperet. Defixis autem in eum ocu- lis, Petrus cum Ioanne dixit: Aspice nos. At ille intendebat oculos in eos, sperans se aliquid accepturum ab eis. Petrus autem dixit: Argentum & aurum non est mi- hi, quod autem habeo, hoc tibi do. In nomine Iesu Christi Nazareni surge, & am- bula. Et ad præhensa manu eius dextera, erexit eum. Protinus autem consolida- tæ sunt plantæ illius ac tali. Et exiliens stetit, & ambulabat, intrauitq; cum illis in templum, inambulans & saliens, ac laudans Deum. Et uidit eum totus popu- lus ambulans, ac laudans Deum. Agnoueruntq; illum, quod ipse esset is, qui ad eleemosynā sederat ad speciosam portam templi. Et impleti sunt admira- tione & stupore super eo, quod contigerat illi. Quum teneret autem qui sanatus fuerat claudus, Petrum & Ioannem, cōcurrit totus populus ad eos in porticu, quæ adpellatur Solomonis, stupefactus. Quo uiso, Petrus respondit ad populum: Viri Israelitæ, quid miramini super hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostrapte uirtute aut pietate effecerimus, ut hæc ambularet? Deus Abraham, & Isaac, & Ia- cob, Deus patrum nostrorum glorificauit filium suum Iesum, quem uos tradidi- stis, ac negastis in conspectu Pilati, cum ille iudicasset esse absoluendū. Vos autē sanctum & iustum negastis, & postulastis, ut uirum homicidā donaret uobis, au- thorem uero uitæ interfecistis, quem Deus suscitauit à mortuis: cuius nos testes su- mus, & per fiduciam nominis eius hunc, quem uidetis ac nostis, confirmauit no- men ipsius: & fides, quæ per eum est, dedit ei integritatem istam, in conspectu om- nium uestrum. Enunc fratres, scio quod per ignorantiam id feceritis, sicut & principes uestri. Deus autem, quæ prænunciauerat per os omnium prophetarum suorum, Christum passurū, impleuit hoc pacto. Resipiscite igitur, & cōuertimi- ni, ut deleantur peccata uestra: ut ueniant tempora refrigerationis à conspectu Domini, & mittat eum, qui ante prædicatus est uobis, Iesum Christū, quē oportet quidē cœlum accipere, usq; ad tempus restitutionis omnium, quæ loquutus est Deus per os omnium sanctorū suorum prophetarū ab æuo. Nam Moyses qui- dem patribus dixit: Prophetā suscitabit uobis Dominus Deus uester de fratribus uestris, mei similem. Audietis eum, iuxta omnia quæcunq; loquutus fuerit uobis. Futurum est autem, ut omnis anima, quæ non audierit prophetā illum, extermini- netur è populo. Quin & oēs prophætæ à Samuele, ac deinceps quotquot loquuti sunt

Vel, genere isto.
Id est, homines.
Id est, homini.
Vel, facultates.
Vel, gratulatione.
Vel, habentes grati-
am.
Vel, stipem.
Vel, stipem.
Vel, stipem.
Vel, stipem.
Vel, potentia.
Alij pro uobis le-
gisse uidentur, id est,
id est, potestate.
Vel, prodidistis.
Vel, consolidauit.
Vel, poeniteat facti
aut uitæ prioris.

Petrus cum Ioanne in
templum ascendens eum
sanat, qui ab utero ma-
tris claudus fuerat. Po-
pulo autem ad miracu-
lum concurrenti salutis
mysteriū per Christum
exponit, ingratitude illorum
accusans & poe-
nitentiam ab illis postu-
lans.
Id est, uenire possint
ad eum modum po-
tentialem constituit.
Ut ueniat scilicet uo-
bis, id est, obueniant,
quæ quidem iam ue-
nerunt quod ad Chri-
stum attinet: nondū
autem uenerunt uo-
bis quatenus eū non
admittitis: uel, ut ue-
niant, scilicet die no-
uissimo.
Id est, refocillationis
à peccatis, et ira dei.
Id est, à deo patre
qui dator est salutis
per Christum. A con-
spectu domini, Hebra-
ismus est, pro ab ipso
domino.

Id est, patiatu uo-
bis & saluti uestre
missum esse. Nam e-
tiam si missus sit, uo-
bis tamē perinde est
ac si missus non esset,
quandū eum per fi-
dem nō recipitis: uel,
ut mittat etiam uobis
et saluti uestre in die
nouissimo: uel, ut mit-
tat per prædicationē
nostram. Nā ita mox
sequētia uidentur po-
stulare exponēdum.
Alij legunt, præpa-
ratum.
Hebraismus est, id
est, omnis homo, siue
omnes mortales.

Matth. 27. c
Marc. 15. b
Luc. 23. c
Ioan. 18. g

Gen. 12. c

sunt, etiam annunciauerunt dies istos. Vos estis filij prophetarum, ac Testa-
menti, quod pactus est Deus cum patribus nostris, dicens Abraham: Et in semine
tuo benedictionem consequentur omnes familiae terrae. Vobis primum Deus,
postquam suscitauit filium suum Iesum, misit eum benedicens uobis, dum unus-
quisque uestrum conuertat se a malitiosis studiis suis.

CAP. III.

Loquentibus autem illis ad populum, praesto fuerunt illis sacerdotes, ac praefectus
A templi, & Sadducaei, moleste ferentes, quod docerent populum, & an-
nunciarent nomine Iesu resurrectionem ex mortuis: & iniecerunt eis manus, de-
deruntque [eos] in custodiam in crastinum. Nam erat iam uespera. Multi uero eo-
rum, qui audierant sermonem, crediderunt: & factus est numerus uiuorum circiter
quinq; milia.

Euenit autem postero die, ut congregarentur principes eorum,
& seniores, & scribae Hierosolymis, & Annas princeps sacerdotum, & Caiaphas,
& Ioannes, & Alexander: & quotquot erant de genere pontificio. Cumque statuis-
sent eos in medio, interrogabant: Quae potentia, aut quo nomine fecistis hoc uos?
Tunc Petrus repletus spiritu sancto, dixit eis: Principes populi, & seniores Israe-
lis, si nos hodie examinamur de eo, quod bene fecerimus homini infirmo, quo
modo iste saluti restitutus sit, notum sit omnibus uobis, & toti populo Israel,
quod per nomen Iesu Christi Nazareni, quem uos crucifixistis, quem Deus susci-
tauit a mortuis, per hunc iste adstat coram uobis sanus. Hic est lapis ille, qui reie-
ctus est a uobis aedificantibus, qui factus est caput anguli: nec est in alio quoquam
salus. Neque enim aliud nomen est sub caelo datum inter homines, in quo oporteat
nos saluos fieri.

Videntes autem Petri in dicendo libertatem ac Ioannis, com-
pertoque quod homines essent illiterati, & idiotae, admirabantur, & agnoscebant
eos, quod cum Iesu fuissent: hominem autem uidentes stantem cum eis, qui sanatus
fuerat, nihil poterant contradicere. Iussis autem illis e concilio secedere, confere-
bant inter sese, dicentes: Quid faciemus hominibus istis? Nam conspicuum signum
aeditum esse per eos, omnibus habitantibus Hierosolymis manifestum est: nec pos-
sumus inficiari. Sed ne amplius diuulgetur in populum, minaciter interminemur
eis, ne posthac loquantur nomine hoc ulli hominum. Et accersitis illis, edixerunt,
ne omnino loquerentur, neque docerent sub nomine Iesu. At Petrus & Ioannes re-
spondentes, dixerunt eis: An iustum sit in conspectu Dei, uos potius audire, quam
Deum, iudicate. Non enim possumus, quae uidimus & audiimus, non loqui. At
illi additis minis, dimiserunt eos, nihil inuenientes, qua ratione punirent eos, pro-
pter populum: quia omnes glorificabant Deum super eo quod acciderat. Annos
enim habebat amplius quadraginta homo, in quo aeditum fuerat signum istud sa-
nationis.

Dimissi autem, uenerunt ad suos, & renunciauerunt quaecumque ipsis
principes sacerdotum & seniores dixerant. Quibus illi auditis, unanimiter sustule-
runt uocem ad Deum, dixeruntque: Domine, tu es ille Deus, qui fecisti caelum & terram,
mareque & omnia quae eis comprehendantur, qui per os Dauid serui tui dixisti: Quare
fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania: Adstiterunt reges terrae, & prin-
cipes conuenerunt in unum aduersus Dominum, & aduersus Christum eius. Con-
uenerunt enim uere aduersus sanctum filium tuum Iesum, quem unxisti, Herodes
simul & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Israel, ad faciendum quaecumque
manus tua, & consilium tuum prius decreuerat, ut fierent. Et nunc Domine, in-
spice minas eorum, & da seruis tuis, ut cum omni fiducia loquantur sermonem tuum:
manum tuam porrigendo in hoc, ut sanatio, et signa, & miracula aedantur per nomen
sancti filij tui Iesu.

Et cum orassent illi, motus est locus, in quo erant congrega-
ti: & repleti sunt omnes spiritu sancto. Et loquebantur sermonem Dei libere.
Multitudinis autem credentium erat cor unum, & anima una: nec quisquam ali-
quid eorum, quae possidebat, proprium esse dicebat, sed erant illis omnia com-

Filij testamenti. Hebraismus est, id est, ea paces testamenti, siue pacti.

Id est, felicitatem. Id est, felicitate pollicentem: uel, felicitate donantem uos.

Petrus & Ioannes capiti sacerdotum concilio sistuntur, coram quibus Christi causam agunt in trepide, & minis multis acceptis dimittuntur. Discipuli preces ad deum fundunt. Vendunt possessiones suas multi, inter quos & Iosus Barnabas numeratur.

Verbi interpretatione, a malitijs, uel prauitatibus suis.

Vel, supervenerunt. Praefectus est, non strategias praefecturas uocari dicit Plinius 1. 6. cap. 9. 4.

Vel, posuerunt.

Vel, qua uirtute.

Vel, dijudicamur: uel, uocamur ad rationem.

Vel, per quid.

Vel, salutem consequi.

Vel, miraculum.

Vel, etiam atque etiam interminemur. Nam minis minemur, est Hebraismus.

Graeca perinde sonant ac si dicas, ne illam uocem aderet de Iesu, uel ne hiscerent, &c.

Puer, pro seruo, Graecismus est.

Id est, in concilium congregati sunt: uel, conspirauerunt.

Alij uocem legunt, id est, populus.

Id est, potentia, iuxta Hebraismum.

Vel, cum fiducia.

Psalm. 117. d
Isa. 28. d
Math. 21. d
Marc. 12. a
Luc. 20. c
1. Pet. 2. a
Rom. 9. g

Acta

^aVel, fouebat omnes illos.
^aVel, uendebant &c.

^aFilius consolationis, id est, homo plenus solatii, Hebraismus est.
^aVel, uenundato illo attulit, &c.

Ananias propter fraudem reueruati precij ex animis corruit. Per multa apostolorum miracula Christiana fides propagatur. Apostoli autē carceribus inclusi liberantur per angelum. Et cū concilio sacerdotum sifterentur Gamalielis consilio seruatur, celsiq; uirgis deum celebrant.
^aVetus interpres in ^a20^o legisse uidetur, id est, tentauit.

^bVel, ut mēdacio circumuenires spiritum sanctum, & per fraudem reueruares.

^cManens tibi manebat, epitas est moris Hebraici.

^dVel, quare concepisti corde tuo.

^eVel, amouerunt.

^fHebraismus est, pro, compellauit autem eam: uel intelligitur eam prius dixisse aliquid.

^gVel, ad ostiū adfuit.

^hVel, ministerio. Per manus enim, Hebraismus est.

ⁱVel, cum summa fide: uel, fidelissime.

^jVide cap. 4. a

^kVel, futurum esset: uel, qui nam factum esset hoc.

^lPræcepto præcipimus, Hebraismus est.

^mId est, conferre in nos inuidiā necis hominis istius: uel, intendere nobis periculum ob eadem eius.

ⁿId est, necē, & effusum sanguinem: uel, poenas ob effusum eū.

Gmunia. Et magna potentia reddebant apostoli testimonium resurrectionis Domini Iesu, gratiaq; magna^a aderat omnibus illis. Neq; enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum, aut ædium erant, ^auendentes, adferebant precia eorum quæ uendita fuerant, & ponebant ad pedes apostolorū. Distribuebatur autem singulis, prout cuiq; opus erat. Ioses uero qui cognominatus est Barnabas ab apostolis, quod est, ^afilius consolationis; Leuites, Cyprius genere, quum haberet agrum, ^auendidit eum, & attulit precium, posuitq; ad pedes apostolorum.

CAP. V.

Vlr autem quidam, nomine Ananias cum Saphira uxore sua, uendiderat possessionem, & sibi reueruarat de precio, cōscia etiam uxore sua: & allatam partem aliquam, ad pedes Apostolorum posuit. Dixit autē Petrus: Anania, quur^a impleuit Satanas cor tuum, ut^b mētireris spiritui sancto, & fraudares de precio agri? Nōne^c omnino tibi manebat, & uenundatus in tua erat potestate? Quare induxisti in animum tuum rem istam? Non es mentitus hominibus, sed Deo. Audiens autē Ananias hæc uerba, collapsus expirauit. Et ingruit timor magnus in omnes, qui audierunt hæc. Cum surrexissent autem iuuenes, ^bcollegerunt eum, elatūq; sepelierunt. Intercessit autem ferme horarum trium interuallū, cum uxor quoq; ipsius nesciens, quod acciderat, introiuit. Respōdit autē ei Petrus: Dic mihi, num tanti agrum uendidistis? At illa dixit: Etiam, tanti. Petrus autē ait ei: Quur^c conspistis inter uos, ut tentaretis spiritum Domini? Ecce, pedes eorum, qui sepelierunt uirum tuum, ^din foribus, & efferent te. Confestim autem concidit ad pedes eius, & expirauit. Ingressi autem iuuenes, reppererunt illam mortuam: & elatam sepelierunt iuxta uirum suum. Et ingruit timor magnus in uniuersam congregationem, & in omnes qui audiebant hæc.

Opera autem apostolorum ædebantur signa, ac miracula multa in populo. Et erant unanimiter omnes in porticu Solomonis. Cæterorum autem nemo audebat se coniungere illis: sed magnificabat eos populus. Imò uero accrescebat credentium Domino multitudo uirorum simul & mulierum, ita, ut in plateas exportarent ægros, & ponerent in lectulis & grabbatis, ut uenientis Petri uel umbra obumbraret aliquem illorum. Conueniebat autem & multitudo uicinarum ciuitatum Hierosolymam, adferens ægros, ac uexatos a spiritibus immundis, qui sanabantur omnes. Exortus autem princeps sacerdotum, & omnes qui cum illo erant, quæ est factio Sadducæorū, repleti sunt æmulatione: & iniecerunt manus in apostolos, dederūtq; eos in custodiam publicam. Sed angelus Domini per noctem aperuit ianuas carceris, eductisq; illis, dixit: Ite, & stantes loquamini in templo ad populū, omnia uerba uitæ huius. Illi uero quū hæc audissent, intrauerunt diluculo in templum, ac docebant. Cum aduenisset autem princeps sacerdotum, & qui cum eo erant, conuocauerunt conciliū, & uniuersum seniorum ordinem filiorum Israël, miseruntq; ad carcerem, qui eos adducerent. Quū autem uenissent ministri, nec reperiissent eos in carcere, reuersi nunciū attulerunt, dicentes: Carcerem quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes foris stantes ante ianuas: quum aperuissemus autem, neminē intus inuenimus. Vt autem audierunt hos sermones & sacerdos & ^kpræfectus templi, ac pontifices, ambigebant de filiis, quid nam^l sibi uellet hoc. Adueniens autē quidam, renunciauit eis: Ecce, uiri, quos posueratis in carcerē, sunt in templo, stantes ac docentes populū. Tunc abiit præfectus cum ministris, & adduxit illos sine uir. Timebant enim populū, ne lapidarentur. Et quum adduxissent illos, statuerunt in concilio. Et interrogauit eos princeps sacerdotum, dicens: Nōne^m etiam atq; etiam præcepimus uobis, ne doceretis sub nomine isto? Et ecce, replestis Hierosolymam doctrina uestra, & uultisⁿ intendere nobis^o sanguinē hominis istius. Respondens autē Petrus & apostoli, dixerunt: Obedire oportet Deo^p magis, quàm hominibus.

hominibus. Deus patrum nostrorum suscitauit Iesum, quem uos^p interemistis, suspendum in ligno. Hunc principem & seruatores Deus exaltauit dextera sua, ad dandam poenitentiam Israeli, remissionēq; peccatorum: & nos sumus ei testes^q horum, quæ dicimus, in super autē & spiritus sanctus, quē dedit Deus obedientibus ipsi. Illi autem cum hæc audissent, diffecabantur: & consultabant, ut interficerent eos. Surgens autem quidam in concilio pharisæus, nomine Gamaliel, legis doctor, in precio habitus apud uniuersum populum, iussit, ut paulisper secederēt foras apostoli. Dixitq; illis: Viri Israelitæ, attēdite uobis ipsis super hominibus istis, quid acturi sitis. Ante hos enim dies extitit Theudas, dicens: Se esse aliquem, cui adhæsit numerus uirorum circiter quadringentorū, qui occisus est: & omnes,^q qui credebant ei, dissipati sunt, & reducti ad nihilum. Post hunc extitit Iudas Galilæus in diebus¹ descriptionis, auertitq; populum multum post se, & ipse periit: & omnes, quotquot paruerant ei, dispersi sunt. ² Et nunc dico uobis, abstinete ab hominibus istis, & sinite illos. Quoniam si ex hominibus est cōsiliū, aut opus hoc, dissoluetur: sin ex Deo est, non potestis dissoluere, nequando³ & Deo repugnare reperiantini. Huic uero assensum est, & cum aduocassent apostolos, cæsis præceperunt, ne loquerentur in nomine Iesu: & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilij, quod digni habiti essent, qui pro nomine eius contumelia adficerentur. Et quotidie in templo, & domesticatim non cessabant docere, & annunciare Iesum Christum.

CAP. VI.

IN diebus autem illis, crescente numero discipulorum, ortum est murmur^a Græcistarum aduersus Hebræos, eò quod^b despicerentur in ministerio quotidiano uiduæ ipsorum. Cæterum duodecim illi, quum iussissent adesse multitudinem discipulorum, dixerunt: Non est^c commendabile, ut nos derelicto sermone Dei, ministremus mensis. Circumspicite ergo fratres, uiros ex uobis^d spectatæ probitatis septem, plenos spiritu sancto & sapientia, quibus delegabimus hoc negotij. Nos uero precationi, & administrando sermoni incumbemus. Et placuit hic sermo^e toti multitudini, & elegerunt Stephanum, uirum plenum^f fide ac spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum profelytum Antiochenum. Hos statuerunt in conspectu apostolorum, & quum orassent, imposuerunt eis manus. Et sermo Dei crescebat, ac multiplicabatur numerus discipulorum Hierosolymis ualde: multa^gq; turba sacerdotum obediebat fidei. Porro Stephanus plenus fide ac fortitudine ædebat miracula, & signa magna in populo. Exorti sunt autem quidam e synagoga, quæ adpellatur Libertinorum, & Cyrenensium, & Alexandrinorum, & Cilicum, & Asianorum, disputantes cum Stephano, nec poterant resistere sapientiæ & spiritui, quo loquebatur. Tunc subornarunt uiros, qui dicerent: Audiuius eum dicentem uerba^h impie contumeliosa in Moysen ac Deum. Commoueruntq; ⁱ populum, & seniores, & scribas, atq; inuadentes corripuerunt eum, & adduxerunt in cōcilium, statueruntq; falsos testes, qui dicerent: Homo iste non cessat loqui uerba impie contumeliosa, aduersus hunc sanctum locum, & legem. Audiuius enim eum dicentem: Iesus Nazarenus ille demolietur locum hunc, & mutabit instituta, quæ tradidit nobis Moyses. Et intuentes eum omnes, qui sedebant in concilio, uiderunt faciem eius, tanquam faciem angeli.

CAP. VII.

Dixit autem princeps sacerdotum: Num hæc ita se habent? At ille ait: Viri fratres, & patres, audite. Deus^a gloriæ uisus est patri nostro Abraham, cū esset in Mesopotamia, priusquam moraretur in Charrhan, & dixit illi: ^b Exi e terra tua, & e cognatione tua: & ueni in terram, quamcunq; monstrauero tibi. Tunc egressus e terra Chaldæorum, habitauit in Charrhan. Et inde, postquam mortuus est pater eius, transtulit illum in terram hanc, in qua uos nunc habitatis. Et

^p ἡ ἀντιπαράστασις, id est, uiolenta manu occisus distis.

^q Verbi interpretatio ne, uerborū istorum: quod posset iuxta Hebraismum interpreta ri rerum istarum.

^r Vel, circumspicite consultate apud uos.

^s Vel, qui parebāt ei.

^t Vel, professionis.

^u Et, pro itaq;: iuxta Hebraismum.

^v ὁ ἡγεμὼν, id est, hostes dei aut deo rebelles.

^w καὶ ὁ οἶκος, non significat in singulis domibus, sed quod uulgo dicitur, per domos, uel, de domo in domum, uel etiā, domi.

^x Vel, leto nūcio prædicare.

^a Cū inter Græcos murmur oriretur propter neglectionem ipsorum uiduas apostoli septem electis uiris ministrandi officij delegant. Inter quos Stephanus cum multa signa edidisset, captus sacerdotum concilio sistitur & uoluntate legis Moyses accusatur.

^b Id est, Iudeorum qui extra regionem Iudææ nati, lingua Græca & peregrina utebatur: q. d. Græcistium Iudeorum.

^c Vel, negligenter.

^d ἀρσίν, tale ut placeat, laudari, et commendari queat. Vetus interpretis sensum magis respiciens transtulit, Non est æquum.

^e μαρτυροῦντες, id est, bono testimonio probatos.

^f Coram tota multitudine, Hebraismus est. ἰσὺ ἰσάν, alij legerūt, ὁ ἰσάν.

^g Vetusiores Latini codices hæc non habent, quare Braccæ adiectitium esse uidetur.

^h Vel, uulgum.

ⁱ Hebraismus est, pro deus gloriosus.

^a Stephanus causam dicens coram sacerdotum concilio ostendit, Deo si dem non ceremonias placere, qui etiam cum sanctis conuersatus sit sine tabernaculo. Quare se in locum sanctum & deum nihil deliquisse. Multum autem illi obstrepentibus Iudæis lapidibus obruitur.

Acta

^b Vel, possessionem, iuxta Hebraismum.

^c Vel, posteros eius in colas fore.

^e Id est, puniam, & ulciscar: iuxta Hebraismum.

^f Hypallage est Hebraeis familiaris, id est, circumcissionem patris, id est, quæ esset signum pacti. Vel, patris circumcissionis, periphrastice, id est, circumcissionem.

^g Alij legunt *et*, id est, sic, scilicet circumcisum.

^h Vel, Et in secundo, scilicet descensus in Aegyptum.

ⁱ Hebraismus est, pro eo quod fortasse Latini diceretur, cum capitibus 75. siue quod minus Latine uulgo dicitur, cum personis 75.

^k Id est, opera ipsius: uel, per ministerium ipsius: uel, ipso interprete et internuncio. Nam hæc omnia significant Hebraeis *בְּיָד*, id est, per manum.

^l Verbi interpretatio ne, uisus est ab illis.

^m Vel, pugnantibus.

ⁿ Et, pro ergo, iuxta Hebraismum.

^o Verbi interpretatio ne, per manum angelicam. Sed Hebraismus est. Nam Hebraei manum uocant quicquid uice instrumenti est, & medij ad aliquid faciendum, siue animatum id sit, siue inanimatum: adeoque per manum angeli nil aliud est, quam per angelum.

^p *וְדִבְרֵי*, al. *וְדִבְרָא*, id est, eloquia uel oracula.

non dedit illi ^b hæreditatem in ea, ne uestigium quidē pedis: & repromisit illi eam se daturum possidendam, & semini eius post ipsum, cum non haberet filiū. Loquutus est autem Deus sic: ^c semen eius fore inquilinum in terra aliena, futurumque ut illud seruitute premerent & male tractarent annis quadringentis. Et gentem, cuiusque seruerint, ^d iudicabo ego, dixit Deus. Et post hæc exhibunt, & seruiunt mihi in loco hoc. ^e Tradiditque illi ^f testamentū circuncisionis. ^g Atque hic genuit Isaac, & circumcidit eum die octauo. ^h Et Isaac [genuit] Iacob, & Iacob [genuit] duodecim patriarchas. ⁱ Et patriarchæ inuidia moti, Ioseph uendiderunt in Aegyptum. Aderatque ei Deus, qui eripuit eum ex omnibus afflictionibus eius: & dedit ei gratiam, & sapientiam apud Pharaonem regem Aegypti. ^j Et constituit eum præfectum Aegypti, totiusque domui suæ. ^k Inuasit autem fames in uniuersam terram Aegypti & Chanaan, & afflictio magna: nec inueniebant alimenta patres nostri. Cum audisset autem Iacob, esse frumenta in Aegypto, misit patres nostros primum. ^l Cumque iterum misisset eos, agnitus est Ioseph à fratribus suis: & innotuit Pharaoni genus Ioseph. Misso autem nuncio Ioseph, accersiuit Iacob patrem suum, omnemque cognationem suam, ^m cum animabus septuaginta quinque. ⁿ Et descendit Iacob in Aegyptum, ^o defunctusque est ipse, & patres nostri: & translati sunt in Sychem, positique sunt in sepulchro, ^p quod emit Abraham precio argenti à filiis Emor, filij Sychem. ^q Quum autem adpropinquaret tempus promissionis, de qua iurauerat Deus Abraham, creuit populus, & multiplicatus est in Aegypto, donec exortus est alius rex, qui non nouerat Ioseph. Hic circumueniens genus nostrum, adflixit patres nostros, ut exponerent infantes suos, ne foetus essent uitales. ^r Eodem tempore natus est Moses, & fuit gratus Deo, qui nutritus est tribus mensibus in domo paterna. Expositum autem illum, sustulit filia Pharaonis, & educauit eum sibi uice filij. Et eruditus est Moses omni sapientia Aegyptiorum, eratque potens factis & dictis. Vt autem ei expletum est quadraginta annorum tempus, subiit cor eius, ut inuideret fratres suos, filios Israel. Et cum uidisset quendam iniuriā adfici, defendit eum, & ultus est uicem eius, qui adfligebatur, caeso Aegypto. Existimabat autem, intelligere fratres suos, Deum ^s per manum ipsius dare salutem illis. At illi non intellexerunt. Et insequenti die ^t superuenit illis ^u litigantibus, & redigebat eos in concordiam, dicens: Viri, uos fratres estis, quare uos inuicem afficitis iniuriā? Cæterum is, qui iniuriā faciebat proximo, repulit eum, dicens: Quis te constituit principem ac iudicem nobis? Num interficere me tu uis, quemadmodum interfecisti heri Aegyptium? Fugit autem Moses ad dictum hoc, & peregre habitauit in terra Madian, ubi genuit filios duos. ^v Et exactis annis quadraginta, uisus est illi in deserto montis Sina, angelus Domini in flammeo incēdio rubi, Moses autem ut conspexit, admiratus est uisum. Porro, cum accederet ut inspiceret, facta est ad eum uox Domini: Ego [sum] Deus patrum tuorum, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moses, non audebat inspicere. Dixit autem illi Dominus: ^w Solue calciamentum pedum tuorum: locus enim in quo stas, terra sancta est. Vidi, uidi, inquam, afflictionem populi mei, qui est in Aegypto, & gemitum eorum audiui: & descendi, ut eripiam eos. ^x Et nunc uenito, & mittam te in Aegyptum. Hunc Mosen, quem negauerunt, dicentes: Quis te constituit principem & iudicem, hunc, [inquasi,] Deus principem & redemptorem misit ^y per interpretem angelum, qui uisus fuit illi in rubo. ^z Hic eduxit illos, addens miracula & signa in Aegypto, & in rubro mari, & in deserto, ^{aa} annis quadraginta. Hic est Moses, qui dixit filiis Israel: ^{ab} Prophetam suscitabit uobis Dominus, Deus uester ē fratribus uestris, similem mei, illum audietis. ^{ac} Hic est, qui fuit in congregatione in solitudine, cum angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus nostris, qui acceperunt sermonem uiuum, dandum nobis: cui noluerunt obedire

Gen. 15. c. d

† Gen. 17. b

* Gen. 21. a

† Gen. 25. c

Gen. 29. f

* Gen. 37. c

Gen. 41. e

Gen. 42. a

Gen. 45. a

Gen. 46. a

Gen. 49. d

Gen. 50. b

Ios. 24. g

* Gen. 33. d

Exod. 1. a

Exod. 2. a

Exod. 3. a

Ios. 5. d

Exod. 7. 8. 9.

10. 11. 14.

Exod. 16. a

Dent. 18. c

Exod. 19. d

Exod. 32. a

Amos. 5. d

Exod. 25. d
Heb. 8. b
Ios. 3. c. d1. Reg. 16. c
Psal. 131. a
1. Par. 17. c
* 3. Reg. 6. a
† infra 17. f
Esa. 66. a

dire patres nostri, sed repulerunt, & auersi sunt corde suo in Aegyptum, dicentes ad Aaron: † Fac nobis Deos, qui præcedant nos. Mosi enim huic, qui eduxit nos e terra Aegypti, nescimus quid acciderit. Et uitulum fecerunt in diebus illis, obtuleruntque hostiâ simulachro, & lætabantur operibus manuum suarum. ^p Conuertit autem se Deus, & ^q tradidit eos ad colendum militiam cœli, sicut scriptum est in libro prophetarum: † Num uictimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel? Et suscepistis tabernaculum Moloch, et sydus Dei uestri Rempham, figuras, quas fecistis ad adorandum eas. ^e Et transferam uos ultra Babylonem. Tabernaculum testimoniî fuit patribus nostris in deserto, sicut ^t constituerat is qui [†] loquebatur cum Mose, ut faceret illud secundum formam, quam uiderat. ^u Quod & intulerunt, qui successerunt, patres nostri, cum ^{*} Iesu ^r in possessionem gentium, quas expulit Deus à conspectu patrum nostrorum, usque ad tempora [†] Dauid, qui nactus est gratiam apud Deum: & petijt ut inueniret tabernaculum Deo Iacob. ^{*} Solomon autem ædificauit illi ædem. Sed excelsissimus ille non in templis manufactis habitat, sicut propheta dicit: [†] Cœlum mihi sedes [est:] terra autem scabellum pedum meorum. Quam domum ædificabitis mihi? dicit Dominus. Aut quis locus quietis meæ [est:] Nonne manus mea fecit hæc omnia? Durî ceruice, & incircûcisi corde & auribus, uos semper spiritui sancto resistitis, sicut patres uestri, ita & uos. Quem prophetarum non sunt persequuti patres uestri? Et occiderunt eos, qui prænunciabant aduentum iusti illius, cuius uos nunc proditores & interfectores extitistis: qui accepistis legem iuxta [†] præscripta angelorum, nec seruastis. Audientes autem hæc, dissecabantur cordibus suis, & fredebant dentibus suis in eum. Ipse autem ut qui esset plenus spiritu sancto, intentis in cœlum oculis, uidit gloriam Dei, & Iesum stantem à dextris Dei. Et ait: Ecce, uideo cœlos apertos, & filium hominis stantem à dextris Dei. Exclamantes autem uoce magna, continuauerunt aures suas: & impetum fecerunt unanimiter in eum, eieciuntque eum e ciuitate lapidabant. Ac testes deposuerunt uestimenta ad pedes adolescentis, qui uocabatur Saulus. Et lapidabant Stephanum, inuocantem, ac dicentem: Domine Iesu, suscipe spiritum meum. Positis autem genibus clamauit uoce magna: Domine, ne statuas illis peccatum hoc. Et cum hoc dixisset, obdormiuit. **VIII.**

Saulus autem consenserat in necem eius. Orta est autem illo die persecutio magna aduersus ecclesiam, quæ erat Hierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter apostolos. Curauerunt autem unam Stephanum uiri religiosi, ^a ædideruntque planctum magnum super eo. Saulus uero deuastabat ecclesiam, ^b domesticatim se inferens, & trahens uiros ac mulieres tradebat in custodiam. Illi igitur dispersi diuerse abierunt annunciantes sermonem. Philippus autem peruenit in ciuitatem Samariæ, ac prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his, quæ à Philippo dicebantur unanimiter, auscultantes & uidentes ^c signa quæ ædebat. Spiritus enim immundi e multis, qui ab illis tenebantur, exhibant, clamantes uoce magna. Multi autem paralytici & claudi sanati sunt. Et ortum est gaudium magnum in illa ciuitate. Vir autem quidam, nomine Simon, ante in ea ciuitate artem exercuerat magicam, ac gentem dementauerat Samariæ, dicens, se esse quempiam magnum: cui auscultabant illi ^d tam parui quam magni, dicentes: Iste est potentia Dei illa magna. Auscultabant autem ei, propterea quod multo tempore magicis artibus dementasset eos. Quum uero credidissent Philippo prædicanti euangelium de regno Dei, de quo nomine Iesu Christi, baptizabantur uiri simul ac mulieres. Simon autem & ipse credidit: & quum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Vidensque potentia facta & signa quæ ædebantur, stupens admirabatur. Cum autem audissent apostoli, qui erant Hierosolymis, quod recepisset Samaria sermonem Dei, miserunt ad eos Petrum ac Ioan-

kkk

^p Hebraismus tamen hic esse uidetur, pro, rursum autem deus tradidit eos, &c.

^q Id est, permisit eos colere.

^r Et, pro imo: iuxta Hebraismum, in quo Et est uice multarum coniunctionum.

^s Et, pro ideo.

^t Id est, præceperat: uel, designarat aut de scripserat.

^u Vel, quod & intulerunt exceptum patres nostri, &c. Id est quasi p manus ipsis traditum.

^{*} Qui & Iosue dicitur.

^v Vel, cum subigerent & superaret gentes.

[†] Vel, mandata: id est, eo modo quo tradita uobis est a deo per angelum interpretem & prophetas legatos eius. Nam etiam propheta dicitur angeli, id est, internumtij dei.

^a Dum Stephanus lugent fideles Saulus ecclesiam uastat. Philippus euangelium Samariæ prædicat, ad quæ apostoli profecti spiritum sanctum impetrant fidelibus. Simonis magi auaritia notatur. Philippus Eunuchum reginæ Aethiopum in fide Christiana institutum baptizat.

^b Vel, planctuque magno persecuti sunt eum.

^c Vel, per singulas domos intrans.

^d Vel, miracula.

^e Verbotenus, à minimo usque ad maximum.

nem: qui cum descendissent, orauerunt pro ipsis, ut acciperent spiritum sanctum. Nondum enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantum erant in nomen Christi Iesu. Tunc imponebant manus super illos, accipiebantque spiritum sanctum.

Cum uidisset autem Simon, quod per impositionem manuum apostolorum daretur spiritus sanctus, obtulit eis pecunias, dicens: Date & mihi potestatem istam, ut cuicumque imposuero manus, accipiat spiritum sanctum. Petrus autem dixit ei: Pecunia tua tecum sit in perditionem: quoniam donum Dei existimasti pecunijs parari. Non est tibi pars, neque fors in hoc negotio: cor enim tuum non est rectum coram Deo. Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, an forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. Imbutum enim felle amaritudinis, & colligatione iniquitatis uideo te esse. Respondens autem Simon, dixit: Precemini uos pro me ad Dominum, nequid eueniat in me horum, quae dixistis. Et illi quidem testificati, & loquuti sermonem Domini, reuersi sunt Hierosolymam: & multis oppidulis Samaritanorum annunciabant euangelium. Angelus autem Domini loquutus est Philippo, dicens: Surge, & uade Meridiem uersus, ad uiam, quae descendit ab Hierosolymis, ad [ciuitatem] Gazam: ea est deserta. Et cum surrexisset, profectus est, & ecce, uir Aethiops, eunuchus, praefectus Candaces reginae Aethiopum, qui praerat uniuersae gazae eius, qui uenerat adoraturus Hierosolymam: & reuertebatur sedens in curru suo, legebatque Esaiam prophetam. Dixit autem spiritus Philippo: Accede, & adiunge te ad cur-

rum istum. Cum accurrisset autem Philippus, audiuit eum legentem Esaiam prophetam, & dixit: Intelligis ne quae legis? At ille ait: Quinam enim possim? nisi aliquis dux uiae mihi fuerit: Rogauitque Philippum, ut ascenderet, sederetque secum. Argumentum autem scripturae, quam legebat erat hoc: Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se mutus, sic non aperuit os suum. In humilitate ipsius, iudicium eius sublatum est. Generationem autem eius quis enarrabit? Quoniam tollitur de terra uita eius. Respondens autem eunuchus Philippo, dixit: Obsecro te, de quo propheta dicit hoc, de se, an de alio quopiam?

Cum autem adaperuisset Philippus os suum, exorsus a scriptura ista, euangelio praedicauit illi Iesum. Dum autem proficiscebantur per uiam, uenerunt ad quamdam aquam. Et ait eunuchus: Ecce, aqua, quid uetat quo minus baptizemur? Dixit autem Philippus: Si credis ex toto corde, licet. Et respondens, ait: Credo filium Dei esse Iesum Christum. Et iussit sisti currum: ac descenderunt ambo in aquam, Philippus simul & eunuchus, & baptizauit eum. Cum autem ascendissent ex aqua, spiritus Domini rapuit Philippum: nec amplius uidit eum eunuchus. Ibat enim per uiam suam gaudens. Philippus autem comparuit Azoti, & obeundo praedicabat euangelium ciuitatibus cunctis, donec ueniret Caesaream.

CAP. IX.

Saulus autem adhuc spirans minas & caedem aduersus discipulos Domini, accessit ad principem sacerdotum, & petijt ab eo epistolas, [quas perferret] Damascum ad synagogas: ut si quos inuenisset eius uiae, seu uiros seu mulieres, uinctos duceret Hierosolymam. Porro itinere faciundo contigit, ut adpropinquaret Damasco. Et subito circumfulgurauit eum lux e coelo, collapsusque in terram, audiuit uocem dicentem sibi: Saul, Saul, quid me persequeris? Dixit autem: Quis es Domine? Dominus autem dixit: Ego sum Iesus, quem tu persequeris. Durum est tibi contra stimulos calcitrare. Ille tremens & stupens, dixit: Domine, quid me uis facere? Cui Dominus: Surge, & ingredere ciuitatem, & dicetur tibi, quid te oporteat facere. Viri autem illi, qui erant ei comites itineris, stabant attoniti, audientes quidem uocem, sed neminem uidentes. Surrexit autem Saulus a terra, apertisque oculis suis, neminem uidebat, sed manu ducentes illum, introduxerunt Damascum. Et erat tribus diebus non uidens: ac non comedit, neque bibit. Erat autem qui-

^e Verbi interpretatio ne, in sermone hoc. Sed est Hebraismus, pro, in hac re. ^f Vel, erga deum. ^g Vel, non in uia.

^h Vel potius, nisi quis mihi praeuerit.

ⁱ Vel, genus eius.

^k Repertus est, Hebraismus est.

^l Vel, pertransiens praedicabat, &c.

Paulus Damascum petens Christianos capturus a domino prostermitur, et ab Anania baptizatus Christo nomen dat. Iudeorum autem in fidijs in sporta de muro demissus eripitur. Hierosolymis etiam cedere cogitur persecutorum seuitiae. Petrus Aenae paralytico medetur, Dorcadam defunctam uitae restituit et apud Simonem coriarium loppe diuersatur.

^m Id est, in ea uia Posset etiam iuxta Hebraismum intelligi, eius sectae.

ⁿ Vel, inter proficiscendum uero.

^o Vni sunt qui nouitate alicuius rei attoniti redduntur.

Bl. 53. c

1. Cor. 15. b
2. Cor. 12. a

tem quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, dixitque illi per uisum Domini: Anania. Et illi ait: Ecce me Domine. Cui Dominus: Surge, & uade in uicum qui uocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum, nomine Tarsensem. Ecce enim orat. Et uidit per uisum uirum, Ananiam nomine, introeuntem, & imponentem sibi manum, ut uisum reciperet. Respondit autem Ananias: Domine, c audiui ex multis de uiro hoc, quantis malis affecerit sanctos tuos Hierosolymæ. Et hoc loco habet potestatem à principibus sacerdotum, uinciendi omnes, qui inuocant nomen tuum. Dixit autem ei Dominus: Vade, quoniam organum electum est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, ac filiis Israel. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati. Et abiit Ananias, & introuit in domum, & imponens ei manus, dixit: Saul frater, Dominus misit me, qui uisus est tibi in uia, qua ueniebas, ut uisum recipias, & implearis spiritu sancto. Et confestim deciderunt ab oculis eius, quasi squamæ, & uisum recepit: & surrexit, ac baptizatus est. Cumque cepisset cibum, corroboratus est. Fuit autem Saulus cum discipulis, qui erant Damasci, per dies aliquot. Et continuo in synagogis prædicabat Christum, quod is esset filius Dei. Stupebant autem omnes, qui [eum] audiebant, ac dicebant: Nonne hic est ille qui grassabatur Hierosolymis in eos, qui inuocabant nomen istud? & huc ea causa uenit, ut uinctos illos duceret ad principes sacerdotum? Saulus autem magis inualefcebat, & confundebat Iudæos, qui habitabant Damasci, affirmans, & quod is esset Christus. Exactis autem diebus compluribus, inierunt inter se Iudæi consilium, ut illum occiderent. Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorum. Adseruabantque portas die ac nocte, ut eum interficerent. Cum accepissent autem eum discipuli nocte, per murum demiserunt, submittentes in sporta. Cum autem Saulus uenisset Hierosolymam, tentabat se iungere discipulis: & omnes timebant eum, non credentes esse discipulum. Barnabas autem adprehensum illum duxit ad apostolos, ac narrauit illis, quomodo in uia uidisset Dominum, quodque loquutus esset ei, & quomodo Damasci libere locutus esset nomine Iesu. Et erat cum illis, ac uersabatur Hierosolymis, cum fiducia loquens nomine Domini Iesu. Loquebaturque, & disputabat aduersus Græcistas. Illi uero quærebant occidere eum. Quod quum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & emiserunt Tarsum. Igitur ecclesiæ quidem per totam Iudæam, & Galilæam, & Samariam habebant pacem, & ædificabantur, uersantes in timore Domini: & cōsolatione spiritus sancti multiplicabantur. Factum est autem, ut Petrus, dum peragraret per omnes, deueniret etiam ad sanctos, qui habitabant Lyddæ. Reperit autem ibi hominem quendam, nomine Aeneam, annis iam octo decumbentem in grabbato, qui erat paralyticus. Et ait illi Petrus: Aenea, sanet te Dominus Iesu Christus, surge, & sterne tibi ipsi. Et continuo surrexit, & uiderunt eum omnes qui habitabant Lyddæ, & Assarone, qui conuersi sunt ad Dominum. Ioppæ autem fuit quædam discipula, nomine Tabitha, quæ interpretata, dicitur Dorcas. Hæc erat plena bonis operibus, & eleemosynis, quas præstabat. Euenit autem in diebus illis, ut per infirmitatem moreretur. Quam cum lauissent, posuerunt in coenaculo. Cum autem uicina esset Lydda Ioppæ, ac discipuli audissent Petrum esse in ea, miserunt ad eum [duos uiros] rogatum, ne grauairetur uenire usque ad ipsos. Cum exurrexisset autem Petrus, uenit cum illis. Et cum aduenisset, duxerunt illum in coenaculum: & circumsteterunt illum omnes uiduæ flentes, & ostendentes tunicas uestesque, quas faciebat, cum esset cum ipsis, Dorcas. Eiectis autem omnibus foras, Petrus positus genibus, orauit, & conuersus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. At illa aperuit oculos suos, uisoque Petro, resedit. Data autem illi manu, erexit eam: & cum uocasset sanctos ac uiduas, exhibuit eam uiuam. Id autem innotuit per totam Ioppæ.

*⁊ Vas electionis dixit
more Hebraico, pro
homine selectissimo
⁊ præclarissimo.*

Vel, qui expugnabat aut uastabat.

^f Vel, confutabat.

Σὺ δὲ ἦν μετ' αὐτῶν, εἰσπο-
ρευόμενος καὶ ἐκπορευόμε-
νος, ὧς erat cum illis
intrās & exiēs, &c.
Merus est Hebrais=
mus.

⁶Vel, *sanat. Nā lātau*
tam indicatīui modi
est, quā coniunctīui.

Acta

pen, & crediderunt multi in Dominum. Euenit autē, ut dies multos maneret Ioppa apud Simonem quendam coriarium.

CAP. X.

Cornelius centurio angeli iussu Petri accersit, qui & ipse ante uisione à deo oblata ne gentes aspiceretur instituitur. Hinc Cornelio & familiaribus eius Euangelium annunciat. Hi autem spiritu sancto accepto baptizantur.

^a Vel, pius & religiosus erga deum.

^b Id est, subiecerunt memoriam dei.

^c Et, pro itaque, Hebraismus.

^d Id est, qui apparebant ei, & continuo praesto erant.

^e Vel, super domum.

^f Vel, angulis.

^g Id est, omnigena.

^h Vel, uestibulum.

ⁱ Graecus habet: Sed surge, &c.

^k Verbi interpretatio ne, & audiret uerba à te.

^l Vel, incunctanter.

^m ἄνθρωπος, αὐτὸς, id est, eam.

ⁿ Vel, in domicilio meo.

^o Vel, cōscio deo. Verbi interpretatione, in conspectu dei.

^p Vel, re ipsa: uel, reuera.

Vlr autem quidam erat Caesarea, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quae dicebatur Italica, ^a religiosus ac timens Deum cum tota domo sua, praestans eleemosynas multas plebi, precansq; Deum semper. [Is] uidit per uisum manifeste, ferme hora diei nona, angelum Dei introeuntem ad se, dicentemq; sibi: Corneli. At ille intuens eum, ac timore correptus, dixit: Quid est Domine? Dixit autem illi: Orationes tuae, & eleemosynae tuae ^b ascenderunt in memoriam coram Deo. Et nunc mitte uiros Ioppen, & accerse Simonē, qui cognominatur Petrus. Hic diuersatur apud Simonem quendam coriarium, cui est domus iuxta mare. Hic dicet tibi quid te oporteat facere. Cum autem discessisset angelus, qui loquebatur Cornelio, uocauit duos famulos suos, & militem religiosum, ex his ^c qui illi inseruiebant. Quibus cum narrasset omnia, misit illos Ioppen. Postridie uero facientibus illis iter, & adpropinquantibus ciuitati, ascendit Petrus ^d in superiora domus, ut oraret circa horam sextam. Coepit autem esurire, & appetebat cibum. Parantibus autem illis, ingruit in eum mentis excessus, & uidet coelum apertum, ac descendens ad se uas quoddam, uelut linteum magnum, quatuor ^e extremitatibus adligatum, submitti ē coelo in terram, in quo erant ^f omnia quadrupedia terrae, bestiaeq; & reptilia, & uolatilia coeli. Et facta est uox ad eum: Surge Petre, macta, & uescere. Ait autem Petrus: Nequaquam Domine, quia nunquam edi quicquam commune, aut immundum. Et uox rursus secundo [perlata est] ad eum: Quae Deus purificauit, tu communia ne dixeris. Hoc autem factum est tertio. Et rursus receptū est uas in coelū. Et dum apud sese haesitaret Petrus, quidnam sibi uellet uisum, quod uidisset, ecce, uiri qui missi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, praesto fuerunt ad ^g ianuam. Et euocato quopiam, interrogabant, an Simon, qui cognominaretur Petrus, illic hospitaretur. Petro uero cogitante de uiso, dixit ei spiritus: Ecce, uiri quaerunt te: ^h surge itaque, & descende, & uade cum eis, nihil haesitans, propterea quod ego misi illos. Cum descendisset autem Petrus ad uiros qui missi erant à Cornelio ad ipsum, dixit: Ecce, ego sum ille quem quaeritis. Quae caussa est propter quam uenistis? Qui dixerunt: Cornelius centurio, uir iustus, ac timens Deum, & testimonium habens ab uniuerſa gente Iudaeorum, oraculo admonitus est ab angelo sancto, ut accerſeret te domum suam, & au- ⁱ diret ^k te loquentem. Intrō uocatos igitur eos, recepit hospitio. Sequenti uero die Petrus profectus est cum illis, & quidam ex fratribus Ioppensibus comitati sunt eum. Postridie uero introierunt Caesaream. Porro Cornelius expectabat illos, conuocatis cognatis suis, ac necessarijs amicis. Porro autem cum introiret Petrus, obuiam progressus ^l Cornelius, ac procidens ad pedes, adorauit. Petrus uero erexit eum, dicens: Surge, & ego ipse homo sum. Et colloquens cum illo, intrauit, & offendit multos qui conuenerant, dixitq; illis: Vos scitis non esse fas uiro Iudaeo, coniungi aut accedere ad alienigenam. Sed mihi ostendit Deus, ne quem communem, aut immundum dicerem hominem, quapropter & ^m citra contradictionem ueni accersitus. Interrogo ergo, quam ob causſam accersistis me? Et Cornelius ait: Die abhinc quarto usque ad hanc horam ⁿ sedebam ieiunus, & hora nona precabar ^o domi meae, & ecce, uir stetit ante me in ueste splendida, & ait: Corneli, exaudita est precatio tua, & eleemosynae tuae in memoria habitae sunt apud Deum. Mitte ergo Ioppen, accersitum Simonem, qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in aedibus Simonis coriarii iuxta mare, qui simul atque uenerit, loquetur tibi. Confestim ergo misi ad te, & tu bene fecisti qui adueneris. Nunc ergo omnes nos ^p teste Deo adsumus, ut audiamus omnia, quaecunq; tibi praecpta sunt à Deo. Aperiens autem Petrus os, dixit: ^q In ueritate deprehendo, quod

Rom 2. b
Gal. 2. b
Ephes. 6. b
Col. 3. d

quod non sit personarum respectus apud Deum, sed in omni gente, qui timet ipsum, & operatur iustitiam, is acceptus est illi. ^a Sermonem, quem misit Deus filiis Israel, euangelio annuncians pacem per Iesum Christum (Hic est omnium Dominus) ipsi nostis, sermonem diuulgatum in tota Iudaea, exortum à Galilaea (post baptisma, quod praedicauit Ioannes) Iesum illum Nazarenum, ^r ut unxerit eum Deus spiritu sancto, & uirtute, ^o qui obambulauit benefaciendo, & sanando omnes ^t oppressos à diabolo: quoniam Deus aderat illi. Et nos testes sumus omnium quae gessit & in regione Iudaeorum, & Hierosolymis, quem occiderunt suspensum in ligno. Hunc Deus suscitauit tertio die, & exhibuit eum, ut manifestus fieret, non toti populo, sed testibus prius ad hoc delectis à Deo nobis, qui comedimus & bibimus unà cum illo, posteaquam resurrexit à mortuis. Et praecepit nobis, ut praedicaremus populo, ac testificaremur ipsum esse illum, qui constitutus est à Deo, iudex uiuorum ac mortuorum. Huic ^t omnes prophetae testimonium ferunt, quod remissionem peccatorum accepturus sit per nomen eius, quisquis crediderit in eum. Adhuc loquente Petro uerba haec, ingruit spiritus sanctus in omnes, qui audiebant sermonem. Et obstupuerunt hi, ^u qui ex circumcisorum genere credebant, quotquot uenerant cum Petro, quod & in gentes donum spiritus sancti effusum esset. Audiebant enim illos loquentes linguis, ac magnificantes Deum. Tunc ^r respondit Petrus: Num quis prohibere potest, quo minus aqua baptizentur hi, qui spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos? Et iussit eos baptizari nomine Domini. Tunc rogauerunt eum, ut remaneret aliquot dies. **CAP. XI.**

A Vdierunt autem apostoli & fratres, qui erant in Iudaea, etiam gentes recepisse sermonem Dei. Cumque ascendisset Petrus Hierosolymam, disceptabant cum illo, ^a qui erant ex circumcisione, dicentes: Ad uiros praeputium habentes introisti, & cibum sumpstisti cum illis. Petrus autem exorsus rem, exposuit illis ordine, dicens: Ego eram in ciuitate Ioppe orans, & uidi ^b raptus extra me, uisum, descendens uas quoddam, ceu linteam magnum, quatuor extremitatibus, demissum è caelo, & uenit usque ad me. In quod quum intendissem oculos, animaduerti, & uidi quadrupedia terrae, & bestias, & serpentes ac uolucres coeli. Audiui autem & uocem dicentem mihi: Surge Petre, macta & uescere. Dicebam autem: Nequaquam Domine, quia nihil commune, aut immundum unquam introiit in os meum. Respondit autem mihi uox rursum è caelo: Quae Deus mundauit, tu ne communia dixeris. Idque accidit tertio, & rursum omnia subducta sunt in caelum. Et ecce, extemplo tres uiri praesto aderant ad aedes, in quibus eram, è Caesarea ad me missi. Dixerat autem mihi spiritus, ut proficiscerer cum illis, nihil haesitans. Porro comitati me sunt & sex fratres hi. Et ingressi sumus in domum uiri, isque retulit nobis, ut uidisset angelum domi suae, qui adstisset & dixisset sibi: Emitte uiros Ioppen, & accerse Simonem, cognomento Petrum, qui tibi ^c ea dicturus est, per quae serueris & tu, & uniuersa domus tua. Cum autem exorsus essem sermonem, ingruit spiritus sanctus in illos, quemadmodum & in nos initio. Veniebat autem in mentem uerbi Domini, ut dixisset: Ioannes quidem baptizauit aqua, caeterum uos baptizabimini spiritu sancto. Proinde, si par donum dedit illis Deus, atque nobis, quum credidissemus in Dominum Iesum Christum, ego porro quis eram, qui possem prohibere Deum? His autem auditis, obticuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes: Igitur & gentibus Deus poenitentiam concessit ad uitam. Et illi quidem, qui dispersi fuerant ab afflictione, quae orta fuerat ob Stephanum, peruaferunt usque ad Phoenicem & Cyprum, & Antiochiam, nemini loquentes sermonem illum, nisi solis Iudaeis. Erant autem quidam ex eis, uiri Cyprj & Cyrenenses, qui quum introissent Antiochiam, loquebantur ad ^d Graecistas, per euangelium annunciantes Dominum Iesum. Et ^e manus Domini aderat eis, mul-

^a Cōsentientibus Graecorum distinctionibus, sic foret hic locus interpretandus. Quem sermonem misit filiis Israel, euangelio annuncians pacem per Iesum Christum, is est omnium dominus. Vos scitis editum uerbum in tota Iudaea, exortum à Galilea. &c.

^r ut ἵγιστο, αὐτόν, αὐτὸν, ἵγιστο, αὐτόν.

^s es, al. es.

^t Vel, diaboli potentia et tyrannide pressos.

^u Verbi interpretatione, qui ex circumcissione ne credebant.

^v Vel, exorsus est: uel, cepit dicere: iuxta Hebraismum.

^w Verbi interpretatione, Num aqua prohibere potest quisquam, quo minus baptizentur, &c.

^x Petrus eo nomine accusatus quod ad gentes introiisset sese defendit. Mittitur Antiochia Barnabas, ubi fideles primo Christianorum nomen accipiunt. Iisdem etiam Agabus propheta famae futuram praenunciat.

^y Id est, circumcisi, uel, socij circumcisionis.

^z Vel, excussus mēte.

^a Verba: sed Hebraismus est, pro, res.

^b Vide cap. 8. a

^c Id est, potentia.

Ier. 31. f
Mich. 7. d

Act. 1. a
Matth. 3. c
Mar. 1. b
Luc. 3. c
Iud. 19. a

tusque numerus recepta fide conuersus est ad Dominum. Peruenit autem fama ad aures ecclesiae, quae erat Hierosolymis, de his: & miserunt Barnabam, ut iret usque Antiochiam. Qui, cum eò peruenisset, & uidisset gratiam Dei, gauisus est: & hortabatur omnes, utⁱ proposito cordis perseverarent adherere Domino. Nam erat uir bonus, ac plenus spiritu sancto, & fide. Et accessit multa turba Domino. Profectus est autem Barnabas Tarsum, ut quaereret Saulum: quem quum inuenisset, perduxit Antiochiam. Accidit autem, ut annum totum consuetudinem agerent cum ea^b congregatione, docerentque turbam multam: & discipuli nuncuparentur primum Antiochiae, Christiani. In his autem diebus deueniunt ab Hierosolymis prophetae Antiochiam, surgensque unus ex eis, nomine Agabus, significabat per spiritum, famem magnam futuram in toto orbe: quae & accidit sub Claudio Caesare. Discipuli autem, prout cuique suppetebat, proposueruntⁱ subsidium mittere habitantibus in Iudaea fratribus: quod & fecerunt, mittentes ad senioresⁱ per Barnabam & Saulum.

CAP. XII.

Eodem autem tempore iniecit Herodes rex manus, ut adfligeret quosdam de ecclesia. Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio. Videns autem id gratum esse Iudaeis, perrexit comprehendere & Petrum (erant autem dies azymorum,) quem cum etiam adprehendisset, coniecit in carcerem, traditum quatuor quaternionibus militum adseruandum, uolens post pascha producere eum populo. Petrus itaque seruabatur in carcere. Caeterum precatio fiebat sine intermissione ab ecclesia ad Deum pro eo. Cum autem producturus eum esset Herodes, in ipsa nocte dormiebat Petrus inter duos milites, uinctus catenis duabus: & custodes ante ostium custodiebant carcerem. Et ecce, angelus Domini adstitit, & lumen refulsit in domicilio, percussitque latere Petri, excitauit eum, dicens: Surge uelociter. Et exciderunt catenae de manibus eius. Dixit autem angelus ei: Praecingere, & subliga soleas tuas. Quod cum ita fecisset, dicit illi: Indue uestimentum tuum, & sequere me. Et exiens sequebatur eum, & nesciebat rem ueram esse quod fiebat per angelum, sed putabat se uisum uidere. Cum autem praeterissent primam ac secundam custodiam, uenerunt ad portam ferream, quae ducit in ciuitatem, quae ultrò aperta est eis. Cumque exissent, processerunt uicum unum, & continuo discessit angelus ab eo. Et Petrus ad se reuersus, dixit: Nunc scio uere quod emisit Dominus angelum suum, & eripuerit me e manu Herodis, & ex omni expectatione plebis Iudaeorum: reque perpenſa uenit ad domum Mariae, matris Ioannis, qui cognominatus est Marcus, ubi erant multi congregati, & orantes. Quum pulsasset autem Petrus ostium uestibuli, processit puella, ut subauscultaret, nomine Rhode. Et ut agnouit uocem Petri, praegaudio non aperuit uestibulum, sed intro currens, renunciauit, stare Petrum ante uestibulum. At illi dixerunt illi: Insanis. Illa autem^a asseuerabat rem sic se habere. At illi dicebant: Angelus eius est. Petrus autem^b perseverabat pulsans. Cum autem aperuissent, uiderunt eum: & obstupuerunt. Cum autem mota manu significasset eis, ut tacerent, narrauit illis, quomodo Dominus eduxisset ipsum e carcere. Dixit autem: Renunciate Iacobo & fratribus haec. Et egressus, abiit in alium locum. Porro ubi diluxit, erat turbatio non parua inter milites, quidnam accidisset Petro. Herodes autem cum requisisset eum, nec inuenisset, examinatis custodibus, iussit eos abduci: cumque descendisset a Iudaea Caesaream, [ibi] commoratus est. Herodes autem^c bellum animo agitabat in Tyrios & Sidonios. At illi unanimiter uenerunt ad eum, & persuaso Blaſto, qui praerat cubiculo regis, petebant pacem: eò quod aleretur regio ipsorum e ditione regia. Statuto autem die, Herodes uestitus ueste regia, sedit pro tribunali, & concionabatur ad eos. Populus autem acclamabat: Vox Dei, & non hominis. Confestim autem percussit eum angelus Domini, eò quod non tribuisset glo-

ⁱVel, propenso corde.
^bVel, & facta est accessio multae turbae domino.

^bVel, ecclesia.

ⁱPræcipue, id est ministrum, uocat. Subministrat enim qui necessaria suppeditat.
ⁱVel, cum misissent.
ⁱPer manum, Hebraeus est, nil aliud significans quam, per.

^aHerodes Iacobum gladio occidit, & Petrum in carcerem coniecit, qui liberatur ab angelo. Rex autem Tyrijs & Sidonijs infensus placatur, & cum diuinos honores sibi uideat a ueribus corrusus uitam suam.

^aVel, affirmabat.

^bVel, instabat pulsando.

^cVel, quo nam deuenisset Petrus.

^cVel, postquam questionem habuit de custodibus.

^cAlij, insensus erat. *ὁμοπαρεῖα* aut significat bellum nondum inditum animo meditari.

set gloriam Deo: & erosus à uermibus, expirauit. Porro sermo Domini augebat, ac multiplicabatur. Barnabas autē & Paulus reuersi sunt Hierosolymam, expleto ministerio, adsumpto & Ioanne, cui cognomen erat Marcus.

[Scilicet, accessionibus.]

XIII. Rant autem quidā Antiochiæ, in ea quæ ibi erat ecclesia, propheta ac doctores, Barnabasq; & Simō, qui uocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis, & Maenaen, qui erat Herodis tetrarchæ collactaneus, & Saulus. Cum autem illi opera rentur Domino, ieiunarentq; dixit spiritus sanctus: Segregate iam mihi Barnabā & Saulum in opus, ad quod accersui eos. Cumq; ieiunassent & orassent, imposuissentq; eis manus, dimiserunt. Ig̃itur hi quidem emissi à spiritu sancto, abierunt Seleuciam, & inde nauigauerunt in Cyprum. Et cum essent Salamine, annuntiabant sermonem Dei in synagogis ludæorum. Habebant autem & Ioannem ministrum. Et peragrata insula usque ad Paphum, inuenerunt quendam Magum, pseudopphetam, ludæum, cui nomen erat Bariesu: qui erat apud proconsulem Sergium Paulum, uirum prudentem. Hic accersitis Barnaba & Saulo, desiderabat audire sermonem Dei. Resistebat autē illis Elymas Magus (sic enim interpretandum est nomen eius) quærens auertere proconsulē à fide. Saulus autē, qui idem Paulus, repletus spiritu sancto, intentis in eum oculis, dixit: O plene omni dolo, & omni uersutia, fili diaboli, inimice omnis iustitiæ, non desines inuertere uias Domini rectas: Et nunc, ecce, manus Domini intentata tibi, & eris cæcus, non uidentis solē usq; ad tempus. Et confestim ingruit in eū caligo ac tenebræ: & circumiens quærebat, qui se manu ducerent. Tunc proconsul, cū uidisset quod acciderat, credidit, admirans de doctrina Domini.

Cum autē à Papho soluisset Paulus cum comitibus, uenerunt Pergen Pamphylia. Ioānes autem digressus ab eis, reuersus est Hierosolymam. Cæterum ipsi peragratiss regionibus, à Perga uenerunt Antiochiam Pisidia: & ingressi synagogam die sabbatorum federūt. Post lectionem autem legis ac prophetarum, mandata dederunt principes synagogæ ad eos, dicentes: Viri fratres, si est uobis in animo sermone exhortari populum, dicite. Cum surrexisset autem Paulus, mota manu [silentio in dicto] ait: Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite. Deus populi huius, delegit patres nostros, & populum in altum extulit, quum essent incolæ in terra Ægypti: brachioq; sublimi eduxit eos ex ea, & circiter quadraginta annorum tempus mores eorū sustinuit in deserto. Ac deletis gentibus septem in terra Chanaan, forte distribuit eis terrā eorum.

*Et post hæc annis circiter quadringentis quinquaginta dedit iudices usq; ad Samuelem prophetam. Et exinde postulauerūt regem. Deditq; eis Deus Saul, filiū Cis, uirū de tribu Benjamin, annis quadraginta. *Et amoto illo, suscitauit illis Dauid, ut esset rex, cui testimonium reddens, dixit: Inueni Dauid, filiū Iesse, uirū secundum cor meum: qui operam dabit per omnia uoluntati meæ. Huius ē semine Deus, ita ut promiserat, produxit Israeli seruatorē Iesum, cum ante prædicasset Ioannes præuentu introitus eius baptismum poenitentia Israel. Cum autē conficeret Ioannes cursum, dixit: Quē me arbitramini esse? Non sum ego [ille], sed ecce, uenit post me, cuius non sum dignus soleam pedū soluere. Viri fratres, filij generis Abrahæ, & qui inter uos timēt Deū, uobis sermo salutis huius missus est: Qui enim habitabāt Hierosolymis, & principes eorū, cū ignorarent illū, & uoces prophetarum, quæ per omne sabbatū leguntur, cōdemnato eo impleuerunt, & nulla caussa mortis inuenta, petierunt à Pilato, ut interficeret illū. Quūq; consummassent omnia, quæ de eo scripta erant, depositū de ligno, posuerūt in monumentum. Deus autē suscitauit eū à mortuis, qui uisus est per dies multos his, qui simul ascenderāt cum eo à Galilæa Hierosolymam: qui sunt testes eius apud populum. Et nos uobis per euangeliū annunciamus, Deū eā repromissionē, quæ patribus facta est, implese liberis illorū nobis, resuscitato Iesu. Sicut & in Psalmo secundo

Paulum & Barnabam sibi segregari iubet spiritus, qui in Paphum delati uerbum annunciant et à Paulo Elymas magus excacatur. Hinc in Antiochiam Pisidiæ profecti euangelium prædicant: sed ludæorum seditione pulsi puluerem pedū in illos excutunt.

Vel potius, qui fuerat unā cum Herode tetrarcha educatus. Hæc præpositio, non est sacrificare: sed quoduis munus exequi publicum aut sacrum, siue id fiat sacrificando, siue precando, siue modis alijs: quod Latini uocant alicui rei operari.

Paulus propropensionem animi significat ad quoduis facinus patrandum.

Hebraismus est, id est, qui deditus es diabolo.

Et, pro ergo. Hebraismus.

Verbotenus, super te.

hoi mēti ēnαι ὁ λόγος Græca locutio, idem significat ac si Paulum dixisset solum.

Vel, si quibus de rebus est uobis exhortatus populus. Verbi interpretatiōe: Si est in uobis sermo exhortationis ad populum, &c. Sed hoc Hebraismus respicit.

Scilicet, ab exitu terræ Ægypti.

Vel, qui mihi cordi est.

Vel, qui faciet omnes uoluntates meas.

Ante faciem introitus, Hebraismus est.

Quid si sic, Quem me arbitramini esse, nō sum ego: sed &c. Sed consensus codicum distinguit eo sensu, qui in cōtextu est: & tunc non ponitur initio pro utroque, nisi quod in sacris sepe negligitur Græca elegantia.

Quāquam alij Græci codices habeant ὡς ἴσμεν, id est primo, Hispana tamen editio ὡς ἴσμεν, id est, secundo legit.

^aId est, decurso spatio
etatis sue.

^rVel, opaturus sum.
^sVel, synagoga.

^tGræca sonant quasi
dicas, intermedio siue
intercurrere sabbato.

^uVel, emulatione:
uel, indignatione.
^vVel, libere locuti.

Paulus et Barnabas su-
dæorum tumultu eijciun-
tur Iconio. Paulus Ly-
stris claudū sanat et sibi
sacrificaturos prohibet.
Rursum uero ludæis au-
thoribus lapidatur.
Hinc multis ecclesijs per-
agatis & institutis pref-
byteris Antiochiā cum
Barnaba reuertitur.

^aVel, opera eorum:
uel, per ipsos. Nā per
manus eorum, He-
braismus est.

^bAdditur hic in edi-
tione Hispana *oī dī-
xerūt, id est, tibi di-
co, in nomine domini
Iesu Christi, &c.*

^cVel, dux.

^dVel, cum attulisset.

^eAlij legunt, *id est, id
est, uolebant.*

^fVel, insilierunt.

Ingredi uisus suis, He-
braismus est, pro, ut i
institutis suis, & suo
more modoq; uiuere.

scriptū est: [†]Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod autē suscitauit eum à mor-^{Psal. 12. b}
tuis, iam non amplius reuersurum in corruptionem, ita dixit: [†]Dabo uobis san-^{Esa. 55. b}
cta David fidelia. Ideo & in alio [Psalm] dicit: ^{*}Non permittes, ut sanctus tuus ui-^{Psal. 15. d}
deat corruptionem. Nam David quidem ^apostquam suæ ætati inseruiuit, confi-
lio Dei [†]dormiuit: & adpositus est ad patres suos, uiditq; corruptionem. At is ^{3. Reg. 2. b}
quem Deus suscitauit, non uidit corruptionem. Notum igitur sit uobis uiri fra-
tres, quod per hunc uobis remissio peccatorum annūciatur: & ab omnibus, à qui-
bus non potuistis per legem Mosi iustificari, per hunc, omnis qui credit, iustifica-
tur. Videte ergo, ne eueniat uobis, quod dictū est in prophetis: [†]Videte contem-^{Abac. 1. b}
ptores, & admiramini, & euanesce: quia opus ^roperor ego in diebus uestris,
quod neutiquā credatis, si quis enarret uobis. Egressis autem ē ^scœtu ludæis,
rogabant gentes, ut ^tsequenti sabbato uerba illa sibi facerent. Soluta autem cœtu,
sequeuti sunt multi ludæi, & religiosi profelyti Paulum ac Barnabā, qui alloquen-
tes suadebant eis, ut perseverarent in gratia Dei. Sequenti uero sabbato, penē
uniuersa ciuitas conuenit ad audiendum sermonem Dei. Videntes autem turbas
ludæi, repleti sunt ^uzelo, & contradicebant his, quæ à Paulo dicebātur, reclaman-
tes, ac loquentes blasphemias. Tunc ^vsumpta fiducia Paulus ac Barnabas, dixerūt:
Vobis oportebat primum loqui sermonem Dei, sed quoniam repellitis illum, &
indignos uos iudicatis æterna uita, ecce, cōuertimur ad gentes: sic enim nobis præ-
cepit Dominus: [†]Constitui te lucem gentium, ut sis salus usq; ad extremum terræ.^{Esa. 49. b}
Audientes autem hæc gentes, gaudebant, & glorificabant sermonem Domini: &
crediderunt, quotquot erant ordinati ad uitam æternā. Diuulgabatur autem ser-
mo Domini per uniuersam regionem. Ludæi uero extimulauerunt mulieres reli-
giosas & honestas, & primos ciuitatis: & excitauerunt persecutionē in Paulum
ac Barnabam, eieceruntq; eos de finibus suis. [†]At illi excusso puluere pedum suo-^{Matth. 10. b}
rum in eos, uenerunt Iconium. Porro discipuli replebantur gaudio, & spiritu san-^{Marc. 6. b}
cto.^{Luc. 9. a}

CAP. XIII.

^A Venit autem Iconij, ut simul introirent in synagogam ludæorum, & loque-
rentur sic, ut crederet ludæorum simul & Græcorū copiosa multitudo. Qui
uero increduli erant ludæi, cōcitantur, & deprauarunt animos gentium aduer-
sus fratres. Multum igitur temporis exegerunt libere loquentes præsidio Domi-
ni, qui testimonium perhibebat sermoni gratiæ suæ: dabatq; ut signa, & miracula
æderentur ^aministerio eorum. Diuisa est autem multitudo ciuitatis, et alij quidem
stabant à ludæis, alij uero ab apostolis. Cum autem factus esset impetus gen-
tium, pariter & ludæorum, unā cum principibus suis, ut uim adferrent, ac lapida-
rent eos, re intellecta, confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ, Lystram & Derben, &
circumiectam regionem: ^bhicq; prædicabant euangelium. Et quidam ^cuir Lystris,
inualidus pedibus sedebat, claudus ab utero matris suæ, qui nunquam ambulaue-
rat: hic audiuit Paulum loquentē. Qui inuictus eum, & uidens eum fide esse præ-
ditum fore, ut saluus fieret, dixit magna uoce: ^bSurge in pedes tuos rectus. Et exi-
ijt, ambulabatq;. Tursæ uero cum uidissent quod fecerat Paulus, sustulerunt
uocem suam, Lycaonice dicentes: Dij specie hominum descenderunt ad nos. Et
uocabant Barnabam Iouem, Paulum uero Mercurium: quod is esset ^cantistes
sermonis. Sacerdos autem Iouis, qui erat ante ciuitatem illorum, tauros & co-
ronas ad uestibula ^dadferens, cum turbis ^euolebat sacrificare. Quod ubi au-
dierunt apostoli, Barnabas & Paulus, conscissis uestibus suis, ^fse intulerunt in tur-
bam, clamantes ac dicentes: Viri, quur ista facitis? Nos quoq; eisdem, quibus uos,
obnoxij sumus malis homines, per euangelium docentes uos, ut ab istis uanis cōuer-
tamini ad Deū uiuum, [†]qui creauit cœlū & terrā, & mare, & omnia quæ eis cōpre-
henduntur: qui præteritis ætatibus sinebat oēs gētes uiuere institutis suis. Quanq;
non

^{Psal. 145. a}
^{Psal. 8. c}
^{Apoc. 14. b}

non expertē testimoniū seipsum esse sinebat, ut qui se praeberet beneficiū, de caelo nobis dans pluuias, ac tempora fructifera, implens cibo & laetitia corda nostra.

2. Cor. 11. f

Et haec dicentes, uix compescuerunt turbas, ne sibi immolarent. ^b Superuenerunt autem ab Antiochia & Iconio Iudaei, qui cum persuasissent turbis, ac ^t Paulum lapidassent, extraxerunt eum ē ciuitate, existimantes illum mortuū esse. Cum autem circundedissem eum discipuli, surrexit, & intrauit ciuitatē. Ac postero die, profectus est cum Barnaba Derben. Quūq; euangeliū annunciaissent ciuitati illi, discipulosq; adsciuissem multos, reuersi sunt Lystram, & Iconiū, & Antiochiam, confirmantes animas discipulorū, exhortantesq; ut perseverarent in fide: & quod per multas afflictiones oporteat nos intrare in regnū Dei. Et cum suffragijs creassent illis ⁱ per singulas ecclesias ^k presbyteros, precati^q essent cum ieiunijs, cōmendauerunt eos Domino, in quem crediderant. Peragrataq; Pisidia, uenerunt in Pamphylia: cumq; loquuti essent sermonē Pergae, descenderunt [in urbem] Ataliam, & inde soluerunt Antiochiam, ^t unde erant commissi gratiae Dei, in opus quod compleuerunt. Cum autem uenissent, & congregassent ecclesiam, retulerūt quaecunq; gessissent Deo iuuante: quodq; aperuisset gentibus ostiū fidei. Commorati sunt autem illic multum temporis cum discipulis.

Act. 13. a

Gal. 5. a

CAP. XV.

Et quidam qui descenderant à Iudaea, docebant fratres: ^t nisi circumcidamini ^a secundum morem Moysi, non potestis salutem consequi. Cum orta ergo seditio, & disceptatio esset non exigua Paulo ac Barnabae aduersus illos, statuerunt ut ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam alij ex illis, ad apostolos ac presbyteros Hierosolymam, super hac quaestione. Illi ergo deducti ab ecclesia pertransibāt Phoenicem & Samariam, narrantes conuersionem gentiū: & adferebant gaudium magnum omnibus fratribus. Cum autem uenissent Hierosolymam, suscepti sunt ab ecclesia, & ab apostolis ac presbyteris: annunciaueruntq; ^a quaecunq; gessissent Deo iuuante eos. ^b Exorti sunt autem quidam ē secta pharisaeorū, qui crediderant, dicentes: Quod oporteret circumcidere eos, ac praecipere ut seruarent legē Moysi: conueneruntq; apostoli ac presbyteri, ut dispicerent ^c de hoc negotio. Quū autem magna disceptatio extitisset, surrexit Petrus, & dixit eis: Viri fratres, uos scitis, quod iam inde ^d antiquitus Deus inter nos elegit, ut per os meū audirent gentes ^e uerbum euangelij, crederentq;. Et qui nouit corda Deus, testimonium praebuit illis, ^t dans illis spiritum sanctum, sicut & nobis: nihilq; discreuit inter nos & illos, quum fide purificauerit corda illorum. Nunc ergo quid tentatis Deum, ^f ut imponatur iugum super ceruices discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos, portare potuimus? Sed per gratiam Domini Iesu Christi credimus nos ^c saluos futuros, quemadmodum & illi. Tacuit autem tota multitudo, & audiebāt Barnabam ac Paulum, narrantes quaecūq; Deus addidisset signa & miracula inter gentes per ipsos. Et postquam conticuissent, respondit Iacobus, dicens: Viri fratres, audite me. Symeon narrauit, quemadmodū Deus primum uisitauerit, ut fumeret ex gentibus populum in nomine suo: & huic consonant uerba prophetarum, sicut scriptum est: ^t Post haec reuertar, ac rursus aedificabo tabernaculum Dauid, quod collapsum est, & diruta eius instaurabo, & erigā illud: ut requirant, qui reliqui sunt homines, Dominum, & omnes gentes, ^g super quas inuocatum est nomen meum, dicit Dominus, qui facit haec omnia. Nota à saeculo sunt Deo omnia haec opera sua. Quapropter ego cenfeo, non obturbandū esse illis, qui ex gentibus conuertuntur ad Deū: sed scribendum ad eos, ut abstineant se ab inquinamentis simulachrorū, & scortatione, & suffocato, & sanguine. Moses enim ab aetatibus antiquis in singulis ciuitatibus habet, qui ipsum praedicent in synagogis, ubi per omne sabbatum legitur. Tunc ^b placuit apostolis, & senioribus cum tota ecclesia, delectos ex sese uiros mittere Antiochiam, cum Paulo & Barnaba, Iudam

Act. 10. b

Amos 9. c

^bIn Hispana editione sic legitur, διακριθόντων & αὐτῶν καὶ διδόντων, id est, ceterū cum illic uersarentur et docerēt, superuenerunt.

ⁱVel, passim per ecclesias.
^kVel, seniores.

^aVerbi interpretatio ne, quaecunq; gessisset deus cū ipsis. Sed est Hebraismus pro eo quod posuimus in contextu.

^aAntiochenis quidā legē Moysi obtrudere conantur. Consultāt de ea re apostoli & quid Antiochenos facere deceat per litteras indicatur. Grauis in Paulū et Barnabam oboritur contentio.

^aQuaecunq; deus fecisset cum illis. Hebraismus est.
^bVel, surrexerunt.

^cDe sermone hoc. Hebraismus est.

^dVel, ab antiquis diebus.

^eVel, sermonem aut predicationem.

^fVel, ad imponendum.

^gVerbi interpretatio ne, super quas inuocatum est nomen meum super ipsas. Sic enim pronomen repetitur more Hebraico.

^bVel, uisum est, aut decretum est.

Acta

Hebraismus, pro eo
quod est, per illos.

^h Vel, subvertentes.

^h Hispana editio hic
inserit, καὶ ὅσα μὴ ὄντα
ἐν τῷ λόγῳ, ἀλλὰ ἐν τῇ
ἐκκλησίᾳ, id est, quæ
cum uobis fieri non
uultis, nec uos alijs sa-
cite.

^m Vel, multis uerbis.

ⁿ Vel, cēsebat, aut ea
quum iudicabat eum,
qui defecisset, &c.
non assumere.

^o Verbi interpretatio
ne, facta est igitur ex-
acerbatio.

^p Vel, commendatus.

Paulus Timotheum an-
te circumcissum assumit.
Deinde in Macedoniam
uocatur per uisionē. Phi-
lippi agēs Lydiam mu-
lierem in fide Christi in-
stituit. Pythonis spiritū
expellit. Propter quod
factum uirgis caesus in
carcerem cum suis con-
iicitur. Terræmotu autē
carceris ianux apertur
tur, et eiusdē custos Chri-
sti fidem recipit. Hinc a
uinculis liberatur.

^a Vel, commendabāt
eis decretorum obser-
uationem.

^b Vel, præterissent.

cognomento Barfabā & Silam, uiros primarios inter fratres, missis ⁱ per manum
eorum his scriptis. Apostoli & presbyteri, & fratres, his qui sunt Antiochiæ,
& in Syria, & in Cilicia, fratribus, qui sunt ex gentibus, Salutem, Quoniam audi-
uimus, quod quidam ē nobis egressi, turbauerunt uos uerbis, ^h labefactantes ani-
mas uestras, iubentes uos circumcidi, & seruare legem, quibus non mandauera-
mus. Visum est nobis unanimiter congregatis, delectos uiros mittere ad uos, cum
dilectis nostris Barnaba & Paulo, hominibus, qui exposuerunt animas suas pro
nomine Domini nostri Iesu Christi, Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi uer-
bis uobis referant eadem. Visum est enim spiritui sancto, ac nobis, nequid am-
plius imponeremus uobis oneris, quā hęc necessaria, uidelicet, ut abstineatis ab
his, quæ sunt immolata simulachris, & sanguine, & suffocato, & scortatione: ⁱ a
quibus si conseruaueritis uos ipsos, bene facietis. Valete. Illi ergo dimissi uene-
runt Antiochiam, & congregata multitudine, reddiderūt epistolam. Quam cum
legissent, gauisi sunt propter consolationem. Iudas autem & Silas, quum essent &
ipsi prophetæ, ^m sermone copioso adhortati sunt fratres confirmaueruntq̃. Com-
morati autem illic aliquantum temporis, dimissi sunt cum pace a fratribus ad apo-
stolos. Visum est autem Silæ, manere ibidem. Paulus uero & Barnabas demora-
bantur Antiochiæ, docentes, & euāgelio annunciantes, cum alijs etiam cōplu-
gribus, sermonem Domini. Post aliquot autem dies, dixit ad Barnabā Paulus:
Reuersi iam, uisitemus fratres nostros per omnes ciuitates, in quibus annunciaui-
mus sermonem Domini, quomodo se habeant. Barnabas autem consuluit, ut ad-
sumerent & Ioannem, cognomento Marcum. Paulus autem ⁿ nolebat cum qui de-
fecisset ab ipsis ex Pamphylia, necisset cum eis in opus, adiungere. ^o Orta est igitur
acris disceptatio, ut alter ab altero seiungeretur: & Barnabas quidem adsumpto
Marco, nauigaret in Cyprum, Paulus uero allecto Sila, profectus est, ^p commissus
gratiæ Dei a fratribus. Perambulabat autem Syriam ac Ciliciam, confirmans eccle-
sias.

CAP. XVI.

P Eruenit autem Derben & Lystram, & ecce, discipulus quidā erat ibi, nomine
Timotheus, filius cuiusdā mulieris Iudææ, fidelis, cæterū patre Græco. Huic
testimonium bonum reddebant, qui Lystris erant, & Iconij, fratres. Hunc uoluit
Paulus secum proficisci: & adsumptum circumcidit eum propter Iudæos, qui erant
in illis locis. Sciebant enim omnes, patrem eius Græcum esse. Cum autem pertran-
sirent ciuitates, ^a tradebant eis seruanda decreta, quæ erant ordinata ab apostolis
& presbyteris, qui erant Hierosolymis. Itaq̃ ecclesiæ confirmabantur fide, &
abundabant numero quotidie. Cum peragrassent autem Phrygiam, & Galati-
cam regionem, uctitūq̃ essent a spiritu sancto loqui sermonem in Asia, profecti in
B Mysiam, tentabant Bithyniam uersus proficisci, & non permisit eos spiritus.
Cum autem ^b pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem: & uisum per no-
ctem Paulo apparuit. Vir Macedo quidā stabat, & deprecabatur eum, ac dice-
bat: Profectus in Macedoniā, succurre nobis. Ut autem uisum uidit, statim quæ-
siuimus proficisci in Macedoniam, certi facti, quod uocasset nos Dominus, ad
euangelizandum eis. Cum soluissēmus igitur a Troade, recto cursu contendimus
Samoethracen, & postero die Neapolim, & inde Philippos, quæ est prima partis
Macedoniæ ciuitas, colonia. In eadem autem urbe diebus aliquot commoraba-
c mur. Et die sabbatorum egressi sumus ē ciuitate, iuxta flumen, ubi solebat esse
precatio, & sedentes loquebamur mulieribus, quæ conuenerant. Et quædam mu-
lier nomine Lydia, purpurarum uenditrix, ciuitatis Thyatirorum, colens Deum,
audiuit: cuius cor Dominus aperuit, ut intenderet his, quæ dicebantur a Pau-
lo. Cum autem baptizata esset, & domus eius, deprecata est, dicens: Si iudica-
stis, me fidelem Domino esse, introite in domum meam, & manete: & ^p degit nos.
Accidit

Accidit autem euntibus nobis ad precationem, ut ^c puella quædam, habens spiritum Pythonis, occurreret nobis: quæ quæstum magnum præstabat dominis suis ^d diuinando. Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat, dicens: Isti homines, serui Dei excelsissimi sunt, qui annunciant nobis uiam salutis. Hoc autem faciebat multos dies. Sed ægre ferens Paulus, & conuersus, spiritui dixit: Præcipio tibi per nomen Iesu Christi, ut ex eas ab ea. Et exijt eadem hora. Videntes autem domini eius quod abiisset spes quæstus sui, adpræhensum Paulum ac Silam, traxerunt in forū ad principes: & offerentes eos ^e magistratibus, dixerunt: Hi homines conturbant ciuitatē nostram, quum sint Iudæi, & annunciant instituta, quæ non licet nobis suscipere, neque seruare, quū simus Romani. Et concurrit turba aduersus eos, ac magistratus scissis uestibus suis, ^f iusserunt eos uirgis cædi. Quūque multas plagas eis imposuissent, coniecerunt eos in carcerē, præcipientes custodi carceris, ut diligenter custodiret eos. Qui quum tale præceptū accepisset, coniecit eos in interiorē carcerē, & pedes eorum ^g strinxit ligno. Media autē nocte Paulus & Silas orantes, laudabāt Deum. Exaudiebant autē eos qui uincti erant. Subito uero terræmotus factus est magnus, ita, ut concuterentur fundamenta carceris. Et statim aperta sunt omnia ostia, & omnium uincula soluta sunt. Experrectus autē custos carceris, quum uideret ianuas carceris apertas, euaginato gladio, erat seipsum interfector, existimans aufugisse uinctos. Clamauit autem Paulus uoce magna, dicens: Nequid feceris tibi ipsi mali, uniuersi enim hīc sumus. Postulatoque lumine, irrupit, ac tremefactus, accidit Paulo & Silæ [ad pedes,] & productis illis foras ait: Domini, quid me oportet facere ut saluus fiam? At illi dixerunt: Crede in Dominum Iesum, & saluus eris tu, & domus tua. Et loquuti sunt ei sermonem Dominum, & omnibus qui erant in domo eius. Et adsumptis illis in illa hora noctis, abluuit plagas: & baptizatus est ipse, & omnes domestici illius continuo. Quūque perduxisset eos in domum suam, adposuit eis mēsam: & exultauit quod cum tota domo sua credidisset Deo. Et quum dies ortus esset, miserunt magistratus ^h lictores, dicentes: Dimitte homines illos. Renunciauit autem ⁱ custos carceris sermones hos Paulo: Miserunt magistratus ut dimittamini. Nunc igitur egressi, ite in pace. Paulus autem dixit eis: Cæsos nos publice, indicta causa, quū simus Romani, coniecerunt in carcerem: & nunc occulte nos eijciunt. Non profecto, sed ueniant ipsi ac nos educant. Nunciauerunt autē magistratibus lictores uerba hæc: timueruntque audito quod Romani essent. Et uenientes deprecāti sunt eos, & eductos rogabāt, ut egrederentur ē ciuitate. Egressi autem ē carcere, introierunt ^j ad Lydiam: & uisis fratribus, consolati sunt eos, & profecti sunt.

CAP. XVII.

QUum autem iter fecissent per Amphipolin, & Apolloniam, uenerunt Thessalonicens, ubi erat synagoga Iudæorum. Secundum cōsuetudinem autem suam Paulus introiuit ad eos, & per sabbata tria differebat eis ē scripturis, adaperiens & allegans, quod Christū oportuisset pati, & resurgere a mortuis: & quod hic esset Christus Iesus, quem ego [inquit] annuncio uobis. Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucae. ^k Zelo autem cōmoti Iudæi increduli, & adsumptis quibusdam circumforaneis uiris malis, ac turba coacta, concitauerunt ciuitatem: ^l & urgentes domum Iasonis, quærebant eos producere ad populum. Et cum non inuenissent eos, trahebant Iasonem, & quosdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes: Hi, qui terrarum orbem ^m conturbauerunt, ⁿ huc quoque uenerunt, quos clauiculus excepit Iason: & hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Iesum. Concitauerunt autem turbam, & magistratus ciuitatis, audientes hæc. Et accepta satisfactione ab Iasone, & a cæteris, dimiserunt eos. Fratres uero confestim per noctem, emisertunt Paulum simul & c

^c *audient hic magis conditionem ancillæ exprimeret uidetur, cū mox dominorum quoque meminerit.*
^d *Verbi interpretatio ne, diuinans.*

^e *σπασμους, id est, primoribus exercitus aut ducibus militie.*

^f *σπασμους, id est, diligenter cauteque strinxit quo de fuga illorum esset securior.*

^g *Vel potius, annunciauerunt.*

^h *ῥητορες dicti à gestandis uirgis. Erasmiatores dixit.*

ⁱ *ἡ δὲ τοῦτο, ambiguitate positiū est, ut incertum sit num regio nē significet aut mulierem: sed uidetur dictū esse pro eo quod est, in domum Lydiæ.*

^j *Paulus Thessalonice prædicans à Iudæis seditionem mouitibus impeditur, quibus etiam auctoribus Berthoea dūcere cogitur. Hinc Athenas profectus in Marone uico deum illis ignotum prædicat nonnullis ad Christum conuersis.*

^k *Ἰσχυροὺς in Hispano exemplari non legitur.*

^l *Vel potius, et imminētes domui Iasonis: uel, insurgentes contra domum, &c.*

^m *Vel potius, commouerūt, rerum innouatione scilicet.*

ⁿ *Vel, hic etiā adsunt.*

Acta

^cVel, Hi autē nobi-
lissimi Thessalonicen-
sium erant, qui, &c.
^fVel, dijudicantes, aut
potius discutientes.

^gVel, incitabatur, ira-
ritabatur, &c.

^hVel, congregiebantur
aut committeban-
tur cum eo.

ⁱId est, uerborū semi-
nator, nugator, locu-
tuleius, qui rumores
nouos spargit & ad
questū quiduis gar-
rit.

^kPotest etiā, deorum
legi, Ethnici enim de-
monia dicebāt deos.

^lVel etiam, confyde-
rans.

^mIrenaeus legit, tra-
ctatur. Idem enim si-
gnificat Graecis θρα-
νίζω.

ⁿVetus interpres ai-
t, uolens omisit.

^oΘεοδωρία constitutio-
nem terminorum si-
gnificat.

^pAugust. & Irenaeus
poetae uocabulū non
habent.

^qΘεοδωρία non inuen-
tum modo, sed omne
illud quod homo co-
gitatione aut animi
meditatione, uel eti-
am imaginatione cō-
cipit.

Paulus Corinthi manu-
ariam artem exercet &
Iudaeis Christi auctori-
tatem ad gentes sese con-
uertit. Solatur hunc do-
minus. Captum ad Gal-
tionē ducit, sed frustra.
Hinc in Syriā profectus
Ephesum, Galaticae re-
gionis et Phrygiae eccle-
sias confirmat. Apolos
ab Aquila institutus
Ephesi magno cum fru-
ctu Christum praedicat.
^aVel, erant autem au-
leorum aut taberna-
culorū texendorum
artifices.

Silam in Berrhoeam. Qui quum aduenissent, abierunt in synagogam Iudaeorum.

^cHi autem erant summo genere nati inter eos, qui erant Thessalonicae, qui recepe-
rant sermonem cum omni animi promptitudine, quotidie scrutantes scripturas,
an haec ita se haberent. Multi itaque crediderunt ex eis, & Graecae mulieres hone-
stae, & uiri non pauci. Quum autem cognouissent Thessalonicenses Iudaei, quod
& Berrhoeae annuntiatus esset à Paulo sermo Dei, uenerunt: & illic quoque commo-
uebant turbas. Statimque tunc Paulum emisertunt fratres, ut iret uelut ad mare. Si-

^dlas autem & Timotheus remanserunt ibi. Porro qui prosequiebantur Paulum, de-
duxerunt eum Athenas usque: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, ut quam
celerrime uenirent ad se, profecti sunt. Paulus autem quum Athenis eos expe-

ctaret, incandescens spiritus eius in ipso, quum uideret simulachrorum cultui de-
ditam ciuitatem. Disputabat igitur in synagoga cum Iudaeis & religiosiis, & in fo-
ro quotidie cum his, qui ipsum forte adissent. Quidam autem Epicuræi & Stoici
philosophi^b conflictabantur cum eo, & quidam dicebant: Quid uult spermolos-
gus hic dicere? Alij uero, nouorum [inquiiebant]^b daemoniorum uidetur annun-
ciator esse: quod Iesum, & resurrectionem annūciaret eis. Et adprehensum eum,
ad Martium uicum duxerunt, dicentes: Possumus ne scire quae sit ista noua, quae à

te refertur doctrina? Noua enim quaedam ingeris auribus nostris. Volumus ergo
scire, quidnam uelint haec esse. Athenienses autem omnes, & qui illic uersabatur,
hospites, ad nihil aliud uacabant, nisi ad dicendum, aut audiendum aliquid noui.
Paulus autem cum constitisset in medio Martij uici, ait: Viri Athenienses, per om-
nia ferè superstitiones uos uideo. Praeteriens enim, & cōtemplans culturas ue-
stras, inueni & aram, in qua inscriptum erat: Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes
colitis, hunc ego annuncio uobis. Deus, qui fecit mundum, & omnia quae in eo
sunt, hic coeli & terrae quum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec

manibus humanis^m colitur, indigens aliquo, quū ipse det omnibus^f uitam & ha-
litem per omnia: fecitque ex unoⁿ sanguine omne genus hominum, ut inhabitaret
super uniuersam faciem terrae: cum definisset praestituta tempora, & terminos ha-
bitationis eorum, ut quaererent Deum, si forte palpent eum, & inueniant. Quam-
uis nō longe absit ab unoquoque nostrum. Per ipsum enim uiuimus & mouemur,
& sumus: sicut & quidam uestratum^p poetarum dixerunt. Nam huius progenies
etiam sumus. Genus ergo quum simus Dei, non debemus existimare, auro aut ar-
gento, aut lapidi arte sculpto, & inuento hominis, Numen esse simile. Et tempo-
ra quidem huius ignorantiae, cum hactenus dissimularit Deus, nunc annunciat ho-
minibus, ut omnes ubique resipiscant: eo quod statuit diem, in quo iudicaturus sit
orbem terrarum cum iustitia, per eum uirum per quē decreuerat, fide praestita om-
nibus, quum excitarit illum ex mortuis. Quum audissent autem resurrectionē
mortuorum, alij quidem irridebant, alij uero dixerunt: Audiemus te de hoc iterū.
Sic Paulus exiuit e medio eorum. Quidam uero uiri adhaerentes ei, crediderunt:
in quibus & Dionysius Areopagita, & mulier, nomine Damaris, alijque cum eis.

CAP. XVIII.

^aPost haec autem Paulus digressus Athenis, uenit Corinthum: & nactus quen-
dam Iudaeum, nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nuper uenerat ab Ita-
lia, & Priscillam uxorem eius, eo quod praecipisset Claudius omnes Iudaeos Ro-
ma decedere, accessit ad eos. Et quia eiusdem erat artificij, manebat apud eos, & o-
perabatur. ^aErat autem ars illorum, texere tabernacula. Disputabat autem in syna-
goga per omne sabbatum, suadebatque Iudaeis pariter & Graecis. Quum uenis-
sent autē e Macedonia Silas & Timotheus, coartabatur spiritu Paulus, testificans
Iudaeis, Christum esse Iesum. Contradicientibus autem eis, ac blasphema loquenti-
bus, excussis uestimentis, dixit ad eos: Sanguis uester super caput uestrum. Mun-
dus ego,

dus ego, posthac ad gentes uadam. Et migrans inde intrauit in domū cuiusdam,
 nomine Iusti, colentis Deum: cuius domus erat contigua synagogæ. Crispus au-
 tem archisynagogus, credidit Domino cum tota domo sua: multiq; Corinthiorū
 audientes credebant, ac baptizabantur. Dixit autē Dominus nocte per uisio-
 nem Paulo: Noli timere, sed loquere, & ne taceas, propterea quod ego sim tecum:
 & nemo adoriatur te, ut adfligat te, quoniam populus est mihi multus in hac ciui-
 tate. Sedit autem ibi annum, & sex menses, docens eos sermonem Dei. Cæterum
 cum Gallio ageret proconsulem Achaia, insurrexerunt uno animo Iudæi in Pau-
 lum, & adduxerunt eum ad tribunal, dicentes: Contra legē hic suadet hominibus
 colere Deum. Cum autem Paulus iam pararet aperire os, dixit Gallio ad Iudæos:
 Si qua iniuria esset, aut facinus malum, o Iudæi, meritò uos sustineret: si uero quæ-
 stio est de sermone, ac nominibus, & lege uestrate, uosipsi uideritis. Iudex enim
 ego horum nolo esse. Et abegit eos à tribunali. Adprehensum autē omnes Græ-
 ci Sosthenem, principem synagogæ, percutiebant ante tribunal: neq; quicquā eo-
 rum Gallioni curæ erat. Paulus uero deinde commoratus dies multos, ualedi-
 cto fratribus, abnauigauit in Syriā, comitantibus eum Priscilla & Aquila, postea-
 quam raserat caput in Cenchreis: habebat enim uotum. Deuenitq; Ephesum, & il-
 los ibi reliquit. Ipse uero ingressus synagogam, disputabat cum Iudæis. Roganti-
 bus autem eis, ut tempore ampliori maneret apud se, non annuit, sed ualedixit il-
 lis, dicens: Oportet omnino me festum, quod instat, agere Hierosolymis, sed iterū
 reuertar ad uos, Deo uolente. Et soluit Epheso, quumq; descendisset Cæsareā, &
 ascendissetq; & salutasset Ecclesiam, descendit Antiochiam. Et commoratus illic
 aliquantum temporis, profectus est, perambulans ex ordine Galaticam regionem
 ac Phrygiam, confirmans omnes discipulos. Iudæus autem quidā, Apollos no-
 mine, Alexandrinus genere, uir eloquens, deuenit Ephesum, potēs in scripturis.
 Hic erat institutus in uia Domini, & feruens spiritu loquebatur, & docebat dili-
 genter ea quæ sunt Domini, sciens tantum baptisma Ioannis. Et hic coepit liberè
 loqui in synagoga. Quem cum audissent Priscilla & Aquila, adsumpserunt eum,
 atq; exactius exposuerunt ei uiam Dei. Quum autem uellet ire in Achaia, exhor-
 tati fratres, scripserunt discipulis, ut susciperent eum. Qui cum uenisset, contulit
 multum his, qui crediderunt per gratiam. Vehementer enim Iudæos reuincebat
 publice, ostendens per scripturas, quod Iesus esset ille Christus.

CAP. XIX.

Factum est autem, cum Apollos esset Corinthi, ut Paulus peragratis superio-
 ribus partibus, ueniret Ephesum: & repertis quibusdā discipulis, dixit ad eos:
 Num spiritum sanctum accepistis, posteaquā credidistis? At illi dixerunt ad eum:
 Imò neq; sit ne spiritus sanctus, audiuius. Et dixit ad illos: In quid ergo baptiza-
 ti estis? At illi dixerunt: In Ioannis baptisma. Dixit autē Paulus: Ioannes quidem
 baptizauit baptismo poenitentia, populo dicens, ut crederent in uenturum post
 ipsum, hoc est, in Christum Iesum. His autem auditis, baptizati sunt in nomen Do-
 mini Iesu. Et quum imposuisset illis manus Paulus, uenit spiritus sanctus super
 eos, & loquebantur linguis, & prophetabant. Erant autem omnes uiri, ferè duo-
 decim. Ingressus autem synagogā, liberè loquebatur ad tres menses, disputans
 & suadens ea quæ sunt de regno Dei. Quum autem quidā indurarentur, nec cre-
 derent, male loquentes de uia Domini corā multitudine, digressus ab illis, segre-
 gauit discipulos, quotidie disputans in schola Tyranni cuiusdam. Hoc autem fa-
 ctum est per biennium, ita ut omnes qui habitabant in Asia, audirent sermonem
 Domini Iesu, Iudæi simul & Græci. Virtutesq; nō uulgares ædebat Deus per ma-
 nus Pauli, ita, ut etiam super infirmos deferrentur à corpore eius sudaria, & semi-
 cinctia: & recederent ab eis morbi, & spiritus mali ab eis egrederentur. Tenta-
 uerunt autem quidam è circumeuntibus Iudæis exorcistas, inuocare super eos, qui

^d Vel, cū autem aper-
turus esset os, &c.

^e Vel, dimissis fratri-
bus.

^f Id est, eruditum &
prudētem significat.
Id est, in diuina &
religione.

^g Vel, acriter.

^A Paulus Ephesi Ioannis
tantū baptismo baptiza-
tos Christo inuenerat: hi
enim illic docens & re-
dens miracula Exorci-
ste nomine Iesu ab illis
cerantur à demone. Li-
bri exorantur magici.
Paulo autem iam discen-
sum parantē magnam in
hunc sermonem concia-
tat Demetrius.

^B Id est, de religione
Christiana.

Num. 5. c
Infra 21. b

2. Cor. 1. b

Matth. 3. c
Marc. 1. a
Luc. 3. c
Ioan. 1. d

Act. 2. a

Acta

habebant spiritus malos, nomen Domini Iesu, dicentes: Adiuramus vos per Iesum, quem Paulus praedicat. Erant autem quidam filij Sceuae Iudaei, principis sacerdotum, septem, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus malus, dixit: Iesum non ui, & Paulum scio, uos autem, qui estis? Et^b insiliens in eos homo, in quo erat daemonium malum, & dominatus eis, inualuit contra eos, ita, ut nudi & uulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem innotuit omnibus Iudaeis simul & Graecis, qui habitabant Ephesi: & incidit timor super omnes illos, & magnificabatur nomen Domini Iesu. Multiq; credentiu ueniebant, confitentes, & annunciantes facta sua. Multi autem ex eis, qui^c curiosas artes exercuerant, comportatos libros exusserunt coram omnibus: & supputatis precijs illorum, inuenerunt^e argenti, miriadas quinque. Ita fortiter crescebat sermo Dei, & confirmabatur. His autem expletis, proposuit Paulus in spiritu, transire Macedonia & Achaia, ire Hierosolymam, dicens: Postquam fuero ibi, oportet me & Romam uidere. Missis autem in Macedoniam duobus ex ijs qui ministrabant sibi, uidelicet Timotheo & Erasto, ipse^f remansit ad tempus in Asia. Ortus est autem illo tempore tumultus non exiguus de illa uia. Nam quidam nomine Demetrius, faber argentarius, qui faciebat delubra argentea Dianae, praestabat artificibus non exiguum quaestum: quibus conuocatis, & ijs, qui similitum rerum erant opifices, dixit: Viri scitis, quod ex hoc opificio quaestus nobis est, & uidetis & auditis, quod non solum Ephesi, sed penè totius Asiae hominibus Paulus hic persuasit, & auertit multam turbam, dicens: Quod non sint Dij, qui manibus fiunt. Non solum autem haec pars nobis in periculum uenit, ne reprobetur, uerum etiam ne magnae deae Dianae templum pro nihilo habebatur: futurumq; sit, ut etiam destruat^gur maiestas eius, quam tota Asia & orbis colit. His auditis, repleti sunt ira, & exclamauerunt, dicentes: Magna Diana Ephesiorum. Et impleta est tota ciuitas confusione, & impetum fecerunt uno animo in theatrum, correpto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli, Paulo autem uolente intrare ad populum, non permiserunt discipuli. Quidam autem & ex Asiae primoribus, qui erant amici eius, miserunt ad eum, rogantes, ne se daret in theatrum. Alij, quidem igitur aliud quiddam clamabant. Erat enim concio confusa: & plerique nesciebant, quae ex causa conuenissent. De turba autem protraxerunt Alexandrum, propellentibus eum Iudaeis. Alexander autem manu silentio postulato, uolebat rationem reddere populo. Quem, ut cognouerunt Iudaeum esse, uox orta est una omnium, ferme ad horas duas clamantium: Magna Diana Ephesiorum. Quum autem sedasset scriba turbam, dixit: Viri Ephesij, quis enim est hominum, qui nesciat, Ephesiorum ciuitatem, cultricem esse magnae deae Dianae, & a loue delapsi [simulachri:] Quum igitur his nemo contradicat, oportet uos sedatos esse, & nihil praecipitanter agere. Adduxistis enim uiros istos, neque sacrilegos, neque^h contumeliosos in deam uestram. Quod si Demetrius, & qui cum eo sunt, artifices, habent aduersus aliquem causam, [conuentus] forenses aguntur, & proconsules sunt, accusent inuicem. Si quid autem de rebus alijs quaeritis, in legitima concione dirimetur. Nam periculum est, ne seditionis hodiernae rei fiamus: quum nulla sub sit causa unde poterimus reddere rationem concursus istius. Et cum haec dixisset, dimisit concionem.

CAP. XX.

Postquam autem cessauit tumultus, uocatis ad se Paulus discipulis, complexusq; illos, profectus est, ut iret in Macedoniam. Cum autem perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, uenit in Graeciam: & ibi peractis mensibus tribus, quum essent illi structae insidiae a Iudaeis soluturo in Syriam, habebat in animo, ut reuerteretur per Macedoniam. Comitatus est autem eum usq; ad Asiam Sopater Berrhoeensis, Thessalonicensium uero Aristarchus & Secundus, & Gaius Derbæus, ac Timotheus, Asiani uero Tychicus & Trophimus. Hi quum

^b Vel, irruens.

^c Id est, quinquagies mille numum. ^d Verbi interpretatio ne, & supputauerunt precia illorum, & in uenerunt.

^e Id est, quinquagies mille numum. ^f Vel, moram traxit.

^g Id est, propter hanc doctrinam, scilicet Euangelicam.

^h Alij legunt, uero id est, magis autem. Quasi hoc longe grauius sit si Dianae maiestas concidat.

ⁱ Vel, ne se committeret theatro.

^k Vel, blasphemus.

Paulus iter in Macedoniam instituit. In Troade autem iuuenis quidam concionante Paulo per fenestram delapsus eodem resuscitatur. Deinde cum Mileto appulisset Ephesinae ecclesiae presbyteris ad se uocatis integritatem suam testatur, facta sua & illorum simul exponens cum alijs quibusdam. Hi autem magno cum luctu eum ad nauim deducunt.

quum præcessissent, expectarunt nos Troade: nos uero abnauigauimus post dies azymorum à Philippis, & uenimus ad eos Troadem intra dies quinque, ubi demorati sumus diebus septem. Vno autem die sabbatorum, quum conuenissent discipuli ad frangendum panem, Paulus differebat eis, profecturus postri die, protraxitque sermonem usque in mediam noctem. Erant autem lucernæ multæ in cenaculo, ubi eramus congregati. Sedens autem quidam adolescens, nomine Eutychus, in fenestra, quum degrauiaretur somno profundo, differente[diu] Paulo, magis depressus somno decidit ex tertio cenaculo deorsum: & sublatus est mortuus. Cum descendisset autem Paulus, incubuit super eum, & complexus, dixit: Nolite turbari, anima enim eius in ipso est. Quum ascendisset autem, fregissetque panem, ac degustasset, diu colloquutus usque ad diluculum, ita demum profectus est. Adduxerunt autem puerum uiuentem, & refocillati sunt non mediocriter. Nos autem conscensa naui, soluimus Asson, inde excepturi Paulum. Sic enim ordinarat ipse per terram iter facturus. Cum autem conuenissemus Asson, recepto eo, uenimus in Mitylenen. Et inde nauigantes, sequenti die uenimus contra Chium. Postridie uero adpulimus Samum, & commorati Trogyllij, proximo die uenimus in Miletum. Proposuerat enim Paulus præternauigare Ephesum: ne tempus tereret in Asia. Festinabat enim si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes ageret Hierosolymis. A Mileto autem missis Ephesum nuncijs, accersiuit presbyteros ecclesiæ, qui quum peruenissent ad ipsum, dixit eis: Vos scitis à primo die, quo ingressus sum Asiam, quomodo uobiscum per omne tempus fuerim, seruiens Domino cum omni animi humilitate, cumque multis lachrymis & tentationibus, quæ mihi acciderunt ex insidijs ludæorum, ut nihil suffugerim eorum quæ essent in rem uestram, quin annunciarer uobis, & docerem uos publice, ac per singulas domos, testificans ludæis simul & Græcis, eam quæ erga Deum est, poenitentiam ac fidem, quæ est erga Dominum nostrum Iesum. Et nunc ecce, ego alligatus spiritu, proficiscor Hierosolymam, quæ in ea obuentura sint mihi ignorans, nisi quod spiritus sanctus per singulas ciuitates testificatur, dicens: Quod uincula, & afflictiones me manent. Verum nihil me mouet, neque uita mea chara est mihi ipsi, ut absoluiam cursum meum cum gaudio, & ministerium quod accepi à Domino Iesu, ad testificandum euangelium gratiæ Dei. Et nunc ecce, ego scio quod posthac non uidebitis faciem meam uos omnes, per quos transeui, prædicans regnum Dei. Quapropter contestor uos hodierno die, quod mundus ego sum à sanguine omnium. Non enim subterfugi, quò minus annunciarim, omne consilium Dei uobis. Attendite igitur uobis, & cuncto gregi, in quo uos spiritus sanctus posuit episcopos, ad regendum ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo. Ego enim noui hoc, quod ingressuri sint post discessum meum lupi graues in uos, non parcentes gregi. Et ex uobis ipsis exorientur uiri, loquentes peruersa, ut abducant discipulos post se, propter quod uigilate, memores quod per triennium nocte ac die non cessauerim cum lachrymis monere unumquemque. Et nunc commendo uos fratres Deo, & sermōni gratiæ ipsius, qui potens est superstruere, & dare uobis hæreditatē inter sanctificatos omnes. Argentum & aurum, aut uestitum nullius concupiui: imò ipsi scitis, quod necessitatibus meis, & his qui mecum sunt, suppeditauerunt manus hæ. Omnia ostendi uobis, quod sic laborantes oportet suscipere infirmos, ac meminisse uerborum Domini Iesu, quoniam ipse dixit: Beatum est dare potius, quàm accipere. Et quum hæc dixisset, positis genibus suis, orauit, cum omnibus illis. Magnus autem fletus coortus est omnium: & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum dolentes, maxime ob sermonem quem dixerat: Quod amplius faciem eius non essent uisuri. Et deducebant eum ad nauem.

^aVel, congregatis discipulis.

^bImperio cenaculum significat sublime in superiori parte edui. ^cVerti poterat ex terra contiguatione, quod Germani dicimus vñ dem dritten gmach.

^dVel potius, pedibus iter facturus, uel, pedestri uenturus itinere.

^eVel, seniores.

^ftransuogpouu est animi modestia nihil altum de se sentientis. ^gVel, quo minus.

^hVel, priuatum.

ⁱVerbi interpretatio ne, neque habeo animam meam preciosam mihi ipsi. August. legit, non facio animam meam preciosam mihi.

^kVel potius, ad pascedum. Hoc enim absolutum episcopi officium comprehendit. ^ldisproposita, id est, distorta. Opponuntur hic his quæ simplicitate uocamus.

^mVel, super edificantem.

1. Cor. 4. c
2. Thess. 3. b

CAP. XXI.

111 2

Acta

Paulus Hierosolymam tendens Tyrum transit et Cæsarem Philippum conuenit. Huius etiam uincula prædicit Agabus: sed amicis multum frustra monentibus Hierosolymam peruenit. Tempulum uero ingressus & comprehensus à ludæis per tribunum Lyliam isidorem eripitur.

Hispanum exemplar non male uidetur sic legere, et postmodum de nouo scriptum, id est, postmodum autem egressi uenimus Cæsaream.

Verbi interpretatio ne, quot myriades. Continet autem myriades decem milia hominum. Ambulare pro uiuere dixit, more Hebraico.

Vel, uitam instituis.

Vel, oblata est.

Vel, et cum adprehendissent. Verbi interpretatio ne, ascendit fama: uel, peruenit rumor.

QUum autem factum esset, ut soluissimus, auulsi ab eis, recto cursu uenimus Coum, & sequenti die Rhodum, & inde Pataram. Et nacli nauē, quæ transceret in Phœnicen, ea conscensa, soluimus. Cum autē cœpisset nobis adparere Cyprus, relicta ea, ad sinistram nauigauimus in Syriam, ac uenimus Tyrū: nam huc nauis exponebat onus. Repertisq; discipulis, mansimus ibidem diebus septē. Qui Paulo dicebant per spiritum, ne ascenderet Hierosolymā. Et expletis diebus, profecti ibamus, deducētib; nos omnib; unā cum uxorib; & filijs, donec exisset mus ciuitatem: & positis genib; in littore precati sumus. Et consalutatis nobis inuicem, conscendimus nauim: illi autem redierunt ad sua. Nos uero nauigatione explicita à Tyro, descendimus Ptolemaidam: & salutatis fratrib; , mansimus diem unum apud illos. Postmodum uero, qui erant cum Paulo egressi, uenerūt Cæsaream. Et ingressi domum Philippi Euangelistæ, qui erat unus ē septē, mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor filie, uirgines prophetantes. Et quū permaneremus dies complures, aduenit quidam à ludæa propheta, nomine Agabus. Et is quum uenisset ad nos, tulit cingulum Pauli, & alligans sibi pedes ac manus, dixit: Hæc dicit spiritus sanctus: Virum, cuius est cingulum hoc, sic alligabunt Hierosolymæ ludæi, tradentq; in manus gentium. Cum autē audissemus hæc, rogabamus & nos & cæteri qui loci illius erant, ne ascenderet Hierosolymā. Tunc respondit Paulus, & dixit: Quid facitis, flentes, & adfligentes cor meum? Ego uero non solum uinciri, sed & mori paratus sum Hierosolymis, pro nomine Domini Iesu. Cum uero illi non persuaderetur, acquieuius, dicentes: Domini uoluntas fiat. Post dies autem istos sublati sarcinis, conscendebamus Hierosolymam. Venerunt autem unā quidam ex discipulis à Cæsarea nobiscum, adducētes secum, apud quem hospitaremur, Mnasonem quendam Cyprium, antiquum discipulum. Et cum uenissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres. Postero autem die introibat Paulus nobiscum ad Iacobum, omnesq; conuenerūt presbyteri. Quos cum salutasset, narrabat per singula, quæ Deus fecisset inter gentes, per ministerium ipsius. At illi cum audissent, glorificabant Dominum, dixeruntq; ei: Vides frater, quot milia sunt ludæorum qui crediderunt, & omnes studiosi sectatores sunt legis. Audierunt autem de te, quod defectionem doceas à Mose, omnes qui inter gentes sunt ludæos, dicens: Non debere eos circumcidere filios, neque secundum instituta uiuere. Quid est ergo? omnino oportet conuenire multitudinem. Audient enim te uenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis uiri quatuor, uotū habentes super se. His adsumptis, purifica te cum illis, & impende super illis, ut radant capita, & sciant omnes, quod quæ de te audierunt, nihil sunt, sed ambulantes & ipse custodiens legem. De his autem, qui crediderunt ex gentibus nos epistolas misimus, decernentes, nequid huiusmodi obseruent, nisi ut sibi caueant & ab his, quæ sunt immolata simulachris, & à sanguine, & suffocato, & scortatione. Tunc Paulus adsumptis uiris, postero die purificatus, cum illis intrauit in templum, annuncians expletionem dierum purificationis, donec offerretur pro unoquoq; eorum oblatio. Dum autē septem dies, iam penè essent expleti, hi qui ab Asia erant ludæi, cum uidissent eum in templo, conturbauerunt totum populum, & iniecerūt ei manus, clamantes: Viri Israelitæ, succurrite. Hic est ille homo, qui aduersus populum & legem, & locum hunc omnes ubiq; docet. Insuper & Græcos induxit in templum, & prophanauit sanctum locum cum hunc. Viderant enim Trophimum Ephesium in ciuitate cum ipso, quem existimauerunt, quod in templum introduxisset Paulus. Commotaq; est ciuitas tota, & factus est concursus populi. Et adprehensum Paulum, protrahebant ē templo, statimq; clausæ sunt fores. Quærentibus autem illis eum occidere, nunciatum est tribuno cohortis, quod tota conturbata esset Hierosolyma. Qui statim

Num. 8. 6
Act. 18. c

Act. 15. d. 6

statim adsumptis militibus ac centurionibus decurrit ad illos. At illi, cū uidissent tribunum & milites, cessauerunt percutere Paulum. Tunc accedens tribunus adprehendit eum, & iussit alligari catenis duabus: & interrogabat, quis nam esset, & quid fecisset. Alij autem aliud clamabant in turba. Et cum non posset certum cognoscere præ tumultu, iussit duci eum in castra. Et quum uenisset ad gradus, contigit ut portaretur à militibus propter uiolentiam turbæ. Sequebatur enim multitudo populi, clamans: Tolle eum. Et cum cœpisset induci in castra Paulus, dicit tribuno: Licet ne mihi loqui ad te? Qui dixit: Græce nosti? Nōne tu es ille Aegyptius, qui ante hos dies tumultum concitasti, & eduxisti in desertum quatuor milia uiro- rum sicariorum? Dixit autem Paulus: Ego sum homo quidem ludæus, Tarsensis, Ciliciæ non obscuræ ciuitatis ciuis. Rogo autem te, permitte mihi loqui ad populum. Et cum ille permisisset, Paulus stans in gradibus annuit manu ad plebem: & magno silentio facto, alloquutus est lingua Hebræa, dicens.

CAP. XXII.

Viri fratres & patres, audite^a meam, qua nunc apud uos utor, excusationem. Cum audissent autem quod Hebræa lingua ipsis loqueretur, magis præstiterunt silentium. Et dicit: Ego quidem sum uir ludæus, natus in Tarso Ciliciæ, cæterum educatus in hac ciuitate ad pedes Gamalielis, institutus^b accurate in patria lege, sectator Dei, sicut & uos omnes estis hodie, qui^c hanc uiam persequutus sum usque ad mortem, alligans & tradens in carceres uiros pariter ac mulieres, sicut & princeps sacerdotum mihi testis est, & totus seniorum ordo, à quibus etiam epistolis^d ad fratres acceptis Damascū pergebam, adducturus & illos qui illic essent, uinctos Hierosolymam, ut punirentur. Accidit autem mihi iter facienti, & adpropinquanti Damasco, circiter meridiem, ut subito de cœlo circumfulguraret me lux multa, cecidiq; in solum, & audiui uocem dicentem mihi: Saul, Saul, quid me persequeris? Ego uero respondi: Quis es Domine? Dixitq; ad me: Ego sum Iesus ille Nazareus, quem tu persequeris. Et qui mecum erant, lumen quidem uiderūt, & exterriti sunt, uocem autem non audierunt eius, qui loquebatur mecum. Dicebam autem: Quid faciam Domine? Dominus autem dixit mihi: Surge, ac uade Damascum, & ibi tibi dicetur de omnibus, quæ ordinata sunt tibi ut facias. Et cum non uiderem præ gloria luminis illius, per manum deductus à comitibus, qui erāt mecum, ueni Damascum. Ananias autem quidam, uir pius, secundum legem, testimonium habens ab omnibus illic habitantibus ludæis, ueniens ad me, & adstans, dixit mihi: Saul frater, recipe uisum. Et ego eadem hora recepto uisu, uidi illū. At ille dixit: Deus patrum nostrorum præparauit te, ut cognosceres uoluntatē suam, & uideres id quod iustum est, & audires uocem ex ore eius: quia eris illi testis apud omnes homines eorum, quæ uidisti & audisti. Et nunc, quid contraris? Exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini. Factum est autem, quum essem reuersus Hierosolymam, & orarem in templo, ut raperer extra me, & uiderem eum dicentem mihi: Festina, & exi cito Hierosolymis: quoniam non recipient testimonium tuum de me. Et ego dixi: Domine, ipsi sciunt, quod ego^e pertrahebam in carcerem, & cædebam in singulis synagogis eos qui credebant in te. Et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego quoq;^f assiste- bar morti illius, & custodiebam uestimenta interficientium illum. Et dixit ad me: Vade, quoniam ego ad gentes procul mittam te. Audiebant autem eum usque ad hoc uerbum, atq; sustulerunt uocem suam, dicentes: Tolle de terra hominem istiusmodi: Non enim decet eum uiuere. Vociferantibus autem eis, & proijcientibus uestimenta, & puluerem iactantibus in aerem, iussit tribunus eum induci in castra, & imperauit eum flagris examinari: ut sciret propter quam causam sic occlamaret ei. Et cum adstrinxisset eum loris, dixit adstanti sibi centurioni Paulus:

^a Paulum rationē fidei suæ reddentem aliquandiu Iudæi audiunt. Tandem uero illis obstrepentibus uirgis examinari iubetur à Tribuno, sed is ut Romanum esse cognouit, uirgis cædi prohibet.

^b Verbi interpretatione, meam ad uos nūc excusationem.

^c Vel potius, iuxta exactam rationem.

^d Id est, religionem scilicet Christianam.

^e Vel etiā, aduersus.

^f Alij legunt, *et scilicet* id est, quid te oporteat facere.

^g Vel, testimonio omnium illic habitantium Iudeorum probatus.

Acta

Num hominem Romanum, & indemnatum licet uobis flagellare? Quo audito, centurio accessit ad tribunum, & renunciavit ei, dicens: Vide, quid facturus es? Hic enim homo Romanus est. Accedens autem tribunus dixit illi: Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit: Etiam. Et respondit tribunus: Ego multa summa ciuitatem istam comparaui. At Paulus ait: Ego uero & natus sum. Protinus ergo discesserunt ab illo, qui illum fuerant examinaturi. Tribunus quoque timuit, postquam rescivit, quod Romanus esset, & quod uinxisset eum. Postero autem die uolens scire certum, qua ex causa accusaretur à ludæis, soluit eum à uin culis, & iussit principes sacerdotum conuenire, totumque concilium eorum, ac deductum Paulum sistebat coram illis.

CAP. XXIII.

A Intentis autem oculis in concilium, Paulus dixit: Viri fratres, ego omni conscientia bona conuersatus sum coram Deo, usque in hodiernum diem. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit adstantibus sibi, ut percuterent os eius. Tunc Paulus dixit ad eum: Percussurus est te Deus, paries dealbate. Et tu sedes iudicans me secundum legem, & contra legem iubes me percuti? Et qui adstabant, dixerunt: Summo sacerdoti Dei conuiciaris? Dixit autem Paulus: Nesciebam fratres, quod

B pontifex esset. Scriptum est enim: [†] Principi populi tui non maledices. Sciens Exod. 22. d

autem Paulus, quod una pars esset Sadducæorum, & altera pharisæorum, exclama- Phil. 3. b

uit in concilio: Viri fratres, [†] ego Pharisæus sum, filius Pharisæi, de spe & resurre- Matth. 23. c

ctione mortuorum ego iudicor. Et cum hoc dixisset, facta est dissensio inter Pha- risæos & Sadducæos, & dissecta est multitudo. [†] Nam Sadducæi quidem dicunt,

non esse resurrectionem, neque angelum, neque spiritum: Pharisæi autem utraq; ^bVel, contendebant.

C confitentur. Factus est autem clamor magnus. Et quum surrexissent scribæ de fac- ctione Pharisæorum, ^bdepugnabant, dicentes: Nihil mali inuenimus in homine

C isto. Quod si spiritus loquutus est ei, aut angelus, ne repugnemus Deo. Et cum magna seditio coorta esset, ueritus tribunus, ne discerperetur Paulus ab ipsis, ius- sit milites descendere, & rapere eum de medio eorum, ac deducere eum in castra.

Sequenti autem nocte adstanti ei Dominus, dixit: Bono animo esto Paule. Ut enim testificatus es ^cGræce est τὰ ἐν ἡμῖν, id est, ea quæ ad me spectant.

de me Hierosolymis, sic te oportet & Romæ testificari. Fac- to autem die, collegerunt se quidam ex ludæis, & deuouerunt se, dicentes: Neque

esuros se, neque bibituros, donec occiderent Paulum. Erant autem plures quam qua- draginta [uiri,] qui hanc coniurationem fecerant. Qui accesserunt ad principes sa- cerdotum, ac seniores, & dixerunt: Deuotione deuouimus nos ipsos, nihil gustatu- ros, donec occidamus Paulum. Nunc ergo uos significate tribuno & concilio, ut

cras producat illum ad nos, ^bGræce sic, tanquam certius cognituros τὰ ἐν ἡμῖν αὐτῷ, id est, causam illius: uel, de cau- sa illius.

D tanquam aliquid certius cognituros de eo. Nos ue- ro, priusquam adpropinquet, parati sumus interficere illum. Cum autem audisset

filius sororis Pauli insidias, uenit & intrauit in castra, renunciavitque Paulo. Accer- sito autem Paulus ad se uno ex centurionibus, ait: Adolescentem hunc abduc ad tri- bunum: habet enim quod renunciaret illi. E ille quidem adsumens eum, duxit ad tri- bunum, & ait: Vinculus Paulus accersitum me rogauit, ut hunc adolescentem perdu- cerem ad te, habentem aliquid quod loquatur tibi. Adprehensa autem tribunus

manu illius, secessit cum eo seorsum, & percontatus est illum: Quid est, quod ha- bes ^cVel potius, annunci- andum.

significandum mihi? Ille autem dixit: ludæi conspirauerunt, ad rogandum te, uti crastino die educas Paulum in concilium, quasi aliquid certius inquisituri sint

de illo: tu uero ne morem gesseris illis. Insidiantur enim ei ex illis uiri plures qua- draginta, qui se ipsos deuouerunt, ne uel edant, uel bibant, donec interficiant eum: & nunc parati sunt, expectantes ^fVerbi interpretatio- nem.

ut promittas. Tribunus igitur dimisit adoles- centem, præcepitque ei, ne cui effutias, [inquiens,] quod hæc indicaueris mihi. Et accersitis duobus quibusdā centurionibus, dixit: Parate milites ducentos, ut eant

Cæsaream, & equites septuaginta, & lancearios ducentos, à tertia hora noctis, &

iumenta

iumenta præbete, ut impositum Paulum, saluum perducât ad Felicem præsidem, scriptis literis in hac formam. Claudius Lysias potentissimo præsidi Felici salutem. Virum hunc compræhensum à ludæis, cum iam esset interficiendus ab eis, superueniens cum exercitu, eripui: cognito quod Romanus esset. Volensq; scire causam, ob quam accusarent illum, deduxi eum in cōcilium eorum. Quem comperi accusari de quæstionibus legis ipsorum, nullum dignum morte, aut uinculis habentem crimen. Et cum indicatum esset mihi de insidijs, quas parauerant illi ludæi, protinus misi eum ad te, præcepto dato etiam accusatoribus, ut quæ habent aduersus eum, dicant apud te. Vale. Milites uero iuxta quod sibi iniunctum erat, receptum Paulum duxerunt per noctem Antipatriden. Postero autem die dimissis equitibus, ut cum eo irent, reuersi sunt in castra. Qui cum uenissent Cæsaream, ac tradidissent epistolam præsidi, statuerunt coram eo & Paulum. Quum legisset autē præses, & interrogasset, ex qua prouincia esset, & cognouisset quod ex Cilicia, audiam te (inquit) cum accusatores quoque tui aduenerint. Iussitq; in prætorio Herodis custodiri eum.

CAP. XXIII.

Post quinque autem dies, descendit princeps sacerdotum Ananias, cum senioribus & Tertullo quodam oratore, qui adierunt præsidem contra Paulum. Et citato Paulo, coepit accusare Tertullus, dicens: Cum in multa pace agamus per te, & multa recte gerantur in populo hoc, per tuam prouidentiam, & semper & ubique comprobamus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione. Sed ne diutius te detineam, oro te ut audias nos paucis pro tua humanitate. Nacti enim sumus uirum hunc, pestem, & concitantem seditionem omnibus ludæis in uniuerso orbe, & præfectum hæreseos Nazaræorum, qui etiam templum prophanare conatus est, quem & adpræhensum uoluimus secundum legem nostram iudicare. Sed superueniens tribunus Lysias, cum magna ui eripuit eum è manibus nostris, iubens accusatores eius ad te uenire, ex quo poteris ipse inquisitione facta, de omnibus istis cognoscere, de quibus nos accusamus eum. Adiecerunt autem & ludæi, dicentes, hæc ita [se] habere. Respondit autem Paulus, quum annuisset ipse præses, ut diceret: Aequiore animo pro me ipso causam dico, cum sciam, te multis iam annis iudicem fuisse genti huic, qui possis cognoscere, quod non plures sunt mihi dies, quàm duodecim, ex quo ascendi adoraturus Hierosolymam, & neque in templo compererunt me cum aliquo disputantem, aut concursum facientem turbæ, neque in synagogis, neque in ciuitate: neque probare possunt ea de quibus me accusant. Confiteor autē hoc tibi, quod iuxta uiam, quam uocant hæresim, sic colo patrium Deum, credens omnibus quæ in lege, & prophetis scripta sunt, spem habens in Deum, fore, quam & hi ipsi expectant, resurrectionem mortuorum, iustorum simul & iniustorum. Quin in hoc & ipse studeo, sine offendiculo conscientiam habere erga Deum, & erga homines semper. Post annos autem plures accessi, eleemosynas exhibiturus in gentem meam, & oblationes, in quibus compererunt me purificatum in templo, haud cum turba, neq; cum tumultu. Quidam autē ex Asia ludæi, quos oportebat apud te præsto esse, & accusare, siquid haberent aduersum me: aut hi ipsi dicant, siquid depræhenderunt in me iniquitatis, cum stem in concilio, nisi de una hac uoce, qua clamaui inter eos stans: De resurrectione mortuorum ego iudicor hodie à uobis. Auditis autem his, Felix distulit illos, certo sciens quæ ad eam uiam attinebant, dicens: Quum tribunus Lysias descenderit, pernoscā causam uestram. Iussitq; centurioni, ut custodiret Paulum, sineretq; eum relaxari, & ne quæ ex illius familiaribus uetaret subministrare ei, aut adire eum. Post aliquot autem dies, cum aduenisset Felix cum Drusilla uxore sua, quæ erat ludæa, accersiuit Paulum, & audiuit ab eo

⁹Verbi interpretatio ne, quæ in uirū hunc à ludæis euenturæ erant.

^A Paulus coram Felice præside causam suam agit, accusante hunc oratore Tertullo. Præses à Paulo pecuniis pro redemptione dandas expectat, quæ cum nullæ darentur eundem prouincia decedens actum relinquit.

^B Græca dictio etiam æquitatē significat.

^b Alij, pestiferum.

^c Vel, secte.

^d Vel, causam meam ago: uel, defendo.

^e Vel, neq; me conuincere possunt eorum. ^f Id est, uia institutū.

^f Imperfectus sermo, qui sic supplendus esse uidetur. Quidam autē ex Asia ludæi cum tu multum concitarunt, non ego, qui si causam haberent in me iustā, adessent utiq; etc.

AA. 21. e

AA. 23. b

Acta

^G fidem, quæ est in Christum. Disputante autem illo de iustitia & temperantia, & de iudicio futuro, tremefactus Felix, respondit: In præsentia abi, cæterum oportunitatē nactus accersam te. Simul & illud sperans, fore, ut pecunia libi daretur à Paulo, ut solueret ipsum, propter quod & frequenter accersens eum, loquebatur cum eo. Biennio autem expleto, accepit successorem Felix Porciū Festum. Volens autem ^b gratiam præstare ludæis Felix, reliquit Paulum uinctum. CAP. XXV.

^b Vel, rem gratam facere.

Paulus cum denuo causam suā corā Festo præside ageret ludæorū improbitate compulsus Cæsarem appellat. Festus Agrippæ regi Pauli negotiū exponit, eundēq; illi sistit ut causam illius cognoscat.

^a Vetus interpres in *ῥήματα* legisse uideatur, id est, adierunt, &c.

^b *οἱ δυνάστες*, id est, qui possunt, aut quibus commodum est.

^c Hispana editio, octo legit etiam in Græco textu.

^d Græce est *ἥμαρτον*, id est, peccavi, & sic Paulus his uerbis usus fuisse dicitur.

^A Festus ergo suscepta prouincia, post triduum ascendit Hierosolymam à Cæsarea. ^a Significaruntq; illi principes sacerdotum, ac primores ludæorum de Paulo, & rogabant eum, postulantes fauorem aduersus eum, ut accerseret eum Hierosolymam, insidias tendentes, ut interficerent eum in uia. Festus autem respondit, ut seruaretur quidem Paulus Cæsareæ, se uero breui illò profecturum. Qui ergo inter uos, (inquit) ^b potentes sunt, unā nobiscum descendant, & si quod in hoc uiro est crimen, accusent eum.

Demoratus autē inter eos diebus amplius quàm decem, descendit Cæsaream, & postero die sedit pro tribunali, iussitq; Paulum adduci. Qui quum perductus esset, circumsteterūt eum, qui ab Hierosolymis descenderant, ludæi, multa & grauiā crimina intendentes aduersus Paulum, quæ nō poterant probare, Paulo pro se respondente, quod neque in legem ludæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam ^c peccasset. Festus autem uolens gratificari ludæis, respondens, Paulo dixit: Vis Hierosolymam ascendere, & ibi de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus: Ad tribunal Cæsaris sto, ubi me oportet iudicari. ludæis nullam iniuriam feci: sicut & tu melius nosti. Si enim iniurius sum, ac dignum morte aliquid feci, non recuso mori. Si uero nihil est eorum, de quibus hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem adpello. Tunc Festus cum consilio colloquutus, respondit: Cæsarem adpellaſti. Ad Cæsarem ibis. Diebus autem aliquot transactis, Agrippa rex & Bernice descenderunt

^e *ἀσπίς* singulare est, commoraretur.

^f Etiam ut initio cap. *ἡμεῖς* legit uetus interpres.

^g Id est, postulabāt ut festā specie cognitionis Paulus uideretur iure damnatus. Hoc enim ex sequentibus Festi uerbis colligitur.

^D Cæsaream, salutaturi Festum. Et cum dies complures ibi ^e commoraretur, Festus regi retulit causam Pauli, dicens: Vir quidam est relictus à Felice uinctus, de quo cum uenissem Hierosolymam, ^f significarunt mihi principes sacerdotum, & seniores ludæorum, ^g postulantes aduersus illum sententiam. Quibus respondi: [†] Non est Romanis consuetudo, ob ^h gratiam donare aliquem hominem, ut pereat, priusquam is, qui accusatur, præsentis habeat accusatores, locumq; defendendi accipiat de crimine. Cum ergo huc conuenissent, sine ulla dilatione, sequenti die sedens pro tribunali, iussi adduci uirum. De quo quum stetissent accusatores, nullum crimen intendebant [super hisce rebus] de quibus ego suspicabar, sed quæstiones quasdam de sua superstitione habebant aduersus eum, & de quodam Iesu defuncto: quem adfirmabat Paulus uiuere. Hæsitans autem ego de huiusmodi quæstione, dicebam: Num uelleo ire Hierosolymam? & ibi iudicari super istis?

Deut. 17. a

^F Paulus autem cum adpellasset, ut seruaretur Augusti cognitioni, iussi seruari eum donec mitterem eum ad Cæsarem. Agrippa autem dixit ad Festum: Volebam & ipse hominem audire. Cras (inquit) audies eum. Postero autem die, quum uenisset Agrippa, & Bernice cum multo adparatu, & introissent in auditorium cum tribunis, & uiris principalibus ciuitatis, iubente Festo, adductus est Paulus. Et dicit Festus: Agrippa rex, & omnes qui simul adestis nobiscum uiri, uidetis hunc hominem, de quo omnis multitudo ludæorum interpellauit me, & Hierosolymis & hîc: acclamantes, non oportere eum uiuere amplius. Ego uero comperi, nihil dignum morte eum admisisse. Cæterum cum is ipse adpellasset Augustum, statui mittere eum. De quo quid certum scribam domino, nō habeo. Quapropter produxi eū ad uos, & maxime ad te rex Agrippa, ut examinatione facta, habeā quod scribam. Iniquum enim mihi uidetur mittere uinctum, & crimina, de quibus accusatur, non significare.

CAP. XXVI.

Agrippa

A Grippa uero ad Paulum ait: Permittitur tibi loqui pro temetipso. Tūc Paulus extēta manu, pro se dicebat: Super omnibus, de quibus accusor à ludæis, rex Agrippa, existimo me beatū, ^a qui causam dicturus sim apud te hodie: quum tu maxime sis gnarus earum, quæ apud ludæos sunt, & consuetudinum & quæstionum. Quapropter obsecro te, ut patienter me audias. Itaq; uitam quidem meam, quā egi ab adolescentia, quæ ab initio fuit in gente mea Hierosolymis, non uerunt omnes ludæi, qui prius nouerant me ab initio, si uelint testimonium ferre, quod secundum exquisitissimam sectam nostræ religionis, uixerim pharisæus. Et nunc propter spem repromissionis, quæ ad patres nostros facta est à Deo, sto iudicio subiectus, ad quam duodecim tribus nostræ instanter nocte ac die colentes Deum, sperant se peruenturas. De qua spe accusor, rex Agrippa, à ludæis. Cur incredibile iudicatur apud uos, si Deus mortuos suscitatur? Ego itaq; existimaui, meipsum aduersus nomen Iesu Nazareni ^t multa repugnando facturum: quod & feci Hierosolymis. Et multos sanctorum ego carceribus inclusi, à principibus sacerdotum potestate accepta: & cum occiderentur, detuli sententiam. Et per omnes synagogas frequenter puniens eos, compellebā blasphemare: & amplius insanis in eos, persequabar etiam in exteris usq; ciuitates. ^b Quarū rerum studio quū irem Damascum, cum autoritate, & permissu principū sacerdotum, die medio, rex, in uia uidi ē cœlo, supra splendorem solis, circumfulsisse me lumen, & eos qui mecum faciebāt iter. Cum autē omnes nos decidissemus in terram, audiui uocem loquentem ad me, ac dicentem Hebraica lingua: Saul, Saul, quid me persequeris? Durum est tibi, contra stimulos calcitrare. Ego autem dixi: Quis es Domine? At ille dixit: Ego sum Iesus, quem tu persequeris. Sed exurge, & sta super pedes tuos. Ad hoc enim adparui tibi, ut constituā te ministrū ac testem, & eorum quæ uidisti, & eorum in quibus adparebo tibi: eripiens te à populo & gentibus, in quas nunc te mitto, ut aperias oculos eorum, ut conuertantur à tenebris ad ^t lucem, & à potestate Satanæ ad Deum: ut accipiant remissionem peccatorum, et sortem inter eos, qui sanctificati sunt per fidē, quæ est erga me. Vnde rex Agrippa, non fui inobediens cœlesti uisioni, sed his qui sunt ^t Damasci primum, & Hierosolymis, & per omnem regionem ludææ, deinde & Gentibus annunciebam, ut poenitentiam agerent, & conuerterentur ad Deum, opera facientes digna ^b his qui resipuiscent. Hac ex causa ludæi me in templo cōpræhensum tentauerūt interficere. Auxilium igitur nactus Dei, usq; in hodiernū diem sto, testificans, tum paruo tum magno, nihil aliud dicens quā quæ prophætæ prædixerāt futura esse, & Moses: An passurus fuerit Christus, An primus ex resurrectione mortuorum, lumen annunciaturus sit populo & gentibus. Hæc autē quum pro se diceret, Festus magna uoce ait: Insanis Paule. Multæ te literæ ad insaniam conuertunt. Et Paulus: Non insanio, (inquit) præstantissime Feste, sed ueritatis & sobrietatis uerba eloquor. Scit enim de his rex, apud quem & libere loquor. Latere enim eum nihil horū arbitror. Neq; enim hoc in angulo gestum est. Credis rex Agrippa, prophetis? Scio quod credis. Agrippa autem ad Paulum ait: Modica ex parte persuades mihi, ut fiam Christianus. Et Paulus ait: Optarim à Deo, non solum modica ex parte, uerum etiam magna, nō te modo, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, esse tales, qualis & ego sum, exceptis uinculis his. Et hæc eo locuto, surrexit rex ac præses, & Bernice, & qui assidebant eis. Et quum secessissent, loquebātur inter se, dicentes: Nihil morte, aut uinculis dignum facit homo iste. Agrippa autem Festo dixit: Dimitti poterat homo hic, si non adpellasset Cæsarem. **CAP. XVII.**

Postquam autem decretum est, ut nos nauigaremns in Italiam, tradiderunt & Paulum, & quosdam alios uinctos centurioni, nomine Iulio, cohortis augustæ, ^t Conscensa autem naue Adramyttina, nauigaturi iuxta loca Asiæ, soluimus

^a Paulus coram Agrippa rege fidei suæ rationē uocationemq; tanta auctoritate exponit, ut eū am regis animum nonnihil fleueret. Sed re infecta discedunt proceres. ^b Hieron. uertit, cum apud te sim hodie defendendus.

^b Ad uerbum, in quibus scilicet rebus uersans. ^c Id est, lumē sole splēdidius.

^b Vel potius, poenitentia: uel, quæ poenitentiam decerent. ^c Vel potius, uiolente manu uiolare.

^c Id est, parum abest quin mihi persuadeas: uel ut alij, aliquantulum mihi persuades, etc.

Paulus ad Cæsarem ductus centurioni committitur, qui cum illius consilio nō paruisset ad uersa nauigatione usus est. Et diu uentis uadisq; iactati naufragiū faciūt, omnibus tamen saluis in Metiten insulā euadentibus.

Act. 9.2

Supra 9.8

Act. 26.2

Act. 13. & 14.

2. Cor. 11.8

Acta

perseuerante nobiscum Aristarcho Macedone Theffalonicensi. Sequenti autem die adpulimus Sidonem. Et Iulius humaniter tractato Paulo, permisit ut ad amicos profectus, ab illis curaretur. Et inde quum soluissemus, subnauigauimus iuxta Cyprum: propterea quod essent uenti contrarij. Et pelagus, quod est contra Ciliciam & Pamphylia, emensi, peruenimus Myram, quæ est Lyciæ: & ibi natus centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam. Quum autem multis diebus tarde nauigarem, uixq; deuenissemus contra Gnidum, prohibente nos uento, subnauigauimus Cretam iuxta Salmonem. Et uix præterlegentes illam, peruenimus in locum quendā, qui uocatur Pulchri portus: cui uicina erat ciuitas Lasæa. Multo autem tempore peracto, & cum esset iam periculosa nauigatio, ob id quoq; quod ultra tempus sustinuissent inedia, admonebat eos Paulus, dicens eis: Viri, uideo quod cum iniuria, multoq; damno, non solum oneris & nauis, sed etiam animarum nostrarum futura sit nauigatio. Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat, quā his quæ à Paulo dicebantur. Et cum aptus portus non esset ad hybernandum, complures ceperunt consilium soluendi illinc, si quo modo possent peruecti Phoenicen, illic hybernare. Is est portus Cretæ, spectans ad Africum & ad Chorum. Aspirante autem Austro, rati se propositi compotes, quum soluissent Asson, præterlegebant Cretā. Verum haud multo post, coortus est contra ipsam uentus Typhonicus, qui uocatur Euroaquilo. Quumq; correpta esset nauis, nec posset obniti uento, data naue flatibus, ferebamur. In insulam autem quandam deuecti, quæ uocatur Claudia, uix potuimus obtinere scapham. Qua sublata, adiutorijs utebantur, subcingentes nauem, timentes ne in Syrtim inciderent, demisso uase, sic ferebantur. Quum autem uehementi tempestate iactaremur, sequenti die iactū fecerunt, ac tertio die nostris manibus armamenta nauis proiecimus. Porro neq; sole, neq; syderibus adparentibus ad complures dies, & tempestate nō exigua imminente, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ. Quum autem multa iam esset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit: Oportebat quidem ō uiri, audito me, non soluere à Creta, nec accersere nobis iniuriam hanc & iacturam. Et nunc hortor, ut bono animo sitis. Iactura enim animæ nulla erit ex uobis, sed tantū nauis. Adstitit enim mihi hac nocte angelus Dei, cuius sum, quem & colo, dicens: Ne timeas Paule. Cæsari te oportet sisti. Et ecce, donauit tibi Deus omnes qui nauigant tecū. Propter quod bono animo estote uiri. Credo enim Deo, quod sic erit, quemadmodum dictū est mihi. In insulam autem quandam oportet nos eijci. Sed posteaquam quartadecima nox superuenit, nauigantibus nobis in Adria, circa medium noctis, suspicabantur nautæ adparere sibi aliquam regionem. Qui & demissa bolidē, repereunt passus uiginti, ac pusillum inde digressi, rursumq; demissa bolidē, repperunt passus quindecim. Timentesq; ne in aspera loca inciderent, de puppi iactis anchoris quatuor, optabant diem oriri. Nautis uero quærentibus ē nauis fugere, quum demisissent scapham in mare, sub prætextu uelut ē prora anchoras extensuri, dixit Paulus centurioni & militibus: Nisi hi in nauis manserint, uos salui fieri non potestis. Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & passi sunt eam excidere. Et cum dies inciperet adparere, hortabatur Paulus omnes sumere cibum, dicens: Dies hic decimus quartus est, quod expectantes ieiuni permanetis, nihil accipiētes: propter quod hortor uos, ut sumatis cibum: hoc enim ad salutem uestram pertinet. Quia nullius uestrū capillus de capite cadet. Et cum hæc dixisset, sumpto pane, gratias egit Deo, in conspectu omnium: & cum fregisset, coepit edere. Porro animis iam recreatis omnium, sumperunt & ipsi cibum. Eramus uero uniuersæ animæ in nauis, ducentæ septuaginta sex. Et satiati cibo, alleuabant nauem, eijcientes triticum in mare. Quum autem dies esset, terram non agnoscebant: sinum uero quendam

^a Verbi interpretatio ne, quod iam ieiunij quoq; tempus præterisset. Quod tamen de inedia magis quā statuto ieiunio intelligendum esse docent circumstantiæ, &c.
^b Animas pro uita dixit. Hebraismus.

^c *ὑποκινῶντες* legunt Greci. Vox hinc ducta quod uentus hic ingentes fluctus excitet.
^d *ἀντοπαρῶν* metaphorice dicitur, oculos obuocare pro obniti.

^e Græce *ἡσυχία* legitur, quod accedere significat. Nisi fortassis alij *ἡσυχία* legant.
^f Pondus intelligit siniculo alligatum, quo in mare demisso nauis eiusdem profunditatem explorant.

^g Animas dicunt etiā Hebræi quod Latini capita uocant, uel hoc die, personas.

quendam animaduertebant, habentem littus, in quod cogitabant, si possent, appellere nauem. Et quum anchoras sustulissent, committebant se mari, simul laxatis iuncturis gubernaculorum, & sublato artemone, ad auræ flatum tendebant ad littus. Et cum incidissent in locum bimarem, impegerunt nauem. Ac prora quidam infixæ manebat immobilis: puppis uero soluebatur à ui undarum. Militum autem consilium erat, ut uinctos occiderent, ne quis cum enataisset, effugeret. At centurio uolens seruare Paulum, compescuit eos à consilio, iussitque ut qui possent natæ, abijcerent se primos, & in terram euaderent: ceteri partim in tabulis, partim in quibusdam nauis fragmentis. Et sic factum est, ut omnes incolumes euaderent in terram.

CAP. XXVIII.

ET cum euasissent, tunc cognouerunt quod insula Melite uocaretur. Barbari uero præstabant non uulgarem humanitatem nobis. Accensa enim pyra, recipiebant nos omnes propter imbrem, qui imminebat, & propter frigus. Cum congregasset autem Paulus sarmetorum multitudinem, & imposuisset in ignem, uipera e calore prorepens, inuasit manum eius. Vt uero uiderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, inter sese dicebant: Omnino homicida est homo hic, quem seruatum e mari ultio non sinis uiuere. Et ille quidē excussa uipera in ignē, mali nihil passus est. At illi existimabant futurum, ut incenderetur, aut concideret repente mortuus. Diu autem illis expectantibus, & intuentibus nihil mali illi accidere, mutata^b mente, dicebant, eum esse Deum. In locis autem illis erant prædia primati insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduo benigne tractauit hospitio. Contigit autem, patrem Publij febribus & dysenteria uexatū, decumbere. Ad quem Paulus intrauit, & cum orasset, imposuissetque ei manus, sanauit eum. Hoc igitur facto, ceteri quoque qui habebant infirmitates in insula, accedebant, & sanabantur: qui etiam multis honoribus nos honorauerunt, & soluentibus impo-^c fuerunt quæ necessaria erant. Post menses autem tres nauigauimus in nauī Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui erat insigne^c Castor & Pollux. Et cum uenissemus Syracusas, mansimus triduo. Inde circumlegentes deuenimus Rhegium, & post unum diem adflante Austro, postridie uenimus Puteolos, ubi reperitis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem, & sic uenimus Romam. Et inde cum audissent fratres de nobis, prodierunt in occursum nobis, usque ad Appij forum ac tres tabernas. Quos cum uidisset Paulus, gratijs actis Deo, sum-^d psit fiduciam. Cum autem uenissemus Romam, centurio tradidit uinctos principi exercitus. Permissum est autem Paulo, ut maneret solus, cum custodiēte ipsum milite. Post tertium autem diem conuocauit Paulus ludæorum primores. Cumque uenissent, dicebat eis: Ego uiri fratres, cum nihil fecerim aduersus plebem, aut instituta maiorum, uinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum: qui cum examinassent, uoluerunt me dimittere, eo quod nulla esset causa mortis in me. Sed contradicentibus ludæis, coactus sum adpellare Cæsarem: non^e quasi habeam, de quo gentem meam accusem. Propter hanc igitur causam aduocaui uos, ut uiderem, & alloquerer. Propter spem enim Israëlitis catena hac circumdatus sum. At illi dixerunt ad eum: Nos neque literas accepimus de te à ludæa, neque adueniens aliquis fratrum renunciauit, aut loquutus est aliquid de te mali. Volumus autem ex te audire, quæ sentias. Nam de secta ista notum est nobis, quod ubique ei contradicitur. Cum constituissent autem illi diem, uenerunt ad eum in hospitium complures, quibus exponebat, testificans regnum^f Dei, suadensque eis^g de Iesu ex lege Mosi & prophetis, à mane usque ad uesperam: & quidam credebant his quæ dicebantur, quidā uero non credebant. Quumque inter se non essent concordēs, discedebant, ubi dixisset Paulus unum uerbum: Bene spiritus sanctus loquutus est per Esaiam prophetam ad patres nostros,

^a Paulus sarmeta col-
ligens uiperam manu tol-
lit illæsus. Publium pri-
matem & alios miracu-
lose sanat. Hinc de nouo
conscensa nauī Romam
perueniunt. Paulus lu-
dæis conuocatis causam
suā exponit, & Christiū
docet biennio.

^b Vel etiam, iustitia.
Vt sic ipsam deam in-
tellexerint.

^c Vel, sententia.

^d Iconopos enim, id
est, Iouis filij hi duo
dicebantur, & nauis
gantibus saueere cre-
debantur.

^e Verbi interpretatio
ne, euenit autem post
dies tres ut Paulus co-
uocaret.

^f Et non tamen, id est,
ea quæ ad Iesum spe-
ciabant.

Epist. Pauli

^fRepetitiones hæc Hebræo more poni cōsueverunt.

^gAl. incrassatum est.

dicens:† Vade ad populum istum, & dic:† Auribus audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & non cernetis. Crassum enim effectum est cor populi huius, & auribus grauius audierunt, & oculos suos occluserunt, nequādo uiderent oculis, & auribus audirent, & corde intelligerent, & conuerterentur, & sanarem eos. Notū ergo sit uobis, quod gentibus missum est hoc salutare Dei: & ipsi audient. Et cum hæc dixisset, discesserunt iudæi, multam habentes inter se disceptationem. Mansit autem Paulus biennio toto in suo conducto, & suscipiebat omnes qui ingrediebantur ad ipsum, prædicans regnum Dei, ac docens quæ sunt de Domino Iesu, cum omni fiducia, nemine prohibente.

Esa. 6. e
Math. 13. b
Marc. 4. b
Luc. 8. f
Ioan. 12. f
Rom. 11. b

Epistola Pauli Apostoli ad Romanos.

CAPVT I.

^aVocatus hic nomen est absolute positum: q. d. qui secundum uocationem meam apostolus sum.

^bapostolus, id est, cum iudicio aliquid fecerere.

Principio beneuolentiam & attentionem capiat, uocationem suam, Euangelij dignitatem & suā in Romanos studiū exponendo. Deinde primam epistolæ partem de fide iustificante aggreditur, ostendens horridissimum scelus fons esse dei ignorantiam & religionem corruptam.

^cId est, declaratus, demonstratus, uel iudicatus.

^dVel sanctificantem.

^eId est, apostolici muneris functionem.

^fVel, ut obediatur.

^gVel, uolente deo.

^hVel, & præpeditus sum: ut sic ad negotia referatur. Vel, & prohibitus sum: ut referatur ad spiritum, qui etiam in Bithyniam profecturum prohibuit, Act. 16.

ⁱVel, cuius. Hoc enim magis excludit nationum delectum.

^kGræcus hic per Ethnici sumitur, ut etiam alibi fere semper.

^lVerbi interpretatione, in illo.

^mVel, reuelatur, detegitur.

ⁿId est, apud illos.

^oVerbi interpretatio ne, operibus intellecta; uel, per creaturas intellecta. Quāuis uolens hic præfens sit.

^pId est, quibus cogitationem ratiocinantibus & diiudicantis singula significat, quæ a fide aliena est.

AVLVVS seruus Iesu Christi, uocatus Apostolus,† ^bsec. AA. 13. a

gregatus in euangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos, in scripturis sanctis, de filio suo, qui genitus est ex semine Dauid secundum carnem: qui definitus est, filius Dei per potentiam, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, Domini nostri, per quem accepimus gratiam, & apostolatū, ad obediētiā fidei inter omnes gentes, super nomine eius, de quorū numero estis & uos, uocati Iesu Christi.

Omnes quibus Romæ estis, dilectis Dei, uocatis sanctis, gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Primum quidē, gratias ago Deo meo per Iesum Christum, super omnibus uobis, quod fides uestra annuntiatur in toto mundo. Testis enim est mihi Deus, quem colo spiritu meo, in euangelio filij ipsius, quod indefinenter mentionē uestri faciam, semper in precibus meis orans, si forte tandem aliquando prosperum iter nactus fuero per uoluntatem Dei, ut ueniam ad uos. Percupio enim uos uidere, ut aliquod impertiar uobis donum spirituale, quo uos confirmemini: hoc uero est, ut communē capiam consolationem in uobis, per mutuam fidem, uestram simul & meam. Nolo autem uos ignorare fratres, quod sæpe proposuerā reniſſe ad uos, licet præpeditus fuerim ad hunc usque diem: quo fructum aliquem haberem inter uos quoque, quemadmodum & inter reliquas gentes (Græcis simul & Barbaris, eruditis pariter ac rudibus debitor sum) ita, quantum in me est, paratus sum uobis quoque, qui Romæ estis, euangelizare. Non enim me pudet euangelij Christi. Potentia siquidem Dei est, ad salutem omni credenti, Iudæo primum simul & Græco. Iustitia enim Dei per illud patefit ex fide, in fidem: sicut scriptum est:† Iustus autem ex fide uiuet. Pålām fit enim ira Dei de cælo, aduersus omnem impietatem, & iniustitiam hominū, qui ueritatem in iniustitia detinent: propterea quod id quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis. Deus enim illis patefecit. Siquidem quæ sunt inuisibilia illius, ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, per uidentur: ipsa nempe æterna eius potentia ac diuinitas, in hoc, ut sint inexcusabiles. Propterea quod cum Deum cognouerint, non ut Deum glorificauerunt, aut grati fuerunt, sed frustrati sunt per cogitationes suas, & obtenebratum est insciens cor eorum. Cum se cre-

Abac. 2. a
Gal. 3. b
Hebr. 10. g

Bphei. 4. e

se crederent esse sapientes, stulti facti sunt: mutaueruntque gloriam incorruptibilis Dei, per similitudinem imaginis, corruptibilis hominis, & uolatilium, & quadripedum, & reptilium. Quapropter etiam^a tradidit illos Deus per cupiditates cordium suorum, in immunditiam, ut ignominia adficiant corpora sua inter se mutuo, qui commutarunt ueritatem eius mendacio, & uenerati sunt, colueruntque^a ea quae condita sunt supra eum qui condidit, qui est^a laudandus in saecula, Amē. Quamobrem tradidit eos Deus in^a cupiditates ignominiosas. Nam & foeminae illorum mutauerunt naturalem usum, in eum qui est praeter naturam. Similiterque^a & masculi, relicto naturali usu foeminae, exarserunt per appetentiam sui alius in alium, masculi in masculos foeditatem perpetrantes, & praemium, quod oportuit, erroris sui in sese recipientes. Et quemadmodum^a non probauerunt, ut Deum agnoscerent, ita tradidit eos Deus in reprobam mentem, ut facerent^a quae non conueniebat, & repleti omni iniustitia, scortatione, uersutia, auaritia, malitia, pleni inuidia, caede, contentione, dolo, malis praediti moribus, susurriones, obre- ctatores, Dei osiores, contumeliosi, elati, gloriosi, excogitatores malorum, paren- tibus immorigeri, expertes intelligentiae, pactorum haud quaquam tenaces, alieni a charitatis adfectu, foedifragi, immisericordes. Qui cum iustitiam Dei agnouerint (quod hi, qui talia faciunt, digni sint morte) non solum ea faciunt, uerum etiam assentiuntur ijs qui faciunt.

CAP. II.

Quapropter, inexcusabilis es o homo, quisquis es^a qui iudicas. Nam hoc ipso, quod iudicas alterum, te ipsum condemnas. Eadem enim facis tu, qui iudicas. Scimus autem, quod iudicium Dei est secundum ueritatem, aduersus eos qui talia agunt. Cogitas autem o homo, qui iudicas eos qui talia faciunt, & facis eadem, quod tu suffugies iudicium Dei? Aut, diuitias benignitatis illius, ac tolerantiae, longanimitatisque contemnis, ignorans quod benignitas Dei ad poenitentiam te^a inuitat. Sed iuxta duritiam tuam, & cor poenitere nescium, colligis tibi ipsi iram in die irae, quo patefiet iustum iudicium Dei, qui^a redditurus est unicuique iuxta opera sua: his quidem^a qui perseuerantes in benefaciendo, gloriam & honorem, & immortalitatem quaerunt, uitam aeternam: ijs uero qui sunt^a contentiosi, & qui ueritati quidem non obtemperant, sed obtemperant iniustitiae, uentura est indignatio & ira, afflictio & anxietas, aduersus omnem animam hominis, perpetrantis malum, iudaei primum simul & Graeci. Gloria uero & honor, & pax omni operanti bonum, iudaeo primum simul & Graeco. Non enim est personarum respectus apud Deum. Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege & peribunt: & quicumque in lege peccauerunt, per legem^a iudicabuntur. Non enim^a qui audiunt legem, iusti sunt apud Deum, sed qui legem factis exprimunt, iusti habentur. Nam cum gentes, quae legem non habent, natura quae legis sunt, faciant, haec legem non habentes, sibi ipsis sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, simul attestante illorum conscientia, & cogitationibus inter se accusantibus, aut etiam excusantibus, in eo die, quum iudicabit Dominus occulta hominum, iuxta Euangelium meum, per Iesum Christum. Ecce, tu iudaeus cognominaris, & acquiescis in lege, & gloriaris in Deo, & nosti uoluntatem, ac probas eximia, institutus ex lege, confidisque te ipsum ducem esse caecorum, lumen in tenebris uersantium, eruditorem insipientium, doctorem imperitorum, habentem formam cognitionis ac ueritatis per legem. Qui igitur doces alium, te ipsum non doces: qui praedicas, non furandum, furaris: qui dicis, non adulterandum, adulterium committis: qui execraris simulachra, sacrilegium admittis: qui de lege gloriaris, per legis transgressionem Deum dehonestas. Nam nomen Dei propter uos male audit inter gentes, quemadmodum scriptum est. Nam circumcisio quidem prodest, si legem seruaueris: quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua

Id est, permittit illos cupiditatibus cordium, &c.

^a Vel, creaturas.

^a Vel, benedictus.

^a Vel, affectus aut cupiditates ignominiae, quod Hebraismi restituit.

^a Vel, retributionem

praemij aut reparationem. August. mercedem mutuum dixit.

^a Id est, noluerunt, non uisum est illis.

Id est, se indigna.

^a Graeci accusatiuum habent, repletos, ut referatur ad uerbum supra positum, tradidit. Sic etiam paulo post legunt, plenos.

^a Apud Graecos substantiuum est, laudandus, quod morum asperitatem & difficultatem significat.

Ostendit hic omnes homines peccato obnoxiosos esse & iram dei meruisse. Et ne iudaei propter legem & circumcisionem se a peccato liberos esse putarent, ostendit quod sint illorum scelera: quis uere iudaeus, & quae sit uera circumcisio.

^a sops, a naturalem illum pietatis & charitatis affectum significat, quem habemus erga parentes aut fratres. Hinc asopos, qui ad hunc affectum obstruit.

^a Vel potius, irreconciliabiles aut intrachabiles.

^a sops, id est, ducit. Hieron. in Ezechielum, uertit per prouocandi uerbum.

^a Vel, cum thesaurum recondis.

^a Verbi interpretatio ne, per perseuerantiam operis boni.

^a Verbi interpretatio ne, qui sunt ex contentione, id est, contentiosi. Sic enim τὸν κατὰ νόμον uocat circumcisos, Rom. 4.

^a Pro, condēnabuntur.

^a Verbi interpretatio ne, auditores legis. Sops, nomen est, non participium: q. d. scriptitium.

^a Vel, inuicē, ut Hier.

^a Alij legunt, & sops, id est, si autem, &c.

^a Vel, eruditus aut initiatus.

^a Vel, blasphemij proscinditur.

Math. 7. a

Math. 10. a

Act. 10. a
Ephes. 6. a
Gal. 2. a

Math. 7. c
Iacob. 1. c

Esa. 52. b
Ezech. 36. c

m m m

Epist. Pauli

^aid est, gentes incircuncise. Peculiare enim est Paulo ut circuncisionem uocet ludæos, & gentes præputium.

^bGræci hic breuiores sunt dicendo, Non enim qui in manifesto, ludæus est: neque quæ in manifesto in carne, circuncisio est, etc. Sed sensum apud illos efficiunt articuli, quos Latini non nisi hac paraphrasi, quæ in contextu est, expriment.

^cVerbi interpretatio ne, quæ igitur est excellentia ludæi.

^dVel, cõcredita sunt.

^eVel, abolebit aut antiquabit.

^fid est, positum uidetur pro dõd mōdõ, id est, demonstratur, comprobatur.

^guincit, id est, stabilis, confirmat & subleuat.

^hAl. humano more loquor.

ⁱVel, in super. Quasi nouam questionem moueat.

^jVel, blasphemis & conuicijs impetitur.

^kHebraicum sapit, pro iustificabitur nulla caro.

^lid est, p̄p̄tati proprie dicuntur, qui non assequuntur quod optant.

^mVel, propitiatione aut reconciliatore.

ⁿAd uerbũ, in ipsius sanguine.

^oVel, in patiẽtia: uel, tolerantia dei.

^pVel, sed.

^qId est, circuncisos ludæos & gentes incircuncisas.

^rVel, abrogamus & antiquamus.

^sId est, consecutum esse & meruisse. Sic enim inueniendi uerbo et Hebræi et Græci utuntur.

Quia Abraham exemplum obijcere poterant ludæi quasi ex circuncisione iustitiam esset cõsecutus, idem illud in istos retorquet Paulus, ostendẽs hunc priusquã circuncideretur promissionem accepisse. Nec filios Abraham & promissionis esse, qui legem habent & circuncisi sunt, sed qui fidẽ Abraham imitentur. Et sic solide concludit solam fidẽ in Christum iustificare.

in præputium uersa est. Ergo si^m præputium iustificationes legis seruauerit, nõne præputium illius pro circuncisione imputabitur? Et quod est ex natura præputium, si legem seruauerit, iudicabit te, qui per literam & circuncisionẽ transgressor es legis. Non enim is, qui in manifesto ludæus sit, [ludæus est:] nec ea quæ in manifesto sit carnis circuncisio, [circuncisio est,] sed qui in occulto ludæus fuerit, [is ludæus est,] & circuncisio cordis, [circuncisio est,] quæ spiritu constat, non litera: cuius laus non ex hominibus [est,] sed ex Deo.

CAP. III.

^aQ^{uid} igitur habet in quo præcellat ludæus? aut quæ utilitas circuncisionis? Multum per omnem modum. Nam primum quidem [illud] quod [illis]

^bcommissa sunt oracula Dei. Quid enim, si quidam fuerunt increduli? Num incredulitas illorum, fidem Dei faciet irritam? Absit. Imò sit Deus uerax, & omnis autem homo mendax. Quemadmodum scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris. Quod si iniustitia nostra, Dei iustitiam commendat, quid dicemus? Num iniustus Deus, qui inducit iram? Secundum hominem dico. Absit. Nam quomodo iudicabit Deus mundum? Etenim si ueritas Dei per meum mendacium excelluit, in gloriam ipsius, quid posthac & ego ueluti peccator iudicor? Ac non potius (quemadmodum^b de nobis male loquuntur, & sicut quidam aiunt, nos dicere) faciamus mala, ut ueniant bona. Quorum damnatio iusta est.

^cQuid igitur? Præcellimus? Nullo modo. Nam ante causis redditis ostendimus & ludæos & Græcos omnes sub peccato esse: sicut scriptum est: Nõ est iustus, ne unus quidem. Non est qui intelligat. Non est qui exquirat Deum. Omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt. Non est qui exerceat bonitatem, nõ est usque ad unum. Sepulchrum apertum guttur eorum, linguis suis ad dolum usi sunt, & uenenum aspidum sub labijs eorum. Quorum os execratione & amarulentia plenum est, ueloces pedes illorum ad effundendum sanguinem. Contritio & calamitas in uis eorum, & uiam pacis non cognouerunt. Non est timor Dei coram oculis eorum.

^dScimus autem, quod quæcunque lex dicit, his qui in lege sunt, dicat: ut omne os obturetur, & obnoxius fiat totus mundus Deo: propterea quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro in conspectu eius. Per legem enim agnitio peccati. Nunc uero absque lege iustitia Dei manifestata est, dum comprobatur testimonio legis ac prophetarum. Iustitia uero Dei, per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes qui credunt. Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, ac destituuntur gloria Dei. Iustificantur [autem] gratis, per illius gratiam, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu: quem proposuit Deus propitiatorium, per fidem^m interueniente ipsius sanguine, ad ostensionem iustitiæ suæ, propter remissionem præteritorum peccatorum, quæ Deus tolerauit, ad ostendendam iustitiam suam, in præsentis tempore. In hoc, ut ipse sit iustus, & iustificans eum qui est ex fide Iesu.

^eVbi igitur gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? Operum? Non. Imò, per legem fidei. Colligimus igitur, fide iustificari hominem, absque operibus legis. An ludæorum Deus tantum? An non & gentium? Certe & gentium. Quandoquidem unus Deus, qui iustificabit circuncisionem ex fide, & præputium per fidem. Legem igitur irritam facimus per fidem? Absit. Imò, legem stabilimus.

CAP. IIII.

^aQ^{uid} igitur dicemus Abraham patrem nostrum inuenisse secundum carnem? Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod gloriatur, at non apud Deum. Quid enim scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiã. Ei uero qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Porro ei qui non operatur, sed credit in eum qui iustificat impium, imputatur fides sua ad iustitiam. Quemadmodum & David explicat beatificationem hominis, cui Deus imputat iustitiam, absque operibus:

Beati

In isto capitulo ceu digressu cu la ostendit in quo nam ludæus præcellat. Hinc ad scopum rediens omnes homines peccati cõuincit, docetq̃ iustitiam non operibus legis sed fide in Christum per gratiã dei comparari.

Gal. 3. 2. Psal. 13. 2.

Psal. 5. 2. Psal. 119. 2. Psal. 9. 6.

Esa. 59. b.

Psal. 35. 9. Gal. 2. 4.

Gen. 15. b. Gal. 3. 2. Iac. 2. d.

Psal. 31. a

† Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum obtecta sunt peccata. Beatus B uir, cui non imputauerit Dominus peccatum. Beatificatio igitur hæc, ad circuncisionem [tantum,] an & ad præputium^b [pertinet?] Dicimus enim, quod imputata fuerit Abrahamæ fides ad iustitiam. Quomodo ergo imputata est? cum esset in circuncisione, an cum esset in præputio? Non in circuncisione, sed in præputio.

Gen. 17. b

Et † signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei, quæ fuerat in præputio, ut esset pater omnium credentium per præputium, ut imputaretur & illis iustitia, & pater circuncisionis, ^c non circuncisis solummodo, uerum etiam ijs qui

ingrederentur uestigijs fidei, quæ fuit in præputio patris nostri Abrahamæ. Non enim per legem promissio contigit Abrahamæ, aut semini eius, (illum hæredem fore mundi) sed per iustitiam fidei. Etenim, si^d hi qui ad legem pertinent, hæredes sunt, inanis facta est fides, & irrita facta est promissio. Nam lex iram operatur. Siquidẽ ubi non est lex, ibi nec transgressio est. Idcirco ex fide [datur hæreditas,] ut secundum gratiam, ut firma sit promissio uniuerso semini: non ei^e quod est ex lege tantum, uerum etiam ei quod est ex fide Abrahamæ, qui est pater omnium nostrum. Si-

Gen. 12. & 22.

cut scriptum est: † Patrem multarum gentium cõstitui te, [nimirum] ad exemplum Dei, cui crediderat: qui^f uitæ restituit mortuos, ac uocat ea^g quæ non sunt, tanquã sint. Qui^h præter spem sub spe credidit, se fore patrem multarum gentium. Iuxta id^d quod dictum est: Sicerit semen tuum. Ac non infirmatus fide, haud considerauit suum ipsius corpus, iam emortuum, quum centum ferè natus esset annos, nec emortuam uulvam Saræ. Verum ad promissionem Dei non hæsitauit ob incredulitatem, sed robustus factus est fide, tribuens gloriam Deo, certa persuasione concepta, quod is qui promiserat, idem potens esset & præstare. Quapropter etiam imputatum est illi ad iustitiam. Non scriptum est autem propter illum tantum, imputatum fuisse illi, sed etiam propter nos, quibus imputabitur, credentibus in eum, qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis: qui traditus fuit propter peccata nostra, & excitatus est propter iustificationem nostri. CAP. V.

Iustificati igitur ex fide, pacem habemus erga Deum, per Dominum nostrum Iesum Christum, ^a per quem & aditum nacti sumus fide, in gratiam hanc, in qua stamus, & gloriamur sub spe gloriæ Dei. Nec id solum, uerum etiam gloriamur in afflictionibus: scientes quod afflictio patientiam pariat, patientia uero probationem, probatio autem spem. Porro spes non pudefacit, quia dilectio Dei effusa est in cordibus nostris, per spiritum sanctumⁱ qui datus est nobis. Christus enim, quum adhuc essemus infirmi iuxta rationem temporis, pro impijs mortuus est. Nam uix pro iusto quisquam morietur. Siquidem pro bono forsitan aliquis^b etiam mori^b sustinet. Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Multo igitur magis iustificati nunc sanguine eius, seruabimur per eum^c ab ira. Nam si cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati, seruabimur per uitam ipsius. Non solum autem [hoc,] uerum etiam^d gloriantes in Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem^e adsequuti sumus. Propterea, quemadmodum per unum hominem^c

peccatū in mundum introiit, ac per peccatum mors: & sic in omnes homines mors peruasit, quatenus omnes peccauerunt. Vsq; ad legem enim peccatū erat in mūdo. Porro peccatum non imputatur, cum non est lex. Imò regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, in eos quoque, qui non peccauerant^f ad similitudinem transgressionis Adam, qui typum gerit illius^g futuri. At non, ut peccatum, ita & donū. Nam si unius delicto^h multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, quæ fuit unius hominis, Iesu Christi, in multos exuberauit. Et non sicut per unum, qui peccauerat, [uenerat mors, ita] donum. Nam iudicium quidem^d

peccatū in mundum introiit, ac per peccatum mors: & sic in omnes homines mors peruasit, quatenus omnes peccauerunt. Vsq; ad legem enim peccatū erat in mūdo. Porro peccatum non imputatur, cum non est lex. Imò regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, in eos quoque, qui non peccauerant^f ad similitudinem transgressionis Adam, qui typum gerit illius^g futuri. At non, ut peccatum, ita & donū. Nam si unius delicto^h multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, quæ fuit unius hominis, Iesu Christi, in multos exuberauit. Et non sicut per unum, qui peccauerat, [uenerat mors, ita] donum. Nam iudicium quidem^d

peccatū in mundum introiit, ac per peccatum mors: & sic in omnes homines mors peruasit, quatenus omnes peccauerunt. Vsq; ad legem enim peccatū erat in mūdo. Porro peccatum non imputatur, cum non est lex. Imò regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, in eos quoque, qui non peccauerant^f ad similitudinem transgressionis Adam, qui typum gerit illius^g futuri. At non, ut peccatum, ita & donū. Nam si unius delicto^h multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, quæ fuit unius hominis, Iesu Christi, in multos exuberauit. Et non sicut per unum, qui peccauerat, [uenerat mors, ita] donum. Nam iudicium quidem^d

peccatū in mundum introiit, ac per peccatum mors: & sic in omnes homines mors peruasit, quatenus omnes peccauerunt. Vsq; ad legem enim peccatū erat in mūdo. Porro peccatum non imputatur, cum non est lex. Imò regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, in eos quoque, qui non peccauerant^f ad similitudinem transgressionis Adam, qui typum gerit illius^g futuri. At non, ut peccatum, ita & donū. Nam si unius delicto^h multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, quæ fuit unius hominis, Iesu Christi, in multos exuberauit. Et non sicut per unum, qui peccauerat, [uenerat mors, ita] donum. Nam iudicium quidem^d

peccatū in mundum introiit, ac per peccatum mors: & sic in omnes homines mors peruasit, quatenus omnes peccauerunt. Vsq; ad legem enim peccatū erat in mūdo. Porro peccatum non imputatur, cum non est lex. Imò regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, in eos quoque, qui non peccauerant^f ad similitudinem transgressionis Adam, qui typum gerit illius^g futuri. At non, ut peccatum, ita & donū. Nam si unius delicto^h multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, quæ fuit unius hominis, Iesu Christi, in multos exuberauit. Et non sicut per unum, qui peccauerat, [uenerat mors, ita] donum. Nam iudicium quidem^d

^bTheophylactus enim huc subiunxit: nra, id est, cadit, uel compeuit.

^cVerbi interpretatione, non solum ijs qui ex circuncisione, id est, qui non solum circuncisi essent, uerum etiam, &c. Sen sus est, Abraham illorum iudeorum patrem dici qui circuncisioni fide adiunxerint.

^dId est, qui ex lege. Locutio superiori similis. pro ijs qui legem seruauit.

^eId est, iudeis legem habentibus.

^fVel, uiuificat.

^gId est, quæ nullius sunt ualoris: uel, quæ omnino non existunt.

^hId est, cum nullo modo appareret: uel, signum eius quod sperari posset, &c.

ⁱVel, diiudicauit & disquisiuit. Hoc enim diffidentes faciunt.

^kVerbi interpretatione, quia quod promissum est potest etiam facere.

^aPrincipio de fidei fructibus differt, ostendens simul diuini beneficii magnitudinẽ, cui fides innitur, eiusq; certitudinem. Deinde altius repetens omnia, peccata fontem ostendit & eiusdem effectus, describens simul unde nra gratia oriatur, uita & iustificatio.

^bEras longius à textu discedens dixit, per quem & contigit nobis ut fide perducere mur, &c.

^cVel, auisit.

^dVel, cõfirmat, stabilit et comprobat hoc scilicet ceti certo iudicio uel signo.

^eAlij, xaw, gloriamur, id est, gloriamur.

^fVel, accepimus.

^gVel, in quo.

^hId est, eo modo, aut idem illud peccatum quod Adam commisit.

ⁱScilicet Christi.

^kMulti positum uidentur pro omnes.

1. Pet. 3. e
Heb. 9. e

Epist. Pauli

^aVel, propter.

^aVel potius, omnes.

^aVel, in mortem: uel, ad mortem.

Ne hi qui operibus iustitiam negari audiebant, uitae licentiam hinc colligerent, ostendit quod non fidelium Christi sit officium, ad horum simul ut excusso peccati iugo iustitiae seruiant.

^aId est, nostra caro, quae merum peccatum est nec quicquam aliud.

^aVel, considerate et ob oculos habete.

^aGraeci *συντα*, id est, uiuentes legunt.

^aVel, ad obediendum.

^aVel, exhibetis

^aDatiuus est, idem si significas ac si dixisset, a iustitia.

^aSed etiam pro tributo et uectigali sumi potest, quod ex seruitute peccati colligitur.

^aId est, ius matrimonij.

Ne cum lege fructus etiam bonorum operum abijcerent, similitudine ostendit quatenus et quo modo a lege liberati sint. Deinde ceu digrediens docet quid lex sit, quare lata sit, et qui eius in nos effectus, ut de officio, et quis nam ab illius imperio nos liberet.

^aVel, si fuerit alteri uiro.

^aPer legem hic non dei uoluntas intelligenda est, sed illud quod legis indicio agnoscitur, peccatum scilicet,

ex uno [delicto] ad condemnationem, donum autem ex multis delictis ad iustificationem. Etenim si per unius delictum mors regnauit^a per unum, multo magis hi, qui exuberantiam gratiae & doni iustitiae accipiunt, per uitam regnabunt, auctore uno Iesu Christo. Itaque sicut per unius delictum, [propagatum est malum] in omnes homines ad condemnationem, ita & per unius iustificationem [propagatur bonum] in omnes homines, ad iustificationem uitae. Quemadmodum enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti fuimus^a multi, ita per obedientiam unius, iusti constituentur multi. Ceterum lex obiter subiit, ut abundaret delictum. Vbi uero exuberauit peccatum, ibi magis exuberauit gratia: ut quemadmodum regnauerat peccatum^a in morte, sic & gratia regnaret per iustitiam, ad uitam aeternam, per Iesum Christum.

CAP. VI.

Quid igitur dicemus? Manebimus in peccato, ut gratia abundet? Absit. Qui mortui sumus peccato, quomodo posthac uiuemus in eodem? ^aAn ignoratis, quod quicumque baptizati sumus in Christum Iesum, in mortem eius baptizati sumus? Sepulti igitur sumus una cum illo per baptismum in mortem, ut quemadmodum excitatus est Christus ex mortuis, per gloriam patris, ita & nos in nouitate uitae ambulemus. Nam si in similitudinem facti sumus illi, per similitudinem mortis eius, nimirum & resurrectionis [participes] erimus. Illud scientes, quod uetus ille noster homo cum illo crucifixus est, ut aboleretur^a corpus peccati, ut posthac non seruiamus peccato. Etenim ^aqui mortuus est, iustificatus est a peccato. Quod si mortui sumus cum Christo, credimus quod & uiuemus cum illo: scientes quod Christus excitatus a mortuis, non amplius moritur, mors illi non amplius dominatur. Quod enim mortuus est, peccato mortuus est semel: quod uero uiuit, uiuit Deo. Ita & uos^a reputate, uos ipsos mortuos quidem esse peccato, uiuere autem Deo, per Christum Iesum Dominum nostrum. Ne regnet igitur peccatum in mortali uestro corpore, ut obediatis illi per cupiditates eius. Neque^a accommodetis membra uestra arma iniustitiae peccato: sed accommodetis uosmetipsos Deo, uelut ex mortuis uiuentes, & membra uestra, arma iustitiae Deo. Peccatum enim uobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia. Quid igitur? Peccabimus, quod non simus sub lege, sed sub gratia? Absit. ^aAn nescitis quod cui accommodatis uos ipsos seruos ad obediendum, eius serui estis cui obeditis, siue peccati ad mortem, siue obedientiae ad iustitiam? Gratia autem Deo, quod fuistis quidem serui peccati, sed obedistis ex animo in eam, in quam traducti estis, formam doctrinae. Ceterum liberati a peccato, serui facti estis iustitiae. Humanum quiddam dico, propter infirmitatem carnis uestrae. Quemadmodum enim praebuistis membra uestra serua immunditiae, & iniquitati, ad iniquitatem: sic & nunc praebete membra uestra serua iustitiae, ad sanctificationem. Cum enim serui essetis peccati, liberi eratis^a iustitiae. Quem igitur fructum habebatis tunc in his, de quibus nunc erubescitis? Nam^a finis illorum mors. Nunc uero manumissi a peccato, serui autem facti Deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem, finem autem uitam aeternam. Etenim^a stipendia peccati mors: donum autem Dei, uita aeterna, per Christum Iesum Dominum nostrum.

CAP. VII.

An ignoratis, fratres (scientibus enim legem loquor) quod lex tantisper dominatur homini, quoad [ea] uiixerit? ^aNam uiro obnoxia mulier, uiuenti uiro alligata est per^a legem: quod si mortuus fuerit uir, liberata est a lege uiri. ^aProinde uiuente uiro, adultera uocabitur, si^a se iunxerit alteri uiro: sin autem mortuus fuerit uir, libera est a lege [uiri,] ut non sit adultera, si iuncta fuerit alteri uiro. Itaque fratres mei, uos quoque mortificati estis^a legi, per corpus Christi, ut iungere^a mini alteri, nimirum ei, qui ex mortuis surrexit, ut fructificemus Deo. Cum enim essemus in carne, adfectus peccatorum, qui sunt per legem, uigebant in membris nostris

Gal. 3. d

Eph. 4. e
Colof. 3. b
Hebr. 12. a

1. Pet. 3. a

Ioan. 8. d
2. Pet. 2. d

1. Cor. 7. g

Matth. 5. d

nostris, ad fructificandum morti. Nunc autem ^o liberati sumus ^e à lege, mortui [ei,] in qua detinebamur, ut seruiamus per nouitatem spiritus, & non per uetustatem literæ. Quid ergo dicemus? lex peccatum [est?] Absit. Sed peccatum non cognoui, nisi per legem. Nam & concupiscentiam non nouissem, nisi lex dixisset: [†] Non concupisces. Sed occasione accepta, peccatum per præceptum genuit in me omnem concupiscentiam. Siquidem absque lege, peccatum [erat] mortuum. Ego autem uiuebam sine lege quondam. Porro ueniente mandato, peccatum reuixit, ego uero mortuus fui. Et repertum est mandatum, quod institutum erat ad uitā, mihi cedere ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per præceptum, [†] decēpit me, & per illud occidit. [†] Itaque lex ipsa quidē sancta, & præceptum sanctum, ac iustum & bonum. Ergo, quod bonum erat, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum. [§] Vt appareret peccatum, per id quod bonum erat, mihi gignere mortē, ut fieret maiorem in modum ^b peccans peccatum, per præceptum. Scimus enim quod lex spiritalis est, at ego carnalis sum, uenditus sub peccatum. Quod enim ago, non probo. Non enim quod uolo, hoc facio: sed quod odi, hoc ago. Si uero quod non uolo, hoc facio, consentio legi, quod bona [sit.] Nunc autem non iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me ⁱ peccatum. Noui enim quod non habet in me, (hoc est, in carne mea) bonum. Nam uelle adest mihi, at ut faciā bonum, non reperio. Non enim quod uolo, facio, bonum, sed quod non uolo, malum, hoc ago. Porro, si quod non uolo ego, hoc facio, non iam ego perpetro illud, sed inhabitans in me peccatum. Reperio igitur [per] legem, uolenti mihi facere bonum, quod mihi malum adiunctum sit. Delectat enim me lex Dei, secundum internum hominem, sed uideo aliam legem in membris meis, rebellantem legi mentis meæ, & captiuum reddentem me legi peccati, quæ est in membris, meis. Miser ego homo, quis me liberabit ex hoc ^h corpore mortis? Gratias ago Deo, per Iesum Christum Dominum nostrum. Itaque idem ego mente quidem seruo legi Dei, carne uero legi peccati.

CAP. VIII.

N Vlla igitur nunc est condemnatio ijs, qui sunt in Christo Iesu: qui non iuxta carnem uersantur, sed iuxta spiritum. Nam lex ^a spiritus uitæ, per Christum Iesum liberum me reddidit à lege peccati & mortis. Etenim quod lex præstare nō poterat, ea parte qua imbecillis erat per carnem, [hoc] Deus proprio filio, misso in similitudine ^b carnis peccatricis, [præstitit,] ac ^c de peccato condemnauit peccatum, per carnem, ut iustificatio legis impleretur in nobis: qui non secundum carnem uersamur, sed secundum spiritum. Nam qui carnales sunt, quæ carnis sunt curant: at qui spirituales, quæ sunt spiritus. Nam ^a adfectus carnis, mors [est:] adfectus uero spiritus, uita & pax. Propterea, quod adfectus carnis inimicitia est aduersus Deum: nam legi Dei non subditur. Siquidem ne potest quidem. Qui uero in carne sunt, Deo placere non possunt. Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem spiritus Dei habitat in uobis. Quod si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius. Porro si Christus in uobis est, corpus quidem mortuum [est,] propter peccatum: spiritus autem uita [est,] propter iustitiam. Quod si spiritus eius, qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis, is qui excitauit Christum ex mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, ^e propter ipsius spiritum, inhabitantem in uobis. Proinde fratres, debitores sumus, non carni, ut secundum carnem uiuamus: nam si secundum carnem uixeritis, moriemini. Quod si spiritu facta corporis mortificetis, uiuetis. Etenim quicumque spiritu Dei ducuntur, hi sunt [†] filij Dei. ^{*} Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis, per quem clamamus: Abba pater. Idem spiritus testatur spiritui nostro, quod simus filij Dei. Quod si filij, igitur & hæredes. Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi. Siquidem simul cum eo patimur, ut & unā

^a Quædam, id est, iure legis abolito, uel antiquato, liberi sumus.

^c Alij legunt, & tō rōnā iū dāuiss, id est, à lege mortis, uel mortifera: Chrysost. autem legit, & tō rōnā dēpōnō rōnē, id est, à lege e mortua.

^f Vel, seduxit.

[§] Scilicet, mihi factū est mors.

^b Vel, peccaminosum peccatum, si sic loqui liceret, aut peccatrix peccatum. Posuit autem pro insigni peccato, ut si nos dicamus, scelus, scelus. Id est, uis peccati, quod supra affectus peccati dixit.

^h Id est, corpore obnoxio affectibus peccati, qui nos occidunt.

^a Securitate fidelium describit, eorum qui in spiritu ambulant. Offendit autem quis nam ille spiritus sit, quo scilicet in filios dei assumuntur, quod nam eius officium, & quantum sit pax in dilectione dei fructus repositus, à quo nulla separaret huius mundi afflictio.

^b Id est, spiritus illius uitalis, ipsa nimirum fidei uis, qua scimus nobis omnia à deo donata.

^c Caro peccati, Hebraismus pro carne peccato obnoxio.

^e Non ineptum uideatur si legas, ac per peccatum condemnauit peccatum. Sic enim more ueteris testamenti Christi caro peccatum dicitur, quia pro peccato immolata est, &c.

^f Quædam, animi affectionem, curam, cogitationem & sensum significat, &c.

^g Hilarius legit, propter spiritum suum, qui habitat in uobis.

Exod. 20. c
Deut. 5. b

1. Tim. 1. b

† Gal. 4. a
* 2. Tim. 1. b

Epist. Pauli

^f Vanitas hic frustra-
tionem sonat, cum sci-
licet non assequimur,
quod cupiebamus.
^h Id est, a seruitute
corrumpente, cuius
nimirum stipendium
est, mors.

^h uenire in aliquo suscepta
auxilium ferre labo-
ranti.

ⁱ Vel, sensus, et p[er] uia.

^f Vel, cooperantur.

ⁱ Vel, quomodo non
etiam cū eodē, &c.

^m Hieron. ad Algasia-
am, confido, dixit.

Animus beneuolentia
iudeos proteclatus,
aliud tractare incipit, ge-
nium scilicet uocationē
et israelis repudiū. Oñe
dicit primum qui nam lra-
clitae sint ueri Deinde
docet dei consiliū fuisse
se ut per Christum salu-
tem consequantur homi-
nes, quē cum gentes per
fidem receperint, dei po-
pulus facti sunt, iudeis
interim operam fiducia
tumidis in hunc offen-
dentibus.

^a Vel, indefinens,
^h id est, abdicari, reiici
et alienus fieri a
Christo.

ⁱ scilicet qui est de
salute israelis.

^o filij promissionis
sunt, qui credunt. Pro-
missio enim fidem po-
stulat.

cum illo glorificemur. Nam reputo, non esse pares afflictiones praesentis tempo-
ris ad gloriam, quae reuelabitur erga nos. Etenim sollicita creaturae expectatio ex-
pectat, ut palam fiant filij Dei. Quippe ^f uanitati creatura subiaceret, non uolens, sed
propter eum qui subiecit illam sub spe. Quoniam & ipsa creatura liberabitur a
^o seruitute corruptionis, in libertatem gloriae filiorum Dei. Scimus enim quod
omnis creatura congemitur, simulque nobiscum parturit, usque ad hoc tempus.
Non solum autem [illa,] sed & ipsi, qui primitias spiritus habemus: & nos ipsi in
nobis ipsis gemimus adoptionem expectantes, redemptionem corporis nostri.
Siquidem spe seruati sumus. Porro spes, si uideatur, non est spes. Quod enim quis
cernit, quid idem speret? Si uero quod non uidemus, speramus, [id] per patien-
tiam expectamus. Consimiliter autem & spiritus ^b auxiliatur infirmitatibus no-
stris. Siquidem hoc ipsum, quid oraturi simus, ut oportet, non nouimus: uerum
ipse spiritus intercedit pro nobis gemitibus inenarrabilibus. At ille, qui scrutatur
corda, nouit quis sit ⁱ adfectus spiritus, quoniam secundum Deum intercedit pro
sanctis. Scimus autem, quod his qui diligunt Deum, omnia simul ^b adiumento
sunt in bonum: nimirum his, qui iuxta propositum uocati sunt. Quoniam quos
praesciuerat, eosdem & praefiniuit, conformes imaginis filij sui, ut ipse sit primo-
^f genitus inter multos fratres. Porro quos praefinierat, eosdem & uocauit: & quos
uocauit, eos & iustificauit: quos autem iustificauit, hos & glorificauit. Quid igitur
dicemus ad haec? Si Deus pro nobis, quis contra nos? Qui proprio filio non pe-
percit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, ⁱ qui [fieri potest,] ut non & cum
eodem omnia nobis donet. Quis intentabit crimina aduersus electos Dei? Deus
est qui iustificat, quis ille qui condemnet? Christus est qui mortuus est, imò qui &
suscitatus est, qui etiam est ad dexteram Dei, qui & intercedit pro nobis. Quis
nos separabit a dilectione Dei? Num afflictio? Num angustia? Num persecuti-
^o tio? Num fames? Num nuditas? Num periculum? Num gladius? Quemadmo-
dum scriptum est: [†] Propter te morti tradimur tota die, habiti sumus uelut oues
destinatae maculationi. Verū in his omnibus superamus per eum qui dilexit nos.
Nam mihi ^m persuasum habeo, quod neque mors, neque uita, neque angeli, neque
principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque
profunditas, neque ulla creatura alia poterit nos separare a dilectione Dei, quae est
in Christo Iesu Domino nostro.

CAP. IX.

Veritatem dico in Christo, non mentior, adtestante mihi simul conscientia
mea, per spiritum sanctum, quod dolor mihi sit magnus, & ^a assiduus crucia-
tus cordi meo. [†] Optarim enim ipse ego ^b anathema esse a Christo pro fratribus
meis, cognatis meis secundum carnem, qui sunt Israelitae, quorum est adoptio, &
gloria, & testamenta, & legis constitutio, & cultus, & promissiones: quorum sunt
patres, & ex quibus [est] Christus, quantum attinet ad carnem, qui est in omni-
bus Deus laudandus in saecula. Amen. ^o Non autem haec loquor, quod excide-
rit ^c sermo Dei. Non enim omnes qui sunt ex Israel, sunt israeli: neque quia sunt se-
men Abraham, statim omnes filij. Sed [†] per Isaac nominabitur tibi semen: hoc est,
non qui filij [sunt] carnis, hi filij Dei: sed ^{*} qui ^o filij sunt promissionis, recensentur
in semen. Promissionis enim sermo hic est: [†] In tempore hoc ueniam, & erit
Saræ filius. Non solum autem [hoc,] ^{*} sed & Rebecca ex uno conceperat, Isaac
patre nostro. Nondum enim natis [pueris,] quum neque boni quippiam fecis-
sent, neque mali, ut secundum electionem propositum Dei maneret: non ex operi-
bus, sed ex uocante dictum est illi: Maior seruiet minori. Sicut scriptum est: [†] Ia-
cob dilexi, Esau uero odio habui. Quid igitur dicemus? Nū in iustitia est apud
Deum? Absit. Nam Moysi dicit: [†] Miserebor, cuiuscunque misereor: & commise-
rabor, quemcunque commiseror. Itaque non uolentis est, neque currentis, sed mise-
rentis

Pal. 43. 6

AA. 9. a
1. Cor. 15. b

Gen. 22. b

Gal. 4. d

Gen. 18. b

Gen. 25. e

Mal. 1. a

Exod. 9. d

mm m 4

Epist. Pauli

qui me non quærebant: conspicuus factus sum his, qui de me non interrogabant. Aduersus Israel autem dicit: Toto die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem.

CAP. XI.

Ne fidei de salute de
sperarent cōsolatur iam,
ostendens dei promissio
nes nō irritas esse si eas
fide recipiant. Superesse
enim reliquias per gra
tiam, Rursus, ne aīo effer
rentur gentes, ostēdit lu
dæorum lapsum repara
bilem esse, ipsosq; ut lu
dæos excidere posse, si
imitentur. Postremo lo
cum hunc cōcludit, ostē
dens dei iudicia esse in
scrutabilia.

¶ Vel, præsciuit, &
sic ad prædestinatio
nem refert August.

¶ Hebraismus est, quæ
runt animam meam.

¶ Vel, supersuerunt.
Alij, factæ sunt.

¶ Hoc membrum in
ueteri interpretatio
ne non habetur, nec
apud Origenē etiam,
nec Chrysostomum.

¶ Metonymia, pro his
qui sunt in electione,
id est, electi.

¶ Id est, ita peccarent
ut nulla spes remissio
nis esset reliqua.

¶ Id est, ludæos, e quib
us secundū carnem
natus sum.

Dico igitur: Num repulit Deus populū suū? Absit. Etenim ego Israelita sum, ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non repulit Deus populum suum, quem ante agnouerat. An nescitis de Helia quid dicat scriptura? Quomodo in
terpellat apud Deū aduersus Israel, dicens: Domine, prophetas tuos occiderunt,
& altaria tua subuerterunt: & ego relictus fui solus, & insidiantur uitæ meæ. Sed
quid dicit ei oraculum: Reliqui mihi ipsi septem milia uiroꝝ, qui non inflexe
runt genu imaginī Baal. Sic igitur & in hoc tempore, reliquæ secundum electio
nem gratiæ fuerunt. Quod si per gratiam, iam non ex operibus. Quandoquidē
gratia, iam non est gratia. Sin ex operibus, iam non est gratia. Quandoquidem
opus, iam non est opus. Quid igitur? Quod inquit Israel, hoc non adsequu
tus est, sed electio consequuta est: reliqui uero excæcati sunt. Quemadmodum
scriptum est: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos, ut non uideant,
& aures ut non audiant, usque ad hodiernū diem. Et Dauid dicit: Vertatur men
sa illorum in laqueum, & in captionem, & in offendiculum, & in retaliationem
ipsis. Obtenebrentur oculi eorum, ut non uideant, & tergum illorum semper in
curua.

Dico igitur: Num [ideo] impegerunt, ut conciderent? Absit. Sed per
lapsum illorum salus contigit gentibus, in hoc, ut eos ad æmulandum prouoca
ret. Quod si lapsus illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio illorum diuitiæ gen
tium: quanto magis plenitudo illorum? Vobis enim dico gentibus, quatenus ego
quidem sum apostolus gentium, ministeriū meum illustro, si quo modo ad æmu
landum prouocem carnem meam, & saluos reddam nonnullos ex illis. Nam si re
iectio illorum est reconciliatio mundi, quæ erit adsumptio, nisi uita ex mortuis?

Quod si primitiæ sanctæ, sancta est & conspersio. Et si radix sancta, [sancti erunt]
& rami. Quod si nonnulli rami defraçti sunt, tu uero cum es oleaster, insitus
fuiſti illis, & consors radicis, & pinguedinis oleæ factus es, ne glorieris aduersus
ramos: quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dices igitur: Defra
çti sunt rami, ut ego insererer. Bene dicis. Per incredulitatem defraçti sunt, tu uero
fide cōstitisti. Ne efferaris animo, sed timeas. Nam si Deus naturalibus ramis nō
pepercit, uide ne quā [fiat], ut nec tibi parcat. Vide igitur benignitatē ac seueri
tatem Dei. In eos quidem, qui ceciderunt, seueritatem: in te uero benignitatem, si
permanſeris in benignitate. Alioquin & tu excideris, & illi rursum, si non perman
ſerint in incredulitate, inserentur. Potest enim Deus denuo inserere illos. Etenim
si tu ex naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in bonam oleam:

quanto magis hi, qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ? Non enim uolo
uos ignorare, fratres, mysterium hoc, ut ne sitis apud uosmetipsos elati animo,
quod excæcatio ex parte Israeli accidit, donec plenitudo gentiū aduenerit, & sic
totus Israel saluabitur. Sicut scriptū est: Veniet ex Sion ille qui liberat, & auer
tet impietates à Iacob. Et hoc illis à me Testamentum, cum abstulero peccata
ipſorum. Secundum Euangelium quidem, inimici, propter uos: secundum ele
ctionem autem, dilecti, propter patres.

Nam dona quidem & uocatio Dei
eiusmodi sunt, ut eorum illum pœnitere non possit. Quemadmodū enim & uos
quondā increduli fuiſtis Deo, nunc autem misericordiā estis consequuti, per illo
rum incredulitatē: sic & isti nunc increduli facti sunt, ex eo quod uos misericordiā
estis adepti, ut & ipsi misericordiam consequantur. Conclufit enim Deus omnes
sub incredulitatem, ut omniū misereretur. O profunditatem diuitiarū, & sa
pientiæ, & cognitionis Dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuesti
gables uia eius? Quis enim cognouit mentem Domini? Aut quis illi fuit
consilijs?

¶ Verbi interpretatio
ne, ne altum sapias.

¶ Vel, ne forte nec ti
bi, &c.

¶ Agnoscit est animi pro
pensio ad bene merē
dum de quopiam. Po
terat hic non inepte
indulgentia uocari.

¶ Anonymia, id est, refe
ctio. Hic pro stricti
iuris seueritate sumi
tur & rigore, cum
res ad uiuū exigi
tur.

¶ Quod uero hic ad ani
mi affectum refertur,
quo nobis nimium tri
buimus.

¶ Vel, & tunc.

¶ Vel, pactum.

¶ Verbi interpretatio
ne, impenitenda es
nim sunt dona, &c.
Et sic legit alicubi
August.

¶ Vel, potius, inobe
dientiam.

3. Reg. 19. d

3. Reg. 19. d

Deut. 9. a

† Eſa. 6. c

* A. 28. f

Matth. 13. b

Ioan. 12. f

† Psal. 68. c

Eſa. 59. d

Sap. 9. e

Eſa. 40. d

1. Cor. 2. d

consilij: Aut quis prior dedit illi, & reddetur ei: Quoniam ex illo, & per illum, & in illum omnia. Ipsi gloria in sæcula. Amen.

CAP. XII.

O Bsecro igitur uos, fratres, per miserationes Dei, ut præbeatis corpora uestra

† hostiam uiuentem, sanctam, acceptam Deo, ^arationalem cultum uestrum.

Et ne accommodetis uos ad figuram sæculi huius, sed transformemini per reno-

uationem mentis uestre, ut probetis † quæ sit uoluntas Dei, quod bonum est, ac-

ceptumq; & perfectum. Dico enim per gratiam, quæ data est mihi, cuilibet uersan-

ti inter uos, ne quis arroganter [de se] sentiat, supra quàm oportet [de se] sentire: sed

[ita] sentiat, ^but modestus sit & sobrius, ut cuiq; Deus partitus est mensuram fidei.

† Quemadmodum enim in uno corpore multa membra habemus, membra uero

omnia non eundem habent actum: sic multi unum corpus sumus in Christo, sin-

gulatim autem alij aliorum membra, sed [tamen] habentes dona, iuxta gratiam no-

bis datam, uaria. Siue prophetiam iuxta portionem fidei, siue ministerium in mi-

nisterio: siue qui docet, in doctrina: siue qui exhortatur, in exhortatione: qui im-

pertit, in simplicitate: qui præst, in diligentia: qui misereatur, in hilaritate. Di-

lectio [sit] non simulata. ^cSitis ^eodio prosequentes, quod malum est: adhærentes

ei, quod bonum est, per fraternam charitatem, ad mutuo uos diligendos propen-

si, ^dhonore alius alium præuenientes. ^eStudio nō pigri, spiritu feruentes, ^ftempori

seruientes, spe gaudentes, in afflictione patientes, precationi instantes, necessita-

tibus sanctorum communicantes, ^ghospitalitatem sectantes. ^hBene loquamini de

ijs, qui uos insectantur: bene loquamini, [inquam,] & ne male precemini. Gaude-

te cum gaudentibus, & flete cum flentibus: eodem animo alij in alios adfecti.

† Non ⁱarroganter de uobis ipsis sentientes, sed humilibus uos accommodantes.

Ne sitis arrogantes apud uosmetipsos, ^kneque cuiquam malum pro malo redda-

tis. ^lProuide parantes honesta in conspectu omnium hominum, ^msi fieri potest,

quantum in uobis est, cum omnibus hominibus in pace uiuentes, non uosmetip-

fos ulciscentes, dilecti: quin potius ⁿdate locum iræ. Scriptum est enim: ^oMihi ul-

tio, ego rependam, dicit Dominus. ^pSi igitur esurit inimicus tuus, pascere illum: si

sitit, da illi potum. Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput illius.

Ne uincaris à malo, imò uince bono malum.

CAP. XIII.

O ^aMnis anima ^bpotestatibus supereminentibus sit subdita. Non enim est po-

testas, nisi à Deo: quæ uero sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt. Itaq; quis-

quis resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem restiterint, sibi ipsis ^ciudi-

cium accipient. Nam principes non sunt terrori ^dbene agentibus, sed male. Vis

autem non timere potestatem? Quod bonum est facito, & feres laudem ab illa.

Dei enim minister est tibi in bonum. Quod si feceris id quod malum est, time.

Nō enim frustra gladium gestat. Nam Dei minister est, ultor ad iram ei, qui quod

malum est, fecerit. Quapropter oportet esse subditos, non solum propter iram,

uerumetiam propter conscientiam. Propter hoc enim & uectigalia soluitis. Si-

quidem ministri Dei sunt, in hoc ipsum incumbentes. ^eReddite igitur omni-

bus, quod debetur: cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, ti-

morem: cui honorem, honorem. Nemini quicquam ^fdebeat, nisi hoc, ut inui-

cem diligatis. ^gNam qui diligit alterum, legem expleuit. Si quidē illud: ^hNon moe-

chaberis. Non occides. Ne furaberis. Non falsum dices testimonium. Non concu-

pisces, & si quod aliud præceptum est, in hoc sermone ⁱsummatim comprehendit-

tur. ^jNempe, diliges proximum tuum, sicut teipsum. Dilectio, proximo malum

non operatur. Consummatio itaq; legis, est dilectio. Præsertim, quum sciamus

tempus, quod tempestiuum [sit,] nos iam à somno expergisci. Nunc enim pro-

pius adest nobis salus, quàm tum cum credebamus. Nox progressa est, dies

autem adpropinquauit. Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur

Præter uirum monia in
stuit, docet primo quis
cultus sit deo gratus. De
inde ad concordiam hor-
tatur & charitatem, odium
mali, inuidiam, oppor-
tunitatem, spem, omnia
deniq; Christianæ chari-
tatis officia. Postremo
uindictæ cupiditatem pro-
hibet.

^a Vel, qui est rationa-
lis cultus uester. Hoc
enim pollet articulus
ad appositus.

^b Id est, ad modestiam, so-
brietatem: uel potius,
temperantiam. Solent
enim Græci uerbis in-
finitis cum articu-
lo constructis uti pro
nominibus.

^c Vel etiam, abhorren-
tes.

^d Id est, sedulitate &
industria exhibendi
officij.

^e Alij legunt domino.
Sed facile sui dictio-
nem non mutare per
incuriam in uerbo.

^f Vel, benedicite illis.

^g Verbi interpretatio
ne, non alium sapien-
tes.

^h Id est, cedit à ue-
stro instituto quo uir-
dicta meditabamini,
ut dei uindicta locum
habeat.

ⁱ Vitam instituit publi-
cā, et primū quid magi-
stratus, deinde quid sin-
gulis hominibus præsta-
tum sit, docet: quæ tamē
omnia charitatis præce-
pto comprehendit. Po-
stremo à temporis ratio-
ne ad uitæ inno. entiam
& puritatem hortatur.

^j Id est, quiuis homo.

Hebr.

^k Potestas hoc loco in-
dem significat quod
magistratus.

^l Pro cōdemnatione,

^m Verbi interpretatio

ne, bonis operibus,

sed malis. Res pro

persona.

ⁿ Vel, debetis.

^o Aug. alicubi Græ-

cam dictionē expref-

fit dicens, recapitula-

tur. Sumpta metapho-

ra ab Epilogis rheto-

rum, in quibus capita

orationis repetuntur,

et c.

Phil. 4. d

Ephes. 5. d
2. Thim. 4. a

1. Cor. 12. b
Ephes. 4. b

Deut. 15. b

Amos 5. d

1. Pet. 2. c

Hebr. 13. 2
2. Pet. 4. c
* Prouer. 3. a
Isa. 5. c
† 1. Pet. 3. d
2. Cor. 8. d
* Heb. 12. c

Deut. 32. e

Pro. 25. f

Sap. 6. a
2. Pet. 2. c

Matth. 22. c

† 1. Tim. 1. a
* Exod. 20. c
Deut. 5. b

Leuit. 19. d
Matth. 22. d
Marc. 12. c

Epist. Pauli

Græc. οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ σώματι, id est, carnis providentia. Ut sit sensus, non faciendum esse quod caro bonum & incūdam esse sentit, &c.

Quoniam magna erat inter gentes & Iudeos disceptatio de ciborum & temporum discrimine, commode nunc monet Paulus, ne hi suam contumaciam, nec illi nimiam licentiam sequantur: sed ut utriusque charitatis regulam in huiusmodi externis sequantur, ne infirmiores offendi possint.

^a Vel, infirma fide præditum.

^b Id est, contentiosis disputantibus.

^c Vel, cōdemnas. Crebro enim iud. candi uerbo hoc sensu utuntur scripturæ.

^d Id est, hic quidē iudicat aliquid interesse inter diem hunc et illum: alius autē idem sentit de quouis die.

^e Scilicet quid agat, et in quem finem.

^f Vel, sistendi sumus. Sive est, decernite, eum rata, uel etiam caute diligenti rationis iudicio.

^g Græce, ἀκαθάρτοι. Id est, immundū. Sic enim Hebræi uocant, quæ prophana dicimus & quæ continere non liceat.

^h Id est, ne committatis ut libertas illa Christiana, quæ per se bona est, propter uestrā licentiā impiorum maledicentiæ obijciatur.

ⁱ Vel potius, mutue.

^k Vel, diiudicat, id est, dubius est & disceptat in eo quod bonum esse agnoscit.

Monet ut infirmos patienter ferant. Deinde epistolæ libertatem excusat, & suam in uerbi ministerio fidē amorēq; in Romanos testatur. Deinde causam indicat quæ impeditus ad illos non ueniat. Postremo preces illorum pro se postulat.

^l Vel, non ex fide est, id est, non est fidelis: ut supra, ex circumcisione esse dixit, qui sunt circumcisi.

^m Id est, non nimium nos ipsos amare. Hic enim quidā innotare uidetur.

ⁿ Hebraismus, pro eo quod est, deus longanimis & consolator.

arma lucis: tanquam in die, compositæ ambulemus. Non [†] comessationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac lasciujs, non cōtentione & æmulatione: sed induamini Dominum Iesum Christum. [†] Et ^s carnis curam ne agatis ad concupiscentias.

CAP. XIII.

Porrò eum, ^a qui infirmatur fide, adsumite: non ^b ad diiudicationes disceptationum. Alius quidem credit, uescendum esse quibuslibet. Alius autem qui infirmus est, oleribus uescitur. Qui uescitur, non uescentem ne despiciat: & qui non uescitur, uescentem ne iudicet. Deus enim illum adsumpsit. [†] Tu quis es qui ^c iudicas

alienum famulum? Proprio Domino stat, aut cadit. Imò fulcietur, ut stet. Potens enim est Deus efficere ut stet. ^b Hic quidem iudicat diem præ die: ille autem iudicat omnem diem. Unusquisq; in propria mente ^c certus sit. Qui diiudicat diem, Domino diiudicat: & qui non diiudicat diem, Domino non diiudicat. Qui uescitur, Domino uescitur, Gratias enim agit Deo: & qui non uescitur, Domino non uescitur, & gratias agit Deo. Nullus enim nostrū sibi ipsi uiuit: & nullus sibi ipsi moritur. Nā siue uiuimus, Domino uiuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue igitur uiuamus, siue moriamur, Domini sumus. In hoc enim Christus & mortuus est, & resurrexit, & reuixit, [†] ut mortuis ac uiuentibus dominetur. Tu ue-

ro, quur iudicas fratrem tuum? Aut etiam tu, quur despicias fratrem tuum? Omnes enim ^f sistemur tribunali Christi. Scriptum est enim: [†] Viuo ego, dicit Dominus: Quia mihi [sese] flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Igitur unusquisq; nostrū de seipso rationem reddet Deo. Ne posthac igitur alius alium iudicemus.

Verum illud ^s iudicate magis, ne offendiculum ponatur fratri, ^b aut lapsus occasio. [†] Noui siquidem, & persuasum habeo per Dominum Iesum, nihil esse ⁱ commune per se, nisi ei qui existimat aliquid esse commune, illi commune [est].

Verum si propter cibum frater tuus contristatur, non iam secundum charitatem ambulas. Ne cibo tuo illum perdas, pro quo Christus mortuus est. ^b Ne blasphemetur ergo uestrum bonum. Regnum Dei enim non est cibus & potus: sed iustitia, & pax, & gaudiū, in spiritu sancto. Etenim qui per hæc seruit Christo, acceptus est Deo, & probatus hominibus. Itaque quæ sunt pacis, sectemur, & quæ ædificationis ⁱ alius erga alium. Ne cibi causa destruas opus Dei. Omnia quidem pura, sed malum [est] homini qui per offendiculū uescitur. [†] Bonum est non edere carnes, neq; bibere uinum, neq; [quicquā], per quod frater tuus impingit, aut offenditur, aut infirmatur. Tu fidem habes? Apud temetipsum

habe coram Deo. Beatus qui seipsum non ^m iudicat in eo quod probat. At qui diiudicat, si ederit, condemnatus est, quoniam ⁿ non ex fide [edit]. Porro quicquid ex fide non est, peccatum est.

CAP. XV.

Debemus autem nos, qui potentes sumus, infirmitates impotentium portare, ^a ac ^s non placere nobis ipsis. Nam unusquisque nostrū proximo placeat, in bonum ad ædificationem. Etenim Christus non placuit sibi ipsi, sed quemadmodum scriptum est: [†] Opprobria opprobrantium tibi, inciderunt in me. Nam quæ

cunque præscripta sunt in nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam, & consolationem scripturarum, spem habeamus. ^b Deus autem patientiæ & consolationis det uobis idem mutuo inter uos sentire, secundum Christum Iesum, ut unanimiter uno ore glorificetis Deum, ac patrem Domini nostri Iesu Christi. Quapropter adsumite uos inuicem, quemadmodum & Christus adsumpsit nos in gloriam Dei.

Illud autem dico: Iesum Christum ministrum fuisse circumcisionis, pro ueritate Dei, ad confirmandas promissiones patrum. Cæterum ut gentes pro misericordia glorificent Deum, sicut scriptum est: [†] Propter hoc confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo canam. Et rursum dicit:

[†] Gaudete gentes, cum populo eius. Et rursum: ^{*} Laudate Dominum omnes gentes,

Luc. 21. f

Gal. 5. g
1. Pet. 2. g

Iac. 4. d

Act. 2. d

Philip. 2. d

2. Cor. 5. b

Eccl. 4. f. d

Phil. 2. b

1. Cor. 8. d

Tit. 1. d

1. Cor. 8. d

Psal. 68. b

2. Reg. 22. d

Psal. 117. d

*Psal. 116. g

Esa. 46

gentes, & collaudate eum omnes populi. Et rursus Esaias dicit: † Erit radix Iesse, & qui exurget ad imperandum gentibus, in eo gentes sperabunt. Deus autē spei impleat uos omni gaudio & pace, in credendo, in hoc, ut exuberetis in spe per potentiam spiritus sancti. Persuasum autem habeo, fratres mei, & ipse ego de uobis, quod & ipsi pleni estis bonitate, impleti omni scientia, ualentes etiam inuicem alius alium admonere. Sed tamen audacius scripsi uobis, fratres, ex parte, ueluti

Id est, deus qui est spes omnium credentium.

Vel, in fide ut exuberetis, &c.

Pro eo quod est familiaris aut liberis.

Vel, aliquantulum, siquidem, quasi rem sacram operantem.

Esa. 52. d

commonefaciens uos, propter gratiam, quæ data est mihi à Deo, in hoc, ut sim minister Iesu Christi in gentes, administrans Euangelium Dei, ut fiat oblatio gentium acceptabilis, sanctificata per spiritum sanctum. Habeo igitur, quod glorier per Christum Iesum, in his quæ ad Deum pertinent. Non enim ausim loqui quicquam eorum, quæ non effecit Christus per me, in obedientiam gentium, uerbo & facto, per potentiam signorum ac miraculorum, per potentiam spiritus Dei, ut ab Hierusalem, & in circumiacentibus regionibus, usque ad Illyricum impleuerim euangelium Christi. Ita porro adnitens prædicare euangelium, non ubi nominatus erat Christus: ut ne super alienum fundamentum ædificarem, sed quemadmodum scriptum est: † Quibus non est annunciatum de eo, uidebunt: & qui non audierant, intelligent. Quapropter sæpe etiam præpeditus sum, quo minus uenirem ad uos. Nunc uero, cum non amplius habeam locum in regionibus his, desiderium autem habeam ueniendi ad uos multis iam annis, quandoque iter instituerem in Hispaniā, ueniam ad uos. Spero enim fore, ut istāc iter faciens, uideam uos, & à uobis producar illuc, si [tamen] uestra consuetudine prius ex parte fuero expletus. Nunc autem proficiscor Hierosolymam, ministrans sanctis. Visum est enim Macedoniæ & Achaia communicationem aliquam facere in pauperes sanctos, qui sunt Hierosolymis. Nam ita uisum est ipsis, & debitores illorū sunt.

Adnitens, id est, ambitiose adnitens: si significat autē sancti illum Pauli seruiorem prædicationis, &c.

1. Cor. 9. b

† Etenim si spiritualia sua communicauerunt gentibus, debent & [hæ] in carnalibus ministrare illis. Hoc igitur ubi perfecero, & obsignauero illis fructum hunc, reuertar per uos in Hispaniam. Scio namque, quod ubi uenero ad uos, cum plenitudine benedictionis euangelij Christi uenturus sim. Obsecro autem uos fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & per dilectionem spiritus, concitate mecum per preces, pro me ad Deum, ut liberer ab incredulis in Iudæa, utque ministerium hoc meum, quod exhibebo Hierosolymis, acceptum sit sanctis: ut cum gaudio ueniam ad uos per uoluntatem Dei, unaque uobiscum refociller.

Id est, collationem: uel, elemosinam.

Id est, plenissima benedictione.

Eras longius discens à uerbis dixit, ut me laborantem adiuuetis precationibus. Sed sic perit Græci uerbi gratia, dicitur: ysaiah enim de ijs dicitur, qui certantem adiuuant.

Id est, deus pacificus, uel pacis auctor.

Commendat Phœben Romanis & salutari iubet suo nomine fratres. Postremo eos cauendos esse monet qui dissidiorum auctores sunt.

1. Cor. 14. c

Deus autem † pacis sit cum omnibus uobis. Amen. **CAP. XVI.**

Commendo autem uobis Phœben, sororem nostram, quæ est ministra ecclesiæ Cenchreenfis, ut illam suscipiatis in Domino: ita, ut decet sanctos, & adstis ei, in quocunque uobis eguerit negotio. Nam hæc cum multis adfuit, tum mihi etiam ipsi. Salutate Priscam & Aquilā, auctores meos in Christo Iesu: qui pro anima mea suam ipsorum ceruicem supposuerunt. Quibus non ego solus gratias ago, sed & omnes ecclesiæ gentium. Item quæ in domo illorum est, congregatio nem. Salutate Epænētum dilectum meum, qui est primitiæ Achaia in Christo. Salutate Mariam, quæ multum laborauit erga nos. Salutate Andronicum, & luniam, cognatos meos, & concaptiuos meos: qui sunt insignes inter apostolos, qui etiam ante me fuerunt in Christo. Salutate Ampliam, dilectū meum in Domino. Salutate Urbanū, adiutorem nostrū in Christo, & Stachyn dilectum meum. Salutate Appellā, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli familiaribus. Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex Narcissi familiaribus, hos qui sunt in Domino. Salutate Triphænā & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persidē dilectam, quæ multū laborauit in Domino. Salutate Rufum, electū in Domino, & matrem illius ac meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Herman, Patroban, Hermen: & qui cum his sunt, fratres. Sa-

Id est, uita mea.

Id est, qui primus in Achaia Euangelium Christi recepit.

Id est, Christiani.

Vel, cooperarium.

Epist. Pauli

^aἀνάκωρη, id est, eorum,
qui expertes sunt
fraudis ac suspitionis.
ⁱVel potius, inte-
gros, sanos, qui diju-
dicare possint quod
pietati incommodet.

^clutate Philologum, & Iuliam, Nerea, & sororem eius, & Olympam, & qui cum his sunt, omnes sanctos. Salutate [uos] inuicem osculo sancto. Salutant uos ecclesiae Christi. Obsecro autem uos, fratres, ut consideretis eos qui dissidia & offendicula contra doctrinam, quam uos didicistis, gignunt: & declinetis ab illis. Nam qui eiusmodi sunt, Domino Iesu Christo non seruiunt, sed suo ipsorum uentri: & per blandiloquentiam & assentationem decipiunt corda ^esimplicium. Nam uestra obedientia ad omnes permanauit. Gaudeo igitur sane de uobis. Sed uolo uos sapientes quidem esse ad bonum, ^fsynceros autem ad malum. Deus autem pacis conteret Satanam sub pedes uestros breui. Gratia Domini nostri Iesu Christi ^gstet[ur] uobiscum. Salutant uos ^hTimotheus, cooperarius meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei. Saluto uos ego Tertius, qui scripsi epistolam in Domino. Salutat uos Gaius, hospes meus & totius ecclesiae. Salutat uos Erastus, quaestor aëriarius ciuitatis, & Quartus frater. Gratia Domini nostri Iesu Christi [sit] cum omnibus uobis. Amen. Ei autem, qui potest uos confirmare secundum Euangelium meum, & praëconium Iesu Christi, iuxta reuelationem mysterij, temporibus aëternis taciti, manifestati uero nunc, & per scripturas propheticas, iuxta delegationem aëterni Dei, ad obedientiam fidei, in omnes gentes patefacti, ⁱsoli sapienti Deo, per Iesum Christum, cui gloria in saecula. Amen. Rom. 11. d

Ad Romanos missa à Corinθο, per Phœben, ministram
Cenchreensis ecclesiae.

Epistola Pauli Apostoli ad Corinthios prima.

CAPVT I.

^aPost beneuolentiae ca-
pitationē hortatur, ut cō-
cordes sint, et dissidiorū
causam tollit, quæ pro-
pter humilitatem prædi-
cationis Pauli emerse-
rat. Ostendit autē deum
humilia elegisse, quo om-
nis gloria ad illum refe-
ratur.

^bVel, pro gratia.

^bVel, quibus rebus, ^Bgnitione, ^b(quēadmodū testimoniū Christi confirmatū est in uobis) adeo, ut uos non destituamini in ullo dono: expectantes reuelationē Domini nostri Iesu Christi, qui & cōfirmabit uos usque ad finē, ^cin culpatos in die Domini nostri Iesu Christi. ^dFidelis est Deus, per quē uocati estis in consortiū filij ipsius Iesu Christi Do-

^eVel, irreprehensibi-
les.

^fVel, certus & ue-
rax.

^gAd uerbum, perfecti:
uel, in unum corpus
reducti.

^aVLVS, uocatus Apostolus Iesu Christi, per uolun-
tatem Dei, & Sosthenes frater ecclesiae Dei, quæ est Co-
rinthi, sanctificatis per Christum Iesum, uocatis sanctis,
unā cum omnibus, qui inuocant nomen Domini nostri
Iesu Christi, in quouis loco, uel suo uel nostro. Gratia
uobis & pax, à Deo patre nostro, & Domino Iesu Chri-
sto. Gratias ago Deo meo semper pro uobis ^ade gra-
tia Dei, quæ data est uobis per Christum Iesum, quod in
oībus ditati estis per ipsum, in omni sermōe, & omni co-
gnitione, ^b(quēadmodū testimoniū Christi confirmatū est in uobis) adeo, ut uos
non destituamini in ullo dono: expectantes reuelationē Domini nostri Iesu Chri-
sti, qui & cōfirmabit uos usque ad finē, ^cin culpatos in die Domini nostri Iesu Chri-
sti. ^dFidelis est Deus, per quē uocati estis in consortiū filij ipsius Iesu Christi Do-
mini nostri. Obsecro autem uos fratres, per nomen Domini nostri Iesu Chri-
sti, ^eut idem loquamini omnes, & non sint inter uos dissidia, sed sitis ^fintegrū cor-
pus, eadem mente, & eadem sententia. Significatū est enim mihi de uobis, fratres
mei, à familiaribus Chloæ, quod contentiones sint inter uos. Dico autem illud,
quod unusquisque uestrum dicit: Ego quidem sum Pauli, ^gEgo uero Apollo, Ego
uero Cepha, Ego uero Christi. Num diuisus est Christus? Num Paulus crucifi-
xus est pro uobis? Aut, in nomen Pauli baptizati fuistis? Gratias ago Deo, quod
neminem uestrum baptizauerim, nisi ^hCrispum & Gaium; ut nequis dicat, quod
in nomen

ⁱThess. 5. d

^jRom. 12. e

^kAct. 18. f
^l1. Cor. 3. a. 16. b

^mAct. 18. c

in nomen meum baptizauerim. Baptizauit autem & Stephanæ familiā. Præterea haud scio, num quem alium baptizauerim. Non enim misit me Christus ut baptizare, sed ut euangelium prædicarem, non erudito sermone, ne *inanis reddatur crux Christi. Nam sermo crucis his quidem qui pereunt, stultitia est: at nobis qui salutem consequimur, potentia Dei est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & intelligentiam intelligentium reiiciam. [†]Vbi sapiens? Vbi scriba? Vbi disputator huius sæculi? Nonne infatuauit deus sapientiam mundi huius?

Nam postquam in sapientia Dei, non cognouit mundus per sapientiā Deum, decreuit Deus [†]per stultam prædicationem saluos facere credentes. Quandoquidem & Iudæi signum postulant, & Græci sapientiam quærunt. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculū, Græcis uero stultitiam: sed eisdem uocatis Iudæis, pariter & Græcis, Christum Dei potentiam, ac Dei sapientiā. Quoniam [†]stultitia Dei sapientior est quā homines, & imbecillitas Dei robustior est quā homines. Videtis enim uocationem uestram fratres, quod non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi claro genere nati, uerum quæ [†]stulta erant secundum mundum, delegit Deus, ut pudefaceret sapientes: & quæ erant imbecillia in mundo, delegit Deus, ut pudefaceret ea quæ sunt robusta: & quæ ignobilia erant in mundo [†]contempta, delegit Deus: & ea quæ non erant, ut ea quæ sunt obliteraret, ut ne gloriaretur ulla caro corā ipso. Ex eodem autem uos estis in Christo Iesu, qui factus fuit nobis sapientia à Deo, [†]iustitiaque, & [†]sanctificatio, & redemptio. Vt, quemadmodum scriptum est: [†]Qui gloriatur, in Domino gloriatur.

CAPVT II.

Et ego cum uenirem ad uos fratres, non ueniebam cum eminentia sermonis aut sapientiæ, annuncians uobis testimonium Dei. Non enim iudicaui [me] quicquam scire inter uos, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum. Et ego per infirmitatē, & cū timore, ac in tremore multo apud uos uersatus sum: [†]& sermo meus & prædicatio mea non erat in persuasorijs humanæ sapientiæ uerbis, sed in demonstratione spiritus ac potentiæ, ut fides uestra non sit in sapientiā hominum, sed in potentia Dei. Porro sapientiam loquimur [†]in perfectis, sapientiam autē non sæculi huius, neque principum sæculi huius, qui abolentur: sed loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ est recondita, quā præfinierat Deus ante sæcula, in gloriam nostram, quam nemo principum sæculi huius cognouit. Nam si cognouissent, haudquaquam Dominum gloriæ crucifixissent. Sed quemadmodum scriptum est: [†]Quæ oculus non uidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascenderunt quæ præparauit Deus diligentibus se. Nobis autem Deus reuelauit per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates Dei. Quis enim hominum nouit ea quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui est in eo? Sic & ea quæ sunt Dei, nemo nouit nisi spiritus Dei. Nos uero non spiritum mundi accepimus, sed spiritum qui est ex Deo: ut sciamus ea quæ à Deo donata sint nobis, quæ & loquimur, non sermonibus quos docet humana sapientia, sed quos docet spiritus sanctus, spiritualibus spiritualia comparantes. [†]Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, stultitia siquidem illi sunt, nec potest cognoscere quod spiritualiter diiudicantur. At spiritualis diiudicat quidem omnia, ipse uero à nemine diiudicatur. [†]Quis enim cognouit mentem Domini, qui consilium daturus sit illi? Nos autem Christi mentem tenemus.

CAP. III.

Et ego fratres, non potui loqui uobis ut spiritualibus, sed [loquendum fuit] ut carnalibus, ut infantibus in Christo. Lactis potu uos alui, & non cibo. Non enim poteratis, imò ne nunc quidē adhuc potestis, nam adhuc carnales estis. Siquidē cum in uobis sit æmulatio & contentio, & factiones, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Etenim quum dicat aliquis: Ego quidem sum

n n n

[†]In sapientia sermonis, Hebraismus est.
^{*}Vel, euacuatur.

[†]Vel, abolebo, ad nihilum redigam.

[†]Vel, beneplacitū est deo: aut, iustum est.
^{*}Stultitiam prædicationis, Hebr.

[†]Vel, hoc quod in deo stultū est, uel uideatur. Et sic postea, Quod in deo infirmum esse uidetur.
[†]Ad uerbum, stulta mundi. i. quæ in mundo stulta uidebatur.
[†]Vel, annihilata.

^A Exponit qua humilitate ipse Euangelium annūciauerit, docet autē hanc humilitatem, quam ipsi stultitiā æstimant, ueram esse sapientiam, quæ non possit ab homine carnali percipi, nisi illi per spiritum dei reuelata fuerit.

^B Particula, Et, hic inferendi nota est, pro Igitur: q. d. Cū deus humilia elegerit, ego quoque &c.

^C Sapientia in perfectis, pro sapientia perfectionis. i. sapientia perfecta & absoluta, ipse nimirum Christus, &c.

[†]Id est, Dominum gloriosum.

[†]Id est, nudus ille & naturalis homo, qui anima & corpore constat, & propriæ animæ, non spiritus sancti gubernatione regitur.

[†]Scilicet homo, qui spiritu dei regitur.

^A Rationem reddit de sermone suæ humilis. Deinde de ministrorum officio & dignitate disputat, ostendens non horum sed dei opus esse, non igitur in hominibus, sed in solo deo esse gloriam. [†]Id est, uiuitis iuxta humanos affectus.

Esa. 33. c

Ierem. 23. a

*Ioan. 17. c
†Esa. 65. c
Iere. 9. g
2. Cor. 10. d

AA. 1. S.
Supra 1. c
2. Pet. 1. c

Esa. 64. b

Esa. 40. d
Sap. 9. c
Rom. 11. d

Epistola Pauli

B Pauli: alter uero, Ego Apollo: nonne carnales estis? Quis igitur est Paulus? Quis autem Apollo? Nisi ministri per quos credidistis, & ut cuique Dominus dedit. Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus dedit incrementum. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui dat incrementum, Deus. [†] Cæterum is qui plantat, & is qui rigat, unum sunt. Vnusquisque tamen suam mercedem accipiet iuxta suum laborē. Etenim Dei sumus cooperarii, Dei agricolatio, Dei ædificatio estis, iuxta gratiam Dei quæ data est mihi. Ut sapiens architectus fundamentum posui, alius autem super [illud] ædificat. Porro quisque uideat quomodo superstruat. Nam fundamentum aliud nemo potest ponere, præter hoc quod positum est, quod est Iesus Christus. Quod si quis superstruit super fundamentum hoc, aurum, argētum, lapides pretiosos, ligna, fœnū, stipulam, cuiusque opus manifestum fiet. Dies enim declarabit, quod in igne reuelatur, & cuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit quod superstruxit, mercedem accipiet: si cuius opus exustum fuerit, damnū patietur, ipse uero saluabitur, sed sic tanquam per ignem. [†] An nescitis quod templum Dei estis, & spiritus Dei habitat in uobis? ^b Si quis templū Dei prophanat, hunc perdet Deus. Nam templum Dei sanctū est, quod estis uos. Ne quis seipsum fallat. Si quis uidetur sapiēs esse inter uos, in sæculo hoc stultus fiat, ut redatur sapiens. Etenim sapientia mundi huius, stultitia est apud Deum. Scriptū est enim: [†] Qui comprehendit sapientes in astutia ipsorum. Et rursum: ^{*} Dominus nouit cogitationes sapientium quæ sint uanæ. Itaque ne quis gloriatur in hominibus: omnia nancque uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephass, siue mundus, siue uita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia [inquā] uestra sunt, uos autem Christi, Christus uero Dei.

CAP. III.

A Sicut nos æstimet homo, [†] ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum dei. Quod superest autem, [illud] requiritur in dispensatoribus, ut fidus aliquis reperiatur. ^a Mihi uero pro minimo est, ut à uobis ^b dijudicer, aut ab humano ^c die. Imò nec meipsum dijudico. Nullius enim rei mihi conscius sum, sed non per hoc iustificatus sum. Cæterū qui me dijudicat, Dominus est. Proinde ne ante tempus quicquam iudicetis, donec uenerit Dominus, qui & illuminabit occulta tenebrarum, & patefaciet cōsilia cordēum, ac tunc laus erit unicuique à Deo. Hæc autem fratres, per figuram transtuli in meipsum, & [in] Apollo, propter uos, ut in uobis disceretis, ne quis supra id quod scriptum est, [de se] sentiat, ^b ut ne hic illius, ille huius nomine inflemini, alius aduersus alium. Quis enim te ^c dijudicat? ^{*} Quid autem habes quod non accepisti? Quod si etiam accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis? Iam saturati estis, iam ditati estis, absque nobis regnū adepti estis. Atque utinā sanè regnum adepti sitis, ut & nos simul uobiscum regnemus. Arbitror enim, quod Deus nos, qui sumus apostoli postremi, ostēderit tanquam morti addictos. Quoniam spectaculum facti sumus mundo, & angelis & hominibus. Nos stulti propter Christum, uos autem prudentes ^a sperantes in Christo: nos imbecilles, uos autem ualidi: uos clari, nos autem contempti. Ad hoc usque tempus & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & incertis uagamur sedibus, [†] & laboramus operantes proprijs manibus: ^b male audientes, benedicimus: persecutionem patientes, sustinemus: conuiitijs adfecti, obsecramus. Veluti excrementa mundi facti sumus, omnium reiectamentū ad hunc usque diem. Non quo uos pudore suffundam hæc scribo, sed ut filios meos dilectos admonēo. Nam etiā si innumeros prædagogos habeatis in Christo, non multos tamen habetis patres. Siquidem in Christo Iesu per euangelium ego uos genui. Adhortor itaque uos, ut imitatores mei sitis. Hac de causa misi uobis Timotheum, qui est filius meus dilectus, & fidelis in Domino, qui uobis in memoriam reducet ^a uias meas quæ sunt in Christo, quem admodum ubique in omni ecclesia doceo. Perinde quasi non sim uenturus ad uos, inflati

^b Hilarius legit, Si quis templū dei corrumpet, corrumpet & hunc deus. Et sic Græci habent, sed Latini de templo non corrumpere sed prophanare dicunt.

Ministri ecclesiæ quales æstimādi sint docet. Deinde Corinthiorū insolentiam increpat, propterea exemplo pseudopostolorum hypocrisis reuelans. Postremo officij sui cōmōnet, Timotheū commendat, & suum aduentum pollicetur. ^a Vel, haud magni æstimarim. ^b Id est, deferar. ^c Die pro iudicio posuit per metalepsim. Reus enim dies dici consuevit. ^d Verbi interpret. Ne unus pro uno (aut propter unum) infletur aduersus alterū. ^e Id est, hic pro se parare & præferre positi uidetur: ut sit sensus, Quis docuit te, ut temet ab alijs separet et præferas? ^f Possunt hic angeli mali etiā, i. demones intelligi. ^g Vel, in Christo. ^h Vel, calumnijs læcessiti. ⁱ Id est, dicitur, cui suum probum ingeritur, ut seipsum agnoscat.

[†] Id est, doctrinam meam.

Psal. 61. d
Gal. 6. b

1. Cor. 6. d
2. Cor. 6. c

Iob 9. e
*Psal. 93. b

2. Cor. 6. a

Iaco. 1. b

Act. 20. d
1. Thess. 2. b
2. Thess. 3. b

inflati sunt quidam. Sed ueniam breui ad uos, si Dominus uoluerit, & cognoscam non sermonem istorum qui inflati sunt, sed uirtutem. Non enim in sermone regnum Dei est, sed in uirtute. Quid uultis? Cum uirga ueniam ad uos, an cum charitate, & spiritu lenitatis?

CAPVT V.

OMnino auditur inter uos stuprum, & huiusmodi stuprum, quod nec inter gentes nominatur, ut aliquis uxorem patris habeat. Et uos inflati estis, ac non potius luxistis, ut tolleretur de medio uestrum qui facinus hoc perpetrasset. Nam ego quidem ut absens corpore, praesens autem spiritu: iam decreui tanquam praesens, ut is qui sic hoc patrauit, in nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis uobis & meo spiritu, una cum potestate Domini nostri Iesu Christi, tradatur satanae, ad interitum carnis, quo spiritus saluus sit in die Domini Iesu. Non est bona gloriatio uestra. An nescitis quod paululum fermenti totam conspersionem fermentat? Expurgate itaque uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis in fermentati. Nam & pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. Itaque festum celebremus, non in fermento ueteri, nec in fermento malitiae & uersutiae, sed in panibus fermento carentibus, hoc est, synceritate & ueritate. Scripsi uobis per epistolam, ne denuo commisceremini cum scortatoribus, ac non omnino cum scortatoribus mundi huius, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut simulachrorum cultoribus. Alioquin oportebit ex hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi uobis, ne commisceamini. Si quis cum frater appelletur, fuerit scortator, aut auarus, aut simulachrorum cultor, aut conuitiator, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi ne cibum quidem capiat. Quid enim ad me attinet, etiam de his qui foris sunt, iudicare? Nonne de his qui intus sunt iudicatis? Eos uero qui foris sunt, Deus iudicat. Etiam profligate istum qui malus est ex uobis ipsis.

CAP. VI.

Sustinet aliquis uestrum, negotium habens cum altero, iudicari sub iniustis, & non magis sub sanctis? An nescitis quod sancti mundum iudicabunt? Et si per uos iudicatur mundus, indigni estis minimis iudicijs? An nescitis quod angelos iudicabimus, non tantum ista quae ad uictum pertinent? Proinde siquidem iudicia habueritis de ijs quae ad uitae usum attinent, qui contempti sunt in ecclesia, eos constituite. Ad erubescentiam uestram dico. Adeo non est inter uos sapiens: ne unus quidem, qui possit diiudicare inter fratrem suum & fratrem? Sed frater cum fratre litigat, idque sub infidelibus. Itaque iam quidem omnino in uobis delictum est, quod lites habetis inter uos inuicem. Cur non potius iniuriam patimini? Cur non potius damnum accipitis? Immo uos iniuriam facitis, & damno afficitis, idque fratres. An nescitis quod iniusti regni Dei haereditatem non consequentur? Ne erretis. Neque scortatores, neque cultores simulachrorum, neque adulteri, neque molles, neque qui concumbunt cum masculis, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regni dei haereditatem accipient. Atque haec eratis quidam, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis per nomen Domini Iesu, & per spiritum Dei nostri. Omnia mihi licent, at non omnia conducunt. Omnium mihi potestas est, at ego non redigar sub ullius potestatem. Ecce uentri [destinatae sunt,] & uenter escis: Deus autem & hunc & illas abolebit. Corpus uero non stupro, sed Domino, & Dominus corpori. Deus autem & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per potentiam suam. An nescitis quod corpora uestra membra sunt Christi? Num igitur tollens membra Christi, faciam scorti membra? Absit, an nescitis quod qui adglutinator scorto, unum corpus est? Redigentur enim (inquit) duo in carnem unam. At qui adglutinator Domino, unus spiritus est. Fugite scortationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat. An nescitis quod corpus uestrum templum est habitantis in uobis, spiritus sancti, quem habetis a Deo, & non estis ipsi uestri iuris? Nam empti estis pretio.

¹Heb. pro spiritu leni uel miti.

^A Corinthiorum doctores uanos esse, hinc probat, quod gloria captantes, interim infandum illud stuprum non puniant. Deinde hoc puniendum esse monet, ne tota inficiatur ecclesia. Postremo generalem hortationem instituit, ut uirae puritatem sequatur, & sceleratos fugiant.

^B Dies ponitur pro iudicio, ut supra cap. 4.

^C Verbi interp. sed in infirmitatis synceritatis & ueritatis.

^D Vel, Alioquin debetis sanari &c. ¹Id est, Christianus sit.

^E Vel potius, tollite.

^A Iniquos forensium litium abusus corripit, in fittiam suadet & charitatem. Deinde contra luxuriam & scortationem grauissime inuehitur.

^B Ad uerbum, in medio fratris.

^C Vel, iudicatur.

^D Litigata non iudicatur modo Graecis, sed etiam ipsas actiones uel lites forenses significant.

^D Vel, erunt.

^E Vel, aduersus.

Epist. Pauli

^fin corpore uestro,
^et in spiritu uestro,
Hebraicum sapit.

Cum matrimonij usus
pseudopostolorū tradi-
tionib. corruptus esset,
alijs hunc damnañtib.
alijs nimis sibi tribuens
tribus, Paulus hic plenif-
sime de coniugij legibus,
celibatu, uiduis & uir-
ginitate disserit.

^aLocutio est, perinde
sonans ac si dixisset,
Vt autem de his quæ
scripsistis mihi, re-
spondeam.

^bIdest, commodum,
utile. Hic enim non
opponitur uitio.

^cConiicitur ex mul-
tis exemplaribus scri-
ptum fuisse *ut* ^dde-
bitum.

Glorificate iam deum ^fper corpus uestrum, & per spiritum uestrum, quæ sunt dei.

CAPVT VII.

C^aAeterum de quibus scripsistis mihi: ^bBonum [quidem] est homini, uxorem non attingere. Attamen, propter stupra [uitanda,] suam quisq; uxorem habeat, & suum quæq; uirum habeat. ^cVxori uir ^ddebitam beneuolentiam reddat, si militer autem & uxor uiro. Vxor proprij corporis ius non habet, sed maritus: si militer autem & maritus proprij corporis ius non habet, sed uxor. Ne fraudetis uos inuicem, nisi si quid ex consensu pro tempore, ut uacetis ieiunio & precationi, & rursum in unum conueniatis, ne tentet uos satanas propter intemperantiam uestram. Hoc autem dico iuxta indulgentiam, non iuxta præceptum. Nam uelim omnes homines esse ut & ipse sum. Sed unusquisq; proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius autem sic. Dico autem inconiugatis & uiduis: Bonum eis est, si manserint ut & ego. Quod si [se] non continent, contrahant matrimo-
nium. Nam satius est matrimonium contrahere quàm uri. At coniugatis præcipio, non ego, imò Dominus: ^eVxor à uiro ne separetur: quod si separata fuerit, maneat innupta, aut marito recōcilietur: & maritus uxorem ne dimittat. Reliquis aut ego dico, non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem, & hæc assen-
titur ut habitet cum illo, ne dimittat eam: & mulier quæ habet maritum infidelem, & is assentitur ut habitet cum ea, ne dimittat illum. Sanctificatus est enim maritus infidelis per uxorem, & sanctificata est uxor infidelis per maritū. Alioqui liberi uestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat. Non est seruituti subiectus frater aut soror in huiusmodi, sed in pace uocauit nos Deus. Qui nanq; scis mulier an maritum sis seruatura? Aut qui scis uir an uxorem sis seruaturus? Vt cunq; fuerit, ^funusquisq; ut ipsi partitus est Deus, unusquisq; ut illum uocauit Dominus, ita ambulet: & sic in ecclesijs omnibus ordine. Circuncisus aliquis uocatus est: ne accersat [præputium]. In præputio aliquis uocatus est: ne circuncidatur. Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Vnusquisq; in ea uocatione in qua uocatus fuit, maneat. ^gSeruus uocatus es: ne sit tibi curæ. Quin etiam si potes liber fieri, potius utere. Etenim qui in Domino uocatus est seruus, libertus Domini est. Similiter & q liber uocatus fuit, seruus est Christi. ^hPrelio empti fuistis, nolite fieri serui hominum. Vnusquisq; in eo, in quo uocatus fuit, fratres, maneat apud Deū. De uirginibus aut præceptum Domini non habeo, ⁱconsilium tamen do, tanquam misericordiam consequutus à Domino, [in hoc] ut sim fidelis. Arbitror igitur hoc bonum esse propter ^jpersentem necessitatem, ut bonum sit homini sic esse. Alligatus es uxori: ne querere ^kdiuortium. Solutus es ab uxore: ne quæras uxorem. Quod si & uxorem duxeris, non peccasti: & si nupserit uirgo, non peccauit. Attamen afflictionem in carne habituri sunt huiusmodi. Ego uero uobis parco. Cæterū illud dico fratres, tempus contractū est. Superest, ut qui habet uxores, sint tanq; non habeant: & qui plorant, tanquam non plorent: & qui gaudent, tanquam non gaudeant: & qui esunt, tanquam non possideant: & qui utuntur mundo hoc, tanquam non utantur. Præterit enim habitus huius mundi. Velim autem uos absq; sollicitudine esse. Qui coelebs est, curat ea quæ sunt Domini, quomodo placiturus sit Domino: at qui duxit uxorem, sollicitus est de his quæ sunt mundi, quomodo placiturus sit uxori. ^lDiuisa sunt hæc duo, mulier & uirgo. Innupta curat ea quæ sunt Domini, ut sit sancta cum corpore, tum spiritu. Contrà, quæ nupta est, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit marito. Hoc autem ^mad id quod uobis ipsis conducibile est, dico: non, uti laqueum uobis iniiciam, sed ⁿut quod honestum ac decorum est sequamini, & adhæreatis Domino absq; ulla distractione. Quod si quis in-
decorum uirgini suæ putat, si prætereat nubendi tempus, & sic oportet fieri: quod uult

^dVel, meā tamen di-
co super hac re sen-
tentiam.

^eVel, instātem. Intel-
ligit autem molestias
coniugij.

^fVel, solutionē. Allu-
dit enim ad uerbum
alligandi.

^gVel potius abutan-
tur.

^hId est, diuersum ui-
tæ studiū sequuntur.

ⁱVel potius, in cōmo-
dum uestrū dico, uel
uestri commodi gra-
tia.

^jHiero. aduersus lo-
uin. sic legit, Vt ad id
quod honestū est, &
intente facit seruire
Domino, absq; ulla
distractione, uos ad-
horter.

1. Pet. 3. b

Matth. 9. c
19. b
Mar. 10. b
Luc. 16. d

Eph. 4. a

1. Tim. 6. a

1. Cor. 6. d
1. Pet. 1. d

uult faciat: non peccat, iungantur matrimonio. Cæterum qui stat firmus in corde, ^G non habens necessitatem, sed potestatem habet propriæ uoluntatis, & hoc decreuit in corde suo, ut seruet suam uirginem, bene facit. Itaque qui elocat nuptum, bene facit: attamen qui non elocat nuptum, melius facit. [†]Vxor alligata est [†]legi quam diu uiuit maritus eius. Quod si dormierit maritus illius, libera est ad cui uelit nubendū, modo in Domino. Attamen beatior est si sic maneat, iuxta meam sententiam. Opinor autem quod & ipse spiritum Dei habeam.

CAP. VIII.

CAeterum de his quæ simulachris immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas uero ædificat. Quod si quis [sibi] uidetur aliquid scire, nondum quicquam nouit, quemadmodum oportet scire. At si quis diligit Deum, [†]hic cognitus est ab illo. De esu igitur eorum quæ simulachris immolantur, scimus quod [†]nihil est simulachrum in mundo, & quod nullus sit Deus alius, nisi unus. Nam etiam si sunt qui dicantur dii, siue in cælo, siue in terra, quem admodum sunt dii multi, & domini multi, nobis tamen unus [est] Deus, [qui est] pater ille ex quo omnia, & nos in illū: & unus Dominus, Iesus Christus, per quem omnia, & nos per illum. Sed non in omnibus [est] scientia. Nonnulli uero cum conscientia simulachri usque ad hoc tempus, tanquam simulachris immolantur edunt: & conscientia illorum, infirma cum sit, polluitur. Atqui esca non commendat nos Deo. Neque enim si comedamus, aliquid nobis superest: neque si non comedamus, [†]quicquam nobis deest. Sed uidete, ne quo modo potestas illa uestra offendiculo sit [†]is qui infirmi sunt. Etenim si quis conspexerit te, qui habes scientiā, in epulo simulachrorum accumbentem, nonne conscientia eius, cum infirmus sit, ædificabitur ad edendum ea quæ sunt simulachris immolata: Et peribit frater qui infirmus est, in tua scientia, propter quem Christus fuit mortuus. Sic autem peccantes in fratres, & percutientes illorum conscientiam infirmam, in Christum peccatis. Quapropter [†]si esca offendit fratrem meum, haudquaquam uescar carnibus in æternum, ne fratri meo sim offendiculo.

CAPVT IX.

AN non sum apostolus? An non sum liber? An non Iesum Christum Dominum nostrum uidi? An non opus meum uos estis in Domino? Si cæteris non sum apostolus, at sanè uobis sum. Siquidem sigillum apostolatus mei uos estis in Domino. Mea responsio apud eos qui me [†]interrogant, hæc est: An non habemus potestatem edendi ac bibendi? An non habemus potestatem [†]fororem uxorem circumducendi? Quemadmodum & cæteri apostoli, & fratres Domini, & Cephas. Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem [†]non operandi? Quis militat suis stipendijs unquam? Quis plantauit uineam, & de fructu eius non edit? Aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit? Num secundum hominem hæc dico? An non & lex eadem dicit: [†]Etenim in lege Mosi scriptum est: Non obligabis os boui trituranti. Num boues curæ sunt Deo? An [hoc] propter nos omnino dicit: Propter nos enim [hoc] scriptum est, quod sub spe debeat is qui arat, arare: & qui triturat sub spe, spei suæ particeps esse [debeat.] Si [†]nos uobis spiritualia seminauimus, magnum [est,] si nos uestra carnalia messuerimus: Si cæteri potestatis erga uos participes sunt, cur non potius nos? Atqui non uisi sumus potestate ista, sed omnia sufferimus, ne quod [†]offendiculum demus euangelio Christi. [†]An nescitis quod hi qui sacra administrant, ex sacro edunt? Qui altari assistunt, unā cum altari partem accipiunt. Sic & Dominus ordinauit, ut qui euangelium annunciant, ex euangelio uiuant. Ego tamen nullo horum usus fui. Quanquam non scripsi hæc ut ita fiat in me. Nam bonum est mihi mori potius, quam ut gloriationem meam aliquis inanem reddat. Etenim si euangelizem, non est quod glorier, necessitas enim mihi incumbit. Væ autē mihi est, nisi euangelizem. Nam si uolens hoc faciam, præmium habeo: sin inuitus, dispensatio commissæ est mihi.

Roma. 7. a

Rom. 14. c

Rom. 14. d

Deut. 25. a
1. Tim. 5. c

Rom. 13. f

Deut. 18. a

[†]Scilicet matrimonij.^A De his disputat quæ simulachris immolata comedebantur. Monet autē ut charitatis regulam tenent, caueant ne euangelica libertas infirmis sit offendiculo.^B [†]hæc passim, referendum est ad hominem, ut sit sensus, Qui deū diligit, hic a deo uerā cognitionem & scientiā habet, uel edoctus est.[†]Vel, nullius momenti est.^C [†]Vel, abundamus.[†]Vel, deficiamus, uel minus habemus.[†]Id est, libera uescendi licentia.^D [†]Id est, proprie templum est, & locus in quo ea quæ immolata erant, comedebantur.^A Idem quod cap. 3. cepit, hic proprio exemplo confirmat, ostendens se nec uxore usum esse, nec stipendium pro labore prædicandi petisse unquam, cum maxime liceret, ne infirmis esset offendiculo.[†]Vel, dijudicāt, id est qui mihi detraxerunt et obloquuntur.[†]Id est, Christianam.^B [†]Græci enim legunt, [†]ἐμὴν ἀσπίδα, id est, non laborandi. Et ita interpretatur Chrysostomus ut sensus sit, Etia mihi licebat in otio uiuere, nec opera manuaria acquirere uictum. Alij uero legunt, hoc faciendi.[†]Vel potius interruptionem.[†]Vel, inserviunt: [†]et [†]ἐμὴν ἀσπίδα, id est, assistere, assiduum sacrorum cultum significat.[†]Vel, euacuet.

Epistola Pauli

⁸ ad ⁹ dicitur,
quod nemini sit sum
ptui.

^h Verbi interpreta-
tione, nō exiit ex
lex Deo, sed ex c.

⁸ Brauium dicitur il-
lud pro quo certa-
tur.

¹ Vel, corruptibilem.
¹ Vel, incorruptibi-
lem.

^A Adhuc in eo versatur,
ne cupiditate propriam
secum, sacrificiorū epu-
lis communicet. Monet
autem primū ludgorum
exemplo, qui in deserto
Deum irritauerunt, qui
bus & alia subiūgit, do-
cens Christianam liber-
tatem charitatis legibus
esse refrenandam.
^B Verbi interp. Sed
in pluribus ipforum
non bene placitū est,
uel placatus est deus.
Displicuerunt deo.
⁶ Vel, scortemur.
⁶ Vel, scortati sunt.
^D Alij legunt ^{cor. i.}
illū, ut ad Christum
referatur.

⁸ Quo benedicimus,
sive gratias agimus.
¹ Vel, communio.

⁸ Vel potius, disquisi-
rentes, dubitantes uel
hesitantes.

Quod igitur est mihi præmium? Vt cum euangelizem, ⁸gratuitum efficiam euangelium Christi, in hoc, ne abutar potestate mea in euangelio. Etenim cum liber sim ab omnibus, omnibus meipsum seruum feci, quo plures lucrificiam. Et factus sum ludæis quasi ludæus, ut ludæos lucrificiā: ijs qui sub lege sunt, quasi [sim] sub lege, ut eos qui sub lege sunt lucrificiam: his qui sine lege sunt, tanquam sim sine lege, ^hcum nō sim sine lege Deo, sed obnoxius legi Christi, ut lucrificiā eos qui sunt sine lege. Factus sum infirmis quasi infirmus, ut infirmos lucrificiam. Omnibus factus sum omnia, ut omnino aliquos seruem. Hoc autem facio propter euangelium, ut particeps illius fiam. An nescitis, quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit ¹præmium? Sic currite, ut comprehēdatis. Omnis autem qui certat, per omnia temperans est. Illi quidem igitur, ut ^hperituram coronam accipiant, nos autem ut ¹æternam. Ego itaq; sic curro, ut non in incertū: sic pugilem ago, non uelut aërem feriens: uerum subigo corpus meum, & in seruitutem redigo. Ne quo modo [fiat,] ut quum alijs prædicarim, ipse reprobus efficiar.

CAPVT X.

^A Nolim autem uos ignorare fratres, ¹quod patres nostri omnes sub nube erāt, & omnes per mare transierūt, & omnes in Moysen baptizati sunt, per nubem & per mare, ¹& omnes eandē escam spirituales comedeant, ⁸& omnes eundem potum spirituales bibebant. Bibebant enim de spiritali, quæ illos comitabatur, petra: petra uero fuit Christus. ⁸Sed plures illorū non approbavit Deus. Prostrati enim sunt in deserto. Hæc autem figuræ nostri fuerunt, ne nos simus concupiscentes rerum malarum, quemadmodum & illi ¹concupierunt. Neq; simulachrorum sitis cultores, sicuti quidam illorum, quemadmodum scriptum est: ¹Sedit populus ut ederet ac biberet, & surrexerūt ad ludendum. Neq; ¹stupris inquinemur, ¹sicut quidam illorum ¹stupris polluti sunt, & conciderūt uno die uiginti tria milia. Neq; tentemus Christum, ⁸sicut & quidam illorum tentauerunt, & à serpenti bus extincti sunt. Neq; murmuretis, sicut & quidam illorum murmurauerunt, & interempti sunt ab extinctore. Hæc autem omnia figuræ contigerunt illis. Scripta uero sunt propter admonitionem nostri, in quos termini sæculorum inciderunt. Proinde qui sibi uidetur stare, uideat ne cadat. Tentatio uos non cepit, nisi humana. Sed fidelis est Deus, qui nō sinet uos tentari supra id quod potestis. Imò ^Dfaciet unā cum tentatione euentū, quo possitis sufferre. Quapropter dilecti mei, fugite à simulachrorum cultu. Vt prudentibus loquor, iudicate uos quod dico. Poculum benedictionis ⁸cui benedicimus, nōne ⁸communicatio sanguinis Christi est? Panis quem frangimus, nōne ⁸communicatio corporis Christi est? Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus. Nam omnes ex eodem pane participamus. Videte Israellem iuxta carnem. Nōne qui edunt uictimas, consortes altaris sunt? Quid ergo dico? quod simulachrum aliquid sit? Aut, quod simulachris immolatum aliquid sit? [Non.] Verum [illud dico,] quod quæ immolant gentes, dæmonijs immolant, & non Deo. Nolim autem uos consortes dæmoniorū esse. Non potestis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum. Non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum. An prouocamus Dominum? Num fortiores illo sumus? ⁸Omnia mihi licent, at non omnia conducunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. ⁸Nemo quod suum est quærat, sed quisq; quod alterius est. Omne quod in mæello uenditur, edite, nihil ⁸interrogantes, propter cōscientiam. ¹Domini siquidem est terra & plenitudo eius. Quod si quis uocat uos infidelium, & uultis ire, quicquid apponitur uobis, edite, nihil interrogantes, propter conscientiam. Quod si quis uobis dixerit: Hoc simulachris immolatum est, ne edatis, propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Domini siquidem est terra & plenitudo eius. Porro, conscientiam dico, non tuam, sed

Exod. 13. d

Exod. 17. b
* Num. 20. b

Num. 26. g

Exod. 32. b

Num. 25. b
Psal. 105. d
* Num. 21. b

Num. 14. f
Iud. 8. c

Ecclesi. 37. d
1 Cor. 6. c
* 1 Cor. 13. a
Psal. 25. a

sed illius alterius. Cur enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia? Quod si ego cum gratia participo, cur ob id mihi maledicatur, pro quo ego gratias ago? Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite. Tales estote, ut nullum præbeatis offendiculum, neque Iudæis, neque Græcis, neque ecclesiæ Dei. Quemadmodum & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipsius utilitatem, sed multorum, ut salui fiant. Imitatores mei estote, sicut & ego Christi.

CAPVT XI.

Collaudo autem uos fratres, quod omnia mea memoria tenetis, & quemadmodum tradidi uobis, instituta tenetis. Sed uolo uos scire, quod omnis uiri caput Christus est, caput autem mulieris uir: Caput uero Christi Deus. Omnis uir orans aut prophetans, [quicquam] habens in capite, dehonestat caput suum. Omnis uero mulier orans aut prophetans non uelato capite, dehonestat caput suum. Nam id perinde est prorsus, ac si rasa esset. Etenim si non uelatur mulier, etiam tondeatur. Quod si scedum est mulieri tonderi aut radi, ueletur. Vir quidem non debet uelare caput, quoniam [is] imago sit & gloria Dei. At mulier gloria uiri est. Non enim est uir ex muliere, sed mulier ex uiro. Neque enim conditus est uir propter mulierem, sed mulier propter uirum. Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite, propter angelos: alioqui neque uir absque muliere, neque mulier absque uiro in Domino. Nam quemadmodum mulier ex uiro [est,] ita & uir per mulierem: omnia uero ex Deo. Inter uosipsums iudicate: [Num] decorum est, mulierem non uelatam Deum orare? An ne natura quidem ipsa hoc docet uos, quod uiro quidem, si comatus fuerit, probro sit: contra, mulieri, si comata fuerit, gloriæ sit? Eo quod coma pro uelamine data sit. Cæterum si quis uidetur contentiosus esse, nos huiusmodi consuetudinem non habemus, neque ecclesiæ Dei. Illud tamen præcipiēs, non laudo, quod non in melius, sed in deterius cōuenitis. Nam primum quidem cum conuenitis in ecclesia, audio dissidia in uobis esse. Et aliqua ex parte credo. Oportet enim & sectas in uobis esse, quo qui probati sunt, manifesti fiant inter uos. Igitur cum conuenitis in eundem locum, non licet dominicam cœnam edere, unusquisque enim propriam cœnam occupat in edendo. Ethic quidem esurit, ille uero ebrius est. Num sanè domos non habetis ad edendum & bibendum? An ecclesiam Dei contemnitis? & pudefacitis eos qui non habent? Quid uobis dicam? Lauda bo uos? In hoc non laudo. Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi uobis, quod Dominus Iesus in ea nocte qua traditus est, accepit panem: & postquam gratias egisset, fregit, ac dixit: Accipite, edite. Hoc meum [est] corpus, quod pro uobis frangitur: hoc facite in mei commemorationem. Ad eundem modum & poculum peracta cœna, dicens, Hoc poculum, nouum Testamentum est in meo sanguine. Hoc facite quotiescunque biberitis, in mei commemorationem. Quotiescunque enim comederitis panem hunc, & poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciate, donec uenerit. Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit poculum Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini. Probet autem homo seipsum, & sic de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Nam qui edat aut bibit indigne, iudicium sibi ipsi edit & bibit, non diiudicans corpus Domini. Propter hoc inter uos multi imbecilles & inualidi, & dormiunt multi. Etenim si nos ipsos diiudicasset, haudquaquam iudicati fuisset. At cum iudicamur à Domino, corripi mur, ne cum mundo condemnemur. Itaque fratres mei, cum conuenitis ad comedendum, alius alium expectate. Quod si quis esurit, domi edat, ne ad iudiciū conueniatis. Cætera uero cum uenero disponam.

CAPVT XII.

Porro de spiritualibus fratres, nolo uos ignorare. Scitis quod gentes fuistis, & simulachra muta utcumque ducebamini sequentes. Quapropter notum

Col. 3. 6

Eph. 5. 6

Gene. 2. 4

Eccles. 5. a

Matt. 26. c
Marc. 14. c
Luc. 22. b

Iohan. 6. f

2. Cor. 13. b

^G h amononi, tales per quos nemo offendatur.

^A Cæterum publicos instruit. Et primo quidem quo habitu uiri simul et mulieres in his esse debeant, docet. Deinde contra dominicam contentionibus simul & luxu alijsque uitij corruptam ex ipsa Domini institutione corrigit.

^B Alij legunt, tenete. καὶ ἑαυτοὺς ἀμειβόμενον ἐστέ, & utriusque significat.

^C Id est, uelamē, quod signū est sub uiri potestate esse mulierē.

^D Alij legunt, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, hoc autem præcipio non laudans. Sensus est, se non laudare eos in hoc quod modo dicturus sit.

^E Id est, festinans praeuenit alios ipsi non expectatis.

^F Metonymia, continens pro contentō. Potum enim intelligit.

^G Vel, condemnatio nem. Erant apud Corinthios quidam falsi doctores, quorum spiritus diiudicare docet. Erant deinde alij, qui donis spiritus ad falsū & emulationē abutebantur, & dissidium auctores erant, quos hic corporis & membrorum similitudine corripit, ostendens unū corpus esse ecclesiæ, & membra diuersa.

^A Id est, diuinis illis aut prophetis, qui spiritum iactant.

Epistola Pauli

uobis facio,† quod nullus per spiritum dei loquens, dicit anathema [esse] Iesum: & Marc. 9. f
1. Ioan. 4.
nemo potest dicere Dominum [esse] Iesum, nisi per spiritum sanctum. * Diui- * Rom. 12. a
Ephe. 4. b

ἡ δὲ χάρις proprie di-
citur donum gratui-
tum.

*⁊ in propria significat
nim quandā & effi
caciā, qua deus in
nobis operatur.*

Vel, propria, ut Augustinus legit. Hic enim idia & nomen esse potest & aduerbiū. Id est, ecclesia. Sic enim exponit Theophylactus.

Id est, gentiles.
SALij, omnes unū spi-
ritum hausimus. Am-
brosius legit, omnes
unum spiritum pota-
uimus.

b Ambros. legisse uideatur *membra ex membris*. i.
membra ex membro,
ut intelligamus mem
brum ex mēbro pen
dere.

¹Positū uidetur pro magistratibus.

¶ Vel diaconos aliosq;
qui negotijs ecclesiæ
flicis opitulantur.

¹ *Sanctus*, i. omni studio annitimini.

^a ἀνναΐζον, iubilans.

Est enim *ἀναάτης* p-
petuo sonitu tinnire
sono sonum excipien-
te. ⁶ Vel potius, æ-
mulatur.

^cAugust. legit, Nō de
honestatur, & quomō.

Erasi. non est fastidio
sa. ^cCyprian. le=
git hic, diligit. Vnde
uidetur legisse si za
pro si za.

Vt factionū studia tol-
leret, inferiorū murmur
compelleret, & superio-
rum fastidium reprimeret,
charitatis encomiū scri-
bit, docēs ulli maximas
virtutes nullius esse pre-
tij, nisi charitatem ha-
beant adiunctam.

⁶*Id est, probe fudit.*

Nō enim de leuitate
loquitur, qua quid=
uis credimus, sed di=
cit non esse suspicio=
nis plenam.

Id est, non sinit ut qs
sibi excidat aut aber
ret.

SVel, per incremen-
ta. Germanice dici-
mus, nach vnd nach.

siones autem ^odonorum sunt, sed idem spiritus: & diuisiones ministeriorum sunt,
 sed idem Dominus: & diuisiones ^ooperationum sunt, sed idem est Deus, efficiens
 omnia in omnibus. Vnicuique uero datur manifestatio spiritus, ad id quod expe-
 dit. Nam huic quidem per spiritum datur sermo sapientiae, alij uero sermo sciēti-
 ae secundum eundem spiritum, alij uero fides per eundem spiritum, alij uero dona sa-
 nationum per eundem spiritum, alij uero efficaciae potenti-
 arum, alij uero prophe-
 tia, alij uero discretion-
 es spirituum, alij uero genera linguarum, alij uero interpre-
 tatio linguarum. Sed omnia hæc efficit unus ille & idem spiritus, diuidens ^opecu-
 liariter unicuique, sicuti uult. Quemadmodum enim corpus unum est, & mem-

bra habet multa, omnia uero membra corporis unius multa cum sint, unum sunt corpus: sic & Christus. Etenim per unum spiritum nos omnes in unum corpus baptizati sumus, siue iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi: & omnes in unum spiritum potati sumus. Etenim corpus non est unum membrum, sed multa. Si dicat pes, Non sum manus, non sum de corpore: num idcirco non est de corpore? Et si dicat auris, Non sum oculus, non sum de corpore: num ideo non est de corpore?

Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi olfactus? Nunc autem Deus posuit membra, unumquodque eorum [singulatim] in corpore, quemadmodum uoluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nunc autem multa quidem membra, unum uero corpus. At non potest oculus dicere manui, Non est mihi opus te: aut rursus caput pedibus, Non est mihi opus uobis. Imò multo potius, quæ uidentur membra corporis imbecilliora esse, necessaria sunt: & quæ putamus minus honesta esse corporis, his honorem uberiores apponimus: & indecora nostri copiosiores decorem habent. Cæterum quæ decora sunt nostri, non indigent. Sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiores addens honorem: ne sit dissidiū in corpore, sed inuicem alia pro alijs eandem soli

o citudinem gerant membra. Et siue patitur unum membrum, simul patiuntur omnia membra: siue glorificatur unum membrum, simul gaudent omnia membra.

Vos autem estis corpus Christi, & membra ex parte. Et alios quidem posuit Deus in ecclesia, primū apostolos, deinde prophetas, tertio doctores, deinde potestates, deinde dona sanationum, subsidia, gubernationes, genera linguarum. Num omnes apostoli? Num omnes prophetae? Num omnes doctores? Num omnes potestates? Num omnes dona habent sanationum? Num omnes linguis loquuntur? Num omnes interpretantur? Scittemini uero dona potiora. Et adhuc his excellentiorem uiam uobis ostendo.

CAP. XIII.

Si linguis hominum loquar, & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans, aut cymbalū tinniens. Et si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia, omnemq; scientiam, & si habeam omnem fidem, adeo ut montes loco dimoueam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si infumam

in alimoniam [pauperu] omnes facultates meas, & si tradam corpus meum ut com-
burar, charitatē autem non habeam, nihil utilitatis capio. Charitas longanimis
est, benigna est, charitas non invidet, charitas non est procax, non inflatur, non
agit inhoneste, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malū, non gau-

det de iniustitia, sed cōgaudet ueritati: omnia ¹suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas nunquā ²excidit, etiamsi prophetiæ deficient, siue linguæ cessabunt, siue scientia abolebitur. ³Ex parte enim cognoscimus, & ex parte pro

phetamus. Ast ubi uenerit quod perfectū est, tunc quod ex parte est, abolebitur. Cum essem puer, ut puer loquebar, ut puer sentiebam, ut puer cogitabā: at ubi factus sum uir, aboleui puerilia. Cernimus enim nunc per speculum in ænigmate,

Marc. 9. f
1. Ioan. 4.
*Rom. 12. a
Eph. 4. b

tunc autem facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tunc uero cognoscam quemadmodum & cognitus sum. Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc, sed maxima in his charitas.

CAP. XIII.

SEcitemini charitatē, æmulemini spiritalia, magis tamen ut prophetetis. Nam qui loquitur lingua, nō hominibus loquitur, sed Deo: nullus enim audit, spiritu uero loquitur mysteria. Cæterum qui prophetat, hominibus loquitur ædificationem, & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, seipsum ædificat: at qui prophetat, ecclesiā ædificat. Volo autem omnes uos loqui linguis, magis tamen ut prophetetis. Maior enim qui prophetat, quā qui loquitur linguis: nisi interpretetur, ut ecclesiā ædificationem accipiat. Nunc autem fratres, si ueniam ad uos linguis loquēs, quid uobis prodero? Nisi uobis loquar aut per reuelationem, aut per scientiam, aut per prophetiam, aut per doctrinam? Quin & inani ma uocem reddentia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara? Etenim si incertam uocem tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? Sic & uos, per linguam nisi significantem sermonē dederitis, quomodo intelligetur quod dicitur? Eritis enim in aërem loquentes. Tam multa, uerbi gratia, genera uocum sunt in mundo, & nihil horū mutuum. Itaq; si nesciero uim uocis, ero ei qui loquitur, barbarus: & qui loquitur, apud me barbarus. Itaq; & uos, quandoquidem sectatores estis spirituum, ad ædificationem ecclesiæ quærite, ut excellatis. Quapropter qui loquitur lingua, oret ut interprete. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, at mens mea fructu uacat. Quid igitur est? Orabo spiritu, sed orabo & mente. Canam spiritu, sed canam & mente. Alioqui si benedixeris spiritu, is qui implet locum indocti, quomodo dicturus est Amen ad tuam gratiarum actionem? Quandoquidem quid dicas, nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, uerum alius non ædificatur. Gratias ago Deo meo, quia magis quā omnes uos linguis loquor. Sed in ecclesia malo quinque uerba mente mea loqui, ut & alios instituam, quā decem millia uerborum lingua. Fratres, ne sitis puelli sensibus, sed malitia infantes sitis: sensibus uero perfecti sitis. In lege scriptum est: Varijs linguis, & labijs uarijs loquar populo huic, & ne sic quidem audient me, dicit Dominus. Itaq; linguæ signi uice sunt, non his qui credunt, sed incredulis: contra, prophetia, non incredulis, sed credentibus. Ergo si conuenierit ecclesia tota simul, & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem indocti aut increduli, nonne dicent uos insanire? Si uero omnes prophetent, ingrediatur autem aliquis incredulus aut indoctus, coarguitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus: & sic occulta cordis eius manifesta fiunt, atq; ita procidens in faciem, adorabit Deum, renuncians quod deus reuera in uobis sit. Quid igitur est fratres? Quoties conuenitis, unusquisq; uestrum canticum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant. Siue lingua quis loquitur, [fiat] per binos, aut ad summum ternos, idq; uicissim, & unus interpretetur. Quod si nō sit interpretes, taceat in ecclesia, cæterum sibi ipsi loquatur & Deo. Prophetæ uero duo aut tres loquantur, & cæteri diiudicent. Porro si alij fuerit reuelatum assidenti, prior taceat. Potestis enim singulatim omnes prophetare, ut omnes discant, & omnes consolationem accipiant, & spiritus prophetarum prophetis subiiciuntur. Non enim est confusioⁿis Deus, sed pacis, ut in omnibus ecclesijs sanctorū. Mulieres uestræ in ecclesijs sileant, nec enim permissum est illis ut loquantur, sed ut subditæ sint: quemadmodum & lex dicit. * Quod si quid discere uolunt, domi suos uiros interrogent. Nam turpe est mulieribus in coetu loqui. An à uobis sermo Dei profectus est? An in uos solos incidit? Si quis uidetur propheta esse aut spiritalis, agnoscat quæ scribo uobis, quod Domini sint præcepta: cæterum si quis ignorat, ignoret. Pro-

^b uel p. i. maior. Sed solent Græci pro superlatiuis nonnunquam comparatiuis uti.

^A Redit nunc ad corrigendum cōtum ecclesiasticum. Siquidem scilicet quidam linguis & prophetia abutebantur. Restituit igitur uerum scripturas interpretandi modum, & quod nam esse debeat linguarum studium, docet.

^B Prophetia hoc capite non pro uaticinio sumitur, sed scripturæ interpretatione. Scilicet peregrina. Id est, intelligit.

^C Spiritus hoc loco pro flatu uerborum sumitur.

^D Id est, ea loquitur quæ ædificent, &c.

^E Ambr. legit, linguarum.

^F Id est, meo iudicio.

^G Vel potius, abunde.

^H Id est, deprecatoria uerba spiro, sed animi affectus, &c.

^I Id est, uerbis, uel habitu uocis.

^L Id est, i. protrahitur, conuincitur, ut sentiat scelera sua taxari, &c.

^M Id est, expendant quid dicatur, & apposite.

^N Alij legunt, seditionis.

Esa. 28. 6

Gene. 3. c
* 1. Tim. 2. d

Epistola Pauli

inde fratres, ad id enitamini ut prophetetis, & loqui linguis ne uetueritis. Omnia decenter & secundum ordinem fiant.

Col. 2.2

CAP. XV.

Cum essent apud Corinthios, qui corporum resurrectionem in dubio uocarent, illis occurrit Apostolus, docens primo Christum resurrexisse, & hoc nostrae religionis esse iolau: deinde nos etiam resurrekturos esse multis comprobant. Tertio qualis nā resurrectionis sit futura, docet. ^aVel etiam, in memoriam reuoco. ^bVel sermone. ^cId est, Christianis. ^dId est, homini contēpto & abiectio, vñ wüßling, vñ schindling.

^ePotest etiam legi, Aduersus deū, ut uetus interp. transtulit.

^fmaximè, pro, Comparatiuus pro superlatiuo. ^gAmbrosius initium legit.

^hCyprianus legit, uiuificantur: sed apud Graecos futurum est. ⁱAmbr. de futuris.

^jId iurandi particula est etiam hoc loco.

^kAugust. ut uoluerit.

A Notum autem uobis facio fratres, Euangelium quod annūciaui uobis, quod & accepistis, in quo & statis, per quod & salutem consequimini, quo pacto annūciarim uobis, si tenetis. Nisi frustra credidistis. Tradidi enim uobis in primis quod & acceperam, quod Christus mortuus fuerit pro peccatis nostris, secundum scripturas: & quod sepultus sit, & quod resurrexerit tertio die, secundum scripturas: & quod uisus sit Cephae, deinde duodecim illis, postea uisus est plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus plures manent ad hunc usque diem, quidam autem & obdormierunt. Deinde uisus est Iacobo, post apostolis omnibus. Postremo uero omnium, uelut abortiuo uisus est & mihi. Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum idoneus ut uocer apostolus, propterea quod persecutus sum ecclesiam dei. Sed gratia Dei sum [id] quod sum. Et gratia eius, quae [profecta est] in me, non fuit inanis, sed copiosius quam illi omnes laboraui: non ego tamen, sed gratia Dei quae mihi adest. Siue igitur ego, siue illi, sic praedicamus, & sic credidistis. Quod si Christus praedicatur a mortuis resurrexisse, quomodo dicunt quidam inter uos, non esse resurrectionem mortuorum? Porro si resurrectio mortuorum non est, ne Christus quidem resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, inanis uidelicet [est] praedicatio nostra, inanis autem est & fides uestra. Reperimur autem & falsi testes dei, quoniam testificati sumus de Deo, quod excitauerit Christum: quem non excitauit, si uidelicet mortui non resurgunt. Etenim si mortui non resurgunt, ne Christus quidem resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, superuacanea est fides uestra: adhuc estis in peccatis uestris. Igitur & qui obdormierunt in Christo, perierunt. Si in uita hac spem in Christo tantum fixam habemus, maxime miserabile omnium hominum sumus. Nunc autem Christus surrexit ex mortuis, primitiae eorum qui dormierant fuit. Postquam enim per hominem mors, etiam per hominem resurrectio mortuorum. Quemadmodum enim per Adam omnes moriuntur, ita & per Christum omnes uiuificantur. Vnusquisque autem in primo ordine. Primitiae Christus, deinde hi qui sunt Christi, in aduentu ipsius. Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & patri, cum aboleuerit omnem principatum, & omnem potestatem, ac uirtutem. Nam oportet eum regnare, donec posuerit omnes inimicos sub pedes suos. Nouissimus hostis aboletur mors. Nam omnia subiecit sub pedes illius. Atqui cum dicat quod omnia subiecta sint, palam est, excipiendum eum qui subiecit illi omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subicietur ei qui illi subiecit omnia, ut sit Deus omnia in omnibus. Alioqui quid facient hi qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Cur & baptizantur pro illis? Quid & nos periclitamur omni tempore? Indies morior per nostram gloriationem quam habeo in Christo Iesu Domino nostro. Si secundum hominem cum bestiis depugnaui Ephesi, quae mihi utilitas si mortui non resurgunt? Edamus & bibamus, cras enim morimur. Ne decipiamini. Mores bonos colloquia corrumpunt mala. Expergiscimini iuste, & ne peccetis. Nam ignorantia Dei nonnulli habent. Ad pudorem uobis loquor. At dicet aliquis, Quomodo resurgunt mortui? Quali autem corpore ueniunt? Stulte, tu quod seminas non uiuificatur, nisi mortuum fuerit. Et [hoc] quod seminas, non corpus quod nascetur seminas, sed nudum granum. Exempli causa, tritici aut alicuius ex ceteris. Sed deus illi dat corpus ut uoluit, & unicuique seminum suum corpus. Non omnis caro, eadem caro. Sed alia quidem caro hominum, alia uero caro pecorum, alia uero piscium, alia uero uolucrum. Et sunt corpora caelestia, & sunt corpora terrestria. Verum alia quidem caelestium gloria, alia uero terrestrium: alia gloria solis, & alia gloria lunae, &

Gal. 1.6

Esa. 53. b
Ion. 2. a
Osee 9. a
Ioan. 20. e

Eph. 3. b

Act. 9. a

Col. 1. c
1. Thess. 4. d
Apoc. 1. b

Psal. 109. a
Hebr. 1. d. 10. c
*Psal. 110. d
Hebr. 2. d

Esa. 22. a
Sap. 2. b
Menander.

& alia gloria stellarum. ^mStella siquidem à stella differt in gloria, sic & resurrectio mortuorum. Seminatur in corruptione, resurgit in incorruptibilitate: seminatur in ignominia, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in potentia. Seminatur corpus ⁿanimale, resurgit corpus spirituale. Est corpus animale, & est corpus spirituale. Quemadmodum & scriptum est: ^tFactus est primus homo Adam ^oin animam uiuentem, extremus Adam ^pin spiritum uiuificantem. At non primum quod spirituale, sed quod animale, deinde quod spirituale. Primus homo de terra terrenus, ^osecundus homo ipse Dominus de cœlo. Qualis terrenus ille, tales & hi qui terreni [sunt:] & qualis ille cœlestis, tales & hi qui cœlestes [sunt.] Et quem admodum gestauimus imaginē terreni, gestabimus & imaginem cœlestis. Hoc autem dico fratres, quod caro & sanguis regni Dei hereditatē consequi non possunt. Neque corruptio incorruptibilitatis hereditatem accipit. Ecce mysterium uobis dico: Non omnes quidē dormiemus, omnes tamen immutabimur, in puncto [temporis,] in momento oculi, per extremam tubam. Clanget enim, & mortui resurgēt incorruptibiles, & nos immutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem. Cum autem corruptibile hoc induerit incorruptibilitatē, et mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: ^tAbsorpta est mors ^oin uictoriā. Vbi tuus o mors aculeus? Vbi tua inferne uictoria? Aculeus autem mortis peccatum: potētia uero peccati lex. Sed deo gratia, ^tqui dedit nobis uictoriā per Dominū nostrum Iesum Christū. Itaque fratres mei dilecti, stabiles sitis, immobiles, abundantes in opere Domini semper: cum sciatis quod labor uester non est inanis in Domino. XVI.

CAeterum ^ode collatione in sanctos, quemadmodum ordinaui ecclesijs Galatiarum, ita & uos facite. In una sabbatorum unusquisque uestrum apud se seponat, recondens quicquid commodū fuerit, ne cum uenero, tunc collationes fiant. Vbi uenero autem, quoscunque probaueritis per epistolas, hos enim mittam ut perferant ^omunificentiam uestram Hierosolymam. Quod si fuerit operæpretium, ut & ipse proficiscar, mecum proficiscantur. Veniam autem ad uos cum Macedoniam pertransiero. Macedoniam enim pertransiturus sum. Apud uos autem fortē permanebo, aut etiam hybernabo, ut uos me deducatis quocunque proficiscar. Nolo enim uos nunc in transcurso uidere, sed spero tempus aliquantum mansurum me apud uos, si Dominus permiserit. Cōmorabor autem Ephesi usque ad diem quinquagesimum. Nam ostium mihi apertum est, magnū & efficax, ^o& aduersarij multi. Quod si uenerit Timotheus, uidete ut absque metu sit apud uos. Opus enim Domini operatur, quemadmodū & ego. Ne quis igitur eum spernat, deducite autem eum cum pace, ut ueniat ad me. Expecto enim illum cum fratribus. Porro ^ode Apollo fratre multū hortatus sum illum, ut iratū ad uos sum fratribus. Et omnino non erat uoluntas nunc eundi, uenturus est autem cum opportunitatem erit nactus. Vigilate, state in fide, uiriliter agite, esto et fortis: omnia uobis cum charitate fiant. Obsecro autē uos fratres, nostis familiā Stephanæ esse primitias Achaïæ, & quod in ministeriū sanctis ordinarunt se ipsos, ut & uos subditi sitis talibus, & omni adiuvanti & laboranti. Gaudeo uero de aduentu Stephanæ, & Fortunati, & Achaici, quoniā id quod mihi deerat uestri, hi suppleuerunt. Refocillauerunt enim spiritum meum ac uestrū. Agnoscite itaque huiusmodi. Salutāt uos ecclesiæ Asiæ. Salutant uos in Dño multū Aquila & Priscilla, cum ea quæ in domo ipsorum est ecclesia. Salutant uos fratres omnes. Salutate inuicē osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli. Si quis nō diligit dominū Iesum Christū, sit anathema, Maranatha. Gratia dñi Iesu Christi [sit] uobiscū. Dilectio mea cū omnibus uobis in Christo Iesu. Amen.

Ad Corinthios prior missa fuit ē Philippis, per Stephanum, & Fortunatum, & Achaicum, & Timotheum.

^mPotest etiam legi, Stella siquidē stellā antecellit. ⁿGræcis nō differre modo, sed etiā excellere significat.

^oId est, terrenū, quod animæ affectibus regitur. Cuius collatione nunc spirituale dicitur quod animæ cōmotionibus caret, spiritu impellitur.

^oHebr. pro eo quod est anima uiuens, uel homo uiuens.

^pId est, spiritus uiuificans.

^qVetus interpres legit, Secundus homo de cœlo, cœlestis. Quæ lectio licet discrepet nonnihil à Græcis, tamen magis germana uidetur: apte enim refertur ad membrū præcedens, & ea quoque quæ sequuntur. Et fortasse Græca immutata sunt.

^rAlexand. Hæc enim & eandem carnē de notat, quam in terris existentes gestamus, Iob 19.

Peculiaris quædam tradit de collatione in sanctos, de quo suo aduentu. Deinde Timotheū illis commendat, & post salutationes charitatem mutua & Christi dilectionem præcipit.

^sAmbrosius in 1° legit pro uos, nā contentionem trāstulit.

^tVerbi interpres de collatione.

^uGræce χάρις, i. gratiam, dixit pro beneficio gratis collato.

^vUos tūc πεντηκοστή, i. usque ad pentecosten. Videtur autem de festo intelligendum, ut Act. 2.

^wEt, hoc loco positū uidetur pro sed, more Hebr. sic enim cētiā Hiero. in Ioelē legit.

^xEclipsis est, subinteligitur enim, Notum facio, aut tale quippiam.

Gene. 2. b

Osee 19. d
Heb. 2. d

1. Ioan. 5. a

Epist. Pauli

Epistola Pauli apostoli ad Corinthios secunda.

CAPVT I.

Erāt apud Corinthios, qui Paulo tumultuandi studium & crucem obijcerent. Incipit igitur ab ipsa afflictionis mentione epistolam, ostendens quid passus sit, et quā benigno dei favore sit usus. Deinde sinceritatem suae functionis probat contra eos qui illum mendacij accusabant, quod iuxta promissum ad ipsos nondū uenisset, causam enim ostēdit cur hactenus non uenerit. Id est, Deus misericors & consolator. Vel, in nos.

Hisp. exemplar sic B legit, ἡν δὲ ἐπιστολὴν ὑμῶν τῆς ὑμῶν παρακλῆσεως καὶ οὐρανοῦ, τῆς ὑμῶν ἀποστολῆς καὶ ὑπομονῆς τῶν ἐκείνων μαθημάτων, ὡς καὶ ἡμεῖς παροτρυνόμεθα καὶ ἡμεῖς ὑμῶν βελόνα ὑμῶν. ἡν παρακλῆσεως καὶ οὐρανοῦ τῆς ὑμῶν παρακλῆσεως καὶ οὐρανοῦ, ἡν δὲ ἡμεῖς παροτρυνόμεθα καὶ ἡμεῖς ὑμῶν βελόνα ὑμῶν. Id est, Siue autē affligimur pro uestri cōsolatione ac salute, quae operatur in tolerantia earundem afflictionū, quas & nos patimur, etiā spes nostra firma est pro uobis: siue consolationem accipimus pro uestri consolatione ac salute, cum sciamus &c.

Pro eo quod est, ex tanto mortis periculo. Id est, multis, uel multifariam. Id est, sinceritate sancta uel diuina. Verbi interpretatione, ut secundā gratiam habeatis. i. iteratum beneficium. Non inepte uidetur sic legisse ueteres. Aut quae cogito, secundū carnē cogito, ut sit apud me est & non? Fidelis autem, &c.

Accusabatur à pseudopostolis Paulus, quod tyrānidem ecclesiae afficeret, eo quod moechū in priorī epistola suam tradendum esse praeciperet. Hoc diluit, docēs simul causam suā cōsiliij. Deinde eos refutat qui eum impostorē esse dicebant, ostēdit enim se bona fide uerbū docuisse ipsos, & reliquas quoque gentes idē laeto successu docere.

PAVLVS apostolus Iesu Christi, per uoluntatem dei, ac Timotheus frater, ecclesiae dei quae est Corinthi, unā cū sanctis omnibus qui sunt in tota Achaia, Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Gal. 1.2
Eph. 1.2
1. Pet. 1.2

Benedictus Deus, & pater domini nostri Iesu Christi, qui est pater misericordiarum, & Deus omnis cōsolationis, consolans nos in omni afflictione nostra, in hoc ut possimus nos cōsolari eos qui sunt in quauis afflictione, per consolationem qua nos ipsos consolatur Deus. Quos

Col. 1.6

niam sicut abundant afflictiones Christi in nobis, ita per Christum abundat & consolatio nostra. Siue autem affligimur, pro uestri consolatione ac salute, quae operatur in tolerantia earundem afflictionum, quas & nos patimur: siue consolationem accipimus, pro uestri consolatione ac salute. Spes etiā nostra firma est pro uobis, cum sciamus, quod quemadmodum participes estis afflictionum, sic futuri sitis & consolationis. Non enim uolumus uos ignorare fratres, de afflictione nostra quae nobis accidit in Asia, quoniam supra modum grauati fuimus supra uires, adeo ut desperauerimus etiam de uita. Quin ipsi in nobis ipsis sententiam mortis acceperamus, ne consideremus in nobis ipsis, sed in Deo, qui [ad uitam] suscitatur mortuos: qui ex tanta morte eripuit nos, & eripit, in quo spem fixam habemus, quod etiam posthac erepturus sit, simul adiuuantibus & uobis per deprecationem pro nobis. Nam gloriatio nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae, quod cum simplicitate & sinceritate Dei, non sapientia carnali, sed per gratiam Dei conuersati fuerimus in mundo, abundantius autē erga uos. Non enim alia scribimus uobis, quae quae legitis, aut etiam agnoscitis. Spero autem quod usque ad finem quoque agnoscetis, quemadmodum & agnouistis nos ex parte. Quoniam gloria uestra sumus, quemadmodum & uos nostra, in die Domini Iesu. Et hac fiducia uolebam ad uos uenire prius, ut geminam apud uos inire gratiam, & per uos pertransire in Macedoniā, & rursus à Macedonia uenire ad uos, ac à uobis deduci in Iudaeam.

Hoc igitur cū in animo uersarem, nūcubi leuitate sum usus? Aut [num] quae cogito, secundum carnem cogito? Nequaquam. Sed potius ut sit apud me quod est, etiam, etiam: & quod est, non, non. Immo fidelis Deus, quod sermo noster erga uos non fuit etiam & non. Nam Dei filius Iesus Christus, qui inter uos per nos praedicatus est, per me & Syllanum ac Timotheum, non fuit etiam & non, sed etiam per ipsum fuit. Quotquot enim [sunt] promissiones dei, per ipsum [sunt] etiam, & per ipsum [sunt] amen, Deo ad gloriam per nos. Porro, qui confirmat nos unā uobiscum in Christum, & qui unxit nos, Deus [est]: qui etiam obsignauit nos, deditque arram spiritus in cordibus nostris. Ego uero testem Deum inuoco in animam meam, quod parcēs uobis, nondum uenerim Corinthum, non quod dominemur uobis nomine fidei, sed adiutores sumus gaudij uestri. Nam fide statis. **CAP. II.**

Sed decreui apud memetipsum hoc, non iterū cum dolore ad uos uenire. Nam si ego mœrore uos adficiam, & quis est qui exhilaret me, nisi is qui mœrore adficatur ex me? Et scripsi uobis hoc ipsum, ne cum uenero ad uos, dolorem capiam

[ex

[ex his,] ^a ex quibus oportebat me capere uoluptatem: fiduciam hanc habens erga uos omnes, quod meum gaudium, omnium uestrum sit. Nam ex multa afflictione, & anxietate cordis scripsi uobis per multas lachrymas: non ut mœrore adficeremini, sed ut cognosceretis charitatē, quam habeo abundantius erga uos. Quod si quis dolore adfecit, non me dolore adfecit, sed ex parte, ne adgrauē omnes uos. Sufficit istiusmodi [homini] increpatio hæc, quæ facta est à pluribus, adeò, ut è diuerso magis condonare [debeat] & consolari: ne quomodo fiat, ut immodico dolore absorbeat huiusmodi. Quapropter obsecro uos, efficit ut ualeat in illum charitas. Nam & in hoc scripseram, ut cognoscerem probationē uestri, an ad omnia obediētes sitis. Cui uero condonatis aliquid, & ego condono. Nam & ego si quid condonauī, cui condonauī, propter uos [condonauī] ^b in cōspectu Christi, ne ^c occupemur à Satana. Non enim illius cogitationes ignoramus. Cæterum quum uenissē in Troadem in Euangelium Christi, & ostium mihi esset apertū per Dominum, ^d non habui relaxationem spiritu meo, eò quod non inuenissē Titū fratrem meum: sed dimissis illis, abiī in Macedoniam. Deo autem gratia, qui semper triumphat per nos in Christo, & odorē notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco. Quoniam Christi bona fragrantia sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in omni loco. Quoniam Christi bona fragrantia sumus Deo, in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt: his quidem odor mortis ad mortem, illis uero odor uitæ ad uitam. Et ad hæc quis idoneus? Non enim sumus, ut plerique ^e cauponantes uerbum Dei, sed uelut ex synceritate, sed uelut ex Deo, in conspectu Dei, per Christum loquimur.

CAP. III.

Incipimus rursus nos ipsos commendare. Num egemus, ut nonnulli, commendatijs epistolis apud uos: aut à uobis cōmendatijs? Epistola nostra uos estis, inscripta in cordibus nostris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus, dum declaratis, quod estis epistola Christi subministrata, à nobis inscripta, non atramento, sed spiritu Dei uiuentis: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis. Fiduciam autem huiusmodi habemus per Christū erga Deum: nō quod idonei simus ex nobis ipsis cogitare quicquam, tanquam ex nobis ipsis, sed ^a si ad aliquid idonei sumus, id ex Deo [est], qui & idoneos facit nos ministros noui Testamenti, non literæ, sed spiritus. Nam litera occidit, spiritus autem uiuificat. Quod si administratio mortis in literis, ^b deformata in saxis, fuit in gloria, adeò ut nō possent oculos intendere filij Israel in faciem Moysi, propter gloriam uultus eius, quæ aboletur: cur non potius administratio spiritus erit in gloria? Nam si administratio cōdemnationis ^c gloria [est], multo magis excellit administratio iustitiæ in gloria. Quandoquidem ne glorificatum quidem fuit, quod glorificatū est in hac parte, propter eminentem gloriam. Si enim quod aboletur, in gloria [fuit], multo magis [id] quod manet, [est] in gloria. Itaque cum habeamus huiusmodi spem, multa ^d libertate utimur: & non, quemadmodum Moyses ponebat uelamen in faciem suam, ne oculos intenderent filij Israel in finem eius, quod abolebatur. Sed obcæcati sunt sensus illorum. Nam usque ad diem hodiernum ^e uelamen in lectione ueteris Testamenti manet: nec tollitur uelum, quod per Christum aboletur. Sed ad hunc usque diem, cum legitur Moyses, uelamen cordibus illorum impositum est. Quum autem [aliquis] conuersus fuerit ad Dominum, tollitur uelamen. ^f Dominus autem spiritus [ille] est. Porro, ubi spiritus Domini, ibi libertas. Nos autem omnes relecta facie, gloriam Domini in speculo repræsentantes, ad eandem imaginem transformamur, à gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu.

IIII.

Propterea cum ministerium hoc hebeamus, prout misericordiam consequuti sumus, haud ^a degeneramus: sed reiecimus ^b occultamenta dedecoris, ^c cum nō uersemur per astutiam, neque dolo tractemus uerbum Dei, sed manifestatione ue-

^a Vel potius, de quibus oportebat me gaudere.

^b Id est, bona cōscientia ac si Christus mihi astartet.

^c Vel, ne possideamur & usurpemur uelut ab iniusto possessore satana. ^d nim est illicito modo rem alienā occupare.

^e Vel, non conuicui animo.

^f ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jh} ^{ji} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xx} ^{xy} ^{xz} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz}

^a Exemplo ipsius Corinthiorū ecclesiæ probat se rite functum esse ministerio Euangelico, id est, non suis uiribus sed per gratiam domini. Deinde contra illos disputans qui legalia immiscere conabantur, confert inter se legē & euangelium, ostendens quanta sit huius excellentia, utpote cum spiritus legis ipse Christus sit, &c.

^b Verbi interpretatio ne, idoneitas nostra.

^c Vel potius, desculpta.

^d Pro gloriosa.

^e ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jh} ^{ji} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xx} ^{xy} ^{xz} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz}

^a Vel, segnes sumus et inertes.

^b Id est, probra quæ nobis occulte obijciuntur.

^c Verbi interpretatio ne, non uersantes.

Defendit adhuc suam in ministerio uerbi fidē. Deinde docet homines impios sua culpa perire & ipsos proprie damnationis auctores esse. Potest etiam ne cruce illius offenderentur, ostendit multis quanto successu eriant per summas tribulationes Christum doceat.

Exod. 34. d

Ioan. 4. c

Epist. Pauli

ritatis, commendemus nos ipsos apud omnem conscientiam hominum, in conspectu Dei. Quod si adhuc uelatum est euangelium nostrum, in his qui pereunt uelatum est. In quibus Deus huius seculi excæcavit sensus incredulorum, ne illucesceret illis lumen euangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei. Non enim nos ipsos prædicamus, sed Christum Iesum Dominum: nos ipsos autem seruos uestros propter Iesum. Quoniam Deus est, qui iussit e tenebris lucem illucescere, qui luxit in cordibus nostris, ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi. Habemus autem thesaurum hunc in testaceis uasculis, ut uirtutis eminentia sit Dei, & non ex nobis. Dum in omnibus premimur, at non anxij reddimur: laboramus, at non desistimur: persecutionem patimur, at non in ea deserimur: deijcimus, at non perimus, semper mortificationem Domini Iesu in corpore circumferentes, ut & uita Iesu in corpore nostro manifestetur. Semper enim nos, qui uiuimus, in mortem tradimur propter Iesum, ut & uita Iesu manifestetur in mortali carne nostra. Itaque mors quidem in nobis agit, uita uero in uobis. Cæterum, cum habeamus eundem spiritum fidei, iuxta illud quod scriptum est: Credidi, & ideo loquutus sum: & nos credimus, quapropter & loquimur, scientes quod qui suscitauit Dominum Iesum, nos quoque per Iesum suscitabit, & constituet uobiscum. Nam omnia propter uos, ut gratia, quæ exundauit, pluribus gratias agentibus, exuberet in gloriam Dei. Propterea non defatigamur, sed quamuis externus noster homo corrumpitur, internus tamen renouatur in dies singulos. Nam momentanea leuitas afflictionis nostræ, mire supra modum æternum pondus gloriæ parit nobis, dum non spectamus ea quæ uidentur, sed ea quæ non uidentur. Nam quæ uidentur, temporaria [sunt:] at quæ non uidentur, æterna.

CAP. V.

Scimus enim, quod si terrenum nostrum domicilium huius tabernaculi destructum fuerit, ædificationem ex Deo habemus, domicilium non manufactum, æternum in coelis. Nam & ob id gemimus, domicilio nostro, quod est coelo est, superindui desiderantes: si tamen induti, non nudi reperiemur. Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, gemimus onerati, propterea quod non uolumus exui, sed superindui, ut absorbeatur mortalitas à uita. Porro, qui parauit nos in hoc ipsum, Deus [est:] qui idem dedit nobis arrabonem spiritus. Itaque bono animo sumus semper, & scimus quod cum domi sumus in corpore, peregrinamur à Domino. Per fidem enim ambulamus, non per speciem. Confidimus autem, & probamus magis peregre abesse à corpore, & præsentem adesse apud Dominum. Quapropter & cōtendimus, siue domi præsentem, siue foris peregre agentes, ut illi placeamus. Omnes enim nos manifestari oportet coram tribunali Christi, ut reportet unusquisque ea quæ fiunt per corpus, iuxta [id] quod fecit, siue bonum siue malum. Scientes igitur terrorem illum Domini, suademus hominibus, Deo uero manifesti sumus. Spero autem [nos] & in conscientijs uestris manifestos esse. Non enim iterum nos ipsos commendamus uobis, sed occasionem damus uobis gloriandi de nobis, ut [aliquid] habeatis aduersus eos, qui in facie gloriantur, & non in corde. Siue enim insanimus, Deo [insanimus:] siue sani sumus, uobis [sani sumus.] Charitas enim Christi constringit nos, iudicantes illud, quod si unus pro omnibus mortuus fuit, ergo omnes mortui fuerunt. Et pro omnibus mortuus est, ut qui uiuunt, posthac non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit. Itaque nos posthac neminem nouimus secundum carnem. Porro etiam si cognouimus Christum secundum carnem, nunc tamen non amplius nouimus. Proinde si quis [est] in Christo, noua creatura [est.] Vetera præterierunt, ecce noua facta sunt omnia. Omnia autem ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditque nobis ministerium reconciliationis, quando quidem Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non imputans eis peccata ipsorum: & posuit in nobis sermonem reconciliationis. Itaque nunc

^a Aug. claruit legit.

^c Vel, potest. Hier. legit, fortitudinis. Virtus enim hic non uitio, sed infirmitati opponitur. Ambrosius legit, mortem.

verbi interpretatio ne, propter multorum gratiarum actionem.

Plenus persequitur spem salutis, de qua in fine prioris cap. dixerat. Virtus allegoria tabernaculi & domicilij illius celestis, cuius amore rapius omnia sustineat. Subinde tamen ira oratione mitigat, ne gloriam querere uideatur. Postremo aditum sternit ad sequentia, salutis negotium in Christo: & nostrum officium paucis prædicens.

^a Siue, compellit: uel, adducit, scilicet nos, eo ut tanto animi zelo prædicemus.

^b Id est, nil moramur carnalia, id est, externa: persona pro ipsa re.

Psal. 115. a

Apoc. 16. e

Rom. 14. b

Isa. 43. e

1. oc. 21. b

mine Christi legatione fungimur, tanquā Deo^c obsecrante per nos, rogamus pro Christo, reconciliemini Deo. Eum enim, qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos^d efficeremur iustitia Dei per illum.

CAP. VI.

Quin & adiuuantes obsecramus, ne in uacuum gratiam Dei receperitis. **D**icit enim: [†]In tempore accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi. Ecce, nunc tempus acceptum, ecce, nunc dies salutis. Ne quam usq; demus offensionem, ne reprehēdatur ministeriū: sed in omnibus^a cōmendemus nos ipsos, [†]ut Dei ministri. In tolerantia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in anxietatibus, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in uigilijs, in ieiunijs, in puritate, in scientia, in animi lenitate, in benignitate, in spiritu sancto, in charitate non simulata, ^bin sermone ueritatis, in potentia Dei, per arma iustitiæ dextra ac sinistra, per gloriā & ignominiam, per conuitia & laudes: quasi impostores, & [tamen] ueraces: quasi ignoti, & [tamen] noti: quasi morientes, & ecce, uiuimus: quasi correpti, & non occisi: quasi dolentes, semper tamen gaudentes: quasi pauperes, multos tamen ditantes: ut nihil habentes, & [tamen] omnia possidentes. Os nostrum apertū est erga uos, Corinthij. Cor nostrū dilatatum est. Non estis angusti in nobis, sed angusti estis in uisceribus uestris. Eandem autem^c remunerationem, ut^d à liberis exigo. Dilatemini & uos, ne ducatis iugum cum incredulis. Quod enim consortiū iustitiæ cum iniustitia? Aut quæ cōmunio luci cum tenebris? Aut quæ concordia Christo cum Belial? Aut quæ pars fidei cum infidei? Quæ autem **D**cōpositio templo Dei cum simulachris? [†]Nā uos estis templū Dei uiuentis, quem^e admodum dixit Deus: [†]Inhabitabo in illis, & inambulabo: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus. [†]Quapropter exite de medio illorum, & separemini [ab illis,] dicit Dominus: & immūdum ne tetigeritis, & ego suscipiā uos, [†]et erōq; uobis in patrem, & uos eritis mihi in filios ac filias, dicit Dñs oīpotens.

VII.

HAs igitur promissiones cum habeamus, charissimi, mundemus nos ipsos ab omni inquinamento carnis ac spiritus, perficientes sanctimoniā cum timore Dei. Capaces estote nostri, neminem læsimus, neminē^a corrumpimus, neminē^b fraudauimus. Non ad condemnationē [uestri hoc] dico. Siquidē iam antē dixi uobis, ^bquod in cordibus nostris estis ad commoriendū, & conuiuendū. Multa mihi^c fiducia erga uos. Multa mihi gloriatio de uobis. Impletus sum consolatione, uehementer exundo gaudio in omni afflictione nostra. Etenim quum uenissemus in Macedoniā, nullā habuit relaxationē caro nostra, sed in omnibus adfligebamur: foris pugnae, intus terrores. Verū qui consolatur humiles, cōsolatus est nos Deus per aduentum Titi. Non solum autē per aduentū illius, uerum etiā per consolationē, quam ille accepit de uobis, quū annuntiaret nobis uestrū desiderium, uestrum fletū, uestrum pro me studiū, adeo ut magis gauisus fuerim. Nam etiā si uos contristauī per epistolā, non me pœnitet, etiā si pœnituisset. Video nanq; quod epistola illa, tametsi ad tempus contristauit uos, nunc gaudeo, non quod cōtristati fueritis, sed quod cōtristati sitis ad pœnitentiam. Nam cōtristati estis secundū Deum, sic ut nulla in re detrimēto sitis adfecti per nos. [†]Nam qui secundū Deum est dolor, is pœnitentiā ad salutem, haud pœnitendā parit: ^dcontra, mundi dolor mortem adfert. Ecce enim istuc ipsum, quod secundum Deum contristati fuistis, quantum in uobis genuit studium: imò^e satisfactionem, imò indignationē, imò timorem, imò desiderium, imò æmulationē, imò uindictam. Siquidē ubiq; ^fcommendastis uos ipsos, quod puri sitis in eo negotio. Proinde tametsi scripsi uobis, non id feci eius causa, qui læserat, nec eius causa qui læsus fuerat: sed ob id, ut pāllam fieret studium uestrum pro nobis apud uos in conspectu Dei. Idcirco consolationem accepimus ex consolatione uestri: quin uberius in super gauisi fuimus ob gadium Titi, quod refocillatus sit spiritus illius ab omnibus uobis. Quod si

^cVeletia, exhortate.

^aHortatur ad uitā Christi dignam, idē proptio exemplo, multis suam in fide uera constantiam describens. Deinde impietatis anam tollit, impiorum nimirū commercia & connubia, admonens ne templū dei hisce polluant.

^bPotest etiam dici, Exhibeamus.

^cId est, in sermone uero, uel ueraci.

^dAmbr. legit, mercedis retributionem.

^eVerbi interpretatio ne, ut liberis dico: uel, potius, præcipio.

^fHebraismus, pro, erō uester pater, & uos eritis mei filij et meæ filie.

^aRepetit quod cap. 2. at tingerat, ostendens se non tyrānico animo, sed illorum saluti gratia iussisse moechum puniri. Quod ut facilius probet, historica narratiūcula de Tito inserta suam in ipsos beneuolentiam exponit. ^bId est, nullus rem præter ius occupauimus. Hoc enim ualet, ^cnon uolui uos quæ.

^dLocutio, idem significans, quod, uellē uobiscum commori & conuiuere.

^eVel potius, libertas, scilicet dicendi.

^fPosterior hoc sententiæ huius membrum in Græco contextu exemplaris Hispanici non habetur.

^gVel potius, excusationem, defensionem: uel, purgationē. Ambrosius autem hunc locum exponens uideatur ^hquod non legisse, id est cōfessionem.

ⁱPotest etiam exponi, præstitistis: uel, exhibuistis.

Epist. Pauli

quid apud illum de uobis gloriatus sum, nō fuerim pudefactus: sed ut omnia cum ueritate loquuti sumus uobis, ita & gloriatio nostra, qua usus eram apud Titum, ueritas facta est. Et uiscera illius maiorem in modum erga uos adfecta sunt, dum recolit omnium uestrum obedientiam, quemadmodū cum timore ac tremore exceperitis ipsum. Gaudeo quod in omnibus confidam uobis. CAP. VIII.

Ad beneficentiam in fratres egenos exercendam multis hortatur, primo Macedonū, deinde Christi exemplo. Monet autem, ut quod ante ceperunt nunc tandem absoluant. Postremo commendat illis Titum & alios cum illo multos fratres.

^a Eleemosynā, uel beneficium gratuitum, quod uocat, id est, gratiam.

^b Vel, spontanei.

^c Vel, participationē aut communionem.

^d Id est, multo amplius quam sperare audebamus.

^e Vel, diligentiam & promptitudinem.

^f Synagoga, id est, uigilantiam.

Certiores autem uos facimus, fratres, de^a gratia Dei, quæ data fuit in ecclesijs Macedoniae. Quoniam per multam probationē afflictionis exuberauit gaudium illorum, & profunda paupertas illorum exundauit in diuitias simplicitatis ipsorum. Nam pro uiribus (testor) etiam supra uires^b prompti^c [fuerūt,] multa cum obtestatione rogantes nos, ut beneficium & communionem ministerij susceperemus in sanctos, ac^d non quatenus sperabamus: quin etiā semetipsos dediderunt primum Domino, [deinde] & nobis, per uoluntatem Dei, in hoc, ut adhortaremur Titum, ut quemadmodū antē cœpisset, ita & consummaret hanc quoq; erga uos beneficentiam. Imò quemadmodū ubiq; abundatis fide & sermone, & scientia, & omni diligentia, & in ea, quæ ex uobis erga nos est, charitate, [facite] ut in hac quoq; beneficentia abundetis. Non secundum imperium loquor, sed per aliorum^e studium, etiam uestre charitatis^f sinceritatem explorans. Nostis enim beneficentiam Domini nostri Iesu Christi, quod propter uos pauper factus sit, cum esset diues, ut uos illius paupertate ditesceritis. Et consilium in hoc do, nam hoc uobis conducit: qui quidem non solum facere, uerum etiam uelle iam cœpistis anno superiore. Nunc autem & illud quod facere cœpistis, perficite: ut quemadmodum uoluntas prompta fuit, ita & perficiatis ex eo quod potestis. Etenim si prius adsit animi promptitudo, ea iuxta quicquid illud est, quod possidet aliquis, accepta est, non iuxta id quod non possidet. Non enim ut alijs relaxatio sit, uobis autē angustia: sed ut ex æquabilitate in præsentī tempore uestra copia illorum [succurrat] inopia, & illorum copia uestre succurrat inopia. Vt fiat æquabilitas, quemadmodum scriptum est: [†] Qui multum [habebat, huic] nihil superfuit: & qui paulū [habebat,] is nihilo minus habuit. Gratia autem Deo, qui dedit idem studium pro uobis in corde Titī, quod exhortationem acceperit: quin potius cum esset studiosior, suapte sponte ad uos uenerit. Misimus autem unā cum illo fratrem [eum,] cuius laus [est] in^g Euangelio per omnes ecclesias: nec id solum, uerum etiam delectus est ab ecclesijs^h comes peregrinationis nostræ, cum hac beneficentia, quæ administratur à nobis ad eiusdem Domini gloriam, & animi uestri promptitudinē: ⁱdeclinantes hoc, ne quis uos carpat in hac exuberantia, quæ administratur à nobis, [†]procurantes honesta, non tantum coram Domino, sed etiam coram hominibus. Misimus autem unā cum illis fratrem nostrum, quem probaueramus^k in multis sæpenumero diligentem, nunc autem multo diligentiorē, ob multam fiduciam, quam habeo erga uos: siue Titī nomine, qui socius meus est, & erga uos adiutor, siue [aliorum] qui fratres nostri [sunt &] legati ecclesiarum, gloria Christi. Proinde documentum charitatis uestre, & nostræ de uobis gloriationis, in eos demonstratis, etiam in conspectu ecclesiarum.

Exod. 16. d

Rom. 12. d

^g Id est, in prædicatione Euangelij.

^h Vel, collega aut socius, Græca enim uox æqualitatem significat.

ⁱ Vel, cauentes.

^k Verbi interpretatio ne, in multis multis.

^a Verbi interpretatio ne, qui ex uobis est zelus: uel, uestrum exemplum.

Plinius indicat quæ de causa Titum & alios ad ipsos misert. Deinde multis & ualidissimis argumentis ad eleemosynā dandam hortatur, ostendens quantus hinc fructus redundare soleat.

^b Græce, benedictionem. Solet autem apud Hebræos gratium aliquod beneficium etiam benedictio dici.

Nam de[†] subministratione quidem, quæ fiat in sanctos, superuacuum est mihi scribere uobis. Noui enim promptitudinem animi uestri, quam de uobis iactō apud Macedones, quod Achaia parata est ab anno superiore. Et^a studium uestrum prouocauit complures. Misi tamē hos fratres, ne gloria nostra, qua glorior de uobis, inanis fiat in hac parte: ut quemadmodum dicebam, parati sitis, ne quo pacto fiat, ut si mecū uenerint Macedones, & offenderint uos imparatos, nos pudore suffundamur, ut ne dicam uos, in hoc argumento gloriationis. Proinde necessarium arbitratus sum, adhortari fratres, ut prius accederent ad uos, & præpararent iam ante promissam^b beneficentiam uestram, ut ea sit in promptu, sic tanquam

Rom. 15. d

1. Cor. 16. a

2. Cor. 8. a

quam beneficentia, & non tanquam fraudatio. Illud autem [dico:] qui sementem facit parce, is parce messurus est. Et qui sementem facit libenter & benigne largiendo, copiose etiam messurus est. Vnusquisque secundum propositum cordis, non ex molestia aut ex necessitate. [†] Nam hilarem datorem diligit Deus. ^c Potens est autem Deus efficere, ut omnis gratia in uos exuberet, ut in omnibus omnem sufficientiam habentes, exuberetis in omne opus bonum, quemadmodum scriptum est: [†] Disperfit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in saeculum. Porro, qui suppeditat semen seminanti, is & panem in cibum suppeditet, & multiplicet semen uestram, & augeat prouentus iustitiae uestrae: ut in omnibus locupletemini in omnem simplicitatem, quae per nos efficit, ^b ut gratiae agantur Deo. Nam functio huius ministerij, non solum supplet ea quae desunt sanctis, uerumetiam exuberat [in hoc], quod per multos agantur gratiae Deo, qui propter probationem ministerij huius glorificant Deum, super obedientia consensus uestri in euangelium Christi, & de simplicitate communicationis in ipsos, & in omnes, & in illorum oratione pro uobis, ^b qui desiderant uos, propter eminentem gratiam Dei in uobis. Gratia autem Deo, super inenarrabili suo munere.

CAP. X.

CAeterum, ipse ego Paulus obsecro uos per lenitatem & mansuetudinem Christi, qui iuxta faciem quidem humilis sum inter uos, absens tamen audax sum erga uos. Rogo autem uos, ne praesens audeam ea fiducia, qua existimor audax fuisse in quosdam, qui putant nos ueluti secundum carnem ambulare. Nam in carne ambulantes, non secundum carnem militamus. Siquidem arma militiae nostrae, non carnalia sunt, sed potentia Deo, ad demolitionem munitionum, quibus confilia demolimur, & omnem celsitudinem, quae extollitur aduersus cognitionem Dei: & captiuam ducimus omnem cogitationem, ad obediendum Christo: & in promptu habemus uindictam aduersus omnem inobedientiam, cum impleta fuerit uestra obedientia. Quae in conspectu sunt uidetis. Si quis de seipso confidit, quod Christi sit, illud rursum perpendat ex seipso, quod quemadmodum ipse Christi [est], ita & nos Christi [sumus]. Nam si & amplius quippiam gloriatur de potestate nostra, quam dedit Dominus nobis, in aedificationem, & non in destructionem uestri, non pudeam, ne uidear ceu perterrefacere uos per epistolas. Nam epistolae quidem (inquit) graues sunt & robustae, at praesentia corporis infirma, & sermo contemptus. Hoc reputet, qui istiusmodi est, quod quales sumus sermone per epistolas, cum absumus, tales [sumus] & cum adsumus facto. Non enim sustinemus inferere, aut conferre nos ipsos cum quibusdam, qui seipsos commendant. Sed isti non intelligunt, quod ipsi inter sese seipsos metiuntur, & comparant semet sibi. At nos non in immensum gloriabimur, uerum iuxta mensuram regulae, quae partitus est nobis Deus, mensura pertingendi etiam usque ad uos. Non enim quasi non pertingamus usque ad uos, extendimus nos ipsos supra modum. Nam usque ad uos quoque prauegnimus in Euangelio Christi, non in immensum gloriantes in alienis laboribus: sperantes [futurum] ut subolescente fide uestra in uobis, magnificemur iuxta regulam nostram in exuberantiam: ut ijs quoque regionibus, quae ultra uos sunt, euangelizem: non per alienam regulam, ut de his quae parata sunt gloriemur. Sed qui gloriatur, in Domino gloriatur. Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed is quem Dominus commendat.

CAP. XI.

VTinam tolerassetis me paulisper in insipientia mea. Imò & suffertis me. Nam zelotypus sum erga uos, Dei zelo, adiunxi enim uos uni uiro, ^a ut uirginem castam exhiberetis Christo: sed metuo, ne quae fiat, ut quemadmodum serpens Euam decepit uersutia sua, ita corrumpantur sensus uestri à simplicitate, quae erat erga Christum. Nam si is, qui uenit, alium lesum praedicat, quem non praedicaui mus: aut [si] spiritum alium accipitis, quem non accepistis: aut Euangelium aliud,

^a morsus, id est, immissio & maligna largitio. Auari enim, si quid dant, inuiti dant.

^b Verbi interpretatione, gratiarum actionem deo.

^c Vel, subministratio, scilicet in sanctos, pro eo quod est, probatam istam administrationem, uel electionem.

^d Id est, simplici & candida communicatione, uel beneficentia.

^e Scilicet intercedunt.

^f Vel, amant: uel, desiderant uidere.

^a Defendit auctoritatem suam contra pseudopostolos, qui illum hominem esse & proinde errare posse dicebant, & assensum imperij accusabant. Docet igitur quae sit sua potentia, in quem finem data et quomodo hac usus sit: & quod uera gloria in solo deo consistat.

^b Pro eo quod est, coram: uel, praesens.

^c Vel, quamuis homines simus, non tamen negotium humanum agimus.

^a Vel, ad exhibendum uirginem castam. Graeca enim etiam ad Paulum referri possunt.

^b Ambr. legit, castitate. Fortassis autem apud Graecos & uerbi legebat, non amodo ijs.

^c Quia pseudopostolorum calumnijs patebat Paulus, hic sancta quadam uisione, ne ministerium illius extenuaretur, suam auctoritatem sibi uendicari, multis argumentis ostendens se non parum modo, sed superiorem etiam reliquis apostolis esse. Docet autem simul in quibus nobis sit glorificandum.

Ecclesi. 35. b

Psal. 3. b

Hier. 9. d
1. Cor. 1. d

Gen. 3. a

Epist. Pauli

^B quod non accepistis, recte sustinuissetis. Arbitror enim me nihilo inferiorem fuisse eximjs apostolis. Cæterum licet imperitus sim sermone, non tamē scientia. Verū ubiq; manifesti fuimus in omnibus erga uos. Num illud peccaui, quod me ipsum humiliarim, ut uos exaltaremini? quod gratuito euangelium Dei prædica- uerim uobis? Cæteras ecclesias deprædatus sum, accepto ab illis stipendio, quo uo- bis inseruirem. Et cum apud uos essem, & egerem, nō onerosus fui cuiquā. Nam ^C quod mihi deerat, suppleuerūt fratres, qui uenerant à Macedonia: & in omnibus sic me seruabā, ne cui essem onerosus, atq; ita seruabo. Est ueritas Christi in me, quod hæc gloriatio non interrumpetur contra me in regionibus Achaïæ. Quæ- propter? An quod non diligam uos? Deus nouit. Verum quod facio, [idem] & faciam, ut amputem occasionem ijs, qui cupiunt occasionem: ut in eo de quo glori- antur, reperiantur quemadmodum & nos. Siquidem istiusmodi pseudapostoli, operarij dolosi sunt, sumpta persona apostolorum Christi: atq; haud mirū. Quan- ^D doquidem ipse Satanas transfiguratur in angelum lucis. Nō magnum est igitur, si & ministri illius personam in se transferunt, quasi sint ministri iustitiæ: quorum finis erit iuxta opera eorum. Iterū dico, ne quis me putet insipientem esse: alio- quin & iam ut insipientem accipite me, ut paululum quiddā & ego glorier. Quod dico, non dico secundum Dominum, sed uelut per insipientiam, in hoc argumēto gloriationis. Quandoquidē multi gloriantur secundū carnem, & ego gloriabor. ^E Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis sapientes. Suffertis enim, si quis uos in seruitutem adigit, si quis exedit, si quis accipit, si quis attollit sese, si quis uos in fa- ciem cædit, iuxta contumeliam loquor, perinde quasi nos infirmi fuerimus. Imò in quocunq; audet aliquis, (per insipientiam loquor) audeo & ego. Hebræi sunt, [sum] & ego: Israelitæ sunt, [sum] & ego: Semen Abrahæ sunt, [sum] & ego: mini- stri Christi sunt, (desipiens loquor) excellētius [sum] ego: in laboribus copiosius, in uerberibus^c supra modum, in carceribus abundantius, in mortibus frequenter. ^F † A ludæis quinquies quadragenas [plagas] una minus, accepi. * Ter uirgis cæsus fui: † semel fui lapidatus: * † naufragium feci. Noctem ac diem in profundo egi. In itineribus sæpe, in periculis fluminum, periculis latronum, periculis^d ex gene- re, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis inter falsos fratres, in labore & molestia, in uigijs sæpe, in fame & siti, ^G in ieiunijs sæpe, in frigore & nuditate. Præter ea quæ extrinsecus accidūt. * In- cumbens mihi quotidiana cura omnium ecclesiarum. Quis infirmatur, & [ego] nō infirmor? Quis offenditur, & ego non uror? Si gloriari oporteat, de his quæ infir- mitatis meæ sunt, gloriabor. Deus & pater Domini nostri Iesu Christi, qui est laudandus in sæcula, nouit quod non mentiar. † In Damasci ciuitate gentis præfe- ctus Aretæ regis, excubias posuerat in Damascenorū urbe, cupiens me compre- hendere: ac per fenestram in sporta demissus fui per moenia, effugiq; manus eius.

CAP. XII.

^A ^Gloriari sanè non expedit mihi: ueniā enim ad uisiones & reuelationes Do- mini. Noui hominem in Christo ante annos quatuordecim: an in corpore, nescio: an extra corpus, nescio: Deus nouit, raptum huiusmodi in tertium usq; cœ- lum. Et scio huiusmodi hominem: an in corpore, an extra corpus, nescio, Deus no- uit, raptum fuisse in paradysum, & audisse^b arcana uerba, quæ fas non sit hominē loqui. Super huiusmodi hominē gloriabor: de me uero ipso nō gloriabor, nisi su- per infirmitatibus meis. Nam si uoluerō gloriari, non ero insipiens, ueritatē enim dicam, sed^c desino, ne quis de me cogitet, super [id] quod uidet esse me, aut [quod] audit ex me. Et ne excellentia reuelationum supra modum efferrer, datus est mihi stimulus in carne, angelus Satan, ut me colaphis caderet, ne supra modum effe- ^C rer. Super hoc ter Dominum rogauī, ut discederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia

^c Vel, eximie, aut su- pra quā credi possit.

^d Id est, ludæis.

^e August. sic legit, In- cursus in me quotidiana cura, sollicitudo omni- um ecclesiarum.

Deut. 25. a
* Act. 16. e
† Act. 14. c
* Act. 27. a

Act. 9. d

Post multa sua facta etiam uisiones recenset, quibus à deo instructus sit, causam simul reddēs in quem finem hac glo- ratione utatur. Deinde rursum suam testatur be- neuolentiam, & de aduen- tu suo ipsos commonet. ^a Quidam ē Græcis legunt, *καὶ ὁ δὲ*; & *ἐν ὧν* *ἐπὶ* *μοι*, id est, Glo- riari oportet? Nō ex- pedit mihi. Quo sen- su? Ambrosius le- git. ^b *ἀκούσας*, id est, nō dicen- da: uel, ineffabilia. ^c *ἐν ὧν* *ἐπὶ* *μοι*, i. parco.

gratia mea. Nam uirtus mea per infirmitatē perficitur. Libentissime igitur gloriabor potius super infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Christi. Quamobrem placeo [mihi] in infirmitatibus, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in anxietatibus pro Christo. Cum enim infirmus sum, tunc robustus sum. Factus sum insipiens gloriando. Vos me coegistis. Nam ego debueram à uobis commendari. Nulla enim in re inferior fui summis apostolis, tametsi nihil sum. Signa quidem apostoli peracta fuerunt inter uos, cum omni patientia & signis, & prodigijs, & potentibus factis. Nam quid est, in quo fuistis inferiores cæteris ecclesijs, nisi quod ipse ego non fuerim uobis onerosus? Condonate hanc mihi iniuriā. Ecce, tertio propensus animo sum, ut ueniā ad uos: nec ero uobis onerosus. Non enim quæro quæ uestra sunt, sed uos. Non enim debent filij parentibus recondere, sed filijs parentes. Ego uero libentissime impendam, & expendar pro animabus uestris: licet uberius uos diligens, minus diligar. Sed esto, ipse non grauauit uos: uerum cum essem astutus, dolo uos cepi. Num per quenquā eorum, quos misi ad uos, expilauit uos? Rogauit Titum, & unā cum illo misi fratrem. Num quid à uobis extorsit Titus? An non eodem spiritu ambulauimus? An non eisdem uestigijs? Rursum arbitramini quod [nos] uobis excusamus? In conspectu Dei, in Christo loquimur, sed omnia charissimi, pro uestri ædificatione. Nam metuo, ne qua fiat, ut si uenero, non quales uelim, reperiam uos: & ego reperiar uobis qualem nolitis. Ne quomodo sint contentiones, æmulationes, iræ, cōcertationes, obrektionēs, susurri, tumores, seditiones: ne iterū ubi uenero, humiliet me Deus meus apud uos, & lugeam multos eorum, qui ante peccauerint, & non poenituerint super immunditia, & fornicatione, & impudicitia, quā patrarunt. XIII.

^oVel potius, acquiesco, tranquillo sum animo.

^oVel, quæ uestra erāt nullo iure occupauit sed fraudibus.

Ioan. 8. c

Hic tertius erit aduentus meus ad uos. In ore duorum testium aut trium constituetur omne uerbum. Prædixi, & prædico, ut præsens cum essem iterum, ita & absens nunc scribo ijs qui antè peccauerunt, & reliquis omnibus, quod si uenero denuo, non parcam. Quandoquidem experimentum queritis in me loquentis Christi, qui erga uos non est infirmus, sed potens est in uobis. Nam quamuis crucifixus fuit ex infirmitate, uiuit tamen ex potentia Dei. Siquidem & nos infirmi sumus in illo, sed uiuimus cum illo ex potentia Dei erga uos. Vosipsum tentate, num sitis in fide. Vosipsum probate. An nō cognoscitis uosmetipsos, quod lesus Christus in uobis est? Nisi sicubi reprobi estis. At spero uos cognituros, quod nos non simus reprobi. Opto autem apud Deum, ne quid mali faciatis, non quod nos probati adpareamus, sed ut uos, quod honestum est, faciatis: nos uero ueluti reprobi simus. Non enim possumus quicquam aduersus ueritatem, sed pro ueritate. Gaudemus enim, cum nos infirmi fuerimus: uos autē ualidi fueritis. Hoc autem insuper optamus uestram integritatem. Propterea hæc absens scribo, ne cum præsens fuero, rigidus sim iuxta potestatem, quam dedit mihi Dominus in extru-
ctionem, & non in destructionem. Quod superest, fratres, ualete, integri estote, consolationem habete, unanimes sitis, in pace agite: & Deus charitatis ac pacis erit uobiscū. Salutate uos mutuo sancto osculo. Salutant uos sancti omnes. Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio spiritus sancti sit cum omnibus uobis. Amen.

^AColligit ferè omnia, quæ extra elemosynæ negotium traxit. Primo enim ostendit, se non falso promittere aduentum suum, nec se fore imbecillum. Optat tamen ut resipiscant, & fausta imprecatur.

^BHisp. exemplar habet idē ἡμῶν ἀπομνηστικῶν, id est, Ecce, tertia uice uenio ad uos.

^CVerbi interpretatio ne, præcise utar potestate, &c.

^oAmbrosius Græca propius exprimens legit, idem sapite.

Ad Corinthios secundā missa fuit à Philippis Macedoniæ,
per Titum & Lucam.

Epist. Pauli Epistola Pauli Apostoli ad Galatas.

CAPVT I.

Quoniam Galatam ecclesiam ab Evangelio syn-
cero defecerant, legis
nimirum opera cum hoc
miserantes, Paulus mul-
tis uocationem sua com-
mendat, deinde incon-
stantiam accusat. Postre-
mo narrationem rexit, qua
uitam pristinam & uoca-
tionem suam officiumque
recenset, huc omnino spe-
ctans, se euangelium suum
non ab hominibus, sed à
solo Christo accepisse.
^a Vel etiam erumoso.
^b Ad uerbum, transpo-
namini.

PAVLVS Apostolus, non ab hominibus, neque per ho-
minem, sed per Iesum Christum, ac Deum patrem, qui su-
scitauit illum ex mortuis, quique mecum sunt, omnes fra-
tres. Ecclesijs Galatiarum, Gratia uobis, & pax à Deo patre,
& Domino nostro Iesu Christo, qui dedit seipsum pro
peccatis nostris, ut eriperet nos ex presenti saeculo ma-
lo, iuxta uoluntatem Dei & patris nostri: cui gloria in sae-
cula saeculorum. Amen. Miror quod à Christo, qui
uocauit uos per gratiam, adeo cito transferamini in aliud

euangelium: quod non est aliud, nisi quod quidam sunt, qui turbant uos, & uolunt
inuertere euangelium Christi. Ceterum etiam si nos, aut angelus è cælo prædica-
uerit uobis euangelium, præter id quod prædicauimus uobis, anathema sit. Quem-
admodum antè diximus, & nunc iterum dico: si quis uobis prædicauerit euange-
lium, præter id quod accepistis, anathema sit. Nunc enim utrum homines suadeo,
an Deum? Aut, quæro hominibus placere? Nam si hætenus hominibus placuisse
sem, Christi seruus haud quaquam essem. Notum autem uobis facio, fratres,
euangelium, quod prædicatum est à me, non esse secundum hominem. Neque enim
ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi. Audi-
stis enim meam conuersationem quondam in Iudaismo, quod supra modum per-
sequebar ecclesiam Dei, ac depopulabar illam: & proficiebam in Iudaismo supra
multos æquales in genere meo, cum uehementer essem studiosus à maioribus
meis traditorum institutorum. Ast ubi Deo, qui segregauerat me ab utero ma-
tris meæ, & uocauit per gratiam suam in hoc, ut reuelaret filium suum per me, ui-
sum est ut prædicarem ipsum inter gentes, continuo non contuli cum carne &
sanguine, neque redi Hierosolymam ad eos qui antè me fuerant apostoli: sed abi
in Arabiam, ac denuo reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres redi Hie-
rosolymam, ut uiderem Petrum, & mansi apud illum dies quindecim. Alium au-
tem ex apostolis non uidi [quenquam,] nisi Iacobum fratrem Domini. Porro
quæ scribo uobis, ecce, coram Deo non mentior. Deinde ueni in regiones Syriae,
Ciliciarumque. Eram autem ignotus iuxta faciem ecclesijs Iudææ, quæ erant in Christo.
Sed tantum hic rumor apud illos erat: qui persequebatur nos aliquando, nunc
prædicat fidem, quam quondam expugnabat. Et glorificabant in me Deum.

CAP. II.

DEinde post annos quatuordecim, rursus ascendi Hierosolymam unà cum
Barnaba, adsumpto simul & Tito. Ascendi autem iuxta reuelationem, & con-
tuli cum illis euangelium, quod prædico inter gentes: sed priuatim cum his qui erant
in pretio, ne quo modo in uanum currerem, aut cucurrissem. Sed neque Titus, qui
mecum erat, cum esset Græcus, compulsum fuit circumcidi: propter obiter ingressos
falsos fratres, qui subintroierant ad explorandum libertatem nostram, quam ha-
bemus in Christo Iesu, quo nos in seruitutem adigerent. Quibus ne ad tempus qui-
dem cessimus, per subiectionem, ut ueritas Euangelij permaneret apud uos. Ab
ijs autem, qui uidebantur aliquid esse, quales aliquando fuerint, nihil mea refert.
Personam hominis Deus non accipit. Nam mihi, qui uidebantur esse in pretio,
nihil

^a Vel, humanum.
^b Vel, edoctus fui.
^c Hier. & August. le-
gunt, uastabam.
^d Vel, coetaneos.
^e Vel, gente mea scili-
cet Iudaica.
^f Id est, homine. Est
autem periphrasis He-
braica frequentior.
^g Iosephum non modo ui-
dere aliquem signifi-
cat, sed percontandi
& discendi causa ali-
quem inuicere, uel
conuenire & collo-
qui.
^h Verbi interpretatio
ne, audientes erant:
uel, auditum erat ab
illis.
ⁱ Al. depopulabatur:
uel, ut supra, uasta-
bat.
^k Vel, ut illis subijce-
remur.
Perstat ad huc incepta
narratione, qua docet se
nec ab apostolis quiddam
euangelium didicisse, imò
quo ipse prius Petrum
reprehenderit. Hinc au-
tem lecto pede ad statum
rei delabimur, ostendens
nos gratia Christi per fi-
dem & non lege per ope-
ra iustificari.
^l Sermo uidetur im-
perfectus, quæ sic com-
pleas: Ab ijs autem qui
uidebantur magni es-
se, nihil adiutus sum,
&c. Redit enim ad
id quod superius dixe-
rat se non didicisse eu-
gelium ab apostolis.

† Aa. 10. e
Rom. 2. b
Ephes. 6. b
Deut. 10. d
2. Par. 19. c
Iob 34. b
Sap. 6. b
1. Pet. 1. c
Eccl. 35. b

nihil contulerunt. Imò cōtra, cum uidissent mihi concreditum fuisse euangelium
 'præputij, quemadmodum Petro circumcisionis, (Nam qui efficax fuit in Petro ad
 Apostolatum circumcisionis, efficax fuit & in me erga gentes) cumq̃ cognouissent
 gratiam mihi datam, Iacobus & Cephas, & Ioannes, qui uidebantur esse colum-
 næ, dexteræ societatis dederunt mihi ac Barnabæ, ut nos in gentes, ipsi uero in
 'circumcisionem [apostolatu fungeremur:] tantum, ut pauperum memores esse-
 mus, in quo & diligens fui, ut hoc ipsum facerem. Cum autem uenisset Petrus An-
 tiochiam, palam illi restiti: quoniam reprehensus erat. Nam antequam uenissent
 quidam à Iacobo, unà cum gentibus sumebat cibum: cum autem uenissent, subdu-
 xit, & separauit seipsum [ab illis,] metuens illos, qui erant ex circumcisione. Ac-
 simulabant unà cum illo cæteri quoq̃ Iudæi, adeò ut Barnabas simul abducere-
 tur in illorum simulationem. Verum ubi uidissem quod non recto pede incede-
 rent ad ueritatem euangelij, dixi Petro coram omnibus: Si tu, cum sis Iudæus,
 'gentiliter uiuis, ac non Iudaice, cur gentes cogis Iudaizare? Nos natura Iudæi, &
 non ex gentibus peccatores, quoniam scimus non iustificari hominem ex operi-
 bus legis, nisi per fidem Iesu Christi, & nos in Christum Iesum credidimus, ut iu-
 stificaremur ex fide Christi, & non ex operibus legis. Propterea quod nō iusti-
 ficabitur ex operibus legis ulla caro. Quod si, dū quærimus iustificari per Chri-
 stum, reperimur & ipsi peccatores, num ergo Christus peccati minister [est?] Ab-
 sit. Nam si quæ destruxi, ea rursum ædifico, transgressorem meipsum constituo.
 Ego enim per legem legi mortuus fui, ut Deo uiuerem: unà cum Christo crucifi-
 xus sum, uiuo tamen, non iam ego, sed uiuit in me Christus. Vitam autem, quam
 nunc uiuo in carne, per fidē uiuo filij Dei, qui dilexit me, & tradidit semetipsum
 pro me. Non aspernor gratiam Dei. Nā si per legem [est] iustitia, igitur Christus
 frustra mortuus est.

CAP. III.

O Stulti Galatæ, quis uos fascinauit, ut non obediretis ueritati? Quibus præ-
 oculis Iesus Christus antè fuit depictus, inter uos crucifixus. Hoc solum cu-
 pio discere à uobis, [utrum] ex operibus legis spiritum accepistis, an ex prædica-
 tione fidei? Adeò stulti estis, cum spiritu cœperitis, nunc carne consummaminī?
 Tam multa passi estis frustra. Si tamen & frustra. Qui igitur subministrat uobis
 spiritum, & operatur uirtutes in uobis, utrum ex operibus legis, an ex prædica-
 tione fidei [id facit?]? Quemadmodum Abraham credidit Deo, & imputatum est illi
 ad iustitiā. Scitis igitur, quod qui ex fide sunt, hi sunt filij Abraham. Præuidens
 autē scriptura, quod ex fide iustificet gentes Deus, prius rem latā nunciauit Abra-
 hæ: Benedicentur, [inquiens,] in te omnes gentes. Itaq̃ qui ex fide sunt, benedi-
 cūtur cum fidei Abraham. Nam quotquot ex operibus legis sunt, execrationi sunt
 obnoxij. Scriptū est enim: Execrabilis omnis, qui non manserit in omnibus, quæ
 scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quod autē per legē nullus iustificetur apud
 Deum, palam est. Siquidem iustus ex fide uiuet. Lex autē nō est ex fide: sed qui
 fecerit ea homo uiuet per ea. Christus uos redemit ab execratione legis, dum pro
 uobis factus est execratio. Scriptum est enim: Execrabilis omnis, qui pendet in li-
 gno, ut in gentes benedictio Abraham ueniret per Christum Iesum, ut promissionē
 spiritus acciperemus per fidē. Fratres, secundum hominē dico: Hominis licet
 testamentum, tamen si sit comprobatum, nemo reijcit, aut addit aliquid. Porro
 Abraham dictæ sunt promissiones, & semini eius. Nō dicit: Et seminibus, tanquā
 de multis, sed tanquam de uno: Et in semine tuo, qui est Christus. Hoc autem di-
 co, testamentum antè comprobatum à Deo in Christum, lex quæ post annos qua-
 dringentos & triginta cœpit, non facit irritum, ut abroget promissionem. Nam si
 ex lege est hæreditas, non iam ex promissione. Atqui Abraham per promissionem
 donauit Deus. Quid igitur lex? Propter transgressionem addita fuit, donec

Præputium ex cir-
 cuncione ponit pro
 gentibus incircuncis-
 sis et Iudæis circuncel-
 sis. Sic euangelij præ-
 putij uocat, quod gē-
 tibus annunciat, etc.

Dextra societatis,
 Hebraismus est, pro
 dextris socialibus,
 uel societatis symbo-
 lis.

Id est, gentem Iudæi-
 cam.

Verbi interpretatio
 ne, secundum faciem,
 id est, in cōspectu om-
 nium.

Alij legunt, repre-
 hensibilis, id est, re-
 prehensione dignus.

Id est, in rōe mōris, id
 est, circuncisos, scilicet
 Iudæos. Similis lo-
 cutio Rom. 4.

Vel, illorum simula-
 tione.

Id est, secundum ea-
 rum gentium consue-
 tudinē quæ Christum
 receperunt.

Græcus legit, nō
 omnis, pro ulla, iuxta
 Hebraismum. Dixit
 autem pro eo quod
 est, ullus homo.

Nunc tandē contra eos
 inuehitur, multis argu-
 mentis ostendēs nos gra-
 tia Christi per fidem iu-
 stificari, non lege per o-
 pera. Docet autem hoc
 exemplo Abraham et effe-
 ctū fidei & legis, ostē-
 dens simul cur lex data
 sit, et quod fide ab illius
 imperio liberemur.

Vel, in fide uiuo, si
 de inquam, filij dei.

Chrysostomus et
 Theophylactus hæc
 non habent, nec ipse
 etiam Hieronymus.

Ad uerbum, ex audi-
 tu fidei, quod per me-
 talepsim pro prædica-
 tione sumitur.

Id est, princeps est,
 potest enim etiam in
 imperatio accipi, ut
 Cognoscite igitur,
 etc.

Id est, q̃ fideles sunt.

Vel, humano more.
 Aut, exemplum huma-
 num asseram.

Gen. 15. b
 Rom. 4. a
 Iac. 2. d

Gen. 12. a
 Eccl. 4. d

Deut. 27. d

Abac. 2. a
 Rom. 1. b
 *Leuit. 18. a
 *Rom. 8. a
 *Deut. 21. d

Hebr. 9. d

Epist. Pauli

^f Alij legunt, id est, quod, ut referatur ad semen.

^g Vel, per manum: est autem Hebraismus, idē significans, quod nos diceremus, opera intercessoris: uel, per potentiam & uirtutem intercessoris.

^h Verbi interpretatio ne, per fidem in Christo Iesu.

ⁱ Pro quouis ethnico ponitur.

De libertate Christiana planius disputatur, quādam de usu ei genio legis praeiungit, à qua nos liberari docet per Christum. Deinde ad prima elementa reuertentes increpat, et quā turpis sit illorum error ex uitae pristinae collatione ostendit, simul pseudapostolorum fraudes detegens. Deinde typo ex lege proposito ostendit nos lege cōstringi & per Christum liberari.

^a Locutio est Paulo familiaris, pro eo quod est, illud autem est quod dico.

^b Vel, legauit, cū mandatis scilicet.

^c Hieron. legit, & haeres per Christum. Theophrastus autem legit, à hōi xnpōvōv, xnpōvōv μὴ θῆναι, οὐ xnpōvōv & θῆναι. Sed huc transcripta uidetur haec ex Roma. 3. cap.

^d nouus enim non tempus quoduis, sed certum & opportunum temporis articulum significat.

^e Vel, affectant & zelotypia quadam amant.

^f Alij legunt, ἡλιδου, id est, in ludere.

^g Vel, modo naturali, quo solent gigni liberi: uel, ex consilio carnis, Sae nimirū, etc.

^h Chrysost. dicit allegoriam hic pro typo & figura poni.

Horatur ut in libertate Christiana perseverent, ne enī à Christo uelint excidere. Deinde pseudapostoli suam poenam minatur. Ne autem libertate sua in carnis licentiam abuterentur, charitatem praescribit, & carnem cum suis affectibus uult crucifigi.

ueniret semen, cui promissum fuerat: ordinata per angelos in manu intercessoris. Intercessor autem unius non est, at Deus unus est.

Lex igitur, [num est] aduersus promissiones Dei? Absit. Etenim si data fuisset lex, quae possit uiuificare, uere ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccatum, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Ceterū anteq̃ uenisset fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem, quae erat reuelanda. Itaq̃ lex paedagogus noster fuit ad Christum, ut ex fide iustificaremur. At postquā uenit fides, non amplius sub paedagogo sumus. Omnes enim filij Dei estis, eo quod credidistis Christo Iesu. Nam quicumq̃ baptizati estis, Christum induistis. Non est Iudaeus, neq̃ Graecus: nō est seruus, neq̃ liber: non est masculus, ac foemina. Omnes enim uos unus estis in Christo Iesu. Quod si uos estis Christi, igitur Abraham semen estis, & iuxta promissionem, haeredes.

CAP. III.

Dico autem quandiu haeres puer est, nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium: sed sub tutoribus & curatoribus est, usque ad tempus quod pater praescripserit. Sic & nos, cum essemus pueri, sub elementis mundi eramus, in seruitutem adacti. At ubi uenit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum, natum ex muliere, legi obnoxium, ut eos qui legi erant obnoxij, redimeret, ut adoptione ius filiorum acciperemus. Quoniam autem estis filij, emisit Deus spiritum filij sui in corda nostra, clamantem: Abba pater. Itaq̃ iam non es seruus, sed filius: quod si filius, & haeres Dei per Christum. Sed tum quidem, cum ignoraretis Deum, serui ebatis ijs qui natura non sunt dij. At nunc posteaquā cognouistis Deum, quin potius cogniti estis à Deo, quomodo cōuertimini denuo ad infirma & egena elementa, quibus iterum ab integro seruire uultis? Dies obseruatis, & menses, & articulos temporū, & annos. Metuo de uobis, ne frustra laborauerim erga uos. Estote ut ego [sum], quandoquidē & ego [sum] ut uos. Fratres, rogo uos. Nihil me laesistis. Nostis autem quod per infirmitatē carnis euangelizauerim uobis prius, & experimentum mei, quod erat in carne mea, non estis aspernati, neq̃ respuistis, sed me uelut nuncium Dei suscepistis, uelut Christum Iesum. Quae ergo erat beatitudo uestra? Testimoniū enim reddo uobis, quod si fieri potuisset, oculos uestros effossos dedissetis mihi. Igitur inimicus factus sum uobis, uera loquendo uobis?

Aemulantur uos, non bene, imò excludere uos uolunt, ut ipsos æmulemini. Bonum [est] autem æmulari in re bona semper, & non solum cum praesens sum apud uos. Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis. Vellem autem adesse apud uos nunc, & mutare uocem meam: quoniam cōsiliij inops sum in uobis. Dicite mihi, qui sub lege uultis esse, legē ipsam non auditis? Scriptum est enim, quod Abraham duos filios habebat, unum ex ancilla, & unū ex libera. Verum is, qui ex ancilla [natus est], secundum carnem natus est: qui uero ex libera, per promissionem. Quae per allegoriam dicuntur. Nam haec sunt duo Testamenta. Vnum quidem à monte Sina, in seruitutem generans, quae est Agar. Nam Agar, Sina mons est in Arabia, confinis est autē ei, quae nunc uocatur Hierusalem. Seruit autem cum filiis suis. At quae sursum est Hierusalem, libera est: quae est mater omnium nostrū. Scriptum est enim: Lætare sterilis, quae non paris, erumpe, & clama quae non parturis: quoniam multi liberi desertae, magis quā eius quae habet uirū. Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filij sumus. Sed quemadmodum tunc is, qui secundum carnem natus erat, persequabatur eum qui [natus erat] secundum spiritum, ita & nunc. At quid dicit scriptura? Ence ancillam, & filium illius, non enim haeres erit filius ancillae cum filio liberae. Itaq̃ fratres, non sumus ancillae filij, sed liberae.

CAP. V.

In libertate igitur, qua Christus nos liberauit, stete: & ne rursus iugo seruitutis implicemini. Ecce ego Paulus dico uobis, quod si circūcidamini, Christus nihil uobis

Rom. 3. b

Rom. 6. a
Col. 2. b

† Gen. 16. d
* Gen. 21. a
† Rom. 9. a

Bla 54. a

Rom. 9. b

Gen. 21. a

AA. 15. a

hil uobis proderit. Contestor autē rursus omnem hominē, qui circūciditur, quod debitor est totius legis seruandæ, ^aChristus uobis factus est ociosus: quicumq; per legem iustificamini, a gratia excidistis. Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. Nam in Christo Iesu neq; circūcisio quicquā ualet, neq; præputiū, sed fides per dilectionē ^befficax. Currebatis bene: quis uos impediuit ut non obediretis ueritati? [Nempe] persuasio, non ex eo [profecta,] qui uocat uos. [†] Paulum fermenti totam conspersionē fermentat. Ego confido de uobis in Domino, quod nihil aliud sensuri sitis. Cæterum qui conturbat uos, portabit iudiciū, quisquis fuerit. Ego autē fratres, si circūcisionē adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? Abolitū est igitur offendiculum crucis. Vtinā & abscindantur qui uos labefactant. Vos enim in libertatē uocati fuistis fratres, tantum, ne libertatem in occasione [detis] carni: sed per charitatē seruite uobis inuicē. Nā tota lex in uno uerbo cōpletur, nempe hoc: [†] Diliges proximū tuum ut teipsum. Quod si alius alium ^cuicissim mordetis & deuoratis, uidete ne uicissim alius ab alio cōsumamini. [†] Dicō autē, spiritu ambulate, ^{*} & concupiscentiā carnis nequaquā perfeceritis. Nam caro cōcupiscit aduersus spiritū, spiritus autē aduersus carnē. Hæc autē inter se mutuō aduersantur, ut nō quæcūq; uolueritis, eadē faciatis. Quod si spiritu ducimini, nō estis sub lege. Porro manifesta sunt opera carnis, quæ sunt hæc: adulteriū, scortatio, immundicia, lasciuiā, simulachrorū cultus, ueneficiū, inimicitia, lis, æmulatio, ira, concertationes, seditiones, sectæ, inuidiā, cædes, ebrietates, commestationes, & his similia: de quibus prædico uobis, quemadmodū & prædixi, quod qui talia agunt, ^aregni Dei hæredes nō erunt. Contra, fructus spiritus est, charitas, gaudiū, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia. Aduersus huiusmodi nō est lex. Qui uero sunt Christi, carnē crucifixerunt cū adfectibus & cōcupiscentiis. Si uiuimus spiritu, spiritu & incedamus. Ne efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicē [nos] prouocantes, inuicem inuidentes. **CAP. VI.**

Fratres, etiam si ^aoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales ^aestis, instaurate huiusmodi spiritū ^bmansuetudinis: ^cConsiderans temetipsum, ne & tu tenteris. ^dInuicē alij aliorum onera portate, & sic cōplete legem Christi. Nam si quis uidetur sibi aliquid esse, cum nihil sit, suū ipse fallit animū. Opus autē suum probet unusquisq; & tunc in semetipso tantū gloriationē habebit, & non in alio. [†] Unusquisq; enim propriam sarcinā baiulabit. ^{*} Cōmunicet autē qui ^bcatechizatur sermone, ei qui se catechizat in ^comnibus bonis. Ne erretis, Deus non ^dsubfannatur. [†] Quicquid enim seminauerit homo, hoc & metet. Quoniam qui seminat in carnē suam, de carne metet corruptionē: sed qui seminat in spiritū, de spiritu metet uitam æternā. [†] Bonū autē faciendo ne defatigemur. Tempore enim suo metemus, nō defatigati. Itaq; dum ^atempus habemus, operemur bonū, cum erga omnes, tum uero maxime erga domesticos fidei. Videtis quanta uobis epistola scripserim mea manu. Quicumq; uolunt iuxta faciem placere in carne, hi cogunt uos circūcidi: tantū se ob crucē Christi persecutionē patiantur. Nam qui circūciduntur, ne ipsi quidem legem seruant, sed uolunt uos circūcidi, ut in uestra carne glorientur. Ego uero, absit, ut glorier, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi: per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mūdo. Nam in Christo Iesu, neq; circūcisio quicquā ualet, neq; præputiū, sed noua creatura. Et quicumq; iuxta regulam hanc incedunt, pax super eos, & misericordia, & super Israelē Dei. De cætero, ne quis mihi molestias exhibeat. Ego enim ^astigmata Domini Iesu in corpore meo porto. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro, fratres. Amen.

^a Verbi interpretatio ne, aboliti estis à Christo.

^b *ἐν πνεύματι*, id est, a gens, scilicet occulta & innata sibi uirtute.

^c Vel, à statu dimouent.

^d Vel, regnum dei nō possidebunt: secundū Hebræos enim, hereditate consequi, uel habere, idem dicitur quod possidere.

^a Clementiam suadet erga eos qui per infirmitatem labuntur, mutuū amorē præcipit, philantiam & inane gloriā prohibet. Deinde uerbi ministros commendat, et constantiam in operibus bonis docet. Postremo epistolæ authoritatem asserit, præcipua illius capita repetens.

^b *καὶ ὁ αὐτὸς*, id est, præuentus fuerit, priusquam scilicet potuerit cauere.

^c Pro, mansueto.

^d Ambros. et August. legunt, inuicem onera uestra portate.

^e Id est, qui uoce doctus in religione instruitur.

^f Vel, omnia bona.

^g *ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ* enim idē est quod nos dicimus naso suspendere.

^h Id est, notas impressas.

1. Cor. 5. b

Leuit. 19. d
Matth. 22. d
Marc. 12. c
Rom. 13. c
1. Pet. 2. c

1. Cor. 3. b
Rom. 14. b
1. Cor. 15. d
1. Cor. 9. b
† Luc. 16. d

2. Thes. 3. c

Ad Galatas missa fuit è Roma.

Epist. Pauli

Epistola Pauli Apostoli

ad Ephesios.

CAPVT I.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per uoluntatē Dei, sanctis qui agunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu, Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. † Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos omni benedictione spiritali, in cœlestibus, Christo. Quemadmodum ele-

2. Cor. 1.2
1. Pet. 1.2

git nos in ipso, antequam iacerentur fundamenta mundi, ut essemus sancti, & irreprehensibiles coram illo per charitatem: qui prædestinauit nos ut adoptaret in filios, per Iesum Christum in sese iuxta beneplacitū uoluntatis suæ, ut laudetur gloria gratiæ suæ, quæ charos nos reddidit per illum dilectum. In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, remissionem peccatorum, iuxta abundantiam gratiam suam, de qua ubertim nobis effudit, omnem sapientiam & prudentiam, patefacto nobis arcano uoluntatis suæ, iuxta beneplacitum suum, [quo] proposuerat in seipso, ad dispensationem plenitudinis temporum, summam instaurare omnia per Christum, & quæ in cœlis sunt, & quæ in terra per eundem, per quem & in sortem asciti sumus, prædestinati secundum propositum ipsius, cuius ui fiunt uniuersa, iuxta decretum uoluntatis ipsius: ut simus nos in laudem gloriæ illius, qui priores sperauimus in Christo. In quo [speratis] & uos, audito uerbo ueritatis, euangelio salutis uestræ, cui etiam postquam credidistis, ob signati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrhabo hæreditatis nostræ, in redemptionē acquiratæ possessionis, in laudem gloriæ ipsius. Quapropter & ego, cum audissem fidem uestram in Dominum Iesum, & charitatem in omnes sanctos, non desino gratias agere pro uobis, mentionem uestri faciens in precibus meis: ut Deus Domini nostri Iesu Christi, pater gloriæ, det uobis spiritum sapientiæ, & reuelationis per agnitionem sui, illuminatos oculos mentis uestre: ut sciatis quæ sit spes, ad quam ille uocauit, & quàm opulenta gloria hæreditatis illius, quam sanctis parauit, & quæ sit excellens magnitudo potentiæ illius in nos qui credimus, secundum efficaciam fortissimi roboris eius, quod exercuit in Christo, cum suscitaret eum ex mortuis, & sedere fecit ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum ac potestatem, & uirtutem, & dominium, & omne nomen quod nominatur, non solum in sæculo hoc, uerum etiam in futuro. † Et omnia subiecit sub pedes illius, & eum dedit caput super omnia ipsi ecclesiæ, quæ est corpus illius, complementum eius, qui omnia in omnibus adinplet.

† Psal. 109.2
† Dan. 10. 2

Psal. 8.6

CAP. II.

ET uos quum essetis mortui delictis ac peccatis, in quibus aliquando ambulastis, iuxta sæculum mundi huius, iuxta principem, cui potestas est aeris, qui est spiritus, nunc agens in filiis contumacibus, inter quos & nos omnes conuersabamur aliquando in concupiscentiis carnis nostræ, facientes quæ carni ac menti libebant: & eramus natura filij iræ, quemadmodum & cæteri. Sed Deus, qui diues est in misericordia, propter multam charitatem suam qua dilexit nos, etiā cum essemus mortui per delicta, conuiuificauit [nos] unā cum Christo, (Per gratiam estis seruati) simulq; cum eo resuscitauit, & simul cum eo sedere fecit inter cœlestes, per Christum Iesum, ut ostenderet in sæculis superuenientibus opulentissimam gratiam suam benignitate erga nos, per Christum Iesum. Gratia enim estis seruati per fidem, idq; nō ex uobis, Dei donum [est], non ex operibus, ne quis glorietur. Nā ipse

Col. 2.4

Col. 3.2

Statim ab initio docet deum ante conditū mundum constituisse saluare nos per Christū, in quo omnes thesauros scientiæ & salutis aperuerit: cuius cognitionem dum Ephesij imprecatur, beneuolentiam illorum sibi conciliat, simul docēs quid à Christo datum sit & quid maxime sit à deo petendum.

^a Vel, per gratiam meam nos gratos fecit.

^b Diuitias gratiæ suæ, Hebraismus est.

^c Sic enim Chrysost.

& Theophylactus

exponunt, dicentes

ἀπολύει ἡμετέρας. Et apud

ἀλλὰ hoc loco transi-

tium est.

^d Iuxta Hebraismum

in omni sapientia,

&c.

^e ἀνακαταστήσει, id

est, ad caput reuoca-

re: uel, in summam et

compendiū redigere.

^f Potest & sic legi, ἵ

nimirum qui speraue-

rūt in Christo, in quo

speratis & uos, &c.

In quo, Hebraismus

sapit.

^g Id est, spiritu pro-

misso.

^h Id est, nostri, quos

sanguine suo acqui-

suit Christus.

ⁱ Verbi interpretatio

ne, eā quæ penes uos

est fidem in domino,

&c.

^k Vel gloriosus.

^l Id est, sapientiā con-

ferentem & arcana

reuelantem.

^m Fortitudinem robo-

ris, iuxta Hebraismū

dixit, pro fortissimo

robore.

Docet omnes homines

peccatores esse, iustifica-

ri autem gratis per Chri-

stū: deinde indicat etiam

gentes ad salutem hanc

esse uocatas, cum is inter-

stitum legis sustulerit et

unam fecerit omnium si-

delium ecclesiam.

ⁿ Nomen pro ipsa re

positum.

^o Græce, filij inobe-

dientiæ.

^p Filius iræ, iuxta He-

braismum, qui iræ ob-

noxius est, uel iram

alterius sustinet.

^q Eminentem opulen-

tiam gratiæ, Hebra-

ismus est.

ipsius sumus^o opus, cōditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus, ut in eis ambularemus. Quapropter mementote, quod uos quondam gentes c in carne, qui uocabamini præputium, ab ea quæ uocatur circūcisio in carne, quæ [circūcisio] manibus fit: quod, [inquam,] eratis in tempore illo sine Christo, abalienati à republica Israelis, & extranei à testamenti promissionis, spem nō habentes, Deoq̃ carentes in mundo. Nunc autem per Christum Iesum uos, qui quondam eratis longinqui, propinqui facti estis per sanguinem Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit ex utrisq̃ unum, & interstitium maceræ diruit: simultatem per carnem suam, legem mandatorum in decretis [sitam] abrogans, ut duos conderet in semetipso in unum nouum hominem: faciens pacem, & ut reconciliaret ambos in uno corpore Deo per crucem, perempta inimicitia per eam: & ueni-

^o Ambr. legit, figmentum.

^{id est}, ab ijs qui secundum erant circumcisi.

^{Pro maceria dirimēte.}

Rom. 5.2

ens[†] euangelizauit pacem uobis, qui procul aberant, & ijs qui propē. Quoniam per illum habemus aditum utriq̃ in uno spiritu ad patrem. Iam igitur non estis hospites & incolæ, sed conciuēs sanctorum, ac domestici Dei, superstructi super fundamentum apostolorum ac prophetarum, existente summo angulari lapide ipso Iesu Christo, in quo quæcunque structura coagmentatur, ea crescit in templū sanctum in Domino: in quo & uos coedificamini in habitaculum Dei per spiritum.

CAP. III.

Huius rei gratia ego Paulus uinctus sum Christi Iesu pro uobis gentibus. Si quidem audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in uos, quod secundum reuelationem notum mihi fecit mysterium, quemadmodū antē scripsi paucis, ex quibus potestis legentes intelligere cognitionē meam in mysterio Christi, quod in alijs ætatibus non innotuit filiis hominum, quemadmodum nunc reuelatum est sanctis apostolis eius & prophetis per spiritum, ut sint gentes cohæredes, & eiusdem corporis, consortesq̃ promissionis eius in Christo per euangeliū, cuius factus sum minister secundum donum gratiæ Dei, quod datum est mihi se-

In eorum quæ supra dixerat probationem, nunc ministerium suum commendat, ostendens eandē functionē suam acceperit & quid tam pro illa simul & gentibus patitur. Ne uero uinculis suis offenderetur, ad cōstantiam horrat, scribēs se semper deum pro illis orare, quo suo exemplo simul & ipsos ad preces incitat.

1. Cor. 15. b

cundum efficaciam potentiæ illius. [†]Mihi^a minimo omnium sanctorum data est gratia hæc, ut inter gentes euangelizē imperuestigabiles diuitias Christi: & in lucem proferam omnibus, quæ sit comunio mysterij, quod erat absconditum à sæculis in Deo, qui uniuersa condidit per Iesum Christum, ut innotescat nunc principibus ac potestatibus in cœlestibus per ecclesiā multiuariā sapientiā Dei, secundum præfinitionem sæculorum, quam fecit in Christo Iesu, Domino nostro, per quem habemus^b audaciam, & aditum cum fiducia, quæ est per fidem illius. Quapropter peto ne deficiatis ob afflictiones meas, [quas] pro uobis [tolero,] quæ est gloria uestra. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis parentela, in cœlis & in terra^c nominatur, ut det uobis iuxta^d diuitem gloriā suam, ut fortitudine corroboremini per spiritū suum, in internum hominem, ut inhabitet Christus per fidem in cordibus uestris, fixis in charitate radicibus, & fundamēto iacto, ut ualeatis adsequi cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & profunditas, & sublimitas: cognoscereq̃ præminentem cognitionis dilectionem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinē Dei. Ei uero, qui potest cumulate facere ultra omnia, quæ petimus aut cogitamus, iuxta uim agentem in nobis, sit gloria in ecclesia per Christum Iesum, in omnes ætates sæculi sæculorum. Amen.

^a μακροτέρως, id est, longe infimo. Est enim comparatiuus ex superlatiuo factus, ut si nos dicamus, infimior, &c.

^b παρρησία, id est, loquendi libertatem.

^c Vel, exiit.

^d Ad uerbum, diuitias gloriæ suæ.

1. Cor. 7. d

Hortor itaq̃ uos ego uinctus in Domino, [†]ut ambuletis ita ut dignum est uocatione, qua uocati estis cum omni^a submissione ac mansuetudine, cum longanimitate, tolerantes uos inuicem per charitatem, [†]studentes seruare unitatē spiritus, per uinculum pacis. Vnum corpus, & unus spiritus, quemadmodum & uocati estis in una spe uocationis uestræ. Vnus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus & pater omnium, qui est super omnia, & per omnia, & in omnibus.

Initio multis argumentis concordiam suadet, deinde ad uitæ sanctimoniam adhortatur. Postremo uaria uitæ in sermone, operibus & animi affectibus sita, corripit. [†]Quia uero quod uis est, quis humiliter de se sentit.

Rom. 12. c
1. Cor. 12. b

Malach. 2. b

Epist. Pauli

B uobis. [†] Verum unicuique nostrum data est gratia * iuxta mensuram donationis Christi. Quapropter dicit: [†] Cum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. Ceterum illud, ascendit, quid est, nisi quod etiam descendit prius in infimas partes terrae: Qui descendit, idem ille est, qui etiam ascendit supra omnes coelos, ut impleret omnia. [†] Et idem dedit, alios quidem apostolos, Rom. 12.5
1. Cor. 12.5
2. Cor. 10.4
* Ioan. 3. e
† Psal. 67. d

C alios uero prophetas, alios autem euangelistas, alios autem pastores ac doctores, ad ^b instaurationem sanctorum in opus administrationis, in aedificationem corporis Christi, donec ^c perueniamus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filii Dei, in uirum perfectum, in mensuram aetatis plenae adultae Christi: ut non amplius simus pueri, qui fluctuamus, & circumferamur quouis uento doctrinae, per uersutiam hominum, per ^b astutiam, ^c qua nos adoriuntur ut seducant nos. Sed ueritatem se-

^b Ambrosius legit, consuetudinem.

^c Ad uerbum, occurramus, uel obuiemus nobis inuicem. Metaphorae sumpta ab illis qui e diuersis locis egressi in uno aliquo conueniunt.

^b x. b. id est, artificem fallaciam. Metaphora sumpta ab aleatoribus dolosis.

^c peruersa est cum aliquem ex insidijs adrimus.

^b in p. id est, latenter & insitam agentium.

^c Chrysostomus legit, membra.

^b Vel, uitam instituat.

^c Ambr. legit, intellectum.

D ctantes in charitate, adolescamus in illum per omnia, qui est caput, [nempe] Christus. Ex quo totum corpus, si coagmentetur, & compingatur per omnem commissuram subministrationis, iuxta ^f actum in mensura uniuscuiusque ^s partis, incrementum corporis facit, in aedificationem suipsius per charitatem. Hoc itaque dico, & testor per Dominum, ne posthac ^b ambuletis, quemadmodum & reliquae gentes ambulant in uanitate mentis suae, dum ^t mentem habent obtenebratam, ab alienati a uita Dei, propter ignorantiam quae est in illis, & excaecationem cordis eorum: qui posteaquam dolere desierint, semetipsos dediderunt lasciuiae, ad patrandum immunditiam omnem cum auaritia. Vos autem non sic didicistis Christum. Siquidem illum audistis, & in eo docti fuistis, quemadmodum est ueritas in Iesu, [†] deponere iuxta priorem conuersationem, ueterem hominem, qui corrumpitur iuxta concupiscentias erroris: renouari uero spiritu mentis uestrae, & induere nouum hominem, qui iuxta Deum conditus est, per iustitiam & sanctitatem ueritatis. [†] Quapropter deposito mendacio, loquamini ueritatem quisque proximo suo: Zach. 8. e
Psal. 4. b
Iac. 4. d

F quoniam sumus inuicem membra. [†] Irascimini, & ne peccetis: sol non occidat super iram uestram: neque detis locum calumniatori. Qui furabatur, non amplius furetur: magis autem laboret operando manibus, quod bonum est, ut possit impertiri ei qui opus habuerit. Omnis sermo spurcus ex ore uestro non procedat: sed si quis est bonus ^b ad aedificationem necessariam, ut det gratiam audientibus. Et ne contristetis spiritum sanctum Dei, per quem ob signati estis in diem redemptionis. Omnis amarulentia, & tumor, & ira, & uociferatio, & maledicentia tollatur a uobis, cum omni malitia. [†] Sitis autem inuicem alius in alium comes, misericordes, gratiam exhibentes mutuam, quemadmodum & Deus per Christum gratiam exhibuit nobis. Rom. 8. a
Hebr. 12. a
1. Pet. 2. a. 4. a

G **CAP. V.** **S** itis igitur ^t imitatores Dei, tanquam filii dilecti, & ambulate in dilectione, quemadmodum & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis, oblationem & uictimam Deo, in odorem bonae fragrantiae. Ceterum scortatio, & omnis immunditia, aut auaritia, ne nominetur quidem inter uos, sicut decet sanctos: aut obscenitas, aut stultiloquium, aut ^a facetia: quae non conueniunt, sed magis gratiarum actio. Nam hoc scitis, quod omnis scortator, aut immundus, aut auarus, qui est simulachrorum cultor, non habet hereditatem in regno Christi & Dei. [†] Ne quis quam uos decipiat inanibus sermonibus. Propter haec enim uenit ira Dei in ^b filios inobedientes. Ne sitis igitur consortes illorum. Eratis enim quondam tenebrae, [†] nunc autem lux in Domino. Vt filii lucis ambulate, (Nam ^a fructus spiritus Col. 3. g
Matth. 5. e
Ioan. 13. d. 15. b

^a Charitatem commendat, omnem immunditiam & linguarum impuritatem prohibet, ob oculos illis statuta prioris uitae ignominiam. Deinde ebrietas tollit. Postremo de coniugij legibus disputat, adumbrans simul ecclesiae cum Christo spirituale coniugium.

^b Vel, scurrilis urbanitas.

^c Filios inobedientiae, Hebr. dixit, pro contumacibus.

C [situs est] in omni bonitate, & iustitia, & ueritate) probantes, quid sit acceptum Domino: & ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, quin [ea] potius etiam arguite. Nam quae secretò fiunt ab istis, turpe est uel dicere. Sed omnia dum arguuntur, a luce manifesta fiunt. Nam quicquid manifestum redditur, lumen est. Quapropter dicit: Expergiscere qui dormis, & surge a mortuis, & illucescet

^a 1. Thess. 5. a
* Matth. 24. a
Mar. 13. a
Luc. 21. b

Col. 4.2 illucescet tibi Christus. † Videte igitur, quo modo circumspēte ambuletis, nō^d
 Rom. 12.8 ut insipientes, sed ut sapientes, † redimentes occasionē, quod dies mali sint. Propte
 1. Theff. 4.2 rea, ne sitis imprudentes, sed intelligentes quæ sit uoluntas Domini. Et ne inebrie
 Col. 3. c mini uino, in quo luxur est: † sed impleamini spiritu, loquentes uobismetipsis per
 1. Pet. 3. 2 Psalms & hymnos, & cantiones spirituales, canentes ac psallētes in corde uestro
 * 1. Cor. 11. 2 Domino, gratias agentes semper de oībus in nomine Domini nostri Iesu Christi, &
 Deo & patri, subditi uicissim alius alij, cū timore Dei. † Vxores, proprijs uiris
 subditæ sitis, ueluti Domino. * Quoniam uir est caput uxoris, quemadmodum &
 Christus [est] caput ecclesiæ: & idem est, qui salutem dat corpori. Itaq; quemadmo
 dum ecclesiā subdita est Christo, sic & uxores suis uiris [subditæ sint] in omnibus.
 Viri, diligite uxores uestras, sicut & Christus dilexit ecclesiā, & semetipsum ex
 posuit pro ea, ut illam sanctificaret, mundatam lauacro aquæ per uerbum, ut adhī
 beret eam sibi ipsi gloriosam ecclesiā, non habentem maculam, aut rugam, aut
 quicquam eiusmodi: sed ut esset sancta, & irreprehensibilis. Sic debent uiri dilige
 re suas uxores, ut sua ipsorum corpora. Qui diligit suam uxorem, seipsum diligit.
 Nullus enim unquam suam ipsius carnem odio habuit, imō enutrit, ac fouet eam:
 sicut & Dominus ecclesiā. Quoniam membra sumus corporis eiusdem, ex carne
 eius, & ex ossibus eius. † Huius rei gratia relinquet homo patrem ac matrē, &^d ad
 glutinabitur ad uxorem suam: atq; ē duobus fiet una caro. Mysteriū hoc magnū
 est. Ego autem loquor de Christo, & ecclesiā. Veruntamen & uos singulatim,
 unusquisque suam ipsius uxorem sic diligit, ut seipsum: uxor autem ut reuereatur
 maritum.

CAP. VI.

Col. 3. d **L**iberi, † obedite parentibus uestris in Domino: nam id est iustum. Honora pa
 Exod. 20. c trem tuum, & matrem, * quod est præceptum primum in promissione, ut be
 Deut. 5. c ne sit tibi, & sis longæuus in terra. Patres, ne prouocetis ad irā liberos uestros, sed
 Eccl. 3. b educetis eos per^b eruditionem, & correptionē Domini. † Serui, obedite ijs, qui
 Col. 3. d domini sunt iuxta carnem, cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis uestri,
 Tit. 2. c tanquam Christo: non ad oculum seruientes, uelut hominibus placere studentes,
 1. Pet. 2. c sed tanquam serui Christi, facientes quæ uult Deus, ex animo, cum beneuolentia,
 seruientes Domino & non hominibus: [illud] scientes, quod unusquisq; quod fe
 cerit boni, hoc reportabit à Domino, siue seruus siue liber [fuerit.] Et [uos] domi
 ni, eadem facite erga illos, remittentes minas: scientes quod & uester ipsorum Do
 minus est in coelis, * nec personæ respectus est apud illum. Quod superest fra
 tres mei, sitis fortes per Dominum, perq; potentiam roboris illius. Induite totam
 armaturam Dei, ut possitis stare aduersus^a assaultus diaboli. Quoniam non est no
 bis lucta aduersus^c sanguinem & carnem, sed aduersus principatus, aduersus po
 testates, aduersus mundi dominos, [rectores] tenebrarum sæculi huius, aduersus
 spirituales astutias in coelestibus. Quapropter adsumite uniuersam armaturā Dei,
 ut possitis resistere in die mala, & omnibus peractis stare. State igitur lumbis
 uestris circumcinctis [baltheo] per ueritatem, & inluti thoracē iustitiæ, & calceati
 pedibus, ut parati sitis ad euangeliū pacis: super omnia adsumpto scuto fidei, quo
 possitis omnia iacula mali illius ignita extinguere. † Galeamq; salutaris accipite, &
 gladium spiritus, qui est uerbū Dei, in omni † precatione & obsecratione, orantes
 1. Theff. 5. b in omni tempore, in spiritu: & ad hoc ipsum † uigilantes, cum omni^b sedulitate &
 Col. 4. 2 precatione, pro omnibus sanctis, & pro me: ut mihi detur sermo in apertione oris
 mei, cum libertate, ut notum faciam mysteriū Euangelij, super quo legatione fun
 gor in catena, ut in eo liberē loquar, sicut oportet me loqui. Vt autem sciatis &
 uos, quæ ad me pertinent, quidagam, de omnibus uos certiores reddet Tychicus
 dilectus frater, & fidus minister in Domino: quem misi ad uos in hoc ipsum, ut co
 gnoscetis de rebus nostris, & consolaretur corda uestra. Pax fratribus, & cha

^c Vel, p omnia, Vel
etiam, semper.

^d Vel, adhaerebit uxo
ri suæ.
^e Iuxta Hebr. erunt
duo in carnem unam,
id est, duo erunt una
caro.

^a De liberorum & pa
rentum, seruorum & do
minorum officijs disce
rit. Deinde ad constan
tiam hortatur, describēs
simul quā acris pugna
fidelibus propolita sit, et
quibus armis in ea uten
dum. Postremo priuata
quædam tractat & Ty
chicum commendat.

^b Vel, promissionem
habens adiunctam.
^c Vtrq; uox anceps
est, *μαχά* enim eru
ditionem significat et
castigationem, *τροχά*
etiam admonitionem
& obiurgationem.

^d Id est, minus seroces
aut minabundi.
^e Iuxta dicitur, id est, in
diabolo congressus.

^f Hebraica periphras
is, homines notās et
humana omnia.

^g Tertull. uertit, mun
ditenentes. Ambros.
mundipotentis.

^h Vel, galeam quæ sa
lutaris est & tuetur.

ⁱ Ambros. legit, perse
uerantia.

Epist. Pauli

^aVel, integritate.

ritas cum fide, à Deo patre, & Domino Iesu Christo. Gratia[^{lit}] cum omnibus diligenti-
bus Dominum nostrum Iesum Christum cum ⁱsynceritate, Amen.

Missa fuit è Roma ad Ephesios per Tychicum.

Epistola Pauli Apostoli ad Philippenses.

CAPVT I.

Principio fidei illorū
laudat & constantiam:
hortatur deinde ne cruce
sua offendantur, cum
ex hac plus commodi
quā incommodi euangeli-
o accedat, ipse pro
Christo mori paratus
sit. Postea hortatur ut se-
cundum uocationem su-
am ambulent.

^aAl. cōiunctim leg.
quoniam non est, id est, co-
episcopis.

^bVerbi interpretatio-
ne, propter commu-
nionem uestram in
Euangelium.

^cVel, misericordia
aut animi desiderio.

^dAmbr. quāquā potra le-
gisse uidetur, exponit
enim utilia.

^ePotest etiam expo-
ni de ipsis, ne ipsi offē-
dant usquam. Græca
enim uox ambigua
est.

^fIn Græco uerba, ui-
uere & mori, uice no-
minum ponuntur.
^gQuia quæ: q. d. u-
trinq; teneor.

PAVLVS ac Timotheus serui Iesu Christi, omnibus
sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, ^aunā cum epi-
scopis ac diaconis. Gratia uobis & pax, à Deo patre no-
stro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo
in omni memoria uestri, semper in omni precatiōe mea,
pro omnibus uobis cum gaudio precationem faciens,
^bquod ueneritis in cōmunionem euangelij, à primo die
usq; ad hoc tempus: persuasum habens hoc ipsum, quod
is, qui cœpit in uobis opus bonū, perficiet usq; ad diem
Iesu Christi: sicut iustū est mihi, ut hoc sentiam de omnibus uobis, propterea quod
habeam uos in corde, & in uinculis meis, & in defensione, & confirmatione euan-
gelij, cum sitis omnes mihi consortes gratiæ. Testis enim mihi est Deus, quā-
desiderē uos omnes in ^cuisceribus Iesu Christi. Et illud oro, ut charitas uestra ad-
huc magis ac magis exuberet in agnitione omniq; intelligentia: ut probetis quæ
sunt ^dpræstantia, ut sitis synceri, & ^eut nemini sitis offendiculo, in diem Christi: im-
pleti fructibus iustitiæ, qui sunt per Iesum Christū, ad gloriam & laudē Dei. Sci-
re autem uos uolo fratres, quod, quæ mihi acciderunt, magis ad profectum euan-
gelij euenerūt, ita, ut uincula mea manifesta facta sint in Christo in toto prætorio,
ac cæteris omnibus: utq; plures ex fratribus in Domino, freti uinculis meis, ube-
^crius auderent impauide sermonem loqui. Nonnulli quidem per inuidiam & con-
tentionem, nonnulli uero & propter bonam uoluntatem prædicant Christum.
Alij quidem ex contentione Christum annunciant non purē, existimantes [se] ad-
flictionem addere uinculis meis: alij rursus ex charitate, scientes quod in defen-
sionem euangelij constitutus sim. Quid enim? Attamen quouis mqdo, siue per
prætextum, siue per ueritatem, Christus [tamen] annunciat: & in hoc gaudeo,
quin etiam gaudebo. Noui enim quod hoc mihi cedit in salutem per uestram de-
precationem & subministratiōem spiritus Iesu Christi, secundum expectatiōē
& spem meam, quod nulla in re pudeam: sed cum omni libertate, ut semper, ita
nunc quoq; magnificabitur Christus in corpore meo, siue per uitam, siue per mor-
tem. Nam mihi ^fuita Christus [est], & mors lucrū. Quod si contigat uiuere in
^dcarne, ea res mihi fructus est operis: & quid eligam ignoro. ^gCoartor enim ex his
duobus, desiderans dissolui: & esse cum Christo, multo longeq; melius est. Cæte-
rum manere in carne, magis necessariū propter uos. Et hoc certo scio, quod man-
surus sim, & cum omnibus uobis permanurus sim, in uestrum profectum, & gau-
dium fidei: ut gloriatio uestra exuberet per Christum Iesum, in me, per meum ad
uos reditum. Tantum, ut dignum est euangelio Christi, conuersemi: ut siue
cum uenero, & uidero uos, siue absens sim, audiam de rebus uestris, quod fietis in
uno

uno ſpiritu, una anima, adiuuantes ſimul decertantem^b fidem euangelij: nec in ullo terremini ab aduerſarijs, quæ illis quidem eſtⁱ cauſa perditionis, uobis autem ſalutis, & hoc à Deo. Quia uobis donatum eſt pro Chriſto, non ſolum ut in eum credatis, uerum etiam ut pro illo patiamini: idem certamen habentes, quale uidiftis in me, & nunc auditis in me.

CAP. II.

Si qua igitur^a conſolatio in Chriſto, ſi quod ſolacium dilectionis, ſi qua comuni^a nio ſpiritus, ſi qua uiſcera ac miſerationes, complete meum gaudium: ut ſimiliter affecti ſitis, eandem charitatē habentes, unanimes, idem ſentientes. Ne quid fiat per cōtentionem, aut per inanem gloriam: ſed per humilitatē animi, alium quiſq; ſe præſtantiorem exiſtimet. Ne ſua quiſq; ſpectetis, ſed unusquiſq; quæ ſunt aliorum. Is enim adfectus ſit in uobis, qui fuit & in Chriſto Ieſu: qui cum eſſet in forma Dei, nō rapinam arbitratus eſt, ut eſſet æqualis Deo: ſed ſemetipſum inaniuit, forma ſerui ſumpta, in ſimilitudine hominum cōſtitutus, & figura repertus ut homo, humilem præbuit ſemetipſum, factus obediens[†] uſq; ad mortem, mortem autem crucis. Quapropter & Deus illum^b in ſummam extulit ſublimitatem, ac donauit illi nomen, quod eſt ſupra omne nomen, ut in nomine Ieſu omne genu[ſe]fleſcat, coeleſtium, & terreſtrium, ac^c infernorum: omnisq; lingua confiteatur, quod Dominus ſit Ieſus Chriſtus, ad gloriam Dei patris. Proinde dilecti mei, quem admodum ſemper obediftis, non tanquam[†] in præſentia mea ſolū, ſed nunc multo magis in abſentia mea, cum timore ac tremore ueſtram ipſorum ſalutem operemini. Nā Deus eſt is qui agit in uobis, & ut uelit, & ut efficiatis, pro bono animi propoſito. Omnia facite^c ſine murmuratiōibus ac diſceptatiōibus, ut ſitis tales, de quibus nemo queri poſſit, ſynceriq; filij Dei, irreprehenſibiles in medio nationis prauæ ac tortuoſæ, inter quos[†] lucete tanquam luminaria in mundo, ſer-

monem uitæ ſuſtinentes, ut gloriari poſſim in diem Chriſti, quod non in uanum cucurrerim, nec in uanum laborauerim. Quin etiam ſi immolor ſuper hoſtia, ſacrificioq; fidei ueſtræ, gaudeo, & congaudeo omnibus uobis. Ob id ipſum autem & uos gaudetis, & congaudetis mihi. Spero autem in Domino Ieſu, me[†] Timotheum breui miſſurum uobis, ut & ego læto ſim animo, ſcognito ſtatu ueſtro. Ne minem enim habeo pari mecum animo præditum, qui germanè res ueſtras curaturus ſit. Nam omnes quæ ſua ipſorum ſunt, quærūt, non quæ Chriſti Ieſu. Porro probationē eius noſtis, quod ut filius mecum ueluti cum patre ſeruierit in euangelium. Hunc igitur ſpero me miſſurum, mox ubi uidero mea negotia. Confido autem in Domino, quod & ipſe breui uenturus ſim. Sed operæpretium arbitratus ſum, Epaphroditum fratrem, & collegam, & cōmilitonem meum, ueſtrum autem apoſtolū, quiq; mihi ſubminiſtrat in neceſſitate mea, mittere ad uos. Quando quidem, deſiderabat omnes uos, anxius animi, propterea quod audiffetis eum infirmatum fuiſſe. Et certe fuit infirmus, ita, ut eſſet uicinus morti, ſed Deus miſertus eſt illius: at non illius tantum, ſed & mei, ne dolorem haberem ſuper dolore. Studioſius itaq; miſi illum, ut cum uideritis illum, denuo gaudeatis, & ego magis uacem dolore. Excipite igitur illum in Domino, cum omni gaudio: & qui huiusmodi ſunt, eos in precio habete: quoniam propter opus Chriſti eò acceſſit, ut morti proximus fuerit, non habita ratione uitæ, ut ſuppleret id, quod in ueſtro erga me officio fuit diminutum.

CAP. III.

Quod ſupereſt fratres mei, gaudete in Domino: eadē ſcribere uobis, me quidem haud piget, uobis autem tutum eſt. Cauete canes, cauete malos operarios, cauete concilionē. Nos enim ſumus^a circunciſio, qui ſpiritu Deum colimus, & gloriamur in Chriſto Ieſu, & non confidimus in carne: quanquam ego confidam etiam in carne. Si quiſquam alius uidetur fiduciam habere in carne, ego magis [habeo,]^b circūciſus octauo die, Iſraelita ex genere, tribus Benjamin, Hebræus

^b Vel, fidem euangelicam.

^c Vel etiam, argumentum.

^a Docet hanc uocationē illorum eſſe, ut cōcordia uera iuncti animorum faſtus reprimant Chriſti exemplo, de cuius myſterio paucis diſputat. Deinde Timothei adueniū polliceatur & Epaphroditum commendat.

^a Vel etiam, exhortatio.

^b Ambroſ. uocē Græcam expreſſurus dixit, ſuperexaltauit.

^c Vel, ſubterraneorū.

^b Metalepſis, pro eo quod eſt, cum ſumma diligentia.

^c Alij legunt, xepis opm̄, id eſt, ſine ira.

^c Vel, cōſpicui eſtote.

^b Ambr legit, certior de uobis factus.

^b Ambroſ. Impatenter ſolicitus erat.

^c Vel, ſeſtinantius.

^a Pro eo quod eſt, circunciſi, iuxta tropū.

^b Ad uerbum, circunciſio octauo diei ſed hic tropus eſt, ut ſupra.

^a Monet illis cauere, qui legē miſcebant euangelio, cum omne quod in mundo iuſtitiæ nomi- ne eximū eſt, reſectamē- tum ſit ſi cū Chriſto conſeratur. Se igitur imitari iubet cōſtanti animo, & falſos doctores uitare, quos ſimul ſuis pingui coloribus.

Epist. Pauli

ex Hebræis, [†]iuxta legem Phariseus, iuxta studium persequens ecclesiam, iuxta iu A. 23. b

B stitiam quæ est in lege, factus irreprehensibilis. Sed quæ mihi erant lucra, ea arbitratum sum propter Christum, damnum [esse.] Quin etiam arbitror, omnia damnum esse propter ^c excellentiâ cognitionis Christi Iesu Domini mei, propter quæ omnia pro damnis duxi, habeoq; pro reiectamētis, ut Christum lucrificiam, utq; reperiar in illo, non habens meam iustitiam quæ ex lege [manat,] sed eam quæ per fidem est Christi, quæ est ex Deo iustitiâ super fide: ut cognoscâ illum, & potentiâ resurrectionis illius, & cōmunionem afflictionum illius, dum conformis fio mor

^c id est, excellentem cognitionem.

C ti eius, si quo modo pertingam ad resurrectionem mortuorum. Non quod iam adprehenderim, aut iam perfectus sim, sed sector, si etiam adprehendâ, quatenus & adprehensus sum à Christo Iesu. Fratres, ego meipsum nondum arbitror adsequutum esse. Vnum autem [illud ago,] ea quidem, quæ à tergo sunt, obliuiscens, ad ea uero quæ à fronte sunt, enitens, iuxta præfixum signū insequor ad palmam supernæ uocationis Dei, per Christum Iesum. Quotquot igitur perfecti [sumus,] hoc sentiamus: & si quid aliter sentitis, hoc quoq; uobis Deus reuelabit. Attamen ad [id,] quod adsequuti sumus, eadem procedamus regula, ^o ut simus concordēs.

^o vel, ut idem sentiamus.

D Pariter estote imitatores mei fratres, & considerate eos, qui sic ambulant, quemadmodum habetis nos pro exemplari. Nam cōplures ambulant, de quibus sæpe dixi uobis, nunc autē & flens dico, inimici crucis Christi, quorū finis perditio [est,] [†] quorum Deus uenter, & gloria in dedecore ipsorum, qui terrestria curant. Nam nostra conuersatio in cœlis est, unde & seruatorem expectamus, Dominū Iesum Christum, qui transfigurabit ^c corpus nostrum humile, ut conforme fiat corpori suo glorioso secundum efficaciam, qua potest etiam subijcere sibi omnia. **III.**

Rom. 12. 6

^c Corpus humilitatis nostræ, iuxta Hebr.

^A Ad constantiam hortatur, deinde præcepta quædam peculiaria subiungit, concordiam et reliquas uirtutes Christianis dignas complectentia. Hinc pro muneribus sibi missis gratias agit, et salutationes adiungit.

^a vel, idē sapiant, uel sentiant.

^b vel, coniux germana, id est, sincera.

^c vel etiam, æquitas.

A Proinde fratres mei dilecti, ac desiderati, gaudium & corona mea, sic state in Domino dilecti. Euodiam obsecro, & Syntichen obsecro, ut ^a sint concordēs in Domino. Sanē rogo & te ^b compar germane, adiuua eas, quæ in Euangelio decertarunt mecum, unā cum Clemente quoq; & reliquis cooperarijs meis, quorū nomina sunt in libro uitæ. ^a Gaudete in Domino semper, & iterum dico, gaudete. ^c Modestia uestra nota sit omnibus hominibus. Dominus propē [est.] De nulla re solliciti sitis, sed semper per preceationem & obsecrationem, cum gratiarum actione petitiones uestre innotescant apud Deum. Et pax Dei, quæ superat omnem intellectum, custodiet corda uestra, & sensus uestros, per Christum Iesum. Quod reliquum est fratres, quæcunq; sunt iura, quæcunq; honesta, quæcunq; iusta, quæcunq; pura, quæcunq; accommoda, quæcunq; ^o boni nominis, si qua uirtus, & si qua laus, hæc cogitate. Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & uidistis in me,

^o Ambr. legi, laudabilia.

C hæc facite, & Deus pacis erit uobiscum. Gaudisus sum autem in Domino magno pere, quod iam tandem reuiguit uestra pro me sollicitudo, in eo quod & solliciti eratis, uerum deerat oportunitas. Non quod iuxta penuriam dicam. Nam ego didici [his] in quibus sum, cōtentus esse. Noui & humilis esse, noui & excellere: ubiq; & in omnibus institutus sum, & saturari, & esurire, & abundare, & penuriā pati. Omnia possum per Christum, qui me corroborat. Attamen recte fecistis quod si mul communicastis meæ afflictioni. Nostis autem & uos Philipenses, quod in principio Euangelij, cum proficiscerer à Macedonia, nulla mihi ecclesia communicaue

D rit in rationem dandi & accipiendi, nisi uos soli. Nam & in Thessalonica cum essem, semel & iterum quod opus erat, mihi misistis: non quod requiram munus, sed requiro fructum exuberantem in rationem uestram. Recepi tamē omnia, & abundo: expletus sum, posteaquam accepi ab Epaphrodito, quæ à uobis [missa] fuerant, odorem bonæ fragrantiae, [†] hostiam acceptam, gratam Deo. Deus autem meus supplebit, quicquid opus fuerit uobis, secundū diuitias suas cum gloria, per Christum Iesum. Deo autem & patri nostro gloria in sæcula sæculorū. Amen.

Rom. 12. 2

Salutate

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant uos qui mecum sunt fratres. Salutant uos omnes sancti, maxime uero qui sunt ex Cæsaris familia. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.

Scripta est è Roma per Epaphroditum.

Epistola Pauli Apostoli ad Coloffenses.

CAPVT. I.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per uoluntatem Dei, & Timotheus frater, his qui sunt Coloffis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agimus Deo, & patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro uobis orantes, quoniam audiuius fidem uestram in Christo Iesu, & charitatē quæ est erga omnes sanctos, propter spem repositam uobis in cœlis, de qua prius audieratis per^a sermonem ueracem euangelij, quod peruenit ad uos: quemadmodum & in toto mundo etiam fructificat, sicut & in uobis, ex eo die quo audistis, & cognouistis gratiam Dei per ueritatem: quemadmodum & didicistis ex Epaphra, dilecto conseruo nostro, qui est fidus pro uobis minister Christi, qui & exposuit nobis dilectionem uestram in spiritu. Propterea & nos, ex quo die audiuius, nō desinimus pro uobis orare, & poscere, ut impleamini agnitione uoluntatis eius, per omnem sapientiam, & prudentiam spiritua-lem, ut ambuletis digne Domino, ut per omnia placeatis, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in agnitionem Dei, omni robore corroborati, iuxta^b potentiam gloriæ illius, ad omnem tolerantiam ac patientiam, cum gaudio, gratias agentes patri, qui idoneos nos fecit ad participationem sortis sanctorum in lumine. Qui eripuit nos à potestate tenebrarum, ac transtulit in regnum^c filij sibi dilecti, per quem habemus redemptionem, per sanguinem ipsius, remissionē peccatorum. Qui est imago Dei^d inuisibilis, primogenitus uniuersæ creaturæ, quod per illum creata sint omnia, quæ in cœlis sunt, & quæ in terra, uisibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Omnia per illum, & in illum creata sunt, & ipse stante^e omnia, & omnia per illum consistunt. Et ipse est caput corporis, ecclesiæ: ^f qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primas tenens: quoniam in illo bene complacitum est [patri,] uniuersam plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare cuncta erga se, pacificatis per sanguinem crucis eius per eundem, siue quæ in terra sunt, siue quæ in cœlis. Et uos qui quondam eratis abalienati, & inimici mente in operibus malis, nunc tamen reconciliauit in corpore carnis suæ per mortem, ut exhiberet uos sanctos & irreprehensibiles, & inculpato in conspectu suo. Si quidem permanetis in fide fundati ac stabiles, nec dimouemini à spe euangelij, quod audistis, quod prædicatum est apud uniuersam creaturam quæ sub cœlo est: cuius factus sum ego Paulus minister. Nūc gaudeo super afflictionibus meis pro uobis, & suppleo quæ deerant afflictionū Christi in carne mea, pro corpore ipsius, quod est ecclesia: cuius factus sum ego minister, iuxta dispensationem

^a Gratulator illis propter fidem, spem & charitatem quam ex euangelio didicerant: deinde Christū describit copiosius, docens salutē nobis per eum gratuito conferri, per quem pater omnem plenitudinem in nos effudit.

^b Greci habent, sermonem ueritatis, iuxta Hebraicum.

^c Vel, potentia illius gloriosam.

^d Apud Grecos Hebraismus est, filij dilectionis suæ.

^e Al. inconspicui.

^f Potest etiam sic legi, Qui est principium primogenitum, id est, primum, &c.

^g Tertullianus sepius uertit, inuituperabiles.

^h Ambros. suppleo reliquias pressuratum.

1. Cor. 15. c
Apoc. 1. b

Epist. Pauli

Dei, quæ data est mihi in uos, implendi sermonem Dei, mysterium quod reconditum fuit à sæculis, & à generationibus, nunc autem patefactum est sanctis illius, quibus uoluit Deus notum facere, quæ [sint] diuitiæ gloriæ mysterij huius inter gentes, qui est Christus in uobis, spes gloriæ, quem nos annunciamus, admonentes omnem hominem, & docentes omnem hominem per omnem sapientiam, ut exhibeamus omnem hominem, perfectum in Christo Iesu: ad quod etiam enitor, decertans secundum efficaciam eius, efficaciter agentem in me per potentiam.

CAP. II.

NAm uolo uos scire, quantum certamen habeam de uobis, & his qui sunt Laodiceæ, & quotquot non uiderunt faciem meam in carne, ut consolationem accipiant corda illorum, cum fuerint coniuncti charitate, & in omnem opulentiam certæ persuasionis intelligentiæ, in agnitionem mysterij Dei, & patris & Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ reconditi. Hoc autem dico, ne quis uobis falsis rationibus imponat, per probabilitatem sermonis. Etenim quamuis carne sim absens, tamen spiritu uobiscum sum, gaudens, ac uiuens uestrum ordinem, & soliditatem uestre in Christum fidei. Quemadmodum igitur accepistis Christum Iesum Dominum, [ita] in eo ambulate, sic ut radices habeatis in illo fixas, & in illo superstruamini, confirmemini per fidem, sicut edocti estis, exuberantes in ea cum gratiarum actione. Videte ne quis sit, qui uos deprædetur per philosophiam, & inanem deceptionem, iuxta constitutionem hominum, iuxta elementa mundi, & non iuxta Christum. Quoniam in illo inhabitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter, & estis in illo completi: qui est caput omnis principatus ac potestatis: per quem & circumcisi estis circumcisione, quæ fit sine manibus, dum exuistis corpus peccatorum carnis per circumcisionem Christi, consepulti simul cum illo per baptismum, in quo simul etiam cum illo resurrexistis, per fidem efficacem Dei, qui excitauit illum ex mortuis. Et uos cum essetis mortui per delicta, & per præputium carnis uestre, simul cum illo uiuificauit, condonans nobis omnia delicta, deletum, quod aduersus nos erat, chirographo, quod erat nobis contrarium per decreta, & illud sustulit à medio, adfixum cruci: expositosque principatus ac potestates ostendit palam, triumphans de illis per semetipsum. Ne quis igitur uos iudicet in cibo aut potu, aut in parte diei festi, aut nouilunii, aut sabbatorum, quæ sunt umbra rerum futurarum, corpus autem Christi. Ne quis uobis præmium intercipiat data opera per humilitatem animi, & superstitionem angelorum, in his quæ non uidit, fastuosus incedens, frustra inflatus à mente carnis suæ, nec obtinens caput, ex quo totum corpus per commissuras & compagines subministratum, & compactum, augeat augmento Dei. Itaque si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid quasi uiuentes in mundo, decetis tenemini: Ne tetigeris, ne gustaris, neque contrectaris, quæ omnia ipso pereunt abusu, iuxta præcepta & doctrinas hominum: quæ uerbotenus quidem habent speciem sapientiæ, per superstitionem, ac humilitatem animi, & læsionem corporis: non per honorem aliquem ad expletionem carnis.

CAP. III.

Itaque si resurrexistis unum cum Christo, superna querite: ubi Christus ad dexteram Dei sedet. Supernam curate, non terrestria. Siquidem emortui estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in Deo. Quodcumque Christus manifestatus fuerit, uita nostra, tunc & uos cum illo manifestabimini in gloria. Mortificate igitur membra uestra terrestria, stuprum, immunditiam, molliem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulachrorum cultus: ob quæ uenire solet ira Dei in filios contumaces: inter quos & uos ambulabatis quondam cum uiueretis in his. Nunc autem deponite & uos omnia, iram, indignationem, malitiam, maledicentiam, turpiloquentiam ab ore uestro, Ne mentiamini alius

aduersus

^bPro eo quod est, diuitiæ gloriose.

^cId est, spes gloriose.

^dIn omni sapientia.

Hebraicum sapit.

^eVel, laboro.

Post beneuolentiam de nouo partem hortatur ipsos ne à doctrina euangelij perfecta ad argutas philosophicas & ludæicas fabulas relabantur. Vbi ueritatem animi seruire in huiusmodi doctores inuehitur, subinde ingeminans omnem plenitudinem in Christo esse.

^aVel, compacti.

^bVel, indubitata et comperta certitudinem scientiæ, &c.

^cVel, ceu prædam abducit.

^dVel, uere & naturaliter.

^eVel, quod obnoxium est peccatis carnalibus. Et August. alibi sic scriptum fuisse testatur.

^fFides efficacie. Hebraicum est, pro fide efficaci.

^gVel, quod erat ipsa dogmata nobis aduersa.

^hAugust. Græcam uocem expressurus dixit, exemplauit.

ⁱκαταπαύσθαι enim dicitur cum penes alium est uictoria, penes alium præmium.

^kVel, mente sua carnali aut carnis affectui dedita.

^lἀσάβη proprie dicitur, cum quis alicui rei non parcat.

^mVerbi interpretatione, quæ sunt super terram.

ⁿμάτος est, quod non mollioris modo significat, sed de ijs dicitur qui effeminatiores sunt & pathici, item de ijs qui affectibus nimium dediti illorum arbitrio reguntur.

Hortatur ut terrenis cõtemptis curent celestia: deinde ultra quædam nominatim perstringit, in primis charitatem ipsi commendans & uerbi dominici profectum. Hinc matrimonij leges, liberorum & parentum, seruorum & dominorum officia instituit.

^oFilios inobedientiæ dixit iuxta Hebr.

Ioan. 17. 2

1. Cor. 5. 5

Ephes. 2. 2

Matth. 24. 2

Ephes. 5. 2

Rom. 6. 2

Ephes. 4. 2

Heb. 12. 2

1. Pet. 2. 2. 4. 2

aduersus alium, posteaquā exuistis ueterem hominem cum factis suis, & induistis nouum, qui renouatur ad agnitionem iuxta imaginē eius, qui condidit illum: ubi non est^b Græcus & Iudæus, circumcisio & præputium, Barbarus, Scytha, seruus, li-

^bPro quouis gentili ponitur.

ber: sed omnia in omnibus Christus. [†]Induite igitur tanquam electi Dei sancti ac dilecti, uiscera miserationum, benignitatem, modestiam, mansuetudinem, [†]lenitatem: sufferentes uos inuicem, & condonantes uobis mutuo, si quis aduersus aliquem habuerit querelam: quemadmodum & Christus cōdonauit uobis, ita & uos. [†]Super omnia autem hæc, [†]charitatē, quæ est uinculum perfectionis. Et pax Dei palmam ferat in cordibus uestris: in quam & uocati estis in uno corpore: & [†]grati sitis. Sermo Christi inhabitet in uobis opulenter cum omni sapientia.

[†]Id est, promptissimā & plenam misericordiam.

[†]Vel, longanimitatē. [†]Scilicet induite.

[†]Doceteq; & commonete uos inuicem cantionibus & laudibus, & cantilenis spiritalibus, cum gratia canentes in corde uestro Domino. [†]Et quicquid egeritis sermone aut facto, omnia in nomine Domini Iesu [facite,] [†]* gratias agētes Deo & patri per illum. [†]Vxores, subditæ estote proprijs uiris: sicuti conuenit in Domi-

^bHiero. per [†]magis intelligi gratiosos et amabiles. Qui enim tales sunt, per comitatem & benignitatem solent pacem conciliare.

no. Viri, diligite uxores, & ne sitis amarulenti aduersus illas. Liberi, obedite parentibus in omnibus: hoc enim bene placet Domino. Patres, ne prouocetis liberos uestros, ne despondeant animum. [†]Serui, obedite per omnia ijs, qui domini sunt secundum carnem: non obsequijs ad oculum exhibitis, tanquam hominibus placere studentes, sed cum simplicitate cordis timentes Deum. Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquā Domino, & nō hominibus: scientes, quod à Domino recipietis mercedem hæreditatis. Nam Domino Christo seruitis. Cæterum qui iniuste agit, reportabit iniustitiam suam: [†]& nō est personarū respectus. **IIII.**

Vos domini, ius & æquabilitatem seruis exhibete: scientes quod & uos habetis Dominum in cœlis. Obsecrationi [†]instare, uigilantes in ea cum gratia-

[†]Vel, iniuriam facit.

rumactione, orantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis, ut loquamur mysteriū Christi, propter quod & uinctus sum, ut manifestem illud, sicut oportet me loqui. [†]Sapienter uos gerite erga extraneos, oportunitatem redimētes. Sermo uester semper cū gratia sit sale conditus: ut sciatis, quomodo oporteat uos unicuiq; respondere. De omnibus rebus meis certiores uos faciet Ty-

^A Precandi studium & loquendi prudentiam præcipi, deinde eos commendat per quos epistola est missa. Postremo salutaciones subiungit, & præcepta quædam singularia.

^a Verbi interpretatio ne, in sapientia ambulate, &c.

chicus dilectus frater, & fidus minister, & cōseruus in Domino: quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscat ea, quæ de uobis sunt, & consoletur corda uestra, unā cum Onesimo, fido & dilecto fratre, qui est ex uobis: de omnibus uobis exponent quæ hic agantur. Salutat uos Aristarchus, concaptiuus meus, & Marcus, cōsobri-

^C

nus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si uenerit ad uos, excipite eum: & Iesus qui uocatur Iustus, qui sunt^b ex circumcisiōne. Hi soli cooperarij [sunt] ad regnum Dei, qui fuere mihi solatio. Salutat uos Epaphras, qui ex uobis est seruus Christi, semper anxie laborans pro uobis in precationibus, ut stetis perfecti, & cōple-

^bPro eo quod est, circumcisi, id est, Iudæi.

[†]Vel, decertans.

ti in omni uoluntate Dei. Testimonium enim illi perhibeo, quod habeat multum studiū pro uobis, & his qui sunt Laodiceæ, & his qui sunt Hierapoli. Salutat uos Lucas medicus, dilectus, & [†]Demas. Salutate fratres, qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & quæ in domo illius est, congregationem. Et cum recitata fuerit à uobis epistola, facite, ut & in Laodicensium ecclesia recitetur: & eam quæ scripta est ex Laodicea, ut uos quoque legatis. Et dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas. Salutatio mea manu Pauli. Memores sitis uinculorum meorum. Gratia uobiscum, Amen.

Missæ à Roma per Tychicum, & Onesimum.

Ephes. 6. b

Matth. 22. b

Ephes. 5. b

1. Cor. 10. g

Ephes. 5. c

Ephes. 5. e

1. Pet. 3. a

Ephes. 6. a

Ephes. 6. a

Tit. 2. c

1. Pet. 2. c

Rom. 2. b

Sap. 6. b

Luc. 18. a

1. Thes. 5. d

Ephes. 6. c

2. Thes. 3. a

Ephes. 5. d

2. Tim. 4. c

Epist. Pauli

Epistola Pauli Apostoli ad Thessalonicenses I.

CAPVT. I.

^A Laudat Thessalonicenses quod inter maximos tumultus fide suam, quā à Paulo didicerant, syn-
ceram & inconcussam seruando reliquis exem-
plum facti sint.

^A **P**AULVS & Siluanus & Timotheus, ecclesiae Thessalonicensiū,
in Deo patre, & Domino Iesu Christo. Gratia uobis & pax à Deo
patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agimus Deo sem-
per de omnibus uobis, mentionem uestri facientes in precibus no-
^B stris, indefinenter memores uestri propter opus fidei, ac laborē cha-
ritatis: & quod permanistis in spe Domini nostri Iesu Christi, corā Deo & patre
nostro. Scientes fratres dilecti à Deo electionem uestram: quoniā euangelium no-
strum non factum est ad uos ^A per sermonē solum, uerū etiam per uirtutē & per spi-
ritum sanctū, per quē certitudinē multam, quemadmodū nostis quales fuerimus in-
ter uos uestra causa. Et uos imitatores nostri facti fuistis & Dñi, recipientes ser-
monē cum afflictione multa, cum gaudio spiritus sancti, adeo, ut fueritis exemplo
omnibus credentibus in Macedonia & Achaia. A uobis enim ^B pertenuit sermo
Domini, non solum in Macedonia & Achaia, uerum etiam in omni loco fides ue-
stra, quae est in Deum, dimanauit: ut non sit nobis necesse loqui quicquam. Siqui-
dem ipsi de uobis renunciant, qualem ingressum habuerimus ad uos, & quomo-
do conuersi fueritis ad Deum à simulachris, ut seruiretis Deo uiuenti & ueraci, &
expectaretis filium eius de coelis: quem excitauit à mortuis Iesum, qui liberat nos
ab ira uentura.

^A Verbi interpretatio
ne, in sermone tantū,
et c. Hebraismus.

^B Proprie, exsonuit:
uel, ebuccinatus est.

^A Copiosius nunc descri-
bit doctrinā suam, quam
ipsis tradidit. Nō autem
in hoc ut se laudet, sed ut
illos hortetur, ne à fide
& pietate deficiant, nec
illorum autoritate mo-
ueantur, qui Christum et
omnes apostolos sint per-
secuti.

^A Ambrosius, uerbū Grae-
cum circumscribens
legit, Exerta liberta-
te ausi sumus.

^B Al. leg. occasionem.

^C Verbi interpretatio
ne, deus est testis.

^D Vel, in autoritate
esse, uel oneri esse pe-
tendo stipendium.

^E Verbi interpretatio
ne, in medio uestri,
Hebraismus.

^F Vel, quo deus uobis
praedicabatur.

^A **N**Am ipsi nostis fratres, introitū nostrū ad uos, quod non fuerit inanis: sed &
quod antē malis afflicti, & contumelijs adfecti (quemadmodū scitis) Philip-
pis, ^A audacter egerimus in Domino nostro, ad loquendū apud uos euangelium
Dei in multo certamine. Siquidem exhortatio nostra non fuit ex impostura, neque
ex immunditia, neque cum dolo, sed quemadmodū probati fuimus à Deo, ut [no-
bis] cōmitteretur euangeliū, ita loquimur, non ut hominibus placentes, sed Deo,
qui probat corda nostra. Neque enim unquā per sermonē adulationis uersati su-
^B mus, (quemadmodū nostis:) nec per pretextū auaritiæ, (Deum testor,) neque quae-
rentes ex hominibus gloriā, nec à uobis, nec ab alijs, cum possemus ^B in onere esse,
tanquā apostoli Christi: sed fuimus placidi ^C inter uos, perinde ac si nutrix foueat
suos filios: sic adfectu propensi in uos, ex animo cupiebamus impertire uobis, nō
solum euangelium Dei, uerum etiam nostras ipsorū animas, propterea quod chari
nobis facti estis. Meministis enim fratres, laboris nostri ac sudoris. ^D Nocte
enim ac die laborantes ob id, ne cui uestrūh essemus oneri, praedicauimus apud
uos euangeliū Dei. Vos [aut] testes [estis,] & Deus, quē sancte & iuste, & inculpate
^C uobiscum qui credebātis, uersati fuimus, quemadmodum nostis, ut [erga] unum
quemque uestrum, tanquam pater erga filios suos, [fuerimus adfecti:] obsecrantes
uos, & consolantes, & obtestantes, ut ambularetis digne Deo, qui uocasset uos in
suum regnum ac gloriam. Quapropter & nos gratias agimus Deo indefinenter,
quod accepto sermone ^E praedicationis Dei à nobis, accepistis non sermonem ho-
minū, sed sicut erat uere, sermonē Dei, qui & agit in uobis credentibus. Vos enim
imitatores facti estis, fratres, ecclesiarū dei, quae sunt in Iudaea, in Christo Iesu: quod
^D eadē passi sitis & uos à proprijs cōtribulibus, quemadmodū & ipsi à Iudaeis. Qui
ut & Dominū occiderunt Iesum, & proprios prophetas, ita & nos persecuti sunt,
& Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur: qui obstant nobis, ne
loquamur

Ad. 16. b

Ad. 20. g
1. Cor. 4. c
2. Thess. 3. b

loquamur gentibus, quo ſalui ſiant, ut expleant ſua peccata ſemper: peruenit autem in illos ⁹ ira in finem. Cæterum nos fratres, orbatu uobis ad ſpatium temporis, adſpectu non corde, uehemētius ſtudiuius uidere faciem ueſtram cum multo deſiderio. Quapropter uoluimus uenire ad uos, ego quidē Paulus, & ſemel & iterum, & obſtitit nobis Satanas. Nam quæ eſt noſtra ſpes, aut gaudium, aut corona gloriatiōis? An non & uos, in conſpectu Domini noſtri Ieſu Chriſti, in eius aduentu? Vos enim eſtis gloria noſtra & gaudium.

CAP. III.

Proinde cum non amplius ferremus, ^a uisum eſt nobis, ut [†] Athenis ^b reſideremus ſoli: ac miſimus Timotheum fratrem noſtrum, & miniſtrum Dei, ac adiutorem operis noſtri in euangelio Chriſti, ut confirmaret uos, & conſolaretur uos de fide noſtra, ne quiſquam turbaretur in adſtinctionibus his. Nam ipſi noſtis, nos in huncuſum poſitos eſſe. Etenim cum apud uos eſſemus, prædicabamus uobis fore, ut adſtinctionem pateremur: quemadmodū euenit, & noſtis. Quapropter & ego non amplius ferens, miſi ad hoc ut cognoscerē fidem ueſtrā, ne quo pacto tentaret uos ille, qui tentat, & inanis factus eſſet labor noſter. Nuper autem cum ueniſſet Timotheus ad nos à uobis, & annunciauiſſet nobis fidem ac dilectionem ueſtrā: & quod habeatis memoriā noſtri bonam ſemper, deſiderantes nos uidere, quemadmodū nos quoque uos. Idcirco conſolationē accepimus fratres, per uos, ſuper omni adſtinctione & neceſſitate noſtra, per ueſtrā fidem. Quoniam nunc uiuimus, ſi uos ſtatis in Domino. Quā enim gratiarum actionē poſſumus Deo rependere de uobis ſuper omni gaudio, quod gaudemus propter uos in conſpectu Dei noſtri, nocte ac die ^b ſupra modum orantes, ut uideamus ueſtrā faciem, & ſuppleamus quæ deſunt fidei ueſtræ: Ipſe uero Deus, & pater noſter, & Dominus noſter Ieſus Chriſtus dirigat uiam noſtrā ad uos: uos autē Dominus abundantes & exuberantes faciat mutua inter uos charitate, & in omnes, quemadmodum & nos in uos, ut confirmet corda ueſtra, irreprehensibilia per ſanctimoniā, coram Deo & patre noſtro, in aduentu Domini noſtri Ieſu Chriſti, cum omnibus ſanctis eius.

CAP. III.

Quod ſupereſt igitur fratres, rogamus uos & adhortamur per Dominum Ieſum, quemadmodum accepisti à nobis, [†] quomodo oporteat uos uerſari, & placere Deo, ut abundetis magis. Noſtis enim quæ præcepta dederimus uobis, per Dominum Ieſum. [†] Hæc enim eſt uoluntas Dei, ſanctificatio ueſtra, ut abſtineatis à ſcortatione, & ſciat unusquiſque ueſtrum ſuum uas poſſidere cum ſanctificatione & honore, non cum adſectu concupiſcentiæ, quemadmodum & gentes, quæ non nouerunt Deum: ne quis opprimat, ac fraudet in negotio fratrem ſuum, propterea quod ultor eſt Dominus de omnibus his: quemadmodum & antè diximus uobis, ac teſtati ſumus. Noſ enim uocauit nos Deus ^a immunditiæ cauſſa, ſed ad ſanctificationē. [†] Proinde qui reſcit, nō reſcit hominē, ſed Deū, qui dedit ſpiritū ſuum ſanctū in uos. * Cæterum de ^b fraterna charitate, non neceſſe habetis, ut ſcribam uobis. Ipſi nanque diuinitus docti eſtis, ut diligatis uos inuicem. Nam & facitis hoc erga cunctos fratres, qui ſunt in tota Macedonia. Obſecramus autem uos fratres, ut abundetis magis, & in hoc incumbatis, ut quieti ſitis: & agatis res proprias, & operemini proprijs manibus ueſtris, ſicuti uobis præcepimus: ut uos ^c geratis honeſte erga extraneos, & nulla re uobis ſit opus. Cæterum, nolo uos ignorare fratres, de hijs, qui obdormierunt, ne doleatis, quemadmodum & cæteri non habentes ſpem. Nam ſi credimus quod Ieſus mortuus eſt, & reſurrexit: ſic & Deus eos, qui obdormierunt per Ieſum, adducet cum illo. Hoc enim uobis dicimus in uerbo Domini, [†] quod nos qui uiuimus, & reliqui erimus in aduentū Domini, nequaquā præueniemus ^b eos qui dormiunt. Quoniam ipſe Dominus cum hortatu, & uoce archangeli, ac tuba Dei deſcendet de cælo; &

⁹ Vel, uindicta extrema & implacabilis.

^a Pergit adhuc in cœpta narratione, quā ſuum in illos ſuorem per Timothei legationem & ſuas preces comprobare: quæ omnia huc ſpectant, ne perſecutione offenſi à Chriſto exciderent.

^b Ambros. optimū diximus.

^c Vel, relinqueremur. Et ſic legit Ambr.

^d Vel, nos in hoc eſſe conſtitutos.

^e Ambros. expreſſurus Græce legit, abſque dantiſſime orantes.

^a Altera hic oritur epiſtola pars, quæ hortatur ut indies in uera religione proficiant per uitæ puritatem, innocentiam & charitatem mutua. Deinde ocium & curioſitatem uerat. Poſtremo de deſunctis diſputat et corporum noſtrorum reſurrectione.

^a Ad uerbum, ad immunditiam.

^b Ambr. affectione fraternitatis.

^c Verbi interpretatio ne, ambedictis.

^d Vel, ſomno ſopitos. Auguſt. legit, eos qui ante dormierunt.

Ad. 10. a

Phil. 1. d

Rom. 12. a
Ephes. 5. d

Luc. 10. b
1. Cor. 1. b. 6. c

Ioan. 15. d 15. b
1. Ioan. 2. b. 4. d

1. Cor. 15. d

Epist. Pauli

mortui in Christo, resurgēt primum, deinde nos qui uiuemus, qui reliqui erimus, simul cū illis rapiemur in nubibus, in occursum Domini in aera, & sic semper cum Domino erimus. Proinde consolemini uos mutuo sermonibus his. CAP. V.

De incertitudine temporis nostrae resurrectionis agit, quo argumento ad uigilias & sobrietatē hortatur. Deinde ecclesiae ministros illis cōmēdat. Mutuam pro se inuicem curā praecipit, prophetas probare docet, & credentibus bona imprecatur.

Vel tuta omnia Ambr. firmitas. Est enim B. asp. ex cum res in eo statu sunt ut nihil periculi sit metuendum. Ad uerbum. & galeam spem salutis, id est, quae est spes, &c. Verbi interpretatio ne, ad iram, sed in acquisitionem salutis.

Ambr. ut illis summum honorē habeatis in charitate.

Alij legūt, & iacobus, id est, inter uos ipsos Et hanc lectionem sequitur Ambr.

Tertullianus legit, examine.

Porrò de temporibus & articulis temporū, fratres, nō est opus ut uobis scribā. **I**psi enim planē scitis, quod dies ille Domini ut fur in nocte, ita uenturus sit. Cum enim dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis imminet interitus, sicut dolor partus mulieri praegnantī, nec effugient. At uos fratres, non estis in tenebris, ut dies ille uos tanquam fur opprimat. Omnes uos filij lucis estis, ac filij diei: non sumus noctis, neq; tenebrarum. Proinde ne dormiamus, sicut & ceteri: sed uigilemus, & sobrii simus. Nam qui dormiunt, nocte dormiunt: & qui inebriantur, noctu sunt ebrii. At nos qui sumus diei, sobrii simus, induti [†] thoracē fidei & charitatis, ^b & pro galea spem salutis. Quoniā non constituit nos Deus ^c ut iram nobis concitemus, sed ut salutem cōsequamur, per Dominum nostrū Iesum Christum, [†] qui mortuus est pro nobis, ut siue uigilemus, siue dormiamus, simul cum illo uiuamus. Quapropter adhortemini uos mutuo, & aedificetis singuli singulos: sicut & facitis. Rogamus autem uos fratres, ut agnoscat is eos qui laborant inter uos, & qui praesunt uobis in Domino, & admonent uos, ^d ut habeatis illos in summo precio per charitatem, propter opus illorum: pacē habete ^e cum illis. Obsecramus autem uos fratres, monete inordinatos, consolamini pusillanimes, subleuate infirmos, longanimes estote erga omnes. [†] Videte, ne quis malum pro malo cuipiam reddat, sed semper quod bonū est, sectemini, tum erga uos inuicem, tum erga omnes. Semper gaudete, ^{*} indefinenter orate, in omnibus gratias agite. Haec enim ^f est uoluntas Dei, per Christum Iesum erga uos. Spiritum ne extinguatis: prophetias ne aspernemini. Omnia [†] probate, quod bonū [†] fuerit, [†] tenete. Ab omni specie mala abstinete. Ipse autē Deus pacis sanctificet uos per omnia perfectos. Et integer uester spiritus, & anima, & corpus, ita ut in nullo possitis cū pari in aduentu Domini nostri Iesu Christi, seruetur. [†] Fidelis est qui uocauit uos, qui idem efficiet. Fratres, orate pro nobis. Salutate fratres omnes osculo sancto. Adiuro uos per Dominum, ut recitetur haec epistola omnibus sanctis fratribus. Gratia Domini nostri Iesu Christi sit uobiscum, Amen.

2. Pet. 3. c
Apoc. 3. a

Esa. 59. c
Ephes. 6. c

1. Cor. 5. b

Pro 17. c. 21. d
Rom. 12. d
1. Pet. 3. b

Eccl. 18. c
Luc. 18. a
Col. 4. a

1. Cor. 1. b

Ad Thessalonicenses prima scripta fuit ex Athenis.

Epistola Pauli Apostoli ad Thessalonicenses II.

CAPVT I.

Principio fidem illorū laudat, quā in maximis A. periculis perstiterunt, cuius praemium uitae aeternae fore pollicetur, contra damnationem naturae impij: describens simul gloriosum illum Christi aduentum: quibus preces adiungit, ad monens quid nobis faciendum sit.

Vel, ut dignum est.

Vel, specimen.

PAVLVS & Siluanus ac Timotheus, ecclesiae Thessalonicensium in Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo, Gratia [†] sit uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias agere debemus Deo semper de uobis fratres, ^a ut par est, quod uehementer augefcit fides uestra, & exuberat mutua uestra omniū charitas, cuiusq; in alterum, adeo, ut nos ipsi de uobis gloriemur in ecclesijs Dei, de tolerantia uestra & fide, super omnibus persecutionibus uestris, & afflictionibus, quas sustinetis, ^b documentum iusti iudicij Dei, in hoc, ut digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini. Siquidem iustum est apud Deum, reddere his ^c qui affligunt uos,

gunt uos, afflictionem, & uobis qui affligimini relaxationem nobiscum, cum reuelabitur Dominus Iesus de caelo, cum angelis potentiae suae, cum incendio flammæ, qui infligit ultionem ijs, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt euangelio Domini nostri Iesu Christi, qui poenam luent, interitum æternum, à facie Domini, & à gloria fortitudinis illius, cum uenerit ut glorificetur in sanctis suis, & admirandus fiat in omnibus credentibus, quod fides habita sit testimonio nostro erga uos in die illo. Ad quod etiam oramus semper pro uobis, ut uos dignos habeat illa uocatione Deus noster, & compleat omne bonum propositum bonitatis, & opus fidei cum potentia, ut illustretur nomen Domini nostri Iesu Christi, per uos, & uos per illum, iuxta gratiam Dei nostri, & Domini Iesu Christi.

CAP. II.

Rogamus autem uos fratres, per aduentum Domini nostri Iesu Christi, & nostri adgregationem in illum, ne citò dimoueamini à mente, neque turbemini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam, tanquam à nobis [profectam,] quasi instet dies Christi. Ne quis uos decipiat ullo modo: quoniam non adueniet Dominus, nisi uenerit defectio prius, & reuelatus fuerit homo ille scelerosus, filius perditus, qui est aduersarius, & effertur aduersus omnem, qui dicitur Deus aut numen: adeò, ut ipse in templo Dei ceu Deus sedeat, ostentans seipsum esse Deum. An non meministis, quod cum adhuc essem apud uos, hæc dixerim uobis: Et nunc quid detineat scitis, [nempe] ut ille reueletur in suo tempore. Nam mysterium nunc agit iniquitatis, tantum qui tenet nunc, donec è medio tollatur: & tunc patefiet iniquus ille, quem Dominus conficiet spiritu oris sui, & abolebit claritate aduentus sui: cuius est aduentus secundum operationem Satanæ, cum omni potentia, & signis ac prodigijs mendacibus, & cum omni deceptione iniustitiæ, in ijs, qui pereunt, pro eo quod dilectionem ueritatis non receperunt [in hoc,] ut salui fierent. Et propterea mittet illis Deus efficaciam illusionis, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, sed adprobauerunt iniustitiam. Nos autem debemus gratias agere Deo semper de uobis, fratres dilecti à Domino, quod elegerit uos Deus ab initio in salutem per sanctificationem spiritus, ac fidem ueritatis: ad quod uocauit uos per euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Itaque fratres state, & tenete institutiones quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram. Ipse uero Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam per gratiam, consoletur corda uestra, & stabilizat uos in omni sermone & opere bono.

CAP. III.

Quod superest, orate fratres pro nobis, ut sermo Domini currat, & glorificetur, sicut & apud uos: & ut eripiamur ab absurdis & peruersis hominibus. Non enim omnium est fides, sed fidelis est Dominus, qui stabiliet uos & custodiet à malo. Confidimus autem per Dominum de uobis, quod quæ præcipimus uobis, & faciatis & facturi sitis. Porro Dominus dirigat uestra corda in dilectionem Dei, & in expectationem Christi. Præcipimus autem uobis fratres per nomen Domini nostri Iesu Christi, ut subducatis uos ab omni fratre, qui inordinate se gerit, & non iuxta institutionem, quam accepit à nobis. Nam ipsi scitis, quomodo oporteat imitari nos: quoniam non inordinate gessimus nos inter uos, neque gratis panem accepimus à quoquam, sed cum labore & sudore, nocteque dieque facientes opus, ad hoc ne cui uestrum essemus oneri. Non quod id nobis non liceat, sed ut nosmetipsos formam exhiberemus uobis ad imitandum nos. Etenim cum essemus apud uos, hoc præcipientibus uobis, ut si quis nollet operari, is nec ederet. Audimus enim quosdam uersantes inter uos inordinate, nihil operis facientes, sed curiose agentes. Iis autem qui sunt istiusmodi, præcipimus & obsecramus per Dominum nostrum Iesum Christum, ut cum quiete operantes, suum ipsorum

^aId est, per quos potest in suam exercet.
^bVel, incendio flammæ, uel flammanti.

^cVel, promptam uoluntatem.

^aCum saepius à doctis Christi meminisset & multi essent qui illi iam instare putarent, monet nunc ne huiusmodi hominum erroribus seducantur, docens Christi aduentum non affore donec reuelatus fuerit Antichristus, quem interim graphice describit, illisque commendat perseuerantiam.

^bVerbi interpretatione, homo ille peccati, filius perditionis. Hebraismus.

^cId est, hoc solummodo, quod nunc detinet, è medio tollitur, & tunc, &c.

^aVel, efficacissimam illusionem.

^bVel, acquieuerunt in iniustitia: uel, quibus placuit iniustitia. Id est, spiritum sanctificantem.

^cVel, fidem ueram.

^aMonet ut pijs precibus euangelij uerbum promoueat. Deinde iterum atque iterum inculcat, ut eos in ordinem redigant qui ocio & curiositate sua ecclesiam & huius ordinem turbabant.

^bVel, fidus, uerax & constans in promissis.

^cVel, ambulat, iuxta Hebraismum.

^aVel, obambulantes, id est, circumuagantes.

^bVel, superuacua & inutilia agentes.

Epist. Pauli

^eVel, notate.

^fVel, pacificus.

^D panem edant. Vos autem fratres ne defatigemini in bene faciendo. [†] Quod si quis ^{Gal. 6. 2} non obedit sermoni nostro, per epistolam hunc ^e indicate: & ne commercium habeatis cum illo, ut pudore suffundatur: neque ueluti inimicum habeatis, sed admonete ut fratrem. Ipse autem Dominus ^f pacis det uobis pacem semper omnibus modis. Dominus ^[sit] cum omnibus uobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola. Ita scribo: Gratia Domini nostri Iesu Christi ^[sit] cum omnibus uobis. Amen.

Missa fuit ex Athenis.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum I.

CAPVT I.

^A Absolutissimum boni pastoris exemplar hic proponitur. Cum autem precipua illius functio sit docere, quid docendum sit hoc cap. indicat, ut scilicet reiectis fabulis & quæstionibus superuacaneis ea tradat quæ charitatem & fidem spectant. His enim duobus & lex et euangelium comprehenditur.

^a Potest etiam per imperatium accipi, maneto. Crebro enim in finitiuis sic utuntur Greci.

^b ^{Δυνάστης} qui subditi nolunt nec serunt imperium.

^c ^{πίστευς}, id est, fidelis, uel, fide dignus.

^d ^{ἐκφράσις} est, cū res expressa subijcitur oculis.

^A VLVS Apostolus Iesu Christi, iuxta delegationem Dei seruatoris nostri, et Domini Iesu Christi, qui est spes nostra, [†] Timotheo germano filio in fide. Gratia, misericordia, pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo Domino nostro. Quemadmodum rogavi te, ut ^a remaneres Ephesi, cum proficiscerer in Macedoniam: [ita facito], ut denuncies quibusdam, ne diuersam sequantur doctrinam, nec attendant fabulis, & genealogijs nunquam finiendis, quæ quæstiones præbent magis, quàm

^{Act. 16. 2}

ædificationem Dei, quæ est per fidem. Porro finis præcepti, est charitas, ex puro corde, & conscientia bona, & fide non simulata: à quibus quod aberrauerunt quidam, deflexerunt ad uaniloquium, uolentes esse legis doctores, non intelligentes quæ loquuntur, neque de quibus adseuerant. [†] Scimus autem quod bona ^[sit]

^{Rom. 7. 6}

lex, si quis ea legitime utatur, sciens illud, quod iusto lex non sit posita, sed iniustis & ^b inobsequentibus, impijs & peccatoribus, irreuerentibus & prophanis, patricidis, & matricidis, homicidis, scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagarijs, mendacibus, periurjs, & si quid aliud [est], quod sanæ doctrinæ aduersetur, secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod concreditum est mihi. Et gratiam habeo, qui me potentem reddidit, Christo Iesu Domino nostro: quia fidelem me iudicauit præficiens [me] ministerio, qui prius eram blasphemus, & [†] persecutor, & uiolentus. Sed & misericordiam adeptus sum, quod ignorans fecerim per incredulitatem. Exuberauit autem supra modum gratia Domini nostri, cum fide & dilectione, quæ est per Christum Iesum. ^c Certus sermo, & dignus quem modis omnibus amplectamur, [†] quod Christus Iesus uenit in mundum, ut peccatores

^{Act. 9. 2}
^{Gal. 1. 6}

^D saluos faceret, quorum primus sum ego. Verum ideo misericordiā adeptus sum, ut in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, ad ^d exprimendum exemplar ijs, qui credituri essent in ipso in uitam æternam. Regi autem sæculorū, immortalī, inuisibili, soli sapienti Deo honor, gloria, in sæcula sæculorū. Amen. Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, iuxta prophetias quæ de te præcesserunt, ut milites in eis bonam militiam, habens fidem & bonam cōscientiam, qua repulsa nonnulli circa fidem naufragium fecerunt: quorū de numero est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ, ut discant non maledicere. **II.**

^{Matth. 9. 6}
^{Marc. 2. 6}

Adhortor

Adhortor igitur, ut ante omnia fiant deprecationes, obsecrationes, ^aintercessiones, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia constitutis: ut placidam ac quietam uitam degamus, cum omni pietate & honestate. Nam hoc ^bbonum est & acceptum coram seruatore nostro Deo, qui cunctos homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. ^V^B ^{nus enim Deus [est], unus etiam ^cmediator Dei & hominum, homo Christus Iesus, qui dedit semetipsum precium redemptionis pro omnibus, ut esset testimonium temporibus suis, in quod constitutus sum ego praeo & Apostolus: (ueritatem dico in Christo, non mentior,) doctor gentium cum fide & ueritate. ^V^C ^{lo igitur orare uiros in omni loco, fustollentes ^bpuras manus, absq[ue] ira & discipulatione. Consimiliter & mulieres in amictu modesto, cum uerecundia & castitate ornare semetipsas, non tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, aut uestitu sumptuoso: sed quod decet mulieres profitentes pietatem per opera bona. Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Caeterum mulieri docere non permitto, neq[ue] ^D ^{authoritate usurpare in uirum, sed esse in silentio. Adam enim prior formatus est, deinde Eua: & Adam non fuit seductus, sed mulier seducta, in transgressionem incidit: salua tamen fiet per generationem liberorum, si manserint in fide ac dilectione, & sanctificatione cum castitate.}}}

CAP. III.

Indubitatus sermo. Si quis episcopi munus adpetit, honestum opus desiderat. ^A ^{Oportet igitur episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris maritum, uigilantem, sobrium, modestum, hospitalem, aptum ad docendum: non uinolentum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum: sed æquum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia: qui suae domui bene praesit, qui liberos habeat ^bobedientes cum omni reuerentia. Quod si quis propriae domui praeesse non nouit, quomodo ecclesiam Doceturabit? Non nouitium, ne inflatus in condemnationem incidat calumniatoris. Oportet autem illum & bonum habere testimonium ab extraneis, ne in probrum incidat, & laqueum calumniatoris. Ministros itidem compositos, ^C ^{non bilingues, non multo uino deditos, non turpiter lucri auidos, tenentes mysterium fidei cum pura conscientia: atq[ue] hi probentur prius, deinde ministrent, [sic] ut nemo possit illos criminari. Vxores similiter modestas, non calumniosas, sobrias, fidas in omnibus. Diaconi sint unius uxoris mariti, qui liberis recte praesint, & proprijs familijs. Nam qui bene ministrauerint, gradum sibi bonum acquirunt, & ^cmultam libertatem in fide, quae est in Christo Iesu. Haec tibi scribo, sperans ^D ^{fore, ut ueniam ad te cito: quod si tardius uenero, ut noris quomodo oporteat te in domo Dei uersari: quae est ecclesia Dei uiuentis, columna & basis ueritatis, & contra controuersiam magnum est pietatis mysterium: Deus manifestatus est in carne, iustificatus est in spiritu: uisus est angelis, praedicatus est gentibus: fides illi habitata est in mundo, receptus est in gloria.}}}

CAP. III.

Spiritus autem ^ccertò loquitur, [†]quod in posterioribus temporibus deficiet qui ^A ^{Adam à fide, attendentes spiritibus impostoribus, ac doctrinis ^ademoniorum, per simulationem falsiloquorum, caetero notatam habentium propriam conscientiam, prohibentium contrahere matrimonium, iubentium abstinere à cibis, quos Deus creauit ad sumendum cum gratiarum actione fidelibus, & ijs qui cognouerunt ueritatem: quod quicquid creauit Deus, bonum sit, & nihil reiiciendum, si ^B ^{cum gratiarum actione sumatur. Sanctificatur enim per sermonem Dei, ac precationem. De his, si commonefeceris fratres, bonus eris minister Iesu Christi, [†]benignus ^ctritus in sermonibus fidei bonaeq[ue] doctrinae, quae usq[ue] sequutus es. Caeterum prophanas & aniles fabulas reiice, quin potius exerce temetipsum ad pietatē. Nam corporalis exercitatio paululum habet utilitatis: at pietas ad omnia utilis, ut quae promissiones habeat uitae huius praesentis ac futurae. Indubitatus sermo, dignusq[ue]}}

^A Secundum pastorem munus est precibus incumbere: docet igitur quales preces et quo modo deo offerenda sint: ubi simul de uirorum mulierumq[ue] habitu & officio disserit.

^aVel, interpellationes.

^bVel etiā, honestum.

^cVel, conciliator. Tertul. legit, sequester.

^dId est, sanctas.

^eVel etiam, haesitatio ne.

^fVerbi interpretatio ne, in transgressionem facta est, id est, decepta coepit transgredi praecipium: uel, sobrietate.

^A Cum plurimum momentum sit in ipsa episcopi uita, describit iam qualis ea esse debeat, qualis diaconus. Deinde quod nā uxorum illorum & totius familiae officium.

^aId est, fidelis, fide dignus.

^bVerbi interpretatio ne, in subiectione.

^dId est, apertam & liberalem fidei & religionis uerae cognitionem.

Quia bonae doctrinae corruptam aspergit satanas, huius speciem nūc proponit, quo facilius cauere possimus. Deinde ipsam Episcopi functionem diligentius prosequitur.

^aId est, uisus etiam potest adiectiuum esse à nominatio demoniorum, quod significat diuinum, cum nimirum qui fingit se spiritum dei habere, cui sit impostor.

^bPotest etiam actiue accipi, enutrit illos. Est enim participium medium apud Graecos.

^cId est, pro agnitione.

2. Tim. 1. c

2. Tim. 3. a
1. Per 3. a
Iudae 1. f

2. Timoth. 3. b

Epist. Pauli

qui omnibus modis adprobetur. Nā in hoc & laboramus, & probris adficimur, quod spem fixam habeamus in Deo uiuente, qui est seruator omnium hominum, maxime fidelium. Præcipe hæc & doce. Nemo tuam iuuentutem despiciat: sed esto^d forma fidelium in sermone, in conuersatione, in dilectione, in spiritu, in fide, in puritate. Donec uenero, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Ne neglexeris quod in te est, donum, quod datum est tibi per prophetiam, cum impositione manuum, autoritate sacerdotij. Hæc exerce, in his esto, ut tuus profectus manifestus sit in omnibus. Attende tibi ipsi & doctrinæ: persiste in his. Nam id si feceris, te ipsum seruabis, & eos qui te audierint.

CAP. V.

Seniores ne sæuius obiürges, sed adhortare ut patrem: iuniores ut fratres: mulieres natu grandiores ut matres, iuniores ut sorores, cum omni^a castitate. Viduas honora, quæ uere^b uiduæ sunt. Quod si quæ uidua liberos aut nepotes habet, discant primum propriam domū pie tractare, & uicem rependere maioribus. Hoc enim est honestum & acceptum coram Deo. Porro quæ uere uidua est ac desolata, sperat in Deo, & perseuerat in obsecrationibus ac precationibus noctu dieq̃. Porro quæ in delitijs uersatur, ea uiuens mortua est. Et hæc præcipe, ut irreprehensibiles sint. Quod si qua suis, & maxime familiaribus non prouidet, fidem

abnegauit, & est infideli deterior. Vidua deligatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis hominum testimonio comprobata: si liberos educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subministravit, si in omni opere bono fuit assidua. Porro iuniores uiduas reiice: cum enim lasciuire cœperint aduersus Christum, nubere uolunt, habentes^c condemnationem, quod primam fidem reiecerint, simul autem & otiosæ discunt circumire domos. Imò non solum otiosæ, uerumetiam^d garrulæ, & curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare, nullam occasionem dare aduersario, ut habeat maledicendi causam. Iam enim

nonnullæ deflexerunt, sequutæ Satanam. Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis habet uiduas, suppetet illis, & non oneretur ecclesia: ut ijs quæ uere uiduæ sunt, suppetat. † Qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime ijs, qui laborant in sermone & doctrina. Dicit enim scriptura: * Boui trituranti non obligabis os. † Et dignus est operarius mercede sua. Aduersus presbyterum accusationem ne admiseris, nisi sub duobus aut tribus testibus. Eos qui peccant, coram omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant.

Obtestor in conspectu Dei, & Domini Iesu Christi, & electorum angelorum, ut hæc serues sine^e precipitatione iudicij, nihil faciens iuxta propensionem animi. Manus citò ne cui imponas, neq̃ communices peccatis alienis. Temetipsum purum serua. Ne posthac bibas aquam, sed uino paululo uter: propter stomachum tuum, & crebras tuas infirmitates. Quorundam hominum peccata ante manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quosdam uero & subsequuntur. Consimiliter & bonâ opera antè manifesta sunt, & ea quæ secus habent, occultari non possunt.

CAP. VI.

Quicunq̃ sub iugo sunt serui, suos dominos omni honore dignos ducant, ne nomen Dei, & doctrina^a male audiat. Qui uero fideles habent dominos, ne contemnant quod fratres sint, sed magis inseruiant, quod fideles sint ac dilecti, qui beneficentiæ participes sunt. Hæc doce & exhortare. Si quis diuersam sequitur doctrinam, & non accedit salis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei, quæ secundum pietatem est, doctrinæ, is^b inflatus est, nihil sciens, sed insaniens circa quæstiones ac disputationum pugnâs, ex quibus nascitur inuidia, contentio, maledicentia, suspensiones malæ, superuacaneæ conflictationes hominum mente corruptorum, & quibus adempta est ueritas, qui existimant quæstum esse pietatem, Seiungere ab his, qui istiusmodi sunt. Est uero quæstus magnus, pietas cum

^d Vel, exemplo sis fidelibus.

Varia præcepta continet, quomodo nempe cū senioribus agendum sit & iunioribus uiduis itē & presbyteris. Postremo quedā corporis ualitudinis seruientia admiscet.

^a Vel, puritate.

^b Id est, destituta & desolata sunt. Græca enim uox est ἀρρητοῦ, quod significat destitutum, orbo, &c.

^c Græce, iudicij, iuxta Hebraismum.

^d Vel, nugaces.

^e ἀκρίβειαν, præiudicio.

Seruorum officia docet. Deinde colligens omnia diligenter indicat quænam doctrina seruanda & quæ uitanda sit. Postea ceu sacramento astringit Timotheum. Et cum auaritiæ studiū maxime noceat, multa de hac & diuinis admiscet.

^a Vel, blasphemij impetatur.

^b Vel, tumore elatus.

Ambros. superbit.

^c Vel, blasphemie.

Gen. 47. e

Deut. 25. a
1. Cor. 9. a
† Matth. 10. b
Luc. 10. b

Job 1. d.
Eccli 5. c

cum^b animo sua sorte contento. [†]Nihil enim intulimus in mundum, uidelicet nec efferre quicquam possumus: sed habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti erimus. Cæterum qui uolunt ditescere, incidunt in tentationem & laqueum, & cupiditates multas, stultas ac noxias, quæ demergunt homines in exitium & interitum. Siquidem radix omnium malorum, est studium pecuniæ: quam quidam dum adpetunt, aberrauerunt à fide, & seipsos implicauerunt doloribus multis. Tu uero homo Dei, ista fuge: sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem: certa bonum certamen fidei, adprehende uitam æternam, ad quam & uocatus es, & professus es bonam professionem coram multis testibus. Præcipio tibi in conspectu Dei, [†]qui uiuificat omnia, & Iesu Christi, qui testatus est sub Pontio Pilato bonam professionem, ut serues præceptum, immaculatus, irreprehensibilis, usque ad adparitionem Domini nostri Iesu Christi: quam temporibus suis ostensurus est ille beatus, & solus princeps, [†]rex regnantium, & Dominus dominantium, qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem, [†]quem uidit nemo hominum, neque uidere potest: cui honor & imperium sempiternum. Amen. His qui diuites sunt in præsentis sæculo præcipe, ne^e elato^d sint animo, neque[†] spem ponant in diuitijs incertis, sed in Deo uiuente: ^{*}qui præbet nobis omnia affatim ad fruendum, ut benefaciant, ut diuites sint operibus bonis, ut faciles sint ad impertiendum, libenter comunicantes, recondentes sibi ipsis fundamentum bonum in posterum, ut adprehendant æternam uitam. O Timothee, depositum serua, deuotans prophanas uocum inanitates, & oppositiones falso nominatæ scientiæ: quam nonnulli profitentes, circa fidem aberrauerunt. Gratia[fit] tecum. Amen.

^b aut sapientiam.

Ioan. 18. g.
Matth. 27. b

Apoc. 17. d
19. c

Ioan. 1. b
1. Ioan. 1. c

[†] Luc. 11. b
^{*} Ioan. 1. b

^e Vel, illustrationem.

^f Vel, potestas.
^g Vel, altum sapientiam.
Hoc enim significat
uox Græca ὑπεροχῆς
rūp. Ambrosius uertit,
superbe sapere.

Missæ fuit ex Laodicea, quæ est Metropolis Phrygiæ
Pacatianæ.

Epistola Pauli Apostoli ad Timotheum II.

CAPVT I.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi, per uoluntatem Dei, secundum promissionem uitæ, quæ est in Christo Iesu, Timotheo dilecto filio. Gratia, misericordia, pax, à Deo patre, & Christo Iesu Domino nostro. Gratiam habeo Deo, cui seruiò à maioribus cum pura conscientia, quod citra ullam intermissione[m] faciam de te mentio[n]em in precationibus meis noctu dieque, desiderans te uidere, memor tuarum lachrymarum, ut gaudio replear, ubi commune factus fuero eius, quæ est in te, ^anon simulatæ fidei, quæ habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunice: ^bcertum autem scio, quod in te quoque. Quare^c ob causam, commonefacio te, ut^e suscites donum Dei, quod est in te, per impositionem manuum mearum. Non[†] enim dedit nobis Deus spiritum timiditatis, sed potentiæ, & dilectionis ac^b sobrietatis. Ne igitur te pudeat testimoniij Domini nostri, neque[†] te pudeat mei, qui sum uinctus illius: sed esto particeps afflictionum euangelij iuxta potentiam Dei, [†]qui saluos fecit nos, & uocauit uocatione sancta: non secundum opera nostra, sed secundum suum propositum & gratiam, quæ data quidem est nobis per Christum Iesum an-

^A Testatur suam erga hunc beneuolentiam, propter fidem, in qua illum persecurare iubet, nec ostendi persecutionis cruce, cui & se & alios subiectos esse uideat.

^B ^a Ambr. legit, sincere.
^b Vel potius, persuasum autem habeo.
^c dicitur proprie de igne dicitur qui iam fere conditus resuscitatur.
^d August. legit, continentia.

Rom. 8. c

Tit. 3. b
Ephes. 1. a

Epist. Pauli

Vel, illustrata est
nunc per illustratio-
nem, &c.

Vel, pudet me.

Vel, exemplar.

Perstans adhuc ad pa-
tientiam & constantiam
hortatur, ne propter no-
nullo, qui deficiunt,
exempla et ipse in impia-
tem recidat, cum tamen
sermo ueritatis nec uin-
citur nec uinci possit. Mo-
net item quomodo cum
hostibus fidei sic agendum.
Vel, negotijs ad ut-
rumque pertinentibus,
Bios enim non uitam
modo sed et uictum
significat.

misit. Vide supra.

Vel, diffidimus.

Ambros. & Chrys-
ost. legunt, *καινοφωνιας*,
id est, uoces nouas.

Alij legunt, *κυρις*, id
est, domini.

Vel, idoneum ac
paratum.

Σαυωφωσις, id est, ad
sobrietatem redeant,
uel expergiscantur.

Utrunq; enim signifi-
cat uox Græca.

Vel, arrogantes. Am-
bros. insolentes.

Blasphemi: quod
plus quiddam signifi-
cat.

Ambros. bonorum
inimici. Cyprianus,
bonum non diligen-
tes.

Vel, temerarij.

μωρησις: q. d. forma-
tionem, ut illos notet
qui etiam alios in pie-
tate informare uide-
antur.

Describit quàm pericu-
losa futura sint postrema
tempora propter falso-
rum doctorum impia-
tem. Docei autem solam
scripturam sanctam con-
tinere omnia, quæ ad pie-
tatem pertinent.

te et tempora æterna, sed palam facta est nunc per adparitionem seruatoris nostri Iesu Christi, qui mortem quidem aboleuit, uitam autem in lucem produxit, ac in mortalitatem per euangelium, in quod constitutus sum ego, præco & Apostolus, ac doctor gentium, quam ob causam & hæc patior, attamen non erubescō. Noui enim certus quod sum, quod is cui credidi, potens sit depositum meum custodire in illum diem. Formam habeto sanorum sermonum, quos à me audisti cum fide & charitate, quæ est in Christo Iesu. Egregium depositum seruato per spiritum sanctum, qui inhabitat in nobis. Nosti hoc, quod auersati fuerint me omnes, qui sunt in Asia: quorum est Phygellus & Hermogenes. Det misericordiam Dominus Onesiphori familiæ, quoniam sæpe me refocillauit, & de cathena mea non erubuit: sed cum esset Romæ, studiosius quæsiuit me, & inuenit: det ei Dominus ut inueniat misericordiam apud Dominum in die illo, & in quàm multis Ephesi ministrauerit, melius tu nosti.

CAP. II.

T V igitur fili mi, fortis esto in gratia, quæ est per Christum Iesum, & in his quæ audisti à me per multos testes. Hæc cōmenda fidelibus hominibus, qui erunt idonei, ut alios quoque doceant. Tu igitur feras afflictiones, ut bonus miles Iesu Christi. Nemo qui militat, implicatur uitæ negotijs, ut ei qui se in militiam dele- git, placeat. Quod si certet etiam aliquis, non coronatur, nisi legitime certauerit. Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere. Cogita quæ dico. Det enim tibi Dominus in omnibus intellectum. Memento Iesum Christum resurrexisse ex mortuis, ex semine Dauid, secundum euangelium meum, in quo malis affligor, quasi facinorosus usque ad uincula: at sermo Dei non fuit uinctus. Propterea omnia suffero propter electos. Ut & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu cum gloria æterna. Certus sermo. Nam si commortui sumus, & conuiuemus: si sufferimus, & conregnabimus: si negamus, & ille negabit nos: si increduli sumus, ille fidelis manet, negare se ipsum non potest. Hæc admone, con- testans coram Domino, ne uerborum pugnas sequantur, ad nullam utilitatem, ad subuersionem audientium. Stude te ipsum probatum exhibere Deo, operari non erubescendum, recte secantem sermonem ueritatis. Cæterum prophanas uoces cum inanitates prætermittito: ad maiorem enim proficiet impietatem: & sermo illorum, ut cancer [morbus], passionem habebit: quorum de numero est Hymenæus & Philetus, qui circa ueritatem aberrarunt, dicentes: Resurrectionem iam esse factam: & subuertunt quorundam fidem. Solidum tamen fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Nouit Dominus qui sint sui. Et discedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Christi. Cæterum in magna domo non tantum sunt uasa aurea & argentea, uerum etiam lignea, ac testacea: & alia quidem in honorem, alia uero in contumeliam. Si quis igitur expurgarit se ipsum ab istis, erit uas in honorem, sanctificatum, ac commodum usibus domini, ad omne opus bonum præparatum. Iuueniles autem concupiscentias fuge: sectare uero iustitiam, fidem, charitatem, pacem, cum his qui inuocant Dominum ex puro corde. Stultas autem & in- erudititas quæstiones respue, sciens eas parere pugnas. Porro seruum Domini non oportet pugnare, sed placidum esse erga omnes, propensum ad docendum, tolerantem malos cum mansuetudine, erudiantem eos qui obstant, si quando det illis Deus poenitentiam ad agnoscendum ueritatem, & resipiscant à diaboli laqueo, capti ab eo ad ipsius uoluntatem.

CAP. III.

I L lud autem scito, quod in extremis diebus instabunt tempora periculosa. Erunt enim homines sui amantes, auari, fastuosi, superbi, maledici, parentibus immo- rigeri, ingrati, impij, carentes adfectu, nescij fœderis, calūniatores, intemperantes, immites, negligentes bonorum, proditores, præcipites, inflati, uoluptatibus man- tes potius quàm amantes Dei: habentes formam pietatis, sed qui uim eius abnega- rint.

Tit. 1. a

2. Timoth. 2. a

Matth. 10. d
Marc. 8. c
Rom. 7. a

1. Tim. 4. a
2. et 3. a
Iudæ 1. f

runt. Et istos auerfare. Ex his enim sunt qui subeunt in familias, & captiuas ducunt^B mulierculas, peccatis^f adobritas: quæ ducuntur concupiscentijs uarijs, semper discentes, nec unquam ad cognitionem ueritatis uenire ualentes. Quemadmodum autem Iannes & Iambres resistebant Moysi, ita & hi resistunt ueritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem: sed non proficient amplius. Siquidem amentia istorum euidentis erit omnibus, quemadmodum & illorum fuit. Tu uero adsectatus es doctrinam meam, institutionem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, patientiam, persecutiones, afflictiones, quæ mihi acciderunt Antiochiæ, Iconij, Lystris, quas persecutiones sustinuerim. Et ex omnibus eripuit me Dominus. Sed & omnes qui uolunt pie uiuere in Christo Iesu, persecutionem patientur. Porro mali homines, & impostores proficient in peius, dum & in errorem adducunt, & errant ipsi. At tu persistito in his quæ didicisti, & quæ tibi condita sunt: sciens à quo didiceris, & quod à puero sacras literas noueris, quæ te possunt eruditum reddere ad salutem per fidem, quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, & utilis [est] ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem, quæ est in iustitia, ut integer sit Dei homo ad omne opus bonumⁱ adparatus.

CAP. III.

O Btestor igitur ego coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est uiuos & mortuos in adparitione sua, & in regno suo. Prædica sermonem, in ista tempestiue, intempestiue, argue, increpa, exhortare cum omni lenitate & doctrina. Nam erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt: sed iuxta concupiscentias suas, coaceruabunt sibi doctores, hi quibus pruriunt aures, & à ueritate quidem aures auertent, ad fabulas uero conuertentur. At tu uigila in omnibus, obdura in afflictionibus, opus perage euangelistæ, ministerium tuum^b ad plenum probaturum reddito. Nam ipse iam immolor, & tempus meæ resolutionis instat. Certamen bonum decertaui, cursum consummaui, fidem seruaui: quod superest, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, qui est iustus iudex: non solum autem mihi, sed & omnibus qui diligunt aduentum ipsius. Da operam ut uenias ad me cito. Nam Demas me reliquit, amplexus præsens sæculum, & profectus est Thessalonicam, Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam: Lucas mecum est solus. Marcum adsumptum adducito unam tecum: est enim mihi perutilis ad ministerium. Porro Tychicum misi Ephesum. Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, quum uenies ad porta, & libros, maxime autem membranas. Alexander faber ærarius multis malis me adfecit, reddat illi Dominus iuxta facta ipsius: quem & tu caue. Vehementer enim restitit sermonibus nostris. In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt, ne illis imputetur: sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me, ut per me præconium expleretur, & audirent omnes gentes. Et ereptus fui ex ore leonis, & eripiet me Dominus ab omni facto malo, seruabitque in regnum suum cœleste: cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Saluta Priscam & Aquilam, & Onesiphori familiam. Erastus mansit Corinthi. Trophimum autem reliqui in Mileto languentem. Da operam ut uenias ante hyemem. Salutat te Eubulus & Pudens, & Linus, & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia uobiscum. Amen.

Scripta è Roma ad Timotheum secunda, cum Paulus iterum
sisteretur Cæsari Neroni.

^f Vel acervo adobritas.

^g Vel longanimitatē.

^b Vel, seducētes & seducti.

ⁱ Ambr. legit, persecutus.

^A Multis hortatur & quasi obstringit Timotheum ut solas scripturas omnia conatu ecclesijs inculcet, suo exemplo illum confirmans. In fine autem quedam peculiaria subiungit.

^a Vel etiam, sobrius esto.

^B ^b *ἡ ἀποστολική*, id est, plenam fidem facito tue predicationi.

^c Cyprianus legisse uidetur, *ἀνὰ ψαλμῶν*. Legit enim, assumptionis.

^d Hiero. alibi, lacernam dixit.

^e Vel potius, ad plenam persuaderetur et certam haberet fidem.

1. Pet. 2. d

Col. 4. d

Supra 1. d

Epist. Pauli Epistola Pauli Apostoli ad Titum.

CAPVT I.

^A Titum Cretensium ec-
clesiæ prefecerat aposto-
lus : quem hortatur ut
presbyteros ordinet. De
scribit autem quales esse
debeat qui ecclesijs præ-
ficiantur, quod falsis docto-
ribus resistere possint,
quos etiam in Creta non
esse futuros esse docet.
^B **Apud hunc non mendax,*
ut Hiero. legit. Am-
bros. contrarium po-
suit, scilicet uerax.

^{1. Tim. 3. c} **P**AVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi,
† iuxta fidem electorum Dei, & agnitionem ueritatis,
quæ est secundum pietatem in spe uitæ æternæ, quam
promisit is, * qui mentiri nescit, Deus ante tempora æter-
na. Patefecit autem temporibus suis sermonem suum per
prædicationem, quæ commissæ est mihi secundum dele-
gationem seruatoris nostri Dei, Tito germano filio iux-
ta communem fidem. Gratia, misericordia, pax à Deo
patre, & Domino Iesu Christo seruatore nostro. Hu-

^B uel, irreprehensi-
lis.

^C * Ambros. & Hiero.
legunt, proteruum.

^D iuxta tropum, pro,
circumcisi, id est, lu-
dei.

^E * *apropos, id est, præci-
se: q. d. ad uinum re-
secando.*

^F Peculiaris omnis gene-
ris hominum officia de-
scribit, docens hanc esse
dei uocationem, ut mun-
do relicto, illi soli uiua-
mus.

^G * Ambros. in statu re-
ligione digno.

^H uel, blasphemij im-
petatur.

^I uel, exemplar.

^J uel etiam, non con-
temnendum, uel qui
contemni non possit.

^K * Al. apparuit.

ius rei gratia reliqui te in Creta, ut quæ defunt, pergas corrigere, & constituas op-
pidatim presbyteros, sicut ego tibi ordinaram: si quis est ^B inculpatus, unius uxo-
ris uir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxu, aut qui non sint intra-
ctabiles. † Oportet enim episcopum inculpatum esse, tanquā Dei dispensatorem: ^{2. Tim. 3. a}
non ^C præfractum, non iracundum, non uinosum, non percussorem, non turpiter
lucro deditum: sed hospitalem, bonarum rerum studiosum, sobrium, iustum, pium,
temperantem, tenacem eius qui secundum doctrinam est, indubitati sermonis, ut
potens sit etiam exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes conuincere.
Sunt enim multi intractabiles & uaniloqui, mentiūq; seductores: maxime hi, qui
sunt ^D ex circumcisione, quibus oportet obturare os, qui totas domos subuertunt,
docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia. Dixit quidā ex istis proprius ipso-
rum propheta: * Cretenses semper mendaces, malæ bestig, uentres pigri. Testimo ^{Epimenides.}
nium hoc est uerum. Quam ob causam redarguito illos ^E seueriter, ut sani sint in
fide, non attendentes Iudaicis fabulis, & præceptis hominum, auersantium uerita-
tem. Omnia quidem pura puris. Porro ^F pollutis & infidelibus nihil est purū, sed
polluta est illorū & mens & conscientia. Deū profitentur [se] scire, cæterum factis
negāt: quū sint abominabiles & immōrgeri, & ad omne opus bonū reprobi. ^{Rom. 14. d} II.
^A **T**U uero loquere quæ decent sanam doctrinā. Senes ut sobrii sint, graues, mo-
desti, sani fide, charitate, patientia. Anus itidem, ut ^G in habitu sint qui religio-
nem deceat, non calumniatrices, non uiuo multo seruientes: ut honesta doceant,
quo possint modestas reddere adolescentulas, ut maritos suos diligant, ut liberos
ament, ut sobriæ sint, puræ, domus custodes, bonæ, subditæ suis uiris, ne sermo
Dei ^H male audiat. Adolescentes cōsimiliter adhortare, ut sobrii sint, per omnia te-
ipsum præbens ^I formā bonorū operum in doctrina, integritatē, grauitatē, sermo-
nem sanū, ^J irreprehensibilē: ut is qui repūgnat, rubore suffundatur, nihil habens
quod de uobis dicat mali. ^K † Seruos hortare, ut suis dominis pareant, in oībus il-
lis placeant: non responsatores, non suffurantes, sed fidem omnē ostendentes bo-
nam: ut doctrinā seruatoris nostri dei ornēt in omnibus. Illuxit enim gratia Dei,
salutifera omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegata impietate, & mundanis
concupiscentijs, sobrie, iuste q; & pie uiuamus in præsentī sæculo, expectātes bea-
tam illā spem, & illustrationē gloriæ magni Dei, & seruatoris nostri Iesu Christi,
qui dedit semetipsum pro nobis, ut redimeret nos ab omni iniquitate, & purifica-
ret sibi ipsi populū peculiare, sectatorem bonorū operum. Hæc loquere & hortare,
& argue cum omni iniunctione. Nemo te despiciat.

CAP. III.
Admoneto

Admoneto illos, ut principatibus ac potestatibus subditi sint, ut magistratibus pareant, ut ad omne opus bonum sint parati: ne de quopiam male dicant, ne sint pugnaces, sed ^ahumani, omnem exhibentes, mansuetudinem erga omnes homines. Nam eramus quondam & nos stulti, inobedientes errantes, seruientes desideriis ac uoluptatibus uariis, in malitia & inuidia degentes, odiosi, inuicem odio prosequentes. At postquam bonitas, & erga homines amor adparuit seruatoris nostri Dei, non ex operibus, quæ sunt in iustitia, quæ faciebamus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit per lauacrum regenerationis, ac ^brenouationis spiritus sancti, quem effudit in nos opulente per Iesum Christum seruatorem nostrum, ut iustificati illius gratia, hæredes efficeremur, iuxta spem uitæ æternæ. Indubitatus sermo. De his uolo ut confirmes, quò solliciti sint, ut bonis operibus præsent qui crediderunt Deo. Hæc enim sunt honesta & utilia hominibus. ^cStultas autem quæstiones & genealogias, & contentiones ac pugnas legales omitte: sunt enim inutiles & superuacaneæ. ^dSectarum authorem ^ehominem post unam & alteram admonitionem auersare: sciens quod euersus sit qui eiusmodi est, & peccet per se damnatus. Cum autem misero Arteman ad te, aut Tychicum, da operam ut uenias ad me Nicopolim: nam illic decreui hybernare. Zenam legisperitum & Apollo studiose deducito, ne quid illis desit. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad necessarios usus, ut non sint infrugiferi. Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui diligunt nos in fide. Gratia cum omnibus uobis. Amen.

Scripta ex Nicopoli Macedonia.

Epistola Pauli Apostoli ad Philemonem.

PAVLVS uinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, ^aPhilemoni dilecto, & ^bcooperario nostro, & Apphia dilectæ, & Archippo comilitoni nostro, & quæ domi tuæ est, congregationi. Gratia uobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens in precibus meis, cum audiam tuam charitatē ac fidem, quam habes erga Dominum Iesum, & erga omnes sanctos, ut communicatio fidei tuæ efficax fiat in agnitione omnis boni, quod est in uobis erga Christum Iesum. ^cGaudium enim habemus multum, & consolationē in dilectione tua, quod uiscera sanctorum refocillata sunt per te frater. Quapropter quamuis multam in Christo ^dfiduciam habeam iniungendi tibi, id quod officij tui erat: tamen propter charitatem potius rogo, cum talis sim, nempe Paulus senex, nunc autem etiam uinctus Iesu Christi. Rogo te pro filio meo, quem genui in uinculis meis, Onesimo, quondam tibi inutili, nunc uero tibi, & mihi perutili, quem remisi. Tu autem eum, hoc est, uiscera mea suscipe, quem ego cupiebam apud me retinere, ut pro te ministraret mihi in uinculis Euangelij. Sed absque tua sententia nihil uolui facere, ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed spontaneum. Nam propterea forsitan secessit ad tempus, ut æternum eum reciperes, non iam ut seruum, sed ^esupra seruum, [nempe] fratrem dilectum, maxime mihi: quanto autem magis tibi & in carne, & in Domino?

^aObedire iubet magistratui. Deinde pristinam uitæ consuetudinem reuocat, ut intelligant se sola dei gratia esse seruatos. Postea quid docendum sit & quomodo cum sectarum authoribus agendum, indicat. In fine quædam ponuntur peculioria.

^aVel etiam, æqui.

^bPotest etiam per accusatiui legi, renouationem.

^cms. Vide supra.

^dai. p. m. s. factiosum.

^aEpistola est generis de liberatui. Beat enim Philemoni seruus, qui supplicatis domini facultatibus Romam aufugerat. Sed illic à Paulo religionis Christianæ mysteria didicit. Hortatur ergo Paulus ut eundem ad se remissum recipiat.

^aAl. college.

^bGræce χάρις, id est, gratiam. Sed sepe inuenitur hæc uox pro gaudio posita.

^cVel, libertatem.

^dQuidam legisse uidentur in uersu d. n. exp. nunt enim, pro seruo fratrem dilectum.

Epist. Pauli

D Si igitur me habes consortem, suscipe illum tanquā me. Quod si quid læsit te, aut debet, hoc mihi imputato, (ego Paulus scripsi mea manu) ego dependam: ut ne dicam tibi, quod etiam te ipsum mihi insuper debes. Etiam frater, ego te fruar in Domino. Refocilla mea viscera in Domino. Confusus de obedientia tua scripsi tibi, sciens quod etiam ultra quā dico, factururus sis. Simul autem etiam præpara mihi hospitium. Spero enim, quod auxilio precum uestrarum donabor uobis. Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu: Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei. Gratia Domini nostri Iesu Christi [sit] cum spiritu uestro. Amen.

Missa fuit è Roma per Onesimum seruum.

Epistola Pauli Apostoli ad
Hebræos.

CAPVT. I.

Prior epistolæ pars hæc
fyllologismo continetur,
Nemo unquam impune
contempsit uerbum dei
per angelos nunciatum:
Christus angelis maior
est et ipse dei filius: ergo
ne cuius uerbum impu-
ne contēnet aliquis. Et
minorem quidem propo-
sitionem hoc cap.mul-
tis probatetimonijis.
^a ἀπ' αὐτοῦ ἐστὶν, quod
ex alio resplendet.

E V Solim multifariam multisq; modis loquutus patri-
bus per prophetas, extremis diebus hifce loquutus est
nobis per filium, quem cōstituit hæredem omnium : per
quem etiam sæcula fecit, † qui cum sit^a splendor gloriæ, Sap. 7. d
& expressa imago substantiæ illius, modereturq; omnia
verbo potentiæ suæ, per semetipsum purgatione facta
peccatorū nostrorum, consedit ad dexteram maiestatis
in excelsis : tanto præstantior factus angelis, quanto ex-
cellentiùs præ illis sortitus est nomen. Nam cui dixit

^bAd uerbum, in pa-
trem, & ille erit mi-
hi in filium. Hebr.

*videtur omnino hic
apud Græcos esse
præpositionum enal-
lage, ut πρὸς legatur p
πρὶ. Hæc enim de an-
gelis & non ad ange-
los dicta esse ipsa ver-
ba testantur.*

^a Ad uerbum, abundā
tius. Al. uehemētius.
^b Vel, ratus.

*Unde hic ordinis est,
idem quod post signi-
ficans.*

Abfoluit argumentatio
nem cap. 1. corpiā offens
dens denuo Christū esse
maiores angelis. Hinc
autem eo digreditur ut
ostendat eundem etiam
esse uerum hominē: ubi
simul causas hominē in
Christo naturā demon
strat.

¶ Enallage est tempo-
ris, præsens enim lo-
co futuri ponitur. Est
enim sensus, de quo
in sequenti testimo-
nio loquemur.

unquam angelorum:† Filius meus es tu, ego hodie genui te: Acrursum: * Ego ero ei^b pater, & ille erit mihi filius. Rursum autem cum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit:† Et adorent eum omnes angeli Dei. Et de angelis quidem dicit: * Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos ignis flammam. Ad filium autem:† Thronus tuus Deus in seculum, sæculi, uirga rectitudinis, uirga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatē, propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo exultationis, ultra consortes tuos.† Et tu in initio Domine terræ fundamenta iecisti, & opera manuum tuarum non sunt celi: ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes ut uestimentum ueterascent, ac uelut amictum circumuolues eos, & mutabuntur, tu autem idem es, & anni tui non deficient. Ad quem autem angelorum dixit unquam:† Sede à dextris meis, donec posuero inimicos tuos scabellū pedum tuorum: Nōne omnes sunt administratorij spiritus, qui in ministerium emittuntur propter eos, qui hæredes erunt salutis?

CAP. II.

CAP. II.

A Propterea oportet nos diligentius attendere ijs, quæ dicta sunt nobis, ne quando perfluamus. Etenim si is, qui per angelos dictus fuerat sermo, fuit^b firmus, & omnis transgressio & inobedientia iustam præmiij repensationem accepit, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? quæ cum primum enarrari coeperit per ipsum Dominum, ab his qui audierāt, in nos confirmata fuit, attestante Deo, & signis & prodigijs simul, varijsq; uirtutibus, & spiritus sancti donis secundum ipsius uoluntatem distributis. Non enim angelis subiecit orbem terræ futurum, de quo loquimur. Testatus est autem alicubi quidam, dicens:

Quid

Psal. 8. c

1. Cor. 15. d
Matth. 28. d

Phil. 2. b

Psal. 21. c

Psal. 17. a

Esa. 8. d
*Osee. 13. d
2. Cor. 15. g

Num. 12. a

Psal. 94. c

Num. 14. f

Psal. 94. d

*Quid est homo quod memores eius? aut filius hominis quod inuisis illum? *Feti-
sti eum paulisper inferiorē angelis, gloria & honore coronasti eum, & cōstitui-
sti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti pedibus eius. † In hoc enim,
quod ei subiecit omnia, nihil omisit illi non subiectum. Nunc autem nondum ui-
demus illi omnia esse subiecta. Eum uero qui paulisper diminutus fuerat infra an-
gelos, cernimus Iesum, † propter passionem mortis, gloria & honore coronatum,
ut per gratiam Dei pro s omni gustaret mortē. Decebat enim eum, propter quem
sunt omnia, & per quem sunt omnia, ut multis filiis in gloriam adductis, princi-
pem salutis illorum per afflictiones perfectum redderet: quandoquidem & qui
sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno sunt omnes. Quam ob causam non
erubescit fratres illos uocare, dicens: † Annunciabo nomen tuum fratribus meis,
in medio ecclesiæ celebrabo te. Et rursum: *Ego ero fidens in illo. Et iterum: Ec-
ce ego & pueri, quos mihi dedit Deus. Posteaquam igitur pueri commercium ha-
bent cum carne & sanguine, † & ipse similiter particeps factus est eorundē, * ut per
mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, diabolū: & liberos
redderet eos, quicūq; metu mortis per omnē uitam obnoxij erant seruituti. Non
enim uidelicet angelos assumit, sed semen Abraham assumit. Vnde debuit per om-
nia fratribus similis reddi, ut misericors esset & fidelis pontifex: in his quæ apud
Deum forent agenda, ad expiandum peccata populi. ^b Nam ex hoc quod ipsi con-
tigit tentatum esse, potest & ihs qui tentantur auxiliari.

CAP. III.

Vnde fratres sancti, uocationis cœlestis participes, considerate legatū & pon-
tificem confessionis nostræ Christum Iesum, quod fidelis sit ei qui ipsum
constituit, quemadmodum & † Moses in tota domo ipsius. Tanto nanq; maio-
re gloria, quam Moses, hic dignus est habitus, quanto maiorem honorem habet
is, qui construxit domum, quam ipsa domus. Omnis enim domus construitur ab
aliquo. Porro qui condidit omnia, Deus [est.] Et Moses quidem fidelis [fuit] in
tota domo illius, ueluti minister in testimonium illorum, quæ post dicenda erant.
At Christus tanquam filius administrauit domū ipsius, cuius domus sumus nos, si
fiduciam & gloriationem spei, ad finem usq; firmani tenuerimus. Quapro-
pter sicut dicit ille spiritus sanctus: † Hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis
corda uestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis in deserto, ubi tentauerunt
me patres uestri, probauerunt me, & uiderunt opera mea quadraginta annis.
Quapropter infensus eram generationi illi, & dicebam: Semper errat corde, ipsi
uero non cognouerunt uias meas, sicut iuravi in ira mea, si ingressuri sunt in re-
quiem meam. Videte fratres, ne quando sit in ullo uestrum cor prauum, ob-
noxium incredulitati, ut desciscat à Deo uiuente: sed exhortemini uos inuicem
quotidie, quoad adpellatur dies hodiernus, ne quis ex uobis induretur seductio-
ne peccati. Participes enim facti sumus Christi, si sanè initium substantiæ, usq; ad
finem firmum tenuerimus. In hoc dicitur: Hodie si uocem eius audieritis, ne obdu-
retis corda uestra, sicut in exacerbatione. Nam quidam cum audissent, exacerba-
uerunt: at non omnes qui profecti fuerant ex Aegypto per Moysen. Quibus au-
tem infensus fuit quadraginta annis? Nonne ihs qui peccauerant? quorum mem-
bra conciderunt in deserto? Quibus † autem iurauit, non ingressuros in requiem
suam, nisi ihs qui non obedierant? Et uidemus quod non potuerint ingredi, pro-
pter incredulitatem.

CAP. IIII.

Metuamus igitur, ne quādo derelicta promissione introeundi in requiē eius,
uideatur aliquis ex uobis fuisse frustratus. *Etenim sumus euangelio dona-
ti, quemadmodum & illi. At non profuit illis audisse sermonem, quod is non es-
set cum fide coniuñctus ihs, qui audierant. Introimus enim in requiē, nos qui cre-
didimus, quemadmodum dixit: † Sicut iuravi in ira mea, si ingressuri sint in requiē

*Ad uerbum, Minui-
sti eum breue quida-
dam præ angelis.

† Vel, cruciatum.

§ Vel, quouis.

¶ Vel potius, decanta-
bo.

¶ Vel, quæ ad deum
pertinent.

¶ Vel, Nā in hoc quod
contigit illi tentatio,
potest tentatis quoq;
ferre suppetias.

¶ Vel etiam, professio-
nis.

¶ Vel, fecit.

Redit ad exhortationē
ut Christum recipiant,
cum is Moyses maior do-
minus sit omnium. Dein
de maiorū exemplo mise-
rabili docet, quātum sup-
plicij latenti sint si Chris-
tum dei filium contem-
nant.

¶ Vel, iratus.

¶ Iurandi formula He-
bræis usitata, pro eo
quod dicimus, iuravi
non ingressuros esse,
etc.

¶ Hebr. id est, fallaci et
seducenti peccato.

¶ 8. ubi uidetur hic nota
inferentis pro ergo.

¶ Alij legunt, Etenim
nobis annunciatum
est, quemadmodum
et illis.

¶ Alij legunt, *οὐκ ἔστιν*
μὴν, id est, admixtis.

¶ Quin & quidam La-
tinorum ita legunt.

In uetustissimo enim
bibliothecæ Tiguri-
næ codice locus hic
sic legitur, Sed non
profuit illis sermo au-
ditus, nō admixtis si
dei ex his quæ audi-
uerunt.

A Immo ratum adhuc prio-
ri exēplo, ostēdens quæ
sit illa requies à qua ma-
iores ipsorum per incre-
dulitatem exciderint, ad
hortans simul, ut uera fi-
de eandem poenam effu-
giant. Ad quod in fine
hortatur argumentis ex
ipsa dei & uerbi natura
ductis. Hinc aditum pa-
rat ad sequentia.

Epist. Pauli

^aOratio est ecliptica, significans, Nos qui credimus requiem in- gredimur, et sanè in eam in qua ipse deus post mundi creatione ingressus est, cuius ty- pus erat terra Chana- an.

meam, & sanè operibus à iactis fundamentis mundi perfectis. Dixit enim quodā in loco de septimo[die] sic: [†] Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis. Et in hoc rursum: [†] Si introibunt in requiem meam.

Gen. 2. a

Psal. 94. a

Posteaquam igitur [il- lud] reliquum est, aliquos introire in eam, & hi quibus prius annunciatum fuit, nō introiuerunt propter incredulitatem, rursum quendā præfinit diem hodie, in Da- uid dicens, post tantum temporis, quemadmodum dictum est: Hodie si uocem eius audieritis, ne obduretis corda uestra. Nam si eis Iosue requiē præstitisset, ne- quaquam de alio posthac die loquutus fuisset. Itaq; relinquitur sabbatismus popu- lo Dei. Nam qui ingressus est in requiem illius, & ipse requieuit ab operibus suis, quemadmodum à suis Deus.

^bVel, utrinq; inciden- te.

Studeamus igitur ingredi in illam requiem, ne quis eodem concidat incredulitatis exemplo. Viuus enim [est] sermo Dei & effi- cax, & penetrantior quouis [†] gladio ^b ancipiti, ac pertingens usq; ad diuisionē ani- mæ simul ac spiritus, compagumq; & medullarum, & discretor cogitationum &

Esa. 9. a

^cVel, affici sensu in- firmitatū nostrarum.

intentionū cordis: [†] nec est ulla creatura, quæ non manifesta sit in conspectu illius. Sed omnia nuda, & resupinata oculis eius, ad quē nobis est sermo. Habentes igitur pontificem magnum, qui penetrauit coelos, Iesum filium Dei, teneamus profes- sionem. Non enim habemus pontificem, qui non possit ^c cōdolere infirmitatibus nostris, sed tentatum per omnia, iuxta similitudinē, absq; peccato. Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ, ut consequamur misericordiā: & gratiam in- ueniamus ad oportuno auxilium.

Eccli. 15. d
Psal. 33. c

CAP. V.

Probat iam Christum A uerum deum & hominē, uerum etiam esse sacerdo- tem à deo institutum se- cundum ordinē Melchise- dec, qui pro nobis sa- crificiis perfectio nostra factus sit. Deinde in illo rum locordam digredi- tur.

^aVel, qui placabilis esse possit, utpote modis- enim a moderandis affectibus dicitur.

N Am omnis pontifex, qui ex hominibus adsumitur, pro hominibus constitui- tur, in his quæ erga Deum aguntur, ut offerat donaria, & uictimas pro pec- catis, ^a qui moderate ferre possit ignorantes & errantes: quandoquidem & ipse cir- cundatus est infirmitate. Et propter hanc debet, quemadmodum pro populo, ita & pro seipso immolare pro peccatis. Et nemo sibi ipsi usurpat honorē, sed qui uo- catur etiam à Deo, quemadmodum & Aaron. Ita & Christus nō semetipsum glo- rificauit, ut fieret pontifex, sed is qui dixerat illi: [†] Filius meus es tu, ego hodie ge- nui te. Sicut & alibi dicit: ^{*} Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Mel- chise dec.

Psal. 2. b

Psal. 109. b

^bVeletiam, pietate. Quod non male huc quadrat, cum de pa- tre loquatur & filio. ^cAlij, perfectio sa- ctus est, &c.

Qui in diebus carnis suæ, cum & preces & supplicationes apud illū, qui poterat ipsum à morte seruare, cū clamore ualido & lachrymis obtulisset, & exauditus esset pro ^b reuerentia, tametsi filius esset, didicit ex his quæ passus est, obedientiā, ac perfectus redditus est, omnibus qui sibi obedierunt, caussa salutis æternæ, cognominatus à Deo pontifex secundū ordinē Melchise dec: de quo no- bis multa forēt dicenda, ea q; difficilia explicatu, quandoquidem segnes facti estis auribus. Etenim cum debeatis pro temporis ratione doctores esse, rursum opus habetis, ut doceamus uos, quæ sint elementa initiij eloquiorum Dei, facti q; estis ij, quibus lacte sit opus, & non solido uibo. Nam quisquis lactis est particeps, is ^b ru- dis est sermonis iustitiæ: infans enim est. Porro perfectorū est solidus cibus, [nem- pe] horum, qui propter ^c assuetudinem sensus habent exercitados, ad discretionem boni pariter & mali.

^bVel, inexpertus.

^cVel, habitum.

Perstat adhuc in digres- sione horum segnitiam et tarditatem increpās, po- nam simul minitans nisi in ueritate cognita per- gant. Verbum dei enim in hoc predicari, ut fru- ctum ferat, cū ipsum cer- tum sit & iuramento dei firmatum.

^aAd uerbum, exordij Christi sermone, id est, initiali rerū Chri- stianarum sermone.

^bMetonymia, pro eo quod est, quæ mortē gignunt. Stipendium enim peccati ē mors. ^cVel, ludibrio expo- nentes.

V a propter omisso ^a qui in Christo rudēs inchoat sermone, ad perfectionē feramur, non rursum fundamentū iacentes pœnitentiæ ab operibus ^b mor- tuis, & fidei in Deum, baptis matum, doctrinæ, ac manuum impositionis, & resur- rectionis mortuorū, & iudicij æterni. Atq; id faciemus, si quidē permiserit Deus. Nam fieri [†] non potest, ut qui semel fuerint illuminati, gustauerintq; donum coele- ste, & participes facti fuerint spiritus sancti, gustauerintq; bonum Dei uerbum, ac uirtutes futuri sæculi, si excidant, denuo renouentur per pœnitentiam ab integro crucifigentes sibi metipsis filium Dei, & infamantes. Siquidem terra, quæ im- brem sapius in se uenientem combiberit, & progenuerit herbam accomodam eis, quorum opera & colitur, recipit benedictionē à Deo. At quæ produxerit spi- nas &

Matth. 12. d
1. Pet. 2. d

nas & tribulos, reprobata est, & maledictioni confinis, cuius exitus [huc tendit,] ut exuratur. Cæterum persuasimus nobis de uobis dilecti, quæ sint meliora, & cum salute coniuncta, quamuis sic loquamur. Non enim iniustus est Deus, ut obliuiscatur operis uestri, & laboris ex charitate [suscepti,] quam exhibuistis erga nomen illius, qui ministrauistis sanctis, & ministratis. Cupimus autem, ut unusquisque uestrum idem præstet studium, ad plenam spei certitudinem, usque ad perfectionem, ne sitis imbecilles, sed imitatores eorum, qui per fidem ac patientiam hæreditatem accipiunt promissionum. Deus enim pollicitus Abraham, cum non posset per quem quam maiorem iurare, iurauit per seipsum, dicens: ^b Nisi benedicens benedixero tibi, & multiplicans multiplicauero te. Atque ita cum æquanimiter expectasset, consecutus est promissum. Nam homines quidem per eum iurant, qui sit maior, atque ipsidem omnis controuersie finis ^a ad confirmationem, est iusiurandum. Qua in re Deus cum eximie uellet hæredibus promissionis ostendere firmitatem consilij sui, interposuit iusiurandum, uti per duas res immutabiles, in quibus ^b fieri non posset, ut mentiretur Deus, ualidam consolationem haberemus, qui huc confugimus, ut potiamur proposita spe, quam uelut ancoram tenemus animæ, tum tutam, tum firmam, & introeuntem usque ad ea quæ sunt intra uelum, ubi præcursor pro nobis ingressus est Iesus, iuxta ordinem Melchisedec, pontifex factus in æternum. VII.

Hic enim ^a Melchisedec, rex Salem [erat,] sacerdos Dei altissimi, qui occurrit Abraham reuertenti à cæde regum, & benedixit illi, cui & decimas ex omnibus impertitus est Abraham: qui primum quidem ex interpretatione dicitur rex iustitiæ, deinde uero etiam rex Salem, quod est rex pacis, ignoti patris, ignotæ matris, ^b ignoti generis, nec initium dierum, neque uitæ finem habens, sed adsimilatus filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Considerate uero, quantus hic fuerit, cui etiam decimas dedit Abraham patriarcha de ^c spolijs. Atque ipse quidem, qui [quod sint] de numero filiorum ^d Leui, sacerdotij functionem sumunt: præceptum habent ut decimas accipiant à populo iuxta legem, hoc est, à fratribus suis, licet egressis ex lumbis Abraham. At is cuius genus non recensetur ex illis, decimas accepit ab Abraham, & habenti promissiones benedixit. Porro nemo negat, quin id quod minus est, ab eo quod maius est, benedictionem accipiat. Atque hic quidem homines, qui moriuntur, decimas accipiunt. Illic autem is, de quo testatum est, quod uiuat: & ut ita dicam, in Abraham etiam [ipse] Leui, qui decimas accipit, decimatus est. Nam is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abraham Melchisedec. Proinde si consummatio per Leuiticum sacerdotium erat, siquidem per hoc populus legem acceperat, quid præterea fuit opus, alium exoriri sacerdotem, qui secundum ordinem Melchisedec, & non secundum ordinem Aaron, [diceretur?] Quandoquidem translato sacerdotio, necesse est, ut legis quoque translatio fiat. Nam is, de quo dicuntur hæc, ad aliam tribum pertinet, de qua nullus altari adstitit. Palam est enim, quod è tribu Iuda exortus sit Dominus noster, de qua tribu, quod sacerdotium spectat, Moses nihil locutus est. Idque magis etiam liquet, siquidem ad similitudinem Melchisedec exoritur sacerdos alius, qui non iuxta legem mandati carnalis factus sit, sed iuxta potentiam uitæ indissolubis. Testificatur enim ad hunc modum: ^e Tu sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Abrogatur enim præceptum quod præcessit propter imbecillitatem & inutilitatem. Nam nihil ad perfectionem adduxit lex, uerum erat introductio ad spem potiore, per quam adpropinquamus Deo, atque hoc ^f potiore, quod non absque iureiurando res acta sit. Nam illi quidem citra iusiurandum, sacerdotes facti sunt: hic uero cum iureiurando, per eum qui dicit ad illum: Iurauit Dominus, & non poenitebit eum, ^g tu [es] sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Tanto potioris testamenti sponsor factus est Iesus, & illi quidem plures acti sunt sacerdotes, pro-

^a August. saluti herentia.

^c Laboris dilectionis, Hebr.

^f Vel potius, segnes. ^g Vel potius, longanimitatem.

^b Vel, reuera benedicens benedicam tibi, &c.

^d Vel, si accedat iuris iurandi confirmatio.

^e Vel, impossibile erat deum mentiri.

^A Redit eo unde digressus erat, & exponit primo quis nã ille Melchisedec fuerit, iuxta cuius ordinem in sacerdotium constitutus sit Christus. Deinde docet Christum uerum esse sacerdotem & æternum Leuitis multo excellentiorem.

^a Ad uerbum, sine patre, &c.

^b *ἀγνώστου*, id est, cuius generis origo non possit explicari.

^c *ἀποδύνα* proprie frugum primitias significant. Sed hoc loco spolia intelligi ipsa docet historia.

^d Verbi interpretatio ne, Sed citra omnem controuersiam, id quod &c.

^e Verbi interpretatio ne, quatenus non citra iusiurandum.

Epist. Pauli

^a *ἀναπαύσας* dicitur,
quod successione non
transit ad alium.
^b Vel, *expers doli*. Sic
enim exponit Chrys-
ost.

^b Alij, *supra legem*.

Colligit nunc quæ ha-
ctenus disputavit fufius,
ostendens Christum esse
sacerdotem, deinde sacer-
dotem esse unicū, cu-
ius sacerdotium semper
duraturum sit, cum Aa-
ronicum illud iam sit sub-
latum, quod multis argu-
menti probat & testi-
monijs.

^a Vel, *formam*.

^b Nonnulli Græcorū
legunt, *ἡ ἀποστολική*,
aduerbialiter nimirū.

^c Vel, *incusans*.

^a Ad uerbū, in deum
& in populum. Heb.

^c Vel, *à minimo illo-
rū usq; ad maximum
illorum*.

Disputat nunc de ipso
Christi sacrificio, pro-
hās hūc unicū pro toti-
us mūdi peccatis hostiā
esse. Sacrificia autē Aa-
ronica, quæ Christi ty-
pus fuerunt, iam omnino
abolita esse, cum Christi
sacrificium perfectum sit
& reiteratione non ha-
beat opus.

^a Vel, *culturæ*.

^b Vel, *lucernæ*.

^c *ὁμοιωσας* etiam lo-
cum & aram signifi-
cat in qua suffusus sit.

^b Vel, *constituta, aut
iniuncta*.

pterea quod per mortem non linerentur permanere. At hic quod idem maneat in æternum, perpetuum habet sacerdotium: unde & saluos facere ad plenum potest, qui per ipsum adeunt Deum, semper uiuens, ad hoc ut interpellet pro illis. Talis enim decebat [ut esset] nobis pontifex, sanctus, ^a innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & sublimior cœlis factus, cui non sit quotidie necesse, quemadmo- dum illis pontificibus, prius pro proprijs peccatis uictimas offerre, deinde pro peccatis populi. Nam id fecit semel, cum semetipsum obtulit. Siquidem lex homi- nes constituit pontifices, habentes infirmitatem. Porro sermo iurisiurandi, quod

Leuit. 16. a

^b post legem fuit, filium [constituit] in æternum consummatum. CAP. VIII.

S Vmmarium autem eorum quæ dicuntur hoc est. Talem habemus pontificem, qui consedit ad dexteram throni maiestatis in cœlis, sanctorum administrator ac ueri tabernaculi, quod fixit Dominus, & non homo. Omnis enim pontifex ad offerendum donaria & uictimas constituitur, unde necesse est, ut hic etiam habeat aliquid quod offerat. Nam si esset in terra, ne sacerdos quidem esset, cum sint sacer-

^b dotes, qui offerunt iuxta legem donaria, quæ quidem exemplari & umbræ deser- uiunt cœlestium, quemadmodum oraculo responsum est Mosi, cum esset absolu-

Exod. 25. a

turus tabernaculum. ^a Nam uide, inquit, ut facias omnia secundū ^a exemplar, quod ostensum est tibi in monte: nunc uero hoc ^b excellentius sortitus est ministerium, quo præstantioris est Testamenti intercessor, quod in præstantioribus promissis sancitum est. Etenim si prius illud tale fuisset, ut nihil in eo posset reprehendi, haudquaquam fuisset secundò quæsitus locus. Nam ^c reprehendens eos, loqui-

Hier. 13. e

tur illis: ^a Ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel, & super domum Iuda, Testamentum nouum, non iuxta Testamentum quod feci patribus illorum in die, cum adprehenderem manum illorum, ut educerem eos è terra Aegypti: ^a quoniam ipsi non perstiterunt in Testamento meo, & ego negle-

Act. 7. e

^b ctui eos habui, dicit Dominus. Nam hoc est Testamentum, quod disponam do- mui Israel post dies illos, dicit Dominus: dans leges meas in mentem illorum, & in corde illorum inscribam illas, & ero illis ^a Deus, & ipsi erunt mihi populus. Et non docebunt quisq; proximum suum, & unusquisq; fratrem suum, dicentes: Co- gnosce Dominum, quoniam omnes cognituri sunt me: ab eo qui pusillus fuerit inter eos, usq; ad eum qui magnus est inter illos, quoniam placatus ero super iniu- stitijs illorum, & peccatis eorum: & iniquitatū illorum non recordabor amplius. Per hoc quod dicit nouum, antiquauit prius. Porro quod antiquatur & senescit, in propinquo est ut euanescat.

CAP. IX.

I Gitur habebat quidē etiam prius illud, iustificationes, ^a cultus, ac sanctum mun- danum. ^a Siquidem tabernaculum factum fuit primum, in quo [erant] & ^b cande- labrum, & mensa & propositio panum, quod ^c dicitur, sancta. Post secundum au- tem uelum [erat] tabernaculum, quod uocatur sanctum sanctorū, aureum habens

Exod. 26. a

36. a

3. Reg. 9. b

Exod. 2. b

^c thuribulum, & ^a arcam testamenti, undiq; circumtectam auro, in qua urna aurea habens manna, & uirga Aaron, quæ germinauerat, & tabulæ Testamenti. Super hanc autem Cherubim gloriæ, obumbrastia propitiatorium: de quibus non est nunc dicendum singulatim. His autem ad hunc ordinatis modū, in prius quidē

Exod. 30. b

Leuit. 16. a

tabernaculum semper ingrediuntur sacerdotes, qui sacrorū ritus peragant: ^a in secundum autem semel quotannis solus pontifex non sine sanguine, quem of- fert pro seipso, & pro populi ignorantijs, illud significante spiritu sancto, nondū manifestatam esse sanctorum uiam, adhuc priore tabernaculo consistente, quæ [erat] similitudo pro tempore tum presente, quo dona sacrificiaq; offeruntur, quæ

^c non possunt iuxta conscientiam perfectum reddere cultorem, in cibis duntaxat & potionibus, & diuersis ablutionibus ac iustificationibus carnis, usq; ad tempus correctionis ^a imposita. At Christus accedens pontifex futurorum bonorum,

per maius

per maius & perfectius tabernaculum, non manufactum, hoc est, non huius structuræ, neque per sanguinē hircorum ac vitulorum, * sed per propriū sanguinem ingressus est semel in sancta, æterna redemptione reperta. Nam si sanguis taurorum & hircorum, & cinis iuuenæ, aspergens inquinatos, sanctificat ad carnis purificationem, quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum æternum seipsum obtulit immaculatum Deo, purgabit conscientiam uestram à mortuis operibus, ad seruandum Deo uiuenti. Et ob id noui Testamenti mediator est, ut morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationum, quæ fuerant sub priori Testamento, ij qui uocati sunt, promissionē accipiant æternæ hæreditatis. Siquidē ubi Testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris. Nam Testamentum in mortuis ratum est, quandoquidem nondum ualet cum uiuit testator. Vnde ne prius quidem illud absque sanguine dedicatū fuit. Cum enim Moses omne præceptum iuxta legē exposuisset omni populo, sumpto sanguine uitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyssopo, simul & ipsum librū, & totū populū asperfit, dicens: Hic est sanguis testamenti, quod mandauit uobis Deus. Insuper autem & tabernaculum, & omnia uasa ministerij, sanguine consimiliter aspergebat. Et omnia ferè secundū legem sanguine purificatur, & absque sanguinis effusione non fit remissio. Itaque necesse est, ut exemplaria quidem eorum quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificetur. Cæterum ipsa cœlestia potioribus quàm hæc sint, uictimis [mudentur.] Non enim in manufacta Sancta ingressus est Christus, exemplaria uerorum, sed in ipsum cœlum, ut adpareat nunc in conspectu Dei pro nobis, non ut sæpius offerat semetipsum, quemadmodum pontifex ingreditur in sancta singulis annis per sanguinem alienum. Alioqui oportuisset illū sæpius passum fuisse à condito mundo. Nunc autem semel sub cōsummationem sæculorum, ad profligationem peccati, per immolationem sui ipsius adparuit. Et quatenus illud manet homines, ut semel moriantur, post hoc autem iudicium: ita & Christus semel oblatus, ut multorum peccata tolleret, secundariò absque peccato conspicietur ijs, qui illum expectant in salutem.

CAP. X.

Nam lex umbram obtinens futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, his hostijs, quas singulis annis easdem continenter offerunt, nunquam potest accedentes perfectos reddere. Alioqui nonne desissent offerri? Propterea quod nullam iam habuissent conscientiam peccatorum qui sacrificassent, ac semel purgati essent. Atqui in istis commemoratio fit peccatorum quotannis. Non enim potest sanguis taurorum & hircorum auferre peccata. Quapropter cum ingressurus est mundum, dicit: Sacrificium & oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi, holocausta & pro peccato non comprobasti. Tunc dixi: Ecce adsum, in capite libri scriptum est de me, ut faciam Deus uoluntatem tuam. Superius cum dicit: Sacrificium & oblationem & holocausta, & pro peccato noluisti, neque comprobasti, quæ iuxta legem offeruntur, tunc dixit: Ecce adsum, ut faciam Deus uoluntatē tuam: tollit prius, ut posterius statuatur: per quam uoluntatē sanctificati sumus per oblationē corporis Iesu Christi semel peractam. Et omnis quidem sacerdos adistit quotidie sacra peragens, & easdem sæpius offerens hostias, quæ nunquam possint auferre peccata. Hic uero una pro peccatis oblata uictima, perpetuo sedet ad dexteram Dei, id quod superest expectans, donec reddantur inimici ipsius scabellum pedum eius. Vnica enim oblatione perfectos efficit in perpetuum, eos qui sanctificantur. Testificatur autem nobis & ipse spiritus sanctus, nimirum cum prædixerit: Hoc [est] testamentum, quod condam erga illos, post dies illos, dicit Dominus, dans leges meas in corde illorum, & in mentibus illorum inscribam eas, & peccatorum atque iniquitatum illorum non recordabor amplius. Porro ubi horum est remissio, non est amplius oblatio pro peccato.

^e Vel, inculpatum, iræ reprehensibilem.

^f Metonymia, pro ijs quæ mortem gignūt.

^g Vel, conciliator aut intercessor.

^b Al. leg. exemplar ipsum cœlestē.

^c *arrivna*, id est, deformationes, quæ iuxta cœlestis illius tabernaculi formam erant cōstituta aut expressa.

^e Vel, abrogationem.

Pergit adhuc probare Christū unicū & perfectū esse pro peccatis sacrificium, simul etiam ueterum sacrificiorum usum offendens. Hinc autem nouam partem aggredditur, admonens ut iam à Christo apertam uera fide ingrediantur concordēs: contumaciores quidem supplicij minis, meliores autem præmijs spe attrahit.

^a Vel, impossibile enim est sanguinem taurorum, &c.

^b Vel, in posterum expectans.

Epist. Pauli

Cum igitur fratres, habeamus libertatem ad eundem in sancta, per sanguinem Iesu, ea uia quam dedicauit nobis recentem ac uiuentem per uelamentum, hoc est, [per] carnem suam: cumque habeamus sacerdotem magnum prefectum domui Dei, accedamus cum uero corde, in certitudine fidei, aspersi cordibus, ac depulsa consci-

^eVel, immotam aut firmam.

lantem (fidelis enim qui promisit) & consideremus nos inuicem, in hoc, ut prouocemus ad charitatem & bona opera, non deferentes adgregationem nostri mutui, (sicuti mos [est] nonnullis) sed adhortantes inuicem: idque hoc magis, quod uideris adpropinquantem diem. [†] Nam si uolentes peccauerimus post acceptam cognitionem ueritatis, non ultra pro peccatis reliqua est hostia, sed formidabilis quædam expectatio iudicii, & ignis uehementia, qui deuoraturus est aduersarios. Qui [†] aspernatus fuerit Moysi legem, absque misericordia sub duobus aut tribus testibus moritur. Quanto putatis peioribus [†] adficietur supplicijs, qui filium

Heb. 6. a

Deut. 17. b
Ioan. 8. c
Matth. 18. b
2. Cor. 13. a

[†]Vel potius, dignus habebitur.

^eVel, ceurẽ prophetam habuerit.

[†]Vel, Meum est ulcisci, ego rependam.

Dei conculcarit, & sanguinem testamenti ^e communem existimarit, per quem fuerat sanctificatus, & spiritum gratiæ contumelia adfecerit: Nouimus enim eum qui dixit: [†] Mihi uindicta, ego retribuam, dicit Dominus. Et rursum: Dominus iudicabit populum suum. Horrendum est incidere in manus Dei uiuentis. Red-

Deut. 32. c
Rom. 12. d

[†]Ad uerbum, & uinculis meis condoluisti.

[†]Alij legunt, [†]in uobis, id est, uobis ipsis, sine prepositione in.

ant autem uobis in memoriam superiores dies, in quibus illuminati, ingens certamen sustinuistis afflictionum: partim quidem dum & probis & pressuris adfecti, spectaculo fuistis omnibus, partim dum consortes ita conuersantium facti estis. Siquidem [†] & afflictionum, [†] quæ ex uinculis meis contigerunt, participes

Act. 22.
Ephes. 4. a
Philip. 1. a
2. Tim. 2. b
*Matth. 5. a

fuistis, & direptionem facultatum uestrarum cum gaudio accepistis, [†] scientes uos habere [†] in uobis potiore substantiam in cælis, ac manentem. Ne abieceritis igitur fiduciam uestram, quæ magnam habet præmij retributionem. Nam patientia uobis est opus, ut ubi uoluntate Dei peregeritis, reportetis promissionem. Adhuc enim per pusillum temporis, & qui uenturus est, ueniet, & non tardabit. [†] Iu-

Abac. 2. a

[†]Ad uerbum, non sibi placet anima mea in illo. Sed Hebraismus est.

stus autem ex fide uicturus est, & si se subduxerit, [†] non probabitur animo meo. At nos non sumus, qui subducamus nos in perditionem, sed ad fidem pertinemus in acquisitionem animæ.

CAP. XI.

[†]Docet primo quid sit fides: deinde eius effectum multis exemplis describit, ostendens omnes sanctos à primo iusto, Abel nimirum, per solam fidem esse seruatos.

[†]August. in Ioannis cap. 14. legit, sperantium substantia. Participium mediũ actiue exponens.

[†]Vel, testimonio probati sunt.

Est autem fides [†] earum rerum quæ sperantur substantia, argumentum eorum quæ non uidentur. Per hanc enim [†] testimonium meruerunt seniores. [†] Per fidem intelligimus perfecta fuisse sæcula uerbo Dei, ut ex his quæ non adparebant, ea quæ uidentur fierent. [†] Per fidem uberiorem hostiam Abel obtulit Deo, quam Cain, per quam testimonium meruit, quod esset iustus, testimonium perhibente de donarijs illius Deo, & per hanc mortuus adhuc loquitur. Per [†] fidem Enoch fuit translatus, ne uideret mortem: nec fuit inuentus, propterea quod transtulerat illum Deus: priusquam enim transferretur, testimonium meruerat, quod placuisset Deo. ^e At sine fide impossibile est [illi] bene placere. Nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet, quod Deus sit, & quod ijs qui exquirunt eum, remunerator sit. [†] Per fidem admonitus oraculo Noe, ea quæ nondum uidebantur, ue-

Gen. 1. a

Gen. 4. a

Gen. 5. c
Sap. 4. b
Eccl. 44. c

^eVel, Atqui sine fide fieri non potest ut quis illi placeat.

ritus, adparauit arcam ad salutem domus suæ, per quam [arcam] cõdemnauit mundum, & eius quæ secundum fidem est, iustitiæ factus est hæres. [†] Per fidem adpel-latus Abraham, obediit, ut exiret in locum, quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit, nesciens quo esset uenturus. Per fidem [†] commigrauit in terram promissionis, ueluti peregrinam, cum in tabernaculis habitasset cum Isaac & Iacob, cohæredibus eiusdem promissionis. Expectauerat enim habentem fundamenta ciuitatem, cuius opifex & conditor est Deus. [†] Per fidem & ipsa Sara uim ad concipiendum ac retinendum semen accepit: [†] ac præter ætatis rationem peperit, quod [†] fidelem iudicaret eum qui promiserat. Quapropter & ex uno nati sunt [po-

Gen. 6. c
Eccl. 44. c

Gen. 12. a

Gen. 18. a

Gen. 17. c

[†]nap̄p̄n̄n̄: q. d. sedẽ transtulit.

^eVel, ueracem & fidum.

steri,] eoquã iam annis effecit, tanto numero, quanto sunt stellæ cœli, & uelut ha-

rena

rena quæ est iuxta ^fmarginem maris innumerabilis. Iuxta fidem mortui sunt hi omnes, cum non accepissent promissiones: sed procul eas uidissent, & credidissent salutassentq̃, & confessi fuissent, se hospites atq̃ aduenas esse in terra. Nam hæc qui dicunt, declarant se patriam inquirere. Et si illius quidem memores fuissent, unde fuerant profecti, habebant oportunitatem reuertendi. Nunc autem meliorem expetunt, hoc est, cœlestem. Quapropter non erubescit ipse Deus, uocari Deus illorum. Parauerat enim illis ciuitatem. [†] Per fidem obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & unigenitum obtulit, qui promissiones acceperat, ad quem dictum fuerat: In Isaac uocabitur tibi semen, cum illud secum perpendisset, Deum uel à mortuis excitare posse: unde illum etiam [resurrectionis] typo reduxit. [†] Per fidem de futuris benedixit Isaac filio Iacob & Esau. ^{*} Per fidem Iacob moriens, singulis filiis Ioseph benedixit, & adorauit fastigium uirgæ illius. [†] Per fidem Ioseph moriens, egressionis filiorum Israel meminit, deq̃ ossibus suis mandauit. [†] Per fidem cum natus esset Moyses, occultatus est mensis tres à parentibus suis: propterea quod uiderent elegantem puellum, nec ueriti sunt edictum regis. ^{*} Per fidem Moyses iam grandis reuocari uocari filius filiae Pharaonis, potius eligens simul malis adfieri cum populo Dei, quàm [†] temporarijs peccati commodis frui, maiores arbitratus diuitias ^s probrum Christi, quàm Aegyptiorum thesauros. Respectum enim habebat remunerationis. Per fidem reliquit Aegyptum, haud ueritus ferociam regis. Perinde enim quasi uidisset eum, qui est inuisibilis, ita obdurauit. Per fidem fecit pascha, & effusionem sanguinis: ne is qui perimebat primogenita, tangeret ipsos. [†] Per fidem transierunt rubrum mare, ueluti per siccam ^f [terram:] quod cum tentassent Aegyptij, absorpti sunt. Per fidem moenia Hiericho conciderunt, circumdata ad dies septem. [†] Per fidem Rhaab meretrix non perijt unà cum his, qui non obedierant, cum excepisset hospitio exploratores pacifice. Et quid præterea loquor? Deficiet enim me tempus commemorantem de Gedeone, de Barac, & Sampson, & Hiephthæ, nec non David & Samuele, ac prophetis: qui per fidem expugnauerunt regna, ^b operati sunt iustitiam, adsequuti sunt promissiones, occluserunt ora leonum, extinxerunt uim ignis, effugerunt acies gladij, ⁱ ualidi facti sunt ex imbecillitate, effecti sunt robusti in bello, ^h castra ^g inclinarunt exteriorum. Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos. Alij uero distenti sunt, aspernati redemptionem, ut potiore sortirentur resurrectionem. Alij rursus ludibrijs & flagris explorati sunt, insuper & uinculis & carcere, lapidati sunt, dissecti sunt, tentati sunt, occisione gladij occubuerunt: oberrarunt in ouillis & caprinis pellibus, destituti, pressi, adflicti, quibus indignus erat mundus: in desertis errantes, & montibus, ac speluncis & cauernis terræ. Atque omnes hi [†] testimonio comprobati per fidem, non acceperunt promissionem, quod Deus de nobis melius quiddam prouiderat, ne sine nobis consummarentur.

CAP. XII.

Proinde nos quoque, cum tanta septi simus nube testium, [†] deposito onere omni, & tenaciter inhaerente peccato, per tolerantiam curramus in proposito nobis certamine, respicientes ad fidei ^a ducem, & consummatorem Iesum, qui proposito sibi gaudio, pertulit crucem, ignominia cōtempta, & ad dexteram throni Dei consedit. Reputate enim quod is talem sustinuerit à peccatoribus aduersus se contradictionem, ne defatigemini ^b animis uestris deficientes. Nondum usq̃ ad sanguinem restitistis aduersus peccatum repugnantes: & obliti estis exhortationis, quæ uobis tanquam filiis loquitur: [†] Fili mi, ne neglexeris correptionem Domini, neq̃ deficias, cum ab eo argueris. Quem [†] enim diligit Dominus, corripit, flagellat autem omnem filium, quem recipit. Si castigationem sustinetis, ueluti filijs uobis [†] offert se Deus. Quis enim est filius, quem non castigat pater? Quod si alie-

^f *zēnos, id est, labium.*
Sed labium maris pro
littore dicitur per
metaphoram.

*Std est, uitam Christi
impiorum conuictijs
obiectam.*

^h *Vel, exercuerunt.*

^g *Vel, reualuerunt ex
infirmirate.*

[†] *Vel, incursionem ac
uerterunt.*

[†] *Vel, terra dissecti
sunt. De Isaia enim in
terpretatur Hierony
mus.*

[†] *Huius particule
nec Chrysost. nec
Theoph. meminerūt.*

[†] *Vel, testimonium
promeriti.*

*Redit ed. unde in fine
capituli 10. erat digressus,
ut ad patientiam horte
tur, quod & multis argu
mentis præstat. Deinde
omnium epilogum textu,
ostendens Moysæ legi
s infirmitatem & euan
gelij authoritatē, per id,
quod Christi sacrificio si
mus redēpti. Deinde hor
tatur ut illi uere fida
mus.*

^g *Græca sonant, inces
ptorem et finitorem:
quod Christus sit au
thor initij simul &
finis.*

[†] *Vel, animis defecisti.
Vel, offertur deus.
August. sicut filios
uos aggreditur deus.*

Gen. 22. a
Eccl. 44. d
Gen. 21. b
Rom. 9. b

Gen. 27. d. f
* Gen. 28. c
† Gen. 50. d

Exod. 2. a

Exod. 12. d

Exo. 1. a

Exod. 14. e
Iud. 17.

Ios. 5. c
Ios. 6. d
Ios. 2. a

Rom. 6. a
Ephes. 4. c
Col. 3. a
1. Pet. 2. a. 4. a

Prou. 3. b

Apoc. 3. d

Epist. Pauli

ni estis à castigatione, cuius participes facti sunt omnes, profecto spurij estis, non filij. Itaq; cum carnis nostræ patres habuerimus castigatores, & reueriti simus illos, an non multo magis subiiciemur patri spiritui, & uiuemus? Atq; illi quidem ad paucos dies pro arbitrato suo nos^d erudiebant: hic autem ad commodum nostrum in hoc, ut^e impertiat nobis sanctimoniam suam. Omnis autem castigatio in præsens quidem non uidetur esse^f iucunda, sed molesta. At postea fructum tranquillum iustitiæ reddit his, qui per illam fuerint exercitati. Quapropter manus remissas, & genua soluta surrigite, & facite ut recti sint gressus pedibus uestris: ne claudicatio aberret à uia, imò sanetur potius. [†]Pacem sectemini cum omnibus,

Rom. 12. d

& sanctimoniam, sine qua nemo uidebit Dominum, curam agentes, ne quis sit qui deficiat à gratia Dei, ne qua radix amarulentiae suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi: ne quis scortator, aut prophanus, uelut Esau, [†] qui unico edulio permutauit ius primogenituræ suæ. Scitis enim quod & postea cum uellet hæreditario iure benedictionem adsequi, reprobatus sit. [†]Non enim reperit penitentiae locum, tametsi cum lachrymis quæsiuisset eam. Non^{*} enim accessistis ad

Gen. 25. d

Gen. 26. f

Exod. 20. e

^d Vel potius, castigabant: ut referatur ad superiora.

^e Ad uerbum, participes simus sanctimonie suæ.

^f Ad uerbum, gaudij, sed molestie.

^g Contactus mons dicitur per antiphrasim, quem nemo contingere audebat.

^h Vel, ipsis adderetur sermo.

ⁱ ^d ^g ^h ⁱ ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^a ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u

tur offerimus hostiam laudis semper Deo, hoc est, fructum labiorum, confitendum nomini eius. Cæterum beneficentiæ & communicationis ne obliuiscamini. Talibus enim uictimis^b placetur Deo. Parate his qui præsumunt uobis, & concedite, siquidem illi uigilant pro animabus uestris, tanquam rationem reddituri, ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes: nam id [est] inutile uobis. Orate pro nobis. Confidimus enim, quod bonam habemus conscientiam inter omnes cupientes honeste conuersari. Magis autem obsecro uos, ut id faciatis, quo celerius restituar uobis. Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis pastorem ouium illorum magnum, per sanguinem testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum, absoluit uos reddat in omni opere bono, ad faciendum uoluntatem ipsius: efficiens ut quod agitis, acceptum sit in conspectu suo per Iesum Christum, cui gloria in sæcula sæculorum, Amen. Obsecro autem uos fratres, sufferte sermonem exhortationis. Etenim paucis scripsi uobis. Scitis fratrem Timotheum solutum esse, cum quo si celerius uenerit, uisum uos. Salutate omnes qui præsumunt uobis, & omnes sanctos. Salutant uos Itali. Gratia cum omnibus uobis, Amen.

^b Vel conciliatur, placatur, ut delectatur deus.

^c Alij legunt, agnosce Timotheum fratrem nostrum ad uos delegatum, cum quo si celerius redierit, uisum uos, &c.

Missa fuit ab Italia per Timotheum.

Epistola D. Iacobi Apostoli.

CAPVT I.

Matth. 7. a
21. c
Marc. 11. c
Luc. 11. b
Ioan. 14. b
26. e. f
* Marc. 11. c

Ecclesi. 14. c
Esa. 40. b
1. Pet. 1. d

Iob 5. c

ACOBVS Dei ac Domini Iesu Christi seruus, a duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione, salutem. Pro summo gaudio ducite fratres mei, quoties in tentationes incideritis uarias, illud scientes, quod exploratio fidei uestre parit patientiam. Cæterum patientia opus perfectum habeat, ut sitis perfecti & integri, nulla in re diminuti. Quod si cui uestrum deest sapientia, postulet[†] ab eo qui dat, [nephe] Deo, qui dat, [inquam,] omnibus simpliciter, nec exprobat: ac dabitur ei: * sed postulet

cum fiducia nihil^b hæsitans. Nam qui hæsitat, is similis est fluctui maris, qui uentis agitur, & impetu rapitur. Neque enim existimet homo ille se quicquam accipiturum à Domino. Vir animo duplici, inconstans [est] in omnibus uis suis. Glorietur autem frater, qui est humilis, in sublimitate sua. Contra qui diues est, in humiliatione sui: quoniam uelut flos^c herbæ præteribit. [†] Exortus est enim sol cum æstu, & exaruit herba, & flos illius decidit, & decor aspectus illius periit. Sic & diues in^d uis suis marcescet. [†] Beatus uir qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam uitæ, quam promisit Dominus his, qui diligunt ipsum. Ne quis cum tentatur, dicat se à Deo tentari. Nam Deus ut à malis tentari non potest, ita nec ipse quenquam tentat. Imò unusquisque tentatur, dum à propria concupiscentia abstrahitur & inescatur. Deinde concupiscentia posteaquam concepit^e parit peccatum, peccatum uero perfectum progignit mortem. Ne erretis fratres mei dilecti. Omnis donatio bona, & omne donum perfectum, è supernis est, descendens à patre luminum: apud quem non est transmutatio, aut cōuersionis obumbratio. Is designata uoluntate, progeniuit

^A De cruce patienter ferenda disputat, docens si mul unde & quo modo sapientia dei ad hanc re perenda sit. Deinde contra eos agit, qui se à domino tentari et deum in tali authorē esse dicebant. Deinde ut uerbum dei facis exprimant hortatur, ostendens simul quæ nō uera sit religio.

^a Id est, Iudeis per diuersa regna dispersis.

^b Vel potius, diiudicans. Diiudicare enim solent qui de re aliqua dubitant, quod Latini, alternare dicunt.

^c Vel, graminis.

^d Vel etiam, successibus. Vel, si nō prius legas, significat abundantiam, quod huc non inepte quadrabit.

^e Genon, Metaphora à grauidis: q. d. enititur.

Epistola

nos sermone ueritatis, ut essemus primitiæ quædam suarum creaturarum. Itaque fratres mei dilecti, sit omnis homo uelox ad audiendum, tardus ad loquendū, tardus ad iram. Nam ira uiri iustitiam Dei non efficit. Quapropter deposita omni^f immunditia & redundantia malitiæ, cum mansuetudine recipite insitum sermonem, qui potest saluas reddere animas uestras. [†] Sitis autem effectores sermonis, & non auditores [tantum,] fallentes uosmetipsos. Quoniam si quis audiat sermonem, nec eum factis exprimat, hic similis est uiro consideranti faciem ^s natiuitatis suæ in speculo. ^b Considerauit enim seipsum, & abiit, & continuo oblitus est qualis esset. At qui prospexerit in legem perfectam, quæ est libertatis, & permanferit, hic cum non sit ⁱ auditor obliuiofus, sed effector operis, beatus facto suo erit. Si quis uidetur religiosus esse inter uos, qui non frenat linguam suam, sed aberrare sinit cor suum, huius uana [est] religio. Religio pura & immaculata apud Deum & patrem hæc est, inuisere orphanos, & uiduas in afflictione sua, immaculatum seipsum seruare à mundo.

CAP. II.

Fratres mei, ne cum respectu personarum habeatis fidem Domini nostri Iesu Christi ^a ex opinione. Nam si ingrediatur in cœtum uestrum uir, aureum gestans anulum, ueste indutus splendida: ingrediatur autem & pauper in sordida ueste, & respexeritis ad illum qui uestem gestat splendidam, & dixeritis illi: Tu uide hic ^b bene, & pauperi dicatis: Tu sta illic, aut sede hic subter scabellum meum: an non dijudicati estis in uobisipfis, & facti estis iudices cogitationum malarum? Audite fratres mei dilecti, nōne Deus elegit pauperes mundi huius, diuites in fide, & hæredes regni, quod promisit his, qui ipsum diligunt? Vos autem contemptui habuistis pauperem. Nōne diuites tyrannidem exercent in uos, & ijdem trahunt uos ad tribunalia? & ijdem male loquuntur de bono nomine, ^o quod inuocatum est super uos? Si legem quidem ^e regiam perficitis iuxta scripturam: [†] Diliges proximum tuum, sicut teipsum, bene facitis. Si uero personam respicitis, peccatum committitis, & redarguimini à lege, ueluti transgressores. Quisquis enim totam legem seruauerit, offenderit autem in uno, factus est omnium reus. Nam qui dixit: Ne adulterium commiseris, dixit etiam: Ne occidas. Quod si non commiseris adulterium, occideris autem, factus es transgressor legis. Ita loquamini, & ita faciatis, ueluti per legem libertatis iudicandi. Siquidem iudicium absq; misericordia [erit] ei, qui non præstiterit misericordiam. Et gloriatur misericordia aduersus iudicium. Quæ utilitas fratres mei, si fidem aliquis dicat habere [se,] facta uero non habeat? Num potest fides saluum facere illum? [†] Quod si frater aut soror nudi fuerint, & egentes quotidiano uictu, dicat autem aliquis uestrum illis: Abite cum pace, calefcite, & saturamini: non tamen dederitis illis, quæ sunt necessaria corpori, quæ [erit] utilitas? Sic & fides, si facta nō habuerit, mortua est per se. Sed dicet aliquis: Tu fidem habes, & ego facta habeo. Ostende mihi fidem tuam ex factis tuis, & ego ostendam tibi ex factis meis fidem meam. Tu credis quod Deus unus est: Recte facis. Et dæmonia credunt, ac contremiscunt. Vis uero scire o homo inanis, quod fides absq; factis mortua sit? Abraham pater noster, nōne ex factis iustificatus est, cum obtulisset Isaac filium suum super altare? Vides quod fides ^f cooperabatur factis illius, & ex factis fides perfecta fuerit? Et impleta est scriptura, quæ dicit: [†] Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iustitiam, & amicus Dei uocatus est. Videtis igitur, quod ex factis iustificetur homo, & nō ex fide tantum? ^{*} Similiter autem & Rhaab meretrix, an non ex factis iustificata est, cum excepisset nuncios, & alia uia emisisset? Nam quemadmodū corpus absq; spiritu mortuum est, ita & fides absq; factis mortua est.

CAP. III.

Nolite [†] plures magistri fieri fratres mei, scientes quod maius iudicium accēpturi simus. In multis enim labimur omnes. Si quis in sermone non labitur, hic

^f Vel, sordicie.

^s Vel, natiuam.

^b Vel, cōtēplatus est.

ⁱ Auditor obliuionis, iuxta Hebr.

^a Initio contra personarum respectum agit, legē charitatis in omnibus obseruare docens. Dein de in manu fidei titulo tumidos inuehitur, ostendens fidem, nisi per opera sit efficax, emortuam esse & inutilem.

^b Vel, gloriæ, ut sit Hebrais, pro, Christi gloriosi. Quamquam magis consentaneum uidetur quod in contextu positum est.

^c Vel etiam, honeste, aut honorifice, &c.

^e Vel, blasphemant bonum nomen, &c.

^f Id est, quo nomine uos appellamini, Christiani nimirum.

^o Id est, principalem, quæ reliquas omnes in se comprehendit.

[†] Vel, efficax erat cū factis illius: aut, adiumento erat. Vel potius, uires suas in operibus exercuit.

Deterret eos qui docē di facillitate destituti docendi munus affectabāt. Duas autem primitias doctoris functiones instituit, linguam nimirum et sapientiam, ostendens quod cuiusq; sit proprium & quomodo moderandū sit.

Math. 7. d
Rom. 2. b

Leuit. 19. d

1. Ioan. 3. e

Gen. 22. b
Rom. 4. a
Gal. 3. a

Ios. 2. a

Math. 23. a

hic perfectus [est] uir, qui possit freno moderari totum etiam corpus. Ecce, equis frena in ora immittimus, ut obediant nobis: & totum corpus illorum circumagimus. Ecce naues quoque, cum tantæ sint, & à sæuis uentis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo, quocumque impetus dirigentis uoluerit. Ita & lingua pusillum membrum est, & magna iactat. Ecce, exiguus ignis quantam materiam incendit. Et lingua ignis est, mundus iniustitiæ: sic lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, & inflamat rotam natiuitatis, & inflammatur à gehenna. Omnis enim natura & ferarum & uolucrum serpentiumque, & marinorum domatur, & domita est à natura huma. Linguam autem nullus hominum domare potest, incoercibile malum, plena ueneno mortifero. Per ipsam benedicimus Deo & patri, & per ipsam maledicimus hominibus: qui ad similitudinem Dei conditi sunt. Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri. Nunquid fons ex eodem foramine emittit dulcem & amaram [aquam?] Nunquid potest fratres mei, ficus oleas gignere, aut uitis ficus? Sic nullus fons falsam ac dulcem potest addere aquam. Quis sapiens & scientia præditus inter uos? ostendat ex bona conuersatione opera sua cum mansuetudine sapientiæ. Quod si æmulationem amaram habetis, & contentionem in corde uestro, nolite gloriari, & mendaces esse aduersus ueritatem. Non est enim ista sapientia è supernis descendens, sed terrena, animalis, dæmoniaca. Vbi enim æmulatio & contentio, ibi inconstantia, & omne opus prauum. Quæ autem è supernis est sapientia, primum quidem casta est, deinde pacifica, æqua, tractabilis, plena misericordia & fructibus bonis, nihil diiudicans, nihil simulans. Fructus autem iustitiæ in pace seminatur facientibus pacem.

CAP. III.

Vnde bella & pugnae in uobis? Nonne hinc? [Nimirum] ex uoluptatibus uestris, quæ militant in membris uestris. Concupiscitis, & non habetis: inuidetis & æmulamini, & non potestis adipisci: pugnat & bellat: non habetis, propterea quod non postulatis. Petitis & non accipitis, eò quod male petatis, ut in uoluptatibus uestris infumatis. Adulteri & adulteræ, nescitis quod amicitia mundi, inimicitia est cum Deo. Quicumque ergo uoluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur. An putatis quod inaniter scriptura dicat: Ad inuidiam concupiscit spiritus, qui habitauit in nobis? Maiorem autem dat gratiam. Subditi ergo estote Deo, resistite diabolo, & fugiet à uobis. Adpropinquate Deo, & adpropinquabit uobis. Emundate manus [ostendite] peccatores, & purificate corda duplices animo. Adfligite uos & lugete, & plorate. Risus uester in luctum conuertatur, & gaudium in moerorem. Humiliate uos in conspectu Domini, & exaltabit uos. Nolite detrahare uobis inuicem fratres. Qui detrahit fratri, qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem. Quod si iudicas legem, non es effector legis, sed iudex. Vnus est legislator, qui potest & seruare & perdere. Tu quis es, qui iudicas alium? Age nunc qui dicitis: Hodie & cras eamus in hanc ciuitatem, & transigamus ibi annum unum, & mercemur, & lucrum faciamus: qui ignoratis, quid futurum sit postero die. Quæ [est] enim uita uestra? Vapor enim est, qui ad exiguum tempus adparet, & deinde euanescit: pro eo quod dicere debueritis: Si Dominus uoluerit, & si uixerimus, faciamus hoc aut illud. Nunc autem gloriamini in superbis uestris. Omnis gloriatio talis, mala est. Igitur qui nouerit recte facere, nec facit, hic peccato tenetur.

CAP. V.

Agite nunc diuites, plorate, ululantes super miserijs uestris, quæ aduenient uobis. Diuitiæ uestre putrefactæ sunt, uestimenta uestra tinearum cibi facta sunt: aurum & argentum uestrum ærugine uitiatum est, & ærugo eorum in testimonium uobis erit, & exedet carnes uestras sicut ignis. Thesaurum congelistis in extremis diebus. Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones

^aVel, magnifice se iactat.

^bId est, congeries uitiatorum omnium, uoluptas enim & mundus, non orbis modo machinæ sed etiam cumulum rerum repositarum significat.

^cPro mansueta sapientia. Hebr.

^dId est, affectibus humanis dedita.

^eVel potius, confusio aut seditio.

^fVel, modesta, morigerata.

^gAl. sine diiudicatione, sine simulatione.

^hContra priuata rei studium acerrime inuehitur, ostendens quæ sit avarorum poena. Deinde obtrepatores corripit & maledicos. Postremo contra illos disputat qui superba animi presumptione omnia suo consilio non dei providentia agere insistant.

ⁱGræci legunt, occiditis. Sed haud dubie, ut Eras. annotat, quod scribendum erat, cum occidendi uerbum huc non quadret.

^kVel potius, qui sedē posuit.

^lHisp. exemplar hic inserit, id est, non propter iniquitatem aut iniquitatem, tanquam & dicitur, id est, propterea dicit, dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

^mVel, obseruator.

ⁿVel, faciamus, ad uerbum.

^oVel, exultatis.

^pVel, exultatio.

^qVel, à tineis corrosa sunt.

^rPrincipio contra diuitum securitatem, luxuriam, iniquitatem & tyrannidem inuehitur. Deinde afflictos consolatur, patientiam suadens. Iurare uetat. Quomodo cum xgrotis agendum sit, docet. Orationis pietatem exponit, & errantes iubet in uiam reducere.

Gen. 6. a. 8. d
Prou. 3. d
1. Pet. 5. b
* Ephes. 4. f

1. Pet. 5. b

Rom. 14. a

Epistola

^b Vel, occisionis. Intel-
ligit autem festos dies
in quibus cædeban-
tur uictimæ.
^c Vel potius, longani-
mes.

^d Id est, deum celebret
gratias agendo pro
donis suis.
^e Vel, egrotat.
^f Vel, uotum.
^g Non parit de uera offensa
illas quotidianas signi-
ficat: quasi dicas, la-
psus, uel errata.

^h Vel, germinauit.

uestras, quæ fraude non reddita est à uobis, clamat: & clamores eorum qui messue-
rant, in aures Domini Sabaoth introierunt. In delicijs uixistis super terram, &
lasciuistis: enutriistis corda uestra, ut in die^b mactationis. Condemnastis, & oc-
cidistis iustum, & non resistit uobis. ^c Patientes igitur estote fratres, usque ad ad-
uentum Domini. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter expe-
ctans illum, donec accipiat pluuiam tempestiuam & serotinam. Patientes igitur
estote & uos, & confirmate corda uestra, quoniam aduentus Domini adpropin-
quat. Nolite ingemiscere aliis aduersus alium fratres, ut ne condemnemini. Ecce
iudex ante ianuam adsistit. Exemplum accipite, fratres mei, afflictionis ac patien-
tiæ prophetas, qui loquuti sunt [in] nomine Domini. Ecce, beatos ducimus eos,
qui sustinent. Tolerantiam lob audistis, & finem Domini uidistis, quod ualde mi-
sericors sit Dominus ac commiserans. [†] Ante omnia autem fratres mei, nolite
iurare, neque per coelum, neque per terram, neque aliud quodcumque iusiurandum. Sit au-
tem uestrum est, est: & non, non, ut ne in simulatione incidatis. Affligitur aliquis
inter uos: oret. Aequo animo est aliquis: ^o psallat. ⁱ Infirmitur quis inter uos: accer-
sat presbyteros ecclesiæ, & orent super eum, [†] ungentes eum oleo in nomine Do-
mini: & ⁱ obsecratio fidei saluum reddet laborantem, & eriget eum Dominus: & si
peccata commiserit, remittentur ei. Confitemini inuicem alius alij ^s delicta, & ora-
te pro uobis inuicem, ut sanemini. Multum enim ualet deprecatio iusti efficax. [†] He-
lias homo erat similiter obnoxius adfectionibus ut nos, & precatiōe precatus est,
ne plueret: & non pluit super terram annos tres & menses sex. Et rursum orauit,
& coelum dedit pluuiam, & terra ^b produxit fructum suum. Fratres, si quis in-
ter uos errauerit à ueritate, & conuerterit quis eum, sciat quod qui conuerterit fecerit
peccatorem ab errore uiae suæ, saluam faciet animam à morte, & operiet multitudi-
nem peccatorum.

Matth. 5. f

Marc. 6. b

3. Reg. 17. a
Luc. 4. d

Epistola Petri Apostoli prima.

CAPVT I.

^a Patientiam suadet in af-
flictionibus constitutis
propter Christum. Ne-
uero ipsi causæ diffide-
rent, ostendit Christum
esse illum ab æterno præ-
destinatum agnum, in quo
salus promissa sit. Simul
etiam ad uitæ puritatem
hortatur, ostendens om-
nia humana caduca esse.
^a Aduenis dispersio-
nis, Hebr. pro adue-
nis dispersis. ^{*} Vel,
præfinitionem.
^b Verbi interpretatio
ne, per resurrectionē
Iesu Christi ex, &c.
^c Vel, in reuelatione
Iesu Christi.
^d August. lib. 2. ad Ca-
tech. legit, exultate.
Græca enim uox an-
ceps est ad indicati-
uum & imperatiuum
modum.

ETRVS Apostolus Iesu Christi, ^a aduenis sparsim
incolentibus Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam
& Bithyniam, electis iuxta ^{*} præscientiā Dei patris, per
sanctificationem spiritus in obedientiam, & asperionē
sanguinis Iesu Christi. Gratia uobis & pax multiplice-
tur. [†] Laudandus [est] Deus & pater Domini nostri
Iesu Christi, qui iuxta ^o piosam suam misericordiam re-
genuit nos in spem uiuam, ^b per hoc quod resurrexit
Iesus Christus ex mortuis, in hæreditatem immortalē &
incōtaminabilē, atque immarcescibilē, conseruatā in coelis erga uos, qui uirtute Dei
custodimini per fidem ad salutem, quæ in hoc parata est, ut patefiat in tempore su-
premo, in quo exultatis, nunc ad tempus breue, si opus sit, afflicti in uarijs experi-
mentis, quo exploratio fidei uestre multo pretiosior auro (quod perit, & tamē per
ignem probatur) reperiatur in laudem & gloriam & honorem: tum cum reuela-
bitur Iesus Christus: quem cum non uideatis, diligitis, in quem in præsentia,
cum non uideatis, credentes tamen^o exultatis gaudio ineffabili, & glorificato,
reportantes

2. Cor. 1. a
Ephes. 1. a

reportantes finem fidei uestre, salutem animarum, de qua salute exquisierunt, & scrutati sunt prophetæ, qui de uentura in uos gratia uaticinati sunt: scrutantes ad quem, aut cuiusmodi temporis articulum significaret, qui in illis erat spiritus Christi, qui priusquam acciderent, testabatur uenturas in Christum afflictiones, & quæ has secuturæ essent, glorias: quibus & illud reuelatū est, quod haud sibiipsis, imò nobis ministrarent hæc, quæ nunc annunciata sunt uobis per eos, qui uobis prædicauerunt euangelium, per spiritum sanctum emissum è coelo, in quæ desiderant c angeli prospicere. Quapropter succincti lumbis mentis uestre, sobrii, perfecte sperate in eam quæ ad uos deferatur gratiam, per reuelationē Iesu Christi, tanquā filij obediētes, ut non accommodetis uos his [in] quibus prius per ignorantiam uestram eratis concupiscentijs, sed quemadmodū is qui uos uocauit, sanctus est, ita [ipsi] quoque sancti in omni conuersatione reddamini, propterea quod scriptum est: Sancti estote, nam ego sanctus sum. Et si patrem inuocatis citra persona rum respectum iudicantem iuxta cuiusque opus, uidete ut in timore conuersantes, incolatus uestri tempus transigatis. Cum sciatis uos non caducis [rebus, uelut] argento & auro, fuisse redemptos à uana uestra conuersatione, quam ex patrum ac ceperatis traditione, sed pretioso sanguine, uelut agni immaculati, & incontami nati Christi: qui præordinatus quidem fuerat antequā conditus esset mundus: sed manifestatus fuit extremis temporibus propter uos, qui per illū creditis in Deum, qui illum excitauit è mortuis, & gloriā ei dedit, ut uos fidem ac spem haberetis in Deum, qui animas uestras purificastis obediendo ueritati, per spiritum ad charita tem fraternam, ab omni simulatione alienam: ex puro corde uos inuicem diligite impense, renati non ex semine mortali, sed [ex] immortali, per sermonem uiuen tis Dei, & manentis in æternum. Propterea quod omnis caro uelut gramen [sit,] & omnis gloria hominis, quasi flos graminis. Exaruit gramen, & flos decidit: at uerbum Domini manet in æternum. Hoc autem est uerbum, quod per Euangelium delatum est ad uos.

CAP. II.

Proinde deposita omni malitia, & omni dolo, & simulationibus, & inuiden tijs, & omnibus obtreccionibus, ut modo nati infantes, lac illud non corpo ris, sed animi, quod dolum nescit, adpetite, ut per illud subolescatis. Siquidem gu stastis, quod benignus [sit] Dominus: ad quē accedentes, qui lapis est uiuus, ab ho minibus quidem reprobatus, apud Deum uero electus ac pretiosus: ipsi quoque ue luti uiui lapides ædificemini, domus spiritualis, sacerdotiū sanctum, ad offerendū spirituales hostias, acceptabiles Deo per Iesum Christum, quapropter & continet scriptura: Ecce pono in Sion lapidem in summo ponendum angulo, electū, pre tiosum. Et qui crediderit in illo, non pudebit. Vobis igitur pretiosus est, qui cre ditis. Cæterum ijs, qui non credunt, lapis quem reprobaauerant ædificantes, hic factus est in caput anguli: & lapis in quem impingitur, & petra ad quam offen dant, [nempe, his] qui impingunt in sermonē, neque credunt in id, ad quod & insti tuti fuerant. Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, po pulus acquisitus, ut uirtutes prædicetis illius, qui è tenebris uos uocauit in admi rabilem suam lucē. Qui quondam eratis nō populus, nunc autem populus Dei: qui quondam non consequuti misericordiam, nunc uero estis misericordiam con sequuti. Dilecti, obsecro tanquam aduenas ac peregrinos, abstinete à carnali bus concupiscentijs: quæ militant aduersus animam, & conuersationem uestram habete honestam inter gentes, ut in hoc quod obtreccant uobis quasi maleficis, ex bonis operibus æstimantes uos, glorificet Deū in die uisitationis. Proinde subditi estote cuius humanæ creaturæ propter Dominū: siue regi tanquā præcellenti, siue præsidibus, ut qui per eū mittantur, ad uindictā quidē nocentiū, laudē uero recte agentium: quoniā sic est uoluntas Dei, ut benefaciendū obturetis os hominibus

*Vel uigilantes
f Vel, dum uobis pate
fit Iesus Christus.
s Alij legūt, pristinis
concupiscentijs, qui
bus dum adhuc igno
raretis Christum, age
bamini.
h Vel, cognominatis.

A Docet quod nam sit re
natorum in Christo offi
cium, ut scilicet super
Christi petram fundati,
innocentiam uitæ scien
tur. Imprimis autem obe
dientiam magistratui de
bitam commendat. Dein
de dedit ad id, ut pacien
tiam suadeat.

a Ad uerbum, rationa
le & sincerum lac,
id est, spirituale & in
tegrum, quod dolum
nesciat. Augusti. ratio
nabile & innocens
lac.

b Vel, coepit esse ca
put.

c Ad uerbum, in ac
quisitionē: quod He
braicum sapit. Am
bros. legit, populus in
adoptionem.

d Ad uerbum, refrene
tis stultorum hominū
ignorantiam.

Leuit. 11. g
19. a. 20. b
Deut. 10. d
Rom. 2. b
Gal. 2. b

1. Cor. 6. d. 7. d
Heb. 9
1. Ioan. 1. d
Apoc. 1. b

Esa. 40. b
Eccl. 14. c
Iac. 1. b

Rom. 6. a
Ephes. 4. c
Col. 3. b
Heb. 12. a

Esa. 28. d
Rom. 9. g
Matth. 21. d
Act. 4. b
*Psalm. 117. c

Esa. 8. c

Exod. 19. a
Rom. 9. c

Osee 2. d

Rom. 13. b
Gal. 5. c

Epistola

^aVel etiam, reuerentia. Sic enim & Hieronimus. nonnunquam interpretatur.

^fVel, maledictis. ^gAugustinus. legit, Sed commendabat illi, q. & c. ^hVel, defuncti. Ambrosius. legit, separati.

Coniugum officia diligenter persequitur. Deinde innocentiae studiū & charitatem postulat. Postea redit ad patientiā, exēplo Christi docens quid nobis faciendum sit, cum is omniū saeculorum sit saluator. ^aVel, insipientes. ^bVerbi interpretatio ne, sed occultus cordis homo, in incorruptibilitate placidi & mansueti spiritus, qui preciosus est coram deo.

^cConiugēs, qui mutuo affectu tangantur.

ⁱIn Hisp. codice additur, & foras prociū eorū in 2^a, id est, ut extirpet eos de terra. ^kVel, passi fueritis.

^lVel, rationem spei uestrae.

^mVel, abiit &.

ⁿVerbi interpretatio ne, sed conscientiae bonae interrogatio in deum.

stultis & ignorantibus, tanquam liberi, & non ueluti prae-textū habentes malitiae libertatem, sed tanquam serui Dei, [†]Omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timete ^{*} regem honorate. [†]Famuli subditi sint cum ^{*} timore dominis, non solum bonis ac humanis, uerum etiam prauis. Nam ^{*} haec est gratia, si quis propter conscientiam Dei suffert molestias, praeter meritum adfectus malis. Quae enim [est] laus, si cum peccantes alapis caedimini, suffertis? At si cum benefacitis, & tamē malis adficiimini, suffertis. Haec enim est gratia apud Deum. Siquidem in hoc uocati estis, quoniam & Christus afflictus est pro nobis, relinquens nobis exemplū, ut insequeremini uestigia ipsius, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore illius, [†] qui cum ^f conuictis incesse-retur, non regeffit conuicia: cum malis adficeretur, non minabatur. Sed ^g tradidit [uindictam] ei, qui iudicat iuste: qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, quo peccatis ^h mortui, iustitiae uiueremus. Cuius eiusdē uibice sanati fuistis. Nam eratis uelut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem, & curatorem animarum uestrarum. **CAP. III.**

Similiter [†] uxores, subditae sitis proprijs uiris, ut etiam qui non obtemperant sermoni, per uxorū conuersationem absq[ue] sermone lucrifiant, ^a dum considerāt cum reuerentia coniunctam castam conuersationem uestram. [†] Quarum ornatus sit non externus, qui situs est in plicatura capillorum, & circumpositione auri, aut in amictu palliorum: ^b sed occultus, qui est in corde homo, si is careat omni corruptela, ita ut spiritus placidus sit ac quietus, qui coram Deo magnifica ac sumptuosa res est. Nam ad eum modum olim & sanctae illae mulieres, sperantes in Deum ornabant sese, & subditae erant suis uiris, quemadmodum Sara obediuit Abraham, [†] dominum illum adpellans: cuius factae estis filiae, dum benefacitis, & non terremini ullo pauore. Viri similiter cohabitent secundum scientiam, ueluti infirmiorum uasi muliebri impertientes honorem, tanquam etiam cohæredes gratiae uitae, ne interrumpantur preces uestrae. In summa uero, sitis omnes unanimes, ^c similiter adfecti, fraterna praediti charitate, misericordes, affabiles, non [†] retaliantes malum malo, aut conuictum conuicio: sed contra benedicentes, scientes uos in hoc uocatos esse, ut benedictionem haereditate possideatis. Nam qui uult uitam diligere, & uidere dies bonos, coerceat linguam suam à malo, & labia sua ne loquantur dolum. Declinet à malo, & faciat bonum: quaerat pacem, & persequatur eam: quoniā oculi Domini super iustos, & aures eius ad deprecationem illorum. Rursus aspectus Domini super eos, qui faciunt mala. ^d Et quis est, qui sit afflictor uos, si bonitatis aemulatores fueritis? Imò si quid ^e etiam acciderit incōmodi propter iustitiam, [†] beati [tamen estis.] Cæterum terrore illorum ne terreamini, neq[ue] turbemini, sed Dominum Deum sanctificate in cordibus uestris. Sitis autē parati semper ad respondendum cuilibet petenti, ^f ut loquamini de ea, quae in uobis est spe, cum mansuetudine & reuerentia, cōscientiam habentes bonam, [†] ut in hoc quod uobis detrahunt, tanquam scelerosis, pudefiant hi qui incessunt uestram bonam in Christo conuersationem. Praestat enim ut bene agentes, (si ita uelit Dei uoluntas,) malis adficiamini, quā male facientes. [†] Quandoquidem & Christus semel pro peccatis passus est, iustus pro iniustis, ut nos adduceret Deo, mortificatus quidem carne, sed uiuificatus spiritu: in quo etiam ^g profectus, spiritibus, qui erant in carcere, praedicauit, qui inobedientes fuerant quondam. Cum semel expectabatur Dei lenitas in diebus [†] Noe, cum adparabatur arca, in qua paucae, hoc est, octo animae seruatae fuerunt per aquam: cuius figurae nunc respondens baptismus, nos quoq[ue] saluos reddit. Quo non carnis sordes abijciuntur, ^h sed quo fit, ut bona conscientia bene respondeat apud Deum, per resurrectionem Iesu Christi: qui est ad dexteram Dei, profectus in cœlum, subiectis sibi angelis, & potestatibus, ac uirtutibus.

CAP. III.
Quum

Rom. 12. b

* Matth. 22. e
† Ephes. 6. a
Col. 3. d
Tit. 2. c
* 2. Cor. 7. c

Esa. 53. c
1. Ioan. 3. a

Ephes. 5. e
Col. 3. e

Gen. 18. b

1. Cor. 7. a

Prou. 17. c. 21. d
1. Thes. 5. d
Rom. 12. d
Gen. 12. a
Psal. 33. c

Matth. 5. a

Tit. 2. a

Rom. 5. b
Heb. 9. d

Gen. 6. a
Matth. 24. d
Luc. 17. f

QUum igitur Christus passus sit pro nobis carne, uos quoque iuxta eandem cogitationem armemini: quod qui passus est in carne, destitit à peccato: in hoc, ut iam non concupiscentijs hominum, sed uoluntati Dei, quod superest in carne tempus uiuat. ¹ Sat enim est nobis, quod antea cō uitaē tempore uoluntatē gentium patrauerimus, cum uersaremur in lasciujs, concupiscentijs, uinolentijs, comessationibus, compotationibus, & nepharijs simulachrorum cultibus. ² Atque id absurdum illis uidetur, quod non accurratis unā cum ipsis in eandem luxus refusionem, qui de uobis male loquuntur. Qui reddituri sunt rationem ei, qui paratus est ad iudicandū uiuos & mortuos. ³ Nam in hoc mortuis quoque pradicatum est Euangelium, * ut iudicentur quidem secundum homines carne, uiuant autē iuxta Deum spiritu. ⁴ Porro rerum omnium finis imminet. Sitis igitur sobrii, & uigilantes ad orandum. * Ante omnia uero charitatem inter uos uehementem habentes. Nam charitas operiet multitudinem peccatorum. Hospitales estote erga uos inuicem, sine murmurationibus, ut quisque acceperit donum, ita alius in alium illud ministrantes, ut boni dispensatores uariarū gratiarū Dei. Si quis loquitur, loquatur ut eloquia Dei: ⁵ si quis ministrat, ministret tanquam ex uirtute, quam suppeditat Deus, ut in omnibus glorificetur Deus per Iesum Christum, cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen. Charissimi ne miremini, dum per ignē exploramini: quæ res ad experimentum uestri sit, perinde quasi nouum aliquid uobis obtingat: imò in hoc quod confortes estis afflictionum Christi, gaudete, ut in reuelatione quoque gloriæ eiusdem gaudeatis exultantes. Si probris adficiamini in nomine Christi, beati [estis:] quoniam gloria & spiritus Dei super uos requiescit. Iuxta ipsos quidem maledictis adficiuntur, iuxta uos autē glorificatur. Ne quis enim uestrum affligatur, ut homicida, aut fur, aut facinorosus, aut tanquam alienorum inspector. Porro si ut Christianus [affligitur aliquis,] ne pudeat, imò glorificet Deum in parte hac. Quandoquidem & tempus est, ut incipiat iudicium à domo Dei: quod si primum incipit à nobis, quis erit finis eorum, qui non credunt Dei Euangelio? Et si iustus uix saluus efficitur, impius & peccator ubi cōparebit? Proinde qui affliguntur iuxta uoluntatem Dei, tanquam apud fidelem conditorem deponant animas suas benefaciendo.

CAP. V.

Presbyteros qui inter uos sunt, obsecro, qui sum & ipse presbyter, ac testis afflictionum Christi, atque idem consors gloriæ quæ reuelabitur, pascite quantum in uobis est, gregem Christi, curam illius agentes non coacte, sed uolentes: non turpiter adfectantes lucrum, sed propenso animo, neque ceu dominium exercentes aduersus clericos, sed sic ut sitis exemplaria gregis. Et cum adparuerit ille pastorum princeps, reportabitis immarcescibilem gloriæ coronam. Similiter iuniores, subditi estote senioribus, [sic] ut omnes alius alij uicissim subijciamini. ¹ Humilitatem animi uobis infixam habete, propterea quod Deus superbis resistit, ² humilibus autem dat gratiam. ³ Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut uos extolatur cum erit opportunum: omni ⁴ cura uestra coniecta in illum. Nam illi cura est de uobis. Sobrii estote, uigilate: quoniam aduersarius uester diabolus, tanquam leo rugiens obambulat, quærens quem deuoret, cui resistite solidi fide: scientes eadem afflictiones, uestre quæ in mundo est fraternitati, consummari. Sed Deus omnis gratiæ, qui uocauit nos ad æternam suam gloriam per Christum Iesum, parumper afflictos, idem instauret uos, iulciat, roboret, stabiliat. Ipsi gloria, imperium in sæcula sæculorum. Amen. Per Siluanum uobis fidelem fratrem, ut arbitror, paucis scripsi, adhortans & testificans, hanc esse ueram gratiam Dei, in qua statis. Salutat uos ea, quæ est Babylone consors electionis [ecclesia,] & Marcus filius meus. Salutate uos mutuo charitatis osculo. Pax uobis omnibus, qui estis in Christo Iesu, Amen.

^A Exemplo Christi penitentiam docet, ostendens simul impiorum poenas. Et cum in infinitū pateat charitatis officia, iubet nos honos dispensatores esse diuinæ gratiæ. Postremo monet ut in cruce patientes sint.

^a Vel, eandem cogitationem induite uelut armantes uos.

^b Vel, quiescere aut cessare fecit peccatū. Iuxta Hebraismum.

^c Aug. Sufficit enim præteritum tempus uoluntatem gentium consummasse.

^d Aug. ut quo stupescunt.

^e Id est, non inuiti. Metalepsis est.

^f Quisq. Græcis dicitur commoueri re noua & insolita.

^g Vel, ut curiosus alienarum rerū. Aug. curas alienas agens. Vel, qui alienis rebus inhiat.

^h Vel, fidei conditori commendent.

^A Ministris ecclesiæ suæ præscribit officium, dein de quid iuniores faciant, docet. Humilitatem suadet, sobrietatem & uigilantiam.

^a Responsum, prompte.

^b Id est, subditos, qui uobis instituendi contigerunt. Sic enim notat delectum dei populum, qui deo ueluti forte obuenerit, &c.

^c Ignominia, id est, arte ceu nodis illigata tenet.

^d Vel, Submittite uos sub potentem manū dei.

Epistola

Epistola Petri Apostoli

secunda.

CAPVT I.

^A Hortaturus ad certam in fide perseverantiam, docet deum nobis in Christi dedisse omnia quae ad uitam et pietatem pertinent: & quod fides Christiana certa & indubitata sit, approbata dei patris & prophetarum testimonio.

^B hic uidetur admiratiua esse particula: q. d. O quam abunde diuina uirtus, &c. Hoc enim sensu apud multos auctores eam usum pari uidemus, ut etiam Latinis particula, ut.

YMEON Petrus, seruus & Apostolus Iesu Christi, his qui aequae pretiosam nobiscum sortiti sunt fidem, per iustitiam Dei nostri, & seruatoris Iesu Christi. Gratia uobis & pax multiplicetur per agnitionem Dei, & Iesu Domini nostri: ^a ut eius diuina uirtus omnia nobis largita est, quae ad uitam ac pietatem pertinent, per agnitionem eius, qui uocauit nos per gloriam & uirtutem, per quae pretiosa nobis ac maxima promissa donata sunt, ut per haec efficeremini diuinæ consortes naturæ, si refugeritis

^B à corruptione, quae est in mundo per concupiscentiam. Sed & in hoc ipsum omni adhibito studio, subministrare in fide uestra uirtutem, in uirtute uero scientiam, [†] in scientia uero temperantiam, in temperantia uero patientiam: rursus in patientia pietatem, in pietate autem fraternam charitatem, in fraterna uero charitate dilectionem. Haec enim cum uobis adsint & exuberent, haud otiosos, nec in irritum laborantes efficiunt, ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem. Nam cui non adsunt haec, ^[is] caecus est, ^b manu uiam tentans, oblitus sese à ueteribus peccatis suis fuisse purgatum. Quapropter fratres, potius operam date, ut uocationem & electionem uestram firmam efficiatis. Haec enim si feceritis, nequaquam labemini unquam, sicut enim abunde subministrabitur uobis introitus in aeternum regnum Domini nostri, & seruatoris Iesu Christi. Quapropter haud negligam, uos semper commonere de his, tametsi sciatis, & confirmati sitis in praesenti ueritate. Attamen iustum arbitror, quandiu sum in hoc tabernaculo excitare uos per commonitionem: [†] cum sciam breui futurum, ut deponam hoc tabernaculum meum, quemadmodum & Dominus noster Iesus Christus significauit mihi. Quin & dabo semper operam, ut post exitum meum, horum mentionem facere possitis. Non enim ^b arte compositas fabulas secuti, notam uobis fecimus Domini nostri Iesu Christi ^c potentiam & aduentum: sed qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem. Acceperat enim à Deo patre honorem & gloriam, uoce ad illum delata huiusmodi à magnifica gloria: [†] Hic est ille filius meus dilectus, in quo ^f mihi complacitum est. Et hanc uocem [†] nos audiuiumus è caelo delatam, cum essemus una cum illo in monte sancto. Et habemus firmiorem sermonem propheticum: cui dum attenditis, ceu lucernae adparenti in obscuro loco, recte facitis, donec dies illucescat, & lucifer exoriatur in cordibus uestris. ^e Si illud prius noueritis, quod omnis prophetica scriptura non sit priuatae interpretationis. [†] Non enim uoluntate hominis allata est olim prophetia: sed à spiritu sancto ^b impulsu loquuti sunt sancti Dei homines.

CAP. II.

^A **F** Verunt autem & pseudoprophetae in populo, quemadmodum & inter uos erunt falsi doctores: qui clam inducent ^e sectas perniciosas, etiam Dominum qui illos mercatus est, abnegantes: accersentes sibi ipsis celerem interitum, & plerique sequentur illorum exitia, per quos uia ueritatis ^b maledictis adficietur, & per auaritiam fictitijs sermonibus de uobis negotiabuntur: quibus iudicium iam olim non tardat, & perditio illorum non dormitat. [†] Nam si Deus angelis, qui peccauerant non pepercit, sed catenis caliginis in tartarum praecipitatos, tradidit seruandos

^b Vel, palpans.

^c Vel, omittam.

^b Vel, argutas & ad fallendum confictas.
^e Vel, uirtutem.

^f Vel, placatus sum.

^e Vel, hoc prius scientes.

^b Vel, repleti aut agitati.

Exponit, cur haec monuerit superius, propter falsos doctores nimirum, quos graphice simul describit, artes illorum & interitum describens.

^a Sectas perditionis, Hebr.

^b Vel, blasphemabitur.

^c Id est, uinculis caliginosis. intelligit autem ipsas tenebras quae damnatos excipiunt.

1. Cor. 8.2

Ioan. 21. f
2. Tim. 4.2

Matth. 17.2

2. Tim. 3.6

Iob 4.3

Gen. 7.2
Gen. 19.b

uandos in iudicium:† & prisco mundo non pepercit, sed octauum iustitiæ præco-
nem Noe seruauit, diluuiò in mundum impiorum inducto: & * ciuitates Sodo-
morum & Gomorrhæ, in cinerem redactas, subuersione^p condemnauit, [eosq̃] fe-
cit exemplum his, qui impie forent acturi: & † iustum Lot, qui opprimebatur à ne-
pharijs per libidinofam conuersationem, eripuit. Is enim oculis & auribus iustus,
cum habitaret inter illos, quotidie animam iustam iniquis illorum factis excrucia-
bat. Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diem iudicii pu-
niendos seruare: maxime uero illos, qui carnem sequentes, in concupiscentia pol-
lutionis ambulant, ac dominationem contemnunt, audaces, præfracti, qui gloria
præcellentes non uerentur conuiitijs incessere. Cum ipsi angeli, qui sunt robore ac
uirtute maiores, non ferunt aduersus sese apud Dominum, maledicum iudicium.
At isti ueluti bruta animantia, natura genita in capturam, & in perniciem, in his
quæ non intelligunt maledicentes, in perditione sua peribunt, reportantes mer-
cedem iniustitiæ, pro uoluptate ducentes, si in diem delitijs fruuntur, labes ac ma-
culæ: s̃ qui conuiuantes in erroribus suis, insultant uobis, oculos habentes^b plenos
adulteræ, & qui à peccando cessare nesciant, inescantes animas instabiles, cor ha-
bentes exercitatum rapinis, i excrebiles filij, qui relicta recta uia, aberrauerunt se-
quuti uiam Balaam filij Bosor, qui mercedem iniquitatis dilexit, sed redargutus
fuit de sua iniquitate. Animal subiugale, mutū, humana uoce loquens, prohibuit
prophetæ dementiam. Isti sunt fontes aqua carentes, † nebulæ quæ à procella
feruntur, quibus^h caligo tenebrarum in æternum seruata est. Siquidem ubi uehe-
menter fastuosa uanitatis uerba sonuerint, inescant homines per concupiscentias
carnis uoluptatibus, eos qui uerè auffugerant ab his, qui in errore conuersantur,
dum illis libertatem pollicentur, cum ipsi serui sint corruptionis. † Siquidem à quo
quis superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus. Nam si posteaquam refu-
gerunt ab inquinamentis mundi, per agnitionem Domini & seruatoris Iesu Chri-
sti: tamē his rursus inuoluti superantur: † facta sunt illis postrema peiora primis.
Satiū enim fuisset illis, non cognouisseⁱ uiam iustitiæ, quàm ubi cognouerūt, con-
uerti ab eo, quod illis traditum fuit, sancto præcepto. Verum accidit illis id quod
uero prouerbio [dici solet:] Canis reuersus ad suum ipsius uomitum: & sus lota,
reuerfa ad uolutabrum cœni.

CAP. III.

HAsce iā alteras uobis charissimi scribo epistolas, in quibus extimulo ueltrā,
per commonitionem, synceram mentem: ut memores sitis uerborum, quæ
prædicta sunt à sanctis prophetis, & mandati nostri, qui sumus Apostoli Domini
& seruatoris. † Illud primū scientes, uenturos in extremis diebus illusores, qui
iuxta proprias concupiscentias ambulent, & dicant: * Vbi est pollicitatio aduen-
tus eius? Siquidem ex quo die patres dormierunt, omnia sic permanent [ut] ab ini-
tio creationis [erant.] Nam illud^uolentes nesciunt, quod cœli iam olim fuerint ac
terra, ex aqua & per aquam cōsistens Dei sermone, ^bper quos is qui tum erat mun-
dus, aqua inundatus perijt. At qui nunc sunt cœli ac terra, eiusdem sermone repo-
siti sunt, & seruantur igni in diem iudicii, & perditionis impiorum hominum.
Vnum autem hoc ne lateat uos dilecti, quod unus dies apud Dominum perinde
est, ut mille anni: & mille anni, ut dies unus. Haud tardat^c Dominus qui promi-
sit, quemadmodum nonnulli tarditatem existimant. Verum longanimis est erga
nos, dum non uult ullos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. Veniet au-
tem dies Domini, sicut fur in nocte, qua cœli^p procellæ in morem transibunt: ele-
menta uero æstuantia soluentur, terraq̃ & quæ in ea sunt opera, exurētur. Cum
igitur hæc omnia soluantur, quales oportet esse uos in sanctis conuersationibus
acpietatibus, expectantes & accelerantes aduentum diei Dei: per quem cœli incen-
si soluentur, & elementa æstuantia liquefcent: † Sed celos novos ac terrā nouam

^pPro puniuit. Pœnitentia enim condemnatio nem sequitur.

^eDeus dixit pro illis qui in gloria sunt cōstituti.

^fVel, diurnas deliti-
as.
^gVerbi interpretatio-
ne, delitiæ in impo-
sturis suis, qui conui-
uantur uobiscum. Vi-
detur autem nonnul-
lis non inepte dicitur
corrupte legi pro dicitur,
id est, charitati-
bus. Sic enim locus
hic citatur in episto-
la Iude, &c.
^hCyprianus legit, ple-
nos machinationibus.
ⁱExecrationis filij.
Hebr.
^uId est, caligo tenebræ
cosa.

^uId est, doctrinam, uel
religionem iustam.

^A Principio causam red-
dit superiorū omniū,
deinde docet quales fu-
turi sint in postremo sæ-
culo homines, quæ sit
horum cōsilia & sermo-
nes, disputant simul de
iudiciæ tempore. Hinc
ad uitæ sanctimoniam
hortatur.

^aVel, scire nolunt.
^bAugust. legit, per
quem.

^cDominus promissio-
nis, Hebr.

^dAugust. magno im-
petu transcurrent.

Iudæ. 1. c

Joan. 8. d
Rom. 6. c

Heb. 6. a

1. Tim. 4. a
2. Tim. 3. a
Iudæ 1. f
Ezech. 12. f

Isa. 65. e
Apoc. 21. a

Epistola

^aVel, irreprehensibiles.

^D iuxta promissum illius expectamus, in quibus iustitia inhabitat. Quapropter dilecti, hæc expectantes, date operam, ut immaculati & ^e incontaminati ab illo reperiāmini in pace, dominiq; nostri longanimitatem, salutem arbitremini: quem admodum & dilectus frater noster Paulus, iuxta sibi datam sapientiam scripsit uobis, etiam in omnibus ferè epistolis, loquens de his, inter quæ sunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parumq; firmi detorquent, sicut & cæteras scripturas, ad suam ipsorum perniciem. Vos igitur dilecti, posteaquā præmoniti estis, cauete ne simul cum alijs nephariorū errore abducti, excidatis à propria stabilitate, sed crescite in gratia, & cognitione Domini nostri, & seruatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis. Amen.

Epistola D. Ioannis Apostoli prima.

CAPVT I.

^A Afferat se certa & comperta proferre, Chri si nimirū euangelii ueri dei & hominis, in quo uitæ innocentiam discamus, & peccatorum remissionem consequamur, si modo confiteamur peccata.

^a *ἰσχυρόν*, id est, spectauimus uelut in hoc expositum.

^B *Hiero. uertit, palpa uerunt.*

^c Vel potius, communionem, aut commercium.

^d Vel potius, annuntiatio aut narratio, der subrag.

^V O D erat ab initio, quod audiuius, quod uidimus oculis nostris, quod ^a perspeximus, & manus nostræ ^b cōtrectauerunt de sermone uitæ, & uita manifestata est: & uidimus, etiam testamur, & annunciamus uobis uitam æternam, quæ erat apud patrē, & manifestata est nobis. Quod uidimus & audiuius annunciamus uobis, ut & uos ^c societatem habeatis nobiscū, & societas nostra [est] cum patre, & cum filio eius Iesu Christo. Et hæc scribimus uobis, ut gaudium uestrum sit impletum. Et hæc

est ^d promissio, quā audiuius ex ipso, & annunciamus uobis, quod Deus ^e lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ. Si dixerimus quod societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & ueritatem non facimus. Quod si in luce ambulamus, sicut ipse est in luce, societatem habemus inter nos mutuam, & ^f sanguis Iesu Christi filij eius emundat nos ab omni peccato. Si dixerimus, ^g peccatum non habemus, nos ipsos fallimus, & ueritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra, ^h fidelis est & iustus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Si dixerimus, non peccauimus, mendacem facimus eum, & sermo eius non est in nobis. 2. Ioan. 9. b

CAP. II.

^A Llioli mei, hæc scribo uobis, ne peccetis: & si quis peccauerit, ^a aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Et per hoc scimus, quod cognouimus eum, si ^b mandata ipsius obseruamus. ^c Qui dicit: Noui eum, & præcepta eius non seruat, mendax est, & in eo ueritas non est. Qui autem seruat sermonem eius, uere in hoc charitas Dei perfecta est. Per hoc scimus, quod in ipso sumus. Qui dicit se in eo manere, debet sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. Fratres, non præceptum nouum scribo uobis, sed præceptum uetus, quod habuistis ab initio. Præceptum uetus est sermo, quem audistis ab initio. Rursum ^d præceptum nouum scribo uobis, quod uerum est in ipso, [idem uerū est] & in uobis: quia tenebræ prætereunt, & uerum lumen iam lucet. Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, [is] in tenebris est usq; adhuc. Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & offendiculum in eo non est. Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in 1. Ioan. 4. g
Ioan. 13. 14. b

^A Hortatur nomine fidei ad uitæ puritatem, charitatem mutuā & multam uigilantiam, eo quod antichristi multi sint, quorum artes euitare possint, si doctrinæ spiritus sancti indiuisse adhererint.

^a Vel, patronum: aut etiam mediatorem et intercessorem. Omnia enim hæc significat uox Græca *παράκλησις*.

^b Vel, iussa.

& in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius. Scribo uobis filiolì, quoniam remittuntur uobis peccata propter nomen eius. Scribo uobis patres, quoniam cognouistis eum qui ab initio est. Scribo uobis ^cadolescentes, quoniam uicistis illum malum. Scribo uobis puelli, quoniam cognouistis patrem. Scripsi uobis patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est. Scripsi uobis adolescentes, quoniam fortes estis, & uerbū Dei manet in uobis, & uicistis ^cillum malum. Ne diligatis mundum, neq; ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo. Quoniam omne quod est in mundo, [uidelicet] concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum, & ^bfastus uitæ, non est ex patre, sed ex mundo est. Et mundus transit, & concupiscentia eius. Qui autem facit uoluntatem Dei, manet in æternum. Puelli, nouissimum tempus est, & sicut audistis, quod Antichristus uenturus sit, etiam nunc Antichristi multi ^ccœperunt esse. Vnde scimus nouissimum tempus esse. E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permanissent utiq; nobiscū. Sed ut manifesti fierent, quod nō sint omnes ex nobis. Sed uos unctionem habetis à sancto illo, & nostis omnia. Non scripsi uobis, ^bquasi ignorantibus ueritatem, sed ^btanquam scientibus eam. Et quoniam omne mendacium ex ueritate non est. Quis est ^dmendax, nisi [is,] qui negat Iesum esse Christum? Hic est Antichristus, qui negat patrem & filium. Quisquis negat filium, [is] ne patrem quidem habet. Vos igitur quod audistis ab initio, in uobis permaneat. Si in uobis permanerit, quod audistis ab initio, & uos in filio & patre permanebitis. Et hæc est promissio, quam ipse pollicitus est nobis, uitam æternam. Hæc scripsi uobis de his qui seducunt uos, [†]& unctio quam uos accepistis ab eo, manet in uobis. Et non necesse habetis, ut quisquam doceat uos: sed sicut ipsa unctio docet uos de omnibus, & uerax est, & non est mendacium. Et sicut docuit uos, manete in ea. Et nunc filioli manete in eo, ut cum adparuerit, habeamus fiduciam, [†]& nō pudeamus ab eo, in aduentu eius. Si scitis quod iustus est, scitote quod omnis qui facit iustitiam, ex ipso natus est.

CAP. III.

Videte qualem charitatem ^adedit nobis pater, ut filij Dei ^buocemur. Propter ^ahoc mundus non nouit uos, quia non nouit eum. Charissimi, nunc [†]filij Dei sumus, & nondum adparuit, id quod futuri sumus. ^aScimus autem, quoniam si apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Et omnis qui habet hanc spem in eo, purificat se, sicut & ille purus est. Omnis qui committit peccatum, idem & iniquitatem committit, & peccatum est iniquitas. [†]Et scitis, quod ille adparuit, ut peccata nostra tolleretur: & peccatum in eo non est. Omnis qui manet in eo, non peccat: omnis qui peccat, non uidit eum, nec ^cnouit eum. Filioli, nemo uos seducat. Qui exercet iustitiam, iustus est, sicut & ille iustus est. Qui committit peccatum, ex diabolo est: [†]quoniam ab initio diabolus peccat. Ad hoc adparuit filius Dei, ut dissoluat opera diaboli. Omnis qui natus est ex Deo, peccatū non committit: quoniam semen ipsius in eo manet, & nō potest peccare, eo quod ex Deo natus est. [†]In hoc manifesti sunt filij Dei, & filij diaboli. Omnis qui non facit iustitiam, non est ex Deo, & qui non diligit ^bfratrem suum. Quoniam hæc est annunciatio, quam audistis ab initio, ut diligatis uos inuicem. Non sicut Cain ex illo malo erat, & occidit fratrem suum. Et propter quid occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem eius iusta. Ne miremini fratres mei, si odit uos ^cmundus. Nos scimus quod translati sumus de morte ad uitam, quia diligimus fratres. Qui non diligit fratrem, manet in morte. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est: & scitis, quod omnis homicida non habet uitam æternam in se manentem. Per hoc cognouimus charitatem, quoniam ille ^canimam suam pro nobis [†]posuit. [†]Et nos debemus pro fratribus animas ponere. Qui uero habuerit ^bsub-

^cAugust. legit, iuuenes.

^bVel, arrogantia, insolentia & ostentatio facultatum ad uitæ sustentationē pertinentium.
^cVel, facti sunt.

^fOratio uidetur eclipica, & intelligendum esse, Sed ideo exciderunt, ut, &c.
^bVel, quod ignoretis.
^bVel, quod sciatis.

[†]Vel, qua. Nam promissionem promittens secundum Græcos Atticis est.

In eodem autem argumento uersatur, adhortans ad morum uitæ innocentiam, maxime uero ad charitatem fraternam.

^aVel, exhibuit, præstitit.

^bSecundum Hebr. intelligi potest pro sumus. Sic enim uocandi uerbo uti solent.

^cVel, cognitum habet. Græca enim uox actum inherenter significat.

^bFratres uocat more Hebr. quos nos proximos uocamus.

^cPro uitam, Hebr. Enallege figuræ, pro deposuit, aut in mortem tradidit.

^bSpir. enim, nō uitam modo, sed omnia quæ ad uitam sustinendam faciunt, significat.

Epistola

stantiam mundi, & uiderit fratrem suum egentem, & clauferit uiscera sua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? Filioli mei, [†] ne diligamus uerbo, neque lin-

1ac. 2, c

^bVel, placabimus cor
da nostra. Significat
autem conscientiam
fore securam cum sta
bimus sinceri coram
deo iudice.

[†]Hebr. sapit, pro eo
quod est, placent illi.

^Dgua, sed opere & ueritate. Et per hoc cognoscimus, quod ex ueritate sumus, & in conspectu eius ^bsuadebimus cordibus nostris. Quod si condemnet nos cor no-
strum, maior est Deus corde nostro, & nouit omnia. Charissimi, si cor nostrum non condemnet nos, fiduciam habemus erga Deum: [†] & quicquid petierimus, ac-
cipimus ab eo, quoniam praecepta eius custodimus, & ea quae sunt [†]placita coram
eo, facimus. [†] Et hoc est praeceptum eius, ut credamus nomini filij eius Iesu Chri-
sti, & diligamus nos mutuo, sicut dedit praeceptum. Et qui seruat praecepta eius, in
illo manet, & ipse in eo. Et per hoc scimus, quod manet in nobis, [†] spiritum quem no-
bis dedit.

1oan. 16, c
1. 1oan. 15, a

CAP. IIII.

Interferit quaedam de
probatione spirituum,
deinde uero redit ad cha-
ritatem, ad quam pluri-
mis argumentis hortat-
ur

^aAugust. legit, eum.
^bId est, ex affectu mū-
di.

^cHebr. pro, spiritum
ueracem & spiritum
seductorem.

^ACharissimi, ne cuius spiritui credatis, sed probate spiritus an ex Deo sint: quo-
niam multi pseudoprophetae exierunt in mundum. Per hoc cognoscite spi-
ritum Dei. Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex Deo
est. Et omnis spiritus, qui non confitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex Deo
non est. Et hic est ille [spiritus] Antichristi, de quo audistis, quod uenturus sit: &
nunciam in mundo est. Vos ex Deo estis filioli, & uicistis eos, quoniam maior est,
qui in uobis [est], quam qui in mundo. Ipsi [†] mundo sunt, ideo ^b mundo loquun-

1oan. 9, f

^Btur, & mundus eos audit. Nos ex Deo sumus. [†] Qui nouit Deum, audit nos: qui
non est ex Deo, non audit nos. Per hoc cognoscimus ^c spiritum ueritatis, & spiri-
tum erroris. Charissimi, diligamus nos inuicem: quia charitas ex Deo est. Et
omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum. Qui non diligit, non no-
uit Deum, quoniam Deus charitas est. [†] In hoc adparuit charitas Dei in nobis, quod
filium suum unigenitum emisit Deus in mundum: ut uiuamus per eum. In hoc est
charitas, non quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexerit nos, & mise-
rit filium suum propitiationem pro peccatis nostris.

1oan. 3, b

^bCharitas dei poni-
tur pro ipso deo dili-
gente.

^CCharissimi, si sic Deus di-
lexit nos, & nos debemus nos mutuo diligere. Deum [†] nemo uidit unquam. Si di-
ligamus nos inuicem, Deus in nobis manet, & ^b charitas eius perfecta est in nobis.
In hoc cognoscimus, in eo nos manere, & ipsum in nobis, quod de spiritu suo de-
dit nobis. Et nos uidimus, & testamur, quod pater emisit filium seruatore mundi.
Quisquis confessus fuerit, quod Iesus est filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in
Deo. Et nos cognouimus, & credimus charitatem, quam habet Deus in nobis.

1oan. 1, b
1. Tim. 6, b

^cTimor hic pro despe-
ratione & consterna-
ta conscientia sumi-
tur.

[†]August. tormētum.

^DDeus charitas est, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo. In hoc
perfecta est charitas nobiscum, ut fiduciam habeamus in die iudicii: quod sicut ille
est, & nos sumus in mundo hoc. ^c Timor non est in charitate, sed perfecta charitas
foras eicit timorem, quoniam timor [†] cruciatum habet. Qui autem timet, non est
perfectus in charitate. Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos. Si
quis dixerit: Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non di-
ligit fratrem suum quem uidit, Deum quem non uidit, quomodo potest diligere?
Et hoc praeceptum habemus ab eo, ut qui diligit Deum, diligat & fratrem suum.

1oan. 35, d. 1 f. b
Ephes 5, a

CAP. V.

Differit de uirtute fi-
dei, fidei, inquam, quae
est in Christum, qui sit ue-
rus dei filius & aeterna
credentium salus, adeo
ut extra eum non sit ulla
salus.

^AOmnis qui credit Iesum esse Christum, ex Deo natus est. Et omnis qui diligit
eum qui genuit, diligit & eum qui natus est ex eo. In hoc cognoscimus, quod
diligamus filios Dei, cum Deum diligimus, & praecepta eius seruamus. Haec est
enim charitas Dei, ut praecepta eius seruemus: [†] & praecepta eius grauiam non sunt.

Matth. 23, d

^B*Quoniam omne quod natum est ex Deo, uincit mundum: & haec est uictoria quae
uicit mundum, fides nostra. Quis est qui uincit mundum, nisi qui credit, quod Ie-
sus est filius Dei? Hic est qui uenit per aquam & sanguinem, Iesus Christus: non
per aquam solum, sed per aquam & sanguinem. Et spiritus est qui testificatur, quo-
niam

1. Cor. 15, g

niam spiritus^a est ueritas. ^b Quoniam tres sunt, qui testimonium dant, spiritus & aqua, & sanguis: & hi tres unum sunt. Si testimonium hominū accipimus, testimonium Dei maius est: quoniam hoc est testimonium Dei, quo testificatus est de filio suo. Qui credit in filium Dei, habet testimonium in seipso: qui non[†] credit Deo, mendacem fecit eum, quia non credidit in testimonium, quod testificatus est Deus de filio suo. Et hoc est testimonium, quod uitam æternā dedit nobis Deus, & hæc uita in filio eius est. Qui habet filium, habet uitam: qui non habet filiū Dei, uitam non habet. Hæc scripsi uobis, qui creditis in nomen filij Dei, ut sciatis, quod uitam habetis æternam, & ut credatis in nomen filij Dei. Et hæc est fiducia, quam habemus apud eum, quod si quid petierimus secundum uoluntatē eius, audit nos. Et si scimus, quod audit nos, quicquid petierimus, scimus quod habemus petitiones, quas postulauimus ab eo. Si quis uiderit fratrem suum peccare, peccatum non ad mortem, petet & dabit ei uitam, peccantibus non ad mortem. Est peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roges. Omnis iniquitas, peccatum est. Et est peccatum non ad mortem. Scimus, quod omnis qui natus est ex Deo, non peccat: sed qui genitus est ex Deo, seruat seipsum, & malus ille non^c tangit eum. Scimus, quod ex Deo sumus, & mundus totus in malo constitutus est. Scimus autem, quod filius Dei uenit, & dedit nobis mentem, ut cognoscamus illum, qui uerus est: & sumus in uero, in filio Iesu Christo. Hic est uerus Deus, & uita æterna. Filiioli, caute uobis à simulachris, Amen.

Beati Ioannis Epistola secunda.

ENIOR, electæ dominæ & filijs eius, quos ego diligo^b in ueritate, & non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt ueritatem, propter ueritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum. Erit uobiscum gratia, misericordia, pax à deo patre, & à Domino Iesu Christo, filio patris in ueritate & charitate. Gaudis sum ualde, quod inueni de^c filijs tuis ambulantes in ueritate: sicut præceptum accepimus à patre. Et nunc rogo te domina, non tanquam mandatum nouum scribo tibi, sed

quod habuimus ab initio, ut[†] diligamus nos mutuo. Et hæc est charitas, ut ambulemus secundum præceptum eius. Hoc est præceptum, quemadmodum audistis ab initio, ut in eo ambuletis: quoniam multi seductores ingressi sunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum, uenturum in carne: hic est seductor & Antichristus. Cauete uobisipsum, ne perdamus quæ operati sumus, sed ut mercedem plenam recipiamus. Omnis qui transgreditur, & non manet in doctrina Christi, Deum non habet. Qui manet in doctrina Christi, & patrem & filium habet. Si quis uenit ad uos, & hanc doctrinam non adfert, ne recipiatis eum in domum, nec^e aue ei dixeritis. Qui enim dicit mihi aue, cōmunicat operibus eius malis. Cum multa haberem uobis scribenda, nolui per chartam & atramentum: sed spero me uenturum ad uos, & præsentem præsentibus loquuturum, ut gaudium nostrum sit completum. Salutant te filij sororis tuæ electæ. Amen.

^aHeb. pro, est uerax.

^bMagna hic est codicum uarietas. Cyrillus legit, quia tres sunt, qui testimonium perhibent, spiritus, aqua & sanguis: & hi tres unum sunt. Quæ lectionem ipsam ferè uerbis in uetustissimo Tigurina bibliothecæ codice inuenimus. Hispana editio sic legit, & tres sunt qui testimonium perhibent in caelo, pater, uerbum & spiritus sanctus, & tres unum sunt. Et tres sunt, qui testimonium perhibent in terra, spiritus, aqua & sanguis. Hic enim non additur, quod hæc tria, quæ in terra testantur, unum sint. Vide Annot. Eras. Nos Cyrilli & aliorum ueterum lectionem, tum probatissimorum Græcorum codicum fidem sequi malimus, &c.

^cId est, tentat aut aggredditur eum.

Gratulatur fidelis ecclesie, quod ueritatem receperit: in hac uero ut perseueret & sese mutuo diligat, & à pseudoprophetis sibi caueat, hortatur.

^dVel potius, liberis.

^eId est, uere et sincere.

^fVel potius, liberis.

^gPotest etiam in præteritū exponi, ut negent Christum in carne uenisse, &c.

^hVel, intuemini uos ipsos.

ⁱVel, salutem illi dixeritis.

^kAd uerbum, ore ad os.

Epistola Beati Ioannis Epistola tertia.

Gaio gratulatur, quod
in recepta ambulet ueritate
beneficentiamq; exer-
ceat in fratres. Perstringit
Diotrephen & com-
mendat Demetrium.

^aVel, liberos.

^bQuid si adiectum
sit positum pro iacta
bundo & arroganti.
Olim enim qui gene-
ris nobilitate inflati
erant diotrophes, id est,
à loue nutriti solebāt
uocari. Et huc facit
quod eū principatus
ecclesiastici affecta-
torem dixit.

^cVerbi interpretatio
ne, ore ad os.

SENIOR Gaio dilecto, quem ego diligo in ueritate. Dilecte, de omnibus opto, ut prospere agant, & recte ualeant, sicut prospere agit anima tua. Gaudius sum enim ualde uenientibus fratribus, & testimonium reddentibus ueritati tuæ, sicut tu in ueritate ambulas. Maius his, non habeo gaudium, quàm ut audiam ^a filios meos in ueritate ambulare. Dilecte, fideliter facis quicquid operaris in fratres, & in hospites, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesiæ, quos, benefacies, si deduxeris digne Deo. Pro hoc enim nomine profecti sunt, nihil accipientes à gentibus. Nos ergo debemus recipere huiusmodi, ut cooperatores simus ueritati. Scripsi ecclesiæ, sed is qui amat primatum gerere in eis ^b Diotrephes, non recipit nos. Propter hoc si uenero, indicabo facta illius quæ facit, uerbis malitiosis garriens in nos: & nec his contentus, non solum non recipit fratres, uerumetiam uolentes [recipere] prohibet, & è congregatiōe eiicit. Dilecte, ne imiteris quod malum est, sed quod bonum est. Qui bene facit, ex Deo est: qui autem male facit, non uidit Deum. Demetrio testimonium redditum est ab omnibus, & ab ipsa ueritate: sed & nos testimonium perhibemus, & nostis quod testimonium nostrum uerum est. Multa habebam quæ scriberem, sed nolo per atramentum & calamum scribere tibi. Spero autem protinus me uisurū te, ^c & præsentes coram loquemur. Pax tibi, Salutant te amici. Saluta amicos nominatim.

Beati Iudæ Apostoli Epistola catholica.

Hortatur sanctos ut &
ipsi in fide pergant, & alijs
quoque sint adiumento:
deinde ut ueritatem
euangelicam bonis ex-
primant operibus, caueant
autem ab impostoribus,
quos hic depingit
graphice, interitū simul
illorum interminans.

^aVel, cum magno uobis
scribendi studio te-
nerer de communi sa-
lute, necessitas me
scribere coëgit, id est,
non potui non scribere
et meo obsequi de-
siderio.

^bVel, primam natu-
ram, in qua nimirum
erant conditi.

Vdas Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi, his qui per Deum patrem sanctificati sunt, quicquid per Iesum Christum seruati sunt, uocatis. Misericordia uobis & pax, & charitas multiplicetur. Dilecti, ^a tantum mihi studiū fuit scribere di ad uos de communi salute, ut non potuerim non scribere uobis, obsecrans, ut uestris laboribus adiumento sitis fidei, quæ semel data est sanctis. Obiter enim subierunt quidam homines impij, qui prius descripti fuerant in hoc iudicium, qui Dei nostri gratiam transfe-
^b runt ad lasciuia: ac Deum, qui solus est herus, ac dominum nostrum Iesum Christum negant. Volo autem uos commonefacere, cum sciatis semel illud: quod Dominus, posteaquam populū ex Aegypto saluum eduxerat, ^c rursus eos qui siō credebant, perdidit: quodq; angelos, qui non seruauerant suam ^d originem, sed reliquerant suum domicilium, ad iudicium magni illius diei, uinculis æternis sub caligine seruauit. ^e Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitima ciuitates, quæ ad consimilem modum cum illis stupris inquinatæ fuerant, ac sequutæ fuerant

Num. 14. f

Gen. 19. e

tæ fuerant carnem alienam, propositæ sunt exemplo, ignis æterni pœnâ sustinen-
tes. Similiter san^{ti} & hi delusi in somnijs, carnē quidem polluunt, dominos uero
spernunt: in gloria autē constitutos maledictis infectantur. At Michael archange-
lus cum aduersus diabolum certans, disceptaret de corpore Moysi, nō ausus est illi
notā impingere^o maledicti, sed dixit: Increpet te Dominus. At isti quæ non noue-
runt, ea maledictis infectantur: quæ uero natura ceu rationis expertia animantia
sciunt, in his corrumpuntur. Væ illis, quoniā uia^{ti} Cain ingressi sunt, & deceptio-
ne mercedis, qua deceptus fuit Balaam, effusi sunt, & contradictione^{*} Core perie-
runt. Hi sunt inter charitates uestras maculæ, inter se cōuiuantes, absq[ue] [ullius]
timore, seipsos pascentes, nubes aquam non habentes, quæ à uentis circumagun-
tur, arbores autumnō marcescentes, infrugiferæ, bis emortuæ & eradicatæ: undæ
efferræ maris, despumantes sua ipsorū dedecora: stellæ erraticæ, quibus caligo^s te-
nebrarum in æternum seruata est. Prius autem & his uaticinatus est septimus ab
Adā Enoch, dicens: Ecce uenit Dominus in sanctis milibus suis, ut faciat iudiciū
aduersus oēs, & redarguat omnes ex eis qui sunt impij, de factis omnibus, quæ im-
pie patrarunt, deq[ue] omnibus duris, quæ loquuti sunt aduersus eum peccatores im-
pij. Hi sunt murmuratores, queruli, iuxta cōcupiscentias suas ambulantes, & os il-
lorū loquitur tumida, admirantes personas utilitatis gratia. Vos autē dilecti, me-
mores estote uerborū, quæ antehac dicta fuerunt ab apostolis Domini nostri Iesu
Christi, quod dixerūt uobis, in extremo tempore futuros illusores, qui iuxta suas
impias cupiditates ambulant. Hi sunt qui segregant, animales, spiritum non ha-
bentes. Vos autē dilecti, sanctissimæ uestræ fidei superstruentes uosipsum, per
spiritum sanctū orantes, uosipsum in charitate Dei seruare, expectantes misericor-
diam Domini nostri Iesu Christi in uitā æternā. Et hos quidē cōmiserimini, dum
dijudicamini: illos autem, per timorem saluos facite ex incendio rapientes, odio
prosequentes, & eam quæ ex carne est maculatam tunicam. Ei uero qui potest
illos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ suæ, incontami-
natos cum exultatione, soli sapienti Deo seruatori nostro, gloria & magnificētia,
imperium & potestas, nunc & in omnia sæcula. Amen.

^oGræcus *απορία* le-
git, et *δοξας*, id est, do-
minationem & glo-
rias. Ponitur autem
res pro persona in im-
perio & gloria &
potestate constituta.
^oVel, conuicij.
^oHebr. pro mercede
dolosæ et decipiente.

^oVel, suapte uiuentes
arbitrio, *νομιμα* es-
nim nō tantū de pabu-
lo dicitur, sed etiam
pastoris in morē rea-
gere sibi cōmissos, si-
gnificat.

^oHebr. pro tenebris
cosa.

^oAd uerbum, impie-
tatis ipsorum.

^oId est, animi affecti-
bus dediti & uacui
spiritu dei.

^oVel, dijudicantes.
Græcis ambiguū est.

^oVel, irreprehensibi-
les.

Apocalypsis beati Ioan. Apostoli & Euangelistæ theologi.

CAPVT. I.

REVELATIO Iesu Christi, quam dedit illi Deus, ut
palam faceret seruis suis, quæ oporteat fieri citò: & signi-
ficauit emissio mandati per angelum suum, seruo suo Io-
anni, qui testificatus est sermonem Dei, & testimonium
Iesu Christi, & quæcunq[ue] uidit. Beatus qui legit, & qui
audiunt uerba prophetiæ: & seruant ea, quæ in ea scripta
sunt. Tempus enim prope[est.] Ioannes, septem eccle-
sijs, quæ sunt in Asia. Gratia uobis & pax ab eo, qui est,
& qui erat, & qui uenturus est: & à septem spiritibus,
qui in cōspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogeni-
tus mortuorum, & princeps regum terræ: ei qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis
nostris per sanguinē ipsius, & fecit nos reges, & sacerdotes Deo & patri suo, ipsi

^APrima hic cōtinetur ui-
sio, ostēdens cuius iussu
& in quem finem liber
hic conscriptus sit. Do-
cet autem hoc per can-
delabrorum & stellarū
speciem.
^oVel, ostenderet, ex-
hiberet.

^BHisp. exemplar le-
git, *βασιλεως*, id est, re-
gnum.

^oPronomen repetitū
uidetur more Hebræ-
orum.

Zach. 3. e
Eccli. 21. d

Gen. 4. b
Num. 22. d
*Num. 16. a

1. Pet. 2. d

Apoc. 1. b

1. Cor. 15. e
Col. 1. c
*Heb. 9. d
1. Ioan. 1. d
1. Pet. 1. d
Apoc. 5. b

Apocalypsis

gloria & imperium in sæcula sæculorum. Amen. ^{Matth. 24. c} Ecce, uenit cum nubibus, & ui-

ludæ 1. c

^a Hæc in Hisp. codice non habentur, et pos sunt uideri adiecta ad expositionem ipsius.

^a & c.

debit eum omnis oculus, & qui eum compunxerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ, etiam, Amen. ^{Esa. 44. b} Ego sum Alpha & Ω, ^{Apoc. 22. c} principium & finis, dicit Dominus: qui est, & qui erat, & qui uenturus est, omnipotens. Ego Ioannes

^c Vel, talari.

^f Vel, instar flammæ igneæ, uel ignitæ.

^s Vel, utrinque incidens.

^b Vel, & uiuens ille, licet fuerim, & c.

ⁱ Vel, uiuo.

^t Mysterium, uel arcanum.

^a Monentur hic Ephesiorum, Smyrnenium, Pergamenorum & Thyatirorum ecclesiæ, ut facerent tura per penitentiam et fugiant.

^a In medio, pro inter, secundum Hebr.

^b Vel, persequentiā.

^c Vel, uite redditus est, aut reuixit.

^d Vel, congregatio, concilium.

^e Al. leg. & c. id est, in quibus.

^f Al. leg. & c. id est, similiter: & coniungunt cum uerbo sequenti Resipisce.

qui & frater uester sum, & particeps in afflictione, & regno, & patientia in Christo Iesu, fui in insula, quæ adpellatur Patmos, propter sermonem Dei, & testimonium Iesu Christi. Fui in spiritu, in dominico die, & audiui post me uocem magnam, tanquā tubæ dicentis: Ego sum Alpha & Ω, primus & nouissimus. Quod uides scribe in libro: & mitte septem ecclesijs quæ sunt in Asia, Epheso, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphię, & Laodiceæ. Et conuersus sum, ut uiderem uocem quæ loquebatur mecum. Et conuersus, uidi septem candelabra aurea: & in medio septem candelabrorum similem filio hominis, uestitum ueste ^c ad pedes usque demissa, & præcinctum ad mamillas zona aurea: caput autem eius & capilli ^f [erant] candidi, uelut lana alba, & tanquam nix. Et oculi eius ^f tanquam flamma ignis, & pedes eius similes chalcobano, uelut in camino ^d ardentes, & uox illius tanquam uox aquarum multarū, & habebat in dextera sua stellas septem. Et de ore eius gladius ^s anceps [&] acutus exibat. Et facies eius, sicut sol lucet in uirtute sua. Et cum uidissem eum, cecidi ad pedes eius tanquā mortuus, & posuit dexteram suam super me, dicens mihi: Noli timere, ^b ego sum primus & nouissimus, & ^b uiuus: & fui mortuus, & ecce ⁱ sum uiuens in sæcula sæculorum, Amen: & habeo clauēs inferni & mortis. Scribe [ergo] quæ uidisti, & quæ sunt, & quæ oportet fieri post hæc. ^t Sacramentum septem stellarum, quas uidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea. Septem stellæ, angeli sunt septem ecclesiarum: & candelabra septem quæ uidisti, septem ecclesiæ sunt. CAP. II.

Esa. 44. a. 41. b

^a **A**ngelo Ephesinæ ecclesiæ scribe: Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua: qui ambulat ^a in medio septem candelabrorum aureorū. Noui opera tua, & laborem, & ^b patientiam tuam, & quod non potes sustinere malos: & tentasti eos, qui se dicunt apostolos esse, & non sunt: & inuenisti eos mendaces, & tulisti. Et patientiam habes, & laborasti propter nomen meum, & non defecisti. Sed habeo aduersum te, quod charitatē tuam primā reliquisti. Memor esto itaq; unde ^b excideris: & age penitentiā, & prima opera fac. Sin minus, ueniam tibi citō, & mouebo candelabrū tuū de loco suo, nisi resipueris. Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat ecclesijs. Vincenti dabo edere de ligno uitæ, quod est in medio paradisi Dei. Et angelo Smyrnæorū ecclesiæ scribe: Hæc dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus & ^c uixit: Noui opera tua, & afflictionē & paupertatē, sed diues es: & blasphemiam eorū, qui se dicunt Iudeos esse, & nō sunt, sed ^c [sunt] synagoga Satanae. Nihil horum timeas, quæ passurus es. Ecce, missurus est diabolus aliquos ex uobis in carcerē, ut tentemini: & habebitis afflictionē dierum decē. Ego fidelis usq; ad mortē, & dabo tibi coronam uitæ. Qui habet aurē audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. Qui uicerit, nō lædetur à mortē secūda. Et angelo Pergamensis ecclesiæ scribe: Hæc dicit, qui habet gladiū ancipitem & acutum. Noui opera tua, & ubi habitas, ubi sedes ^e [est] Satanae, & tenes nomen meum, & non negasti fidē meam. Et in diebus ^e meis Antipas testis ^e meus fidelis, qui occisus est apud uos, ubi Satanas habitabat. Sed habeo aduersus te pauca: quia habes ^e illic tenentes doctrinam ^f Balaā, qui ^f docebat per Balac mittere offendiculum coram filiis Israel, ut ederent ex his quæ simulachris immolabantur, & fornicarentur. Ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum, quod odi. Resipisce, alioqui ueniam tibi citō, & pugnabo cum illis gladio oris mei. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. Vincenti dabo edere ex manna abscondito, & dabo illi calculum candidum, & in calculo

Num. 24. c

culo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit. Et angelo Thyatirensis ecclesiae scribe: Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, cuius pedes similes [sunt] chalcilibano. Noui opera tua, & charitatē, & ministeriū, & fidem, & patientiā tuam, & opera tua, & nouissima plura prioribus. Sed habeo aduersus te pauca: quia permittis mulierē Hiezabel, quæ se dicit prophetam, docere & seducere seruos meos, scortari, & edere ex his, quæ simulachris immolantur. Et dedi illi tēpus, ut resipisceret à scortatione sua, nec resipuit. Ecce, ego mitto eam in lectum, & qui adulterio miscentur cum ea, in afflictionem maximam, nisi poenitentiam egerint ab operibus suis: & liberos eius interficiā morte. Et scient omnes ecclesiae, quod ego sim ille scrutans renes & corda: & dabo uni cuique uestrū secundum opera sua. Vobis autē dico, & cæteris qui Thyatire estis: quicumque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt profunditates Satanæ, quemadmodum dicunt: non mittam super uos aliud pondus, tamen [id] quod habetis tenete donec ueniam. Et qui uicerit, & custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget eas uirga ferrea, [et] tanquam uasa figulina confringentur. Sicut & ego accepi à patre meo, & dabo illi stellam matutinam. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. CAP. III.

Et angelo ecclesiae, quæ est Sardis scribe: Hæc dicit qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas. Noui opera tua: quia nomē habes, quod uiuas, & mortuus es. Esto uigilans, & cōfirma cætera quæ moritura erant. Nō enim inueni opera tua, plena coram Deo. In mente ergo habe, qualiter acceperis & audieris, & serua, & resipisce. Si ergo non uigilaueris, ueniam ad te tanquā fur, & nescies qua hora ueniā ad te. Habes pauca nomina & Sardis, qui non inquinauerunt uestimenta sua, & ambulabunt mecū in albis: quia digni sunt. Qui uicerit, sic uestietur uesti mentis albis: & non delebo nomen eius de libro uitæ, & confitebor nomen eius coram patre meo, & coram angelis eius. Qui habet aurē audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. Et angelo Philadelphienſis ecclesie scribe: Hæc dicit sanctus ille uerax, qui habet clauē Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit. Noui opera tua. Ecce dedi coram te ostiū apertū, & nemo potest claudere illud, quia exigua habes potentiā: & seruaſti sermonē meum, & non negaſti nomen meum. Ecce do de synagoga Satanæ, qui dicunt se ludæos esse, & non sunt, sed mentiuntur. Ecce adigā illos ut ueniant, & adorent ante pedes tuos: & sciant quod ego dilexi te, quoniam seruaſti sermonē patientiæ meæ, & ego seruabo te ab hora tentationis, quæ uentura est in orbē uniuersum, ut tentet habitantes in terra. Ecce uenio citō. Tene quod habes, ut nemo accipiat coronā tuā. Qui uicerit, faciā illum columnā in templo Dei mei, & foras nō egredietur amplius. Et scribā super eū nomen Dei mei, & nomē ciuitatis Dei mei nouæ Hierusalē, quæ descēdit de cælo à Deo meo, & nomen meū nouum. Qui habet aurē audiat, quid spiritus dicat ecclesijs. Et angelo Laodicensium ecclesie scribe: Hæc dicit Amen testis ille fidelis & uerus, principiū creaturæ Dei. Noui opera tua, quia neque frigidus es, neque feruidus: utinā frigidus esses, aut feruidus. Itaque quoniā tepidus es, & nec frigidus, nec feruidus, incipiam te euomere ex ore meo: quia dicis, diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo, & nescis quod tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, ac nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitū ex igni, ut locuples fias: & uestimenta alba, ut induaris, ne adpareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inunge oculos tuos, ut uideas. Ego quoscunque amo, arguo & castigo. Aemulare ergo ac resipisce. Ecce sto ad ostiū, & pulso. Si quis audierit uocem meam, & aperuerit ianuam, intrabo ad illum, & cenabo cum illo, & ipse mecum. Qui uicerit, dabo ei sedere mecū in throno meo: sicut & ego uici, & confedi cum patre meo in throno eius. Qui habet aurem audiat, quid spiritus dicat ecclesijs.

CAP. IIII.

⁸Pronomen prorelatiuo ponitur, iuxta Hebraismum, & pedes eius, &c.

⁹Vel, perseverantiā.

¹⁰Vel potius, deijciō, prosterno. Est autem præsens pro futuro.

¹¹Non uia, id est, pascet, uel instar pastoris reget, qui errantem gregem pedo coercet.

¹²Vel, fictilia.

¹³Narrantur hic facta quæ Sardinensi, Philadelphienſi, & Laodicensium ecclesiarum euentura sint.

¹⁴Vel, memento autem considera.

¹⁵Vel, ut nescias. Hebraeis enim una coniunctio multarum locum supplet.

¹⁶Nomina pro hominibus nominatim recensitis, ut et alibi.

¹⁷Vel, perseverantiæ.

¹⁸Vel, euomam te.

¹⁹Hebr. ignominiosa tua nuditas, uel etiam dedecus tuū nudum omniumque oculis expositum.

Hier. 17. b
Psal. 7. c
1. Reg. 16. b

Psal. 2. c

Infra 16. c
1. Thes. 5. a
2. Pet. 3. c

Lu c. 12. a

Esa. 23. f
Iob 12. b

Ioan. 14. a

Prov. 3. b
Heb. 12. a

Apocalypsis

Alia narratur uisio di-
uinae maiestatis gloriam
edificans, quæ a quatuor
animalibus & uigin-
tiquatuor senioribus ce-
lebratur.

^a Vel, spiritu abre-
ptus sum.

^b Vel, circa sedem.

^c Etiam in Græco thro-
ni leguntur, sed diuer-
sa uoce ufi sumus pro-
pter euidentiam.

^d In Hisp. exempl. ri,
ἀγιος nouies repeti-
tur.

^e Vel, gratiarum actio
nem.

^f Addit hic Hisp. ὁ ἅγιος,
id est, q̄ sanctus es.

Librum septem sigillis
obsignatum, quem nemo
aperire poterat, agnus il-
le dei assumptus omnium
celestium uoce aperire
iubetur.

^g Inscr. hic Hisp. καὶ
ἀπὸ ἀριθμῶν αὐτῶν μύ-
ριάδες μυριάδων, id est,
et erat numerus ipso-
rum myriades myria-
dum. Est autem my-
rias numerus comple-
ctens decem millia.

Aperit agnus libri si-
gilla sex, quibus apertis
cædes, fames, pestis, san-
ctorum querelæ, terræmo-
tus, & varia cœli prodi-
gia oriuntur.

^h Ad uerbum, & sedē-
ti super illum, datum
est ei. Repetitur pro-
nomen iuxta Hebr.

Post hæc uidi, & ecce ostium apertum in cœlo, & uox prima quam audiui, tan-
quam tubæ loquentis mecum, dicens: Ascende huc, & ostendā tibi quæ oportet
fieri post hæc. Et statim^a fui in spiritu. Et ecce, thronus positus erat in cœlo, &
super thronum sedens. Et qui sedebat, similis erat aspectu lapidi lasepidi & Sardio:
& iris erat^b in circuitu throni, similis aspectu Smaragdino. Et in circuitu throni^c se-
dilia uigintiquatuor, et super sedilia uidi uigintiquatuor seniores sedētes, circum-
amictos stolis albis, & habebant in capitibus suis coronas aureas. Et de thro-
no procedebant fulgura, & tonitrua, & uoces: & septem lampades ignis ardentes
ante thronum, quæ sunt septem spiritus Dei. Et in cōspectu throni mare uitreum
simile crystallo, & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia, plena
oculis ante & retro. Et animal primum simile leoni, & secundum animal simile ui-
tulo, tertium animal habens faciem instar hominis, & quartum animal simile aqui-
læ uolanti. Et quatuor animalia, singula eorum habebant alas senas in circuitu, &
intus plena erant oculis. Et requiem non habent die ac nocte, dicentia: ^d Sanctus, ^e Sanctus, ^f Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui uenturus
est. Et cum dederint illa animalia gloriam & honorem, & ^g benedictionem se-
denti super thronum, uiuenti in sæcula sæculorum, procidunt uiginti quatuor se-
niores ante sedentem in throno, & adorant uiuentem in sæcula sæculorum: & ab-
ijciunt coronas suas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine & Deus noster,
accipere gloriam, & honorem, & potentiam: quia tu creasti omnia, & per uolun-
tatem tuam sunt, & creata sunt.

CAP. V.

Et uidi in dextera sedentis super thronum librum scriptum intus & in tergo,
obsignatum sigillis septem. Et uidi angelum fortem, predicantē uoce magna:
Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius? Et nemo poterat, neque
in cœlo, neq̄ in terra, neq̄ subter terram, aperire librū, neq̄ aspicere illum. Et ego
flebam multum, quod nemo dignus inuentus esset aperire & legere librū, nec ui-
dere eum. Et unus de senioribus dicit mihi: Ne fleueris. Ecce, uicit leo, qui est
de tribu Iuda, radix Dauid, ut aperiat librum & soluat septem sigilla eius. Et uidi,
& ecce in medio throni & quatuor animalium, & in medio seniorum agnus stans
tanquam occisus, habens cornua septem, & oculos septem: qui sunt septē spiritus
Dei, missi in omnem terram. Et uenit, & accepit de dextera sedentis in throno li-
brum. Et cum accepisset librum, quatuor animalia & uigintiquatuor seniores
prociderunt coram agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odo-
ramentorum: quæ sunt preces sanctōrum, & canunt canticum nouum, dicen-
tes: Dignus es accipere librum, & aperire sigilla eius: quoniam occisus es, & rede-
misti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natio-
ne: & fecisti nos Deo nostrō reges ac sacerdotes: & regnabimus super terrā. ^h Et
uidi, & audiui uocem angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & se-
niorum, & milia milium dicentia uoce magna: Dignus est agnus, qui occisus est,
accipere uirtutem, & diuitias, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & glo-
riam, & benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cœlo est, & quæ super ter-
ram, & sub terra, & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicentes: Sedenti in
throno & agno benedictio, & honor, & gloria imperiumq̄ in sæcula sæculorum.
Et quatuor animalia dicebant: Amen. Et uigintiquatuor seniores ceciderunt [in
facies suas,] & adorauerunt uiuentem in sæcula sæculorum.

CAP. VI.

Et uidi cum aperuisset agnus unum de sigillis, & audiui unum de quatuor ani-
malibus dicens, tanquam uocem tonitruui: Veni, & uide. Et uidi, & ecce equus
albus, & qui sedebat super eum, habebat arcum, & data est ei corona: & exiuit uin-
cens, & ut uinceret. Et quum aperuisset sigillum secundum, audiui secundum
animal dicens: Veni & uide. Et exiuit alius equus rufus, & ⁱ insidenti huic, datū est
ut tolleret

Esa. 6. a

Dan. 7. c

ut tolleret pacem de terra, & ut inuicem se interficiant. Et datus est ei gladius magnus. Et quum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal, dicens: Veni & uide. Et uidi. Et ecce equus niger, & qui sedebat super eum habebat stateram in manu sua: & audiui uocem in medio quatuor animalium, dicentem: Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario, & uinum & oleum ne læseris. Et quum aperuisset sigillum quartum, audiui uocem quarti animalis, dicentem: Veni, & uide. Et uidi. Et ecce equus^b pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi mors: & infernus sequitur eum. Et data est illis potestas interficiendi super quartam partem terræ, gladio, & fame, morte, & à bestiis terræ. Et cum aperuisset sigillum quintum, uidi subter altare animas^c interfectorum propter uerbum Dei, & propter testimonium quod habebant. Et clamabant uoce magna, dicentes: Usquequo Domine, qui es sanctus & uerax, nō iudicas, ac uindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terra? Et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ, & dictum est illis, ut requiescerent adhuc pusillum temporis, donec cōplerentur conferui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi essent, sicut & illi. Et uidi, cum aperuisset sigillum sextum, & ecce, *terræmotus magnus factus est. Et sol factus est niger, tanquā faccus cilicinus: & luna tota facta est sicut sanguis: & stellæ de cœlo ceciderunt super terram, sicut ficus abijcit^d grossos suos, quum à uento magno mouetur. Et cœlum recessit, sicut liber qui circumuoluitur: & omnis mons & insulæ, de locis suis motæ sunt: & reges terræ, & principes, & diuites, & tribuni, & fortes, & omnis seruus, & omnis liber, absconderunt se in speluncis, & in petris montium. Et dicunt montibus & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira agni: quoniā uenit dies magnus iræ illius, & quis potest stare?

CAP. VII.

ET post hæc uidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor uentos terræ, ne flaret uentus super terram, neq; super mare, neq; in ullam arborem. Et uidi alterum angelum, ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei uiui, & clamauit uoce magna quatuor angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari, dicens: Nolite nocere terræ, neq; mari, neq; arboribus, quoad usq; signemus seruos Dei nostri in frontibus suis. Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israël. Ex tribu Iuda, duodecim milia signati. Ex tribu Ruben, duodecim milia signati. Ex tribu Gad, duodecim milia signati. Ex tribu Aser, duodecim milia signati. Ex tribu Nephthalim, duodecim milia signati. Ex tribu Manasse, duodecim milia signati. Ex tribu Symeon, duodecim milia signati. Ex tribu Leui, duodecim milia signati. Ex tribu Isachar, duodecim milia signati. Ex tribu Zabulon, duodecim milia signati. Ex tribu Ioseph, duodecim milia signati. Ex tribu Benjamin, duodecim milia signati. Post hæc uidi, & ecce turba multa, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, stantes ante thronum, & in conspectu agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum, & clamabant uoce magna, dicētes: Salus ei, qui sedet super thronū Dei nostri, & agno. Et omnes angeli stabant in circuitu throni & seniorum, & quatuor animalium: & prociderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes: Amen. Benedictio, & gloria, & sapientia, & gratiarum actio, & honor, & potentia, & fortitudo Deo nostro, in sæcula sæculorum. Amen. Et respondit unus de senioribus, dicens mihi: Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & unde uenerunt? Et dixi illi: Domine, tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui uenerunt ex afflictione magna, & dilatauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas per sanguinem agni. Ideo sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die ac nocte in templo eius: & qui sedet in throno, habitabit super illos. Non esurient amplius, neq; sitient amplius, nec

^b χαρπὶς, id est uiridis.^c Alij legūt, τὰν ἀνδρῶν πρὸς τὸν θάνατον, id est, hominum signatorum.^d ὄνυχες, ficus sunt immature.^A Inhibentur grassantes in orbe angeli, donec electi domini ex omnibus tribus signentur. Deinde de eorū, qui Christi causa persecutionem sustinuerunt, gloria honor, & gaudiū describitur.^a Alij legūt, ἐν τῷ αἵματι, id est, lauerunt.

t t t

Matth. 27. f

Esa. 2. 4

Ose. 10. b
Luc. 23. c

Esa. 49. c

Apocalypsis

^b nouari, id est, instar
pastoris dirigit.

^c Alij legunt, *scilicet*, id
est, uitae fontes, iuxta
Hebr.

Aperitur iam septimum
libri sigillum. Offerun-
tur sanctorum preces per
incensa. Procedunt se-
ptem angeli cum tubis:
& quatuor primis ca-
nentibus ignis decedit,
mare turbatur, aquae
amarefcunt & stellae ob-
tenebrantur.

^a Videtur subesse me-
tonymia, ut conten-
tu ponatur pro con-
tinenti. *scilicet* *apoc.*
enim proprie thus
significat.

^b Hisp. exemplar leg-
it: *scilicet*, id est, terra.

cadet super illos sol, neque ullus aestus: quoniam agnus, qui in medio throni est, ^b re-
get illos, & deducet eos ad ^c uiuos fontes aquarum: & absterfus est Deus om-
nem lachrymam ab oculis eorum.

CAP. VIII.

Esai. 25. c
Apoc. 21. b

^a **E**T quum aperuisset sigillum septimum, factum est silentium in caelo, media
ferme hora. Et uidi septem angelos qui stant in conspectu Dei, & datae sunt il-
lis septem tubae. Et alius angelus uenit, & stetit ante altare, habens ^a thuribulum
aureum, & data sunt illi incensa multa, ut daret [de] precationibus sanctorum om-
nium, super altare aureum, quod est ante thronum. Et ascendit fumus incensorum,

[de] precibus sanctorum e manu angeli coram Deo. Et accepit angelus thuribu-
lum, & impleuit illud de igne altaris, & misit in terram: & facta sunt tonitrua, &
uoces, & fulgura, & terrae motus. Et septem angeli, qui habebant septem tubas,

praeprauerunt se, ut tuba caneret. Et primus angelus tuba cecinit, & facta est gran-
do, & ignis, mixta sanguine: & missa sunt in terram, & tertia pars ^b arborum con-
cremata est, & omne foenum uiride combustum est. Et secundus angelus tuba

cecinit, & tanquam mons magnus, igne ardens, proiectus est in mare. Et facta est
tertia pars maris sanguis, & mortua est tertia pars creaturarum, quae erant in mari,
quae habebant animas: & tertia pars nauium interiit. Et tertius angelus tuba ce-

cinit, & cecidit e caelo stella magna, ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam par-
tem fluminum, & in fontes aquarum: & nomen stellae dicitur Absinthium. Et fit

^d tertia pars in absinthium, & multi homines mortui sunt ex aquis: quia amarae factae
sunt. Et quartus angelus tuba cecinit, & percussa est tertia pars solis, & tertia pars
lunae, & tertia pars stellarum: ita ut obscuraretur tertia pars eorum, & diei non lu-
ceret pars tertia, & noctis similiter. Et uidi, & audiui unum angelum, uolantem per

medium coeli, dicentem uoce magna: Vae, Vae, Vae habitantibus in terra. E ceteris
uocibus tubae trium angelorum, qui erant tuba canturi.

CAP. IX.

Quinto angelo tuba in-
stante uastatrices locu-
stae prodeunt. Sextus au-
tem tubam inflans equi-
res commouet humanum
genus deuastantes.

^a **E**T quintus angelus tuba cecinit, & uidi stellam de caelo cecidisse in terram, &
data est ei clauis putei abyssi. Et aperuit puteum abyssi, & ascendit fumus pu-
tei, sicut fumus fornacis magnae: & obscuratus est sol & aer a fumo putei. Et de

fumo exierunt locustae in terram, & data est illis potestas, sicut habent potestatem
scorpiones terrae. Et praeceptum est illis, ne laederent foenum terrae, neque omne ui-
ride, neque omnem arborem: nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in

frontibus suis. Et datum est illis, ne occiderent eos, sed ut cruciarentur mensibus
quinque. Et cruciatus eorum, ut cruciatus scorpionum, quum percussisset hominem.

^b Et in diebus illis, quarent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt
mori, & fugiet mors ab eis. Et similitudines locustarum similes equis paratis in prae-
lium, & super capita earum tanquam coronae, similes auro, & facies earum tan-
quam facies hominum. Et habebant capillos sicut capillos mulierum, & dentes ea-
rum quasi leonum erant. Et habebant loricas sicut loricas ferreas: & sonitus ala-
rum earum sicut sonitus curruum equis multis currantibus ad bellum. Et habebant

caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum: & potestas earum, no-
cere hominibus mensibus quinque. Et habent super se regem, angelum abyssi, cui
nomen Hebraice Abbadon, & Graece Appollyon. Vae unum abiit, & ecce ue-

^c niunt adhuc duo uae post haec. Et sextus angelus tuba cecinit, & audiui uocem
unam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei, dicentem sexto
angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor angelos, qui alligati sunt in flumine
magno Euphrate. Et soluti sunt quatuor angeli, qui parati erant in horam, & diem,

& mensem, & annum, ut occiderent tertiam partem hominum. Et numerus eque-
stris exercitus uicies millies dena milia. Et audiui numerum eorum. Et ita uidi equos
in uisione, & qui sedebant super eos, habebant thoraces igneos, & hyacinthinos,

& sulphureos. Et capita equorum, erant tanquam capita leonum, & de ore ipso-
rum

^a Latine, perdens,
uel uastator.

Luc. 23. d
Osee. 10. b
Sap. 16. b

⁶Hæc in Hisp. codice
habentur, sed desyde-
rantur in reliquis.

CAPVT X.

Alius apparet angelus
terræ mariq; simul in-
stans, librum manibus te-
nens, quem iohannes ora-
culi iussu comedit.

^aHebr. pro, columnæ igneæ.

Dan. 12, c

Exch. 3.2

CAP. XI.

Templum metiri in-
tur. Dominus reſtes du-
os excitat, quos à beſtia
laniatos nemo terræ mū-
dat. Deus autem reſuſci-
tatos cœleſti honore diſ-
tingnat. Terrētur impij.
Et ſeptimus angelus tu-
bam inflat, &c.

⁹ *Hīst. xōi ēisēnd' o' a'x'w*
nos h'x'w'm, id est, et ste
tit angelus dicens.

^b Alij legunt, τὸ ἔξω-
θεν, id est, quod foris
est, &c.

Apocalypsis

gnus, & decima pars ciuitatis cecidit: & occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem milia, & reliqui territi sunt, & dederunt gloriam Deo cœli. Væ secundum abiit, & ecce uæ tertium ueniet citò. Et septimus angelus tuba cecinit, & factæ sunt uoces magnæ in cœlo, dicentes: Facta sunt regna huius mundi Domini nostri & Christi eius, & regnabit in sæcula sæculorum. Amen. Et uigintiquatuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes: Gratias tibi agimus Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui uenturus es: quia accepisti potentiam tuam magnam, & regnasti. Et iratæ sunt gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum, ut iudicentur: & reddas mercedem seruis tuis, prophetis & sanctis, & timentibus nomen tuum, pusillis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram. Et apertum est templum Dei in cœlo, & uisa est arca Testamenti eius in templo eius: & facta sunt fulgura, & uoces, & tonitrua, & terræmotus, & grando magna. CAP. XII.

Parturiens femina si agnum apparet, cuius fecit insidiatur draco, qui à Michael deus deus dicitur.

ET signum magnum adparuit in cœlo. Mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim. Et in utero habens, clamat parturiens, & cruciatur, ut pariat. Et uisum est aliud signum in cœlo, & ecce draco magnus, rufus, habens capita septem, & cornua decem, & in capitibus suis diademata septem: & cauda eius trahit tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terram. Et draco stetit ante mulierem, quæ erat paritura, ut quum peperisset, filium eius deuoraret. Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes uirga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum, & ad thronum eius. Et mulier fugit in solitudinem, ubi habet locum paratum à Deo, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis sexaginta. Et factum est prælium [magnum] in cœlo. Michael & angeli eius præliabantur cum dracone: & draco pugnabat & angeli eius, & non ualuerunt, neque locus inuentus est eorum amplius in cœlo. Et proiectus est draco ille magnus, serpens antiquus, qui uocatur diabolus & Satanas, qui seducit totum terrarum orbem, proiectus est [inquam] in terram, & angeli eius cum illo proiecti sunt. Et audiui uocem magnam dicentem: In cœlo nunc facta est salus & uirtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte, & ipsi uicerunt eum propter sanguinem agni, & propter sermonem testimonij sui, & non dilexerunt animam suam usque ad mortem. Propterea lætami ni cœli, & qui habitatis in eis. Væ habitatoribus terræ & maris, quia descendit diabolus ad uos, habens iram magnam, sciens quod paululum temporis habeat. Et postquam uidit draco, quod proiectus esset in terram, persequutus est mulierem, quæ peperit masculum. Et datæ sunt mulieri alæ duæ Aquilæ magnæ, ut uolaret in desertum, in locum suum: ubi alitur per tempus & tempora, & dimidium temporis à facie serpentis. Et eiecit serpens ex ore suo post mulierem aquam, tanquam flumen, ut eam faceret rapi à flumine. Et adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod eiecerat draco ex ore suo. Et iratus est draco aduersus mulierem: & abiit ut faceret prælium cum reliquis de semine eius, qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu Christi. Et stetit super arenam maris.

Græce notatur quod draco uoluit.

Describitur bestia illa multiceps, quæ maximam mundi partem in idololatram seducit, quæ ab aia bestia ascendente confirmatur. Vel, nomen blasphemum.

Vel, mortifera, letalis.

ET uidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem. Et super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomen blasphemiae. Et bestia quam uidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut pedes ursi, & os eius sicut os leonis. Et dedit illi draco potentiam suam, & thronum suum, & potestatem magnam. Et uidi unum de capitibus eius, quasi occisum in mortem, & plaga mortis eius curata est. Et admiratio fuit in uniuersa terra post bestiam. Et adorauerunt draconem, qui dedit potestatem bestiae: & adorauerunt bestiam, dicentes:

dicentes: Quis similis bestiae? & quis potest pugnare cum ea? Et datum est ei os loquens magna & blasphemias, & data est ei potestas ^cfaciendi menses quadraginta duos. Et aperuit os suum in blasphemiam contra Deum, ut blasphemias adficeret nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in coelo habitant. Et datum est illi bellum facere cum sanctis, & uincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & linguam, & gentem, & ^dadorabant eum omnes, qui inhabitant terram: quorum non sunt scripta nomina in libro uitae agni, qui occisus est ab origine mundi. Si quis habet aurem, audiat. Si quis captiuitatem contraxerit, in captiuitatem abit: si quis ^fgladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic est ^epatientia & ^esedes sanctorum. Et uidi aliam bestiam, ascendentem de terra, & habebat cornua duo, similia agni: & loquebatur sicut draco. Et potestatem prioris bestiae omnem facit in conspectu eius, & facit terram, & inhabitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga ^fmortis. Et facit signa magna, ut etiam ignem faciat de coelo descendere in terram, in conspectu hominum. Et seducit habitantes in terra, propter signa quae data sunt illi, ut faceret in conspectu bestiae, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestiae, quae habet plagam gladii, & ^guixit. Et datum est illi, ut daret spiritum imagini bestiae, & ut loquatur imaginem bestiae: & faciet, ut quicumque non adorauerint imaginem bestiae, occidantur. Et facit omnes pusillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos accipere characterem in manu sua dextera, aut in frontibus suis. Et ne quis posset emere aut uendere, nisi qui habeat characterem, aut nomen bestiae, aut numerum nominis eius. Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiae. Numerus enim hominis est, & numerus eius sexcenti sexaginta sex. CAP. XIII.

ET uidi, & ecce agnus stans super montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor milia, habentia nomen patris eius scriptum in frontibus suis. Et audiui uocem de coelo, tanquam uocem aquarum multarum, & tanquam uocem tonitruui magni, & uocem audiui citharcedorum citharizantium citharis suis. Et cantant quasi canticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores: & nemo poterat discere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor milia, qui empti sunt de terra. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati: uirgines enim sunt. Hi sequuntur agnum, quocumque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiae Deo & agno: & in ore eorum non est inuentus dolus. Sine macula enim sunt ante thronum Dei. Et uidi alterum angelum, uolantem per medium coeli, habentem Euangelium aeternum, ut euangelizaret habitantibus super terram, & omni genti, & tribui, & linguae, & populo, dicentem uoce magna: Timete Deum, & date illi honorem, quia uenit hora iudicii eius: & adorare eum qui ^ffecit coelum & terram, mare, & fontes aquarum. Et alius angelus sequutus est, dicens: ^gCecidit cecidit Babylon, ciuitas illa magna, quia a uino irae fornicationis suae potauit omnes gentes. Et tertius angelus sequutus est illos, dicens uoce magna: Si quis adorauerit bestiam, & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua, & hic bibet de uino irae Dei, quod mixtum est mero in calice irae ipsius. Et cruciabitur igne & sulphure in conspectu angelorum sanctorum, & ante conspectum agni. Et fumus tormenti eorum ascendit in saecula saeculorum. Nec habent requiem die ac nocte, qui adorant bestiam & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius. Hic ^epatientia sanctorum est. Hic qui custodiunt mandata Dei & fidem Iesu. Et audiui uocem de coelo, dicentem mihi: Scribet: Beati mortui, qui in Domino moriuntur, amodo etiam dicit spiritus, ut requiescant a laboribus suis: sed opera illorum sequuntur illos. Et uidi, & ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam. Et alius angelus exiuit de tem-

^eVel, uiuendi, transigendi.

^dGræce est futurum, adorabunt. Sed uidetur enallage temporum.

^eVel, perseverantia.

^fPro mortifera, letalis.

^gVel potius, reuixit.

^A Agnus monti Sion insit una cum castris suis cultoribus. Angeli tres euangelium nunciant, Babylonis casum prædicant & bestiam uirare monent. Minuitur postea falx domini in messiem simul & uindictam.

^gVel, perseverantia.

AA. 4. e

Gen. 9. 2
Matth. 26. e

Psal. 145. a
Act. 14. c
*Esa. 21. c
Hier. 51. a

Apocalypsis

D lo, clamans uoce magna ad sedentem super nubem: [†]Mitte falcem tuam, & mete, ^{Ioel 3.6} quia uenit tibi hora ut metas, quoniam aruit messis terræ. Et misit qui sedebat super nubem, falcem suam in terram, & demessa est terra. Et alius angelus exiuit de templo, quod est in cœlo, habens & ipse falcem acutam. Et alius angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem super ignem, & clamauit uoce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicens: Mitte falcem tuam acutā, & uindemia botros terræ, quoniam maturæ sunt uuæ eius. Et misit angelus falcem suam acutam in terram, & uindemiauit uineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum, & calcatus est lacus extra ciuitatem: & exiuit sanguis de lacu usque ad frenos equorum, per stadia mille sexcenta. ^{Math. 13.6}

CAP. XV.

Apparent septem angeli habentes septem plagas ultimas. Deum laudant bestię uictores. Angelis septem, septem dantur diuini furoris phialę.

A T uidi aliud signum in cœlo magnum & mirabile, angelos septem, habentes plagas septem nouissimas: quoniam in illis consummata est ira Dei. Et uidi tanquam mare uitreum mixtum igni, & eos qui uictoriam reportarant de bestia, & de imagine eius, & de charactere eius, & de numero nominis eius, stantes super mare uitreum, habentes citharas Dei, & cantant canticum Mosi serui Dei, & canticum agni, dicentes: Magna & mirabilia [sunt] opera tua Domine Deus omnipotens: iustæ & ueræ sunt uiæ tuæ rex sanctorum. Quis non timebit te Domine, & glorificabit nomen tuum? Quia solus sanctus [es,] quoniam omnes gentes uenerunt, & adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifestata sunt. ^{Hier. 10.2} Et post hæc uidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cœlo: & exierunt septem angeli, habentes septem plagas, de templo, uestiti lino mundo & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis. Et unum ex quatuor animalibus dedit septem angelis septem phialas aureas, plenas iracundiæ Dei uiuentis in sæcula sæculorum. Et impletum est templum fumo à maiestate Dei, & de potentia eius: & nemo poterat introire in templū, donec consummarentur septem plagę septem angelorum.

CAP. XVI.

Effundunt angeli septem commissas sibi furoris diuini phialas, quibus effusis plagę etiam in terrarum orbe exoriuntur.

A T audiui uocem magnam de templo dicentem septem angelis: Ite, effundite [septem] phialas iræ Dei in terram. Et abiit primus [angelus,] & effudit phialam suam in terram, & factum est ulcus malum ac noxium in homines, qui habebant characterem bestię, & in eos qui adorabant imaginem eius. Et secundus angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquā mortui, & omnis anima uiuens mortua est in mari. Et tertius angelus effudit phialam suam in flumina, & in fontes aquarum, & factæ sunt sanguis. Et audiui angelum aquarum dicentem: Iustus es Domine, qui es & qui eras, & sanctus: quia hæc iudicasti, quia sanguinem sanctorum & prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti bibere. Digni enim sunt. Et audiui alterū de altari dicentē: Etiam Domine Deus omnipotens, uera & iusta iudicia tua. Et quartus angelus effudit phialam suam in solem, & datum est illi æstu adfligere homines per ignem. Et æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei, habentis potestatem super has plagas: neque resipuerunt, ut darent illi gloriam. Et quintus angelus effudit phialam suā super sedē bestię, & factum est regnum eius tenebrosum, & cōmanducauerunt linguas suas præ dolore, & conuicti adfecerunt Deum cœli præ doloribus suis, & præ ulceribus suis: nec resipuerunt ab operibus suis. Et sextus angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphraten, & siccata est aqua eius, ut præpararetur uia regum ab ostu solis. Et uidi ex ore draconis, & ex ore bestię, & ex ore pseudoprophetę [exire] spiritus tres immundos, in modum ranarum. Sunt enim spiritus dæmoniorum, facientes signa, ut procedant ad reges totius terræ, ad congregandum illos in prælium diei illius magni Dei omnipotentis. Ecce, uenio sicut [†] fur. Beatus qui uigilat, & custodit uestimenta sua, ne nudus ambulet, ^{Matth. 24.4} & uideant turpitudinem eius. Et congregauit illos in locum, qui uocatur Hebraice ^{Luc. 12.2} ^{1. Cor. 5.2} Arce Arce

ce Armageddon. Et septimus angelus effudit phialam suam in aerem. Et exiuit^D uox magna de templo coeli à throno, dicens: Factum est. Et facta sunt fulgura, & uoces, & tonitrua & terræmotus factus est magnus, qualis non fuit ex quo homines fuerunt super terram, talis terræmotus adeo magnus. Et facta est ciuitas magna in tres partes, & ciuitates gentium ceciderunt. Et Babylon magna uenit in memoriã ante Deum, ut daret illi calicem uini indignationis iræ suæ. Et omnis insula fugit, & montes non sunt inuenti. Et grando magna, sicut talentum, descendit de cœlo in homines, & blasphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis: quoniam magna facta est plaga eius uehementer.

CAP. XXVII.

ET uenit unus de septem angelis, qui habebant septem phialas, & loquutus est^A mecum, dicens mihi: Veni, ostendam tibi^a damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas: cum qua scortati sunt reges terræ, & inebriati sunt qui inhabitant terram de uino prostitutionis eius. Et abstulit me spiritu in desertum. Et uidi mulierem, sedentem super bestiam coccinam, plenam nominibus^b maledictiæ, habentem capita septem, & cornua decem. Et mulier erat circumdata purpura & coccino, & inaurata auro & lapide pretioso, & margaritis: habens poculum aureum in manu sua, plenum abominationibus, &^c immunditia libidinis suæ. Et in fronte eius nomen scriptum mysterium: Babylon magna, mater scortationum, & abominationum terræ. Et uidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu: & miratus sum, quum uiderem illam, admiratione magna. Et dixit mihi angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi mysterium mulieris, & bestię quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem. Bestia quam uidisti, fuit & non est, & ascensura est de abyssu, & in interitum abit, & mirabuntur inhabitantes terram: quorum nomina scripta non sunt in libro uitæ, à condito mundo, uidentes bestiam, quæ erat & non est. Et est hîc mens, quæ habet sapien^ctiam. Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet: & reges septem sunt. Quinque ceciderunt, & unus est, alius nondum uenit. Et quum uenerit, oportet illum breue[tempus] manere. Et bestia quæ erat, & non est, & ipse octauus est, & de septem est, & in interitum uadit. Et decem cornua, quæ uidisti, decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges una hora accipiunt cum bestia. Hi unum consilium habent, & potentiam & imperium suum bestię tradent. Hi cum agno pugnabunt, & agnus uincet illos: quoniam[†] Dominus Dominorum est, & rex regum, & qui cum illo sunt^D uocati, & electi, & fideles. Et dicit mihi: Aquæ quas uidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt & turbæ, & gentes, & linguæ. Et decem cornua quæ uidisti in bestia: hi odio prosequuntur meretricem, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius comedent, & ipsam in igne concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, ut faciant quod placitum est illi, & ut unam faciant uoluntatē, & ut dent regnum suum bestię, donec consummentur uerba Dei. Et mulier quam uidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

CAP. XVIII.

ET post hæc uidi alium angelum, descendantem de cœlo, habentē potestatem^A magnam, & terra illuminata est à gloria eius, & clamauit per fortitudinē uoce magna, dicens: Cecidit[†] cecidit Babylon magna, & facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis uolucris immundæ & inuisæ: quia de uino iræ scortationis eius biberunt omnes gentes. Et reges terræ cum illa scortati sunt, & mercatores terræ de uirtute deliciarum eius diuites facti sunt. Et audiui aliam uocem de cœlo dicentem: Exite de illa populus meus, ne participes sitis delictorum eius, ne de plagis eius accipiatis. Quoniã perueniunt peccata eius usque ad cœlū, & recordatus est Deus iniquitatū eius. Reddite illi, sicut & ipsa reddidit uobis; & duplicate ei duplicia, secundum opera eius.

^A Describitur nobis illa
lud scortum principes
terræ seducens, cuius fa-
tum simul & celestis a-
gni uictoria adumbrat.
^a quia pro condemna-
tione sumitur, iuxta
Hebr.
^b Pro blasphemis.

^c vel immunda libidi-
ne sua.

Tim. 6. c
Apoc. 19. c

Esa. 27. c
Hier. 51. a

^A Atrocissimum Babylo-
nis fatum describitur, et
sanctorum iustum gau-
diū, quod ex domini ius-
ta uindicta sumpturi
sunt.

Apocalypsis

in poculo quo miscuit, miscete illi duplum. Quantum glorificauit se, & in delitijs
 C fuit, tantum miscete illi tormentum & luctum. Quia in corde suo dicit: [†]Sedeo re- Esa. 47. b
 gina, & uidua non sum, & luctum nō uidebo. Ideo in una die uenient plagæ eius,
 mors, & luctus, & fames, & igne comburetur. Quia fortis est Dominus Deus, qui
 iudicabit illam. Et flebunt illam, & plangent se super illa reges terræ, qui cum il
 la scortati sunt, & in delitijs uixerunt, quum uiderint fumum incendiij eius, longe
 stantes propter timorem tormenti eius, dicentes: Væ uæ ciuitas illa magna Baby-
 D lon, ciuitas illa fortis: quoniam in una hora uenit iudicium tuum. Et negotiatores
 terræ flent & lugent super illa. Quoniam merces eorum nemo emit amplius, mer
 ces auri & argenti & lapidis preciosi, neq; margaritæ, & byssi & purpura, & serici,
 & coccini, & omne lignum thynum, & omne uas eburneum, & omne uas de li
 gno preciosissimo, & ære, & ferro, & marmore, & cinamomū, & odoramenta, &
 E unguentum, & thus, & uinū, & oleum, & ^asimilam, & triticū, & iumenta, & oues:
 & equorum, & rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum. Et poma de
 siderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguiā, & præclara ^bperierunt à te,
 & amplius illa iam nequaquam inueneris. Mercatores horū qui diuites facti sunt,
 ab ea longe stabunt, propter timorem tormenti eius, flentes ac lugentes, & dicen-
 tes: Væ uæ ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso, & purpura, & coccino, &
 F deaurata erat auro, & lapide precioso & margaritis, quoniam una hora desolata
 sunt tantæ diuitiæ, & omnis gubernator, & omnis in nauibus turba, & nautæ, &
 quicunq; in mari operantur, longe steterunt, & clamauerunt, uidentes fumum in-
 incendiij eius, dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserūt puluerem super
 capita sua, & clamauerunt flentes & lugentes, dicentes: Væ uæ, ciuitas illa magna,
 in qua diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari de pretijs eius, quoniā
 una hora desolata est. Exulta super eam cælū, & sancti apostoli, & prophetae,
 quoniam iudicauit Deus iudicium uestrum de illa. Et sustulit unus angelus fortis
 G lapidem, quasi molarem magnum, & misit in mare, dicens: Sic impetu mittetur Ba
 bylon, ciuitas illa magna, & ultra iam non inuenietur. Et uox citharcedorū & mu-
 sicorum, & tibicinum, & tuba, non audietur in te amplius: & omnis artifex, cuius-
 cunq; artis non inuenietur in te amplius: & uox molæ, nō audietur in te amplius,
 & lux lucernæ non lucebit in te amplius, & uox sponsi & sponsæ non audietur
 posthac in te: quia mercatores tui erant principes terræ, quia in ueneficijs tuis erra-
 uerunt omnes gentes: & in ea sanguis prophetarum & sanctorum inuentus est,
 & omnium qui interfecti sunt in terra.

CAP. XIX.

Laudent tubæ coele-
 stes deum propter mer-
 tris supplicium. Appa-
 ret summus ille rex regū,
 & pugna exoritur, qua
 uincitur bestia, & in fla-
 gnum ardentem deijci-
 tur.
^a Vel, condemnauit
 meretricem, &c.

A E T posthæc audiui [quasi] uocem magnam turbæ multæ in cælo, dicentis: Al-
 leluia. Salus, & gloria, & honor, & potentia Domino Deo nostro: quia uera
 & iusta iudicia eius, quia ^aiudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terram pro
 stitutione sui, & uindicauit sanguinem seruorum suorum de eius manu. Et iterum
 dixerunt: Alleluia. Et fumus eius ascendit in sæcula sæculorum. Et prociderunt ui-
 gintiquatuor seniores, & quatuor animalia: & adorauerunt Deum, sedentē super
 thronū, dicentes: Amen, Alleluia. Et uox de throno exiuit, dicens: Laudem dicite
 Deo nostro omnes sancti eius, & qui timetis eum, pusilli & magni. Et audiui uo-
 cem turbæ multæ, & sicut uocem aquarum multarum, & sicut uocem tonitruorū
 magnorū, dicentiū: Alleluia. Quoniā regnauit Dñs deus noster omnipotēs. Gau-
 deamus & exulemus, & demus gloriā ei: quia uenerunt nuptiæ agni, & uxor eius
 B præparauit se. Et datum est illi, ut cooperiat se, byssino puro, & splendido. Byssi-
 num enim, iustificationes sanctorum sunt. Et dicit mihi, scribe: [†]Beati qui ad cœ-
 nam nuptiarū agni uocati sunt. Et dicit mihi: Hæc uerba Dei uera sunt. Et cecidi
 ante pedes eius, ut adorarem eum. Et dicit mihi: Vide ne feceris. [†]Conseruus tuus
 sum, & fratrum tuorum, habentiū testimoniū Iesu. Deum adora. Testimoniū enim
 Iesu,

Matth. 22. a
 Luc. 14. d

Act. 10. c. 14. c
 Apoc. 22. b

lesu, est spiritus prophetiae. Et uidi coelum apertum: & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, uocabatur fidelis & uerax, & in iustitia iudicat & pugnat. Oculi autem eius, sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse. [†]Et uestitus erat ueste tincta sanguine. Et uocatur nomen eius, sermo Dei. Et exercitus qui sunt in coelo, sequebantur eum in equis albis, uestiti byssino albo & mundo, & ex ore eius procedit gladius ^b anceps & acutus, ut eo percutiat gentes: [†] & ipse reget eas uirga ferrea, & ipse calcaturus est uinum furoris, & irae Dei omnipotentis. Et habet in uestimento, & in femore suo nomen scriptum: [†]Rex regum, & Dominus dominantium. Et uidi unum angelum stantem in sole, & clamauit uoce magna, dicens omnibus auiibus, quae uolabant per medium coeli: Venite, & congregamini ad coenam magni Dei, ut edatis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum ac seruorum, & pusillorum ac magnorum. Et uidi bestiam, & reges terrae, & exercitus eorum congregatos ad faciendum praelium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu eius. Et adprehensa est bestia, & cum illa pseudopropheta, qui fecit signa coram ipsa, in quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiae, & qui adorauerunt imaginem eius, uiui coniecti sunt hi duo in stagnum ignis, ardens sulphure, & caeteri occisi sunt gladio sedentis super equum, qui procedit ex ore ipsius: & omnes aues saturatae sunt ex carnibus eorum.

CAP. XX.

ET uidi angelum descendantem ^e coelo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et adprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus, & Satan, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit eum: & obsignauit super illum, ut non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni. Et post haec oportet illum solui modico tempore. Et uidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis: & animas decollatorum propter testimonium lesu, & propter sermonem Dei: & qui non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: & uixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis. Caeteri uero mortuorum, non reuixerunt, donec consummentur mille anni. Haec illa resurrectio prima. Beatus & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In hac secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis. Et quum consummati fuerint mille anni, soluetur Satan de carcere suo: & exhibit, ut seducat gentes, quae sunt super quatuor angulos terrae, [†] Gog & Magog, ut congreget eos in praelium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terrae, & circueuerunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam. Et descendit ignis a Deo de coelo, & deuorauit eos: & diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris: ubi bestia & pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum. Et uidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, a cuius conspectu fugit terra, & coelum, & locus non est inuentus eis. Et uidi mortuos, magnos & pusillos, stantes in conspectu Dei, & libri aperti sunt: & alius liber apertus est, qui est uita, & iudicati sunt mortui ex his, quae scripta erant in libris, secundum opera ipsorum: & dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors & infernus dederunt eos, qui in ipsis erant mortuos: & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Et infernus & mors coniecti sunt in stagnum ignis. Haec est mors secunda. Et qui non inuentus est in libro uita scriptus, coniectus est in stagnum ignis.

CAP. XXI.

ET uidi coelum nouum, & terram nouam. Primum enim coelum, & prima terra abiit, & mare & maris non est. Et ego Ioannes uidi sanctam ciuitatem, Hierusalem nouam, descendantem de coelo, a Deo paratam, sicut sponsam ornatam uiro suo.

dispositio in Hisp. codice habetur, ut reliquis non.

Ligat angelus Satan, qui post mille annos solutus Gog et Magog in sanctos concitat. Sed uenit Domini uindicta hos reprimens. Aperientur libri iuxta quorum sententiam mortui iudicantur.

Alij legunt, throni.

Græci sic distinguunt, descendantem a deo, e coelo, paratam, ut sponsam, &c. Nouam illam Hierosolymam, coelo delapsam, Christi sponsam, ecclesiam nimirum, diligentius me describit.

Esai. 63. a

Psal. 2. e

1. Tim. 6. c
Apoc. 17. d

Ezech. 38. e
39. a

Esai. 65. c
66. g
2. Pet. 3. e

Apocalypsis

Et audiui uocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi populi eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus. ^{Esa. 25. c} ^{Apoc. 7. d} Et absterfurus est Deus omnem lachrymam ab oculis eorum. Et mors ultra non erit: neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra: quia prima abierunt. Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce, noua facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia haec uerba uera sunt & fidelia. Et dixit mihi: Factum est. ^{Esa. 43. c} ^{2. Cor. 5. d} Ego sum Alpha & Omega, initium & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquae uiuae gratis. Qui uicerit, possidebit omnia, & ero illi Deus, & ipse erit mihi filius. Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & scortatoribus, & ueneficis, & idololatriis, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure: quod est mors secunda. Et uenit ad me unus de septem angelis, habentibus septem phialas, plenas septem plagis nouissimis: & loquutus est mecum, dicens: Veni, & ostendam tibi sponsam uxorem agni. Et sustulit me spiritu in montem magnum & altum: et ostendit mihi ciuitatem magnam, sanctam Hierusalem, descendantem de coelo a Deo, habentem gloriam Dei. Et lumen eius, simile lapidi pretiosissimo, tanquam lapidi iaspidi crystallizanti: & habebat murum magnum, & altum, habentem portas duodecim: & in portis angelos duodecim: & nomina inscripta quae sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel. Ab Oriente portae tres, ab Aquilone portae tres, ab Austro portae tres, ab Occasu portae tres: & murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim apostolorum agni. Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream, ut metiretur ciuitatem: & portas eius, & murum eius. Et ciuitas in quadra posita est: & longitudo eius tanta est, quanta & latitudo, & mensus est ciuitatem de arundine aurea per stadia duodecim milia: & longitudo, & altitudo, & latitudo eius aequalia sunt. Et mensus est murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quae est angeli. Et erat structura muri eius ex iaspide. Ipsa uero ciuitas aurum mundum, similis uitro mundo: & fundamenta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, iaspis: secundum, saphirus: tertium, calcedonius: quartum, smaragdus: quintum, sardonyx: sextum, sardius: septimum, chrysolithus: octauum, berillus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: undecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus. Et duodecim portae, duodecim margaritae sunt per singulas, & singulae portae singulis margaritis: & platea ciuitatis aurum mundum, tanquam uitrum pellucidum. Et templum non uidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & agnus: & ciuitas non eget sole neque luna, ut luceant in ea. Nam gloria Dei illuminauit eam, & lucerna eius [est] agnus. Et ambulabunt gentes, quae seruantur in lumine eius: & reges terrae adferent gloriam & honorem suum in illam. Et portae eius non clauduntur per diem. Nox enim non erit illic. Et adferent gloriam & honorem gentium in illam. Non intrabit in eam aliquid quod inquinat, aut abominationem facit, & mendacium: nisi qui scripti sunt in libro uitae agni. ^{Esa. 60. d} ^{Esa. 60. e}

CAP. XXII.

^{Ezech. 47. a} ^{Zach. 14. b} Et ostendit mihi purum fluium aquae uiuae, splendidum tanquam crystallum, procedentem de throno Dei & agni. In medio plateae eius, & ex utraque parte fluminis lignum uitae, adferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentium. Et omne maledictum non erit amplius, sed thronus Dei & agni in illa erit, & serui eius seruiet illi. Et uidebunt faciem eius, & nomen eius in frontibus suis. ^{Esa. 60. d} Et nox ultra non erit, & non regent lumine lucernae, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illuminat illos, & regnabunt in saecula saeculorum. Et dixit mihi: Haec uerba fidelia sunt & uera. Et Dominus Deus sanctorum prophetarum emandauit angelum suum, ostensurum seruis suis, quae oportet fieri cito. [Et] ecce uenio uelociter, Beatus, qui custodit uerba prophetiae

Offenditur hic aquae uiuae fluius, et nouae ciuitatis leges describuntur. Prohibetur Ioannes ne angelum adoret. Postrremo prophetiae huius autoritas, certitudo & religio indicatur, &c.

prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes, uidens hæc & audiens. Et postquam audissem & uidissem, cecidi ut adorarem ante pedes angeli, qui mihi hæc ostendebat. Et dicit mihi: † Vide, ne feceris.] Cōseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorū qui seruāt uerba libri huius. Deū adora. Et dicit mihi: Ne ob-signaueris uerba prophetiæ libri huius. Tēpus enim prope est. Qui iniuria adficiat, ciniuria adficiat adhuc: & qui sordidus est, sordescat adhuc: et qui iustus, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc, & ecce uenio cito, & merces mea mecū [est,] ut reddam unicuique, ut opus illius erit. † Ego sum Alpha & Ω, principiū & finis, pri-mus & nouissimus. Beati, qui seruāt mandata illius, ut sit potestas eorum in ligno uitæ, & per portas intrent in ciuitatem, foris autē canes & uenefici, & scortatores, & homicidæ, & idolis seruietes, & omnis qui amat & facit mendacium. Ego le-
fus misi angelum meum, ut testificaretur uobis hæc in ecclesijs: ego sum radix & ge-nus Dauidis, stella splendida & matutina. Et spiritus & sponsa dicunt, ueni: & qui audit, dicat: Veni. † Et qui sitit, ueniat: & qui uult, accipiat aquam uitæ gratis. Con-testor enim omni audienti uerba prophetiæ libri huius. Si quis adposuerit ad hæc, adponet Deus super illum plagas, scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit de uerbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partem eius e libro uitæ, & à ciuitate sancta, & ex his, quæ scripta sunt in libro isto. Dicit qui testimoniū perhibet istorū. Etiam uenio cito. Amen, Etiam. Veni Domine Iesu. Gratia Domi-ni nostri Iesu Christi cum omnibus uobis. Amen.

FINIS.

ORDO LIBRORVM

Veteris testamenti.

GENESIS	1	Nahum	307
Exodus	23	Habacuc	308
Leuiticus	42	Zephonias	309
Numeri	56	Haggæus	310
Deuteronomium	76	Zacharias	311
IOSVE	92	Malachias	314
Iudicum	103	IOB	316
Ruth	115	Liber Hymnorum	328
Samuelis I.	116	Prouerbia	368
Samuelis II. Qui & Regū dicti.	131	Ecclesiastes	380
Regum I.	143	Canticum Canticorum	384
Regum II.	158		
Paralipomenon I.	172	LIBRI Ecclesiastici.	
Paralip. II. Qui & Annalium.	184	SAPIENTIA Solomonis	4
Ezra	200	Ecclesiasticus	11
Nehemia. Qui & Ezræ II.	204	Tobias	29
Esther	211	Baruch	35
ISAIAS	215	Canticum trium puerorum	38
Ieremias	238	Susannæ historia	39
Ezechiel	266	Belis historia	40
Daniel	289	Iudith	41
HOSEA	296	Esdra III.	49
Ioel	300	Esdra IIII.	56
Amos	301	Fragmenta è lib. Esther	68
Abdia	304	Machabæorum I.	70
Ionas	304	Machabæorum II.	84
Micheas	395	Machabæorum III.	94

Ordolibrorum Noui testamenti.

EVANG. secundū Matthæum	2	Colossenses	88
Euang. secundum Marcum	16	Thessalonicenses I. 89 II.	90
Euang. secundum Lucam	25	Timotheum I. 91 II.	93
Euang. secundum Ioannem	40	Titum	94
Acta Apostolorum	51	Philemonem	95
PAVLI Epistola ad Romanos	67	Hebræos	95
Corinthios I. 72 II.	78	IACOBI epistola	100
Galatas	82	Petri epistola I. 101 II.	103
Ephesios	84	Ioannis epist. I. 104 II. 106 III.	106
Philippenfes	86	Iudæ epistola.	106
		Apocalypsis	107

ARGVMENTA IN OMNIA

TAM VETERIS QVAM NOVI TESTAMENTI CAPITA,

Elegiaco carmine conscripta per Rod. Gualth. Tigurinum.

ARGVMENTA IN LIBRVM GENESEOS.

In Caput primum.

- C**ondidit è nihilo DOMINVS mare, sydera, terrā,
Et certis fecit legibus ire vires.
Hinc hominem formans, illi benedicit, & huius
Imperium pariter cuncta timere iubet.
- 2 Septima lux DOMINVM uidit perijisse quietem,
Hæc igitur nobis rite colenda dies.
Atq; uiro è terra, formata ex ossibus Eua,
Connubio iunctos hortus amœnus habet.
- 3 Falluntur primi serpentis fraude parentes,
Et mortale trahit crimina dira genus.
Pellitur infœlix misera cum coniuge Adamus,
Pollicitisq; DEVS tristitia damna leuat.
- 4 Primus Abel insons fraterno cæditur ense,
In crepuit fratris tam fera facta DEVS,
Coniuge qui ducta terris noua mœnia condit,
Seth rursum Eua parit, nascitur hinc & Enos.
- 5 A prima primi numerantur stirpe nepotes
Ad Noah, qui genuit Sem, Iaphet atq; Chama.
- 6 Mox genus humanum seducit cæca libido,
Iustitiæ titulum cum Noah solus habet.
Præsidio hunc arcæ dum mundum perdat iniquum
Instituit DOMINVS surripuisse malis.
- 7 Cœlitus immisissis pluuijs perit undiq; tellus,
Auxilio Domini non perit ipse Noah.
- 8 Flumina subsidunt, saluam Noah deferit arcam
Sacrificans summo munera sancta DEO.
Pœnitet inde DEVM, nec porro perdere mundum
Promittit, terris pristina forma redit.
- 9 Hic mortale genus rursum sibi fœdere iungit
Omnipotens, leges & pia iussa ferens.
Ebrius inde Noah sentit ludibria nati,
Sunt benedicti alij, Cham maledictus erit.
- 10 Humani generis quæ sit generatio, uel qui
Regnorum fontes principiumue docet.
- 11 Aedificant cœli scanfuram nubila turrim,
Confusis linguis dissipat hosce DEVS.
Hinc qui natales, & qua sit origine natus
Nachorides Abrâm, pagina sacra docet.
- 12 Deferuit patriam diuina uoce uocatus
Abrâm, sed terras mox premit atra fames.
Hic uero Aegypti dum splendida regna subintrat,
Fit Sarai Phario mœsta rapina Duci.
- 13 Loth Abrâmq; simul Chanaanæ in regna reuersi
Mutuo pastorum iurgia crebra uident.
Deferit illum Loth, uicinaq; tecta subintrat,
Pollicitis DOMINI denuo gaudet Abrâm.
- 14 Bella parant reges, apitur Loth, liberat Abrâm.
Victori Salêm Rex pia dona tulit.
- 15 Semine promisso DOMINVS solatur Abrâmmum,
Seminis hunc pariter fata futura docet.
Scilicet immani cruciandos pondere seruos,
Quos tamen è pœnis eripuisse uelit.
- 16 Sara uxor sterilis cernens incommoda uentris
Abrâm cum famula concubuisse iubet.
Concipit illa, suam dominam contemnit, ab illa
Eijcitur, DOMINO præcipiente redit.
- 17 Nomine mutato renouantur fœdera, quorum
Præputium sectum symbola sancta gerit.
Veniunt sancta dicuntur stirpe nepotes
Abramidæ, imperium quos penes orbis erit.
- 18 Excipit humano uelatos corpore Diuos
Abrâm, qui hunc patris tempora grata doceant.
Cœlitus immisissis ruituras ignibus urbeis
Deuotis præcibus surripuisse studet.

- 19 Excipit hospitio sanctus Loth numina sancta,
Conflagrant Sodomæ, Loth pius inde fugit.
At natæ ueluti tentant connubia patris,
Idem auus & pater est: Hoc dedit Ebrieras.
- 20 Nachoridis coniux dum se fert esse sororem
Principis externi facta rapina dolet.
Ast hic in somnis diuino numine doctus
Rapinam cum donis restituisse studet.
- 21 Sæpius à DOMINO promissus nascitur Isac,
Eijcitur famulæ filius ille prior.
Rex Gerares Phicholq; nouant sua pacta uidentes
Abrâm sub DOMINI uiuere præsidio.
- 22 Tentat Abrâm DOMINVS, iubet ut pia uictima fiat
Filius, hic parens iussa tremenda subit.
Illa Deo placuit pietas, noua fœdera firmat,
Abrami frater pignora nata uidet.
- 23 Tristitia defunctæ narrantur funera Saræ,
Exinctæ coniux mœsta sepulchra parat.
- 24 Dum pia Abrâm nato quærit connubia, seruus
Mittitur ad Bethuel, sponsa Rebecca datur.
- 25 Coniugibus ductis alijs noua pignora cernit
Abrâm, sed rapuit mors trepidanda senem.
Abramidum à prima numerantur stirpe nepotes,
Et quæ sint generis semina prima pij.
Isacidæ gemini nascuntur Iacob & Esau,
Esau nataleis uendit, & alter emit.
- 26 In Gerares regnum peregrinus commear Isac
Et mentitæ nomen nupta sororis habet.
Diuitijs surgit liuor, mox fœdera fiunt,
Externis Esau gaudet inesse thoris.
- 27 Consilio charæ matris benedictus Iacob
Cernitur, est fratri facta repulsa grauis.
Insidias Esau meditarur, iustus Iacob
Consilio matris damna parata fugit.
- 28 Mittitur ad Laban Iacob, noua somnia cernit
Fœdus inquit DOMINVS, hic pia uota uouet.
- 29 Appulit in Charan Iacob, pro coniuge seruit
Sed non quæ meruit dona laboris habet.
De quo dum socero seruit, datur inde secunda
Coniux, mox natos, pignora chara, uidet.
- 30 Nascitur è sterili diuinus coniuge Ioseph
Fallaci à socero Iacob abire parat.
Fraudibus in generum cum Laban utitur, illum
Quo magis opprimitur fata secunda iuuant.
- 31 A Laban Iacob discedit, mox socer illum
Dum sequitur furti clamat esse reum.
Fœdera cum tandem post iurgia multa parantur,
Ad patrios tendit lætus uterq; lares.
- 32 Sollicitus fratri famulos præmittit Iacob
Dum met irati ne cadat ille manu.
Sustinet angelicam luctam uictorq; uocatur,
Dicitur Israel, qui modo Iacob erat.
- 33 Pectore sollicito germanum conuenit Esau
Iacob, & à fratre gratia parua bona est.
Fœderibus factis Esau sua tecta reuifit,
Deuenit in Sichem Iacob ibiq; manet.
- 34 Perdita uirginei narrantur uinclæ pudoris,
Sichem pro stupro præmia sæua tulit.
- 35 In Bethel Iacob DOMINO mandante profectus
Illicitus cultus sustulit ante Deum.
Occubuitq; Rahel, Ruben patris, improbe, lectum
Polluis, Isacum Parca timenda rapit.
- 36 Narrantur procures Esau de semine nati,
Sic semper uerax cernitur esse DEVS.
- 37 Diligitur Ioseph, cui dum noua somnia cernit
Insidias fratrum turba nefanda struit.
Eripuit Ruben, ne tristitia fata subiret,
Venditus Aegypti mœnia clara petit.
- 38 Dum rapinæ cautum Iudam male sana libido,
Improbis en propriam comprimit ille nurum.

Exodus.

- 39 Putiphar insignis iuuenem mercatur Ioseph,
Officium curat sedulus ille suum.
Turpis amor dominam rapuit, non paruit ille,
Crimine pro falso uincula dura gerit.
- 40 Carcere conclusis sapiens sua somnia Ioseph
Exponit, uerum mox quo q; facta docent.
- 41 A DOMINO ductus Pharaon uaga somnia cernit,
A uinclis Ioseph soluitur inde suis.
Somnia declarat, regni fit ductor, & inde
Expectata premit tristia regna fames.
- 42 Ad Ioseph fratres ueniunt, tentantur ab illo,
Quæ meruit Simeon uincula iusta gerit.
Cætera turba redit portans alimenta parenti,
Euacuant saccos, æra relata uident.
- 43 Frugibus absumptis redeunt, & Benjamin illis
Est comes, ad fratrem splendida dona ferunt.
Beniamin aspiciens Ioseph flet tristia fata,
Diuite germanos excipit hospitio.
- 44 Incurat fratres furti, quo cernat amorem
Fraternum Ioseph, repperit esse pios.
Non etenim Iudas uoluit sine fratre reuerti,
Illa placens pietas commoda multa dedit.
- 45 Fratibus attonitis prodit sua nomina Ioseph,
Solatur uerbis quos stupuisse uidet.
Audit hæc Pharaon, placuit, placideq; remissos
Hunc patrem in Aegypti regna uocare iubet.
- 46 Accipit a DOMINO cœli solatia Iacob,
Inde petit ripas Nile iocose tuas.
Excipit hunc Ioseph, patri noua gaudia surgunt,
Instruit ad Regem qualia uerba ferant.
- 47 Conuenit regem Iacob, datur optima terra,
Sed magis insurgens uexat iniqua fames.
Venduntur pecudes, agri campiq; domusq;
Aegrotus Iacob proxima fata uidet.
- 48 Decumbit Iacob, dedit huic sua pignora Ioseph,
Queis & adoptatis fausta precatur auus.
- 49 Fausta precans natis Iacob uenientia fata
Edocet, hinc moriens regna superna petit.
- 50 Patria defuncto Iacob monumenta parantur,
Et Pharij procures funera mœsta iuuant.
Progenitos Ioseph de se uidet esse nepotes,
Abripuit gelidum mors trepidanda senem.

ARGVMENTA IN LL BRVM EXODI.

- 1 **R**ex nouus exurgit, crescit Iudæa propago,
Obsedit regis pectora liuor edax.
Opprimat insontes durisq; laboribus urget,
Et teneros fœtus flumine mergit atrox.
- 2 Assertor populi Moses in flumine uagit,
Eripitur, laudem hanc filia Regis habet.
Sustulit inde uirum, peregrino iungitur uxor.
Isacidae plorant, respicit hosce DEVS.
- 3 Apparens Mosi DOMINVS, Pharaona tyrannum
Carnificem populi mox adijisse iubet.
- 4 Inuitus Moses metuenda negotia tentat,
Firmanur uarijs pectus a mœsta modis.
Ast iter ingressum, neglectæ cæsis pellis
Impedit, ad fratres nuncia diua refert.
- 5 Conuenit Regem Moses cum fratre, precatur
Vt patrio liceat reddere sacra DEO.
Impius inde furit crudeli mente tyrannus,
Quo magis hi cupiunt hoc magis ille premit.
- 6 Pastra DEVS renouat, populumq; educere iussit.
Mosaicæ numerat semina prima domus.
- 7 Ad Regem redeunt Aaron Mosesq; rogantes,
Abnuat hic, illi signa tremenda mouent.
Squamigerum sumit Aaronis uirga Draconem.
Flumina purpureo sanguine mixta fluunt.
- 8 Garrula Niliacos per campos rana coaxat,
Vermibus immundis terra proliana scatet.
Hinc insecta uolant & uastant impia regna.

- Pectore crudeli Rex magis inde furit.
- 9 Aegypti pecudes populatur feruida pestis,
Et miseros cruciant lœtera nata uiros.
Procumbunt gelida confractæ grandine messes,
Non tamen hæc Regis pectora dura mouent.
- 10 Diria cunctiuoræ populantur regna locustæ
Et, quicquid frugum grando reliquit, edunt.
Exurgunt tenebræ, nox contegit undiq; terras,
Rex qualis fuerat, talis & inde manet.
- 11 Hic grauiora DEVS Pharaoni damna minatur,
Sumere Iudæos mutua uasa iubet.
- 12 Instituit certo celebrandum tempore Pascha,
Eripitur pœnis sanguine sparsa domus.
Et pereunt primi fuerant quæ pignora partus,
Isacidae fugiunt lucida regna Pharos.
- 13 Sacra iubet DOMINO fieri quæ maxima natu,
Fermentum cupido tangere dente uetat.
Ducitur Israël intorto tramite, Iosephi
Ossa tulit Moses, dux erat hisce DEVS.
- 14 Insequitur Pharaon fugientes fortibus armis,
Murmurat Israël dira pericla uidens.
Diuisum Pelagus transibant agmina sancta,
Obruitur refluuo gens scelerata mari.
- 15 Egressi Pelagus hilares epinicia cantant,
In populo murmur flumina amara mouent.
Iniecto ligno latices sanantur aquarum,
Hic DOMINVS leges iudiciumq; dedit.
- 16 Murmurat Israël, operit pia castra cornuix,
Nubigenum populus Man cecidisse uidet.
- 17 In Raphidim ueniunt, emanant flumina saxo,
In profugos Amelech bella cruenta mouet.
Concurrunt armis, Moses pro gente paterna
Orat, eius precibus statq; caditq; salus.
- 18 Ad Mosen Iethro natos cum coniuge ducit,
Quæ sint iudicii iura tenenda docet.
- 19 In Sinai ueniunt montisq; cacumina Moses
Conscendit, DOMINVS fœdera sancta nouat.
Promittit leges & sancti dogmata iuris,
Ad DOMINI leges se pia turba parat.
- 20 Elisi crepitant concussis nubibus ignes,
Et claros resonant cornua diua sonos.
Incisas tabulis DOMINI dat dextera leges
Et populum terret uox trepidanda DEI.
- 21 Hic pia per DOMINVM seruorum iura docentur,
Et quo sit dulcis dignus honore parens.
Quæ ratio cædis, quæ pœnæ norma sequenda,
Inscia uel quo sint damna luenda modo.
- 22 Depositi ratio, furtorum iura feruntur,
Et mala qua lege persoluenda fiunt.
Virginibus, Sodomis, alieno iniuria facta.
Et uiduæ DOMINVS consuluisse iubet.
- 23 Rumores fugito, noli contemnere rectum,
Defectas inopem, munera cæca caue,
Pauperibus prosis, DOMINO sus munera solue.
Falsos linque Deos, numina uera time.
- 24 Firmanur leges DOMINI, noua fœdera fiunt,
Atq; Deo populus oia benigna uouet.
A Domino Moses in montis summa uocatur
Atq; quater denis lucibus usq; manet.
- 25 Dôna petit Dominus, lætos uult esse datores,
Qui sua muneribus sacra iuuare uelint.
Hinc arcam, Cherubim, panes, candelabra, mensam,
Qua fieri cupiat cum ratione docet.
- 26 Forma tabernaculi, uel qua sit rite parandum
Materia & cura discitur hocce loco.
- 27 Vnigenam signans Christum describitur ara
Hinc atrium ac oleum postulat inde DEVS.
- 28 Suscipit a DOMINO præscriptas corpore uestes
Qui solus templi limina sancta subit.
- 29 Hic diuina subit Supremus sacra sacerdos,
Et discit quo sint hæc celebranda ritu.
Aræ sacrantur primum sanctiq; ministri
Vt DOMINO possint munera grata dari.
- 30 Ara fit incensi, gratos quæ incendat odores,

Et

Leuiticus.

- Ex populi census pagina sacra docet.
Hinc oleum sacris simul scribuntur odores
Quæ Domini cultus & pia festa iuuent.
- 31 Indicat artifices diuino numine doctos,
Vt docta Domini polleat arte faber.
Sæpius inculcat, ne sabbata sancta prophane,
Scripta Dei digito Lex ueneranda datur.
- 32 Dum nimis altijugo Moses in monte moratur
Effingit falsos turba relicta Deos.
Iratu Moses diuina uolumina frangit,
Fraterna cecidit gens scelerata manu.
- 33 Audit uindictam DOMINI gens improba, luget,
Stant procul à castris testa remota DEI.
Alloquitur MOS DOMINVM pro gente paterna,
Hic orat, recipit tam pia uota DEVS.
- 34 Cum tabulis Domini quoq; fœdera sancta nouantur,
Fœderis & Leges edocet ipse DEVS.
Cornigero Mos respundet lumine uultus,
Solicito populi corda timore pauent.
- 35 Septima sancta Deo Lux sit, populusq; iubetur
Ad summi cultum munera ferre Dei.
Vestibus appropere pariter nummisq; reclusis,
Et præbent larga munera sancta manu.
- 36 Hic prohibet Moses ne munera plura ferantur,
Incipit artificum fingere iussa manus.
Prima tabernaculi fulgens structura paratur,
Quam queat astripotens incoluisse DEVS.
- 37 Aedificant arcam, Cherubim, Candelabra clara,
Quæ sacros panes mensa quadrata ferat.
Aram qua sanctos possint incendere odores,
Hinc oleum Domino sedula turba parat.
- 38 Artifices uigili studio sua iussa capeunt,
Et faciunt sicut iusserat ante DEVS.
- 39 Quas portent uestes Domini, pia turba, ministri,
Artifices docta composuere manu.
- 40 Omnibus ut Dominus præcepit rite paratis,
Ponuntur iusto singula quæq; loco.
Erigitur Domini sedes cum fœderis arca,
Hinc exstructa DEVS mox sibi testa petit.

ARGVMENTA IN LL BRVM LEVITICI.

- 1 **Q**uo ritu Domino possint holocausta cremari,
Siue ex armento sint ea, siue grege.
Aut quocunq; modo sit uictima sancta Volucris,
Hæc DOMINI iussu pagina scripta docet.
- 2 Qui prius è uiuis docuit pia sacra dedisse,
Nunc docet & sanctas sacrificare dapes.
- 3 Vt Domino possis dignas persolvere grates,
Si te fors aliqua iuuerit almus ope,
Hinc discas: Adipem tibi sit tetigisse prophanum.
Sanguineos pariter disce cauere cibos.
- 4 Criminibus diris Domini succenditur ira,
Iudicis & sequitur iustus in illa furor.
Ne tamen hæc nocant & qua sint lege pianda,
Discito, si propriæ cura salutis adest.
- 5 Conscius alterius si quis sit criminis & non
Indicet, hic peccat, ira pianda Dei est.
Immundum tangens, uel quisquis iurat inique,
Hic placet simili cum ratione Deum.
- 6 Publica quo possint purgari crimina ritu,
Quo facienda simul sint holocausta modo,
Hinc quoq; supremus faciat quæ sacra Sacerdos,
Cum primum templi limina sancta subit.
- 7 Crimina quo purges ritu, quæ gratia danda
Sit Domino, uota hæc siue coacta fiet.
Non adipem comedas, nec quæ sunt sanguine tincta.
Vnguntur Domino, mystica turba, uiri.
- 8 Cum natis Aaron sanctos ornatur in usus,
Atq; aras Moses hic docet esse sacras.
- 9 Pro se, pro natis Domino fert sacra Sacerdos,
Et prima arifono dant holocausta DEO.

- Imponunt aris pecudes scissasq; relinquunt,
Et flamma è summis nubibus illa uorat.
- 10 Abstulit incautos Domini uis ignea fratres,
Sacrificis Moses dulcia uina negat.
Esse iubet doctos templi qui munera tractant,
Et quæ sint illis præmia danda docet.
- 11 Esuris dantur discrimina certa ferarum,
Quæ sumpsisse licet, quæ ue cauere decet.
- 12 Quo nam se possit purgare puerpera ritu,
Discito, cui sobolis cura paterna subest.
Si qua marem peperit, sit septem immunda diebus,
Bis totidem si fors nata puella fiet.
- 13 Quæ sint signa lepræ, quæ lex seruanda leprosis,
Vatidicis uerbis Lex ueneranda docet.
- 14 Si lepra (quod mirum fuerit) mundata recedat,
Quiq; modo immundus denuo mundus erit,
Expurges tali redeuntia corpora ritu,
Qualem te Moses obtinuisse iubet.
- 15 Si fluidum manet laxato semine corpus,
Aut sint fœmineo menstrua mota gregi.
Non poterit Domini diuina accedere sacra,
Qui non à fluxu semine mundus erit.
- 16 Quo ritu summus sub uelum intrare Sacerdos.
Debeat, æterno hic edocet ore DEVS.
Deniq; quo ritu populi peccata pientur,
Quæ pro delictis uictima grata cadat.
- 17 Ad solum cœli Dominum sunt sacra ferenda,
Nec pietas alij facta placere potest.
Abstineas cupidus quamuis à sanguine, non uult
Hanc animæ sedem te tetigisse DEVS.
- 18 Illicitos prohibet thalamos pia cura tonantis,
Et quæ coniugij sint pia uincla docet.
Incestus fugito pariter pecorisq; uirij,
Pro tanto immanis crimine pœna datur.
- 19 Iustus honor DOMINO charisq; parentibus adfit,
Pauperibusq; feras corde benignus opem.
Furta, dolos, iuramentum, mendacia, fraudes,
Scommata, iudicij & scita dolosa fuge.
Scorta caue, ariolos pellas, uenerare senectam
Atq; pægrinum, iusta statera fiet.
- 20 Non cadat idolis, crudelis uictima, natus,
Augurium fugito, dignus honore pater.
Crimen adulterij thalamosq; relinque nefandos.
Sis sanctus, quoniam est sanctus & ipse Deus.
- 21 Sacra Dei tractans non tristia funera ducat,
Et casti subeat uincla casta thori
Nata sacerdotis non tractet munera scorti.
Non ad sint diuis corpora manca sacris.
- 22 Corpore sit mundus, sit mundus corde Sacerdos,
Sit procul à Domini turba prophana sacris.
Quæq; Deo offertur summo sit uictima pura.
Sordida non possunt sacra placere Deo.
- 23 Hic sacros cœtus populi & solennia gentis
Festa modo quo sint concelebranda docet.
- 24 Poscitur hic oleum purum pro lumine sancto,
Et sacros panes composuisse iubet.
Obruitur saxis, diuino nomine abusus,
Æqualis iusta talio lege datur.
- 25 Telluris requies semper sit septimus annus,
Non falx, non ueniat in tua rura ligo.
Iubilæ sancta tibi cum quinquagesimus annus
Surgit, non pressus fœnore frater erit.
- 26 Pollicius dominus conatur corda mouere,
Vt populus Legis dogmata sancta colat.
Rufus ne Domini sanctissima scita relinquat,
Intonat horrendis dira pericla minis.
- 27 Vi promissa Deo quis possit reddere uota
Hac tibi postrema parte libellus habet.

ARGVMENTA IN LL BRVM NVMERORVM.

- 1 **D**esignat tribuum procures qui cuncta gubernent,
Ponuntur populi nomina, signa, Duces.

Numerorum.

- Complentur uirides numerato milite campi,
Et capit electus munera sacra Leui.
- 2 Iudaici populi dicuntur signa Ducesq;
Et quo sint tribuum castra locanda loco.
- 3 Qui Dei obire queant ritus cultusq; sacros
Quæritur, è multis eligiturq; Leui,
His redimit populus primi sua pignora partus,
Cætera at argento turba redempta suo est.
- 4 Quod Cahath officium sumat, quæ munera Gerson,
Quæq; pius Merari iussa subire queat,
Discito: post etiam quo ritu castra mouenda,
Ne domini uideat sacra prophana cohors.
- 5 In quibus est Domini sedes, purissima castra
Esse decet, quoniam est purus & ipse Deus.
Zelotypi leges (si forte moribus uxor
Suspectis fuerit) pagina sacra docet.
- 6 Qui sacer es Domino uinum contemne, capillos
Produc, ne rangas mortua membra caue.
Deniq; quo felix ritu benedictio danda
Discito, qui placidum numen habere cupis.
- 7 Rite tabernaculo constructo arisq; paratis,
Huc tribuum procures munera sancta ferunt.
- 8 Quam sedem poscant candelabra sacra docetur,
Vtradijs lustrent limina sancta suis.
Quo iuuenes ritu deceat lustrare Leuitas,
Officijs ætas quæ tribuenda sacris.
- 9 Quo ritu & quo sit celebrandum tempore pascha,
Et quæ pollutis norma tenenda fiet.
Alta tenet Domini fulgens tentoria nubes,
Quæ uix & optatæ signa quietis habet.
- 10 Quæ populum possint ad iter uel ad arma uocare
Fiunt reddentes classica rauca tubæ.
In Pharan nubes iubet illos castra mouere,
Et cæptæ iustus scribitur ordo uix.
- 11 Murmurat Izrael Domini quos deuorat ignis.
Dantur qui Mosen pondera ferre iuuent,
Et cupiunt carnes, Mannæ fastidia surgunt,
Sed grauis à domino pœna furente uenit.
- 12 Conuiuijs Mosen uexant fraterq; sororq;
Crimine pro tali est facta leprosis soror.
Denuo mundatur septem semora diebus,
Hac sana populus castra remissa reuouet.
- 13 Minuntur lecti procures qui regna perierant
Promissa, & populo nuncia certa ferant.
Perfida turba redit, trepidanda pericula narrat,
Mendaces sancto reprimunt ore Chaleb.
- 14 Insurgit populus, Dominumq; querendo fatigat,
Pro meritis sequitur pœna cruenta Dei.
Tunc prohibente Deo surgentes arma capeffunt,
Deuicti turpi dant sua terga fugæ.
- 15 Sacrorum repetit ritus, ueneranda prophanat
Sabbata, qui saxis obruitur rigidis.
Ne legis ueniat stultis obliuio sacre
In uestes huius ponere signa iubet.
- 16 Murmura dura mouet Corah Mosiq; resistit,
Tellus diducto deuorat ore uiros.
Iurgia cæpta nouant, procumbunt millia multa,
Sic pereat spernens iussa colenda Dei.
- 17 Eligit è cunctis Dominus qui sacra ministret,
Quiq; sibi placeat signa per apta probat.
Bis senas etenim ponunt ex ordine uirgas,
Signa ministerij uirga Aaronis habet.
- 18 Instituit sacro diuinos more Leuitas,
Et quæ sint illis præmia danda docet.
- 19 Qua cineres uaccæ possint ratione purari,
Qui immundos sancto more piare queant.
Immundi qui sint, & quæ sit norma tenenda
Illis, hic sancto protulit ore DEVS.
- 20 Occubuit Miriam, sitiunt & murmura miscunt
Dulcia de uiua flumina rupe fluunt.
Delinquit Moses, Idumæi septa uiasq;
Concludunt, Aaron fata suprema subit.
- 21 Vincitur Isacidum pugnis Chananeus iniquus,
Murmura serpentes promeruere feros.

- Auspicijs lætis Hebræum concidit armis
Rex Seon, Og simili uictus ab ense iacet.
- 22 Iam Moab attingunt Domino ducente ferocem
Rex Balach Hebræos armaq; dia timet.
Accersit Balaam, tarda qui uictus asella
Accipit à summo iussa colenda Deo.
- 23 Qui fuit à sæuo Moabita rege uocatus
Isacidum populis ut maledicta ferat,
Ecce dei instinctu sanctis benedicit & optat
Prospera: sic Dominus perdere uota solet.
- 24 Iudææ rursum cupiens maledicere genti
Pro damnis Balaam fausta precatur iners.
Vatidicis tandem regnorum fata recenset
Verbis, & propriam repetit de domum.
- 25 Deceptus populus Moabitas mente puellas
Insani sequitur, mox furit ira Dei.
Scortantem Zimrhim Phinees transuerberat hasta,
Præmia digna capit, millia multa cadunt.
- 26 Isacides numerant Moses summusq; sacerdos,
Postquam in desertis occubuerunt patres.
Inde docet ratio quæ sit telluris habenda,
Et quo sit cunctis distribuenda modo.
- 27 Zelophidæ natæ patris de morte queruntur,
His quoq; telluris portio iusta datur.
Eligitur Iosue, qui tanta negotia tractet,
Nam Mosen terram crimen adire uetat.
- 28 Repetit hic certo sanctos ex ordine ritus,
Ut Domino deceat sacra dedisse docet.
- 29 Cænis solennes docet & solennia festa,
Sacraq; quæ festo sint facienda die.
- 30 Soluere uota decet, quæ uouit liber ab omni
Imperio, reliquis debet adesse fides.
- 31 In Madianitas Domino mandante cruenta
Arma mouent, ferro diruta quæq; cadunt.
Virginibus parcunt, cadit omnis femina ferro,
Sorteq; diuiditur terra parata pari.
- 32 Accipiunt Gilead, Gad, Ruben atq; Manasses,
Aedificant forti mœnia uasta manu.
Coniugibus licetis pugnant pro gente paterna,
Donec & illorum terra subacta fiet.
- 33 Isacidum numerat fortissima castra uiasq;
Queis ad promissos arma tulere locos.
Extirpare iubet Chananeos fortibus armis,
Impia ne semen gens habuisse queat.
- 34 Debita nunc certo signatur limite terra,
Quiq; illam possint distribuiffe uiri.
- 35 Scribitur hic terræ sanctis pars æqua Leuitis,
Et Deus incautis ponit asyla reis.
Damnandus quis sit, uel quæ sit pœna paranda
Huic, qui lætifero percutit ense uirum.
- 36 Ne diuisa queat misceri denuo tellus
Legitimi dantur uincula certa thori.
Coniugumq; petant tantum de gente paterna,
Ducaturq; tua è femina nata tribu.

ARGVMENTA IN LL BRVM DEUTERONOMION.

- 1 Proxima iam mortis cognoscens tempora Moses
Ingratis profert talia uerba uiris.
Vos ego deduxi, sed rerum pondere pressus,
Assumpsi qui me talia ferre iuuent.
Promisit terram Dominus, sed murmure patres
Irati pœnas promeruere Dei.
- 2 Reliquias Esau, Lothides perdere noli,
Hos generis iunxit nam tibi lege Deus.
Sed quia crudeli uasanus corde furebat
Rex Seon, hei miserum, fata suprema tulit.
- 3 Rex Basan Isacidum manibus procumbit & oianis
Gens pariter miserrimam duce cæsa iacer.
Accipit has sedes Gad, Ruben atq; Manasses,
Eligitur Iosue, qui pia castra regat.
- 4 Non mutare licet summi mandata tonantis,

Qui

Deuteronomion.

- Qui tibi præ cunctis mente colendus erit.
Sculptile non facies Domino qui cuncta gubernat,
Sanguine pollutis signat asyla reis.
- 5 Marmoreis repetit præcepta inscripta tabellis,
Ne fors è tardo pectore lapsa fluant.
Non fert æthereas Domini gens improba uoces,
Ecce Dei interpret Corniger inde datur.
- 6 Est unus rerum Dominus nostriq; redemptor,
Non alios quærant pectora nostra Deos.
Narrate & teneris Domini miracula natis,
Vt sancta discant quærere mente Deum.
- 7 Nulla prophanorum sancti commercia quærant,
Nulla & amara dulcia iura sient.
A Domino siquidem seducit perfida turba,
Si turpis quæras iura sodalitiij.
- 8 Non cupidus uacui quæras alimonia uentris,
Non animo crescat cura prophana tuo.
Omnia dat Dominus, qui se seruauit ab omni
Damno, facillimum tu modo rite colas.
- 9 Effes criminibus cum tu gens obruta sæuis,
Te loca cœlipotens duxit in ista Deus.
Non igitur meritis hominum diuina mouetur
Gratia, nec possunt nostra placere Deo.
- 10 Contractas renouat tabulas, & crimina narrat,
Queis pœnas populus commeruere graues.
Queis tamen officijs reparatur gratia diua
Edocet, ut Domini iussa tremenda colant.
- 11 Magnifica ut summi seruent mandata tonantis,
Nec diuos alios perfido honore colant,
Hic prohibet Moses, promittit munera magna,
Horrendis terret perfida corda minis.
- 12 Externos prohibet cultus, subuertere sacra
Præcipit, æterno non bene facta Deo.
Edocet ut possint Domino pia reddere sacra,
Quis simul illorum debeat esse locus.
- 13 Qua falses deceat pœna punire prophetas,
Et quicunq; Dei perdere sacra student,
Instituit, quoniam funesta morte luenda
Pœna est, qui cultum uult perijisse Dei.
- 14 Externos, Domino qui seruis, desere ritus,
Ne sanctum infames nomen in orbe Dei.
Te dapibus nutri certo discrimine sumptis.
In sacro comedas omnia sacra loco.
- 15 Debita non poscas properat cum septimus annus,
Atq; inopes prompta disce iuuare manu.
Curato seruos & primi pignora partus,
In sancto comedas mente decente loco.
- 16 Festa Deo summo semper fac annua soluas,
Et summo discas grauior esse Deo.
Iudicium tibi sit iustum, non munera sume,
Non tibi sit lucus, non simulachra tibi.
- 17 Vana superstitio semper tibi morte pianda est,
Et quæ iudicij forma tenenda docet.
Et pia suscepti quæ nam sint munera regis,
Vt sanctos uerset nocte dieq; libros.
- 18 Qua uiuant scribæ sancti mercede Leuitæ.
Non sit qui augurij facta futura canat.
Nanq; dabit Dominus magnum uerumq; prophetam,
Et quis sit falsus scire propheta, docet.
- 19 Hic secuta reis incautis ponit asyla,
Ne terra insonit forte cruore fluat.
Terminus immotus maneat, si testis iniquus
Quis fuerit, meritis præmia digna ferat.
- 20 Bellandi quæ sit ratio, quis nomine dignus
Militis, & quo sint bella gerenda modo.
Qua moderanda fiet scilicet uictoria lege,
Totaq; per pugnas turba prophana cadat.
- 21 Incerto cædes commissa audiore pianda est,
Quæq; in captiuas lex reuocanda docet.
Regula coniugij, genitori natus iniquus
Occidat, è fœda resq; membra cruce.
- 22 Errantes fraus pecudes sub recta reducas,
Non fors mulier induat arma uiri.
Sis mitis, cædes fugito, sit uestus honesta,

- Virgineum noli commaculare decus,
Virgineum, pereat, si quæ fœdauit honorem.
Turpis adulterij est pœna luenda grauis.
- 23 Turba prophana procul sacrorum cedar ab aris,
Et quæ castrorum cura tenenda, docet.
Eripito seruos, scortum fuge, scœnus iniquum
Desere, sitq; comes post pia uota fides.
- 24 Qua ratione queant fieri diuortia, tradit,
Et quæ coniugij sit pia cura noui.
Pignora suscipito cautus, non spernito lepram.
Proq; suo merces danda labore cito est.
- 25 Crimine pro proprio quisquis sua præmia sumat,
Pauperibus promptam seruo benignus opem.
Iudicium iustum, sed non crudele tenendum.
Fœdera fraterni iunge relicta thori.
- 26 Membra obscœna caue mulier, sint pondera iusta,
Contra Amelech semper bella cruenta moue.
- 26 Primitias Dominus poscit frugumq; meriq;
Et decimas pura mente dedisse iubet.
- 27 Mons Ebal & Gerisim sacras ponuntur ad aras,
De Gerisim domini uox maledicta uenit.
- 28 Maxima pro iustis Domini promissa leguntur,
Ne forte illius spernere iussa uelint.
Vtq; Deum nolint sacrasq; relinquere leges,
Horrendis terret perfida corda minis.
- 29 Fœdera prima nouat Dominus cum gente rebelli,
Et quæ sit pietas relligione docet.
Et ne forte Deum linquentes sacra prophana
Instituant, diris terreat hosce minis.
- 30 Quod si peccaris Domino, resipiscere disce,
Hæc uia cœlestis sola salutis erit.
En tibi proponit Dominus uitamq; necemq;
Tu modo si cupias uiuere, uiue pius.
- 31 Proxima fata uidens solaria dulcia miscet
Moses, & legis uerba colenda docet.
Substituit Iosua populi qui pondera tractet.
Fata rebellantum prædica inde Deus.
- 32 Carmina sancta canit Domino mandante propheta,
Ingenium laudans iustitiamq; Dei.
Mox iubet hunc Dominus celsum conscendere montem,
Promissas terras unde uidere queat.
- 33 Vt proprijs genitor natis benedicit & optat
Prospera, sic Moses fata secunda rogar.
Et uelut aluiolans decantans funera cygnus
Extremum resonat uoce dolente V A L E.
- 34 Promissas cupido perlustrat lumine terras
Moses, sed pedibus non tetigisse datur.
Deficiens moritur, Dominus parat alta sepulchra.
Dux Iosue populi scepra relicta subit.

ARGVMENTA IN LL

BRVM IOSVE.

- 1 A Ccipit imperium Iosue, solatur & illum
Omnipotens, forti pectore & esse iubet.
Commendat sanctas leges, iubet inde parari
Omnes, ut capiant diuina regna cito.
- 2 Explorant arma & uires Ierichuntidos altæ,
Suspectos seruat Rachab amica uiros.
Quos tereti è summa demittit fune fenestra,
Hi reduces populo nuncia cerra ferunt.
- 3 Promissis instant terris, & Iordanis alti
Inortis fluctus iam superare uolunt.
Defluit hinc flumen, montem hinc confurgit in altum,
Hi penetrant sicco per uada cæca pede.
- 4 Omnibus è fluuio seruatis, transit & arca,
In solitas ripas Iordanis altus abit.
Bis senos tollunt lapides monumenta laboris
Tanti, quæ uideat symbola posteritas.
- 5 Impia gens trepidat, peraguntur symbola sancta,
Neglectum Paschan cum pietate colunt.
Man quoq; defecit, peregrino pane fouentur,
Angelus ad Iosua fert pia uerba Dei.

Iudicum.

- 6 Circumteunt duris muros Ierichuntidos armis,
Et resonant graciles classica dira tubæ.
Iamq; ruunt turre, uastantur & omnia ferro,
Et de tot Rachab sola relicta manet.
- 7 Peccauit populus, quidam mittuntur ad Hain
Qui turpi uertunt terga pudenda fugæ.
Causa later, quærunt sortes, deprenditur Achan,
Obrutus & saxis fur sceleratus obit.
- 8 Oppugnant Hain, fugiunt, hos mille forti
Vrgent, urbs tectis uincitur insidijs.
Rex pendet trunco. Domini mandata leguntur,
Dux Iosue Mosis dogmata sancta colit.
- 9 Hic trepidant omnes Domini quia robora cernunt,
Et nimis attoniti dira pericla timent.
E Gibeon ueniunt instructi fraude maligna,
Et seruant astu seip; suosq; lares.
- 10 Cingitur urbs Gibeon armis, mox liberat illam
Dux Iosue, gelida grandine saxa cadunt.
Sol stetit immotus, pendent ex arbore reges,
Totaq; nunc armis terra subacta iacet.
- 11 Insurgunt uarij Reges pugnare parati,
Isacidum telis gens scelerata cadit.
Diripiunt prædas omnes, caduntur ad unum
Enachidæ: summi Lex fuit illa Dei.
- 12 Ter deni Isacidum manibus cæduntur & unus
Reges, hic quorum nomina scripta legis.
- 13 Quæ nondum fuerant, sed erant subigenda, recenset,
Et terram tribubus distribuisse iubet.
Quas Ruben sedes, quæ ceperit arua Manasses,
Quid Gad magnanimus pagina sacra canit.
- 14 Reppentur qua sit tellus ratione secunda.
Postulat officijs debita regna Chaleb.
Hic, quia supremi coluit mandata tonantis,
Fortia sublimis mœnia cepit Hebron.
- 15 Debita magnanimi pars hic signatur Iudæ,
Et quo concludi limite terra queat.
Hinc Chaleb oppugnat Kirian, deuincitur illa
Othoniel manibus, cui simul Achsa datur.
- 16 Debita quæ fuerat uictori portio terræ,
Sortibus en æquis Ephrain acer habet.
- 17 Accipit à domino fortis sua regna Manasses,
Et promissa Dei sennit habere fidem.
- 18 In Silo Domini figunt tentoria sacra.
Ignauos Iosue corripit inde uiros.
Explorant terras, describunt sortibus æquis,
Beniamidum tribui portio iusta datur.
- 19 Accipiunt terras Simeon, Dan, Isachar, Aser,
Et Zabulon fortis Nephthalidumq; tribus.
- 20 Omnibus, ut iustum fuerat, iam forte peractis,
Incautis etiam dantur asyla reis.
- 21 Hic etiam terræ cedit pars æqua Leuitis,
Nempe ut præcepit distribuisse Deus.
Et sua Iudæis Dominus promissa peregit.
Est requies fessis undiq; parata uiris.
- 22 Dimittit Iosue Ruben, Gad atq; Manassen,
Ut proprios repetant spe meliore lares.
Aedificant aram, subiti est hæc causa tumultus.
Sed graue dissidium cognita causa leuat.
- 23 Fata propinqua uidens Iosue solatur, & alti
Admonet ut seruent scita colenda dei.
Nam uelut hic iustos summo defendit amore,
Sic etiam iniustos perdere morte solet.
- 24 Dux Iosue morti uicinus conuocat omnes,
Vsq; Deum timeant cum pietate monent.
Fata subit, sequitur defunctum morte sacerdos.
In Domini iussis turba relicta manet.

ARGVMENTA IN LL BRVM IVDICVM.

- 1 Sceptra relicta ferus populi suscepit Iudas,
Cui socias Simeon iunxerat ante manus.
Inuadunt terras, sed non bene uiribus usi

- 2 Seruant, quos Dominus perdere præmonuit.
Post Iosue iustum peior generatio surgit,
Quæ summi spernit fœdera sancta Dei.
Corripit hos dominus, bellis armisq; fatigans,
Reliquiasq; feræ gentis habere facit.
- 3 Enumerat gentes post prælia sæua relictas,
Othoniel populi tristitia fata iuuat.
Surgit Eglon sæuus, tacite quem percutit Ehud,
Et magni Samgar prælia mira refert.
- 4 Rex Iabin insurgit, Sisaræ qui fortibus armis
Hos ugens dura conditione premit.
Debora cum Barach ueniens deuincit inertem,
Fœmineaq; cadis fœdere rone manu.
- 5 Martia cœlicolæ decantat Debora laudes,
Qui parua uicit robora tanta manu.
Collaudat fortes, timidis conuicia miscet.
Sic pereunt Dominum spernere quotquot amant.
- 6 E Madian populo surgit uæfana tyrannis,
Eligitur Gedeon, qui fera regna premar.
Impia sacra ruit, bello fera classica cantat.
Incertum signis roborat inde deus.
- 7 Ad pugnas apti tota de gente leguntur,
De gelido si quis flumine lambit aquas.
Exurgitq; uirum clamor sonitusq; tubarum,
Et Madian proprio cæsus ab ense iacet.
- 8 Ephrain infensus Gedeoni est, ille tyrannos
Insequitur, forti quos capit inde manu.
Sustulit hos etiam spolijs ditatus opimis,
Peruertit summi sacra colenda Dei.
Semine multiplici clarus subit ultima fata.
Erigit infames turba scelestæ Deos.
- 9 Hei scelus infandum, fratres à fratre perempti
Iniustas cernunt præualuisse manus.
Increpat hæc Iotham, cui soli est uita superstes.
Sed tamen in populo Rex Abimælech erat.
Crimine qui miseros diraq; tyranni de uexans
Fœminea cecidit cæsus & ipse manu.
- 10 Thola regit populum, moritur, succedit Iair.
Hoc quoq; defuncto turpia sacra nouant.
Deserere Deum, uastantur, pernitent illos.
Sed Deus Ammonidas arma mouere facit.
- 11 Eligitur Iephthe populi qui regna gubernet.
Accipit hic forti sceptræ relicta manu.
Contra Ammon pugnat, uictor crudelia uouit,
Hei patrijs uotis nata pudica cadit.
- 12 Ephrain in Iephthah consurgens tristibus armis
Vincitur, hic moriens fata suprema subit.
Hunc Ibzam sequitur, succedit tertius Elon,
Fortia quos Abdon regna secutus habet.
- 13 Izrael peccat, consurgunt bella cruenta.
Atq; Palæstinis mœsta tributa ferunt.
Promissus sterili est Samson genitrice creatus,
Qui regna immitti pondere pressa iuuat.
- 14 Ecce Palæstina lætatur coniuge Samson,
Qui mel de cæso dulce leone rapit.
Fraudibus uxoris sinuosa enigmata soluunt,
Ter denos Samson percutit ense uiros.
- 15 Eripitur coniux, coniunctis uulpibus inde
Samson hostiles ignibus urit agros.
Ducitur in uinclis, franguntur robore nodi.
Osse asini putris corpora mille iacent.
- 16 Infelix Samson meretricis captus amore
Absconsum prodit robur amore miser.
Quem captum procures effosso lumine ducunt,
Sed moritur muris obrutus atq; uiris.
- 17 Dum fuerat matri sublata pecunia furto,
Inuentam summo uouerat illa Deo.
Reddidit hanc natus, conflat sculpsit, & aram
Instituit, inuenis sacra Leuita facit.
- 18 Danitæ sedes dum quærunt, abdita sacra
Inueniunt Michæ arripiuntq; simul.
Fortia securæ deuastant mœnia Laïs,
Tectaq; de proprio nomine dicta locant.
- 19 Infidam thalami sociam sub tecta Leuites
Dum

Samuelis I.

- Dum retrahit Gibæ regna superba subit,
Hi scelus infandum hanc flagrante libidine perdunt,
Dissecta in cunctas mittitur illa tribus.
20 Conuenit Izrael ulturus crimina fœda,
Instruit in fratres Benjamin arma suos.
Bis fugit Izrael, miseris sed tertia pugna
Beniamidis pœnas excidiumq; tulit.
21 Beniamidum reliquis thalami qui parte carebant,
E labes Gilead rapta puella uenit.
Siloos alia dum gaudent ducere saltus,
Beniamidum fiunt chara rapina manu.

ARGVMENTA IN LIBRVM RVTH.

- 1 **D**Vra fames surgens Elimælech linquere sedes
Cogit, & infidum suadet adire Moab.
Cum natis moritur, restant Noëmiq; nurusq;
Hæc redit, est illi Ruthq; pudica comes.
2 Ruth abiens flauas in agro collegit aristas,
Et forte affinis uenit in arua Booz.
Excipit hic inopem, uerbis solatur amicis.
Hæc noctu ad focrum fessa labore redit.
3 Consilium quærit Noëmi quo iungere possit
Cum Ruth coniugia fœdera sancta Booz.
Illa focrus iussu affinis petit horrea plena,
Et res euentum cœpit habere bonum.
4 Iure propinquorum fiunt noua fœdera, quæq;
Affinis fuerat facta maria Booz.
Concipiens peperit natum feliciter Obed,
A quo Dauidem tertius ordo dedit.

ARGVMENTA IN LI BRVM I. SAMVELIS.

- 1 **B**Inas Zophides nuptas Helkana tenebat,
Anna cui sterilis charior uxor erat.
Solicitat precibus summum pro stirpe parentem,
Et natum soli dedicat illa Deo.
2 Dedicat, ut uouit, Domino sua pignora uentris
Anna, pias grates pro Samuele ferens.
Improbis infames natos non corrigit Heli,
Quem terret diris ultio sancta minis.
3 Criminibus motus Dominus sua uerba negabat,
(Quæ semper uitij pœna parata fuit.)
Sed Samuel primus diuina oracula sentit,
Ipsi Heli pœnas suppliciumq; canens.
4 Arma Palæstini renouant, cæduntur inermes
Iudæi, ac arcem in castra uenire iubent,
Assertur, capitur, Heliq; arcæq; ministri
Occumbunt, partu perditur ipsa uirgine.
5 Piscigeri æca Dei fertur sub templa Dagonis,
Ficta Dei membris manca figura iacet.
Mittitur hinc in Gath & Ekron, sed quo uenit illa,
Huc etiam Domini pœna cruenta uenit.
6 Hostibus à seuis diuina remittitur arca,
Dum domini pœnas præualuisse uident.
Bethsemen assertur, celebrantur splendida iera,
Bethsemidis Domini pœna cruenta datur.
7 In Kiriath Iearim peruenit fœderis arca,
Et sancti Abinadab sub pia tecta subit.
Admonet Helcanides populum, resipiscere discunt,
Fœda Palæstini dant sua terga fugæ.
8 Aurea Libertas peperit fastidia genti
Iudææ, & cupidi regia sceptrum petunt.
Annuit his Samuel Domino mandante, recensens
Quæ lecti Regis iura futura fient.
9 Saul a sinas quærens amissas forte parentis
Ad Samuel Domino sic moderante uenit.
Excipit hunc Samuel, Domino dicente futurum
Scit regem, adq; dapnes hunc iubet ire suas.
10 Vngitur in regem Saulus, subitoq; reuersus
Redditus è forti rege propheta fuit.

- Sistitur ad populum tandem, cunctisq; probatus
Eligitur, dextra regia sceptrum capit.
11 Arma noui Regis dum labes obsidet urbem
Inscelix sentit pulsus ab urbe Nahas.
Ammonidæ pereunt, crescitq; potentia Sauli,
Victori siquidem tradita sceptrum nouant.
12 Innocuam Samuel uitam testatur, & illis
Indicat altisoni munera multa Dei,
Consilium culpat, quo Regi sceptrum dedere,
Et monet ut Dominum nocte dieq; colant.
13 Bella Palæstini infert, tardante propheta
Impatiens tandem Saul holocausta facit.
Iratu Dominus trepidanda pericla minatur.
Non sunt qui faciant ferrea tela fabri.
14 Jonathan hostiles fundit fausto omine turmas,
Qui propria miseri succubere manu.
Filius in Regis peccat temeraria uota,
Liberat hunc populus, Saul fera castra mouet.
15 Hic Agag immanem cum tota perdere gente
Præcipit omnipotens, prædia, tecta, pecus.
Saul pecorum turmas uiuo cum principe seruat,
Adimit huic regnum, quod dedit ante, Deus.
16 Reiecto Saulo Dauidem deligit unum
Omnipotens, populi qui pia sceptrum gerat.
Improbis infesto uexatur dæmone Saulus,
Quem Dauid cantans carmina sancta fugat.
17 Bella Palæstini renouant, stant agmina campis,
Turbatos Goliath terreat ense uiros.
Deuictum proprio Dauides ense peremit.
Hoc cæso fugiunt agmina tota procul.
18 Jonathan & Dauid fido iunguntur amore,
Fœminei celebrant fortia gesta chori.
Præficitur bellis Dauid, Saul inuidet illi,
Et datur, ut pereat, regia nata tamen.
19 Saul struit insidias Dauidi, Jonathan illum
Seruat, uictori millia multa cadunt.
Obsedere domum, demissum liberat uxor,
Hic fugit, hunc frustra Rexq; suiq; fugant.
20 Jonathan extorrem uerbis solatur amicis
Dauidem, diras Saul struit insidias.
Hi fidunt iungunt fœdus, lachrymisq; rigatis
Iostremum dicunt ore dolente V A L E.
21 In Noben ueniens sacra panibus usus
Dauid, de sancto suscipit arma loco.
Sed properans in Gath, hostis cognoscitur, illic
Seruatur ficto corda furore mouens.
22 A patria pulsus Dauid conringit Adullam,
Pressorum hunc sequitur turba parata uirum.
Insequitur Saulus, quiq; illum iuuerat ante
Cum patria & tota gente Leuita perit.
23 Obsessam Ceilan crudeli seruat ab hoste,
A Saulo Domini quem rapit alma manus.
Jonathan hunc adiens animat, producitq; Ziphei,
Consilio Sauli gens inimica nocet.
24 Insidijs pergit cœptis mens fœua tyranni,
Et patriæ patrem fata subire cupit.
Antea sub ingressum poterat clam perdere Dauid,
Sed seruat, Saulus fœdera fracta nouat.
25 Helcanides moritur. Nabal non debita soluit,
Quem contra Dauid tela cruenta parat.
Eripit Abigail, quæ gaudet coniuge Dauid,
Phaluel in Michol fœdera iniqua subit.
26 Turba Zophæa ducem Dauidem prodit inique,
Hunc sequitur socia Saul inimicus ope.
Regia castra subit Dauides, occupat illos
Somnus, cum posset perdere, uiuificat.
27 Patria cum non det Dauidi terra salutem,
Auxilium fesso terra Gethæa dedit.
Inscius at cum rex uastari credit Iudam,
Girsæos Dauid uastat iniquus agros.
28 Bella Palæstini renouant, cum milite Dauid
In patriæ bellum ferre iubetur agros.
Sancta oracula tacenti, tenet neocrematica Saulus,
Excipit huic Samuel fata futura canit.

Samuelis II.

- 29 Dauidem proceres cernunt in praelia ferri,
Non tamen huic firma fidere mente uolunt.
Rex illum inuitus sub propria tecta remittit,
Ne sociam turbet non bene fidus opem.
30 Aduenit in Ziklag Dauid, subuersa cernit
Mœnia, & in cineres tecta soluta nigros.
Hostiles sequitur turmas, uictoria parata est,
Cumq; opibus magnis præda parata redit.
31 Pugnatur, fugiant, proprio cadit ense tyrannus,
Atq; peregrinis dat sua tela Deis.
E Gilead ueniunt qui condunt mortua membra,
Iudaici flentes funera mœsta Ducis.

ARGVMENTA IN II. LIBRVM SAMVEL.

- 1 SPe uana in Ziklag properat post funera Sauli,
Qui male Dauidi nuncia falsa ferat.
Hic, quem promeruit mendax, occiditur ense.
Lugentur tanti funera sæua Ducis.
2 Principium regni suscepit Dauid in Hebron,
Isbosæth sequitur cætera turba Ducem.
Bella mouent, iustus Aiahel procumbit in armis,
Abner dat turpi terga pudenda iugæ.
3 Dauid habet natos, regni primordia tractat,
A iuvene Isbosæth perfidus Abner abir.
Et regnum prodit, Dauides excipit illum,
Cui loab immani confodit ense latus.
4 Rimmonides Sauli natum crudelibus armis
Conficiunt, propria dum iacet illa domo.
Apporantq; caput trunco de corpore raptum,
Præmia, dum sperant læta, cuncta ferunt.
5 Eligitur Dauid, qui regna relicta gubernet,
Hic Solimas cepit per pia tela domus.
Aedificat sedem regalem, prælia miscet,
Bisq; Palæstini succubere Duces.
6 Firmatur regnum, Dominiq; reducitur arca.
Cantantur forti carmina sancta Deo.
Vza perit moriens arcam quia contigit, audit
Vxoris Dauid uerba perulca suæ.
7 Splendida constituit Dauides ponere templa,
Quæ possit summus incoluisse Deus.
Cæpta Deus prohibet, promittit nobile regnum,
Quod nullo possit succubuisse die.
8 Diutius euincit Dauides regna Philistei,
Hinc Moab & Zoban subiugataq; Syros.
Pacem orant alij, Domino fert munera sancta,
Et procerum uitas officiumq; docet.
9 Cum nato Sauli quæ tædera facta fuerunt
Atq; datas dexteras iam meminisse iuuat.
Quæritur è multis Sauli de gente superites,
Solut at è multis nunc Mephiboseth eræ.
10 Ammonidum Regi mitens solatia Dauid,
Pro grato officio præmia fœda tulit.
Insurgunt clades, incendia, prælia, pugnae,
Fœditragi bellis succubere Syri.
11 Candida quam cernit Dauides membra lauantes,
Hanc uocat, hæc ueniens casta pudore redit,
Accersitus adest coniux, qui regia iussa
Dum spernit, sæua fraudæ peremptus obit.
12 Dira Dei uerbum Dauidi fara minatur,
Natus adulterio filius occubuit.
Nascitur hinc Solomon, Iudæo milite Rabba
Vincitur, Ammonidæ quæ meruere ferunt.
13 Illicitos ardet peruerso corde sororis
Conubitus Ammon, fœdaq; stupra facit.
Absolon incestum fallaci pectore fratrem
Indignans inter pocula plena necat.
14 Exul in externo uiuens procul Absolon orbe,
Consilio fidi mox loab inde redit.
Forma capillorum & uultus describitur oris,
A patre & acceptus qua ratione fiet.
15 Absolon expellit pauca de gente parientem,

- Et male commota seditione fugat.
Hic fugis, hunc aliquot meliori ex parte sequuntur,
Linquuntur, regi qui noua cuncta ferant.
16 Extorri Regi fert iplendida munera Ziba,
In miserum Semei turpia probra iacit.
Absolon eieci ueneranda cubilia patris
Polluit, hæc animi cæca libido fuit.
17 Consilium quærunt, quo possint uincere Regem.
Dissipat illorum cæpta nefanda Deus.
Illico mittuntur qui regi nuncia narrent,
Quos regit astuto scemina cauta dolo.
Occubat Achtophel laqueo sua guttura fractus,
Munera Dauides ex Mahan habet.
18 Prælia miscuntur, pereunt bis milia dena:
Sic pereunt, iustum qui perisse uolunt.
Absolon infamis confixus cuspede pender,
Rex nati luget fata cruenta sui.
19 Increpat indignis Dauidem fleibus usum
Dux loab, & populum conciliare iubet.
Conueniunt, regem sub regia tecta reducant,
Et iunt dissidiq; semina iacta noui.
20 Sæba nouat partes, conspirant denuo cuncti,
Hinc Amatam tristi conficit ense loab.
Oppugnant Abel, quo fugit Sæba rebellis,
Qui capite amisso fara cruenta luit.
21 Dura fames surgit, diuina oracula petuntur.
Expiat & Sauli crimina sæua nepos.
Bella noua insurgunt, Abisai liberat a ium
Dauidem, cui ingens instruit ense gigas.
22 Dauidem postquam saluauit ab hostibus alma
Dextra Dei & uitæ fara quæta dedit,
Carminibus laudat Dominum uerbisq; benignis,
Qui tulit in cuncta sorte benignus opem.
23 Ultima, quæ dixit, tribuntur symbola Dauid,
Et quibus euexit munera magna Dei.
Indyus Heroum magnorum ponitur ordo,
Fortia qui forti facta dedere manu.
24 Hic numerat populum peruerso pectore Dauid,
Et Domini in terras ira cruenta furit.
Pestis atrox miseris nimium grassatur in urbeis,
Conciliant rigidum sed pia sacra deum.

ARGVMENTA IN I. LIB. REGVM.

- 1 COnfectum senio Dauidem casta puella
Recreat externo membra calore iouens.
Adonias frustra regalia scepra cupiuit.
Sed qui succedat Rex Solomona facit.
2 Vicinus morri Dauid pia dogmata proferit,
Adonias Abisag tentat adire thorum,
Sed moritur tristis sæuo confosus ab ense.
Sic moritur Semei, sic moriturq; loab.
3 Vxoris Pharaæ Solomon connubia iungit,
In uentus domino fert pia sacra locis.
Ingenium prudens pollicit, litesq; resoluit
Fœmineas, populus pectora docta timet.
4 Enumerat proceres Solomonis, munera quorquor
Publica gesserunt officiumq; iuri.
Qui sumptus regni, quæ pax optata colonis,
Vt cunctos Solomon uicerit arte uiros.
5 Legatis Hiram missis Solomona saluat,
Pro templo Solomon ligna cedrina petit.
Mittuntur ferui qui ligna & saxa pararent,
Cumq; Hira Solomon tædera iactata ferit.
6 Aedificat templum Solomon Rex sumptibus amplis,
Ante quod instruit ædificasse pater.
Apparet Dominus promittens munera magna
Fortunamq; bonam, si sua iussa colat.
7 Describit magni spectanda palatia Regis,
Quam Solomon mira condidit arte domum.
Coniugis inde domus, formantur & omnia uasa,
Quæ summo fiunt sacra colenda Deo.

Regum I.

- 8 Extructam Domino Solomon Rex dedicat ædem,
In sanctam portans uasa sacra domum,
Inuocat altisoni numen, festumq; celebre
Instituit Domino splendida sacra ferens.
- 9 Fausta Deus Regi promittit, dogmata sancta
Si seruet, Tyrio dat quoq; dona duci.
Aedificat lapsas urbes, genus omne Philistei
Subiugat, atq; auro puppis onusta redit.
- 10 Munera magna ferens uenit Regina Sabæa,
Magnificas pompas ingeniumq; probat.
Diuitias auri narrat, splendensq; tribunal,
Iudæi & fuerit gloria quanta Ducis.
- 11 Fœmineis Solomon deceptus fraudibus amens,
Neglectoq; sacra nefanda Deo,
Insurgunt hostes, legitur qui sceptrum gubernet
Ieroboam, Solomon fata suprema subit.
- 12 Scinditur in partes regnum, moderatur Iudam
Rex Roboam iuuenum falsus ab ore miser.
Ieroboam reliquos Domino mandante gubernat,
Hic populo instituit sacra nefanda simul.
- 13 Impia Ieroboam reprobis dum sacra frequentat,
Horrendis terret corda propheta minis.
Et pia Nubigogæ spernentem iussa prophetam
Admissus rapido diripit ore Leo.
- 14 Abia decumbit, quærent ora da parentes,
His Abia a Domino fata futura canit.
Ieroboam moritur, Phariæ uenere cohortes,
Diripiunt templum, Rex sceleratus obit.
- 15 Abia post Roboam populi moderamina tractat,
Quem melior sequitur filius Asa patrem.
Cum Baasa lis est qui Ramam condere tentat.
Post Asam Iosaphat sceptrum relicta capir.
- 16 A Zimri manibus Baasæ genus occidit omne,
Et Zimri propria corruit inde manu.
Amri regna capit, subit hic quoq; tristia fata,
Et patris impurus regna recepit Achab.
- 17 Dira famæ cruciat pluuijs cessantibus orbem,
Helix corui fercula grata ferunt.
Hinc adiens Zarphat uiduæq; in tecta receptus,
Hanc cibis, huic natum uiuificatq; suum.
- 18 Helias patriam Domino mandante reuifit,
Hunc Achab immani suscipit ore ferox.
Asseruere Dei cultum miracula missa,
Helix manibus turba prophana cadit.
- 19 Helix profugo mortem Regina minatur,
Solatur miserum uox tamen alta Dei.
Ille quater denas uentris ieiunia lucet
Ut tulit, officium ad mox Helisæa uocat.
- 20 Perdere Iudæas conatur Benhadad urbeis,
Bis tamen audaci Marte repulsus abit.
Fœdera iunguntur, Dominus mala dira minatur,
Impia quod sæuus fœdera iungit Achab.
- 21 Dum negat infelix Naboth uineta ranno,
Insons satorum grandine pressus obit.
Increpat hæc Dominus, Princeps quia corda superba
Deprimat, has pœnas suppliciumq; fugit.
- 22 Hic Achab infamem mandantes ore prophetæ
Decipiunt, uerax uincta Micheas habet.
Coniungunt uires, committunt prælia dura,
Subq; Syro perijt milite sæuus Achab.

ARGVMENTA IN II. LIBRVM REGVM.

- 1 P Ræcipiti casu Achasis per tecta uolurus
Externos uoluit consuluisse Deos.
Increpat Helias, cui dum fera uincta parantur,
Dei torat ex cœlo flamma cruenta uiros.
- 2 Flammati Helias conscendit sydera curru,
Officium cuius mox Helisæus habet.
Corrupti per quem fontes manantur aquarum.
Blasphemos pueros urfa cruenta rapit.
- 3 In Moab arma mouent coniuncto milite Reges,

- Sed premit inflammans agmina tota suis,
Hanc leuat à ciuhara motus cantante propheta.
Infamis sæuo perditur ense Moab.
- 4 Multiplicato oleo mulier sua debita soluit,
Et natum uiuum iam Sunamitis habet.
Dulcescuntq; dapes quas herba infecit amara.
Multorum paucis panibus ora cibant.
- 5 Magnifici Naaman mundatur flumine lepra,
Cui gratis uates munera tanta dedit.
A quo dona petens peruerso pectore Gezi,
Turpiter infecta carne leprosus abit.
- 6 Ecce natat gelido proiectum in flumine ferrum,
Dumq; uolunt uatem corripuisse Syri,
Omnes Samariæ cæci ducuntur in urbem,
Et tanti laudem facti Helisæus habet.
Samaria infœlix duris circumdatur armis,
Et premit horribilis mœnia clausa fames.
- 7 Expectata diu promittit pabula uates,
Depulsi a Domino terga dedere Syri.
Datq; cibum Dominus, sed qui contempserat illum
In turpi iacuit turpe cadauer humo.
- 8 Atta fames surgit, septem quæ durat in annos,
In terras alias cum Sunamitis abit.
Benhadad ægrotat, suscepit regna Syrorum
Hazel, in Ioram qui fera bella mouet.
- 9 Vngitur in Regem diuino numine Iehu,
Hic rapit audaci tradita sceptrum manu.
Sustulit hic Ioram, simul atq; Ochosian iniquum.
Et Iezabel fœdi diripere canes.
- 10 Cæsorum Iehu perdit quoq; pignora Regum,
Posteritas ducibus nulla relicta manet.
Sustulit hinc stannas omnes harumq; ministros,
Sæuus Iudæis Hazel arma mouet.
- 11 Athalia infœlix Regis genus omne peremit,
Vnus & ex tanta stirpe Iosab rapitur,
Ioiada quem seruans committit sceptrum paterna,
Quem meruitq; ferox Athalia ense cadit.
- 12 Rex Iosab altisoni sedes perituraq; templa
Restaurat, fuerant quæ male lapsa prius.
Hazel insurgit, Iosab illi munera mittit,
Seruorum tandem perditus ense iacet.
- 13 Imperium Iosab suscepit & Azahel instat,
Sed precibus sanctis desijt ira Dei.
Inde Iosab regnans morientem Helisæa uidebat,
Defunctus uates facta stupenda facit.
Hazel occubuit populi crudele flagellum,
Et recipit uictor mœnia capta Iosab.
- 14 Sentit Amasias quod nulla potentia longa est,
Dum uidet arma feri præualuisse Iosab.
Dumq; regit fortem uehemens Asarias Iudam,
Ieroboam denas dirigit inde tribus.
- 15 Hic patre leproso tractat moderamina Iotham,
Zacharias Selli concidit insidijs.
Cradeli Manahem post Sellum sceptrum gubernat,
Hunc Phaceah sequitur, Rommalidesq; Phace.
- 16 Regna Achas accepit, consurgunt aspera bella,
Assyriæ subiit fœdera stultus Achas.
Instituitq; Deo cultus quos ante Damasci
Viderat, hinc mortis fata suprema uidet.
- 17 Sæpius admoniti peccant, captiuus Oseas
Captiuo collo uincta pudenda gerit.
Assyrij has habitant sedes, sæuq; leones
Hos laniant, linquunt quod pia iura Dei.
- 18 Ezechias summi seruat præcepta tonantis.
Sanherib immanis bella cruenta mouet.
Rapaces ad populum clamans sonat impia uerba,
Promissis tentans terrificisq; minis.
- 19 Ezechias trepidat, mittuntur & impia scripta,
Esaias uerbis pectora mœsta leuat.
Angelico hostiles turmæ cæduntur ab ense,
Sanherib a natis cæditur ipse suis.
- 20 Ezechias morbo uexatus summa precatur
Numin, quæ morbos huic pepulere graues.
Inde peregrinis thesauros diuitis auri

Paralip. I.

- Ostentat, uates tristia fata canit.
- 21 Inclytus Ezechiae suscepit regna Manasses,
Terrificasq; mouent numina diua minas.
Hunc sequitur patri similis Rex filius Ammon,
A proprijs seruis qui sua fata tulit.
 - 22 Inclytus assumit male perdit regna Iofias,
Restituit cultus, templaq; sancta nouat.
Absconsam inueniunt legem per saecula multa.
Rex pius altisonum consuluisse iubet.
 - 23 Inclyta rex iustus renouat mandata tonantis,
Externosq; pie uastat ubiq; Deos.
Occubuit uictus, Ioachas fert uincula dura.
Dat Ioachim Phario dona coacta Duci.
 - 24 Assyrius princeps Iudaeas obsidet urbes,
Cum natis Ioachin coniugibusq; capit.
Accepit patriae Sedechias sceptru ruentis,
Numina qui temnit corde suprema malo.
 - 25 Vrbs capitur, princeps gestat fera uincula, templum
Cum muro & domibus splendida flamma uorat.
Ducuntur capti, Godolias regna recepit,
Qui tandem tectis occidit insidjs.
Rex Euilmerodach tristi de carcere rapto
Iudaeo tribuit munera lauta Duci.

ARGVMENTA IN LL BRVM I. PARALIP.

- 1 **A** Prima primi numerantur stirpe nepotes,
A quibus immensus semina mundus habet.
Quiq; gubernarint robustam milite Idumen,
Et qui magnorum coeperit ordo Ducum.
- 2 Inclytus Israel natorum scribitur ordo,
Et quae Iesseae semina prima domus.
- 3 Dauidis natos sancta & de stirpe nepotes,
Hic breuib; numerat pagina sacra notis.
- 4 Perlege quos natos genuit robustus Iudas,
Et quae ingens Simeon pignora nata dedit.
- 5 Enumerat Ruben forti de stemmate natos,
Et quibus hi sedes disposuere locis.
Haggaræa tulit gens quorum praelia dura,
Peccantes cernunt fulmina saeva Dei.
- 6 Ponuntur sancti sancta cum stirpe Leuitæ,
Officium quorum sanctaq; dona docet.
- 7 Isachar enumerat natos cum Benjamin acri,
Ephraim immanis Nephthalidumq; tribus.
Magnanimitq; docet primordia clara Manassis,
Quos generis fontes inclytus Aser habet.
- 8 Qui numerus fuerit, quas terras Benjamin acer
Ceperit, hæc paucis scripta tabella docet.
- 9 Qui Solymas coluere domus hæc pagina monstrat,
Quæue Leuitarum maxima cura fuit.
Hinc genus elati & splendenia stemmata Sauli,
Qui primus populi tradita sceptru tulit.
- 10 Praelia miscuntur, cæduntur & agmina campis,
Saul propriæ sentit uulnera saeva manus.
Arma peregrinis figuntur Regia Diuis,
Cui Gileaditæ moesta sepulchra parant.
- 11 Dauides legitur, cui sceptru relicta dedere,
Quæ promissa diu tradidit ante Deus.
Dux Ioab ascendit Solymorum moenia primus,
Heroum numerum gesta; clara docet.
- 12 Enumerat procures, cum pulso principe Dauid
Exilium quorquor sustinuere graue.
Quiq; peregrina erranti de genere reducto
In fortem patriæ sceptru dedere manum.
- 13 E Ciriath Iearim diuina reducit arca,
Vzaq; non cauta religione perit.
- 14 Ligna parat Dauid quo regia tecta struantur,
Multiplicatq; sui foedera grata thori.
Bina Palæstini cum Dauid praelia miscunt,
Et bis dant turpi terga cruenta fugæ.
- 15 Regia Dauidis sub moenia ducunt arca,
Dulcisonas uoces cymbala pulsa sonant.

- Dauides cithara & sacris uestibus usus,
A thalami socia spernitur ille sui.
- 16 Arca suam sedem subiit, qui munera tractent
Sancta, legit princeps, & pia iussa docet.
Facta Dei cantans foemq; bonumq; fatetur,
Hincredit in proprios turba remissa lares.
- 17 Tecta Deo forti conatur ponere Dauid,
Impedit omnipotens non bene cæpta Deus.
Promittitq; diu mansurum & nobile regnum,
Agnoscat Dauid munera magna Dei.
- 18 Magna Palæstinæ & Moabitica regna repressit,
Iam Zoba & fortis fert sua iussa Syrus.
Pacem orat Thohu, bello succumbit Idume.
Quæ procerum fuerint, mira iusta docet.
- 19 Ammonidum mittit Dauid solatia Regi,
Hic turpi missos afficit ore uiros.
Praelia miscuntur, succumbunt millia multa,
Et mala crudeles fata tulere Syri.
- 20 Rabba cadit, Regis raptam de fronte coronam
In propria Dauid fronte sedere facit.
Bella Palæstini renouant diriq; gigantes,
Hi quoq; Dauidis succubuerunt manu.
- 21 Dum populi numerum perquirat pectore stulto
Dauides, Domini poena cruenta furit,
Crudelitq; nimis grassatur tormine pestis,
Mulcentur sacris pectora blanda Dei.
- 22 Vndiq; materies Domini pro sede paratur.
Vndiq; conueniunt, turba perita, fabri.
Horatur natum Dauid proceresq; supremos,
Ut summo ponant templa sacra Deo.
- 23 Hic addicta Deo numerantur turba Leuitæ,
Quorum scribuntur munera sancta simul.
- 24 Sortibus hic æquis sacra de gente leguntur,
Qui uicibus tractent munera sacra suis.
- 25 Qui citharis, fidibus, nablisque tubisq; sonoris
Decantent summo carmina sancta Deo.
Eligitur Ieduthun, Heman, & tertius Asaph,
Qui uicibus certis carmina sancta canant.
- 26 Constituit Dauid templi queis ianua curæ,
Et qui prudenti lumine cuncta notent.
Et Selomith sacra thesauros possidet ædis,
Accipit officium cætera turba suum.
- 27 Bellorum & pacis procures numerantur in illa
Parte, quibus rerum tradita cura fuit.
- 28 Conuocat imperij procures, & Regia sceptru
Qui gesserit post se Rex Solomona notat.
Et Domino hortatur diuinas figere sedes,
Et fieri possint qua ratione docet.
- 29 Hortatur rursus Domini ne iussa relinquant,
Et summo statuunt splendida templa Deo.
Munera dant procures, laudantur numina sancta,
Et Solomon patris sceptru relicta capit.

ARGVMENTA IN LL BRVM II. PARALIP.

- 1 **I**mperium crescit sceptrum Solomone tenente,
Qui petit à summo pectora docta Deo.
Diuitias Solomon populum largitur in omnem,
Et uenit e Pharia gente uocatus eques.
- 2 Mittitur ad Tyrium splendens legatio Regem,
De Libano lignum saxa uirosq; petens.
Vota ualent, dantur lignum, lapidesq; uiriq;
His Solomon prudens uina cibosq; dedit.
- 3 Extruitur templum, Cherubim, teretesq; columnæ
Vndiq; inauratæ gemma cedrusq; nitent.
- 4 Quæ templo possint inferuire, aurea uasa
Ingenio, & mira fabricat arte faber.
- 5 Arca Dei fertur Domini sub splendida tecta,
Et Domino sacra; locantur opes.
Sacrificant Domine, decantant carmina sancta,
In templum uenit gloria magna Dei.
- 6 Dedicat extructam Domino Rex inclytus ædem,

Paralip. II.

- Et summi celebrat numina iusta Dei.
Inuocat hunc unum, quem trito corde precatur,
Vt sinat oblatas posse ualere preces.
- 7 Victima multa cadit, celebratur nobile festum,
In proprios redijt turba remissa lares.
Apparet Dominus Solomoni, munera magna
Promittit, populus si sua iussa colat.
- 8 Collapsas reficit subuersis mœnibus urbes,
Hostiles Solomon subiugat inde uiros.
In noua tecta subit coniux, sacrisq; ministri
Inuigilant, aurum fert peregrina ratis.
- 9 Munera magna tulit gentis Regina Sabæ,
Et Regis nimis dinumerantur opes.
Extruiturq; noua resplendens arte tribunal,
Magnificus tandem Rex sua fata subit.
- 10 Consilio Roboam iuuenili regna paterna
Dissipat in partes dissidiumq; trahens.
Elapsusq; fuga Solymorum tecta subintrat,
Hadoram saxis reproba turba necat.
- 11 Arma mouet Roboam, reuocant hunc numina cœli,
Vrbibus euerfis mœnia celsa nouant.
Confluit ad Solymos muros pia turba Leuitæ,
Rex Roboam natos multiplicatq; thoros.
- 12 Elatus Domini Roboam dum iussa relinquit,
Niliacus fori milite uenit eques.
Diripiunt templum, & thesauros diuitis auri,
Defunctus Roboam tristitia fata subit.
- 13 Abia magnanimi regnum suscepit Iudæ,
Ieroboam quo cum bella cruenta mouet.
Abia dum Domino confidens prælia miscet,
Ieroboam turpi clade repulsus abit.
- 14 Asa Dei cultum diuinatq; sacra reformat,
Consilio renouat mœnia lapsa pio.
Impia & Aethiopum repressit fortiter arma,
Dum mouet altisoni prælia dura manu.
- 15 Hic iubet altisoni uates perquirere mentem,
Sedulæ Rex munus perficit Asa suum.
Victima multa Dei sanctas procumbit ad aras,
Et matris tollit sacra pudenda suæ.
- 16 Cum Baasa lis est, qui Ramam condere tentat,
Asa Syri quærit fœdera iniqua Ducis.
Arguit hoc uates, monitis qui uincta meretur,
Aegrotus Domini non petit Asa manum.
- 17 Magnanimus sumit Iosaphat pia sceptra parentis,
Qui populum Domini iussa colenda docet.
Huncq; timent omnes, mittuntur munera magna,
Militiæ numerat pagina sacra Duces.
- 18 Decipiunt uates coniunctos fœdere Reges,
Quod cecinit uerum uincta Micheas habet.
Prælia miscentur, uasani uiscera Regis
Perforat hostili missa sagitta manu.
- 19 Quod Iosaphat sæui coniunxit fœdera Regis
Vatidico reducem corrigit ore Deus.
Pœnitent hanc, lapsos cultus pietate reformat
Iudicij instituens scita uerenda pij.
- 20 En Moab arma mouens proprijs deuincitur armis,
Quod fecisse piæ sic ualere preces.
Vndiq; pax ridet, Iosaphat male peccat iniquus,
Achazæ subijt quod mala pacta mali.
- 21 Defuncti Iosaphat suscepit regna Iehoram,
Cui male faterno dextra cruore madet.
Surgit Idumæus, dat prælia dura Philisteus,
Rex morbo præfusus fert sua fata graui.
- 22 Rex Ochusias habens regnum dum fœdera quærit
Ioræ, cum socio concidit ille miser.
Athalia manibus cæduntur pignora regis,
Et Ioan à læto surripit alma soror.
- 23 Clara Ioas sumit tribuit quæ sceptra Sacerdos,
Athalia & merita morte necata iacet.
Deuastant Baalim, delapsaq; sacra nouantur,
Et iusti accipiunt splendida iura Ioræ.
- 24 Collapsum renouat princeps sub Ioia de templum,
Ioia da compingit fata suprema senex.
Hinc Ioas altisonum linquit, cæditq; prophetas,

- Crudeles, uastant impia regna Syri.
- 25 Sumit Amasias regalia sceptra parentis
Fortis Idumæi regna cruenta premens,
Dum tamen elato se tollit corde superbus,
Contemptum sentit præualuisse Ioam.
- 26 Vzias populi collapsas extruit urbeis,
Inq; Palæstinos arma cruenta mouet.
Sed nimio quoniam successu pectora tollit,
Arrodit turpis corpus inane lepra.
- 27 Suscepit patris Iotham pia regna leprosi,
Qui sancto Domini pectore iussa colit.
Ammonidas uincit, dat prospera fata Supremus,
Et facit ut clarum nomen in orbe fiet.
- 28 Regna Achaz accepit Domini pia dogmata spernens,
Cumq; Syris atrox Ephraim arma mouet.
Liberat & captos diuina uoce prophetes,
Assyriæ quærit fœdera stultus Achaz.
Surgit Idumæus, Chananæaq; bella mouentur,
In cœpta princeps impietate manet.
- 29 Inclytus Ezechias diuina uoce Leuitas
Conuocat, & templum purificare iubet.
Hinc sanctos Domini cultus & sacra reformat,
Pro rege & populo uictima crebra cadit.
- 30 Pascha celebratur cunctiq; ex more uocantur.
Conremnit legem turba prophana piæ.
Sed multi ueniunt Domini pia sacra colentes,
Et ritus celebrant cum pietate sacros.
- 31 Confringunt statuas, subuertunt impia sacra,
Et solium munus rite Leuita subit.
Dant decimas sanctas & debita munera templo,
Quas princeps digne distribuisse iubet.
- 32 Obsidet immanis rimibundas Sanherib urbeis,
Sed Domini & natum concidit ense miser.
Rex pius ægrotat, sanatur, corda superba
Tollit, at admonitus dogmata sancta colit.
- 33 Impia dum celebrat crudelis sacra, Manasses
Captiuo meruit uinctula ferre pede.
Adiuuat abiectum supremi dextra tonantis.
Ammon seruorum cæsus ab ense iacet.
- 34 Impia subleuit diuinus sacra Iosias,
Collapsi templi sacraq; tecta nouat.
Inueniunt legem, legitur, quærunq; prophetam,
Et cantat Regi fata futura Deus.
- 35 Diuinum celebrant sancto cum principe Pascha,
Et subijt sanctus munera sancta Leui.
Cum Rege Aegypti dum miscet bella Iosias,
Hei miserum, diro uulnere succubuit.
- 36 Captiuo princeps Ioachas fert uinctula collo,
Assyrio Ioachim præda parata Duci est.
Nato etiam capto Sedechias peccat iniquus.
Assyrij patriam templaq; sancta ruunt.

ARGVMENTA IN LL B R V M E Z R A E.

- 1 **Q**uæ prius exilio fuerat mulctataq; uinctis
Gens, patrias repetit spe meliore domus.
Hoc opus est Cyri, qui ditia munera præbet,
Vt summo ædificent templa sacra Deo.
- 2 Enumerat, quotquot peregrina e gente reuersi
Ad patriæ lætos regna tulere pedes.
Pro templo & sacris splendentia dona feruntur,
Et redices patriæ tecta relicta colunt.
- 3 Inclyta nubicogæ sacrorum ponitur ara,
Et patriæ sacro terra cruore madet.
Primaq; ponuntur sancti fundamina templi.
Cum fletu & lachrymis gaudia mixta sonant.
- 4 Fraudibus obturbat ceptum Gens impia templum,
Iudæas postquam crescere uidit opes.
Credulus effictis scriptis Rex fallitur, & mox,
Inceptum prohibet ne bene surgat opus.
- 5 Cessantes sancti diuina uoce prophetæ
Hortantur, ceptas continuare domus

Nehemias.

- Incipiunt rursus: Dario litera missa
An cœptas liceat continuasse rogat.
- 6 Permittit Domini Darius condere templum,
Hoc miræ surgit prosperitatis opus.
Quod Domino cœli deuora mente dicatur,
Et Paschæ repetunt sacra remissa diu.
- 7 Ezra petit patriam à Persarum principe missus,
Vt summi doceat scita colenda Dei.
Munera scribuntur Iudææ tradita genti,
Vt summum placent cum pietate Deum.
- 8 Qui secum patriæ subierunt testata recenser
Ezra, uocans sanctum sub sua testata Leui.
Hisq; uix morem committit & aurea uasa,
Hi Solymas tuto mox subiere domus.
- 9 Impia Iudæi reduces connubia quærunt,
Dum subit externos turba remissa thoros.
Displicet hoc iustis, referunt qui crimen ad Ezram,
Hic summum sancto mox rogat ore Deum.
- 10 Impia Iudæi Domino delicta fatentur,
Cumq; Deo patrum fœdera sancta nouant.
Cumq; peregrinis connubia facta resoluunt,
Iratum placant splendida sacra Deum.

ARGVMENTA IN LL BRVM NEHEMIAE.

- 1 **C**onterit in lachrymis Nehemias tempora mœsta,
Quod patriæ cœptum surgere cesset opus.
Turpia cunctisfeno populi delicta fatetur,
Cuius deuora mente precatur opem.
- 2 Hic datur afflicto Nehemix copia, ut urbem
Aedificet patriam, mœnia & alta locet.
Collapsos renouat muros portasq; parentes.
Inuidiam solitam turba prophana nouat.
- 3 In patriam reduces Iudæi mœnia figunt,
Et lapsas reparant spe meliore domus.
Vrget opus cœptum Nehemias omine fausto,
Singula qui quo sint ordine facta docet.
- 4 Impedit inceptum nunc Gens uicina laborem,
Dum nimis Hebræas crescere cernit opes,
In cœptis pergunt Neemia cuncta regente.
Nunc hostes arcent, nunc noua testata fœcant.
- 5 Infelix populum Iudæum uexat egestas,
In proceres tollunt pectora dira suos.
Compescit querulos Nehemias uoce benigna,
A populo tenui nulla tributa petens.
- 6 Infidijs proceres Nehemiam perdere tentant,
Ficta cui mendax uerba propheta canit.
Elicet à multis mendacia scripta legantur,
Illa tamen cœptum non remorantur opus.
- 7 Censetur populus totus pariterq; Leuitæ,
Qui templi subeant munera sancta noui.
In templum à Ducibus splendentia dona ferunt.
Incolit extructas cœtera turba domus.
- 8 Scenarum à populo celebratur nobile festum,
Confluit ad Solymas turba uocata domus.
Ezra Librum profert Domini pia iussa docentem,
Et populo attento dogmata sancta legit.
- 9 Conueniunt rursus, diuinaq; iussa leguntur,
Et Domini sancta uoce precantur opem.
Agnoscent Domini uirtutem, & fœua fatentur
Crimina, & his ueniam supplice uoce rogant.
- 10 Fœdera sancta nouant populo cupiente Leuitæ,
Vt Dominum atq; huius dogmata sancta colant.
Hinc templo decimas & debita munera soluunt,
Et cultus gaudent restituisse pios.
- 11 Qui Solymas coluere domus hic pagina sacra
Enumerat, reliquis dans sua testata simul.
- 12 Enumerat reduces peregrina e gente Leuitas,
Et summo laudes qui cecinere Deo.
Et Domino cœli iam mœnia facta dicantur,
Officiuq; facit cœtera turba fœctum.
- 13 Externos pellunt, Domini ne sacra frequentent,

Templi thesauros area certa capit.
Sabbatha sanctificat, gentis connubia tollit
Impiæ, & alitoni perdata iura nouat.

ARGVMENTA IN LL BRVM ESTHER.

- 1 **S**plendida munifici narrat conuiuia Regis,
Imperio cuius subditus orbis erat.
Reiicit imperium Regis Regina uocata,
Exuitur sceptris, exuiturq; bonis.
- 2 Altera Rex mitis rursus connubia quærir,
E multis Hester uirgo pœlla placet.
Insidiæ fiunt, Mardocheus indicat illas,
In tristi pendent perfida membra cruce.
- 3 Rex Haman indignum magno ueneratur honore,
Omnia & illius subijcit ante pedes.
Non colit hunc solus Mardocheus, pectore diro
Iudæos uoluit perdere fœuus Haman.
- 4 Insidias structas Mardocheus indicat Hestri,
Et rogatur Regis cœpta tremenda leuer.
Vix tamen hæc trepido promittit corde salutem,
In cinere & sacco gens miseranda iacet.
- 5 Pectore sollicito sed non tristi omine Regem
Conueniens Hester fercula ad alma uocat.
Atq; Haman inuidia motus mox erigit altam,
In Mardochei tristia fata, cruce.
- 6 In Regem Mardochei benefacta leguntur,
Quem Rex pro merito iustus honore colit.
Fœuus Haman cernens inimici splendida fata
Regales adiit corde dolente dapes.
- 7 Hic epulas inter Regi pia deregit Hester
Insidias, populo quas male struxit Haman.
Mox Haman infelix ligno suspenditur alte
In Mardochei ligna parata necem.
- 8 Impij Hamæ recipit Mardocheus splendida testata,
Et iam magnifico clarus honore sedet.
Scriptaq; in Hebræos reuocantur tristitia iussa,
Fataq; pro duris prosperiora uident.
- 9 Perduntur quotquot Iudæam perdere gentem
Insidijs & ui constituere prius.
Perfidi Hamæ pendent funesta ex arbore nati,
Iudæi festum gratiaq; sacra parant.

ARGVMENTA IN PROPHETIAM ESAIAE.

- 1 **I**ngratæ culpat Iudææ crimina gentis,
Et Dominus dederit quot benefacta, refert.
Respuit hinc gentis, quæ dantur, sacra prophana,
Et Domini pœnam iam properare monet.
- 2 Inclyta Messia decantat Regna prophetae,
Et patriæ gentis crimina dura norat.
Culpat auaritiâ, fastum moresq; superbos.
Hinc Idolorum tristia fata canit.
- 3 Iniustus Dominus crudelia damna minatur.
Bella, famem, morbos iudicijsq; diem.
Pœmineos taxat mores uestesq; superbas,
Et quæ sit tandem pœna futura monet.
- 4 Tristibus occumbet bellis gens tota uirosum,
Vnus uix multis inde maritus erit.
Mox tamen à pœnis promittit tempora læta,
Et summi fœdus auxiliumq; Dei.
- 5 Denotat ingrata peccatum VINE A gentis,
Et meritum finem suppliciumq; docet.
Increpat iniustos, uinosos, damnat auros,
Et quotquot Domini spernere uerba solent.
- 6 Apparet Vari Dominus, mittitq; uocatum,
Vt populo infido pœna fata canat.
Indurat miseros, Domini qui dogmata spernunt,
Vt pœnas capiat gens male sana suas.
- 7 Horret Achaz bellum tristi formidine raptus,
Hunc

Esaías.

Hunc Vates forti corde timere uetat.
Impius haud credit, dat signum nobile, pœnas
Indicat, & factis præmia digna suis.
8 Impia Iudææ reprehendit fœdera gentis,
Et Domino sancta fidere mente iubet.
Sunt etenim Regum cōnatus semper inanes.
At Deus est, a quo prouenit alma salus.
9 Ostendit pœnas horum, qui fœdera quærun
Impia, Mox Christi regna futura canit.
Crimina describit, quæ summi corda tonantis
Ad meritis pœnas iudiciumq; uocant.
10 Corrigit iniustos, & tristia damna minatur.
Principis Assyrii facta superba notat.
Reliquis blandi promittit uoce salutem.
Ulrici elatos conteret ense Deus.
11 Ingenium, mores, naturam & tempora CHRISTI,
Imperium, leges iudiciumq; canit.
Depositis pugnis, positisq; ferocibus armis
Vndiq; collectos Pax reget alma uiros.
12 Hostibus erepti Domino pia carmina cantant,
Et summi celebrant splendida facta Dei.
Virtutem laudant, grates sancto ore fatentur,
Deponunt curas tristitiamq; grauem.
13 Quæ populum Domini uexant Babylonia regna,
Horribilem pœnam, quam meruere, ferent.
His Deus immittet telis crudelibus hostem,
Agrestesq; colent tecta superba feræ.
14 Ereptum uindictis uates solatur Iudam,
Atq; hostis casus exitiumq; docet.
Insultat uictō, iam tartara nigra petenti.
Inde Palæstinis tristia fata canit.
15 Tristia diuitibus Moabitibus damna recenset
Cum luctu & lachrymis excidioq; graui.
Pauperiem duram, casus miserisq; dolores,
Vincendisq; canit prælia dura uiris.
16 Enumerat causas Moabitibus sæuæq; facta,
Propter quæ Dominus perdere regna uelit.
Perfidiam culpatur, mores condemnat iniquos,
Diraq; non tarde fata uenire monet.
17 Fortunam Syriæ cantat, casuraq; regna,
Quod Domini fortem non timere manum.
Iudæosq; docet Domino confidere soli,
Vtpote, quos hominum fœdera nulla iuuent.
18 Aethiopum narrat nigrorum fata prophetes,
Queis tunc Iudæus fœdere iunctus erat.
Et docet his cæsis nullam spem fœderis esse,
Sed soli sancta fidere mente Deo.
19 Aegypti cladem describit & horrida fata,
Quam neq; uir sapiens, nec simulachra iuuent.
Læta etiam narrat uenientis tempora CHRISTI,
Gentibus hic cunctis fœdera sancta dabit.
20 Tempora describit, queis fortia regna peribunt
Aethiopum, pariter Niliacæq; deus.
21 Subuertenda canit rursus Babyloniæ regna,
Nec fore qui satis eripuisse queat.
Fata manent etiam miseram crudelia Idumen,
Et damna accipit tristia diues Arabs.
22 Prædicat misere Solymorū tecta ruenda,
Et quod spes miseris nulla relicta fiet.
Incusat uitam, & pietatis nescia corda,
Et quæ sint Sobnæ perfida cœpta docet.
23 Diuitibus cantat Tyrijs crudelia fata,
Quæ fastu & uitijs promeruere suis.
Inde tamen miseris tandem meliora canuntur,
Per quæ sit primus restituendus honor.
24 Qui uarias cecinit gentes diuersaq; fata,
Nunc pariter cunctis fata futura canit.
Delinquent omnes & crimina fœda sequuntur,
Ergo omneis pœnas, quas meruere, ferent.
25 Digna Deo summo decantant Carmina sancti,
Qui forti fregit corda superba manu.
Sanctorum spes est, DOMINVS: Moab impijs illum
Senuet, & pœnas pro impietate dabit.
26 Solatur sanctos, qui dura pericla subibant,

Firmiter ut Domini dogmata sancta colant,
Infractamq; fidem seruent, non defore lætum
Finem, nam reddet præmia læta DEVS.
27 Damnatur Satanas, damnatur & impia turba,
Sanctorum magno surgit honore salus.
Miua & afflictis præbet solatia, gentes
Ad Domini Leges templaq; sancta uocat.
28 Digna decem tribubus prædicat fata prophetes,
Illorum fastum cum ebrietate notans.
Culpat Doctores falsos & dogmata falsa,
Hinc Domini leges consiliumq; docet.
29 Assiligenda canit Solymorum mœnia Vates,
Quod Dominum falsa religione colant.
Et fore spem uanam cui tunc fidem habere solebant.
Et sint sanctorum gaudia quanta docet.
30 Quotquot ab Aegypti spem quærun fortibus armis
Increpat, & Dominum consuluisse iubet.
Impia turba cadet, Deus at sua iussa colentes
Eripit, inde hostes tristia fata manent.
31 Niliacas oras, peregrina relinquit regna,
Non uos Aegypti tela iuuare queunt.
Vnus enim Deus est, sanctam qui liberat urbem.
Excidio tristi corruet Assyrius.
32 Iudicium iustum floret sub principe iusto,
Criminibus falsis nec locus ullus erit.
Hinc Dominus rursus sed paruo tempore punit,
Mox pax, mox rursus ius pietasq; redit.
33 Obruet infamem fatum miserabile, quisquis
In Domini gentem sustulit arma ferox.
Gaudebunt sancti, uitæ solatia cernent,
Assyrii misere cum periere Duces.
34 Immerito Domini gentem qui lædere tentant,
A Domino facti præmia digna ferent.
Perduntur misere tota cum gente tyranni.
Incolet euerfos bellua dira lares.
35 Solatur miseros melioraq; fata recenset,
Tristia nempe suas sunt habitura uices.
Si tamen hæc aliquis referat sub tempora CHRISTI,
Hunc certa duci cum ratione putem.
36 Sanherib immanis Iudæas obsidet urbes,
Ezechia mittens nuncia dira pio.
Impia profatur scelerato Rabfices ore,
Præmia nunc resonat, nunc resonatq; minas.
37 Ezechias metuit, crudelia scripta feruntur,
Sed timido Vates gaudia læta canit.
Angelus immissus sæuos interficit hostes.
Natorum infelix Sanherib ense iacet.
38 Morbus in afflicti grassatur corpora Regis,
Nunciat & mortis tempus adesse Deus.
Flet Rex, & lachrymis exorat numina sancta,
Et uitæ adduntur mox tria lustra nouæ.
39 Legati ueniunt, thesauros diuitis auri
Ostentat princeps diuitiasq; suas.
Huc Deus indignans crudelia fata minatur,
Externis quod sint præda futura uiris.
40 Solatur captos Domino miserante propheta,
Et, quàm sint hominum robora nulla, docet.
Solus enim Deus est fortis, quem nulla figura
Facta refert, populi qui memor usq; sui est.
41 Cum populis lis est Domino, simulachra refutat,
Quæ neq; cultores, uana, iuuare queunt.
At Deus altisonans sanctos defendit amatq;
Et rapit è uindictis, nox premit atra malos.
42 Prospera describit uenientis tempora Cyri,
Qui captis adimet uincula dura uiris.
Illa notant CHRISTVM: celebrat pia numina sancti.
Impia pro meritis gens sua fata feret.
43 Sancti non aliquem timeant, nam numen olympi
Hos iuuat, & damnis eripuisse studet.
Non meritis hominum Dominus, sed amore mouetur
Nostro: sic CHRISTI nos quoq; dextra iuuat.
44 Quanta Dei laus sit describit, robora quanta
Atq; hunc, qui possit, uelle iuuare, docet.
Irridet miseros quotquot simulachra uerentur,

Ieremias.

- Quæ tamen hi propria composuere manu.
 45 Qui redimat captos & uincula dura resoluat
 Cantatur Cyrus, cui Deus ipse fauet.
 Unus enim Deus est diuino solus honore
 Dignus, in idolis non latet ulla salus.
 46 Nulla idola iuuant, oneri sunt, perditur, illis
 Qui fidit, Domini dextera sola iuuat.
 Ille etenim fortis nostri miseretur amari,
 In quem qui credit non perisisse potest.
 47 Alta cadet Babylon externo subruta ferro,
 Excidioq; graui recta superba ruent.
 Non illam uires, non Dij, non sydera uisa,
 Sed nec opes poterunt eripuisse malis.
 48 Enumerat causas, propter quas liberet illos
 Omnipotens, nomen crescat ut usq; suum.
 Neue suis meritis fidant cultuq; prophano,
 Sed Domini credant uerba tenere fidem.
 49 Splendida decantat uenientis tempora CHRISTI.
 Hic mihi Israël uoce uenire iubet.
 Sed magis ut crescat felix Ecclesia, gentes
 Aduocat, & sacris participare iubet.
 50 Gens Iudæa cadit propriæ sibi conscia culpa,
 Reproba criminibus pellitur atq; suis,
 Nam saluam uellet Dominus, sed pectore cæco
 Hunc spernens proprijs nititur illa uis.
 51 Solatur sanctos & uera mente fideles,
 Quod nunquam illorum sit peritura salus.
 Aeternus siquidem Deus est, sed triste subibunt
 Fatum, qui gentem corripuere Dei.
 52 Hortatur cunctos diuinæ ut dona salutis
 Suscipiant læti iussuq; sancta colant,
 Excitantq; iugum Satanæ moresq; prophanos,
 Et CHRISTVM sancta quærere mente uelint.
 53 Humani queritur generis tristissima fata,
 Quod pauci CHRISTVM quærere rite uelint,
 Qui tamen afflictus pro nobis cuncta piavit
 Crimina, dans uitæ dulcia dona suæ.
 54 Exultare iubet sanctos, Ecclesia sponsum
 Cernit, quæ lugens ante relicta fuit.
 Promittit natos & lætæ tempora uisæ,
 Et facit, ut nullus hostis obesse queat.
 55 Dulcia commendat diui solaria Verbi,
 Sumere quæ cupida nos iubet aure Deus.
 Quosq; ferat fructus, quæ gignat præmia cantat,
 Et populi quæ sint fata futura pii.
 56 Addictos Domino non ulla pericla timere,
 Et cunctos CHRISTI sacra subire, iubet.
 Corripit iniustos Doctores, tristia monstra,
 Qui populum fraudes pro pietate docent.
 57 Succumbunt iusti, nec quisquam liberat illos,
 Turpibus idolis seruit iniqua cohors.
 Auxilium quærunt, sed spe ludentur inani.
 Gaudebunt sancti, turba prophana perit.
 58 Hypocritas damnat pleno ieiunia ieiune
 Qui iactant, uera sed pietate carent.
 Ostenditq; simul Dominum quæ uera sequendi
 Sit uia, quis fructus, quis pietatis honor.
 59 Contemnit Dominus languentia uota maiorum,
 Et sine sincera religione preces.
 Induit arma Deus, gentem quæ perdat iniquam,
 Cum iustis feriens scœdera sancta uiris.
 60 Admonet excipiat ut sanctæ pectore CHRISTVM,
 Qui ueniens uitæ gaudia uera dabit.
 Et quanta surgat crescens Ecclesia laude,
 Quæ ueræ à Domino dona salutis habet.
 61 Indyta describit uenientis munera CHRISTI,
 Et, quæ sint huius præmia sancta, docet.
 Qui dabit ut crescat felici Ecclesia fato,
 Ut populi leges & pia iura colant.
 62 Splendida promittit diuinæ regna Sioni,
 Quæ toro sanctos denorat orbe uiros.
 Gaudebis semper, nec te ferus obruet hostis,
 Semper enim præsens est pia dextra Dei.
 63 Aduentum CHRISTI narrat lætosq; triumphos,

- Per quos Tartareum subiugat illè ducem,
 Et grates referens Domini benefacta fatetur,
 Cuius opem pariter supplice uoce rogat.
 64 In precibus perstat uates, multumq; rogando
 Consilium præsens auxiliumq; petit.
 Humani supplex generis delicta fatetur,
 Atq; unam à Domino sedulus oporat opem.
 65 Deuotis precibus responder numen Olympi,
 Et reprobam gentem fata futura docet.
 Gens Iudæa cadet, noua Gens, nec nota, subibit,
 Reproba turba perit, cætera turba ualet.
 66 Quo ritu possint uenerari numina sancta,
 Quis placitus Domino cultus in orbe fiet.
 Edocet hic Vates, sanctorum præmia cantans,
 Et quæ sint misere fata futura malis.

ARGVMENTA IN PROPHETIAM IEREMIAE.

- A** Domino Vates diuina uoce uocatur,
 Ut reprobis dicat fata futura uiris,
 Aspicit hic uirgam feruentemq; ignibus ollam,
 Quæ uentura breui tristia damna norant.
- Splendida prosequitur Domini benefacta prophetes,
 Quem tamen infelix deseruere cohors.
 Crimine polluti tentant manifesta negare:
 Sed pœna à Domino, quam meruere, uenit.
- Impia perstringit non ueri crimina cultus,
 Per quem supplicium commeruere graue.
 Hortatur redeant rursum & resipiscere discant,
 Et summum facili tunc fore mente Deum.
- Ad Dominum redeant quorquor sua numina spernum,
 Et discant pura quærere mente Deum.
 Nunc etenim Dominus crudelia bella mouebit,
 Et reprobos merito conteret ense uiros.
- Omnes esse docet scelerato crimine gēnos,
 Omnes altisoni commeruisse miasas.
 Tantorumq; ipsos sibi causas esse malorum,
 Tanta etenim Dominus crimina ferre nequit.
- Tristia nunc genti peritura damna minatur,
 Quod summum iniusto respuat ore Deum.
 Edocet inde uiam, qua possint ista cauere,
 Et proprij causas indicat esse mali.
- Riibus externis fidebant impia turba,
 Quos sanctus dura uoce propheta notat.
 Quæq; Deo placeant ostendit, crimina culpat,
 Consilium Domini suppliciumq; canit.
- Ingratus Vates crudelia fata minatur,
 Stultorum taxat dogmata falsa sapientum.
 Turpis auaritiæ studium mentemq; dolo sam
 Corripit, & Dominum consuluisse iubet.
- Tristia deploret populi nunc fata prophetes,
 Illorum & quæ nam causa sit, inde docet.
 Crimina scœda notat: proprijs confidere factis
 Hos prohibet: Domini iudiciumq; canit.
- Vnicus est rerum Dominus mundi creator,
 Nilq; potest hominum facta figura manu.
 Denuo præfractis Vates sua fata minatur,
 Et Domini auxilium supplice uoce rogat.
- Sæpius admonitus populus simulachra frequentat,
 Nec sceleris finem perfidiæq; facit.
 Hos igitur perdam: non ores: quiq; cruenta
 Fata tibi cupiunt, fata cruenta ferent.
- Prospera cur uideat (quærit) gens impia fata,
 Et misere sanctos condoleat usq; premi.
 Responder Dominus: Pœnas luctusq; minatur
 Illis, & sanctis præmia digna canit.
- Baltheus obscura positus sub rupe iubente
 Sic Domino, gentis crimina scœda notat.
 Hinc miseris pœnas & uincula dura minatur,
 Quod summum, scilicet, non coluere Deum.
- Iudæos nullæ pluuiæ mittentur in agros,
 Et pro peccatis præmia digna ferent.

Jeremias.

- Sic preces fundant, Dominus non respicit illas,
Repperit afflicta uoce propheta preces.
- 15 Non locus est precibus, crudelia fata Manassi
Omnipotens dignum suppliciumq; parat.
Conqueritur mœstus propria de sorte propheta,
Promittit misero robora dura Deus.
- 16 Coniugium facias nullum cum gente nefanda,
Et caueas horum participare choris.
Vult etenim his Dominus diras immittere pœnas,
Sed gentes blando suscipit ore Deus.
- 17 Infelix homini quisquis confidit inerti,
Felix qui Domino fidere semper auet.
Diuitiæ (moneo) misere perduntur iniquæ.
Sabbata sancta Deus sanctificare iubet.
- 18 Exemplo figuli narrantur fata futura,
Et quare hos Dominus sic perisse uelit.
Oderunt uatem, cui tristia damna minantur.
Hic Domini iustam sedulus orat opem.
- 19 Illicitos cultus mentitaq; sacra frequentant,
Impia & insonitum sanguine squaler humus.
Conteret hos igitur Dominus ceu fictile frangunt
Vas: fame, crudeli & obsidione premet.
- 20 Impius obscuro concludit carcere uatem
Phashur, at huic rursus tristia fata canit.
Impatiens tandem tam tristi in sorte propheta
Natales dno deuouet ore suos.
- 21 Rex rogat obsessus, quæ sit uia tuta salutis:
Hunc uates hosti tradere cuncta iubet.
Nulla salus etenim Domino bellante relicta est,
Qui propter populi crimina sæua furit.
- 22 Iustitiam urseruent monet alta uoce propheta,
Quæ nisi seruetur damna cruenta dabit.
Exilium Selli, Ioakimi fata canuntur,
Quæq; Chononix damna parata sient.
- 23 Iniusti proceres diuina uoce notantur,
Et quæ sint CHRISTI regna futura docet.
Inde Sacerdotes taxat falsosq; prophetas,
Consilium Domini suppliciumq; docens.
- 24 Aspexit dulces ficus, aspexit amaras.
His, quæ sint populo fata futura, docet.
Abductum Ioakim Domino pia dextra reducet,
At reliquos pestis, bella famessq; premet.
- 25 Sæpius admonuit Dominus, sed crimina crescunt,
Fictitiosq; colit turba prophana Deos.
Vos igitur Dominus perdet, calycemq; furoris
Omnibus, ut capiant, gentibus inde dabit.
- 26 Dum populo & templo decantat tristia uates
Fata, Sacerdotum turba nefanda furit.
Innocuus capitur, conficta fraude notatur:
Mox Ahikam sanctum liberat inde uirum.
- 27 Vincla iugumq; gerit Domino mandante propheta,
Et quæ sint miseri uincla ferenda docet.
Assyriusq; iubet seruire fideliter hosti,
Si se, si patriæ recta manere uelint.
- 28 Impius hic uates Ananias falsa prophetat,
Et populo pacem lætaq; fata canit.
Vincula confringit Ieremias, summus olympi
Rector cum punit præmia digna ferens.
- 29 Dulcia captiuis uates solata mittit,
Ac animo prompto uincla ferre iubet.
Incurat diro mendaces ore prophetas,
Qui populum falso sollicitare solent.
- 30 Solatur captos Babylonia uincla gerentes,
Promittens tandem fata secunda fore.
Deinde saluiferi describit tempora CHRISTI,
A Sataga qui nos eripuisse potest.
- 31 Abductos Dominus peregrina e gente reducet,
Et patriam terram deliciasq; dabit.
Cum reprobis rursus renouabit fœdera prisca.
Hæc quoq; cum CHRISTI tempore conuenient.
- 32 Quod Regi & populo crudelia uincla minerat,
Vates, indusus uincla dura gerit.
Agrum emittit rursus, promittit prospera fata:
E uinclis retrahet dextra parata Dei.
- 33 Qui manibus duris Babylonia uincla tulerunt,
Hos Domini e uinclis asseret alma manus.
Hinc rursus attingit uenientis tempora CHRISTI,
Qui frangat Satanæ uincla facta manu.
- 34 Tristia prædicit Sedechiæ uincla sæuo.
Deseruit fœdus gens scelerata Dei.
Debita non seruis concedunt iura quietis:
Quare aufert etiam fœdera facta Deus.
- 35 Dulcia non gustant Rechabitæ pocula uini,
Vt sancti seruent iussa colenda patris.
Vos tamen, ô miseri, Leges contemnitis omnes,
Quas dedit astricolæ mens ueneranda Dei.
- 36 Scripta pij uatis rapido perduntur ab igne,
Quod sæuo canent tristia fata Duci.
Scribitur ast aliud Domino mandante uolumen.
Nulla equidem VERVM uis abolere potest.
- 37 Niliacæ ueniunt non ulla laude cohortes.
Excidium uates sæuaq; damna canit.
Percussus misere tandem demergitur atro
Carcere, mox princeps mitigat illud onus.
- 38 Obscuro proceres demergunt carcere uatem,
Aethiopis mersum retrahit inde manus.
Rex uocat hunc, monet hic, sed paret nemo monenti.
Rex meruit proceres, consilioq; caret.
- 39 Vrbs capitur, pereunt proceres, Rex lumine cassus
Quæ meruit dudum uincla pudenda gerit.
Sed melior seruat sanctum fortuna prophetam,
Et Deus Aethiopi dat meliora pio.
- 40 Præficitur terræ Godolias, permanet illic
Vates, in patriam transfuga turba redit.
Insidias structas Godoliæ fama recenset,
Verba sed illius non habuere fidem.
- 41 Ismael iniusto Godoliam interficit ense,
Iniicit & captis ferrea uincla uiris.
Mox tamen abductos redimit forti ense Ioanna,
In patriosq; redit turba redempta locos.
- 42 Inquirunt sancti diuina oracula uatis,
Splendida dum cupiunt regna subire Pharos.
Hoc prohibet uates, & tristia damna minatur,
Ni summi seruent iussa tremenda Dei.
- 43 Non pagens uani sancto meliora monenti,
Niliacas terras turba relicta petit.
Corrigit hoc Dominus, perituros undiq; narrat,
Aegypti regnum Rex Babylonis habet.
- 44 Impia testa uetat populo ritusq; prophanos,
Hic tamen impuro rejicit ore Deum.
Illicitos cultus laudant, celebrantq; probantq;
His quæ sint tandem fata futura, docet.
- 45 Deficiens aliquid tam tristi tempore Baruch
Tristia non modico corda dolore premit.
Hunc sanctus forti solatur pectore uates,
Et fata hæc forti pectore ferre monet.
- 46 Aegypti narrat peritura tristia damna,
Et quam sint horum robora nulla docet.
Hic tamen afflictum uerbis solatur Iacob,
Quod nunquam illius sit peritura salus.
- 47 Sæua Palæstinis decantat fata prophetes,
Qui summi Leges non coluere Dei,
Ultima nunc etenim Deus illis damna minatur,
Nec finem placitum pœna uidebit atrox.
- 48 Inflato surgunt Moabitæ pectore, iactant
Robur, opes, urbes, stemmata clara Ducum.
Nec celebrant Dominum, quare illos perdere tentat,
Non est excidii supplicijq; modus.
- 49 Ammonidum genti cantantur tempora dura.
Tristis Idumææ fama pericla docet.
Inde Damasceni & Zedareni tristia fata
Accipiunt, miser & talia cerner Elam.
- 50 Afflixit gentes Babylon, uastauit Iudam,
Nunc etiam, en, illi bella parantur, ait.
Israël sanctus sæuo redimetur ab hoste,
Quem nimis immani conteret ense Deus.
- 51 Quas meruere diu, pœnas, Babylonia regna
Olim, nunc Domino præcipiente ferent.

Ezechiel.

Alia cader Babylon, recident simulachra Deorum,
Totaq; gens, nunquam restituenda, cader.
52 Vrbs capitur, princeps Sedechias lumina captus
In tristi cæcus carcere clausus obit.
Diripitur templum, Tandem Babylonius Heros
Iudæo tribuit munera laura Duci.

THRENI IEREMIAE.

1 **D**iruta deplorat Solymorum mœnia Vates,
Et quæ sunt tristi uincla ferenda manu.
Abtulit omnipotens miseros belloq; fameq;
Verum hæc criminibus reddita pœna fuit.
2 Excidium Solymis Dominus pertriste rependit,
Tristia nam misit bella famemq; grauem.
Causa mali, impietas falsiq; fuere propheta,
Nunc misero fletu est continuanda dies.
3 Tristia prosequitur lachrymando fata prophetes,
Sed Dominum mites nouit habere manus.
Hunc rogat, auxiliumq; petit, tristesq; querelas
Huic fundit, si fors eripuisse uelit.
4 Me miserum, misere in terras cecidere superbi.
Crudelis coxit pignora chara parens.
Supplicium tantum meruit mens nescia recti.
Mox & Idumæis tristia fata canit.
5 Conqueritur Domino populi crudelia fata,
Et quantum in miseros sæuiat hostis atrox.
Auxiliumq; rogat supplex melioraq; fata
Postulat, & nobis quæ facienda, docet.

ARGVMENTA IN PROPHETIAM EZECHIELIS.

1 **V**No quadruplicem cernit sub corpore uultum,
Taurus, homo, atq; ales, terrificusq; Leo est.
Inde rotas duplici coniunctas ordine binas,
Queis etiam ad motum spiritus almus inest.
2 Inclutus æthere Vates hic uoce uocatur,
Ut reprobat genti fata futura canat.
Hoc studium est Domini clementi uoce monere,
Si forte à uitijs nos reuocare queat.
3 Deuorat oblatum Domino mandante uolumen,
Mittitur ut gentem corrigat inde suam.
Tu, nisi præmoneas, crudelia fata subibis,
Sin moneas, crimen gens feret ipsa suum.
4 Exculpiam saxo Vates hic obsidet urbem,
Hinc Solymæ quæ sit pœna futura docet.
Et comedit coctum male olenie in stercore panem,
Ut doceat, quæ sit his toleranda fames.
5 Abradit caluo sparsos in uertice crines,
Quos igne & uento perdit & ense secat.
Sic Dominus populum morbis uastabit & ense,
Et captos toto sparget in orbe uiros.
6 Quæritis hei miseri spem uanam idolaq; uana,
Quare etiam à Domino pœna cruenta uenit.
Insurgit gladius, ueniet pestisq; famesq;
Sic uerum discet hæc cecinisse Deum.
7 Excidium finisq; prope est, iam præparat atrox
Supplicium, mundi qui sua sceptrata tenet.
Dura fames, languens pestis, crudeleq; bellum
Imminet: hoc meruit perfida turba malum.
8 Impia proponit diuino sacra prophetæ
Hic Deus, & populi festa propheta docet.
En simulachra colunt, & lumina Solis adorant,
Hæc propter pariet tristia fata Deus.
9 Impia turba cadit Domino mandante per urbem,
Qui cultu uero non coluere Deum.
Sancti signantur, qui crimina fœda perosi.
Sic Deus omnipotens liberat usq; suos.
10 Implicatos orbes pariter Cherubimq; uolantes
Quadruplices, quos & uiderat ante, uider.
E Cherubim rutilos carbonem spargit in urbem
Angelus, & quæ sit pœna futura docet.

11 Quod uerbum Domini spernant sanctosq; prophetas,
Atq; inopes gladio, fraude doloq; premant,
Corripit hic Vates, & dira pericula canat.
Fataq; promittit prosperiora pijs.
12 Obsidione premi Solymorum mœnia pingit,
Vincula captorum, bella Ducisq; fugam.
Corripit audaces, qui uerba prophetica spernunt,
Quod non mox subito sæuiat ira Dei.
13 Taxantur falsi diuina uoce prophetæ,
Qui populum indoctum dogmata falsa docent.
Qui iustos damnant, & purgant crimine plenos,
Quiq; animis laqueos tendiculasq; parant.
14 Falsoquos carpit, Domini qui dogmata quærent,
Tristia cum falsum cor acconita regat.
Cum Dominus punit, non Iob, non Noa iuuare,
Nec Daniel poterit. Nam sua quisq; feret.
15 Ut steriles rapido uires perduntur ab igne,
Cum, dare, quæ debent, dulcia uina negant.
Sic rapient tristes Solymorum mœnia flammæ,
Quod ueros fructus non pietatis habent.
16 Abiectam misere madidamq; cruore leuauit,
Et tecum fecit fœdera sancta Deus.
Sed tu oblita Dei mox turpis adultera facta es:
Turpis adulterij nunc tibi pœna uenit.
17 Castigat miseri Sedechiæ perfida cœpta,
Assyrii rupit qui pia pacta Ducis.
Prædicat pœnam: sed & hic quoq; læta canuntur,
Fataq; promittit prosperiora Deus.
18 Non feret iniusti naus peccata parentis,
Si modo sincero quærat amore Deum.
Quisq; suas pœnas feret, & sua præmia quisq;
Accipiet, iusto iudicat ore Deus.
19 Deplorat procerum mores sceleratq; facta,
Quod populos astu uicq; doloq; premant.
Prædicat pœnam, prædicat uincla dura,
Quæ miseri propter facta nefanda ferent.
20 Me læsere patres spernendo dogmata, sancta,
Et nunquam fortem me coluere Deum.
Non tamen abieci: nati quoq; talia patrant.
Fœdis fragos igitur deseruisse uolo.
21 Omnia persequitur, quæ sunt uentura pericla,
Assyrius quorum factor & author erit.
Non tamen hæc tantum Iudæis prælia surgent,
Ammonidis eadem pœna parata uenit.
22 Vndiq; polluta (miserum) peccatur in urbe,
Hic regnant cædes, stupra, rapina, dolus.
Sunt falsi uates, proceres, populusq; sacerdosq;
Impia gens igitur præmia digna feret.
23 Assolet ut meretrix fidum liquisse maritum,
Sic Dominum Izraël deseruisse solet.
Prostituit multis petulantia corpora mœchis.
Huic igitur Dominus fata cruenta parat.
24 Feruida ut absumentur crepantibus ignibus ossa,
Sic Solymæ impuræ mœnia celsa cadent.
Et Vatis moritur coniux: nec funera plorat.
Sic nullo fletu gens scelera cadet.
25 Ammonidæ gaudent, & fortis Idumæ,
Atq; Palæstini ludicra multa gerunt,
Quod mea gens periit, sed non lætantur inulti:
Sic qui alijs gaudet, mox sua damna uidet.
26 Magna Tyrus quamuis sæuo circumdata ponto,
Assyrijs armis concidet illa tamen:
Læta quod accepit alienis gaudia damnis,
Vsa nec est propria prosperitate bene.
27 Quæ totum Tyrijs impleuit mercibus orbem,
Cuius in imperio pontus & orbis erat,
Quæq; peregrinis tot præbuit hospita tecta,
Hei miserum, in ponto perditæ tota iacet.
28 Magne Tyri princeps, princeps generose, superbe,
Qui summum elato reijcis ore Deum,
Commeritas pœnas & tristia fata subibis,
Sidonij tecum dura pericla ferent.
29 Extulit Aegypti princeps se cordis superbo,
Omnia, non nescens, qui regat esse Deum.
Nunc

Daniel.

- Nunc igitur misere misera cum gente peribit.
Assyrio dantur præmia tanta Duci.
- 30 Sæua dies properat Pharijs non prospera regnis,
Aegypti quoniam concidet omnis honos.
Assyrii uenient hostes cum fortibus armis,
Qui sument pœnas suppliciumq; Deo.
- 31 Assyrius princeps dum celsi corde superbit,
Deiectus misere, fœda ruina, cadet.
Sic etiam Pharaon quia tollit corda superba,
Fœdus & immunda in sorte iacebit humi.
- 32 Oppressit cunctos Pharaon crudelibus armis,
Horrenda totam cæde repleuit humum.
Ergo te similis fortuna tyranne sequetur,
Quam reliqui immites sustinuerunt uiri.
- 33 Si moneat sanctus diuina uoce propheta,
Illius in monitis uiuere quosq; decet.
Pro meritis siquidem Dominus quoq; fata rependet.
Iniustus Domino nemo placere potest.
- 34 Infidos taxat pastores, quotquot inique,
Pascere quem debent, deseruere gregem.
Non tamen errantes Dominus sic deseret agnos:
Sed iustus miserum pascet ouile cibis.
- 35 Magnificet tristes casus decantat Idumes,
Quodq; horum cunctus sit ruiturus honor.
Quod pergant semper Iudæam spernere gentem,
Huius & ex damnis gaudia læta ferant.
- 36 Adducam reduces rursum ex hostilibus aruis,
Iudææ quotquot nomina gentis habent.
Non meruere quidem, quam illis præstabo, salutem:
Hæc ago, ne careat nomen honore meum.
- 37 Arida dispersi iunguntur corporis ossa,
Sic deus & gentem colliget ipse suam.
Nam reduces forti tandem sub principe uiuent,
Hunc, aliquis CHRISTVM dixerit esse, Ducem.
- 38 Incolumes tandem patriæ sub tecta redibunt,
Non tamen hostilis deseret hosce timor.
Hostis iniquus erit, miseros qui fortibus armis
Impetant, hinc Dominus præmia digna dabit.
- 39 Terrificis Dominus uastabit casibus omnes,
Qui sanctis sæuo corde nocere student.
Puniuit duris propter sua crimina uindictis,
Sed nomen nunc uult asseruisse suum.
- 40 Captiuos mihi solatus uoce prophetes,
Nunc finem fati tristis adesse docet.
Quæq; futura fiet reparandi instructio templi
Obscuris cantat mystica multa sonis.
- 41 Pergit & altigradi describit culmina Templi,
Et quo nam steterint ara focusq; loco.
Quisue situs mensæ, fuerit quæ forma per omnes
Mensuræ, quo sint singula facta modo.
- 42 Commoda quàm fuerit facti proportio Templi
Indicat, & uestes concinit inde sacras.
Quis dubitet? tali structa est Ecclesie forma,
Cuius & heic fuerit tam bona forma typus.
- 43 Qui Deus ante sui Templi sacra tecta reliquit,
Pacato hæc rursum corde reuersus adit.
Hos pariet fructus pura respiscere mente,
Aratq; quo ritu sanctificanda docet.
- 44 Ianua clausa manet, quæ expectat principis alti
Aduentum, per quam solus hic ire pote.
Inde Sacerdotum describit munera, uestes,
Ritus, quæue illis præmia danda monet.
- 45 Quo reparata queat distingui limite tellus,
Et quo ster templum, mœnia quouero loco,
Principis officium ueri describit & altam
Altisoni ut deceat sanctificare domum.
- 46 Principis introitus in sacram continet ædem,
Sacraq; quo deceat hunc sua ferre modo.
Quæq; sit illorum ratio, quæ munere Regum
Obueniunt: quo sint sacra coquenda loco.
- 47 Gratia grata Dei descendit flumine largo,
Quod fundunt summi uerba colenda patris.
Inde docet rursum, quo possit limite tellus
Diuidi, & externis quis tribuendus honor.

- 48 Quæ tribubus cedat terræ pars omnibus æqua,
Principis & quæ sit portio iusta docet.
Nomina portarum, sanctæue quis ambitus Urbis.
Quam colit unius gratia salua Dei.

ARGVMENTA IN PRO PHETIAM DANIELIS.

- 1 **E** Ligit e captis iuuenes, quos artibus almis
Instituat, regnum quiq; iuuare queant.
Hos inter Daniel alimenta paterna requirens
Omnes ingenio uincit & arte sophos.
- 2 Viderat ancipites nocturno tempore somnos
Rex, quorum sensum dicere nemo potest.
Accedit Daniel sinuosaq; uisa resoluens,
Quæ sint regnorum fata futura docet.
- 3 Aurea adoratur mandato regis imago,
Hebræi hanc spernunt corde decente uiri.
Excipit horum ardens fortissima corpora fornax.
Illæsi flammæ sustinuerunt graues.
- 4 Euentus proprios princeps sub imagine uidit
Arboris, huic Daniel regia fata canit.
Insanus princeps discurret more ferarum,
Sed reduci ad Dominum mens quoq; sana redit.
- 5 Impia Baltazar celebrat conuiuia, scriptum
Emicat, huic Daniel tristia uerba legit.
Nec mora, cum Babylon sæuo uastatur ab hoste,
Sanguine regali regia tota fluit.
- 6 Inuidia mori primates crimina fingunt,
Queis uatem inuisa tollere morte queant.
Proiciturq; feris, sed non lædentibus illum,
Authores pœna, quam meruere, cadunt.
- 7 Quatuor exponit terris hic regna futuri
Sæculi, & illorum fata uicesq; docet.
Consurget quintum falsi sub nomine CHRISTI,
Quod fortis franget comminuetq; Deus.
- 8 Ariens inuicti confringit cornua fortis
Hircus, & immanis prælia dura gerit.
Quatuor crescunt dura de cornua fronte,
Quorum unum Antiochi facta prophana notat.
- 9 Oratorem supplex trepidanda uoce propheta,
Angelus hunc populi fata futura docet.
Promissus certo nascetur tempore Christus,
Sed male contemptus præmia sæua dabit.
- 10 Fata suæ lugeat Daniel tristissima gentis,
Solatur miserum gratia prompta Dei.
Hactenus afflixit Persarum sæua potestas:
Sed tandem ueniet sæpe petita salus.
- 11 Persarum frangent Græcorum prælia regnum,
Mox tamen illorum tristia fata docet.
Vt ferus Antiochus sanctam grassatur in urbem,
Sic Antichristus perdere multa solet.
- 12 Ultima describit perituri tempora mundi,
Læta manent sanctos, tristia fata malos.
Attamen ante cadent Solymorum mœnia magna,
Et meritis pœnas gens scelerata dabit.

ARGVMENTA IN PROPHETAS MINORES.

OSEAS.

- 1 **I** ngere cum turpi uates meretrice iubetur
Coniugium, de qua pignora nata uider.
Nomina ponuntur fortunæ signa futuræ.
Principio pœnas, mox quoq; læta canit.
- 2 Reiciam turpem, quæ lecti fœdera rupit,
Nec stetit in iussis, improba sponsa, meis.
Si rament ad Dominum ueniam conuersa rogabit
Denuo, quam repuli, nupta pudica mihi est.
- 3 Diuorum illicitos quærens ecclesia cultus
Deserit impuro corde superba Deum.

Oseas.

- Aspicit hanc Dominus, casto sibi iungit amore,
Hæc summi recipit munera sancta Dei.
- 4 Exulat à uobis Verum, pietasq; sepulta est:
Non est qui summum nouerit esse Deum.
Impius est populus, scelerato est corde sacerdos,
Mox igitur pœnas, quas meruere, ferent.
- 5 Impia taxantur uæsanæ crimina gentis,
Exitum à Domino, ni resipiscat, erit.
Nec poterunt alij, nec fœdera facta iuuare,
Quin meritas pœnas dignaq; fata ferant.
- 6 Fucaram taxat pietatem gentis, & inde
Quis uerus cultus religionis, docet.
Fœda Sacerdotum, quæ fiunt, facta recenset,
Impia uituperat tum simulachra Deus.
- 7 In populo uitiorum est immedicabile uulnus,
Omnis cumq; suo principe turba mala est.
Solennes celebrant ludos, sunt fœdera iniqua,
Ergo parat meritis uerbera digna Deus.
- 8 Deseruere Deum, uitis gens impia gaudet,
Et uituli in famis sacra nefanda colit.
Dura fames igitur sterili regnabit in agro,
Nulla hominum poterit eripuisse manus.
- 9 Prospera fata tibi noli promittere Iuda,
Nam miser, abiectus, transfuga & orbis eris.
Perfidus in Dominum, quoniam sua munera spernis,
Falsorum Vatum dogmata falsa sequens.
- 10 Infelix gaudet falsos gens ædere fructus,
Et falsa simulat se fore mente piam.
Idolis fidunt, & spe nituntur inani.
Hei quanta à Domino (credite) pœna uenit!
- 11 Splendida describit summi benefacta tonantis,
Pro quibus haud unquam gratia lata Deo est.
Inuitus punit miseros Deus, autamen illos
Puniet, at mox hos restituisse cupit.
- 12 Crimina taxantur, reprehendit fœdera iniqua,
Et sua connumerat tot benefacta Deus.
Isacidem iuui, sed non meminere nepotes
Perfidi, & hinc ergo præmia digna ferent.
- 13 Fœlices, quotquot summo seruire tonanti
Dignantur, Deus his præmia magna parat.
Et miseri, quotquot Domini mandata relinquunt,
Hos etenim tristi corrigit ense Deus.
- 14 Quin reduces cœli Dominum nunc pectore puro
Quæris? & laudum debita sacra dais?
Nam reduces sancto Dominus dignatur amore,
Hisq; saluiferam porrigit ille manum.

IOEL.

- 1 Hostis describit crudelia bella futuri,
Et quæ sint pœnæ semina iacta docet.
Deficient fruges, pecudes, arbusta; pulchra,
Vna salus, Dominum si uereamur, erit.
- 2 Sume tubam ac infla, properat nam bellica turba,
Quæq; uenit summi pœna parata Dei.
Corrige præteritos mores, meliora dabuntur
Tempora, quin doctor Spiritus almus erit.
- 3 Gentes, quæ summi populo nocuere Tonantis,
Sæuitiæ pœnas suppliciumq; ferent.
Iudicat hos Dominus, qui præmia digna rependet,
Dum meritis cernent præmia iusta pii.

AMOS.

- 1 Vicinis Domini prædicat gentibus iram,
Quantaq; sit narrat gratia lepta Dei.
Fata Palæstinis, Syrijs Tyrijsq; superbis,
Hinc & Idumæis Ammonidib; canit.
- 2 Hic Moab immanem & seductum taxat Iudam,
Atq; suæ gentis facta nefanda notat.
Incesti summi spernunt benefacta Tonantis,
Sancta prophetarum dogmata reijciunt.
Inficiunt iuuenes Domini ad pia sacra peritos,
Ergo Deo pœnas, quas meruere dabunt.
- 3 Non punit Dominus moneat nisi fata prophetis
Detegit, hos ergo est spernere grande nefas.

Izraël Domini pœnas & dira subibit
Fata, quia latus res modo ferre nequit.

4 Opprimis tristes non iusto pondere egenos,
Et falsos colitis, monstra pudenda, Deos.
Ergo fames, pestis, gladius grassatur in omnes.
Viueret si uultis, uiuite iam melius.

- 5 Venturam exiguo crudelem tempore pœnam
Nunciat, ostendens quæ fiet ansa mali.
Viuitis iniusti, cultus simulatis inanes,
Vestra salus, pura quærere mente Deum, est.
- 6 Vos Deus instruxit terris regnoq; beato,
Nulla tamen meritis gratia digna uenit.
Luxuria, ebrietas, iniusta superbia regnant,
Ergo dabit factis præmia iusta Deus.
- 7 Sæpe Deus uoluit sceleratam perdere gentem,
Impediit precibus sed pia turba Deum.
Infonem desert hic coram Rege Sacerdos
Vatem, cui Domini fata propheta canit.
- 8 Iniustis miseros inopes contractibus urgent,
Et summi pergunt temnere iussa Dei.
Ergo fames Verbi dabitur, solaria demer,
Et misere perdet pectora cæca Deus.
- 9 Immitter meritas Dominus pro crimine pœnas,
Nemo fuga poterit consuluisse sibi.
Autamen abductos patriæ sub regna reducet.
Hæc uere in Christo sensum habuere suum.

ABDIAS.

- 1 C Rudelem nimium uates reprehendit Idumen,
Inuidiam, fastum, fœdera falsa notans.
Qui sanctos uexant simili quoq; lege peribunt,
Omnia deuincer bella futura Sion.

IONAS.

- 1 M Ititur ad Nineues celeberrima moenia Ionas,
Imperium Domini sed tamen ille fugit.
Horrida tempestas de nauibus eijcit illum,
Excipit hunc cæco bellua uentre ferox.
- 2 Pisce latens celebrat Domini pia munera Vates,
Et summi cantat tot benefacta Dei.
Euomit absorptum cæco de gutture Cœtus.
Redditur & terræ, qui modo præda fuit.
- 3 Alta subit Nineues fortis sub tecta propheta,
Et quæ sint urbi fata futura docet.
Ocyus hi Dominum uotis precibusq; fatigant,
Nullaq; quæ fuerat pœna parata, uenit.
- 4 Displicuit querulo Domini clementia uati,
Dum famæ metuit damna nociua suæ.
Huic deus ostendit fructis per damna ruentis
Quam non sit iusti pectoris ille dolor.

MICHEAS.

- 1 E Cce Deus fortis cœlo descendit ab alto,
Et populo pœnas suppliciumq; parat.
Opprimet iniustos idolat; turpia franget,
Non aliquis poterit consuluisse sibi.
- 2 Affligunt inopes, contemnunt dogmata uatum,
Et iacet infamis multa rapina domi.
Et falsos quærunt peruersa mente prophetas,
Ergo dabit miseris tristitia bella Deus.
- 3 Corrigit iniustos diuina uoce monarchas,
Qui sibi commissum diripere gregem.
Et propter falsos uates, qui ficta docebant,
Inuisis terret pectora dura minis.
- 4 Inclyta describit uenientis sæcula CHRISTI,
Qui sua perpetuo sceptrâ tenere solet.
Hinc rursus exponit pœnas & tristitia fata,
Supplicium sæuis hostibus inde canit.
- 5 Natales Christi, uires & fortia regna
Edocer, & quæ sit turba parata Deo.
Fœdera tollentur, nec erit qui fata reuelet
Impie, imaginibus non erit ullus honor.

Iudicium

Zacharias.

- 6 Iudicium Domini reprobam cum gente notatur,
Et quæ sit sceleris poena parata canit.
Omne opus humanum Deus abiicit, illa requirit
Quæ iubet, & uitæ præmia digna parat.
- 7 Infames populi mores & turpia facta,
Atque illis, quæ sint fata futura, docet.
Quid faciant, quorquor Domino confidere norunt,
Fataque conuersis prosperiora canit.

NAHV M.

- 1 Omnipotens cæli rector, quem cuncta tremiscunt,
Sublimi Ninevæ bella cruenta parat.
Causa est impietas & uana superbia cordis.
Erepti cernunt gaudia læta pii.
- 2 Arma pares, monco, ueniet tibi luridus hostis,
Qui uincet, uicti dispoliabit opes.
Verbs modo uestra fuit sæui uelut antra Leonis,
Hæc tamen expugnat dextera sæua Dei.
- 3 Excidij causas & tristia fata recenset,
Exemplis, quod sit urbs peritura, docet.
Non poterunt proceres, non extera turba iuuare,
Et socius tantum doloris erit.

HABAKVK.

- 1 Sanctorum tristi decantat uoce querelas,
Quos premit immani perfida turba iugo.
Dulcia promittit Dominus solatia sanctis.
Impius Assyrias cerneret adesse manus.
- 2 Qui Domino fidunt, cernent pia dona salutis,
Sed meritis poenis impia turba cadet.
Ebrius Assyrius, crudelis, raptor, auarus,
Idola aspiciet nil potuisse sua.
- 3 Inclyta describit summi benefacta Tonantis,
Quæ domuit gentes asseruitque suos.
Dura manent miserum & damnosa pericula Iudam,
Spem tamen in Domino iustus habere solet.

SOPHONIAS.

- 1 Cvm terra misere cultor perdetur iniquus,
Falsa quod in cæco pectore sacra tenent,
Mendaces proceres & luxu corda repleta
Auferam, & iniustis fata cruenta feram.
- 2 Horratur falsos tandem ut respicere discant,
Et iustos forti pergremente iubet.
Gentibus hinc alijs dicit quoque fata futura,
Quæ populi rident tristia damna sui.
- 3 Inclyta supromi contemnunt iussu Tonantis,
Ergo suas poenas, quas meruere, ferent.
Atamen inde suos fructus prodibit, ut omnes
Gentes astricolæ nomina sancta colant.

HAGGAEVS.

- 1 Corripit hic proceres, Domini quod templa iaceret,
Cum proprios strueret sedula turba lares,
Prædicat poenas. Sed cum pia iussa subirent,
Tam bene susceptum fortiter urget opus.
- 2 Prospera promittit templi nunc fata futuri,
Incepto ut pergant rite labore monet.
Inde Sacerdotes diuino corripit ore,
Solatur mœstos ultimus inde uiros.

ZACHARIAS.

- 1 Nueluti patres cupias trepidanda subire
Fata, tui caueas spernere iussa Dei.

- Cernit equos uarios bis binatque cornua Vates,
Quæ populi signant fata peracta sui.
- 2 Angelus alter adest promittens tempora læta,
Vtque locanda sient mœnia celsa docet.
Quorquor adhuc absunt patriæ sub regna redibunt,
Perpetuo quorum Rex Deus unus erit.
- 3 Clara Sacerdotis describit munera CHRISTI
Crimina qui proprio nostra cruore lauat.
Hunc spectat quisquis uenturæ dona salutis
Experit, hic pacis fert bona dona suæ.
- 4 Aurea subductus cernit Candelabra Vates,
Quæ templi incæpti splendida recta notant.
Hinc monet ut pergant, Dominus pia cœpta iuuabit.
ILLA tuâ sponsam, CHRISTE supreme, notant.
- 5 Quæ dubie uolitant incerta uolumina cernit,
Hæc leges hominum falsaque iura notant.
Sed tamen aufertur procul hinc in debita regna
Impietas, factis præmia digna ferens.
- 6 Quatuor exhibunt moderantes cuncta Monarchæ,
Sed non impediunt fortia fata Dei.
Aurea debetur diuina uoce corona
Huic, qui constanti pectore sanctus erit.
- 7 Non curat Dominus uacui ieiunia uentris,
His colitur nullo sanctus honore Deus.
Hinc operum quæ sit certissima norma bonorum
Edocet, & patrum pristina facta notat.
- 8 Prospera promittit uenienti tempore fata,
Et pacti renouat fœdera sancta Deus.
Quæ facienda docet, Ecclesia quanta fumura
Sit tandem, ex multis gentibus adueniens.
- 9 Inclyta Messiae longæque patentia regna
Pingit, quæque fiet forma fumura Ducis.
Quis uictor, tum queis instructus uincat in armis,
Dum cunctos proprio subiicit imperio.
- 10 Utendum precibus, Dominus dat cuncta roganti,
Qui falsos perdet corripietque Duces.
Successu crescet felix Ecclesia læto,
Nulla hominum uis hanc impedisse potest.
- 11 Respuit oblatum Messiam durus Iudas,
Et summi spernit tot benefacta Dei.
A proprijs igitur dominis tristissima fata
Sentiet, & reprobo pastor iniquus erit.
- 12 Multa feret Christi felix Ecclesia damna,
Atamen hæc constans incolumisque manet.
Gratia nempe Dei defendit, Spiritus illos
Dirigit, ut CHRISTI uulnera rite gemant.
- 13 Auitijs mundat nos sancto sanguine CHRISTVS,
Et nec imaginibus tunc locus ullus erit.
Fatidicos faciet procul hinc cessare prophetas,
Omnes & a CHRISTO promittitur alma salus.
- 14 Non impune feret, CHRISTI qui perdere membra
Conatur, tales ferrea fata manent.
Vnanimis toto populi consensus in orbe
Et studium ueræ religionis erit.

MALACHIAS.

- 1 Vos Deus elegit miserum dum reppulit Esau,
Sed Domini meritis gratia parua datur.
Polluitis sanctos peruerso pectore ritus,
Regnat amœnummi, regnat ubique dolus.
- 2 Dira Sacerdotes ingrati fata iubilant,
Totius hinc gentis perfida facta notat.
Reiiciunt nupras, alieni fœdera lecti
Queritis, & summi carpit acta Dei.
- 3 Iustus erit iudex uenturo tempore CHRISTVS,
Qui sua peccatis præmia digna feret.
Sacrilegi cum uos sitis, tamen esse beatos
Dicitis hos, spernunt qui pia iussa Dei.
- 4 Iudicium Domini tradit poenamque malorum,
Et quam sit felix uita futura piijs.
Vnde perenda sient pietatis semina ueræ.
Promittit Vatem, qui sua iussa ferat.

ARGVMENTA IN LL
BRVM IOB.

- 1 Iob colit altisonum deuoto pectore Regem,
Qui dederat natos diuitiasq; graues.
Permissus satanæ rerum cum damna suarum
Sentit, cum natis & grege perdit opes.
- 2 Vlcerata forda gerit patienti corpore, ridet
Hunc coniux: errat membra per atra lues.
Adueniunt tristes afflicto pectore amici,
Impedit his uocem uerbaq; cœpta dolor.
- 3 Iob deslens sæuam lachrymosa uoce dolorem,
Natalem diro deuouet ore suum.
O quanto melius fuerat postrema subire
Fata, nec in tristi ferre dolore dies.
- 4 Heic Eliphas querulum prudens accusat amicum
Hunc factis dicens digna referre suis.
Angelicis etenim gregibus si parcere non uult,
Non homini parceret dextera iusta Dei.
- 5 Corrupta est hominis fallax natura miselli,
Nec summi seruat iussa colenda Dei.
Dic igitur, cur nam credis te indigna referre?
Quin potius sancta mente rogato Deum.
- 6 Iob patiens multis prudentes culpat amicos,
Quod se supplicium commeruisse ferant.
En nunc tempus adest, quo sunt solatia danda.
Cum mea scommatibus lædere corda iuuat.
- 7 Militibus quoniam similes iactamur in armis,
Sæpe solet iustis mittere flagra Deus.
Et licet in luctu lachrymosas edere uoces:
Non etenim durum cor adamanta gerit.
- 8 Nunc sua Subites enarrat dogmata Bildad,
Multaq; non falsa cum ratione probat.
Nempe Deus cum sit iustus pro crimine pœnas
Infert, insonit nec nocuisse studet.
- 9 Planius hic rursus patiens respondet amicis,
Punior ah insons: iustus at ipse Deus.
Hic etenim affligit pariter prauosq; bonosq;
Sed tamen hæc iusta cum ratione facit.
- 10 Non ego commissio plector pro crimine sed qui
Cuncta regit luctus author & ansa mei est.
O utinam primo perissem tempore partus.
Non hos uidisset uita molesta dies.
- 11 Mordaci Zophar reprehendit pectore Iobem,
Atq; reum nimis garrulitatis agit.
Quod uelit altisoni mentem explorare profundam,
Et fastu tollat pectora celsa suo.
- 12 Intentata sibi prudens Iob crimina purgans
Accusatores horum agit ipse reos.
En stultus uideor uasano & corde superbus,
Cum mea, quæ dixi, cum ratione probem.
- 13 Denuo fallaces patiens conuincit amicos,
Se tales pœnas promeruisse negans.
Hos autem prodit mendaces esse malosq;
Qui se non meritum fraude doloq; notent.
- 14 Prouocat ad summum deuoto corde Tonantem,
Omnia qui certa cum ratione regit,
Et breuia enumerat mortalis tempora uitæ,
Interitusq; optat tempora mœsta sui.
- 15 Afflictum multis Eliphaz reprehendit amicum,
Illius ingenium & corda superba notans,
Quodq; ferat meritis pœnas ratione probare
Nititur, at falsa cum ratione probat.
- 16 Iob probat heic rursus nullo se crimine plecti:
Sed fieri hæc fortis non sine lege Dei.
Hinc rursus enumerat lachrymosæ tædia uitæ,
Quantaq; in afflicto corpore damna ferat.
- 17 Iudicio Domini causam permittimus omnem,
Iudicij causas nouit & ille sui.
Vos autem insipidi & uera ratione carentes
Cedite, non me etenim talia uerba iuuant.
- 18 Aspera Subites intentat crimina Bildad,
Et miserum diro corripit ore uirum.

- Quin etiam interitum supremæq; fata minatur,
Ni tandem hunc sceleris pœnituisse uelit.
- 19 Admonet infestos nimium Iob tristes amicos,
Ne misero impingant tot maledicta sibi.
Non etenim impietas tanti est mihi causa doloris.
In Christo spes est præsidiumq; mihi.
- 20 Iniusto rursus condemnat crimine Iobem
Zophar, quod uitijs præmia digna ferat.
Et quia non studeat pura respiscere mente,
Huic satum exuremum perniuemq; canit.
- 21 Denuo Iob patiens duris responder amicis.
Se uera duci cum ratione probans.
Nam si pro meritis hæc iam mihi damna feruntur,
Cur malus incolumi prosperitate uiget?
- 22 Intentat rursus Themanites crimina Iobi,
Quod ferat hic meritis fata petita suis.
Incutat sceleris, multum suadetq; monetq;
Vt tandem illius pœnituisse uelit.
- 23 Non scelus admisi (dicit Iob) rector Olympi
Hæc tamen haud falsa cum ratione dedit.
Ipse etenim nouit mortalis munia uitæ,
Et quo sint illi cuncta regenda modo.
- 24 Cum sint felices omniq; ex parte beati,
Qui uarias fraudes & scelus omne mouent,
Cum doleant sancti: non est quod nostra notentis
Crimina: nempe Deus hæc mihi damna dedit.
- 25 Denuo præfracto responder pectore Bildad,
Vt Iobem sceleris comprobet esse reum.
Cum peccent omnes humano semine nati,
Iustitiam propriam cur celebrare iuuat?
- 26 Iob ait: ah cur uos uacuum sumpsisse dolorem
Sic iuuat, & frustra tot mihi uerba loqui?
Ipse etenim noui, quam magna potentia summi
Sit patris, humanum quæ latet ingenium.
- 27 Denuo Iob digno se non pro crimine plecti
Constanti & uera cum ratione probat.
Hinc stupidos etiam digne reprehendit amicos,
Multa quod haud uera cum ratione probent.
- 28 Omnia perquirat humani industria capius,
Quæ pariter tellus contegit atq; mare.
Sed, cui non desit prudens sapientia, mentem
Solut ab ætherea proferet arce Deus.
- 29 Vt uideant merito se non pro crimine plecti,
Elapsæ uitæ repperit ipse statum.
Qua pariter laudes propriumq; recenset honorem,
Quem dederat uirtus & pietatis amor.
- 30 Ipse tamen nuper tanto cumulatus honore
Hei miser, en quæ nunc damna pudenda fero?
Irrident omnes, iaciuntur scommata falsa,
Et queis profueram, iam nocuisse student.
- 31 Si tamen has merui iustas pro crimine pœnas,
Si nocui miseris, si mala damna dedi.
Si non adiui lachrymoso pondere pressos,
Dispercam, ac mortis sit mora nulla meæ.
- 32 Iob tacet & pariter prudens uox desit amicis,
Nec uerbis illum perdomuisse queunt.
Ast Elihu prudens primis iuuenilior annis
Prodit, & errantes taxat utriusq; uiros.
- 33 Heic Elihu docto Iobem sermone reprehendit,
Hunc propriæ cernens fidere iustitiæ.
Non licet altisonum uerbis taxare tonantem,
Cum nihil incerta pro ratione gerat.
- 34 Multa quidem patiens Iob tristi in corpore damna
Sustinuit, quorum mœsta querela sonat.
Sed tamen hæc Domino fuerint tradenda supremo.
Hic siquidem leges iudiciumq; tenet.
- 35 Fert etiam magni peccatum Rector Olympi,
Non etenim huic hominum facta nocere queunt,
Sæpius iniusta meliores fraude premuntur,
Cum non sincero pectore uota fluunt.
- 36 Si summi inspicias tot splendida facta tonantis,
Hunc disces uera, nec coluisse fide.
Non iniustus enim est, meritis sed digna rependit
Præmia, multorumq; quoq; fata docent.

Confilium

Psalmi.

- 37 Consilium Domini cum nemo agnoscere possit,
Quid iuuat in cassum fundere uerba diu?
Huius enim sapiens uersat prudentia celos,
Vt capiat cæcus pectora nostra stupor.
- 38 Compellens miserum cæli de turbine lobem
Altiſonus, sacro corripit ore uirum.
Dic age, qui nobis nimium te opponis inique,
Num tibi uirtutis cognita causa meæ est?
- 39 An nosti qua nam uiuant animalia lege,
Ingenio tantum qui sapis usq; tuo?
Territus his tandem Iob uerba superba fatetur,
Et ueniam cæca pro impietate rogat.
- 40 Dic age, num sonitu trepidanda tonitrua reddes?
Num, rogo, tu solus corda superba domas?
Num tibi succumbent Elephantis robora magni?
Viribus an cedent grandia cœte tuis?
- 41 Num tibi Leuiathan deuictus robore cedit?
Num uincēs, quæ hominum uincere dextra nequit?
En quod totius fit uana potentia mundi
Aspicis: & Dominum corripuisse studes?
- 42 Iob commissa Deo summo peccata fatetur,
Et ueniam iusto postulat ore pius.
Cum Iobe & Domino redeunt in fœdus amici,
Hic rursus sobole diuiniſq; ualet.

ARGVMENTA IN LL BRVM PSALMORVM.

- 1 Ille beatus erit, uiuentq; per omnia sæclix,
Quem semper Domini dogmata sancta iuuant.
Qui scelus omne fugit uitij & consortia uitat.
At contra, hei, misere turba prophana cader.
- 2 Quo ruitis miseri? num Christi frangere regnum
Conatur sæuo pectore uestra manus?
Irrita sunt cœpta hæc, pugnant contraria fata,
Et magna hinc uestre damna salutis erunt.
- 3 Impia cum fugeret crudelis prælia nati,
Hæc cecinit mæsto pectore uerba pater.
Hostis ubiq; ruit, Deus ô defendito fortis.
Nam de te solo prouenit alma salus.
- 4 Assere me tandem iudex iustissime mundi,
Qui scis nullius criminis esse reum.
Tu quoq; stulta cohors uanis desistito cœptis.
Est Deus, est qui me non timuisse finit.
- 5 Hæc cecinit sæui perpeſsus prælia Saulis,
Et Domini fido pectore poscit opem.
Cui pietas placet, impietas sed displicet, en nunc
Me pium ab immitti surripi quæſo manu.
- 6 Improba crudelis expertus tormina morbi,
Has dedit ad Dominum corde dolente preces.
Crimina condona morbiq; pericula tolle,
Læteſur fato ne mala turba meo.
- 7 Impius insequitur me nunc Deus alme tyrannus,
Infonemq; reum seditionis agit.
Eripe sancte Deus, tibi nam confidere pergo.
Impius en propij fit sibi causa mali.
- 8 Quanta sit æterni docet me clementia patris,
Quam licet ex factis cernere rite suis.
Deniq; quanta hominis sit laus & gloria quanta
Cuius ad imperium condita quæq; uident.
- 9 Dum sæuos Domini auxilio compescuit hostes,
Hæc summo cecinit clara trophæa Deo.
Qui iustas sumis fuso pro sanguine pœnas,
Sic semper iustos asseruisse uelis.
- 10 Ad Dominum fundunt afflicto corde querelas
Heic omnes, quotquot turba prophana premit.
Qui te contemnunt, mundi sanctissime iudex,
Fauiſcant, terras qui regat, esse Deum.
- 11 Plurimus absconsum cum Sauli proderet hostis,
Se docet indignum, qui mala tanta ferat.
Me fecit Regem Dominus, qui uestra rependa
Crimina, cum pœnas gens scelerata dabit.
- 12 Impia mordaces conſingunt crimina linguæ,
Et toto falsus regnat in orbe dolus.

- Aspicit hæc Dominus, qui iam sua dira minatur
Supplicia, & Verbum proferet inde suum.
- 13 Vndiq; damna mihi & trepidanda pericula surgunt
O Deus: an miserum deſeruisse cupis?
Impius en uano tunc corde superbiſt hostis.
In te sperantem surripi quæſo, Deus.
- 14 Fœda sui queritur corrupti crimina sæcli,
Quo iacuit rectum & cum pietate fides.
Vndiq; fraus, uirium, dolus & uiolentia regnat.
Defendas gentem nunc, Deus alme, tuam.
- 15 Dic mihi cœlestis quis habebit præmia uitæ?
Qui puro quærit pectore & ore Deum.
Qui nulli nocuit factis, nec fatur iniqua:
Sed potius cunctos rite iuuare studet.
- 16 Splendida describit sua sint quæ insignia Dauid,
Et summum quod nam credat is esse bonum.
In Dominum spero, quoniam hic mea sola uoluptas.
Ille suis etenim munera læta dabit.
- 17 Cum nullæ iustis pateant clamoribus aures,
Audi quæſo meas, ô Deus alme, preces.
Iustus es, eripias igitur de fraude malorum,
In te sperantem qui periſſe uolunt.
- 18 Tu Deus es roburq; meum clypeusq; saluus,
Te meritis igitur laudibus usq; ueham.
Pugnabant armis multi, multiq; premebant
Insidijs, semper te duce uictor eram.
- 19 Omnia quæ Phœbus flammati illuminat axe,
Sit Domini altiſoni gloria quanta, docent.
Omnia sed uincit diui uis maxima Verbi
Irradians dulci pectora cæca face.
- 20 Exaudi placidus nostri sanctissima Regis
Vota Deus, mihi suscipe corde sacra.
Impia turba cadat, tibi quæ confidere non uult.
Nec tibi fidentem deſeruisse uelis.
- 21 Iam dignas reddit diuo pro munere grates,
Hostilis fregit quod fera tela manus.
Corruit infelix misera cum gente tyrannus.
Sic perge, ô, nobis semper adeste, Deus.
- 22 Tristia deſporat expulſus fata prophetes.
Sunt meliora illum fata secuta tamen.
Sic moriens Christus gelidatq; a morte resurgens
Imperij fines prorogat usq; sui.
- 23 Ampla Dei felix Dauid benefacta recenſet,
Qui teneras placido pectore pascit oues.
Et licet affligat, tamen hinc solatia ſumunt
Sancti, horum nunquam quippe peribit honor.
- 24 Qui Deus est mundi factor summusq; Monarcha,
Is uere & pura mente colendus erit.
Non tamen externus ceſſet de pectore cultus,
Cumq; bona uigeat religione fides.
- 25 Multiplici preſſus Dauides corda dolore
Diuini uerbi dogmata ſcire cupit.
Hinc orat ueniam peccati & pondera tolli,
Vt plebs in certa uiuere pace queat.
- 26 Incuſant multi pariter, qui fraude maligna
Insidias Regi me poſuiſſe ferunt.
O Deus inſpicias infontis munia uitæ,
Nec me non ſontem deſeruiſſe uelis.
- 27 Quamuis multa preman hinc inde hoſtilibus armis,
Est tamen in Domini lux mihi clara fide.
Eripias ergo, Verbi pia iuſſa doceto,
Faliſiloquis ne ſit cauſa parata uiris.
- 28 Suscipe clementi, quas fundimus, aure, querelas,
Ne pœnam, impuri quam meruere, feram.
Impia turba cadet, Domitius mea uora iuuabit,
Cui meritas laudes pectora noſtra canent.
- 29 Altiſonum mundi nunc decantate monarcham,
Cuius in excello gloria tanta ſedet.
Qui pelago & terris & cœlis imperat alijs,
Et placida gentem qui regit arte ſuam.
- 30 Hæc canit extructas dum nuper dedicat ædes,
Et ſummi celebrat munera multa Dei.
Sæpius occubui, ſed te præſente reuixi,
Ergo tuas laudes noſtra Thalia canet.

Psalmi.

- 31 Proditus à reprobis infida mente Ziphieis,
Hæc cecinit, mentis signa decora suæ.
Fidentem soli Domino pia dextra redemit,
Hunc igitur semper ô pia turba cole.
- 32 Vndiq; diffuso cum iam peccetur in orbe,
Est scilicet, cui non imputat illa Deus.
Vna uia est Domini, pura respiscere mente.
Qui tenet hanc, mitem sentiet esse Deum.
- 33 Indytæ supremi celebretis facta tonantis,
Omnia nam Verbo condidit ille suo.
Fœlicem gentem, cuius Deus ille Iehouah est,
Præsidio humano non uenit ulla salus.
- 34 Altifono reddit grates, quod tela Gethei
Depulit, & fidei commoda certa docet.
Qui cupiunt uitam fœlicem, numen adorent:
Afferit ille bonos, destruit ille malos.
- 35 Assere quæso meam, Deus ô fortissime, causam,
En me persequitur nunc male grata cohors.
Insidijs ruptis, rogo, confundantur iniqui.
Ipse tibi sancto pectore gratus ero.
- 36 Vna mali causa est Domini pietate carere,
Et uirij forma blanditijsq; capi.
Vna boni causa est Domini pietate teneri,
Qui sua dat solis commoda magna pijs.
- 37 Prospera non moueat iustum fortuna malorum,
Vt cupias horum facta nefanda sequi.
Prosperitas brevis est illis, nec durat in æuum,
Sed quæ sanctorum est, non perit alma salus.
- 38 Peccati pœnam morbos scire cruentos
Sentio, nunc tollas crimina nostra, Deus.
Deferuere omnes, uitam sed tu assere nostram,
Gaudia ne ueniant hostibus inde meis.
- 39 Non uolui quicquam de morbi dicere pœna,
Impulit at scæuus tristia uerba dolor.
Frisiola res hominum est: peccati pondera tolle,
O Deus, & seruum perge iuuare tuum.
- 40 Oraui Dominum, mitis mea uota recepit,
Officijs multis affuit ille mihi.
Ergo Dei seruus nunquam sua facta tacebo.
Tu tamen abiectum tollere, quæso, uelis.
- 41 Fœlix est, inopum quisquis miseretur alijs,
Nunc igitur miserum me Deus alme iuuua.
Sunt hostes multi, falsi insidiantur amici,
Eripe tu, nomen tunc celebrabo tuum.
- 42 Dauides regno pulsus petit inde reduci,
Vt solito possit sacrificare modo.
Illudunt multi, sed tu, Deus optime, nobis
Adsis, pro meritis carmina digna canam.
- 43 Exul & extorris deiecta mente precatur,
Vt iusti causam nunc Deus altus agat.
Restituas regno, laudes ut soluere possim,
Et solita rursus religione frui.
- 44 Opprimimur miseri, qui numina uera fatemur,
Et uario affligit turba prophana modo.
At tu qui patres iuisti, deseris ecce
In te fidentes: O Deus alme iuuua.
- 45 Indytæ sceptrigeri cantat connubia Regis,
Quæ petijt forti nupta puella uiro.
Pingitur his uiuenti Ecclesiæ sancta colore,
Quæ Christo est læto tradita coniugio.
- 46 Adiuti à Domino Coritæ splendida cantant
Carmina, queis grata mente placere uolunt.
Sic canit euentu fœlix Ecclesiæ læto,
Quam pius è summa protegit a me Deus.
- 47 Nuper Iudæis tantum celebratus in agris,
Nunc fortis toto regnat in orbe Deus.
Psallite nunc illi, prudenti psallite mente,
Hunc etenim cuncti iam coluisse student.
- 48 Læti sancta Deo uictores carmina cantant,
Cuius & heic laudes nunc celebrare iubent.
Sic canit & læto uictrix Ecclesiæ corde,
Quam Deus hostili protegit usq; manu.
- 49 Nulla fides opibus, res uana est multa tenere,
Moxq; perituris fidere diuinijs.
- Nec Deus has curat, tristes sed punit auaros,
Cum sancti in uera prosperitate manent.
- 50 Iudicat heic omnes supremi rector Olympi,
Qui falsa fidunt religione, uiros.
Respuo fucatos cultus, nec sacra requiro,
Quin potius sancto fidito corde mihi.
- 51 Turpis adulterij lachrymosa uoce precatur
Dauides ueniam, ne premar ira Dei.
O Domine emunda miserum, fac spiritus adfit,
Qui renouet uitæ damna probrosa meæ.
- 52 Impie, quid nimium scelerata laude superbis?
Impia quid scuit sic tibi lingua Doeg?
Iam tibi iudicium Domini pœnæq; parantur,
Cum mea non unquam sit moritura salus.
- 53 Impia conqueritur teneant quod sceptræ tyranni,
Quod non sit fidei, non pietatis honor.
Opprimitur populus, tibi quem seruire decebat,
O Deus, ah tandem nos tua dextra iuuuet.
- 54 Proditus à patria diuinus gente prophetes
Hæc canit, inuidiæ cepta dolosq; norans.
Præsidium nostrum Deus est, non deseret ille,
Cum pœnis hostes, quas meruere, cadent.
- 55 Ut uidet ingratos, quos multum iuuera ante,
Conqueritur meritis non sua dona dari.
Terribiles pereant non sicca morte tyranni:
At tibi fidentem protege, summe Deus.
- 56 Agnitus infœlix crudeli à gente Gethei
Diuinam tristi mente precatur opem.
Affligunt multi, nostros tu respice fletus,
O Domine, & meritis laudibus ista ueham.
- 57 Vndiq; consurgunt trepidanda pericula mortis,
Insidias uitæ quæ posuere meæ.
At tu surge Deus disperdens cœlitus hostes,
Vt laudes resonent carmina nostra tuas.
- 58 Iustitiæ procures Dauid reprehendit iniquos,
Qui turpi flectunt iura rerorta dolo.
Sed subito, & nimium crudeli moræ peribunt,
Morsq; horum sanctis gaudia mille feret.
- 59 Eripe, sancte pater, quem scæua pericula mergunt,
Quem tibi fidentem perdit iniqua cohors.
Ah pereant inopes tardanti morte tyranni,
At tu sis uitæ portus & aura meæ.
- 60 Laudatur grata fœlix uictoria uoce,
Qua Deus immanes perdidit ipse Syros.
Et merito, quoniam tu spes es nostra salutisq;
Ergo tuam noli tollere dirus opem.
- 61 Obrutus insanis, hæc clamo, fluctibus, ad te,
Sit tua nunc uotis auris aperta meis.
Te nunc ueracem simul ac ostende benignum:
Sic digna semper laude uehère Deus.
- 62 Scæpius infidos cum iam sensisset amicos,
Hæc cecinit fidei symbola orta sunt.
Quisquis es humanis noli confidere rebus,
Fide Deo, nullum fallere quippe solet.
- 63 Exul & extorris Domini pia sacra reliqui,
Queis me præ cunctis semper adesse uelim.
Impia turba nocet, Domini quam destruet ensis,
Saluifica tu me protege, quæso, manu.
- 64 Iustitia conqueritur mendacis uulnera linguæ,
Et Domini mœsta uoce requirit opem.
Ecce dabit pœnas linguæ formator iniquæ,
Cum pius à Domino præmia digna feret.
- 65 Hactenus infelix frugum nos pressit egestas,
Crimina nostra illud commeruere malum.
Nunc melior nobis Domini pia gratia fulget,
Hinc omnis poterit discere turba Deum.
- 66 Hactenus infœlix scæuo Bellona flagello
Terruit, & diro miscuit ense minas.
Afferuit tamen hinc supremi rector Olympi,
Hic igitur merita laude canendus erit.
- 67 Sis clemens Deus alme tuis, tua lumina profer,
Et toto regnet nomen in orbe tuum.
Te cuncti agnoscant, letentur cœde sereno,
Et sumant terræ munera digna simul.

Psalmi.

- 68 Crudeles postquam Dauid compescuit hostes,
Hæc cecinit forti carmina digna Deo.
Assollet hic etenim propriam defendere gentem,
Dum cadit in cæptis impia turba suis.
- 69 Obrutus infans (miserum me) fluctibus, ora
Vix possum è turpi tollere mœsta luto.
Eripe summe Deus, inimicis digna repende
Præmia, tunc laudes & tua facta canam.
- 70 Fer festinus opem, pudeat turba prophana,
Et capiant de me gaudia digna pii.
- 71 Tu mea spes semper, supremi ô rector Olympi,
Cum fueris, nostras percipe, quæso, preces.
Sunt hostes multi, sed tu defende precantem,
Dicitur mori gratia multa tuis.
- 72 Inclita profundunt forti pro principe uota,
Vt regat illius fortia sceptrâ Deus.
Hæc tamen & Christi depingunt regna futuri,
Qui ueniat cunctis genibus alma salus.
- 73 Prospera conspiciens in mundo fata malorum
Sæpe pium uolui deseruisse gregem,
Sed finem aspexi miserum: cum fata piorum
Improba, fuscipiant gaudia multa breui.
- 74 Sancta cohors summo queritur sua fata Tonanti,
Hostibus ut cernit sic licuisse nimis.
Eripe, sancte Deus, proprium defendito nomen,
Accipiant factis præmia digna suis.
- 75 Solatur timidos, premerent cum castra prophana,
Sancta Deo pariter reddere uota docens.
Hostibus inde canit crudelia fata cruentis,
Impia ne fidat robore turba suo.
- 76 Contigit ut felix sanctæ uictoria genti,
Achostes repulit dextera prompta feros.
Hæc cantant Domino, cuius uirtute geruntur
Omnia, cui nemo se opposuisse potest.
- 77 Tristitia deplorat diuinus fata prophetae,
Et quæ sit mentis cura suprema docet.
Solatur tamen hunc sacri promissio Verbi,
Cui solet haud fallax semper adesse fides.
- 78 Repperit elapsi clarissima temporis acta,
Vt doceat summi facta stupenda Dei.
Sic decet hæc semper uigilanti uoluere mente,
Et parient fructus sæpe reuisa suos.
- 79 Digna quidem meritis patimur tristissima fata,
Has tamen exaudi nunc, pater alme, preces,
Eripito tandem tanto nos pondere pressos,
Et meritis dabimus carmina digna tuis.
- 80 O Deus, ô gentis nostræ fortissime pastor,
Aspicito populi tristitia fata tui,
Restituas miseros, benefacta & pristina profer,
Non alium quam te nos coluisse iuuat.
- 81 Diuina describit summi benefacta Tonantis,
Quæq; decet meritis reddere dona suis.
Si leges Domini sancta perceperis aure,
Non deerunt unquam prospera fata tibi.
- 82 Iniquos culpæ procures, qui fraude dolosa
Iudicij leges flectere sæpe solent.
Quodq; sit officium describit carmine docto.
Hoc seruent, pœnam ni meruisse uelint.
- 83 Vndiq; consurgunt gentes crudelibus armis,
In nos qui uires consiliumq; parant.
Perdere nos cupiunt: sed tu, sanctissime iudex,
Fac uideant cæptis se ualuisse nihil.
- 84 Splendida commendat supremi templa Tonantis,
Quæ sunt arx fortis præsidiumq; pijs.
His tamen ostendit felix Ecclesia quam sit,
Quam tegit omnipotens nocte dieq; Deus.
- 85 Restituenda docet melioris tempora fati,
Quæ rogat, ut ueniant, tempora læta, breui.
Sic ueniet læto promissus sydere CHRISTVS,
Et clemens secum commoda multa feret.
- 86 Da Deus infontem quo possim uiuere uitam,
Eripe de hostili me, Deus alme, manu.
Tu siquidem bonus es, fortis, sanctissimus, ingens,
Te solum gentes totaq; terra colet.
- 87 Inclita Corinthe Solymorum mœnia laudant,
Quæ clarent fama præsidioq; Dei.
Sic habet ipsa suas felix Ecclesia laudes,
Quam tegit ætherea summus ab arce Deus.
- 88 Sentit ut infesti metuenda pericula morbi,
Cum prope iam mortis cerneret esse minas,
Hæc canit: Exaudi nos cæli maxime rector,
Ecce tuam posco nocte dieq; manum.
- 89 Quæ sint uera hominis uates solatia scribit,
Cum furit immani subdolos arte Satan,
Scilicet ut uigili meditentur fœdera corde,
Queis Deus æthereo numine iunctus adest.
- 90 Sæpius iratum Dominum gens impia mouit,
Vt meritis caderet turba prophana malis.
Sed rogat ardenti ueniam nunc pectore Moses,
Disperdat populum ne Deus ipse suum.
- 91 Tutus agit uere, metuenda pericula nunquam
Hunc tangunt, omni liber & ipse malo est,
Qui summum digno ueneratur corde Tonantem,
Non alibi auxilium consiliumq; petens.
- 92 Quo celebranda fient Domini pia Sabbata riru,
Heic uates certa cum ratione docet.
Inclita nempe Dei meditentur facta, sed illis
Reddatur semper gratia digna simul.
- 93 Gloria quanta Dei sit, quanta potentia, quanta
Maestas, quæ laus, carmina sancta docent.
- 94 Sancte Deus, fer opem, profer tua robora tandem,
Declara, qui orbem iudicet, esse Deum.
En miseros misere iudex nunc opprimit audax:
Tu tamen huic pœnas suppliciumq; dabis.
- 95 Admonet, ut Domini decantent splendida facta,
Summaq; felici numina laude uelant.
Sic tamen ut leges seruent & iussa monentis,
Si cupiant terras incoluisse suas.
- 96 Fundite supremo præconia digna Tonanti,
Illius laudem cuncta creata canant.
Nunc etenim uenient promissi tempora CHRISTI
Qui regnum teneat magnus in orbe suum.
- 97 Qualia sint CHRISTI describit regna futuri,
Qui ueniens quatiet numine cuncta suo.
Gaudibunt iusti, quoniam uenit, ecce, redemptor,
Qui ueniet felix uitæq; luxq; pijs.
- 98 Commemoras olim Domino nunc fundite laudes,
Attollant uocem cuncta elementa suam.
Iustitiam læto quoniam nunc protulit orbi,
Et sancta clemens omnia lege reget.
- 99 Quæ Domini bonitas & quanta potentia psallit,
Plenus in CHRISTO quam dedit ipse suo.
Hinc monet, ut cuncti celebremus laudibus illum,
Ne meritis desit gratia digna suis.
- 100 Sæpius unanimes sacros inuifite cœtus,
Cantantes meritis laudibus usq; Deum.
- 101 Officium ueri describit principis omne,
Sceptumq; quo decet credita ferre modo,
Qualem promittit se tunc quoq; rite futurum,
Si promissa sibi regna tenere queat.
- 102 Exaudi nostras mihi, precor, aure querelas,
Qui regis imperio sceptrâ suprema tuo.
Afflictos etenim nos summa pericula mergunt,
Quæ poteris solus tollere, summe parens.
- 103 Inclita describit summi benefacta parentis,
Quæ pariter mundo contulit atq; sibi.
Incitat inde suos, ut grato pectore laudes
Astricte regis factaq; magna canant.
- 104 Aeternas cæli Domino nunc psallite laudes,
Omnes illius nomen in orbe canant.
Hic etenim cælum, terras pontumq; creauit,
Conditâ prudenti dirigit atq; modo.
- 105 Laudibus ut meritis discant celebrare Tonantem,
Illius in populum nunc benefacta canit.
Scilicet, ut primo sanctum suscepit Abram,
Promissos dederit utq; fidelis agros.
- 106 Cum ferro tristi Babylonia uincula collo,
Hæc cecinit summo turba misella patri.

Psalmi.

- 107 Iustitiam celebrans huius mirandaq; facta,
Et lætam ardenti pectore poscit opem.
Nemo sit, æterni quin laudet facta parentis,
Hic etenim terras sydera & alta regit.
Hic iuuat afflicto, morbos tollitq; famemq;
Liberat hic capros, imperat ille mari.
- 108 Qui rapuit sæui sæuo de milite Saulis,
Hunc canit, & digno personat ore Deum.
Interea regni memor est, quod & ipse daturum
Se dixit Dominus, fallere at ipse nequit.
- 109 Hostibus oppressis nostram quæso afferre causam,
O Deus, o uitæ portus & aura meæ.
Eripito miserum, qui se tibi credidit uni,
Et meritis pœnas gens scelerata ferat.
- 110 Prospera decantat uenturi tempora CHRISTI,
Quæq; sit illius forma futura docet.
Sit Deus ille licet, tamen est uirgine natus,
Quem iubet à dextra parte sedere Deus.
- 111 Quanta Dei bonitas, quæ sit prudentia, robur
Sit quantum, paucis pagina sacra docet.
- 112 Prosperitas hominis quæ nam sit uera, beatus
Quis sit, quæ iustis præmia danda, canit.
- 113 Maxima cœlestis trepidanda potentia patris
Laudatur, nutu qui regit astra suo.
Qui licet in cœlis habitet, tamen infima terræ
Inuifens, humilem non perijisse finit.
- 114 Magna Dei cantat diuus miracula uates,
Queis populum è Pharia sustulit ille manu.
- 115 Cum tanta excellat supremi rector olympi
Virtute, hunc omnes nos coluisse decet.
Cur etenim libeat simulachris fidere mutis,
Quæ pariter uita cum ratione carent?
- 116 Infidias falsa posuerunt mente Ziphei,
Proditum & eripuit dextra parata Dei.
Nunc igitur dignis commendat laudibus illum,
Qui fuerat uitæ spes modo sola suæ.
- 117 En gentes cunctæ summum celebrate Tonantem.
Hic solus uerax, solus & ille bonus.
- 118 Cum David regni cepisset fortia sceptræ,
Et populus regem hunc diceret esse suum.
Hæc cecinit, mentis certissima symbola gratæ,
Extollens fortis tot benefacta Dei.
- 119 Quæ sint ætherei non friuola præmia Verbi,
Quid profit semper hoc coluisse, docet.
Deniq; quis possit Verbi mysteria sacri
Discere, quis mentis debeat esse status.
- 120 Impia mordacis tentantur uulnera linguæ,
A quibus infontem protege quæso, Deus.
- 121 Vndiq; cum miserum metuenda pericula tentent,
Nec sit qui cupidum surripuisse queat,
Ad summum cœli rectorem lumina tollo,
Non etenim seruum deseret ille suum.
- 122 Hortatur populum sacram quo corde benigno
Aedem, non duri, uisere sæpe uellit.
- 123 Cum sæua Ammonidum sentiret prælia, cumq;
Immanes struerent bella cruenta Syri.
Hæc cecinit Domino, qui spes est una salutis,
Solutus hic è damnis surripuisse potest.
- 124 Ni Deus altisonans magni mens maxima mundi
Afflictis blanda mente tulisset opem.
Actum erat, & uiuos crudeli derate uorassent,
Sed Deus à sæuo liberat hoste pios.
- 125 Permanet immotus Domino qui fidere nouit,
Nam Deus auxilium præsidiumq; pio est.
Non tamen hanc sortem poterunt tenuisse prophani,
Sed meritis pœnæ impius omnis habet.
- 126 Quamuis multa premant ludibria fortis iniquæ,
Et ueniant genti multa pericula piæ,
Mox tamen hora uenit, Dominus qua respicit illam,
Et tunc pro lachrymis gaudia læta feret.
- 127 Quid iuuat infaustos toties subiisse labores?
Sæpius & fessam sollicitare manum?
Nam nisi nos Dominus miti respuerit ore,
Iam perit in casum cura laborq; tuus.
- 128 O felix nimium perq; omnia facta beatus,
Qui Domini leges iussaq; sancta colit,
Non etenim casus fortis æ cernit iniquæ,
Lætus & euentus posteritatis erit.
- 129 Sæpius infontes nos hostis pressit iniquus,
Dum uoluit telis perdere & arte pios.
Sed frustra: quoniam Dominus nos liberat omni
Damno, dum pœnas gens scelerata subit.
- 130 Mersus in atroci per sæua pericla profundo,
Ad Dominum uouit corde dolente preces.
Et merito: quem etenim non huius dextera iuaret,
Qui tollit mihi crimina nostra manu?
- 131 Non fuit in nostro uentosa superbia corde,
Sed pressum, ac uere corq; uere fuit.
Talis erit, quisquis Domino confidere soli
Vult, & non de se sentiet alta nimis.
- 132 Templa uouet Domino, populum cum pestis iniqua,
Auereret sceleris, feruida pœna, mali.
Hæc tamen agnoscit fœlix Ecclesia, cuius
Gloriam & euentus præsidiumq; canit.
- 133 Prospera succedat quanto concordia fructu,
Præmia quæ pacis, carmina sancta docent.
- 134 Tollite diuinas deuoto pectore uoces,
Laudibus æternis & celebrate Deum.
- 135 Laudibus altisonum dignis celebrate parentem,
Qui fecit pontum, sydera & arua simul.
Est etenim fortis, iustus, sapiensq; benignusq;
Et populo lætam ferre paratus opem.
- 136 Psallite supremo nunc carmina digna Tonanti,
Quem Dominum agnoscunt cuncta creata suum.
Hic populum electum Phariis eduxit ab aruis,
Hostibus & uictis tecta petita dedit.
- 137 Vincula captiui desinent Babyloniam tristes,
Funditur æthereo mœsta querela patri.
Illa docent homines deceat quid, quando cruentus
In miseros hostis uim tenuisse solet.
- 138 Hic meritos Domino memori fert pectore grates,
Sæpius afflicto qui tulit almus opem.
- 139 Te, Deus, abscondos qui nosti in pectore sensus,
Cui nihil ignorum, nilq; latere potest,
Te ueneror semper, sed toto corde prophanos
Odi, tu infontem me simul esse uides.
- 140 Eripe quæso, pater stellantis rector Olympi,
Ne struat infidias subdola lingua mihi,
Vndiq; proli miserum, uiolentis artibus instans,
Fac subeant propria damna parata manu.
- 141 Adsis, summe Deus, nostram defendito mentem,
Et freno linguam retrahere, quæso, meam.
Ne mala deceptus faciam, ne turpia dicam.
Hostibus ah tandem sit sua pœna meis.
- 142 Vndiq; cum mortis trepidanda pericula uexent,
Ac insistent capiti damna dolosa meo,
Ad Domine solum fundo mœstissima uota,
O pater, ah tandem me eripuisse, uelis.
- 143 Immeritum uexat coëptis crudelibus hostis,
O Deus, en seruum respice, quæso, tuum.
Fac, ne fors animus, quicquam delinquat inique,
Concidat & meritis gens scelerata malis.
- 144 Impia cum reprobi cessassent prælia Saulis,
Cumq; Palæstinæ gens superata foret,
Hæc canit altifono resonantia uerba parenti,
Quæ sint huic mentis symbola grata piæ.
- 145 Te Deus omnipotens celebrabo carmine semper,
Atq; tuas laudes & benefacta canam.
Tu quoniam solus cœlum terrasq; creasti,
Et nunc pro nutu dirigis illa tuo.
- 146 Principibus noli securo fidere corde,
Mox etenim illorum spes perit atq; salus.
In Dominum potius tua confidito mente,
Hic etenim oppressos dirigis atq; iuuat.
- 147 Sint licet in miseros uenientia multa pericla,
Sit tamen in forti mens bene firma Deo.
Hic etenim captos peregrina è gente reducet,
Et patriæ reddet mœnia grata pijs.

Omnia

Ecclesiastes.

- 148 Omnia supremum celebrent elementa Tonantem,
Illius & laudes concinat omnis homo.
Ille potest etenim cornu præstare salutis,
Ille dat afflictis, quam petiere, manum.
- 149 Qui populum asseruit pressum crudelibus armis,
Hic mihi promerita laude canendus erit.
Carmina sic etiam CHRISTVS se digna meretur,
Cuius sub pedibus gens inimica iacet.
- 150 Splendida cantantur Domini præconia fortis,
Qui solus fortis, strenuus atq; potens.

ECCLESIASTES.

- 1 **M**agna fuit semper doctorum quæstio, summi
Qui nam sit miseris fons & origo Boni.
SCIRE bonum non est, licet omnia noueris: illud
Heic Solomon multa cum ratione probat.
- 2 Delicias multi quærun, sed nulla uoluptas
Integra, nulla Boni nomen habere potest.
Nec labor infelix turba à sapiente probatur,
Cum mentem cruciet cura dolorq; grauem.
- 3 Quæcunq; orbis habet, fieri certo ordine debent,
Nam Dominus cunctis tempora certa dedit.
Desipiunt, quotquot animas occumbere credunt,
Vt luxum possint deliciasq; sequi.
- 4 Primatus misere multos affligit & angit,
Sunt rixæ, lites, inuidiæq; malum.
Cedit amor longe, scilicet Sapiencia cedit,
Ergo bonum non est, sceptrum tenere manu.
- 5 Sit sermo purus tibi, non sint irrita uota,
Ac animo uigili crimina terra fuge.
Diuitijs nunquam non affliguntur auari,
Ergo bonum summum nullus avarus habet.
- 6 Hei quantus dolor est, præsentis cernere nummos,
Autamen & proprijs non bene posse frui.
Quid, quæso, infelix uenturis prospicis annis?
Omnia, num nescis, qui regat, esse Deum?
- 7 Fac cures famem & mortem: conuiuia uites,
Et semper magni uerba monentis habe.
Atq; iram fugito, lætos Sapiencia fructus
Asferet: omnigeni scæmina causa mali est.
- 8 Laudatur celebris docta Sapiencia uoce.
Et quæ principibus uita tenenda fiet.
Iudicium Domini, non ulli carpere fas est,
Nemo etenim illius cernere facta potest.
- 9 Iudicium Domini quia nescit turba prophana,
In scelus & uitium perniciemq; ruit.
Sed qui cuncta regit Deus est. Sapiencia multum
Proderit, à reprobis spernitur illa tamen.
- 10 Quis sapiens est? quis stultus? Tentatio nobis
Quo nam sit ritum & corde ferenda, docet.
Ordo prauus, mala lingua & mente Senatus
Inspida, populis sæpe nocere solent.
- 11 Munificus gaza de diuite profer egono,
Et meritis ueniet gratia digna tuis.
Non mora sit, moxq; quin mox resipiscere pergas.
Incertum est etenim, quæ ferat hora necem.
- 12 Affectus reprimas, & recte uiuito semper.
A pueris tua sit cura timere Deum.
Nulla salus cum mors pulsat tristisq; senectus,
Tunc corpus terram, spiritus alta petit.

EXCELLENTISS. CAR- MEN SOLOMONIS.

- 1 **S**ponsa uocans Sponsum, cupit ut secū oscula iungat:
Non cures, quod sim corpore fusca nigro.
Quæritum reperit diuino corde maritum.
Alternas laudes & pia facta canunt.
- 2 Thesaurus tibi sum. Sponsus mea summa uoluptas:
Hic sua proposuit myrica dona mihi.
Definite celsi doctores fallere sponsam.
Nunc uerni in CHRISTO temporis hora uenit.

- 3 Sponsa placet Domino petra quia nixa cauernis.
Doctores uanos, CHRITE supreme, fuga.
O quantis curis quantisq; laboribus illum
Quæsiui, cuius me rapit almus amor?
- 4 Nunc tamen inuentum uigilanti corde tenebo.
Hæc fidei fructus mystica uerba docent.
Pulchra suæ pingit dilectæ corpora Sponsæ,
His, quæ sint fidei munera sancta, docet.
- 5 Inde suum prompto testatur corde fauorem,
Quo sibi deuinctos CHRISTVS amare solet.
CHRISTVS amat facili sanctorum pectore fructus:
Sed deuicta graui Sponsa sopore iacet.
- 6 Quæ dum cunctatur, diuini pneumaticis aura
Exultat, at Sponsum non uidet illa suum.
Hunc quærens digno depingit Sponsa colore,
Dum CHRISTI dotes officiumq; canit.
- 7 Grata mei subijt cordis penetralia Sponsus.
Hic pariter quanto flagret amore docet.
Describitq; suæ præstantia munera Sponsæ,
Quæ tamen altisoni gratia sola dedit.
- 8 Scilicet ut, summis licet hæc uexata periculis,
Præsidio Sponsi uincere cuncta queat.
Denuo depingit dilectæ corpora Sponsæ,
Diligat & quanto hanc fortis amore Deus.
- 9 Hæc etiam totam se Sponso dedicat uni,
Promittens fidei munera digna suæ.
Sponsa suum scilicet castum testatur amorem,
Cuius & est captus Sponsus amore pari.
- 10 Non amor hic cederet, sint multa pericula quamuis:
Omnia nam uincens CHRISTVS in alta uolat.

ARGUMENTA IN LIBROS ECCLESIASTICOS, quos alio nomine Apocryphos uocant. LIBER SAPIENTIAE.

- 1 **I**ncluta sit uobis, proceres, Sapiencia cordi,
Quæ se quærentes sponte iuuare solet.
At suum damnat, prodit mendacia, fraudes,
Et casta propria gens scelerata manu.
- 2 Perage quæ prauæ nam sit mediatio mentis,
Gaudia quæ carnis deliciasq; cupit.
Insidias iusto ponunt, ne corrigat illos.
Dæmonis inuidia mors truculenta furit.
- 3 Vexetur quamuis non nullo tempore iustus,
Non tamen illius est peritura salus.
Sed pereunt tristi fato, qui iussa Tonantis
Spernunt, atq; horum dira propago perit.
- 4 Felix, si qua pia Virtutis pignora gignit,
Cuius non unquam dona perire solent.
Et, quæ contingunt iustis, sunt dulcia fata,
Obuolant autem fata cruenta malis.
- 5 Cum torus stabit Domino sub iudice mundus,
Damnabunt culpæ conscia corda malos.
Perpetuum uiuent iusti, quæ munera magna
Dat Deus, & mentis fortia tela pia.
- 6 Quærite iustitiam terræ qui sceptrum tenetis,
Inquiret rigide crimina uestra Deus.
Quærite, quæ summi sapientia uera Tonantis.
Cultores nunquam deserit illa suos.
- 7 Omnibus est eadem nascendi lexq; modusq;
Omibus & simili limite uita perit.
Fœlices autem, Domini sapientia quotquot
Cingit, in hac etenim commoda cuncta latent.
- 8 Quærat primis Domini sapientia ab annis,
Omnia nam sub se, quæ bona certa, tenet.
Diuitias parit hæc, dignos hæc gignit honores,
Hæc ubi sed sancta mente rogata uenit.
- 9 O Deus omnipotens, qui Verbo cuncta creasti,
Doctrinæ mittas dogmata sanctæ tuæ.
Possibile laud etenim est hominem tibi posse placere,
Hunc nisi cœlestis spiritus usq; trahat.

Ecclesiasticus.

- 10 Seruauit primum scilicet sapientia patrem,
Illa Noah seruauit, hæc quoque seruauit Abram.
Seruauit Lothum, fortem seruauit Iacob.
Eripuit Phario corpora sancta iugo.
- 11 Deserto errantes Domini sapientia iuuat.
Perdomuitque famem, perdomuitque sitim.
Fecit & ut iustæ sentirent uerbera pœnæ,
Cum perit in pœnis impia turba suis.
- 12 Longanimis Deus est, qui uult respicere cunctos,
Et leuibus punit corda nefanda malis.
Sed, qui longanimis contemnunt numinis iram,
Iratum cernent se meruisse Deum.
- 13 O nimium uani, quorquor pia numina cœli
Ignorant, fictum qui quoque numen habent.
Plus tamen his uani, quorquor simulachra uerentur,
Quicquid animo stulto putrida ligna colunt.
- 14 Stultitia infelix fuerit sub imagine falsa
Orauisse Deum: punit & hocce Deus.
Author imaginibus quis nam sit, crimina quanta
Hinc ueniant, multis differit inde modis.
- 15 In Dominum sperant sancti, nec imagine falsa
Fallunt, nam nunquam fallit & hocce Deus.
At miseri, quorquor fingunt simulachra coluntque,
Viribus hæc cum sint inferiora suis.
- 16 Omnes iniustos, Dominum nec rite colentes
Affligit uarijs dextra suprema modis.
Adiuuat hæc sanctos, defendit, ducit alique,
Protegit & uarijs per sua signa modis.
- 17 Aegyptum tristes quondam texere tenebræ,
Terruit & gelidus pectora cæca timor.
Impietas semper sic casso lumine uiuit,
Terrores uanos impia turba timet.
- 18 Occumbunt primi charissima pignora partus,
Dum festum celebrat turba sacra suum,
Cumque Deus populum in deserto perderet olim,
Auxilio Moysis est reparata salus.
- 19 Impia gens semper præfacto pectore pergit,
Sic etiam in meritis pergit & ira Dei.
Asserit ille suos, nunquam dimisit inultos
Qui Verbi spernunt iussa colenda sui.
- 8 Iurgia, probra caue (moneo,) tum sponsor haberi
Noli: sit proprio dignus honore senex.
Audaces fugito, stultos: & paratos:
Quæque latent recto pectore nemo sciat.
- 9 Coniugij leges, scortum incommoda narrat,
Et quæ nam ueteris lex sit amicitiae,
Diuitias prauas fugito & confortia praua:
Sit quoque sermonis maxima cura tui.
- 10 Principis officium certa ratione recenset,
Deuouet altitonans corda superba Deus.
Religio cunctos seruauit, sufferto labores:
Fac animæ propriæ sit quoque cura tibi.
- 11 Lauda prudentes, uentosa superbia cedat,
Sit sermo cautus, cedat avaritia.
Omnia proueniunt, Domino sic illa regente:
Cui soli pura fidere mente decet.
- 12 Cui benefacta feras, cui non, curare memento,
Præmia sunt sanctis, præmia nulla malis.
Res aduersa probat sinceri cordis amicos:
Et quoque sic hostes indicat illa tuos.
- 13 Imparibus (moneo) noli te iungere amicis,
Illorum quoniam fœdera sæpe nocent.
Fortunam Vulgus sequitur, sic semper ubique
Laudatur diues, pauper ubique iacet.
- 14 Felicem, si quis Domino confidat, in amplis
Diuitijs gaudens semper avarus eget.
Stat sua cuique dies, partis ergo utere rebus,
Et summi studeas discere iura Dei.
- 15 Eximios scilicet profert sapientia fructus,
Quos malus insana percipere aure nequit.
Authorem sceleris Dominum ne dixeris esse,
Criminibus cum non gaudeat ille tuis.
- 16 Impia multiplici crescens tibi scœnore proles
Damno est, hanc etenim deiecit ipse Deus,
Cuius in immensum diuina extensa uoluntas
Omnia prudenti cum ratione facit.
- 17 E terra Dominus mortalia corpora sumpsit,
Et docuit mentis dogmata sancta suæ.
Gentibus è cunctis Israël diligit, ergo
Laudibus hunc dignis concinuisse decet.
- 18 Nullus facta Dei poterit comprehendere sensus,
Qui solus iustus, cunctaque solus habet.
Et breuis est uitæ quia terminus, ille benignum
Se præbet, sancte quem coluisse decet.

ECCLESIASTICVS.

- 1 **A** Solo cœli Domino sapientia manat,
Hanc dabit, illius si pia iussa colas.
Hic etenim solus sapiens, summusque bonusque,
Præcipua est Virtus, perimuisse Deum.
- 2 Doctrinam quærens patienti pectore pergas,
Ex animo, caueas, ne cadat alma fides.
Nam pereunt, quorquor Domino confidere nolunt:
Sed sua dona uidet religionis opus.
- 3 Prima sit augustos reuereri cura parentes,
Hoc faciens uitæ commoda multa fere.
Sis mitis, quæ sint Domini mysteria noli
Quærere, sis clemens, corda superba cadant.
- 4 Semper cura fiet tristi succurrere egeno,
Sic doctrina Dei præmia læta dabit.
Discere non pudeat Verum, fuge pectoris iram.
Et studium tristis cedat auaritiæ.
- 5 Viribus atque opibus noli confidere magnis,
Longanimis caueas spernere fata Dei.
Sis animo constans, linguam moderare loquacem,
Nemini & insidias lingua nociua struat.
- 6 Incluta amicitiae scribit præcepta colendæ,
Et quo cognoscat pectora falsa modo.
Semper & à primis annis sapientia cordi
Sit tibi: prudentum percipe uerba libens.
- 7 Crimina fac fugias, dominatum quærere noli.
Nullum contempnas: sæpe rogato Deum.
Et mendax non sis, commercia sancta sequaris,
Coniugis & famuli sit pia cura tui.
Instituas natos: Dominum colito atque parentes,
Omnibus expositus munificusque sis.
- 19 Fac animo excedat longe damnosa uoluptas,
Et linguæ frenum fac moderare tuæ.
Religio Domini uera est sapientia, mores
Humani ingenij symbola certa ferunt.
- 20 Corripe peccantem, non nutri pectoris iram:
Cumque decet loquitor, cum decet ipse tace.
Cedat auaritiæ studium, fuge munera, fraudes.
Pectoris instructi non tege uerba simul.
- 21 Peccatum diligito, cuius certissima pœna est.
Semper enim à Domino gens seclerata perit.
Disserat à stulto quo nam discrimine prudens,
Quæ sint amborum præmia digna, docet.
- 22 Res fœda est homini: languens ignauia pigri,
Inficiunt clarum pignora praua genus.
Stultum corripiens frustra sudabis, amicos
Sincera semper fac uenerere fide.
- 23 O Deus ipse mihi linguam moderare loquacem,
Affectusque animi reprime, quæso, mei.
Iuranti quæ nam à Domino sit pœna parata,
Turpis adulterij suppliciumque docet.
- 24 Quanta sit æterni præstans sapientia patris,
Innumeris signis pagina sacra probat.
Hæc fuit à prima sic condita origine mundi,
Hac regit & complet condita quæque Deus.
- 25 Quæ sint pulchra docet, quæ sint inhonesta, beati
Qui nam sint uere differit inde simul.
Multa nocent homini, sed cunctis fœmina peior,
Quæ proprio nati uultu subesse uiro.
- 26 Maxima dos animi est uxorem habuisse pudicam,
Improba sed coniux maxima pœna Dei est.

Ecclesiasticus.

- Scorta caue (monedo) quoniam nil turpius illis,
Vxor castæ quin tibi crescat amor.
- 27 Tristis auaritiæ studium mala maxima gignit.
Religio & ratio pectora testæ probant.
Iustitiam serua, lingua sis cautus oportet,
Et fidei caueas fallere iura datæ.
- 28 Vindictæ cupidus Domini quoque iura subibit.
Discordes ergo & iurgia dira fuge.
Lingua duplex odio est, quoniam nil turpius illa,
Hæc etiam multis damna nociua dedit.
- 29 Succurras inopi, fratri quoque mutua crede,
Quæ tibi cunctisoni dextera larga dedit.
Rite fidem serua, frugalis munia uitæ
Suscipito, ne sis indigus ipse tuis.
- 30 Corrige, dum poteris, dulces, tua pignora, natos,
Ne fors tristitiæ sint tibi causa grauis.
Nil melius unquam fuerit mihi corpore sano.
Mærores animi tristitiamque fuge.
- 31 Diuitias quousque cupiunt, sunt pectora curis
Obruti, & insana non satiantur ope.
Sobrietas laudi est, semper miserere parentis.
Nec placeat pleni pectoris ebrietas.
- 32 Si fueris iudex, mihi sis corde memento,
Dicito, quæ possint dicta decere senem.
Commendat iuuenes formosi cura pudoris,
Consilium prudens, Religionis amor.
- 33 Religionem probus non ulla pericla timebit.
Et semper iustis cura placere fiet.
Distribuit varijs Dominus sua munera formis.
Sis liber, serui sit tibi cura tui.
- 34 Fallitur iniusti spes friuola: somnia fallunt,
Sed suffulta Deo spes perijisse nequit.
Non gaudet sacris supremi rector olympi,
Cui pia cultorum uita placere solet.
- 35 Sacrificat uere, Domini qui dogmata seruat.
Hæc studeas forti munera ferre Deo.
Vindicta oppressos afflicta uoce gementes
Omnipotens, misere turba prophana perit.
- 36 Assere de manibus nos, maxime Rector, iniquis,
Et populi, quæso, sis memor ipse tui.
Prudens coniugij uenerandi uincta subito.
Possidet omne bonum, cui pia nupta domi est.
- 37 Quæ sit amicitia ratio, quis uerus amicus,
Consilium cuius quærere tuto queas.
Consule prudentes, & qui sint pectore iusto.
Sobrietas uitam continuare solet.
- 38 Dignus honor medicis tribuatur, maximus author
Illorum Deus est, quem tamen usque roga.
Defunctos plora, luctu desistito tandem.
Prudentem faciunt otia digna uirum.
- 39 Qui uoluit Domini non tardo pectore leges,
Præclentis uere nomen habere potest.
Collaudate Deum, qui commoda cuncta creauit.
Nanque proprii nobis nos sumus ansa mali.
- 40 Fortunæ uario quasatur pondere uita,
Sed misere nimium gens scelerata perit.
Permanet æternum fidei, uerique potestas,
Religionis amor, iustitiæque modus.
- 41 Est horrenda malis summi lux ultima fati.
Oblestant iustos fœta suprema uiros.
Fac famam serues, casti sit cura pudoris.
Qua causa subeat iustus in ora pudor.
- 42 Quæ causæ uanum possint arcere pudorem.
Quanta etiam in natis cura locanda fiet.
Fœmina sæpe nocet Domini laus maxima summi.
Cuius in æternum regna decusque manent.
- 43 Quanta sit æterni narrat Sapiencia patris,
Qui fecit Solem sydereasque domus.
Candidit hic nubes, pelagus camposque patentes.
Ergo huius laudes nos celebrare decet.
- 44 Laudantur primi resonanti carmine patres.
Quorum non unquam sit moriturus honor.
Raptus Enoch, placuit Domino Noah, nobilis Abram,
Isacides genuit pignora clara sibi.

- 45 Describit Mosem, sanctique insignia fratris,
Cui Dominus templi munus habere dedit.
Occubuit rupta Coreh tellure rebellis.
Pro meritis Phinees præmia digna tulit.
- 46 Victoris cantat Iosue præstantia facta,
Et fidi socij fortia gesta Chaleb,
Et quo nam fuerit celebris sub iudice terra.
Quam sancta Samuel rexit hosce fide.
- 47 Clarus erat Nathan, Dauidis gloria summa est,
Asseruit summi qui pia sacra Dei.
Fœmineo sapiens Solomon deceptus amore
Tristia uenturis regna reliquit iners.
- 48 Insigni Helias celebratur carmine uates,
Huic par o fortis laus Helisæ tibi est.
Contulit Ezechiae bona plurima rector Olympi,
Dum cadit angelico cæsus ab ense Syrus.
- 49 Inclyta diuini narratur facta Iosue,
Qui populo legem restituitque sacra.
Dispereunt alij, Domini dum iussa relinquunt,
Restituit fortis quos pia dextra Dei.
- 50 Onidem celebrat condigna laude Simonem,
Reddidit hic patriæ splendida sacra suæ,
Et sibi commissæ defendit mœnia gentis.
Huic similes multos nunc superesse uelim.
- 51 Alifonso grates ueneranda uoce rependit,
Qui docuit Verbi dogmata sancta sui.
Qui sæpe eripuit premerent cum multa pericla.
Admonet hinc omnes, ut sua scripta legant.

TOBIAS.

- 1 **T**obias genus & pietatem factaque narrat,
Qui studuit summo complacuisse Deo.
Expulsus Nineue, chari per uora nepous
In propriam rediit uir pius inde domum.
- 2 Sepelit extinctos, conuiuia laura relinquens
Tobias, patriæ gentis amore pius.
Irrident alij, cæco cum lumine captus,
Vxoris sentit tristia probra suæ.
- 3 Inuocat alifonsi Tobias numen Olympi,
Vt seruum e terris liberet ille suum.
Huius opem pariter contrito pectore Sara
Orat, pro sponsis tristia corda gerens.
- 4 Proxima Tobias credens sibi tempora mortis,
Cum nato confert plurima uerba suo.
Admonet ut summo possit seruire Tonanti.
Depositi argenti tum quoque signa docet.
- 5 Inquirens comitem Tobias filius, ecce,
Inuenit angelicam pectore lætus opem.
Discedunt ambo, lachrymas tristissima mater
Fundit, solatur tristia corda parens.
- 6 Immanis trahitur uiridanti e gurgite piscis,
Illius & fructum cum comes ipse docet.
Dulcia promittens castæ connubia Saræ,
Coniugij quæ sint debita iura monet.
- 7 Cognati ueniunt tandem Raguelis in ædes.
Cognatum lætus suscipit ille suum
Iungitur & firmo Tobias fœdere Sara,
Sæpe ante infaustis nupta locata uiris.
- 8 Ingressus thalamos non spurca mente pudicos
Tobias, comitis iussa uerenda facit.
Incolumes seruat diuina potentia utroque,
Gaudet & ipse socer, gaudet & ipsa socrus.
- 9 Angelus in Ragam Gabaeli tendit ad ædes,
Argentum repetens quod pater ante dedit.
Inde simul redeunt, Tobias suscipit illum.
Et noua non solito pondere sponsa tumet.
- 10 Dum tardans reditus Tobias tempora differt,
Mater ut amissum deslet & ipse pater.
A focero chara cum coniuge missus ad altam
Tobias Nineuen cepit inire uitam.
- 11 Expectatus adest elapso tempore natus,
Gaudia cum lachrymis miscet uterque parens.

Iudith.

- Amisum recipit conestui luminis usum,
Et lætus charam suscipit inde nurum.
12 Instituit comiti mercedem reddere iusto,
Sumere non quicquam cum tamen ille uelit.
Horratur sancte, quis sit simul inde fateatur.
Hi celebrant summum pectore & ore Deum.
13 Ardenti celebrat supremi numen Olympi
Pectore Tobias tot benefacta canens.
Horraturq; alios similes confingere laudes,
Et quæ sint Solymis fata futura monet.
14 Tristia turritæ Tobias fata recenset
Heic Nineues, mortis tempus adesse uidens.
Filius hoc functo soceri mox repperit ædes,
Fœlices uitæ uiuit ibiq; dies.

BARUCH.

- 1 **P**rælegit abductis conscripta uolumina Baruch,
In Solymos mittunt æsq; librumq; simul.
Pro Rege Assyrio, pro se quoq; multa rogantes,
Agnoscentq; Deo crimina facta patri.
2 Quos nemo potuit meliori adducere uita,
Olim commérito sustulit ense Deus.
Veratq; firmavit ueterum præfagia Vatum,
Nos tamen o tandem respice, sancte Deus.
3 Afflicta cæli Dominum nunc mente precantur,
Vt populum uelit hic asseruisse suum.
Ast opus heic fuerit pura resipiscere mente,
Doctrinæq; sequi dogmata sancta Dei.
4 Criminis hic meminit propter quod pœna Tonantis
Sæuijt, ut sancto numina corde colant.
Horrida sensisti, dolor at discedat inanis,
Fata cito uenient prosperiora tibi.
5 Sumito iucundos lætanti pectore uultus,
Indue lætitiæ lætitiæq; decus.
Sublimes redeunt, quos sæuus depulit hostis,
Famaq; uirtutis iam duplicata tibi est.
6 Admonet abductos Ieremiæ litera Vatis,
Assyrios metuat ne pia turba Deos.
Vanatq; depingit proprio simulachra colere.
Nil inuisse queunt, nil nocuisse queant.

HIST. SVSANNÆ.

Illicito castum Susannæ pectus amore
Tentatur, thalami seruatur illa fidem.
Infons damnatur, Daniel sed liberat illam.
Et cadit in molles pœna cruenta senes.

HISTORIA BELIS.

Belides pereunt infami morte, iubente
Rege, quod effictos composuere dolos.
Dissilit inde Draco, Danieli sæua leonum
Vis parcat, fortis quem abbat ipse Deus.

LIBER IVDITH.

- 1 **M**agnanimi scribit Arphaxat fortia scepra, &
Quam fuerint urbis moenia clara suæ.
Hunc Nabuchednæzer uincit crudelibus armis.
Quatq; prius fuerat gloria tanta, iacet.
2 Conuocat Assyrius crudeli mente Senatum.
Gentibus & cunctis bella mouere parat.
Deligiturq; ferox Holophernes, bella feroci
Qui mouet immitis sanguinolenta manu.
3 Regna tibi dedunt Holopherne plurima reges,
Quos gelidus ueruit sumere tela metus.
Tu tamen immanis uirideis grassaris in agros.
Nec tibi subiectis parcere, sæue, soles.
4 Tristis Iudæas peruenit rumor in urbeis,
Et capit auonitus pectora quassa, amor.
Attamen arma parant, imponunt montibus altis
Præfidia, & Dominum nocte dieq; rogant.

- 5 Assyrius diro furibundus pectore sæuit,
Fortia quod fortis hostis in arma ruat.
Huic Achior gentis natales narrat & omne
Auxilium, omnipotens quod ferat hifce Deus.
6 Perstrepit indignans Holophernes, dira minatur,
Atq; Achior duras percipit aure minas.
Ducitur hic tandem, Iudæis traditur, illis
Omnia denarrat, dant pia uota Deo.
7 Cingitur hostili montana Berulia uallo,
Arida surreptis turba laborat aquis.
Ad Dominum clamant, hosti iam cedere tentant.
Ozias miseros per sua uerba leuat.
8 Magnanimis procerum reprehendit crimina Iudith,
Et ueterum fati pectora mortua mouet.
Et monet ut precibus pergant insistere sanctis.
Consilium mentis prodit & inde suæ.
9 O pater, o nostræ semper fiducia gentis,
Respice quas fundo, Iudith amara, preces,
Opprimimur miseri, iam nunc ferus ingruit hostis,
Fœminea, quæso, fac cadat ille manu.
10 Egreditur patria seruatrix Iudith ab urbe,
Assyria capitur mox tamen illa manu.
Mirantur uultus, Holopherni adducere captam
Contendunt, formam turba prophana stupet.
11 Aduentus causas Holophernes quatit ab illa,
Quas propter patriam liquerit illa suam.
Plurima cui narrat simulato pectore Iudith:
Sed stupidum oblectant talia uerba ducem.
12 Assyrii in castris multo cumulat honor
Iudith, & egressu libera sæpe rogat.
Splendida & Assyrio cum principe fercula sumit.
Sed nimio uictus concidit ille mero.
13 Fœmineo uehemens Holophernes concidit ictu,
Sic Deus exiguis perdere magna solet.
Et caput en patriam spe læta fertur in urbem,
Lætantur, laudes accipit illa suas.
14 Egreditur fortis ceu dura in prælia mœs,
Assyrios dubius corripit inde timor.
Principis inueniunt mancum miserumq; cadauer.
Flebilis exteret fortia castra dolor.
15 Diffugiunt hostes & inania castra relinquunt,
Iudæaq; cadunt millia multa manu.
Castraq; diripiunt, Domino pia uota rependunt,
Et merita Iudith laude decora canit.
16 Alifonum digno decantat carmine Iudith,
Quod populum prompta iuuerit ille manu.
Inde reuersa domum castoq; insignis honore
Absoluit uitæ tempora longa suæ.

LIBER ESDRAE III.

- 1 **D**iuinum celebrat generosus pascha Iofias,
Concidit & Pharia, proh, miser ille manu.
Post Ioachan captum Ioachimi scepra gubernant.
Assyrioq; uident se perijisse iugo.
Hinc quoq; sub diro Sedechia crimina crescunt.
Concidit Assyria gens scelerata manu.
2 Incepta dimissis Cyrus dat munera Templi,
Cuius & inceptum surgere cepit opus.
Fallitur incautus per subdola scripta Tyrannus,
Et prohibet sacram constituisse domum.
3 Splendida Darius ponit conuiuia: quis nam
Sit sapiens, pugnam tres subiere uiri.
4 Primus adit Regem, cupiens qui dicta probare,
In uino summum robur inesse, docet.
5 Discito quam magni sit lata potentia Regis,
Hunc mulier, Verum hanc uincere forte solet.
Immunes patriam rursus mittuntur in urbem,
Vt patrio ædificent templa domusq; Deo.
6 Emisos numerat peregrina e gente tribules,
Et quæ dimissis Rex pia dona dedit.
Ædificant aram templumq; loca, parabant,
Impedit inceptam gens aliena domum.

In

Esdræ III.

- 6 Incorruptum Syriæ procures subuertere templum
Omnibus incumbunt nocte dieq; modis.
Scribitur & fallax Dario litera Regi,
Hic uotum Cyri præualuisse iubet.
- 7 Splendida diuini consurgunt culmina Templi,
Dedicat & sacram dextera sancta domum.
Hinc læto sanctum celebrantes pectore pascha
Aluisoni laudes & benefacta canunt.
- 8 In patriam scilicet à Rege remittitur Esdras.
Hic ueniens populi crimina fœda uidet.
Impia deplorat reprobæ connubia gentis,
Quæ fœdis dederat cæca libido uiris.
- 9 Impia cum reprobis connubia facta resoluunt,
Et lachrymis descent crimina fœda pijs.
Prælegitur cunctis summi lex sancta Tonantis.
Splendida lætanti pectore sacra colunt.

LIBER ESDRAE III.

- 1 **O** Bjicit ingratae crudelia crimina genti,
Et numerat mitis tot benefacta Deus.
Me quia reijcitis simili uos lege repellam,
Atq; dabo genti munera tanta nouæ.
- 2 Luctificis natos plorat Synagoga querelis,
Hinc gentes suauis uoce uenire iubet.
Solatur tristes & dulcia commoda pandit,
Lustorum capiti digna corona datur.
- 3 Repperit afflictus Domini miracula, quæ sine
Iudicia illius corde dolente gemit.
Affligis nostros, sed cur non gentibus illa
Pœna datur, nullam quæ coluere fidem?
- 4 Angelus æthereæ reprehendit uoce querelas,
Quas dederat tristi corde propheta gemens.
Cum tua non possis, quæ sunt terrena, uidere,
Cur peis aluisoni quærere fata Dei?
- 5 Tristitia commemorat sæcli nunc signa futuri,
Ieiuno rursus uenire propheta dolet.
Angelus at rediens uarijs sua dicta retundit
Vocibus, & prohibet quærere fata Dei.
- 6 Se docet esse Deus solum, qui cuncta gubernet,
Et uari uotis sit satis inde suis.
Denuo ieiunat, tristes funditq; querelas,
Quod populus tristis uincula dura gerat.
- 7 Ad uitam introitus angusta est ianua parui.
Maiorumq; refert crimina dira Deus.
Inde etiam narrat uenturi tempora CHRISTI
Quæq; tenet mitis iura benigna pater.
- 8 O Deus inspicias tandem terite colentes,
Reddere nec cupias præmia digna malis.
Ille refert, Non est quod nos nunc multa preceris,
Gratia dauida pijs, suppliciumq; malis.
- 9 Denuo uenturi describit tristitia sæcli
Signa, quibus dicetur tremenda Deus.
Ducitur in campum flores comeditq; uirentes,
Apparet tristi femina mœsta uiro.
- 10 Lugentem nati solatur iuhera matrem,
Hæc multum exclamans lata per arua fugit.
Aedificant magnis surgentem mœnibus urbem,
Quæ post ponendæ recta decora noiet.
- 11 Monstruosas aquilæ pingit pennasq; caputq;
Quæ terræ leges imperiumq; tenent.
Territat hanc atrox furibundi sermo Leonis,
Qui canit horrendis fata dolenda minis.
- 12 Exponit quæ sint aquilæ fortissima regna,
Et quis regnorum tum quoq; finis erit.
Inde dies septem nemorosa in ualle moratur,
Cum reditum uatis turba relicta rogat.
- 13 E Pelago cernit summum conscendere litus,
Qui statu perdit agmina multa suo.
Quæ dum miratur stupens facto pectore Vates,
Exponit uisi mystica signa Deus.
- 14 Exaudit Dominum sancta se uoce monentem,
Perdita qui Legis scribere uerba iubet.

- Inde quater denis Domini lex sancta diebus
Scribitur, & summi iussa colenda Dei.
- 15 Venturæ populo trepidanda pericula pœnæ
Enumerat: factis præmia digna ferent,
Quod uiuant gladio, scortentur corde nefando,
Conteret afflictos ensis & atra fames.
- 16 Gentibus hic reliquis diuini numinis iram,
Et quæ sint sceleri fata parata refert.
Admonet, ut melius uiuant, si uiuere curent.
Solatur sanctos hinc Deus ipse suos.

LIBER MACHAB. I.

- 1 **I**mpius Aegypti famosas diripit urbeis
Antiochus, Solymas deijcit inde domus.
Impia gens etenim Domini mandata relinquens
Se cædi & templi diruta recta uidet.
- 2 Sacra nefanda ferens Matathias concidit ense,
Sabbati & occumbunt religione uiri.
Hinc pius in sæuos Matathias irruit hostes.
Et moriens natis dat pia iussa suis.
- 3 Defuncti recipit Machabæus sceptrum parentis,
Hostilesq; iugat per sua tela duces.
Hinc furit Antiochus, bellum trux Lysias infert,
Inuocat aluisonum gens generosa patrem.
- 4 Cedit Iudæis incautus Gorgias armis,
Induit & fato Lysias arma pari.
Instituunt templum renouataq; sacra frequentant,
Et surgit muris urbs quoq; sancta suis.
- 5 Tristitia non scilicet hic prælia sentit Idume,
Ammonidistq; simul bella cruenta mouent,
Oppugnatq; Simon Galilæos pectore forti,
Dum Galaan uincis, dux Machabæe, feram.
- 6 Antiochus dices Elimas deuincere tentans,
Deuictus morbo tristitia fata luit.
In Solymis captam Machabæus ut obsidet arcem,
Hanc cupit hostili Rex tenuisse manu.
- 7 Pugnare, cedunt, rerum penuria uexat:
Fit pax, sed solus, Rex scelerate, fidem.
Accipit imperium sæuo Demetrius ense.
Iudæos falsa decipit arte uiros.
- 8 Alcimus ansa mali: tristi Mauorte Nicanor
Occubuit, pœnas impietatis habens.
- 9 Romanam cernens Machabæus surgere gentem,
Atq; datam certo percoluisse fidem.
Postulat illorum socius cum gente uocari,
Cum Latij iungit fœdera sancta uiris.
- 10 Alii miser hostili Machabæus concidit ense.
Imperium frater Ionathan huius habet.
Sæpius armati sæuo certamine pugnant,
Hinc fiunt pacis fœdera læta nouæ.
- 11 Fortis Alexander Iudææ fœdera gentis
Ambit, & in fœdus sumitur ille cito.
Postulat hoc etiam frustra Demetrius acer,
Fundit Alexandri quem truculenta manus.
- 12 Dulcis Alexandro nubit Cleopatra marito.
Ionathan insigni clarus honore sedet.
Turpia probra iactat falso Demetrius ore,
Vincitur à forti lingua petulca uiro.
- 13 Perfidus in genum Ptolemæus bella parauit,
Occubuitq; gener, occubuitq; focer.
Regna tenet fortis læto Demetrius ore,
Iudææ & genti munera multa dedit.
- 14 Antiochusq; puer suscepit sceptrum parentis:
Ionathan hinc rursus fortis in arma ruit.
- 15 Fortia Spartadum & Romanæ fœdera gentis
Hic renouant, bellis cum furit ora nouis.
Ionathan infelix Tryphoni ut credit iniquo,
Captus ab hostili cæditur ipse manu.
- 16 Crudelem contra Tryphonem bella nouantur,
Et frangit tumulat ossa relicta Simon.
Conciliat blanda fortem Demetrium arte.
Expugnat Gazan, hostis ab arce cadit.

Machab. II.

- 14 Perfarum capitur tecta Demetrius arte,
Pacifiscusq; regit sceptrum paterna Simon.
Fœdera sancta nouant Spartani & maxima Roma.
Inde Simon meritis præmia laudis habet.
- 15 Antiochus lentis Tryphonem uexat in armis,
Legati è Roma cum rediere simul.
Euadit Tryphon, Iudæas impetit urbeis
Antiochus, fidei debita iura negans.
- 16 Magne Simon proprijs commendas prælia natis,
Illi crudelem fers Ptolemæe necem.
Dum cupis elatus magnas regnare per urbeis,
Non tamen euenius res habet illa bonos.

LIBER MACHAB. II.

- 1 **G**entibus externis hæc scripta uolumina mittunt,
Quæ referant fortis facta colenda Dei.
Viq; diu absconsam populus iam inuenerit ignem.
Cum precibus placat uictima cæsa Deum.
- 2 Inclyta magnanimitatis iussa prophetæ
Describunt, patribus tradita iussa pijs.
Hinc etiam annales ueterum depromere tentant,
Vt quo sit norint urbs reparata modo.
- 3 Externi Reges Domini quoq; templa colebant,
Dum mouet impurus magna pericula Simon.
Sed qui tentabas thesauros prendere sacros
Supplicium sentis, Heliodore, graue.
- 4 Multa Simon parat, recipit moderamina Iason
Pontificis multum fraude doloq; furens.
Hinc fugit, Onias iniusto concidit ense:
Sed meritis pœnas crimina tanta luunt.
- 5 Occupat heic patriæ crudelis mœnia Iason,
Et uiffas cœli complet in urbe minas.
Antiochus rursus Pharia de gente reuersus
Mœnia sanguineis cædibus alta replet.
- 6 Antiochus templum diuinæq; sacra prophanat,
Et prohibet summi iussa tenere Dei.
Cæduntur passim Domino seruire parati.
Lazarus hos inter fortia fata subit.
- 7 Suppositis fratrum torrentur corpora flammis,
Dum patriam Legem non renegare uolunt.
Multa monent alij, longe at fortissima mater
Admonet, ut fortes fata cruenta ferant.
- 8 Asserit astitit constanti pectore Iudas,
Hostiles forti reprimat ense uiros.
Opponit sese non fausto Marte Nicanor.
Iudæaq; cadunt millia multa manu.
- 9 Iudæam penitus cupiens subuere gentem
Antiochus, sæuas fulminat ore minas.
Impia sed morbus uiolentus membra pererrans
Impedit immanis cœpta nefanda uiri.
- 10 Magnanimus sanctam Machabæus possidet urbem,
Et renouat summi perdita sacra Dei.
Infurgitq; nouum non pauco milite bellum,
Sed gentem omnipotens assertit usq; suam.
- 11 Lysias excelsam dum Bethsuran obsidet, inde
Pellitur à telis, dux Machabæe, tuis.
Hinc positus rursus non fauile Lysias armis
Iudææ gentis fœdera sancta perit.
- 12 Perfida gens rursus sanctissima cœdera fallit.
Ioppitæ pœnas, quas meruere, ferunt.
Deuictos Arabes iungunt sibi, mœnia Caspis,
Ac alios uincunt Marte fauente locos.
- 13 Antiochus rursus Iudæos impetit armis,
Et merita pœna dux Menelaë cadis.
Impia cum rursus Machabæus deijcit arma,
Antiochus gentis fœdera firma perit.
- 14 Alcimus incautum falso Demetrium ore
Commouet in cædem, dux Machabæe, tuam.
Et mendax fallit, quæ dederat, pacta Nicanor.
Magnanimus Rhazes fortia fata subit.
- 15 Sabbathæa contemnens Machabæo bella Nicanor
Intentat, dira cum impietate furens.

Atq; suas Domini promissis firmat Iudas.
Perfidie pœnas impius hostis habet.

LIBER MACHAB. III.

- 1 **C**um forti Antiocho Ptolemæus prælia miscet.
Flebilis Arsinoe bella remissa nouat.
Et Rex dum templi penetralia uictor adire
Nititur, hoc illi gens pia iure uetat.
- 2 Alti sonum flestit magni uox sancta Simonis,
Et meritis pœnas rex Ptolemæus habet.
Rursus at inde serox Aegypti in regna reuersus
Iudæos uarijs enecat usq; malis.
- 3 Iudææ surgunt trepidanda pericula genti,
Hanc omnes nullo perdere iure student.
Venit ab Aegypti crudelis epistola Rege,
Iudæos omnes uincla subire iubens.
- 4 Ah miserum, hostili trahitur Iudæa tumultu
Gens, quæ non meruit uincla sua gerens.
Et Pharias capiti misere ducuntur in urbeis,
Pro sancta ut pœnas religione ferant.
- 5 Sæpius admonitus Elephantis præparat Hermion,
Nempe ut Iudæis tristia fata ferant.
Sæpius alitisonans conatum perdit iniquum:
Non tamen inceptum sæuus omittit opus.
- 6 Instabant miseris Iudæis ultima fata,
Liberat hos forti cum Deus ipse manu.
Lugentesq; prius læti conuiuia tractant,
Est & in authores pœna rectora suos.
- 7 Incolumes abeunt Iudæi in patriam regna,
Commendant illos regia scripta simul.
Nempe illis melior spes post tot damna refulsit.
Sic Deus usq; suos rite iuuare solet.

ARGUMENTA IN OMNES NOVI TESTAMENTI Libros.

EVAN. MATTHÆI.

- 1 **M**aiores numerat sancti & primordia CHRISTI.
Qui fuit è casta uirgine natus homo.
Multa timeret stupida percussus mente maritus.
Angelicis uerbis cura recedit iners.
- 2 Fœlici ueniunt deducti sydere Persæ,
Atq; ferunt Regi mystica dona nouo.
Infantes pereunt, Aegypti regna subiuit
CHRISTVS, at in patriam mox tamen inde rediit.
- 3 Edocet abiecta Vates respicere mente,
Multorumq; sacra corpora tingit aqua.
Quæ steriles scindat plantas iam facta securis:
Tingitur & CHRISTVS, dat sua signa pater.
- 4 Pestiferi CHRISTVS tentatur dæmonis astu,
Vincit, & hinc sancto prædicat ore fidem.
Discipulosq; uocat, quos diuina imbuit arte,
Et multos morbo liberat inde graui.
- 5 Quis uere lælix, quæ sit pia uita ministri,
Quo sensu Lex sit percipienda, docet.
Ira procul cedat, Veneres, iurataq; uerba,
Sanctus & in fraurem pectore flagret amor.
- 6 Quæ nam sit miseros inopes pia cura iuuandi,
Et qua nam deceat mente rogare Deum.
Quæq; Deo placeant tenuis ieiunia uentris.
Non amor abripiat uos quoq; cæcus opum.
- 7 Non damnes alios, proprio te crimine purga,
Nec lanient rapidi dogmata sancta capes.
Funde preces, paulæ placeant non limina portæ,
Doctores falsos cura cauere fiet.
- 8 Leprosum mundat, fidei sit regulæ, &c.
Centurio, Petri languida surgit anus.

Sunt

Euang. Matthæi.

- Sunt sua lustra feris, compescit & æquoris undas.
 Dæmonis impulsu porcus in alta ruit.
- 9 Exurgit ualidus, erat qui membra solutus.
 Matthæus surgens turpia lucra fugit.
 Peccantes sanat Dominus, ieiunia tractat.
 Sanguinis à fluxu forma sana redit.
 Suscitatur extinctam, reddit sua lumina cæcis.
 Dæmonis imperio liberat inde uirum.
- 10 Discipulos mittit, doceant ut dogmata CHRISTI,
 Euentus quorum heic officiumq; docet.
 Non ego do pacem, sed tristia prælia surgent.
 Sed, quem non terrent prælia, saluus erit.
- 11 Laudat Ioannis præstantia munera CHRISTVS,
 Quam in Iudææ gens male sana docet.
 Deuouet ingratis urbeis, mysteria parui
 Percipiunt: omneis sub sua signa uocat.
- 12 Sabbata tractantur, sanatur languida dextra.
 Insidiasq; fugis, CHRISTE supreme, graues.
 Restituit mentem linguæ illi & luminis usum,
 Quem nimis immani presserat arte Satana.
 Pneuma sacrum uiolant: (moneo) sint uerba pudica,
 Signa negat: fratres indicat inde suos.
- 13 Comparat heic semen, zizania, retia rara,
 Fermentum, sinapi: sic sua regna docens.
 Ponitur & uerus thesaurus & indyia gemma,
 Doctorem spernit parua dura suum.
- 14 Concidit Herodis Baptista furore peremptus.
 Panibus exiguis millia multa cibant.
 Calcat aquas CHRISTVS, Petrus sed mente uacillat.
 Auarijs multos liberat inde malis.
- 15 Humanæ culpat rationis dogmata falsa,
 Et quæ sint, hominem quæ uiolare queant.
 Voti compos abicit Chanaanæ gentis alumna,
 Aegrotos sanat, millia multa cibant.
- 16 Signa petunt, prohibet fermentum gentis iniquæ.
 Et CHRISTVM sancto prædicat ore Petrus.
 Dat clues, mortem prædicat, præmia quæ sint
 Sanctorum, & fidei munera digna docet.
- 17 Transformat uultum clara sub imagine CHRISTVS.
 Quem nequeunt alij liberat ille uirum.
 Tristia prædicat mox mortis fata futura.
 Nummum sub parulo gutture piscis habet.
- 18 Quis maior docet heic, prohibetq; offendere paruos,
 Nam CHRISTVS nostræ causa salutis adest.
 Condone fratri quæ in te delicta notauit,
 Hoc grauis accepti summa remissa docet.
- 19 Coniugij quæ sit ratio, & quæ cura pudoris,
 Et quæ sit pueris gratia danda docet.
 Quæ uia sit uitæ, quam uix adit omnis abundans
 Diuitijs, & quæ præmia danda pijs.
- 20 Agricolas plures conducit, tristia fata
 Narrat, pro natis mater inepia rogat.
 Quis uere magnus: reliquis qui rite ministrat.
 Accepto cæci lumine cuncta uident.
- 21 Ingreditur Solymas cunctanti uestus asella:
 Expurgat templum: paruula turba canit.
 Fit sterilis ficus, faciat talia quærun.
 Iudaicæ gentis pectora dura notat.
 Occidunt seruos Domini, fera fata subibunt.
 Perdere non audent, quem perijisse uelint.
- 22 Eijctur thalamis impura ueste prophanus.
 Cæsaris & quæ sunt redderite iubet.
 Denuo consurgit defuncti: maxima quæ sit
 Lex docet, & Dauid mystica uerba canit.
- 23 Væ tonat horrendum falsis cultoribus, & quæ
 Illo meritis pœna futura fiet,
 Quod falso fallant supremum corde Tonantem,
 Et sæuo innocuus ense propheta cadat.
- 24 Tristia quæ immineant Solymis nunc fata recenset,
 Et quàm iudicij sit metuenda dies.
 Omnibus & quæ nam præcedant signa rotanda,
 Quæ non ignaua cernere mente iubet.
- 25 Ianua prudentes adnitit aperta puellas,
 Qua ueniant satux, ianua nulla patet.

- Diuidit hinc seruis Dominus numerosa talenta,
 Iudicij quæ sit forma tremenda docet.
- 26 Consilium captant, unguenta fluentia stillant,
 Doctorem uendis, perfide Iuda, tuum.
 Instituit cœnam, precibus patremq; fatigat,
 Cum capitur, forti dimicat ense Petrus.
 Pontifices damnant, alapis cum cæditur insons,
 Hunc Petrus anonito territus ore negat.
- 27 Damnum cernens laqueo se perdit Iudas,
 Et populus clamo Barraban ore uocat.
 Spinea fecta gerit: delusus pendet in alto:
 Diuidit & uestes barbara turba sacras.
 Multa necem diram comitantur signa, sepultus
 Confossum corpus qui tueantur, habet.
- 28 Adueniunt Mariæ, queis angelus omnia narrat.
 Contrectat CHRISTI dextra pudica pedes.
 Militibus nummi, ceu falsi præmia, dantur.
 Discipulis uisus regna suprema petit.

EVANG. MARCI.

- 1 **C** Lamar Ioannes, sacra tingitur unda
 CHRISTVS, tentatus qui sua iussa docet.
 Discipulosq; uocat, redimitq; à dæmonis astu.
 Surgit & à pigra febre redempta focrus.
 Discedens orat, rursus miracula fiunt.
 Turpis & à turpi corpore lepra fugit.
- 2 Confurgit, fuerat qui languida membra solutus.
 Matthæus questum deserit atq; dolos.
 Peccantes reuocat, tractat ieiunia quæ sint,
 Sabbata qua deceat religione coli.
- 3 Arida dextra ualer, elapsus dogmata pandit
 Sancta, simul sanans: discipulosq; legit,
 Impuro sanctus uiolatur spiritus ore.
 Et CHRISTVS fratres indicat inde suos.
- 4 Seminat hic Verbum, quod ne spargatur inane,
 Sola Dei uirtus sancta iuuare potest.
 Ut Sinapi granum sic crescunt semina Verbi.
 Commotumq; domant fortia uerba mare.
- 5 Deseruit Satanæ mortalia membra potestas
 Corruptos porcos cæcula in alta ruens.
 Sanguinis immodici compescit forma fluxum.
 Mortua quæ fuerat uiua puella ualer.
- 6 Patria contemnit: doctores mittit in orbem.
 Baptista sæuo concidit ense caput.
 Millia multa cibant: fluidis superambulat undis.
 Aegrotos plures simbria tacta iuuat.
- 7 Corripit humanæ rationis dogmata falsa,
 Et quæ sint homini non bene munda docet.
 Liberat hinc Syrophœnissæ de dæmone natam.
 Audium surdus, uerbaq; mutus habet.
- 8 Bis duo millia alit: poscit gens perfida signum.
 Fermentum caueant: cæcus & ante, uider.
 Discipulis illum falsis sua fata prædicat:
 Horraturq; crucis pondera ferræ suæ.
- 9 Transformat faciem: Satanæ quoq; liberat astu
 Quem pia discipuli uincere dextra nequit.
 Reprimit elatus: alijs ut dæmona pellant
 Permittit: rigide scandala dira uetat.
- 10 Coniugium instituit, tangit sacra dextra pueros:
 Diuitibus durum est regna subire Dei.
 Præmia sanctorum: Zebedidas corde superbos
 Reprimit: accepto lumine cæce uides.
- 11 Vox Hosanna sonat, subito perit arida ficus.
 Subuertit sanctæ turpia lucra domus.
 Quantaq; sit Virtus fidei: quo numine missus
 Hæc faciat, Dominum gens odiosa rogat.
- 12 Agricola ingrati pelluntur: reddite censum.
 Et caro de putri nostra resurget humo.
 Maxima lex quæ sit: CHRISTVS Dauide creatus,
 Falsus inest scribis: æra minuta probat.
- 13 Clara cadent tandem Solymorum mœnia: prauos
 Astilgent: sanctos multa pericla manent.

Euang. Lucae.

- Hinc docet extremæ quæ nam sit forma diei,
Quæ cunctis uigili corde notanda uenit.
- 14 Vnguents redolent crines: hunc uendit Iudas.
Instituit mortis symbola sacra suæ.
Vota patri fundit, capitur telisq; dolisq;
Diffugiunt: forti percutit ense Petrus.
Pontifices captum condemnant: cæditur insons:
Doctoremq; negas terrene Petre tuum.
- 15 Traditur Aufonio Prætori: Barraban alta
Voce perit, CHRISTVM damnat iniqua manus.
Fertq; crucem propriam: clauis configitur insons.
Distribunt uestes: impia probra sonant.
Tristia sed mortem comitantur signa nefandam.
Et tumulant sanctæ mortua membra manus.
- 16 Angelus autoniis Marijs facta omnia narrat.
Appares uarijs, CHRISTE supreme, modis.
Infirmos culpat, totumq; ablegat in orbem,
Relictis terris summa sub astra uolat.

EVANG. LUCÆ.

- 1 **D**ecrepto natus patri promittitur: inde
Virgineas ædes angelus alter adit.
Cognatam uisens decantat numen Olympi.
Baptistam sterilis mater at inde parit.
Cum pater exiliens linguæ compage soluta
Supremum sancto concinit ore Deum.
- 2 Virgo parit CHRISTVM: pastores nuntia læta
Accipiunt, sanctis uocibus aura sonat.
Hunc tenet in templo Simeon ac Anna pudica.
Amisus doctos erudit atq; puer.
- 3 Baptista altisoni iam profert iussa minasq;
Et capitur summum dum notat ille ducem.
Ante tamen tingit sacro in flumine CHRISTVM.
Cuius dinumerat pagina sacra patres.
- 4 Tenatur CHRISTVS, exponit uerba prophetæ,
Cui parat immeritam patria dura necem.
Liberat à Sarana, febris depellitur ardens.
Hinc plures morbis liberat atq; docet.
- 5 Heic docet ingressus nauim, sunt retia plena
Piscibus, à tædo corpore lepra fugit.
Exurgit sanus, qui languidus ante iacebat.
Matthæum recipit: conuocat inde malos.
- 6 Religionem docet qua Sabbata sancta colenda.
Discipulosq; legit, & bona summa docet.
Sic sincerus amor, qui se nec deneger hosti.
Non satis audire est, sed mea iussa sequi.
- 7 Centurio fidei uirtute excelluit omnes.
Restituit uitæ mortua membra nouæ.
Mittit Ioannes: Iudæis pectora dura
Obicit: extergit scemina mœsta pedes.
- 8 Fœmineis opibus alitur, quæ semina Verbi,
Et quis nam frater sit suus inde docet.
Compescit fluctus, porcos fert dæmonis æstus.
Sistitur & sanguis: mortua uirgo ualeat.
- 9 Discipulos mittit, pascuntur millia multa.
Agnoscat CHRISTVM pectore & ore Petrus.
Præmia sanctorum: transformet: dæmona pellit.
Quis sit sanctorum maximus inde docet.
- 10 Vitrices inhibet dextris mala sæua precantum.
Ac animo intento se iubet usq; sequi.
Emitit plures, qui dogmata sancta docerent.
Ingratis mores exprobrat atq; suos.
- 11 Indicat & quis sit tibi proximus, maxima pars est
Quam Maria elegit dogmata sancta petens.
Heic orare docet, depellit dæmona mutum,
Et uirtute Dei se facere illa docet.
- 12 Fœlices, quotquot læti mea iussa sequuntur:
Signa negat: uitæ facta decora petit.
Externa mundos specie reprehendere pergit.
Deuouet hinc scribas sanguineumq; genus.
- 12 Fermentum caueas: mortem contemnite opesq;
Thesaurum uigili quærite mente bonum.

- Verbera plura feret, qui cognita iura sefellit.
Diffidium gignunt dogmata nostra graue.
- 13 Gens Galilæa perit sterilisq; excinditur arbor.
Quæq; prius fuerat formina curua ualeat.
Est Verbum Sinapi, fermentum, angustaq; porta.
Est uitæ: in Solymis sæpe propheta perit.
- 14 Hydrops sanatur, uentosa superbia fallit.
Ad mensam ueniat indiga turba tuam.
Abstrahit affectus multos ne fercula gustent
Dulcia, res omnes deseruisse decet.
- 15 Ut saluet miseros à diro crimine CHRISTVS
Venit, id amissus nummus ouisq; docent.
Filius acceptis opibus postquam omnia perdit,
Clementi patrem corde reuersus habet.
- 16 Oeconomus rapis opibus sibi quærit amicos.
Turpis opum toto pectore cedat amor.
Coniugij Leges: laurus conuiuia diues
Aspicit, ægrotus Lazarus inde perit.
- 17 Scandala fac caueas: fratresq; remittere sæpe
Conuenit: haud factis est tribuenda salus.
Bis quinque à lepra mundantur, at unus eidem
Est grauis: quàm sit dura suprema dies.
- 18 Sæpius orandum est: duo sunt, qui limina templi
Intrant: & pueros dextera sancta regit.
Diuinibus grauis est uia uitæ, præmia sanctis
Magna iacent: sano lumine cæcus abit.
- 19 Excipit unigenam diues Zachæus Iesum.
Distribuit seruis multa talenta suis.
Conscendens asinam Solymarum tristitia fata
Flet: sancta merces ejicit atq; domo.
- 20 Quis licita, inquirunt, dederit sibi iura docendi.
Agricolæ domino debita uina negant.
Reddatis censum: defuncti à morte resurgent.
Christus Dauidi est filius & Dominus.
- 21 Paruula laudantur uiduæ munuscula gratæ.
Excidium templi duraq; fata canit.
Sint uigiles animi: fortis patientia serua.
Hæc etenim grandis pœna futura breui est.
- 22 Doctorem turpi precio diuendit Iudas.
Instituit cœnam, corda superba notat.
Sic gladius uobis: offert sua uota parentis
Dum capitur forti dimicat ense Petrus.
- 23 Pontius Herodi CHRISTVM transmittit, iniqua
Barraban immanem uult tenuisse cohors.
Sistite ploratus: ligno dependet ab alto.
Latroni sæuo gratia læta datur.
- 24 Angelus heic Marijs enarrat uiuere CHRISTVM.
Cumq; alitè uiuens urbem Emathia perit.
Apparens rursum, sumpto se uiuere pisce
Approbat, & toto in orbe docere iubet.
- Scripturam enarrans cælum conscendit in altum.
Ad Solymas redijt cum pia, urba domus.

EVANG. IOANNIS.

- 1 **A**eterni narrat naturam & semina Verbi,
Quod simul & uerum prædicat esse Deum.
Andream, Petrum fortem, magnumq; Philippum,
Cumq; illis iustum Nathaniela uocat.
- 2 CHRISTVS mutat aquas in dulcis pocula uini,
Eq; sacra pellit turpia lucra domo.
Destruite hoc templum, lux illud terrena reddet.
Hinc multos ad se per sua signa trahit.
- 3 Saluifici discit Nicodemus munera Verbi,
Vtq; sit æterna percipienda salus.
Quis finis CHRISTI, quod & hic sit causa salutis,
Baptista haud uana cum ratione docet.
- 4 Fœmina Samaritæ uigilant pectora perit,
Quam CHRISTVS sancto prædicat ore, fidem.
- Multi

Euang. Ioannis.

- Multi illi credunt: Galilæa in regna reuersus
Restituit uitæ qui prope fata uider.
- 5 Conualuit CHRISTI uerbo, qui corpore languens
Traxerat in morbo tempora longa graui.
Accusant scribæ, CHRISTVS se rite tueur,
Auxilioq; patris se facere illa probat.
 - 6 Millia multa cibis, detrectat regia sceptris,
Et fluidas sancto corpore calcat aquas.
Scq; cibum esse docet credentis corde receptum.
Deficiunt multi, discipulique manent.
 - 7 Repetit in festo Solymorum mœnia CHRISTVS,
Et populum in templo dogmata sancta docet.
Accusant alij, mox uincula dura parantur,
Non habet euentum res tamen ista suum.
 - 8 Turpis adulteri fontem de morte redemit,
Et Christus mundi est luxq; salusq; simul.
Semen Abrahæ non sunt, æterno numine uiuit
CHRISTVS, & euadit cum lapidare uolunt.
 - 9 Lumina restituit claro cum luminis usu
Illi, qui cæco lumine natus erat.
Pontifices illum culpant, expellitur insons,
CHRISTVS at hunc uera credere mente docet.
 - 10 Est uerus pastor CHRISTVS, est ianua uitæ,
Cuius oues norunt dulcia uerba sequi.
Quisue sit exponit: lapides rapit impia turba,
Hic tamen illæius cæpta ne ianda fugit.
 - 11 Lazarus è tumulo CHRISTI uirtute refurgit,
Obturbant stultos talia signa sophos.
Viliusq; putant, unum, quàm perdidit omnes.
Hunc ergo immerita tollere morte student.
 - 12 Vnguento redolent uescentis crura pedesq;
Proditor iniustus murmura dira mouet.
Lazaro & infidias ponunt: inuectus a fella.
Quæritur à Græcis uita salusq; uiris.
Vox delapsa uenit cælo, cui credere pergunt.
Non ueni iudex, sed bene fausta salus.
 - 13 Abluit unda pedes CHRISTO sic usa ministro,
Elati ponant corda superba uiri.
Vnus & è uobis proderet me, mutuo amate.
Hei ter me miserum Petre negabis iners.
 - 14 Horratur forti ut patienter pectore pergant,
Cumq; fide flagrans ut quoq; crescat amor.
Non inopes linguam, dabitur nam spiritus almus,
Omnia qui cupidos edocuisse potest.
 - 15 Qui palmes CHRISTI fuerit, det tempore fructus
Sitq; comes fidei pectoris almus amor.
Cuncta pater uobis largitur, spernite mundi
Confilia, en simili me quoq; mente petit.
 - 16 Solatur misere perdendos morte cruenta,
Pneumatis officium denotat inde sacri.
Ferte precor magnos patienti corde dolores.
Quæ nostro petitis nomine, quippe dabit.
 - 17 Glorifica natum nunc, o pater optime, sanctos
Nunc, rogo, clementi perge iuuare manu.
Ipse quidem iuui, docui pia uerba salutis,
Nunc tibi commissos tu tueare, pater.
 - 18 Perfide Iuda uenis, promittitur impia turba:
Quiq; prius pugnas, nunc male firme negas.
Pontifices quærunt, alapa cum cæditur insons.
Prætori Aufonio traditur inde tamen.
An rex sit quærunt, CHRISTVS sua regna recenset.
Inusto sæuam Barraban ore petunt.
 - 19 Multatus uirgis spinosam fronte coronam
Gestat, quem prætor eripuisse cupit.
Sed frustra, quoniam suspensus luditur, inde
Distribuant uestes, scriptaq; uerba notant.
Commendat matrem: transfigit lancea corpus
Mortuum, & in duro marmore membra locant.
 - 20 Magdalidi apparet uiuens à funere CHRISTVS,
Discipulis etiam cernitur inde suis.
Pneumaq; dat sacrum: sed tunc fors abfuit illis
Thomas, qui tacto cedit & ipse Deo.
 - 21 Denuo apparet, uesuntur piscibus assis,
Quos nimio attraxit pondere rete cauum.

Hinc commendat oues Petro, mortemq; recenset,
Scq; iubet toto pectore rite sequi.

ACTA APOSTO LORVM.

- 1 A Solymis prohibet discedere mœnibus illos.
Omnibus instructis cœlica regna subit.
Angelicæ uoces solantur, & inde reuer si
Alterum in amissi substituere locum.
- 2 Pneuma sacrum sumunt, uario sermone loquuntur.
Et CHRISTVM forti prædicat ore Petrus.
Pectora compuncti tria millia credere CHRISTO
Incipiunt, precibus se pia turba iuuat.
- 3 Languidus exiliq; cœlestis nomine CHRISTI,
Factum miratur nescia turba nouum.
Hosce monet Petrus, quod CHRISTO gloria danda,
Ac illi aucto credere corde, iubet.
- 4 Pontifices capiunt, sed cum pia causa ualeret,
Dimittunt, duras incutiuntq; minas.
Orant unanimes, motu mox terra mouetur.
Qui status illorum conditioe docet.
- 5 Morte cadit subita coniux tristisq; maritus.
Signa ædunt, captos carcer inanis habet.
Angelus educit, stant coram iudice iniquo.
Cæsi discedunt Gamalielis ope.
- 6 Murmura iniqua mouent præ fracto pectore Græci.
Oeconomus septem cætera turba legit.
Sed capitur Stephanus, cui falsis testibus instant,
Angelico uultu splenduit ille tamen.
- 7 Quæ sit uera fides, qua possit quisq; placere
Altisono, forti differit ore Stephan.
Obturbant aures: lapidoso grandine pressus,
Proq; suis moriens hostibus ille rogat.
- 8 Persequitur sanctos crudeli pectore Saulus.
Samaritæ Verbum suscipit ora Dei.
Inde patent falsi fallacia corda Simonis.
Aethiopem doctum, magne Philippe, lauas.
- 9 Conuersus Christi Paulus iam uerba docebat,
Cum raptum insidijs pendula sporta tulit.
Pæloret sanctis, Aenæ corpora sanat.
Restituit uitæ funera mœsta Petrus.
- 10 Centurio Petrum Domino mandante uocauit.
Paruit hic, Domini mystica signa uidens.
Ethnica gens Christum recipit cum munere sancti
Pneumatis, & Christi symbola sancta simul.
- 11 Se Petrus excusat, quod in Ethnica testis subiuit.
Incipiunt gentes nomen habere Dei.
Et primum CHRISTI dicuntur nomine in urbe
Aniochi: surgunt tempora dura famis.
- 12 Impius Herodes Iacobum perdidit ense,
Iniicit & forti uincula dura Petro.
Liberat hunc Dominus, cui dum scelerate resistis,
Herodes, factus uermibus esca, peris.
- 13 Barnaban & Saulum Domini fors eligit, hisce
Sergius ut credit, iam Mage cæcus abis.
Paulus & Aniochi Verbum denarrat in urbe.
Hinc tamen ex cussu puluere lentus abis.
- 14 Iconio fugiunt: cedunt miracula Lystris.
Aduenisse Deos barbara turba putat.
Obruitur Alexis Paulus, mox inde refurgit.
Hinc uarias numerat pagina sacra uias.
- 15 Antiochenis habet tristes Ecclesia turbas,
Dum circuncidi pars quora sæpe monet.
Conueniunt fratres Solymis, sua dogmata scribunt.
Cumq; tuo comiti iurgia, Paule, moues.
- 16 Timotheum assumit Paulus, Macedum arua pererrant.
Et sanam discit Lydia casta fidem.
Eijcitur Python, cæduntur corpora sancta.
Carceris, & fidei dona, magister habet.
- 17 Thessalonican adit Paulus, suscepit Iason.
Cogitur hinc tacita rursus abire fuga.
Denuo Berthæam linquens contendit Athenas,
Quis prius ignotum prædicat ille Deum.

Ad Romanos.

- 18 In bimari Paulus contexit uela Corintho.
Crimina & illius Gallio nulla putat.
Inde comis rasis Ephesum deuenit: Apollos
Dogmata constanti pectore sancta docet.
- 19 Bis senos Ephesi baptizat, signaq; multa
Aedit, Scæuidas dæmonis ira rapit.
Infames rutilo conflagranti igne libelli.
Hinc faber insidias dissidiumq; mouet.
- 20 Discedens Epheso peruenit Troada Paulus.
Decidis ex alto, somnuculose, loco.
Et Solymos repetens daræ inter tecta Mileti
Charæ Epheso dicit, tristia uerba, Vale.
- 21 Paulus multum errans contingit Cæsaris urbem.
Heic uates Pauli uincula dura canit.
Verberat in Solymis hunc impia turba, tribunus
Liberat, & uincit dupla catena uirum.
- 22 Exponit Paulus quæ sit ratione uocatus.
Gentibus auditis impia turba furit.
Dumq; uolunt uinctum prolatis cedere uirgis,
Romanum redimit patria terra uirum.
- 23 Denuo productus Paulus se à crimine purgat.
Iudicium turbant litibus inde nouis.
Insidiæ Paulo deuora mente struuntur.
Cæsaream multo milite tutus abir.
- 24 Intendit rursus Tertullus crimina falsa.
Inde suam Paulus purgat ut ante fidem.
Sæpius hunc audit Felix præfectus avarus,
Sperans à capto turpia lucra uiro.
- 25 Rursus ut accusant, appellat Cæsara Paulus.
Sed non certa satis crimina Festus habet.
Aduenit ad Festum chara cum coniuge Agrippa.
Festus ab hoc causas consiliumq; petit.
- 26 Paulus agit CHRISTI constanti pectore causam,
Et repetit primi pristina facta status.
Rex quoq; deuicto tantum non pectore credit
Et Paulum infonem prædicat esse uirum.
- 27 Italiam uersus Syrio delinore soluunt,
Et Cræta aduerso flamine regna tenent.
Non parent Paulo, uenti furit ara procella.
Mergitur insana naufraga puppis aqua.
- 28 In Meliæm ueniunt, prændit fera uipera dextram,
Et multi, Paulo sic operante, ualent.
Delatus Romam Iudæos conuocat omnes,
Et uerum sancto prædicat ore Deum.

EPISTOLA PAULI AD ROMANOS.

- 1 Sæpe quidem uolui Romanos uisere fratres,
Impediit fortis sed mea uora Deus.
Inde docet quæ nam uitij sit turpis origo,
Si summi ignores numina sancta Dei.
- 2 Peccarunt omnes humano semine nati,
Omnes iratum commeruere Deum.
Et ne se immunem Iudæus diceret esse,
Vere Iudæus quis fiet inde docet.
- 3 Indicta Iudææ quamuis sit gloria gentis,
Criminibus pœnas commeruere tamen.
Non etenim profunt diuinæ dogmata legis.
Sola iuuat miseros gratia laeta Dei.
- 4 Veraci Domino diuinus credidit Honoram.
Illa Deo placuit non dubitata fides.
Sic omnis credens diceret filius Abræ.
Sola fides Domino conciliare potest.
- 5 Principio fidei describit munera sanctæ,
Ostendens Domini Gratia quanta fiet.
Hinc quibus emanet peccati fontibus error,
Vnde fluat fidei gratia grata, docet.
- 6 Ne uitij posset nunc ianua aperta uideri,
Officium fidei factaq; sancta docet.
Polluti nuper peccati sordibus almo
Pergite nunc sancta mente studere Deo.
- 7 Edocet æthereæ quæ nam sint munera legis,
Et quam nos iusti deprimat illa iugo.

- Indicat hæc etenim quæ crimina tecta latebant.
Sed nos in CHRISTVM liberat alma fides.
- 8 Nulla noscere potest damna ratio mœsta fidei,
Nempe Deum parrem spiritus esse facit.
Quantaq; sit summi scribit dilectio patris,
Quam nec crux, nec mors tollere sæua potest.
- 9 Hæc tuit æterni constantis sententia patris,
Effet ut afflicto CHRISTVS in orbe salus.
Agnoscent gentes credenti corde salutem:
Iudæus CHRISTVM respuit atq; fidem.
- 10 Quæ reprobis CHRISTVM Iudæis causa negarit,
Iustitia & legis quæ fiet illa docet.
Sancta fides nullum cælo sedudit ab alto.
Iudæus proprij nam sibi causa mali est.
- 11 Fallere non possunt summi promissa Tonantis,
Si quis promissis possit habere fidem.
Nec tamen elatos animos extollite gentes,
Quippe fidem amissam mœsta ruina manet.
- 12 Victima quæ uere cœlesti grata parenti,
Quæ fidei uirtus officiumq; docet.
Viuite concordēs, fucatum pellite amorem,
Nec uos uindictæ cæca cupido trahat.
- 13 Fac sanctum uigili uenereris mente Senatum,
Nec cedat sancto pectore fratris amor.
Tempus abir, celeret fallax pede labitur ætas,
Nunc igitur uitæ sit pia cura piæ.
- 14 Multa dapum fuerant discrimina, multa dierum,
E queis surgebant iurgia multa nimis.
Admonet hos igitur nimium ne affectibus illis
Permittant, curæ sit magis almus amor.
- 15 Ferte rogo infirmos patienti pectore fratres,
Nec moueant duri scripia seuera stili.
Ostendit causam, cur non conuenerit illos.
Illorum sancto postulat ore preces.
- 16 Vluma commendat uenientem liera Phœben.
Dicatur sanctis fratribus alma salus.
Discordes (moneo) doctores pellite semper,
Ne ueniant lites dissidiumq; graue.

EPISTOLA PAULI AD CORINTH. I.

- 1 Displicet infamis uestra, ô, discordia, fratres,
Doctores uarios quæ putat esse suos.
Non humili moueat quod sim sermone locutus,
Nempe solent magno parua placere Deo.
- 2 Non ego iactabam doctæ præconia linguæ,
Sed, solum CHRISTVM me docuisse, scio.
Sed quæ stultitia est uobis, sapientia summa est,
Quam nequit infirmus discere quæ sit homo.
- 3 Mollia nutriui candenti pectora lacte,
Non quicquam doctæ uoce ministræger.
Spiritus ipse Dei est, qui nutrit semina Verbi,
Ergo omnis soli gloria danda Deo est.
- 4 Præcones Verbi quales sint esse putandi:
Hinc male sanctorum cogda superba notat.
Hypocrisim damnat, ætrem commendat amicum,
Et se promittit uelle uenire breui.
- 5 Num iuuat elatas tantum uos tollere mentes,
Cum tantam impingant turpia supra notam?
Quin potius tantum pœnis sustollite crimen.
Et nunc sit uitæ cura pudica piæ.
- 6 Fratrum multis Paulus commendat amorem,
Illiciti culpans iurgia facta fori.
Pellite luxuriam, cedat scoratio longe,
Ne sanctam CHRISTI polluat illa domum.
- 7 Coniugij leges tractat causasq; modumq;
Quantus uirginei sitq; pudoris honor.
Quid deceat uiduas: prohibet diuortia: cœlebs
Commodius Domino quippe studere potest.
- 8 Si quæ tortè fuit simulachris uictima cæsa,
Cuius quis iubeat participare cibus.
Scandala fac caueas: fratrum munus amoris
Sectare, in uera te regat ille uia.

Hoc

Ad Corinth. II.

- 9 Hoc ego nam feci, ne quos offendere posset
Libertas, multis me caruisse iuuat.
Non etenim pretium pro nostro posco labore:
Nec mihi, quæ poterat, nuptia pudica comes.
- 10 Seducat ne uos libertas cæca caueat,
Nec curæ uobis mensa prophana fiet.
Tristia quin moueant ludææ crimina gentis.
Sit libertatis regula sanctus amor.
- 11 Quo rui deceat sacros inuisere cœtus,
Et quem uir seruet, scēmina quemq; modum.
Perdita restituit sacra conuiuia Cœnæ,
Ad CHRISTI hanc ritum restituisse docens.
- 12 Discite doctorum uarias discernere mentes,
Ne sint in rixis causa parata nouis.
Quin potius uarijs crescat Concordia donis.
Vnum etenim corpus membraq; multa sumus.
- 13 Murmura quo posset queruli compescere ulgi
Diuitijsq; nimis corda superba simul,
Indyca iraterni præconia scribit amoris,
Quo sine non uirtus ulla iuuare potest.
- 14 Quæ nam doctiloqui sint munera sancta prophetæ,
Et quo nam fuerint hæc obeunda modo.
Linguarum quod sit studium, quæ forma docendi,
Vt tractus habeant hinc pia turba suos.
- 15 Mortua cum multi confluerent membra negarent,
Hoc Paulus multa cum ratione probat.
Hæc etenim nostræ fidei spes unica restat,
Et quæ corporibus forma futura, docet.
- 16 Munera quisq; precor, miseris seponat egenis,
Repperiam ut ueniens ista parata simul.
Commendat fratrem, qui illis hæc scripta ferebat.
Ardeat in sancto pectore sanctus amor.

EPISTOLA PAVLI AD CORINTH. II.

- 1 Non moueat tristi feruens afflictio turba,
Protegit hanc proprio nempe fauore Deus.
Quod nondum ueni, non fraudis nostra notetur
Verba, meæ iusta est nam mihi causa moræ.
- 2 Non me crudeli dicaris mente tyrannum.
Consilij ratio nam mihi certa mei est.
Impostor non sum; diuinæ dogmata legis,
Et uos & reliquos me docuisse scio.
- 3 Vestra fidem ostendit crescens Ecclesia nostram,
Quam docui mitis miua uerba Dei.
Cur miserece iuuat fidei legalia sanctæ?
Cum CHRISTVS legis spiritus ipse fieret.
- 4 Pura fidem docui sanctam per dogmata, si quis
Hanc negat, is proprii tunc sibi causa mali est.
Nec mea crux moueat, quæ tanto fœnore CHRISTVM
Per mare per terram & summa pericla docet.
- 5 Quia spe tanta ferat patienti in carne pericla,
Edocet, officium tradit & inde suum.
Nontamen affecto uanæ præconia laudis,
Sed pura CHRISTI prædico mente fidem.
- 6 Cura sit innocuæ nunquam non maxima uitæ,
Et cura impositam sit tolerare crucem.
Impia uidentur turpis consortia turbæ,
Ne templum sancti polluat illa Dei.
- 7 Non ego uos unquam terrente tyrannide pressi,
Quin potius uestre cura salutis erat.
Hinc etiam erga illos quanto teneatur amore,
Exemplo & uaria cum ratione probat.
- 8 Munera non pigeat contemptis tradere egenis.
Quin Macedum mores uos iuuat usq; sequi.
Quod bene cœpistis, nunc tandem absoluite, Tito
Fratribus & reliquis cura placere fiet.
- 9 Ipse licet uestre cognoscam mentis amorem,
Autamen & Titum mittere cura fuit.
Gloria quo maior per munera uestra ueniret,
Et uester fructus maximus inde foret.
- 10 Officijsq; proprijs dignissima iura tuetur
Virtutis narrans munera sancta suæ.

- Hæc licet ipse usus sim rite per omnia semper,
Non mihi, sed soli gloria danda Deo est.
- 11 Ambitione pia laudat sua munera Paulus,
Huc etenim inuitum turba coëgit iners.
Non ego uentoso nimium nunc glorior ore,
In cruce nam sola gloria nostra sita est.
- 12 Quæ Deus exhibuit Paulo sacra uisa recenser.
Vnus & hæc cur sit post modo laude docet.
Inde suum erga illos sanctum testatur amorem,
Se quoq; promittit uelle uenire breui.
- 13 Adueniam certe, nec falso mentiar ore,
Nec fidei ostendam robora parua meæ.
Vos tamen alij potius pura respiciunt mente.
Defendat fortis gratia læta Dei.

EPISTOLA PAVLI AD GALATAS.

- 1 Hæc scribo, qui sum cœlesti uoce uocatus,
Qui ueram docui, dogmata sancta, fidem.
Minor, quæ leuitas animos perturbet inanes,
Vt cadat e uano tam cito corde fides.
Cum mea, quæ docui, non sint mortalia uerba,
Qui docuit, Dominus nempe magister erat.
- 2 Non me discipuli docuerunt dogmata sancta,
Quin potius restor me docuisse Petrum.
Nanq; is sollicito seruabar pectore legem,
Cum nos sola queat iustificare fides.
- 3 Quis uos, ô stulti Galatæ, seduxit in illum
Errorem, ut fidei non pia cura fieret?
Sola fides sanctum Domino coniunxit Abramum,
Hinc, cur sit Legis tradita forma, docet.
- 4 Libertas quæ sit fidei, quæ regula legis
Edocet, & reprobos increpat inde uiros.
Indicat illorum quàm sit foedissimus error,
Lex nos confringit, liberat alma fides.
- 5 Libera nunc fidei cœlestis iura tenete:
Sin minus: hei uobis CHRISTVS inanis erit.
Pœna manet falsos, qui uos seducere tentant.
Sit pietatis amor, sit superata caro.
- 6 Clementer (moneo) lapsos attollite fratres.
Sanctus amor uigeat, gloria uana cadat.
Doctores colite, & fidei constantia uobis
Adsit: sit Christus gloria uestra simul.

EPISTOLA PAVLI AD EPHESIOS.

- 1 Condidit ut teretem diuina potentia mundum,
Illius hoc placitum consiliumq; fuit,
Vt miseros solo saluaret munere CHRISTI,
Qui solus nostri fons & origo boni est.
- 2 Immunis nemo peccati a crimine uiuit,
Omnibus à CHRISTO prouenit alma salus.
Hic tenem ueteris tollens diuina legis,
Ex populis unam fecit uiribusq; domum.
- 3 Ferrea pro uobis gestamus uincula, fratres,
Nam Deus hoc uestri munus habere dedit.
Ne tamen timidos offendant uincula, semper
Pro uobis soleo sollicitare Deum.
- 4 Conciliet uestras fœlix concordia mentes,
Et castam uitam sit pia cura sequi.
Ira, dolus, fraudes, turpis dicteria linguæ
Cedant, sit puræ religionis amor.
- 5 Sit fraternus amor uobis, sit lingua pudica,
Ingluuiet, fœda & sit procul ebrietas.
Coniugij casto seruentur pectore leges:
Vt propriam sponsam CHRISTVS amare solet.
- 6 Officijsq; quod sit natorum, quodq; parentum,
Quæ deceat seruos, quid dominosq; docet.
Et multis Satanæ describit prælia sæui,
Et, quæ illum possint uincere tela, monet.

Epist. Pauli

Cætera narrabit Tychicus: uos sedulo pro me
Fundite non falso pectore uota Deo.

EPISTOLA PAULI AD PHILIPPENSES.

- 1 **G**Audeo, quod sancti teneatis dogmata CHRISTI.
Nec uos, quæ patior, damna mouere queant.
Pius etenim fidei fructus incommoda portant.
Sed sanctam referat uita pudica fidem.
- 2 Concorde animi celsos compescite fastus,
Hoc etenim CHRISTI uos pia uita docet.
Qui quondam uilis summo nunc fulget honore.
Doctores Verbi uos coluisse decet.
- 3 Doctores falsos uigilanti mente cauete,
Qui cum lege fidem composuisse solent.
Iustitiam humanam summi rex spernit Olympi.
Sed spem cælestem nos decet usque sequi.
- 4 Pergite constantes, concorditer pergit sentiu.
Et uos commendet uita modesta simul.
Gratia sit, fratres, largo pro munere uobis.
Dicatur sanctis fratribus alma salus.

EPISTOLA PAULI AD COLOSSENSES.

- 1 **G**Ratulor ob fidei uobis præconia uestre,
Quæ uos non falsa laude beare potest.
Et merito: in CHRISTO quoniam pater omnia nobis
Tradidit: hic omnis fons & origo boni est.
- 2 Callida multorum caueatis dogmata caui,
Queis doctos miscet subdola lingua dolos.
Cur etenim libeat falso seducier astu,
In CHRISTO uobis cum bona cuncta sient?
- 3 Deserite has terras, iam sunt cælestia curæ,
Nec libeat uitis inuigilare malis.
Sit fraternus amor, sint & connubia sancta,
Officium faciat filius atque pater.
Hoc pariter serui faciant dominique tenaces.
Personas nec enim respicit ipse Deus.
- 4 Orandi studium sit uobis, sermone prudens,
Et sapiens pariter castaque uita fiet.
Vos etiam fratres fraterno corde salutant.
Officium Archippo præcipit inde suum.

EPISTOLA PAULI AD THESSALON. I.

- 1 **G**Ratulor ob uestram uobis nunc spemque fidemque,
Quam uos sincero corde teneretis iuuat.
Nempe graues inter constanti corde tumultus
Exemplum fidei natio uestra fuit.
- 2 Doctrinæ narrat propriæ præconia Paulus,
Vt fidei cernant fortia signa suæ.
Cognostis, fratres, uitæ pia signa fidelis.
Non igitur moueat impia turba, precor.
- 3 Timotheum misi, uerbis qui sulleuet almis
Vestram, cum uera religione, fidem.
Quæ tamen haud unquam cum se submittat inanis,
Alitisonum dignis laudibus usque ueho.
- 4 Pergite constanti pietatem corde tenere.
Nec uitam immunda polluat arte Sæuæ.
Otia sint procul hinc: moderatum iunera luctum
Poscunt, de terra surgere quippe solent.
- 5 Incertum est Domini tempus, quo iudicet orbem,
Nos igitur curis inuigilare decet.
Pastores doctos, sanctum & commendat amorem.
Cuncta probate: pijs fausta uenire precor.

EPISTOLA PAULI AD THESSALON. II.

- 1 **G**Ratia summa Deo, fidei qui robora uestre
Adiuuat, ac hostes reprimat inde feros.
Adueniet liquidè præscripto tempore CHRISTVS,
Quem nos continua uoce rogare decet.
- 2 Non tamen adueniet magni præsentia CHRISTI,
Ni prius adueniat ille prophanus homo.
Qui specie falsa CHRISTI pia nomina finget.
Vos autem firmo pectore stare decet.
- 3 Supremum sanctis precibus compellere patrem,
Vt uerbi crescant semina sancta sui.
Otia sectantes dignis compescite pœnis.
Crescat & in sancto pectore sancta fides.

EPISTOLA PAULI AD TIMOTH. I.

- 1 **I**ndicia pastoris describit munera ueri,
Et quæ doctrinæ forma tenenda fiet.
Vt doceat fidei sinceri & munus amoris.
Continet hoc totum religionis opus.
- 2 Summa Deo pietas, precibus se dedere sanctis,
Et uotis summum sollicitare patrem.
Sit pia cura uiris puras atollere dextras.
Ornet icemineum uita pudica genus.
- 3 Doctoris uiram tractat sanctique ministri,
Cui sancti a Domino est tradita cura gregis.
Coniugibusque horum quæ nam sit uita tenenda,
Ne offendant Domini scandala cæca domum.
- 4 Doctrinam possint melius quo agnoscere falsam,
Illius quæ sint dogmata uana moner.
Hæc caueas (moneo) Domini pia uerba secutus.
Acritatem debet spernere nemo tuam.
- 5 Quo deceat monuisse modo iuuenesque senesque,
Fœmineumque genus, præcipit atque moner.
Instituit uiduas pariter sanctosque ministros.
Fac stomachi infirmi sit ubi cura frequens.
- 6 Instituit seruos: doctrinæ dogmata sanctæ
Tradit, & hæc uigili mente docere, iubet.
Quanta timenda monet terribis incommoda auaræ.
Fac cautus uocum iurgia uana caue.

EPISTOLA PAULI AD TIMOTH. II.

- 1 **G**Ratulor ob fidei tibi munera sancta fidelis,
Qua te, qua matrem cerno ualere tuam.
Tu modo fac pergas constanti pectore semper.
Nec moueat CHRISTI crux inimica pijs.
- 2 Fac fortis CHRISTI depugnes prælia miles,
Nam CHRISTVM fortem uincula nulla ligant.
Deficiunt multi: moueat non: dogmata sancta
Fac tene, & errantes ut reuocare queas.
- 3 Vltima producent doctores tempora falsos,
Qui toto cupiant perdere corde fidem.
Tu tamen æthereæ scripturæ uerba sequaris.
Continet hæc totum religionis opus.
- 4 Diuini semper fac cures munera Verbi.
Hæc omnes puro corde docere uelis.
Tempus enim ueniet, quo dogmata uera negabunt,
Omnia sed scilicet uincere cura potest.
Iustitiæ quoniam mihi iam datur alia corona.
Quæ sibi postremo sint facienda, moner.

EPISTOLA PAULI AD TITVM.

- 1 **I**ndicia qui doceas posui te mœnia Cretæ.
Fac animo officium nunc uigilante tuum.
Presbyteros statuas edoctos dogmata sancta.
Non deerunt etenim dogmata falsa tibi.
Instituit

Ad Hebræos.

2. Instituit iuvenes fortes, seruosq; senesq;
Cumq; uiris pariter sœmineumq; genus.
Veræ etenim nobis apparuit ansa salutis.
Præcipit hæc uitæ munera digna piæ.
3. Principibus lubeat semper parere supremis.
Quæ uitæ fuerit pristina forma, docet.
Diuini ut uideant non friuola signa fauoris.
Quæq; sit hæreticis forma tenenda, monet.

EPISTOLA PAVLI AD PHILEMONEM.

Suscipe clementi fugitiuum pectore seruum.
Clementi fratrem suscipe corde pium.
Nunc etenim ueræ cum norit dona salutis,
Non tibi fucata seruier ille fide.

EPISTOLA PAVLI AD HEBRÆOS.

1. **A**nte Deus Vatum fuerat sermonibus usus,
Nunc proprij nati uerba colenda dedit.
Omnibus hic maior cœlestis imago parentis,
Angelicæ uires exuperare solet.
2. Ergo decet CHRISTI uos semper uerba tenere,
Quæ Deus ipse pater signaq; multa probant.
Hic quoq; uerus homo miseræ succurrere carni
Assolet, & summum conciliare patrem.
3. Ut Dominus uilem præcellit honore ministrum,
Sic CHRISTVS Mosẽ uincit honore pium.
Non igitur lubeat CHRISTI contemnere uerba,
Ut Mosẽ spreuit turba prophana patrum.
4. Non ualuere patres requiem subiisse paratam,
Nutarent falsa cum male corda fide.
Sancta fides uobis sit cordi: uerba Tonantis
Non fallunt, sæuo quæ magis ense secant.
5. Quem modo rite Deum mortali è corpore natum
Sed non humano diximus esse modo.
Idem etiam celebrat non friuola sacra sacerdos,
Quæ nobis possunt conciliare Deum.
6. Culpas ludææ socordia pectora gentis,
Quæ pœnas magnas suppliciumq; ferant.
Non etenim fallent supremi uerba Tonantis,
Quæ iurans proprio comprobatur ore Deus.
7. Rex idem Salem fuerat Dominiq; sacerdos,
Cuius nemo genus exposuisse potest.
Talis enim CHRISTVS Rex maximus atq; sacerdos
Cui par officium nemo Leuita gerit.
8. Vnicus & summus non falsus est more sacerdos
CHRISTVS, in æternum permanet huius honor.
Pristina nam summus Aaronis munera magni
Per CHRISTVM è toto sustulit orbe Deus.
9. Quæ cecidit toties Aaronica uictima nuper,
Amplius haud ullum pondus habere solet.
Vnica nũpe hominũ est, q; purgat crimina, CHRISTVS
Victima, quæ patrem conciliare potest.
10. Exponit ueteris non uanas sœderis umbras,
Quas morte impleti, CHRISTE supreme, tua.
Perge concordes transire in iramite CHRISTI,
Nam fidei dantur munera digna piæ.
11. Quid sit sancta fides, Domino quæ sola placere
Assolet, huius opes officiumq; docet.
Quotquot enim ueram sancti meruere salutem,
Hanc retinent sola iustificante fide.
12. Sit constans semper forti in patientia corde,
Quæ CHRISTVM nostram spemq; ducemq; uidet.
Hinc Euangelij præstantia dogmata ponit,
Quæ CHRISTO forti fidere corde iubent.
13. Sit facile hospitium, sint & connubia sanctæ.
Nec nimias tristes querat avarus opes.
Hinc sobria ueræ constantia munera tractat,
Et quod sit sanctæ religionis opus,

EPISTOLA IACOBI.

1. **A** Domino cœli sapientia sola petatur,
Quæ tristẽm doceat sustinuisse crucem.
Non tentat Dominus: factis ostende fidele
Pectus, id est ueræ religionis opus.
2. Non tibi sit prior flauo qui splendet in auro,
Aequalis sancto pectore flagret amor.
Quidq; fidem iactas omni tu crimine plenus?
Hæc tua nempe fides mortua tota iacer.
3. Affectant multi doctorum nomina, qui non,
Quo doceant, possunt sustinuisse modum.
Labilis instituit quare moderamina linguæ,
Et quæ prudentem corda modesta decet.
4. Taxat avaritiæ studium nummiq; tenaces,
Et quorum multis lingua nocere solet.
Magnanimo elatos reprehendit corde superbos,
Qui spernunt uires consiliumq; Dei.
5. Turgida diuitijs reprehendit pectora magnis,
Et docet afflictio corde pericla pati.
Iuramenta uetat, infirmos edocet inde,
Et sanctæ teneant pondera quanta preces.

EPIST. PETRI I.

1. **F**ortia non moueat mordax afflictio corda,
Multaq; pro CHRISTI nomine ferre iuuat.
Hic etenim æternæ fons est & origo salutis.
Hic manet: humana ac cuncta perire solent.
2. Denuo, qui CHRISTI fuerint per dogmata nati,
Infones mores obtinuisse decet.
Fac colito procures, populi qui sceptrâ gubernant.
Nec pigeat forti pectore ferre crucem.
3. Coniugij leges diuino dogmate docet.
Sit ubi uita infons, sit pietatis amor.
Nec moueat, si quæ pro CHRISTI nomine damna
Eueniant: hic est unica nempe salus.
4. Tollite, æsanæ fœdissima crimina uitæ,
Quæ læto CHRISTVS sustulit ante suo.
Dispenses digne diuini dona fauoris.
Tristia constanti corde pericla feras.
5. Dogmata proponit sanctis seruanda ministris,
Et iuuenum leges officiumq; docet.
Sint humiles animi & uigiles, sit sobria uita,
Ut Satanæ possint tela nocere nihil.

EPIST. PETRI II.

1. **O**mnia per CHRISTVM supremi rector Olympi
Tradidit, illius nec dubitata fides.
Hancq; probant sancti, simul hanc pater ipse probauit.
Cuncta igitur fidei nomine ferre decet.
2. Nec frustra hæc moneo, doctores nempe futuros
Aspicio falsos, qui mala multa ferant.
Qui altu turgent, queis cordi est sola uoluptas.
Sed perdet fortis pectora falsa Deus.
3. Condatis mentori, quæ dixi pectore uerba:
Nam præsent homines ultima sæcla malos.
Ultima qui spemant uenturæ tempora lucis,
Sed uobis ueræ sit pietatis amor.

EPIST. IOANNIS I.

1. **N**on ego falsa fero uobis, sed dogmata certa,
Et quæ præsentis uidimus ante simul.
CHRISTVS enim est solus nobis peccata remittens:
Si peccatorem te fateare modo.
2. Sit pietas amor, uigileis pectore cauto,
Nas falsos CHRISTOS ultima sæcla ferent.
Quorum arteis solus poterit uitare dolosq;
Doctrinæ sanctæ qui pia iussa tenet.

Apocalypsis.

- 3 Cernite quantus amor CHRISTI, qui morte redemit
Vos propria, & natos uos, dedit, esse Dei.
Non igitur uitam libeat tractare prophanam.
Fraternus casto pectore flagret amor.
- 4 Edocet ut possint alienæ scita probare
Doctrinæ, & sanctam continuare fidem.
Denuo fraternum post hæc commendat amorem,
Qui sancto similes nos facit esse Deo.
- 5 Quæ fidei uirtus sit, sancto disserit ore,
Quæ, firma in CHRISTVM credere mente, docet.
Totius hic etenim solus uita unica mundi est,
Quo sine (crede mihi) non uenit ulla salus.

EPISTOLA IOAN. II.

- 1 **G**ratulor ob propriam tibi nunc dilecta salutem,
Quæ docuit fortis dogmata sancta Dei.
Tu modo fac pergas non falso insignis amore.
Pseudoprophetarum uerba dolosa caue.

EPISTOLA IOAN. III.

- 1 **M**acte animo, Gai, ceptum persoluito cursum,
Sit fortis Veri: sit pietatis amor.
Diotrephem taxat, laudat Demetrium inde,
Et se uenturum prædicat esse cito.

EPISTOLA IVDÆ.

- 1 **C**rescat sancta fides, aliosq; iuuare fideles,
Conueniens fidei uitæq; sancta fiet.
Doctores pingit digno sermone dolosos,
Illorum mores interitumq; docens.

APOCALYPSIS IOAN.

- 1 **H**IC uentura canit uenturo tempore fata,
His scribens, Asiæ qui bona rura colunt.
Apparet stellæ septem, candelabra septem,
Mirifico ac anceps ensis ab ore micat.
- 2 Admonet heic Ephesum famosæ & mœnia Smyrnæ,
Post illas pariter Pergama clara monet.
Quæq; Thyatiram uictrix Ecclesia gentem
Incolit, his quæ nam fata futura sient.
- 3 Fata canit Sardis, narrat Philadelphica fata,
Fata canit diues Laodicea tibi.
- 4 En Deus altisonans folio sedit alius eburno,
Huncq; senum turba bis duodena canit.
Quatuor hunc etiam clamant animalia Sanctum.
Sic Domino soli traditur omnis honor.
- 5 Cum clausum nemo posset aperire uolumen
Oblatum sumis, agne supreme, librum.
Te quoniam dignum clareant cœlestia uerba, ut
Fatalis referes sancta sigilla libri.
- 6 Bella, famem, pestem, sacrisq; incommoda. Verbi
Admonitus certa uoce propheta canit.
Accipiunt niueas uestes, qui fata queruntur
Tristia sanctorum, sæuæq; damna simul.
Concussit tristis uasto molimine tellus.
Territat & reges ira cruenta Dei.
- 7 Ne noceat Domini ueniens afflictio sanctis,
Signatur forti turba professæ uice.
Tristia quæq; prius mundi sensere pericla,
Astricolam celebrant pectora læta Deum.
- 8 Angelus ecce Deo nunc offert uota piorum,

- Quæ summum possint conciliare patrem.
Quatuor inde tubæ crudeli murmure clangunt.
Cum mare flamma ruitq; sidera cæca latent.
- 9 Ascendunt Stygio fortes de fonte locustæ,
Quæ miseris noceant per mala multa uiris.
Angelus hinc clangit non fausto murmure sextus,
Armataq; cadunt millia multa manu.
- 10 Angelus en fortis cœlesti uenit ab arce,
Qui terram calcat, qui pede calcat aquas.
Infrendensq; ferox sinuosa uolumina profert.
Oblatum iussus deuorat ille librum.
- 11 Corrupti Vates meriur limina Templi.
Et Dominus testes proferet inde duos.
Bestia quos laniat, laniatos excitat ipse
Omnipotens, cœli & scandere summa iubet.
Terrentur procures: iam mœnia magna ruuntur.
Angelus ac inflat septimus inde tubam.
- 12 Parturiens metuit serpentem scœmina sæuum.
Angelica immanem perdidit huncce cohors.
In cœlo pax est, terras discordia uexat.
Excitat in sanctos prælia sæua draco.
- 13 Romanum signans ascendit bestia regnum,
Quod simul & terras oceanumq; regit.
Altera confurgit blasphemio bestia uultu,
Quam si pontificem dixeris esse, licet.
- 14 Agnum deducunt cultores agmine casto.
Angelicos audit aure parente sonos.
Ille fidem tradit: Babylonia fata minatur
Alter, & immanis dira pericla feræ.
Iam matura cadit feruenti tempore messis,
Et spumant musto squalida prælia nouo.
- 15 Apparent septem non læto corde ministri.
Tradidit his septem uerbera dira Deus.
Iamq; Deum celebrant resonanti uoce supremum,
Vicerunt tristis qui mala monstra feræ.
- 16 Cœlesti septem uenientes arce ministri,
Septem pœnarum pocula plena gerunt.
Hæc simul effundunt, his bestia tangitur ingens,
Quæ turpes ranas ore patente uomit.
- 17 Immani uelut meretrix obscœna dracone.
Aurato calyce mixta uenena ferens.
Cuius in immensum trepidanda potentia surgit.
Hanc cupiunt reges, hanc cupiuntq; duces.
- 18 Vasta ruunt magnæ Babylonis mœnia, clamat
Angelus, hei nimium mœnia tanta iacent.
Mercantes lugent, summi lugentq; Monarchæ,
Quos duxit nimium iam lupa fœda diu.
- 19 Vltima narrantur cœlestis prælia pugna,
Qua ferus æthereo concidit ense draco.
Iam pereunt quotquot Dominum impugnare parabant.
Mergitur ardenti bestia sæua lacu.
- 20 Clauditur ingressum Satanas crude lis au. rnum,
Qui redeat, cum sunt sæcula lapsa decem.
Panduntur summi sinuosa uolumina cœli.
Defunctos fortis iudicat ipse Deus.
- 21 Ecce nouum cœlum, pariter noua & omnia uidi,
Et noua de summo mœnia lapsa polo.
Pingitur hæc nobis uictrix Ecclesia forma,
Quæ forti iuncta est sponsa pudica Deo.
- 22 Viuentis cernit manantes fluminis undas,
Ac urbis pingit iura colenda nouæ.
Et monet, hæc quàm sint non falsa oracula Vates,
Quæ summa deceat nos coluisse fide.

FINIS.

